CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Editör
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-44-2

Cinsel Gelişim ve Eğitim

Editör
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

Yazarlar
Prof. Dr. Figen ÇOK, Prof. Dr. İsmihan ARTAN, Prof. Dr. Nergiz Meltem GÜVEN
Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI, Doç. Dr. Neslihan GÜNEY KARAMAN
Doç. Dr. Saniye BENCİK KANGAL, Dr. Öğr. Üyesi Haktan DEMİRCİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Hülya ERCAN, Dr. Öğr. Üyesi Özlem ALKAN ERSOY
Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN, Dr. Arş. Gör. Beris ARTAN ÖZORAN
Öğr. Gör. Nesrin Şermin OKUTAN, Öğr. Gör. Sibel ÖZKIZIKLI
Arş. Gör. Nevra ATIŞ AKYOL , Arş. Gör. Selda ATA DOĞAN
Blm. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN, Özgül ÖNDER

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak CANBAZ AKKAYA
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ / CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Biz ülkemizde eğitime ve eğitimciye değer veririz. Her ikisi de bizim için çok önemlidir. Aileler olarak yavrularımızın en iyi eğitimi alması için tüm yaşamımızı ortaya koyarız. Bu yolda bazen onları gereğinden fazla zorlasak, yorsak ta onların geleceği için hiçbir şeyden kaçınmaz, yılmadan çabalarız. Milli Eğitim Bakanlığımız da 1920'deki ilk meclisten beri Türk Milli Eğitimini istenen düzeye çıkarmak için çalışmalarını sürdürmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının LOGOsundaki açılmış kitap bilgiyi, yanan meşale ise aydınlık ve uygarlığı temsil etmektedir. Ayrıca bitmeyen bir süreç olarak eğitimin sürekliliğinin simgelendiği de vurgulanmaktadır. Yani Türkiye'de eğitim, bilgiye dayalı, aydınlık, uygar ve süreklidir.

Ülke genelinde eğitim çabaları yoğun bir şekilde sürmektedir. Ancak, bir konu vardır ki eğitim programları içinde görmezden geliriz, varlığını kabul etmek istemeyiz, geçiştirir, üstünü kaparız, hatta korkar, kaçarız: CİNSEL EĞİTİM.

Cinsel Eğitim nedir ki bu kadar korkutur bizi? Cinsel ilişki eğitimi midir? Cinsel hijyen eğitimi midir? Çocukların cinsellikle erken tanışmasına mı yol açar?

Öncelikle tüm bu yanlış anlamaları ortadan kaldırmak gerekir.

Cinsel eğitim; insanın kendisini tanıması eğitimidir.

Cinsel eğitim; insanın kendisini sevme eğitimidir, karşısındakini tanıma, kendisine ve hangi cinsiyetten olursa olsun karşısındakine saygı duyma, birbiriyle konuşabilme, birbiriyle fikir alışverişinde bulunabilme, birbirini dinleyebilme, birbirini anlayabilme eğitimidir. Cinsel eğitim; her adın önüne "kadın" veya "erkek" diye bir sıfat koymadan elele, omuz omuza çalışabilme, barış içinde yaşayabilme ve üretebilme eğitimidir. Kendisini ve karşısındakini seven toplumların daha barışçıl, daha üretken, daha yaratıcı ve daha mutlu olacakları tartışmasız bir gerçektir.

Çocuklar bilişsel gelişim düzeyleri nedeniyle cinselliği asla bir yetişkin gözüyle görmezler. "Senin pipin düştü mü?" sorusu "Neden iki kulağımız var ama bir ağzımız var" sorusundan farklı bir merak taşımamaktadır. Onlar bu sorunun cinsiyetle ilgili bir soru olduğunun farkında bile değillerdir. Ama yine de biz yetişkinler bu sorulardan kaygı duyarız. Susturmayı, kaçmayı tercih ederiz.

O halde biz çocuklarımızı eğitmeden önce anne babalarımızı, öğretmenlerimizi, kanun yapıcılarımızı, medya mensuplarını, STK'ları ve toplumun tüm ilgili kesimlerini eğitmeliyiz. Cinsel eğitimin gerçek anlamı, içeriği ve önemi konusunda yetişkinleri bilinçlendirmeli ve cinsel eğitim konusunun gerçek anlamıyla, doğru bir şekilde çocuklarımızın yaşamına girmesini sağlamalıyız. Ancak bu şekilde çocuklarımızı yersiz meraklar, gereksiz korkular, çekinceler, mutsuzluklar, güvensizliklerden koruyabiliriz. Bu da toplumun ileri gitmesi, yaratması, üretmesi ve mutlu olmasının biricik anahtarıdır.

Sevgili yazarlarıma böylesine zorlu bir konuya gönül verdikleri ve yoğun tempoları arasında vakit ayırarak bilgilerini paylaştıkları için çok teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. İsmihan Artan

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
CİNSEL GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL EĞİTİM
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ALKAN ERSOY

GİRİŞ 12
CİNSELLİK 12
CİNSELLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 12
Biyolojik Faktörler 12
Psikolojik Faktörler 12
Kültürel Faktörler 13
CİNSEL GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 13
Toplumsal Cinsiyet Rolü (Gender Role) 14
Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargıları (Genderstereotyping) 14
Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet (Sex And Gender) 15
Toplumsal Cinsiyet Sürekliliği (Gender Stability) 16
Toplumsal Cinsiyet Kimliği (Gender Identity) 16
Toplumsal Cinsiyet Değişmezliği (Gender Consistency) 18
CİNSELLİK EĞİTİMİ 18
DÜNYA'DA VE ÜLKEMİZDE CİNSELLİK EĞİTİMİ 24
KAYNAKLAR 29

BÖLÜM 2
CİNSEL GELİŞİM TEORİLERİ
Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI

GİRİŞ 32
PSİKOANALİTİK TEORİ 32
Sigmund Freud'un Yaklaşımı 32
Oral Dönem 33
Anal Dönem 34
Fallik Dönem 35
Latans Dönem 37
Genital Dönem 38
Erik Erikson'un Yaklaşımı 39
ÖĞRENME TEORİLERİ 40
Operant Koşullanma Teorisi 40
Sosyal Öğrenme Teorisi 41
ZİHİNSEL GELİŞİM TEORİLERİ 42
Jean Piaget'nin Yaklaşımı 42
Kohlberg'in Yaklaşımı 42
Bilgi İşleme Teorisi 44
SONUÇ 44
KAYNAKLAR 45

BÖLÜM 3

BEBEKLİK VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Öğr. Gör. Sibel ÖZKIZIKLI - Öğr. Gör. Nesrin Şermin OKUTAN

GİRİŞ 48
YAŞLARA GÖRE CİNSEL GELİŞİM 48
Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş) 48
Okul Öncesi Dönem (3-6 Yaş) 48
Bebeklik ve Okulöncesi Dönemi Çocuklarda Cinsiyet Farklılıkları Nelerdir? 52
CİNSEL OYUN NEDİR? 53
ANAOKULUNDA CİNSEL GELİŞİM VE ÖĞRETMENLERİN ROLÜ 53
Bebeklik ve Okul Öncesi Dönemde Cinsel Gelişimi Desteklemek İçin Etkinlik Önerileri 54
Eşini Bulmaca 55
Bu Bebek Kim? 56
Bu Resim Ne Anlatıyor? 57
Ben Kimim? 58
KAYNAKLAR 60

BÖLÜM 4

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE GÖRÜLEN CİNSEL DAVRANIŞLAR

Özgül ÖNDER

GİRİŞ 62
CİNSEL DAVRANIŞLAR NEDİR? 62
Cinsel Sorular 63
Cinsel Oyunlar 64
Evcilik 65
Doktorculuk 66
Birbirini Gözetleme / Birbirine Cinsel Organını Gösterme 67
Mastürbasyon 68
YAŞA GÖRE CİNSEL DAVRANIŞLAR NASIL DEĞİŞİR? 69
CİNSEL DAVRANIŞLARI DEĞERLENDİRİRKEN DİKKAT EDİLMESİ GEREKENLER NELERDİR? 71
CİNSEL DAVRANIŞLARLA İLGİLİ SINIRLAR: HER CİNSEL DAVRANIŞ NORMAL MİDİR? 72
SONUÇ 75
KAYNAKLAR 76

BÖLÜM 5

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL SORULAR

Prof. Dr. İsmihan ARTAN

"Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN - Doç. Dr. Saniye BENCİK KANGAL'ın Uzman Görüşleriyle"

GİRİŞ 78
SORULAR 78
Çocukların Sorduğu Sorular 78
"Anne Senin Pipin Düştü mü?" 78
Anne-Baba ve Öğretmenlerin Sorduğu Sorular 80

"Cinsel Eğitim Nedir? Cinsel Eğitim Vermek Zorunda Mıyım?" 80
"Çocuğum mastürbasyon yapıyor? Ne yapmalıyım?" 80
"Sünnet Yaşı Önemli mi?" 82
"Kocamdan Ayrıldım. Oğlumun Cinsel Kimlik Kazanımında
Bir Problem Olur mu?" 82
"Çocuğum cinsel bir soru sorduğu zaman görmezden geliyorum.
Doğru mu yapıyorum? Ne yapmalıyım?" 83
"Oğlumu Kuzeniyle Doktorculuk Oynarken Yakaladım. Elim Ayağım Dolandı.
Ne Yapacağımı Şaşırdım. Ne Yapmalıyım?" 85
"Çocuğumla beraber banyo yapabilir miyim?" 86
"Zihinsel Engelli Bir Çocuk Annesiyim.
Çocuğumun Cinsel Gelişimi Nasıl Olacak?" 86
"Oğlum Makyaj Malzemelerime Çok Meraklı. Ne Zaman Arkamı Dönsem Hemen
Onlarla Oynuyor. Bir Problem mi Var Acaba?" 90
"Çocuğuma Üstün Yetenekli Tanısı Kondu.
Cinsel Gelişimi Yaşıtlarından Farklı mı Olacak?" 91
"Cinsel Eğitimi Anne mi Baba mı Vermeli? Yoksa Çocuk Soru Sorana Kadar
Beklemeli mi?" 93
Editörün Notu "1001. Soru" 94

BÖLÜM 6

İLKOKUL DÖNEMİNDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Doç. Dr. Neslihan GÜNEY KARAMAN - Arş. Gör. Nevra ATIŞ AKYOL
Arş. Gör. Selda ATA DOĞAN

GİRİŞ 96
CİNSEL GELİŞİM NEDİR? 96
CİNSEL GELİŞİM KURAMLARI 96
Freud Psikanalitik Kuram 96
Sosyal Öğrenme Kuramı 98
Sosyal Cinsiyet Şema Kuramı 98
İLKOKUL ÇAĞI ÇOCUKLARININ CİNSEL GELİŞİMİ: NE NORMAL OLARAK GÖRÜLÜR? 98
CİNSEL EĞİTİM 100
Cinsel Eğitim Neden Önemlidir? 102
Çocuklar Cinsel Eğitimi Hangi Kaynaklardan Öğreniyor? 102
Ne Zaman Ne Öğretilmeli? 102
Türkiye'de Cinsel Eğitim 103
Dünya'da Cinsel Eğitim 104
CİNSEL OYUNLAR NORMAL MİDİR? 106
CİNSEL DAVRANIŞLAR PROBLEM MİDİR? 106
İLKOKUL DÖNEMİNDEKİ ÇOCUKLARIN NORMAL CİNSEL DAVRANIŞLARINA
NASIL TEPKİLER VERİLMELİDİR? 106
İlkokul Dönemi Çocuğunun Cinsel Gelişim Davranışları ve Öğretmenin
Vermesi Gereken Uygun Tepkilere Örnekler 107
SONUÇ 109
KAYNAKLAR 110

BÖLÜM 7
ERGENLİK DÖNEMİNDE CİNSEL GELİŞİM
Dr. Öğr. Üyesi Hülya ERCAN - Prof. Dr. Figen ÇOK

GİRİŞ 112
ERGENLİK DÖNEMİNDE CİNSEL GELİŞİM 112
Ergenliğin Sınırları 112
Cinselliğe Özgü Biyolojik Değişiklikler ve Psikososyal Yansımaları 113
Cinsel Etkinliğin Başlaması, Romantik İlişkiler ve Psikososyal Gelişime Yansımaları 118
Cinsel Gelişim, Anababalar ve Akranlar 122
Ergenlikte Toplumsal Cinsiyet Kimliği 125
Cinsel Yönelim Gelişimi 126
Ergen Cinsel Gelişiminde Riskler: Erken Gebelik ve CYBE 127
Cinsel Eğitim ve Yaklaşımlar 129
SONUÇ 131
KAYNAKLAR 132
GÖRSEL KAYNAKLAR 134

BÖLÜM 8
ERKEN ÇOCUKLUKTA CİNSEL EĞİTİM
Prof. Dr. Nergiz Meltem GÜVEN

GİRİŞ 136
ERKEN ÇOCUKLUKTA CİNSEL EĞİTİM 136
Toplumun Anlayışının Geliştirilmesi 136
Aile Hayatı ve Cinsel Eğitim Programlarının Geliştirilmesi 136
Aile hayatı ve cinsel eğitim programlarının temelleri 136
İlkokul programları için kazanımlar 137
Anaokulu programları için kazanımlar 137
Öğretmenlerin Yetiştirilmesi 138
Programların Değerlendirilmesi 138
TOPLUMSAL CİNSİYET 138
Toplumsal Cinsiyete İlişkin Davranış Kalıplarının Geliştirilmesi 139
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ANA BABALARIN VE ÖĞRETMENLERİN CİNSEL EĞİTİMDE DİKKAT ETMESİ GEREKEN GENEL ÖZELLİKLER 142
KAYNAKLAR 144

BÖLÜM 9
TOPLUMSAL CİNSİYET
Dr. Öğr. Üyesi Haktan DEMİRCİOĞLU

GİRİŞ 146
CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET 146
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Türkiye'deki Mevcut Durum 150
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Ulusal ve Uluslararası Politika Girişimleri 152
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğini Önleme 154
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamayı ve Güçlendirmeyi Hedefleyen Uygulamalar 157
SONUÇ 158
KAYNAKLAR 159
GÖRSEL KAYNAKLAR 160

BÖLÜM 10
MEDYA,ÇOCUK ve TOPLUMSAL CİNSİYET:
ALİ HEP TOPU TUTARKEN, AYŞE İP Mİ ATLAMALI?
Dr. Arş. Gör. Beris ARTAN ÖZORAN

GİRİŞ 162
OKUL ÖNCESİ ÇOCUK, MEDYA VE TOPLUMSAL CİNSİYET 163
Çocuk Kitapları 166
Televizyon: Modern Masal Anlatıcısı 168
Çizgi Film 171
Reklam 175
SONUÇ YERİNE 176
KAYNAKLAR 178

BÖLÜM 11
CİNSEL İSTİSMAR
Blm. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN

GİRİŞ 180
Fiziksel İstismar (Physical Abuse) 180
Duygusal İstismar (Emotional Abuse) 182
Ekonomik İstismar (Economic Abuse) 182
Cinsel İstismar (Sexual Abuse) 182
İhmal 183
Özel Durumlar 183
CİNSEL İSTİSMARLA İLGİLİ TERİM VE KAVRAMLAR 183
CİNSEL İSTİSMARIN YAYGINLIĞI 184
CİNSEL İSTİSMAR DAVRANIŞLARININ SINIFLANDIRILMASI 184
CİNSEL İSTİSMARLA İLGİLİ DOĞRU BİLİNEN YANLIŞLAR 186
CİNSEL İSTİSMAR MAĞDURU OLARAK ÇOCUKLAR 186
CİNSEL İSTİSMAR MAĞDURU OLARAK ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR 190
CİNSEL İSTİSMARA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR 190
CİNSEL İSTİSMARCI KİŞİLERİN ÖZELLİKLERİ 191
CİNSEL İSTİSMAR BİLDİRİMİ 192
Cinsel İstismar Mağduru Çocukla Görüşmede Dikkat Edilmesi Gerekenler 193
Cinsel İstismar Mağduru Çocukla Görüşmede ve Süreçte Yaşanan Zorluklar 195
CİNSEL İSTİSMARIN GELİŞİMSEL BOYUTU 196
CİNSEL İSTİSMARIN TIBBİ BOYUTU 197
CİNSEL İSTİSMARIN RUHSAL BOYUTU 197
CİNSEL İSTİSMARIN HUKUKSAL BOYUTU 199
CİNSEL İSTİSMARIN SOSYAL BOYUTU 200
CİNSEL İSTİSMARDA EĞİTİMİN YERİ VE ÖNEMİ 201
SONUÇ 203
KAYNAKLAR 204
GÖRSEL KAYNAKLAR 206

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 207

1 CİNSEL GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL EĞİTİM

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ALKAN ERSOY
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü'nden Emekli
Öğretim Üyesi

İnsanın cinsel konulardaki tutumu,
hayatın bütün alanlarındaki tutumunun prototipidir.

Sigmund Freud

GİRİŞ

Cinselliğin ilk çağdan bu yana var olduğu ancak XVI. yüzyılın sonlarından itibaren söyleme geçirildiği görülür. İnsanoğlunun cinselliği insan ırkı kadar eski olmasına karşın "cinsellik" terimi XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıktı. Bu terimin kullanımı, başka olaylarla bağlantılı olarak yerleşti. Üremenin biyolojik mekanizmaları ve davranışın kişisel ya da toplumsal değişkenlerini kapsayan çeşitli bilgi alanlarının gelişmesi, dinsel, hukuksal, pedagojik ve tıbbi kurumlara dayanan yeni kural ve normlar bütününün yerleştirilmesi ve kişilerin giderek tutumlarına, görevlerine, hazlarına, duygu ve doyumlarına, düşlerine anlam ve değer verme biçimlerinde ortaya çıkan değişiklikler bu terimin kullanımını yaygınlaştırdı.

KAYNAKLAR

Alkan, Ö. (1992). *Özel ve Kurum Anaokuluna Devam Eden Beş ve Altı Yaş Grubu Çocukların Cinsel Kimlik Kazanmalarının İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Archer, J., Lloyd, B.(2002). *Sexand Gender*(2. Baskı). UK: Cambridge University.

Artan , İ. (2001). İlköğretim Yıllarında Cinsel Eğitim. *Çağdaş Eğitim*, Nisan, 275, 5-10.

Artan , İ. , Tuğrul, B. (2001). Çocukların Cinsel Eğitimi ile İlgili Anne Görüşlerinin İncelenmesi .*Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 141-149.

Bayhan San,P., Artan,İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa

Bee,H.,Denise, B.(2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. Okhan Gündüz (Çev.). İstanbul: Kaknüs

Berk, L. E. (2013a). *Child Development***.** (9. Baskı). New Jersey: Pearson.

Berk, L. E. (2013b). *Bebekler ve Çocuklar. Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (7. Baskıdan Çeviri). Nesrin Işıkoğlu Erdoğan(Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Bigner, J.J. (2006). *Parent- Child Relations. An Introductionto Parenting* (7. Baskı).New Jersey: Pearson.

Bozdemir,N., Özcan, S. (2011). Cinselliğe ve Cinsel Sağlığa Genel Bakış. *Turkish Journal of FamilyMedicine and Primary Care,* 5(4), 37-46.

Bruess, C. E., Greenberg, J.S. (2004). *Sexuality Education The oryand Practice* (4. Baskı). USA: Jonesand Bartlett Publishers,

Bukatko, D.,Daehler, M.W. (2004). *Child Development*. *A Thematic Approach* (5. Baskı). Boston: Houghton Mifflin.

Bulut, A. (1999). Çocuklukta Cinsel Eğitim. Aysel Ekşi(Ed.). *Ben Hasta Değilim. Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü*içinde (s. 76-84). İstanbul: Nobel.

Byer,C.O.,Shainberg, L.W.(1994). *Dimensions of Human Sexuality* (4. Baskı). USA: McGraw-Hill.

Cook, J. L.,Cook, G. (2005). *Child Development. Principles and Perspectives*. USA: Pearson

Çalışandemir, F., Bencik, S. ve Artan, İ. (2008). Çocukların Cinsel Eğitim: Geçmişten Günümüze Bir Bakış. Eğitim ve Bilim, 33(150), 14-27.

Çok, F. (1999). Türkiye'de Çocuk ve Gençlerin Cinsel Gelişim ve Eğitimine Genel Bakış.*Cumhuriyet ve Çocuk. 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi* içinde (s.316-330). Bekir Onur (Yayına Hazırlayan). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Dökmen, Z.Y. (2004). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Sistem.

Ersoy, Ö. (1999a). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Eğitim. *Gazi Üniversitesi Anaokulu/ Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı Rehber Kitaplar Dizisi*içinde (s.117-124). İstanbul: YA-PA

Ersoy , Ö. (1999b). 6 Yaş Grubunda Kız ve Erkek Çocuğu Olan Anne Babaların "Cinsel Eğitim" Hakkındaki Görüş ve Tutumları .*Mesleki Eğitim Dergisi*, 1(1), 19-29.

Ersoy, Ö. (2002). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Kimlik Gelişimi .*Çağdaş Eğitim*, Kasım, 292, 19-21.

Ersoy , Ö. (2003). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Eğitim. *Yaşadıkça Eğitim*, Ocak- Mart, 77, 26-28.

Ersoy, Ö. (2009). Erken Çocukluk Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim. Yeşim Fazlıoğlu(Ed.). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi* içinde (s. 185-204). İstanbul: Kriter.

Feldman, R.S. (2004). *Child Development* (3. Baskı). New Jersey: Pearson.

Foucault, M.(1993). *Cinselliğin Tarihi.*(2. Baskı). Hülya Tufan (Çev.). İstanbul: AFA

Greenberg, J.S. , Bruess, C.E. ve Haffner, D.W. (2004). *Exploring The Dimension of Human Sexuality*(2. Baskı). Canada: Jonesand Barlett.

Kail, R.V. (2004). *Children and Their Development* (3. Baskı). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Kelly, G.F. (1998). *Sexuality Today. The Human Perspective* (6. Baskı). USA: Mc Graw- Hill.

Kentler, H. (2008). *Çocuğuma Nasıl Cinsel Eğitim Verebilirim?* (2. Baskı). Gülderen Pamir (Çev.). İstanbul: Turkuaz.

Ketterman, G. (1998). *Anababaların En Çok Sorduğu Soruların Cevapları.* Hande Gürel (Çev.). Ankara: HYB.

Knox, D.,Schacht, C. (2008). *Choices in Relationships. An Introduction To Marriage And The Family* (9. Baskı). USA: Thomson.

Miller, P.H. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları.* Bekir Onur (Yayına Hazırlayan). Zeynep Gültekin (Çev.). Ankara: İmge.

Miracle, T.S.,Miracle, A.W., Baumeister, R.F. (2003). *Human Sexuality. Meeting Your Basic Needs.*New Jersey: PrenticeHall.

Novak, G.,Pelaez, M. (2004). *Child andAdolescent Development. A BehavioralSystemsApproach.* USA: Sage.

Parker, R.,Wellings, K. ve Lazarus,J.F. (2009). Sexuality education in Europe: an overview of currentpolicies. *Sex Education*, 9(3), 227-242. DOI:10.1080/14681810903059060.

Rathus, S.A. (2006). *Childhood. Voyages in Development* (2. Baskı). Canada: Thomson Wadsworth.

Ryder,V. (1995). *Parents and their children* (3. Baskı). USA: The Good heart –Willcox.

Sanderson, C. (2010). *Anne Baba ve Öğretmenler İçin Çocuğun Cinsel Eğitimi ve Tacizden Korunma Rehberi.* Asiye Hekimoğlu Gül- Filiz Şar (Çev.). İstanbul: Sistem.

Selçuk, Z. (2006). *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Cinsel Sağlık Eğitiminin Cinsel Sağlık Bilgilerine Etkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Semerci, Z.B. (2008). *Çocuklarımızla Cinsellik Hakkında Nasıl Konuşalım? (Bebeklikten Gençliğe Cinsellik)* . İstanbul: Alfa

Shaffer, D.R.,Kipp, K. (2007). *DevelopmentalPsychology. Child hood and Adolescence* (7. Baskı).USA: Thomson.

Trawick-Swith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı.* (5. Baskıdan Çeviri). Berrin Akman (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

World HealthOrganization (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, education aland health authoritie sands pecialists.* Cologne: Federal Centrefor Health Education, BZgA.

Zhina, C., Dingchu, W. (2013). A Review of SexEducation for Preschool Children in MainlandChinafrom 1992 to 2012. *International Review of Social Sciences and Humanities,* 5(2), 12-18. ISSN 2250-0715.

2 CİNSEL GELİŞİM TEORİLERİ

Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI
TED Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

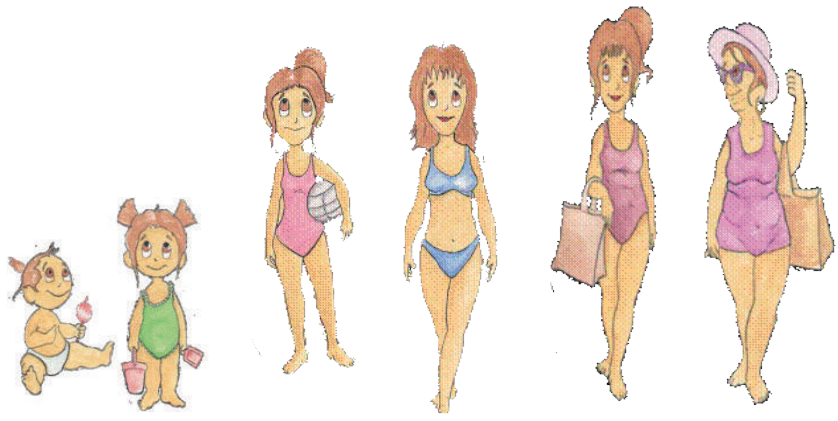

Önce doğruyu bilmek gerekir, doğru bilinirse yanlış da bilinir.
Ama önce yanlış bilinirse doğruya ulaşılamaz.

Farabi

GİRİŞ

Cinsel gelişim çağlar boyunca insanoğlunun hep ilgisini çekmiştir. Farklı kültürler farklı çağlarda cinsel gelişimi anlamak ve açıklamak için çaba sarf etmiş, kafa yormuştur. Bazı kültürler çocuğun doğumundan itibaren, hatta doğumundan da önce başlayan ve gelişen cinselliğini ve cinsel gelişimini mistik, konuşulmaması gereken, tabu olarak kabul etmiş, bazı kültürler ise günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirerek değer vermiş ve yüceltmiştir.

Yıllar geçtikçe çocuğun cinsel gelişimini anlamaya yönelik çabaların daha bilimsel bir bakış açısı kazandığı görülmektedir. Cinsel gelişimi çeşitli gözlemler ve insanoğlunun temel gelişim özelliklerini dikkate alarak belirli bir bilimsel sistematik çerçevesinde açıklamaya çalışan cinsel gelişim teorileri, günümüzde cinsel gelişimi anlamamıza yardımcı olacak en iyi ve güvenilir bilgi kaynakları olarak kabul edilmektedirler. İnsanın gelişimi ve cinselliğine ilişkin geliştirilen bu teoriler gelişimin farklı dönemleri için aslında birbiriyle bağlantılı pek çok kavramlar ve aşamalar öne sürmüşlerdir. Çocuğun cinsel gelişimini anlama ve açıklamada her teorinin önemli katkıları vardır. Bu bölümde gelişimin cinsel yönünü açıklamada yaygın olarak kabul gören Psikoanalitik Teori, Öğrenme Teorileri ve Zihinsel GelişimTeorileri'nin bakış açılarından yola çıkarak çocuğun cinsel gelişiminin geçirdiği aşamalar açıklanmaya çalışılacaktır.

KAYNAKLAR

Akyol, A. K. (2003). Psikoseksüel Gelişim. Ayten Ulusoy (Ed.), *Gelişim ve Öğrenme* içinde (s. 125-136). Ankara: Anı Yayıncılık.

Artan, İ. (2001). Cinsel Kimliğin Kazanılması, Cinsel Gelişim. Çoluk Çocuk Dergisi, 7, 16-17.

Artan, İ. ve Saranlı, A. G. (2013). Kızlar Erkekler, Pantolonlar Etekler. Ankara: Kök Yayıncılık.

Ataman, A. (2004). Gelişim, Kuramlar ve Kavramlar. Ayşegül Ataman (Ed.), *Gelişim ve Öğrenme* içinde (s. 9-51) Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Bacanlı, H. (2001). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.

Başal, H. A. (2007). *Gelişim ve Psikoloji: Nasıl Mutlu Bir Çocuk Yetiştirebilirim? Çocuk Gelişimi ve E*ğitimi.İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Bayhan, P. S. ve Artan, İ. (2004). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları Ltd. Şti.

Cox, F. (2001). *Human Intimacy.* USA: Wadsworth.

Cüceloğlu, D. (1998). İnsan ve D*avranışı: Psikolojinin Temel Kavramları.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Davies, D. (1999). *Child Development: A Practitioner's Guide*. NewYork: Guilford.

Doherty, J. ve Hughes, M. (2009). *Child Development: Theory and Practice*. England: Pearson.

Erden, M. ve Akman, Y. (1996). *Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Arkadaş Kitabevi.

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2010). Çocuk ve Ergen Gelişimi. Ankara: İmge Kitabevi.

Geçtan, E.(1988). Çağdaş Y*aşam ve Normal Dışı Davranışlar*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Haktanır, G. (2005).Çocuk Cinselliği. Ayla Oktay ve Özgül Polat Unutkan (Ed.) *Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular* içinde, İstanbul: Morpa Yayıncılık.

Hughes, F., Noppe, L. ve Noppe, I. (1988). *Child Development*. USA: West Publishing Company.

McDevitt, T. M. ve Ormrod, J. E. (2010). *Child Development and Education.* USA: Pearson.

Miracle, T. Miracle, A. ve W. Baumeister, R. F. (2003). *Human Sexuality.* New Jersey: Prentice Hall.

Morrison, G. S. (2012). *Early Childhood Education Today*. USA: Pearson.

Özuslu, N. (2005). *Yaşasın Leylekler Olmadan da Doğabilirmişim*. İstanbul: Turan Ofset.

Santrock, J. W. (2012). *Child Development.* Singapore: Mc Grawhill.

Senemoğlu, S. (1999). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Özsen Matbaacılık.

Selçuk, Z. (1996). *Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Şafak Matbaası.

Şenol, S. (2006). Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı. Ankara: HYB Yayıncılık.

Tuğrul, B. (1994). Cinsel Gelişim Kuramları ve Cinsel Eğitim. Şule Bilir (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimcileri için El Kitabı* içinde, (s. 170-176). Ya-Pa Yayınları.

Tuzcuoğlu, N. ve Tuzcuoğlu, S. (2007). Çocuğun Cinsel Eğitimi: Anne Ben Nasıl Doğdum? İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Uçar, H. (1994). Çağdaş *Çocuk Cinsel E*ğitimi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Vasta, R., Haith, M.M. ve Miller, S.A. (1992).*Child Psychology*. New York: John Wiley and Sons.

Yavuzer, H. (2012). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

3

BEBEKLİK VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Öğr. Gör. Sibel ÖZKIZIKLI
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Öğr. Gör. Nesrin Şermin OKUTAN
Hacettepe Üniversitesi
Çocuk Gelişimi Uzmanı

Ertelemek zamandan çalmaktır.

Edward Young

GİRİŞ

Çocuk, birbiriyle paralel ilerleyen gelişim alanlarıyla bir bütündür. Bu gelişim alanları; Büyük kas motor, küçük kas motor motor, duygusal, sosyal, dil, zihinsel ve cinsel gelişimdir. Cinsel gelişim genel olarak sosyal ve duygusal gelişimin altında incelenmektedir. Bu gelişim alanları içinde, cinsel gelişim dışındaki diğer boyutlar ve yapılması gerekenler belirlenmişken, cinsel gelişim göz ardı edilmekte, çoğu zaman anne babalar ve öğretmenler tarafından yok sayılmaktadır.

Cinsellik insan gelişiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Cinsellik insan gelişiminin sağlıklı bir yönü olmakla beraber genelde üzeri kapalı ele alınan ve görmezden gelinen bir konudur.

Bölüm içeriğinde; bebeklik ve okul öncesi dönemdeki çocukların cinsel gelişim süreçleri hakkında bilgi verilmektedir. Gelişimsel olarak diğer tüm gelişim alanlarının desteklendiği gibi cinsel gelişim alanını da çocukların gelişimsel düzeylerine uygun olarak destekleyebilmek için uygun etkinlik önerilerinde bulunulmaktadır. Sonuç olarak; ailelere, öğretmenlere ve öğretmen adaylarına göz ardı edilemeyecek kadar önemli olan bu konu hakkında rehberlik edilmektedir.

KAYNAKLAR

Acer, D., Artan, İ. (2000). Üç ve Dört Yaş grubu Çocukların Annelerine Yöneltmiş Oldukları Cinsellikle İlgili Sorular ve Annelerin Verdikleri Cevapların İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:XIII, Sayı: 1,* 191-204.

Bayhan, P.S., Artan, İ. (2005). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul: Morpa.

Gray, LizbethAnn (1996), (Oregon Eyaleti Üniversitesi A.B.D.) 25-26 Eylül 1996, Ankara Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen "Çocukluktan Ergenliğe Cinsel Gelişim" konulu Workshop, Basılmamış Notları.

Küt, D. (2011) http://www.hurriyetaile.com/bebek/bebek-buyume-ve-gelisimi

Sethi, A. (2013) http://www.parenting.com/article/real-difference-between-boys-and-girls

Tuzcuoğlu, N., Tuzcuoğlu, S. (2004). *"Anne Ben Nasıl Doğdum?"*. İstanbul: Morpa.

4 OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE GÖRÜLEN CİNSEL DAVRANIŞLAR

Özgül ÖNDER
Çocuk Gelişimci
ODTÜ Yuva ve Anaokulu

Gençler 13. doğum günlerine, sanki her şey bir gecede olmuş gibi, cinsel varlıklar olarak uyanmazlar. Zaten küçüklüklerinden beri bir şekilde cinsel varlıklardır.

Heather Coleman ve Grant Charles

GİRİŞ

3 – 6 yaş, çocuğun hayatında; kendini sözel olarak ifade etmeye başladığı, çevresiyle sosyal ilişkiler kurduğu, aile bireyleri dışındaki kişilerle iletişim kurmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönemde, çocukta sosyal – duygusal açıdan önemli gelişmeler gerçekleşir. Özellikle okul öncesi eğitim almaya başlayan çocuklar, hayatlarına giren öğretmen, sınıf arkadaşları gibi yeni bireylerin etkisi ile ailelerinden bağımsız bir ortamda farklı yaşam deneyimleri edinir. Bu sosyalleşme süreci, beraberinde çocuğun hayatında öğretmenin ve akranlarının etkisini de getirir.

Çocukların merak duygusunun yoğun olduğu bu dönemde; çocuklar cinsiyet özellikleri ve farklılıkları, dünyaya nasıl geldikleri, anne ve babaya benzemek gibi konular hakkında da yoğun bir merak duyarlar.

Bu konuya dair meraklarını gidermek için başvurdukları yöntemler, tıpkı herhangi bir şeyi merak ettiklerinde başvurdukları yöntemlere benzer. Konuyla ilgili merak ettiği şeylere dair sık sık sorular sorarak, izleyerek, gözlem yaparak, dokunarak öğrenmeye çalışırlar. Bazen de oyunlarında merak duydukları bu konulara yer vererek merakları hakkında keşifler yapar, deneyimler edinirler. Yani meraklarını çeşitli *davranışlar* sergileyerek gidermeye çalışırlar. Meraklarını giderirken sosyalleşme sürecinin de etkisiyle, aile üyelerinin yanı sıra, öğretmenleri ve arkadaşlarıyla etkileşime girerler.

Çocuk açısından bu davranış süreci son derece olağandır ve merak ettiği diğer pek çok konudan farksızdır. Ancak merak konusu cinsellik olduğunda çocuğa bakım veren anne – baba, öğretmen gibi yetişkinler için durum tedirginlik yaratabilir. Acaba çocuğa neler ol-maktadır? Bu çocuk bunları nereden öğrenmektedir?

Oysa gelişim bir bütündür ve cinsel gelişim de bu bütünün önemli bir parçasıdır. Cinsel davranışlar ise, çocuğun cinsel gelişiminin normal seyrettiğini anlamanın en somut ve göz-lenebilir halidir. Cinsel davranışların neler olduğunu, normal ve anormal cinsel davranışları, güvenlik sınırlarını bilmek yetişkinlere bu konuda yardımcı olacaktır.

Bu nedenle, bu bölümde 3-6 yaş aralığındaki çocuklarda görülebilecek cinsel davranışlardan bahsedilecektir.

KAYNAKLAR

Alyanak, B. (2011). Ergenlikte Cinsel Kimliğin Gelişimi ve Kaygılar. T. A. Vakfı içinde, *Cinsellik ve Cinsel Eğitim*. İstanbul: Gria Reklam Ltd Şti.

Artan, İ. (2016). Cinsel Gelişim ve Eğitim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Metin. (s. 227-262). Ankara: Pegem Akademi.

Bayhan, P. S. ve Artan, İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Dowshen, S. (2014). *Understanding Early Sexual Development.* www.kidshealth.org. Erişim Tarihi: 18.09.2017.

Hurlock, E. B. (1964). Child Development. (Fourth ed.) London: McGraw-Hill Company.

Martin, K. A. (2014). Making Sense Of Children's Sexual Behaviour In Child Care: An Analysis Of Adult Responses In Special Investigation Reports . *Child Abuse & Neglect*, 38(10). 1636-1646.

Sanderson, C. (2010). *Çocuğun Cinsel Eğitimi ve Tacizden Korunma Rehberi.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Şahin, F. T. (2001). Çocuğun Gelişiminde Oyunun Önemi ve Yetişkinin Rolü. *Gazi Üniversitesi Anaokulu / Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı* (s. 158-163). İstanbul: Ya-Pa Yayıncılık.

True Relationship and Reproductive Center (2016). *Positive and Protective Identifying and Responding to Sexual Behaviours in Children and Young People.* https://www.communities.qld.gov.au/resources/childsafety/foster-care/training/documents/ppt-sexual-behaviours.pdf. Erişim Tarihi: 26.02.2018.

Tuzcuoğlu, N., ve Tuzcuoğlu, S. (2003). *Anne, Ben Nasıl Doğdum?* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2017). *Türk Dil Kurumu*. www.tdk.gov.tr. Erişim Tarihi: 15.09.2017.

Uçar, H. (1991). *Çocukların Cinsel Eğitimi ve Bazı Cinsel Sorunlar.* İstanbul: Mert Yayıncılık.

WHO Regional Office For Europe, BZgA. (2010). *Standards For Sexuality Education in Europe.* Cologne: Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung.

Wide Bay Sexual Assault Services (2015). Sexual Behaviours in Children & Young People. HYPERLINK "http://www.wbsass.com.au/themes/default/basemedia/content/files/Traffic-LightsBrochure.pdf" http://www.wbsass.com.au/themes/default/basemedia/content/files/Traffic-LightsBrochure.pdf . Erişim Tarihi: 20.09.2017.

Yavuzer, H. (2011). *Ana - Baba Okulu.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yeşilay, T., ve Altun, S. A. (2009). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıftaki Öğrencilerinin Mastürbasyon Davranışıyla Baş Etme Stratejileri. *Elementary Education Online,* 8(2), 593-604.

Yorbık, Ö., ve Mutlu, C. (2016). Çocukluk Çağı Mastürbasyonu. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 23 (1), 59-66.

Yörükoğlu, A. (1994). *Çocuk Ruh Sağlığı.* (19. baskı) İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.

5

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL SORULAR

"ANNE - BABA - ÖĞRETMEN - ÇOCUK - ÖĞRENCİ SORULARI"

Prof. Dr. İsmihan ARTAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Uzman Görüşleri

Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Doç. Dr. Saniye BENCİK KANGAL
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Gerçek kurtuluş ancak cehaletin ortadan kaldırılmasıyla olur.
Cehalet kaldırılmadıkça toplum yerinde kalıyor demektir,
yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor demektir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

CİNSEL SORULAR

"Cinsel Oyunlar ve Problem Durumlar"

GİRİŞ

Anne babalar ve öğretmenler bazen çocukların sorularını ve cinsel oyunlarını problem olarak görürler. Oysa bunların büyük bir çoğunluğu çocuğun merakından kaynaklanmaktadır, evrensel ve doğaldır.

Çocuğumuzun büyüme sürecinde bir problem olduğunu düşündüğümüz zaman öncelikle bunun gerçek bir problem olup olmadığını belirlememiz gerekir. Büyüme sürecinde bazen gerçek olmayan problemler, hem gelişimcileri, hem eğitimcileri, hem anne babaları yorabilir, üzebilir, paniğe sürükleyebilir. Bu nedenle çocuk gelişimini çok iyi bilmek, hangi dönemde hangi davranışın ya da becerinin normal olduğunu, hangisinin sıradışı olduğunu belirlemek açısından çok önemlidir. Cinsel gelişim sürecinde de çocuk gelişimi bilgisi profesyonellerin doğru değerlendirme yapmasında çok yardımcı olacaktır.

Cinsel gelişim sürecinde bir öğretmen veya profesyonel olarak herhangi bir problem durumla veya anne baba sorusuyla karşı karşıya kaldığımız zaman ilk dikkat etmemiz gereken çocuğun yaşıdır. Öncelikle problem olarak sunulan durum, karşımızdaki çocuğun yaşı için uygun mu değil mi onu düşünmemiz ve durumu bu çerçevede değerlendirmemiz gerekir. Örneğin: Bir anne "Çocuğum geçen gün üzerinde iç çamaşırları olmadan balkona çıktı ve balkondaki ipe mandalla birşeyler asmaya çalıştı." dediği zaman önce bu çocuğun yaşını sormalıyız. Gelişim bilgilerimiz ve cinsel gelişim bilgilerimiz doğrultusunda bu davranışın o yaş için kabul edilir olup olmadığını değerlendirmeliyiz. Diyelim ki sözü geçen annenin çocuğu 13 aylık olsun. Bu çocuk için bu durum normal kabul edilir. Çünkü henüz mahremiyet duygusu gelişmemiştir, kendisini başkalarının çıplak görmesinin toplumca ayıp sayıldığını bilmemektedir, belki başkalarının onu bu şekilde görebileceğini bile henüz kavramamaktadır. Sözü geçen annenin çocuğunun yedi yaşında olduğunu düşünelim. Bu çocuk için mahremiyet duygusu gelişmemiş mi, neden gelişmemiş, eğer mahremiyet duygusu gelişti ise bu davranışı bilinçli mi yapıyor gibi soruların cevabını bulmaya çalışmalıyız.

Başka bir annenin "Çocuğum evde misafir varken veya misafirlikte tuvalete girdiğinde kapıyı kapatmıyor. Acaba teşhirci mi olacak?" gibi bir sorusu da yaşa ve gelişim düzeyine göre değerlendirilmelidir.

Kitabın bu bölümünde kullanılmak üzere, anne babalar, öğretmenler ve çocuk gelişimi öğrencilerinden hem çocukların onlara yönelttiği soru örnekleri hem de kendi akıllarına takılan soru örnekleri toplanmıştır. En sık karşılaşılan sorular için öneriler geliştirilmiştir.

6

İLKOKUL DÖNEMİNDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Doç. Dr. Neslihan GÜNEY KARAMAN
Ankara Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

Arş. Gör. Nevra ATIŞ AKYOL
Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Selda ATA DOĞAN
Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunmalı,
onlar her koşulda yetişkinlerden daha özel ele alınmalıdır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Yaşamın her alanında olduğu gibi, ilkokul çağına gelen bir çocuğun cinsel gelişimi konusunda farkındalığının oluşması, özellikle eğitimcilere bilgilendirme yapılması son derece önemlidir. Bu bölümde, ilkokul dönemindeki çocukların cinsel gelişimi, cinsel gelişimi açıklayan kuramlar, ilkokul dönemindeki çocukların yaşlara göre cinsel değişimleri, cinsel eğitim ve içeriği ile çocukların cinsel gelişimlerine yönelik davranışlarına nasıl tepkiler verilmedir başlıkları yer almaktadır.

KAYNAKLAR

Bayhan, P. S. ve Artan, İ. (2005). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Berk, L. E. (2015). *Bebekler ve Çocuklar Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa.* (Çev. Ed. B. Onur ve N. Işıkoğlu Erdoğan). Ankara: Nobel Yayınları.

Bulut, A. (2003). *Cinsel Sağlık Bilgileri Eğitimi, Öğretmen veÖğretmen Adayları İçin Cinsel Sağlık Eğitimi.* Ed.: M. Çokar ve H. Nalbant, (s. 9-38). İstanbul: Uygun Matbaası.

BZgA, (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe*. https://www.oif.ac.at/fileadmin/OEIF/andere_Publikationen/WHO_BZgA_Standards.pdf. Erişim Tarihi: 07.09.2017.

CETAD, (2006). *Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Araştırması, Üreme Sağlığı Programı.* http://www.cetad.org.tr/CetadData/Book/10/2692011154421-Arastirma_sonuclari_Dosyasi_1.pdf. Erişim Tarihi: 11.09.2017.

Childhood Sexual Behavior: School Age (2015). http://raisingchildren.net.au/articles/sexual_behaviour_school_age.html/context/562. Erişim Tarihi: 06.09.2017.

Cinsel Haklar Bildirgesi (2014). *Dünya Cinsel Sağlık Örgütü (WAS).* http://www.worldsexology.org/wp-content/uploads/2014/10/DSR-Turkish.pdf. Erişim Tarihi: 09.09.2017.

Çayır, G. ve Kızılkaya Beji, N. (2015). Cinsel Sağlık Eğitimi (Derleme). *Androloji Bülteni*, *17*(62), 231-240.

Dökmen, Z. Y. (2006). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

DSCB ve LDP (2015). *Sexual Development in Children and Young People*. *Developing a Best Practice Age*. Babcock Partners in Education& Devan Safeguarding Children Board. https://www.devonsafeguardingchildren.org/documents/2015/09/sexual-development-in-children-and-young-people-developing-a-best-practice-approach.pdf/. Erişim Tarihi: 06.06.2017.

Erdiller, Z. B. (2016). Erken çocukluk eğitiminde temel kuram ve yaklaşımlar. *Erken çocukluk eğitimi.* Ed.: H. İ. Diken, (s. 56-90). Ankara: Pegem Akademi.

Gölbaşı, Z. (2003). Sağlıklı Gençlik ve Toplum İçin Bir Adım: Cinsel Sağlık Eğitimi. *Aile ve Toplum 2*(6). ISSN: 1303-0256.

Güldü, Ö. ve Kart, M.E. (2007). Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64*(3), 98-116.

Gürsoy, E. ve Gençalp, N. S. (2010). Cinsel Sağlık Eğitimi. *Aile ve Toplum 6*(23). 29-36.

Haffner, D. W. (1998). Sexuality Education, *Social Policy, 28*(3), 76-79.

Hazır Bıkmaz, F. ve Güler, D. S. (2007). An Evaluation of Health and Sexuality Education in Turkish Elementary School Curricula. *Sex Education, 7*(3), 277–292.

İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (2000). *Cinsel Sağlık Bilgileri Eğitimi Öğretmen El Kitabı*, İstanbul: Aşama Matbaacılık.

Kahraman, P.B. ve Başal, H.A. (2011). Anne Eğitim Düzeyine Göre Çocukların Cinsiyet Kalıpyargıları ile Oyun ve Oyuncak Tercihleri. *Education Sciences. 6*(1), 1335-1357.

Kakavolis, A. (1998). Early Childhood Sexual Development and Sex Education: A Survey of Attitudes of Nursery School Teachers. *European Early Childhood Education Research Journal. 6*(2), 55-70.

MEB, Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2007). *İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sınıf Rehberlik Programı İlköğretim Etkinlik Örnekleri.* Ankara.

MEB, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2009). *İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara.

MEB, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı*. Ankara.

MEB, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. Ankara.

Miller, H. P. (2008). *Gelişim psikolojisi kuramları.* (Çev. Ed. B. Onur). Ankara: İmge Yayınları.

NCTSN (2009). *Sexual Development and Behavior in Children: Information for Parents and Caregivers.* http://www.nctsn.org/products. Erişim Tarihi: 06.09.2017.

NSW (2015). *About Sexuality and Sexual Health Education in NSW Government Schools*. http://www.learning.schools.nsw.edu.au. Erişim Tarihi: 06.09.2017.

Satcher D, (2001). *The Surgeon General's Call to Action to Promote Sexual Health and Responsible Sexual Behavior*. Washington, DC: Department of Health and Human Services.

Sex education and talking about sex to children: 0-8 years (2015). http://raisingchildren.net.au/articles/sex_education_young_children.html/context/562. Erişim Tarihi: 05.09.2017.

Shtarkshall, R. A., Santelli J. S. ve Hirsch J. S. (2007). Sex Education and Sexual Socialization: Roles for Educators and Parents. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*. *39*(2). 116-119.

SIECUS, (2004). *Guidelines for Comprehensive Sexuality Education, Kindergarten Through 12th grade* (3. Baskı). National Guidelines Task Force, Sexuality Information and Education Council of the United States. http://sexedu.org.tw/guideline.pdf. Erişim Tarihi: 09.09.2017.

Sungur, M. Z. (1998). Cinsel eğitim. *Klinik Psikiyatri*, *2*, 103-108.

Trawick-Smith, J. (2017). *Erken çocukluk döneminde gelişim: çok kültürlü bir bakış açışı.* (Çev. Ed. B. Akman). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Ultranet, (2011). *Catching On Early – Sexuality Education for Victorian Primary School*, State Goverment Victoria: Department of Education and Early Childhood Development. http://family.org.au/wp-content/uploads/2012/07/www.eduweb.vic.gov.au_edulibrary_public_teachlearn_student_catchingoneyrsv.pdf. Erişim Tarihi: 10.09.2017.

7

ERGENLİK DÖNEMİNDE CİNSEL GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Hülya ERCAN
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

Prof. Dr. Figen ÇOK
Başkent Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

Soldan sağa: Ekin Doğa Ercan, Pelin Kıncır, Öykü İleri, Çağla Şengül, Nehir Nur, Sivas, 2017.

Her kafanın anlamaktan aciz olduğu yüksek bir varlıktır gençlik.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Uzun yıllar boyunca ergenlik (adolescence), çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olarak anılmıştır. Ancak günümüzde ergenlik daha çok "bireyi yetişkinliğe taşıyan" pek çok değişikliğin ortaya çıktığı bağımsız bir yaşam dönemi olarak ele alınmaktadır.

İnsan yaşamında ergenlik dönemi, tüm alanlarda değişimlerin yaşandığı bir büyüme dönemidir. Bireyler biyolojik, bilişsel ve psikososyal alanlarda kısa süre içerisinde önemli ilerlemeler kaydederler. Biyolojik açıdan olgunlaşmaya başlarken soyut düşünme kapasiteleri artar, göreli ve tümdengelimsel düşünebilir, gelecek hakkında plan yaparken olası eylemlerinin sonuçları hakkında akıl yürütebilirler. Aynı zamanda anababalarından bağımsızlaşmaya başlar ve özerkleşirler; kişisel kimlikleri gelişir. Bütün bunlara ek olarak bireylerin cinsel kimlikleri şekillenir, cinsel yönelimleri açığa çıkmaya başlar, yetişkinlerinkine benzer cinsel uyarımlar hissederler ve daha sonra cinsel davranışlar görülmeye başlanır.

KAYNAKLAR

Ansuini, C. G., Fidler-Woite, J. ve Woite, R. S. (1996). The Source, Accuracy and Impact of Initial Sexuality Information on Lifetime Wellness. *Adolescence*, *3* (122), 283–290.

Arnett, J. J. (2012). *Adolescence and Emerging Adulthood*: *A Cultural Approach* (Fifth Ed.). Boston: Pearson.

Arnow, B. A., Desmond, J. E., Banner, L. L., Glover, G. H., Solomon, A., Polan, M. L., Lue, T. F. ve Atlas, S. W. (2002). Brain Activation and Sexual Arousal in Healthy, Heterosexual Males. *Brain, 125*, 1014–1023.

Ayele, E. ve Berhan, Y. (2013). Age at Menarche among in-School Adolescents in Sawla Town, South Ethiopia. *Ethiopian Journal of Health Sciences, 23* (3), 189-200.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Berk, L. E. (2013). *Çocuk Gelişimi* (Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Yayınları.

Blakemore, S. J., Burnett, S. ve Dahl, R. E. (2010). The Role of Puberty in the Developing Adolescent Brain. *Human Brain Mapping, 31* (6), 926-933.

Brooks-Gunn, J. (1988). Antecedents and Consequences of Variations in Girls' Maturation Timing. *Journal of Adolescent Health Care, 9*, 365-373.

Campbell, C. Mallapa, A., Wisniewski, A. B. ve Silovski, J. F. (2013). Sexual Behavior of Prepubertal Children. *Handbook of Child and Adolescent Sexuality: Developmental and Forensic Psychology.* Eds. D. S. Bromberg ve W. T. O'Donohue (s.145-170). Oxford: Elseiver.

Carver, K., Joyner, K. ve Udry, J. R. (2003). National Estimates of Adolescent Romantic Relationships. *Adolescent Romantic Relations and Sexual Behavior: Theory, Research, and Practical Implications.* Ed. P. Florsheim (s. 23–56). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Chumlea, W. C., Schubert, C. M., Roche, A. F., Kulin, H. E., Lee, P. A., Himes, J. H. ve Sun, S. S. (2003). Age at Menarche and Racial Comparisons in US Girls, *Pediatrics, 111* (1), 110-113.

Collins, W. A. ve Steinberg, L. (2008). Adolescent Development in Interpersonal Context. *Child and Adolescent Development an Advanced Course*. Eds. W. Damon ve R. M. Lerner (s.551-590). New Jersey: John Wiley &Sons.

Connolly, J. A. ve Goldberg, A. (1999). Romantic Relationships in Adolescence: The Role of Friends and Peers in Their Emergence and Development. *The Development of Romantic Relationships in Adolescence.* Eds. W. Furman, B. B. Brown ve C. Feiring (s. 266–290). New York: Cambridge University Press.

Connolly, J. A., Craig, W., Goldberg, A. ve Pepler, D. (2004). Mixed-Gender Groups, Dating, and Romantic Relationships in Early Adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, *14* (2), 185–207.

Crockett, L. J., Raffaelli, M. ve Moilanen, K. L. (2003). Adolescent Sexuality: Behavior and Meaning. *Blackwell Handbook of Adolescence.* Eds. G.R. Adams ve M.D. Berzonsky, (s. 371-392). Malden: Blackwell.

Çalışandemir, F., Bencik, S. ve Artan, İ. (2008). Çocukların Cinsel Eğitimi, *Eğitim ve Bilim, 33* (150), 14-27.

Çavdar, D. ve Çok, F. (2016). Türkiye'de LGBT'lerin OkulYaşantıları, *LGBT Kültür ve Yaşam Dergisi*, *5*, 54-58.

Çok. F. ve Kutlu, Ö. (2016). *Ergenlerin Cinsel Eğitimi: Bir Program Denemesi* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Daugherty, L. R. ve Burger, J. M. (1984). The Influence of Parents, Church, and Peers on the Sexual Attitudes and Behaviors of College Students. *Archives of Sexual Behavior, 13* (4), 351-492.

Eveleth, P. B. ve Tanner, J. M. (1990). *Worldwide Variation in Human Growth*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fechner, F. Y. (2003). The Biology of Puberty: New Developments in Sex Differences. *Gender Differences at Puberty*. Ed. C. Hayward (s. 17-27). Cambridge: Cambridge University Press.

Feldman, S. S., Rosenthal, D. R., Brown, N. L. ve Canning, R. D. (1995). Predicting Sexual Experience in Adolescent Boys from Peer Rejection and Acceptance during Childhood. *Journal of Research on Adolescence 5* (4), 387-411.

Fisher, H. (2006). Broken Hearts: The Nature and Risks of Romantic Rejection. *Romance and Sex in Adolescence and Emerging Adulthood: Risks and Opportunities.* Eds. A. Booth ve A. C. Crouter (s. 3-28). New Jersey: Lawrence Elbraum Associates.

Furman, W. (2002). The Emerging Field of Adolescent Romantic Relationships. *Current Directions in Psychological Science, 11* (5), 177-180.

Furman, W. ve Shaffer, L. (2003). The Role of Romantic Relationships in Adolescent Development. *Adolescent Romantic Relations and Sexual Behavior: Theory, Research, and Practical Implications*. Ed. P. Florsheim (s. 3-22). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Ge, X., Conger, R. D. ve Elder, G. H. (1996). Coming of Age Too Early: Pubertal Influences on Girls' Vulnerability to Psychological Distress. *Child Development, 67*, 3386–3400.

Gillibrand, R., Lam, V. ve O'Donnell, V. L. (2016). *Developmental Psychology*. Harlow: Pearson.

Halpern, C. T. (2003). Biological Influences on Adolescent Romantic and Sexual Behavior. *Adolescent Romantic Relations and Sexual Behavior*. Ed. P. Florsheim (s. 57-84). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbraum Associates.

Hock, R. R. (2011). *Human Sexuality* (Third Ed). Boston: Pearson.

Hyde, J. S. ve Delamater, J. D. (1997). *Understanding Human Sexuality* (Sixth Ed.). Boston: Mc Graw Hill.

Kaestle, C. E. ve Halpern, C. T. (2007). What's Love Got to Do with It? Sexual Behaviors of Opposite-Sex Couples through Emerging Adulthood. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health, 39* (3), 134–140.

Karabey, S. ve Müftüoğlu, N. (Eds.) (2006). *Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, Bilgilendirme Dosyası-7: Gençlik ve Cinsellik*. http://www.cetad.org.tr/Cetaddata/Book/32. Erişim Tarihi: 20.08.2017.

Kelly, G. F. (1998). *Sexuality Today: The Human Perspective* (Sixth Ed.). Boston: Mc Graw Hill.

Kinsman, S. B., Romer, D., Furstenberg, F. F. ve Schwartz, D. F. (1999). Early Sexual Initiation: The Role of Peer Norms. *Pediatrics, 102*, 1185-1192.

Kirkman, M., Rosenthal, D. A. ve Feldman, S. S. (2005). Being Open with Your Mouth Shut: The Meaning of 'Openness' in Family Communication about Sexuality. *Sex Education 5* (1), 49-66.

Kirkman, M., Rosenthal, D. A. ve Feldman, S.S. (2002). Talking to A Tiger: Fathers Reveal Their Difficulties in Communicating about Sexuality with Adolescents. *Talking Sexuality: Parent-Adolescent Communication.* Eds. S. S. Feldman ve D. A. Rosenthal (s. 57-74). San Francisco: Jossey-Bass.

Kohler, P. K., Manhart, L. E. ve Lafferty, W. E. (2008). Abstinence-Only and Comprehensive Sex Education and The Initiation of Sexual Activity and Teen Pregnancy. *Journal of Adolescent Health, 42* (4), 344-351.

Kreager, D. A. ve Staff, J. (2009). The Sexual Double Standard and Adolescent Peer Acceptance. *Social Psychology Quarterly*, 72(2), 143-164.

Kuttler, A., La Greca, A. M. ve Prinstein, M. J. (1999). Friendship Qualities and Social-Emotional Functioning of Adolescents with Close, Cross-Sex Friendships. *Journal of Research on Adolescence, 9* (3), 339-366.

Levesque, R. J. R. (1993). The Romantic Experience of Adolescents in Satisfying Love Relationships. *Journal of Youth and Adolescence, 22*(3), 219-251.

Maccoby, E. E. (1998). *The Two Sexes: Growing Apart and Coming Together*. Cambridge MA: Harvard University Press.

Marshall, D. S. ve Suggs, R. C. (Eds.) (1971). *Human Sexual Behavior: Variations in the Ethnographic Spectrum.* New York: Basic Books.

Marshall, W. A. (1978). Puberty. *Human Growth: Postnatal Development, Vol 2*. Eds. F. Falkner ve J. M. Tanner (s. 141-181). New York: Plenum.

Martins, C. B. G., De Almeida, F. M., Alencastro, L. C., De Matos, K.F. ve De Souza, S. P. S. (2013). Sexuality in Adolescence: Myths and Taboos. *CienciayEnfermeria, 18*, 25-37.

Mendle, J. ve Ferrero, J. (2012). Detrimental Psychological Outcomes Associated with Pubertal Timing in Adolescent Boys. *Developmental Review, 32*, 49–66.

Moore, S. ve Rosenthal, D. (2006). *Sexuality in Adolescence.* London: Routledge.

Moore, S. M. ve Rosenthal, D.A. (1991). Adolescents' Perceptions of Friends' and Parents' Attitudes to Sex and Sexual Risk-Taking. *Journal of Community and Applied Social Psychology, 1* (3), 189–200.

O'Donnell, L., Myint-U, A., O'Donnell, C. R. ve Stueve, A. (2003). Long-Term Influence of Sexual Norms and Attitudes on Timing of Sexual Initiation among Urban Minority Youth. *Journal of School Health, 73*, 68–75.

Onur, B. (2005). *Anılardaki Aşklar; Çocukluğun ve Gençliğin Psikoseksüel Tarihi*. Ankara: Kitap Yayınevi.

Özgülnar, N. ve Pektaş, H. (Eds.) (2006). *Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, Bilgilendirme Dosyası-4: Güvenli Cinsellik.* http://www.cetad.org.tr/cetaddata/book/19. Erişim Tarihi: 20.08.2017.

Papadimitriou, A. (2016). Timing of Puberty and Secular Trend in Human Maturation. *Puberty: Physiology and Abnormalities*. Eds. P. Kumanov ve A. Agarval, (s. 121-136). AG Switzerland: Springer.

Patrick, M. E., Maggs, J. L. ve Abar, C. C. (2007). Reasons to Have Sex, Personal Goals, and Sexual Behavior during the Transition to College. *Journal of Sex Research, 44*, 240-249.

Rey, R. A., Campo, S.M., Ropelato, M. G. ve Bergadá, I. (2016). Hormonal Changes in Childhood and Puberty. *Puberty: Physiology and Abnormalities*. Eds. P. Kumanov ve A. Agarval (s. 23-37). AG Switzerland: Springer.

Robeva, R. ve Kumanov, P. (2016). Physical Changes during Pubertal Transition. *Puberty: Physiology and Abnormalities*. Eds. P. Kumanovve A. Agarval (s. 39-64). AG Switzerland: Springer.

Rosenbaum, J. (2009). Patient Teenagers? A Comparison of the Sexual Behavior of Virginity Pledgers and Matched Nonpledgers. *Pediatrics, 123*, 10–20.

Rosenthal, D. A. ve Collis, F. (1997). Australian Parents' Beliefs about Adolescent Sexuality and HIV/AIDS. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education for Adolescents & Children, 1* (2), 57–72.

Rosenthal, D.A. ve Smith, A. M. A. (1995). Adolescents and Sexually Transmissible Diseases: Information Sources, Preferences and Trust. *Australian Health Promotion Journal, 5*, 38–44.

Rosenthal, D. A., Smith, A. M. A., Reichler, H. ve Moore, S. M. (1996). Changes in Heterosexual University Undergraduates' HIV-Related Knowledge, Attitudes and Behaviour: Melbourne, 1989– 1994. *Genitourinary Medicine*, 72, 123–127.

Russell, S. ve Horu, S. (2017). *Sexual Orientation, Gender Identity and School*. New York: Oxford Univ. Press.

Seiffge-Krenke, I. (2003). Testing Theories of Romantic Development from Adolescence to Young Adulthood: Evidence of a Developmental Sequence. *International Journal of Behavioral Development, 27* (6), 519-531.

Sisk, C. L. ve Foster, D. L. (2004). The Natural Basis of Puberty and Adolescence. *Nature Neuroscience, 7* (10), 1040-1047.

Sloane, B. ve Zimmer, C. (1993). The Power of Peer Health Education. *Journal of American College Health*, *41* (6), 241-245.

Steinberg, L. (2007). *Ergenlik* (Çeviri Ed. F. Çok). Ankara: İmgeYayınları.

Steinberg, L. (2014). *Age of Opportunity: Lessons from the New Science of Adolescence*. Boston: Eamon Dolan/Houghton Mifflin Harcourt; Mariner Books.

Udry, J. R. (1990). Hormonal and Social Determinants of Adolescent Sexual Initiation. *Adolescence and Puberty*. Eds. J. Bancroft ve J. M. Reinisch (s.70-87). Oxford: Oxford University Press.

Wang, Y. (2002). Is Obesity Associated with Early Sexual Maturation? A Comparison of the Association in American Boys versus Girls. *Pediatrics, 110* (5), 903-910.

Widmer, E. D. (1997). Influence of Older Siblings on Initiation of Sexual Intercourse. *Journal of Marriage and the Family, 59*, 928–938.

Williams, J. M. ve Dunlop, L. C.(1999). Pubertal Timing and Self-Reported Delinquency among Male Adolescents. *Journal of Adolescence, 22,* 157-171.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 7.1. HPG Ekseni,Kaynak: Campbell, C. Mallapa, A.,Wisniewski, A. B. Ve Silovski, J. F. (2013). Sexual Behavior of Prepubertal Children. D. S. Bromberg ve W. T. O'Donohue (Eds.) *Handbook of Child and Adolescent Sexuality: Developmental and Forensic Psychology* (s.146). Oxford: Elseiver.

8

ERKEN ÇOCUKLUKTA CİNSEL EĞİTİM

Prof. Dr. Nergiz Meltem GÜVEN
Uluslararası Final Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Okul Öncesi Öğretmenliği Programı

Çocuklar eleştirilmekten, azarlanmaktan değil,
Kendilerine güzel örnek olunmasından etkilenirler.

Thiersch

GİRİŞ

Her aile çocuğunun sağlıklı, başarılı ve mutlu bir birey olarak yetişmesini ister. Aileler doğum öncesinden başlayarak ellerinden geldiğince çocuklarının gelişimini desteklemeye çalışırlar. Bu konuda ailelere önerilecek özel bir reçete yoktur. Aileler yakın çevrelerindeki kişiler, öğretmenler, ilgili uzmanlar, medya ve internet yoluyla çok çeşitli bilgilere ulaşırlar. Bu bilgilerden bir kısmını seçerek çocukları için kullanırlar. Çocukların cinsel gelişimi, cinsel kimlik kazanımı ve eğitimi de çok dikkat çeken bir alandır. Ancak ülkemizde çocuğun cinsel kimlik kazanması, ilgili programların gelişmesi konusunda yapılan çalışmalar, araştırmalar ve rehberlik maalesef diğer gelişim alanları kadar şanslı değildir.

KAYNAKLAR

Artan, İ. (2015). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Sorular. *Cinsel Gelişim ve Eğitim*. Ed.: İ.

Artan, (s.61-81). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Gilstrap ,R. (1976). *Family Life and Sex Education In The Primary School*. USA.

Papalia, D.E., Olds, S. W., Feldman, .R. D., (1999). *A Child's World. Infancy Through Adolescence,* Eighth Edition. Boston: The McGraw-Hills Companies, Inc.

Webb, F.S., Whitney, E.N., DeBruyne, L.K., (1999). *Health Making Life Choices.*

Second Edition. Cincinnati: West Publishing Company.

9

TOPLUMSAL CİNSİYET

Dr. Öğr. Üyesi Haktan DEMİRCİOĞLU
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

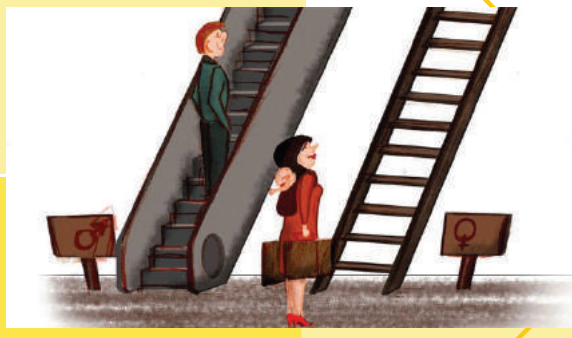

İyi olmak kolaydır, zor olan eşit olmaktır.

Victor Hugo

GİRİŞ

Bütün toplumlar, tarihi akışta varlıklarının temelini sağlam atmak, kendini kabul ettirmek ve sonsuza kadar sürdürmek üzere hareket etmiştir. Toplumların bu tarihsel yolculukları, onların doğada hazır halde bulduklarının üzerine doğal olmayan, tamamı kültürel unsurları eklemeleriyle biçim kazanır. Tarihsel süreçte toplumsal olarak üretilmiş sayısız üründen biri de toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet, biyolojinin kodladığı bedenlere spiritüel anlamlar yükleyerek onları kültürel olarak tanımlamak ve ayırmaktır. Kadın ve erkeği, kadınlık ve erkeklik denen rol ve statüler bütünüyle özdeşleştirmektir (Bingöl, 2014). Dolayısı ile cinsiyet kavramına şekil veren toplum üzerinden, insanların nasıl bir tavır içerisinde olmayı tercih ettiklerini ortaya koymak, büyük önem taşımaktadır. Bu bölümde, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının nasıl oluştuğu ve algılandığı ele alınmış, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik Türkiye'deki mevcut durumun yapısı ile konu kapsamındaki ulusal ve uluslararası politika girişimleri açıklanmış, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini önlemenin önemine değinilerek eşitliği güçlendirmeyi hedefleyen uygulamalar özetlenmiştir.

KAYNAKLAR

Aulette, J. R., Blakely, K., & Wittner, J. (2009). *Gendered worlds*. New York-London: Routledge.

Austrian Development Cooperation. (2013). *Gender Equity and Diversity- Modül 501: Engaging Men and Boys For Gender Equality*.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *16*(1), 108–114.

Bora, A. (2016). *Sağlık Çalışanları Eğitimi Katılımcı Kitabı*. Ankara:Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Bora, A., & Üstün, İ. (2005). *"Sıcak Aile Ortamı " Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Bronfenbrenner, U. (2002). Preparing a world for the infant in the twnty-first century: the research challenge. In G. Pedro (Ed.), *The infant and family in the 21st century*. New York: Brunuer-Routledge.

Burt, K. B., & Scott, J. (2002). Parent and Adolescent Gender Role Attitudes in 1990s Great Britain. *Sex Roles: A Journal of Research*, *46*(7–8).

Çelik, Ö. (2008). *Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Deaux, K., & Kite, M. (1993). Gender stereotypes. In F. L. Denmark & M. A.Paludi (Eds.), *Psychology of women: A handbook of issues and theories* (pp. 107–139). Westport, CT: Greenwood Press.

Demirdirek, H., & Şener, Ü. (2014). *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Karnesi*. Ankara:Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Dursun, Ç., Öztürk, R., Evliyaoğlu, G., Yıldırım-Becerikli, S., Poyraz, B., & Memiş, E. (2013). *Ankara Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İklimi ve Kültürü Araştırma Raporu*. Ankara.

Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(2).

Esen, Y. (2015). *Yerel Yönetimler, Kamu Kurumları ve Sivil Toplum Örgütleri İçin Kadın Dostu Kentler Eğitici Kiti*. Ankara.

Fiske, S. T., & Stevens, L. E. (1993). What's so special about sex? Gender stereotyping and discrimination. In M. Costanzo & S. Oskamp (Eds.), *Gender issues in contemporary society* (pp. 173–196). Newbury Park, CA: Sage.

Glover, D., & Kaplan, C. (2000). *Genders*. New York-London: Routledge.

Highleyman, L. (1997). Let's Talk About Gender. Retrieved August 8, 2017, from http://www.black-rose.com/articles-liz/genderlang.html

Hyde, J. S. (2005). The gender similarities hypothesis. *American Psychological*, *60*. Retrieved from http://www.black-rose.com/articles-liz/genderlang.html

Ikram, R. (2011). *The Influence of Gender Bias on Children in Childcare Settings*. Dominican University.

Johnston, K. E., Bittinger, K., Smith, A., & Madole, K. (2001). Developmental changes in infants and toddlers attention to gender categories. *Merrill-Parmer Quarterly*, *47*(4), http://www.black-com/articles-liz/genderlang.

Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. (2014). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Komisyon Raporu*. Ankara:Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2007). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi El Kitabı*. Ankara.

Kahraman, D. S. (2010). Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, *3*(1).

Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu Raporu*. Ankara.

Marsh, H. W., Martin, A., & Cheng, J. (2008). A multilevel perspective on gender in classroom motivation and climate: Potential benefits of male teachers for boys. *Journal of Educational Psychology*, *100*(1).

Martin, C. L., Wood, C. H., & Little, J. K. (1990). The development of gender stereotype components. *Child Development*, *61*.

Otaran, N., Erdur-Baker, Ö., Savaş, G., Tüzemen, E., & Tarman, B. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Pryzgoda, C., & Chrysler, C. J. (2000). Definitions of gender and sex: The subtleties of meaning. Retrieved January 2, 2014, from www.ichtj.waw.pl/ichtj/publ/

Robinson, O. (2011). A Definition of Gender Role Conflict among Black Professional Fathers. *The Qualitative Report*, *16*(5).

Santrock, J. W. (2014). Orta ve geç çocuklukta sosyoduygusal gelişim. In *Yaşam boyu gelişim* (13th ed., pp. 312–338). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Scopus. (2017). Scopus analysis.

Şıvgın, N. (2015). *Cinsiyet rolleri eğitim etkinliklerinin anasınıfına devam eden 60-72 aylık çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına etkisinin incelenmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Taşçı, E., & Saruhan, A. (2007). Cinsiyetin HIV/AIDS üzerindeki etkileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *4*(1).

Temuroğlu-Sundur, Y., & Çağlar, A. Ş. (2012). *Toplumsal Cinsiyet ve Kızların Eğitimi (Modül 1)*. Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı.

Thorne, B. (1993). *Gender play: Girls and boys in school*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

TÜSİAD. (2018). TÜSİAD Açılımı İsim Değişikliği. Veri tabanına erişim Mart 16, 2018, http://tusiad.org/tr/basin-bultenleri/item/9912-tusiad-acilimi-isim-degisikligi

Ulusoy, D. (1999). Plastik sanatlarda toplumsal cinsiyet. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *16*(2).

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, (35), 29–56. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/iusoskon/issue/9517/118909

Witt, S. D. (1997). *Parental influence on children's socialization to gender roles*. University of Akron.

Yılmaz, V. D., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L., & Eroğlu, K. (2009). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *6*(1).

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi: http://www.professorramos.net/

10

MEDYA, ÇOCUK VE TOPLUMSAL CİNSİYET: ALİ HEP TOPU TUTARKEN, AYŞE İP Mİ ATLAMALI?

Dr. Arş. Gör. Beris ARTAN ÖZORAN
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Medyayı kim kontrol ediyorsa zihinleri de onlar kontrol ediyor.

Jim Morrison

GİRİŞ

Hepimiz *Rapunzel*, *Külkedisi* ve *Uyuyan Güzel* masallarını biliriz. Kimimiz bu masalları anneannesinden dinlemiştir, kimimiz kitabını okumuştur, kimimiz ise filmini izlemiştir. Bu masalların hepsinin ana kahramanı bir kadındır. Masallar birbirinden tamamen farklı hikayelere dayanmaktadır ama hepsinin ortak bir özelliği vardır: Kadının sunumu. Bu masalların hepsinde kadınlar farklı nedenlerden dolayı çaresizdir ve kendisini kurtaracak beyaz atlı prensini beklemektedir. Kuleye kapatılmış olan zavallı Rapunzel, yüksek kale duvarlarını aşarak kendisine ulaşacak cesur prensini; Külkedisi üvey annesinden kendisini kurtaracak soylu prensini ve Uyuyan Güzel ise onu ebedi uykusundan kocaman bir öpücükle kurtaracak olan yakışıklı prensini beklemektedir. Bu kadın kahramanların hepsi çok güzel ama bir o kadar çaresizdir, onları kuratacak olan prensler ise hem soylu, hem cesur hem de çok yakışıklıdır.

Yine hepimizin bildiği bir film: *Superman*. 1933 yılında Ohio'lu Shuster ve Siegel isimli iki genç tarafından çizgi roman olarak yaratılan Superman, adalet ve gerçeğin savunucusudur ve pek çok olağanüstü özellikle donatılmıştır (Güler, 2013, s. 207). Çok güçlü, hızlı ve her zaman adalet peşinde koşan Superman'in gücü kısa bir süre içinde ABD'den bütün dünyaya yayılmıştır. Çizgi romanın yanı sıra, dizi ve film sektörüne de girmiştir. Bu karak-ter pek çok erkek çocuğun hayranlıkla seyrettiği önemli bir figüre dönüşmüştür. Peki ya Superman bir kadın olsaydı? Superman'i basan yayın evi *DC Comics*, süper güçlere sahip bir kadın karakter de yaratmıştır. Ancak bu karakterin Superman kadar popüler olmadı-ğı görülmektedir. *DC Comics*'in yarattığı Superman'in kadın versiyonu olan Superwoman, ona benzer özelliklere sahiptir. Ancak çocukların bu şekilde düşünmediği görülmektedir. Durkin, yaptığı bir araştırmada 6 yaşındaki çocukların Superwoman'ın Superman'in yaptığı şeyleri yapabileceği konusunda tereddüt ettiklerini bulmuştur. Aynı zamanda çocuklar, di-ğer insanların da Superwoman'ın yeteneklerinin Superman'den daha az olduğunu düşün-düklerine inanmaktadırlar (Durkin'den aktaran Browne, 1998, s.85).

Önemli kahramanlarımızdan bir başkası ise Spiderman. Özel bir örümcek tarafından ısırıldıktan sonra süper güçlere sahip olan bu karakterin, kötülükle savaşmanın yanı sıra önemli görevlerinden biri de sevdiği kadın Mary Jane'i kurtarmaktır. Kötü adamlar daima Mary Jane'in peşindedir ve Spiderman koşullar ne olursa olsun, zorda kalan sevdiğini bir şekilde kurtarmayı başarmaktadır.

Ve günümüzün çocuklar tarafından en çok sevilen karakterlerinden biri olan Pepee. Bu çizgi film henüz okula başlamamış olan Pepee, annesi, babası, dedesi, ninesi, kız kardeşi Bebe ve arkadaşlarını konu almaktadır. Pepee genellikle mavi salopeti ve mavi şapkasıyla, kız kardeşi Bebe ise, pembe elbisesi ve ona uygun kocaman pembe tokasıyla gösterilmek-tedir. Pepee'nin annesi genellikle ev işi yaparken ya da Peppe ve Bebe'yle ilgilenirken gös-terilir. Babası çalışarak ailesine bakmakta, Pepee ile vakit geçirdiği zamanlarda da öğretici konuşmalar yapmaktadır.

KAYNAKLAR

Arna, S. (2008, 23 Ağustos). Çizgi Moda İkonları Winx Kızlarından Moda Dersi. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/9720049.asp

Aşar, E. (2014). Keşfedilen Çocuk, İletişim Teknolojileriyle Yitip Giden Çocukluk ve Çocuk Kültürü. İletişim ve Diplomasi, 1(2), 83-94.

Balkır, G. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. Aydın Barosu Hukuk Komisyonu (Ed.), *I.Kadın Avukatlar Kurultayı* (68-95). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Bauman, Z. (2009). *Akışkan Aşk.* Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Versus.

Browne, B. (1998). Gender Stereotypes in Advertising on Children's Television in the 1990s:A Cross-National Analysis. *Gender Journal of Advertising*, 27(1), 83-96. doi: 10.1080/00913367.1998.10673544

Can, A. (1996). Çocuk ve Çizgi Film. Konya: Öz Eğitim Yayınları.

Çatalcalı Soyer, A. (2009). Okul Öncesi Dönem Çocuk Hikaye Kitapları: Stereotipler ve Kimlikler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(1), 13-27.

Demirhan, T., Samur, A. ve Büyüktaşkapu, S. (2013). Pepee Çizgi Filminin Ebeveyn, Öğretmen ve Çocuk Gözüyle Değerlendirilmesi. Mine Gencel Bek (Ed.), *Uluslararası Okul Öncesi Çocuk ve Medya Uygulamaları Kongresi Bildiriler ve Sunumlar* (s.110-135). Ankara: Mattek Basım Yayın.

Dietz, T. (1998). An Examination of Violence and Gender Role Portrayals in Video Games: Implications for Gender Socialization and Aggressive Behavior. *Sex Roles,* 38(5/6), 425-442.

Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Durkal, K. (2012, 11 Aralık). İlham Kaynağı Tsubasa. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/22127956.asp

Durkin, K., Nugent, B. (1998). Kindergarten Children's Gender-Role Expectations for Television Actors. *Sex Roles*, 38(5/6), 397-402.

Engin, H. (2013). Çocuk ve Reklam: Çocuklar Olması Gerekenden Erken Büyüyor. *1.Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı* (s.217-235). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Erdem, U. (2012, 19 Nisan). Pepee'nin Dergisi 432 bin Sattı, tek sayıda TRT 37 bin lira Kazandı. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20375058.asp

Freeman, N. (2007). Preschoolers' Perceptions of Gender Appropriate Toys and their Parents' Beliefs About Genderized Behaviors: Miscommunication, Mixed Messages, or Hidden Truths? *Early Childhood Education Journal,* 34(5), 357-366. doi: 10.1007/s10643-006-0123-x

Göl, M. (2012). Çocuk Edebiyatında Cinsiyet Rolleri. *3.Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı* (s.60-65). erişim http://egitim.cu.edu.tr/duyuru_dosyalar/ooekkongrekitabi.pdf

Güler, A. (2013). Soyutun Somutlaştırılması: Çizgi Filmlerin Kültürel İşlevleri. Haluk Yavuzer, Mustafa Ruhi Şirin (Ed.), *1.Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı* (s.207-217). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Gültekin, B., Yıldız, E. (2009). İletişimde Çocuk Figürü. İstanbul: Nobel.

Gündüz Kalan, Ö. (2010). Reklamda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı: Kinder Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 38, 75-89.

Gürşimşek, I., Günay, D. (2005). Çocuk Kitaplarında Cinsiyet Rollerinin İşlenişinde Kullanılan Dilsel ve Dildışı Göstergelerin Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 53-63.

İstatistiklerle Çocuk 2013. (2014). Türkiye İstatistik Kurumu. erişim www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=269

Kaya Balkan, İ. (2011). Okul Öncesi Çocuk ve Medya. Mücella Ormanoğlu Uluğ, Gülçün Karadeniz (Ed.), *Okul Öncesi Çocuk Ve...*(s.165-175). Ankara: Nobel.

Keloğlu İşler, E. (2014). Kültürel Ekme Kuramı Bağlamında Türkiye Üretimi Çizgi Filmler ve Çocuk Bilincinin İnşası. İletişim ve Diplomasi, 1(2), 65-78.

Kıraç, N. (2011, 6 Ağustos). 53 Yaşında ama Hala Şirinler. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/18417306.asp

Koçer, H., Eskidemir, S., Şen, S. (2013). Anasınıfına Giden Çocukların Televizyon İzleme Durumlarının Belirlenmesi. Mine Gencel Bek (Ed.), *Uluslararası Okul Öncesi Çocuk ve Medya Uygulamaları Kongresi Bildiriler ve Sunumlar*(s. 179-216). Ankara: Mattek Basım Yayın.

Kuruoğlu, H. (2001). Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri. erişim http://okulweb.meb.gov.tr/27/05/494176

Oruç, C., Tecim, E., Özyürek, H. (2011). Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kişilik Gelişiminde Rol Modellik ve Çizgi Filmler. *EKEV Akademi Dergisi,* 15(48), 281-297.

Öcel, N. (2002). İletişim ve Çocuk: İletişim Ortamlarında Çocuk ve Reklam Etkileşimi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Pepee İzleyen Küçük Kız Gözyaşlarına Boğuldu. (2014, 15 Nisan). Hürriyet. erişim http://webtv.hurriyet.com.tr/2/63220/0/pepe-izleyen-kucuk-kiz-gozyaslarina-boguldu

RTÜK. (2009). Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması 2. erişim http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=88e435c1-2a20-4956-92e0-6c3d295ca079

San Bayhan, P., Artan, İ. (2004). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul: Morpa.

Sartori, G. (2006). *Görmenin İktidarı* (2. Baskı). İstanbul: Karakutu.

Selçuk, A. (2003, 14 Ocak). Alo! Orası Cinsiyet Ayrımcılığı Özdenetim Kurulu mu? Bianet. erişim http://eski.bianet.org/2003/04/09_k/14930.htm

Şen, A. (2000, 30 Ekim). İşte Gerçek Pokemon. Milliyet. erişim http://www.milliyet.com.tr/2000/10/30/haber/hab08.html

Şirin, M. (1998). *Televizyon, Çocuk ve Aile.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Thompson, T., Zerbinos, E. (1995). Gender Roles in Animated Cartoons: Has the Picture Changed in 20 Years? *Sex Roles*, 32(9/10), 651-672.

Toplumsal Cinsiyet Eğitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013. (2008). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi. (2014). erişim http://www.biltek.tubitak.gov.tr/merak_ettikleriniz/index.php?kategori_id=10&soru_id=4741

Vannicopulou, A. (2004). Resimli Çocuk Kitaplarındaki Kadın Karakterler. Dilek Çiftçi Yeşiltuna (Çev.). *Ege Eğitim Dergisi,* 5(2), 65-73.

Yurdigül Y., Yurdigül, A. (2013). Çocuklara Yönelik Televizyon Programlarının Çocuk Gelişimine Etkisi; "Bir Varmış Bir Yokmuş Keloğlan Masalları" Üzerine Bir Çalışma. Mine Gencel Bek (Ed.), *Uluslararası Okul Öncesi Çocuk ve Medya Uygulamaları Kongresi Bildiriler ve Sunumlar*(s. 81-110). Ankara: Mattek Basım Yayın.

Yücel, H., Kara, B. (2007). Reklamda Çocuk İmgesinin İşlevi: 2006-2007 Türk Televizyonu Reklamlarında Çocuk Kullanımı. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını*, 6, 121-140.

11

CİNSEL İSTİSMAR

Blm. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN
Çocuk Gelişimci
T.C. Sağlık Bakanlığı

Bir milletin ahlak değeri, o milletin yükselmesini sağlar.
Bir millet, zenginliğiyle değil, ahlak değeriyle ölçülür.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Çocuk ve çocukluk kavramı geçmişten günümüze farklı şekillerde tanımlanmıştır. Köken olarak "çoğa" ve Anadolu ağızlarında bebek, çocuk anlamına gelen "çoçka" kelimelerinden gelen Türkçe "çocuk" sözcüğü, güncel Türkçe sözlükte "küçük yaştaki oğlan ya da kız"; eğitim terimleri sözlüğünde "bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan" olarak tanımlanmaktadır (Stachowski, 2009; Türk Dil Kurumu [TDK], 2017). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre 0-18 yaş arasındaki tüm bireyler çocuk olarak kabul edilmektedir. Türk Medeni Kanununda ise çocuk kavramı "küçük" olarak kullanılmaktadır. Geçmişte minyatür yetişkinler olarak görülen çocuklar, yapılan çocuk gelişimi çalışmalarıyla günümüzde bakıma, desteğe ve korunmaya ihtiyaç duyan, bu temel ihtiyaçları karşılandığında ise toplumun geleceğini oluşturacak bireyler olarak görülmektedir. Toplumun geleceğini oluşturan çocukların tümü eşit haklara sahip olsa da tüm haklarından yararlanamayan, haklarını bilmeyen ve kullanamayan çocuklar da vardır. Ayrıca çocukların anne-babaları, yetiştikleri ortamlar, sosyo-ekonomik düzeyleri, ailenin ruh sağlığı, ebeveynlerin çocuğa ve çocukluğa bakış açısı, geçirilen travmalar, hastalıklar, kazalar gibi pek çok etken çocukların hayatlarının birbirinden farklı şekilde devam etmesine neden olmaktadır. Çocukların hayatlarının farklı şekilde devam etmesine neden olan ve tüm toplumu ilgilendiren, halk sağlığı sorunu olarak da ele alınan kavramlardan biri "çocuk ihmal ve istismarı"dır.

Çocuk ihmal ve istismarı (ÇİVİ), tüm toplumu yakından ilgilendirmesine rağmen, toplumlardaki yaygınlığının bilinmediği, mağdur çocuğun ifade etmediği ya da edemediği ve genellikle gizli kalan bir sağlık problemidir (Acehan vd., 2013; Vatansever vd., 2004). ÇİVİ kavramı, bir avukatın çocuklarla ilgili suçlar nedeniyle hapishaneye giren kişileri incelemesiyle ilk kez 1700'lü yıllarda ortaya çıkmıştır. Cinsel istismar ve fiziksel istismarla öldürülen 32 çocuğun otopsi bulgularıyla ilk kez 1860'ta tıbbi olarak tanılanmış, 1961'de "Hırpalanmış Çocuk Sendromu" ve "Caffey Sendromu" ile uzmanlar tarafından değerlendirilmesi gerekliliği öne sürülmüştür. 1970'lerde ÇİVİ'nin önemine varılmış ve 1980'lerde cinsel ve fiziksel istismara duygusal istismar kavramı da eklenmiştir (Akt. Acehan vd., 2013).

Çocuk istismarı farklı kaynaklarda farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Genel olarak çocuk istismarı; fiziksel istismar, duygusal istismar, ekonomik istismar, cinsel istismar ve ihmal olarak ele alınmaktadır.

KAYNAKLAR

Acehan, S., Bilen, A., Ay, M. O., Gülen, M., Avcı, A., İçme, F. (2013). Çocuk İstismarı ve İhmalinin Değerlendirilmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *22*(4), 591-614. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/arsiv/article/view/5000072555

Aksel, E. Ş., Irmak, T. Y. (2015). Çocuk Cinsel İstismarı Konusunda Öğretmenlerin Bilgi ve Deneyimleri. *Ege Eğitim Dergisi*, *16*(2), 373-391. doi: http://dx.doi.org/10.12984/eed.60194

Aksu, H., Karakoç Demirkaya, S., Gürbüz Özgür, B., Gün, B. (2013). Aydın İlinde Bir Yıldaki Çocuk ve Ergen Adli Olguların Değerlendirilmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, *14*(4), 369-377.

Aktepe, E. (2009). Çocukluk Çağı Cinsel İstismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *1*(2), 95-119. http://cappsy.org/archives/vol1/no2/cap_1_9.pdf

Alpaslan, A. H. (2014). Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, *15*(2), 194-201. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kocatepetip/article/view/5000117638

Altıparmak, S., Yıldırım, G., Yardımcı, F., Ergin, D. (2013). Annelerden Alınan Bilgilerle Çocuk İstismarı ve Etkileyen Etkenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *14*, 354-361. https://www.ejmanager.com/mnstemps/91/apd_14_04_10.pdf

Aşırdizer, M. (2006). Acil Servislere Başvuran Çocuk ve Kadın İstismarı Olgularına Hekimlerin Yaklaşımı. *Turkiye Klinikleri J Surg Med Sci*, *50*(2), 39-48.

Ayaz, M., Ayaz, A. B., Soylu, N. (2012). Çocuk ve Ergen Adli Olgularda Ruhsal Değerlendirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *15*, 33-40. https://www.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_15_1_33_40.pdf

Aydın, B., Çolak, B. (2004). Samsun'da Ağır Ceza Mahkemesine Yansıyan Cinsel Suçlar. *The Bulletin of Legal Medicine*, *9*(1), 11-18. doi: https://doi.org/10.17986/blm.200491532

Bakım, B., Karamustafalıoğlu, O., Akpınar, A., Tankaya, O., Özçelik, B., Ceylan, Y., Yavuz, B., Bozkurt, S., Alpak, G., Gönenli, S. (2011). Panik Bozukluk Hastalarında Çocukluk Çağı Travmatik Yaşantılarının Cinsel İşlev Üzerine Etkileri. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi,* 24, 182-188. doi: 10.5350/DAJPN2011240303

Balcı, Y., Erbaş, M., Işık, Ş., Karbeyaz, K. (2014). Muğla Adli Tıp Şube Müdürlüğü'ne Başvuran Cinsel Saldırı Olgularının Değerlendirilmesi. *The Bulletin of Legal Medicine*, *19*(2), 87-95.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1995) *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları Tartışma ve Öneriler.* Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Biçer, Ü., Çolak, B., Coşkun, A., Demirbaş, İ., Kurtaş, Ö., Gündoğmuş, Ü. N. (2002). Çocuk İstismarı Bir Yazgı mı Olgu Sunumu. *The Bulletin of Legal Medicine*, *7*(3), 109-114. doi: https://doi.org/10.17986/blm.200273485

Bilginer, Ç., Hesapçıoğlu, S. T., Kandil, S. (2013). Çocukluk Çağı Cinsel İstismarı: Mağdur Ve Sanık Açısından Çok Yönlü Bakış. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 26*(1), 55-64. doi: 10.5350/DAJPN2013260106

Cantürk, N., Koç, S. (2010). Adli Tıp Kurumunda Değerlendirilen Cinsel Suç Sanıklarının Sosyo-Demografik Özellikleri ve Psikiyatrik Profilleri. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, *63*(02), 49-53.

Celbiş, O., Özdemir, B., Kaya, A. (2011). Cinsel Saldırıya Uğramış Çocuğun Muayenesi. *Türk Pediatri Arşivi*, *46*(2), 104-110. doi: 10.4274/tpa.46.55

Corby, B. (2004). İngiltere'de Çocuk Cinsel İstismarı Politikası (Çev. Hatice Kaynak). *TBB Dergisi,* 51, 243-253.

Çakıcı, E. (2002). *Çocuk İstismarının Öfke İfade Tarzına Etkisi.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çolak, B., Karakaya, I., Kurtaş, Ö., Şişmanlar, Ş. G., Biçer, Ü. (2009). Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalına Başvuran Çocuklara Yönelik Cinsel İstismar Olguları 1998-2006. *The Bulletin of Legal Medicine*, *14*(2), 71-79. doi: https://doi.org/10.17986/blm.2009142692

Çolak, B., Şişmanlar, Ş. G., Karakaya, I., Etiler, N., Biçer, Ü. (2012). Çocuk Cinsel İstismarı Olgularını Değerlendiren Meslek Gruplarında Dolaylı Travmatizasyon. *Anatolian Journal of Psychiatry*, *13*(1), 51-58.

Çöpür, M., Üneri, Ö. Ş., Aydın, E., Bahalı, M. K., Tanıdır, C., Güneş, H., Erdoğan, A. (2012). İstanbul İli Örnekleminde Çocuk ve Ergen Cinsel İstismarlarının Karakteristik Özellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *13*, 46-50.

Dağlı, T., İnanıcı, M.A. (2011). *Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı: İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım*. United Nations Children's Emergency Fund (UNICEF).

Demirci, Ş., Doğan, K. H., Deniz, İ., Erkol, Z., Günaydın, G. (2009). Ölümle Sonuçlanan İki Cinsel İstismar Olgusu. *Adli Tıp Dergisi*, *23*(2), 27-32.

Dereobalı, N., Karadağ, S. Ç., Sönmez, S. (2013). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Çocuk İstismari İhmali Şiddet ve Eğitimcilerin Rolü Konusundaki Görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, *14*(1), 50-66.

Dinleyici, M., Dağlı, F. Ş. (2016). Duygusal İhmal, İstismar ve Çocuk Hekiminin Rolü. *Osmangazi Journal of Medicine*, *38; 1-10*. doi: http://dx.doi.org/10.20515/otd.20235

Doğan, S. (2008). Cinsel İstismar Davranışı Gösteren Ergenler: İki Olgu ve Konunun Gözden Geçirilmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* 15 (3), 157-162. https://www.ejmanager.com/mnstemps/46/46-1360737476.pdf

Dokgöz, H., Tırtıl L. (2005). Çocuklarda Fiziksel İstismar: Olgu Sunumu. *Çocuk Forumu Dergisi,* 8(1), 37-41.

Dönmez, Y. E., Soylu, N., Özcan, Ö. Ö., Yüksel, T., Demir, A. Ç., Bayhan, P. Ç., Miniksar, D. Y. (2014). Cinsel İstismar Mağduru Çocuk ve Ergen Olgularımızın Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri. *Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi*, *21*(1), 44-48.

Dünya Sağlık Örgütü. (2016). Child Maltreatment ("Child Abuse"). Erişim: [http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs150/en/]

Efe, H., Uluoğlu, S. A. (2015). Dünyada Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Gelinen Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler. *Eğitim Bilim Toplum*, *13*(51), 46-72.

Elbek, T., Erel, Ö., Dirlik, M., Özkök, S., Aksu, H., Kallem, F. Ç., Katkıcı, U. (2016). Cinsel Saldırı Suçuna Sürüklenen Çocuğun Cinsel İstismarı Olgu Sunumu. *The Bulletin of Legal Medicine*, *21*(2), 134-136. doi: 10.17986/blm.2016220400

Eskin, M., Kaynak-Demir, H., Demir, S. (2005). Same-Sex Sexual Orientation, Childhood Sexual Abuse, and Suicidal Behavior in University Students in Turkey. *Archives of Sexual Behavior*, *34*(2), 185-195. https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10508-005-1796-8?LI=true

Eşiyok, B., Hancı, İ. (2001). Yapay Bozukluk: Munchausen Sendromu. *STED*, *10*(9), 326-327. http://www.ttb.org.tr/STED/sted0901/yapay.pdf

Figueiredo, B., Pacheco, A., Costa, R. (2007). Depression During Pregnancy and The Postpartum Period in Adolescent and Adult Portuguese Mothers. *Arch Womens Ment Health,* 10, 103-109.

Gökçe, B., Özşahin, A., Zencir, M. (2007). Determinants of Adolescent Pregnancy in An Urban Area in Turkey: A Population-Based Case-Control Study. *Journal Of Biosocial Science*, *39*(2), 301-311.

Göker, Z., Aktepe, E., Hesapçıoğlu, S. T., Kandil, S. T. (2009). Cinsel İstismar Suçlusu Olarak Çocuk ve Ergenler: Olgu Serisi. *Klinik Psikiyatri*, *12*, 141-146. https://www.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_12_3_141_146.pdf

Göker, Z., Aktepe, E., Tural Hesapçıoğlu, S., Kandil, S. (2010). Cinsel İstismar Mağduru Olan Çocukların Başvuru Şekilleri, Klinik ve Sosyodemografik Özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *17*, 15-21.

Gölge, Z. B. (2005). Cinsel Travma Sonrası Oluşan Ruhsal Sorunlar. *Nöropsikiyatri Arşivi*, *42*, 19-28.

Gültekin, G., Ruban, C., Akduman, B., Korkusuz, İ. (2006). Çocuk ve Cinsel İstismar. *Adli Psikiyatri Dergisi*, *3*, 9-14.http://psikiyatridizini.net/viewarticle.aspx?articleid=4881

Herman, J. L. (2011). *Travma ve İyileşme.* İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Isır, A. B., Büyükçelik, A., Özdil, S., Coşkun, A. G. (2009). Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalına Yansıyan Cinsel İstismar Olgularının ve Bu Olgular İçinde Çocuk İstismarı ve Mental Retardasyonun Değerlendirilmesi. *The Bulletin of Legal Medicine*, *14*(1), 5-11. doi: https://doi.org/10.17986/blm.2009141683

İmren, S. G., Ayaz, A. B., Yusufoğlu, C., Arman, A. R. (2013). Cinsel İstismara Uğrayan Çocuk ve Ergenlerde Klinik Özellikler ve İntihar Girişimi İle İlişkili Risk Etmenleri. *Marmara Medical Journal*, *26*(1), 11-16. doi: http://dx.doi.org/10.5472/MMJ.2012.02518.1

İnce, T., Yurdakök, K. (2014). Munchausen by Proxy Sendromu; Ağır Bir Çocuk İstismarı Formu. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *8*(3), 165-170. http://tchdergisi.org/index.php/tchd/article/view/478

Kaleağası, H., Özge, A., Toros, F., Kar, H. (2009). Cinsel İstismar Sonrası Belirginleşen Çocukluk Çağı Migren Baş Ağrısı: Olgu Sunumu. *Ağrı*, *21*(2), 80-82.

Kar, H., Bilgin, N. G., Dokgöz, H., Metin, A., Toros, F. (2011). Cinsel İstismar Mağduru Zeka Geriliği Olgularının Adli Psikiyatrik Değerlendirilmesi. *Turkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine*, *8*(1), 1-5. http://www.turkiyeklinikleri.com/article/en-cinsel-istismar-magduru-zeka-geriligi-olgularinin-adli-psikiyatrik-degerlendirilmesi-60326.html

Kara, B., Biçer, Ü., Gökalp, A. S. (2004). Çocuk İstismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *47*(2), 140-151. http://www.cshd.org.tr/uploads/pdf_CSH_87.pdf

Kara, Ö., Çalışkan, D., Suskan, E. (2014). Ankara İlinde Görev Yapan Çocuk Asistanları, Uzmanları ve Pratisyen Doktorların Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda Bilgi Düzeyleri ve Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. *Türk Pediatri Arşivi*, *49*, 57-65.

Karanfil, R., Toprak, S., Arslan, M. M. (2008). Kahramanmaraş'ta 2005-2007 Yıllarında Anal Yoldan Cinsel Saldırı İddiası Bulunan Olguların Değerlendirilmesi. *The Bulletin of Legal Medicine*, *13*(1), 19-24. doi: https://doi.org/10.17986/blm.2008131667

Kenny, M.C. (2001). Child Abuse Reporting: Teachers' Perceived Deterrents. *Child Abuse and Neglect, 25,* 81-92.

Keser, N., Odabaş, E., Elibüyük, S. (2010). Ana-Babaların Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *4*(3), 150-157. http://www.tchdergisi.org/index.php/tchd/article/view/205

Keskin, G., Çam, O. (2005). Çocuk Cinsel İstismarına Psikodinamik Hemşirelik Yaklaşımı. *Yeni Symposium*, 43, 118-125.

Koçtürk, N. (2016). Kriz Danışmanlığı. Erdur-Baker, Ö., Doğan, T. (Ed.), *Çocuk İstismarı ve İhmali* içinde (s. 333-360). Ankara: Pegem Akademi.

Korkmaz, M., Uysal, C., Sivri, S., Bozkurt, İ., Bulut, K., Şimşek, Ş., Tıraşçı, Y. (2014). Cinsel Saldırı Sonrası Adli Tıp Bölümüne Başvuran Olguların Beden ve Ruh Sağlıklarının Değerlendirilmesi. *Dicle Tıp Dergisi*, *41*(4), 656-661. doi: http://dx.doi.org/10.5798/diclemedj.0921.2014.04.0494

Korkmaz, S., Erermiş, S., Tamar, M., Aydın, C., Kayahan, A. (2001). Küçük Yaştaki Ensest Olgularında Tanı ve Adli Süreçte Yaşanan Sorunlar Nedeniyle Üç Olgu Sunumu. *The Bulletin of Legal Medicine*, *6*(2), 81-86. doi: https://doi.org/10.17986/blm.200162456

Küçük, S. (2016). Mağduru ve Sanığı Çocuk Olan Cinsel İstismar ile İlgili Haberlerin İncelenmesi. *Adli Tıp Dergisi,* 30(1), 51-59.

Öztop, B.D., Özcan, Ö.Ö. (2010). Cinsel İstismar Vakalarının Sosyodemografik ve Klinik Özelliklerinin Değerlendirilmesi. *Yeni Symposium Dergisi*, 48(4), 270–276.

Pelendecioğlu, B., Bulut, S. (2009). Çocuğa Yönelik Aile İçi Fiziksel İstismar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 49- 62.

Polat, O. (2007). *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı: Tanımlar.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ryan, G. (2000). Perpetration Prevention: The Forgotten Frontier in Sexuality Education and Research. *Siecus Report*, *29*(1), 28-34.

Santos, J. C., Neves, A., Rodrigues, M., Ferrão, P. (2006). Victims of Sexual Offences: Medicolegal Examinations in Emergency Settings. *Journal of Clinical Forensic medicine*, *13*(6), 300-303. https://doi.org/10.1016/j.jcfm.2006.06.003

Soylu, N., Ayaz, M. (2013). Adli Değerlendirme İçin Yönlendirilen Küçük Yaşta Evlendirilmiş Kız Çocuklarının Sosyodemografik Özellikleri ve Ruhsal Değerlendirmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry,* 14, 136-144. https://www.ejmanager.com/mnstemps/91/apd_14_02_08.pdf

Stachowski, M. (2009). Yeniden Türkçe Çocuk Sözcüğünün Kökeni Üzerine. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, *10*(17), 124-132.

Synder, H.N. (2000). Sexual Assault of Young Children as Reported to Law Enforcement: Victim, Incident and Offender Characteristics (pp.1-14). A NIBRS Statistical Report. http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/saycrle.pdf

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyon Raporu. (2009). *Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor.* https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_rapor.pdf Erişim tarihi: 09.09.2017

Turhan, E., Sangün, Ö., İnandı, T. (2006). Birinci Basamakta Çocuk İstismarı ve Önlenmesi. *Sted*, *15 (9)*, 153-157. http://www.ttb.org.tr/STED/2006/eylul/birinci.pdf

Türk Ceza Kanunu. (2004). Türk Ceza Kanunu.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2017). *Sözlükler.* http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.599ad1c24a72f9.28905436 Erişim tarihi: 16.08.2017

URL-1: http://alo183.aile.gov.tr/ Erişim tarihi: 15.02.2018

Usta, S., Özdaş, R. Canbulut, T. (2013). *Türkiye'de Çocuğa Karşı Şiddetin Önlenmesi Alanında Çalışan Kuruluşlar Rehberi.* United Nations Children's Emergency Fund (UNICEF).

Vandiver, D.M., Tekse, R. (2006). Juvenile Female and Male Sex Offenders: A Comparison of Offender, Victim, and Judicial Processing Characteristics. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *50*(2), 148-165.

Vatansever, Ü., Duran, R., Yolsal, E., Aladağ, N., Öner, N., Biner, B., Karasalihoğlu, S. (2004). Pediatrik Acilde Çocuk İstismarı ve İhmali Olasılığını Akılda Tutalım. *Türk Pediatri Arşivi*, *39*(3), 120-124. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tpedar/article/view/5000002418/5000003264

GÖRSEL KAYNAKLARI

Kapak görseli: https://pixabay.com/tr/brown-teddy-bear-%C3%A7ocuk-oyuncak-2383696/

Resim 11.1. http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2320324/The-anti-child-abuse-poster-seen-children.html

Resim 11.2. http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2320324/The-anti-child-abuse-poster-seen-children.html

Resim 11.3. http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2320324/The-anti-child-abuse-poster-seen-children.html

Resim 11.4. http://www.hurriyet.com.tr/universiteli-ogrencilerden-onlara-gelinlik-deg-40754994

Resim 11.5. http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/18-yasindan-kucuk-kizlara-gelin-taci-yapmiyor-1411483/

Resim 11.6. http://www.gazetembayrakli.com/saadet-ogretmen-cocuk-istismari-ile-mucadele-dernegi-kurdu/2728/

Resim 11.7. http://www.onlineanne.com/2013/12/09/ola-ile-onbes-dakika-cocuk-istismari-guvenlik-aktiviteleri/

Resim 11.8. http://www.kitapyurdu.com/kitap/merakli-sorulara-dogru-yanitlar-kizlar-erkekler-pantolonlar-etekler/313555.html

Resim 11.9. http://www.remzi.com.tr/kitap/internette-yolunu-sasirinca

AİLE EĞİTİMİ VE KATILIMI

Editör

Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-94-7

Aile Eğitimi ve Katılımı

Editör
Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy

Yazarlar
Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy, Prof. Dr. Neriman Aral, Prof. Dr. Arzu İpek Yükselen,
Doç. Dr. Fatma Ünal, Doç. Dr. Hale Dere Çiftçi, Doç. Dr. Şehnaz Ceylan,
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif Kılınç, Dr. Öğr. Üyesi Nalan Arabacı,
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Gözün Kahraman, Öğr. Gör. Gülberk Benan Özan,
Öğr. Gör. Mücahit Yuvacı, Arş. Gör. Ayçin Köycekaş, Arş. Gör. Hurşide Kübra Özkan,
Arş. Gör. Merve Aksoy, Arş. Gör. Pelin Ülker,

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı Canbaz
Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak Canbaz Akkaya
Burcu Sarpbelli

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / AİLE EĞİTİMİ VE KATILIMI

Toplumun temelini oluşturan ailenin ebeveynlikle ilgili sorumluluklarını yerine getirirken çağın değişen şartlarına uyum sağlayabilmesi için, yapısının korunması, psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel bütünlüğünün sağlanması ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunların gerçekleştirilebilmesi için ailelere etkin öğrenme ortamlarında uygun eğitim fırsatlarının sağlanması gerekir.

Aile eğitimi; aile yaşam dinamiklerinin sağlıklı işlemesini sağlamak üzere, aile bireylerinebilgi, beceri, tutum ve davranışların kazandırılmasını sağlamak amacıyla uygulanan sistemli ve planlı eğitim çalışmalarıdır.

Çocukların her yönden sağlıklı olarak gelişimini sürdürebilmeleri, anne babaların, çocuğungelişimi, bakımı ve eğitimi gibi konularda bilgi, beceri sahibi olmaları bunu tutum ve davranışlarına yansıtmaları ile ilişkilidir. Ayrıca, çocuğun ailesini de kapsamayan bir okul öncesi eğitim programı ile istenen hedefe ulaşmanın çok güç olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle, okul öncesi eğitim programlarının çocukların ve ailelerin ihtiyaçlarına yönelik eğitimprogramlarının planlanması, hazırlanması ve uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla, Milli Eğitim Bakanlığı, Okul Öncesi Eğitim Programında Okul Öncesi Eğitim Programı: Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi yayınlamıştır.

Bu kitapta, aile eğitimi, aile eğitim programları, aile eğitiminde kullanılan yöntem teknik ve materyaller, güçlü ortaklık, aile katılımı, aile katılımını etkileyen faktörler, aile katılım çalışmaları, baba katılımı, farklı gelişen çocukların ailelerinin eğitimi konularına yer verilmiştir.

Bu bilgiler ışığında kitap, çocuk gelişimcilere, okul öncesi eğitim alanında çalışacak olan öğretmen adayları ve eğitimcilere aile eğitimi ve katılımı konusunda gerekli bilgileri sağlamak ve destek olmak amacıyla hazırlanmıştır.

Bu çalışmada her zaman işbirliği içerisinde olan değerli yazarlara, tüm emeği geçenlere sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Ailenizle birlikte ve sevgiyle kalın,

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Doç. Dr. Fatma Ünal
AİLE EĞİTİMİ

Giriş 12
1. Aile Eğitimi 13
1.1. Aile Eğitimi Amacı Önemi İlkeleri 13
1.1.1.Aile Eğitimi 13
1.1.2. Aile Eğitiminin Amacı 13
1.1.3. Aile Eğitiminin Önemi 13
1.1.4. Aile Eğitiminin İlkeleri 14
1.2. Aile Eğitimi Programlarının Geliştirilmesi 16
1.2.1. Hedef Grubun Belirlenmesi 16
1.2.2. Ailelerin Eğitim İhtiyacını Belirleme 16
1.2.3. Eğitim Programının Hedeflerini Belirleme 18
1.2.4. Eğitim Programının İçeriğini Belirleme 18
1.2.5. Yöntem ve Tekniklerin Belirlenmesi 19
1.2.6. Aile Eğitim Programlarının Uygulanması/Öğrenme Öğretme Süreci 19
1.2.6.1. Eğitim öncesi hazırlıklar 20
1.2.6.1.1. Aile eğitim programının tanıtılmasına ve sürdürülmesine yönelik hazırlıklar 20
1.2.6.1.2. Grup dinamikleri ile ilgili hazırlıklar 23
1.2.6.2. Öğrenme yaşantılarının planlanması 24
1.2.6.3. Aile eğitimcilerinin liderlik özellikleri 24
1.2.6.4. Aile eğitimi uygulamalarında dikkat edilecek noktalar 25
1.2.7. Aile Eğitim Programının Değerlendirilmesi 25
1.2.8. Aile Eğitimi Çalışmalarında Uyulması Gereken Etik İlkeler 28
1.3. Aile Eğitim Programı Örneği 30
Kaynaklar 40

2. Bölüm - Doç. Dr. Hale Dere Çiftçi - Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy
AİLE EĞİTİM PROGRAMLARI

Giriş 44
2. Erken Çocuklukta Uygulanan Aile Eğitimi Programları 44
2.1. High/Scope Perry Okul Öncesi Projesi (High/Scope Perry Preschool Project/1962) 46
2.2. Head Start (1965) 47
2.3. Okul Öncesi Çağda Çocukları Olan Ailelere Yönelik Evde Eğitim Programı (HIPPY/Home Instruction Program for Parents of Preschool Youngsters/1969) 49
2.4. Minnesota Erken Çocukluk Aile Eğitimi Programı (ECFE/Minnesota Early Childhood/1973) 51
2.5. Öğretmen Olarak Ebeveynler Programı (Parent as Teacher PAT/1981) 52
2.6. Anne Çocuk Eğitim Programı (AÇEP/1982) 54

2.7. Aile Çocuk Eğitim Programı (1988) 55
2.8. Ana-Baba Okulu (1989) 56
2.9. Erken Güçlü Başlangıç (Early Head Start/1995) 58
2.10. Baba Destek Programı (BADEP/1996) 59
2.11. Anne-Baba-Çocuk Eğitimi Projesi (ABÇEP/1997) 61
2.12. Okul Öncesi Veli Çocuk Eğitim Programı (OVÇEP/1999) 61
2.13. Anne Baba Olmak Seminerleri (2007) 62
Kaynaklar 65

3. Bölüm - Prof. Dr. Neriman Aral - Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif Kılınç
AİLE EĞİTİMİNDE KULLANILAN YÖNTEM, TEKNİK VE MATERYALLER

Giriş 72
3.1. Öğrenme Stilleri 72
3.2 Öğretme Stratejileri 74
3.2.1. Sunuş Yoluyla Öğretme Stratejisi 74
3.2.2. Buluş Yoluyla Öğretme Stratejisi 74
3.2.3. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretme Stratejisi 75
3.3. Yetişkin Eğitimi 75
3.4. Aile Eğitiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler 76
3.4.1. Öğretim Yöntemleri 77
3.4.1.1. Anlatma yöntemi 77
3.4.1.2. Soru cevap yöntemi 78
3.4.1.3. Tartışma yöntemi 80
3.4.1.4. Problem çözme yöntemi 81
3.4.1.5. Örnek olay yöntemi 82
3.4.1.6. Gösterip yaptırma yöntemi 83
3.4.2. Öğretme Teknikleri 85
3.4.2.1. Beyin fırtınası 85
3.4.2.2. Rol oynama 85
3.4.2.3. Drama 86
3.4.2.4. Benzetim 88
3.4.2.5. Altı şapkalı düşünme 88
3.4.2.6. Eğitsel oyunlar 90
3.5. Aile Eğitiminde Kullanılan Materyaller 93
3.6. Materyal Örnekleri 94
Kaynaklar 100

4. Bölüm - Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy - Arş. Gör. Hurşide Kübra Özkan
Arş. Gör. Ayçin Köycekaş - Arş. Gör. Merve Aksoy
GÜÇLÜ ORTAKLIK

Giriş 104
4.1. Aile Eğitim Kurumu Ortaklığı 105
4.1.1. Eğitim Kurumunun Rolü 106

4.1.2. Ailenin Rolü 107
4.2. Toplum Eğitim Kurumu Ortaklığı 111
4.2.1. Eğitim Kurumunun Toplumu Tanıması 112
4.2.2. Toplumun Eğitim Kurumunu Tanıması 113
4.3. Aile Eğitim Kurumu Ortaklığını Engelleyen Etmenler 116
4.3.1. İçsel Etkenler 118
4.3.1.1. Öğrenme ve ebeveynlik arasındaki farklılıklar 118
4.3.1.2. Alanı yönetme 119
4.3.1.3. Güven konusu 119
4.3.1.4. Uzmanlıktaki farklılıklar 119
4.3.2. Dışsal Etkenler 120
4.3.2.1. Zaman 120
4.3.2.2. Meşguliyet 120
4.3.2.3. Aile katılımında geleneksel düşünceler 120
4.3.2.4. Yöneticilerin politikaları 120
4.3.2.5. Kişisel problemler 120
Kaynaklar 122

5. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Nalan Arabacı
AİLE KATILIMI

Giriş 126
5.1. Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı İle İlgili Tanımlar, Aile Katılımın Önemi ve Amacı 127
5.2. Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı Çalışmaları İle Elde Edilebilecek Kazanımlar 128
5.2.1. Çocuk Açısından Kazanımlar 130
5.2.2. Aile Açısından Kazanımlar 130
5.2.3. Öğretmen Açısından Kazanımlar 130
5.2.4. Kurum Açısından Kazanımlar 130
5.3. Aile Katılımı Çalışmalarının Dünyada ve Ülkemizdeki Gelişimi 131
5.4. Türlerine Göre Aile Katılımı Çalışmaları 133
5.4.1. Aile Eğitim Etkinlikleri 134
5.4.2. Aile İletişim Etkinlikleri 135
5.4.3. Ailenin Eğitim Etkinliklerine Katılımı 135
5.4.4. Ev Ziyaretleri 136
5.4.5. Bireysel Görüşmeler 136
5.4.6. Yönetim ve Karar Verme Süreçlerine Katılım 137
5.5. Aile Katılımını Engelleyen Faktörler ve Katılımın Arttırılmasında Yönetici ve Öğretmenlere Düşen Görevler 138
5.6. Aile Katılımı Etkinlik Örneği 140
Kaynaklar 144

6. Bölüm - Doç. Dr. Şehnaz Ceylan - Arş. Gör. Pelin Ülker
AİLE KATILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Giriş 150
6. Aile Katılımını Etkileyen Faktörler 150
6.1. Çocuğa Yönelik Faktörler 152
6.1.1. Yaş 152
6.1.2. Kişilik Özellikleri 152
6.1.3. Cinsiyet 153
6.1.4. Özel Gereksinimli Olma Durumu 153
6.2. Aileye Yönelik Faktörler 154
6.2.1. Tutum ve Davranışlar 155
6.2.2. Sosyo-Kültürel Özellikler 156
6.2.3. Sosyo-Ekonomik Özellikler 158
6.3. Kurumsal Faktörler 159
6.3.1. Eğitim Programı 159
6.3.2. Yönetim 160
6.4. Eğitimciye Yönelik Faktörler 162
6.4.1. Eğitimcinin Tutum ve Davranışları 163
6.4.2. Eğitimcinin Yeterlilik Düzeyi 164
Kaynaklar 166

7. Bölüm - Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy - Arş. Gör. Hurşide Kübra Özkan
Arş. Gör. Merve Aksoy - Arş. Gör. Ayçin Köycekaş
AİLE KATILIM ÇALIŞMALARI

Giriş 172
7.1. Aile İle İletişim 173
7.1.1. İlk İletişim 174
7.1.1.1. Samimi karşılama yolları geliştirme 174
7.1.1.2. Çocukların eğitim kurumuna başlama dönemi 175
7.1.1.3. İlk eğitimci aile görüşmesi 175
7.1.2. Aile İle Resmi Olmayan İletişim 176
7.1.2.1. Günlük konuşmalar / Geliş gidiş zamanları 176
7.1.2.2. Telefon görüşmeleri 177
7.1.2.3. Kişisel notlar 177
7.1.2.4. Elektronik iletişim 178
7.1.2.5. Bülten tahtası 179
7.1.2.6. Önemli günlük haberler 179
7.1.2.7. Haber mektupları 179
7.1.2.8. Gezici çanta 180
7.1.2.9. Sınıf görüntüleri 181
7.1.2.10. Öneri / Dilek kutusu 181
7.1.2.11. El kitapçıkları 182
7.1.2.12. Yıllıklar 183

7.1.2.13. Aile günlükleri 183
7.1.2.14. Aile ile sosyal organizasyonlar 183
7.1.2.15. Gelişim raporları 184
7.2. Karar Alma Kurulu 184
7.3. Grup Görüşmeleri 185
7.4. Bireysel Görüşmeler 187
7.5. Ev Ziyaretleri 189
7.6. Sınıf İçi Etkinliklere Katılım 190
7.7. Eğitim Toplantıları 192
Kaynaklar 195

8. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Özlem Gözün Kahraman - Öğr. Gör. Mücahit Yuvacı
BABA KATILIMI

Giriş 198
8.1. Çocuğun Yaşamında Babanın Etkisi 199
8.1.1. Babaların Çocuğun Gelişim Alanlarına Etkisi 199
8.1.2. Etkili Baba Olmak 201
8.2. Baba Katılımı 206
8.2.1. Önemi ve Etkileyen Faktörler 206
8.2.2. Baba Katılımının Değerlendirilmesi 208
8.2.3. Baba Katılım Programı Hazırlarken Dikkat Edilmesi Hususlar 208
8.2.4. Sorumluluk Sahibi Baba Olmanın Teşvik Edilmesi 210
8.2.5. Dünya'da Uygulanan Baba Katılım Programları 210
8.2.6. Türkiye'de Uygulanan Baba Katılım Programları 214
8.2.7. Baba Katılımı Etkinlik Örneği 217
Sonuç 219
Kaynaklar 220

9. Bölüm - Öğr. Gör. Gülberk Benan Özan - Prof. Dr. Arzu İpek Yükselen
FARKLI GELİŞEN ÇOCUKLARIN AİLELERİNİN EĞİTİMİ

Giriş 224
9.1. Farklı Gelişen Çocuk 224
9.1.1. Farklı Gelişen Çocukların Ailelerinde Görülen Tepkiler 225
9.1.2. Farklı Gelişen Bir Çocuğun Ebeveyni Olmak 227
9.2. Farklı Gelişen Çocuğa Sahip Ailelerin İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Ailelerin Desteklenmesi 228
9.3. Farklı Gelişen Çocuklarda Ev Merkezli Aile Eğitimi Modelinin Katkısı 230
9.4. Farklı Gelişen Çocuklarda Aile Danışmanlığının Önemi 232
Sonuç 232
Kaynaklar 234

AİLE EĞİTİMİ VE KATILIMI

Editör : Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy
Yazarlar : Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy
Prof. Dr. Neriman Aral
Prof. Dr. Arzu İpek Yükselen
Doç. Dr. Fatma Ünal
Doç. Dr. Hale Dere Çiftçi
Doç. Dr. Şehnaz Ceylan
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif Kılınç
Dr. Öğr. Üyesi Nalan Arabacı
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Gözün Kahraman
Öğr. Gör. Gülberk Benan Özan
Öğr. Gör. Mücahit Yuvacı
Arş. Gör. Ayçin Köycekaş
Arş. Gör. Hurşide Kübra Özkan
Arş. Gör. Merve Aksoy
Arş. Gör. Pelin Ülker

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

AİLE EĞİTİMİ

Doç. Dr. Fatma ÜNAL

"Medeniyetin esası, gelişme ve gücün temeli aile hayatındadır..."

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Toplumun örgütlenmiş en küçük birimi olarak kabul edilen aile, toplumun özü, "çekirdeği" olarak betimlenmektedir (Ağdemir, 1991; Cansel, 1969).

Aile; çocuğu ve ebeveynleri doğrudan etkileyen, mikro-sistemler içerisinde, birbirine bağlı ilişkiler ağından oluşur (Bronfenbrenner ve Morris, 2006). Gücü ve etkisi bakımından hiçbir mikro sistem aile ile kıyaslanamaz. Bu sistem içerisinde aile üyelerinin birbirleriyle etkileşimlerinde her bir üye bir diğerini etkilemektedir. Bu etkileşimde, anne babanın ve çocuğun kişilik yapısı, ebeveynlerin eğitim durumu, meslekleri, bedensel ve ruhsal sağlıkları, psiko-sosyal durumları, sosyokültürel statüleri, yetişme tarzları, çocuğa yaklaşım tarzları ve çocuk için ayırdıkları vakit gibi durumlar, çocuğu ve aile yapısını etkileyen unsurlar arasında sayılmaktadır (Berk, 2013). Ayrıca, çocuğun aile içindeki eğitiminde, ebeveynlerin kendi rollerine ilişkin bakış açıları belirleyici rol oynamaktadır. Çocuğun bakımından ve eğitiminden sorumlu yetişkinlerin, kendi çocuklukları ve çocukluklarında kendilerine yöneltilen tutumlara ilişkin hatıraları ve içselleştirdikleri davranış kalıpları zaman zaman ebeveynlik rolleri için yeterli ve geçerli bilgiler gibi değerlendirilebilmektedir. Bu anlayışla, ailede çocuk eğitimi basite alınarak kuşaklar boyu devam eden yanılgılarla ihmallere neden olabilmektedir. Bazı durumlarda ise, etkili ebeveyn olmak başarılamayacak kadar zor ve keyifsiz bir iş gibi görülebilmekte ve bu bakış açısının yarattığı gerginlik, aile yapısını olumsuz etkileyecek düzeyde bir kaygının hakim olmasına neden olabilmektedir. Biçimi ve derecesi ne olursa olsun ebeveynlerin rollerine ilişkin tutumları, onların kişisel gelişimleri ile ilgili olduğu kadar bu rollere ilişkin özel bilgilerin ve becerilerin edinilmesi ile de ilgilidir.

Dolayısıyla toplumsal ve bireysel mutluluk için, aile bireylerinin her açıdan gelişimini destekleyici eğitim hizmetleri önem taşır. Aile eğitimi çalışmalarında, aileyi oluşturan her bireyin kişisel gelişimini destekleyici çalışmaların yanı sıra, bireylere aile kavramına yönelik bir bilinç kazandıran "aile olmanın desteklenmesi" ne yönelik çalışmalar da yer almaktadır. Etkili ebeveyn (olumlu, sağlıklı) olmayı destekleyen çalışmalar, hem aile içindeki bireylerin kişisel gelişimini hem de aile olgusunu güçlendirmeye hizmet etmektedir.

KAYNAKLAR

AEP. (2011*). Aile Eğitimi Programları Üzerine Notlar*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. İstanbul: EDAM

Ağdemir, S. (1991). Aile ve Eğitim. *Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Dergisi*, 1(1), 11-14.

Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (2000). *Bedenin Dili*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Beal, G. M., Bohlen, J.M ve Raudabaugh, J.N. (1962). *Leadership and dynamic groupaction*. Ames, IA: Iowa State University Pres.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi.* (Çev: Okhan Gündüz), İstanbul: Kaknüs Yayınları

Bekman, S. (1998). *Eşit Fırsat: Anne-Çocuk Eğitim Programının Değerlendirilmesi*. İstanbul: Anne-Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV); *Bernard van Leer Vakfı*.

Berk, L. E. (2013). Bebekler ve Çocuklar. Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa.(Çev. Nesrin Işıkoğlu Erdoğan), Ankara Nobel Yayıncılık.

Bronfenbrenner, U. ve Morris, P. A. (1998). The ecology of developmental processes. *Handbook of child psychology.* 1, 993-1028.

Caffarella, Rosemary. S. (1994). *Planning programs for adult learners. A practical guide for educators, trainers, and staff developers.* San Fransisco: Jossey-Bass Publishers.

Campbell, D. ve Palm, G. F. (2004). *Group parent education: Promoting parent learning and support.* housand Oaks,California: SAGE Publications.

Cansel, E. (1969)Sosyal Devlet ve Aile. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Volume 26, Issue -4, p. 11-

Cole, P. M. (1986). Children's spontaneous control of facial expression. *Child Development*, 57, 1309–1321.

Cüceloğlu, D. (2000). *İyi Düşün Doğru Karar Ver.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Çeşitçioğlu, M. (2003). *Kaliteli İnsan.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Demirel, Ö. (2007). *Eğitimde Program Geliştirme*, 10 Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık

Demirel, Ö. (1999). *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*. Ankara:PEGEM Yayıncılık.

Deković, M. ve Buist, K. L. (2005). Multiple perspectives within the family family relationship patterns. *Journal of Family Issues*, 26(4), 467-490.

Dodge K.A. ve Garber, J. (1991). Domains of emotionregulation. In J. Garber ve K. A. Dodge (Eds.) The evelopment of emotion regulation and dysregulation, 3-14. New York: Cambridge UniversityPress.

Dökmen, Ü. (2000). *Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak Gelişmek Uzlaşmak*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Eisenberg, S., ve Delaney, D. J. (1998). *Psikolojik Danışma.* Çeviren. Nihal Ören ve M. Takkaç İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı

Ertürk, S. (1998). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan Matbaası.

Feeney, S. ve Freeman, N. K. (1999). Ethic sand the early childhood educator. *National association for the education of young chidren.* Washington: D.C. Naeyc.

Fehr, B. ve Russell, J. A. (1984). Concept of emotion viewed from a prototype perspective. *Journal of experimental psychology.* general, 464 – 486

Fitzpatrick, J. L., Sanders, J. R., ve Worthen, B. R. (2004). *Program evaluation: Alterneative approaches and practical guidelines,* NY: Pearson Education.

Gestwicki, C. (2004). *Home, school, and community relations* (5th ed.).United States: Delmar learning

Goleman, D. (2000). Duygusal Yeterlilik. *Executive Excellence Dergisi*. Şubat, S.35.21-28.

Goleman, D. (1996). *Duygusal Zeka*. Çeviren. Seçkin Yüksel, İstanbul: Varlık Yayınları.

Geray, C. (2002). *Halk Eğitimi* (3. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi

Gordon, T. (1999). *Etkili Ana Baba Eğitimi.* Çeviren: Emel Aksay. İstanbul: Sistem Yayıncılık

Kaptagel, İ.G. (1984). *Tıpsal Psikoloji.* (2. Baskı). İstanbul: Beta Basım.

Köknel, Ö. (1997). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar yayınları.

Knox, A. B. (2002). *Evaluation for continuing education: A comprehensive guide to success*. San Fransisco: Jossey-Bass

Knowles, M. S. Holton III, E. F., ve Swanson, R. A. (1998). The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (5th ed.). Houston, TX: Gulf Publishing Company.

Knowles, M. (1996). *Yetişkin Öğrenenler: Göz Ardı Edilen Bir Kesim.* Çeviren: Serap Ayhan Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

Mahoney, G. Kaiser, A. P., Girolametto, L., MacDonald, J., Robinson, C., Safford, P., ve Spiker, D. (1999). Parent education in early intervention: A call for a renewed focus. *Topics in Early Childhood Special Education, 19*, 131-140.

Matthews, J. M. ve Hudson, M. A. (2001). Guidelines for evaluating parent training programs. *Family Relations*, 50 (1), 77-86.

MEB.(2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı İle Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi* (*Obader*). Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. Ankara: Meb.

http://tegm.meb.gov.tr/www/okul-oncesi-egitim-program-ve-materyalleri/icerik/157

Navaro, L. (2001).*Gerçekten Beni Duyuyor musun*? İstanbul: Remzi Yayınevi

Ornstein, Allan C. ve Hunkins. F. P. (1988). *Curriculum: Foundations, principles and ıssues.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.

Pennebaker, J. W. (1995). Emotion, disclosure, and health: An overview. J W Pennebaker (Ed.) *Emotion, disclosure, and health*. (p.271–292). Washington, D.C.:American Psychological Association.

Ricks, F. ve Bellefeuillle, G. (2003). *Knowing: The critical error of ethics in family work*. Retrieved March 16, 2009, from *http://www.haworthpress.com*

Stanton, A. L., Kirk, S. B., Cameron, C. L., ve at al. (2000). Coping through emotional approach: Scale construction and validation. J*ournal of personality and social psychology*, 78(6), 1150-1169

Töremen,F. ve Çankaya, İ. (2008). Yönetimde Etkili Bir Yaklaşım: Duygu Yönetimi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 1 (1), 33-47.

Ünal, F. (2010). Aile Eğitiminde Ebeveyn Hakları İle İlgili Yasalar ve Etik Kurallar. F. Temel (Ed.). *Aile Eğitimi ve Erken Çocuklukta Aile Katılım Etkinlikleri İçinde,* (s.111-121). Ankara: Anı Yayıncılık

Yaşar, Ş. (1998). *Evaluation of educational programmes in Turkey*. AECT Annual Meeting, San Diego. (ERIC Document No. ED 419 846).

Ward, U. (2009). Working with parents in early years settings. Lyn Troddand Gill Goodliff (Ed) s.12 *Achieving EYPS Series*. Matter

(*http://otmg.meb.gov.tr/YetGenel.html*).

(*http://tegm.meb.gov.tr/www/okul-oncesi-egitim-program-ve-materyalleri*)

BÖLÜM 2

AİLE EĞİTİM PROGRAMLARI

Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

"Amacı olmayan gemiye hiçbir rüzgar yardım etmez."

Montaigne

GİRİŞ

Günümüzde okul öncesi eğitimin öneminin artması, okul öncesi eğitimin önemine ilişkin yapılan bilinçlendirici çalışmaların sonucudur. Orta ve üst sosyo ekonomik düzeye sahip anne babalar, çocuklarını kurumsal okul öncesi eğitim hizmetlerinden daha fazla yararlandırmaktadırlar. Bu aileler çocuklarının gelişimini destekleyici daha uygun ortamlar hazırlayabilmekte, onlara çeşitli materyal ve oyuncak sunabilmekte, çocuklarıyla etkili iletişim kurabilmekte ve çocuklarına daha iyi rehberlik yapabilmektedirler. Alt sosyo ekonomik düzeye sahip ve kırsal kesimde yaşayan aileler ve çocukları ise sağlık, beslenme ve eğitimle ilgili yetersizlikler yaşamakta ve bunlara bağlı birçok sorunla karşılaşabilmektedir. Ailelerin ekonomik kazançları çocuklarının iyi bir eğitim kurumundan yararlanması için yeterli düzeyde değildir, aynı zamanda ev ortamları çocukların gelişimlerini desteklemede yetersizdir. Aileler etkili ebeveynlik ve çocuk yetiştirme konularında yeterli bilgiye sahip değildir. Özellikle okul öncesi dönem çocuğunun vaktini geçirdiği yer ev ve en fazla iletişimde bulunduğu kişilerin ailesi olduğu göz önüne alındığında, aile eğitiminin önemi artmaktadır. Bu durum alt sosyo ekonomik ve sosyo kültürel ortamlarda yaşayan çocukların daha fazla desteklenmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu destek ya doğrudan çocuklara ya da onların ailelerine sunulmalıdır. Aile eğitimi özellikle anne eğitimi, tüm ailenin eğitimini bugünün çocuklarını ve daha sonra dünyaya gelecek çocuklarında bu eğitimden yaralanmasını mümkün kılacağından daha fazla önem arz etmektedir. Aile eğitim hizmetleri toplumların kalkınmışlığına da büyük katkılar sağlamaktadır.

Aile eğitim çalışmaları Bronfenbrenner'in biyo-ekolojik teorisine dayanmaktadır. Teori, çocuğun gelişiminde birçok etkeni anlamada rehber olarak kullanılmıştır. Bu teoriye göre "aile, insanın gelişiminde temel bir bağdır" ve en fazla yaşamın ilk birkaç yılında çok etkilidir. Bu bağlamda aile, yakınsal süreçler veya güçlükler, karşılıklı etkileşim, gelişimi engelleyen ya da destekleyen bir görev üstlenmektedir (Whittaker vd., 2011).

Dünyada ve ülkemizde yapılan aile eğitim çalışmalarının temel amacı, dezavantajlı çocukları destekleyerek temel eğitime başlamadan akranları ile eşit seviyeye getirmektir. Bununla birlikte, dezavantajlı çocukları aileleri vasıtasıyla eğitme, onlar için uygun eğitim ortamları hazırlama, bunlar sonucunda dezavantaj olma durumu avantaja çevirme, bu bölgelerde yaşayan çocuklarında iyi eğitim fırsatlarından yararlanmalarını sağlayarak topluma yararlı bireyler olmasını sağlamaktır. Bu programların amacı, hizmet sundukları ailelerin çocuklarının yaş düzeyleri ve uygulama şekillerinde bazı farklılıklar bulunsa da genellikle programlar kurum ve ev temelli olarak uygulanmaktadır.

KAYNAKLAR

Aksoy, A. (2002). Anne-Çocuk Eğitim Programına Katılan Annelerin Program Hakkındaki Görüşleri. *Journal of Qafqaz University.* 9, 133-142.

Alpaydın, Y. (2011). *Aile Eğitim Programı Eğitici El Kitabı.* Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.

Alpaydın, Y. & Canel, A. N. (2011). *Aile Eğitimi Programları Üzerine Notlar. Ankara:* Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Alter, E. (2010). Playing Matchmaker for Mother and Baby: A Home-Visiting Intervention. *Infant Observation,* 13 (3), 351-362. DOI: 10.1080/13698036.2010.516501.

Anderson, M. L. (2008) Multiple Inference and Gender Differences in the Effects of Early Intervention: A Reevaluation of the Abecedarian, Perry Preschool, and Early Training Projects, *Journal of the American Statistical Association*, 103 (484), 1481-1495, DOI: 10.1198/016214508 000000841.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), http://www.acevailelericinkaynaklar.org/cocuk_seminerleri. php.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), **Çocuklara** Eşit Fırsat: Anne çocuk eğitim programı. www.acev.org/ www.acevokuloncesi.org.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) 2010-2011 Faaliyet Raporu. 2010_2011_ faaliyet_raporu.pdf.

Arı, R., Deniz, M. E., Erişen, Y., Çeliköz, N. (2006). Çocukların Okula Hazırlanması (Anne-Çocuk Eğitimi) Temel Araştırması. Ankara: MEB, Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı.

Arkan, B., Üstün, B. (2010). Ebeveyn Eğitim Programlarını Değerlendirme Rehberi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi,* 3 (2), 102-107. www.cappsy.org/archives/vol1/no2/

Ay, F. (2015). Aile eğitimi kurslarının yetişkin eğitimi bağlamında etkililiğinin değerlendirilmesi. Bartın Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın.

Baker, A. J. L. & Piotrkowski, C. S. (1996). *Parents and Children through the School Years: The Effects of the Home Instruction Program for Preschool Youngsters*. New York: National Council of Jewish Women, Center for the Child. ED 402 406.

Barnett, W. S. (1985). *The Perry Preschool Program and Its Long-Term Effects: A Benefit-Cost Analysis. High/Scope EarlyChildhood Policy* (Papers, No. 2) High/Scope Educational Research Foundation,Ypsilanti, Mich. ISBN-0-93-1114-34-985. ED 262 902-903.

Barnett, T., Roost, F. D. & McEachran, J. (2012). Evaluating the effectiveness of the Home Interaction Program for Parents and Youngsters (HIPPY). *Family Matters,* 91, 27-37.

Barnett, W. S., Belfield, C. R. (2006). Early Childhood Development and Social Mobility. *The Future Of Children*. 16 (2), 73-98. www.futureofchildren.org.

Baydar, N., Reid, M. J., Webster-Stratton, C. (2003). The role of mental health factors and program engagement in the effectiveness of a preventive parenting program for Head Start mothers. *Child Development*, 74 (5), 1433 – 1453.

Bekman, S. (2000). *Eşit Fırsat*. İstanbul: AÇEV Yayınları-12.

Bekman, S. & Gürlesel, C. F. (2005). *Doğru başlangıç: Türkiye'de Okulöncesi Eğitim*. İstanbul: TÜSİAD-T/2005-05/396.

Bekman, S. & Koçak, A. A. (2011). Beş Ülkeden Anneler Anlatıyor I: Anne-Çocuk Eğitim Programı Kimler için ve Neden Etkili? *Eğitim ve Bilim.* 36 (160), 171-183.

Bierman, K. L., Nix, R. L., Heinrichs, B. S., Domitrovich, C. E., Gest, S. D., Welsh, J. A. & Gill, S. (2013). Effect of Head Start REDI on Children's Outcomes 1 Year Later in Different Kindergarten Contexts. *Child Development*, 00 (0), 1-20.

Bilaloğlu, R. G. (2004) Okul öncesi eğitimde High/Scope Yaklaşımı. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 13 (2), 41-56.

Blasco, P. A., Kohen, H. & Shapland, C. (1999). Parents-as-Teachers: Design and Establishment of a Training Programme for Paediatric Residents. *Medical Education*, 33, 695-701.

Bradley, R. H., Gilkey, B. (2002). The Impact of the Home Instructional Program for Preschool Youngsters (HIPPY) on School Performance in 3rd and 6th Grades. *Early Education and Development*, 13 (3), 301-312, DOI: 10.1207/s15566935eed1303_4

Britt, D. W. (1998) Beyond Elaborating the Obvious: Context-dependent Parental-Involvement Scenarios in a Preschool Program. *Applied Behavioral Science Review,* 6 (2), 10688595, (sayfa numarası yok)

Brookes, S. J., Summers, J. A., Thornburg, K. R., Ispa, J. M. & Lane, V. J. (2006). Building successful home visitor–mother relationships and reaching program goals in two Early Head Start programs: A qualitative look at contributing factors. *Early Childhood Research Quarterly*, 21, 25–45.

Brooks-Gunn, J., Duncan, G. (2000). Family Poverty, Welfare Reform, and Child Development. *Child Development*, 71(1), 188–196.

Brown, A. L. & Lee, J. (2015). Evaluating the efficacy of children participating in Home Instruction for Parents of Preschool Youngsters and Head Start. *Journal of Early Childhood Research,* 1–12, Doi: 10.1177/1476718X15577006

Büyüktarkapu, S., Samur, A. Ö. (2010) Comparative Examination of Children's School Readiness Level Who Have Attended Mother Child Education Program. *Procedia Social and Behavioral Sciences 2, 964–968.* DOI:10.1016/j.sbspro.2010.03.135.

Carlson, H. L. (1992). Early Childhood Family Education:Implementing the Minnesota Model. (Reports Descriptive). ED 350 099.

Chang, M., Park, B. & Kim, S. (2009). Parenting classes, parenting behavior, and child cognitive development in Early Head Start: A longitudinal model. *The School Community Journal*, 19 (1), 155-174.

Chazan-Cohen, R., Raikes, H. H. & Vogel, C. (2013). Program subgroups: Patterns of impacts for Home-Based, Center-Based and Mixed-Approach Programs. *Monographs of the Society for Research in Child Development,* 78 (1), 93-109.

Çakıcı, S. (2006). *Alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile İşlevlerinin, Anne-Çocuk İlişkilerinin ve Aile İşlevlerinin Anne-Çocuk İlişkilerine Etkisinin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Duman, Z. (2012). Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 1 (4), 19-51.

Ergül, E. & Çakır, H. (2014). Anne-baba eğitimi programlarının logic model kapsamında değerlendirilmesi. Editör: Christian J. Faltis, Mustafa Baloğlu ve Stephen Lafert. *Yıldız International Conference on Educational Research and Social Sciences Proceeding.* (sf: 131-138), Ankara: Pegem Yayıncılık.

Fantuzzo, J. W., Gadsden, V. L. & McDermott, P. A. (2011). An integrated curriculum to improve mathematics, language, and literacy for Head Start Children. *American Educational Research Journal,* 48 (3), 763–793. Doi: 10.3102/0002831210385446

Feibelman, B.,Hamrick, M. (1980). *Family Life Education: A Problem-Solving Curriculum for Adolescents (Ages 15-19).* Superintendent of Documents, U.S.Government Printing Office, DC 20402. Washington: Memphis Association for Planned Parenthood, 1407 Union Ave., Memphis, ED 198 462.

Golas, J. C., Horm, D. & Caruso, D. A. (2006) Challenges in implementing Center-Based and Home-Based Early Head Start Programs, *Journal of Research in Childhood Education*, 21 (2), 163-175. DOI: 10.1080/02568540609594586.

Gordon, I. J. (1969) *Early Child Stimulation through Parent Education.* (Final Report). Florida University, Washington: Gainesville.Coll. cf Education. Sponsor: Childrens Bureau (DHE5), ED 033 912.

Grogan, M., Hewett, K., Nauta, M., Rubin, A. & Stein, M. (1976). *National Home Start Evaluation. The Homesbook: What Vaie-Eased Programs can do with Children and Milies.* Alt Associates, Inc. Cambridge, Mass.; High/Scope'Educational Research Foundation, Ypsilanti, Bich. ED 134 316.

Gökçe, B. (1991). Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. (Derleyen: Dikeçligil, B. ve Çiğdem, A.). *Aile Yazıları-I*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Hanley, B., Tasse, M. J., Aman, M. G. & Pace, P. B.A (1998). Psychometric Properties of the Family Support Scale with Head Start Families. *Journal of Child and Family Studies,* 7 (1), 69-77. DOI: 1062-1024/98/0300-0069.

Harden, B. J., Chazan-Cohen, R., Raikes, H. & Vogel. C. (2012). Early Head Start Home Visitation: The Role of Implementation in Bolstering Program Benefits. *Journal of Communıty Psychology*, 40 (4), 438–455. DOI: 10.1002/jcop.20525.

Head Start Planned Variation Study. (1970). Washington: Office of Child Development-DHEW ED 047 782.

Helfenbaum-Kun, E. D. & Ortiz, C. (2007) Parent-Training Groups for Fathers of Head Start Children: A Pilot Study of Their Feasibility and Impact on Child Behavior and Intra-Familial Relationships, *Child & Family Behavior Therapy,* 29(2), 47-64, DOI: 10.1300/J019v29n02_04.

Hocdecheck, J., Kearns, E. (1990). *PAT Program Description. Parent-Child Programs.* (Saint Cloud Independent School District 742, Minn. Reports). ED 341 489.

Howard, K., Martin, A., Berlin, L. J., Brooks-Gunn, J. (2011). Early Mother-Child Separation, Parenting and Child Well-being in Early Head Start Families. *Attachment & Human Development,* 13 (1), 5-26. DOI: 10.1080/14616734.2010.488119.

Jacobson, L. (2004). Research Updates Lives of Perry Preschoolers. *Education Week*, 02774232, 24 (13), 6-12. DOI: 02774232.

Johnson, U. Y., Martinez-Cantu, V. , Jacobson, A. L. & Weir, C. (2012) The Home Instruction for Parents of Preschool Youngsters Program's Relationship with Mother and School Outcomes, *Early Education and Development*, 23 (5), 713-727. DOI:10.1080/10409289.2011.596002.

Kartal, H. (2007). The Effect of Mother-Child Education Program which is one of the Early Childhood Education Programs on Cognitive Development of Six Age Children. İlköğretim Online, 6 (2), 234-248. http://ilkogretim-online.org.tr.

Kartal, H. (2008). Çocuk ve Aileyi Desteklemeye Yönelik Ev Ziyaretlerine Dayalı Erken Müdahale Programları ve Programların Etkileri. Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 41 (1), 1-28.

Kartal, H. (2013). Erken Eğitim Destek Programı. Fulya Temel. (Ed.) *Aile Eğitimi Ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları.* (s: 157-227). Ankara: Anı Yayıncılık.

Kılıç, Ç. (2010). Aile Eğitim Programları ve Türkiye'deki Örnekleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*. 10 (1), 99-111.

Koçak, A.A. (2004). Baba Destek Programı Değerlendirme Raporu. İstanbul: AÇEV Yayınları. 02.04.2010.

Koçak, N. (2001). Erken Çocukluk Döneminde Eğitim ve Türkiye'de erken Çocukluk Eğitiminin Durumu. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 151, Temmuz, Ağustos, Eylül 2001. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/151/kocak.htm

Korfmacher, J. Green, B., Staerkel, F., Peterson, C., Cook, G., Roggman, L., Faldowski, R. A. & Schiffman, R. (2008). Parent Involvement in Early Childhood Home Visiting. *Child Youth Care Forum,* 37, 171–196. DOI:10.1007/s.105-66-008-9057-3.

Kotaman, H. (2009). Okul Öncesi Eğitimde High Scope Modeli. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 31-41.

Leung, C., Tsang, S. & Leung, I. (2014). Pilot evaluation of Parent and Child Enhancement Program for Disadvantaged Families. *Research on Social Work Practice,* 24 (4), 437–447, Doi: 10.1177/1049731513512373

Leung, C., Tsang, S. & Lo, C. (2015).Evaluation of Parent and Child Enhancement (PACE) Program: Randomized Controlled Trial. *Research on Social Work Practice,* 1-17, Doi: 10.1177/1049731515578882

Liddell, M. (2013). Preparing Children from Disadvantaged Communities for School: Recent Australian Research. *International Journal of Social Inquiry*. 6 (2), 3-16.

Lin, M., Bates, A. B. (2010). Home Visits: How do They Affect Teachers' Beliefs about Teaching and Diversity?, *Early Childhood Education Journal,* 38,179–185. DOI: 10.1007/s.10643-010-0393-1.

Lovejoy, M., Westheimer, M. (1993). *Voices from the Field: A Case Study of One Inner-City HIPPY Program.* National Council of Jewish Women, New York, NY. ED 421 576.

Manning, M., Homel, R., & Smith, C. (2010). A meta-analysis of the effects of early developmental prevention programs in at-risk populations on non-health outcomes in adolescence. *Children and Youth Services Review*, 32, 506–519.

Manz, P. (2012). Home-Based Head Start and Family Involvement: An exploratory study of the Associations among Home Visiting Frequency and Family Involvement Dimensions. *Early Childhood Education Journal,* 40, 231–238. DOI: 10.1007/s.10643-012-0512-2.

Mattera, S. K., Lloyd, C. M., Fishman, M. & Bangser, M. (2013). *A First Look at the Head Start CARES Demonstration: Children's Social-Emotional Competence.* (OPRE Report 2013 47). New York: Head Start CARES.

Mcallister, C. L., Thomas, T. (2007). Infant Mental Health and Family Support: Contributions of Early Head Start to an Integrated Model for Community-Based Early Childhood Programs. *Infant Mental Health Journal,* 28 (2), 192–215, DOI: 10.1002/imhj.20129.

Miller, G., Kildee, D. E. (2003). *HEAD START, Curriculum Use and Individual Child Assessment in Cognitive and Language Development.* (Report to Congressional Requesters). Washington: United States General Accounting Office. GAO.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (2004). *Anne-Baba-Çocuk Eğitimi Projesinin Değerlendirilmesi.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (2013). *Aile Eğitimi Uygulamaları Ülke Raporu.* Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Sosyal ve Kültürel Eğitimler ve Faaliyetler Grup Başkanlığı.

Nievar, M. A., Ramisetty-Mikler, S. (2011). Parenting and Child Health: A Study of Low-Income Hispanic and African American Families. *International Conference on Parent Education and Parenting*. March 17, 2011. University of North Texas, Denton, TX.

Ömeroğluturan, E. (1999). Halk Eğitimi Merkezlerinde Uygulanan Anne Eğitimi Kurslarına Genel Bir Bakış. *Milli Eğitim Dergisi*. http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/medergi/14.htm.

Özdoğan, F. (2006). Türkiye'de Uygulanan Anne-Baba Eğitim Programları. *Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmetlerin Konumu, Hedefi ve Geleceği Sempozyum Sunum Kitabı.* Ankara: Başbakanlık Sosyal Hizmetler Ve **Çocuk Esirgeme Kurumu**.

Özen Altınkaynak, Ş. (2014). Aile temelli okuma yazmaya hazırlık programının çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerine etkisi. Hacettepe Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitim Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Paulsell, D., Mekos, D., Del Grosso, P., Banghart, P. & Nogales, R. (2006). *The Enhanced Home Visiting Pilot Project: How Early Head Start Programs Ere Reaching Out to Kith and Kin Caregiver.* (Final Interim Report). Mathematice Policy Research INC.

Peck, L. R. & Bell, S. H. (2014). The role of program quality in determining Head Start's impact on child development. OPRE Report #2014-10, Washington, DC: Office of Planning, Research and Evaluation, Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services.

Peters, D. L., Bollin, G. Murphy, R. & Berg, M. J. (1987). *Analysis of the Effects of Three Modes of Head Start. Head Start Delivery Modes Project*: (Final Report). Washington: Delaware University, Newark. Coll. of Humman Resources. ED 293 643.

Quesenberry, A. C., Hemmeter, M. L. & Ostrosky, M. M. (2010). Addressing challenging behaviors in Head Start: A closer look at program policies and procedures. *Topics in Early Childhood Special Education,* 1-12, DOI: 10.1177/0271121410371985.

Raikes, H. H., Brooks-Gunn, J. & Love, J. M. (2013). Background Literature Review Pertaining to the Early Head Start. *Monographs of the Society for Research in Child Development.* 78 (1), 1-19.

Raikes, H. H., Summers, J. A. & Roggman, L. A. (2005). Father Involvement in Early Head Start Programs. *Fathering*, 3 (1), 29-58.

Rand, L. A. K. (2010). Toward standarization of benefit-cost analyses of early Childhood interventions. Benefit-Cost Analysis Center at the University of Washington.

Scheweinhart, L. J. (1993). *What the High/Scope Perry Preschool Study Reveals about Developmental Transitions and Contextual Challenges of Ethnic Males*. (Annual Meeting of the American Psychological Association). Toronto, Ontario, Canada, August 20-24, 1993). ED 371 257

Schweinhart, L. J. (2000) The High/Scope Perry Preschool Study: A Case Study in Random Assignment. *Evaluation & Research in Education*, 14 (3-4), 136-147, DOI: 10.1080/09500790008666 969.

Scheweinhart, L. J. (2003). Benefits, Costs, and Explanation of the High/Scope Perry Preschool Program. *Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development* (70th, Tampa, Florida April 24-27, 2003).

Scheweinhart, L. (2007). Crime Prevention by the High/Scope Perry Preschool Program, Victims & Offenders: An International Journal of Evidence-based Research. *Policy, and Practice*, 2 (2), 141-160. DOI: 10.1080/15564880701263064.

Shelly A., Jack, K. & Thelma, R. (2003). *Parents as Teachers: Advancing Parent Involvement in a Child's Education.* Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association (Reports Research). ED 482 696SP 041.

Shulruf, B. & Wang, G. (2011). Parent influence on outcomes for children: HIPPY as a cost-effective option. Revista de cercetare şi interventie sociala, 34, 7 – 20. Lumen Publishing House On behalf of: "Alexandru Ioan Cuza" University, Department of Sociology and Social Work and Holt Romania Foundation.

Staerkel, F. J. & Spieker, S. (2006). Unstable Housing–A Significant Challenge for Home Visiting Programs: An Early Head Start Case Example. *Journal of Family Social Work*, 10 (1), 61-76. DOI: 10.1300/J039v10n01_04.

Şahin, F. T., Özbey, S. (2007). Aile Eğitim Programlarına Niçin Gereksinim Duyulmuştur? Aile Eğitim Programları Neden Önemlidir? *T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*. 3 (12), 9-10.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı (1990). I. Aile Şurası Kararları. 17-20 Aralık 1990. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Taşkın, N., Erkan, S. (2009). The Influence of Father Education Programs on the levels of Father Involvement with Children: An Experimental Study. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 136-148.

Temel, F. (1998). Anne-Çocuk Eğitim Programı ve Yaygınlaştırılması. Çağdaş Eğitim. 247, 8-10.

Temel. Z. F. (2003). Aile Eğitim Modeli. Dünya'da ve Türkiye'deki Uygulamalar. Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları. (Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu). İstanbul: AÇEV Yayınları.

Temel, F., Ömeroğlu, E. (1993). *Türkiye'de Okulöncesi Eğitimin Yaygınlaştırılmasında Aile Eğitimine Dayalı Modeller.* Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Okulöncesi Eğitim Genel Müdürlüğü. Okulöncesi Eğitimi.

Tüz, C. L. (2009). Aile Eğitiminin Önemi ve AÇEV'in Programlarında Aile Eğitimi Boyutu. Çocuk, Aile ve Okul Bağlamında Okul Öncesi Eğitim Kongresi. 30 Nisan-3 Mayıs 2008, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları.

Vinovskis, M. A. (2005). *Birth of Head Start: Preschool Education Policies in the Kennedy and Johnson Administrations.* U.S.A.: University of Chicago Press.

Vogel, C., Brooks-Gunn, J., Martin, A. & Klute, M.M. (2013). Impacts of Early Head Start Participation on Child and Parent Outcomes at Ages 2, 3 and 5. *Monographs of the Society for Research in Child Development,* 78 (1), 36-63.

Wagner, M.M. & Clayton, S. L. (1999). The Parents as Teachers Program: Results from Two Demonstrations. *The Future Of Children Home Visiting: Recent Program Evaluations* 9 (1), 91-115.

Wagner, M., Spiker, D., Linn, M. I. (2002). The Effectiveness of the Parents as Teachers Program with Low-Income Parents and Children. *TECSE*, 22 (2), 67-81.

Weikard, D. P., Deloria, D. J. & Lawser, S.A. (1970). *Longitudinal Results of the Ypsilanti Perry Preschool Project.* (Final Peport. Volume TT of 2). High/Scope Educational research ronndation, Ypsilanti, Mich.: Ypsilanti Public Schools. ED 044 536.

Whittaker, J. E. V., Harden, B. J., See, H. M., Meisch, A. D. & Westbrook, T. R. (2011). Family risks and protective factors: Pathways to Early Head Start toddlers' social–emotional functioning. *Early Childhood Research Quarterly*, 26, 74–86

Winter, M., Rouse, J. (1990). Fostering Intergenerational Literacy: The Missouri Parents as Teachers program. *The Reading Teacher.* February, 382-386.

Wolfe, B. & Herwig, J. (1986). *The Head Start Home Visitor Handbook: Building a Home-Based* Program. American Association of Community and Junior Colleges, Washington, DC. Council for Occupational Education. Administration for Children, Youth, and Families(DIMS), Washington, DC. Head Start Bureau. Mar 86248p. ED 270 211.

Yavuzer, H. (2013). *Ana-Baba Okulu*. (18. Baskı) İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yılmaz, A. & McMullen, M. B.(2010). A study of facilitating early literacy curriculum improvement in Head Start classrooms. *Education and Science*, 35 (158), 169-183.

Zigler, E., Pfannenstiel, J. C., Seitz, V. (2008).The Parents as Teachers Program and school success: a replication and extension. *J Primary Prevent* , 29, 103–120. Doi 10.1007/s10935-008-0132-1.

Zhai, F., Brooks-Gunn, J. & Waldfogel, J. (2011). Head Start and Urban children's school readiness: A birth cohort study in 18 cities. *Developmental Psychology*, 47 (1), 134–152. Doi:10.1037/a0020784.

BÖLÜM 3

AİLE EĞİTİMİNDE KULLANILAN YÖNTEM, TEKNİK VE MATERYALLER

Prof. Dr. Neriman ARAL

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ

"Kimseye hiçbir şey öğretemem, sadece onların düşünmelerini sağlayabilirim."

Socrates

GİRİŞ

Öğrenme, yaşam boyu devam eden ve davranışta kalıcı değişiklikler oluşturan bir süreçtir. Biyolojik bir varlık olarak dünyaya gelen insanı, diğer canlılardan ayıran en önemli özeliklerden biri olan öğrenme kapasitesi ile birey yürümekten, karmaşık sorunları çözmeye, felsefi düşünceye kadar çok çeşitli davranışları kazanır (Erden ve Akman, 2004). Yetişkin davranışlarının hemen hemen tümü öğrenme yoluyla kazanılmıştır. Öğrenme bir uyum sürecidir ve insan davranışlarının ana teması olan uyum çabasının belli bir yönü vardır. Bu yön dinamik bir varlık olan insanın, çevresiyle etkileşimlerinin sonucu olan bir takım değişiklikler geçirerek kendini biyo-psiko-sosyal bir varlık olarak gerçekleştirir (Elden, 2003). *Yaşantı ürünü, kalıcı izli davranış* *değişikliği* olarak tanımlanan öğrenmenin üç temel özelliği bulunmaktadır. Öğrenme sonucunda mutlaka bir davranış değişikliği meydana gelir, öğrenme yaşantı ürünüdür ve kalıcı izlidir (Erden ve Akman, 2004; Hergenhahn ve Olson, 1997; Morgan, 1989).

Bireylerin öğrenmeleri öğretme-öğrenme sürecinin etkili bir biçimde düzenlenmesi ile mümkün olmaktadır. Belirli bir konunun amaçlarına göre düzenlenen içeriğinin katılımcılara aktarılması için çeşitli strateji, yöntem ve tekniklerden faydalanılmasını gerektirmektedir. Öğretme-öğrenme süreci strateji, yöntem ve teknik gibi kavramları içinde barındıran "nasıl öğretelim" sorusunun cevabını bulmaktır (Güven, 2013). Öğrenmenin yapılandırılmasında, bilişsel süreçler içindeki öğrenme stilleri de anahtar konumundadır (Cano-Garcia ve Hughes, 2000). Eğitimciler her bireyin kendine özgü öğrenme stili olduğunu göz önünde bulundurarak öğrenme ortamlarını bu stilleri kapsayacak biçimde tasarlamalıdır (Grasha, 2002). Bireylerin öğrenme stillerine uygun olarak düzenlenmiş öğrenme ortamları öğrenenlerin performanslarını olumlu yönde etkilemektedir. Bireylerin öğrenme sürecine aktif olarak katılabileceği strateji, yöntem ve teknikler ile etkileşimli materyallerin öğrenme ortamlarında yer alması, farklı öğrenme stillerine sahip bireylerin öğrenmelerini olumlu yönde etkilemektedir (Erden ve Altun, 2006).

Eğitimini tamamlamış bireylere okul sonrasında ve dışında sağlanan planlı eğitim etkinlikleri olarak tanımlanan yetişkin eğitiminin bir parçası olan aile eğitim programlarında ebeveynler çeşitli nedenlerle katılmaktadırlar. Anne babaları anne-babalık rolleri açısından eğitmek, aile yaşamını düzenlemek, güçlendirmek, gerekli bilgi ve beceri ile donatmayı hedefleyen aile eğitimi programları aracılığıyla aileler, çocuklarının eğitimlerinde kendi rol-lerinin öneminin, kendi ilgi, yetenek ve becerilerinin farkına vararak bu becerilerini geliştir-mektedir (Aral vd., 2008; Kurtulmuş 2003). Bu ve benzeri amaçlarla düzenlenen aile eğitim programlarında eğitimcinin katılımcıların öğrenme stillerini göz önünde bulundurarak uy-gun strateji, yöntem ve tekniklerden faydalanması eğitimin etkililiğini arttıracaktır. Eğitim programlarının başarıya ulaşması temel alınan öğrenme öğretme modellerinin seçimine bağlıdır (Demirel, 2005). Bu nedenle, bu bölümde bireylerin öğrenme stilleri üzerinde du-rularak, öğretme stratejileri, yetişkin eğitiminin özellikleri ile eğitimcilerin aile eğitim prog-ramlarında kullandıkları yöntem ve tekniklere yer verilerek, kullanılacak eğitim materyal-lerinin özellikleri açıklanacaktır.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, K. Ü. (2002). *Aktif Öğrenme.* İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal-Akyol, A., Bütün-Ayhan, A., Yıldız-Bıçakçı, M. ve Erdoğan, S. (2008). Okul Öncesi Dönemde Aile Eğitimi. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi.

www.acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5268/5915.doc/ (Erişim Tarihi: 10.06.2014).

Arnond, D. J. (2003). School social workers' perceptions and knowledge of solution-focused brief therapy. *Unpublished Master's Thesis*, Department Social Work, California State University.

Aşkar, P. ve Akkoyunlu, B. (1993). Kolb Öğrenme Stili Envanteri. *Eğitim ve Bilim, 87*, 37 – 47.

Aykaç, N. (2014). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. 1. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Babadoğan, C. (1994). "Öğrenme Stilleri ve Stratejileri Arasındaki İlişki". *1.Eğitim Bilimleri Kongresi, Kuram-Uygulama-Araştırma. Cilt: III* Adana: Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 28-30 Nisan 1994, s.1056-1065. *http://babadogan.net/wp-content/PDF/C1.pdf* (Erişim Tarihi: 02.06.2014).

Balat, G. U. (2012). Okul Öncesi Eğitimde Anlatım, Tartışma, Soru Cevap, Örnek Olay, Gezi Gözlem ve Gösteri Öğretim Yöntemleri, *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri* (Ed: R. Zembat). 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık, 255-286.

Biggs, J. (2001). Enhanching learning: A matter of style or approach. (Ed. R.J. Sternberg and Li-Fang Zang). *Perspectives on Thinking, Learning and Cognitive Styles.* Mahwah: Lawrance Erlbaum Associates, 73-102.

Bilen, M. (2002). *Plandan Uygulamaya Öğretim.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Boydak, A. (2001). *Öğrenme Stilleri.* İstanbul: Beyaz Yayınları

Brankin, P.A. (1989). Adult developmental theory and learning theories: Their impact upon police training. *Law and Order. 37*, 43-44.

Brown, B.L. (2003). *Teacghing Styles vs. Learning Styles. Myhts and Realities, Clearinhouse on Adult, Career and Vocational Education*, No: 26 *http://www.calpro-online.org/eric/docs/mr41.pdf* (Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2014).

Burden, P.R. ve Byrd, D.M. (2013). *Methods for Effective Teaching: Meeting the Needs of All Students* (6th Ed.). Boston: Pearson/Allyn and Bacon.

Callahan, J. (2002). School-based crisis intervention for traumatic events. (Ed.R. Constable, S. McDonald, and J. Flynn), *School Social Work* (5th ed). Chicago: Lyceum Books, 481-500.

Campbell, D. E. (1986). Adult learners' changes and adaptations of learning methods, techniques and devices by psychological type. *Unpublished doctoral dissertation*. Ohio State University.

Cano-Garcia, F. ve Hughes, E. (2000). Learning and thinking styles: An analysis of their interrelationship and influence on academic achievement. *Educational Psychology, 20 (4),* 413-430. *http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/713663755#.U67i65R_sw8* (Erişim Tarihi: 23.05.2014).

Celep, C. (2003). Halk Eğitimi-Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Teknikler. 3.Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Darkenwald, G. G. ve Merriam, S. B. (1982). *Adult Education: Foundations of Practice.* New York: Harper and Row.

De Bono, E. (2008). *Altı Şapkalı Düşünme Tekniği*. (Çev: E. Tuzcular). İstanbul: Remzi Kitabevi.

De Shazer, S. (1988). *Clues: investigating solutions in brief therapy*. New York: W. W. Norton.

Demirel, Ö. (2005). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Öğretme Sanatı,* 9. Baskı, Ankara: PegemA Yayıncılık.

Dunn, K. ve Dunn, R. (1986). The Look of Learning Styles*, Early Years.* 8; 46-52.

Dunn, R. ve Stevenson, J.M. (1997). Teaching diverse collage students to study within a learning styles prescription". *Collage Student Journal.* 31(3), 333-339.

ECORYS, (2012). *Technical Assistance on Institutional Building for the Implementation of RCOP in Turkey.* Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı'nın Uygulanması için Kurumsal Kapasitenin Oluşturulmasına Yönelik Teknik Yardım Projesi Eğiticinin Eğitimi El Notu. *https://ipa.sanayi.gov.tr/Files/Documents/5-egiticinin-egitimi-el-n-05072012093234.doc* (Erişim Tarihi: 02.06.2014).

Elden, M. (2003). Hedef Kitle Davranışlarını Etkileyen Psikolojik Bir Faktör Olarak Öğrenme: Öğrenme ve Reklam İlişkisi, *Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 18 *http://www.irfanerdogan.com/dergiweb2008/18/ELDEN.pdf* (Erişim tarihi: 23.05.2014).

Erciyeş, G. (2013). Öğretim Yöntem ve Teknikleri. *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* (Ed: Ş. Tan). 9. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık, 257-367.

Erdem, A R. (2006). Nasıl Öğretmeliyim: Öğretim Strateji, Yöntem ve Teknikleri, *Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi,* 6 (2), *http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=274* (Erişim Tarihi: 02.06.2014).

Erden, M. ve Akman, Y. (2004). *Gelişim ve Öğrenme*, Ankara: Arkadaş Yayınları.

Erden, M. ve Altun, S. (2006). *Öğrenme Stilleri*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Ergün, M. ve Özdaş, A. (1997). Öğretim İlke ve Yöntemleri, İstanbul: Kaya Matbaacılık.

Ergür, D. O. (2000). Hacettepe Üniversitesi Dört Yıllık Lisans Programlarındaki Öğrenci ve Öğretim Üyelerinin Öğrenme Stillerinin Karşılaştırılması, *Eğitim ve Bilim. 25(118),* 57-66.

Fidan ,N. (1986). *Okulda Öğrenme ve Öğretme.* Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

Fine, M. J. (1980). The parent education movement: An introduction. (Ed: M. J. Fine). *Handbook on parent education.* New York: Academic Press, 3-27.

Gall, M. D. ve Gillett, M. (1980). The discussion method in classroom teaching. *Theory into Practice*, 19, 98-103.

Geisert, G. ve Dunn, R. (1991). Effective use of computers: Assignments based on individual learning styles. *The Clearing House,* 64 (4), 219-224.

Grasha, F.A. (2002). Teaching with style: A practical guide to enhancing learning by understanding teaching and learning styles. California: Alliance Publishers. *http://www.ius.edu/ilte/pdf/teaching_with_style.pdf (*Erişim Tarihi: 08.07.2014).

Greene, G. J., Jones, D. H., Frappier, C., Klein, M. ve Culton, B. (1996). School social workers as family therapists: a dialectical-systemic-constructionist model. *Social Work in Education,* 18 (4), 252-236.

Güner, O. (2011). *Çözüm Bende Saklı! Çözüm Odaklı Terapi Yöntemi (Çocuk ve Gençlerde Kullanımı).* 2. Baskı. Ankara: Efil Yayınevi

Güven, M. (2013). Öğretme-Öğrenme. *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ed. B. Duman), 3. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık, 154-264.

Hergenhahn, B.R. ve Olson, M.H. (1997). *Introduction to Theories of Learning*. (5th ed.) Prentice-Hall.

Honig, A. S. (1979). Child care alternatives and options for parents. *Viewpoints in Teaching and Learning, 55,* 57-65.

http://mutluyurt17.com/images/mutluyuz.jpg (Erişim tarihi 21.01.2010)

http://www.face-and-emotion.com/dataface/emotion/x_anger.html (Erişim tarihi 21.01.2010)

http://www.face-and-emotion.com/dataface/emotion/x_sad.html (Erişim tarihi 21.01.2010)

http://www.sussex.ac.uk/press_office/bulletin/08apr05/images/scaredchild.jpg (Erişim tarihi 21.01.2010)

İşman, A. ve Eskicumalı, A. (2003). *Eğitimde Planlama ve Değerlendirme*, Genişletilmiş 4. Baskı. İstanbul: Değişim Yayınları.

Jacobsen, D.A.; Eggen, P. and Kauchak, D. (2009). *Methods for Teaching Promoting Student Learning in K–12 Classrooms.* Eighth Edition, CA: Pearson Education.

Jonassen, D. H. ve Grobowski, B. L. (1999). *Handbook of Individul Differences, Learning and Instruction*. USA: Lawrace Erlbaum Associates.

Kandır, A. ve Ersoy, Ö. (2004). *Aile Katılım Çalışmaları.* (Yayına Hazırlayan: E. Ömeroğlu), İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Kaplan, E. J. ve Kies, D. A. (1995). Teaching styles and learning styles, *Journal of Instructional Psychology. 22(1)*, 29-34.

Karakaya, S. (2010). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet'inde Gerçekleştirilen Yetişkin Eğitmi Uygulamaları, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Knowles, M. (1970). *The Modern Practice of Adult Education: Andragogy Versus Pedagogy*. New York: Association Press

Knowles, M. S. (1984). The Adult Learner (3rd ed.). Houston, TX: Gulf.

Kraskey, C. R. (2008). Effective methods of teaching and learning adult ESL Learners in an Asian school of manicuring/nail technology, *Unpublished Doctoral Dissertation,* Minneapolis: Capella University.

Kolb, D.A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development.* Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Kurtulmuş, Z. (2003). Anne Eğitim Programının 4-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Alt Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Anne Davranışları Üzerindeki ve Annelerin Okul Öncesi Eğitime Yönelik Görüşlerine İlişkin Etkisinin İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Küçükahmet, L. (2006). *Öğretim İke ve Yöntemleri.* 19. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Mahoney, G., Kaiser, A., Girolametto, L., MacDonald, J., Robinson, C., Safford, P. ve Spiker, D. (1999). Parent education in early intervention: A call for a renewed Focus, *Topics in Early Childhood Special Education*, *19 (3),* 131-140.

Merriam, S. (2008). Adult learning theory for the twenty-first century. *New Directions for Adult and Continuing Education,* 119, 93-98.

MEB. (2012). MEB *Okul Öncesi Programı (2012) ile Bütünleştirilmiş Aile Destek Programı*, Ankara: MEB Temel Eğitim Müdürlüğü.

Morgan, C. T. (1989). *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı* (Çev.Hüsnü Arıcı vd.). Gözden Geçirilmiş 7. Baskı. Ankara: H.Ü. Psikoloji Bölümü Yayınları

Ocak, G. (2013). Yöntem ve Teknikler. *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* (Ed: G. Ocak). 5. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 253-358.

Önder, A. (2012). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri*, 9. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık

Özer, B. (1998). Öğrenmeyi Öğretme, *Eğitim Bilimlerinde Yenilikler*. (Ed:A. Hakan). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Programı, 146-164.

Regali, J.E. (1988). Models of police training and education. *Police Chief. 55*, 60-62.

San, İ. (2002). Yaratıcı Drama Eğitsel-Boyutları. *Yaratıcı Drama 1985-1995 Yazılar, (*Ed: H. Ö. Adıgüzel). Ankara: Naturel Kitap Yayın Dağıtım, 81-88.

Sarıtaş, M. (2007). Öğretimde Yararlanılan Araç Gereçler ve Etkili Kullanımı, Öğretim *Teknolojileri ve Materyal Tasarımı.* (Ed. M. Sarıtaş). Ankara: PegemA Yayıncılık, 55-105.

Savaş, B. (2012). Öğretim Yöntemleri. *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* (Ed. M. Arslan), 5. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık, 149-167.

Seferoğlu, S.S. (2013). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, 7. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Senemoğlu, N. (2010). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, 18. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Sönmez, V. (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 6. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Şahin, A. (2013). Temel Öğretme-Öğrenme Yaklaşımları (Stratejileri), *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* (Ed: G. Ocak). 5. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık, 213-251.

Şimşek, A. (2011). *Öğretim Tasarımı*, 2. Basım. Ankara: Nobel Yayıncılık

Taylor, K., Marienau, C. ve Fidler, M. (2000). Developing Adult Learners: Strategies for Teachers and Trainers. San Francisco: Jossey – Bass.

Tezci, E. (2011). Öğretim Materyallerinin Tasarımı, *Eğitimde Teknoloji Entegrasyonu Materyal Geliştirme ve Çoklu Ortam Tasarımı,* (Ed. S. Perkmen ve E. Tezci). Ankara: PegemA Yayıncılık, 15-57

Tezel-Şahin, F. (2003). Doğaçlama ve Rol Oynama. *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya***.** Ankara: Kök Yayıncılık, 139-150.

Tok, T. N. (2013). Etkili Öğretim İçin Yöntem ve Teknikler. *Öğretim İlke ve Yöntemleri. (*Ed: A. DOĞANAY). Ankara: PegemA Yayıncılık, 161-237.

Toker, M.M. (2003). Aktif Öğrenme. *Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, Mart 3 (1), *http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=114* (Erişim Tarihi: 02.06.2014).

TZYMB, (2010). *Yetişkin Eğitimi, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık*. *http://okulsel.net/docs/index-4186.html* (Erişim Tarihi: 03.06.2014).

Unicef. (2007). *Aileler İçin Temel Eğitim Eğitici Eğitim Notları.* Ankara.

Uzunboylu, H. ve Hürsen, Ç. (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri,* Ankara: PegemA Yayıncılık.

Ülgen, G. (1995). *Eğitim Psikolojisi-Birey ve Öğrenme*, Ankara: Bilim Yayınları.

Üstündağ, T. (1996). Yaratıcı Dramanın Üç Boyutu. *Yaşadıkça Eğitim, 49,* 19-23.

VARK: A guide to learning styles. *http://www.vark-learn.com/english/index.asp* (Erişim Tarihi: 29.05.2014).

Westwood, P. (2008). *What Teachers Need to Know About Teaching Methods.* Australia: Australian Council *for* Educational Research Ltd.

Yanpar-Yelken, T. (2011). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, 10. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yaşar, Ş. (1998). Fen Bilgisi Öğretiminde Kullanılan Strateji, Yöntem ve Teknikler, *Fen Bilgisi Öğretimi*, (Ed: Ş. Yaşar). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 61-80.

Yoon, S.H. (2000). Using learning style and goal accomplishment style to predict academic achievement in middle school geography students in Korea. *Unpublished doctoral thesis,* University of Pittsburg.

BÖLÜM 4

GÜÇLÜ ORTAKLIK

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN

Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ

Arş. Gör. Merve AKSOY

"Çocuk sevgisi insan sevgisi için bir ihtiyaçtır."

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Eğitim kurumu/okulun çocuklarla ilgilenme şekli, ailelerini önemseme yollarını da yansıtır. Eğitimci/öğretmenler çocukları sadece öğrenci olarak görürlerse, aileleri de okuldan ayrı olarak görürler. Bu durumda, ailenin kendi işini yapması ve çocuklarının eğitimini kurumlara bırakması beklenir. Eğitimciler öğrencileri çocuk olarak görürlerse, çocukların eğitim ve gelişiminde hem aileyi hem de toplumu kurum/okulla ortak olarak görürler. Ortaklar, çocuklar için paylaştıkları ilgi ve sorumlulukları kabul eder, öğrenciler için daha iyi programlar ve fırsatlar yaratmak için eşit olarak birlikte çalışırlar.

Aile, eğitim kurumu ve toplum ortaklığını geliştirme konusunda birçok neden vardır. Güçlü ortaklık, eğitim kurumu programlarını ve iklimini geliştirir, aile hizmetleri ve desteği sağlar, ebeveynlik becerilerini ve liderliklerini artırır, aileleri kurumda ve toplumda birbirleriyle bağlar, eğitimcilere çalışmalarıyla yardımcı olur. Bu tür ortaklık kurmanın başlıca nedeni, tüm çocukların eğitim kurumu yaşantısı ve sonrasında başarılı olmasına yardımcı olmaktır. Ebeveynler, eğitimci, çocuklar ve diğerleri eğitime ortak olduklarında, çocukların etrafında ilgi çekici bir topluluk oluşur ve güçlü ortaklık çalışmaları başlar. Başarılı ve güçlü ortaklık programları nasıl etkili bir şekilde tasarlanabilir ve uygulanabilir? Daha iyi iletişim, etkileşim ve değişimlerin sonuçları nelerdir? Bu sorular, disiplinler arası bir araştırma alanı yaratarak aile ve toplum ortaklığı konusundaki araştırma ve uygulamalara karşı çıkmıştır (Epstein vd., 2002).

Akademik olarak mükemmel ancak aileleri görmezden gelen bir eğitim kurumunun olması mümkündür. Bu anlayışı savunan bir kurum, okul hayatını ve öğrenimini etkileyen eğitimciler, ebeveynler ve çocuklar arasında engel oluşturur. Akademik olarak etkisiz olan ancak aileleri çok iyi bir şekilde işin içerisine katan bir eğitim kurumunun olması da mümkündür. Zayıf akademik programı ile bu kurum çocukların öğrenmesini kısıtlar. Bu örnek eğitim kurumlarının hiçbiri akademik olarak mükemmel ve aile ile iletişim kurmada yeterli değildir (Epstein vd., 2002; De Bruine vd., 2014). Bununla birlikte, güçlü ve başarılı ortak olmak için birçok engel bulunur. Eğitim kurumları, özellikle dil, sosyoekonomik faktörler, ebeveyn talepleri, okullarla daha önce yaşanan olumsuz deneyimler ve cinsiyetlerin engel olduğu yerlerde, ailelere ve topluluklara katılmak için mücadele ederler (Epstein ve Sheldon; Fletcher ve Silberberg; Ibrahim, Small ve Grimley; Mills ve Gale'den aktaran Frederico ve Whiteside, 2016).

Bazı çocuklar, aile katılımı olmayan, mükemmel akademik programları olan eğitim kurumlarında başarılı olurlar. Eğitimciler, aile yakınları, diğer aileler ve toplum üyeleri bu çocuklara önemli rehberlik ve teşvik sağlarlar. Eğitim kurumu, aile ve toplumun desteğiyle, daha fazla çocuk kendini güvende ve ilgilenilmiş hisseder, eğitim hedeflerini anlar, potansiyellerini tam olarak elde edebilmek için çalışır, olumlu tutum ve okul davranışları geliştirir, öğrenimine devam eder (Epstein vd., 2002; Boykin 1994). Yapılan çalışmalarda okul, aile, toplum güçlü ortaklığının çocukların akademik başarısını arttırdığı, çocukların davranışlarını ve katılımını geliştirdiği, daha olumlu bir kurum iklimi yarattığı, okula devamsızlığı azalttığı bulunmuştur (Epstein ve Sheldon; Henderson ve Mapp; Sheldon; Smith'den aktaran Frederico ve Whiteside, 2016; Carter'dan aktaran Patte, 2011; Vickers ve Minke, 1995; Çelenk, 2003).

KAYNAKLAR

Adams, K. S. & Christenson, S.L. (2000). Trust and the Family School Relationship Examination of Parent Teacher Differences in Elementary and Secondary Grades. *Journal of School Psychology, 38* (5), 477-497.

Bayraktar, V., Güven, G. ve Temel, Z. F. (2016). Okul Öncesi Kurumlarda Görev Yapan Öğretmenlerin Aile Katılım Çalışmalarına Yönelik Tutumların Incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24* (2), 755-770.

Bruce, T. (2005). *Early Childhood Education.* UK: Hodder Education.

Connecticut State Board of Education. (2007). *A Guide to Early Childhood Program Development.* Connecticut: State of Connecticut.

Cosmin Blandul, V. (2012). The Partnership Between School and Family- Cooperation or Conflict? *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 47, 1501-1505.

Çakmak, Ö.Ç., Neslitürk, S., ve Asar, H. (2014). Okul Öncesi Öğretmenlerinin "Veli" Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (18), 679-712.

Çelenk, S. (2003). Okul Aile İşbirliği ile Okuduğunu Anlama Başarısı Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24* (1), 33-39.

Çınkır, Ş. ve Nayır, F. (2017). Okul Aile İşbirliği Standartlarına İlişkin Veli Görüşlerinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32* (1), 245-264.

De Bruine, E. J., Willemse, T. M., D'Haem, J., Griswold, P., Vloeberghs, L., & Van Eynde, S. (2014). Preparing Teacher Candidates for Family–School Partnerships. *European Journal of Teacher Education, 37* (4), 409-425.

Durualp, E., Kaytez, N., ve Kadan, G. (2016). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Annelerine Verilen Aile Eğitiminin Annelerin Bilgi Düzeyleri İle Çocukların Gelişimlerine Olan Etkisinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (4), 1706-1722.

Epstein, J. L. (2011). *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. Boulder, CO: Westview Press.

Epstein, J. L.; Sanders, M. G.; Simon, B. S.; Salinas, K. C.; Jansorn, N. R.; Van Voorhis, F. L. (2002). School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action (2.Baskı). Thousand Oaks, CA, US: Corwin Press.

Erdoğan, Ç., ve Demirkasımoğlu, N. (2010). Ailelerin Eğitim Sürecine Katılımına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 16* (3), 399-431.

Erkan, S., Uludağ, G. ve Dereli, F. (2016). Okul Öncesi Öğretmenleri, Okul Yöneticileri ve Ebeveynlerin Aile Katılımına İlişkin Algılarının İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 17 (1), 221-240.

Frederico, M. & Whiteside, M. (2016). Building School, Family, and Community Partnerships: Developing a Theoretical Framework. *Australian Social Work,* 69 (1), 51-66.

Getswicki, C. (2004). *Home, School, and Community Relations*. New York: Thomson Learning.

Gül, İ. & Aslan, D. (2016). The Evaluation of School, Family and Community Relations of Teachers in Terms of Their Views. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, *17* (3), 203-218.

Hendrick, J. & Weissman, P. (2006). *The Whole Child: Developmental Education for Early Years.* New Jersey: Prentice Hall.

Hiatt-Michael, D.B. (2005). *Promising Practices for Family Involvement in Schooling across the Continents.* Greenwich, Connecticut: Information Age Publishing.

İlgar, Ş. ve Topaç, N. (2013). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul-Aile İşbirliğine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1* (26), 93-114.

Mandel, S. (2007). *The Parent - Teacher Partnership: How to Work Together for Student Achievement*. Chicago: Zephyr Press.

McLoughlin, C.S. (1987). *Parent - Teacher Conferencing.* Springfield: Charles C. Thomas.

Morrison, G.S. (1998). *Early Childhood Education Today.* New Jersey: Merrill.

Olsen, G. & Fuller, M.L. (2003). *Home- School Relations Working Successfully with Parents and Families.* Boston: Allyn and Bacon.

Özbaş, M.T., ve Badavan, Y. T. (2009). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Okul-Aile İlişkileri Konusunda Yapmaları Gereken ve Yapmakta Oldukları İşler. *Eğitim ve Bilim, 34* (154), 69-81.

Özgan, H. ve Aydın, Z. (2010). Okul - Aile İşbirliğine İlişkin Yönetici, Öğretmen ve Veli Görüşleri. *e-Journal of New World Sciences Academy, 5* (3), 1169 - 1189.

Patte, M. M. (2011). Examining Preservice Teacher Knowledge and Competencies in Establishing Family-School Partnerships. *School Community Journal, 21* (2), 143-159.

Porsuk, A. ve Kunt, M. (2012). Denizli Merkez İlköğretim Okullarındaki Okul Aile İlişkilerinde Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Yönetici Görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31 (*1), 203 - 218.

Read, K. H. & Patterson, J. (1980). *The Nursery School and Kindergarten: Human Relationships and Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Sanders, M. G. (2006). *Building School-Community Partnerships: Collaboration for Student Success*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Seefelt, C. & Barbour, N. (1994) *Early Childhood Education: An Introduction.* Unites States: Merrill.

Sheridan, S.M. , Holmes, S.R., Smith, T.E., Moen, A.L. (2016). Complexities in Field-Based Partnership Research: Exemplars, Challenges, and an Agenda for the Field. E.M. Sheridan, E. Moorman Kim (Ed.), *Family-School partnerships in context*. (s.1-24) https://link.springer.com/chapter /10.1007%2F978-3-319-19228-4_1

Vickers, H.S. & Minke, K.M. (1995). Exploring Parent-Teacher Relationships: Joining and Communication to Others. *School Psychology Quarterly, 10* (1),133–150.

Wright, K. & Stegelin, D. A. (2003). *Building School and Community Partnerships Through Parent Involvement*. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall.

BÖLÜM 5

AİLE KATILIMI

Dr. Öğr. Üyesi Nalan ARABACI

"Çocuklar geleceğimizin güvencesi yaşama sevincimizdir, bugünün çocuğunu yarının büyüğü olarak yetiştirmek hepimizin insanlık görevidir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Çocuklara verilen bakımın ve eğitimin niteliği onların davranışlarını, yaşama ve öğrenmeye ilişkin tutumlarını etkilemektedir. Bu nedenle yaşamın ilk yılları ve çocukların erken deneyimleri onların sağlıklı gelişimleri açısından yaşamsal bir öneme sahiptir. Çocuklar tüm gelişim alanlarına ilişkin temel bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkları aile ortamında kazanmaktadırlar. Dolayısı ile ebeveynler çocuklarının ilk eğitimcileridir. Bu açıdan aile, çocuğun bakımı, gelişimi ve eğitiminden sorumlu başlıca kurum olma özelliğini taşımaktadır. Aileden sonra, eğitim sistemi içindeki ilk basamak olan okul öncesi eğitim kurumları çocuğun gelişimini destekleme ve onu toplumsal yaşama hazırlama konusunda, aileyi destekleyen en önemli kurum olarak görülmektedir. Eğitim kurumları ve bu kurumlarda uygulanan programlar, çocuğun yaş ve gelişim düzeyine, içinde bulunduğu çevrenin özelliklerine, çocuğun ve toplumun ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde hazırlanabilmektedir. Erken dönemde sözü edilebilecek nitelikli bir eğitim, çocuğun içinde bulunduğu çevrede onunla ilk olarak etkileşimde bulunan ve hayatının her alanında ayrıcalıklı bir yere sahip olan aile bireylerinin bu eğitime destek vermesi ile mümkün olabilmektedir. Aile, çocuğun eğitiminde en önemli etkiye sahip kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Bu nedenle, anne-babaların çocuklarının eğitimlerini destekleyebilecekleri, onların öğrenme yaşantılarında aktif olarak rol oynayabilecekleri eğitim ortamlarına ve bu amaç doğrultusunda planlanmış eğitim etkinliklerinin düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim programlarında önemli bir yer tutan aile katılım etkinlikleri, bu amaçla hazırlanan etkinliklerdir. Söz konusu eğitim, ailelerin gereksinimlerine göre düzenlenmiş, ev ve kurum merkezli eğitim etkinlikleri ile gerçekleştirilebileceği gibi, ailenin çocuğun okuldaki etkinliklerine katılması yoluyla da, yani aile katılım çalışmaları ile de sağlanabilmektedir.

Ailelerin eğitimcilerle ortaklık kurarak, işbirliği içinde olması görüşünün temeli, Epstein'ın "Etki Alanlarının Örtüşmesi" kuramına dayanmaktadır. Bu kuramsal açıklama, anne-baba, okul ve yakın çevre ilişkisini açıklamada psikolojik, eğitimsel ve sosyolojik bakış açılarını birleştirmektedir. Epstein, çocukların eğitimlerini ve sosyalleşmelerini etkileyen etki alanında bulunan üç unsurdan söz etmektedir: Bunlar; aile, okul ve toplumdur. Epstein bu üç unsuru birbiriyle az ya da çok örtüşen etki alanları olarak belirtmiştir. Farklı etki alanları arasındaki uygunluğun, çocuğun gelişimini en üst seviyeye çıkaracağı savunularak, bu süreçteki ortaklığın, gelişimi en üst seviyeye çıkarmada etkili olduğu belirtilmiştir (Epstein & Hollifield, 1996 ; Akt., Driessen, Smith & Sleegers, 2005).

KAYNAKLAR

Abbak, B. (2008). *Okul Öncesi Eğitim Programındaki Aile Katılımı Etkinliklerinin Anasınıfı Öğretmenleri ve Veli Görüşleri Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Ada, A. F., & Zubizarreta, R. (2001). Parent Narratives: The Cultural Bridge Between Latino Parents and Their Children. In Reyes M. L., Halcón J. J. (Eds.), The Best For Our Children: Critical Perspectives on Literacy for Latino Students. New York, NY: Teachers College Press.

Aile Öğretmenliği Projesi. (2012). Malatya Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü.

Akboy, R. ve İkiz, E. (2007). *Psikolojik Danışma ve Rehberlikte Çağdaş Bir Anlayış: Yaşamla İç İçe, Yaşam Boyunca.* Ankara: Nobel..

Aksoy, A. B. ve Turla, A. (1999), *Okul-Aile İşbirliği*, Gazi Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı, İstanbul :Ya-Pa.

Aksu Koç, A, Taylan, E. ve Bekman, S.(2002). Türkiye'de Okul Öncesi Hizmete Duyulan İhtiyaçların Belirlenmesi ve Çocuğun Dil Yetisi Düzeyinin Değerlendirilmesi. Boğaziçi Bilimsel Araştırma Projeleri ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı'na Sunulmuş Rapor (Proje No: 00R101).

Allen, S. M., & Hawkins, A. J. (1999). Maternal Gatekeeping: Mothers' Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father İnvolvement İn Family Work. *Journal of Marriage and the Family, 61* (1),199-212.

Arabacı, N. ve Aksoy, A. B. (2005). Okul Öncesi Eğitime Katılım Programının Annelerin Bilgi Düzeylerine Etkisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *29*, 18-26.

Aral, N., Yasar, M. ve Kandır, A. (2002). *Okul Öncesi Eğitim ve Okul Öncesi Eğitim Programı*, İstanbul: Ya-Pa.

Aslan, N. ve Arslan Cansever, B. (2007). Okuldaki Sosyal Etkinliklere Katılımda Ebeveyn Çocuk Etkileşimi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma, *Ege Eğitim Dergisi, 8*(1), 113-130.

Aslanargün, E. (2007). Okul-Aile İşbirliği ve Öğrenci Başarısı Üzerine Bir Tarama Çalışması, *Sosyal Bilimler Dergisi*, *18,* 120-135.

Aydoğan, A. (2007). Okul Faaliyetlerine Aile Katılımını Engelleyen Faktörler. Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23,* 259-273.

Aydoğan, Y. (2010). Okul Öncesi Eğitim Programlarında Aile Katılımı. T. Güler (Ed.). *Anne Baba Eğitimi.* Ankara: PegemA.

Bekman, S. (1998). *Eşit Fırsat: Anne Çocuk Eğitim Programı'nın Değerlendirilmesi*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı.

Berger, E. (2000). *Parents As Partners in Education*. NJ: Merrill.

Brooks, J. E. (2004). Family Involvement in Early Childhood Education: A decriptive. Study of Family Involvement Approaches And Strategies in Early Childhood Classrooms. *Dissertation Abstracts İnternational. 2890 A. UMI no.3142799.*

Bundy, B. F. (1991). Fostering Communication Between Parents And Preschools. *Young Children, 46*(2), 12-17.

Castro, D., Bryant, D. M., Peisner-Feinberg, E. S., & Skinner, M. L. (2004). Parent involvement in Head Start Programs: The role of parent, teacher, and classroom characteristics. *Early Childhood Research Quarterly, 19*, 413–430.

Coleman, J. S. (1991). Parental Involvement in Education. Policy Perspectives Series. *Office of Educational Research and Improvement.* Retrieved June 6, 2007, from ERIC database (ED334028).

Cooper, M. J. ve Mosley, M. (2003). Adversities, Implications and Recommendations for Parental Involvement. *National Forum of Education Administration and Supervision Journal, 17*, 1-4.

Cömert, D. ve Güleç, H. (2005). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımının Önemi: Öğretmen-Aile- Çocuk ve Kurum. *Sosyal Bilimler Dergisi*.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. Ş. (2004). *Anne Baba Eğitimi*. A. Çağdaş (Ed.). Konya: Eğitim.

Çakmak, Ö. (2010). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(20), 1-17.

Çelenk, S. (2003). Okul Başarısının Ön Koşulu: Okul-Aile Dayanışması. *İlköğretimonline, 6*(2), 234-248.

Demirkasımoğlu N. ve Erdoğan Ç. (2010). Ailelerin Eğitim Sürecine Katılımına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 16*(3), 399-431.

DeSteno, N. (2000). Parent Involvement in the Classroom: The Fine Line, *Childhood Education, 55*(3), 13-17.

Doğan, E. (1995). *Ankara Merkez İlçelerindeki İlköğretim Okullarında Okul-Aile İletişiminin Engelleri.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Downer, J. T. & Mendez, J. L. (2005). "African American Father Involvement and Preschool Children's School Readiness", *Early Education and Development*, *16*(3), 317–340.

Driessen, G., Smit, F.& Sleegers, P. (2005). Parental Involvement and Educational Achievement. *British Educational Research Journal,31*(4), 509-532.

Endsley, R., Minish, C. P. & Zhou, Q. (1993). "Parent Involvement and Qalitiy Day Care I Proprieatry", *Journal of Research in Childhood Education*, *7*(2), 53-61.

Englund, M. M., Luckner, A. E., Whaley, G. J. L., & Egeland, B. (2004). Children's Achievement in Early Elementary School: Longitudinal Effects of Parental Involvement, Expectations, and Quality of Assistance. *Journal of Educational Psychology, 96*(4), 723-730.

Ensari, H. ve Zembat, R. (1999). *Yönetim Stillerinin Ailenin Okulöncesi Eğitim Programlarına Katılımı Üzerindeki Etkileri*, Marmara Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı, İstanbul: Ya-Pa.

Epstein J. L. & Hollifield, J. H. (1996). Title I and School-Family-Community Partnerships: Using Research to Realize The Potential. *Journal of Education for Students Placed at Risk, 1*, 263–278.

Ersay, E. (2013). Aile Eğitimi Programlarının Planlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi. F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları.* Ankara: Anı.

Ersoy, E. (2003). *Aile Katılım Etkinlikleri: 36-72 Aylık Çocukların Eğitimleri İçin Yıllık Plan Örnekleri ve Aile Katılım Çalışmaları* (Yay. Haz. Esra Ömeroğlu) İstanbul: Morpa.

Ersoy, Ö. ve Tezel Şahin, F. (1999). 0-6 Yaş Döneminde Anne-Baba Eğitiminin Önemi. *Mesleki Eğitim Dergisi, 1*(1), 58-62.

Fantuzzo, J., Tighe, E. & Childs, S. (2000). "Family Involvement Questionnaire: A Multivariate Assessment of Family Participation in Early Childhood Education", *Journal of Educational Psychology*, *92*(2), 367-370.

Faust-Horn, K. L. (2003)." Parent and Teacher Perceptions of The Relationship Between Home-School Collaboration And Student Success in The Classroom", *The Graduate School University of Wisconsin-Stout, January 2003.*

Galinsky, E. (1999). From Our President. A Parent/ Teacher Study: Interesting Results. *Young Children*, *45*(1): 2-3.

Gelfer, J.I. (1994). Implementing Student Portfolios in An Early Childhood Program. *Early Child Development and Care, 97,* 145-154.

Gonzales-Pienda, J. A., Nunez, J. C., Gonzales-Pumariega, S., Alvarez, L., Roces, C. & Pat Garcia, M. (2002). A Structural Equation Model of Parental Involvement, Motivational and Aptitudinal Characteristics, and Academic Achievement. *The Journal of Experimental Education*, *70*(3), 257-287.

Good, L.A. (1996). Several Resources For Parents and Early Childhood Professionals. *Young Children*, *51*(5): 84-85.

Griffifth, J. (1996). Relation of Parental Involvement, Empowerment, and School Traits to Student Academic Performance. *The Journal of Educational Research*, *90*(1), 33-41.

Gümüşeli, A. (2005). Aile Katılım ve Desteğinin Öğrenci Başarısına Etkisi. *Özel Okullar Birliği Bülteni, 2*(6),14-17.

Gürşimşek, A. (2010). Okul Öncesi Eğitime Aile Katılımını Etkileyen Faktörler, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi, 9*(18), 1-19. ISSN 1303-6475.

Haktanır, G. ve Akgün, E. (2013). Aile Görüşmeleri. F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocuklukta Aile Katılım Etkinlikleri,* 2. Baskı. Ankara: Anı.

Hannigan, I. (1998). *Off to School*. Washington, DC: NAEYC.

Haseloff, W. (1990). The Efficacy of The Parent-Teacher Partnership of The 1990s. *Early Child Development and Care, 58*, 51-55.

Honig, A. S. (1990). *Parent Involvement in Early Childhood Education.* Washington. OC: National Association for the Education of Young Children.

Hoover Dempsey, K.V. & Joan, M. T. (2002). *Family-School Comunication*, Vanderbuilt University.

http://www.acev.org/arastirma/arastirmalar.asp, 2008

Izumu-Taylor, S., Lee, Y. & Franceschini, L. (2011). A Comparative Study of Child Care in Japan and The USA: Who Needs to Take Care of Our Young Children?, *Early Childhood Development and Care, 181*(1): 39-54.

İşmen, E. ve Yıldız, A. (1996). Okul Öncesi Dönemde Okul Aile İşbirliği ve Ebeveynin Eğitime Katılımı. *Yaşadıkça Eğitim, 44,* 30-32.

Kainz K., & Aikens N. L. (2007). Governing The Family Through Education: A Genealogy on The Home/School Relation. *Equity and Excellence in Education, 40,* 301–310. doi:10.1080/ 10665680701610721

Kaya, Ö. M. (2002). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Programlara Ailelerin İlgi ve Katılımları ile Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Aile Eğitimine Katkısı Konusunda Anne Baba Görüşleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Kaya, Ö. M. ve Gültekin, M. (2010). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Programlara Ailelerin İlgi ve Katılımları İle Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Aile Eğitimine Katkısı Konusunda Anne-Baba Görüşleri. *OMEP Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı Bildiri Kitabı*, 3. Cilt, 311-333.

Keçeli Kaysılı, B. (2008). Akademik Başarının Arttırılmasında Aile Katılımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 9*(1), 69-83.

Kılıç, D. (2009). Yenilenen İlköğretim Programlarında Ailenin Eğitim Fonksiyonun Öğretmen ve Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(1), 177-190.

Kılıç, Z. (2010). *İlköğretimde Hayat Bilgisi Dersinde Aile Katılım Çalışmaları.* Yayımlanmış Yüksel Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Kieff, J. & Wellhousen, K. (2000). Planning Family Involvement in Early Childhood Programs, *Young Children*, *55*(3), 18-25.

Kolay, Y. (2004). Okul-Aile-Çevre Birliğinin Eğitim Sitemindeki Yeri ve Önemi. *Milli Eğitim Dergisi,164*.

Kuşin, İ. (1991). Okul Öncesi Dönemde Aile ve Okul İşbirliği. 7. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul: Ya-Pa.

Laloumi-Vidali, E. (1997). "Professinal Views on Parents Involvement at the Partnership Level in Preschool Education", *International Journal of Early Childhood*, *29*(1), 19-25.

Lancy, D. F. & Nattiv, A. (1992). Parents as Volunteers. *Childhood Education, 68*(4), 208-212.

Lopez, M. E., Weiss, H. & Caspe, M. (2006). Family Involvement in Early Childhood Education, *Harvard Family Research Project*. Number 1, Spring 2006.

Marchant, G. J., Paulson, S. E. & Rothlisberg, B. A. (2001). Relations of Middle School Students' Perceptions of Family and School Contexts With Academic Achievement. *Psychology in the Schools*, *38*(6), 505-519.

Martinez-Pons, M. (1996). Test of A Model of Parental Inducement of Academic Self-Regulation. *The Journal of Experimental Education, 64*, 213-227

MEB (2002). 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: MEB

MEB (2006). 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: MEB.

MEB (2012). 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: MEB.

Morrison, E. F., Rimm-Kauffman, S., & Pianta, R. C. (2003). A Longitudinal Study of Mother-Child Interactions at School Entry and Social and Academic Outcomes in Middle School. *Journal of School Psychology, 41*(3), 185–200.

National Parent Teacher Association (2000). Building Successful Partnerships: A Guide for Developing Parent and Family Involvement Programs. Paperback.

Newman K. S. & Chin M. M. (2003). High Stakes: Time Poverty, Testing, and The Children of The Working Poor. *Qualitative Sociology, 26*(1), 3-34. doi:10.1023/A:1021487219440

Nilsen, B. (1997). *Week By Week Plans for Observing and Recording Young Children*. USA: Thomson Publishing.

Oğuz, K.(2012). *İlköğretim Okullarında Aile Katılımı: Ölçek Uyarlaması.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Oktay, A. (1999). *Yaşamın Sihirli Yılları*. İstanbul: Epsilon.

Öktem, F. (1994). Okul-Aile Etkileşimi. S. Koç (Yay. Haz.) Aile ve Eğitim. Ankara: Şafak.

Ömeroğlu, E. (1992). 0-3 Yaş Erken Çocukluk Eğitim Araştırma Projesi 1988-1992. *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi,* 103-105.

Ömeroğlu, E., Yazıcı, Z. ve Dere, H. (2003). *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, Aile Katılımı ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa.

Özcan, Ç. (2012). *Okul Öncesinde Aile Katılımı İle Çocukların Akademik Benlik Saygısı Düzeyi Arasındaki İlişkinin Anne-Baba Görüşlerine Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Polat Unutkan, Ö. (1998). *5-6 Yaş Grubu Aile Katılımlı Sosyalleşme Programı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Powell, D. (1995). Families And Early Childhood Programs. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Rathbun, A. & Hauskin, E. (2001). How Are Transition-to-Kindergarten Activities Associated with Parent Involvement During Kindergarten?, Paper Presented at The Annual Meeting of The American Educational Research Foundation: Seattle, WA.

Stevenson, D. L. & Baker, D. P. (1987). The Family-School Relation And The Child's School Performance. *Child Development, 58*, 1348-1357.

Studer, J. R. (1993). Listen So That Parents Will Speak. *Childhood Education, 70*(2), 74-76.

Swick, K. J., Gloria, B. & Irma, V. S. (1994). Multicultural Learning Through Family Involvement, *Dimensions 22*(4), 17-21. EJ 488 475.

Şahin, F. T. (1998). *Destekleyici Eğitim Programının 5-6 Yaş Grubunda Çocuğu Olan Babalar Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Temel, Z. F., Aksoy, A., ve Kurtulmuş, Z. (2013). Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları. F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları,* Ankara: Anı.

Tezel Şahin, F. ve Ünver, N. (2005). Okul Öncesi Eğitim Programlarına Aile Katılımı, *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(1), 23-30.

Tezel Şahin, F. ve Özbey, S. (2009). Okul Öncesi Eğitim Programında Uygulanan Aile Katılım Çalışmalarında Baba Katılımının Yeri ve Önemi, *Aile ve Toplum: Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi, 5*(17), 30-40.

Trahan, C. H. & Lawler Prince, D. (1999). Parent Partnerships: Transforming Homework into Home-School Activities. *Early Childhood Education Journal, 27*(1), 65-68.

Ural, O. (2013). Dünden Bugüne Aile Eğitimi. F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları.* Ankara: Anı.

Ünüvar, P. (2010). Aile Katılımı Çalışmalarına Yönelik Ebeveyn ve Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *18*(3), 719- 730.

White, K. R., Taylor, M. J. & Moss, V. T. (1992). Does Research Support Claims About The Benefits of Involving Parents in Early İntervention Programs? *Review of Educational Research, 62*(1), 91-125. (ERIC Journal No. EJ445315)

Williams T. T., & Sanchez B. (2011). Identifying and Decreasing Barriers to Parent Involvement for Inner-City Parents. *Youth Society, 45*, 54-74. doi:10.1177/0044118X11

Yazar, A., Çelik, M. ve Kök, M. (2006). *Aile Katılımının Okul Öncesi Eğitimde ve 2006 Okul Öncesi Eğitim Programındaki Yeri. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *12*(2).

BÖLÜM 6

AİLE KATILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN

Arş. Gör. Pelin ÜLKER

"Kendisiyle ilgilenen bir ana baba ile evinde okuyabilecek bol kitap bulan bir çocuk, yoksul sayılmaz."

Sam Levenson

GİRİŞ

Toplumun en küçük ve en değerli birimi olan aile çocuklar aracılığıyla yıllar boyunca kültür, bilgi ve genetiğini ölümsüzleştirir. Çocuklar doğdukları günden başlayarak, gelecek yaşamlarındaki inanç, tutum ve davranışlarını şekillendirmeye başlayan bir aile ortamında bulunur. Aile çocuğun en doğal ortamıdır. Bilindiği gibi, çocuklar eğitim-öğretim faaliyetleriyle ilk kez aile ortamında karşılaşırlar. Çocuklarına yıllarca emek veren ebeveynler onlar için en doğru olanı yapmak için çabalarlar. Ancak, ebeveynlerin bildikleri her zaman çocukları için doğru olan olmayabilir. Bu nedenle, ailelere yol gösterecek uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Aile katılımı da, uzmanlarla ebeveynler arasındaki etkileşimi başlatacak en güzel yollardan biridir. Çocuğun okula başlamasıyla, her ne kadar eğitim faaliyetlerinin ağırlığı okullara kaymış olsa da, aile katılımının bu eğitim faaliyetlerinin başarıya ulaşmasında büyük bir etkisi vardır (Aydoğan, 2007; Tümkaya, 2012).

Sheldon (2009)'ın yaptığı çalışmada, aileler çocuklarının eğitimiyle daha etkin bir şekilde ilgilenirlerse çocuklarının daha yüksek notlar aldığını ve başarı testlerinde daha iyi puanlar elde ettiklerini, okuma ve matematikte daha iyi performans sergilediklerini, okula daha çok devam ettiklerini göstermektedir. Aynı zamanda, ailelerin çocuklarının eğitim yaşamlarıyla ilgilendiklerinde çocukların, daha az davranış sorunu yaşadıkları, sosyal beceri ve okula uyum süreçlerinde daha iyi olduklarını bulmuşlardır. Araştırmada, çocukların lise sonrası eğitim alma isteği vb. sadece mevcut eğitim hayatında değil ileriki yaşantısında da uzun vadeli olumlu sonuçlar doğurduğu vurgulanmıştır (Akt. Bredekamp, 2015).

Son yıllarda çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda anne baba katılımının etkisini inceleyen araştırma sonuçlarında, çocukların gelişimlerinin desteklenmesi ve başarılarının artırılmasında ebeveynlerin büyük rolü olduğu ifade edilmektedir (Arnold, Zeljo ve Doctoroff, 2008). Diğer yandan, okul öncesi dönemden itibaren başlayan aile katılımının (parental involvement), okul ve ev arasındaki devamlılığı destekleyerek kazanılan bilgi, beceri ve tutumların kalıcılığını sağladığı bilinmektedir (Ömeroğlu, 1999; Baldık, 2005). Bu nedenle, aile katılımını etkileyen faktörlerin ve bu konuda çalışan kişilerin aile katılımını arttırmak için yapmaları gerekenlerin belirlenmesi çok önemlidir. Bu çalışmada, aile katılımını etkileyen faktörler ele alınmıştır.

KAYNAKLAR

Abbak, B. S. (2008). *Okulöncesi Eğitim Programındaki Aile Katılımı Etkinliklerinin Anasınıfı Öğretmenleri ve Veli Görüşleri Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Akkaya, M. (2007). *Öğretmenlerin ve Velilerin Okulöncesi EğitimKurumlarında Uygulanan Aile Katılımı Çalışmalarınaİlişkin Görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Aksu, F. F. (2014). *Fen Derslerinde Ev Temelli Öğrenme Etkinliklerinin Aile Katılımı Açısından İncelenmesi.*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Kars.

Aktaş Arnas, Y. (2011). Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı. Yaşare Aktaş Arnas (Ed.), *Aile Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı*. Ankara: Vize.

Aktaş Arnas, Y. ve Yaşar, M. (2008). Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı. Yaşare Aktaş Arnas ve F. Sadık (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimde Sınıf Yönetimi* (s. 327-362). Ankara: Kök.

Al Hassan, S.,Gardner, R. (2002). Involving Immigrant Parents Of Students With Disabilities in The Educational Process. *Teaching Exceptional Children*, *34(5)*, 52-58.

Astone, N. M., Mc Lanahan, S. S. (1991). Family Structure, Parental Practices And High School Completion. *American Sociological Review,* 56(3), 309-320.

Arabacı, N. (2015). Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı. Ayşe Belgin Aksoy (Ed.), *Aile Eğitimi ve Katılımı* (s.219). Ankara: Hedef Cs.

Aral, N. (2001). *Okul Öncesi Eğitimde Kaynaştırma*. İstanbul: Morpa.

Aronson, J. Z. (1996). How Schools Can Recruit Hard To Reach Parents? *Educational Leadership*, 53(7), 58-60.

Avcı, N. (2010). Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı. Rengin Zembat (Ed.), *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri.* İstanbul: Anı.

Atakan, H. (2010). *Okulöncesi eğitiminde aile katılımı çalışmalarının öğretmen ve ebeveyn görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Aydoğan, İ. (2007). Okul Faaliyetlerine Aile Katılımını Engelleyen Faktörler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(I), 259-273.

Bayraktar, V., Güven, G., Temel, Z. F. (2016). Okul Öncesi Kurumlarda Görev Yapan Öğretmenlerin Aile Katılım Çalışmalarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 24(2), 755-770.

Bonesronning, H. (2010). Are parental effortal locations biased by gender? Education Economics, 18(3), 253-268.

Baeck, U. K. (2010). Parental Involvement Practices in Formalized Home–school Cooperation. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 54(6), 549-563.

Bredekamp, S. (2015). Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar. Hatice Zeynep İnan, Taşkın İnan (Çev. Ed.), Ankara: Nobel.

Crawford, M. J., Weber, B. (2014). Early Intervention Every Day! Embedding Activities in Daily Routines for Young Children and Their Familie. USA: Paul H. Brookes Publishing Co.

Carlisle, E., Stanley, L., Kemple, K. M. (2005). Opening Doors: Understanding School And Family İnfluences On Family İnvolvement. *Early Childhood Education Journal*, *33(3),* 155-162.

Christenson, L. S. (2002). Collaborative Family-School Relationships for Children's Learning Beliefs and Practices. Virginia Department of Education, University of Minnesota. Erişim: [https://tr.scribd.com/document/191873057/Collaborative-Family-SchoolRelationships]. Erişim Tarihi: 08.06.2017.

Coleman, M., Churchill, S. (1997). Challenges to Family Involvement. *Childhood Education,* (73), 144-148.

Cooper, H., Lindsay, J. J., Nye, B. (2000). Homework in the Home: How Student,Family, And Parenting-Style Differences Relate To The Homework Process. *Contemporary Educational Psychology,* 25, 464-487.

Crozier, G. (1999). Parental Involvement: Who Wants It? *International Studies in Sociology of Education*, 9(3), 219-238.

Cömert, D., Güleç, H. (2004). "Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımının Önemi: Öğretmen-Aile-Çocuk ve Kurum". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1):131-145.

Çiftçi, M., Bal, P. N. (2015). Ortaokul öğrencilerinin anne-baba katılım düzeyi ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Human Science*, *12*(1), 363-384.

Dearing, E., Kreider, H., Simpkins, S., Weiss, H. (2007). Family Involvement in School And Low-İncome Children's Literacy Performance Longitudinal Associations Between and Within Families. *Journal of Educational Psychology*, 98(4), 653–664.

Delgado Gaitan, C. (1991). Involving Parents in the Schools: A Process of Empowerment. *American Journal of Education*, 100(1), 20-46.

Deslandes, R., Potvin, P. (1999). Autonomy, Parenting, Parental Involvement in Schooling and School Achievement: Perception of Quebec Adolescents. Erişim: [http://files.eric.ed .gov/fulltext/ED430697.pdf]. Erişim Tarihi: 11.06.2017.

Deslandes, R., Bertrand, R. (2005). Motivation of Parent Involvement in Secondary-Level Schooling. *The Journal of Educational Research*, 98(3), 164-175.

Essex MJ, Armstrong JM, Burk LR, Goldsmith HH, Boyce WT. (2011). Biological sensitivity to context moderates the effects of the early teacher–child relationship on the development of mental health by adolescence. Development and psychopathology, 23(01); 149-161.

Fields Smith, C. (2005). African American Parents Before And After Brown. *Journalof Curriculum and Supervision,* 20, 129–135.

Feuerstein, A. (2000). School Characteristics and Parent Involvement: Influences on Participation in Children's Schools. *The Journal of Educational Research*, 94(1), 29-39.

Gonzalez DeHass, A. R., Willems, P.P. (2003). Examining the Underutilization of Parent Involvement in the School. *School Community Journal*, *13(1),* 85-99.

Gülaçtı, F. (2012). Türkiye'de ve Dünyada Erken Çocukluk Eğitimi. Fikret Gülaçtı, Songül Tümkaya (Ed), *Erken Çocukluk Eğitimi*. Ankara: Pegem.

Günay Bilaloğlu, R. (2014). *Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı Etkinliklerinin Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Aile Katılımı Etkinliklerinin Dil-Matematik Becerilerinin Geliştirilmesine Etkisi.*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Gürşimşek, I., Kefi, S., Girgin, G. (2007). Okulöncesi Eğitime Babaların Katılım Düzeyi İle İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 33, 181-191.

Gürşimşek, I. (2010). Okul öncesi eğitime aile katılımını etkileyen faktörler. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, *9*(18), 1-19.

Hill, N. E., Taylor, L. C. (2004). Parental School Involvement and Children's Academic Achievement: Pragmatics and Issues. *Current Directions in Psychological Science, 13(4),* 161-164.

Hoover Dempsey, K. V., Basssler, O. C., Brissie, J. S. (1992). Explorations in Parent School Relations. *Journal of Educational Research,* 85 (5), 287-294.

Hoover Dempsey, K. V., Battiato, A. C., Walker, J. M. T., Reed, R. P., De Jong, J. M., Jones, K. P. (2001). Parental Involvement in homework. *Educational Psychologist*, 36(3), 195-209.

Hornby, G., Lafaele, R. (2011). Barriers to Parental Involvement in Education: An Explanatory Model. *Educational Review,63(1),* 37-52.

Hill, Y. (2011). The relationship between parental involvement and academic achievement on African American middle school students. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Southern Üniversitesi, BatonRouge.

Jafarov, J. (2015). Factors Affecting Parental Involvement in Education: The Analysis of Literature. *Khazar Journal of Humanities and SocialSciences,* 18(4), 35-44.

Kaya, Ö. M. (2002). *Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Programlara Ailelerin İlgi ve Katılımları ile Okulöncesi Eğitim Kurumlarının Aile Eğitimine Katkısı Konusunda Anne Baba Görüşleri.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Keçeli Kaysılı, B. (2008). Akademik Başarının Artırılmasında Aile Katılımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 9(1), 69-83.

Keyes, R. C. (2008). Parent-Teacher Partnerships: A Theoretical Approach For Teacher. Erişim: [http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED470883.pdf]. Erişim tarihi: 09.06.2017.

Keyser, J. (2001). Creating Partnerships With Families: Problem-Solving Through Communication. *Child Care Information Exchange*, *44 (138)*, 44-47.

Keyser, J. (2006). From Parents To Partners: Bulding A Family- Centered Early Childhood Program. Erişim:[https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=Uy_oCA-AAQBAJ&oi=fnd&pg=PP8&dq=Keyser,+J.+(2006).+From+parents+to+partners:+Building+a+family+centered+early+childhood+program.&ots=QlsewenXf8&sig=FsoDhv_VOzdSNAkV7PuVOLPmGv8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false]. Erişim Tarihi: 12.06.2017.

Kotaman, H. (2008). Türk Ana Babalarının Çocuklarının Eğitim Öğretimlerine Katılım Düzeyleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(1), 135-149.

Kristjánsson, Á., Sigfúsdóttir, I. (2009). The role of parental support, parental monitoring and time spent with parents in adolescent academic achievement in Iceland: A structural model of gender differences. Scandinavian Journal of Educational Research, 53(5), 481-496.

LaRocque, M., Kleiman, I., Darling, S. M. (2011). Parental Involvement: The Missing Link in School Achievement. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 55(3), 115-122.

Lee, J., Bowen, N. K. (2006). Parent Involvement, Cultural Capital, and The Achievement Gap Among Elementary School Children. *American Educational Research Journal,* 43(2), 193-218.

Lim, S. (2012). Family Involvement in Education. G. Olsen, M. L. Fuller (Ed.). *Home And School Relations: Teachers And Parents Working Together.* N. J.: Pearson.

Nord, C. W., West, J. (2001). Fathers' and Mothers' Involvement in Their Children's Schools By Family Type And Resident Status. *Education Statistics Quarterly*, *3(2),*40–43.

Oktay, A., Gürkan, T., Zembat, R., P. Unutkan, O. (2003). Okul Öncesi Programı Uygulama Rehberi (Ne Yapıyorum? Neden Yapıyorum? Nasıl Yapmalıyım?). İstanbul: Ya-Pa.

Ömeroğlu, E., Yazıcı, Z., Dere, H. (2003). Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Ebeveynin Eğitime Katılımı. *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar.*İstanbul: Morpa Kültür.

Özcan, Ç. (2012). *Okul Öncesinde Aile Katılımı İle Çocukların Akademik Benlik Saygısı Düzeyi Arasındaki İlişkinin Anne-Baba Görüşlerine Göre İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Pena, D. C. (2000). Parent Involvement: Influencing Factors and Implications. *The Journal of Educational Research*, *94(1),* 42-54.

Potvin, P., Deslandes, R., Leclerc, D. (1999). Family Characteristics As Predictors Of School Achievement: Parental İnvolvement As A Mediator. *Mc Gill Journal of Education,* 34(2), 135-153.

Poyraz, H., Dere, H. (2003). Okul Öncesi Eğitimin İlke ve Yöntemleri.Ankara: Anı.

Stevenson, D. & Baker, D. (1987). The Family-school relations and the child's school performance. Child Development, 58, 1348-1357.

Sheldon, S. B. (2002). Parents' Social Networks and Beliefs as Predictors of Parents Involvement. *Elemantary School Journal,102(4),* 301-316.

Şahin, H., Demiriz, S. (2014). Beş Altı Yaşında Çocuğu Olan Babaların, Babalık Rolünü Algılamaları İle Aile Katılım Çalışmalarını Gerçekleştirmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*,18(1), 273-294.

Tezel Şahin, F., veKalburan, F. N. C. (2009). Aile Eğitim Programları ve Etkililiği: Dünyada Neler Uygulanıyor?. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(25), 1-12.

Tezel Şahin, F., Ünver, N. (2005). Okulöncesi Eğitim Programlarına Aile Katılımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 13(1), 23-30.

Turney, K.,Kao, G. (2009). Barriers to School Involvement: Are Immigrant Parents Disadvantaged? *The Journal of Educational Research,102(4),* 257-271.

Tümkaya, S. (2012). Okul Öncesi Eğitim Döneminde Ailenin Yeri ve Önemi. Fikret Gülaçtı, Songül Tümkaya (Ed),*Erken Çocukluk Eğitimi*. Ankara: Pegem.

Ural, O. (2007). Okul öncesi eğitim ve aile katılımı. A. Oktay ve Ö.P. Unutkan (Ed.). Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular. (s. 373-382). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Ünüvar, P. (2010). Aile katılımı çalışmalarına yönelik ebeveyn ve öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması. *Kastamonu eğitim dergisi*, *18*(3), 719-730.

Yazar, A., Çelik, M., Kök, M. (2008). Aile Katılımının Okul Öncesi Eğitimde Ve 2006 Okul Öncesi Eğitim Programındaki Yeri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *12*(2).

Zembat, R., Haktanır, G. (2005). Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Ebeveynlerin Eğitime Katılımları.*Okulöncesi Eğitimde Denetim Rehber Kitabı*. İstanbul: YA-PA.

BÖLÜM 7

AİLE KATILIM ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN

Arş. Gör. Merve AKSOY

Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ

"Ne kadar bilirsen bil, söylediklerin karşındakinin anlayabileceği kadardır."

Mevlana

GİRİŞ

Aile katılım çalışmaları yetişkinlerin belirli öğrenme stilleri, yetenekleri ve genel öğrenme yollarının çeşitlemesini içermelidir. Çocukla çalışan eğitimciler, çocuk gelişimi ve çocukların öğrenme stilleri ve ihtiyaçları hakkında bilgi sahibidir. Başarılı bir ebeveyn katılım programı oluşturmak ve sürdürmek için yetişkin eğitimi ve öğrenme stillerini anlamaya ilişkin çaba gösterilmelidir. Aile katılımı anlayışı eğitimcilerin, ailelerin çocukları için amaçlarının; ailelerin ve aileyi oluşturan bireylerin karşılıklı tanımlanmış güçlü yönleri ve endişelerinin farkında oldukları zaman ortaya çıkar. Aileleri ev ve okulda çocuklarıyla birlikte etkinlik yapmaya, oyun oynamalarına dahil eden yöntemleri seçen ve uygulayan eğitimcinin, aile ile iletişiminin odak noktasında çocuklar olmalıdır (Wright ve Stegelin, 2003).

Aile ve eğitim kurumu/okul arasında etkili bir iletişimin kurulması zaman ve çaba gerektiren bir süreçtir. Eğitimci/öğretmen, aile ve yöneticiler birbirleriyle sağlıklı bir iletişim kurabilmeleri için sürece, iletişimin önündeki engelleri kaldırmayla başlamalıdırlar. Bu süreçte eğitimci ve aileler, konuşma sırasında birbirlerini anladıklarını ifade etmek için karşı tarafın söylediğini tekrar ederek ve etkili dinleme alıştırmaları yaparak, iletişim becerilerini geliştirmeye çalışmalıdır. Etkili iletişimin amacı iletinin karşı tarafta beklenen etkiyi yaratmasını sağlamaktır.

Eğitimciler, ailelerle iletişim kurarken ailenin düşünce ve duygularına saygı göstererek onları dinlemeye özen göstermelidir. Konuşma sırasında tüm dikkatini aileye vermeli, göz göze gelmeli ve ailenin söylediklerine önem verdiğini gösteren beden dilini hissettirmelidir. Eğitimci, ailenin sosyal ve kültürel özelliklerine uygun olarak iletişim kurmalıdır. Aileleri anladığını belirtmek için onların söylediklerini tekrar etmelidir. İletişim, konuşmayı ve dinlemeyi içerdiği gibi duyguların yorumlanması ve karşı tarafa yansıtılması gibi birçok değişkeni de içeren karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle eğitimci, ailelerin duygularını da anlamalıdır. Özellikle zor mizaca sahip ve problemi olan çocuklar için aileler suçlanmamalı aksine bu sorunun nasıl üstesinden gelinebileceğine ilişkin aileler ile daha çok vakit geçirilmelidir. Aileler ve eğitimciler problemi çözmek için birlikte çalışıp çocuğa yardım etmelidir (Berger ve Riojas-Cortez, 2016). Aile, eğitimciyi çocuk ve kendileri için destek kaynağı olarak görmelidir. Eğitimci ile iletişim kurarken dikkatli bir şekilde dinlemeli ve tüm dikkatini vermelidir. Eğitimci endişelerini, düşüncelerini, sorularının önemli olduğunu karşılıklı iletişim, anlayış ve saygı içinde ailelere hissettirmelidir. Aile eğitimciye yardımcı olmalı ve tüm çocukların ihtiyaçlarını karşılamada zorlanabileceğini unutmamalıdır. Aile çocuk hakkında dürüst ve açık şekilde konuşmalıdır (Batey, 1996; Berger ve Riojas-Cortez, 2016). Etkili iletişim için bu adımları izleyen eğitimciler ve aileler birbirleriyle uyumlu bir ilişki gerçekleştirir. Uyumlu ilişki kuran insanlar birbirlerine güvenir, değerli olduklarını hisseder ve akıcı bir iletişim kurarlar. Bu yolla eğitim kurumu ailenin desteğini alarak çocuklara daha iyi eğitim fırsatları sağlamak için birlikte çalışır (McDermott, 2008).

KAYNAKLAR

Abbak, B. S. (2008). *Okul Öncesi Eğitim Programındaki Aile Katılımı Etkinliklerinin Anasınıfı Öğretmenleri ve Veli Görüşleri Açısından İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Arslan Cansever,B. ve Bilir Seyhan, G. (2015). Introduction and Evaluation of the Notice Boards Designed for Pre-School Children and Their Parents Within the Framework of "Media Literacy" Theme. *World Journal of Education, 5* (1), 82-93.

Barnyak, N. C. & McNelly, T. A. (2009). An Urban Distict's Parent Involment: A Study of Teachers' and Administrators' Beliefs. *The School Community Journal, 19* (1), 33-58.

Batey, C.S. (1996). *Parents are Lifesavers: A Handbook For Parent Involvement In Schools*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Berger, E. H., & Riojas Cortez, M. (2016). *Parents as Partners in Education.* United States: Pearson.

Biber, K. (2003). İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin, Ailelerinin Sosyo- Ekonomik Düzeylerine Göre Öğretmen Aile İletişimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi.* 35 (1), 360-373.

Binicioğlu, G. (2010). *İlköğretimde Okul Aile İletişim Etkinlikleri: Öğretmen ve Veli Görüşleri.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Bredekamp, S. (2014). *Effective Practices in Early Childhood Education: Building a Foundation* (2.Baskı). United States: Pearson.

Çağdaş, A., Erdoğan, Ö. & Konca, A. S. (2016). İlkokul Başlangıcında Velilerin Aile Katılım Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(4), 891-908.

Epstein, J. L.; Sanders, M. G.; Simon, B. S.; Salinas, K. C.; Jansorn, N. R.; Van V., Frances L. (2002) School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action. California: Corwin Press.

Erkan, S., Tarman, İ., Ömrüuzun, I., Koşan, Y., Kuru, N., & Kaymak, S. (2015). Okul Öncesi Eğitimde Ev Ziyaretlerine İlişkin Öğretmen ve Ebeveyn Görüşlerinin Belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35* (2), 307-332.

Gage, J. A., & Workman, S. H. (1994). Creating Family Support Systems: In Head Start and Beyond. *Young Children, 50* (1), 74-77.

Getswicki, C. (2004). *Home, School, and Community Relations*. New York: Thomson Learning.

Gülcan, M. T., & Taner, N. (2011). Öğretmen Görüşlerine Göre İlköğretimde Ev Ziyaretinin Okul Başarısına Etkisi (Kahramanmaraş İl Örneği). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11* (22), 129-144.

Gürşimşek, A. Işık. (2010). Okul Öncesi Eğitime Aile Katılımını Etkileyen Faktörler. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi, 9* (18), 1-19.

Hamner, T.J. & Turner, P. H. (2001). *Parenting in Contemporary Society.* Needham Heights. Allyn & Bacon.

Kartal, H. (2007). The Effect of Mother-Child Education Program which is One of the Early Childhood Education Programs on Cognitive Development of Six Age Children. *İlköğretim Online, 6* (2), 234-248.

Kaya, Ö. M. (2002). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Programların Ailelerin İlgi ve Katılımları ile Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Aile Eğitimine Katkısı Konusunda Anne-Baba Görüşleri.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi//Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Landsverk, R. A., (1997). *Families, Communities, Schools Learning Together.* Madison: Wisconsin State Department of Public Instruction.

McDermott, D. (2008). *Developing Caring Relationships among Parents, Children, Schools, and Communities.* California: Sage Publications.

McLoughlin, C.S. (1987). *Parent Teacher Conferencing.* Springfield: Charles C. Thomas.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: MEB.

Morrison, G.S. (1998). *Early Childhood Education Today.* New Jersey: Merrill.

Olmstead, C. (2013). Using Technology to İncrease Parent Involvement in Schools. *Techtrends: Linking Research & Practice To Improve Learning, 57* (6), 28-37.

Olsen, G. & Fuller, M.L. (2003). *Home- School Relations Working Successfully with Parents and Families.* Boston: Allyn and Bacon.

Read, K. H. & Patterson, J. (1980). *The Nursery School and Kindergarten: Human Relationships and Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Sánchez-Garrote, I. & Cortada-Pujol, M. (2015). Digital Resources in the Family-School Relationship During The 0–3 Stage. *Cultura y Educación / Culture and Education, 27*(1), 221-233.

Scully, P.A., Barbour, C. & Roberts King, H. (2015). *Families, Schools and Communities Building Partnership for Educating Children.* New Jersey: Pearson.

Seefelt, C. & Barbour, N. (1994). *Early Childhood Education: An Introduction.* Unites States: Merrill.

Ünüvar, P. (2010). Aile Katılım Çalışmalarına Yönelik Ebeveyn ve Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *18* (3), 719-730.

Wright, K. & Stegelin, D. A. (2003). *Building School and Community Partnerships Through Parent Involvement*. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall.

Yoleri, S. & Taşdelen Karçkay, A. (2015). Okul Öncesi Aile Katılımının Ebeveyn Tutumlarını Yordayıcı Etkisi. *Milli Eğitim*, (206), 121.

BÖLÜM 8

BABA KATILIMI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN

Öğr. Gör. Mücahit YUVACI

"Anne gezindiğin bağ, baba yaslandığın dağdır. Ömrünün en güzel çağı annen ve babanla olandır."

Ataol Behramoğlu

GİRİŞ

Babalar ailelerinin yaşamında önemli bir etkiye sahiptir. Ancak hemen hemen tüm ülkelerde "Aile katılımı" denildiğinde, sadece 'Anne katılımı' olarak algılanmakta ve babalar bu katılımın dışında tutulmaktadır (Badalement, 2008; Ünlü-Çetin,2016; Tezel-Şahin & Özbey, 2009). Bu algının oluşmasında toplumsal cinsiyet rolleri etkilidir.

Bir çok ülkede, anneler çocuklarının bakımından sorumlu, babalar ise evin geçiminden sorumlu tutulmaktadır. Önceleri evine ekmek getiren baba rolü ön plandayken daha sonra babaların başka bir takım önemli rolleri (hayat arkadaşı, bakım sağlayan, eş, koruyucu, rol model, ahlak rehberleri, öğretmen, ailenin geçimini sağlayan gibi) üstlendiği anlaşılmaya başlanmıştır. Babalar, ailelerinde ve çocuklarında evrensel bir rol üstlenmektedir. Çocukların yaşamında aktif rol oynayan yeni 'sevecen baba' rolüyle 1970'lerin sonunda ilgilenilmeye başlanmıştır (Lamb, 2010). Baba katılımı konusunun yakın zamana kadar ihmal edilmesinin olası nedenlerinden biri kadınların eğitimi, istihdamı ve çocuk bakımıyla ilgili modellerdeki değişimlerinin sürekli olarak politik ve akademik çalışmaların merkezinde olmasıdır. Ancak kadınların yaşamındaki bu değişiklikler, büyük oranda erkeklerin yaşamındaki değişimlerle ilişkili olanlar göz önüne alınmaksızın incelenmiştir. Ebeveynliğin sosyal ve ekonomik sonuçları kadın ve erkek için çok farklı olmakla birlikte her ikisi için de ebeveynlik sonuçları iç içe geçmiştir ve ayrı olarak düşünülemez (Astone ve diğerleri, 2010).

Çalışan kadın sayısının artması, boşanma oranlarının artması, çekirdek aile yapısına doğru eğilimin artması gibi nedenlere bağlı olarak sosyal yapının değişmesi sonucunda babaların da çocuklarının hayatına aktif katılımının desteklenmesi gerekmektedir. Aileyi etkileyen bu değişimler çerçevesinde ailedeki rollere ilişkin değişimlerin olması da kaçınılmazdır. Türkiye'de 2006 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırmasında (TAYA), eşle en çok sorun yaşanan üç konudan birinin ev ve çocuklarla ilgili sorumluklar olduğu ifade edilmiştir. Özellikle eğitim seviyesi yükseldikçe, ev ve çocuklarla ilgili sorumluluklar konusunda sorun yaşama oranı artmaktadır. TAYA (2011) sonuçlarında ise, kadının asli görevini çocuk bakımı ve ev işleri olarak görenlerin oranı sosyo-ekonomik seviye arttıkça düşmektedir. Türkiye'nin doğu ve kuzeydoğu bölgelerinde diğer bölgelere kıyasla aile ile ilgili değerler ve ailede tutumlar; geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, muhafazakar değerlere göre şekillenirken, batı bölgelerinde daha eşitlikçi değer ve tutumlara göre şekillendiği görülmektedir. Çocuklara yönelik ebeveyn rollerinin, hem kadın hem de erkek için geçerli olduğuna dair bir yaklaşımın her türlü hizmet ve politikada benimsenmesi gerekmektedir.

Son yıllarda araştırmacılar, çocuk gelişiminde babaların rolünü de incelemeye başlamışlardır. Bu ihtiyaç, son zamanlarda ki sosyal değişimlerden, özellikle kadınların evden çıkıp iş gücüne katılmalarından sonra ortaya çıkmıştır (Darling-Fizcher ve Tiedje, 1990; LaRossa, Gordon, Wilson, Bavian ve Jaret, 1991).

KAYNAKLAR

Allen, S. M., & Daly, K. J. (2007). *The effects of father involvement: An updated research summary of the evidence*. Centre for Families, Work & Well-Being, University of Guelph.

Amato, P. R. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological wellbeing in early childhood. *Journal of Marriage and the Family, 56*, 1031–1042.

Anlıak, Ş. (2004). Okulöncesi Dönemde Çocuğun Yaşamında Baba Ve Erkek Öğretmenin Rolü Ve Önemi. *Ege Eğitim Dergisi*, *5*(1).

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Akyol-Köksal, A.,Yıldız-Bıçakçı, M., Bütün-Ayhan, A. ve Erdoğan, S. (2006). Okul Öncesi Dönemde Çocuğu Olan Anne Babaların Aile Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. 3. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi & 3. Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali Özet Kitabı, İstanbul.

Arkan, B., & Üstün, B. (2009). Davranım Bozukluğu Olan Çocuklara Psikiyatrik Yaklaşımda Anne-Baba Eğitim Programları: İki Örnek Bağlamında Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *1*(2).

Astone, N. M., Dariotis, J. K., Sonenstein, F. L., Pleck, J. H., & Hynes, K. (2010). Men's work efforts and the transition to fatherhood. *Journal of family and economic issues*, *31*(1), 3-13.

Best Start Resource Centre. (2014). Child Discipline: Ontario Parents' Knowledge, Beliefs and Behaviours, 2014. Toronto, Ontario, Canada

Biller, H. B. (1981). The father and sex role development. In M. R. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 319–358). New York: John Wiley.

Boyce, W. T., Essex, M. J., Alkon, A., Goldsmith, H. H., Kraemer, H. C., & Kupfer, D. J. (2006). Early father involvement moderates biobehavioral susceptibility to mental health problems in middle childhood. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *45*(12), 1510-1520.

Cabrera, N. J., & Bradley, R. H. (2012). Latino fathers and their children. *Child Development Perspectives, 6*(3), 232–238. doi: 10.1111/j.1750-8606.2012.00249.x

Cabrera, N. J., Shannon, J. D., & Tamis-LeMonda, C. (2007). Fathers' influence on their children's cognitive and emotional development: From toddlers to pre-K. *Applied Development Science*, *11*(4), 208-213.

Chang, L., Dodge, K. A., Schwartz, D., & McBride-Chang, C. (2003). Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. Journal of Family Psychology, 17, 598–606.

Çetin, Ş. Ü. (2016). Okul Öncesi Eğitim Programı İle Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi'nde (Obader) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Vurgusunun Baba Katılımı Özelinde İncelenmesi. *Current Research in Education*, *2*(2), 61-83.

Culp, R. E., Schadle, S., Robinson, L., & Culp, A. M. (2000). Relationships among paternal involvement and young children's perceived self-competence and behavioral problems. *Journal of Child and Family Studies*, *9*(1), 27-38.

Daly, K. (1993). Reshaping fatherhood: Finding the models. *Journal of family issues*, *14*(4), 510-530.

Darling-Fisher, C. S., & Tiedje, L. B. (1990). The impact of maternal employment characteristics on fathers' participation in child care. *Family Relations, 39*, 20–26.

Downer, J., Campos, R., McWayne, C., & Gartner, T. (2008). Father involvement and child's early learning: A critical review of published empirical work from the past 15 years, *Marriage & Family Review, 43*(1-2), 67-108.

Ersan, C. (2015). The Effect of Fathers' Language Training Program on the Receptive Language Development of Children. *Egitim ve Bilim*, *40*(180).

Fagan, J. (1996). Principles for developing male involvement programs in early childhood settings: A personal experience. *Young Children*, *51*(4), 64–71.

Frieman, B. B., & Berkeley, T. R. (2002). Encouraging fathers to participate in the school experiences of young children: The teacher's role. *Early Childhood Education Journal*, *29*(3), 209-213.

Gray, P. B., & Anderson, K. G. (2010). *Fatherhood: Evolution and human paternal behavior.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Green, S. (2003). Reaching Out to Fathers: An Examination of Staff Efforts That Lead to Greater Father Involvement in Early Childhood Programs. *Early Childhood Research and Practice: An Internet Journal on the Development, Care, and Education of Young Children.*, *5*(2), n2.

Hawkins A. J., Bradford, K. P., Palkovitz, R., Christiansen, S. L., Day, R. D., & Call, V. R. A. (2002). The inventory of father involvement: a pilot study of a new measure of father involvement. The Journal of Men's Studies,10 (2), 183-196.

Hawkins, D., Amato, P., & King, V. (2007). Nonresident father involvement and adolescent well-being: Father effects or child effects? *American Sociological Review, 72,* 990-1010.

Hoffman, J. (2011). *Father Factors: What social science research tells us about fathers and how to work with them*. Father Involvement Research Alliance.

Jia, R., Kotila, L. E., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2012). Transactional relations between father involvement and preschoolers' socioemotional adjustment. *Journal of Family Psychology*, *26*(6), 848.

Kılıç, Ç. (2010). AİLE EĞİTM PROGRAMLARI VE TÜRKİYE'DEKİ ÖRNEKLER. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi Cilt:10 Sayı:1

Lamb, M. E. (Ed.). (2010). The role of the father in child development (5th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

LaRossa, R., Gordon, B. A.,Wilson, R. J., Bavian, A., & Jaret, C. (1991). The fluctuating image of the 20th century American father. Journal of Marriage and the Family, 53, 987–997.

McBride, B. A. (1990). The Effects of a Parent Education/Play Group Program On Father İnvolvement in Child Rearing. Family Relations, 39 (3).

McRoberts, G. W., & Best, C. T. (1997). Accommodation in mean f 0 during mother–infant and father–infant vocal interactions: A longitudinal case study. *Journal of Child Language*, *24*(03), 719-736.

Meyers, S. A. (1993) Adapting parent education programs to meet the needs of fathers: An ecological perspective, *Family Relations, 42*(4), 447-452.

Minnesota Fathers & Families Network (2011). *Father involvement in early childhood programs*. Plymouth, MN: Tom Fitzpatrick.

Öğüt, Ü. (1998). Father involvement with respect to the age and gender of preschool children and the employment status of the mother in a sample of upper and middle socio-economic status Turkish fathers. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.

Öztop, H. (1994). Anne ve Babaların Ebeveyn Eğitimine İlişkin Bilgi İhtiyacının Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara

Palm, G. & Fagan, J. (2008). Father involvement in early childhood programs: Review of the literature. *Early Child Development and Care, 178*, 745-759.

Palkovitz, R. (2002). Involved fathering and child development: Advancing our understanding of good fathering. *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives*, 119-140.

Pancsofar, N., & Vernon-Feagans, L. (2006). Mother and father language input to young children: Contributions to later language development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *27*(6), 571-587.

Pougnet, E., Serbin, L. A., Stack, D. M., & Schwartzman, A. E. (2011). Fathers' influence on children's cognitive and behavioural functioning: A longitudinal study of Canadian families. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, *43*(3), 173.

Rosenberg, J., & Wilcox, W. B. (2006). *The importance of fathers in the healthy development of children*. US Department Health and Human Services, Administration for Children and Families, Administration on Children, Youth and Families, Children's Bureau, Office of Child Abuse and Neglect.

Sımsıkı, H., & Şendil, G. (2014). Baba Katilim Ölçeği›nin (Bakö) Geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *49*(49).

Sigle-Rushton, W., & McLanahan, S. (2004). Father absence and child well-being: A critical review. In D. P. Moynihan, T. M. Smeeding, & L. Rainwater (Eds.), *The future of the family* (pp. 116–155). New York, NY: Russell Sage.

Şahin, F. T., & Kalburan, F. N. C. (2009). Aile Eğitim Programları ve Etkililiği: Dünyada Neler Uygulanıyor?. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(25), 1-12.

Tamis-LeMonda, C. S., Kahana-Kalman, R., & Yoshikawa, H. (2009). Father involvement in immigrant and ethnically diverse families from the prenatal period to the second year: Prediction and mediation mechanisms. *Sex Roles, 60*, 496–509.

Taşkın, N. (2005). Babalara Verilen Eğitimin Babaların 2-9 Yaş Çocuklarıyla İlgilenme Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması Raporu (2011).

Temel, F. (2003). Aile Eğitim Modeli Dünya'da ve Türkiye'deki Uygulamalar. *Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu*, 5-6.

Tezel Şahin, F. & Özbey, Ö. G. D. S. (2009). Okul Öncesi Eğitim Programlarında Uygulanan Aile Katılım Çalışmalarında Baba Katılımının Yeri ve Önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *17*(17).

Turbiville, V. P., & Marquis, J. G. (2001). Father participation in early education programs. *Topics in Early Childhood Special Education*, *21*(4), 223-231.

Wilson, K. R., & Prior, M. R. (2011). Father involvement and child well-being. *Journal of Paedriatrics and Child Health, 47,* 405-407. doi:10.1111/j.440-1754.2010.01770.x.

http://www.cainclusion.org/teachingpyramid/materials/resources/ww/016_wwb.pdf (erişim tarihi:07.07.2017)

BÖLÜM 9

FARKLI GELİŞEN ÇOCUKLARIN AİLELERİNİN EĞİTİMİ

Öğr. Gör. Gülberk Benan ÖZAN

Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN

"Çoğu insan fiziksel, düşünsel veya ahlaki açıdan olsun kendi potansiyel varlıklarının çok azını kapsayan dar bir çemberde yaşar. Hepimiz, içinden hayal bile etmediğimiz şeyleri çekip çıkara-bileceğimiz yaşam sarnıçlarına sahibiz."

William James

GİRİŞ

Toplumun temelini oluşturan, değişen yapısı ve işleviyle günümüze dek varlığını sürdüren aile kurumu, her geçen gün kendini yenilemektedir. Bu durum, ailelerin yaşam kalitelerini önemli ölçüde etkileyen birtakım özelliklerle ilelebet karşılaşacaklarını gösterir. Farklı gelişen bir çocuğa sahip olmak da bu özelliklerden biri olarak nitelendirilebilir. Çünkü farklı gelişen bir çocuğun kendine özgü gereksinimleri ve özellikleri vardır. Tüm bunlar aile üyelerinin birbirlerinden, hayattan, yakın çevrelerinden ve toplumdan beklentilerini, gelecek ile ilgili planlarını daha doğrusu yaşam kalitelerini doğrudan etkiler.

Çocuğun gelişiminde ve eğitiminde ailenin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Bu gerçeklik ailelerin çocuklarına gösterecekleri ilgi ve alakanın ne kadar değerli olduğunu da vurgulamaktadır. Farklı gelişen çocuğa sahip ailelerle normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerde çocuğa karşı gösterilecek olumlu tutum ve davranışlarda, etkileşimde ve iletişimde herhangi bir fark gözetmek mümkün değildir. Çocuk doğası gereği çocuktur ve her haliyle başta kayıtsız, şartsız ve koşulsuz sevgi olmak üzere, ilgiye şefkate ve güvenli bir ortama ihtiyaç duymaktadır.

Farklı gelişen çocuğa sahip ailelerin normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere göre en önemli özelliği, yakın ve uzak çevreden alacakları desteğe daha çok ihtiyaç duymalarıdır. Bu bağlamda zaten kendi içlerinde başta anne olmak üzere yaşadıkları psikolojik zorlukların aşılmasında ve beraberinde karşılaştıkları ekonomik güçlüklerde yardıma ihtiyaç duyduklarında bu ihtiyacın en uygun şekilde karşılanmasının önemi yadsınamaz.

Farklı gelişen çocuklara sahip ailelere destek vermeden önce bu ailelerin gösterdiği tepkileri, süreç içerisindeki yetkinliklerini ve işlevselliklerini bilmek gerekir.

KAYNAKLAR

Akkök, F. (2003). Farklı özelliğe sahip çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar. A. Ataman (ED.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş (ss. 119-139)*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Akkök, F. (1997). Farklı özelliği olan çocuk anne babalarının yaşadıkları. *Farklılıkla yaşamak: Aile ve toplumun farklı gereksinimleri olan bireylerle birlikteliği.* Türk Psikologlar Derneği Yayınları, (13).

Ardıç, A. (2012). Özel gereksinimli çocuk ve aile. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Bailey, D.B. & Simeonson, R.J. (1988). Assessing needs of families handicapped infants. *The Journal of Special Education*, 22(1),117-127.

Barnett, W. S. (2000). Economics of early childhood intervention. In S.J. Meisels, and J.P. Shonkoff (Eds.), *Handbook of early childhood intervention* (589-613). New York: Cambridge University Press.

Bristol, M.M. (1984). Family resources and succesful adaptation to autistic children. In E. Schopler & G.B. Mesibov (Eds.), *The effects of autism on the family* (pp. 289-310). New York: Plenum.

Canan, S. O. L. A., & Diken, İ. H. (2008). Gelişimsel gerilik riski altındaki prematüre ve düşük doğum ağırlıklı çocuğa sahip annelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *9*(02), 21-36.

Cavyaktar, A. (2010). Özel gereksinimli çocuğu olan aileler. T. Güler (Ed.), *Anne Baba Eğitimi* (ss. 73-70). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Ceylan, R. (2004). Entegre Eğitime Katılan Ve Katılmayan Engelli Çocukların Annelerinin Depresyon Ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Chang, M. Y., & McConkey, R. (2008). The perceptions and experiences of Taiwanese parents who have children with an intellectual disability. *International Journal of Disability, Development and Education*, *55*(1), 27-41.

Dönmez, N., Bayhan, P., & Artan, İ. (2000). Engelli çocuğa sahip ailelerin beklentileri ve endişe duydukları konuların incelenmesi. *Sosyal Hizmetler Dergisi*, *1*(11), 16-23.

Eracar, N. (2015). Farklı gelişen çocukların aileleriyle eğitim/sağaltım çalışmaları. A. Kulaksızoğlu (Ed.), Farklı gelişen çocuklar (ss. 259-263). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Greenberg, J. S., Seltzer, M. M., Orsmond, G. I., & Krauss, M. W. (1999). Siblings of adults with mental illness or mental retardation: Current involvement and expectation of future caregiving. *Psychiatric Services*, *50*(9), 1214-1219.

Guralnick, M. J. (Ed.) (2005). The developmental systems approach to early intervention. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Henderson, D., & Vandenberg, B. (1992). Factors influencing adjustment in the families of autistic children. *Psychological reports,* 71(1), 167-171.

Kaner, S. (2011). ADHD symptoms in national samples of Turkish adolescents: parent, and teacher reports. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *15*, 3342-3348.

Kao, B., Romero-Bosch, L., Plante, W., & Lobato, D. (2012). The experiences of Latino siblings of children with developmental disabilities. *Child: care, health and development*, *38*(4), 545-552.

Kaytez, N., Durualp, E., & Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Research in Education and Teaching*, *4*(1).

Kulaksızoğlu, A. (Ed.). (2015). *Farklı gelişen çocuklar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Özşenol, F. T., Işıkhan, V. T., Ünay, B. T., Aydın, H. T., Akın, R. T. ve Gökçay, E. T. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.

Seligman, M., & Darling, R. B. (2017). *Ordinary families, special children: A systems approach to childhood disability*. Guilford Publications.

Sucuoğlu, B. (1995). Özürlü çocuğu olan anne-babaların gereksinimlerinin belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Dergisi*, 2(1), 10-18

Top, F. Ü., & Fak, G. Ü. S. B. (2009). Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: niteliksel araştırma. *Çocuk Dergisi*, *9*(1), 34-42.

Turnbull, R. (1997). Families, professionals, and exceptionality: A special partnership. Upper Saddle River, NJ: Merrill.

Ulaş, S. C., & Uçku, R. (2012). Türkiye'de Özürlülük ve Özürlülere Sunulan Hizmetler. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(4), 483-488.

ANNE ÇOCUK SAĞLIĞI VE BESLENMESİ

Editörler

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-96-1

Anne Çocuk Sağlığı ve Beslenmesi

Editör
Prof. Dr. Nevin Şanlıer

Yazarlar
Prof. Dr. Fatma Çelik, Prof. Dr. Nevin Şanlıer, Prof. Dr. Nurhan Ünüsan
Prof. Dr. Sultan Ayaz Alkaya, Prof. Dr. Ümit Deniz, Doç. Dr. Ebru Kılıçarslan Törüner
Doç. Dr. Naime Altay, Doç. Dr. Saniye Bilici, Doç. Dr. Şengül Yaman Sözbir
Doç. Dr. Yasemin Akdevelioğlu, Dr. Öğr. Üyesi Emine Yılmaz Bolat
Öğr. Gör. Dr. Emine Yassıbaş, Arş. Gör. Dr. Gülşah Şahin, Arş. Gör. Uzm. Handan Terzi
Arş. Gör. Merve Şeyda Karaçil Ermumcu, Arş. Gör. Uzm. Sabriye Arslan,
Arş. Gör. Hande Gül Ulusoy, Arş. Gör. Şule Kocabaş, Uzm. Dyt. Ayşegül Uğural

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı Canbaz
Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak Canbaz Akkaya
Burcu Sarpbelli

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Sağlık karmaşık bir yapıdır. Hastalığın varlığı, sağlığın temel göstergesi olmuştur. Hızlı nüfus artışı beraberinde sağlık, eğitim, çevre ve kalkınma sorunlarını da getirmektedir. Çocuklarımızın sağlıklı yetişkin bireyler olabilmesi, anne karnından başlayarak sağlıklı bir ortamda büyümelerine bağlıdır. Beslenme; sağlığı korumak, geliştirmek ve yaşam kalitesini yükseltmek için vücudun gereksinimi olan besin ögelerini yeterli miktarlarda ve uygun zamanlarda almak için bilinçli yapılması gereken bir davranıştır. Anne karnından başlayarak yaşamın her döneminde yapılacak bakım ise yaşam kalitesinin artması için oldukça önemlidir.

Yetersiz ve dengesiz beslenme toplumun her kesiminde bulunan bireyler için önemli olmakla birlikte sorunlar en fazla gebe ve emzikli kadınlar, 0-6 yaş çocuklar, okul çağı çocuklar, doğuştan ve / veya metabolizma hastalıkları vb. özel durumu olan çocuklar ile yaşlılar üzerinde etkili olmaktadır. Dünya üzerinde gelişmişliğin en iyi göstergesi ülkelerin çocuklarının sağlık durumu ve bebek ölüm hızlarıdır. Ülkemizde de bebek ölüm hızında görülen azalma sevindiricidir. Yetersiz ve dengesiz sağlık, bakım ve beslenmeyle karşı karşıya olan nüfusun büyük bir çoğunluğunu çocuklar oluşturmaktadır. Ülkeler, sürekli büyüme ve gelişme içinde olan çocuklarına onların her türlü gereksinmelerine cevap verebilecek biçimde imkânlar sağlayarak geleceklerine güvenle bakabilirler.

Annenin gebelik, emziklilik dönemlerindeki sağlığı ve beslenmesi ile yeni doğan, 1-5 yaş arası çocukları kapsayan erken çocukluk dönemi, okul çağı ve adolesan dönemleri yaşam döngüsünde sağlık ve beslenme açısından en önemli ve riskli dönemler olarak değerlendirilmektedir. Özellikle okulöncesi dönemde sağlanacak bakım ve kazandırılacak beslenme alışkanlıkları sağlığın temelinin atıldığı en önemli dönemdir. Bu dönemde çocuğun sağlığının sürdürülebilmesi kendisine sunulan bakıma ve beslenmesine bağlıdır.

Bu amaçla geleceğin anne ve babası olacaklara, gelecekte anne ve babalara çocuk sağlığı, bakımı ve beslenmesi konusunda eğitim verecek öğrencilere yol gösterebilecek kaynak oluşturma düşüncesiyle bu kitap hazırlanmıştır. Kitabın hazırlanmasında emeği geçen HEDEF CS Yayıncılık ve Mühendislik Takımına destekleri, özverili çalışmaları nedeniyle teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Doç. Dr. Şengül Yaman Sözbir
ANNE SAĞLIĞINDA DÜNYA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM

1.1. Dünya'da ve Türkiye'de Kadın Sağlığı 20
1.1.1. Anne Ölüm Oranı 20
1.1.2. Doğurganlık 21
1.1.3. Gebelik-Doğum-Doğum Sonrası Bakım 21
1.1.4. Yaşam Süresi ve Hastalıklar 22
1.1.5. Kadının Statüsü 23
1.1.6. Kadın Sağlığının İyileştirilmesi 24
Kaynaklar 25

2. Bölüm - Doç. Dr. Ebru Kılıçarslan Törüner
ÇOCUK SAĞLIĞINDA DÜNYA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM

2.1. Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk Sağlığı 28
2.1.1. Sağlığa İlişkin Göstergeler 28
2.1.2. Bebek ve Çocuk Ölüm Hızları 29
2.1.3. Çocuklarda Hastalık ve Ölüm Nedenleri 30
2.1.4. Ülkemizde Çocukların Eğitim Durumları 30
2.1.5. Çocuk Sağlığının Geliştirilmesine Yönelik Çözüm Önerileri 31
Kaynaklar 32

3. Bölüm - Doç. Dr. Şengül Yaman Sözbir
ÜREME ORGANLARININ ANATOMİ VE FİZYOLOJİSİ

3.1. Üreme Organlarının Anatomisi 34
3.1.1. Kadın Üreme Organları Anatomisi 34
3.1.1.1. Dış Üreme Organları 34
3.1.1.2. İç Üreme Organları 35
3.1.1.3. Destekleyici Pelvik Yapılar 37
3.1.1.3.1. Kemik Pelvis 37
3.1.1.3.2. Pelvik Taban Kasları 37
3.1.1.4. Memeler 37
3.1.2. Erkek Üreme Organları Anatomisi 38
3.1.2.1. Dış Üreme Organları 38
3.1.2.2. İç Üreme Organları 39
3.1.2.3. Ejekülat (Seminal Mayi) 39
3.2. Üreme Organları Fizyolojisi 40
3.2.1. Gametler 40
3.2.2. Gamet Üretim Süreci 40
3.2.2.1. Oogenez (Ovum Üretme Süreci) 41
3.2.2.2. Spermatogenez (Sperm Üretme Süreci) 42
3.2.3. Üreme Siklusu 42
3.2.3.1. Ovarial Siklus 42
3.2.3.2. Endometrial Siklus 43

3.2.4. Üreme Siklusu Hormonları 44
3.2.4.1. Folikül Stimüle Edici Hormon (FSH) 44
3.2.4.2. Luteinize Edici Hormon (LH) 44
3.2.4.3. Luteotrop Hormon (LTH- Prolaktin) 44
3.2.4.4. Östrojen 44
3.2.4.5. Progesteron 45
Kaynaklar 46

4. Bölüm - Prof. Dr. Sultan Ayaz Alkaya
AİLE PLANLAMASI

Giriş 48
4.1. Aile Planlaması 49
4.2. Aile Planlaması Hizmetleri 50
4.2.1. Aile Planlaması Hizmetlerinin Kullanımı 50
4.2.2. Aile Planlaması Hizmetlerinin Sunumu 50
4.3. Türkiye'de Aile Planlaması İle İlgili Yasalar 51
4.4. Aile Planlaması Yöntemleri 51
4.4. 1. Yöntem Seçimini Etkileyen Faktörler 51
4.4.2. Aile Planlaması Yöntemleri 52
4.4.3. Modern yöntemler 53
4.4.3.1. Hormonal kontraseptifler 53
4.4.3.1.1. Doğum kontrol hapları (Kombine oral kontraseptifler) 53
4.4.3.1.2. Mini Haplar 53
4.4.3.1.3. Deri altı Çubuk (İmplant) 53
4.4.3.1.4. Enjeksiyon (Koruyucu İğne) 54
4.4.3.1.5. Vajinal Halkalar (Ringler) 55
4.4.3.1.6. Acil Kontrasepsiyon 55
4.4.3.2. Rahim İçi Araç (Spiral, Alet) 55
4.4.3.3. Kondom (Kılıf, Prezervatif) 56
4.4.3.4. Cerrahi Kontrasepsiyon 57
4.4.4. Diğer Aile Planlaması Yöntemleri 58
4.5. Son Söz 58
Kaynaklar 59

5. Bölüm - Doç. Dr. Şengül Yaman Sözbir
GEBELİK, DOĞUM VE DOĞUM SONU DÖNEM

5.1. Gebelik 62
5.1.1. Döllenme (Fertilizasyon) 62
5.1.2. Uterusa Yerleşme (İmplantasyon) 62
5.1.3. İkinci –Üçüncü Hafta 63
5.1.4. Dördüncü Hafta 63
5.1.5. Beş-Sekizinci Haftalar 63
5.1.6. Dokuz-Onikinci Haftalar 64
5.1.7. Onüç-Onaltıncı Haftalar 65
5.1.8. Onyedinci-Yirminci Haftalar 65
5.1.9. Yirmibir-Yirmidördüncü Haftalar 66

5.1.10. Yirmibeş-Yirmisekizinci Haftalar 66
5.1.11. Yirmidokuz-Otuzikinci Haftalar 66
5.1.12. Otuzüç-Otuzaltıncı Haftalar 67
5.1.13. Otuzyedi-Kırkıncı Haftalar 67
5.2. Gebelikte Annede Meydana Gelen Değişiklikler 67
5.2.1. Üreme Organları Değişiklikleri 67
5.2.2. Meme Değişiklikleri 68
5.2.3. Kas-İskelet Sistemi Değişiklikleri 69
5.2.4. Deri Değişiklikleri 69
5.2.5. Kalp ve Damarsal Değişiklikler 70
5.2.6. Solunum Değişiklikleri 70
5.2.7. Mide-Bağırsak Sistemi Değişiklikleri 71
5.2.8. İdrar Değişiklikleri 71
5.2.9. Beslenme ve Vücut Ağırlığı Değişiklikleri 71
5.2.10. Psikolojik Değişiklikler 72
5.3. Doğum 72
5.3.1. Doğum Eyleminde Rol Oynayan Faktörler 72
5.3.1.1. Doğum Kanalı 72
5.3.1.2. Fetüs 74
5.3.1.3. Plesanta 75
5.3.1.4. Kontraksiyonlar (Uterus Kasılmaları) 75
5.3.1.5. Annenin Psikososyal Durumu 75
5.3.2. Doğum Eylemi ve Evreleri 75
5.4. Lohusalık (Puerperium) Dönemi 76
5.4.1. Üreme Organları 77
5.4.2. Memeler 78
5.4.3. Üriner Sistem 79
5.4.4. Boşaltım Sistemi 79
5.4.5. Yaşam Bulguları 79
5.4.5.1. Ateş 79
5.4.5.2. Nabız 79
5.4.5.3. Kan Basıncı 80
5.4.6. Psikolojik Durum 80
Kaynaklar 80

6. Bölüm - Prof. Dr. Ümit Deniz
YENİDOĞAN VE ÖZELLİKLERİ

Giriş 84
6.1. Yenidoğanın Genel Özellikleri 84
6.1.1. Duruş (Postür) 85
6.1.2. Deri 85
6.1.3. Baş 87
6.1.4. Göğüs 88
6.1.5. Karın (Abdomen) 89
6.1.6. Genital Bölge 89
6.2. Yenidoğanın Refleksleri 90
6.2.1. Yutma Refleksi 90

6.2.2. Göz Kırpma Refleksi 90
6.2.3. Göz Bebeği (Pupil) Refleksi 90
6.2.4. Esneme ve Hıçkırık Refleksi 90
6.2.5. Aksırma ve Öksürme Refleksi 90
6.2.6. Moro Refleksi (Sıçrama Refleksi, Korku Refleksi, Kucaklama Tepkisi) 91
6.2.7. Yakalama (Kavrama) Refleksi 91
6.2.8. Arama Refleksi 92
6.2.9. Emme Refleksi 92
6.2.10. Adım Atma (Dans Etme, Yürüme) Refleksi 93
6.2.11. Babinski Refleksi 93
6.2.12. Gövdenin İçe Eğilme Refleksi 94
6.2.13. Tonik Boyun Refleksi 94
6.2.14. Karın Cildi Refleksi 94
6.2.15. Paraşüt Refleksi 94
6.2.16. Yüzme Refleksi 94
6.2.17. Diz Kapağı (Patella) Refleksi 94
6.2.18. Biseps Refleksi 95
Kaynaklar 96

7. Bölüm - Doç. Dr. Naime Altay
BEBEK VE ÇOCUK BAKIMI

7.1. Bebek Bakımı 98
7.1. 1. Bebeğin Bakımında Çevre Yönetimi 98
7.1.1.1. Duyusal Uyaranlar 98
7.1.1.2. Ortamın Işıklandırılması 98
7.1.1.3. Ortamın Ses Düzeyi 98
7.1.1.4. Ortamın Isı ve Nemi 99
7.1.2. Göbek Bakımı 99
7.1.3. Cilt Temizliği ve Banyo 99
7.1.4. Bebeğin Giydirilmesi 100
7.1.5. Tırnak Bakımı 101
7.1.6. Burun Bakımı 101
7.1.7. Göz Bakımı 101
7.1.8. Kulak Bakımı 101
7.1.9. El Ve Ayak Bakımı 101
7.1.10. Ağız Bakımı 101
7.1.11. Diş Bakımı 102
7.1.12. Genital Bölge Bakımı ve Bez Değiştirme 102
7.1.13. Enfeksiyonun Önlenmesi 102
7.1.14. Vücut Isısının Ölçülmesi 103
7.1.15. Güvenli Uyku 103
7.1. 16. Sigarasız Ev Ortamı 104
7.1.17. Ebeveyn-Bebek Bağlanması 104
7.1.18. Bebeklik Çağında Yapılan Taramalar 104
7.2. Çocuk Bakımı 105
7.2.1. Deri Temizliği/ Banyo 105
7.2.2. Yüz Bakımı 105

7.2.3. Kulak Bakımı 105
7.2.4. El Bakımı 105
7.2.5. Ayak Bakımı 105
7.2.6. Saç Bakımı 105
7.2.7. Ağız ve Diş Bakımı 106
7.2.8. Giyinme 106
7.2.9. Uyku ve Dinlenme 106
7.2.10. Çocukluk Çağı Taramaları.....107
Kaynaklar 108

8. Bölüm - Doç. Dr. Naime Altay
SIK GÖRÜLEN YENİDOĞAN SORUNLARI

8.1.Sık Görülen Yenidoğan Sorunları 110
8.1.1. Konak.....110
8.1.2. Pişik 111
8.1.3. Pamukçuk 112
8.1.4. Hıçkırık.....113
8.1.5. Kabızlık- İshal 113
8.1.6. Aşırı Ağlama.....115
8.1.7. Kusma 115
8.1.8. Kolik (İntestinal Kolik, İnfantil Kolik) 116
8.1.9. Gaz Sorunu 117
8.1.10. Burun Tıkanıklığı 117
8.1.11. Ateş.....118
8.1.12. Sık Görülen Deri Lezyonları/Sorunları 118
Kaynaklar 122

9. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Emine Yılmaz Bolat
ÇOCUKLARDA SIK GÖRÜLEN HASTALIKLAR

9.1. Solunum Yolu Enfeksiyonları.....124
9.1.1. Soğuk Algınlığı 124
9.1.2. Grip (Influenza).....125
9.1.3. Akut Tonsillofarenjit 125
9.1.4. Akut Larenjit 126
9.1.5. Akut Farenjit 126
9.1.6. Tonsillit 127
9.1.7. Rinit 127
9.1.8. Epiglottit 127
9.1.9. Sinüzit 128
9.1.10. Orta Kulak İltihabı (Otitis Media).....128
9.1.11. Krup sendromları.....128
9.1.12. Akut Bronşiyolit 128
9.1.13. Zatürre (Pnömoni) 129
9.1.14. Astım 130
9.2. Sindirim Sistemi (Gastrointestinal) Enfeksiyonları 130
9.3. Üriner Sistem (İdrar Yolu) Enfeksiyonları 132

9.4. Metabolizma İle İlgili Hastalıklar....133
9.4.1. Şeker Hastalığı (Diabet)....133
9.4.2. Metabolik Sendrom....134
9.4.3. Obezite (Şişmanlık)....134
9.4.4. Guatr Hastalığı....135
9.4.5. Fenilketonüri....135
9.5. Paraziter Enfeksiyonlar....136
9.5.1. Amibiazis....137
9.5.2. Toksoplazmoz....138
9.5.3. Giyardiyoz....138
9.5.4. Sıtma (Malarya)....139
9.5.5. Trichomoniasis....139
9.5.6. Şark Çıbanı (Kutanöz Leishmaniasis)....139
9.5.7. Pnömosistoz....140
9.5.8. Helmintler....140
Kaynaklar....142

10. Bölüm - Prof. Dr. Sultan Ayaz Alkaya - Arş. Gör. Uzm. Handan Terzi
BULAŞICI HASTALIKLAR AŞI VE BAĞIŞIKLAMA

Giriş....146
10.1. Enfeksiyon Etkenleri ve Özellikleri....146
10.1.1. Bakteriler....146
10.1.2. Virüsler....147
10.1.3. Mantarlar....147
10.1.4. Protozoonlar (Tek Hücreli Parazitler)....147
10.2. Enfeksiyon Oluşumu ve Yayılımı....147
10.2.1. Enfeksiyon Zinciri....147
10.2.1.1. Etken....148
10.2.1.2. Kaynak (rezervuar)....149
10.2.1.3. Kaynaktan çıkış kapısı....149
10.2.1.4. Bulaşma yolu (yayılma, geçiş)....149
10.2.1.5. Konakçıya giriş kapısı....151
10.2.1.6. Duyarlı konakçı....151
10.2.2. Enfeksiyon Hastalıklarının Aşamaları....151
10.3. Enfeksiyon Hastalıklarından Korunma Yolları....151
10.4. Yetişkinlerde Sık Görülen Bulaşıcı Hastalıklar....155
10.4.1. Akciğer tüberkülozu (Verem)....155
10.4.2. HIV/AIDS....155
10.4.3. Hepatit B....156
10.4.4. Hepatit A....156
10.4.5. Grip (Influenza)....156
10.4.6. Besin Zehirlenmeleri....157
10.5. Yetişkin Bireylerde Bağışıklama....157
10.6. Son Söz....158
Kaynaklar....159

11. Bölüm - Prof. Dr. Nurhan Ünüsan
BESİN GRUPLARI, ENERJİ VE BESİN ÖĞELERİ

Giriş 162
11.1. Besin Grupları 162
11.1.1.Proteinler 163
11.1.2.Karbonhidratlar 165
11.1.3. Yağlar 167
11.1.4. Vitaminler 167
11.1.5.Mineraller 169
11.1.6.Su 170
Kaynaklar 171

12. Bölüm - Prof. Dr. Fatma Çelik
BESLENME SORUNLARI

12.1. Giriş 174
12.1.1. Anne, Gebe Kadın 175
12.1.2. Fetal Dönem, Bebeklik Ve İlk Çocukluk 176
12.1.2.1. Prematürite ve Düşük Doğum Ağırlığı 178
12.1.2.2. Zayıf, Bodur, Obez veya Fazla Kilolu Çocuk 178
12.1.2.3. Mikrobesin Ögesi Yetersizlikleri 179
12.1.2.3.1. İyot 179
12.1.2.3.2. Demir 180
12.1.2.3.3. Vitamin D ve Raşitizm 182
12.1.2.4.Emzirme: Başlangıç, Sürdürme, Aşırı Emzirme 183
12.1.2.5. Bebek Formülaları, İnek sütü ve Diğer Sıvılar 184
12.1.2.6. Yarı Katı ve Katı Tamamlayıcı Gıdalara Başlangıç ve Sürdürme 184
12.1.3. Okul Öncesi, Okul Çağı ve Adolesan Dönem 185
Kaynaklar 187

13. Bölüm - Arş. Gör. Hande Gül Ulusoy
PREKONSEPSİYONEL DÖNEMDE BESLENME

Giriş 190
13.1. Ebeveyn Yaşı 190
13.2. Prekonsepsiyonel Beden Kütle İndeksi 191
13.2.1. Prekonsepsiyonel Dönemde Obezite 191
13.2.2. Prekonsepsiyonel Dönemde Düşük Vücut Ağırlığı 191
13.3. Prekonsepsiyonel Dönemde Sağlıklı Beslenme 192
13.4. Prekonsepsiyonel Dönemde Kafein, Alkol Alımı ve Sigara Kullanımı 193
13.5. Mikro Besin Ögeleri 194
13.5.1. Folik Asit 195
13.5.2. Demir 196
13.5.3. B12 Vitamini 196
13.5.4. D Vitamini 197
13.5.5. Kalsiyum 197
13.5.6. İyot 197

13.5.7. A vitamini 197
13.5.8. Çinko 198
13.5.9. Selenyum 198
13.5.10. Kolin 198
13.6. Çoklu Doymamış Yağ Asitleri 198
13.7. Maruziyetler 199
13.7.1. Cıva 199
13.7.2. Bisfenol A 199
13.8. Anne Adayının Sahip Olduğu Hastalıklar 199
13.8.1. Diyabet 199
13.8.2. Tiroid 199
13.8.3. Hipertansiyon 199
13.8.4. Fenilketonüri 199
Kaynaklar 201

14. Bölüm - Doç. Dr. Yasemin Akdevelioğlu
GEBELİK VE EMZİKLİLİK DÖNEMİNDE BESLENME

14.1. Gebelik Döneminde Beslenme 204
14.1.1. Giriş 204
14.1.2. Gebelik Döneminde Oluşan Fizyolojik Değişiklikler 204
14.1.2.1. Vücut Bileşiminde ve Ağırlığında Görülen Değişiklikler 204
14.1.2.2. Kan Bileşiminde Görülen Değişiklikler 204
14.1.2.3. Metabolik Değişimler 205
14.1.3. Gebelik Öncesi Beslenme Sorunları 205
14.1.3.1. Vücut Ağırlığı ve Doğurganlık 205
14.1.3.2. Gebelik Öncesi Vücut Ağırlığı ve Doğum 205
14.1.3.3. Beslenme Durumu 206
14.1.3.4. Folat/Folik Asit 206
14.1.4. Gebelik Döneminde Enerji ve Besin Öğesi Gereksinimleri 206
14.1.4.1. Enerji 206
14.1.4.2. Protein 207
14.1.4.3. Yağ 207
14.1.4.4. Karbonhidrat 208
14.1.4.5. Vitaminler ve Mineraller 208
14.1.4.5.1. A Vitamini 208
14.1.4.5.2. D Vitamini 208
14.1.4.5.3. B6, B12 ve Folik Asit Vitaminleri 208
14.1.4.5.4. C Vitamini 209
14.1.4.5.5. Demir (Fe) 209
14.1.4.5.6. Kalsiyum (Ca) 209
14.1.4.5.7. Çinko (Zn) 209
14.1.4.5.8. İyot (I) 210
14.1.4.5.9. Magnezyum (Mg) 210
14.1.5. Gebelik Döneminde Besin Güvenliğine İlişkin Sorunlar 210
14.1.5.1. Alkol 210
14.1.5.2. Kafein 210
14.1.5.3. Besin Zehirlenmeleri 210

14.1.6. Gebelik Döneminde Görülen Beslenmeye Bağlı Sağlık Sorunları 211
14.1.6.1. Bulantı-Kusma-İştah-Tat ve Koku Alma Duyusunda Değişiklikler.....211
14.1.6.2. Midede Yanma/Ekşime.....212
14.1.6.3. Kabızlık.....212
14.1.6.4. Demir Eksikliği Anemisi.....212
14.1.6.5. Gebelik (Gestasyonel) Diyabeti.....212
14.1.6.6. Hipertansif Bozukluklar 213
14.2. Emziklilik Döneminde Beslenme 213
14.2.1. Giriş 213
14.2.2. Emzirme 213
14.2.2.1. Emzirme Fizyolojisi 213
142.2.2. Emzirmenin Önemi ve Faydaları.....213
14.2.2.3. Anne Sütünün Verilemediği Durumlar.....214
14.2.3. Emziklilik Döneminde Enerji ve Besin Öğesi Gereksinimleri.....214
14.2.3.1. Enerji 214
14.2.3.2. Protein.....214
14.2.3.3. Yağ 214
14.2.3.4. Demir (Fe).....215
14.2.3.5. Kalsiyum (Ca) 215
14.2.3.6. Diğer Besin Ögeleri 215
14.3. Besin Grupları.....215
14.3.1. Süt ve Süt Ürünleri 216
14.3.2. Et, Yumurta ve Kurubaklagiller 216
14.3.3. Sebze ve Meyveler.....216
14.3.4. Tahıllar 217
14.3.5. Yağlar ve Şekerler 217
14.3.6. Su.....217
Kaynaklar 219

15. Bölüm - Arş. Gör. Uzm. Sabriye Arslan - Prof. Dr. Nevin Şanlıer
0-1 YAŞ ÇOCUK BESLENMESİ

Giriş 222
15.1. 0-1 Yaş Çocuklarda Büyüme ve Gelişme 222
15.2. 0-1 Yaş Çocukların Sindirim Sistemi Özellikleri 224
15.2.1. Ağız.....225
15.2.2. Mide 225
15.2.3. Bağırsak 225
15.3. 0-1 Yaş Çocukların Enerji ve Besin Ögesi Gereksinimleri 226
15.3.1. Enerji 226
15.3.2. Protein.....226
15.3.3. Karbonhidrat 227
15.3.4. Yağ 227
15.3.5. Sıvı 227
15.3.6. Vitaminler ve Mineraller 227
15.4. 0-6 Ay Bebek Beslenmesi ve Anne Sütü 229
15.4.1. Anne Sütünün Bebek ve Anne İçin Faydaları 230
15.4.2. Anne Sütünün Bileşimi 230

15.5. 7-12 Ay Bebek Beslenmesi: Tamamlayıcı Beslenme 231
15.5.1. Tamamlayıcı Beslenmeye Geçiş Zamanı 232
15.5.2. Tamamlayıcı Besinlere Erken veya Geç Başlamanın Dezavantajları 232
15.5.3. Çocuğun Aylarına Göre Verilecek Besinler.....233
15.5.4. Sakıncalı Besinler 234
15.5.5. Tamamlayıcı Besinlere Başlarken Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 235
15.5.6. Bebek Beslenmesinde Kullanılan Besinlerin Hazırlanması,
Pişirme ve Saklama İlkeleri 235
15.5.6.1. Yoğurt 236
15.5.6.2. Muhallebi 236
15.5.6.3. Meyve suları ve meyve ezmeleri 236
15.5.6.4. Sebze ezmeleri 236
15.5.6.5. Çorbalar 236
15.5.6.6. Yumurta 237
15.5.6.7. Etler 237
Sonuç.....237
Kaynaklar 238

16. Bölüm - Öğr. Gör. Dr. Emine Yassıbaş - Arş. Gör. Dr. Gülşah Şahin
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ÇOCUK BESLENMESİ

Giriş 242
16.1. Okul Öncesi Dönem Çocukların Genel ve Beslenmeye İlişkin Özellikleri 242
16.2. Enerji ve Besin Öğesi Gereksinimleri 244
16.2.1. Enerji 244
16.2.2. Karbonhidrat 244
16.2.3. Protein 245
16.2.4. Yağ 245
16.2.5. Vitaminler ve Mineraller 246
16.3. Okul Öncesi Dönem Çocuklar İçin Temel Besin Grupları 247
16.4. Okul Öncesi Dönemde Sıklıkla Karşılaşılan Beslenme Sorunları 249
16.4.1. İştahsızlık 249
16.4.2. İştahsızlığa neden olan beslenme ile ilgili sorunlar 250
16.4.3. İştahsızlıkta beslenme önerileri 251
16.5. Büyümenin İzlenmesi 252
Kaynaklar 253

17. BÖLÜM - Prof. Dr. Nevin Şanlıer - Arş. Gör. Şule Kocabaş
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE BESLENME SORUNLARI VE BÜYÜMENİN İZLENMESİ

17.1. Okul Öncesi Çağ Çocuklarda Yetersiz ve Dengesiz Beslenme Sorunları 256
17.1.1. Yemek Seçme.....257
17.1.2. Aşırı Yemek Yeme 257
17.1.3. İştahsızlık 257
17.2. Okul Öncesi Çağdaki Çocuklarda Görülen İştahsızlığın Nedenleri 258
17.3. Çocukların Yanlış Yemek Yeme Davranışları Nelerdir? 260
17.3.1. Çocuğa İyi Beslenme Alışkanlıkları Nasıl Kazandırılır? 261
17.4. Okul Öncesi Çocukların Normal Beslenme Davranışları 262

17.5. Okul Öncesi Çocuklar İçin Besin Gruplarına Göre Besinlerin Miktarları ve Standart Porsiyon Ölçüleri 263
17.5.1. Süt, Yoğurt, Peynir Grubu 263
17.5.1.1. Süt - Yoğurt - Peynir İçin Önerilen Günlük Toplam Porsiyon Miktarları 263
17.5.2. Et-Tavuk-Balık-Yumurta-Kurubaklagil-Yağlı Tohum-Sert Kabuklu Yemiş Grubu 264
17.5.2.1. Et - Tavuk - Balık - Yumurta - Kurubaklagiller - Yağlı Tohumlar – Sert Kabuklu Yemişler İçin Önerilen Porsiyon Miktarları 264
17.5.3. Ekmek ve Tahıl Grubu Besinler 266
17.5.3.1. Ekmek ve Tahıllar İçin Önerilen Günlük Toplam Porsiyon Miktarları 266
17.5.4. Sebzeler Grubu 267
17.5.4.1. Sebzeler İçin Önerilen Günlük Toplam Porsiyon Miktarları 267
17.5.5. Meyveler Grubu 268
17.5.5.1. Meyveler İçin Önerilen Günlük Toplam Porsiyon Miktarı 268
17.6. Okul Öncesi Çağı Çocuklarda Büyümenin İzlenmesi 270
17.7. Okul Öncesi Çağındaki Çocuklarda Fiziksel Büyüme 271
17.7.1. Büyüme Hızı 271
17.7.2. Vücut Bileşimi 271
17.7.3. Vücut Ağırlığı 272
17.7.4. Boy Uzunluğu 272
17.7.5. Beden Kütle İndeksi (BKİ) 273
17.7.6. Çevre Ölçümleri 275
17.7.6.1. Üst Orta Kol Çevresi (ÜOKÇ) 275
17.7.6.2. Baş Çevresi 275
17.7.6.3. Deri Kıvrım Kalınlığı Ölçümü 275
17.7.7. Yaşa Göre Ağırlık 276
17.7.8. Yaşa Göre Boy Uzunluğu 276
17.7.9. Boya Göre Ağırlık 276
17.8. Yeterli ve Dengeli Beslenmenin Hedefleri 278
Kaynaklar 279

18. BÖLÜM - Uzm. Dyt. Ayşegül Uğural
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE SIK GÖRÜLEN HASTALIKLAR VE BESLENME

Giriş 282
18.1. Gastroenterit (İshal) Nedir? 282
18.1.1. Akut Gastroenterit 282
18.1.1.1. Akut İshalde Vücutta Nasıl Değişiklikler Olur? 282
18.1.2. Kronik İshal 283
18.1.3. İshalli Çocuklarda Beslenme 284
18.1.4. İshalden Korunmak İçin Neler Yapılmalıdır? 285
18.2. Besin Alerjileri 285
18.2.1. Besin Alerjileri Tedavisinde Diyete Ek Olarak Unutulmaması Gerekenler 286
18.3. Enfeksiyon Hastalıkları 286
18.4.Çölyak Hastalığı 290
18.4.1.Glutensiz Diyetin Özellikleri Nelerdir? 291
Kaynaklar 293

19. BÖLÜM - Doç. Dr. Saniye Bilici
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE MENÜ PLANLAMA VE ÖNEMİ

Giriş 296
19.1. Okul Öncesi Dönemde Toplu Beslenmenin Önemi 296
19.2. Menü Nedir? 297
19.2.1. Menü Planlama ve Geliştirmede Süreç Yaklaşımı 298
19.2.2. Menü Planlama ve Geliştirmenin Amaçları 298
19.3. Menü Planlamayı Etkileyen Etmenler 299
19.3.1. Toplu Beslenme Hizmeti Veren Kuruma Ait Etmenler 300
19.3.2. Çocuklara Ait Etmenler 300
19.4. Okul Öncesi Çocuklarda Temel Menü Planlama İlkeleri 301
19.4.1. Enerji ve Besin Öğeleri 301
19.4.2. Öğün Sayısı 301
19.4.2.1. Kahvaltı Öğünü 302
19.4.2.2. Öğle Öğünü 302
19.4.2.3. Ara Öğünler 303
19.4.3. Besin Çeşitliliği 304
19.4.4. Menü Tipi 305
19.4.5. Yemeklerin Kombinasyonu 306
19.5. Menü Modeli/İskeleti Nedir, Nasıl Oluşturulmalıdır? 307
19.6. Kreş ve Gündüz Bakımevlerine Yönelik Menü Örnekleri 308
Kaynaklar 311

20. Bölüm - Arş. Gör. Merve Şeyda Karaçil Ermumcu - Prof. Dr. Nevin Şanlıer
OKUL ÇAĞI VE ADOLESAN DÖNEMDE BESLENME

Giriş 314
20.1. Okul Çağı Çocuklarında Beslenme 314
20.1.1. Okul Çağı Dönemi Tanımı ve Genel Özellikleri 314
20.1.2. Okul Çağı Çocuklarında Beslenme Alışkanlıkları 314
20.1.3. Okul Çağı Çocuklarının Günlük Enerji ve Besin Öğesi Gereksinimleri 315
20.1.4. Okul Çağı Çocuklarının Günlük Besin Grupları Gereksinimleri 316
20.1.5. Okul Çağı Çocuklarında Görülen Beslenme Sorunları 318
20.1.5.1. D vitamini ve kalsiyum yetersizliği 318
20.1.5.2. Demir yetersizliği anemisi 318
20.1.5.3. İyot yetersizliği 319
20.1.5.4. Çinko yetersizliği 319
20.1.5.5. Zayıflık-şişmanlık 319
20.1.5.6. Diş çürükleri 320
20.1.6. Okul çağı çocuklarında fiziksel aktivite önerileri 320
20.2. Adolesan Dönemde Beslenme 321
20.2.1. Adolesan Dönem Tanımı ve Genel Özellikleri 321
20.2.2. Adolesan Dönemde Beslenme Alışkanlıkları 321
20.2.3. Adolesan Dönemde Günlük Enerji ve Besin Öğesi Gereksinimleri 322
20.2.4. Adolesan Dönemde Günlük Besin Grupları Gereksinimleri 322
20.2.5. Adolesan Dönemde Görülen Beslenme ve Sağlık Sorunları ile Özel Durumlarda Beslenme 323

20.2.5.1. Yeme davranışı bozuklukları 323
20.2.5.2. Vejetaryen beslenme eğilimi 323
20.2.5.3. Akne 323
20.2.5.4. Adolesan gebelik 324
20.2.5.5. Spor aktivitelerine katılım.....324
20.2.6. Adolesan Dönemde Fiziksel Aktivite Önerileri.....324
Sonuç.....324
Kaynaklar 326

ANNE ÇOCUK SAĞLIĞI VE BESLENMESİ

Editör : Prof. Dr. Nevin Şanlıer
Yazarlar : Prof. Dr. Fatma Çelik
Prof. Dr. Nevin Şanlıer
Prof. Dr. Nurhan Ünüsan
Prof. Dr. Sultan Ayaz Alkaya
Prof. Dr. Ümit Deniz
Doç. Dr. Ebru Kılıçarslan Törüner
Doç. Dr. Naime Altay
Doç. Dr. Saniye Bilici
Doç. Dr. Şengül Yaman Sözbir
Doç. Dr. Yasemin Akdevelioğlu
Dr. Öğr. Üyesi Emine Yılmaz Bolat
Öğr. Gör. Dr. Emine Yassıbaş
Arş. Gör. Dr. Gülşah Şahin
Arş. Gör. Uzm. Handan Terzi
Arş. Gör. Merve Şeyda Karaçil Ermumcu
Arş. Gör. Uzm. Sabriye Arslan
Arş. Gör. Hande Gül Ulusoy
Arş. Gör. Şule Kocabaş
Uzm. Dyt. Ayşegül Uğural

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

ANNE SAĞLIĞINDA DÜNYA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Doç. Dr. Şengül YAMAN SÖZBİR

"Toplumda aşkın dışındaki bütün ilişkilerde cinsiyet ayrımının ortadan kalktığını görmek istiyorum."

Mary Wollstonecraft

1.1. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KADIN SAĞLIĞI

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri Kadın Sağlığı göstergeleri ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle ülkeler arası kıyaslama yapılırken kadın sağlığı göstergeleri karşılaştırılmaktadır.

Tüm dünyada yılda 300 milyondan fazla kadın gebe kalmakta, 529 000 anne ölümü olmakta, anne ölümlerinin 68 000'i sağlıksız düşükler sonucu gerçekleşmektedir. Dünyada her bir dakikada 380 kadın gebe kalmakta, 190 kadın istenmeyen veya planlanmayan gebelikle karşılaşmakta, 110 kadın gebelikle ilgili komplikasyon yaşamakta, 40 kadın tehlikeli düşük yapmakta ve 1 kadın ölmektedir. Bu ölümlerin %1'i gelişmiş ülkelerde, %99'u gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde dakikada ortalama bir kadın gebelikle ilgili nedenler sonucu ölmektedir (DSÖ, 2013).

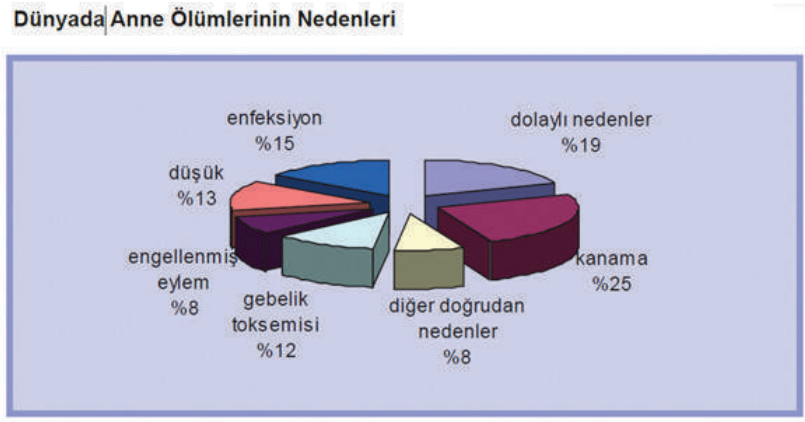

Kaynak: Akın ve Mıhçıokur, 2006

KAYNAKLAR

Akın, A., ve Özvarış, Ş.B. (2012). Kadın Sağlığı/ Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması. İçinde: M., Bertan, ve Ç., Güler. *Halk Sağlığı Temel Bilgiler.* (s.188-314). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.

Akın, A., ve Mıhçıokur, S. (2006). *Kadının Statüsü ve Anne Ölümleri.* http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/kadinin_statusu_anne_olumleri.pdf Erişim Tarihi: 30/01/2016

Central Intelligence Agency (CIA). (2012). *Total Fertility Rate.* https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/rankorder/2127rank.html Erişim Tarihi: 30/01/2016

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2005). *WHO Multi-Country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women*. Geneva:Who Press.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2013). World *Health Report 2013: Research for Universal Health Coverage*. http://www.who.int/whr/en/ Erişim Tarihi: 30/01/2016

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2012). *Maternal Health*. http://apps.who.int/ghodata/?vid=240 Erişim Tarihi: 31/01/2016

Akın, A. (2008). *Kadının Statüsü ve Sağlığı ile İlgili Gerçekler*. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2006). *Ulusal Anne Ölümleri Çalışması, 2005.* Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü ve Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu. Ankara:Elma Teknik Basım Matbaacılık.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2014). *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması.* Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık Ltd. Şti.

Maine, D., ve Rosenfield, A. (2001). The AMDD Program: History, Focus and Structure. *International Journal of Gynecology and Obsterics*, 74, 99-103.

Öztürk, Y. (2011). Türkiye'de Ana Sağlığı Sorunları, Nedenleri ve Çözüm Önerileri. İçinde: Y., Öztürk, ve O., Günay. *Halk Sağlığı Genel Bilgiler.* (s.477). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM). (2011). *Uluslararası Nüfus Ve Kalkınma Konferansı (ICPD, 1994) Eylem Programı'nın Türkiye'de Uygulanan Sağlık Politikalarına Yansımalarının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İncelenmesi.* Ankara: Afşaroğlu Matbaası.

T.C. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü. (2009). *Üreme Sağlığına Giriş Eğitici Rehberi.* Ankara: Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü Basımevi.

Taşkın, L. (2016). *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Genişletilmiş XIII. Baskı.* Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Kadın ve Üreme Sağlığı Daire Başkanlığı. (2016). *Anne Ölümleri İzleme ve Değerlendirme Programı.* http://kadinureme.thsk.saglik.gov.tr/daire-faaliyetleri/804-anne-%C3%B6l%C3%BCmleri-izleme-ve-de%C4%9Ferlendirme-program%C4%B1.html Erişim Tarihi: 30/01/2016

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2008). *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet İstatistikleri* (2008). http://www.tuik.gov.tr/VeriTabanlari.do?ust_id=109&vt_id=31 Erişim Tarihi: 30/01/2016.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2014). *Hayat Tablolar*ı, 2013-2014. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18618 Erişim Tarihi: 30/01/2016.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2014). *İstatistiklerle Kadın, 2014.* http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18619. Erişim Tarihi: 30/01/2016.

United Nations (UN). (2010). *The World's Women 2010: Trends and Statistics.* New York: United Nations publication.

BÖLÜM 2

ÇOCUK SAĞLIĞINDA DÜNYA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Doç. Dr. Ebru KILIÇARSLAN TÖRÜNER

"Büyük başarılar değerli annelerin yetiştirdikleri seçkin çocuklar sayesinde olmuştur."

Mustafa Kemal ATATÜRK

2.1. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK SAĞLIĞI

2.1.1. SAĞLIĞA İLİŞKİN GÖSTERGELER

Sağlık karmaşık bir yapıdır. Hastalığın varlığı, sağlığın temel göstergesi olmuştur. Hızlı nüfus artışı beraberinde sağlık, eğitim, çevre ve kalkınma sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Sağlık göstergeleri var olan nüfus, ölümün ve hastalığın nedenleri, yüksek riskli yaş grupları, tedavi ve korunmadaki ilerlemeler, eğitim ve çevre konusundaki durumu ve ilerlemelere ilişkin önemi bilgiler verir (Kılıçarslan Törüner ve Büyükgönenç, 2012).

2013'te Dünya nüfusu yaklaşık 7 milyardır. 2050 yılında nüfusun yaklaşık 10 milyar olması beklenmektedir ki bunların 2.4 milyarı 18 yaşından küçük olacaktır (Unicef, 2015). Türkiye'de yıllık nüfus artışı yüzde 1.4'ken, İsveç'te 0.5'dir (Tablo 1). Türkiye'nin nüfus yapısı, piramit şeklinden fıçı şekline doğru geçiş göstermektedir. Türkiye'de 15 yaş altı çocukların sayısı toplam nüfusun yüzde 26'sını oluştururken nüfusun onda birinden azı (yüzde 8) 65 yaş veya üzeridir (TNSA, 2013) (Şekil 1). Türkiye'de yaşamdan beklenen süre 76 yıldır (Erkekler için 74, kadınlar için 79 yıldır) (Türkiye İstatistik Kurumu, 2015). Kır-kent farklılaşmasına bakıldığında, 15 yaşın altındaki çocuk nüfusun ve yaşlı nüfusun oranı kırsal alanlarda kentsel alanlardan daha yüksektir (T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2013).

Tablo 1. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Temel Demografik Veriler (2013 Yılı)

Ülkeler	18 Yaş Altı Nüfus (Bin) 2013	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Kaba Ölüm Hızı (%0)	Kaba Doğum Hızı (%0)
İsrail	2,509	2,4	5	20
Romanya	3,942	-0,3	13	10
Güney Afr.	18,366	1,6	13	21
Türkiye	23,105	1,4	6	17
İsveç	1,929	0,5	10	12
Bir. Arap E.	1,666	7,1	1	14
ABD	75,478	1,0	8	13
DÜNYA	2.224.958	1.3	8	19

(Unicef, 2015)

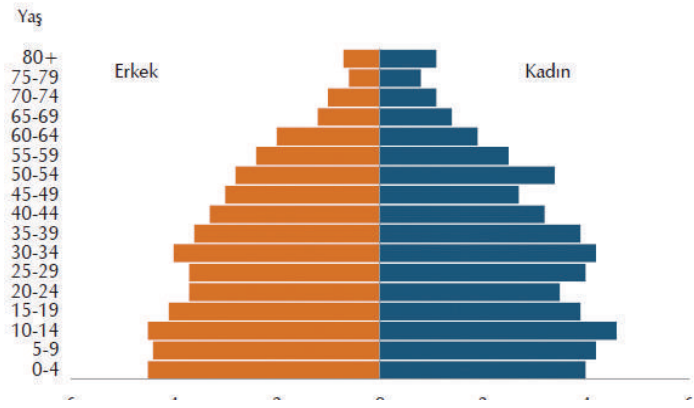

Şekil 1. Türkiye'nin Nüfus Piramidi

(Hacettepe Üniversitesi. Nüfus Etütleri Enstitüsü (2013). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA), Ankara)

KAYNAKLAR

Ball, J.W., Bindler, R.C. (2006) Child Health Nursing: Partnering with Children and Families, New Jersey: Upper Saddle River.

Erdem, Y., Topuz, S., Bora Gunes, N. (2014). Progres Related to Maternal and Neonatal Health in Turkey. Journal of Neonatal Biology. 3(2):1-6. Doi: 10.4172/2167-0897.1000131

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) (2013). T.C. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Ankara.

Hockenberry, M.J. (2005). Wong's Essentials of Pediatric Nursing (7th Ed.). Missouri: Elsevier-Mosby.

Kılıçarslan Törüner, E., Büyükgönenç, L. (2012). Çocuk Sağlığı: Temel Hemşirelik Yaklaşımları. Amasya: Göktuğ Yayıncılık.

Türkiye İstatistik Kurumu (2012). Türkiye Sağlık Araştırması - 2012, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (2015). Ölüm İstatistikleri – 2015, Ankara.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2013). Sağlık İstatistikleri Yıllığı, Ankara, 2013.

Unicef – Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (2015). Dünya Çocuklarının Durumu Raporu, 2015.

Unicef – Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (2003). Dünya Çocuklarının Durumu Raporu – Birleşmiş Milletler Çocuk Özel Oturumu, 2003.

Unicef – Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (1991). Dünya Çocuklarının Durumu Raporu – Çocuklar İçin Dünya Zirvesi, 1991.

United Nations (2014). The Millennium Development Goals Report, New York, 2014.

World Health Organization (WHO) (1999). Health21: The health for all policy framework for the WHO European Region, Cophenhag, 1999.

BÖLÜM 3

ÜREME ORGANLARININ ANATOMİ VE FİZYOLOJİSİ

Doç. Dr. Şengül YAMAN SÖZBİR

"Anne sevgisi koşulsuzdur, koruyucudur, sıcak bir sığınaktır. Koşulsuz olduğu için denetlenemez ya da elde edilemez."

Erich Fromm

3.1. ÜREME ORGANLARININ ANATOMİSİ

Üreme, temel insan gereksinimleri arasında ilk sıralarda yer alan cinsellik sonucunda gerçekleşen, insan neslinin devamını sağlayan faaliyetlerdir. Kadın ve erkekte üremeyi gerçekleştiren organlara üreme organları denmektedir (Woods ve Loranger, 2008; Yazıcı ve Karanisoğlu, 2015).

3.1.1. KADIN ÜREME ORGANLARI ANATOMİSİ

Kadın üreme organları iç üreme organları ve dış üreme organları olmak üzere iki grup yapıdan oluşmaktadır.

3.1.1.1. Dış Üreme Organları

Dış üreme organları diğer adıyla dış genital organlar; mons pubis, labia majörler, labia minörler, klitoris ve cinsel yaşam başlamadan vajinal açıklığı örten hymen zarından oluşmaktadır (Taşkın, 2016a; Vanve, 2009).

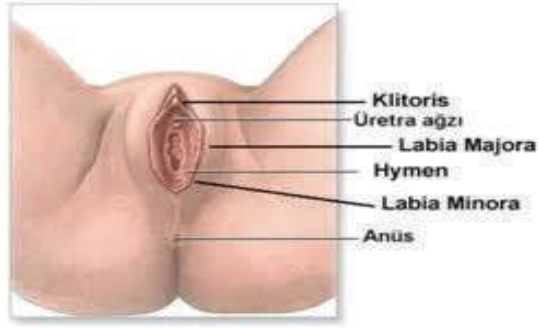

Mons pubis, labia majörler ve labia minörler gevşek bağ dokusuna sahip yapılar olup üretral ve vajinal açıklığı kontrol etmekle sorumludurlar. Mons pubis gebelik esnasında meydana gelen hipertansif hastalıklarda oluşan ödemin kontrol edildiği alanlardan birisidir. Klitoris damarlanma ve sinir yönünden zengin, küçük, erektil bir yapıdır. Klitoris kadınların cinsel haz duymasını sağlayan organdır. Klitorisin altında idrar çıkışının gerçekleştiği üretral açıklık yer almaktadır. Üretral açıklığın altında vajinal açıklık yerleşmiştir. Cinsel yaşam başlamadan önce vajinal açıklığı hymen zarı adı verilen bir perde örtmektedir. Bu zar menstrual kanın akmasına izin verecek ölçüde deliklere sahiptir. Vajinal açıklığın girişinde iki taraflı bartolin bezleri yer almaktadır. Bartolin bezleri klitorisin uyarılması sonucu mayi salgılamakla görevlidir. Yani cinsel ilişki sırasında penis girişini kolaylaştırmakla görevlidir. Vajinal açıklığın altında rektal açıklık yer almakta ve buradan gaita çıkışı yapılmaktadır (Murray ve McKinney, 2010; Ricci, 2012; Süzen, 2008).

KAYNAKLAR

Atasü, T., ve Şahmay, S. (2001). *Kadın Genital Sistemi Anatomisi*, *2. Baskı* (s.11-52). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Coşkun, A. (2012). Üreme Sistemi Yapı ve Fonksiyonu. İçinde: *Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği El Kitabı* (s. 39-68). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çiçek, M.N., ve Mungan, M.T. (2007). *Üreme Fizyolojisi*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Çiçek, N. (2008). *Temel Üreme Endokrinolojisi ve İnfertilite*. Ankara: Palme Kitabevi.

Çolgar, U. (2006). *Reprodüktif Endokrinoloji ve İnfertilite*. İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Davidson, M.R., London, M., ve Ladewig, P. (2008). The Reproductive System. İçinde: *Olds' Maternal Newborn Nursing & Women's Health Across the Lifespan, 8th. Edition.* (s. 202-230). New Jersey: Prentice Hall, Pearson Education Inc.

Ellis, H. (2006). The Abdomen and Pelvis. İçinde: *Clinical Anatomy* (s. 116-153). Oxford: Blackwell Publishing.

Hart, D.M. (2003). *Resimli Jinekoloji.* İstanbul: Güneş Kitabevi.

Hotun Şahin, N. (2015). Üreme Organ Anatomisi/ Fizyolojisi. İçinde: N., Kızılkaya Beji (Ed). *Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hatalıkları* (s. 69-84). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Krants, E.K. (2010). Kadın Reprodüktif Sistem Anatomisi. B., Tıraşi (Ed.) *Güncel Obstetrik ve Jinekoloji Tanı ve Tedavi, 10. Baskı.* (s. 5-63). İstanbul: Güneş Tıp Kitabevi.

McKinney, E.S., James, S.R., Murray, S.S., ve Ashwill, J.W. (2005). Reproductive Anatomy and Physiology. İçinde: *Maternal-Child Nursing, 3th Edition*. (s. 216-228). St. Lousie: Elsevier Saunder.

Murray, S.S., ve McKinney, E.S. (2010). Reproductive Anatomy and Physiology. İçinde: *Foundations of Maternal-Newborn Nursing. 5th Edition.* (s. 53-66). Canada: Elsevier Comp.

Ricci, S.S. (2012). Anatomy and Physiology of Reproductive System. İçinde: *Essential of Maternity, Newborn and Women's Health Nursing. 3th. Edition.* (s. 46-56). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins Comp.

Sadler, T.W. (2005). *Lagman Medikal Embriyoloji. 9. Baskı.* A.C., Başaklar. (Çev. Ed.). Ankara: Palme Yayıncılık.

Süzen, B. (2008). Genital Organlar ve Üreme Fizyolojisi. İçinde: *İnsan Anatomi ve Fizyolojisine Giriş* (27-345). İstanbul: Bayder Yayıncılık Ltd. Şti.

Şen, S. (2015). Üreme Organlarının Fizyolojisi. İçinde: A., Şirin ve O., Kavlak (Ed.) *Kadın Sağlığı. Genişletilmiş 2. Baskı.* (s.70-83). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Taşkın, L. (2016a). Üreme Sisteminin Anatomisi. İçinde: *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Genişletilmiş XIII. Baskı.* (s. 43-56). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Taşkın, L. (2016b). Üreme Sisteminin Fizyolojisi. İçinde: *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Genişletilmiş XIII. Baskı.* (s. 57-68). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Vanve, E.M. (2009). The Female Pelvis and Reproductive Organs. İçinde: M.D., Fraser, ve A.V., Cooper. *Myles Textbook for Midwives. 15. Edition.* (s. 103-126). Edinburg: Elsevier.

Woods, F.N., ve Loranger, M.A. (2008). Women's Bodies. İçinde: I.C., Fogel, ve F.N., Woods. *Women's Healthcare in Advance Practice Nursing.* (s. 69-95). Newyork: Springer Publishing.

Yazıcı, S., ve Karanisoğlu, H. (2015). Üreme Sistemi Anatomisi. İçinde: A., Şirin, ve O., Kavlak (Ed.). *Kadın Sağlığı. Genişletilmiş 2. Baskı.* (s.62-69). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

BÖLÜM 4

AİLE PLANLAMASI

Prof. Dr. Sultan AYAZ ALKAYA

"Sağlıklı ve mutlu bir hayat planlamanın yolu aile planlamasından geçer ."

Sultan Ayaz Alkaya

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler'e göre, dünya nüfusunun 2000-2050 yılları arasında 6.1 miyardan 8.9 milyara çıkacağı; toplam doğurganlık hızının ise 3.3'ten 2.3'e düşeceği tahmin edilmektedir (World Health Organization [Dünya Sağlık Örgütü], 2015; World Bank [Dünya Bankası], 2015). Nüfus artışının tersine, doğum sayısındaki beklenen azalmada aile planlaması (AP) (kontraseptif) yöntemi kullanımındaki artışın rol oynaması beklenmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre dünyada her yıl 210 milyon civarında gebelik meydana gelmekte, bu gebeliklerin yaklaşık 1/3'ü istenmeden oluşmaktadır (WHO, 2015). Tüm dünyada 2012 yılında 213 milyon gebelik meydana geldiği, bu gebeliklerin %40'ının (85 milyon) istenmeyen gebelik olduğu, istenmeyen gebeliklerin % 50'sinin kürtajla, % 38'inin istenmeyen doğum ve %13'ünün düşükle sonlandığı belirtilmiştir (Sedgh, 2014). Türkiye'de ise her yıl yaklaşık 2 milyon gebelik meydana geldiği; bu gebeliklerin %12,5'inin istenmeyen, %11,2'sinin ise daha sonra istenen (zamanlaması uygun olmayan) gebelikler olduğu ve istenmeyen gebelik nedeniyle düşük oranının %5 olduğu bildirilmektedir (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması [TNSA], 2013). Güvenli olmayan düşükler dünyadaki anne ölümlerinin %8'ine neden olmaktadır (WHO, 2015). Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde; istenmeyen gebelik oranının yaklaşık % 26 (Ay, Yanıkkerem ve Mutlu, 2012; Öztaş vd., 2015), en fazla isteyerek düşük yapma nedeninin çocuk sayısı olduğu ortaya konmuştur (Yılmaz-Dereli vd., 2010; Ay, Yanıkkerem ve Mutlu, 2012).

İstenmeyen gebelikler özelde anne ve çocukların, genelde toplumun sağlığını ve yaşam standardını olumsuz şekilde etkilemekte (Gipson, Koenig ve Hindin, 2008; Tsui, McDonald-Mosley ve Burke, 2010; Sedgh, 2014) olup, bu gebeliklerin önlenmesi Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma hedeflerine ulaşılmasında önemli bir bileşendir (United Nations, 2006). Aşırı doğurganlığın getirdiği sorunları önlemek etkinliği yüksek, güvenli ve kabul edilebilir aile planlaması (AP) yöntemlerinin çeşitliliğini ve kullanım yaygınlığını artırmakla mümkün olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde giderek artan kontraseptif yöntem kullanımı istenmeyen gebeliklerin sayısını azaltarak, son 20 yıldır anne ölümlerinin sayısını % 40 oranında azalttığı belirtilmektedir. Bununla birlikte karşılanmamış AP ihtiyacının karşılanması ile anne ölümleri % 30 oranında daha önlenebilecektir (Cleland, 2012; Ross ve Blanc, 2012). Aile planlaması hem istenmeyen gebelikleri, hem de aşırı doğurganlığı önleyerek anne ve çocuk sağlığına olumlu katkıda bulunan, dolayısıyla toplumun sağlık düzeyinin yükselmesinde rol oynayan önemli bir sağlık hizmetidir.

KAYNAKLAR

Akın, A. & Özvarış, Ş.B. (2015). Kadın Sağlığı/ Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması. Güler Ç, Akın L. (editörler), *Halk Sağlığı Temel Bilgiler,* Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Aksu. H. (2015). Kontraseptif Yöntemler. Şirin A, Kavlak O (editörler), *Kadın Sağlığı* (s.185-205). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Ay, S., Yanıkkerem, E. & Mutlu S. (2012). İstenmeyen Gebelik Yaşayan Kadınların Özellikleri ve Kontraseptif Yöntemleri Bırakma Nedenleri: Kırsal Alan Örneği. TAF Preventive Medicine Bulletin, 11(3), 315-324.

Cleland, J., Bernstein, S., Ezeh, A., Faundes, A., Glasier, A. & Innis J. (2006). Family Planning: The Unfinished Agenda. *Lancet,* 368(9549), 1810–1827.

Cleland, J., Conde-Agudelo, A., Peterson, H., Ross, J. & Tsui A**.** (2012). Contraception and health. *Lancet,* 380(9837), 149-56.

Coşkun, A. (2012). Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği El Kitabı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çağlayan, E.K., Kara, M. & Aslan, N. (2014). Yozgat ilinde yaşayan kadınların kullandığı kontraseptif yöntemler. *Cumhuriyet Medical Journal,* 36(1), 57-61.

Çalışkan, B.G., Doğan, B. & Olçum, G.G. (2014). Kırsal bölgede yaşayan kadınların aile planlaması yöntemi tercihlerine yaş ve eğitimin etkisi. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi,* 18(4), 189-194.

Çetin, E., Şahin, İ. & Balçık, P. Y. (2014). Türkiye'de Aile Planlaması Yöntemlerinin Maliyet-Etkililik Analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 32(1), 73-86.

Dereli-Yılmaz, S., Ege, E., Akın, B. & Çelik Ç. (2010). 15-49 Yaş Kadınların Kürtaj Nedenleri ve Kontraseptif Tercihleri. *İ.Ü.F.N. Hemşirelik Dergisi,* 18(3), 156-163.

Gipson, J.D., Koenig, M.A. & Hindin M.J. (2008). The Effects of Unintended Pregnancy on Infant, Child, and Parental Health: A Review of the Literature. *Studies in Family Planning*, 39(1), 18-38.

Gökçe, B., Özşahin, A. & Zencir, M. (2007). Determinants of adolescent pregnancy in an urban area in Turkey: a population-based case-control study. *Journal of Biosocial Science*, 39(2), 301-311.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. (2013). T.C. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. (2008). T.C. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. (2003). T.C. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Ankara.

Hopkins, J. (2011). Family Planning, A Global Handbook For Providers. Bloomberg School of Public Health/Center for Communication Programs and World Health Organization.

Hotun-Şahin, N. (2015). Doğurganlığın Düzenlenmesi. Kızılkaya Beji N (ed.), *Kadın Sağlığı ve Hastalıkları* (s. 120-133). İstanbul: Nobel tıp kitabevleri.

İnternet: Türk Jinekoloji Ve Obstetrik Derneği: Kürtaj Raporu. URL: http://www.tjod.org/turk-jinekoloji-ve-obstetrik-dernegi-tjod-kurtaj-raporu/, Son Erişim Tarihi: 21.12.2015.

İnternet: United Nations (UN): The Millennium Development Goals report 2006. URL:http://www.un.org/zh/millenniumgoals/pdf/MDGReport2006.pdf. Son Erişim Tarihi: 10.01.2016.

İnternet: World Bank: Fertility rate. URL:http://data.worldbank.org/indicator. Son Erişim Tarihi: 10.01.2016.

İnternet: World Health Organization: Familyplanning / contraception. URL: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs351/en/. Son Erişim Tarihi: 21.12.2015.

Mavranezouli, I. (2009). Health Economics of Contraception. *Best Practice and Research Clinical Obstetrics and Gynaecology,* 23, 187–198.

Öztaş, Ö., Artantaş, A.B., Tetik, B.K., Yalçıntaş, A., Üstü, Y. & Uğurlu, M. (2015). 18-49 Yaş Grubu Evli Kadınların Üreme Sağlığı ve Kontrasepsiyon Hakkındaki Bilgi, Tutum ve Davranışları. *Ankara Medical Journal,* 15(2), 67-76.

Özvarış, Ş.B., Özgünar, N., Dilbaz, B. & Özaydın, N.G. (2007). Üreme Sağlığına Giriş. Birinci Baskı, Ankara: Ankamat Matbaacılık Sanayi Ltd.Şti.,

Ross, J. & Blanc, A.K. (2012). Why aren't there more maternal deaths? A decomposition analysis. *Maternal and Child Health Journal,* 16(2), 456-63.

Sedgh, G., Singh, S. & Hussain, R. (2014). Intended and Unintended Pregnancies Worldwide in 2012 and Recent Trends. *Studies in Family Planning,* 45(3), 301-314.

T.C. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, (2009). Aile Planlaması Danışmanlığı. Ankara: Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü Basımevi, 2009.

Taşkın, L. (2015). Aile Planlaması/Gebeliğin Önlenmesi. Taşkın L (ed.), *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği* (s. 623-646), Genişletilmiş XIII. Baskı, Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Tsui, A.O., McDonald-Mosley, R. & Burke, A.E. (2010). Family planning and the burden of unintended pregnancies. *Epidemiologic Reviews,* 32(1), 152–174.

BÖLÜM 5

GEBELİK, DOĞUM VE DOĞUM SONU DÖNEM

Doç. Dr. Şengül YAMAN SÖZBİR

"Bir çocuk doğduğu anda bir anne doğmuş olur."

Osho

5.1. GEBELİK

Gebelik, kadın ve erkek üreme hücrelerinin birleşmesi sonucu başlayıp doğumla sona eren ve sonucunda yeni bir insan oluşan süreçtir. İnsanlarda ortalama gebelik süresi 40 hafta ya da 280 gündür (Ünsal Atan, 2015).

5.1.1. Döllenme (Fertilizasyon)

Kadınlar her ay düzenli olarak, genellikle adet döngüsünün ortasına denk gelen 14. Günde ovulasyon yapmaktadır. Üretilen ovum fimbrialar tarafından tuba uterinalara alınmaktadır. Ovulasyona denk gelen günlerde cinsel ilişkiye girilir ise birleşmeden 5-10 dk sonra, erkeğe ait 300 milyon kadar sperm vajene boşalmaktadır. Buradan serviks, uterus ve tüplere doğru kendi hareketleri ile ilerlemektedirler. Orgazm halindeki uterus ve vajen duvarlarındaki düz kasların ritmik kasılmaları da bu ilerlemeye yardım etmektedir. Spermler dakikada 2.7 mm yol almakta ve tüplere ulaşmaları ortalama 65-75 dakika sürmektedir. Cinsel ilişkiden sonra 1-2 saat içinde spermlerin 300-500 tanesi tüplerin ampulla kısmında yumurtaya ulaşmakta ve bunlardan yalnızca bir tanesi zona pellusidayı delerek içeri girebilmektedir. Sperm içeri girdikten sonra sperm ve ovumun kromozomları hücre ortasında toplanmakta ve birleşerek, 46 kromozomlu yeni bir hücre meydana getirmektedirler. Bu ilk oluşuma "zigot" adı verilmektedir (Taşkın, 2016a; Ünsal Atan, 2015).

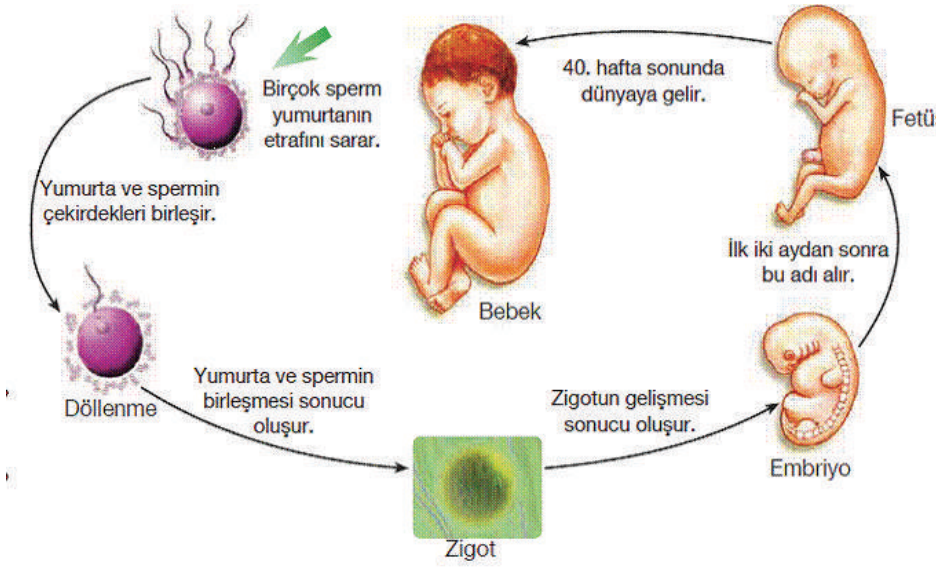

KAYNAKLAR

Aslan, E. (2015). Normal Lohusalık Süreci ve Bakım. İçinde: N., Kızılkaya Beji (Ed). *Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hatalıkları*. (s. 355-404). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Aslan, H. (2012). Doğum Eylemi. İçinde: A., Coşkun. *Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği El Kitabı. 1. Baskı.* (s. 195-216). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Cashion, K. (2007). Nursing Care of the Postpartum Woman. İçinde: D.L., Lowdermilk, ve S.E., Jerry. *Maternity & Women's Health Care. 9th Edition.* (s. 585-610). USA: Mosby Elsevier.

Chapman, L., ve Durham, R.F. (2010). Psycho-Socio-Cultural Aspects of the Antepartum Period. İçinde: *Maternal-Newborn Nursing: The Critical Components of Nursing Care.* (s. 67-88). Philadelphia: F.A. Davis Company.

Coşkun, A. (2012). Gebeliğin Oluşumu ve İntrauterin Gelişim. İçinde: *Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği El Kitabı. 1. Baskı.* (s. 69-102). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Cunningham, E.G., Leveno, K.J., Bloom, S.L., Hauth, J.C., Rouse, D.J., ve Spong, C.Y. (2010). Maternal Physiology. İçinde: *Williams Obstetrics. 23th Edition.* (s. 107-135). New York: McGraw-Hill.

Evans, R. (2008). Fourth Stage of Labor and Postpartum Period. İçinde: S.A., Orshan, ve W., Kluwer. *Maternity, Newborn & Women's Health Nursing: Comprehensive Care Accross the Lifespan.* (s. 707-743). USA: Lippincott Williams & Wilkins.

Kadayıfçı, O., Evrüke, C., Ürünsak, I.F., ve Aybaba Ünal, E. (2008). Doğum Fizyolojisi ve Vajinal Doğum. İçinde: H., Kişnişçi, E., Gökşin, T., Durukan, K., Üstay, A., Ayhan, T., Gürgan, ve L.S., Önderoğlu. *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi.* (s. 189-216). İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri.

Karaca Saydam, B. (2015). Doğum Eylemi. İçinde: A., Şirin, ve O., Kavlak (Ed). *Kadın Sağlığı. Genişletilmiş 2. Baskı.* (s.412-423). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Karaçam, Z., Öz, F., ve Taşkın, L. (2004). Postpartum Depresyon: Önleme, Erken Tanı ve Hemşirelik Bakımı. *Toplum ve Sağlık*, 14(3),14-24.

Karaçam, Z. (2015). Normal Postpartum Dönemin Fizyolojisi ve Bakımı. İçinde: A., Şirin, ve O., Kavlak (Ed). *Kadın Sağlığı. Genişletilmiş 2. Baskı.* (s. 460-487). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Kızılkaya Beji, N., ve Aydın Özkan, S. (2015). Gebelikte Görülen Fizyolojik/Psikolojik Değişiklikler. İçinde: N., Kızılkaya Beji (Ed). *Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hatalıkları*. (s. 227-248). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Kocatepe, K. (2016). *Hafta Hafta Gebelik Döneminiz*. http://gebelik.org/dosyalar/haftalar/ Erişim Tarihi: 31/01/2016

Lowdermilk, D.L., ve Lerry, S.E. (2007). Labor and Birth Process. İçinde: *Maternity and Women's Health Care.* (s. 448-568). Missouri: Mosby Elsevier.

Marchant, S. (2009). Physiology and Care in the Puerperium. İçinde: D.M., Fraser, ve M.A., Cooper. *Myles Textbook for Midwives. 15th Edition.* (s. 651-662). USA: Churchill Livingstone, Elsevier.

Murray, S.S., ve McKinney, E.S. (2006). Physiologic Adaptations to Pregnancy. İçinde: *Foundations of Maternal-Newborn Nursing. 5th Edition.* (s. 110-146). USA: Saunders Elseviers.

Persoud, T.K.N., ve Hay, J.C. (2007). Normal Embryonic and Fetal Development. İçinde: E.A., Reece, J.C., Hobbins. *Clinical Obstetrics The Fetus & Mother. 3th Edition.* (s. 3-18). Oxford: Black Well.

Rathfisch, G. (2015a). İnsan Üreme Fizyolojisi. N., Kızılkaya Beji (Ed). *Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hatalıkları*. (s. 197-214). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Rathfisch, G. (2015b). Doğum Eylemi. İçinde: N., Kızılkaya Beji (Ed). *Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hatalıkları*. (s. 305-318). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Ricci, S.S. (2007). Labor and Birth Process. İçinde: *Essentials of Maternity, Newborn and Women's Health Nursing.* (s. 307-325). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Ricci, S.S. (2009). Maternal Adaptation During Pregnancy. İçinde: *Essentials of Maternity, Newborn and Women's Health Nursing. 2nd Edition.* (s. 300-328). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Simpson, K.R., ve Creehan, P.A. (2001). *Perinatal Nursing. 2nd Edition.* Philadelphia: Lippincott Comp.

Taşkın, L., ve Akan, N. (2016). Doğum Sonu Dönem, Doğum Sonu Bakım. İçinde: L., Taşkın. (Ed.) *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Genişletilmiş XIII. Baskı.* (s. 534-572). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Taşkın, L. (2016a). Gebeliğin Oluşumu ve Fetüsün Fizyolojisi. İçinde: *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Genişletilmiş XIII. Baskı.* (s. 83-102. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Taşkın, L. (2016b). Gebelikte Annenin Fizyolojisi. İçinde: *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Genişletilmiş XIII. Baskı.* (s. 103-132). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Taşpınar, A. (2015). Normal Gebelik. İçinde: A., Şirin, ve O., Kavlak (Ed). *Kadın Sağlığı. Genişletilmiş 2. Baskı.* (s. 284-293). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Üner, M. (1996). Puerperium. İçinde: H., Kişnişçi, E., Gökşin, T., Durukan, K., Üstay, A., Ayhan, T., Gürgan, ve L.S., Önderoğlu. *Temel Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi.* (s. 290-302). İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri.

Ünsal Atan, Ş. (2015). Gebeliğin Oluşumu ve Fizyolojisi. İçinde: A., Şirin, ve O., Kavlak (Ed). *Kadın Sağlığı. Genişletilmiş 2. Baskı.* (s. 370-381). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Vural, G. (2016). Doğum Eylemi. İçinde: *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Genişletilmiş XIII. Baskı.* (s. 325-364). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Ward, L.S., ve Hisley, M.S. (2009). Physiological and Psychosocial Changes During Pregnancy. İçinde: *Maternal-Child Nursing Care: Optimizing Outcomes for Mothers, Children & Families.* (s. 193-214). Philadelphia: F.A. Davis Company.

BÖLÜM 6

YENİDOĞAN VE ÖZELLİKLERİ

Prof. Dr. Ümit DENİZ

Çocuk, dünyanın en büyük saadetidir.

Dostoyevski

Şekil 1. Bebeksayfasi.com. (2011). http://www.bebeksayfasi.com/bebek-2/yeni-dogan-bebek-2-2/yeni-dogan-bebeklerde-uyku-duzeni.html/attachment/yenidogan.

GİRİŞ

Yaşamın doğumdan sonraki ilk bir aylık dönemine **yeni doğan (neonatal) dönemi** denir. Bu süreçteki bebek **yenidoğan** olarak adlandırılır. Yenidoğanın kendine özgü özellikleri vardır. Vücut duruşu, başı, sindirim sistemi, solunum sistemi ve diğer tüm sistemlerinin işleyişi yetişkinin minyatürü şeklinde değil kendine hastır. Yenidoğan temel fizyolojik döngüsünü, belli koşullar altında ve sınırlılıkta, kendi kendine yapabilecek olgunlukta olmasına karşın çevresel etkenlerden de etkilenerek genel sağlığını kolayca kaybedebilir ve birçok yaşamsal riske maruz kalabilir. Bu nedenler ile yenidoğanın özelliklerini, bu özellikler ile yenidoğanı değerlendirmeyi ve bu özelliklere bağlı olarak oluşabilecek sağlık sorunlarını, gelişimsel problemleri bilerek yenidoğan ile ilgilenmek gerekir. Yenidoğan ile en çok ilişkisi olan yetişkinler, öncelikle ebeveynler ve diğer aile üyeleri olmak üzere, sağlık personeli ve yenidoğanı değerlendirebilecek, gerektiğinde kreş gibi ortamlarda bakımı ile yakından ilgilenebilecek okul öncesi eğitimi öğretmenleri gibi profesyonellerdir. Bu profesyonellerin yenidoğanı ve özelliklerini bilmeleri ve iş tanımları doğrultusunda gerektiğinde bu bilgilerini kullanmaları beklenir.

KAYNAKLAR

Akçalı, E. (2010). Bebekler dişleriyle doğabiliyor. Erişim: 24.12.2014, http://www.hurriyetaile.com/bebek/bebek-buyume-ve-gelisimi/bebekler-disleriyle-dogabiliyor_251.html

Ateş, E. (2009). Modern bebek bakımı. İstanbul: Doğan Kitap.

Berk, L. E. (2009).Child development. 8th. edition. USA: Pearson.

Berk, L. E. (2005). Children and adolescents.5th. edition. USA: Pearson.

Bilir, Ş. (1994). Ana ve çocuk sağlığı. Ankara: Alkım.

Çavuşoğlu, H. (1996). Çocuk sağlığı hemşireliği, Cilt 2. Ankara: Çağın Basın Yayın.

Deniz, Ü., Özer, D. (2012). Yenidoğan. Okul öncesi eğitimi öğretmen adayları ve öğretmenler için anne çocuk sağlığı ve ilkyardım (Edit: Ümit Deniz, Ömer Rıfkı Önder). 71-91, Ankara: Nobel.

Elliman, D., Bedford, H. (2001). Tüm yönleriyle çocuk bakım-hastalık-tedavi (Çev. Çağlayan Nazlıca, Çev.ed. Handan Demiröz). İstanbul: Esa ve Kare.

Herold, D. (2011). Bebeklik (Çev. Meziyet Arı). Yaşam boyu gelişim (Ed. John W. Santrock, Çev. Ed. Galip Yüksel),. 108-144, Ankara: Nobel.

Odent M. (1977). The early expression of the rooting reflex. Proceedings of the 5th International Congress of Psycho somatic Obstetric sand Gynaecology, London: Academic Press, 1117-19.

Pamir, T. (2010). Bebeklerde dil bağı. Erişim: 24.12.2014, http://www.kadinlarkulubu.com/forum/index.php?threads/bebeklerde-dilbagi.373318/

Papalia, D. E., Olds, S. W. Feldman, R. D. (2006). A child's wold infancy through adolescence. 10th edition. McGraw Hill International Edition Online Resources.

Siegler, R., Deloache, J., Eisenberg, N. (2006). How Children Develop. New York: Worth Publishers. p. 188.

Teitelbaum, O., Benton, T., Shah, P. K., Prince, A., Kelly, J. L.,Teitelbaum, P. (2004). Eshkol-Wachman movement notation in diagnosis: the early detection of Asperger's syndrome. *Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A.*101 (32): 11909–14.

Trawick-Swith, J. (2013). Yenidoğan (Çev. Ayşegül Şükran Öz), Erken çocukluk döneminde gelişim (Çev. Ed. Berrin Akman). Ankara: Nobel.

RESİM KAYNAKÇASI

Aslan, E. Ş. (t.y.). Bebeğinizin refleksleri ne anlatıyor. Erişim: 10.12.2014, http://www.anneysen.com/uzman-makaleleri/detay/bebeginizin-refleksleri-ne-anlatiyor 30827.

Bebeksayfasi.com. (2011). Yenidoğan. Erişim: 22.12.2014, http://www.bebeksayfasi.com/bebek-2/yeni-dogan-bebek-2-2/yeni-dogan-bebeklerde-uyku-duzeni.html/attachment/yenidogan.

Doktorönerileri.com (2011). Doktor önerileri. Erişim: 10.12.2014, http://www.doktoronerileri.com/hemanjiom-doktorlari.

Nkfucom (2013). Diz kapağı refleksi. Erişim: 22.12.2014, https://www.nkfu.com/refleks-nedir-refleks-cesitleri-nelerdir.

Jelsoft Enterprises Ltd. (2007). Bıngıldak (fontanel). Erişim: 10.12.2014, http://www.ezberim.biz/cocuk-hastaliklari/35782-bingildak-fontanel/.

Önce Çocuğum (2013). Önce çocuğum. Erişim: 10.12.2014, http://www.oncecocugum.com/yenidoganlarin-normal-dokuntuleri/mongol-lekesi/.

PublichHealth. (2012). Biseps refleksi. Erişim: 22.12.2014, http://publichealthnote.blogspot.com.tr/2012/04/pemeriksaan-klinis-neurologi-4.html.

Pudrayayıncılık (2010). Bebeklerin refleksleri. Erişim: 10.12.2014, http://www.pudra.com/anne-cocuk/bebek-bakimi/bebeklerin-refleksleri-3650-7.htm.

Sağlıkbul (2009). Adım atma refleksi. Erişim: 22.12.2014, http://saglikbul.blogspot.com.tr/2009/03/yeni-dogan-reflerksleri-haraketleri_26.html.

Sağlıkbul (2009). Tonik boyun refleksi. Erişim: 22.12.2014, http://saglikbul.blogspot.com.tr/2009/03/yeni-dogan-reflerksleri-haraketleri_26.html.

Yapıcı, Z. (2008). *Çocukta nörolojik gelişim ve muayeneye genel bakış.* Erişim: 10.12.2014,http://www.itfnoroloji.org/semi2/cocuk.htm.

BÖLÜM 7

BEBEK VE ÇOCUK BAKIMI

Doç. Dr. Naime ALTAY

"Çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunmalı ve onlar her koşulda yetişkinlerden daha özel ele alınmalıdır."

Mustafa Kemal ATATÜRK

Çocukların fiziksel, davranış ve psikolojik özellikleri erişkinlerden farklıdır. Bir çocuğun doğduğundan itibaren karşılanması gereken ve yaş dönemi ve bireysel özelliklerine göre değişen fiziksel, psikolojik ve sosyal gereksinmeleri vardır. Bu gereksinimlerinin karşılaması temel olarak ailesinin ve ona bakım verenlerin sorumluluğudur. Bebeklere ve çocuklara bakım verenlerin bu bakım gereksinimlerini ve bunu nasıl karşılayacağını bilmesi, çocuğun her yönden sağlıklı yetişmesinde anahtar rol oynar.

KAYNAKLAR

American Academy of Pediatrics, Joint Committee on Infant Hearing. Year 2007 Position Statement: Principles and Guidelines for Early Hearing Detection and Intervention Programs. Pediatrics. 2007; 120 (4): 898-921.

American Academy of Pediatrics. SIDS and Other Sleep-Related Infant Deaths: Expansion of Recommendations for a Safe Infant Sleeping Environment. Ulaşım: ediatrics. aappublications.org/content/pediatrics/early/2011/10/12/peds.2011-2284.full.pdf. Ulaşım tarihi: 07. 02. 2016.

Ball, J.W., Bindler, R.C. (2006) Child Health Nursing: Partnering with Children and Families, New Jersey: Upper Saddle River.

Bertelle, V., Mabin, D., Curzi-Dascolova, L., Adrien, J., Sizun, J. (2005). Sleep of preterm neonates under developmental care or regular environmental conditions. Early Humun Development; 81: 595- 600.

Conk, Z., Başbakkal, Z., Bal-Yılmaz, H., Bolışık, B. (2013). Pediatri Hemşireliği, 1. Baskı, Ankara, Akademisyen Tıp Kitapevi.

Çavuşoğlu, H. (2013). Çocuk Sağlığı Hemşireliği. Cilt 2, Genişletilmiş 10. Baskı. Ankara, Sistem Ofse Basımevi.

Çevre ve Orman Bakanlığı. Bazı gürültü değerleri ve etkileri. (2011) http://gurultu.cevreorman.gov.tr/gurultu/AnaSayfa/gurultu/gurultudegerleri.aspx?sflang=tr. Erişim: 03.03.2015.

Dağoğlu, T., Görak, G. (Editörler) (2008). Temel Neonatoloji ve Hemşirelik İlkeleri. Nobel Tıp Kitabevi.

Gardner, S.L., Carter, B.S., Enzman-Hines,. M. (2011). Neonatal intensive care. 7thed USA, Mosby Elsiever.

Görak, G. (2008). Yenidoğanın deri hastalıkları. Dağoğlu,T., Görak, G. (Ed). Temel Neonatoloji ve Hemşirelik İlkeleri. Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, Ss.667-688.

Hockenberry, M.J. (2013). Wong's Essentials of Pediatric Nursing (7th Ed.). Missouri: Elsevier-Mosby.

İmseytoğlu, D., Yıldız, S. (2012). Yenidoğan yoğun bakım ünitelerinde müzik terapi. İ.Ü.F.N. Hemşirelik Dergisi; 20(2): 160-165.

Kılıçarslan-Törüner, E., Altay, N., Arpacı, T., Sarı, Ç., Zıraman, S., Ateş, B., Coskun, M., Bilgili, G., Öztürk, Ç., Polat, A. (2014). Bebeğinizin Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesinde ve Evde Bakımı. Neonatoloji Hemşireliği Derneği. ISBN: 978-605-87620-3-9.

Küçük, S. (2015). Yenidoğan yoğun bakım ünitelerinde kaliteli uyku. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi. 8 (3),214-217.

Meeks, M., Hallsworth, M., Yeo,) H (Editörler). Yurdakök M. (Çeviri editörü) (2012). Yenidoğan Hemşireliği. Rotatıp Kitabevi. Ankara.

Moon, R.Y. (2011) SIDS and other sleep-related infant deaths: expansion of recommendations for a safe infant sleeping environment. Task Force on Sudden Infant Death Syndrome,. Pediatrics; 11;128:1030–9.

Patton, C.1., Stiltner, D., Wright, K.B., Kaut,z D.D. (2015). Do nurses provide a safe sleep environment for infants in the hospital setting? An integrative review. Adv Neonatal Care;15(1):8-22. doi: 10.1097/ANC.0000000000000145.

Pillitteri, A. (2011). Child Health Nursing: Care of Child and Family. Lippincott, Philadelphia, 2011.

Törüner, E., Büyükgönenç, L. (2011). Çocuk Sağlığı: Temel Hemşirelik Yaklaşımları, 1. Baskı, Amasya, Göktuğ Yayıncılık.

Vanderburg, K.A. Individualized developmental care for high risk newborns in the NICU: A practice guideline. Early Hum Dev 2007; 83 (7): 433-42.

Voos, K.C., Terreros, A., Larimore, P., Leick-Rude, M.K., Park, N.J. (2015). Implementing safe sleep practices in a neonatal intensive care unit. Matern Fetal Neonatal Medicine; 28(14): 1637–1640. DOI: 10.3109/14767058.2014.964679

BÖLÜM 8

SIK GÖRÜLEN YENİDOĞAN SORUNLARI

Doç. Dr. Naime ALTAY

"Sağlıklı Yenidoğanlar Sağlıklı Nesillerin Temelidir.
Sağlık Nesiller Ancak Bilinçli Ebeveynlerin Ürünüdür."

Naime Altay - Ebru Kılıçarslan Törüner

8.1. SIK GÖRÜLEN YENİDOĞAN SORUNLARI

Yenidoğan dönemi insan hayatının ileriki iyilik halini belirleyen en önemli aşamalardan biridir. Yenidoğanın sağlıklı bir şeklide büyümesi ve gelişmesi sevgi dolu bir aile ve güvenli destekleyici bir bakım ile mümkündür. Bebeğe sağlanan bakım, onun sağlıklı büyüme ve gelişmesi ile yakından ilişkili olmaktadır. Yenidoğanın döneminde sık karşılaşılan sağlık so-runlarının erken dönemde fark edilebilmesi ve uygun bakımının verilmesi bebeğin sağlıklı büyüme gelişmesi için çok önemlidir.

KAYNAKLAR

Ball, J.W., Bindler, R.C. (2006) Child Health Nursing: Partnering with Children and Families, New Jersey: Upper Saddle River.

Biggs, WS, Dery, WH. (2006). Evaluation and treatment of constipation in infants and children. Am Fam Phys;73:469–77.

Brucker, M., McGuir,e S., Merrill, L., Rossing, F., Sayaseng, K. (2015). Diaper Dermatitis. Nursing for Women's Health; 19 (5) 422-429.

Cohen-Silver, J., Ratnapalan, S. (2009). Management of infantile colic: a review. Clin

Conk, Z., Başbakkal, Z., Bal-Yılmaz, H., Bolışık, B. (2013). Pediatri Hemşireliği, 1. Baskı, Ankara, Akademisyen Tıp Kitapevi.

Çavuşoğlu, H. (2013). Çocuk Sağlığı Hemşireliği. Cilt 2, Genişletilmiş 10. Baskı. Ankara, Sistem Ofset Basımevi.

Dağoğlu, T., Görak, G. (Editörler) (2008). Temel Neonatoloji ve Hemşirelik İlkeleri. Nobel Tıp Kitabevi.

Demirbağ, B., Kürtüncü-Tanır, M., Kuğuoğlu, S. (2012). 31-12 Ay arası bebeklerde pamukcuk enfeksiyonu ve annelerin tedaviye yönelik kullandıkları geleneksel yaklaşımlar. Electronic Journal Of Vocational Colleges May;136-144

Gardner, S.L., Carter, B.S., Enzman-Hines. M. (2011). Neonatal intensive care. 7thed USA, Mosby Elsiever.

Görak, G. (2008). Yenidoğanın deri hastalıkları. Dağoğlu,T., Görak, G. (Ed). Temel Neonatoloji ve Hemşirelik İlkeleri. Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, Ss.667-688.

Gözen, D., Çağlar, S., Doğan, Z. (2011). 0-24 Ay Arası Bebeği Olan Annelerin Pişiği Önleme ve Bakımına Yönelik Uygulamaları. İstanbul Üniversitesi. Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 19 (1); 17-22

Hockenberry, M.J. (2013). Wong's Essentials of Pediatric Nursing (7th Ed.). Missouri: Elsevier-Mosby.

Kılıçarslan Törüner, E., Altay, N., Arpacı, T., Sarı, Ç., Zıraman, S., Ateş, B., Coskun, M., Bilgili, G., Öztürk, Ç., Polat, A. (2014). Bebeğinizin Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesinde ve Evde Bakımı. Neonatoloji Hemşireliği Derneği. ISBN: 978-605-87620-3-9.

Kitiş, Y., Karaçam, Z. (2004). Emzirmeyi olumsuz etkileyen bir faktör olarak pamukçuk; önleme, tanı ve tedavide hemşire / ebenin rolü. C.Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi 2004, 8(1)

Küçük-Alemdar, D., Arıkan, D. (2013). Çocuklarda bez dermatiti görülme sıklığının ve yapılan uygulamaların incelenmesi. TAF Preventive Medicine Bulletin; 12(4):409-416

Meeks, M., Hallsworth, M., Yeo,) H (Editörler). Yurdakök M. (Çeviri editörü) (2012). Yenidoğan Hemşireliği. Rotatıp Kitabevi. Ankara.

Milidou, I., Sondergaard-Lindhard, M., Sondergaard, C., Olsen, J., Brink-Henriksen, T. (2015). developmental coordination disorder in children with a history of ınfantile colic. J Pediatr;167(3):725-30

Pediatr;48:14–7.

Pillitteri, A. (2011). Child Health Nursing: Care of Child and Family. Lippincott, Philadelphia, 2011.

Savino, F., Ceratto, S., De Marco, A., Cordero di Montezemolo, L. (2014). Looking for new treatments of ınfantile colic. Italian Journal of Pediatrics. 5;40:53. doi: 10.1186/1824-7288-40-53.

Shergill-Bonner, R.I (2010) nfantile colic: practicalities of management, including dietary aspects. J Fam Health Care;20:206–9.

St James-Roberts, I., Peachey, E. (2011). Distinguishing infant prolonged crying from sleep-waking problems. Arch Dis Child; 96:340–4.

Törüner, E., Büyükgönenç, L. (2011). Çocuk Sağlığı: Temel Hemşirelik Yaklaşımları, 1. Baskı, Amasya, Göktuğ Yayıncılık.

Vandenplas, Y., Alarcon, P., Alliet, P., De Greef, E., De Ronne, N., Hoffman, I., Van Winckel, M., Hauser, B. (2015). Algorithms for managing infant constipation, colic, regurgitation and cow's milk allergy in formula-fed infants. Acta Paediatric;104(5):449-57.

Vandenplas, Y., Gutierrez-Castrellon, P., Velasco-Benitez, C., Palacios, J., Jaen, D., Ribeiro, H., Pei-Chi Shek, L., Lee, B.W., Alarcon, P. Practical algorithms for managing common gastrointestinal symptoms in infants. Nutrition 29 (2013) 184–194

BÖLÜM 9

ÇOCUKLARDA SIK GÖRÜLEN HASTALIKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Emine YILMAZ BOLAT

Dünyada bir tane dahi çocuk mutsuz olduğu sürece, büyük icatlar ve ilerlemeler hiçtir.

"Einstein"

Çocukların hastalıkları kazanım şekillerine göre temelde doğuştan olanlar ve sonradan kazanılan hastalıklar olmak üzere ikiye ayrılır. Doğuştan getirilen hastalıklarda çocuk doğduğunda hastalığı taşımaktadır ve doğumdan kısa süre sonra hastalık belirtileri ortaya çıkar. Bu çocukların gelişim aşamaları hastalığının cinsi ve derecesine bağlı olarak sağlıklı çocuklarınkinden farklı olabilir (Er, 2006). Bazı durumlarda ise çocuklar normal gelişim gösteren bir birey iken çeşitli kazalar veya hastalıklar nedeniyle sonradan hastalıklar kazanabilirler. İster doğuştan ister sonradan kazanılan hastalıklar olsun her durumda çocukların sağlık sorunlarının erken dönemde tanılanması ve erken müdahale edilerek gerekli önlemlerin alınması çocuğun ve çevresindeki kişilerin sağlığı, çocuğun sağlıklı gelişimi ve hastalıkların kontrol altına alınması açısından oldukça önemlidir (Deniz ve Özer, 2012: 149). Çocuk ölümlerinin %70'inden fazlası korunulabilen ya da tedavi edilebilen hastalıklara bağlıdır. Bunlar yenidoğan dönemi hastalıkları, zatürre, ishal, sıtma ve kızamıktır. Yoksulluk, çocuk hastalık ve ölümlerinin yüksek düzeyde seyretmesinin temel nedenidir. Gelişmekte olan ülkelerde her üç çocuktan biri sağlıklı barınaktan yoksun; her beş çocuktan biri temiz içme suyu bulamamakta; her yedi çocuktan biri en temel sağlık hizmetlerine ulaşamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan beş yaşından küçük çocukların %16'sı ileri derecede beslenme yetersizliği içindedir. Beslenme bozuklukları vücut direncini kırarak özellikle enfeksiyon hastalıklarının ağır seyretmesine, hatta öldürücü olmasına neden olmaktadır (Yurdakök, 2005). Çocukluk da görülen enfeksiyon hastalıkları çocuk ölümlerine, çocukların yaşam kalitelerinin bozulmalarına neden olabilmektedir. Solunum yolu enfeksiyonları, ishal gibi sindirim sistemi enfeksiyonları, idrar yolu ve paraziter enfeksiyonlar, metabolizma ile ilgili hastalıklar gibi sorunlar çocuklukta sık görülen sorunlardandır.

Türkiye'de bir yaşın altındaki bebeklerde, solunum yolu enfeksiyonları, ishal ve zatürre (pnomoni) başlıca ölüm nedenleridir. Pnomoni ve ishal, önlenebilir çocuk ölümlerinin başında gelmektedir. Ağır ishalin neden olduğu dehidratasyon, çocuk ölümlerinde önemli role sahiptir (Deniz ve Önder, 2012:7-9). Çocuk ölümlerinin nedenleri arasında; solunum yolu enfeksiyonları ilk sırada, gastrointestinal (sindirim) sistem enfeksiyonları ikinci sırada yer almaktadır (Deniz ve Özer, 2012:149).

KAYNAKLAR

Akşit, S. (2002). Akut solunum yolu enfeksiyonları - 1. Sted, 11(4): 132-135.

Aktar, F., Güneş, A., Yel, S., Çubuk, E., Demir, F. ve Mete, Ş. (2015). İnfluenza virüsü (H1N1)'ne sekonder gelişen miyokardit olgusu. *Dicle Tıp Dergisi, 42* (3): 383-386.

Asilsoy, S., Apa, H., Ağın, H., Can, D., Özcan, T. ve Dizdarer, C. (2008). Krup bulguları ile gelen yabancı cisim aspirasyonu. *Bakırköy Tıp Dergisi 2008;4*:76-78.

Aygencel, Ş.G., Akbuğa, B., Keleş, A. ve Demircan, A. (2006). Acil serviste bir erişkin epiglottit olgusu. Gazi Tıp Dergisi, 17(4): 218-220.

Babaoğlu, K. ve Hatun, Ş. (2002). Çocukluk çağında obezite. Sted, 11(1):8-10.

Biçer, S., Bezen, D., Sezer, S., Yavuzcan, D., Akpınar-Tekgündüz, S., Ulucaklı, Ö., Engerek, N. ve Aldemir, H. (2006). Acil çocuk servisindeki akut gastroenterit olgularında rotavirüs ve adenovirüs infeksiyonları. *ANKEM Dergi*, *20* (4): 206 - 209.

Binatlı-Akçakaya, N. (2011). Ergen yaş grubunda solunum yolu enfeksiyonları. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi, 46*, Özel Sayı: 128-131.

Can, H. ve Çalışal, M.K. (2012). Birinci basamakta tiroid nodüllerine yaklaşım. Derleme, *Smyrna Tıp Dergisi, 45.*

Cinaz, P. ve Bideci, A. (2006). Çocukluk çağında guatr. *Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci, 2*(10):52-62

Çaylan, R. (2009). Tonsillofarenjitlerin cerrahi tedavisi. *İç Hastalıkları Dergisi, 16*(2): 75-81.

Çelebi, S., Hacımustafaoğlu, M., Albayrak, Y. ve Bulur, N. (2010). Çocuklarda tekrarlayan pnömoni. Çocuk Enfeksiyon Dergisi, 4: 56-9.

Demirli, H. ve Arabacı, F. (2004). Van ilinde 6-12 yaş grubu çocuklarda bağırsak parazitlerinin araştırılması. *Türkiye Parazitoloji Dergisi 28* (2): 106-109.

Deniz, Ü. ve Önder, Ö.R. (2012). Anne çocuk sağlığı ve önemi, *Anne Çocuk Sağlığı ve İlkyardım* (Edit. Ümit Deniz ve Ömer Rıfkı Önder). Ankara: Nobel Yayıncılık, 1-10.

Deniz, Ü. ve Özer, Ö.R. (2012). Çocuk enfeksiyon hastalıkları, *Anne Çocuk Sağlığı ve İlkyardım* (Edit. Ümit Deniz ve Ömer Rıfkı Önder). Ankara: Nobel Yayıncılık, 149-175.

Derviş-Hakim, G. (2009). Dispepsili hastalarda ve diabetik hastalarda giardia intestinalis prevalansı. Sağlık Bakanlığı, İstanbul Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 1. Dahiliye Kliniği, Tıpta Uzmanlık Tezi, s.5-21, İstanbul.

Er, M. (2006). Çocuk, hastalık, anne-babalar ve kardeşler. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 49:* 155-168. (Derleme)

Ergül, Ş. ve Kalkım, A. (2011). Önemli bir kronik hastalık: Çocukluk ve ergenlik döneminde obezite. *TAF Prev Med Bull. 10*(2): 223-230.

Ertem, M., Aytekin, S., Acemoğlu, H., Akpolat, N. ve Aytekin, N., (2004). Diyarbakır Dicle ilçesi Dedeköy ve Durabeyli'de Kutanöz Leishmaniasis olgularının incelenmesi. Türkiye Parazitoloji Dergisi, 28 (2): 65-68.

Guilbert, T., Moss, M.H. and Lemanske, Jr R.F. (2009). *Approach to infants and children with asthma.* In: Middleton's Allergy Principles and Practice, Seventh Edition. Eds. Adkinson Jr N.F., Bochner, B.S., Busse, W.W., Holgate, S.T., Lemanske, Jr R.F., Simons, F.E.R., p. 1319-43, Mosby.

Gülcan, A., Aslantürk, A. ve Gülcan, E. (2012). İdrar kültürlerinden izole edilen mikroorganizmalar ve in vitro antibiyotik duyarlılık durumları. *Abant Med J 1*(3): 129-135.

Hatun, Ş. (2010). Şeker hastalığı nedir? Nasıl meydana gelir? *Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi,* 23-24, Mayıs, Ankara: Türk Eczacıları Birliği.

Hatun, Ş. ve Çizmecioğlu, F. (2005). Çocuklar için yakın bir tehlike: Metabolik sendrom. *Sted, 14*(6): 140-142.

Hayden, G.F., and Turner, R.B. (2007). Acute pharyngitis. In: Kleigman KM (ed) S. Nelson Textbook of Pediatrics, 1753, Philadelphia: Saunder Elsevier.

İnan, D. (2005). Epiglottit, larenjit, larengeotrakeobronşit. Turkiye Klinikleri Journal of Internal Medical Sciences, 1(28):29-33.

Jain, R., and Goldman, R.D., (2009). Novel influenza A (H1N1): Clinical presentation, diagnosis, and management. *Pediatr Emerg Care, 25*:791-796.

Kaplan, M. ve Özavcı, H. (2014). Nakil hastalarında görülen paraziter enfeksiyonlar. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi, 28(2): 81-92.

Karaatmaca, B. (2009). Akut bronşiyolit tedavisinde nebülize budesonid, adrenalin ve salbutamol etkinliğinin araştırılması. İstanbul Bakırköy Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Uzmanlık Tezi, İstanbul.

Karaman, Ü., Miman, Ö., Kara, M., Gıcık, Y., Aycan, Ö.M. ve Atambay, M. (2005). Kars bölgesinde hidatik kist prevalansı. *Türkiye Parazitoloji Dergisi, 29* (4): 238-240.

Karaman, E., Saritzali, G. ve Enver, Ö. (2010). Akut tonsillit ayırıcı tanısında seyrek görülen bir durum: Lösemi. Olgu Bildirisi, *Türk Otolarengoloji Arşivi, 48*(2): 72-74.

Kaya, Y., Ergüven, M., Tekin, E., Özdemir, M. ve Yılmaz-Hamzah, Ö., (2009). Bölgemizde çocuklarda bronşial astım tedavisinde alternatif tedavi yöntemleri kullanımı. *Çocuk Dergisi 9*(2):84-89.

Korkmaz, M. (2012). Helmintlere karşı kullanılan yeni ilaçlar. *ANKEM Dergisi, 26*(Ek 2):121-126.

Küçükkasap, T. (2013). Türkiye'de fenilketonüri hastalığında tanı, tedavi, izlem ve uygulamaların saptanması. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Programı, Doktora Tezi, Ankara.

Okutan, Ö. ve Çeltik, C. (2005). Akut bronşiolitlerde güncel bilgiler. *TTB Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 14*(1): 5-7.

Özer, I. (2004). Fenilketonüri örneğinde doğumsal metabolik hastalıklarda genel tedavi yaklaşımı. *Klinik Pediatri, 3*(1):26-30.

Özkasap, S., Yıldırım, A. ve Yüksel, S. (2004). Akut gastroenterit ve tedavisi. *Klinik Pediatri, 3*(1):12-18.

Östan, İ., Sözen, U., Limoncu, M.E., Kilimcioğlu, A.A. ve Özbilgin, A. (2005). Manisa'da vajinal akıntılı kadınlarda trichomonas vaginalis sıklığı. *Türkiye Parazitoloji Dergisi, 29*(1): 7- 9.

Öztürk, Ö., Tokmak, A., Güçlü, E., Yıldızbaş, Ş. ve Gültekin, E. (2005). Düzce'de allerjik rinitli hastalarda prick testi sonuçları. Düzce Tıp Fakültesi Dergisi, 1: 11-14.

Pollart, S.M., Compton, R.M. and Elward, K.S. (2011). Management of acute asthma exacerbations. *Am Fam Physician, 84*:40-7.

Raine, J.N., Donaldson, M.D.C., Gregory, J.W. and Savage, M.O. (2001). Obesity. In, Practical Endocrinol and Diabetes in Children, p.161-71, United Kingdom: Blackwell Science.

Sapan, N. (2010). Çocuklarda astım tanı ve ayırıcı tanısında güçlükler. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi, 45*: 80. Yıl: 6-10.

Şimşek, Z., Kurçer, Z., Mutlu, F., Kurçer, M.A. ve Shermatov, K. (2007). Şanlıurfa'da toplum kökenli pnömoni tanısıyla hastanede yatan çocuklarda akılcı antibiyotik kullanımı. *Toraks Dergisi, 8*(2): 73-78.

Tanzer, F. (2007). Maternal fenilketonüri sendromu. Cumhuriyet Üniversitesi, Tıp Fakültesi Dergisi, 29 (4): 179-184.

Topaloğlu, N., Yıldırım, Ş., Tekin, M., Saçar, S., Peker, E. ve Şahin, E.M. (2013). Üst solunum yolu enfeksiyonu geçiren çocukların ailelerinin influenza aşısı hakkındaki düşünceleri. *International Journal of Clinical Research, 1*(1):10-13.

Turner, R.B. and Haydan, G.F. (2007). Common cold. In: Kleigman KM (ed) S. Nelson Textbook of pediatrics, 1747, Philadelphia: Saunder Elsevier.

Uçkun, A. ve Çalıkoğlu, A.S. (2003). Çocukluk çağında tip iki diyabet. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi. 12*(5): 174-179.

Uysal-Kitapçı, F. (2005). Okul çağında çocuk sağlığı. s.64-76, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Yalçın, E., Karadağ, B., Uzuner, N., Yüksel, H., Gürkan, F., Altıntaş, D.U., Dağlı, E., Tanaç, R., ve Çokuğraş, H. (2009). Türk toraks derneği akut bronşiyolit tanı ve tedavi uzlaşı raporu. Türk Toraks Dergisi, September 2009, 10(2): 3-4.

Yanık, K., Karadağ, A., Usta, E., Ünal, N., Yılmaz, H. ve Hökelek, M. (2012). Pneumocystis jirovecii pnömonisi şüphesi ile 2003-2011 yılları arasında ondokuz mayıs üniversitesi tıp fakültesi parazitoloji laboratuarına gönderilen solunum yolu örneklerinde direkt floresans antikor test sonuçlarının değerlendirilmesi. *Türk Mikrobiyol Cem Dergisi 42*(4):132-136.

Yener, M. ve Yılmaz, Y.Z., (2012). Larenks enfeksiyonları. *Klinik Gelişim, 25*: 23-28.

Yurdakök, M. (2005). Dünyada ve ülkemizde çocuk sağlığı. Yorum, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 48:* 203-205.

BÖLÜM 10

BULAŞICI HASTALIKLAR AŞI VE BAĞIŞIKLAMA

Prof. Dr. Sultan AYAZ ALKAYA

Arş. Gör. Uzm. Handan TERZİ

"Mikrop hiçbir şeydir; ortam her şeydir."

Louis Pasteur

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) hastalık yapıcı mikroorganizmaların kişiden kişiye doğrudan ya da dolaylı geçişi sonucunda oluşan hastalıkları "bulaşıcı hastalıklar" olarak tanımlanmaktadır (WHO, Son Erişim Tarihi: 10.01.2016). Dünya çapında bulaşıcı hastalıklar nedeniyle görülen ölüm oranının 2012 yılında %17'ye düştüğü belirtilmektedir. Ancak, bulaşıcı hastalıklar toplum düzeninin bozulması, sağlık hizmetlerinin sunumunda bozulma, ölüm ve sakatlıklara sebep olması, ülkelerin ekonomik yaplarını olumsuz etkilemesi ve dünya çapında yayılabilir özellik göstermeleri sebebiyle halen önemli bir halk sağlığı sorunudur (Allender & Spradley, 2005; WHO, 2015).

"Mikrop (mikroorganizma)" olarak bilinen gözle görülemeyecek kadar küçük (mikroskobik) canlılar, her yerde bulunmaktadır (Austalian National Health and Medical Research Council [ANHMRC], 2012). Bu mikroorganizmaların (etken) bazıları insan, bitki ve hayvanlara (konakçı) girip çoğalarak "enfeksiyon (iltihap)" meydana getirmektedir. Ortaya çıkan bu enfeksiyonların bazıları da insandan insana, bitkiden insana veya hayvandan insana bulaşarak duyarlı konakçıda çeşitli hastalık belirtilerinin gelişmesine (enfeksiyon hastalığı) sebep olmaktadır (Görak, 2011; Çavuşoğlu ve Erdem, 2013).

KAYNAKLAR

Allender, J.A., & Spradley B.W. (2005). Community Health Nursing Promoting and Protecting the Public's Health. (Sixth Edition).USA: Lippincott Williams & Wilkins, p.179-225.

Allender, J.A., Rector, C. & Warner, K. (2010). Community Health Nursing: Promoting and Protecting the Public's Health, (Seventh Edition). Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins, p.201-241.

Australian National Health and Medical Research Council. (2012). Staying Healthy: preventing infectious diseases in early childhood education and care services. Australia: Commonwealth of Australia, p.4-197.

Bilici, S., Uyar, F., Beyhan, Y. & Sağlam, F. (2008). Besin Zehirlenmeleri, Nedenleri ve Korunma Yolları. Ankara: Klasmat Matbaacılık.

Çavuşoğlu, H. & Erdem, Y. (2013). Çocuklarda enfeksiyon hastalıkları ve hemşirelik bakımı. Z. Conk, Z. Başbakkal, H. Bal Yılmaz & B. Bolışık (Ed.), *Pediatri Hemşireliği,* (ss.778-9). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Görak, G. (2011). Enfeksiyon etkenlerinin genel özellikleri ve enfeksiyon oluşumu. G. Görak, S. Savaşer & S. Yıldız (Ed.), *Bulaşıcı hastalıklar hemşireliği* (ss.1-16). İstanbul: Medikal Yayıncılık.

Grimes, D.E. (2011). Communicable disease. M. Nies & M. McEwen (Eds.), *Community health nursing,* Fifth Edition, (ss.489-515). China: Elsevier Saunders.

Hawker, J., Begg, N., Blair, I., Reintjes, R. & Weinberg, L. (2005). Communicable Disease Control Handbook. (Second Edition). UK: Blacwell Publishing, p.3-122.

Janes, S., Spencer, G.A. (2009). Communicable Diseases. K.S. Lundy & S. Janes (Eds.), *Community health nursing, Caring fort he Public's Health. Second* Edition, (ss.422-447). China: Jones & Barlett Publishers. Sudbury, Massachusetts, United States.

İnternet: Ankara İl Sağlık Müdürlüğü: Çocukluk çağı aşı takvimi. URL:http://www.asm.gov.tr/AsiTakvimi.smt, Son Erişim Tarihi: 10.01.2016.

İnternet: Centers for Diseases Control and Prevention (CDC): Understand quarantine and isolation. URL:http://emergency.cdc.gov/preparedness/quarantine/, Son Erişim Tarihi: 10.01.2016.

İnternet: Centre for Health Protection (CHP). (2014). Guidelines on prevention of communicable diseases in schools / kindergartens / kindergartens-cum-child care centres / child care centres. URL: http://www.chp.gov.hk/en/content/9/460/24522.html, Son Erişim Tarihi: 10.01.2016.

İnternet: World Health Organization: Infectious diseases. URL: http://www.who.int/topics/infectious_diseases/en/, Son Erişim Tarihi: 10.01.2016.

İnternet: Virginia Department of Health (VDH). (2011): Chain of infection. URL: http://www.vdh.virginia.gov/epidemiology/surveillance/hai/documents/pdf/Chain%20of%20Infection%20Fact%20Sheet.pdf, Son Erişim Tarihi: 10.01.2016.

İnternet: World Health Organization: HIV/AIDS. URL: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs360/en/. Son Erişim Tarihi: 10.01.2016.

Savaşer, S. (2011). Sindirim Yolu ile Bulaşan Enfeksiyonlar ve Hemşirelik Bakımı. G. Görak, S. Savaşer & S. Yıldız (Ed.), *Bulaşıcı hastalıklar hemşireliği* (ss.136-143). İstanbul: Medikal Yayıncılık.

World Health Organization. (2015). Infectious Disease. WHO Publication, *Health in 2015: from MDGs, Millennium Development Goals to SDGs, Sustainable Development Goals* (pp. 99-126). Geneva: WHO Press.

World Health Organization The Global Tuberculosis Report. (2015). WHO Publication, Geneva: WHO Press.

BÖLÜM 11

BESİN GRUPLARI, ENERJİ VE BESİN ÖĞELERİ

Prof. Dr. Nurhan ÜNÜSAN

"Kral da dilenci de aynı iştahla acıkırlar."

Montaigne

GİRİŞ

Yenilebilen bitki ve hayvan dokuları besin olarak tanımlanır. Besinlerin içerisinde bulunan ve vücudumuzun için gerekli organik ve inorganik maddeler besin ise öğeleridir. 50'ye yakın besin öğesi kimyasal yapılarına ve vücut çalışmasındaki etkinliklerine göre proteinler, karbonhidratlar, yağlar, vitaminler, mineraller ve su olmak üzere 6 grupta toplanır.

KAYNAKLAR

Alphan, E. (2005). Sağlıklı Beslenme Sağlıklı Lezzetler (2.Baskı). Ankara: Nobel.

Arlı M., Şanlıer, N., Küçükkömürler, S. ve Yaman, M. (2013). Anne ve Çocuk Beslenmesi. (6. Baskı). Ankara: Pegem A.

Arslan, P., Bozkurt, N., Karaağaoğlu, N., Mercanlıgil, S. ve Açık Erge, S. (2001). Yeterli ve Dengeli Beslenme ve Sağlıklı Zayıflama Rehberi. İstanbul: Özgür.

Baysal, A. (2002), *Beslenme.* (9. Baskı). Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Baysal, A. (2007). *Genel Beslenme.* (12. Baskı). Hatiboğlu Yayınevi. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Demirci, M. (2005). Beslenme. (2. Baskı). İstanbul:Dizgi.

Dunaway, I, Porter, P. ve Richardson, S.J. (2004). An Introduction to Nutrition. http://www2.ku.edu/~topeka/THEMATIC_UNITS/Nutrition_Unit.pdf

Kavas, A. (2003). Sağlıklı Yaşam için Doğru Beslenme. (4. Baskı). İstanbul: Literatür.

Samur, G. (2008). Vitaminler Mineraller ve Sağlığımız. http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/B%202.pdf

Samur, G. ve Mercanlıgil, S.M. (2008). Diyet Posası ve Beslenme. http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/B%2011.pdf

Sencer, E. ve Orhan, Y. (2005). Beslenme.İstanbul: İstanbul Medikal yayıncılık.

S.B.Temel Sağlık Hizmetleri Genel Md.ve H.Ü. Beslenme ve Diyetetik

Bölümü (2004), *Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi*. http://beslenme.gov.tr/content/files/yayinlar/kitaplar/diger_kitaplar/beslenme_rehberi.pdf

Stein, N. (2015). Public Health Nutrition, Principles of Practice in Community and Global health. Burlington: Jones and Bartlett Learning.

T.C.Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Proğramı(2014 - 2017)

http://beslenme.gov.tr/content/files/yayinlar/turkiye_sagliklibeslenme_ve_hareketli_hayat_programi.2014_2017.pdf

Whitney, E.N. ve Rolfes, S.R. (2016). Understanding Nutrition. (14. baskı). USA: Cengage learning.

Zimmerman, M. ve Snow, B. (2012). An Introduction to Nutrition (v.1.0). http://2012books.lardbucket.org/pdfs/an-introduction-to-nutrition.pdf

BÖLÜM 12

BESLENME SORUNLARI

Prof. Dr. Fatma ÇELİK

Doğa çocuğa adam olmadan önce, çocuk olmayı buyurur.

J.J. Rousseau

12.1. GİRİŞ

Bugün, dünyada milyonlarca insan açlık ve yetersiz beslenmenin yol açtığı ölüm ve hastalıklarla savaşırken, diğer bir bölümü aşırı ve hatalı beslenmeden kaynaklanan bozukluklar yüzünden yaşamlarını yitirmekte, hastalıklar ve hastalık komplikasyonları nedeniyle yaşam kaliteleri bozulmakta ve çalışamaz duruma gelmektedirler. Maalesef ki beslenme sorunları halen dünyada anne bebek ve çocuklar için en önemli hastalık ve ölüm nedenleri/riskleri arasında sayılmaktadır.

Yetersiz ve dengesiz beslenme (malnütrisyon) immün sistemi etkileyerek hastalıklara yakalanma riskini ve/veya hastalık şiddetini arttırmaktadır. Yapılan araştırmalarda, beslenme yetersizliklerin olumsuz etkilerinin doğum öncesinden başladığı, doğum sonrasında da büyümenin yavaşlaması, yaşa göre organ işlevlerinde bozulmaların olduğu bilinmektedir. Çocukluk çağındaki malnütrisyon yalnız fiziksel büyümeyi değil zeka gelişimini de olumsuz etkilemektedir. Özellikle üç yaşa kadar (erken çocukluk çağı) olan hızlı beyin gelişimi döneminde yetersiz ve dengesiz beslenen çocuklar arasında zeka geriliği görülenlerin oranı, yeterli ve dengeli beslenen çocuklardan daha yüksek bulunmuştur.

Sık görülen beslenme sorunlarının başında olan malnütrisyonun ana nedeni ise gıda güvenliği ve güvencesi sorunları olarak kabul edilmektedir. Sağlıkta eşitsizlik olarak kabül edilen bu durum, toplumsal düzlemde de ayrıntılı olarak incelendiğinde , bu değerlerin sosyo-ekonomik düzey gibi temel göstergelerden etkilendiği görülebilir. Dünya da olduğu gibi ülkemizde de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından düzenli olarak yapılan yoksulluk ve açlık sınırı değerlendirmeleri, gıda tüketim sıklığı çalışmaları gıda güvencesi ile ilgili güncel durumu da ortaya koymaktadır. Sosyo-ekonomik koşullardaki yetersizliğin, ekonomik krizlerin/dalgalanmaların toplumda yaşayan bireylerin en temel gereksinimi olan "gıda"ya ulaşmalarını yakından etkilediğini göstermektedir. Özellikle anne ve çocukların sağlıklı beslenmesinde gıda fiyatlarının yüksek olması gıda güvencesinin varlığını tehdit eden bir durum olarak kabul edilmelidir.

Benzer şekilde herhangi bir nedenle hastalanan veya risk altında olan bebek ve çocuklarda ise büyüme ihtiyaçları da dikkate alındığından malnütrisyonun hızla tanınması ve tedavi edilmesi zorunludur ve erişkinlerden daha karmaşıktır. Bebek ve çocuklarda malnütrisyon hem aşırı zayıflamaya hem de büyümenin engellenmesine neden olmaktadır ve gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalarda kardiyak hastalık, serebral palsi, kistik fibrozis, kronik akciğer hastalığı, kanser, renal hastalık tanılarında ve yoğun bakım ünitesinde kritik hastalık nedeniyle tedavi edilmekte olan çocuklarda her ikisinin de yaygın olduğunu göstermiştir (tahmin aralığı %6-60). Ayrıca kronik ishallerin (malabsorpsiyonlar) pek çoğu beslenme yetersizliği ile birlikte görülmektedir. Çeşitli enfeksiyon hastalıkları da yetersiz ve dengesiz beslenenlerde sık görülmekte, ağır seyretmekte ve bir kısmı da ölümle sonuçlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Aytaç N.; Okul Çağı ve Adolesan Dönemi Beslenme, Türkiye Sağlık Raporu,590-593, 2014

Baysoy N. G, Özkan S,; Gebelik Öncesi (Prekonsepsiyonel) Bakım: Halk Sağlığı Perspektifi , Gazi Med J; 23: 77-90, 2012

Hatipoğlu N, Büyükkayhan D, Kurtoğlu S.;Yenidoğan Dönemi Tiroid Hastalıkları, Turkiye Klinikleri J Pediatr Sci, 2(10):63-82,2006

Hatun Ş, Bereket A, Çalıkoğlu A S, Özkan B.; Günümüzde D vitamini yetersizliği ve Nütrisyonel Rikets, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 46: 224-241, 2003

Karadamar M , Yiğit R , Sungur M A.; Ergenlerin kiloları ile ilgili algıları ve kilo kontrolüne yönelik davranışlarının incelenmesi, Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi; 17(1): 51-61. 2015

Kayıran S M, Gürakan B.; Çocuklarda Demir Eksikliğinin Motor Gelişim ve Bilişsel Fonksiyonlar Üzerine Etkisi, TAF Preventive Medicine Bulletin , 9 (5), 529-534, Sep/Oct, 2010

Kobak C, Pek H.; Okul Öncesi Dönemde (3-6 Yaş) Ana Çocuk Sağlığı ve Anaokulundaki Çocukların Beslenme Özelliklerinin Karşılaştırılması, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 30(2): 42-55 Nisan 2015

Noğay N. H.; Beslenmenin Beyin gelişimi Üzerine Etkisi, Electronic Journal of Vocational Colleges December/Aralık , 42 -45, 2012

Özdemir N.; Çocuklarda Demir Eksikliği Anemisi,Türk Ped Arş; 50: 11-19, 2015

Özmert E N.; Erken Çocukluk Gelişiminin Desteklenmesi-I: Beslenme, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi , 48: 179-195, 2005

Pekcan G.; Şişmanlık (Obezite): Dünya'da ve Türkiye'de Görülme Sıklığı. Her Yönüyle Obezite; Önleme ve Tedavi Yöntemleri. Türkiye Diyetisyenler Derneği Yayını. (Yayına Hazırlayan: Arslan P, Dağ A, Türkmen EG), Cem Ofset Matbaacılık San A.Ş. 2012

Ross A. C, Caballero B,. Cousins R J, Tucker K L, Ziegler T R (eds); Katz R,Hyche J K, Wıngert E K.; Pediatric and Adolesent Disorders, Modern Nutrition in Health and Disease, 11th ed. ,887-1066, 2012

Shealy KR, Li R, Benton-Davis S, Grummer-Strawn LM.; The CDC Guide to Breastfeeding Interventions. Atlanta: U.S. Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, 2005

Vinther T , Helsing E.; Breastfeeding,how to support success,A practical guide for health workers,World Health Organization Regional Office For Europe Copenhagen ,1997

Yurdakök K , İnce O. T.; Çocuklarda demir eksikliği anemisini önleme yaklaşımları, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi; 52: 224-231, 2009

Webster-Gandy J, Madden A, Holdsworth M. (eds); Diet before and during pregnancy,Oxford Handbook od Nutrition and Dietetics,Oxford Medical Handbook, 12: 250-265, 2011

BÖLÜM 13

PREKONSEPSİYONEL DÖNEMDE BESLENME

Arş. Gör. Hande Gül ULUSOY

GİRİŞ

Sağlıklı bir anne ve sağlıklı bir bebek yüzyıllardır her kültürde aile yaşamının temelini oluşturmaktadır. Dünyanın her yerinde ülkelerdeki ulusal sağlık hedefleri, anne ve bebek morbidite ve mortalitelerine odaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, gebelik sonuçları, anne ve bebek sağlığı son yıllarda giderek iyileşmektedir. Günümüzde, gebelik sonuçlarının, anne ve bebek sağlığının daha da iyileştirilmesinde etkili olmak için konsepsiyondan önce uygulanması gereken önleme stratejileri büyük önem taşımaktadır (Atrash, Johnson, Adams, Cordero ve Howse, 2006).

Prekonsepsiyonel sağlık, gebe kalma ihtimalinden önce herhangi bir zamanda erkek ve kadınların sağlığını ifade eden bir kavramdır. Prekonsepsiyonel sağlık hem planlanmış hem de planlanmamış gebeliklerden doğan bebeklerin sağlığını iyileştirmek için koruyucu davranış ve sağlık hizmetlerini kapsamaktadır.

Çoğu kadın sağlıkla ilgili değişikler için gebe kalmayı beklese de, dört ana sebep sağlıkla ilgili değişikliklerin daha erken yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. İlk olarak, kadınların ve erkeklerin prekonsepsiyonel dönemdeki sağlıkları ve yaşam stilleri, epigenetik mekanizmalar yoluyla bebek sağlığını doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir (Toivonen, Oinone ve Duchene, 2017).

İkincisi, kadınların gebe kaldıklarını fark etmeleri planlanan gebeliklerde bile uzun sürebilmektedir. Gebeliğin geç fark edilmesi ise gebeliğin en önemli dönemlerinden olan ilk trimesterdan habersiz olunmasına neden olmaktadır (Toivonen vd., 2017). Ülkemizde kadınların gebe kaldıklarını fark ettikleri andan ilk prenatal kontrollerine gittikleri ana kadar yaklaşık olarak kırsal bölgelerde 2,1 ay kentsel bölgelerde ise 1,7 ay zaman geçmektedir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2013 verilerinde son 5 yılda doğum yapan 15-49 yaş arasındaki kadınlarda doğumların %74'ünün planlı olduğu, %11'inin aslında daha sonra istediği belirtilmiştir. TNSA 2008'de istenmeyen doğumlar %18 iken bu oran TNSA 2013 verileri incelendiğinde %13'e düştüğü görülmektedir.

Üçüncü olarak, sigara, alkol kullanımı gibi birçok davranışın veya yüksek beden kütle indeksi (BKİ) gibi davranışsal sonuçların hemen değiştirilmesi hem zaman alıcıdır hem de oldukça zordur. Bu nedenle, bebeği etkileyebilecek herhangi bir olumsuz etkiyi önlemek için davranış değişikliklerinin prekonsepsiyonel dönemde yapılması gereklidir. Dördüncü olarak, prekonsepsiyonel değişiklikler doğurganlığı iyileştirerek gebe kalma olasılığını arttırabilmektedir (Toivonen vd., 2017).

Anne adayının yaşı, prekonsepsiyonel dönemdeki BKİ'si, beslenme alışkanlıkları, kafein ve alkol tüketimi, sigara kullanımı, mikro besin ögeleri yetersizlikleri, sahip olduğu hastalıklar ve çevresel maruziyetler bebeğin sağlığını etkileyebilecek önemli faktörlerdendir.

KAYNAKLAR

Atrash, H. K., Johnson, K., Adams, M.M., Cordero, J.F., Howse, J. (2006). Preconception Care for Improving Perinatal Outcomes:The Time to Act. *Matern Child Health J,* 10:3-11.

Cetin, I., Berti, C., Calabrese, S. (2010). Role of micronutrients in the periconceptional period. *Hum Reprod Update*, 16(1):80-95.

CMACE/RCOG Joint Guideline Management of Women with Obesity in Pregnancy (2010). Centre for Maternal and Child Enquiries and the Royal College of Obstetricians and Gynaecologists.

Dunlop, A.L., Jack, B.W., Bottalico, J.N., Lu, M.C., James, A., Shellhaas, C.S., et al. (2008). The clinical content of preconception care: women with chronic medical conditions. *Am J Obstet Gynecol,* 99(6):310-327.

Gardiner, P.M., Nelson, L., Shelllhaas, C.S., Dunlop, A.L., Long, R., Andrist, S., et al. (2008). The clinical content of preconception care: nutrition and dietary supplements. *Am J Obstet Gynecol,* 199(6):345-356.

Genuis, S.J., Genuis, R.A. (2016). Preconception Care: A New Standard of Care within Maternal Health Services. Biomed Res Int, 2016:1-30.

Girsen, A.I., Mayo, J.A., Carmichael, S.L., Phibbs, C.S., Shachar, B.Z., Stevenson, D.K. et al. (2016). Women's prepregnancy underweight as a riskfactor for preterm birth: a retrospective study. *BJOG,* 123(12):2001-2007.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2014). *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması.* Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık Ltd. Şti.

Hammiche, F., Vıjkovic, M., Wijburg, W., Vries, J.H.M., Macklon, N.S., Laven, J.S.E, et al. (2011). Increased preconception omega-3 polyunsaturated fatty acid intake improves embryo morphology. *Fertil Steril*, 95(5):1820-1823.

Hanson, M.A., Bardsley, A., De-Regil, L.M., Moore, S.E., Oken, E., Poston, L., et al. (2015). The International Federation of Gynecology and Obstetrics (FIGO) recommendations on adolescent, preconception, and maternal nutrition: "Think Nutrition First". *Obstet Gynecol Int J*, 131(4):213-253.

Jeric, M., Roje, D., Medic, N., Strinic, T., Mestrovic, Z., Vulic, M. (2013). Maternal pre-pregnancy underweight and fetal growth in relation to institute of medicine recommendations for gestational weight gain. *Early Hum Dev*, 89:277–281.

Lassi, Z.S., Imam, A.M., Dean, S.V., Bhutta, Z.A. (2014). Preconception care: caffeine, smoking, alcohol, drugs and other environmental chemical/radiation exposure. *Reprod Health*, 11(3):56–68.

McDiarmid, M.A., Gardiner, P.M., Jack, B.W. (2008) The clinical content of preconception care: environmental exposures. *Am J Obstet Gynecol,* 199(6):357-361.

National Institute for Health and Care Excellence (2010). Weight management before, during and after pregnancy. Public health guideline.

Shawe, J., Delbaere, I., Ekstrand, M., Hegaard, H.K., Larsson, M., Mastroiacovo, P, et al. (2015). Preconception care policy, guidelines, recommendations and services across six European countries: Belgium (Flanders), Denmark, Italy, the Netherlands, Sweden and the United Kingdom. *Eur J Contracept Reprod Health Care*, 20:77-87.

Thompson, L.A., Zhang, S., Black, E., Das, R., Ryngaert, M., Sullivan, S., et al. (2013). The Association of Maternal Pre-pregnancy Body Mass Index with Breastfeeding Initiation. *Matern Child Health J*, 17:1842-1851.

Toivonen, K.I., Oinonen, K.A., Duchene, K.M. (2017). Preconception health behaviours: A scoping review. *Am J Prev Med*, 96:1-15.

Türkiye İstatistik Kurumu. Sağlık Araştırması (2012). Ankara, 2013.

Vujkovic, M., Vries, J.H., Lindemans, J., Macklon, N.S., Spek, P.J., Steegers, E.A.P., et al. (2010). The preconception Mediterranean dietary pattern in couples undergoing in vitro fertilization/ intracytoplasmic sperm injection treatment increases the chance of pregnancy. *Fertil Steril*, 94(6):2096-2101.

Wesselink, A.K., Wise, L.A., Rothman, K.J., Hahn, K.A., Mikkelsen, E.M., Mahalingaiah, S., et al. (2016). Caffeine and caffeinated beverage consumption and fecundability in apreconception cohort. *Reprod Toxicol,* 62:39-45.

World Health Organization, WHO Guideline: Intermittent iron and folic acid supplementation in menstruating women. (2011). Geneva.

BÖLÜM 14

GEBELİK VE EMZİKLİLİK DÖNEMİNDE BESLENME

Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU

Bütün dünya üzerinde bir tek güzel çocuk vardır, bütün anneler de ona sahiptir.

Çin Atasözü

14.1. GEBELİK DÖNEMİNDE BESLENME

14.1.1. Giriş

Gebe ve emzikli kadınların yeterli ve dengeli beslenmesi hem annenin hem de bebeğin sağlığı açısından hayati önem taşımaktadır (Katz, 2008). Annenin gebeliği boyunca yetersiz ve dengesiz beslenmesi, doğum ağırlığı düşük olan bebek doğumlarına, erken doğumlara, bedensel ve zihinsel gelişim yetersiz bebek doğumlarına ve ölü doğumlara neden olabilmektedir. Yetersiz ve dengesiz beslenme sonucu oluşabilecek bu tür sorunlar özellikle adölesan ve 35 yaş üstü gebeliklerde, sık aralıklarla (2 yıldan az) gebe kalanlarda ve çoğul gebeliklerde (ikiz, üçüz) daha fazla görülmektedir. Gebe kadın hem kendinin hem de bebeğin gereksinimlerini karşılayabilmek için bu dönemde beslenmesine daha fazla özen göstermelidir. Gebelik öncesi ve sırasında kadınlara yapılan sağlıklı beslenme önerileri yetişkinler için yapılan önerilere çok benzer olmakla birlikte birkaç açıdan farklılık gösterir. Gebelere önerilen bazı özel beslenme uygulamaları bulunmaktadır. Bunlar arasında, nöral tüp defekti riskini azaltmaya yardımcı olmak amacıyla folik asit desteğinin kullanımı veya besin zehirlenmelerinden korunmak amacıyla besin güvenliğine yönelik bazı uygulamalar örnek olarak verilebilir (Williamson, 2006, Karaağaoğlu ve Eroğlu Samur, 2011).

KAYNAKLAR

Açıkgöz A, Günay T, Uçku R. Gebelikte D Vitamini Gereksinimi ve Desteklenmesi. TAF Prev Med Bull 2013;12(5):597-608.

Akyol A. Glukoz intoleransı ve insülin direncinin fetal orijinleri: Maternal beslenme durumunun etkisi. Beslenme ve Diyet Dergisi 2012;40(3):245-249.

Baysal A. Beslenme. 14. Baskı, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 2012.

Bulut B, Mihmanlı V. Obezite ve gebelik. Okmeydanı Tıp Dergisi 2014;30(Ek sayı 1):24-28.

Carmichael S, Abrams B, Selvin S. The pattern of maternal weight gain in women with good pregnancy outcomes. American Journal of Public Health 1997;87(12):1984-1988.

Coletta JM, Bell SJ, Roman AS. Omega-3 fatty acids and pregnancy. Reviews in Obstetrics and Gynecology 2010; 3(4):163-71.

Coşkun A, Özdemir Ö. Gebelikte vitamin-mineral kullanımı ve beslenmenin irdelenmesi. J Turk Soc Obstet Gynecol 2009; 6(3): 155- 70.

Çelik F, Büyüktuncer Demirel Z. Omega-3 Yağ asitlerinin nörolojik ve görsel gelişim üzerindeki etkileri. Beslenme ve Diyet Dergisi 2012;40(3): 266-272.

Desdicioğlu K, Malas MA. Fetal büyümeye etki eden maternal faktörler. S.D.Ü. Tıp Fak. Derg. 2006;13(2):47-54.

Eroğlu Samur G, Mercanlıgil S. Diyet Posası ve Beslenme. 2008. Erişim: http://beslenme.gov.tr/content/files/arastirmalar/uyelik/beslenme_bilgi_serisi/Kitaplar/b/b_11_diyet_posasi_20_20.pdf. Erişim tarihi: 30 Ocak 2016.

Evcil EH, Malas MA. Gebelikte Beslenmenin Fetal Büyüme Üzerine Etkileri. Selçuk Tıp Dergisi 2008; 24(1): 49–59.

FDA. Fish: What Pregnant Women and Parents Should Know. 2014. Erisişm:http://www.fda.gov/Food/FoodborneIllnessContaminants/Metals/ucm393070.htm). Erişim tarihi: 15.02.2016.

Flaxman SM, Sherman PW. Morning Sickness: Mechanism for protecting mother and embryo. Quarterly Review of Biology 2000;75: 113-148.

Gezmen Karadağ M, Başalan ÇC. Bilişsel gelişimde farklı yağ asitlerinin etkisi: Güncel bakış Turkiye Klinikleri J Neur 2014;9(3):105-12.

IOM (Institute of Medicine) & NRC (National Research Council). (2009). Weight Gain During Pregnancy: Reexamining the Guidelines. Washington, DC: The National Academies Press

Kabaran S, Ayaz A. Maternal ve fetal sağlık üzerinde B_{12}, folik asit, A, D, E ve C vitaminlerinin etkileri. Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi 2013;10(2):103-112.

Karaağaoğlu N, Samur G. Anne ve Çocuk Beslenmesi. Pegem Yayınevi, I. Baskı, Ankara, 2011.

Katz DL. Diet, pregnancy and lactation. Nutrition in Clinical Practice. Lippincott Williams&Wilkins, Second edition, Philadelphia, 2008, p:299-309.

Köksal G, Gökmen H. Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi, Hatipoğlu Yayınları, Ankara 2000.

Köksal G. Gebelikte beslenme (Eds: Selimoğlu A.) Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk ve Beslenmesi. Akademi Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 3-11.

Owen C, Rees AM, Parker G. The role of fatty acids in the development and treatment of mood disorders. Curr Opin Psychiatry 2008;21(1):19-24.

Pekcan, G. ve Aslan, P. Anne Çocuk Beslenmesi. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınlar, Eskişehir, 2011.

Sağlık Bakanlığı. 12-23 aylık çocuklarda demir kullanım araştırması raporu. 2009. Erişim: http://www.saglik.gov.tr/TR/dosya/1-72453/h/demir-arastirmasi-raporu.pdf. Erişim tarihi: 16 Ocak 2016.

Sağlık Bakanlığı. Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi. Erişim: http://www.bdb.hacettepe.edu.tr/torehberi.pdf. 2004. Erişim tarihi: 20 Ocak 2016.

Samur G. 2009. Preeklemsinin önlenmesinde ve tedavisinde beslenmenin rolü. Türkiye Klinikleri Gynecol Obst 2009;19(2):88-97.

Samur G. Gebelik ve emziklilik döneminde beslenme. 2008. Erişim: http://diyabet.gov.tr/content/files/yayinlar/kitaplar/beslenme_bilgi_serisi_1/a2.pdf. Erişim tarihi: 15 Aralık 2015.

Samur G. Gebelik ve laktasyon döneminde beslenme. Türkiye Klinikleri Beslenme ve Diyetetik 2015; 1(1): 20-25.

Sarıyıldız L, Akdağ T. Hamilelikte gözlenen bazı hematolojik ve metabolik değişiklikler. J Clin Anal Med 2013;4(3): 245-8.

Selimoğlu MA. Anne ve bebek sağlığı açısından emziren anne beslenmesinin önemi. Türk Ped Arş 2013; 183-7.

Solak Görmüş IŞ, Ergene N. Magnezyumun klinik önemi. Genel Tıp Derg 2004;14(2):69-75.

Şahin H, Ongan D, İnanç N, Başer M, Mucuk S. Gebelerin inanışları: Besin seçimi bebeğin cinsiyetini ve fiziksel özelliklerini etkiler mi? Aile ve Toplum 2009;11(5):41-51.

Şanlıer N, Ersoy Y. Emziklilikte beslenme. Çocuk ve Beslenme. Morpa Kültür Yayınları, Ankara, 2003, s:59-128.

Tunçbilek E. Türkiye'deki yüksek nöral tüp defekti sıklığı ve önlemek için yapılabilecekler. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2004;47:79-84.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. Bebeklerde D Vitamini Yetersizliğinin Önlenmesi ve Kemik Sağlığının Geliştirilmesi Programı. 2013. Erişim: http://cocukergen.thsk.saglik.gov.tr/daire-faaliyetleri/beslenme/752-bebeklerde-d-vitamini-yetersizli%C4%9Finin-%C3%B6nlenmesi-ve-kemik sa%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n-geli%C5%9Ftirilmesi program%C4%B1.html. Erişim tarihi: 30 Ocak 2016.

Uzdil Z, Özenoğlu A. Gebelikte çeşitli besin öğeleri tüketiminin bebek sağlığı üzerine etkileri. Balıkesir Sağlık Bil Derg 2015;4(2):117-121.

WHO. Healthy Eating during Pregnancy and Breastfeeding. 2001. Erişim: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0020/120296/E73182.pdf. Erişim tarihi: 18 Aralık 2015.

Williamson CS. Nutrition in pregnancy. Nutrition Bulletin 2006;31:28 -59.

Yaman M. Gebe-emzikli ve 0-1 yaş çocuk beslenmesi. (Eds: Arlı M. Şanlıer N. Küçükkömürler S. Yaman M). Anne ve Çocuk Beslenmesi. 7. Baskı, Pegem Yayıncılık, 2015, s: 101-117.

Yeşiltepe Mutlu G, Hatun Ş. Perinatal D vitamini yetersizliği. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2011;54: 87-98.

Yurdakök M, İnce OT. Çocuklarda demir eksikliği anemisini önleme yaklaşımları. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2009;52: 224-231.

BÖLÜM 15

0-1 YAŞ ÇOCUK BESLENMESİ

Arş. Gör. Uzm. Sabriye ARSLAN

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

''Çocuğa verilebilecek en güzel şey zamandır.''

Fock

GİRİŞ

Bebeklik dönemi yaşamın ilk bir yılını içermektedir. Bu dönemde gerek büyüme ve gelişmenin sağlanması gerekse sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması için yeterli ve dengeli beslenmenin önemi büyüktür. Çocuk beslenmesindeki amaç sağlıklı büyüme ve gelişmeyi sağlamaktır.

KAYNAKLAR

American Academy of Pediatrics, Committee on Nutrition. (1998). Cholesterol in children. *Pediatrics,101*(1), 141-147.

American Academy of Pediatrics, Committee on Nutrition. (2012). Breastfeeding and the use of human milk. *Pediatrics,129*(3), e827–841.

Ballard, O., Morrow, A.L. (2013). *Pediatric Clinics North America, 60*(1), 49–74.

Baysal, A., Arslan, P. (2003). Doğumdan Yetişkinliğe Çocuk Yemekleri Çocuğun Bilinçli ve Sağlıklı Beslenmesi. İstanbul: Özgür Yayınları.

Butte, N.F., Hopkinson, J.M., Wong, W.W., Smith, E.O, Ellis KJ. (2000). Body composition during the first 2 years of life: an updated reference. *Pediatric Research, 47*(5), 578-585.

FAO/WHO/UNU. (2004). *Expert consultation: human energy requirements.* Rome, World health organization.

Gabrielli, O., Zampini, L., Galeazzi, T., Padella, L., Santoro, L., Peila, C., Giuliani, F., Bertino, E., Fabris, C., Coppa G.V. (2011). Preterm milk oligosaccharides during the first month of lactation. *Pediatrics, 128*(6), e1520–1531.

Institue of Medicine (IOM). (2006). Dietary Reference Intakes: The Essential Guide to Nutrient Requirements.https://fnic.nal.usda.gov/sites/fnic.nal.usda.gov/files/uploads/DRIEssentialGuideNutReq.pdf adresinden elde edilmiştir.

James, D.C., Lessen, R., (2009). Position of the American Dietetic Association: promoting and supporting breastfeeding. *Journal of the American Dietetic Association, 109*(11), 1926-42.

Liao, Y., Alvarado, R., Phinney, B., Lonnerdal, B. (2011). Proteomic characterization of human milk whey proteins during a twelve-month lactation period. *Journal of Proteome Research, 10*(4), 1746–1754.

Mahan, L.K., Raymond, J.L., Escott-Stamp, S. (2012). Krause's Food & the Nutrition Care Process, 13th Ed. Missouri: Elsevier Saunders.

Şanlıer N, (1999). Ankara'nın Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeylerinde 0-6 Yaş Çocukalrın Beslenme Durumları ve Köylerinde 0-6 Yaş Çocuklarının Gelişim Durumlarının İncelenmesi II. Kitap. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Morrow, A.L., Ruiz-Palacios, G.M., Jiang, X., Newburg, D.S. (2005). Human-milk glycans that inhibit pathogen binding protect breast-feeding infants against infectious diarrhea. *The Journal of Nutrition, 135*(5), 1304–1307.

Newburg, D.S., Ruiz-Palacios, G.M., Morrow, A.L. (2005) Human milk glycans protect infants against enteric pathogens. *Annual review of nutrition, 25*, 37–58.

Newburg, D.S., Woo, J.G., Morrow, A.L. (2010). Characteristics and potential functions of human milk adiponectin. *The Journal of Pediatrics, 156*, S41–S46.

Neyzi, O., Günöz, H., Furman, A., Bundak, R., Gökçay, G., Darendeliler, F., Baş, F. (2008). Türk çocuklarında vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi ve vücut kitle indeksi referans değerleri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 51*, 1-14.

PAHO/WHO. (2002). *Guiding principles for complemantary feeding of the breastfed child*. Washington Dc, Pan American Health Organization/World Health Organization.

Rodriguez, N.R., (2005). Optimal quantity and composition of protein for growing children. *The Journal of American College of Nutrition 24*, 150S-154S.

Saarela, T., Kokkonen, J., Koivisto, M. (2005). Macronutrient and energy contents of human milk fractions during the first six months of lactation. *Acta Paediatrica, 94*(9), 1176-81.

Sağlık Bakanlığı. Demir Gibi Türkiye Projesi. http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-584/demir-gibi-turkiye-projesi--genelgesi-2004--21.html adresinden elde edilmiştir.

Selimoğlu, M. A. (2014). Tamamlayıcı Beslenme. *Selimoğlu, M. A. (Ed.) Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde. İstanbul: Akademi Yayınevi.

Şanlıer, N. ve Ersoy, Y. (2004). *Çocuk ve beslenme: çocuğum doğru besleniyor mu?* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Şanlıer, N. (2015). Gebe-emziren kadın ve 0-1 yaş çocuk beslenmesi. *Anne ve Çocuk Beslenmesi* (7. Baskı) içinde. Ankara: Pegem Akademi.

Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması-2010. http://www.sagem.gov.tr/TBSA_Beslenme_Yayini.pdf adresinden elde edilmiştir.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. Bebeklerde D Vitamini Yetersizliğinin Önlenmesi ve Kemik Sağlığının Geliştirilmesi Programı. http://cocukergen.thsk.saglik.gov.tr/daire-faaliyetleri/beslenme/752-bebeklerde-d-vitamini-yetersizli%C4%9Finin-%C3%B6nlenmesi-ve-kemik-sa%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n-geli%C5%9Ftirilmesi-program%C4%B1.html adresinden elde edilmiştir.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2013. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TNSA_2013_ana_rapor.pdf adresinden elde edilmiştir.

United States Department of Agriculture Food and Nutrition Service. (2009). *Infant nutrition and feding.*

Von berg, A. (2006). Introduction of solid foods. *Nestle Nutrition Workshop Series Pediatr Programme, 57*, 125-31.

WHO. (2000). *Complementary feding: family foods for breastfed children*. France: FSG MEdiMEDİA Ltd.

WHO. (2005). *Guiding principles for feding non-breastfed children 6-24 months of age.* WHO Press, World Health Organization, Geneva, Switzerland.

WHO. (2006). WHO child growth standarts. http://www.who.int/childgrowth/standards/Technical_report.pdf?ua=1 adresinden elde edildi.

WHO. (2015). Global targets 2025. http://www.who.int/nutrition/topics/nutrition_globaltargets2025/en/ adresinden elde edildi.

Woolf, A.D. (2003). Herbal remedies and children: do they work? Are they harmful? *Pediatrics, 112*(1), 240-246.

BÖLÜM 16

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ÇOCUK BESLENMESİ

Öğr. Gör. Dr. Emine YASSIBAŞ

Arş. Gör. Dr. Gülşah ŞAHİN

Çocuklar, göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz, canlı mesajlardır.

Neil Postman

GİRİŞ

Bir yaşından sonra altı yaşına kadar olan çocukluk dönemi; 1-3 yaşını içine alan “oyun çocuğu dönemi” ve 3-6 yaşı kapsayan “okul öncesi dönem” olarak tanımlanmaktadır.

Çocukluk döneminin en önemli özelliği, vücut ağırlığının ve boy uzunluğunun ölçülmesi ile izlenebilen “büyüme ve gelişme” dir. Yaşamın ilk 5 yılı içerisinde büyümeyi etkileyen en önemli faktör beslenmedir. Bunun yanı sıra kalıtsal faktörler, hormonlar ve bazı hastalıklar da büyümeyi etkilemektedir (Karaağaoğlu ve Eroğlu Samur, 2015). Okul öncesi dönem; sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması, normal büyüme ve gelişmenin sağlanması ve yetişkinlik döneminde ortaya çıkan kronik hastalıkların riskinin azaltılması açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

American Dietetic Association (ADA) Report. (2008). Position of the American Dietetic Association: Nutrition guidance for healthy children ages 2 to 11 years. *Journal of the American Dietetic Association,* 108, 1038-1047.

American Heart Association (AHA), Gidding, S. S., Dennison, B. A., Birch, L. L., Daniels, S. R., Gilman, W. M., Lichtenstein, A. H., Rattay, K. T., Steinberg, J., Stettler, N., Van Horn, L. (2006). Dietary Recommendations for Children and Adolescents: A Guide for Practitioners. *Pediatrics,* 117, 544-559.

Arlı, M., Şanlıer, N., Küçükkömürler, S. ve Yaman, M. (2013). *Anne ve Çocuk Beslenmesi.* 6. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Arslan N. (2014). Oyun çocuğu ve okul çocuğu beslenmesi, M. Ayşe Selimoğlu (Ed.), *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde (s.67-79). İstanbul: Akademi Yayınevi.

Baysal, A. (2009). *Beslenme.* Ankara:,Hatipoğlu Kitabevi

Bilici, S. ve Köksal, E. (2013). *Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları.* Nevin Şanlıer (Ed.) Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 915

Blissett, J. (2011). Relationships between parenting style, feeding style and feeding practices and fruit and vegetable consumption in early childhood. *Appetite,* 57, 826-831.

Cantoral A., Tellez-Rojo, M. M., Ettinger, A. S., Hu, H., Hernandez-Avila, M. ve Peterson, K. (2015). Early introduction and cumulative consumption of sugar-sweetened beverages during the preschool period and risk of obesity at 8–14 years of age. *Pediatric Obesity,* Doi: 10.1111/ijpo.12023. [Epub ahead of print].

Carruth, B.R., Ziegler, P.J., Gordon, A. ve Barr S.I. (2004). Prevalence of picky eaters among infants and toddlers and their caregivers' decisions about offering a new food. *J Am Diet Assoc,* 104: 57-64.

Catteau, C., Trentesaux, T., Delfosse, C. ve Rousset, M. M. (2012). Consumption of fruit juices and fruit drinks: impact on the health of children and teenagers, the dentist's point of view. *Archives de Pediatrie*, 19: 118–124.

Chumlea, W.C.ve LaMonte, M. (2013). Physical Growth. In Samour, P.Q. ve King, K. (Ed.) Essentials of Pediatric Nutrition. United States of America: Jones & Bartlett Learning, s.15-23.

DeBoer M.D., Agard, H.E. ve Scharf, R.J. (2015). Milk intake, height and body mass index in preschool children. *Archievs of Disease in Childhood*, 100:460–465.

DeBoer, M. D., Scharf, R. J. ve Demmer, R.T. (2013). Sugar-sweetened beverages and weight gain in 2- to 5-year-old children. *Pediatrics,* 132, 3, 413-420.

Fox, M. K, Condon, E., Briefel, R. R., Reidy, K.C. ve Deming, D. M. (2010). Food consumption patterns of young preschoolers: Are they starting off on the right path?, *Journal of the American Dietetic Association*, 110, S52–59.

Gümüş Doğan, D. (2014). İştahsız çocuk, M. Ayşe Selimoğlu (Ed.), *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde (s.88-95). İstanbul: Akademi Yayınevi.

Horodynski, M. A., Stommel, M., Herb, H.B., Xie, Y. ve Weatherspoon, L. (2010). Low-income African American and 'Non-Hispanic White mothers'self-efficacy, "picky eater" perception, and toddler fruit and vegetable consumption. *Public Health Nursing,* 27, 408-417.

Institute of Medicine (IOM). (2011). Early childhood obesity prevention policies. Washington, DC: The National Academies Press.

Jacobi, C., Agras, W.S., Bryson, S., Hammer, L.D. (2003). Behavioral validation, precursors, and concomitants of picky eating in childhood. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 42: 76-84.

Kerzner, B. (2009). Clinical investigation of feeding difficulties in young children: a practical approach. *Clinical Pediatrics*, 48(9): 960-965

Kutluay Merdol, T. (2012). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Beslenmesi*. 2. Basım. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726

Liu, R.H. (2003). Health benefits of fruit and vegetables are from additive and synergistic combinations of phytochemicals. *American Journal of Clinical Nutrition,* 78 (suppl), 517S–520S.

Lucas, B., Ogata, B. ve Feucht, S. (2013). Normal Nutrition After Infancy. in Samour, P.Q. ve King, K. (Ed.) Essentials of Pediatric Nutrition. United States of America: Jones & Bartlett Learning, s.71-74.

Lucas, B.L., Feucht, S.A. ve Ogata, B.N. (2012). Nutrition in Childhood. In Mahan, L.K., Escott-Stump, S. ve Raymond, J.L. (Ed.) *Krause's Food and the Nutrition Care Process*. Thirteenth Edition. United States of America: Elsevier. s.389-404.

Malik, V. S., Pan, A., Willett, W. C. ve Hu, F. B. (2013). Sugar-sweetened beverages and weight gain in children and adults: a systematic review and meta-analysis. *American Journal of Clinical Nutrition,* 98, 1084–1102.

Malik, V. S., Schulze, M.B. ve Hu, F. B. (2006). Intake of sugar-sweetened beverages and weight gain: a systematic review. *American Journal of Clinical Nutrition,* 84(2), 274–288.

Marshall, T. A. (2013). Preventing dental caries associated with sugar-sweetened beverages. *Journal of the American Dietetic Association*, 144, 1148–1152.

Moore, L.L., Singer, M.R., Bradlee, M.L., Djousse, L., Proctor, M.H., Cupples, L.A. ve Ellison, R.C. (2005). Intake of fruits, vegetables, and dairy products in early childhood and subsequent blood pressure change. *Epidemiology,* 16, 4–11.

Moshe, G., Amitai, Y., Korchia, G., Korchia, L., Tenenbaum, A., Rosenblum, J., ve Schechter, A. (2013). Anemia and iron deficiency in children: association with red meat and poultry consumption. *JPGN*, 57:(6), 722–727.

Neyzi, O., Günöz, H., Furman, A., Bundak, R. ve Gökçay, G. (2008). Türk çocuklarında vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi ve vücut kitle indeksi referans değerleri. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 51: 1-14.

Reau, N.R., Senturia, Y.D., Lebailly, S.A., Christoffel, K.K. ve the Pediatric Practice Research Group. (1996). Infant and toddler feeding patterns and problems: normative data and a new direction. *J Dev Behav Pediatr,* 17: 149-153.

Roe, L. S., Meengs, J. S., Birch, L. L. ve Rolls, B. J. (2013). Serving a variety of vegetables and fruit as a snack increased intake in preschool children. *American Journal of Clinical Nutrition,* 98, 693-699.

Slavin, J. (2004). Whole grains and human health. *Nutrition Research Reviews,* 17:99–110.

Şanlıer, N., ve Ersoy, Y. (2005). *Anne ve Çocuk için Beslenme Prensipleri*. Ankara: Morpa Kültür Yayınları.

Şanlıer, N., Köksal, E. ve Bilici, S. (2014). *Okulöncesi Çağı Çocuklarda Beslenme*. İstanbul: Morpa Kültür.

T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2004). Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi. Ankara.

Welsh, J. A., Cogswell, M.E., Rogers, S., Rockett, H., Mei, Z. ve Grummer-Strawn, L. M. (2005). Overweight among low-income preschool children associated with the consumption of sweet drinks: Missouri, 1999–2002. *Pediatrics,* 115:2.

World Health Organization. Worldwide Prevalence of Anemia. 1993–2005. Geneva, Switzerland: WHO; 2008.

Wright, C.M., Parkinson, K.N., Shipton, D. ve Drewett, R.F. (2007). How do toddler eating problems relate to their eating behavior, food preferences, and growth? *Pediatrics*, 120(4):1069-1075.

BÖLÜM 17

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE BESLENME SORUNLARI VE BÜYÜMENİN İZLENMESİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Arş. Gör. Şule KOCABAŞ

"Bir çocuk sahibi olmaya karar vermek çok önemlidir, sonsuza dek yüreğinizin ve bedeninizin dışında olmasını kabul etmektir."

Elizabeth STONE

17.1. OKUL ÖNCESİ ÇAĞ ÇOCUKLARDA YETERSİZ VE DENGESİZ BESLENME SORUNLARI

Okul öncesi dönem 1-6 yaş arasını kapsar. Bu dönem çocuklar için yaşadıkları çevre ile tanıştıkları dönemdir. Oyun oynayarak, taklit edilerek çevreden edinilen roller benimsenmeye çalışılır. Büyüme ile birlikte birçok becerilerin kazanıldığı, özellikle motor becerilerin geliştiği dönemdir. Çevreden aldığı uyarılar çocuğun fiziksel, zihinsel ve ruhsal yönden büyümesinde ve gelişmesinde etkin rol oynar, yeterli ve dengeli beslenme alışkanlıkları kazandırır. Kazanılan beslenme alışkanlıkları ileriki yaşlarda görülecek şişmanlık ve şişmanlığa bağlı kronik hastalıklar, zayıflık, malnütrisyon vb. pek çok hastalığın oluşumunu etkiler. Okul öncesi çağda çocuklar evde annelerini, babalarını, bakıcılarını, diğer büyüklerini, okulda ise öğretmenlerini taklit ederler. Bu nedenle çocuğun yanında büyükler yemeklere karşı olumsuz davranışta bulunmamalı, olumlu davranışlar içinde olmalıdır.

Okulöncesi çağ çocuklarda yetersiz ve dengesiz beslenme sonucunda görülen sağlık sorunları aşağıda özetlenmiştir;

I. *Büyüme ve gelişme sorunları*

1. Somatik büyüme ve gelişme bozuklukları

- ✓ Boy kısalığı
- ✓ Zayıflık (iştahsızlık, açlık, yemek seçme)
- ✓ Şişmanlık (aşırı yemek yeme)

2. Mental gelişme ve fonksiyon bozuklukları

- ✓ Zekâ geriliği
- ✓ Eğitimde başarısızlık
- ✓ Sosyal uyumsuzluk

3. Seksüel organ ve fonksiyonlarında bozukluklar

- ✓ Cinsiyet organlarında büyüme geriliği
- ✓ Kıllanma ve ses bozuklukları

II. *Sağlık sorunları*

- ✓ İştah, acıkma ve doygunluk duyumlarında bozukluk
- ✓ Metabolizma bozuklukları (şeker hastalığı, guatr gibi)
- ✓ Enfeksiyonlara karşı direnç azlığı
- ✓ Hareket sistemi, kas dokusunda bozukluk
- ✓ Kalp, mide, karaciğer vb.hastalıklara eğilimde artış
- ✓ Demir eksikliği anemisi, kabızlık, besin alerjileri, besin zehirlenmeleri.

Çocuklarda görülen beslenme sorunlarının nedenleri şunlardır;

1. Toplumun ve ailenin ekonomik durumu,
2. Ailenin eğitim düzeyi, annenin çocuğunu isteyerek dünyaya getirip getirmeme durumu,
3. Beslenme bilgisindeki yetersizlik, alışkanlıklar ve inançlar,
4. Ailedeki çocuk sayısı, doğum aralığı, çocuğun cinsiyeti,
5. Çevre koşullarının hijyenik olmaması,
6. Bağırsak parazitleri,

KAYNAKLAR

Alikasifoğlu, A., Yordam, N., (1996). Obez Çocuğun Beslenmesi, *Katkı Pediatri Dergisi*, Beslenme II, 17(2), 341-355.

American Dietetic Association (ADA) Report. (2008). Position of theAmerican Dietetic Association: Nutrition guidance for healthy children ages 2 to 11 years. *Journal of theAmericanDieteticAssociation,* 108, 1038-1047.

Gidding, S. S.,Dennison, B. A., Birch, L. L., Daniels, S. R., Gilman, W. M., Lichtenstein, A. H., Rattay, K. T., Steinberg, J., Stettler, N., Van Horn, L. (2006). Dietary Recommendations for Children and Adolescents: *A Guide for Practitioners. Pediatrics,,*117, 544-559.

Anon, (1999). Beslenme I, Katkı Pediatri Dergisi, 17:1: Ocak, Şubat.

Anon, (2002). Toplumumun Beslenmesinin Bilinçlendirilmesi, Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü ve H.Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü İş Birliği ile, Ankara.

Arlı, M., Şanlıer, N., Küçükkömürler, S., Yaman, M. (2013). *Anne ve Çocuk Beslenmesi,*.6. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Arslan N. (2014). *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi,* M. A. Selimoğlu içinde, *Oyun* Çocuğu ve Okul Çocuğu Beslenmesi, (67-79), İstanbul: Akademi Yayınevi.

Baysal, A. (2002). *Beslenme*, Ankara: Hatiboğlu Yayınları.

Bertan, M., Güler, Ç., (1997). *Halk Sağlığı (Temel Bilgiler)*, 2. Baskı, Ankara: Güneş Kitap Evi.

Beyazova, U., (1984).Ana ve İlkokul Çağı Çocuklarda Beslenme Sorunlarının Nedenleri, Okul-çağı *Çocuklarında Beslenme*, Ankara: Roche Bilimsel Yayınlar Serisi.

Beyhan, Y, (1999). Çalışma Hayatında Beslenme Hizmetlerinin Yönetimi, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türk-İş Yayınlan No: 189, Ankara.

Bilici, S. ve Köksal, E. (2013). *Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları.* Nevin Şanlıer (Ed.) Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 915.

Blissett, J. (2011). Relationships between parenting style, feding style and feding practices and fruit andvegetable consumption in earlychildhood. *Appetite,* 57, 826-831.

Cantoral A.,Tellez-Rojo, M. M., Ettinger, A. S., Hu, H., Hernandez-Avila, M. Ve Peterson, K. (2015). Early introduction and cumulative consumption of sugar sweetened beveragesduring the preschool period and risk of obesity at 8–14 years of age. *PediatricObesity,* Doi: 10.1111/ijpo.12023. [Epubahead of print].

Carruth, B.R.,Ziegler, P.J., Gordon, A., Barr S.I. (2004). Prevalence of pickyeater samong infants and toddlers and their caregivers' decisions abou toffering a new food. *J Am Diet Assoc,* 104: 57-64.

Catteau, C.,Trentesaux, T., Delfosse, C., Rousset, M. M. (2012). Consumption of fruit juices and fruit drinks: impact on the health of children and teenagers, the dentist'spoint of view. *Archives de Pediatrie*, 19: 118–124.

Chumlea, W.C., Lamonte, M. (2013). PhysicalGrowth. InSamour, P.Q. ve King, K. (Ed.) Essentials of PediatricNutrition. United States of America: Jones&Bartlett Learning, s.15-23.

Deboer M.D.,Agard, H.E. , Scharf, R.J. (2015). Milk intake, heigh tand body mass index in preschool children. *Archievs of Disease in Childhood*, 100:460–465.

Deboer, M. D.,Scharf, R. J. ve Demmer, R.T. (2013). Sugar-sweetened beverages and weight gain in 2- to 5-year-old children. *Pediatrics,* 132, 3, 413-420.

Duffy, R. L., (2002). The American Dietetic Association's Complete Food&Nutrition Guide. John Wiley&Sons, Inc.,Hoboken, New Jersey, USA.

Fox, M. K, Condon, E.,Briefel, R. R., Reidy, K.C., Deming, D. M. (2010). Food consumption patterns of young preschoolers: Are they starting off on the right path,*Journal of the American Dietetic Association*, 110, 52–59.

Gümüş Doğan, D. (2014). İştahsız çocuk, M. Ayşe Selimoğlu (Ed.), *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde (s.88-95). İstanbul: Akademi Yayınevi.

Hatun Ş. Çocuklarda büyüme geriliği, Kocaeli Tabip Odası, Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 2003; 3: 5–7.

Horodynski, M. A.,Stommel, M., Herb, H.B., Xie, Y. ve Weatherspoon, L. (2010). Low-incomeAfrican American and 'Non-Hispanic White mothers'self-efficacy, "pickyeater" perception, and toddler fruit and vegetabl econsumption. *Public Health Nursing,* 27, 408-417.

Institute of Medicine (IOM) (2011). Early childhood obesity prevention policies. Washington, DC: The National Academies Press.

Işıksoluğu, U, M., (1994). Beslenme, Millî Eğitim Basım Evi, 8. Baskı, İstanbul.

İnce Ot, Kondolot M, Yalçin Ss. (2011). Büyümenin izlenmesi ve büyüme duraklaması. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 5(3), 181-192.

Jacobi, C.,Agras, W.S., Bryson, S., Hammer, L.D. (2003). Behavioralvalidation, precursors, andconcomitants of pickyeatingin childhood. *J AmAcad Child AdolescPsychiatry*, 42: 76-84.

Kerzner, B. (2009). Clinicalinvestigation of feedingdifficulties in youngchildren: a practicalapproach. *ClinicalPediatrics*, 48(9): 960-965

Koksal, G., Gökmen, H., (2000). **Çocuk Hastalık**larında Beslenme Tedavisi, Hatiboğlu Yayınları, I. Baskı, Ankara.

Koksal, O. (1984). Türkiye'de Anaokulu ve İlkokul Çocukları Arasında Sık Görülen Beslenme Sorunları, Okulçağı Çocuklarında Beslenme, Roc-he, Bilimsel Yayınlar Serisi, Ankara.

Kutluay Merdol, T. (2012). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Beslenmesi*. 2. Basım. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726

Liu, R.H. (2003). Healthbenefits of fruit and vegetables are from additive and synergistic combinations of phytochemicals. *AmericanJournal of ClinicalNutrition,* 78 (suppl), 517S–520S.

Lucas, B.,Ogata, B., Feucht, S. (2013). Normal NutritionAfterInfancy. inSamour, P.Q. ve King, K. (Ed.) Essentials of PediatricNutrition. United States of America: Jones&Bartlett Learning, s.71-74.

Lucas, B.L.,Feucht, S.A., Ogata, B.N. (2012). Nutrition in Childhood. InMahan, L.K.,Escott-Stump, S. ve Raymond, J.L. (Ed.) *Krause's Food and the Nutrition Care Process*. Thirteenth Edition. United States of America: Elsevier. s.389-404.

Malik, V. S.,Pan, A., Willett, W. C., Hu, F. B. (2013). Sugar-sweetened beverages and weight gain in children and adults: a systematic review and meta-analysis. *American Journal of Clinical Nutrition,* 98, 1084–1102.

Malik, V. S.,Schulze, M.B. , Hu, F. B. (2006). Intake of sugar-sweetenedbeveragesandweightgain: a systematicreview. *American Journal of Clinical Nutrition,* 84(2), 274–288.

Marshall, T. A. (2013). Preventing dental caries associated with sugar-sweetened beverages. *Journal of the American Dietetic Association*, 144, 1148–1152.

Merdol, Kutluay, T., (1999). *Beslenme Eğitimi Rehberi*, Özgür Yayınları, 125, İstanbul

Merdol, Kutluay, T., Başoğlu, S., Ören, N., (1997). *Beslenme ve Diyetetik Açıklamalı Sözlük*, Hatipoğlu Yayın Evi, Ankara.

Moore, L.L.,Singer, M.R., Bradlee, M.L., Djousse, L., Proctor, M.H., Cupples, L.A.,Ellison, R.C. (2005). Intake of fruits, vegetables, and dairy products in early childhood and subsequent blood pressure change. *Epidemiology,* 16, 4–11.

Moshe, G.,Amitai, Y., Korchia, G., Korchia, L., Tenenbaum, A., Rosenblum, J., Schechter, A. (2013). Anemia and iron deficiency in children: association with red meat and poultry consumption. *JPGN*, 57:(6), 722–727.

Neyzi, O., Günöz, H., Furman, A., Bundak, R., Gökçay, G. (2008). Türk çocuklarında vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi ve vücut kitle indeksi referans değerleri, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 51: 1-14.

Reau, N.R.,Senturia, Y.D., Lebailly, S.A., Christoffel, K.K.,e the Pediatric Practice Research Group. (1996). Infant and toddler feding patterns and problems: normative data and a new direction. *J Dev Behav Pediatr,* 17: 149-153.

Roe, L. S.,Meengs, J. S., Birch, L. L., Rolls, B. J. (2013). Serving a variety of vegetablesandfruit as a snackincreasedintake in preschoolchildren. *American Journal of Clinical Nutrition,* 98, 693-699.

Slavin, J. (2004). Whole grains and human health. *Nutrition Research Reviews,*17:99–110.

Şanlıer, N., (1999). Ankara Köylerindeki 0-6 Yaş Çocukların Beslenme Durumlarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü ve Gazi Üniversitesi Meslekî Eğitim Fakültesi İş Birliği ile Millî Eğitim Basım Evi, Ankara.

Şanlıer, N., (2002). *Doğuştan Metabolizma Hastalıkları, Anne ve Çocuk Beslenmesi*, Ankara: Pegem A Yayınları

Şanlıer, N., Köksal, E.,Bilici, S. (2014). *Okul* öncesi Çağı Çocuklarda Beslenme. İstanbul: Morpa Kültür.

Şanlıer, N., Ersoy, Y. (2005). *Anne ve Çocuk için Beslenme Prensipleri*. Ankara: Morpa Kültür Yayınları.

Şenol, S., (1995). Çocuklarda İştahsızlık Sorunları, *Sürekli Tıp Eğitimi dergisi*, 4:4:123-124.

T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2004). *Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi*, Ankara.

Welsh, J. A.,Cogswell, M.E., Rogers, S., Rockett, H., Mei, Z., Grummer-Strawn, L. M. (2005). Overweight among low-income preschool children associated with the consumption of sweet drinks: Missouri, 1999–2002. *Pediatrics,* 115:2.

Whitney, N. E., Rolfes, R.S., (2002). Undestanding Nutrition, Ninth Edition, Wadsworth/Thomson-Learning, USA.

WHO Child growth standards: head circumference-for-age, arm circumference-for age, triceps skinfold-for-ageand subscapular skinfold-for-age: methods and development. Geneva: WHO Press. 2007.

WHO child growth standards: length/height-for-age, weight-for-age, weight-for-length, weight-forheight and body mass index-for-age: methods and development. Geneva: WHO Press. 2006.

Williams, R.S.,Worthington, S. B. (1992). NutritonThroughoutThe Life Cycle, Second Edition MosbyYearBook. USA.

World Health Organization. WorldwidePrevalence of Anemia. 1993–2005. Geneva, Switzerland: WHO; 2008.

Wright, C.M., Parkinson, K.N.,Shipton, D., Drewett, R.F. (2007). How do toddler eating problems relate to their eating behavior, food preferences, and growth *Pediatrics*, 120(4):1069-1075.

Türkiye Beslenme Rehberi (TÜBER), 2015 (2016). T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu

Baysal , A., Aksoy, M., Besler, H.T., Bozkurt, N., Keçecioğlu, S.,Mercanlıgil, S.M.,Merdol, T.,Pekcan, G.,Yıldız, E. (2013). *Diyet El Kitabı* , 7. Baskı, Ankara.

Kerzner, B. (2009). Clinical İnvetigation of feding difficulties in young children:a pratical approach. *Clin Pediatr*, 48, 960-965

BÖLÜM 18

OKULÖNCESİ DÖNEMDE SIK GÖRÜLEN HASTALIKLAR VE BESLENME

Uzm. Dyt. Ayşegül UĞURAL

GİRİŞ

Okul öncesi dönemde sık görülen beslenme ile ilişkili bazı sağlık sorunları çocuğun yaşam kalitesini olumsuz etkileyerek kişisel ve sosyal hayatını sınırlayabilir. Çünkü bu dönem çocuğun en meraklı ve hareketli olduğu, denemekten korkmadığı, büyüme-gelişme yanında kişilik özelliklerinin de hızla geliştiği zamanlardır. Akut gastronterit gibi bazı hastalıklarda uygun beslenme tedavisi hastalığın şiddetini yatıştırabilir ve hatta tedavi edebilirken, besin alerjilerinde anafilaktik şoka kadar uzanan ciddi komplikasyonlar oluşabilir. Bu nedenle ebeveynlerin ve okul öncesi eğitmenlerin çocuklarda sık görülen beslenme hastalıkları konusunda bilgi sahibi olması yaşanabilecek sorunların da önüne geçmiş olacaktır.

KAYNAKLAR

Arlı, M., Şanlıer, N., Küçükkömürler, S., & Yaman, M. (2017). *Anne ve Çocuk Beslenmesi* (8 b.). Ankara: Pegem Yayınevi.

Freedman, S. B., Ali, S., Oleszczuk, M., Gouin, S., & Hartling, L. (2013). Treatment of acute gastroenteritis in children: an overview of systematic reviews of interventions commonly used in developed countries. *Evid.-Based Child Health, 8*, 1123-1137.

Granado-Villar, D., Cunill-De Sautu, B., & Granados, A. (tarih yok). Acute Gastroenteritis. *Pediatrics in Review, 33* (11), 487-495. doi:10.1542/pir.33-11-487

Guarino, A., Ashkenazi, S., Dominique, G., Lo Vecchio, A., Shamir, R., & Szajewska, H. (2014). European Socirty for Pediatric gastroenterology, Hepatology and Nutrition/ European Society for Pediatric Infectious Diseases Evidence-Based Guidelines for the Management of Acute gastroenteritis in Children in Europe: Update 2014. *JPGN, 59*(1), 132-152.

Katona, P., & Katona-Apte, J. (2008, May). The interaction between nutrition and infection. *CID, 46*, 1582-1588. June 2018.

Kenrick, K., & Day, S. A. (2014, October). Celiac Disease:where are we in 2014? *Australian Family Physician, 43*(10).

Krawinkel, M. B. (2012). Interaction of nutrition and infections globally: an overview. *Ann Nutr Metab, 61*(Suppl 1), 39-45.

Luyt, D., Ball, H., Kirk, K., & Stiefel, G. (2016). Diagnosis and management of food allergy in children. *Pediatrics in Child Health*. doi:10.1016/j.paed.2016.02.005

Mazzocchi, A., Venter, C., Maslin, K., & Agostoni, C. (2017). The role of nutrition aspects in food allergy: prevention and management. *Nutrients, 9, 850*, 1-12. doi:10.3390/nu9080850

Nesti, M. M., & Goldbaum, M. (2007). Infectious diseases and daycare and preschool education. J Pediatr, 83(4), 299-312.

Özen, H. (Dü.). (2015). Soru ve Cevaplarla Çocuk Beslenmesi (1. b.). İstanbul: Akademi yayınevi.

Rubio-Tapia, A., Hill, I. D., Kelly, C. P., Calderwood, A. H., & Murray, J. A. (2013, April). ACG Clinical Guidelines: diagnosis and management of celiac disease. *Am J Gastroenterol*(108), 656-676. doi:10.1038/ajg.2013.79

Selimoğlu, A. M. (Dü.). (2018). *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi.* Ankara: Nobel Tıp Kitabevi.

South Australian Paediatric Clinical Guidelines reference Committee. (2016, September). *Gastroenteritis in Children.* June 2018 tarihinde www.sahealth.sa.gov.au : http://www.sahealth.sa.gov.au/wps/wcm/connect/f709dd004233cf398618eeef0dac2aff/Gastroenteritis+in+children_May2014+.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-f709dd004233cf398618eeef0dac2aff-lYyvnwY adresinden alındı

Turner, P., & Boyle, R. (2014, May). Food allergy inchildren: what is new? *Curr Opin Clin Nutr Metab Care, 17*(3), 285-93.

van den Berg, J., & Berger, M. Y. (2011). Guidelines on acute gastroenteritis in children: a critical appraisal of their quality and applicability in primary care. *BMC Family Practice, 12*(134), 1-13.

BÖLÜM 19

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE MENÜ PLANLAMA VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Saniye BİLİCİ

Büyük başarılar, değerli anaların yetiştirdikleri seçkin çocukların yardımıyla meydana gelir.

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Bir yaşından sonra altı yaşına kadar olan çocukluk döneminde 3-6 yaşı kapsayan dönem "okul öncesi dönem" olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde büyümeyi etkileyen en önemli faktör beslenmedir (Karaağaoğlu ve Eroğlu Samur, 2015). Okul öncesi dönem; sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması, normal büyüme ve gelişmenin sağlanması ve yetişkinlik döneminde ortaya çıkan kronik hastalıkların riskinin azaltılması açısından önemlidir. Okul öncesi çocuklarda hızlı büyüme ve gelişme nedeniyle pek çok besin öğesine olan gereksinim yaşamının diğer dönemlerine oranla daha fazladır. Bu nedenle bu dönemde yeterli ve dengeli beslenme kadar, iyi geliştirilmiş beslenme alışkanlıkları edinmek de önemlidir (Bilici ve Köksal, 2013, Merdol, 2008).

KAYNAKLAR

American Dietetic Association (ADA) (1998). The Pediatric Nutrition Dietetic Practice Group. *Nutrition Mangement of the Preschool Child*, USA: pp 87-95.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB). (2015). *Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüplerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik*, Sayı:29342.

Altınel, H. (2011). *Menü Yönetimi ve Menü Planlama.* Detay Yayıncılık, Ankara.

Arslan N. (2014). Oyun çocuğu ve okul çocuğu beslenmesi, M. Ayşe Selimoğlu (Ed.), *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde (s.67-79). İstanbul: Akademi Yayınevi.

Baş, M., Bilici, S., Bayrak, M. ve Tütüncüoğlu C.(2010). *Tüm Gün Okullara Yönelik Geliştirilen Menü Modelleri ve Örnek Öğle Yemeği Listesi.*, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı.

Baysal, A ve Merdol, T.K. (1994). *Toplu Beslenme Yapılan Kurumlar İçin Yemek Planlama Kuralları Ve Yıllık Listeleri*. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Baysal, A. *Beslenme*. (2015). Ankara:Hatipoğlu Yayınevi, 16.Baskı.

Baysal, A., Küçükaslan, N.(2009). *Beslenme İlkeleri ve Menü Planlaması.* Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 3.Baskı.

Belot, M ve James, J. (2011). Healthy school meals and educational outcomes. *Journal of Health Economics,* 303(3), pp. 489–504.

Best, C., Neufingerl, N., Geel, L., Briel, T.ve Osendarp, S.(2010). The nutritional status of school-aged children: Why should we care? *Food and Nutrition Bulletin*, 31(3):401-417.

Beyhan, Y., Ciğerim, N. (1995). Toplu Beslenme Sistemlerinde Menü Yönetim Ve Denetimi. Ankara: Kök Yayıncılık.

Bilici, S. (2008). *Toplu Beslenme Çalışanları İçin Hijyen El Kitabı.*, Ankara: T.C.Sağlık Bakanlığı, Yayın No: 726.

Bilici, S. ve Köksal, E. (2013). *Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları.* Nevin Şanlıer (Ed.) Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 915

CAL-PRO-MET Center, Successful Menu Planning: USDA Nutrition Standards for School Meals. Participant Manual.(2015).University of California.

CCFP, Nutrition and Menu Planning for Children in the Child Care Food Program.(2013). Florida Department of Health Bureau of Child Care Food Programs.Erişim: http://www.floridahealth.gov/programs-and-services/childrens-health/child-care-food-program/nutrition/_documents/nmp-workbook-2013.pdf

Davison, K.K, Jurkowski, J.M, Li, K., Kranz, S. ve Lawson, H.A. (2013).A childhood obesity intervention developed by families for families: Results from a pilot study. *Int J Behav Nutr Phys Act,*10:3.

Florence,M.D., Asbridge,M. ve Veugelers, P.J. (2008). Diet quality and academic performance. *Journal of School Health*, 78(4), p. 213.

IOM (Institute of Medicine). (2008). *Nutrition Standards and Meal Requirements for National School Lunch and Breakfast Programs: Phase I. Proposed Approach for Recommending Revisions.* Stallings V.A, Taylor,C.L (ed).Washington, DC: The National Academies Press.

Jennings, A., Mcevoy, S. ve Corish, C.(2011). Nutritional practices in full-day-care pre-schools. *J Hum Nutr Diet*, 24:245–259.

Karaağaoğlu, N. ve Samur Eroğlu, G.(2015). *Anne ve Çocuk Beslenmesi*. 4. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Making The for Healthy, Freshly Preapered Scholl Meals. CASE. (2014). Center for Ecoliteracy. Erişim: http://www.thecaseforschoolmeals.org/downloads/CEL_making_the_case_research.pdf

Martin, H. (2010). Healthy Cycle Menus Booklet forFor the National School Breakfast and Lunch Program Sample cycle menus that meet the Idaho Nutrition Standards for School Meals and the USDA Nutrition Standards.

Merdol, TK. (2008). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Beslenmesi*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı.

Molloy, C.J. (2013). The Healthy Incentive for Pre-schools (HIP) Project: The Development, Validation, Evaluation and Implementation of an Healthy Incentive Scheme in the Irish Full Day Care Pre-school Setting. Doctoral Thesis. Dublin Institue of Tecnology.

Moore, H., Nelson, P., Marshall, J., Cooper, M., Zambas, H., Brewster, K., ve Atkin, K. (2005) Laying foundations for health: food provision for under 5's in day care. *Appetite,* 44, 207-213.

More, J.(2008). Nutritional standards for preschool child care units—are they any?. *J Fam Health Care*, 18(1):6-8.

Nutrition Analysis Protocols: How to Analyze Menus for USDA's Scholl Meals Programs (2014). United States Department of Agriculture.

Özmert , E.N.(2005). Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-I: Beslenme. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* , 48: 179-195.

Padget, A. ve Briley, ME. (2005). Dietary intakes of child-care centers in central Texas fail to meet Food Guide Pyramid recommendations. *J Am Diet Assoc,* 105(5):790-793.

Reau, N.R., Senturia, Y.D., Lebailly, S.A., Christoffel, K.K. ve the Pediatric Practice Research Group. (1996). Infant and toddler feeding patterns and problems: normative data and a new direction. *J Dev Behav Pediatr,* 17: 149-153.

Rızaoğlu B. ve Hançer M. (2005). Menü ve Yönetim, Ankara: Detay Yayıncılık.

Robson, S., Khoury,J.,Kalkwarf H.J. ve Copeland, K.(2015). Dietary intake of children attending full-time child care: what are they eating away from the child-care center? *J Acad Nutr Diet,* 115:1472-1478.

Romaine, N., Mann, L., Kienapple, K.ve Conrad, B. (2007). Menu Planning for Childcare Centres: Practices and Needs. *Can j Diet Prac Res*,68:7-13.

Sağlık Bakanlığı (SB), (2015).Okullarda Yiyecek ve İçecek Standartları. Ankara: Yayın No: 996.

Sağlık Bakanlığı (SB) (2013). Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı (2014-2017). Ankara.

School Food Standarts: A practical guide for schools their cooks and caterers. (2015). Erişim: www.schoolfoodplan.com/standards

Schwartz,M.B., Henderson,K.E, Read,M., Danna, N. ve Ickovics, J.R. (2015). New school meal regulations increase fruit consumption and do not increase total plate waste. *Childhood Obesity,*11, 3.

Şanlıer, N., Köksal, E. ve Bilici, S. (2014). *Okulöncesi Çağı Çocuklarda Beslenme*. İstanbul: Morpa Kültür.

Türkiye'de Okul Çağı Çocuklarında (6-10 Yaş Grubu) Büyümenin İzlenmesi (TOÇBİ) Projesi Araştırma Raporu.(2011)., Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

USDA (ed). (2012). Nutrition Standards In The National School Lunch and School Breakfast Programs: Final rule. FNS 2007-0038. Vol. 7 CFR Parts 210 and 220. Federal Register :4088–4167.

USDA, Nutrient Analysis Protocols: How to Analyze Menus For USDA's School Meals Programs.(2007). United States Department of Agriculture Food and Nutrition Service.

BÖLÜM 20

OKUL ÇAĞI VE ADOLESAN DÖNEMDE BESLENME

Arş. Gör. Merve Şeyda KARAÇİL ERMUMCU

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Çocuklarımızın karınlarını ve zihinlerini doyurduğumuz kadar, ruhlarını da beslemeliyiz.

Michael Marshall

GİRİŞ

Tüm çocukların normal büyüme ve gelişmelerinin sağlanması temel insan hakkıdır. Bu kapsamda ülkelerin çocuklarının sağlıklı büyümelerini sağlamak ve sağlıklarını geliştirmek temel görevlerindendir. Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan okul çağı çocuklar ve adolesanların büyüme-gelişmelerinin sağlanması ve beslenmesi dikkat çeken ve üzerinde durulması gereken bir konudur (TOÇBİ, 2011). Bu grubun sağlığının korunması ve sağlıklı yetişkinler olabilmesi için anne karnından başlayarak büyüme ve gelişimi amacıyla yaşına cinsiyetine, vücut ağırlığına ve fiziksel aktivite düzeyine göre enerji ile besin öğelerini günlük yeterli ve gereksinimi kadar almalıdır (Karaağaoğlu, 2008).

Yetersiz-dengesiz beslenen çocuk ve adolesanların büyüme-gelişmeleri aksar, hastalıklara karşı direnci azalarak daha sık hastalanır, hastalıkları ağır seyreder ve okula devamsızlıkları nedeniyle okul başarıları düşer. Tüm bunların yanında algılama, anlama, dikkat ve bilişsel yetenekleri etkilenerek dikkat sürelerinin kısaldığı, algılamalarının azaldığı ve öğrenmede güçlük çektikleri bilinmektedir (Köksal, 2008).

Okul başarılarını arttırmak, bilişsel yeteneklerini geliştirmek, daha güçlü ve sağlıklı nesiller yetiştirmek aynı zamanda ileri dönemde ortaya çıkabilecek kronik hastalıkların önlenmesi açısından okul çağı çocukların ve adolesanların yeterli ve dengeli beslenmeleri büyük önem taşımaktadır (Mikkelsen ve ark., 2005; Karaağaoğlu, 2008; Garipağaoğlu ve Özgüneş, 2008; Pearson ve ark.,2009).

KAYNAKLAR

Arcagök, B., Özdemir, N., Yıldız, İ., Celkan, T. (2013). Çocukluk çağında demir eksikliğinin kan çinko düzeyi ile ilişkisi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 56 (2),63-70.

Arslan, N. (2014). Oyun Çocuğu ve Okul Çağı Beslenmesi. *Selimoğlu, M. A. (Ed.) Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde. İstanbul: Akademi Yayınevi.

Aslan, D. (2009). Kronik hastalık anemisi. *Danone Enstitüsü Beslenme Serileri*-1, 25-31.

Baltacı, G., Ersoy, G., Karaağaoğlu, N., Derman, O., Kanbur, N. (2006). *Ergenlerde Sağlıklı Beslenme, Hareketli Yaşam.* T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Gıda Güvenliği Daire Başkanlığı. Ankara.

Basch, C.E. (2011). Breakfast and the achievement gap among urban minority youth. *Journal of School Health*, 81, 635-640.

Baysal, A. (2011). *Beslenme*. (13. Baskı). Ankara: Hatipoğlu Yayıncılık.

Belgemen, T., Akar, N. (2004). Çinkonun yaşamsal fonksiyonları ve çinko metabolizması ile ilişkili genler. *Ankara Üniversitesi Tıp Mecmuası,* 57(3), 161-166.

Bilici, S., Köksal, E. (2013). *Şanlıer, N. (Ed.) Okul Öncesi Ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları.* T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Obezite, Diyabet Ve Metabolik Hastalıklar Daire Başkanlığı, Ankara.

Demir, H. (2014). Sağlıklı Ergen Beslenmesi. *Selimoğlu, M. A. (Ed.) Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde. İstanbul: Akademi Yayınevi.

Garipağaoğlu, M., Özgüneş, N. (2008). Okullarda Beslenme Uygulamaları. *Çocuk Dergisi,* 8(3), 152-159.

Gökçay, G., Garipağaoğlu, M. (2002). *Çocukluk ve Ergenlikte Beslenme*. İstanbul: Saga yayınları.

Gross, S.M., Bronner, Y., Welch, C., Dewberry-Moore, N., Paige, D.M. (2004). Breakfast and lunch meal skipping patterns among fourth-grade children from selected public schools in urban, suburban, and rural Maryland. *J Am Diet Assoc,* 104(3), 420-3.

IOM. (2005). Dietary reference intakes for energy, carbohydrate, fiber, fat, fatty acids, cholesterol, protein, and amino acids. Washington: The National Academies Press.

IOM. (2010). School meals building blocks for healty people. Washington: The National Academies Press.

Kabaran, S., Mercanlıgil, S.M. (2013). Adolesan Donem Besin Seçimlerini Hangi Faktörler Etkiliyor? *Güncel Pediatri,* 11, 121-127.

Karaağaoğlu, N. (2008). *İlköğretim Çocukları İçin Sağlıklı Beslenme*. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı, Ankara.

Karaçil, M.Ş., Şanlıer, N. (2014) Obezojenik çevre ve sağlık üzerine etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 3(2), 786-803.

Katz, D.L. (2008). *Nutrition in Clinical Practice*. (2nd edition). USA: Lipincott Williams & Wilkins.

Köksal, E. (2008). *Bilişsel Gelişim ve Besl*enme. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı, Ankara.

Köksal, E., Karaçil, M.Ş. (2014). Okul çağı çocuklarında şeker tüketiminin beden kütle indeksine etkisinin değerlendirilmesi. *Fırat Tıp Derg/Firat Med J,* 19(3), 151-155

Köksal, G., Özel, G.H. (2008). *Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Obezite*. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı: Ankara.

Kutlu, R., Çivi, S. (2009). Özel bir ilköğretim okulu öğrencilerinde beslenme alışkanlıklarının ve beden kitle indekslerinin değerlendirilmesi. *Fırat Tıp Dergisi,* 14(1),18-24.

Küçükkömürler, S. 2013. Adolesan Çağında Beslenme. *Anne ve Çocuk Beslenmesi* (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Kütük S. (2012). Adolesan gebelik riskleri ve sorunları. *Türk Aile Hek Derg,* 16, 31-34.

Lucas, B.T., Feucht, S.A., Ogata, B.N. (2012). Nutrition in childhood. *Mahan, L.K., Escott-Stump, S., Raymond, J. (Ed.) Krause's Food and Nutrition Care Process.* (13 Edition). Missouri: Elsevier Saunders.

Mahan, L.K., Raymond, J.L., Escott-Stamp, S. (2012). Krause's Food & the Nutrition Care Process, 13th Ed. Missouri: Elsevier Saunders.

Mikkelsen, B.E., Ramussen, V.B., Young, I. (2005). The role of school food service in promoting healthy eating at school – a perspective from an ad hoc group on nutrition in schools, Council of Europe. *Food Service Technology,* 5, 7-15

National Health and Medical Research Council Department of Health and Ageing. (2013). *Australian Dietary Guidelines.* Australia: NHMRC Publication.

Nicklas, T.A., Baranowski, T., Cullen, K.W., Berenson, G. (2001). Eating patterns, dietary quality and obesity. *Journal of the American College of Nutrition,* 20(6), 599-608.

Nicklas, T.A., Morales, M., Linares, A., Yang, S.J., Baranowski, T., Moor, C. (2004). Children's meal patterns have changed over a 21-year period: the Bogalusa Heart Study. *J Am Diet Assoc,* 104, 753-61.

Özbek, N. (2009). Türkiye 'de demir eksikliği anemisi sıklığı. *Danone Enstitüsü Beslenme Serileri*-1, 33-48.

Pearson, N., Biddle, S.J.H., Gorely, T. (2009). Family correlates of breakfast consumption among children and adolescents. A systematic review. *Appetite,* 52, 1–7.

Radler, D.G. (2012). Nutrition for oral health and dental health. *Mahan, L.K., Escott-Stump, S., Raymond, J. (Ed.) Krause's Food and Nutrition Care Process.* (13th Edition). Missouri: Elsevier Saunders.

Ross, A.C., Manson, J.E., Abrams, S.A., Aloia, J.F., Brannon, P.M., Clinton, S.K., Durazo-Arvizu,

R.A., Gallagher, J.C., Gallo, R.L., Jones, G. (2011). The 2011 report on dietary reference intakes for calcium and vitamin D from the Institute of Medicine: what clinicians need to know. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, 96(1), 53-58.

Stang, J.S., Larson, N. (2012). Nutrition in Adolescence. *Mahan, L.K., Escott-Stump, S., Raymond, J. (Ed.) Krause's Food and Nutrition Care Process.* (13th Edition). Missouri: Elsevier Saunders.

Şanlıer, N., Ersoy, Y. (2005). *Anne ve Çocuk İçin Beslenme Prensipleri*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Türk Diş Hekimleri Birliği (2014). Ağız Sağlığı İle İlgili Göstergeler. URL http://www.webcitation.org/6S5N3Idinhttp://www.tdb.org.tr/tdb/v2/solmenu_goster.php?yer_id=7&id=100. adresinden elde edilmiştir.

TÜİK. 2015. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr. adresinden elde edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü. (2014). Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması Beslenme Durumu ve Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi Sonuç Raporu-2010. http://www.sagem.gov.tr/TBSA_Beslenme_Yayini.pdf adresinden elde edilmiştir.

Türkiye'de Okul Çağı Çocuklarında (6-10 Yaş Grubu) Büyümenin İzlenmesi (TOÇBİ) Projesi Araştırma Raporu. (2011). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi. (2004). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.

Türkiye Beslenme Rehberi 2015 (TÜBER). (2016). *Pekcan, G., Şanlıer, N., Baş, M. (Ed.)* Türkiye Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. Ankara.

Uzun, A.K., Orhon, F. Ş. (2013). Adolesan Gebeliklerin Anne ve Bebek Sağlığına Olan Etkileri. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası,* 66 (1), 19-24.

Üçkardeş, Y., Özmert, E.N., Ünaş, F., Yurdakök, K. (2009). Düşük sosyoekonomik düzey ilköğretim çocuklarında çinko desteğinin hacettepe ruhsal uyum ölçeği skorlarına etkisi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 52, 53-59.

WHO. (2006). Iron, vitamin A and iodine. *Allen, L., Benoist, B., Dary, O., Hurrell, R. (Ed.) Guidelines on food fortification with micronutrients.* WHO Press.

WHO. (2012). Dental Health. http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs318/en/ adresinden elde edilmiştir.

WHO.(2015). WHO calls on countries to reduce sugars intake among adults and children. http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2015/sugar-guideline/en/ adresinden elde edilmiştir.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE DRAMA

Editör

Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-89-3

Okul Öncesi Eğitimde Drama

Editör
Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol

Yazarlar
Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol, Prof. Dr. Neriman Aral, Prof. Dr. Yaşare Aktaş Arnas, Prof. Dr. Yeşim Fazlıoğlu, Doç. Dr. Münevver Can Yaşar, Doç. Dr. Özlem Körükçü, Doç. Dr. Serap Erdoğan, Doç. Dr. Zülfiye Gül Ercan, Dr. Öğr. Üyesi Asiye Parlak Rakap, Dr. Öğr. Üyesi Şenay Bulut Pedük, Öğr. Gör. Hüseyin Altınova, Dr. Gökçe Karaman Benli, Dr. Gökçen Özbek, Bil. Uzm. Göksel Çiğdemoğlu

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı Canbaz
Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak Canbaz Akkaya
Burcu Sarpbelli

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ YERİNE / OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE DRAMA

Öyle Bir Dünya Bıraktık ki Çocuklara

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde çocukların el ele tutuşup oynadıkları, neşeyle cıvıldadıkları oyunlar varmış. Oyuncak pek yokmuş da oyuncak yapan nineler, dedeler bolmuş, onlardan öğrenen çocuklar da başlarmış yapmaya.

Günler birbirini kovalayarak geldi geçti, şimdi milenyum çağındayız. Şehirler, ağzına kadar dev alışveriş merkezleriyle dolu. Hemen hepsinde de oyuncak satan dükkanlar var. Kimi zaman çocukluğumu ararım o dükkanlarda da öyle kötü olurum ki... Çünkü çocuk olsun büyük olsun kimsenin yüzü gülmez, heyecan da göremem hiçbirinde. Hiçbir oyuncak yeni gelmez çocuklara.

Zaten hepsi de birbirine o kadar benziyor ki oyuncakların.

Çocukların ağzından sıklıkla duyduğum tümce: "Buradan oyuncak almadan çıkmayacağım.'' Sonrası bir güç savaşıdır artık, kim kazanacak diye beklemekten başka umar yok. Hele bir de büyükanne, büyükbaba, teyze, hala filan da varsa işin içinde, arapsaçına döner iyice. Genellikle alınır oyuncak, çocuk odasındaki oyuncak mezarlığında yeni bir yer açmalı bir an önce. Burada bir önerim olacak, resim defterleri alın çocuklara, renk renk boyalar bir de. Onlar, düşlerini getirsinler dünyaya, içinizden gelir de eşlik edecek olursanız, karşı koymazlar inanın.

Çocukluğumu arıyordum, değil mi ben? Oyuncakçılarda bulamayınca düşerim yollara. Artık yok küçükken oynadığımız boş arsalar. Çoğu tek tip parklar var bir de beraber oynamayı bilmeyen çocuklar, tepelerinde birer koruma memuruna dönüşmüş ana babalarıyla birtakım devinimler yapıyorlar, bunu da oyun sanıyorlar. Günümüzde çocuk başına düşen top sayısı, onu buluyor neredeyse, oysa seksenlerde on çocuğa bir top düşerdi en iyi ihtimalle, ne oyunlar vardı; istop, yakan top, ara faresi, dokuz taş... arkadaşlarımın neşeli sesleri bugün bile kulağımda.

Son olarak balonlardan söz etmek istiyorum, hani yüzlerini kendimizin boyadığı. Evde kardeşlerimizle çığlık çığlığa oynardık, hatırlayan var mı ?

Bilgisayarlarda, tabletlerde, cep telefonlarında da türlü türlü oyun var, çoğu tek başına oynanan. Çocuklar, artık oyun oynarken iki ellerinin başparmaklarını kullanıyorlar en fazla, topu bile oturdukları yerden kalkmadan oynuyorlar, ekranda. Neşeleri zaten yok da sağlıklarını da yitiriyorlar. Gelecek, ne kadar karanlık, göz gözü görmüyor.

Devrim SARIYÜCE KARASAR

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Doç. Dr. Özlem Körükçü
DRAMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Giriş 10
1.1. Drama, Yaratıcı Drama, Eğitimde Drama 11
1.2. Psikodrama ve Sosyodrama 11
1.3. -Mış Gibi Yapmak 12
1.4. Oyun 13
1.5. Dramatik Durum 14
1.6. Dramatik Oyun 14
1.7. Rol Oynama 15
1.8. Doğaçlama 15
1.9. Dramatizasyon 16
1.10. Yaratıcılık 17
1.11. İletişim 18
Kaynaklar 20

2. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Asiye Parlak Rakap
TÜRKİYE'DE DRAMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Giriş 24
2.1. Tarihsel Gelişimin Anahatları 25
2.1.1. Tarihsel Gelişimde I. Dönem 27
2.1.2. Tarihsel Gelişimde II. Dönem 28
2.1.3. Tarihsel Gelişimde III. Dönem 29
2.1.3.1. Oluşum Drama Enstitüsü 32
2.1.3.2. Çağdaş Drama Derneği 34
2.1.3.3. Devlet Tiyatroları Opera ve Balesi Çalışanları Vakfı (TOBAV) 36
Kaynaklar 38

3. Bölüm - Dr. Gökçen Özbek
DRAMA KURAM VE KURAMCILARI

Giriş 42
3.1. Harriet Finlay-Johnson (1871- 1956) 42
3.1.1.Hayatı 42
3.1.2. Harriet Finlay-Johnson ve Öğretimin Dramatik Yöntemi 43
3.2. Peter Slade (7.11.1912 – 28.06.2004) 44
3.2.1. Hayatı 44
3.2.2. Slade ve Çocuk Draması 46
3.3. Brian Francis Way (12.09.1923 - 23.02.2006) 47
3.3.1. Hayatı 47
3.3.2. Brian Way ve Gelişim Odaklı Drama 48
3.4. Dorothy Heathcote (29.08.1926 – 8.10.2011) 51
3.4.1. Hayatı 51
3.4.2. Dorothy Heathcote ve Eğitimde Drama 51

3.5. Gavin Bolton(13.02.1927- ...) 53
3.5.1. Hayatı 53
3.5.2. Gavin Bolton ve D-Tipi Drama 53
3.6. Cecily O'Neill 55
3.6.1. Hayatı 55
3.6.2. Cecily O'Neill ve Süreç Drama 56
3.7. Ve, Diğerleri... 57
3.7.1. Henry Caldwell Cook (1886-1937) 57
3.7.2. Winifred Louise Ward (1884 - 1975) 57
3.7.3. Richard Courtney (1927-1997) 58
Kaynaklar 59

4. Bölüm - Öğr. Gör. Hüseyin Altınova
DRAMADA TEKNİK KULLANIM

Giriş 62
4.1. Dramada Teknik Kullanmanın Amaçları 63
4.2. Teknik Kullanırken Dikkat Edilecek Noktalar 64
4.3. Dramada Kullanılan Teknikler 65
Kaynaklar 77

5. Bölüm - Doç. Dr. Münevver Can Yaşar
DRAMADA UYGULAMA AŞAMALARI

Giriş 80
5.1. Isınma-Hazırlık Çalışmaları 80
5.2. Canlandırma 84
5.3. Değerlendirme 88
Kaynaklar 92

6. Bölüm - Prof. Dr. Yaşare Aktaş Arnas - Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol
DRAMANIN BİLEŞENLERİ

Giriş 96
6.1. Drama Lideri / Drama Öğretmeni 97
6.2. Dramada Katılımcılar / Çocuklar 100
6.3. Dramada Ortam 101
6.3.1. Okuldaki Drama Ortamları 102
6.3.2. Okul Dışındaki Drama Ortamları 103
6.4. Drama Ortamında Bulunması Gereken Araç ve Gereçler 106
Kaynaklar 110

7. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Şenay Bulut Pedük - Doç. Dr. Serap Erdoğan
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE DRAMA ETKİNLİKLERİNİN PLANLANMASI

Giriş 114
7.1. Okul Öncesi Eğitim Programında Drama 114
7.2. Okul Öncesi Eğitim Programında Dramanın Planlanması 115
7.3. Drama Etkinlikleri Planlanırken Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 119
Kaynaklar 123

8. Bölüm - Prof. Dr. Neriman Aral - Doç. Dr. Münevver Can Yaşar
ÖZEL EĞİTİMDE DRAMA

Giriş 126
8.1. Özel Eğitimde Drama 127
8.1.1. Yaşam Becerilerini Desteklemek 127
8.1.2. Sosyal Becerileri Desteklemek 129
8.1.3. Dil ve İletişim Becerilerini Desteklemek 131
8.2. Özel Gereksinimli Çocuklara Yönelik Drama Çalışmaları 132
8.2.1. Zihinsel Engelli Çocuklarda Drama Çalışmaları 133
8.2.2. İşitme Engelli Çocuklarda Drama Çalışmaları 134
8.2.3. Görme Engelli Çocuklarla Drama Çalışmaları 135
8.2.4. Fiziksel Engelli Çocuklarda Drama Çalışmaları 136
8.2.5. Dil ve Konuşma Güçlüğü Olan Çocuklarda Drama Çalışmaları 136
8.2.6. Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklarda Drama Çalışmaları 137
8.2.7. Kaynaştırmada Drama Çalışmaları 137
8.3. Özel Eğitimde Dramada Öğretmeninin Rolü 138
Kaynaklar 140

9. Bölüm - Prof. Dr. Yeşim Fazlıoğlu - Doç. Dr. Zülfiye Gül Ercan
DRAMANIN ÇOCUK GELİŞİMİNE ETKİSİ

Giriş 144
9.1. Dramanın Bilişsel Gelişime Etkisi 145
9.2. Dramanın Dil Gelişime Etkisi 146
9.3. Dramanın Sosyal ve Duygusal Gelişime Etkisi 148
9.4. Dramanın Kişilik Gelişime Etkisi 150
9.5. Dramanın Ahlak Gelişime Etkisi 151
9.6. Dramanın Motor Gelişime Etkisi 152
Kaynaklar 155

10. Bölüm - Dr. Gökçe Karaman Benli - Bil. Uzm. Göksel Çiğdemoğlu
OKUL ÖNCESİ EĞİTİME YÖNELİK DRAMA ETKİNLİKLERİ

Giriş 158
10.1. Drama Etkinlikleri 158

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE DRAMA

Editör : Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol

Yazarlar : Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol
Prof. Dr. Neriman Aral
Prof. Dr. Yaşare Aktaş Arnas
Prof. Dr. Yeşim Fazlıoğlu
Doç. Dr. Münevver Can Yaşar
Doç. Dr. Özlem Körükçü
Doç. Dr. Serap Erdoğan
Doç. Dr. Zülfiye Gül Ercan
Dr. Öğr. Üyesi Asiye Parlak Rakap
Dr. Öğr. Üyesi Şenay Bulut Pedük
Öğr. Gör. Hüseyin Altınova
Dr. Gökçe Karaman Benli
Dr. Gökçen Özbek
Blm. Uzm. Göksel Çiğdemoğlu

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

DRAMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Doç. Dr. Özlem KÖRÜKÇÜ

"Oynadım, eğlendim,
Yaşadım, öğrendim.
Nedir dedim bu işin sırrı?
Dramaymış meğer adı.
Hem de yokmuş yaşı."

Devrim Sarıyüce Karasar

GİRİŞ

Drama denildiğinde, eğlenerek geçirilen yaratıcı bir süreç akla gelir, ama bu yaratıcı süreçte öğrenme de vardır. Drama yardımıyla; okul öncesinden itibaren çocukları ezbercilikten uzaklaştırarak, onların öğrenilecek konunun merkezine kendi isteğiyle çekilmesine olanak sağlayan bir eğitim ortamı yaratılır.

Eğitim, bireyin davranışlarında, kendi yaşantısı yoluyla, istendik yönde değişme meydana getirme sürecidir. Bütün eğitimciler en etkili ve kalıcı öğrenme sürecinin "yaparak-yaşayarak öğrenme" olduğu konusunda birleşirler. Drama ise "yaparak-yaşayarak öğrenme" bakımından etkili yöntemlerden biridir.

KAYNAKLAR

Adıgüzel Ö. (2007). Dramada Temel Kavramlar. Ali Öztürk (Ed.). *İlköğretimde Drama* (s.1-18). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Adıgüzel, Ö. (2010). *Eğitimde Yaratıcı Drama*. *Oyun ve Yaratıcı Drama İlişkisi.* Ankara: Naturel.

Altınay, D.(2007). *Psikodrama Grup Psikoterapisi El Kitabı.* Ankara: Nobel.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2003). *Eğitimde Drama.* İstanbul: Ya-Pa .

Aslan N. (2006). Drama ve Tiyatroda Doğaçlama. Naci Aslan (Ed.). *Drama ve Tiyatro* (s.41-46), Ankara: Oluşum.

Aslan N. (2007). Dramada Dört Temel Kavram. Dört Temel Teknik: Rol Oyunu, Doğaçlama, Dramatizasyon, Oyun. Naci Aslan (Ed.). *Drama Kavramları.* (s. 25-29). Ankara: Oluşum.

Aslan N. (2011). Yaratıcı Dramada Bazı Temel Kavramlar. Aysel Köksal Akyol (Ed.). *İlköğretimde Drama.* (s. 34-40). İstanbul: Kriter.

Bradshaw, J. (1995). Kreativität. *Kreativität* Eine Sammlung. (Herausgegeben von Günter A. Furtenbacher).(s. 1-5). Friedrichsdorf: CSA Rosemarie Schneider.

Cüceloğlu D. (1997). *Yeniden İnsan İnsana.* İstanbul: Remzi.

Dökmen, Ü. (1994). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem.

Dökmen, Ü. (2013). *Sosyometri ve Psikodrama*. İstanbul: Remzi.

Ergün, S. (2007). Oyuncu Eğitimi İçin Farklı Doğaçlama Yöntemleri. *Yaratıcı Drama Dergisi*. 1 (3-4), 103-117.

Fox, J. and Schirrmacher R. (2014). *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi*. Neriman Aral ve Gökhan Duman (Çeviri Ed.) Ankara: Nobel.

Friedlmeier, W., and Trommsdorff, G. (1992). Entwicklung von Empathie. G. Finger, *Zwischen passionierter Praxis und hilfloser Theorie*. 138-150. Freiburg: Lambertus. URL: http://kops.ub.uni-konstanz.de/volltexte/2010/9834/.

Funke J.(2000). Psychologie der kreativität. *Kreativität* (Ed.) Holm-Hadulla Reiner M; *(s.*283-300. *Heidelberg: Springer.*

Gönen, M. ve Dalkılıç, N.U. (1998). *Çocuk Eğitiminde Drama*. İstanbul: Epsilon.

Gönen, M., Şahin S., Yükselen A., İ. ve Tanju, E. (2006). *Çocuklar İçin Yaratıcı Etkinlikler*. İstanbul: Epsilon.

Güleryüz, H. (2004). *Yaratıcı Beyin Gücü ve Okuma Yetişeği*. Ankara: Tek Ağaç.

Güven İ. (2011). Okul Öncesi Drama Etkinliklerinde İlkeler. Ali Öztürk (Ed.). *Okul Öncesinde Drama* (s.17-38). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Koch, G.(2011). Zur Theaterpädagogik in der Bundesrepublik Deutschland. *Scenario* Volume 2011 · Issue 1. http://scenario.ucc.ie. 21.Nisan 2014.

Köknel, Ö. (1986*). İnsanı Anlamak*. İstanbul: Altın Kitaplar .

Köksal Akyol, A. (2003). Drama ve Dramanın Önemi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 1(2), 179-190.

Köksal Akyol (2010). "Masuscuktan Kuş Oldum!" Ulusal Drama Günü 2010. http://www.olusumdrama.com/default.aspx?pid=34995&nid=69372. Erişim Tarihi:23.07.2014.

Köksal Akyol, A. (2011). *Yaratıcılık ve Drama.* Aysel Köksal Akyol (Ed.). *İlköğretimde Drama* (s.99-112). İstanbul: Kriter.

Oğuzkan, Ş.(1986). *Anaokullarında Yaratıcı Dramatizasyon Uygulamaları*. İstanbul: Ya-Pa.

Önder, A. (2000). *Yaşayarak Öğrenme için Eğitici Drama, Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri.* İstanbul: Epsilon

Özgüven, İ.E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: Pdrem.

Özgüven, İ.E. (2002). *Bireyi Tanıma Teknikleri*. Ankara: Pdrem .

Öztürk A. ve Adıgüzel Ö.(2008). Okul Öncesinde Dramaya Girş. Ali Öztürk (Ed.). *Okul Öncesinde Yaratıcılık ve Drama Eğitimi* (s.143-157). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi .

Pankau, J.G. (2007). *Spiel – Spieltheorie Der Stellenwert ästhetischer Bildung in Kindergarten und Schule und im Kanon der Fächer. Hochschuldidaktische Handreichung Kindertheater.*(Herausgeber: Jochen Hering. und Sven Nickel) Bremen: Robert-Bosch-Stiftung.

Ritter C.(2013). *Darstellendes Spiel und ästhetische Bildung. Eine empirische Studie zur Theaterarbeit in der Grundschule.* Kassel: GmbH.

Roquette M., L. (2007). *Yaratıcılık.* İsmail Yerguz (Çev.) Ankara: Dost.

Sağlam, T. (2004). Dramatik Eğitim Amaç mı? Araç mı? *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 17, 5-21.

San, İ. 1996. Yaratıcılığı Geliştiren Bir Yöntem ve Yaratıcı Bireyi Yetiştirme Bir Disiplin: Eğitsel Yaratıcı Drama. *Yeni Türkiye Dergisi,* 7: 148-160.

San, İ. (2008). Adlandırmayı Değiştirmeyelim. *Yaratıcı Drama Dergisi*. 1(5),103-107.

Sevinç, M. (2004). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun*. İstanbul: Morpa Kültür.

Tezel Şahin, F. (2004). Oyun ve Drama. (Yazarlar: Esra Ömeroğlu, Özlem Ersoy, Fatma Tezel Şahin, Adalet Kandır ve Ayşe Turla), *Okul Öncesi Eğitimde Drama*. *(s.11-18)* Ankara: Kök.

Thiesen, P. (2012). *Werkzeugkasten kreatives Spiel. Interaktion, Darstellen und Gestalten in Schule, Jugend- und Erwachsenenbildung.* Freiburg: Lambertus.

Turla A.(2007). *Çocuğum Daha Yaratıcı Olabilir mi*? İstanbul: Morpa Kültür.

Üstündağ T. (2005). *Yaratıcılığa Yolcuk*. İstanbul: Pegem A.

Von Ameln, F., Gerstmann R., Kramer J. (2009). *Psychodrama.* Heidelberg: Springer Medizin.

Wittinger, T. (2005). *Handbuch Soziodrama: Die Ganze Welt Auf der Bühne.* Hessen: WiesbadenVS Verlag für Sozialw.

Zıllıoğlu, M.(2003). *İletişim Nedir?* İstanbul: Cem.

BÖLÜM 2

TÜRKİYE'DE DRAMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Asiye PARLAK RAKAP

"Yeryüzünde iki güzel kaynak varmış. İkisi birbirinden arı, birbirinden duru. Adları, Bilgi ve Sevgi'ymiş. Bu iki eşsiz kaynaktan Dünya'nın Yedi Harikası doğmuş. Adları Masal, Şiir, Öykü, Resim, Müzik, Dans ve Oyun'muş. Günün birinde hepsi aynı çatı altında yaşamaya başlamış. İşte o çatının adı da Drama'ymış.
"

Devrim Sarıyüce Karasar

GİRİŞ

"En doğru ve en derin sezgiyle yaratıcı drama, hiçbir şekilde klişeleştirilemez. O, sürekli hareket halinde olan ve bağlantılar kuran bir ırmak gibidir: Nehir kıyılarını birleştiren, başlangıç ve varış noktalarını birleştiren, hareket ve tepkiyi, inisiyatif ve sorumluluğu, düşünme ve hissetmeyi, insanlar-fikirler ve hatta yüzyıllar arasındaki ilişkileri, doğaçlama yoluyla birleştiren!" (McCaslin, 1990, p. 2)

Adelphi Üniversitesi, Çocuklar için Yaratıcı Sanatlar Merkezi direktörlüğü yapmış olan Julie Thompson tarafından söylenmiş yukarıdaki anlatım, dramanın birleştirici rolünü vurgulamaktadır. Bu birleştirici rol sadece insanın kendine dönük ve/veya çevresiyle kurduğu ilişki değildir. Dramanın yüzyılları bile birleştirebilecek önemi olduğu vurgulanmaktadır. Yüzyılları birleştirebilecek öneme sahip olan dramanın tarihine bakıldığında ise önemli isimler ve yaptıkları önemli çalışmalara rastlanmaktadır. Bu isimler ve çalışmalar, dramanın günümüzdeki anlamını oluşturmuş, drama alanına farklı bakış açıları sunmuşlardır.

Dramanın evrensel olarak kökenleri, kimi kaynaklara göre yüzyıllar öncesine (Aslan, 2001a; Bolton, 2007; Özbek, 2009) kimi kaynaklara göre ise, eğitimde drama kavramıyla ele alınarak, yirminci yüzyılın başlarına (Akar Vural ve Somers, 2012; Özyürek, 2013) dayandırılmaktadır. Tarihsel gelişimde dramanın ilk olarak M. Ö. 2000'li yıllarda başladığı, o dönemde yapılan kimi dini törenlerin ve ritüellerin dramanın başlangıcı sayılabileceği vurgulanmaktadır (Aslan, 2001a; Bolton, 2007). Platon'un ise, çocuklara verilecek derslerin oyun formunda olmasını söyleyerek dramaya dikkat çektiği düşünülmekte (Bolton, 2007; Özbek, 2009), keşişlik okullarının, özellikle de İsviçre St. Gall Manastırı'nın, onuncu yüzyılda, çocuklarla ilahi sözlerini doğaçlama yazma ve sonrasında da hareketler ekleme yoluyla drama çalışmaları yaptığı not edilmektedir (Bolton, 2007).

Dramanın sınıflarda ilk olarak yirminci yüzyılda, kendisi bir köy öğretmeni olan Harriet Finlay-Johnson tarafından uygulandığı, drama ile ilgili alanyazında yer alan tarihsel bir gelişmedir (Adıgüzel, 2013; Akar Vural ve Somers, 2012; Bolton, 2007; Özbek, 2009; Özyürek, 2013). Drama tarihinde adı sıkça duyulan Harriet Finlay-Johnson'ın drama uygulamalarına ek olarak 1911 yılında yayımlamış olduğu 'The Dramatic Method of Teaching (Öğretimin Dramatik Yöntemi)' isimli kitabı bu alandaki ilklerden sayılmaktadır (Adıgüzel, 2013; Akar Vural ve Somers, 2012). Dramanın tarihçesi ayrıntılı olarak incelendiğinde isimleri sıkça vurgulanan diğer drama teorisyen ve uygulamacıları ise, Harriet Finlay-Johnson'dan sonra Henry Caldwell Cook; 1950'lerde Peter Slade; 1960'larda Brian Way; ve 1970'lerde Dorothy Heatcote ile öğrencisi sayılan Gavin Bolton'dır (Adıgüzel, 2013; Akar Vural ve Somers, 2012; Bolton, 2007; Kitson ve Spiby, 2002; Özbek, 2009; Özyürek, 2013).

KAYNAKLAR

Adıgüzel, Ö. (2013). *Eğitimde Yaratıcı Drama* (3. Basım). Ankara: Pegem A.

Akar Vural, R. ve Somers, J. W. (2011). *Hümanist İlköğretim Programları İçin İlköğretimde Drama: Kuram ve Uygulama*. Ankara: Pegem Akademi.

Akbaba, S., Sağlam, S. ve Kök, M. (2003). *Eğitim Fakültesi Ve İlköğretim Programına Dayalı Eğitim- Öğretimde Drama ve Oyunlar*. Erzurum: Zafer Form Ofset.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2014). http://sosbilens.ankara.edu.tr/?p=1206. Erişim: 26 Temmuz 2014,

Aslan, N. (1999). Türkiye 1. Drama Liderleri Buluşmasına Merhaba. Naci Aslan (Ed). *Dramaya Merhaba* (s.11-16). Ankara: Oluşum.

Aslan, N. (2001a). Drama Sözcüğü Üzerine Etimolojik Bir İnceleme. Naci Aslan (Ed). *Dramaya Çok Yönlü Bakış* (s.11-20). Ankara: Oluşum.

Aslan, N. (Temmuz-Ekim 2001b). Türkiye Drama Bibliyografyası-1. *Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi İç Bülten*, *5*, 10-17.

Aslan, N. (2011). Dramatik Eğitimin Ülkemizdeki Tarihi. Aysel Köksal Akyol (Ed.). *İlköğretimde Drama* (s. 41-58). İstanbul: Kriter.

Bolton, G. (2007). A History of Drama Education: The Search For Substance. Liora Bresler (Ed.). International Handbook of Research in Arts Education (Cilt. 1, s. 45–62). Dordrecht: Springer.

Can Yaşar, M. (2013). Drama. Neriman Aral, Ümit Deniz ve Adnan Kan (Ed.). *Öğretmenlik Alan Bilgisi Okul Öncesi Öğretmenliği* (s. 405-407). Ankara: Alan Bilgisi.

Çağdaş Drama Derneği, (2014a). http://www.bursadrama.org/?SyfNmb=2. Erişim Tarihi: 10 Haziran 2014.

Çağdaş Drama Derneği, (2014b). http://yaraticidrama.org/ Erişim Tarihi: 19 Haziran 2014.

Çağdaş Drama Derneği, (2014c). http://yaraticidrama.org/hakkimizda/tarihce/ Erişim Tarihi: 19 Haziran 2014.

Çağdaş Drama Derneği. (2014d). http://yaraticidrama.org/etkinlikler/uluslararasi-etkinlikler/ Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014.

Çağdaş Drama Derneği, (2014e). http://izmirdrama.org/?p=132. Erişim: 19 Haziran 2014.

Çağdaş Drama Derneği, (2014f). http://www.yaraticidramasemineri.org/web/?page_id=84 Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2014.

Çağdaş Drama Derneği (2014g). http://www.dramacongress.net/ Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2014.

Çağdaş Drama Derneği, (2014h). http://yaraticidrama.org/toplumsal-projeler/diger-resmi-kurum-calismalari/). Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2014.

Gönen, M., Şahin, S., İpek, A., Tanju, E. ve Aydan Celep, S. (1998). *Özürlü Çocuklarda Drama ile Eğitim Programları* . Ankara: Aşama Ltd. Şti.

Kadir Has Üniversitesi, (2014). http://www.khas.edu.tr/news/106/455/ Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014.

Kitson, N. ve Spiby, I. (2002). *Drama 7-11: Developing Primary Teaching Skills.* New York: Routledge.

McCaslin, N. (1990). *Creative drama in the classroom* (5. Basım). New York: Longman.

Morgül, M. (1999). *Eğitimde Yaratıcı Dramaya Merhaba*. Ankara: Kök.

Nutku, Ö. (1998). *Oyun, Çocuk, Tiyatro*. İstanbul: Özgür.

Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi (2003). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Drama Liderliği Yapacak Kişilerde Aranacak Nitelikler ve Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Oynanacak Tiyatro Oyunları İçin Beklenen Nitelikler. Naci Aslan (Ed.). *Okul Öncesinde Drama ve Tiyatro* (s. 297-299). Ankara: Oluşum.

Oluşum Drama Enstitüsü (2014a). http://www.olusumdrama.com/default.aspx?pid=34893&nid=21073. Erişim Tarihi: 10 Haziran 2014.

Oluşum Drama Enstitüsü (2014b). http://www.olusumdrama.com/default.aspx?pid=34892&nid=21065. Erişim Tarihi: 10 Haziran 2014.

Oluşum Drama Enstitüsü, (2014d). http://www.olusumdrama.com/default.aspx?pid=17908&nid=72655 Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2014.

Oluşum Drama Enstitüsü (2014d). http://www.olusumdrama.com/default.aspx?pid=21040. Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2014.

Oluşum Drama Enstitüsü (2014e). http://www.olusumdrama.com/default.aspx?pid=17908&nid=63122. Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2014,

Oluşum Drama Enstitüsü, (2014f). http://www.olusumdrama.com/default.aspx?pid=21109. Erişim Taraihi: 16 Temmuz 2014

Oluşum Drama Enstitüsü (2014g). http://www.olusumdrama.com/default.aspx?pid=17908&nid=76030. Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2014

Oluşum Drama Enstitüsü (2014h). http://olusumdrama.com/default.aspx?pid=34995. Erişim: 17 Haziran 2014.

Özyürek, A. (2013). Okul Öncesi Eğitimde Dramanın Tarihçesi. Esra Ömeroğlu, Şehnaz Yayla Ceylan, Filiz Erbay, ve Arzu Özyürek (Ed.). *Okul Öncesi Eğitimde Dramatik Etkinliklerden Dramaya Teoriden Uygulamaya* (s. 12-16). Ankara: Eğiten Kitap.

Özbek. G. (2009). *Development of Instructional Design Model for Drama Course Offered in Faculty of Education,* Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

San, İ. (2003). Yedinci Semineri Açarken. İnci San (Ed.). *VII. Uluslar Arası Eğitimde Yaratıcı Drama Semineri* (s. 1). Ankara: Naturel.

TOBAV, (2014a).http://www.tobavnet.org/ba16.gif. Erişim Tarihi: 22 Haziran 2014.

TOBAV, (2014b).http://www.tobavnet.org/tobav.htm Erişim Tarihi: 23 Haziran 2014.

TOBAV, (2014c). http://www.tobavnet.org/ilke.htm. Erişim Tarihi: 23 Haziran 2014.

YÖK, (2014) https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2014.

BÖLÜM 3

DRAMA KURAM VE KURAMCILARI

Dr. Gökçen ÖZBEK

"Sırf daha zeki zombiler üretmek için içerideki insanı kurban etmek ne yazıktır."

Peter Slade

GİRİŞ

Bu bölümde, 20. yüzyıl ve sonrasındaki drama anlayışının şekillenmesinde rol oynayan kuram ve kuramcılara yer verilmektedir. Öncelikle, şunu belirtmek gerekiyor ki, dramanın kendisine 20. yüzyılda yer bulması pek de tesadüf değildir. Bu yüzyılda filizlenen yaparak yaşayarak öğrenme kuramları, demokratik bir toplum hayali ile çocuğu merkeze alan ilerlemeci yaklaşım, bireyi bütünsel olarak ele alıp duygularına, sezgilerine, vücuduna ve aklına aynı ölçüde yatırım yapmayı savunan eğitimciler, disiplinler arası bir alan olan dramaya kapı açmışlardır. Bu bağlamda, drama kuramcılarının dönemin ilerlemeci ve insancıl yaklaşımı ile romantik bir tavır geliştirdiklerini görebiliriz. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında, çirkinliğe, ahlak bozukluğuna, sanayileşmeye karşı alternatif bir arayış ile savaş gerçeğinden kaçma isteği görülmektedir (Bolton, 1998).

İkinci yarıda bu istek, bireyden yola çıkıp bütün toplumu kucaklayabilecek bir değişime doğru gitme özlemini içinde barındırmaktadır. Bu arayışlarla açılan kapıdan içeriye giren dramatik eğitim, 1900'lerin başında kendisini dramatizasyon tekniğinin bir şeyler öğretmek için kullanılması ile gösterirken, 1940'larda Slade ile içten geldiği gibi oynamaya doğru evirilmiş, 1960'lara geldiğimizde Heathcote ile bir konuyu irdelemek için yapılandırılmış dramatik bir süreç halini almıştır. Bu gelişim, sadece uygulamada kalmayıp kuramlarını kitaplaştırdıkları için İngiltere ve Amerika'da daha gözle görülür hale gelmiştir. Türkiye'de şekillenen drama anlayışı, temelde, bahsedilen bu eksenle paralellik gösterdiği için diğer ülkelerdeki farklı uygulamalara yer verilmeyecektir. Bu bağlamda, Bolton (1984)'ın ilk uygulamacı olarak bahsettiği Finlay-Johnson'ın dramatizasyon odaklı çalışmalarından başlanarak, Peter Slade, Dorothy Heathcote ve Gavin Bolton'a uzanan drama anlayışı tartışılacaktır.

KAYNAKLAR

Akar Vural, R. (2000). *Temel eğitimin ikinci aşamasında drama yöntemi ile Türkçe öğretimi: Dorothy Heathcote'un uzman rolü yaklaşımı.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Barnard, J. (1998). Tribute to Richard Courtney. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance, 3*(1), 9-11.

Bolton, G. (1979). *Towards a Theory of Drama in Education.* London: Longman.

Bolton, G. (1984). *Drama as Education: an Argument for Placing Dramaat the Center of the Curriculum.* London: Longman.

Bolton, G. (1986). Drama and Meaning. D. Davis ve C. Lawrence (Ed.), *Gavin Bolton: Selected Writing* (s. 248-254). Hong Kong: Longman.

Bolton, G. (1998). *Acting in Classroom Drama*. London: Trentham Books.

Bowmaker, M. (2002). *A Little School on the Downs: The Story of a Remarkable Victorian Schoolmistress and Her Sussex School*. UK: Woodfield.

Brian Francis Way (2006). *Olusum Drama Enstitüsü*. [Fotoğraf]. Erişim http://www.olusumdrama.com/default.aspx?pid=34893&nid=21884

Breaking News! Gavin Bolton to come out of retirement to speak at ND conference (2014). *National Drama.*[Foroğraf]. Erişim http://www.nationaldrama.org.uk/nd/index.cfm/news/breaking-news-gavin-bolton-to-come-out-of-retirement-to-speak-at-nd-conference/

Casson, J. (2004). *Drama, Psychotherapy and Psychosis*. East Sussex: Brunner-Routledge.

Child Play: Its Importance for Human Development (t.y). [Fotoğraf]. Erişim Tarihi 12 Haziran 2014, http://www.english1.org.uk/pslade5.htm

Courtney, R. (1968). *Play, Drama and Thought:The Intellectual Background of Dramatic Education.* London: Cassell.

Dodds, H. (2004, 20 Ağustos). *Peter Slade: The First British Dramatherapist.* The Guardian. Retrieved from http://www.theguardian.com/news/2004/aug/20/guardianobituaries.artsobituaries1

Dorothy Heathcote (t.y.). *Mantle of the Expert*. http://www.mantleoftheexpert.com/community/about-us/dorothy-heathcote/ Erişim Tarihi 15 Haziran 2014.

Dorothy Heathcote (2011). *NATD.* [Fotoğraf]. Erişim http://www.natd.eu/dorothy-heathcote/

Finlay-Johnson, H. (1912). *The Dramatic Method of Teaching*. London: Kessinger.

Harbottle, L. (2006, 21 Mart). *Brian Way.* The Guardian. http://www.theguardian.com/news/2006/mar/21/guardianobituaries.artsobituaries. Erişim Tarihi 5 Haziran 2014.

Heathcote, D. (1984). *Collected Writing on Education and Drama.* L. Johnson and C. O'Neill (ed.). Evanston, IL: Northwestern University Press.

Heathcote, D. (2002). Context for Active Learning-Four Models to Forge Links Between Schooling and Society.*NATDThe Journal for Drama in Education, 19*(1), 11-24.

Heathcote, D., Bolton G. (1994). *Drama for Learning. Dorothy Heathcote's Mantle of Expert Approach to Education*. US: Heinemann.

Hesten, S. (2011, 17 Kasım). Dorothy Heathcote obituary. *The Guardian.* http://www.theguardian.com/education/2011/nov/17/dorothy-heathcote Erişim Tarihi 15 Haziran 2014.

Jardine, L. (1995). *Reading Gavin Bolton: A Bioraghy for Education.*(Yayımlanmamış doktora tezi). Centre for the Study of Curriculum and Instruction, The University of British Columbia, Vancouver, Kanada.

Langley, D. (1995). An Interview with Peter Slade. *Dramatheraphy, 17*(3), 2-6.

Loxton, H. (2013, 15 Kasım). Playwright Danny Braverman Wins Theatre Centre Brian Way Award 2013. *British Theatre Guide*. http://www.britishtheatreguide.info/news/playwright-danny-braverman-win-2460 Erişim Tarihi 11 Haziran 2014.

Martin-Smith, A. (1993). Drama as transformation: A Conceptual Change in the Teaching of Drama in Education.(Yayımlanmamış doktora tezi). Graduate Department of Education, University of Toronto.

Northwestern University Library (t.y.). Guide to the Winifred Ward (1884-1975) papers. Erişim Tarihi, 29 Haziran 2014, http://findingaids.library.northwestern.edu/catalog/inu-ead-nua-archon-1144

O'Neill, C. and Lambert, A. (1982). Drama structures: A practical handbook for teachers. London: Hutchinson.

O'Neill, C. (1995). Drama Worlds: A Framework for Process Drama. Portsmouth, NH: Heinemann.

Özbek, G. (2009). Süreç Drama ve Cecily O'Neill. (Poster Sunumu). Türkiye 11. Drama Liderleri Buluşması ve Ulusal Drama Semineri, (Basım Aşamasında), 19-21 Haziran 2009, Ankara.

Özbek, G. (2010). Bir Romantic Dramacı: Peter Slade. Mimesis.Erişim, http://mimesis-dergi.org/2010/11/bir-romantik-dramaci-peter-slade/

Özbek, G. (2014). Drama in Education: Key Conceptual Features. Journal of Contemporary Educational Studies, 65(1), 46-61.

Sağlam, T. (2004). Dramatik eğitim: Amaç mı? Araç mı? Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 17, 4–22.

Sağlam, T. (2006). Gavin Bolton Drama Sanat Öğrenme. Yaratıcı Drama Dergisi, 1(2), 57-64

Slade, P. (1954). Child Drama. England: University of London Press.

Slade, P. (1995). Child Play: Its Importance for Human Development. London: Jessica Kingsley

Sompting on the Map: Nationally Famous School (2009, 1 Şubat). *The Lancing Villager*. Erişim,http://lancingvillager.files.wordpress.com/2009/04/iss-1_tvl_web.pdf

Theatre for Children (2007, 7 Aralık). *Northwestern Magazine.*Erişim http://www.northwestern.edu/magazine/northwestern/winter2003/features/communication/sidebar1.htm

Wagner, B. J. (1990). *Dorothy Heathcote: Drama as a Learning Medium*. Oxford: Nelson Thornes Ltd.

Way, B. (1967). *Development through drama*. London: Longman.

Weltsek-Medina, G. J. (2008). Process Drama in Education, General Considerations. Ebpage Supplement to Chapter 9. http://www.interactiveimprov.com/procdrmwb.html Erişim Tarihi 17 Haziran 2014.

BÖLÜM 4

DRAMADA TEKNİK KULLANIM

Öğr. Gör. Hüseyin ALTINOVA

Bütün insanlar eşittir; Dramada bir kez daha eşitlenir.

Devrim Sarıyüce Karasar

GİRİŞ

Dramanın bireysel, ikili, küçük ya da büyük grupla yapılan doğaçlama ve rol oynama tekniklerinin yanı sıra genellikle süreçsel drama çalışmalarında yer verilen çeşitli teknikler de vardır. Bu teknikleri kullanarak yaşantıyı ve katılımcıları daha aktif, daha yaratıcı, daha sıradışı yapmak mümkün olur. Adıgüzel (2010) Eğitimde Drama kitabında elli iki teknikten söz edilmektedir. Bu teknikler Adıgüzel'in (2006) aktardığına göre Türkiye'deki literatüre Mc Caslin (2006), Adıgüzel (2006); Bowell ve Heap, (2001); Airs ve Ball, (1997); Somers, (1995); Woolland, (1993) tarafından kazandırılmıştır. Konuyla ilgili en temel kaynak Akar'ın (2000) "Temel Eğitimin İkinci Aşamasında Drama Yöntemi ile Türkçe Öğretiminde Uzman Rolü Yaklaşımı" adlı yüksek lisans tezine dayanmaktadır. Dramaya özgü olarak sıralanan teknikler, öğretimde kullanılan diğer teknik-yöntem ve yaklaşımlarda olduğu gibi, çocukların özelliklerine, belirlenen kazanım ve göstergelere, içeriğin seçimine ve öğretmenin yeterliğine göre farklı biçimlerde kullanabilir.

Mim/sözsüz oyun, rol oynama, doğaçlama ve dramatizasyon dışında dramada kullanılan sıcak sandalye, rol kartları, geriye dönüş, görüşmeler, toplantı düzenleme, rol içinde yazma gibi birçok teknik bulunmaktadır. Ancak bu tekniklerin hepsi okul öncesi dönemdeki çocuklar için uygun değildir (Öztürk, 2007). Bu bölümde, dramada kullanılan tekniklerden bazılarına yer verilecektir. Bu tekniklerin okul öncesi dönem çocuklarına uygun olup olmadığına çocukların gelişim özellikleri, ilgileri ve gereksinimleri doğrultusunda drama lideri karar vermelidir. Bu kararın verilmesinde ise çocuklar ile ilgili özellikler dışında drama liderinin okul öncesi eğitim, çocuk gelişimi ve drama alanlarındaki bilgi, beceri, deneyim ve yetkinliği etkili olmaktadır.

Dramada kullanılan tekniklere geçmeden önce "yöntem" ve "teknik" tanımları üzerinde durmakta yarar vardır. Bir eğitim programı hazırlanırken öncelikle bir yöntem seçilir. Dramanın yöntem boyutuna daha çok vurgu yapılmaktadır. Dramanın bir yöntem, bir araç olarak özellikle derslerde kullanılmasına göndermede bulunur. Yöntem, bir şey yaparken tutulan, bir amaca erişilmek için izlenen düzenli yol ya da bilimde belli bir sonuca erişmek için, bir plana göre izlenen dizgesel yoldur (Demirel, 2004). Teknik farklı bilimlerde farklı şekilde tanımlanır. Teknik, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre "Teknik bir sanat, bir bilim, bir meslek dalında kullanılan yöntemlerin hepsidir." Eğitim bilimlerine baktığımızda teknik, "Bir öğretme yöntemini uygulamaya koyma biçimi ya da sınıf içinde yapılan işlemlerin bütünüdür." (Demirel, 2004). Bir teknik hiçbir zaman yöntemin üstünde değildir. Drama bir eğitim öğretim yöntemi ise dramada teknikler bu yöntemi uygulamaya koyma biçimidir. Bir öğretim yöntemi olarak da kullanılan drama, aynı zamanda kendi içinde birçok teknik barındırır. Bu teknikler drama içinde, bir yandan yeni anlatım araçları oluşturmaya olanak sağlarken diğer yandan da ele alınan konunun geliştirilmesine, çatışma durumlarının giderilmesine, çözülmesi gereken sorunlara yardımcı olur (Adıgüzel, 2010).

KAYNAKLAR

AÇEV, 2014. *Hasta Salyangoza Yardıma Giden Çiçekler*. http://www.acevokuloncesi.org/size -ozel-kaynaklar/oyun-drama-performans-etkinlikleri/drama-dogaclama-tema-ornekleri/1049-hasta-salyangoza-yardima-giden-cicekler

Adıgüzel, H. Ö. (1993). *Oyun ve Drama İlişkisi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Adıgüzel, H. Ö. (2006) Yaratıcı Drama Kavramı, Bileşenleri ve Aşamaları. *Yaratıcı Drama Dergisi* 1(1), 17-31.

Adıgüzel,Ö. (2010). *Eğitimde drama*. Ankara: Naturel.

Airs, John and Chris Ball. (1997). K*ey ıdeas drama.* England: Folens Limited.

Akar, R. 2000. *Temel Eğitimin İkinci Aşamasında Drama Yöntemi İle Türkçe Öğretiminde Uzman Rolü Yaklaşımı.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Alevcan, S. 2005 *Drama Uygulamaları: Belirli Gün Ve Haftalar İçin*. İstanbul: Ya-Pa.

Bayram, E., Özgül, E., Kaplan, G., Ünal H. A., Yapağılı, H., Demir, K., Morgül, M., Uğurlu, N., Tantanoğlu, S., Özünel, Ş., ve Ömür Ü.. 1999. İlköğretim drama I. Ankara: Devlet Kitapları.

Bilen, M. (1999). *Plandan Uygulamaya Öğretim*. Ankara: Anı.

Bowell P. and Heap, S. B. (2001). *Planning Process Drama*, Londra: David Fulton Publishers.

Demirel, Ö.(2004). Öğretim İlke ve Yöntemleri: Öğretme Sanatı. Ankara: Pegem Akademi.

Hesapçıoğlu, M.(2011). Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara: Nobel.

Karadağ, A. 2003. *Okul Öncesi Dramatik Etkinlikler*. Ankara: Kök.

Karaömerlioğlu, L. (2010). *Okul Öncesi Eğitimde Doğaçlama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Köksal Akyol, A. (2003). Okul Öncesi Eğitimde Drama ve Drama Etkinlikleri. Naci Aslan (Ed.) *Okul Öncesinde Drama ve Tiyatro Türkiye 5. Drama Liderleri Buluşması ve Ulusal Drama Semineri (s. 63-76)*, Ankara: Oluşum.

Marshall, P.L. (1998). Role Playing in Teacher Education. *J. Teacher Education, 38* (1): 32-37.

McCaslin, N. (2006). *Creative Drama in the Classroom and Beyond (*8. Edition). Foreword by Shifra Schonmann. Pearson Education

Neelands, J. (1990). *Structuring Drama Work.* Cambridge: CUP

O'Neill, C. ve Lambert, A. (1995). Drama structures: A practical handbook for teachers. Hutchinson, London

Okvuran, A. 2001. Okul öncesi dönemde drama. Çoluk Çocuk Dergisi, 3, 22-25.

Ömeroğlu Turan, E. ve Can Yaşar, M. (1999). 5 Yaşına Kadar Çocukta Dramanın Başlangıcı. İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyumu Bildiriler Kitabı (s. 259-271). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi.

Önder, A. (1999). *Yaşayarak Öğrenme için Eğitici Drama*. İstanbul : Yeni Çizgi.

Önder, A.(2006). Eğitici Dramada Rol Oynamanın Eğitim Açısından Önemi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 24*, 133-143.

Öztürk, A., (2007). Dramada Teknikler. İlköğretimde Drama. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın no:1765

San, İ. (1996). Yaratıcılığı Geliştiren Bir Yöntem ve Yaratıcı Bireyi Yetiştirme Bir Disiplin: Eğitsel Drama. *Yeni Türkiye Dergisi, 7*:148-160.

San, İ. (2001). Eğitimde Dramanın Kısa Tarihçesi. Çağdaş Eğitimde Kültür ve Sanat. İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme.

Sezgin, B. (2010). Dramada rol oynama ve doğaçlama teknikleri. http://mimesis-dergi.org/2010/ 12/dramada-rol-oynama-ve-dogaclama-teknikleri/

http://www.acevokuloncesi.org/size-ozel-kaynaklar/oyun-drama-performans-etkinlikleri/drama-dogaclama-tema-ornekleri/1049-hasta-salyangoza-yardima-giden-cicekler

Somers, J. (1995). *Drama in the Curriculum*. Great Britain: Cassell Educational Limited.

Üstündağ, T. (1998). Yaratıcı drama eğitim programının öğeleri. *Eğitim ve Bilim, 22(107):* 28-35.

Woolland, B. (1993). T*he Teaching of Drama in the Primary School. The Effective Teacher Series.* UK: Longman Group Ltd. (http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tulayus).

BÖLÜM 5

DRAMADA UYGULAMA AŞAMALARI

Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR

"Eğer dünyayı çocuklar için daha basit ve anlaşılabilir yapacak bir yol varsa, neden kullanılmasın? Bu bana akla uygun geliyor."

Dorothy Heathcote

GİRİŞ

Öğrenmedeki sınırları ileriye taşımayı sağlayan drama, duyguların ve fikirlerin ifade edilmesi için çağrışımcı bir ortam yaratarak bu ifadenin anlaşılır ve güçlü olmasını sağlar. Çocuklar dramada kendilerine, yaşamlarına ve dünyalarına alternatifler yaratırlar. Bu şekilde günlük deneyimlerini değiştirir ve eklemeler yaparak zenginleştirirler. Drama çocukların dış dünyayı sınıf içinde anlamalarını teşvik eder; çocuklar bunu konuşma aracılığıyla dramada ortaya çıkan problemlerle ve kararlarla ilgilenirken yaparlar. Böylece bilgi, önceki bilgi ve deneyimlerine dayalı olarak çocukların kendileri tarafından inşa edilir. Okulda öğrenilen bilgilerin kalıcı olması bilginin günlük yaşamla ilişkilendirilebilmesi ile mümkün olabilmekte ve drama kullanımı bu amaca hizmet eden en etkili yöntemlerden biri olarak görülmektedir (Hendy ve Toon, 2001; Köksal Akyol, 2003; McCaslin, 2006; Can Yaşar, 2009; Burke, 2014).

Drama üretme ve anlamlandırma süreçlerini içinde barındırır: çocuklar rol yaparken alışılmış ve bilindik yanıtların ötesine ulaşır. Drama deneyimi zihinsel uğraş, duygusal bağlılık ve estetik doygunluk için faaliyet alanı sunar. Drama çocukların gelişimi için hayati bir öneme sahiptir. Çocukların oyun zamanlarında büyümelerine ve -konuşarak, hayal güçlerini geliştirerek, kendi gözlemleri ve izlenimleri aracılığıyla deneyimlerini anlamlandırarak- anlık öğrenmelerine yardımcı olur (Hendy ve Toon, 2001; Prendiville ve Toye, 2007; Booth, 2008; Wright, Diener ve Kemp, 2013; Burke, 2014).

Drama çalışmalarında, grubun yapısı ve katılımcıların özellikleri dikkate alınarak bir esneklik içerisinde izlenmesi gereken bir sıralama bulunmaktadır. Drama sürecinde olması gereken uygulama aşamalar şunlardır;

- Isınma- Hazırlık Çalışmaları,
- Canlandırma,
- Değerlendirme (Köksal Akyol, 2003; Adıgüzel, 2006, 2013).

KAYNAKLAR

Adıgüzel, H.Ö. (2006). Yaratıcı Drama Kavramı, Bileşenleri ve Aşamaları. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1), 17-27.

Adıgüzel, H.Ö. (2013). *Eğitimde Yaratıcı Drama* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2000). *Drama*. İstanbul: YA-PA.

Booth, D. (2008). Children as Drama-Makers. *Canadian Theatre Review*, (133 Winter).

Burke, M.R. (2014). *Gavin Bolton's Contextual Drama*. Bristol, GBR: Intellect.

Can Yaşar, M. (2009). *Anasınıfına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Yaratıcı Düşünme Becerilerine Drama Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ceylan, Ş. ve Cevher Kalburan, N. (2008). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Bakış Açısıyla Yaratıcı Hareket ve Dans. *13. Uluslararası Eğitimde Yaratıcı Drama/ Tiyatro Kongresi* (s. 21-23), Ankara: SMG.

Edwards, L.C. (2006). *The Creative Arts a Process Approach for Teacher and Children*. New Jersey: Pearson.

Furman, L. (2000). In Support of Drama in Early Childhood Education, Again. *Early Childhood Education Journal*, 27(3), 173-178.

Giffin, H. (1990). To Say and not to Say: Skills of Dramatic Play. *Youth Theatre Journal*, 5(2), 14-20.

Gönen, M. (1999). Çocuk Eğitiminde Drama Yönteminin Kullanılması. *Türkiye 1. Drama Liderler Buluşması* (s. 34-40). Ankara: Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi.

Gustafson, R.I. (2009). *Race and Curriculum Music in Childhood Education*. New York, USA: Ruth Gustafson.

Hansen, M.F. (2013). *A Teacher's Guidebook of the Educational Drama Method for the Early Childhood Classroom*. California State University, UMI Number: 1536341, Los Angeles: ProQuest, UMI Dissertations.

Hendy, L. and Toon, L. (2001). *Supporting Drama and Imaginative Play in the Early Years*. Buckingham-Philadelphia: Open University.

Iverson, S.V. and James, J.H. (2011). Songs of Citizenship: The Use of Music in the Classroom. Joanne Kilgour Dowdy and Sara Kaplan (Eds.), *Teaching Drama in the Classroom: A Toolbox for Teachers* (p. 49-54). Rotterdam, Netherlands: Sense.

Jackman, L.H. (2005). *Early Education Curriculum* (3th Edition). Canada, United Kingdom, United States: Thomson Delmar Learning.

Karadağ, E. ve Çalışkan, N. (2005). *Kuramdan Uygulamaya İlköğretimde Drama "Oyun ve İşleniş Örnekleri"*. Ankara: Anı.

Köksal Akyol, A. (2003). Okul Öncesi Eğitimde Drama ve Örnek Drama Etkinlikleri. *Okul Öncesinde Drama ve Tiyatro* (s. 63-76). Ankara: Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi.

Lewis, M. and Rainer, J. (2012). *Teaching Classroom Drama and Theatre: Practical Projects for Secondary Schools* (Revised Edition). New York, USA: Routledge.

McCaslin, N. (2006). *Creative Drama in the Clasroom and Beyond*. United States of America: Pearson Education.

McFarlane, P. (2012). *Creative Drama for Emotional Support : Activities and Exercises for Use in the Classroom*. London, GBR: Jessica Kingsley.

Moyles, J. (2010). *Excellence of Play* (3rd Edition). Berkshire, GBR: McGraw-Hill Education.

Okvuran, A. (2001). Okul Öncesi Dönemde Drama. *Çoluk Çocuk Dergisi,* 3, 22-25.

Oris, H. (2011). Drama Activity: Peer Teaching through Performances. Joanne Kilgour Dowdy and Sara Kaplan (Eds.), *Teaching Drama in the Classroom: A Toolbox for Teachers* (p.77-78). Rotterdam Netherlands: Sense.

Ömeroğlu, E. (1990). *Anaokuluna Giden 5-6 Yaşındaki Çocukların Sözel Yaratıcılıklarının Gelişiminde Yaratıcı Drama Eğitiminin Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ömeroğlu Turan, E. ve Can Yaşar, M. (2001). Okul Öncesi Eğitimde Drama Uygulamaları. *Gazi Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı* (s. 269-286). İstanbul: YA-PA.

Ömeroğlu, E. (2003). Hareket Çalışmaları. (Yazarlar: Esra Ömeroğlu, Özlem Ersoy, Fatma Tezel Şahin, Adalet Kandır ve Ayşe Turla), *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya* (s. 93-112). Ankara: KÖK.

Önder, A. (2000). *Yaşayarak Öğrenmek İçin Eğitici Drama*. İstanbul: Epsilon.

Prendiville, F. and Toye, N. (2007). *Speaking and Listening Through Drama 7-11*. London, GBR: SAGE.

Pound, L. and Harrison, C. (2003). *Supporting Musical Development in the Early Years*. Berkshire, GBR: McGraw-Hill Education.

San, İ. (2001). Eğitimde Dramanın Kısa Tarihçesi. *Çağdaş Eğitimde Kültür ve Sanat*. İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Yayınları: 14, 81-89.

Taylor, P. (2000). *Drama Classroom: Action, Reflection, Transformation*. London: Falmer Press.

Üstündağ, T. (1998). Yaratıcı Drama Eğitim Programının Öğeleri. *Eğitim ve Bilim*, 22(107), 28-35.

Üstündağ, T. (2000). *Drama, Öğretmenin Günlüğü*. Ankara: Pegem Akademi.

Wee, S.J. (2009). *Drama Education Curriculum by Drama Specialist in Early Childhood Education*. University of Illinois at Urbana-Champaign, UMI Number: 3363109, USA: ProQuest LLC.

Wee, S.J. (2011). A Case Study of Collaboration between a Drama Specialist and Early Childhood Classroom Teachers in an Early Childhood Drama Program. *International Research in Early Childhood Education*, 2(1), 45-62.

Woodard, C. and Milch, C. (2012). *Make-Believe Play and Story-Based Drama in Early Childhood: Let's pretend!* London: Jessica Kingsley.

Wright, C., Diener, M.L. and Kemp, J.L. (2013). Storytelling Dramas as a Community Building Activity in an Early Childhood Classroom. *Early Childhood Education Journal*, 41(3), 197-210.

BÖLÜM 6

DRAMANIN BİLEŞENLERİ

Prof. Dr. Yaşare AKTAŞ ARNAS

Prof. Dr. Aysel KÖKSAL AKYOL

"Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde çocukların elele tutuşup oynadıkları, neşeyle cıvıldadıkları oyunlar varmış. Oyuncak pek yokmuş da oyuncak yapan nineler, dedeler bolmuş, onlardan öğrenen çocuklar da başlarmış yapmaya...."

Devrim Sarıyüce Karasar

GİRİŞ

Lider ve çocukların olmadığı bir drama etkinliğinden söz etmek mümkün değildir. Drama lideri ve çocuklar kadar önemli bir diğer öğe de drama ortamıdır. Drama ortamı denildiğinde drama sürecinin gerçekleştiği tüm koşullar akla gelir. Liderin dramayı planlarken dramanın gerçekleşeceği ortam ve kullanılacak araç ve gereçleri önceden hazırlaması gerekir. Lider drama için uygun ortamı, araç ve gereçleri belirlerken drama etkinliğini hangi kazanımlara ve gereksinimlere ulaşmak için planladığını unutmamalıdır.

Aslan (2008) 'a göre, lider yol gösteren, hakem, motive eden, gerektiğinde yardımcı olan kişidir ve drama etkinliklerinde liderin dramayı bir yöntem olarak grup çalışmalarında uygulayabilme yetkinliğini kazanmış olması beklenir. Dramada lider olmanın getirdiği sorumluluklar vardır. Lider grup dinamiğini ayarlayabilme, bazı durumlara müdahale edebilme, akışı değiştirebilme, yeni durumlar yaratabilme becerilerine sahip olmalıdır (Bayram vd, 1999). Drama liderinin tutum ve davranışları ile çocukların güvenini kazanmalı ve etkinlik boyunca yer alacak bütün sorumlulukları kabul etmelidir. Lider grubun keşfetmesi, gelişmesi, dramatik oyunlar yoluyla duygu ve düşüncelerini ifade etmesi için rehber olarak rol üstlenmelidir (O'Neil ve Lambert, 1991; Morgül, 1995; Aral, Kandır ve Can Yaşar, 2000a). Drama etkinliklerinde lider yönlendiricidir; çalışma süresince öğrenme ortamları yaratmalı ve bireylerin aktif katılımlarını sağlamalıdır (O'Neill and Lambert, 1991; Aral, Kandır ve Can Yaşar, 2000a; Dalbudak, 2006). Aral vd. (2000a) 'ne göre, dramada beklenen yararın sağlanabilmesi büyük ölçüde liderin yaklaşımına ve davranışlarına bağlıdır.

Liderin planladığı drama etkinliklerinde çocuklar günlük yaşama yönelik birçok deneyim edinirler, günlük yaşamda kendileri için önemli olan bazı bilgilere ulaşırlar (Henry, 2000). Okul öncesi eğitimde katılımcılar küçük çocuklardır ve çocuklarla kurulan iletişim bu bilgilere ulaşılmasında etkili olur. Grup içinde olumlu bir atmosferin oluşturulması çocukların özgüvenlerinin gelişimini destekler ve böyle bir ortamda çocuklar birbirlerine güvenir ve saygı duyar. Drama etkinliklerinde çocukların oldukları gibi kabul edilmeleri, sözel ya da sözel olmayan ifadelerle kabul edildiklerinin gösterilmesi gerekir (Ömeroğ lu, 2003).

Drama etkinliklerinin verimliliği açısından lider, çocuklar ve mekân arasında kurulacak iletişim oldukça önemlidir ve dramada seçilen ortam iletişim üzerinde etkili olmaktadır. Drama etkinlikleri açık ya da kapalı alanlarda olabilir. Okullarda bir drama sınıfının olması ideal olanı olmakla birlikte her okulda ayrı bir drama sınıfı bulunmayabilir. Eğer ayrı bir sınıf yoksa çocukların kendi grup odaları, koridorlar, okulun bahçesi gibi farklı mekânlar drama etkinliğini yapmak için kullanılabilir. Drama için uygun mekân - belirlendikten sonra süreçte kullanılacak araç gereçler önceden hazırlamalıdır. Araç gereçler çocukların yaratıcılıklarını ortaya çıkarmada ve geliştirmede etkili olur (Aktaş Arnas, 2011; Adıgüzel, 2013).

KAYNAKLAR

Adıgüzel, H. Ö. (2003). Okul Öncesinde Drama Etkinlikleri ve Ortam. Ali Öztürk (Ed.), Çocukta Yaratıcılık ve Drama (s. 185-199). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Adıgüzel, H. Ö. (2007). Drama ve Öğrenme Ortamları. Ali Öztürk (Ed.), İlköğretimde Drama (s. 33-47). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Adıgüzel, H. Ö. (2008). Okul Öncesinde Drama Etkinlikleri ve Ortamlar. Ali Öztürk (Ed.), *Okul Öncesinde Yaratıcılık ve Drama Eğitimi* (s. 225-242). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Adıgüzel, H. Ö. (2013). *Eğitimde Yaratıcı Drama.* Ankara: Pegem Akademi.

Aktaş Arnas, Y. 2011. Dramada Ortam ve Araç Gereçler. Aysel Köksal Akyol (Ed.), İlköğretimde Drama *(s.*67-74), İstanbul: Kriter Yayınları.

Allen, J. (1981). *Drama in Schools: Its Theory and Practice.* London: Heinemann Educational Books.

Antepli, s. (2014). *Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Sanatlar, Drama ve Oyun Etkinlikleri.* Ankara: Kök.

Aral, N., Kandır, A. ve Can Yaşar, M. (2000a). *Okul Öncesi Eğitim 2.* İstanbul: Ya-Pa.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2000b). *Drama.* İstanbul: Ya-Pa.

Aslan, N. (2008). Drama Lideri. Naci Aslan (Ed.), *Eğitimde Drama* (s. 25-29).Ankara: Oluşum.

Başkaya, Ö. (2000). Dört Drama Liderinin Yaklaşımlarına Genel Bir Bakış ve Dramada Temel İlkeler. Naci Aslan (Ed.). *Türkiye 2. Drama Liderler Buluşması* (s. 86-88). Ankara: Oluşum.

Bayram, E., Özgül, E., Kaplan, G., Ünal, H. A., Yapağılı, H., Demir, K., Morgül, M., Uğurlu, N., Tantoğlu, S., Özünel, Ş. ve Ömür, Ü. (1999). İlköğretim Drama 1. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Çakır İlhan, A., Okvuran, A. ve Adıgüzel, H. Ö. (2004). *Drama.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Dalbudak, Z., (2006). *Anaokulu Öğretmenlerinin Drama Etkinliklerini Kullanma Durumlarının İncelenmesi. (*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Dalbudak, Z. ve Köksal Akyol, A. (2008). Anaokulu Öğretmenlerinin Eğitim Programlarında Drama Etkinliklerine Yer Verme Durumlarının İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), 169–188.

Dikici, A., Yavuzer, Y. and Gündoğdu, R. (2008). Creative Drama Course in College of Education: A Study of Content Analysis. *Essays in Education*, 23, 36-48.

Eğitmen, A. (1999). Drama Lideri. *Eğitimde Tiyatroda Drama Çağdaş Drama Derneği Bülteni*, 2, 14-15.

Gönen, M. ve Dalkılıç, N. (1998). Çocuk Eğitiminde Drama. İstanbul: Epsilon.

Henry, M. (2000). Drama's Ways of Learning. *Research in Drama Education*, 5 (1), 45-62.

Isenberg, J. P. ve Jalongo, M. R. (1993). *Creative Expression and Play in the Early Childhood Curriculum*. New York: Mc Millan.

Kandır, A. (2003a). Dramanın Okul Öncesi Eğitim Programındaki Yeri ve Hedefleri. *Okul Öncesi Eğitimde Drama, Teoriden Uygulamaya* (s. 19-28). Ankara: Kök.

Kandır, A. (2003b). Yaratıcı Dramada Eğitim Ortamları Drama Oyun Alanının Hazırlanması. *Okul Öncesi Eğitimde Drama, Teoriden Uygulamaya* (s. 81-83). Ankara: Kök.

Karadağ, E. ve Çalışkan, N. (2008). *Kuramdan Uygulamaya İlköğretimde Drama Oyun Ve İşleniş Örnekleriyle.* Ankara: Anı.

Köksal Akyol, (2003). Drama ve Dramanın Önemi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 179-190.

Köksal Akyol, A. (2011). Dramada Lider ve Katılımcılar. Aysel Köksal Akyol (Ed.), İlköğretimde Drama(s.59-66), İstanbul: Kriter Yayınları.

Köksal Akyol, A. (2012). Okul Öncesi Eğitimde Drama ve Öğretmenin Rolü. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi,* 1(1), 105-115.

Köksal Akyol, A. ve Koçer Çiftçibaşı, H. (2004). Okul Öncesi Eğitimi Öğretmeninin Yetişmesinde Dramanın Önemi Ve Okul Öncesi Eğitimde Drama Dersini Veren Öğretim Elemanında (Liderde) Olması Gereken Özellikler. *Türkiye 6. Drama Liderleri Buluşması ve Ulusal Drama Semineri, Drama Liderliği* (s.39-46). Ankara: Oluşum.

Mc Caslın, N. (1999). *Creative Drama in the Classroom and Beyond.* New York: Longman.

Morgül, M. (1995). *Drama ile Oynayarak Yaşayarak Öğren.* İstanbul: Ya-Pa.

Okvuran, A. (1999). Drama Etiği. *Türkiye 1. Drama Liderler Buluşması* (s. 86-88). Ankara: Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi.

Okvuran, A. (2003). Drama Öğretmeninin Yeterlilikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 81-87.

O'Neıl, C. and Lambert, A. (1991). *Drama Structures a Pratical Handbook for Teachers*. Ingland: Heinemann Educational Books.

Ömeroğlu Turan, E. ve Can Yaşar, M. (1999). Okul Öncesi Eğitimde Drama Etkinlikleri. *Gazi Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Lideri El Kitabı Rehber Kitaplar Dizisi* (s.91-110). İstanbul: Ya-Pa.

Ömeroğlu, E. (2003). Drama Etkinliklerinde Liderin Rolü. *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uugulamaya* (s. 75-81). Ankara: Kök Yayıncılık.

Ömeroğlu, E. ve Dere, H. (2002). İnceleme Gezilerinde Dramanın Kullanımı. Naci Aslan (Ed.), *Türkiye 3. Drama Liderler Buluşması ve Ulusal Drama Semineri, Drama ve Müze Pedagojisi* (s. 33-38). Ankara: Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi.

Önder, A. (1999). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama*. İstanbul: Epsilon.

Öztürk, A. (2000). Drama Uygulamalarındaki Güncel Sorunlar. Naci Aslan (Ed.), *Türkiye 2. Drama Liderler Buluşması* (s. 115-120). Ankara: Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi.

San, İ. (1995). Sanatta Yaratıcılık Oyun Drama. *Yaratıcılık ve Eğitim Semineri* (s.71-103). Ankara: TED. San, İ. (1996). Yaratıcılığı Geliştiren Bir Yöntem ve Yaratıcı Bireyi Yetiştirme Bir Disiplin: Eğitsel Drama. *Yeni Türkiye Dergisi*, 7, 148-160.

Stewıng, W. J. and Buege, C. (1994). *Dramatizing Literature in Whole Language Classrooms*. (Second Edition). New York: Columbia University Teachers College Press.

Szecsi, T. (2008). Creative Drama in Preschool Curriculum: Teaching Strategies Implemented in Hungary. *Child Education,* 85(2),120.

Şimşek, T. (2004). İlköğretimde Drama Kuramsal Bilgiler ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Suna.

Turla, A. (2003). Yaratıcı Dramada Kullanılan Materyaller. *Okul Öncesi Eğitimde Drama, Teoriden Uygulamaya* (s. 85-89). Ankara: Kök.

Üstündağ, T. (2006). Yaratıcı Drama Eğitim Programının Öğeleri. H. Ömer Adıgüzel (Ed.), *Yaratıcı Drama 1985-1998 Yazılar* (s.466-484). Ankara: Naturel.

Woolland, B. (1993). *The Teaching of Drama in the Primary School*. England: Longman.

BÖLÜM 7

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE DRAMA ETKİNLİKLERİNİN PLANLANMASI

Dr. Öğr. Üyesi Şenay BULUT PEDÜK

Doç. Dr. Serap ERDOĞAN

"Çocuk kafasının içi bilgiyle doldurulacak bir kap değildir, istediğince açmasına yardım edilecek bir çiçektir."

Noam Chomsky

GİRİŞ

Drama yaratıcı insan yetiştirme yöntemi olarak diğer yöntemlerden ayrılır. Bu yönüyle özellikle eğitimin erken dönemdeki etkileri düşünüldüğünde okul öncesi dönem çocukların gelişim özelliklerine uygun bir eğitim aracı olduğu düşünülür (Aytaş, 2013). Okul öncesi eğitimin önemli gelişim ilkelerinden biri olan "Gelişimde bireysel farklılıklar vardır." ifadesi her bireyin farklı öğrenme yolları olduğu ve farklı zamanlarda farklı yollarla öğrendiği düşüncesini destekler. Drama çalışmalarında öğretmenin çocuklara farklı yollarla öğrenme fırsatları sağlaması, farklı konu alanlarında birbirini bütünleyen etkinlikler, modeller ve tekrarlarla öğrenmeyi güçlendirmesi önemlidir (MEB, 2013, Morgül, 2004).

Drama etkinliklerine okul öncesi eğitiminde yer verilmesi çocukların düş gücünü ve hayal etme becerisini geliştirir, çocuğun yaratıcılığının ve yaşadığı çevrenin farkına varmasını destekler. Ayrıca drama çocukların hem sözlü hem de sözsüz olarak kendilerini ifade etmelerine olanak tanır. Çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına cevap veren drama gibi yaratıcı etkinlikler çocukların sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını tanımada etkili olarak, öğretmenlerin çocukları tanımalarını sağlar. Bu noktada drama liderinin okul öncesi eğitimde drama konusunda da bilgi sahibi olması önemlidir (Aksoy Tokgöz, 2003; Erdoğan ve Bütün Ayhan, 2003; Morgül, 2004).

Okul öncesi dönem çocukları çalışan drama lideri ya da grup öğretmeninin hem okul öncesi eğitim hem de drama konularında gereken donanıma sahip olması gerekir. Ayrıca drama etkinliğini planlarken nelere dikkat edeceğini bilmelidir. Bu bölümde okul öncesi eğitim programlarında drama etkinliğinin yeri, planlanması ve planlarken dikkat edilmesi gereken durumlar üzerinde durulacaktır.

KAYNAKLAR

Aksoy Toksöz, İ. (2003). Okul Öncesinde Maske ve Drama. Naci Aslan (Ed.), *Okul Öncesinde Drama ve Tiyatro* (s.118-120). Ankara: Oluşum Yayınları.

Aktaş Arnas, Y. (2008). Okul Öncesi Eğitimde Dramanın Planlanması. Ali Öztürk (Ed.), *Okul Öncesinde Yaratıcılık ve Dram Eğitimi* (s.181-205). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayın No:906.

Antepli, S. (2014). *Erken Çocukluk Eğitiminde Tümel Sanatlar, Drama ve Oyun Etkinlikleri.* Ankara: Kök.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş.ve Çimen, S. (2003). *Eğitimde Drama.* İstanbul: Yapa.

Aslan, N. (2009). Drama öğretimi. Naci Aslan (Ed.), Eğitimde Drama (s.25-29). Ankara: Oluşum.

Aytaş, G. (2013). Eğitim ve Öğretimde Alternatif Bir Yöntem: Yaratıcı Drama. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (12), 35-54.

Bayram, E., Özgül, E., Kaplan, G., Ünal, H.A., Yapağılı, H., Demir, K., Morgül, M., Uğurlu, N., Tantoğlu, S., Özünel, Ş.veÖmür, Ü. (1999). İlköğretim Drama. 1. Ankara: MEB.

Bridgette, E. (2008). Great Drama Activitiesforthe Preschool Classroom. http://www.educationspace360.com/index.php/great-drama-activities-for-the-preschool-classroom-6-25098/ Erişim Tarihi: 26.05.2014

Ceylan, Ş.ve Ömeroğlu, E. (2011). Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği Programındaki Öğrencilerin Ve Dersi Veren Öğretim Elemanlarının Okul Öncesi Eğitimde Drama Dersine Karşı Tutumlarının İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD),* 12(4), 225-242.

Çağlaroğlu, T. (2000). İlköğretim Seçmeli Drama. Ankara: Yeni Çizgi.

Çetingöz, D. (2012). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Yaratıcı Drama Yöntemini Kullanmaya Yönelik Özyeterlikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 42, 131-142.

Çiğdemoğlu, G. (2007). Okul Öncesi Yaş Grubu Çocuklarıyla Yapılan Yaratıcı Drama Çalışmalarında Oyun. Naci Aslan (Ed.), *Dramaya Merhaba* (2. Baskı) (s.57-60). Ankara: Oluşum.

Dörger, D. ve Nickel, H. W. (1994). Öğretim Bilgisi Çalışmaları- Oyun Kurma. İnci San, Ömer Adıgüzel, Esra Ömeroğlu ve Şükriye Deriş (Ed.), *V. Uluslar arası Eğitimde Yaratıcı Drama Semineri Drama ve Öğretim Bilgisi (s.*46-58). Ankara: Çağdaş Drama Derneği.

Erbay,F. ve Ömeroğlu, E. (2013).Okul Öncesi Öğretmenlerin Demokratik Tutumlarının Drama Uygulama Yeterlikleri Açısından İncelenmesi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 171, 171-188. http://www.tsadergisi.org/OncekiSayilarDetay.aspx?Sayi=171

Erdoğan, S. (2006). *Altı Yaş Grubu Çocuklarına Drama Yöntemi İle Verilen Matematik Eğitiminin Matematik Yeteneğine Etkisinin İncelenmesi.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Erdoğan, S.ve Bütün Ayhan, A. (2003). Okul Öncesi Dönemde Çevre Eğitimi ve Bir Yöntem Olarak Drama. Naci Aslan (Ed.), *Okul Öncesinde Drama ve Tiyatro* (s.93-98). Ankara: Oluşum.

Gönen, M. (2007). Çocuk Eğitiminde Drama Yönteminin Kullanılması. Naci Aslan (Ed.), *Dramaya Merhaba* (2. Baskı) (s.17-21). Ankara: Oluşum.

Güven, İ. (2008). Okul Öncesi Drama Etkinliklerinde İlkeler. Ali Öztürk, (Ed.), *Okul Öncesinde Yaratıcılık Ve Dram Eğitimi* (s.159-180). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Kandır, A. (2003a). Yaratıcı Dramanın Okul Öncesi Eğitim Programlarındaki Yeri ve Hedefleri. *Okul Öncesi Eğimde Drama Teoriden Uygulamaya* (s. 19-28). Ankara: Kök.

Kandır, A. (2003b). Okul Öncesi Dönemde Yaratıcı Dramanın Gelişimi. *Okul Öncesi Eğimde Drama Teoriden Uygulamaya* (s. 29-38). Ankara: Kök.

Kandır, A. (2003c). Yaratıcı Dramada Eğitim Ortamları Drama Oyun Alanının Hazırlanması. *Okul Öncesi Eğimde Drama Teoriden Uygulamaya* (s. 81-84). Ankara: Kök.

Kitson, N. and Spiby, I. (1997). *Drama 7-11 : Developing primary teaching skills (Curriculum in Primary Practice).* London: Routledge.

Koç, F. (1999). *Yaratıcı Dramanın Öğrenmeye Etkisi Sosyal Bilimler Öğretiminde Bir Yöntem Olarak.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Köksal Akyol, A. (2003). Okul Öncesi eğitimde drama ve örnek drama etkinlikleri. Naci Aslan (Ed.) *Türkiye 5. Drama Liderleri Buluşması ve Ulusal Drama Semineri -Okul Öncesinde Drama ve Tiyatro* (s. 63-76) Ankara: Fersa Matbaacılık.

MEB, (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

Morgül, M. (2004). *Eğitimde Yaratıcı Dramaya Merhaba.* Ankara: Kök.

Önder, A. (2000). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama.* İstanbul: Epsilon.

Öztürk, A.ve Adıgüzel, Ö. (2008). Okul Öncesinde Dramaya Giriş. Ali Öztürk (Ed.), *Okul Öncesinde Yaratıcılık ve Dram Eğitimi* (s. 143-157) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi

Pervin Karadağ, A., Ulutaş, İ., Demiriz, S., Koca, E.ve Koç, F. (2012). *Erken Çocukluk Döneminde Dramatik Etkinlik Uygulamaları ve Kostüm Tasarımı.* Ankara: Vize..

Phillips, S. (1999). Drama With Children (Resource BooksforTeachers). Maley, A. (Eds), USA: Oxford UniverstyPress, p.154. http://cansuavci090102068.files.wordpress.com/2013/05/drama-with-children-resource-books-for-teachers.pdf Erişim Tarihi:17.06.2014

Tandy, M. and Howell, J. (2010). Creating Drama with 4–7 Year Olds: Lesson Ideas to Integrate Drama into the Primary Curriculum. New York: David Fulton Publishers, Routledge.

Tanrıseven, I. (2013). Okul Uygulamalarının Öğretmen Adaylarının Eğitimde Drama Kullanımına İlişkin Yeterlik Algıları Üzerindeki Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri,* 13 (1) , 389-412. http://www.edam.com.tr/kuyeb/pdf/tr/25c0102715c11b89d82549d75c6a-5ca289412.pdf. Erişim Tarihi: 04.06.2014.

Yayla Ceylan, Ş., Erbay, F. ve Özyürek, A. (2010). *Okul Öncesi Eğitimde Dramatik Etkinliklerden Dramaya Teoriden Uygulamaya*. Ömeroğlu, Esra (Ed), Ankara: Eğiten Kitap.

Yazıcı, T.ve Demiroğlu, Ö. (2013). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Drama Eğitimi Yeterlilik Düzeylerinin Belirlenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 5 (10), 115-141.

BÖLÜM 8

ÖZEL EĞİTİMDE DRAMA

Prof. Dr. Neriman ARAL

Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR

"Ne zaman bir çocuğa yaklaşsam bana iki duygu hakkında ilham verir; hassasiyet ve saygı."

Louis Pasteur

GİRİŞ

Özel gereksinimli bireyler, zedelenme sonucunda ortaya çıkan yetersizlikleri doğrultusunda gelişimlerinde olağanüstü farklılık gösterir. Gelişimlerindeki bu farklılıklar, akranlarına göre daha ileri olabileceği gibi geri de olabilir. Bunun yanı sıra bu bireyler normal gelişim gösteren akranlarının herhangi bir destek/yardım almaksızın öğrendiği/edindiği pek çok beceriyi kendiliklerinden öğrenemezler. Dolayısıyla gelişimlerinin çeşitli dönemlerinde ve çeşitli gelişim alanlarında gereksinimleri farklılaşır (Cavkaytar ve Diken, 2007; Cavkaytar, 2013).

Bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenilen düzeyde anlamlı farklılık gösteren bireylere "özel gereksinimli bireyler" denir. Özel gereksinimli bireylerin, mümkün olan en erken dönemde, gereksinimlerine uygun eğitim ortamlarında, uygun yöntemler ve araç-gereçler kullanılarak desteklenmesi var olan kapasitelerini en üst seviyede kullanabilmeleri açısından önemlidir. Ayrıca bu bireylerin toplumca kendilerinden beklenen rol ve sorumluluklar ile gelişimsel görevlerini yerine getirebilmeleri, kendilerine en uygun özel eğitim hizmetinden yararlanabilmelerine bağlıdır (MEB, 1997; Aral ve Gürsoy, 2007; Cavkaytar, 2013). Türkiye'de özel gereksinimli bireylere sağlanacak eğitim hizmetleri 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlenmiştir. Buna göre; özel gereksinimli bireylerin eğitimleri, hazırlanan bireysel eğitim programları doğrultusunda akranları ile birlikte her tür ve kademedeki okul ve kurumlarda uygun teknik ve yöntem kullanılarak sürdürülür (MEB, 2000). Bu bireylerin üstün özellikleri ve yetenekleri doğrultusunda, kapasitelerini en üst düzeyde kullanabilmesine yardım eden, yetersizliği olan bireyi kendine yeterli hale getirerek toplumla kaynaşmasını sağlayan, bağımsız ve üretici bireyler olmasını destekleyen becerileri içeren programlar, özel eğitim programları olarak nitelendirilir. Özel eğitim programları, çocukların bireysel özelliklerine göre tasarlanır. Bilindiği gibi özel gereksinimli bireyler, çevresel uyaranları normal gelişim gösteren bireyler gibi olağan yollarla alamadıkları gibi kendilerini de ifade etmede zorluk yaşarlar. Bu nedenle bu bireyler eğitimde; özel uyarlamalara, özel materyallere, özel öğretim tekniklerine veya çeşitli olanaklara gereksinim duyarlar. Bu durumda bu bireylerin kim olduğu, gereksinimlerinin neler olduğu, nasıl karşılanacağı, tanımlamaların nasıl yapılması gerektiği dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır (Aral ve Gürsoy, 2007; Cavkaytar, 2013).

KAYNAKLAR

Adıgüzel, H.Ö. (2013). *Eğitimde Yaratıcı Drama* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2000). *Drama* (II. Baskı). İstanbul: YA-PA.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.* İstanbul: Morpa.

Amatruda, M.J. (2006). Conflict Resolution and Social Skill Development with Children. *Journal of Group Psychotherapy, Psychodrama, ve Sociometry (JGPPS)*, Winter, 168-181.

Avcı, H. (2013). İşitme Yetersizliği Olan Öğrenciler. İbrahim H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimli Olan Öğrenciler İçin Özel Eğitim* (8. Baskı), (s. 167-245). Ankara: Pegem Akademi.

Batu, S. (2013). Kaynaştırma ve Destek Özel Eğitim Hizmetleri. İbrahim H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimli Olan Öğrenciler İçin Özel Eğitim* (8. Baskı), (s. 89-107). Ankara: Pegem Akademi.

Bayhan, P. ve Yükselen, A. (2007). Özel Gereksinimli Çocuklarda Drama Modelleri ve Oyun. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(3-4), 45-53.

Berk, L.E. (2004). *Awakening Children's Minds: How Parents and Teachers Can Make a Difference*. New York, USA: Oxford University.

Billingsley, B.S. (2004). Special Education Teacher Retention and Attrition: A Critical Analysis of the Research Literature. *The Journal of Special Education*, 38(1), 39–55.

Booth, D. (2008). Children as Drama-Makers. *Canadian Theatre Review*, (133 Winter).

Bolton, G.M. (1998). *Acting in Classroom Drama: A Critical Analysis*. Portland, ME: Calendar.

Bowell, P. and Heap, B.S. (2001). *Planning Process Drama*. London: David Fulton.

Brown, V. and Pleydell, P. (1999). T*he Dramatic Difference Drama in the Preschool and Kindergarten Classroom*. USA: Heinemann.

Burke, M.R. (2014). *Gavin Bolton's Contextual Drama*. Bristol, GBR: Intellect.

Button, S. (2006). Drama and Language in the Classroom. *FORUM*, 48(1), 79-93.

Cavkaytar, A. ve Diken, İ.H. (2007). Özel Eğitime Giriş (3. Baskı). Ankara: KÖK.

Cavkaytar, A. (2013). Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim. İbrahim H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimli Olan Öğrenciler İçin Özel Eğitim* (8. Baskı) (s. 1-28). Ankara: Pegem Akademi.

Chesner, A. (1995). *Dramatherapy for People with Learning Disabilities: A World of Difference*. London: Jessica Kingsley.

Çifci Tekinarslan, İ. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler. İbrahim H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimli Olan Öğrenciler İçin Özel Eğitim* (8. Baskı) (s. 135-166). Ankara: Pegem Akademi.

Deiner, P.L. (2011). *Inclusive Early Childhood Education: Development, Resources, and Practice* (6th Edition). Canada: Nelson Education.

Eripek, S. (2005). Zeka Geriliği Olan Çocuklar. Ayşegül Ataman (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş* (2. Baskı.) (s. 151-171). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Eripek, S. ve Vuran, S. (2010). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi. A. Gönül Akçamete (Ed.), *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* (3. Baskı) (s. 245-282). Ankara: KÖK.

Ersoy, Ö. (2003). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar İçin Drama. (Yazarlar: Esra Ömeroğlu, Özlem Ersoy, Fatma Tezel Şahin, Adalet Kandır ve Ayşe Turla), *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya* (s. 223-247). Ankara: KÖK.

Freeman, G., Sullivan, K. and Fulton, C.R. (2003). Effects of Creative Drama on Self-Concept, and Problem Behavior. *Journal of Educational Research*, 96(3), 131-138.

Gönen, M. (2001). Özürlü Çocukların Eğitiminde Drama. *Dramaya Çok Yönlü Bakış. Türkiye 2. Drama Liderleri Buluşması ve Ulusal Drama Semineri* (s. 59-64). Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi, Ankara: Fersan.

Grady, S. (2000). *Drama and Diversity: A Pluralistic Perspective for Educational Drama*. Portsmouth, NH: Heinemann.

Guli, A.L. (2004). *The Effects of Creative Drama-Based Intervention for Children with Deficits in Social Perception*. (Unpublished Doctor of Philosophy), The University of Texas, Austin.

Gürsel, O. (2013). Görme Yetersizliği Olan Öğrenciler. İbrahim H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimli Olan Öğrenciler İçin Özel Eğitim* (8. Baskı) (s. 217-249). Ankara: Pegem Akademi.

Hendy, L and Toon, L. (2001). *Supporting Drama and Imaginative Play in the Early Years*. Buchkingham, Philadelphia: Open University.

Idol, L. (2006). Toward Inclusion of Special Education Students in General Education: A Program Evaluation of Eight Schools. *Remendial and Special Education*, 27(2), 77–94.

Jensen, I., Rechis, R. and Luna, J.D. (2002). *Learning Trough Drama. Early Childhood Literacy: Programs and Strategies to Develop Cultural, Linguistic, Scientific and Healthcare Literacy for Very Young Children ve their Families*. (ERIC) Document Reproduction Service No. ED 468 867.

Johns, B., Crowley, E. and Guetzloe, P. (2005). The Central Role of Teaching Social Skills. *Focus on Exceptional Children*, 37(8), 1-8.

Kandır, A. (2003). Yaratıcı Dramanın Okul Öncesi Eğitim Programındaki Yeri ve Hedefleri. (Yazarlar: Esra Ömeroğlu, Özlem Ersoy, Fatma Tezel Şahin, Adalet Kandır ve Ayşe Turla), *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya* (s. 21-28). Ankara: KÖK.

Karabulut, A. ve Yıkmış, A. (2010). Zihin Engelli Bireylere Saat Söyleme Becerisinin Öğretiminde Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 103-113.

Karadağ, E. ve Çalışkan, N. (2005). *Kuramdan Uygulamaya İlköğretimde Drama "Oyun ve İşleniş Örnekleri"*. Ankara: Anı.

Kınalı, G. (2003). Zihin Engellilerde Beden - Resim - Müzik Eğitimi. Adnan Kulaksızoğlu (Ed.), *Farklı Gelişen Çocuklar* (s. 244-271). İstanbul: Epsilon.

Köksal Akyol, A. (2003). Okul Öncesi Eğitimde Drama ve Örnek Drama Etkinlikleri. *Okul Öncesinde Drama ve Tiyatro* (s. 63-76). Ankara: Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi.

Link, S. (2008). *Teaching Life Skills. Research Starters Education*, p. 1-7. (AN 28544239). Database: Research Starters - Education. http:// search. ebscohost. com/login. aspx?direct=truevedb= e0hveAN=28544239veamp;lang=trvesite=eho st-live Erişim tarihi: 14. 11. 2009.

Maviş, İ. (2013). Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Öğrenciler. İbrahim H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimli Olan Öğrenciler İçin Özel Eğitim* (8. Baskı) (s. 297-331). Ankara: Pegem Akademi.

McCaslin, N. (2006). *Creative Drama in the Clasroom and Beyond*. United States of America: Pearson Education.

MEB (1997). 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. http://orgm.meb.gov. tr/Mevzuat/573.htm Erişim Tarihi: 28. 008. 2009.

MEB (2000). Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB (2007). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Zihinsel Engelliler. *MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

O'Neill, C. and Lambert, A. (1994). *Drama Structures: A Practical Handbook for Teachers*. Portsmouth, NH: Stanley Thornes.

Oris, H. (2011). Drama Activity: Peer Teaching Through Performances. Joanne Kilgour Dowdy and Sara Kaplan (Eds.), *Teaching Drama in the Classroom: A Toolbox for Teachers* (p. 77-78). Rotterdam, Netherlands: Sense.

Önalan Akfırat, F. (2002). Engelli Çocuklar İçin Drama Lideri Farklılıklar Yaratabilir-İlköğretimde Engelli Çocuklarla Yapılan Yaratıcı Drama. Naci Aslan (Ed.), *İlköğretimde Drama ve Tiyatro* (s. 45-56). Türkiye 4. Drama Liderleri Buluşması ve Ulusal Drama Semineri. Oluşum ve Tiyatrosu ve Drama Atölyesi yayınları No: 6, Ankara: Fersan.

Önalan Akfırat, F. (2004). Yaratıcı Dramanın İşitme Engellilerin Sosyal Becerilerinin Gelişimine Etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(1), 9-22.

Önder, A. (2009). *Zihinsel Engellilerle Eğitici Drama*. İstanbul: Morpa.

Özmen, R.G. (2013). Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrenciler. İbrahim H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimli Olan Öğrenciler İçin Özel Eğitim* (8. Baskı) (s. 333-367). Ankara: Pegem Akademi.

Patton, J. and Cronin, M. (1997). Curricular Implications of Transition. *Remedial and Special Education*, 18(5), 294-307.

Peacock, T.L. (1999). *Primary School Curriculum Drama Art Education Teacher Guidelines*. Dublin: Government Publications.

Prendiville, F. and Toye, N. (2007). *Speaking and Listening Through Drama 7-11*. London, GBR: SAGE.

Schnapp, L. and Oslen, C. (2003). Teaching Self-Advocating Strategies Through Drama. *Intervention in School and Clinic*, 38, 211-219.

Snape, J. and Vettraino, E. (2007). Drama Techniques for the Enhancement of Social-Emotional Development in People with Special Needs: Review of Research. *International Journal of Special Education*, 22(1), 107-117.

Sucuoğlu, B. ve Özokçu, O. (2005). Kaynaştırma Öğrencilerinin Sosyal Becerilerinin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 6(1), 41-57.

Toye, N. and Prendiville, F. (2000). *Drama and Traditional Story for the Early Years*. London: Routledge Falmer.

Uysal, H. (2013). Fiziksel Yetersizliği/Süreğen Hastalığı Olan Öğrenciler. İbrahim H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimli Olan Öğrenciler İçin Özel Eğitim* (8. Baskı) (s. 251-296). Ankara: Pegem Akademi.

Varol, N. (2006). *Beceri Eğitimi ve Özbakım Becerilerinin Kazandırılması* (2. Baskı). Ankara: KÖK.

Walsh-Bowers, R.T. (1992). A Creative Drama Prevention Program for Easing Early Adolescents' Adjustment to School Transitions. *The Journal of Primary Prevention*, 13, 131-147.

Winston, J. (2001). *Drama, Literacy and Moral Education 5-11*. London: David Fulton.

Wright, C., Diener, M.L. and Kemp, J.L. (2013). Storytelling Dramas as a Community Building Activity in an Early Childhood Classroom. *Early Childhood Education Journal*, 41(3), 197-210.

BÖLÜM 9

DRAMANIN ÇOCUK GELİŞİMİNE ETKİSİ

Prof. Dr. Yeşim FAZLIOĞLU

Doç. Dr. Zülfiye Gül ERCAN

Bir köprü kurdum masaldan;
Çocuklarla aramıza.
Gitmek isteyen olursa,
İçindeki çocuğu bulmaya;
Gitsin gelsin kolayca.

Büyüklerin işi vardır her zaman.
Fırsat bulamazlar bir türlü.
Yine de sanmam, boş kalmaz o köprü,
Çocuklarla dolar taşar her an üstü.
Çocuklar, hemen büyümek ister çünkü.

Devrim Sarıyüce Karasar

GİRİŞ

Dramanın çocuk gelişimini bütüncül olarak destekleme özelliği vardır. Çocuk bir duyguyu ya da bir olayı rol oynama veya doğaçlama gibi teknikler kullanarak sergilerken, bundan bütün gelişim alanları pozitif yönde etkilenir. Bu nedenle, çocukların erken dönemden itibaren drama etkinliklerinin içine alınmaları önemlidir.

Çocukların duygularını dışa vurabilmesi, dramanın amaçları arasındadır. Drama etkinlikleri sırasında çocuklar çeşitli duygularını ifade edebilme şansı bulurlar. Stresten kurtulur ve böylece duygusal yönden gelişirler. Çocukların doğuştan getirdikleri bir güç olan hayal etme gücü, drama oyunları ile harekete geçer. Drama bir grup çalışması olduğundan işbirliğini gerektirir. İşbirliği, dramayı harekete ve eyleme geçiren bir temel öğedir. Çocuklar dramada, işbirliği içinde rollerini oynarlarken hem arkadaşlarını anlamaya çalışır, hem de işbirliğinin ne gibi sonuçlar ve ürünler ortaya çıkardığını öğrenerek kendilerini geliştirirler. Dramada işbirliği, çocukların öğrenme gücünü kuvvetlendirerek onları öğrenme ve öğretme ortamına hazırlar. Böylece çocuklar bir grup önünde düşüncelerini korkusuzca ve özgürce ifade edebilme yetisini kazanırlar. Ayrıca, başkalarının duygu ve düşüncelerine daha duyarlı olmayı öğrenirler. Bunların sonucunda, canlandırdıkları rollerin bir benzeri ile sosyal hayatlarında karşılaştıklarında daha duyarlı ve daha tutarlı tutum ve tavır sergilerler (nder, 2004; Karakaya, 2007).

Drama aynı zamanda bir oyundur. Konular ve temalar oyun şekline dönüştürülerek çocukların etkili öğrenmesi sağlanabilir. Konular ya da temalar oyun şeklinde verildiğinde, çocuklar sınama ve denemeyi öğrenirler. Ayrıca, hayal kurarlar, cesaret kazanırlar ve problemlerini kolaylıkla çözebilirler. Bu durum, çocukların karar verme becerilerini destekler. Ayrıca çocukların sosyal, etik ve psikolojik yönden kişilik kazanmasında etkili olur.

Drama bireylerin; kendilerini yaratıcı olarak ifade edebilmelerini, özgüvenlerini geliştirebilmelerini, bilişsel, dil, motor ve sosyal açıdan gelişmelerini sağlarken, sosyal ve politik yönden güçlenmelerini, eğitim ve öğretimde aktif rol almalarını, vücut farkındalığının gelişimini, çevresindeki olayları tanımasını ve yorumlamasını desteklemektedir. Çocukların yaşları ile gelişim düzeyleri arasında genellikle bir paralellik olmakla birlikte, bireysel farklılıklardan dolayı bu becerilerinin ortaya çıkıp olgunlaşmasında değişiklikler olabilmektedir. Bu nedenle, çocuklara uygun olan drama etkinliğine karar verilirken, yaşlarından çok gelişim düzeyleri göz önüne alınmalıdır. Bireysel farklılıkların anlaşılıp kabul edilmesinin, dramanın en önemli amaçlarından biri olduğu bir gerçektir. Seçilen etkiliklerin farklı gelişimsel ve eğitimsel amaçları olabilir. Bu amaçlar; çocukların yaşına, eğitim ve öğretim basamağına, ders konularının özelliklerine, ders konularının amaç ve kazanımlarına, sınıf atmosferine, dramada rol alacak olan çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına göre değişebilir (Karakaya, 2007; Gönen, 2007).

KAYNAKLAR

Akfırat Önalan, F. (2006). Sosyal Yeterlilik, Sosyal Beceri ve Yaratıcı Drama. *Yaratıcı Drama Dergisi,* 1 (1): 39-59.

Aral, N., Baran, G., Pedük, Ş. ve Erdoğan, S. (2003). *Eğitimde Drama* (2. Basım). İstanbul: YA-PA.

Can, G. (2005). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (6. Basım). Ankara: PegemA.

Du Pont, S. (1992). The effectiveness of creative drama as an instructional strategy to enhance the reading comprehension skills of fifth-grade remedial readers. *Reading Research and Instruction,* 31 (3), 41-52.

Fazlıoğlu, Y. (2009). Sosyal Gelişim. N. Aral, T. Duman (Ed.,) *Eğitim Psikolojisi,* (s. 135-153) İstanbul: Kriter.

Fink, R. S. (1976). Role of imaginative play in cognitive development. *Psychological Reports,* 39: 895-906.

Gönen, M. (2003). Eğitimde drama ve engelli çocuklar. *Eğitim,* 39: 14-16.

Gönen, M. (2007). Çocuk eğitiminde drama yönteminin kullanılması. N Aslan (Ed.,) *Dramaya Merhaba* (s. 17-23), Ankara: Oluşum.

Griss, S. (1994). Creative movement: A language for learning. *Educational Leadership,* 51 (5): 78-80.

Gürsoy, F. (2009). Bilişsel Gelişim. Y. Fazlıoğlu (Ed.,) *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi,* (s. 19-38) İstanbul: Kriter.

Güven, N. (1979). Süt çocuğunda motor gelişim. Ş. Bilir (Ed.,) *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi El Kitabı*, (s. 24-34), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Jensen, E. (2000). The science of movement. *Educational Leadership,* 58 (3): 34-38.

Karadağ, E ve Çalışkan, N. (2005). *Kuramdan Uygulamaya İlköğretimde Drama. Oyun ve İşleniş Örnekleriyle.* Ankara: Anı.

Karakaya, N. (2007). İköğretimde drama ve örnek bir uygulama. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 27 (1): 103-139.

Köksal Akyol, A. (2003). Drama ve dramanın önemi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 2 (1): 179-192.

Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik Psikolojisi* (6. Basım). İstanbul: Remzi.

Önder, A. (2003). *Okul Öncesi Çocuklar İçin Eğitici Drama Uygulamaları*. İstanbul: Morpa.

Önder, A. (2004). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama.* (6. Basım). İstanbul: Epsilon.

Özsoy, N. (2003). İlköğretim matematik derslerinde yaratıcı drama yönteminin kullanılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri. Enstitüsü Dergisi,* 5 (2): 112-119.

Salı, G ve Köksal Akyol, A. (2009). Ahlak Gelişimi. Y. Fazlıoğlu (Ed.,) *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi*, (s. 83-99). İstanbul: Kriter.

San, İ. (1991). Eğitimde Yaratıcı Drama. *A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 23 (2): 573-582.

Schiller, J. (2008). *Drama For At-Risk Students: A Strategy for Improving Academic and Social Skills Among Public Middle School Students.* Unpublished Master's Thesis, Dominican University of California, California.

Selimhocaoğlu, A. (2004). Drama ve İlköğretimde Dramanın Önemi. H. Atılgan ve İ. Çınar (Eds.,) *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, Bildiri Özetleri,* 6-9 Temmuz İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya, (s. 332-333) Ankara: PegemA .

Sevimay Özer, D. ve Özer, K. (2009). *Çocuklarda Motor Gelişim* (6. Basım). Ankara: Nobel.

Sevinç, M. (2004). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun.* İstanbul: Morpa.

Üstündağ, T. (1997). The advantages of using drama as a method of education in elementary schools. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 13: 89-94.

Yavuzer, H. (2004). *Çocuk Psikolojisi* (26. Basım). İstanbul: Remzi.

Yazgan, Y. (2005). *Düşe Kalka Büyümek.* İstanbul: Epsilon.

CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Editör

Prof. Dr. İsmihan ARTAN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-44-2

Cinsel Gelişim ve Eğitim

Editörler

Prof. Dr. İsmihan Artan

Yazarlar

Prof. Dr. İsmihan Artan, Dr. Öğr. Üyesi Adile Gülşah Saranlı, Dr. Özlem Alkan Ersoy

Öğr. Gör. Nesrin Şermin Okutan, Öğr. Gör. Sibel Özkızıklı, Arş. Gör. Beris Artan Özoran

Yayın Editörleri

Uğur Hakkı Canbaz

Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama

Başak Canbaz Akkaya

Burcu Sarpbelli

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı

Matsa Basımevi

İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA

Tel.: (0312) 395 20 54

Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.

Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2

Çankaya / ANKARA

Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21

Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21

info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Biz eğitime ve eğitimciye değer veren bir milletiz. Her ikisi de bizim için çok önemlidir. Türk aileleri olarak yavrularımızın en iyi eğitimi alması için tüm yaşamımızı ortaya koyarız. Bu yolda bazen onları gereğinden fazla zorlasak, yorsak ta onların geleceği için hiçbir şeyden kaçınmaz, yılmadan çabalarız. Milli Eğitim Bakanlığımız da 1920'deki ilk meclisten beri Türk Milli Eğitimini istenen düzeye çıkarmak için çalışmalarını sürdürmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının LOGOsundaki açılmış kitap bilgiyi, yanan meşale ise aydınlık ve uygarlığı temsil etmektedir. Ayrıca bitmeyen bir süreç olarak eğitimin sürekliliğinin simgelendiği de vurgulanmaktadır. Yani Türkiye'de eğitim, bilgiye dayalı, aydınlık, uygar ve süreklidir.

Ülke genelinde eğitim çabaları yoğun bir şekilde sürmektedir. Ancak, bir konu vardır ki eğitim programları içinde görmezden geliriz, varlığını kabul etmek istemeyiz, geçiştirir, üstünü kaparız, hatta korkar, kaçarız: CİNSEL EĞİTİM

Cinsel Eğitim nedir ki bu kadar korkutur bizi? Cinsel ilişki eğitimi midir? Cinsel hijyen eğitimi midir? Çocukların cinsellikle erken tanışmasına mı yol açar?

Öncelikle tüm bu yanlış anlamaları ortadan kaldırmak gerekir.

Cinsel eğitim; insanın kendisini tanıması eğitimidir.

Cinsel eğitim; insanın kendisini sevme eğitimidir, karşısındakini tanıma, kendisine ve hangi cinsiyetten olursa olsun karşısındakine saygı duyma, birbiriyle konuşabilme, birbiriyle fikir alışverişinde bulunabilme, birbirini dinleyebilme, birbirini anlayabilme eğitimidir. Cinsel eğitim; her adın önüne "kadın" veya "erkek" diye bir sıfat koymadan elele, omuz omuza çalışabilme, barış içinde yaşayabilme ve üretebilme eğitimidir. Kendisini ve karşısındakini seven toplumların daha barışçıl, daha üretken, daha yaratıcı ve daha mutlu olacakları tartışmasız bir gerçektir.

Çocuklar bilişsel gelişim düzeyleri nedeniyle cinselliği asla bir yetişkin gözüyle görmezler. "Senin pipin düştü mü?" sorusu "Neden iki kulağımız var ama bir ağzımız var" sorusundan farklı bir amaç taşımamaktadır. Onlar bu sorunun cinsiyetle ilgili bir soru olduğunun farkında bile değillerdir. Ama yine de biz yetişkinler bu sorulardan kaygı duyarız. Susturmayı, kaçmayı tercih ederiz.

O halde biz çocuklarımızı eğitmeden önce anne babalarımızı, öğretmenlerimizi, kanun yapıcılarımızı, medya mensuplarını, STK'ları ve toplumun tüm ilgili kesimlerini eğitmeliyiz. Cinsel eğitimin gerçek anlamı, içeriği ve önemi konusunda yetişkinleri bilinçlendirmeli ve cinsel eğitim konusunun gerçek anlamıyla, doğru bir şekilde çocuklarımızın yaşamına girmesini sağlamalıyız. Ancak bu şekilde çocuklarımızı yersiz meraklar, gereksiz korkular, çekinceler, mutsuzluklar, güvensizliklerden koruyabiliriz. Bu da toplumun ileri gitmesi, yaratması, üretmesi ve mutlu olmasının biricik anahtarıdır.

Sevgili yazarlarıma böylesine zorlu bir konuya gönül verdikleri ve yoğun tempoları arasında vakit ayırarak bilgilerini paylaştıkları için çok teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. İsmihan Artan

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Dr. Özlem Alkan Ersoy
CİNSEL GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL EĞİTİM

Giriş 10
1.1. Cinsellik 10
1.2. Cinselliği Etkileyen Faktörler 10
1.2.1. Biyolojik Faktörler 10
1.2.2. Psikolojik Faktörler 10
1.2.3. Kültürel Faktörler 11
1.3. Cinsel Gelişimle İlgili Temel Kavramlar 11
1.3.1. Toplumsal Cinsiyet Rolü (Gender Role) 12
1.3.2. Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargıları (Genderstereotyping) 13
1.3.3. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet (Sex And Gender) 13
1.3.4. Toplumsal Cinsiyet Sürekliliği (Gender Stability) 14
1.3.5. Toplumsal Cinsiyet Kimliği (Gender Identity) 14
1.3.6. Toplumsal Cinsiyet Değişmezliği (Gender Consistency) 16
1.4. Cinsellik Eğitimi 16
1.5. Dünya'da ve Ülkemizde Cinsellik Eğitimi 22
Kaynaklar 28

2. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Adile Gülşah Saranlı
CİNSEL GELİŞİM TEORİLERİ

Giriş 32
2.1. Psikoanalitik Teori 32
2.1.1. Sigmund Freud'un Yaklaşımı 32
2.1.1.1. Oral Dönem 33
2.1.1.2. Anal Dönem 34
2.1.1.3. Fallik Dönem 35
2.1.1.4. Latans Dönem 37
2.1.1.5. Genital Dönem 38
2.1.2. Erik Erikson'un Yaklaşımı 39
2.2. Öğrenme Teorileri 40
2.2.1. Operant Koşullanma Teorisi 40
2.2.2. Sosyal Öğrenme Teorisi 41
2.3. Zihinsel Gelişim Teorileri 42
2.3.1. Jean Piaget'nin Yaklaşımı 42
2.3.2. Kohlberg'in Yaklaşımı 42
2.3.3. Bilgi İşleme Teorisi 44
Kaynaklar 45

3. Bölüm - Öğr. Gör. Sibel Özkızıklı - Öğr. Gör. Nesrin Şermin Okutan
BEBEKLİK VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Giriş 48
3.1. Yaşlara Göre Cinsel Gelişim 48
3.1.1. Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş) 48
3.1.2. Okul Öncesi Dönem (3-6 Yaş) 48
3.1.3. Bebeklik ve Okulöncesi Dönemi Çocuklarda Cinsiyet Farklılıkları Nelerdir? 51
3.2. Cinsel Oyun Nedir? 52
3.3. Anaokulunda Cinsel Gelişim ve Öğretmenlerin Rolü 53
3.3.1. Bebeklik ve Okul Öncesi Dönemde Cinsel Gelişimi Desteklemek İçin Etkinlik Önerileri 54
3.3.1.1. Eşini Bulmaca 54
3.3.1.2. Bu Bebek Kim? 55
3.3.1.3. Bu Resim Ne Anlatıyor? 56
3.3.1.4. Ben Kimim? 57
Kaynakça 60

4. Bölüm - Prof. Dr. İsmihan Artan - Uzm. Psikolog Gökçe Yılmaz Akdoğan
Uzm. Sosyal Çalışmacı Figen Paslı - Öğr. Gör. Dr. Semra Şahin -
Doç. Dr. Saniye Bencik Kangal
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL SORULAR

Giriş 62
4.1. Sorular 62
4.1.1. Çocukların Sorduğu Sorular 62
4.1.1.1. “Anne Senin Pipin Düştü Mü?” 62
4.1.2. Anne-Baba Ve Öğretmenlerin Sorduğu Sorular 64
4.1.2.1. “Cinsel Eğitim Nedir? Cinsel Eğitim Vermek Zorunda Mıyım?” 64
4.1.2.2. “Sünnet Yaşı Önemli Mi?” 66
4.1.2.3. “Bir Okul Öncesi Öğretmeni Olarak Cinsel İhmal ve İstismarı Nasıl Anlarım? Fark Ettiğimde Ne Yapabilirim?” 66
4.1.2.4. “Kocamdan Ayrıldım. Oğlumun Cinsel Kimlik Kazanımında Bir Problem Olur Mu?” 71
4.1.2.5. “Oğlumu Kuzeniyle Doktorculuk Oynarken Yakaladım. Elim Ayağım Dolandı. Ne Yapacağımı Şaşırdım. Ne Yapmalıyım?” 73
4.1.2.6. “Zihinsel Engelli Bir Çocuk Annesiyim. Çocuğumun Cinsel Gelişimi Nasıl Olacak?” 75
4.1.2.7. “Oğlum Makyaj Malzemelerime Çok Meraklı. Ne Zaman Arkamı Dönsem Hemen Onlarla Oynuyor. Bir Problem Mi Var Acaba?” 78
4.1.2.8. “Çocuğuma Üstün Yetenekli Tanısı Kondu. Cinsel Gelişimi Yaşıtlarından Farklı Mı Olacak?” 78
4.1.2.9. “Cinsel Eğitimi Anne Mi Baba Mı Vermeli? Yoksa Çocuk Soru Sorana Kadar Beklemeli Mi?” 80

5. Bölüm - Arş. Gör. Beris Artan Özoran

MEDYA,ÇOCUK ve TOPLUMSAL CİNSİYET: ALİ HEP TOPU TUTARKEN, AYŞE İP Mİ ATLAMALI?

Giriş 84
5.1. Okul Öncesi Çocuk, Medya ve Toplumsal Cinsiyet.....85
5.1.1. Çocuk Kitapları.....88
5.1.2. Televizyon: Modern Masal Anlatıcısı 90
5.1.2.1. Çizgi Film.....93
5.1.2.2. Reklam.....97
5.2. Sonuç Yerine 98
Kaynaklar 100

CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Editör : Prof. Dr. İsmihan Artan

Yazarlar : Prof. Dr. İsmihan Artan
Dr. Öğr. Üyesi Adile Gülşah Saranlı
Dr. Özlem Alkan Ersoy
Öğr. Gör. Nesrin Şermin Okutan
Öğr. Gör. Sibel Özkızıklı
Arş. Gör. Beris Artan Özoran

Uzman Görüşü : Uzm. Psikolog Gökçe Yılmaz Akdoğan
Uzm. Sosyal Çalışmacı Figen Paslı
Doç. Dr. Saniye Bencik Kangal
Öğr. Gör. Dr. Semra Şahin

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

CİNSEL GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL EĞİTİM

Dr. Özlem ALKAN ERSOY

"İnsanın cinsel konulardaki tutumu, hayatın bütün alanlarındaki tutumunun prototipidir."

Sigmund Freud

GİRİŞ

Cinselliğin ilk çağdan bu yana var olduğu ancak XVI. yüzyılın sonlarından itibaren söyleme geçirildiği görülür. İnsanoğlunun cinselliği insan ırkı kadar eski olmasına karşın "cinsellik" terimi XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıktı. Bu terimin kullanımı, başka olaylarla bağlantılı olarak yerleşti. Üremenin biyolojik mekanizmaları ve davranışın kişisel ya da toplumsal değişkenlerini kapsayan çeşitli bilgi alanlarının gelişmesi, dinsel, hukuksal, pedagojik ve tıbbi kurumlara dayanan yeni kural ve normlar bütününün yerleştirilmesi ve kişilerin giderek tutumlarına, görevlerine, hazlarına, duygu ve doyumlarına, düşlerine anlam ve değer verme biçimlerinde ortaya çıkan değişiklikler bu terimin kullanımını yaygınlaştırdı.

1.1. CİNSELLİK

Cinsellik doğum öncesinde başlayıp ömür boyu devam eden, insanların değerleri, inanışları, duyguları, kişilikleri, tutumları, davranışları, fiziksel görünümleri ve içinde yaşanılan toplumlara göre şekillenen bir kavramdır.

Cinsellik terimi sadece üreme ve cinsel haz için değil aynı zamanda sevgi ve kişisel tatmin ihtiyacı için de kullanılır. Terim insan cinsel davranışının birçok psikolojik ve kültürel faktörlerini içerir. Cinsellik kadınlık ya da erkekliğimize ve etkileşim içerisinde olduğumuz herkese tepki ve farkındalığımızı içerir. Kadınlık, erkeklik, arzu, memnuniyet, aşk, kayıp, zarar, samimiyet, yalnızlık, sevecenlik, paylaşım, dokunma, kıskançlık, reddedilme, benlik saygısı ve sevinç gibi duyguları da kapsar.

İnsan olmanın ise temel ve yaygın özelliği olarak görülür. Neredeyse insanoğlunun tüm etkinliklerinde cinsellik unsuru göz önüne alınır. Cinsellik biyolojik, psikolojik ve kültürel faktörleri entegre eder ve yansıtır. Cinsellikle ilgili duygu ve davranışlarımızı bu güçler etkiler ve bu güçlere bütünsel bakıldığında durum doğru olarak anlamlandırılabilir (Foucalt,1993;Byer ve Shainberg,1994; Bozdemir ve Özcan; 2011).

1.2. CİNSELLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1.2.1. Biyolojik Faktörler

İnsanlar biyolojik organizmalar olduklarından dolayı biyoloji, cinsel davranış ve işleyişin en çok tartışılan kısmını içerir. Cinsellikte biyolojik faktörler kadın ya da erkek olarak cinsel organları farklılaştırarak embiryonun gelişimini erkenden etkilemeye başlar. İnsan beyni doğum öncesinde cinsel olarak farklılaşmaya uğrar. Bunun anlamı, cinselliğimiz doğmadan önce de biyolojik faktörlerden etkilenir. Doğumdan sonra da yaşam boyunca biyolojik güçler cinselliğe biçim vermeye devam eder.

1.2.2. Psikolojik Faktörler

Cinsellik aynı zamanda karmaşık psikolojik faktörlerden de etkilenir. Bu faktörlerden birincisi, kadın ya da erkek olarak kendimiz kavramı ve davranışlarımızın cinsiyetimize uygunluğu ve ne şekilde olduğu düşüncesidir.

İkincisi, cinsel duygular, davranışlar ömür boyu aklımızın bilinçli ya da bilinçsiz kısımlarında saklanan deneyimlerden etkilenir. Önceki deneyimlerimiz cinsel cazibemizi etkiler. Bir insanı daha önce tanımıyor olsak bile o anda o insana hissedilen pozitif veya negatif duygular daha önce ona benzer şekilde görünen ya da davranan insanlardan edinilen deneyimlerden etkilenir. Dolayısıyla herhangi bir durumda nasıl hissedeceğimiz ya da nasıl davranacağımız önceki deneyimlerden etkilenir.

KAYNAKLAR

Alkan, Ö. (1992). *Özel ve Kurum Anaokuluna Devam Eden Beş ve Altı Yaş Grubu Çocukların Cinsel Kimlik Kazanmalarının İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Archer, J., Lloyd, B.(2002). *Sexand Gender*(2. Baskı). UK: Cambridge University.

Artan , İ. (2001). İlköğretim Yıllarında Cinsel Eğitim. *Çağdaş Eğitim*, Nisan, 275, 5-10.

Artan , İ. , Tuğrul, B. (2001). Çocukların Cinsel Eğitimi ile İlgili Anne Görüşlerinin İncelenmesi .*Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 141-149.

Bayhan San,P., Artan,İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa

Bee,H.,Denise, B.(2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. Okhan Gündüz (Çev.). İstanbul: Kaknüs

Berk, L. E. (2013a). *Child Development***.** (9. Baskı). New Jersey: Pearson.

Berk, L. E. (2013b). *Bebekler ve Çocuklar. Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (7. Baskıdan Çeviri).Nesrin Işıkoğlu Erdoğan(Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Bigner, J.J. (2006). *Parent- Child Relations. An Introductionto Parenting* (7. Baskı).New Jersey: Pearson.

Bozdemir,N., Özcan, S. (2011). Cinselliğe ve Cinsel Sağlığa Genel Bakış. *Turkish Journal of Family-Medicine and Primary Care,* 5(4), 37-46.

Bruess, C. E., Greenberg, J.S. (2004). *Sexuality Education The oryand Practice* (4. Baskı). USA: Jonesand Bartlett Publishers,

Bukatko, D.,Daehler, M.W. (2004). *Child Development*. *A Thematic Approach* (5. Baskı). Boston: Houghton Mifflin.

Bulut, A. (1999). Çocuklukta Cinsel Eğitim. Aysel Ekşi(Ed.). *Ben Hasta Değilim. Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü*içinde (s. 76-84). İstanbul: Nobel.

Byer,C.O.,Shainberg, L.W.(1994). *Dimensions of Human Sexuality* (4. Baskı). USA: McGraw-Hill.

Cook, J. L.,Cook, G. (2005). *Child Development. Principles and Perspectives*. USA: Pearson

Çalışandemir, F., Bencik, S. ve Artan, İ. (2008). Çocukların Cinsel Eğitim: Geçmişten Günümüze Bir Bakış. Eğitim ve Bilim, 33(150), 14-27.

Çok, F. (1999). Türkiye'de Çocuk ve Gençlerin Cinsel Gelişim ve Eğitimine Genel Bakış.*Cumhuriyet ve Çocuk. 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi* içinde (s.316-330). Bekir Onur (Yayına Hazırlayan). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Dökmen, Z.Y. (2004). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Sistem.

Ersoy, Ö. (1999a). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Eğitim. *Gazi Üniversitesi Anaokulu/ Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı Rehber Kitaplar Dizisi*içinde (s.117-124). İstanbul: YA-PA

Ersoy , Ö. (1999b). 6 Yaş Grubunda Kız ve Erkek Çocuğu Olan Anne Babaların "Cinsel Eğitim" Hakkındaki Görüş ve Tutumları .*Mesleki Eğitim Dergisi*, 1(1), 19-29.

Ersoy, Ö. (2002). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Kimlik Gelişimi .*Çağdaş Eğitim*, Kasım, 292, 19-21.

Ersoy , Ö. (2003). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Eğitim. *Yaşadıkça Eğitim*, Ocak- Mart, 77, 26-28.

Ersoy, Ö. (2009). Erken Çocukluk Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim. Yeşim Fazlıoğlu(Ed.). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi* içinde (s. 185-204). İstanbul: Kriter.

Feldman, R.S. (2004). *Child Development* (3. Baskı). New Jersey: Pearson.

Foucault, M.(1993). *Cinselliğin Tarihi.*(2. Baskı). Hülya Tufan (Çev.). İstanbul: AFA

Greenberg, J.S. , Bruess, C.E. ve Haffner, D.W. (2004). *Exploring The Dimension of Human Sexuality*(2. Baskı). Canada: Jonesand Barlett.

Kail, R.V. (2004). *Children and Their Development* (3. Baskı). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Kelly, G.F. (1998). *Sexuality Today. The Human Perspective* (6. Baskı). USA: Mc Graw- Hill.

Kentler, H. (2008). *Çocuğuma Nasıl Cinsel Eğitim Verebilirim?* (2. Baskı). Gülderen Pamir (Çev.). İstanbul: Turkuaz.

Ketterman, G. (1998). *Anababaların En Çok Sorduğu Soruların Cevapları.* Hande Gürel (Çev.). Ankara: HYB.

Knox, D.,Schacht, C. (2008). *Choices in Relationships. An Introduction To Marriage And The Family* (9. Baskı). USA: Thomson.

Miller, P.H. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları.* Bekir Onur (Yayına Hazırlayan). Zeynep Gültekin (Çev.). Ankara: İmge.

Miracle, T.S.,Miracle, A.W., Baumeister, R.F. (2003). *Human Sexuality. Meeting Your Basic Needs.* New Jersey: PrenticeHall.

Novak, G.,Pelaez, M. (2004). *Child andAdolescent Development. A BehavioralSystemsApproach.* USA: Sage.

Parker, R.,Wellings, K. ve Lazarus,J.F. (2009). Sexuality education in Europe: an overview of currentpolicies. *Sex Education*, 9(3), 227-242. DOI:10.1080/14681810903059060.

Rathus, S.A. (2006). *Childhood. Voyages in Development* (2. Baskı). Canada: Thomson Wadsworth.

Ryder,V. (1995). *Parents and their children* (3. Baskı). USA: The Good heart –Willcox.

Sanderson, C. (2010). *Anne Baba ve Öğretmenler İçin Çocuğun Cinsel Eğitimi ve Tacizden Korunma Rehberi.* Asiye Hekimoğlu Gül- Filiz Şar (Çev.). İstanbul: Sistem.

Selçuk, Z. (2006). *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Cinsel Sağlık Eğitiminin Cinsel Sağlık Bilgilerine Etkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Semerci, Z.B. (2008). *Çocuklarımızla Cinsellik Hakkında Nasıl Konuşalım? (Bebeklikten Gençliğe Cinsellik)* . İstanbul: Alfa

Shaffer, D.R.,Kipp, K. (2007). *DevelopmentalPsychology. Child hood and Adolescence* (7. Baskı).USA: Thomson.

Trawick-Swith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*. (5. Baskıdan Çeviri). Berrin Akman (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

World HealthOrganization (2010). *StandardsforSexualityEducation in Europe. A framework for policy makers, education aland health authoritie sands pecialists.* Cologne: Federal Centrefor Health Education, BZgA.

Zhina, C., Dingchu, W. (2013). A Review of SexEducation for Preschool Children in MainlandChinafrom 1992 to 2012. *International Review of Social Sciences and Humanities,* 5(2), 12-18. ISSN 2250-0715.

BÖLÜM 2

CİNSEL GELİŞİM TEORİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Adile Gülşah SARANLI

"Önce doğruyu bilmek gerekir, doğru bilinirse yanlış da bilinir. Ama önce yanlış bilinirse doğruya ulaşılamaz."

Farabi

Giriş

Cinsel gelişim çağlar boyunca insanoğlunun hep ilgisini çekmiştir. Farklı kültürler farklı çağlarda cinsel gelişimi anlamak ve açıklamak için çaba sarf etmiş, kafa yormuştur. Bazı kültürler çocuğun doğumundan itibaren, hatta doğumundan da önce başlayan ve gelişen cinselliğini ve cinsel gelişimini mistik, konuşulmaması gereken, tabu olarak kabul etmiş, bazı kültürler ise günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirerek değer vermiş ve yüceltmiştir.

Yıllar geçtikçe çocuğun cinsel gelişimini anlamaya yönelik çabaların daha bilimsel bir bakış açısı kazandığı görülmektedir. Cinsel gelişimi çeşitli gözlemler ve insanoğlunun temel gelişim özelliklerini dikkate alarak belirli bir bilimsel sistematik çerçevesinde açıklamaya çalışan cinsel gelişim teorileri, günümüzde cinsel gelişimi anlamamıza yardımcı olacak en iyi ve güvenilir bilgi kaynakları olarak kabul edilmektedirler. İnsanın gelişimi ve cinselliğine ilişkin geliştirilen bu teoriler gelişimin farklı dönemleri için aslında birbiriyle bağlantılı pek çok kavramlar ve aşamalar öne sürmüşlerdir. Çocuğun cinsel gelişimini anlama ve açıklamada her teorinin önemli katkıları vardır. Bu bölümde gelişimin cinsel yönünü açıklamada yaygın olarak kabul gören Psikoanalitik Teori, Öğrenme Teorileri ve Zihinsel GelişimTeorileri'nin bakış açılarından yola çıkarak çocuğun cinsel gelişiminin geçirdiği aşamalar açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. PSİKOANALİTİK TEORİ

2.1.1. Sigmund Freud'un Yaklaşımı (Psikoanalitik/Psikoseksüel Teori)

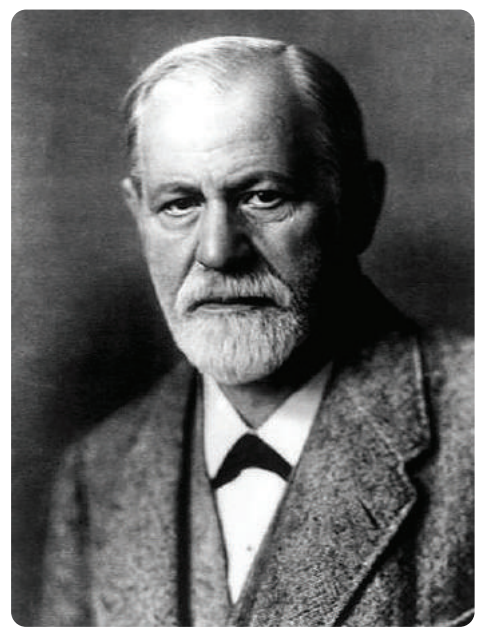

Psikoanalitik Teori Sigmund Freud tarafından geliştirilmiştir ve aynı zamanda Psikoseksüel Teori olarak da bilinmektedir (Bayhan ve Artan, 2004; Doherty ve Hughes, 2009; Haktanır, 2005). Freud, davranışın bazı bilinçli ve bilinçsiz süreçler sonucu oluştuğunu savunmaktadır (Doherty ve Hughes, 2009). Freud'a göre insan kişiliği bazı psikoseksüel dönemlerden geçerken şekillenir ve cinsel gelişim bu sürecin temelini oluşturur (Başal, 2007; Yavuzer, 2012). Bu dönemler tanımlanırken libido kavramına değinmek gereklidir. Freud'a göre libido insanların tümünde var olan ilkel bir cinsel dürtüdür. Libido biyolojik olarak erojen bölgelere yoğunlaşır. Erojen bölge psikoseksüel gelişim teorisine göre her dönemde libidonun vücut üzerinde yoğunlaştığı bölgedir (Akyol, 2003; Vasta ve diğerleri, 1992). Libido yaşamın farklı dönemlerinde vücudun belli bölgelerinde odaklanmaktadır. Çocuklar bu belirli dönemlerde kendi biyolojik ve cinsel istekleriyle toplumun beklentileri arasında kalırlar ve bu çatışmaları çözmeye çalışırlar.

KAYNAKLAR

Akyol, A. K. (2003). Psikoseksüel Gelişim. Ayten Ulusoy (Ed.), *Gelişim ve Öğrenme* içinde (s. 125-136). Ankara: Anı Yayıncılık.

Artan, İ. (2001). Cinsel Kimliğin Kazanılması, Cinsel Gelişim. Çoluk Çocuk Dergisi, 7, 16-17.

Artan, İ. ve Saranlı, A. G. (2013). Kızlar Erkekler, Pantolonlar Etekler. Ankara: Kök Yayıncılık.

Ataman, A. (2004). Gelişim, Kuramlar ve Kavramlar. Ayşegül Ataman (Ed.), *Gelişim ve Öğrenme* içinde (s. 9-51) Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Bacanlı, H. (2001). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.

Başal, H. A. (2007). *Gelişim ve Psikoloji: Nasıl Mutlu Bir Çocuk Yetiştirebilirim? Çocuk Gelişimi ve E*ğitimi.İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Bayhan, P. S. ve Artan, İ. (2004). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları Ltd. Şti.

Cox, F. (2001). *Human Intimacy.* USA: Wadsworth.

Cüceloğlu, D. (1998). İnsan ve D*avranışı: Psikolojinin Temel Kavramları.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Davies, D. (1999). *Child Development: A Practitioner's Guide*. NewYork: Guilford.

Doherty, J. ve Hughes, M. (2009). *Child Development: Theory and Practice*. England: Pearson.

Erden, M. ve Akman, Y. (1996). *Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Arkadaş Kitabevi.

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2010). Çocuk ve Ergen Gelişimi. Ankara: İmge Kitabevi.

Geçtan, E.(1988). Çağdaş Y*aşam ve Normal Dışı Davranışlar*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Haktanır, G. (2005).Çocuk Cinselliği. Ayla Oktay ve Özgül Polat Unutkan (Ed.) *Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular* içinde, İstanbul: Morpa Yayıncılık.

Hughes, F., Noppe, L. ve Noppe, I. (1988). *Child Development*. USA: West Publishing Company.

McDevitt, T. M. ve Ormrod, J. E. (2010). *Child Development and Education.* USA: Pearson.

Miracle, T. Miracle, A. ve W. Baumeister, R. F. (2003). *Human Sexuality.* New Jersey: Prentice Hall.

Morrison, G. S. (2012). *Early Childhood Education Today*. USA: Pearson.

Özuslu, N. (2005). *Yaşasın Leylekler Olmadan da Doğabilirmişim*. İstanbul: Turan Ofset.

Santrock, J. W. (2012). *Child Development.* Singapore: Mc Grawhill.

Senemoğlu, S. (1999). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Özsen Matbaacılık.

Selçuk, Z. (1996). *Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Şafak Matbaası.

Şenol, S. (2006). Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı. Ankara: HYB Yayıncılık.

Tuğrul, B. (1994). Cinsel Gelişim Kuramları ve Cinsel Eğitim. Şule Bilir (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimcileri için El Kitabı* içinde, (s. 170-176). Ya-Pa Yayınları.

Tuzcuoğlu, N. ve Tuzcuoğlu, S. (2007). Çocuğun Cinsel Eğitimi: Anne Ben Nasıl Doğdum? İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Uçar, H. (1994). Çağdaş *Çocuk Cinsel E*ğitimi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Vasta, R., Haith, M.M. ve Miller, S.A. (1992).*Child Psychology*. New York: John Wiley and Sons.

Yavuzer, H. (2012). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

BÖLÜM 3

BEBEKLİK VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Öğr. Gör. Sibel ÖZKIZIKLI

Öğr. Gör. Nesrin Şermin OKUTAN

"Ertelemek zamandan çalmaktır."

Edward Young

GİRİŞ

Çocuk, birbiriyle paralel ilerleyen gelişim alanlarıyla bir bütündür. Bu gelişim alanları; Büyük kas motor, küçük kas motor motor, duygusal, sosyal, dil, zihinsel ve cinsel gelişimdir. Cinsel gelişim genel olarak sosyal ve duygusal gelişimin altında incelenmektedir. Bu gelişim alanları içinde, cinsel gelişim dışındaki diğer boyutlar ve yapılması gerekenler belirlenmişken, cinsel gelişim göz ardı edilmekte, çoğu zaman anne babalar ve öğretmenler tarafından yok sayılmaktadır.

Cinsellik insan gelişiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Cinsellik insan gelişiminin sağlıklı bir yönü olmakla beraber genelde üzeri kapalı ele alınan ve görmezden gelinen bir konudur.

Bölüm içeriğinde; bebeklik ve okul öncesi dönemdeki çocukların cinsel gelişim süreçleri hakkında bilgi verilmektedir. Gelişimsel olarak diğer tüm gelişim alanlarının desteklendiği gibi cinsel gelişim alanını da çocukların gelişimsel düzeylerine uygun olarak destekleyebilmek için uygun etkinlik önerilerinde bulunulmaktadır. Sonuç olarak; ailelere, öğretmenlere ve öğretmen adaylarına göz ardı edilemeyecek kadar önemli olan bu konu hakkında rehberlik edilmektedir.

3.1. YAŞLARA GÖRE CİNSEL GELİŞİM

3.1.1. Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş)

0-2 yaş dönemi çocuk gelişimi açısından son derece önemli bir dönemdir. Bireyin yaşamını devam ettirecek en temel alışkanlıkların ve becerilerin şekillendiği dönemdir; yürüme, yemek yeme, konuşma, tuvalet eğitimi gibi önemli gelişimler bu dönemde oluşur.

Doğumdan 1 yaşa kadar olan dönem oral dönem diye adlandırılan ve çocuğun dış dünya ile bağlantısını ağırlıklı olarak ağız yoluyla sağladığı dönemdir. Beslenme çok büyük bir haz kaynağıdır, çünkü ağzı, dudakları ve dili uyarır. Bebekler aynı zamanda annelerinin meme başı, emzik, biberon, parmakları ve ağızlarına alabilecekleri her şeyden de hoşlanırlar. Önceleri emer ve yutarlarken sonra dişlerinin çıkmasıyla beraber ısırma, çiğneme de önem kazanır (Bayhan, P., Artan, İ., 2005). Bu dönemde bebeğin en önemli gereksinimi güvendir. Bebeklerin kendilerini güvende hissetmeleri, anne babalarının yaklaşımlarına bağlıdır.Bu dönemde bebek kucağa alınmaktan, okşanmaktan mutluluk duyar. Ayrıca emzirme sırasında annelerine dokunmaktan hoşlanır.

1-2 yaş arası dönem ise çocuk henüz kız erkek farklılığının tam anlamıyla bilincinde değildir.Bu dönem çocukların bedenlerini keşfettikleri dönemdir ve cinsel organıyla oynama, gösterme gibi davranışlar sergileyebilirler. Böyle durumlarda çocuğun yumuşak bir ses tonuyla dikkatini başka bir yöne çekmek gerekmektedir. Özellikle altı temizlenirken cinsel organıma dokunmak isteyebileceği için; eline ilgisini çeken, oynayabileceği küçük bir oyuncak verilebilir.

3.1.2. Okul Öncesi Dönem (3-6 Yaş)

Okul öncesi dönemdeki çocuklar, kendilerinin ve başkalarının bedenleri dahil olmak üzere her konuda çok meraklı ve konuşkanlardır. Üç yaşındaki çocuklar genellikle konuşmaya başladıkları ve kendilerini ifade etmekte zorlanmadıkları için, meraklı sorularını cinsel gelişimleri ile ilgili olarak da yetişkinlere yöneltmeye başlamaktadırlar. Özellikle 3-6 yaş dönemi çocuğun sosyalleşmeye başladığı, çevresindeki diğer çocukların farkına vardığı bir

KAYNAKÇA

Acer, D., Artan, İ. (2000). Üç ve Dört Yaş grubu Çocukların Annelerine Yöneltmiş Oldukları Cinsellikle İlgili Sorular ve Annelerin Verdikleri Cevapların İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:XIII, Sayı: 1,* 191-204.

Bayhan, P.S., Artan, İ. (2005). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul: Morpa.

Gray, LizbethAnn (1996), (Oregon Eyaleti Üniversitesi A.B.D.) 25-26 Eylül 1996, Ankara Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen "Çocukluktan Ergenliğe Cinsel Gelişim" konulu Workshop, Basılmamış Notları.

Küt, D. (2011) http://www.hurriyetaile.com/bebek/bebek-buyume-ve-gelisimi

Sethi, A. (2013) http://www.parenting.com/article/real-difference-between-boys-and-girls

Tuzcuoğlu, N., Tuzcuoğlu, S. (2004). *"Anne Ben Nasıl Doğdum?"*. İstanbul: Morpa.

BÖLÜM 4

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL SORULAR

"ANNE - BABA - ÖĞRETMEN - ÇOCUK - ÖĞRENCİ SORULARI"

Prof. Dr. İsmihan ARTAN

ve

Uzm. Psikolog Gökçe YILMAZ AKDOĞAN

Uzm. Sosyal Çalışmacı Figen PASLI

Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN

Doç. Dr. Saniye BENCİK KANGAL'IN

uzman görüşleri

"Gerçek kurtuluş ancak cehaletin ortadan kaldırılmasıyla olur. Cehalet kaldırılmadıkça toplum yerinde kalıyor demektir, yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor demektir."

Mustafa Kemal Atatürk

CİNSEL SORULAR

"Cinsel Oyunlar ve Problem Durumlar"

GİRİŞ

Anne babalar ve öğretmenler bazen çocukların sorularını ve cinsel oyunlarını problem olarak görürler. Oysa bunların büyük bir çoğunluğu çocuğun merakından kaynaklanmaktadır, evrensel ve doğaldır.

Çocuğumuzun büyüme sürecinde bir problem olduğunu düşündüğümüz zaman öncelikle bunun gerçek bir problem olup olmadığını belirlememiz gerekir. Büyüme sürecinde bazen gerçek olmayan problemler hem gelişimcileri, hem eğitimcileri hem anne babaları yorabilir, üzebilir, paniğe sürükleyebilir. Bu nedenle çocuk gelişimini çok iyi bilmek, hangi dönemde hangi davranışın ya da becerinin normal olduğunu, hangisinin sıradışı olduğunu belirlemek açısından çok önemlidir. Cinsel gelişim sürecinde de çocuk gelişimi bilgisi profesyonellerin doğru değerlendirme yapmasında çok yardımcı olacaktır.

Cinsel gelişim sürecinde bir öğretmen veya profesyonel olarak herhangi bir problem durumla veya anne baba sorusuyla karşı karşıya kaldığımız zaman ilk dikkat etmemiz gereken çocuğun yaşıdır. Öncelikle problem olarak sunulan durum, karşımızdaki çocuğun yaşı için uygun mu değil mi onu düşünmemiz ve durumu bu çerçevede değerlendirmemiz gerekir. Örneğin: Bir anne "Çocuğum geçen gün üzerinde iç çamaşırları olmadan balkona çıktı ve balkondaki ipe mandalla birşeyler asmaya çalıştı." dediği zaman önce bu çocuğun yaşını sormalıyız. Gelişim bilgilerimiz ve cinsel gelişim bilgilerimiz doğrultusunda bu davranışın o yaş için kabul edilir olup olmadığını değerlendirmeliyiz. Diyelim ki sözü geçen annenin çocuğu 13 aylık olsun. Bu çocuk için bu durum normal kabul edilir. Çünkü henüz mahremiyet duygusu gelişmemiştir, kendisini başkalarının çıplak görmesinin toplumca ayıp sayıldığını bilmemektedir, belki başkalarının onu bu şekilde görebileceğini bile henüz kavramamaktadır. Sözü geçen annenin çocuğunun yedi yaşında olduğunu düşünelim. Bu çocuk için mahremiyet duygusu gelişmemiş mi, neden gelişmemiş, eğer mahremiyet duygusu gelişti ise bu davranışı bilinçli mi yapıyor gibi soruların cevabını bulmaya çalışmalıyız.

Başka bir annenin "Çocuğum evde misafir varken veya misafirlikte tuvalete girdiğinde kapıyı kapamıyor. Acaba teşhirci mi olacak?" gibi bir sorusu da yaşa ve gelişim düzeyine göre değerlendirilmelidir.

Kitabın bu bölümünde kullanılmak üzere, anne babalar, öğretmenler ve çocuk gelişimi öğrencilerinden hem çocukların onlara yönelttiği soru örnekleri hem de kendi akıllarına takılan soru örnekleri toplanmıştır. En sık karşılaşılan sorular için öneriler geliştirilmiştir.

4.1. SORULAR

4.1.1. Çocukların Sorduğu Sorular

4.1.1.1. "Anne senin pipin düştü mü?"

Çocuk ilk kez karşı cinsten birinin cinsel organını gördüğünde çok şaşırır. Çünkü okul öncesi dönemdeki bir çocuk bilişsel gelişim özelliği olarak dünyadaki herkesin kendisi gibi olduğunu düşünür. Yani herkesin kendisi gibi bir ten rengi, kendisininki gibi bir göz rengi,

BÖLÜM 5

MEDYA, ÇOCUK VE TOPLUMSAL CİNSİYET: ALİ HEP TOPU TUTARKEN, AYŞE İP Mİ ATLAMALI?

Arş. Gör. Beris ARTAN ÖZORAN

"Medyayı kim kontrol ediyorsa zihinleri de onlar kontrol ediyor."

Jim Morrison

Giriş

Hepimiz *Rapunzel*, *Külkedisi* ve *Uyuyan Güzel* masallarını biliriz. Kimimiz bu masalları anneannesinden dinlemiştir, kimimiz kitabını okumuştur, kimimiz ise filmini izlemiştir. Bu masalların hepsinin ana kahramanı bir kadındır. Masallar birbirinden tamamen farklı hikayelere dayanmaktadır ama hepsinin ortak bir özelliği vardır: Kadının sunumu. Bu masalların hepsinde kadınlar farklı nedenlerden dolayı çaresiz ve kendisini kurtaracak beyaz atlı prensini beklemektedir. Kuleye kapatılmış olan zavallı Rapunzel, yüksek kale duvarlarını aşarak kendisine ulaşacak cesur prensini; Külkedisi üvey annesinden kendisini kurtaracak soylu prensini ve Uyuyan Güzel ise onu ebedi uykusundan kocaman bir öpücükle kurtaracak olan yakışıklı prensini beklemektedir. Bu kadın kahramanların hepsi çok güzel ama bir o kadar çaresizdir, onları kuratacak olan prensler ise hem soylu, hem cesur hem de çok yakışıklıdır.

Yine hepimizin bildiği bir film: *Superman*. 1933 yılında Ohio'lu Shuster ve Siegel isimli iki genç tarafından çizgi roman olarak yaratılan Superman, adalet ve gerçeğin savunucusudur ve pek çok olağanüstü özellikle donatılmıştır (Güler, 2013, s. 207). Çok güçlü, hızlı ve her zaman adalet peşinde koşan Superman'in gücü kısa bir süre içinde ABD'den bütün dünyaya yayılmıştır. Çizgi romanın yanı sıra, dizi ve film sektörüne de girmiştir. Bu karakter pek çok erkek çocuğun hayranlıkla seyrettiği önemli bir figüre dönüşmüştür. Peki ya Superman bir kadın olsaydı? Superman'i basan yayın evi *DC Comics*, süper güçlere sahip bir kadın karakter de yaratmıştır. Ancak bu karakterin Superman kadar popüler olmadığı görülmektedir. *DC Comics*'in yarattığı Superman'in kadın versiyonu olan Superwoman, ona benzer özelliklere sahiptir. Ancak çocukların bu şekilde düşünmediği görülmektedir. Durkin, yaptığı bir araştırmada 6 yaşındaki çocukların Superwoman'ın Superman'in yaptığı şeyleri yapabileceği konusunda tereddüt ettiklerini bulmuştur. Aynı zamanda çocuklar, diğer insanların da Superwoman'ın yeteneklerinin Superman'den daha az olduğunu düşündüklerine inanmaktadırlar (Durkin'den aktaran Browne, 1998, s.85).

Önemli kahramanlarımızdan bir başkası ise Spiderman. Özel bir örümcek tarafından ısırıldıktan sonra süper güçlere sahip olan bu karakterin, kötülükle savaşmanın yanı sıra önemli görevlerinden biri de sevdiği kadın Mary Jane'i kurtarmaktır. Kötü adamlar daima Mary Jane'in peşindedir ve Spiderman koşullar ne olursa olsun, zorda kalan sevdiğini bir şekilde kurtarmayı başarmaktadır.

Ve günümüzün çocuklar tarafından en çok sevilen karakterlerinden biri olan Pepee. Bu çizgi film henüz okula başlamamış olan Pepee, annesi, babası, dedesi, ninesi, kız kardeşi Bebe ve arkadaşlarını konu almaktadır. Pepee genellikle mavi salopeti ve mavi şapkasıyla, kız kardeşi Bebe ise, pembe elbisesi ve ona uygun kocaman pembe tokasıyla gösterilmektedir. Pepee'nin annesi genellikle ev işi yaparken ya da Peppe ve Bebe'yle ilgilenirken gösterilir. Babası çalışarak ailesine bakmakta, Pepee ile vakit geçirdiği zamanlarda da öğretici konuşmalar yapmaktadır.

Bütün bu örnekler bizi bir konuya götürmektedir: Medya ve toplumsal cinsiyet rolleri. Çocuklara yönelik bu hikayelerin hepsinde kadın ve erkekler için tanımlanmış, katı ayrımlar bulunmaktadır. Kadınlar ya da kız çocuklar güzel,narin ama pasif ve bir erkeğin yardımına muhtaçtır. Erkekler ya da erkek çocuklar ise güçlü, aktif ve kurtarıcıdır. Bu roller medya

KAYNAKLAR

Arna, S. (2008, 23 Ağustos). Çizgi Moda İkonları Winx Kızlarından Moda Dersi. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/9720049.asp

Aşar, E. (2014). Keşfedilen Çocuk, İletişim Teknolojileriyle Yitip Giden Çocukluk ve Çocuk Kültürü. İletişim ve Diplomasi, 1(2), 83-94.

Balkır, G. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. Aydın Barosu Hukuk Komisyonu (Ed.), *I.Kadın Avukatlar Kurultayı* (68-95). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Bauman, Z. (2009). *Akışkan Aşk.* Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Versus.

Browne, B. (1998). Gender Stereotypes in Advertising on Children's Television in the 1990s:A Cross-National Analysis. *Gender Journal of Advertising*, 27(1), 83-96. doi: 10.1080/00913367.1998.10673544

Can, A. (1996). Çocuk ve Çizgi Film. Konya: Öz Eğitim Yayınları.

Çatalcalı Soyer, A. (2009). Okul Öncesi Dönem Çocuk Hikaye Kitapları: Stereotipler ve Kimlikler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(1), 13-27.

Demirhan, T., Samur, A. ve Büyüktaşkapu, S. (2013). Pepee Çizgi Filminin Ebeveyn, Öğretmen ve Çocuk Gözüyle Değerlendirilmesi. Mine Gencel Bek (Ed.), *Uluslararası Okul Öncesi Çocuk ve Medya Uygulamaları Kongresi Bildiriler ve Sunumlar* (s.110-135). Ankara: Mattek Basım Yayın.

Dietz, T. (1998). An Examination of Violence and Gender Role Portrayals in Video Games: Implications for Gender Socialization and Aggressive Behavior. *Sex Roles,* 38(5/6), 425-442.

Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Durkal, K. (2012, 11 Aralık). İlham Kaynağı Tsubasa. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/22127956.asp

Durkin, K., Nugent, B. (1998). Kindergarten Children's Gender-Role Expectations for Television Actors. *Sex Roles*, 38(5/6), 397-402.

Engin, H. (2013). Çocuk ve Reklam: Çocuklar Olması Gerekenden Erken Büyüyor. *1.Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı* (s.217-235). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Erdem, U. (2012, 19 Nisan). Pepee'nin Dergisi 432 bin Sattı, tek sayıda TRT 37 bin lira Kazandı. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20375058.asp

Freeman, N. (2007). Preschoolers' Perceptions of Gender Appropriate Toys and their Parents' Beliefs About Genderized Behaviors: Miscommunication, Mixed Messages, or Hidden Truths? *Early Childhood Education Journal,* 34(5), 357-366. doi: 10.1007/s10643-006-0123-x

Göl, M. (2012). Çocuk Edebiyatında Cinsiyet Rolleri. *3.Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı* (s.60-65). erişim http://egitim.cu.edu.tr/duyuru_dosyalar/ooekkongrekitabi.pdf

Güler, A. (2013). Soyutun Somutlaştırılması: Çizgi Filmlerin Kültürel İşlevleri. Haluk Yavuzer, Mustafa Ruhi Şirin (Ed.), *1.Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı* (s.207-217). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Gültekin, B., Yıldız, E. (2009). İletişimde Çocuk Figürü. İstanbul: Nobel.

Gündüz Kalan, Ö. (2010). Reklamda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı: Kinder Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 38, 75-89.

Gürşimşek, I., Günay, D. (2005). Çocuk Kitaplarında Cinsiyet Rollerinin İşlenişinde Kullanılan Dilsel ve Dildışı Göstergelerin Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 53-63.

İstatistiklerle Çocuk 2013. (2014). Türkiye İstatistik Kurumu. erişim www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=269

Kaya Balkan, İ. (2011). Okul Öncesi Çocuk ve Medya. Mücella Ormanoğlu Uluğ, Gülçün Karadeniz (Ed.), *Okul Öncesi Çocuk Ve...*(s.165-175). Ankara: Nobel.

Keloğlu İşler, E. (2014). Kültürel Ekme Kuramı Bağlamında Türkiye Üretimi Çizgi Filmler ve Çocuk Bilincinin İnşası. İletişim ve Diplomasi, 1(2), 65-78.

Kıraç, N. (2011, 6 Ağustos). 53 Yaşında ama Hala Şirinler. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/18417306.asp

Koçer, H., Eskidemir, S., Şen, S. (2013). Anasınıfına Giden Çocukların Televizyon İzleme Durumlarının Belirlenmesi. Mine Gencel Bek (Ed.), *Uluslararası Okul Öncesi Çocuk ve Medya Uygulamaları Kongresi Bildiriler ve Sunumlar*(s. 179-216). Ankara: Mattek Basım Yayın.

Kuruoğlu, H. (2001). Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri. erişim http://okulweb.meb.gov.tr/27/05/494176

Oruç, C., Tecim, E., Özyürek, H. (2011). Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kişilik Gelişiminde Rol Modellik ve Çizgi Filmler. *EKEV Akademi Dergisi,* 15(48), 281-297.

Öcel, N. (2002). İletişim ve Çocuk: İletişim Ortamlarında Çocuk ve Reklam Etkileşimi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Pepee İzleyen Küçük Kız Gözyaşlarına Boğuldu. (2014, 15 Nisan). Hürriyet. erişim http://webtv.hurriyet.com.tr/2/63220/0/pepe-izleyen-kucuk-kiz-gozyaslarina-boguldu

RTÜK. (2009). Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması 2. erişim http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=88e435c1-2a20-4956-92e0-6c3d295ca079

San Bayhan, P., Artan, İ. (2004). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul: Morpa.

Sartori, G. (2006). *Görmenin İktidarı* (2. Baskı). İstanbul: Karakutu.

Selçuk, A. (2003, 14 Ocak). Alo! Orası Cinsiyet Ayrımcılığı Özdenetim Kurulu mu? Bianet. erişim http://eski.bianet.org/2003/04/09_k/14930.htm

Şen, A. (2000, 30 Ekim). İşte Gerçek Pokemon. Milliyet. erişim http://www.milliyet.com.tr/2000/10/30/haber/hab08.html

Şirin, M. (1998). *Televizyon, Çocuk ve Aile.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Thompson, T., Zerbinos, E. (1995). Gender Roles in Animated Cartoons: Has the Picture Changed in 20 Years? *Sex Roles*, 32(9/10), 651-672.

Toplumsal Cinsiyet Eğitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013. (2008). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi. (2014). erişim http://www.biltek.tubitak.gov.tr/merak_ettikleriniz/index.php?kategori_id=10&soru_id=4741

Vannicopulou, A. (2004). Resimli Çocuk Kitaplarındaki Kadın Karakterler. Dilek Çiftçi Yeşiltuna (Çev.). *Ege Eğitim Dergisi,* 5(2), 65-73.

Yurdigül Y., Yurdigül, A. (2013). Çocuklara Yönelik Televizyon Programlarının Çocuk Gelişimine Etkisi; "Bir Varmış Bir Yokmuş Keloğlan Masalları" Üzerine Bir Çalışma. Mine Gencel Bek (Ed.), *Uluslararası Okul Öncesi Çocuk ve Medya Uygulamaları Kongresi Bildiriler ve Sunumlar*(s. 81-110). Ankara: Mattek Basım Yayın.

Yücel, H., Kara, B. (2007). Reklamda Çocuk İmgesinin İşlevi: 2006-2007 Türk Televizyonu Reklamlarında Çocuk Kullanımı. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını*, 6, 121-140.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KAYNAŞTIRMA

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Begümhan YÜKSEL

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

Erken Çocukluk Döneminde Kaynaştırma

ISBN 978-605-9877-95-4

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Begümhan YÜKSEL

Yazarlar
Dr. Öğr. Üyesi Begümhan YÜKSEL, Dr. Öğr. Üyesi Hatice DEVECİ ŞİRİN
Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan KARABULUT, Öğr. Gör. Dr. Raziye GÜNAY BİLALOĞLU
Öğr. Gör. Alper Yusuf KÖROĞLU, Öğr. Gör. Burcu Sultan ABBAK KAÇAR
Öğr. Gör. Celil ATASEVER, Öğr. Gör. Ceren KOCA, Öğr. Gör. Cihan YILDIZ CANPOLAT,
Öğr. Gör. Emre BOZDEMİR, Öğr. Gör. Esra AĞYAR, Öğr. Gör. Habibe ÇALIŞKAN,
Öğr. Gör. Mehmet Enes SAĞAR, Öğr. Gör. Mehmet Oğuz GÖLE, Öğr. Gör. Muhsin YÖRÜK
Öğr. Gör. Ömer SAMSUNLU, Öğr. Gör. Uygar BAYRAKDAR, Öğr. Gör. Ümmügülsüm ÜNLÜ

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak AKKAYA
Burcu SARPBELLİ
Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Erken çocukluk özel eğitimi, yetersizliği olan veya risk grubunda olan çocukların ve ailelerinin eğitsel, gelişimsel, sosyal, sağlık, beslenme gibi ihtiyaçlarını karşılayarak, yetersizliği olan çocuğun normal gelişim gösteren akranlarıyla arasındaki gelişim farklılığını en aza indirmeyi hedefleyen bir uygulamadır. Erken çocukluk döneminde kaynaştırma ise, bu dönemdeki özel gereksinimi olan çocukların, sınıf öğretmenlerine destek özel eğitim hizmetleri sağlanması koşuluyla, akranlarıyla birlikte genel eğitim sınıflarında eğitim aldıkları özel eğitim uygulamasıdır. Kaynaştırma eğitimi özel gereksinimi olan bireylerin sosyal, psikolojik ve akademik anlamda toplumla uyumunu sağlayan oldukça etkili bir eğitim çeşididir.

Son yıllarda yapılan pek çok araştırmada, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan, "çocuğun yüksek yararı" ilkesi bağlamında; çocuğa ve öğretmene destek hizmetlerin verilerek, çocuğun bireysel ihtiyaçları doğrultusunda gerekli önlemlerin alındığı, uyarlamaların yapıldığı, özel gereksinimi olan çocukların akranlarıyla birlikte genel eğitim okullarında eğitim görmeleri ilkesinin temel alındığı kaynaştırma eğitiminin önemi ve faydaları üzerinde durulmaktadır. Özel gereksinimi olan bireylerin akranları ile birlikte eşit koşullarda eğitim almaları, bağımsız bir şekilde yaşamlarını devam ettirerek toplumla bütünleşmelerinin sağlanabilmesini vurgulayan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Çocuk Hakları Bildirgesi gibi uluslararası sözleşmelere ek olarak, ülkemizde de başta anayasamız olmak üzere özel eğitimle ilgili çıkarılan birçok yasal düzenleme yapılmıştır. M.E.B. 2013 Okul Öncesi Eğitim Programında da erken çocukluk dönemindeki özel gereksinimli çocukların akranları ile birlikte eşit şartlarda eğitim aldıkları kaynaştırma eğitiminin önemi üzerinde durulmaktadır.

Tüm dünyada önemi her geçen gün giderek daha da farkına varılan erken çocukluk eğitimi, ülkemizde de önemle üzerinde durulan bir konu olmasına rağmen, erken çocukluk dönemindeki özel gereksinimi olan çocukların eğitimi ile ilgili uygulamalar incelendiğinde, yasal mevzuatın oldukça yeterli olmasına karşılık, uygulamada birçok problem yaşandığı aşikardır. Erken çocukluk döneminde kaynaştırma uygulamalarında yaşanan sıkıntıların temelinde, başta okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimi olan çocukların eğitimi hakkında çok fazla bilgi sahibi olmamaları ve buna bağlı olarak sınıflarında yaşadıkları farklı problemlerden ötürü, bu çocukların genel eğitim sınıflarında akranları ile birlikte eğitim almaları konusundaki olumsuz tutum ve davranışları vardır.

Şüphesiz, özel gereksinimi olan çocukların normal gelişim gösteren akranları ile birlikte eğitim aldıkları kaynaştırma eğitimi, bu çocukların sadece okul öncesi eğitim sınıflarına fiziksel olarak yerleştirilmeleri anlamına gelmemektedir. Öncelikle okul idaresi başta olmak üzere sınıf öğretmeninin özel gereksinimi olan çocuklar ile ilgili bilgi sahibi olmaları, olumlu tutum ve davranış sergilemeleri kritik öneme sahiptir. Ayrıca özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin de aile eğitimi ve aile katılımı çalışmaları ile çocukları ile ilgili bilgilendirilmeleri nitelikli bir kaynaştırma eğitimi açısından çok önemlidir. Bu bağlamda, erken çocukluk dönemindeki çocuklara eğitim verecek olan öğretmen adayları ve öğretmenlerin özel gereksinimi olan çocukların kaynaştırma eğitimi ile ilgili donanımlı olmaları şarttır.

Bu ihtiyaçtan yola çıkarak hazırlanan kitabımızda, erken çocukluk eğitimi ve kaynaştırma eğitimi konuları ele alınarak, 2013 Okul Öncesi Eğitim Programında her bir yetersizlik türü için belirtilen uyarlama çalışmaları dikkate alınmış, öğretmenlerin günlük eğitim akışlarındaki etkinlikleri planlarken kullanabilecekleri etkili öğretim yöntem ve tekniklerinden, sınıfın fiziki koşullarında ve materyal seçimlerinde dikkat etmeleri gereken ve aile eğitimi, aile katılımı çalışmalarını planlarken dikkat etmeleri gereken noktalardan bahsedilmiştir. Bu bağlamda kitabımız, erken çocukluk dönemindeki özel gereksinimi olan çocukların geleceğe hazırlanmasında kritik öneme sahip olan öğretmenler ve öğretmen adayları olmak üzere, bu çocukların gelişimlerinin desteklenmesinde temel role sahip olan ailelerine de kaynak kitap niteliği taşımaktadır.

Kitabımızın hazırlanmasında, ekip ruhu ile işbirliği yaparak, bilgileri ile katkıda bulunan, farklı üniversitelerde görev yapan 18 öğretim elemanın her birine ayrı ayrı emeklerinden dolayı teşekkür ederim. Ayrıca bu kitabın editörlüğünü yapmam için teklif getirerek beni onurlandıran ve kitabımızın hazırlık aşamasında her türlü desteği veren HEDEF Yayıncılık genel müdürü Sayın Uğur Hakkı CANBAZ'a şükranlarımı sunarım. Akademik hayata başladığım günden bu güne kadar her daim yanımda olan, manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve kitabımızın hazırlanmasında bilgi ve deneyimleri ile katkıda bulunan sevgili arkadaşım Doç. Dr. Zeliha YAZICI'ya ayrıca minnet ve teşekkürlerimi sunmak isterim. Kitabımızın düzenlenmesinde ihtiyaç duyduğum her an desteğini esirgemeden bana yardımcı olan Doç. Dr. Nihat BAYAT ve Öğr. Gör. Muhsin YÖRÜK'e de teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca kitabımızın hazırlanması sürecinde sabırla beni destekleyen, motive eden ve her zaman yanımda olan sevgili eşim Fatih Volkan YÜKSEL'e ve biricik yavrularım Efehan, Metehan ve Ecehan'a ve beni bugünlere getiren, her konuda beni destekleyen, yanımda olan rol modelim biricik annem ve babama da ayrıca sonsuz teşekkür ederim.

EDİTÖR
Dr. Öğr. Üyesi Begümhan YÜKSEL

Eylül, 2019

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KAYNAŞTIRMA
Dr. Öğr. Üyesi Begümhan YÜKSEL - Öğr. Gör. Esra AĞYAR

1.1.GİRİŞ 16
1.2. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 17
1.2.1. Gelişim ve Gelişme 18
1.2.2. Büyüme 18
1.2.3. Olgunlaşma 18
1.2.4. Hazırbulunuşluk 19
1.2.5. Kritik Dönem 19
1.2.6. Gelişim Görevi 19
1.2.7. Gelişimin Temel İlkeleri 19
1.3. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER 20
1.3.1. Kalıtım 20
1.3.2. Çevre 21
1.4. ERKEN TEŞHİS VE ERKEN MÜDAHALE 22
1.4.1. Erken Teşhis ve Erken Müdahalenin Önemi 22
1.4.2. Erken Teşhis ve Erken Müdahalenin Amacı 23
1.4.3. Erken Özel Eğitim Müdahale Programları 24
1.4.3.1. Ev merkezli özel eğitim müdahale programları 24
1.4.3.2. Kurum merkezli erken özel eğitim müdahale programları 25
1.4.4. Türkiye'deki Erken Özel Eğitim Müdahale Programları 25
1.4.4.1. Portage erken özel eğitim müdahale programı 25
1.4.4.2 Küçük adımlar erken özel eğitim müdahale programı 26
1.5. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KAYNAŞTIRMA UYGULAMALARI 26
KAYNAKÇA 29

BÖLÜM 2
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖZEL EĞİTİM VE ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR
Dr. Öğr. Üyesi Begümhan YÜKSEL - Öğr. Gör. Habibe ÇALIŞKAN

2.1. GİRİŞ 32
2.2. ÖZEL EĞİTİM 33
2.2.1. Dünyada Özel Eğitimin Tarihçesi 34
2.2.2. Türkiye'de Özel Eğitimin Tarihçesi 35
2.2.3. Özel Eğitimin Amaçları 37
2.2.4. Özel Eğitimin İlkeleri 38
2.3. ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖZEL EĞİTİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 39
2.3.1. Özel Gereksinimli Birey 39
2.3.1.1. Özel gereksinimli bireylerin sınıflandırılması 40
2.3.1.2. Özel gereksinimli bireylerin yaygınlık oranı 41

2.3.2. Zedelenme 42
2.3.3. Yetersizlik 42
2.3.4. Engel 42
2.3.5. Risk 43
2.3.6. Kaynaştırma 43
2.3.7. Normalleştirme 43
2.3.8. Bütünleştirme 43
2.3.9. En Az Kısıtlayıcı Eğitim Ortamı 44
2.3.10. Değerlendirme ve Tanılama 44
2.3.11. Rehberlik Araştırma Merkezi (RAM) 45
2.3.12. Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı (BEP) 45
2.4. ÖZEL GEREKSİNİME NEDEN OLAN ETMENLER 46
2.5. KAYNAŞTIRMA 47
2.5.1. Kaynaştırmanın İlkeleri 48
2.5.2. Kaynaştırmanın Faydaları 49
2.5.3. Kaynaştırmayı Etkileyen Unsurlar 49
2.5.3.1. Yasal düzenlemeler 50
2.5.3.2. İdarecilerin görev ve sorumlulukları 52
2.5.3.3. Öğretmenlerin görev ve sorumlulukları 52
2.5.3.4. Özel gereksinimi olan çocukların hazırlanması 53
2.5.3.5. Özel gereksinimi olan çocuğun ailesinin hazırlanması 53
KAYNAKÇA 54

BÖLÜM 3

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DEĞERLENDİRME, TANILAMA VE BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMLARININ (BEP) HAZIRLANMASI

Dr. Öğr. Üyesi Hatice DEVECİ ŞİRİN - Öğr. Gör. Cihan YILDIZ CANPOLAT

3.1. GİRİŞ 58
3.2. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DEĞERLENDİRME, TANILAMA VE BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMLARININ (BEP) HAZIRLANMASI 58
3.3. DEĞERLENDİRME VE TANILAMANIN TANIMI 59
3.3.1. Değerlendirme 59
3.3.2. Tanılama 59
3.4. DEĞERLENDİRME VE TANILAMANIN ÖNEMİ 60
3.5. DEĞERLENDİRME VE TANILAMANIN AMAÇLARI 60
3.6. DEĞERLENDİRME VE TANILAMANIN AŞAMALARI 61
3.6.1. Tarama ve İlk Belirleme 62
3.6.2. Gönderme Öncesi Süreç 62
3.6.3. Gönderme Süreci 64
3.6.4. Tıbbi Tanılama Süreci 64
3.6.5. Ayrıntılı Eğitsel Değerlendirme Süreci 64
3.6.6. Yerleştirme Süreci 65
3.7. PROGRAMI PLANLAMA SÜRECİ (BEP GELİŞTİRME SÜRECİ) 65

3.7.1. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) 68
3.7.2. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programının Yararları 68
3.7.3. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programının Öğeleri 69
3.7.3.1. Performans düzeyi..... 70
3.7.3.2. Uzun dönemli amaçlar 70
3.7.3.3. Kısa dönemli amaçlar 71
3.7.3.4. Öğretim yöntemleri ve kullanılacak materyaller 72
3.7.3.5. Programın süresi, tarihleri ve değerlendirmeye esas olan zaman çizelgesi..... 72
3.7.3.6. Değerlendirmeyi sağlayacak araçlar ve değerlendirme ölçütleri..... 72
3.7.3.7. Bep üyelerinin tanımı ve imzaları 72
3.7.3.8. İlköğretime geçişi kolaylaştıracak özel bir geçiş planı ..... 733.7.3.9. Gelişim izleme/değerlendirme..... 73
3.7.3.10. Programı değerlendirme 73
KAYNAKÇA 74
EKLER..... 75

BÖLÜM 4

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNDE ÖĞRETİMİN BİREYSELLEŞTİRİLMESİ VE ÖĞRETİMSEL UYARLAMALAR

Öğr. Gör. Burcu Sultan ABBAK KAÇAR - Öğr. Gör. Emre BOZDEMİR

4.1. GİRİŞ 80
4.2. ÖĞRETİMİN BİREYSELLEŞTİRİLMESİ VE UYARLAMA ÇALIŞMALARI 81
4.2.1. Fiziki Çevrede Uyarlama..... 82
4.2.2. Sınıf İklimine Yönelik Uyarlama..... 84
4.2.2.1. Özel gereksinimli çocuğun kaynaştırma eğitimine hazırlanması 85
4.2.2.2. Özel gereksinimli çocuğun ailesinin kaynaştırma eğitimine hazırlanması 85
4.2.2.3. Normal gelişim gösteren çocukların kaynaştırma eğitimine hazırlanması 85
4.2.2.4. Normal gelişim gösteren çocukların ailelerinin kaynaştırma eğitimine hazırlanması 86
4.2.3. Sürece/İşleyişe Yönelik Uyarlama 86
4.2.4. Öğretim Yöntem ve Tekniklerinde Uyarlama 88
4.2.4.1. Doğrudan öğretim 88
4.2.4.2. İş birliğine dayalı öğretim yöntemi 89
4.2.4.3. Buluş/keşif yoluyla öğrenme 90
4.2.4.4. Doğal öğretim 91
4.2.4.5. Oyun 92
KAYNAKÇA 94

BÖLÜM 5

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DAVRANIŞ KONTROLÜ VE SINIF YÖNETİMİ

Öğr. Gör. Emre BOZDEMİR

5.1. GİRİŞ 98
5.2. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GÖRÜLEN DAVRANIŞ PROBLEMLERİ..... 99
5.2.1. Erken Çocukluk Döneminde Görülen Davranış Problemleri Nedenleri..... 101

5.3. ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİNDE DAVRANIŞ KONTROLÜ 103
5.3.1. Eğitim Ortamında Davranış Kontrolü 103
5.3.2. Aile Ortamında Davranış Kontrolü 107
5.4. SINIF YÖNETİMİ 110
5.5. ETKİLİ ÖĞRETMEN ÖZELLİKLERİ 111
5.6. EBEVEYN VE ÖĞRETMENLERE ÖNERİLER 112
KAYNAKÇA 114

BÖLÜM 6
ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUKLARIN AİLELERİNİN YAŞADIKLARI PSİKOLOJİK SÜREÇLER /AİLE EĞİTİMİ VE AİLE KATILIMI
Öğr. Gör. Mehmet Enes SAĞAR - Öğr. Gör. Ümmügülsüm ÜNLÜ

6.1. GİRİŞ 118
6.2. ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUKLARIN AİLELERİNİN YAŞADIKLARI PSİKOLOJİK.....
SÜREÇLER 118
6.2.1. Ebeveynlerin Duygusal Tepki Modelleri 120
6.2.1.1. Aşama modeli 120
6.2.1.2. Sürekli üzüntü modeli 121
6.2.1.3. Kişisel yapılanma modeli 121
6.2.1.4. Çaresizlik-güçsüzlük ve anlamsızlık modeli 121
6.2.2. Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Çocuklar ve Tepkileri 122
6.3. ÖZEL EĞİTİMDE AİLE EĞİTİMİ VE AİLE KATILIMI 123
6.3.1. Özel Eğitimde Aile Eğitimi ve Önemi 123
6.3.1.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip aileler için hazırlanan aile eğitim yöntemleri 125
6.3.2. Özel Eğitimde Aile Katılımı ve Önemi 127
6.3.2.1. Erken çocukluk döneminde özel gereksinimli çocuğa sahip aileler için hazırlanan aile katılım yöntemleri 129
6.4. ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞUN AİLESİ İLE İLGİLİ ÖĞRETMENLERE ÖNERİLER 130
KAYNAKÇA 133
EKLER 135

BÖLÜM 7
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ
Öğr. Gör. Celil ATASEVER

7.1. GİRİŞ 145
7.2. GÖRME YETERSİZLİĞİ 145
7.2.1. Görme Yetersizliğinin Tanımı 145
7.2.2. Görme Yetersizliğinin Nedenleri 147
7.2.3. Görme Yetersizliğinin Sınıflandırılması 148
7.2.4. Görme Yetersizliğinin Tanılanması 149
7.2.5. Görme Yetersizliğinde Yaygınlık 151

7.3. GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 152
7.3.1. Motor Gelişim Özellikleri 152
7.3.2. Bilişsel Gelişim Özellikleri..... 153
7.3.3. Dil Gelişimi Özellikleri ve İletişim Becerileri 154
7.3.4. Sosyal–Duygusal Gelişim ve Davranışsal Özellikleri 155
7.3.5. Öz Bakım Gelişim Özellikleri..... 155
7.4. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARDA KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ VE EĞİTSEL DÜZENLEMELER 155
7.4.1. Görme Yetersizliği Olan Çocuklar İçin Uyarlamalar 156
7.4.1.1. Görme yetersizliği olan çocuklar için kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri..... 158
7.4.2. Fiziksel Çevre Koşullarında ve Materyallerde Uyarlama 160
7.4.3. Görme Yetersizliği Olan Çocukların Ailelerine Öneriler..... 163
KAYNAKÇA 166
EKLER..... 167

BÖLÜM 8
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE
İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ
Öğr. Gör. Uygar BAYRAKDAR

8.1. GİRİŞ 170
8.2. İŞİTME YETERSİZLİĞİ 170
8.2.1. İşitme Yetersizliğinin Tanımı 170
8.2.2. İşitme Yetersizliğinin Nedenleri 171
8.2.3. İşitme Yetersizliğinin Sınıflandırılması 171
8.2.4. İşitme Yetersizliğinin Tanılanması 172
8.2.5. İşitme Yetersizliğinde Yaygınlık 174
8.3. İŞİTME YETERSİZLİĞİNE SAHİP ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 174
8.3.1. Motor Gelişim Özellikleri 174
8.3.2. Bilişsel Gelişim Özellikleri..... 175
8.3.3. Dil Gelişimi Özellikleri ve İletişim Becerileri 175
8.3.4. Sosyal-Duygusal Gelişim ve Davranışsal Özellikleri 175
8.4. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARDA KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ VE EĞİTSEL DÜZENLEMELER 176
8.4.1. İşitme Yetersizliği Olan Çocuklar İçin Uyarlamalar 176
8.4.1.1. İşitme yetersizliği olan çocuklar için kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri 178
8.4.2. Fiziksel Çevre Koşullarında ve Materyallerde Uyarlama 179
8.4.3. İşitme Yetersizliği Olan Çocukların Ailelerine Öneriler..... 182
KAYNAKÇA 183
EKLER..... 186

BÖLÜM 9
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE
ORTOPEDİK YETERSİZLİK VE SÜREĞEN HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Begümhan YÜKSEL - Öğr. Gör. Ceren KOCA

9.1. GİRİŞ 190
9.2. ORTOPEDİK YETERSİZLİK VE SÜREĞEN HASTALIKLAR 190
9.2.1. Ortopedik Yetersizliğin Tanımı 190
9.2.2. Ortopedik Yetersizliğin Nedenleri 191
9.2.3. Ortopedik Yetersizliğin Sınıflandırılması 191
9.2.4. Ortopedik Yetersizlikte Yaygınlık 196
9.2.5. Süreğen Hastalığın Tanımı 196
9.2.6. Süreğen Hastalıkların Nedenleri 197
9.2.7.Süreğen Hastalıkların Sınıflandırılması 197
9.2.8. Süreğen Hastalıklarda Yaygınlık 201
9.2.9. Ortopedik Yetersizlik ve Süreğen Hastalıkların Tanılanması 202
9.3. ORTOPEDİK YETERSİZLİK VE SÜREĞEN HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 202
9.3.1. Fiziksel/ Motor Gelişim Özellikleri 202
9.3.2. Bilişsel Gelişim Özellikleri 202
9.3.3. Dil Gelişimi Özellikleri ve İletişim Becerileri 203
9.3.4. Sosyal-Duygusal Gelişim ve Davranışsal Özellikleri 203
9.3.5. Öz Bakım Gelişim Özellikleri 204
9.4. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ORTOPEDİK YETERSİZLİĞİ VE SÜREĞEN HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLARDA KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ VE EĞİTSEL DÜZENLEMELER 204
9.4.1. Ortopedik Yetersizliği ve Süreğen Hastalığı Olan Çocuklar için Uyarlamalar ... 205
9.4.1.1.Ortopedik yetersizliği ve süreğen hastalığı olan çocuklar için kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri 207
9.4.2. Fiziksel Çevre Koşullarında ve Materyallerde Uyarlama 209
9.4.3. Ortopedik Yetersizliği ve Süreğen Hatalığı Olan Çocukların Ailelerine Öneriler 210
KAYNAKÇA 212
EKLER 214

BÖLÜM 10
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE
OTİZM/ OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ
Öğr. Gör. Ömer SAMSUNLU

10.1. GİRİŞ 218
10.2. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) 219
10.2.1. Otizm Spektrum Bozukluğunun (OSB) Tanımı 219
10.2.2. Otizm Spektrum Bozukluğunun (OSB) Nedenleri 219
10.2.3. Otizm Spektrum Bozukluğunun (OSB) Sınıflandırma 221
10.2.4. Otizm Spektrum Bozukluğunun (OSB) Tanılanması 222

10.2.5. Otizm Spektrum Bozukluğunda (OSB) Yaygınlık 223
10.3. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 224
10.3.1. Motor Gelişim Özellikleri 224
10.3.2. Bilişsel Gelişim Özellikleri 225
10.3.3. Dil Gelişimi Özellikleri ve İletişim Becerileri 225
10.3.4. Sosyal-Duygusal ve Davranışsal Gelişim Özellikleri 226
10.3.5. Duyusal Gelişim Özellikleri 227
10.4. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) OLAN ÇOCUKLARDA KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ VE EĞİTSEL DÜZENLEMELER 227
10.4.1. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) Olan Çocuklar İçin Uyarlamalar 228
10.4.1.1. Otizm spektrum bozukluğu (osb) olan çocuklar için öğretim yöntem ve teknikleri 229
10.4.2. Fiziksel Çevre Koşullarında ve Materyallerde Uyarlama 232
10.4.3. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) Olan Çocukların Ailelerine Öneriler 232
KAYNAKÇA 234
EKLER 236

BÖLÜM 11

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU (DEHB) RİSKİ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Öğr. Gör. Muhsin YÖRÜK

11.1. GİRİŞ 240
11.2. DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU (DEHB) 241
11.2.1. DEHB'nin Tanımı 241
11.2.2. DEHB'nin Nedenleri 241
11.2.3. DEHB'nin Sınıflandırması 242
11.2.4. DEHB'nin Tanılanması 244
11.2.5. DEHB'de Yaygınlık 248
11.3. DEHB OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 248
11.3.1. Motor Gelişim Özellikleri 248
11.3.2. Bilişsel Gelişim Özellikleri 249
11.3.3. Dil Gelişimi Özellikleri ve İletişim Becerileri 250
11.3.4. Sosyal–Duygusal Gelişim ve Davranışsal Özellikleri 250
11.3.5. Öz Bakım Gelişim Özellikleri 250
11.4. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DEHB RİSKİ OLAN ÇOCUKLARDA KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ VE EĞİTSEL DÜZENLEMELER 251
11.4.1. DEHB Riski Olan Çocuklarda Öğretimsel Uyarlamalar 252
11.4.2. Fiziksel Çevre Koşullarında ve Materyallerde Uyarlama 255
11.4.3. DEHB Riski Olan Çocukların Ailelerine Öneriler 255
KAYNAKÇA 257
EKLER 259

BÖLÜM 12

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Öğr. Gör. Alper Yusuf KÖROĞLU - Öğr. Gör. Mehmet Oğuz GÖLE

12.1. GİRİŞ 262
12.2. ZİHİNSEL YETERSİZLİK 262
12.2.1. Zihinsel Yetersizliğin Tanımı 262
12.2.2. Zihinsel Yetersizliğin Nedenleri 263
12.2.3. Zihinsel Yetersizliğin Sınıflandırılması 264
12.2.4. Zihinsel Yetersizliğin Tanılanması 268
12.2.5 Zihinsel Yetersizlikte Yaygınlık 270
12.3. ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 270
12.3.1. Motor Gelişim Özellikleri 270
12.3.2. Bilişsel Gelişim Özellikleri 271
12.3.3. Dil Gelişimi Özellikleri ve İletişim Becerileri 272
12.3.4. Sosyal–Duygusal Gelişim ve Davranışsal Özellikleri 273
12.3.5. Öz Bakım Gelişim Özellikleri 274
12.4. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARDA KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ VE EĞİTSEL DÜZENLEMELER 275
12.4.1. Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar İçin Uyarlamalar 275
12.4.2. Fiziksel Çevre Koşullarında ve Materyallerde Uyarlama 280
12.4.3. Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Ailelerine Öneriler 283
KAYNAKÇA 285
EKLER 287

BÖLÜM 13

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİL VE KONUŞMA BOZUKLUĞU RİSKİ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Öğr. Gör. Dr. Raziye GÜNAY BİLALOĞLU

13.1. GİRİŞ 290
13.2. DİL VE KONUŞMA BOZUKLUĞU 290
13.2.1. Dil ve Konuşma Bozukluğunun Tanımı 290
13.2.2. Dil ve Konuşma Bozukluklarının Nedenleri 292
13.2.3. Dil ve Konuşma Bozukluklarının Sınıflandırılması 294
13.2.4.Dil ve Konuşma Bozukluklarının Tanılanması 304
13.2.5.Dil ve Konuşma Bozukluklarında Yaygınlık 305
13.3. DİL VE KONUŞMA BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 306
13.3.1. Motor Gelişim Özellikleri 306
13.3.2. Bilişsel Gelişim Özellikleri 306
13.3.3. Dil Gelişimi Özellikleri ve İletişim Becerileri 307
13.3.4. Sosyal-Duygusal Gelişim ve Davranışsal Özellikleri 307
13.3.5. Öz-bakım Gelişim Özellikleri 307
13.4. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİL VE KONUŞMA BOZUKLUĞU RİSKİ OLAN ÇOCUKLARDA KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ VE EĞİTSEL DÜZENLEMELER 308
13.4.1. Dil ve Konuşma Bozukluğu Riski Olan Çocuklar İçin Uyarlamalar 308
13.4.1.1. Dil ve konuşma bozukluğu riski olan çocuklar için kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri 310

13.4.2. Fiziksel Çevre Koşullarında ve Materyallerde Uyarlama 313
13.4.3. Dil ve Konuşma Bozukluğu Riski Olan Çocukların Ailelerine Öneriler 313
KAYNAKÇA 316
EKLER 318

BÖLÜM 14

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÜSTÜN YETENEKLİ ve ÜSTÜN ZEKALI OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan KARABULUT

14.1. GİRİŞ 320
14.2. ÜSTÜN YETENEK VE ÜSTÜN ZEKA 322
14.2.1. Üstün Yeteneğin ve Üstün Zekanın Tanımı 322
14.2.1.1. Üstün yetenek 322
14.2.1.2. Üstün zeka 323
14.2.2. Zekanın Sınıflandırılması 323
14.2.3. Zeka Kuramları 324
14.2.3.1. Çoklu zeka kuramı 324
14.2.3.2. Renzuli'nin üçlü çember modeli 324
14.2.3.3. Dabrowski'nin aşırı duyarlılık alanları 325
14.2.3.4. Stenberg'in üçlü sacayağı kuramı 325
14.3. ÜSTÜN YETENEKLİ ve ÜSTÜN ZEKALI ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 325
14.3.1. Üstün Yetenekli ve Üstün Zekalı Çocukların Genel Yetenek Alanlarına Göre Özellikler 325
14.3.2. Üstün Yetenekli ve Üstün Zekalı Çocukların Müzik Alanındaki Yetenek Özellikleri 326
14.3.3. Üstün Yetenekli ve Üstün Zekalı Çocukların Görsel ve Gösteri Sanatlarında Yetenek Özellikleri 326
14.3.4. Üstün Yetenekli ve Üstün Zekalı Çocukların Sosyal Bilimler Alanındaki Yetenek Özellikleri 327
14.4. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÜSTÜN YETENEKLİ VE ÜSTÜN ZEKALI OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN ÇOCUKLARDA KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ VE EĞİTSEL DÜZENLEMELER 327
14.4.1. Üstün Yetenekli ve Üstün Zekalı Olduğu Düşünülen Çocuklar için Uyarlamalar 327
14.4.1.1. Üstün yetenekli ve üstün zekalı olduğu düşünülen çocuklar için kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri 328
14.4.1.1.1. Erken başlama ve hızlı ilerleme 329
14.4.1.1.2. Program zenginleştirme 329
14.4.1.1.3. Türdeş yetenek kümeleri 330
14.4.2. Fiziksel Çevre Koşullarında ve Materyallerde Uyarlama 331
14.4.3. Üstün Yetenekli ve Üstün Zekalı Olduğu Düşünülen Çocukların Ailelerine Öneriler 331
KAYNAKÇA 332
EKLER 333

BÖLÜM 1

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KAYNAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Begümhan YÜKSEL

Öğr. Gör. Esra AĞYAR

1.1. GİRİŞ

Her çocuk, geleceği inşa edecek toplumun önemli bir bireyidir. Çocuk kavramı, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, felsefe, tıp, hukuk, gelişim, eğitim gibi birçok disiplinde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ve Türk Medeni Kanunu'nda on sekiz yaşına kadar her birey 'çocuk' olarak kabul edilmektedir (UNİCEF, 2004).

Bugünün yetişkin bireylerinin, dün çocuk olduğunu, bugünün çocuklarının da yarının yetişkin bir bireyi olacağının ve geleceğin toplumlarının bugünün çocukları ile inşa edileceğinin bilincinde olmak sağlıklı toplumların inşasında önemlidir. Bireyin sağlıklı olması ise, bedenen ve ruhen tam iyilik halinde olmasını gerektirmektedir. Toplumların bireyle, bireylerin de toplumla etkileşim içerisinde iç içe geçen yapısında, bio-psiko-sosyal varlık olan insan hayatında gelişim süreci açısından en kritik dönem, erken çocukluk dönemidir.

Erken çocukluk dönemi, insan yaşamında anne karnındaki gelişimden sonra, bireyin psiko-motor, duyuşsal, bilişsel, dil ve öz-bakım becerilerinde gelişimin en hızlı olduğu ikinci evre olarak kabul edilmektedir. Bu dönem büyüme, gelişim ve öğrenme için kritik olarak tanımlanmakta olup, bu yıllarda çocuğun daha sonraki gelişimini etkileyen öğrenme ve davranış örüntülerinin temeli atılmaktadır (Birkan, 2002; Yıldırım-Doğru ve Durmuşoğlu-Saltalı, 2011).

Doğumdan ilk altı yıla kadar geçen sürede bir çocuğun beyni bir daha hiç olmayacağı kadar hızlı bir gelişim göstermektedir. Özellikle ilk yıllarda, beyinde oluşan nöron bağlantıları, çocuğun tüm alanlardaki gelişiminin temel taşlarını oluşturur. Bu gelişmenin düzeyi, çocuğun 6 yaşına kadar nasıl bir ortamda büyüdüğü ve nasıl bir eğitim aldığına bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Gelişim psikolojisi ve çocuk gelişimi alanında yapılan çalışmalara göre, 0-8 yaş arası erken çocukluk dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu yaş aralığındaki bireylere verilen eğitim hizmetleri de erken çocukluk eğimi olarak adlandırılmaktadır. 0-8 yaş aralığında gerçekleştirilen erken çocukluk eğitim hizmetleri her ülkede farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle erken çocukluk eğitimi ve okul öncesi eğitimi kavramları zaman zaman aynı anlamda birbirinin yerine kullanılabilmektedir. Oysa bu gelişim döneminde gerçekleştirilen eğitim hizmetleri iki farklı aşamada gerçekleştirilmektedir. Birincisi, 0-3 yaş (0-36 ay) aralığını kapsar ve bu yaş aralığında gerçekleştirilen eğitim hizmetleri erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri olarak adlandırılır. İkincisi ise, 3-6 yaş (37-72 ay) aralığını kapsar ve bu yaş aralığında gerçekleştirilen eğitim hizmetleri de okul öncesi eğitim olarak adlandırılır.

Ülkemizde de, erken çocukluk bakım ve eğitimi hizmetleri 0-36 ay aralığını, okul öncesi eğitim hizmetleri de 36-72 ay aralığını kapsamaktadır. Türk Milli Eğitim Sistemi'nin yapısı ve işleyişi dikkate alınarak, 0-72 ay aralığındaki çocuklara yönelik eğitimi hizmetleri genel olarak, erken çocukluk eğitimi olarak ifade edilmektedir (Gürkan, 2009). Bu nedenle kitabın bütününde erken çocukluk eğitimi kavramı, 0-72 ay arasındaki çocuklara yönelik eğitimi ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

Akçamete, A. G. (2009). *Özel Gereksinimi Olan Çocuklar* (Ed. A. Gönül Akçamete). Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim (2. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.

Akman, B., Karlıdağ, İ. & Özen, Z. (2018). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Erken Müdahale Kavramına İlişkin Algıları. *Elementary Education Online, 17* (3), 1631-1643 http://ilkogretim-online.org.tr/index.php/io adresinden 10.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

Arı, A. (2008). *Gelişim ve Öğrenme.* Konya: Atlas Yayınevi.

Arı, A. (2018). *Eğitim Bilimine Giriş.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Ataman, A. (2018). *Özel Eğitim'de Erken Tanı ve Müdahale Önemlidir.* https://www.haberler.com/prof-dr-ataman-ozel-egitim-de-erken-tani-ve-11046207-haberi/ adresinden 08.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Avcı, N. (2003). *Gelişimde 0-3 Yaş: Yaşama Merhaba.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınevi.

Bakkaloğlu, H. (2010). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişimi Etkileyen Faktörler.* Diken, İ.H. (Ed.). Erken Çocukluk Eğitimi (209-246). Ankara: Pegem Yayınevi.

Batu, S. & Kırcaali İftar, G. (2010). *Kaynaştırma* (5. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.

Birkan, B. (2002). Erken Özel Eğitim Hizmetleri. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. *Özel Eğitim Dergisi, 3* (2), 99-110.

Cavkaytar, A. (1999). *Zihin Engellilere Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Bir Aile Eğitim Programının Etkililiği.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Eraslan, E., Çalışkan, M. & Özmen, M. (1997). *Zihinsel Özürlü Çocuklarda Portage Erken Eğitim Programı Uygulaması.* S.75-92 Ankara Üniversitesi 5. Mithat Enç Özel Eğitim Günleri. Ankara: Türkiye Sakatlar Konfederasyonu Yayınları.

Gül, S. O. & Diken, İ. H. (2009). Erken Çocuklukta Özel Eğitime İlişkin Türkiye'de Gerçekleştirilmiş Lisansüstü Tez Çalışmalarının Gözden Geçirilmesi. *Uluslararası Erken Çocuklukta Özel Eğitim Dergisi (INT-JECSE),* 1 (1), 46-78.

Gürkan, T. (2009). *Okul Öncesi Eğitime Giriş.* Şefik Yaşar (Ed.), Erken Çocukluk Dönemi ve Okul Öncesi Eğitim, İstanbul: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Howard, V., Williams, B. & Lepper, C. (2010). *Very Young Children with Special Needs: A Foundation for Educators, Families and Service Providers* (4th Ed.) Upper Saddle River, N.J: Pearson Education.

Işıl, Ö. (1994). *Zekâ Özürlü Çocukların Günlük Yaşam Aktivitelerine Uyumda Annelere Verilen Eğitimin Etkililiği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Johnson, B. S. (2000). Mothers Perception of Parenting Children with Disabilities. *Child Nurs. 25* (3), 127-132. doi: 10.1097/00005721-200005000-00005.

Kartal, H. (2008). Çocuk ve Aileyi Desteklemeye Yönelik Ev Ziyaretlerine Dayalı Erken Müdahale Programları ve Programların Etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 41* (1), 1-28.

Kırcaali-İftar, G. (2000). *Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı'nın Aile Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kroth, R. L. & Edge, D. (1997). *Strategies for Communicating with Parents and Families of Exceptional Children.* Denver: Love Publishing Company, 83-97.

Miller, P. H. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları* (Yayına Hazırlayan ve Çeviren, Onur, B. & Gültekin, Z.) Ankara: İmge Kitabevi.

Milli Eğitim Bakanlığı (M.E.B.) (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.* Ankara: MEB Yayınları. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm adresinden 10.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı (M.E.B.) (2013). *Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı.* Ankara: MEB Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (M.E.B.) (2018a). *Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (0-36 Ay) Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı.* https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/09145213_Erkencocukluk.pdf adresinden 15. 08. 2019 tarihinde erişilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı (M.E.B.) (2018b). *Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (37-78 Ay) Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı.* https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/09145549_Okul_Yncesi_son_pdf.pdf adresinden 15. 08. 2019 tarihinde erişilmiştir.

Oktay, A. (2003). *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar.* Müzeyyen Sevinç (Ed.). 21. Yüzyıla Girerken Dünyada Yaşanan Değişimler ve Erken Çocukluk Eğitimi. İstanbul: Morpa Yayınları.

Sazak, P. E. (2008). Dünya'da ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 7* (2), 71-83.

Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim.* (21. Baskı). Ankara: Pegem Yayınevi.

Sucuka, N. & Yalkın, S. (1993). Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Programlarında Tamamlayıcı Modeller. *Ya-pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri* (Ankara, 17-19 Haziran). İstanbul: Yapa Yayınları.

Sucuoğlu, B. (2009). *Zihin Engelliler ve Eğitimleri.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Sucuoğlu, B. (2001a). *Anne-babaların Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı'na İlişkin Doyumlarının Belirlenmesi. Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı.* İstanbul: Zihinsel Engelliler Destek Derneği Yayınları.

Sucuoğlu, B. (2001b). *Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı'nın Gelişim Geriliği Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Gereksinimleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi.* Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı. İstanbul: Zihinsel Engelliler Destek Derneği Yayınları.

Sucuoğlu, B. (2002). Özel Eğitim ve Erken Eğitim Programları. *Çoluk Çocuk Dergisi*, 25-27.

Sucuoğlu, B. & Kargın, T. (2010). *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları Yaklaşımlar Yöntemler Teknikler.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Tekiner, Ö. (1996). Okul Öncesi Eğitimin Önemi ve Çocuğa Kazandırdıkları. *Milli Eğitim Dergisi, 132,* 10.

UNICEF (2004). *Dünya Çocuklarının Durumu* http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Dunya%20Cocuklarinin%20Durumu%20Raporu%20-%202004.pdf adresinden 28.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Yıldırım-Doğru, S. S. & Durmuşoğlu-Saltalı, N. (2011). *Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim.* (2. Baskı). İstanbul: Maya Akademi.

Yıldırım-Doğru, S. (2017). *Erken Çocukluk Özel Eğitimi* (Ed. Atilla Cavkaytar). Özel Eğitim (2. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Yörükoğlu, A. (2000). *Çocuk Ruh Sağlığı.* İstanbul: Özgür Yayınları.

Yücel, G. (2006). *Bağımsız Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi Hakkında Uzaktan Eğitime Dayalı Aile Eğitim Programının Etkililiği.* Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

BÖLÜM 2

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖZEL EĞİTİM VE ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Begümhan YÜKSEL

Öğr. Gör. Habibe ÇALIŞKAN

2.1. GİRİŞ

Eğitim genel olarak değerlendirildiğinde; bireylerin içinde yaşadığı toplum standartlarını, inançlarını ve yaşamlarını sürdürebilmesinde etkili olan tüm sosyal süreçleri kapsayan düzenlemelerdir. Bireylerin sahip oldukları gelişim özellikleri, kişilik özellikleri, ilgi ve ihtiyaçları, öğrenme hızları, öğrenme stilleri nedeni ile okullarda oluşan heterojen gruplarda öğretmenlerin her bir öğrencinin bireysel özelliği doğrultusunda öğretimi bireyselleştirerek eğitim/öğretim faaliyetlerini yürütmesi gerekmektedir. Bireylerin sahip oldukları farklı özellikler düşünüldüğünde, özellikle çevresel ve/veya biyolojik risk koşullarına sahip olan ve farklı yetersizlik türlerinden bir ya da birkaçına sahip olan çocukların aynı şartlarda, normal gelişim gösteren akranları ile normal eğitim müfredatından aynı düzeyde yararlanamadıkları görülmektedir. Bu durumda gerekli önlem ve müdahaleler yapılmadığı taktirde eğitimde eşitsizlik söz konusu olmaktadır. Halbuki, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre; normal ya da özel gereksinimli ayırt edilmeksizin tüm çocukların eğitim almaya hakkı vardır (Batu ve Kırcaali-İftar, 2010). Özel eğitim kavramı, eğitim hakkının kişinin ihtiyaçlarına göre özelleştirilerek sunulmasının hedeflendiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, özel eğitim, normal gelişim gösteren çocuklar ile gelişimleri normalin altında veya üstünde seyreden çocuklar arasındaki eğitim eşitsizliğinin kaldırılması açısından bir fırsattır (Dyson ve Gallannaugh, 2008). Özel eğitim ihtiyacının giderek arttığı günümüz koşullarında özel eğitim süreci, Türkiye ve dünya genelinde sosyal açıdan üstlendiği roller sebebiyle gün geçtikçe daha önemli bir kavram haline gelmeye başlamıştır (Pınar, 2018; Yıldız, Melekoğlu ve Paftalı, 2016).

0–6 yaşlar arasını kapsayan erken çocukluk dönemi, gelişimde çok önemli ve kritik bir dönemi kapsamaktadır. Erken çocukluk özel eğitimi (EÇÖE) ise, bu kritik dönemde bulunan yetersizliği olan veya gelişimsel gerilik açıdan risk grubunda olan çocukların ve ailelerinin eğitsel, gelişimsel, sosyal, sağlık, beslenme gibi gereksinimlerini karşılamayı, yetersizliğin engele dönüşmesini önlemeyi ya da çocuğun yaşıtlarıyla gelişim farklılığını en aza indirmeyi hedefleyen bir alandır (Gül ve Diken, 2009; Öncül, 2015; Pınar, 2018; Sazak-Pınar, 2006).

EÇÖE, şemsiye bir kavram olarak, 0-36 aya yönelik erken özel eğitim ve 36-72 aya yönelik okulöncesi özel eğitim dönemlerini kapsamaktadır. Bu yıllar, çocukların gelişiminin çok hızlı olduğu ve daha sonraki gelişimin üzerine şekilleneceği pek çok becerinin kazanıldığı kritik yıllardır. Bu nedenle de özel eğitim çalışmalarının erken çocukluk döneminde başlatılarak, yoğunlaştırılması önem kazanmaktadır (Bailey, Aytch, Odom, Symons ve Wolery, 1999; Birkan, 2002; Gül ve Diken, 2009; Ulutaşdemir, 2007).

Önleyici ya da iyileştirici niteliklere sahip erken çocukluk özel eğitimi, yalnız yetersiz veya risk altındaki çocuk veya aile odaklı değil, her iki gruba yönelik ekip çalışmasını gerektiren, kapsamlı bir programdır (Bruder, 2000; Yıldırım-Doğru, 2017).Bu eğitim hizmetleri, gelişimsel risk taşıyan ya da gelişim geriliği olan bebek ve çocukların; yaşıtlarıyla aralarındaki farkı azaltmak, gelişimlerini en iyi şekilde desteklemek amacıyla verilmektedir (Sucuoğlu, 2001). Ülkemizde son yıllarda gelişme gösteren erken çocukluk özel eğitimi, bu nedenle oldukça yeni bir alan özelliği taşırken, bu hizmetlerin gelişmiş ülkelerde 1960'lı yıllardan beri sunulduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA

Akçamete, A. G. (2009). *Özel Gereksinimi Olan Çocuklar* (Ed. A. Gönül Akçamete). Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim (2. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.

Akçamete, G. & Kaner, S. (1999). Cumhuriyetin 75 Yılında Çocuğa Yönelik Özel Eğitim Çalışmaları. 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi. Cumhuriyet ve Çocuk. *Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2,* 395-405.

Ataman, A. (2011). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim* (Ed. Ayşegül Ataman). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş (10. Baskı). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Aral, N. (2011). *Okul Öncesi Eğitimde Kaynaştırma.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Avcıoğlu, H. (2005). Sınıfında Kaynaştırma Öğrencisi Bulunan Sınıf ve Branş Öğretmenlerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *14. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Özel Eğitimden Yansımalar* (s. 79-88). Ankara: Kök Yayıncılık.

Avcıoğlu, H. (2016). *Özel Gereksinimli olan Bireylerin Değerlendirilmesi* (5. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Aydoğan, H. (2018). *Özel Eğitim Okullarında ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışan Yönetici ve Öğretmenlerin Paylaşılan Liderlik Algısı ile Örgütsel Bağlılık Düzeyleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Bailey, D. B., Aytch, L. S., Odom, S. L., Symons, F. &Wolery, M. (1999). Early Interventionas We Know it. *Mental Retardation and Developmental Disabilities, 5* (1), 11-20. doi.10.1002/(SICI)1098-2779(1999)5:1<11::AID-MRDD2>3.0.CO;2-U

Batu, S. (2000). Kaynaştırma, Destek Hizmetler ve Kaynaştırmaya Hazırlık Etkinlikleri. *Özel Eğitim Dergisi, 2* (4), 35-45.

Batu, S. & Kırcaali İftar, G. (2010). *Kaynaştırma* (5. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.

Baykoç-Dönmez, N. (2014). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim* (Ed. Necate Baykoç Dönmez). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim (2. Baskı). Ankara: Eğiten Kitap.

Bildirici, F. (2014). *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Çocuğa Sahip Ailelerde Aile Yükü ile Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişki (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Birkan, B. (2001). *Küçük Adımlar Kursu'nun Gelişim Geriliği Olan Çocuğa Sahip Annelerin Küçük Adımları Uygulama Becerilerini Kazanmalarına Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Birkan, B. (2002). Erken Özel Eğitim Hizmetleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. Özel Eğitim Dergisi*, *3* (2), 99-110.

Bruder, M. B. (2000). *The Effectiveness of Special Educational/Developmental Curriculafor Children with Established Disabilites* (Ed. M. J. Guralnick). The Effectivenes of Early Intervention. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Company.

Burcu, E. (2011). Türkiye'deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28* (1), 37-54.

Cavkaytar, A. (2010). *Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim* (Ed. İbrahim H. Diken). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Cavkaytar, A. & Diken, İ. H. (2007). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Cavkaytar, A. & Diken, İ. H. (2012). *Özel Eğitim, Özel Eğitim ve Özel Eğitim Gerektirenler*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Coleman, D. (2000). Assisted Suicide and Disability. Human Rights: *Journal of the Section of Individual Rights and Responsibilities, 27* (1), 1-11.

Çabuk, A. (2015). *Özel Eğitim Alanında Çalışan Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çay, E. Ş. (2016). *Özel Eğitim Gereksinimi olan Çocukların Ebeveynleri ile Özel Eğitim Gereksinimi Olmayan Çocukların Ebeveynlerinin Bedensel Duyumları Abartma Düzeyleri ve Empatik Eğilim Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Deniz, M. E. (2010). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (2. Baskı). Ankara: Maya Akademi.

Diken, İ. H. & Batu, S. (2010*). Kaynaştırmaya Giriş* (Ed. İbrahim Halil Diken). İlköğretimde Kaynaştırma. Ankara: Pegem Akademi.

Dyson, A. & Gallannaugh, F. (2008). Disproportionality in Special Needs Education in England. *The Journal of Special Education, 42* (1), 36-46. doi: 10.1177/0022466907313607

Eğitim Reformu Girişimi (ERG), 2011. https://www.egitimreformugirisimi.org/ adresinden 30.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

Enç, M., Özsoy, Y. & Çağlar, D. (1987). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Üniversitesi Basımevi.

Eripek, S. (2005). *Özel Eğitim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Eripek, S. (2007). *Özel Eğitim ve Kaynaştırma Uygulamaları* (Ed. Süleyman Eripek). İlköğretimde Kaynaştırma. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

Gargiulo, R. M. (2003). *Special Education: in Comtemporary Society an Introduction to Exceptionality*. Belmont, CA: Wadsworth Thomson Learning Inc.

Gargiulo, R. & Kilgo, J. (1999). *Young Children with Special Needs: An Introduction to Early Childhood Special Needs.* (2nd ed.). Delmar Thomson Learning.

Genç, Y. (2015). Engellilerin Sosyal Sorunları ve Beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 35* (2), 65-92.

Göçüncü, A. (2014). *Türkiye'de 2003-2013 Yılları Arasında Uygulanan Özel Eğitime İlişkin Politikaların Analizi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Göksu, İ & Çevik, T. (2004). *Özel Eğitime Giriş (Kaynaştırma Eğitimi).* https://www.zicev.org.tr/ozel-egitime-giris-kaynastirma-egitimi adresinden 03. 06. 2019 tarihinde erişilmiştir.

Gül, S. O. & Diken, İ. H. (2009). Erken Çocuklukta Özel Eğitime İlişkin Türkiye'de Gerçekleştirilmiş Lisansüstü Tez Çalışmalarının Gözden Geçirilmesi. *Uluslararası Erken Çocuklukta Özel Eğitim Dergisi (INT-JECSE), 1* (1), 46-78.

Karaman, E. (2018). *Özel Eğitime İhtiyacı Olan Çocuğa Sahip Anne Babaların Psikolojik Dayanıklılıklarının Yordayıcısı Olarak Sosyal Destek Algısı ve Benlik Saygısının İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, Gelişimi ve İlkeleri. *Özel Eğitim Dergisi, 5* (2), 1-19.

Kargın, T. (2006). *Kaynaştırma: Temel Kavramlar, Tarihçe ve İlkeleri.* Sucuoğlu, B. & Kargın (Editörler), İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları (25-72). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Karkaç, N. N. (2013). *Özel Eğitim Alanında Çalışan Öğretmenlerin Empatik Eğilim Düzeylerinin Çalıştıkları Engel Türüne ve Bazı Değişkenlere göre İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Fakültesi, İstanbul.

Keser, F. (2016). *Özel Gereksinimli Bireylerin Aldıkları Destek Hizmetlerin Bütünleştirme Uygulamaları Açısından İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Kırcaali-İftar, G. (1992). Özel Eğitimde Kaynaştırma. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, *16* (1), 45-50.

Kurt, S. (2016). Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 36,* 99-127.

Millî Eğitim Bakanlığı (M.E.B.) (1997). *Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. Resmi Gazete.23011 Sayı https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111011_ozel_egitim_kanun_hukmunda_kararname.pdf adresinden 10.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (M.E.B.) (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.* Ankara: MEB Yayınları. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm adresinden 10.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (M.E.B.). (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. http://www.mevzuat.gov.tr/ adresinden 05 Aralık 2018 tarihinde erişilmiştir.

Olson, J. L. & Platt, C. J. (2004). *Teaching Children and Adolescents with Special Needs*. New Jersey: Prentice Hall.

Öncül, N. (2015). Türkiye'de Erken Çocuklukta Özel Eğitimi ile İlgili Yapılmış Makalelerin Gözden Geçirilmesi. *International Journal of Early Childhood Special Education, 6* (2), 247-284.

Özsoy, Y., Özyürek, M. & Eripek, S. (1997). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar: Özel Eğitime Giriş* (8. Baskı). Ankara: Karatepe Yayınları.

Öztaş, T.U. (2014). *Özel Eğitimde Bazı Temel Kavramlar*. http://www.rehberlikvepsikoloji.com/ozel-egitimde-bazi-temelkavramlar/2014/11/ adresinden 10 Kasım 2018 tarihinde erişilmiştir.

Özyürek, M. (2006). *Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi*. Ankara. Kök Yayıncılık.

Pınar, E. (2018). *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Başa Çıkma Becerileri ile Psikolojik Dayanıklılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Salend, S. J. (2011). *CreatingInclusive Classrooms: Effectiveand Reflective Practices* (7th). Upper Saddle River. New Jersey: Pearson/Prentice Hall.

Sazak-Pınar, E. (2006). Dünyada ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 7* (2), 71-83.

Sucuoğlu, B. (2001). *Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı'nın Gelişim Geriliği Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Gereksinimleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. *Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı.* İstanbul: Zihinsel Engelliler Destek Derneği Yayınları.

Sucuoğlu, B. & Kargın, T. (2010). *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Taylor, S. (1999). *Health, Illness and Medicine. Sociology: Issues and Debates*. London: Mac Millan Press.

Tohum (2011). *Türkiye'de Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitimin Durumu*. MEGA BASIM. https://www.tohumotizm.org.tr/wp-content/uploads/2018/06/Kaynastirma1_.pdf adresinden 02.07.2019 tarihinde erişilmiştir.

Turnbull, A. P., Turnbull, H. R. & Wehmeyer, M. L. (2007). *Exceptional Lives: Special Education in Today's Schools* (5th ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2011). http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=15843 adresinden 21.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

Ulutaşdemir, N. (2007). Engelli Çocukların Eğitimi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 2* (5), 120-130.

World Health Organization (WHO), (2018). http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health adresinden 03 Temmuz 2018 tarihinde erişilmiştir.

Yalçın, M. (2011). *Özel Eğitim Kurumlarında Çalışan Eğitimcilerin Tükenmişlik Düzeylerinin Empatik Eğilim ve Bazı Değişkenlerle Olan İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Yıldırım-Doğru, S. S. (2007). Otistik Çocuklarda Aile Katılımlı Eğitimin Annelerin Kaygı Düzeyine Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24,* 207-221.

Yıldırım-Doğru, S. (2017). *Erken Çocukluk Özel Eğitimi* (Ed. Atilla Cavkaytar). Özel Eğitim (2. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Yıldırım-Doğru, S. S. & Durmuşoğlu-Saltalı, N. (2009). *Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim*. İstanbul: Maya Akademi.

Yıldız, N.G., Melekoğlu, M.A. & Paftalı, A.T. (2016). Türkiye'de Özel Eğitim Araştırmalarının İncelenmesi. *İlköğretim Online Dergisi, 15* (4), 1076-1089.

BÖLÜM 3

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DEĞERLENDİRME, TANILAMA VE BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMLARININ (BEP) HAZIRLANMASI

Dr. Öğr. Üyesi Hatice DEVECİ ŞİRİN

Öğr. Gör. Cihan YILDIZ CANPOLAT

3.1. GİRİŞ

Çocukların yaşadıkları dünyayı anlayabilmeleri, kavrayabilmeleri ve ona ait uyumlu bir birey olabilmeleri için öğrenmenin en hızlı olduğu dönem olan erken çocukluk döneminde eğitim olanaklarından en yüksek düzeyde faydalanmaları önemlidir.

Tüm bireyler farklı özellikler ile dünyaya gelirler. Her çocuğun dünyayı deneyimleme, algılama ve yorumlama biçimi kendine özgüdür. Bu benzersiz sürecin altında bilişsel özellikleri, dünyaya dair sınırlı deneyimleri ve duyguları yatmaktadır. Özel gereksinimli çocukların normal gelişim gösteren çocuklara göre bireysel farklılıkları daha fazladır. Bu çocukların, eğitim ortamlarından en yüksek seviyede faydalanabilmeleri için çocuk ile ilgili her türlü bilginin detaylı olarak toplanması, sentezlenmesi ve yorumlanmasını içeren değerlendirme sürecinin sistematik olarak yapılması gerekmektedir. Değerlendirme süreci, çocuğun tüm gelişim alanlarını kapsayan, güçlü ve desteklenmesi gereken yönlerini ortaya koyan, herhangi bir özel eğitim desteğine ihtiyaç duyan çocuğun erken tanılanmasını sağlayan sistematik bir süreçtir. Programın da değerlendirilmesini kapsayan değerlendirme süreci; eğitimcilerin çocuğun gelişim sürecini anlayarak çocuk ile ilgili doğru kararlar vermelerinde, ileriye yönelik eğitim planlanmalarını yapmalarında da büyük öneme sahiptir. Ayrıntılı değerlendirme sonucunda; tanısı konulan özel gereksinimli çocuk için bir dizi düzenleme ve uyarlama yapılması gerekmektedir. Bu da ancak eğitimin bireyselleştirilmesi ile sağlanabilir.

Kitabımızın bu bölümünde; erken çocukluk döneminde özel gereksinimli çocukların değerlendirme ve tanılama süreçlerinden bahsedilerek, bireyselleştirilmiş eğitim programları (BEP) ile ilgili bilgi verilecektir.

KAYNAKÇA

Akbağ, M. (2017). *Bireyi Tanıma ve Bireyi Tanıma Teknikleri*. (Ed. M. E. Deniz ve A. Erözkan). Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Avcıoğlu, H. (2011). Zihin Engelliler Sınıf Öğretmenlerinin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) Hazırlamaya İlişkin Görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 12* (1), 39-53.

Baltacı, R. (2016). Üstün yetenekli öğrenciler için bireyselleştirilmiş eğitim planı geliştirme. *Üstün Zekalılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi, 3* (1), 33-41.

Çolak, A. (2012). *Kaynaştırma Ortamlarında Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları.* Özel Gereksinimli Çocukların Kaynaştırılması. Ankara: Vize Yayıncılık.

Çuhadar, S. (2017). Sınıf Öğretmenlerinin Eğitsel Değerlendirme Sürecine İlişkin Görüşleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7* (2) 526-549.

Demirel, Ö. (2002). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Fiscuss, E.D. & Mandell, C.J. (1997). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Geliştirilmesi.* (Ed. G. Akçamete, Çev.: H. Günayer-Şenel, E. Tekin). Ankara: Özkan Matbaacılık.

Gürsel, O. (2013). *Özel Eğitimde Değerlendirme.* (Ed. İbrahim H. Diken). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim, Ankara: Pegem Akademi.

Kargın, T. (2007). Eğitsel Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlama Süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 8* (1) 1-13.

Kargın, T. (2011). *BEP Hazırlama ve Öğretimin Bireyselleştirilmesi.* (Ed.H. İbrahim Diken). Özel Eğitim, Ankara: Pegem Yayıncılık. (4. Baskı).

Kargın, T. (2018). *Değerlendirme Basamakları Gönderme Öncesi Süreç*. https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=1254 adresinden 07.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Kirk, S. A., Gallagher, J. J., Anastasiow, N. J. & Coleman, M. R. (2006). *Educating Exceptional Children* (11th ed.). Boston, MA: Houghton Mifflin.

Kutlu, Ö., Karakaya, İ. & Doğan, C.D. (2017). *Ölçme ve Değerlendirme. Performansa ve Portfolyoya Dayalı Durum Belirleme.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık .

MEB (2004). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Yol Haritası*. Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

MEB (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*, 7 Temmuz 2018 yılında 30471 Sayılı Resmi Gazete.

Sarı, H. & İlik, Ş.Ş. (2014*). Öğretmenler-Uzmanlar-Aileler İçin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Geliştirme-Uygulama-Değerlendirme*. Ankara: Eğiten Kitap.

Söğüt, D.A. & Deniz, S. (2018). Sınıf öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırlamada karşılaştıkları güçlükler ve kaynaştırma uygulamalarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20* (2).

Sönmez, V. (2001). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Tekin, H. (2014). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.* Ankara: Yargı Yayınevi.

Turgut, M. F. & Baykul, Y. (2014). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Turnbull, A.P., Strickland, B.B. & Brantley, J.C. (1982). Developing and Implementing Individualized Education Programs (2nd ed.). Columbus, OH: Charles E. Merrill.

Türk Dil Kurumu (2018). http://www.tdk.gov.tr adresinden 22.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Vuran, S., Bozkuş-Genç, G. & Sani-Bozkurt, S. (2017). İşbirliği ile Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Geliştirme Süreci: Durum çalışması. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. *Özel Eğitim Dergisi, 18* (2), 165-184.

Yıldırım Doğru, S. & Durmuşoğlu Saltalı, N. (2011). *Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim.* Ankara: Maya Akademi Yayınları.

BÖLÜM 4

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNDE ÖĞRETİMİN BİREYSELLEŞTİRİLMESİ VE ÖĞRETİMSEL UYARLAMALAR

Öğr. Gör. Burcu Sultan ABBAK KAÇAR

Öğr. Gör. Emre BOZDEMİR

4.1. GİRİŞ

Özel gereksinimi olan çocukların genel eğitim sınıflarındaki akranları ile her yönden bütünleştirilmesi temeline dayanan kaynaştırma eğitiminin niteliğini, öğretmen, çocuk, eğitim ortamı, aile, okul personeli ve içerik gibi çok sayıda faktör etkilemektedir (Aral ve Gürsoy, 2007; Allen ve Cowdery, 2015; Batu ve Kırcaali İftar 2011; Lewis ve Doorlag, 2011; MEB 2010; Odluyurt ve Batu, 2013). Amerikan Erken Çocukluk Birimi (Division for Early Childhood; DEC) ve Küçük Çocukların Eğitimi Ulusal Birliği (National Association for the Education of Young Children; NAEYC), okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitiminin başarısı için tüm bu faktörlere ek olarak, erişim, katılım ve destek olmak üzere üç önemli özelliğe vurgu yapmaktadır. **Erişim**, özel gereksinimli çocukların eğitim olanaklarına ulaşmasını, **katılım**, çocukların eğitim etkinliklerine ve çevresel imkânlardan faydalanmasını ve **destek** ise kaynaştırma eğitimi sürecinde yer alan çocukların, ailelerin, öğretmenlerin gerekli yardımı alabilmesini içermektedir (DEC/NAEYC, 2009). Bu uyarlamalar, erken çocukluk eğitimi döneminde olan çocukların hem sosyal hem de akademik bütünleşmesini güçlendirmektedir (Sandall ve Schwartz, 2008; Çev: Bakkaloğlu, 2014).

Bütünleştirme kavramı, özel eğitim alanında son yıllarda üzerinde durulan, sıklıkla kaynaştırma kavramı ile karıştırılarak, birbiri yerine kullanılan bir kavramdır. Kaynaştırma eğitimi, özel gereksinimi ve/veya engeli olan çocukların, bir örgün eğitim okulunda, okulun eğitsel uygulamalarında küçük değişiklikler yapılarak, akranları ile birlikte eğitim alabildikleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'deki sistemde, çocukların eğitsel tanılama sonuçları "ağır, orta ve hafif düzeyde engelli" şeklinde sınıflandırılmaktadır. Engel seviyesi hafif olarak tanılanmış olan çocukların okula devam edebilmeleri, okuldaki eğitsel uygulamalarda yalnızca çok küçük değişiklikler gerektirdiğinden bu çocuklar kaynaştırma eğitimine alınabilmektedir. Eğitimde bütünleştirme kavramı ise, okul uygulamalarının, orta ve ağır düzeyde engeli olan çocukların da örgün eğitime devam edebilmelerini sağlayacak şekilde uyarlanması ve düzenlenmesini ifade etmektedir (MEB, 2013). Bütünleştirmenin sağlıklı ilerleyebilmesi için ise; tüm toplum üyelerinin bireysel farklılıkları ne olursa olsun, sosyal, kültürel, eğitimsel, yaşamsal aktivite ve fırsatlardan eşit düzeyde yararlanması gerekmektedir. Her çocuğun bireysel özellikleri ve ihtiyaçlarını dikkate alan eğitim öğretim planlanarak, öğretim programları ve materyallerinin oluşturulması, eğitim ortamlarının düzenlenmesi ve eğitim olanaklarına erişimde toplumun tüm bireyleri ile eşit düzeyde erişim fırsatları sunulması gibi pek çok alan, bütünleştirme kavramı içinde yer almaktadır.

Bütünleştirme, aktif ve kesintisiz olarak adım adım ilerleyen; ihtiyaç, olanak ve fırsatların değişimi ve gelişiminden etkilenerek bu çerçevede sürekli kapsayıcılık anlayışıyla yenilenen bir süreci ifade eden, dinamik bir kavramdır (Baykara Pehlivan ve Baykara Acar, 2009).

KAYNAKÇA

Açıkgöz, K.Ü. (2008). *Aktif Öğrenme*. İstanbul: Biliş Eğitim Yayınları.

Adıgüzel, Ö. (2012). *Eğitimde Yaratıcı Drama*. Ankara: Naturel Yayınevi.

Alat, Z. (2017). *Okul Öncesi Eğitimde Sınıf Yönetimi.* Ankara: Eğiten Kitap.

Allen C. & Abend, R.A. (2001). *Planning and Designing for Students with Disabilities, National Clearinghouse for Educational Facilities*. Washington, DC: American Psychological Association.

Allen, K. E. & Cowdery, G. E. (2015). *The Exceptional Child: Inclusion in Early Childhood Education* (8th ed.). Stamford, CT: Cencage Learning.

Allsopp, H. D., Santos, E. K. & Linn, R. (2000). Collaborating to Teach Preschool Skills. *Intervention in School and Clinic*, *35* (3), 141-147.

Aral, N. & Gürsoy, F. (2007). *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Aydın, A. (2001). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Bursa: Alfa Yayınları.

Batu, S., Çolak, A. & Odluyurt, S. (2011). *Özel Gereksinimli Çocukların Kaynaştırılması.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Batu, S. & Kırcaali-İftar, G. (2011). *Kaynaştırma.* (6. Basım). Ankara: Kök Yayıncılık.

Baykara Pehlivan, K. & Baykara Acar Y. (2009). Çocuklar ve Eğitimde Dışlanma. *Toplum ve Sosyal, 20* (2), 27-28.

Becker, W. (1976). *Evaluation of Instruction.* Columbus, Oh: McGraw-Hill.

Carnine, D.W. (2000). *Why Education Expert Resist Effective Practices.* Dayton, OH: Thomas B. Fortham Foundation.

Çelik, K.S. (2007). *Zihinsel Yetersizlik Gösteren Çocuklara Kavram Öğretiminde Doğrudan Öğretim ve Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililik ve Verimliliklerin Karşılaştırılması.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

DEC/NAEYC. (2009). *Early childhood inclusion: A Joint Position Statement of the Division for Early Childhood (DEC) and the National Association for the Education of Young Children (NAEYC).* Chapel

Hill, NC: The University of North Carolina, FPG Child Development Institute.

Demirel, Ö. (2002). *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*. Ankara: Pegem Akademi.

Dönmez, N. (2010). *Uzun Süreli (Süreğen) Hastalığı Olan Çocuklar ve Eğitimleri.* Baykoç, N. (Ed.) Öğretmenlik Programları İçin Özel Eğitim. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Dunn, K. & Moore, M. (2005). Developing Accesible Playspace in The UK: What They Want and What Works. *Children, Youth and Environments, 15,* 331-353.

Dyches, T. T. & Prater, M. A. (2000). *Developmental Disability in Children's Literatüre: Issues and Annotated Bibliography.* Reston, Virginia: The Division on Mental Retardation and Developmental Disabilities of the Council for Exceptional Children.

Gürsel, O. & Vuran, S. (2010). *Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları Geliştirme.* Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.

İlik, Ş.Ş. (2009). *Hafif Düzeyde Öğrenme Güçlüğüne Sahip Öğrencilerde Doğrudan Öğretim Yönteminin Fen ve Teknoloji Dersine İlişkin Kavramların Öğretiminde Etkililiğinin Değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kameenui, E.J. & Simmons, D.C. (1990). *Designing Instructional Strategies: The Prevention of Academic Learning Problems.* Colombus, OH: Merrill.

Kargın, T., Güldenoğlu, B. & Şahin, F. (2010). Genel Eğitim Sınıflarındaki Özel Gereksinimli Öğrenciler için Yapılması Gereken Uyarlamalara İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri /Educational Sciences: Theory & Practice, 10 (*4), 2431-2464.

Kargın, T. (2013). *Okul Öncesinde Öğretimin Bireyselleştirilmesi ve Öğretimsel Uyarlamalar.* Sucuoğlu, B. & Bakkaloğlu, H. (Editörler.) Okul Öncesinde Kaynaştırma. Ne, Ne zaman?, Nerede, Neden, Nasıl Kim,? Ankara: Kök Yayıncılık.

Koç, K., Koç, K. & Özdemir, S. (2010). The Portroyals of Individual Swith Physical and Sensory Impairments in Picture Books. *International Journal of Special Education, 24* (1), 145- 161.

Lewis, R. B. & Doorlag, D. H. (2011). *Teaching Students with Special Needs in General Education Classrooms* (8th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson.

M.E.B. (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*, 31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmî Gazete. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm adresinden 01.07.2018 tarihinde erişilmiştir.

M.E.B. (2010). *İlköğretim Okullarındaki Kaynaştırma Uygulamalarının Değerlendirilmesi.* Ankara: MEB Kaynak Kitaplar Dizini. https://www.meb.gov.tr/earged/earged/ilk_kaynas_eg_uyg_deg.pdf adresinden 03.04.2018 tarihinde erişilmiştir.

M.E.B. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara: MEB.

M.E.B. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı Etkinlik Kitabı.* Ankara: MEB.

M.E.B. (2013). *Bütünleştirme Kapsamında Eğitim Uygulamaları Kılavuz Kitabı.* Ankara: MEB.

Munson, S. M. (1986-87). Regular Education Teacher Modifications For Mainstreamed Mildly Handicapped Students. *The Journal of Special Education, 20,* 490-499.

NAEYC (2009). *National Standards for Pre-School Services Full Day Care Services* https://www.dcya.gov.ie/documents/childcare/National_Standards_for_PreSchool_Services.pdf adresinden 25.04.2018 tarihinde erişilmiştir.

Odluyurt, S. & Batu, S. (2013). *Kaynaştırmanın Başarısını Etkileyen Faktörler.* S. Batu, A. Çolak, S. Odluyurt. (Editörler), Özel Gereksinimli Çocukların Kaynaştırılması. Ankara: Vize Yayıncılık.

Odom, S. L., Vitztum, J., Wolery, R., Lieber, J., Sandall, S., Hanson, M. J., Beckman, P., Schwartz, I. S. & Horn, E. (2004). Preschool Inclusion in The United States: A Review of Research From an Ecological Systems Perspective. *Journal of Research in Special Educational Needs, 4* (1), 17-49.

Özdemir, S. (2012). *Temel Eğitim Öğretmenleri için Kaynaştırma Uygulamaları ve Özel Eğitim.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Özen, A., Ergenekon, Y., Ülke Kürkçüoğlu, B. & Genç, D. (2008). Kaynaştırma Öğrencisi Olan Okulöncesi Öğretmenlerinin Sınıflarında Yaptıkları Öğretim Uygulamalarının Belirlenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13* (2), 153-166.

Public Playground Safety Handbook (2010). *U.S. Consumer Product Safety Commıssıon East West Highway Bethesda*. (MD 20814, December, 29).

Rakap, S. (2017). Okul Öncesi Dönemde Kaynaştırma Eğitimi Uygulamalarının Desteklenmesinde Doğal Öğretim Yaklaşımları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 18* (3), 471-492.

Robinshaw, H. (2007). Acquisition of Hearing, Listening and Speech Skills By and During Key. *Early Child Development and Care, 177*, 661–678.

Rule, S., Losardo, A., Dinnebeil, L. A., Kaiser, A. & Rowland, C. (1998). Research Challenges İn Naturalistic Intervention. *Journal of Early Intervention,* 21 (4), 283-293.

Rupley, W.H. (2009). Introduction to Direct/Explicit Instruction in Reading for The Struggling Reader: Phonemic Awareness, Phonics, Fluency, Vocabulary and Comprehension. *Reading &Writing Quarterly, 25*, 119 – 124.

Rymarz, R.M. (2013). Direct Instruction as a Pedagogical Tool in Religious Education. *British Journal of Religious Education. 35* (3), 326–341.

Salaway, J. (2008). *Efficacy of a Direct Instruction Approach to Promote Early Learning* (Doctoral dissertation, Duquesne University). https://dsc.duq.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2156&context=etd adresinden 01.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

Sandall, S. R. & Schwartz, I. S. (2008). *Özel Gereksinimli Çocukların Öğretiminde Temel Yapı Taşları.* (H. Bakkaloğlu, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.

Schug M.C., Tarver, S.G. & Western R.D. (2001). Direct Instruction and Teaching of Early Reading. *Policy Research Institute, 14* (2), 5-21.

Senemoğlu, N.(2001). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Sönmez, V. (1994). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı.* Ankara: Pegem Yayıncılık.

Snyder, P., Hemmeter, M. L., McLean, M., Sandall, S. & McLaughlin, T. (2013). *Embedded Instruction to Support Early Learning in Response-to-İntervention Frameworks*. V. Buysse & E. Peisner-Feinberg (Eds.), Handbook of response-to-intervention in early childhood. Baltimore, MD: Brookes.

Snyder, P. A., Rakap, S., Hemmeter, M. L., McLaughlin, T. W., Sandall, S. & McLean, M. E. (2015). Naturalistic Instructional Approaches in Early Learning A Systematic Review. *Journal of Early Intervention*, *37* (1), 69-97.

Şahin, S., Işıtan, S. & Gündüz S. (2014). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim.* Ankara: Eğiten Kitap.

Teli, D., Jentsch, M. F. & James, P. A. (2012). Naturally Ventilated Classrooms: An Assessment of Existing Comfort Models for Predicting The Thermal Sensation and Preference of Primary School Children. *Energy and Buildings*, *53,* 166-182

Vural, M. & Yıkmış, A. (2008). Kaynaştırma Sınıfı Öğretmenlerinin Öğretimin Uyarlanmasına İlişkin Yaptıkları Çalışmaların Belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Eğitim Fakültesi Dergisi, 8,* 2.

Watkins, C.L. & Slocum, T. A. (2003). The Components of Direct Instruction. *Journal of Direct Instruction, 3*, (2), 75-110.

Wargocki, P., Wyon, D. P., Matysiak, B. & Irgens, S. (2005). The Effect of Classroom Air Temperature and Outdoor Air Supply Rate on The Performance of School Work By Children. *Proceedings of Indoor Air, 1* (1), 368-372.

Wood, J. (2001). *Adapting Instruction to Accommodate Students in Inclusive Settings*, Upper Saddle River, New Jersey: Prentice-Hall.

Ysseldyke, J. E., Thurlow, M. L., Wotruba, J. W. & Nania, P.A. (1990). Instructional Arrangements: Perceptions from General Education. *Teaching Exceptional Children, 22*, 4-7

Zhao, R. (1991). The Study of Standart of Classroom Temperature for Middle and Primary Schools in Freezing and Cold Region in Winter. *Chinese Journal of Preventive Medicine, 25* (3), 149-151.

BÖLÜM 5

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DAVRANIŞ KONTROLÜ VE SINIF YÖNETİMİ

Öğr. Gör. Emre BOZDEMİR

5.1. GİRİŞ

Problemli davranışlar, gelişimsel döneme uygunluk göstermeyen, tekrarlayıcı, çevreye rahatsızlık veren ve yetişkinler tarafından tam olarak tanımlanamasa da uygunsuz olduğu rahatlıkla fark edilebilen, genellikle çocuğun yaşadığı bir takım stres ve zorlanımların dışa vurumu olarak ifade edilebilir (Kapısız ve Karaca, 2018).

Son yıllarda erken çocukluk dönemindeki çocukların; ev, okul ya da farklı sosyal ortamlarda göstermiş oldukları dışa vurum (dışsallaştırılmış) davranış problemleri, ebeveynlerini, öğretmenlerini, uzmanları ve çevrelerindeki diğer kişileri rahatsız ederek, zor durumlarda bırakabilmektedir.

Taner Derman ve Başal (2013) yapmış oldukları araştırmada, erken çocukluk dönemindeki çocukların % 60.6'sında **en az bir ya da daha fazla davranış problemi** gözlendiğini saptanmış, davranış problemi gösteren çocukların % 53.6'sının erkek, % 46.4'ünün kız olduğunu belirlenmişlerdir. Günümüzde çocuklarda bu kadar fazla oranda davranış problemlerinin görülmesinin temel nedenleri, aile-çocuk ilişkisi ve aile tutumu, öğretmen-çocuk ilişkisi, sınıf yönetimi ve öğretmenin mesleki yeterliliği, uygulanan öğretimsel ve eğitimsel programların verimliliği, eğitim ortamlarının kalitesi, kullanılan materyallerin uygunluğu gibi faktörlerdir.

Çocukların davranış problemleri göstermelerinde, ebeveyn ve çocuk arasındaki karşılıklı etkileşimin rolü çok önemlidir. Anne-baba arasındaki anlaşmazlıklar, olumsuz aile tutumları, aile bütünlüğünün bozulması, çocuğun stresli bir aile ortamı içinde yetişmesi, ailenin çocukla yeteri kadar ilgilenmemesi, çocuğun uzun süre aile dışında yetiştirilmesi, çocuğun ebeveynlerinden biri tarafından terk edilmesi ve benzeri nedenlerden dolayı çocuklar olumsuz etkilenerek birçok davranış problemi sergileyebilmektedir (Ataman, 2000; Kauffman, 2005).

Ailede önemli konulardaki kararlara katılma hakkı verilen, belli kurallar çerçevesinde özgürce hareket etmesine olanak tanınan çocuklar, hiçbir kararda fikri alınmayan ve katı bir disiplin uygulanan otoriter ailelerin çocuklarına kıyasla daha çok kendine güvenmektedir. Demokratik bir ortam içinde yetişen çocuk, ailesiyle aynı düşüncede olmasa bile onlarla sıcak bir ilişki kurabilmektedir. Otoriter ortam içinde büyüyenlerse, görünürde uyumlu bir kişilik yapısı sergileseler dahi büyük olasılıkla iç dünyalarında isyankâr olacaklardır (Kasatura, 1991).

Eğitim ortamlarında da çocuğun davranışlarını etkileyen çok fazla faktör vardır. Okuldaki bireyler arasındaki uyumsuzluk ve geçimsizlik, akademik başarısızlık, okuldaki problem davranış sergileyen çocukların çokluğu, tüm çocuklar için öğrenme fırsatlarının eşit olmayışı, öğretmenin sosyal ve akademik deneyimi gibi faktörler çocukların okul ortamındaki davranışlarını etkileyebilmektedir (Korkmaz, Korkmaz ve Özkaya, 2009).

KAYNAKÇA

Akçadağ, T. (2009). *Sorun Davranışların Yönetimi.* (H. Kıran, Ed.). Sınıf yönetimi, Ankara: Anı Yayıncılık.

Akçamete, A. G. (2010). *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Ataman, A. (2000). *Sınıf İçinde Karşılaşılan Davranış Problemleri ve Bunlara Karşı Geliştirilen Önlemler.* (L. Küçükahmet, Ed.). Sınıf Yönetimi, Ankara: Nobel Yayınları.

Aydın, A. (1998). *Sınıf Yönetimi.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Aydın, A. (2013). *Sınıf Yönetiminin Yaklaşımları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Başar, H. (2003). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Bee, H. & Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Carnine, D. W., Silbert, J., Kame'enui, E. J., Tarver S. G. & Jungjohann, K., (2006). *Teaching Struggling and at Risk Readers, a Direct Instruction Approach.* Pearson Merrill Prentice Hall, New Jersey-Ohio.

Cirhinlioğlu, F. G. (2010). *Çocuk Gelişimi ve Ruh Sağlığı.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çetin, B. (2013). Sınıfta İstenmeyen Öğrenci Davranışlarıyla İlgili Sınıf Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *14* (1), 255-269.

Durmuşoğlu Saltalı, N. & Arslan, E. (2013). Okul Öncesi Öğretmenlerin Sınıflarında Koydukları Kurallar ve Uygulayışları. *İlköğretim Online*, 12 (4), 1032-1040. http://ilkogretim- online.org.tr/ adresinden 04.07.2018 tarihinde erişilmiştir.

Dursun, A. (2010). *Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Davranış Problemleriyle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, İzmir.

Eratay, E. (2011). Okul Öncesi Çocuklarında Davranış Problemleri. *Journal of New World Sciences Academy, 6* (3), 2350-2359.

Erbaş, D. (2002). Problem Davranışların İşlevsel Analizi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11,* 1-2.

Ercoşkun, M. H. & Ada, Ş. (2014). *Etkili Sınıf Yönetimi Oluşturmada Sınıf Öğretmenlerinin Yeni Rollerinin Nicel Açıdan İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18* (2), 171-194.

Erdoğan, İ. (2002). *Sınıf Yönetimi.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Girmen, P., Anılan, H., Şentürk İ. & Öztürk A., (2006). Sınıf Öğretmenlerinin İstenmeyen Öğrenci Davranışlarına Gösterdikleri Tepkiler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, *15,* 236-243.

Good, T. L. & Brophy, J. E. (2008). *Looking in Classrooms*. USA: Pearson Education, Inc.

Gordon, T. (1999). *Etkili Öğretmenlik Eğitimi*. (E. Aksoy, Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Gökçe, F. (2016). *Sınıfta Öğrenme ve Öğretme Sürecinin Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Gökyer, N. & Doğan, B. (2016). İstenmeyen Öğrenci Davranışları ve Nedenlerine İlişkin Yönetici ve Öğretmen Görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1,* 93-105.

Güleç, S. & Alkış, S. (2004). Öğretmenlerin Sınıf Ortamında Kullandıkları Davranış Değiştirme Stratejileri. *Eğitim Fakültesi Dergisi, 17* (2), 247-266 http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.htm adresinden 10.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Güven, E. (2013). Çocuğun *Davranış Sorunları İle Algıladığı Anne Baba Çatışması Arasındaki İlişkiler: Duygu Sosyalleştirmenin Aracı Rolü.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Henley, M. (2010). *Classroom Management, a Proactive Approach*. Pearson.

Kapısız, Ö. & Karaca, S. (2018). Erken Çocukluk Döneminde Görülen Davranışsal Sorunlar ve Psikiyatri Hemşiresinin Rolü, *Journal of Academic Research in Nursing, 4* (2), 112-119.

Karaoğlu, M., (2002). *Okulöncesi Eğitim Kurumlarında İstenmeyen Davranışlar ve Yönetimi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Kasatura, İ. (1991). *Okul Başarısından Hayat Başarısına.* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Kauffman, J. M. (2005). *Characteristics of Eotional and Behavioral Disorders of Children and Youth.* Pearson Education Inc.

Kaya, Z. (2006). *Olumlu Öğrenme Ortamı Oluşturma.* Ankara: Pegem Yayıncılık.

Korkmaz, N. H., Korkmaz, F. & Özkaya, G. (2009). İlköğretim Okullarındaki Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İstenmeyen Davranışlarla Baş Etme Stratejilerinin İncelenmesi (Bursa ili örneği), *İlköğretim Online,* 8 (1) , 119-128. http://ilkogretim-online.org.tr/ adresinden 22.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

Meriç, A. & Özyürek, A. (2018). Okul Öncesi Dönem Çocukların Ahlaki ve Sosyal Kural Bilgilerinin İncelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8* (14), 137-166.

Özbey, S. (2010). Okul Öncesi Çocuklarda Uyum ve Davranış Problemleriyle Başa Çıkmada Ailenin Rolü. *Aile ve Toplum, 6* (22), 9-16.

Özer, B., Bozkurt, N. & Tuncay, A. (2014). İstenmeyen Öğrenci Davranışları ve Öğretmenlerin Kullandıkları Başa Çıkma Stratejileri, *Turkish Journal of Educational Studies, 1* (2), 153-189.

Öztürk, B. (2002). *Sınıfta İstenmeyen Davranışların Önlenmesi ve Giderilmesi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Özyürek, M. (2005). *Olumlu Sınıf Yönetimi.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Sadık, F. (2008). İstenmeyen Davranışlarla Baş Etme Stratejilerinin Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre İncelenmesi. *İlköğretim Online,* 7 (2), 232-251. http://ilkogretim-online.org.tr/ adresinden 24.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

Saygılı, S. (2012). Çocuklarda Davranış Bozuklukları. İstanbul: Elit Kültür.

Şentürk, H. & Oral, B. (2008). Türkiye'de Sınıf Yönetimi İle İlgili Yapılan Bazı Araştırmaların Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7* (26), 1-26. http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70054/ adresinden 22.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

Spock, B. (1972). *Çocuk Bakımı ve Eğitimi.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tal, C. (2010). Case Studies to Deepen Understanding and Enhance Classroom Management Skills in Preschool Teacher Training. *Early Childhood Education Journal*, *38,* 143-152.

Taner Derman, M. & Asude Başal, H. (2013). Okulöncesi Çocuklarında Gözlenen Davranış Problemleri ile Ailelerinin Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2* (1), 115-144.

Tuzcuoğlu, N. (2003). *Anne Baba Olmanın Altın Kuralları. Bir Aile Olmak*. İstanbul: Morpa Yayınları.

Türnüklü, A. (2000). Türk ve İngiliz İlköğretim Öğretmenlerinin Sınıf İçi Davranış Yönetim Stratejilerinin Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, *6* (23), 449-466.

Yavuzer, H. (2008). *Çocuk Psikolojisi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yeşilyurt, E. (2008). Eğitim Programlarının Hedeflerine Ulaşılması Bağlamında Sınıf Yönetimi Dersinin Öğretmen Adaylarına Olan Kazanımları. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 1* (2), 23-42.

Yüksek Usta, S. (2014). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarda Davranış Problemlerinin Anne-Çocuk ve Öğretmen Çocuk İlişkileri Açısından İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

BÖLÜM 6

ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUKLARIN AİLELERİNİN YAŞADIKLARI PSİKOLOJİK SÜREÇLER / AİLE EĞİTİMİ VE AİLE KATILIMI

Öğr. Gör. Mehmet Enes SAĞAR

Öğr. Gör. Ümmügülsüm ÜNLÜ

6.1. GİRİŞ

Toplumdaki her ailenin gelecek planlamasında bazı hayalleri, belli başlı beklentileri bulunmaktadır. Çocuk sahibi olabilmek, ona iyi bakım verebilmek, onu en iyi şekilde yetiştirebilmek ve kaliteli bir eğitim sağlayarak topluma kazandırabilmek ebeveynlerin geleceğe dair en önemli beklentileri arasında yer almaktadır. Toplumun temelini oluşturan ve toplumsal bir kurum olan aile için çocuk sahibi olmak onların yaşamlarındaki en önemli dönüm noktalarından biridir.

Dünyaya gelen her bir çocuk kendine özgü farklı özellikleri, ilgi ve yetenekleri olan eşsiz bir varlıktır. Bu bağlamda, anne babaların beklentilerinin gerçekleşme düzeyi de çocukların potansiyellerine göre değişim gösterebilmektedir. Her çocuk bireysel olarak farklı özelliklere sahip olmakla birlikte, dünyaya gelen çocuklardan bazıları yaşıtlarından gelişimsel olarak daha geride olabilmekte ve akranları ile karşılaştırıldığında daha fazla yetişkin desteğine ihtiyaç duyabilmektedirler. Akranlarından gelişimsel olarak farklılık gösteren bu çocuklar, ebeveynlerinin beklentilerini de tam olarak karşılayamamaktadır. Bu nedenle, ebeveynler hayal ettikleri ve sahip olmak istedikleri çocuktan farklı özelliklere sahip bir çocukları olduğunu öğrendiklerinde farklı psikolojik süreçlerden ve çeşitli uyum aşamalarından geçmektedirler.

Çocukların gelişimlerinin desteklenmesinde, bağımsız bir birey olarak toplumun bir parçası olmalarında, toplumun en küçük birimi olan ailenin rolü çok büyüktür. Özel gereksinimi olan veya olmayan bütün çocukların ruh ve beden sağlığı açısından temel ihtiyacı olan bakım, yakın ilgi, sevgi ve şefkat konusunda gereksinimlerini karşılayabilecek en iyi çevre "aile" ortamıdır (Çavuşoğlu, 2007).

Çocukların ilk eğitim kaynağını oluşturan ailenin, çocukların kendisine ve dünyaya faydalı bir birey olarak yetişmesinde, bunun yanı sıra olumlu davranış kazanımı ve kişilik gelişiminde de önemli rolü vardır. Bu bağlamda, çocuk yetiştirme ile ilgili bu denli kritik rolü olan aileler için çocuğunu tanımak, çocuğun gelişimine katkı sağlamak, ebeveynlik noktasında olumlu duygular geliştirmek gibi bir takım konularda yardıma ihtiyaçları olabilmektedir (Tezel-Şahin ve Cevher-Kalburan, 2009). Bu ihtiyaçlar, özel gereksinimi olan bir çocuğa sahip olunduğunda daha da artmaktadır. Özel gereksinimli çocuğu olan aileler çocuğunun yetersizliğinin ne olduğu, çocuğunun ihtiyaçlarının belirlenerek, uygun şekilde çocuğunu nasıl destekleyebileceği, karşılaşılan davranış problemleri ile nasıl baş edebileceği gibi farklı konularda bilgilendirilmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

Kitabımızın bu bölümünde; öncelikle özel gereksinimi olan çocuğa sahip anne ve babaların geçirdikleri psikolojik süreçlerden, daha sonra erken çocukluk döneminde özel gereksinimi olan çocuğun aileleri ile yapılan aile eğitimi ve aile katılımı çalışmalarından bahsedilerek, erken çocukluk döneminde özel gereksinimi olan çocuklar ile çalışan eğitimcilere bu çocukların aileleri ile nasıl iletişim kurmaları gerektiği ile ilgili önerilerde bulunulacaktır.

KAYNAKÇA

AÇEV (2015). *Okul Öncesi, Okul Öncesi Öğretmenlerinin Başucu Rehberi*. https://www.acevokuloncesi.org/index.php/ogrenme-ortami/aile-katilimi/aile-katilimi-etkinlikleri adresinden 04.09.2019 tarihinde erişilmiştir.

Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akkök, F. (2003). *Farklı Özelliğe Sahip Çocuk Aileleri ve Ailelerle Yapılan Çalışmalar.* A. Ataman (Ed.). Özel Eğitime Giriş Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Aksoy, V. (2018). *Aileye İlişkin Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirme.* Cavkaytar, A.(Ed.). Özel Eğitimde Aile Eğitimi (s. 81-109). Ankara: Vize Akademik.

Ardıç, A. (2018). *Aile Eğitimi Uygulama Modelleri.* Cavkaytar, A. (Ed.). Özel Eğitimde Aile Eğitimi. Ankara: Vize Akademik. 245-283

Aslan, Ç.Ç. (2010). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne Ve Babaların Psikolojik Belirtileri, Sosyal Destek Algıları ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Karşılaştırılması.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Berger, E.H. (2008). *Parents as Partners in Education: Families and Schools Working Together.* New Jersey: Pearson

Çavuşoğlu, F.N. (2007). *Evli Çiftlerin Kendi Aile Yapı Ve İşlevselliklerinin, Aile Orijinleri ile Karşılaştırılması.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çelik, N. & Daşcan, Ö. (2014). *Okul Öncesi Eğitimi Programı ve Etkinlik Kitabı.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Dereli, F. & Okur, S. (2008). Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Depresyon Durumunu Belirlenmesi. *Yeni Tıp*, 25 (8), 164.

Doğan, M. (2001). *İşitme Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çeşitli Psikolojik Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Doğan, M. (2015). Yetersizliği olan Çocuklar, Aile ve Aile Eğitimi: Kavramsal ve Uygulamaya Dönük Gelişmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15* (Özel Sayı), 111-127.

Dyson, L., Edgar, E. & Crnic, K. (1989). Psychological Predictors of Adjustment by Siblings of developmentally Disabled Children. *American Journal on Mental Retardation*, *94* (3), 292-302.

Fırat, S. (2000). *Otistik ve Zihinsel Özürlü Çocukların Annelerinde Kaygı, Depresyon Aleksi timi ve Genel Psikolojik Değerlendirme.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana,

Gomby, D.S. (2005). *Home Visitation in 2005: Outcomes for Children and Parents*. http://www.ced.org/docs/ report/report_ivk_gomby_2005.pdf.adresinden 22.06.2019 tarihinde erişilmiştir.

Heler, T., A.B. Miller & K. Hsieh. (1999). Impact of a Consumer-Directed Family Support Program on Adults with Developmental Disabilities and Their Family Caregivers. *Family Relations, 48* (4), 419-427.

Hildebrand, V. (1981). *Teacher-Parent Relation, Introduction to Early Childhood Education.* Mcmillan Publishing Co., Inc., New York.

Hohmann, M. & Weikart, D.P. (2000). *Küçük Çocukların Eğitimi,* Hisar Eğitim Vakfı Yayınları: İstanbul.

Hornby, G. (2000). *Improving Parental Involvement*, Cassell Wellington Hause, London.

Işıkhan, V. (2005). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Psiko-Sosyal ve Sosyo-Ekonomik Sorunları, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *1*-20.

Kaya, Ö. (2014). *Özel Eğitimde Roller ve Sorumluluklar.* Vuran, S. (Ed.). Özel Eğitim (31-54). Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık,

Kesiktaş, A. D. (2013). *Okul Öncesinde Kaynaştırma*. Sucuoğlu, B. & Bakkaloğlu, H. (Editörler), Okul Öncesi Kaynaştırma Uygulamalarında Ailelerle İletişim ve İşbirliği. Ankara: Kök Yayıncılık.

Konuk Er, R. (2011). *Aile ve Kardeş Eğitimi Programının Engelli Çocuğa Yönelik Tutum ve Davranışlara Etkisi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Küçükkaraca, N. (2000). *Başarılı Yaşlanma ve Yaşlı İstismarı. Antropoloji ve Yaşlılık,* 107-116. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Magana, S., Seltzer, M. & Krauss M. (2004). Cultural Context of Care Giving: Differences in Depression between Puerto Rican and Non-Latina White Mothers of Adult with

Mental Retardation. *Mental Retardation*, *42* (1), 1- 11.

Milli Eğitim Bakanlığı, (1997). *Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.* Karar Sayısı: KHK/573, Resmi Gazete 23911.https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111011_ozel_egitim_kanun_hukmunda_kararname.pdf adresinden 28.08.2019 tarihinde erişilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Tanıtım El Kitabı.* Ankara: Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://docplayer.biz.tr/4079760-T-c-milli-egitim-bakanligi-ozel-egitim-rehberlik-ve-danisma-hizmetleri-genel-mudurlugu-ozel-egitim-hizmetleri-tanitim-el-kitabi.html adresinden 28.09.2019 tarihinde erişilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2013). *0-36 Ay Çocukları için Eğitim Programı İle Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi (Ebader) Eğitimci Kitabı*. http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/0-36ebaderegitimcikitap.pdf adresinden 4.9.2019 tarihinde erişilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.* Resmi Gazete 30471. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm adresinden 28.09.2019 tarihinde erişilmiştir.

Mutlu, H. (2013). *Engelli Kardeşe Sahip Olan 18-30 Yaş Arasındaki Bireylerin Evliliğe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Ömeroğlu, E., Yazıcı, Z. & Dere, H. (2003). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Ebeveynin Eğitime Katılımı.* Sevinç, M. (Ed.). Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar (440-446). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Özokçu, O. (2014). *Kaynaştırma Uygulamaları*. Vuran, S. (Ed.). Özel Eğitim (81-107). Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık.

Özsoy, Y., Özyürek, M. & Eriper, S. (1997). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar. Özel Eğitime Giriş.* Ankara: Karatepe Yayınları.

Özdemir, O. (2018). *Ailelerin Danışmanlık, Rehberlik ve Eğitim Gereksinimlerinin Karşılanması*. Cavkaytar, A. (Ed.). Özel Eğitimde Aile Eğitimi. Ankara: Vize Akademik.

Piştav Akmeşe, P. & Kayhan, N. (2014). Okul Öncesi ve İlkokula Devam Eden Özel Gereksinimli Öğrencilerin Aile Katılım Düzeylerinin İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43* (2), 39-56.

Powell, Douglas R. (1990). *Parent Education and Support Programs.* ED320661.

Sandalcı, F. S. (2002). Özürlü Çocuğu Olan Aileler ve Sosyal Hizmet Mesleği. *Ufkun Ötesi Bilim*, *2* (1), 79-89.

Stoneman, Z., Brody, G.H. & McKinnon, C. (1984). Naturalistic Observations of Children's Activities and Roles While Playing with Their Siblings end Friends. *Child Development*, 55, 617-627.

Sucuoğlu, B. (1996). Kaynaştırma Programlarına Anne Baba Katılımı. *Özel Eğitim Dergisi, 2* (2), 25-43.

Sucuoğlu, B. (2006). *Sosyal Hizmet Uygulaması-Temel Teknikler ve İlkeler,* Çiftçi D. B. (Çev.). Ankara: Nika. (1. Baskı).

Sucuoğlu, B. & Kargın, T. (2006). *Etkili Kaynaştırma Uygulamaları.* Ankara: Ekinoks.

Şahin, S., Işıtan, S. & Gündüz, S. (2014). *Özel Gereksinimli Çocukların Aileleri ve Öğretmenleri.* Baykoç, N. (Ed.) Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim (105-157). Ankara: Eğiten Kitap.

Şardağ, S. (2010). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Stresle Başa çıkma Tarzları ve Aile Sosyal Desteğinin Evlilik Uyumlarını Yordaması.* (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tekin-Ersan, D. (2013). *Tüm Yönleriyle Özel Bebekler ve Çocukların Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri.* (Ed. Yıldırım Doğru, S.S. & Şükran, A.). Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim. Ankara: Eğiten Kitap.

Tezel-Şahin, F. & Cevher-Kalburan, N. (2009). Aile Eğitim Programları ve Etkililiği: Dünyada Neler Uygulanıyor? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1* (25), 1-12.

Türkiye Gazetesi (2013, 15 Aralık). *Engelli Kızı, Mim Kemal Hoca'nın Dünyasını Değiştirdi*, http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/114804.aspx adresinden 15.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Yazıcı, D.N. & Durmuşoğlu, M.C. (2017). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştığı Sorunlar ve Beklentilerinin İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30* (2), 657-681

BÖLÜM 7

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Öğr. Gör. Celil ATASEVER

KAYNAKÇA

Acarlar, F. (2013). *Okul Öncesinde Kaynaştırma,* Bülbin Sucuoğlu – Hatice Bakkaloğlu (Ed.), Okul Öncesinde Kaynaştırma (s. 19-74) Ankara: Kök.

Aslan, C. (2013). *Görme Engellileri Tanıma ve Sınıflandırma,* Mehmet Kök (Ed.), Özel Eğitim-I (s. 1-21). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.

Batu, S. & Kırcaali İftar, G. (2005). *Kaynaştırma*. Ankara: Kök.

Baykoç Dönmez, N., Sümer, A. & Uyaroğlu, B. (2011). *Görme Engelli Çocuklar ve Eğitimleri.* Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim (s. 217-238). Ankara: Eğiten Kitap.

Cavkaytar, A. & Diken, İ. H. (2012). *Özel Eğitim 1: Özel Eğitim ve Özel Eğitim Gerektirenler.* Ankara: Vize.

Çakmak, S. (2011). *Görme Engeli Olan Çocuklara Öz Bakım Becerilerini Kazandırmada Video İle Model Olunarak Sunulan Aile Eğitim Programının Etkililiği.* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Çattık, E.O. & Odluyurt, S. (2017). *Görme Yetersizliği Olan Bireyler*, İ. Halil Diken (Ed.), Bakıma Gereksinimi Olan Engelli Bireyler I. (s. 98-121). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Dikici Sığırtmaç, A. & Deretarla Gül, E. (2018). *Erken Çocuklukta Özel Eğitim ve Kaynaştırma.* Ankara: Vize.

Ferrell, K.A. (2000). *Growth and development of young children.* In M.C. Holbrook & A.J. Koenig (Eds.), Foundations of Education Volume I: History and theory of teaching children and youths with visual impairments (2nd Ed.) (111-134). New York: AFB Press.

Howard, V. F., Williams, B. & Lepper, C. E. (2011). *Özel gereksinimi olan küçük çocuklar: Eğitimciler, aileler ve hizmet verenler için bir başlangıç* (G. Akçamete, Trans.). Ankara: Nobel.

Kandır, A. & Alpan, Y. (2008). *Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişime Anne-Baba Davranışlarının Etkisi. Aile ve Toplum, 10* (4), 33-38.

Kesiktaş, A. D. (2009). Görme Engellilerde Erken Çocukluk Özel Eğitimi: Sorunlar ve Çözümler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *9* (2), 799-832.

Koçyiğit, S. (2012). Sınıf Yönetimi İçin Araç Gereç Planlama, *Okul Öncesi Eğitimde Araç Gereç Geliştirme* (s. 1-17). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Lewis S. & Iselin S. A. (2002). A Comparison of the Independet Livig Skills of Primary Students with Visual Impairments and Their Sighted Peers: A Pilot Study. *Joumal of Visual Impairment & Blindness, May 2002, 3*35-344.

Maida, S. O. & Mccune, L. (1996). A dynamic systems approach to the development of crawling by blind and sighted infants. *RE: view, 28* (3), 119-134.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2013). *Okul Öncesi Eğitimi Programı.* Ankara.

Özkubat, U. & Özdemir, S. (2012). Görme Yetersizliğinden Etkilenmiş ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Sosyal Becerilerinin Karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *13* (1), 1-14.

Özyürek, M. (1998). Görme engelliler. Süleyman Eripek (Ed.), *Özel Eğitim* (s.127-152). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Özyürek, M. (1995). *Görme Yetersizliği Olan Çocuğu Bağımsızlığa Hazırlamak İçin Ana Baba Rehberi.* Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Silberman, K. R. (2006). *Children with visual impairments.* In. E. L. Meyen, and Y. N. Bui (Eds.), Exceptional children in today's school: What teachers need to know (4. Edition). Denver: Love Publishing Company.

Şafak, P. (2009). *Görme yetersizliği olan çocukların eğitimi.* G. Akçamete (Ed.), Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim (s. 397-440). Ankara: Kök Yayıncılık.

Tuncer, T. (2009). *Görme Yetersizliği Olan Çocuklar*. Ayşegül Ataman (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş (s. 216-229). Ankara: Gündüz Eğitim.

TÜİK (2018). *Türkiye İstatistik Kurumu,* http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 08.07.2018 tarihinde erişilmiştir.

Varol, N. (2007). *Beceri Öğretimi ve Öz Bakım Becerilerinin Kazandırılması.* Ankara: Kök.

World Health Organization (WHO). *Blindness And Vision İmpairment***,** https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment adresinden 10.07.2018 tarihinde erişilmiştir..

BÖLÜM 8

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Öğr. Gör. Uygar BAYRAKDAR

8.1. GİRİŞ

Bilindiği üzere erken çocukluk dönemi gelişimsel açıdan çocuğun sağlıklı büyüyüp gelişmesi için önemli ve bir o kadar da kritik bir evredir. Çünkü bu dönemde gelişimi engelleyecek ya da aksatacak bir sorunun yaşanması ya da doğuştan gelişim üzerinde olumsuz bir etki oluşturacak problemin var olması ileriki yaşamın kalitesini kökten etkileyecek durumlardır. Ayrıca bu olumsuz durumların yaratacağı bireysel farklılıklar düşünülecek olursa, çocuğun birtakım özel eğitimsel ihtiyaçlarının da oluşacağı muhtemel ve beklendik bir durumdur. Ne var ki erken dönem gelişiminin esnekliği ve beynin plastisitesi özel gereksinime sahip çocuklara erken müdahale edildiğinde çocuğun sahip olduğu özel durumun derecesi ve türüne göre kayda değer olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Bu bağlamda işitme yetersizliğine sahip çocukların işitme kayıplarının en erken dönemde tespit edilip uygun bir işitme cihazı kullanmaları gerekmektedir. İşitme cihazı kullanımının ardından bu çocukların en erken dönemde aile temelli erken eğitim programlarına dâhil edilmesi gelişimlerinin olumsuz etkilenmemesi ya da işitme kaybının yaratacağı olumsuz etki düzeyinin en az seviyede tutulabilmesi için hayati bir önem taşımaktadır.

Bu nedenle bu bölümde işitme yetersizliğine sahip çocuklar için erken müdahale konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için işitme yetersizliğinin ne olduğu, işitme yetersizliğine sahip çocukların özellikleri, iletişim yaklaşımları, işitme engelliler için erken müdahale ve aile temelli eğitim ayrıntılı bir biçimde incelenerek açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

Acarlar, F. (2017). *Kaynaştırma Modeli ve Özel Gereksinimli Küçük Çocukların Özellikleri.* B. Sucuoğlu ve H. Bakkaloğlu (Ed.), Türkiye'de Okul Öncesinde Kaynaştırma Eğitimi. Ne-Ne-Zaman-Nerede-Neden-Nasıl-Kim. ISBN: 978-975-499-614-2

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2010). *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması*. TÜİK; Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası; *38-45.* file:///C:/Users/uygar/Downloads/2947952572776641388..pdf adresinden 05.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

Akçamete G. (2003). *İşitme Engellilerin Eğitiminde Öğretmen El Kitabı*, MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Akçamete, G. (2005). *İşitme Yetersizliği Olan Çocuklar.* Ayşegül Ataman (Ed.),. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Ankara: Gündüz Yayıncılık.

Akçamete, G. & Gürgür, H. (2010). *İşitme Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi*. Gönül Akçamete (Ed.), Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimli olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. Ankara: Kök

Alshuaib, W. B., Al-Kandari, J. M. & Hasan, S. M. (2015). *Classification of Hearing Loss.* In Update On Hearing Loss. InTech.

Atay, M. (2007). *İsitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler,* İstanbul: Özgür Yayınları

Bayrakdar, U. & Çuhadar, C. (2015). İşitme Engelliler Okullarında Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Öğretim Amaçlı Kullanımının İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5* (2).

Belgin, E. (2014). *Çocuklarda İşitme Kayıpları.* Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. Ankara: Eğiten Kitap.

Broek, P., Cohen, N., O'Donoghue, G., Fraysse, B., Laszig, R. & Offeciers, E. (1995). Cochlear implantation in children. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, *32*, S217-S223. doi:10.1016/0165-5876(94)01162-Q

Burkey, J. M. (2003). *Overcoming Hearing Aid Fears: The Road to Better Hearing*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

Cavkaytar, A. & Diken, İ. (2007).*Özel Eğitime Giriş,* Ankara: Kök

Clark, J. G. (1981). Uses and Abuses of Hearing Loss Classification. *Asha*, *23* (7), 493-500.

Clark, M. (2007). *A Practical Guide to Quality İnteraction with Children Who have a Hearing Loss*. Plural Publishing.

Cochlear (2019). https://www.cochlear.com/tr/home/understand/hearing-and-hl/hl-treatments/cochlear-implant adresinden 15.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

Davis, A., Bamford, J., Wilson, I., Ramkalawan, T., Forshaw, M. & Wright, S. (1996). A Critical Review of the Role of Neonatal Hearing Screening in the Detection of Congenital Hearing Impairment. *Health technology assessment (Winchester, England)*, *1* (10), i-iv.

Dünya Sağlık Örgütü (2011). *Dünya Engellilik Raporu*. http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf adresinden 05.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

Gazete, R. (1997). *Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. *KHK/573*, (23911).

Genç, G. A., Ertürk, B. B. & Belgin, E. (2005). Yeni doğan İşitme Taraması: Başlangıçtan Günümüze. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *48* (2), 109-18.

Girgin, C. (2003). *İşitme Engelli Çocukların Eğitimine Giriş*. Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1531.

Girgin, C. (2006). İşitme Engelli Çocukların Konuşma Dili Edinimi Eğitiminde Dinleme Becerilerinin Önemi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 7* (1), 15-28.

Goldberg, D. M. & Flexer, C. (1993). Outcome Survey of Auditory-Verbal Graduates: Study of Clinical Efficacy. *Journal of the American Academy of Audiology*, *4* (3), 189-200.

Goldstein, B, E. (2010). *Sensation and Perception*, Eight Edition, Wadsworth Publishing Company, Belmont, CA.

Gregory, S. (2005). *Deafness.* Ann Lewis (Ed.), *Special Teaching for Special Children: Pedagogies for Inclusion.* Brahm Norwich Maidenhead: McGraw-Hill Education (UK).

Gürgür, H. (2014). *İşitme Yetersizliğine Sahip Çocuklar.* Sezgin Vuran (Ed.), Özel Eğitim. Ankara: Maya Akademi.

Hasselbring, T. S. & Glaser, C. H. W. (2000). Use of Computer Technology to Help Students with Special Needs. *The Future of Children*, 102-122.

Hearingaidsrating, (2019). https://www.hearingaidsrating.com/know-your-digital-hearing-aid/ adresinden 30.08.2019 tarihinde erişilmiştir.

Heairingrehabcenter, (2019). http://www.hearingrehabcenter.com/practice_areas/hearing-aids-in-colorado-digital-hearing-aids.cfm adresinden 30.08.2019 tarihinde erişilmiştir.

Heckendorf, S. (2009). Assistive Technology for Students Who are Deaf or Hard of Hearing.*Assessing Students' Needs for Assistive Technology.* Editor: Jill Gierach, http://www.wati.org/?pageLoad=content/supports/free/index.php adresinden 28.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

İncesulu, Ş. A. (2012). Koklear İmplantasyon: KBB ve Odyoloji Yönünden Olgu Seçim Kıstasları. *Türkiye Klinikleri Journal of Ear Nose and Throat-Special Topics*, *5* (2), 62-68.

Karasu, H. P. (2014). *Okul öncesi dönemde işitme engelli çocuklarla gerçekleştirilen sıralı kart uygulamalarının incelenmesi.*

Kargın, T. (2007). Baş Makale: Eğitsel Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlama Süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 8 (1),* 1-13.

Kim, L. S., Jeong, S. W., Lee, Y. M. & Kim, J. S. (2010). Cochlear Implantation in Children. *Auris Nasus Larynx*, *37* (1), 6-17.

Korver, A. M., Konings, S., Dekker, F. W., Beers, M., Wever, C. C., Frijns, J. H. & Oudesluys-Murphy, A.M. (2010). Newborn Hearing Screening Vs Later Hearing Screening and Developmental Outcomes in Children with Permanent Childhood Hearing İmpairment. *Jama, 304* (15), 1701-1708.

Lim, S. Y. C. & Simser, J. (2005). Auditory-Verbal Therapy for Children with Hearing Impairment. *Ann Acad Med Singapore*, *34 (4),* 307-12.

Marschark, M. & Knoors, H. (2012). Educating Deaf Children: Language, Cognition, and Learning. *Deafness & Education International, 14 (3)*, 136-160.

MEB. (2003). *İşitme Engelliler Öğretmen El Kitabı,* Ankara.

MEB. (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.* 31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmî Gazete.

MEB. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı.* http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf . adresinden *30.08.2019 tarihinde erişilmiştir.*

MEB. (2015). *Kaynaştırma Yoluyla Uygulamalar http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_07/24014806_kaynastirma1.sra.pdf adresinden 28.08.2018 tarihinde erişilmiştir.*

Miller, M. H. & Schein, J. D. (2008). *Hearing Disorders Handbook*. San Diego: Plural Publishing, Inc.

Moores, D. F. (1997). Psycholinguistics and Deafness. *American Annals of the Deaf*, *142* (3), 80-89.

Moores, D.F. (2001). *Education the Deaf: Psychology, Principles and Practices.* Boston: Houghton Mifflin Company.

Nelson, L. H., Poole, B. & Muñoz, K. (2013). Preschool Teachers' Perception and Use of Hearing Assistive Technology in Educational Settings. *Language, speech, and hearing services in schools*, *44* (3), 239-251. *doi:10.1044/0161-1461(2013/12-0038).*

Odelius, J. & Johansson. Ö. (2008). *The Effect Of Binaural Processing Techniques on Speech Quality Ratings of Assistive Listening Devices in Different Room Acoustics Conditions*. 7th European Conference on Noise Control 2008. Pages: 1507-1511.

Rekkedal, A. M. (2012). Assistive Hearing Technologies Among Students with Hearing Impairment: Factors That Promote Satisfaction. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education,* 17 (4), 499-517. doi:10.1093/deafed/ens023.

Rose, S., Barkmeier, L., Landrud, S., Klansek-Kyllo, V., McAnnally, P., Larson, K. & Hoekstra, V. (2008). *Resources for Assessment of Students who are Deaf and Hard of Hearing. Minnesota Resource Center for the Deaf and Hard of Hearing.* http://www.cehd.umn.edu/dhh-resources/Assessment/AssessmentManual.pdf adresinden 09.10.2018 tarihinde erişilmiştir.

Sevinç, Ş., Aslan, F. & Özkan, B., (2015). *İşitme Engelliler İçin Öğretmen Kılavuz Kitabı.* Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. MEB, Ankara.

Schauwers, K., Gillis, S. & Govaerts, P. (2005). *Language Acquisition in Children with a Cochlear İmplant Developmental Theory and Language Disorders*. Philadelphia, PA, USA: John Benjamins Publishing Company. Edts: Fletcher, P., & Miller, J. F. http://www.ebrary.com. adresinden 09.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Sennaroğlu, G. (2006). Koklear İmplantasyonda Odyolojik Kriterler. *Journal of Surgical Medical Sciences*, *2* (10), 15-23.

Turan, Z. (2003). *Çocuklarda İşitme Sorunlarının Değerlendirilmesi.* Ümran Tüfekçioğlu (Ed), İşitme, Konuşma ve Görme Sorunu Olan Çocukların Eğitimi. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1514.

Turan, Z. & Özen, A. (2004). *Engelli Çocuklar ve Oyun: İşitme Engelli Çocuklar, Zihin Engelli Çocuklar. Ümran Tüfekçioğlu (Ed),* Çocukta Hareket, Oyun Gelişimi ve Öğretimi. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1295.

Tüfekçioğlu, Ü. (1997). İşitme Engelli Çocukların Okul Öncesi Dönemde Kaynaştırma Ortamında Eğitimleri. *Milli Eğitim Dergisi*, *136*, 58-61.

Tüfekçioğlu, Ü. (1998). *Özel Eğitim,* Anadolu Üniversitesi İlköğretim Öğretmenliği Açık öğretim Lisans Tamamlama Programı Yayını, Eskişehir.

TÜİK (2002). *Türkiye Özürlüler Araştırması.* https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf adresinden 07.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

United States Acess Board. (2003). “Assistive Listening Systems” Bulletin 9A. For Consumer.

World Health Organization. (2019). *Deafness And Hearing Loss.* https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/deafness-and-hearing-loss adresinden 05.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

Yoshinaga-Itano, C. (1998). Development of Audition and Speech: Implications for Early Intervention with Infants Who Are Deaf or Hard of Hearing. *Volta Review*, 100 *(5),* 213.

Yücel, E. (2014). *İşitme Engelli Çocuklarda Değerlendirme ve Eğitim*. Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. Ankara: Eğiten Kitap.

BÖLÜM 9

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ORTOPEDİK YETERSİZLİK VE SÜREĞEN HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Begümhan YÜKSEL

Öğr. Gör. Ceren KOCA

9.1. GİRİŞ

0-8 yaş arası dönemi kapsayan erken çocukluk yılları, çocuğun en hızlı geliştiği, büyüdüğü ve çevresinden en çok etkilendiği dönemdir. Erken çocukluk yıllarındaki deneyimler, beynin gelişimi için önemli bir belirleyicidir. Bu konu ile ilgili yapılan araştırmalar, 17 yaşına kadar olan zihinsel gelişmenin % 50'sinin 4 yaşına, % 30'unun ise 4 yaşından 8 yaşına kadar oluştuğunu, 18 yaşına kadar gösterilen okul başarılarının % 33'ünün ise 0-6 yaşına kadar alınan eğitime bağlı olduğunu göstermektedir (Oktay, 2000).

Bu nedenle; çocuğun erken çocukluk yıllarında var olan potansiyelini en üst seviyeye taşıyan ve çocuğun gelişimini destekleyici koşulların sağlandığı bir ortamda eğitim alması gerekmektedir. Erken çocukluk eğitimi, insan gelişiminin en önemli devresinde çocuklara bu imkanı sağlamaktadır. Normal gelişim gösteren çocuklarda olduğu gibi, özel gereksinimli çocukların da temel becerileri kazanmalarında ve toplumda sosyal kabul görmelerinde erken çocukluk eğitiminin çok önemli bir yeri vardır. Bu konuda yapılan araştırmalar, okul öncesi dönemde kaynaştırma programlarına katılan özel gereksinimli çocukların daha sonraki yıllarda topluma uyumunu kolaylaştıracak temel iletişim becerilerini kazanma fırsatı bulabildiklerini göstermektedir (Oktay, 2000).

Kitabımızın bu bölümünde; ortopedik yetersizliği ve süreğen hastalığı olan çocuklar ele alınacaktır. Ülkemizde ortopedik yetersizliği ve bazı süreğen hastalıklara sahip çocuklar, ailelerinin tüm bakım ve ilgilerine rağmen çoğu zaman ilköğretim çağına gelene kadar evde bakılmakta, çocukların tıbbi ihtiyaçları dışındaki eğitim ihtiyaçları çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu çocuklar okul çağına geldikleri zaman ise her anlamda yetersizlikleri daha da belirginleşmekte ve yaşıtlarıyla aralarındaki fark iyice artmaktadır (Baykoç, 2006).

KAYNAKÇA

Aral, N. & Gürsoy, F. (2007). *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Austin, J. K. (1988). Childhood Epilepsy: Child Adaptation and Family Resources. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, *1* (1), 18-24.

Baykan, Z. (2000). Özürlülük, Engellilik, Sakatlık Nedenleri ve Korunma. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, *9* (3).

Baykoç, N. (2006). *Hastanede Çocuk ve Genç*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Best, S., Heller, K. & Bigge, J. (2005). *Teaching Individuals with Physical or Multiple Disabilities*. Columbus, OH: Pearson Education, Inc.

Bilir, Ş. & Baykoç Dönmez, N. (1995). *Çocuk ve Hastane,* Ankara: Sim Matbaacılık.

Braddock, D. L. & Parish, S. L. (2001). History of Disability. *Handbook of Disability Studies, 11.*

Cliff, D., Reilly, J. & Okely, A. (2009). Methodological Considerations in Using Accelerometers to Assess Habitual Physical Activity in Children Aged 0-5 Years. *Journal of Science and Medicine in Sport, 12,* 557-567.

Culatta, R.A. & Tompkins, J.R. (1999). *Fundamentals of Special Education.* New Jersey: Prente-Hall.Inc.

Dalton, W. S. & Friend, S. H. (2006). Cancer Biomarkers—an Invitation to the Table. *Science*, *312* (5777), 1165-1168.

Edwards, T., Patrick, D. & Topolski, T. (2003). Quality of Life of Adolescents with Perceived Disabilities. *Journal of Pediatric Psychology, 28,1'i'i-IAX.*

Enç, M., Özsoy, Y. & Çağlar, D. (1987). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ersoy, Ö. (2001). *Özel Gereksinimi olan Çocuklar ve Eğitimi.* İstanbul: Kaptan Ofset.

Fraser, B. & Hensinger, R. (1983) *Managing Physical Handicaps. A Practical Guide for Parents, Care Providers and Educators*. Baltimore: Paul H. Brookes.

Gökler, I. (2004). *Çocukluk Dönemi Kronik Hastalıklarının Psikososyal Boyutlarına İlişkin Çalışmaların Yöntemsel Açıdan Gözden 88 Geçirilmesi. İleriye Yönelik Öneriler.* http://www.cgrsder.org.tr/111_content.htm adresinden 20.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Gökmen, F. (2007). Türkiye'de Özürlü Haklarının Gelişimi. *ÖZ-VERİ, 4* (2).

Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. & Pullen, P. C. (2003). *Exceptional Learners: Introduction to Special Education*. Boston: Allyn And Bacon.

Hill, J. (1999). *Meeting The Needs of Students with Special Physical and Health Care Needs.* Columbus, OH: Pearson Prentice Hall.

Kabakuş, N., Açık, Y., Kurt, A., Özdiller, D. Ş., Kurt, A. N. & Aygün, A. D. (2005). Serebral Palsili Hastalarımızın Demografik, Etiyolojik ve Klinik Özellikleri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *48* (2), 125-9.

Kelly, A. F. & Hewson, P. H. (2000). Factors Associated with Recurrent Hospitalization in Chronically Ill Children and Adolescents. *Journal of Paediatrics and Child Health*, *36* (1), 13-18.

Kırcaali-İftar, G. (1998). *Kaynaştırma ve Destek Özel Eğitim Hizmetleri. Özel Eğitim.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Knoblauch, B. & Sorenson, B. (1998). *IDEA's Definition of Disabilities.* ERIC Digest E560.

Kobal, G. (2003). *Ortopedik ve sürekli hastalığı olan çocuklar.* A. Ataman (Ed), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Ankara: Gündüz Yayıncılık.

Krigger, K. W. (2006). Cerebral Palsy: An Overview. *American Family Physician*, *73* (1).

Kutluk, T. & Kars, A. (1996). *Kanser Konusunda Genel Bilgiler,* Ankara: Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu Yayınları.

MacKenzie, J. R., Kelley, S. S. & Johnston, R. C. (1996). Total Hip Replacement for Coxarthrosis Secondary to Congenital Dysplasia and Dislocation of The Hip. Long-Term Results. *JBJS*, *78* (1), 55-61.

Mcconachie, H., Colver, A., Forsyth, R., Jarvis, S. & Parkinson, K. (2005). Participationof Disabled Children: How Should it be Characterized and Measured? *Disability and Rehabilitation, 28,* 1157-1164.

M.E.B. (1997). *Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.* Resmi Gazete: 23011.

M.E.B. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı (36–72 Aylık Çocuklar İçin).* Ankara.

M.E.B. (2013). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. Bedensel ve Süreğen Hastalıklar.* Ankara.

Meyer, D. (2008). *Chronic Disease Prevention. Centers for Disease Controland Prevention.* http://www.Cdc.Gov/Nccdphp/ *adresinden* 20.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Noel, P. (2010). Physical Handicap. *Social Life Journal* http://www.Ehow.Com/ About_5220260_Definition-Physical-Handicap.Html. adresinden 20.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Oktay, A. (2000). *Yaşamın Sihirli Yılları. Okul Öncesi Dönem*. Ankara: Epsilon Yayınları.

Özyürek, M. (2002). *Bedensel Yetersizliği ve Süreğen Hastalığı Olan Çocuklar. Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş.* Ankara: Karatepe Yayınları.

Paul, J. R. (1971). *A History Of Poliomyelitis.* New Haven & London: Yale Univ, Press.

Piaget, J. & Inhelder, B. (2008). *The Psychology of The Child*. Basic Books. New York: Basic Books.

Rainforth, B. & York-Barr, J. (1997). *Collaborative Teams for Students with Severe Disabilities: Integrating Therapy and Educational Services* (2nd Ed.). Baltimore, MD: Brookes Publishing Co., Inc.

Reynolds, C. R. & Clark, J. H. (1983). *Assessment and Programming for Young Children with Low Incidence Handicaps.* New York: Plenum.

Sahraian, M. A., Radue, E. W., Haller, S. & Kappos, L. (2010). Black Holes in Multiple Sclerosis: Definition, Evolution, and Clinical Correlations. *Acta Neurologica Scandinavica*, *122* (1), 1-8.

Salend, S. J. & Garrick Duhaney, L. M. (1999). The Impact of Inclusion on Students with and without Disabilities and their Educators. *Remedial and Special Education*, *20* (2), 114-126.

Smith, D. D. & Tyler, N. C. (2010). *Introduction to Special Education: Making a Difference, Student Value Edition*. New Jersey: Pearson.

Sucuoğlu, B. & Kargın, T. (2006). *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları Yaklaşımlar Yöntemler ve Teknikler*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Şimşek İ. (2000). *Serebral Palsi.* Beyazova M. & Gökçe K.Y. (Editörler). Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon. Ankara: Güneş Kitabevi.

Uysal, H. (2012). *Fiziksel Yetersizliği /Süreğen Hastalığı olan Çocuklar.* Diken, İ., (Editör). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. Pegem Akademi, Ankara. s. 253-273.

Waggoner, K. & Wilgosh, L. (1990). Concerns of Families of Children With Learning Disabilities. *J. Learning Disability. 23,* 97–113.

Werner, D. (1987). Disabled Village Children. *Palo Alto, California: The Hesperian Foundation*, *14*, 4-2.

Werth, L. H. & Oseroff, A. B. (1987). Continual Counseling Intervention: Lifetime Support for the Family with a Handicapped Member. *Am. J. Fam. Ther. 15* (333–342).

BÖLÜM 10

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE OTİZM / OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Öğr. Gör. Ömer SAMSUNLU

10.1. GİRİŞ

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), yaygın gelişimsel bozukluk (YGB) terimi ile eş anlamlı olup, günümüzde YGB teriminin yerine daha çok benimsenen, ileri düzeyde ve karmaşık bir gelişimsel yetersizlik anlamında kullanılmaktadır. Otizm ise bu sınıflandırma altında yer alan kategorilerden yalnızca biridir (Bruey, 2004).

OSB, belirtileri yaşamın ilk yıllarında ortaya çıkan ve yaşam boyu devam eden, etkileşim ve iletişim alanında belirgin gecikme ve sapmalar ve kısıtlayıcı ilgi alanları ile kendini gösteren karmaşık nöro-gelişimsel bir bozukluktur (Leblanc, Richardson, ve Burns, 2009; Simpsonde Boer-Ott, Griswold, Myles, Byrd, GanzAdams, 2005; Suhrheinrich, 2011).

OSB'ye dair ilk yazılı kaynaklar 18. yüzyıla kadar gitmektedir. "Otizm" teriminin ilk kez İsviçreli psikiyatrist Eugen Bleur tarafından 1911 yılında kullanıldığı varsayılmaktadır. Bleur'un, "yetişkin şizofrenisi" olarak tanımladığı "otistik" terimi, Yunanca olan "otos" kelimesinden gelmekte ve "öz"/"kendi" anlamlarına gelmektedir. Bleur bu terimi, kendini dış dünyadan tamamen soyutlayan, dünyada olanlarla ilgilenmeyen bireylerin bu olumsuz davranışlarını tanımlamak için kullanmıştır (Hall, 2009; Heflin ve Alaimo, 2007; Kırcaali-İftar, 2012; Webber ve Scheuermann, 2008; Williams ve Williams, 2011).

II. Dünya Savaşı sıralarında iki bilim insanı Leo Kanner (1894-1981) ve Hans Asperger'in (1906-1980) birbirlerinden habersiz ve eş zamanlı olarak bu konu ile ilgili çalışmalarını sürdürdükleri varsayılmaktadır. Amerika'nın ilk çocuk psikiyatrı olan Leo Kanner, 1943 yılında kendi hastası olan 11 çocuğun normal gelişim kabul edilen bazı davranışlarının ve özelliklerinin farklı olduğunu fark etmiş ve bu konu üzerinde daha ayrıntılı çalışmalar yapmaya başlamıştır. Yaptığı çalışmalar sonucunda bu çocukların üç ortak özellik gösterdiğini belirlemiştir. İlk özellik çevreleri ile iletişim kurmamaları, ben merkezli düşünen, dış dünyadan kopuk, kendi iç dünyalarında yaşamalarıdır. İkinci özellik aynı davranışlara ilişkin ısrarlı motor davranış tekrarları göstermeleri (stereotip), davranışları engellendiğinde ise çevrelerinde ve günlük yaşamlarında beklemedikleri bir değişiklik olduğunda ya da rutinlerinden farklı davranmaları istendiğinde bu değişimlere direnç göstermeleri, mutsuz olmaları ve buna öfke nöbeti geçirecek kadar aşırı tepki göstermeleridir. Bu durum için Kanner, "aynılık ısrarı" (insistence on sameness) kavramını kullanmıştır. Üçüncü özellik ise çocuklardan bazılarının hiç konuşmaması ya da konuşsalar bile amaçlı ve uygun bir iletişim biçimi göstermemeleri, kendileri için üçüncü kişi zamiri kullanmaları ve tekrarlı konuşmalar yapmalarıdır (Hall, 2009; Kanner, 1943; Kırcaali-İftar, 2012; Tidmarsh ve Volkmar, 2003).

KAYNAKÇA

Aksoy, V. & Diken, H.İ. (2017). *Elementary Education Online, 16* (1), 60-77.

Arslan, E. & İnce, G. (2015). Uluslararası Spor*, Egzersiz ve Antrenman Bilimi Dergisi, 1* (1), 51-62.

American Psychiatric Association (APA) (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (4. Edition). Washington: American Psychiatric Association.

American Psychiatric Association (APA) (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of MentalDisorders* (5. Edition). Washington, DC: American Psychiatric Association.

Autism Research Program, (2010). *Autism Parent Handbook: Answers to Common Questions.* Kaiser Permanente Division of Research.

Avcıoğlu, H. (2005). *Etkinliklerle Sosyal Beceri Eğitimi.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Bodur Ş. & Soysal, Ş. (2004). Otizmin Erken Tanısı ve Önemi, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 13* (10),394-398.

Bruey, C. T. (2004). Demystifying autism spectrum disorders: A guide to diagnosis for parents and professionals. Bethesda,MD: Woodbine House

Cleeland, C.C. & Swartz, J.D. (1982). *Exceptionalities through the Life Span*. Mcmillan Publishing Company.

Çifci, İ. & Sucuoğlu, B. (2003). *Bilişsel Süreç Yaklaşımıyla Sosyal Beceri Öğretimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Darıca, N., Abidoğlu, Ü. & Gümüşçü, Ş. (2011). *Otizm ve Otistik Çocuklar (5.Baskı).* İstanbul: Özgür Yayınları.

Diken, İ.H. (2015). *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim (5. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.

Diken, İ.H. & Bakalloğlu, H. (2016). *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu (2. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2016). *Otizm Spektrum Bozukluğu*. Ankara.

Fazlıoğlu-Özlü, Y. (2004). *Duyusal Entegrasyon Programının Otizmli Çocukların Duyusal ve Davranış Problemleri Üzerine Etkisinin İncelenmesi,* Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.

Fein, D. & Dunn, M. (2007). *Autism in Your Classroom: A General Educator's Guide to Students with Autism Spectrum Disorders*. Bethesda: Woodbine House, Inc.

Frith, U. (2008). *Autism: A very Short Introduction*. New York: Oxford University Press Inc.

Gresham, F. M. (1982). Social Skills Instruction for Exceptional Children. *Theory into Practice, 21* (2), 129.

Hall, L. J. (2009). *Autism Spectrum Disoders from Theory to Practice*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education, Inc.

Heflin, L. J. & Alaimo, D. F. (2007). *Students with Autism Spectrum Disorders: Effective Instructional Practices*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Kanner, L. (1943). *Autistic Disturbances of Affective Contact*, Leo Kanner (Ed.), Nervous Child, 217-250. Reprinted in Childhood Psychosis: Initial Studies and New Insights, (Washington, D.C.: V. H).

Kırcaali-İftar, G. (2012). *Otizm Spektrum Bozukluğuna Genel Bakış*. E. Tekin-İftar (Ed.), Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri (s. 17-46). Ankara: Vize Yayıncılık.

Kjelgaard, M. M. & Tager-Flusberg, H. (2001). An Investigation of Language Impairment in Autism: Implications for Genetic Subgroups. *Language and Cognitive Processes*, *16,* 287-308.

Koşger, F., Sevil, S., Subaşı, Z. & Kaptanoğlu, C., (2015). Erişkin Asperger Sendromu: Olgu Sunumu, Düsünen Adam. *The Journal of Psychiatry and Neurological Scien*ces, *28,* 382-386.

Leblanc, L., Richardson, W. & Burns, K. A. (2009). Autism Spectrum Disorder and the Inclusive Classroom: Effective Training to Enhance Knowledge of ASD and Evidence-based practices. *Teacher Education and Special Education, 32,* 166-179.

Milli Eğitim Bakanlığı *(2000). Otistik Çocukların Eğitiminde Aile El Kitabı. Ankara*

Milli Eğitim Bakanlığı, (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*, 26184 Sayılı Resmi Gazete.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı,* Ankara: MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2013). *Özel Eğitim Uygulama Merkezi (Okulu) I.ve II. Kademe Eğitim Programı (Otistik Çocuklar İçin),* Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2017). *Otizm Spektrum Bozukluğu ve Kaynaştırma,* Ankara.

Olçay- Gül, S. & Vuran, S. (2010). Sosyal Becerilerin Öğretiminde Video Model Yöntemiyle Yürütülen Araştırmaların Analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *10* (1), 219–274.

Öztürk, M., Sayar, K. & Tüzün, Ü., (2000). Asperger Bozukluğu olan Çocuklarda Risperidon Kullanımı: Olgu sunumu. *Klinik Psikofarmokoloji Bülteni*, *10*, 51-55.

Pehlivantürk, B., Bakkaloğlu, B. & Ünal, F., (2003). Otistik Bozukluk Etyolojisi: Genetik Etkenler. *Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi*, *10,* 88-96.

Simpson, R. L., de Boer-Ott, S., Griswold, D., Myles, B., Byrd, S., Ganz, J. & Adams, L. G. (2005). *Autism Spectrum Disorders: Interventions and Treatments for Children and Youth.* Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Suhrheinrich, J. (2011). Training Teachers to Use Pivotal Response Training with Children with Autism: Coaching As A Critical Component. *Teacher Education and Special Education*, *34*, 7339-349.

Tidmarsh, L. & Volkmar, F. R. (2003). Diagnosis and Epidemiology of Autism Spectrum Disorders. *The Canadian Journal of Psychiatry-In Review*, *48,* 517-525.

Volkmar, F. R. & Lord, C. (2007) . *Diagnosis and Definition of Autism and Other Pervasive Developmental Disorders*. F. R. Volkmar (Ed.) Autism and Pervasive Developmental Disorders. (ss. 1-31). Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Webber, J. & Scheuermann, B. (2008). *Educating Students with Autism: A Quick Start Manual*. Texas: PRO-ED, Inc.

Williams, B. F. & Williams, R. L. (2011). *Effective Programs for Treating Autism Spectrum Disorder: Applied Behavior Analysis Models*. NY and London: Routledge Taylor & Francis Group.

World Health Organization (2016). *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems,* 10th Revision (ICD-10). http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en#/F84 adresinden 10.11.2018 tarihinde erişilmiştir.

World Health Organization (2017). International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, 11th Revision (ICD-11). https://www.who.int/classifications/icd/revision/icd11faq/en/ adresinden 02.09.2019 tarihinde erişilmiştir.

BÖLÜM 11

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU (DEHB) RİSKİ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Öğr. Gör. Muhsin YÖRÜK

11.1.GİRİŞ

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB), farklı kültür ve coğrafyada yaşayan binlerce çocuğu, ergeni ve yetişkini etkileyen; erken çocukluk döneminde başlayıp, yetişkinlik döneminde de devam eden, yaygın bir davranış bozukluğudur (APA, 2013; Barkley, 2015; Hardman, Egan ve Drew, 2017). Daha önceleri "dikkat eksikliği bozukluğu", "hiperaktivite bozukluğu", "dikkat eksikliği" ve "hiperkinetik bozukluk" gibi isimlendirilen "DEHB" günümüzde Amerikan Psikiyatri Birliği'nin yayımladığı Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı 5'te "Nöro-gelişimsel Bozukluklar" başlığı altında "Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)" olarak adlandırılmaktadır.

DEHB son zamanlarda popüler olmasına karşın, alan yazın için yeni bir kavram değildir. DEHB ile ilgili olarak ilk bilgilere, 1775 yılında Melchior Adam Weikard tarafından Almanca olarak yazılan tıbbi ders kitabında rastlanmaktadır (Barkley, 2015). Ancak DEHB ilk kez 1902 yılında İngiliz doktor George Stil tarafından tanımlanmıştır. 1970'li yıllardan sonra DEHB her açıdan daha çok tanınmaya başlanmış ve bozukluğun kapsamında aşırı hareketlilik (hiperaktivite) belirtileri dışında, dikkat eksikliği ve dürtüsellik (isteklerini erteleyememe) belirtilerinin de bulunduğu anlaşılmıştır. 1990'lardan önce, DEHB ile ilgili bilinen tanı, tedavi ve araştırmaların çoğu ABD'de yapılırken, son yıllarda DEHB'nin dünya çapında artan sayıda ülkede teşhis ve tedavi edildiği yadsınamaz bir gerçektir (Bergey, Filipe, Conrad ve Singh, 2018).

Okul çağındaki çocukların yaklaşık % 3 ila % 5'inin DEHB'den etkilendiği düşünülürse (Berk, 2013; Kauffman ve Landrum, 2005) her sınıfta en az bir çocuğun DEHB'li olduğu söylenebilir. DEHB olan çocukların yaklaşık % 80'ninin ergenlik ve yetişkinlikte de DEHB belirtileri gösterdikleri tespit edilmiştir (Faraone, Sergeant, Gillberg ve Biederman, 2003).

Erken çocukluk döneminde çocuklar doğaları gereği hareketli olma, dürtülerini kontrol edememe gibi davranışlar sergilemektedir. Bu nedenle, bu davranışları sergileyen çocukların hepsi DEHB'den etkilenmiş çocuklar değildirler (Diken, 2016). Erken çocukluk dönemindeki çocuklarda duygusal ve davranışsal sorunlar, problemlerin dışsallaştırılması ve içselleştirilmesi olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Dışsallaştırma sorunları, saldırganlık gibi davranışlar içeren dışa yönelik sorunlardır. İçselleştirme sorunları ise, depresyon ve endişe gibi benliğe yönelik sapmaları içerir. DEHB dışsallaştırma sorunlarının içinde yer alır ve bu nedenle, küçük çocuklara doğaları gereği tanı konulması oldukça güçtür (Chafouleas, Riley-Tillman ve Sugai, 2007). Bununla beraber, erken çocukluk dönemi DEHB olan çocukların tanılanması ve tedavisi için kritik bir dönemdir. DEHB'nin belirtileri erken çocukluk döneminde ortaya çıkmasına rağmen, genellikle bu dönemde gözlenen belirtiler çoğunlukla gözden kaçabilmektedir.

KAYNAKÇA

AAP. (2000). Clinical Practice Guideline: Treatment of the School-Aged Child with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder. *American Academy of Pediatrics*, 1033-1044.

Acarlar, F. (2013). *Kaynaştırma Modeli ve Özel Gereksinimli Küçük Çocukların Özellikleri.* Bülbin Sucuoğlu ve Hatice Bakkaloğlu (Eds.) Okul Öncesinde Kaynaştırma. Ankara: Kök Yayıncılık.

APA. (2013). *Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders-DSM 5* (Fifth Edition). Washington: American Psychiatric Association.

Barkley, R. (2015). *Attention Deficit/ Hiperactivitiy Disorder a Handbook for Diagnosis and Treatment.* New York: The Guilford Press.

Bergey, M., Filipe, A., Conrad, P. & Singh, I. (2018). *Global Perspectives on ADHD.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Berk, L. (2013). *Bebekler ve Çocuklar. Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa. (Çev. N. Işıkoğlu Erdoğan).* Ankara: Nobel Akademi.

Brown, T. (2005). *Attention Deficit Disorder : The Unfocused Mind in Children and Adults.* London: Yale University Press.

Centers for Disease Control and Prevention. (2018). *Centers for Disease Control and Prevention* https://www.cdc.gov/ncbddd/adhd/facts.html adresinden adresinden 08.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Chafouleas, S., Riley-Tillman, T. & Sugai, G. (2007). *School-Based Behavioral Assessment: Informing Intervention and Instruction.* Guilford: The Guilford Practical Intervention in the Schools Series.

Diken, İ. (2016). *Gelişimsel Yetersizlik Türlerinin Tanım ve Özellikleri.* Ankara: Eğitien Kitap.

Doğan, Ö. & Işıtan, S. (2014). *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) olan Çocuklar ve Eğitimleri.* Necate Baykoç (Ed.) Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. Ankara: Eğiten Kitap.

Duman, B. (2016). *İleri Düzeyde Engeli Olan Öğrencilere Öğretim.* Mustafa Şahin ve Taner Altun (Eds.). Kaynaştırma SInıfı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Education, U. D. (2008). *Teaching Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Instructional Strategies and Practices.* Jessup: U.S. Department of Education. https://www2.ed.gov/rschstat/research/pubs/adhd/adhd-teaching-2008.pdf adresinden 03.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Ercan, E. & Aydın, C. (1999). *Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu.* İstanbul: Gendaş Yayıncılık.

Faraone, S., Sergeant, J., Gillberg, C. & Biederman, J. (2003). The Worldwide Prevalence of ADHD: Is it an American Condition? *World Psychiatry, 2* (2), 104-113.

Hardman, M., Egan, M. & Drew, C. (2017). *Human Exceptionality:School, Community, and Family.* Boston: Cengage Learning.

Hughes, L. & Cooper, P. (2007). *Understanding and Supporting Children with ADHD Strategies for Teachers, Parents and Other Professionals.* London: Sage.

Kaplan Sayı, A. (2018). Üstün Zekâlı Çocuklar ve Dikkat Eksikliği/Hiperaktivite Bozukluğu İlişkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1* (54), 54 - 68.

Kauffman, J., & Landrum, T. (2005). *Cases in Emotional and Behavioral Disorders of Children and Youth.* NJ: Pearson.

Kayaalp, L. (2008). *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu*. *İ.Ü Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri* (s. 147-152). İstanbul: İstanbul Üniversitesi .

Kids Health. (2018). https://kidshealth.org/en/parents/adhd-school.html adresinden 10.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Kirk, S., Gallagher, J. & Coleman, M. (2017). *Özel Gereksinimli Çocukların Eğitimi*. (Çev. Salih Rakap, Sinan Kalkan) Ankara: Nobel Yayıncılık.

Laver-Bradbury, K., & Laver-Bradbury, C. (2010). *Step by Step Help for Children with ADHD : A Self-Help Manual for Parents.* Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Loe, I., & Feldman, H. (2007). Academic and Educational Outcomes of Children with ADHD. *Journal of Pediatric Psychology, 6* (32), 643–654.

MEB. (2010). *Okullarımızda 3 N (Neden, Nasıl, Niçin) Kaynaştırma.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

MEB. (2013a). *"Birlikte Başarırız" Bütünleştirme Kapsamında Eğitim Uygulamaları Öğretmen Kılavuz Kitabı.* Ankara: MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

MEB. (2013b). *Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Millichap, J. (2010). *Attention Deficit Hyperactivity Disorder Handbook A Physician's Guide to ADHD.* Chicago: Springer.

Nass, R., & Leventhal, F. (2011). *100 Questions and Answers about Your Child's ADHD: From Preschool to College.* United States of America: Jones & Bartlett Learning.

Öktem, F. (2012). *Dikkat Eksikliği ve Hiperaltivite Bozukluğu (DEHB). Gönül* Akçamete (Ed.) Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. Ankara: Kök Yayıncılık.

Öncü, B. & Şenol, S. (2002). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun Etiyolojisi: Bütüncül Yaklaşım. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 5* (2), 111-119.

Öner, P., Öner, Ö. & Aksev, A. (2003). Dikkat eksikliği Hiperaktive Bozukluğu. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 12* (3), 97-99.

Resmi Gazete. (2012). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*.

Rief, S. (2008). *The ADD/ADHD Checklist A Practical Reference for Parents & Teachers.* San Francisco: Jossey-Bass.

Semerci, B. & Turgay, A. (2008). *Bebeklikten Erişkinliğe Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu.* İstanbul: Alfa Kitap.

Sürücü, Ö. (2009). DEHB'nin Öğrenme Üzerine Etkileri. *DEHB-Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Öğretmen El Kitabı.* Ankara: Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü.

Sürücü, Ö. (2017). *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) Anne-Baba-Öğretmen El Kitabı.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Şahin, S. (2017). *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB).* Nilgün Metin ve Arzu İpek Yükselen (Ed.). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Kaynaştırma. Ankara: Hedef Yayıncılık.

Taylor, J. (2006). *The Survival Guide for Kids with ADD or ADHD.* Minneapolis: Free Spirit.

Tohum Otizm Vakfı. (2019, 05 14). https://www.tohumotizm.org.tr/otizm/tedavi-yontemleri/egitim-yontemleri/uygulamali-davranis-analizi/ adresinden 01.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Vanlı, L. (2006). *Hiperaktif Çocuklar Tanı ve Tedavi Ana-Baba ve Uzmanlar için El Kitabı.* İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi .

Wilmshurst, L. (2009). *Abnormal Child Psychology : A Developmental Prspective.* New York: Routledge.

BÖLÜM 12

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Öğr. Gör. Alper Yusuf KÖROĞLU

Öğr. Gör. Mehmet Oğuz GÖLE

12.1. GİRİŞ

Çocukların, doğumla başlayan yaşam serüvenleri basit ilkel yaşamsal becerilerinden daha karmaşık ve ileri düzeydeki yaşamsal becerilere doğru sistematik bir gelişimsel süreç izler. Bu gelişimsel süreç, öğrenme üzerine kurulmuştur. Yaşamın ilk öğrenme deneyimleri, çocuğun bedenine yönelik, biyolojik temelleri olan duyu-motor deneyimlerdir. Bebeklik döneminde duyularının uyarılmasını gerçekleştirebilecek, zenginleştirilmiş bir çevre bulan bebek, gelişimsel olarak desteklenme olanağına sahip demektir. Çocuklar dinamik varlıklardır. Yaşamın en hızlı değişimi ve gelişimi erken çocukluk döneminde yaşanır. Bu doğal bir süreçtir. Gelişim sürecine ve sonuçlarına karşı, yetişkinler tarafından sergilenen uygun olmayan tutumlar, doğal olan bu süreci riske sokar (Tuğrul, 2002). Doğal olan normal gelişim sürecini riske sokan durumlar, yetişkinlerin davranış ve tutumlarıyla sınırlı değildir. Gelişimin normal seyrini değiştirecek olan çeşitli etmenler, gelişim çizgisinin normalden uzaklaşmaya başlamasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da bireylerde çeşitli yetersizlikler ve özel gereksinimler ortaya çıkmaktadır.

Özel gereksinimli çocuklara yönelik erken eğitim ve okul öncesi eğitim hizmetleri büyük önem taşımaktadır. Bu hizmetlerden umulan yararlar:

- Çocukların tüm gelişim alanlar daki gelişimini hızlandırmak,
- Çocuğun yetersizliğinin engele dönüşmesini önlemek; dolayısıyla okul yaşına geldiğinde normal eğitim ortamlarından yararlanma olasılığını artırmak ve
- Özel gereksinimli çocuğa sahip ailenin yaşadığı duygusal ve toplumsal sorunları azaltmaktır (Kırcali İftar, 1998).

Bahsi geçen hizmetlerin daha işlevsel olarak gerçekleştirilebilmesi amacıyla hazırlanan bu bölümde erken çocukluk döneminde zihinsel yetersizliği olan çocuklar ve onların eğitimlerine ilişkin açıklayıcı bilgilere yer verilecektir.

KAYNAKÇA

Aral, N. & Gürsoy, F. (2009). *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş,* İstanbul, Morpa.

Bozkurt, S. S. (2014). *Zihinsel Engelli Çocukların Özellikleri.* A. Cavkaytar (Ed.), Aile Eğitim Rehberi Zihinsel Engelli Çocuklar, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü.

Brue, A. W. & Wilmshurst, L. (2016). *Essentials of Intellectual Disability Assessment and Identification.* Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.

Crockett, J. B. & Kauffman, J. M. (1999). *The Least Restrictive Environment: Its Origins and Interpretations in Special Education LEA Series on Special Education and Disability*. Lawrence Erlbaum Associates.

Çıkılı, Y. (2013). *Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar.* Sezgin Vural (Ed.), Özel Eğitim (s.173-207). Ankara: Maya Akademi.

Dikici Sığırtmaç, A. & Deretarla Gül, E. (2010). *Okul Öncesinde Özel Eğitim,* Ankara, Kök Yayıncılık.

Dikici Sığırtmaç, A. & Deretarla Gül, E. (2018). *Erken Çocuklukta Özel Eğitim ve Kaynaştırma,* Ankara, Vize Basın Yayın.

Elibol, F. (2016). *Zihinsel Engelli Çocuklar.* Metin, N., Yükselen, A., İ. (Ed.). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Kaynaştırma (2. Bölüm). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Ergül, C. (2010). *Sık Rastlanan Yetersizlikler.* İbrahim H. Diken (Ed.), Erken Çocukluk Eğitimi (s.247-270). Ankara: Pegem Akademi.

Eripek, S. (2011). *Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar,* A. Ataman (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. (6. Bölüm). Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Eyyip, Ö. D. (2014). *Tanıma, Değerlendirme ve Yönlendirme*. A. Cavkaytar (Ed.), Aile Eğitim Rehberi Zihinsel Engelli Çocuklar. (4. Bölüm). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü.

Gargiulo, R. M. (2011). *Special Education in Contemporary Society Interactive e -Book: An Introduction to Exceptionality*. SAGE Publications.

Heward, W. L. (2006). *Exceptional Children: An Introduction to Special Education (8th ed.).* Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.

Heward, W., L., Alber-Morgan, S. & Kondrad. M. (2016). *Exceptional Children: An Introduction to Special Education*. Pearson Education.

Kara, B. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Zihinsel Engellilerde Eğitim, *The Journal of Academic Social Science Studies, 61*, 277-288.

Kırcali İftar, G. (1998). *Erken Çocukluk ve Okul Öncesi Dönemlerinde Özel Eğitim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Kirk, S., Gallagher, J. & Coleman, M. R. (2017). *Özel Gereksinimli Çocukların Eğitimi*. S. RAKAP (Çev. Ed.), S. KALKAN (Çev. Ed. Yar.), Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizlikleri Olan Çocuklar, Ankara, Nobel Akademi Yayıncılık.

Klein, M., D., Cook, R., E. & Richardson, A., M. (2001). *Strategies for Includıng Children with Special Needs in Early Childhood Settings*. Delmar.

Li, N. (2012). *Approaches to learning: literature Review, International Baccalaureate Organization* 2012. https://www.ibo.org/globalassets/publications/ib-research/approachestolearningeng.pdf adresinden 08.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.* 31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmî Gazete.

MEB (2010). *Okullarımızda Neden Niçin Nasıl Kaynaştırma: Yönetici, Öğretmen ve Aile Kılavuzu*. http://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/yayimlar/kaynastirma/kaynastirma.pdf adresinden 10.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2013a). *Okul Öncesi Eğitim Programı.* Ankara.

MEB (2013b). *Mesleki Eğitimde Bütünleştirme Uygulamaları*. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_09/04115235_meslekieitimdebtnletirmeuygulamalar.pdf adresinden 11.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2015). *Kaynaştırma Yoluyla Uygulamalar*. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_07/24014806_kaynastirma1.sra.pdf adresinden 11.10.2018 tarihinde erişilmiştir.

MEGEP (2015). *Zihinsel Engelliler,* Milli Eğitim Bakanlığı. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Zihinsel%20Engelliler.pdf adresinden 20.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Metin, N. & Işıtan, S. (2011) *Zihinsel Engelli Çocuklar ve Eğitimleri.* Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim (S. 159-181). Ankara: Eğiten Kitap.

Mohsin, M. N. (2011). Ecological Inventory: An Approach for Assessment of Children with Intellectual Disability, *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)*, *3* (2), 148-159.

Polloway, E., A. Patton, J. & R. Nelson, M. A. (2011). *Intellectual and Developmental Disabilities* (Kauffman, J.M. & Hallahan, D.P. Eds.) Handbook of Special Education, Routledge: New York.

Ruiz-Tagle, J. M. (2014). *Beliefs of Early-Childhood Teachers towards Cooperative Learnıng in the Chılean Context,* Unpublished doctoral thesis, The University of Queensland.

Sandall, S. R. & Schwartz, I. S. (2014). *Öğretim Stratejileri.* Ş. Demir (Çev.), H. Bakkaloğlu (Çev. Ed.), Özel Gereksinimi Okul Öncesi Çocukların Öğretiminde Temel Yapı Taşları, Ankara, Pegem Akademi.

Shoval, E. (2011). Using Mindful Movement in Cooperative Learning while Learning about Angles, *Instructional Science, 39* (4), 453-466.

Sucuoğlu, B. (2009). *Zihin Engelliler ve Eğitimleri*. Ankara: Kök.

Şahin, D. (2015). Zihinsel Engelli Bireylerde Görsel Sanatlar Eğitiminin Önemi, *Sanat Eğitimi Dergisi*, *3* (2), 25-37.

Tekinarslan, İ.Ç., (2008). *Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler.* İbrahim Diken (Ed.) Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim (s. 137-165). Ankara: Pegem.

Tomris, G. & Bozkuş-Genç, G. (2014). *Eğitsel düzenlemeler ve eğitim öğretim yaklaşımları.* Cavkaytar, A. (Ed.) Aile Eğitim Rehberi Zihinsel Engelli Çocuklar, Ankara: T.C. Aile eve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü.

Tuğrul, B. (2002). Erken Çocukluk Döneminde Öğrenmeyi ve Öğretimi Kolaylaştıran Özellikler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*, 142-147.

Tylenda, B., Beckett, J. & Barrett, R. P. (2007). *Assessing Mental Retardation Using Standardized Intelligence Tests,* Matson, J., L (Ed.) Handbook of Assessment in Persons with Intellectual Disability. Elsevier Inc.

Vodopivec, J. L. (2011). Cooperatıve Learnıng and Support Strategıes in the Kindergarten, *Metodički Obzori, 12* (6), 81-91.

Vuran, S. (2013). *Özel Eğitim*. Ankara: Maya Akademi.

BÖLÜM 13

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİL VE KONUŞMA BOZUKLUĞU RİSKİ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Öğr. Gör. Dr. Raziye GÜNAY BİLALOĞLU

13.1. GİRİŞ

Dil ve konuşma bozuklukları, dil ve konuşma gelişimi normal olmayan çocukları tanımlamakta ve çocukluk çağında en sık karşılaşılan sorunlardan biri olarak ifade edilmektedir. Çocukların konuşma öncesi dönemde ağlama, gülümseme ve jestlerle çevresiyle kurduğu iletişim, daha sonra dil ve konuşmayla birlikte gelişmektedir. Dil ve konuşmada yaşanan sorunlar, çocukların yakın çevreleriyle iletişim kurmasını engellemekte ve buna bağlı olarak da hemen hemen tüm gelişim alanlarındaki ilerlemesini önemli ölçüde etkilemektedir (Acarlar, 2010; Çiyiltepe, 2005). Bu nedenle dil ve konuşma bozukluğu riski olan çocukların erken dönemde tanılanması ve gerekli müdahalelerin yapılması dil ve konuşma bozukluklarının üstesinden gelebilmek için önem arz etmektedir. Yapılan pek çok araştırma, çocukların ilgileri doğrultusunda ve günlük yaşantılar sırasında fırsat yaratılmasının, iletişime yönelik doğal pekiştireçlerin sunulmasının ve çocukların tepki göstermesini veya taklit etmesini gerektirmeden, önceden belirlenen hedeflerin sık ve yüksek derecede yoğunlaştırılmış olarak sunulmasını içeren yöntemlerin çocukların dil gelişimi üzerinde etkili sonuçlar ortaya koyduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müdahale yöntemlerinin başarılı olmasında aile, eğitimci, dil ve konuşma alanında uzman işbirliğinin anahtar role sahip olduğunun unutulmaması gerekmektedir (Turan ve Gül Akoğlu, 2011).

KAYNAKÇA

Acarlar, F. (2010). *İletişim, Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri.* N. Baykoç (Ed.) Öğretmenlik Programları için Özel Eğitim (s. 255-275). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Ak, A., Sarıkaş, A. & Yayla, A. (2017). Konuşma Sesi Bozukluklarının Düzeltilmesine Yönelik Eğitim Platformu Tasarımı. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, *10* (3), 241-246.

Bortolini, U., Leonard, L. B. & Caselli, M. C. (1998). Specific Language Impairment in Italian and English: Evaluating Alternative Accounts of Grammatical Deficits. *Language and Cognitive Processes, 13* (1), 1-20.

Boyle, J. (2011). Speech and Language Delays in Preschool Children. *BMJ, 343,* 1-2. doi: 10.1136/bmj.d5181.

Boyle, M. P. (2015). Relations between Psychosocial Factors and Quality of Life for Adults Who Stutter. *American Journal of Speech-Language Pathology, 24,* 1-12.

Byeon, H. & Hong, S. (2015). Relationship between Television Viewing and Language Delay in Toddlers: Evidence from a Korea National Cross-Sectional Survey. *PLoS ONE, 10* (3), e0120663. doi:10.1371/journal.pone.0120663.

Cavkaytar, A. & Diken, İ.H. (2005). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Cavkaytar, A. & Diken, İ. H. (2012). *Özel eğitim: Özel Eğitim ve Özel Eğitim Gerektirenler*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Chiat, S. (2001). Mapping Theories of Developmental Language Impairment: Premises, Predictions and Evidence. *Language and Cognitive Processes*, *16* (2-3), 113-142.

Chonchaiya, W. & Pruksananonda, C. (2008). Television Viewing Associates with Delayed Language Development. *Acta Paediatrica, 97,* 977-982.

Çiyiltepe, M. (2005). *Dil ve Konuşma Gelişiminde Sorunlara Yol Açan Nedenler.*S. Topbaş (Ed.) Dil ve Kavram Gelişimi (s.158-189). Ankara: Kök Yayıncılık.

Çiyiltepe, M. & Türkbay, T. (2004). Konuşmanın Bileşenleri ve Konuşma Gecikmesi olan Çocukların Değerlendirilmesi: Gözden Geçirme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, *11* (2), 89-97.

Diken, Ö. (2013). *Okul Öncesi Kaynaştırma Ortamlarında Dil ve Konuşmanın Desteklenmesi.* B. Sucuoğlu ve H. Bakkaloğlu (Ed.) Okul Öncesinde Kaynaştırma. Ne? Ne zaman? Nerede? Neden? Nasıl? Kim? (s.315-354). Ankara: Kök Yayıncılık.

Dikici Sığırtmaç, A. & Deretarla Gül, E. (2008). *Dil ve Konuşma Bozuklukları Olan Çocuklar. Okul Öncesinde Özel Eğitim* (s.135-151). Ankara: Kök Yayıncılık.

Dilkom (2018). *Motor Konuşma Bozuklukları: Dizartri ve Apraksi. Anadolu Üniversitesi Dil ve Konuşma Bozuklukları Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi.* http://dilkom.anadolu.edu.tr/sayfa/motor-konu%C5%9Fma-bozukluklar%C4%B1-dizartri-ve-apraksi adresinden 06.07.2018 tarihinde erişilmiştir.

Erdem, İ. (2013). Konuşma Eğitimi Esnasında Karşılaşılan Konuşma Bozuklukları ve Bunları Düzeltme Yolları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *11*, 415-452.

Etchell, A. C., Civier, O., Ballard, K. J. & Sowman, P. F. (2018). A Systematic Literatüre Review of Neuroimaging Research on Developmental Stuttering between 1995-2016. *Journal of Fluency Disorders*, *55,* 6-45.

Feldman, H.M., Dale, P. S., Campbell, T. F., Colborn, D. K., Kurs-Lasky, M., Rockette, H. E. & Paradise, J. L. (2005). Concurrent and Predictive Validity of Parent Reports of Child Language at Ages 2 and 3 years. *Child Development, 76* (4), 856-868.

Gunn, A., Menzies, R. G., O'Brian, S., Onslow, M., Packman, A. & Lowe, R. (2014). Axis I Anxiety and Mental Health Disorders among Stuttering Adolescents. *Journal of Fluency Disorders, 40,* 58-68.

Güven, S. & Topbaş, S. (2014). Erken Dil Gelişimi Testi-Üçüncü Versiyonu'nun (Test of Early Language Development-Third Edition) Türkçe'ye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Ön Çalışması. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE), 6* (2), 151-176.

Hall, D. (1988). Delayed Speech in Children. *BMJ*, *297,* 1281-1282.

Hoff, E. (2001). *Language Development*. ABD: Wadsworth/Thomson Learning.

Howell, P. (2007). Signs of Developmental Stuttering up to Age Eight and at 12 Plus. *Clinical Psychology Review*, *27,* 287-306.

Iverach, L., O'Brian, S., Jones, M, Block, S., Lincoln, M. & Harrison, E. (2009). Prevalence of Anxiety Disorders among Adults Seeking Speech Terapy for Stuttering. *Journal of Anxiety Disorders, 23,* 928-934.

Kayıran, S. M., Şahin, S. A. & Cure, S. (2012). Pediatri Perspektifinden Çocuklarda Konuşma ve Dil Gecikmesine Yaklaşım. *Marmara Medical Journal, 25,* 1-4.

Konrot, A. (2005). *İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları.* S. Topbaş (Ed.). Dil ve Kavram Gelişimi (s. 190-211). Ankara: Kök Yayıncılık.

Kulak Kayıkçı, M. E. & Belgin, E. (2010). Okul Çağı Kekeme Türk Çocuklarının Kekemelik Bulguları. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi, 45,* 141-143.

Lanfer, E. (2006). *A Resource Guide: Mainstreaming a Child with a Hearing Impairment; What Teachers Need to Know.* Washington: University School of Medicine.

Law, J. & Conti-Ramsden, G. (2000). Treating Children with Speech and Language Impairments. *BMJ*, *321*, 923-924.

Maviş, İ. (2017). *Dil ve Konuşma Bozukluğu olan Öğrenciler.* İ. H. Diken (Ed.). Özel Eğitime Gereksinimi olan Öğrenciler ve Özel Eğitim (329-366). Ankara: Pegem Yayıncılık.

McLaughlin, M. R. (2011). Speech and Language Delay in Children. *American Family Physician, 83* (10), 1183-1188.

MEB (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.* http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm adresinden 01.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara: Vize Yayıncılık.

MEB (2016a). *Dil-Konuşma Bozuklukları ve Kaynaştırma. MEB Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Alanı.* http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Dil,%20Konu%C5%9Fma%20Bozukluklar%C4%B1%20ve%20Kayna%C5%9Ft%C4%B1rma.pdf adresinden 01.06.2018 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2016b). *Görme Yetersizliği ve Kaynaştırma. MEB Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/G%C3%B6rme%20Yetersizli%C4%9Fi%20ve%20Kayna%C5%9Ft%C4%B1rma.pdf adresinden 01.06.2018 tarihinde erişilmiştir..

Mustafaoğlu, R., Zirek, E., Yasacı, Z. & Razak Özdinçler, A. (2018). Dijital Teknoloji Kullanımının Çocukların Gelişimi ve Sağlığı Üzerine Olumsuz Etkileri. *Addicta: The Turkish Journal on Addiction, 5,* 227–247.

Parisse, C. & Maillart, C. (2009). Specific Language Impairment as Systemic Developmental Disorders. *Journal of Neurolinguistics, 22,* 109-122.

Paul, R. (1991). Profiles of Toddlers with Slow Expressive Language Development. *Topics in Language Disorders, 11* (4), 1-13.

Reilly, S., McKean, C., Morgan, A. & Wake, M. (2015). Identifying and Managing Common Childhood Language and Speech Impairments. *BMJ, 350,* 1-10. doi: 10.1136/bmj.h2318.

Şahin, S. (2013). *Özel Gereksinim ve Türleri*, *Engellilik.* S. S. Yıldırım Doğru ve A. Ş. Öz (Ed.) Aileler ve Öğretmenler için El Kitabı. Tüm Yönleriyle Özel Bebekler ve Çocukların Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri (s.3-48). Ankara: Eğiten Kitap.

Topbaş, S.(2005). *Dilin Bileşenleri*. S. Topbaş (Ed.) *Dil ve Kavram Gelişimi* (s.21-30). Ankara: Kök Yayıncılık..

Turan, F. (2015). *Dil ve Konuşma Bozuklukları*. E. N. Metin & A. İ. Yükselen (Ed.). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Kaynaştırma (s.147-162). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Turan, F. & Gül Akoğlu, G. (2011). *İletişim Dil ve Konuşma Bozuklukları olan Çocuklar ve Eğitimleri.* N. Baykoç (Ed.). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim (s.337-358). Ankara: Eğiten Kitap.

Zimmerman, F.J., Christakis, D.A. & Meltzoff, A.N. (2007). Associations between Media Viewing and Language Development in Children under Age 2 Years. *J Pediatr*, *151,* 364-368.

BÖLÜM 14

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÜSTÜN YETENEKLİ VE ÜSTÜN ZEKALI OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan KARABULUT

14.1. GİRİŞ

Üstün yetenek kavramının her gün biraz daha farklılaştığını, evrim geçirmeye başladığına dikkat çeken Akarsu (2001), üstün yeteneğin kapsamlı bir alan olduğu, zamana göre değiştiğini, farklı boyutları içerisinde bulunduran esnek ve dinamik bir tanımlama yapmıştır. Beyin üzerine yapılan çalışma ve incelemelerle elde edilen veriler kullanılarak, hata payının en aza indirgenmeye çalışılarak ve gerçeğe yakın tanımlamaları bulmaya çalışılmaktadır.

Eski Yunan düşünürlerinden birisi olan Eflatun felsefe sistemi içinde üstün beyin gücünün toplum düzeni ve yönetimi açısından önemini vurgulamaktadır. Eflatun "Devlet" adlı eserinde bir yandan en etkili ve yeterli bulduğu devlet biçimini açıklamaya çalışırken, öte yandan da 'Yönetici Filozofların' nasıl eğitilmesi gerektiğini ayrıntılı olarak belirtmiştir (Davaslıgil, 2004: 35-36). Eflatun, geleceğin yönetici filozoflarını 'Altın Yaratışlı' olarak nitelendirmiştir. Eflatun'a göre; bu kesim eğitim düzeninin doruğuna kadar yükselmesi gerekir. Kendilerine toplumun sağlayabileceği en iyi eğitim verilmeli, devlet yöneticiliği için gerekli bütün, bilgi, beceri ve niteliklerle donatılmalıdır (Ataman, 1984: 9).

Eflatun, geleceğin devlet yöneticisi filozoflarını kendi ifadesiyle şöyle nitelemektedir:

"...Çağdaş bir filozofun bilim kafasını teşkil ettiğini söylediği bu ahlak meziyetleri felsefe kafası için kafi değildir. Zihin meziyetleri de gerektirir. İlimden zevk almak, kolay ve çabuk öğrenmek, iyi hatırlamak, çabuk kavramak, açık ve seçik bir muhayyile, geniş ve çabuk hatırlayan bir hafıza, zeka ve feraset, görüş derinliği ve kesinliği de lazımdır. Devlet, terbiye ve tecrübeyle olgunlaşan bu gibi insanlardan başka kime emanet edilebilir." (Davasligil, 2004: 35-36).

Günümüzde; pek çok ülkede spor, müzik, görsel sanatlar ile fen ve matematik alanlarında üstün yetenek sergileyenlere ilk ya da orta öğretim düzeyinde farklı eğitim uygulamaları yaygın olarak görülmektedir.

Özellikle eski SSCB ya da bugünkü adı ile Rusya; yabancı diller, sanat ve spor alanlarında geniş bir coğrafyadan topladığı çocuklara küçük yaşlardan itibaren eğitim vermeyi geleneğinin bir parçası haline getirmiştir. Rusya, benzer şekilde fen, matematik ve teknik eğitim alanlarında da lise düzeyinden itibaren bu konuda yüksek potansiyel gösteren çocuklara lise, üniversite ve lisansüstü düzeyde tamamen özel bir eğitim sunmaktadır (Akarsu, 2004).

İsveç, Norveç, Danimarka ve Hollanda gibi ülkeler üstün yetenekliler eğitimini örgün öğretimin içinde bireyselleştirilmiş eğitim programı uygulamaları ile çözmektedir. Üstün yetenekli veya üstün zekalı çocuk, kendi sınıfındaki öğretmeninin yönlendirmesiyle arkadaşlarından daha hızlı, daha derin ve farklı öğrenme durumları ile desteklenmektedir. Bununla beraber genellikle üniversiteler ya da eğitimden sorumlu yerel yönetimlere bağlı olarak kurulan merkezlerde (Örneğin; Hollanda'da Nymegen Üniversitesi'ne bağlı Üstün Yetenekliler Eğitim Merkezi gibi...) üstün yetenekli ve üstün zekalı çocuklar için öğretmen yetiştirme, öğrenme malzemesi, materyal geliştirme ve konuyla ilgili bilimsel çalışmalar yapılmaktadır (Davaslıgil, 2004).

KAYNAKÇA

Akarsu, F. (2001). *Üstün Yetenekli Çocuklar, Aileleri ve Sorunları.* Ankara: Eduser Yayınları.

Akarsu, F. (2004). *Enderun: Üstün Yetenekliler İçin Saray Okulu, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı,* İstanbul, ss:97.

Akarsu, F. (2004). *İstanbul Bilim ve Sanat Merkezi (Bilsem) için Bir Öğrenme Modeli, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı*, İstanbul, ss:19-20.

Akarsu, F. & Şirin. M. (2004). *Türkiye İçin Model Önerisi, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Politika ve Strateji Belirleme Raporu,* İstanbul, ss:366.

Akarsu, F. (2004). *Üstün Yetenekli Çocuklarının Ailelerinin Sorunları, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Politika ve Strateji Belirleme Raporu*, İstanbul, ss:447.

Akyüz, Y. (1993). *Türk Eğitim Tarihi.* İstanbul İstanbul Kültür Koleji Yayınları.

Ataman, A. (1984). *Ankara İli Resmi Şehir İlkokullarındaki Üstün Yetenekli Çocukların Fiziksel Gelişim Özelliklerinin Değerlendirilmesi,* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Ataman, A. (2005). *Özel Eğitime Giriş.* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Ataman, A. (1976). *Üstün Zekalı Öğrencilerin Eğitsel Sorunları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

Bilgili, A.E. (2004). *Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi Sorunu, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı,* İstanbul.

Çağlar, D. (2004). *Üstün Yetenekli Öğrencilerin Özellikleri, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı, İstanbul.*

Dağlıoğlu, E. (2002). *Anaokuluna Devam Eden Beş-Altı Yaş Grubu Çocuklar Arasından Matematik Alanında Üstün Yetenekli Olanların Belirlenmesi,* Hacettepe Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu Yayınları, 2002.

Dağlıoğlu, E. (2017). *Üstün Yetenekli Çocuklar*, Nilgün Metin & Arzu İpek Yükselen (Ed.) Özel Gereksinimli Çocuklar ve Kaynaştırma (s.164-177). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Davaslıgil, Ü. (2004). *Üstün Yetenekli Çocukların Eğitiminin Ülkemiz Açısından önemi ve İstihdamı, Ulusal Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Durum Tespiti Ön Raporu,* ss:93-94.

Davaslıgil, Ü. (2004). *Üstün Zekalı Çocukların Eğitimi, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul.

Enç,M. (1979). *Üstün Beyin Gücü.* Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No:83.

Ersoy, Ö. & Avcı, N. (2001). *Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri "Özel Eğitim",* İstanbul: Ya-pa Yayın Pazarlama.

Güzel, B. (2004). *Üstün Yeteneklilerin Belirlenmesinde Yardımcı Yeni Bir Yaklaşım: Dabrowski'nin Aşırı Duyarlılık Alanları, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiriler Kitabı,* İstanbul, 2004, ss:349.

Koshy, V. (2002). *Teaching Gifted Children*, 4-7. David Fulton Publishers Ltd. London.

MEB (1991). *Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi Raporu.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1991.

MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı.* Ankara.

Özbay, Y. (2003) *Üstün Yetenekli Çocuklar ve Aileleri.* Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Özsoy Y. (1991). *Üstün Yetenekli Çocuklar ve Eğitimleri Ön Raporu.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığı, 1991.

ETKİLİ İLETİŞİM

Editörler

Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-93-0

Etkili İletişim

Editör

Prof. Dr. F. Abide Güngör Aytar

Yazarlar

Prof. Dr. Abide Güngör Aytar, Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol, Prof. Dr. Figen Gürsoy
Doç. Dr. Fatma Ünal, Doç. Dr. Hale Dere Çiftçi, Dr. Öğr. Üyesi Hatice Özaslan
Dr. Öğr. Üyesi Nazan Kaytez, Dr. Öğr. Üyesi Vuslat Oğuz

Yayın Editörleri

Uğur Hakkı Canbaz
Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama

Başak Canbaz Akkaya
Burcu Sarpbelli

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / ETKİLİ İLETİŞİM

“Tüm dünya bir sahnedir. Bütün erkekler ve kadınlar sadece birer oyuncu... Sahneye girer, çıkar ve bir kişi birçok rolü birden oynar.” Ünlü İngiliz oyun yazarı William Shakespeare’nin tiyatro sahnesi olarak betimlediği bu yaşam süreci içinde kişilerarası ilişkiler, toplumlararası ilişkilerin de kaynağıdır. Kişilerarası ilişkilerin temelini de iletişim oluşturur.

İnsanın kendini ve başkalarını tanıma, anlama ve doyum sağlayıcı ilişkiler kurabilmesinde iletişim oldukça önemli bir yer tutar. İletişim kurmada karşılaşılan sorunlar yaşamın tüm alanlarını etkiler. Tüm üyelerinin mutlu, başarılı birbirlerine saygılı olduğu bir aile ortamı için olduğu kadar,çalışanların birbirlerine ve yaptığı işe saygı duyduğu hakkını verdiği, verimli ve üretken bir çalışma ortamı da ancak sağlıklı bir iletişimle gerçekleşir.

Toplum içinde duygu ve düşüncelerinin ayrımında, çevresindeki ve iç dünyasındaki olayların da bilincinde olan, kendi yaşamından aldığı kararlardan kendini sorumlu tutabilen çocukların yetiştirilebilmesi için, aileden başlayarak kurulan ilişkilerin doyurucu, sağlıklı olması ve aile bireylerinin birbirleriyle eksiksiz bir iletişim içinde olmalarını gerekir. Toplumun ileriye yönelik değerleri ve aydınlanmacı istemleriyle bütünleşebilmesi, kuşkusuz bireylerde sağlıklı ve köklü iletişim özgücünün, yetisinin gelişmiş yerleşmiş olmasına bağlıdır.

Bu çalışmada iletişim konuları kavramsal yönleri ile ele alınmış, bazı konularda uygulamalara da yer verilmiştir.

Çalışmada konular: ‘İletişim ve Temel Kavramlar’, ‘İletişimi Oluşturan Temel Koşullar ve İletişim Engelleri’, ‘Çocuklarla İletişim Kurma’, ‘Ailede İletişim ve Çocuk Üzerinde Etkileri’ ve ‘Aile ve Çocuk’ olmak üzere beş bölümde incelenmiştir.

Konular; bugüne kadar yapılmış araştırma ve incelemelerin sonuçları ile özetlenerek ortaya konulmaya çalışılmış, tartışmasız üzerinde genellikle birleşilen ortak veri ve görüşlerin ele alınmasına özen gösterilmiştir.

Değerli yazarlarımıza ilgi ve katkıları için içtenlikle teşekkür ederim. Kitabın öğrencilerimize yararlı olması dileği ile sayın yayıncımıza ve yayınevi çalışanları ile basımevi emekçilerine de teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

Prof. Dr. Abide GÜNGÖR AYTAR

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Doç. Dr. Hale Dere Çiftçi
İLETİŞİM VE TEMEL KAVRAMLAR

Giriş 10
1.1. İletişim ve Temel Kavramlar 10
1.1.1. Etkili İletişimin Tanımı ve Önemi 10
1.1.2. İletişimin Öğeleri 11
1.1.2.1. Kaynak ve hedef 12
1.1.2.2. Mesaj-ileti 12
1.1.2.3. Kanal 13
1.1.3. İletişim Süreçleri 13
1.1.3.1. Kod ve kodlama 13
1.1.3.2. Kod açma ve yorumlama 13
1.1.3.3. Geribildirim-dönüt 14
1.1.3.4. Gürültü 14
1.1.4. Sözsüz İletişim 15
1.1.4.1. Sözsüz iletişimin temel özellikleri 17
1.1.4.2. Sözsüz iletişim yolları 20
1.1.4.2.1. Bedenin duruşu 20
1.1.4.2.2. Beden dili 22
1.1.4.2.3. Yüz ifadeleri 24
1.1.4.2.4. Jestler: el ve kol hareketleri 24
1.1.4.2.5. Dokunma 25
1.1.4.2.6. Kişiler arası mesafe 26
1.1.4.2.7. Giyim Tarzı 27
1.1.4.2.8. Konuşma hızı, ses yüksekliği ve kalitesi, sesin tonu, söyleyiş tarzı ve vokal dolgular 28
1.1.5. İletişim ve Algılama 29
Kaynaklar 33

2. Bölüm - Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol - Dr. Öğr. Üyesi Vuslat Oğuz
İLETİŞİMİ OLUŞTURAN TEMEL KOŞULLAR VE İLETİŞİM ENGELLERİ

Giriş 36
2.1. İletişimi Oluşturan Temel Koşullar 37
2.1.1. Empati 39
2.1.2. Saygı 42
2.1.3. Saydamlık 43
2.2. İletişim Engelleri 45
2.2.1. Emir Vermek ve Yönlendirmek 48
2.2.2. Uyarmak, Gözdağı Vermek 49
2.2.3. Ahlak Dersi Vermek 49
2.2.4. Öğüt Vermek, Çözüm ve Öneri Getirmek 50

2.2.5. Öğretmek, Nutuk Çekmek, Mantıklı Düşünceler Önermek 51
2.2.6. Yargılamak, Eleştirmek, Suçlamak, Hep Aynı Düşüncede Olmamak 51
2.2.7. Övmek, Hep Aynı Düşüncede Olmak 52
2.2.8. Ad Takmak, Alay Etmek, Utandırmak 53
2.2.9. Yorumlamak, Analiz Etmek, Tanı Koymak, Tahlil Etmek 54
2.2.10. Güven Vermek, Desteklemek, Avutmak, Sakinleştirmek, Duygularını Paylaşmak, Konuyu Değiştirmek 54
2.2.11. Soru Sormak, Sınamak, Çapraz Sorgulamak 55
2.2.12. Sözünden Dönmek, Oyalamak, Alay Etmek, Şakacı Davranmak, Konuyu Saptırmak 56
Sonuç 57
Kaynaklar 58

3. Bölüm - Doç. Dr. Fatma Ünal
ÇOCUKLARLA İLETİŞİM KURMA

Giriş 62
3.1. Çocuğu Kabul Etmek 62
3.2. Empatik Anlayış 66
3.3. Dürüst Olmak 67
3.4. Çocuğu Dinleme 68
3.1.1. Dinleme 69
3.1.2. Dinleme Çeşitleri 69
3.4.2.1. İletişimi Olumlu Etkileyen Dinleme Biçimleri 69
3.4.2.1.1. Etkin Bedensel Dinleme 69
3.4.2.1.2. Edilgin Dinleme 72
3.4.2.1.3. Aktif/Etkin Dinleme 73
3.4.2.1.3.1. Aktif Dinlemenin Koşulları 75
3.4.2.1.3.2. Aktif Dinlemenin Yararları 76
3.4.2.2. İletişimi Olumsuz Etkileyen Dinleme Çeşitleri 76
3.5. Çocukla Konuşma 78
3.5.1. Sen-Dili 78
3.5.1.1 Sen-Dili İletilerinin Yapısı 79
3.5.1.2. Sen-Dili İletilerinin Etkileri 80
3.5.2. Ben-Dili 81
3.5.2.1. Ben-Dili İletilerinin Yapısı 82
3.5.2.2.Ben-Dili ile Konuşmanın Yararları 84
3.6. Sorun Kimin? 84
3.7. Çocukla Sağlıklı İletişim Kurmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri 85
Sonuç 86
Kaynaklar 87

4. Bölüm - Prof. Dr. F. Abide Güngör Aytar - Dr. Öğr. Üyesi Nazan Kaytez
AİLEDE İLETİŞİM VE ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Giriş 90
4.1. Ailede İletişim ve Önemi 90
4.1.1. Anne-Babanın Birbirleri ve Çocukları İle Olan Etkileşimlerinin Çocuk Üzerindeki Etkileri 91
4.1.1.1. Annenin kendisi ile olan iletişimi 91
4.1.1.2. Babanın kendisi ile olan iletişimi 92
4.1.1.3. Anne-baba iletişimi 93
4.1.1.4. Anne-çocuk iletişimi 94
4.1.1.5. Baba çocuk iletişimi 96
4.1.1.6. Anne-baba-çocuk iletişimi 98
4.1.2. Anne Babanın Disiplin Anlayışı 100
4.1.2.1. Disiplin uygulama biçimleri 101
4.1.3. Anne Baba Tutumları 104
4.1.3.1. Anne babanın kardeşlere karşı farklı tutumları 106
4.1.3.2. Çocukların doğum sırası 107
4.1.3.3. Cinsiyet ayrımcılığı 109
4.2. Değişen Toplum Değerlerinin Aile İçi Etkileşime Etkisi 109
Sonuç 111
Kaynaklar 112

5. Bölüm - Prof. Dr. Figen Gürsoy - Dr. Öğr. Üyesi Hatice Özaslan
AİLE VE ÇOCUK

Giriş 116
5.1. Ailenin Tanımı ve Önemi 116
5.2. Aile Özellikleri 117
5.2.1. Sosyo Ekonomik Düzey 118
5.2.2. Aile Yapısı 119
5.2.3. Anne Baba Eğitim Düzeyi 120
5.2.4. Annenin Çalışma Durumu 120
5.2.5. Parçalanmış Aile ve Çocuk 122
5.2.5.1. Ailenin parçalanma nedenleri 123
5.2.5.1.1. Boşanma ve çocuk 123
5.2.5.1.1.1. Boşanmanın nedenleri 124
5.2.5.1.1.2. Boşanmanın çocuk üzerine etkileri 125
5.2.5.1.1.3. Boşanma sonrasında dikkat edilmesi gereken noktalar 126
5.2.5.1.2. Ölüm ve çocuk 126
5.2.4.1.2.1. Ebeveyn ölümünün çocuk üzerine etkileri 127
5.2.4.1.2.2. Ebeveyn ölümü sonrasında dikkat edilmesi gereken noktalar 127
5.2.5.1.3. Geçici ayrılıklar ve çocuk 128
5.2.5.1.3.1. Geçici ayrılıkların çocuk üzerindeki etkileri 128
5.2.5.2. Üvey ebeveyn ve çocuk 128
Kaynaklar 130

ETKİLİ İLETİŞİM

Editör : Prof. Dr. F. Abide Güngör Aytar

Yazarlar : Prof. Dr. F. Abide Güngör Aytar
Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol
Prof. Dr. Figen Gürsoy
Doç. Dr. Fatma Ünal
Doç. Dr. Hale Dere Çiftçi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Özaslan
Dr. Öğr. Üyesi Nazan Kaytez
Dr. Öğr. Üyesi Vuslat Oğuz

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

İLETİŞİM VE TEMEL KAVRAMLAR

Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ

"Kelimelerin gücünü anlamadan, insanların gücünü anlayamazsınız"

Konfüçyüs

GİRİŞ

İletişim insan yaşamındaki en önemli olgulardan biridir. Çünkü güçlü ve sağlıklı kişiler arası ilişkilerin temelini oluşturur. Kişiler arası ilişkiler iletişimle başlar ve gelişir. Etkili iletişim, kişiler arasındaki ilişkilerin daha nitelikli ve olumlu olmasını sağlar. İnsanlar kişiler arası ilişkilerde birbirlerini etkiler, düşüncelerini ve hislerini paylaşırlar ve birlikte birtakım faaliyetlerde bulunurlar (Erözkan, 2013).

Kişilerarası iletişim, kaynağın ve hedefin insan olduğu iletişim biçimidir. Karşılıklı iletişimde bulunan kişiler bilgiyi üreterek, birbirlerine aktararak ve yorumlayarak iletişimi sürdürürler. Bu ilişkilerde bireyin kendisini ifade etme becerisi, ilişki kurduğu kişinin duygularını, düşüncelerini, davranış ve hareketlerini etkiler (Bingöl ve Demir, 2011; Güneş, 2011).

İletişim, bir iletişim eyleminde bireylerin konuşma özelliklerinin ve kullandığı iletişim türlerinin bütünüdür. İletişim, mesajı alma ve yorumlama, yanıtlarını ifade etme şekilleri ve geri bildirimdir. İletişim, insanların sosyal ilişkilerini çevresinde nasıl yapılandırdığının, bilgilerini nasıl yorumladığının ve bilgilerini sosyal yargılarından davranışlarına nasıl dönüştürdüğünün göstergesidir (Duta, Panisoara & Panisoara, 2015).

İnsan yaşamının her anında gerekli olan iletişim kurma ihtiyacı, insanın sosyalleşebilmesi, çağın ve toplumun şartlarına uygun olarak yetişebilmesi için çok önemlidir. Öğretim sürecinde etkili iletişim becerileri kazanamayan bireyler daha sonraki yaşamlarında da bu becerileri tam olarak öğrenip kullanamazlar. Bu nedenle öğretimin her kademesinde etkili iletişim kurma becerilerinin geliştirilmesine özen gösterilmelidir (Maden, 2010).

Kitabın bu ilk bölümünde iletişimin tanımı, önemi, iletişim öğeleri, iletişim süreçleri, sözsüz iletişim ve iletişim ve algılama konuları üzerinde durulmuştur.

KAYNAKLAR

Akhyamova, I. (2012). Social-pedagogical Paradigm of the Culture of Nonverbal Communication among Students. *International Journal of Academic Research,* 4 (2), 190-192.

Alcântara, P. L., Wogel, A. Z., Rossi, M. I. L., Neves, I. R., Sabates, A. L., Puggina, A. C. (2016). Effect of interaction with clowns on vital signs andnon-verbal communication of hospitalized children, *Revista Paulista De Pediatria*, 151, 1-7, http://dx.doi.org/10.1016/j.rppede.2016.02.011

Baltaş, Z., Baltaş, A. (2000). *Beden Dili.* İstanbul: Remzi Kitapevi.

Baykan, Z., Naçar, M. (2008). Perception of 1st Term Students of Erciyes University Medical Faculty Regarding Communication Skills. *Erciyes Tıp Dergisi*, 30 (4), 259-265.

Beebe, S. A., Beebe, S. J. ve Redmond, M. V. (2005). *Interpersonal Communication.* (4. Baskı) Sydney: Pearson Publishing.

Berger, J. (2014). Word of mouth and interpersonal communication: A review and directions for future research. *Journal of Consumer Psychology,* 24, (4) 586–607.

Berger, B., Iyengar, R. (2013). Communication channels and word of mouth: How the medium shapes the message .*Journal of Consumer Research*, 40, 567-579. DOI: 10.1086/671345

Bingöl, G., Demir, A. (2011). Amasya Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerileri. *Göztepe Tıp Dergisi,* 26 (4), 152-159. DOİ: 10.5222.

Bozdoğan, Z. (2003). *Etkili Öğretmen Olabilmek.* Ankara: Eğitimsen Yayınları.

Bryan, K., McIntosh, K. J. ve Brown, D. (1998) Extending Conversation Analysis to Nonverbal Communication. *Aphasiology*, 12 (2), 179-188. http://dx.doi.org/10.1080/02687039808250474

Budak, S. (2009). Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Chira, D. & Napoca, C. (2014). Non-verbal communication, notes on proxemics and eye contact. (pp. 67-73), Edited by Adrian Radu, *Proceedings of the International Conference*, Constructions Of Identity (VII), Cluj-Napoca, 24-26 October 2013, Casa Cărţii de Ştiinţă.

Condrill, J., Bough, B. (2007). *101 Ways to Improve Your Communication Skills Instantly.* San Antonio: GoalMinds.

Cüceloğlu, D. (2012). *İletişim Donanımları, Keşke'siz Bir Yaşam İçin İletişim*. (42. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Cüceloğlu, D. (2014). *İnsan İnsana.* (49. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Çağdaş, A. (2008). *Anne-Baba-Çocuk İletişimi.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Çalışkan, N., Yeşil, R. (2005). Eğitim Sürecinde Öğretmenin Beden Dili. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 6 (1), 199-207.

Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe Öğretmen Adaylarının İletişim Becerilerine İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi**.** *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 19 (2), 567-576.

Christensen, P. N., Stein, M. B., Means-Christensen, A. (2003). Social anxiety and interpersonal perception: a social relations model analysis. *Behaviour Research and Therapy,* 41, 1355–1371.

Çiftçi, Ö. (2007). Aktif Dinleme. *Milli Eğitim Dergisi*, 176, 231-242.

Damodare, D. P. (2012). Developing the Communication Skills. *Research Paper*, 1 (11), 1-4.

DeVito,, J. A. (2005). *Messages, Building Interpersonel Communication Skills*. Sydney: Pearson.

Dökmen, Ü. (2012). *İletişim Çatışmaları ve Empati.* (48.Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Duta, N., Panisoara, G., Panisoara, I. (2015). The Effective Communication in Teaching. Diagnostic study regarding the academic learning motivation to students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences,* 186, 1007 – 1012.

Erbay, F., Ömeroğlu, E. ve Çağdaş, A. (2012). Development and Validity-Reliability Study of a Teacher-Child Communication Scale. *Educational Sciences: Theory ve Practice*, Special Issue, 3165-3172.

Erözkan, A. (2013). The Effect of Communication Skills and Interpersonal Problem Solving Skills on Social Self-Efficacy. *Educational Sciences: Theory ve Practice*, 13 (2), 739-745.

Erzurum, F. (2012). Sözsüz iletişim. İzlem Vural (Ed.), *İletişim* İçinde (s. 51-75). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Floyd, K. (2009). *Interpersonal Communication,* Sydney Taipei Toronto: Mc Graw Hill.

Gerrig, R. J., Zimbardo, P. G. (2012). *Psikoloji ve Yaşam. Psikolojiye Giriş.* Çeviren: Gamze Sart (Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık. (19. Basım).

Gordon, R. A. Druckman, D., Rozelle, R. M. ve Baxter, J. C. (2006). Non-verbal Behaviour as Communication: Approaches, Issues and Research. Owen Hargie (Ed.), *In The Handbook of Communication*. (3. Baskı). London ve New York: Routledge.

Gülbahçe, Ö. (2010). K. K. Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin İncelenmesi. *Atabesbd*, 12 (2), 12-22.

Güneş, A. (2011). Kişilerarası İletişim Sürecinde Beden Dili Kavramı ve Rolü Üzerine Kuramsal Bir Çalışma. *e-Journal of New World Sciences Academy.* 6 (4) Article Number: 4C0118.

Hargie, O. (2006). Skill in Practice: An Operational Model of Communicative Performance. Owen Hargie (Ed.), In *The Handbook of Communication* (s. 37-70). London ve New York: Routledge.

Hargie, O. (2011). A conceptual model of skilled interpersonal communication, Edit by: Owen Hargie, *Skilled interpersonal communication.* (pp: 13- 42), 5th Edition. London & New York: Routledge.

Hartley, P. (2001). *Interpersonal Communication*. USA ve Canada: Routledge Publishing.

Hybel, S., Weaver, R. L. (2004). *Communication Effectively*. (7. Baskı). Toronto: Mc Graw Hill.

Iksana, Z. H., Zakariaa, E., Subahan, T., Meeraha, M., Osmana, K., Koh, D., Liana, C., Nur, S., Mahmuda, D. & Krish, P. (2012). Communication skills among university students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences,* 59, 71 – 76.

İzgören, A. Ş. (2012a). *Dikkat Vücudunuz Konuşuyor!* (60. Baskı) Ankara: Elma Yayıncılık.

İzgören, A. Ş. (2012b). *Şu Hortumlu Dünyada Fil Yalnız Bir Hayvandır*. *İletişim, Başarı ve Hayat Üzerine*. (85. Baskı). Ankara: Elma Yayıncılık.

Lishman, J. (2009). *Communication in Social Work.* (2. Baskı) New York: Palgrave Macmillan.

Kay, M. M., Davis, M. ve Fanning, P. (2009). *Messegas, The Communication Skills Book*. USA: New Harbinger Publications.

Kaya, A. (2011). İletişime Giriş: Temel Kavramlar ve Süreçleri. Alim Kaya (Ed.), *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* içinde (s. 1-29) Ankara: Pegem Yayıncılık.

Kılcıgil, E., Bilir, P., Özdinç, Ö., Eroğlu, K. ve Eroğlu, B. (2009). İki Farklı Üniversitenin Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,* VII (1), 19-28.

Kotzman, M., Kotzman, A. (2009). *Listen to Me, Listen to You.* Australia: ACER Press.

Lekhanova, O. L. & Glukhova, O. A. (2016). Nonverbal encoding and decoding of nonverbal communication means as a condition of reflection development in communication in children with speech underdevelopment. *Procedia - Social and Behavioral Sciences,* 233, 504 – 507.

Lovaas, K. E. (2003). Speaking to Silence. *Journal of Homosexuality*, 45 (2-4), 87-107.

Maden, S. (2010). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Sözlü İletişim Becerileri Üzerine Bir Araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, 14 (44), 145-154.

Metin, H. (2011). Empatik İletişim ve Yönetişim. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* 32, 177-203.

Morgan, C. T. (2009). Algı. Sibel Karakaş ve Rükzan Eski (Ed.), *Psikolojiye Giriş* (18. Baskı) içinde (s. 150, 242-257). Konya: Eğitim Akademi.

Rai, U., Rai, M. (2009). *Effective Communication.* U.S.A.: Global Media.

Rayudu, C. S. (2010). *Communication.* Indore: Himalaya Publishing House.

Regenbogen, C., Schneider, D. A., Finkelmeyer, A., Kohn, N., Derntl, B., Kellermann, T., Gur, R. E., Schneider, F. ve Habel, U. (2012). The Differential Contribution Od Facial Expressions, Prosody And Speech Content to Empathy. *Cognition and Emotion,* 26, (6), 995-1014.

Salmış, F. (2011). *Beden Dili.* İstanbul: Elit Kültür.

Selçuk, Z. (2000). *Okul Deneyimi ve Uygulama*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Shanzad, S., Hukamdad (adı verilmemiş), Ali, R., Qadeer, Z. ve Khan, S. (2011). Impact of Communication Skill of Heads' on Students' Academic Achievement. 3 (2), 303-306.

Timm, S., Schroeder, B. L. (2000). Listening/ Nonverbal Communication Training, *International Journal of Listening*, 14 (1), 109-128. DOI: 10.1080/10904018.2000.10499038.

Thompson, N. (2009). *People Skills.* (3. Baskı). New York: Palgrave Macmillan

Thompson, E. H., Hampton, J. A. (2011). The Effect of Relationship Status on Communicating Emotions Through Touch, *Cognition ve Emotion*, 25 (2), 295-306. DOI: 10.1080/02699931.2010.492957

Tutar, H. ve Yılmaz, M. K. (2003). *Genel İletişim.* Ankara: Nobel Yayınları.

Wahlström, N. (2010). Learning to Communicate or Communicating to Learn? A conceptual Discussion on Communication, Meaning, and Knowledge. *Journal of Curriculum Studies*,42 (4), 431-449. DOI: 10.1080/00220272.2010.495163

Yüksel, H. (2012). İletişimin Tanımı ve Temel Bileşenleri. Uğur Demiray (Ed.), *Etkili iletişim* İçinde (s. 1-43). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Zıllıoğlu, M. (2003). *İletişim Nedir?* (2. Baskı) İstanbul: Cem Yayınevi.

BÖLÜM 2

İLETİŞİMİ OLUŞTURAN TEMEL KOŞULLAR VE İLETİŞİM ENGELLERİ

Prof. Dr. Aysel KÖKSAL AKYOL

Dr. Öğr. Üyesi Vuslat OĞUZ

"Empati ötekinin makosenlerini giymektir."

Kızılderili Atasözü

GİRİŞ

İletişim, bireyin kendini sosyal bir varlık olarak ifade etmesi için zorunludur. Birey, çevresi ile iletişim kurarak yaşar. Bireyin her davranışı, konuşması, susması, duruşu ve oturma biçimi, kendini ifade etmesi, yani çevresine mesaj iletmesi iletişimi açıklar ve iletişim kurdukça birey toplumsallaşır (Tutar ve Yılmaz, 2005). Ancak toplumsallaşan bireyden beklenen boyun eğicilik ya da saldırganlık davranışı değildir. Bireyin toplum yaşamında başarılı olabilmesi için kendi hakkını savunurken karşı taraftaki bireyi de önemsemesi gerekir (Braithwaite, 2001). Bireyin, hedef kitleye iletilmek istenilen mesaja beklenen tepkiyi uyandırmayı amaçlayan bilinçli bir iletişim etkinliği olarak ifade edilen etkili iletişim becerilerine sahip olmaması, iletişim çatışmaları yaşaması olasılığını arttırır (Dökmen, 2004; Frey, Hirschstein ve Guzzo, 2000; Künüçen, 2009). İletişim sürecinde alternatif bulamama, tek bir noktaya saplanıp kalma ise duygusal ve davranışsal bozukluklara neden olabilir (Frey vd., 2000).

İletişim, kişiler arasında duygu ve düşünce alışverişini dile getiren bir terimdir ve karşılıklı duygu, düşünce veya bilgilerin sözlü ya da sözsüz olarak karşı tarafa aktarılmasıdır. İletişim aynı zamanda kaynak ve hedef arasında davranış değişikliği oluşturmak amacıyla bilgi, tutum, duygu ve becerilerin anlamlarının ortak kılınması, paylaşılması için gerçekleşen etkileşim süreci olarak da ifade edilmektedir (Baltaş ve Baltaş, 2012; Büyükalan Filiz, 2004; Deniz, 2006; Güçlü, 2000). İletişimin temel taşları ailede atılır. Anne, babanın ve ailedeki diğer bireylerin çocukla olan iletişimi ve etkileşimi çocuk açısından önem taşır. Bu nedenle, anne ve babaların çocukları ile doğumlarından itibaren sağlıklı bir iletişim kurmaları önemlidir. Anne-babadan sonra, iletişimi güçlendirmede çok büyük katkısı olan kişi öğretmendir. Öğretmenin çocukları olduğu gibi kabul etmesi, onlarla uygun şekilde iletişim kurması, çocukların öğrenmelerine ve başarı yakalamalarına katkıda bulunur. Grubun etkili olarak yönetilmesi, çocukların ilgi, beklenti ve gereksinimlerini tanımakla olanaklıdır. Bu nedenle öğretmenin ve çocukların iletişim sürecine etkili bir şekilde katılma gerekliliği vardır (Cüceloğlu, 2002; Hoşgörür, 2003; Yavuzer, 2002). Sosyal yaşamın her alanında iletişim söz konusudur ve her birey çevresi ile iletişim kurmak durumundadır. Aileden sonra okula taşınan ve gelişen iletişim, çok boyutlu bir kavram olarak düşünüldüğünde, çocukluklarla iletişimde olan annelerin, babaların ve öğretmenlerin iletişim engellerini kullanmadan etkili iletişim becerilerine sahip olmaları beklenmektedir.

KAYNAKLAR

Akbaşlı, S. (2011). Sınıf İçi İletişim ve Etkileşim. Ruhi Sarpkaya (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s. 117-144). Ankara: İhtiyaç Yayıncılık.

Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (2005). *Stres ve Başa Çıkma Yolları* (19. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (2012). *Bedenin Dili, İletişim Becerinizin Anahtarı Sessiz Diliniz* (47. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Berk, L. E. (2000). *Bebekler ve Çocuklar* (7. Baskı). Nesrin Işıkoğlu Erdoğan (Çev.). Ankara: Nobel.

Beytekin, O. F. ve Yalçınkaya, M. (2012). Öğretim Sürecinde İletişim. İkram Çınar (Ed.), *Sınıf Yönetimi* İçinde. Ankara: Eğiten Kitap.

Bozdoğan, Z. (2004). *Etkili Öğretmenlik Eğitimi.* Ankara: Nobel.

Braithwaite, R. (2001). *Managing Aggression.* London: Routledge.

Büyükalan Filiz, S. (2004). İletişim. Ş. Şule Erçetin ve M. Çağatay Özdemir (Ed.), *Sınıf Yönetimi* İçinde. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Celep, C. (2004). *Sınıf Yönetimi ve Disiplini* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Cüceloğlu, D. (2002). *Yeniden İnsan İnsana.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağdaş, A. (Ed.) (2012). *Anne-Baba-Çocuk İletişimi.* Ankara: Eğiten Kitap.

Çelik, V. (2008). *Sınıf* Yönetimi. Ankara: Nobel.

Demiray, F. (2009). Aile İçi İletişim. Uğur Demiray (Ed.), *Genel İletişim* İçinde (3. Baskı) (s. 219-246). Ankara: Pegem Akademi.

Demircioğlu, H. (2008). Aile İçi İletişimin "Olmazsa Olmaz"ları. *Çoluk Çocuk, 85,* 28-29.

Deniz, E. (2006). Sınıfta İletişim. Ramazan Arı ve M. Engin Deniz (Ed.), *Sınıf Yönetimi* İçinde (s. 129–150). Ankara: Nobel.

Dereobalı, N. (2005). *Okul Çağında Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. Şimdi Okullu Oldum.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Dökmen, Ü. (2004). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati (*25. Baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Eroğlu, E. (2008). Eğitim Ortamlarında Etkili İletişim ve Boyutları. Uğur Demiray (Ed.), *Etkili İletişim* İçinde (2. Baskı) (s. 223-242). Ankara: Pegem Akademi.

Frey, K. S., Hirschstein, M. K., Guzzo, B. A. (2000). Second Step: Preventing Aggression By Promoting Social Competence. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 8* (2), 102–112.

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2010). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (7. Baskı). Bekir Onur (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Gordon, T. (2002). *Etkili Öğretmenlik Eğitimi* (13. Baskı). Emel Aksay (Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Gordon, T. (2009). *Etkili Anne-Baba Eğitimi* (2. Baskı). Dilek Tekin ve Nazlı Özkan (Çev.). İstanbul: Profil Yayıncılık.

Gökdağ, D. (2008). Etkili İletişimin Engelleri. Uğur Demiray (Ed.), *Etkili İletişim* İçinde (2. Baskı) (s. 109-131). Ankara: Pegem Akademi.

Güçlü, N. (2000). İletişim. Leyla Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* İçinde (s. 133–154). Ankara: Nobel.

Güleç, H. (2006). Erken Çocukluk Döneminde Empati Kurma Becerisi ve Perspektif Algısı. *Çoluk Çocuk, 62,* 20-21.

Hoşgörür, V. (2003). İletişim. Zeki Kaya (Ed.), *Sınıf Yönetimi* İçinde (s. 65–90). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kılıçarslan, F. (2010). *Çocuğumu Nasıl Eğitmeliyim?* (2. Baskı). Ankara: Nobel.

Kısaç, İ. (2003). Öğretmen Öğrenci İletişimi. Emin Karip (Ed.), *Sınıf Yönetimi* İçinde (s. 97-114). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kızıloluk, H. (2001). Sınıf Ortamında Öğretmen Öğrenci İletişiminin Yatay veya Dikey Olmasının Öğrenme Üzerindeki Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25* (1), 151–159.

Korkut, F. (2004). *Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Köksal Akyol, A. (2005). Erken Çocukluk Döneminde Empati Gelişimi. *Çoluk Çocuk, 51,* 12-13.

Köksal Akyol, A. ve Durmuş, A. (2014). The Development of an Empathy Scale for Children (ESC). (Chapter Eleven). In Mustafa Yaşar, Özkan Özgün ve Jeanne Galbraith (Eds.), in *Contemporary Perspectives and Research on Early Childhood Education*. (Pp. 113-123). UK: Cambridge Scholars Publishing.

Köksal Akyol, A. ve Körükçü, Ö. (2003). *Çocuklarda Empati Gelişimi ve Bilişsel Gelişimin İncelenmesi (*s. 149-165). Kuşadası: OMEP Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı, Kültürlerin Buluşması: Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimine Yansımaları, 5-11 Ekim 2003 Bildiri Kitabı: 1, s. 149-165. İstanbul : Ya- Pa Yayınları.

Künüçen, H. H. (2009). Etkili İletişim. Uğur Demiray (Ed.), *Genel İletişim* İçinde (3. Baskı) (s. 55-70). Ankara: Pegem Akademi.

Navaro, L. (2003). *Gerçekten Beni Duyuyor musun?* (9. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Oğuz, V. (2006). *Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bakış Açısı Alma Becerileri ile Anne Babaların Empatik Becerilerinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Oğuz, V., Köksal Akyol, A. (2008). Perspective Taking Skills of 6-Year-old Children: Preschool Attendance and Mothers' and Fathers' Education and Empathetic Skills. *Perceptual and Motor Skills*, *107,* 481-493.

Önder, A. (2007). *Ailede İletişim* (4. Baskı). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Öztürk, M. (2010). Çocukla İletişim. *Popüler Psikiyatri, 54*, 10-16.

Pervin, L. A. ve Cervone, D. (2010). *Personality Theory and Research* (11. Edition) New York: John Willey and Sons Inc.

Sarar Kuzu, T. (2003). Eğitim-Öğretim Ortamında Etkili Sözel İletişim. *Milli Eğitim Dergisi*, *158,* http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/158/kuzu.htm, Erişim Tarihi: 06.08.2014.

Selimhocaoğlu, A. (2004). *İletişim ve Sınıf İçi İletişimin Önemi.* Malatya: İnönü Üniversitesi 13. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı.

Şendil, G. ve Kızıldağ, Ö. (2005). *Evlilik Çatışması ve Çocuk. Çatışmalı Evde Çocuk Büyütmek.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Şimşek Bekir, H. (2012). Erken Çocukluk Döneminde İletişim. Neriman Aral (Ed.), *Aile ve Çocuk* İçinde (s. 333-346). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Taştan, N. ve Takış, Ö. (2004). Okullarda Çatışma Çözme ve Arabuluculuk Programları. *Çoluk Çocuk, 39,* 16-17.

Turna, R. (2007). Baba Genç Çatışmasını Azaltmaya ve İletişimi Güçlendirmeye Yönelik Bir Eğitim Programı. Yıldız Kuzgun ve Zeynep Hamamcı (Ed.), *Anne Baba Eğitim Programları* içinde (s. 27-49). Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım ve Eğitim Danışmanlık.

Tutar, H. ve Yılmaz, K. (2005). *Genel İletişim, Kavram ve Modeller.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Uslu. M. (2005). *Mutlu ve Başarılı Çocuk Yetiştirmek İçin Anne Baba Eğitimi.* İstanbul: Elit Yayınları.

Uztuğ, F. (2009). İletişim Engel ve Etmenleri. Uğur Demiray (Ed.), *Genel İletişim* İçinde (3. Baskı) (s. 197-218). Ankara: Pegem Akademi.

Ünlü, S. (2008). Etkili İletişimde Çatışma Yönetimi. Uğur Demiray (Ed.), *Etkili İletişim* İçinde (2. Baskı) (s. 189-202). Ankara: Pegem Akademi.

Voltan Acar, N. (2014). Yeniden *Terapötik İletişim: Kişilerarası İlişkiler* (10. Baskı). Ankara: Nobel.

Vural, İ. (2009). Bireyler Arası İletişim ve Çatışma. Uğur Demiray (Ed.), *Genel İletişim* içinde (3. Baskı) (s. 183-196). Ankara: Pegem Akademi.

Yavuzer, H. (2002). *Çocuk Psikolojisi* (22. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2003). *Çocuk Eğitimi El Kitabı* (16. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yılmaz, A. (2010). *Dil Zekası, İletişim Sihirbazlığı.* İstanbul: Akis Kitap.

Yılmazçetin Eke, C. ve Taner, S. (2005). *Sorunlu Çocukları Tanıma ve Müdahale. Bir Çocuk Nasıl Adam Olur?* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Yüksel, H. (2008). Konuşma ve Dinleme. Uğur Demiray (Ed.), *Etkili İletişim* İçinde (2. Baskı) (s. 133-188). Ankara: Pegem Akademi.

BÖLÜM 3

ÇOCUKLARLA İLETİŞİM KURMA

Doç. Dr. Fatma ÜNAL

"Nasıl davranırsan tıpkı ayna gibi sana öyle geri yansır."

Goethe

GİRİŞ

Toplumsal bir varlık olan birey, yaşamın hemen her döneminde diğer insanlarla etkileşim halindedir. Bu etkileşim genellikle iletişime dayalı olmaktadır. Kişiler arası iletişim, etkileşim sürecinin kaçınılmaz bir boyutudur.

İletişim; duygu, düşünce ya da bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılmasıdır. Etkileşimin olduğu her yerde iletişim, iletişimin olduğu her yerde de etkileşim vardır (Z. Baltaş ve Baltaş, A. 2000). İletişim sürecinde insan, çevresindeki diğer insanlarla anlaşabilmek, onlara görüş, istek, hayal gibi duygu ve düşüncelerini aktarabilmek için sözlü, yazılı ve sözsüz olmak üzere değişik iletişim yollarına başvurur (Taşer, 2000). Kişiler arası iletişimin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesinde, kişilerin birbirlerine saygılı davranmaları, açık olmaları, empati göstermeleri ve iletişim becerilerini etkin bir şekilde kullanmaları önem taşımaktadır. İletişim becerileri, pek çok beceri için temel oluşturmakta ve en genel anlamda, sözel olan ve sözel olmayan mesajlara duyarlılık, etkili olarak dinleme ve etkili olarak tepki verme biçiminde ifade edilmektedir (Korkut, 2004).

Kişiler arası iletişimin niteliği bireyin kendisini ve çevresindekilerle ilişkisini etkiler. Çocukların etkileşimde bulundukları kişilerle olan deneyimleri ve iletişimleri de onların kendilerini nasıl gördüklerini etkileyerek diğer insanlarla etkileşimlerini etkilemektedir (Hohmann ve Weikart, 2000). Çocukların sorumluluk duygusu, yardımlaşma, paylaşma, işbirliği gibi sosyal becerileri gelişmiş, iç denetimli, özgüveni olan, başkalarıyla olumlu ilişkiler kurabilen bireyler olarak yetişmeleri, onların aile bireyleri ve çevreleriyle etkileşimleri sürecinde kurdukları iletişimle şekillenmektedir (Ünal, 2003).

Çocuklarla iletişimde öncelikle, çocukların gelişim dönemlerinin özelliklerini bilmek, çocukları kendilerine özgü bireyler olarak kabul etmek, ihtiyaçlarının farkında olmak ve dikkate almak, etkili iletişim yöntemlerini kullanmak ve çocuğun yaşına uygun davranmak önemlidir. Çocuklarla sağlıklı iletişim kurabilmek için, onlara değer vermek, saygı duymak, bir birey olarak kabul etmek, onlarla iletişim kanallarını açık tutmak, onları anlamaya çalışmak ve dinleme becerilerine sahip olmak gerekmektedir.

Çocuklarla doğrudan etkileşimde bulunan anne-baba, öğretmen gibi yetişkinlerin, bu bilinçle iletişim becerilerini etkin bir şekilde kullanarak çocuklarla iletişim kurmaları, ilişkilerin düzeyini ve çocuğun gelişimini olumlu yönde etkileyecektir.

Bu bölümde çocuklarla etkili iletişim kurabilmek için dikkate alınması gereken hususlar ve iletişim yollarına yer verilmiştir. Bunlar: “Çocuğu Kabul Etmek”, “Empatik Anlayış”, “Dürüst Olmak”, “Çocuğu Dinleme”, “Çocukla Konuşma”, “Sorun Kimin?” ve “Çocukla Sağlıklı İletişim Kurmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri” başlıkları altında açıklanmıştır. İçerikte yer verilen örneklerde anne baba ve çocuk iletişimine vurgu yapılmakla birlikte, bu ifade ve örneklerin çocukla iletişimde bulunan tüm yetişkinlere (anne-baba, öğretmen gibi) yönelik olarak değerlendirilebileceği dikkate alınmalıdır.

KAYNAKLAR

Arslanoğlu, İ. (2013). *Sağlıklı İnsan İlişkileri ve Etkili İletişim*. Ankara Pegem Akademi

Aşılıoğlu, B. (2009). Türkçe Öğretmen Adaylarına Göre Derslerde Karşılaşılan Başlıca Dinleme Engelleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Yaz, C.8, S.29, 45-63.

Ailes, R. (1996). *Mesaj Sizsiniz* (Çev: Alev Önder), İstanbul: Kurtiş Matbaacılık

Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (2000). *Bedenin Dili* (27. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi

Batıstıch, V., Solomon, D. ve Delucchı, K. (1993). Interaction processes and student outcomes in cooperative learning groups, *The elementary school journal*, 94, 19-32

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (Çev: Okhan GÜNDÜZ), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Burr, W.R. (1990). Beyond I-statements in family communication. *Family Relations, 39*, 266-273.

Caprara, G. V., Scabini, E., Barbaranelli, C., Pastorelli, C., Regalia, C. ve Bandura, A. (1998). Impact of adolescents' perceived self-regulatory efficacy on familial communication and antisocial conduct. *European Psychologist*, 3, 125-132.

Cüceloğlu, D. (2000a). *İçimizdeki Çocuk.* İstanbul:Remzi Kitaevi

……(2000b). *Yeniden İnsan İnsana.* İstanbul:Remzi Kitaevi

……(2002). *İletişim Donanımları*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Çağdaş, A. (2012). *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*. Konya: Kök Yayıncılık

Çifçi, M. (2001). Dinleme Eğitimi Ve Dinlemeyi Etkileyen Faktörler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(2), 165-177.

Çiftçi, Ö. (2000). Aktif Dinleme. *Milli Eğitim Dergisi,* (176), 231-242.

Darrington, J. ve Brower , N. (2012). Effective communication skills:"I" messages and beyond. http://extension.usu.edu/files/publications/publication/FC_Relationships_2012-01pr.

Demirel, Ö. (2003). *Türkçe Öğretimi.* Ankara: Pegem A Yayıncılık

Dökmen, Ü. (1987). Empati Kurma Becerisi İle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.* XX (1-2), 183-207.

Eisenberg, S. ve Delaney, D. J. (1998). *Psikolojik Danışma (Çev.* Nihal Ören). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Dönmezer, İ. (1999). *Ailede İletişim ve Etkileşim*. İstanbul: Sistem Yayıncılık

Gerlach, P.K. (2001). Empathic listening. Step family information.http://www.stepfamilyinfo.org/procets

Goodwin R., Cost, P. ve Adonu, J. (2004). Social support and its consequences: 'Positive' and 'deficiency' values and their implications for support and self-esteem. *British journal of social ssychology*, 43, 1–10

Gordon, T.(1999a). *E.A.E Etkili Ana Baba Eğitimi: Aile İletişim Dili.* (Çev: Emel Aksay), İstanbul: Sistem Yayıncılık.

……1999b) *Etkili Ana Baba Eğitiminde Uygulamalar***.** (Çev: Emel Aksay). İstanbul: Sistem Yayıncılık

…….1999c) *Etkili Öğretmenlik Eğitimi***.**(Çev: Emel Aksay). İstanbul: Sistem Yayıncılık

…….(2001).*Çocukta Dış Disiplin mi? İç Disiplin mi?* İstanbul: Sistem Yayıncılık

Güngör, A. (2001).Anne-Baba-Çocuk İletişimi. *Gazi Üniversitesi-Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı*. (s.319-341) İstanbul: Ya-Pa

Gürüz, D. ve Temel-Eğinli, A. (2008). *İletişim Becerileri: Anlamak-Anlatmak-Anlaşmak.* Ankara: Nobel Yayınevi

Hohmann, C. F. ve Weikart, D. P. (2000). Küçük Çocukların Eğitimi (Çev:Sibel Saltiel Kohen), Ülfet ÖĞÜT (Der.). İstanbul: Hisar Eğitim Vakfı Yayınları.

İzgören, A. Ş. (2009). *Dikkat Vücudunuz Konuşuyor*. Ankara: Elma Yayınevi.

Jackson, S., Bijstro, J., Oostra, L., ve Bosma, H. (1998). Adolescents' perceptions of communication with parents relative to specific aspects of relationships with parents and personal development. Journal of Adolescence, 21, 305-322.

Keefe, K., ve Berndt, T.J. (1996). Relations of friendship quality to self-esteem in early adolescence. *Journal of early adolescence*, 16, 110–129.

Koerner, A. F., ve Fitzpatrick, M. A. (2006). Family communication patterns theory: A social cognitive approach. *Engaging theories in family communication: Multiple perspectives*, 50-65.

Korkut, F. (2004). *Okul Temelli Önleyici Rehberlik Ve Psikolojik Danışma.* Ankara: Anı Yayıncılık

Loeber, R. ve Stouthamer-Loeber, M. (1986). The prediction of delinquency. In H. C. Quay (Ed.), Handbook of juvenile delinquency (pp. 325-416). New York: Wiley.

Navaro, L. (1998). Çocuklarla İletişim Nasıl Kurulur? *Ana-Baba Okulu* İçinde (s.133-144). İstanbul: Remzi Kitabevi.

……(2001). *Gerçekten Beni Duyuyor musun?* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özbay, M. (2005). *Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Özbay, M., ve Çetin, D. (2011). Dinleme Becerisinin Geliştirilmesinde Prozodik Farkındalığın Önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Bahar 2011 Sayı 26.

Resnick, M. D., Bearman, P. S., Blum, R. W. ve et al.(1997). "Protecting adolescents from harm. Findings from the National Longitudinal Study on Adolescent health." JAMA 278 10):823-32.

Reobuck, C.(2000). *Etkili İletişim.* (Çev: A. C. Akkoyunlu). İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Shek, D. T. L. (2000). Differences between fathers and mothers in the treatment of, and relationship with, their teenage children: Perceptions of Chinese adolescents. *Adolescence.* 35, 135-147.

Taşer, S. (2000). *Örneklerle Konuşma Eğitimi*. İstanbul: Papirüs Yayınları

Umagan, S. (2007). *Dinleme-İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Ünal, F. (2003). *Empatik İletişim Eğitiminin Okul Öncesi Çocuğu Olan Annelerin Empatik Beceri Düzeylerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Voltan-Acar, N. (1998). *Terapötik İletişim. Kişiler Arası İlişkiler.* Ankara: US-A Yayıncılık.

Vasta, R., Haith, M. M. ve Miller, S. A. (1992). *Child psychology: The modern science*. New York: John Wiley ve Sons, Inc.

Yavuzer, H. (2001). *Çocuk Eğitimi El Kitabı*. On İkinci Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, N. (2001). İletişim ve Etkili Yaşama Kültürü. Aytaç Açıkalın, Haluk Yavuzer,Nurgül Yavuzer, Ziya Selçuk. (Ed.) *Çocuklarımız İçin Eğitim Sohbetleri* İçinde (S.115-170). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Yüksel, H. (2008). Konuşma ve Dinleme. Uğur Demiray (Ed.). *Etkili İletişim* (2. Baskı) İçinde (s. 133-188). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık

Whirter, J. ve N. Volkan-Acar, N. (2000). *Ergen ve Çocukla İletişim.* Ankara: Us-A Yayıncılık.

……..(http://mebk12.meb.gov.tr/meb).

BÖLÜM 4

AİLEDE İLETİŞİM VE ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR

Dr. Öğr. Üyesi Nazan KAYTEZ

"Anne ve babaların çocuklarına bağışlayabilecekleri en güzel miras, günlük zamanlarından ayıracakları birkaç dakikadır."

Montaigne

GİRİŞ

İletişim, insan ilişkilerini düzenleyen çok önemli bir süreçtir. Genel olarak, kişilerin fikir, bilgi, haber, tutum, duygu ve becerilerini, bir başkasına aktarma, iletme ve paylaşma süreci olarak tanımlanmaktadır. İletişim, sosyal yaşamın temellerini oluşturur. İnsanın kendisini ve başkalarını anlama, tanıma ve sağlıklı ilişkiler kurabilmesinde oldukça önemlidir. Başarılı bir iletişim, karşımızdaki kişilere saygı duymak, gerçekçi-doğal davranmak ve empati kurabilmekle mümkündür (Dökmen, 2003).

Başarılı iletişim becerilerine sahip bir birey olabilmek, kişiliğin geliştiği erken çocukluk döneminde olumlu iletişim deneyimlerinin kazanılması ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle anne-babaların erken çocukluk döneminde çocukları ile sağlıklı iletişim kurabilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde aile ortamında sağlıklı iletişim bağının kurulması hem çocuğun gelişimi açısından hem de aile bireyleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi bakımından önemli ve gereklidir (Dwyer, 2000; Solak, 2006).

KAYNAKLAR

Adak, N. (2002). *Değişen Toplumda Değişen Aile.* Ankara: Siyasal.

Adler, A. (2007). İnsan Tabiatını Tanıma. Ayda Yörükan (Çev.). İstanbul: Kültür.

Aksüt M., Batur, Z. (2007). İnternet Perspektifinde Ergenlerin Sosyalleşme ve İletişim Kurma *Süreci.* Akademik Bilişim Kongresi, Dumlupınar Üniversitesi, 31 Ocak-2 Şubat 2007, Kütahya.

Anthony, L.G., Anthony, B.J., Glanville, D.N., Naiman, D.Q., Waanders, C., Shaffer, S. (2005). The Relationships Between Parenting Stress, Parenting Behaviour and Preschoolers Social Competence and Behaviour Problems in The Classroom. *Infant and Child Development*, 14; 133-154.

Avşaroğlu, S. (2014). Aile İçi İlişkiler ve İletişim. Alim Kaya (Ed.), *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim* (s. 250-270). Ankara: Pegem.

Ayhan-Özkaynak, Ö. (2013). Çocuk ve Ergen Gelişiminde Doğru Disiplin. İstanbul: Ekinoks.

Bader, A.P. (1995). *Engrossment Revised: Fathers are Still Falling in Love With Their Newborn Babies.* New York: Springer.

Baxter, L.A. and Akkoor, C. (2011). Topic Expansiveness and Family Communication Patterns. *Journal of Family Communication*, 11(1), 1-20.

Bee, H., Boyd. B. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. Okhan Gündüz (Çev.). İstanbul: Kaknüs.

Berk, E.L. (2013). *Infants and Children.* Ankara: Nobel.

Bukatko, D., Daehler, M. (1992). *Child Development*. Boston: Houghton Mifflin Com.

Güngör, A. (1995). *Aile İçi Etkileşim*. Ankara: Gazi.

Cavkaytar, A. (2010). Özel Eğitimde Aile Eğitim ve Rehberliği. Ankara: Maya.

Cüceloğlı, D. (2006). İnsan ve Davranışı. Psikolojinin Temel Kavramları (15. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağdaş, A. (2008). *Anne-Baba-Çocuk İletişimi.* Ankara: Kök.

Çetinkaya, B. (2004). *Ruhsal Açıdan Sağlıklı Aile Sağlıklı Çocuk.* Ankara: Empati.

Datson, F. (2000). *Baba Gibi Yar Olmaz* (4. Basım). Seçkin Selvi (Çev.). İstanbul: Özgür.

Davaslıgil, Ü. (2001). *Bebeklik Dönemi Ana Baba Okulu* (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Demiaray, E. (Ed.). (2009). *Genel İletişim*. Ankara: Pegem.

Dirim, A. (2003). Çocuk Ruh Sağlığı. İstanbul: Esin.

Dizman, H. (2003). *Anne-Babası ile Yaşayan ve Anne Yoksunu Olan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dwyer, D. (2000). *Interpersonal Relationship.* USA: Routledge.

Dökmen, Ü. (2003). İletişim Çatışmaları ve Empati. İstanbul: Sistem.

Firmin, M. W., Castle S.L. (2008). Early Childhood Discipline: A Review of the Literature, *Journal of Research on Christian Education,* 17: 107–129.

Gander, M.,, Gardiner, H. (2010). Çocuk ve Ergen Gelişimi. Bekir Onur (Çev.). Ankara: İmge.

Gordon, T. (2014). *Etkili Anne Baba Eğitimi.* Dilek Tekin, Nazlı Özkan (Çev.). İstanbul: Profil.

Göknar, Ö. (2012).*Bilinçli Çocuk Yetiştirme.* Ankara: Arkadaş.

Hortaçsu, N. (2003). Çocuklukta İlişkiler Ana Baba, Kardeş ve Arkadaşlar. Ankara: İmge.

Humbhereys, T. (1999). *Disiplin nedir? Ne değildir?* Meltem Erkmen (Çev.). İstanbul: Epsilon.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji.* İstanbul: Koç Üniversitesi.

Kaya, K., Tuna, M. (2010). Popüler Kültürün İlköğretim Çağındaki Çocukların Aile İçi İlişkileri Üzerindeki Etkisi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21; 237-256.

Kılıç, H. (2007). *Bazı Demografik Değişkenler ve Anne Baba Tutumlarına Göre Madde Bağımlısı Bireylerin Anne Baba Bağlılıkları İlişkisinin İncelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V., Crawford, A. (2002). Internet Paradox Revisited. *Journal of Social Issues,* 58; 49-74.

Masalcı, A.D. 2001. *Aile İçi Etkileşimlerle Çocuğun Saldırganlık Düzeyi ve Uygun Davranışlarının Karşılaştırılması.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Maxson, T. 1998. Parenting Style: Effects on Children's Views of Authority. Child Development, 73 (3); 1258-1266.

Mesiç, B. (2000). Kurumda Yaşayan Çocukların Durumu: Anne-baba Yoksunluğu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Mihalic, S., Elliott, D. (1997), "A Social Learning Theory Model of Marital Violence", *Journal of Family Violence*, 12(1); 21-47.

Mihalic, S, (2007), "Social Learning Theory and Family Violence", *Editorial Encyclopedia of Domestic Violence*, New York: Routledge.

McKay, M., Davis, M., Fanning, P. (2006). İletişim Becerileri. Ö. Gelbal (Çev.). Ankara: HYB.

Oktay, A. (2005). Okul Öncesi Dönemde Disiplin. Ayla Oktay, Özgül Polat Unutkan (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular* (s.181-189), İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Oliver ,J.B.(2007). *Physical Discipline And Child Behavior Disorders: An Examination Into The Perceptions Of African American Parents Rearing Childen With Behavior Disorders,* (Unpublished doctoral thesis). Capella University, Canada.

Önder, A. (2003). *Ailede İletişim "Konuşarak ve Dinleyerek Anlaşalım"*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Özdal, F., Aral, N. (2005). Baba Yoksunu Olan Ve Anne-Babası İle Yaşayan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 6 (2); 255-267.

Özden-Ekmekçi, F. (2005). *Bilinçli Anne Baba ve Başarılı Çocuk*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Paktuna-Keskin, S. (2011). *Davranışlara Söz Geçirmek - Sözsüz Disiplin*. İstanbul: Boyut.

Phelan, T. (2014). *1-2-3 Çocuklarda Etkili Disiplin*. F. Çamlıkaya (Çev.). İstanbul: Platform.

Santrock, J.W. (2012*). Ergenlik*. S. Sağkal (Çev.). Nobel: İstanbul.

Seven, S. (2008). Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: Pegem.

Shek, D.T. (2007). Intact and Non-İntact Families in Hong Kong: Differences İnperceived Parental Control Processes, Parent-Child Relational Qualities and Adolescent Psychological Well-Being. *Journal of Divorce ve Remarriage,* 47, 157-172.

Solak. A. (2006). İnsan İlişkileri ve İletişim. Ankara: Hegem.

Stewart, D. E. ve Robinson, G. E. (1998). A Review of Domestic Violence and Women's Mental Health. *Archives of Women's Mental Health*, 1, 83-89.

Tarhan, N. (2012). *Sen Ben ve Çocuklarımız* (3. Baskı). İstanbul: Timaş.

Ünal, N. (2009). *Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları ile Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine Yönelik Davranışlarının İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Vahip, I. (2002). Evdeki Şiddet ve Gelişimsel Boyutu: Farklı Bir Açıdan Bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 13, 312-319.

Vahip, I. ve Doğanavşargil, Ö. (2006). Aile İçi Fiziksel Şiddet ve Kadın Hastalarımız. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17, 107-114

Weilburgger, S. (2008), *Çocuk ve Disiplin.* Ankara: Ekinoks

Whirter, J., Voltan Acar, N. (2000). *Ergen ve Çocukla İletişim.* Ankara: US-A.

Wood, J.T. (2007). *Interpersonal Communication: Everyday Encuounters*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.

Yavuzer, H. (2001). Çocuk Eğitimi El Kitabı. (13. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (Ed). (2011). *Ana-Baba Okulu* (18. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2013). *Ana-Baba ve Çocuk* (24. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yılmaz, A. 2000. *Eşler Arasındaki Uyum Ve Çocuğun Algıladığı Anne-Baba Tutumu İle Çocukların, Ergenlerin Ve Gençlerin Akademik Başarıları ve Benlik Algıları Arasındaki İlişkiler.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BÖLÜM 5

AİLE VE ÇOCUK

Prof. Dr. Figen GÜRSOY

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZASLAN

"Aile kralların bile giremediği bir kaledir."

Emerson

GİRİŞ

Toplumun devamlılığı ve sürekliliği için en temel birim olarak tanımlanan aile, tarihsel süreç içerisinde değişime uğramakla birlikte, varlığını ve önemini korumaya devam etmektedir (Zeybekoğlu Dündar, 2010).

Aile, çocuğun doğumuyla birlikte ilk karşılaştığı ve ilk toplumsal çevresini oluşturduğu sosyal bir birimdir. Çocuğu toplumsal yaşama hazırlayan ve toplumsal yaşamla bütünleşmesini sağlayan, ona toplumun üyesi olduğunu hissettiren ilk sosyal kurumlardan birisidir. Çocuk içinde yaşadığı toplumun kültürünü ailesinden öğrenir. İçine girdiği bu sosyal birim onu bedensel, sosyal, bilişsel ve ruhsal olarak şekillendirir (Şahin, 2003; Seven, 2011; Tunca, 2012).

Aile çocuğun beslenme, bakım, korunma gibi hem fiziksel hem de sevgi, güven gibi duygusal ihtiyaçlarını karşılar. Çocuğun güven ve sevgi duygularıyla yetişmesi, eğitim ve sağlık olanakları kişilik oluşumunu etkileyen önemli faktörlerdendir. Çocuk, anlaşma, uzlaşma, bağlılık, işbirliği gibi insan ilişkilerini belirleyen olumlu nitelikleri aile içinde kazanır. Çocuğun yaşamında doyum sağlaması ve yaşadığı topluma uygun bir kişi olarak yetişmesi önce aile çevresinde sağlanır. Çocuğun toplumsal yaşamda yadsınmaması için ailenin, çocukluk sürecinin gereksinimleri konusunda farkındalıklarının olması önemlidir. Ailenin sosyo ekonomik durumu, eğitim durumu gibi faktörler bu farkındalığın oluşumunu etkileyebilmektedir. Ancak aileler her zaman çocuğuna yeterli yetiştirme şartları sağlayamaz ve bir takım engel ve problemlerle başa çıkmaya çalışırlar (Özgüven, 2001; Şahin, 2003; Nazlı, 2007; Seven, 2011; Tunca, 2012).

Ailenin yapısı, sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyi, annenin çalışması ve ailenin parçalanması gibi durumlar çocuğun kişilik gelişimi, ruh ve beden sağlığını etkilemektedir. Çocuğun içinde bulunduğu durumu anlaması, kabullenmesi ve bu duruma ayak uydurması çocuk açısından oldukça zordur. Çocuğun bunlarla başa çıkabilmesi için bilişsel ve duygusal yeterliliğe, yetişkin desteği ve yönlendirmesine ihtiyacı vardır. Olumsuz koşullarda bile anne baba sevgisi ve desteğini alabilen çocuklar ruhsal yönden sağlıklı bir şekilde büyüyebilirler (Bakırcıoğlu, 2011; Seven, 2011).

KAYNAKLAR

Bakırcıoğlu, R. (2011). *Çocuk ve Ergenlerde Ruh Sağlığı* (4. Baskı). Ankara: Anı

Başar, F. (2002). Boşanma Dram Değildir. *Çoluk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, 15, 18-19.

Baygal, A. (2012). Şiddetin Aile İçi Görünümleri. Nurşen Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* (177-199). Ankara: Siyasal Kitabevi

Bilgin, Aydın, N. H. (2003). *Çocuk Ruh Sağlığı.* İstanbul: Morpa Kütür

Canatan, K ve Yıldırım, E. (2013). *Aile Sosyolojisi* (3. Baskı). İstanbul: Açılım Kitap

Criss, M., Pettit, G., Bates, J., Dodge, K. ve Lapp, A. (2002). Family adversity positive peer relationships and children's externalizing behavior. Child Development, 4, 1220-1237.

Çağdaş, A. (2002). *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*. Ankara: Nobel

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2007). *Anne-Baba Eğitimi* (3. Baskı). Ankara: Kök

Çakıcı, S. (2006). *Alt ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile İşlevlerinin, Anne-Çocuk İlişkilerinin ve Aile İşlevlerinin Anne-Çocuk İlişkilerine Etkisinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Çiftci Topaloğlu, Z. (2013). 4-*5 Yaş Çocuklarının Sosyal Yetkinlik, Saldırganlık, Kaygı Düzeyleri İle Anne-Babalarının Ebeveyn Özyeterliği Algısı Arasındaki İlişkilerin* İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Dizman, H. (2003). *Anne Yoksunu Olan ve Olmayan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Dopp, R. A. ve Cain, C. A. (2011). The Role of Cain Peer Relationships in Parental Berevement During Childhood and Adolesconce. Deat Studies, 36(1), 41-60. http://www.tandfonline.com/loi/udst20

Dönmezer, İ. (2001). *Ailede iletişim ve Etkileşim* (3. Baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık

Dursun, A. (2010). *Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Davranış Problemleriyle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Elmacıoğlu, T. (2012). *Başarıda Aile Faktörü.* İstanbul: Hayat

Ertan, C. (2012). Sınırları Genişleyen Aile: Aynı Cinsiyetten Birliktelikler ve Evlilikler. Nurşen

Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* (247-259). Ankara: Siyasal Kitabevi

Erürker, B. (2007). *Aileye ve Parçalanmış Aileye Sahip 5-6 Yaş Çocuklarının Bilişsel İşlevlerinin Karşılaştırılması.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Genez Muluk, E. (2004). *Alt ve Üst Sosyo Ekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile Yapıları ve Anne Çocuk İlişkisinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Gönültaş, B. 2014. http://www.aa.com.tr/tr/yasam/309686--bosanma-orani-son-10-yilda-artti Güngör Aytar, A. (2013). Çocuk Ruh Sağlığı. Neriman Aral, Ümit Deniz ve Adnan Kan (Ed.). *Öğretmenlik Alan Bilgisi Okul Öncesi Öğretmenliği* (369-398). Ankara: Alan Bilgisi Yayınları

Gürsoy, F. (2002). Boşanma Dram Değildir. *Çoluk Çocuk* (15), 18-19

Herek, G. M. (2006). Legal Recognition of Same-Sex Relationships in the United States: A social Science Perspective. *American Psychologist,* 61(6), 607-621.

Jago, R., Davison, K. K., Brockman, R., Page, S. A., Thompson, L. J. ve Fox, R. K. (2011). Parenting Styles, Parenting Practices, and Physical Activity in 10-to 11- Year Olds. *Preventive Medicine*, (52), 44-47

Kırcaoğlu, D. (2012). *Çocukla Birlikte Büyümek*. İstanbul: h2o kitap

Lundstrom, M. (1999). 'Mommy, do you love your company more than me?'. *BusinessWeek*, (3660), 175.

Nazlı, S. (2007). *Aile Danışmanlığı* (4. Baskı). Ankara: Anı

Özdal, F. (2003). *İlköğretim Dört ve Beşinci Sınıfa Devam Eden Anne-Babsı İle Yaşayan Ve Baba Yoksunu Olan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: PDRM

Razon, N. (2001). Çalışan Anne ve Çocuğu. *Ana-Baba Okulu* (s. 229-244) (9. Baskı)., İstanbul: Remzi Kitabevi

Sağlam, M. (2011). *Boşanma Sürecinde Olan Ailelerdeki Çocukların Aile Algılarının ve Sorunlarının Resimler Aracılığı İle İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Salman, N. ve Uzunboylu, H. (2011). *Eşlerin Boşanma Nedenleri ve Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi

Semerci, Z. B. (2012*). Birlikte Büyütelim Çocuk Ruh Sağlığı* (7. Baskı). İstanbul: Alfa

Seven, S. (2011). *Çocuk Ruh Sağlığı* (2. Baskı). Ankara: Pegem

Seven, S. (2007). Ailesel Faktörlerin Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Davranış Problemlerine Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi* (51), 477-499.

Strong, B. ve Cohen, F.T. (2014). The Mariage and Family Experience, Intimate Relationships In a Changing Society. Canada: Nelson Education, Ltd.

Şahin, F. T. (2003). Çocuğun Gelişimi ve Eğitiminde Babanın Rolü. Müzeyyen Sevinç (Ed.) Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar (s.459-464). İstanbul: Morpa Kültür

Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Problemler (Malatya Uygulaması).* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

Tarhan, N. (2014). *Sen Ben ve Çocuklarımız* (6. Baskı). İstanbul: Timaş

Timur, M. S. (2010). *Boşanma. Nedenleri, Süreci ve Sonuçları.* Tarık Solmuş (Ed.) Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-baba-çocuk İlişkileri (s. 195-216). Ankara: Nobel

Timurturkan, M. (2012). Aile Birliğinin Bozulması: Boşanma ve Yeniden Evlenme. Nurşen Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* (201-219). Ankara: Siyasal Kitabevi

Toth, K. ve Kemmelmeier, M. (2009). Divorce Attitudes Around the World: Distinguishing the Impact of Culture on Evaluations and Attitude Stracture. *Cross-Cultural Research,* 43(3), 280-297.

Tunca, T. (2012). Türkiye'de Değişen Aile ve Çocuğa Yüklenen Anlamlar. Nurşen Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* (163-176). Ankara: Siyasal Kitabevi

Türk Dil Kurumu. (2011). Türkçe Sözlük. www.tdk.gov.tr/index.php?/option=com_gts

Yavuzer, H. (2008). *Ana-Baba ve Çocuk* (14. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi

Yavuzer, H. (2011). Yaygın Anne Baba Tutumları. Nuray Türkyılmaz Catic (Ed.), *Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları* (s. 11-40) (3. Baskı). İstanbul: Timaş

Yılmaz, A. (2001). Çocukların Algıladığı Anne Baba Arasındaki Uyum, Anne Baba Tutumu ve Benlik Algısı Arasındaki İlişkiler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* 8(2), 85- 86.

Yıldız Bıçakçı, M. ve Gürsoy, F. (2004). *Annesi Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Anne-Baba Tutumlarının ve Benlik İmajlarının İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Bilimsel Araştırma ve İncelemeler No: 8. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

Yörükoğlu, A. (2010). *Çocuk Ruh Sağlığı*. (30. Baskı). İstanbul: Özgür

Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk* (7. Baskı). İstanbul: Özgür

Zeybekoğlu Dündar, Ö. (2012). Değişen ve Değiş(e) meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri. Nurşen Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* (39-64). Ankara: Siyasal Kitabevi

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE FEN EĞİTİMİ

Editör

Prof. Dr. Fatma Şahin

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-38-1

Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi

Editör
Prof. Dr. Fatma Şahin

Yazarlar
Prof. Dr. Fatma Şahin, Prof. Dr. Filiz Kabapınar, Doç. Dr. Mehtap Yıldırım
Dr. Öğr. Üyesi Erhan Alabay, Dr. Öğr. Üyesi İlknur Güven, Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yurt,
Dr. Sibel Demir Kaçan

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı Canbaz
Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak Canbaz Akkaya
Burcu Sarpbelli

Çizer
Abdüssamed Başer

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mahhallesi 1329. Cadde Karabay Apartmanı No:7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE FEN EĞİTİMİ

Beyni anlamaya yönelik çalışmalar, okul öncesi dönemde beynin çok hızlı gelişmeye yatkın olduğunu göstermektedir. Bu nedenle okul öncesi süreçte beyni erken ve etkin olarak geliştirebilmek için eğitim programlarının öğrencilere zengin ve anlamlı deneyimler sunması gerekmektedir. Bu bakımdan okul öncesi öğrenme programında fen eğitimi ve içeriği önemli bir yer tutmaktadır. Öğretmenler, fen kavramlarına ait bilgi ve becerileri açısından ne kadar güçlü, doğru ve zengin etkinlik oluşturabilecek becerilerle mezun olurlarsa, fen ve doğayı, amacına uygun olarak "bilim insanı gibi araştıran ve sorgulayan" çocuklar yetiştirebileceklerdir.

Öğretmenler, okul öncesi çocuklarının fen kavramlarına ve doğaya ait bilgi, beceri ve tutumlarını geliştirirken, diğer yandan da 21. yüzyıl becerileri olarak adlandırılan kişisel becerileri de geliştirmeyi hedeflemelidir. Bu beceriler analitik ve eleştirel düşünme, yaratıcılık, yenilikçilik, problem çözme, takım çalışması ve sorumluluk bilincidir. Gerçekleştirilen son bilimsel çalışmalar da, bu becerilerin gelişimi için araştırma ve sorgulamaya dayalı nitelikli fen eğitimini gündeme getirmektedir.

Okul öncesi öğretmen adayları ve öğretmenler için hazırlanan bu kitapta iki ana çerçeveden oluşan 7 bölüm vardır. Kitaptaki 1, 2, 3 ve 4. bölümler, fen eğitimine ilişkin kavramların örnekleriyle birlikte işlendiği bölümlerdir. Sözgelimi "okul öncesi dönemde bilim anlayışı ve düşünme becerileri", "yaratıcı düşünme", "fen kavramlarının öğretimi" ve "sorgulama tabanlı öğrenme" altı çizilen temel kavramlar arasındadır. Buna karşılık kitabın 5, 6, ve 7. bölümleri, deney temelli bir akış göstermekte olup okul öncesi fen eğitiminde "madde ve özellikleri", "fiziksel olaylar" ve "canlılar bilimine" ilişkin temel deneyleri içermektedir. Bu deneyler sorgulama temelli bir bakış açısıyla hazırlanmış olup, çocukların gündelik yaşamlarında gerçekleşen bilime ilişkin olay ve kavramları fen deneyleri üzerinden birleştirmelerini amaçlamaktadır.

Kitabın vücut bulmasında emeği geçen ve büyük bir özveri ile çalışan bölüm yazarlarına ve basım sürecinde emek veren yayınevi çalışanlarına içten teşekkürlerimi sunuyorum. Kitabın tüm öğretmen adaylarına, öğretmenlere ve onlardan yansıyan bilgi ve becerilerin tüm çocuklarımıza faydalı olması dileklerimle.

Prof. Dr. Fatma ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yurt
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE FEN EĞİTİMİ

Giriş 12
1.1. Fen Eğitiminin Önemi ve Amacı 12
1.2. Fen Eğitiminin Kapsamı ve İçeriği 13
1.3. Fen Eğitiminin Programdaki Yeri 15
1.4. Fen Eğitiminde Eğitim Ortamı 16
1.5. Fen Eğitiminde Öğretmenin Rolü 17
Kaynaklar 19

2. Bölüm - Dr. Sibel Demir Kaçan
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE BİLİM ANLAYIŞI VE DÜŞÜNME BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

2.1. Okul Öncesi Dönemde Bilim Anlayışı ve Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi 26
2.1.1. Okul Öncesi Eğitim ve Bilim Anlayışı 26
2.1.1.1. Benim Bilim İnsanım 27
2.1.1.2. Ben Bir Bilim İnsanıyım 28
2.2.1. Bilimsel Süreç Becerileri 30
2.2.1.1. Benim Yararlı Bakterilerim Var 33
2.2.1.2. Kaydırak 35
2.2.1.3. Benim Bitkim 37
2.3. Yaratıcı Düşünme ve Fende Yaratıcılık 39
2.3.1. Bazı yaratıcı düşünme modelleri 41
2.3.1.1. Doğa Kuklası-Kukla Ormanı 43
2.3.1.2. Çevremi Temiz Tutar, Doğayı Korurum 45
2.3.1.3. Oyuncağımdaki Bilim 46
2.4. Bilimsel Yaratıcılık ve Düşünme Becerileri 48
2.4.1. Eleştirel Düşünme 48
2.4.1.1. Minik Denizyıldızının Macerası 49
2.4.2. Yakınsak-ıraksak düşünme: 50
2.4.2.1. Ben de Bilimsel Hikaye Yazıyorum 52
Kaynaklar 55

3. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Erhan Alabay
SORGULAMA TABANLI BİLİM ÖĞRETİMİ

3.1. Sorulama Tabanlı Öğrenme Nedir?....62
3.2. Sorgulama Tabanlı Öğretimin Aşamaları 65
3.2.1. Gerçek Soruların Oluşturulması....65
3.2.2. Kaynaklar Bulma 66
3.2.3. Bir Araştırma Planlama 66
3.2.4. Açıklamalar Geliştirme 66
3.2.5. Bulguları Raporlama 67
3.3. Sorgulama Tabanlı Bilim Öğretiminde Dış Ortamların Önemi 71
3.3.1. Müzeler 71
3.3.2. Bilim Merkezleri....72
3.3.3. Uzay Kampları....73
3.3.3.1. Nasa kaşif okul programı (nes) 74
3.3.4. Marketler ve Pazarlar 75
3.3.5. Fabrikalar....76
3.4. Sorgulama Tabanlı Bilim Öğretimi Aşamalarını Gösteren Etkinlik Örneği....77
3.5. Sorgulama Tabanlı Bilim Öğretimi Dış Ortam Etkinlik Örnekleri....79
Kaynaklar....83

4. Bölüm - Prof. Dr. Fatma Şahin
OKUL ÖNCESİNDE FEN KAVRAMLARI VE ÖĞRETİMİ

4.1. Okul Öncesinde Fen Kavramları ve Öğretimi 86
4.1.1. Okul Öncesinde Kavram Öğretiminin Önemi....87
4.1.2. Kavram Yanılgıları 87
4.1.2.1. Kavram Yanılgılarının Sebepleri 88
4.2. Okul Öncesi Kavram Öğretiminde Kavram Haritaları....88
4.2.1. Kavram Haritalarının Oluşturulması 90
4.3. Okul Öncesi Kavram Öğretiminde Kavram Karikatürleri 95
4.3.1. Kavram Karikatürlerinin Okul Öncesi Eğitimde Kullanım Şekilleri....96
4.4. Okul Öncesi Kavram Öğretiminde Analojiler 99
4.4.1. Analojilerin Çeşitleri 100
4.5. Okul Öncesi Kavram Öğretiminde Bilimsel Oyunlar....102
4.6. Okul Öncesi Kavram Öğretiminde Deneyler 104
4.6.1. Günlük Olaylarla İlişkilendirilmiş Deneyler....104
Kaynaklar....107

5. Bölüm - Prof. Dr. Filiz Kabapınar

OKUL ÖNCESİ FEN EĞİTİMİNDE MADDE VE ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN ETKİNLİKLER

5.1. Okul Öncesi Fen Eğitiminde Madde ve Özelliklerine İlişkin Etkinliklerin Yeri ve Önemi 110
5.2. Madde Ve Özelliklerine İlişkin Etkinlikler 110
5.2.1. Su Çeken Şemsiye 111
5.2.2. Dolaba Yapışmayan Magnet 113
5.2.3. Batan Geminin Malları 115
5.2.4. Patlayan Ateş Ölçer 117
5.2.5. Minik Taneler İçeren Çay 119
5.2.6. Suda Yüzen Buzun Kayboluşu 121
5.2.7. Ekmeğe Sürülen Çikolata 123
5.2.8. Kuruyan Islak Mendil 125
5.2.9. Asitli İçeceklerdeki Gaz Miktarı 127
5.2.10. Kuruyan Yapraklardaki Farklılık 129
5.2.11. Akciğerlerimizdeki Hava 131
5.2.12. Çaydan Su Elde Etmek 133
5.2.13. Beyaz Penyedeki Mor Boyanın Değişen Rengi 136
5.2.14. Görünmez Mürekkep 139
5.2.15. Dokunmadan Kibritleri Birbirinden Uzaklaştırmak 141
5.2.16. Bayat Yumurtaları Tazelerden Ayırmak 143
5.2.17. Kabarmayan Kek ve Ekmek 145
Kaynakça 148

6. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi İlknur Güven

OKUL ÖNCESİ FEN EĞİTİMİNDE FİZİKSEL OLAYLARA İLİŞKİN ETKİNLİKLER

6.1. Okul Öncesi Fen Eğitiminde Fiziksel Olaylara İlişkin Etkinliklerin Yeri ve Önemi 150
6.2. Fiziksel Olaylara İlişkin Etkinlikler 150
6.2.1. Kaç grubumuz var? 151
6.2.1. Tanecikler hareketlenince durum değişir mi? 152
6.2.3. Peçetem neden ıslanmıyor? 153
6.2.4. Yüzme-batma 155
6.2.5. Renkleri birleştirelim beyaz elde edelim 157
6.2.6. Haydi telefon yapalım 159
6.2.7. Lambam ışık verdi 161
6.2.8. Suya koydum büyüdü 163
6.2.9. Hareket ettirelim 164
6.2.10. Roketim fırladı 166
6.2.11. Örümceğimi gezdiriyorum 167

6.2.12. Gece ve gündüzün oluşumu 169
Kaynaklar 171

7. Bölüm - Doç. Dr. Mehtap Yıldırım
CANLILAR VE HAYAT İLE İLGİLİ ETKİNLİKLER

7.1. Okul Öncesi Fen Eğitiminde Canlılar Bilimine İlişkin Etkinliklerin
Yeri ve Önemi 174
7.2. Canlılar Bilimine İlişkin Etkinlikler 174
7.2.1. Yapraklar Su Nasıl Gelir? 175
7.2.2. Burnum Ne İşe Yarar? 177
7.2.3. Besinlerin Tadını Nasıl Anlıyoruz? 179
7.2.4. Çevremi Ellerimle Tanıyabilir miyim? 181
7.2.5. Kulaklarım Ne işe Yarar? 183
7.2.6. Güneşin Etkisi 184
7.2.7. Sağlıklı Beslenme İçin Neler Yemeliyim? 185
7.2.8. Bitkileri Tanıyalım 188
7.2.9. Yaban ve Evcil Hayvanları Tanıyalım 192
7.2.10. İnsanlar ve Çöp 195
7.2.11. Atıkları yararlı yapalım 198
7.2.12. Suyumuz da Kirlendi 201
Kaynakça 203

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE
FEN EĞİTİMİ

Editör : Prof. Dr. Fatma Şahin
Yazarlar : Prof. Dr. Fatma Şahin
Prof. Dr. Filiz Kabapınar
Doç. Dr. Mehtap Yıldırım
Dr. Öğr. Üyesi Erhan Alabay
Dr. Öğr. Üyesi İlknur Güven
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yurt
Dr. Sibel Demir Kaçan

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE FEN EĞİTİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem YURT

"Hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir."

M. Kemal Atatürk

GİRİŞ

Bilim bir alandaki varlıkları ve olayları inceleme, açıklama, onlara ilişkin genelleme ve ilkeler bulma, bu ilkeler yoluyla gelecekteki olayları tahmin etme sürecidir (Kaptan, 1999). Çepni' ye (2007) göre bilim doğru düşünme, doğruyu ve bilgiyi araştırma, bilimsel yöntemler kullanarak sistematik bilgi edinme ve bilgiyi düzenleme, evreni anlama ve tanımlama süreci olarak tanımlanmaktadır.

Bilim, doğal yaşamın keşfedilmesi için insanların bir dizi süreci kullanarak bilgiyi inşa etmesidir. Bu nedenle bilim, yeni bilgilerin öğrenilmesi, sürekli olarak genişletilmesi, geliştirilmesi ve değiştirilmesi sürecidir (Duschl ve diğ., 2007).Okul öncesi dönemde çocukların, bilimsel bilgiyi, süreçleri ve tutumları anlamaya gereksinimleri vardır. Bu doğrultuda çocuklar için bilim, merakları yoluyla dünyayı keşfetme yoludur (Akt. Kandır ve diğ., 2012).

Erken çocukluk dönemindeki çocukların doğuştan gelen merakları, onları gözlem ve keşifleri aracılığıyla merak ettikleri durumların ve olayların cevaplarını bulmaya yönlendirir. Bu deneyimleri yoluyla çocuklar, dünyayı algılama ve tanımaya yönelik doğal olayların gözlemlenebileceğini, ölçülebileceğini ve bazen bunları kontrol edebileceklerini anlamaya başlarlar. Böylece bilimi öğrenme süreçleri şekillenmeye başlar (NRC, 1996; Durbin ve diğ., 2011). Bu nedenle çocuklar genellikle *"doğuştan bilim insanları"* olarak adlandırılmaktadır (Cook, Goodman ve Schulz, 2011; Durbin ve diğ., 2011).

KAYNAKLAR

Aktaş, A. Y. (2002). Okul öncesi dönemde fen eğitiminin amaçları.*Çocuk Gelişimi Eğitimi Dergisi,* (6), 1-8.

Allen, M. (2007). *Look, think, discover: Addingthewonder of science to the early childhood classroom*. Early childhood News The Professional Resource for Teachers and Parents. Web: Retrieved January 16, 2007 from

http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.asx?ArticleID=192.

Beaty, J. J. (2014). *Preschool appropriate practices: Environment, curriculum, and development*. (4th Ed.). USA: Wadsworth, Cengage Learning. http://books.google.com.tr/

Brewer, J. A. (2007). *Introduction to early childhood education: Preschool through primary grades*. (6th Ed.) USA: Pearson Education Inc.

Butzow, J. veButzow, W. (2000). *Science through children's literature: an integrated approach*. (2nd Ed.). USA: Greenwood Publishing Group.

Capps, D. K., ve Crawford, B. A. (2012). Inquiry-based instruction and teaching about nature of science: Are they happening? *Journal of Science Teacher Education,* 1-32.

Charlesworth, R. veLind, K. K. (2010). *Math and science for young children* (6th Ed.). CA: Wadsworth Cengage Learning.

Cheadle, E. J. (2009). Parent educational investment and children's general knowledge development. *Social Science Research, 38*, 477-491.

Conezio, K., French L., Nwachi, O. ve Sanders, S. (2002). *Science at the enter of the inte grated curriculum: 10 benefits noted by headstart teachers*. Beyond the Journal-Young Childrenon the Web. Web: Retrieved Fabruary 10, 2008 fromhttp://journal.naeyc.org/btj/200209/ScienceAtTheCenterOfTheIntegratedClasroom.pdf.

Crawford, A. B. (2000). Embracing the essence of ınquiry: New roles for science teachers. *Journal of Research in Science Teaching, 37*(9), 916-937.

Cook, C., Goodman, N. D., veSchulz, L. E. (2011). Where science starts: Spontane ousexperiments in preschoolers' exploratory play. *Cognition, 120*(3), 341-349.

Çepni, S. (2007). *"Bilim, fen ve teknoloji kavramlarının eğitim programlarına yansımaları"* Kurumdan uygulamaya fen ve teknoloji öğretimi (Ed. S. Çepni) 6. Baskı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Deiner, P. L. (2013). *Inclusive early childhood education: Development, resources and practice.* (6th Ed.). Wadsworth: Centage Learning.

Dere, H. ve Ömeroğlu, E. (2001). *Okul öncesi dönemde fen doğa matematik* çalışmaları. Ankara: Anı Yayıncılık.

Durbin, D. J., Pickett, L. H. ve Powell, T. L. (2011). Kindergarten scientists: The pot of gold at theend of the rainbow. Science activities: Classroom project sand curriculum ideas. *Science Activities, 48*(4), 129-136.

Duschl, R. A., Schweingruber, H. A. ve Shouse, A. W. (2007). *Taking science to school: Learning and teaching science in grades K-8*. Washington D.C.: National Academies Press.

Eshach, H. veFried M. N. (2005). Shouldscience be taught in early childhood? *Journal of Science Educationand Technology, 14*(3), 315-336.

Estes, L. S. (2004). *Essentials of childcare and early education*. USA: Pearson Education, Inc.

Friedl, A.E. ve Koontz, T.Y. (2004). *Teaching scienceto children: An* ınquiry approach. (6thEd.). NY: Mc GrawHill.

Gonzalez, J. E., Pollard-Durodola, S., Simmons, D. C., Taylor, A. B., Davis, M. J., Kim, M. ve Simmons, L. (2011). Developing low-in come preschooler social studies and science vocabulary knowledge through content-focused shared book reading. *Journal of Research on Educational Effectiveness, 4*, 25-52.

Hammerman, E. L. (2006). *Eight essentials of inquiry-basedscience, K-8*. Thousand Oaks, California: Carwin Press.

Harlen, W. (2004). *Evaluating inquiry-based science developments*, National Academy of Science. Web: RetrievedJune 10, 2012 fromhttp://www.nsrconline.org/pdf/NAS_paper_eval_inquiry_science.pdf.

Harlan, J. veRivkin, M. (2004). *Science experience for the early childhood years: An integrated affective approach* (8th Ed.). USA: Pearson Education Inc.

Hong, S.Y. ve Diamond, K. E. (2012). Two approaches to teaching young children science concepts, vocabulary and scientific problem-solving skills, *Early Childhood Research Quarterly, 27*, 295– 305.

Jackman, H. L. (2005). *Early education curriculum a child's connection tothe World.* (3rd Ed.). USA: Thomson Delmar Learning.

Johnston, J. (2005). *Early explorations in science* (2nd Ed.) NY: Open University Press.

Kallery, M. (2004). Early years teachers' late concerns and perceived needs in science: An exploratory study. *European Journal of Teacher Education, 27*(2), 147-165.

Kandır, A., Yaşar, M. C., İnal, G., Yazıcı, E., Uyanık, Ö. ve Yazıcı, Z. (2012). *Etkinliklerle bilim eğitimi.*Ankara: Efil Yayınevi.

Kaptan, F. (1999). *Fen bilgisi öğretimi*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Kloos, H., Baker, H., Luken, E., Brown, R., D., Pfeiffer, D. ve Carr, V. (2012). Pre schoolers learning science: My thorreality? In H. Kloos, B. J. Morris and J. L. Amaral (Eds.), *Currenttopics in children's learning and cognition* (pp.45-59). Rijeka, Croatia: Tech-Open Access Publisher.

Krajcik, J.S., Charlene M.C. ve Berger, C. (1999). *Teaching children science a project-base dapproach.* US: McGraw- Hill College.

Lester, S. (2007). *Science throughthe year: Gradespre K-K*. USA: Teacher Created Resources, Inc.

Leuchter, M., Saalbach, H. ve Hardy, I. (2014) Designing Science Learning in the First Years of Schooling. An intervention study withsequenced learning material on the topic of 'floating and sinking', *International Journal of Science Education, 36*(10), 1751-1771, DOI: 10.1080/09500693.2013.878482.

Llewellyn, D. (2002). *Inquiry within: implementing inquiry-based science standarts*. USA: Corwin Press, Inc. A Sage Publications Company.

Martin, D. J. (2012). *Elementary science methods: A constructivist approach.* (6th Ed.). USA: Wadsworth, Cengage Learning. http://books.google.com/books.

Martin, R.,Sexton, C., Franklin, T. ve J. Gerlovich (2005). *Teaching science for all children. An ınquiry approach.* (4th Ed.). Boston, US: Pearson Education, Inc.

McDonald, J. M. ve McDonald, R. B. (2002). Nature study: A science curriculum for threeand four-year-olds. In J. Cassidy and S. D. Garrett (Eds.), *Early childhood literacy: Programs vestrategies to develop cultural, linguistic, scientific and health car eliteracy for very young children ve their families* (pp. 164-185). Texas: University Corpus Christi.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara.

Minner, D. D.,Levy, A. J. ve Century, J. (2010). Inquiry-based science instruction-What is it anddoes it matter? Results from a research synthesis years 1984 to 2002. *Journal of Research in Science Teaching, 47*(4), 474–496.

National Research Council [NRC] (1996). *Nationalscience education standards*. Washington, DC: National Academy Press.

NGSS (2013). Next Generation Science Standarts. Web: RetrievedJune 1, 2014 from http://www.nextgenscience.org/sites/ngss/files/k%20combined%20DCI%20standards%206.13.13_0.pdf

Robles, W. J. veBeck, M. V. (2010) *Teaching young children in multicultural classrooms: Issues, concepts teaching young children in multi cultural classrooms: Issues, concepts and strategies*. (3rd Ed.). Wadsworth: Centage Learning.

Saçkes, M., Trundle, K. C., Bell, R. L. ve O'Connell, A. A. (2011). Thein fluence of early science experience in kinder garten on children'simmediate and later science achievement: evidence from the Early Childhood Long itudinal Study. *Journal of Research in Science Teaching, 48*(2), 217-235.

Schneider, L. A. (2005). *Child care teacher sattitudes, belief sand knowledgere garding scienceand the impact on early childhood learning opportunitites*. MS: Oklahama State University.

Şiraj-Blatchford, J. ve MacLeod-Brudenell, I. (1999) *Supporting science, design and technology in the early years*. Buckingham: Open University Press.

Trundle, K.C. (2009). *Teaching science during the early childhood years.* Carmel, CA: National Geographic School Publishing.

Tu, T. H. ve Hsiao, W. Y. (*2008*). *Preschool teacher-child verbalinter actions in science* teaching. *Electronic Journal of Science Education*, 12(2), 199–223.

Tu, T. (2006*). Preschool science environment: What ıs available in a preschool classroom? EarlyChildhood Education Journal, 33*(4), 245-251. DOI: 10.1007/s10643-005-0049-8

Worth, K. ve Grollman, S. (2003). *Worms, shadowsand whirlpools: science in the early childhood classroom.* Washington: National Science Foundation.

Wortham, S. C. (2006). *Early childhood curriculum: Developmental bases for learning and teaching*. New Jersey: Pearson Merrill Prntice Hall.

BÖLÜM 2

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE BİLİM ANLAYIŞI VE DÜŞÜNME BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Dr. Sibel DEMİR KAÇAN

"Hayata karşı meraklı olmak, her yönden, bence muhteşem yaratıcı insanların en büyük sırrıdır."

Leo Burnett

2.1. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE BİLİM ANLAYIŞI VE DÜŞÜNME BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Okul öncesi eğitimin niteliği, iyi yetişmiş bireylerin ve toplumun gerçekleşmesinde önemli temelleri sağlayan en önemli basamaklardandır. Dolayısıyla bu eğitim dönemindeki çocuğun yetiştirilme şekli gelecek toplumu yansıtmaktadır. Bu sebeple, okul öncesi eğitimde, çocukların bilim, bilim insanı algılayışının, bilimsel süreç becerilerinin, yaratıcılık, fende yaratıcılık (bilimsel yaratıcılık) ve yaratıcılıkla ilişkili düşünme becerilerinin gelişimi üzerinde durulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Yaratıcı inovatif düşünme yapısının toplumların gelişiminde giderek daha fazla aktif rol oynadığı düşünüldüğünde, bu yaş döneminin oldukça fazla önemsenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Aaron, R. W. (2010*). The role of creativity in the development of identity and purpose in undergraduate seniors.* Unpublished doctoral dissertation, Indiana University.

Aizikovitsh-Udi, E.,ve Amit, M. (2011). Developing the skills of critical and creative thinking by probability teaching. *Procedia Social and Behavioral Sciences, 15,* 1087–1091.

Akçam, M. (2007). İlköğretim fen bilgisi derslerinde yaratıcı etkinliklerin öğrencilerin tutum ve başarılarına etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

Akdeniz, A. R. (2008). Problem çözme, bilimsel süreç ve proje yönteminin fen eğitiminde kullanımı. S. Çepni (Ed.) içinde, *Kuramdan uygulamaya fen ve teknoloji öğretimi* (s. 128-153). Ankara: Pegem A Akademi.

Akerson, V. ve Donnelly, L.A. (2010). Teaching nature of science to k-2 students: What understandings can they attain?,*International Journal of Science Education, 32*(1), 97-124.

Akerson, V.L., Buck, G. A., Donnelly, L. A., Nargund-Joshi, V., ve Weiland, I. S. (2011). The ımportance of teaching and learning nature of science in the early childhood years. *J Sci Educ Technol*, *20,* 537–549.

Aktamış, H.,ve Ergin, Ö. (2007). Bilimsel süreç becerileri ile bilimsel yaratıcılık arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, *33,* 11-23.

Alghafri, A. S.,ve Bin Ismail, H. N. (2014). Effects of integrating creative and critical thinking on schools students' thinking. *International Journal of Social Science and Humanity*, *4(6),* 518-525.

Altındağ, C., Göksel, Ç., Koray, Ö., ve Koray, A. (2012). Eleştirel ve yaratıcı düşünme temelli fen ve teknoloji laboratuvarı uygulamalarının problem çözme ve yaratıcılık üzerine etkisi. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi.* Niğde.

Altındağ, C., Tunç Şahin, C. ve Saka, Y. (2012). Bilimin doğası öğretimine yönelik etkinlik örneği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi (ATED), 2*(1), 1-9.

Arı, A. (2011). Bloom'un gözden geçirilmiş bilişsel alan taksonomisinin Türkiye'de ve uluslararası alanda kabul görme durumu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Educational Sciences: Theory ve Practice*, *11(2),* 749-772.

Aubrey, C., Ghent, K. ve Kanira, E. (2012). Enhancing thinking skills in early childhood. *International Journal of Early Years Education,20(*4), 332-348.

Aydın, H. (2006). Öğrenme-öğretme sürecine yeni yaklaşımlar. N. Aykaç, ve H. Aydın (Ed.) içinde, *Öğrenme-öğretme sürecinde planlama ve uygulama* (s. 113-171). Ankara: Naturel Kitap Yayın Dağıtım.

Ayman-Nolley, S. (1999). A Piagetian perspective on the dialectic process of creativity. *Creativity Research Journal, 12(4),* 267-275.

Ayvacı, H. Ş. (2010). Okul öncesi dönem çocuklarının bilimsel süreç becerilerini kullanma yeterliliklerini geliştirmeye yönelik pilot bir çalışma. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED), 4*(2), 1-24.

Balkı, N., Çoban, A. K. ve Aktaş, M. (2003). İlköğretim öğrencilerinin bilim ve bilim insanına yönelik düşünceleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, XVII* (1).

Başdaş, E. (2007). İlköğretim fen eğitiminde, basit malzemelerle yapılan fen aktivitelerinin bilimsel süreç becerilerine, akademik başarıya ve motivasyona etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Baykal, A. (2003). *Yaratıcılık eğitimi*. sced.boun.edu.tr/baykal_yaraticilik.doc adresinden 10 Ekim 2012 tarihinde edinilmiştir.

Bodzın, A. ve Gehrınger, M. (2001). Can meeting actual scientists change students' perceptions of scientists? *Science and Children*, 36-41.

Bronson, R. W. (2008). *Critical thinking as an outcome of distance learning: A study of critical thinking in a distance learning environment.* Unpublished doctoral dissetation, The George Washington University.

Buldu, M. (2006). Young children's perceptions of scientists: a preliminary study. *Educational Research, 48*(1), 121 – 132.

Carroll, J. M. (2013). *The brutal reality of bringing kids up to level: Are critical thinking and creativity lost in the world of standardized testing?* Unpublished University of New Orleans, New Orleans.

Cavallo, A. (2008). Experiencing the nature of science: An interactive, beginning-of-semester activity. *Journal of College Science Teaching, May/June,* 12-15.

Chambers, W. D. (1983). Stereotypic images of the scientist: the draw-a-scientist test. *Science Education, 67*(2), 255-265.

Chávez-Eakle, R.A., Eakle, A. J. ve Cruz-Fuentes, C. (2012). The multiple relations between creativity and personality. *Creativity Research Journal*, *24(1),* 76-82.

DeHaan, R. (2009). Teaching creativity and inventive problem solving in science. *CBE—Life Sciences Education*, *8,* 172–181.

Demir, S. (2014). *Bilimsel tartışma ve araştırmaya dayalı tasarlanan laboratuvar programının, fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel yaratıcılıklarına etkisi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitimi Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Demir, S., Önen, F. ve Şahin, F. (2013). *Sınıf öğretmenlerinin bilim ve bilim insanı, 2 ve 4. sınıf öğrencilerinin bilim insanı hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi*. V. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi. Çanakkale, Türkiye

Demirbaş, M. (2009). The relationships between the scientist perception and scientific attitudes of science teacher. *Scientific Research and Essay, 4*(6), 565-576.

Doğan, N. (2005). Yaratıcı düşünme ve yaratıcılık. Ö. Demirel (Ed.) içinde, *Eğitimde yeni yönelimler* (s. 167-192). Ankara: Pegem A Yayıncılık. 2.Baskı.

Duman, B. (2009). *Neden beyin temelli öğrenme?* Ankara: Pegem A Akademi.

Ewers, T. G. (2001). *Teacher-directed versus learning cycles methods: Effects on science process skills mastery and teacher efficacy among elementary education students.* Unpublished Ph. D. dissertation, University of Idaho.

Fisher, S. (2013). *Developing creativity from school and home experiences: How parents and educators influence students in developing their creative literacy practices.* Unpublished doctoral dissertation, The State University of New Jersey, New Jersey.

Gerde, H. K., Schachter, R. E., ve Wasik, B. A. (2013). Using the scientific method to guide learning: an ıntegrated approach to early childhood curriculum. *Early Childhood Educ J., 41:*315–323

Güner, B. ve Çitçi, M. D. (2010). Popüler bilim anlayışı ve coğrafyanın popülerliği, bilim ve teknik dergisi örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi/ Eastern Geographical Review, 15*(24), 131-156.

Güneş, T., Güneş, M. H., Çelikler, D., ve Demir, S. (2008). *Fen bilgisi laboratuvar deneyleri.* Ankara: Anı Yayıncılık. 2.Baskı.

Gürdal, A., Şahin, F., ve Çağlar, A. (2001). *Fen eğitimi ilkeler, stratejiler ve yöntemler.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayın.

Güven, Y. (2002). Erken çocukluk döneminde sezgisel düşünme ve matematik. http://infobank.fedu.metu.edu.tr/ufbmek-5/b_kitabi/PDF/OkulOncesi/t263d.pdf. adresinden 12 Kasım2013 tarihinde edinilmiştir.

Hanley, S.,ve Abell, S. C. (2002). Maslow and relatedness: Creating an interpersonal model of self-actualization. *Journal of Humanistic Psychology*, *42,* 37-57.

Holm-Hadulla, R. (2013). The dialectic of creativity: A synthesis of neurobiological, psychological, cultural and practical aspects of the creative process. *Creativity Research Journal*, *25(3),* 293-299.

Horan, R. (2007). The relationship between creativity and intelligence: A combined yogic-scientific approach. *Creativity Research Journal*, *19(2)3,* 179-202.

http://www.orkidebulut.com.adresinden 1 Ağustos 2014 tarihinde edinilmiştir.

https://sites.google.com/site/prisciconceptcartoon/home/magnet adresinden 30 Temmuz 2014 tarihinde edinilmiştir.

https://sites.google.com/site/prisciconceptcartoon/home/seed-germination adresinden 1 Ağustos 2014 tarihinde edinilmiştir.

https://evcilyadaevcildegil.blogspot.com adresinden 30 Temmuz 2014 tarihinde edinilmiştir.

http://www.hayvanresimleri.gen.tradresinden 1 Ağustos 2014 tarihinde edinilmiştir.

http://www.altinoran.orgadresinden 2 Ağustos 2014 tarihinde edinilmiştir.

http://www.bilgiufku.com adresinden 1 Ağustos 2014 tarihinde edinilmiştir.

http://www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/dusunce.htmadresinden 2 Ağustos 2014 tarihinde edinilmiştir.

http://www.ixs.co.jp/en/products/robot/khr_2hv-j.htmladresinden 30 Temmuz 2014 tarihinde edinilmiştir.

http://www.forumdas.net/konu/bilim-ve-teknoloji-haftasi-kapak.221022/; adresinden 2 Ağustos 2014 tarihinde edinilmiştir.

hdw.eweb4.com; adresinden 2 Ağustos 2014 tarihinde edinilmiştir.

http://www.notebookadresi.com adresinden 1 Ağustos 2014 tarihinde edinilmiştir.

Hu, W.,ve Adey, P. (2002). A scientific creativity test for secondary school students. *International Journal of Science Education, 24(4),* 389-403.

Jo, S. M. (2009). *A study of Korean students' creativity in science using structural equation modeling.* Unpublished doctoral dissertation, The University of Arizona.

Kadayıfçı, H. (2008). *Yaratıcı düşünmeye dayalı öğretim modelinin öğrencilerin maddelerin ayrılması ile ilgili kavramları anlamasına.* Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kaptan, F.,ve Korkmaz, H. (1999). *İlköğretimde etkili öğretme ve öğrenme öğretmen el kitabı ilköğretimde fen bilgisi öğretimi modül 7.* 09. 08. 2013 tarihinde http://sakarya63.sa.funpic.de/ilkogretimde_fenbilgisi_01.pdf adresinden alındı

Karaçelik, S. (2009).*Okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme beceri düzeylerinin incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

Karamustafaoğlu, O.,ve Yaman, S. (2006). *Fen eğitiminde özel öğretim yöntemleri I-II.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Karataş, S., ve Özcan, S. (2010). Yaratıcı düşünme etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı düşünmelerine ve proje geliştirmelerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11(1),* 225-243.

Kıldan, O. ve Pektaş, M. (2009). Erken çocukluk döneminde fen ve doğa ile ilgili konuların öğretilmesinde okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD, 10(*1), 113-127.

Kılıç, Ş. (2010). Çocukların bilime ve bilim insanına yönelik tutumları ve kalıplaşmış yargıları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 8*(2), 439-455.

Kim, K. N. (2009). *Explorıng undergraduate students' active learning for enhancing their critical thinking and learning in a large class.* Unpublished doctoral dissertation, The Pennsylvania State University.

Kim, M. J.,ve Cho, M. E. (2014). Studying children's tactile problem-solving in a digital environment. *Thinking Skills and Creativity*, *12,* 1-13.

Koren, P. ve Bar, V. (2009). Pupils' image of 'the scientist' among two communities in Israel: a comparative study. *International Journal of Science Education, 31*(18), 2485-2509.

Krathwohl, D. (2002). A revision of Bloom's taxonomy: An overiew. *Theory Into Practıce*, *41(4),* 212-264.

Kula, G. (2011). *Okul öncesi eğitimin 9., 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerilerine etkisi: Polatlı ilçesi örneği.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Lin, C.,ve Cho, S. (2011). Predicting creative problem-solving in math from a dynamic system model of creative problem solving ability. *Creatıvıty Research Journal*, *23(3),* 255–261.

Lindqvist, G. (2003). Vygotsky's theory of creativity. *Creativity Research Journal*, *15(2),* 245-251.

Lubart, T. I. (2000-2001). Models of the creative process: past, present and future. *Creativity Research Journal*, *13(3 ve 4),* 295–308.

Meador, K. S. (2003). Thinking creatively about science suggestions for primary teachers. *Gıfted Child Today*, *26(25),* 25-29.

MEB. (2006). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi (6-8. sınıflar) öğretim programı.*Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

MEB. (2012). *Yaratıcı düşünme dersi programı 1-8.* Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu.

MEBa, (2013). *Okul öncesi eğitimi programı.* Ankara: Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

MEBb, (2013). *Okul öncesi eğitim programı etkinlik kitabı.* Ankara: Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

Meyer, A. A.,ve Lederman, N. G. (2013). Inventing creativity: an exploration of the pedagogy of ıngenuity in science classroom. *School Science and Mathematics*, *113(8),* 400-409.

Miles, E. (2008). *In-servıce elementary teachers' familiarity, interest, conceptual knowledge, and performance on science process skills.* Unpublished master thesis, B.S. Southern Illinois University Carbondale.

Miller, K. (tarihsiz). *Fostering scientific literacy in early childhood education.* New Zealand Tertiary College. 21.07.2014 tarihinde erişilmiştir.

Mohammed, I. (1983). *Relationships between science process skills instruction and secondary school teachers' performance, use and attitudes toward using these skills.* Unpublished doctoral dissertation, Indiana University.

Moore, D. W., Bhadelia, R., Billings, R. L., Fulwiler, C., Heilman, K. M., Rood, K. M., et al. (2009). Hemispheric connectivity and the visual–spatial divergent-thinking component of creativity. *Brain and Cognition*, *70,* 267–272.

Myers, B. E. (2004). *Effects of investigative laboratory integration on student content knowledge and science process skill achievement across learning styles.* Unpublished doctoral dissertation, University of Florida.

National Research Council (NRC). (2008). *National science education standards.* Washington, DC: National Academy Press.

Newton, D. (2010). Assessing the creativity of scientific explanations in elementary science: an insider–outsider view of intuitive assessment in the hypothesis space. *Research in Science ve Technological Education*, *28(3),* 187-201.

Newton, D. P. ve Newton, L. D. (1992). Young children's perceptions of science and the scientist. *International Journal of Science Education*, *14*, 331-348.

Nuhoğlu, H. ve Afacan, Ö. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bilim insanına yönelik düşüncelerinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(3), 279-298.

Orhon, G. (2011). *Yaratıcılık nörofizyolojik, felsefi ve eğitsel temeller.* Ankara: Pegem A Akademi.

Önen, F. (2011). *Bilimin doğası konusunda derse entegre edilmiş ve edilmemiş doğrudan yansıtıcı yaklaşım etkinliklerinin fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel bilginin doğası anlayışına etkisi: atom ve kimyasal bağlar.* Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Önen, F., Demir, S. ve Şahin, F. (2011). Sorgulamaya dayalı örnek olayların, okul öncesi çocuklarının bilimi sorgulama düzeylerine ve kavram gelişimlerine etkisi. *Ulusal Okul Öncesi Eğitimi Kongresi, Okul Öncesi Eğitimin Bugünü ve Geleceği,* Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özden, Y. (2011). *Öğrenme ve öğretme***.** Ankara: Pegem A Akademi. 11. Baskı.

Öznacar, M. D.,ve Bildiren, A. (2012). *Üstün zekalı öğrencilerin eğitimi ve eğitsel bilim etkinlikleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Öztürk, Ş. (2004). Eğitimde yaratıcı drama. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 77-84.

Pannells, T. C. (2010). *The effects of training preservice teachers in creative problem solving and classroom management.* Unpublished doctoral dissertation, University Of Oklahoma, Norman, Oklahoma.

Park, J. (2011). Scientific creativity in science education. *Journal of Baltic Science Education, 10(3),* 144-145.

Paul, R. ve Elder, L. (2013). *Kritik düşünce yaşamınızın ve öğrenmenizin sorumluluğunu üstlenmek için araçlar(G. Sart, Çev.; E. A. Aslan, G. Sart, Çev. Eds.).* (s.xxi-xxxiv). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Pelfrey, R. (2011). *Classroom behaviors in elementary school teachers identified as fostering creativity.* Unpublished doctoral dissertation, Northern Kentucky University.

Peterson, D. R., Barrett, J. D., Hester, K. S., Robledo, I. C., Hougen, D. F., Day, E. A., et al. (2013). Teaching people to manage constraints: Effects on creative problem-solving. *Creativity Research Journal*, *25(3),* 335-347.

Reap, M. A., Cavallo, A. M. L., ve Mcwhırter, L. J. (1994). *Changing perceptions of scientists among preservice elementary school teachers.* Paper presented at the annual international conference of the Association for the Education of Teachers in Science, El Paso, TX.

Rosas, R., Nussbaum, M., Cumsille, P., Marianov, V., Correa, M., Flores, P., et al. (2003). Beyond Nintendo: Design and assessment of educational video games for first and second grade students. *Computers ve Education, 40,* 71-94.

Runco, M. (2003). Education for creative potential. *Scandinavian Journal of Educational Research, 47(3),* 317-324.

Schwartz, R. (2007). What's in a word? *Science Scope,* 42-47.

Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya.* Ankara: Pegem A Akademi. Geliştirilmiş 14.Baskı.

Silvia, P. J. (2008). Creativity and intelligence revisited: A latent variable analysis of Wallach and Kogan. *Creativity Research Journal*, *20(1),* 34-39.

Sönmez, V. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Sternberg, R. J. (2012). The assessment of creativity: An investment-based approach. *Creativity Research Journal*, *24(1),* 3-12.

Sungur, N. (1997). *Yaratıcı düşünce.* İstanbul: Evrim.

Şahin, F. (2000). *Okul öncesinde fen bilgisi öğretimi ve aktivite örnekleri.* İstanbul: Ya-Pa Yayın Pazarlama.

Tatli, E., Önen, F., Macaroğlu Akgül, E. ve Gürdal, A. (2013). *Fen bilgisi öğretmenlerinin bilim ve bilim insanı algıları*. International Conference on New Horizons in Education, Roma/İtalya. Inte 2013 proceeding book, vol :3, 182-190.

Thomas, M. D., Henley, T. B. ve Snell, C. M. (2006). The draw a scientist test: a different population and a somewhat different story. *College Student Journal*, *40* (1).

Turla, A. (2003). *Çocuk ve yaratıcılık «Çocuğum daha yaratıcı olabilir mi?».* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Üstündağ, T. (2011). *Yaratıcılığa yolculuk.* Ankara: Pegem A Akademi. 5.Baskı.

Voneche, J. (2003). The changing structure of Piaget's thinking: Invariance and transformations. *Creativity Research Journal*, *15(1),* 3-9.

Worth, K. (2010). Science in early childhood classrooms: Content and process. *SEED Papers,* http://ecrp.uiuc.edu/beyond/seed/worth.html adresinden 28 Temmuz 2014 tarihinde edinilmiştir.

Zembat, R. (2010). *Okul öncesinde problem çözme ve beyin fırtınası.* Zembat, R. (Ed.), Okul öncesinde özel öğretim yöntemleri içinde (s. 221-249). Ankara: Anı Yayıncılık.

BÖLÜM 3

SORGULAMA TABANLI BİLİM ÖĞRETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Erhan ALABAY

"Öğrenmeye en büyük düşman, çok konuşan öğretmendir."

John Holt

3.1. SORULAMA TABANLI ÖĞRENME NEDİR?

Erken yaşlarda çocuklar meraklı ve araştırmacı bir yapıya sahiptirler. Ebeveynler ve eğitimciler çocuğun bu meraklı ve araştırmacı yapısının devamını sağlamak ve desteklemek amacıyla çocuklarla etkin zamanlar planlamalıdırlar. Planlanacak olan bu etkin zamanlar çocuğun özellikle merak ettiği, sosyal çevresinde gözlemlediği ve araştırmak istediği konular çerçevesinde olması çocuğun öğrenmeye olan isteğini ve motivasyonunu arttırmaktadır. Sorgulama tabanlı öğretim de bu aşamada kullanılabilecek en etkin yöntemlerden birisidir. Sorgulama tabanlı öğretimde, çocuk sadece kavramı öğrenmekle kalmaz, olay veya durumla ilgili gözlem yapmayı, sorular oluşturmayı, ilişkili bilgilere erişmeyi ve kullanmayı, kendi planını oluşturmayı ve bu planı uygulamayı, merak ettiği durum ile ilgili veriler toplamayı, oluşturduğu fikirler doğrultusunda analizler yapmayı, analiz yaparken bilimsel araçları ve teknolojiyi kullanmayı, bulguları yorumlamayı, çıkarımlar, açıklamalar ve tahminler üretmeyi ve ortaya çıkardığı bulguları ise nakletmeyi öğrenir. Diğer bir değişle, sorgulama tabanlı öğrenmede çocuk, kavramdan daha çok o kavrama ulaşmada geçirdiği süreçleri uygulamayı öğrenmektedir (Alvarado ve Herr, 2003).

"Sorgulama" kelimesi eğitimciler tarafından bilim öğrenme ve öğretmede farklı şekillerde tanımlanmıştır. Fakat eğitimde sorgulamanın tanımı basit bir tanım olarak açıklanamayabilir (Mecit, 2006). Ulusal Bilim Eğitimi Standartları "sorgulama"nın tanımını şu şekilde açıklamaktadır. Bilimsel sorgulama, "bilim adamlarının doğal yaşam üzerinde çalıştıkları çeşitli yollar ve kendi çalışmalarından elde ettikleri kanıtlara dayanan açıklamaları öne sürmeleri ve öğrencilerin deneyimler sayesinde bilgileri arttırmaları ve bilim adamlarının doğal yaşam üzerinde nasıl çalışmalarını anlamaları" olarak tanımlanmaktadır. Amerikan Ulusal Bilim Eğitimi Standartları tarafından bilimsel sorgulama üzerinde belirli standartlar geliştirilmiştir. Bu standartlara göre sorgulama aşamasında birey;

1. Gözlemler yapmayı
2. Sorular oluşturmayı
3. İlişkili bilgileri kullanmayı ve erişmeyi
4. Zengin incelemeler planlamayı ve uygulamayı
5. Verileri toplamak, analiz etmek ve yorumlamak için teknoloji ve araçları kullanmayı
6. Cevaplar, açıklamalar ve tahminler üretmeyi
7. Bulguları nakletmeyi

yaptıkları bilimsel sorgulama aktiviteleri ile gerçekleştirebileceği tespit edilmiştir (Ketelhut ve Dede, 2006; Balım ve Taşkoyan, 2007; Hammerman, 2006; NRC, 1996; Mecit, 2006).

KAYNAKLAR

Abacı, O. (2003). *"Erken Çocukluk Eğitiminde Müzelerin Yeri", Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Allner, M., McKay, C., Coe, L., Rask, J., Paradise, J. And Wynne, J. J. (2010). NASA's Explorer school and spaceward bound programs: Insights into two education programs designed to heighten public support for space science initiatives. *Acta Astronautica*, 66, p:1280-1284.

Alvarado, A. E. ve Herr, P. R. (2003). *Inquiry-Based Learning Using Everyday Objects: Hands-On Instructional Strategies That Promote Active Learning*. London: Sage Publications Ltd.

Ankara Üniversitesi Çocuk Bilim Merkezi (2014). http://cocukuniversitesi.ankara.edu.tr/ (Alıntı Tarihi: 10.05.2014).

Artut, K. (2004). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Audet, R. H. ve Jordan, L. K. (2005). *Integrating Inquiry Across the Curriculum*. London: Sage Publications Ltd.

Balım, A. G. ve Taşkoyan, S. N. (2007). Fene Yönelik Sorgulayıcı Öğrenme Becerileri Algısı Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 58-63.

Barel, J. (2007). *Problem-Based Learning: An Inquiry Approach.* Thousand Oaks, California: Corwin Press.

Bilton, H. (2010). *Outdoor Learning in the Early Years: Management and Innovation*. New York: Routledge.

Branch, J. ve Oberg, D. (2004). *Focus on Inquiry: A Teacher's Guide to Implementing Inquiry-Based Learning*. Alberta: Alberta Learning Cataloguing.

Cevretti, G. N., Pearson, P. D., Bravo, M. A. ve Barber, J. (2006). *Reading and Writing in the Service of Inquiry-Based Science.* In R. Doglas, M. Klentschy, ve K. Worth (Eds.), Linking Science and Literacy in the K-8 Classroom, (221-244). Arlington, VA: The National Science Theachers Association.

Conklin, W. (2004). *Applying Differentiation Strategies: Teacher's Handbook for Grades K-2*. (2nd Edition). Huntington Beach, CA: Shell Education.

Edelson, D. C., Gordin, D. N. ve Pea, R. D. (1999). Addressing the Challenges of Inquiry-Based Learning Through Technology and Curriculum Design. *Journal of the Learning Sciences*, 8 (3-4), 391-450.

Evans, K. M. (2008). *Space Exploration: Triumphs and Tragedies*. USA: Information Plus.

Guzzetti, B. J. (2002). *Literacy in America: An Encyclopedia of History, Theory and Practice.* California: ABC-CLIO Ltd.

Gül, Z. (2011). *Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Sürecinde Alternatif Bir Araç "T-Diyagramı": Enzimler ve Enzimlerin Çalışmasına Etki Eden Faktörler Üzerinde Örnek Bir Uygulama.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hammerman, E. (2006). *Essentials of Inquiry-Based Science: K-8.* California: Corwin Press.

Jarvis T, Pell A. (2002). Effect of the Challenger Experience on Elementary Children's Attitudes of Science. *Journal of Research in Science Teaching*, 39: p: 979–1000.

Jones, H., Yeoman, K. And Cockell, C. (2007). A Pilot Survey of Attitudes to Space Sciences and Exploration among British School Children. *Space Policy*, 23, p: 20-23.

Kapelari, S., Regan, E., Bonomi, C., Dillon, J., Willison, J., Vergou, A. ve Schepker, H. (2012). *Initiating Inquiry Based Science Education in Outdoor Learning Sites: Issues and Challenges*. https://www.academia.edu/1944525/Initiating_inquirybased_science_education_in_outdoor_learningsites_issues_and_challenges (Alıntı Tarihi: 14.06.2014).

Ketelhut, D. J. ve Dede, C. (2006). *Assessing Inquiry Learning.* http://muve.gse.harvard.edu/ rivercityproject/documents/lettersnarst2006paper.pdf (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2012).

Krogh, S. L. ve Morehouse, P. (2014). *The Early Childhood Curriculum: Inquiry Learning Through Integration.* New York: Routledge.

Kuhlthau, C. C., Maniotes, L. K. ve Caspari, A. K. (2007). *Guided Inquiry: Learning in the 21st Century.* USA: Greenwood Publishing Group.

Magnussen, L., Ishida, D. ve Itano, J. (2000). The Impact of the Use of Inquiry-Based Learning as a Teaching Methodology on the Development fo Critical Thinking. *The Journal of Nursing Education*, 39(8), 360-364.

Marshall, J. (2009). *Four Steps for Improving Inquiry-Based Teaching and Learning.* 2009 NSTA Presentation.http://iim-web.clemson.edu/wp-content/uploads/2009/03/nsta-2009-four-steps-for-impro ving.ppt (Alıntı Tarihi: 18.06.2014).

MEB (2012). *Okul Öncesi Eğitim Programı 2012*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.

Mecit, Ö. (2006). *The Effect of 7E Learning Cycle Model on the Improvement of Fifth Grade Students' Critical Thinking Skills*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Orta Öğretim Fen ve Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.

NASA Explorer Schools. http://www.nasa.gov/offices/education/programs/national/nes2/about/index. html, 2010. (Alıntı Tarihi: 10 Ağustos 2010).

National Research Council. (2008). *NASA's Elementary and Secondary Education Program: Review and Critique. Committee for the Review and Evaluation of NASA's Precollege Education Program*, Helen R. Quinn, Heidi A. Schweingruber, and Michael A. Feder, Editors. Board on Science Education, Center for Education. Division of Behavioral and Social Science and Education. Washington, DC: The National Academies Press.

NRC (National Research Council). (1996). *National Science Education Standards*. Washington, DC: National Academy Press.

NRC (National Research Council). (2000). *Inquiry and the National Science Education Standards*. Washington , DC : National Academy Press.

Parr, B. ve Edwards, M. C. (2004). Inquiry-Based Instruction in Secondary Agricultural Education: Problem-Solving an Old Friend Revisited. *Journal of Agricultural Education*, 45(4), 106-117.

Rushton, S. (2008). *Activate Your Students: An Inquiry-Based Learning Approach to Sustainability*. Sidney: Curriculum Corporation.

Science For The 21st Century. (2004). *Bringing Science to Life*. Executive Office of the President National Science and Technology Council, p: 35, Washinton, D.C.

Sue, G., F. (2009). "Stories to tell? Narrative Tools in Museum Education Texts", *Educational Research,* Vol. 51, Issue 3.

Wallace, V. L. ve Husid, W. N. (2011). *Collaborating for Inguiry-Based Learning: School Librarians and Teachers Partner for Student Achievement*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.

Yager, R. E. (2009). *Inquiry: The Key to Exemplary Science*. USA: National Science Teachers Association Press.

BÖLÜM 4

OKUL ÖNCESİNDE FEN KAVRAMLARI VE ÖĞRETİMİ

Prof. Dr. Fatma ŞAHİN

"Hiç kimseye bir şey öğretemeyeceğimi biliyorum, tek yapabileceğim onun öğrenebileceği bir ortam oluşturmak."

Carl ROGERS

4.1. OKUL ÖNCESİNDE FEN KAVRAMLARI VE ÖĞRETİMİ

Son zamanlarda eğitim ve öğrenme sadece eğitimcilerin değil nörologların da ilgisini çekmektedir. Yapılan nöro-eğitim araştırmaları, çocukların öğrenmelerindeki akademik becerilerinin temelindeki nöral mekanizmaları, duygusal ve sosyal davranışları incelemektedirler. Özellikle beyin gelişimi, plastisite ve nöronlarla ilgili bulgular her bireyin öğrenmesi için optimum çevrenin oluşturulmasının ve okul öncesi öğrenmenin önemini vurgulamaktadırlar. İnsan beyninin gelişimi açısından, ilk 4 yılda yapılan ilk tanımlar, öğrenilen kavramlar, problemlere yaklaşma ve çözme yöntemleri hayatının sonraki dönemlerinde insanların "yol haritalarını ve yaşam pusulalarını" oluşturmaktadır. Düşünme becerilerinin gelişimi çok küçük yaşlarda başlayan bir süreçtir. Çocuklarımıza doğru soru sormayı ve öğrendiklerine değişik açılardan bakmayı öğretebilirsek ilerideki yıllarda karşımıza üretebilen bireyler olarak çıkacaklardır (Kim, 2001).

Çocuklar sadece formal eğitimle değil aynı zamanda informal (alışveriş yaparken, seyahat ederken, sınıfta, evlerinde, yani gündelik deneyimler) eğitim aracılığıyla da bilimsel, teknolojik ve pratik bilgi sahibi olabilirler. Ders dışı faaliyetler yoluyla bu günlük bağlamlar da okulda bilimsel bilginin geliştirilmesi için kullanılabilir. Bu yollarla çocukların; gözlem, motor beceriler, tahmin etme, problem çözme, iletişim, sosyal beceriler, değerlendirme gibi beceriler ve düşünme süreçleri üzerine fırsatlar yaratmak gereklidir.

Çocukların gördükleriyle gündelik ilişkilerin kurulması, bu ilişkilerin yorumu ve açıklama modelleriyle bile duyusal bilgi gelişebilir. Bu ilkeler, araştırmadaki faaliyetlerin temelini oluşturmaktadır. ABD ulusal fen standartları (2000) eski görüşlerin aksine, okul öncesi çocuklarının sadece somut ve basit düşünmediklerini, uygun ortam ve etkinlikler sağlandığında daha derin ve soyut düşünebileceklerini belirtmiştir.

Doğduğumuz günden itibaren içinde olduğumuz önemli problemler vardır. Bunların başında beslenme bozuklukları, enerji kıtlığı, salgın hastalıklar, çevre sorunları gelmektedir. Bu sorunlar fenin önemli konularıdır. Bu problemlere karşı duyarlılık okul öncesinde geliştirilirse davranışa dönüşebilmektedir. Bu problemlere karşı tek bir bilimsel bakış yoktur. Ancak, bilimsel bilginin sorunları çözmek için önemi göz ardı edilemez. Bilim, insanların gündelik yaşamının bir parçasıdır. Yapılan araştırmalar beynin çevresel etmenlere düşünüldüğünden daha fazla hassas ve bu yolla sağlanan beyinsel gelişimin düşünüldüğünden daha uzun ömürlü olduğunu göstermiştir. Erken çocuklukta beyni erken ve etkin olarak geliştirebilmek için eğitim programları daha zengin deneyimler içermelidir. Bilim beynin gelişimi için konu olarak birçok olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde erken çocuklukta eğitimde öğretmenlere büyük görev düşmektedir. Yanlış algılama ve güven eksikliği sebebiyle öğretmenler bu konuda isteksizdir ve tek amaçları bilimin gerçeklerini çocuklara öğretebilmektir.

KAYNAKLAR

Baki, A. (1999). *Cebirle İlgili İşlem Yanılgılarının Değerlendirilmesi*. III. Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu. M.E.B. Öygm.

Barrett, K.(2008). *Evaluatıng The Use Of Concept Maps In Nurse Education*. In N. Ireland To Promote The Development Of Crıtıcal Thınkıng. Concept Mapping: Connecting Educators Proc. of the Third Int. Conference on Concept Mapping Tallinn, Estonia ve Helsinki, Finland

Birbili, M.(2006). *Mapping Knowledge: Concept Maps İn Early Childhood Education*. Early Childhood Research ve Practice, 4(2).

Beydoğan, H. Ö. ve Şahin, A. (2002). *Türkçe Dilbilgisi Öğretim Hedeflerine Ulaşma Düzeyi Açısından Kavram Haritaları İle Düz Metne Dayalı Öğretim Materyallerinin Karşılaştırılması*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi, s,1

Crane, L., ve Winterbottom, M. (2008). *Plants And Photosynthesis: Peer Assessment To Help Students Learn*. Journal Of Biological Education, Journal of Biological Education. 42(4). s,150-156.

Çakır, S.Ö.ve Yürük, N. (1999). *Oksijenli Ve Oksijensiz Solunum Konusunda Kavram Yanılgıları Teşhis Testinin Geliştirilmesi Ve Uygulanması.*III. Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu. M.E.B. Öygm

Edwards, S ve Cutter-MacKenzie AN (2013). *Environmentalising Early Childhood Education Curriculum Through Pedagogies Of Play*. The Journal Of Envıronmental Education,44(3), 195–213

Edwards, S ve Cutter-MacKenzie. AN (2011), *Environment alising early childhood education curriculum through pedagogies of play*, *Australasian Journal of Early Childhood,* vol. 36(1) s, 51-59.

Güneş, T., Güneş, M.H. ve Çelikler, D. (2006). *Fen Bilgisi Öğretmenliği Programı Biyoloji Ders Konularının Öğretilmesinde Kavram Haritası Kullanımının Öğrenci Başarısı Üzerine Etkileri*. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (Kefad), 7(2), 39–49.

Gürdal, A., Şahin, F ve Çağlar, A. (2001). *Fen Öğretimi I* s.87 Marmara Üniversitesi Yayınları İstanbul.

Http://Www.Tts-Group.Co.Uk/Shops/Tts/Products/Pd1726997/Concept-Cartoons-Cd-Rom/ (Alıntı Tarihi: 12.07.2014).

Isabel P. Martinsve Luisa Veiga, (2001). *Early Science Education: Exploring Familiar Contexts To İmprove The Understanding Of Some Basic Scientific Concepts*. Europan Early Childhood Education Research Journal 9(2). 69-82

Kaya, O. N. (2003). *Fen Eğitiminde Kavram Haritaları*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8 (1), 70–79.

Küçükturan, G. (2003).*Okul öncesi Fen Öğretiminde Bir Teknik: Analoji*.Milli Eğitim. 157. 9-15

Kim,S,İ. (2001). *Nörobilim ve eğitim okul öncesi eğitim*. 2. okul öncesi Eğitim Sempozyumu s,103. Türkiye özel okullar birliği derneği. İstanbul

Mancinelli, C., Gentili, M., Priori,ve G., Valitutti, G.(2004). *Concept maps ın kındergarten*. Proc. of the First Int. Conference on Concept Mapping Pamplona, Spain

Martins, I,P., Veigai, L.(2001). *Early Science Education: Exploring familiar contexts to improve the understanding of some basic scientific concepts*. European Early Childhood Education Research Journal. 9(2).69-82

Marymorris.M, Scottfairclough ,N ve Christine H, (2007). *Concept Cartoons İn Early childhood Teaching And Learning Of Science*. Teaching Science 53. s.2

Morris, M. Merritt, S. Fairclough, N. Birrell, C. ve Howitt,(2007). *Trialling concept cartoons in early childhood teaching and learning of science.* Teaching Science, 53 (2) s, 42–45

NRC (National Research Council). (2000). *Inquiry and the National Science Education Standards*. Washington , DC : National Academy Press.

Novak, J.D., Gowin, D.B. ve Johansen, G.T. (1983). *The Use Of Concept Mapping And Knowledge Via Mapping With Junior High School Science Students*. Science Education, 67 (5), 625 – 645.

Şahin, F. (2000). *Okul öncesinde Fen Bilgisi Öğretimi*. Ya-Pa İstanbul

Tsui,C.-Y., ve Treagust, D. F. (2004). *Learning Genetics With Multiple Representations: Cross- Case Analyses Of Students' Conceptual Status.* 42the Annual Meeting Of The National Association For Research İn Science Teaching (Narst), Vancouver, Canada.

Ülgen, G. (2004). *Kavram Geliştirme Kuranlar Ve Uygulamalar.* 4. Baskı. Ankara: Nobel yayıncılık

Patrick, P., Tunnicliffe, S.D. (2011). *What Plants And Animals Do Early Childhood And Primary Students' Name? Where Do They See Them?* JSci Educ Technol.s. 20:630–642

Yağbasan, R., Gülçiçek, Ç.(2003). *Fen Öğretiminde Kavram Yanılgılarının Karakteristiklerinin Tanımlanması.* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 13 s.102

Yoon, J., ve Onchwari, J. A. (2006). *Teaching young children science: three key points.* Early

Childhood Education Journal, 33 (6), 419-423

BÖLÜM 5

OKUL ÖNCESİ FEN EĞİTİMİNDE MADDE VE ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN ETKİNLİKLER

Prof. Dr. Filiz KABAPINAR

"Benim özel bir yeteneğim yok. Yalnızca tutkulu bir meraklıyım." "Çok zeki olduğumdan değil, problemlerle uğraşmaktan vazgeçmediğimden başarıyorum."

Albert Einstein

Zaten doğal olarak meraklı olan okul öncesi dönem çocuklarımızın meraklarını söndürmek yerine tutkuya çevirirsek... Onlara uğraştıkça merak edecekleri kadar zor ancak uğraşmaktan vazgeçirmeyecek kadar çözülebilir problemleri sunarsak... Kim bilir belki de bu kadar alçak gönüllü yeni Einstein'ler yetiştirebiliriz.

5.1. OKUL ÖNCESİ FEN EĞİTİMİNDE MADDE VE ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN ETKİNLİKLERE GENEL BİR BAKIŞ

Okul öncesi dönemde çocuklar farkında olmaksızın pek çok fen kavramı ile tanışmaktadır. Kimyanın konusu olan madde, özellikleri ve değişimi gündelik yaşamlarında sıklıkla karşılarına çıkmakta, çoğu kez meraklı sorularının temelini oluşturmaktadır (Şahin, 2002). Konusu madde olunca, yattıkları yataktan, giysilerine, yediklerinden içtiklerine, oyuncaklarından, kutu oyunlarına dek tüm yaşamlarının içine nüfuz etmiştir kimya. Maddelerin günlük yaşamdaki kullanım alanlarını, sahip oldukları özellikler belirlemektedir. Çok küçük yaşlarda edindikleri mıknatıslı yazı tahtaları mıknatısın demir tozlarını çekme özelliği kullanılarak tasarlanmaktadır. Çocuklar sulu boyalarındaki renkleri kullanırken ya da ara renkler elde ederken farkında olmaksızın karışım oluşturmaktadır. Kumsalda kale yaparken ıslak kum kullanırlar nedenini bilmeksizin. Oysa ki, kum tanelerini bir arada tutan sudur ve ısı etkisiyle buharlaştığında geride birbirlerine kenetlenmiş olan kum taneleri sağlam bir yapı oluşturur. Havuzda ya da banyo küvetinde kullandıkları plastik oyuncakları suyun yüzeyinde kaldığını, attıkları bazı nesnelerin suya gömüldüğünü görürler de bu durumların su ile nesnenin yapıldığı maddenin fiziksel özellikleri ile ilişkili olduğunu bilemezler.

Maddenin farklı halleri katı ve sıvı sabun olarak temizlikte de çıkar karşılarına, katı ve sıvı yağ olarak yemekte de. Okul öncesinde madde ile ilgili deneylere gerek vardır çocukların maddenin hallerinin farklarını sorgulamaları için. Gazlar yaşamsal faaliyetlerinin en tepesindedir, soluk alıp vermeleri sırasındaki rolleri ile. Ancak bu hep böyle olageldiği için fark bile etmezler havayı içlerine çektiklerinde göğüs kafesinde bir şişme olduğunu ya da bu şişmenin gazların hacmine delil oluşturduğunu. Gazlarla ilgili deneyler yapılmasa sorgularlar mı gazın bir şekli var mı" "hacmi var mı" kütlesi olur mu diye" İşte tüm bu farkındalıkları yaratan maddeyi konu alan kimya deneyleridir. Kısa sürede gerçekleştirilebilir oluşlarıve deney sonuçlarının hızla elde edilmesi kimya deneylerini anlık odaklanabilen okul öncesi dönem çocukları için önemli araçlar konumuna sokar. Asidik içeceklerin içerdiği gazları görselleştirmenin, ete verdiği zararları gözlem yaptırmanın ve jelibonların suda çözünmediğini göstermenin en kolay yoludur kimya deneyleri. Bu deneylerin varlığında çocuklar gözlem yapma, tahmin etme, karşılaştırma yapma, sınıflama yapma, çıkarımda bulunma, neden-sonuç ilişkisini kurma gibi beceriler kazanırken bilişsel açıdan gelişirler (M.E.B., 2013; Şahin, 2000; Ayas ve diğ., 2005); üstelik de zihinlerinde kimya ile ilintili kavramlarının temellerinin atıldığının farkına varmaksızın.

KAYNAKÇA

Ayas, A., Çepni, S., Akdeniz, A., Özmen, H., Yiğit, N. ve Ayvacı, H. (2005). Kuramdan Uygulamaya Fen ve Teknoloji Öğretimi (4. Baskı). Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Bingham, J. (1991). Science Experiments, Usborne Publishing, England.

Demirel Ö., (2007). Eğitimde Program Geliştirme (10. Baskı). PegemA Yayıncılık, Ankara.

Edom, H., Butterfield, M., Heddle, R. ve Unvin, M. (1999). Deneylerle Bilim, (Çeviren, Feryal halatçı), Tübitak yayınları, Ankara.

M.E.B., (2013). Okul Öncesi Öğretim Programı, Ankara.

Mandell, M. (2006). Gündelik Eşyalarla Basit Hava Deneyleri (Çeviren İpek Demir), Altın Kitapları, İstanbul.

Şahin, F. (2000). Okul öncesi Fen Bilgisi Öğretimi. YA-PA.

Şahin, F. (2002). Okul öncesi Fen Ve Matematik Öğretimi. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Üçok, K. (2004). Deneyler, Tübitak yayınları, Ankara.

BÖLÜM 6

OKUL ÖNCESİ FEN EĞİTİMİNDE FİZİKSEL OLAYLARA İLİŞKİN ETKİNLİKLER

Dr. Öğr. Üyesi İlknur GÜVEN

"Bilginin tek kaynağı deneyimdir."

Albert Einstein

6.1. OKUL ÖNCESİ FEN EĞİTİMİNDE FİZİKSEL OLAYLARA İLİŞKİN ETKİNLİKLERİN YERİ VE ÖNEMİ

Fen insanoğlunun yaşam içinde karşılaşılabileceği olayların bilimsel açıklamalarını içeren bir anabilim dalıdır. Fen aslında yaşamın kendisidir. Dolayısıyla fen öğrenmeye/öğretmeye başlamanın yaşı yoktur. Çocuklar doğdukları andan itibaren meraklı gözlerle etraflarını inceler, nesnelere dokunur, tadar, işitir bir nevi gözlem yapar. Tüm bu tecrübeleri sayesinde bir şeyler öğrenir. Fen konusu içinde öğretilecek pek çok kavramla insanlar çocukluk döneminde karşılaşır ancak günlük hayatın içinde bunu bilinçli olarak fen öğrenme şeklinde yaşamazlar. Örneğin gökkuşağı, dondurmanın sıcak havada erimesi, elektrik düğmesine basınca lambanın yanması gibi olaylar günlük hayatın içinden olay-lardır. Çocuklar erken yaşta merak ettikleri bu olayların mantıklı ve doğru açıklaması ile karşılaşırsa ileride fen konuları ile ilgili kavram yanılgıları oluşma ihtimali de azalacaktır. Bu yüzden okul öncesi dönemde verilen fen eğitimi çok önemlidir. Bu eğitim ileride öğre-necekleri fen konularına bir zemin hazırlamalarını sağlayacaktır. Ülkemizde 2013 eğitim öğretim yılında hazırlanan "Okul Öncesi Eğitimi Programı"nda (MEB, 2013) yer alan pek çok kazanım bilinçli ve doğru bir fen eğitimi ile kolaylıkla kazandırılabilir. Okul öncesi dönemde yapılan fen etkinlikleri çocuklarda bilimsel süreç becerilerinin gelişimine de önemli katkı sağlamaktadır (Şahin, Güven ve Yurdatapan, 2011; Ayvacı, 2010; Büyüktaş-kapu, Çeliköz, Akman, 2012).

Okul öncesi dönemde yapılan fen etkinlikleri ile öğrenciler bir taraftan öğrenirken bir taraftan da eğlenirler. Ancak yapılan fen etkinlikleri sadece aktivite amaçlı yapılır sorgulama yaptırılarak içerik ve kazandırılması hedeflenen kavramlar verilmezse eğlence amaçlı yapılan bir aktivitenin ötesine geçemez. Oysa yapılan etkinlikler ile çok sayıda fen kavramı öğretilebilir. Son yıllarda özellikle sorgulamaya dayalı öğretim okul öncesi fen etkinliklerinde kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Sorgulamaya dayalı öğretim öğrencilerin yaşadıkları dünya ile ilgili doğal merakları üzerine inşa edilen dinamik bir süreçtir. Adından da anlaşılacağı üzere sadece öğretmeni merkeze almaz öğrencilerin de sorularına ve fikirlerine yer verir (Chiarotto, 2011). Pek çok çalışmada da belirtildiği gibi okul öncesi dönemde sorgulamaya dayalı fen etkinlikleri çocukları düşünmeye ve sorgulamaya zorlar, bilimsel sorgulamayı daha iyi anlamalarına katkıda bulunur (Samarapungavan, Edwards ve MacKenzie , 2008; Brenneman, 2010; Chiarotto, 2011).

KAYNAKLAR

Ayvacı, H.Ş. (2010). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilimsel Süreç Becerilerini Kullanma Yeterliliklerini Geliştirmeye Yönelik Pilot Bir Çalışma. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*. 4(2), 1-24.

Brenneman, K (2010). Planned Explorations and Spontaneous Discoveries: Supporting Scientific Inquiry Preschool. Erişim tarihi: 01.08.2014. http://nieer.org/pdf/Supporting Scientific_Inquiry_in_Preschool.pdf

Büyüktaşkapu, S, Çeliköz, N., Akman, B. (2012). Yapılandırmacı Bilim Eğitimi Programı'nın 6 Yaş Çocuklarının Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 37 (165), 275-292.

Büyüktaşkapu, S. (2010). *6 Yaş Çocuklarının Bilimsel Süreç Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Yapılandırmacı Yaklaşıma Dayalı Bir Bilim Öğretim Programı Önerisi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

CDoE, California Department Of Education (2011). *A Look at Kindergarten in California Public Schools and the Common Core State Standards*. Erişim tarihi: 02.08.2014.

http://www.cde.ca.gov/ci/cr/cf/documents/glckindercurriculum.pdf

Chiarotto, L. (2011). *Natural Curıosity: Building Children's Understanding of the World through Environmental Inquiry / A Resource for Teachers.* The Laboratory School at The Dr. Eric Jackman Institute of Child Study, Maracle Press Ltd: ON, Canada.

Gervasi-Geist, V.M. (2010). *An Experiential Kindergarten Science Curriculum Engaging StudentsIn The Scientific Inquiry Process.* Master Theses, The Faculty of Humboldt State University, Arcata, CA, USA.

ISBE, Illinois State Board of Education (2013) Illinois Early Learning and Development Standards. Erişim tarihi: 01.08.2014

http://www.isbe.state.il.us/earlychi/pdf/early_learning_standards.pdf

Math/ScienceNucleus (2001). *UniverseCycle, The Search for our beginnings, Kindergarten Solar System.* Erişim tarihi: 02.08.2014. http://www.msnucleus.org/membership/html/k-6/uc/pdf/ucksolarsystem.pdf

McCain, J. (2010). *Pushes and Pulls, Kindergarten Science*. Erişim tarihi: 02.08.2014.

https://spweb.tbaisd.k12.mi.us/sites/home/instructionalresources/science/pk8resources/Kindergarten/Kindergarten%20Unit%202%20Pushes%20%20Pulls.pdf

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitimi Programı.* Erişim tarihi: 10.07.2014.

http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf

MSBE, Michigan State Board of Education (2007)*Science V1.09. Grade Level Content Expectations.* Erişim tarihi: 01.08.2014. http://www.michigan.gov/documents/mde/Complete_Science_GLCE_12-12-07_218314_7.pdf

Samarapungavan, A., Mantzicopoulos, P., vePatrick H. (2008). Learning science through inquiry in kindergarten. *Science Education, 92 (5),* 868-908. DOI: 10.1002/sce.20275

Şahin, F., Güven, İ. ve Yurdatapan, M. (2011). Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımının Okul öncesi Çocuklarında Bilimsel Süreç Becerilerinin Gelişimine Etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. Sayı 33. Cilt 33 sf 157-176

BÖLÜM 7

CANLILAR VE HAYAT İLE İLGİLİ ETKİNLİKLER

Doç. Dr. Mehtap YILDIRIM

"Ne duyarsam, unuturum.
Ne görürsem, hatırlarım.
Ne yaparsam, anlatırım "

Konfüçyüs

7.1. OKUL ÖNCESİ FEN EĞİTİMİNDE CANLILAR BİLİMİNE İLİŞKİN ETKİNLİKLERİN YERİ VE ÖNEMİ

Okul öncesi dönemde fen neden öğretilmelidir? Çünkü çocuklar meraklıdır, keşfetmeyi severler, yaşadıkları dünya da olan biteni anlamayı isterler. Bu yaş çocukları ile yapılacak olan basit gözlem ve deneyler onların ilgilerini uyandıracak, meraklarını giderecek ve çevreleri ve kendi yaşamları ile ilgili farkındalıklarını arttıracaktır. Bu nedenledir ki, bu bölümde yaşamı ve canlıları konu alan biyoloji etkinlikleri okul öncesi çocuklarda bilimsel süreç becerilerinin gelişimine katkı sağlayacak olan araştırmaya ve sorgulamaya dayalı öğretim etkinlikleri ile verilmektedir. Okul öncesi çocuklarına bir bilim insanı edasıyla yaşam ve canlılar hakkında basit sorular sordurarak, bu soruları sorgulamalarını, tahminlerde bulunup çözüm yolları önermelerini, tahminlerini test ederek sonuçlandırmalarını sağlamak amaçlanmıştır. Bu bölümde yapılacak etkinliklerle de okul öncesi dönem çocuklarının;

- ✓ Yaşamın sadece insanlardan ibaret olmadığını anlamaları ve bitkilerinde bu dünya da bizlerle beraber yaşayan, bir takım ihtiyaçları ve vücut bölümleri olan canlı varlıklar olduğunu anlamaları,
- ✓ Doğada yaşayan hayvanların bir kısmının insanlardan uzakta bir kısmının insanlarla yaşadığını fark etmeleri,
- ✓ İnsanların en temel vücut yapıları olan duyu organlarının neler olduğunu ve neye yaradıklarını keşfetmeleri,
- ✓ Güneşten korunmamızın neden gerekli olduğunu kavramaları,
- ✓ Temel besin maddelerimizi tanımaları ve sağlıklı beslenmenin ne demek olduğunu anlamaları,
- ✓ Yaşadığımız çevreyi nasıl kirlettiğimizi ve nasıl korumamız gerektiğinin farkına varmaları hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

Boissonneault, A. (2014a). Lesfleurs et l'eau. [Çevrim için:

http://www.educatout.com/activites/sciences/les-fleur-et-l-eau.htm],

Erişim tarihi: 23.05.2014.

Boissonneault, A.(2014b). L'odorat. [Çevrim içi:

http://www.educatout.com/activites/sciences/l-odorat.htm],

Erişim tarihi: 23.05.2014.

Boissonneault, A.(2014c). Le gout. [Çevrim içi:

http://www.educatout.com/activites/sciences/le-gout.htm],

Erişim tarihi: 23.05.2014.

Boissonneault, A.(2014d). Le toucher. [Çevrim için:

http://www.educatout.com/activites/sciences/le-toucher.htm],

Erişim tarihi: 23.05.2014.

Boissonneault, A.(2014e). La mémoire dessons. [Çevrim içi:

http://www.educatout.com/activites/sciences/la-memoire-des-sons.htm],

Erişim tarihi: 23.05.2014.

Boissonneault, A. (2014e). Leseffet sdusoleil. [Çevrim içi:

http://www.educatout.com/activites/sciences/les-effets-du-soleil.htm],

Erişim tarihi: 23.05.2014.

Martın, R., Sexton, C. Franklin, T., Gerlovich, J and McElroy, D. (2009). *Life Science Lessons. Teaching Science For all Children an Inquiry Approach*. Pearson, Boston.

ROY, M. (2004). Attention à la Rivière. [Çevrim içi: http://www.prescolaire.educal.com/activites/sciences/sn_ac_04.htm],

Erişim tarihi: 02.03.2004.

ÇOCUK GELİŞİMİ 1
BEBEKLİK DÖNEMİNDE GELİŞİM

Editörler

Prof. Dr. Figen TURAN
Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-43-5

Çocuk Gelişimi 1 Bebeklik Döneminde Gelişim

Editörler
Prof. Dr. Figen TURAN, Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN

Yazarlar
Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN, Prof. Dr. Figen TURAN, Doç. Dr. Fatma ELİBOL,
Doç. Dr. Gözde AKOĞLU, Doç. Dr. Özkan ÖZGÜN, Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül METİNDOĞAN,
Dr. Öğr. Üyesi Beril TALİM, Dr. Öğr. Üyesi D. Melek ER-SABUNCUOĞLU
Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN, Arş. Gör. Esra ACAR ŞENGÜL

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak CANBAZ AKKAYA
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / ÇOCUK GELİŞİMİ 1 BEBEKLİK DÖNEMİNDE GELİŞİM

İnsan yaşamının temellerinin atıldığı bebeklik dönemi, yetişkinlik döneminde çoğumuzun hatırlayamadığı ama gerçekte birey olarak nasıl kişiler olacağımızın belirlendiği oldukça özel bir dönemdir. ***Çocuk Gelişimi I: Bebeklik Döneminde Gelişim*** kitabı çocuk gelişimi alanında ***doğum öncesi dönem***den başlayarak ***bebeklik*** ve ***ilk yürüme*** dönemlerini içeren, yaşamın ilk üç yılına yönelik yazılmış alandaki sınırlı sayıdaki kitaplardan biridir.

Gelişimin en hızlı olduğu bu dönemlerin ele alındığı kitabımızda "Çocuk Gelişiminde Tarihsel Temeller ve Araştırmalar","Çocuk Gelişimi Kuramları","Genetik, Çevre ve Gelişim" ve ***"Doğum Öncesi Gelişim, Doğum ve Yenidoğan"*** gibi ana başlıklara yer verilmektedir. Gelişim Kuramları Biyoekolojik ,Psikodinamik,Etolojik,Bağlamsal,Bilişsel ve Davranışçı Modeller kapsamında ele alınmıştır. Bu kitap, gerek çocuk gelişimi öğrencileri gerekse bu yaş grubundaki çocuklarla çalışacak meslek elemanları için farklı ve özgün bir alt yapıda oluşturulmuştur. Gelişimin temellerinin atıldığı bu dönemlerde çocuğun bilişsel, fiziksel ve motor, iletişim ve dil ile sosyal-duygusal alanlardaki gelişimi ayrı ayrı ele alınmış, uygun görsellerle desteklenerek açık ve anlaşılır bir hale getirilmiştir. Alanda ihtiyaç duyulduğu düşünülen kültürümüze özgü örneklerle ve alanında uzman kişilerce yazılan bu kitabın, Çocuk Gelişimi alanında çalışma yapan araştırmacılara disiplinlerarası meslek elemanlarına ve aday öğrencilere katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Kitabın başta ülkemizin değerli çocukları olmak üzere alanda çalışan çocuk gelişimcilere ilgili diğer tüm profesyonellere ve mesleğe aday öğrencilere yarar sağlamasını diler, emeği geçen tüm değerli bölüm yazarlarımıza verdikleri emek ve sağladıkları katkı için sevgilerimizi sunar; bizlere bu fırsatı verip bir araya gelerek ekip olarak çalışma olanağı sunan Hedef yayıncılığa teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Figen TURAN

Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
GELİŞİM BİLİMİ: TANIMI, KAPSAMI, TARİHSEL TEMELLERİ, ARAŞTIRMA KONU VE YÖNTEMLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül METİNDOĞAN

Giriş 12
1.1. Gelişim Bilimine Giriş 12
1.1.1. Gelişim Nedir? 12
1.1.2. Gelişime Sebep Olan Faktörler 13
1.1.3. Gelişimin Özellikleri, Gelişim Bilimcilerin Hedefleri ve Gelişim Biliminde Konular 14
1.1.4. Gelişim Biliminde Tartışmalı Temalar 16
1.1.4.1. Doğa – Çevre Tartışması 16
1.1.4.2. Gelişim Sürekli Midir Yoksa Kesikli Midir Tartışması 17
1.1.4.3. Aktif-Pasif Tartışması 18
1.1.4.4. Gelişim Evrensel midir Yoksa Kültürel Midir Tartışması 18
1.2. Çocuk Gelişiminin Tarihi Temelleri 19
1.2.1. Batı Tarihinde Çocuk Gelişimi 19
1.2.1.1. Antik Çağlar 19
1.2.1.2. Ortaçağ 21
1.2.1.3. Reformasyon 22
1.2.1.4. Rönesans 23
1.2.2. Asya Minor (Ön Asya) Tarihinde Çocuk Gelişimi 24
1.2.2.1. Eski Önasya 24
1.2.2.2. Yakın Dönem Önasya 24
1.2.3. Modern Çocuk Gelişimini Biliminin Öncüleri 25
1.3. Gelişim Biliminde Araştırma Yöntemleri 27
1.3.1. Korelasyon Yöntemi 28
1.3.2. Deneysel Yöntem 31
1.3.3. Gözlem Yöntemi 33
1.3.3.1. Doğal Gözlem 33
1.3.3.2. Yapılandırılmış Gözlem 33
1.3.4. Kişisel Raporlar 34
1.3.5. Gelişim Araştırmalarında Kullanılan Araştırma Desenleri 34
1.3.5.1. Boylamsal Desen 34
1.3.5.2. Kesitsel Desen 35
1.3.5.3. Ardışık Desen 35
1.3.5.4. Mikrogenetik Desen 36
1.3.6. Gelişimsel Araştırmalarda Etik 37
1.3.7. Gelişimsel Araştırmaların Geleceği 37
Kaynaklar 39

BÖLÜM 2
ÇOCUK GELİŞİMİ KURAMLARI
Doç. Dr. Özkan ÖZGÜN

Giriş 44
2.1. Gelişim Kavramı 44
2.2. Kuram Kavramı 45
2.3. Modern Çocuk Gelişimi Kuramlarının Temel Nitelikleri 46
2.4. Psikodinamik Modeller 46
2.4.1. Psikoseksüel Gelişim Kuramı 46
2.4.1. Psikoseksüel Gelişim Dönemleri 48
2.4.2. Psikososyal Gelişim Kuramı 51
2.4.3. Psikososyal Gelişim Basamakları 51
2.4.4. Ayrımlaşma/Bireyleşme Kuramı 55
2.5. Etolojik Modeller 57
2.5.1. Bağlanma Kuramı 57
2.6. Davranışçı Modeller 61
2.7. Bilişsel Modeller 62
2.7.1. Bilişsel Gelişimsel Kuram 62
2.7.2. Bilgi İşleme Kuramı 68
2.8. Bağlamsal Modeller 70
2.8.1. Kültürel Tarihsel Kuram 70
2.8.2. Yapılandırmacı Bilişsel Gelişim Kuramı 73
2.9. Biyoekolojik Model 74
2.9.1. Gelişimi Etkileyen Farklı Bağlam Düzeyleri 75
Kaynaklar 77

BÖLÜM 3
GENETİK, ÇEVRE VE GELİŞİM
Dr. Öğr. Üyesi D. Melek ER-SABUNCUOĞLU

Giriş 80
3.1. Gelişimi Etkileyen Faktörler 81
3.1.1. Genetik 81
3.1.2. Cinsiyet 83
3.1.3. Farklılıklar (Kültür ve Irk) 83
3.1.4. Çevre 85
3.1.4.1. Doğum Öncesi Dönemde Gelişimi Etkileyen Çevresel Faktörler 86
3.1.4.2. Doğum Anında Gelişimi Etkileyen Çevresel Faktörler 86
3.1.4.3. Doğum Sonrası Dönemde Gelişimi Etkileyen Çevresel Faktörler 87
3.1.4.3.1. Kimyasal Maddeye Maruz Kalma 87
3.1.4.3.2. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma 88
3.1.4.3.3. Aile ve Evlilik Yaşamı 89
3.1.4.3.4. Ebeveyn Tutumları 90
3.1.4.3.5. Adölesan Annelik 92
3.1.4.3.6. Annelik Depresyonu (Maternal Depresyon) 93

3.1.4.3.7. Şiddete Maruz Kalma 94
3.1.4.3.8. Kurum Bakımı Altında Olma 95
3.1.4.3.9. Sürekli Hastalık ve Engel Durumu 96
3.1.4.3.10. Okul Öncesi Eğitim ve Bakım Ortamları 97
3.2. Çevrenin Kalıtsal Faktörler İle Etkileşimi 97
3.3. Ekolojik Yaklaşım 98
Kaynaklar 100

BÖLÜM 4
DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM, DOĞUM VE YENİDOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Beril TALİM

4.1. Doğum Öncesi Gelişim 106
4.1.1. Embriyonik Dönem 106
4.1.2. Fetal Dönem 108
4.1.3. Plasenta 109
4.2. Doğum ve Yenidoğan 110
4.2.1. Doğum 110
4.2.2. Yenidoğan Dönemi 111
4.3. Riskli Gebelikler, Riskli Yenidoğanlar 113
Kaynaklar 118

BÖLÜM 5
BEBEKLİK DÖNEMİNDE MOTOR GELİŞİM
Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN

5.1. Motor Gelişime Genel Bakış 120
5.1.1. Gelişim ve İlgili Temel Kavramlar 120
5.1.2. Gelişimin Boyutları 122
5.1.3. Gelişimi Etkileyen Faktörler 122
5.1.4. Gelişimin Temel İlkeleri 122
5.1.5. Motor Gelişim 123
5.1.5.1. Motor Gelişimde Temel Kavramlar 124
5.1.5.2. Motor Gelişimin İlkeleri 126
5.1.5.3. Motor Gelişimi Etkileyen Faktörler 126
5.1.5.4. Motor Gelişimin Desteklenmesinde Önemli Faktörler 130
5.1.6. Motor Beceri Sınıflandırması 131
5.1.7. Motor Gelişimin Temel Alanları 133
5.1.7.1. Büyük Kas Motor Gelişim (Bedeni Kullanma) 133
5.1.7.2. Küçük Kas Motor Gelişim (Obje Kullanma) 134
5.1.8. Motor Gelişimin Çocuğa Sağladığı Yararları 135
5.1.9. Motor Gelişimi Destekleyici Etkinliklerin Önemi 137
5.2. Yaşamın İlk İki Yılında Motor Gelişim 137
5.2.1. Refleksif Hareketler Dönemi 139
5.2.2. İlkel Hareketler Dönemi 142
Kaynaklar 144

BÖLÜM 6
BEBEKLERDE BİLİŞSEL GELİŞİM
Doç. Dr. Fatma ELİBOL

6.1. Bebeklikte Bilişsel Gelişim 146
6.2. Bilişsel Gelişim Kuramları 151
6.2.1. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı 151
6.2.1.1. Duyu- Hareket (Sensory-Motor) Dönem (0-2 Yaşlar) 154
6.2.1.2. İşlem Öncesi Dönem (2-7 Yaş) 159
6.2.2. Bilgi İşlem Kuramı 160
6.2.3. Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramı 161
6.2.4. Bruner'in Bilişsel Gelişim Kuramı 162
6.3. Bebekte Algı Gelişimi 162
6.3.1. Bebek Algısı ve Zihinsel Gelişimi İle İlgili Değerlendirme Yöntemleri 163
6.4. Sonuç 163
Kaynaklar 164

BÖLÜM 7
BEBEKLİKTE İLETİŞİM VE DİL GELİŞİMİ
Doç. Dr. Gözde AKOĞLU - Prof. Dr. Figen TURAN

Giriş 166
7.1. Dil Gelişimini Açıklamaya Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar 167
7.1.1. Dili Öğrenme-Davranışçı Bakış Açısı 168
7.1.2. Dil Edinimi-Doğuştancı Yaklaşım 168
7.1.3. Etkileşimci Yaklaşımlar 169
7.1.3.1. Gelişimsel Bilişsel Yaklaşım 169
7.1.3.2. Bilgiyi İşlemleme Kuramı 170
7.1.1.3.3. Rekabetçi Model 171
7.2. Bebeklik Döneminde Dil ve İletişim Gelişimi 171
7.2.1. Sesbilgisel Gelişim Evreleri 172
7.2.2. İlk Sözcüklerin Ortaya Çıkışı 173
7.2.3. Sözcük Birleşimleri 174
7.3. Bebeklik Döneminde Dilin Bileşenlerine İlişkin Gelişim 177
7.3.1. Biçim 177
7.3.2. İçerik 178
7.3.3. Kullanım 178
7.4. Dil ve İletişim Becerilerinin Gelişiminde Sosyal ve Bilişsel Değişkenler 179
Kaynaklar 182

BÖLÜM 8
BEBEKLİKTE SOSYAL VE DUYGUSAL GELİŞİM
Arş. Gör. Esra ACAR ŞENGÜL - Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN

Giriş 184
8.1. Kuramcılara Göre 0-3 Yaş Sosyal Gelişim Özellikleri 184
8.1.1. Sigmund Freud ve 0-3 Yaş Sosyal Gelişim 184

8.1.2. Erik Erikson ve 0-3 Yaş Sosyal Gelişim.....184
8.1.3. Margaret Mahler ve 0-3 Yaş Sosyal Gelişim.....186
8.2. Duygusal ve Kişilik Gelişimi.....186
8.2.1. Özgüven.....186
8.2.1.1. Bağlanma.....186
8.2.1.2. Ayrılık Kaygısı ve Yabancı Kaygısı.....187
8.2.1.3. Bağlanma Türleri.....188
8.2.2. Özerklik.....189
8.2.3. Benlik Gelişimi.....190
8.2.3.1. Öz-Farkındalık.....190
8.2.3.2. Öz-Farkındalık Gelişimine Neler Etki Eder?.....191
8.2.3.3. Benliğin Sınıflandırılması.....192
8.2.3.4. Öz-Denetim.....192
8.3. Mizaç.....193
8.3.1. Kolay Mizaçlı Bebekler.....193
8.3.2. Zor Mizaçlı Bebekler.....193
8.3.3. Yavaş Isınan Mizaca Sahip Bebekler.....193
8.3.4. Mizaç ve Bağlanma.....194
8.3.5. Mizaç ve Kültür.....195
8.4. 0-3 Yaş Arası Çocuklarda Oyunun Sosyal Gelişime Katkıları.....196
8.4.1. Oyunun Gelişim Süreci.....196
8.4.1.1. 0-12 Ay Arası Oyun ve Sosyal Gelişim.....196
8.4.1.2. 12-24 Ay Arası Oyun ve Sosyal Gelişim.....197
8.4.1.3. 24-36 Ay Arası Oyun ve Sosyal Gelişim.....198
8.5. 0-3 Yaş Arası Çocuklarda Akran İlişkileri.....199
Kaynaklar.....201

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ.....202

ÇOCUK GELİŞİMİ 1
BEBEKLİK DÖNEMİNDE GELİŞİM

Editörler : Prof. Dr. Figen TURAN
Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN

Yazarlar : Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN
Prof. Dr. Figen TURAN
Doç. Dr. Fatma ELİBOL
Doç. Dr. Gözde AKOĞLU
Doç. Dr. Özkan ÖZGÜN
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül METİNDOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Beril TALİM
Dr. Öğr. Üyesi D. Melek ER-SABUNCUOĞLU
Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN
Arş. Gör. Esra Acar ŞENGÜL

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

GELİŞİM BİLİMİ: TANIMI, KAPSAMI, TARİHSEL TEMELLERİ, ARAŞTIRMA KONU VE YÖNTEMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül METİNDOĞAN

"Ne en güçlü olan tür hayatta kalır, ne de en zeki olan...
Değişime en çok adapte olabilendir, hayatta kalan"

Charles Robert Darwin (1809-1882)

GİRİŞ

Gelişim bilimi ile uğraşanlar, insan gelişiminin dinamiğini anlamaya çalışan, eğitimden psikolojiye, sosyolojiden antropolojiye, sinir bilimden biyolojiye, pek çok alanın kesiştiği bir noktada bilimsel çalışmalarını sürdüren bilim insanlarıdır. Nitekim son yıllarda, gelişim biliminin konuları ele alınırken disiplenler arası bir yaklaşım sergilemenin, özellikle araştırma yöntemleri açısından önemli bir kazanım, hatta bir ihtiyaç olduğu daha da benimsenmeye başlanmıştır (Bornstein ve Lamb, 2005; Card, 2014). Bu bölüm kitabın bundan sonraki bölümlerinde tartışılan gelişim bilimine ait sorunsalların ortaya koyulması, gelişimsel konular üzerinde tarih içerisinde yaşanan tartışma ve gelişmeleri, bu sorunsalların incelenmesinde kullanılan bilimsel araştırma yöntem ve uygulamaları genel olarak ortaya koymak üzere hazırlanmıştır.

KAYNAKLAR

Ainsworth, M. S. ve Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American psychologist*, *46*(4), 333-341.

Ainsworth , M. D. S. Blehar , M. C. Waters , E. Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation.* Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1978. Anastasi, A. (1958). Heredity, environment, and the question "how?". *Psychological Review, 65*(4), 197-208. Doi: 10.1037/h0044895

Aries (1960). *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life.* (Orjina: L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime, Plon, Çeviren:Baldick, R.) New York.

Baltes, P. B. (1987). Theoretical propositions of life-span developmental psychology: On the dynamics between growth and decline. *Developmental Psychology, 23* (5), 611-626.

Baltes, B. ve Smith, J. (2004). Lifespan psychology: From developmental contextual biocultural co-constructivism. *Research in Human Development, 1*(3), 123-144. doi: 10.1207/s15427617rhd0103_1

Baltes, P. B., Reese, H. W., ve Lipsitt, L. P. (1980). Life-span developmental psychology. *Annual review of psychology*, *31*(1), 65-110.

Belmont Report (1979). http://www.hhs.gov/ohrp/humansubjects/guidance/belmont.html

Berk, L. E. (2013) *Child Development,* 9/E. Pearson Education

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bandura, A. Ross, D., ve Ross, S. A (1961). Transmission of aggression through the imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, *63*, 575-582.

Boomsa, D. I. (2014). Commentary: The strength of multivariate twin studies: Testing for shared and distinctive aetiology among different sets of behavioural traits- reflections on Lewis et al. (2014). *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55*(8), 876- 877. doi:10.1111/jcpp.12292

Bordens, K. S., ve Abbott, B. B. (2005). *Research design and methods: A process approach* (6th ed.). Boston: McGraw-Hill.

Bornstein, M. H., ve Lamb, M. E. (Eds.). (2005). Developmental science: An advanced textbook (5th ed). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Bowlby, J. (1969). *Attachment. Attachment and loss: Vol. 1. Loss*. New York: Basic Books

Bowlby, J. (1980). Loss: Sadness ve Depression [Vol. 3 of Attachment and Loss]. London: Hogarth Press

Britto, P. R. ve Pérez-Escamilla, R. (2013). No second chances? Early critical periods in human development. *Social Science ve Medicine*, *97*, 238-240. doi:10.1016/j.socscimed.2013.09.001

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Calkins, S. D., Propper, C., ve Mills-Koonce, W. R. (2013). A biopsychosocial perspective on parenting and developmental psychopathology. *Development and psychopathology*, *25*, 1399-1414. doi:10.1017/S0954579413000680

Card, N. A. (2014). Developmental methodology as a context for interdisciplinary dialogue in developmental science. *Developmental Psychology*, 50, 1282-1284. doi: 10.1037/a0035443

Case, A., Fertig, A., ve Paxson, C. (2005). The lasting impact of childhood health and circumstance. *Journal of Health Economics*, *24*(2), 365-389.

Classen, A. (Ed.). (2005). *Childhood in the middle ages and the renaissance: The Results of a paradigm shift in the history of mentality.* Berlin: Walter de Gruyter.

Clemente, M., Espinosa, P., ve Vidal, M. (2008). The media and violent behavior in young people: Effects of the media on antisocial aggressive behavior in a Spanish sample. *Journal of Applied Social Psychology*, *38*(10), 2395-2409. doi: 10.1111/j.1559-1816.2008.00397.x

Clément, F., Harris, P., Bernard, S., Antonietti, J. P., ve Kaufmann, L. (2014). Rousseau's child. *Swiss Journal of Psychology*, *73*(2), 105-110.

Cole, M. (2005) Cross-Cultural and historical perspectives on the developmental consequences of education. *Human Development, 48,* 195–216. doi: 10.1159/00008685

Cozby, P. ve Bates, S.C. (2012). *Methods in Behavioral Research*. New York: McGraw-Hill

Connell, L. E. ve Francis, L. (2013). Positive parenting mitigates the effects of poor self-regulation on body mass index trajectories from ages 4–15 years. *Health Psychology, 33*(8), 757-764. doi: http://dx.doi.org/10.1037/hea0000014

Darwin Correspondance Project. http://www.darwinproject.ac.uk/

D'Angour, A. (2013). Plato and play: Taking education seriously in ancient Greece. *American Journal of Play*, *5*(3), 293-307.

Durston, S. (2010) *Interactions Between Brain Maturation and Experience in Driving Behavioural Development.* Encyclopedia on Early Childhood Development (Online). 29 Ağustos, 20114 http://www.child-encyclopedia.com/pages/PDF/DurstonANGxp.pdf

Erikson, E. H. (1964). *Childhood and society.* New York: Norton.

Fergusson, D. M., McLeod, G. F. H. ve Horwood, L. J. (2014). Parental separation/divorce in childhood and partnership outcomes at age 30. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55*(4), 352-360. doi: 10.1111/jcpp.12107

Erkanal, H. (2001). Eski Önasya'da çocukluk. B. Onur, (Ed.), Dünyada ve Türkiye'de değişen çocukluk: Changing Childhood in the world and in Turkey Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Aratırma ve Uygulama Merkezi Yayınları

Farmer, S. (1992). *Childhood in the Middle Ages. By Shulamith Shahar (New York, Routledge, Chapman ve Hall Inc. 1990)*. Journal of Social History, 26(1), 198-200.

Foster, W. M. (2012). Causal inference, identification, and plausibility. B. Laursen, T. D. Little ve N. A. Card (Ed), Handbook of developmental research methods (s. 17-30). New York: The Guilford Press.

Friedman, S. L. (2007). Finding treasure: Data sharing and secondary analysis in developmental science. *Journal of Applied Developmental Psychology, 28,* 384-389.

Little Albert: A neurologically impaired child.

Fridlund, A. J.; Beck, H. P., Goldie, W. D., ve Irons, G. (2012) *History of Psychology,* Vol 15(4), Nov 2012, 302-327. doi: 10.1037/a0026720

Gay, L. R., Mills, G. E., ve Airasian, P. W. (2009). *Educational research: Competencies for analysis and applications (ed.).* Columbus, OH: Pearson.

Gielen, U. P. ve Roopnarine, J. L. (Ed.). (2004). *Childhood and adolescence: Cross-cultural perspectives and applications*. Westport, CT: Praeger

Gottlieb, G. (1998). Normally occurring environmental and behavioral influences on gene activity: From central dogma to probabilistic epigenesis. *Psychological Review, 105*(4), 792-802. doi:10.1037/0033-295X.105.4.792-802

Gregoriou, Z. ve Papastephanou, M. (2013). The utopianism of John Locke's natural learning. *Ethics and Education, 8*(1), 18-30.

Guajardo, N. R., Petersen, R., ve Marshall, T. R. (2013). Research and theory on human development.*The Journal of Genetic Psychology, 174*(3), 225-252.

Harcourt, D., Perry, B., ve Waller, T. (Ed). (2011). *Researching young children's perspectives: debating the ethics and dilemmas of educational research with children*. Taylor ve Francis.

Harold, G. T., Leve, L. D., Elam, K. K., Thapar, A., Neiderhiser, J. M., Natsuaki, M. N., Shaw, D. S., ve Reiss, D. (2013). The nature of nurture: Disentangling passive genotype–environment correlation from family relationship influences on children's externalizing problems. *Journal of Family Psychology, 27*(1), 12–21.

Harris, W. V. (2005). *The Mediterranean and ancient history*.

Hellemans, K. G., Nobrega, J. N., ve Olmstead, M. C. (2005). Early environmental experience alters baseline and ethanol-induced cognitive impulsivity: Relationship to forebrain receptor binding. *Behavioural Brain Research*, *159*(2), 207-220.

Heywood, C. (2001). *A History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times.* Blackwell Publishing: Cambridge.

Huang, C., Phillips, M. R., Zhang, Y., Zhang, J., Shi, Q., Song, Z., Ding, Z., Pang, S., ve Martorell, R. (2013). Malnutrition in early life and adult mental health: Evidence from a natural experiment. *Social Science & Medicine, 97,* 259-266.

Joaquin, A. D. L. (2011). *Getting the outside-in: An interactional, cultural and biological perspective on the nature of primary language acquisition.* Yayınlanmamış doktora tezi, University of California

Kahya, E. (1995, çev) İbn-i Sînâ, El-Kânûn Fi't-Tıbb II, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: Ankara.

Koffka, Kurt Ogden, Robert Morris (Trans), (1925). The growth of the mind: An introduction to child-psychology. International library of psychology, philosophy and scientific method, (1-37). New York, NY: Harcourt Brace & Company, xvi, 383 pp.

Larkin, M. (2013). Exploring the inner workings of the healthy brain: Max Planck researchers share insights into normal brain function, which is the foundation to ultimately cure diseased brains. 28 Ağustos 2014, *http://www.elsevier.com/connect/exploring-the-inner-workings-of-the-healthy-brain*

Lascarides, V.C. ve Hinitz, B.F. (2000). *History of early childhood education*. New York: Falmer Press.

Lorenz, K. (2002). *King Solomon's ring: new light on animal ways*. Psychology Press.

Hofer, Thorvaldsson ve Piccinin, (2012). Foundational Issues of Design and Measurement İçinde. Handbook of Developmental Research Methods (Ed. B. Laursen, T. D. Little ve N. A. Card)

Lerner, R. M. (2002). Concepts and theories of human development (3. baskı). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Lerner, R. M. (2012). Developmental science: Past, present, and future. *International Journal of Developmental Science, 6,* 29-36. doi:10.3233/DEV-2012-12102.

Lerner, R.M., Theokas, C., ve Bobek, D.L. (2005). *Concepts and theories of human development: Historical and contemporary dimensions.* M.H. Bornstein and M.E. Lamb (Ed.) Developmental science: An advanced textbook (5th ed.) (s. 3-43) Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum and Associates.

Luchs, A. ve Fikus, M. (2013). Outdoor play and learning in early childhood from different cultural perspectives. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning, 13*(3), 206-222. doi: 10.1080/14729679.2013.778784

Marks, J. (2012). Rousseau's critique of Locke's education for liberty. *The Journal of Politics, 74*(3), 694-706. doi: 10.1017/S002238161200017

Melchert, T. P. (2015). *Biopsychosocial practice: A science-based framework for behavioral health care.* (pp. 133-145). Washington, DC, US: American Psychological Association, viii, 359 pp. doi: 10.1037/14441-008.

Melchert, T. P. (2007). *Strengthening the scientific foundations of professional psychology: Time for the next steps.* Professional Psychology: Research and Practice, 38, 34-43.

Meaney, M. J., ve Szyf M. (2005). Environmental programming of stress responses through DNA methylation: life at the interface between a dynamic environment and a fixed genome. Dialogues in clinical neuroscience. 7(2), 103-23.

Mischel, W., Ebbesen, E. B., ve Zeiss, A. R. (1972). Cognitive and attentional mechanisms in delay of gratification. *Journal of Personality and Social Psychology*, *21*, 204–218.

Mischel , W. ve Metzner , R. (1962). Preference for delayed reward as a function of age, intelligence, and length of delay interval. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, *64*, 425-431. doi: 10.1037/h0045046

Mischel , W. Shoda , Y., ve Peake , P. K. (1988). The nature of adolescent competencies predicted by preschool delay of gratification. *Journal of Personality and Social Psychology, 54,* 687-696. doi: 10.1037/0022-3514.54.4.687

Mustard, J. F. (2006). *Early child development and experienced-based brain development: The scientific underpinnings of the importance of early child development in a globalized word.* Washington, D. C.: The Brookings Institution.

Murasko, J. E. (2013). Physical growth and cognitive skills in early-life: Evidence from a nationally representative US birth cohort. *Social Science & Medicine*, *97*, 267-277. doi: 10.1016/j.socscimed.2012.12.006

Ongley, S. F. ve Malti, T. (2014). The role of moral emotions in the development of children sharing behavior. *Developmental Psychology, 50*(4), 1148-1159. doi: 10.1037/a0035191

Orme, N. (2005). *Childhood in Medieval England, c.500-1500.* 25 Ağustos 2014, http://www.representingchildhood.pitt.edu/medieval_child.htm

Piaget, J. (1983). *The child's conception of the world*. Totowa, NJ: Rowman ve Allanheld.

Rathus, S. A. (2011). *Childhood and Adolescence* (3rd Ed). Belmont, CA: Wadsworth/Thomson

Robinson-Cimpian, J. P., Lubienski, S. T., Ganley, C. M., ve Copur- Gencturk, Y. (2014). Teachers' perceptions of students' mathematics proficiency may exacerbate early gender gaps in achievement. *Developmental Psychology*, *50*, 1262–1281. http://dx.doi.org/10.1037/a0035073

Rogoff, B. (2003). *The cultural nature of human development.* Oxford: Oxford University Press.

Severns, M. (2012). *Reconsidering the Marshmallow Test.* 01.09.2014, http://www.slate.com/blogs/xx_factor/2012/10/16/the_marshmallow_study_revisited_kids_will_delay_gratifcation_if_they_trust.html

Shaffer, D. R. ve Kipp, K. (2014). *Developmental psychology: Childhood and adolescence* (9th ed.). Belmont, CA: Cengage.

Sharar, S. (1992). Childhood in the middle ages. *Journal of Social History, 26*(1), 198-200.

Smith, A. B. (2011). Respecting chıldren's rıghts and agency: Theoretical insights into ethical research procedures. D. Harcourt, B., Perry ve Waller, T. (Ed). *Researching young children's perspectives: debating the ethics and dilemmas of educational research with children*. (s. 9-25). Taylor ve Francis.

Smith, L. B. ve Thelen, E. (2003). Development as a dynamic system. *Trends in Cognitive Sciences, 7*(8), 343-348.

Sroufe, L. A. ve Waters, E. (1977). Attachment as an organizational construct. *Child Development, 48*, 1184-1199.

Stoddard, G. D. (1934). Methods of research in child psychology. *Review of Educational Research, 4*(1), 65-71.

Susser, E.ve Clair, D. S. (2013). Prenatal famine and adult mental illness: Interpreting concordant and discordant results from the Dutch and Chinese famines. *Social Science & Medicine, 97*, 325-330. DOI: http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.09.051.

Thomas, R. M. (2001). *Recent Theories of Human Development.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Thomas, A. ve Chess, S. (1977). *Temperament and development*. New York: Brunner/Mazel.

Svetlova, M., Nichols, S. R., ve Brownell, C. (2010). Toddlers' prosocial behavior: From instrumental to empathic to altruistic helping. *Child Development, 81*(6), 1814-1827.

Vondracek, F. W. (2007). Introduction and commentary: Studies of development in context. *Journal of Vocational Behavior, 70,* 1-7. doi:10.1016/j.jvb.2006.04.001

Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and language*. Cambridge, MA: M.I.T. Press.

Wapper, S. ve Craig-Bray, L. (1992). Person-in-environment transitions: Theoretical and methodological approaches. *Environment and Behavior, 24*(2)*,* 161-168. doi: 10.1177/0013916592242002

Watson, J. B., ve Rayner, R. (1920). Conditioned emotional reactions. *Journal of Experimental Psychology, 3*,1–14.

Weeda, W. D., van der Molen, M. W., Barcelo, F., ve Huizinga, M. (2014). *Journal of Experimental Child Psychology, 126,* 178-197. doi: 10.1016/j.jecp.2014.05.001

World Bank (2005). *Early child development from measurement to action: A priority for growth and equity.* Washington, D. C.: World Bank.

Young, M. E. ve Richardson, L. M. (Ed.). (2007). *Early child development from measurement to action: A priority for growth and equity*. World Bank Publications.

Zen'kovskii, V. V. (2013). The psychology of childhood. *Journal of Russian and East European Psychology*, *51*(1), 73-97.

Zentner, M. ve Bates, J. (2008). Child temperament: An integrative review of concepts, research programs, and measures. *European Journal of Developmental Sciences, 2*(1/2), 7-3

BÖLÜM 2

ÇOCUK GELİŞİMİ KURAMLARI

Doç. Dr. Özkan ÖZGÜN

"Kuram olmadan uygulama yapan kişi, dümen ve pusula olmadan gemiye binen bir denizci gibidir ve hangi kıyıya vuracağını asla bilemez."

Leonardo da Vinci

GİRİŞ

Bu bölüm, çocuk gelişimi kuramlarını incelemektedir. Bilimsel alanda kullanılan bazı sözcükler, günlük dilde kullanılandan daha farklı anlamlar taşır. Bu durum, bu bölümün temelini oluşturan *gelişim* ve *kuram* kavramları için de geçerlidir. Çocuk gelişimi kuramlarını incelemeye başlamadan önce, bu kavramları netleştirmek yararlı olur. Bu bölümde, ilk olarak, gelişim ve kuram kavramları ile çocuk gelişimi kuramlarının temel niteliklerinden kısaca söz edilmiştir. Ardından, çocuk gelişimi kuramları psikodinamik, etolojik, davranışçı, bilişsel, bağlamsal ve biyoekolojik modeller çerçevesinde düzenlenerek, bu modeller içinde yer alan kuramlardan en yaygın olanları tanıtılmıştır. Çocuk gelişimi alanında yaygın olan yaklaşımlar ve kuramlardan bazıları Şekil 1'de verilmiştir.

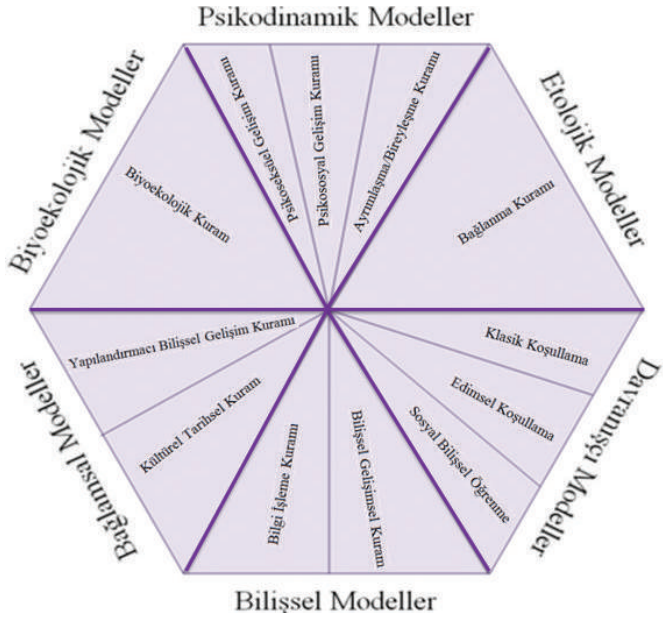

Şekil 1. Çocuk gelişimi modelleri ve kuramları

KAYNAKLAR

Ainsworth, M. D. S. (1968), Object relations, dependency, and attachment: A theoretical review of the infant mother relationship. *Child Development, 40*, 969-1025.

Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist, 44*, 709-716.

Ainsworth, M. D. S., ve Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated

by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development, 41*, 49-67.

Ainsworth, M. D. S., ve Bowlby, J. (1991), An ethological approach to personality development. *American Psychologist, 46*, 331-341.

Bowlby, J. (1969), *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment*. New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss, Vol. 2: Separation*. New York: Basic Books.

Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist, 32,* 513–531.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Bronfenbrenner, U. ve Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In R. M. Lerner (Ed.*), The Handbook of child psychology, vol. 1: Theoretical models of human development* (pp. 793-828) (6. basım). New York: Wiley.

Bruner, J. S. (2006). *In search of pedagogy: The selected works of Jerome S. Bruner.* New York: Routledge.

Chapman, M. (1988). *Constructive evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.

Crain, W. (2000). *Theories of developoment: Concepts and applications* (4. basım). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Elkind, D. (1998). *Reinventing childhood: Raising and educating children in a changing world.* Rosemont, NJ: Modern Learning Press.

Elkind, D. (2003). *Miseducation: Preschoolers at risk* (14. basım). New York: Alfred A. Knopf.

Erikson, E. H. (1964). *Childhood and society.* New York: Norton.

Ginsburg, H. ve Opper, S. (1979). *Piaget's theory of intellectual development* (2. basım). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

James, A. ve Prout, A. (1999). *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociologicalstudy of childhood* (2. basım). Londra: Falmer Press.

Kuhn, T. S. (1977). *The essential tension: Selected studies in scientific tradition and change.* Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Kuhn, T. S. (1996). *The structure of scientific revolutions* (3. basım). Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Lerner, R. M. (2002). *Concepts and theories of human development* (3. basım). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Mahler, M. S. (1969). *On human symbiosis and the vicissitudes of individuation: Infantile psychosis* (2. basım). New York: International Universities Press.

Mahler, M. S., Pine, F., ve Bergman, A. (2000). *The psychological birth of the human infant: Sybiosis and individuation* (4. basım). New York: Basic Books.

National Academy of Sciences (1998). *Teaching about evolution and the nature of science.* Washingyon, DC: National Academy Press.

Overton, W. F. (2006). Developmental psychology: Philosophy, concepts, methodology. In R. M. Lerner (Ed.*), The Handbook of child psychology, vol. 1: Theoretical models of human development* (pp. 18-88) (6. basım). New York: Wiley.

Piaget, J. (1983). *The child's conception of the world*. Totowa, NJ: Rowman ve Allanheld.

Piaget, J. ve Inhelder, B. (1969). *The early growth of logic in the child*. New York: W. W. Norton ve Company.

Salkind, N. J. (2002). *Child development.* New York: Macmillan Reference USA.

Salkind, N. J. (2006). *Encyclopedia of human development.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Santrock, J. W. (2010). *Child development: An introduction* (13. basım).New York: McGraw-Hill.

Santrock, J. W. (2013). *Life-span development* (13. basım).New York: McGraw-Hill.

Sayar, F. ve Turan, F. (2012). Okuma gelişiminde üst dil farkındalığı, sesbilgisel süreçler ve bellek süreçlerinin etkisi: Kısa süreli bellek ve çalışma belleği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 13*(2), 49-67.

Slee, P. ve Shute, R. (2003). *Child development: Thinking about theories.* Londra: Arnold.

Vasta, R. (1997). *Six theories of child development: Revised formulations and current issues* (2. basım). Londra: Jessica Kingsley Publishers.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and Language*. Cambridge, MA: M.I.T. Press.

Watson, J. B. (1913). Psychology as the behaviorist views it. *Psychological Review, 20*(2), 158-177.

BÖLÜM 3

GENETİK, ÇEVRE VE GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi D. Melek ER-SABUNCUOĞLU

"Beş yaşındaki bir çocukla benim aramdaki uzaklık bir adımdır, fakat yeni doğmuş bir bebekle beş yaşındaki çocuk arasındaki uzaklık korkunçtur."

Lev Tolstoy

GİRİŞ

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989 yılında çocukların, yetişkinlerden farklı olarak özel bir bakım ve korunma ihtiyacından hareketle, uluslararası sözleşmeye ihtiyaç duyulması ile dönemin liderleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) sivil, kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal haklar dâhil olmak üzere insan haklarını tümüyle kapsayan ve hukuksal bağlayıcılığı olan ilk uluslararası belge olma niteliğini taşımaktadır.

ÇHS'nin hükümleri ve ilkeleri, çocuk haklarının savunulması, çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardım ve çocukların potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerine yönelik gerekli tedbirlerin hükümetlerce alınmasını öngörmektedir. Dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar tüm çocukların sahip olmaları gereken temel haklar;

- Yaşama hakkı,
- *Tam olarak gelişme hakkı*,
- Zararlı etkilerden, istismar ve sömürüden korunma hakkı,
- Ailevi, kültürel ve toplumsal yaşama katılma haklarıdır.

ÇHS'nin dört temel ilkesi ise: "ayrım gözetmeme"; "her durumda çocuğun yüksek yararını gözetme"; "*yaşam, yaşama ve gelişme hakkı*" ve "çocuğun görüşlerine saygı"dır (UNICEF, 2009).

Çocuğun, yukarıda belirtilen tüm haklardan yararlanabilmesi için *yaşama ve gelişme* hakkını kullanabilmesi gerekir. Gelişim nedir?

Gelişim, çocukların ana rahmine düşüşünden itibaren ölüme dek olan süreçte hem niteliksel hem de niceliksel olarak değişim süreçleridir (Şahin, 2013). Gelişimsel bilim, yaşam boyu bireyde meydana gelen değişiklikleri disiplinler arası çalışma alanı olarak inceleyen bilimdir (Işıkoğlu-Erdoğan, 2013). Gelişim, fiziksel, bilişsel ve sosyal-duygusal alanlar olarak genellikle üç başlık altında incelenmektedir. Bu genel başlıklar altında her bir gelişim alanın kendi alt başlıkları ve bunları etkileyerek, bireyin gelişiminde meydana gelen kombinasyonla, bireysel farklılıklar oluşacak ve "eşsiz birey"ler meydana getirecektir. Bilişsel gelişiminde gecikme olan çocuk ile fiziksel olarak bir sorunla dünyaya gelmiş çocuğun gelişimini etkileyecek faktörler aynı dahi olsa çocukların kendi özel durumları gereği algılama ve değerlendirmeleri farklı olacağından, her iki çocukta yaşam deneyimlerinden farklı düzeyde etkilenecek veya etkilenmeyecektir. Bu çocukların cinsiyetleri de, yaşadıkları toplumda o cinsiyete yüklenen rolleri, yaşanan toplum, kültür, inanç, ekonomi gibi pek çok değişkene göre şekilleneceğinden farklı bir bileşen olarak etkiyi ve derecesini de değiştirebilecektir.

KAYNAKLAR

Agarwal, D. K., Awasthy, A., Upadhyay, S. K., Singh, P., Kumar, J., ve Agarwal, K. N. (1992). Growth, behavior, development and intelligence in rural children between 1–3 years of life. *Indian Pediatr*, *29*(4), 467-480..

Ahioğlu-Lindberg, E.N (2013). Küreselleşen Dünyada ve Türkiye'de Çocukluğun Durumu. *Kastamonu Eğitim Dergisi 21(11,)11-10*

Al-Jobair, A. M., Al-Sadhan, S. A., Al-Faifi, A. A., Andijani, R. I., ve Al-Motlag, S. K. (2013). Medical and dental health status of orphan children in central Saudi Arabia. Saudi medical journal, 34(5), 531-536.

Almqvist, K., ve Broberg, A. G. (2003). Young children traumatized by organized violence together with their mothers– The critical effects of damaged internal representations. *Attachment & human development*, *5*(4), 367-380.

Anderson, L. C., Bolling, D. Z., Schelinski, S., Coffman, M. C., Pelphrey, K. A., ve Kaiser, M. D. (2013). Sex differences in the development of brain mechanisms for processing biological motion. *Neuroimage*, *83*, 751-760.

Arunyanart, W., Fenick, A., Ukritchon, S., Imjaijitt, W., Northrup, V., ve Weitzman, C. (2012). Developmental and Autism Screening: A Survey Across Six States. *Infants & Young Children*, *25*(3),. 175-187.

Bao, X., Sun, S., ve Wei, S. (1999). Early intervention promotes intellectual development of premature infants: a preliminary report. Early Intervention of Premature Infants Cooperative Research Group. *Chinese medical journal*,*112*(6), 520-523.

Barbarin, O. A., Richter, L., ve DeWet, T. (2001). Exposure to violence, coping resources, and psychological adjustment of South African children. *American Journal of Orthopsychiatry*, *71*(1), 16.

Barenbaum, J., Ruchkin, V., ve Schwab-Stone, M. (2004). The psychosocial aspects of children exposed to war: practice and policy initiatives. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *45*(1), 41-62.

Bartlett, J. D., ve Easterbrooks, M. (2012). Links between physical abuse in childhood and child neglect among adolescent mothers. *Children and Youth Services Review*, *34*(11), 2164-2169.

Başal, A. H. (2006). Türkiye'de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitimine İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(1), 45-70.

Başer, M. (2000). Adölesan cinselliği ve gebelik. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, *4*(1), 50-54.

Belsky, J., Melhuish, E., Barnes, J., Leyland, A. H., ve Romaniuk, H. (2006). Effects of Sure Start local programmes on children and families: early findings from a quasi-experimental, cross sectional study. *bmj*, *332*(7556), 1476.

Bradley R, Corwyn R. (2005). Caring for children around the world: a view from HOME. *Int J Behav Dev*; 29: 468–78.

Bronfenbrenner, U., ve Ceci, S. J. (1994). Nature-nuture reconceptualized in developmental perspective: A bioecological model. *Psychological review*, *101*(4), 568.

Bronfenbrenner, U., ve Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. *Handbook of child psychology*.

Calderon J, Navarro ME, Jimenez-Capdeville ME, vd. Exposure to arsenic and lead and neuropsychological development in Mexican children. *Environ Res* 2001; 85: 69–76.

Cooper, P. J., Tomlinson, M. A. R. K., Swartz, L. E. S. L. I. E., Woolgar, M. A. T. T. H. E. W., Murray, L., ve Molteno, C. (1999). Post-partum depression and the mother-infant relationship in a South African peri-urban settlement. *The British Journal of Psychiatry*, *175*(6), 554-558.

Çak, H. T., ve Gökler, B. (2013). Erken doğan çocuklarda dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve ilişkili doğum öncesi risk etkenleri. *Turkish Pediatrics Archive/Turk Pediatri Arsivi*, *48*(4), 315-322.

Davidson, P. W., Myers, G. J., Cox, C., Axtell, C., Shamlaye, C., Sloane-Reeves, J., ... ve Clarkson, T. W. (1998). Effects of prenatal and postnatal methylmercury exposure from fish consumption on neurodevelopment: outcomes at 66 months of age in the Seychelles Child Development Study. *Jama*, *280*(8), 701-707.

Duncan, G. J., Brooks-Gunn, J., ve Klebanov, P. K. (1994). Economic deprivation and early childhood development. *Child development*, *65*(2), 296-318.

Dwairy, M., Achoui, M., Filus, A., Casullo, M. M., ve Vohra, N. (2010). Parenting, mental health and culture: A fifth cross-cultural research on parenting and psychological adjustment of children. *Journal of Child and Family Studies*,*19*(1), 36-41.

Eickmann, S. H., Lima, A. C., Guerra, M. Q., Lima, M. C., Lira, P. I., Huttly, S. R., ve Ashworth, A. (2003). Improved cognitive and motor development in a community-based intervention of psychosocial stimulation in northeast Brazil. *Developmental Medicine & Child Neurology*, *45*(08), 536-541.

Ekuklu, G., Tokuc, B., Eskiocak, M., Berberoglu, U., ve Saltik, A. (2004). Prevalence of postpartum depression in Edirne, Turkey, and related factors. *The Journal of reproductive medicine*, *49*(11), 908-914.

Engle, P. L., Black, M. M., Behrman, J. R., Cabral de Mello, M., Gertler, P. J., Kapiriri, L., ... ve Young, M. E. (2007). Strategies to avoid the loss of developmental potential in more than 200 million children in the developing world. *The Lancet*, *369*(9557), 229-242.

Erdeve, Ö., Atasay, B., Arsan, S., Türmen, T., Fakültesi, A. Ü. T., Doçenti, P., ve Profesörü, P. (2008). Yenidoğan yoğun bakım ünitesinde yatış deneyiminin aile ve prematüre bebek üzerine etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*,*51*, 104-109.

Factor-Litvak P, Wasserman G, Kline JK, Graziano J. (1999). The Yugoslavia Prospective Study of environmental lead exposure. *Environ Health Perspect*; 107: 9–15.

Fidan, İ.M. (2005). Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Yuvalarında Barınan Çocukların WISC-R Skorlarının Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.

Fowlie PW, McHaffie H. (2004). Supporting parents in the neonatal unit. BMJ; 329: 1336-1338.

Friedman J, Sturdy J. (2011). The influence of economic crisis on Early childhood development: a review of pathways and measured impact. In: Alderman H, ed. No small matter: the impact of poverty, shocks and human capital investments in early Childhood development. Washington, DC: The World Bank,: 51–83.

Gardner JM, Walker SP, Powell CA, Grantham-McGregor S. (2003). A randomized controlled trial of a home-visiting intervention on cognition and behavior in term low birth weight infants. *J Pediatr*; 143: 634–39.

Grantham-McGregor S, Cheung YB, Cueto S, Glewwe P, Richter L, Strupp B. (2007). Developmental potential in the first 5 years for children in developing countries. *Lancet*; 369: 60–70.

Grantham-McGregor SM, Powell CA, Walker SP, Himes JH (1991). Nutritional supplementation, psychosocial stimulation, and mental development of stunted children: the Jamaican Study. Lancet; 338: 1–5.

Gray, R., ve Francis, E. (2007). The implications of US experiences with early childhood interventions for the UK Sure Start Programme. *Child: care, health and development*, *33*(6), 655-663.

Hill, M. S., ve Duncan, G. J. (1987). Parental family income and the socioeconomic attainment of children. *Social Science Research*, *16*(1), 39-73

Hortaçcu, N.(2003) Çocuklukta İlişkiler, İmge Kitapevi, Ankara.

Wikipedia. http://tr.wikipedia.org/wiki/Do%C4%9Fal_%C3%A7evre

Huang, C. Y., Costeines, J., Kaufman, J. S., ve Ayala, C. (2014). Parenting Stress, Social Support, and Depression for Ethnic Minority Adolescent Mothers: Impact on Child Development. *Journal of child and family studies*,*23*(2), 255-262.

Işıkoğlu-Erdoğan, N. (2013) Tarih, Teori ve Araştırma Stratejileri. Işıkoğlu-Erdoğan, N. (Ed.), Bebekler ve Çocuklar. (s. 1-49). Ankara: Nobel.

İlbars, Z. (1999). Türk Toplumunda Çocuk Anlayışı ve Çocuğa Bakış.*Cumhuriyet ve Çocuk, Ulusal Çocuk Kültürü Bildirileri*, 425-428.

İstatistiklerle Çocuk (2013) TÜİK, Ankara.

Jack, G. (2000). Ecological İnfluences On Parenting And Child Development. *British Journal Of Social Work*, *30*(6), 703-720

Kagitcibasi, C., Sunar, D., ve Bekman, S. (2001). Long-term effects of early intervention: Turkish low-income mothers and children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *22*(4), 333-361.

Kalafatoğlu, R. (2006). Zonguldak Merkez Çocuk Yuvasında Bakım Altında Bulunan Çocukların Fiziksel Gelişimleri İle Ailesinin Yanında Yaşayan Çocukların Fiziksel Gelişimlerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.

Killen, Melanie; Mulvey, Kelly Lynn; Hitti, Aline. (2013). Social Exclusion in Childhood: A Developmental Intergroup Perspective. *Child Development* 84(3).s.772-790.

Kithakye M, Morris AS, Terranova AM, Myers SS. (2010).The Kenyan political confl ict and children's adjustment. *Child Dev*;81: 1114–28.

Kosterman, R., Haggerty K., P., Spoth, R. ve Redmond, C. (2004). Unique influence of others and fathers on their children's antisocial behavior. *Journal of Marriage and the Family*, *66*, 762-778.

Kuruganti, K. (2005). Effects of pesticide exposure on developmental task performance in Indian children. *Children Youth and Environments*, *15*(1), 83-114.

Kuzucu, Özdemir, (2013). Ergen Ruh Sağlığının Anne ve Baba Katılımı Açısından Yordanması. *Education & Science/Egitim ve Bilim*, 38(168):96-112.

Küntay, D. D. A., Gökşen, D. D. F., Yağmurlu, Y., ve Cemalcılar, Y. (2010). Türkiye'de Erken Çocukluk Gelişim Ekolojileri Araştırması. http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2014/01/erkencocuklukgelisimekolojileriarastirmasi.pdf

Lanphear, B. P., Hornung, R., Khoury, J., Yolton, K., Baghurst, P., Bellinger, D. C., ... ve Roberts, R. (2005). Low-level environmental lead exposure and children's intellectual function: an international pooled analysis. *Environmental health perspectives*, *113*(7), 894.

Laudan B. Jahromi1, Adriana J. Umaña-Taylor1, Kimberly A. Updegraff and Ethelyn E. Lara (2012) Birth characteristics and developmental outcomes of infants of Mexican-origin adolescent mothers: Risk and promotive factors Int J Behav Dev. March; 36(2): 146–156. doi:10.1177/0165025411430777

Letourneau, N. L., Tramonte, L., ve Willms, J. D. (2013). Maternal depression, family functioning and children's longitudinal development. *Journal of pediatric nursing*, *28*(3), 223-234.

Liddell C, Kvalsvig J, Qotyana P, Shabalala A. (1994). Community violence and young South African children's involvement in aggression. *Int J Behav Dev*; 17: 613–28.

Lugo-Gil, J., ve Tamis-LeMonda, C. S. (2008). Family resources and parenting quality: Links to children's cognitive development across the first 3 years. *Child development*, *79*(4), 1065-1085.

Lustig, S. L. (2010). An ecological framework for the refugee experience: What is the impact on child development?. In *First Bronfenbrenner Conference on the Ecology of Human Development, Oct, 2007; An earlier version of this chapter was presented at the aforementioned conference.*. American Psychological Association.

Lustig, S. L., Kia-Keating, M., Knight, W. G., Geltman, P., Ellis, H., Kinzie, J. D., ... ve Saxe, G. N. (2004). Review of child and adolescent refugee mental health. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*,*43*(1), 24-36.

Lynch, F. L., Dickerson, J. F., Saldana, L., ve Fisher, P. A. (2014). Incremental net benefit of early intervention for preschool-aged children with emotional and behavioral problems in foster care. *Children and Youth Services Review*, *36*, 213-219.

Magwaza A, Edwards S. (1991). An evaluation of an integrated parenteff ectiveness training and children's enrichment programme for disadvantaged families. *S Afr J Psychol;* 21: 21–25.

Magwaza AS, Killian BJ, Petersen I, Pillay Y. (1993). The eff ects of chronic violence on preschool children living in South African townships. *Child Abuse Negl*; 17: 795–803.

McLeod, J. D., ve Nonnemaker, J. M. (2000). Poverty and child emotional and behavioral problems: Racial/ethnic differences in processes and effects. *Journal of Health and Social Behavior*, 137-161.

McLoyd, V. C., ve Smith, J. (2002). Physical discipline and behavior problems in African American, European American, and Hispanic children: Emotional support as a moderator. *Journal of Marriage and Family*, *64*(1), 40-53.

Metin, N. (2102). Özel Gereksinimli Çocuklar, Maya Akademi, Ankara, 323-352.

Murray L (1992) The impact of postnatal depression on infant development. *J Child Psychol Psychiatry All Discipl.* 33: 543–561.

Oxford, M., ve Spieker, S. (2006). Preschool language development among children of adolescent mothers. *Journal of applied developmental psychology*,*27*(2), 165-182.

Özbaşaran-Dede, N. (2014).Denizlerde Civa Oranında Artış. *Cumhuriyet Gazetesi Bilim Teknoloji Dergisi,* , 1431, 6.

Özmert, E. N. (2005). Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-II: Çevre. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *48*(4), 337-354.

Parlaz, E. A., Tekgül, N., Karademirci, H. E., Öngel, K.(2012). Ergenlik Dönemi: Fiziksel Büyüme, Psikolojik ve Sosyal Gelişim Süreci. *turkishfamilyphysician.com*, Cilt: 3 Sayı: 4, 10-16.

He, P., Liu, D. H., ve Zhang, G. Q. (1994). [Effects of high-level-manganese sewage irrigation on children's neurobehavior]. *Zhonghua yu fang yi xue za zhi [Chinese journal of preventive medicine]*, *28*(4), 216-218.

Philliber, S., Kaye, J. W., Herrling, S., ve West, E. (2002). Preventing pregnancy and improving health care access among teenagers: An evaluation of the Children's Aid Society-Carrera Program. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 244-251

Phillips, D. A., ve Shonkoff, J. P. (Eds.). (2000). *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. National Academies Press.

Phipps, M., ve Sowers, M. (2002). Defining Early adolescent childbearing. *American Journal of Public Health, 92*, 125-128.

Posada, G., Jacobs, A., Carbonell, O. A., Alzate, G., Bustamante, M. R., ve Arenas, A. (1999). Maternal care and attachment security in ordinary and emergency contexts. *Developmental Psychology*, *35*(6), 1379.

Posada, G., Jacobs, A., Richmond, M. K., Carbonell, O. A., Alzate, G., Bustamante, M. R., ve Quiceno, J. (2002). Maternal caregiving and infant security in two cultures. *Developmental Psychology*, *38*(1), 67.

Qouta S, Punamaki RL, El Sarraj E. (2008). Child development and family mental health in war and military violence: the Palestinian experience. *Int J Behav Dev*; 32: 310–21.

Rahman, A., Harrington, R., ve Bunn, J. (2002). Can maternal depression increase infant risk of illness and growth impairment in developing countries?.*Child: care, health and development*, *28*(1), 51-56.

Beck, C. T. (1998). The effects of postpartum depression on child development: a meta-analysis. *Archives of psychiatric nursing*, *12*(1), 12-20.

Richter, L. M., Dev Griesel, R., ve Barbarin, O. (2000). 10 Behavioral Problems Among Preschool Children in South Africa: A Six-Year Longitudinal Perspective From Birth to Age Five. *International perspectives on child and adolescent mental health*, *1*, 159-182.

Salzinger, S., Feldman, R. S., Stockhammer, T., ve Hood, J. (2002). An ecological framework for understanding risk for exposure to community violence and the effects of exposure on children and adolescents. *Aggression and Violent Behavior*, *7*(5), 423-451.

Sameroff, A.J., Fiese, B.H.(2000). Transactional regulation: The developmental ecology of early intervention. In J.P. Shonkoff ve S.J. Meisels(Eds). Handbook of early intervention. 2nd Ed, 135-159. New York. Cambridge University Press.

Sapancalı, F. (2003). Sosyal Dışlanma. DEÜ Rektörlük Matbaası, İzmir.

Schneiderman, J. U., Smith, C., Arnold-Clark, J. S., Fuentes, J., ve Duan, L. (2013). Weight changes in children in foster care for 1 year. Child Abuse Negl.37(10):832-40.

Shattuck, P. T., Durkin, M., Maenner, M., Newschaffer, C., Mandell, D. S., Wiggins, L., ve Cuniff, C. (2009). Timing of identification among children with an autism spectrum disorder: findings from a population-based surveillance study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 48(5), 474-483.

Shaw, J. A. (2003). Children exposed to war/terrorism. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *6*(4), 237-246.

Sheffield, P. E., ve Landrigan, P. J. (2010). Global Climate Change and Childrenas Health: Threats and Strategies for Prevention. *Environmental health perspectives*, *119*(3), 291-298.

Spitz, R. A. (1945). Hospitalism; an inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. The psychoanalytic study of the child, 1, 53.

Stolarova, M., ve Brielmann, A. A. (2014). Does anyone need help? Age and gender effects on children's ability to recognize need-of-help. *Frontiers in psychology*, *5*.

Şahin, F. (2013). Çeşitlilik Gösteren Bir Dünyada, Erken Çocukluk Gelişiminin Öğrenilmesi. Akman, B. (Ed.), Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (s. 1-13). Ankara: Nobel.

Taner, M., ve Başal, H. A. (2005). Farklı sosyoekonomik düzeylerde okul öncesi eğitimi alan ve almayan ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin dil gelişimlerinin cinsiyete göre karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,*18*(2), 395-420.

Thabet, A. A. M., Karim, K., ve Vostanis, P. (2006). Trauma exposure in pre-school children in a war zone. *The British Journal of Psychiatry*, *188*(2), 154-158.

Tomlinson, M., Cooper, P., ve Murray, L. (2005). The Mother–Infant Relationship and Infant Attachment in a South African Peri-Urban Settlement. *Child development*, *76*(5), 1044-1054.

Tsai, S. Y., Chou, H. Y., The, H. W., Chen, C. M., ve Chen, C. J. (2003). The effects of chronic arsenic exposure from drinking water on the neurobehavioral development in adolescence. *Neurotoxicology*, *24*(4), 747-753.

Türk Dil Kurumu, (2013) 4.Temmuz.2014 Tarihinde http://www.tdk.gov.tr adresinden erişildi.

UNICEF, 2009, 3. Temmuz.2014 Tarihinde http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=2099 adresinden erişildi.

UNICEF., 2004.The State of the World's Children 2005: childhood under threat. New York: UNICEF, 2004

Valenzuela, M. (1997). Maternal sensitivity in a developing society: The context of urban poverty and infant chronic undernutrition. *Developmental psychology*,*33*(5), 845.

Van IJzendoorn, M. H., Luijk, M. P., ve Juffer, F. (2008). IQ of children growing up in children's homes: A meta-analysis on IQ delays in orphanages. Merrill-Palmer Quarterly, 54(3), 341-366.

Wachs, T. D., Black, M. M., ve Engle, P. L. (2009). Maternal depression: a global threat to children's health, development, and behavior and to human rights. *Child Development Perspectives*, *3*(1), 51-59.

Black, M. M., Baqui, A. H., Zaman, K., El Arifeen, S., ve Black, R. E. (2009). Maternal depressive symptoms and infant growth in rural Bangladesh. *The American journal of clinical nutrition*, *89*(3), 951S-957S.

Walker, S. P., Wachs, T. D., Grantham-McGregor, S., Black, M. M., Nelson, C. A., Huffman, S. L., ... ve Richter, L. (2011). Inequality in early childhood: risk and protective factors for early child development. *The Lancet*, *378*(9799), 1325-1338.

Walker, S. P., Wachs, T. D., Meeks Gardner, J., Lozoff, B., Wasserman, G. A., Pollitt, E., ve Carter, J. A. (2007). Child development: risk factors for adverse outcomes in developing countries. *The lancet*, *369*(9556), 145-157.

Warner R, Appleby L, Whitton A, Faragher B (1996) Demographic and obstetric risk factors for postnatal psychiatric morbidity. Br J Psychiatry 168: 607–611.

Wasserman, G. A., Liu, X., Parvez, F., Ahsan, H., Factor-Litvak, P., van Geen, A., ... ve Graziano, J. H. (2004). Water arsenic exposure and children's intellectual function in Araihazar, Bangladesh. *Environmental health perspectives*, 1329-1333.

Wasserman, G. A., Liu, X., Parvez, F., Ahsan, H., Levy, D., Factor-Litvak, P., ... ve Graziano, J. H. (2006). Water manganese exposure and children's intellectual function in Araihazar, Bangladesh. *Environmental health perspectives*, 124-129.

Watanabe K, Flores R, Fujiwara J, Tran LTH. (2005). Early Childhood development interventions and cognitive development of young children in rural *Vietnam. J Nutr*; 135: 1918–25.

WHO (2002). Health Research on Arsenic Poisoning (Scientific Debate) 29.Haziran.2014 tarihinde http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/127108/1/SEA-ACHR-27-10.pdf?ua=1 adresinden erişildi.

WHO (2002). The world health report 2002 - Reducing Risks, Promoting Healthy Life Geneva: World Health Organization 7. Temmuz.2014 tarihinde http://www.who.int/whr/2002/en/ adresinden erişildi.

Yaşar, F. (1996). Elazığ ve Malatya İllerindeki Çocuk Yuvası ve Yetiştirme Yurtlarında Kalan Korunmaya Muhtaç Çocukların Fiziksel ve Psiko-Sosyal Sorunlarının Araştırılması, Tıpta Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, Elazığ.

Yavuzer, H.(2003). Yaygın Anne Baba Tutumları. Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları(11-40) 4. Baskı. İstanbul. TİVMAŞ.

Yılmaz H. (2008). Atatürk Çocuk Yuvasında Kalan İlkokul Çocuklarının Beslenme Durumunun Saptanması ve Bu Çocukların Boy Uzunluklarının ve Vücut Ağırlıklarının Standartlarla Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yoo, J. A. (2014). Racial variations in the link between domestic violence and children's behavioral outcomes. *Children and Youth Services Review. 44,* 90-99.

Yosunkaya, E. (2014). Otizm Etyolojisinde Genetik Ve Güncel Perspektif. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, *76*(4), 84-88.

Yount, K. M., DiGirolamo, A. M., ve Ramakrishnan, U. (2011). Impacts of domestic violence on child growth and nutrition: a conceptual review of the pathways of influence. *Social Science & Medicine*, *72*(9), 1534-1554.

Yörükoğlu A: (1996). Aile tutumları ve çocuk yetiştirme. GATA Seminer; Ankara.

BÖLÜM 4

DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM, DOĞUM VE YENİDOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Beril TALİM

'Eğer bir gün yolunuzu kaybederseniz bir çocuğun gözlerinin içine bakın; çünkü bir çocuğun bir yetişkine öğretebileceği her zaman üç şey vardır: Nedensiz yere mutlu olmak, her zaman meşgul olabilecek bir şey bulmak ve elde etmek istediği şey için vargücüyle dayatmaktır.'

Paulo Coelho

4.1. DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM

İnsan sürekli olarak gelişen bir varlıktır. Bu gelişim süreci doğum öncesi ve doğum sonrası olarak ikiye ayrılabilir. Doğum öncesi gelişimde üç önemli aşama mevcuttur: hücre bölünmesi, morfogenez (organ veya vücudun belli bir bölümünün şekil, büyüklük ve diğer özelliklerinin gelişimi) ve farklılaşma (hücrelerin normal fonksiyon görecek şekilde düzenlenmesi). Bunlar bebeği doğuma ve yaşama hazırlar. Doğum öncesi gelişim embriyonik ve fetal gelişim dönemleri olarak ikiye ayrılır. Embriyonik dönem gebeliğin 3-8. haftaları arasını kapsar. Sekizinci haftadan doğuma kadar olan süreyi oluşturan fetal dönemde ise doku ve organlarda farklılaşma ile gelişim süreci devam eder.

Hayat, yumurta ile spermin birleşmesiyle başlar. Tek bir hücreden tam olarak gelişmiş bir insana kadar giden yolda hücre bölünmesi, göçü, farklılaşması, programlı hücre ölümü gibi farklı mekanizmalar rol oynar. Bu değişimlerin çoğu embriyonik ve fetal dönemde olmakla birlikte, gelişim doğumdan sonra bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde de devam eder.

KAYNAKLAR

Arpino, C., Compagnone, E., Montanaro, M.L., Cacciatore, D., De Luca, A., Cerulli, A., Di Girolamo, S., Curatolo, P. (2010). Preterm birth and neurodevelopmental outcome: a review. *Child's Nervous System*, *26*, 1139-1149. doi: 10.1007/s00381-010-1125-y.

Barker, D.J. (1999). Fetal origins of cardiovascular disease. *Annals of Medicine* Suppl 1: 3-6.

Backes, C.H., Markham, K., Moorehead, P., Cordero, L., Nankervis, C.A., Giannone, P.J. (2011). Maternal preeclampsia and neonatal outcomes. *Journal of Pregnancy,* 2011:214365. doi: 10.1155/2011/214365.

Bartocci, M., Winberg, J., Ruggiero, C., Bergqvist, L.L., Serra, G., Lagercrantz, H. (2000). Activation of olfactory cortex in newborn infants after odor stimulation: a functional near-infrared spectroscopy study. *Pediatric Research, 48*, 18-23.

Benirschke, K., Kaufmann, P. (2000). *Pathology of the Human Placenta*. (4. Baskı) New York : Springer

Bryan, S.M., Hindmarsh, P.C. (2006). Normal and abnormal fetal growth. *Hormone Research in Pediatrics, 65, Suppl 3*, 19-27.

Cunningham F, Leveno K.J., Bloom S.L., Hauth J.C., Rouse D.J., Spong C.Y. (2010). Chapter 4. Fetal Growth and Development. In Cunningham F, Leveno K.J., Bloom S.L., Hauth J.C., Rouse D.J., Spong C.Y. (Eds), *Williams Obstetrics, 23e*. http://accessmedicine.mhmedical.com/content.aspx?bookid=350&Sectionid=41680566.

Gilbert-Barnes, E. (Ed.) (2007). *Potter's Pathology of the Fetus, Infant and Child, (2. Baskı)*. China : Mosby, Elsevier

Godfrey, K.M., Inskip, H.M., Hanson, M.A. (2011). The long-term effects of prenatal development on growth and metabolism. *Seminars in Reproductive Medicine, 29,* 257-265. doi: 10.1055/s-0031-1275518.

Gomella, T.L. (Ed) (2004). *Neonatology: Management, Procedures, On-call problems, Diseases, and Drugs* (5. Baskı). NewYork: Lange Medical Books/McGraw Hill.

Gruslin, A., Lemyre, B. (2011). Pre-eclampsia: fetal assessment and neonatal outcomes. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology. 25,* :491-507. doi: 10.1016/j.bpobgyn.2011.02.004.

Kliegman, R.M., Stanton, B.F., St.Geme, J.W., Schor, N.F., Behrman, R.E. (2011). *Nelson, Textbook of Pediatrics* (19. Baskı). Philadelphia : Elsevier

Krägeloh-Mann, I., Cans, C. (2009). Cerebral palsy update. *Brain & Development, 31*, 537-544. doi: 10.1016/j.braindev.2009.03.009.

Larsen, J.L. (2001). *Human Embryology* (3. Baskı). Philadelphia : Churchill Livingstone

Lawn, J.E., Blencowe, H., Pattinson, R., Cousens, S., Kumar, R., Ibiebele, I., Gardosi, J., Day, L.T., Stanton, C., Lancet's Stillbirths Series steering committee. (2011). Stillbirths: Where? When? Why? How to make the data count? *Lancet*, *23*, 377(9775):1448-1463. doi: 10.1016/S0140-6736(10)62187-3.

Marlow, N., Wolke, D., Bracewell, M.A., Samara, M., EPICure Study Group. (2005). Neurologic and developmental disability at six years of age after extremely preterm birth. *New England Journal of Medicine, 352,* 9-19.

Michael Weindling, A. (2009). Offspring of diabetic pregnancy: short-term outcomes. *Seminars in Fetal and Neonatal Medicine, 14*, 111-118. doi: 10.1016/j.siny.2008.11.007.

Moore, K.L., Persaud, T.V.N., Torchia M.G. (2013). *The Developing Human: Clinically Oriented Embryology* (9. Baskı). Philadelphia : Elsevier Saunders

Nelson, K.B., Ellenberg, J.H.(1979). Neonatal signs as predictors of cerebral palsy. *Pediatrics*, *64*, 225-232.

Nold, J.L., Georgieff, M.K. (2004). Infants of diabetic mothers. *Pediatric Clinics of North America, 51*, 619-637.

Sadler, T.W. (2012). *Langman's Medical Embryology* (12. Baskı). Philadelphia: Wolters Kluwer - Lippincott Williams ve Wilkins

Shet, A. (2011). Congenital and perinatal infections: throwing new light with an old TORCH. *Indian Journal of Pediatrics, 78,* 88-95. doi: 10.1007/s12098-010-0254-3.

Simeoni, U., Barker, D.J. (2009). Offspring of diabetic pregnancy: long-term outcomes. *Seminars in Fetal and Neonatal Medicine, 14,* 119-124. doi: 10.1016/j.siny.2009.01.002.

Stephens, B.E., Vohr, B.R. (2009). Neurodevelopmental outcome of the premature infant. Pediatric Clinics of North America, 56, 631-646. doi: 10.1016/j.pcl.2009.03.005.

Volpe, J.J. (2008). *Neurology of the Newborn* (5. Baskı). Philadelphia : Saunders/Elsevier.

Yurdakök, M., Deren, Ö., Yiğit, Ş., Özyüncü, Ö., Korkmaz, A. (Ed.) (2012). *Prenatal Pediatri*. Ankara: Güneş.

BÖLÜM 5

BEBEKLİK DÖNEMİNDE MOTOR GELİŞİM

Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN

'Çocuğun eğitiminde teşvik, tehditten daha iyi sonuç verir.'

İbn-iSina'

5.1. MOTOR GELİŞİME GENEL BAKIŞ

Motor gelişimi anlayabilmek için gelişim ve gelişimle ilgili kavramlar hakkında bilgi edinmek gerekir. Ayrıca genel gelişim konusunda edinilen bilgiler, çocukların yaşamında oldukça büyük öneme sahip olan motor gelişimin temellerinin atılması anlamına gelmektedir. Kitabın bu bölümünde motor gelişimle ilgili (özellikle doğumdan yedi yaşa kadar) genel bilgilerden ve yaşamın ilk iki yılında çocuklardaki motor gelişimden bahsedilecektir. Özellikle yürüme sonrası motor gelişimde diğer gelişim alanlarında olduğu gibi hızlı bir beceri artışı gözlenir. Bu nedenle ikinci kitapta motor gelişim, 3-6 yaş grubu çocuklar için ele alınacaktır.

KAYNAKLAR

Bacanlı, H., (2002) Gelişim ve Öğrenme. Nobel Yayınları. Ankara.

Burton, A.W., (1998) Movement Skill Assessment. Champangn, IL:Human Kinetics.

Campos, J.J. ve Bertenthal, B.I., (1991) Locomotion and psychological development in ınfancy" In F. Marrison, C. Ford, D. Keating (Eds). Applied Development Psychology, V. 3, 146-154. Academic Pres, New York.

Chandra, R.K. (1962) Reflexes in Infancy. *Indian Journal of Pediatrics*, 29 (7), 215-225.

Clark, J.E., (1994) Motor Development in. V.S.Ramachandran (Eds.) Encyclopedia of Human Behavior, V:3, 245-255. Academic Press, San Diego.

Coker, C.A., (2004) Motor Learning and Control for Practitioners. McGraw Hill. New York.

Gabbard, C.P., (1996) Lifelong Motor Development (ed. 2nd.) IA: Brownve Benchmark, Dubuque.

Gallahue, D.,L., (1982) Understanding Motor Development in children. John Wiley ve Sons, New York.

Gallahue, D., L., (1996) Developmental Physical Education for Today's Children. (ed.3 rd.) USA. Brown ve Benchmark.

Gallahue, D.L. ve Ozmun, J.C. (1998) Understanding Motor Development: Infant, Children, Adolescents, Adults (ed. 4th) McGraw-Hill, Boston.

Gallahue, D.L., Ozmun, J.C., Goodway, J.D. (2012) Understanding Motor Development Infant, Children, Adolescents, Adults (ed. 7th) McGraw-Hill, Boston.

Hanna SE, Bartlett DJ, Rivard LM, Russell DJ. (2007)The natural history of gross motor development in children with cerebral palsy aged 1 to 15 years. Dev Med Child Neurol, 49(10): 751-6.

Haywood, K.M., Getchell, N., (2009) Life Span Motor Development. (ed. 5 th.) Human

Magill, R.A. (2004) Motor Learning: Concepts and Aplications. (ed.7 th) McGraw-Hill, Boston.

Mosston, M., Ashworth, S, (1986) Teaching physical education. Macmilla Collage Publishing Company, New York.

Özer, S.D., Özer, K., (2001) Çocuklarda Motor Gelişim. II. Baskı. Nobel Yayınları, Ankara.

Palmer, C. F., (1989) The Discriminating Nature of Infants' Exploratory Actions. *Developmental Psychology,* 25 (6), 885–93.

Payne, V.G., Isaacs, L.D., (2005) Human Motor Development: A Life Approach (ed.6 th) Mountain View, CA: Mayfield.

Rochat, P., Hespos, S.J. (1997) Differential Rooting Response by Neonates: Evidence for an Early Sense of Self. *Early Development and Parenting,* 6, 105-112.

Santrock, J.W., (2010) Life-Span Development. McGraw-Hill. New York.

Thelen, E., Fisher, D.M., Ridley-Johnson, R., Griffin, N.J. (1982) Effects of Body Build and Arousal on Newborn Infant Stepping. *Developmental Psychobiology*, 15 (5), 447-453.

Ulrich, D.A. (2000) Test of Gross Motor Development. Texas: pro-ed.

Werner, P.H., (2004) Teaching Children Gymnastics. (ed. 2 nd) Human Kinetics, USA.

Zaichawsky, B.L., Martinek, T., (1980) Growth and Development; The Child and Physical Activity. The C.U.Mosby Company, Saint Louis.

http://www.iub.edu/~cogdev/labwork/handbook.pdf Dynamic Systems Theories Esther Thelen and Linda B. Smith. Erişim tarihi: 04.08.2014.

http://psych.nyu.edu/adolph/publications/AdolphKretch-inpress-GibsonTheory.pdf. Adolph, K.E., Kretch, K.S. "Gibson's Theory of Perceptual Learning" Erişim tarihi: 27.07.2014

BÖLÜM 6

BEBEKLERDE BİLİŞSEL GELİŞİM

Doç. Dr. Fatma ELİBOL

"Çocuklar donmamış beton gibidir, üzerlerine ne düşse iz bırakır."

HaimJinott

6.1. BEBEKLİKTE BİLİŞSEL GELİŞİM

Biliş sözcüğü bireylerin etrafında olup bitenleri öğrenmesi ve anlamasını sağlayan zihinsel etkinlikler olarak tanımlanabilmektedir. Bu zihinsel işlevler ise algılama, bellek, muhakeme, düşünme ve kavrama süreçlerini kapsamaktadır (Yavuzer'den aktaran Kürkçüoğlu, 2010).

Beynimizde, davranışların gerçekleşmesini sağlayan binlerce süreç vardır ve bunlar saniyenin binde biri kadar kısa süreler içinde gerçekleşmektedir. Davranışların, sinir sistemini kontrol altında gerçekleştiği, beyin ve sinir sistemi bileşimindeki yapılarla açıklanabildiği düşünülerek, öğrenme ve hafızanın bu yapılardaki değişimlerle ortaya çıktığı kabul edilmektedir. İnsan sinir sistemi bedenin her yerine yayılmış olan her birimi birbiriyle ilişki halinde bulunan elektriksel ve kimyasal bir iletişim ağıdır.Sinir hücrelerinin birbiriyle birleşerek, uyarı ve haberleri ilettikleri "kontakt" noktalarına da "sinaps" adı verilmektedir (Vester'den aktaran Aydın, 2005). Sinaptik devreler bir kere kurulduktan sonra beynin kendisini geliştirmesi sınırlıdır. Bunu zaman sınırlar. Nörolojik gelişimler, temel yeteneklerin gelişiminde belirleyici olmaktadır (Aydın, 2005). İnsan davranışlarını belirleyen nöron ağlarının temel yapısı, genetik ve gelişimsel etkenlerin ortak katkısıyla belirlenmektedir. Yaşam süresince çevresel etkenler, bu genetik yapının potansiyel yeteneklerini açığa çıkarıp etkileyerek değişik davranış örüntülerini meydana getirebilmektedir (Öztürk'ten aktaran Aydın, 2005). Yaşamın ilk üç yılı boyunca beyin hızla gelişir. 3 ile 10 yaşlar arasında, beyin gelişimi sabit bir biçimde devam eder. 10 yaş civarında beyin, %90 yetişkin ölçülerine ulaşır (Estes, 2004).

Gelişimin olağan üstü özelliklerinden biri, insan beyninin esnekliğidir. Bu özellik beyindeki bir yetersizliğin beynin diğer bir kısmı tarafından telafi edilmesi için alternatif sinirsel yolların düzenlenmesini içerir. Erken çocukluk döneminde yoksunluk deneyimlerinin bilişsel yetenekler üzerinde kalıcı ve anlamlı etkisi olduğu bulunmuştur (Lepper, Williams ve Howard, 2011).

Bebeklik ve erken çocukluk dönemi, özelliklede yaşamın ilk yılları bireyin gelişiminde çok hızlı ve önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde bilişselgelişim hızlı gelişim gösteren alanlardandır (Saltalı, 2013).Bebeklerde algı ve hareket yetenekleri ve duyusal yetenekleri (görme, işitme, dokunma, tad alma ve koku alma) sayesinde dünya hakkında bilgi edinirler. Hareket yeteneği, sahip oldukları duyusal bilginin miktarını ve türünü arttırarak onlara karşılaştıkları şeyleri işleme ve keşfetme olanağı verir. Bebeğin gelişimi hareket ve algı gelişimi ile paralel ilerler (Küçükkaragöz, 2008). Dikkat, algılama, anlama, kavrama, düşünme, problem çözme, hafıza, soyutlama, hayal etme vb. gibi birçok zihinsel fonksiyon beyin tarafından üretilir (Aydın,2005).

KAYNAKLAR

Arslan, E. (2010). Erken Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim. Engin Deniz (Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* içinde (s.1-20). Ankara: Eğiten.

Asmodt, S.veWang, S.(2011). Çocuğunuzun Beynine Hoş Geldiniz. İstanbul: NTV.

Bayhan P.S. ve Artan, İ. (2004*). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul : Morpa Kültür.

Berk L. (2012). InfantandChildren Prenatal Through Middle Childhood (Seventh Edition). Boston: Pearson.

Cauldfield, R.A. (2001). İnfantand Toddler. New Jersey: Prentice-Hall İnternational Limited.

Ceyhan, E. (2004).Gelişimin Temelleri. Gürhan Can (Ed.), *Gelişim ve Öğrenme* içinde (s.1-18) . Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Doğru, S.Y. (2013). Erken Çocuklukta Özel Eğitim.. S. Sunay Yıldırım Doğru (Editör), *Erken Çocuklukta Özel Eğitim* içinde (s.38-95). Ankara: Maya.

Ersoy, Ö.,Avcı,N. ve Turla, A. (2006). Çocuklar İçin Erken Uyarıcı Çevre (2. Baskı). İstanbul: Morpa Kültür.

Ertem, İ. ve Doğan, G.D.(2005). Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. *Gelişimsel Pediatri* içinde (s. 30-55). İlgi Ertem (Ed.),Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.

Ertem İ. (2012). Bebeklik ve Erken Çocuklukta Beyin Gelişimi ve Yaşam Boyu Etkileri. Neşe Erol (Ed.),*Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Etkinlikleri, Bebek Ruh Sağlığı* içinde(s.63-65). Ankara:Ankara Üniversitesi Basımevi.

Estes, L.S. (2004). *Essential of Child Care and Early Education*. USA: Pearson Education.

Gallahue, D.L.,Ozmun J.C. ve Goodway, J.D., (2014).Bebeklerde Algı. 7. Baskı. Dilara Sevimay Özer, Abdurrahman Aktop(Çev. Ed.), Neriman Aral (Çev.). *Motor Gelişimi Anlamak: Bebeklerde-Çocuklarda-Ergenlerde-Yetişkinlerde* içinde (s.154-166). Ankara: Nobel.

Karabekiroğlu, K. (2009). *0-4 yaş Anne- Babalar İçin Bebek Ruh Sağlığı Rehberi*. İstanbul: Say.

Küçükkaragöz, H.(2008). Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. Binnur Yeşilyaprak (Editör).*Eğitim Psikolojisi, Gelişim- Öğrenme-Öğretim* içinde (s. 80-115). Ankara: Pegem.

Kürkçüoğlu, B. Ü.(2010). 0-6 Yaş Arası Çocukların Temel Gelişimsel Özellikleri: Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. İbrahim Halil Diken (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* içinde (s.136-160). Ankara: Pegem.

Lepper, Williams ve Howard, (2011). Küçük Çocuklar İçin Zorunlu Hizmetler. Gönül Akçamete (Çev.Ed.), Bahar Keçeli Kaysılı (Bölüm Çev.), Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar Eğitimciler, Aileler ve Hizmet Verenler İçin Bir Başlangıç içinde (s.455-485). Ankara: Nobel.

Marion M. (2010). *Introduction to Early Childhood Education: A Developmental Perspective.* New Jersey: Pearson.

Myers, R. (1996). Hayatta Kalan On İki: Erken Çocukluk Gelişimi Programlarının Güçlendirilmesi. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Saltalı, N. D.,(2013).Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. S. Sunay Yıldırım Doğru Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim* içinde (s.14-24).Ankara: Maya Akademi.

Sevinç, M.(2005).Bilişsel Gelişim ve Düşünce Becerilerinin Eğitimi. Müzeyyen Sevinç (Ed.), *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*içinde (s.157-169). İstanbul: Morpa.

Smith P. K.,Cowie H. ve Blades, M. (2005). *Understanding Children's Development*(4. Baskı). USA: Blackwell.

Silberg, J., (2000). *Brain Games for Toddler and Twos.* Maryland: Gryphon House İnc.

Sterling, A.H.,(2002). *Research on Quality in İnfant Toddler Programs*. http//ericeece.org/pubs/digests.html.Erişim 20.07.2014.

Türküm, S. (2004).Bilişsel Gelişim. *Gelişim ve Öğrenme* içinde (s.76-86). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

T.C.Milli Eğitim Bakanlığı Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. Bilişsel Gelişim (2014). http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Bili%C5%9Fsel%20Geli%C5%9Fim.pdf. Erişim 06.08.2014

Özdemir, G.H. ve Yurdakul, E., (2005). Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde Uyaran Eksikliği.İlgi Ertem (Ed.), *Gelişimsel Pediatri* içinde (s. 197-209). Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı

BÖLÜM 7

BEBEKLİKTE İLETİŞİM VE DİL GELİŞİMİ

Doç. Dr. Gözde AKOĞLU
Prof. Dr. Figen TURAN

"Yetişmiş her insanın içinde, oynamak isteyen bir çocuk vardır."

Friedrich Wilhelm NIETZSCHE

GİRİŞ

İnsanoğlunun toplumsallaşmasında en önemli etkenlerden birini kuşkusuz ki iletişim becerileri oluşturmaktadır. İletişim becerileri yaşamın ilk yıllarından itibaren gelişmeye başlarken, dilin iletişim amaçlı kullanımı da gelişmekte ve bireyin gelişim sürecinde giderek daha büyük önem kazanmaktadır. İletişim, en genel şekliyle, insanlar arasında bilgi, düşünce ve mesajların taşınmasına ilişkin süreci ifade etmekte ve formal dil kullanımı ya da sözcükler olmadan da yaşamın ilk günlerinden itibaren en temel ve doğrudan hali ile sergilenebilmektedir. İletişim, sadece iki kişi arasında gerçekleşen karşılıklı mesaj aktarımının ötesinde, bir mesajın ya da anlamın bir kişiden diğerine ya da diğerlerine ve/veya bir gruptan diğer gruba aktarımını da içermektedir. İletişim biçimlerinden biri olan dil ise, toplum tarafından anlam aktarımı/paylaşımı amacıyla kullanılan, üzerinde anlaşmaya varılmış kurallı sözel ya da sözel olmayan işaret ve semboller sistemidir. Kullanılan işaret ya da sembol sistemleri ses, yazı ve vücut hareketleri gibi farklı iletişim biçimlerini içermektedir (Bochner ve Jones, 2003).

Oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan dil, sonsuz bir üretkenliğe ve belirli kurallara sahiptir. Dilin sonsuz üretkenliği, sınırlı sayıdaki sözcük ve belirli kurallarla sonsuz sayıda ve çeşitlilikte anlamlı cümlenin oluşturulabilmesini ifade etmektedir. Sırasal bir düzene sahip olan dil, sesbilgisi (fonoloji), biçimbilgisi (morfoloji), sözdizimi (sentaks), anlambilim (semantik) ve kullanımbilim (pragmatik) olarak isimlendirilen beş sisteme/bileşene ilişkin kuralları içermektedir (Santrock, 2010). Bu bileşenler ilerleyen bölümde daha ayrıntılı ele alındığından, aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

KAYNAKLAR

Anisfeld, M. (2014). *Language Development from Birth to Three*. New York: Psychology Press.

Apel, K., Masterson, J. J. (2012). *Beyond Baby Talk: From Speaking to Spelling-A Guide to Language and Literacy Development for Parents and Caregivers*. New York: Three Rivers.

Berk, L. (2006). *Child Development (7th edition)*, USA: Pearson Pub.

Bernstein, D.K., Tiegerman-Farber, E. M.(2009), *Language and Communication Disorders in Children,* (6*th* Edition), Boston: Allyn ve Bacon.

Bochner, S., Jones, J. (2003). *Child Language Development Learning to Talk* (*Second Edition*), London: Whurr Pub.

Clark, H. H., Clark, E. V. (1977). *Psychology and Language: An Introduction to Psycholonguistics*. USA: Harcourt Brace Jovanovich Inc..

De Bot, K., Schrauf, R. W. (2010). *Language development over the lifespan*. London: Taylor ve Francis Routledge Pub.

Friederici, A. D., Thierry, G. (Eds.). (2008). *Early Language Development: Bridging Brain and Behaviour* (Vol. 5). John Benjamins Publishing.

Harris, J. (2003). Early Language Development, Implications for Clinical and Educational Practice. New York: Routledge Pub.

Harris, M. (2013). *Language experience and early language development: From input to uptake*. Psychology Press.

Herschensohn, J. R. (2007). *Language Development and Age*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hoff, E., Shatz, M. (Eds.). (2009). *Blackwell Handbook of Language Development*. John Wiley ve Sons.

Justice LM.(2006). *Communication sciences and disorders an Introduction*. Pearson Publishing.

Karacan, E. (2000). Bebeklerde ve Çocuklarda Dil Gelişimi. *Klinik Psikiyatri Dergisi,* 3, 263-268.

MacWhinney, B. (2001). The competition model: The input, the context, and the brain. *Cognition and second language instruction*, 69-90.

Maviş, İ. (2005). Çocukta Dil Edinim Kuramları. (Editör: S. Seyhun Topbaş). *Dil ve Kavram Gelişimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.

McDevitt, T. M., Ormrod, J. E. (2009). *Child Development and Education*. Pearson College Div.

Oates, J., Grayson, A. (2004). *Cognitive and Language Development in Children*. The open university, Blackwell Publishing.

Owens, R. (2001). *Language Development : An Introduction.* USA: Pearson Pub.

Pence-Turnbull, K.L., Justice, L.M. (2011). *Language Development From Theory to Practice*.2nd ed. Allyn and Bacon Communication Sciences and Disorders Series.

Reed, M. (2009). Children and Language: Development, Impairment And Training. New York: Nova Science Publishers.

Robinson, M.(2008). Child Development 0–8. A Journey through the Early Years. McGraw-Hill Pub.

Santrock, J.W. (2010). *Child Development (13th edition*). New York: McGraw-Hill Pub.

Topbaş, S. (2005). Sesbilgisel Gelişim.(Editör: S. Seyhun Topbaş). *Dil ve Kavram Gelişimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Turan, F. ve Akoğlu, G. (2011). İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Baykoç, N. (Editör). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. Ankara: Eğiten Kitap Yay.s. 335-359.

Turan F. (2012). İletişim Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Çocuklar (Ed.) Nilgün Metin. Özel *Gereksinimli* Çocuklar. Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

BÖLÜM 8

BEBEKLİKTE SOSYAL VE DUYGUSAL GELİŞİM

Arş. Gör. Esra ACAR ŞENGÜL
Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN

"Çocuk kafasının içi bilgiyle doldurulacak bir kap değildir, istediğince açmasına yardım edilecek bir çiçektir."

Noam Chomsky

GİRİŞ

Sosyal süreçler insanın doğumundan başlayarak yaşamın her evresinde var olan, yaşamın sonuna kadar devam eden bir örüntü zinciridir. Yaşantısını çevre ve insanlarla olan ilişkisi dahilinde devam ettiren insan, yaşamı boyunca etrafındaki insanlardan ve durumlardan etkilenir. Bu etkileşimin niteliği kişinin benliğini bulması ve yaşamını sağlıklı sosyal ilişkiler içeresinde sürdürebilmesi için büyük önem taşır.

İnsan yaşantısını derinden etkileyen sosyal gelişimin sağlıklı bir yol izlemesi, kişinin çocukluk yıllarına dayanır. Çocukluk yıllarında sosyal gelişim aşamalarını güvenli bir şekilde sürdüren bireyin ileriki sosyal yaşantısını olumlu bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bu nedenle 0-3 yaş aralığı sosyal gelişim özelliklerinin iyi değerlendirilmesi ve çocuğun çevre ve insanlarla olan sosyal etkileşiminin en iyi şekilde desteklenmesi gereken bir dönemdir.

KAYNAKLAR

Acarlar, F. (2001). *Sembolik Oyunun Dil Gelişimi ve Dil Bozukluklarıyla İlişkisi, Özel Eğitim Dergisi,* 3(1), 25-33

Amano S, Kezuka E, Yamamoto A. (2004). *Infant Shifting Attention from an Adult's Face to an Adult's Hand: a Precursor of Joint Attention. Infant Behavior and Development*, 27(1):64–80.

Berk, L. (2013). *Bebekler ve Çocuklar Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa*. Nesrin Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Beyazkürk ve ark.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik; Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri*. İstanbul: Kaknüs Psikoloji

Çetin, F., Alpa Bilay, A. ve Albayrak Kaymak, D. (2003) *Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler* (3. Baskı). İstanbul: Epsilon

Erten, Y. *(2012)* Sunuş Mahler, S. *M.*,, Pine, F., Bergman, A. *İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu* (2. Baskı) İstanbul; Metis Yayınları

Gülay, H. (2009) *Balıkesir Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü Dergisi* Cilt 12 Sayı 22 ss.82-93

Libertus, K., Needham, A. (2011) *Reaching Experience Increases Face Preference in 3 Month Old Infants.* NIH Public Access. 14 (6); 1355-1364 doi:10.1111/j.1467.2011.01084x.

Lillard, A.S., Kavanaugh R.D. (2014). *The Contribution of Symbolic Skills to the Development of an Explicit Theory of Mind. Child Development*, July/August, 85,4 1535-1551

Mahler, S. *M.*,, Pine, F., Bergman, A. (2012*) İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu* (2. Baskı) İstanbul; Metis Yayınları

Öngider, N. (2013). Anne-Baba ile Okul Öncesi Çocuk Arasındaki İlişki. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar; 5(4); 420-440. doi: 10.5455/cap.20130527

Roffey, S., Tarrant, T., ve Majors, K. (1994). *Young friends: Schools and friendship. London: Cassell.*

San Bayhan, P., Artan, İ. (2004) *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* Morpa Ankara.

Santrock, J.W. (2011) *Yaşam Boyu Gelişim; Gelişim Psikolojisi,* (On Üçüncü Basımdan Çeviri), Galip Yüksel (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Saracho, N.O. (2001). *Developmental Play Theories and Children's Social Pretend Play*. Olivia N. Saracho ve Bernard Spodek (Edt.). *Contemporary Perspectives on Play in Early Childhood Education,* s.44 USA: Information Age Publishing

Schaffer HR. (1984). *The Child's Entry into a Social World*. London: Academic Press

Senemoğlu, N. (2004). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya* (9.Baskı) Ankara: Gazi Kitapevi

Sevinç, M. (2009). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun* Ankara: Morpa

Trawick-Swith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Berrin Akman (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

ÇOCUK GELİŞİMİ 2
OKUL ÖNCESİ DÖNEMİNDE GELİŞİM

Editörler

Prof. Dr. Figen TURAN
Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-46-6

Çocuk Gelişimi 2 - Okul Öncesi Döneminde Gelişim

Editörler
Prof. Dr. Figen TURAN, Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN

Yazarlar

Prof. Dr. Neriman Aral, Doç. Dr. Gözde Akoğlu, Doç. Dr. Müdriye Yıldız Bıçakçı
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yaşar, Dr. Öğr. Üyesi Necdet Taşkın
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Berna Erdiller, Öğr. Gör. Dr. Semra Şahin, Figen Yıldız

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak CANBAZ AKKAYA
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / ÇOCUK GELİŞİMİ 2: OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE GELİŞİM

Gelişimin temellerinin atıldığı ilk üç yaştan sonra, çocuğun kazanmakta olduğu becerilerini geliştirerek gelişimsel kazanımlarının daha karmaşık bir yapıya ulaştığı okul öncesi dönemin ele alındığı ***Çocuk Gelişimi II: Okul Öncesi Dönemde Gelişim*** kitabımızda, 3-6 yaşa yönelik mevcut diğer gelişim kitaplarından farklı olarak "Geçmişten Günümüze Çocuk ve Çocukluk", "Okulöncesi Dönem Çocuklarında İkinci Dil Kazanımı" gibi özel konulara yer verilmekle kalınmamış, ilkokula başlama yaşının erkene alınması nedeniyle okulöncesi eğitimden ilkokula başlayacak çocuklara yönelik alanda çalışanlar ve ailelerin neler yapması gerektiğini içeren "İlkokula Hazırbulunuşluk" bölümleri de bulunmaktadır. Çocuğun yaşamında önemli deneyimler edindiği, yaratıcı becerilerinin geliştiği, farklı özellikteki çocuklarla etkileşimde bulunduğu bu döneme ilişkin gelişimsel kazanımlar motor gelişim, bilişsel gelişim, dil gelişimi ve erken okuryazarlık, sosyal gelişim alt alanlarında ayrı ayrı ele alınmıştır.

Kitabın, Çocuk Gelişimi alanında çalışma yapan araştırmacılara, farklı disiplinlerdeki meslek elemanlarına ve bu mesleklere aday öğrencilere katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz. Ülkemizin değerli çocuklarının yüksek yararını göz önüne alarak, onların gelişimlerini en iyiye en güzele doğru yönlendirmek amacıyla planlanan Çocuk Gelişimi II: Okul Öncesi Dönemde Gelişim kitabımızın, Çocuk Gelişimi alanında çalışma yapan araştırmacılara, çocuk gelişimi, okul öncesi eğitim öğretmenleri, çocukla çalışan diğer profesyoneller, bu mesleklere aday olan öğrenciler ve aileler için yarar sağlayacağına inanıyoruz. Kitabımıza özverili çalışmalarıyla değerli katkılarını sunan sevgili bölüm yazarlarımıza çok teşekkür ediyoruz.

Prof. Dr. Figen Turan

Prof. Dr. Arzu İpek Yükselen

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Berna Erdiller

Giriş 10
1.1. Çocukluğun Tanımının Tarihçesi 11
1.2. Çocuğa ve Çocukluğa Dair Yaklaşımlar 13
1.3. Tarihte ve Günümüzde Çocuk Algısı ve Görünümleri 15
1.4. Çocuk Sosyolojisi: Çocuğa ve Çocukluğa Bakışta Yeni Yaklaşımlar 17
Sonsöz 20
Kaynaklar 21

BÖLÜM 2
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE MOTOR GELİŞİM
Öğr. Gör. Dr. Semra Şahin

2.1. Okul Öncesi Döneminde Motor Gelişim ve Önemi 24
2.2. Temel Hareketler Dönemi 25
2.3. Okul Öncesi Dönemde Büyük Kas Motor Gelişim 30
2.4. Okul Öncesi Dönemde Küçük Kas Motor Gelişim 31
2.5. Okul Öncesi Dönemde Yetişkinlerin Motor Gelişimi Desteklemek İçin Dikkat Etmeleri Gereken Konular 33
Kaynakça 35

BÖLÜM 3
BİLİŞSEL GELİŞİM (3-6 YAŞ)
Figen Yıldız - Doç. Dr. Müdriye Yıldız Bıçakçı - Prof. Dr. Neriman Aral

Giriş 38
3.1. Bilişsel Gelişim 38
3.2. Jean Piaget'ye Göre Bilişsel Gelişim 39
3.2.1. Jean Piaget'ye Göre Bilişsel Gelişimin Temel Kavramları 39
3.2.2. İşlem Öncesi Dönem (2 -7 Yaş) 41
3.2.3. İşlem Öncesi Dönemin Özellikleri 43
3.3. Lev Semyonovich Vygotsky'e Göre Bilişsel Gelişim 47
3.4. Jerome Bruner'e Göre Bilişsel Gelişim 49
3.5. Bilişsel Gelişimi Desteklemeye Yönelik Öneriler 49
Kaynaklar 51

BÖLÜM 4
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİL GELİŞİMİ VE ERKEN OKURYAZARLIK
Doç. Dr. Gözde Akoğlu

Giriş 54
4.1. Dilin Bileşenleri 54
4.1.1. Dilin Biçim Özellikleri 55
4.1.1.1. Sesbilgisel Gelişim 55
4.1.1.2. Biçimbilgisi Gelişimi 56
4.1.1.3. Sözdizimi Gelişimi 56
4.1.2. Dilin İçerik Özellikleri 56
4.1.2.1. Anlambilim Gelişimi 56
4.1.3. Dilin Kullanım Özellikleri 57
4.1.3.1. Kullanımbilim 57
4.2. Okul Öncesi Dönemde Dil Gelişimi 59

4.2.1. 3- 4 Yaş (36-48 Ay) Dönemi 59
4.2.2. 4- 5 Yaş Dönemi 60
4.2.3. 5- 6 Yaş Dönemi 60
4.3. Erken Okuryazarlık 61
4.3.1. Sözcük Bilgisi/Sözel Dil 61
4.3.2. Yazı Farkındalığı 62
4.3.3. Harf Bilgisi 63
4.3.4. Fonolojik (Sesbilgisel) Farkındalık 64
4.4. Okul Öncesi Eğitim Programlarında Dil Becerilerini Destekleyici Yaklaşımlar 66
4.4.1. Okul Öncesi Dönemde Dil Gelişimi ve Erken Okuryazarlık Becerilerinin Gelişimini Destekleyici Öneriler 68
Kaynaklar 70

BÖLÜM 5
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yaşar

Giriş 74
5.1. Sosyal - Duygusal Gelişime Yönelik Tanımlar ve İlişkili Kavramlar 76
5.1.1. Duygu 76
5.1.2. Sosyalleşme ve Sosyal-Duygusal Yeterlikler 77
5.1.3. Bağ, Bağlanma ve Bağlanma Davranışları 79
5.1.4. Mizaç ve Bireysel Farklılıklar 81
5.2. Sosyal-Duygusal Gelişime Kuramsal Yaklaşımlar 81
5.3. Duyguların Düzenlenmesi ve Yönetilmesi 83
5.4. Sosyal-Duygusal Gelişime Yönelik Okul Öncesi Eğitim Programı 84
Kaynaklar 86

BÖLÜM 6
İLKOKULA HAZIR OLMA
Dr. Öğr. Üyesi Necdet Taşkın

Giriş 88
6.1. Okula Hazır Olma ve Okul Öncesi Eğitim 88
6.2. Okula Başlama 90
6.3. Hazırbulunuşluk 91
6.3.1. Bilişsel Hazırbulunuşluk 92
6.3.2. Sosyal-Duygusal Hazırbulunuşluk 93
6.3.3. Eğitsel Hazırbulunuşluk 94
6.4. Hazırbulunuşluğa İlişkin Farklı Görüşler 94
6.4.1. Olgunlaşmacı Görüş 94
6.4.2. Çevreci Görüş 94
6.4.3. Sosyal Yapılandırmacı Görüş 95
6.4.4. Etkileşimci Görüş 95
6.5. Hazırbulunuşluğu Etkileyen Faktörler 95
6.5.1. Fiziksel Faktörler 95
6.5.2. Zihinsel Faktörler 96
6.5.3. Duygusal Faktörler 96
6.5.4. Sosyal Faktörler 97
6.6. İlkokula Hazır Olmada Çocukların Sahip Olması Gereken Yeterlikler 97
Sonuç 98
Kaynaklar 99
Yazar Özgeçmişleri 100

ÇOCUK GELİŞİMİ 2
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE GELİŞİM

Editörler : Prof. Dr. Figen Turan
Prof. Dr. Arzu İpek Yükselen

Yazarlar : Prof. Dr. Neriman Aral
Doç. Dr. Gözde Akoğlu
Doç. Dr. Müdriye Yıldız Bıçakçı
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yaşar
Dr. Öğr. Üyesi Necdet Taşkın
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Berna Erdiller
Öğr. Gör. Dr. Semra Şahin
Figen Yıldız

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Berna ERDİLLER

Çocukluğa dair ve çocukluk hakkındaki düşünceler zamanla gelişim göstermeyeceklerdir. Yaratıcılıkla yapılandırılmaları gerekir.

Wall, 2010, 32

GİRİŞ

Çocuklar insan nüfusunun üçte birini oluşturmaktadır, ancak buna rağmen tarih boyunca en çok ötekileştirilmiş gruptur (Wall, 2010). Bu ötekileştirme geçmişten günümüze felsefi, bilimsel ve kültürel alanlardaki alan yazında ve günlük hayat uygulamalarında o kadar normalleştirilmiştir ki çocukların ötekileştirildiği bir dünyada yaşıyor oldukları düşüncesi bile ilk etapda şaşırtıcı gelecektir. Çocukların yetişkin dünyasının gerekleri ölçüsünde olgunlaşmamış oldukları biyolojik bir gerçektir fakat bu olgun olmama durumunun nasıl anlaşıldığı ve anlamlandırıldığı da kültürle belirlenmektedir (La Fontaine'den aktaran Prout ve James, 1997). Çocuklar tarih boyunca düşüncelerini, ihtiyaçlarını ve haklarını dile getirebilmek için yetişkinlere mahkum edilmiş bir gruptur ve dahası bu hayatın yadsınamaz bir gerçeği olarak kabul görmektedir. Çocuklar hakkındaki düşüncelerin ve kuramların çocuklara sanki nesnelermiş gibi uygulanmaya çalışılması, çocukların üçte birini oluşturdukları dünya nüfusunda yetişkinlere kıyasla daha daraltılmış haklardan yararlanmak durumunda kalması ve hepsinden önce bu durumun olması gereken bir durum olarak algılanması ve sorgulanmaya ihtiyaç duyulmaması çocukların toplum içinde marjinalleştirildiğinin göstergeleri olarak sayılabilir (Wall, 2010). Çocuklar hakkında ve çocuklara dair yapılan araştırmaların salt yetişkin bakış açısından ele alınması nedeniyle çocuklar zaman ve bağlama bağlı olarak, kadınlar gibi "sessizliğe mahkum edilmiş grup" olarak nitelendirilebilir (Hardman, 1973). Ancak bu durum kadınlara nazaran çocuklar için daha da çarpıcı boyutlardadır. "Sessiz"liklerinin yanında her sene dünya genelinde on milyonlarca çocuk engellenebilir hastalık ve beslenme eksikliğinden hayatını kaybetmekte, çatışma ve savaşlarda en dezavantajlı grup olarak en çok zararı görmektedir. Tarihi sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik açılardan güç ve otoriteye aynı oranlarda sahip olmayan diğer dezavantajlı gruplara kıyasla çocukların bu "sessiz"liği toplumlarda tarih boyunca değişmeyen çocuk algısı ile açıklanabilir. Çocuk haklarının ve yaşamlarının savunuculuğu son yıllarda çocuklarla ve/veya çocuklar için çalışan meslek gruplarında sıklıkla kullanılan bir kavram olmakla birlikte, Wall (2010)'a göre çocukların yaşamakta olduğu sorunların çözümü çocuklara daha fazla dikkat etmekte yatmaz. Aynı şekilde çocukların barınma, korunma, özgürlük, sorumluluk ve haklarını sağlamak ve gözetmek de yeterli değildir. Çocuğu gerçek anlamda içeren toplum, çocukların yetişkinlere eşit kılındığı ve hatta daha radikal olarak çocukları yetişkinlerden ayrı kılan özellikleri hakkındaki bakış açısının değiştirildiği bir toplum olmak durumundadır. Kısaca günlük uygulamalardan ziyade bu uygulamalara temel oluşturan algı ve varsayımları değiştirmek gerekir ki yüzyıllardan boyunca artık kemikleşmiş olan bu algıların değil değiştirilmesi, sorgulanması bile büyük bir başlangıç sayılabilir. Şu bir gerçektir ki "çocukluk hakkındaki düşünceler kendi kendine gelişim göstermeyecektir, ancak yaratıcılıkla inşa edilmeleri gerekir" (Wall, 2010,32).

KAYNAKLAR

Alderson, P. (2000). Children as researchers: The effects of participation rights on research methodology. Pia Monrad Christensen ve Allison James (Ed.), *Research with children: Perspectives and practices.* New York RoutledgeFalmer.

Aries (1960). *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life.* (Orjina: L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime, Plon, Çeviren:Baldick, R.) New York.

Bornstein, M. H., ve Lamb, M. E. (Eds.). (2005). *Developmental science: An advanced textbook* (5.baskı) Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Cannella, G (2002). Global perspectives, cultural studies and the construction of a post modern childhood studies. Gaile, S. Cannella ve Joe, L. Kincheloe. (Ed.), *Kidsworld: Childhood Studies, Perspectives and Education* (s. 3-20). New York: Peter Lang.

Christensen, P. ve James, A. (2000). *Research with children: Perspectives and practices.* New York: Falmer Press.

Cleverly, J. ve Phillips, D.C. (1986). *Visions of childhood: Influential models from Locke to Spock*. New York: Teachers College Press.

Corsaro, W. (1997). *Sociology of childhood*. California: Thousand Oaks Pine Forge Press.

Corsaro, W. (1985). *Friendship and peer culture in the early years*. Norwood, NJ: Ablex.

Corsaro, W. ve Molinari, L. (2000). Entering and observing in children's worlds: A reflection on a longitudinal ethnography of early education in Italy. Pia Monrad Christensen ve Allison James (Ed.), *Research with children: Perspectives and practices* (s.179-200). London: Falmer Press.

Dahlberg, G., Moss, P. ve Pence, A. (2007). *Beyond quality in early childhood education and care: Languages of evaluation.* New York: Routledge.

Davies, B. (2003). *Shards of glass: Children reading and writing beyond gendered idetities*. Revised ed. Creskill, NJ: Hampton Press.

Davies, B. (1989). *Frogs and small feminist tales: Preschool children and gender*. Boston: Allen ve Unwin.

DeMause, L.B. (1976). *The history of childhood*. Londra: Souvenir Press.

Eder, D. ve Fingerson, L. (2002). Interviewing children and adolocents. J. Gubrium ve J. Holstein (Ed), *Handbook of Interview Research* (s.181-201). Thousand Oaks, CA: Sage.

Evaldson, A.(1993). *Play, disputes and social order: Everyday life in two Swedish afterschool centers*. Linköping, Sweden: Linköping University.

Goodwin, M. (1990). *He-said-she-said: Talk as social organization among black children.* Bloomington: Indiana University Press.

Hanawalt, B. (1993). *Growing up in medieval London.* New York: Oxford University Press.

Hardman, C. (1973). Can there be an antropology of children? *Journal of Antropological Society of, Oxford*, 4(1), 85-99.

Hendrick, H. (1997). Constructions and Reconstructions of British Childhood: An Interpretive Survey, 1800 to the Present. A. James and A. Prout (Ed.), *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood.* London: Falmer Press.

Hernandez, D. (1993). *We, the American children.* (U.S. Bureau of the Census, WE-10) Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Holmes, R. (1995). *How children perceive race*. Thousand Oaks, CA: Sage.

James, A., Jenks, C. ve Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Cambridge, UK: Polity Press.

Janzen. M.D. (2008). Where is the postmodern child in early childhood education research? *Early Years: An international research journal*, 28(3), 287-298.

La Fontaine, J.S.(1979). *Sex and age as principles of social differentiation*. London: Academic Press

Lather, P. (1991). *Getting smart: Feminist research and pedagogy within the postmodern*. New York: Routledge

Mayall, B.(2000). Conversations with children: Working with generational issues. Pia Monrad Christensen ve Allison James (Ed.), *Research with children: Perspectives and practices* (s. 120, 135). London: Falmer Press.

Moss, P., Dahlberg, G. ve Pence, A. (1999). *Beyond quality in early childhood education and care. Postmodern perspectives.* Florence, KY: Taylor ve Francis.

Onur, B. (2007). *Çocuk tarih ve toplum.* Ankara: İmge Kitabevi

Pollock, L. A. (1983). *Forgotten children parent-child relations from 1500 to 1900.* Cambridge: Cambridge University Press.

Prout, A. ve James, A. (1997). A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. Allison James ve Alan Prout (Ed.), *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (s.7-33). New York: RoutledgeFalmer.

Williams, S. ve Bendelow, G. (1998). Malignant bodies: Children's beliefs about health, cancer and risk. S. Nettleton ve J. Watson (Ed.), *The Body in Everyday Life* (s. 103-123). London: Routhledge.

Wall, J. (2010). *Ethics in light of childhood.* Washington, DC: Georgetown University Press.

Woodbead, M. (1997). Psychology and the cultural construction of children's needs. Allison James ve Alan Prout (Ed.), *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (s.63-84). New York: RoutledgeFalmer.

BÖLÜM 2

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE MOTOR GELİŞİM

Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN

Eğitim, hayata hazırlık aşaması değil; hayatın ta kendisidir!

John Dewey

2.1. OKUL ÖNCESİ DÖNEMİNDE MOTOR GELİŞİM VE ÖNEMİ

Çocuğun gelişiminde hareket önemlidir. Çocuk anne karnında attığı tekmeler, yer değiştirmeler ile daha doğmadan harekete olan ihtiyacını gösterir. Çocuk doğduğu andan itibaren, başını kontrol etme, başını ve göğsünü kaldırma, ellerini kollarını hareket ettirme, dönme, emekleme, bedenini kontrol etme ve dengeyi sağlama gibi birçok motor beceri edinir. ***Refleksif olan hareketler*** zamanla kontrollü hareketlere yerini bırakır. Doğumdan iki yaşa kadar gözlenen ***ilkel hareketler***, istemli hareketlerin ilk biçimidir. İlkel hareketler dönemi, uzanma, bırakma, yakalama gibi manipülatif becerileri, sürünme, emekleme, yürüme gibi lokomotor hareketleri kapsar.

Çocuğun yaşamının ilk iki yılında kazandığı hareketler, ileride kazanacağı hareketlerin temelini oluşturur. Bu hareketler esnasında çocuğun kontrolünün hareket üzerinde yoğunlaştığı görülür. Örneğin destekle ayakta duran ya da sıralayan bir çocuk, tamamen dikkatini harekete verir. Yürümeye yeni başlayan çocuk da yürürken hiçbirşeye bakmadan ilerler. Yürümek onun için amaçtır. Çocuk, hareketi kazanmayı başardıktan sonra hareketle birlikte dikkatin çevreye yöneltildiği görülür. Örneğin çocuk yürürken elinde bir oyuncak taşıyabilir. Artık yürüme becerisi amaç olmaktan çıkmıştır. Bu durum önce önüne bakarak yürüyen çocuğun zamanla karşıya bakarak yürüme becerisini göstermesinde de gözlemlenir.

KAYNAKÇA

Berk, L.E. (2011) Infants and Children: Prenatal Through Middle Childhood. (ed.7th.) Pearson Education.

Greer, T., Lockman, J.J. (1998) Using Writing Instruments: Invariances in Young Children and Adults. Child Development, 69 (4), 888-902.

Haywood, K.M., (1993) Life Span Motor Development. Champaign, IL: Human Kenetics Publishers.

Hohmann, M., Weikart, D.P. (1995) Educating Young Children: Active Learning Practices for Preschool and Child Care Programs. *Excerpt from* Educating Young Children *(pages 13-41), a curriculum guide from High/Scope Educational Research Foundation,* Publication of the High/Scope Press, USA.

Payne, V.G., Isaacs, L.D., (1999) Human Motor Development: A Lifespan Approach (Ed.4 th) Mountain View, CA: Mayfield.

Wickstrom, R. L., (1977)Physical Education for Children; Motor Ability in Children; Child Development. (ed.2nd) Lea ve Febiger, Philadelphia.

Trawick-Swith, J. (2010) Early Childhood Development: a Multicultural Perspective. (ed. 5th.), Pearson Education.

BÖLÜM 3

BİLİŞSEL GELİŞİM (3-6 YAŞ)

Figen YILDIZ
Doç. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI
Prof. Dr. Neriman ARAL

"Çoğu insan için eğitim, çocuğun toplumdaki tipik yetişkine benzemesi için uygulanan bir yöntemdir."

Jean Piaget

GİRİŞ

İnsanoğlunun yaşamı göz önünde bulundurulduğunda bazı yaşam dönemlerinin, psikolojik ve fizyolojik gelişmeler açısından daha kritik dönemler olarak ele alınması gerektiği görülmektedir. Özellikle sıfır-altı yaşlar arasını kapsayan okul öncesi dönem kritik dönem olarak tanımlanmaktadır. Bu dönem, kişiliğinin oluşumu ve şekillenmesi, temel bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazanılması ve geliştirilmesinde ileriki yıllara olan etkisi nedeniyle, yaşamın en kritik dönemlerinden biridir. Çocuğa erken yaşlarda sağlanacak deneyimlerle elde edilecek temel bilgi, beceri ve alışkanlıklar, çocuğun daha sonraki yaşamını etkilemesinin yanı sıra onun yapıcı, yaratıcı, bağımsız, kendini ifade edebilen bir birey olmasına yardımcı olmaktadır (Oktay, 1999; Arı, 2003; Yavuzer, 2006). Bu nedenle okul öncesi eğitim, tüm eğitim sisteminin en önemli basamağı olarak da ifade edilebilir.

Okul öncesi dönem, çocuğun bilişsel, psiko-motor, sosyal-duygusal, dil gelişimi alanlarında önemli ilerlemeler kaydettiği, özbakım becerilerinin kazanılmaya başladığı bir dönemdir (McCollum, 1999; Plaisted, 2008). Bu dönemde çocuk kapasitesini en üst düzeyde ortaya çıkarmakta ve böylece yaşam süreci içerisinde kendini gerçekleştirme şansını bulabilmektedir. Bu nedenle bu dönemin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi, sağlıklı, mutlu ve yaratıcı bireyler yetiştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Okul öncesi dönemin sağlıklı ve verimli geçirilebilmesi, okul öncesi dönemde oyun, dil, sanat gibi etkinliklerin çocukların gelişim düzeyleri doğrultusunda planlanması ve bu doğrultuda çocuklara daha fazla destek olunabilmesi amacıyla çocukların gelişimsel özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir (Plaisted, 2008).

Okul öncesi dönem çocuklarına yönelik hazırlanan eğitim programlarının en önemli özelliği gelişimsel, çocuk merkezli ve etkin öğrenme ortamına önem veren programlar olmasıdır. Bu programlar çocukların gelişimsel özellikleri, ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Program boyutunda incelendiğinde de çocukların gelişimsel özelliklerinin bilinmesinin çocuklara yönelik çocuk merkezli ve etkin ortamların hazırlanması açısından gerekliği görülmektedir (Aral, Kandır ve Can Yaşar, 2002). Bu bölümde okul öncesi dönemde bilişsel gelişim Jean Piaget, Lev Semyonovich Vygotsky ve Jerome Bruner'e göre ele alınarak incelenecek ve bilişsel gelişimi destelemeye önerilere yer verilecektir.

KAYNAKLAR

Aral, N. (2011). Çocuk Gelişimi. Neriman Aral ve Gülen Baran (Ed.), *Bilişsel Gelişim* içinde (s. 99-158) İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Aral, N., Kandır, A.ve Can Yaşar, M. (2002). *Okul Öncesi Eğitim ve Okul Öncesi Eğitim Programı.* İstanbul:Ya-pa Yayınları.

Arı, M. (2003). Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitimi ve Kalitenin Önemi. Müzeyyen Sevinç (Ed). *Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* içinde (s.31-35), İstanbul: Morpa Yayınları.

Aydın, A. (2010). *Eğitim Psikolojisi.* İstanbul: Kaknüs Yayınevi.

Bacanlı, H. (2011).*Eğitim Psikolojisi,* Ankara: Pegem Yayıncılık.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi.* O. Gündüz (Çev). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Bee, H. (1992). *The Developing Child.* New York:Harper Colins College Publishers.

Berk, L. E. (2013). Bebekler ve Çocuklar. N. Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed). *Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim* içinde (s.317-362), N. Işıkoğlu Erdoğan (Çev). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Brearley, M. ve Hitchfield, E. (1967). *A Guide To Reading Piaget.* New York: Schocken Books.

Bütün Ayhan, A. (2009). Eğitim Psikolojisi. Neriman Aral ve Tayyip Duman (Ed.), *Bilişsel Gelişim* içinde (s.93-113). İstanbul: Kriter Yayınları.

Cahan, D. E. (1984). The Genetic Psychologies of James Mark Baldwin and Jean Piaget. *Developmental Psychology.* 20 (I): 128-135

Carlson, S.M. ve Zelazo, P.D. *(2008).* Encyclopaedia of Infant and Early Childhood Development M.M.Haith *ve* J.B.Benson (Ed.), *Symbolic Thought* (p.288–297). *London: Academic Press.*

Cole, M., ve Cole, S. R. (1996). *The Development of Children.* New York: Freeman.

Cook-Cottone, C. P. (2004). Using Piaget's Theory of Cognitive Development to Understand the Construction of Healing Narratives. *Journal of College Counseling. 7:*177-186.

Davies, D. (2004). *Child Developmet: A Practioner's Guide.* New York:Guilford Press.

Di Leo , J. (1996). *Child Development: Analysis and Synthesis*. USA: Psychology Press.

Erden, M. ve Akman, Y. (2009). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2004). *Çocuk ve Ergen Gelişimi.* Bekir Onur (Ed.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Gürsoy, F, (2009). Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi, Yeşim Fazlıoğlu (Ed.), *Bilişsel Gelişim* içinde (s.20-37). İstanbul: Kriter Yayınları.

Johnson, E. C., Josey, C. C.(1931). A Note on the Development of the Thought Forms of Children as Described by Piaget. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 26(3): 338-339.

Keenan,T. (2002). *An Introduction to Child Development.* USA:SAGE Publication.

Kefaloukos, M. A.and Bobis, J.(2011). Understanding conservation:Aplayyful Process.*APMC,* 16 (4): 19-23.

Köksal Akyol, A. (2007). Eğitim Psikolojisi, Ayten Ulusoy (Ed.), *Bilişsel Gelişim* içinde (s.73-108). Ankara: Anı Yayıncılık.

Küçükkaragöz, H. (2011). Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim. Binnur Yeşilyaprak (Ed.). *Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi* içinde (s.82-115). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Lamb, M. E., Teti, D. ve Bornstein, M. H. (2002). *Development in Infancy : An Introduction.* London: Lawrence Erlbaum Associates.

Markovits, H. (1978). Intelligence and Abstraction Reflechissante In Piaget's Theory of Cognitive Development. *Canadian Psychological Review Psychology Canadienne.* 19(1):74-77.

McCollum, J. A. (1999). Parent Education: What We Mean and What that Means. *Topics in Early Childhood Special Education,* 19(3): 147-149.

Oakley, L. (2004). *Cognitive Development*, London: Routledge.

Oktay, A. (1999). *Okul Öncesi Eğitim ve Temel İlkeleri, Marmara Üniversitesi Anaokulu/ Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Piaget, J. ve Inhelder, B. (1969). *The Psychology of the Child*. London: RoutledgeveKegan Paul Inc.

Plaisted, L. L. (2008). *Early Education of Children*. Los Angles: BiblioBazaar.

San Bayhan, P. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları .

Santrock, J. W. (2012). Yaşam Boyu Gelişim. GalipYüksel (Çev.Ed), Tülin Şener Kılınç (Çev.) *Erken Çocuklukta Fiziksel ve Bilişsel Gelişim* içinde (s.208-274). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Schwebel, M. ve Raph, J. (1973). Piaget in the Classroom. Myron Schwebel, Jane Raph, (Ed.) New York: Basic Books.

Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim. Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gönül Yayıncılık.

Siegler, R. S., Ellis, S. (1996). Piaget on Childhood. *American Psychological Society*,7(4): 211-215.

Slee, P. T. (2002). *Child, Adolescent and Family Development.* England: Cambridge University Press.

Talay-Ongan, A. ve Ap, E. (2005). *Child Development and Teaching Young Children. Cognitive Development,* Canada: Thomson Learning Nelson.

Trawick- Swit, J. (2013). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. Berrin Akman (Çev. Ed), Mesut Saçkes (Çev.). *Okul Öncesi Dönemde Bilişsel Gelişim* içinde (s.226-253).Ankara: Nobel Yayıncılık.

Valsiner, J. (2005). Participating in Piaget. *Society,* January/February: 57-60.

Vasta, R., Haith, M. M. ve Miller, S. A. (1992). *Child psychology*. *The Modern Science*. (Second edition).USA: John Wiley veSons, Inc.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes* (M. Cole, V. JohnSteiner, S. Scribner, ve E. Souberman, eds.). Cambridge, MA: Harvard University Press

Yapıcı, Ş. ve Yapıcı, M. (2006). Çocukta Bilişsel Gelişim. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi,* 6(1), Web sitesi: http://www.universite-toplum.org. Erişim Tarihi: 10.04.2009.

Yavuzer, H.(2006).*Çocuk Psikolojisi***.** İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldız Bıçakçı, M. ve Aral, N. (2013). Erken Çocukluk Gelişimi I. Neriman Aral, Ümit Deniz, Adnan Kan (Ed.), *Okul Öncesi Öğretmenliği-Öğretmenlik Alan Bilgisi* içinde (s.159-244). Ankara: aby Yayıncılık.

BÖLÜM 4

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİL GELİŞİMİ VE ERKEN OKURYAZARLIK

Doç. Dr. Gözde AKOĞLU

Çocuğun en temel hakkı, çocuk olma hakkıdır.

V. Tarzie Vittachi

GİRİŞ

Gelişim alanlarının birbiriyle etkileşim içinde olan doğası dil becerilerinin diğer gelişim alanları tarafından uyarılmasına, dil gelişiminin de diğer gelişim alanları üzerinde etkili olmasına neden olmaktadır. Özellikle gelişimsel farklılıkların ve/veya gecikmelerin belirlenmesinde dil becerileri klinik açıdan önemli rol oynamaktadır.

Yaşamın ilk yıllarından itibaren gelişen ve niceliksel bir artış gösteren dil becerileri, çok bileşenli ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Gelişimsel olarak dilin karmaşıklık düzeyinin, okul öncesi döneme gelindiğinde çevresel uyaranlarla birlikte hızlı bir artış göstererek, bireyi gelecekteki okuma-yazma süreçlerine hazırlayacak ön koşul becerilere doğru ilerlediğini söylemek mümkündür. Bebeklik döneminde çoğunlukla temel gereksinimleri belirtmek için etkin olarak kullanılan dil becerileri, okul öncesi döneme gelindiğinde iletişimsel işlevi daha yüksek, daha karmaşık ve daha değişken bir yapıya bürünmektedir. Okul öncesi dönemde dil, kullanım amaçlarının yanı sıra, biçim, anlam, sesbilgisi ve sözdizimi özellikleri bakımından da daha gelişmiş bir yapı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla karmaşık bir örüntüye sahip ve özellikle bilişsel becerilerle yakından ilişkili olan dil gelişimine değinmeden önce, bu bileşenleri açıklamakta yarar vardır.

KAYNAKLAR

Acarlar, F., Baykoç Dönmez, N. (1992). *30-47 Aylar (2.5-4 Yaş) Arasındaki Türk Çocuklarının Dil Yapılarının İncelenmesi.* G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. 8(3), S:163- 203.

Anthony, J. L., Francis, D. J. (2005). Development of phonological awareness. *Current Directions in Psychological Science*, *14*(5), 255-259.

Badian, N. A. (1995). Predicting reading ability over the long term: The changing roles of letter-naming, phonological awareness and orthographic processing. *Annals of Dyslexia, 45*, 3-25.

Barclay, K., Benelli, C., ve Curtis, A. (1995). Literacy begins at birth: What caregivers can learn from parents of children who read early. *Young Children,* 50(4), 24-28.

Brandone, A.C., Salkind, S. J., Golinkoff, R.M., Hirsh,P., Kathy, B., George G., *Language Development*. (Ed); Minke, Kathleen M. (Ed), (2006). Children's needs III: Development, prevention, and intervention. , (pp. 499-514).

Bunce, B. H., Wilcox, K.A. (1995). *Building a Language-Focused Curriculum for the Preschool Classroom. Volume II: A Planning Guide*., Brookes Publishing, Baltimore.

Cisero, C. A., ve Royer, J. M. (1995). The development and cross-language transfer of phonological awareness. *Contemporary Educational Psychology*, *20*(3), 275-303.

Copple, C., Bredekamp, S. (2009). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8*. National Association for the Education of Young Children., Washington, DC.

Dönmez-Baykoç,N; Abidoğlu, Ü; Dinçer, Ç; Erdemir, N; Gümüşçü, Ş. ve Tuş, S. (2000). *Okul Öncesi Dönemde Dil Etkinlikleri.* 4. Baskı, Sim Matbaacılık, Ankara.

Ehri, L. (1989). The development of spelling konowlegde and its role in reading acquisiton and reading disability. *Journal of Reading Disabilities*, 22, 356-365.

Ferraz, I., Pocinho, M., Pereira, A., ve Soares, A. (2012). Phonological awareness training programme. *US-China Foreign Language*, *10*(2), 944-959.

Gillon, G. T. (2002). Follow-up study investigating benefits of phonological awareness intervention for children with spoken language impairment. *International Journal of Language and Communication Disorders, 37*(4), 381-400.

Gillon, G. T. (2006). Phonological awareness: A preventative framework for preschool children with spoken language impairment. In R. McCauley ve M. Fey (Eds), *Treatment of language disorders in children: Conventional and controversial approaches* (279-307). Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing Co.

Goswami, U., Ziegler, J. C., Dalton, L., ve Schneider, W.(2001). Pseudohomophone effects and phonological recoding procedures in reading development in English and German. *Journal of Memory and Language*, *45*, 648-664.

Grawburg, M., A., Perception Based Phonological Awareness Training Program for Preschoolers with Articulation Disorders, Master Thesis, McGill University, Montreal, 2004.

Gül, G. (2007). Okuryazarlık Sürecinde Aile Katılımının Rolü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *8*(1), 17-30.

Güleryüz, F. ve Baykoç Dönmez, N. (1992*). 48- 60 Aylar (4-5 Yaş) Arasındaki Türk Çocuklarının Dil Yapılarının İncelenmesi.* G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8 (3). S: 205-225.

Hammer, C. S., Farkas, G., ve Maczuga, S. (2010). The language and literacy development of Head Start children: A study using the Family and Child Experiences Survey database. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *41*(1), 70-83.

Hopper, P.F., Jayroe, T., ve Franz, D. (2008). Understanding the connection between metacognition, metalinguistic awareness, and learning: A brief overview for teachers. *Southeastern Teacher Education Journal*, 1(1), 7-13.

Justice, L. M. (2006). Evidence-based practice, response to intervention, and the prevention of reading difficulties. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *37*(4), 284-297.

Justice, L. M., Ezell, H. K. (2004). Print ReferencingAn Emergent Literacy Enhancement Strategy and its Clinical Applications. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *35*(2), 185-193.

Justice, L. M., ve Sofka, A. E. (2013). *Engaging children with print: Building early literacy skills through quality read-alouds*. Guilford Publications.

Kaderavek, J. N. Justice, L. M. (2004). Embedded-Explicit Emergent Literacy Intervention IIGoal Selection and Implementation in the Early Childhood Classroom. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *35*(3), 212-228.

Kaderavek, J.(2011).Language disorders in children: Fundamental concepts of assessment and intervention.Thistle Hill Publishing Services, LLC.

Karahan, L. (2008). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.

Kirby, J. R., Desrochers, A., Roth, L., ve Lai, S. S. (2008). Longitudinal predictors of word reading development. *Canadian Psychology/ Psychologie canadienne*, *49*(2), 103.

Lerner, J. (2000). *Learning Disabilities. Theories, Diagnosis, and Teaching Strategies*. 8. Ed. Boston: Houghton Mifflin Comp.

Lightsey, G. E., Frye, B. J. (2004). Teaching Metalinguistic Skills To Enhance Early Reading Instruction. *Reading Horizons*, *45*(1), 27-37.

Lonigan, C. J., Burgess, S. R., ve Anthony, J. L. (2000). Development of emergent literacy and early reading skills in preschool children: evidence from a latent-variable longitudinal study. *Developmental psychology*, *36*(5), 596.

Merritt, D. D., Liles, B. Z. (1987). Story grammar ability in children with and without language disorder: Story generation, story retelling, and story comprehension. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 30, 539–552.

Munoz, M. L., Gillam, R. B., Pena, E. D., ve Gulley-Faehnle, A. (2003). Measures of language development in fictional narratives of Latino children. *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 34, 332–342.

Nunes, C., Frota, S., ve Mousinho, R. (2009). Phonological awareness and the process of learning reading and writing: theoretical implications for the basement of the Speech-Language pathologist practice. *Revista CEFAC*, *11*(2), 207-212.

Otto, B.(2006). *Language Development in Early Childhood*. New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.1–17.

Owens, R. (2001). *Language Development : An Introduction.* Ohio: Merrill Pub.

Paul, R. (1995).*Language Disorders From Infancy through Adolescence*. Assessment and Intervention, "Intervention for Developing Language", St Louis: Mosby Pub, s. 377-507.

Pence-Turnbull, K.L., Justice, L.M. (2011). *Language Development From Theory to Practice*.2nd ed. Allyn and Bacon Communication Sciences and Disorders Series.

Peterson, C., McCabe, A. (1983). *Developmental psycholinguistics: Three ways of looking at a child's narratives*. New York: Plenum.

Pullen, P. C., Justice, L. M. (2003). Enhancing phonological awareness, print awareness, and oral language skills in preschool children. *Intervention in school and clinic*, *39*(2), 87-98.

QI, S., O'Connor, R. (2000). Comparison of phonological training procedures in kindergarten classroom. *The Journal of Educational Research,* 93, 226-33.

Saiegh-Haddad, E., Geva, E. (2008). Morphological awareness, phonological awareness, and reading in English–Arabic bilingual children. *Reading and Writing*, *21*(5), 481-504.

Schiff, R., Lotem, E. (2010). Effects of phonological and morphological awareness on children's word reading development from two socioeconomic backgrounds. *First Language*, 31 (2), 139-163.

Shanahan, T., Lonigan, C. J. (2010). The National Early Literacy Panel A Summary of the Process and the Report. *Educational Researcher*, *39*(4), 279-285.

Shiel, G., Cregan, Á., McGough, A., ve Archer, P. (2012). Oral language in early childhood and primary education (3-8 years). *Dublin: National Council for Curriculum and Assessment*.

Soderman, A. K., Farrell, P. (2008). *Creating literacy-rich preschools and kindergartens*. Allyn ve Bacon.

Strattman, K., Hodson, B. W. (2005). Variables that influence decoding and spelling in beginning readers. *Child Language Teaching and Therapy*, *21*(2), 165-190.

Strickland, D.S., Shanahan, T. (2004). Laying the groundwork for literacy. *Educational Leadership*, 61, 74-77.

Şengül, L., (2007) "*Türkçe ve İkinci Dilde Okul öncesi Eğitimine Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarının Türkçe Dil Kullanım Becerilerinin İncelenmesi.*" Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Taylor, R.L. (1996). *Assessment of exceptional students – Educational and psychological procedures*. Allyn and Bacon.

Turan,F., Akoğlu, G.(2011). Okul öncesi dönemde sesbilgisel farkındalık eğitimi., *Eğitim ve Bilim*. 36(161), 64-75.

Turan, F., Akoğlu (Gül), G. (2008). Okumanın erken dönemdeki habercisi: Sesbilgisel farkındalık becerisinin kazanımı. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 8(1), 265-284.

Topbaş, S.S.(2005). Dilin Bileşenleri., Topbaş, S. (Editör). *Dil ve Kavram Gelişimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Wilson, S. B., Lonigan, C. J. (2010). Identifying preschool children at risk of later reading difficulties: Evaluation of two emergent literacy screening tools. *Journal of Learning Disabilities*, 43, 62–76.

BÖLÜM 5

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YAŞAR

Kalbi eğitmeden zihni eğitmek, zekalarını kötülük yolunda kullanan muhteşem bilim adamları üretti.

Nobel Barış Ödüllü, Başpiskopos Desmond Tutu

GİRİŞ

Okul öncesi dönem olarak adlandırılan 3-6 yaş aralığı pek çok açıdan kritik bir dönemdir. Bu dönemde gelişimin her boyutunda hızlı değişimler yaşanır. Bedensel gelişim bu yaş çocuklarına geniş bir hareket alanı yaratırken, dil gelişimi çocuğun çevresiyle etkileşimini zenginleştirir. Bu dönemde, zihinsel gelişim çocuğun fiziksel ve sosyal çevresine yönelik farkındalığını artırmakta ve çocuk artık sosyalleşme baskısını daha yoğun yaşamaya başlamaktadır. Hızlı değişimlerin yaşandığı ve kritik gelişim dönemeçlerinin olduğu bu dönemde çocuk için duygular farklı anlam kazanmakta ve çocuk içinde bulunduğu sosyal ortam içerisinde kendine bir yer aramaya başlamaktadır.

Sosyal gelişim ve duygusal gelişim, okul öncesi dönemde öyle karmaşık bir şekilde bir araya gelmiştir ki, yumurta mı tavuktan çıkar yoksa tavuk mu yumurtadan çıkar bilmecesine benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde, sosyal ilişkiler, çocuğun duygularını ve duygusal gelişimini etkilerken, çocuğun duygusal gelişimi de sosyal ilişkilerini etkilemekte ve şekillendirmektedir. Günlük yaşamda sosyal etkileşimin dâhil olmadığı pek az önemli şey vardır. İnsanların anlamlı ve önemli saydığı hemen hemen tüm etkinlikler ve deneyimler diğer insanlarla ilişkilere dayanır. Duyguların sosyal boyutu dikkate alındığında sosyal ve duygusal gelişimin birlikte ele alınması daha da anlamlı hale gelmektedir. Duygusal gelişim doğası gereği sosyaldir. Duygusal gelişim küçük çocukların ve çevresindeki insanların dâhil olduğu bir iletişimsel bağlam içerisinde ortaya çıkar (New ve Cochran, 2007).

KAYNAKLAR

Adelman, H. S. ve Taylor, L. (2005).Classroom climate. In S. W. Lee, P. A. Lowe, ve E. Robinson (Eds.), *Encyclopedia of school psychology.* (s. 88-90) Thousand Oaks, CA: Sage.

Allen, K. E. ve Marotz, L. R. (1999). *Developmental profiles: Pre-birth through eight* (3rd Ed). Albany, NY: Delmar Publishers.

Benson, J. B. ve Haith, M. M. (2009).*Social and emotional development in infancy and early childhood.* San Diego, CA: Elsevier.

Berk, L. E. (2010).*Child development* (7th Ed.). Boston: Pearson.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.

Campos, J., Frankel, C.B., ve Camras, L. (2004).On the nature of emotion regulation.*Child Development, 75*, 377-394.

Corsaro, W. A. (1997). *The sociology of childhood*. Thousand Oaks, CA:Pine Forge Press.

Cowie, C. (2012). *From birth to sixteen years: Childrens health, social, emotional, and cognitive development.* New York: *Routledge.*

Davies, D. (2011). *Child development.A practitioner's guide.*(3rd. Ed.). New York: Guilford Press.

Eisenberg, N. ve Mussen, P. H. (1989).*The roots of prosocial behavior in children*. New York: Cambridge University Press.

Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York: Bantam Books.

http://www.bsc-cdhs.org/fosterparenttraining/pdfs/childdevelguide.pdf

http://www.cyh.com/healthtopics/healthtopicdetails.aspx?p=114venp=122veid=1888#1

Katz, L. G. ve McCaellan, D. E. (1991).*The teacher's role in the social development of young children.* ED 331642

Lindon, J. (2010). *Understanding child development: Linking theory and practice* (2th Ed.). London, UK: Hodder Education.

Mayer, J.D., ve Salovey, P. (1995). Emotional intelligence and the construction and regulation of feelings. *Applied and Preventive Psychology*, 4, 197-208.

Mercer, J. (2006).*Understanding attachment. Parenting, child care, and emotional development.*Westport, CT: Praeger.

Ladd, G. W. (1990). Having friends, keeping friends, making friends, and being liked by peers in the classroom: Predictors of children's early school adjustment? *Child Development,* 61, 1081–1100.

New, R. S. ve Cochran, M. (Eds.) (2007).*Early Childhood Education: An International Encyclopedia, Volumes 1-4.* Westport, Connecticut: Praeger.

Payton, J. W., Wardlaw, D. M., Graczyk, P. A., Bloodworth, M. R., Tompsett, C. J., ve Weissberg, R. P. (2000). Social and emotional learning: A framework for promoting mental health and reducing risk behavior in children and youth. *Journal of School Health*, *70*(5), 179–185.

Pellegrini, A. D. ve Glickman, C. D. (1990), Measuring kindergarteners' social competence. *Young Children, 45(*4), 40-44.

Ramsey, P. G. (1996). Successful and unsuccessful entries in preschools.*Journal of Applied Developmental Psychology* 17, 135–150

Rubin, K.H., Bukowski, W., ve Parker, J. (2006). Peer interactions, relationships, and groups. In W. Damon (Series Ed.) ve N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional and personality development (6th ed.)*, (pp. 571-645). New York: Wiley.

Reicher, H. (2010). Building inclusive education on social and emotional learning. International *Journal of Inclusive Education, 14*(3), 213-246.

Saarni, C., Campos, J., Camras, L. A. veWitherington, D. (2006). Emotional development: Action, communication, and understanding. In W. Damon (Series Ed.) ve N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional and personality development (6th ed.)*, (pp. 226–299). New York: Wiley.

Salovey, P., ve Mayer, J.D. (1990). Emotional intelligence.*Imagination, cognition, and personality,* 9, 185-211.

Shaffer, D. R. ve Kipp, K. (2010). *Developmental psychology.Childhood and adolescence* (8th Ed.).Belmont, CA: Wadsworth**.**

Shonkoff, J., ve Phillips, D. (2000).*Neurons to neighborhoods: The science of early child development.*Washington, DC: National Academy of Sciences.4

Smith, C. A. ve ve Lazarus, R. S. (1990).Emotion and adaptation. In L.A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research*. Pp. 609-37. New York; Guilford.

Sroufe, L. A. (1995). *Emotional development.The organization of emotional life in the early years.* New York: Cambridge University Press.

Strongman, K. T. (2003).*The psychology of emotion. from everyday life to theory (5thEd.).* West Sussex, England: Wiley.

Thomann, C. R. ve Carter, A. S. (2009).Social and emotional drvelopment theories.In J. B. Benson, ve M. M. Haith, (2009).*Social and emotional development in infancy and early childhood.* San Diego, CA: Elsevier.

Yaşar, M. (2013).Okul öncesi eğitimde sosyal ve duygusal öğrenme. Arzu Arıkan (Editör) Özel Öğretim Yöntemleri II. (65-96). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayımevi.

Yaşar, M. ve Paksoy, İ. (2011). Çizgi filmlerdeki saldırgan içerikli görüntülerin, çocukların serbest oyunları sırasındaki saldırganlık düzeylerine etkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 20, Sayı 2, 279-298

BÖLÜM 6

İLKOKULA HAZIR OLMA

Dr. Öğr. Üyesi Necdet TAŞKIN

"Çocuklarınızı tanıyarak işe başlayın"

J. J. Rousseau

GİRİŞ

Türkiye'de 4+4+4 kesintili oniki yıllık zorunlu eğitime geçiş sistemi ile birlikte çocukların ilkokula başlama yaşında değişikliğe gidilmiştir. İlkokula başlama yaşı geriye çekilerek çocuklar, daha erken yaşta ilkokula başlamak durumunda bırakılmıştır. 26 Temmuz 2014 tarih ve 29072 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinin 11. maddesi çocukların ilkokula; zorunlu temel eğitime başlama yaşını belirlemiştir. Bu uygulamaya göre sözkonusu yönetmeliğin 11. maddesinin 6. Bendinin a fırkasında: "*İlkokulların birinci sınıfına, kayıtların yapıldığı yılın eylül ayı sonu itibarıyla 66 ayını dolduran çocukların kaydı yapılır. Gelişim yönünden ilkokula hazır olduğu anlaşılan 60-66 ay arası çocuklardan, velisinin yazılı isteği bulunanlar da ilkokul birinci sınıfa kaydedilir*" denilmektedir. Aynı maddenin 6. Bendinin b fırkasında da: "*Okul müdürlükleri, yaşça kayıt hakkını elde eden çocuklardan 66, 67 ve 68 aylık olanları, velisinin vereceği dilekçe ile; 69, 70 ve 71 aylık olanları ise, ilkokula başlamaya hazır olmadıklarını belgeleyen sağlık raporu ile okul öncesi eğitime yönlendirebilir veya kayıtlarını bir yıl erteleyebilir*" denilmektedir (MEB, 2014). Çocukların geçmişte olduğundan daha erken yaşta formal eğitimin verildiği ilkokula başlamak zorunda kalmaları, okula hazırbulunuşluklarını da ciddi bir şekilde gündeme getirmiştir. Eğitimciler, psikologlar, hekimler, araştırmacılar, anne babalar gibi konunun ilgilileri şu soruyu sormak durumunda kalmışlardır: 'Çocuklarımız okula ne kadar hazır?' ya da 'Çocuklarımız okula hazır mı?' Bu tür sorulara kesin olarak cevap vermek için henüz çok erken. Zira evlerine doyamayan çocukların okula hazır olma durumlarına ve erken yaşta zorunlu temel eğitime başlamalarının etkilerinin neler olabileceğine ilişkin bulgular için farklı desendeki araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Çocukların erken yaşta ilkokula başlamaları ile ilgili uygulamaya ilişkin tartışmalar bir süre daha devam edeceğe benzemektedir.

KAYNAKLAR

Akman, B. ve Taşkın, N. (2010). Türkiye'de ve dünyada okul öncesi öğretmeni yetiştirme alanındaki uygulamalar ve gelişmeler. (Ed. A. Orakçı ve N. R. Gürsoy) Geçmişten geleceğe okul öncesi eğitim. Ankara: MEB Basımevi.

Aruk, İ. (2008). *Bilişim teknolojilerinin zihinsel engellilerin E-eğitiminde kullanılması ve örnek bir uygulama geliştirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Trakya Üniversitesi.

Güleç. G. (2008). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin okuma yazmaya hazırlık çalışmaları ile ilgili görüş ve uygulamaları. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Pamukkale Üniversitesi.

Cinkılıç, H. (2009). Okul öncesi eğitimin ilköğretim 1. Sınıfı öğrencilerinin okul olgunluğuna etkisinin incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.* Selçuk Üniversitesi.

Dereli, E. (2012). Okul öncesi öğretmenleri ile ilköğretim birinci sınıf öğretmenlerinin ilköğretime hazırlık süreci ile ilgili görüşlerinin karşılaştırılarak incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi, 30.*

Dockett, S. ve Perry, B. (2002). Who's ready for what? Young children starting school. *Contemporary Issues in Early Childhood, 3*(1), 67-89.

Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P. ve Japel, C. (2007). School readiness and later achievement. *Developmental Psychology*, *43*(6), 1428-1446.

Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin düşünce ve dil gelişimi üzerine görüşleri: Piaget'e eleştirel bir bakış. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi , 7(1), 85-103.*

Ergün, M. ve Özsüer, S. (2006). Vygotsky'nin yeniden değerlendirilmesi. *Afyon Karahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2. 269-292.

Forget-Dubois, N., Dionne, G., Lemelin, J. P., Pérusse, D., Tremblay, R. E., ve Boivin, M. (2009). Early child language mediates the relation between home environment and school readiness. *Child Development*, *80*(3), 736-749.

Gulino, J. (2008). Kindergarten readiness: A challenge. *Principal*, *87*(5), 30-35.

Hamre B. K. ve Pianta, R. C. (2007). Learning opportunities in preschool and early elementary classrooms. In R.C. Pianta, M. J. Cox, ve K Snow (Eds.), *School readiness and the transition to School* (pp. 49 -84). Baltimore: Paul H. Brookes.

Harman, G. ve Çelikler, D. (2012). Eğitimde hazırbulunuşluk üzerine bir derleme çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 1 (3).

Justice, L. M., Bowles, R. P., Pence Turnbull, K. L., ve Skibbe, L. E. (2009). School readiness among children with varying histories of language difficulties. *Developmental Psychology*, *45*(2), 460-476.

Krogh, S. ve Slentz, K. (2011). *Early childhood education: yesterday, and today tomorrow*. NewYork: Routledge Publicaitons.

Lemelin, J.-P., Boivin, M., Forget-Dubois, N., Dionne, G., Seguin, J. R., Brendgen, M. ve Perusse, D. (2007). The genetic-environmental etiology of cognitive school readiness and later academic achievement in early childhood. *Child Development, 78*(6), 1855–1869.

MEB. (2006). *Okul öncesi eğitim programı: 36–72 aylık çocuklar için*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

MEB. (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Meisels, S.J. (1999) Assessing readiness, in R.C. Pianta ve M.J. Cox (Ed.) The transition to kindergarten. Baltimore: Paul Brookes.

Oktay, A. (2010). 5-6 yaş çocukların okula hazır oluş düzeyleri ile anne ve öğretmenlerin değerlendirmeleri arasındaki ilişki. (Ed. A. Orakçı ve N. R. Gürsoy) Geçmişten geleceğe okul öncesi eğitim. Ankara: MEB Basımevi.

Pianta, R. (2003). Improving early school success. *Educational Leadership*, *60*(7), 24.

Rafoth, M. A., Buchenauer, E.B., Crissman, K.K., ve Halko, J. (2004). School readiness—preparing children for kindergarten and beyond: information for parents. *School and Home.* http://www.nasponline.org/resources/handouts/schoolreadiness.pdf 01.08.2014 tarihinde alınmıştır.

Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.

Shonkoff, J. ve Phillips, D. (Ed.). (2000). From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development. Washington, DC: National Academy Press.

Taşkın, N. (2013). İlköğretime hazırbulunuşluk ve hazırbulunuşluğu etkileyen faktörler. (Ed. T. Erdoğan), *İlkokula hazırlık ve ilkokul programları*, Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

Tierney, A. L. ve Nelson, C. A., (2009). Brain development and early learning research on brain development. *Zero To Three. 30*(2), 9-13.

Tuna, A. ve Kaçar, A. (2005). İlköğretim matematik öğretmenliği programına başlayan öğrencilerin lise iki matematik konularındaki hazırbulunuşluk düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 13(1), 117-128.

TÜSİAD. (2005). *Doğru başlangıç: Türkiye'de okul öncesi eğitim raporu.* Yayın No. TÜSİAD-T/2005-05/396.

Unutkan, Ö. P. (2007). 5-6 yaş çocuklarının yaşadıkları evin yapısının ilköğretime hazır bulunuşluk düzeyine etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 43-54.

Yapıcı, M. (2004). İlköğretim 1. sınıfa başlayan öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.*

Yapıcı, M. ve Ulu, F. B. (2010). İlköğretim 1. sınıf öğretmenlerinin okul öncesi öğretmenlerinden beklentileri, *Kuramsal Eğitimbilim*, 3(1), 43-55.

Yavuzer, H. (2002). *Çocuk psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yenilmez, K. ve Kakmacı, Ö. (2008). İlköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin matematikteki hazırbulunuşluk düzeyi. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 16(2), 529-542.

Yörükoğlu A. (2004). *Çocuk ruh sağlığı*, İstanbul: Özgür Yayınları.

Vygotsky, L. (1985). *Düşünce ve Dil* (çev. S.Koray). İstanbul: Sistem yayıncılık.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR VE KAYNAŞTIRMA

Editörler
Prof. Dr. E. Nilgün METİN
Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-42-8

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR VE KAYNAŞTIRMA

EDİTÖRLER: Prof. Dr. E. Nilgün METİN, Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN

YAZARLAR:

Prof. Dr. Figen TURAN
Prof. Dr. E. Sema BATU
Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN
Doç. Dr. Elif DAĞLIOĞLU
Doç. Dr. Gözde AKOĞLU
Doç. Dr. Fatma ELİBOL
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Şükran ÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Haktan DEMİRCİOĞLU
Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHIN
Arş. Gör. Esra ACAR ŞENGÜL

YAYIN EDİTÖRLERİ

Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA

Başak CANBAZ AKKAYA
Burcu SARPBELLİ

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

BASKI

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Kasım, 2021
Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

SUNUŞ

Okul öncesi dönem, insan yaşamında gelişimin ve değişimin çok hızlı olduğu kritik bir devredir. Ünlü yazar ve düşünür Lev Tolstoy bu devreyi şu cümlesi ile çok güzel özetlemiştir: *"Beş yaşındaki bir çocukla benim aramdaki uzaklık bir adımdır, fakat yeni doğmuş bir bebekle beş yaşındaki çocuk arasındaki uzaklık korkunçtur".*

Normal gelişim gösteren çocuklarda olduğu gibi özel gereksinimli çocuklarda da bu dönemde gelişim hızlıdır.Dolayısıyla bu çağdaki özel gereksinimli çocukların var olan gelişme potansiyellerini maksimum düzeyde kullanmalarına fırsat vererek gelişimlerini hızlandıracak ve engelin olumsuz etkisi olarak ikincil bir engele maruz kalmalarını önleyecek önlemlerin alınması son derece önemlidir. Bu amaçla yapılacak çalışmaların başında özel gereksinimli çocuğa ihtiyaçları doğrultusunda eğitim vermek ve ailesini çocuğunun gelişimi, eğitimi ve yetiştirilmesi konusunda bilinçlendirmek gelmektedir.

Özel gereksinimli çocukların eğitimi konusunda yapılan güncel çalışmalar, bu çocukların normal gelişen akranlarının bulunduğu sınıflarda eğitim almaları durumunda, gelişme potansiyeli doğrultusunda özel eğitim sınıflarında bulunmalarından daha hızlı ve daha fazla gelişme sağlayabildikleri ve topluma uyum becerilerinde önemli kazanımlar elde ettiklerini göstermektedir. Kaynaştırma uygulamaları bu çalışmaya doğrudan ya da dolaylı katılan tüm paydaşlara çeşitli boyutlarıyla katkılar sağlamaktadır. Bu programların özel gereksinimli çocuğun gelişimini destekleme faydasının yanı sıra, aynı zamanda normal gelişen çocuklara da paylaşma, yardımlaşma, kendini ve özelliklerini fark etme, gibi becerileri kazanma, farklılıkların farkına varabilme ve duyarlılık geliştirme, en önemlisi ileriki yıllarda özel gereksinimli bireylere karşı olumlu tutum gösterebilme konularında yararlar sağlamaktadır. Kaynaştırma sınıfı öğretmenine de mesleki becerilerini geliştirme ve farklı özellikler ve ihtiyaçları olan çocuklara eğitim vermede yeterlilik kazandırmaktadır. Özel gereksinimli çocuğun ailesine çocukları hakkında gerçekçi beklentiler ve geleceğe dair umut aşılarken, normal gelişen çocukların ailelerinin farklılıklara duyarlılık geliştirmelerine fırsat sağlamaktadır. Ancak her kaynaştırma uygulamasının tüm paydaşlara bu yararların hepsini sağlayabildiğini söyleyebilmek mümkün değildir; çünkü bir sınıfın en etkili kişisi olan öğretmenin, özel gereksinimli bir çocuk sınıfına geldiğinde bu çocuğun özellikleri nedir? Çocuğa nasıl yaklaşması gerekir? Nasıl iletişim kurabilir? Diğer çocuklarla etkileşime girebilmesi için ne yapması gerekir? Nasıl eğitim verecek? Ortamı nasıl düzenlemesi gerekir? vb. soruların cevaplarını bilmesi gerekmektedir. Özel gereksinimli çocuklar hakkında yeterli bilgi ve deneyime sahip olmayan öğretmenler yukarıda sorulan sorularla baş başa kalıp görevini icra etmede sıkıntı yaşayabilmektedirler;bunun yanı sırasadece aynı sınıfta fiziksel olarak bir arada olmanın ne özel gereksinimli ne de normal gelişen çocuğa hiçbir yararı olmadığı gibi aksine özellikle özel gereksinimli çocuğa gelişimsel açıdan büyük zararları olabilmektedir.

Kaynaştırma çalışmalarından beklenen yararların sağlanabilmesi büyük ölçüde sınıf öğretmeninin özel gereksinimli çocukların özellikleri ve ihtiyaçları ile bu ihtiyaçların nasıl karşılanabileceği konularında donanımlı olması ile doğrudan ilişkilidir. Ancak herşeyden önce öğretmenlerin ister normal gelişen ister özel gereksinimli tüm çocukların bireysel farklılıklarını ve ihtiyaçlarını fark etme ve eğitimini bu farklılıklara göre uyarlayarak bütün çocukların eğitim gereksinimlerini karşılama konusunda algı ve yeterliliğe sahip olması gerekir. Bu kitabın, sevgili öğretmenlerimizin özel gereksinimli çocukların özellikleri ve ihtiyaçları, sınıfta neler yapabilecekleri konularında donanımlarını artırmaya yardımcı olacağını düşünüyoruz. Aynı zamanda çocuk gelişimciler ve çocukla çalışan diğer profesyoneller ile bu mesleklere aday öğrencilere, okul öncesi dönemde çocuğu olan ailelere de yararlı olacağını umut ediyoruz.

Çok kısa bir sürede, büyük bir özveri ile çalışarak bölümlerini yazıp kitabın hazırlanmasına katkı veren, alanlarında donanımlı tüm sevgili bölüm yazarlarımıza ve kitabın basımını gerçekleştiren HEDEF Yayıncılığa ülkemizin çocukları ve aileleri adına teşekkür ediyoruz.

Prof. Dr. E. Nilgün METİN - Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Prof. Dr. E. Sema Batu - Doç. Dr. Arzu Yükselen
ERKEN ÇOCUKLUK ÖZEL EĞİTİMİ VE KAYNAŞTIRMA UYGULAMALARINDA GENEL PRENSİPLER

Giriş 12
1.1. Erken Çocukluk Özel Eğitimi 12
1.1.1. Kurum Merkezli Erken Çocukluk Eğitimi 12
1.1.2. Ev Merkezli Erken Çocukluk Eğitimi 13
1.2. 0-36 Ay Özel Gereksinimli Çocukları Desteklemede Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Noktalar 14
1.3. Kaynaştırma Uygulamalarında Genel Prensipler 26
Kaynaklar 32

2. Bölüm - Doç. Dr. Fatma Elibol
ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLAR

2.1. Zihinsel Engel 34
2.2. Zihinsel Engelin Tanımı 34
2.3. Nedenleri 35
2.3.1. Doğum Öncesi Nedenler 35
2.3.2. Doğum Sırasında Gelişen Nedenler 35
2.3.3. Doğum Sonrası Nedenler 36
2.4. Sınıflandırılması 36
2.4.1. Hafif Derecede Zihinsel Engelliler 36
2.4.2. Orta Derecede Zihinsel Engelliler 36
2.4.3. Ağır Derecede Zihinsel Engelliler 37
2.4.4. İleri Derecede Ağır Zihinsel Engelliler 37
2.5. Gelişimsel Özellikleri 37
2.5.1. Motor Gelişim Özellikleri 37
2.5.2. Dil Gelişim Özellikleri 38
2.5.3. Zihinsel Gelişim Özellikleri 38
2.6. Gereksinimleri 39
2.7. Okul Öncesi Müdahale Programlarındaki Uygulamalar 40
2.8. Etkinlik Örnekleri 45
Kaynaklar 47

3. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Haktan Demircioğlu
GÖRME ENGELLİ ÇOCUKLAR

Giriş 50
3.1. Sınıflandırma ve Tanımlar 51
3.1.1. Kör (Yasal Tanım) 51

3.1.2. Az Gören (Yasal Tanım) 52
3.1.3. Kör (Eğitsel Tanım) 52
3.1.4. Az Gören (Eğitsel Tanım) 52
3.2. Nedenleri 53
3.3. Gelişimsel Özellikleri 53
3.3.1. Fiziksel ve Motor Gelişim Özellikleri 53
3.3.2. Bilişsel Gelişim Özellikleri 54
3.3.3. Dil Gelişimi Özellikleri 54
3.3.4. Psikososyal Gelişim Özellikleri 55
3.4. Gelişimsel Gereksinimleri 55
3.4.1. Fiziksel ve Motor Gelişim Gereksinimleri 55
3.4.2. Bilişsel Gelişim Gereksinimleri 56
3.4.3. Dil Gelişimi Gereksinimleri 56
3.4.4. Psikososyal Gelişim Gereksinimleri 57
3.5. Kaynaştırma Uygulamaları 57
3.6. İletişim 58
3.7. Problem Çözme 59
3.8. Kaynaştırma Uygulamalarında Ortam Düzenlemeleri 61
Kaynaklar 64

4. Bölüm - Arş. Gör. Esra Acar Şengül

İŞİTME KAYBI

Giriş 68
4.1. İşitme Kaybının Nedenleri 68
4.2. İşitme Kaybının Derecesine Göre Sınıflandırılması 68
4.3. İşitme Kaybının Oluştuğu Yere Göre Sınıflandırılması 69
4.3.1. İletimsel İşitme Kaybı 69
4.3.2. Duyusal-Sinirsel İşitme Kaybı 69
4.3.3. Karışık Tip İşitme Kaybı 69
4.4. İşitme Kayıplı Çocuklarin Gelişim Özellikleri 69
4.4.1. İşitme Kayıplı Çocuklarda Dil Gelişimi 69
4.4.1.1. Kendi Kendine Konuşma 70
4.4.1.2. Paralel Konuşma 70
4.4.1.3. Taklit 70
4.4.1.4. Genişletme 70
4.4.2. İşitme Kayıplı Çocuklarda Bilişsel Gelişim 70
4.4.3. İşitme Kayıplı Çocuklarda Sosyal Gelişim 71
4.5. İşitme Kayıplı Çocuklar ve Okulöncesi Dönemde Kaynaştırma Eğitimi 71
4.6. Okul Öncesi Dönemde İşitme Kayıplı Çocukların Gereksinimleri ve Öğretmenin Rolü 71
4.7. Okulöncesi Dönemdeki İşitme Kayıplı Çocukların Sonraki Akademik Başarısını Etkileyebilecek Etmenler 73

4.8. Okulöncesi Dönem İşitme Kayıplı Çocuklar ve Sosyal Etkileşim.....73
4.9. Etkinlik Örnekleri 74
Kaynaklar 76

5. Bölüm - Doç. Dr. Fatma Elibol

FİZİKSEL ENGELLİ ÇOCUKLAR

5.1. Fiziksel Engel.....78
5.2. Nedenleri.....79
5.2.1. Doğum Öncesi Nedenler 79
5.2.2. Doğum Sırasında Gelişen Nedenler 79
5.2.3. Doğum Sonrası Nedenler.....79
5.3. Yaygınlık.....79
5.4. Sınıflandırılması 80
5.4.1. Fiziksel Ya da Sağlık Yetersizliklerinin Derecesine Göre Sınıflandırılması 80
5.4.2. Fiziksel Ya da Sağlık Yetersizliklerinin Meydana Geldiği Yere Göre Sınıflandırılması.....81
5.5. Gelişimsel Özellikleri.....85
5.5.1. Bilişsel ve Akademik Özellikler.....86
5.5.2. Davranışsal, Duygusal ve Sosyal Özellikler.....86
5.6. Gereksinimleri 87
5.7. Etkinlik Önerileri.....89
Kaynaklar 91

6. Bölüm - Doç. Dr. Gözde Akoğlu

OTİZM/OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

Giriş 94
6.1. Nedenleri.....94
6.1.1. Genetik- Nörogenetik Risk Faktörleri.....95
6.1.2. Çevresel Risk Faktörleri.....95
6.1.3. Bilişsel Özelliklerin Olası Etkileri 95
6.2. Otizmin Tanı Ölçütleri ve Sınıflandırılması 96
6.2.1. Otizm/ Otistik Bozukluk/ Otizm Spektrum Bozukluğu 99
6.2.1.1. İletişim Becerilerine İlişkin Özellikler 99
6.2.1.3. Davranışa İlişkin Özellikler (Sınırlı, Tekrarlayıcı, İşlevsel Olmayan
Davranış Örüntüleri) 100
6.2.2. Asperger Sendromu/Bozukluğu 100
6.2.3. BTA (Başka Türlü Adlandırılamayan) Yaygın Gelişimsel Bozukluk 101
6.2.4. Rett Sendromu/Bozukluğu 102
6.2.5. Çocukluğun Dezintegratif Bozukluğu 102
6.3. Farklı Gelişim Dönemlerinde Otizm/Otizm Spektrum Bozukluğuna;
Özgü Özellikler.....103
6.3.1. Bebeklik Döneminde Gözlenen Özellikler.....103

6.3.2. Okul Öncesi Dönemde Gözlenen Özellikler 103
6.4. Otizm Tanılı Çocukların Eğitsel Gereksinimleri ve Okul Öncesi
Dönemde Kaynaştırma 104
Kaynaklar 109

7. Bölüm - Öğr. Gör. Dr. Semra Şahin
DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU (DEHB)

7.1. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktiviteye Genel Bakış.....112
7.2. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB).....112
7.2.1. Tanımı 112
7.3. Dehb'nin Temel Belirtileri 112
7.3.1. Dikkat Eksikliği 113
7.3.2. Aşırı Hareketlilik.....113
7.3.3. Dürtüsellik 114
7.4. Dikkat Eksikliği/ Aşırı Haraketlilik Bozukluğu'nun Nedenleri 114
7.5. DEHB Sınıflandırılması 115
7.5.1. Bebeklik Dönemde DEHB.....115
7.5.2. Okul Öncesi Dönemde DEHB 116
7.6. DEHB'nin Değerlendirilmesi ve Tanılama.....116
7.7. DEHB Alt Tipleri.....117
7.7.1. Bileşik (Kombine) Tip 118
7.7.2. Dikkat Eksikliğinin Önde Olduğu Tip (DE) 118
7.7.3. Aşırı Hareketliliğin/Hiperaktivite Bozukluğunun Önde Olduğu Tip (HB).....118
7.8. DEHB Olan Çocukların Gereksinimleri.....118
7.9. DEHB Tedavi Yaklaşımları 119
7.10. DEHB Olan Çocukların Öğrenmesinde Yaşanan Sorunlar.....119
7.11. DEHB Olan Çocukların Eğitiminde Ailelere ve Öğretmenlere Genel Öneriler 122
Kaynaklar 126

8. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Şükran Öz
ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜKLERİ

8.1. Öğrenmenin Tıbbi Boyutu.....128
8.2. Özel Öğrenme Güçlüğü.....130
8.2.1 Özel Öğrenme Güçlüğü 'nün Tanımı 130
8.2.2.Özel Öğrenme Güçlüğü'nün sebepleri.....130
8.2.3. Özel Öğrenme Güçlüğü'nün Sınıflandırılması 131
8.2.3.1. Disleksi.....131
8.2.3.2. Disgrafi.....133
8.2.3.3. Diskalkuli.....133
8.2.3.4. Sözel Olmayan Özgül Öğrenme 134
8.2.4. Özel Öğrenme Güçlüğü'ne Sahip Çocukların Karakteristik Özellikleri ve İhtiyaçları 134

8.2.4.1. Bilişsel Özellikler 135
8.2.4.1.1. Dikkat.....136
8.2.4.1.2. Algı.....139
8.2.4.1.3. Hafıza (Bellek).....139
8.2.4.2. Sosyal Duygusal Özellikler 140
8.3. ÖÖG'nden Şüphelenen Bir Öğretmenin İzlemesi.....140
Kaynaklar.....145

9. Bölüm - Prof. Dr. Figen Turan
DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARI

9.1. Temel Kavramlar.....148
9.2. Dil Bozuklukları:.....150
9.3. Gelişimsel Dil Bozuklukları 152
9.3.1. Özgül Dil Bozukluğu 152
9.3.2 Zihinsel Yetersizlik 153
9.3.3 Otizm Spektrum Bozukluğu 153
9.4. Edinilmiş Dil Bozuklukları 154
9.4.1 Travmatik Beyin Hasarı 154
9.5. Konuşma Bozuklukları: Tanımı ve Sınıflandırılması 155
9.5.1 Artikülasyon (Sesletim) Bozuklukları 155
9.5.2 Akıcılık Bozuklukları 156
9.5.3. Ses Bozuklukları 156
9.6. Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Çocuklarda Müdahale Yaklaşımları 157
9.6.1. Kaynaştırma Ortamında Öğretmenlere (İyi Bir Dil Modeli Olmaları İçin)
Öneriler 160
9.7.Sonuç.....161
Kaynaklar.....162

10. Bölüm - Doç. Dr. H. Elif Dağlıoğlu
ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLAR

Giriş 164
10.1. Üstün Yeteneklilik Kavramı 164
10.2. Nedenleri.....165
10.3. Sınıflandırılması 166
10.3.1.Genel Zihinsel Yetenek 166
10.3.2.Belirli Bir Akademik Alanda Özel Yetenek.....166
10.3.3.Yaratıcı ve Üretici Düşünme Yeteneği 166
10.3.4.Liderlik Yeteneği 166
10.3.5. Görsel ve Performans Sanatlarında Yetenek.....166
10.3.6. Psikomotor Alanda Üstün Yetenek 166
10.4. Gelişimleri.....167

10.4.1.Fiziksel ve Motor Gelişim.....167
10.4.2.Beyin Gelişimi.....167
10.4.3.Bilişsel Gelişim.....168
10.4.4.Dil Gelişimi.....168
10.4.5.Sosyal ve Duygusal Gelişim.....169
10.5. Gereksinimleri 169
10.6. Kaynaştırma Uygulamaları.....170
10.6.1. Öğrenme Ortamı 172
10.6.2. Öğrenme Oranı.....172
10.6.3. Esnek Gruplama 173
10.6.4. Merkezdeki Materyaller 173
10.6.5. İçerik ve Program.....174
10.6.6. Öğrenme ve Öğretme.....174
10.6.7. Değerlendirme Sistemi 175
10.7. Örnek Etkinlikler.....175
Kaynaklar.....178

BÖLÜM 1

ERKEN ÇOCUKLUK ÖZEL EĞİTİM VE KAYNAŞTIRMA UYGULAMALARINDA GENEL PRENSİPLER

Prof. Dr. E. Sema Batu
Doç. Dr. Arzu Yükselen

"Yeni nesil en büyük cumhuriyetçilik dersini bugünkü öğretmenler topluluğundan ve onların yetiştirecekleri öğretmenlerden alacaktır."

M.Kemal Atatürk

GİRİŞ

Özel gereksinimli çocukların çok erken yaşlardan başlayarak normal gelişim gösteren akranlarıyla bir arada eğitim alması, sosyal ortamları paylaşması; özel gereksinimli bir birey olarak toplumun bir üyesi haline gelmesi kaynaştırmanın temel düşüncesi olarak ele alınabilir. Özel eğitim programlarının ayrıştırılmış eğitimle yürütülen uygulamalarına bakıldığında,bu programlarda eğitim alan özel gereksinimli bireylerin, topluma uyum sağlamada güçlük yaşadıklarını görmekteyiz. Bu aşamada farklı bir bakış açısı ile özel gereksinimli bireylere kaynaştırma uygulaması araştırmacıların ilgi alanına girmiş ve son yıllarda bu uygulamayla ilgili çalışmalar artmıştır.

Dünyada pek çok ülkede kabul edilen bizim de ülke olarak kabul ettiğimiz Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre tüm çocukların normal ya da özel gereksinimli ayırt edilmeksizin eğitim almaya hakkı olduğundan yola çıkarak, özel gereksinimli çocukların da diğer çocuklarla aynı haklara sahip olduğunu görmemiz son derece önemlidir. Bu bağlamda özel gereksinimli çocukların daha çocukluk döneminden başlayarak normal gelişim gösteren çocuklarla bir arada eğitim-öğretim ve her türlü sosyal ortamda yer almaya başlaması onların yüksek yararının gözetilmesi açısından da dikkat çekicidir.

Kaynaştırma uygulamalarıyla ilgili alan yazın incelendiğinde, kaynaştırma uygulaması öncesinde ve sırasında ne gibi çalışmalar yapılırsa, uygulama sırasında daha az sorunla karşılaşmak mümkün olabilir ve uygulama daha başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilir, bunlar çalışmaların önerileri arasında açıkça görülmektedir. Bu bölüm iki ana alt bölümden oluşmaktadır. Birinci alt bölümde, erken çocukluk özel eğitimi hakkında bilgi verilecek ve 0-36 ay özel gereksinimli çocuklarının gelişim özellikleri ve bu doğrultuda neler yapılabileceği anlatılacaktır. İkinci alt bölümde ise kaynaştırma uygulamasının başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için yapılabilecek çalışmalardan söz edilecektir.

KAYNAKLAR

Batu, E.S. (2000). Özel *Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırıldığı Bir Kız Meslek Lisesindeki* Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2007). *Kaynaştırma.* Ankara: KÖK Yayıncılık.

Batu, E.S., Çolak, A. ve Odluyurt, S. (2013). Özel *Gereksinimli Çocukların Kaynaştırılması.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Bozarslan B. (2010). *Eskişehir* İlindeki Özel Anaokullarında Çalışan Yönetici Ve Öğretmenlerin Okul öncesi Dönemde Kaynaştırma İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi. *(*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Cankaya, Ö., ve Korkmaz, İ. (2012). İlköğretim I. Kademede Kaynaştırma Eğitimi Uygulamalarının Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1).

Çulha, S. (2010). *Zihinsel Yetersizliği Olan İlköğretim Kaynaştırma Öğrencilerine Yabancı Dil Öğretiminde Eşzamanlı İpucuyla Sunulan Bireysel Destek Eğitimin Etkililiği.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi) Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Gök, G. ve Erbaş, D. (2011). Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Görüşleri ve Önerileri. International Journal of Early Childhood Special Education, 3(1), 66-87.

Koçbeker, B.N. (2003). Otistik Bir Çocuğun Yabancı Dil Öğrenimine İlişkin Örnek Olay İncelemesi. (Yayınlanmamış Doktora tezi) Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Temel Eğitim Genel Müdürlüğü (2013a). *0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı*. Ankara: Unicef.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Temel Eğitim Genel Müdürlüğü (2013b*). 0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı İle Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi (EBADER).* Ankara: Unicef.

Odluyurt, S. ve Batu, S. (2009). Okul öncesi Dönemdeki Kaynaştırmaya Hazırlık Becerilerinin Öğretmen Görüşlerine ve Alanyazın Taramasına Dayalı Olarak Belirlenmesi.*Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 9*(4), 1819-1851.

Öncül, N. ve Batu,S. (2005). Normal Gelişim Gösteren Çocuk Annelerinin Kaynaştırma Uygulamasına İlişkin Görüşleri. Özel Eğitim Dergisi, 6(2), 37-55.

Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2008). İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Sucuoğlu, B. ve Ceber, H. (Ed.) (2013).*Okul Öncesinde Kaynaştırma.*Ankara: Kök Yayıncılık.

Varlıer, G. ve Vuran, S. (2006). TheViews of Preschool Teachersabout Integration. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 6*(2), 578-585)

BÖLÜM 2

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLAR

Doç. Dr. Fatma Elibol

"Eğitim Çocuğu Tanımak ve Sevmekle Başlar"

2.1. ZİHİNSEL ENGEL

Biliş bireylerin etrafta olup bitenleri öğrenmesini ve anlamasını sağlayan zihinsel etkinliklerdir (Kürkçüoğlu, 2010)Bilişsel gelişim ise, bireyin dünyayı anlaması ve öğrenmesini sağlayan aktif zihinsel faaliyetlerdeki gelişme olarak tanımlanmaktadır (Senemoğlu'ndan akt. Kürkçüoğlu, 2010).Bilişsel gelişim kalıtım ve çevre tarafından şekillenmektedir. Zekadoğuştan gelen bir özelliktir ve büyük ölçüde kalıtımın etkisiyle belirlenir. Kalıtım, zeka kapasitesinin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Çocuğun zeka potansiyeli anne babasının zeka potansiyeline benzerdir ancak zeka sadece genetikle açıklanamaz. Çocuk doğuştan getirdiği zihinsel potansiyelini kullanmak ve yeteneklerini geliştirmek için zengin uyarıcılarla donatılmış bir çevreye ihtiyaç duyar. Zengin uyarıcılı çevrenin zeka bölümünü bir miktar artırdığı gözlenmiştir. Zeka gelişiminin hızlı olduğu erken çocukluk döneminde çevresel uyarıcıların önemi büyüktür. İlk yıllarda yeterli beslenme, gelişmeyi sağlayan uyaranların yeterliliği, çocuğa gerekli ilginin gösterilmesi zekayı olumlu yönde etkileyecektir. Ancak bireyin başarısına zekanın yanında, zeka testlerinin belirleyemediği birçok yetenekleri, ilgileri, kişilik özellikleri ve bilinmeyen diğer faktörler de etki etmektedir (http://hbogm.meb.gov.tr).

KAYNAKLAR

Austin, V.L. ve Scıarra, D.T.(2012). Günümüzdeki Başarılara Bir Bakış. Çocuklar ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar içinde (s.367-393). Ankara: Nobel.

Çıkılı, Y. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar. Sezgin Vural (Ed.),Özel Eğitim içinde (s.173-207). Ankara: Maya Akademi.

Demir, A. (2005). *Zihin Engelli Çocukların Okul Öncesi Dönemde Oyun Etkinlikleriyle Kaynaştırmalarının ve Akranlarıyla Sosyal Bütünleşmesinin Sağlanması.* htpp://www.rehabilitasyon.com/action/makale/1. 22.07.2014.

Demirbilek, M. (2013). *Zihinsel Engelli Bireylerin ve Ailelerinin Gereksinimleri.*www.tjfmpc.com ▪ VOL. 7, NO.3 ▪ SEPTEMBER 2013 http://www.cukurovaaile.org/tjfmpc/2013_3/2013_3_5.pdf

Doğru, S.Y. (2013). Erken Çocuklukta Özel Eğitim. S. Sunay Yıldırım Doğru (Ed.), *Erken Çocuklukta Özel Eğitim* içinde (s.38-55). Ankara: Maya.

Dönmez, B. N. ve Şahin, S. (2011).Özel Gereksinimli Çocukların Değerlendirilmesi. NecateBaykoç Dönmez (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim içinde. (s.54-70). Ankara: Eğiten Kitap.

Ergül, C. (2010). Sık Rastlanan Yetersizlikler. İbrahim H.Diken (Ed.) , *Erken Çocukluk Eğitimi* İçinde (S.247-270). Ankara: Pegem Akademi

Ertem, İ., Gök, C.G., (2005). Özel Gereksinimli Çocukların Değerlendirilmesi. *Gelişimsel Pediatri* içinde (s.131-141). Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı

Ertem, İ. (2012). Bebeklik ve Erken Çocuklukta Beyin Gelişimi ve Yaşam Boyu Etkileri. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Etkinlikleri.Neşe Erol (Ed.), *Bebek Ruh Sağlığı* içinde (s.63-65). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Eripek, S. (2006). *Okul Öncesi E*ğitim Ortamlarında Davranış ve Öğrenme Sorunları. Davranış ve Öğrenme Sorunu Olan Çocukların Eğitimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Eripek, S. (2009). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime G*iriş* içinde (s.107-123). Ankara: Gündüz.

Howard, V.F., Williams, B. ve Lepper, C.E. (2011). *Küçük Çocuklar İçin Zorunlu Hizmetler, Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar Eğitimciler, Aileler ve Hizmet Verenler İçin Bir Başlangıç* (4. Baskı). Gönül Akçamete (Çev. Ed.) Ankara: Nobel.

İftar, E.T. ve İftar, G.K. (2012). Özel Eğitimde Yanlışsız Öğretim Yöntemleri. Ankara: Vize.

Kılıç, M.(2008). Öğrenmenin Doğası. Binnur Yeşilyaprak (Editör). *Eğitim Psikolojisi, Gelişim-Öğ*renme-Öğretim içinde (s. 153-177). Ankara: Pegem.

Kürkçüoğlu, B. Ü. (2010). 0-6 Yaş Arası Çocukların Temel Gelişimsel Özellikleri: Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. İbrahim Halil Diken (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* içinde (s.136-160). Ankara: Pegem.

Marion M. (2010). Introduction to Early Childhood Education: ADevelopmental Perspective. New Jersey: Paerson.

MEGEP(Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin güçlendirilmesi Projesi. Çocuk Gelişimi ve Eğitimizihinselengelliler. (2007) Ankara. http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/cocukgelisim/moduller/zihinselengelliler.pdf. 07.25.2014.

Metin, N. ve Işıtan, S. (2011) Zihinsel Engelli Çocuklar ve Eğitimleri. Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim içinde (S. 159-181). Ankara: Eğiten Kitap.

Oktay, A. (2000), *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul öncesi Dönem*, İstanbul: Epsilon.

Oralie M. ve Deborah J.L. (2011). Assesing and Guiding Young Children's Development and Learning. Birsen Ekinci (Çev. Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi*içinde (s.1-10). Ankara: Nobel.

Sucuoğlu, B. (2009). *Zihin Engelliler ve Eğitimleri*. Ankara: Kök.

Tekinarslan, İ.Ç., (2008). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler. İbrahim Diken (Ed.) Özel *Eğitime Gereksinimi Olan Ö*ğrenciler ve Özel Eğitim içinde (s. 137-165). Ankara: Pegem.

Zihinsel Engelli Çocukların Fiziksel ve Motor Gelişim Özellikleri (2009). http://www.didaktikforum.com/forum/index.php?topic=100.0

BÖLÜM 3

GÖRME ENGELLİ ÇOCUKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Haktan Demircioğlu

"Asıl engel, -hiçbir çaba sarfedilmediği halde- üstesinden gelinemeyeceğinin düşünülmesidir."

GİRİŞ

İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren büyümeye eşlik eden olgunlaşma ile birlikte işlevsel davranımlarda bulunmaya başlar. Fiziksel gelişimle birlikte ilerleyen nörolojik gelişmeler sonucunda, hareket edebilme ve bu hareketleri kontrol ederek amaca uygun davranabilme becerisi de gelişir. Kendi hareketlerini yönlendirebilme özerkliği için gerekli olan unsurlardan bir diğeri de görebilmektir. Bireyler, görebildikleri alan ve mesafe birimince kendi hareketlerini planlayabilmekte ve organize edebilmektedir. Bu nedenle görebilmek kadar önemli olan bir diğer hususun görüş mesafesi olduğu belirtilmektedir (Carney, Engbretson, Scammell ve Sheppard, 2003).

Çocuk, görebildiği alan ve mesafe doğrultusunda kendini yeterli ve özgür hissetmektedir. Nitekim çocuk, bebeklik döneminde atmak üzere olduğu ilk adımlarının bilişsel organizasyonunda gördüğü alana hâkim olabileceği inancı ve algısından yararlanmaktadır. Benzer şekilde görme yetisi, gördüğü her bir nesnenin çocuğu uyaran, dolayısı ile de nasıl tepki vermesi gerektiğini kararlaştırabilmesi için girişimlerde bulunmasını sağlayan bir araç niteliği taşımaktadır (Brambring, 2006; Ward, 2000).

Okul öncesi dönem, çocuğun kendine ve hayata olan bakış açısının niteliğinin şekillendiği bir zaman dilimidir. Onun gelişimsel özellikleri, kendisinin hâlâ ve hareketlerine yansımakta; bu durum çevresindekilerin ona yönelik tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Astington ve Edward, 2010). Dolayısı ile kendisinin gelişim özelliklerinin niteliği ve gücü kadar bu özellikleri nasıl algıladığı ve değerlendirdiği de ayrı bir öneme sahiptir.

Görme bozuklukları grubunda yer alan çocukların eğitsel gereksinimlerinin kendine özgü bir yapıda olması, bu alana özgü fark yaratan eğitim ve destek hizmetlerinin geliştirilmesini ve bu spesifik gruba en kısa zamanda ulaştırılmasını gerektirmektedir (Council for Exceptional Children [CEC], 1994). Görme engelli çocukların sayısındaki artış, son yıllarda bu grupta yer alan çocukların gelişimsel özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan araştırmalara ve erken çocukluk özel eğitimi çalışmalarına hız kazandırmıştır (Bardin, 2004). Görme engelinin okul öncesi dönemde farkedilmesi ile birlikte bu engelin çocuğun her türlü gelişimine yönelik olumsuz etkisini ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya yönelik, ailesel, kurumsal ve toplumsal çerçevede, bir takım eğitsel ve psikososyal destek faaliyetlerinde bulunulması önerilmektedir (Carney ve ark, 2003).

Görme bozukluğu ve diğer engel gruplarında yer alan çocuklara ilişkin erken çocukluk özel eğitimi müdahalelerinin geliştirilmesinde en belirleyici yaklaşımlardan biri olan dinamik sistem yaklaşımına göre, fiziksel olgunlaşma bebeklerin öğrenmelerinde ve gelişimlerinde önemli bir rol oynamakta, ancak bu olgunlaşma çevresel koşullar tarafından desteklendiği kadarıyla gelişime yansımaktadır. Söz konusu yaklaşımın doğru olduğu kabul edilecek olursa görme engelli çocuklara yaşamın erken yıllarından itibaren zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarının sunulması bir zorunluluk hâline gelmektedir (Maida ve Mccune, 1996'den akt. Kesiktaş, 2009). Dolayısıyla tüm engel gruplarında olduğu gibi, görme engelli çocuklar için de gelişimin kritik dönemlerini içeren erken çağlarda gerekli müdahalelerin başlatılması esastır (Kesiktaş, 2009).

KAYNAKLAR

Adams, S. K. ve Wittmer, D. S. (2001). "I had it first" Teaching young children to solve problem speacefully. *Chilhood Education,* 78 (1), 10-20.

Akkök, F. (2003). Özel Eğitime Giriş. Ataman, A., (ed.) *Görme engelli çocuklar.* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Astington, J. W. ve Edward, M. J. (2010). Thedevelopment of theory of mind in early childhood. *Encyclopedia on Early Childhood Development.* Online publication. http://www.child-encyclopedia.com/documents/astington-edwardangxp.

Bardin, J. (2004). Earlyfocus: Working with young children whoare blind or visually impairedand their families. *RE: view,* 35(4), 185-187.

Baykoç-Dönmez, N., Sümer, A. ve Uyaroğlu, B. (2011). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim. Dönmez, B. N. (ed), *Görme engelli çocuklar ve eğitimleri.* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Brambring, M. (2006). Divergent developmental of gross motor skills in children whoare blind or sighted. *Journal of Visual Impairment ve Blindness,* 100(10), 620-634.

Carney, S., Engbretson, C., Scammell, K. ve Sheppard, V. (2003). Teaching students with visual impairments, A guide for the support team. Regina: Saskatchewan Learning.

Council for Exceptional Children (CEC). (1994). Family-focused services for infant sand young children with visual handicaps. *RE:view,* 25(4), 184-189.

Çeliktaş, M. (2004). *Weltbild der sehbehinderten im deutschenund im Turkischen' einbeitragzurlexikalischen, Semantischen und rezeptorischen Analyse* [Türkiye'de ve Almanya'daki görme engellilerin dilsel dünyası sözcükbilim, anlambilim ve alımlama üzerine bir çalışma], (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çolak, T., Bamaç, B., Aydın, M., Meriç, B. ve Özbek, A. (2004). Physical fitness levels of blind and visually impaired goalboll teamplayers. *Isokinetics and Exercise Science,* 12(4), 247 – 252.

Davidson, P. ve Harrison, G. (2000). The effectiveness of early intervention for children with visual impairments. In M. J. Guralnick (Ed.), *The effect iveness of early intervention* (pp. 483-495). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Demir, T. ve Şen, Ü. (2009). Görme engelli öğrencilerin çeşitli değişkenler açısından öğrenme stilleri üzerine bir araştırma. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2(8), 154-161.

Dereli-İman, E. (2013). Çocuklar için sosyal problem çözme ölçeğinin altı yaş grubu için Türkiye uyarlaması ve okul öncesi davranış problemleri ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkiler. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 13(1), 479-498.

Elkind, D. (1978). Erik Erikson: İnsanda gelişimin sekiz evresi. (Çev. Dönmez, A.). *Dialoque,* 11(1), 3-13.

George, A. L. ve Duquette C. (2006). Thepsychosocial experiences of a student with low vision. *Journal of Visual Impairment ve Blindness*, 100(3), 152-163

Metin, N. (1992). Okul öncesi dönemde özürlü çocuklar için kaynaştırma programları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi.* 1(2), 34-36.

Milli Eğitim Bakanlığı, 2004. Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. Resmi Gazete'deki yayın tarihi ve sayısı: 18.12.2004, 25674.

Milli Eğitim Bakanlığı, 2008. Çocuk gelişimi ve eğitimi, görme engelliler. (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi), Ankara. http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/cocukgelisim/moduller/gormeengelliler.pdf.

Kesiktaş, A. D. (2009). Görme engellilerde erken çocukluk özel eğitimi: Sorunlar ve çözümler. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 9(2), 799-832.

O'Connell, M.,Lieberman, L.vePetersen, S. (2006). Theuse tactile modeling and physical guidance as instructional strategies in physical activity for children whoareblind. Practice Report. *Journal of Visual Impairment ve Blindness,*100(8), 471-477.

Odluyurt, S. ve Batu, E. S. (2009). Okul öncesi dönemdeki kaynaştırmaya hazırlık becerilerinin öğretmen görüşlerine ve alanyazın taramasına dayalı olarak belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri.* 9(4), 1819-1851.

Odom, S. L. (2000). Preschool inclusion: What wekno wand wherewe go from here. *Topics in Early Childhood Special Education,* 20(1), 20–27.

Özer, D. (2001). Engelliler için beden eğitimi ve spor. Ankara: Nobel.

Özkubat, U. ve Özdemir, S. (2012). Görme yetersizliğinden etkilenmiş ve normal gelişim gösteren çocukların sosyal becerilerinin karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi. 13(1), 1-14.*

Özyürek, M. ve Koçak,A.(1995).*Görme güçlüğünden etkilenmiş çocukların ilkokulda eğitimi için öğretmen rehberi.* Ankara: UNICEF.

Özyürek, M. (1998). Özel eğitim: görme engelliler. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. http://www.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1267/unite09.pdf.

Pogrund, R. L. veFazzi, D.L. Eds. (2002). *Early focus: Working with young children whoare visually impaire dand their families.* New York: AFB Press.

Rotheram, E., Kasari, C., Chamberlain B. ve Locke J.(2010). Socialin volvement of children withautism spectrum disorders in elementary school classrooms. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry,* 51(11), 1227–1234.

Seymes, W.veHumphrey, N. (2010). Peer groupindicators of social in clusion among pupil swithautism spectrum disorders in main stream secondary schools: A comparative study. *School Psychology International,* 31(5), 478–494.

Top, C. E. (2007). *14 haftalık fiziksel aktivite programının 10-12 yaş görme engelli çocuklar üzerindeki etkileri.*(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Akdeniz Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Torun, Ü. (1995). *Görme engelli çocuklarda engel algısı düzeyinin değerlendirilmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ulutaşdemir, N. (2007). Engelli çocuklarda iletişim ve oyunun önemi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi.* 2(5), 36-51.

Ward, M. (2000). Thevisualsystem. In M. C. Holbrookve A. J. Koenig (Eds.), *Foundations of education: History and theory of teaching children and youth swith visual impairments* (2nd ed., pp. 77–110). New York: American Foundation fortheBlind.

BÖLÜM 4

İŞİTME KAYBI

Arş. Gör. Esra Acar Şengül

"Çocuklarınıza erdemli olmayı öğretin, insanlığı ancak bu mutlu kılar."

Ludwig van Beethoven

GİRİŞ

Ses, bir dizi basıncın etkisiyle havada yayılarak oluşur ve kulak tarafından algılanarak işlemlemesi için beynin ilgili kısımlarına gönderilir. Sesin kulak ve beynin işitmeyi ilgilendiren kısımlarına iletilememesi nedeniyle ortaya çıkan sorunlar sonucu işitme engeli ortaya çıkar.

İşitme kaybının ortaya çıktığı yere ve işitme kaybının derecesine göre işitme engelli çocuklar sesi algılamada farklılıklar gösterirler. Bu farklılıkların yalnızca sesi algılamada problem oluşturduğu düşünülse de, ortaya çıkan sonuç bu durumun daha geniş bir alana etki ettiğini gösterir. Bu nedenle işitme engeli yalnızca çocuğun sesi algılamasında değil,dil gelişim alanı başta olmak üzere sosyal-duygusal, bilişsel ve motor gelişim alanlarında da sorunları beraberinde getirir.

KAYNAKLAR

Acarlar, F., (2013). Kaynaştırma Modeli ve Özel Gereksinimli Çocukların Özellikleri Bülbin Sucuoğlu, Hatice Bakkaloğlu. (Edt.) Okul öncesinde Kaynaştırma s.(60). Kök Yayıncılık, Ankara

Akçamete, G. (2007) İşitme Yetersizliği olan Çocukların Eğitiminde Neredeyiz? Özürlüler 2007 Kongre Sergi ve Sosyal Etkinlikleri Kongre Bildiri Kitabı. Harbiye Askeri Müze ve Kültür Sitesi ,06-09 Aralık 2007 İstanbul.

Akçamete, G. (2003). Özel Gereksinimli Çocuklart ve Özel Eğitime Giriş. Ayşegül Ataman (Edt.) İşitme Yetersizliği olan Çocuklar, s(313-359). Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara

Bat-Chava, Y.; Martin D. ve Kosciw, J.G. (2005). Longitudinal Improvements in Communication and Socialization of Deaf Children with Cochlear Implants and Hearing Aids: Parented Reports. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46 (12), 1287-1296

Belgin, E., (2011). Çocuklarda İşitme Kayıpları. Necate Baykoç (Edt.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim s.(187). Eğiten Kitap, Ankara

Garton, A., F. (1995) Social Interaction And Development Of Language And Cognition, p. (116.117) Erlbaum Associates, UK

Holden-Pitt, L. (1998) Who and Where are Our Children with Cochlear Implants Gallaudet Research Institute, http:/gri.gallaudet.edu/Cochlear/ASHA.1997/index.html.

Martin, N., F. ve Clark, G., J. (2003). Introduction to Audiology p. 15 USA

Notari-Syverson, A., ve Challoner, J. (2004). Supporting Early Literacy in Natural Environments for Young Children with Disabilities. Eva, M.H. ve Hazel, J. (Co Edt) Young Exceptional Children. Monogram Series No:7, Supporting Early Literacy Development in Young Children (pp.3-4) USA

Paul, R. (1995) Principles of Intervention. Disorders from Infancy through Adolesence Assessment ve Intervention p.(68-69). Mosby-Year Book, Inc.

Purcell-Gates, V., ve Dahl, K.L. (1991). Children's Success and Failure at Early Literacy Learning in Skills-based Classrooms. Journal of Literacy Research 23:1. DOI: 10.1080/10862969109547725

Smith, JH., R., Bale, J., R., ve K,. R,. White, (2005). Sensorineural Hearing Loss in Children The Lancet, 365,9462 p. (879 – 890), The Lancet doi:10.1016/S0140-6736(05)71047

Svirsky M, Tech S, Neuburger H. (2004). Development of Language and Speech Perception in Congenitally Profoundly Deaf Children as a Function of Age at Cochlear Implantation. Audiology Neurology. 9, 224-233.

Yoshinaga-Itano, C. (2003). From screening to early identification and intervention: Discovering predictors to successful outcomes for children with significant hearing loss. Journal of Deaf Studies and Deaf Education, 8(1), 11-30.

Yücel, E., (2012). İşitme Engelli Çocuklar. Nilgün Metin (Edt.) Özel Gereksinimli Çocuklar, s.(112). Maya Akademi, Ankara

BÖLÜM 5

FİZİKSEL ENGELLİ ÇOCUKLAR

Doç. Dr. Fatma Elibol

Eğitimin Amacı, İnsanlarda Bulunan Yetenekleri Geliştirmektir"

Eflatun

5.1. FİZİKSEL ENGEL

Yaşamın olduğu her yerde hareket vardır. Hareket olmaksızın yaşam düşünülemez (Tepeli, 2011). Kalbimizin atışından akciğerlerimiz vasıtasıyla nefes alıp vermemize kadar pek çok şey otomatik ve yarı otomatik hareket süreçlerine ve becerilerine bağlıdır. Motor kontrol ve motor koordinasyonu nasıl kazandığımızı anlamak, nasıl yaşadığımızı da anlamanın temelidir. Tipik motor gelişim süreçlerini anlamak, bütün gelişim alanlarında etkili bir öğretim ve öğrenme için kritik derecede önemli rehber oluşturur. Gelişimsel yetersizliği olan bireyler için motor gelişimi anlama; müdahale, terapi ve tedavi için sağlam bir temel oluşturur (Gallahu, Ozmun ve Goodway, 2014). Doğumuyla başlayıp, yaşamının sonuna dek devam eden insan hareketi, basit refleksif hareketlerden, yüksek sinir merkezlerinde koordine edilen oldukça kompleks modellere kadar gelişim gösterir (Tepeli, 2011). Motor gelişim, fiziksel büyüme ve merkezi sinir sisteminin gelişimine paralel olarak organizmanın isteme bağlı hareketlilik kazanmasıdır (Bayhan ve Artan, 2004). Araştırmalar çocuklar motor becerileri öğrenmeye teşvik edildiklerinde, motor becerilerinin yaşlarına göre umulandan daha hızlı gelişebildiğini göstermektedir. Motor gelişime müdahale etmek, motor gelişimi sadece hızlandırmakla kalmaz aynı zamanda olası gecikmeleri önler ve optimum yetenek gelişimini sağlar (Tepeli, 2011).

Fiziksel gelişimde diğer gelişim alanları gibi kalıtım ve çevre tarafından şekillenmektedir. Kalıtım, bireyin anne ve babadan genler yoluyla getirdiği özellikler olarak tanımlanabilir. Bunun yanında çocuklar doğuştan getirdiği potansiyellerini kullanmak ve yeteneklerini geliştirmek için zengin uyarıcılarla donatılmış bir çevreye ihtiyaç duyar (http://www.megep.meb.gov.tr.

Ortopedik (fiziksel) yetersizlik, doğuştan gelen bir bozukluğa, hastalığa ya da kazaya bağlı olarak iskelet sisteminde oluşan ve devinime ya da hareket etmeye ilişkin işlevleri, eğitime de yansıyacak biçimde olumsuz etkileyen durumdur (Kırcaali-İftar'dan akt. Çuhadar, 2010).

Her ne kadar ortopedik yetersizlikler terimi kullanılsa da, fiziksel yetersizliği olan çocuklar ortopedik veya nöromotor yetersizliklere sahip olabilir. Nöromotor yetersizlikler, vücudun bazı bölümlerinin hareket ettirilmesi, kullanılması, hissedilmesi veya kontrol ettirilebilmesini sağlayan merkezi sinir sistemini etkileyen yetersizliklerdir. Ortopedik ve nörolojik yetersizlikler iki farklı grup olmasına rağmen, iki grup birbirleriyle yakından ilişkilidir ve çocuğun eğitsel performansını olumsuz yönde etkileyen hareket ile ilgili benzer kısıtlılıklara neden olabilirler. Örneğin merkezi sinir sistemindeki bir hasar yüzünden bacaklarını hareket ettiremeyen (nöromotor yetersizlik) bir çocuk eğer uygun tedavi programına alınmaz ve uygun ekipmanlar kullanılmazsa bacak kas ve kemiklerinde yetersizlikler (ortopedik yetersizlik) gelişebilir(Heward, 1996).

KAYNAKLAR

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2006). http://www.pediatrik-ortopedi .org. Erişim 21.07.2014.

Bayhan P.S. ve Artan, İ. (2004*). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul : Morpa Kültür.

Baykoç, N. (2011). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim içinde (s19-27). Ankara: Eğiten Kitap

Cavkaytar, A. ve Diken, İ.H. (2012*). Özel Eğitim 1 Özel Eğitim ve Özel Eğitim Gerektirenler.* Ankara: Vize.

Çuhadar, S. (2010). Beden ve Sağlıkla ilgili Yetersizlikler. İbrahim H. Diken (Ed.) *Erken Çocukluk Eğitimi* içinde (s. 306-315). Ankara: Pegem Akademi.

Doğru, S.Y. (2013). Erken Çocuklukta Özel Eğitim.. S. Sunay Yıldırım Doğru (Editör), *Erken Çocuklukta Özel Eğitim* içinde (s.38-95). Ankara: Maya.

Ergül, C., (2010). Sık Rastlanan Yetersizlikler. İbrahim H.Diken (Ed.) , *Erken Çocukluk Eğitimi* İçinde (S.247-270). Ankara: Pegem Akademi

Ertem, İ., Gök, C.G., (2005). Özel Gereksinimli Çocukların Değerlendirilmesi. *Gelişimsel Pediatri* içinde (s.131-141). Ankara Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı .

Gallahu, D.L., Ozmun, J.C., Goodway, J.D. (2014). *Motor Gelişimi Anlamak. Bebekler-Çocuklar-Ergenler-Yetişkinler.* Dilara Sevimay Özer, Abdurrahman Aktop (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Heward, W. (1996). Exceptional Children: an Intruduction to Special Education (5. Baskı). NJ: Prent, ce-Hall.

Kayıhan, H. (2011). Fiziksel Engellilerde Rehabilitasyon Eğitim ve Toplumsal Katılım. Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim içinde (S. 159-181). Ankara: Eğiten Kitap.

Kobal, G. (2005). Ortopedik Yetersizlikten ve Etkilenmiş Olan ve Sağlık Yetersizliği Olan Çocuklar. Ayşegül Ataman (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş içinde (361-392). Ankara: Gündüz.

Lepper, Williams ve Howard, (2011). Küçük Çocuklar İçin Zorunlu Hizmetler. Gönül Akçamete (Çev.Ed.), Ergül Cevriye (Bölüm Çev.), Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar Eğitimciler, Aileler ve Hizmet Verenler İçin Bir Başlangıç içinde (s.455-485). Ankara: Nobel.

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kursları Yönetmeliği (2012). www.egitimmevzuat.com/.../milli-eitim-bakanl-oezel-kurslar-yoenetmelii-06022010-274859-yen.html. Erişim 23.07.2014.

Milli Eğitim Bakanlığı Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bedensel ve Süreğen Hastalıklar (2013).http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Bedensel%20Ve%20S%C3%BCre%C4%9Fen%20Hastal%C4%B1klar.pdf. Erişim 02.06.2014.

Ortopedik Yetersizliği Olan Bireyler. http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/57/01/197751/dosyalar/2013_03/110219)21_ortopedik_yetersizligi_olan_bireyler.pdf. Erişim 08.08.2014.

Reynolds,T. Physically Impaired Children Activitieshttp://www.ehow.co.uk/info_7852664_physical-activities-disabled-children.html.
Erişim 03.08.2014.

Şenyurt, B.K.(2005). Kreşe Başlama. İlgi Ertem (Ed.), *Gelişimsel Pediatri* içinde (289-296).

Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.

Tepeli, K.(2011). Motor (Hareket) Gelişimi (2. Baskı). *Erken çocukluk Döneminde Gelişim* içinde (s.93-123). Ankara: Ertem.

Uysal; H. H. (2008). Fiziksel Yetersizliği / Süreğen Hastalığı Olan Öğrenciler. İbrahim H. Diken (Ed.) Özel Eğitim Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim içinde (s. 251-294). Ankara: Öncü.

BÖLÜM 6

OTİZM/OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

Doç. Dr. Gözde Akoğlu

"Çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunmalı ve onlar her koşulda yetişkinlerden daha özel ele alınmalıdır. Çocuk sevgisi, insan sevgisi için bir ihtiyaçtır."

M. Kemal Atatürk

GİRİŞ

Otizm, ilk kez Leo Kanner tarafından 1943 yılında, sosyal ilişkilerin gelişiminde bozulma ve aynılıkta ısrar etme ile karakterize bir bozukluk olarak tanımlanmış ve "erken bebeklik otizmi" olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde otizme yönelik müdahalelerin oldukça sınırlı olması nedeniyle yukarıda sosyal iletişim becerilerinde güçlükler gösteren bu çocukların çoğu toplumsal yaşamdan uzak kalacakları çeşitli merkezlere yerleştirilmiş ve çocuklarda gözlenen sosyal etkileşim/iletişim bozukluğunun kaynağının anne ile bebek arasındaki etkileşimin yetersizliğinden ve bağlanma sorunlarından kaynaklandığı öne sürülmüştür. Birçok anne baba bu bozukluğun nedeninin kendileri olduğunu düşünerek, otizmli bir çocuğa sahip olduğu için büyük bir utanç ve suçluluk duygusu yaşamıştır. Yaklaşık olarak Kanner ile aynı zamanlarda, Hans Asperger de bir başka grup çocuk ile çalışmaya başlamış ve otizmli çocuklara benzer şekilde bu çocukların da akranları ile sosyal etkileşimde güçlükler yaşadıklarını ve otizmde görülen çeşitli davranış problemlerini sergilediklerini gözlemlemiştir. Ancak, bu grubun dil ve konuşma problemi yaşamadığını, hatta beklenenden daha erken ve sık konuşmaya başladıklarını, uyumsal işlevlerinde de bir bozukluk olmadığını gözlemlemiştir. Bu çocuklar, toplum içinde bağımsız olarak yaşayabilen, özbakım becerilerine sahip olan ve Kanner'in gözlemlerinin aksine, bilişsel işlevlerinde güçlük olmayan çocuklardır. Ancak Asperger'in araştırmaları içinde bulunduğu dönemde sonuçlanamamış, günümüzde yaygın gelişimsel bozukluklar ya da otizm spektrum bozukluğu başlığı altında bulunan ve Asperger Sendromu olarak isimlendirilen terimin ortaya çıkmasına ve ayırt edici tanılama ölçütlerinin belirlenmesine kaynaklık etmiştir (National Autism Center, 2011).

KAYNAKLAR

Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM 5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı'ndan, çev. Köroğlu, E, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2014.

Amerikan Psikiyatri Birliği: Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması El Kitabı, Yeniden Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı (DSM-IV-TR), Amerikan Psikiyatri Birliği, Washington DC, 2000'den çeviren Köroğlu, E. Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2001.

Aras, Ş. (2003). Rett Sendromu: Klinik Özellikler ve Genetik Etiyoloji. *Demans Dergisi*, *3*, 93-99.

Bailey, A., Le Couteur, A., Gottesman, I., Bolton, P., Simonoff, E., Yuzda, E., ve Rutter, M. (1995). Autism as a strongly genetic disorder: evidence from a British twin study. *Psychological medicine*, *25*(1), 63-78.

Bilder, D., Pinborough-Zimmerman, J., Miller, J., ve McMahon, W. (2009). Prenatal, perinatal, and neonatal factors associated with autism spectrum disorders. *Pediatrics*, *123*(5), 1293-1300.

Breitfelder, L. M. (2008). Quick and Easy Adaptations and Accommodations for Early Childhood Students. *Teaching Exceptional Children Plus*, *4*(5), 5.

Chess, S. (1971). Autism in children with congenital rubella. *Journal of Autism and Childhood Schizophrenia*, *1*(1), 33-47.

Cotugno, A.J. (2009). *Group Interventions for Children with Autism Spectrum Disorders. A Focus on Social Competency and Social Skills.* Jessica Kingsley Pub: London.

Croen, L. A., Najjar, D. V., Fireman, B., ve Grether, J. K. (2007). Maternal and paternal age and risk of autism spectrum disorders. *Archives of pediatrics ve adolescent medicine*, *161*(4), 334-340.

Crosland, K., ve Dunlap, G. (2012). Effective strategies for the inclusion of children with autism in general education classrooms. *Behavior modification*, *36*(3), 251-269.

Çakalöz, B., Aras, Ş. (2005). Rett Sendromu: Üç Olgu Sunumu. *Turkiye Klinikleri Journal of Pediatrics*, *14*(3), 159-164.

Friend, M., ve Bursuck, W. D. (2002). *Including students with special needs: A practical guide for classroom teachers*. Allyn ve Bacon, A Pearson Education Company, Boston.

Gardener, H., Spiegelman, D., ve Buka, S. L. (2011). Perinatal and neonatal risk factors for autism: a comprehensive meta-analysis. *Pediatrics*, *128*(2), 344-355.

Garfinkle, A. N., ve Schwartz, I. S. (2002). Peer imitation increasing social interactions in children with autism and other developmental disabilities in inclusive preschool classrooms. *Topics in Early Childhood Special Education*, *22*(1), 26-38.

Gillberg, C., ve Gillberg, I. C. (1983). Infantile autism: a total population study of reduced optimality in the pre-, peri-, and neonatal period. *Journal of autism and developmental disorders*, *13*(2), 153-166.

Juul-Dam, N., Townsend, J., ve Courchesne, E. (2001). Prenatal, perinatal, and neonatal factors in autism, pervasive developmental disorder-not otherwise specified, and the general population. *Pediatrics*, *107*(4), 63-69.

Kaysılı, B. K. (2013). Zihin kuramı: Otizm spektrum bozukluğu olan ve normal gelişen çocukların performanslarının karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, *14*(1), 83-103.

Korkmaz, B. (2010). Otizm: Klinik ve nörobiyolojik özellikleri, erken tanı, tedavi ve bazı güncel gelişmeler. *Turkish Pediatrics Archive/Türk Pediatri Arsivi*, *45* (80), 37-44.

Korkmaz, B. (2011). Theory of mind and neurodevelopmental disorders of childhood. *Pediatric research*, *69*, 101-108.

Landrigan, P. J. (2010). What causes autism? Exploring the environmental contribution. *Current Opinion in Pediatrics*, *22*(2), 219-225.

Lord, C., ve Bishop, S. L. (2010). Autism spectrum disorders. *Social Policy Report*, *24*(2), 3-16.

Lord, C., ve Cook, E. H. (2013). Autism spectrum disorders. *Autism: The Science of Mental Health*, *28*, 217.

Magyar, C. I. (2010). *Developing and evaluating educational programs for students with autism*. Springer.

McConnell, S. R. (2002). Interventions to facilitate social interaction for young children with autism: Review of available research and recommendations for educational intervention and future research. *Journal of autism and developmental disorders*, *32*(5), 351-372.

Meadan, H., Ostrosky, M. M., Zaghlawan, H. Y., ve Yu, S. (2012). Using Coaching with Preschool Teachers to Support the Social Skills of Children with and without Autism Spectrum Disorders. *International Journal of Early Childhood Special Education*, *4*(2).

Muhle, R., Trentacoste, S. V., ve Rapin, I. (2004). The genetics of autism. *Pediatrics*, *113*(5), 472-486.

National Autism Center (2011). *Evidence-Based Practice Autism in the Schools. A Guide To Providing Appropriate Interventions to Students With Autism Spectrum Disorders*. Randolph, Massachusetts.

Nelson, C., McDonnell, A. P., Johnston, S. S., Crompton, A., ve Nelson, A. R. (2007). Keys to play: A strategy to increase the social interactions of young children with autism and their typically developing peers. *Education and Training in Developmental Disabilities*, *42*(2), 165.

Odom, S. L., Collet-Klingenberg, L., Rogers, S. J., ve Hatton, D. D. (2010). Evidence-based practices in interventions for children and youth with autism spectrum disorders. *Preventing school failure: Alternative education for children and youth*, *54*(4), 275-282.

Perry, A., ve Condillac, R. (2003). *Evidence-based practices for children and adolescents with autism spectrum disorders: Review of the literature and practice guide*. Children's Mental Health Ontario.

Rodier, P. M. (2002). Converging evidence for brain stem injury in autism. *Development and Psychopathology*, *14*(03), 537-557.

Russel, J.(1997). How executive disorders can bring about an adequate theory of mind. J. Russell (Ed.)., *Autism as an executive disorder* (256-304). Oxford: Oxford University Press.

Schwartz, I. S., Billingsley, F. F., ve McBride, B. M. (1998). Including children with autism in inclusive preschools: Strategies that work. *Young Exceptional Children*, *2*(1), 19-26.

Schwartz, I. S., Sandall, S. R., McBride, B. J., ve Boulware, G. L. (2004). Project DATA (Developmentally Appropriate Treatment for Autism) an inclusive school-based approach to educating young children with autism. *Topics in Early Childhood Special Education*, 24(3), 156-168.

Stahmer, A. C., Akshoomoff, N., ve Cunningham, A. B. (2011). Inclusion for toddlers with autism spectrum disorders The first ten years of a community program. *Autism*, *15*(5), 625-641.

Tager-Flusberg, H. (1999). A psychological approach to understanding the social and language impairments in autism. *International Review of Psychiatry,* 11, 325,334.

Tekin, D., Girli, A. (2011). Williams Sendromu ve zihin kuramı arasındaki ilişki. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*,1 (2), 67-75.

The National Autism Center's National Standards Report (2009). *The National Standards Project—Addressing the Need for Evidence Based Practice Guidelines for Autism Spectrum Disorders*. Randolph, Massachusetts.

Tortamış Özkaya, B. (2013). Yaygın Gelişimsel Bozukluklardan Otizm Spektrum Bozukluğuna Geçiş: DSM-5'te Karşımıza Çıkacak Değişiklikler. *Current Approaches in Psychiatry/Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, *5*(2).

Tsai, L. Y., ve Stewart, M. A. (1983). Etiological implication of maternal age and birth order in infantile autism. *Journal of autism and developmental disorders*, *13*(1), 57-65.

Wetherby, A. M., Woods, J., Allen, L., Cleary, J., Dickinson, H., ve Lord, C. (2004). Early indicators of autism spectrum disorders in the second year of life. *Journal of autism and developmental disorders*, *34*(5), 473-493.

Wong, C., Odom, S. L., Hume, K. Cox, A. W., Fettig, A., Kucharczyk, S., Schultz, T. R. (2013). *Evidence-based practices for children, youth, and young adults with Autism Spectrum Disorder.* Chapel Hill: The University of North Carolina, Frank Porter Graham Child Development Institute, Autism Evidence-Based Practice Review Group.

BÖLÜM 7

DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU (DEHB)

Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN

"Çocuklarınız, onları oldukları gibi sevmenizi istiyor. Sürekli onlardan başkaları gibi davranmasını istemenizi değil"

Bill Ayers

7.1. DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTEYE GENEL BAKIŞ

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) erken çocukluk döneminde başlayan, yetişkinlik döneminde de devam eden, aşırı hareketlilik, dikkat sorunları ve istekleri ertele-yememe (dürtüsellik) belirtileriyle ortaya çıkan nörogelişimsel bir bozukluktur (APA, 2000).

Geçmişte DEHB, çocukluk dönemi problemi olarak görülürken günümüzde DEHB olan çocukların üçte ikisinde, yetişkinlik döneminde de bu problemin devam ettiği bilinmektedir (Hallowell, Ratey, 2013). DEHB olan çocukların yaklaşık %80'inde problem ergenlik hatta yetişkinlik dönemde devam etmektedir (Biederman, Wilens, Mick ve ark.'dan akt. Faraone, Sergeant, Gillberg, ve Biederman, 2003)

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu; yaygın, komorbidite (yani bir veya daha fazla bozukluk veya hastalığa ek olarak aynı zamanda görülmesi) oranları yüksek, çocukluktan erişkinliğe gelişimsel farklılıklarla sürüp gitme riski olan, etiyolojisinde çevresel ve genetik etkenlerin rol oynadığı nörogelişimsel bir psikiyatrik problemdir.

Çocukluk döneminde tanılamada atlanmış olan DEHB olgularının ergenlik döneminde sıklıkla komorbid hastalık yakınmalarıyla başvurdukları bilinmektedir (Çuhadaroğlu, Ulay, Dinç, Tüzün, Evinç ve Taşgın, 2007).

DEHB'nin belirtileri 7 yaşından önce görülmesine rağmen çoğu zaman bu belirtiler gözden kaçabilmektedir. Dolayısı ile okul öncesi dönem DEHB için kritik bir dönemdir (Alessandri, 1992). Sonuç olarak okul öncesi dönemdeki çocukların ailelerinin ve öğretmenlerinin DEHB ile ilgili bilgi edinmeleri, erken dönemde müdahale için önemlidir. Bu bağlamda bu bölümde DEHB hakkında okul öncesi öğretmenlerinin konu ile ilgili farkındalık kazanmaları amaçlanmaktadır

KAYNAKLAR

Alessandri, S.M., (1992) Attention, Play and Social Behavior in ADHD Preschoolers. Journal of Abnormal Child Psychology. V:20, n:3.

Amerikan Psikiyatri Birliği (APA)(2000) Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması El Kitabı, Yeniden Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı (DSM-IV-TR), Amerikan Psikiyatri Birliği, Washington DC, 2000'den çeviri editörü Köroğlu H, Hekimler Yayın Birliği, 2001, Ankara,.

Ankara Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehberlik Danışma Hizmetleri Bölümü (2009). *DE/AHB Öğretmen El Kitabı.* Ankara: Pozitif.

Berk, L.E. (2013) Infants and Children: Prenatal Through Middle Childhood, (7th Edition). Publisher: Pearson.Boston.

Brown, T.E. (2005) Attention Deficit Disorder. The Unfocused Mind in Children and Adults. Yale University-London.

Çuhadaroğlu Çetin F, Ulay T, Dinç G, Tüzün Z, Evinç G, Taşgın E (2007), Çocuklukta dikkat eksikliği hiperaktivite rahatsızlığı (DEHR) tanısı almış olan ergenlerde psikiyatrik komorbidite. HÜTF Bilimsel araştırmalar birimi destekli tamamlanmış proje, Proje no: 0501101008, Ankara.

Ercan, E.S., Avcı, A., Mukaddes, N.M., Semerci, S., Yazgan, Y. (2008) Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Klinik Uygulama Kılavuzu. Janssen-Cilag a Division of Johnson and Johnson.

Faraone, S., Sergeant, J., Gillberg, C., Biederman, J., 2003. The Wordwide Prevalence of ADHD: is it an American Condition?. World Psychiatry, Jun 2003, 2 (2), 104-113.

Hallowell, E.D., Ratey, J.J., (2013) Driven to Distraction. İrem Karaçay Yücel (Çev.), Şeniz Baş (edt.) Pozitif Yayınları, İstanbul.

Hughes, L. (2007). The reality of living with AD/HD: Children's Concern About the Educational and Medical Support. *Emotional and Behavioural Difficulties, 12*(1), 69-80.

Öner, P., Öner, Ö., Aysev, A. (2003). DEHB. *Kriz,* 12 (3), 97-99.

Özcan, C., Öğülmüş, S. (2010). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocuklara Bilişsel Yaklaşıma Dayalı Kişilerarası Sorun Çözme Eğitiminin Katkıları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9 (4), 391-398.

Polvan O. *(2000) Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi*. İstanbul Tıp Fakültesi Klinik Ders Kitapları, 82-100.

Ramanathan, G. White, G.E., (2001) Attention-deficit/hyperactivity disorder: making a case for multidisciplinary management. Journal Clin Pediatr Dent, 25 (3), 249-253.

Rief, S.F. (2005) How to Reach and Teach Children With ADD/ADHD Practical Techniques, Strategies and Interventions. Ed. 2nd. Published by Jossey-Bass. San Francisco. USA.

Swaiman, K.F., Ashwal, S., Ferriero, D.M., Schor, N.F. (2012) Swaiman's Pediatric Neurology: Principles and Practice. Ed.5th. Elsevier.

Sürücü, Ö. (2003) Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu, Anababa- Öğretmen El Kitabı.Yapa Yayın Pazarlama, İstanbul.

Wolraich, M. (2006) Attention-Deficit/ Hyperactivity Disorder. Can It Be Recognized and Treated in Children Younger Than 5 Years?. Infant and Young Children, V. 19, N. 2, 86-93.

BÖLÜM 8

ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Şükran ÖZ

"Herkes bir dahidir. Fakat siz bir balığı ağaca tırmanmaktaki becerisi ile yargılarsanız, O balık tüm hayatı boyunca aptal olduğunu düşünerek yaşar."

Albert Einstein

Sayın Okul Öncesi Eğitimi Öğretmeni;

Sizce ağlamanın, "Karga Karga Gak Dedi" tekerlemesini söyleyebilmenin, kalemi düzgün tutabilmenin veya masal anlatabilmenin ortak noktası ne olabilir? Bir dakika! Cevap vermeden önce gözlerinizi kapatıp şu sahneyi zihninizde canlandırın:

ÖRNEK OLAY 1

20 aylık dünya tatlısı kızınız Zeynep ile parkta yürüyordunuz. Baloncudan Zeynep için harika bir uçan tavşan balon aldınız. Elinde sıkı sıkı tuttuğu uçan balonuyla salıncaklara doğru yürüyen Zeynep pamuk şeker satan kişiyi görünce birden heyecanlandı ve elindeki balonu bırakıverdi. Uzaklaşan balonunun arkasında üzüntüyle kendini yere attı ve gözlerinden yaşlar fışkırarak ağlamaya başladı. Parka gelmeden özenle giydirdiğiniz mavi elbisesi toz toprak içinde kaldı. "Yeni balon alırız" veya " gel sana pamuk şeker alalım" diyorsunuz ama yüzü de öfkeden kıpkırmızı olan Zeynep ellerini ayaklarını çırparak ağlıyor.

Şimdi Zeynep'i dokuz yaşında, uçan balonunu yanlışlıkla elinden kaçırmış ve kendini yine yere atmış yumruklarını ve ayaklarını yere vura vura ağlarken hayal edin. Güzelce ördüğünüz saçları perişan olmuş, tişörtü toz içinde, külotlu çorabının ise dizleri yırtılmış. Etraftaki daha küçük çocuklar bile şaşkınlıkla hıçkıra hıçkıra ağlayan kızınızı izliyor. Parktaki diğer anne-babaların size ve kızınıza anlamlı anlamlı bakışları ve "cık cık cık" ları ise hiç de yardımcı olmuyor.

Zeynep üç yaşında iken kelimeleri okuyamadığı için üzüntü duymazken, üçüncü sınıfın son dönemine gelip hala okuyamadığında kaygılanmanızı ve bir uzmanla görüşmek istemenizi anlamak hiç zor değil. Fakat, nasıl oluyor da bir öfke nöbeti bazen "baş etmesi zor bir davranış" iken, bazen "risk göstergesi" veya "tanı konabilir" bir davranışa dönüşüveriyor? Bizler bir çocuğun yaşı ilerledikçe davranışlarının da hızla değiştiğini biliyoruz. Diğer taraftan okul öncesi dönemde çocukların gelişim özellikleri bakımından birbirinden ne kadar farklılık gösterebileceğini de biliyoruz. Yukarıdakine benzer senaryoları farklı akademik ve sosyal davranışlardan örneklerle daha da çoğaltabiliriz. Ancak bunlar kimi zaman bir çocuğun sadece o gelişim alanında biraz daha yavaş geliştiğini gösterirken, kimi zaman da gerçek bir Özel Öğrenme Güçlüğünün erken dönemdeki göstergeleri olabilir. Ok öncesi dönemdeki en büyük risk "normal bunlar", "ağabeyi de 4 yaşına kadar konuşmamıştı", " bir bekleyip görelim" şeklindeki düşünceler içinde vakit kaybetmektir.

Bu bölüm okul öncesi dönem öğretmenlerinin Özel Öğrenme Güçlüğünü daha iyi anlayabilmeleri, erken dönemdeki işretlerini daha hızlı görebilmeleri ve Özel Öğrenme Güçlüğü olan küçük çocuklarla çalışırken daha etkili olabilmelerini sağlayabilmek amacı ile hazırlanmıştır. Bu bölüm içerisinde "Özel Öğrenme Güçlüğü" terimi, ÖÖG şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

KAYNAKLAR

Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E. E., Bem, D. J., Nolen-Hoeksema, S. (1996). *Higard's introduction to psychology* (12thed). New York. NY: Harcourt Brace and Company.

Alarcon, M., DeFries, J. C., Light, C. J., Gillis, J., Pennington, B. F. (1997). A twin study of mathematics disability. *Journal of Learning Disabilities, 30*(6), 617-623.

Al-Yagon, M. (2003). Children at risk for learning disorders: Multiple perspectives. *Journal of Learning Disabilities, 36*(4), 318-336.

Anderko, L. Braun, J. and Auinger P. (2010). Contribution of Tobacco Smoke Exposure to Learning Disabilities. *Journal of Obstetric, Gynecologic, ve Neonatal Nursing, 39*, 1, 111-117

Bender, W., N. (2008). *Learning disabilities: Characteristics, identification and teaching strategies (6th. Ed.)*Boston, MA: Pearson Eductaion Inc.

Berch, D. (2005). Making sense of number sense: Implications for children with mathematical disabilities. *Journal of Learning Disabilities, 38*(4), 333-339.

Bowman, B. T. (1998, February). *Math, science, and technology in early childhood education.* Paper presented at the forum on Early Childhood Science, Mathematics and Technology

Cook, R.E., Tessier, A., Klein, D. M. (1996). Adapting early childhood curricula for children in inclusive settings (4thed.). Columbus, OH: Merill.

DeFries, J.C., ve Alarcón, M. (1996). Genetics of specific reading disability. *Mental Retardation ve Developmental Disabilities Research, 2*(1), 39-47.

Gallahue, D.L., Ozmun, J. C.,Goodway, J. D. (2012). *Understanding motor development: Infants, children, adults*. (7th ed.) New York. NY: McGrawHill

Gardynik, U. M., McDonald, L. (2005). Implications of risk and resilience in the life of the individual who is gifted/learning disabled. *Roeper Review, 27*(4), 206-214.

Geary, D. C. (1993). Mathematical disabilities: Cognitive, neuro psychological and genetic components. *Psychological Bulletin 114*(1), 1-30.

Geary, D. C., Hoard, M. K., ve Hamson, C. O. (1999). Numerical and arithmetic cognition: Patterns of functions and deficits in children at risk for a mathematical disability. *Journal of Experimental Child Psychology, 74*, 213.

Gersten, R., Jordan, N. C., ve Flojo, J. R. (2005). Early identification and interventions for students with mathematics difficulties. *Journal of Learning Disabilities, 38*(4), 293-304.

Hallahan D.P., Lloyd, J.,W., Kauffman, J. M., Wesiss, M., Martinez, E.,A. (2003). Learning disabilities: Foundation, characteristics and effective teaching (3rded.).Boston, MA: Pearson Eductaion Inc.

Hallahan D.P., Kauffman, J. M.(2003).*Exceptional learners: Introduction to special education*. (9th. Edition). Edition. Boston: Allyn and Bacon.

Hallahan, D. P., ve Mercer, C. D. (2002). Learning disabilities: Historical perspectives. In R. Bradley, L. Danielson, ve D. P. Hallahan (Eds.), *Identification of learning disabilities research to practice*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Haworth, C. M., Plomin, R. (2010). Quantitative genetics in the era of molecular genetics: learning abilities and disabilities as an example. *Journal of American Academy of Child Adolescent Psychiatry. 49,* 8, 783-93.

Jablon, J. R., M.Wilkinson. (2006). Using Engagement Strategies to Facilitate Children's Learning and Success. Beyond the Journal Young Children on the Web. Erişimtarihi: 16 Ağustos 2014. https://www.naeyc.org/files/yc/file/200603/JablonBTJ.pdf+vecd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr

Kavale, K. A., ve Forness S. R. (1996). Social skill deficits and learning disabilities: A metaanalysis. *Journal of Learning Disabilities, 29*(3), 226-238.

Knopik, V. S. , Alarcon, M. , DeFries J. C. (1998). Common and specific gender influences on individual differences in reading performance: a twin study. *Personality and Individual Differences* 25, 269-277

Lerner, J. W.(2000). *Learning disabilities: Theories, diagnosis, and teachingstrategies* (8.ed). Boston: Hougton Mifflin.

Mastropieri, M. A., Scruggs, T. E. (2004). The inclusive classroom strategies of effective instruction. Second edition. Columbus, OH: Pearson

Mattson, S., N., Riley, E.P. (1998). A review of the nourobiologicaldeficist in children with fetal alcogolsyndorme or parental exposure to alcohol. *Alcohol: Clinical and Experimental Research*,22, 2, 279-294.

Mazzocco, M. M. M., ve Thompson, R. E. (2005). Kindergarten predictors of math learning disability. *Learning Disabilities Research ve Practice, 20*(3), 142-155.

Pennington, B., F.Smith, S. D. (1983) Genetic Influences on Learning Disabilities and Speech and Language Disorders. *Child Development, 54*, 2, 369-388.

Schuldte-Körne, G., Demiel, W., Müller, K., Gutenbrunner, C., Remsch, H. (1996). Familial aggregation of spelling disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 37*,7, 817-822.

Shalev, R. S., Auerbach, J., Manor, O., ve Gross-Tsur, V. (2000). Developmental dyscalculia: prevalence and prognosis. *European Child and Adolescent Psychiatry, 9*(2), 58-64.

Shalev, R. S., Manor, O., Kerem, B., Ayali, M., Badichi, N., Friedlander, Y., et al. (2001). Developmental dyscalculia is a familial disability. *Journal of Learning Disabilities, 34*(1), 59-65.

Turnbull, R., Turnbull, A., Shank, M., Smith S.J. (2004). Exceptional lives: Special education in todays's schools.(4th ed.). Upper Seddle River, NJ: Peatson Eductaion, Inc.

Usta, M.G., Balıkçı, A. (2012). Neuro developmental outcomes of prenatal stress. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,*4,1, 99-111

Wallace, G., ve McLaughlin, J. A. (1988). *Learning disabilities: Concepts and characteristics* (3rd ed.). Columbus, OH: Merrill Prentice Hall.

Willcutt,E. G., Pennington, B. F. , Olson,R.K. and De Fries,J. C. (2007). Understanding Comorbidity: A Twin Study of Reading Disability and Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *American Journal of Medical Genetics Part B (Neuropsychiatric Genetics)* 144B, 709–714

Wood, J.W. (2006). *Teaching students in inclusive settings: Adapting and accommodating instruction* (2nd ed.) Columbus, OH: Merrill Prentice Hall.

Vacca, D.M.(2001). Confronting the puzzle of non verbal learning disabilities. *Educational Leadership,* 26-31.

BÖLÜM 9

DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARI

Prof. Dr. Figen Turan

Çocuklarınızı sizin izinizde olmaya zorlamayınız. Çünkü onlar sizin zamanınızdan başka bir zaman için yaratılmışlardır."

Sokrat

9.1. TEMEL KAVRAMLAR

İki ya da daha fazla kişi arasında gerçekleşen ve temelde bilgi aktarımı sağlayan iletişim becerileri insanoğlunun toplumsal yaşama uyum sağlamasında büyük önem taşımaktadır. İletişim sürecinde, sözel ve sözel olmayan birçok becerinin etkin olarak kullanıldığını görmek mümkündür. İnsanlar arasındaki iletişimi diğer canlı türlerinden ayıran özelliklerin başında dil ve konuşma becerileri gelmektedir. İletişim sürecinde, kullanılan sembol sistemi üzerinde anlaşmaya varılması, bir diğer deyişle, iletişim halinde olan kişilerin aynı sembol sistemini anlıyor ve kullanıyor olmaları ve bu ortak sembol sistemlerinde yeterlilik kazanmaları etkili bir iletişimin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır.

İnsanlar iletişim amacıyla beden dili, yazı dili, sözel dil gibi araçlar kullanmaktadırlar. Bu iletişim araçlarından en çok bilineni ve kullanılanı ise "konuşma" dır. *Konuşma*, ses aygıtına ait yapılarda, sinir-kas kontrolü aracılığıyla ve anlamlı bir iletişim kurmak amacıyla seslerin fiziksel üretimi anlamına gelmektedir. Ses sembollerin kullanılması yoluyla iletişim kurulması ya da bir başka deyişle, dilin fiziksel üretimidir. Çocuklar yaşamlarının ilk yıllarında ses mekanizması ve çeşitli seslerinin üretimi ile ilgili çok sayıda deneyim yaşarlar. Bu sesler zamanla çocukların çevrelerinde konuşulan dili yansıtmaya başlar ve giderek anlamlı bir konuşmaya dönüşür (Mc Laughlin, 1998, Owens,2001). Konuşma, artikülasyon, ses ve akıcılık olmak üzere üç temel bileşene ayrılabilir (bkz. Şekil 1).

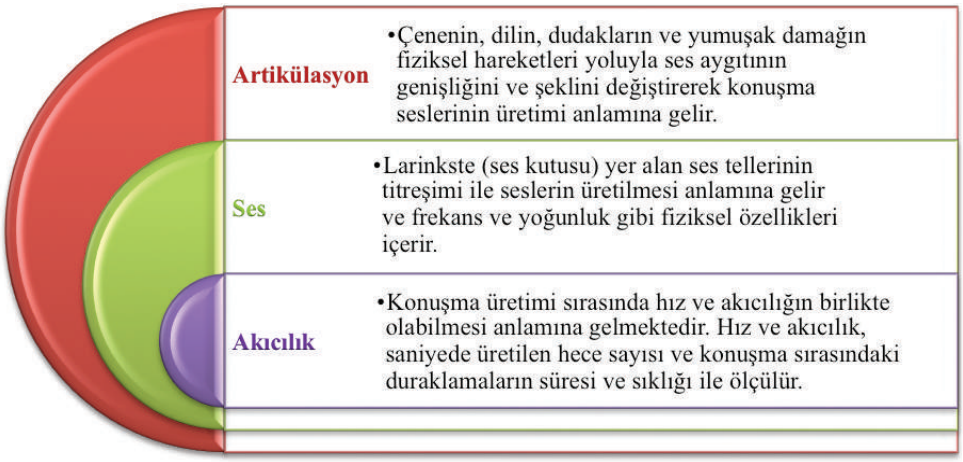

Şekil 1. Konuşmanın bileşenleri

Artikülasyon süreci, konuşma sırasında çeşitli ünlü ve ünsüzler olarak duyduğumuz farklı seslerin üretimini gerektirirken, farklı frekanslarda olabilen ses aracılığıyla konuşulanların aktarılmasını ve iletilmesini sağlanmaktadır. Sözcük ve cümle oluşturma, artikülasyon ve sesin eşgüdümlü hareketlerini gerektirmektedir. Böylece, heceden heceye ya da sözcükten sözcüğe geçiş yumuşak bir şekilde olmakta ve dinleyici tarafından akıcı olduğu kadar normal bir konuşma hızı olarak da algılanmaktadır. Dolayısıyla, her bir bileşenin eşgüdümlü olması durumunda konuşma dinleyici tarafından anlaşılır ve akıcı bir şekilde algılanabilir.

KAYNAKLAR

Bernstein, D.K. ve Tiegerman, F.E.(2009). Language and communication disorders (6th ed.).Allyn ve Bacon: Pearson:.NY.

Conture,E.G.(1990).Stuttering (2nd.ed.). NJ:Prentice Hall.

Freeman, F.J. ve Silver, L.B.(1989). Speech disorders not elsewhere classifies. Williams and Wilkins-Maryland, Baltimore.

Haynes, W.O., Moran, M.J. ve Pindzola R.H. (2006). Communication disorders in the classroom. (4th ed.). Jones and Barlett Publishers: Canada

Justice, L.M. (2006). Communication Sciences and disorders. An introduction. Pearson Prentice Hall. New Jersey.

Korkmaz, B. (2005). Dil ve beyin. Çocuklarda dil ve konuşma bozuklukları. Yüce Yayım.

Maviş,İ. (2008). Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Öğrenciler. İ.Diken (Ed:) Özel Eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim, Pegem Akademi, Ankara s.297-329.

McLaughlin, S. (1998). Introduction to language development. Singular pub. San Diego.

Otto, B. (2006). Language development in early childhood. Pearson Merrill PenticeHall, New Jersey.

Owens, R. (1999). Language disorders: A functional approach to assessment and intervention. Boston: Allyn ve Bacon.

Owens, R. (2001). Language Development. An Introduction. (5th ed.). Needham Heights, MA:Allyn ve Bacon.

Paul, R. (2001). Language disorders from infancy through adolescenes. Assessment and intervention (2nd ed). St Louis, MO: Mosby.

Paul,R. (2002). Introduction to clinical methods in communication disorders. Paul Brookes Publishing. Baltimore: Maryland.

Pullen P. ve Justice LM. (2003). Enhancing Phonological Awareness, Print Awareness, and Oral Language Skills in Preschool Children. *Intervention in School and Clinic* ; 39; 87-98.

Topbaş, S. (2005). Sebilgisel Gelişim. Topbaş, S.S (Ed). *Dil ve Kavram Gelişimi*. Kök Yayıncılık, Ankara.

Turan, F. ve Akoğlu, G. (2011). İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Baykoç, N. (Editör). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. Ankara: Eğiten Kitap Yay. s. 335-359.

Turan F. (2012). İletişim Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Çocuklar (Ed.) Nilgün Metin. *Özel Gereksinimli Çocuklar.* Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Whitehurst, G. J. ve Lonigan, G. J. (2002). Emergent literacy: Development from pre-readers to readers. S. B. Neuman ve D. K. Dickinson (Ed.). *Handbook of Early Literacy Research*. New York: Guilford Press.

Wolk, L., Edwards, M.L. ve Conture, E.G. (1993). Coexistence of stuttering and disordered phonology in young children. Journal of Speech and Hearing Research. 36, 906-917.

BÖLÜM 10

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLAR

Doç. Dr. H. Elif Dağlıoğlu

"İnsanlara olmaları gerektiği gibi davran ki olabilecekleri şeyler olmalarına yardım edesin."

Goethe

GİRİŞ

Bütün çocuklar öğrenme, büyüme ve mükemmele ulaşmak için mücadele etme fırsatına ihtiyaç duyar. Olağandışı yetenekler ve öğrenme potansiyeli ile doğan çocukların bazı özel bilgi ve dikkat gerektiren ihtiyaçları vardır. Özenli bir destek ve uygun eğitim ile üstün yetenekli çocuklar, içinde yaşadıkları topluma ve dünyaya eşsiz bir katkı sağlama potansiyeli barındırırlar. Mevcut potansiyeli geliştirme fırsatları sunulmadığında kaybolan akademik gelişme ve yaratıcı potansiyelin faturası, bazen eğitimsel başarı için kaybolan heyecan ve ileriki yıllarda bu kişilerin elde edebileceği potansiyel profesyonel başarı ve topluma sağlayabileceği katkılardan mahrumiyet olarak bizlere ve üstün yetenekli çocuklara çıkacaktır.

KAYNAKLAR

Ataman, A. (2003). Üstün zekalı ve yetenekli çocuklar. A. Ataman (Ed.). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş. (s: 175-197). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Baykoç-Dönmez, N. (2009). Üstün ve özel yetenekli çocuklar ve eğitimleri. N. Baykoç Dönmez (ed.). Öğretmenlik programları için özel eğitim Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Bell, M.A. ve Fox, N.A. (1992). Therelationsbetweenfrontal an d brain electrical activity and cognitive development duringin fancy. *Child Development*, 63,1142-1163.

Chagas, J. F.,ve Fleith, D. S. (2009). Estudocomparativosobresuperdotação com famílias em situaçãosocioeconômicadesfavorecida. RevistaBrasileira de EducaçãoEspecial, 15, 155-170. http://www.scielo.br/pdf/rbee/v15n1/11.pdf.

Clark, B. (2002). *Growing up gifted (6th ed.*). Upper Saddle River, New Jersey, Colombus, Ohio: PearsonEducation, Inc.

Cohen, L.G. (1992). Children with Exceptional Needs in Regular Classrooms. National Education Association, Washington, D.C. ED 341 213

Cox, R. L.(1977). Background characteristic s of 456 gifted students. *The Gifted Child Quarterly*. 21, 261-267.

Dağlıoğlu, H. E. (1995). İlkokul 2.-5. sınıflara devam eden çocuklar arasından üstün yetenekli olanların belirlenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Davaslıgil, Ü. (2009). Üstün zekâlı ve yetenekli çocukların eğitimi. Özel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim. (Ed. G. Akçamete) s:545-591. Ankara: Kök Yayıncılık.

Davis, G. A. ve Rimm, S. B. (2004). *Education of thegiftedandtalented*. (5th Ed.) PearsonEducationInc. America.

Delisle, J.R. (1999). For gifted students fullin clusion is a partial solution. *Educational Leadership* November 1999.

Duneland Schools (1986). *Gift ededucation handbook*. Chesterton. Indiana.

Eby J. M. ve Smutny J.F. (1990). *A thougtfuloverview of gift ededucation.* Longman, New York.

EDWA (1997). *Gifted and talented children policy, identification, identification* Policy, www. EDWA.org. Erişim tarihi:22.10.2006.

Feldman D. H. Ve Goldsmith, L. T. (1991). *Nature'sgambit: Child Prodigies and the development of humanpotential*, Teachers College Press, New York, NY, USA,

Freeman, J (1991). *Gifted children growing up*. London: Cassell; Ports-mouth, NH: Heinemann Educational.

Freitas, S. N.,ve Negrini, T. (2008). A identificação e a inclusão de alunos com características de altashabilidades/superdotação:Discussõespertinentes. *RevistaEducaçãoEspecial, Santa Maria, 32,* 273-284.http://www.ufsm.br/revistaeducacaoespecial

Gardner, H. (1993). *MultipleIntelligences*. New York: Basic Boks.

Gottfried, A. W. , Gottfried, A. E.,Bathurst, K. ve Wright-Guerin, D. (1994). *Gifted IQ: Earlydevelopmental aspects, the fullert on long itudinalstudy*, New York: Plenum, USA.

Harrison, C.(1995). *Giftedness in earlychildhood*. KU Sydney: Children's Services.

Koshy, V. (2002). *Teaching gifted children 4-7.* David Fulton Publishers Ltd. London.

Maker, C.J. (1982). *Curriculum development for the gifted*. Rockville: Aspensystem Corporation.

Marland, S. (1972). *Theeducational of thegiftedandtalented*. (Vol:1). Washington D.C. Gevernment Printing Office. U.S. Commissoner of Education.

Matthews, D.J. ve Foster, J.F. (2004). Beingsmartaboutgiftedchildren. Arizona: Great PotantialPress.

Merrill, C. E.,Orlansky, M.D. (1984). *Exceptionalchildren* (Second Edition). Merrill andHoellComp. Ohio.

Metin, N. (1999). Üstün yetenekli çocuklar. Ankara: Öz Aşama Matbaacılık San. LTD. Şti.

Moore, M. (2005). Meeting the Educational Needs of Young Gifted Readers in the Regular Classroom. Gifted Chid Today 28(4) 40-47.

Morelock, M. (1992). “Giftedness: The view from within” *Understanding Our Gifted* 4 (3), 1, 11-15.

Renzulli, J.S. (1986).*The treering conception of giftedness: A developmental model forcreativeproductivity. Conception of giftedness* press Syndicate of University of Cambridge. Cambridge.

Sak, U. (2012). Üstün zekalılar. Ankara: Vize Yayıncılık.

Silverman, L.K.(1992) *Earlysigns of giftedness*. www.gifteddevelopment.com/E-10;2 Erişim tarih: 3.08.2005

Sisk, D. (1987). *Creative teaching for gifted*. McGraw-Hill Book Company. England.

Smutny, J.F. (1998). Recognising and honoring the sensitivities of gifted children. *Communicator,* 29(3) 10-11.

Stephanek, J. (1999). The Inclusive Classroom. Meeting the Needs of Gifted Students: Differentiating Mathematics and Science Instruction. Its Just Good Teaching Series. Northwest Regional Educational Lab, Portland, OR. ED 444 306

Terman, L. M. (1925). *Mental and Physical Traits of a Thousand Gifted Children: Genetic Studies of Genius*, vol. 1, Standfort University Press, Standfort, Calif, USA.

Troxclair, A. D. (2000). Differentiatinginstructionforgiftedstudents in regulareducationsocialstudiesclasses. RoeperReview, 22:3, 195-198,

Turnbull, R., Turnbull, A., Shank, M., Smith, S. ve Leal, D. (2002). *Giftedness. Exceptionallives: specialeducation in today’sschool* (3.rd ed.). (s:222-259) Upper Saddle River New Jersey: Pearson Educational Inc.

Vaivre-Douret, L. (2004a). “Lescaract´ eristiquesd´eveloppemental esd’un ´echantillond’enfantstoutvenant `a “hautespotentialit ´es” (surdou´es): suiviprophylactique,” *Neuropsychiatrie de l’Enfance et de l’Adolescence*, 52, 129–141.

Vaivre-Douret, L. (2004b). “Point de vued´eveloppemental sur l’enfant`a “hautespotentialit´es” (surdou´e),” *Journal of PediatricsPu´ericulture*, 17(5)254–261,

Vaivre-Douret, L. , Lalanne, C., Charlemaine C. vd., (2010). “Relation ship between growth status at birthand motor and andcognitive development in a French sample of gifted children,” *European Review of Applied Psychology*, 60,1–9,

Van-Tassel-Baska, J. ve Stanbaugh, T.(2010). Challengesand Possibilities for Serving Gifted Learners in the Regular Classroom. *Theory Into Practice*, 44(3) 211-217**.**

OKUL ÖNCESİNDE MATEMATİK EĞİTİMİ

Editör

Doç. Dr. İlkay Ulutaş

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-91-6

Okul Öncesinde Matematik Eğitimi

Editör

Doç. Dr. İlkay Ulutaş

Yazarlar

Prof. Dr. Çağlayan Dinçer, Doç. Dr. Durmuş Aslan, Doç. Dr. Hacer Elif Dağlıoğlu, Doç. Dr. Maide Orçan, Doç. Dr. Serap Erdoğan, Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yurt, Dr. Ayşegül Ergül, Dr. Esin Dibek, Arş. Gör. Hilal Genç, Arş. Gör. Feyza Aydın, Blm. Uzm. Hatice Dağlı

Yayın Editörleri

Uğur Hakkı Canbaz

Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama

Başak Canbaz Akkaya

Burcu Sarpbelli

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı

Matsa Basımevi

İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA

Tel.: (0312) 395 20 54

Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.

Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2

Çankaya / ANKARA

Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21

Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21

info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / OKUL ÖNCESİNDE MATEMATİK EĞİTİMİ

Okul öncesinde matematik eğitimi çocukların somut yaşantılar ile matematik temellerini edindiği, kavramları etkili olarak kullanmayı öğrendiği, matematiği yaşam ile ilişkilendirdiğibir süreçtir.

Çocuğun ilk matematiksel deneyimlerinin uyarıcı bir eğitim ortamında, destekleyici öğretmen yaklaşımları ile planlanması ve matematiğin oyun ile tüm programla bütünleştirilmesi gereklidir. Ayrıca çocukların matematiği sevmesi için sürecin keyifli ve eğlenceli olması da önemli olmaktadır. Matematik etkinliklerine günlük programda ayrıca yer verilebilir veya çocuklar oyun oynarken, öykü veya müzik dinlerken, deney yaparken, boya yaparken matematik kavramları edinebilir ve matematik becerilerini de geliştirebilirler.

Okul Öncesinde Matematik Eğitimi bölümü; "Gelişimsel Açıdan Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimi", "Matematik Öğrenme Süreçleri", "Eşleştirme, Gruplama/Sınıflama, Karşılaştırma, Sıralama Ve Örüntü", "Ölçme ve Grafikler", "Sayma-Sayılar Ve İşlemler", "Okul Öncesi Dönemde Uzamsal Düşünme Ve Geometri", "Okul Öncesi Eğitimde Matematiğin Diğer Etkinliklerle Bütünleştirilmesi" ve "Okul Öncesi Dönemde Bilgisayar Destekli Matematik Eğitimi" başlıklarını içermektedir. Matematik eğitimi ile ilgili hem teorik bilgilere hem de uygulama örneklerine yer vermesi bakımından bu bölüm okul öncesi eğitimcilerinin, öğrencilerinin ve alanla ilgilenen tüm bireylerin okul öncesinde matematik eğitimi planlama, uygulama ve değerlendirmelerinde temel rehber olacak, böylelikle çocukların matematikten çekinen bireyler değil matematik sever bireyler olmalarını sağlayacaktır.

Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Doç. Dr. H. Elif Dağlıoğlu - Arş. Gör. Hilal Genç - Blm. Uzm. Hatice Dağlı
GELİŞİMSEL AÇIDAN OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE MATEMATİK EĞİTİMİ

1.1. Okul Öncesinde Matematik Eğitiminin Önemi 12
1.2. Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimine İlişkin İlke ve Standartlar.....13
1.2.1. Matematik Eğitiminin İlkeleri.....13
1.2.1.1. Eşitlik ilkesi 14
1.2.1.2. Program İlkesi 15
1.2.1.3. Öğretim İlkesi.....15
1.2.1.4. Öğrenme İlkesi.....15
1.2.1.5. Değerlendirme İlkesi.....16
1.2.1.6. Teknoloji İlkesi 16
1.2.2. Matematik Eğitiminin Standartları 16
1.2.3. Matematik Eğitimine İlişkin İçerik Standartları.....17
1.2.4. NCTM'ye göre Matematik Eğitim Programının Odak Noktaları 18
1.3. Okul Öncesi Dönemde Matematik Kavramlarının Gelişimi.....20
1.3.1. Kuramlar Açısından Matematik Kavramlarının Gelişimi 20
1.3.1.1. Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı.....20
1.3.1.2. Vygotsky'nin Sosyokültürel Kuramı 24
1.3.1.3. Bruner'in Buluş Yoluyla Öğrenme Kuramı 25
1.3.2. Yaşlara Göre Matematik Kavramlarının Gelişimi.....26
1.3.2.1. 0-3 Yaşta Matematik Kavramlarının Gelişimi 26
1.3.2.2. 3-6 Yaşta Matematiksel Kavramlarının Gelişimi.....28
1.3.3. Oyun Temelli Matematik 31
1.4. Okul Öncesi Matematik Eğitiminde Öğretmenin Rolü 32
Kaynaklar 36

2. Bölüm - Doç. Dr. Maide Orçan
MATEMATİK ÖĞRENME SÜREÇLERİ

2.1. Çocuklar Matematiği Nasıl Öğrenir? 42
2.2. Erken Çocuklukta Matematik İçeriği ve Matematik Süreçleri 42
2.3. Erken Çocuklukta Matematik Öğrenme Süreçleri 43
2.3.1. Problem Çözme 43
2.3.2. Akıl Yürütme/Muhakeme ve İspat Etme 52
2.3.3. İletişim.....55
2.3.4. Bağlantı Kurma 59
2.3.5. Temsil Etme 60
Kaynaklar 64

3. Bölüm - Prof. Dr. Çağlayan Dinçer - Dr. Ayşegül Ergül
EŞLEŞTİRME, GRUPLAMA/SINIFLAMA, KARŞILAŞTIRMA, SIRALAMA VE ÖRÜNTÜ

3.1. Eşleştirme 67
3.2. Sınıflandırma/Gruplandırma 70
3.3. Karşılaştırma 73
3.4. Sıralama 76
3.5. Örüntü 80
Kaynaklar 84

4. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi. Özlem Yurt
ÖLÇME VE GRAFİKLER

4.1. Ölçme 86
4.1.1. Uzunluk 88
4.1.2. Alan 92
4.1.3. Ağırlık 93
4.1.4. Isı 94
4.1.5. Hacim 94
4.1.6. Zaman 96
4.1.7. Birim 97
4.2. Grafikler 98
4.2.1. Verileri, resimleri ve grafikleri, somut nesneler kullanarak gösterme 99
Öneriler 103
Kaynaklar 104

5. Bölüm - Dr. Esin Dibek
SAYMA - SAYILAR VE İŞLEMLER

Giriş 106
5.1. Sayma-Sayıları Anlamak 107
5.1.1. Ritmik Sayma 108
5.1.2. Nesne Sayma 108
5.1.3. Sayılar Arasındaki İlişkileri ve Sayı Sistemlerini Anlamak 111
5.1.3.1. Saymadan kaç nesne olduğunu söylemek 111
5.1.3.2.Parça bütün ilişkisi 111
5.1.3.3. Az-çok ilişkisi 111
5.1.3.4. Ordinal ve kardinal sayılar 111
5.1.4. Sayıları Temsil Yolları 112
5.2. İşlemleri ve Birbirleri ile İlişkisini Anlamak 113
5.2.1. Toplama 114

5.2.2. Çıkarma.....114
5.3. Etkinlikler.....115
Kaynaklar.....123

6. Bölüm - Doç. Dr. Serap Erdoğan
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE UZAMSAL DÜŞÜNME VE GEOMETRİ

6.1. Okul Öncesi Dönemde Uzamsal Düşünme ve Geometri 126
6.2. Okul Öncesi Dönem Çocukları için Uzamsal ve Geometrik Düşünme ile İlgili NCTM Tarafından Belirlenmiş Kavramsal Çerçeve.....126
6.2.1. Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Şekil Bilgisi ve Şekillerin Özellikleri.....127
6.2.2. Mekânda Konum ve Uzamsal İlişkiler.....127
6.2.3. Şekil Dönüşümleri ve Simetri.....128
6.2.4. Uzamsal Görselleştirme.....128
6.3. Okul Öncesi Dönemde Uzamsal Düşünme 128
6.4. Piaget'e Göre Uzamsal Algının Gelişimi 129
6.5. Okul Öncesi Dönemde Geometrik Düşünme 131
6.6. Geometrinin Matematik ile İlişkilendirilmesi 132
6.7. Okul Öncesi Dönemde Geometrik Düşüncenin Gelişimine İlişkin Kuramsal Görüşler.....133
6.7.1. Geometrik Düşüncenin Gelişiminde Van Hiele Yaklaşımı 133
6.7.2. Douglas H. Clements'in Geometrik Kavramların Kazanılmasına İlişkin Görüşleri 135
6.8. Geometri ile İlgili Çocuklara Sorulabilecek Açık Uçlu Sorular 136
6.9. Geometrik Şekillerin Tanımlanması 136
6.10. Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Geometrik Kavram Kazanımını Destekleyen Etkinlik Örnekleri 140
Kaynaklar.....145

7. Bölüm - Doç. Dr. Durmuş Aslan
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE MATEMATİĞİN DİĞER ETKİNLİKLERLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ

7.1. Okul Öncesi Eğitimde Matematiğin Diğer Etkinliklerle Bütünleştirilmesi.....148
7.1.1. Türkçe Etkinlikleri 148
7.1.2. Sanat Etkinlikleri.....150
7.1.3. Drama Etkinlikleri 151
7.1.4. Müzik Etkinlikleri 153
7.1.5. Hareket Etkinlikleri 153
7.1.6. Oyun Etkinlikleri 154
7.1.7. Fen Etkinlikleri 156
7.1.8. Okuma Yazmaya Hazırlık Etkinlikleri.....157
7.1.9. Alan Gezileri 158
Kaynaklar.....160

8. Bölüm - Doç. Dr. Maide Orçan
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE BİLGİSAYAR DESTEKLİ MATEMATİK EĞİTİMİ

8.1. Erken Çocuklukta Bilgisayar Destekli Eğitimin Önemi 163
8.2. Gelişimsel Olarak Uygun Bilgisayar Kullanımı 163
8.2.1. Bilgisayar Merkezinin Düzenlenmesi ve Yönetilmesi 164
8.2.2. Öğretmenin Rolü 164
8.2.2.1. Çocuklarla İlk Defa Çalışırken Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 166
8.2.2.2. Bilgisayar Destekli Matematik Eğitim Programlarında
Öğretme Yöntemleri 167
8.2.2.3. Öğretmen Eğitimi 168
8.3. Gelişimsel Olarak Uygun Yazılım Seçimi 168
8.4. Gelişimsel Olarak Uygun Yazılım Örnekleri 170
8.4.1. Bilgisayar Destekli Etkinlikleri Değerlendirme 174
Kaynaklar 175

9. Bölüm - Doç. Dr. İlkay Ulutaş - Arş. Gör. Feyza Aydın
OKUL ÖNCESİ MATEMATİK EĞİTİMİNDE BİREYSEL FARKLAR VE DEĞERLENDİRME

9.1. Giriş 178
9.1.1. Çocukların Matematik Öğrenme Yaklaşımları.....178
9.2. Matematik Öğrenmede Bireysel Farklar.....180
9.2.1. Matematik Becerisi Yüksek Çocuklar 182
9.2.2. Genel Öğrenme Güçlükleri Olan Çocuklar 182
9.2.3. Matematik Öğrenme Güçlüğü (Diskalkuli/Dyscalculia) Olan Çocuklar 183
9.2.4. Çocukların Matematik Becerilerini Destekleyen Eğitim Programları 184
9.2.4.1. Yapı Taşları Projesi (Building Blocks) 185
9.2.4.2. Anaokulu-Anasınıfı Matematik Eğitim Programı (Pre-K Mathematics).....186
9.2.4.3. Küçük Çocuklar için Büyük Matematik Programı
(Big Maths For Little Kids).....186
9.2.4.4. Matematik ve Bilimde Büyük Buluşlar
(Great Exploration in Math and Science/Gems) 187
9.2.4.5. Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik (Science, Technology, Enginering, Mathematic Stem) / Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Sanat, Matematik (Science, Technology, Enginering, Art, Mathematic/Steam).....188
9.2.4.6. Matematik ve Bilim Öğretmen Destek Programı (Myteachingpartner-Math And Science Curricula And Teacher Support System/Mtp-M/S).....189
9.3. Çocukların Matematik Becerilerini Değerlendirme 189
9.3.1. Matematik Eğitiminde Değerlendirmenin Bileşenleri 191
9.3.2. Matematik Becerilerini Değerlendirme Araçları.....193

9.3.2.1. İnformal Değerlendirme Araçları 194
9.3.2.1.1. Gözlem ve Anekdot Kaydı 194
9.3.2.1.2. Diyalog ve Sohbetler 195
9.3.2.1.3. Bireysel Görüşme 196
9.3.2.1.4. Performans Görevleri 197
9.3.2.1.5. Ebeveyn/Aile Bildirimleri 197
9.3.2.1.6. Video Kayıtları 197
9.3.2.1.7. Yazılı Performans Değerlendirme 197
9.3.2.1.8. Eylem/Etkinlik Kayıtları (Running Records) 198
9.3.2.1.9. Portfolyolar 198
9.3.2.2. Formal Değerlendirme Araçları 198
9.3.2.2.1. Standart Değerlendirme Testleri 198
9.3.2.2.2. Kontrol Listeleri 199
9.3.2.2.3. Derecelendirme Formu (Rubric) 200
9.3.3. Çocukların Matematik Becerilerini Değerlendirme Sürecinde Önemli Noktalar ... 200
9.4. Sonuç 201
Kaynaklar 202

Yazarlar 204

OKUL ÖNCESİNDE MATEMATİK EĞİTİMİ

Editör : Doç. Dr. İlkay Ulutaş
Yazarlar : Prof. Dr. Çağlayan Dinçer
Doç. Dr. Durmuş Aslan
Doç. Dr. Hacer Elif Dağlıoğlu
Doç. Dr. Maide Orçan
Doç. Dr. Serap Erdoğan
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yurt
Dr. Ayşegül Ergül
Dr. Esin Dibek
Arş. Gör. Hilal Genç
Arş. Gör. Feyza Aydın
Blm. Uzm. Hatice Dağlı

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

GELİŞİMSEL AÇIDAN OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE MATEMATİK EĞİTİMİ

Doç. Dr. H. Elif DAĞLIOĞLU

Arş. Gör. Hilal GENÇ

Blm. Uzm. Hatice DAĞLI

"Matematik esas olarak sabır olayıdır. Ezberleyerek değil, keşfederek anlamak lazım"

Cahit Arf

1.1. OKUL ÖNCESİNDE MATEMATİK EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

Matematik günlük yaşamımızın önemli bir parçasıdır. Örneğin; trafikte karşıdan karşıya ne kadar sürede geçebileceğimizi hesaplarken, bir kilo elma ya da bir litre süt satın alırken veya çeşitli yemekler hazırladığımız zamanlarda yemeklerin aynı anda hazır olup olmayacağını tahmin ederken matematik becerilerimizi kullanırız. Fakat matematik bundan çok daha fazlasıdır. 21. yüzyılda çocukların matematik alanında yetkin olabilmesi için matematiği iletişimin güçlü bir aracı olarak görmek gerekir.

Son yıllarda gelişimin ve öğrenmenin hızlı olduğu okul öncesi dönemin özellikle matematiksel bilgi ve becerilerin kazanılması açısından önemi ısrarla vurgulanmaktadır (McGuire, Kinzie ve Berch, 2012). Matematik becerileri, diğer akademik becerilerin temel olan eğitimsel yetilerdendir ve yapılan araştırmalara göre matematik alanında başarılı bireylerin ileride farklı alanlarda da başarılı olma olasılığı çok daha yüksektir (Duncan, Dowsett, Claessens, Magnuson, Huston, Klebanov,Japel 2007; Geary, 1994).

Akademik başarıyı destekleyen erken eğitim programlarına devam eden çocuk sayısının hızla artması, bütün çocuklar için ayrım gözetmeksizin erken matematik eğitimi ortamlarının oluşturulması gerektiği düşüncesi, erken yıllardaki matematiksel beceri gelişiminin daha sonraki akademik başarıyı etkilemesi gibi nedenlerden dolayı günümüzde erken çocuklukta matematik eğitimine verilen önem giderek artmaktadır (Sarama ve Clements, 2009).

Küçük çocuklar matematiksel fikirlere kendiliğinden ilgi duyarlar. Örneğin; legolarla oluşturulan kulelerin yüksekliklerini karşılaştırırlar, nesnelerle örüntüler oluşturup bu örüntüleri genişletirler, şekilleri araştırırlar, simetri oluştururlar (Seo ve Ginsburg, 2004). Küçük çocuklarda doğal matematik öğrenimi etkili olmakla birlikte bu durum yine de sınırlıdır. Matematik hakkında daha kapsamlı ve soyut düşünmeyi etkin biçimde geliştirmek için, çocuklar doğal öğrenmelerinden daha fazlasına ihtiyaç duyarlar. Başka bir deyişle, çocukların kendi oyunları sırasında edindikleri matematik deneyimlerinin yanı sıra yetişkin tarafından hazırlanan sistematik ve gelişimsel bir biçimde matematik kavramlarını kazandıracak planlı bir matematik eğitimine ihtiyaç vardır (Presser, Clements, Ginsburg ve Ertle, 2015).

Gelişimsel ve bilişsel kuramlar, erken matematik becerilerinin çocukların gelecek yıllardaki akademik başarıları ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (Aunola, Leskinen, Lerkkanen ve Nurmi. 2004; Gersten, Chard, Jayanthi, Baker, Morphy & Flojo, 2009; Jordan, Kaplan, Locuniak & Ramineni, 2009; Anders ve Rossbach 2015; Clements, Sarama, ve DiBiase, 2004). Matematik özellikle hiyerarşik bir alan olması nedeniyle daha ileri düzeydeki konu ve kavramlarının anlaşılması için öncelikle basit kavram ve becerilerde yeterlilik kazanılması gerekir. Örneğin, basit bir cebirsel denklem bile, bölme ve çarpma gibi işlemler hakkında bilgi ve deneyim sahibi olmadan çözülemez ve bu işlem bilgisi, sayma ile ilgili temel ilkeleri bilmeye bağlıdır (Wattts, Duncan, Clements & Sarama, 2017).

KAYNAKLAR

Aktaş Arnas, Y. (2013). *Okul öncesi eğitimde matematik eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Anders, Y., & Rossbach, H.-G. (2015). Preschool teachers' sensitivity to mathematics in children's play: The influence of math-related school experiences, emotional attitudes, and pedagogical beliefs. *Journal of Research in Childhood Early Education*, 29, 305–322

Anders, Y., Grosse, C., Rossbach, H., Ebert, S., & Weinert, S. (2013). Preschool and primary school influences on the development of children's early numeracy skills between the ages of 3 and 7 years in Germany. *School Effectiveness and School Improvement*, *24*(2), 195–211

Arnas, Y. (2006). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi*. Adana: Nobel Kitapevi.

Aunola, K., E. Leskinen, M-K. Lerkkanen, &J.-E. Nurmi. (2004). Developmental Dynamics of Math Performance From Preschool to Grade 2. *Journal of Educational Psychology* 96 (4): 699–713.

Berhenge, A.L.(2013). *Motivation, self-regulation, and learning in preschool.* (Doctoral Dissertation). University of Michigan: USA.

Bodrova, E. And Leong, D.J.(2010). *Zihin araçları: Erken çocukluk döneminde Vygotsky yaklaşımı*. (yay.haz.; G. Haktanır). Ankara: Anı Yayıncılık

Botha, M., Maree, J. G., & de Witt, M. W. (2005). Developing and piloting the planning for facilitating mathematical processes and strategies for preschool learners. *Early Child Development and Care, 175*(7 & 8), 697-717.

Bransford, John D., Ann L. Brown, & Rodney R. Cocking, (2000). *How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School*. Washington, D.C.: National Academy Press.

Broody, A.J. (2004). The developmental bases early childhood number and operations standards.In D. Clements & J. Sarama (Eds.) Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematic education. Mahwah, N.J.: Lawrence Earlbaum Associates.

Brown, E. T. (2005). The influence of teachers' efficacy and beliefs regarding mathematics instruction in the early childhood classroom. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, *26*, 239-257.

Buldu, M. (2010). Okul öncesi dönemde matematiksel kavram gelişimi. (p:28-47)(ed. B. Akman). *Okul Öncesi eğitimde matematik eğitimi.* Ankara: PegemA Yayıncılık

Butterworth,B. (1999). *The mathematical brain*. London: McMillan.

Butterworth,B. (2005). The development of arithmatical abilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46:1003-18.

Charlesworth, R. & Lınd, K.K., (2010). *Math and Science for young children.* sixth ed. Wadsworth: CENGAGE Learning.

Charlesworth, R.(2012). *Experiences in math for young children* (6.ed.) Wadsworth Cengage Learning: Boston.

Clements, D., Sarama, J., & DiBiase, A. (2004). *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Clements, D.H. & Sarama, J. (2004March). Building abstract thinking through math. *Early Childhood Education Today*, 34-41.

Clements, D.H. & Sarama, J.(2003 January/ February). Creative pathways to math. *Early Childhood Education Today*, 37-45.

Clements,D.H. &Sarama,J. (2014). *Learning and teaching early math* (2. Ed.) Routledge: NY.

Copley, J. V. (2010). *The young child and mathematics* (Second Edition.). Washington DC: National Association for the Education of Young Children.

Copple, C, & Bredekamp, S. (Eds.). (2009). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs: Serving children from birth through age 8.* Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Copple, C. E. (2004). Math curriculum in the early childhood context. In D. H. Clements, J. Sarama, & A. DiBiase (Eds.), Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education (83-90). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Dağlıoğlu H.E. (2008). Okul öncesinde bilişsel gelişim. E. Ceyhan (Ed.) *Erken çocukluk döneminde gelişim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1859, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 974. s: 215-237.

Dağlıoğlu, H.E. (2002). *Anaokuluna devam eden beş-altı yaş grubu çocuklar arasından matematik alanında üstün yetenekli olanların belirlenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Davis, J. H. (1997) 'The What and the Whether of the U: Cultural Implications of Understanding Development in Graphic Symbolization', *Human Development* 40: 145–54.

Dehaene, S. (1997). *The number sense*. London: Penguin Group.

Devlin, K. (2000). *The math gene*. London: Weidenfeld and Nicholson.

Dıenes, Z. P. (1967). *Building up mathematics*. London: Hutchinson Education.

Donaldson, M. (1992). *Human minds*. London:Fontana.

Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P., Japel, C. (2007). School readiness and later achievement. *Developmental Psychology,* 43, 1428–1446.

Feldman, A. (2002). Multiple perspectives for the study of teaching: knowledge, reason, understanding and being. *Journal of Research in Science Teaching*, 39, 1032–1055.

Gardner, H. (1993) *The Unschooled Mind.* London: Fontana.

Geary, D. C. (1994). *Children's mathematical development: Research and practical applications.* Washington, DC: American Psychological Association.

Geist,E. (2001). Children are born mathematicians: Promoting the construction of early mathematical concepts in children under five. *Young Children*.56(4)12-19.

Gersten, R., Chard, D. J., Jayanthi, M., Baker, S. K., Morphy, P., & Flojo, J. (2009). Mathematics instruction for students with learning disabilities: A meta-analysis of instructional components. *Review of Educational Research*, 79, 1202–1242

Gıfford, S. (2005). *Young children's difficulties in learning mathematics*. London: QCA.

Gifford, S. (1995) 'Number in Early Childhood', *Early Childhood Development and Care* 109: 95–119

Ginsburg, H. P. (2006). Mathematical play and playful mathematics: A guide for early education. In D. G. Singer, R. M. Golinkoff, & K. Hirsh-Pased (Eds.), *Play = learning: How play motivates and enhances children's cognitive and social-emotional growth* (pp. 145–165). New York: Oxford University Press.

Gonzales, P., Williams, T., Jocelyn, L., Roey, S., Kastberg, D., & Brenwald, S. (2008). *Highlights from TIMSS 2007: Mathematics and science achievement of US fourth- and eighth-grade students in an international context* (NCES 2009–001 Rev.). Washington, DC: National Center for Education Statistics.

Gopnik, A., Meltzoff, A & Kuhl, P. (1999). *How babies think*. London: Weidenfeld and Nicolson.

Graham, T. A., Nash, C., & Paul, K. (1997). Young children's exposure to mathematics: The child care context. *Early Childhood Education Journal*, *25*(1), 31-38.

Griffin, S.(2004).Building number sense with number worlds:A mathematic program for young children.*Early Childhood Research Quarterly*,19,173-180

Güven, Y. (2005). *Erken çocuklukta matematiksel düşünme ve matematiği öğrenme*. İstanbul: Küçük Adımlar Eğitim.

Heroman, C. & Copple, C. (2006). Teaching in the kindergarten year. D.F. Gullo (Ed.), (59-72) *K Today : Teaching and learning in the kindergarten year* içinde (s. 59-72). USA: *NAEYC.*

Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M., Berk, L. E., & Singer, D. G. (2009). *A mandate for playful learning in preschool. Presenting the evidence* . New York, NY: Oxford University Press.

Hughes, M. (1986) *Children and Number.* Oxford: Basil Blackwell.

Jang, Y.J.(2013) *Perspectıves on mathematıcs education for young chıldren.*Doctoral dissertation. Graduate College of the University of Illinois, Illinois.

Jordan, N. C., Kaplan, D., Ramineni, C., & Locuniak, M. N. (2009). Early math matters: Kindergarten number competence and later mathematics outcomes. *Developmental Psychology*, 45, 850–867.

Kesicioğlu, O.S. ve Alisinanoğlu, F. (2017). Okul öncesi dönemde uzay, geometri ve geometrik şekiller(Ed.) Berrin Akman. *Okul öncesinde matematik eğitimi* 7.Baskı (s:104-118). Ankara:PegemA

Kilpatrick, J., Swafford, J., & Findell, B. (Eds.). (2001). *Adding it up: Helping children learn mathematics*. Washington, DC: National Academies Press.

Lange, T., Meaney, T., Riesbeck, E., & Wernberg, A. (2014). Mathematical teaching moments: Between instruction and construction. In U. Kortenkamp, B. Brandt, C. Benz, G. Krummheuer, S. Ladel, & R. Vogel (Eds.), *Early mathematics learning: Selected papers of the POEM 2012 conference* (pp. 37–54). New York: Springer.

Learning PATHS and teaching STATEGIES in early mathematics (2003). In D. Koralek /(ed.) *Spotlight on young children and math* (p:29-31). Washington DC: National Association fort he Education of Young Children

Lee, J. S., & Ginsburg, H. P. (2007). What is appropriate mathematics education for four-year-olds?: Pre-kindergarten teachers' beliefs. *Journal of Early Childhood Research*, *5*(2), 2-31.

LeFevre, J-A., L. Fast, S-L. Skwarchuk, B. L. Smith-Chant, J. Bisanz, D. Kamawar & M. Penner-Wilger. 2010. "Pathways to Mathematics: Longitudinal Predictors of Performance." *Child Development* 81 (6): 1753–1767.

Lewis Presser, A., Clements, M., Ginsburg, H., & Ertle, B. (2015). Big Math for Little Kids: The effectiveness of a preschool and kindergarten mathematics curriculum. *Early Education and Development*, *26*(3), 399-426.

Macnamara, A. (1996). From home to school-do children preserve their counting skills?, in P. Boardhead (ed.) *Researching the early years continuum*.Clevedon: Multilingula Matters.

Mahwah, NJ: Erlbaum. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Beaton, A. E., Gonzalez, E. J., Kelly, D. L., & T. A. Smith, (1998). *Mathematics and science achievement in the final year of secondary school: IEA's Third International Mathematics and Science Study* (TIMMS). Chestnut Hill, MA: Boston College, Center for the Study of Testing, Evaluation, and Educational Policy.

Malaguzzı, L. (1997). *Shoe and meter*. Municipality of Reggio Emilia: Reggio Children.

Matthews, J. (2003) (2nd edn) *Drawing and Painting: Children and Visual Representation.* London: Paul Chapman.Pramling Samuelsson, I., & Asplund Carlsson, M. (2008). The playing learning child: Towards a pedagogy of early childhood. *Scandinavian Journal of Educational Research, 52* , 623–641. doi: 10.1080/00313830802497265 .

McCray,J. (2008). *Pedagogıcal content knowledge for preschool mathematics: relationshıps to teachıng practices and chıld outcomes.* (Doctoral Dissertation). Loyola Unıversıty, Chicago.

McGuire P. Kinzie M. B.,Berch D. B. (2012). Developing Number Sense in Pre-K with Five-Frames. *Early Childhood Educational Journal,*40:213–222 DOI 10.1007/s10643-011-0479-4

Miller, K. F., & Parades, D. R. (1996). On the shoulders of giants: Cultural tools and mathematical development. In R. J. Sternberg & T. Ben-Zeev (Eds.), *The nature of mathematical thinking* (pp. 83–117).

MEB (2013). Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı. *Ankara: MEB*.

Mokrova,I.L. (2012). *Motivation at preschool age and subsequent school success: role of supportıve parentıng and chıld temperament.* . (Doctoral Dissertation). The University of North Carolina:USA.

National Association for the Education of Young Children (NAEYC) (2008). Early childhood mathematics: Promoting good beginings. A joint position statement of the National Assosiation for the Eduction of Young Children (NAEYC) and National Council for Teachers of Mathematics (NCTM). Washington, DC:NAEYC

National Association for the Education of Young Children & National Council of Teachers of Mathematics (NAEYC & NCTM) (2009). *where we STAND.* Available: https://www.naeyc.org/files/naeyc/file/positions/ecmath.pdf *sayfasından erişilmiştir.*

National Association for the Education of Young Children & National Council of Teachers of Mathematics (NAEYC & NCTM) (2010). *Position statement. Early childhood mathematics: Promoting good beginnings*. Available: www.naeyc.org/resources/position_statements/psmath.htm *sayfasından erişilmiştir.*

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (2006). *Curriculum focal points for prekindergarten through grade 8 mathematics*: A quest for coherence. Reston, VA: Author

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM), (2000*). Principles avd Standarts for school matmematics,* NCTM:USA.

Olkun, S. ve Toluk, Z. (2001). *İlköğretimde matematik öğretimi 1.-5. Sınıflar*. Ankara: Artım yayınları.

Perrin, J. R. (2008). A study of the beliefs and reported practices of seventh- and eigth-grade mathematics teachers in relation to NCTM's vision of school mathematics. *Dissertation Abstracts International*, 69(12), 449(A). (UMI No. 3339136).

Pound, L. (2006). *Suppoting mathematical development in the early years*. London: Open University Press.

Pound, L. ve Harrıson,C. (2003). *Supporting musical development in the early years*. Buchingham: Open University Press.

Ramani, G. B., & Siegler, R. S. (2008). Promoting broad and stable improvements in low-income children's numerical knowledge through playing number board games. *In Child Development, 79* , 357–394. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/27563489 .

Sammons, P., Elliot, K., Sylva, K., Melhuish, E., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2004). The impact of pre-school on young children's cognitive attainment at entry to reception. *British Educational Research Journal*, *30*(5), 691–712.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children*. London: Routledge.

Schuler, S. (2011). *Playing and learning in early mathematics education—Modelling a complex relationship.* Paper presented at the CERME 7, Rzeeszów.

Selleck, D. (1997). Baby art: art is me. In P. Gura (ed.) *Reflection on early education and care.* London: British Association for Early Childhood Education.

Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*.Geliştirilmiş 14. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık..

Shartz, S.I. (2005). *Teaching young children mathematics*. Westport: Praeger Publisher.

Shulman, L.S. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational Research*, 15 (2), 4-14.

Simon, M. A. (1995). Reconstructing mathematic pedagogy from a constructivist perspective. Journal for Research in Mathematics Education, 26(2), 114-145.

Smıth, S.S. (2006). *Early childhood mathematics*, Third edition. Boston: Pearson Education Inc.

Stebler, R., Vogt, F., Wolf, I., Hauser, B., & Rechsteiner, K. (2013). Play-based mathematics in kindergarten. A video analysis of children's mathematical behaviour while playing board game in small groups. *Journal für Mathematik-Didaktik, 34* , 149–175. doi: 10.1007/s13138-013-0051-4 .

Steinbring, H. (2005). *The construction of new mathematical knowledge in classroom interaction: An epistemological perspective* . Berlin, New York: Springer.

Stoll,J.A. (2015). An Exploratory Study Of Preschool Teachers' Perceıved Knowledge, Behavıors And Attıtudes/Belıefs Regardıng The Nationa Councıl Of Teachers Of Mathematıcs (Nctm) Process Standards, Doctoral dissertation. Kent State University College,Ohio.

Tella,A. (2007). The ımpact of motivation on student's academic achievement and learning outcomes in mathematics among secondary school students in Nigeria. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education,* 3(2), 149-156.

Thornton, S. (1998). *Çocuklar problem çözüyor*. (Çev: Ö. Kumrular). İstanbul: Gendaş Yayınları.

Uzun, S., Bütüner, S. Ö., & Yiğit, N. (2010). A comparison of the results of TIMSS 1999-2007: The most successful five countries-Turkey sample. *Elementary Education Online*, *9*(3), 1174-1188.

van Oers, B. (2010). Emergent mathematical thinking in the context of play. *Educational Studies in Mathematics, 74* , 23–37. doi: 10.1007/s10649-009-9225-x .

van Oers, B. (2014). The roots of mathematising in young children's play. In U. Kortenkamp, B. Brandt, C. Benz, G. Krummheuer, S. Ladel, & R. Vogel (Eds.), *Early mathematics learning: Selected papers of the POEM 2012 conference* (pp. 111–123). New York: Springer.

Watts, T. W., Duncan, G. J., Clements, D. H., & Sarama, J. (2017). What Is the Long-Run Impact of Learning Mathematics During Preschool?. *Child Development*, DOI: 10.1111/cdev.12713.

Weis, I. R., Pasley, J. D., Smith, P. S., Banilower, E. R., & Heck, D. J. (2003). *Looking inside the classroom: A study of K-12 mathematics and science education in the United States.* Chapel Hill, NC: Horizon Research.

Wortham, C. S. (2006). *Early childhood curriculum, developmental bases for learning and teaching* (Fourth edition). Pearson/ Merrill/ Prentice Hall: New Jersey.

Worthıngton, M. & Carruthers, E.(2003). *Children's mathematics: making marks, making meaning*. London: Routledge.

Xu, F. (2003). The development of object individuation in infancy. In J. Fagen & H. Hayne (Eds.), *Progress in infancy research* (Vol. 3, pp. 159–192). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Xu, F., & Spelke, E. S. (2000). Large number discrimination in 6-month-old infants. *Cognition*, 74, B1–B11.

Yore, L. D., Pimm, D., & Tuan, H.-L. (2007). The literacy component of mathematical and scientific literacy. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 5(4), 559–589.

Zhang,Y.(2015) *Pedagogical content knowledge in early mathematics: what teachers know and how ıt associates with teaching and learning.* Doctoral dissertation. Loyola Unıversıty, Chıcago.

BÖLÜM 2

MATEMATİK ÖĞRENME SÜREÇLERİ

Doç. Dr. Maide ORÇAN

"Bir toplumun, düşünme ve muhakeme yeteneğine sahip olması için büyük standartlara ihtiyacı vardır"

NCTM (2000)

2.1. ÇOCUKLAR MATEMATİĞİ NASIL ÖĞRENİR?

Matematik karmaşık bir bilgi yığını değil, tersine birbiri ile ilişkili basitten karmaşığa doğru yapılanmış tutarlı bir bütündür. Çocuklar matematiği eğlenerek, oynayarak ve keşfederek kalıcı bir şekilde öğrenirler. Problemleri farklı yollar deneyerek çözebilirler. Düşüncelerini açıklarlarken kelimeler, resimler ve grafikler kullanarak temsil etme ve matematiksel dili kullanma yeteneğini geliştirebilirler (Akman, 2002).

3 yaşındaki bir çocuk sınıfta uzun bir blok taşıyordu ve "Ahh, Ahh" diye ses çıkarıyordu. Vücut dili (eğik bir şekilde) bloğun ağırlığını gösteriyordu. Öğretmene doğru yaklaşırken, öğretmen "O, ağır değil mi?" diye sordu, çocuk yürümeye devam etti ve tekrarladı, "Evet, Ağır, Ağır, Ağır," yavaş yavaş blokla yükselen ve alçalan vücut hareketleri ile yürümeye devam etti.

Bu örnekte, öğretmenin dili kullanarak ağır sözcüğünü tanıtmadaki zamanlaması ile çocuğun sözsüz eylemine eşlik eden sözel dili eklemesindeki hızı önemlidir. Dil daha sonra, çocuğun ek eylemleri (ağır ve hafif bloklarla yapılan deneyimler) ile pekiştirilerek ağırlığı anlamasını geliştirmede yardım edecektir. Öğretmenin sorusu, çocuğa yönelik *gözlemleri sonucu ölçüm yapma becerisinin sezgisel bilgiden bilinçli bilgiye doğru nasıl geliştiğini* göstermektedir. Bu örnekte, öğrenme süreci ile matematik içeriği neredeyse tamamen ayrılmaz parçalar halindedir, çünkü çocuk direkt olarak ağırlıkla ilgili deneyime sahiptir. 3 yaşındaki bu çocuk her ne kadar "Ağır" sözcüğünü eylemle hızlı bir şekilde birleştirmiş olsa da, iki farklı nesnenin ağırlığını karşılaştırma hakkında konuşması ya da farklı durumlarda ağırlık kavramı ile ilgili konuşması muhtemelen mümkün olmayacaktır. Çünkü çocuğun karşılaştırmalı ağırlık tartışmalarını yapabilmesi için farklı materyaller ile daha fazla deneyim kazanmaya ihtiyacı vardır (Schwartz, 2005).

Çocukların öğrenme süreçleri bilinenden bilinmeyene doğru ilerler. Çocuklar yeni ya da bilmedikleri bir şeyle karşılaştıklarında, zihinleri otomatik olarak yeni nesne, fiziksel deneyim ya da düşünceyi önceki anlamaları ile karşılaştırır. Vygotsky bu öğrenme sürecini "yakınsal gelişme alanı" olarak tanımlar –çocuk zaten biliyor olduğu şeyle bağlantı kurarak yeni öğrenmesini gerçekleştirir (Bee ve Boyd, 2009). Piaget ise bu süreci "dengeleme" olarak tanımlar. Zihin yeni bilgiyi bilinen şeye uydurma ile tanıdık olmayan bir fikre yer açmak için genellemeleri yeniden düzenleme arasında bir denge kurmaya çalışır (Miller, 2008). Davranışçılar ise bu süreci "artan öğrenme" olarak adlandırırlar. Yeni bilgi eklenerek ve yakından ilişkili artışlarla genişleyerek gerçekleşir (Skinner, 1979).

KAYNAKLAR

Akman, B. (2002). Okul öncesi dönemde matematik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 244-248.

Aktaş Arnas, Y. (2009). *Okul öncesi dönemde matematik öğretimi*. Adana: Nobel Tıp Kitabevi.

Annenberg Learner, (2014). Teaching math, observing student reasoning and proof. 28.06.2014 tarihinde http://www.learner.org/courses/teachingmath/gradesk_2/session_04/section_01_a. html adresinden alınmıştır.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi*.(Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Bredekamp, S. (Ed.). (1987). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8*. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Charlesworth, R. (2012). *Experiences in math for young children***.** (6th edition). Wadsworth: Boston.

Churchman, S.L. (2006). *Bringing math home: A parent's guide to elementary school math*. Chicago: Zephyr Press.

Clements, D.H. ve Sarama, J. (2014). *Learning and teaching early math: The learning trajectories approach*. (2th edition). Routledge: New York.

Clements, D.H., Sarama, J., ve DiBase, A. -M. (Eds). (2004). *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Copley, J. (2000). *The young child and mathematics*. Washington, DC: National Council of Teachers of Mathematics/National Association for the Education of Young Children.

Kaur, B., Har, Y.B., ve Kapur, M. (2009). Mathematical problem solving: Yearbook 2009, Association of Mathematics Educators. Association of Mathematics Educators (Singapore).

Klibanoff, R.S., Levine, S.C., Huttenlocher, J., Vasilyeva, M., ve Hedges, L.V. (2006). Preschool children's mathematical knowledge: The effect of teacher ''math talk''. *Developmental Psychology*, 42, 59–68.

Miller, P.H. (2008). *Gelişim psikolojisi kuramları.* (Çev. Zeynep Gültekin). Ankara: İmge Yayınevi.

Mueller, N. ve Pligge, M. (2012). Math talk: A way to build student's engagement. NCTM Conference – Philadelphia.

National Association for the Education of Young Children [NAEYC]. (2010). Early childhood mathematics: Promoting good beginnings. 12.06.2014 tarihinde https://www.naeyc.org/files/naeyc/file/positions/psmath.pdf adresinden alınmıştır.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (2000). Principles and standards for school mathematics. Reston, VA.

National Research Council [NRC]. (2009). *Mathematics in early childhood: Learning paths toward excellence and equity.* Committee on Early Childhood Mathematics, Christopher T. Cross, Taniesha A. Woods, Heidi Schweingruber, Editors. Center for Education, Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: National Academy Press.

Orçan, M. (2013). Erken çocukluk dönemi matematik eğitimi için örnek bir model: Yapı Taşları (Building Blocks). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-13.

Rowe, M.B. (1986). Wait time: Slowing down may be a way of speeding up! *Journal of Teacher Education*, 37, 43-50.

Schwartz, S.L. (2005). *Teaching young children mathematics*. CT: Praeger Publishers.

Skinner, B.F. (1979). *The shaping of a behaviorist: Part two of an autobiography*. New York: Alfred A. Knopf. (Reviewed by Norman Guttman).

BÖLÜM 3

EŞLEŞTİRME, GRUPLAMA/SINIFLAMA, KARŞILAŞTIRMA, SIRALAMA VE ÖRÜNTÜ

Prof. Dr. Çağlayan DİNÇER

Dr. Ayşegül ERGÜL

Giriş

Mantıksal düşüncenin gelişebilmesi ve matematiğin diğer konularına temel olması açısından önemle üzerinde durulması gereken beceriler eşleştirme, gruplama/sıralama, karşılaştırma, sıralama ve örüntüdür. Gelişim ilkelerinde olduğu gibi, bu becerilerin her biri kendi içerisinde belirli aşamalarla oluşmaktadır. Bilişsel gelişim ile doğru orantılı olarak ilerleyen bu aşamalar, becerilerin geliştirilmesi için izlenecek yolları da ortaya koymaktadır.

Piaget çocukların yeni yeni gelişmekte olan mantıksal akıl yürütme durumlarıyla ilgili olarak da üç temel beceri ortaya koymuştur. Bunlar sınıflama, sıralama ve ilişkili sonuç çıkartmadır (DeHart, Sroufe ve Cooper, 2004). Hendrick ve Weissman'a göre de (2006) eşleştirme, gruplama, ortak ilişkiler, sıralama ve neden-sonuç başlıkları akıl yürütme becerileri olarak belirtilmiştir.

Akıl yürütme, belirli bir kavram bilgi düzeyi gerektirmekle birlikte, sadece kavramların kullanımından ibaret değildir. Çocukların sezgisel dönemden (4-7 yaş) itibaren düşünce sistemi gelişmeye başladığından çocuk, deneyimleri sonucunda edindiği kavramları çevresindeki olaylar ve nesneler arasındaki ortak ve ayrılan yönleri, var olan ilişkileri, neden-sonuç etkileşimi doğrultusunda kullanır. Örneğin, ilk başlarda öğretmenin yönergesi ile "aynı" ya da "farklı" nesneleri bulurken, sonrasında kendisine verilen bir grup nesne arasında olmaması gerekeni nedenleri ile açıklayabilir. Blok merkezinde kendisine gerekli olan blokları farklı özelliklerine göre (uzun-kısa, kalın-ince gibi) gruplayabilir ve bunları bir ev ya da kale oluşturacak biçimde sıralayabilir. Evde ve okulda gün içindeki rutinleri fark etmesi ve bunlara uygun davranışları gösterebilmesi de örüntü kavramıyla yakından ilgilidir.

Birikimli olarak gelişen bu becerilerin birbiri arasında da ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki "basitten zora" ilkesinin bir yansımasıdır. Matematiğin en temel becerilerinden biri olan eşleştirmeyi geliştirmemiş olan bir çocuk sıralama yaparken mantıksal bir sıra izleyemeyebilir. Benzer olarak, gruplama yapmada zorlanan bir çocuk, grup içerisinde karşılaştırma yapması istendiğinde şaşırabilir. Bu durumun bir nedeni de becerilerin birbirine paralel olarak gelişmesidir. Gruplama yapan çocuk aynı anda çeşitli özelliklerdeki nesneleri eşleştirmiş olur. Sıralama yapan çocuk mutlaka karşılaştırma becerisini de işe koşar.

Sınıflandırma/gruplandırma ve örüntü sayı-öncesi kavramlar olarak adlandırılmaktadır. Anlamlı sayma becerileri ve sayı algısına öncülük eden sayı-öncesi kavramların gelişiminde farklı aşamalar yer almaktadır (Reys, Lindquist, Lambdin ve Smith, 2007).

KAYNAKLAR

Aktaş, Y. (2010). *Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimi.* Adana: Nobel Tıp Kitabevi.

Altıparmak, K. ve Öziş, T. (2005). Matematiksel İspat ve Matematiksel Muhakemenin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Ege Eğitim Dergisi,* (6) 1: 25–37.

Burris, A. C. (2005). Understanding the Math You Teach. Content and Methods for Prekindergarten Through Grade 4. Pearson Education, USA.

Charlesworth, R.ve Lind, K. (2007). *Math and science for young children*. Thomson Delmar Learning, USA.

Clements, D. H. ve Sarama, J. (2009). Learning and teaching early math: The learning trajectories approach. New York: Routledge, USA.

DeAnn, H., Collins, A. M., ve McGarvey, L. M. (2006). *Mathematics Assessment Sampler, Prekindergarten-Grade 2: Items Aligned With NCTM's Principles and Standards For School Mathematics*. National Council of Teachers of English, USA.

DeHart, G. B, Sroufe, L.A. ve Cooper, R.G. (2004). *Child Development, Its Nature and Course*. 5th Edition. Mcgraw-Hill Companies, USA.

Fox, S., ve Surtees, L. (2010). *Mathematics across the Curriculum: Problem-solving, reasoning and numeracy in primary schools*. Bloomsbury Publishing, UK.

Geist, E. (2009). *Children are born mathematicians: Supporting mathematical development, birth to age 8*. Merrill/Pearson, USA.

Guillaume, A., M. (2005). *Classroom Mathematics Inventory for Grades K-6: An Informal Assessment*. Pearson/Allyn and Bacon.

Haylock, D. ve Cockburn, A. D. (2014). Toplama ve Çıkarmayı Anlama. Çeviren Kübra Bal Çetinkaya. *Küçük Çocuklar İçin Matematiği Anlama.* Dördüncü basımdan çeviri. Çeviri editörü Zuhal Yılmaz. Nobel yayıncılık, Ankara.

Hendrick, J. ve Weissman, P. (2006). *The Whole Child. Developmental Education For The Early Years.* 8th edition. Pearson Prentice Hall Publishing. USA.

MEB. (2013). Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı.

Montague-Smith, A. ve Price, A. (2012). *Mathematics in early years education*. 3th edition. Routledge, USA.

Nures, T. ve Grgant, P. (2008). Çocuklar ve Matematik. Matematik Öğretiminde Yeni Adımlar. (Çev. Selma Koçak). Doruk Yayımcılık, İstanbul.

Palabıyık, U. ve Akkuş İspir, O. (2011). Örüntü Temelli Cebir Öğretiminin Öğrencilerin Cebirsel Düşünme Becerileri ve Matematiğe Karşı Tutumlarına Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 30, ss. 111-123.

Prairie, A. P. (2005). *Inquiry into math, science, and technology for teaching young children*. Thomson Delmar Learning, Canada.

Reys, E. R., Lindquist, M. M., Lambdin, D. V. ve Smith, N. L. (2007). Helping Children Learn Mathematics (8th ed). Hoboken, NJ: John Wiley, USA.

Smith, S. S. (2006). *Early Childhood Mathematics.* (3th edition). Pearson Education Inc., USA.

Tanışlı, D. (2008). İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Örüntülere ilişkin Anlama ve Kavrama Biçimlerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Warren, E. ve Cooper, T. (2006). Using repeating patterns to explore functional thinking. Australian Primary Mathematics Classroom, 11(1), 9-14.

Wood, D. (2003). *Çocuklarda Düşünme ve Öğrenme*. Bilişsel Gelişimin Sosyal Bağlamları (Çev. M. Özünlü). İstanbul: Doruk Yayımcılık.

BÖLÜM 4

ÖLÇME VE GRAFİKLER

Dr. Öğr. Üyesi. Özlem YURT

"Evren matematik dilinde yazılmıştır ve insan olarak onda yazılan kelimeleri matematik olmaksızın anlamamız imkânsızdır."

Galileo, 1623

4.1. ÖLÇME

Ölçme, ölçülebilir niteliklerin belirlenmesi ve bu nitelikleri kullanarak nesneleri karşılaştırma olarak tanımlanmaktadır. Ölçme, günlük yaşamda birçok yönden yaygın olarak kullanılır. Bu doğrultuda okul öncesi dönemdeki çocuklar nesnelerin büyüklükleri, uzunlukları, uzaklıkları, ağırlıkları gibi nitelikleri ile ilgili karşılaştırmalar yapmaktan hoşlanırlar. Oyunlarısırasında sıklıkla "Benim kamyonum senin treninden daha hızlı gider", "Ben senden daha büyüğüm", "Benim kulem seninkinden daha büyük" gibi karşılaştırmalar yaparlar. Bu sırada çocuklar uzunluk, daha kısa ve daha uzun gibi ölçme kavramlarını öğrenirler (Deiner, 2010; Rudd, Satterwhite ve Lambert, 2010).

Çocuklarınağırlık, zaman, alan ve hacmi öğrenmeden önce somut materyallerle ölçmeyi kavraması gerekmektedir. Bu doğrultuda okul öncesi dönemdeki çocuklar standart olmayan birimleri oyunları sırasında kullanmaya başlamaktadır (Scoffin, 2013; Clements ve Sarama, 2009).

Okul öncesi dönemde ölçme kavramı doğal, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış etkinlikler sırasında gelişmektedir. ***Doğal etkinliklerde*** çocuklar günlük deneyimleri sırasında ölçme kavramları ile karşılaşırlar. Örneğin, çocuk yemek hazırlarken malzemelerin miktarını belirleyebilir, manavda meyve tartabilir veya ayakkabıcıda ayaklarını ölçebilir. Böylece çocuklar kendi yaşantıları ile ölçme kavramlarını keşfedebilir. Çocuklar aynı zamanda denemeler ve hatalar yaparak oyun materyallerini keşfederler. Su, kum, çamur, fasulye, pirinç gibi materyaller çocukların hacim kavramını keşfetmesinde yardımcıdır. Çocuklar suyu bir kaptan diğerine boşaltarak oran ya da "ne kadar" kavramını öğrenirler. Bununla birlikte kova, fincan, plastik şişe, tabak, kase, kahve kutusu gibi çeşitli boyut ve şekillerdeki kapları kullanırlar. Çocuklar su ile oynarken, aynı zamanda ağırlığı keşfederler. Sınıflarda yer alan bloklar çocukların birimleri öğrenmesine yardım eder. Çocuklar tahterevalli ile ağırlık ve dengeyi öğrenir. Çocuklar banın soğuk ya da sıcak olabileceğini ve bekletildikten sonra soğuyacağını, havanın sıcak veya soğuk olabileceğini ve hava durumuna göre giyinilmesi gerektiğini fark eden çocuklar, böylece sıcaklık kavramı ile bağlantı kurmaya başlarlar (Charlesworth ve Lind, 2010).

KAYNAKLAR

Charlesworth, R. ve Lind, K. K. (2010). Math and science for young children (6th Ed.). CA: Wadsworth Cengage Learning.

Clements, D. H. ve Sarama, J. (2014). *Learning and teaching early math: The learning trajectories approach* (2nd Ed.). NY: Routledge. http://books.google.com/books.

Clements, D. H. ve Sarama, J. (2009). The importance of the early years. *Better: Evidence-Based Education*, *2* (1), 6-7.

Click, P. M. ve Parker, J. (2012) *Caring for school-age children* (6th Ed.). USA: Wadsworth, Cengage Learning. http://books.google.com/books.

Deiner, P. L. (2010). *Inclusive early childhood education: Development, resources, and practice* (5th Ed.). USA: Watsworth Cengage Learning. http://books.google.com/books.

Diller, D. (2011). *Math work stations: Independent learning you can count on, K-2. Portland.* Me: Stenhouse Publishers. http://books.google.com/books.

Haylock, D. ve Cockburn, A. (2008) *Understanding mathematics for young children: A guide for foundation stage and lower primary teachers*. Fully Revised and Expanded Edition. London: Sage Publications. http://books.google.com/books.

Jackman, H. L. (2012). *Early education curriculum: A child connection to the world* (5th ed.). Belmont, CA: Wadsworth. http://books.google.com/books.

Jackman, H. L. (2005). *Early education curriculum: A child connection to the world* (3rd ed.). Belmont, CA: Wadsworth.

Kandır, A. ve Orçan, M. (2010). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

lochelskindergarten. Web: Retrieved July 1, 2014 from http://lochelskindergarten.blogspot.com.tr/2011/08/what-im-loving-wednesday_10.html

Minetola, J., Ziegenfuss, R. G. ve Chrisman, J. K. (2014). *Teaching young children mathematics*. NY: Taylor ve Francis. http://books.google.com/books.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (2000). Web: Retrieved June 1, 2014 from http://www.nctm.org/standards/content.aspx?id=26845.

National Research Council [NRC] (2009). *Mathematics in early childhood: learning paths toward excellence and equity*. Committee on early childhood mathematics, Christopher T. Cross, Taniesha A. Woods, Heidi Schweingruber, Editors. Center for Education, Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: National Academy Press.

Pearlman, S. ve Spector, K. P. (2004). Graph that data. In M. Jenice Goldston (Eds). *Exploring the Natural Connections: Stepping up to Science and Math*. (pp. 29-32). NSTA Press. National Science Teachers Association. http://books.google.com/books.

Rudd, L. C., Satterwhite, M., ve Lambert, M. C. (2010). One, two, buckle my shoe: Using math-mediated language in preschool. *Dimensions of Early Childhood*, *38*(2), 29-38.

Sarama, J. ve Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children*. NY: Routledge. http://books.google.com/books.

Scoffin, S. J. (2013). *How does job-embedded teacher development influence preschool children's experience of mathematics?* Unpublished Master's Thesis. University of Toronto: Teaching and Learning Ontario Institute for Studies in Education, Canada.

Skinner, C., ve Stevens, J. (2012). *Foundations of mathematics: An active approach to number, shape and measures in the early years*. London: Bloomsbury.http://books.google.com/books.

Tangco, M.G. ve Villaluz, D. T. (2000) *Math for Today's Children textbook in mathematics for grade four*. Manila: Book Store, Inc.http://books.google.com/books.

Teach preschool. Web: Retrieved July 1, 2014 from

http://www.teachpreschool.org/2013/02/making-our-own-measuringtapes/?utm_source=feedburner&utm_medium=

email ve utm campaign= Feed: +Teach Preschool + (Teach + Preschool)

Van den Heuvel-Panhuizen, M., ve Elia, I. (2011). Kindergartners' performance in length measurement and the effect of picture book reading. *ZDM Mathematics Education, 43*(5), 621-635.

Zacharos, K., ve Kassara, G. (2012). The development of practices for measuring length in preschool education. *In Colloque Siest Mediterranee Tunis*, *17,* 97-103.

Zazkis, R., Sinclair, N. ve Liljedahl, P. (2013). *Lesson Play: A tool for research and professional development in mathematics education.* New York, NY: Springer. http://books.google.com/books.

BÖLÜM 5

SAYMA - SAYILAR VE İŞLEMLER

Dr. Esin DİBEK

“Bir varmış, bir yokmuş…”diye başlar hikayeler ve “Kaç yaşındasın?” diye sorar komşu teyzeler…

GİRİŞ

Matematik, özellikle de sayılar ve temel matematik işlemler hayatımız ile iç içe geçmiş durumdadır. Günlük yaşamda sürekli olarak matematiksel ifadeler ve bunları içeren cümleler kullanılmaktadır; "Bu bana çok geldi.", "Üç tane muz alabilir miyim?", "2 numaralı otobüse binmelisin.", "Saat beşte buluşalım.", "Haydi bir kaşık daha ye." vb. Çocuklar bebekliklerinden itibaren çevrelerinde bu ve benzeri cümleleri duymaya başlarlar ve böylece söz öncesi dönemlerde matematiksel söylemlerle karşılaşmış olurlar (Slaugher, Itakura, Kutsuki ve Siegal, 2011) . Çocukların sözlü ya da sözsüz kendini ifade etmesi ile birlikte çevreden sayılar ile ilgili sorular ve yönergeler gelmeye başlar; "Akşam babana biiir, biiiir, biiir anlatalım." der anne, bir parmağını avucunun içine vurarak, "Kaç yaşındasın?" diye sorarlar bir yaşındaki çocuğa, çocuk da ona öğretildiği gibi "bir parmağını kaldırarak" göstermeye çalışır bir yaşında olduğunu. Bir süre sonra çocuk basit matematik ifadeleri kullanmaya başlar "Ben çok istiyorum bundan." ve karşılaştırma yapar "Elif'inki daha çok ama…" Sayılar ve sayma ile ilgili bu ilk deneyimleri yakın çevresinde yaşayan çocuk duyduklarını anlamlandırmaya ve hayatın içinde kullanmaya başlar (Taşkın, 2012; Villarroel, Minon ve Nuno, 2011; Clements ve Sarama, 2010; Woods ve Taniesha, 2009; Pepper ve Hunting, 1998).

Çocukların okula başlamadan önce, hayatın ilk yıllarında, yakın çevreleri ile yaşadıkları sayma ile ilgili deneyimler genellikle ritmik sayma ("Haydi 10'a kadar say, teyze duysun...") ve söylenen sayı kadar nesne verme ("Bana da bir tane şeker verir misin?") gibi temel matematiksel beceriler ile sınırlı kalmaktadır (Fluck, Linnell ve Holgate, 2005; Vilette, 2002; Wynn, 1992). Ancak yapılan bazı çalışmalarda daha küçük yaşlardaki bebeklerin (6 aydan itibaren) bile sayma ve sayılar ile ilgili farkındalığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Villarroel, ve ark., 2011; Koechlin, Dehaene ve Mehler, 1997). Bu nedenle küçük yaştaki çocuklarla sayma becerilerini daha çok geliştirecek oyunlar oynamak çocukların bu becerilerini pekiştirmek açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

Akman, B. (2002). Okul Öncesi Dönemde Matematik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*, 244-248.

Aktaş-Arnas, Y. (2004). *Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimi* (2. Baskı). Adana: Nobel Yayınevi

Al-Dahri, M., McLaughlin, T. F.; Derby , K. M, Belcher, J. ve Weber, K. P. (2013). An evaluation of the direct ınstruction model-lead-test procedure and rewards on rote counting, number recognition and rational counting with a preschool student with developmental delays . *International Journal of Basic and Applied Science*, 2*(1),* 98-109.

Baroody, A. J. (1999). Children's relational knowledge of addition and subtraction. *Cognition and Instruction*, *17*(2), 137–175.

Baroody, A. J., ve Wilkins, J. L. M. (1999). The Development of Informal Counting, Number, and -Arithmetic Skills and Concepts. J. V. Copley (Ed.), *Mathematics in the Early Years* içinde (s. 48-65). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Baydemir, G. (2012). Okul Öncesi Dönemde İşlem Kavramı. Berrin Akman (Ed.). *Okul öncesi matematik eğitimi*. Bölüm 6, 93-98. 3. Baskı. Ankara: Pegem Akademi

Carruthers, E. ve Worthington, M. (2006). *Children's Mathematics: Making marks, Making Meaning*. London: Poul Chapman Publishing

Clements, D. ve Sarama, J. (2010). *Learning trajectories in early mathematics – sequences of acquisition and teaching*. http://www.child-encyclopedia.com/pages/pdf/clements-saramaangxp.pdf

Clements, D.H. ve Sarama, J. (2007). Effects of a preschool mathematics curriculum: summative resarch on the building blocks project. *Journal for Research in Mathematics Education*, *38*(2), 136-163.

Fluck, M., Linnell, M. ve Holgate, M. (2005). Does counting count for 3- to 4-year-olds? Parental assumptions about preschool children's understanding of counting and cardinality. *Social Development*, *14* (3), 496–513.

Fosnot, C. T. ve Dolk, M. (2001). *Young Mathematicians at Work*. Heinemann: Portsmouth, NH

Gilmore, C. K. ve Papadatou-Pastou, M. (2009). Patterns of individual differences in conceptual understanding and arithmetical skill: A Meta-analysis. *Mathematical Thinking and Learning, 11*(1), 25-40.

Gilmore, C. K. ve Spelke, E. S. (2008). Children's understanding of the relationship between addition and subtraction. *Cognition, 107*, 932–945.

Ginsburg , H. P., Lee, J. S. ve Boyd J. S. (2008). Mathematics education for young children: What it is and how to promote it. *Social Policy Report. 22*(1), 1-24.

Ginsburg, H.P., ve Ertle, B. (2008). Knowing the mathematics in early childhood mathematics. Olivia N Saracho ve Bernard Spodek (Ed.). *Contemporary perspectives on mathematics in early childhood education* içinde (s.45-66). Yer ve Yayınevi Chapter 3, 45-66.

Güven, Y. (2005). *Erken Çocuklukta Matematiksel Düşünme ve Matematiği Öğrenme*. İstanbul: Küçük Adımlar Eğitim Yayınları.

Jung, M., Hartman, P., Smith, T. ve Wallace, S. (2013). The effectiveness of teaching number relationships in preschool. *International Journal of Instruction January, 6*(1), 165-178.

Kandır, A. ve Orçan, M. (2010). *Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimi*. İstanbul: Morpa

Koechlin, E., Dehaene, S. ve Mehler, J. (1997). Numerical transformations in five-month-old human infants. *Mathematıcal Cognition*, *3* (2), 89–104.

Lakoff, G. ve Nuez, R.E. (2000). Where mathematics come from http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic861364.files/Lakoff.Nunez.where.math.comes.from.2004.pdf

Lipton, J. S. ve Spelke, E. S. (2003). Origins of number sense: large-number discrimination in human infants. *Psychological Science*, *14* (5), 396-401.

Lipton, J. S. ve Spelke, E. S. (2004). Discrimination of large and small numerosities by human infants, *Infancy 5*(3), 271-290.

Moomaw, S. ve Dorsey, A. G. (2013). The use of numeric and non-numeric symbols by preschool children in early addition. *Journal of Research in Childhood Education, 27*(3), 319-329.

NCTM STANDARD 1 (2002). Numbers and Operations Kindergarten - Nottingham School. nottingham.k12.nh.us/curriculum/math.pdf

Pepper, K. L. ve Hunting, R. P. (1998). Preschoolers' counting and sharing. *Journal for Research in Mathematics Education*, *29*(2), 164-183.

Secada , W. G. ,Fuson, K. C. ve Hall, J. W. (1983). The transition from counting-all to counting-on in addition. *Journal for Research in Mathematics Education*, *14* (1), 47-57.

Slaughter, V., Itakura, S., Kutsuki, A. ve Siegal, M.. (2011). Learning to count begins in infancy:evidence from 18 month olds' visual preferences. *Proceedings the Royal Society B*, *278*(1720), 2979–2984.

Taşkın, N. (2012). Küçük çocuklarda sayı kavramı. Berrin Akman (Ed.). *Okul öncesi matematik eğitimi* içinde (s. 68-88). 3. Baskı. Ankara: Pegem Akademi

Thompson, I. (2010). The principal counting principles*, National Centre for Excellence in the Teaching of Mathematics, Early Years Magazine*, *7*, R4U. https://www.ncetm.org.uk/resources/24414

Vilette, B. (2002). Do young children grasp the inverse relationship between addition and subtraction?: Evidence against early arithmetic. *Cognitive Development, 17*(3-4), 1365–1383.

Villarroel , J.D., Miñón, M. ve Nuno, T. (2011). The origin of counting: A study of the early meaning of 'one', 'two' and 'three' among Basque- and Spanish-speaking children. *Educational Studies in Mathematics, 76* (3), 345–361.

Woods, C. T. ve Taniesha, A. (2009). The teaching-learning paths for number, relations, and operations. *Mathematics Learning in Early Childhood : Paths Toward Excellence and Equity*. Christopher T. A. (Ed.) Washington, DC, USA: National Academies Press,

Wynn, K. (1992). Addition and subtraction by human infants . *Nature,* 358(6389), 749-750.

Xu, F., ve Spelke, E.S. (2000). Large number discrimination in 6-month-old infants. *Cognition, 74*, B1–B11.

Kullanılan diğer kaynaklar

Early Mathematics Ability, 2009, Office of Child Development, University of Pittsburgh http://www.ocd.pitt.edu/Files/PDF/109.pdf

http://www.designedinstruction.com/prekorner/early-childhood-numeracy.html

http://www.ocd.pitt.edu/Files/PDF/109.pdf

BÖLÜM 6

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE UZAMSAL DÜŞÜNME VE GEOMETRİ

Doç. Dr. Serap ERDOĞAN

6.1. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE UZAMSAL DÜŞÜNME VE GEOMETRI

Çocuklar uzaysal ilişkileri, farklı çizimlerle, haritalarla, modellerle tanır ve geliştirirler. Bir yap-bozu tamamlarken parçalarını kaydırarak ya da döndürerek uygun yeri bulmayı öğrenirler. Çocukların etrafındaki insanlarla ve objelerle ilgili olarak kendilerinin farkına varmaları uzaysal algı olarak ifade edilebilir (Kandır ve Çan, 2011).

Uzamsal algı, sözel olarak ifade ettiğimiz nesneleri hayalimizde canlandırabilme, onunla ilgili şemalar oluşturma, yönergelere uyma, verilen bir tablodaki verileri değerlendirme ve yorumlama, rakamlar ve harfleri yazma gibi birçok beceriyi kapsamaktadır (Aktaş Arnas, 2012). Çocuklar ve yetişkinler, yer-yön bulma konusunda haritalardan yararlanma, mobilya ve oyuncakların montajı için talimatları uygulama ve diyagramları yorumlama gibi uzamsal görevlerle sık sık karşılaşırlar (Ehrlich, Levine ve Goldin-Meadow, 2006). Uzamsal düşünme alanı sayı ve işlemlerden sonra en önemli matematik konusu olan geometrinin içerisinde yer almaktadır. Günlük hayatta karşılaştığımız problemlerin çoğunluğu uzamsal özelliklerle ilişkili olduğundan uzamsal ilişkileri anlama bir problem çözme becerisi olarak kabul edilmektedir. Uzay ve geometrik şekillerin kullanımı ile ilişkilendirilen uzamsal yetenek/uzamsal düşünme, geometri ile ilgili çok fazla etkinlik yaparak gelişmektedir (Aktaş Arnas, 2012).

Uzamsal algı dünyamıza doğal olarak değer verme, onu anlama ve yorumlama için gereklidir (NCTM, 1989). Bunun yanı sıra uzamsal yetenek ve matematik başarısı birbiriyle ilişkilidir ve uzamsal yetenek matematiğin birçok öğrenme konusu için önemlidir. Uzamsal algı ve yapı oluşturma, sanat, bilim, sosyal çalışmalar, hareket, müzik ve okuma çalışmalarıyla gelişir. Örneğin uzamsal düşünme becerileri ve sosyal çalışmalarda önemli beceriler olan harita okuma ve oluşturma geometride kritik öneme sahip beceriler olarak vurgulanır. Çocuklar her türlü doğal objenin şekillerini fark ederler. Blok oyunlarında şekil ve geometri ile ilgili birçok şeyi keşfederler. Hatta şekil ve pozisyonlarına bakarak alfabeyi ve harfleri de ayırt ederler. Sanat çalışmalarında iki ve üç boyutlu tasarımlar için mekansal ilişkiler kritik unsurlardır (Copley, 2000).

Çocuklar için geometri, şekil ve mekân çalışmasıdır. Yani şekiller, çizgiler gibi uzamsal nesnelerin, şekillerin döndürülmesi ve kaydırılması sonucu oluşacak dönüşümleri ile "paralel", "eşit" gibi kavramlar arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Uzamsal akıl yürütme ise bu nesneler arasındaki ilişkilerin ve şekillerin dönüşümlerinin çocukların zihnindeki temsillerini ifade etmektedir. Örneğin bir karenin bir köşesinden diğer köşesine doğru kesildiğinde ortaya nasıl bir şekil çıkacağını "zihin gözümüzle" görebiliriz (Clements, 1998).

Uzamsal yetenekler matematik başarısıyla ilişkilidir ve matematik konularının çoğunun öğretimi için kritik bir öneme sahiptir. Belirli uzamsal becerilere sahip çocukların daha iyi bir matematik performansına sahip oldukları; sözel- mantıksal yollarla bilgiyi işleyen çocukların görsel bilgi performanslarının daha iyi olduğu görülmüştür (Clements, 1998).

KAYNAKLAR

Aktaş Arnas Y., ve Aslan, D. (2005). Okul öncesi dönemde geometri. *Eğitim Bilim Toplum,*3, 36-46.

Aktaş Arnas, Y. (2012). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Aslan, D. (2004). *Anaokuluna devam eden 3-6 yaş grubu çocuklarının temel geometrik şekilleri tanımalarının ve şekilleri ayırt etmede kullandıkları kriterlerin incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Aslan, D. ve Aktaş Arnas, Y. (2007). Okul öncesi eğitim materyallerinde geometrik şekillerin sunuluşuna ilişkin içerik analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 16, (1), 69-80.

Aslan, D., Aktaş Arnas, Y., ve Eti, İ. (2012). An investigation on how children from different socioeconomic status (SES) classify geometric shapes. *International Journal of Academic Research Part B*, 4(6), 124-133.

Buldu, M. (2011). *Okul öncesi dönemde matematiksel kavram gelişimi*. Okul öncesi matematik eğitimi. (edt. Berrin Akman), 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

California Department of Education, (2010). California preschool curriculum framework, Volume 1. (Social-Emotional Development Language and Literacy English Language Development, Mathemetics), Sacramento, CA.

California Preschool Instractional Network. (2010). Engaging children in early mathematical experiences. Mathematics Handbook. Capital Service Region 3, Sacramento County Office of Education, School Readiness Department, Sacramento, CA.

Clements, D. H. (1998). Geometric and spatial thinking in young children. National Science Foundation. Arlington. VA. http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED436232.pdf adresinden 16.06.2014 tarihinde alınmıştır.

Clements, D. H., ve Sarama, J. (2000). The earliest geometry. Teaching Children Mathematics, 7(2), 82-86.

Clements, D. H., Wilson, D. C. ve Sarama, J. (2004). Young children's composition of geometric figures: A learning trajectory. *Mathematical Thinking and Learning*, 6(2), 163-184.

Clements, D. H., Swaminathan, S., Zeitler Hannibal, M. A.Z. ve Sarama, J. (1999). Young children' concepts of shape. *Journal for Research in Mathematics Education,* 30, (2), 192-212.

Copley, J. V. (2000). The young child and mathematics. National Association for the Education of Young Children.United States of America.

Crowley, M. L. (1987). The van Hiele model of the development of geometric thought. *In Learning and Teaching Geometry, K-12,* Yearbook of the National Council of Teachers of Mathematics, edited by Mary Montgomery Lindquist, pp.1-16. Reston, VA.: NCTM.

Ehrlich, S. B., Levine, S. C., ve Goldin-Meadow, S. (2006). The importance of gesture in children's spatial reasoning. *Developmental Psycology,* 42, (6),1259-1268.

Erişen, Y. ve Güleş, F. (2007). Montessori materyallerinin tasarım kalitesi özelliklerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 18, 287-305.

Giren, S. (2013). *Sosyal problem çözme eğitiminin altı yaş grubu çocukların matematik becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Hannibal, M. A. (1999). Young children's developing understanding of geometric shapes. *Teaching Children Mathematics*, 5(6), 353-355.

İncikabı, L. ve Tuna, A. (2012). Türkiye ve Amerika eğitim sistemlerinin 60-72 aylıklar için geliştirilen okul öncesi matematik eğitimi programı açısından karşılaştırılması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 8, (3), 94-101.

Kandır, A. ve Orçan, M. (2011). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.

Kesicioğlu, O. S. ve Alisinanoğlu, F. (2011). *Okul öncesi dönemde uzay, geometri ve geometrik şekiller*. Okul öncesi matematik eğitimi, 2.Baskı, (edit., Berrin Akman,). Ankara: Pegem Akademi.

Kesicioğlu, S., Alisinanoğlu, F., ve Tuncer, A. T. (2011). Okul öncesi dönem çocukların geometrik şekilleri tanıma düzeylerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(3), 1093-1111.

Koleza, E., ve Gianisi, P. (2013). Kindergarten children's reasoning about basic geometric shapes. Proceedings of the 8th Congress of the European Society for Research in Mathematics Education, CERME.

Newcombe, N. (1989). The development of spatial perspective taking. In H. W. Reese (Ed.), *Advances in child development and behavior* (Vol. 22), (pp. 203-247). New York: Academic Press.

Newcombe, N. S., Uttal, D. H. ve Sauter, M. (2013). Spatial development (Ed. P. Zelazo), *Oxford Handbook of Developmental Psychology*, Oxford University Press.

Newcombe, N., ve Huttenlocher, J. (1992). Children's early ability to solve perspective-taking problems. *Developmental Psychology*, *28*, 635-643.

Piaget, J. ve Inhelder, B. (1967). The child's concepts of space. London: Routledge ve Kean Paul.

Usiskin, Z. (1982). Van Hiele Levels and achievement in secondary school geometry. Final Report. Department of Education, the University of Chicago, Chicago.

BÖLÜM 7

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE MATEMATİĞİN DİĞER ETKİNLİKLERLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ

Doç. Dr. Durmuş ASLAN

"Matematik, tüm bilimlerin kapısı ve anahtarıdır."

Roger Bacon

7.1. Okul Öncesi Eğitimde Matematiğin Diğer Etkinliklerle Bütünleştirilmesi

Günlük hayatımızın pek çok boyutu matematik ile birlikte anlam kazanmaktadır ve okul öncesi yıllar çocukların sayılar, şekiller, işlemler ve diğer temel matematik becerilerini kazanmaları için en uygun zamanlardır (Clements, 2001). Erken yaşlarda çocukların temel matematik becerilerini kazanmalarında okul öncesi eğitim önemli bir rol oynamaktadır. Çeşitli araştırmalar (Ömercikliogğlu, 2006; Polat Unutkan, 2007; Dursun, 2009; Maldonado, 2008; Brooks-Bey, 2011; Aslan ve Aktaş Arnas, 2015) okul öncesi eğitimin çocukların matematik başarıları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Aslan ve Aktaş Arnas (2015) okul öncesi eğitime devam çocukların bu eğitime devam etmeyen akranlarıyla kıyaslandığında sayı, işlem ve geometrik şekilleri tanımada daha başarılı olduklarını saptamışlardır. Araştırmalar (Kashkary ve Robinson, 2006; Maldonado, 2008; Dursun, 2009; Brooks-Bey, 2011) aynı zamanda, okul öncesi eğitimin çocukların matematik başarısı üzerindeki etkisinin ilerleyen yıllarda da devam ettiğini göstermektedir. Öte yandan, bu etkinin büyüklüğü ve sürekliliği verilen matematik eğitiminin niteliğine göre farklılık göstermektedir (Chhinh, 2003; Aslan ve Aktaş Arnas, 2015).

Okul öncesi dönemde nitelikli bir matematik eğitimi için öğretmenin uyarıcı bir ortam ve zengin eğitim durumları planlaması gerekmektedir. Bu amaçla öğretmen, matematik etkinlikleri planlamanın yanı sıra matematik konularını diğer etkinliklerle bütünleştirmelidir. Öğretmen doğrudan matematik kavram ve becerilerini öğretmek için farklı etkinlik çeşitleri planlayabileceği gibi, etkinlikler içinde bu kavram ve beceriler geçtikçe öğretmen bu kavram ve becerilere vurgu yapabilir. Öğretmen o günkü etkinlik planında matematik ile ilgili kazanım ve göstergelere yer vermemiş olsa bile yeri geldikçe gün içinde informal matematik etkinliklerine yer verebilir ve daha önceden verdiği kavramları pekiştirebilir (Aktaş Arnas, 2012). Matematik konularının diğer etkinliklerle bütünleştirilmesi yoluyla bu konular daha eğlenceli hale getirilebilir; çocukların öğrendiklerini uygulamaları ve böylece öğrendiklerinin daha kalıcı hale gelmesi sağlanabilir; matematik kavramlarını günlük hayata ve diğer gelişim alanlarına transfer etmelerine yardımcı olunabilir.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2013 Okul Öncesi Eğitim Programında etkinlik çeşitleri olarak matematik etkinliğinin yanı sıra Türkçe, sanat, drama, müzik, hareket, oyun, fen, okuma yazmaya hazırlık ve alan gezilerine yer verilmiştir. Programda bu etkinliklerin yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış şekilde sınıf içinin yanı sıra açık alanda da gerçekleştirilmesi gerektiği; etkinliklerin tek tek planlanıp uygulanabileceği gibi birden fazla etkinlik çeşidinin uygun yolla bir araya getirilip bütünleştirilebileceği; etkinliklerin bireysel, küçük grup ya da büyük grup şeklinde planlanıp uygulanabileceği belirtilmektedir. Ayrıca, etkinlik çeşitlerine günlük eğitim akışı içinde dengeli bir şekilde yer verilmesi gerektiği ifade edilmektedir (MEB, 2013). Bu bölümde, Okul Öncesi Eğitim Programında yer alan etkinlik çeşitlerine, matematik kavram ve becerilerinin bu etkinlik çeşitleri ile nasıl bütünleştirilebileceği konusuna yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

Aktaş Arnas, Y. (2012). *Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Aktaş Arnas, Y., Günay Bilaloğlu, R. & Aslan, D. (2002). *Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Alabay, E. (2010). Okul Öncesi Eğitimde Fen Programları. Berrin Akman, Gülden Uyanık Balat & Tülin Güler (Eds.) *Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi* içinde (s.63-88). Ankara: Pegem Akademi.

Alisinanoğlu, F., Özbey, S. & Kahveci, G. (2015). *Okul Öncesinde Fen Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Aslan, D. & Aktaş Arnas, Y. (2015). The Immediate Impacts of Preschool Attendance on Turkish Children's Mathematics Achievement. *Educational Studies*, 41(3), 231-243.

Büyüktaşkapu, S. (2010). Bilimsel Süreç Becerileri. Berrin Akman, Gülden Uyanık Balat & Tülin Güler (Eds.) *Okul Öncesinde Fen Eğitimi* içinde (s.19-62). Ankara: Pegem Akademi.

Brooks-Bey, M. R. (2011). *The Impact of the Length of Preschool Attendance on the Academic Achievement and Retention of the Third and Fourth Grade Students*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Trident University International.

Chhinh, S. (2003). Effect of Pupil Factor on Mathematics Achievement in Cambodian Urban Primary School. *Asia Pacific Education Review,* 4(2), 151–160.

Clements, D. H. (2001). Mathematics in the Preschool. *Teaching Children Mathematics*, 7(5), 270-275.

Çakmak, A. & Elibol, F. (2011). *Çocuk ve Oyun*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Dikici Sığırtmaç, A. (2015). *Okul Öncesi Dönemde Müzik Eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Duman, G. (2015). Hareket Eğitimine Giriş. Gökhan Duman (Ed.) *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim, Okul Öncesi Dönemde Beden Eğitimi* içinde (s.155-161). Ankara: Hedefcs Yayıncılık.

Dursun, Ş. (2009). A Comparison of the Mathematical Skills of First Graders with and without Preschool Education. *Educational Science: Theory & Practice,* 9(4), 1705–1715.

Durualp, E. & Aral, N. (2011). *Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Erdoğan, S. (2011). Okul Öncesi Dönemde Matematik Programı. Berrin Akman (Ed.) *Okul Öncesi Matematik Eğitimi* içinde (s.171-188). Ankara: Pegem Akademi.

Gönen, M. & Dalkılıç, N. U. (2003). *Çocuk Eğitiminde Drama: Yöntem ve Uygulamalar*. İstanbul: Epsilon.

Işıtan, S. (2015). Okul Öncesi Eğitim Ortamlarında Oyun. Ayşe Belgin Aksoy (Ed.) *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim, Okul Öncesi Eğitimde Oyun* içinde (s.281-308). Ankara: Hedefcs Yayıncılık.

İnan, H. Z., İnan, T. & Aydemir, T. (2014). Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Bilimsel Süreç Becerilerinin Kazandırılması. Mustafa Metin & Çiğdem Şahin (Eds.) *Örnek Uygulamalarla Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi* içinde (s.75-95). Ankara: Pegem Akademi.

Kandır, A. & Orçan, M. (2010). *Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Kandır, A., Can Yaşar, M. & Tuncer, N. (2011). *Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Kashkary, S.Y. & J.F. Robinson. (2006). Does Attendance Kindergarten Affect on Pupils' Mathematics Achievement of Primary School in Makkah, Saudi Arabia? And What are the Teachers' Expectations? *Online Submission*. Web Sitesi: http:// www. eric.ed.gov/PDFS/ ED490799.pdf. Erişim Tarihi: 01.08.2017.

Maldonado, W. (2008). *The Impact of Pre-Kindergarten Enrollment on Student Performance as Identified by Third Grade Reading and Math Texas Assessment of Knowledge and Skills (TAKS) Scores among Selected Title 1 Elementary Schools*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Texas A&M University.

MEB (2013). Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: MEB.

Ömercikliogğlu, H. (2006). 4–7 *Yaş Arası Çocukların Sayı Kavramlarının Piaget'nin Birebir Eşleme Deneyleri ile İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı.

Önder, A. (2012). *Yaşayarak Öğrenme için Eğitici Drama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Polat Unutkan, Ö. (2007). A Study of Pre-school Children's School Readiness Related to Skills of Mathematics. *Hacettepe University Journal of Education*, 32, 243–254.

Sperry Smith, S. (2016). *Erken Çocuklukta Matematik*. Serap Erdoğan (Çev. Ed.) Ankara: Eğiten Kitap.

Ulutaş, İ. & Demiriz, S. (2015). Okul Öncesinde Görsel Sanatlar Eğitiminin Önemi ve Görsel Sanat Eğitimi Programı Özellikleri. İlkay Ulutaş (Ed.) *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim, Okul Öncesinde Görsel Sanatlar Eğitimi* içinde (s.167-188). Ankara: Hedefcs Yayıncılık.

Yayla Ceylan, Ş. (2013) Dramatik Etkinlikler ve Dramanın Çocuğun Gelişimindeki Yeri. Esra Ömeroğlu (Ed.) *Dramatik Etkinliklerden Dramaya, Teoriden Uygulamaya* içinde (s.17-43). Ankara: Eğiten Kitap.

BÖLÜM 8

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE BİLGİSAYAR DESTEKLİ MATEMATİK EĞİTİMİ

Doç. Dr. Maide ORÇAN

"Bir sınıf ya da bir okul düşün... Tüm öğrencilerin yüksek nitelikli eğitime sahip oldukları..."

Clements, 2002

GİRİŞ

Teknolojinin yaşamımızdaki yeri ve önemi her geçen gün artmaktadır. Son yıllarda teknolojideki hızlı gelişmeler her alanda olduğu gibi eğitime de yansımış ve eğitim alanında birçok değişime neden olmuştur. Teknolojik araçlardan biri olan bilgisayarlar eğitimde yeni gereksinimlerin ortaya çıkmasına neden olmakla birlikte eğitim uygulamalarına da yeni olanaklar sunmuştur (NCTM, 2000).

Eğitimde bilgisayarlar aracığı ile interaktif web siteleri ve çeşitli yazılımlardan (bilgisayar etkinlikleri) faydalanılmaktadır. Öğretmenler için hazırlanmış web siteleri internet aracılığı ile sınıflarda kullanılmaktadır. Ayrıca sanal etkinliklere online ya da CD-ROM formatlarında ulaşabilmektedir (Charlesworth, 2012). Dünyadaki en etkin matematik eğitimi kuruluşları olan NCTM (National Council of Teachers of Mathematics) ve NAEYC (National Association for the Education of Young Children) son yıllarda araştırmaya dayalı ve gelişimsel olarak uygun eğitimsel yazılımların kullanılmasını özellikle tavsiye etmektedir. NCTM'nin ilke ve standartlarına göre her çocuk öğretmen rehberliğinde matematik öğrenmesini kolaylaştıran teknolojiye ulaşma şansına sahip olmalıdır. NCTM'nin teknoloji ilkesine göre ise, teknoloji matematik eğitiminde esastır; teknoloji matematiği etkiler ve çocukların öğrenmesini arttırır (NCTM, 2000).

Eğitimde kullanılan teknolojik araçlardan biri olan bilgisayarların kullanımı ile ilgili süregelen bazı tartışmalar vardır. Bunlardan biri çocukların bilgisayarla çalışmaya ne zaman başlamaları gerektiğidir. Çoğu araştırmacı üç yaşın altındaki çocuklar için bilgisayar kullanmayı önermemektedir (Hohman, 1998). Çünkü bilgisayarlar üç yaşından küçük çocukların öğrenme stillerine gelişimsel olarak uygun değildir. Üç yaşından küçük çocuklar vücutlarını kullanarak (gözler, kulaklar, ağız, eller ve bacaklar) öğrenirler. Bu nedenle bilgisayarlar üç yaşından küçük çocukların gelişimsel becerilerine (emekleme, yürüme, konuşma ve arkadaş edinme) uygun görülmemektedir (Haugland, 2000). Üç-dört yaşından itibaren çocukların gelişimsel olarak uygun eğitim programları dahilinde bilgisayarla çalışabilecekleri vurgulanmaktadır (Arı ve Bayhan, 1999). Clements'e (1987) göre üç yaşın altındaki çocuklar basit bilgisayar görevlerini yapabilirler.

Bir diğer tartışma ise okul öncesi çocukların bilgisayarlarla çalışmalarının bilişsel gelişimleri açısından uygun olup olmadığı konusudur. Bilgisayar etkinlikleri, çocukların somuttan soyuta giden boşluğa köprü kurmalarına yardımcı olurlar. Çocukların bildiklerinden yola çıkarak öğrenecekleri şeylerin sembolik durumları ile bağlantı kurmalarını sağlarlar (Arı ve Bayhan, 1999; Bütün-Ayhan ve Aral, 2003; Charlesworth, 2012). Çoğu okul öncesi öğretmeni matematiği dokunulabilen (hissedilen) ya da somut nesnelerle yapılabilen bir alan olarak görmektedir. Çocukların gerçek nesneleri hareket ettirerek ve onlarla etkileşim kurarak matematiği öğrenebileceklerine inanmaktadırlar. Somut nesneler, fiziksel ve manipulatif materyaller matematik öğrenmesi için esas olarak görülmektedir (Murray, 2001). Oysa Piaget okul öncesi dönemdeki çocukların düşünmesindeki somutluktan bahsederken tam olarak bunu kastetmemiştir. Piaget'ye göre çocuklar soyut olarak da düşünmektedirler. Örneğin, çocuklar iki yaşından itibaren kavramları kullanarak aşırı genellemelerde bulunabilirler. Örneğin tüm erkekleri "baba" olarak adlandırabilirler (Lee ve Ginsburg, 2009). Bazı açılardan küçük çocukların düşünmesi nispeten somuttur. Çocuklar üç oyuncak köpeği dört oyuncak köpeğe ekleyip toplamı bulabilirler. Ancak bazı açılardan da küçük çocukların düşünmesi oldukça soyuttur. Çocuklar somut materyallere ihtiyaç duymadan eklemenin daha fazla ve çıkarmanın daha az olduğunu kestirebilirler (Ginsburg, Lee ve Boyd, 2008).

KAYNAKLAR

Aktaş-Arnas, Y. (2005a). 3-18 Yaş grubu çocuk ve gençlerin interaktif iletişim araçlarını kullanma alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(4), 59-66.

Aktaş-Arnas, Y. (2005b). Okul öncesi dönemde bilgisayar destekli eğitim. *Eurasian Journal of Educational Research*, 20, 36-47.

Arı, M. ve Bayhan, P. (1999). *Okul öncesi dönemde bilgisayar destekli eğitim*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Bütün-Ayhan, A. ve Aral, N. (2003). Erken çocukluk döneminde bilgisayar. *Çoluk Çocuk Anne Baba Eğitimci Dergisi,* Şubat, 20–22.

Clements, D.H. (1987). Computers and young children: A review of the research. *Young Children*, 43(1), 34-44.

Clements, D.H. (1991). Elaborations on the levels of geometric thinking, *III International Symposium for Research in Mathematics Education*. Valencia, Spain.

Clements, D.H. (2002). Linking research and curriculum development. In L. D. English (Ed), *Handbook of international research in mathematics education* (pp. 599-630), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Charlesworth, R. (2012). *Experiences in math for young children*. (Sixth Edition). Australia: Cengage Learning.

Clements, D.H., ve Nastasi, B.K. (1992). Computers and early childhood education. In *Advances in school psychology: Preschool and early childhood treatment directions*, eds. M. Gettinger, S.N. Elliott, and T.R. Kratochwill, 187-246. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Clements, D.H., ve Sarama, J. (2002). Effects of a preschool mathematics curriculum: Research on the NSF funded Building Blocks Project. Retrieved October 11, 2012 from http://gse.buffalo.edu/org/buildingblocks/writings/Building%20Blocks%20Exec%20Sum.pdf

Clements, D.H., ve Sarama, J. (2007). Building Blocks—SRA real math teacher's edition, Grade PreK. Columbus, OH: SRA/McGraw-Hill.

Clements, D.H., ve Sarama, J. (2008). Mathematics and technology: Supporting learning for students and teachers. In O. N. Saracho ve B. Spodek (Eds.), *Contemporary perspectives on science and technology in early childhood education* (pp. 127-147). Charlotte, NC: Information Age.

Coley, R.J., Cradler, J., ve Engel, P.K. (1997). *Computers and classrooms: The status of technology in U.S. schools*. Princeton, NJ: Educational Testing Service.

Craig, D.V. (2000). Technology, math, and the early learner: Models for learning. Computers and young children. *Early Childhood Education Journal*, 27(3), 179-184.

Demiriz, S., Karadağ A. ve Ulutaş, İ. (2003). *Okul öncesi eğitim kurumlarında eğitim ortamı ve donanım*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Ertmer, P.A., Ross, E.M., ve Gopalakrishnan, S. (2000). Technology-using teachers: How powerful visions and student-centered beliefs fuel exemplary practice. In D. A. Willis, J.D. Price, ve J. Willis (Eds.), *Technology and teacher education annual* (pp. 1519-1524). Charlottesville, VA: Association for the Advancement of Computing in Education.

Ginsburg, H.P., Lee, J.S., ve Boyd, J.S. (2008). Mathematics education for young children: What it is and how to promote it. *Social Policy Report*, 22(1), 3-24.

Gross, T. ve Duhon, G. (2013). Evaluation of computer assisted instruction for math accuracy intervention. *Journal of Applied School Psychology*, 29, 246-261.

Hancock, V. ve Betts, F. (1994) From the lagging to the leading edge. *Educational Leadership,* 51(7), 24-29.

Haugland, S.W. (1992). The effects of computer software on preschool children's developmental gains. *Journal of Computing in Childhood Education*, 3(1), 15-30.

Haugland, S.W. (2000). Computers and young children. ERIC Digest. ED438926 2000-03-00

Haugland, S.W. ve Shade, D.D. (1994). Software evaluation for young children. In young children: Active learners in a technological age, eds. J.L. Wright ve D.D. Shade, 63-76. Washington, DC: NAEYC.

Hohman, C. (1998). Evaluating and selecting software for children. *Child Care Information Exchange*, 123, 60-62.

Kandır, A. ve Orçan, M. (2010). *Okul* öncesi dönemde matematik eğitimi. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Kurz, T.L., Middleton, J.A., ve Yanik, H.B. (2005). A taxonomy of software for mathematics instruction. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 5(2), 123-137.

Lee, J.S., and Ginsburg, H.P. (2009). Early childhood teachers' misconceptions about mathematics education for young children in the United States. *Australasian Journal of Early Childhood*, 34(4), 37-45.

Lopez-Morteo, G., and Lopez, G. (2007). Computer support for learning mathematics: A learning environment based on recreational learning objects. *Computers ve Education*, 48, 618–641.

Murray, A. (2001). Ideas on manipulative math for young children. *Young Children,* 56(4), 28-29.

National Association for the Education of Young Children [NAEYC]. (2010). Early Childhood Mathematics: Promoting Good Beginnings. 12.06.2014 tarihinde https://www.naeyc.org/files/naeyc/file/positions/psmath.pdf adresinden alınmıştır.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (2000). Principles and standards for school mathematics. Reston, VA.

Oktay, A. (2002). *Yaşamın sihirli yılları: Okul öncesi dönem*. İstanbul: Epsilon Yayınları.

Orçan, M. (2013). Erken çocukluk dönemi matematik eğitimi için örnek bir model: Yapı Taşları (Building Blocks). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-13.

Papert, S. (1996). *The connected family: Bridging the digital generation gap*. Atlanta, Georgia: Longstreet.

Papert, S. (1998). Child power: Keys to the new learning of the digital century [lecture transcript]. Eleventh Colin Cherry Memorial Lecture on Communication, Imperial College, London, UK.

Quinn, C. N. (1997). Engaging learning. IT Journal. 27.05.2014 tarihinde http://it.coe.uga.edu/itforum/paper18/paper18.html adresinden alınmıştır.

Sarama, J., and Clements, D.H. (2002). Building Blocks for young children's mathematical development. *Journal of Educational Computing Research*, 27(1 ve 2), 93-110.

Sarama, J. and Clements, D.H. (2004). Building Blocks for early childhood mathematics. *Early Childhood Research Quarterly*, 19, 181-189.

Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Pegem Akademi.

Shade, D. (1994). Computers and young children: Software types,social contexts, gender, age, and emotional response. *Journal of Computing in Childhood Education*, 5(2),177-209.

Spradlin, K.D. (2009). *The effectiveness of computer-assisted instruction in developmental mathematics*. Unpublished doctoral thesis. The Faculty of the School of Education, Liberty University.

TIMMS. (1999). Trends in international mathematics and science study. The International Study Center at Boston College.

Toyn, M. (2007). Exploiting interactive whiteboard technologies to support the development of mathematical thinking. In D. Drews and A. Hansen (Eds.), *Using Resources to Support Mathematical Thinking* (pp. 132-153). UK: Learning Matters Ltd.

Wang, Y.M. (2002) When Technology meets beliefs: Preservice teachers' perception of the teacher's role in the classroom with computers. *Journal of Research on Technology in Education*, 35(1), 150-161.

Wright, J.L. (1994). Listen to the children: Observing young children's discoveries with the microcomputer. In *Young children: Active learners in a technological age*, eds. J.L. Wright and D.D. Shade, 3–17. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

BÖLÜM 9

OKUL ÖNCESİ MATEMATİK EĞİTİMİNDE BİREYSEL FARKLAR VE DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ

Arş. Gör. Feyza AYDIN

Matematikte karşılaştığınız zorluklar için endişelenmeyin.
Emin olun benim karşılattığım zorluklar daha büyüktür.

Albert Einstein

9.1. GİRİŞ

Matematik, dünyayı anlamak ve analiz etmek için güçlü bir araçtır. Kavramlar, semboller, işlemler, uzay vb. düşüncelerimizi sistematik şekilde organize etmemizi sağlar (Cross, Woods, ve Schweingruber, 2009). Yüzyıllar boyunca çocukların birçoğu matematiği gerçekten anlamadan, ezberleme yöntemiyle öğrenmiş, matematiğin amacını ve ihtiyacını hissedemeden öğrenim hayatını sürdürmüştür. Matematik başarısı çözüm yolundan çok ulaşılan sonuç veya sonuca ulaşma hızı ile özdeşleştirilmiştir. Fakat çocukların matematiğe olan ilgisinin azalması, matematik kaygısı, matematik başarısında düşüşler aynı yöntemin her çocuk için beklenen sonucu vermediği, çocukların hızlı öğrenmelerinden öte, öğrendiklerini anlamaları gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Cross, Woods, ve Schweingruber, 2009; Dinçer ve Ulutaş, 1999; NRC, 2001). Bu nedenle artık eğitim programlarında çocukların matematiği öğrenme yaklaşımlarının açıklanması, bireysel farklılıklarının belirlenmesi ve matematik becerilerinin sistematik olarak değerlendirilmesi ve matematik eğitiminin bu doğrultuda planlanması üzerinde durulmaktadır.

KAYNAKLAR

Akman, B. (1995). *Anaokuluna devam eden 40-69 aylık çocukların kavram gelişimlerinde kavram eğitiminin etkisinin incelenmesi.* Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akman, B. (2002). Okul öncesi dönemde matematik. *Hacettepe Universitesi Eğitim Fakultesi Dergisi,* (23), 244-248.

Aktaş Arnas, Y. (2006). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi*. Adana: Nobel Kitapevi.

Aslan, D., Oğul, İ. G. & Taş, I. (2013). The Impacts of preschool teachers' mathematics anxiety and beliefs on children's mathematics achievement. *International Journal of Humanities and Social Science, 2319-7714.*

Baroody, A. J., Lai., M., & Mix, K. S. (2006). The development of young children's early number and operation sense and its implications for early childhood education. In B. Spodek & O. N. Saracho (Eds.), *Handbook of research on the education of young children* (2nd Ed., pp. 187–221). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Baroody, A., & Coslick, R. T. (1998). Fostering children's mathematical power: An investigative approach in K-8 mathematics instruction. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Bird, R. (*2007). The dyscalculia toolkit: Supporting learning difficulties in mathematics*, London: Paul Chapman Publishing.

Blevins-Knabe, B. (2016). *Early childhood mathematics skill development in the home environment*, A.M.B. Austin (eds.), DOI 10.1007/978-3-319-43974-7_2

Bracken, B. A. (1984). *Bracken basic concept scale examiner's manual*. The Psychological Corporation, Harcourt Brace Jovanovich, Inc.

Buldu, M. (2010). Okul Öncesi matematik eğitiminde değerlendirme. *Okul* öncesi *matematik* eğitimi. B. Akman (Ed), Ankara: PEGEM Akademi.

Burris, A. C. (2005). *Understanding the math you teach*. Upper Saddle River: Pearson Merrill Prentice Hall.

Butterworth, B., Varma,S. & Laurillard, D. (2011). Dyscalculia: from brain to education. *Science*, 332, 1049-1053.

Bütün Ayhan, A. & Aral, N. (2007). Bracken temel kavram ölçeği-gözden geçirilmiş formunun altı yaş çocukları için uyarlama çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*, 42-51.

Carruthers, E. & Worthington, M. (2006). *Children's mathematics: making marks, making meaning*. (2nd Edition). London: Paul Chapman Publishing.

Charlesworth, R.L., & Lind, K. K. (2007). *Math and science for young children*. U.S.A.: Delmar, Publ.Inc.

Clausen-May, T., Vappula, H. & Ruddock, G. (2004). *Progress in maths 4-14 series.* National Foundation for Educational Research, London : NferNelson.

Clements, D. H. (2004). Major themes and recommendations. In D. H. Clements, J. Sarama, & A.-M. DiBiase (Eds.), *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education* (pp. 267–297). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2014). Learning and teaching early math: The learning trajectories approach. Oxon: Routledge.

Clements, D.H. & Sarama, S. (2007). Early childhood mathematics learning. F. K. Lester,(Ed.), *Second Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning,* USA: Information Age Publishing.

Copley, J. V. (Ed.). (1999). *Mathematics in the early years*. Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Cotton, T. (2013). *Understanding and teaching primary mathematics*. Harlow: Pearsons

Cross, T. C., Woods, T. A., & Schweingruber, H. (Eds.). (2009). *Mathematics learning in early childhood: Paths towards excellence and equity.* Washington, DC: National Academies Press..

Çam, Ş.S. (2013). GEMS Programı-Matematik ve Fende Büyük Buluşlar. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2,17, 148-154. ISSN: 2146-9199.

Çelik, M. ve Kandır, A. (2011). Matematik Gelişimi 6 Testi (Progress in Maths)nin 60-77 aylar arasında olan çocuklar için geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuramsal Eğitimbilim, 4*(1), 146-153.

Dunphy, E., Dooley, T., Shiel, G., Butler, D., Corcoran, D., Ryan, M., Travers, J., & Perry, B. (2014). Mathematics in early childhood and primary education (3–8 years) definitions, theories, development and progression. Retrieved from *https://www.ncca.ie/media/2147/ncca_research_report_18.pdf*

Dinçer, Ç. & Ulutaş, İ. (1999). Okul öncesi eğitimde matematik kavramları ve etkinlikleri. *Yaşadıkça Eğitim,* 62, 6-11.

Ersan, C. & İvrendi, A. (2016). Okul öncesi dönem çocukları için geliştirilen araştırma temelli matematik eğitim programlarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 17(1), 39-56.*

Geary, D.C. (2013). Early foundations for mathematics learning and their relations to learning disabilities. *Current Directions in Psychological Science,* 22(1) 23–27.

Gelman, R., & Meck , E. (1983). Preschoolers' counting: Principles before skill. *Cognition, 13*, 343-359.

GEMS teacher's handbook (1998). Berkeley: University of California.

Ginsburg, H. P., Greenes, C. E., & Balfanz, R. (2003). *Big math for little kids*. Parsippany, NJ: Dale Seymour Publications, Pearson Learning Group.

Ginsburg, H.P. & Baroody, A. (1990) *Test of early mathematics ability* (TEMA-2). (2nd Edition). Texas: PRO-ED

Glanfield, F., Bush, W., & Stenmark, J. (Eds.). (2003). How do I get started? In *Mathematics assessment: A practical handbook for Grades K-2* (pp. 4-11). Reston, VA: NCTM.

Greenes, C., Ginsburg, H. P., & Balfanz, R. (2004).Big math for little kids. *Early Childhood Research Quarterly*, 19, 159-66.

Guillaume, A. M. (2005). *Classroom mathematics inventory for grades K-6: an informal assessment*. MyLabSchool Edition. California State University: Fullerton Allyn & Bacon.

Güven, B., Öztürk, Y., Karataş, İ., Arslan, S. & Şahin, F. (2012). *Okul öncesi öğretmenlerinin matematik öğrenme ve öğretmeye yönelik inançlarının sınıf ortamına yansımaları.* Niğde: X. Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi.

Güven, Y. & Oktay, A. (1999). Erken matematik yeteneği testi-2'nin (Test of Early Mathematics Ability-2) Türkçeye uyarlaması: geçerlik, güvenirlik ve norm çalışması. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11, 163-182.

Hansen, A. (Ed). (2014) *Children's errors in mathematics*. London: Learning Matters/SAGE

Jung, H. Y. & Reifel, S. (2011). Promoting children's communication: a kindergarten teacher's conception and practice of effective mathematics ınstruction. *Journal of Research in Childhood Education*, 25, 194-210.

Katz, L. G. (2010). STEM in the early years. *Early Childhood Research and Practice*. Collected Papers from the SEED (STEM in Early Education and Development) Conference. Retrieved from http://ecrp.uiuc.edu/beyond/seed/index.html

Kinzie, M. B., Whittaker, J. V., Williford, A. P., DeCoster, J., McGuire, P., Lee, Y., & Kilday, C. R. (2014). MyTeachingPartner-Math/Science pre-kindergarten curricula and teacher supports: Associations with children's mathematics and science learning. *Early Childhood Research Quarterly*, 29, 586-599.

Klein, A., Starkey, P., & Ramirez, A. B. (2002). *Pre-K mathematics curriculum*. Glenview, IL: Scott Foresman.

Lewis, K. E. (2016). Understanding mathematical learning disabilities as developmental difference: a fine-grained analysis of one student's partitioning strategies for fractions. *Infancia y Aprendizaje*, 39 (4), 812-857, DOI: 10.1080/02103702.2016.1215085.

Master, A., Cheryan, S. & Meltzoff, A. N. (2017). Social group membership increases STEM engagement among preschoolers. *Developmental Psychology*, 53(2), 201–209.

McAfee, O. & Leong, D.J. (2010). *Assessing and guiding young children's development and learning*. Boston, MA: Pearson.

McClure, L. (2012). Highly able children in ordinary classrooms. In McAteer, M. (Ed.*) Improving Primary Mathematics Teaching and Learning*. Maidenhead: OUP.

MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), (2013). *Okul öncesi eğitim programı (36-72 aylık çocuklar için).* Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Milford, T. & Tippett, C. (2015). The design and validation of an early childhood STEM classroom observational protocol. *International Research in Early Childhood Education, 6(1)* 24-36.

Minetola, J. R., Ziegenfuss, R. G. & Chrisman, J. K. (2014). *Teaching young children mathematics*. New York: Routledge.

Montague-Smith, A. & Price, A. J. (2012). *Mathematics in early years education* (3rd ed.). New York: Routledge

Moomaw, S. (2013). *Teaching STEM in the early years: Activities for integrating science, technology, engi neering,and mathematics*. St. Paul, MN: Redleaf Press.

NCTM (National Council of Teachers of Mathematics). (2007). *Five "Key Strategies" for Effective Formative Assessment.* Retrieved from https://www.nctm.org/uploadedFiles/Research_and_Advocacy/research_brief_and_clips/Research_brief_04_-_Five_Key%20Strategies.pdf

NRC (National Research Council). (2001). *Adding* ıt *up: helping children learn mathematics*. J. Kilpatrick, J. Swafford, and B. Findell (Eds.). Mathematics Learning Study Committee, Center for Education. Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: National Academy Press. p.15-16

NRC (National Research Council). (2011). *Successful K-12 STEM Education: Identifying effective approaches in science, technology, engineering, and mathematics.* Retrieved from http://www.stemreports.com/wp-content/uploads/2011/06/NRC_STEM_2.pdf

Orçan Kaçan, M. & Karayol, S. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimi için ayırdıkları süre ve matematik eğitimine ilişkin görüşleri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (12), 172-186.

Orçan, M. (2013). Erken çocukluk dönemi matematik eğitimi için örnek bir model: Yapı Taşları (Building Blocks). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*.2(2), 1-13.

Paulson, F. Leon, Peal R. Paulson, & A. Meyer (1991). What makes a portfolio a portfolio? *Educational Leadership*, 48 (5): 60-63.

Pekince, P. & Dağlıoğlu, H. E. (2017). Sayma İlkeleri Testi'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. İlköğretim Online, 16(2), 765-781. http://ilkogretim-online.org.tr doi: 10.17051/ilkonline.2017.304733 adresinden erişilmiştir.

Pompea, S.M. & Gek, T. K. (2002). *Optics in the great exploration in math and science (GEMS) Program: a summary of effective pedagogical approaches*. Retrieved from *https://spie.org/ETOP/2001/103_1.pdf*

Presser, A.L., Clements, M., Ginsburg, H. & Ertle, B. (2015) Big math for little kids: the effectiveness of a preschool and kindergarten mathematics curriculum. *Early Education and Development*, 26:3, 399-426, DOI: 10.1080/10409289.2015.994451

Reys, R., Lindquist, M. M., Lambdin, D.V. & Smith, N. L. (2007). *Helping children learn mathematics*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Rushworth-Little, C. (2012). Learning difficulties in mathematics. In McAteer, M. (Ed.) *Improving Primary Mathematics Teaching and Learning*. Maidenhead: OUP.

Sarama, J. & Clements, D. H. (2004). Building blocks for early childhood mathematics. *Early Childhood Research Quarterly*, (19), 181–189.

Schacter, J., & Jo, B. (2016). Improving low-income preschoolers mathematics achievement with Math Shelf, a preschool tablet computer curriculum. *Computers in Human Behavior, 55*, 223-229.

Schwartz, (2005). *Teaching young children mathematics*. Westport: PRAEGER.

Smith, S. S. (2001). *Early childhood mathematics*. Needham Heighs: Allyn & Bacon.

Sneideman, J. M. (2013) Engaging children in STEM education EARLY!. Retrieved from *http://naturalstart.org/feature-stories/engaging-children-stem-education-early* Erişim tarihi 31.03.2018.

Starkey, P., & Klein, A. (2005). *A longitudinal study of the effects of a pre-kindergarten mathematics curriculum on low-income children's mathematical knowledge*. Berkeley, CA: University of California.

Sunturlu, N. V. & Can Yaşar, M. (2017). Matematik Gelişimi 7 Testi'nin (Progress in Maths) 72-101 Aylar arasında olan çocuklar için geçerlik güvenirlik çalışması: *IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Birliği Kongresi bildirileri e-kitabı*, s.770-784. *http://www.eab.org.tr/eab/media/kitap/EAB_Kongre_Kitap_2017.pdf* adresinden erişilmiştir.

Şeker, P. T. & Alisinanoğlu, F. (2015). A survey study of the effects of preschool teachers' beliefs and self-efficacy towards mathematics education and their demographic features on 48 - 60-month-old preschool children's mathematic skills. *Creative Education, 6*, 405-414.

Tudge, J., Li, L., & Stanley, T. K. (2008). The impact of method on assessing young children's everyday mathematical experiences. O. Saracho & B. Spodak (Eds.), *Contemporary perspectives on mathematics in early childhood education* (pp. 187–214). Charlotte, NC: Information Age Publishing.

Wiliam, D., & Thompson, M. (2007). Integrating assessment with instruction: what will it take to make it work? In C. A. Dwyer (Ed.), *The future of assessment: shaping teaching and learning* (pp. 53-82). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

OKUL ÖNCESİNDE MATERYAL GELİŞTİRME

Editör

Prof. Dr. Neslihan Avcı

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-92-3

Okul Öncesinde Materyal Geliştirme

Editör

Prof. Dr. Neslihan Avcı

Yazarlar

Prof. Dr. Neslihan Avcı, Doç. Dr. Ayşe Dilek Öğretir Özçelik, Doç. Dr. İlkay Ulutaş
Doç. Dr. Müdriye Yıldız Bıçakçı, Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yurt
Öğr. Gör. Dr. Nihan Koran Güner, Dr. Özlem Alkan Ersoy,
Öğr. Gör. Raziye Pekşen Akça, Uzm. Ayşe Turla

Yayın Editörleri

Uğur Hakkı Canbaz
Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama

Başak Canbaz Akkaya
Burcu Sarpbelli

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / OKUL ÖNCESİNDE MATERYAL GELİŞTİRME

Erken yıllarda gelişimsel ilerlemenin en önemli yolu çocuklara zengin bir uyarıcı çevre sunmaktır. Nöronbilim çalışmalarına göre zengin uyarıcı çevre ile çocukların beyin gelişimleri optimal olmakta böylece bütünsel olarak gelişimsel ilerleme mümkün olmaktadır. Zengin uyarıcı çevre kavramı ise erken yıllarda oyun, oyuncaklar ve eğitim materyalleri anlamına gelmektedir.

Okul öncesi çocukları için eğitim materyali hazırlama ve seçmede gösterilecek titizlik, çocukların gelişimini destekleyecek türde kaliteli materyalleri hazırlama ve/veya seçme çocuklar için maksimum gelişme olanakları sunmaktadır.

Kitabımızın okul öncesi çocukları için zengin bir uyarıcı çevre hazırlayabilmeleri için okul öncesi öğretmenlerine ve öğretmen adaylarına yol gösterici olmasını amaçlıyor ve diliyoruz.

Kitapta fotoğraflarını bizimle paylaşan Zeynep Defne Çelik'e, Zeynep Turla'ya, Göksu Gündüzalp, Duru Gündüzalp ve Ali Berat Akça ile Ankara ve Gazi Üniversitelerinden öğretmen adaylarına katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Neslihan Avcı

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Öğr. Gör. Raziye Pekşen Akça - Doç. Dr. Müdriye Yıldız Bıçakçı
OKUL ÖNCESİNDE MATERYAL GELİŞTİRME "TEMEL KONULAR"

1.1. Materyallerin Önemi ve Amacı 12
1.2. Materyallerin Okul Öncesi Çocuğun Gelişimindeki Rolü 13
1.2.1. Eğitsel Materyallerin Çocuğun Fiziksel ve Motor Gelişimindeki Rolü 14
1.2.2. Eğitsel Materyallerin Çocuğun Zihinsel Gelişimindeki Rolü 15
1.2.3. Eğitsel Materyallerin Sosyal ve Duygusal Gelişimdeki Rolü 16
1.2.4. Eğitsel Materyallerin Dil Gelişiminin Desteklenmesindeki Rolü 16
1.3. Materyal Tasarlama ve Seçim İlkeleri 17
1.3.1. Sağlığa Uygun Olma 17
1.3.2. Geliştirilebilir Olma 18
1.3.3. Ergonomik Olma 18
1.3.4. Dayanıklı Olma 18
1.3.5. Gelişim Düzeyine Uygun Olma 19
1.3.6. Öğrenme İçin Evrensel Tasarım/Erişilebilir Olma 19
1.4. Biçimsel Özellikler 19
1.4.1. Çizgi 19
1.4.2. Şekil 20
1.4.3. Boyut 20
1.4.4. Renk 21
1.5. Tasarım İlkeleri 21
1.5.1. Oran-Orantı 21
1.5.2. Vurgu 22
1.5.3. Yakınlık 22
1.5.4. Denge 22
1.5.5. Bütünlük 23
1.6. Okul Öncesinde Yaklaşımlara Göre Materyallerin Önemi 23
1.6.1. Montessori Yaklaşımı 23
1.6.2. High Scope Yaklaşımı 24
1.6.3. Reggio Emilia Yaklaşımı 25
1.6.4. Waldorf Yaklaşımı 25
1.7. Materyallerin Etkili Kullanımı 26
Kaynaklar 28

2. Bölüm - Öğr. Gör. Dr. Nihan Koran Güner
ÇOCUĞUN KATILIM HAKKI VE MATERYAL YAPIM, SEÇİM VE KULLANIM SÜREÇLERİNE ÇOCUĞUN AKTİF KATILIMI

2.1. Katılım Hakkı ve Çocuk Katılımı 32
2.2. Katılımın Nitelikleri 32
2.3. Çocuğun Materyal Yapım, Seçim ve Kullanım Süreçlerine Aktif Katılımı ve Katılımın Nitelikleri 33

2.4. Katılım Merdiveni ve Uygulamaya Yansıması 35
Kaynaklar 38

3. Bölüm - Prof. Dr. Neslihan Avcı
KAVRAM VE DUYU EĞİTİMİ MATERYALLERİ

Giriş 40
3.1. Kavram Eğitimi Materyalleri 40
3.1.1. Seçim/Hazırlama ve Kullanım İlkeleri 40
3.1.2. Eğitici Oyuncak Geliştirme Basamakları 42
3.1.2.1. Eşleştirme 42
3.1.2.2. İlişki Kurma 42
3.1.2.3. Gruplama 44
3.1.2.4. Sıralama 45
3.2. Duyu Eğitimi Materyalleri 46
3.2.1. Bebekler İçin Duyu Eğitimi Materyalleri 47
3.2.1.1. Çıngıraklar 47
3.2.1.2. Mobiller 48
3.2.1.3. Duyu Battaniyesi/Oyun Minderi 48
3.2.1.4. Duyu Yastıkları ve Panoları 48
3.2.1.5. Dolgu Oyuncak ve Kuklalar 49
3.2.2. İki-Altı Yaş Çocukları İçin Duyu Eğitimi Materyalleri 49
3.2.2.1. Ses Kutuları 49
3.2.2.2. Koku Şişeleri 50
3.2.2.3. Dokunma Kesesi/Sepeti/Torbası 50
3.2.2.4. Dokunma Kartları 51
Kaynakça 52

4. Bölüm - Doç. Dr. İlkay Ulutaş
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE MATEMATİK MATERYALLERİ

4.1. Matematik Materyallerinin Tanımı ve Gerekliliği 54
4.2. Matematik Materyallerinin Tarihi 56
4.3. Matematik Eğitiminde Gerçek Nesneler ve Özel Hazırlanmış Materyaller 56
4.4. Matematik Materyallerinin Yararları 57
4.5. Okul Öncesi Eğitim Ortamlarında Bulunması Gereken Matematik Materyalleri Listesi 58
4.6. Eğitim Ortamında Matematik Uyaranlarının Kullanılması 60
4.7. Matematik Materyallerinin Özellikleri 61
4.8. Matematik Materyalleri Kullanım Sırasında Dikkat Edilecek Noktalar 62
4.9. Okul Öncesi Matematik Eğitiminde Kullanılabilecek Materyal Örnekleri 63
Kaynaklar 70

5. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yurt
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE FEN MATERYALLERİ

GİRİŞ 72
5.1. Fen Merkezi ve Fen Materyalleri 72
5.2. Fen Materyallerinin Seçimi 72
5.3. Temel Fen Materyalleri 74
5.3.1. Doğal Materyaller 74
5.3.2. Doğal Olmayan Materyaller 78
5.4. Bilgisayar Yazılımları 87
5.5. Belgeseller 88
5.6. Kitaplar/Dergiler 88
Kaynaklar 91

6. Bölüm - Uzm. Ayşe Turla
KUKLA, MASKE, BAŞLIK VE KOSTÜMLER

GİRİŞ 94
6.1. Kuklalar 94
6.1.1. Kuklanın Tanımı, Önemi ve Tarihçesi 94
6.1.2. Okul Öncesi Dönemde Kuklaların Çocuğun Gelişimine Katkısı 97
6.1.3. Kukla Yapımında Dikkat Edilecek Noktalar ve İzlenecek Adımlar 97
6.1.4. Kukla Yapım Materyalleri 100
6.1.5. Kukla Çeşitleri 100
6.1.5.1. El Kuklası (kumaş ve triko) 100
6.1.5.2. Çorap ve Ağzı Hareketli El Kuklası 101
6.1.5.3. İpli Kukla (Marionette) 101
6.1.5.4. Parmak Kukla 102
6.1.5.5. Hareketli Parmak Kukla 103
6.1.5.6. Yüzük Kukla 103
6.1.5.7. Çomak Kukla 103
6.1.5.8. Dolgu Kukla 104
6.1.5.9. Eldiven Kukla 104
6.1.5.10. Eklemleri Hareket Eden Kukla 104
6.1.5.11. Tahta Kaşık ve Spatula Kukla 105
6.1.5.12. Gölge Kukla 105
6.1.5.13. Utangaç Kukla 106
6.1.5.14. El ve Avuç Içi Kukla 106
6.1.5.15. Artık Materyallerle Hazırlanmış Farklı Örnekler 107
6.2. Maskeler 107
6.2.1. Maskelerin Tanımı, Tarihçesi ve Çocuğun Gelişimine Katkısı 107
6.2.2. Maske Yapımında Dikkat Edilecek Noktalar 109
6.2.3. Farklı Maske Örnekleri 109
6.3. Başlık ve Şapkalar 110
6.3.1. Okul Öncesinde Başlık ve Şapkaların Kullanımı 110
6.3.2. Başlık ve Şapka Hazırlamada Dikkat Edilecek Noktalar 110

6.4. Kostümler 111
6.4.1. Okul Öncesinde Kostümlerin Kullanımı 111
6.4.2. Kostüm Hazırlamada Dikkat Edilecek Noktalar 112
6.4.3. Farklı Kostüm Örnekleri 112
Kaynakça 114

7. Bölüm - Dr. Özlem Alkan Ersoy - Uzm. Ayşe Turla
GÜNLÜK HAYATTAN MALZEMELERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM MATERYALLERİ HAZIRLAMA

GİRİŞ 116
7.1. Artık Materyal Nedir? 116
7.2. Neden Artık Materyal Kullanmalıyız? 117
7.3. Artık Materyallerle Çalışmanın Çocuğun Gelişimine Katkısı 117
7.4. Artık Materyallerde Aranan Özellikler Neler Olmalıdır? 118
7.5. Artık Materyal Çeşitleri 119
7.5.1. Kâğıtlar 119
7.5.2. Kutu-Kapaklar-Şişeler ve Kavanozlar 119
7.5.3. Kapaklar-Pipetler ve Makaralar 120
7.5.4. Giysiler 120
7.5.5. Kumaş-Deri ve Yün Parçaları 120
7.5.6. Pamuk-Sünger-Strafor 120
7.5.7. Kuru Baklagil-Tahıl-Makarna ve Kuruyemiş Kabukları 120
7.5.8. Taşlar ve Deniz Kabukları 120
7.5.9. Çiçekler - Yapraklar - Ağaç Dalları ve Kabukları 120
7.5.10. Boncuklar-Pullar-Düğmeler 120
7.5.11. Çeşitli Hayvanlara Ait Ürünler 120
7.5.12. Tahta Parçaları 121
7.5.13. Diğer Materyaller 121
7.6. Artık Materyal Çocuklara Nasıl Sunulmalıdır? 121
7.7. Artık Materyallerle Ürün Oluştururken Yetişkinlerin Dikkat Etmesi Gereken Noktalar 122
7.8. Artık Materyallerle Örnek Çalışmalar 123
7.8.1. Kertenkele ve Bukalemun Çalışması 123
7.8.2. Gözlükler 126
7.8.3. Anahtarlar 126
7.8.4. Fotoğraflar 127
7.8.5. Mantar Bardak Altları 127
7.8.6. Kapaklar 128
7.8.7. Artık Materyallerle Heykel Çalışmaları 128
7.8.8. Taş Boyama-Yapıştırma Çalışmaları 131
7.8.9. Farklı Fotoğraflar 132
7.8.10. Fotoğraflarla Farklılıkları Bul Oyunu 133
7.8.11. Yoğurt ve Pekmez Çalışması 133
7.8.12. Plastik Buzdolabı Süsleri (Magnetler) 134
7.8.13. Banyo Lifleri ve Plastik Bulaşık Telleri 135

7.8.14. Amerikan Servisleri 135
7.8.15. Tebrik Kartları 135
7.8.16. Masa Muşambaları 136
7.8.17. Yelpaze Çalışması 137
7.8.18. Mavi Kapak Çalışması 138
Kaynakça 140

8. Bölüm - Doç. Dr. Ayşe Dilek Öğretir Özçelik
OKUL ÖNCESİNDE EĞİTİM MATERYALLERİNİN ÜRETİM, SATIN ALMA VE KULLANIMINDA FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

GİRİŞ 142
8.1. Fikri Mülkiyet Hakları 143
8.2. Uzaktan Eğitim, Açık Öğretim Materyalleri ve Telif Hakları 145
8.3. Adil Kullanım ve Telif Hakları 147
8.3.1. Adil Kullanım Kontrol Listesi Kılavuzu 150
8.4. Fikri Mülkiyet Hakları ile İlgili Örnek Olay Senaryoları 151
8.4.1. Senaryo 1: Çocuk Gelişimi Dersi Okuma Listesi Materyalleri 152
8.4.2. Senaryo 2: Multimedya Eğitim Materyalleri Kullanımı – Okul Öncesi Öğretmeni 152
8.4.3. Senaryo 3: Multimedya Materyal Üretimi – Üniversite Öğrencisi 153
8.4.4. Senaryo 4: Sanat Resimlerinden Slayt Sunumu Koleksiyonu Yapma 153
8.4.5. Senaryo 5: Okul Öncesi Özel Gereksinimli Öğrencilerin İhtiyaçlarına Yönelik Eğitim Materyallerinin Kullanımı 154
8.5. Türkiye'de Fikri Haklar 155
Kaynaklar 157

OKUL ÖNCESİNDE MATERYAL GELİŞTİRME

Editör : Prof. Dr. Neslihan Avcı
Yazarlar : Prof. Dr. Neslihan Avcı
Doç. Dr. Ayşe Dilek Öğretir Özçelik
Doç. Dr. İlkay Ulutaş
Doç. Dr. Müdriye Yıldız Bıçakçı
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yurt
Dr. Özlem Alkan Ersoy
Öğr. Gör. Dr. Nihan Koran Güner
Öğr. Gör. Raziye Pekşen Akça
Uzm. Ayşe Turla

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

OKUL ÖNCESİNDE MATERYAL GELİŞTİRME "TEMEL KONULAR"

Öğr. Gör. Raziye PEKŞEN AKÇA

Doç. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI

Dünyada bir tane dahi çocuk mutsuz olduğu sürece, büyük icatlar ve ilerlemeler yoktur. "

Albert Einstein

1.1. MATERYALLERİN ÖNEMİ VE AMACI

Piaget'ye göre bebekler bakma, tatma, dokunma, işitme ve tutma gibi basit duyusal ya da motor şemalardan oluşan küçük bir repertuvarla dünyaya gelirler (Bee ve Boyd, 2009). Bu yüzden çocuğun varlığının temel doğası olduğunu iddia etmek onun doğuştan bir zekâ kapasitesiyle geldiğini belirtmeyi gerektirmektedir (Williams, 2000). Çocuklarda var olan bu zekâ kapasitesi birden fazla bileşenden oluştuğu gibi aynı zamanda da iyileştirilebilir, geliştirilebilir ve değiştirilebilir özelliklere sahip olduğunu da göstermektedir (Onay, 2008).

Doğum öncesi başlayan yaşam serüveni, doğumla birlikte hızlı bir biçimde devam etmektedir (Engin, 2008). Doğumdan başlayarak, çevreyle etkileşimi ve çevrenin anlaşılmasını sağlayan bilginin edinilmesi, kullanılması, saklanması ve yorumlanması, yeniden düzenlenmesi ve değerlendirilmesinde bilişsel (Senemoğlu, 2007) kapasiteye olumlu etkiler yaratan duyular ve duyular aracılığıyla yaşamı somutlaştıran materyaller önemli yer tutmaktadır.

Duyular, çocuğun çevresini tanımasına, farklılıkları ayırt etmesine, benzerlikleri bulmasına ve nesneler arası ilişki kurarak bunları anlamasına yardımcı olup yaşama hazırlanmasında önemli etkiler yaratmaktadır. Bebekler ve çocuklar duyuları sayesinde nesneler ve materyallerle ilgili neden sonuç ilişkileri geliştirmektedir (Balat, Gül ve Öncü, 2005). Materyalleri sallayarak çıkarttığı sese, dokunduğu zaman hissettiği duyguya, kulağına gelen seslerin çeşitliliğine, ona sunulan yiyeceklerdeki tat ve koku farklılıklarına dikkat etmektedirler. Başka bir ifadeyle bebekler dünyaya geldiği andan itibaren elleri ve ayaklarıyla başlangıç yaparak zamanının çoğunluğunu çevresini tanımaya çalışarak geçirmektedir. Örneğin bebekler duyu organlarını kullanarak çevresindeki nesnelere uzanır, dokunur, kavrar, ağzına götürür ve bu objeye ilişkin ayrıntıları çözümlemeye, ortamda bir ses duyduklarında bu sesin nereden geldiğini anlamaya ve sesin kaynağına ulaştıkları anda ses ve görüntü ilişkisini anlamaya çalışırlar (San-Bayhan ve Artan, 2003). Bu gelişimsel süreçte çocuğun çevresindeki uyarıcı faktörlerin varlığı ve zengin olması önemli görülmektedir. Bu uyarıcılar kimi zaman canlı bir varlıkken, kimi zaman çocuğun hayatında önemli bir yer tutan materyallerdir.

Materyaller etkiledikleri duyu organları yoluyla bireyde bir yaşantı ortamının doğmasını sağlamaktadırlar. Çünkü materyaller çoklu öğrenme ortamı sunmakta, öğrenmenin % 83'ü görme, %11'i işitme, % 3. 5'i koklama, %1. 5'i dokunma ve %1'i tatma duyularıyla gelişmektedir (Demirel ve Altun, 2010). Okul öncesi dönem çocukları için hazırlanan materyaller genel olarak pek çok duyu alanına yönelik hazırlandığı için materyal kullanımı sayesinde algılama ve öğrenme kolaylaşmaktadır. Öğrenme sürecine katılan duyu organlarının sayısı ne kadar fazla olursa bireylerin öğrenme düzeyi ve hızı artmakta ve unutma süreleri azaltmaktadır (Seferoğlu, 2006; Dilmaç, 2013). Çocukluk yıllarının en değerli gelişimsel fırsatı ve doğal öğrenme ortamlarında; zaman zaman yapılandırılmış, zaman zaman yapılandırılmamış olarak bir öğrenme ortamı oluşturmaktadır (Saracho ve Spodek, 2003). Bu ortamlarda bulunan materyaller çocuk için doğal ve zengin öğrenme ortamı yaratmakta ve çocukların gelişimlerini desteklemektedir (Atalay, 2011). Ayrıca bu ortamlarda bulunan materyaller çocuğun eğlenmesine olanak sağlarken diğer yandan bağımsızlık, girişimcilik, yaratıcılık gibi genel beceriler edinmesine katkı sağlamaktadır. Örneğin çocukların makas, tutkal, boya ve fırçaları kullanması el-göz koordinasyonlarının gelişmesini, kavramlar ve problemler hakkında düşünmelerini sağlarken (Edwards ve Nabors, 1993) diğer taraftan da yaratıcılığının gelişmesine pozitif yönde katkı sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

Ada, Ş. (2006). *Okul Öncesi Dönemde Araç Yapımının Önemi ve Eğitsel Değeri*. I. Uluslararası Okul Öncesi Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul: Ya-Pa

Argun, Y. (2004). *Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık ve Eğitim.* Ankara: Anı.

Arı, M. (2003). Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitimi ve Kalitenin Önemi. Müzeyyen Sevinç (Ed). *Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* içinde (s. 31-40). İstanbul: Morpa

Atalay, A. (2011) . *Okul öncesi eğitimde Materyal Geliştirme*. Ankara: Kök.

Atalay, A. (2013). Materyal Geliştirme. Neriman Aral, Ümit Deniz ve Adnan Kan (Ed.), *Okul Öncesi Öğretmenliği Alan Bilgisi* içinde (s. 637-663). Ankara: Alan Bilgisi.

Atalay, A., Aral, N. (2001) *Eğitici oyuncaklar*. Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Anaokulu Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı (s. 37-68). İstanbul: Ya-Pa

Aral, N., Kandır, A. ve Yaşar. M. (2011). *Okul Öncesi Eğitim, Okul Öncesi Eğitim Programı*. İstanbul: Yapa.

Avcı, N. (1999). *Okul Öncesi Çocukları İçin Eğitici Oyuncak Planlama ve Seçme.* Gazi Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı (s. 49-54). İstanbul: Ya-Pa

Avcıoğlu, H. (2012). Zihinsel Engelliler Sınıf Öğretmenlerinin Araç-Gereç Kullanımına İlişkin Görüşleri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports ve Science Education*, 1(2), 118-133.

Balat, G., Gül., E. ve Öncü., E. (2005). Okul Öncesi Dönemde Duyu Eğitimi ve Etkinlikleri. İstanbul: Kare Yayınları

Bartscha, R. A., Cobern, K. M. (2003). Effectiveness of Power Point presentations in lectures. *Computers ve Education* , 41, 77-86.

Beaver, M., Brewster, J., Jones, P., Keene, A., Neaum, S. ve Tallack, J. (1999). Babies and Young Children: Book II: Early Years Care and Education. United Kingdom: Nelson Thornes.

Bee, H., Boyd, D. (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi. Gündüz Okhan (Çev.). İstanbul: Kaknüs

Boyle, T. (1997). *Desing for Multimedya Learning* . Michigan: Prentice Hall

British Standards Institute, (2005), British Standard 7000-6: Design Management Systems; Guide to Managing Inclusive Design, British Standards Institute, Londra, www. bsi-global. com

Bryant, D. M., Burchinal, M., Lau, L. B., ve Sparling, J.J. (1994). Family and Classroom Cor 12. Relates of Head Start Children's Developmental Outcomes. *Early Childhood Research Quarterly*, 9, 289-309.

Civelek, M. (2014). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. http://www.rehberlik.biz.tr/dosyalar/kpss/materyal.tasarimi.

Costikyan, G. (2006). I have no words ve I must design. Katie Salen and Eric Zimmerman (Ed), The Game Design Reader: A Rules of Play Anthology into (pp. 192-211). Cambridge: The MIT Press.

Curtis, A. (1998). *A Curriculum for the Pre-School Child.* London:Routledge.

Çakıroğlu Wilbrant, E. Aydoğan, Y. ve Kılınç, F. E. (2008). Montessori Yöntemiyle Kaynaştırma Eğitimi. Ankara: Poyraz Ofset.

Çalık, F. (2004). *Çocuk ve Animasyon*. İstanbul: Morpa.

Çamur D., Vaizoğlu S. Akbaş M., Başaran D, Batmaz A. G, Bilgin E. ve Bulam H., (2008). Oyuncak Alıcı Satıcılarının Oyuncak Güvenliği ve Yönetmeliği Konusundaki Bilgi Düzeyleri. *Çocuk Sağlığı Hastalıkları Dergisi*, 51, 31-38.

Demiralp, N. (2005). Coğrafya Eğitiminde Materyaller ve 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 373-384.

Demirel, Ö. (2004). *Eğitimde Program Geliştirme. Ankara:* Pegem.

Demirel Ö., Altun E. (2010). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Pegem

Demiriz, S. Karadağ A. ve Ulutaş İ. (2003). *O*kul Öncesi Eğitim Kurumlarında Eğitim Ortamı ve Donanımı. Ankara: Anı.

Dilmaç, O. (2013). Görsel Sanatlar Dersinde Öğretim Materyallerinin Kullanılmasına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi; Erzurum İli Örneği. *The Journal Of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science,* 6 (1), 643-661.

Dodge, D. Colker, L. ve Heroman, C. (2002). The Creative Curriculum For Preschool Teaching Strategies. Washington DC.: College.

Dul, J., Weerdmeester B. (2007). Ne, Neden, Nasıl Ergonomi. Münir Yavuz ve Nalan Kahraman (Çev.). Ankara: Seçkin.

Durakoğlu, A. (2010). Maria Montessori'ye Göre Çocuğun Doğası Ve Eğitimi. (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

Eckoff, A., Spearman, M. (2009). Rethink, Reimagine, Reinvent: The Reggio Emilia Approach To Incorporating Reclaimed Materials In Children's Artwork. *Art Education Journal, 62* (2), 10-16.

Edwards, L. C., Nabors, M. L. (1993). The Creative Art Process: What It is and What It is not. *Young Children journal, 48*(3), 77-81.

Edwarts C. P (2002). Three Approaches From Europe; Waldorf, Montessori And Reggilio Emilia. *Early Childhood Researchs and Practice,* 4(1), 2-14.

Engin, D. (Ed.) (2008). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Ankara: Maya Akademi.

Erben, S. (2005). Montessori Materyallerinin Zihin Engelli ve İşitme Engelli Çocukların Alıcı Dil Gelişiminden Görsel Algı Düzeylerine Etkisi. (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/ Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı, Konya.

Erişti, D. S, (Ed.) (2008). *Okul Öncesinde Materyal Geliştirme ve Görsel Sanatlar Eğitimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi

Faraday, A. (1990). Young Children And Art: The İmportance Of Critical Studies. *Early Child Development and Care*, 59, 73-86.

Franklin, A., Bevis, L., Ling, Y., ve Hurlbert, A. (2010). Biological Components of Colour Preference in Infancy. *Developmental Science*, *13*(2), 346-354.

Frost, J. L., Wortham S. ve C., Reifel S. C. (2008). Play And Child Development. Unites States Of America: Pearson.

Gandini, L. (1997). *Foundations Of The Reggio Emilia Approach*. In Joanne Hendrick (Ed.), First steps toward teaching the Reggio way (pp. 2-13). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Guilford, J. P. (1967). *The Nature Of Human Intelligence*. New York: McGraw-Hill.

Gürsoy, F., Yıldız Bıçakçı, (2009). Okul Öncesi Eğitimde Farklı Yaklaşımlar. Yeşim Fazlıoğlu (Ed.), Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi içinde (s. 153-171). İstanbul: Kriter

Halis, İ. (2002). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Ankara: Nobel.

Hesapçıoğlu, M., (1994). *Öğretim ilke ve Yöntemleri: Eğitim Programları ve Öğretim*. İstanbul: Beta.

Hidalgo, A. C., Hall, D. ve Jacops, G. M. (1995). Getting Started: Materials Writers on Material Writing. Singapore: RELC.

Hohmann, M., Weikart, D. P. (2000). Küçük Çocukların Eğitimi. Sibel Kohen Saltiel ve Ülfet Öğüt (Çev.). İstanbul: Hisar Eğitim Vakfı.

Hohmann, M., Weikart, D. P. (2002). *Educating Young Children: Active Learning Practices for Preschool and Child Care Programs*. Ypsilanti: High/ Scope

Hollingsworth P. M. ve Hoover, K. H., (1999). İlköğretimde Öğretim Yöntemler. Tanju Gürkan, Erten Gökçe, ve Duygu Güler (Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi

Intertek (2014). Yeni AB Oyuncak Direktiflerinin Alt Metinleri Hakkında Uzman Görüşü. http://www.intertek-turkey.com/pdfs/New_Toy_Directive.pdf

İnan, B. (2006). *Ana Sınıfı Çocuklarının Duygu Ve Düşüncelerini İfade Etmelerinde Çocuk Resimlerinin Önemi (6 Yaş Grubu*). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

İşman, A. (2008). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Pegem.

İstanbul Ticaret Odası (2002). CE Rehberi. http://www.ito.org.tr/itoyayin/0003515.pdf

Kandır, A., Kurt. F. (2010). Proje Temelli Okul Öncesi Eğitim Programı. İstanbul: Morpa.

Kayran, E. (2012). Öğrenme Mucizesi Regio Emilia Yaklaşımı, *Çoluk Çocuk Anne Baba ve Eğitimci Dergisi.* 93, 9-11.

Kayılı, G. (2010). *Montessori Yönteminin Anaokulu Çocuklarının İlköğretime Hazır Bulunuşluklarına Etkisinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Koçak, N. (1998). *High Scope Okul Öncesi Eğitim Programı ve Türkiye'deki Okul Öncesi Eğitim Uygulamaları.* VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Konya.

Kurtulmuş, Z. (2012). Waldorf Yaklaşımı. Z. Fulya Temel (Ed.) *Erken Çocukluk Döneminde Yaklaşımlar ve Programlar* içinde (s. 31-40). Ankara: Vize

Mcalpina, L., Weston, C. (1994), The Attributes of Instructional Materials. *Performance Improvement Quarterly,* 7(1), 19-30.

Mcdonough, J., Shaw, C. (2003.) Materials and Methods in ELT: A Teacher's Guide. Oxford: Blackwell Publishers.

Montessori, M, Hunt. J., (2005). The Montessori Method. USA: Kessinger Publishing

Oktay, A. (1987.*) Okul öncesi Eğitimde Çağdaş Bir Yaklaşım Montessori Yöntemi.* 5. YA-PA Okul Öncesi Eğitimi Yaygınlaştırma Semineri, İstanbul.

Oktay, A. (1999). *Okul Öncesi Eğitim ve Temel İlkeleri, Marmara Üniversitesi Anaokulu/ Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı*. İstanbul: Ya-Pa

Ornstein, A. C., Lasley, T. J. (2000). *Strategies For Effective Teaching.* New York: McGraw Hill.

Onay, C. (2008). *Çoklu Zekâ Kuramına Göre Oyunla Eğitim*. İstanbul: Nobel

Öncü, Ç. E., Ünlüer E. (2010). Preschool Children's Using of Play Materials Creatively. *Procedia Social And Behavioral Sciences*, 2 (2010), 4457-4461.

Özyeşer, C. N. (2006). *Farklı-Sosyo Ekonomik Düzeydeki 3-6 Yaşgrubu Çocuğu Olan Anne Babaların Oyuncak ve Oyun Materyalleri Hakkındaki Görüşlerinin Bu Yaş Grubundaki Çocukların Sahip Oldukları Oyuncak ve Oyun Materyallerinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ankara.

Pekşen- Akça, R., Mercan., Kaya, R, İspir Z, ve Aslantürk, H. (2013). *İşitme Engelli Çocuklara Çarpım Tablosu Öğretmeyi Kolaylaştıracak Eğitsel Materyaller Tasarlama.* Elmıs Uluslararası Özel Eğitim Kongresi, Akşehir.

Poyraz, H., Dere H. (2001). Okul Öncesi Eğitimde Uygulanan Farklı Modeller, Okul Öncesi Eğitimin İlkeleri ve Yöntemleri. Ankara: Anı.

Preiser, W. F. E., Ostroff, E. (2001). Universal Design Handbook. New York: McGraw-Hill.

Robinson, H. F. (1982). *Exploring Teaching In Early Chilhood Education*, Boston: Allyn and Bacon.

Sabancı, A., Sümer, S. K. (2011). Ergonomi. Ankara: Nobel.

San- Bayhan, P., Artan, İ. (2003.) Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul. Morpa

Seferoğlu, S. (2006). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Pegem.

Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim.* Ankara: Gönül

Seldin, T., Epstein, P. (2003). The Montessori Way. Florida: The Montessori Foundation

Schweinhart, L. (2002). The High Scope preschool curriculum: What is it? Why use it? The journal of at risk issues; a joint publication of National Dropout Preventation Center and Network, 8, 13-16.

Shaptoshvili, S. (2002) . Vocabulary Practice Games. *English Teaching Forum*. 40 (2), 34-37.

Sözen, M., Tanyeli, U. (1996). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi .

Spier-Dance. L., Mayer-Smith J., Dance N., ve Khan S. (2005) The Role Of Student Generated Understanding For Undergraduate Chemistry Student . *Research In Science And Technological Education*, 23(2), 163-178.

Saracho O. N., Spodek, B. (2003) *Contemporary Perspectives In Early Childhood Curriculum. Olivia Saracho and Bernard Spodek (Edt). Developmental Play Theories And Childrens Pretend Play (pp.1-19).* Greenwich: Age Publisher

Shonkoff, J. P., Phillips, D. A (Ed.) (2003). From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development. Washington:National Academies

Sun, P., Cheng, H. K. (2007). The Desing Of İnstructional Multimedia İn E-Learning :A Media Richness Theory –Based Approach. *Computers ve Education.* 49(3), 662-676.

Sükan, Z. (1993). *Okul Öncesi Etkinlikleri*. İstanbul: Milli Eğitim

Şenol. V, Pekşen-Akça, R., Argün, S., Özdemir H., Çakmak, Ç., ve Gökkaya, E. (2012). *Kayseri İlinde 3-6 yaş Grubu Çocuklarda Sağlıklı Oyuncak Seçimi ve Etkileyen Faktörler*. 15. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kongre Kitabı. Bursa.

Şimşek, A. (2011). *Öğretim Tasarımı.* Ankara: Nobel.

Tarhan, O. (2002). Waldorf Eğitimi: Özgür İradeyi Kullanabilme Yetisi. *Buğday Dergisi,* 14, 17-18. www.alternatifegitimdernegi.org.tr

Temel, F. (1994). Montessori Görüşleri ve Eğitim Yaklaşımları. *Okul Öncesi Eğitim Dergisi*, 26(47), 18-22

Tomlinson, B. (Ed.) (1998). Materials Development in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press.

Topbaş, E. (2004). *Montessori Yöntemi ile Çocuk Eğitimi*. Mersin: Tek Ağaç

Toran, M. (2011). *Montessori Yönteminin Çocukların Kavram Edinimi, Sosyal Uyumları Ve Küçük Kas Motor Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Tuzcuoğlu N., Tuzcuoğlu S. (2003). *Dikkat Geliştiren Oyuncaklar*. İstanbul: Morpa.

Walsh, B. A., Petty, K. (2007). Frequency Of Six Early Childhood Education Approaches: A 10 Year Content Analysis Of Early Childhood Education Journal. *Early Childhood Education Journal, 34*(5), 301-305.

Wilbrant, E. (2012*). Okul Öncesi Eğitimde Montessori Yaklaşımı*. Ankara: Kök

William, J. (1994). Proximity ve Aligment. http://coe.sdsu.edu/eet/articles/designprin1/start.htm

Williams, L. (2000). *Çocuğunuzu Keşfedin*. Miyase Koyuncu (Çev.) İstanbul: Hayat.

Vuslat, O. Köksal-Akyol, A. (2006). Çocuk Eğitiminde Montessori Yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 243-256.

Vural. B. (2004). *Eğitim Öğretimde Materyal Kullanımı*. İstanbul: Hayat

Yalın, H. İ. (2002). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel.

Yavuzer H. (2006). *Çocuk Eğitimi El Kitabı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yenibaş, R. (2006). *0-6 yaş Çocuk Gelişimi Eğitimi ve Sağlığı*. İstanbul: İsmek.

Yıldız, F., Şener T. (2003). *Okul öncesi Dönemde Yaratıcılık Eğitimi*. Ankara: Nobel

BÖLÜM 2

ÇOCUĞUN KATILIM HAKKI VE MATERYAL YAPIM, SEÇİM VE KULLANIM SÜREÇLERİNE ÇOCUĞUN AKTİF KATILIMI

Öğr. Gör. Dr. Nihan KORAN GÜNER

2.1. KATILIM HAKKI VE ÇOCUK KATILIMI

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BM ÇHS) 1989 yılından itibaren 0-18 yaş arasındaki tüm çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının uygulanmasını garanti altına almayı hedeflemektedir. Sözleşme hiçbir çocuğun ayrımcı davranış kalıplarına maruz kalmaması, tüm çocukların sağlıklı bir çevrede yaşaması, gelişmesi, görüşlerinin dikkate alınması ve görüşlerine saygı duyulması temellerine dayanmaktadır (United Nations International Children's Emergency Funds-UNICEF, 2004; Franklin, 2005; Lansdown, 2005; Save the Children, 2010). Bu sözleşme aracılığıyla tüm çocukların varolan potansiyellerini kullanabilmeleri için uygun bakım, eğitim, sağlık, korunma hizmetlerinden yararlanabilmesi amaçlanmaktadır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 12. Maddesi 'Çocuğun Katılım Hakkı' en yalın hali ile kendi görüşlerini oluşturma yeteneği olan her çocuğun kendini etkileyecek her konuda görüşlerini serbestçe ifade etmesi anlamını taşımaktadır. Katılım hakkı bir yandan çocuğun kendi yaşantısı ile ilgili kararlarda aktif rol kazanmasını sağlarken, çocuğun kendiyararına olan seçeneğin belirlenmesinde görüşlerini ifade etmesine de olanak tanımaktadır(Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi-BM ÇHK, 2005, 2009; akt. Koran, 2012). Bu hak diğer tüm hakların yorumlanması ve uygulanması sırasında 'çocuğun bireyselliğinin' korunması açısından (BM ÇHK, 2009) önem taşımaktadır.

Katılım hakkı yetişkinlerin koruyucu bakımı altındaki çocukları pasif alıcılar olarak gören geleneksel yaklaşımda kökten bir değişim talep etmekte ve bu yaklaşım yerine çocukların kendi hayatlarını etkileyen kararları almada etkin bir temsilci olarak tanınmasının gerekliliğinivurgulamaktadır (Akyüz 2001; Council of Europe, 2004; Lansdown, 2005; Alderson, 2008). Fakat çocukların fiziksel olgunluğa erişmemiş olmaları, göreceli olarak deneyimsiz olmaları ve bilgiden yoksun olmaları onları gelişen yeteneklerine uygun olan karar alma fırsatlarından yoksun bırakmaktadır (Lansdown, 2001). Çocukların yetişkinler tarafından yönlendirildiği, ne söyleyeceğinin dikte edildiği, katılımın bireysel ve tek seferlik bir etkinlik olarak uygulandığı durumlar katılım karşıtı uygulamalar olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Akyüz, E. (2001). *Çocuk hakları sözleşmesinin temel ilkeleri ışığında çocuğun eğitim hakkı.* Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi. http://www. egitim. aku. edu. tr/eakyuz1. htm adresinden 03. 11. 2010 tarihinde indirilmiştir

Bae, B. (2010). *Different perspectives onchild participation in early childhood education (ECE)*, Norwegian Ministry for Education and Research.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, (2009). Çocuk haklarına dair sözleşme genel yorum no: 12 çocuğun dinlenilme hakkı. Cenevre: Elli Birinci Oturum.

Eğitim Reformu Girişimi, (2009). *Eğitim hakkı ve eğitimde haklar* – Uluslararası insan hakları belgeleri ışığında ulusal mevzuatın değerlendirilmesi. İstanbul:Yelken basım.

Family Health International. (2009). *Guidelines for promoting child participation*. Namibia.

Franklin, B. (2005). *The new handbook of children's rights comparative policy and practicies*. London:Routledge.

Hart, A. R. (1992). Çocukların katılımı*: maskotluk'tan yurttaşlığa*. Ankara: Unicef. http://www. myd. govt. nz/documents/engagement/harts-ladder. pdf adresinden 06. 10. 2010 tarihinde indirilmiştir.

Hohmann, M. , Weikart, D. P. , & Epstein, A. S. (1995). *Educating young children: Active learning practices for preschool and child care programs*. Ypsilanti, Michigan: High/Scope Press.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (2015). *Türkiye'de Okullarda Çocuk Katılımı Durum Analizi*. http://panel. stgm. org. tr/vera/app/var/files/d/o/dod_dar_kitap_baski. pdf adresinden 02. 05. 2015 tarihinde indirilmiştir.

Jans, M. (2004). Children As Citizens : Towards a contemporary notion of child participation. *Childhood*, *11*(1) , 27-44.

Koran, N. (2012). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların katılım hakkı konusundaki uygulamalarının öğretmen adayı gözlemlerine göre incelenmesi (*Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Girne Amerikan Üniversitesi, Girne.

Lansdown, G. (2001). *Promoting children's participation in democratic decision making*. Italy: UNICEF Innocenti Insight.

Lansdown, G. (2005). Çocukların gelişen kapasiteleri. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu İtalya: UNICEF.

Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Save the Children(2010). *Children's right to be heard an effective protection*. Sweden: Save the Children.

Save the Children(2013). Children's Participation In The Analysis, Planning and Design of Programmes. United Kingdom: Save the Children Fund

The Ministry of Youth Development – Te Manatu Whakahiato Taiohi, (2010). *Hart's ladder*. http://www. unitec. ac. nz/epress/wp-content/uploads/2014/11/Nga-Reanga-Youth-Development-Maori-styles-by-Teorongonui-Josie-Keelan. pdf adresinden 20. 08. 2015 tarihinde indirilmiştir.

UNICEF. (2004) Çocuk haklarına dair sözleşme. UNICEF, Türkiye . http://www. cocukhaklari. gov. tr/condocs//mevzuat/cocuk_haklari_sozlesmesi. pdf, adresinden 12. 09. 2010 tarihinde indirilmiştir

BÖLÜM 3

KAVRAM VE DUYU EĞİTİMİ MATERYALLERİ

Prof. Dr. Neslihan AVCI

"Bir çocuk doldurulacak bir vazo değildir, o yakılacak bir ateştir"

François Rabelais

GİRİŞ

Kavramlar birden çok nesne, olay, durum ya da yaşantıyı belirten ya da bunlar arasındaki ilişkiyi anlatan bilişsel birimler, genel ya da soyut düşünceler olarak tanımlanabilir(Öncül' den aktaran Buldu, 2010). Bunlar fiziksel ya da sosyal dünyayı anlamamıza ve anlamlı ilişkiler kurmamıza yarayan zihinsel araçlardır; çok kapsamlı bilgileri kullanılabilir birimler haline getirmekte, bilgileri düzenleme ve depolama olanağı vermektedir (Aktaş-Arnas, 2005). Çocuklar fiziksel, sosyal ve zihinsel olarak geliştikçe kavram edinimleri de aynı oranda gelişmektedir (Buldu, 2010).

Dienes (1967) matematik öğrenmenin temelini serbest oyun ve oyun materyalleri olduğunu altmışlı yıllarda dile getiren bir matematikçidir. Çocuklar materyallerle oynayarak ve materyali keşfederek kavramları edinmektedir.

Erken çocukluk yıllarında ağırlıklı olarak fen, matematik, dil ve erken okuryazarlık becerileri ile ilgili kavramların edinimi gerçekleşmektedir.

Duyusal gelişim de erken çocukluk yıllarında zihinsel gelişimin temel taşı sayılabilecek bir boyutudur. Duyular bireyin dünyaya açılan pencereleri, dünyayı tanıma araçlarıdır. Bu nedenle görme, işitme, dokunma, tad alma ve koklama duyularının mümkün olan en erken dönemde gelişiminin desteklenmesi gerekmektedir (Oğuzkan ve Avcı, 2000).

Kavramsal ve duyusal gelişimin desteklenmesinde küçük çocukların doğal ilgi ve ihtiyaçlarının oyun ve oyuncak odaklı olduğu dikkate alınarak öncelikli sırayı oyuncak özelliğine sahip materyaller almaktadır. Bebekler ve okul öncesi çocuklarının oynayarak keşfettikleri gerçeğinden hareket eden bu durum oyuncakla oynama veya eğlenceli aktivite olanağı tanımayan materyallerin etkisinin sınırlı olacağını işaret etmektedir. Halihazırda kavram eğitiminde öğretmenler tarafından sınıflarda yoğun olarak kullanılan kâğıt- kalem çalışmaları bu bölümde ele alınmayacaktır. Ziraa bu tür materyaller kavram edinimine değil, belki pekiştirilmesine katkı sağlayabilmekte, daha çok okur-yazarlık becerilerinin gelişimine aracı olmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş Arnas, Y. (2005). *Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimi*. Adana: Nobel.

Avcı, N. (2001). Okul Öncesi Çocukları İçin Eğitici Oyuncak Planlama ve Seçme. Suna Baykan (Ed.), *Gazi Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı* içinde (243-248). İstanbul: YA-PA.

Buldu, M. (2010). Okul Öncesi dönemde matematiksel kavram gelişimi. Berrin Akman (Ed.), *Okul öncesinde matematik eğitimi* içinde (28-49). Ankara: Pegem Akademi.

Demiral, Özgör (1987). *Okul Öncesi Çocukları İçin Eğitici Oyuncak yapımı*. İstanbul: Esin.

Dienes, Z. P. (1967). Some basic processes involved in mathematics learning. Joseph M. Scandura (Ed.), *Research in mathematics education* içinde (21-34). Washington DC: National Council of Teachers of Mathematics.

Dinçer, Ç. (2003). Kavram Oyuncakları. Ayşen Gürcan Namlu (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimde Araç Geliştirme* içinde (91-104). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Oğuzkan, Ş. ve Avcı, N. (2000). *Okul Öncesinde Eğitici Oyuncaklar.* İstanbul: YA-PA.

Sağlık Bakanlığı (2002) *Oyuncaklar Hakkında Yönetmelik*. Resmi Gazete, 17.05.2002 tarih/24758 sayı (18.11.2003 tarih ve 25293 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan değilikliklerle). http://saglik.gov.tr/TR/belge/1-4031/oyuncaklar-hakkinda-yonetmelik.html, 10.08.2014'te alındı.

BÖLÜM 4

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE MATEMATİK MATERYALLERİ

Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ

"Matematiği öğrenmenin tek yolu, matematiği yapmaktır"

Paul Halmos

4.1. MATEMATİK MATERYALLERİNİN TANIMI VE GEREKLİLİĞİ

Okul öncesi çocukları kendini ifade etme, motor, öz düzenleme, başkalarını anlama ve okuma-yazma becerilerinin sınırlı olması nedeniyle somut deneyimlere, resimli, hareketli ve sesli materyallere ihtiyaç duymaktadırlar. Sayı, şekil, renk vb. kavram kartları, çarklar, levhalar, grafikler çocukların kavram öğrenmelerini desteklerken sınıf yönetiminde de öğretmenin işini kolaylaştıran araçlar olabilmektedir.

Matematik eğitimi ile ilgili çalışmalar temelde "*Okul öncesi çocuklara matematiği öğretmenin etkili yolları nelerdir?" "Bütün çocukların matematiği etkin öğrenmesi mümkün müdür? Matematik araçları nasıl ve ne zaman çocukların öğrenmesine yardımcı olur? "* sorularından hedefle yola çıkmaktadır (Bradley, Notar, Herring ve Eady 2008; Anstrom, 2006; Martin, 2009). Günümüzde yapılandırmacı, ilerlemeci vb. birçok öğrenme yaklaşımları tarafından çocukların matematiği anlamaları ve kavramları deneyimlemeleri için anlatım ve çalışma kitapları odaklı eğitim yerine bireysel özellikleri doğrultusunda oyun, drama, müzik, sanat gibi yöntemlerle etkin öğrenmeleri ve iki veya üç boyutlu materyaller ile birden fazla duyusunu kullanarak kavramlara ulaşmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Bradley vd., 2008; Anthony ve Walshaw, 2009; D'Angelo ve Iliev, 2012).

Matematik materyalleri; manipüle edilen materyaller, somut materyaller, fiziksel materyaller veya duyu materyalleri gibi çeşitli şekillerde isimlendirilseler de matematiği öğrenmede önemli rolü olan araçlardır (Ball, 1992). Diğer bir tanımla çocuğun bilinçli veya bilinçsiz matematiksel düşünce süreci boyunca duyusal kaynaklı kullandığı destekleyici nesnelerdir (Swan ve Marshall, 2010). Çocukların dokundukları, hareket ettirdikleri, kavramları birçok duyusuyla hissettikleri araçlardır (Browning ve Willis, 2012). Her yaşta, her öğretim kademesinde, normal gelişim gösteren, gelişim geriliği veya üstün yetenekli olan her türlü gelişimsel özellikte çocuklar için matematiğin öğrenilmesinde etkili olmaktadır (Uttal, Scudder ve Dolache, 1997).

KAYNAKLAR

Anstrom, T. (2006). Supporting students in mathematics through the use of manipulatives. 05 Mayıs 2015 tarihinde http://www.cited.org/library/resourcedocs/Supporting%20Students%20in%20Mathematics%20Through%20the%20Use%20of%20Manipulatives.pdf adresinden erişilmiştir.

Anthony, G. & Walshaw, M. (2009). Characteristics of effective teaching of mathematics: a view from the west. *Journal of Mathematics Education*, 2(2), 147-164.

Ball, D. L. (1992). Magical hopes: Manipulatives and the reform of math education. *American Educator,* 16, 14-I 8.

Battle, T. S. (2007). Increase in Academic Achievement. 05 Mayıs 2015 tarihinde http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED498579.pdf adresinden erişilmiştir.

Blanton, M., & Kaput, J. (2005). Characterizing a classroom practice that promotes algebraic reasoning. *Journal for Research in Mathematics Education, 36*, 412-446.

Boggan, M., Harper, S. & Whitmire, A. (2010). Using manipulatives to teach elementary mathematics. *Journal of Instructional Pedagogies*, 3,1–6.

Bradley, J. R., Notar, C. E, Herring, D. F, & Eady, C. K. (2008). Teaching Mathematics to Elementary School Students Using a Variety of Tools. *Asian Social Science*, 4 (4), 60-65.

Brown, M. C., McNeil, N. M, & Glenberg, A. M. (2009). Using concreteness in education: real problems, potential solutions. *Child Development Perspectives*, 3 (3), 160–164.

Browning, S. T., & Willis, J. M. (2012). Introduction to mathematics manipulatives: Preservice teachers create digital stories illustrating types and applications of manipulatives. *Proceedings of the 24th Annual International Conference on Technology in Collegiate Mathematics (ICTCM)*, Orlando FL. 05 Mayıs 2015 tarihinde http://archives.math.utk.edu/ICTCM/VOL24/S080/paper.pdf adresinden erişilmiştir.

Bruner, J. S. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge MA: Harvard University Press.

Caine, R. N., Caine, G., McClintic, C., & Klimek, K. (2005). *12 brain/mind learning principles in action: The field book for making connections, teaching and the human brain.* Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Chao, S. J.; Stigler, J., & Woodward, J. A. (2000). The effects of physical materials on kindergartners' learning of number concepts. *Cognition and Instruction, 18,* 285-316.

D'Angelo, F. & Iliev, N. (2012). Teaching mathematics to young children through the use of concrete and virtual manipulatives. 05 Mayıs 2015 tarihinde http://eric.ed.gov/?id=ED534228 adresinden erişimiştir.

Denton, K. & West, J. (2002). Children's reading and mathematics achievement in kindergarten and first grade. 05 Mayıs 2015 tarihinde http://nces.ed.gov/pubs2002/2002125.pdf adresinden erişimiştir.

Doias, E. D. (2013). The effect of manipulatives on achievement scores in the middle school mathematics class. A Dissertation submitted to the Education Faculty of Lindenwood University. 05 Mayıs 2015 tarihinde http://media.proquest.com/media/pq/classic/doc/3127567061/fmt/ai/rep/NPDF?_s=eMy9mkMU6Eb8oJ7S%2BMbN%2Fxo6u%2Fw%3D adresinden erişilmiştir.

Ersoy, Y. (2003). Matematik ***öğretiminde*** eğitsel araçlar. 05 Mayıs 2015 tarihinde 1 http://www.matder.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&catid=8:matematik-kosesi-makaleleri&id=49:matematik-ogretiminde-egitsel-araclar&Itemid=38 adresinden erişilmiştir.

Kaminski, J., Sloutsky, V. M., & Heckler, A. (2009). Transfer of mathematical knowledge: The portability of generic instantiations. *Child Development Perspectives*, 3, 151–155.

Kelly, C. A. (2006). Using manipulatives in mathematical problem solving: A performance Based analysis. *The Montana Mathematics Enthusiast* 3 (2), 184- 193.

Lambert, M. A. (1996). Mathematics textbooks, material, and manipulatives. *LD Forum*, 21, 41-45.

Martin, T. (2009). A theory of physically distributed learning: How external environments and internal states interact in mathematics learning. *Child Development Perspectives*, 3, 140–144.

Moyer, P. S. (2001). Are we having fun yet? How teachers use manipulatives to teach mathematics. *Educational Studies in Mathematics*, 47 (2), 175-197.

Piaget, J. (1952). *The child's conception of number*. New York: Humanities Press.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). ''Concrete'' computer manipulatives in mathematics education. *Child Development Perspectives*, 3, 145–150.

Seefeldt, C., & Wasik, B. A. (2006*). Early education: three, four, and five-year-olds go to School* (2nd ed.). Upper Saddle River: Pearson Education.

Shaw, J. M. (2002). Manipulatives enhance the learning of mathematics. 05 Mayıs 2015 tarihinde http://www.eduplace.com/state/pdf/author/shaw.pdf adresinden erişilmiştir.

Sowell, E. J. (1989). Effects of manipulative materials in mathematics instruction. *Journal for Research in Mathematics Education,* 20, 498–505.

Swan, P. & Marshall, L. (2010). Revisiting mathematics manipulative materials. *APMC*, 15 (2), 13-19.

Uttal, D. H., Scudder, K. V., & DeLoache, J. S. (1997). Manipulatives as symbols: A new perspective on the use of concrete objects to teach mathematics. *Journal of Applied Developmental Psychology,* 18, 37-54.

Yetkin, E. (2003). Student difficulties in learning elementary mathematics. (Report No. SE068412). In ERIC Digests. Ohio. (ERIC Documents Reproduction Service No. ED482727). 05 Mayıs 2015 tarihinde http://www.ericdigests.org/2004-3/learning.html adresinden erişilmiştir.

BÖLÜM 5

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE FEN MATERYALLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem YURT

"Oyun, araştırmanın en üst basamağıdır."

Albert Einstein

GİRİŞ

Okul öncesi dönemde fen eğitimi, çocukların merak ve ilgilerinin desteklenmesi, temel süreç becerilerinin geliştirilmesi ve fene karşı olumlu tutum geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu eğitim sırasında çocuklara sunulacak olan materyallerin de özenle seçilmesi gereklidir.

KAYNAKLAR

Beaty, J. J. (2014). *Preschool appropriate practices: Environment, curriculum, and development*. (4th Ed.). USA: Wadsworth, Cengage Learning. http://books.google.com.tr/

Charlesworth, R. & Lind, K. K. (2010). *Math and science for young children* (6th Ed.). CA: Wadsworth Cengage Learning.

Herr, J. Libb, Y. & Grimm, D. (2004). *Teacher made materials that really teach!* NY: Thomson Delmar Learning. https://books.google.com.tr/

Hong, S.Y. & Diamond, K. E. (2012). Two approaches to teaching young children science concepts, vocabulary, and scientific problem-solving skills, *Early Childhood Research Quarterly, 27*, 295– 305.

Jackman, H. L. (2005). *Early education curriculum a child' s connection to the World.* (3rd Ed.). USA: Thomson Delmar Learning.

Loman, L. K. & Dorothy, P. H. (2004) *Learning centers in kindergarten, Grade K.* USA: Carson Dellosa Publishing Company, Inc. Greensboro. https://books.google.com.tr/

Martin, D. J. (2001). *Constructing early childhood science.* USA: Delmar Thomson Learning.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara.

Tu, T. (2006*).* Preschool science environment: What is available in a preschool classroom?. *Early Childhood Education Journal, 33*(4), 245-251. DOI: 10.1007/s10643-005-0049-8

Williams, R. A., Sherwood , A. E., Rockwell, R. E. & Winnett, D. A. (2011). *The preschool scientist: Using learning centers to discover and explore scince*. NC: Gryphon House, Inc. https://books.google.com.tr/

http://4.bp.blogspot.com/-WUXjgn3xstI/Tn94gr4EJJI/AAAAAAAABO4/9VsTp8-MMCI/s1600/1+008.jpg. Erişim tarihi: 5 Eylül 2015.

http://childcentralstation.com/2011/05/masher-print-painting.html. Erişim tarihi: 10 Eylül 2015.

http://desertcrafter.blogspot.com.tr/2012/03/sea-shells.html. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2015.

http://handsonaswegrow.com/craft-for-toddlers-nature-collage-suncatcher/ Erişim tarihi: 4 Haziran 2015.

http://hative.com/water-play-ideas-for-kids-in-summer/ Erişim tarihi: 15 Haziran 2015.

http://ithappensinablink.com/handled-sponge-stamps-viva-vantage-paper-towels/#_a5y_p=2320676. Erişim tarihi: 10 Eylül 2015.

http://lifeasasocialbutterfly.blogspot.com.tr/2012/10/preschool-group-birds.html. Erişim tarihi: 15 Haziran 2015.

http://miniminiyiz.com/analoji-teknigi-akcigerler/ Erişim tarihi: 20 Ağustos 2015.

http://momentswithlittlemunchkins.blogspot.ca/2014/06/rockin-robins.html. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2015.

http://mothernatured.com/2014/06/17/fun-with-playdough-and-shells/. Erişim tarihi: 1 Haziran 2015.

http://pinkandgreenmama.blogspot.com.tr/2009/08/kids-craft-painted-sea-shells.html#.VYqoSPntmko. Erişim tarihi: 15 Haziran 2015.

http://strongstart.blogspot.com.tr/2011/09/udder-painting.html. Erişim tarihi: 15 Eylül 2015.

http://thechocolatemuffintree.blogspot.com.tr/2011/05/contact-paper-nature-collage.html. Erişim tarihi: 15 Haziran 2015.

http://theperfectdiy.com/top-31-amazing-diy-paintings-for-your-blank-walls/ Erişim tarihi: 15 Eylül 2015.

http://tomsensori.blogspot.com.tr/2012/10/channel-board.html?utm_source=feedburner&utm_medium=email&utm_campaign=Feed:+SandAndWaterTables+(SAND+AND+WATER+TABLES) Erişim tarihi: 4 Eylül 2015.

http://www.crayonfreckles.com/2012/08/easy-ocean-playdough-fun.html. Erişim tarihi: 10 Haziran 2015.

http://www.happinessishomemade.net/wp-content/uploads/blogger/-SsTpHXAmnXU/UJcMQ4M_L9I/AAAAAAAAKkQ/bLEMgC1uVDs/s1600/Pinecone%2BBirdfeeder.jpg. Erişim tarihi: 12 Haziran 2015.

http://www.justalittlecreativity.com/2012/04/pine-cone-and-peanut-butter-bird-feeder.html#.VbyWqfntmko. Erişim tarihi: 2 Mayıs 2015.

http://www.kcedventures.com/blog/fall-activities-for-kids-nature-in-fall. Erişim tarihi: 12 Haziran 2015.

http://www.kidsplayspace.com.au/2013/07/wood-chip-chalk-art.html. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2015.

http://www.kinderart.com/crafts/bugvillage.shtml. Erişim tarihi: 15 Haziran 2015.

http://www.letthechildrenplay.net/2012/03/bark-painting-at-preschool.html?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed:+LetTheChildrenPlay+(let+the+children+play)&utm_content=Google+Reader. Erişim tarihi: 5 Temmuz 2015.

http://www.prekinders.com/tissue-box-science/ Erişim tarihi: 30 Ağustos 2015.

http://www.teachpreschool.org/2012/01/marble-painting-with-preschoolers/ Erişim tarihi: 7 Eylül 2015.

https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/21/9f/4c/219f4c9ece21c5a6dd-3f46300e807f3b.jpg. Erişim tarihi: 5 Temmuz 2015.

BÖLÜM 6

KUKLA, MASKE, BAŞLIK VE KOSTÜMLER

Uzm. Ayşe TURLA

GİRİŞ

Kuklalar, maskeler, başlık ve kostümler eski çağlardan bu yana; eğlence, dini ayinler, teatral gösteriler, halkı bilgilendirme çalışmaları gibi birçok amaçla kullanılmışlardır. Dönemin özelliklerini de yansıtan bu değerli eğitim materyalleri birçok müzede yerini almaktadır. Günümüzde kukla ve maske yapımı bir sanat olarak kabul görmekle birlikte, farklı birçok amaç için kullanılmaktadırlar.

Okul öncesi eğitim kurumlarında maskeler, kuklalar, başlık ve kostümler çocuklar tarafından sevilerek kullanılmaktadır. Bu eğitim materyalleri çocukların yaratıcılıklarına, hayal güçlerine ve dil becerilerinin gelişmesine katkıda bulunurlar. Çocuğun kendini bir başkasının yerine koymasını sağlayarak daha rahatça duygu ve düşüncelerini ifade etmesini sağlayan, ona başka biri olma şansını veren bu materyaller eğitim kurumlarında satın alınabileceği gibi öğretmen tarafından da hazırlanabilir. Ayrıca çocuklarla birlikte okulda veya evde aileleri ile birlikte artık materyalleri de kullanarak yaratıcı ve eğlenceli kuklalar üretmek mümkündür.

Aşağıda yer alan bölümlerde kukla, maske, başlık ve kostümlerin; tarihçesi, çocuğa olan katkıları, bu eğitim materyalleri hazırlanırken ve sunulurken dikkat edilecek noktalar ve farklı örneklere yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

Avcı, N. (2003). Maskeler ve Okul Öncesinde Kullanımı. Ayşen Gürcan Namlu (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimde Araç Geliştirme* içinde (49-62). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Avcı, N. ve Turla, A. (2003) *Kuklalar.* İstanbul: YA-PA.

Baird, B. (1971). *Puppets and Population*, A publication of World Education, Connecticut: The Van Dyck Printing Company.

Bawden, J. (1991). *Puppet Box*. Great Britain: Knight Books.

Davis Roth, C. (1975). *The Art of Making Puppets ve Marionettes*. Pennsylvania: Chilton Book Company.

Ersoy, Ö. (2003). Artık Malzemelerden Oyuncak Yapımı. Ayşen Gürcan Namlu (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimde Araç Geliştirme* içinde (35-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Fox, N. A., Leavitt, L.A. ve Warhol, J. G. (1999). *The Role of Early, Experience in Infant Development*. USA: Johnson ve Johnson Consumer Companies.

Oğuzkan, Ş. (1986). *Anaokullarında Yaratıcı Dramatizasyon Uygulamaları*. Ankara: YA-PA.

Turla, A. (2004). *Çocuk ve Yaratıcılık, Çocuğum Daha Yaratıcı Olabilir Mi?.* İstanbul: Morpa Kültür.

Turla, A. (2006). *Okul Öncesi Eğitimde Maskeler-Kostümler ve Başlıklar*. Ankara: Gerhun.

BÖLÜM 7

GÜNLÜK HAYATTAN MALZEMELERLE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM MATERYALLERİ HAZIRLAMA

Dr. Özlem Alkan ERSOY

Uzm. Ayşe TURLA

"Öğretmenlik ömür boyu sürecek bir öğrenciliktir."

M.K. ATATÜRK

GİRİŞ

Çocuklar; aletlerin nasıl çalıştığını düşünerek bulma, yeni kelimeler ve fikirleri öğrenme, güçlü kaslar oluşturma ve bunları kontrol edebilmeyi öğrenme, hayal güçlerini geliştirme, problem çözme ve arkadaşlarıyla işbirliği yapma gibi pek çok beceriyi oyun oynarken öğrenirler. Böylelikle çocukların psiko-motor, bilişsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimleri oyunlar aracılığıyla desteklenebilir.

Çocukların gelecekte motivasyonu yüksek, girişken ve bağımsız düşünebilen yetişkinler olabilmeleri için zengin bir oyun ve deneyim ortamı içinde büyümeleri gerekir. Böylece çocuklar yaratıcılık, keşfetme ve problem çözme gibi becerileri rahatlıkla yapabilir duruma gelirler. Bu nedenle çocuklar için oyun ortamı hazırlamak ve bu ortamda oynayabileceği uygun oyuncakları seçmek büyük önem taşır. Çocukların pek çoğu oyun oynamak için bir oyuncağa ihtiyaç duyar. Ancak bu oyuncağın pahalı bir oyuncak olması gerekmez. Günlük hayatta kullanılan birçok malzeme onun için bir oyun materyali olabilir. Karton kutular, su, taşlar, deniz kabukları, renkli kâğıtlar, boncuklar, aynalar, şişeler ve boyalar gibi malzemeler pahalı olmamasına karşın çocuklar için gözde oyuncaklardır. Çünkü çocuklar bir şeylerle uğraşmaktan ve düşüncelerini hayata geçirmekten hoşlanırlar. Onlar için en heyecan verici oyuncak en basit ve doğal olan oyuncaktır. Teknik açıdan gelişmiş pahalı oyuncaklar onları edilgen bir pozisyona sokmakta ve yaratıcılıklarını engellemektedir. Nitekim bir süre sonra çocuklar bu oyuncakları bir kenara itip kumaş parçaları, boş kutular, eski giysileri tercih etmekte ve bunlarla tıpkı yeni bir bebek gibi veya yeni bir tren gibi oynamaktadırlar. Günlük hayattan temin edilen malzemelerle hazırlanan bu oyuncaklar onların en değerli oyuncakları arasında yer alabilir. Dolayısıyla çocuklar evde, çevrede ve eğitim kurumunda artık materyallerle çalışmaktan çok keyif alırlar (Ersoy, 2003).

KAYNAKÇA

Ersoy,Ö.(1999). 0-6 Yaş Çocukları İçin Oyuncak Seçimi. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, 64: 5-9.

Ersoy,Ö.(2003). Artık Materyallerden Oyuncak Yapımı . Ayşen Gürcan Namlu(Ed.)*Okul Öncesi Eğitimde Araç Geliştirme*, İçinde (s. 35-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Oğuzkan,Ş., Demiral,Ö. ve Tür, G.(1999). *Okul Öncesinde Yaratıcı Çocuk Etkinlikleri*. İstanbul: Ya-Pa

Turla,A.(1995). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Sanat Etkinliklerini Planlama, Uygulama ve Değerlendirme Becerilerinin İncelenmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Turla, A.(2003). *Çocuk ve Yaratıcılık*. İstanbul: Morpa

BÖLÜM 8

OKUL ÖNCESİNDE EĞİTİM MATERYALLERİNİN ÜRETİM, SATIN ALMA VE KULLANIMINDA FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

Doç. Dr. Ayşe Dilek ÖĞRETİR ÖZÇELİK

"Fikri hakların ömrü bir muzun raf ömrü ile aynıdır."

Bill Gates, Microsoft Kurucusu

GİRİŞ

Mülkiyet; taşınır, taşınmaz ve fikri olarak üçe ayrılır. Mülkiyete sahip olan malik o mal üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Üçüncü kişilerin mülkün sahibinin izni olmadan o mülkü kullanma hakları yoktur. Fikri mülkiyet ise edebi, sanatsal, bilimsel ve sınai alanlarında entelektüel yaratıcılık, zihinsel birikim ve insan zekası sonucu ortaya çıkan sanat eserlerinden bilimsel buluş ve endüstriyel tasarımlara kadar uzanan ürünleri kapsar. Fikri mülkiyet hakları fikir ve sanat eserleri üzerindeki telif haklarını ve sınai mülkiyet hakları olarak iki ana kategoriye ayrılır. Fikri ve sanat eserleri üzerindeki mülkiyet hakları kendiliğinden eserin ortaya çıkması ile başlar. Patent, marka, tasarım, ticari sırlar gibi sınai mülkiyet haklarının çoğu durumda tescil edilmesi gerekir. Fikri mülkiyet haklarını diğer mülkiyet haklarından ayıran en önemli özellik, maddi varlığa sahip olmaması ve belli bir süre ile sınırlı olmasıdır. Fikri mülkiyet hakları hem telif hakkı sahibinin haklarını korurken hem de kamunun bilgiye, fikirlere ve değişik sanat ve bilim eserlerine ulaşımınıteşvik etmek amacıyla uygulanır. Fikri mülkiyet hakları ile ilgili iki önemli ilke vardır. Ülkesellik ilkesi, bir ülkede üretilmiş yada tescil edilmiş fikri hak o ülkenin mevzuatı çerçevesinde ve sınırları içerisinde korunur. Fakat bu koruma yabancıları bu haktan mahrum bırakmaz. Yabancıların fikri mülkiyet hakları gerekli şekil ve maddi şartları yerine getirmeleri halinde aynı şekilde korunur. İkinci ilke olan tescil ile fikri haklar koruma altına alınmak için ilgili kuruluşlar tarafından kayıt altına alınarak tescil edilir (Akıntürk, 2002, s. 99).

Telif hakları, fikir haklarını koruyan hakları genel olarak tanımlar. Telif hakları denince akla ilk gelen şüphesiz edebiyat ve sanat eserleri olmaktadır. Fakat bir bilgisayar programı, yeni bir buluş ve çığır açan bir tasarım da fikri hakların konusunu oluşturur. Telif hakkı, herhangi bir düşünce yada bilgi ürününün kullanımı ve yayılması ile ilgili hakların belirli kişilere belli bir süre verilmesini içerir. Telif hakkının kullanılması ile ilgili sembol işareti, İngilizce “copyright” kelimesinin ilk harfinin daire içine alınması ile oluşturulmuştur. Telif hakkı sembolü (©), eserin yada ürünün yaratıcısının telif haklarının korunduğunu belirtir. Telif hakları koruması altındaki eserler üç ana grupta toplanabilir. Birincisi, edebi ve güzel sanat eserleri (roman, şiir, müzik, resim, fotoğraf, film, v.b.). İkinci grup, bilimsel eserlerdir. Son grupta ise bilgisayar yazılımları yer almaktadır (Cebe ve Suçin, 2014, s. 120).

Birçok telif hakkına sahip eser kullanıcısı, yanıltıcı bilgilere inanmaktadır. Bunlardan ilki internet ortamında dijital müzik eserleri telif hakkı korunmasına ilişkin ibarelerinin yada işaretlerin olmaması halinde bedava ve serbestçe indirilebilip kullanılabileceğine ilişkindir. Bir diğer yanlış, dijital müzik eserinin değerlendirmek amacı ile 24 saat için internetten indirmenin telif hakkı ihlali olmadığı yönündeki anlayıştır. Yanlış bilgilerden bir diğeri, müzik endüstrisinin kalbi olan Amerika dışındaki bir internet sağlayıcısı üzerinden müzik eseri indirilmenin yasak olmadığıdır. Bir başka yanlış bilgi ise müzik mağazalarına gidip alınan CD içindeki müzik parçalarını internet ortamında paylaşılmasının yasal olduğudur. İnternet ortamında bu şekilde paylaşım yapılması ve müzik parçalarının indirilmesinin telif hakkı ihlali olmadığı yönünde birçok yanlış inanış vardır.

KAYNAKLAR

Abacıoğlu, N. ve Dikmen A. A. (2008). "Meta Olarak İlaçta Sınai ve Fikri Mülkiyet Rejiminin Ekonomi Politiği", Üniversite ve Toplum, Mart 2008, cilt 8, sayı 1. http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=347 (Erişim Tarihi: 19.05.2015).

Akıntürk, T. (2002). *Hukuka Giriş*, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını: 726.

American University School of Communication [AUSOC] (2015). Code of Best Practices in Fair Use for Media Literacy Education, http://mediaeducationlab.com/sites/mediaeducationlab.com/files/CodeofBestPracticesinFairUse_0.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2015).

Atıcı, B. ve Gürol, M. (2001). "Nesnelci Öğretim Yaklaşımlarından Oluşturmacı Öğrenme Yaklaşımlarına Doğru Internet Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Gelişimsel bir Model Önerisi", Bilişim Teknolojileri Işığında Eğitim. BTIE 2001. Bildiriler Kitabı, Ankara, 177-183. http://www.egitim.aku.edu.tr/nesnelci.doc (Erişim Tarihi: 01.05.2015).

Avrupa Patent (2015). Eser Sahibin Hakları: Manevi Haklar.(Erişim Tarihi: 10.05.2015). http://www.avrupapatent.com.tr/esersahibininhaklari.html

California StateUniversity (2003). Intellectual Property, FairUse, and the Unbundling of Ownership Rights, March 2003. (Erişim Tarihi: 19.05.2015). http://www.calstate.edu/AcadSen/Records/reports/Intellectual_Prop_Final.pdf

Cebe, R. ve Suçin, H. (2014). "Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Kısa Tarihçesi ve Eser Üreticileri Açısından Önemi", *Rast Müzikoloji Dergisi*, cilt II, sayı 1 (2014), ss. 120-127. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/rastmd/article/download/5000120495/5000111174 (Erişim Tarihi: 19.08.2015).

Copyright Crush Course (2015). http://www.cmsimpact.org/fair-use/related-materials/codes/code-best-practices-fair-use-media-literacy-education

Deriş Marka ve Patent Acentalığı (2015). *Sıkça Sorulan Sorular*, http://www.deris.com.tr/tr/telif-haklari.aspx

Eby, G. (2013). Özgür Telif (Copyleft) Hareketi ve Uzaktan Eğitim. Yüzer, V. , Telli - Yamamato, G. ve Demiray, U. (Eds) Türkiye' de E-Öğrenme: Gelişmeler ve Uygulamalar IV içinde (s. 3-14). Anadolu Üniversitesi: Eskişehir http://www.midasebook.com/ dosyalar2/eogrenme4.pdf (Erişim Tarihi: 19.08.2015).

Gazi Üniversitesi. (2015). *Engelli Danışma Birimi*, http://engelsiz.gazi.edu.tr/

Ertaş, S. (2001). "Telif Hakları konusunda Amerika Birleşik Devletlerinde İnceleme Yapılması", İnceleme-Araştırma Raporu, 18/04/2001-11/1 Ankara: Kültür Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı. http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1254,selopdf.pdf?0 (Erişim Tarihi:19.08.2015).

Helvacıoğlu-Kuyucu, A. D. (2015). Fikri Mülkiyet Hakları, Yenilikçilik ve Küresel Rekabet Avantajı, http://www.vezirconsulting.com/fikri-mulkiyet-haklari-yenilikcilik-ve-kuresel-rekabet-avantaji

Intel Education (2007). *Telif Hakkı Kaosu: Bir Eğitimcinin Telif Hakkı ve Adil Kullanım Kılavuzuna Ayrıntılı Bir Bakış*, Intel Öğretmen Programı Temel Kursu İçin Hazırlanan Sunu, ftp://download.intel.com/education/common/tr/Resources/EO/course_resources/Copyright/Copyright_Activity/Activity_Resources/Copyright_Chaos_Details.ppt (Erişim Tarihi: 19.08.2015).

Kaya, Z. (2006). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, Ankara: Pegem Yayıncılık. http://www.jret.org/FileUpload/ds217232/File/otmgcomplete. pdf (Erişim Tarihi: 19.08.2015).

Milli Eğitim Bakanlığı (2015). *Bilgi Teknolojisinin Temel Kavramları*, Ders Notları, http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/53/02/193202/dosyalar/2013_11/15110313_bilgiteknolojisiningenelkavramlar.pdf (Erişim Tarihi: 19.08.2015).

Murray, L. J. (2008). "Plagiarism and Copyright Infringement: The Cost of Confusion", Caroline Eisner ve Martha Vicinius (der.), *Originality, Imitation, and Plagiarism: Teaching Writing in the Digital Age*, USA: University of Michigan Press, ss. 173-183.

ODTÜ (2015). Engelsiz ODTÜ Birimi: Hizmetler, http://engelsiz.metu.edu.tr/hizmetler (Erişim Tarihi: 22.05.2015).

Özbek, Y. (2006). "Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı XXIII, Kasım 2006, http://www.mfa.gov.tr/dunya-fikri-mulkiyet-orgutu.tr.mfa (Erişim Tarihi: 19.08.2015).

Sople, V. V. (2012). *Managining Intellectual Property: The Strategic Imperative*, New Delhi: PHI Learning Private Limited, 3rd ed.

Sornarajah, M. (2010). *The International Law on Foreign Investment*, 3rd ed., Cambridge: Cambridge University Press.

Stanford University (2015). Measuring Fair Use: The Four Factors. (Erişim Tarihi: 22.05.2015). http://fairuse.stanford.edu/overview/fair-use/four-factors/

Tezci, E. ve Gürol, A. (2003). "Oluşturmacı Eğitim Tasarımı ve Yaratıcılık", *The Turkish Journal of Educational Technology*, 2 (1), January 2003, 50-55. http://www.tojet.net/articles/v2i1/218.pdf (Erişim Tarihi: 01.05.2015).

Valimaki, M. (2005). The Rise of Open Source Licensing: A Challenge to theUse of Intellectual Property in the Software Industry, Helsinki, Finland: Turre Publishing. http://lib.tkk.fi/Diss/2005/isbn9529187793/isbn9529187793.pdf (Erişim Tarihi: 19.05.2015).

Wang, S. ve Q. Liu (2008). "ERDRM: A Digital Right Management SystemModel forEducationalResources", F. Li (der.), *Advances in Web-based Learning – ICWL 2008: 7th International Conference*, Jinhua, China, August 20-22, 2008, Proceedings, Springer-Verlag Berlin, Heidelbergss. 69-78.

World Intellectual Property Organization [WIPO] (2015). MarrakeshTreaty to Facilitate Access to Published Works for Persons who are Blind, Visually Impaired or Otherwise Print Disabled, World Intellectual Property Organization, http://www.wipo.int/treaties/en/ip/marrakesh/ (Erişim Tarihi: 19.08.2015).

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE OYUN

Editör

Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-90-9

Okul Öncesi Eğitimde Oyun

Editör
Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy

Yazarlar
Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy, Prof. Dr. Belma Tuğrul, Prof. Dr. Neriman Aral
Doç. Dr. Ender Durualp, Doç. Dr. Hale Dere Çiftçi, Doç. Dr. Sonnur Işıtan
Dr. Öğr. Üyesi Hale Koçer, Dr. Öğr. Üyesi Handan Doğan, Dr. Öğr. Üyesi Leyla Ulus
Dr. Öğr. Üyesi Özge Metin Aslan, Dr. Öğr. Gör. Elif Yalçıntaş Sezgin
Arş. Gör. Ayçin Köycekaş, Arş. Gör. Hurşide Kübra Özkan, Arş. Gör. Merve Aksoy

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı Canbaz
Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak Canbaz Akkaya
Burcu Sarpbelli

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE OYUN

Her yaştaki bireylerin oynamaktan ya da izleyicisi olmaktan keyif almasını, rahatlamasını, fazla enerjisini harcamasını, isteklerinin yerine getirilmesini, pratik yapmasını sağlayan oyunlar vardır. Oyun çocuğun yaşamının merkezindedir. Oyun çocuğun öğrenmesinin kolaylaştırıcısıdır. Çocukluk döneminde doğal olarak oynanan oyun, çocukları tanıma ve anlama üzerinde sihirli bir güce sahiptir. Oyun, çocukların yaşamı anlama ve anlamlandırmaları açısından bir araç olarak kullanılır. Her çocuğun bireysel gereksinimleri farklı olmakla birlikte, çocuğun yemek, uyku, bakım, sevgi gibi temel hak ve gereksinimleri arasında oyun da yer alır. Çocuklar kendi seçimlerini yaptıkları her ortam ve materyalle oyun oynarlar. Bununla birlikte çocukların gelişim ve ilgilerine göre oynadıkları oyunlar da farklılık gösterir. Okul öncesi eğitim kurumlarında farklı yaş ve gelişim dönemlerinde bulunan çocuklara yönelik oyun ortamı ve materyallerinin düzenli olarak yenilenmesi gereklidir. Bu doğrultuda, MEB tarafından hazırlanan 0-36 Aylık Çocuklar için Eğitim Programı ve Okul Öncesi Eğitim programında oyun ortamlarının ve materyallerinin, oyun etkinliklerinin hazırlanması ve uygulanmasına geniş yer verilmiştir.

Gerçekte oyunun gücünü anlamak için, oyun oynarken çocukları izlemek yeterlidir. Bu nedenle çocuklar yalnızca oyun oynamıyor, toplumun sağlıklı, mutlu bireyleri olma yönünde gelişiyor ve öğreniyorlar.

Oyun kitabı, Oyunun gücü, Oyunun gelişimi ve türleri, Oyun alanı materyal ve oyuncaklar, Okul öncesi eğitim ortamlarında oyun, Erken çocuklukta gelişimi desteklemek: oyun, Erken çocuklukta gelişimi destekleyen oyun örnekleri, Özel gereksinimli çocuklara oyun planlama ve uygulama, Çocukları oyunları sırasında gözlemlemek, Oyun ile ilgili diğer konular ve uygulamalar olmak üzere dokuz bölümden oluşturulmuştur.

Bu bilgiler ışığında hazırlanan kitap, çocuk gelişimcilere, okul öncesi eğitim alanında çalışacak olan öğretmen adayları ve eğitimcilere oyun konusunda gerekli bilgileri sağlamak ve destek olmak amacı ile hazırlanmıştır.

Bu çalışmada her zaman işbirliği içerisinde olan değerli yazarlara, tüm emeği geçenlere sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Sevgiyle ve Oyunla kalın

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Prof. Dr. Belma Tuğrul
OYUNUN GÜCÜ

Giriş 12
1.1. Yaşam Boyu Oyun ve Oyun Dostu Olmak 13
1.2. 21. Yüzyılda Oyun 13
1.3. Bir "Hak" Olarak Oyun 14
1.4. Oyunun Çocuğun Gelişimi Üzerindeki Olumlu Katkıları - Oyunun Gücü 15
1.4.1. Fiziksel Gelişim Açısından Oyunun Gücü 16
1.4.2. Sosyal ve Duygusal Gelişim Açısından Oyunun Gücü 17
1.4.3. Zihinsel Gelişim Açısından Oyunun Gücü 21
1.4.4. Dil Gelişimi Açısından Oyunun Gücü 22
1.4.5. Okul Başarısı ve Okuma Yazma Becerilerinin Gelişimi Açısından Oyunun Gücü 23
1.5. Oyun Türlerine Göre Oyunun Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 24
1.5.1. "Fiziksel Oyunun" Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 25
1.5.2. "Nesnelerle Oyunun" Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 25
1.5.3. "Sembolik Oyunun Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 26
1.5.4. "Sosyal Oyunun/Sosyo-Dramatik Oyunun" Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 27
1.5.5. "Kurallı Oyunların" Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 28
1.6. Oyun Algısına Yönelik Yapılan Araştırmalar 29
1.6.1. Ailelerin Oyun Algısına Yönelik Yapılan Araştırmalar 29
1.6.2. Öğretmenlerin Oyun Algısına Yönelik Yapılan Araştırmalar 29
1.6.3. Çocukların Oyun Algısına Yönelik Yapılan Araştırmalar 30
Kaynaklar 31

2. Bölüm - Doç. Dr. Ender Durualp - Prof. Dr. Neriman Aral
OYUNUN GELİŞİMİ VE TÜRLERİ

Giriş 34
2.1. Gelişimsel Düşünceler 35
2.1.1. Sosyal Oyun Gelişimi 35
2.1.1.1. Erikson'a Göre Oyun 35
2.1.1.2. Bandura'ya Göre Oyun 36
2.1.1.3. Parten'e Göre Oyun 37
2.1.2. Bilişsel Oyun Gelişimi 39
2.1.2.1. Helanko'ya Göre Oyun 40
2.1.2.2. Berlyne'e Göre Oyun 40
2.1.2.3. Piaget'ye Göre Oyun 42
2.1.2.4. Vygotsky'e Göre Oyun 44
2.1.2.5. Smilansky'e Göre Oyun 45
2.1.2.6. Moore'a Göre Oyun 47
2.2. Oyun Türleri 48
2.2.1. Fiziksel Oyun 48
2.2.2. Yapı-İnşa Oyunu 51
2.2.3. Dramatik Oyun 51

2.2.4. Doğal Materyallerle Oyun 53
2.2.5. Kurallı Oyunlar 54
Kaynaklar 55

3. Bölüm - Prof. Dr. Ayşe B. Aksoy - Doç. Dr. Hale Dere Çiftçi
OYUN ALANI MATERYAL VE OYUNCAKLAR

Giriş 58
3.1. Oyun Alanı, Materyal ve Oyuncaklar 58
3.1.1. Oyun Alanları 58
3.1.1.1. Kapalı Oyun Alanları 59
3.1.1.1.1. Öğrenme Merkezleri 60
3.1.1.2. Açık Oyun Alanları 64
3.1.1.2.1. Açık Oyun Alanı Türleri 68
3.1.1.2.2. Açık Oyun Alanı Planlama Ölçütleri 69
3.1.2. Oyun Alanları ve Çocuk Gelişimi 70
3.1.2.1. Bebek ve Yeni Yürüyen Çocukların Oyun Ortamları ve Materyalleri 72
3.1.2.2. Okul Öncesi Çocukların Oyun Ortamları ve Materyalleri 74
3.1.2.3. Okul Dönemi Çocukların Oyun Ortamları ve Materyalleri 75
3.1.3. Oyuncaklar 75
3.1.3.1. Oyuncakların Önemi ve Gelişime Katkıları 75
3.1.3.2. Oyuncak Türleri 77
3.1.3.3. Oyuncak ve Materyallerin Oyuna Etkileri 79
Kaynaklar 81

4. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Hale KOÇER
OYUN MATERYALLERİ

Giriş 84
4.1. Bebeklik ve Yürüme Döneminde Oyun Materyalleri 88
4.1.1. Bebeklik ve Yürüme Dönemindeki Gelişimi Desteklemek İçin Hazırlanacak Oyun Materyallerinin Taşıması Gereken Özellikler 90
4.1.2. Bebeklik ve Yürüme Dönemindeki Bebekler İçin Hazırlanmış Oyun Materyali Örnekleri 91
4.2. Çocukluk Döneminde Oyun Materyalleri 108
4.2.1. Çocukluk Döneminde Gelişimi Desteklemek İçin Hazırlanacak Oyun Materyallerinin Taşıması Gereken Özellikler 108
4.2.2.Çocukluk Döneminde Gelişimi Desteklemek İçin Hazırlanmış Oyun materyali Örnekleri 109
Kaynaklar 122

5. Bölüm - Doç. Dr. Sonnur Işıtan
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ORTAMLARINDA OYUN

Giriş 124
5.1. Öğrenme Yöntemi Olarak Oyun 124
5.1.1. Oyun İle Öğrenme İçin Çevre Düzeni 125
5.1.2. Oyun ve Akademik Öğrenme 126

5.2. Oyun ve Öğrenme Deneyimleri 127
5.2.1. Oyun Temelli Dil ve Erken Okuryazarlık Deneyimleri 127
5.2.2. Oyun Temelli Matematik Deneyimleri 129
5.2.3. Oyun Temelli Fen Deneyimleri 130
5.2.4. Oyun Temelli Müzik-Hareket Deneyimleri 132
5.2.5. Oyun Temelli Sanat-Yaratıcılık Deneyimleri 134
5.2.6. Oyun Temelli Sosyal Bilimler Deneyimleri 138
5.3. Öğretmenin Rolü ve Sorumlulukları 140
5.3.1. Sınıf İçi Pratik Uygulamalar ve Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 141
5.4. Oyun Örnekleri 143
Kaynaklar 149

6. Bölüm - Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY
Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN - Arş. Gör. Merve AKSOY - Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ
ERKEN ÇOCUKLUKTA GELİŞİMİ DESTEKLEMEK

Giriş 152
6.1. Bebeklik ve Yürüme Döneminde Gelişimi Desteklemek 153
6.1.1. Oyun ve Fiziksel - Hareket Gelişimi 154
6.1.1.1. Yetişkinin Rolü 156
6.1.2. Oyun ve Sosyal - Duygusal Gelişim 158
6.1.2.1 Yetişkinin Rolü 160
6.1.3. Oyun ve Bilişsel Gelişim 162
6.1.3.1. Yetişkinin Rolü 163
6.1.4. Oyun ve Dil Gelişimi 165
6.1.4.1. Yetişkinin Rolü 166
6.2. Çocukluk Döneminde Gelişimi Desteklemek 167
6.2.1. Oyun ve Fiziksel - Hareket Gelişimi 167
6.2.1.1. Yetişkinin Rolü 169
6.2.2. Oyun ve Sosyal - Duygusal Geliş 170
6.2.2.1. Yetişkinin Rolü 172
6.2.3. Oyun ve Bilişsel Gelişim 174
6.2.3.1. Yetişkinin Rolü 175
6.2.4. Oyun ve Dil Gelişimi 177
6.2.4.1. Yetişkinin Rolü 178
Kaynaklar 180

7. Bölüm - Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY
Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN - Arş. Gör. Merve AKSOY - Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ
ERKEN ÇOCUKLUKTA GELİŞİMİ DESTEKLEYEN OYUNLAR

Giriş 182
7.1. Serbest ve Yönlendirmeli Oyun 182
7.2. Yönlendirmeli Oyunlar 185
Kaynaklar 207

8. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA OYUN PLANLAMA VE UYGULAMA

Giriş 210
8.1. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Oyun 210
8.1.1. Oyunun Özel Gereksinimli Çocuklara Yararları 211
8.1.2. Farklı Engel Gruplarında Oyun Özellikleri 213
8.1.3. Oyun Becerilerini Destekleme Yöntemleri 213
8.1.4. Özel Eğitimde Oyun Türleri 214
8.1.5. Eğitsel Materyaller 215
8.1.5.1. Gelişim Alanlarına Yönelik Materyaller 215
8.1.5.2. Materyallerin Özel Gereksinimli Çocuklara Yönelik Uyarlanması 217
8.1.6. Oyun Etkinliklerinin Planlanmasında Dikkat Edilecek Noktalar 217
8.1.7. Özel Gereksinimli Çocuklar için Oyun Ortamı Düzenlemesi 217
8.2. Oyun Alanları (Öğrenme Merkezleri) ve Etkinlik Önerileri 218
8.2.1. Oyun Örnekleri 220
Kaynaklar 226

9. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Özge Metin Aslan
ÇOCUKLARI OYUNLARI SIRASINDA GÖZLEMLEMEK

Giriş 228
9.1. Çocukları Oyunları Sırasında Gözlemlemek 228
9.1.1. Oyun Gözleminin Amacı ve Önemi 229
9.1.2. Oyun Gözlemini Planlama 230
9.1.2.1. Oyunun Gözleminin Amacını Belirleme 231
9.1.2.2. Oyun Gözlemi Yapılacak Kişiyi Belirleme 233
9.1.2.3. Oyun Gözlemi Yapılacak Yeri ve Süreyi Belirleme 233
9.1.2.4. Oyun Gözleminde Dikkat Edilmesi Gereken Etik Uygulamalar 233
9.1.3. Oyun Gözlem Yöntemleri ve Uygulamaları 234
9.1.3.1. Oyun Kontrol Listesi (Play Checklist) 234
9.1.3.2. Zaman Örneklemi (Time Sampling) 234
9.1.3.3. Olay Örneklemi (Event Sampling) 237
9.1.3.4. Hedef Çocuk Gözlemi (Target Child Observation) 237
9.1.3.5. Takip Haritası 238
9.1.3.6. Anektod Kaydı 239
9.1.3.7. Sürekli Kayıt 240
9.1.3.8. Görsel ve İşitsel Kayıtlar 241
9.1.4. Oyun Gözlemi Yapmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları 241
9.1.5. Oyun Gözlemlerinin Analizi ve Değerlendirilmesi 242
9.1.6. Oyun Gözlem Örnekleri 244
9.1.6.1. Oyun Kontrol Listesi (Heidemann ve Hewitt, 2010) 245
9.1.6.2. Zaman Örneklemi Oyun Gözlem Formu 247
9.1.6.3. Zaman Örneklemi Oyun Gözlem Formu (Clark ve Mcdowel, 2014) 247
9.1.6.4. Oyun Gözlem Ölçeği Kodlama Formu (Rubin, 2001) 248
Kaynaklar 250

10. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUS - Dr. Öğr. Gör. Elif YALÇINTAŞ SEZGİN
OYUN İLE İLGİLİ DİĞER KONULAR VE UYGULAMALAR

Giriş 252
10.1. Çocuk Oyunlarını Yapılandırma ve Desteklemede Ailenin Rolü 252
10.1.1. Pozitif Oyun Ortamı Oluşturma ve Çocuğu Oyuna Teşvik Etme 253
10.1.2. Birlikte Oyun Oynama 254
10.2. Stres Altında, Gelişimsel Yetersizliği ya da Hastalığı Olan Çocuklara Yardım Etmede Oyunun Rolü 255
10.2.1. Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuklar ve Oyun 255
10.2.2. Hasta Çocuklar ve Oyun 257
10.2.3. Stres Altındaki Çocuklar için Oyun 259
10.3. Savaş, Şiddet İçerikli Oyunlara Yönelik Tutumlar 260
10.3.1. Savaş ve Şiddet Oyunlarına İlişkin Yaklaşımlar 261
10.4. Çocuk Oyunlarında Güvenlik 262
10.4.1. Çocuk Oyun Alanlarında Güvenlik 262
10.4.2. Su Güvenliği 265
10.4.3. Oyuncak Güvenliği 266
10.4.4. Gürültü Güvenliği 267
10.4.5. Alan Gezileri Güvenliği 268
10.5. Çocuklara Oyun Yoluyla Toplumsal ve Kültürel Değerlerin Aktarılması 269
10.6. Oyun ve Oyuncak Tercihlerinde Cinsiyet Farklılıklarına İlişkin Tutumlar 272
10.7. Eğitici Oyuncak Kullanımında Yetişkin Rehberliği 275
10.8. Dijital Oyunlara İlişkin Aile Tutumları 277
Sonuç 282
Kaynaklar 283

Yazar Özgeçmişleri 288

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE OYUN

Editör : Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy

Yazarlar : Prof. Dr. Ayşe Belgin Aksoy
Prof. Dr. Belma Tuğrul
Prof. Dr. Neriman Aral
Doç. Dr. Ender Durualp
Doç. Dr. Hale Dere Çiftçi
Doç. Dr. Sonnur Işıtan
Dr. Öğr. Üyesi Hale Koçer
Dr. Öğr. Üyesi Handan Doğan
Dr. Öğr. Üyesi Leyla Ulus
Dr. Öğr. Üyesi Özge Metin Aslan
Dr. Öğr. Gör. Elif Yalçıntaş Sezgin
Arş. Gör. Ayçin Köycekaş
Arş. Gör. Hurşide Kübra Özkan
Arş. Gör. Merve Aksoy

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

OYUNUN GÜCÜ

Prof. Dr. Belma TUĞRUL

''Oyun Oynamak Araştırma Yapmanın En Üst Seviyedeki Formudur''

Albert Einstein

GİRİŞ

Oyunu anlamak ve değer vermek, çocuğu anlamak ve değer vermek demektir. Bir çocuğu tanımanın ve anlamanın en güvenli yolu, oyunlarını gözlemektir. Çünkü çocuk, oyun sırasında olduğu gibidir. Plato bir çocuğu tanımak için bir yıl onunla birlikte olmak yerine bir saat onu oyun sırasında gözlemenin yeterli olacağını söyleyerek, oyunun çocuğu tanıma ve anlama yönündeki gücüne dikkat çekmiştir.

Oyunun eğitsel değeri yüzyılımızın keşfi değildir. Çocuk gelişimi ve eğitimi ile ilgili olarak fikirleri halen kabul gören çok sayıdaki düşünür ve bilim insanından; Comenius, Locke, Rousseau, Pestalozzi, Froebel, Montessori, Rudolf Steiner, Freud, Piaget, Erikson ve Vygotsky'nin ileri sürdürdükleri görüşleri ve geliştirdikleri kuramlarındaki ortak nokta; çocuğun gelişimine, gereksinimine, ilgisine, yeteneğine ve yüksek yararına yönelik bir ortamda büyüme ve gelişmesinin sağlanmasıdır (Miller ve Almon 2009, Fleer 2010). Örneğin; Pestalozzi ve Froebel çocuğun yaşamında oyunun ve doğa ile buluşmanın önemine vurgu yapmışlardır ve Froebel *"oyunun kendisi başlı başına bir kazanımdır, bu nedenle ne öğretecekseniz öğretin ama bunu çocuğun en canlı olduğu oyun ortamında öğretiniz"*, John Lock ise *"Derslerinizin daha çekici olmasını istiyorsanız, çocuğun ilk yıllardaki oyun içgüdülerinden yararlanın."* demiştir. Rousseau Emile Kitabında ise *"Çocukluk hiç tanınmıyor, çocuğu tanıyın ve onun gereksinimi olan doğadan ve oyundan onu mahrum etmeyin."* fikrini savunmuştur. Oyunun iyileştirici, geliştirici ve öğretici yönü onu güçlü kılmaktadır (Tuğrul, 2009, 2010a, 2013).

Anlaşıldığı üzere üç yüzyıl öncesinde dahi çocukların nasıl daha etkili öğrenebileceği ve bu süreçte de oyunun ve doğal çevrenin önemi vurgulanmıştır. Rus psikoloğu, Lev Vygotsky (1896-1934) oyunun çocukların öğrenme süreçleri üzerindeki önemine dikkat çeken çok sayıda yazı yazmış, ancak bu yazılar 1970 yılından sonra ingilizceye çevrilme izni almıştır. Bizler bu bilgilere geçtiğimiz 30- 40 yıl içinde ulaşmış olsak da Vygotsky 20. yüzyılın ilk yarısında oyunun çocuğun sembolik temsil yeteneklerini, görsel sanat, hayal gücü (müzik, sanat, dans, hareket, matematikle ilgili oyunlar vasıtasıyla) ve sembolik dili kullanma başarısını doğrudan etkilediğini, öz- düzenleme becerisini geliştirdiğini ve böylece çocukların kendi kişisel duygu ve düşüncelerini kontrol edebilir hale geldiklerini belirtmiştir. Vygotsky çocuğun soyut düşünme becerisinin temellerinin bu ilk sembolik temsil yeteneklerinin gelişmesi ve dil alanındaki ustalıklarıyla ilişkili olduğunu belirtmiş ve bu kazanımlar için de "oyunu" major belirleyici olarak referans almıştır. Oyun çocuğun iç dünyasını yansıtan bir araç olmakla birlikte aynı zamanda iç görü kazanmasında da etkili rol oynamaktadır. Çocuğun bu özelliklere sahip olması da doğrudan akademik başarının ve duygusal refahın belirleyicisi olarak görülmektedir (Whitebread, 2010- 2012).

KAYNAKLAR

Ailwood, J.(2010). Playing with Some Tensions; Poststructuralim, Foucault and Early Childhood Education. In L Broker ve S.Edwards (Eds). *Engaging Play*. Maidenhead: Open University Pres, (210-222).

Anita, E (Fall 2006). Scripted Curriculum: Is It A Prescription For Success?. Childhood Education; *Http://Findarticles.Com/P/Articles/Mi_Qa3614/İs_200610/Ai_N17189994*.

Berk, L.E., Mann, T.D. ve Ogan, A.T. (2006). Make-Believe Play: Wellspring For Development of Self-Regulation. In D.G. Singer, R.M. GolinkoffAnd K. Hirsh-Pasek (Eds.), *Play=Learning: How Play Motivates and Enhances Children's Cognitive and Social-Emotional Growth*. (74-100). Oxford: Oxford University Press

Berk, L.E. (2005). *Infants and Children*(5th ed.). Boston: Pearson Allyn ve Bacon

Bodrova, E .ve Deborah J. L. (2005). Uniquely Preschool. *Educational Leadership, September(Pp. 46-47)* ; *Http://Www.Mscd.Edu/Extendedcampus/Toolsofthemind/Assets/Pdf/* Educational_Leadership_Sep05.Pdf.

Bodrova, E. ve Leong, D.J. (2007). *Tools of TheMind: The Vygotskian Approach to Early Childhood Education.* (2nd Ed). Columbus, OH: Merrill/Prentice Hall.

Bodrova, E. ve Leong, D. J. (2008). Developing Self-Regulation in Kindergarten. Can We Keep All The Crickets in the Basket? *Young Children*, March, (1-3) .

Brock,A. (2009). Playing in the Early Years: At Liberty to Play- Not Only Legal But Also Statutory. A. Brock, S. Dodds, P. Jarvis, Y. Olusoga (Ed), *Perpectives on Play Learning For Life*. Harlow: Pearson Education,(120- 145).

Brock, A., Dodds, S., Jarvis, P. ve Olusoga, Y. (2013). *Persfectives On Play : Learning For Life.* New York: Pearson Education Limited

Canning, N. (2010). *Play and Practice in Early Years Foundation Stage*, London: SAGE Publication.

Clark, C.D. (2006) Therapeutic Advantages of Play. In A. Göncü, And S. Gaskins (Eds.), *Play and Development: Evolutionary, Socio cultural and Functional Perspectives*. (275-293) Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Christie, J.F. ve Roskos, K.A. (2006) Standards, Science, And The Role of Play in Early Literacy Education. In D.G. Singer, R.M. Golinkoff And K. Hirsh-Pasek (Eds) *Play = Learning*. Oxford: Oxford University Press.

Copple,C.,Sue, B.(2009). Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs. Serving Children from Birth through Age 8. Washington DC: National Association fort he Education of Young Children

Editorial: "What Makes Good Playtings?" [Editorial•]. (2011). The Stuff of Childhood. Play Equipment to Support Early Education. Community, Plaything. March, 3-7. BU

Fisher, K., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R.M. ve Glick G, S. (2008). Conceptual Split? Parents' and Experts' Perceptions of Play in the 21st Century. *Journal of Applied Developmental Psychology,* 29, (305-316).

Fisher, K., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R.M., Berk, L. ve Singer, D. (2010). Playing Around in School: Implications For Learning And Educational Policy. In A. Pellegrini (Ed), *Handbook of the Development of Play* (341-362). New York, NY: Oxford Press.

Fleer,M. (2010). *Early Learning and Development : Cultural-Historical Conceps In Play. Melbour*ne: Cambridge Unv. Press**.**

Fleer, M. (2013*). Play in the Early Years*. New York: Cambridge Unv. Press.

Fleer, M. (2014). *Theorising Play in the Early Years*. New York: Cambridge Unv. Press.

Göncü, A., Jain, J. ve Tuermer,U. (2007). Children's Play as Cultural Inter peratation. In A. Göncü ve S. Gaskins (Ed), *Play And Development Evolutionary, Sociocultural And Functional Perspectives,* Manwah, NJ: Lawrence Erlbaum,(155-178).

Hartley,E.R.,Frank, K. L. ve Goldenson,R.M. (1999). *Understanding Children's Play.* London: Routledge Pub

Henniger, L. M. (2009). *Teaching Young Children an Introduction.* New Jersey: Person Educatio Inc.

Hoorn, V. J., Nourot, P. M., Scales, B. ve Alward, K.R. (2011). *Play at the Center of the Curriculum* (th Edition). New Jersey: Pearson Pub

Howard, J. ve Mcınnes, K. (2011). Thinking Playfulness Via Construction. In. J Moyley (Ed). *Thinking About Play Developing A Reflective Approach*. Maidenhead: Open University Pres, (30-44) .

Jalongo, M. R. ve Isenberg, J. P. (2004). *Exploring Your Role: A Practitioner's Introduction to Early Childhood Education* (2nd Ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill/Prentice Hall.

Jalongo, M. R. ve Isenberg, J. P. (2013). *Creative Thinking and Arts*-Based Learning: Preschool Through Fourth Grade, Loose-Leaf Version (6th Ed). Upper Saddle River, NJ: Pearson/ Merrill/Prentice Hall.

Johnson, E.J., Christie, J.F. ve Wardle, F.(2005). *Play Development and Early Education. Boston:* Pearson Education, Inc

Kennedy, A. ve Barblett, L. (2010). Learning and Teaching Through Play: Supporting the Early Years Learning Framework. *Research in Practice Series*, 17 (3), 1-16.

Lillemyr, O.F.(2009). *Taking Play Seriously. Childrenand Play in Early Childhood Education an Exciting Challenge.* Information Age Publishing Inc,

Lillard, A. S., Lerner, M.D., Hopkins, E.J., Dore, R.A., Smith, E.D. ve Palmquist, C.M. (2012). The Impact of Pretend Play on Children's Development: *A Review Of TheEvidence. Psychological Bulletin. Advance Online Publication.* Doi: 10.1037/A0029321

Martlew, J., Stephen, C. ve Ellis, J. (2011). Play in The Primary School Classroom? The Experience of Teachers Supporting Children's Learning Through A New Pedagogy. *Early Years,* 31(1), 71-83.

Melinda W. (February-March 2009). *The Serious Need For Play. Scientific American Mind. Http://Www.Sciam.Com/Article.Cfm?İd=The-Serious-Need-For-Play&Page=5.*

Miller, E. ve Almond,J.(2009). *Crisis in the Kindergarten: Why Children Need to Play in School*? MD: Alliance For Childhood.

Moyley,J.(2010). Practitioner Reflection on Play and Playful Pedagogies. In J Moyles (Ed). *Thinking About Play Developing A Reflective Apporoach, Maidenhead:* Open University Pellegrini, A. D. ve Gustafson, K. (2005). Boys' and Girls' Uses of Objects for Exploration, Play and Tools in Early Childhood. In A. D. Pellegrini, And P.K. Smith (Eds.).*The Nature of Play: Great Apes And Humans*.(113-135). New York: Guilford Press.

Pellegrini, A.D.(2009). *The Role of Play in Human Development*. New York: Oxford Unv Pres.

Pinkham, A. M., Kaefer, T. ve Neuman, S. B. (2012).*Knowledge Development in Early Childhood: Source of Learning and Classroom Implications.* New York: Guilford Press.

Pasek, K. H., Golingof, R M., Berk, L.E. ve Singer, D (2009). *A Mandate for Playful Learning in Preschool: Compiling The Scientific Evidence.* Oxford University.

Roopnaire,J.P. ve Johnson , E.J.(2009). Approach ToEarly Childhood Education. (6th Edition). New Jersey: Pearson Pub.

Tuğrul.B. ve Metin.Ö.(2006). *Çocukların Oyun Oynama Hakkı.* 3.Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi ve 3.Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali ve Kongresi,6-8 Kasım, İstanbul. *(Tam Metin)*

Tuğrul B. (2009). *Okul Öncesi Eğitimde Kullanılan Öğretim Yöntemleri ve Teknikleri. Özel Öğretim* Yöntemleri Edt: Prof. Dr Mustafa Sağlam. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1851, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 966.Ekim.

Tuğrul B. (2010a). Çocuk Dostu Öğrenme Ortamları, Okulda Yenilenme. 215- 221. Antalya: Özel Okullar Birliği Derneği Yayını

Tuğrul, B.(2010b). Oyun Temelli Öğrenme (Ed. R. Zembat). *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri,* 187-216,Ankara: Anı Yayıncılık.

Tuğrul, B. (2012). *Çocukluk Dünyası ve Oyun*. Morpa Kampus, Istanbul

Tuğrul, B. (2013). Çocukta Oyun Gelişimi. Neriman Aral, Ümit Deniz, Adnan Kan (Ed.), Öğretmenlik Alan Bilgisi: Okul Öncesi Öğretmenliği .245-269. Ankara: Alan Bilgisi.

Whitebread, D. (2010). Play, Metacognition And Self-Regulation. In P. Broadhead, J. Howard And E. Wood (Eds.). *Play And Learning İn The Early Years*. London: Sage.

Whitebread, D. (2011). *Developmental Psychology And Early Childhood Education*. London: Sage.

Whitebread, D.(2012). The Importance of Play. A Report On Value Of Children's Play. *A Report on the Value of Children's Play with a Series of Policy Recommendation*. Writtenfor Toy Industries of Europe (TIE).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı (2011). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Wood, E. (2013). *Play, Learning and The Early Childhood Curriculum.* (3.rd Ed). London: SAGE Pub.

Wong, S.M .,Wang, Z. ve Cheng, D. (2011). A Play-Based Curriculum: Hong Kong Children's Perception Of Play And Non-Play. *International Journal of Learning*, 17(10), 165-180

Vygotsky, L. S. (1978). The Role Of Play in Development. *Mind in Society*. (92-104). Cambridge, MA: Harvard University Press.

BÖLÜM 2

OYUNUN GELİŞİMİ VE TÜRLERİ

Doç. Dr. Ender DURUALP

Prof. Dr. Neriman ARAL

"Oyun, çocuğun tüm yaşamını belirleyen çekirdektir. Tüm insanlar orada gelişir, orada oluşur."

F. L. Jahn

GİRİŞ

İnsan yaşamında önemli bir yere sahip olan oyunun, çocuğun bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimleri başta olmak üzere dil ve iletişim becerilerini de içeren tüm gelişim alanlarını desteklediği ve katkıda bulunduğu bilinmektedir. Çocuk yaşam için gereken davranış, bilgi ve becerileri oyun içinde kendiliğinden öğrenmektedir. Çocukların oyunla ilgili davranışları ve tercih ettikleri oyun türleri, yaşlarına ve gelişim düzeylerine göre farklılıklar ve çeşitlilikler göstermekle birlikte çocuğun gelişimini yansıtmaktadır (Aral, Gürsoy ve Köksal, 2001; Tuğrul, 2013a).

Oyuna yönelik çağdaş bakış açısına göre "sosyal oyun" ve "bilişsel oyun" olarak sınıflandırma yapılmakta ve oyunun bilişsel ve sosyal yönlerine dikkat çekilmektedir. Oyunun sosyal boyutu kişilerarası ilişkilerdeki gelişimi, bilişsel boyutu ise nesnelerle temas ve nesne kullanımındaki gelişimi ele almaktadır (Tuğrul, 2013b). Araştırmacılar oyun ile ilgili kuramlarını savundukları kuramsal görüş doğrultusunda oluşturmuşlardır. Buna göre; Freud psikoanalitik görüş doğrultusunda, oyunun çocuğun duygusal gelişimi üzerindeki etkisine yoğunlaşmış ve oyunun, çocukların yasaklanan dürtülerini ifade etmeleri için güvenli bir ortam olduğunu ifade etmiştir. Savunma mekanizmaları henüz gelişmemiş olan ve id enerjisinin baskısı altında olan sağlıklı çocuklarda hayali ve dramatik oyunların, çocuk gelişimin doğal bir boyutu olduğunu ileri sürmektedir. Erikson, oyunu çocuğun psikososyal gelişiminin bir aynası olarak görmüş ve gelişim dönemlerine göre farklılık gösterdiğini vurgulamıştır. Oyunun benlik gelişimine etkileri üzerinde duran Erikson, oyunun çocuğun fizyolojik ve sosyal gereksinimlerini karşıladığını savunmaktadır. Bandura ise sosyal bilişsel kuram olarak adlandırdığı yaklaşımda özellikle öğrenme ve model alma kavramları üzerinde durmuştur. Çocukların oyunları sırasında davranışlarını defalarca tekrarlayarak, davranış geliştirdiklerini ve yeni davranışlar kazandıklarını ifade etmektedir. Parten, oyunun çocuğun gelişimindeki sosyal yönü ele almakta, çocuğun sosyal gelişimine bağlı olarak katılımsız davranıştan işbirlikçi oyuna doğru uzanan altı temel oyun evresinden geçtiğini kabul etmektedir (Duman, 2010; Levine ve Munsch, 2014; Maden-Ellialtıoğlu, 2005; Özdoğan, 2009).

KAYNAKLAR

Acer, D. (2012). Erken Çocukluk Eğitiminde Oyun ve Önemi. İbrahim H. Diken (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* (2. Baskı), (s. 373-401). Ankara: Pegem Akademi.

Aksoy, A.B. ve Dere-Çiftçi, H. (2008). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişimi Destekleyen Oyunlar: Oynuyorum Eğleniyorum Öğreniyorum* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Aral, N. (2014). Yaratıcı Deneyimler. Neriman Aral, Gökhan Duman (Çev. Ed.), *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi* (s. 32-63). Ankara: Nobel Akademik.

Aral, N., Gürsoy, F. ve Köksal, A. (2001). *Okul Öncesi Eğitimde Oyun.* İstanbul: Ya-Pa.

Aral, N., Baran, G., Pedük, Ş. ve Erdoğan, S. (2003). *Eğitimde Drama* (2. Baskı). İstanbul: Ya-Pa.

Arslan, Y. ve Bulgu, N. (2010). Oyunla Toplumsallaşma. *Pamukkale Spor Bilimleri Dergisi, 1* (1), 8-22.

Aslan, A.E. (2012). İlk Çocuklukta Sosyal-Duygusal Gelişim. Galip Yüksel (Çev. Ed.), *Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi* (s. 241-272). Ankara: Nobel Akademik.

Bacanlı, H. (2004). *Gelişim ve Öğrenme.* Ankara: Nobel.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi (1. Baskı), Okhan Gündüz (Çev.). İstanbul: Kaknüs.

Brewer, J.A. (2004). *Introduction to Early Childhood Education: Preschool Through Primary Grades* (5. Edition). Boston: Pearson Education.

Casby, M.W. (2003). The Development of Play in Infants, Toddlers, and Young Children. *Communication Disorders Quarterly, 24* (4), 163-174.

Duman, G. (2010). *Türkiye'de ve Amerika'da Anasınıfına Devam Eden Çocukların Oyun Davranışlarının İncelenmesi, Kültürler Arası Bir Çalışma.*(Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Durualp, E. ve Aral, N. (2015). Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitim Programı (Geliştirilmiş 2. Baskı). Ankara: Vize

Eliason, C. ve Jenkins, L. (2003). *A Practical Guide to Early Childhood Curriculum* (7. Edition). New Jersey: Pearson Education.

Elkind, D. (2011). *Oyunun Gücü* (1. Baskı). Demet Erol Öngen (Çev.). Ankara: İmge.

Frost, J.L.,Wortham, S.C. ve Reifel, S. (2005). *Play and Child Development* (2. Edition). New Jersey: Pearson Education.

Gander, M.J. ve Gardner, H.W. (2007). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (6. Baskı). Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur (Çev.). Ankara: İmge.

Güney-Karaman, N. (2009). Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Eden Beş-Altı Yaş Grubu Çocukların Bilişsel Üslupları ile Oyun Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 42* (2), 163-182.

Işıkoğlu-Erdoğan, N. (2013). Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim. Nesrin Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed.), *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (s. 317-361). Ankara: Nobel Akademik.

Jackman, H.L. (2009). *Early Education Curriculum: A Child's Connection to the World* (4. Edition). USA: Thomson Delmar Learning.

Kandır, A. ve Tezel-Şahin, F. (2012). *Okul Öncesi Dönemde Oyuncak ve Oyun Materyalleri.* İstanbul: Morpa Kültür.

Lee, A. (2008). *Child minder's Guide to Child Development*. London, UK: Continium International Publishing Group.

Levin, L.E. ve Munsch, J. (2014). *Child Development: An Active Learning Approach* (2. Edition). Canada: SAGE.

Maden-Ellialtıoğlu, F. (2005). *Okul Öncesi Dönemde Oyun ve Oyun Örnekleri.* İstanbul: Ya-Pa.

Marjanovic-Umek, L., Fekonja-Peklaj, U. ve Podlesek, A. (2014). The Effect of Parental Involvement and Encouragement on Preschool Children's Symbolic Play. *Early Child Development and Care, 184* (6), 855-868.

Mayesky, M. (2011). *Creative Activities for Young Children* (10. Edition). USA: Wads worth Cengage Learning.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2009). *Oyun Etkinliği 1*. Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Programı*. Ankara: MEB.

Morrison, G.S. (2003). *Fundamentals of Early Childhood Education* (3. Edition). Ohio: Merrill Prentice Hall.

Napier, N. ve Sharkey, A. (2004). Play. Dominic Wyse (Ed.), *Childhood Studies an Introduction* (1. Edition), (pp. 149-152). Oxford: Blackwell.

Ormanlıoğlu-Uluğ, M. (1997). *Niçin Oyun? Çocuğun Gelişiminde ve Çocuğu Tanımada Oyunun Önemi* (1. Baskı). İstanbul: Göçebe.

Ömeroğlu, E., Ersoy, Ö., Şahin-Tezel, F., Kandır, A. ve Turla, A. (2006). *Okul Öncesi Eğitimde Drama, Teoriden Uygulamaya* (4. Baskı). Ankara: Kök.

Özdoğan, B. (2009). *Çocuk ve* Oyun (5. Baskı). Ankara: Anı.

Öztürk, Y. (2013a). Sembolik Düşünce; Okul Öncesi Yıllarda Oyun, Dil ve Okuryazarlık. Berrin Akman (Çev. Ed.),*Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı* (s. 254-293). Ankara: Nobel Akademik.

Öztürk, Y. (2013b). İlkokul Yıllarında Fiziksel Büyüme ve Motor Gelişimi. Berrin Akman (Çev. Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı* (s. 328-353). Ankara: Nobel Akademik.

Palut-Ekinci, B. (2013). Orta Çocukluk Döneminde Fiziksel Gelişim. Nesrin Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed.), *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (s. 410-435). Ankara: Nobel Akademik.

Pedük, Ş. (2011). Psikomotor Gelişim. Neriman Aral, Gülen Baran (Ed.) Çocuk gelişimi (s. 71-98). İstanbul: Yapa.

Saçkes, M. (2013). Bebeklikte Bilişsel Gelişim. Berrin Akman (Çev. Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı* (s. 126-147). Ankara: Nobel Akademik.

San-Bayhan, P. ve Artan, İ. (2011). Çocuk *Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Kültür.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya* (12. Baskı). Ankara: Gazi.

Sevinç, M. (2004). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun.* İstanbul: Morpa Kültür.

Seyrek, H. ve Sun, M. (2005). *Okul* Öncesi *Eğitimde Oyun.* İzmir: Müzik Eserleri.

Şen, M. (2012). Erken Çocukluk Eğitiminde Oyun ve Önemi. İbrahim H. Diken (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* (2. Baskı), (s. 403-431). Ankara: Pegem Akademi.

Trevlas, E.,Matsouka, O. ve Zachopoulou, E. (2003). Relation ship Between Playful nessand Motor Creativity in Preschool Children. *Early Child Development and Care*, *173* (5), 535-543.

Tuğrul, B. (2013a). Oyun Temelli Öğrenme. Rengin Zembat (Ed.), *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri* (3. Baskı), (s. 177-205). Ankara: Anı.

Tuğrul, B. (2013b). Çocukta Oyun Gelişimi. Neriman Aral, Ümit Deniz, Adnan Kan (Ed.), Öğretmenlik *Alan Bilgisi: Okul Öncesi Öğretmenliği* (s. 245-269). Ankara: Alan Bilgisi.

Uluğ, H. (2007). *Kuzey Adana'daki Çocuk Oyun Alanlarının Bitki Seçimi Yönünden İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Vandenberg, B. (1991). Play Theory. G Fein, M Rivkin (Eds.), *The Young Child at Play* (2. Edition), (pp. 17-28). Washington DC: National Association for the Education of Young Children.

Wolfgang, C.H. (2004). *Child Guidance Through Play Teaching Positive Social Behaviors Ages 2-7.* USA: Pearson Education.

BÖLÜM 3

OYUN ALANI
MATERYAL VE OYUNCAKLAR

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ

"Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz"

Atasözü

GİRİŞ

En geniş anlamıyla oyun, eğlence amacıyla yapılan bir etkinliktir. Çocukların oynadıkları oyunlar duygularını tanımalarına ve kontrol edebilmelerine yardımcı olur, yeni bilişsel, sosyal ve fiziksel becerileri deneyimleyerek, onlara hâkim olmalarına olanak tanır. Çocukların gelişim sürecinde başarılı olmalarına yardım etmenin sırrı, yaratıcı ruhlarını ve eğlenerek öğrenme isteklerini canlı ve aktif tutmaktır. Bu işte önemli bir görevde yetişkinlere düşer. Çünkü çocuklar doğal güdüyle yetişkinleri taklit ederler. Bu da onların oyunlarına ilham verir. Öğrenim süreçleri, büyümeye ve öğrenmeye karşı kendi içlerindeki itici gücün ve çevrelerindeki yetişkinleri taklit etmelerinin bir birleşimidir. Bu iki etken çocukluk dönemi boyunca gelişerek devam eder. Oyunlarının temelini bunlar oluşturur, fakat bunların dışa vurulması çocuklar geliştikçe değişir (Almon, 2003; Wolfgang, 2004). Çocuklar genellikle oyunlarını, yetişkinlerin kendileri için belirlediği ortamlarda oynarlar. Yetişkinler uygun materyaller, oyun ortamı ve öneriler sağlayarak çocuklara dolaylı destek verirler. Bununla birlikte, ön hazırlık olmaksızın çocuklar diledikleri her ortamda oyun oynarlar. Her oyun ortamı insan ve yerin kendine özgü harmanlanması sonucu oluşturulur. Oyun alanının fiziksel özellikleri kadar atmosferi -manevi değer duygusu- de oluşturulur. Oyun alanları çocuğun yaşı, ilgisi ve çevre koşullarına göre çeşitlenir. Çocuklar oyun alanlarında çeşitlilik, esneklik, doğal malzemeler, risk ve zor görevlerin olmasını tercih ederler (Casey, 2007). Bu nedenle oyun alanları ve materyallerinin çocukların yaşlarından çok gelişim becerileri ile uyumlu olması gereklidir.

KAYNAKLAR

Almon, J. (2003). The Vital of Play in Early Childhood Education. Sharna Olfman (Ed.), *All Workand No Play*. In (s. 17-42). London:Praeger

Auster, C. J. ve Mansbach, C.S. (2012). The Gender Marketing of Toys: An Analysis of Color and Type of Toy on the Disney Store Website. *Sex Roles*, 67, 375-388.

Brewer, J.A. (2001). *Introduction to Early Childhood Education, Preschool through Primary Grades.* USA: Allyn ve Bacon.

Brock, A., Dodds, S., Jarvis, P. ve Olusoga, Y. (2009). *Perspectives on Play, Learning for Life.* England: Pearson Education Limited.

Bruce, T. (2005). Early childhood Education (3. Baskı) London: Hodder Education.

Catron, C. E. ve Allen, J. (2003). *Early Childhood Curriculum, a Creative Play Model* (3 Baskı) Ohio: Merril Prentice Hall.

Casey, T. (2007). *Inclusive Play. Practical Strategies for Working with Children Aged 3 to 8.*London: Paul Chapman.

Dehart, G. B., Sroufe, L. A. ve Cooper, R. G. (2004). *Child Development Its Nature and Course* (5. Baskı) New York: McGraw-Hill.

Driscoll, A. ve Nagel, N. G. (2005). *Early Childhood Education. Birth-8.* Sydney: Pearson Education, Inc.

Eliason, C. ve Jenkins, L. (2003). *A Practical Guide to Early Childhood Curriculum* (7. Baskı) New Jersey: Pearson Education.

Frost, J. L., Wortham, S. C. ve Reifel, S. (2008). *Play and Child Development* (3. Baskı) Ohio: Pearson Merrill Prentice Hall.

Goldstein, J. (2012). *Play in Children's Development, Health and Well-Being.* Europe: Toy Industries.

Hartle, L. ve Johnson, J. E. (1993). Historical and Contemporary Influences of Outdoor Play Environments. C. H. Hart (Ed) *Children on Playgrounds*. In(s. 14-35). Albany: State University of New York Press.

Hast, F. ve Hollyfield, A.(2001). More Infant and Toddler Experiences. United States: Redleaf Press.

Hendrick, J. ve Weissman, P.(2006). *The Whole Child. Developmental Education For the Early Years*. New Jersey: Pearson Education.

Hirsh, R.A. (2004). *Early Childhood Curriculum, Incorporating Multiple Intelligences, Developmentally Appropriate Practice and Play.* New York: Pearson Education.

Hoorn, J. V., Nourot, P. M., Scales, B. ve Alward, K. R. (2003). *Play at the Center of the Curriculum.* (3. Baskı) New Jersey: Merrill PrenticeHall.

Hoorn, J.V., Nourot, P.M., Scales, B. ve Alward, K.R., (2007). *Play at the Center of the Curriculum.* (4. Baskı) New Jersey: Merrill PrenticeHall.

Isbell, R.T. ve Raines, S.C.(2003). *Creativity and Thearts with Young Children*. Canada:Thomson Delmar Learning.

Jacobs, G. ve Crowley, K. (2007). *Play, Projects and Preschool Standarts.* California: Corwin Press.

Johnson, J. E., Christie, J. F. ve Yawkey, T. D. (1999). *Play and Early Childhood Development* (2. Baskı). Amsterdam: Addison Wesley Longman.

Karaküçük, S. A. (2008). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Fiziksel/Mekânsal Koşulların İncelenmesi: Sivas İli Örneği. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi,32 (2), 307-320.

Kim, Y. A. (2001). Peer Relation ships and Play Behaviorsof Children in Three Different Sized Classesover a four Month Period. *Early Child Development and Care,* 167, 89-102.

MEBOkul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği (2012) *http://www.okuloncesi.net/okuloncesiyonetmeligi.doc*

Morgan, H. (2007). *Early Childhood Education, History, Theory and Practice*. Lanham: Rowman ve Little Field Education.

Morrison, G. (2006). *Fundamentals of Early Childhood Education.* New Jersey: Pearson Education.

Olgan, R. ve Kahriman Öztürk, D. (2011). An Investigation in the Playgrounds of Public and Private Preschoolsin Ankara. *Education and Science,* 36 (161), 85-97.

Poyraz, H. ve Dere Çiftçi, H. (2011). *Okul Öncesi Eğitimin İlke ve Yöntemleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Rogers, C.S. ve Sawyers, J.K. (1992). *Play in the Lives of Children*. USA: National Association for the Education of Young Children.

Seefeldt, C. ve Barbour, N.(1994). *Early Childhood Education.* New York: Macmillan College.

Seefeldt, C. ve Galper, A. (2007). *Active Experiences for Active Children*. Ohio: Pearson, Merrill, PrenticeHall.

Senda, M.(1992). *Design of Children's Play Environments.* New York: Mcgraw-Hill.

Smirnova,E.O.(2011). Character Toys as Psychological Tools. *International Journal of Early Years Education*. 19 (1), 35-43.

Stoiljkovic, B.(2006). Function and Organization of Children Playgrounds in the Housing Estates. *Architecture and Civil Engineering*, 4(2),115-125.

Üskün, E., Kışıoğlu, A. N., Altay, T., Çıkınlar, R. ve Kocakaya, A. (2008). Assessment of the Current Status of Playground Safety in the Midwestern Region of Turkey: An Effort to Provide a Safe Environment for Children. *TheTurkish Journal of Pediatrics,* 50, 559-565.

Wall, S.(2011). *Child-Initiated Play.* London: A&C Black Publishers Limited.

Warner, L. ve Sower, J. (2004). *Educating- Your Children. From Preschool through Primary Grades.* Sydney: Pearson.

Wellhousen, K. ve Kieff, J. (2001). *A Constructivist Approach to Block Play in Early Childhood*. United States: Delmar, Thomson Learning.

Wolfgang,. C. H. (2004). *Child Guidance through Play.* Sydney: Pearson Publish.

BÖLÜM 4

OYUN MATERYALLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Hale KOÇER

"Çocuğun eline koymadığınız şeyi aklına koyamazsınız."

M. Montessori

GİRİŞ

Bir çocuğun yaşantısının büyük bölümü -fiziksel ihtiyaçların giderilmesi gibi çok ender bazı durumların dışında -hatta bazen onlar bile- pek çok yetişkinin gözüyle "oyun"-dan ibarettir. Bebeğin bir nesneye bakması, sallanan nesnenin hareketini takip etmesi (özellikle yüzünde bir memnuniyet ifadesi varsa), ellerini çevirerek incelemesi, çorabını çıkarması gibi bebeğin repertuarında var olan eylemler yetişkin tarafından çoğunlukla bir oyun olarak görülür. Tulumunun düğmesini tutmaya çalışan bebek "düğmeyle oynuyordur"; ayak başparmağını ağzına götüren bebek "ayağıyla oynuyordur", emzirme sırasında annesinin saçını tutup sallayan bebek "saçla oynuyordur" gibi birçok gülümseten örnek verebiliriz. Benzer şekilde, bir su birikintisini keşfederek ayaklarıyla –kendisi için eğlenceli-denemeler yapan bir çocuk "suyla ya da çamurla oynuyordur", kurabiye yapan bir yetişkine eşlik eden bir çocuk "hamurla oynuyordur" gibi daha büyük çocuklar için de örnekler bulabiliriz. Oysa daha incelikli çalışmak gibi biraz farkla aynı işleri yapan bir yetişkin "araştırma", "çalışma" ya da "iş" yapıyordur. Araştırma, inceleme, yapım, iş ya da oyun, adı ne olursa olsun, her yaşam döneminde, bu döneme özgü deneyimler sonraki deneyimlere de etki ederler ve yaşam bütün bu deneyimlerin toplamıdır. Bu bağlamda, deneyimler gerçekleştiği anda sağladığı ya da neden olduğu sonuç kadar, bireyin gelişimini ve yaşam kalitesini etkilemeleri nedeniyle oldukça önemlidir.

Bebeklik döneminden itibaren büyüme ve gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan oyun aynı zamanda bebeğin gelişiminin ve öğrenmelerinin bütün yönlerine katkı sağlar (Matterson, 1989; Sawyers ve Rogers, 1994). Böylece oyun çocuğun, doğasından gelen bir olgu olması nedeniyle yaşam hakkı içinde, öğrenme ile sonuçlanması nedeniyle de eğitim hakkı içinde yer alır. Yetişkinler ise çocukların haklarını yaşamalarına engel olmamak ve bu hakları en iyi biçimde kullanmalarını sağlamakla yükümlüdürler.

Piaget'in, çocuğun eğitiminde yapılandırmacı yaklaşımın temeli olan; öğrenmenin gerçekleşmesinde bilginin doğumdan itibaren duyuların kullanılmasıyla yapılan keşifler yoluyla edinildiğine yönelik görüşleri (Holt, 2007) aynı zamanda duyuları harekete geçirecek uyarıcıları da önemli kılmaktadır. Çocuğun gözüyle içine doğduğu dünyaya ait parçalar olan bu uyarıcıların niteliği, edinilecek keşiflerin niteliğini de belirlemektedir.

Çocuğun materyallerle/nesnelerle doğrudan deneyimlerde bulunması, eylemleri üzerinde düşünmesi ve akıl yürütmesine, içsel motivasyonla keşiflerde bulunmasına, üretmesine ve problem çözmesine fırsat vermekte ve bunların sonucunda etkin öğrenme gerçekleşmektedir (Hohmann ve Weikart, 2000). Çocukların yaşadıkları dünyayı birçok yönüyle anlayabilmeleri ve uyum sağlayabilmeleri için gerekli öğrenmeleri gerçekleştirmelerinin yolu farklı deneyimlerde bulunmaktır. Çocukların farklı deneyim edinmelerini sağlamak ise, onlara sunulan materyallerin çeşitli, yeterli miktarda ve yaşlarına uygun olması halinde mümkün olabilir (Hohmann ve Weikart, 2000; Wilthshire, 2012).

KAYNAKLAR

Aksoy, A. ve Dere Çiftçi, H. (2014). Oyun Alanı Materyal ve Oyuncaklar. Ayşe Aksoy (Ed.) *Okul öncesi eğitimde oyun içinde.* (s. 255-280). Ankara. Hedef CS Basın Yayın.

Berk, L. E. (2013). *Çocuk gelişimi.* B. Onur (Ed.), A. Dönmez (Çev.). Ankara: İmge.

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2001). *Çocuk ve ergen gelişimi.* B. Onur, N. Çelen ve A. Dönmez (Çev.) (4. baskı) Ankara: İmge.

Hohmann, W. ve Weikart, D. P. (2000). *Küçük çocukların eğitimi: Okul öncesi ve çocuk bakım programları için etkin öğrenme uygulamaları.* S. S. Kohen ve Ü. Öğüt (Çev.).İstanbul: Hisar Eğitim Vakfı.

Holt, N. (2007). *Bringing the HighScope approach to your early years practice.* London: Routledge.

Hughes, F.P. (1995).*Children, play and development*. Boston: Allyn and Bacon.

Jersild, A.T. (1981). Çocuk Psikolojisi G. Günçe (Çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Matterson, E. (1989). *Play with a purpose for under seven*. London: Penquin Books.

Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (2017). 10.01.2018 tarihinde oygm.meb.gov.tr adresinden erişilmiştir.

Sawyers, J. ve Rogers, C. (1994). *Helping young children develop throught play.* Washinghon: National Assocation for the Education of Young Children.

Subton, S.B. N. (1971). *Child's play*.Newyork: Jhon Wiley and Johons Inc.

Trawick-Smith, J. (2014).*Erken çocukluk döneminde gelişim: Çok kültürlü bir bakış açısı*. B. Akman (Çev. Ed.) Ankara: Nobel.

Wiltshire, M. (2012). *Understanding the highscope approach: Early years education in practice.* London: Routledge.

BÖLÜM 5

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ORTAMLARINDA OYUN

Doç. Dr. Sonnur IŞITAN

"Bütün öğretim oyun ve eğlenceye dayanmalıdır"

Fenelon (Akt; Sel, 2000)

GİRİŞ

Oyun, çocukların en doğal ilgi alanıdır. Aynı zamanda çocukları öğrenmeye sevk etmekte, öğrenme için güdülenme sağlamaktadır. Çocuklar oyun oynamayı severler bu nedenle oyun onlar için öğrenmede güdülenme kaynağıdır (Tüfekçioğlu, 2004). Oyun aynı zamanda bir öğretim yöntemidir. Okul öncesi eğitimi öğretmenleri çocuklara yeni bilgi ya da kavramı nasıl öğretecekleri konusunda çoğu zaman güçlük yaşamaktadırlar. Öğretim yöntemi olarak sözlü, doğrudan anlatımlar küçük çocuklar için kullanılacak en son yöntemlerden biridir. Sözlü anlatımlarda çocuklar sözcükleri tekrar edebilirler ancak olay ya da kavramı tam olarak kavrayamayabilirler. Oyun yolu ile bu durum kolaylaşır. Oyun, bu nedenle çocuklar için önemli bir öğrenme yöntemidir (Brewer, 2007).

KAYNAKLAR

Bergen, D. ve Mauer, D. (2000). Symbolic play, phonological awarness, and literacy skills at threeage levels. InK.A. Roskos ve J.F. Christie (Ed.), *Play and Literacy in Early Childhood: Research From Multiple Perspective* (pp.45-62). New York: Lawrence Erlbaum Associates.

Bosse, S., Jacobs, G. ve Anderson, T.L. (2009). Science in the air. Science in the early years. *Young Children, 2*(3), 10-15. Retrieved fron www.naeyc.org/yc.

Brenneman, K., Stevenson-Boyd, J. ve Frede, E.C. (2009). Math and Science in Preschool: Policies and Practice. *Preschool Policy Brief*, 19, 1-11. National Institute for Early Education Research. Retrieved from *www.nieer.org*.

Brewer, J.A. (2007). *Introduction to Early Childhood Education: Preschool Through Primary Grades* (6th ed.). Boston: Pearson Education, Inc. California Preschool Learning Foundations. Volume 3 History–Social Science (Ed.FayeOng) California Department of Education, Sacramento, 2012.

Çelebi Öncü, E. ve Özbay Ünlüer, E. (2012). *Oyun Etkinlikleri Sandığı* (Yeni programa uyarlanmış 2. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Gestwicki, C. (2014). *Developmentally Appropriate Practise: Curriculum and Development in Early Education* (5th ed.). Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.

Goldhawk, S. (1998). Making Creative Connections. Carol Bruce (Ed.). *Young Children and the Arts: The Task Force on Children's Learning and the Arts: Birth to Age* (s.s1-26). Washington, DC:Arts Education Partnership. Retrieved from http://aep-arts.org.

Hirsh-Pasek, K.,Golinkoff, R.M., Berk, L.A. ve Singer, D.A. (2009). A *Mandate for Playful Learning in Preschool. Presenting the Evidence*. New York: Oxford University Press.

Hoorn, V.J.,Scales, B., Nourot, P.M. ve Alward, K.R. (1999). *Play At The Center Of The Curriculum*(2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall Inc.

Isenberg, J.P. ve Jalongo, M.R. (2001). *Creative Expression And Play İn Early Childhood* (3th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall Inc.

Izumi-Taylor, S., Morris, V.G., Meredith, C.D. ve Hicks, C. (2012). Music and movement for young children's healthy development. *Dimensions of Early Childhood, 40*(2), 33-40. Retrieved from http://www.southernearlychildhood.org/publications.php.

Kieff, J.E. ve Casbergue, R.M. (2000). *Playful Learning and Teaching: Integration Play into Preschool And Primary Programs.* Toronto: Allynand Bacon.

Konold, T. ve Pianta, R. (2005). Emprically derived, person-oriented patterns of school readiness in typically-developing children: Description and prediction to first-grade achievement. *Applied Developmental Science*, 4, 174-197.

Macintyre, C. (2001). *Enhancing Learning Through Play: A Developmental Perspective for Early Years Settings.*London: David Fulton Publishers.

Mindes, G. (2005). Social studies in today's early childhood curricula. Beyond the Journal, Y*oung Children*, 1-8. Retrieved from *www.journal.naeyc.org/about/permissions.asp*.

Neuman, S. ve Roskos, K. (1992). Literacy objects as cultural tools: Effects on children's literacy behaviour during play. *Reading Research Quarterly*, *27*(3), 203-223.

Roskos, K.A., Christie, J.F. ve Richgels, D.J. (2003). The Essentials of Early Literacy Instruction. The *National Association for the Education of Young Children*, pp.1-8.. Retrieved from *www.naeyc.org/resources/journal*.

Sel, R. (2000). *Okul Öncesi Çocuklarına Oyunlar-Rondlar*". İstanbul: YA-PA Yayın Pazarlama San. Tic. A.Ş.

Stephens, K. (2014). Block Play: What the children are learning. Retrieved from http://journey into early childhood.weebly.com/uploads/1/2/4/6/12466023/block_play__what_we_are_learning__for_website.pdf

Tüfekçioğlu , Ü. (2004). Oyun türleri I: Araştırıcı, yapıcı ve yaratıcı oyunlar.ÜmranTüfekçioğlu (Ed.) Çocukta, Hareket, Oyun Gelişimi ve Öğretimi(Bölüm 4, s. 63-84). Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1295. Açıköğretim Fakültesi Yayını no: 715

Tüfekçioğlu , Ü. (2004). Çocukların oyunu ve öğretmenin rolü türleri I: Araştırıcı, yapıcı ve yaratıcı oyunlar. Ümran Tüfekçioğlu (Ed.) Çocukta, Hareket, Oyun Gelişimi ve Öğretimi (Bölüm 7, s. 135-260). Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1295. Açıköğretim Fakültesi Yayını no: 715.

Okul Öncesi Eğitim Programı (2013). Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.

How music and movement promote development. Chapter 13: Music and movement (2014). Retrieved from http://faculty.ksu.edu.sa/n.al-baiz/Documents/Music%20and%20Movement%20excerpt.pdf.

BÖLÜM 6

ERKEN ÇOCUKLUKTA GELİŞİMİ DESTEKLEMEK

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN

Arş. Gör. Merve AKSOY

Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ

"Eğer oyun iyice tanınır ve kavranırsa çocuğun filizlenen yaşamı ile yetişkin olgun tecrübesi birleşir ve biri diğerini teşvik eder."

Friedrich Fröbel

GİRİŞ

Oyun tüm benliği içeren aktif öğrenme biçimidir, hem beyin hem de bedenle ilgilidir ve bütün duyuları düzenler. Günümüzde televizyon ve bilgisayar ile fazlasıyla ilgili olan çocuklar, görme ve işitme duyularını kullanarak çevre ile etkileşime girerler, ancak tat, dokunma, koku ve oynama hissi gibi öğrenmenin güçlü özelliklerinden yoksun kalırlar. Oyun çocukların çeşitli deneyimleri yaşamalarına yardımcı olur, neleri düşündükleri ve hissettiklerini fark etmeleri ve dikkat etmeleri için olanak sağlar. Kaliteli bir oyuna ilişkin ortak özellikler vardır; kaliteli bir oyun çocuğa aşağıdakileri yapmaları için olanak sağlar:

- Çevresindeki nesneleri fiziksel olarak manipüle eder.
- Duyularıyla öğrenir.
- Aktif öğrenme fırsatına sahiptir.
- Sosyal ve kültürel bağlam içinde öğrenir.
- Kendi hızında ilerler ve öğrenir.
- Seçim ve kararlar çocuğa aittir ve onun için önemlidir.
- Oyuna tamamen dahil olur ve kendiliğinden davranır.
- Fikirleri, duyguları ve hislerini güvenli bir şekilde ifade eder.
- Taklit eder, hayal eder ve yaratır (Duncan ve Lockwood, 2008).

KAYNAKLAR

Anisfeld, M. (2014). *Language Development from Birth to Three*. New York: Psychology Press.

Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs.

Berk, L. E. (2013). *Çocuk Gelişimi* (B. Onur & A. Dönmez, Çev.) Ankara: İmge.

Berk, L. E. (2015). *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (N. I. Erdoğan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Casey, T. (2007). *Inclusive Play: Practical Strategies for Working with Children Aged 3 to 8.* London: Paul Chapman Publishing.

Cooper, H. (2004). *Exploring Time and Place Through Play.* London: David Fulton Publishers.

Drake, J. (2014). *Planning for Children's Play and Learning* (4. Baskı). New York: Routledge.

Duncan, J. & Lockwood, M. (2008). *Learning Through Play: A Work-Based Approach for the Early Years Professional*. New York: Continuum International Publishing Group.

Gallahue D. L., Ozmun J. C. & Goodway, J. D. (2014). *Motor Gelişimi Anlamak* (D. S. Özer ve A. Aktop, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Else, P. (2009). *The Value of Play*. London: Continuum International Publishing Group.

Fleer, M. (2013). *Play in the Early Years*. United States: Cambridge University Press.

Forbes, R. (2004). *Beginning to Play*. Berkshire: Open University Press.

Frost, J. L, Wortham, S. C. & Reifel S. (2005). *Play and Child Development* (2. Baskı). Ohio-New Jersey: Merrill Prentice Hall.

Hobart, C. & Frankel, J. (1999). *A Practical Guide to Activities for Young Children* (2. Baskı). Nelson Thornes.

Hughes, F. P. (2009). *Children, Play, and Development* (4. Baskı). Los Angeles, CA: Sage.

Johnson, J. E., Christie, J. F., & Yawkey, T. D. (1999). *Play and Early Childhood Development* (2. Baskı). New York: Addison Wesley Longman.

Martin, C. L., & Fabes, R. (2006). *Discovering Child Development.* U.S.A.: Pearson.

Matterson, E. (1989). *Play with a Purpose for Under-sevens*. London: Penguin.

Mayesky, M. (2009). *Creative Activities for Young Children* (9. Baskı). New York: Delmar Cengage Learning.

Moyles, J.R. (1993). *The Excellence of Play*. Buckingham: Open University Press.

Özer, D. (2017). Motor Gelişim. Neriman Aral ve Tayip Duman (Ed.), *Eğitim Psikolojisi* içinde (s. 76-102). Ankara: Pegem Akademi.

Read, K. H. & Patterson, J. (1980). *The Nursery School and Kindergarten: Human Relationships and Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Robins, R. W., & Trzesniewski, K. H. (2005). Self-esteem development across the lifespan. *Current Directions in Psychological Science* (Wiley-Blackwell), 14(3), 158-162.

Santrock, J.W. (2014). *Yaşam Boyu Gelişim* (G. Yüksel, Çev. Ed.) Ankara: Nobel.

Scarlett, W. G., Naudeau, S., Salonius-Pasternak, D., & Ponte, I., (*2005*). *Children's Play*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Sheridan, M. S. (2005). *Play in Early Childhood: From Birth to Six Years.* London: Taylor & Francis Group.

Sluss, J. D. (2005). *Supporting Play: Birth Through Age Eight.* USA: Thomson.

Tassoni, P. & Hucker, K. (*2005*). *Planning Play and the Early Years* (2.Baskı). Oxford: Heinemann.

Trawick-Smith, J. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (B. Akman, Çev. Ed.) Ankara: Nobel.

Van Hoorn, J., Nourot, P., Scales, B. & Alward, K. (2007). *Play at the Center of the Curriculum* (4. Baskı). Upper Saddle River, NJ: Pearson Merrill/ Prentice Hall.

Wortham, C. S. (1998). *Early Childhood Curriculum Developmental Bases for Learning and Teaching* (2. Baskı). USA: Prentice Hall.

Zahn-Waxler, C., Shirtcliff, E. A., & Marceau, K. (2008). Disorders of childhood and adolescence: gender and psychopathology. *Annual Review of Clinical Psychology,* 4, 112–129.

BÖLÜM 7

ERKEN ÇOCUKLUKTA GELİŞİMİ DESTEKLEYEN OYUNLAR

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN

Arş. Gör. Merve AKSOY

Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ

"Çocuk oyunla büyümelidir."

Eflatun

GİRİŞ

Gelişimsel bir eğitim programına, erken çocukluk döneminde oyunun önemi ve değerini kabullenme ile birlikte eğitimcinin bilgisi yansımalıdır. Oyun çalışma veya uğraş bitirildikten sonraki eğlence veya boşluk doldurma değil, öğrenme yeridir. Çocuğun yaşamını biçimlendiren ve düzenleyen bir güçtür. Oyun çocukların tek başına bilgilenmelerini ve gerçekleri öğrenmelerini sağlamasından çok, diğerleri ile işbirliği içinde öğrenmelerini güçlendirdiğinden yararlıdır. Olumlu oyun deneyimleri çocukların sosyal, duygusal, bilişsel, fiziksel dolayısı ile gelişiminin tüm yönlerini harmanlar ve birleştirir (Eliason ve Jenkins, 2003). Oyun, erken çocukluk eğitimine kaynaştırılmıştır. Ancak gerçekte ne anlama geldiği tartışılmaktadır.

KAYNAKLAR

Bennett, S. J. & Loetterle Bennett, R. I. (1996). *365 TV-free activities you can do with your child.* Avon, MA: Adams Media Corporation.

Birmingham, M., Bledsoe, K. E. & Halls, K. M. (2001). *365 Outdoor Activities*. Lincolnwood, IL: Publications International.

Cook, J.L., & Cook, G. (2009). *Child Development: Principles and Perspectives*. Boston, MA: Pearson.

Crowley, K. (2017). *Child Development: A Practical Introduction*. London: Sage

Eliason, C.& Jenkins, L. (2003). *A Practical Guide to Early Childhood Curriculum*. New Jersey: Pearson.

Henniger, M. L. (1999). *Teaching Young Children*. New Jersey: Merrill.

Herron Ross, R., & Roberts-Pacchione, B. (2007). *Wanna Play: Friendship Skills for Preschool and Elementary Grades*. Thousand Oaks: Corwin Press.

Hirsh, R. A. (2004). *Early Childhood Curriculum: Incorporating Multiple Intelligences, Developmentally Appropriate Practices, and Play*. Boston, MA: Pearson.

Isenberg, J. P. & Jalongo, M. R. (2006). *Creative Thinking and Arts-Based Learning* (4. Baskı). New Jersey: Merrill.

Isenberg, J.& Quisenberry, N. (1988). *Play: A Necessity for All Children. A Position Paper*. Olney, MD: Association for Childhood Education International.

Mayesky, M. (2006). *Creative Activities for Young Children* (8. Baskı). New York: Thomson Delmar Learning.

MEB. (2013). *0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEB. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Pitamic, M. (2009). *Child's Play: Montessori Games and Activities for Your Baby and Toddler*. London: Barron's.

Read, K. H. & Patterson, J. (1980). *The Nursery School and Kindergarten: Human Relationships and Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Rubin, K. H. (1980). Fantasy Play: Its Role in the Development of Social Skills and Social Cognition. *New Directions for Child Development*, 9, 69-84.

Scarlett, *W. G.*, *Naudeau*, *S.*, Salonius-Pasternak, D., & Ponte, I., (*2005*). *Children's Play*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Seefeldt, C., & Barbour, N. (1994). *Early Childhood Education* (3. Baskı). New York: Macmillan.

Segal, M. & Bardige, B. (2000). *Your Child* at *Play, Five to Eight Years: Building Friendships, Expanding Interests, and Resolving Conflicts*. New York: Newmarket Press.

Sher, B. (2013). *The Whole Spectrum of Social Motor and Sensory Games: Using Every Child's Natural Love of Play to Enhance Key Skills and Promote Inclusion*. San Francisco: Jossey-Bass.

Smidt, S. (2006). *The Developing Child in the 21st Century*. New York: Routledge.

Tassoni, *P*. (*2006*). *BTEC National Early Years*. Oxford: *Heinemann*.

Tassoni, *P.* & *Hucker*, *K.* (*2005*). *Planning Play and the Early Years*. Oxford: *Heinemann.*

Thwaites, A. (2008). *100 Ideas for Teaching Problem Solving Reasoning and Numeracy*. Continuum International Publishing Group.

Wolfgang, C. H. (2004). *Child Guidance Through Play: Teaching Positive Social Behaviors (Ages 2–7)*. Boston, MA: Pearson.

BÖLÜM 8

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA OYUN PLANLAMA VE UYGULAMA

Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN

"Oynayan çocuk, canlılığın ve sevincin sembolüdür."

Hebbel

GİRİŞ

Doğduğu andan itibaren insanoğlunun en önemli uğraşılarından biri oyun olmuştur. İster çocuk, ister yetişkin olsun her yaştan birey için oyun farklı tür ve kurallarıyla yaşamın vaz geçilmez bir yanı olagelmiştir. Çocuklar için oyun zaman zaman fiziksel ihtiyaçların önüne geçerek, yemeğin, uykunun ve tuvalet gereksiniminin bile ertelenmesine neden olmaktadır. Erişkinler bazen oyunu boş uğraş olarak nitelemekle beraber kendileride çeşitli biçimlerde kurallı oyunlar oynamaktan hoşlanmakta ve oyunun rahatlatıcı yanını vurgulamakta, günün stres ve yorgunluğunun azalmasına destek olduğunu söylemektedirler.

Özel gereksinimli çocuklarda diğer yaşıtları gibi oyun oynayarak yetersizliklerinin üstesinden gelme, gelişme ve toplumla bütünleşme ihtiyacı duyarlar. Oyunun birey üstündeki sihirli gücü bu çocukların özel eğitimden, fizyoterapiden ve diğer desteklerden yararlanabilmeleri için çok önemlidir. Bu bölümde özel gereksinimli çocuklar için oyunun önemi, oyun türleri, özellikleri, materyaller ve örnek oyun etkinliklerine yer verilecektir.

KAYNAKLAR

Aydın, A. (2008). *Sembolik Oyun Testi'nin Türkçe'ye Uyarlanması ve Okul Öncesi Dönemdeki Normal, Otistik ve Zihin Engelli Çocukların Sembolik Oyun Davranışlarının Karşılaştırılması. (Doktora Tezi).* Marmara Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Delaney, T. (2010). *101 Games And Activities For Children With Autism, Asperger's And Sensory Processing Disorders.* Usa: Mc Graw Hill.

Diken, İ. H. (Ed.) (2008). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. Ankara: Pegem Akademi.

Doğan, H. (2014). *Serebral palsili çocuklar ve eğitimle- ri*. Eğiten Kitap: Ankara.

Doğan, H. (2017).Özel Gereksinimli Çocukların Gelişimlerini Destekleyici Etkinlikler. Aydan Aydın (Ed.). Özel Eğitimde Oyun ve Müzik içinde. (255- 274). Ankara: Pegem Akademi.

Dönmez, B. N. (1992). *Türk Milli Eğitim Sisteminde Özel Eğitimin Bugünkü Durumu ve Yeni Çalışmalar*. 1.Ulusal Özel Eğitim Kongresi, 11- 12 Kasım, Ankara.

Isbell, C.; Isbell, R. (2005).*The Inclusive Learning Center Book*. Gryphon House, Inc: Beltsville, Maryland.

Kılıçoğlu, M. (2006). *"Anasınıfı, Hazırlık ve İlköğretimBirinci Sınıflarda Okuyan Görme Engelli Öğrencilerin Oyunlarının Değerlendirilmesi: Karşılaştırılmalı bir Araştırma."* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversi- tesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kırcaali-İftar, G. (2007). Otizm Spektrum Bozukluğu. İstanbul: Daktylos.

Mannix, D. (2009). *Social skills activities for special children*. Jossey-Bass.

MEB. (2014). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Özel Eğitimde Oyun Etkinlikleri. Ankara.

Metin, N.; Şahin, S.; Şanlı, E. (1999). Okul Öncesi Düzeyde ve Dört -Dokuz Yaş Grubundaki Zihinsel Engelli Çocukların Tercih Ettikleri Oyun Köşeleri ve Oynadıkları Oyun Tiplerinin İncelenmesi. **Özel Eğitim Dergisi**. *Cilt 2* (3), 14-24.

Simpson, C.G.; Warner, L. (2010). *Succesful inclusion strategies for early childhood teachers.* Prufrock Press Inc. Waco TX

Şahin, R.; Özdemir, S. (2015). Okul Öncesi Dönem Görme Engelli Çocukların Oyun Çeşitlilik ve Karmaşıklık Düzeyini Artırmada Genişletme Tekniğinin Etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 16*(2), 101-120.

Şen, M. (2010). *Erken Çocukluk Eğitiminde Oyun ve Önemi.* İ. H. Diken (Ed.), Erken çocukluk eğitimi içinde (s. 404-431). Ankara: Pegem Akademi.

Ulutaşdemir, N. (2007). Engelli Çocukların Eğitimi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt:2,* Sayı:5, 119- 130.

Yavuzer, H. (1993). *Ana-Baba ve Çocuk*, İstanbul: Remzi.

BÖLÜM 9

ÇOCUKLARI OYUNLARI SIRASINDA GÖZLEMLEMEK

Dr. Öğr. Üyesi Özge METİN ASLAN

"Yaşlandığımız için oyun oynamayı bırakmayız, oyun oynamayı bıraktığımız için yaşlanırız."

George Bernard Shaw

GİRİŞ

'Gözlem' kelime anlamıyla bir nesnenin, olayın veya bir gerçeğin, niteliklerinin bilinmesi amacıyla, dikkatli ve planlı olarak ele alınıp incelenmesi olarak tanımlanmıştır (TDK). Gözlem; gözlenmesi gereken bir olay, bu olayı yaratan koşullar ve belirtileri izlemek ve izlemeden elde edilen bilgileri inceleme içeriğine sahiptir. Gözlem 'bakmak' ve 'görmek' kelimelerinden farklıdır. Amaçlıdır, sistematiktir ve izlenmesi gereken bir yol vardır.

Gözlem yapmak çocuğun davranışlarını ortaya koymakla beraber, çocuğun davranışlarını gözlemlemek, buradan alınan bilgiyi eğitim programında kullanmak için de önemlidir. Aynı zamanda gözlem yapmak davranışın ortaya çıktığı durumları da incelediğinden dolayı davranışın meydana gelmesine sebep olan durumları ortadan kaldırmaya yönelik stratejiler geliştirmesine de yardımcı olur.

Okul öncesi eğitimde gözlemler okul öncesi dönemdeki çocuklar hakkında ilk elden bilgi verdiği için önemli bir yer tutar. Gözlem sırasında çocuk merkezde olduğu için, gözlemcinin çocuk hakkında ne bildiğinden daha çok çocuğun neyi bildiğine, gözlem sürecindeki hareketlerine ve bildiklerini nasıl yansıtacaklarına odaklanır. Gözlemcinin çocuk hakkındaki bilgileri de gözlemler sayesinde ortaya çıkar.

Oyunu nasıl gözlemlemek gerektiği ve gözlemin ne olduğu çok sayıdaki araştırmalarda odak konusu olmuştur. İlk olarak 1929 yılında Minnesota Üniversitesi Çocuk Gelişimi Enstitüsü Shirley Moore Laboratuvar Okulu'nda oyun gözlemi yaparak kendi oyun kuramını oluşturan MildredParten ile başlayan oyunun gözlem aracı olarak kullanılması, oyun temelli değerlendirme araştırmalarında vazgeçilmez bir yöntem olmuştur. Geçmişten (1926 yılından) günümüze gözleme dayalı oyun araştırmaları; Piaget, Sutton-Smith, Bruner, Liebermen, Smilansky gibi öncü araştırmacılarla temeli atılmış olup; Rubin, Smith, Coplan, Pellegrini, ve Göncü gibi araştırmacılarla günümüze kadar önemini kaybetmeden yer almıştır.

Çocukları, oyun oynarken gözlemlemek; çocukların sosyal yeterliliği ve sosyal anlaşmazlıklarını ortaya koymak için doğal bir anahtardır. Oyun araştırmaları bu kapsam içinde değerlendirildiğinde oldukça yararlıdır, çünkü akran iletişimi, arkadaşlıklar arası rekabet, kabul edilme ve dışlanma ve akranlar arası yakın ilişkiler bu kapsam içinde meydana gelir (Leff, Costigan ve Power, 2004). Aynı zamanda çocuğu sınıf içinde veya sınıf dışında gözlem yapmak; çocuğun gelişim sürecini takip etmek kadar, program gereksinimleri ve programın etkinliğini de belirlemek amacıyla da kullanılmaktadır.

KAYNAKLAR

Akın, E. Z., ve Yalkın, S. (2012). Okul Öncesi Programda Ölçme-Değerlendirme.Acar A.E., Karadeniz, G. (Ed.) *Erken Çocukluk Dönemine Derinlemesine Bir Bakış. Fikirler ve Dünyadan Paylaşımlar ve Yansımalar* içinde (s.354-378). Ankara: Özgün Kök Yayıncılık.

Bakeman, R., ve J. R. Brownlee.(1980). The strategicuse of parallel play: a sequential analysis. *Child Development*, 51, 873-878.

Beaty, J.J. (1998).*Observing development of theyoung children*. 4th ed. New Jersey: Simon ve Schuster.

Clark,P. ve McDowel, G (2014). The Developing Child Observation Guidebook. 20.04.2014 tarihinde indirilmiştir.

Erişim Kaynağı: http://moodle.unitec.ac.nz/pluginfile.php/62250/mod_page/content/13/DC_ObsGuideBook.pdf

Heidemann, S. ve Hewitt, D. (2010). *Revision of Pathways to Play. The Pathway from Theory to Practice.* Minnesota: Redleaf Press.

Leff, S. S.,Costigan, T. ve Power, T. J. (2004). Using participatory-action research to develop a playground-based prevention program. *Journal of School Psychology*, 42, 3–21.

Louis C.,Manion L. ve Morrison, K. (2000) *Research methods in education*. 6th edition. New York: Routledge.

Mcafee, O. ve Deborah, J.L. (2012). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Merrell K. W. (2007) *Behavioral, Social, and Emotional Assessment of Children and Adolescents,* 3rd Edition. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Parten M.(1932). Social participation among preschool children. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 27, 243-269.

Papatheodorou, T.,Luff , P. ve Gill, J. (2012). *Child observation for learning and research*. New Jersey: Pearson.

Parten, M. (1929). An analysis of social participation, leadership, and other factors in preschool play groups (Yayımlanmamış DoktoraTezi.) University of Minnesota. Institute of Child Development, Minnesota.

Pellegrini A. ve Perlmutter, J. (1987) A re-examination of the Smilansky-Parten matrix of play behavior. *Journal of Research in Childhood Education*, 2, 89-96.

Pellegrini, A. D. (2001). Practitioner review: The role of direct observation in the assessment of young children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 42, 861–869.

Rubin, H.K. (2001). *Play observation scale(POS),* Center for Children, Relationships, and Culture, University of Maryland.20.04.2014 tarihinde indirilmiştir.

Erişim Kaynağı:

http://www.rubin-lab.umd.edu/CodingSchemes/POS%20Coding%20Scheme%202001.pdf

Smith, P. (1978). A longitudinal study of social participation in preschool children: Solitary and parallel play reexamined. *Developmental Psychology*,14, 5, 517-523.

Smith, P. (2009). *Understanding Children's Worlds: Children and Play*. West Sussex, Wiley-Blackwell.

(Footnotes)

1 *Hedef Çocuk Gözlemi Örneği (http://pastpresentpsychology.blogspot.com.tr/2010/06/child-observation-target-child.html'dan alınmıştır).

BÖLÜM 10

OYUN İLE İLGİLİ DİĞER KONULAR VE UYGULAMALAR

Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUS

Dr. Öğr. Gör. Elif YALÇINTAŞ SEZGİN

"Oyun, çocukluk çağının ayrılmaz bir parçasıdır ve oynamak için fırsat bulamayan bir çocuk çocukluğunun büyük bir kısmından kopar."

Musselwhite

GİRİŞ

Çocuk için oyunsuz öğrenme ve gelişme imkansızdır. Okulöncesi kurumlarında, ailede ve topluma açık yerlerde (örneğin, parklarda) çocukların oyun oynamalarında eksiklikler görülmektedir. Oyun oynama zamanı ile ilgili yapılan araştırmalarda çocukların oynamak için yeterli zamana sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Oyun, önceki nesiller kadar yaygın değildir (Jacobson 2007). Ginsberg (2007) özellikle küçük çocukların sağlıklı gelişebilmeleri için özgürce oynamaları gerektiğini ayrıca yaratıcı olmaları, düşüncelerini yansıtabilmeleri ve rahatlayabilmeleri için yeterli sürede oyun oynamaları gerektiğini savunmaktadır. Fakat günümüze baktığımızda çocuklar yeterli sürede oyun oynayamıyorlar. Aileler ve eğitim kurumları çocuklara sınırlı oyun imkanı sağlıyorlar. Ginsberg (2007) oyunun süresinin ve oyun oynama sıklığının azalmasında ve doğasının bozulmasında aileler ve eğitimcileri sorumlu tutar. Günümüzde, aileler ve eğitimciler çocukları daha çok akademik yönden destekler. Bununla birlikte, ailenin oyunun çocuğun gelişimi üzerinde önemli rolü olduğuna dair inancı azalmıştır. Oyun yerine televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik araçlar ve dijital oyunlar gelmiştir. Evde eğitici oyuncakların kullanımı azalmıştır. Eğitici oyuncaklar yerine geçici olarak çocukların ilgilerini çeken yapılandırılmış oyuncaklar yer almıştır. Teknolojinin ve digital oyunların gerçek oyunların yerine geçmesi ve yapılandırmış oyuncaklar, kültürel mirasın oyun yolu ile aktarılmasını da engellemiştir. Ayrıca, yetersizliği ve stres altında olan çocukların, hasta çocukların da oyun hakkı ihmal edildiği görülür. Bu nedenler, çocukların yeterli oyun oynama zamanı azaltabilir ve oyunun gerçek doğasını bozabilir. Çocukların yeterli sürede ve gerçek oyun oynamalarını için diğer önemli husus da oyun güvenliğidir. Bu bölümde, çocuk oyunlarında ailenin rolü, kültürel mirasın aktarıcısı olarak oyun, eğitici oyuncak kullanımında ailenin rehberliği, oyun güvenliği, savaş ve şiddet oyunları, digital oyunlar, oyun ve oyuncak tercihlerinde cinsiyet, gelişimsel yetersizliği, stres altında ve hasta olan çocuklarda oyun ile ilgili konular ve uygulamalar ele alınacaktır.

KAYNAKLAR

Adachi, P. J. C. (2015). *Demolishing the competition: The Association between Competitive Video Game Play and Aggression among Adolescents and Young Adults*(Doctoral thesis). Retrieved from Brock University Library.

Akçay, D., Özcebe, (2012). H. Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların ve Ailelerinin Bilgisayar Oyunu Oynama Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi. *Çocuk Dergisi* 12(2):66-71.

Alexander, G. M., Hines, M. (2002). Sex differences in response to children's toys in nonhuman primates (Cercopithecus aethiops sabaeus). *Evolution and Human Behavior,* 23(6), 467–479.

Alexander, G. M., Saenz, J. (2012). Early androgens, activity levels and toy choices of children in the second year of life. *Hormones and behavior*, *62*(4), 500-504.

Alexander, G. M., Wilcox, T., Woods, R. (2009). Sex differences in infants' visual interest in toys. *Archives of Sexual Behavior,* 38, 427–433.

And, M. (2007). *Oyun ve Bugün Türk kültüründe Oyun Kavramı.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aydilek Çiftçi, M. (2011*). Öğretmenlerin ve farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip anne-babaların cinsiyet rolleri algısının 60-72 ay arası çocukların oyuncak tercihleri ve akran etkileşimleri ile ilişkisinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Ball, D. (2002). Playgrounds – risks, benefits and choices. Middlesex University for the Health and Safety Executive. alınmıştır, Ağustos 2017.

Benenson, J. F., Tennyson, R., Wrangham, R. W. (2011). Male more than female infants imitate propulsive motion. *Cognition,* 121(2), 262–267.

Berson, I. R., & Baggerly, J. (2009). Building resilience to trauma: Creating a safe and supportive early childhood classroom. *Childhood Education*, *85*(6), 375-379.

Besio S, Carnesecchi M, Converti RM. (2013). Prompt-fading Strategies in Robot Mediated Play Sessions. InEncarnação P. et al. editors. Proceedings of Assistive Technology: From Research to Practice, AAAT2013. Amsterdam: IOS Press; p143-148.

Bornstein, M. (2006). '*On the significance of social relationships in the development of children's earliest symbolic play: an ecological perspective'*, in A. Göncü and S. Gaskins (eds) Play and Development: Evolutionary, Sociocultural and Functional Perspectives. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. pp. 101–29.

Brodin, J (2005) Diversity of aspects on play in children with profound multiple disabilities, *Early Child Development and Care,* 175:7-8, 635-646.

Campbell, A., Shirley, L., Heywood, C. Crook, C. (2000). Infants' visual preference for sexcongruent babies, children, toys and activities: A longitudinal study. *British Journal of Developmental Psychology*, 18, 479–498.

Carlsson-Paige, N., & Levin, D. E. (2006). *War play dilemma: What every parent and teacher needs to know(2nd Edition).* New York: Teachers College Press.

Cherney, I. D., Kelly-Vance, L., Glover, K. G., Ruane, A., & Ryalls, B. O. (2003). The effects of stereotyped toys and gender on play assessment in children aged 18–47 months. *Educational Psychology,* 23, 95–106.

Chiong, C., Shuler, C. (2010). *Learning: Is there an app for that? Investigations of young children's usage and learning with mobile devices and apps.* New York: The Joan Ganz Cooney Center at Sesame Workshop.

Choo, M. S., Xu, Y., & Haron, P. F. (2012). Subtypes of nonsocial play and psychosocial adjustment in Malaysian preschool children. *Social Development*, 21(2), 294–312.

Christensen, P.& Mikkelsen, M. (2008). Jumping off and being careful: Children's strategies of risk management in everyday life. Sociology of Health and Illness, 30(1), 112–130.

Cleary, A. G., McKendrick, H., & Sills, J. A. (2002). Hand-arm vibration syndrome may be associated with prolonged use of vibrating computer games. BMJ: *British Medical Journal,* 324(7332), 301.

Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin, 127,* 87-127.

Costabile, A., Genta, M. L., Zucchini, E., Smith, P. K., & Harker, R. (1992). Attitudes of parents toward war play in young children. *Early Education and Development*, *3*(4), 356-369

CPSC (Consumer Product Safety Commission). (2008). *Handbook for public playground safety.* Washington, DC: US CPSC

Çakır, H. (2013). Bilgisayar Oyunlarına İlişkin Ailelerin Yaklaşımı ve Öğrenci Üzerindeki Etkilerin Belirlenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 9(2).

Çavuşoğlu, H. (2008). Çocuk Sağlığı Hemşireliği. 9. Baskı. Cilt 1. s.67-69, Sistem Ofset Basımevi. Ankara

Dao, E. (ed.) (1999) *Child's Play: Revisiting Play in Early Childhood Settings*. Sydney: Maclennan and Petty.

Davis, J., & Hines, M. (2015, March). *Gender differences in children's play: A systematic review and meta-analysis.* Paper presented at the biennial conference for the Society for Research in Child Development, Philadelphia, PA.

Delaney, K. K. (2017). Playing at violence: lock-down drills,'bad guys' and the construction of 'acceptable'play in early childhood. *Early Child Development and Care*, *187*(5-6), 878-895.

Dell Clark C. (2003). In sickness and in play: children coping with chronic illness. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press.

Dolgov, I., Graves, W. J., Nearents, M. R., Schwark, J. D., & Brooks Volkman, C. (2014). Effects of cooperative gaming and avatar customization on subsequent spontaneous helping behavior. *Computers in Human Behavior,* 33, 49–55.

Dorman S.M. (1997). Video and computer games: effect on children and implications for health education. *Journal of School Health*, 67(4), 133–138.

Dunn, J., & Hughes, C. (2001). "I got some swords and you're dead!": Violent fantasy, antisocial behavior, friendship, and moral sensibility in young children. *Child Development*, *72*(2), 491-505.

Erbay,F, Durmuşoğlu Saltalı, N(2012). Altı Yaş Çocuklarının Günlük Yaşantılarında Oyunun Yeri ve Annelerin Oyun Algısı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 13, Sayı 2, 249-264.*

Erden, Ş. (2001). *Anaokullarına devam eden çocukların ebeveyn ve öğretmenlerin çocuk oyun ve oyuncakları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Erkal, M. E. (2000). *Sosyoloji:(toplumbilimi)*. İstanbul: Der Yayınları.

Ewoldsen, D., Eno, C. A., Okdie, B. M., Velez, J. A., Guadagno, R. E., & DeCoster, J. (2012). Effect of playing violent video games cooperatively or competitively on subsequent cooperative behavior. Cyberpsychology, *Behavior, and Social Networking,* 15, 277–280.

Fagot, B.I.,Leinbach, M.D. (1995). Gender knowledge in egalitarian and traditional families*. Sex Roles,* 32, 513–526.

Farver, J. M. (1998). Activity setting analysis: A model for examining the role of culture in development. In A. Göncü (Ed.), *Children s engagement in the world: A sociocultural perspective.* Cambridge: Cambridge University Press.

Feeney, L. (May/June, 1994). Today's teacher tips: Fabulous field trips, *Early Childhood Today, 8,* 8.

Fisher, K. R., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M., & Gryfe, S. G. (2008). Conceptual split? Parents' and experts perceptions of play in the 21st century. *Journal of Applied Developmental Psycholgy,* 29, 305–316.

Fisher-Thompson, D., Sausa, A. D., Wright, T. F. (1995). Toy selection for children: Personality and toy request influences: *Sex Roles* 33(3-4), 239-255.

Francastel, P. (1995) *Brueghel.* Paris: Editions Hazan.

Freeman, N. K. (2007). Preschoolers' perceptions of gender appropriate toys and their parents' beliefs about genderized behaviors: miscommunication, mixed messages, or hidden truths? *Early Childhood Education Journal,* 34(5), 357- 366.

Gaskins, S. Haight, W. & Lancy, D.F. (2007). *The cultural construction of play*. In A. Göncü and S. Gaskins (Eds.), Play and Development: Evolutionary, *Sociocultural, and Functional Perspectives* 321-365.

Goldman, L. R. (1998) *Child's Play: Myth, Mimesis and Make-Believe.* New York and Oxford: Berg.

Golinkoff, R. M., Hirsh-Pasek, K., & Singer, D. G. (2006). Why play= learning: A challenge for parents and educators. *Play= learning: How play motivates and enhances children's cognitive and social-emotional growth*, 3-12.

Gosso, Y. (2009). *Play in different cultures.* Peter K. Smith (Eds.), Understanding Children's Worlds. 80-98.

Göncü, A., Jain, J., & Tuernmer, U. (2007). *Children's play as cultural interpretation*. In A. Göncü and S. Gaskins (Eds.), Play and Development: *Evolutionary, Sociocultural, and Functional Perspectives* 278-320.

Göncü, A., Mistry, J. and Mosier, C. (2000) 'Cultural variations in the play of toddlers', *International Journal of Behavioural Development* 24(3): 321–9.

Granic, I., Lobel, A., & Engels, R. C. M. E. (2014). The benefits of playing video games. American Psychologist, 69, 66–78.

Ginsburg, K. R. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *Pediatrics*, *119*(1), 182-191.

Gürcan, A., Özhan, S., Uslu, R. (2008). *Dijital oyunlar ve çocuklar üzerindeki etkileri.* Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1-50.

Hale-Benson, J. E. (1986). *Black children: their roots, culture, and learning styles. Revised edition*. Johns Hopkins University Press.

Hanline, M. F. & Fox, L. (1993) Learning within the context of play. Providing typical early childhood experiences for children with severe disabilities, JASH, 18(2), 121–129.

Hassett, J. M., Siebert, E. R., & Wallen, K. (2008). Sex differences in rhesus monkey toy preferences parallel those of children. *Hormones and Behavior, 54*, 359–364.

Hoffman, E. (2004). *Magic capes, amazing powers: Transforming superhero play in the classroom*. Minnesota: Redleaf Press.

Holland, P. (2003). *We don't play with guns here: War, weapon and superhero play in the early years*. Philadelphia: Open University Press.

Horzum, M. B. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(159).

Howard, A.W. (2010). Keeping children safe: rethinking how we design our surroundings. Canadian Medical Association Journal, 182(6), 573–578.

Huisman, S (2014) Focus on Family: The Importance of Play, Childhood Education, 90:6, 466-467.

Huizinga, J. (1995). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme,* Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. ***İstanbul: Ayrıntı Yayınevi***.

Ilıcak GG.(2002). Oyuncaklara AB Standardı Geliyor, Çoluk Çocuk. 16:30-31

Ito, M., Baumer, S., Bittanti, M., Boyd, D., Cody, R., Herr-Stephenson, B., et al. (2010). Hanging out, messing around, and geeking out: Kids living and learning with new media. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.

Jadva, V., Hines, M., & Golombok, S. (2010). Infants' preferences for toys, colors, and shapes: Sex differences and similarities. *Archives of Sexual Behavior,* 39, 1261–1273.

Jerabeck, J. M., & Ferguson, C. J. (2013). The influence of solitary and cooperative violent video game play on aggressive and prosocial behavior. *Computers in Human Behavior,* 29, 2573–2578.

Johnson, J. E., Christie, J. F., & Wardle, F. (2005). *Play, development, and early education*. Pearson/Allyn and Bacon.

Jacobson, L. (2007). Childrenís playtime seen as significant mental-health issue. Education Week, 27, 11-12.

Kalliala, M. (Ed), (2005). *Play culture in a changing world*. McGraw-Hill Education (UK).

Kandır, A. (2001). Çocuk gelişiminde okul öncesi eğitim kurumlarının yeri ve önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:151,Temmuz-Ağustos-Eylül.

Kaptelinin, V., & Cole, M. (1997). Individual and collective activities in educational computer game playing. In Proceedings of the 2nd international conference on Computer support for collaborative learning (pp. 142-147). International Society of the Learning Sciences.

Katz, C. (2004) *Growing Up Global: Economic Restructuring and Children's Everyday Lives*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Kim, M. (2002). Parent's perceptions and behaviors regarding toys for young children's play in Korea. *Education,* 122(4), 793–807.

Kottman, T., & Schaefer, C. (1995). Play Therapy in Action. *Psyccritiques*, *40*(5), 486-487.

Koukourikos, K, Tzeha, K, Pantelidou, P, Tsaloglidou, A. (2015). The Importance Of Play Durıng Hospıtalızation Of Chıldren Mater Sociomed. 2015 Dec; 27(6): 438-441.

Kourkouta L, Papathanasiou I.(2014).Communication in nursing practice. Mater Sociomed.; 26(1): 65-67.

Kuykendall, J. (1995). Is gun play ok here? *Young Children*, 50(6), 56-59.

Li WH, Chung JO, Ho EK. (2011)The effectiveness of therapeutic play, using virtual reality computer games, in promoting the psychological well-being of children hospitalized with cancer. Journal of Clinical Nursing. 2011; 20(15-16): 2135-2143.

Livingstone, S., & Helsper, E. (2008). Parental mediation and children's internet use. *Journal of Broadcasting and Electronic Media,* 52, 581–599.

Lobel, A., Engels, R. C., Stone, L. L., Burk, W. J., Granic, I. (2017). Video Gaming and Children's Psychosocial Wellbeing: A Longitudinal Study. *Journal of youth and adolescence,* 46(4), 884-897.

Loder, R. (2008). The demographics of playground equipment injuries in children. Journal of Paediatric Surgery, 43(4), 691–699.

MacNaughton, W. (2005). Doing Foucault in early childhood studies. London: Routledge/Falmer.

MEB,2007.http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/cocukgelisim/moduller/ozelegitimdeoyunetkinlikleri.pdf

Millei, Z. (2012). Thinking differently about guidance: Power, children's autonomy and democratic environments. Journal of Early Childhood Research, 10(1), 88–99.

Mitchell, A., Savill-Smith, C. (2004). The use of computer and video games for learning: A review of the literature. Internet'ten 08.09.2017 tarihinde alınmıştır. http://dera.ioe.ac.uk/5270/7/041529_Redacted.pdf

Murray, T.L. (2004*). Constructions of gender: comparing the perceptions of children from traditional vs. egalitarian families.* Unpublished Doctoral Dissertation. Institute of Advanced Psychological Studies Adelphi University.

Nakken, H., Vlaskamp, C., & van Wijck, R. (1994). Play within an intervention for multiply handicapped children. In J. Hellendoorn, R. van der Kooij, & B. Sutton-Smith (Eds.), Play and intervention (pp. 133–143). Albany: State University of New York Press.

Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *37*(2), 137-169.

O'Brien, J., Boatwright, T., Chaplin, J., Geckler, C., Gosnell, D., Holcombe, J., & Parrish, K. (1998). The impact of positioning equipment on play skills of physically impaired children. In M. C. Duncan, G. Chick, & A. Aycock (Eds.), Play and Culture Studies (Vol. 1, pp. 149– 160). Greenwich: Ablex

Parsons, A., & Howe, N. (2006). Superhero toys and boys' physically active and imaginative play. *Journal of Research in Childhood Education*, *20*(4), 287-300.

Pellegrini, A. D., Long, J. D., & Mizerek, E. A. (2005). Sexual segregation in humans. In K. Ruckstuhl & P. Neuhaus (Eds.), *Sexual segregation in vertebrates* (pp. 200- 220). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Penn, H. (2005) *Unequal Childhoods: Young Children's Lives in Poor Countries.* London: Routledge.

Pişkin, Ü. (1993). Otlstik Çocuklarda Oyun. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *1*(03).

Playground And Water Safety Guıdelıne Shttp://earlychildhood.marylandpublicschools.org/system/files/filedepot/3/playgroundsafety_april08.pdf

Pomerleau, A., Bolduc, D., Malcuit, G., & Cossette, L. (1990). Pink or blue: Environmental gender stereotypes in the first two years of life. *Sex Roles,* 22(5-6), 359–367.

Porter, M.L., M. Hernandez-Reif, and P. Jessee. (2008). Play therapy: A review. Early Child Development and Care 179,8: 1025–40.

Priewasser, B., Roessler, J., Perner, J. (2012). Competition as rational action: Why young children cannot appreciate competitive games? *Journal of Experimental Child Psychology,* 116, 545–559.

Przybylski, A. K., Weinstein, N., & Murayama, K. (2016). Internet gaming disorder: investigating the clinical relevance of a new phenomenon. *American Journal of Psychiatry,* 174(3), 230-236.

Rheingold, H. L., & Cook, K. V. (1975). The contents of boys' and girls' rooms as an index of parents' behavior. *Child development*, 459-463.

Rogoff, B. (1990) *Apprenticeship in Thinking: Cognitive Development in Social Context. Oxford: Oxford University Press.*

Ruble, D. N., Martin, C. L., & Berenbaum, S. A. (2006). Gender development. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology* (Vol. 3, pp. 858–932). Hoboken, NJ: Wiley.

Ruble, D. N., Martin, C. L., & Berenbaum, S. A. (2006). Gender development. In W. Damon & R. M. Lerner (Series Eds.), and N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology. Vol. 3: Social, emotional, and personality development* (6th ed., pp. 858– 932). New York: Wiley.

Ryan, R. M., Rigby, C. S., Przybylski, A. (2006). The motivational pull of video games: A self-determination theory approach. *Motivation and Emotion,* 30, 344–360.

Safety Notes on Toys for the Under 3's www.toyretailersassociation.co.uk/safety-notes toys-under-3s17.08.2017 tarihinde alınmıştır.

Sanoff, H. (1995). Creating Environments for Young Children.

Saul, J. (1993). Ready, set, let's go! Using field trips in your curriculum. *Day Care & Early Education,* 27(1), 27-29.

Saunders I., Sayer M., Goodale A. The relationship between playfulness and coping in preschool children: A pilot study. The American Journal of Occupational Therapy 1999; 53: 221–226

Seefeldt, C. (1993). *Social studies for the preschool-primary child.* New York: Macmillan.

Servin, A., Bohlin, G., Berlin, L. (1999). Sex differences in 1-, 3-, and 5-year-olds' toy-choice in a structured play-session. *Scandinavian Journal of Psychology,* 40, 43–48.

Servin, A., Nordenström, A., Larsson, A., & Bohlin, G. (2003). Prenatal androgens and gender-typed behavior: A study of girls with mild and severe forms of congenital adrenal hyperplasia. *Developmental Psychology, 39*, 440–450.

Simmons, C. A. (2010). *Gender Socialization in Toys by Parents.* Syracuse University Honors Program Capstone Projects, paper: 377, 1-85.

Singh R, Bhalla A, Lehl SS, Sachdev, A (2001). Video game epilepsy. *Neurology India,* 49(4), 411–412.

Smith, Peter K.. (2009). Children and Play : Understanding Children's Worlds, John Wiley & Sons, Incorporated.

Smith-Walters, C., Hargrove, K., & Ervin, B. (2014). Extending the classroom. *Science and Children*, *51*(9), 74.

Sneed, C., and Runco, M. A. (1992). The beliefs adults and children hold about television and video games. The Journal of Psychology, 126 (3), 273-284

Stoiljkovi, B. (2006). Function and organization of children in the housing estates. *Architecture and Civil Engineering, 4*(2), 115–125.

Takeuchi, L. (2011). *Families matter: Designing media for a digital age.* New York: The Joan Ganz Cooney Center at Sesame Workshop.

Taylor, S.I, Vivian, GG.M & Cordeau-Young, C. *(*1997). Field Trips in Early Childhood Settings: Expanding the Walls. of the Classroom*Early Childhood Education Journal, Vol. 25, No. 2.*

Tazawa Y, Okada K (2001). Physical signs associated with excessive television-game playing and sleep deprivation. *Pediatrics International,* 43, 647–650.

Tazawa Y, Soukalo AV, Okada K, Takada G (1997). Excessive playing of home computer games by children presenting unexplained symptoms. The Journal of Pediatrics, 130(6), 1010–1011.

Tezel Şahin, F. (1993). ***Üç-altı yaş grubu çocuklarının anne babalarının çocuk oyun ve oyuncakları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi.*** Yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Toran, M., Ulusoy, Z., Aydın, B., Deveci, T., Akbulut, A. (2016). Çocukların Dijital Oyun Kullanımına İlişkin Annelerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 24(5), 2263.

Trawick-Smith, J. (2010). Drawing back the lens on play: A frame analysis of young children's play in Puerto Rico. *Early Education and Development*, *21*(4), 536-567.

Tuğran, F. E. (2016). Dijital Yerlilerin Siber-Uzamda Çoklu Kimlik Kullanımı ve Oyun Oynama Pratikleri. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies,* 1(1).

Tuğrul, B., Ertürk, H. G., Özen Altınkaynak, Ş., & Güneş, G. (2014). Oyunun üç kuşaktaki değişimi. *The Journal of Academic Social Science Studie*, *27*, 1-16.

Turgut, H., & Yılmaz, S. (2010). Ekolojik temelli çocuk oyun alanlarının oluşturulması. III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, Cilt:4, 1618-1630

Vaala, S., Hornik, R. (2014). Predicting US infants' and toddlers' TV/video viewing rates: Mothers' cognitions and structural life circumstances. *Journal of Children and Media,* 8, 163–182.

Velez, J. A., Greitemeyer, T., Whitaker, J. L., Ewoldsen, D. R., & Bushman, B. J. (2014). Violent video games and reciprocity: The attenuating effects of cooperative game play on subsequent aggression. *Communication Research,* 43, 1–21.

Watson, M. W. and Peng, Y. (1992). The relation between toy gun play and children's aggressive behavior. *Early Education and Development*, 3(4), 370-389.

White, J. (2008). *Playing and learning outdoors: Making provision for high-quality experiences in the outdoor environment.* New York: Routledge.

Whiting, B., & Edwards, C. P. (1973). A cross-cultural analysis of sex differences in the behavior of children aged three through 11. *The Journal of Social Psychology*, *91*(2), 171-188.

Wilansky-Traynor, P., Lobel, T. E. (2008). Differential effects of an adult observer's presence on sex-typed play behavior: A comparison between gender-schematic and gender-aschematic preschool children. *Archives of Sexual Behavior*, 37, 548–557.

Wolfberg, P. J. (2009). *Play and imagination in children with autism*. AAPC Publishing.

Wright, J. C., Huston, A. C. (1995*). Effects of educational TV viewing of lower income preschoolers on academic skills, school readiness, and school adjustment one to three years later: A report to Children's Television Workshop.* University of Kansas, Center for Research on the Influences of Television on Children.

Yağan Güder, S., & Güler Yıldız, T. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *31*(2), 424-446.

Young, M. R. & Fu, V. R. (1988). Influence of play and temperament on the young child's response to pain. *Children's Health Care, 16,* 209-215.

Zahr LK. (1998). Therapeutic play for hospitalized preschoolers in Lebanon. Pediatric Nursing.; 23(5): 449-454.

Zinger, G. (2002). Playground society. *School Library Media Activities,Monthly, 19*(2), 40–44.

Zosuls, K. M., Ruble, D. N., Tamis-LeMonda, C. S., Shrout, P. E., Bornstein, M. H. & Greulich, F. K. (2009). The acquisition of gender labels in infancy: Implications for gender-typed play. *Developmental Psychology,* 45, 688–701.

http://nasdonline.org/33/d001602/creating-safe-play-areas-on-farms.html

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161004.htm

http://www.who.int

RUH SAĞLIĞI

Editör

Prof. Dr. Abide Güngör Aytar

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-41-1

Ruh Sağlığı

Editör

Prof. Dr. Abide Güngör Aytar

Yazarlar

Prof. Dr. Abide Güngör Aytar, Doç. Dr. Ayşe Dilek Öğretir Özçelik,

Prof. Dr. Gülümser Gültekin Akduman, Doç. Dr. Seval Erden, Doç. Dr. Şükran Kılıç,

Dr. Öğr. Üyesi Meral Beşken Ergişi

Yayın Editörleri

Uğur Hakkı Canbaz

Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama

Başak Canbaz Akkaya

Burcu Sarpbelli

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı

Matsa Basımevi

İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA

Tel.: (0312) 395 20 54

Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.

Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2

Çankaya / ANKARA

Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21

Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21

info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / RUH SAĞLIĞI

“Sen kimsin? diye sordu tırtıl. Alice, biraz utanarak “ben-ben şimdi pek de bilmiyorum-en azından bu sabah kalktığımda kim olduğumu biliyordum, ama galiba o zamandan beri birkaç defa değiştim.” diye yanıtladı Alice. İngiliz yazar Lewis Carroll’un “Alice Harikalar Ülkesinde” adlı eserinde, Alice’nin tırtılla yaptığı bu konuşma, aynı zamanda insanın yaşam sürecindeki değişimleri de anlatır. Bebeklik-çocukluğa, çocukluk-ergenliğe, ergenlik-ilk gençlik ve yetişkinliğe evrilirken, insan çeşitli gelişim ve değişimleri yaşar. Bu değişime uyum sağlama ruh sağlığı ile yakından ilişkilidir. Bireyin yeteneklerini kullanabilmesi, olağan zorlanmalı durumlarla baş edebilmesi, üretken ve verimli olabilmesi olarak tanımlanan ruh sağlığı bütün yaşam alanını kapsarken kişinin bir tüm olarak işleyişiyle gerçekleşir.

Çocukluk, ruh sağlığına yön veren temel bir gelişim dönemi ve kişinin kendisini, başkalarını anlaması, tanıması ile birlikte doyum sağlayıcı ilişkiler kurabilmesinde önemli yer tutan bir yaşam sürecidir.Bu süreç,sağlıklı bir psikolojik gelişim için de güvenli bir temel oluşturur.

İnsan yaşamında ruh sağlığı sorunlarının araştırılması ve çözümüne ilişkin konuların yer aldığı bu çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Bunlar: “Ruh Sağlığı”, “Çocuk Ruh Sağlığında Aile ve Çevre Etkileşimi” , “Bağlanma ve Bozuklukları”, “Çocuklarda Görülen Uyum, Davranış Sorunları” “Çocuklarda Görülen Ruhsal Sorunlar” “Özel Durumlarda Çocuk Ruh Sağlığı” ve “Çocuk İstismar ve İhmali”’dir.

Bu konular incelenirken üzerinde genellikle birleşilen ortak veri ve görüşlere yer verilmesine, değerli yazarlarımızca özen gösterilmiştir. Kitabın oluşturulmasında bu bilgi ve katkılarını esirgemeyen tüm yazarlara özellikle teşekkürlerimi sunmak isterim.

Sayın yayıncımıza ve yayınevi ile basımevi çalışanlarına girişim ve emekleri için ayrıca teşekkür ederken kitabın öğrenci ve okuyucularımıza yararlı olmasını dileriz.

Prof. Dr. Abide GÜNGÖR AYTAR

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Prof. Dr. Abide Güngör Aytar
RUH SAĞLIĞI

1.1. Ruh Sağlığı 12
1.1.1. Ruh Sağlığı İle İlgili Temel Kavramlar..... 12
1.1.1.1. Sağlık 12
1.1.1.2. Uyum 12
1.1.1.3. Normal..... 13
1.1.1.4. Ruh Sağlığı 15
1.1.5. İyilik Hali (Öznel İyilik Hali-İyi Oluş)..... 16
1.2. Ruh Sağlığı İle İlgili Kuramlar..... 17
1.2.1. Psikanalitik Kuram, S. Freud..... 17
1.2.2. Alfred Adler 18
1.2.3. E. Erikson 18
1.2.4. Davranışçı Kuram 18
1.2.5. İnsancı Kuram: C. Rogers. A. Maslow..... 19
1.2.6. Varoluşçu Kuram..... 21
1.3. Çocuk Ruh Sağlığı..... 22
1.4. Çocuğun Gelişim Dönemleri ve Ruh Sağlığı 23
1.5. Benlik Ve Mizaç'ın Ruh Sağlığındaki Etkileri..... 28
1.5.1. Mizaç 28
1.5.2 Benlik (Öz) 31
1.6. Ruh Sağlığını Koruyucu Etkenler 33
Kaynaklar 36

2. Bölüm - Doç. Dr. Şükran Kılıç
ÇOCUK RUH SAĞLIĞINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER: ANNE BABALIK DAVRANIŞLARI, KARDEŞ VE AKRAN İLİŞKİLERİ, TELEVİZYON VE BİLGİSAYAR

Giriş 40
2.1. Çocuk Ruh Sağlığı ve Aile 40
2.1.1. Çocuk Ruh Sağlığında Anne Babanın Önemi..... 40
2.1.1.1. Anne Babalık Stili 41
2.1.1.1.1. Anne Babalık Uygulamaları, Sosyalleştirme Hedefleri Ve Davranışları 42
2.1.2. Çocuk Ruh Sağlığı İle Anne ve Baba Davranışları İlişkisi..... 42
2.1.2.1. Çocuk Ruh Sağlığı ve Annelik Davranışları 43
2.1.2.2. Çocuk Ruh Sağlığı ve Babalık Davranışları 44
2.1.2.2.1. Çocuk Ruh Sağlığı ve Anne Baba Yoksunluğu..... 45
2.1.2.2.2. Çocuk Ruh Sağlığında Anne Babalara Nasıl Yol Gösterilebilir?..... 46

2.2. Kardeş İlişkileri ve Çocuk Ruh Sağlığı 47
2.2.1. Sosyal Duygusal Bağlamda Kardeş İlişkileri..... 49
2.2.1.1. Kardeş İlişkilerini Etkileyen Faktörler 50
2.2.1.2. Aileye Yeni Bir Kardeşin Katılması ve Doğum Sırası 50
2.2.1.3. Yaş farkı 51
2.2.1.4. Cinsiyet farkı 51
2.2.1.5. Mizaç 52
2.2.1.6. Anne babalık davranışları ve eş ilişkileri 52
2.3. Çocuk Ruh Sağlığı ve Çevre Etkileşimi..... 54
2.3.1. Akran İlişkileri 54
2.4. Çocuk Ruh Sağlığında Televizyon ve Bilgisayar'ın Etkileri 56
2.4.1. Televizyon ve Bilgisayar 56
2.4.1.1. Televizyon ve Bilgisayarın Etkilerine Karşı Çocuklar Nasıl Korunabilir ? 58
Kaynaklar 60

3. Bölüm - Doç. Dr. Seval Erden
BAĞLANMA VE BAĞLANMA BOZUKLUKLARI

Giriş 66
3.1. Bağlanma ve Bağlanma Davranışı..... 66
3.1.1. Bağlanmayı Açıklayan Kuramlar..... 67
3.1.1.1. Etiyolojik Kuram..... 67
3.1.1.1.1. John Bowlby 67
3.1.1.1.2. Mary Ainsworth 68
3.1.1.2. Nesne İlişkileri Teorisi 69
3.1.1.3. Nörobiyolojik Yaklaşım 70
3.1.2. Zihinsel Modeller ve Bağlanma Stilleri 70
3.1.3. Bağlanma Davranışına Etki Eden Faktörler 74
3.1.4. Gelişim Süreci Boyunca Bağlanma Davranışı ve Bağlanma Stilleri..... 76
3.1.4.1. Bebeklik-Çocukluk ve Bağlanma 76
3.1.4.2. Ergenlik ve Bağlanma 77
3.1.4.3. Yetişkinlik ve Bağlanma 78
3.2. Bağlanma Bozuklukları 79
3.2.1. Benlik ve Kişilik Gelişimi Açısından Bağlanma Bozuklukları 80
3.2.2. Sosyal –Kişilerarası İlişkiler Açısından Bağlanma Bozuklukları 80
3.2.3. Bilişsel – Algısal Açıdan Bağlanma Bozuklukları..... 81
3.2.4. Duygu Durumu Açısından Bağlanma Bozuklukları..... 82
Kaynaklar 85

4. Bölüm - Prof. Dr. Gülümser Gültekin Akduman
ÇOCUKLARDA GÖRÜLEN UYUM VE DAVRANIŞ SORUNLARI

Giriş 90
4.1. Duygu Ve Davranım Bozuklukları 91
4.1.1. Korku 91
4.1.2. Öfke 92
4.1.3. Karşı Gelme Bozukluğu 93
4.1.4. Davranım Bozukluğu 95
4.1.5. Kıskançlık 96
4.1.6. Yalan Söyleme 97
4.1.7. Çalma 98
4.1.8. Altını Islatma (Enürezis) 99
4.1.9. Dışkı Kaçırma (Enkoprezis) 101
4.1.10. Tikler 102
4.1.11. Parmak Emme 103
4.1.12. Tırnak Yeme 104
4.1.13. Kekemelik 105
4.1.14. Yeme Bozuklukları 107
4.1.15. Uyku Bozuklukları 109
4.2. Tanılanmış Özel Sorunu Olan Çocuklar 111
4.2.1. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu 111
4.2.2. Özgül Öğrenme Güçlüğü 113
4.2.3. Otizm Spektrum Bozukluğu 114
Kaynaklar 117

5. Bölüm - Prof. Dr. Gülümser Gültekin Akduman
ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE RUHSAL SORUNLAR

Giriş 126
5.1. Depresyon 126
5.2. Bipolar Bozukluklar 127
5.3. Şizofrenik Bozukluklar 129
5.4. Kaygı Bozuklukları 130
5.4.1. Ayrılma Kaygısı Bozukluğu 132
5.4.2. Yaygın Anksiyete Bozukluğu 133
5.4.3. Panik Bozukluğu 134
5.4.4. Sosyal Anksiyete Bozukluğu 135
5.5. Özgül Fobi 137
5.6. Obsesif Kompulsif Bozukluk 138
5.7. Travma Sonrası Stres Bozukluğu 140

5.8. Akut Stres Bozukluğu 142
5.9. Ruhsal Kökenli Bedensel Hastalıklar 143
5.10. Madde Kullanım Bozuklukları 145
5.11. Toplumsal Cinsiyet Sorunları 147
Kaynaklar 149

6. Bölüm - Doç. Dr. Ayşe Dilek Öğretir Özçelik
ÖZEL DURUMLARDA ÇOCUK RUH SAĞLIĞI

Giriş 158
6.1. Hastalık ve Çocuk Ruh Sağlığı 159
6.2. Ölüm ve Çocuk Ruh Sağlığı 162
6.3. Boşanma ve Çocuk Ruh Sağlığı 170
6.4. Kayıp Yaşama 173
Kaynaklar 176

7. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Meral Beşken Ergişi
ÇOCUK İSTİSMAR VE İHMALİ

Giriş 182
7.1. Çocuk İstismar ve İhmali, Ruh Sağlığına Etkileri 182
7.1.1. İstismar 182
7.1.1.1. İstismar Tanımı: 182
7.1.1.2. İstismar Çeşitleri 182
7.1.1.2.1. Fiziksel İstismar 182
7.1.1.2.2. Cinsel İstismar 184
7.1.1.2.3. Duygusal İstismar 186
7.1.1.3. İstismarın Nedenleri 188
7.1.1.4. İstismarın Belirtileri 188
7.1.1.5. İstismarın Etkileri 189
7.1.2. İhmal 190
7.1.2.1. İhmal Tanımı 190
7.1.2.2. İhmal Çeşitleri 191
7.1.2.2.1. Fiziksel İhmal 191
7.1.2.2.2. Sağlıkla İlgili İhmal 191
7.1.2.2.3. Yetersiz Gözetmenlik 192
7.1.2.2.4. Çevresel İhmal 193
7.1.2.2.5. Duygusal İhmal 193
7.1.2.2.6. Eğitimsel İhmal 194
7.1.2.3. İhmalin Nedenleri 194
7.1.2.4. İhmalin Belirtileri 195

7.1.2.5. İhmalin Etkileri 195
7.1.3. İstismar ve İhmal ile İlişkili Faktörler 197
7.1.3.1. Anne-Baba özellikleri 197
7.1.3.2. Çocuk özellikleri 197
7.1.3.3. Toplum 197
7.1.3.4. Diğer etkenler 197
7.1.4. İstismarın ve İhmalin Ortaya Çıkması ve Değerlendirilmesi 198
7.1.4.1. Görüşme 199
7.1.4.2. Oyun terapisi 200
7.1.4.3. Resim yorumlanması 200
7.1.5. Tedavi Yaklaşımları 200
7.1.5.1. Oyun Terapisi 201
7.1.5.2. Bireysel Terapi 201
7.1.5.3. Grup Terapisi 201
7.1.5.4. Aile Terapisi 202
Kaynaklar 204

RUH SAĞLIĞI

Editör : Prof. Dr. Abide Güngör Aytar
Yazarlar : Prof. Dr. Abide Güngör Aytar
Doç. Dr. Ayşe Dilek Öğretir Özçelik
Prof. Dr. Gülümser Gültekin Akduman
Doç. Dr. Seval Erden
Doç. Dr. Şükran Kılıç
Dr. Öğr. Üyesi Meral Beşken Ergişi

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

RUH SAĞLIĞI

Prof. Dr. Abide GÜNGÖR AYTAR

"Geriye doğru anne-babamıza
İleriye doğru çocuklarımıza
ve
Onların çocuklarıyla da
Asla göremeyeceğimiz
Fakat
Umursamak zorunda olduğumuz
GELECEĞE UZANIRIZ"
Carl Gustav Jung

Akt: Santrock 2012

GİRİŞ

Ünlü kuramcı Sigmund Freud'un özdeyişinde yer aldığı gibi "Sevmek ve çalışmak"la özetlenebilecek olan Ruh Sağlığı, insanın bütün yaşam alanını kapsayan önemli bir kavramdır. İnsanın yeteneklerini kullanabilmesi, olağan zorlanmalı durumlarla başedebilmesi, üretken ve verimli olabilmesi, bu duygusal bilincin güçlü olmasına bağlıdır.

Geçmişten bugüne kadar ruh sağlığının ne olduğu, hangi koşulların insanın ruh sağlığını olumlu/olumsuz etkileyeceği incelenmiş olmakla birlikte, bu konu üzerindeki araştırmaların tüm yönleri ile sürdürülmesine gerek vardır.

Bu bölümde Ruh Sağlığı, Ruh Sağlığı ile İlgili Kuramlar, Çocuk Ruh Sağlığı, Mizaç ve Benlik'in Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Ruh Sağlığını Koruyucu Etkenler üzerinde durulmaktadır.

KAYNAKLAR

Atkinson, R. L., Atkinson, R.C., Smith, E. E ., Bem, D.J ve Hoeksema, S.N. (1999) Psikolojiye Giriş. Yavuz Alagon (Çev.) (s. 475-530). Ankara: Arkadaş

Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E ve Bem, D. (1990) Introduction To Psychology. Geneva:HBJ Publıshers

Austin, V, L., Sciarra, D. T. (2013) Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar. Mustafa Özekes (Çev.Ed). Ankara: Nobel

Bee, H (2000). The Developing Child. New Jersey: Pearson Education Company

Bee, H., Boy D. (2009) Çocuk Gelişim Psikolojisi. Okhan Gündüz (Çev). İstanbul: Kaknüs

Belsky, J. (2005). İnfant –Parent Development. The Encylopedia of Human Development and Education Theory. Murray Thomas (Ed by) (s.38-46). New York: Pergamonn Press

Berk, L. (2013). Çocuk Gelişimi. Ali Dönmez (Çev). Ankara: İmge

Berk, L. (2004). Development Through the Lifespan (3rd Edition) Boston: Allyn and Bacon.

Berk, L. (2013). Çocuk Gelişimi. Ali Dönmez. (Çev) (8.Basımdan çev). Ankara: İmge

Budak, S. (2000) Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat

Burger, J. M. (2006). Kişilik, Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri. İnan Deniz Erguvan (Çev) İstanbul: Kaknüs

Buss, A.(1995). Personality, Temperament, Social Behavior, And the Self. New York: A Simon -Schuscher

Craıg, G., Baucum, D.(1999). Human Development. (Eight Edition), New Jersey: Prentice Hall

Drapper, W.(1990). Emotional Development. The Encyclopedia of Human Development and Theory, Research and Studies Education. Murray Thomas (Ed by) (S.418-422). New York: Pergamoon Press.

Ekşi, A. (2011). Çocuğun Ruhsal ve Bilişsel Gelişim Dönemleri. 2.Baskı. Aysel Ekşi (Ed) Ben Hasta Değilim (s.73-82) İstanbul: Nobel

Erol, N. (2000). Çocuğun Psikososyal Gelişimi.Işık Sayıl (Ed). Ruh Sağlığı ve Hastalıkları. Ankara. Antıp.

Geçtan, E. (2004). Psikanaliz ve Sonrası. İstanbul:Metis

Geçtan, E. (2013). Psikodinamik Psikiyatri ve Normadışı Davranışlar. İstanbul: Metis

Gerrig, R. J., Zimbardo, P.G. (2012) Psikolojiye Giriş. Psikoloji ve Yaşam. Gamze Sarı (Çev) 19.Basım Ankara:Nobel

Grolnick W., Mc Menamy J. M ve., Krowski C.O. (2006). Emotional Self Regulation in İnfancy and Toddlerhood. Lawrence Balter-Catherine S.Tamis-LeMonda (Ed) Child Psychology. A Handbook of Contemporary Issues (2.Baskı) (s.3-22). New York: Psychology Press

Güngör, A. (1989). Lise Öğrencilerinin Özsaygı Düzeylerini Etkileyen Etmenler. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara

Güngör Aytar, A. (2011). Kişilik Gelişimi. Ayten Ulusoy (Ed) Eğitim Psikolojisi. 3.Baskı içinde (s.181-201). Ankara:2011

Hançerlioğlu, O.(1988). Ruhbilim Sözlüğü. İstanbul: Remzi

Hortaçsu, N. (2003). Çocuklukta İlişkiler. Ana Baba, Kardeş ve Arkadaşlar. Ankara: İmge

http://www.bilgiustam.com./afife-jale/kimdir

Hyson M.(2003). The Emotional Development of Young Children. New York: Teachers College Press.

İnanç, B. Y., Bilgin, M., Atıcı, M.K. (2004). Gelişim Psikolojisi. Adana: Nobel

İzgü, M. (1998). Zıkkımın Kökü. Ankara:Bilgi

Kılıççı, Y. (2006). Okulda Ruh Sağlığı. Ankara:Anı

Korkut, F. (2004). Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma. Ankara: Anı

Köknel, Ö. (1999). Kaygıdan Mutluluğa Kişilik. İstanbul: Altın Kitaplar

Kuzgun, Y. (2006). Meslek Danışmanlığı Kuramlar, Uygulamalar. Ankara: Nobel

Larsen, R. J., Buss,D.M.(2004). Personality Psychology. Boston: McGraw Hill

Miller, P. H. (1988). Theories of Development Psychologyal (Third Edition). New York: W.H.Freeman and Company

Murdock N, L, (2012). Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları. Füsun Akkoyun (Çev Ed) 2.Basım. Ankara: Nobel

Nelson, R. N., Israel, A. C. (2003). Behavıor Dısorders of Chıldhood. 5.Baskı. NewJersey: Prentice Hall

Öztürk, O., Uluşahin, A.(2011). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları 1. 11. Baskı. İstanbul: Nobel.

Öztürk, O., Uluşahin, A. (2011). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları II. 11.Baskı.İstanbul:Nobel

Santrock, J.W. (2012a). Yaşam Boyu Gelişim. Galip Yüksel (Çev Ed). 13. Basım. Ankara: Nobel

Santrock, J.W. (2012b). Ergenlik. Diğdem Müge

Siyez (Çev.Ed). 14.Basım (s.128-159). Ankara: Nobel

Schaffer, D. (1999). Developmental Psychology Childhood and Adolescence. (Fifth Edition). California: Brooks cole

Schaffer, D. (2004). Child Psychology. Cornwall: Blackwell Publishing

Shoei İmamura. (1983). Narayama Türküsü. (Film). Japonya. Toei Company.

Smith, P. K., Cowie, H. ve, Blades. M. (2003). Understanding Children's Development. (4.Edition). Cornwall: Blackwell Publishing

Sonuvar, B., (2011). Çocuk Ruh Sağlığı Yönünden Koruyucu Etkenler. Aysel Ekşi (Ed). 2.Baskı. Ben Hasta Değilim. (s.82-85). İstanbul:Nobel

Trawick-Smith J. (2013). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. Berrin Akman (Çev.Ed). 5.Basım. Ankara: Nobel

Ünlüoğlu, G. (2000). Ruh Sağlığı ve Boyutları. Işık Sayıl (Ed) Ruh Sağlığı ve Hastalıkları (s.7-23). Ankara:Antıp

Wachs T. D. (2006). The What, Why and How of Temperament: A Piece of the Action. Lawrence Balter-Catherine S.Tamis –LeMonda (Ed) .Child Psychology. A Handbook Of Contemporary Issues (s.23-44). New York: Psychology Press

Wells E. L., Marwell, G. (1976). Self-Esteem into Conceptualization and Measurement New York: Bewerly Hills

WHO. (2004). WHO Promoting Mental Health. Geneva: World Health Organization

Yıldız, M. (1998). Uyum Bozuklukları. Cengiz Güleç-Ertuğrul Köroğlu (Editörler) Psikiyatri Temel Kitabı 2. (s.718-722). Ankara: Hekimler Yayın Birliği

BÖLÜM 2

ÇOCUK RUH SAĞLIĞINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER: ANNE BABALIK DAVRANIŞLARI, KARDEŞ VE AKRAN İLİŞKİLERİ, TELEVİZYON VE BİLGİSAYAR

Doç. Dr. Şükran KILIÇ

Çocuklarınız sizin çocuklarınız değil,
Onlar kendi yolunu izleyen Hayat'ın oğulları ve kızları.
Sizin aracılığınızla geldiler ama sizden gelmediler
Ve sizinle birlikte olsalar da sizin değiller.
Onlara sevginizi verebilirsiniz, düşüncelerinizi değil.
Çünkü onların da kendi düşünceleri vardır.
Bedenlerini tutabilirsiniz, ruhlarını değil.
Çünkü ruhlar yarındadır,
Siz ise yarını düşlerinizde bile göremezsiniz.
Siz onlar gibi olmaya çalışabilirsiniz ama sakın onları
Kendiniz gibi olmaya zorlamayın.
Çünkü hayat geriye dönmez, dünle de bir alışverişi yoktur.
Siz yaysınız, çocuklarınız ise sizden çok ilerilere atılmış oklar.
Okçu, sonsuzluk yolundaki hedefi görür
Ve o yüce gücü ile yayı eğerek okun uzaklara uçmasını sağlar.
Okçunun önünde kıvançla eğilin
Çünkü okçu, uzaklara giden oku sevdiği kadar
Başını dimdik tutarak kalan yayı da sever.

Halil Cibran

GİRİŞ

Erken çocukluk gelişimi ile ilgili çalışmalar anne baba, akran, öğretmen ve diğer yetişkinlerin ruh sağlığı üzerindeki etkisinin oldukça önemli olduğunu kabul etmektedir. Kaygı bozukluğu, hiperaktivite, depresyon vb. ruh sağlığı sorunlarının her çocukta görülebileceği ve her an ortaya çıkabileceği gerçeğinden yola çıkarak çocuklar için ruh sağlığını güçlendirici sorunların ortaya çıkmasını engelleyici bir çevre ve deneyimler oluşturulması gerekliliği vurgulanmaktadır (National Scientific Council on the Developing Child, 2012). Bu çerçevede çocukların ruh sağlığında önemli olan aile, akranlar, televizyon ve bilgisayar gibi bazı çevresel değişkenler bu bölümde ele alınacaktır.

KAYNAKLAR

Adler, A. (2005), *Çocuk Eğitimi*. Çev: Kamuran Şipal; 3.Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul

Akiyama, H., Elliott, K., & Antonucci, T. C. (1996). Same gender and cross gender close relationships. Journal of Gerontology: Psychological Sciences, 51, 374-382.

Amato, P. R. (1994). Father–child relations, mother–child relations, and offspring psychological well-being in early adulthood. *Journal of Marriage and the Family, 56,* 1031–1042.

Amato, P. R. (2010). "Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments," Journal of Marriage and Family, Vol. 72, No. 3, p. 650-666.

American Academy of Pediatrics (1998). Committee Psychosocial Aspects of Child and Family Health. Guidance for effective discipline. *Pediatrics* 1001:723- 728.

American Academy of Pediatrics. (1999). Media education. *Pediatrics, 104*(2), 341-343.

Ambert, A. M. (2005). Changing Families: Relationships in context, Toronto, Pearson Education Canada, 592 p.

Anderson, D. R., Huston, A. C., Schmitt, K. L., Linebarger, D. L., & Wright, J. C. (2001). Early childhood television viewing and adolescent behavior: The recontact study. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 66*(1), 1-147.

Angold, A. Costello., & E. J. (2009). Nosology and measurement in child and adolescent psychiatry. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(1-2), 9-15.

Atay, Z. (2009). *The Relationship Between Maternal Emotional Awareness and Emotion Socialization Practices*. Unpublished master's thesis. Bogazici University, Istanbul, Turkey.

Bandura, A. (1977). Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bank. L., Snyder J, Prescott A, Rains L. (2004). Sibling relationship intervention in the prevention and treatment of antisocial behavior: Rationale, description, and advantages. *Unpublished report*.

Barnett, R. C , Marshall, N. L., & Pleck, J. H. (1992). Men's multiple roles and their relationship to men's psychological distress. *Journal of Marriage and the Family,* 54 (2), 358-367.

Barnett, D., & Vondra, J. I. (1999). Atypical patterns of early attachment: Theory, research and current directions. In J. I. Vondra & D. Barnett (Eds.), *Atypical attachment in infancy and early childhood among children at developmental risk* (Society for Research in Child Development Monograph No. 238, pp. 1–24). Malden, MA: Blackwell.

Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior, *Child Development, 37(4), 887-907.*

Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs, 75(1),* 43-88.

Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph, 4* (1, Pt. 2), 1103.

Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11 (1), 56-95.

Baumrind, D. (1996). Parenting. The discipline controversy revisited. *Family Relations*,45(4),405-414.

Baydar, N., Kağitçibaşi, Küntay, A., & Gökşen, F. (2008). Effects of an educational television program on preschool variability in benefits. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 349-360.

Bee, H. (2000). The developing child. (9th ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Blumberg, F. C., & Sokol, L.M. (2004). Boys' and girls' use of cognitive strategy when learning to play video games. *Journal of General Psychology*, 131(2), 151-158.

Branje, S. J. T., van Lieshout, C. F. M., van Aken, M. A. G., & Haselager, G. J. T. (2004).

Perceived support in sibling relationships and adolescent adjustment. *Journal of Child*

Psychology and Psychiatry, *45*, 1385–1396.

Bretherton, I. (1992). "The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth". *Developmental Psychology,* 28 (5): 759–775.

Brody, L. (1999). *Gender, emotion, and the family*. Cambridge, MA: Harvard University.

Brody, G. H., Stoneman, Z., & McCoy, J. K. (1994). Forecasting sibling relationships in early adolescence from child temperaments and family processes in middle childhood. Child Development, 65, 771 – 784.

Brody, G. H., Stoneman, Z., & McCoy, J. K., & Forehand, R. (1992). Contemporaneous and longitudinal associations of sibling conflict with family relationship assessments and family discussions about sibling problems. *Child Development*, 63, 391-400.

Brodbecka, J., & Irwino, . C. (1946). The speech behavior of infants without families. *Child Development*, 17, 145-156.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, M.A: Harvard University.

Bronfenbrenner, U., & Evans, G.V. (2000). Developmental Science in the 21 st. Century: Emerging Theoritical Models, Research Desings and Emprical Findings. *Social Development*, 9,115-125.

Bornstein, M.H. (2005). Positive parenting and positive development in children. In Lerner, R.M., Jacobs, F. & Wertlieb, D. (Eds.) *Applied developmental science: An advanced textbook* (pp. 155 - 177). Sage.

Bornstein, M. H., Davidson, L., Keyes, C. M., Moore, K., & the Center for Child Well-Being. (Eds.)

(2003). *Well-being: Positive development across the life course.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Boyd, R. C. (2014). *Sibling relationship, quality, personality and happiness*. Unpublished master thesis in Psychology. Nothern Arizona University, Arizona, USA.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss*. Newyork: Basic.

Buhrmester, D., & Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. Child Development, 61, 1387-1398.

Burton, C. (2010). Children's Peer Relationships. Erişim Tarihi 05.07.2015. http://www.education.com/reference/article/Ref_Childrens/

Cabrera, N. J., Tamis-LeMonda, S., Bradley, R. H., Hofferth, S., & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71, 127–136.

Calkins, S. D. (1997). Cardiac vagal tone indices of temperamental reactivity and behavioral regulation in young children. *Developmental Psychobiology, 31*, 125-135.

Campbell, S. B. Szumowski, E. K., Ewing, L. J., Gluck, D. S., & Breaux, A. M. (1982). A multidimensional assessment of parent-identified behavior problem toddlers. *Journal of Abnormal Child Psychology, 10,* 569-591.

Centre of Excellence for Early Childhood Development (2009). Peer relations. Supporting children to develop friendships. Erişim tarihi 01.05.2014 www.excellence-earlychildhood.ca.

Cicchetti, D., & Toth, S. L. (1998). The development of depression in children and adolescents. *American Psychologist*, 53, 221–241.

Cicirelli, V. G. (1985). Feelings of attachment to siblings and well being in later life. Psychology and Aging, 4: 211-216.

Cicirelli V.G (1995). *Sibling relationship Over the Life Span*. New York: Plenum Press.

Cicirelli, V.G. (1996). *Sibling relationships in middle and old age*. In: G Brody (Ed.): Sibling Relationship: Their Causes and Consequences. (pp. 47-73). Norwood, NJ: Ablex,

Chen, X., Chang, L. , He, Y., & Liu, H. (2005). The peer group as a context: Moderating effects on relations between maternal parenting and social and school adjustment in Chinese children. *Child Development*, 76, *(2)*, 417-434.

Cole, A., & Kerns, K. A. (2001). Perceptions of sibling qualities and activities of early adolescents. Journal of Early Adolescence, 21, 204-226.

Coleman, W.L., Garfield, G., & Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health (2004). Fathers and Pediatricians: Enhancing Men's Roles in the Care and Development. *Pediatrics*,113-1406.

Corapci, F. & Yagmurlu, B. (2008). Do Turkish parents' emotion socialization strategies differ as a function of child gender? Presented at the 18th *World Congress of the International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions*, Istanbul, Turkey.

Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin, 113*(3)*,* 487-496.

DeKlyen, M., Speltz, M.L., & Greenberg, M.T. (1998). Fathering and early onset conduct problems:Positive and negative parenting, father-son attachment, and the marital context. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 1(1), 3-21.

Denham, S. A. (1998). *Emotional Development in Young Children*. The Guilford Series on Social and Emotional Development. New York: Guilford.

Denham, S. A., Workman, E., Cole, P. M., Weissbrod, C., Kendziora, K.T., Zahn-Waxler, C. (2000). Prediction of externalizing behavior problems from early to middle childhood: The role of parental socialization and emotion expression. *Development and Psychopathology*, 12,23-45.

Desrosiers, H., J.F. Cardin Et L. Belleau (2012). «L'impact de la séparation des parents sur la santé mentale des jeunes enfants», Étude longitudinale du développement des enfants du Québec (ÉLDEQ 1998-2010) – De la naissance à 10 ans, Institut de la statistique du Québec, vol. 6, fascicule 3, 16 p.

Dökmen, Ü. (2009).Ekran önündeki çocuk, ekran arkasındaki büyük. Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu ulusal çocuk ve ergen ruh sağlığı politikaları IV. çalıştayı raporu. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi : 16 (1).*

Dunn, J. (1983). Sibling relationships in early childhood. *Child Development*, *54*, 787–811.

Dunn, J. (1985). *Sisters and Brothers*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University.

Dunn, J. (1993).Young children's close relationships. Newbury Park, CA: Sage.

Dunn, J. (2004). *Children's Friendships: The Beginnings of Intimacy*. Malden, MA: Blackwell.

Dunn, J.(2002). Sibling relationships. *Blackwell Handbook of Childhood Social Development* (pp.223-235).Britain: Blackwell Publishing.

Dunn, J., Brown, J., & Beardsall, L. (1991). Family talk about feeling states and children's later understanding of others' emotions. *Developmental Psychology*, *27*, 448–455.

Egger, H.L., & Emde, R. N. (2012). Developmentally-sensitive diagnostic criteria for mental health disorders earlychildhood: DSM-IV,PDC-PA, and the revised DC:0-3. *Am. Psychol*, 66 (2):95-106.

Eisenberg, N., Fabes, R., Shepard, S. A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., & Reiser, M. (1999). Parental reactions to children's negative emotions: Longitudinal relations to quality of children's social functioning. *Child Development*, *70*, 513–534.

Fagan, J., & Iglesias, A. (1999). Father involvement program effects on fathers, father figures, and their Head Start children: A quasi-experimental study. *Early Childhood Research Quarterly*, 14, 243–269.

Feinberg, M. E., & Hetherington, E. M. (2000). Sibling differentiation in adolescence:

Implications for behavioral genetic theory. *Child Development*, *71*, 1512–1524.

Field, T. (1978). "Interaction behaviours of primary versus secondary caretaker fathers". *Developmental Psychology*, 14 (2): 183–184.

Francis, D., Diorio, J., Plotsky, P.M., & Meaney, M.J. (2002). Environmental enrichment reverses the effects of maternal separation on stress reactivity. *Journal of Neuroscience, 22*(18), 7840-7843.

Freud, A. (1965). *Normality and Pathology in Childhood: Assessment of Development.* Connecticut: International Universities.

Flouri, E., & Buchanan, A. (2000). What predicts good relationships with parents in adolescence and partners in adult life: Findings from the 1958 British birth cohort. *Journal of Family Psychology*, 16, 186–198.

Gass, K., Jenkins J., & Dunn J. (2007). Are sibling relationships protective? A longitudinal study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(2),167–175.

Gentile, D.A., Lynch, P.J., Linder, J.R., & Walsh, D. A. (2004). The effects of violent video game habits on adolescent hostility, aggressive behaviors, and school performance. *Journal of* Adolescence, 27 (2004) 5–22.

Giannalopolous, G., Agapidaki, E., Dimirakaki, C., Oikonomidou, D., Petanidou, D., Tsermidau, L., & et al.,(2014). Early childhood educators' perceptions of preschoolers' : a mental health problems: an quantative analiysis. *Ann GenPsychiatry*, 13 (1). Erişim Tarihi 13.05.2014 http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc articles.

Goodnow, J. J. (1988). Parents' ideas, actions, and feelings: Models and methods from developmental and social psychology. *Child Development, 59,* 286-320.

Greenfield, P.M., Brannon, C.,& Lohr, D.(1994). Two-dimensional representation of movement through three dimensional space: The role of video games. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 15,87-103.

Gülay, H., ve Önder, A. (2011). Comparing parental acceptance: the rejection levels and peerrelationships of Turkish preschool children. *3rd World Conference on Educational Sciences*, 15,1818-1823.

Hall, D. & Elliman, D. (ed.) (2003). Health for all children (4th ed). Oxford University: Oxford.

Hart, C. H., Nelson, D. A., Robinson., C. C., Olsen.F., Mc-Choque, M. K. (1998). Overt and relational aggression in Russian nursery-school age children: Parenting style and marital linkages. *Developmental Pschology*, 36, 687-697.

Hart, S., Field, T., del Valle, C., & Pelaez-Nogueras, M. (1998). Depressed mothers' interactions with their one-year-old infants. *Infant Behaviorand Development*, *31*(3), 519–525.

Harrist, A.W., Zaia, A., Bates, J.E., Dodge, K.A., & Pettit, G.S. (1997). Subtypes of social withdrawal in early and middle childhood: Behavioral and social-cognitive profiles across four years. *Child Development, 68*, 332-348.

Hastings, P. D., & Grusec, J. E. (1998). Parenting goals as organizers of responses to parentchild disagreement. *Developmental Psychology, 34*(3), 465-479.

Hastings, P. D., Sullivan, C., McShane, K. E., Coplan, R. J., Utendale, W. T., & Vyncke, J. D.

(2008). Parental socialization, vagal regulation and preschoolers' anxious difficulties: Direct mothers and moderated fathers. *Child Development*, *79*, 45–64.

Hay, D. F., Payne, A., Chadwick, A. (2004). Peer relations in childhood. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45 (1), 84-108.

Hetchman, L. (1996). Families of Children with Attention DeficitHyperactivity Disorder: *A Review. Can J Psychiatry*, 41, 350-360.

Hetherington, E.M., Parke, R.D., Gauvain, M. & Locke, V.O. (2006). *Child psychology: A comtemporary viewpoint*. (6 th Ed.). NY: McGraw Hill Publication.

Howes, C., (1999). Attachment relationships to multiple caregivers. In J. Cassidy & P. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 671–687). New York: Guilford.

Howe, N., Petrakos, H., Rinaldi, C. M., & LeFebvre, R. (2004). "This is a bad dog, you know . . .": Constructing shared meaning during sibling pretend play. *Child Development*, *76*, 783–794.

Howe, N., & Recchia, H. (2005). Playmates and teachers: Reciprocal and complementary

interactions between siblings. *Journal of Family Psychology*, *19*, 497–502.

Jenkins, J. M., Simpson, A., Dunn, J., Rasbash, J., & O'Connor, T.G. (2005). The dynamics of mental state talk in fanilies. Child Development, 74, 905-920.

Lamb., M, E. (1997). *The Role of the Father in Child Development*. New York, NY: Wiley.

Lee, H. P. (2005). *Maternal Emotional Expressiveness and preschool children's understanding of Love*. Unpublished Master Thesis, University of Texas Tech University, Texas, USA.

Leung, K., Lau, S., & Lam, W. (1988). Parenting styles and academic achievement: A cross-cultural study. *Journal of Developmental Psychology*, 44(2), 157-172.

Kağıtcıbaşı, Ç. (1990). *İnsan-aile-kultur.* İstanbul: Remzi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, Self, and Human Development Across Cultures. Theory and Applications.* (2nd.Edition). New Jersey& London: Lawrence Erlbaum

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, B., & Bekman, S. (2001). Long-term effects of early intervention: Turkish Low income mothers and children. *Journal of Applied Developmental Psychology, 22,* 333-361.

Kaşıkçı, N., Çağıltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E., ve Ogan, C. (2014). Türkiye ve Avrupa'daki Çocukların İnternet Alışkanlıkları ve Güvenli İnternet Kullanımı. Eğitim ve Bilim,39 (171), 230-243.

Kelly, K. (tarihsiz). Help your kids build a strong relationship. Erişim Tarihi 07.07.2015. https://www.understood.org/en/family/siblings/rivalries/7-ways-to-help-your-kids-build-a-strong-relationship

Kendrick, C., & Dunn, J. (1982). Protest or pleasure? The response of first-born children to interactions between their mothers and infant siblings. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 23,* 117-129.

Kılıç, Ş. (2012). Anne çocuk ilişkileri ve okul öncesi dönemdeki çocuklarda davranış sorunları. *Proceedings of the 3rd International Conference on Educational Sciences*, Eastern Mediterranean University, North Cyprus.

Kramer, L., & Gottman, J. M. (1992). Becoming a sibling: "With a little help from my friends." *Developmental Psychology*, *28*, 685–699.

Kris, M., & Ritvo, S. (1983). Parents and siblings. Their mutual influences. Psychoanalytic Study of the Child,38:311-324.

Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. *Handbook of child psychology*, *4*, 1-101.

MacDonald, K. & Parke, R. (1984). Bridging the gap: Parent-child play interaction and peer interactive competence. *Child Development, 55,* 1265-1277.

Manaster, H., & Jobe, M. (2012). Bringing Boys and Girls Together. *Young Children*, 12-17.

Martyn, S. (2012). Nurturing Sibling Relationships. Erişim Tarihi 07.07.2015.http://www.pbs.org/parents/experts/archive/2012/03/nurturing-sibling-relationship.html

McElwain, N. L., Halberstadt, A. G., & Volling, B. L. (2007). Mother-reported and father-reported reactions to children's negative emotions: Relations to young children's emotional understanding and friendship quality. *Child Development, 78,* 1407-1425.

Mehta, C. M., & Strough, J. (2009). Sex segregation in friendships and normative developmental contexts across the lifespan. *Developmental Review, 29,* 201-220.

Melby, J N., Conger R.D., Fang S-A, Wickrama, K.A.S.,& Conger K.J. (2008). Adolescent family experiences and educational attainment during early adulthood. Developmental Psychology,44(6),1519–1536.

Miller, A. S. (2004). 3 to 4:Don't go away. *Scholastic Early Childhood Today*, 19(3),34-35.

Milnitsky-Sapiro, C., Turiel, E., & Nucci, L. (2006). Brazilian adolescents' conceptions of autonomy and parental authory. *Cognitive Development*, 21, 318-331.

Modry-Mandell, K. L., Gamble, W. C., & Taylor, A. R. (2007). Family emotional climate and sibling relationship quality: Influences on behavioral problems and adaptation in preschool-aged children. Journal of Child and Family Studies, 16(1), 61-73.

Moore, D.R., & Arthur, J. L. (1989). Juvenile delinquency. In T.H. Ollendick & M. Hersen (Eds.), *Handbook of child psychopathology* (2nd ed.). New York: Plenum.

Musun-Miller, L. (1990). Sociometrics with preschool children: Agreement between different strategies. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 11,195-61.

Nandwana, S., & Katoch, M. (2009). Perception of Sibling Relationship during Middle Adulthood Years: A Typology. J Soc Sci, 21(1), 67-72.

National Scientific Council on the Developing Child. (2004). *Young Children Develop in an Environment of Relationships: Working Paper No. 1*. Erişim Tarihi 04.05.2014 www.developingchild.harvard.edu.

National Scientific Council on the Developing Child. (2012). Establishing a Level Foundation for Life: Mental Health Begins in Early Childhood. Working Paper 6,1-13. Erişim Tarihi 04.05.2014 www.developingchild.harvard.eduharvard.edu

Noland, V.J, Liller, K.D., McDermott, R.J, Coulter, M.L., Seraphine, A.E. (2004). Is adolescent sibling violence a precursor to college dating violence? American Journal of Health Behavior, 13–23.

O'Neal, C., & Magai, C. (2005). Do parents respond different ways when children feel different emotions? The emotional context of parenting. *Development and Psychopathology*, *12*, 467–487.

Öktem, F. (2008). Susam sokağı'ndan Öğrendiklerim. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* : 15 (1), 60-61.

Öztop, D. B., Özcan, Ö. Ö., Uslu, R., ve Erol, N. (2007). Bebeklik ve Erken Çocukluk Dönemini Ruhsal-Gelişimsel Değerlendirmesi: Bebek Ruh Sağlığı Ünitesi İşleyişi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14 (3), 167-173.

Patterson, G.R. (1984). Siblings: Fellow travelers in coercive family processes. *Advances in the Study of Aggression*., 1:173–215.

Perez-Litwin, A. (2014) The Sibling Relationship: Challenging but Powerful. Erişim Tarihi 07.07.2015. http://simplekids.net/author/angelica/

Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yok Oluşu*. Ankara: İmge.

Rohner, R. P. (2004). The "parental acceptance-rejection syndrome": Universal correlates of perceived rejection. *American Psychologist,* 59, 830-840.

Russel, A., Hart, C. H., Robinson, C. C., & Olsen, S. F. (2003). Children's sociable and aggressive behaviour with peers: A comparison of the US and Australia, and contributions of temperament and parenting styles. *International Journal of Behavioral Development*, *27* (1), 74-86.

Rutter, M. (1995). Clinical Implications of Attachment Concepts: Retrospect and Prospect. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 36 (4), 549-571.

Querido, J., Warner, T., & Eyberg, S. (2002) Parenting styles and child behavior in African American families of preschool children. *Journal of Clinical Child Psychology, 31*(2), 272-277.

Sailor, D. H. (2014).Influences on sibling relationships. Erişim tarihi 06.07.2015. http://www.education.com/reference/article/influences-sibling-relationships/

Sameroff, A. J., & Fiese, B. H. (2000). Transactional regulation: The developmental ecology of early intervention. In J. P. Schonkoff & S. J. Meisels (Eds.), *Handbook of early childhood intervention* (Vol. 2, pp. 135–159). New York: Cambridge University. Santrock, J.W. (2007). *A topical approach to life-span development, third Ed.* New York: McGraw-Hill.

Schachter, F. F., Gilutz, G., Shore, E., & Adler, M. (1978). Sibling deidentification judged by mothers: Cross validation and developmental studies. *Child Development*, *49*, 543- 546.

Shields, A., & Cicchetti, D. (1998). Reactive aggression among maltreated children: The contributions of attention and emotion dysregulation. *Journal of Clinical Child Psychology, 27*, 381-395.

Smith, M. (2001). Social and emotional competencies: Contributions to young African American children's peer acceptance. *Early Education& Development*,12,49-72.

Sroufe, L. A., Duggal, S., Weinfeld, N.& Carlson, E. (2000). Relationships, development, and psychopathology. In A.J.Sameroff, M. Lewis, & S. M., Miller (Eds.),*Handbook of Development Psychopathology*,pp.75-91.New York:Kluwer Academic/Plenum.

Sroufe, L. A., Egeland, B., Carlson, E., & Collins, W. A. (2005b). *Placing early attachment experiences in developmental context.* In K. E. Grossmann, K. Grossmann, & E. Waters (Eds.), The power of longitudinal attachment research: From infancy and childhood to adulthood (pp. 48 – 70). New York: Guilford.

St. Peters, M., Fitch, M., Huston, A. C., Wright, J. C., & Eakins, D. (1991). Television and families: What do young children watch with their parents? *Child Development, 62*, 1409-1423.

Stocker, C., Dunn, J., & Plomin, R. (1989). Sibling Relationships: Links with Child Temperament, Maternal Behavior, and Family Structure. *Child Development,* 60, 715-727.

Tao, A., Zhou, Q., & Wang, Y. (2010). Parental reactions to children's negative emotions. *Journal of Family Psychology*, *24*(2), 135–144.

Talbot, J.A, & McHale, J.P. (2004). Individual parent adjustment moderates the relationship between marital and coparenting quality. *Journal of Adult Development*, 11:191–205.

Taylor, Muriel K., & Kogan, K. L. (1973). Effects of Birth of a Sibling on Mother- Child Interactions. *Child Psychiatry and Human Development,* Vol. 4 (1), 53-58.

Touris, M., Kromelow, S., & Harding, C. (1995). Mother Firstborn Attachment and the Birth of a Sibling. *American Journal of Orthopsychiatry*, *65*(2), 293-297.

Tucker, C. J., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2003a). Conflict resolution: Links with adolescents' family relationships and individual well-being. *Journal of Family Issues*, *24*, 715–736.

Updegraff, K. A., McHale, S. M., Whiteman, S. D., Thayer, S. M., & Delgado, M. Y. (2005). Adolescent sibling relationships in Mexican American families: Exploring the role of familism. *Journal of Family Psychology*, *19*, 512–522.

Voorpostel, M., & Blieszner, R. (2008). Intergenerational solidarity and support between adult siblings. *Journal of Marriage and Family, 70*, 157-167.

Weissboard, C., Kendziora, K.T., Zahn-Waxler, C. (2000). Prediction of externalizing behavior problems from early to middle childhood: the role of parental socialization and emotion expression. *Development and Psychopathology*, 12(1), 23-45.

Waldinger, R.J, Vaillant, G.E., Orav, E.J. (2007). Childhood Sibling Relationships as a Predictor of Major Depression in Adulthood: A 30-Year Prospective Study. American Journal of Psychiatry, 164,949–954.

Weller, C. (2014). Having Brothers And Sisters Gives Kids Compassion Even More Than Best Friends. Erişim Tarihi 02.07.2015 http://www.medicaldaily.com/having-brothers-and-sisters-gives-kids-compassion-even-more-best-friends

Winnicott, D.W. (1965). *The Family & Individual Development*. New York: Basic Books.

World Health Organisation (2005). *European strategy for child and adolescent health and development.* WHO: Copenhagen; Denmark. Erişim Tarihi 02.05.2014 http:www.euro.who.int/data/assets/pdf file/ 003/81831/E91655.pdf

Yagmurlu, B. & Sanson, A. (2009). Acculturation and parenting among Turkish mothers in Australia. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 40, 361-380.*

Yeh, H-C., & Lempers, J.D. (2004). Perceived sibling relationships and adolescent development. Journal of Youth and Adolescence. 2004; 33:133–147.

Youngblade, L. M., & Dunn, J. (1995). Individual differences in young children's pretend play with mother and sibling: Links to relationships and understanding of other people's feelings and beliefs. Child Development, 66, 1472–1492.

Zero to three: National Center for Infants, Toddlers and Families (tarihsiz). Erişim Tarihi 05.06.2014 http://www.zerotothree.org/child-development/early-childhood-mental-health/

Zarkowska E., & Clements, J. (1994). *Problem Behavior and People with learning Disabilities*. London: Chapman & Hall.

Zukow-Goldring, P. (2002). Sibling caregiving. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 3. Being and becoming a parent* (2nd ed., pp. 253–286). Mahwah, NJ: Erlbaum.

BÖLÜM 3

BAĞLANMA VE BAĞLANMA BOZUKLUKLARI

Doç. Dr. Seval ERDEN

"Başarısızlık ve felaketlere rağmen, hayata karşı güvenlerini sonuna kadar saklayabilen iyimser insanlar, daha çok iyi bir anne tarafından büyütülmüş olanlardır."

Andre Maurois

GİRİŞ

Yaşama güdüsü, tüm canlılar için temel bir güdüdür. Diğer canlı yavruları gibi yenidoğan da yaşamak için savunmasız şekilde anneye bağımlıdır. Bu ilkel bağımlılık içinde duygusal bağ kurma eğilimi ve gereksinimi, yenidoğanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan ve gelişimsel açıdan işlevsel olan bağlanma sistemini ifade eder. Bu sistem sayesinde yenidoğan kendine bakım sağlayan kişiyle (genellikle anneyle), fiziksel yakınlık kurmakta ve kendini koruyacak, güvende hissedecek, etrafı keşfetmeye olanak sağlayacak, ortam ve koşulları elde etmektedir. Bu noktada yakınlık, çocuğun çevresini keşfetmede yararlanabileceği "*güvenli bir temel*" ve tehlike anında korunabileceği "*sağlam bir sığınak*" işlevini yürütmektedir (Bowlby, 1977).

Bebeklikten itibaren anne-çocuk arasındaki ilişki bireyin kişiliğini, zihinsel ve duygusal süreçlerini ve yaşam boyu tüm ilişkilerini etkileyen önemli bir faktördür. John Bowlby (1969-1980), yaşamın ilk yıllarındaki bu ilişkilerin anlamını, insanların kendileri için önemli olan başkalarıyla güçlü–duygusal bağlar kurma eğiliminin nedenlerini geliştirdiği bağlanma teorisi ile açıklamaktadır.

KAYNAKLAR

Ainsworth, M.; Blehar, M.; Watres, E., ve Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation.* Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Akbağ, M. ve Erden-İmamoğlu, S. (2010). Cinsiyet ve bağlanma stillerinin utanç, suçluluk ve yalnızlık duygularını yordama gücünün araştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 10 (2),* 669-682. http://www.edam.com.tr/kuyeb/tr/onceki_sayilar.aspact=detayveID=43

Aydın, B. (2013). Çocuk ve Ergen Psikolojisi. Ankara: Nobel.

Bartholomew, K., ve Horowitz, L, M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61(2),* 226-244.

Becvar, D. S. ve Becvar, R. J. (2003). *Family therapy: A Systemic Integration* (5th Ed.). Boston: Allyn ve Bacon

Belsky, J., ve Cassidy, J. (1994). Attachment: Theory and Evidence. M.L. Rutter, D.F.Hay, ve S. Baron-Cohen (Eds.), *Development through Life: A Handbook for Clinicians,* (pp. 373-402). Oxford, England: Blackwell.

Bowlby, J. (1969-1980). *Attachment and Loss*. (Cilt 1-3). New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1977). The making and breaking of affectional bonds: Aeitology and psychopathology in the light of attachment theory. *British Journal of Psychiatry, 130,* 201-210. doi: 10.1192/bjp.130.3.201

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development.* New York: Basic Books.

Brennan, K. A., Clark, C. L., ve Shaver, P. R. (1998). Self-Report Measurement of Adult Attachment: An Integrative Overview.

J. A. Simpson ve W. S. Rholes (Eds.), *Attachment Theory and Close Relationships* (pp. 46–76). New York: Guilford.

Bretherton. I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby ve Mary Ainsworth, *Developmental Psychology, 28,* 759-775. doi: 10.1037/0012-1649.28.5.759.

Bretherton, I., ve Munholland, K.A. (2008). Internal Working Models in Attachment Relationships: Elaborating a Central Construct in Attachment Theory. J. Cassidy ve P.R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications* (pp. 102-126). New York: Guilford.

Cassidy, J. ve Berlin, L, J. (1994). The insecure/ambivalent pattern of attachment: Theory and research. *Child Development, 65(4),* 971-991. doi: 10.1111/j.1467-8624.1994.tb00796.x.

Carlson, E.A., Sampson, M.C., ve Sroufe, L.A. (2003). Implications of attachment theory and research for developmental-behavioral pediatrics. *Developmental and Behavioral Pediatrics, 24,* 364– 379. doi: 10.1177/0956797612438265.

Crowell, S. E., Beauchaine, T. P., Linehan, M.M. (2009). A biosocial developmental model of borderline personality: Elaborating and extending Linehan's theory. *Psychological Bulletin, 135 (3),* 495-510. doi: 10.1037/a0015616.

deMause, L. (1999). Childhood and cultural evolution. *The Journal of Psychohistory*, 26, 642-723. doi: 10.1136/bmj.330.7505.1416.

Doron, G., Moulding, R., Kyrious, M., Nedeljkovic, M., ve Mikulincer, M. (2009). Adult attachment insecurities are related to obsessive compulsive phenomena. *Journal of Social and Clinical Psychology, 28 (8),* 1022-1049. doi: 10.1521/jscp.2009.28.8.1022.

DSM 5™ Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. (2013). (Çev. Ed. E. Köroğlu). Ankara: HYB.

Fonagy, P. (2003). The development of psychopathology from infancy to adulthood: The mysterious unfolding of disturbance in time. *Infant Mental Health Journal, 24 (3),* 212–239. doi: 10.1002/imhj.10051.

Gerrig, R. J. ve Zimbardo, P. G. (2010). *Psychology and life.* (19th Ed.). NewJersew: Pearson.

Gündüz, B. (2013). Bağlanma stilleri, akılcı olmayan inançlar ve psikolojik belirtilerin bilişsel esnekliği yordamadaki katkıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13 (4),* 2071-2085. doi: 10.12738/estp.2013.4.1702

Fairbairn, W.R.D. (2001). *Psychoanalytic Studies of the Personality*, New York: Routledge ve Kegan Paul Limited.

Hardly, L. T. (2007). Attachment theory and reactive attachment disorder: theoretical perspectives and treatment implications. *Journal of Child Adolescence Psychiatry Nursing, 20 (1),* 27-39. doi: 10.1111/j.1744-6171.2007.00077.

Haugaard, J.J., ve Hazan, C. (2004). Recognizing and treating uncommon behavioral and emotional disorders in children and adolescents who have been severely maltreated: Reactive attachment disorder. *Child Maltreatment, 9 (2),* 154–160. doi: 10.1177/1077559504264316

İmamoğlu, S. (2003). Öğretmen Adaylarinin Öfke ve Öfke İfade Stilleri ile Bağlanma Stilleri Arasindaki İlişkinin İncelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).* Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Jantan, R. (2013). The relationship between students' quality of attachment to parents and peers with their academic achievement. *Ireland International Conference on Education (IICE),* 23-26. (Bildiri kitabı).

Kâğıtçıbaşı, Ç. (2006). *Yeni İnsan ve İnsanlar.* İstanbul: Evrim

Kerns, K. A., Abraham, M. M., Schlegelmilch, A. ve Morgan, T. A. (2007). Mother-child attachment in later middle childhood. Assessment approaches and association with mood and emotion regulation. *Attachment ve Human Development, 9 (1),* 33-53. doi: 10.1080/14616730601151441.

Kesebir, S., Kavzoğlu, S.O, ve Üstündağ, M.F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3 (2),* 321-342. doi: 10.5455/cap.20110326

Kurth, W. (2013). Attachment theory and psychohistory. Part II: Psychohistorical aspects of attachment. *The Journal of Psychohistory*, 41 (2), 100-117.doi: 220.149.241.5

Laible, D. (2007). Attachment with parents and peers in late adolescence: Links with emotional competence and social behavior. *Personality and Individual Differences, 43,* 185-197. doi: 10.1111/j.1399-5618.2012.00998

Levy, D. (1937). Primary affect hunger. *American Journal of Psychiatry, 94,* 634-652.

Levy, K. N., Elison, W. D:, Scott, L.N., ve Bernecker, S. L. (2011). Attachment Sytle. *Journal of Clinical Psychology, 67 (2),* 193-203. doi: 10.1002/jclp.20756.

Lippe, A., von der Eilertsen, D.A., Hartmann, E., ve Kille, K. (2010). The role of maternal attachment in children's attachment and cognitive executive functioning: A preliminary study. *Attachment ve Human Development, 12 (5),* 429-444. doi: 10.1080/14616734.2010.501967

Main, M. (1990). Cross-cultural studies of attachment organization: recent studies, chancing methodologies and the concept of conditional strategies. *Human Development, 33,* 48-61. doi: 10.1159/000276502

Mallinckrodt, B., ve Wei, M. (2005). Attachment, social competencies, social support, and psychological distress*. Journal of Counseling Psychology, 52,* 358–367. doi: 10.1037/0022-0167.52.3.358

Mallinckrodt, B., Porter, M. J., ve Kivlighan, D. M., Jr. (2005). Client attachment to therapist, depth of in-session exploration, and object relations in brief psychotherapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 42,* 85–100. doi: 10.1037/0033-3204.42.1.85

Manford, B. (2014). Insecure attachment and borderline personality disorders: Working with dissociation and the capacity to think. *Body, Movement, and Dance in Psychotherapy, 9(2), Body, Movement, and Dance in Psychotherapy, 9(2),* 93-105. doi: *10.1080/17432979.2014.891261.*

Masterson, J.F. (2008). Bağlanma Kuramı ve Nörobiyolojik Kendilik Gelişimi Açısından Kişilik Bozuklukları. (Çev. Eds. T. Özakkaş, A. Çorak). İstanbul: Litera

Mattanah, F., Hancock, G. R. ve Brand, B. L. (2004). Parental attachment, separation-individuation, and college student adjustment: A structural equation analysis of meditational effects. *Journal of Counseling Psychology, 5 (1), 211-225.* doi*:* 10.1037/0022-0167.54.1.62.

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2007). *Attachment Patterns in Adulthood: Structure, Dynamics, and Change.* New York: Guilford Press.

Mikulincer, M., Shaver, P. R., ve Pereg, D. (2003). Attachment theory and affect regulation: The dynamics, development, and cognitive consequences of attachment related strategies. *Motivation emotions, 27 (2),* 77-102. doi: 10.1023/A:1024515519160.

Mikic N. ve Terradas, M.M. (2014). Mentalization and attachment representations: A theoretical contribution to the understanding of reactive attachment disorder. *Bulletin of the Menninger Clinic, 78 (1),* 34-56. doi: 10.1521/bumc.2014.78.1.34.

Miller, P. H. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları.* Ankara: İmge.

Nickerson, A. ve Nagle, R. J. (2005). Parent and peer attachment in late childhood and early adolescence. *Journal* of *Early Adolescence, 25,* 223-249. doi: 10.1177/0272431604274174

Özdemir, Y. ve Koruklu, N. (2013). Parental attachment, school attachment and life satisfaction in early adolescence. *Elementary Education Online, 12(3),* 836-848. (http://ilkogretim-online.org.tr)

Pietromonaco, P.R., ve Barrett, L.F. (2000). The internal working models concept: What do we really know about the self in relation to others? *Review of General Psychology, 4 (2),* 155 –175. Doi: 10.1037111089-2680.4.2.155.

Schore, A. (2004). The effect of a secure attachment relationship on right brain development, affect regulation, and infant mental health. *Infant Mental Health Journal, 22,* 201-269. doi: 10.1002/1097-0355(200101/04).

Sümer, N. (2006). Yetişkin bağlanma ölçeklerinin kategoriler ve boyutlar düzeyinde karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21, 1-22. http://www.turkpsikolojidergisi.com/PDF/TPD/57/01-24.pdf

Sümer, N., Ünal, S., Selçuk, E., Kaya, B., Polat, R., ve Çeken, B. (2009). Bağlanma ve psikopatoloji: Bağlanma boyutlarının depresyon, panik bozukluk ve obsesif kompulsif bozuklukla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, *24* (63), 38-45. http://www.turkpsikolojidergisi.com/PDF/TPD/63/38-45.pdf

Waters, E., Crowell, J., Elliot, M., Corcoran, D. ve Treboux, D. (2002). Bowlby's secure base theory and the social/personality psychology of attachment styles: Work (s) in progress. *Attachment ve Human Development, 4 (2),* 230-242. http://dx.doi.org/10.1080/14616730210154171

Wei, M., Vogel, D. L., Ku, T., ve Zakalik, R. A. (2005). Adult attachment, affect regulation, negative mood, and interpersonal problems: The mediating role of emotional reactivity and emotional cutoff. *Journal of Counseling Psychology, 52,* 14–24. doi: 10.1037/0022-0167.52.1.14

BÖLÜM 4

ÇOCUKLARDA GÖRÜLEN UYUM VE DAVRANIŞ SORUNLARI

Prof. Dr. Gülümser GÜLTEKİN AKDUMAN

"Çocuklarımıza vermeyi umabileceğimiz iki kalıcı miras vardır: Biri kökleridir, diğeri ise kanatları."

Hodding Carter

GİRİŞ

Her birey; yaşamı süresince çözülmesi gereken değişik problemlerle karşı karşıya kalabilir. Çocuklar da gelişim süreçlerinde yeni beceriler kazanırken ve çevrelerine uyum sağlamaya çalışırken pek çok problemle karşı karşıya kalabilirler. Eğer çocuk bulunduğu gelişim dönemindeki görevleri yerine getiremez, karşılaştığı problemlerle etkili bir şekilde baş edemez ise; uyum ve davranış problemleri görülebilir. Davranış problemleri çocuğun içsel çatışmalarını dışa vurması, dışa vurulan bu çatışmaların davranışlara yansıması sonucu ortaya çıkar ve bu çocuklar çevreleriyle sürekli gergin ve ilişkilerinde sürtüşmelidirler (Büyükkaragöz, 1995; Yavuzer, 2008; Yörükoğlu, 2008; Ramazan ve Ünsal, 2012).

Çocuklar ile çalışan profesyonellerin problem davranışları tanımaları, tutumları, duyguları ve üstesinden gelme becerileri farklı olduğu için, literatürde değişik tanımlar yer almaktadır. Honig (1997); çocukların toplumsal kuralları ve yetişkinlerin koyduğu kuralları algılaması, ancak kasıtlı olarak bu kuralların aksine hareket etmesi olarak tanımlarken, Campbell(2006) problem davranışları; bireyin yeni bir beceri öğrenmesini engelleyen ve onu sosyal ortam dışında bırakabilen, kendisine ya da çevresindeki kişilere zarar verebilen, aynı zamanda bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyal no3rmlarına uymayan davranışlar olarak tanımlamıştır. Bir diğer tanıma göre ise davranış problemleri; çocuğun ruhsal ve bedensel sorunlarını doğru bir şekilde anlamlandırıp, yansıtamaması, kendini ifade edemeyerek, içsel çatışmalarını davranışlarına aktarmasıdır (Öztürk, 2014). DSM-IV-TR' de davranış bozukluğu, "*başkalarının temel haklarını ya da toplumsal norm ya da kuralları ihlal eden, tekrarlayıcı ve tutarlı davranış örüntüsü*" olarak tanımlanmıştır (APA, 2001). Tanımı nasıl yapılır ise yapılsın, problem davranışlar konusundaki ölçüt gözlemlenebilen davranışlar olmasıdır ve toplumda kabul edilebilirlik sınırının altında ya da üstünde olan, kültürel değer ve toplumsal beklentilerin kritik öneme sahip olduğu davranışlardır (Galloway, 1995; Louise, 2006).

KAYNAKLAR

Aber, S., Bote, M., ve Meadows, R. (2009). Gender and Socio-Economic Patterning of Self-Reported Sleep Problems in Britain. *Social science ve medicine*, *68*(2), 281-289.

ACT Programme. (2014). *Çocuklarda Öfke Bozukluğu*. Erişim http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/06/119806

Agargun, M. Y., Cilli, A. S., Sener, S., Bilici, M., Ozer, O. A., Selvi, Y., ve Karacan, E. (2004). The prevalence of parasomnias in preadolescent school-aged children: a Turkish sample. *Sleep: Journal of Sleep and Sleep Disorders Research*.27(4), 701-5.

Ak, M., Uzun, Ö., Özmenler, K. N., Göngeloğlu, E., Bozkurt, A., ve Özşahin, A. (2011). Tourette Sendromlu Olgularda Nöropsikiyatrik Bulgular. *Gülhane Tıp Dergisi*, *53*, 89-93.

Akça, Ö. F., Aysev, A., ve Aycan, İ. Ö. (2011). Familial features and comorbid psychiatric disorders in children with encopresis. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, *21*(4), 345-352.

Akinbami, L. J., Liu, X., Pastor, P. N., ve Reuben, C. A. (2011). Attention Deficit Hyperactivity Disorder among Children Aged 5-17 Years in the United States, 1998-2009. NCHS Data Brief. Number 70. *Centers for Disease Control and Prevention*.

Aksoy, N. (2006). Sınıf İçi Disiplin Sorunlarını Azaltmada İzlenebilecek Temel Yaklaşımlar. *Eğitim Araştırmaları*, *2*, 5-9.

Aldrich, N. J., Tenenbaum, H. R., Brooks, P. J., Harrison, K., ve Sines, J. (2011). Perspective taking in children's narratives about jealousy. *British Journal of Developmental Psychology*, *29*(1), 86-109.

Altun, C., Akgün, Ö. M., ve Güven, G. (2010). Parmak Emme Alışkanlığı ve Tedavisi: Bir Olgu Sunumu. *Gülhane Tıp Dergisi*, *52*, 44-6.

Anders, T. F., ve Eiben, L. A. (1997). Pediatric sleep disorders: a review of the past 10 years. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *36*(1), 9-20.

Andrade, B. F., Browne, D. T., ve Tannock, R. (2014). Prosocial skills may be necessary for better peer functioning in children with symptoms of disruptive behavior disorders. *PeerJ*, *2*, e487.

Ankay, A. (1992**).** *Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları.* Ankara: Adalet.

APA. (1994). *Amerikan Psikiyatri Birliği DSM-IV Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı.* E. Köroğlu (Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

APA. (2001). Amerikan Psikiyatri Birliği Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması El Kitabı (DSM-4-TR). E. Köroglu (Çev.) Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Apter, A., Pauls, D. L., Bleich, A., Zohar, A. H., Kron, S., Ratzoni, G., ... ve Cohen, D. J. (1993). An epidemiologic study of Gilles de la Tourette's syndrome in Israel. *Archives of General Psychiatry*, *50*(9), 734-738.

Arkan, B. ve Üstün, B. (2009). Davranım Bozukluğu Olan Çocuklarda Psikiyatrik Yaklaşımda Anne-Baba Eğitim Programı: İki Örnek Bağlamında Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* 1, 155-174.

Avanoğlu A, Baskın E, Söylemezoğlu O, Tekgül S, Ziylan O, Zorludemir Ü. 2010 Türkiye enürezis çalışma grubu. Türkiye Enürezis Tedavi Kılavuzu 2010; 1-16

Aydın, H.B. (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Morpa.

Babaroğlu, A. (2011). *Çocuk Psikolojisi ve Ruh Sağlığı.* Ankara: Vize

Bakırcıoğlu, R. (2007). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Uyum Bozuklukları.* Ankara: Anı.

Barkley, R. A. (2005). *Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment* (Vol. 1). Guilford Press.

Bates, J. E., Bayles, K., Bennett, D. S., Ridge, B., ve Brown, M. M. (1991). Origins of externalizing behavior problems at eight years of age. *The development and treatment of childhood aggression*, *17*, 93-120.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi.* O. Gündüz (Çev). İstanbul: Kaktüs.

Benjet, C., Borges, G., Stein, D. J., Mendez, E., ve Medina-Mora, M. E. (2013). Epidemiology of fears and specific phobia in adolescence: results from the Mexican Adolescent. Mental Health Survey.

Bodur Ş. ve Soysal A. Ş. (2005).Enürezis Nokturna Sadece Bir Tuvalet Eğitimi Sorunu mu? *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi:* 14 (7): 165-168.

Breslau, J., Saito, N., Tancredi, D. J., Nock, M., ve Gilman, S. E. (2012). Classes of conduct disorder symptoms and their life course correlates in a US national sample. *Psychological medicine*, *42*(05), 1081-1089.

Brouillette, R. T., Morielli, A., Leimanis, A., Waters, K. A., Luciano, R., ve Ducharme, F. M. (2000). Nocturnal pulse oximetry as an abbreviated testing modality for pediatric obstructive sleep apnea. *Pediatrics*, *105*(2), 405-412.

Bryant-Waugh, R., Markham, L., Kreipe, R. E., ve Walsh, B. T. (2010). Feeding and eating disorders in childhood. *International Journal of Eating Disorders*,*43*(2), 98-111.

Bulut, Ş. (2000). Altı Yaş Çocuklarında Davranış Problemleri İle Anne Ve Öğretmenlerin Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Büyükkaragöz, S. (1995). *Yükseköğretim Programları ve Demokratik Tutumlar*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.

Campbell, S. B. (1990). *Behavior problems in preschool children*. Guilford.

Campbell, S. B. (2006). *Behavior problems in preschool children: Clinical and developmental issues*. Guilford Press.

Chervin, R. D., Archbold, K. H., Panahi, P., ve Pituch, K. J. (2001). Sleep problems seldom addressed at two general pediatric clinics. *Pediatrics*, *107*(6), 1375-1380.

Chour, R. G., Pai, S. M., Chour, G. V., Kenchappannavar, S. M., ve Parameshwarappa, P. (2014). Assessment of various deleterious oral habits and its effects on primary dentition among 3-5 years old children in Davangere city. *Journal of Pediatric Dentistry*, *2*(2), 37.

Christophersen, E. R., ve Van Scoyoc, S. M. (2013). *Treatments that work with children: Empirically supported strategies for managing childhood problems*. American Psychological Association.

Cirhinlioğlu, F.G. (2010). *Çocuk Gelişimi ve Ruh Sağlığı.* Ankara: Nobel.

Coelho, D. P. (2011). Encopresis: A medical and family approach. *Pediatric nursing*, *37*(3), 107-113.

Cohen D.J., ve Leckman J.F. (1995). Developmental Psychopathology Neurobiology of Tourette Syndrome. *Journal of Child ve Adolescent Psychiatry,* 33, 2-15.

Collins, R. W., Levitt, M. A., Birnbaum, A. H., ve Wruck, M. (2011). Encopresis: a medical and family approach. *Pediatric nursing*, *38*(4), 236-7.

Comer, J. S., Chow, C., Chan, P. T., Cooper-Vince, C., ve Wilson, L. A. (2013). Psychosocial treatment efficacy for disruptive behavior problems in very young children: A meta-analytic examination. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *52*(1), 26-36.

Conger, R. D., Neppl, T., Kim, K. J., ve Scaramella, L. (2003). Angry and aggressive behavior across three generations: A prospective, longitudinal study of parents and children. *Journal of abnormal child psychology*, *31*(2), 143-160.

Davis, K. F., Parker, K. P., ve Montgomery, G. L. (2004). Sleep in infants and young children: part two: common sleep problems. *Journal of Pediatric Health Care*, *18*(3), 130-137.

Davis, D. L. (2013). *Your Angry Child: A Guide For Parents*. Routledge.

Deckelbaum, R. J., ve Williams, C. L. (2001). Childhood Obesity: The Health İssue. *Obesity research*, *9*(11), 239S-243S.

Demir, T., Yavuz, M., Doğangün, B., Bolat, N., Kadak, T., Karaçetin, G., ve Kayaalp, L. (2012). Enkoprezisi Olan Çocuklarda Davranış Sorunları ve Bazı Ailesel Özellikler. *Türk Pediatri Arşivi*, *47*(1).

Doğan, Ö., ve Işıtan, S. (2011). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim içinde (s. 271-288). Ankara: Ertem.

Engels, R. C., Finkenauer, C., ve van Kooten, D. C. (2006). Lying behavior, family functioning and adjustment in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, *35*(6), 949-958.

Erden C., ve Ceylar A. (1990). Gilles de la Tourette Sendromu. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 1(3), 181-186.

Ergüven, M., Çeli, Y., Deveci, M., ve Yıldız, N. (2004). Etiological risk factors in primary nocturnal enuresis. *Türk Pediatri Arşivi,* 39: 83-87.

Esen, A. (2012). Karşıt Olma ve Karşıt Gelme Bozukluğu. Erişim http://ademesen.terapi.com/2012/02/01/karsit-olma-karsit-gelme-bozuklugu

Fazlıoğlu Y., ve Yurdakul E.M. (2005). *Otizm, Otizmde Görsel İletişim Tekniklerinin Kullanımı*. İstanbul: Morpa.

Fombonne, E. (2005). Epidemiology of autistic disorder and other pervasive developmental disorders. *J Clin Psychiatry,* 66 (Suppl 10), 3-8.

Frick, P. J., ve Moffitt, T. E. (2010). A proposal to the DSM-V childhood disorders and the ADHD and disruptive behavior disorders work groups to include a specifier to the diagnosis of conduct disorder based on the presence of callous-unemotional traits. *Washington, DC: American Psychiatric Association*, 1-36.

Frick, P. J., ve Nigg, J. T. (2012). Current issues in the diagnosis of attention deficit hyperactivity disorder, oppositional defiant disorder, and conduct disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, *8*, 77-107.

Friend, M. (2008).*Special Education, Contemporary perspective for school Professionals.* Boston: Allyn ve Bacon Publisher.

Galloway, D. (1995). Truency, delinquency, exlusion and disruption: differential school influences. *Education Section Review*, 19(2), 49-53.

Gervais, J., Tremblay, R. E., Desmarais-Gervais, L., ve Vitaro, F. (2000). Children's persistent lying, gender differences, and disruptive behaviours: A longitudinal perspective. *International Journal of Behavioral Development*, *24*(2), 213-221.

Ghanizadeh, A. (2011). Nail biting; etiology, consequences and management.*Iranian journal of medical sciences*, *36*(2), 73.

Göker, Z., Aktepe, E., ve Kandil, S. (2011). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanılı çocuk ve ergenlerin benlik saygıları ve yaşam kaliteleri. *Yeni Symposium Journal,* 49(4), 209-216.

Gövsa, İ. A. (1998). Çocukta Duygusal Gelişim. İstanbul: Hayat.

Gray, S. A., Carter, A. S., Briggs-Gowan, M. J., Hill, C., Danis, B., Keenan, K., ve Wakschlag, L. S. (2012). Preschool Children's Observed Disruptive Behavior: Variations Across Sex, Interactional Context, and Disruptive Psychopathology.*Journal of Clinical Child ve Adolescent Psychology*, *41*(4), 499-507.

Gross-Tsur, V., Manor, O. ve Shalev, R.S. (1996). Developmental dyscalculia: prevalence and demographic features. *Developmental Medical Child Neurology.* 38, 25-33.

Guitar, B. (2013). *Stuttering: An integrated approach to its nature and treatment*. Lippincott Williams ve Wilkins.

Güneş, A. (2005). *Otizm ve Otistik Çocukların Eğitimi.* İzmir: İlyada.

Güneş, G. (2008). 4-6 Yaş Zihin Engelli Çocukların Davranış Sorunlarının İncelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Halbower, A. C., ve Marcus, C. L. (2003). Sleep disorders in children. *Current opinion in pulmonary medicine*, *9*(6), 471-476.

Harstad, E. B., ve Barbaresi, W. J. (2011). Disruptive behavior disorders.*Developmental and behavioral pediatrics. Elk Grove Village, IL: American Academy of Pediatrics*, 349-58.

Hart, S. L., (2010). *Handbook of jealousy: Theory, research, and multidisciplinary approaches*. John Wiley ve Sons.

Hesapçıoğlu, S. T. (2012). Tic disorders in children and adolescents: a clinical and etiological view. *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, *25*(4), 358-367

Hesapçıoğlu, S.T., Tural, M.K., ve Kandil, S.(2013). Kronik Tik Bozukluklarında Sosyodemografik, Klinik Özellikler ve Risk Etmenleri. *Turkish Journal of Psychiatry*, *24*(3),158-167.

Hoban, T. F. (2010). Sleep disorders in children. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1184*(1), 1-14.

Hobson, R. P. (2010). Is Jealousy a Complex Emotion?. *Handbook of jealousy: Theory, research, and multidisciplinary approaches*, 293.

Honig, A. S. (1997). Evaluation and parents of young children. In B. Spodek ve O. N. Saracho (Eds.), Issues in early childhood educational assessment and evaluation. (pp. 179-197). New York: Teachers College Press.

Hooshmand, A., Keshavarz, F., ve Baghadrsarians, A. (2013). The Impact of Play Therapy on Developmental Fears among Preschoolers. *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, *4*(7), 1740-1745.

Howell, P., ve Lu, C. (2013). Assessing risk for stuttering in children. *Journal of fluency disorders*, *38*(2), 63-65.

Jaffee, S. R., ve Odgers, C. L. (2013). Conduct disorder across the life course. *A Life Course Approach to Mental Disorders*, 165.

Kahn, R. E., Frick, P. J., Youngstrom, E., Findling, R. L., ve Youngstrom, J. K. (2012). The effects of including a callous–unemotional specifier for the diagnosis of conduct disorder. *Journal of child psychology and psychiatry*, *53*(3), 271-282.

Kanlıkılıçer, P. (2005). Okul Öncesi Davranış Sorunları Tarama Ölçeği Geçerlilik Güvenilirlik Çalışması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kapçı, E. G., ve Sukhodolsky, D. (2013). Habit reversal training for the treatment of tics in Tourette syndrome. *Anatolian Journal of Psychiatry*, *14*(2), 167-173.

Karabekiroğlu, K. (2012). Davranım bozukluğu. Erişim http://www.cocukhayat.com/yazi/davranimbozuklugu.html

Karadağ, M. (2007). Uyku Bozuklukları Sınıflaması (ICSD-2). *Turkiye Klinikleri Archives of Lung*, *8*(3), 88-91.

Karaman, D., Durukan, İ., ve Kara, K. (2012). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Aile İşlevleri ile Annelerinin Depresyon ve Anksiyete Belirti Düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, *11*(6), 741-748.

Karaman, D., Türker, T., Kara, K., Durukan, İ., ve Fidancı, M. K. (2013). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocuk ve Ergenlerde Depresyon ve Anksiyete Düzeyleri. *Gulhane Medical Journal*, *55*(1), 36-41.

Karimzadeh, P., ve Safarzadeh Khoshabi, K. (2001). Sleep disorders in children.*KAUMS Journal (FEYZ)*, *5*(1), 93-102.

Kauffman, J. M. (1997). *Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth*. Merrill/Prentice Hall, One Lake Street, Upper Saddle River, NJ 07458.

Kaya, S. (2012). Examining the Process of Establishing and Implementing Classroom Rules in Kindergarten. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kazdin, A. E. (1997). Practitioner review: Psychosocial treatments for conduct disorder in children. *Journal of child psychology and Psychiatry*, *38*(2), 161-178.

Kazdin, A. E. (2010). Problem-solving skills training and parent management training for oppositional defiant disorder and conduct disorder. *Evidence-based psychotherapies for children and adolescents*, 211-226.

Kefi,A., ve Tekgül, S. (2006).Nokturnal Enürezis. *Türk Üroloji Dergisi,* 32 (1): 99-105.

Khalifa,N. ve Knorring, A.L. (2005). Tourette Syndrome And Other Tic Disorders İn a Total Population of Children: Clinical Assessment and Background. *Acta paediatrica*, *94*(11), 1608-1614.

Kılıçarslan, F. (2006). *Çocuk ve Aile Sorunlarının Terapi ile Tedavisi*. Ankara: Nobel.

Kırkıncıoğlu, M. (2003). *Çocuk Ruh Sağlığı.* İstanbul: Ya-Pa.

Kolak, A. M., ve Volling, B. L. (2011). Sibling jealousy in early childhood: Longitudinal links to sibling relationship quality. *Infant and Child Development*,*20*(2), 213-226.

Korkmazlar, Ü., Sürücü, Ö. (2007). Öğrenme Bozuklukları. Aysev A.S., Taner Y.I. (Ed.). Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları İçinde (s.309-326).İstanbul: Golden Print.

Köksal, G. ve Özel, H. G. (2008). Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Obezite. Ankara: Klasmat.

Lask, B., ve Bryant-Waugh, R. (Eds.). (2013). *Eating disorders in childhood and adolescence*. Routledge.

Leckman J.F. (1998). Course of Tic Severty in TS : The First Two Decades. Pediatrics, 102, 14-20.

Leckman, J.F. (2002). Tourette's Syndrome. Lancet, 360, 1577-1587.

Leckman, J.F., Cohen D.J. (2001). Tourette's Syndrome: Tics, Obsessions Compulsions. Journal of Infant and Child Development, 12, 205-210.

Leme, M. S., de Souza Barbosa, T., ve Gavião, M. B. D. (2013). Relationship among oral habits, orofacial function and oral health-related quality of life in children. *Brazilian oral research*, *27*(3), 272-278.

Leung, A. K., Robson, W. L. M., ve Lim, S. H. (1992). Lying in Children. *The Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*, *112*(5), 221-224.

Luc, F., ve Brutten, G. J. (1991). Speech-associated attitudes of stuttering and nonstuttering children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*,*34*(1), 60-66.

Liu, X., Ma, Y., Wang, Y., Jiang, Q., Rao, X., Lu, X., ve Teng, H. (2005). Brief report: an epidemiologic survey of the prevalence of sleep disorders among children 2 to 12 years old in Beijing, China. *Pediatrics*, *115*(Supplement 1), 266-268.

Lock, J. (2011). Evaluation of family treatment models for eating disorders.*Current Opinion in Psychiatry*, *24*(4), 274-279.

Lord C., ve Bailey A. (2003). Autism Spectrum Disordes Chapter 38. Child and Adolecent Psychiatry 4 th Edition Rutter M, Taylor E(eds). Blackwell Science, Oxford.

Louise, P. (2006). *Behaviour in Schools*. Newyork: Mc Graw-Hill.

Mamiyev, H. (2014). Davranım ve karşı gelme bozukluğu. Erişim http://www.psikoloji.com.tr/cocuk/cocuk-psikolojisi/davranim-ve-karsi-gelme bozuklugu-3342.html.

Masi, G., Manfredi, A., Milone, A., Muratori, P., Polidori, L., Ruglioni, L., ve Muratori, F. (2011). Predictors of nonresponse to psychosocial treatment in children and adolescents with disruptive behavior disorders. *Journal of child and adolescent psychopharmacology*, *21*(1), 51-55.

McBurnett, K., Lahey, B. B., Frick, P. J., Risch, C., Loeber, R., Hart, E. L., ve Hanson, K. S. (1991). Anxiety, inhibition, and conduct disorder in children: II. Relation to salivary cortisol. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *30*(2), 192-196.

McMahon, W. M., Carter, A. S., Fredine, N., ve Pauls, D. L. (2003). Children at familial risk for Tourette's disorder: Child and parent diagnoses. *American Journal of Medical Genetics Part B: Neuropsychiatric Genetics*, *121*(1), 105-111.

Melnick, K. S., ve Conture, E. G. (2000). Relationship of length and grammatical complexity to the systematic and nonsystematic speech errors and stuttering of children who stutter. *Journal of Fluency Disorders*, *25*(1), 21-45.

Mikami, A. Y. (2010). The importance of friendship for youth with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Clinical child and family psychology review*, *13*(2), 181-198

Mindell, J. A. (1993). Sleep disorders in children. *Health Psychology*, *12*(2), 151.

Mindell, J. A., ve Owens, J. A. (2009). *A clinical guide to pediatric sleep: diagnosis and management of sleep problems*. Lippincott Williams ve Wilkins.

Miltenberger, R. G., Wagaman, J. R., ve Arndorfer, R. E. (1996). Simplified treatment and long term follow-up for stuttering in adults: A study of two cases.*Journal of behavior therapy and experimental psychiatry*, *27*(2), 181-188.

Mosca, N. W., ve Schatz, M. L. (2013). Encopresis Not Just an Accident. *NASN School Nurse*, *28*(5), 218-221.

Motta, L. J., Alfaya, T. A., Mesquita-Ferrari, R. A., Fernandes, K. P. S., ve Bussadori, S. K. (2012). Gender as risk factor for mouth breathing and other harmful oral habits in preschoolers. *Brazilian Journal of Oral Sciences*, *11*(3), 377-380.

Muris, P. (2005). Treatment of Specific Phobia in Children: Are All the Components of the Phobic Response of Equal Importance?. *Clinical Psychology: Science and Practice*, *12*(2), 170-173.

Murphy, E., ve Carr, A. (2013). 3 Enuresis and encopresis. *What Works with Children and Adolescents?: A Critical Review of Psychological Interventions with Children, Adolescents and their Families*, 49.

Murray, J., ve Farrington, D. P. (2010). Risk factors for conduct disorder and delinquency: key findings from longitudinal studies. *Canadian journal of psychiatry. Revue canadienne de psychiatrie*, *55*(10), 633-642.

Neveus, T. (2011). Nocturnal enuresis—theoretic background and practical guidelines. *Pediatric Nephrology*, *26*(8), 1207-1214.

Nippold, M. A. (2012). Stuttering and language ability in children: Questioning the connection. *American Journal of Speech-Language Pathology*, *21*(3), 183-196.

Nixon, R.D.V. (2002) Treatment of behavior problems in preschoolers. *Cinical Psychology Review*, 22 (4), 525-546.

Nye, C., Vanryckeghem, M., Schwartz, J. B., Herder, C., Turner, H. M., ve Howard, C. (2013). Behavioral stuttering interventions for children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, *56*(3), 921-932.

Ollendick, T. H., ve King, N. J. (1991). Origins of childhood fears: An evaluation of Rachman's theory of fear acquisition. *Behaviour Research and Therapy*,*29*(2), 117-123.

Öz, İ. (2003). *Çocukta Uyum ve Davranış Bozuklukları.* Ankara: Kök.

Özbey, Ç. (2005). *Otizm ve Otistik Çocukların Eğitimi Yalnızlık Ülkesine Yolculuk.* İstanbul: İnkılap.

Özbey, S. (2013). Effects Of Parents' marital adjustment and perceived socıial support on preschool children's social skills. *Educational Research International, 1*(2), 95-105.

Özge, A., Toros, F., Çömelekoğlu, Ü., Kaleağası, H., ve Çağdaş, Ö. (2011). Tik Bozukluğu Olan Çocukların Klinik Olarak Değerlendirilmesi. *Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *2*(2),14-19.

Öztürk, M. (2014). *Çocuklarda Öfke Bozukluğu*. Erişim http://www.mucahitozturk.com/makaleler/cocuklarda-ofke

Pădure, H., Negru, A. R., ve Stanciu, D. (2012). The Class II/1 anomaly of hereditary etiology vs. Thumb-sucking etiology. *Journal of medicine and life*,*5*(2), 239.

Paktuna Keskin, S.(2011). Çocuk Davranışlarındaki Korkuyu Tanımak ve Baş Etmek. İstanbul: Boyut.

Pelayo, R., ve Dubik, M. (2008, June). Pediatric sleep pharmacology. In *Seminars in pediatric neurology. 15(2),* 79-90.

Polier, G. G., Vloet, T. D., Herpertz-Dahlmann, B., Laurens, K. R., ve Hodgins, S. (2012). Comorbidity of conduct disorder symptoms and internalising problems in children: investigating a community and a clinical sample.*European child ve adolescent psychiatry*, *21*(1), 31-38.

Pratt, H.D. ve Patel, D.R. (2007). Learning disorders in children and adolescents. Primary Care, 34, 361–374.

Profeta, Y. (2002). Çocuğun Davranış Problemleri İle Ebeveyn Çatışmasını Algılayışı Arasındaki İlişki. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ramazan, O., ve Unsal, O. (2012). A study on the relationship between the social-emotional adaptation and behavioral problems of 60-72

month old preschoolers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *46*, 5828-5832.

Richert, B., ve André, J. (2011). Nail Disorders in Children. *American journal of clinical dermatology*, *12*(2), 101-112.

Rosen, D. S. (2010). Identification and management of eating disorders in children and adolescents. *Pediatrics*, *126*(6), 1240-1253.

Rosenbaum, M., ve Leibel, R. L. (1989). Obesity in childhood. *Pediatrics in Review*, *11*(2), 43-55.

Rubin, K. H., Hastings, P. D., Stewart, S. L., Henderson, H. A., ve Chen, X. (1997). The consistency and concomitants of inhibition: Some of the children, all of the time. *Child Development,* 68, 467- 483.

Rutter, M., Caspi, A., Fergusson, D., Horwood, L.J., Goodman, R., Maughan, B., Moffitt, T.E., Meltzer, H. ve Carroll, J. (2004). Sex differences in developmental reading disability. New findings from 4 epidemiological studies. *Journal of the American Medical Association,* 291; 2007-2012.

Sallis, J. F., ve Glanz, K. (2006). The role of built environments in physical activity, eating, and obesity in childhood. *The future of children*, *16*(1), 89-108.

Sargın, N. (2001). *Çocuk Ruh Sağlığı.* Ankara: Nobel.

Saygılı, S.(2005) Çocuklarda Davranıs Bozuklukları, İstanbul: Elit.

Sayıl,M. (2011). Okul öncesi Çocuğunun Tipik Korkuları. Erişim http://www.devpsy.hacettepe.edu.tr/dosyalar/annebaba/okuoncesidonem.pdf

Schmitt, B. D. (2011). Enuresis (Bed Wetting) Nocturnal and Diurnal. *Berman's Pediatric Decision Making*, 70.

Semerci, B. (1999). *Çocuk ve Adolesanda Tik Bozuklukları.* İstanbul: Nobel.

Semerci, B. (2009). *Birlikte Büyütelim: Çocuk Ruh Sağlığı. İstanbul:* Alfa.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim ve Öğrenme.* Ankara: Gazi.

Seven, S. (2011). *Çocuk Ruh Sağlığı.* Ankara: Pegem.

Shalev, R. S., ve Gross-Tsur, V. (2001). Developmental dyscalculia. *Pediatric Neurology*, *24*(5), 337-342.

Shetty, S. R., ve Munshi, A. K. (1998). Oral habits in children--a prevalence study. *Journal of the Indian Society of Pedodontics and Preventive Dentistry*,*16*(2), 61-66.

Silver, L. B. (2002). *The misunderstood child: Understanding and coping with your child's learning disabilities*. Random House LLC.

Silver, C.H., Ruff, R.M, Iverson, G. L., Barth, J. T., Broshek, D. K., Bush, S. S., Koffler, S.P. ve Reynolds, C.R. (2007). Learning disabilities: The need for neuropsychological evaluation. NAN Policy and Planning Committee. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 23; 217-219.

Sleep, P. (2006). Behavioral treatment of bedtime problems and night wakings in infants and young children. *Sleep*, *29*(10), 1263.

Smink, F. R., van Hoeken, D., ve Hoek, H. W. (2012). Epidemiology of eating disorders: incidence, prevalence and mortality rates. *Current psychiatry reports*,*14*(4), 406-414.

Solanki, A. N., ve Desai, S. G. (2014). Prevalence and risk factors of nocturnal enuresis among school age children in rural areas. *International Journal of Research in Medical Sciences*, *2*(1), 202-205.

Sourander, A. (2001). Emotional and behavioural problems in a sample of Finnish three-year-olds. *European child ve adolescent psychiatry*, *10*(2), 98-104.

Stores, G. (2001). *A clinical guide to sleep disorders in children and adolescents*. Cambridge University Press.

Stormont, M., Lewis, T., Beckner, R. ve Johnson, N. (2008). *ImplementingPositive Behaviour Support Systems in Early Childhood and Elementary Settings*. California: Corwin Press.

Sullivan, K., Winner, E., ve Hopfield, N. (1995). How children tell a lie from a joke: The role of second-order mental state attributions. *British Journal of Developmental Psychology*, *13*(2), 191-204.

Swanson, S. A., Crow, S. J., Le Grange, D., Swendsen, J., ve Merikangas, K. R. (2011). Prevalence and correlates of eating disorders in adolescents: Results from the national comorbidity survey replication adolescent supplement.*Archives of General Psychiatry*, *68*(7), 714-723.

Şahin, H. (2009). Psikoseksüel Gelişim. Y. Özbay ve S. Erkan (Ed.). Eğitim Psikolojisi içinde (s.67-130). Ankara: Pegem.

Şahin, S. (2011). Yaygın Gelişimsel Bozukluk ve Otizm Spektrum Bozuklukları Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim içinde (s. 289-304). Ankara: Ertem.

Şahin, S., ve Akoğlu, G.G. (2011). Öğrenme Güçlükleri Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim içinde (s. 253-270). Ankara: Ertem.

Tanju, E.H. (2011). Öncesi Dönemde Davranış Problemleri ve Alınabilecek Önlemler. Uyanık Balat,G. Bilgin, H. (Ed.). Okul Öncesi Eğitimde Sınıf Yönetimi içinde (s. 45-84). Ankara: Eğiten Kitap.

Tannock R. (2008). Attention deficit hyperactivity disorder: Advances in cognitive, neurobiological, and genetic research. J Child Psychol Psychiatry, 39, 65-99.

Tarhan, N.. (2014). *Sen Ben Ve Çocuklarimiz*. Timaş Yayınları.

Tohum (2006). Otizm Simdi Ne Olacak? II. İstanbul: TOHUM Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı.

Tolan, P. H., Dodge, K., ve Rutter, M. (2013). Tracking the multiple pathways of parent and family influence on disruptive behavior disorders. In *Disruptive Behavior Disorders* (pp. 161-191). Springer New York.

Turan,F., ve Akoğlu, G.G. (2011). İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Necate Baykoç (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim içinde (s. 335-358). Ankara: Ertem.

Tuzcuoğlu, S. ve Tuzcuoğlu, N. (2005). *Davranış Bozukluğu Gösteren Çocukları Tanıma ve Anlama. 7- 14 Yaş Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa.

T.C Resmi Gazete (2006). Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.31.05.2006. Sayı: 26184, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Van den Heuvel, L. L., ve Jordaan, G. P. (2014). The psychopharmacological management of eating disorders in children and adolescents. *Journal of Child ve Adolescent Mental Health*, *26*(2), 125-137.

Van Lier, P. A., Vitaro, F., Barker, E. D., Koot, H. M., ve Tremblay, R. E. (2009). Developmental links between trajectories of physical violence, vandalism, theft, and alcohol-drug use from childhood to adolescence. *Journal of abnormal child psychology*, *37*(4), 481-492.

Visser, S. N., Bitsko, R. H., Danielson, M. L., Perou, R., ve Blumberg, S. J. (2010). Increasing prevalence of parent-reported attention-deficit/hyperactivity disorder among children—United States, 2003 and 2007. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, *59*(44), 1439-1443.

Volkmar, FR, C Lord, A Klin, R Schultz, and EH Cook, Autism and The Pervasive Developmental Disorders, in Lewis's Child and Adolescent Psychiatry: A Comprehensive Textbook, A Martin and FR Volkmar, Editors. 2007, Lippincott Williams ve Wilkins: Philadelphia. p. 384–400.

Volling, B. L., Kennedy, D. E., ve Jackey, L. M. (2010). The development of sibling jealousy. *Handbook of jealousy: Theory, research, and multidisciplinary approaches*, 387-417.

Vural, İ. (2007). *Otizm ve İletişim Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi.* İstanbul: Evrim.

Walker, J. L., Lahey, B. B., Russo, M. F., Frick, P. J., Christ, M. A. G., McBurnett, K., ... ve Green, S. M. (1991). Anxiety, inhibition, and conduct disorder in children: I. Relations to social impairment. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *30*(2), 187-191.

Ward, T., ve Mason II, T. (2002). Sleep disorders in children. *Nursing Clinics of North America*, *37*(4), 693-706.

Weems, C. F., ve Costa, N. M. (2005). Developmental differences in the expression of childhood anxiety symptoms and fears. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *44*(7), 656-663.

Westenberg, P. M., Gullone, E., Bokhorst, C. L., Heyne, D. A., ve King, N. J. (2007). Social evaluation fear in childhood and adolescence: Normative developmental course and continuity of individual differences. *British Journal of Developmental Psychology*, *25*(3), 471-483.

Wilson, A. E., Smith, M. D., ve Ross, H. S. (2003). The nature and effects of young children's lies. *Social Development*, *12*(1), 21-45.

Wilson, B. J., Petaja, H., Yun, J., King, K., Berg, J., Kremmel, L., ve Cook, D. (2014). Parental emotion coaching: Associations with self-regulation in aggressive/rejected and low aggressive/popular children. *Child ve Family Behavior Therapy*, *36*(2), 81-106.

Wilfley, D. E., Kolko, R. P., ve Kass, A. E. (2011). Cognitive-behavioral therapy for weight management and eating disorders in children and adolescents. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, *20*(2), 271-285.

Wing, L., ve Potter, D. (2002). The epidemiology of autistic spectrum disorders: is the prevalence rising?. *Mental retardation and developmental disabilities research reviews*, *8*(3), 151-161.

Waters, K. A., Suresh, S., ve Nixon, G. M. (2013). Sleep disorders in children.*Med. J. Aust*, *199*, S31-S35.

Yairi, E., ve Ambrose, N. (1992). A longitudinal study of stuttering in childrenA preliminary report. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, *35*(4), 755-760.

Yavaş, İ. (1998). Temel Psikiyatri. Güleç C, Köroğlu E. (Ed.). Otistik Bozukluk içinde (s.1079-1098). Ankara: Hekimler Birliği.

Yavuzer, H. (2003).*Çocuğu Tanımak ve Anlamak*. İstanbul: Remzi.

Yavuzer, H.(2008*). Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi.

Yörükoğlu, A. (2008). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür.

Ziyalar A. (1985*). Psikiyatri*. İzmir: Ege.

BÖLÜM 5

ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE RUHSAL SORUNLAR

Prof. Dr. Gülümser GÜLTEKİN AKDUMAN

"Bir yıl sonrasını düşünüyorsan tohum ek, on yıl sonrasını düşünüyorsan ağaç dik, yüz yıl sonrasını düşünüyorsan insan yetiştir"

Konfüçyüs

GİRİŞ

Bu bölümde çocukluk döneminde ruhsal bozukluklar; depresyon, bipolar bozukluklar, şizofrenik bozukluklar, kaygı bozuklukları, ruhsal kökenli bedensel hastalıklar, madde bağımlılığı ve toplumsal cinsiyet sorunları başlıkları altında incelenmiştir.

KAYNAKLAR

Abramowitz, J. S., Taylor, S., ve McKay, D. (2009). Obsessive-compulsive disorder. *The Lancet*, *374* (9688), 491-499.

Alper, Y., Bayraktar, E., ve Karaçam, Ö. (1997). Herkes İçin Psikiyatri. İstanbul: Era.

Andre Le Gall. (2006).*Anksiyete ve Kaygı*. İsmail Yerguz (Çev.). İstanbul: Dost.

Anthony, J., ve Scott, P. (1960) Manic- Depressive psychosis in childhood. *Child Psychol Psychiatry,* 4, 53-72.

APA. (1994). *Amerikan Psikiyatri Birliği DSM-IV Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı.* E. Köroğlu (Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

APA. (2001). Amerikan Psikiyatri Birliği Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması El Kitabı (DSM-4-TR). E. Köroglu (Çev.) Ankara: Hekimler.

Babaroğlu, A. (2011). *Çocuk Psikolojisi ve Ruh Sağlığı.* Ankara: Vize

Bakırcıoğlu, R. (2007). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Uyum Bozuklukları.* Ankara: Anı.

Battal, S. , ve Özmenler, N. (1997). *Posttravmatik Stres Bozukluğu.* E. Köroğlu ve C. Güleç (Ed.) Psikiyatri Temel Kitabı içinde (s.505-516). Ankara: Hekimler.

Beck, A.T. ve Emery, G.(2011). *Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler.* V. Öztürk (Çev.). İstanbul: Litera.

Beidel, D. C., Turner, S. M., ve Morris, T. L. (1995). A new inventory to assess childhood social anxiety and phobia: The Social Phobia and Anxiety Inventory for Children. *Psychological Assessment*, *7*(1), 73.

Beidel, D. C., ve Turner, S. M. (2007). *Shy children, phobic adults: Nature and treatment of social anxiety disorder*. Washington, DC: American Psychological Association.

Benjamin, R. S., Costello, E. J., ve Warren, M. (1990). Anxiety disorders in a pediatric sample. *Journal of Anxiety Disorders*, *4*(4), 293-316.

Berksun, O.E. (n.d). *Anksiyete ve Anksiyete Bozuklukları.* Erişim *http://www.umitkenanbingol.com/ekitaplar/300406/psi_anksiyete.pdf*

Biederman, J., Rosenbaum, J. F., Bolduc, E. A., Faraone, S. V., ve Hirshfeld, D. R. (1991). A high risk study of young children of parents with panic disorder and agoraphobia with and without comorbid major depression. *Psychiatry Research*, *37*(3), 333-348.

Biederman, J., Faraone, S. V., Chu, M. P., ve Wozniak, J. (1999). Further evidence of a bidirectional overlap between juvenile mania and conduct disorder in children. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *38*(4), 468-476.

Biederman, J., Faraone, S. V., Hirshfeld-Becker, D. R., Friedman, D., Robin, J. A., ve Rosenbaum, J. F. (2001). Patterns of psychopathology and dysfunction in high-risk children of parents with panic disorder and major depression. *American Journal of Psychiatry*, *158*(1), 49-57.

Bienvenu, O. J., Samuels, J. F., Wuyek, L. A., Liang, K. Y., Wang, Y., Grados, M. A., ve Nestadt, G. (2012). Is obsessive–compulsive disorder an anxiety disorder, and what, if any, are spectrum conditions? A family study perspective. *Psychological medicine*, *42*(1), 1-13.

Birmaher, B., Arbelaez, C., ve Brent, D. (2002). Course and outcome of child and adolescent major depressive disorder. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, *11*(3), 619-637.

Black, B., ve Robbins, D. R. (1990). Panic disorder in children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *29*(1), 36-44.

Bora, E., Yucel, M., ve Pantelis, C. (2009). Cognitive endophenotypes of bipolar disorder: a meta-analysis of neuropsychological deficits in euthymic patients and their first-degree relatives. *Journal of affective disorders*, *113*(1), 1-20.

Bowen, R. C., Offord, D. R., ve Boyle, M. H. (1990). The prevalence of overanxious disorder and separation anxiety disorder: results from the Ontario Child Health Study. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *29*(5), 753-758.

Bradley, C. (1941). *Schizophrenia in childhood*. Macmillan.

Bradley, S. J., ve Zucker, K. J. (1997). Gender Identity Disorder: A Review of the Past 10 YearsG. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *36*(7), 872-880.

Breslau, N., Davis, G. C., Andreski, P., Peterson, E. L., ve Schultz, L. R. (1997). Sex differences in posttraumatic stress disorder. *Archives of General Psychiatry*, *54*(11), 1044-1048.

Buske-Kirschbaum, A., von Auer, K., Krieger, S., Weis, S., Rauh, W., ve Hellhammer, D. (2003). Blunted cortisol responses to psychosocial stress in asthmatic children: a general feature of atopic disease?. *Psychosomatic Medicine*, *65*(5), 806-810.

Carcani-Rathivell, I. (2006). Schizophrenia in childhood. *Disorganized Children: A Guide for Parents and Professionals*, 168.

Carlson, G.A. (1990) Annotation: Child and adolescent mania-diagnostic consideration. *J Child Psychol Psychiatry*, 30:320-331.

Carter, B. L., ve Tiffany, S. T. (1999). Meta-analysis of cue-reactivity in addiction research. *Addiction*, *94*(3), 327-340.

Cartwright-Hatton, S., McNicol, K., ve Doubleday, E. (2006). Anxiety in a neglected population: Prevalence of anxiety disorders in pre-adolescent children. *Clinical Psychology Review*, *26*(7), 817-833.

Chang, K.H., Steine,r H., ve Ketter, T.A. (2000) Psychiatric phenomenology of child and adolescent bipolar of spring. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry,* 38,443-449.

Choy, Y., Fyer, A. J., ve Lipsitz, J. D. (2007). Treatment of specific phobia in adults. *Clinical psychology review*, *27*(3), 266-286.

Clark, A. F., ve Lewis, S. W. (1998). Practitioner review: Treatment of schizophrenia in childhood and adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *39*(8), 1071-1081.

Connor, K. M., ve Butterfield, M. I. (2003). Posttraumatic stress disorder. *Focus: The Journal of Lifelong Learning in Psychiatry*, *1*(3), 247-262.

Costello, E. J., Mustillo, S., Erkanli, A., Keeler, G., ve Angold, A. (2003). Prevalence and development of psychiatric disorders in childhood and adolescence. *Archives of general psychiatry*, *60*(8), 837-844.

Craig, T. K. J., Cox, A. D., ve Klein, K. (2002). Intergenerational transmission of somatization behaviour: a study of chronic somatizers and their children.*Psychological medicine*, *32*(05), 805-816.

Çevik, A., ve İzmir, M. (1996). *Psikosomatik Bozukluklar.* Ankara: Hekimler .

Çevikaslan, A., ve Sayım, A. (2008). *Çocukluk Çağında Depresyon.* İstanbul: NP.

Çoban, A. (2014) Erken Dönem Şizofreni. Erişim http://www.htanoropsikiyatri.com/erken_donem_sizofreni.html

Çorapçıoğlu, A., ve Ögel, K. (2004). Factors associated with Ecstasy use in Turkish students. *Addiction*, *99*(1), 67-76.

Çörüş, G. (n.d.). Cinsel Kimlik Bozukluğu. Erişim http://www.nirvanapsikiyatri.com/cocuk-psikiyatrisi-cinsel-kimlik-bozuklugu

Çuhadaroğlu, F., ve Sonuvar, B. (1992). Adolesanlarda depresyon. *Nöropsikiyatri Arşivi*, *29*, 145-150.

Da Fonseca, D. (2009). Schizophrenia in childhood. *L'Encephale*, *35*, 6-9.

Davis, T. E., ve Ollendick, T. H. (2005). Empirically supported treatments for specific phobia in children: Do efficacious treatments address the components of a phobic response?. *Clinical Psychology: Science and Practice*, *12*(2), 144-160.

Delikaya, H., İlhan, N. M., ve Maral, I. (2000). Ankara Şehir Merkezinde Bulunan Beş Lisedeki Öğrencilerin Tütün ve Alkollü İçki Kullanma Durumları. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *2*, 12-18.

Demirel, Y., Toktamış, A., Naim, N. U. R., ve Sezer, R. E. (2004). İlköğretim Okullarındaki Öğretmenlerde Sigara İçme Durumu. *Turkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, *24*(5), 492-497.

Diler, R. S., Birmaher, B., Brent, D. A., Axelson, D. A., Firinciogullari, S., Chiapetta, L., ve Bridge, J. (2004). Phenomenology of panic disorder in youth. *Depression and anxiety*, *20*(1), 39-43.

Dinçmen, K. (2005). Psikiyatri/ Psikosomatik Tıp. İstanbul: Pan.

Doğan, O. (2001). Sivas İlindeki Lise Öğrencilerinde Madde Kullanımı Yaygınlığı. *Bağımlılık Dergisi*, *2*(2), 53-56.

Doyle, A. E., Wilens, T. E., Kwon, A., Seidman, L. J., Faraone, S. V., Fried, R., ve Biederman, J. (2005). Neuropsychological functioning in youth with bipolar disorder. *Biological Psychiatry*, *58*(7), 540-548.

Egger, H. L., Costello, E., Erkanli, A., ve Angold, A. (1999). Somatic complaints and psychopathology in children and adolescents: stomach aches, musculoskeletal pains, and headaches. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *38*(7), 852-860.

Eisen, A. R., Sussman, J. M., Schmidt, T., Mason, L., Hausler, L. A., ve Hashim, R. (2011). Separation anxiety disorder. In *Handbook of child and adolescent anxiety disorders* (pp. 245-259). Springer New York.

Emiroğlu, N. İ., ve Bozabalı, Ö. G. (2002). Diagnosis and Differential Diagnosis of Bipolar Disorder in Children and Adolescents. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi/Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, *9*(3), 178-189.

Emiroğlu, N.İ. ve Baykara, B. (2008). Yaygın Anksiyete Bozukluğu, Panik Bozukluk, Özgül Fobi, Sosyal Fobi. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı,320-330.

Erermiş, T. M., Denizoğlu, A., Aras, Ş., Musabalı, S., ve Aydın, C. (1997). Cinsel Kimlik Bozukluğu Tanısı Almış Çocuk Ve Ergenlerde

Sosyodemografik, Klinik Ve Psikometrik Özellikler. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi*, *4*, 97-104.

Erkman, H. (1997). Özgül Fobi. E. Köroğlu E, ve C. Güleç (Ed.), Psikiyatri Temel Kitabı içinde (s. 479-492) Ankara: Hekimler.

Eroğlu, F.(2000). *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta.

Erol, N., ve Öner, Ö. (1999). New approaches to anxiety. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi/ Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, *6*(1), 52-60.

Fallucca, E., MacMaster, F. P., Haddad, J., Easter, P., Dick, R., May, G., ve Rosenberg, D. R. (2011). Distinguishing between major depressive disorder and obsessive-compulsive disorder in children by measuring regional cortical thickness. *Archives of general psychiatry*, *68*(5), 527-533.

Field, T. M. (2002). Early interactions between infants and their postpartum depressed mothers. *Infant Behavior and Development*, *25*(1), 25-29.

Fitzpatrick, K. M., Piko, B. F., Wright, D. R., ve LaGory, M. (2005). Depressive symptomatology, exposure to violence, and the role of social capital among African American adolescents. *American Journal of Orthopsychiatry*, 75, 262-274.

Ford, T., Goodman, R., ve Meltzer, H. (2003). The British Child and Adolescent Mental Health Survey 1999: The Prevalence of DSM-IV disorders. *Journal of the American academy of child ve adolescent psychiatry*, *42*(10), 1203-1211.

Franklin, M. E., Kozak, M. J., Cashman, L. A., Coles, M. E., Rheingold, A. A., ve Foa, E. B. (1998). Cognitive-behavioral treatment of pediatric obsessive-compulsive disorder: an open clinical trial. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *37*(4), 412-419.

Fredrikson, M., Annas, P., Fischer, H., ve Wik, G. (1996). Gender and age differences in the prevalence of specific fears and phobias. *Behaviour Research and Therapy*, *34*(1), 33-39.

Fricchione, G. (2004). Generalized anxiety disorder. *New England Journal of Medicine*, *351*(7), 675-682.

Frye, C. A., ve Paris, J. J. (2011). Progesterone turnover to its 5α-reduced metabolites in the ventral tegmental area of the midbrain is essential for initiating social and affective behavior and progesterone metabolism in female rats. *Journal of endocrinological investigation*, *34*(7), e188-e199.

Fyer, A. J. (1998). Current approaches to etiology and pathophysiology of specific phobia. *Biological psychiatry*, *44*(12), 1295-1304.

Gadow, K. D., Sprafkin, J., ve Nolan, E. E. (2001). DSM IV symptoms in community and clinic preschool children. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *40*(12), 1383-1392.

Garber, J. (2006). Depression in children and adolescents: linking risk research and prevention. *American journal of preventive medicine*, *31*(6), 104-125.

Garralda, M. E. (1996). Somatisation in children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *37*(1), 13-33.

Geller, B., ve Luby, J. (1997). Child and adolescent bipolar disorder: a review of the past 10 years. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *36*(9), 1168-1176.

Geyran, P. (1996). Travma sonrası stres bozukluğu ile birlikte görülen psikiyatrik bozukluklar. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *7*(1), 58-62.

Ginsburg, G. S., La Greca, A. M., ve Silverman, W. K. (1998). Social anxiety in children with anxiety disorders: Relation with social and emotional functioning. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *26*(3), 175-185.

Ginsburg, G. S., Riddle, M. A., ve Davies, M. (2006). Somatic symptoms in children and adolescents with anxiety disorders. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *45*(10), 1179-1187.

Gliatto, M. F. (2000). Generalized anxiety disorder. *American family physician*, *62*(7), 1591-600.

Goodman, W., Rasmussen, S., ve Leckman, J. F. (1995). A family study of obsessive-compulsive disorder. *Am J Psychiatry*, *152*, 76-84.

Greenstein, D., Kataria, R., Gochman, P., Dasgupta, A., Malley, J. D., Rapoport, J., ve Gogtay, N. (2014). Looking for Childhood-Onset Schizophrenia: Diagnostic Algorithms for Classifying Children and Adolescents with Psychosis.*Journal of child and adolescent psychopharmacology*.

Gunner, M.R. (2007). Stres effects on the developing brain. In: Romer D, Walker EF, eds. Adolescent Psychopathology and the Developing Brain: Integrating Brain and Prevention Science. New York: Oxford University Pres, 127-147.

Güvender, N., Taneli, S., ve Güney, N. (1998). *Bursa ilinde çocuk ve ergenlerde obsesif kompulsif bozukluğun epidemiyolojik ve fenomolojik özellikleri.* İzmir: 34. Ulusal Psikiyatri Kongresi Kitapçığı, Çeşme.

Güzel, E., Tahiroğlu, A. Y., Bahalı, K., ve Avcı, A. (2004). Childhood Bipolar Disorder: Case Reports. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi/ Turkish Journal oş Child and Adolescent Mental Health*, *11*(3), 130-135.

Haan, E. D., Hoogduin, K. A., Buitelaar, J. K., ve Keijsers, G. P. (1998). Behavior therapy versus clomipramine for the treatment of obsessive-compulsive disorder in children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *37*(10), 1022-1029.

Hartmann, E., Milofsky, E., Vaillant, G., Oldfield, M., Falke, R., ve Ducey, C. (1984). Vulnerability to schizophrenia: prediction of adult schizophrenia using childhood information. *Archives of general psychiatry*, *41*(11), 1050-1056.

Harvey, A. G., ve Bryant, R. A. (2000). Two-year prospective evaluation of the relationship between acute stress disorder and posttraumatic stress disorder following mild traumatic brain injury. *American Journal of Psychiatry*, *157*(4), 626-628.

Heim, C., Meinlschmidt, G., ve Nemeroff, C. B. (2003). Neurobiology of early-life stress. *Psychiatric Annals*, 33, 18-26.

Hellender, M. E., Burke, T. (1999) Children with bipolar disorder. J Am Acad Child Adoles Psychiatry, 38(5), 495.

Helzer, J. E., Robins, L. N., ve McEvoy, L. (1987). Post-traumatic stress disorder in the general population. *New England Journal of Medicine*, *317*(26), 1630-1634.

Holeva, V., Tarrier, N., ve Wells, A. (2002). Prevalence and predictors of acute stress disorder and PTSD following road traffic accidents: Thought control strategies and social support. *Behavior Therapy*, *32*(1), 65-83.

İncesu, C. (2004). Cinsel İşlevler ve Cinsel İşlev Bozuklukları. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *7*(Suppl 3), 3-13.

Jaffe, H. (2000) Changing epidemiology of HIV. *Int J. Clin Pract,* 115, 72-77.

Jenike, M. A. (2004). Obsessive–compulsive disorder. *New England Journal of Medicine*, *350*(3), 259-265.

Jones, P., Murray, R., Jones, P., Rodgers, B., ve Marmot, M. (1994). Child developmental risk factors for adult schizophrenia in the British 1946 birth cohort. *The Lancet*, *344*(8934), 1398-1402.

Kane, E. J., Braunstein, K., Ollendick, T. H., ve Muris, P. (2014). Relations of Anxiety Sensitivity, Control Beliefs, and Maternal Over-Control to Fears in Clinic-Referred Children with Specific Phobia. *Journal of Child and Family Studies*, 1-8.

Kaplan, H.I., Sadock, B.J., ve Greb, J.A. (1994). Kaplan and Sadock's Synopsis of Psyhchiatry, Baltimore, Maryland: Williams and Wilkins.

Kaplanhan, T. (2014). Erken Başlangıçlı Şizofreni. Erişim http://www.sizofrenitedavisi.com/tr/erken-baslangicli

Karakılıç, İ. (n.d.). Çocuklarda Psikosomatik Bozukluklar. Erişim http://www.ibrahimkarakilic.com /cocuk _psiko

Karakurt, M.N., Karabekiroğlu, M.K., Yüce, M., Baykal, S., ve Şenses, A. (2013). Bipolar Bozukluk Tanısı Olan ve Bipolar Bozukluk için Yüksek Riskli Ergenlerin Nöropsikolojik Özellikleri. *Turk Psikiyatri Dergisi*, *24*(4), 221-230.

Kashani, J.H., McNaul, J.P. (1997). Mood disorders in adolescents. Text Book of Child and Adolescent Psychiatry. American Psychiatric Pres Inc, Washington DC, 343-85.

Kashdan, T. B., ve Herbert, J. D. (2001). Social anxiety disorder in childhood and adolescence: Current status and future directions. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *4*(1), 37-61.

Kassam-Adams, N., ve Winston, F. K. (2004). Predicting child PTSD: the relationship between acute stress disorder and PTSD in injured children.*Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *43*(4), 403-411.

Kaya, B., ve Sungur, M. (1997). Travma Sonrası Stres Bozukluğu. *Psikiyatri Dünyası*, *1*(1), 40-42.

Kazdal, Y.M. (n.d.). Yaygın Anksiyete Bozukluğu. Erişim http://www.doktorsitesi.com/makale/yaygin-anksiyete

Kearney, C. A., Albano, A. M., Eisen, A. R., Allan, W. D., ve Barlow, D. H. (1997). The phenomenology of panic disorder in youngsters: An empirical study of a clinical sample. *Journal of Anxiety Disorders*, *11*(1), 49-62.

Kelsoe, J. R. (2003). Arguments for the genetic basis of the bipolar spectrum.*Journal of affective disorders*, *73*(1), 183-197.

Kent, L., ve Craddock, N. (2003). Is there a relationship between attention deficit hyperactivity disorder and bipolar disorder?. *Journal of affective disorders*,*73*(3), 211-221.

Kessler, R. C., Sonnega, A., Bromet, E., Hughes, M., ve Nelson, C. B. (1995). Posttraumatic stress disorder in the National Comorbidity Survey. *Archives of general psychiatry*, *52*(12), 1048-1060.

Klein, R. G., Koplewicz, H. S., ve Kanner, A. (1992). Imipramine treatment of children with separation anxiety disorder. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *31*(1), 21-28.

Klein, R. G., Pine, D. S., ve Klein, D. F. (1999). Children with bipolar disorder. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *38*(5), 496.

Kovacs, M., ve Pollock, M. (1995). Bipolar disorder and comorbid conduct disorder in childhood and adolescence. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *34*(6), 715-723.

Kovacs, M. (2001). Gender and the course of major depressive disorder through adolescence in clinically referred youngsters. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *40*(9), 1079-1085.

Köroğlu, E. (2004). *PsikoNozoloji: Tanımlayıcı Klinik Psikiyatri*. Ankara: Hekimler.

La Greca, A. M., ve Lopez, N. (1998). Social anxiety among adolescents: Linkages with peer relations and friendships. *Journal of abnormal child psychology*, *26*(2), 83-94.

Lebowitz, E. R., Motlagh, M. G., Katsovich, L., King, R. A., Lombroso, P. J., Grantz, H., ... ve Leckman, J. F. (2012). Tourette syndrome in youth with and without obsessive compulsive disorder and attention deficit hyperactivity disorder. *European child ve adolescent psychiatry*, *21*(8), 451-457.

Leibenluft, E., Charney, D. S., Towbin, K. E., Bhangoo, R. K., ve Pine, D. S. (2003). Defining clinical phenotypes of juvenile mania. *American Journal of Psychiatry*, *160*(3), 430-437.

Leonard, H. L., Swedo, S. E., Lenane, M. C., Rettew, D. C., Hamburger, S. D., Bartko, J. J., ve Rapoport, J. L. (1993). A 2-to 7-year follow-up study of 54 obsessive-compulsive children and adolescents. *Archives of General Psychiatry*, *50*(6), 429-439.

Lewinsohn, P. M., Klein, D. N., ve Seeley, J. R. (1995). Bipolar disorders in a community sample of older adolescents: prevalence, phenomenology, comorbidity, and course. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *34*(4), 454-463.

Lewinsohn, P. M., Rohde, P., ve Seeley, J. R. (1998). Major depressive disorder in older adolescents: prevalence, risk factors, and clinical implications. *Clinical psychology review*, *18*(7), 765-794.

Lichtenstein, P., ve Annas, P. (2000). Heritability and prevalence of specific fears and phobias in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*,*41*(7), 927-937.

Liedtke, R. (1990). Socialization and psychosomatic disease: an empirical study of the educational style of parents with psychosomatic children. *Psychotherapy and psychosomatics*, *54*(4), 208-213.

Livingston, R. (1991). Anxiety Disorders, Child and Adolescent Psychiatry, (Ed. Lewis, M.), 673-685.

March, J. S., Mulle, K., ve Herbel, B. (1994). Behavioral psychotherapy for children and adolescents with obsessive-compulsive disorder: an open trial of a new protocol-driven treatment package. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *33*(3), 333-341.

March, J., Silva, S., Petrycki, S., Curry, J., Wells, K., Fairbank, J., ... ve Severe, J. (2004). Fluoxetine, cognitive-behavioral therapy, and their combination for adolescents with depression: Treatment for Adolescents With Depression Study (TADS) randomized controlled trial. *JAMA: the journal of the American Medical Association*, *292*(7), 807-820.

Marty, P. (2012). Zihinselleştirme ve Psikosomatik. (Çev: Elif Yavuz Sever). İstanbul: Bağlam.

Masi, G., Favilla, L., Millepiedi, S., ve Mucci, M. (1999). Somatic symptoms in children and adolescents referred for emotional and behavioral disorders. *Psychiatry*, *63*(2), 140-149.

Matheson, S. L., Shepherd, A. M., Pinchbeck, R. M., Laurens, K. R., ve Carr, V. J. (2013). Childhood adversity in schizophrenia: a systematic meta-analysis. *Psychological medicine*, *43*(02), 225-238.

Meiser-Stedman, R., Yule, W., Smith, P., Glucksman, E., ve Dalgleish, T. (2005). Acute stress disorder and posttraumatic stress disorder in children and adolescents involved in assaults or motor vehicle accidents. *American Journal of Psychiatry*, *162*(7), 1381-1383.

Money, J. (1994). The concept of gender identity disorder in childhood and adolescence after 39 years. *Journal of sex ve marital therapy*, *20*(3), 163-177.

Muris, P., Schmidt, H., ve Merckelbach, H. (1999). The structure of specific phobia symptoms among children and adolescents. *Behaviour research and therapy*, *37*(9), 863-868.

Muris, P. (2005). Treatment of Specific Phobia in Children: Are All the Components of the Phobic Response of Equal Importance?. *Clinical Psychology: Science and Practice*, *12*(2), 170-173.

Nasrallah, H. A. (1991). Neurodevelopmental aspects of bipolar affective disorder. *Biological psychiatry*, *29*(1), 2.

Nakatani, E., Krebs, G., Micali, N., Turner, C., Heyman, I., ve Mataix-Cols, D. (2011). Children with very early onset obsessive-compulsive disorder: clinical features and treatment outcome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*,*52*(12), 1261-1268.

Noyes Jr, R., ve Hoehn Saric, R. (1998). Anksiyete Bozuklukları. (Edt. V. Şar). İstanbul: Medikal ve Paramedikal.

Ohman, A. (2000). Fear and anxiety: Evolutionary, cognitive, and clinical perspectives. *Handbook of emotions*, *2*, 573-593.

Ollendick, T. H., ve Hirshfeld-Becker, D. R. (2002). The developmental psychopathology of social anxiety disorder. *Biological Psychiatry*, *51*(1), 44-58.

Ollendick, T. H. (1995). Cognitive behavioral treatment of panic disorder with agoraphobia in adolescents: A multiple baseline design analysis. *Behavior Therapy*, *26*(3), 517-531.

Ollendick, T. H., Davis, T. E., ve Muris, P. (2004). Treatment of specific phobia in children and adolescents. *Handbook of interventions that work with children and adolescents: Prevention and treatment*, 273-299.

Öğel, K., Taner, S., Eke, C., ve Erol, B. (1995). İstanbul'da Onuncu Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı Raporu. *Yeniden Yayın*, (15). İstanbul.

Ögel, K., Tamar, D., Evren, C., ve Çakmak, D. (2000). Uçucu Madde Kullanımının Yaygınlığı: Çok Merkezli Bir Araştırmanın Verilerinin Değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *1*(4), 220-224.

Ögel, K., Tamar, D., Evren, C., ve Cakmak, D. (2001). Tobacco, alcohol and drug use among high school students. *Turkish Journal of Psychiatry*, *12*(1), 47-52.

Ögel, K., ve Tamar, D. (2001). Türkiye'de Madde Bağımlılığı. *İstanbul, IQ Kültür Sanat.*

Ögel, K., Taner, S., Eke, C. Y., ve Erol, B. (2004). Madde Bağımlılığını Önlemede Öğretmen ve Ebeveyn Eğitimlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *5*(4), 213-221.

Öy, B. (1991). Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği: Geçerlilik Güvenilirlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 2:132-36.

Özçetin, A., Maraş, A., Ataoğlu, A., ve İçmeli, C. (2008). Deprem Sonucu Gelişen Travma Sonrası Stres Bozukluğu ile Kişilik Bozuklukları Arasında İlişki. *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*, *2*, 8-18.

Özgen, F., ve Aydın, H. (1999). Travma sonrası stres bozukluğu. *Klinik Psikiyatri*, *1*, 34-41.

Öztürk, M. (1997). Çocukluk Çağı Ruhsal Sorunları ve Bozukluk, Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, [7. Basım], [ed. Öztürk, O.], Ankara: Hekimler,421-451.

Öztürk, M.O. (2004). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. 10. *Baskı, Ankara: Nobel Tıp,* 711-719.

Pennebaker, J. W. (1985). Traumatic experience and psychosomatic disease: Exploring the roles of behavioural inhibition, obsession, and confiding. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, *26*(2), 82.

Palermo, S. D., Bloch, M. H., Craiglow, B., Landeros-Weisenberger, A., Dombrowski, P. A., Panza, K., ... ve Leckman, J. F. (2011). Predictors of early adulthood quality of life in children with obsessive–compulsive disorder. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, *46*(4), 291-297.

Perwien, A. R., ve Bernstein, G. A. (2003). Separation anxiety disorder. *Phobic and Anxiety Disorders in Children and Adolescents: A Clinician's Guide to Effective Psychosocial and Pharmacological Interventions: A Clinician's Guide to Effective Psychosocial and Pharmacological Interventions*, 272.

Piacentini, J., ve Bergman, R. L. (2000). Obsessive-compulsive disorder in children. *Psychiatric Clinics of North America*, *23*(3), 519-533.

Polaino-Lorente, A., ve Domènech, E. (1993). Prevalence of childhood depression: Results of the first study in Spain. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *34*(6), 1007-1017.

Posner, J., Marsh, R., Maia, T. V., Peterson, B. S., Gruber, A., ve Simpson, H. B. (2014). Reduced functional connectivity within the limbic cortico-striato-thalamo-cortical loop in unmedicated adults with obsessive-compulsive disorder. *Human brain mapping*, *35*(6), 2852-2860.

Pruett Jr, J. R., ve Luby, J. L. (2004). Recent advances in prepubertal mood disorders: phenomenology and treatment. *Current Opinion in Psychiatry*, *17*(1), 31-36.

Read, J., ve Bentall, R. (2010). Schizophrenia and childhood adversity.*American Journal of Psychiatry*, *167*(6), 717-718.

Reichart, C. G., ve Nolen, W. A. (2004). Earlier onset of bipolar disorder in children by antidepressants or stimulants? An hypothesis. *Journal of affective disorders*, *78*(1), 81-84.

Renaud, J., Birmaher, B., Wassick, S.C., ve Bridge, J. (1999). Use of Selective Serotonin Reuptake Inhibitors for the Treatment of Childhood Panic Disorder: A Pilot Study*. *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology*,*9*(2), 73-83.

Resick, P. A., ve Calhoun, K. S. (2001). Posttraumatic stress disorder. *Clinical handbook of psychological disorders*, 60-113.

Rey, J., ve Birmaher, B. (Eds.). (2009). Treathing child and adolescent depression. Lippincott Williams ve Wilkins.

Robert, R., Blakeney, P. E., Villarreal, C., Rosenberg, L., ve Meyer, W. J. (1999). Imipramine treatment in pediatric burn patients with symptoms of acute stress disorder: a pilot study. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *38*(7), 873-882.

Rodebaugh, T. L., Holaway, R. M., ve Heimberg, R. G. (2004). The treatment of social anxiety disorder. *Clinical Psychology Review*, *24*(7), 883-908.

Rosanne C, Lori L, Mark A (2002) Mania and attention deşicit hyperactivity disorder in a prepubertal child: diagnostic and treatment challenges. *Am J Psychiatry,* 159: 918-925.

Rowa, K., ve Antony, M. M. (2008). Generalized anxiety disorder. *Psychopathology: History, Diagnosis, and Empirical Foundations*, 78.

Rutter, M. L., Kreppner, J. M., ve O'Conner, T. G. (2001). Specificity and heterogeneity in children's responses to profound institutional privation. *The British Journal of Psychiatry*, *179*(2), 97-103.

Saygılı, S.(2005) Çocuklarda Davranıs Bozuklukları, İstanbul: Elit.

Schwartz, C. E., Snidman, N., ve Kagan, J. (1999). Adolescent social anxiety as an outcome of inhibited temperament in childhood. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *38*(8), 1008-1015.

Semerci, B. (1999). Çocuk ve Adolesanda Panik Bozukluğu, Ben Hasta Değilim [ed. Ekşi, A.], Ankara: Nobel Tıp, 314-320.

Silverman, W. K., ve Rabian, B. (1994). Specific phobia. In *International handbook of phobic and anxiety disorders in children and adolescents* (pp. 87-109). Springer US.

Stein, M. B., Fuetsch, M., Müller, N., Höfler, M., Lieb, R., ve Wittchen, H. U. (2001). Social anxiety disorder and the risk of depression: a prospective community study of adolescents and young adults. *Archives of General Psychiatry*, *58*(3), 251-256.

Stein, D. J. (2002). Obsessive-compulsive disorder. *The Lancet*, *360*(9330), 397-405.

Stein, M. B., ve Stein, D. J. (2008). Social anxiety disorder. *The Lancet*,*371*(9618), 1115-1125.

Sürmeli, A. (1997). Anksiyete Kavramı ve Anksiyete Bozukluklarına Genel Bir Bakış Psikiyatri Temel Kitabı [ed. Köroğlu E,; Güleç, C.], Ankara: Hekimler Yayın, 449- 460.

Thomsen, P. H. (1996). Schizophrenia with childhood and adolescent onset—a nationwide register-based study. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, *94*(3), 187-193.

Tietze, H. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, Cilt 1, İstanbul: Simurg.

Tomenson, B., McBeth, J., Chew-Graham, C. A., MacFarlane, G., Davies, I., Jackson, J., ve Creed, F. H. (2012). Somatization and health anxiety as predictors of health care use. *Psychosomatic medicine*, *74*(6), 656-664.

Tonge, B. (1994). Separation anxiety disorder. In *International handbook of phobic and anxiety disorders in children and adolescents* (pp. 145-167). Springer US.

Toro, J., Cervera, M., Osejo, E., ve Salamero, M. (1992). Obsessive-Compulsive Disorder in Childhood and Adolescence: a Clinical Study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *33*(6), 1025-1037.

Türkbay, T., ve Söhmen, T. (2001). Individual and Familial Factors in Children with Separation Anxiety Disorder. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi/Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, *8*(2), 77-84.

Vitiello, B., Behar, D., Wolfson, S., ve McLEER, S. V. (1990). Diagnosis of panic disorder in prepubertal children. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *29*(5), 782-784.

Walker, L. S., Garber, J., Smith, C. A., Van Slyke, D. A., ve Claar, R. L. (2001). The relation of daily stressors to somatic and emotional symptoms in children with and without recurrent abdominal pain. *Journal of consulting and clinical psychology*, *69*(1), 85.

Weissman, M. M., Olfson, M., Gameroff, M. J., Feder, A., ve Fuentes, M. (2001). A comparison of three scales for assessing social functioning in primary care. *American Journal of Psychiatry*, *158*(3), 460-466.

Weller, E. B., Weller, R. A., ve Sanchez, M. A. (2002). Bipolar Disorder in Children Misdiagnosis, Underdiagnosis, and Future Directions. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *34*(6), 709-714.

Wells, A. (2005). Generalized anxiety disorder. In *Encyclopedia of cognitive behavior therapy* (pp. 195-198). Springer US.

Wiederhold, B. K., ve Wiederhold, M. D. (2005). *Posttraumatic Stress Disorder*. American Psychological Association.

Winston, F. K., Kassam-Adams, N., Vivarelli-O'Neill, C., Ford, J., Newman, E., Baxt, C., ve Cnaan, A. (2002). Acute stress disorder symptoms in children and their parents after pediatric traffic injury. *Pediatrics*, *109*(6), e90-e90.

Woolston, J. L. (1999). Case study: carbamazepine treatment of juvenile-onset bipolar disorder. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *38*(3), 335-338.

Wozniak, J., Biederman, J., Mundy, E., Mennin, D., ve Faraone, S. V. (1995). A pilot family study of childhood-onset mania. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*, *34*(12), 1577-1583.

Yehuda, R. (2002). Post-traumatic stress disorder. *New England Journal of Medicine*, *346*(2), 108-114.

Yorbık, Ö. (1998). Seçici Konuşmamazlık Sosyal Anksiyete Bozukluğunun Bir Belirtisi mi? *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 5: 93-98.

Yorbık, Ö., Dikkatli, S., Cansever, A. ve Söhmen, T. (2001) [The efficacy of fluoxetine treatment in children and adolescents with posttraumatic stress disorder symptoms]. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 11 (4), 251-256.

Yüksel, N., Dereboy, Ç., ve Çifter, İ. (1994). Üniversite Öğrencileri Arasında Madde Kullanımı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *5*(4), 283-286.

Yüncü Z, Aydın C, Coşkunol H, Altıntoprak E, Bayram A (2006*). Çocuk ve Ergenlere Yönelik Bir Bağımlılık Merkezine İki Yıl Süresince Başvuran Olguların Sosyodemografik Değerlendirilmesi. Bağımlılık Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, s:31-37.*

Zanis, D. A., McLellan, A. T., ve Corse, S. (1997). Is the Addiction Severity Index a reliable and valid assessment instrument among clients with severe and persistent mental illness and substance abuse disorders?. *Community Mental Health Journal*, *33*(3), 213-227.

Zucker, K. J., Bradley, S. J., ve Sullivan, C. B. L. (1992). Gender identity disorder in children. *Annual Review of Sex Research*, *3*(1), 73-120.

Zucker, K. J., ve Bradley, S. J. (1995). *Gender identity disorder and psychosexual problems in children and adolescents*. Guilford Press.

Zucker, K. J. (2000). Gender identity disorder. In *Handbook of developmental psychopathology* (pp. 671-686). Springer US.

Zucker, K. J. (2005). Gender identity disorder in children and adolescents. *Annu. Rev. Clin. Psychol.*, *1*, 467-492.

BÖLÜM 6

ÖZEL DURUMLARDA ÇOCUK RUH SAĞLIĞI

Doç. Dr. Ayşe Dilek ÖĞRETİR ÖZÇELİK

"Acı gözyaşları ile ifade edilmezse başka organların ağlaması ile kendini gösterir."

Sir William Osler

GİRİŞ

Çocuk gelişimi ve ruh sağlığı alanında yapılan birçok bilimsel çalışma; çocukluk döneminde yaşanan zorluk ve özel durumlar ile bireylerin çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde ruhsal, davranışsal ve fiziksel sorunlar yaşaması arasında bağlantı olduğunu ortaya koymuştur. Çocukluğun ilk yıllarında yaşanan travmatik olayların, bireyin yaşamında psikolojik ve fiziksel bozukluklara yol açma riski bulunabilir.

Ruhsal problemlerin erken çocukluk dönemindeki çocuklara göre, ileri yaştaki çocuklarda daha fazla görüldüğü tespit edilmiştir. 2004 yılında yapılan bir çalışmaya göre, İngiltere'de 5-10 yaşları arasındaki çocuklarda erkeklerin %10 ve kızların %5 oranlarında ruhsal rahatsızlık ve bozuklukları bulunmaktadır. Bu oranlar 11-16 yaş grubunda erkek çocuklar için, %13 ve kız çocuklar için, % 10'dur. Bu çalışmada erkek çocukların kız çocuklara göre daha fazla tanı konulabilir ruh sağlığı bozukluklarına sahip olduğun altı çizilmektedir. Ayrıca alt sosyo-ekonomik gelir grubu, anne-babanın çalışmadığı ya da tek anne ve tek babanın bulunduğu ailelerde yaşayan çocuk ve ergenlerde ruh sağlığı problemlerin ortaya çıkma olasılığı daha fazladır (Meltzer vd., 2000, s. 27).

Günümüzde çocuk ve ergen çocuk sağlığı hizmetleri ile çocuklar ve aileleri davranışsal ve duygusal sorunlarına çözüm bulmak için yardım alırlar. Sorunlar daha ciddi ruh hastalıklarına neden olmadan önce değerlendirilir ve gerekli müdahaleler yapılır. Dünyada bugün çocuk ruh sağlığı konusuna daha fazla önem verilmektedir. Örneğin, İngiltere ve Galler'deki toplam çocuk sayısı baz alınarak yapılacak bir hesaplama ruh sağlığı bozuk çocuk sayısını 1,1 milyon olarak vermektedir. Bu sayı içinde 45 bin çocuğun ciddi ruh sağlığı problemi bulunmaktadır (Gould, 2009, s. 71). ABD'de 1969 yılında Çocuk Ruh Sağlığı Ortak Komisyonu rakamlarına göre, ruh sağlığı bozuk olan çocuk sayısı 8.8 milyondur (% 13,6). (Saxe, v.d., 1987, s.18; Silver, 1988, ss.49-50,Federal Interagency Forum on hild and Family Statistics,2006).

KAYNAKLAR

Akdoğan, S. Didem (2012). *Anne-babası Boşanmış ve Boşanmamış Ergenlerin Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Aralık 2012.

Akyol, Seval Ulviye (2013). *Boşanmış ve Boşanmamış Aileye Sahip Ergenlerin Yalnızlık, Yaşam Doyumu, Sosyal Değişkenler ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Alberts, Amy, Daniel Elkind ve Stephen Ginsberg. (2007). "The Personal Fable and Risk-Taking in Early Adolescence", *J of YouthAdolescence*, 2007, 36, ss. 71-76. http://homepages.wmich.edu/~rmckinn2/3500/Risk%20Taking%20in%20Adolescence.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2015).

Altawil, Mohamed, David Harold ve Muthanna Samara. (2008). "Children of War in Palestine", *Children inWar*, vol. 1, no.5, Jan 2008, ss. 5-11. (Erişim Tarihi:27.04.2015). http://en.ptcgaza.com/files/2011/04/2.Children-of-war-in-Palestine.2008.pdf

Amato, P. R. (2000). "The Consequences of Divorce for Adults and Children", *Journal of Marriage and the Family,* 62(4), 1269-1287.

Amato, P.R. (2001). "Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis", *Journal of Family Psychology*, 15- 355-370.

Antoni, M.H. ve S.Lutgendorf. (2007). Psychological factors and disease progression in cancer, *Current Directions in Psychological Science*, 16, 42-46.

Arifoğlu-Çamkuşu, Berna. (2006). *"Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı"nın Çocukların Boşanmaya Uyum, Kaygı ve Depresyon Düzeylerine Etkisi*, Yayınlamamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aydın, Okan ve Gülen Baran (2012). "Ebeveynleri Boşanma Sürecinde olan 9-12 Yaş Grubundaki Çocukların Boşanmaya Uyum Düzeylerinin İncelenmesi", Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, cilt 1, sayı 1, ss. 35-52. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/72/1764/18698.pdf (Erişim Tarihi: 27.06.2015).

Austin, Wendy ve Many Ann Boyd (2010). *Psychiatric and Mental Health Nursing for Canadian Practice*, Philadelphia : Wolters Kluwer/Lippincott Williams&Wilkins, 2nd ed.

Balk, D.E. (1995). *Adolescent Development: Early Through Late Adolescence*, Pacific Grove, CA: Brookes/Cole.

Benedek, E. P. and Brown, C. F. (1997). Boşanma ve çocuğunuz: Çocuğunuzun boşanmanızla baş etmesine nasıl yardımcı olursunuz (Çev: Serap Katlan). HYB Yayıncılık, Ankara.

Berk. Laura E. 2013. Çocuk Gelişimi, Çev: Ali Dönmez, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Birenbaum, L.K., M.A.Robinson, D.S. Philips, B.J.Stewart, D.E.McCown. (1990). "The Response of Children to the Dying and Death of a Sibling", *Omega*, 20, ss. 213-228.

Breslau, Naomi. (2013). "Psychiatric Sequelae of Brain Dysfunction in Children: Role of Family Environment", Robert E. Cole and David Reiss (ed.), How do Families Cope with Chronic Illness?", Abingdon, Oxon: Routledge, ss. 57-71.

Brown, G.W., T.O. Harris ve A.Bifulco. (1986). "Long term effects of early loss of parent", M. Rutter, C.E. Izard & P. Read (der.), *Depression in young people: Developmental and clinical perspectives*, New York: Guilford, ss. 251-297.

Brown, Erica ve Brian Warr. (2003). *Supporting the Child and the Family in Paediatric Palliative Care*, London, UK: Jessica Kingsley Publishers,

Cancer.org. (2015). Cancer in Children and Adolescents. http://www.cancer.org/acs/groups/content/@research/documents/webcontent/acspc-041787.pdf

Canetto, S.S. ve I.Sakinofsky. (1998). "The gender paradox in suicide", *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 28, 1-23.

Caplan, MarionGedney ve Virginia I. Douglas (1969). "Incidence of parental loss in children with depressive mood", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 10, ss. 225-232.

Chokroverty, Linda. (2009). *100 Questions&Answers About Your Child Depression or Bipolar Disorder*, Sudbury, MA:Jones&Barlett Learning.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (Ed). (2004). *Mutlu ve Sağlıklı Yarınlar İçin AnneBaba Eğitimi*. Konya: Eğitim Kitapevi.

Çivitçi, Nazmiye, Asım Çivitçi ve N.Ceren Fiyakalı.(2009). "Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Olan Ergenlerde Yalnızlık ve Yaşam Doyumu", Denizli: EDAM Yayınları. (Erişim Tarihi:28.06.2015) https://www.edam.com.tr/kuyeb/pdf/tr/b46ef48701399e8fcf03af24c275af44ciTAM.pdf

Drotar, D. (1978). "Adaptational Problems of Children and Adolescents with Cystic Fibrosis*", Journal of PediatricPsychology*, vol.3,no.45, 1978, ss. 45-50.

Dunn, J., H.Cheng, T.G.O'Connor&L.Bridges.(2004). "Children's perspectives on their relationships with their nonresident fathers: Influences, outcomes and implications", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 553-566.

Field, C. ve R.Duchoslav. (2009). "Family Influence on Adolescent Treatment Outcomes", William O'Donohue (der.), Behavioral Approaches to Chronic Disease in Adolescence: Guide to Integrative Care, Springer, ss. 45-54.

Fiorini, Jody J. ve Jodi A. Mullen. 2006. "Understanding Grief and Loss in Children", *VISTAS Online*, American Counseling Association, (Erişim Tarihi: 06.04.2015). http://www.counseling.org/resources/library/vistas/vistas06/vistas06.07.pdf

Fiyakalı, N. C. (2008). *Anne-Babası Boşanmış Ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri Ve Öfke İfade Tarzlarının Bazı Değişkenler Açısından Karsılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Fleming, S. and Balmer, L. 1996 "Bereavement in adolescence", C. A. Corr and D. E. Balk (der.) *Handbook of Adolescent Death and Bereavement*, New York: Springer, ss. 139-154.

Fleming, S. ve L. Balmer (1996). "Bereavement in Adolescence", C.A. Corr&D.E. Balk (der.), *Handbook of adolescent death and bereavement*, New York: Springer Publishing, ss. 139-154.

Fry P. S. andAddington, J. (1955). "Perceptions of parenting and child adjustment in divorced families". *Clinical Psychology Review*, 1955, 5, 141-157.

Ginsberg, H. ve S. Opper (1988). *Piaget's Theory of Intellectual Development*, 3rd ed.,Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Golman, L. (1994). *Life and Loss: A Guide to Help Grieving Children*, Washington D.C.: Taylor&FrancisCo.

Gould, Nick (2009). *Mental Health Social Work in Context*, London: Routledge Publications.

Greene, Elliott ve Barbara Goodrich-Dunn. (2004). *The Psychology of Body*, Baltimore, MD: Lippincott, Williams&Wilkins Pub.

Graham, P. ve J. Orley. (1998). "WHO and the Mental Health of Children", *World Health Forum*, 19, 268-272.

Güney, Neslihan. (2007). Ergenlikte Risk Almanın İçsel Kaynaklarının Benmerkezlilik, Akran Baskısı, Sosyo-Ekonomik Düzey ve Cinsiyet Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Agustos 2007, Ankara.

Haasl, Beth ve Jean Marnocha. (2010). *Bereavement Support Group Program for Children: Leader Manual*, New York, NY: Taylor&Francis, 2nd ed.

Hetherington, E.M.,Cox, M., &Cox, R. (1978). "The aftermath of divorce", J.H. Stevens Jr. & M. Matthews (Eds.), *Mother-child, father-child relations*. Washington, D.C.: NAEYC.

Hunter, S.B. ve D.E. Smith (2008). "Predictor's of Children Understanding of Death: Age, Cognitive Ability, Death Experience and Maternal Communicative Competence", *Omega*, 57, ss. 143-162.

Huntley, Debra K.,Randy E. Phelps veLynn P. Rehm (1987). "Depression in Children from Single-Parent Families", Craig AEverett. *The Divorce Process: A Handbook for Clinicians*, Psychology Press, ss. 153-163.

Javier, Rafael Art. ve Alina Camacho-Gingerich (2004) Risk and Resillience in *Latino Youth, Community Planning to Foster Resillience in Children*, Caroline S. Clauss-Ehlers ve Mark D. Veist (der.), New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, ss. 65-81.

Kean, E.M., K.Kelsay, F.Wamboldt ve M.Z. Wamboldt, (2006). "Posttraumatic stress in adolescents with asthma and their parents", *J.Am.Acad.ChildAdolesc.Psychiatry*, vol.45, no.1, Jan 2006, ss. 78-86.

Knapp P.K., Harris E.S. (1998). "Consultation-liaison in child psychiatry: a review of the past 10 years, part I: clinical findings",*J Am Acad Child AdolescPsychiatry*, vol. 37, ss. 17-25.

Koocher, G. P. ve J.E. O'Malley (1981). *The Damocles Syndrome*, New York: McGrawHill.

Lampel, Anita K. (1986). "Post-Divorce Therapy with Highly Conflicted Families", *The Independent Practitioner*, vol. 6, no. 3, July 1986. (Erişim Tarihi: 25.04.2015), http://www.fact.on.ca/Info/pas/lampel01.htm#F&A

Lansford, J.E., P.S. Malone, D.R.Castellino, K.A.Dodge, G.Pettit&J.E.Bates. (2006). Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation", Journal of Family Psychology, 20, 292-301.

Leming, Michael ve George Dickinson. (2011). Understanding Dying, Death, and Bereavement, Stamford, CT: Cengage Learning, 8th ed.

Libow J.A. (2000). "Child and adolescent illness falsification", *Pediatrics*. vol. 105, ss. 336-342.

Mallon, Brenda. (2011). *Working with Bereaved Children and Young People: The Impact of Bereavement*, London: Sage Publications.

McGovern M. &Barry, M.M. (2000). Death Education: Knowledge, attitudes and perspectives of Irish parents and teachers. *Death Studies*, 24(4), 325-333

Meltzer, Howard, RebeccaGatward, Robert Goodman ve Tamsin Ford. *TheMental Health of Children and Adolescents in Great Britain*, London: Stationary Office, http://www.dawba.info/abstracts/B-CAMHS99_original_survey_report.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2015).

Mental Health Atlas 2005, *World Health Organization*, Geneva. http://www.who.int/mental_health/evidence/atlas/profiles_countries_t_z.pdf?ua=1 (Erişim Tarihi: 16.06.2015).

Öngider, N. (2011). "Anksiyete Düzeyleri Açısından Boşanmış ve Evli Anneler İle Çocuklarının İncelenmesi", *Nöropsikiyatri Arşivi*, 48, 66-70.

Pao, Maryland ve Haniya Raza (2006), *Essential Issues in Pediatric Psychosomatic Medicine*. http://www.psychiatrictimes.com/essential-issues-pediatric-psychosomatic-medicine (Erişim Tarihi: 26.04.2015).

Piaget, J. (1929). *The Child's Conception of the World*. New York, NY: Harcourt, Brace and Co.

Pfund, R. (2006). *Palliative Care Nursing for Children and Young People*. Oxford: Radeliffe.

Pless, I.B. ve K.J.Roghmann. (1971). "Chronic Illness and Its Consequences: Observations Based on Three Epidemiological Surveys", *Journal of Pediatrics*, 79, ss. 351-359.

Portnoy, S. M. (2008). The psychology of divorce: a lawyer's primer, part 2: the effects of divorce on children. *American Journal of Family Law*, 21(4), 126-134. Retrieved from EBSCO*host*.

Rosen, Laura ve Xavier Amador (1997). *When Someone YouLoved is Depressed: How to Help You Loved One without Losing Yourself*, New York: FiresidePress, 1st ed.

Saxe, Leonard, Theodore Cross, Nancy Silverman, DeniseDougherty. (1987). *Children's Mental Health: Problems and Services*: A Report by the Office of Technology Assessment, Durham, NC: Duke UniversityPress.

Schoen, A. A.,Burgoyne, M., &Schoen, S. F. (2004). "Are the developmental needs of children in America adequately addressed during the grief process?", *Journal of Instructional Psychology*, 31(2), 143–150.

Sharp, Kay C.;Candy-Gibbs, Sandra; Barlow-Elliott, Lisa; Petrun, Craig J. (1985). "Children's judgment and reasoning about aliveness: Effects of object, age, and cultural/ social background", *Merrill-Palmer Quarterly*, Vol 31(1), Jan 1985, 47-65.

Sharpe D. ve Rossiter L. (2002)."Siblings of children with a chronic illness: a meta-analysis". *J Pediatr Psychol.* 27, ss. 699-710.

Silver, Larry B. (1988). "The Scope of the Problem in Children and Adolescents", Looney, John G. (der.), *Chronic Mental Illness in Children and Adolescents*, USA: American Psychiatric Press Inc.,ss. 39-51.

Sjöqvist, Suzanne (2007) *Still Here with Me: Teenagers and Children on Losing a Parent*, çev: Margaret Myers, London, UK: Jessica Kingsey Publishers.

Slaughter, V.ve M. Lyons.(2003). "Learning about life and death in early childhood", Cognitive Psychology, 46, 1-30.

Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. (Yayına Haz. Çok, F.), Imge Yayınevi, Ankara.

Strohschein, L. (2005). "Parental divorce and child mental health trajectories", Journal of Marriage and Family, 67, 1286-1300.

Stuber, Margaret L. ve Violet H. Mesrkhani. (2001). "What do we tell the children? Understanding childhood grief", *West Journal Medicine*, 174(3), ss. 187-91. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1071311/ (Erişim Tarihi: 18.06.2015).

Şentürk, Ü. (2008). Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler. *Aile ve Toplum Dergisi*, 4(14), 7-31.

U.S. Congress, Office of Technology Assessment (1986). Children's Mental Health: Problems and Services-A Background Paper, OTA-BP-H-33, Washington D.C.: U.S. Government Printing Office.

Uzun, Çisem (2013). *Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocuklarda Depresyon ve Sosyal Becerilerin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tamm, M. (1996). "The meaning of death for children and adolescents", *Bereavement Care*, 15 (3), ss. 32-33.

Tavormina, J.B.,L.S.Kastner, M.Slater ve S.L.Watt. (1976). "Chronically Ill Children: A Psychologically and Emotionally Deviant Population?", *Journal of Abnormal Child Psychology*, vol. 4, no. 2, June 1976, ss. 99-110.

Teyber, E. (2001). *Helping children cope with divorce*, San Francisco: Jossey-Bass.

Turkel, Susan ve Maryland Pao. (2007). "Late Consequences of Pediatrics Chronic Illness", *Psychiatr Clin North Am*., Dec.2007, 30(4), ss. 819-835. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2169505/ (Erişim Tarihi:26.04.2015).

TÜİK (2011). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=18 (Erişim Tarihi: 27.06.2015).

TÜİK (2012). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13469 (Erişim Tarihi: 26.04.2015).

TÜİK (2013). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16051 (Erişim Tarihi: 26.04.2015).

TÜİK (2014). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18628 (Erişim Tarihi: 26.04.2015).

Yagcı-Küpeli, B., C. Akyüz, S.Küpeli ve M. Büyükpamukçu. (2012). "Health-related Quality of Life in Pediatric Cancer Survivors: A Multifactorial Assessment Including Parental Factors", *J Pediatr Hematol Oncol*, vol.34,no.3, Apr 2012, ss. 194-199.

Yule, W. (2002). "Alleviating the Effects of War and Displacement on Children", *Traumatology*, vol.8, no.2, September 2002, ss. 25-43.

Yule W. (2006). "Theory, Training and Timing: Psycho social interventions in Complex Emergencies", *International Review of Psychiatry*, vol.18,no.3, ss. 1-6.

Videbeck, Sheila. (2014). *Psychiatric-Mental Health Nursing*, Philadelphia, PA: Wolters Kluwer Health, 6th ed.,

Wallerstein, J. S. &Kelly, J. B. (1980). *Surviving the breakup*. New York: Basic Books, Inc.

Wamboldt M.Z. ve Wamboldt F.S.(2000). "Role of the family in the onset and outcome of childhood disorders: selected research findings",*J Am Acad Child AdolescPsychiatry*, 39, ss. 1212-1219.

Weller, R.A., E.B. Weller, M.A. Fristad, S.E. Cain ve J.M. Bowes. (1988). "Should Children Attend their Parent's Funeral", *Journal of American Academy, of Child and Adolescent Psychiatry*, 27 (5), ss. 559-562.

Whitt, J.K. (1984). "Children's Adaptation to Chronic Illness and Handicapping Conditions", M.G. Eisenberg, L. C. Sutkinand M.A.Jansen (eds.), *Chronic Illness and Disability through the Life Span: Effects on Self and Family*, New York: Springer, ss. 69-102.

Wolfeit, Alan D. (1996). *Healing The Bereaved Child: Grief Gardening, Growth Through Grief and Other Touchstones for Caregivers*, New York, NY: Companion Press.

World Health Organization. (2008). *Policies and Practices for Mental Health in Europe: Meeting the Challenges*, Copenhagen, Denmark.

Worden, J.W. (1996). *Children and Grief: When a Parent Dies*, New York, NY: Guilford Press.

BÖLÜM 7

ÇOCUK İSTİSMAR VE İHMALİ

Dr. Öğr. Üyesi Meral BEŞKEN ERGİŞİ

"Dünyada bir çocuk bile mutsuz ise büyük buluş ve ilerlemelerin hiçbir değeri yoktur. "

Einstein

GİRİŞ

Türkiye'nin de imzaladığı Çocuk Hakları Sözleşmesi, 18 yaşına kadar bireyi çocuk olarak kabul etmektedir (UNICEF, 2004). Çocuk 18 yaşına gelene kadar anne-babası veya velayeti kimde ise ona bakmakla ve bu süreçte onun ihtiyaçlarını gidermek, iyi oluşluğunu sağlamak ve kendine yetecek bir birey olarak yetişmesi için bütün imkanlarını kullanmakla yükümlüdür. Bunu elinden geldiğince sağlamaya çalışan anne-babalar olsa da çocuğa hayat boyu sürecek olumsuz etkiler bırakan ihmal ve istismarı yapan pek çok anne-baba ya da başka bireyler de bulunmaktadır. Bu bölümün amacı çocuğa yönelik istismar ve ihmal ile ilgili bilgilendirme yaparak bu konuda farkındalığı arttırmak ve toplumun geleceğini oluşturacak olan çocukların daha sağlıklı büyümesine katkıda bulunmaktır.

Çocuğa kötü davranma (istismar ve ihmal) aile üyeleri, bakıcı, diğer yetişkinler veya yaşça büyük ergenlerin çocuk veya daha küçük yaştaki bireye yönelik fiziksel veya duygusal olarak zarar verme ihtimali yüksek davranışlar sergilemesi olarak tanımlanabilir (CFCA resource sheet, 2014).

KAYNAKLAR

Avrupa Konseyi (2014). *Türkiye'de çocuğa karşı cinsel sömürü ve cinsel istismar*. Ankara: Alp Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.

Avrupa Konseyi (2014). Bilgi Notu: Turkiye'de çocuklara karşı cinsel istismar ve sömürüye ait rakamlar. Erişim http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/BilgiNotu-Türkiyede-Cinsel-İstismar-Rakamları.pdf.

Baer, J.C. & Martinez, C.D. (2006). Child maltreatment and insecure attachment: a meta-analysis. *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 24 (3),* 187-197. doi:10.1080/02646830600821231

Barnett, O.W., Miller-Perin, C.L., & Perrin, R.D. (2011). *Family violence across the lifespan: An indroduction.* Los Angeles:Sage Pub.

CFCA Resource Sheet (January 2014). Effects of child and neglect for children and adolescents. Erişim https://aifs.gov.au/cfca/publications/effects-child-abuse-and-neglect-children-and-adolescents.

Chapman, D.P., Dube, S.R., & Anda R.F. (2007). Adverse childhood events as risk factors for negative mental health outcomes. *Psychiatric Annals, 37(5),* 359–364.

Child Welfare Information Gateway (2013).*Long-term consequences of child abuse and neglect*. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau. Erişim https://www.childwelfare.gov/pubs/facttsheets/long_term_consequences.cmf

Children's Bureau. Report to Congress on the effectiveness of CAPTA state programs and technical assistance. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Administration on Children, Youth and Families; 2013. [December 3, 2013]. http://www .acf.hhs.gov /programs/cb/resource /capta-effectiveness-report-to-congress.

Children's Trust Fund of Oregon Foundation. (t.y.). Cost of Child Abuse. Erişimhttp://ctfo.org/child-abuse-prevention-in-oregon/cost-of-abuse-and-neglect/

Chapman, D.P., Dube, S.R., & Anda, R.F. (2007). Adverse childhood events as risk factors for negative mental health outcomes. *Psychiatric Annals, 37 (5),* 359-364.

Clark, R.E. &Freeman-Clark, J. (2005). *The encyclopedia of child abuse.*New York: Infobase Publishing.

Cooper, M., Hooper, C., & Thompson, M. (2005). *Child and adolescent mental health: Theory and practice.* New York:Oxford University Press Inc.

DePanfilis, D. (2006). *Child neglect: A guide for prevention, assessment, and intervention.*Erişim http://www.childwelfare.gov/pubs/usermanuals/neglect/index.cfm.

Department of human services (t.y.) What are the causes of child abuse? http://www.dhs.vic.gov.au/for-individuals/children,-families-and-young-people/child-protection/about-child-abuse/what-is-child-abuse/what-are-the-causes-of-child-abuse)

English, D. J., Widom, C. S. &Brandford, C. (2002). *Childhood victimization and delinquency,adult criminality, and violent criminal behavior: A replication and extension,final report (document no. 192291)*. https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/192291.pdf

Ferguson, D.M., Boden, J.M., & Horwood, L.J. (2008). Exposure to childhood sexual and physical abuse and adjustment in early adulthood. *Child Abuse & Neglect, 32,* 607-619.

Giardino, A.P., Lyn, M.A., & Giardino, E.R. (2010). *A practical guide to the evaluation of child physical abuse and neglect.* New York:Springer. doi:10.1007/978-1-4419-0702-8

Giovannoni, J. (1997). Definitional issues in child maltreatment. Dante Cicchetti & Vicki Carlson (Eds.), *Child Maltreatment: Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect* (s. 3-37). New York: Cambridge University Press.

HaberTürk (19 Haziran 2014). Çocuğa cinsel istismara 15 yıl hapis (Şerife Güzel). http://www.haberturk.com/gundem/haber/959538-cocuga-cinsel-istismara-15-yil-hapis.

Hendry, J. & Macinnes, M. (2011). Child abuse and child protection. Anne Claveiorle & Martin Gaughan(Eds.), *Understanding Children and Young People's Mental Health*(132-148). New York:John Wiley & Sons Ltd.

Iwaniec, D. (2006). *The emotionally abused and neglected child: Identification, assessment, and intervention. A practice handbook*. West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd.

Jenny, C. (2007). Recognizing and Responding to Medical Neglect. *Pediatrics: Official Journal of the American Academy of Pediatrics,120,* 1385-1389. doi:10.1542/peds.2007-2903. http://pediatrics.aappublications.org/content/120/6/1385.full.html

Kivlin, J.D. (2001). Manifestations of the shaken baby syndrome. *Curr Opin Ophthalmol,12 (3),* 158–163. doi:10.1097/00055735-200106000-00002

Lipovsky, J.A. (t.y). *Treatment of child victims of abuse and neglect.*Erişim http://www.scgal.org/resources/TreatmentforChildVictimsofAbuseandNeglect.pdf

Milot, T., Ethier, L. S., St-Laurent, D., & Provost, M. A. (2010). The role of trauma sympotms in the devleopment of behavioral problems in maltreated preschoolers. *Child Abuse & Neglect, 34,* 225-234. doi:10.1016/j.chiabu.2009.07.006

Moffatt, G.K. (2003). *Wounded innocents and fallen angels: Child abuse and child aggression*. Westport: Praeger Publishers.

Nadeau, M.E., Nolin, P. & Chartrand, C. (2013). Behavioral and emotional profiles of neglected children. Journal of Child & Adolescent Trauma, 6, 11-24.

Nader, K. (2007). Assessment of the child following crisis: The challenge of differential diagnosis. Nancy Boys Webb (Ed.), *Play therapy with children in crisis: Individual, group and family treatment*(21-44).New York: The Guilford Press.

NHS (2014).Fabricated or induced ilness.Erişim http://www.nhs.uk/conditions/Fabricated-or-induced-illness/Pages/Introduction.aspx

Norman-Eady, S. (2000). Sentences for child abuse. Old Research Report. Erişim https://www.cga.ct.gov/2000/rpt/2000-r-1064.htm

Odhayani, A.A., Watson, W.J., & Watson, L. (2013). Behavioural consequences of child abuse. Canadian Family Physician, 59, 831-836.

Olive, F.M. (2007). *Child abuse and stress disorders.* Infobase Publishing: New York

Pearce, J.W. & Pezzot-Pearce, T.D. (2006). *Psychotherapy of abused and neglected children.* New York:The Guilford Press.

Pears, K.C., Kim, H.K., & Fisher, P.A. (2008). Psychosocial and cognitve functioning of children with specific profiles of maltreatment. *Child Abuse & Neglect, 32*, 958-971.

Pernicano, P. (2010). *Family-Focused Trauma Intervention: Using metaphor and play with victims of abuse and neglect*. New York: Jason Aranson.

Posta (20 Eylül 2015). Tecavüzü dizi fragmanı ortaya çıkardı: Küçük kız, televizyonda bir dizi tanıtımındaki tecavüz sahnesini görünce, çığlıklarla odadan kaçınca iğrenç taciz ortaya çıktı. Erişim http://www.posta.com.tr/3Sayfa/HaberDetay/Tecavuzu-dizi-fragmani-ortaya-cikardi.htm?ArticleID=140501.

Saunders, B.E., Berliner, L., & Hanson, R.F. (Eds.) (2004). *Child Physical and Sexual Abuse: Guidelines for Treatment (Revised Report: April 26, 2004)*. Charleston, SC: National Crime Victims Research and Treatment Center.

Shin, S.H. & Miller, D.P. (2012). A longitudinal examination of childhood maltreatment and adolescent obesity: results from the National Longitudianal Study of Adolescent Health (AddHealth) Study. *Child Abuse & Neglect, 36(2),* 84-94. doi: 10.1016/j.chiabu.2011.08.007.

Streeck-Fisher, A. & Van der Kolk, B.A. (2000). Down will come the baby, cradle and all: Diagnostic and therapeutic impications of chronic trauma on child development. Australia and New Zeland *Journal of Psychiatry, 34*, 903-918.

Sugaya, L., Hasin, D.S., Ofson, M., Lin, K.H., Garant, B.F., & Blanco, C. (2012). Child physical abuse and adult mental health: A national study. *Journal of Traumatic Stress, 25*, 384-392. doi: 10.1002/jts.21719

T24 (22 Haziran 2015). 4 Kız öğrenciyi taciz eden müdür yardımcısına hem ceza verilmedi hem de terfi etti. (Ayşegül Kahvecioğlu) http://t24.com.tr/haber/hakim-kanaatiyle-hapisten-kurtulan-tacizci-mudur-bir-gun-bile-hapis-yatmadi,300388.

Thirthy Handmade Days. (2015). Guidelines for leaving kids home alone with printable.Erişim http://www.thirtyhandmadedays.com/2015/02/guidelines-for-leaving-kids-home-alone-with-printable/

TUİK (2013). Çocuk İşgücü anketi sonuçları, 2012. Erişim http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659

TUSLA (t.y.). Child protection and welfare. Erişim http://www.tusla.ie/services/child-protection-welfare/

UNICEF (2004). Çocuk haklarına dair sözleşme. Erişim http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklarina_Dair_Sozlesme.pdf.

UNICEF (2015). Out-of-school children initiative. Erişimhttp://www.unicef.org/education/bege_61659.html.

Urqiza, A.J. & Winn, C. (1994) Treatment for abused and neglected children: Infancy to age 18. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Administration on Children, Youth, and Families, National Center on Child Abuse and Neglect.VA: Circle Solutions, Inc:

U.S. Departmen of Health & Human Services, Administration for Children & Families, Children's Bureau (t.y.). Definitions of child abuse and neglect in federal law. Child Welware Information Gateway. Erişim https://www.childwelfare.gov/topics/can/defining/federal/

U.S. Department of Healh and Human Services, Office of the Assistant Secretary for Planning and Evaluation (2005). Male perpetrators of child maltreatment: Findings from NCANDS. Erişim http://aspe.hhs.gov/sites/default/files/pdf/73691/report.pdf.

Widom, C.S., Czaja, S.J., Bentley, T., & Johnson, M.S. (2012). A prospective investigation of physical health outcomes in abused and neglected children: New findings from a 30-year follow-up. *American Journal of Public Health, 102,* 1135-1144.

Yücel Beyaztaş, F., Oral, R., Bütün, C., Beyaztaş, A. & Büyükkayhan, D. (2009). Fiziksel çocuk istismarı: dört vakanın sunumu. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, *52, 75-80.*

YARATICILIK REHBERİ: GELİŞİMSEL VE EĞİTİMSEL ALANLARDA YARATICILIK

Editör
Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-81-7

Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Editör
Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ

Yazarlar
Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ, Prof. Dr. Neriman ARAL, Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ
Doç. Dr. Nilgün CEVHER KALBURAN, Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN,
Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK, Dr. Öğr. Üyesi Aylin SÖZER ÇAPAN,
Dr. Öğr. Üyesi Canan YILDIZ ÇİÇEKLER, Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN
Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN, Öğr. Gör. Dr. Fatma Ülkü YILDIZ
Öğr. Gör. Feryal SAVCI, Öğr. Gör. Hande USBAŞ, Arş. Gör. Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ,
Bil. Uzm. Zafer DURAN, Nihan DEMİRBAŞ

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak CANBAZ AKKAYA
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/YARATICILIK REHBERİ:
GELİŞİMSEL VE EĞİTİMSEL ALANLARDA YARATICILIK

Hızla gelişen ve değişen dünyada artık yepyeni stratejilerin ve düşünüş biçimlerinin işe koşulması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Artık hızlı düşünceler üreten, bilinenlerden yola çıkarak kombinasyonlar ve ilişkiler türetip yepyeni fikirler sunabilen, olaylara farklı açılardan bakabilen, zorluklardan yılmayan, risk almaktan çekinmeyen, teknolojiyi etkin biçimde kullanabilen bir nesil için gerekenleri sağlamanın önemi daha da güçlenmektedir. Bu neslin başarılı bir toplum oluşturmasında farklılık ya da aykırılığı barındıran "yaratıcılık" becerisine sahip olması bir zorunluluk halini almaya başladı.

Bu kitabın amacı, çocukların gelişimlerinde yaratıcılık becerisinin ele alınışına ilişkin bir bilgi kaynağı sunmaktır. Bu amaçtan yola çıkarak hazırladığımız kitabımız onbir bölümden oluşmaktadır. Tüm bölümler Çocuk Gelişimi ve Eğitimi alanında çalışmalar yapan öğrenciler, öğretmenler ve eğitimde yaratıcılıkla ilgili çalışmalar gerçekleştiren kişilere yol gösterici olarak düzenlenmiştir. İçeriğin oluşumunda ilk olarak Sağlık Bilimleri Fakültelerinin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi bölümlerinin müfredatı göz önüne alınmıştır.

Yaratıcılığı kavramsal ve kuramsal olarak ele alıp süreç, eğitim programları, yaratıcı kişilerin özellikleri, yaratıcılığın değerlendirmesi ve yaratıcılığı destekleyen sanat alanlarına ilişkin sanat ve dramanın yaratıcılıktaki rolü gibi bölümlerle yaratıcılığı inceleyeceğimiz kitabımızda farklı üniversitelerden yaratıcılık alanında çalışmalar gerçekleştiren akademisyenlerin emeği bulunmaktadır. Bu emeği harcayarak kısa sürede kitabımızın oluşmasında katkı sunan tüm yazarlarımız başta olmak üzere, dizgi ve basım aşamasında çalışanlar ve Hedef Yayıncılık ailesine teşekkürü borç bilirim.

Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
YARATICILIĞA KAVRAMSAL BAKIŞ
Öğr. Gör. Dr. Fatma Ülkü YILDIZ

YARATICILIĞIN TARİHÇESİ 12
YARATICILIĞA KAVRAMSAL BAKIŞ 13
YARATICILIK BİR BECERİ MİDİR? 15
YARATICILIK TANIMLARI 16
YARATICILIĞA GELİŞİMSEL BAKIŞ 18
YARATICILIKLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 19
YARATICILIK İLKELERİ 21
YARATICILIK DÜZEYLERİ 25
4 C'DEN 5C'YE YARATICILIĞIN KATEGORİZASYONU 26
YARATICILIĞIN YÖNÜ (ODAKLAŞILAN NOKTA) 28
YARATICILIK TEORİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖZETİ 30
KAYNAKLAR 32

BÖLÜM 2
YARATICILIĞA AİT ZİHİNSEL SÜREÇLER VE YARATICILIĞIN GELİŞİMİ
Prof. Dr. Neriman ARAL - Dr. Öğr. Üyesi Canan YILDIZ ÇİÇEKLER

GİRİŞ 36
BEYİN GELİŞİMİ 37
Beyin ve Gelişiminde Sinir Siteminin İşlevleri 37
Sinir Sistemini Oluşturan Unsurlar 38
Beyin 38
Beyincik 39
Omurilik Soğanı 39
Omurilik 39
BEYİN VE ÖĞRENME 40
BEYİN VE YARATICILIK 43
YARATICI DÜŞÜNME 45
YARATICILIK VE ZEKÂ İLİŞKİSİ 46
YARATICILIĞA AİT ZİHİNSEL SÜREÇLER 48
İmge 48
Algı 48
Duygu 49
İmgelem 49
Simgeler 49
Mecaz 50
ÇOCUKTA YARATICILIĞIN GELİŞİMİ 50
Bebeklikte Yaratıcılığın Gelişimi 51
İlk Çocuklukta Yaratıcılığın Gelişimi 52
Son Çocuklukta Yaratıcılığın Gelişimi 52
Ergenlikte Yaratıcılığın Gelişimi 52
SONUÇ 55
KAYNAKLAR 56

BÖLÜM 3
YARATICILIĞIN KURAMSAL TEMELLERİ
Öğr. Gör. Feryal SAVCI

GİRİŞ 60
YARATICILIĞIN KURAMSAL TEMELLERİ 61
KURAMLAR NEDEN ÖNEMLİDİR? 61
YARATICILIKLA İLGİLİ KURAMLAR 61
Psikoanalitik Kuram 61
İnsancıl Kuram 64
Çoklu Zeka Kuramı 67
Gestalt Kuramı 71
Çağrışımsal Kuram 72
SONUÇ 73
KAYNAKLAR 74

BÖLÜM 4
YARATICI BİREYLER VE ÖZELLİKLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK - Arş. Gör. Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ

YARATICI BİREYLER VE ÖZELLİKLERİ 76
YARATICI DEHALARIN YAŞAM ÖYKÜLERİ 82
YARATICILIK VE MOTİVASYON 85
YARATICILIĞIN ENGELLERİ 88
Yaratıcılığın Gelişimini Engelleyen Faktörler 88
YARATICILIKTA AİLENİN ROLÜ 91
Aile Tipleri ve Yaratıcılık 92
Anne-Baba Yaklaşımları ve Yaratıcılık 93
AİLELERE ÖNERİLER 94
YARATICI PERFORMANSI GELİŞTİRİCİ ETKİNLİKLER 96
KAYNAKLAR 100

BÖLÜM 5
EĞİTİMDE YARATICILIK
Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN - Nihan DEMİRBAŞ

GİRİŞ 104
EĞİTİMDE YARATICILIK 104
ÖĞRENMEDE YARATICILIK 106
YARATICILIK İÇİN EĞİTİM KÜLTÜRÜ 108
YARATICI ÖĞRENME VE YENİLİKÇİ ÖĞRETİM İÇİN KONULAR 109
YARATICILIĞI GELİŞTİRMEYE YÖNELİK ÖĞRETİM YAKLAŞIMLARI 110
EĞİTİMDE KULLANILAN YARATICILIĞI DESTEKLEMEYE YÖNELİK PROGRAMLAR 112
5e ve 7e Modeli 112
Probleme Dayalı Öğrenme Modelleri 114
Sorgulama Temelli Eğitim Modellerinde Yaratıcılık 115
Yaratıcı ve Eleştirel Düşünme (Pyp) 115
Okul Öncesi Çocuklarda Yaratıcı Düşüncenin Boyutları(P4c) 117
Zenginleştirilmiş Eğitim Programları 118
FARKLI OKUL ÖNCESİ EĞİTİM YAKLAŞIMLARINDA YARATICILIK 118

HİGH SCOPE YAKLAŞIMINDA YARATICILIK 118
High Scope Yaklaşımının Temel İlkeleri 119
High Scope Programlarında Yaratıcılığı Geliştirici Etkinlik Örnekleri 120
REGGİO EMİLİA YAKLAŞIMINDA YARATICILIK 121
Reggio Emilia Yaklaşımının Temel İlkeleri 122
Reggio Emilia Programında Yaratıcılığı Geliştirici Etkinlik Örnekleri 123
WALDORF YAKLAŞIMINDA YARATICILIK 124
Waldorf Yaklaşımının Temel İlkeleri 124
Waldorf Programında Yaratıcılığı Geliştirici Etkinlik Örnekleri 125
KAYNAKLAR 126

BÖLÜM 6
TEKNOLOJİ ÇAĞINDA YARATICILIK
Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN - Bil. Uzm. Zafer DURAN

DİJİTAL DÜNYA VE YAŞAMA ETKİLERİ 130
TEKNOLOJİK ARAÇLAR 130
İnternet 130
Bilgisayar 133
Akıllı Telefon 134
Televizyon 135
ÇOCUĞUN GELİŞİM ALANLARINA TEKNOLOJİNİN ETKİSİ 135
Bilişsel Gelişime Teknolojinin Etkisi 135
Fiziksel Gelişime Teknolojinin Etkisi 136
Dil Gelişimine Teknolojinin Etkisi 136
Psiko-Motor Gelişime Teknolojinin Etkisi 137
Sosyal-Duygusal Gelişime Teknolojinin Etkisi 137
Ahlak Gelişimine Teknolojinin Etkisi 137
Cinsel Gelişime Teknolojinin Etkisi 137
MEDYA VE ÇOCUK 138
Sosyal Medya ve Yaratıcılığa Etkisi 138
BAZI TEKNOLOJİLERİN ÇOCUĞUN YARATICILIĞINA ETKİSİ 140
Dijital Sanatın Çocukta Yaratıcılığı Geliştirmesi 140
Fotoğrafın Çocukta Yaratıcılığı Geliştirmesi 140
Dijital Hikayelerin Çocukta Yaratıcılığı Geliştirmesi 141
Dijital Oyunların Çocukta Yaratıcılığı Geliştirmesi 141
AİLELERİN TEKNOLOJİ KULLANIMI VE YARATICILIK GELİŞMESİNDE ROLÜ 143
İnternetin Olumsuzluklarından Çocukları Korumak İçin Öneriler 144
TEKNOLOJİ EĞİTİMİNİN ÇOCUKLARIN YARATICILIK YETENEĞİNE ETKİSİ 144
Teknolojik Tasarım 145
ÇOCUKLARIN TEKNOLOJİK YARATICILIĞINI GELİŞTİREN ETKİNLİKLER 145
TEKNOLOJİYE DAYALI ETKİNLİK ÖRNEKLERİ 146
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR İÇİN TEKNOLOJİ 152
KAYNAKLAR 154

BÖLÜM 7
YARATICILIĞI DESTEKLEYEN ORTAMLAR VE ORTAM DÜZENLEMESİ
Öğr. Gör. Hande USBAŞ

GİRİŞ 158
ORTAM DÜZENLEMESİ 158
EĞİTİM ORTAMI 165
EV ORTAMI 170
DIŞ MEKÂN 174
DİĞER MEKÂNLAR 178
OYUN ALANLARININ ÖNEMİ 181
YARATICI ORTAMLARIN DÜZENLENMESİNDE YETİŞKİNLERİN ROLÜ 183
Eğitimcilerin Rolü 184
Ebeveyn ve Birincil Bakım Verenlerin Rolü 184
KAYNAKLAR 186

BÖLÜM 8
YARATICILIĞIN ÖLÇÜLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Aylin SÖZER ÇAPAN

GİRİŞ 188
YARATICILIĞIN İŞLEM (PROCESS) AÇISINDAN ÖLÇÜLMESİ 188
YARATICILIĞIN KİŞİ (PERSON) AÇISINDAN ÖLÇÜLMESİ 192
YARATICILIĞIN ÜRÜN (PRODUCT) AÇISINDAN ÖLÇÜLMESİ 194
YARATICILIĞIN YER/ORTAM (PLACE) AÇISINDAN ÖLÇÜLMESİ 195
UYGULAYICILARA ÖNERİLER 196
KAYNAKLAR 197

BÖLÜM 9
SANAT VE YARATICILIK
Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ

GÖRSEL SANAT EĞİTİMİNDE YARATICILIK 200
GÖRSEL SANAT EĞİTİMİNİN GELİŞİMSEL KAZANIMLARI 202
SANATLA İLGİLİ YAKLAŞIMLAR 203
ÇOCUKLARDA SANATIN GELİŞİMİ 204
GÖRSEL SANAT EĞİTİMİNİN AMAÇLARI VE STANDARTLARI 209
SANAT ETKİNLİKLERİNİ PLANLAMA, UYGULAMA VE DEĞERLENDİRME 211
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARI SANATA KATMAK 219
EĞİTİM PROGRAMINDA SANATI BÜTÜNLEŞTİRME 220
SANAT ELEŞTİRİSİ 220
MÜZE EĞİTİMİ 222
SONUÇ 224
KAYNAKLAR 227

BÖLÜM 10
DRAMA VE YARATICILIK
Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN - Doç. Dr. Nilgün CEVHER KALBURAN

GİRİŞ 232
YARATICI DRAMA 232
YARATICI DRAMANIN ÇOCUĞUN GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 234
Bilişsel ve Dil Gelişimi 235
Sosyal-Duygusal Gelişim 235
Motor Gelişim 236
YARATICI DRAMA VE YARATICILIK 236
YARATICI DRAMA UYGULAMA AŞAMALARI 238
Isınma- Hazırlık 239
Canlandırma 240
Değerlendirme-Tartışma 240
YARATICI DRAMA ETKİNLİKLERİ 241
Pandomim 241
Rol Oynama 242
Doğaçlama 243
Dramatizasyon 244
Hikayelerden Oyunlar Oluşturma 244
YARATICI DRAMADA EĞİTİMCİNİN ROLÜ 245
YARATICI DRAMADA YARATICI MATERYALLERİN KULLANILMASI 246
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR VE YARATICI DRAMA 248
SONUÇ 250
KAYNAKLAR 257

BÖLÜM 11
YARATICILIĞI DESTEKLEYİCİ UYGULAMA VE ETKİNLİKLER
Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ

GİRİŞ 260
BİREYSEL YARATICILIĞIN ÖNEMİ 260
YARATICILIĞI DESTEKLEYEN YÖNTEM VE ETKİNLİKLER 261
BİREYLERDEKİ YARATICILIĞI GELİŞTİREN YÖNTEMLER 261
YARATICI DÜŞÜNME BECERİSİNİ DESTEKLEYEN YÖNTEMLER 262
Beyin Fırtınası 263
Zihinsel Resim Yapma 263
Scamper (Yönlendirilmiş Beyin Fırtınası): 264
Düşünce Matrisi 265
Yaratıcılığı Destekleyen Sorular 265
ÇOCUKLARIN YARATICILIKLARINI İFADE YOLLARI 266
UYGULAMA ÖRNEKLERİ 271
KAYNAKLAR 277

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 278

1 YARATICILIĞA KAVRAMSAL BAKIŞ

Öğr. Gör. Dr. Fatma Ülkü YILDIZ
Konya Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Hayalgücü yaratıcılığın başlangıcıdır. Neyi arzu ederseniz onun hayalini kurarsınız ve neyin hayalini kurarsanız sonunda onu elde edecek yaratıcılığı bulursunuz.
George Bernard Shaw

YARATICILIĞIN TARİHÇESİ

Yaratıcılığı teşvik etme arzusu Eski Yunanlılara kadar dayanmaktadır. Bu dönemde yaratıcılık eğitim düşüncesinde yer alan bir olgu olarak dikkat çekmektedir (Cropley, 1995). Alan yazını incelendiğinde, eski yıllardaki kaynaklarda yaratıcılık kavramı genellikle doğal olarak kabul görmesine rağmen geliştirilebilen bir beceri olarak görülmüyordu (Parnes, 1999). Bu nedenle de yaratıcılık fikri dahilere atfedildi. Uzun yıllar zeka ve yaratıcılık, psikolojik hastalıklar ve yaratıcılık, kişilik ve yaratıcılık konuları araştırıldı ancak üstün zeka üstün yaratıcılık ya da zeka ile yaratıcılık arasında kesin bir bağlantı kurulamadı (Andersen, 2009; Besançon, 2013).

Genel olarak, 17. yüzyıldan, 20. yüzyılın başlarına kadar güçlü yaratıcı yetenek için en yaygın terim dehaydı. İnsanların yaratıcılık terimini kullanarak bunu bilimsel açıdan tanımlama çabasına girişimleri ise, ancak yirminci yüzyılda psikolojinin modern bir disiplin olarak yaygınlaşmasıyla oldu. 1921 yılında Terman tarafından deha ve yüksek zekanın aynı şey olduğu fikrinden yola çıkılarak başlayan bu süreçte yaratıcılığın zeka ile bir ilişkisi ortaya konsa da aynı zamanda her ikisinin de farklı oldukları netleşmişti.

Wallas (1926)da yaratıcılığın çalışma şeklini hazırlık, kuluçka, aydınlanma ve doğrulama aşamalarından oluşan bir modelle açıkladı. Bu tanım da üstün yetenekli ya da dahiler için oluşturulmuş gibiydi. Ancak bu alanda bazı önemli çalışmalar yapılmasına rağmen, yaratıcılık çalışmaları 19. ve 20. yüzyıllar boyunca pek de gelişen, verimli bir alan olarak görülmemiştir. 1940'dan önceki çalışmalar çok fayda sağlamamıştır. 1950'de Amerikan Psikoloji Derneği başkanı olan Guilford; yeni fikirler üretme yetisi üstüne çalışmalar yapılması gerektiğini, son makalelerde yaratıcılığın dikkatleri çektiğini ve yaratıcılık konusunun psikolojinin içinde olması gerektiğini vurgulamasıyla birlikte (Andersen, 2009), bu yıllardan sonra Osborn ve Gordon'un çabaları ile dikkatler yaratıcılık konusuna daha fazla çekilmiştir. Osborn yaratıcılığı geliştirmek için ilk sistematik programı oluşturmuştur. Gordon'un Harward üniversitesinde kurduğu laboratuvar da yaratıcı düşünme çalışmalarının temelini oluşturmuştur. (Gordon, 1961; Orhon, 2014)

1954 yılında Yaratıcı eğitim vakfı (Creative Education Foundation-CEF) kurulur, 1955 de Yaratıcı Problem Çözme Enstitüsü(CPSI) kurulur. Osborn ve Parnes birlikte Yaratıcı Problem Çözme Eğitim programını geliştirirler, araştırmalarla yaratıcılık çalışmalarının olgunlaşma ve umut dönemine girdiği söylenmiştir. Nitekim 2017 yılına kadar CEF ve CPSI 60'ın üzerinde yaratıcılık kongresi düzenlemiştir (URL,5)

Yaratıcılığın tanım denemeleri ve tartışmaları 1950-1985 yılları arasında yoğun biçimde gerçekleşmiştir ve günümüzde de kesintisiz bu tartışmalar devam etmektedir. Araştırmalar gruplandığında dört alanda yoğunluk göze çarpmaktadır: Yaratıcı hareketle ilgili bilişsel süreçler, yaratıcı kişinin ayırt edici özellikleri, yaratıcılığın bireysel ömür boyunca gelişimi ve ortaya çıkışı ve yaratıcı etkinlikle en çok bağlantılı olan sosyal ortamlar (Simonton, 2000). Torrance (1981)'da ıraksak düşüncenin, akıcılık, hayal gücü ve özgünlük özelliklerinden hareket ederek yaratıcı düşüncenin boyutlarına açıklık getirmeye çalışmıştır.

KAYNAKLAR

Amabile, T. M. (1983). The social psychology of creativity. New York: Springer-Verlag.

Amabile, T. M. (1996). Creativity in context: Update to the social psychology of creativity. Boulder, CO: Westview Press.

Amabile, T. M.(2012). Componentıal Theory Of Creatıvıty, Harvard Business School To appear in Encyclopedia of Management Theory (Eric H. Kessler, Ed.), Sage Publications, http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/12-096.pdf

Andreasen C, N. (2009)Yaratıcı Beyin Dehanın Nörobilmi (2. Baskı)(Çeviren: Kıvanç Güney), Arkadaş Yayınevi, Ankara.

Arenofsky, J. (2000). How to put creativity into your work life. Career World, 29(1), 24-29.URL.3. https://elibrary.ru/item.asp?id=3830452(2017)

Bailin, S. (1984). Creativity and Skill.

Banger, G. (2014) TRIZ: Yaratıcı Problem Çözme Teorisi http://www.bizobiz.net/triz-yaratici-problem-cozme-teorisi/(2017)

Beghetto, R. A., ve Kaufman, J. C. (2007). Toward a broader conception of creativity: A case for mini-c creativity. Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 1, 73–79.

Beghetto, R. A. (2010). Creativity in the classroom. In J. C. Kaufman, & R. J. Sternberg (Eds.), The Cambridge handbook of creativity (pp. 447–466). Cambridge, UK: Cambridge University Press. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=Ux0uDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT8&dq=+Creativity(2017)&ots=CyyyJ_U6DB&sig=RLgC3ch3syZ2Yjv8t9CkNyG2Z3A&redir_esc=y#v= onepage&q=Creativity(2017)

Bentley,. T. (2004) Yaratıcılık. Çev: Onur Yıldırım. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Berk, L. E. (2013). Bebekler Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa. N.I.Erdoğan (Çev. Ed.),Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Besançon, M. (2013). Creativity, giftedness and education. Gifted and Talented International, 28(1-2), 149-161.

Buyurgan, S., Buyurgan, U. (2007). Sanat eğitimi ve öğretimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık. http://pegem.net/dosyalar/dokuman/14042012150429sanat%20E%C4%9Fitimi.pdf

Buzan, T. (2008) How To İmprove Your Creative Thinking, videojug.com https://www.youtube.com/watch?v=zO2LdDpx-Tc (2017).

Can Yaşar, M. (2009). *Anasınıfına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Yaratıcı Düşünme Becerilerine Drama Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi*.(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Chien, C. Y., ve Hui, A. N. (2010). Creativity in early childhood education: Teachers' perceptions in three Chinese societies. Thinking Skills and Creativity, 5(2), 49-60.

Craft, A. (2003). The limits to creativity in education: Dilemmas for the educator. British journal of educational studies, 51(2), 113-127.

Cropley, A.J. (1990). Creativity and mental health. Creativity Research Journal, 3,167-178.

Cropley, A.J. (1992). More ways than one. Fostering creativity in the room. Norwood, NJ:Ablex.

Cropley, A. J. (1995). Fostering creativity in the classroom: General principles. In M. Runco (Ed.), The creativity research handbook Vol. 1 (pp.83-114). Cresskill, NJ: Hampton Press.

Cropley, A. J. (1999). Definition of creativity. Encyclopedia of creativity, 1, 511-524.

Csikszentmihalyi, M., ve Wolfe, R. (2000). New conceptions and research approaches to creativity: Implications of a systems perspective for creativity in education. In K. A. Heller, F. J. Monks, R. J. Sternberg, & R. F. Subotnik (Eds.), International handbook of giftedness and talent (2nd ed., pp. 81–93). Oxford: Elsevier.

Gardner, H. (2006). Eğitimli Akıl Olayların ve Standart Testlerin Ötesinde, Her Çocuğun Hak Ettiği Eğitim Sistemi. İngilizceden Çeviren: Özden AKBAŞ. İstanbul: Morpa.

Gardner, H., ve Gardner, E. (2008). Art, mind, and brain: A cognitive approach to creativity. Basic Books.

Gaut, B. (2009). Creativity and skill. In The idea of creativity (pp. 83-104). Brill.

Gordon, W. J. (1961). Synectics: The development of creative capacity.

Gruber, H. E. (1993). Creativity in the moral domain: Ought implies can implies create. Creativity Research Journal, 6(1-2), 3-15.

Hennessey, B. A. (1997). Teaching for creative development: A social-psychological approach. In N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), Handbook of gifted education (2nd ed., pp. 282–291). Boston: Allyn & Bacon.

Healy, J. M. (1999). Çocuğunuzun Gelişen Aklı: Doğumdan Ergenliğe Öğrenme ve Beyin Gelişimi (1. Baskı)(Çev. Ayşe Bilge Dicleli). İstanbul: Boyner Holding Yayınları.

Isbell, R.T. and Raines S.C. 2003. Creativity and the arts with young children. Thomson Delmar Learning Printed, 352 p., Canada.

Jersild,. T. A. (1968). Çocuk Psikolojisi. Çev: Gülseren Günce. Ankara: S Yayınları.

Kozbelt, A., Beghetto,A.R., Runco, M. (2007) Theories of Creativity - University of Oregon https://static1.squarespace.com/static/52d6f16be4b0770a479dfb9c/t/53bfc77be4b04e5d54cfb085/1405077371508/ThryCrty%28KozbeltBeghettoRunco%2C2010%29.pdf. (2018).

Kaufman, J. C., ve Beghetto, R. A. (2009). Beyond big and little: The four c model of creativity. Review of general psychology, 13(1), 1. http://www.jamesckaufman.com/wp-content/uploads/2012/08/Kaufman-Beghetto-2009-Beyond-big-and-little-The-four-c-model-of-creativity.pdf(2017).

Kaufman, J. C., ve Beghetto, R. A. (2013). Do people recognize the four Cs? Examining layperson conceptions of creativity. Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 7(3), 229–236. https://s3.amazonaws.com/jck_articles/KaufmanBeghetto2013.pdf(2017).

Land , R. (2017) A Fold Apart: Origamist Robert Lang's Incredible Paper Creations. video .https://www.youtube.com/watch?v=DJ4hDppP_SQ

Land, R. (2017) The Math Macig of Origami. TED konuşması. https://www.ted.com/talks/robert_lang_folds_way_new_origami

Maker, C.J., ve Nielson, A.B. (1995). Curriculum development and teaching strategies for gifted learners. 2nde ed. Austin,TX: Pro-Ed.

Martindale, C. (1989). Personality, situation, and creativity. In Handbook of creativity (pp. 211-232). Springer US. https://storyality.wordpress.com/2012/12/06/what-is-creativity-and-how-does-it-work/

Montessori,.M. (1997). *Çocuğun Eğitimi Montessori Metodu*. Güler Yücel. Çev. İstanbul: Özgür Yayınları. (Kitabın Orijinal Adı:The Screet Of Childhood, Orijinal Basım Tarihi:1950)

Montessori, M. (2015*) Emici Zihin.* Okhan Gündüz. Çev. İstanbul: Kaknüs Yayınevi (Kitabın Orijinal Adı:The Absorbent Mind, Orijinal Basım Tarihi:1949)

NACCCE report 1998. http://www.tracscotland.org/sites/default/files/Creativity%20Culture%20and%20Education%20intro%20and%20summ..pdf(2017)

Nolan, V. (2010) Synectics as a Creative Problem Solving (CPS) System. http://synecticsworld.com/wp-content/uploads/2012/12/Imagine-That-Synectics-as-a-Creative-Problem-Solving-System.pdf

Orhon, G. (2014) Yaratıcılık, Ankara: Pegem Akademi

Ömeroğlu, E., 1990, "Anaokuluna Giden Beş-Altı Yaşındaki Çocukların Sözel Yaratıcılıklarının Gelişimine Yaratıcı Drama Eğitiminin Etkisi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özaşkın, A. G. A. G., ve Bacanak, A.(2016). Eğitimde Yaratıcılık Çalışmaları: Neler Biliyoruz?. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Journal of Research in Education and Teaching, Haziran 2016 Cilt:5 Özel Sayı Makale No: 25 ISSN: 2146-9199 http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/25.ayse_gul_ozaskin.pdf.(2017)

Öztuna, A. A. Gürdal., (2006), Çoluk Ç ocuk D ergisi "Çocukların Yaratıcı Fikir Geliştirmelerinde Beyin Fırtınasının Etkisi", Kök Yayıncılık, İstanbul.

Pala, M.(1999) *Çocuk Yuvalarında ve Aileleriyle Birlikte Yaşayan 7-11 Yaş Grubu Çocuklarda Yaratıcılığın İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Parnes, S. J. (1992). Source book for creative problem solving. Creative Foundation, Buffalo, NY, USA.

Parnes, S. J. (1999). Programs and courses in creativity. Encyclopedia of creativity, 2, 465-477. https://books.google.com.tr/books?id=cpc7CJH1-s8C&pg=RA1-PA466&lpg=RA1-PA466&dq=George+Eckstein%2BAdler&source=bl&ots=nM2jDMzh8B&sig=c1JwuJfAtv7xkzTO2Rg7MM2uYIA&hl=tr&sa=X&ve d=0ahUKEwjf6MKP_Y3WAhXCY1AKHbgeCjUQ6AEISjAJ#v=onepage&q=George%20Eckstein%2BAdler&f=false

Paulus, P. (2000). Groups, teams, and creativity: The creative potential of idea-generating groups. Applied psychology, 49(2), 237-262. URL.4. http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1464-0597.00013/full

Peterson, R. E. (2001). Establishing the creative environment in technology education: Creativity doesn't just happen by chance; the prepared environment nourished it. The Technology Teacher, 61(4), 7-11. http://go.galegroup.com/ps/anonymous?id=GALE%7CA80746800&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=fulltext&issn=07463537&p=AONE&sw=w&authCount=1&isAnonymousEntry=true

Piirto, J.(1997). On Frank Barron's No Rootless Flower: An Ecology of Creativity" Creativity Research Journal 10, 2& 3, 279-283.

Plucker, J. A., Beghetto, R. A., ve Dow, G. T. (2004). Why isn't creativity more important to educational psychologists? Potentials, pitfalls, and future directions in creativity research. Educational psychologist, 39(2), 83-96.

Radjou, N. (2015) TED konuşması: https://www.ted.com/talks/navi_radjou_creative_problem_solving_in_the_face_of_extreme_limits/transcript?language=tr#t-146315(2017).

Rhodes, M. (1961). An analysis of creativity. The Phi Delta Kappan, 42 (7), 305-310.

http://www.creativeeducationfoundation.org/about-cef/a-history-of-cef/ (2017).

Robinson, K. (2006). Do schools kill creativity?. TED. https://www.youtube.com/watch?v=iG9CE55wbtY

Richards, R. E. (2007). Everyday creativity and new views of human nature: Psychological, social, and spiritual perspectives. American Psychological Association.

Runco, M. A., ve Albert, R. S. (1986). The threshold theory regarding creativity and intelligence: An empirical test with gifted and nongifted children. Creative Child and Adult Quarterly, 11(4), 212-218.

Runco, M. A. (1993). Divergent thinking, creativity, and giftedness. Gifted Child Quarterly, 37(1), 16-22.

Runco, M. A. (2003). Education for creative potential. Scandinavian Journal of Educational Research, 47(3), 317–24.

Runco} M. A. (2oo4). Everyone has creative potential. In R. J. Sternberg, E. L. Grigorenko, & J. L. Singer (Eds.), Creativity: From potential to realization (pp. 2'-30). Washington, DC: American Psychological Association.

Runco} M. A. (2oo7). Creativity: Theories and themes: Research, development, and practice. New York: Academic Press.

Runco, M. A., ve Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. Creativity Research Journal, 24(1), 92-96.

San, İ. (1985). Sanat ve eğitim. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sawyer, R. K. (2012). The science of human innovation: Explaining creativity. New York, NY. https://storyality.wordpress.com/2012/12/11/storyality-14c-two-crucial-apa-speeches-guilford-1950-and-campbell-1975/

Sükan, Z. (1983). Okulöncesi etkinlikleri. Milli Eğitim Bakanlığı.

Sternberg, R. J. (1985). Implicit theories of intelligence, creativity, and wisdom. Journal of Personality and Social Psychology, 49(3), 607–627.

Sternberg, R. J., ve Lubart, T. I. (1995). Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity. New York: Free Press.

Sternberg, R. J. (2006). The nature of creativity. Creativity research journal, 18(1), 87-98.

Spendlove, D. (2008). Creativity in education: A review. Design and Technology Education: An International Journal, 10(2).

Schubert, D.S. (1973). Intelligence as necessary but not sufficient for cre¬ativity. Journal of Genetic Psychology, 112,45-47.

Simonton, D. K. (1988). Age and outstanding achievement: What do we know after a century of research? Psychological Bulletin, 104(2), 251–267.

Simonton, D. K. (1990). History, chemistry, psychology, and genius: An intellectual autobiography of historiometry. In M. A. Runco & R. S. Albert (Eds.), Theories of creativity (pp. 92- 11 5)· Newbury Park, CA: Sage.

Simonton, D. K. (2000). Creativity: Cognitive, personal, developmental, and social aspects. American psychologist, 55(1), 151.

Simonton, D. K. (2010). Creative thought as blind-variation and selective-retention: Combinatorial models of exceptional creativity. Physics of life reviews, 7(2), 156-179. https://pdfs.semanticscholar.org/da91/b7375f3e49f8017e50aef675822b2a30e921.pdf

Simonton, D. K. (2010b). Creativity in highly eminent individuals. The Cambridge handbook of creativity, 174-188.

Sungur, N. (1997). Yaratıcı Düşünce, Evrim Yayınevi.

Trawick-Swith, J. (2013). Erken çocukluk döneminde gelişim. Berrin Akman (Çev. Ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Taş, I. (2017) *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı'nın 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora tezi) Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Urban, K.K. (1995). Different Models İn Describing, Exploring, Explaining And Nurturing Creativity İn Society. European Journal for High Ability, 6, 143-159.

URL, 1, http://www.creativityatwork.com/2014/02/17/what-is-creativity/(2017).

URL, 2. http://www.hbs.edu/faculty/publycation%20Files/12-096.pdf(2017).

URL, 3. https://elibrary.ru/item.asp?id=3830452 (2017).

URL, 4, http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1464-0597.00013/full(2017).

URL, 5, http://www.creativeeducationfoundation.org/creative-problem-solving/the-cps-process/(2017).

Wallas, G. (1926). The art of thought. New York: Harcourt Brace.

Walberg, H.J., ve Staniha, W.E. (1992). Productive human capital: Learning, creativity, and eminence. Creativity Research Journal, 5, 323-341.

Weisberg, R. W. (1993). Creativity: Beyond the myth of genius. New York: W. H. Freeman.

Velikovsky, J. T. (2012). What is big-c `creativity' – and how does it work? StoryAlity, Wordpress.com, Sydney. https://storyality.wordpress.com/2012/12/06/what-is-creativity-and-how-does-it-work/(2017)

Velikovsky, J. T. (2017). https://storyality.wordpress.com/creative-practice-theory/(2017).

Vernon, P.E., (1988)., The Nature-nature Problem In Creativity. Handbook of Creativity, New York.Vernon, (1977)

Yıldız, F. Ü. (2000). *"Deneysel Yaratıcılık Programının" 4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Bilişsel Gelişime Etkileri*(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya.

Yıldız, F. Ü. (2004). Yaratıcılığın Temelleri. Çocuk ve Aile Yazıları. Ed. Nurcan Koçak, 1, 105-116.

Yıldız, F. Ü. ve Şener, T. (2016). Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık Eğitimi ve Yaratıcı Etkinliklerde Kullanmak İçin Materyal Hazırlama (3. Baskı).Ankara: Nobel Yayınevi

Yıldız, V. (2003). Scamper, *Çoluk Çocuk*. Dergisi, İstanbul.

2 YARATICILIĞA AİT ZİHİNSEL SÜREÇLER VE YARATICILIĞIN GELİŞİMİ

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Canan YILDIZ ÇİÇEKLER
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Okul Öncesi Eğitimi ABD

Bu dünyada ilerleyen kişiler, kolları sıvayıp istedikleri ortamı arayan, bulamayınca da yaratan kişilerdir.
Bernard Shaw

GİRİŞ

Yaratıcılık çok farklı yönlerden bakılabilecek karmaşık bir kavramdır. Yaratıcılığın tek bir anlamını benimsemek ya da kabul etmek oldukça güç olduğu için her disiplinde ne, niçin, nerede, nasıl, kim, ne zaman gibi soruların sorulmasıyla farklı anlamları çıkan ve bu yönüyle çok fazla anlama sahip olan geniş bir kavramdır (Can Yaşar, 2009).

Yaratıcılık, bilinen şeylerden yeni bir şeyler çıkarmak, özgün bir senteze varmak, bir takım sorunlara yeni çözüm yolları bulmak, daha önceden kullanılmamış ilişkiler arasındaki ilişkileri kurmak, böylece yeni bir düşünce şeması içinde yeni yaşantı, deneyim, fikir ve ürünler ortaya koymaktır (Aral vd., 2001; San, 2004).

Yaratıcılık kavramının batı dillerindeki karşılığı "Kreativitaet, creativity" olup Latince "creare" sözcüğünden gelmekte ve "doğurmak, yaratmak, meydana getirmek" anlamında kullanılmaktadır. Yaratıcılığın tanımları, yaratma hareketini "bilişsel süreçler, kişisel özellikler, sosyal yapı ve yaşam-gelişim" olmak üzere dört farklı bakış açısıyla incelemektedir. Bunların hepsi birbirleri ile etkileşim içerisinde olup yaratıcılığın performansına katkı sağlamaktadır (Aktan, 2015; Ryser, 2007; San, 2004).

Yaratıcılık; bir tutum, bir süreç, bir ürün, bir beceri, kişilik özelliklerinin birleşimi ve çevresel koşulların bir sonucudur (Yıldız Bıçakçı, 2014). Yaratıcılık; belli ortamlarda, problemler karşısında nesneleri, kavramları, imgeleri, zihinsel süreçlerden geçirerek etkin akıl yürütme, yeni çözüm yolları bulma, ifadeye yeni boyutlar kazandırma yetilerini içeren, kişiye özgü bir etkinliktir (Argun, 2012).

Yaratıcılık, farklı açılardan olaylara bakma yeteneği, geçmişte edinilen deneyimlerle mevcut durumu bağdaştırmak, kalıplaşmış bakış açılarını kırmak, problemi çözerken geleneksel çözüm yollarının dışında çözüm noktaları bulmak, elde edilen bilgilerle geleceğe dair tahminler oluşturmak, eşsiz ve orijinal ürün ya da fikirler yaratmaktır. Yaratıcılık; bireylerin yetenek ve kabiliyetlerinin fark edilmesi, farklı kişilerin bilgi birikimleri ve anlayışları ile yeni kombinasyonların keşfedilmesini, fikirlerin ürüne dönüşme sürecine kadar olanaklar sunulmasını ve zamanla bir konu üzerinde daha derin düşünülmesini sağlamaktadır (Aral, 1999; Duffy, 2006).

KAYNAKLAR

Aktan, Z. D. (2015). *Okul öncesi eğitimde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. Ankara: Eğiten Kitap.

Al-Dababneh, K., M. Ihmeideh, F., Al-Omari, A A. (2010). Promoting kindergarten children's creativity in the classroom environment in Jordan. Ea*rly Child Development and Care,* 180:9, 1165-1184, DOI:10.1080/03004430902872950.

Aral, N. (1999). Sanat eğitimi-yaratıcılık etkileşimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15,11-17.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş., Çimen, S. (2001). *Çocuk Gelişimi I*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Aral, N., Yıldız Bıçakçı. (2014). Yaratıcı Düşünme, *Çocuklarda sanat ve yaratıcılığın gelişimi (Art & Creative development for young children,* Jill Englebright Fox ve Robert Schirrmacher), N. Aral ve G. Duman, çev. ed. 32-63 s, Ankara: Nobel Yayınları.

Aral, N., (2014). Yaratıcı Deneyimler, *Çocuklarda Sanat ve yaratıcılığın gelişimi (Art & Creative development for young children,* Jill Englebright Fox ve Robert Schirrmacher), N. Aral ve G. Duman, çev. ed. 32-63 s, Ankara: Nobel Yayınları.

Aral, N. (2015). Beyin ve beyin gelişimi, *Bebeklik ve ilk çocukluk döneminde (0-36 ay) gelişim duyuların gelişimi ve desteklenmesi,* M. Yıldız Bıçakçı, ed. 5-21 s, Ankara: Eğiten Kitap.

Argun, Y. (2012). *Okul öncesi dönemde yaratıcılık ve eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Artut, K. (2006). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Atay, M. (2012). *Erken çocukluk döneminde gelişim 1*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Atkinson, R. C., Atkinson, R. L., E. C., Smith, Bem, D. J., S. N. Hoeksema (1999). *Psikolojiye Giriş* (Çeviri: Y. Alagon). Ankara: Arkadaş Yayınları.

Batey, M., Furnham, A. (2006). Creativity, intelligence and personality: A Critical Review of The Scattered Literature. *Genetic Social and General Psychol Monogr*. 132 (4), 355-429.

Benedek, M., Jauk, E., Sommer, M., Arendasy, M., Neubauer, A. C. (2014). Intelligence, creativity, and cognitive control: The common and differential involvement of executive functions in intelligence and creativity. *Intelligence.* 46, 73–83. DOI:10.1016/j.intell.2014.05.007.

Can Yaşar, M. (2009). *Anasınıfına devam eden altı yaş çocuklarının yaratıcı düşünme becerilerine drama eğitiminin etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Can Yaşar, M. ve Aral, N. (2010). Yaratıcı Düşünme becerilerinde okul öncesi eğitimin etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim,* 3(2), 201-209.

Can Yaşar, M. ve Aral, N. (2011). Altı yaş çocuklarının yaratıcı düşünme becerilerine sosyo-ekonomik düzey ve anne baba öğrenim düzeyinin etkisinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 137-145.

Çağatay Aral, N. (1990). *Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki dokuz yaş grubu kız ve erkek çocukların yaratıcılıklarını etkileyen bazı faktörler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Çağdaş, A., Albayrak, H,. Cantekinler, S. (2003). *Okul öncesi eğitimde dramatik etkinlikler*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Çakmak, A. (2005). *Anasınıfına devam eden altı yaşındaki köy ve kent çocuklarının yaratıcılıklarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi (Kırıkkale Örneği)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Çakmak, A., Geçmiş, H. H. (2014). *Çocukta sanat ve yaratıcılık*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Çelebi Öncü, E. (2015). Bireysel Yaratıcılığı Geliştirici Etkinlikler ve Okul Öncesinde Yaratıcı Uygulamalar, *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi* E. Çelebi Öncü, Ed. s:208-227, 4. Basım, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Çetin, Z. (2015). Yaratıcılığın Gelişimi, *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*, E. Çelebi Öncü, ed. 82-94 s., 4. Basım, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Çetin, Z., Koyuncuoğlu,B. (2013*). İz bırakmak : Çocuk sanat ve yaratıcılık*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Dağlıoğlu, E. (2015). Yaratıcılık, hayal gücü ve zeka ilişkisi, *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*, E. Çelebi Öncü, ed. 48-71 s. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Duffy, B. (2006). *Supporting creativity and imagination in the early years*. New York: Open University Pres.

Eishani, K. A., Saa'd, E. A., Nami, Y. (2014). The relationship between learning styles and creativity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 114, 52-55.

Elibol, F. (2015). Okul Öncesinde Yaratıcılık Eğitiminde Ailenin Rolü, *Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılık ve Geliştirilmesi*. E. Çelebi Öncü, ed. s:176-189, 4. Basım, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Fasko, D. (2001). Education and Creativity. *Creativity Research Journal,* 13, 317-327.

Fazelian, P., Azimi, S. (2013). Creativity in schools. *Procedia-Social and Behavioral Sciences.* 82, 719 – 723.

Fuqua, W. Robert., Bartsch, W. Thomas., Phye, D. Gary (1975). An investigation of the relationship between cognitive tempo and creativity in preschool-age children. *Child Development.* 46(3), 779-782.

Fuchs-Beauchamp, K. D., Karnes, M. B., Johnson, L. J. (1993). Creativity and intelligence in preschoolers. *Gifted Child Quarterly*, 37(3), 113-117.

Fox, M. N. (1981). Creativity and intelligence. *Childhood Education*. 57, 227-232.

Gönen, M., Şahin, S., Yükselen, A., Tanju, E. (2006). *Çocuklar İçin Yaratıcı Etkinlikler*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Gürsoy, F. (2001). Çocukta yaratıcılığın gelişimi, *Ankara Üniversitesi, Ev Ekonomisi Yüksek Okulu Anaokulu/Anasınıfı Öğretmen El Kitabı,* 89-107 s. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Jung, R. E., Mead, B. S., Carrasco, J., Flores, R. A. (2013). The structure of creative cognition in the human brain. *Front Hum Neurosci*. 7, 330. DOI:10.3389/fnhum.2013.00330.

Karaca, N. H., N. Aral. (2016). *Erken çocuklukta yaratıcılık ve benlik kavramı: Yaratıcı rahatlama eğitim programı (YAREP).* Ankara: Hedef Cs Yayınları.

Keleş, E., Çepni, S. (2006). Beyin ve öğrenme. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*. 3(2), 66-82**.**

Kırışoğlu, T. O. (2005). *Sanatta eğitim. Görmek, öğrenme, yaratmak*. 2. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Kim, K. H. (2005). Can only intelligent people be creative? A meta-analysis. *Journal of Secondary Gifted Education*. 16, 57–66.

Kuru Turaşlı, N. (2015). Yaratıcılıkta temel kavramlar ve yaratıcılığın doğasını anlamak, *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*, E. Çelebi Öncü, ed. s: 2-14, 4. Basım, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Korkmaz, Ö., Mahiroğlu, A. (2007). Beyin, bellek ve öğrenme. *Kastamonu Eğitim Dergisi.* 15(1), 93-104.

Mangır, M., N. Aral. (1992). "Çocukta yaratıcılık ve yaratıcılığın geliştirilmesi," *8. YA-PA Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri,* 41–50 s. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Nami, Y., Marsooli, H., Ashouri, M. (2014). The relationship between creativity and academic achievement. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 114, 36-39.

Nakano, T. D. C., Wechsler, S. M., Campos, C. R., Milian, Q. G. (2015). Intelligence and creativity: relationships and their ımplications for positive psychology. *Psico-USF, Bragança Paulista*. 20(2), 195-206.

Noorafshan, L., Jowkar, B. (2013). The effect of emotional intelligence and its components on creativity. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 84, 791–795. DOI:10.1016/j.sbspro.2013.06. 648.

Özdemir Beceren, B., Ünsal, F. Ö. (2015). Yaratıcılığın keşfi, *Yaratıcılıkta zihinsel süreçler,* E. Çelebi Öncü, Ed. s: 35-51, Ankara: Hedef Yayıncılık.

Öztürk Aynal, Ş. (2012). Eğitimde Yaratıcılık; *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. E. Çelebi Öncü, ed. s: 100-118, 4. Basım Ankara: Pegem Akademi.

Popescu, M. I., Moraru, A., Sava, N. I. (2015). Familial barriers in the development of creativity in preschoolers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences.* 187, 601–606. DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.03.112.

Ryser, G. R. (2007). *Profile of creative abilities examinar's manual*. Unites States: PRO-ED.

Salavera, C., Usán, P., Chaverri, I., Gracia, N., Aure, P., Delpueyo, M. (2017). Emotional intelligence and creativity in first- and second-year primary school children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 237, 1179-1183. DOI:10.1016/j.sbspro.2017.02.176.

San, İ. (1983). *Sanat eğitimi kuramları*. Ankara: Tan Yayınları.

San, İ. (2004). *Sanat ve eğitim.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Semiz, B. D. (1990). *İnsan anatomisi ve fizyolojisi*. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayın No:15. İstanbul. ISBN 975-400-019-0.

Sonmaz, S. (2002). *Problem çözme becerisi ile yaratıcılık ve zeka arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Sönmez, V. (2005). Eğitimin biyoteknolojik temelleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 165-173.

Şahin, F. (2014). Yaratıcılık–zeka ilişkisi: Yeni deliller. *İlköğretim Online*, 13(4), 1516-1530, DOI: 10.17051/io.2014.02374.

Şahin, F. (2015). Zeka ve yaratıcılık ve yaratıcılık stili üzerine bir araştırma. *Türk Üstün Zeka ve Eğitim Dergisi*, 5(1), 2-20.

Torrance, E., P. (1963). Adventuring in creativity. *Childhood Education*, 40, 79.

Torrance, E, P. (1968). A Longitudinal examination of the fourth grade slump in creativity. *Gifted Child Quarterly*, 12 (4), 195−199.

Tuna, S. (2011). *Sanat eğitimi ve görsel sanatlar öğretimi. Görsel algı ve imgelem gücü*. Ankara: Pegem Akademi.

Turhan, B., Özbay, Y. (2016). Erken çocukluk eğitimi ve nöroplastisite. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi.* 1(2), 58-68.

Turla, A. (2004). *Çocuk ve yaratıcılık "Çocuğum daha yaratıcı olabilir mi?".* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Ünlüer, E. (2015). Yaratıcılık süreci ve okul öncesi döneme yönelik yaratıcı sorun çözme teknikleri. *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. E. Çelebi Öncü Ed. s:193-205, 4. Basım, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Ülgen, G., Fidan, E. (2000). *Çocuk gelişimi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Üstündağ, T. (2002). *Yaratıcılığa yolculuk*. Ankara: PegemA Yayınları.

Üstün Vural, D. (2011). *Sanat eğitimi ve görsel sanatlar öğretimi. "Sanat yoluyla öğrenme ve yaratıcılık"*. Ankara: Pegem Akademi.

Vinichuk, N. V., Dolgova, M. V. (2016). The image of happiness among children with different levels of Creativity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 233, 481–485. DOI:10.1016/j.sbspro. 2016.10.198.

Yıldız Bıçakçı, M. (2014). Yaratıcılığı anlamak. *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi (Art & Creative Development For Young Children,* Jill Englebright Fox ve Robert Schirrmacher), N. Aral ve G. Duman, çev. ed. 4-19 s. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yıldız, F. Ü., Şener, T. (2003). *Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Wallas. G. (1926). *The art of thoguht*. New York: Harcourt, Brace and Company.

Wolska-Długosz, M., (2015). Stimulating the development of creativity and passion in children and teenagers in family and school environment-inhibitors and opportunities to overcome them. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 174, 2905–2911. DOI:101016/j.sbspro.2015.01.1027.

Whiting, C. (1958). *Creative thinking*. New York: ReInhold.

Zahra, P., Yusooff, F., Hasim. M. S. (2013). Effectiveness of training creativity on preschool students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 102, 643-647.

3

YARATICILIĞIN KURAMSAL TEMELLERİ

Öğr. Gör. Feryal SAVCI
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Yaratıcılık varoluştaki en büyük isyandır. Eğer yaratmak istiyorsan,
bütün şartlanmalardan kurtulmak zorundasın.
Aksi halde yaratıcılığın kopya çekmekten başka bir işe yaramaz.
Osho

GİRİŞ

Toplumların ilerlemesini sağlayan buluşlar ve keşifler, yaratıcı düşünmenin ve yaratıcı problem çözmenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Senemoğlu, 2007). Çalışma alanından günlük yaşantımıza kadar birçok alanda karşılaştığımız problemlere yaşam kalitemizi arttıracak etkili çözümler bulmak için yaratıcı fikirler üretmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

"Yaratıcılık nedir?" "Yaratıcı insan kimlere denir?" "Yaratıcılık geliştirilebilir mi?" gibi sorular bugüne kadar hep sorulmuştur (Atay, 2009). Kökeni Latince "creare" sözcüğü olan yaratıcılığın Türkçedeki karşılığı ise "meydana getirmek, yaratmak, doğurmak, üretmek" anlamındadır. Yaratıcılık; yeni, özgün ve beceriye dayalı bir ürün olarak ortaya çıkmış veya henüz ürüne dönüşmemiş, kendine özgü bir problem çözme sürecini içeren, kişinin zeka unsurlarını da özgün ve üretime dönük kullandığı bir bilişsel yetenektir (Arslan, 2001).

En kapsamlı tanımı, bu alanda uzun yıllar çalışmalar yapmış ve yaratıcılık denilince akla ilk gelen isimlerden biri olan Torrance yapmıştır. Torrance yaratıcılığı, "problemlere, yetersizlik durumuna, bilgideki eksikliğe, kayıp öğelere, uyumsuzluğa karşı duyarlı olma, güçlüğü tanımlama, çözüm arama, tahminlerde bulunma ya da eksikliklere ilişkin denenceler geliştirme, bu denenceleri değiştirme ya da yeniden sınama, daha sonrada sonucu başkalarına iletmek" olarak tanımlamaktadır (Torrance, 1965). Yaratıcılığın tanımında yola çıkan Repucci 1960'ların başlarında alanyazında yaklaşık 50-60 arasında tanıma rastlamıştır (Akt. Parkhaust, 1999). Yaratıcılık kavramının literatürde bugünkü yerini almasını sağlayan yaklaşımları beş kaynakta toplamak mümkündür:

1. **Akılcı yaklaşım:** Bu yaklaşımda yaratıcılığın daha çok bilişsel bir faaliyet olduğu vurgulanmaktadırlar. Yaratıcılığı gizemli, acayip bir olgu olarak ele almazlar, bireyin zihnini özgün ve verimli bir tarzda kullanma yolu olarak kabul ederler. Yaratıcılık, bu yaklaşıma göre düşünme, muhakeme etme, birleştirmeler yapma veya problem çözme çeşididir.

2. **Kişilik ve Bireysel Özellikler:** Berkley Kişilik Değerlendirme ve Araştırma Enstitüsü'nün (IPAR) yürüttüğü araştırmada sanatçı, bilim adamı, yazar gibi kişilerden oluşan örneklemden üst düzey yaratıcı olan ve olmayan çiftler karşılaştırılmış, klasik kişilik teorileri ve psikanalitik çözümlemelere dayanan teorilerin oluşturduğu verilerle yaratıcı kişilere ait belirleyici kişilik özellikleri tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, söz edilen bulgulardan hareketle yaratıcılığı kişisel özellikler açısından tanımlar.

3. **Sosyal, kişiler arası faktörler:** Değerler, rol tanımları ve beklentiler, normlar, ödül ve tasdik kurumlarına dayanarak, desteklenecek ve desteklenmeyecek yaratıcı dışavurumların tanımlanmasını içerir. Çevresel, antropolojik ve sosyolojik açıdan yaratıcılığı geliştiren ya da ketleyen bağlamsal/çevresel faktörleri tanımlar.

4. **Yaşam şekli:** Bu yaklaşım yaratıcı bireylerin kendi yaşam tarzlarından hareketle yaratıcılığı günlük yaşamlarına adapte etme görüşünü benimser. Kişisel tamamlama, kendini gerçekleştirme, pozitif benlik imajı ya da kişisel büyüme olarak yaratıcılığı tanımlamaktadır.

5. **Mantıki olmayan yön:** Nöropsikoloji, biyokimya ve diğer bilimlerdeki araştırmalar, biyolojik, fiziki ve psikolojik faktörlerin etkileşimlerini araştırmaktadır. Yaratıcılığı, dünyayı farklı algılama, girdileri farklı şekilde işleme ya da orijinal bir sistem olarak fonksiyonda bulunma olarak düşünmektedir (akt. Arslan, 2001).

KAYNAKLAR

Ağluç, L. (2013). Sanat Yaratıcılık Bağlamında İnsan ve Yaratma Güdüsü. *Mediterranean Journal of Humanities.* 3(1): 1-14.

Argun, Y. (2004). Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık ve Eğitimi (3.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Arslan, E. (2001). Torrance Yaratıcı Düşünce Testi'nin Türkçe Versiyonu. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 14: 19-40.

Atay, Z. (2009). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5-6 Öğrencilerinin Yaş, Cinsiyet ve Ebeveyn Eğitim Durumlarına Göre İncelenmesi: Ereğli Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başaran, B.I. (2004). Etkili Öğrenme ve Çoklu Zeka Kuramı: Bir İnceleme. Ege Eğitim Dergisi, (5): 7-15.

Bozkurt, N. (1995). Sanat ve Estetik Kuramları (11. Baskı). İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Bümen, Nilay T. (2004). Okullarda Çoklu Zeka Kuramı (3.baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Burger, J.M. (2006). Kişilik. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Cebeci, O. (2004). Psikanalitik Edebiyat Kuramı (1.Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.

Davaslıgil, Ü. (1994). Anksiyete Düzeyi ve Aile Tutumlarının Yaratıcı Düşünmeye Olan Etkileri. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Dinçer, D. (1993). Anaokuluna Devam Eden Beş Yaş Grubu Çocukların Anne-Baba Tutumları ile Yaratıcı Düşünmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gardner, H. (2004). Zihin Çerçeveleri (3.Baskı). Ebru Kılıç (Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Gardner, H. (2013). Çoklu Zeka (1.Baskı). Asiye Hekimoğlu Gül (Çev.). İstanbul: Optimist Yayınları.

Genç, E. (2000), Öğretmenlerde Denetim Odağının Problem Çözmeye Yönelik Yaratıcılıklarıyla ilişkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gençtan, E. (1978). Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları: 69.

Güneş, G. ve Gökçek, T. (2010). Lisansüstü Öğrencilerin Çoklu Zeka Türleri Üzerine Özel Durum Çalışması. İlköğretim Online, 9(2): 459-473.

Hall, C.S. (1999). Freudyen Psikolojiye Giriş (3. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Hall, C.S. ve Nordby, V.J. (2006). Jung Psikolojisinin Ana Çizgileri (2. Basım). İstanbul: Cem Yayınevi.

Morgan, H. (1996). An Analysis of Gardener's Theory of Multiple Intelligence. Roeper Review, 18(4): 263-270.

Öncü, T. (2003). Torrance Yaratıcı Düşünme Testleri- Şekil Testi Aracılığıyla 12-14 Yaşları Arasındaki Çocukların Yaratıcılık Düzeylerinin Yaş ve Cinsiyete Göre Karşılaştırılması. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 43(1),221-237.

Öztunç, M. (1999). Yaratıcı Düşünme Üzerine Ailenin Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pala, M. (1999). Çocuk Yuvalarında ve Aileleriyle Birlikte Yasayan 7-11 Yaş Grubu Çocuklarda Yaratıcılığın İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Parkhurst, H.B. (1999). Confusion, Lack of Consensus, and the Definition of Creativity as a Construct. First Quarter, 33(1): 1-21.

Senemoğlu, N. (2007). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim (Düzenlenmiş yeni basım). Ankara: Gönül Yayıncılık.

Schultz, S.E. ve Schultz, D.P. (2016). Modern Psikoloji Tarihi (8.Basım). Yasemin Aslay (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Şenel Özüdoğru, S. (2016). Çoklu Zeka Kuramına Göre Düzenlenen Etkinliklerin 7. Sınıf Işık Ünitesinin Öğrenilmesi ve Öğrenmenin Kalıcılığı Üzerine Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Torrance, E.P. (1965). Scientific Views of Creativity and Factors Affecting Its Growth. Daedalus, 94: 663-681.

Vexliard, A. (1966). Yaratıcılık Teorileri ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi,* 4: 1-47.

Yavuz, H. (1996). Yaratıcılık. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.

4

YARATICI BİREYLER VE ÖZELLİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK
Kırıkkale Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü
Çocuk Gelişimi A.B.D

Arş. Gör. Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ
Kırıkkale Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü
Çocuk Gelişimi A.B.D

Yaratıcı insanlar, başkasının yönlendirmesine izin vermez.
Onlar için insanların mutluluğuna yarayan kanunlar yeterlidir

Goethe

YARATICI BİREYLER VE ÖZELLİKLERİ

Bireylerin kişilik özellikleriyle bütünleşmiş olan yaratıcılık, kişiliğin en üst boyutunda yer alarak tüm bilgi birikiminin kişiliğe uygun olarak sentezleyip yeni bilgilere, yapıtlara ya da ürünlere dönüştürülmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Yaratıcılığı olumlu etkileyen çok sayıda bireysel özellik bulunmaktadır (Artut, 2001). Yaratıcı olarak görülen bir bireyde bu özelliklerin hepsini aramak yanlıştır.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, K. Ü. (2003). *Aktif Öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası.

Akbaba, S. (2006). Eğitimde Motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361.

Aral,N. (2014). Yaratıcı düşünce. Neriman Aral, Gökhan Duman (Çev.Ed.) *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi* içinde (s.20-31).Ankara: Nobel.

Artut, K. (2001). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. Ankara: Anı

Atay, Z. (2009). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5-6 Yaş Öğrencilerinin Yaratıcılık Düzeylerinin Yaş, Cinsiyet ve Ebeveyn Eğitim Durumlarına Göre İncelenmesi: Ereğli Örneği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Bıçakçı, Y.M. (2014). Yaratıcılığı anlamak. Neriman Aral, Gökhan Duman (Çev.Ed.) *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi* içinde (s.4-19).Ankara: Nobel.

Bolat, Ö. (2016). *Beni Ödülle Cezalandırma.* İstanbul: Doğan.

Ceylan, E. (2008). *Okulöncesi Eğitime Devam Eden 5–6 Yaş Çocuklarının Bilişsel Tempoya Göre Yaratıcılık Düzeylerinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Cüceloğlu, D. (2011). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi.

Çetin, F. (2012). Çocuklarda yaratıcılık nasıl gelişir? Erişim (10 Ağustos 2017), http://www.kadinvekadin.net/cocuklarda-yaraticilik-nasil-gelisir-2012-06-30.html.

Demirci, C. (2007). Fen bilgisi öğretiminde yaratıcılığın erişi ve tutuma etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 32 ,65-75.

Dereli, E. ve Acat, M. B. (2010). Okul Öncesi eğitim öğretmenliği bölümü öğrencilerinin motivasyon kaynakları ve sorunları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 173-187.

Doğan, E. E. (2010). Çılgınlığın kıyısında yaşayanlar: Yaratıcı dehalar. http://bizimanadolu.com. 25 Ağustos 2017.

Elibol, F. (2010). Okulöncesinde yaratıcılık eğitiminde ailenin rolü. Elif Çelebi Öncü (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılık ve Geliştirilmesi* içinde (s.191-206).Ankara: Pegem Akademi.

Gazetevatan(2013).Çocuğunuzun yaratıcılığını destekleyin.Erişim: http://www.gazetevatan.com/cocugunuzunyaraticiligini- destekleyin--511569-super-anne/. Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2017.

Gülel, G. (2006). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yaratıcılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Pamukkale Üniversitesi Örneği).* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Gülererli, N. (2014). *Öğretmenlerin Evlilik Uyumları İle Yaratıcılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Geri, S. (2013). Kırgızistan'daki üniversite öğrencilerinin beden eğitimi ve spor servis dersine tutumları ile akademik motivasyonlarının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2(8), 31-46.

Gömleksiz, M. N. ve Serhatlıoğlu, B. (2013). Öğretmen adaylarının akademik motivasyon düzeylerine ilişkin görüşleri. TSA, 17(3), 99-128.

Gürdoğan, A. (2012). Öğrencilerin Eğitimde Motivasyon Düzeyleri: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Ortaca Meslek Yüksekokulu Örneği, Muğla Üniversitesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 149-165.

Kalburan, C.N. (2012). *Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılık ve Sanat.* Ankara:.Eğiten.

Sungur, N. (1997).*Yaratıcı Düşünce*.(2.baskı).İstanbul: Evrim.

Kara, A. (2008). İlköğretim birinci kademede eğitimde motivasyon ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Ege Eğitim Dergisi*, 9(2), 59-78.

Karagüven, M. H. (2012). Akademik motivasyon ölçeğinin Türkçeye Adaptasyonu, kuram ve uygulamada Eğitim, *Educational Sciences: Theory & Practice,* 12(4), 2599-2620.

Karataş H, ve Erden M. (2012). Akademik motivasyon ölçeğinin dilsel eşdeğerlik, geçerlik ve güvenirlik çalışması. e-*Journal of New World Sciences Academy,* 7(4), 983-1003.

Keskin, A. (2012). Motivasyon ve Dikkatin Öğrenme Üzerine Etkisi, Erişim: http://sinifyonetimi.org. 15.08.2017

Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği,* (11. Baskı), İstanbul: Arıkan.

Kutluay, H.(2015). Stephen Hawking kimdir ? Erişim: https://www.makaleler.com/stephen-hawking-kimdir. 25 Temmuz 2017.

Mahouti, P.(2015). Nikola Tesla kimdir? Tesla'nın hayatı ve icatları nelerdir? Bilimin sesi. Erişim Tarihi 2 Ağustos 2017. https://www.biliminsesi.com/nikola-tesla-kimdir-teslanin-hayati-ve-icatlari-nelerdir/.

Ömeroğlu, E. ve Turla, A. (2001). Okulöncesi dönemde yaratıcılık eğitimi ve desteklenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 151.

Öncü, Hüseyin. (2004). Motivasyon. Sınıf Yönetimi. (Edit: Leyla Küçükahmet). Ankara, Nobel.

Önder, A. (2003). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama*, (5. Baskı) İstanbul, Epsilon.

Rawlinson, J.G. (1995), *Yaratıcı Düşünce ve Beyin Fırtınası* (Çev.O. Değirmen), İstanbul: Rota.

Rıza, E. T. (1999). İlköğretim Türkçe derslerinde yaratıcılığı geliştirme teknikleri. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 1999, Sayı:6 ,Özel Sayı. 15- 16 Ekim 1998 Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of ıntrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68- 78.

Sak, U.(2016). *Yaratıcılık Gelişimi ve Eğitimi* (2.baskı). Ankara: Vize.

San, İ. (1985). *Sanat ve Eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.* Ankara: Ankara Üniversitesi.

San, İ. (2007). Çocukta Yaratıcılık ve Drama. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.

San, İ.(2011). Yaratıcılıkta temel kavramlar. *Okulöncesinde Yaratıcılık* içinde (s. 1-15) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Selçuk, Z. ve Güner, N. (2001). *Sınıf İçi Rehberlik Uygulamaları*. Ankara: Pegem.

Selçuk, Z. (2001). *Gelişim ve Öğrenme.* Ankara: Nobel.

Sternberg, R.J., ve Williams, W.M. (2002). Educational psychology, USA: Allyn and Bacon.

Sungur, N. (1997). *Yaratıcı Düşünme*. İstanbul: Evrim.

TDK (2017). *Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük*, Erişim (27.07.2017), http://www.tdk.gov.tr.

Terlemez, B., Şahin, D. ve Dilek, F. (2015).Namık Kemal Üniversitesi sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*; 2(2): 67-78.

Tezci, E. (2002). *Oluşturmacı Öğretim Tasarım Uygulamasının İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Yaratıcılıklarına ve Başarılarına Etkisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Tokinan, Ö. B. ve Bilen, S. (2011). Yaratıcı dans etkinliklerinin motivasyon, özgüven, özyeterlik ve dans performansı üzerindeki etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,40; 363-374.

Topçuoğlu Ünal, F. ve Bursalı, H. (2013). Türkçe öğretmenlerinin motivasyon faktörlerine ilişkin görüşleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 7-22.

Uyulgan, M. A. ve Akkuzu, N. (2014). Öğretmen adaylarının akademik içsel motivasyonlarına bir bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 1-26.

Uzunçarsılı Ü. ve Cengizhan, S., (1999), *Eğitimde Yaratıcılık ve Ölçümü Psikoteknik Ölçüm Uygulamaları*, İstanbul:Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi.

Ünal, F.T. ve Bursalı, H. (2013).Türkçe öğretmenlerinin motivasyon faktörlerine ilişkin görüşleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research,* 5; 7-22.

Ünlüer, E.(2015).Yaratıcı dehaların sırları. *Yaratıcılığın Keşfi* içinde (s. 95-112) Ankara: Hedef.

Üstündağ, T.(2005). *Yaratıcılığa Yolculuk*. Ankara: Pegema.

Yıldız, F. Ü. ve Sener, T. (2007). *Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık Eğitimi.* Ankara: Nobel.

(2016). Ludwig Van Beethoven kimdir? Eserleri ve hayatı. Erişim: http://www.bilgibaba.org/yazi/ludwig-van-beethoven-kimdir-eserleri-ve-hayati. Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Stephen William Hawking (2017).http://www.gelisenbeyin.net/stephen-hawking-hayati-kisaca.html. Erişim Tarihi:8 Ağustos 2017

Ludwig Van Beethoven (2017). http://www.classicfm.com/composers/beethoven/guides/reasons-love-beethoven/ Erişim Tarihi:10 Temmuz 2017.

Nikola Tesla (2017).https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/56/Tesla3.jpg.Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2017

5

EĞİTİMDE YARATICILIK

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Nihan DEMİRBAŞ
Anaokulu Öğretmeni

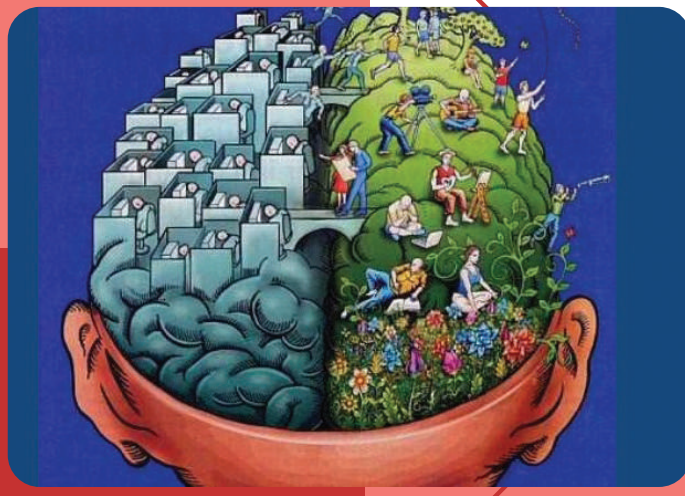

Sağı ve Solu düşünün, aşağıyı ve yukarıyı düşünün.
Gördüğünüz gibi denediğinizde istediğiniz her şeyi düşünebiliyorsunuz.
Dr. Seuss

GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyıldaki değişimler, bireylerden beklenen yeterlikleri doğal bir şekilde değiştirmektedir. Bu değişimler, tüm toplumsal sistemlere özellikle de eğitim sistemine önemli sorumluluklar getirmektedir. Bireylerin yaşadığımız çağa uygun bir şekilde gerekli becerileri kazanmaları için, eğitim sisteminin temel amaçlarından birisi, öğrencilerde yaratıcı ve yenilikçi bir anlayışı oluşturmak olmalıdır.

Yaratıcılıkla ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar yaratıcılığın tanımıyla ilgili tam bir fikir birliğine ulaşmamakla birlikte (Plucker, Beghetto ve Dow, 2004) günümüzdeki yaratıcılık tanımları evrensel olarak bazı ölçütleri içermektedir. Boden (2004) yaratıcılığa ilişkin ölçütleri yeni, faydalı ve şaşırtıcı olarak belirtirken, Weisberg (2015) "kasıtlı yenilik" olarak ifade etmiştir. Eğitimde "temel yaşam becerisi" olarak adlandırılan yaratıcılık gelecek nesilleri hazırlamak için geliştirilmesi gereken en önemli becerilerdendir (Craft,1999).

Eğitim sistemlerine yönelik en sert eleştiri "yaratıcılık eksikliğidir". Rogers'a (1961) göre "Eğitim, tutucu, kalıplaşmış; bağımsız düşünen, yaratıcı ve özgün olmaktan çok eğitimini tamamlamış bireyler yetiştirmektedir. Bu da eğitimin gerçek işlevinin öğrencilerin öz düşünme becerilerini geliştirmek olduğunu göstermektedir" (Akt.Argun, 2004).

Yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesi, okul öncesinden üniversiteye kadar bütün eğitim kademelerinde önemli bir amaç olarak görülmektedir. Bununla birlikte yaratıcılık her eğitim kademesinde farklı şekillerde kendini göstermekte olup, okul öncesi dönemde kendini çocukların oynadığı oyunlarda göstermektedir. Her dönem ve her yaş grubunda farklı şekillerde bireysel farklılıklar doğrultusunda karşımıza çıkmaktadır (Argun, 2004).

Ulusların zenginleşmesinde önemli rolü olan 'insan sermayesini' yapılandırma, eğitimin erken yıllarından itibaren çocuklarda yaratıcılığı geliştirmekle başlamaktadır (Walberg, 1988). Yaratıcılık konusu, toplumları zenginleştiren, yeni keşiflere sürükleyen kişilerin yetiştirilmesinde önemli bir paya sahiptir. Son zamanlarda çokça sorulan "Yaratıcı insan kimdir? Yaratıcılık nasıl geliştirilir?, Yaratıcılık hangi dönemlerde ve yaşlarda oluşur?" gibi birçok soruyla karşılaşılmaktadır. Bu yüzden yaratıcılık günlük yaşantımızda sıklıkla kullandığımız, üzerinde birden çok tanım ve tahmin yapılan, bilim insanlarının üzerinde birçok çalışmalar yaptığı bir kavram haline gelmiştir. Yaratıcılık; ne, niçin, nerede, nasıl, kim, ne zaman gibi soruları içerisinde barındıran ve bu soruları yaşamın her alanında sorulmasıyla birlikte ortaya çıkan bir kavram haline gelmiş olup yirmi birinci yüzyılın en çok kullanılan kavramlarından biri olmuştur (Zeytun, 2010).

KAYNAKLAR

Akdur, T. E., ve Kurbanoğlu, H. M. Scientix Projesi: Sorgulamaya Dayalı Fen ve Matematik Eğitimi. http://ab.org.tr/ab15/bildiri/129.pdf

Alper, A., ve Deryakulu, D. (2010). Web ortamlı probleme dayalı öğrenmede bilişsel esneklik düzeyinin öğrenci başarısı ve tutumları üzerindeki etkisi. *Eğitim ve Bilim, 33*(148), 49-63.

Argun, Y. (2004). *Okul öncesi dönemde yaratıcılık ve eğitimi*. Ankara: Anı.

Aristidou, D. (2012). Creating contact zones: ISTA festivals and the practice of WE. *International Schools Journal, 31*(2). 18-27.

Arslan, A. (2007). *Fen eğitiminde araştırmaya dayalı öğretim yönteminin kavramsal öğrenmeye etkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aslan, A. E. (2016). Kavram boyutunda yaratıcılık. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2*(16).

Ataman, A. (1993). Eğitim sürecinde yaratıcılık. yaratıcılık ve eğitim. *Türk Eğitim Derneği XVII. Eğitim Toplantısı*. http://www.ted.org.tr/pdf/ted_yaraticilik_ve_egitim_ocr.pdf

Aykaç, V. K. (2014). Görsel Sanatlar Eğitimi Dersinde Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımına Örnek Bir Ders Sunumu. *Sanat Eğitimi Dergisi 2*(2).

Balke, E. (1997). Play and the Arts: The Importance of the "Unimportant". *Childhood Education*, *73*(6), 355-360.

Başal, H.A. (2010). *Okul öncesi eğitimde uygulanan farklı modeller*. Bursa: Dora.

Baykoç Dönmez, N. (2011). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim*. İstanbul: Eğiten Kitap.

Bayram, Z. (2015). Öğretmen adaylarının rehberli sorgulamaya dayalı fen etkinlikleri tasarlarken karşılaştıkları zorlukların incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 30*(2), 15-29.

Beghetto, R. A. (2005). Does assessment kill student creativity?. *The Educational Forum 69*(3), 254-263.

Beetlestone, F. (1998). *Creative children, imaginative teaching*. UK: McGraw-Hill Education.

Boden, M. A. (2004). *The creative mind: Myths and mechanisms*. London: Routledge.

Cachia, R., Ferrari, A., Ala-Mutka, K., ve Punie, Y. (2010). Creative learning and innovative teaching. Final report on the study on creativity and innovation in education in the EU member states. http://ipts.jrc.ec.europa.eu/publications/pub.cfm?id=3900

Craft, A. (1999). Creative development in the early years: Some implications of policy for practice. *The Curriculum Journal, 10*, 135-150.

Craft, A. (2000). *Teaching creativity: Philosophy and practice*. New York: Routledge.

Craft, A. (2001). Little c creativity. *Creativity in education*, *45*.

Craft, A. (2005). *Creativity in schools: Tensions and dilemmas*. London: Routledge.

Crick, N. R, ve Dodge, KA (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, *67*(3), 993-1002.

Cró, M., Andreucci, L., Pereira, A., ve Pinho, A. (2011). Resilience and Pshycomotricity in Preschool Education: A study with children that are socially, culturally and economically disadvantaged. Cap. *Handbook of Research on ICTs for Healthcare and Social Services*.

Csikszentmihalyi, M. (1996). *Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: Harper Collins.

Çayır, N. A. (2015). *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çelebi Öncü, E. (2012). *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. Ankara: Pegem Akademi.

Çetin, Z., Üstündağ, A., Kerimoğlu, G., ve Beyazıt, U. (2015). Ülkemizde ve Dünyada Çocuklarda Yaratıcılığın Ölçülmesinde Kullanılan Testlerin İncelenmesi. *Hacettepe University Faculty Of Health Sciences Journal, 2*(2).

De Bono, E. (1993). Serious creativity. *Executive Excellence, 10*, 14-14.

Demirel, Ö. (Ed.). (2010). *Eğitimde yeni yönelimler.* Ankara: Pegem Akademi.

Derman, M., Sadioğlu, Ö., Kahra, P., Sezer, G., ve Koç, N. (2010). Okul Öncesi Eğitimde High/Scope Yaklaşımı. Handan Asude Başal (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimde Uygulanan Farklı Modeller* (s. 27-46). Bursa: Dora.

Edwards, C. P. (2002). Three Approaches from Europe: Waldorf, Montessori, and Reggio Emilia. *Early Childhood Research & Practice*, *4*(1).

Ekici, F. Y. (2015). Okul oncesi egitimde uygulanan cocuk merkezli yaklasimlarin kuramsal temel, eğitim ortami ve ogretmenin rolü acisindan karsilastirilmasi. *Akademik Sosyal Arastirmalar Dergisi 3*(12), 192-212.

Emir, S., Erdoğan, T., ve Kuyumcu, A. (2007). Türkçe öğretmenliği öğrencilerinin yaratıcı düşünme düzeyleri ile sosyo-kültürel özelliklerinin ilişkisi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(1).

Epstein, A., ve Hohmann, M. (2012). HighScope's Curriculum Content Areas and the KDIs. *Curriculum Newsletter from HighScope, 26*(4), 3-11. http://countryvillagepreschool.com/wp-content/uploads/2016/09/Article-Ann-and-Mary.pdf

Esquivel, G. B. (1995). Teacher behaviors that foster creativity. *Educational Psychology Review*, *7*(2), 185-202.

Erakkus, Ö. (2014). Values education at different school types. *Karaelmas Journal of Educational Sciences, 2*. 147-157.

Ezmeci, F., ve Akman, B. (2016). Erken Çocukluk Döneminde Düşünme Becerileri Reggio Emilia Yaklaşımı ve High/Scope Programı. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, *1*(1).

Ferrari, A., Cachia, R., ve Punie, Y. (2009). Innovation and creativity in education and training in the EU member states: Fostering creative learning and supporting innovative teaching. *JRC Technical Note*, *52374*.

Fraser, S., ve Gestwicki, C. (2002). *Authentic childhood: Exploring Reggio Emilia in the classroom*. USA: Cengage Learning.

Fryer, M. (1996). *Creative teaching and learning*. London: Paul Chapman.

Futures, A. O. (1999). National Advisory Committee on Creative and Cultural Education. Department For Education & Employment. http://www.readyunlimited.com/wp-content/uploads/2013/02/all-our-futures1.pdf

Guilford , J. P. (1950). Creativity . *American Psychologist*, 5, 444 – 454 .

Güler, T., ve Yaltırık, İ. (2011). Erken Çocukluk Eğitiminde İlk Yıllar Programı'nın Öğretmen Görüşleri ile İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *36*(160).

Jones, R., ve Wyse, D. (Eds.). (2013). *Creativity in the primary curriculum*. Routledge: London.

Juuso, H. (2007). *Child, Philosophy and Education: Discussing the Intellectual Sources of Philosophy for Children.* (Yayimlanmamis Doktora Tezi). Oulu Universitesi/Egitim Bilimleri ve Ogretmen Egitimi Bolumu, Finlandiya.

Kara, A. (2007). *Okul Öncesi Dönemde 5-6 Yaş Grubu Çocukların Yaratıcılık Düzeylerini Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi.* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Keleş, Y. (2010). Fen eğitiminde öğrenme döngüsü modelleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(1).

Kiper, S. (2016). *Anaokuluna Devam Eden 48-71 Ay Aralığındaki Çocukların Yaratıcılık Düzeyleri ile Sosyal Becerileri Arasındaki İlişki.* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Kurtuluş, N. (2012). *Yaratıcı düşünmeye dayalı öğretim uygulamalarının bilimsel yaratıcılık, bilimsel süreç becerileri ve akademik başarıya etkisi.* (Yayimlanmamis Yuksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Universitesi/Egitim Bilimleri Bolumu, Trabzon.

Learning and Teaching Scotland (2007). *Early learning forward thinking: The policy framework for ICT in the early years*. Scotland: Scottish Executive.

Lipman. M. (1991). *Thinking in Education*. Cambridge: CUP.

Lunenburg, F. C. (2011). Curriculum models for preschool education: theories and approaches to learning in the early years. *Schooling, 2*(1). http://nationalforum.com/Electronic%20Journal%20Volumes/Lunenburg,%20Fred%20C.%20Curriculum%20Models%20for%20Preschool%20Education%20-%20Schooling%20V2%20N1%202011.pdf

Milgram, R. M. (1990). Creativity: An idea whose time has come and gone? M. A. Runco & R. S. Albert (Eds.), *Theories of creativity* (s. 215-233). Newbury Park, CA: SAGE.

New, R. S. (2007). Reggio Emilia as cultural activity theory in practice. *Theory into practice*, *46*(1), 5-13.

OECD (2013). Innovative learning envionments, Educational research and innovation. OECD. http://dx.doi.org/10.1787/9789264203488.

Özbek, G., Çelik, H., Ulukök, Ş., ve Sarı, U. (2012). 5E ve 7E öğretim modellerinin fen okur-yazarlığı üzerine etkisi. *Journal of Research in Educationand Teaching, 1*(3), 183-194.

Öztürk, E. (2001). Yaratıcılık ve Eğitim. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*, 158-164.

Petrash, J. (2002). *Understanding Waldorf Education*. USA: Nova.

Peyton, L., ve Conference Rapporteur. (2005). "High/Scope Supporting the Child, the Family, the Community": A Report of the Proceedings of the High/Scope Ireland Third Annual Conference, 12th October 2004, Newry, Northern Ireland. *Child Care in Practice*, *11*(4), 433-456.

Plucker, J. A., Beghetto, R. A., ve Dow, G. T. (2004). Why isn't creativity more important to educational psychologists? Potentials, pitfalls, and future directions in creativity research. *Educational psychologist*, *39*(2), 83-96.

Rogers, C. R. (1961). *Toward a theory of creativity. On Becoming a person*. Boston: Houghter Mifflin.

Runco, M. A. (2003). Education for creative potential. *Scandinavian Journal of Educational Research, 47*(3), 317-324.

Runco, M. A. (2007). Achievement sometimes requires creativity. *High Ability Studies, 18*(1), 75-77.

Sadioğlu, Ö., Derman, M., Kahraman, P., Sezer, G., Korkmaz, Ş., ve Ekin, T. (2010). Okul Öncesi Eğitimde Reggio Emilia Yaklaşımı. H. A. Başal (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimde Uygulanan Farklı Modeller* (s. 103-120). Bursa: Dora.

Sahlberg, P. (2012). The role of education in promoting creativity: potential barriers and enabling factors (erişim https://www.greenschool.org/wp-content/uploads/2012/03/Pasi-Sahlberg.pdf).

Sahlberg, P., ve Boce, E. (2010). Are teachers teaching for a knowledge society?. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, *16*(1), 31-48.

Simonton, D. K. (1990). Creativity in the later years: Optimistic prospects for achievement. *The Gerontologist, 30*(5), 626-631.

Simplicio, J. S. (2000). Teaching classroom educators how to be more effective and creative teachers. *Education, 120*(4), 675-675.

Shallcross, D. J. (1981). *Teaching creative behavior: How to teach creativity to children of all ages*. NJ: Prentice Hall.

Sharp C. (2004). Developing Young Children's Creativity; What Can We Learn from Research?. *Topic, Readership Primary,* 32.

Şahin, F. (2015). *Okul öncesi dönemde fen eğitimi: Her yönüyle okul öncesi eğitim-5*. (2. Baskı). Ankara: Hedef.

Şentürk, C. (2010). Yapılandırmacı Yaklaşım ve 5E Öğrenme Döngüsü Modeli. *Eğitime Bakış*, *6*(17), 58-62.

The Arts Council of England (2003). Creativity, culture and community; Putting the 3Cs at the heart of learning. http://www.creativepartnerships.com

The Quaifications and Advisory Community (2003). Creativity, find i, promote it. http://ncaction.org.uk/creativity.

Torrance, E. P. (1987). Teaching for creativity. *Frontiers of creativity research: Beyond the basics*, 189 - 214.

Ülger, K., ve İmer, Z. (2013). Probleme dayalı öğrenme (pdö) yaklaşımının öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri üzerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*(28-1).

Vecchi, V. (2010). *Art and creativity in Reggio Emilia: exploring the role and potential of ateliers in early childhood education.* NewYork: Routledge.

Vexliard, A. (1966). Yaratıcılık Teorileri ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü Dergisi*, 107-153.

Walberg, H. (1988). Creativity and talent as learning. R. Sternberg (Ed.), *The Nature of Creativity: Contemporary psychological perspectives* (s. 340-361). Cambridge: CUP.

Weisberg, R. W. (1999). I2 Creativity and Knowledge: A Challenge to Theories. R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of Creativity* (s. 226-248). New York: CUP.

Weisberg, R. W. (2015). On the usefulness of "value" in the definition of creativity. *Creativity Research Journal*, *27*(2), 111-124.

Zeytun, S. (2010). *Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin yaratıcılık ve problem çözme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* (Yayimlanmamis Yuksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Universitesi/Egitim Bilimleri Enstitusu, İzmir.

http://www.sapere.org.uk/

http://www.steveslearning.com/Teacher%20Training%20resources/C&CT%20for%20ITT2.pdf

http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789514285509.pdf

http://www.eurydice.org

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 5.1: (Ferrari, Cachia ve Punie, 2009)

Şekil 5.2: (High/Scope UK, 2003)

Şekil 5.3: (İnan, Trundle, Kantor, 2010)

Tablo 5.1: http://www.obi.bilkent.edu.tr/pyp/soru.p

6

TEKNOLOJİ ÇAĞINDA YARATICILIK

Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN
Konya Karatay Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bil. Uzm. Zafer DURAN
Elektrik Elektronik Mühendisi

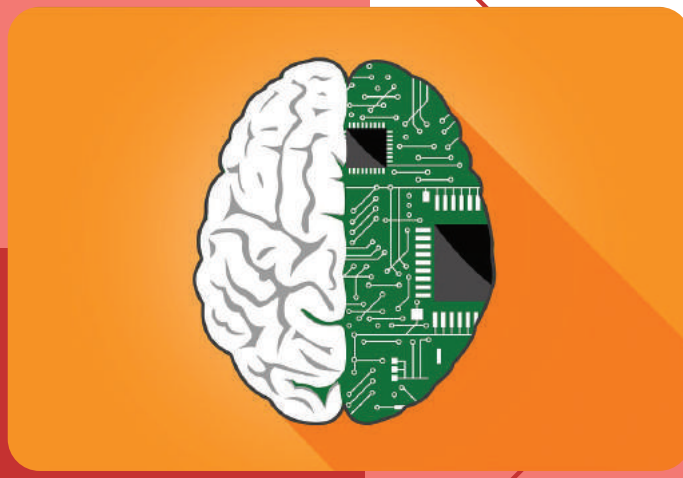

Teknolojiyi tümüyle eleştirmek, tuzdan arındırılmış deniz suyu ile yeşeren bahçeleri görmezlikten gelmek; onu gözü kapalı övmek ise Hiroşima'yı unutmak demektir.

Stuart Chase

DİJİTAL DÜNYA VE YAŞAMA ETKİLERİ

Bilim ve teknoloji alanında gerçekleşen hızlı ilerlemeler, kitlesel iletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, sosyal medya ve ağlar; insanların internet aracılığıyla bir konuyla ilgili bilgi kaynağına hızla ve kolayca ulaşabilmesi, bilgisayarlar ve elektronik cihazların bütün dünyada çok fazla kullanılması, bilgi ve sanatın dijital aygıtlar aracılığıyla bütün kültürlere kolaylıkla aktarılabilmesi gibi durumlar günümüzde dijital dünya olarak adlandırılan dünyanın ve teknoloji çağının gelişimine olanak sağlamıştır (Türkcan, 2009).

Son yıllarda teknolojik aletlerin artmasıyla birlikte bilgisayarlar çocuklar için yeri doldurulamaz hale gelmiştir. Çocukların sosyal medya ve dijital dünya ile olan bağları oldukça küçük yaşlarda başlamaktadır. Okul öncesi düzeyindeki çocuklar bile günde dört saatten fazla sosyal medyada zaman geçirmektedir. Bu oran daha büyük yaş gruplarında hızla artmaktadır (Suhail ve Bargees, 2016, s.298).

Teknolojinin gelişmesiyle belirginleşen dijital yaratıcılık sektörü çocukların hayal gücüyle zenginleşmektedir, çünkü çocukların hayallerinin sonsuzluğu ve bu sonsuzluktaki tasarım ve yaratım arzusu çocuklarda olduğu müddetçe teknolojik alanların çocuklara, çocukların da teknolojinin tüm alanlarına katkısının olacağı öngörülmektedir (Koçak ve İçmenoğlu, 2012).

KAYNAKLAR

Altan, E. B., Yamak, H., Kırıkkaya, E. (2016). FeTeMM Eğitim Yaklaşımının Öğretmen Eğitiminde Uygulanmasına Yönelik Bir Öneri: Tasarım Temelli Fen Eğitimi. *Design Based Science Education* 2146-071X, 212.

Aruk, İ. (2008). Bilişim Teknolojilerinin Zihinsel Engellilerin E-Eğitiminde Kullanılması ve Örnek Bir Uygulama Geliştirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Asheim, B.T. ve Coenen, L. (2005) Knowledge Bases and Regional Innovation Systems: Comparing Nordic Clusters, *Research Policy*, 34(8), 1173-1190.

Banko, Ç., İlhan, F., Şallı, T. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Ebeveynlerinin Televizyonda Akıllı Sembol Kullanımı ve Çocuklarını Televizyondan Koruma Yöntemleri. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*. 1(1): 45-59.

Başoğlu, E. D. (2009). Zihinsel Engelli Öğrenciler İçin Bir Eğitim Yazılımının Geliştirilmesi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Bayhan, P. (2015). Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-18. Okul Öncesi Eğitimde Teknolojinin Rolü. Ankara: Hedef Yayıncılık.

Bayhan, P., Artan, İ. (2005). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. Ankara: Hedef Yayıncılık.

Berson I, Berson M. (2003). Dijital Literacy for Effective Citizenship, *Social Education*. 67(3):164-7.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu (2012). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinde Engelsiz Erişim Raporu. Ankara.

Bostan, B., Tıngöy, Ö. (2015). Dijital Oyunlar: Tasarım Gereksinimleri ve Oyuncu Psikolojisi. *Online Academic Journal of Information Technology*. 6(19): 6-22. DOI: 10.5824/1309-1581.2015.2.001.x

Brophy, S., Klein, S., Portsmore, M., Rogers, C. (2008). Advancing Engineering Education İn P-12 Classrooms. *Journal of Engineering Education, 97*(3), 369-387.

Candemir, T. (2006). Çağdaş Teknolojinin Sanat Dallarına Etkileri ve Yardımcı Yazılımlarla Bilgisayarda Resim Yapmak. 6 th International Educational Technology Conference, North Cyprus, 19-21 April. Eastern Mediterranean University Famagusta, Vol. 1, 357-365.

Corlu, M. S., Capraro, R. M., Capraro, M. M. (2014). FeTeMM Eğitimi ve Alan Öğretmeni Eğitimine Yansımaları. *Eğitim ve Bilim*, *39*(171).

Craft, A. (2003). Creative Thinking in the Early Years of Education. *Early Years*, 23(2), 143– 54.

Çelen, F.K., Çelik, A., Sadi S. (2011). Çocukların İnternet Kullanımları ve Onları Bekleyen Çevrim-İçi Riskler. Akademik Bilişim 11-XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri 2-4 Şubat 2011 İnönü Üniversitesi, Malatya. s.645-652.

Çık, A. (2017). Televizyon Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Yeniden Üretilmesi Üzerine Bir İnceleme. *Ulakbilge*. 5(9): 87-102. DOI: 10.7816/ulakbilge-05-09-05

Çokokumuş, B. (2012). Dijital Ortamda Kültür ve Sanat. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education. 1(3): 51-66.*

Dahlen, M. (2008) Creativity Unlimited, England: John Wiley & Sons.

Demirkol, O. (2017). Sosyal Medya Gündeminin Algılanışı Üzerine Niteliksel Bir Kullanıcı Araştırması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* AUAd. 3(1): 129-159.

Dijital Oyun Sektörü Raporu (2016). Ankara Kalkınma Ajansı Raporu. Dünya Video Oyunları Endüstrisi. www.ankaraka.org.tr/tr/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf

Dosi G. ve Nelson, R. (2010) Technical change and industrial dynamics as evolutionary processes. Handbook in Economics of Innovation, Cilt 1. Amsterdam, North Holland, 52-127.

Elmas, O., Kete, S., Hızlısoy, S., Kumral, N. (2015). Teknolojik Cihaz Kullanım Alışkanlıklarının Okul Başarısı Üzerine Etkisi, *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2.

EU Kids Online II Türkiye (2010). Avrupa çevrimiçi çocuklar araştırma projesi Türkiye sonuçları. [Çevrim-içi: http://eukidsonline.metu.edu.tr/], Erişim Tarihi 20 Temmuz 2017.

Eşği, N. (2013). Dijital Yerli Çocukların ve Dijital Göçmen Ebeveynlerinin İnternet Bağımlılığına İlişkin Algılarının Karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*28(3), 181-194

Eşği, N. (2014). Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2): 807-839

Felix, A. L. (2010). *Design-Based Science for STEM Student Recruitment and Teacher Professional Developmen*t. Mid-Atlantic ASEE Conference, Villanova University.

Figa, E. (2004). The Virtualization of Stories and Storytelling. Storytelling Magazine. 16(2), 34–36.

Frith, E. (2017). The Performance of the NHS in England in Transforming Children's Mental Health Services. Children and Young People's Mental Health Report. University of California.

Gencer, A. S. (2017). Fen Eğitiminde Bilim ve Mühendislik Uygulaması: Fırıldak Etkinliği. *Journal of Inquiry Based Activities*, *5*(1), 1-19.

Göker, H., Özaydin, L., Tekedere, H. (2016). The Effectiveness and Usability of the Educational Software on Concept Education for Young Children with Impaired Hearing. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 12(1), 109-124.

Gündoğdu, Z. Seytepe, Ö., Pelit, B.M., Doğru, H., Güner, B. vd. (2016). Okul Öncesi Çocuklarda Medya Kullanımı. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2(2): 6-10.

Günlü, A., Ceyhan, A.A. (2016). Ergenlerde İnternet ve Problemli İnternet Kullanım Davranışının İncelenmesi. *ADDICTA: The Turkısh Journal On Addıctıons.* 4(1):75–117.

Hall, B. ve Rosenberg, N. (2010). Handbook of the Dijital Economics of Innovation, North Holland.

Hynes, M., Portsmore, M., Dare, E., Milto, E., Rogers, C., Hammer, D. (2011). *Infusing Engineering Design into High School STEM Courses.*

İlhan, V. (2012). Yeni İletişim Teknolojilerindeki Yeniliklerin Gündelik Hayattaki Tahakkümü: İphone ve İpad Örneği, Yeni İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Dönüşüm, Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 157, Kongreler ve Sempozyumlar Dizisi: 25, 443-461.

İnceelli, A. (2005). Dijital Hikaye Anlatımının Bileşenleri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology–TOJET*. 4(3): 132-142.

Kalelioğlu, F. ve Gülbahar, Y. (2014). The Effects of Teaching Programming via Scratchon Problem Solving Skills: A Discussion from Learners' Perspective. *Informatics in Education,*13(1), 33–50

Karagülle, A.E., Çaycı, B. (2014). Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Yabancılaşma. *The Turkish Journal of Design, Art and Communication TOJDAC.* 4(1): 1-14.

Kearns, K. (2014). The Big Picture. 3rd Edition. Cengage Puplishier. Sydney.

Keçeci, G., Alan, B., Kırbağ Zengin, F. (2017). 5. Sınıf Öğrencilerle STEM Eğitimi Uygulamaları. *Journal Of Kirsehir Education Faculty*, 18(1), 1.

Kelleci, M. (2008). İnternet, Cep Telefonu, Bilgisayar Oyunlarının Çocuk ve Gençlerin Ruh Sağlığına Etkileri. *TAF Prev Med Bull*. 7(3):253-256.

Kittinger, R., Correia, C., Irons, J. (2012). Relationship Between Facebook Use, Problematic Internet Use Among College Students. *Cyberpsychology Behavior Social Networking*. 15(6):324–327.

Kol, S. (2017). Erken Çocuklukta Teknoloji Kullanımı. Ankara: Pegem Akademi.

Kuyucu, M. (2017). Gençlerde Akıllı Telefon Kullanımı ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Sorunsalı: Akıllı Telefon(Kolik) Üniversite Gençliği. *Global Media Journal TR Edition*, 7(14): 328-359.

Küngerü, A. (2016). Bir İfade Aracı Olarak Dijital Öykü Anlatımı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi-AKAR*. 1(2): 33-45.

Mc Donald, T. (2016). Social Media in Rural China: Social Networks and Moral Frameworks. Londra: UCL Press, p.215.

MEGEP (2007). Grafik ve Fotoğraf. MEB Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. Ankara.

Najjar, İ. (2016). Tasarımcının Yaratıcılığının Geliştirilmesinde Çizginin Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi. Görsel Sanatlar Bilim Dalı İstanbul.

National Academy of Engineering [NAE]. (2010). Standards For K-12 Engineering Education*?.* Washington, DC: National Academies Press.

National Academies of Educational Progress [NAEP] (2014). Technology and Engineering Literacy Framework for the 2014 National Assessment of Educational Progress-Pre-Publication Edition. WestEd: National Assessment Governing Board.

National Research Council [NRC]. (2012). A Framework for K-12 Science Education: Practices, Crosscutting Concepts and Core Ideas. Washington DC: The National Academic Press.

Next Generations Science Standards [NGGS]. (2013). The Next Generation Science Standards-Executive Summary.

Ocak, M.A. (2010). Aile ve İnternet. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yay. http://www.aep.gov.tr/wp-content/uploads/2012/10/AileVeInternet.pdf

Özkocak, Y. (2016). Türkiye'de Akıllı Telefon Kullanıcılarının Oyalanma Amaçlı Tercih Ettikleri Mobil Uygulamalar. *Global Media Journal TR Edition* 6(12): 106-130.

Özonur, D. (2016). Televizyon Programlarını Sınıflandırma Sistemleri "Akıllı İşaretler" Ne İşe Yarar? *Global Media Journal,* 6(12), 214-234.

Pekman, C. (2006) Avrupa Birliği'nde Medya Okuryazarlığı. Editör: Nurçay Türkoğlu, İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

RTÜK-Radyo Televizyon Üst Kurulu (2013). Türkiye'de Çocukların Medya kullanma Alışkanlıkları. 1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi. İstanbul: Bizim Matbaa.

RTÜK-Radyo Televizyon Üst Kurulu (2016). Medya Okuryazarlığı Araştırması. Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı Yayınları yayın No: 2016/1.

Scheuremann, B., Webber, J. (2012). Autism: Teaching Does Make a Difference. Toronto, Ontario, Canada: Wadsworth/ Thomson Learning Inc.

Suhail K, Bargees Z. (2016). Effects of Excessive Internet Use on Undergraudate Students in Pakistan. *Cyber Psychol Beha*v. 9(3): 297-307.

Tarı Cömert, I., Kayıran, S.M. (2010). Çocuk ve Ergenlerde İnternet Kullanımı. *Çocuk Dergisi* 10(4):166-170, 2010 doi:10.5222/j. child.2010.166

TÜİK-Türkiye İstatistik kurumu (2016). Sayı: 21779. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Haber Bülteni. 18 Ağustos 2016.

Türkcan, E. (2009) Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Politika, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türkmenoğlu, H. (2014). Teknoloji ile Sanat İlişkisi ve Bir Dijital Sanat Örneği Olarak Instagram. *Ulakbilge*, 2(4): 87-100. DOI: 10.7816/ ulakbilge-02-04-07.

Ulusoy, A., Bostancı, M. (2014). Çocuklarda Sosyal Medya Kullanımı ve Ebeveyn Rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies-JASSS*. 28:559-572,

UNICEF (2017). Her Çocuk İçin Eğitim. http://www. unicefturk.org/yazi/2017_G20

Uz, H.E. Balcı Demirci, B. (2015). Engelli Kullanıcılar İçin Multimedya Öğrenme Araçları. Yüksek Lisans Okan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar Müh. Bölümü.

Wegerif, R. (2007). Teaching Thinking: Metaphors and Taxonomies. *Dialogic Education and Technology*, 7, 125-157.

Yalçın, H. (2010). Çocuk Gelişimi. Ankara: Nobel Yayınevi.

Yazar, A. (2007). 1914-2006 Okul Öncesi Eğitim Programlarında Yaratıcılığın İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Yükseltürk,E., Altıok, S. (2015). Bilişim Teknolojileri Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Programlama Öğretimine Yönelik Görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 4(1), 50-65.

https://www.engadget.com/

http://www.tswg.com.au/dijital-play-banking/

http://www.legoengineering.com/

http://www.vgchartz.com/analysis/platform_totals/, Son erişim tarihi; 08.07.2017

http://teknolojikanneler.com/cocuklar-tasarliyor-imaginarium-uretiyor

7

YARATICILIĞI DESTEKLEYEN ORTAMLAR VE ORTAM DÜZENLEMESİ

Öğr. Gör. Hande USBAŞ
Arel Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Yaratıcı bir yaşam sürmemiz için yanılıyor olma korkumuzu kaybetmeliyiz.
Joseph Chilton Pearce

GİRİŞ

Çocuklar dünyayı keşfetmek için güçlü bir arzuyla doğarlar ve bu doğuştan gelen merak yaratıcılığı geliştirir. Ancak, bu yaratıcı eğilimlerin gelişip gelişmemesi ortama ve çocukların deneyimledikleri etkileşimlere bağlıdır. Çocukların merak ve yaratıcılıklarını teşvik eden ve bireysel olarak değer veren destekleyici bir ortamda yaratıcılık ile ilgili becerileri uygulamak ve geliştirmek için fırsatlara ihtiyaçları vardır (Duffy, 2006). Çocukların birbirleriyle etkileşim kurmalarına ve öğrenmelerine olanak sağlayan ortamlar, sorgulamayı, işbirliğini ve iletişimi teşvik eden; çocuklar için ilham verici, güçlendirici ve güvenli olmalıdır.

"Malaguzzi (1994) çevrenin 'üçüncü öğretmen' rolünde bir güce sahip olduğunu ve etkili bir öğrenme ortamının çocuklar, öğretmenleri ve aileleri arasında paylaşılan ilişkiler duygusunu ve tüm katılımcılar için aidiyet ve ilham duygusunu geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir" (Piscitelli ve Penfold, 2015, s. 266). Bu bağlamda yaratıcılığı destekleyen bir öğrenme ortamı, çocukların gelecekte karşılaşabilecekleri zorluklar ve bunların olumsuz etkilerine karşı yaratıcı ve anlamlı olarak yanıt verme potansiyellerini en iyi şekilde kullanabilecekleri öğrenme türlerini geliştiren üçüncü öğretmen olarak tanımlanabilir.

Çocuklar için yaratıcılığı teşvik eden ortam düzenlemesinde iki önemli husus vardır. Bunlardan biri çocuğun fiziksel çevresidir. Açık ve kapalı alanların boyutunu ve düzenlenmesini, araç gereç ve materyallerin niteliğini, yeni ve farklı alanlara ulaşımı içerir. Diğer önemli husus ise, çocukların yaratıcı projelerini geliştirmeleri için zamanın yeterli ve sürdürülebilir periyotlarla çocuklara verilmesidir. Bu iki hususun sağlanmasında ise yetişkinlere önemli rol düşmektedir.

Bu bağlamda, aşağıda yaratıcılığı destekleyen ortam düzenlemesi, fiziksel, zaman, araç gereç, materyallerin düzenlenmesi ve kullanımı, oyunun ve oyun alanlarının önemi ile ortamın düzenlenmesinde yetişkinlerin rolü incelenecektir.

KAYNAKLAR

Abacı, O. (1996). *Müze eğitimi*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Abacı, O. (2005). *Çocuk ve Müze*. İstanbul: Morpa.

Acar, H. (2009). *Doğal Peyzaj Elemanlarının Oyun Olanaklılıklarının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Acar, H. (2014). Learning Environments for Children in Outdoor spaces. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 141*, 846-853.

Atabay, S. ( ). Mekan ve Mimarinin Eğitimde Başarıya Etkisi.

http://www.ted.org.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?-F6E10F8892433CFFA79D6F5E6C1B43FF44EA-474750BABA90, Erişim tarihi: Temmuz, 2017

Atasoy, N. (1996). *Müze eğitimi ve yazılı gereçlerin İstanbul arkeoloji müzeleri taş eserler bölümü üzerinde örneklenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Baltacı, H. (2013). *Çocuğun Yaratıcılık Performansında Görsel Değerlerin Yeri.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Besançon, M. ve Lubart, T. (2008). Differences in the development of creative competencies in children schooled in diverse learning environments. *Learning and individual differences, 18(4),* 381-389.

Brophy-Herb, H. E., Lee, L. E., Nievar, M. A. ve Stollak, A. (2007). Preschoolers' social competence: Relations to family characteristics, teacher behaviors and classroom climate. *Journal of Applied Developmental Psychology, 28,* s. 134-148.

Craft, A. (2002). *Creativity and early years education: A lifewide foundation*. Bloomsbury Publishing.

Davies, D., Jindal-Snape, D., Collier, C., Digby, R., Hay, P., ve Howe, A. (2013). Creative learning environments in education—A systematic literature review. *Thinking Skills and Creativity, 8*, 80-91.

Demirarslan, D. ve Aytöre, O. S. S. (2004). Çocuğun Fiziksel ve Ruhsal Gelişimi Açısından Çocuk Odaları Tasarımında Malzeme Kullanımı ve Malzeme Seçiminin Önemi. 2.Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi. http://www.yapkat.com/images/Malzeme/Dosya/828350245952691501581668885.pdf

Duffy, B. (2006). *Supporting creativity and imagination in the early years*. McGraw-Hill Education (UK).

Edwards, C. P. ve Springate, K. W. (1995). Encouraging Creativity in Early Childhood Classrooms. *ERIC Digest*. https://www.ericdigests.org/1996-3/early.htm

Fox, J. E. ve Schirrmacher, R. (2014). Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi. Neriman Aral ve Gökhan Duman (Çev. Ed.). *Estetik* içinde (136-151) Münevver Can Yaşar (Çev.). Ankara: Nobel.

Howard, M. L. ve Camp, A. (2013). *Growing Young Minds. Institute of Museum and Library Services*, United States of America. https://www.imls.gov/assets/1/AssetManager/GrowingYoungMinds.pdf

King, B. (2015). *Childhood Learning in Museums*. http://www.lord.ca/Media/Childhood-Learning-in-Museums-Brad-King.pdf

Mayesky, M. (2009). *Creative Activities for Young Children*. (9. baskı). United States: Wadsworth, Cengage Learning.

MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı.* Ankara.

Metin, Ş. (2017). Investigation of the practices in learning centers of pre-school education institutes. *Turkish Journal of Education, 6(1),* 1-16.

Özkubat, S. (2014). Okul öncesi kurumlarında eğitim ortamlarının düzenlenmesi ve donanım. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 58-66.

Özsoy, V. (2003). *Görsel Sanatlar Eğitimi*. Ankara. Gündüz.

Piscitelli, B. ve Penfold, L. (2015). Child-centered Practice in Museums: Experiential Learning through Creative Play at the Ipswich Art Gallery. *Curator: The Museum Journal, 58(3),* 263-280.

Prentice, R. (2000). Creativity: a reaffirmation of its place in early childhood education. *Curriculum Journal, 11(2),* 145-158.

Promote creativity and creative learning in young children: Unit CYPOP 7 (2014), Children & Young People's Workforce Diploma, https://www.hoddereducation.co.uk/getmedia/17883c9c-3cf8-4c1a-9a58-8de37f5ed2a1/CHAPTER-22.aspx

Sharp, C. (2004). Developing young children's creativity, what can we learn from research. https://www.nfer.ac.uk/publications/55502/55502.pdf

Singer, D. G. ve Singer, J. L. (1998). *Çocuklarda Yaratıcılığın Gelişimi*. Nurdan Cihanşümul (Çev.). İstanbul: Gendaş.

Sofuoğlu, S. D. ve Kuşçuoğlu, M. Ö. (2009). Çocuk ve Mobilya. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi I.Ulusal Batı Karadeniz Ormancılık Kongresi Bildiriler Kitabı, 1*, 101-107.

Solhjoo, N. ve Beigi, M. (2014). Early Learning and Lifelong Learning in Museums and Libraries. Iran Science and Technology Museum Forth Seminar. Dissemination of Science in Museums and Cultural Centers., http://www.irstm.ir/

Vygotsky, L. S. (2004). Imagination and creativity in childhood. *Journal of Russian & East European Psychology, 42(1),* 7-97.

Yalvaç, M. (2004). *21. Yüzyılda halk kütüphaneleri: yaratıcı kütüphane hizmetleri.* http://neu.edu.tr/docs/byam/byam_(170).pdf

Yılmaz, B. (2007). Hedef Gruplara Yönelik Yaratıcı Kütüphane Hizmetleri ve Proje Geliştirme: Halk Kütüphaneleri Gaziantep, Bartın ve Antalya Bölge Seminerleri Değerlendirme Raporu. *Türk Kütüphaneciliği 21,1,* 75-87.

8 YARATICILIĞIN ÖLÇÜLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Aylin SÖZER ÇAPAN
İstanbul Aydın Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Öğretmenliği

Bir şeyler görürsünüz ve 'Neden?' diye sorarsınız.
Bense asla orada olmayan bir şeyleri sezerim ve 'Neden olmasın?' derim.

George Bernard Shaw

GİRİŞ

İnsanlar yaratıcıdır. Karşılaştıkları problem durumlarına pek çok farklı düzeylerde uygun çözümler üretirler. Sadece üretmekle kalmaz bu fikirlerini şekillendirir, başkalarına aktarır ve zaman zaman küçük gruplar halinde bir araya gelerek fikirlerini birleştirip yeniden şekillendirirler. Bu süreçte içinde bulundukları kültürlere has yeni sistem veya ürünler hakkında farklı düşünme stratejileri kullanır ve benimserler (Amabile ve Cheek, 1988).

Yaratıcı insanlar ve süreçler, ürünlerinin önceden belirlenmesiyle tanımlanabilir, bunlar genel olarak fikirleri gibi sıra dışı sonuçları da içerir ve değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Bu yaratıcı ürünlerin yaygın olarak kabul edilen özellikleri; yenilik ve uygunluk, yararlılık ve çözümdür (O'Quin ve Besemer, 2011).

Puccio ve Cabra (2012) yaratıcı sürecin iki bileşeni olan fikir üretme ve fikir değerlendirmesini ele almaktadır. Çağdaş teoriler ve yaratıcılık çalışmaları alanında yapılan araştırmalar, etkili fikir üretme ve değerlendirme yapabilmek için gerekenleri açıklamış ve bu da bazen yaratıcı süreçle ilişkili olan gizemin örtüsünü kaldırmıştır. Yaratıcılık alanında genel olarak fikir üretme ve fikir üretme yöntemlerinin yararlılığı fikir değerlendirmesinden çok daha fazla dikkat çekmiştir. Bu nedenle, fikir üretme ve değerlendirme becerilerinin çeşitli yaklaşımlarla geliştirilebileceğini savunmaktadırlar.

Yaratıcılığa yönelik teorik yaklaşımlarda yaratıcılığın farklı yönleri açısından değerlendirilmesi vurgulanmaktadır. Geleneksel olarak, bu yönlerden bahsederken dört P ile tanımlanan yaratıcılık bileşenlerine atıfta bulunulmuştur; işlem (process), ürün (product), kişi (person) ve yer (place) (Runco, 2004). Bu çerçevenin yeni sürümüne iki yeni yön daha eklenerek altı P'ye kadar uzanmış; ikna etme (persuasion) (Simonton, 1990) ve potansiyel (potential) (Runco, 2003) ile zenginleştirilmiştir.

Yapılan pek çok araştırmada yaratıcılığın ölçülüp ölçülemeyeceği hakkında tartışmalara rastlanmıştır. Geliştirilen pek çok ölçme aracına bakılacak olursa yaratıcılığın faklı boyutları ölçülmeye çalışılmıştır ancak yaratıcılık kavramının çok yönlü olması, yaratıcılığın bütünüyle ölçülmesini mümkün kılmamaktadır (Puccio ve Murdock, 1999). Bu açıdan bakıldığında yaratıcılığın ölçülmesinde yukarıda bahsedilen teorik yaklaşımların sınıflandırdığı, yaratıcılığın farklı yönlerini ele almak yerinde olacaktır.

KAYNAKLAR

Aksoy, B. (2004). *Coğrafya öğretiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımı.* Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara: Unpublished master thesis.

Aktamış, H., ve Ergin, Ö. (2007). Bilimsel süreç becerileri ile bilimsel yaratıcılık arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33).

Amabile, T. M. (1982). Social psychology of creativity: A consensual assessment technique. *Journal of personality and social psychology*, 43, 997-1003.

Amabile, T. M., ve Cheek, J. M. (1988). Microscopic and macroscopic creativity. *Journal of Social and Biological Structures*, 57-60.

Aslan, E. (2001). Torrance yaratıcı düşünce testinin Türkçe versiyonu. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19-40.

Barbot, B., Besancon, M., ve Lubart, T. (2011). Assesing creativity in the classroom. *The Open Education Journal*, 58-66.

Besemer, S. P., ve O'Quin, K. (1999). Confirming the three-factor creative pruduct analysis matriz model in an american sample. *Creativity research journal*, 12, 287-296.

Can-Yaşar, M., ve Aral, N. (2011). Altı Yaş Çocuklarının Yaratıcı Düşünme Becerilerine Sosyal-Ekonomik Düzey ve Anne- Baba Öğrenim Düzeyinin Etkisinin İncelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim, 4*(1), 137-145.

Cassidy, D., Hestenes, L., Hegde, A., Hestenes, S., ve Mims, S. (2005). Measurement of quality in preschools child care classrooms: An explaratory and confirmatory factor analysis of the early childhood environment rating scale-revised. *Early childhood research quarterly*, 20, 345-360.

Cheung, P. J., Sing, L., Chan, D., ve Wu, W. (2004). Creative Potential Of School Children In Hong Kong:Norms Of The Wallach-Kogan Creativity Tests And Their Implications. *Creativity Research Journal, 16*(1), 69-78.

Çam, S., ve Tümkaya, S. (2006). Üniversite Öğrencilerinde Kişilerarası Problem Çözme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*(2), 119-132.

Çam, S., ve Tümkaya, S. (2007). Kişilerarası problem çözme envanteri'nin (KPÇE) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. . *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* , 3(28), 95-111.

Çetin, Z., Üstündağ, A., Kerimoğlu, ve Gizem, B. (2015). Ülkemizde ve Dünyada Çocuklarda Yaratıcılığın Ölçülmesinde Kullanılan Testlerin İncelenmesi. *H.Ü Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2*(2), 31-49.

Çoraklı, E., ve Batıbay, D. (2011). Müzikte yaratıcı düşünme ölçeği'nin Türkiye koşullarına uyarlanması. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 34, 49-70.

Davis, G. A., ve Rimm, S. (1982). Group inventory for finding interests:(GIFFI) I and II: Instruments for identifying creative potential in the junior and senior high school. *The Journal of Creative Behavior*, 16(1), 50-57.

Dikici, A. (2011). Yaratıcılığın Örtük Kuramları:Yaratıcılık Hakkında Ne Düşünüyorsunuz Ölçeğinin Tük Kültürüne Uyarlanması. *New World Sciences Academy, 6*(1), 589-604.

Doolittle, J. H. (1990). *Creative Reasoning Test.* Pacific Grove, CA: Midwest Publications: Critical Thinking Press.

Ekvall, G. (1996). Organizational climate for creativity and innovation. *European journal of work and organizational psychology*, 5, 105-123.

Erdoğdu, M. (2006). Yaratıcılık değerlendirme ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (12), 61-79.

Franck, K., ve Rosen, E. (1949). A projective test of masculinity-femininity. *Journal of Consulting Psychology*, 13(4), 247.

Getzels, J. W., ve Csikszentmihalyi, M. (1976). *The creative vision: A longitudinal study of problem finding in art.* New York: NY: John Wiley & Sons.

Heppner, P. P., ve Petersen, C. (1982). The Development And İmplications Of A Personal Problem Solving İnventory. *Journal Of Counseling Psychology*, (29), 66-75.

Johnson, D. L. (1979). *The Creativity Checklist.* IL: Stoelting: Wood Dale.

Kardaş, N., Anagün, Ş., ve Yalçınoğlu, P. (2014). Problem Çözme Envanterini İlköğretim Öğrencilerine Uyarlama Çalışması:Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(51), 182-194.

Kirschenbaum, R. J. (1989). *Understanding the creative activity of students.* Mansfield: CT: Creative Learning Press.

Moran, J. D., Milgram, R. M., Sawyers, J., ve Fu, V. (1983). Original thinking in preschool children. *Child Development*, 54, 921-926.

Moran, J. D., Sawyers, J., Fu, V., ve Milgram, R. M. (1988). Measuring creativity in preschool children. *Journal of creative behavior*, 22, 254-263.

Mumford, M. D., Supinski, E., Baughman, W., Costanza, D., & Threlfall, K. (1997). Process-based measures of creative problem-solving skills: V. Overall prediction. *Creativity Research Journal*, 10, 73-85.

O'Quin, K., ve Besemer, S. (2011). Creative Products. *Encyclopedia of Creativity (Second Edition)*, 273-281.

Özkök, A. (2005). Disiplinlerarası yaklaşıma dayalı yaratıcı problem çözme öğretim programının yaratıcı problem çözme becerisine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 159-167.

Puccio, G. J., ve Cabra, J. (2012). Idea Generation and Idea Evaluation: Cognitive Skills and Deliberate Practices. *Handbook of Organizational Creativity* (s. 189-215). içinde Elsevier.

Puccio, G. J., ve Murdock, M. (1999). Creativty Assessment: An İntroduction and overview. G. Puccio, & M. Murdock içinde, *Creativiy Assessment:Readings and Resources* (s. 5-24). Hadley MA: Creative Education Foundation.

Renzuli, J., Smith, L., White, A., Callahan, C., Hartman, R., ve Westburg, K. (2002). *Scales for rating the behavioral characteristics of superior students.* Mansfield center: CT: Creative learning press.

Runco, M. A. (1987). Interrater agreement on a socially valid measure of students'creativity. *Psychological Reports*, 61, 1009-1010.

Runco, M. (2003). Education for creative potential. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 317-324.

Runco, M. (2004). Personal Creativity and Culture. *In Creativity: When east meets west.* içinde 9-21.

Seng, Q. K., Keung, H., ve Cheng, S. (2008). Implicit theories of creativity: A comparison of student-teachers in Hong Kong and Singapore. *Compare*, 38(1), 71-86.

Siegel, S. M., ve Kaemmer, W. (1978). Measuring the perceived support for innovation in organisations. *Journal of applied psychology*, 22, 361-368.

Simonton, D. K. (1990). Creativity in the later years: Optimistic prospects for achievement. *The Gerontologist*, 626-631.

Starkweather, E. (1971). Creativity research istruments designed for use with preschool children. *Journal of Creative Behavior*, 245-256.

Sternberg, R. J. (1997). Intelligence and lifelong learning. What's new and how can we use it? *American Psychologist*, 52, 1134-1139.

Torrance, E. (1966). *The Torrance Tests of Creative Thinking-Norms-Technical Manual Research Edition-Verbal Tests, Forms A and B-Figural Tests, Forms A and B.* Princeton: NJ: Personnel Press.

Torrance, E. P. (1974). *The Torrance Tests of CreativeThinking-Norms-Technical Manual Research Edition-VerbalTests, Forms A and B- Figural Tests, Forms A and B.* Princeton: NJ: Personnel Press.

Torrance, E. (1981). *Thinking creatively in action and movement.* Bensenville: IL: Scolastic Testing Service.

Urban, K., ve Jellen, H. (1996). *Manual Test for creative thinking-drawing production.*

Wallach, M., ve Kogan, N. (1965). *Models of thinking in young children.* New York: NY: Holt.

Webster, P. R. (1994). *Measure of Creative Thinking in Music:(MCTM): Administrative Guidelines.* Northwestern University,Evanston, IL.: Unpublished manuscript.

Yaşar, M. C., ve Aral, N. (2011). Altı yaş çocuklarının yaratıcı düşünme becerilerine sosyo-ekonomik düzey ve anne baba öğrenim düzeyinin etkisinin incelenmesi. *Kuramsal eğitim bilim*, 4 (1), 137-145.

Zeteroğlu, E. Ş. (2011). Yaratıclığın Ölçümü, (Erken ÇocukluktaYaratıcılık ve Geliştirilmesi, Ed. E. Ç. Öncü'de), PegemA Yayıncılık, 2. Basım.

9

SANAT VE YARATICILIK

Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ
Gazi Üniversitesi,
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi A.B.D.

Bilim ve sanat takdir edilmediği yerden göç eder.
İbn-i Sina

GÖRSEL SANAT EĞİTİMİNDE YARATICILIK

Çocuklara olağan olandan olağandışına çıkma fırsatı veren sanat, onların geleceğin yaratıcı ve üretken bireyleri olmasını sağlayan önemli bir alanı oluşturmaktadır. Toplumları ve kurumları güçlü kılan nedenlere baktığımızda geçmişin bilgi birikimine sahip olması önemli görülmekle birlikte, işbirliğinde çalışabilen, problem çözebilen, yaratıcı çözümlere üretebilen, problemler sırasında esneklik gösterebilen ve yeniliklere, yeni olasılıklara açık bireylerin olduğu görülmektedir (Vieth, 1999). Hatta bilgiyi üretmenin de yaratıcı düşünmenin bir ürünü olduğu, bilgiyi üretebilmek için yaratıcı bireylere ihtiyaç olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu nedenle yaratıcı ve eleştirel düşüncenin egemen olmadığı bir toplumun, gelişmiş bir toplum olamayacağı ön görülmektedir (Demirel, TED 1993). Fakat günümüz eğitiminde standart programların uygulanması, standart değerlendirme araçları ile akademik başarıya odaklanılması, öğretmen merkezcilik, bilgi odaklı öğretim gibi faktörlerin yaratıcılık, üretkenlik, girişimcilik gibi bireysel özelliklerin yeterince destek bulamaması nedeniyle sanat eğitimine olan ihtiyaç her zamankinden daha zorunlu olarak karşımıza çıkmaktadır (Kırışoğlu, 2005; Baum, 2017).

KAYNAKLAR

Abacı, O. (2006). *Okul öncesi dönem çocuklarında görsel sanat eğitimi.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Abacı, O. (2015). Okul öncesinde sanatsal gelişim. *Okul Öncesi eğitimde sanat eğitimi.* (Edit. İ. Ulutaş). Ankara: Hedef CS.

Adu-Agyem, J., Enti, M, and Peligah,, Y. S. (2009). Enhancing children's learning: The art perspective. *International Journal of Education through Art*, 5 (2-3), 143-155. doi:10.1386/eta.5.2 ,3.143/1

Ağluç., L. (2013). Sanat Yaratıcılık Bağlamında İnsan ve Yaratma Güdüsü. Mediterranean *Journal of Humanities*, 3(1), 1-14.

Aral, N. (1999). Sanat eğitimi. Yaratıcılık etkileşimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 15:*11 - /7.

Artut, K. (2002). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri* (2.baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

Ayaydın, A. ve Mercin, L. (2013). Görsel Sanatlar Eğitiminde Uygulamalar. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Ayaydın, A., Üstün Vural, T., Tuna, S. ve Gökay Yılmaz, M. (2011). *Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar öğretimi*. Edit. A.O. Alakuş ve L. Mercin. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Aytaç, Ç. (1981). *Sanat ve uygarlık*. Ankara: Bizim Büro.

Bae, C.H. (2004). Learning to teach visual arts in an early childhood classroom: the teacher's role as a guide. *Early Childhood Education Journal,* 31(4), 247-254.

Ballengee-Morris, C., ve Stuhr, P. (2001). Multicultural art and visual cultural education in a changing world. *Art Education, 54*(4), 6–13. Retrieved October 1, 2017, from http://proquest.umi.com.ezproxy.auckland.ac.nz/pqdweb?index=1&did=75271359&SrchMode=2&sid=1&Fmt=6&VInst=PROD&VType=PQD&RQT=309&VName=PQD&TS=1253424166&clientId=13395

Barret, T. (1992). Criticizing art with children. *Art Education: Elementary*, (Ed: A. Johnson), p.115-129, Washington DC: NAE.

Barrett, M.S., Everett, MçC. ve Smigiel, H. M. (2012). Meaning, value and engagement in the arts: findings from a participatory investigation of young Australian children's perceptions of the arts. *IJEC*, 44:185-201. DOI 10.1007/s13158-012-0059-9

Baum, A.C. (2017). Powerful allies: Arts educators and early childhood educators joining forces on behalf of young children, *Arts Education Policy Review*, 118:3, 183-188, DOI: 10.1080/10632913.2016.1245165

Bee H. L.& Boyd, D. (2009). Developing Child. (12th edition). London: Allyn& Bacon.

Bellamy, K., Burghes, L., ve Oppenheim, C. (2009). Learning to Live: Museums, young people and education. *Learning to Live Museums, young people and education*. (Edit: K. Bellamy and C. Oppenheim). https://www.nationalmuseums.org.uk/media/documents/publications/learning_to_live.pdf 01.09.2017 tarihinde erişildi.

Boriss-Krimsky, C. (1999). *The creativity handbook*. Illinois: Charles C Thomas Publisher LTD.

Brouillette, L. (2010). How the arts help children to create healthy social scripts: exploring the perceptions of elementary teachers. *Arts Education Policy Review*, 111: 16–24.

Burkitt, E., Jolley, R. ve Rose, S. E. (2010). Art educational issues in the attitudes and practices that shape children's drawing experience at home and at school. *International Journal of Design and Art Education,* 29, (3), 257-270.

Danko-McGhee, K. (2009). The Environment as third teacher: pre-service teacher's aesthetic transformation of an art learning environment for young children in a museum setting. *Art in Early Childhood*, 1(1): 1-16.

Edwards, L. C. (2006). *The creative arts: A process approach for teachers and children*. (3rd ed.). Columbus, OH: Merrill Prentice Hall.

Eglinton, K. A. (2003). *Art in the early years*. New York: Routledge Falmer (Taylor& Francis Group).

Epstein 2001. Thinking about art: encouraging art appreciation in early childhood settings. *Young Children*, 56(3),38-43.

Ercan, Z.G., Günşen, G. ve Fazlıoğlu, Y. (2015). Okul öncesinde sanatın eğitimin diğer alanlarıyla bütünleştirilmesi. *Okul Öncesi eğitimde sanat eğitimi.* (Edit. İ. Ulutaş). Ankara: Hedef CS.

Exley, B.E. (2008). Visual arts declarative knowledge: Tensions in theory, resolutions in practice. *International Journal of Art and Design Education, 27*(3), 309–319.

Feeney, S. ve Moravcik, E. (1987). A Thing of Beauty: aesthetic development in young children. *Young Children,* September, *7-15.*

Fox, J. E. and Berry, S.. (2008). Art in early childhood: curriculum connections. http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=113

Fox, J. ve Schirrmacher, R. (2012). *Art and creative development for young children*. Belmont; Wadsworth, Cengage Learning.

Gardner, H. (1983). *Frames of mind.* New York: Basic Books.

Gordon, A.M. ve Browne, K. W. (2004). *Beginning & beyond: foundation in early childhood.*USA: Thomson Delmar Learning.570-572.

Hallam, J., Gupta, M. D. ve Lee, H. (2008). An exploration of primary school teachers' understanding of art and the place of art in the primary school curriculum. *The Curriculum Journal*, 19 (4): 269-281.

Hayes, N., Maguire, J. Corcoran, L. ve O'Sullivan, C. (2017). Artful Dodgers: an arts education research project in early education settings, *Irish Educational Studie*s, 36:2, 203-219, DOI: 10.1080/03323315.2017.1324804

Hein, G. E. (1998) *Learning in the Museum.* London: Routledge.

Helm, J., H. ve Katz, L. (2001). Young *investigators: the project approach in the early years*. New York: Teachers College Press.

Herberholz, B. and Hanson, L. (1995). *Early childhood art.* p. 77-94, Boston: Mc Graw Hill Comp.

Hume, H. D. (2000). A *survival kit for the elemantry/ middle school art teacher*. USA: Jossey-Bass A Willley Imprint.

Hurwitz, M, Day, A. (2007). *Children and Their art: Art Education for elementary and middle schools.* 8. Basım, HartcourtBrace Jovanovich, Orlando,FL.

Hymes, J. L. (1989). *Teaching the Child under Six*. West Greenwich RI: Consortium Press.

Isbell, R. T. and Raines, S. C. (2003). *Creativity and the arts with young children*. New York: Thomson Delmar Learning.

Jalongo, M. R. and Stamp L. N. (1997). *The Arts in children lives; aesthetic education in early childhood*. MA: Allyn and Bacon.

Karabulut, N. (2013). Sanat Eserinin Kavranması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17(2),53-58.

Kehnemuyi, Z. (1995). *Çocuğun görsel sanat eğitimi*. İstanbul: Yapıkredi Yayınları.

Kırışoğlu, O. T. (2005). S*anatta eğitim görmek öğrenmek yaratmak*. Ankara: Pegem A Yayıncılık,

Kind, S. (2010). Art encounters: Movements in the visual arts and early childhood education. In V. Pacini-Ketchabaw (Ed.), *Flows, rhythms and intensities of early childhood education curriculum* (pp. 113-130). New York, NY: Peter Lang.

Kindler, A.M. (1995). *Significance of adult input in early childhood artistic development. The visual arts and early childhood learning* (Ed. C. M. Thompson), 10–14, Reston, VA: National Art Education Association.

Koster, J. B. (2001). *Growing artists; teaching art to young children*. Albany: Delmar Thomson Publishing.

Köksal Akyol, A. ve Akyol, A. A. (2015). Okul Öncesi Eğitimde Müzeler. *Okul Öncesinde Görsel Sanat Eğitimi*. Edit. İ.Ulutaş, Ankara: Hedef CS.

Lasky, L. ve Mukerji-Bergeson, R. (1995). *Art, Basic for young children.* Washington DC: NAEYC.

Mayesky, M. (2006). *Creative activities for young children.* New York: Thomson Delmar Learning.

McArdle, F. (2008) The arts and staying cool, *Contemporary Issues in Early Childhood,* 9(4), 365-374. http://dx.doi.org/10.2304/ciec.2008.9.4.365

Mercin, L. ve Alakuş, A. O. (2005). Sanat eleştirisi ve pedagojik eleştiri yönteminin incelenmesi. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* 5, 36-46.

Miler, R. (1996). *The developmentally appropriate ınclusive classroom in early education*, USA:Delmar publishers, p.117-140.

National Visual Arts Standarts (2014). https://arteducators-prod.s3.amazonaws.com/documents/304/7bde51f4-8b54-4d44-87c7-4100a6eca643.pdf?1451960689 15.10.2017 tarihinde erişildi.

Newton, C. (1995). *Language and learning about art. The visual arts and early childhood learning*. Thompson, C. (ED). Reston, VA:NAEA.

Özsoy, V. *(*2003*). Görsel sanatlar eğitimi resim-iş eğitiminin tarihsel ve düşünsel temelleri*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Partnership For 21st Century Skills, (P21). (2013). *Framework For 21st Century learning*. 06 Aralık 2013 tarihinde http://www.p21.org/about-us/p21-framework sayfasından erişilmiştir.

Rinaldi, C. (2005). The pedagogy of listening. Lecture given during the Pedagogy of Listening Conference, October 7–8, 2005, Miami, FL.

San, İ. (2008). Sanat ve eğitim. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Savva, A. ve Trimis, E. (2005). Responses of young children to contemporary art exhibits: The role of artistic experiences. *International Journal of Education and the Arts, 6* (13).

Schiller, W. (2005). Children's perceptions of lives arts performances: A longitudinal study. *Early Child Development and Care*, 176(6), 543–552.

Schirrmacher, R. (1986). Talking with Young Children about Their Art. *Young Children*: Jully, 3-7.

Schirrmacher, R. (2006). *Art and creative development for young children*. New York: Thomson Delmar Learning.

Shillito, S., Beswick, K. and Baguley, M. (2008). The Aims of art education: an analysis of visual art in Tasmania's essential learning curriculum. *Australian Online Journal of Art Education,* 4(1): 1-16.

Stott, J. (2011).*Teaching visual arts: putting theory into practice*. *He Kupu*, 2 (4): 34-40.

Thompson, C. 2000. Drawing together: Peer influences in preschool kindergarten art classes. *Visual Arts Research* 25 (2): 61–68.

Thompson, C. M. (1995). Transforming curriculum in the visual arts. In S. Bredekamp & T. Rosegrant (Vol. Eds.), *Reaching potentials: the National Association for the Education of Young Children. Vol. 2. Transforming early childhood curriculum and assessment* Washington DC: Author. (pp. 81–98). Washington DC: National Association for the EduRogoff,

Ulutaş, İ. (2013). Görsel sanat eğitimi. *Öğretmenlik Alan Bilgisi Okul Öncesi Öğretmenliği kitabı.* Ankara: Alan bilgisi Yayınları.

Ulutaş, İ. ve Demiriz, S. (2015). Erken çocuklukta görsel sanat eğitiminin önemi ve görsel sanat eğitimi programı özellikleri. O*kul öncesinde görsel sanat eğitimi*. (Edt. İ.Ulutaş). Ankara; Hedef CS.

Ulutaş, İ. ve Ersoy, Ö. (2004). Okul öncesi dönemde sanat eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12 (1): 1-12.

Vieth, K. (1999). *From ordinary to extraordinary: art, design and problem solving*. Massachusetts: Davis Publications, Inc.

Wolf, B. ve Wood, E. (2012). Integrating Scaffolding Experiences for the Youngest Visitors in Museums. *Journal of Museum Education*, 37(1), 29–38.

Yavuzer, H. (1992). *Resimleriyle çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldız Bıçakçı, M. ve Pekşen Akça, R. (2015). Görsel sanat eğitiminde iletişim. *Okul Öncesi eğitimde sanat eğitimi*. (Edit. İ. Ulutaş). Ankara: Hedef CS.

Yılmaz, K. ve Şeker, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin müze gezilerine ve müzelerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi,* 3(9): 20-39.

Zimmerman, E., ve Zimmerman, L. (2000). Art education and early childhood education: The young child as creator and meaning maker within a community context. *Young Children, 55*(6), 87–92.

10 DRAMA VE YARATICILIK

Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Doç. Dr. Nilgün CEVHER KALBURAN
Pamukkale Üniversitesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi

Eğer dünyayı çocuklar için daha basit ve anlaşılabilir yapacak bir yol varsa, neden kullanılmasın.

Dorothy Heathcote

GİRİŞ

Drama yaratıcılığı içinde barındıran, en önemli etkinliklerden biridir. Drama etkinlik sürecinde çocuklar yaratıcılıklarını; düşünerek, yaparak, deneyimleyerek, çevrelerini kendilerine göre yorumlayarak, hayal gücünü kullanarak, muhakeme yaparak, duygularını farklı yollarla ifade ederek, etkileşimde bulunarak, fikirlerini paylaşarak, keşfederek ve en önemlisi bu süreçleri eğlenerek ortaya çıkarır. Drama, her yaş grubunda, farklı disiplinlerde ve mekanlarda uygulanabilme özelliğiyle de eğitimin tüm basamaklarında önemli bir yere sahiptir. Yaratıcı dramanın uzun vadede bireylerde kazandırmayı hedeflediği bazı kazanımlar; kendini tanıma, yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmek, işbirliği, dayanışma, sorumluluk, dikkat, hızlı düşünme, problem çözme, duygularını başkaları ile paylaşması ve başkalarının duygularını anlama**,** duygularını ifade etme, empati ve sabırlı olmadır.

Bu bölümde; yaratıcı dramanın tanımı, önemi, drama süreçleri, uygulama aşamaları, çocuğun gelişimine ve yaratıcığına etkisi, drama etkinlikleri, eğitimcinin rolü, dramada kullanılan materyaller, özel gereksinimli çocuklarda drama ve yaratıcı drama etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

Adıgüzel, Ö. (2006). Yaratıcı Drama Kavramı. *Yaratıcı Drama*, 1(1):17-29.

Adıgüzel, Ö. (2007). Dramada Amaç ve Özellikler. Ali Öztürk (Ed.), *İlköğretimde Drama* içinde (s.27-30). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Adıgüzel, Ö. (2007). Dramada Temel Kavramlar. Ali Öztürk (Ed.), *İlköğretimde Drama* içinde (s.3-7). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Adıgüzel, Ö. (2013). *Eğitimde Yaratıcı Drama* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Akın, S. (2014). Review of research on drama in turkish schools and pre-service teacher education. *İlköğretim Online,* 13(2): 468-480.

Albalawi, B. (2014). Effectiveness of Teaching English Subjectusing Drama on the Development of Students' Creative Thinking. *IOSR Journal of Research&Method in Education*, *4*(6), 54-63.

Aral, N., Köksal Akyol, A., Yaşar, C. M. (2007). *Okulöncesi Dönemde Drama Etkinlikleri*. Ankara: Animeto.

Arslan, Ü. (2015). Dramada Teknikler. Tolga Erdoğan(Ed.), *Drama* içinde (s. 75-96). Ankara: Eğiten Kiap.

Ciukaj M., Balgazar Y. S. ve Field B.S. (2009). Creative drama into the lives of children disabilities. AOTA. (http://specialgiftstheatre.org/wp-content/ uploads/2011/ Incorporating_Creative_Drama_ article.pdf 20 Ekim 2017 tarihinde indirilmiştir.)

Baran, E. (2014). Story drama: bringing stories to life through our bodies and voices with children of all abilities. *Building Blocks of Creative Dramatics!* UW-Whitewater Conference, 11-12 April. (http://www.uww.edu/Documents/ce/ camps/ earlychildhood/2014 Handouts/4568_Building_ Blocks_of_Creative_Dramatics.pdf adresinden 24 Ekim 2017 tarihinde indirilmiştir.)

Bayhan, P.; Yükselen, A. (2007). Özel Gereksinimli Çocuklarda Drama Modelleri ve Oyun. *Yaratıcı Drama*, 1(3-4):17-29.

Bowell, P.,Heap, S. B. (2001). Drama and Education. *Planning Process Drama* içinde (s. 1). London: David Fulton.

Brown, V. ,Pleydell, S. (1999). Lisa A. Barnett (Ed.), Introduction. *The Dramatic Difference* Drama in the Preschool and Kindergarden Classroom. USA: Heinemann.

Chalmers, D. (2007). Drama 3-5: A Practical Guide to Teaching Drama to Children in the Foundation Stage. USA and Canada :Routledge, Taylor &Francis Group.

Can Yaşar, M. ve Aral, N. (2011). Türkiye'de Okul Öncesinde Drama Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi,* 11(22):70-90.

Can Yaşar, M. (2011). Dramada Uygulama Aşamaları. Aysel Köksal Akyol (Ed.), İlköğretimde Drama. İstanbul: Kriter Yayınları.

Ceylan Yayla, Ş. (2010). Dramatik Etkinlikler ve Dramanın Çocuğun Gelişimindeki Yeri. Esra Ömeroğlu (Ed.), *Okulöncesi Eğitimde Dramatik Etkinliklerden Dramaya Teoriden Uygulamaya* içinde(s. 75-76). Ankara: Eğiten Kitap.

Ceylan Yayla, Ş. (2011). Okulöncesi Çocuk ve Drama. Mücella Ormanlıoğlu Uluğ ve Gülçin Karadeniz (Ed.), *Okulöncesi Çocuk ve...* içinde (s. 292). Ankara: Nobel.

Ceylan Yayla, Ş. (2014). Dramada Pandomim. Esra Ömeroğlu (Ed.), *Okulöncesi Eğitimde Dramatik Etkinliklerden Dramaya Teoriden Uygulamaya* (5. Baskı) içinde (s. 75-76). Ankara: Eğiten Kitap.

Chukwu-Okoronkwo, S. O. (2011). Creative dramatıcs as an effective educatıonal tool ın contemporary educatıon: a pedagogıcal dıscourse. *International Conference*.

Daniels,S. ve Peters, D.B. (2012). *Yaratıcı Çocuklar Yetiştirmek Raising Creative Kids*, (Çev. Ed. Üzeyir Uğurlu, Fatih Kaya), Ankara: Eğiten Kitap.

Davis, S. (2010). Creativity in drama: Explanatıons and explorations. *NJ: Drama Australia Journal*, *33*(2).

Dege, Ö. (2008). Resimli Hikaye Kitaplarıyla Verilen Dramatik Etkinlik Uygulamalarının Altı Yaş Çocuklarının Bakış Açısı Kazanımlarına Etkisinin İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.

Edwards, L. C. (2006). Encouranging Play and Creative Drama in the Classroom. Julie Peters (Ed.), *The Creative Arts*(6. Baskı)içinde (s. 196). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Edwards, L. C. (2006). Introducing Music and Movement. Julie Peters (Ed.), *The Creative Arts*(6. Baskı) içinde (s. 140-143). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Erbay, F. (2014). Dramada Pandomim. Esra Ömeroğlu (Ed.), *Okulöncesi Eğitimde Dramatik Etkinliklerden Dramaya Teoriden Uygulamaya* (5. Baskı) içinde (s.95-99). Ankara: Eğiten Kitap.

Fisher, R., Williams, M. (2004). *Unlocking Creativity.* Newyork: David Fulton Publishers.

Fleming, M. (2003). *Starting Drama Teaching*(2. Baskı). New York: David Fulton.

Gajda, K. A. (2014). The Pedagogical Transformative Drama in Working with SEBD Pupils. Case Studies in a Polish School. *Procedia-Social and Behavioral*, *140*:483-487.

Genç, N. H. (2003). Eğitimde yaratıcı dramanın alımlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi,* 24: 196-205

Güneysu, S. (2006). Okulöncesinde Hangi Tekniklerle ve Kimlerle Drama?. Ali Öztürk (Ed.), *Çocukta Yaratıcılık ve Drama* (4.baskı) içinde (s. 157). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Heath B.S., Wolf S. (2005). *A way of working: teacher is drama education.* London: Creative Partnership.

Hendy, L.,Toon, L. (2001). Understanding Dramatic Activity. Vicky Hurst ve Jenefer Joseph (Ed.), *Supporing Drama and Imaginative Play in the Early Years* içinde (s. 53). ABD: Open University.

House, V. F.,Éireann, C. M., Foster, Á. V., ve Cliath, B. Á. (2009). Creativity ind the Arts in the Primary School. *Discussion Documentand Proceedings of theConsultative Conference on Education (http:// www.into.ie/ROI/Publications/CreativityArtsinthePS. pdf* 20 Ekim 2017 tarihinde indirilmiştir.)

Hui, A., ve Lau, S. (2006). Drama education: A touch of the creative mind and communicative-expressive ability of elementary school children in Hong Kong. *Thinking skills and creativity*, *1*(1), 34-40.

Isbel, R. ve Raines, S. (2003). *Creativity and The Arts with Young Children*. Canada: Thomson.

Jindal-Snape, D. ve Vettraino, E. (2007). Drama techniques for the enhancement of social-emotional development in people with special needs: Review of research. *International Journal of Special Education,* 22(1): 107-117.

Kelin, D. A. (2005). Telling Stories: Drama Strategies for ESL Students, (http://eslstrategies.prel.org/eslstrategies/pdfs/dramastrategies.pdf)

Köksal Akyol, A. (2011). Dramada Lider ve Katılımcılar. Aysel Köksal Akyol (Ed.), İlköğretimde Drama. İstanbul: Kriter Yayınları.

Köksal Akyol, A. (2012). Okul Öncesi Eğitimde Drama ve Öğretmenin Rolü Drama In Preschool Education And The Role Of Teacher. *Ankara Sağlık Bilimleri.*

Kuru, O. (2012). 9 Yaş Çocuklarının Psiko-Motor Gelişimlerinde Oyunun Etkisi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, *1*(2).

Lindberg, E. K. (2015). *Preschool Creative Drama: A Curriculum and its Effects on Learning.* Yüksek Lisans Tezi. University of Northern Colorado.

Mace, J. (2009). Fosterin dramatic play. *Early Childhood Central*. (http://www.earlychildhoodcentral.org/articles/fostering-dramatic-play adresinden 24 Ekim 2017 tarihinde indirilmiştir.)

Mages, W. K. (2008). Does Creative Drama Promote Language Development in Early Childhood? A Review of The Methods and Measures Employed in The Empirical Literature. *Review of Educational Research*, *78*(1): 124-152.

McCaslin, N. (2006). *Creative Drama in the Clasroom and Beyond.* United States of America: Pearson Education.

McCleaf Nespeca, S. ve Reeve, J. B. (2003). *100 Extension Activities in Art, Drama, Music, Math, and Science.* USA:American Library Association.

Momeni, S., Khaki, M., ve Amini, R. (2017). The Role of Creative Drama in Improving the Creativity of 4-6 Years Old Children. *Journal of History Culture and Art Research*, *6*(1):617-626.

Oğuz, A. (2015). Drama. Tolga Erdoğan(Ed.), *Drama* içinde (s. 1-14). Ankara: Eğiten Kitap.

Ömeroğlu, E. (2003). Yaratıcı Drama Etkinliklerinde Öğretmen. *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya* içinde. Ankara: Kök.

Önemli, M., Totan, T., ve Abbasov, A. (2015). Yaratıcı Drama Eğitiminin Özel Gereksinimi Olan Çocukların Sosyal Beceri Alanlarından Konuşma ve İlişki Kurma Becerileri Gelişimine Katkısı. *E-Ajı (Asian Journal Of Instruction)*, *3*(1).

Öztürk, A. (2001). Eğitim-öğretimde Yeni Bir Yaklaşım: Yaratıcı Drama. *Kurgu,* (18):251-259.

Öztürk, A. (2007). Dramada Teknikler. Ali Öztürk (Ed.), *İlköğretimde Drama* içinde (s.125-141). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Pehlivan, H. (2005). *Oyun ve Öğrenme.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Pinciotti, P. (1993). Creative drama and young children: The dramatic learning connection. *Arts Education Policy Review*, *94*(6): 24-28.

San, İ. (1990). Eğitimde Yaratıcı Drama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 23*(2): 573-582.

San Bayhan, P., ve Artan, İ. (2004). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları.

San, İ. (2002). Eğitim –Öğretimde Yaşayarak Öğrenme Yöntemi ve Estetik Süreç Olarak Yaratıcı Drama. Ömer Adıgüzel (Ed.), *Yaratıcı Drama* içinde. Ankara: Naturel.

San, İ. (2006). Yaratıcılıkta Temel Kavramlar. Ali Öztürk (Ed.), *Çocukta Yaratıcılık ve Drama* (4.baskı) içinde (s. 3). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Freeman, G. D., Sullivan, K., ve Fulton, C. R. (2003). Effects of creative drama on self-concept, social skills, and problem behavior. *The Journal of Educational Research*, *96*(3), 131-138.

Tam, P. C. (2016). Children's creative understanding of drama education: A Bakhtinian perspective. *Thinking Skills and Creativity*, *20*, 29-39.

Toivanen, T., Komulainen, K., ve Ruismäki, H. (2011). Drama education and improvisation as a resource of teacher student's creativity. *Procedia-Social and Behavioral*, *12*:60-69.

Toivanen, T.,Halkilahti, L., ve Ruismäki, H. (2013). Creative pedagogy–Supporting children'screativity through drama. *The European Journal of Social&Behavioural Sciences*, *7*(4), 1168-1179.

Tomlin, C. (2007). Staff Newsletter: ''Making Learning Fun Through Dramatic Play''. (http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleId=635 adresinden 24 Ekim 2017 tarihinde indirilmiştir.)

Tuğrul, B. (2006). Drama ve Öğrenme- Öğretme. Ali Öztürk (Ed.), *Çocukta Yaratıcılık ve Drama* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Turla, A. (2003). Hikayelerden Oyunlar Oluşturma. *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya* içinde. Ankara: Kök.

Uşaklı, H. (2011). *Drama ve İletişim Becerileri* (2. Baskı). Ankara: Nobel.

Üstündağ, T. (1998). Yaratıcı Drama Eğitim Programının Öğeleri. *Eğitim ve Bilim*, *22*(107).

Üstündağ, T. (2007). Dramada Program Geliştirme. Ali Öztürk (Ed.), *İlköğretimde Drama* içinde (s.75-97). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Yeğen, G. (2003). Yaratıcı drama. *İlköğretim-Online Öğretim Uygulamaları Serisi,* Yıl:2, (2):1-4.

http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ilkonline/article/view/5000038407/5000037263

White, C. I. (2007). *A Self-Study Examining the Effectiveness of Creative Dramatics with Urban Youth* (Doctoral dissertation, University of Maryland, College Park).

Winston, J., Tandy, M. (2009). *Beginning Drama 4-11* (3. Baskı). Newyork: David Fulton Book. http://www.readingrockets.org/article/story-dramatization (En son 26 Ekim 2017 tarihinde erişilmiştir.).

11 YARATICILIĞI DESTEKLEYİCİ UYGULAMA VE ETKİNLİKLER

Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ
Kocaeli Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

"Fikirler tavşan gibidir; birkaç tane edinir ve onlara bakmayı öğrenirseniz bir bakmışsınız bir sürü oluverirler."
John Steinbeck

GİRİŞ

Yaratıcılık, düşüncenin esnekliği ve farklı biçimlere dönüşmesidir. Bunları sağlayarak yaratıcı olmanın birçok yolu vardır. Özellikle okul öncesi dönem hayal gücünün zengin olduğu ve doğal yaratıcılığın görüldüğü dönemdir. Bu dönemde yaratıcılık için birçok farklı ifade biçimleri vardır. Bunlar; oyun, drama, öyküler oluşturma, görsel sanat, müzik, dans gibi çeşitli etkinliklerdir. Tüm bu etkinlikler, çocukların gün içerisinde farklı deneyimleri çok daha güvenli ortamlarda gerçekleştirerek yaratıcı becerilerinin çeşitli biçimlerde ifade edilmesini ve desteklenmesini sağlamaktadır. Bu şekillerde desteklenen çocukların bireysel olarak yaratıcılığı gelişmiş kişiler olarak; karşılaştıkları sorunlara farklı açılardan bakabilen, yeni ve fazla denenmemiş yolları kullanabilen, işlevsel, nitelikli ve özgün ürünler oluşturabilen toplumlar inşa etmeleri de mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Abdallah, A. (1996). Fostering Creativity in Student Teachers. Community Review, 14, 52-58.

Atik Tuğrul, B. (2004). Drama ve Öğrenme- Öğretme. Çocukta Yaratıcılık ve Drama A. Öztürk (Edt.) de, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, No: 798.

Boden, M.A. (2004). Creativity and Knowledge. A. Craft, B. Jeffrey ve M. Leibling (Edt.) de, Creativity in Education, 2nd. Edition, (s. 95-102). London: Continuum.

Cannatella, H. (2004). Embedding Creativity in Teaching and Learning. Journal of Aesthetic Education, 38(4), 59-70.

Cheung, R.H.P. (2008). Designing Movement Activities to Develop Children's Creativity on Early Childhood Education. Early Child Development and Care, 1 (9).

Craft, A. (2002). Creativity and Early Years Education; A Lifewide Foundation. Continuum Press, London.

Çelebi Öncü, E. (2011). Gelişim Odaklı Oyunlar. Eğiten Yayıncılık, Ankara.

DeBono, E. (2000). Çocuklar Sorun Çözüyor. İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Dufy, B. (1998). Supporting Creativity and Imagination in the Early Years. Open University Press.

Englebright Fox, J.; Schirrmacher, R. (2014). Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi, 7. Basımdan Çeviri Editörleri: N. Aral, G. Duman, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Furnham, A.; Bachtiar, V. (2008). Personal and Individual Differences. Personality and Intelligence as Predictors of Creativity.

Harris, R. (1998). Introduction to Creative Thinking. www. virtualsalt.com, erisim Tarihi: Eylül 2007

Honig, A.S. (2000). Promoting Creativity in Young Children. Paper Presented at the Annual Meeting of the Board of Advisors for Scholastic. NY., May 19. ED 442 548.

Isaksen, S. G., Dorval, K. B. &Treffinger, D. J. (1998). *Tools for generating options. Toolbox for creative problem solving-Basic tools and resources.* Buffalo NY: Creative Problem Solving Group.

Kemple, K.M.; Nissenberg, S.A. (2000). Nurturing Creativity in Early Childhood Education: Families are Part of It. Early Childhood Education Journal, 28(1), 67-71.

Mayesky, M. (2012). *Creative activities for young children.* (10th edition). United States: Wadsworth, Engage Learning. ,

Michalko, M 2010). Yaratıcı Dehanın Sırları, Koridor Yayıncılık.

Rogers, S. (2004). Supporting Creativity. J. Willan, R. Parker-Rees ve J. Savage (Edt.) de, Early Childhood Studies, (s. 107-116). England, East Exeter: Learning Matters.

Russell, B. (2005). Eğitim Üzerine "Özellikle Okul Öncesi Dönemde", (Çev.: S. Duran), İlya İzmir Yayınevi.

San, İ. (2004). Yaratıcılıkta Temel Kavramlar. A. Öztürk (Edt.) de, Çocukta Yaratıcılık ve Drama, (s.1-14). Eskisehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.,

Ünlüer, E. (2010). Yaratıcılık süreci ve okul öncesi döneme yönelik yaratıcı sorun çözme teknikleri. *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi.* Ed: E. Ç. Öncü. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 175-190.

Ward, T. B. (2006).Creative Cognition as a Window on Creativity. *Methods*, 42, 28-37.

Yağcı, E. (2012). Yönlendirilmiş beyin fırtınası tekniği: SCAMPER konusunda veli görüşleri üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 485-494.

YARATICILIĞIN KEŞFİ

Editör

Prof. Dr. Elif Çelebi Öncü

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-88-6

Yaratıcılığın Keşfi

Editör
Prof. Dr. Elif Çelebi Öncü

Yazarlar
Prof. Dr. Elif Çelebi Öncü, Dr. Öğr. Üyesi Aslı Yıldırım Polat
Dr. Öğr. Üyesi Burcu Özdemir Beceren, Dr. Öğr. Üyesi Nur Çayırdağ
Öğr. Gör. Esra Ünlüer, Öğr. Gör. Ufuk Kandaz, Dr. Fatma Özge Ünsal
Arş. Gör. Dr. Sibel Demir

Yayın Editörleri
Uğur Hakkı Canbaz
Buğra Sarpbelli

Grafik Tasarım ve Uygulama
Başak Canbaz Akkaya
Burcu Sarpbelli

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ / YARATICILIĞIN KEŞFİ

Hızla gelişen ve değişen dünyada artık dünkü strateji ve düşünüş biçimlerinin çoğunlukla işe yaramadığı görülmekte ve farklılık ya da aykırılığı barındıran "yaratıcılık" becerisi ön plana çıkmaktadır.

Bu kitabın amacı, eğitimde, özellikle de okul öncesi dönemde yaratıcılık alanında bir bilgi kaynağı sunmaktır. Bu nedenle kitabımız dokuz bölümden oluşmaktadır. Tüm bölümler okul öncesi eğitimi öğrencisi, öğretmeni ve eğitimde yaratıcılıkla ilgili çalışmalar gerçekleştiren kişilere yol gösterici olarak düzenlenmiştir. İçeriğin oluşumunda ilk olarak Eğitim Fakültelerinin Okul Öncesi Eğitimi bölümlerinin müfredatında yer alan "Yaratıcılık ve Geliştirilmesi" dersinin içeriği dikkate alınmıştır.

Yaratıcılığı kavramsal ve kuramsal olarak ele alıp süreç, eğitim programları, dehaların sırları, bilimsel yaratıcılık ve yaratıcılığın değerlendirmesi gibi bölümlerle yaratıcılığı inceleyeceğimiz kitabımızda farklı üniversitelerden yaratıcılık alanında çalışmalar gerçekleştiren akademisyenlerin emeği bulunmaktadır. Bu emeği harcayarak kısa sürede kitabımızın oluşmasında katkı sunan tüm yazarlarımız başta olmak üzere, dizgi ve basım aşamasında çalışan personel ve Hedef Yayıncılık ailesine teşekkürü borç bilirim.

"Sağı ve solu düşünün, aşağıyı ve yukarıyı. Gördüğünüz gibi denediğinizde istediğiniz her şeyi düşünebiliyorsunuz."

Dr. Seuss

Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Prof. Dr. Elif Çelebi Öncü
YARATICILIĞA KAVRAMSAL BAKIŞ

1.1. Yaratıcılığa Kavramsal Bakış 10
1.1.1. Yaratıcılık Nedir? 10
1.1.2. Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık 12
1.1.3. Yaratıcılık Sürecinin Bileşenleri 13
1.1.3.1. Akıcılık 14
1.1.3.2. Esneklik 14
1.1.3.3. Orjinallik (Özgünlük) 14
1.1.3.4. Detaylandırabilme (Zenginleştirebilme Becerisi) 14
1.1.4. Yaratıcılığa Kültürel Bakış 15
1.1.5. Hayal Gücü ve Yaratıcılık 16
1.1.6. Uygulama Örnekleri 17
Kaynaklar 19

2. Bölüm - Öğr. Gör. Ufuk Kandaz
YARATICILIĞIN KURAMSAL TEMELLERİ

2.1. Yaratıcılığın Kuramsal Temelleri 22
2.1.1. Psikoanalitik Kuram 22
2.1.2. İnsancıl Kuram 24
2.1.3. Çoklu Zekâ Kuramı 25
2.1.4. Gestalt Kuramı 27
2.1.5. Çağrışımsal Yaklaşım 27
2.1.6. Uygulama Önerileri 28
Kaynaklar 36

3. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Burcu Özdemir Beceren - Dr. Fatma Özge Ünsal
YARATICILIKTA ZİHİNSEL SÜREÇLER

3.1. Yaratıcılıkta Zihinsel Süreçler 38
3.1.1. Beyin Gelişimi 38
3.1.2. Beyin ve Yaratıcılık 41
3.1.3. Yaratıcılıkta Zihinsel Süreçler 43
3.1.3.1. Algı 43
3.1.3.2. Duygu 43
3.1.3.3. İmge 44
3.1.3.4. Simgeler 44
3.1.3.5. Mecaz 45
3.1.4. Yaratıcılık ve Zeka 46
3.1.5. Yaratıcılığın Süreçleri 48
3.1.5.1. Hazırlık Aşaması (Preparation) 48
3.1.5.2. Kuluçka Aşaması (Incubation) 49
3.1.5.3. Aydınlanma Aşaması (Illumination Inspiration) 49
3.1.5.4. Doğrulama ve Geliştirme Aşaması (Vertification and Revision) 49

3.1.6. Yaratıcı Etkinlik Örnekleri 50
Kaynaklar 52

4. Bölüm - Arş. Gör. Dr. Sibel Demir
BİLİM VE DÜŞÜNME BECERİLERİNE GÖRE YARATICILIK

4.1. Bilim ve Düşünme Becerilerine Göre Yaratıcılık 56
4.1.1. Bilimsel Yaratıcılık 56
4.1.2. Bilimsel Yaratıcılık ve Düşünme Becerileri 59
4.1.2.1. Yakınsak Düşünme 59
4.1.2.2. Iraksak Düşünme 59
4.1.2.3. Eleştirel Düşünme 61
4.1.3. Bilimsel Yaratıcılık Boyutları 64
4.1.4. Fen Eğitiminde Bilimsel Yaratıcılık 66
4.1.5. Fen Eğitiminde Bilimsel Yaratıcılık ve Bilimsel Süreç Becerileri 67
4.1.6. Yapılandırmacılık ve Bilimsel Yaratıcılık 70
Kaynaklar 73

5. Bölüm - Öğr. Gör. Esra Ünlüer
YARATICI DEHALARIN SIRLARI

5.1. Yaratıcı Dehaların Sırları 78
5.1.1. Yaratıcı Dehaların Yaşam Öyküleri 78
5.1.2. Aile ve Yaratıcılık 80
5.1.3. Yaratıcılık ve Motivasyon 81
5.1.4. Yaratıcı Kişilik Özellikleri 83
5.1.5. Yaratıcılığı Engelleyen Etmenler 90
5.1.6. Uygulama Örnekleri 91
Kaynaklar 94

6. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Aslı Yıldırım Polat
YARATICILIĞA DAYALI EĞİTİM PROGRAMLARI OLUŞTURMA

6.1. Yaratıcılığa Dayalı Eğitim Programları Oluşturma 96
6.1.1. Yaratıcılığa Dayalı Eğitim Programları 96
6.1.2. Yaratıcılığı Destekleyen Ortamlar ve Ortam Düzenlemesi 98
6.1.3. Yaratıcılığı Destekleyen Öğretmen 102
6.1.4. Yaratıcılığı Destekleyen Yöntem ve Teknikler 104
6.1.4.1. Beyin Fırtınası 104
6.1.4.2. Zihinsel Resim Yapma 104
6.1.4.3. SCAMPER (Yönlendirilmiş Beyin Fırtınası) 105
6.1.4.4. Düşünce Matrisi 106
6.1.4.5. Yaratıcılığı Destekleyen Sorular 106
6.1.5. Etkinlik Örneği 107
Kaynaklar 109

7. Bölüm - Dr. Öğr. Üyesi Nur Çayırdağ

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE YARATICILIĞIN ÖLÇÜLMESİ

7.1. Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılığın Ölçülmesi 112
7.1.1. Yaratıcılıkta Kişi ve Kişiyi Ölçmeye Yönelik Araçlar 112
7.1.2. Yaratıcılıkta Süreç ve Süreci Ölçmeye Yönelik Araçlar 113
7.1.3. Yaratıcılıkta Ürün ve Ürünü Ölçmeye Yönelik Araçlar 115
7.1.4. Yaratıcılıkta Çevre ve Çevreyi Ölçmeye Yönelik Araçlar 117
7.1.5. Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılığın Ölçülmesinde Dikkat Edilecek Konular 118
7.1.5.1. Uyaranın Niteliği 119
7.1.5.2. Ölçme Ortamı 119
7.1.5.3. Ölçülecek Değişkinler 120
7.1.5.4. Yetişkin Değerlendirmeleri 121
7.1.6. Uygulama Stratejileri 121
Kaynaklar 124

YARATICILIĞIN KEŞFİ

Editör : Prof. Dr. Elif Çelebi Öncü

Yazarlar : Prof. Dr. Elif Çelebi Öncü
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Yıldırım Polat
Dr. Öğr. Üyesi Burcu Özdemir Beceren
Dr. Öğr. Üyesi Nur Çayırdağ
Öğr. Gör. Esra Ünlüer
Öğr. Gör. Ufuk Kandaz
Dr. Fatma Özge Ünsal
Arş. Gör. Dr. Sibel Demir

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

BÖLÜM 1

YARATICILIĞA KAVRAMSAL BAKIŞ

Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ

"Yaşamak bir takım sorunlara sahip olmaktır. Sorunları çözmek ise yaratıcı biçimde büyümektir."

J.P. Guilford

1.1. YARATICILIĞA KAVRAMSAL BAKIŞ

BİR "DÜŞ"ÜNCEM VAR

Bir gün canım sıkıldı.

Ben de gözlerimi kapadım, düşlemeye başladım.

Düşlediğim şeyler, gözlerimi açınca birden "düş"ünceye dönüştü.

Düşüncemi yanıma aldım, dışarı çıktım. Birden ortaya atlayıverdi.

Önce biraz korktum, başkalarının düşüncelerinden. Düşüncenin benim olduğunu saklamak zorunda kaldım.

Kimse yokken aldım, cebime attım.

Top yapıp attım, duvara çarptı, bana geri döndü.

Sokaklarda turlattım, dağ başından aşağıya yuvarladım.

Balon yapıp şişirdim. Yetmedi daha çok şişirdim, sonunda patladı, bin parçaya ayrıldı.

Bu sefer üzüldüm, parçalarını topladım ona daha iyi baktım.

Eve gittim, elime aldım, oynadım. Bebek gibi salladım, gelin gibi süsledim.

Düşüncem büyüdükçe ben şaşırdım.

Düşüncemi başkalarıyla paylaştım.

Kimi düşünceme güldü, kimi de bana.

Bir çok kişi düşüncemin aptalca, anlamsızca ya da işe yaramaz olduğunu söylediler. Boşa zaman harcadığımı düşündüler.

Tam vazgeçiyordum ki, "dur bakalım!" dedim kendi kendime.

"Onlar ne biliyorlar ki, bu benim düşüncem."

Düşüncemi büyüttükçe ona olan sevgim de büyümüştü.

Daha çok düşünmek için tavanı camdan olan bir ev inşa ettim.

Düşündükçe düşüncelerim de güçlendi.

Büyüdü, büyüdü, gökyüzüne yükseldi, kendi kendine çoğaldı. Çok yukarılarda bir yerde kendiliğinden patladı, her yere dağıldı, uzaklara kadar yayıldı.

Bir anda anladım ki aslında düşüncem dünyaya yayılıp onu değiştirivermişti.

"What do you do with an idea?" adlı eserden esinlenerek yazılmıştır.

KAYNAKLAR

Abdallah, A. (1996). *Fostering Creativity in Student Teachers*. Community Review, 14, 52-58.

Beghetto, R. A.; Kaufman J. C. (2007). Toward Another Conception Of Creativity: A Case For "Mini–C" Creativity, *Psychology Of Aesthetics, Creativity and The Arts*, 1 (2), 73-79.

Boden, M.A. (2004). Creativity and Knowledge. A. Craft, B. Jeffrey ve M. Leibling (Edt.) de, Creativity in Education, 2nd. Edition, (s. 95-102). London: Continuum.

Cannatella, H. (2004). Embedding Creativity in Teaching and Learning. Journal of Aesthetic Education, 38(4), 59-70.

Chien, C.; Hui, A.N.N. (2010). Creativity in early childhood education: Teachers' perception in three Chinese societies, *Thinking Skills and Creativity*, 2010.

Gregory, E.; Hardiman, M.; Yarmolinskaya, J.; Rinne, L.; Limb, C. (2013). Building Creative Thinking in the Classroom: From Research to Practice. International Journal of Educational Research, 62, 43-50.

Glaveanu, V.P. (2011). Children and Creativity: A Most (Un)likely Pair? Thinking Skills and Creativity, 6 122-131.

Englebright Fox, J.; Schirrmacher, R. (2014). Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi, 7. Basımdan Çeviri Editörleri: N. Aral, G. Duman, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Harris, R. (1998). Introduction to Creative Thinking. www. virtualsalt.com, Erişim Tarihi: Eylül 2007

Lubart, L.I. (1999).Creativity Across Cultures. In R. J. Sternberg (Edt.), Handbook of Creativity; s:339- 351, Cambridge University Press.

Mayer, R.E. (1999). Fifty Years of Creativity Research. R. J. Sternberg (Edt.), Handbook of Creativity; s:449- 461, Cambridge University Press.

Orhon, G. (2011). Yaratıcılık: Nörofizyolojik, Felsefi ve Eğitsel Temeller, Pegem Yayıncılık.

Runco, M.A. (2007). Creativity. Research Development and Practice. Elsevier Inc.

Russell, B. (2005). Eğitim Üzerine "Özellikle Okul Öncesi Dönemde", (Çev.:Ş. Duran), İlya İzmir Yayınevi.

San, İ (2004). Yaratıcılıkta Temel Kavramlar. Çocukta Yaratıcılık ve Drama, Edt. A. Öztürk'de, T.C. Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları No: 798.

Starko, A.J. (2005). Creativity in the Classrooom. Lawrence Erlbaum Associates, 3rd. Edition.

Sternberg, R.J. (1999). "Intelligence". *Encyclopedia of Creativity*, Mark A. Runco and Steven R. Pritzker (Edt)'de, V 2, New York: Academic Press, 81-87.

Ünlüer, E. (2014). Yaratıcılıkta Erken Çocuklukta Yaratıcılık ve Geliştirilmesi, E. Çelebi Öncü (Edt) de. 3. Baskı, Pegem Yayıncılık.

BÖLÜM 2

YARATICILIĞIN KURAMSAL TEMELLERİ

Öğr. Gör. Ufuk KANDAZ

"Eğitim, çocuğa bildiğini öğretmek değildir; çocuğa yaşamasını öğretmektir."

W. Livingston

2.1. YARATICILIĞIN KURAMSAL TEMELLERİ

Günümüz bilgi teknolojileri çağıdır ve bu durum var olan bilgilere sahip bireylerden çok bilgileri içselleştirmiş bireylere ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Bilgileri içselleştirmede kuramsal olarak durumların ele alınması ve çıkış noktalarının bilinmesi de bu nedenle önem taşımaktadır. Kuramları; okumak, araştırmak, inceleme yapmak bireylerde farkındalıklar oluşturacaktır. Yaratıcılık kuramlarını da incelemek ve öğrenmek bu bağlamda önemlidir. Ancak sadece yaratıcılıkla ilgili kuramları bilmek tek başına yeterli değildir, yaratıcılıklarını kullanarak bu kuramları günümüze uyarlayıp, okul öncesi etkinliklerle zenginleştiren ve sınıflarındaki çocuklarıyla bilgilerin içselleştirilmesini sağlayan okul öncesi öğretmenlerine ve öğretmen adaylarına da ihtiyaç duyulmaktadır.

Lisans düzeyinde eğitim alan okul öncesi öğretmen adaylarının birçoğu kuramların öğretilmesi sırasında verilen bilgileri sıkıcı ve gereksiz bulmaktadır. Yaratıcılık kuramlarıyla ilgili bilgileri ezberleyip ihtiyacı ortadan kalkınca da unutmaktadır. Eğitim programlarının öğrencilere çok yönlü, soyut, eleştirel, yaratıcı, bağımsız düşünme, problem çözme, etkili iletişim becerileri kazanma, bilgi üretme, öğrenmeyi öğrenme, kendilerini değerli hissetme, kapasitelerine güvenme ve farklılıklara değer verme gibi konularda rehberlik etmesi gerekmektedir.

Kuramlar araştırmalar ve gözlemler sonucunda ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar yeni araştırma konularının ortaya çıkmasını sağlamıştır. İnsanoğlunda var olan merak duygusunun doyuma ulaşmasını sağlamaya çalışmıştır. Farklı bilim insanlarının aynı bilgiyi farklı bakış açısından ve farklı düşünme yetenekleriyle değerlendirmesi sonucu oluşmuştur.

Öğrenilen bilgilerin içselleştirilmesinde kuramların felsefesini ve çıkış mantığını kavrayabilirsek bilgilerin de kalıcılığı artırırız.

KAYNAKLAR

Adıgüzel, Ö. (2004).Yaratıcılık Kuramları. A. Öztürk,(Ed.), Çocukta Yaratıcılık ve Drama İçinde (s.16-26). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Alper,Y. (2002). "Freud'dan Bugüne Yaratıcı Sanatçı Psiko-dinamiğine Bakış" XI. Anadolu Psikiyatri Günleri. 5 - 8 Haziran Çukurova Üniversitesi Mithat Özsan Amfisi. Adana

Campbell, L.; Campbell, B., Dickonson, D. (1996). Teaching and Learning through Multiplee Intelligences, Allyn Bacon.

Cevher Kalburan, N.(2011). Erken Çocuk Döneminde Yaratıcılık ve Sanat. Eğiten Kitap, Ankara.

Coşkungönüllü, R. (1998). Çoklu Zeka Kuramının 5. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Erişisine Etkisi. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Master Tezi.

Cüceloğlu, D. (1993) İnsan Ve Davranışı. Remzi Kitapevi. İstanbul

Güneysu, S. (2002). Çoklu Zekâ Kuramı'nın Eğitime Yansımaları, Çoluk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi, Ankara: Kök Yayıncılık.

Maçkalı. Z. (2013). Yaratıcılık Ve İki Uçlu Bozukluk Türk Psikiyatri Dergisi;24 İstanbul.

Rein, R.; Rein, R.(2000) Çocuklarınızın Beceri Ve Yeteneklerini Nasıl Geliştirebilirsiniz, Özgür Yayınları, İstanbul.

Storr, A. (1992). Music and The Mind. Free Press, NY.

Öncü Çelebi, E. (2013). Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılık Ve Geliştirilmesi Pegem A Yayıncılık

Özcan, Z.; Bayraktar, N.; Göker, N., Tekel, A. (2003). Kente dair Analitik bir Çözümleme: Sokaklar İlk Yıl Şehir Planlama A>tölyesi Deneyimi. Tasarım Eğitiminde Görsel Algı.

Özden, Y.(2005) Öğrenme Ve Öğretme, Pegem A Yayıncılık,Ankara.

Öztürk,A. Okul Öncesinde Yaratıcılık Ve Drama Eğitimi. Anadolu Üniversitesi Yayın No:1832 ,Aöf Yayınları No:950, Eskişehir, 2008.

Saban, A. (2001). Çoklu Zekâ Teorisi Ve Eğitim, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

San, İ. (1977). Sanatsal Yaratma Ve Çocukta Yaratıcılık, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Selçuk, Z. H. Kayılı Ve L. Okut. (2002). Çoklu Zekâ Uygulamaları, Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.

Senemoğlu, N. (1994). Gelişim ve Öğrenme: Kuramdan Uygulmaya, Gazi Yayınevi

Tanju, E. (2013). Yaratıcılık Kuramları. Erken Çocuklukta Yaratıcılık ve Geliştirilmesi E. Çelebi Öncü, (Edt). De, Pegem Yayıncılık.

Temel, F. (2013). Meb Okul Öncesi Eğitim Programına Göre Hazırlanmış Etkinlik Plan Örnekleri Vize Yayıncılık, Ankara.

Turla, A. (2003) Çocuk Ve Yaratıcılık. Morpa Kültür Yayınları, İstanbul

Topses, G. (2009) Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi. Nobel Yayınları, Ankara

Topses, G.(2012). Davranışçı Ve Varoluşçu– Hümanistik Psikolojik Danışma Kuramlarının Ayırt edici Ve Örtüşen Nitelikleri. International Journal Of New Trends İn Arts, Sports ve Science Education, 1 (3).

Ünver, G. (2006). Bilişsel Yaklaşım Ünite 11. Gelişim Ve Öğrenme. Ulusoy, A.(Ed.). Pegem A Yayıncılık.

Üstündağ, T.(2003). Yaratıcılığa Yolculuk, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Vickers, Clinton J. (1995). Çoklu Zekâ Görüşmeler Ve Makaleler.(Çev. Meral Tüzel), İstanbul: Enka Okulları.

Voltan Acar, N. (2004) Ne Kadar Farkındayım? Gestalt Terapi. Babil Yayıncılık, Ankara,

Yanbastı, G. Kişilik Kuramları. 1.Baskı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1990.

Yavuz, K. E. (2001).Eğitim-Öğretimde Çoklu Zeka Kuramı Ve Uygulamaları, Ankara: Özel Ceceli Okulları Yayınları.

Yıldırım, A.; Yeniçeri Z. Pivolka. Yıl 6 Sayı 20 Mart 2007. Başkent Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Eleştirel - Yaratıcı Düşünme Ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı. Ankara.

www.bilgim.com.(Erişim Tarihi: 05.07.2014)

BÖLÜM 3

YARATICILIKTA ZİHİNSEL SÜREÇLER

Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖZDEMİR BECEREN

Dr. Fatma Özge Ünsal

"Her çocuk sanatçıdır, asıl mesele büyüyünce de sanatçı kalabilmektir."

Pablo Picasso

3.1. YARATICILIKTA ZİHİNSEL SÜREÇLER

3.1.1. Beyin Gelişimi

Yaratıcılık, insan yaşamının ve gelişiminin tüm yönlerinin temelini meydana getirmektedir. Craft (2003) yaratıcılığı, sadece sanatla ilgili olmayan, yaşam boyu devam eden bir yetenek olarak açıklamış ve yaratıcılığı, "kendini ifade etme, zeka ve hayal gücünü kullanma kapasitesi" olarak tanımlamıştır. Ünü kullanma ve alternatif yenilikçi sonuçlar aramalarını sağlar (Wegerif, 2007). Yaratıcılık süreci, önceden kazanılmış bilgilerin kullanılarak, eski deneyimlere yenilerinin eklenmesiyle "yapma ve oluş" süreci olarak değerlendirilir. Yaratıcı şekillendirmeler şans eseri ortaya çıkmamakta, bunlar sıkı mantıksal çağrışım zincirlerinin bir sonucu olarak görülmektedir (Can Yaşar ve Aral, 2010).

Beyin birçok işlevi eş zamanlı olarak yerine getirebilen bir organımızdır. Vücut hareketlerimizin kontrol edilmesi, organlarımızın düzenli çalışması yanında öğrenme, düşünme ve hatırlamadan sorumlu organımızdır (Foster-Deffenbaugh, 1996; Wortock, 2002).

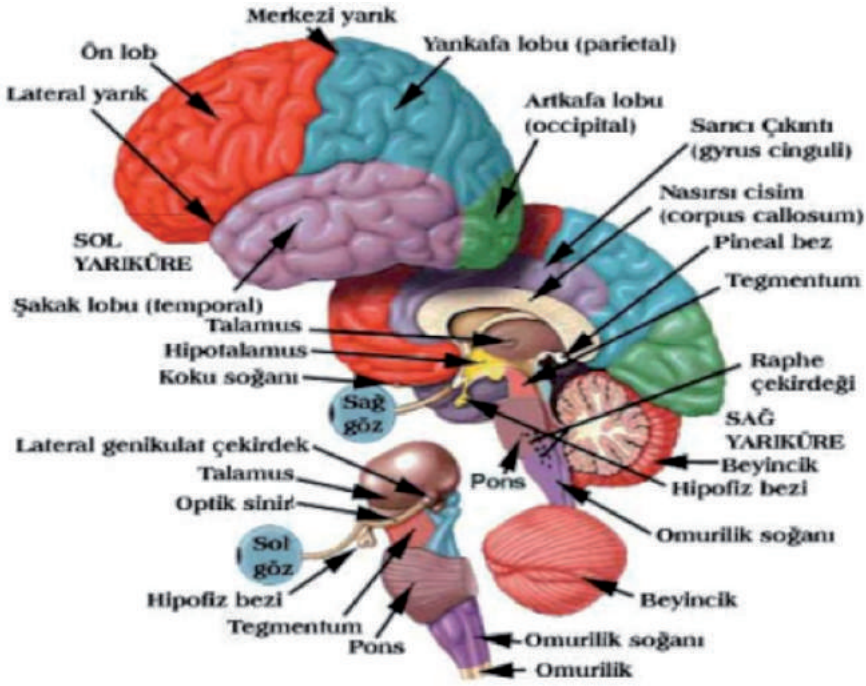

Şekil 1. Beynin Yapısı

KAYNAKLAR

Andreasen N. C. (2009). *Yaratıcı Beyin Dehanın Nörobilimi*. Ankara: Arkadaş.

Argun Y. (2012). *Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık ve Eğitimi*. Ankara: Anı.

Artut, K. (2004). Okul Öncesi Resim Eğitiminde Çocukların Çizgisel Gelişi Düzeylerine İlişkin Bir İnceleme. *Enstitü Dergisi*, 13(1), 223-224.

Barron, F. ve Harrington D. M. (1981). *Creativity, Intelligence and Personality*. http://corwin.com/upm-data/33595_Anderson.pdf Erişim Tarihi: 03.06.2014

Bayındır, N. (2013). *Çocuklarda Yaratıcılık ve Geliştirilmesi*. Ankara: Eğiten.

Bümen, N. (2004).*Okulda Çoklu Zeka Kuramı*. Ankara: Pegem-A.

Can Yaşar, M. ve Aral, N. (2010). yaratıcı Düşünme Becerilerinde Okul Öncesi Eğitimin Etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 3 (2), 201-209.

Chudler, E.H., (2014). *Brain Plasticity: What is it? Learning and Memory*. http://www.faculty.washington.edu/chudler/plast.html. Erişim tarihi: 10.07.2014

Çakmak, A ve Baran, G.(2006). *Köyde ve Kentte Yaşayan Altı Yaş Çocuklarının Yaratıcılıklarının Karşılaştırılması*. Avrupa Birliği Sürecinde Okul öncesi Eğitimin Geleceği Sempozyumu, 27-30 Haziran . Kıbrıs, Lefkoşa.

Çatlıoğlu, Hakan ve Gürbüz, R. (2002).*Çoklu Zeka Kuramına Göre Olasılık Konusunda Geliştirilen Materyallerin Uygulanabilirliğine Yönelik Değerlendirmeler*. XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler Kitabı (Cilt III). Ankara: Eğitim Bilimleri Enstitüsü Geliştirme Derneği.

Çetin, Z. ve Koyuncuoğlu, B. (2013). İz bırakmak: *"Çocuk, Sanat ve Yaratıcılık"*. Ankara: Vize.

Çoşkungönüllü, R. (1998). *Çoklu Zeka Kuramının 5. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Erişisine Etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dağlıoğlu E. (2011). The Developmentand Support of Creativity in Early Childhood Period. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(2), 594-618.

Dağlıoğlu, H. E. (2010). Yaratıcılık, Hayal Gücü ve Zekâ İlişkisi. E. Çelebi Öncü, (Ed), *Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılık ve Geliştirilmesi* içinde (48-82)Ankara: Pegem A.

David, T.,Goouch, K., Powell, S. ve Abbott, L. (2003. *Birth to Three Matters: A Review of The Literature, Nottingham, Queen's Printer*. http://earlyarts.co.uk/wp-content/uploads/young_brains.pdf. Erişim tarihi: 15.06. 2014.

Davis, A.G. ve Rimm, B.S. (1989). *Education of The Gifted and Talented*. New Jersey:Academic.

Demirel, Ö. (2003). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirmede Öğretme Sanatı*. Ankara: PegemA.

Doğan, N. (2005). Yaratıcı Düşünme ve Yaratıcılık. Ö. Demirel, (Ed), *Eğitimde Yeni Yönelimler* içinde. Ankara: PegemA.

Eren yavuz, K. (2004). *Öğrenen ve Gelişen Eğitimciler için Çoklu Zeka Teorisi Uygulama Rehberi*. Ankara: Ceceli.

Fink,A., Graif, B. ve Neubauer, A.C. (2009). Brain Correlates Underlying Creative Thinking: EEG Alpha Activity in Professional vs. Novice Dancers. NeuroImage, 46 (3), 854-862

Foster-Deffenbaugh, L. A.(1996). Brain Research and its Implications for Educational Practice, A Dissertation, Brigham Young University, Hawaii.

Fox, J. E. ve Schirrmacher, R. (2014) *Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi*. (Çev. N. Aral ve G. Duman) Ankara: Nobel.

Gardner, H. (1993). *Frames of Mind the Theory of Multiple Intelligences*. (Çev. E. Kılınç). İstanbul: Alfa.

Gardner, H. (1999). *Çoklu Zeka Görüşmeler ve Makaleler*. (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Enka Okulları.

Gökçe, E, C, (2011). *Neşeli Beyin*. http://neselibeyin.com/tag/yarativi-beyin/ Erişim Tarihi: 23.06.2014.

Gürçay, D. ve Eryılmaz, A. (2005). Çoklu Zeka Alanlarına Dayalı Öğretimin Öğrencilerin Fizik Başarısına Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29,103-109.

Güven, K. (1999). *Testler ve Kültür*. Türk Psikoloji Yazıları, 3(1). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Howard-Jones, P. A., Blakemore, S. J., Samuel, E. A., Summers, I. R. ve Claxton, G. L. (2005). Semantic Divergence and Creative Story Generation: an FMRI Investigation. *Cognitive Brain Research*., 25 (1), 240 – 25O.

Isenberg, J.P. ve Jalongo, M.R. (2001). Creative Expression and play in the Early Childhood Curriculum. New York: Macmillan.

Keleş, E. ve Çepni S. (2006) Beyin ve Öğrenme. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 3(2), 35-48.

Kılıç, Ç. (2002). Çoklu Zeka Kuramının Amerikan Okullarındaki Uygulamaları Üzerine Ulusal Bir Çalışma. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8, 165-173.

Kowatari,Y., Hee Lee, S., Yamamura, H., Nagamori,Y.,Levy,P., Yamane,S. ve Yamamot, M. (2008). Neural Networks Involved in Artistic Creativity. *Human Brain Mapping*, 30(5), 1413–1751.

Kubilay, C. (2012). *Yaratıcılık, İlgi ve Yetenek Hakkında Hayat Değiştirecek Bilimsel Gerçekler*. http://blog.milliyet.com.tr/yaraticilik--ilgi-ve-yetenek- Erişim Tarihi: 10.07.204.

Kuru, E. (2001). Kinestetik Zeka ve Beden Eğitimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 217–229.

Madi, B. (2006). *Öğrenme Beyinde Nasıl Oluşur*? İstanbul: Morpa.

Mesleki Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Üstün Zekâ ve Özel Yetenekli Çocuklar Raporu*. Ankara.

Okutan, N.Ş. (2012). *Karma ve İzole Yaş Gruplarında Verilen Okul Öncesi Eğitiminin 4-6 Yaş Grubu Çocuklarının Gelişim Özellikleri ve Yaratıcılık Performanslarına Etkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Orhan G. (2011). *Yaratıcılık Nörofizyolojik, Felsefi ve Eğitsel Temeller*. Ankara: PegemA.

Ozansoy, Ü. (2004). *Öğrenmenin Biyolojik Temelleri*. IV. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Sempozyumu, 24-26 Kasım, Sakarya.

Öncü, T. (2003). Torrance Yaratıcı Düşünme Testleri-Şekil Testi Aracılığıyla 12-14 Yaşları Arasındaki Çocukların Yaratıcılık Düzeylerinin Yaş ve Cinsiyete Göre Karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43, 1 (2003) 221-237.

Özden, Y., (2003). Öğrenme ve Öğretme. Ankara: Pegem A.

Özdener, N. ve Özçoban, T. (2004). Bilgisayar Eğitiminde Çoklu Zeka Kuramına Göre Proje Tabanlı Öğrenme Modelinin Öğrenci Başarısı Üzerine Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 150–163.

Palaniappan, A. K. (2007). *Academic Achievement of Groups for Medbased on Creativity and Intelligence*. http://www.ep.liu.se/ecp/021/vol1 /020/exp2107020.pdf. Erişim tarihi: 10.07. 2014

Posner M., Rothbart M.K., Sheese B. E. ve e Kieras J. (2008). *How Arts Training Influences Cognition*. http://www.dana.org/Publications/ReportDetails.aspx?id=44253. Erişim tarihi: 04.06.2014.

Rıza, E.T. (1999). Yaratıcılığı Geliştirme Teknikleri. İzmir: Anadolu.

San, İ. ve diğerleri. (1999). *Drama*. Ankara. MEB.

San, İ. ve Güleryüz, H. (2003). *Yaratıcı Eğitim ve Çoklu Zeka Uygulamaları*. Ankara: Artım

Selçuk, Z.(2003). *Çoklu Zeka Uygulamaları*. Ankara: Nobel.

Solso, R. L., MacLin M.K. ve MacLin O.H. (2011). *Bilişsel Psikoloji*. (Çev. A. Ayçiçeği Dinn). İstanbul: Kitap.

Soylu, H. (2004). Keşif Yoluyla Öğrenme: Fen Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar. Ankara: Nobel.

Sungur, N. (1997). *Yaratıcı Düşünce*. İstanbul: Evrim

Sünbül, A. M. (2005). *Yaratıcılık ve Birey*. Ankara: Odun Pazarı Belediyesi.

Thomas, P. B.(2001). *The Implication of Brain Research in Preparing Young Children to Enter School Ready to Learn*, The Florida Agricultural and Mechanical University College of Education, Doctor of Philosophy, Florida, USA.

Uluorta, N. ve Atabek, E. (2003). Beyin Eğitimi ve Fen Bilgisi Laboratuar Öğretimindeki Yeri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 295-304.

Wegerif, R. (2007). Teaching Thinking: Metaphors and Taxonomies. *Dialogic Education and Technology*, 7, 125-157.

Weiss, R. P. (2000) The Wave of the Brain. *Training ve Development*, 21-24.

Wortock, J., M., M., (2002). *Brain Based Learning Principles Applied to the Teaching of Basic Cardiac Code to Associate Degree Nursing Students Using the Human Patient Simulator*. Doctor of Philosophy, University of South Florida, Florida, USA.

Vural, B. (2004). *Öğrenci Merkezli Eğitim ve Çoklu Zeka*. İstanbul: Hayat.

Yazar, A. (2007). *1914 - 2006 Okul Öncesi Eğitim Programlarında Yaratıcılığın İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Yenilmez, K. ve Çalışkan S. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Çoklu Zeka Alanları ile yaratıcı Düşünme Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 48-63.

Yıldırım, E. (2007). Bilgi Çağında Yaratıcılığın ve Yaratıcılığı Yönetmenin Önemi. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F*, 12 (9), 18-22.

Yolcu, E. (2011). *Beyin Yarıküreleri ve Yaratıcılık*. http://www.enveryolcu.com.tr. Erişim Tarihi: 06.05.2014

http://www.tekdenhastaneleri.com/1/hastane /8/240/-beyin-cerrahisi. Erişim tarihi: 03.05. 2014.

http://bizenoldu.blogspot.com.tr/2011/11/mozart-dinlemek-zekay-arttrrm-beynin-ne.html. Erişim tarihi: 04.07. 2014.

BÖLÜM 4

BİLİM VE DÜŞÜNME BECERİLERİNE GÖRE YARATICILIK

Arş. Gör. Dr. Sibel DEMİR

"Yaratıcılık farklı olmaktan daha farklı bir şeydir. Herkes tuhaflıklar yapabilir, bunda bir şey yoktur. Asıl zor olan Bach gibi basit olabilmektir. Asıl yaratıcılık muhteşem derecede basit olabilmektir."

Charles Mingus

4.1. BİLİM VE DÜŞÜNME BECERİLERİNE GÖRE YARATICILIK

Yaratıcılığın geliştirilmesi için, öncelikle yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü yaratıcı birey özgün bir ürün ortaya çıkarabilmek için yaratıcı düşünme becerilerini kullanmak durumundadır (Orçan, 2013).Kişilik gelişiminin temellerinin atıldığı erken çocukluk döneminde verilen eğitim, bireyin yaratıcılık düzeyinin gelişmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu dönemdeki hızlı gelişimle birlikte, yaratıcılığa ilişkin becerilerde de farklılaşma gözlenmektedir (Karaçelik, 2009).Kendinden, çevresinden ve çağından sorumlu bireylerden oluşmuş toplumu oluşturan bireyler, yaratıcı düşünceye sahip olanlardır. Bu da, demokratik davranışlarda bulunan, konular arasında bağlantı kurabilen, özgür düşünebilen, hoş görülü yaratıcı çocuk ve gençler yetiştirmeyi amaçlayan eğitim-öğretim sistemiyle mümkündür. Bir insana kendini anlatma yollarını göstermek, onun yaratıcılığını geliştirebilmesini sağlar (Özcan, 2007)Bu bağlamda bilim ve teknolojide farklı düşünen bireyler yetiştirmek oldukça önemlidir. Bu sebeple bilimsel yaratıcılık eğitiminin okul öncesi eğitimden itibaren yapılandırılması gerektiği düşünülmektedir.

Dolayısıyla bu bölümde bilimsel yaratıcılık, bilimsel yaratıcılığın boyutları ve değerlendirilmesi ve fen eğitiminde bilimsel yaratıcılık olmak üzere üç ana bölüm ve alt bölümleri ele alınmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

Abd-El-Khalick, F., Boujaoude, S., Duschl, R., Lederman, N. G., Mamlok-Naaman, R., Hofstein, A., et al. (2004). Inquiry in science education: International perspectives. *Int. Sci. Ed.,* 88, 397-419.

Akçam, M. (2007). *İlköğretim fen bilgisi derslerinde yaratıcı etkinliklerin öğrencilerin tutum ve başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

Akdeniz, A. R. (2008). Problem çözme, bilimsel süreç ve proje yönteminin fen eğitiminde kullanımı. S. Çepni (Ed.) içinde, *Kuramdan uygulamaya fen ve teknoloji öğretimi* (s. 128-153). Ankara: Pegem A Akademi.

Akınoğlu, O. (2012). Yapılandırmacılık. B. Oral (Ed.) içinde, *Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları* (s. 429-446). Ankara: Pegem A Akademi.

Aktamış, H., ve Ergin, Ö. (2007). Bilimsel süreç becerileri ile bilimsel yaratıcılık arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education),* 33, 11-23.

Aktaş Arnas, Y. (2002). Okul öncesi dönemde fen eğitiminin amaçları. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi, 6(7)*, 1-6.

Alghafri, A. S., ve Bin Ismail, H. N. (2014). Effects of integrating creative and critical thinking on schools students' thinking. *International Journal of Social Science and Humanity, 4(6),* 518-525.

Alkan Büke, S. (2012). Yaratıcı düşünce. *Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü AR-GE Bülten*. http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/yaratici_dusunce_s_buke_26.04.2012%2022-51-48.pdf adresinden 7 Ağustos 2013 tarihinde edinilmiştir.

Altındağ, C., Göksel, Ç., Koray, Ö., ve Koray, A. (2012). Eleştirel ve yaratıcı düşünme temelli fen ve teknoloji laboratuvarı uygulamalarının problem çözme ve yaratıcılık üzerine etkisi. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*. Niğde.

Aydın, H. (2006). Öğrenme-öğretme sürecine yeni yaklaşımlar. N. Aykaç, ve H. Aydın (Ed.) içinde, *Öğrenme-öğretme sürecinde planlama ve uygulama* (s. 113-171). Ankara: Naturel Kitap Yayın Dağıtım.

Aydoğdu, M., Doğru, M., Ünsal, Y., Meriç, G. ve Uşak, M. (2004). *Fen bilgisi laboratuvar uygulamaları*. Ankara: Öğreti, Pegem A Yayınları. 1. Baskı.

Bachtold, M. (2013). What do students "construct" according to constructivism in science education? *Res Sci Education, 43*, 2477–2496.

Barrow, L. (2010). Encouraging creativity with scientific inquiry. *Creative Education*, 1,1-6.

Başdaş, E. (2007). *İlköğretim fen eğitiminde, basit malzemelerle yapılan fen aktivitelerinin bilimsel süreç becerilerine, akademik başarıya ve motivasyona etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Bozkurt, O., ve Olgun, Ö. S. (2005). Fen ve teknoloji eğitiminde bilimsel süreç becerileri. M. Aydoğdu, ve T. K. (Eds.) içinde, *İlköğretimde fen ve teknoloji öğretimi* (s. 56-70). Ankara: Anı Yayıncılık.

Bronson, R. W. (2008). *Critical thinking as an outcome of distance learning: A study of critical thinking in a distance learning environment*. Unpublished doctoral dissetation, The George Washington University.

Carroll, J. M. (2013). *The brutal reality of bringing kids up to level: Are critical thinking and creativity lost in the world of standardized testing?* Unpublished University of New Orleans, New Orleans.

Chairman, B. P. (1994). www.teindia.nic.in/mhrd/50yrsedu/q/6J/BJ/6JBJ0101.htm adresinden 2 Aralık 2013 tarihinde edinilmiştir.

Çepni, S., Ayas, A., Johnson, D., ve Turgut, M. (1997). *Fizik öğretimi*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası.

Dağlıoğlu, H. E. (2010). Yaratıcılık, hayal gücü ve zeka ilişkisi. E. Çelebi Öncü (Ed.) içinde, *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi* (s. 48-82). Ankara: Pegem A Akademi.

Daud, A. M., Omar, J., Turiman, P., ve Osman, K. (2012). Creativity in science education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 59*, 467-474.

DeHaan, R. (2009). Teaching creativity and inventive problem solving in science. *CBE-Life Sciences Education*, 8, 172–181.

Demir, S. (2014). *Bilimsel tartışma ve araştırmaya dayalı tasarlanan laboratuvar programının, fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel yaratıcılıklarına* etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitimi Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ewers, T. G. (2001). *Teacher-directed versus learning cycles methods: Effects on science process skills mastery and teacher efficacy among elementary education students*. Unpublished Ph. D. dissertation, University of Idaho.

Farooq, U. (2008). *Supporting creativity: Investigating the role of awareness in distributed collaboration*. The Pennsylvania State University.

Gomes, J. (2005). *Using a creativity-focused science program to foster general creativity in young children: A teacher action research study*. Unpublished Ed.D. dissertation, Fielding Graduate University, United States -California.

Gürdal, A., Şahin, F., ve Çağlar, A. (2001). *Fen eğitimi ilkeler, stratejiler ve yöntemler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayın.

Hazır, A., ve Türkmen, L. (2008). İlköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç beceri düzeyleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 81-96.

Hu, W., ve Adey, P. (2002). A scientific creativity test for secondary school students. *International Journal of Science Education, 24(4),* 389-403.

Jang, S. J. (2009). Exploration of secondary students' creativity by integrating web-based technology into an innovative science curriculum. *Computers ve Education*, 247-255.

Jo, S. M. (2009). *A study of Korean students' creativity in science using structural equation modeling*. Unpublished doctoral dissertation, The University of Arizona.

Kabapınar, F. (2003). Kavram yanılgılarının ölçülmesinde kullanılabilecek bir ölçeğin bilgi-kavrama düzeyini ölçmeyi amaçlayan ölçekten farklılıkları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 35, 398-417.

Kaptan, F., ve Korkmaz, H. (1999). *İlköğretimde etkili öğretme ve öğrenme öğretmen el kitabı ilköğretimde fen bilgisi öğretimi modül* 7. 09. 08. 2013 tarihinde http://sakarya63.sa.funpic.de/ilkogretimde_fenbilgisi_01.pdf adresinden alındı

Karaçelik, S. (2009). *Okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme beceri düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Karamustafaoğlu, O., ve Yaman, S. (2006). *Fen eğitiminde özel öğretim yöntemleri I-II*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kefi, S., Çeliköz, N. ve Erişen, Y. (2013). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin temel bilimsel süreç becerilerini kullanım düzeyleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 300-319.

Kim, K. N. (2009). *Exploring undergraduate students' active learning for enhancing their critical thinking and learning in a large class*. Unpublished doctoral dissertation, The Pennsylvania State University.

Kind, P., ve Kind, V. (2007). Creativity in science education: Perspectives and challenges for developing school science. *Studies in Science Education*, 43(1), 1-37.

Kocabas, S. (1993). *Elements of scientific creativity*. AAAI Technical Report SS-93-01.

Korkmaz, Ö. (2009). Öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 10(1)*, 1-13.

Köseoğlu, F., ve Tümay, H. (2013). *Bilim eğitiminde yapılandırıcı paradigma teoriden öğretim uygulamalarına*. Ankara: Pegem A Akademi.

Kurtuluş, N. (2012). *Yaratıcı düşünmeye dayalı öğretim uygulamalarının bilimsel yaratıcılık bilimsel süreç becerileri ve akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Lee, C. S., ve Therriault, D. (2013). The cognitive underpinnings of creative thought: A latent variable analysis exploring the roles of intelligence and working memory in three creative thinking processes. *Intelligence, 41*, 306–320.

Li, M. C., ve Tsai, C. C. (2013). Game-based learning in science education: A review of relevant research. *J Sci Educ Technology, 22*, 877–898.

Liang, J. (2002). *Exploring scientific creativity of eleventh grade students in Taiwan*. Unpublished doctoral dissertation, The University of Texas at Austin, Texas.

Lin, C., Hu, W., Adey, P., ve Shen, J. (2003). The influence of case on scientific creativity. *Research in Science Education*, 33, 143-162.

MacLean, J. (2003). *Exploring metacognition, student-generated rubrics and the development of scientific*. Unpublished master thesis, University of Alberta, Edmonton, Alberta.

Meador, K. S. (2003). Thinking creatively about science suggestions for primary teachers. *Gıfted Child Today, 26(25),* 25-29.

MEB. (2006). İlköğretim fen ve tekonoloji dersi (6-8.sınıflar) öğretim programı. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Meyer, A. A., ve Lederman, N. G. (2013). Inventing creativity: an exploration of the pedagogy of ıngenuity in science classroom. *School Science and Mathematics, 113(8),* 400-409.

Miles, E. (2008). *In-servıce elementary teachers' familiarity, interest, conceptual knowledge, and performance on science process skills.* Unpublished master thesis, B.S. Southern Illinois University Carbondale.

Mohammed, I. (1983). *Relationships between science process skills instruction and secondary school teachers' performance, use and attitudes toward using these skills.* Unpublished doctoral dissertation, Indiana University.

Moore, D. W., Bhadelia, R., Billings, R. L., Fulwiler, C., Heilman, K. M., Rood, K. M., et al. (2009). Hemispheric connectivity and the visual–spatial divergent-thinking component of creativity. *Brain and Cognition, 70*, 267–272.

Myers, B. E. (2004). *Effects of investigative laboratory integration on student content knowledge and science process skill achievement across learning styles*. Unpublished doctoral dissertation, University of Florida.

Ness, R. B. (2011). Commentary: Teaching creativity and innovative thinking in medicine and the health sciences. *AM Express, 86(10),* 1201-1203.

Nosich, M. G. (2012). *Eleştirel düşünme ve disiplinlerarası eleştirel düşünme rehberi* (B. Aybek, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.

Ongowo, R. O., ve Indoshi, F. C. (2013). Science process skills in the Kenya certificate of secondary education biology practical examinations. *Creative Education, 4(11),* 713-717.

Orçan, A. (2013). *Çizgi-roman tekniği ile geliştirilen bilim-kurgu hikâyelerinin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinin ve fiziğe ilişkin tutumlarının gelişimine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Orhon, G. (2011). *Yaratıcılık nörofizyolojik, felsefi ve eğitsel temeller.* Ankara: Pegem A Akademi.

Özcan, V. (2007). *Orff öğretisinin ve yaratıcı dramanın uygulandığı ve uygulanmadığı okullarda öğrencilerin müzik dersine olan tutumlarının karşılaştırılması.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Özdemir, N. (2013). *ÜYEP'e başvuran öğrencilerin bilimsel yaratıcılık bileşenlerindeki cinsiyet farklılıklarının incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Özden, Y. (2011). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem A Akademi. 11. Baskı.

Öznacar, M. D., ve Bildiren, A. (2012). *Üstün zekalı öğrencilerin eğitimi ve eğitsel bilim etkinlikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Park, J. (2011). Scientific creativity in science education. *Journal of Baltic Science Education*, 10(3), 144-145.

Paul, R. ve Elder, L. (2013). *Kritik düşünce yaşamınızın ve öğrenmenizin sorumluluğunu üstlenmek için araçlar (G. Sart, Çev.; E. A. Aslan, G. Sart, Çev. Eds.).* (s.xxi-xxxiv). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Paul, R. ve Elder, L. (2013). *Kritik düşünce yaşamınızın ve öğrenmenizin sorumluluğunu üstlenmek için araçlar (A.N. Canel, Çev.; E. A. Aslan, G. Sart, Çev. Eds.).* (s.91-122). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Raina, V. (2011). Between behavıourısm and constructivism quality education in a multicultural context. *Cultural Studies, 25(1),* 9-24.

Rauf, R. A., Rasul, M. S., Mansor, A. N., Othman, Z., ve Lyndon, N. (2013). Inculcation of science process skills in a science classroom. *Asian Social Science, 9(8),* 47-57.

Schmidt, A. (2010). The battle for creativity: Frontiers in science and science education. *Insights ve Perspectives,* 1016-1019.

Senemoğlu, N. (2003). *Gelişim öğrenme ve öğretim.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Singleton, E. (2009). From command to constructivism: Canadian secondary school physical education curriculum and teaching games for understanding. *Curriculum Inquiry, 39(2),* 321-342.

Soylu, H. (2004). *Fen öğretiminde yeni yaklaşımlar keşif yoluyla öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Sungur, N. (1997). *Yaratıcı düşünce*. İstanbul: Evrim.

Şahin, F., ve Benzer, E. (2012). The effect of the project practices improved with four question strategy to science process skills. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED), 6(1),* 306-337.

Tok, E. (2008). *Düşünme becerileri eğitimi programının okul öncesi öğretmen adaylarının eleştirel, yaratıcı düşünme ve problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tümkaya, S. (2011). Fen bilimleri öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ve öğrenme stillerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(3),* 215-234.

Üçok, K. (2004). *Deneyler*. Ankara: TÜBİTAK.

Üstündağ, T. (2011). *Yaratıcılığa yolculuk*. Ankara: Pegem A Akademi. 5.Baskı.

Yarbrough, N. (2011). *Torrance yaratıcı düşünme testi sözel formu eğitimci eğitimi programı-2013 Torrance yaratıcı düşünme testi sözel puanlama kitapçığı*. İstanbul: Üstün Zekalılar Enstitüsü.

Yazar, A. (2007). *1914-2006 okul öncesi eğitim programlarında yaratıcılığın incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Yıldız, F. Ü. ve Şener, T. (2007). *Okul öncesi dönemde yaratıcılık eğitimi ve yaratıcı etkinliklerde kullanmak için materyal hazırlama I-II.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Zhang, J., Liu, G., ve Lin, C. (2012). An action-oriented approach to gifted education: Evidence from the field of scientific creativity. *High Ability Studies, 23(1),* 123-125.

BÖLÜM 5

YARATICI DEHALARIN SIRLARI

Öğr. Gör. Esra ÜNLÜER

Hayalgücü, yaratıcılığın başlangıcıdır. Neyi arzu ederseniz onun hayalini kurarsınız ve neyin hayalini kurarsanız sonunda onu elde edecek yaratıcılığı bulursunuz."

George Bernard Shaw

5.1. YARATICI DEHALARIN SIRLARI

5.1.1. Yaratıcı Dehaların Yaşam Öyküleri

Yaratıcılıkla ilgili çalışmalarda yaratıcılığı anlamanın yollarından birisi de deha olarak tarihe geçmiş ve yaratıcı çalışmalarıyla çığır açmış, toplumların hem yürek hem de yaşamlarına dokunmuş önemli kişilerin yaşamlarını incelemektir. Bu bölümün temel dayanak noktası da yaratıcı dehaların sırlarını anlamaya çalışarak yaratıcı kişilik özellikleri, ailenin rolü ve motivasyon konularını ortaya koymak olacaktır.

"Her çocuk bir sanatçıdır, sorun büyüdüğümüzde nasıl sanatçı kalabileceğimizdir."

Pablo Ruiz PICASSO

Picasso, 20. Yüzyılın en çok tanınan ve en üretken ressamlarından biridir. Sanat dünyasında yeni bir çığır açan Kübizm akımının öncülerindendir. Guinness Rekorlar Kitabı'na göre, toplam 13,500 resim, 100,000 baskı, 34,000 kitap resmi ve 300 heykel ve sayısız seramik ve çizimi bulunmaktadır.

İspanya'nın önemli sanat enstitülerinde öğretmenlik yapan ve bir müzede küratör olarak çalışan Jose Ruiz Blasca ile İtalyan asıllı Maria Picasso Lopez'in ilk çocukları olarak 25 Ekim 1881'de Málaga, İspanya'da dünyaya geldi. Picasso sanata düşkün bir aileden geliyordu. Zira anne ve baba tarafında da ressam akrabaları vardı. Resimle ilgili büyük yeteneği çok küçük yaşlarında ortaya çıkan Picasso'nun söylediği ilk sözcük İspanyolca kalem anlamına gelen Lapiz'in kısaltılmışı "Piz" olmuştu. Zira kâğıt ve kalemle olan ilişkisi o yıllarda başlamıştı. İlk eğitimini babasından alan Picasso, sonrasında "Academia de San Fernando"-ya devam etmişti. Yaşamının ilk on yılını doğduğu kasaba Malaga'da geçiren Picasso'nun ailesi geçim sıkıntısı çekiyordu. Ancak babasının İspanya'nın kuzeyinden daha iyi ücretle yeni bir iş teklifi alması üzerine dört yıl geçirecekleri Atlantik kıyısındaki eyalet merkezine taşındılar. 1894 yılında kız kardeşi Concepcion'ın difteri sebebiyle hayatını kaybetmesi Picasso'nun yaşam ve sanat üzerine fikirlerini önemli ölçüde etkileyecekti. Sanat konusunda başlangıçta babasını örnek alan Picasso, 13 yaşına geldiğinde çalışmalarıyla herkesi kendine hayran bırakan bir ressam olmuştu. Babası Jose Ruiz Blasca, Picasso'nun yaptığı güvercin resminden o kadar etkilenmişti ki tüm gereçlerini oğluna vererek onun artık olgun bir sanatçı olduğunu kabul etmiş ve bir daha hiç resim yapmamıştı (www.biyografi.net). Picasso, resme olan merakı, aile üyelerinin sanata ilgisi ve yönlendirmesi sayesinde, günümüzde en yenilikçi ve yaratıcı ressamı olarak tanınmaktadır.

"Yaratıcılık, kaynaklarınızı iyi saklayabilmektir."

Albert EINSTEIN

KAYNAKLAR

Amabile, T. M. ve Hennessey, B. A. (1992). The motivation for creativity in children. Chapter in A. K. Boggiano ve T. Pittman (Eds.), *Achievement and motivation: A social-developmental perspective*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.Association.

Amabile, T. M. (1996). Creativity in Context: Update to the Social Psychology of Creativity. Boulder, CO: Westview Press.

Amin, J ve Regander, J. (2011). The Effect of Competition on the Creativity and Motivation of Swedish Schoolchildren. Lundt Universitet/ The Department of Psychology/Sweden.

Baykal, A. (2003). Yaratıcılık Eğitimi. İlk ve Ortaöğretimde Araştırma Teknikleri ve Proje Geliştirme; 2 Eylül 2003, Maltepe Üniversitesi ve 5 Eylül 2003 İstanbul Lisesi.

Beggetto, R.A. (2010). Creativity in the Classroom. James C. Kaufman ve Robert J. Sternberg (Ed.), *Handbook Of Creativity*. Cambridge, UK: Cambridge University Pres.

Beghetto, R.A. ve Kaufman, J.C. (2005). Toward a Broader Conception of Creativity: A Case for "mini-c" Creativity. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts,1(2).*

Collins, M.A. and Amabile, T.M. (1999). Motivation and creativity. Chapter in R.J. Sternberg (Ed.), *Handbook of Creativity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Conrad, S. M. 2009. Creative Personality. Barbara Kerr (Ed.). *Encyclopedia of Giftedness, Creativity, and Talent*. USA: SAGE Publications.

Day, H.I.ve Langevin, R. (1969). Curiosity And İntelligence: Two Necessary Conditions for a High Level of Creativity. *Journal of Special Education*, 3, 263-268

Dreyer, A.S. ve Wells, M. (1966). Parental Values, Parental Control And Creativity in Young Children. Journal of Marriage and The Family, 28.

Feist, G.J. (1999). The Influence of Personality on Artistic and Scientific Creativity. Robert J. Sternberg (Ed.), *Handbook Of Creativity*. Cambridge, UK: Cambridge University Pres.

Hota AK. (2001). Talent and Creativity. New Delhi: Sarup ve Sons.

Karataş, H. ve Erden, M. (2012). Akademik Motivasyon Ölçeğinin Dilsel Eşdeğerlik, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *e-Journal Of New World Sciences Academy*. 7(4), 983-1003.

Mackinnon, D. W. (1964). Identification and development of creative abilities. Berkeley Institute of Personality Assessment and Research, University of California, CA. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 027965).

Prabhu, V., Sutton,C ve Sauser, W. (2008). Creativity and Certain Personality Traits: Understanding The Mediating Effect of İntrinsic Motivation. *Creativity Research Journal, 20(1),* 53-66.

Runco, M.A. ve Johnson, D.J. (2002). Parents' and Teachers' Implicit Theories on Children's Creativity. *Creativity Research Journal, 14(3 ve 4).*

Sears, P.S. (1968). The Study of Developmentof Creativity: Research Problems in Parental Antecedents. Paper presented at National Invitational ResearchConf. on Child Rearing Practices for Developing Creativity, St. Paul, Minn., 1967. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 021279).

Schiever, S.W. (1985). CREATİVE Personality Characteristics and Dimensions of Mental Functioning in Gifted Adolescents. Roeper Review, 7.

Şen, M. (2010). Ev ve Ev Dışındaki Ortamlarda Öğrenme Etkinlikleri. Tülin Güler (Ed.). Anne Baba Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi.

Tennet, L. ve Berthelsen, D. (1997). Creativity: What Does It Mean in the Family Context? *Journal of Australian Research in Early Childhod Education*. 1, 91-104.

Walker Russ, S. (1993). Affect and Creativity; the Role of Affect and Play in the Creative Process. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

www.biyografi.net

www.acikbilim.com

www.kariyervar.com

BÖLÜM 6

YARATICILIĞA DAYALI EĞİTİM PROGRAMLARI OLUŞTURMA

Dr. Öğr. Üyesi Aslı YILDIRIM POLAT

Yaratıcı insan ortalama insandan hem daha ilkel, hem de daha aydın ve daha yıkıcı; hem daha çılgın hem de daha aklı başındadır.

Frank Baron

6.1. YARATICILIĞA DAYALI EĞİTİM PROGRAMLARI OLUŞTURMA

"Eğer yaratıcı olmak istiyorsanız, bir yanınız hep çocuk kalsın ve toplum onları bozmaya başlamadan önce, çocukların sahip oldukları yaratıcı ve mucit ruhunu koruyun."

Jean Piaget

Çağdaş eğitim anlayışı düşünen, bilgi üreten ve problem çözen bireyler yetiştirmeye odaklanmaktadır. Bu özelliklere sahip olan bireyleri yetiştirebilmek için, yaratıcı ve eleştirel düşünceyi geliştirmek önemlidir. Yaratıcı düşünen birey bilgi üretir, problemlere pratik çözüm yolları bulur ve hep daha başka ne yapabileceğini araştırır. Yaratıcılık doğuştan gelir, ancak uygun ortam ve bağlam içinde ortaya çıkabilir. Bu uygun ortam ve bağlamı bireye erken yaşlarında sunabilmek, yaratıcılığı destekleyen eğitim süreci ile gerçekleşmektedir.

Yaratıcılığı destekleyen eğitim süreci, yaratıcılığı destekleyen eğitim ortamı, yaratıcılığı destekleyen eğitim programı ve yaratıcılığı destekleyen öğretmen bileşenlerinden oluşur. Eğitim ortamlarında, yaratıcılığı geliştirmeye uygun koşulların oluşmasında öğretmenin yaklaşımı ve eğitim programı önem taşımaktadır. Tüm bu bileşenler yaratıcı okul kültürünün oluşumuna katkı sağlar. Yaratıcı bir okul kültürü çocuğun yaratıcı bir biçimde öğrenmesini, günlük yaşamında karşılaştığı problemleri yaratıcı biçimde çözmesini destekler.

Yaratıcılık, eğitim sürecinde sunulan etkinlikler sayesinde gelişir. Çocuklarda var olan yaratıcılık ve doğal merak uygun çevre ile desteklendiğinde artar, desteklenmediğinde ise bastırılır. Aynı zamanda, yaratıcılığı destekleyebilmek için, çocukların gelişim özelliklerini ve gereksinimlerini bilmek önem taşımaktadır (Dağlıoğlu, 2011, s.600). Bu bağlamda, ço-cukları tanımak, gelişim özelliklerini bilmek ve gereksinim duyduğu uyarıcıların bulunduğu öğrenme ortamları sunmak yaratıcılığı destekleyen en önemli unsurlar arasındadır. Yara-tıcılığı destekleyen ortamlarda, yaratıcılığa dayalı eğitim programlarının uygulanması ile çocukların yaratıcı düşünme becerileri desteklenebilir.

KAYNAKLAR

Aynal, Ş. Ö. (2010). Eğitimde yaratıcılık. *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. (Editör: E. Ç. Öncü).Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 131-155.

Dağlıoğlu, E. (2011). Erken çocukluk döneminde yaratıcılığın gelişimi ve desteklenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences, 3 (2).* (594-618). http://www.iojes.net//userfiles/Article/ IOJES_410.pdf

Harms, T., Clifford, R.M. ve Cryer, D. (1998). *Early childhood environment rating scale: Revised edition*. New York: Teacher's College Press.

Isaksen, S. G., Dorval, K. B. ve Treffinger, D. J. (1998). *Tools for generating options. Toolbox for creative problem solving-Basic tools and resources.* Buffalo NY: Creative Problem Solving Group.

Isbell, R. T. ve Raines, S. C. (2007). *Creativity and the arts with young children*. (2nd edition). United States: Delmar Cengage Learning.

Isenberg, J. P. ve Jalongo, M. R. (2001). *Creative expression and play in early childhood*. (3rd edition). New Jersey: Merrill Prentice Hall.

İslim, Ö. F. (2009). *Bilgi ve iletişim teknolojileri dersinin SCAMPER (yönlendirilmiş beyin fırtınası) tekniğine göre işlenmesinin öğrencilerin yaratıcı problem çözme becerilerine ve akademik başarılarına etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Keller-Mathers, S. (2005). *Teaching CPS to young thinkers*. Hong Kong Institute of Education. Workshop.

Mayesky, M. (2012). *Creative activities for young children*. (10th edition). United States: Wadsworth, Cengage Learning.

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ören, M. (2012). Okul öncesinde yaratıcılığın geliştirilmesi. *Okul öncesinde yaratıcılık*. (Editör: A. Öztürk). (2. baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 39-60.

Ünlüer, E. (2010). Yaratıcılık süreci ve okul öncesi döneme yönelik yaratıcı sorun çözme teknikleri. *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. Ed: E. Ç. Öncü. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 175-190.

Yağcı, E. (2012). Yönlendirilmiş beyin fırtınası tekniği: SCAMPER konusunda veli görüşleri üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43,* 485-494.

BÖLÜM 7

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE YARATICILIĞIN ÖLÇÜLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Nur ÇAYIRDAĞ

"Yaratıcılık sadece bir şeyleri bir şeylere bağlamaktır. İnsanlara bir şeyi nasıl yaptıklarını sorduğunuzda hafiften utanırlar çünkü aslında kendileri yapmamıştır, bir yerlerden bir şeylere görerek yeni bir şey oluşturmuşlardır."

Steve Jobs

7.1. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE YARATICILIĞIN ÖLÇÜLMESİ

Yaratıcılık eğitimlerinde katılımcılarla paylaşılan ilk konular arasında bu alanda henüz cevaplanmamış sorular yer almaktadır. Yaratıcılık alanında henüz cevaplanmamış soruların belki de en çok tartışmaya açık olanı yaratıcılığın ölçülüp ölçülemeyeceğidir. Bu bölümde yeri geldikçe isimlerine ve çalışmalarına değinilecek bir çok araştırmacı yaratıcılığın ölçülmesi üzerine kafa yormuş ve yaratıcılığın farklı boyutlarını ölçen farklı ölçme araçları geliştirmişlerdir. Tabi ki yaratıcılık gibi kapsamlı ve çok yönlü bir kavramın tüm boyutlarını tek bir ölçme aracının bütünüyle ölçmesi mümkün değildir (Puccio ve Murdock, 1999). Bu zorluğun farkında olan araştırmacılar da belli amaçlara yönelik ölçme araçları geliştirmişlerdir. Yaratıcılığı ölçmek için geliştirilen ölçme araçlarını, yaratıcı düşünme sürecini ölçen araçlar, yaratıcı kişilik özelliklerini ölçen araçlar, ortaya konan ürünün yaratıcılığını ölçen araçlar ve çevrenin yaratıcılığa elverişliliğini ölçen araçlar olarak sınıflandırabiliriz. Rhodes (1961) tarafından yapılan dört kategoriyi (kişi, çevre, süreç, ve ürün) takip eden bu sınıflandırmanın araştırmacılar ve eğitimciler için önemli bir faydası, amaçlarına uygun ölçme aracını seçme noktasında olacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi yaratıcılığın tüm boyutlarını tek bir ölçme aracıyla tümüyle ölçmek mümkün olamayacağı için yapılabilecek en isabetli adım öncelikle yaratıcılığı niçin ölçmek istediğimize karar vermek ve sonrasında bu amaca uygun ölçme araçlarına yönelmek olacaktır. Puccio ve Murdock (1999) ölçme aracını seçerken ölçmenin amacının mümkün olduğunca daraltılmasını tavsiye etmiştir. Örneğin bir öğretmenin sınıfındaki öğrencilerin yaratıcılığını ölçmek istemesinden daha önemli bir araştırma sorusu öğrencilerin kişilik özelliklerine mi, ortaya koydukları ürünlere mi, yoksa düşünme süreçlerine mi odaklanacağına karar vermesidir. Okul öncesi dönem çocuklarında yaratıcılığı ölçmek için kullanılabilecek ölçme araçlarını yukarıda bahsedilen kişi, süreç, ürün ve çevre kavramları çerçevesinde incelemek ölçmenin amacını netleştirme konusunda faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

Amabile, T. M. (1982). Social psychology of creativity: A consensual assessment technique. *Journal of Personality and Social Psychology, 43*, 997-1013.

Amabile, T. M. (1987). The motivation to be creative. In S. G. Isakesen (Ed.), *Frontiers of creativity research* (pp.223-254). Buffalo, NY: Bearly.

Amabile, T. M. (1989). *Growing up creative*. New York: Crown.

Amabile, T. M. (1996). *Creativity in context: Update to the social psychology of creativity*. Boulder, CO: Westview.

Amabile, T. M., Barsade, S. G., Mueller, J. S. ve Staw, B. M. (2005). Affect and creativity at work. *Administrative Science Quarterly, 50*, 367-403.

Barbot, B.,Besancon, M. ve Lubart, T. I. (2011). Assessing creativity in the classroom. *The Open Education Journal*, 4, 58-66.

Besemer, S. P. ve O'Quin, K. (1986). Creative product analysis: Testing a model by developing a judging instrument. In S. G. Isaksen (Ed.), Frontiers of creativity research: Beyond the basics (pp. 341-357). Buffalo, NY: Bearly.

Besemer, S. P. ve O'Quin, K. (1999). Confirming the three-factor Creative Product Analysis Matrix Model in an American sample. *Creativity Research Journal, 12,* 287-296.

Cassidy, D. J., Hestenes, L. L., Hegde, A., Hestenes, S., ve Mims, S. (2005). Measurement of quality in preschool child care classrooms: An exploratory and confirmatory factor analysis of the Early Childhood Environment Rating Scale-Revised. *Early Childhood Research Quarterly, 20*, 345-360.

Davis, G. A. (1992). *Creativity is forever*. Dubuque, IA: Kendall/Hunt.

Ekvall, G. (1996). Organizational climate for creativity and innovation. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 5,* 105-123.

Elkind, D. (1981). *Children and adolescence*. New York: Oxford University Press.

Friedman, F., Raymond, B. A., ve Feldhusen, J. F. (1978). The effects of environmental scanning on creativity. *Gifted Child Quarterly, 22*, 248-251.

Harms, T., Clifford, R. ve Cryer, D. (1998). *Early Childhood Environment Rating Scale (Rev. ed.).* New York: Teachers College Press.

Hennessey, B. A. (1994). The consensual assessment technique: An examination of the relationship between ratings of product and process creativity. *Creativity Research Journal, 7*, 193-208.

Kim, K. H., Cramond, B., ve Bandalos, D. L. (2006). The latent structure of scores on the Torrance Tests of Creativity-Figural. *Educational and Psychological Measurement, 66*, 459-477.

MacKinnon, D. W. (1978). *In search of human effectiveness*. Buffalo, NY: Creative Education Foundation.

McGraw, K. O. (1978). The detrimental effects of reward on performance: A literature review and a prediction model. In Lepper, M. R. ve Greene, D. (Eds.), *The hidden costs of reward* (pp. 33-60). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Mednick, S.A. (1962). The associative basis of the creative process. *Psychological Review, 69*, 220-232.

Moran, J. D., Milgram, R. M., Sawyers, J. K., ve Fu, V. R. (1983). Original thinking in preschool children. *Child Development, 54*, 921-926.

Moran, J. D., Sawyers, J. K., Fu, V. R. ve Milgram, R. M. (1988). Measuring creativity in preschool children. *Journal of Creative Behavior, 22,* 254-263.

Mottweiler, C. M. ve Taylor, M. (2014). Elaborated role play and creativity in preschool aged children. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, no pagination specified.*

Puccio, G. J. ve Murdock, M. C. (1999). Creativity assessment: An introduction and overview. In G. J. Puccio ve M. C. Murdock (Eds.), *Creativity Assessment: Readings and Resources* (pp. 5-24). Hadley, MA: Creative Education Foundation.

Renzulli, J. S., Smith, L. H., White, A. J., Callahan, C. M., Hartman, R. K., ve Westburg, K. (2002). *Scales for rating the behavioral characteristics of superior students (rev. ed.).* Mansfield Center, CT: Creative Learning Press.

Rhodes, M. (1961). An analysis of creativity. *Phi Delta Kappan, 42,* 305-310.

Rimm, S. (1983). PRIDE: Preschool and kindergarten interest descriptor. Watertown, WI: Educational Assessment Service.

Rogers, C. R. (1962). Toward a theory of creativity. In S. J. Parnes ve H. F. Harding (Eds.), *A source book for creative thinking* (pp.63-72). New York: Scribner's.

Runco, M. A. (1986). Divergent thinking and creative performance in gifted and nongifted children. *Educational and Psychological Measurement*, 46, 375-384.

Runco, M. A.(Ed.). (1991). *Divergent thinking.* Norwood, NJ: Ablex.

Runco, M. A. (1999). The forth –grade slump. In M.A. Runco ve S. Pritzer (Eds.), *Encylopedia of creativity* (pp. 743-744). San Diego, CA: Academic Press.

Runco, M. A., ve Acar, S. (2012). Divergent thinking as an indicator of creative potential. *Creativity Research Journal, 24*, 1–10.

Runco, M. A., ve Cayirdag, N. (2013). The development of children's creativitiy. In Saracho, O. N. ve Spodek, B. (Eds.), *Handbook of Research on the Education of Young Children* (pp. 104-112). New York, NY: Routledge.

Runco, M. A., Millar, G., Acar, S. ve Cramond, B. (2010). Torrance Tests of Creative Thinking as Predictors of Personal and Public Achievement: A Fifty-Year Follow-Up. *Creativity Research Journal, 22*, 361–368.

Siegel, S. M. ve Kaemmer, W. F. (1978). Measuring the perceived support for innovation in organizations. *Journal of Applied Psychology, 63*, 553-562.

Starko, A. J. (2014). *Creativity in the classroom: Schools of curious delight.* New York, NY: Routledge.

Starkweather, E. K. (1964). Problems in the measurement of creativity in preschool children. *Journal of Educational Measurement, 1,* 109-113.

Starkweather, E. K. (1971). Creativity research instruments designed for use with preschool children. *Journal of Creative Behavior, 5,* 245-256.

Torrance, E. P. (1966). *The Torrance Tests of Creative Thinking-Norms-Technical Manual Research Edition-Verbal Tests, Forms A and B-Figural Tests, Forms A and B.* Princeton, NJ: Personnel Press.

Torrance, E. P. (1974). *The Torrance Tests of Creative Thinking-Norms-Technical Manual Research Edition-Verbal Tests, Forms A and B- Figural Tests, Forms A and B.* Princeton, NJ: Personnel Press.

Torrance, E. P. (1981). *Thinking creatively in action and movement.* Bensenville, IL: Scholastic Testing Service.

Torrance, E. P. (1990). *Torrance tests of creative thinking*. Bensenville, IL: Scholastic Testing Service.

Torrance, E. P. (1998). *The Torrance tests of creative thinking norms-technical manual figural (streamlined) forms A ve B.* Bensenville, IL: Scholastic Testing Service, Inc.

Wallach, M. A., ve Kogan, N. (1965). *Modes of thinking in young children.* New York, NY: Holt.

Ward, W. C. (1968). Creativity in young children. *Child Development, 39*, 737-754.

Ward, W. C. (1969). Creativity and environmental cues in measuring school creativity. *Developmental Psychology, 1*, 543-547.

Williams, T. M., ve Fleming, J. W. (1969) Methodological study of the relationship between associative fluency and intelligence. *Developmental Psychology, 1*, 155-162.

KLİNİK ANESTEZİ

ANA EDİTÖRLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

EDİTÖR

PROF. DR. YAVUZ DEMİRARAN

Hedef CS

Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2022 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-40-8

KLİNİK ANESTEZİ

ANA EDİTÖRLER: Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pınar MEHEL TUTUK**,** Öğr. Gör. Erdem GÖL, Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL

EDİTÖR: Prof. Dr. Yavuz DEMİRARAN

YAZARLAR:

Ali HASPOLAT
AYÇA SULTAN ŞAHİN
AYŞE İNCE
BAHADIR ÇİFTÇİ
EBRU KAYA
FATMA ÖZDEMİR
GÜLBİN YALÇIN SEZEN
HASAN HÜSEYİN KILIÇ
IŞILAY AYAR
MERAL ÖZER
NURDAN KAMİLÇELEBİ
ÖZLEM ERSOY KARKA
PELİN KARAASLAN
SENA DEMİRARAN
SERDAL SÖKMEN
TÜMAY ULUDAĞ YANARAL
YETKİN ÖZER

YAYIN EDİTÖRLERİ

Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA

Burcu SARPBELLİ
Başak AKKAYA

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad.
Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

BASKI

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak
No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Şubat, 2022

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

ÖNSÖZ

Günümüzde, Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kliniği oldukça önem kazanmış ve hizmet verdiği alanlar oldukça yaygınlaşmıştır. Hekimler, Anestezi Tekniker ve Teknisyenleri ile hemşireler birlikte çalışmaya ve üretmeye daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Teknoloji ve modern tıbbın pik yaptığı zamanımızda, hekimler için birçok kaynak var iken Anestezi Tekniker ve Teknisyen ile hemşirelerine yönelik daha fazla kaynağa gerek olduğu aşikârdır. Bizlerde bu gereksinime katkıda bulunmak amacıyla vaka tartışmaları da ekleyerek 'Klinik Anestezi' kitabını hazırladık. Bu vesileyle bir ekip gücünün yarattığı enerji ile kitabın yazılmasında katkıları olan tüm herkese canı gönülden teşekkür ederim.

Editör

Prof. Dr. Yavuz DEMİRARAN

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM
ÜST SOLUNUM YOLU HASTALIKLARINDA ANESTEZİ
SERDAL SÖKMEN

GİRİŞ 18
1. ÜST SOLUNUM YOLLARI ANATOMİSİ 19
1.1. Burun (Nasus) 19
1.2. Yutak (Farenks) 21
1.3. Gırtlak (Larenks) 22
2. ÜST SOLUNUM YOLLARI ENFEKSİYONLARI 24
2.1. Soğuk Algınlığı 25
2.2. Rinit 26
2.3. Grip 28
2.4. Sinüzit 30
2.5. Tonsillofarenjit 31
2.6. Larenjit 34
2.7. Otitis Media 35
2.8. Difteri 36
2.9. Boğmaca 37
3. ÜST SOLUNUM YOLU HASTALIKLARINDA ANESTEZİ 39
3.1. Preoperatif Değerlendirme 40
3.2. Premedikasyon 42
3.3. Anestezi Tekniği 42
3.4. İdame 43
3.5. Uyandırma 43
3.6. Anestezi Sonrası Bakım Ünitesi (ASBÜ, PACU) 44
4. OLGU SUNUMU 44
KAYNAKÇA 46

2. BÖLÜM
ENDOKRİN SİSTEM HASTALIKLARINDA ANESTEZİ
YAVUZ DEMİRARAN

GİRİŞ 50
1. HİPOFİZ BEZİ 51
2. PARATİROİD BEZİ 57
3. PANKREAS 62
4. BÖBREKÜSTÜ BEZLERİ 73
5. ADRENAL BEZ 80
6. TROİD BEZİ 84
7. OLGU SUNUMU 92
KAYNAKÇA 97

3. BÖLÜM
TİROİD HASTALIKLARINDA ANESTEZİ
ÖZLEM ERSOY KARKA

GİRİŞ 106
1. TİROİD BEZİ FİZYOLOJİSİ 106

2. HİPERTİROİDİZM VE HİPOTİROİDİZM 109
2.1. Hipertiroidizm, Tirotoksikoz 109
2.2. Hipotiroidizm 110
3. TİROİD HASTALIKLARINDA PREOPERATİF DEĞERLENDİRME 111
4. TİROİD HASTALIKLARINDA PERİOPERATİF YÖNETİM 112
4.1. Hazırlık, Premedikasyon, İntraoperatif Anestezik Yönetim 112
4.2. Uyandırma ve Derlenme Özellikleri 115
5. TİROİD HASTALIKLARINDA PERİOPERATİF KOMPLİKASYONLAR 115
5.1. Tiroid Krizi (Tiroid Fırtınası) 115
5.2. Tiroidektomi Komplikasyonları 116
6. OLGU SUNUMU 118
KAYNAKÇA 120

4. BÖLÜM

ANESTEZİDE HEMODİNAMİK MONİTÖRİZASYON

HASAN HÜSEYİN KILIÇ

GİRİŞ 124
1. GEREKEN ARAÇ VE GEREÇLER 124
2. HEMODİNAMİK MONİTÖRİZASYON YÖNTEMLERİ 129
2.1. İnvaziv Olmayan Yöntemler 129
2.2. İnvaziv Yöntemler 136
KAYNAKÇA 140

5. BÖLÜM

NÖROMUSKULER BLOKERLER VE KAS HASTALIKLARINDA KULLANIMI

SENA DEMİRARAN

GİRİŞ 144
1. NÖROMÜSKÜLER BLOKAJIN MONİTÖRİZASYONU 144
1.1. Nöromüsküler Fonksiyon Testleri 146
2. NÖROMUSKÜLER BLOKE EDİCİ İLAÇLAR 149
2.1. Depolarize Edici Ajanlar 149
2.2. Non-depolarizan Ajanlar 156
3. KOLİNESTERAZ İNHİBİTÖRLERİ 167
4. ANTİKOLİNERJİKLER 169
5. SEÇİCİ GEVŞETİCİ BAĞLAYICI AJANLAR- SUGAMMADEKS 169
6. OLGU SUNUMU 170
KAYNAKÇA 174

6. BÖLÜM

KALP VE DAMAR HASTALIKLARINDA ANESTEZİ

MERAL ÖZER

GİRİŞ 182
1. PREOPERATİF DEĞERLENDİRME 182
1.1. Risk Faktörleri 182
1.2. NYHA Sınıflaması 183
1.3. Laboratuvar Testleri 183
1.4. Hastanın Hazırlanması 185
1.5. Kardiyak Risk Değerlendirmesi 185
2. KALP YETERSİZLİĞİ 186

2.1. Patofizyoloji 186
2.2. Kalp İçin Risk Faktörleri 186
3. KORONER KALP HASTALIKLARI 187
3.1. Koroner Damarlar 187
3.2. Koroner Kan Akımını Düzenleyen Faktörler 187
3.3. Miyokart Oksijen Sunumunu ve Kullanımını Etkileyen Faktörler 188
3.4. Koroner Damar Hastalığına Yol Açabilen Durumlar 188
3.5. Majör Risk Faktörleri 188
3.6. Klinik Olarak Koroner Arter Hastalıkları 189
4. HİPERTANSİYON 191
4.1. Hipertansiyon Tablosu 191
4.2. Hipertansiyon Sebepleri 192
4.3. Patofizyoloji 192
4.4. Anestezik Yaklaşım 192
5. KALP KAPAKLARININ HASTALIKLARI 193
5.1. Aort Darlığı 194
5.2. Aort Yetmezliği 194
5.3. Mitral Darlık 195
5.4. Mitral Yetersizlik 195
5.5. Mitral Valv Prolapsusu 196
5.6. Triküspit Yetmezliği 196
6. KONJENİTAL KALP ANOMALİLERİ 197
6.1. Patofizyoloji 197
6.2. Konjenital Kalp Anomalileri Olan Hastalarda Operasyonda Sık Rastlanan Problemler 197
6.3. Obstrüktif Lezyonlar 197
6.4. Basit Sol-Sağ Şantlar 198
6.5. Kompleks Şantlar (Sağ-Sol Şantlar) 199
6.6. Hipertrofik Kardiomiyopati (HCM) 200
7. TRANSPLANTE KALP 201
8. RİTİM BOZUKLUKLARI (ARİTMİLER) 201
9. KAN SULANDIRICI İLAÇ KULLANAN HASTALAR 202
10. ENDOKARDİT 203
11. OLGU SUNUMU 203
KAYNAKÇA 204

7. BÖLÜM

AÇIK KALP CERRAHİSİNDE ANESTEZİ

NURDAN KAMİLÇELEBİ

GİRİŞ 206
1. KALP ANATOMİSİ 206
1.1. Kalbin Odacıkları 206
1.2. Kalbin Kapakları 207
1.3. Kalbin Damarları 208
2. KALP FİZYOLOJİSİ 208

2.1. Kalbin Uyarı ve İleti Sistemi 208
2.2. Kalp Döngüsü 209
3. KARDİYOPULMONER BYPASS 210
3.1. Temel Devre 210
3.2. Kanüller 211
3.3. Venöz Rezervuar 211
3.4. Ana Pompa 211
3.5. Oksijenatör 211
3.6. Isı Değiştirici 211
3.7. Arteriyel Filtre 212
3.8. Aksesuar Pompalar ve Aygıtlar 212
4. MYOKARDİYAL KORUMA 213
5. KAN KORUMA 213
5.1. Antifibrinolitikler 214
5.2. Kan Kurtarma 214
5.3. Pompa Prime'ı Sınırlandırma 214
5.4. Ultrafiltrasyon 214
6. KARDİYOPULMONER BYPASSIN FİZYOLOJİK ETKİLERİ 214
6.1. Sistemik Enflamatuar Yanıt 215
6.2. Gastrointestinal 215
6.3. Koagülasyon 216
7. PREOPERATİF DEĞERLENDİRME 216
7.1. Kardiyovasküler Sistem 216
7.2. Komorbiditeler 216
7.3. Laboratuvar Çalışmaları 216
7.4. Havayolu Değerlendirmesi ve Solunum Fonksiyonu 216
7.5. Preoperatif İlaçların Yönetimi 216
7.6. Olası Kan Kaybına Hazırlık 217
7.7. Psikolojik Hazırlık ve Ameliyat Öncesi Sedasyon 218
8. AMELİYATHANE HAZIRLIĞI VE MONİTÖRİZASYON 218
8.1. Monitörizasyon 218
8.2. Arteriyel Kan Basıncı Monitörizasyonu 218
8.3. Santral Venöz Basınç Ölçümü 218
8.4. Transözofageal Ekokardiyografi 219
8.5. İlaç Seçimi 219
9. İNTRAOPERATİF YÖNETİM 221
9.1. Kardiyopulmoner Bypas Öncesi Anestezi Yönetimi 221
9.2. Kardiyopulmoner Bypass Dönemi 224
9.3. Kardiyopulmoner Bypass Sonrası Anestezi Yönetimi 226
10. "OFF-PUMP" KORONER ARTER BYPASS GREFTLEME VE MİNİMAL İNVAZİV DİREKT KORONER ARTER BYPASS CERRAHİLERİ 228
11. OLGU SUNUMU 230
KAYNAKÇA 233

8. BÖLÜM
PEDİATRİ HASTALARINDA ANESTEZİ
AYÇA SULTAN ŞAHİN

GİRİŞ 238
1. PEDİATRİK ANESTEZİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ 238
2. PEDİATRİK ANESTEZİDE PREOPERATİF BİLGİLENDİRME 239
3. ÇOCUKLARDA PREOPERATİF AÇLIK 240
4. İLAÇ UYGULAMARI 242
4.1. İnhalasyon ajanları 242
4.2. İntravenöz anestezikler 242
5. PREOPERATİF HAZIRLIK 244
6. ÜST SOLUNUM YOLU ENFEKSİYONLARI 246
7. PREMEDİKASYON 246
8. ANESTEZİ İNDÜKSİYONU 247
9. PEDİATRİK HAVAYOLU EKİPMANLARI 247
10. HAVAYOLU KOMPLİKASYONLARI 249
11. ZOR HAVAYOLU 250
12. SIVI YÖNETİMİ 250
13. OLGU SUNUMU 251
KAYNAKÇA 252

9. BÖLÜM
OBSTETRİK VE JİNEKOLOJİK GİRİŞİMLERDE ANESTEZİ
AYÇA SULTAN ŞAHİN

GİRİŞ 254
1. NORMAL GEBELİKTE ANATOMİK VE FİZYOLOJİK DEĞİŞİKLİKLER 254
2. GEBELİKTE FİZYOLOJİK DEĞİŞİKLİKLERLE İLGİLİ ÖNEMLİ NOKTALAR 254
3. DOĞUM İÇİN ANALJEZİ 255
3.1. İntravenöz Analjezi 255
3.2. Farmakolojik Olmayan Yöntemler 256
4. SEZARYEN İÇİN ANESTEZİ 257
4.1. Sezaryen İçin Nöroaksiyel Anestezi 258
4.2. Sezaryen İçin Genel Anestezi 259
5. ZOR HAVAYOLU YÖNETİMİ 260
6. GEBENİN OBSTETRİK OLMAYAN AMELİYAT YÖNETİMİ 260
7. OBSTETRİK KOMPLİKASYONLAR 261
7.1. Postpartum Hemoraji (PPH) 261
7.2. Preeklampsi 262
7.3. HELLP Sendromu 263
7.4. Amniyotik Sıvı Embolisi 264
7.5. Anormal Plasenta Yerleşimleri 264
KAYNAKÇA 266

10. BÖLÜM
GERİATRİK HASTALARDA ANESTEZİ
GÜLBİN YALÇIN SEZEN

GİRİŞ 268
1. YAŞLANMA FİZYOLOJİSİ 268

1.1. Santral Sinir Sisteminde Yaşa Bağlı Değişiklikler 268
1.2. Kardiyovasküler Sistemde Yaşa Bağlı Değişiklikler 269
1.3. Solunum Sisteminde Yaşa Bağlı Değişiklikler 270
1.4. Renal Sistemde Yaşa Bağlı Değişiklikler 271
1.5. Metabolik ve Endokrin Fonksiyonlarda Yaşa Bağlı Değişiklikler 271
1.6. Gastrointestinal Sistemde Yaşa Bağlı Değişiklikler 272
2. YAŞLANMA FARMAKOLOJİSİ 273
2.1. Geriatrik Hastalarda İnhalasyon Anestezikleri 273
2.2. Geriatrik Hastalarda Propofol 274
2.3. Geriatrik Hastalarda Etomidat 274
2.4. Geriatrik Hastalarda Benzodiazepinler 275
2.5. Geriatrik Hastalarda Deksmedetomidin 275
2.6. Geriatrik Hastalarda Opioidler 275
2.7. Geriatrik Hastalarda Nöromüsküler Bloke Edici Ajanlar 276
3. GERİATRİK HASTANIN PREOPERATİF DEĞERLENDİRMESİ 277
3.1. Polifarmasi (Çoklu İlaç Kullanımı) 278
4. GERİATRİK HASTANIN İNTRAOPERATİF YÖNETİMİ 279
4.1. Geriatrik Hastalarda Genel Anestezi Özellikleri 279
4.2. Geriatrik Hastalarda Nöroaksiyel Anestezi Teknikleri 280
4.3. Geriatrik Hastalarda Periferik Sinir Blokları 280
5. GERİATRİK HASTALARDA POSTOPERATİF SORUNLAR 280
5.1. Postoperatif Bilişsel İşlev Bozukluğu (Postoperatif Kognitif Disfonksiyon, POKD) 280
5.2. Postoperatif Deliryum 281
5.3. Postoperatif Solunum Komplikasyonları 282
6. OLGULARLA GERİATRİK ANESTEZİ 282
6.1. Olgu 1. 282
6.2. Olgu 2 283
KAYNAKÇA 284

11. BÖLÜM

KARACİĞER HASTALIKLARINDA ANESTEZİ

TÜMAY ULUDAĞ YANARAL

PELİN KARAASLAN

1. KARACİĞER ANATOMİSİ 290
2. KARACİĞERİN METABOLİK GÖREVLERİ 291
3. KARACİĞER FONKSİYON TESTLERİ 291
4. KARACİĞER HASTALIKLARI 292
5. KRONİK KARACİĞER HASTALIKLARINDA SKORLAMA SİSTEMLERİ VE CERRAHİ RİSK 293
6. KARACİĞER YETMEZLİĞİNE EŞLİK EDEN SİSTEMİK BULGULAR 294
6.1. Hematolojik ve Koagülasyon problemleri 294
6.2. Akut Böbrek Hasarı 294
6.3. Solunumsal Problemler 294
6.4. Kardiyovasküler Sistem Problemleri 295
6.5. Hepatik Ensefalopati 296
7. PERİOPERATİF YÖNETİM 296

7.1. Preoperatif Değerlendirme ve Hazırlık 297
7.2. İntraoperatif yönetim 297
7.3. Postoperatif Yönetim 299
8. OLGU SUNUMU 300
KAYNAKÇA 302

12. BÖLÜM

NÖROŞİRURJİK HASTALIKLARDA ANESTEZİ

BAHADIR ÇİFTÇİ

GİRİŞ 306
NÖROFİZYOLOJİ 306
1.1. Serebral Metabolizma Ve Kan Akımı 306
1.2. Kan Beyin Bariyeri 308
1.3. Beyin Omurilik Sıvısı 308
1.4. Kafa İçi Basıncı 308
2. NÖROANESTEZİDE KULLANILAN İLAÇLAR VE SEREBRAL FİZYOLOJİ ÜZERİNE ETKİLERİ 310
2.1. İnhalasyon ajanlarının etkileri 311
2.2. İntravenöz anesteziklerin etkisi 311
3. SEREBRAL KORUNMA 312
3.1. Beynin korunması için izlenilecek yollar 312
4. NÖROŞİRURJİDE ANESTEZİ UYGULAMALARI 313
5. KAFA İÇİ BASINCI ARTIŞI 314
6. İNTRAKRANİYAL CERRAHİDE PREOPERATİF DEĞERLENDİRME, ANESTEZİK YAKLAŞIM VE KRANİYOTOMİ 314
6.1. Preoperatif Değerlendirme ve Hasta Hazırlığı 314
6.2. Nöroşirurjide Monitorizasyon ve İzleme 315
6.3. İdeal Bir Nöroanestezi Neler Sağlamalı 315
6.4. Genel Anestezi İndüksiyonu 317
6.5. Anestezi İdamesi ve İntraoperatif Takip 318
6.6. Hasta Pozisyonları 319
6.7. Nöroşirurjide Derlenme ve Postoperatif Dönem 320
6.8. Nöroşirurjiye Bağlı Komplikasyonlar 320
6.9. Bazı özel girişimlerde anestezi yönetimi 322
KAYNAKÇA 325

13. BÖLÜM

GENİTO-ÜRİNER GİRİŞİMLERDE ANESTEZİ

AYŞE İNCE

GİRİŞ 330
1. SİSTOSKOPİ 330
2. ŞOK DALGALARI İLE TAŞ KIRMA (EKSTRACORPOREAL SHOCK WAVE LITHOTRIPSY - ESWL) 330
3. ÜST ÜRETER VE BÖBREĞİN KANSER DIŞI CERRAHİSİ 331
3.1. Perkütan Nefrolitotomi 331
3.2. Nefrektomi, Piyeloplasti 331
4. TRANSÜRETRAL PROSTAT REZEKSİYONU (TUR-P) 331

4.1. TUR-P Sendromu 332
4.2. Kanama 332
4.3. Mesane Perforasyonu 332
4.4. Hipotermi 333
4.5. Pıhtılaşma Bozukluğu 333
4.6. Sepsis 333
5. ÜROLOJİK KANSERLERDE CERRAHİ 333
5.1. Prostat Kanseri 333
5.2. Mesane Kanseri 334
5.3. Testis Kanseri 334
5.4. Böbrek Kanseri 335
6. BÖBREK NAKLİ 335
7. OLGU SUNUMU 335
KAYNAKÇA 337

14. BÖLÜM

BÖBREK HASTALIKLARINDA ANESTEZİ

AYŞE İNCE

1. ANATOMİ 340
2. FİZYOLOJİ 340
3. ANESTEZİNİN NORMAL BÖBREK FONKSİYONLARINA ETKİSİ 341
4. AKUT BÖBREK HASARI 342
5. KRONİK BÖBREK YETMEZLİĞİ 342
5.1. Kronik Böbrek Yetmezliği – Sistemik Bulgular 342
6. ANESTEZİ YÖNETİMİ 344
6.1. Preoperatif Değerlendirme 344
6.2. Peroperatif Takip 344
7. OLGU SUNUMU 347
KAYNAKÇA 350

15. BÖLÜM

LAPAROSKOPİK CERRAHİ VE ANESTEZİ

IŞILAY AYAR

1. TARİHÇE 352
2. LAPAROSKOPİK CERRAHİNİN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI 352
3. LAPAROSKOPİK CERRAHİDE KONTRENDİKASYONLAR 352
3.1. Mutlak Kontrendikasyonlar 352
3.2. Göreceli Kontrendikasyonlar 353
4. LAPAROSKOPİK CERRAHİNİN SİSTEMLER ÜZERİNE ETKİLERİ 353
4.1. Respiratuvar Sistemde Değişiklikler 353
4.2. Kardiyovasküler Sistemde Değişiklikler 354
4.3. Üriner Sistemde Değişiklikler 355
4.4. İmmünolojik Sistemde Değişiklikler 355
4.5. İntestinal Sistemde Değişiklikler 356
4.6. İntrakraniyal Basınç Değişiklikleri 356
4.7. Asit Baz Dengesi Değişiklikleri 357

5. LAPAROSKOPİK CERRAHİDE ANESTEZİ YÖNETİMİ 357
5.1. Preoperatif Hazırlık 357
5.2. Premedikasyon 358
5.3. Monitorizasyon 358
6. ANESTEZİ TEKNİKLERİ 359
6.1. Genel Anestezi 359
6.2. Rejyonel Anestezi 360
7. PERİFERİK SİNİR BLOKLARI 361
8. POSTOPERATİF BULANTI VE KUSMA 361
9. POSTOPERATİF TAKİP 361
10. LAPAROSKOPİK CERRAHİDE KOMPLİKASYONLAR 362
10.1. Subkutanöz Amfizem 362
10.2. Gaz Embolisi 362
10.3. Pnömotoraks 363
10.4. Endobronşiyal Entübasyon 363
11. SONUÇ 363
12. OLGU SUNUMU 363
KAYNAKÇA 365

16. BÖLÜM

HEMATOLOJİK HASTALIKLARDA ANESTEZİ

IŞILAY AYAR

1. GİRİŞ 370
1.1. Kanın Yapısı ve Görevleri 370
1.2. Kırmızı Kan Hücreleri 370
1.3. Beyaz Kan Hücreleri 371
1.4. Trombositler 371
1.5. Plazma 371
2. SIK GÖRÜLEN HEMATOLOJİK HASTALIKLAR 372
2.1. Anemi 372
2.2. Hemoglobinopatiler 373
2.3. Trombosit Hastalıkları 376
2.4. Pıhtılaşma Bozuklukları 377
3. ANTİKOAGÜLAN TEDAVİ ALAN HASTALAR 379
4. HEMATOLOJİK HASTALIKLARDA GÖRÜLEN ACİL CERRAHİ NEDENLERİ 379
4.1. Spontan Dalak Rüptürü 379
4.2. Dalak Enfarktları 380
4.3. Vasküler Trombozlar 380
4.4. Peptik Ülser Hastalığı 380
4.5. Karın İçi Enfeksiyonlar 380
4.6. İlaçlara Bağlı Gastrointestinal Semptomlar 380
4.7. Safra Kesesi Hastalıkları 381
4.8. Nötropenik Enterokolit 381
4.9. Perianal Enfeksiyonlar 381
5. OLGU SUNUMU 381
KAYNAKÇA 383

17. BÖLÜM
KULAK-BURUN-BOĞAZ CERRAHİSİNDE ANESTEZİ
ALİ HASPOLAT

1. GİRİŞ 388
2. KBB ANESTEZİSİNDE İLAÇ KULLANIMI 391
3. LAZER CERRAHİSİ 392
3.1. Lazer Kullanılan KBB Operasyonlarında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 392
4. KULAK BURUN BOĞAZ İŞLEMLERİ SIRASINDA YANGINI ÖNLEMEYE YÖNELİK GÜVENLİK TEDBİRLERİ 393
5. ENDOSKOPİK KBB OPERASYONLARINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR 394
5.1. Jet Ventilasyon 395
5.2. Orta Kulak Cerrahisinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 397
5.3. Nitröz Oksit ve Orta Kulak Cerrahisi 398
5.4. Tonsillektomi ve Adenoidektomi 398
5.5. Tiroidektomi 400
5.6. Larenjektomi 401
5.7. Boyun Diseksiyonlarında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 402
6. OFTALMİK CERRAHİDE ANESTEZİ 402
6.1. Genel Bilgiler 402
6.2. Oftalmik Cerrahide Sedasyon 403
6.3. Oftalmik Cerrahide Rejyonel Anestezi 404
6.4. Oftalmik Cerrahide Genel Anestezi 404
KAYNAKÇA 406

18. BÖLÜM
TRAVMADA ANESTEZİ
EBRU KAYA

GİRİŞ 412
1. TRAVMA ANESTEZİSİNDE ABCD 413
1.1. Havayolu (Airway) 414
1.2. Solunum 417
1.3. Dolaşım 417
1.4. Nörolojik Değerlendirme 420
2. İKİNCİL DEĞERLENDİRME 421
3. HASAR KONTROL CERRAHİSİ 422
4. ÖZEL YARALANMALAR 422
4.1. Kafa ve Spinal Kord Travması 422
4.2. Göğüs Travması 423
5. OLGU SUNUMU 425
5.1. Preoperatif değerlendirme 425
5.2. Anestezi yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlar 425
5.3. İntraoperatif anestezi yönetimi 426
5.4. Postoperatif anestezi yönetimi 427
KAYNAKÇA 429

19. BÖLÜM

ACİL OPERASYONLARDA ANESTEZİ

EBRU KAYA

GİRİŞ 434
1. PREOPERATİF DEĞERLENDİRME 434
2. ÖZELLİKLİ ACİL OPERASYONLARDA ANESTEZİ 434
2.1.Sezaryen Anestezisi 434
2.2. Akut Kafa Travma Hastalarında Anestezi 441
2.3. Acil Batın Cerrahisinde Anestezi 444
3. OLGU SUNUMU 446
3.1. Preoperatif değerlendirme ve demografik veriler 446
3.2. Patofizyoloji 447
3.3. Cerrahi prosedür 447
3.4. Açık Kolesistektomi 447
3.5. Laparoskopik Kolesistektomi 448
KAYNAKÇA 450

20. BÖLÜM

ANESTEZİ KOMPLİKASYONLARI

YAVUZ DEMİRARAN

GİRİŞ 456
1. PERİOPERATİF MORBİDİTE VE MORTALİTE NEDENLERİ 457
2. PERİOPERATİF KARDİYOPULMONER KOMPLİKASYONLAR 459
2.1. İntraoperatif Kardiyak Arrest 459
2.2. Supraglottik Cihazlar ve Endotrakeal Entübasyonla İlişkili Perioperatif Pulmoner Komplikasyonlar 460
2.3. Endotrakeal Entübasyon 461
3. İNTRAOPERATİF FARKINDALIK 462
4. AMELİYATHANE DIŞINDA SEDASYON VE ANESTEZİ İLE İLİŞKİLİ KOMPLİKASYONLAR 463
5. KOMPLİKASYONLARIN YÖNETİMİ 463
6. OLAY RAPORLAMA 464
KAYNAKÇA 471

21. BÖLÜM

SOLUNUM SİSTEMİ ANESTEZİSİ

FATMA ÖZDEMİR

1. GİRİŞ 476
2. ANATOMİ 476
2.1. Üst Solunum Yolu Anatomisi 476
2.2. Alt Solunum Yolu Anatomisi 478
3. SOLUNUMUN MEKANİZMASI 481
3.1. Spontan Solunum 481
3.2. Akciğer Mekanikleri 482
3.3. Akciğer Hacim ve Kapasiteleri 482
3.4. Akciğerlerde Gaz Değişimi 483
4. PULMONER KAN AKIMI 485

4.1. Pulmoner Kan Akışı Üzerindeki Etkiler 486
4.2. Akciğerde Ventilasyon-Perfüzyon İlişkileri 486
5. GENEL ANESTEZİNİN SOLUNUM FİZYOLOJİSİNE ETKİLERİ 487
6. RESPİRATUAR GAZLARIN TAŞINMASI 487
6.1. Oksijen ve Karbon Dioksit Değişimi 487
6.2. Oksijen Taşınması 487
6.3. Oksijen Hemoglobin Disosiasyon Eğrisi 488
6.4. Karbondioksitin Taşınması 488
7. ASİT - BAZ DENGESİ 489
7.1. Arter Kan Gazlarının Yorumlanması 489
7.2. Asidoz 489
7.3. Alkaloz 490
7.4. Kompanzasyon Mekanizmaları 490
8. SOLUNUMUN KONTROLÜ 491
9. SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARINDA ANESTEZİ 491
9.1. Obstrüktif Akciğer Hastalıkları 491
9.2. Restriktif Akciğer Hastalıkları 493
10. OLGU SUNUMU 496
KAYNAKÇA 499

22. BÖLÜM

AMELİYATHANE DIŞI ALANLARDA ANESTEZİ VE SEDASYON UYGULAMALARI

YETKİN ÖZER

GİRİŞ 504
1. SORUMLULUKLAR 504
2. SEDASYON-ANALJEZİ SINIFLAMASI 505
3. AMELİYATHANE DIŞINDA ANESTEZİ VE SEDASYON UYGULANABİLEN ALANLAR 506
4. ANESTEZİ VE SEDASYON UYGULANACAK ALANLARIN ORGANİZASYONU 506
5. HASTA İZLEM STANDARTLARI (MONİTÖRİZASYON) 508
6. HASTALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 509
7. İŞLEM SONRASININ PLANLANMASI 510
8. AMELİYATHANE DIŞI ALANLARDA ANESTEZİ, SEDASYON İŞLEMLERİNİN ORGANİZASYONU 511
9. AYAKTAN GÜNÜBİRLİK HASTALARIN SEDASYON SONRASI TAKİBİ 513
10. ANESTEZİ VEYA SEDASYON UYGULANMADAN “LOKAL ANESTEZİ” İLE YAPILAN İŞLEMLER 514
11. OLGU SUNUMUİ 516
KAYNAKÇA 518

1. BÖLÜM

ÜST SOLUNUM YOLU HASTALIKLARINDA ANESTEZİ

SERDAL SÖKMEN

Gelecek, ihtiyacı olan şeyleri yapabilmek için neyi öğrenmesi gerektiğini bilenlerindir.

(Denis Waitley)

GİRİŞ

Yaşam için vazgeçilmez olan oksijenin çevreden alınarak hücrelere iletilmesi, hücrede besinlerle birlikte enerji üretmek için kullanılması ve ortaya çıkan karbondioksitin aynı yoldan atmosfere çıkarılması işlemine solunum denir.

Solunumun gerçekleşmesi üç aşamadan meydana gelir:

1. Pulmoner Ventilasyon (Akciğerin Havalanması): Atmosferdeki hava ile akciğerdeki alveoller arasındaki gaz alışverişidir. Bu durum inspiryum (nefes alma) ve ekspiryum (nefes verme) ile gerçekleşir.
2. Gazların Eksternal Değişimi (Dış Solunum): Akciğer alveollerindeki oksijenin akciğer kapilleri içindeki kana, kandaki karbondioksitin de yine aynı yolla alveollere geçişi sonucu oluşan gaz değişimi dış solunum olarak adlandırılır.
3. Gazların İnternal Değişimi (İç Solunum): Akciğer kapillerinden kana geçen oksijenin dolaşım sistemi yolu ile hücrelere, hücrelerde metabolizma sonucu oluşan karbondioksitin ise kana ve akciğer kapillerine iletilmesi sonucu oluşan gaz değişimi iç solunum olarak adlandırılır. Solunum terimi hücreler düzeyindeki süreçlerde de kullanılır. Hücre, besinlerden enerji elde etmek için oksijeni içine alıp yakar. Bunun sonucu oluşan artık ürün ise karbondioksittir. Bu hücre içi oksijen girişi ve hücreden karbondioksit çıkışına hücresel solunum denilmektedir. Solunum ekspiryumda pasif, inspiryumda aktiftir. İnspiryumda akciğer ve göğsün esnek yapıdaki özelliği, hava yolu direnci gibi kuvvetlerin üstesinden gelinmesine solunum işi denir. Yetişkinlerde toplam enerjinin yaklaşık %2-3'ü, yeni doğanda yaklaşık %1-2'si solunum işine harcanır.

Solunum sisteminin görevleri:

1. Vücudun ihtiyaç duyduğu oksijeni temin eder; karbondioksiti vücuttan atar.
2. Kanın hidrojen iyon konsantrasyonunu (pH) düzenler.
3. Konuşmak için gerekli seslerin üretildiği yerdir.
4. Vücudu mikroorganizmalara karşı savunur.
5. Havayı arındırır, nemlendirir ve ısıtır.

Solunum sistemi, solunum yolları ve akciğerlerden oluşur. Solunum yolları; çevreden alınan oksijenin akciğerlere iletilmesini ve kandan akciğerlere geçen karbondioksitli havanın dış ortama atılmasını sağlar. Solunum yolları, burun, yutak, gırtlak, soluk borusu ve bronşlardan oluşur. Akciğerler (Pulmones) ise alveoller aracılığıyla oksijen ve karbondioksit değişiminin olduğu ana organıdır.

KAYNAKÇA

Adaş C, Adaş, H, Utku U, Turan B, Geçirilmiş Üst Solunum Yolu Enfeksiyonu Sonrası Akut İntraoperatif Atelektazi Olgusu, J Kartal TR 2014;25(2):165-167 doi: 10.5505/jkartaltr.2014.80488

Betriu C, Sanchez A, Gomez M, Cruceyra A, Picazo JJ. Antibiotic susceptibility of group A streptococci: a 6-year follow-up study. Antimicrob Agents Chemother. 1993;37(8):1717-9

Bousquet J, Khaltaev N, Cruz AA, Denburg J, et al. Allergic Rhinitis and its Impact on Asthma (ARIA) 2008 update [in collaboration with the World Health Organization, GA(2)LEN and AllerGen]. Allergy. 2008;63(Suppl 86):8- 160.

Buğdaycı R, Şaşmaz T, Kurt AÖ, Tezcan H. Bir Kent Tipi Sağlik Ocağinda Yazılan Tanıların İncelenmesi. Kocatepe Tıp Dergisi The Medical Journal of Kocatepe 2009: 10: 49-56

Camcıoğlu, Y. İnfluenzadan Korunma, Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2006;20(Ek 2):266-271

Cohen MM, Cameron CB. Should you cancel the operation when a child has an upper respiratory tract infection? Anesth Analg 1991; 72:282–288Cote´ CJ. The upper respiratory tract infection (URI) dilemma: fear of a complication or litigation. Anesthesiology 2001; 95:283–285

Cohen BJ. Structure and Function of the Human Body. 8th edition, Lippincott Williams and Wilkins, 544 pp., 2005. ISBN-10: 0781751845.

Cote CJ. The upper respiratory tract infection (URI) dilemma: fear of a complication or litigation. Anesthesiology 2001; 95:283–285

DeSoto H, Patel RI, Soliman IE, Hannallah RS. Changes in oxygen saturation following general anesthesia in children with upper respiratory infection signs and symptoms undergoing otolaryngological procedures. Anesthesiology 1988; 68:276–279

Fraser RS, Müller NL, Colman N, Pare PD, Diagnozis of Disease of The Chest. Pulmonary Defence and Other nonrespıratory Functions.vol.1.5nd ed. Pennsilvanya W.B. Saunders Company.1999:126-35.

Gürsoy S. Pediyatrik Hastalarda Solunumsal Özellikler. Yüksel M, Kaptanoğlu M. ed. Pediyatrik Göğüs Cerrahisi, Turgut yayıncılık, İstanbul. 2004;1:1-14.

Hartzell, J.D. ve J.M. Blaylock, Whooping cough in 2014 and beyond: an update and review. CHEST Journal, 2014. 146(1): p. 205-214.

Heikkinen T, Jarvinen A. The common cold. Lancet. 2003;361(9351):51-9.

Kurugöl Z. Türkiye'de boğmaca epidemiyolojisi: Pekiştirme aşı dozları gerekli mi? Çocuk Enf Derg. 2009; 3: 14-8

Levy L, Pandit UA, Randel GI, et al. Upper respiratory tract infections and general anaesthesia in children: peri-operative complications and oxygen saturation. Anaesthesia 1992; 47:678–682.

Meneghetti A. Upper Respiratory Tract Infection 2017 [updated Feb 17, 2017. Available from: http://emedicine.medscape.com/article/302460-overview.

Mete B. Akut Tonsillofarenjit. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Toplumdan Edinilmiş Enfeksiyonlara Pratik Yaklaşımlar, Sempozyum Dizisi No:61; Şubat 2008; s.107-116

Nieman DC, Henson DA, Austin MD, Sha W. Upper respiratory tract infection is reduced in physically fit and active adults. Brit J Sport Med. 2011;45(12):987-92.

Özışık L, Çalık Başaran N, Ünal S. Her yönüyle influenza 2016: Türkiye. İç Hastalıkları Dergisi 2016;23:1-11.

Özturan O, Miman MC. Nonalerjik rinitler. İç: Koç C, editör. Kulak Burun Boğaz Hastalıkları ve Baş Boyun Cerrahisi. Ankara: Güneş Kitabevi;2004.s.495-515

Parnis SJ, Barker DS, Van Der Walt JH. Clinical predictors of anaesthetic complications in children with respiratory tract infections. Paediatr Anaesth 2001; 11:29–40

Prescribing RTI-A. Prescribing of Antibiotics for Self-Limiting Respiratory Tract Infections in Adults and Children in Primary Care. National Institute for Health and Clinical Excellence: Guidance London. 2008

Rolf N, Cote´ CJ. Frequency and severity of desaturation events during general anesthesia in children with and without upper respiratory infections. J Clin Anesth 1992; 4:200–203.

Ross M., Pawlina W. Histology: A Text and Atlas. 7th ed. Wolters Kluwer Health 2015; 19: 662-697

Silvanus M-T, Groeben H, Peters J. Corticosteroids and inhaled salbutamol in patients with reversible airway obstruction mark- edly decrease the incidence of bronchospasm after tracheal in- tubation. Anesthesiology 2004;100:1052–7.

Sökmen S, Anestezi Teknisyen/Tekniker Stajer Öğrenciler İçin Başlangıç El Kitabı. 2021. Ankara Nobel Tıp Yayınevleri.

Set T, Avşar Ü. Birinci Basamakta Üst Solunum Yolu Enfeksiyonları: Akut Streptokoksik Tonsillofarenjit ve Romatizmal Ateş. Euras J Fam Med 2013; 2(2):51-56.

Schreiner MS, O'Hara I, Markakis DA, Politis GD. Do children who experience laryngospasm have an increased risk of upper respiratory tract infection? Anesthesiology 1996; 85:475–480.

Şensoy N, Başak O, Gemalmaz A. Umurlu Aile Hekimliği Merkezi'nde Aile Hekimliği Uygulaması ve Hasta Profili: Aile Hekimliği Alan Eğitimi Gereksinimini Ne Ölçüde Karşılıyor. Kocatepe Tıp Dergisi 2009;10(1).

Tait AR, Knight PR. The effects of general anesthesia on upper respiratory tract infections in children. Anesthesiology 1987; 67:930–935

Tait AR, Pandit UA, Voepel-Lewis T, et al. Use of the laryngeal mask airway in children with upper respiratory tract infections: a comparison with endo-tracheal intubation. Anesth Analg 1998; 86:706–711.

Tait AR, Malviya S, Voepel-Lewis T, et al. Risk factors for perioperative adverse respiratory events in children with upper respiratory tract infections. Anesthesiology 2001; 95:299–306

Tartari S, Fratantonio R, Bomben R, et al. Laryngeal mask vs tracheal tube in pediatric anesthesia in the presence of upper respiratory tract infection. Minerva Anestesiol 2000; 66:439–443

Trucchi C, Zoppi G. Decennial diphtheria-tetanus adult boosters: are they really necessary? J Prev Med Hyg 2015; 56:E44-8

Von Ungern-Sternberg BS, Boda K, Schwab C, et al. Laryngeal mask airway is associated with an increased incidence of adverse respiratory events in children with recent upper respiratory tract infections. Anesthesiology 2007; 107:714 –719.

Wallace DV, Dykewicz MS, Bernstein DI, Blessing-Moore J, Cox L, et al. The diagnosis and management of rhinitis: an updated practice parameter. J Allergy Clin Immunol. 2008;122(Suppl 2):1-84.

Wandell P, Carlsson AC, Wettermark B, Lord G, Cars T, Ljunggren G. Most common diseases diagnosed in primary care in Stockholm, Sweden, in 2011. Family Practice. 2013;30(5):506-13.

Wat D. The common cold: a review of the literature. Eur J Intern Med. 2004;15(2):79-88.

Wu Y, Yang C, Xi H, Zhang Y, Zhou Z, Hu Y. Prescription of antibacterial agents for acute upper respiratory tract infections in Beijing, 2010-2012. Eur J Clin Pharmacol. 2016;72(3):359-64

2. BÖLÜM

ENDOKRİN SİSTEM HASTALIKLARINDA ANESTEZİ

YAVUZ DEMİRARAN

Seni iki şey anlatır. Hiçbir şeyin yokken gösterdiğin sabır ve her şeyin varken gösterdiğin tavır.

Hz. Mevlana

GİRİŞ

Hormon salgılayan organlara endokrin bezler denir; toplu olarak, bu bezler endokrin sistemi oluşturur. Endokrin sistemin amacı, davranışın, büyümenin, metabolizmanın, sıvı ve elektrolit durumunun, gelişiminin ve üremenin düzenlenmesidir. Bu karmaşık süreçleri başarmak için, çok sayıda hormon etkileşerek kesin biyokimyasal ve fizyolojik tepkiler üretir. Endokrin bezleri, hormon ürünlerini doğrudan çevreleyen hücre dışı sıvıya salgılar. Bu onları, ürünleri kanallardan boşaltılan tükürük veya ter bezleri gibi ekzokrin bezlerinden ayırır. Önemli endokrin bezleri arasında hipofiz bezi, tiroid bezi, paratiroid bezleri, adrenal bezler, pankreas, yumurtalıklar ve testisler ve plasenta bulunur (Resim 1). Hormonlar Endokrin fonksiyona hormonlar aracılık eder. Hormonlar, bir hücre kümesinden (endokrin hücreler) diğerine (hedef hücreler) bilgi taşıyan sinyal molekülleri veya kimyasal habercilerdir. Hormonlar, endokrin bezlerden vücut sıvılarına çok küçük miktarlarda salınır, ancak çoğu metabolik fonksiyon üzerinde güçlü bir kontrol sağlarlar. Bir hormonal sinyalin kan dolaşımı yoluyla uzaktaki bir hedef hücreye (örneğin, hipofiz bezinden böbrek üstü bezine iletilmesi) bir endokrin işlevi olarak adlandırılır. Bir hormon sinyali, farklı tipteki komşu bir hücreye etki ederse (örneğin, pankreas α hücrelerinden pankreas β hücrelerine), etkileşime parakrin işlevi denir. Salgılanan hormon üretici hücrenin kendisine etki ederse, etkileşime otokrin işlevi denir.

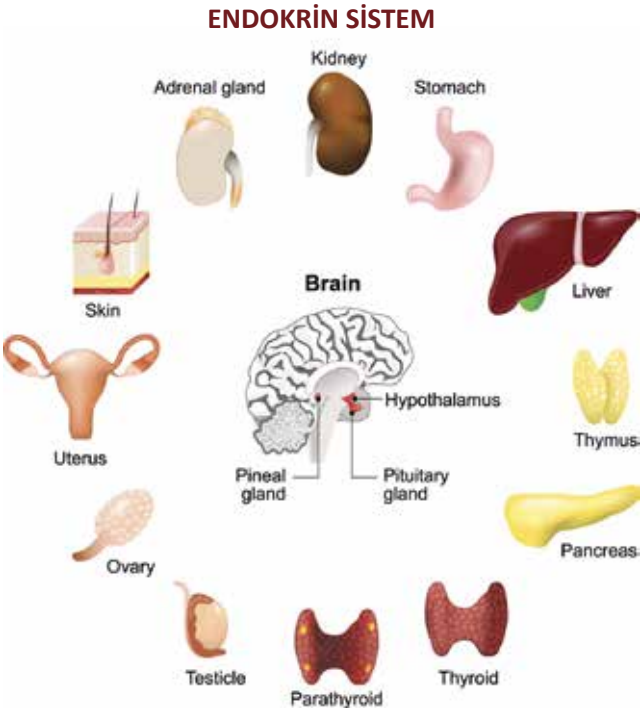

Resim 1: Endokrin sistem ve organları

Vücuttaki çoğu hormonun bir peptit veya protein yapısı vardır. Bu hormon grubu; insülin, büyüme hormonu (GH), vazopressin (antidiüretik hormon [ADH]), anjiyotensin, prolak-

KAYNAKÇA

Abdelmalak BB. Anesthesiologist's guide to perioperative glycemic management. Refresh Courses Anesthesiol. 2014;42(1):1-11.

Abdelmalak BB. Revisiting tight glycemic control in perioperative and critically ill patients: when one size may not fit all. J Clin Anesth. 2013;25:499-507.

Akhtar S. Diseases of the endocrine system. In: Fleisher LA, ed. Anesthesia and Uncommon Diseases. Philadelphia: Saunders; 2012:401-432.

Albert SG, et al. The effect of etomidate on adrenal function in critical illness: a systematic review. Intensive Care Med. 2011;37:901-910.

Amathieu R, et al. Difficult intubation in thyroid surgery: myth or reality? Anesth Analg. 2006;103:965-996.

Arlt W. Disorders of the adrenal cortex. In: Longo D, et al., eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York: McGraw-Hill; 2015:2309-2328.

Atkinson M. Type 1 Diabetes Mellitus. In: Melmed S, Polonsky KS, Larsen PR, eds. William's Textbook of Endocrinology. Philadelphia: Elsevier; 2016:1452-1483.

Bakan M, et al. Anesthesia management with short acting agents for bilateral pheochromocytoma removal in a 12-year-old boy. Paediatr Anaesth. 2006;16:11841189.

Bevan JS, et al. Primary medical therapy for acromegaly: an open, prospective, multicenter study of the effects of subcutaneous and intramuscular slow-release octreotide on growth hormone, insulin-like growth factor-i, and tumor size. J Clin Endocrinol Metab. 2002;87:4554-4563.

Biermasz NR, et al. Decreased quality of life in patients with acromegaly despite long-term cure of growth hormone excess. J Clin Endocrinol Metab. 2004;89:53695376.

Biswas BK, et al. Respiratory failure after lumbar epidural anesthesia in a patient with uncontrolled hyperthyroidism. Anesth Analg. 2006;103:1061-1062.

Bithika M, et al. Employing continuous subcutaneous insulin infusion therapy in the operating suite: current state and future directions. Endocr Pract. 2015;21:13061308. Bouaggad A, et al. Prediction of difficult tracheal intubation in thyroid surgery. Anesth Analg. 2004;99:603-606.

Bringhurst FR, et al. Bone and mineral metabolism in health and disease. In: Longo D, et al., eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York: McGraw-Hill; 2015:2454-2466.

Brunt LM. Minimal access adrenal surgery. Surg Endosc. 2006;20:351-361.

Brent GA. Clinical practice. Graves' disease. N Engl J Med. 2008;358:2594-2605.

Bryskin R, Weldon BC. Dexmedetomidine and magnesium sulfate in the perioperative management of a child undergoing laparoscopic resection of bilateral pheochromocytomas. J Clin Anesth. 2010;126-129.

Brunaud L, et al. Both preoperative alpha and calcium channel blockade impact intraoperative hemodynamic stability similarly in the management of pheochromocytoma. Surgery. 2014;156:1410-1418.

Brunaud L, et al. Predictive factors for postoperative morbidity after laparoscopic adrenalectomy for pheochromocytoma: a multicenter retrospective analysis in 225 patients. Surg Endosc. 2016;30:1051-1059.

Buchleitner AM, et al. Perioperative glycaemic control for diabetic patients undergoing surgery. Cochrane Database Syst Rev. 2012;(9):CD007315.

Carling T, et al. Minimally invasive parathyroidectomy using cervical block. Arch Surg. 2006;141:401-404. Friedel ME, et al. Airway management and perioperative concerns in acromegaly patients undergoing endoscopic transsphenoidal surgery for pituitary tumors. Head Neck Surg. 2013;149:840-844.

Charmandari E, et al. Adrenal insufficiency. Lancet. 2014;383:2152-2167.

Chiasson JL, et al. Diagnosis and treatment of diabetic ketoacidosis and the hyperglycemic hyperosmolar state. CMAJ. 2003;168:859-866. Crandall J, Shamoon H. Diabetes mellitus. In: Goldman L, Schafer AI, eds. Goldman's Cecil Medicine. 25th ed. Philadelphia: Elsevier Saunders; 2016:15271548.

Chen AY, et al. American Thyroid Association Statement on Optimal Surgical Management of Goiter. Thyroid. 2014;24:181-189. Conzo G, et al. Role of preoperative adrenergic blockade with doxazosin on hemodynamic control during the surgical treatment of pheochromocytoma: a retrospective study of 48 cases. Am Surg. 2013;79:1196-1202.

Chun BJ, et al. A prospective randomized controlled trial of the laryngeal mask airway versus the endotracheal intubation in the thyroid surgery: evaluation of postoperative voice and laryngopharyngeal symptom. World J Surg. 2015;39:17131720. Dayan CM. Interpretation of thyroid function tests. Lancet. 2001;357:619-624.

Conzo G, et al. Current concepts of pheochromocytoma. Int J Surg. 2014;12:469474. Bollerslev J, et al. European Society of Endocrinology Clinical Guideline: Treatment of chronic hypoparathyroidism in adults. Eur J Endocrinol. 2015;173:G1G20.

Cryer PE, Davis SN. Hypoglycemia. In: Longo DL, et al., eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York: McGraw-Hill; 2015:24302435.

Danzi S, Klein Eisenhofer G, et al. Biochemical and clinical manifestations of dopamineproducing paragangliomas: utility of plasma methoxytyramine. J Clin Endocrinol Metab. 2005;90:2068-2075.

Davies TF, et al. Hyperthyroid disorders. In: Melmed S, Polonsky KS, Larsen PR, eds. William's Textbook of Endocrinology. Philadelphia: Elsevier; 2016:369-413.

Dell'Aquila AM, Ellger B. Perioperative glycemic control: what is worth the effort? Curr Opin Anaesthesiol. 2013;26:438-443.

Desborough JP. The stress response to trauma and surgery. Br J Anaesth. 2000;85:109-117. Dekkers OM, et al. Mortality in acromegaly: meta-analysis. J Clin Endocrinol Metab. 2008;93:61-67.

DeSisto CL, et al. Prevalence estimates of gestational diabetes mellitus in the United States: Pregnancy Risk Assessment Monitoring System (PRAMS), 2007– 2010. Prev Chronic Dis. 2014;11:130415.

Devalkar PS, et al. The anaesthetic management of patient with amiodaroneinduced thyrotoxicosis posted for thyroidectomy. Indian J Anaesth. 2015;59:525526.

Dimitropoulos G, et al. Cardiac autonomic neuropathy in patients with diabetes mellitus. World J Diabetes. 2014;5:17-19.

Dhatariya K, et al. NHS Diabetes guideline for the perioperative management of the adult patient with diabetes. Diabet Med. 2012;29:420-433.

Duncan AI, et al. Recent metformin ingestion does not increase in-hospital morbidity or mortality after cardiac surgery. Anesth Analg. 2007;104(1):42-50.

Duncan AE, et al. Role of intraoperative and postoperative blood glucose concentrations in predicting outcomes after cardiac surgery. Anesthesiology. 2010;112(4):860-871.

Duncan AE. Hyperglycemia and perioperative glucose management. Curr Pharm Des. 2012;18:6195-6203.

Dungan KM, et al. Stress hyperglycaemia. Lancet. 2009;373:1798-1807.

Dunn L, Nemergut EC. Anesthesia for transsphenoidal pituitary surgery. Curr Opin Anaesthesiol. 2013;26:549-554.

Elder CJ. Rickets. Lancet. 2014;383:1665-1679.

Evans CH, et al. Optimal glucose management in the perioperative period. Surg Clin North Am. 2015;95(2):337-354. Gregg E, et al. Changes in diabetes-related complications in the United States, 1990–2010. N Engl J Med. 2014;370:1514-1523.

Eisenhofer G, et al. Biochemical diagnosis of pheochromocytoma. Front Horm Res. 2004;31:76-106. Feelders RA, Hofland LJ. Medical treatment of Cushing's disease. J Clin Endocrinol Metab. 2013;98:425-438.

Fallahi P, et al. Thyroid dysfunction induced by tyrosine kinase inhibitors. Expert Opin Drug Saf. 2014;13:723-733. Hebl JR, et al. Neurologic complications after neuraxial anesthesia or analgesia in patients with preexisting peripheral sensorimotor neuropathy or diabetic polyneuropathy. Anesth Analg. 2006;103:1294-1299.

Forbes JM, Cooper ME. Mechanisms of diabetic complications. Physiol Rev. 2013;93:137-188. Elisha S, et al. Anesthesia case management for thyroidectomy. AANA J. 2010;78:151-160.

Franklyn JA. Thyrotoxicosis. Lancet. 2012;379:1155-1166.

Fraser CG, et al. Adrenal atrophy and irreversible shock associated with cortisone therapy. J Am Med Assoc. 1952;149:1542-1543.

Fuller PJ, Young MJ. Mechanisms of mineralocorticoid action. Hypertension. 2005;46:1227-1235.

Grais IM, Sowers JR. Thyroid and the heart. Am J Med. 2014;127:691-698

Giustina A, et al. A consensus on the medical treatment of acromegaly. Nature Rev. 2014;10:243-248

Hall JE. Thyroid Metabolic Hormones. In: Hall JE, ed. Guyton and Hall Textbook of Medical Physiology. Philadelphia: Elsevier; 2015:951-963.

Hall JE. Introduction to endocrinology. In: Hall JE, ed. Guyton and Hall Textbook of Medical Physiology. Philadelphia: Elsevier; 2016:925-938.

Hall JE. Pituitary hormones and their control by the hypothalamus. In: Hall JE, ed. Guyton and Hall Textbook of Medical Physiology. Philadelphia: Elsevier; 2016:939-950.

Hall JE. The autonomic nervous system and the adrenal medulla. In: Hall JE, ed. Guyton and Hall Textbook of Medical Physiology. Philadelphia: Elsevier; 2016:773786.

Hall JE. Insulin, glucagon, and diabetes mellitus. In: Hall JE, ed. Guyton and Hall Textbook of Medical Physiology. Philadelphia: Elsevier; 2016:983-1000. Hall JE. Parathyroid hormone, calcitonin, calcium and phosphate metabolism, vitamin D, bone, and teeth. In:

Hall JE, ed. Guyton and Hall Textbook of Medical Physiology. Philadelphia: Elsevier; 2016:1001-1020.

Hariskov S, Schumann R. Intraoperative management of patients with incidental catecholamine producing tumors: a literature review and analysis. J Anaesthesiol Clin Pharmacol. 2013;29:41-46.

Hemmerling TM, et al. Intraoperative monitoring of the recurrent laryngeal nerve in 151 consecutive patients undergoing thyroid surgery. Anesth Analg. 2001;93:396-399.

Hennrikus E, et al. Prevalence, timing, causes, and outcomes of hyponatremia in hospitalized orthopaedic surgery patients. J Bone Joint Surg Am. 2015;97:18241832.

Hildreth AN, et al. Adrenal suppression following a single dose of etomidate for rapid sequence induction: a prospective randomized study. J Trauma. 2008;65:573579.

Hussain K. Hypoglycemia and pancreatic islet cell disorders. In: Goldman L, Schafer AI, eds. Goldman's Cecil Medicine. 25th ed. Philadelphia: Elsevier Saunders; 2016:1548-1555.

Inoue S, et al. Accuracy of blood-glucose measurements using glucose meters and arterial blood gas analyzers in critically ill adult patients: systematic review. Crit Care. 2013;17:R48.

Irvin GL, et al. Progress in the operative management of sporadic primary hyperparathyroidism over 34 years. Ann Surg. 2004;239:704-711.

Jacobi J, et al. Guidelines for the use of an insulin infusion for the management of hyperglycemia in critically ill patients. Crit Care Med. 2012;40:3251-3276.

Jameson JL, et al. Disorders of the thyroid gland. In: Longo D, et al., eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York: McGraw-Hill; 2015:2283-2309.

Jameson JL. Approach to the patient with endocrine disorders. In: Kasper DL, et al., eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York: McGrawHill; 2015:2251-2254.

Johnson LR, et al. Evaluation of the performance and clinical impact of a rapid intraoperative parathyroid hormone assay in conjunction with preoperative imaging and concise parathyroidectomy. Clin Chem. 2001;47:919-925.

Kadoi Y. Anesthetic considerations in diabetic patients. Part I: preoperative considerations of patient with diabetes mellitus. J Anesth. 2010;24:739-747.

Kahn SE, et al. Pathophysiology and treatment of Type 2 diabetes: perspectives on the past, present, and future. Lancet. 2014;383:1068-1083.

Kao SC, et al. Difficult oral endotracheal intubation in an acromegalic patient receiving transsphenoidal surgery—a case report. Acta Anaesthesiol Taiwan. 2006;44:31-34.

Kitamura Y, et al. Craniofacial properties associating with difficulty in direct laryngoscopy in acromegaly patients. Anesthesiology. 2007;107:A949.

Kim M, Ladenson P. Thyroid. In: Goldman L, Schafer AI, eds. Goldman's Cecil Medicine. 25th ed. Philadelphia: Elsevier Saunders; 2016:1500-1514.

Komatsu R, et al. The Effect of hypothyroidism on a composite of mortality, cardiovascular and wound complications after noncardiac surgery: a retrospective cohort analysis. Anesth Analg. 2015;121:716-726.

Krinsley JS. Glycemic variability: a strong independent predictor of mortality in critically ill patients. Crit Care Med. 2008;36(11):3008-3013.

Kronenberg HM, et al. Principles of endocrinology. In: Melmed S, et al., eds. Williams Textbook of Endocrinology. Philadelphia: Elsevier; 2015:3-12.

Larkin ME, et al. Musculoskeletal complications in type 1 diabetes. Diabetes Care. 2014;37(7):1863-1869.

Lenders JW, et al. Phaeochromocytoma. Lancet. 2005;366:665-675.

Lebuffe G, et al. The effect of calcium channel blockers on outcome following the surgical treatment of phaeochromocytomas and paragangliomas. Anaesthesia. 2005;60:439-444.

Lele AV, et al. Severe hypothyroidism presenting as myxedema coma in the postoperative period in a patient taking sunitinib: case report and review of the literature. J Clin Anesth. 2013;25:47-51.

Livingstone M, et al. Hemodynamic stability during pheochromocytoma resection: lessons learned over the last two decades. Ann Surg Oncol. 2015;22:41754180.

Lord MS, Augoustides J. Perioperative Management of pheochromocytoma: focus on magnesium, clevidipine, and vasopressin. J Cardiothorac Vasc Anesth. 2012;26:526-531.

Melmed S, Jameson JL. Anterior pituitary: physiology of pituitary hormones. In: Longo D, et al., eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York: McGraw-Hill; 2015:2255-2273.

Melmed S, et al. A consensus on the diagnosis and treatment of acromegaly. Pituitary. 2013;16:294-302.

Marcocci C, Cetani F. Primary Hyperparathyroidism. N Engl J Med. 2011;365:2389-2397.

Monchik JM, et al. Minimally invasive parathyroid surgery in 103 patients with local/regional anesthesia, without exclusion criteria. Surgery. 2002;131:502-508.

MacKenzie-Feder J, et al. Primary hyperparathyroidism: an overview. Int J Endocrinol. 2011;2011:1-8.

Mears SC, et al. Metformin-associated lactic acidosis after elective cervical spine fusion. Spine. 2002;27:E482-E484.

Mercker SK, et al. Lactic acidosis as a serious perioperative complication of antidiabetic biguanide medication with metformin. Anesthesiology. 1997;87(4):10031005.

Miccoli P, et al. Randomized clinical trial comparing regional and general anaesthesia in minimally invasive video-assisted parathyroidectomy. Br J Surg. 2005;92:814-818.

Miyoshi H, et al. A case of nephrogenic diabetes insipidus during transsphenoidal pituitary adenomectomy. J Neurosurg. 2016;28:79-80.

Nair BG, et al. The effect of intraoperative blood glucose management on postoperative blood glucose levels in noncardiac surgery patients. Anesth Analg. 2016;122:893-902.

Nasser AA, et al. Insulin pump therapy in patients with diabetes undergoing surgery. Endocr Pract. 2011;17:1-22.

Nishiyama T, et al. Stress hormone changes in general anesthesia of long duration: isoflurane-nitrous oxide vs sevoflurane-nitrous oxide anesthesia. J Clin Anesth. 2005;17:586-591.

Neumann HP. Pheochromocytoma. In: Longo DL, et al., eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York: McGraw-Hill; 2015:2329-2335.

Park JT, et al. Thyroid storm during induction of anesthesia. Korean J Anesthesiol. 2012;63:477-478.

Parasa M, et al. Out of the blue! Thyroid crisis. Anesth Essays Res. 2015;9:130132.

Prague JK, et al. Cushing's syndrome. BMJ. 2013;346:f945.

Pimenta E, et al. Adverse cardiovascular outcomes of corticosteroid excess. Endocrinology. 2012;153:5137-5142.

Rizzoli R. Hypoparathyroidism during magnesium deficiency or excess. In: Brandi ML, Brown EM, eds. Hypoparathyroidism. Milan, Italy: Springer; 2015:397-403.

Recombinant Human Parathyroid Hormone. Med Lett Drugs Ther. 2015;1470:8788.

Powers AC. Diabetes mellitus: Diagnosis, classification and pathophysiology. In: Longo DL, et al., eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York: McGraw-Hill; 2015:2399-2406. Roth JV. Use of vasopressin bolus and infusion to treat catecholamine-resistant hypotension during pheochromocytoma resection. Anesthesiology. 2007;106:883884.

Rahib L, et al. Projecting cancer incidence and deaths to 2030: the unexpected burden of thyroid, liver, and pancreas cancers in the United States. Cancer Res. 2014;74:2913-2921.

Rehman S, et al. Thyroid disorders in elderly patients. South Med J. 2005;98:543549.

Reissell E, et al. Predictability of difficult laryngoscopy in patients with long-term diabetes mellitus. Anaesthesia. 1990;45:1024.

Russo N. Perioperative glycemic control. Anesthesiol Clin. 2012;30(3):445-466. Niswender KD. Basal insulin: physiology, pharmacology, and clinical implications. Postgrad Med. 2011;123:17-26. Melmed S. Acromegaly pathogenesis and treatment. J Clin Invest. 2009;119:31893202.

Pasternak J, et al. Hemodynamic responses to epinephrine-containing local anesthetic injection and to emergence from general anesthesia in transphenoidal hypophysectomy patients. J Neurosurg Anesthesiol. 2004;16:189-195.

Robertson GL. Disorders of the neurohypophysis. In: Longo D, et al., eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York: McGraw-Hill; 2015:2274-2282.

Potts JT, Juppner H. Disorders of the parathyroid gland and calcium homeostasis. In: Longo D, et al., eds. Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York: McGraw-Hill; 2015:2466-2487.

Pereira VGM, et al. Vasopressin and terlipressin in adult vasodilatory shock: a systematic review and meta-analysis of nine randomized controlled trials. Crit Care. 2013;17(suppl 3):P24.

Ouattara A, et al. Poor intraoperative blood glucose control is associated with a worsened hospital outcome after cardiac surgery in diabetic patients. Anesthesiology. 2005;103:687-694.

Olso Y, et al. Clinical review. Treatment of neurohypophyseal diabetes insipidus. J Clin Endocrinol Metab. 2013;98:3958-3967.

Sharabi K, et al. Molecular pathophysiology of hepatic glucose production. Mol Aspects Med. 2015;46:21-33.

Schwartz JJ, et al. Endocrine function. In: Barash PG, Cullen BF, Stoelting RK, et al., eds. Clinical Anesthesia. Philadelphia: Wolters Kluwer; 2012:1326-1355.

Scott JW, et al. Effect of metoclopramide on gastric fluid volumes in diabetic patients who have fasted before elective surgery. Anesthesiology. 2005;102:904909.

Schmitt H, et al. Difficult intubation in acromegalic patients: incidence and predictability. Anesthesiology. 2000;93:110-114.

Shoback D. Hypoparathyroidism. N Engl J Med. 2008;359:391-403.

Sterns RH, et al. The treatment of hyponatremia. Sem Nephrology. 2009;29:282299.

Salpeter S, et al. Risk of fatal and nonfatal lactic acidosis with metformin use in type 2 diabetes mellitus. Cochrane Database Syst Rev. 2010;(4):CD002967.

Sebranek JJ, Lugli AK, Coursin DB. Glycaemic control in the perioperative period. Br J Anaesth. 2013;111:i18-i34.

Sawka AM, et al. A comparison of biochemical tests for pheochromocytoma: measurement of fractionated plasma metanephrines compared with the combination of 24-hour urinary metanephrines and catecholamines. J Clin Endocrinol Metab. 2003;88:553-558.

Sheaves R, et al. The dangers of unopposed beta-adrenergic blockade in phaeochromocytoma. Postgrad Med J. 1995;71:58-59.

Schumann R, Hudcova J. Dexmedetomidine infusions during surgery in patients with a pheochromocytoma. Acta Anaesthesiol Scand. 2010;54:393-394.

Shen WT, et al. Laparoscopic vs open adrenalectomy for the treatment of primary hyperaldosteronism. Arch Surg. 1999;134:628-631.

Sobel SI, et al. Safety and efficacy of a peri-operative protocol for patients with diabetes treated with continuous subcutaneous insulin infusion who are admitted for same-day surgery. Endocr Pract. 2015;21(11):1269-1276.

Stewart PM, Newell-Price JDC. The Adrenal Cortex. In: Melmed S, Polonsky KS, Larsen PR, eds. William's Textbook of Endocrinology. Philadelphia: Elsevier; 2016:490-555.

Stryker LS, et al. Elevated postoperative blood glucose and preoperative hemoglobin A1C are associated with increased wound complications following total joint arthroplasty. J Bone Joint Surg Am. 2013;95:808-814.

Stuijver DJ, et al. Incidence of venous thromboembolism in patients with Cushing's syndrome: a multicenter cohort study. J Clin Endocrinol Metab. 2011;96:35253532.

Tauzin-Fin P, et al. Acute coronary syndrome and sinus node arrest complicating preoperative management of pheochromocytoma. J Anaesthesiol Clin Pharmacol. 2015;31:431-432.

Toft AD. Subclinical hypothyroidism. N Engl J Med. 2001;345:512-516.

Treschan TA, Peters J. The vasopressin system. Anesthesiology. 2006;105:599-612. Turina M, et al. Diabetes and hyperglycemia: strict glycemic control. Crit Care Med. 2006;34:S291-S300.

Tisdall M, et al. Disturbances of sodium in critically ill adult neurologic patients: a clinical review. J Neurosurg Anesthesiol. 2006;18:57-63.

Trotter J. Catecholamine-resistant hypotension following induction for spinal exploration. AANA J. 2012;80:55-60.Van Braeckel P, et al. Perioperative management of phaeochromocytoma. Acta Anaesthesiol Belg. 2009;60:55-66.

Vinik AI, Ziegler D. Diabetic cardiovascular autonomic neuropathy. Circulation. 2007;115:387-397.Warner KJ, et al. Single dose etomidate for rapid sequence intubation may impact outcome after severe injury. J Trauma. 2009;67(1):45-50, 127.

Wall RT. Endocrine disease. In: Hines RL, Marschall KE, eds. Anesthesia and Co-Existing Disease. Philadelphia: Saunders; 2012:376-406.

Warner ME, et al. Diabetes mellitus and difficult laryngoscopy in renal and pancreatic transplant patients. Anesth Analg. 1998;86:516-519.

White BA, Harrison JR. Introduction to the endocrine system. In: Koeppen BM, Stanton BA, eds. Berne & Levy Physiology. 7th ed. Philadelphia: Elsevier; 2017:686-697.

White BA, Harrison JR. The adrenal glands. In: Koeppen BM, Stanton BA, eds. Berne & Levy Physiology. 7th ed. Philadelphia: Elsevier; 2017:766-786.

White BA, Harrison JR. Hormonal regulation of calcium and phosphate metabolism. In: Koeppen BM, Stanton BA, eds. Berne & Levy Physiology. 7th ed. Philadelphia: Elsevier; 2017:722-731.

White BA, Harrison JR. The hypothalamus and pituitary gland. In: Koeppen BM, Stanton BA, eds. Berne & Levy Physiology. 7th ed. Philadelphia: Elsevier; 2017:733-752.

White BA, Harrison JR. The thyroid glands. In: Koeppen BM, Stanton BA, eds. Berne & Levy Physiology. 7th ed. Philadelphia: Elsevier; 2017:753-765.

White WA, et al. Continuous subcutaneous insulin infusion during general anesthesia: a case report. AANA J. 2004;72:353-357.

Wong AY, Cheung CW. Dexmedetomidine for resection of a large phaeochromocytoma with invasion into the inferior vena cava. Br J Anaesth. 2004;93:873.

Yeh MW. The changing face of pheochromocytoma. Arch Surg. 2010;145:897898.

Young WF. Endocrine hypertension. In: Melmed S, et al., eds. Williams Textbook of Endocrinology. Philadelphia: Saunders; 2016:556-589.

Young WF Jr, Thompson GB. Laparoscopic adrenalectomy for patients who have Cushing's syndrome. Endocrinol Metab Clin North Am. 2005;34:489-499.

Zakaria HM, et al. Recurrent laryngeal nerve injury in thyroid surgery. Oman Med J. 2011;26:34-38.

Zulfiqua A, et al. An assessment of the predictors of difficult intubation in patients with acromegaly. J Clin Neurosci. 2009;16:1043-1045.

Zulfiqar A, et al. Advances in diabetic management: implications for anesthesia. Anesth Analg. 2005;100:666-669.

3. BÖLÜM

TİROİD HASTALIKLARINDA ANESTEZİ

ÖZLEM ERSOY KARKA

Ars longa, vita brevis, occasio praeceps, experimentum periculosum, iudicium difficile.

Sanat uzun, hayat kısa, fırsat kaçıcı, deneyim aldatıcı, karar zor.

HİPPOCRATES

GİRİŞ

Hormonlar, insan vücudunun yaşamsal fonksiyonlarının devamlılığı açısından vazgeçilmez önemdedir. Hiç şüphesiz, tiroid hormonları vücudun neredeyse tüm fonksiyonları ve sistemleri üzerindeki etkileri aracılığıyla, fazlalıklarıyla da eksiklikleriyle de ciddi klinik belirtilere sebep olmaları dolayısıyla kolay tanınan, takip ve tedavi özellikleri iyi bilinen hormonlardır. Tiroid bezi sorunları anestezi pratiğinde en sık karşımıza çıkan endokrin bozukluklardandır. Tiroid bozukluklarının metabolizma üzerindeki belirgin etkileri nedeniyle, tiroid hastaları anestezik yönetim açısından özellikli hasta gruplarındandır.

Temelde tiroid bezi bozuklukları, tiroid bezi hormonlarının azlığı (hipotiroidizm) veya fazlalığı (hipertiroidizm) olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkabilir. Kitabımızın bu bölümünde, tiroid bezinin anatomisine, tiroid hormonlarının özelliklerine, tiroid hastalıklarının, hipertiroidizmin ve hipotiroidizmin klinik özelliklerine, tiroid hastalıklarında anestezi uygulamalarına ve özelliklerine, tiroid cerrahisine ve tiroid hastalarında tiroid dışı diğer cerrahilere, karşımıza çıkabilecek komplikasyonlara ayrıntılı olarak değineceğiz.

Bu bölümdeki öğrenme hedefimiz, okuyan anestezi teknikerinin ameliyathanede karşısına çıkan tiroid cerrahisinde ve tiroid hastalarındaki tiroid dışı cerrahilerde yeterli klinik bilgisinin ve anestezik yönetime hakimiyetinin olması, perioperatif dönemde karşısına çıkabilecek sorunları kolaylıkla tanıyabilmesi ve yönetebilmesi, derlenme odasındaki takibinde oluşabilecek erken komplikasyonları hızla tanıyabilmesi ve gerekli ilk müdahaleleri başlatabilmesidir.

Unutulmamalıdır ki anestezist, cerrahi gibi büyük bir nöroendokrin strese rağmen hastayı hayatta tutan kişidir. Dolayısıyla yalnızca intraoperatif dönemde değil, preoperatif ve postoperatif dönemde de aktif rolü bulunmaktadır. Tüm okuyuculara bu uzun sanat yolunda çok çalışma, kendini gerçekleştirme ve her zaman geliştirme başarısı dilerim.

KAYNAKÇA

Amathieu, R., Smail, N., Catineau, J., Poloujadoff, M. P., Samii, K., Adnet, F. (2006). Difficult intubation in thyroid surgery: myth or reality? *Anesthesia and analgesia*, ***103*(4)**: 965–968. doi:10.1213/01.ane.0000237305.02465.ee

Asari, R., Passler, C., Kaczirek, K., Scheuba, C., Niederle, B. (2008). Hypoparathyroidism after total thyroidectomy: a prospective study. *Archives of surgery (Chicago, Ill. : 1960)*, ***143*(2):** 132–138. doi:10.1001/archsurg.2007.55

Bahn, R.S., Burch, H.B., Cooper, D.S., Garber, J.R., Greenlee, M.C., Klein, I., Laurberg, P., McDougall, I.R., Montori, V.M., Rivkees, S.A., Ross, D.S., Sosa, J.A., Stan, M.N. (2011). Hyperthyroidism and other causes of thyrotoxicosis: management guidelines of the American Thyroid Association and American Association of Clinical Endocrinologists. *Endocrine Practice, **17(3):*** 456-520. doi: 10.4158/EP.17.3.456.

Butterworth, J.F. (2021). Endokrin Hastalığı Olan Hastalar İçin Anestezi. J.F. Butterworth(Ed.) , D.C. Mackey (Ed.), J.D. Wasnick (Ed.), F.H. Cuhruk (Çev. Ed.), *Morgan & Mikhail Klinik Anesteziyoloji* 6. baskıdan çeviri içinde (s. 753), Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri

Chen, A. Y., Bernet, V. J., Carty, S. E., Davies, T. F., Ganly, I., Inabnet, W. B., Shaha, A. R., & Surgical Affairs Committee of the American Thyroid Association, (2014). American Thyroid Association statement on optimal surgical management of goiter. *Thyroid: official journal of the American Thyroid Association*, ***24*(2) :** 181–189. doi:10.1089/thy.2013.0291

Çağlayan, K., Çelik, A., (2010). Benign tiroid hastalığında ameliyat yöntemleri ve komplikasyonların incelenmesi: Tiroidektomi ve komplikasyonları. *Ulusal Cerrahi Dergisi*, ***26(3):*** 141 - 145. doi: 10.5097/1300-0705.UCD.525-10.01

De Cassai, A., Boscolo, A., Rose, K., Carron, M., Navalesi, P., (2020). Predictive parameters of difficult intubation in thyroid surgery: a meta-analysis. *Minerva Anestesiologica, **86 (3):*** 317-26. doi:10.23736/S0375-9393.19.14127-2

Farling, P.A. (2000). Thyroid disease. *British Journal of Anaesthesia*, ***85 (1):*** 15-28. doi: 10.1093/bja/85.1.15.

Gaitonde, D.Y., Rowley, K. D., Sweeney, L. B. (2012). Hypothyroidism: an update. *American family physician*, ***86(3):*** 244–251. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22962987/ adresinden 04.06.2021 tarihinde erişilmiştir.

Garber, J. R., Cobin, R.H., Gharib, H., Hennessey, J.W., Klein, I., Mechanick, J.I., Pessah-Pollack, R., Singer, P.A., Woeber, K.A. (2012). Clinical practice guidelines for hypothyroidism in adults: cosponsored by the American Association of Clinical Endocrinologists and the American Thyroid Association. *Endocrine Practice, **18(6):*** 988-1028. doi:10.4158/EP12280.GL.

Gong, Y., Xu, X., Wang, J., Che, L., Wang, W., Yi, J., (2020). Laryngeal mask airway reduces incidence of post-operative sore throat after thyroid surgery compared with endotracheal tube: a single-blinded randomized controlled trial. *BMC Anesthesiology, **20 (16).*** doi: 10.1186/s12871-020-0932-2

Güldoğuş, F., Sarıhasan, B., Esener, Z., Ulusoy, A.N., Karakay, D. (1995). Diffüz nodüler guatr ve trakeomalazi: bir olgu nedeniyle. *O.M.Ü. Tıp Dergisi, **12(1):*** 73-75. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/189411 adresinden 04.06.2021 tarihinde erişilmiştir.

Hampton, J. (2013). Thyroid gland disorder emergencies: thyroid storm and myxedema coma. *American Association of Critical-care Nurses Advanced Critial Care*, ***24 (3):*** 325–332. doi: 10.4037/NCI.0b013e31829bb8c3

Hatemi, H. (2005). Tiroid ve Hastalıkları. Hasan Yazıcı (Ed.), Vedat Hamuryudan (Ed.), Abdullah Sonsuz (Ed.), *Cerrahpaşa İç Hastalıkları* içinde (s.1063-1064). İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Hatemi, H. (2005). Hipertiroidizm Tirotoksikoz. Hasan Yazıcı (Ed.), Vedat Hamuryudan (Ed.), Abdullah Sonsuz (Ed.), *Cerrahpaşa İç Hastalıkları* içinde (s.1068-1070). İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Hatemi, H. (2005). Hipotiroidizm. Hasan Yazıcı (Ed.), Vedat Hamuryudan (Ed.), Abdullah Sonsuz (Ed.), *Cerrahpaşa İç Hastalıkları* içinde (s.1071-1072). İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Jang, J., Kim, Y., Shin, J. (2018). Association between thyroid hormones and the components of metabolic syndrome. *BMC Endocrine Disorders,* ***18:*** 29. doi: 10.1186/s12902-018-0256-0

Jung, T. H., Rho, J. H., Hwang, J. H., Lee, J. H., Cha, S. C., Woo, S. C. (2011). The effect of the humidifier on sore throat and cough after thyroidectomy. *Korean Journal of Anesthesiology*, ***61*****(6):** 470–474. doi: 10.4097/kjae.2011.61.6.470

Keleş, G.T. (2012). Endokrin Cerrahisinde Anestezi. Yüksel Keçik (Ed.), *Temel Anestezi* içinde (s.637-648). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri

Leung A. M. (2016). Thyroid emergencies. *Journal Of Infusion Nursing : The Official Publication Of The Infusion Nurses Society*, ***39*****(5):** 281–286. doi:10.1097/NAN.0000000000000186

Leyre, P., Desurmont, T., Lacoste, L. *et al.* (2008). Does the risk of compressive hematoma after thyroidectomy authorize 1-day surgery? *Langenbecks Archives of Surgery,* **393:** 733–737. doi: 10.1007/s00423-008-0362-y

Lilitsis, E., Papaioannou, A., Hatzimichali, A., Spyridakis, K., Xenaki, S., Chalkiadakis, G., Chrysos, A. (2016). A case of asystole from carotid sinus hypersensitivity during patient positioning for thyroidectomy. *BMC Anesthesiology,* ***16:***85. doi: 10.1186/s12871-016-0255-5

Lin, L. (2010). Endokrin ve Nutrisyonel Hastalıklar. R.K. Stoelting (Ed.), R.D. Miller (Ed.), Ö.T. Akkaya (Çev. Ed.), Y. Ateş (Çev. Ed.), Y. Batislam (Çev. Ed.), *Temel Anestezi* 5. Baskıdan çeviri içinde (s.437), Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri

Myssiorek D. (2004). Recurrent laryngeal nerve paralysis: anatomy and etiology. *Otolaryngologic clinics of North America*, ***37*****(1):** 25–44. doi: 10.1016/S0030-6665(03)00172-5

Özgültekin, A. (2019). Preoxygenation in the elderly: comparison of 3-min and four deep breath techniques. *Haydarpaşa Numune Medical Journal,* ***59(1)****:8–12.* doi: 10.14744/hnhj.2018.72677

Reber A., Valenti, L., Müller S. (2019). A patient with Graves' disease scheduled for thyroidectomy with high risk for thyroid storm caused by severe medication nonadherence: anaesthetic and surgical considerations. *Case Reports in Anesthesiology*, *2019*, 4781902. doi: 10.1155/2019/4781902

Reed, A.P. (2014). Thyroid Disease. Allan P. Reed (Ed.), Francine S. Yudkowitz (Ed.), *Clinical Cases in Anesthesia Fourth Edition* içinde (s.129-133). Philadelphia: Elsevier Saunders.

Saraçoğlu, A., Altun, D., Yavru, A., Aksakal, N., Sormaz, İ. C., Camcı, E. (2016). Effects of head position on cerebral oxygenation and blood flow velocity during thyroidectomy. *Turkish Journal of Anesthesiology and Reanimation,* ***44:*** 241-6. doi: 10.5152/TJAR.2016.77598

Spitzweg, C., Reincke, M., Gärtner, R. (2017). Schilddrüsennotfälle. *Internist,* ***58:*** 1011–1019. doi: 10.1007/s00108-017-0306-0

Toprak, D. , Doğanay, M. , Kama, N . (2004). Tiroid operasyonlarından sonra görülen komplikasyonlar . *Kocatepe Tıp Dergisi ,* ***5 (1)*** , doi:10.18229/ktd.64302

Tutar, H., Bakkal, F.K., Aydil, U., Ceylan, A., Kızıl, Y., Yılmaz, M., Köybaşıoğlu,A.,(2013). Tiroid Cerrahisi Deneyimlerimiz.*Gazi Medical Journal,* ***24(4):*** 120-122. http://medicaljournal.gazi.edu.tr/index.php/GMJ/article/view/975/929 adresinden 04.06.2021 tarihinde erişilmiştir.

Wang, Y., Ma, K., Li, L., Liu, Y., Si, J., Wan, Y., (2015). Effect of non-genomic actions of thyroid hormones on the anaesthetic effect of propofol. *Experimental and therapeutic medicine*, ***10(3):*** 959-965. doi:10.3892/etm.2015.2624

Widmaier, E.P. (2014). Endokrin Sistemi. E.P. Widmaier, H. Raff, K.T. Strang (Ed.), T. Özgünen (Çev.), *Vander İnsan Fizyolojisi: Vücut Fonksiyon Mekanizmaları* 13. baskıdan çeviri içinde (s.340), Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri

Xiong, W., Li, F., Guan, H. (2015). Tetraplegia after thyroidectomy in a patient with cervical spondylosis: a case report and literature review. *Medicine,* ***94(6):*** e524. doi:10.1097/MD.0000000000000524

4. BÖLÜM

ANESTEZİDE HEMODİNAMİK MONİTÖRİZASYON

HASAN HÜSEYİN KILIÇ

Halk içinde muteber bir nesne yok Devlet gibi
Olmaya Devlet cihanda, bir nefes sıhhat gibi
Kanuni Sultan Süleyman

GİRİŞ

Hemodinami; kanın damar yatağında dolaşırken oluşturduğu basınç, direnç ve akım özelliklerinin tümünün oluşturduğu kavramdır. *Monitörizasyon* ise; izlemek anlamında kullanılsa da Latince'de uyarmak, yol göstermek eylemlerinden türemiştir. *Hemodinamik monitörizasyon* denildiğinde; hasta ile ilgili klinik kararlar almaya yarayan, damarlarda dolaşan kanın meydana getirdiği veri ve sonuçların yakından izlenmesi, bu veriler ışığında ortaya çıkan uyarıların değerlendirilmesi anlaşılmaktadır.

Anestezi sırasında anatomik ve fizyolojik değişikliklerin mönitörize olarak izlenmesi hasta güvenliği açısından son derece önemlidir. Monitörizasyon seçenekleri; hasta merkezli, tutarlı ve güvenli anestezinin sağlanması hedefleyen standartları karşılamalıdır. Monitörden gelen veriler ile anestezi uygulanan hasta hakkında klinisyenin değerlendirebileceği değerli bilgilere ulaşabilmek için birçok farklı monitörizasyon yöntemleri bulunmaktadır. Eleştirel düşünme becerilerinin uygulanması, kapsamlı fiziksel değerlendirme, dikkat ve monitörlerin uygun şekilde seçilmesi ve uygulanması, anestezi izleme sürecinde anahtar gereksinimlerdir.

En temel monitörizasyon teknikleri *gözlem yapma*, *dinleme* ve *dokunma*dır. Modern gelişmiş monitör sistemlerinde olmayan daha fazla bilgiye bu yöntemlerle ulaşılabilir ve anestezisti gizli problemler konusunda uyarabilir. Sadece *gözlem* yaparak; anestezi altındaki hastanın oksijen ve karbondioksit düzeyi, renk değişiklikleri, alerjik döküntüler, pozisyon ve vücut şeklindeki değişiklikler ve anormallikler gibi durumlar hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Entübasyon sonrası solunum seslerini *dinleyerek*, entübasyon tüpünün soluk borusu içine mi, ana bronşlar içine mi, yoksa yemek borusuna mı yerleştirildiği anlaşılabilir. Bu şekilde, *dinleme* ile entübasyon tüpünün yerleşim yeri doğrulanabilir. Kalp sesleri de bir steteskop aracığıyla dinlenebilmektedir. *Dokunma* ise; nabız kalitesini ve şeklini belirlemede, iskelet kas gevşemesinin derecesini belirlemede kullanabildiği gibi; damar yolu açarken, santral venöz kateterizasyon işlemlerinde ve arter kanülü yerleştirme gibi damarsal girişimlerde de yardım alınan tekniktir.

Eleştirel düşünme becerileri ve temel monitörizasyon tekniklerinin değerlendirilmesi anestezinin güvenli izlenmesi için ön şarttır. Her zaman tetikte olmak, anestezi tekniker ve teknisyenliğinin doğasında olan bir kavramdır. Temel monitörizasyon teknikleri, her daim dikkatli ve tetikte olma durumu, modern teknolojinin sağladığı olanaklar ile harmanlandığında, anestezi pratiğinde hastanın hemodinamik monitörizasyonu çok daha güvenli ve sağlıklı olmaktadır.

Anestezi altındaki hastayı takip eden anestezi teknikerleri ve teknisyenleri, monitörden elde ettiği verileri yorumlamayı çok iyi bilmelidir.

KAYNAKÇA

American Association of Nurse Anesthetists. (2019). *Standarts for Nurse anesthesia Practice.* Erişim: 31.03.2021, http://www.aana.com

American College of Cardiology (ACC). (2017). *2017 ACC/AHA/AAPA/ABC/ACPM/ AGS/ APhA/ASH/ASPC/NMA/PCNA Guideline for the Prevention, Detection, Evaluation, and Management of High Blood Pressure in Adults.* Erişim: 20.05.2021, http://www.jacc.org

American Society of Echocardiography ve Society of Cardiovascular Anesthesiologists (ASE ve SCA). (2013). *Guidelines for Performing a Comprehensive Transesophageal Echocardiographic Examination: Recommendations from the American Society of Echocardiography and the Society of Cardiovascular Anesthesiologists.* Erişim: 19.05.2021, http://www.asecho.org

Bartels, K., Esper, S. A., & Thiele, R. H. (2016). Blood Pressure Monitoring for the Anesthesiologist: A Practical Review. Anesthesia and analgesia, 122(6), 1866–1879. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000001340

Beecham, G. B., & Tackling, G. (2020). Peripheral Line Placement. In StatPearls. StatPearls Publishing.

Bronicki R. A. (2016). Hemodynamic Monitoring. Pediatric critical care medicine : a journal of the Society of Critical Care Medicine and the World Federation of Pediatric Intensive and Critical Care Societies, 17(8 Suppl 1), S207–S214. https://doi.org/10.1097/PCC.0000000000000779

Butterworth J.F., Mackey D.C. ve Wasnick J.D. (2018). *Morgan & Mikhail's Clinical Anesthesiology (6th edition).* New York:McGraw Hill.

Chan, E. D., Chan, M. M., & Chan, M. M. (2013). Pulse oximetry: understanding its basic principles facilitates appreciation of its limitations. Respiratory medicine, 107(6), 789–799. https://doi.org/10.1016/j.rmed.2013.02.004

Cook, T. M., & Harrop-Griffiths, W. (2019). Capnography prevents avoidable deaths. BMJ (Clinical research ed.), 364, l439. https://doi.org/10.1136/bmj.l439

De Backer, D., & Vincent, J. L. (2018). The pulmonary artery catheter: is it still alive?. Current opinion in critical care, 24(3), 204–208. https://doi.org/10.1097/MCC.0000000000000502

De Graaff, J. C., Pasma, W., van Buuren, S., Duijghuisen, J. J., Nafiu, O. O., Kheterpal, S., & van Klei, W. A. (2016). Reference Values for Noninvasive Blood Pressure in Children during Anesthesia: A Multicentered Retrospective Observational Cohort Study. Anesthesiology, 125(5), 904–913. https://doi.org/10.1097/ALN.0000000000001310

Desebbe, O., Joosten, A., Suehiro, K., Lahham, S., Essiet, M., Rinehart, J., & Cannesson, M. (2016). A Novel Mobile Phone Application for Pulse Pressure Variation Monitoring Based on Feature Extraction Technology: A Method Comparison Study in a Simulated Environment. Anesthesia and analgesia, 123(1), 105–113. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000001282

Dhawan R., Chanay M. (2012), Cardiovascular Monitoring. Woodworth G., Sayers-Rana S., Kirsh J.R. (Ed.), *The Anesthesia Technician & Technologist's Manual* içinde (s.87-93). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

He, H. W., Liu, D. W., Long, Y., Wang, X. T., Zhao, M. L., & Lai, X. L. (2016). The effect of variable arterial transducer level on the accuracy of pulse contour waveform-derived measurements in critically ill patients. Journal of clinical monitoring and computing, 30(5), 569–575. https://doi.org/10.1007/s10877-015-9756-x

Higginson, R., & Parry, A. (2013). Intravenous cannula placement: getting it right. British journal of nursing (Mark Allen Publishing), 22(2), S12–S13. https://doi.org/10.12968/bjon.2013.22.Sup1.S12

Jubran A. (2015). Pulse oximetry. Critical care (London, England), 19(1), 272. https://doi.org/10.1186/s13054-015-0984-8

Kossick M.A. (2018), Clinical Monitoring I: Cardiovascular System. Nagelhout J.J., Elisha S. (Ed.), *Nurse Anesthesia* içinde (s.318-338). Missouri: Elsevier.

Lam, T., Nagappa, M., Wong, J., Singh, M., Wong, D., & Chung, F. (2017). Continuous Pulse Oximetry and Capnography Monitoring for Postoperative Respiratory Depression and Adverse Events: A Systematic Review and Meta-analysis. Anesthesia and analgesia, 125(6), 2019–2029. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000002557

Lin, S., McKenna, S. J., Yao, C. F., Chen, Y. R., & Chen, C. (2017). Effects of Hypotensive Anesthesia on Reducing Intraoperative Blood Loss, Duration of Operation, and Quality of Surgical Field During Orthognathic Surgery: A Systematic Review and Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. Journal of oral and maxillofacial surgery : official journal of the American Association of Oral and Maxillofacial Surgeons, 75(1), 73–86. https://doi.org/10.1016/j.joms.2016.07.012

Litton, E., & Morgan, M. (2012). The PiCCO monitor: a review. Anaesthesia and intensive care, 40(3), 393–409. https://doi.org/10.1177/0310057X1204000304

Lockwood, J., & Desai, N. (2019). Central venous access. British journal of hospital medicine (London, England : 2005), 80(8), C114–C119. https://doi.org/10.12968/hmed.2019.80.8.C114

Long, B., Koyfman, A., & Vivirito, M. A. (2017). Capnography in the Emergency Department: A Review of Uses, Waveforms, and Limitations. The Journal of emergency medicine, 53(6), 829–842. https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2017.08.026

Magder S. (2015). Invasive hemodynamic monitoring. Critical care clinics, 31(1), 67–87. https://doi.org/10.1016/j.ccc.2014.08.004

Miller, A. G., & Bardin, A. J. (2016). Review of Ultrasound-Guided Radial Artery Catheter Placement. Respiratory care, 61(3), 383–388. https://doi.org/10.4187/respcare.04190

Monnet, X., & Teboul, J. L. (2017). Transpulmonary thermodilution: advantages and limits. Critical care (London, England), 21(1), 147. https://doi.org/10.1186/s13054-017-1739-5

Nagre A. S. (2019). Focus-assessed transthoracic echocardiography: Implications in perioperative and intensive care. Annals of cardiac anaesthesia, 22(3), 302–308. https://doi.org/10.4103/aca.ACA_88_18

Ortega, R., Connor, C., Kotova, F., Deng, W., & Lacerra, C. (2017). Use of Pressure Transducers. The New England journal of medicine, 376(14), e26. https://doi.org/10.1056/NEJMvcm1513613

Pedersen, T., Nicholson, A., Hovhannisyan, K., Møller, A. M., Smith, A. F., & Lewis, S. R. (2014). Pulse oximetry for perioperative monitoring. The Cochrane database of systematic reviews, 2014(3), CD002013. https://doi.org/10.1002/14651858.CD002013.pub3

Pin-on, P., Schroeder, D., & Munis, J. (2013). The hemodynamic management of 5177 neurosurgical and orthopedic patients who underwent surgery in the sitting or "beach chair" position without incidence of adverse neurologic events. Anesthesia and analgesia, 116(6), 1317–1324. https://doi.org/10.1213/ANE.0b013e31828446bb

Pinsky M. R. (2015). Functional hemodynamic monitoring. Critical care clinics, 31(1), 89–111. https://doi.org/10.1016/j.ccc.2014.08.005

Pope B. B. (2002). How to perform 3- or 5-lead monitoring. Nursing, 32(4), 50–52. https://doi.org/10.1097/00152193-200204000-00038

Sakka, S. G., Reuter, D. A., & Perel, A. (2012). The transpulmonary thermodilution technique. Journal of clinical monitoring and computing, 26(5), 347–353. https://doi.org/10.1007/s10877-012-9378-5

Sangkum, L., Liu, G. L., Yu, L., Yan, H., Kaye, A. D., & Liu, H. (2016). Minimally invasive or noninvasive cardiac output measurement: an update. Journal of anesthesia, 30(3), 461–480. https://doi.org/10.1007/s00540-016-2154-9

Saugel, B., Kouz, K., Meidert, A. S., Schulte-Uentrop, L., & Romagnoli, S. (2020). How to measure blood pressure using an arterial catheter: a systematic 5-step approach. Critical care (London, England), 24(1), 172. https://doi.org/10.1186/s13054-020-02859-w

Saugel, B., Scheeren, T., & Teboul, J. L. (2017). Ultrasound-guided central venous catheter placement: a structured review and recommendations for clinical practice. Critical care (London, England), 21(1), 225. https://doi.org/10.1186/s13054-017-1814-y

Scheeren, T., & Ramsay, M. (2019). New Developments in Hemodynamic Monitoring. Journal of cardiothoracic and vascular anesthesia, 33 Suppl 1, S67–S72. https://doi.org/10.1053/j.jvca.2019.03.043

5. BÖLÜM

NÖROMUSKULER BLOKERLER VE KAS HASTALIKLARINDA KULLANIMI

SENA DEMİRARAN

Açıklamalarla vaktini harcama;
İnsanlar sadece duymak istediklerini duyarlar.
Paulo Coelho

GİRİŞ

Nöromüsküler bloke edici ilaçlar (NMBD'ler), anestezi uygulamasının ayrılmaz bir parçasıdır. Günümüzün sofistike ve karmaşık cerrahi ortamında çok önemli olan kolay hava yolu ve operatif alan manipülasyonuna izin verirler. Diğer birçok anestezik ilaç bileşenlerinde olduğu gibi, her durumda tek bir ajan ideal değildir. Örneğin, süksinilkolin için hızlı başlangıçlı, ultra kısa etkili, polarize olmayan bir değişimin geliştirilmesi, araştırmacıları on yıllardır atlatmıştır. Ek olarak, NMBD'lerin tersine çevrilmesi karmaşıktır ve anestezi sonrası bakım ünitesinde (PACU) rezidüel blok (nöromuskuler blokerin etkisini devam etmesi) bir sorun olmaya devam etmektedir. Bu zorluklara rağmen, bu ilaçların anestezide güvenli kullanımına ilişkin bilgilerimiz sürekli olarak gelişmektedir.

On dokuzuncu yüzyılda, ünlü bir Fransız fizyolog ve filozof olan Claude Bernard, daha sonra Güney Amerika'daki Amazon Kızılderilileri tarafından kullanılan kürar ile deneyler yaptı. Kızılderililerin yiyecek için avladığı hayvanların, kürarla zehirlenmiş oklarla felç edildiğini belirtti. Bernard'ın Kızılderililerin oklarını uçurduğu zehirle yaptığı deneyler, nöromüsküler bağlantı, nöromüsküler geçiş ve nöromüsküler farmakoloji fikirlerimizin temelini oluşturdu. Aslında, kürar 1857'den beri bir antikonvülsan tedavi olarak kullanılıyordu. Laewen, 1912'de bir raporunda, anestezi altındaki insanlarda küraranın kullanımını da tanımlamıştır. Bu konunun tarihsel yönleriyle ilgilenenler için, bu ve diğer araştırmacıların en eski çalışmalarının eksiksiz bir raporu, 1548 yılı gibi erken bir tarihte, Bisset tarafından hazırlanan olağanüstü bir inceleme makalesinde mevcuttur. 1936'da, Dale Asetilkolinin (ACh) sinir terminalinin uyarılmasından sonra kavşak sonrası kas zarı reseptörlerini harekete geçiren kimyasal nörotransmiter olduğunu bulmuştur. Bu bulgu, sinirden kasa doğrudan elektrik iletiminin meydana geldiğine dair bir zamanlar yaygın olarak kullanılan teoriyle çelişiyordu. Bu keşif, ACh'nin etkisini artırabilecek veya önleyebilecek farmakolojik ajanlarla ilgili daha fazla araştırma yapma dürtüsü, böylece geçici ve geri dönüşümlü bir terapötik ilaç araştırmaya yöneltti. Kanada, Montreal'den Griffith ve Johnson, evrensel olarak nöromüsküler blokerlerin anestezi uygulamasına sokulmasından sorumlu kişiler olarak kabul edilmektedir.

Nöromüsküler bloke edici ajanlar, tüm anestezik ajanlar gibi, endike oldukları yerde ve zamanda en iyi şekilde kullanılırlar. Bununla birlikte, anestezi, analjezi, amnezi ve kas gevşemesini içeren anestezi hedeflerinin bir ayağı olarak, nöromüsküler blokaj, çoğu modern anestezi tekniğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Tek bir ajan ideal özelliklerin tümüne sahip olmasa da, bu ajanların geniş bir yelpazesi artık mevcuttur. Bunların bireysel farmakokinetik ve farmakodinamik özellikleri, anestezistin ajanın kullanımını hastanın fizyolojik ihtiyaçlarına ve cerrahın gereksinimlerine göre uyarlamasını sağlar.

KAYNAKÇA

Abad-Gurumeta A, et al. A systematic review of sugammadex vs neostigmine for reversal of neuromuscular blockade. Anaesthesia. 2015;70(12):1441-1452.

Abdullah HR, Chung F. Perioperative management for the obese outpatient. Curr Opin Anaesthesiol. 2014;27(6):576-582.

Al-Takrouri H, et al. Hyperkalemic cardiac arrest following succinylcholine administration: the use of extracorporeal membrane oxygenation in an emergency situation. J Clin Anesth. 2004;16(6):449-451.

Arain SR, et al. Variability of duration of action of neuromuscular-blocking drugs in elderly patients. Acta Anaesthesiol Scand. 2005;49(3):312-315.

Atherton DP, Hunter JM. Clinical pharmacokinetics of the newer neuromuscular blocking drugs. Clin Pharmacokinet. 1999;36(3):169-189.

Aurini L, White PF. Anesthesia for the elderly outpatient. Curr Opin Anaesthesiol. 2014;27(6):563-575. Aceto P, et al. Airway management in obese patients. Surg Obes Relat Dis. 2013;9(5):809-815.

Baldo BA, et al. The cyclodextrin sugammadex and anaphylaxis to rocuronium: is rocuronium still potentially allergenic in the inclusion complex form? Mini Rev Med Chem. 2012;12(8):701-712.

Baldo BA. Sugammadex and hypersensitivity. Anaesth Intensive Care. 2014;42(4):525-527.

Baldo BA, et al. Drug-specific cyclodextrins with emphasis on sugammadex, the neuromuscular blocker rocuronium and perioperative anaphylaxis: implications for drug allergy. Clin Exp Allergy. 2011;41(12):1663-1678.

Barrio J, et al. Time course and train-of-four fade of mivacurium block during sevoflurane and intravenous anaesthesia. Eur J Anaesthesiol. 2005;22(4):303-306.

Baughman VL, et al. Anesthesiology and Critical Care Drug Handbook. 10th ed. Hudson, OH: Lexi-Comp Corp; 2011.

Bloch H. Francois Magendie, Claude Bernard, and the interrelation of science, history, and philosophy. South Med J. 1989;82:1259-1261.

Birnkrant DJ. The American College of Chest Physicians consensus statement on the respiratory and related management of patients with Duchenne muscular dystrophy undergoing anesthesia or sedation. Pediatrics. 2009;123(suppl 4):S242S244.

Bock M, et al. Priming with rocuronium accelerates neuromuscular block in children: a prospective randomized study. Can J Anaesth. 2007;54(7): 538-543.

Bretlau C. Response to succinylcholine in patients carrying the K-variant to the butyrylcholinesterase gene. Anesth Analg. 2013;116(3):596-601.

Brull SJ, Priellipp RC. Reversal of neuromuscular blockade: “identification friend or foe”. Anesthesiology. 2015;122(6):1183-1185.

Brusch AM, et al. Exploring the link between pholcodine exposure and neuromuscular blocking agent anaphylaxis. Br J Clin Pharmacol. 2014;78(1):14-23

Brull SJ, Murphy GS. Residual neuromuscular block: lessons unlearned. Part II: methods to reduce the risk of residual weakness. Anesth Analg. 2010;111(1):129140.

Carroll JB. Increased incidence of masseter spasm in children with strabismus anesthetized with halothane and succinylcholine. Anesthesiology. 1987;67:559561

Capron F, et al. Tactile fade detection with hand or wrist stimulation using trainof-four, double-burst stimulation, 50-hertz tetanus, 100-hertz tetanus, and acceleromyography. Anesth Analg. 2006;102(5):1578-1584.

Cassel J, et al. Use of neuromuscular monitoring to detect prolonged effect of succinylcholine or mivacurium: three case reports. Acta Anaesthesil Scand. 2014;58(8):1040-1043.

Chidiac EJ, Raiskin AO. Succinylcholine and the open eye. Opthalmol Clin North Am. 2006;19(2):279-285.

Chatrath V, et al. Comparison of intubating conditions of rocuronium bromide and vecuronium bromide with succinylcholine using "timing principle." J Anaesthetsiol Clin Pharmacol. 2010;26(4):493-497.

Chung F, et al. High STOP-Bang score indicates a high probability of obstructive sleep apnea. Br J Anaesth. 2012;108(5):768-775.

Claudius C, et al. The undesirable effects of neuromuscular blocking drugs. Anaesthesia. 2009;64(suppl 1):10-21.

Cook DR. Can succinylcholine be abandoned? Anesth Analg. 2000;90: S24-S28.

Cook DR, et al. Pharmacokinetics of mivacurium in normal patients and in those with hepatic or renal failure. Br J Anaesth. 1992;69:580-585.

Craig RG, Hunter JM. Neuromuscular blocking drugs and their antagonists in patients with organ disease. Anaesthesia. 2009;64(suppl 1):55-65.

Cullen SC. The use of curare for the improvement of abdominal muscle relaxation during inhalational anesthesia: a report on one hundred and thirty-one cases. Surgery. 1943;14:261-266.

De Baerdemaeker L, Margarson M. Best anaesthetic drug strategy for morbidly obese patients. Curr Opin Anaesthesiol. 2016;29(1):119-128.

Dewachter P, et al. Perioperative anaphylaxis: what should be known? Curr Allergy Asthma Rep. 2015;15(5):21.

Doobinin KA, Nakagawa TA. Emergency department use of neuromuscular blocking agents in children. Pediatr Emerg Care. 2000;16:441-447.

Donati F. Residual paralysis: a real problem or did we invent a new disease? Can J Anaesth. 2013;60(7):714-729.

Donati F. Neuromuscular blocking agents. In: Barash PG, et al., eds. Clinical Anesthesia. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 2013:523-560.

Donati F. Neuromuscular blocking drugs for the new millennium: current practice, future trends—comparative pharmacology of neuromuscular blocking drugs. Anesth Analg. 2000;90:S2-S6.

Donati F. Neuromuscular monitoring: more than meets the eye. Anesthesiology. 2012;117(5):934-936.

Dubois PE, Mulier JP. A review of the interest of sugammadex for deep neuromuscular blockade management in Belgium. Acta Anaesthesiol Belg. 2013;64(2):4960.

Duvaldestin P, Plaud B. Sugammadex in anesthesia practice. Expert Opin Pharmacother. 2010;11(16):2759-2771.

El-Orbany M, Connnolly LA. Rapid sequence induction and intubation: current controversy. Anesth Analg. 2010;110(5):1318-1325.

Flynn PB. Pharmacokinetics and pharmacodynamics of succinylcholine. Anesthesiol Clin North Am. 1993;11:309-324.

Fuchs-Buder T, et al. Monitoring neuromuscular block: an update. Anaesth. 2009;64(suppl 1):82-89.

Fortier LP, et al. The RECITE study: a Canadian prospective, multicenter study of the incidence and severity of residual neuromuscular blockade. Anesth Analg. 2015;121(2):366-372.

Girard T, Ummenhofer W. Masseter spasm after succinylcholine administration. J Emerg Med. 2007;33(1):75-76.

Grayling M, Sweeney BP. Recovery from neuromuscular blockade: a survey of practice. Anaesthesia. 2007;62(8):806-809.

Greenberg SB, Vender J. The use of neuromuscular blocking agents in the ICU: where are we now? Crit Care Med. 2013;41(5):1332-1344.

Gilhus NE, Verschuuren JJ. Myasthenia gravis: subgroup classification and therapeutic strategies. Lancet Neurol. 2015;14(10):1023-1036. Griffith HR, Johnson GE. The use of curare in general anesthesia. Anesthesiology. 1942;3:418-420.

Gronert GA. Cardiac arrest after succinylcholine. Anesthesiology. 2001;94:523529.

Gronert GA. The dilemma of the undiagnosed hypotonic child. Paediatr Anaesth. 2007;17(8):809. 64.

Gronert GA. Succinylcholine-induced hyperkalemia and beyond. Anesthesiology. 2009;111(6):1372-1377.

Han TH, Martyn JA. Onset and effectiveness of rocuronium for rapid onset of paralysis in patients with major burns; priming or large bolus. Br J Anaesth. 2009;102(1):55-60.

Hayes J, et al. Duchenne muscular dystrophy: an old anesthesia problem revisited. Paediatr Anaesth. 2008;18(2):100-106.

Heidrum F, et al. Neuromuscular blocking drugs. In: Evers AS, et al., eds. Anesthetic Pharmacology. Cambridge: Cambridge Press; 2011:608-632.

Heier T, Caldwell JE. Impact of hypothermia on the response to neuromuscular blocking drugs. Anesthesiology. 2006;104(5):1070-1080.

Hoetzel A, et al. Anesthetic considerations for the patient with liver disease. Curr Opin Anaesthesiol. 2012;25(3):340-347.

Holt NF. Renal disease. In: Hines RL, Marschall KE, eds. Stoelting's Anesthesia and Co-Existing Disease. Philadelphia: Elsevier Saunders; 2012:334-356.

Hopkins PM, et al. European malignant hyperthermia group guidelines for investigation of malignant hyperthermia susceptibility. Br J Anaesth. 2015;115(4):531539.

Hraiech S, et al. Balancing neuromuscular blockade versus preserved muscle activity. Curr Opin Crit Care. 2015;21(1):216-233.

Huggins RM, et al. Cardiac arrest from succinylcholine-induced hyperkalemia. Am J Health Syst Pharm. 2003;60(7):694-697.

Johnson PN, et al. Continuous-infusion neuromuscular blocking agents in critically ill neonates and children. Pharmacotherapy. 2011;31(6):609-620. Jeevendra Martyn JA, et al. Muscle relaxant in burns, trauma and critical illness. Int Anesthesiol Clin. 2006;44(2):123-143.

Jonsson M, et al. Activation and inhibition of human muscular and neuronal nicotinic acetylcholine receptors by succinylcholine. Anesthesiology. 2006;104:724733.

Kannan JA, Bernstein JA. Perioperative anaphylaxis: diagnosis, evaluation, and management. Immunol Allergy Clin North Am. 2015;35(2):321-334.

Kaufman SE, et al. Prolonged neuromuscular paralysis following rapid-sequence intubation with succinylcholine. Ann Pharmacother. 2011;45(4):e21.

Kopman AF. Neostigmine versus sugammadex: which, when, and how much? Anesthesiology. 2010;113(5):1010-1011.

Krudiering-Hall M, Campbell L. Skeletal muscle relaxants. In: Katzung BG, ed. Basic and Clinical Pharmacology. New York: McGraw-Hill; 2015:455-472.

Lee C. Goodbye suxamethonium. Anesth. 2009;64(suppl 1):73-81.

Lee C. Succinylcholine: its past, present and future. In: Katz RL, ed. Muscle Relaxants: Basic and Clinical Aspects. Orlando, FL: Grune & Stratton; 1985: 69-70.

Ledowski T. Sugammadex: what do we know and what do we still need to know? A review of the recent (2013 to 2014) literature. Anaesth Intensive Care. 2015;43(1):14-22.

Lemmens HJ, Brodsky JB. The dose of succinylcholine in morbid obesity. Anesth Analg. 2006;102(2):438-442.

Lerman J. Perioperative management of the paediatric patient with coexisting neuromuscular disease. Br J Anaesth. 2011;107(suppl 1):i79-i89.

Levano S, et al. Genotyping the butyrylcholinesterase in patients with prolonged neuromuscular block after succinylcholine. Anesthesiology. 2005;102(3):531-535.

Leykin Y, et al. Intubation conditions following rocuronium: influence of induction agent and priming. Anaesth Intensive Care. 2005;33(4):462-468.

Li B, et al. Butyrylcholinesterase, paraoxonase, and albumin esterase, but not carboxylesterase, are present in human plasma. Biochem Pharmacol. 2005; 70(11):1673-1684.

Leonard KL, et al. Perioperative management of obese patients. Surg Clin North Am. 2015;95(2):379-390.

Leykin Y, et al. Anesthetic management of morbidly obese and super-morbidly obese patients undergoing bariatric operations: hospital course and outcomes. Obes Surg. 2006;16(12):1563-1569.

Lee HJ. The influence of mild hypothermia on reversal of rocuronium-induced deep neuromuscular block with sugammadex. BMC Anestehsiol. 2015;15:7.

Lortat-Jacob B, Servin F. Pharmacology of intravenous drugs in elderly. In: Siebert F, ed. Geriatric Anesthesia. New York: McGraw-Hill; 2007:91-104. Kim MH, et al. A randomised controlled trial comparing rocuronium priming, magnesium pre-treatment and a combination of the two methods. Anaesthesia. 2012;67(7):748-754.

Lushchekina S, et al. Human butyrylcholinesterase polymorphism: molecular modeling. Int J Risk Saf Med. 2015;27(suppl 1):S80-S81.

Luo LL, et al. Optimal dose of succinylcholine for tracheal intubation in patients during inhalation induction with sevoflurane: a randomized controlled trial. J Clin Anesth. 2014;26(7):557-562.

Mallon WK, et al. Rocuronium vs succinylcholine in the emergency department: a critical appraisal. J Emerg Med. 2009;37(2):183-188Matsumoto M, Sakabe T. Effects of anesthetic agents and other drugs on cerebral blood flow, metabolism, and intracranial pressure. In: Cottrell JE, Patel P, eds. In Cottrell & Patel's Neuroanesthesia. Edinburgh: Elsevier; 2017:74-90.

Martyn JA, Richtsfeld M. Succinylcholine-induced hyperkalemia in acquired pathologic states: etiologic factors and molecular mechanisms. Anesthesiology. 2006;104(1):158-169.

Martyn JA, et al. Basic principles of neuromuscular transmission. Anaesth. 2009;64(suppl 1):1-9. 19.

Martyn J, Durieux ME. Succinylcholine: new insights into mechanisms of action of an old drug. Anesthesiology. 2006;104(4):633-634.

McCunn M, et al. Anesthesia for trauma. In: Miller RD, ed. Anesthesia. Philadelphia: Elsevier Saunders; 2015:2423-2459.

Metterlein T, et al. Succinylcholine in malignant hyperthermia: evaluation of a novel in vivo model. Muscle Nerve. 2011;44(2):213-216.

Miyoshi H, et al. Several ryanodine receptor type 1 gene mutations of p.Arg2508 are potential sources of malignant hyperthermia. Anesth Analg. 2015;121(4):9941000. Karis JH, Gissen AJ. Evaluation of the new neuromuscular blockers. Anesthesiology. 1971;35:149-157.

Murphy GS, Brull SJ. Residual neuromuscular block: lessons unlearned. Part I: definitions, incidence, and adverse physiologic effects of residual neuromuscular block. Anesth Analg. 2010;111(1):120-128.

Mollerup HM, Gätke MR. Butyrylcholinesterase gene mutations in patients with prolonged apnea after succinylcholine for electroconvulsive therapy. Acta Anaesthesiol Scand. 2011;55(1):82-86.

McLean DJ, et al. Dose-dependent Association between intermediate-acting neuromuscular-blocking agents and postoperative respiratory complications. Anesthesiology. 2015;122(6):1201-1213. 215.

Mcclain RL, et al. Anesthetic pharmacology and perioperative considerations for the end stage of liver disease patient. Curr Clin Pharmacol. 2015;10(1):35-46.

Mertes PM, et al. Anaphylaxis during anesthesia in France: an 8-year national survey. J Allergy Clin Immunol. 2011;128(2):366-373.

Naguib M. Drugs for reversal of neuromuscular blockade. In: Evers AS, et al., eds. Anesthesia Pharmacology. Cambridge: Cambridge Press; 2011:633-647.

Naguib M, et al. Pharmacology of neuromuscular blocking drugs. In: Miller RD, et al., eds. Anesthesia. Philadelphia: Elsevier Saunders; 2015:958-994.

Nel L, Eren E. Peri-operative anaphylaxis. Br J Clin Pharmacol. 2011;71(5):647658. Playfor S, et al. Consensus guidelines for sustained neuromuscular blockade in critically ill children. Paediatr Anaesth. 2007;17(9):881-887. Naguib M, et al. Optimal dose of succinylcholine revisited. Anesthesiol. 2003; 99(5):1045-1049Naguib M, et al. A survey of current management of neuromuscular block in the United States and Europe. Anesth Analg. 2010;111(1):110-119.

Osborn GG, Saunders AV. Current treatments for patients with Alzheimer disease. J Am Osteopath Assoc. 2010;110(9 suppl 8):S16-S26.

Ozier Y, Klinck JR. Anesthetic management of hepatic transplantation. Curr Opin Anaesthesiol. 2008;21(3):391-400.

Østergaard D, et al. Pharmacokinetics and pharmadodynamics of mivacurium in patients phenotypically homozygous for the atypical plasma cholinesterase variant: effect of injection of human cholinesterase. Anesthesiology. 2005;102(6):11241132.

Pino RM. Why is residual neuromuscular blockade a universal issue? Curr Med Res Opin. 2016;32(1):11-12.

Pappano AJ. Cholinoreceptor blocking agents. In: Katzung BG, Masters S, Trevor A, eds. Basic and Clinical Pharmacology. New York: McGraw-Hill; 2015: 121-133.

Plummer-Roberts AL, et al. Residual neuromuscular blockade. AANA Journal. 2016;84(1):57-65. 22.

Reddy JL, et al. Anaphylaxis is more common with rocuronium and succinylcholine than with atracurium. Anesthesiology. 2015;122(1):39-45.

Rodney G, et al. Not just monitoring: a strategy for managing neuromuscular blockade. Anaesthesia. 2015;70(10):1105-1109. Rodney G, et al. Universal neuromuscular blockade monitoring—a reply. Anaesthesia. 2016;71(2):234-235.

Rosenberg H, et al. Malignant hyperthermia: a review. Orphanet J Rae Dis. 2015;10:93.

Roy JJ, Varin F. Physicochemical properties of neuromuscular blocking agents and their impact on the pharmacokinetic-pharmacodynamic relationship. Br J Anaesth. 2004;93(2):241-248.

Rowlee SC. Monitoring neuromuscular blockade in the intensive care unit: the peripheral nerve stimulator. Heart Lung. 1999;28:352-362.

Parasa M, et al. Comparison of equipotent doses of rocuronium and vecuronium. Anesth Essays Res. 2015;9(1):88-91.

Parnas ML, et al. Concordance of butyrylcholinesterase phenotype with genotype: implications for biochemical reporting. Am J Clin Pathol. 2011;135(2):271-276.

Seiber FE, Pauldine R. Geriatric anesthesia. In: Miller RD, et al., eds. Anesthesia. Philadelphia: Elsevier Saunders; 2015:2407-2422.

Soliday FK, et al. Pseudocholinesterase deficiency: a comprehensive review of genetic, acquired, and drug influences. AANA J. 2010;78(4):313-320.

Schwartz L, et al. Masseter spasm with anesthesia: incidence and implications. Anesthesiology. 1984;61:772-775.

Schreiber JU. Management of neuromuscular blockade in ambulatory patients. Curr Opin Anaesthesiol. 2014;27(6):583-588.

Schepens T, Cammu G. Neuromuscular blockade: what was, is and will be. Acta Anaesthesiol Belg. 2014;65(4):151-159.

Schmidt J, et al. A priming technique accelerates onset of neuromuscular blockade at the laryngeal adductor muscles. Can J Anaesth. 2005;52(1):50-54.

Smith CE, et al. A comparison of the infusion pharmacokinetics and pharmacodynamics of cisatracurium, the 1R-cis-1R' isomer of atracurium, with atracurium besylate in healthy patients. Anaesthesia. 1997;52:833-841.

Stollings JL. Rapid-sequence intubation: a review of the process and considerations when choosing medications. Ann Pharmacother. 2014;48(1):6276.

Strayer RJ. Rocuronium versus succinylcholine: Thomsen JL, et al. Premature awakening and underuse of neuromuscular monitoring in a registry of patients with butyrycholinesterase deficiency. Br J Anaesth. 2015;115(suppl 1):i89-i94.

Sacan O, et al. Sugammadex reversal of rocuronium-induced neuromuscular blockade: a comparison with neostigmine-glycopyrrolate and edrophoniumatropine. Anesth Analg. 2007;104(3):569-574

Stierer TL. Obstructive sleep apnea, sleep disorders, and perioperative considerations. Anesthesiol Clin. 2015;33(2):305-314.

Takazawa T, et al. Flow cytometric investigation of sugammadex-induced anaphylaxis. Br J Anaesth. 2015;114(5):858-859.

Taylor P. Anticholinesterase agents. In: Brunton LL, et al., eds. Goodman and Gilman's Pharmacological Basis of Therapeutics. New York: McGraw-Hill; 2011:239254.

Tokuwaka J, et al. Anaphylaxis after sugammadex administration. Can J Anaesth. 2013;60(7):733-734.

Tsur A, Kalansky A. Hypersensitivity associated with sugammadex administration: a systematic review. Anaesthesia. 2014;69(11):1251-1257. Thapa S, Brull SJ. Succinylcholine-induced hyperkalemia in patients with renal failure: an old question revisited. Anesth Analg. 2000;91(1):237-241.

Thompson J, et al. Anesthesia case management for bariatric surgery. AANA J. 2011;79(2):147-160.

Tran DT, et al. Rocuronium versus succinylcholine for rapid sequence induction intubation. Cochrane Database Syst Rev. 2015;(10):CD002788.

Thilen SR, et al. Intraoperative neuromuscular monitoring site and residual paralysis. Anesthesiology. 2012;117(5):964-972.

Warr J, et al. Current therapeutic uses, pharmacology, and clinical considerations of neuromuscular blocking agents for critically ill adults. Ann Pharmacother. 2011;45(9):116-126.

Woodson LC, et al. Anesthesia for burned patients. In: Herndon DN, ed. Total Burn Care. Edinburgh:

Wong SF, Chung F. Succinylcholine-associated postoperative myalgia. Anaesthesia. 2000;55:144-152.

Van Der Speck AFL, et al. The effects of succinylcholine on mouth opening. Anesthesiology. 1987;67:459-465.

Viby-Mongensen J, Claudius C. Evidence-based management of neuromuscular block. Anesth Analg. 2010;111(1):1-2.

Visoiu M, et al. Anesthetic drugs and onset of malignant hyperthermia. Anesth Analg. 2014;118(2):388-396.

Volcheck GW, Mertes PM. Local and general anesthetics immediate hypersensitivity reactions. Immunol Allergy Clin North Am. 2014;34(3):525-546.

Yang LP, Keam SJ. Sugammadex: a review of its use in anaesthetic practice. Drugs. 2009;69(4):919-942.

6. BÖLÜM

KALP VE DAMAR HASTALIKLARINDA ANESTEZİ

MERAL ÖZER

Bilgi Güçtür,

Francis Bacon

GİRİŞ

Kalp ve damar hastalıkları toplumda en sık görülen hastalıklar grubunda yer alır. 65 yaş civarında kalp hastalığı görülme sıklığı toplumda %25-35 olarak saptanmış ve her 10 yıl yaşlanma ile bu değer %50'lere ulaşmaktadır. Anestezi pratiğinde de karşımıza çıkma olasılığı bu bağlamda yüksektir. Herhangi bir sebeple operasyona hazırlanan hastanın, mevcut kalp hastası olmasının yanında anestezi ve operasyon sırasında ve sonrasında da kalp ve damar sistemi etkilenebilir.

Kalp ve damar sisteminin normal fizyolojik durumunu ve eşlik eden bir kalp damar hastalığı olan hastanın altta yatan patolojilerini çok iyi bilmek ve hastayı en ideal şartlarda operasyona almak, operasyon sırası ve sonrasında olası durumlara karşı hazırlıklı olmak, anestezi pratiğinin vazgeçilmez amacıdır.

KAYNAKÇA

2014 ACC/AHA Guideline on Perioperative Cardiovascular Evaluation and Management of Patients Undergoing Noncardiac Surgery, Web Sitesi

Fleisher L, Beckman J, Brown K, Circulation,2007: 116

Howell SJ, Sear J.W.,Foex P. Br.J Anaesth, 2004:92

John F. Betterworth IV, Davis J. Mackey, John D. Wasnick, Morgan&Mikhail's Clinical Anesthesiology Fifth Edition. 2013 Web Edition, 375-434

7. BÖLÜM

AÇIK KALP CERRAHİSİNDE ANESTEZİ

NURDAN KAMİLÇELEBİ

Asla umudunu kaybetme kalbim,
Mucizeler görünmezin içinde yaşar.
MEVLANA

GİRİŞ

Tanı ve tedavilerdeki ilerlemelere rağmen, kardiyovasküler hastalıklar küresel olarak önde gelen ölüm nedeni olmaya devam etmekte ve ölümlerin %31'ini oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, ölümlerin başlıca nedeninin kardiyovasküler hastalıklar olmaya devam edeceğini ve 2030 yılına kadar çoğunluğu koroner arter hastalığından (KAH) kaynaklı olmak üzere 23,6 milyon ölümle sonuçlanacağını tahmin etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yarısı KAH nedeniyle olmak üzere kardiyovasküler hastalıklar, her 2,9 ölümden 1'ine neden olur. Yaşlanan nüfus nedeniyle dejeneratif kalp kapak hastalıkları da artış göstermektedir. Şu anda dünya çapında yılda 290.000'den fazla kalp kapak ameliyatı yapılmaktadır. Bu sayının 2050 yılına kadar üç katına çıkarak yıllık 850.000'e ulaşması beklenmektedir.

Kardiyovasküler hastalıklar, büyük bir halk sağlığı yükü oluşturmaktadır. Sonuç olarak, bu hastalıklarla ilgili yeni bilgiler katlanarak artmaktadır ve teknolojik gelişmeler, bir zamanlar düşünülemez olan kalp ameliyatlarının geliştirilmesine yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Avidan, MS. ve ark. (2005). Recombinant human antithrombin III restores heparin responsiveness and decreases activation of coagulation in heparin-resistant patients during cardiopulmonary bypass. *J Thorac Cardiovasc Surg*, 130(1): 107-113.

Arbeus, M. ve ark. (2009). Milrinone increases flow in coronary artery bypass grafts after cardiopulmonary bypass: a prospective, randomized, double-blind, placebo-controlled study. *J Cardiothorac Vasc Anesth*, 23(1):48-53.

Butterworth, JF. (2013). Anesthesia for cardiovascular surgery. Mackey DC, Wasnick JD, (Ed.), *Morgan & Mikhail's Clinical Anesthesiology* içinde (s. 490-536). New York: Lange Medical Books/McGraw-Hill.

Contrera, M., Patterson, M., Cushıng, M. (2018). Anesthesia For Cardiac Surgery. John J. Nagelhaut, Sass Elisha (Ed.), *Nurse Anesthesia* içinde (s. 479-524). St. Louis, Missouri: Elsevier.

Dasi, LP. ve ark. (2009). Fluid mechanics of artificial heart valves. *Clin Exp Pharmacol Physiol*, 36(2):225-237.

Engelman, R. ve ark. (2007). The Society of Thoracic Surgeons practice guideline series: antibiotic prophylaxis in cardiac surgery, part II: antibiotic choice. *Ann Thorac Surg*, 83(4):1569-1576.

Elisha, S. (2018). Anesthesia for Vascular surgery. John J. Nagelhaut, Sass Elisha (Ed.), *Nurse Anesthesia* içinde (s. 535-562). St. Louis, Missouri: Elsevier.

Engoren, MC. ve ark. (2002). Effect of blood transfusion on long-term survival after cardiac operation. *Ann Thorac Surg*, 74(4):1180-1186.

Ferraris, VA. ve ark. (2012). 2012 update to the Society of Thoracic Surgeons guideline on use of antiplatelet drugs in patients having cardiac and noncardiac operations. *Ann Thorac Surg*, 94(5):1761-1781.

Groom, RC., Stammers, AH. (2011) Extracorporeal devices and related technologies. Kaplan JA(Ed.), *Cardiac Anesthesia* içinde (s. 888-992). Philadelphia: WB Saunders.

Golledge, J., Eagle, KA. (2008). Acute aortic dissection. *Lancet*, 372:55-64.

Hammon, JW. (2008). Extracorporeal Circulation: A. Perfusion Systems, B. The Response of Humoral and Cellular. Cohn LW (Ed.), *Cardiac Surgery in the Adult* içinde (s. 349-414). NewYork: The Mc Graw-Hill Companies.

Jones, T., Elliott, MJ. (2006). Perfusion techniques. Stark JF, Leval MR, Tsang VT (Ed.). *Surgery for Congenital Heart Defects* içinde (s. 167-186). England: John Wiley and Sons, Ltd,

Jessup, M., Brozena S. (2003). Heart failure. *N Engl J Med*, 348(20):2007-2018.

Koch, CG. ve ark. (2008). Duration of red-cell storage and complications after cardiac surgery. *N Engl J Med*, 358(12):1229-1239.

Linkins, LA. (2012). Treatment and prevention of heparin-induced thrombocytopenia: Antithrombotic therapy and prevention of thrombosis, American College of Chest Physicians evidence-based clinical practice guidelines (9. Baskı). *Chest*, 141: 495-530.

Landesberg, G. ve ark. (2002). Perioperative myocardial ischemia and infarction: identification by continuous 12-lead electrocardiogram with online ST-segment monitoring. *Anesthesiology*, 96(2):264-270.

Landesberg, G., Hillel, Z. (2015). Electrocardiography, perioperative ischemia, and myocardial infarction. Miller, RD. Ve ark (Ed.). *Miller's Anesthesia* içinde (s. 1429-1459). Philadelphia, PA: Elsevier.

Lazar, HL. ve ark. (2009). The society of thoracic surgeons practice guideline series: blood glucose management during adult cardiac surgery. *Ann Thorac Surg*, 87(2):663-669.

Levin, MA. ve ark. (2009). Early on-cardiopulmonary bypass hypotension and other factors associated with vasoplegic syndrome. *Circulation*, 120(17):1664- 1671.

Murphy, GS., Szokol, JW., Marymont, JH., Avram, MJ., Vender JS. (2007). The effects of morphine and fentanyl on the inflammatory response to cardiopulmonary bypass in patients undergoing elective coronary artery bypass graft surgery. *Anesth Analg,* 104:1334-1342

Murphy, GS. ve ark. (2009). Morphine-based cardiac anesthesia provides superior early recovery compared with fentanyl in elective cardiac surgery patients. *Anesth Analg,* 109:311-319

Mozaffarian, D. ve ark. (2016). Executive summary: heart disease and stroke statistics–2016 update: a report from the American Heart Association. *Circulation*, 133(4): 447-454.

Mangano, CM. ve ark. (1998). Renal dysfunction after myocardial revascularization: risk factors, adverse outcomes, and hospital resource utilization. The Multicenter Study of Perioperative Ischemia research group. *Ann Intern Med*, 128(3):194-203.

Nussmeier, NA. ve ark. (2015). Anesthesia for cardiac surgical procedures. Miller, RD. Ve ark (Ed.). *Miller's Anesthesia* içinde (s. 2007-2095). Philadelphia, PA: Elsevier.

Patel, PD., Arora, RR. (2008). Pathophysiology, diagnosis, and management of aortic dissection. *Ther Adv Cardiovasc Dis*, 2:439-468.

Raghupathy, A., Nienaber, CA. Harris, KM. ve ark. (2008). Geographic differences in clinical presentation, treatment, and outcomes in Type A acute aortic dissection (from the international registry of acute aortic dissection). *Am J of Cardiol*, 102:1562-1566.

Roach, GW. ve ark. (1996). Adverse cerebral outcomes after coronary bypass surgery. Multicenter Study of Perioperative Ischemia research group and the Ischemia Research and Education Foundation investigators. *N Engl J Med*, 335(25):1857-1863.

Ridderstolpe, L. ve ark. (2002). Risk factor analysis of early and delayed cerebral complications after cardiac surgery. *J Cardiothorac Vasc Anesth*, 16(3):278-285.

Society of Thoracic Surgeons Blood Conservation Guideline Task Force, ve ark. (2011). 2011 update to the Society of Thoracic Surgeons and the Society of Cardiovascular Anesthesiologists blood conservation clinical practice guidelines. *Ann Thorac Surg*. 91(3):944-982.

Sprung, CL. ve ark. (1989). Risk of right bundle-branch block and complete heart block during pulmonary artery catheterization. *Crit Care Med*, 17(1):1-3.

Schwann, TA. ve ark. (2002). Safe, highly selective use of pulmonary artery catheters in coronary artery bypass grafting: an objective patient selection method. *Ann Thorac Surg*, 73(5):1394-1402.

Stone, ME. ve ark. (2011). Perioperative management of patients with cardiac implantable electronic devices. *Br J Anaesth*, 107(1):16-26.

Skubas, NJ. ve ark. (2013). Anesthesia for cardiac surgery. Barash, PG. ve ark. (Ed.). *Clinical Anesthesia* içinde (s. 1077). Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins.

Steuer, J. ve ark. (2002). Impact of perioperative myocardial injury on early and long-term outcome after coronary artery bypass grafting. *Eur Heart J*, 23(15):1219-1227.

Schetz, M. ve ark. (2008). Prevention of cardiac surgery-associated acute kidney injury. *Int J Artif Organs*, 31(2):179-189.

Troianos, CA. ve ark. (2011). Guidelines for performing ultrasound guided vascular cannulation: recommendations of the American Society of Echocardiography and the Society of Cardiovascular Anesthesiologists. *J Am Soc Echocardiogr*, 24(12):1291-1318.

World Health Organization. Cardiovascular diseases (CVDs). (2016). (s. 317) . At: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs317/en/.

Wahr, JA. ve ark. (2013). Patient safety in the cardiac operating room: human factors and teamwork: a scientific statement from the American Heart Association. *Circulation*, 128(10):1139-1169.

Watts, SA., Gibbs, NM. (2003). Outpatient management of the chronically anticoagulated patient for elective surgery. *Anaesth Intensive Care,* 31:145-154

Young, JA. ve ark. (1978). Adequate anticoagulation during cardiopulmonary bypass determined by activated clotting time and the appearance of fibrin monomer. *Ann Thorac Surg*, 26(3):231-240.

8. BÖLÜM

PEDİATRİ HASTALARINDA ANESTEZİ

AYÇA SULTAN ŞAHİN

"Bilmek, ileriyi görmek; ileriyi görmek, güçlü olmaktır."

Auguste Comte

GİRİŞ

Pediatrik anestezi uygulayıcıları, peroperatif dönemde tüm ilaç uygulama sürecinden rutin olarak sorumlu olan sağlık ekibi üyeleridir. Sorunun teşhisi; uygun tedaviye karar vermek; ilaç, doz, zaman ve uygulama yolunun seçilmesi; ilacı tedarik etmek ve nihayetinde ilacı uygulamak gibi sorumlulukları vardır. Bu kararların, anestezistler tarafından hızla alınması gerekir. Pediatrik ilaç dozları ağırlığa dayalıdır ve dikkatli hesaplama gerektirir. Ek olarak, hastanın matüritesi ilaç klirensini etkileyebilir ve dolayısıyla uygun olmayan dozlamanın etkisini artırabilir.

KAYNAKÇA

Bogusaite L, Razlevice I, Lukosiene L, Macas A. Evaluation of Preoperative Information Needs in Pediatric Anesthesiology. Med Sci Monit, 2018;24:8773-8780.

Costarino AT, Downes JJ. Pediatric Anesthesia Historical Perspective. Anesthesiology Clin N Am, 2005;23:573– 595.

Korfalı G. Anestezi protokolleri. Logos Yayıncılık. ISBN 975-349-050-X.

Leahy IC, Lavoie M, Zurakowski D, Baier AW, Brustowicz RM. Medication errors in a pediatric anesthesia setting: Incidence, etiologies, and error reduction strategies. Journal of Clinical Anesthesia, 2018; 49:107–111.

Mesbah A, Thomas M. Preoperative fasting in children. BJA Education, 2017;17(10):346–350.

Nagelhout JJ. Nurse anesthesia, sixth edition, ISBN: 978-0-323-44392-0. Elisha, Sass, St. Louis, Missouri : Elsevier, 2018; | https://lccn.loc.gov/2016032301.

9. BÖLÜM

OBSTETRİK VE JİNEKOLOJİK GİRİŞİMLERDE ANESTEZİ

AYÇA SULTAN ŞAHİN

Akıl bir meşaledir. Kör için göz, ölü vücut için can, dilsiz için sözdür.'

Yusuf Has Hacib

GİRİŞ

Doğum ve doğum sırasında ağrının giderilmesine yönelik teknikler, obstetrik hasta popülasyonuna mümkün olan en iyi bakımı sağlamak için sürekli olarak geliştirilmektedir. Güvenli ve etkili bir anestezi için, gebelik sırasında meydana gelen anatomik ve fizyolojik değişikliklerin ve bu değişikliklerle ilişkili anestezik uygulamalarının tam olarak anlaşılması gereklidir.

KAYNAKÇA

Clark SL. Amniotic fluid embolism. Obstet Gynecol 2014;123:337–48.

Committee on Practice Bulletins-Obstetrics, Shields LE, Goffman D, Caught AB. ACOG practice bulletin number 183: postpartum hemorrhage. Obstet Gynecol 2017;130(4):e168–86.

Goucher H, Wong CA, Patel SK, et al. Cell salvage in obstetrics. Anesth Analg 2015;121:465–8.

Fardelmann KL, Alian AA. Anesthesia for Obstetric Disasters Anesthesiology Clin 38 (2020) 85–105. https://doi.org/10.1016/j.anclin.2019.10.005

Nagelhout, John J. NURSE ANESTHESIA, SIXTH EDITION, ISBN: 978-0-323-44392-0, Elisha, Sass, editör. St. Louis, Missouri : Elsevier, 2018. https://lccn.loc.gov/2016032301

Pacheco LD, Hanking GDV, Saad AF, et al. Tranexamic acid for the management of obstetric hemorrhage. Obstet Gynecol 2017;130:765–9.

Society for Maternal-Fetal Medicine (SMFM), Pacheco LD, Saade G, Hankins GDV, et al. SMFM Clinical Guidelines No. 9: amniotic fluid embolism: diagnosis and management. Am J Obstet Gynecol 2016;215:B16–24.

Sultan P, Seligman K, Carvalho B. Amniotic fluid embolism: update and review. Curr Opin Anesthesiol 2016;29:288–96.

Wong CA. Epidural and Spinal Analgesia: Anesthesia for Labor and Vaginal Delivery. In: Chestnut DH, Wong CA, Tsen LC, et al., editors. Chestnut's Obstetric Anesthesia, 6th edition. Philadelphia: Elsevier; 2020.

10. BÖLÜM

GERİATRİK HASTALARDA ANESTEZİ

GÜLBİN YALÇIN SEZEN

Yaşadıklarımdan öğrendiğim bir şey var
Yaşadın mı büyük yaşayacaksın, ırmaklara, göğe, bütün evrene karışırcasına
Çünkü ömür dediğimiz şey, hayata sunulmuş bir armağandır
Ve hayat, sunulmuş bir armağandır insana.

Ataol Behramoğlu

GİRİŞ

Geriatri kavramı *Yaşlı Tıbbı* olarak açıklanabilir, epidemiyologlar tarafından genel olarak 65 yaş üstü için geriatri tanımlaması yapılmaktadır. Yaşlanma, zamanın etkisine bağlı olarak, tüm organizmalarda ortaya çıkan biyolojik bir süreç olup, ilerleyici işlev kaybı ile karakterizedir.

Altmış beş yaş üstü bireyler tüm dünyada nüfusun en hızlı büyüyen kısmını oluşturmaktadır. Yaşlı hastaların gün geçtikçe nüfus içinde yoğunluklarının anlamlı derecede artmasıyla birlikte gelişmiş tıbbi bakım hizmetleri sonucu yaşam beklentisinin daha da artması ve bu yaş grubunda daha fazla sayıda yandaş hastalıklar, travmalar bulunması nedeniyle ameliyat olan hastalar içinde gün geçtikçe geriatrik hasta oranında artış meydana gelmektedir.

Ameliyat sürecinde bu yaş grubundaki hastalar daha genç yaştaki hastalara göre daha fazla ve özellikli tıbbi bakıma ihtiyaç duyarlar. Yaşlanmanın fizyolojik etkileri, yandaş hastalıklar, bilişsel fonksiyonlardaki bozukluklar, fiziksel kapasite azalması hem anestezik ilaçlara duyarlılığı arttırmakta hem de ameliyat sırasındaki ve sonrasındaki komplikasyonları arttırırken hastane kalış süresinde uzama ve ölüm riskini (mortalite) de beraberinde getirmektedir. Otuz yaş üstü kalp dışı cerrahi geçiren hastalarda 30 günlük mortalitenin her on yılda 1,35 kat artması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Akhtar, S., & Ramani, R. (2015). Geriatric Pharmacology. *Anesthesiology clinics*, *33*(3), 457–469. https://doi.org/10.1016/j.anclin.2015.05.004

Akhtar S. (2018). Pharmacological considerations in the elderly. *Current opinion in Anaesthesiology*, *31*(1), 11–18. https://doi.org/10.1097/ACO.0000000000000544

Alvis, B. D., & Hughes, C. G. (2015). Physiology Considerations in Geriatric Patients. *Anesthesiology Clinics*, *33*(3), 447–456. https://doi.org/10.1016/j.anclin.2015.05.003

Arain, S. R., Kern, S., Ficke, D. J., & Ebert, T. J. (2005). Variability of duration of action of neuromuscular-blocking drugs in elderly patients. *Acta anaesthesiologica Scandinavica*, *49*(3), 312–315. https://doi.org/10.1111/j.1399-6576.2005.00634.

Baquero, G. A., & Rich, M. W. (2015). Perioperative care in older adults. *Journal of geriatric cardiology : JGC*, *12*(5), 465–469. https://doi.org/10.11909/j.issn.1671-5411.2015.05.018

Beğer, T., & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik gelişim*, *25*(3), 1-3. http://www.klinikgelisim.org.tr/kg_25_3/1.pdf

Bettelli G. (2020). Perioperative care of older persons: where are we?. *Acta bio-medica : Atenei Parmensis*, *91*(2), 376–378. https://doi.org/10.23750/abm.v91i2.9723

Bilir N. *Yaşlılık Tanımı, Yaşlılık Kavramı, Epidemiyolojik Özellikler Bölüm 1* Halk Sağlığı Temel Bilgiler. Güler Ç, Akın L (Eds), Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, Genişletilmiş II. Baskı, Ankara, 2012. https://www.solunum.org.tr/TusadData/Book/677/17102018112853-001.pdf

Chan, E. D., & Welsh, C. H. (1998). Geriatric respiratory medicine. *Chest*, *114*(6), 1704–1733. https://doi.org/10.1378/chest.114.6.1704

Clegg, A., Young, J., Iliffe, S., Rikkert, M. O., & Rockwood, K. (2013). Frailty in elderly people. *Lancet (London, England)*, *381*(9868), 752–762. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)62167-9

Cuhruk F. H., Yıldız K. (2021). Geriatrik Anestezi . John F. Butterworth, David C. Mackey, John D. Wasnick (Ed.), F. Handan Cuhruk, K Yıldız (Çev. Ed.), Morgan & Mikhail'in Klinik Anesteziyoloji 6. Basımdan çeviri içinde (s. 929-939), Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Çakar K S, Denker Ç E(2006). Geriatrik Anestezi. Turkiye Klinikleri Journal of Surgical Medical Science, 2(6), 126-36. https://www.turkiyeklinikleri.com/article/en-geriatrik-anestezi-44409.html

Deiner, S., & Silverstein, J. H. (2011). Anesthesia for geriatric patients. *Minerva anestesiologica*, *77*(2), 180–189. https://www.minervamedica.it/en/journals/minerva-anestesiologica/article.php?cod=R02Y2011N02A0180

Divo, M. J., Martinez, C. H., & Mannino, D. M. (2014). Ageing and the epidemiology of multimorbidity. *The European respiratory journal*, *44*(4), 1055–1068. https://doi.org/10.1183/09031936.00059814

Eger E. I., 2nd (2001). Age, minimum alveolar anesthetic concentration, and minimum alveolar anesthetic concentration-awake. *Anesthesia and analgesia*, *93*(4), 947–953. https://doi.org/10.1097/00000539-200110000-00029

Evered, L. A., & Silbert, B. S. (2018). Postoperative Cognitive Dysfunction and Noncardiac Surgery. *Anesthesia and analgesia*, *127*(2), 496–505. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000003514

Furuya, T., Suzuki, T., Kashiwai, A., Konishi, J., Aono, M., Hirose, N., Kato, J., & Ogawa, S. (2012). The effects of age on maintenance of intense neuromuscular block with rocuronium. *Acta anaesthesiologica Scandinavica*, *56*(2), 236–239. https://doi.org/10.1111/j.1399-6576.2011.02605.

Griffiths, R., Beech, F., Brown, A., Dhesi, J., Foo, I., Goodall, J., Harrop-Griffiths, W., Jameson, J., Love, N., Pappenheim, K., White, S., & Association of Anesthetists of Great Britain and Ireland (2014). Peri-operative care of the elderly 2014: Association of Anaesthetists of Great Britain and Ireland. *Anaesthesia*, *69 Suppl 1*, 81–98. https://doi.org/10.1111/anae.12524

Goettel, N, Burkhart, C. S, Rossi, A, Cabella, B. C, Berres, M, Monsch, A. U., Czosnyka, M., & Steiner, L. A. (2017). Associations Between Impaired Cerebral Blood Flow Autoregulation, Cerebral Oxygenation, and Biomarkers of Brain Injury and Postoperative Cognitive Dysfunction in Elderly Patients After Major Noncardiac Surgery. *Anesthesia and analgesia*, *124*(3), 934–942. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000001803

Inatomi, O, Imai, T, Fujimoto, T, Takahashi, K, Yokota, Y, Yamashita, N, Hasegawa, H., Nishida, A., Bamba, S., Sugimoto, M., & Andoh, A. (2018). Dexmedetomidine is safe and reduces the additional dose of midazolam for sedation during endoscopic retrograde cholangiopancreatography in very elderly patients. *BMC gastroenterology*, *18*(1), 166. https://doi.org/10.1186/s12876-018-0897-5

Inouye, S. K, Westendorp, R. G, & Saczynski, J. S. (2014). Delirium in elderly people. *Lancet (London, England)*, *383*(9920), 911–922. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)60688-1

Johnson, K. N, Botros, D. B, Groban, L, & Bryan, Y. F. (2015). Anatomic and physiopathologic changes affecting the airway of the elderly patient: implications for geriatric-focused airway management. *Clinical interventions in aging*, *10*, 1925–1934. https://doi.org/10.2147/CIA.S93796

Karcı A, (2010). Yaşlı Olgularda Anestezi. Miller RD (Ed), Aydın D (Çev. Ed.), Miller Anestezi 6. Basımdan çeviri içinde (s. 2435), İzmir: Güven Kitabevi.

Kreuer, S, Schreiber, J. U, Bruhn, J, & Wilhelm, W. (2005). Impact of patient age on propofol consumption during propofol-remifentanil anaesthesia. *European journal of anaesthesiology*, *22*(2), 123–128. https://doi.org/10.1017/s0265021505000232

Kumar, C, Salzman, B, & Colburn, J. L. (2018). Preoperative Assessment in Older Adults: A Comprehensive Approach. *American family physician*, *98*(4), 214–220. https://www.aafp.org/afp/2018/0815/p214.html

Lee L, Athanassoglou V, Pandit J (2016). Neuromuscular blockade in the elderly patient. *Journal of Pain Research,* 9, 437-444. https://doi.org/10.2147/JPR.S85183

Lien, C. A., Matteo, R. S., Ornstein, E., Schwartz, A. E., & Diaz, J. (1991). Distribution, elimination, and action of vecuronium in the elderly. *Anesthesia and analgesia*, *73*(1), 39–42. https://doi.org/10.1213/00000539-199107000-00008

Lin, H. S., Watts, J. N., Peel, N. M., & Hubbard, R. E. (2016). Frailty and post-operative outcomes in older surgical patients: a systematic review. *BMC geriatrics*, *16*(1), 157. https://doi.org/10.1186/s12877-016-0329-8

Lombard FW, Grichnick K. (2012). Evaluation of the Geriatric Patient. David E. Longnecker, Mark F. Newman, Warren M. Zapol (Ed.) Anesthesiology içinde (277-289). ABD: Mc-Graw-Hill Companies.

Masnoon, N., Shakib, S., Kalisch-Ellett, L., & Caughey, G. E. (2017). What is polypharmacy? A systematic review of definitions. *BMC geriatrics*, *17*(1), 230. https://doi.org/10.1186/s12877-017-0621-2

McDonagh, D. L., Benedict, P. E., Kovac, A. L., Drover, D. R., Brister, N. W., Morte, J. B., & Monk, T. G. (2011). Efficacy, safety, and pharmacokinetics of sugammadex for the reversal of rocuronium-induced neuromuscular blockade in elderly patients. *Anesthesiology*, *114*(2), 318–329. https://doi.org/10.1097/ALN.0b013e3182065c36

Midão L , Brochado P, Almada M, Duarte M, Paúl C, Costa E (2021). Frailty Status and Polypharmacy Predict All-Cause Mortality in Community Dwelling Older Adults in Europe. *International Journal of Environmental Research and Public Health* , 18,3580-93. https://doi.org/10.3390/ijerph18073580

Midão, L., Giardini, A., Menditto, E., Kardas, P., & Costa, E. (2018). Polypharmacy prevalence among older adults based on the survey of health, ageing and retirement in Europe. *Archives of gerontology and geriatrics*, *78*, 213–220. https://doi.org/10.1016/j.archger.2018.06.018

Minto, C. F., Schnider, T. W., & Shafer, S. L. (1997). Pharmacokinetics and pharmacodynamics of remifentanil. II. Model application. *Anesthesiology*, *86*(1), 24–33. https://doi.org/10.1097/00000542-199701000-00005

Mohanty, S., Rosenthal, R. A., Russell, M. M., Neuman, M. D., Ko, C. Y., & Esnaola, N. F. (2016). Optimal Perioperative Management of the Geriatric Patient: A Best Practices Guideline from the American College of Surgeons NSQIP and the American Geriatrics Society. *Journal of the American College of Surgeons*, *222*(5), 930–947. https://doi.org/10.1016/j.jamcollsurg.2015.12.026

Monk, T. G., Weldon, B. C., Garvan, C. W., Dede, D. E., van der Aa, M. T., Heilman, K. M., & Gravenstein, J. S. (2008). Predictors of cognitive dysfunction after major noncardiac surgery. *Anesthesiology*, *108*(1), 18–30. https://doi.org/10.1097/01.anes.0000296071.19434.1e

Nickalls, R. W., & Mapleson, W. W. (2003). Age-related iso-MAC charts for isoflurane, sevoflurane and desflurane in man. *British journal of anaesthesia*, *91*(2), 170–174. https://doi.org/10.1093/bja/aeg132

Novak-Jankovic, V. (2013). Regional anaesthesia for the elderly patients. *Periodicum biologorum*, *115*(2), 119-123. https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=156010&show=clanak

Parker, C. J., Hunter, J. M., & Snowdon, S. L. (1993). Effect of age, gender and anaesthetic technique on the pharmacodynamics of atracurium. *British journal of anaesthesia*, *70*(1), 38–41. https://doi.org/10.1093/bja/70.1.38

Partridge, J. S., Harari, D., Martin, F. C., & Dhesi, J. K. (2014). The impact of pre-operative comprehensive geriatric assessment on postoperative outcomes in older patients undergoing scheduled surgery: a systematic review. *Anaesthesia*, *69 Suppl 1*, 8–16. https://doi.org/10.1111/anae.12494

Phillips, A. T., Deiner, S., Mo Lin, H., Andreopoulos, E., Silverstein, J., & Levin, M. A. (2015). Propofol Use in the Elderly Population: Prevalence of Overdose and Association With 30-Day Mortality. *Clinical therapeutics*, *37*(12), 2676–2685. https://doi.org/10.1016/j.clinthera.2015.10.005

Rivera, R., & Antognini, J. F. (2009). Perioperative drug therapy in elderly patients. *Anesthesiology*, *110*(5), 1176–1181. https://doi.org/10.1097/ALN.0b013e3181a10207

Rooke G. A. (2003). Cardiovascular aging and anesthetic implications. *Journal of cardiothoracic and vascular anesthesia*, *17*(4), 512–523. https://doi.org/10.1016/s1053-0770(03)00161-7

Priebe H. J. (2000). The aged cardiovascular risk patient. *British journal of anaesthesia*, *85*(5), 763–778. https://doi.org/10.1093/bja/85.5.763

Sagir, O., Yucesoy Noyan, F., Koroglu, A., Cicek, M., & Ilksen Toprak, H. (2013). Comparison between the Effects of Rocuronium, Vecuronium, and Cisatracurium Using Train-of-Four and Clinical Tests in Elderly Patients. *Anesthesiology and pain medicine*, *2*(4), 142–148. https://doi.org/10.5812/aapm.8406

Schnider, T. W., Minto, C. F., Shafer, S. L., Gambus, P. L., Andresen, C., Goodale, D. B., & Youngs, E. J. (1999). The influence of age on propofol pharmacodynamics. *Anesthesiology*, *90*(6), 1502–1516. https://doi.org/10.1097/00000542-199906000-00003

Shem Tov, L., & Matot, I. (2017). Frailty and anesthesia. *Current opinion in anaesthesiology*, *30*(3), 409–417. https://doi.org/10.1097/ACO.0000000000000456

Sprung, J., Gajic, O., & Warner, D. O. (2006). Review article: age related alterations in respiratory function - anesthetic considerations. *Canadian journal of anaesthesia = Journal canadien d'anesthesie*, *53*(12), 1244–1257. https://doi.org/10.1007/BF03021586

Stanski, D. R., & Maitre, P. O. (1990). Population pharmacokinetics and pharmacodynamics of thiopental: the effect of age revisited. *Anesthesiology*, *72*(3), 412–422. https://doi.org/10.1097/00000542-199003000-00003

Steinmetz, J., Christensen, K. B., Lund, T., Lohse, N., Rasmussen, L. S., & ISPOCD Group (2009). Long-term consequences of postoperative cognitive dysfunction. *Anesthesiology*, *110*(3), 548–555. https://doi.org/10.1097/ALN.0b013e318195b569

Story D. A. (2008). Postoperative complications in elderly patients and their significance for long-term prognosis. *Current opinion in anaesthesiology*, *21*(3), 375–379. https://doi.org/10.1097/ACO.0b013e3282f889f8

Suzuki, T., Kitajima, O., Ueda, K., Kondo, Y., Kato, J., & Ogawa, S. (2011). Reversibility of rocuronium-induced profound neuromuscular block with sugammadex in younger and older patients. *British journal of anaesthesia*, *106*(6), 823–826. https://doi.org/10.1093/bja/aer098

Van Cleve, W. C., Nair, B. G., & Rooke, G. A. (2015). Associations Between Age and Dosing of Volatile Anesthetics in 2 Academic Hospitals. *Anesthesia and analgesia*, *121*(3), 645–651. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000000819

Vaz Fragoso, C. A., & Gill, T. M. (2012). Respiratory impairment and the aging lung: a novel paradigm for assessing pulmonary function. *The journals of gerontology. Series A, Biological sciences and medical sciences*, *67*(3), 264–275. https://doi.org/10.1093/gerona/glr198

Wolfe, J. D., Wolfe, N. K., & Rich, M. W. (2020). Perioperative care of the geriatric patient for noncardiac surgery. *Clinical cardiology*, *43*(2), 127–136. https://doi.org/10.1002/clc.23302

11. BÖLÜM

KARACİĞER HASTALIKLARINDA ANESTEZİ

TÜMAY ULUDAĞ YANARAL

PELİN KARAASLAN

Mucizelere inanmaktan asla vazgeçmeyin; çünkü varlar…

GİRİŞ

Kronik karaciğer hastalıkları insidansı artmaya devam ederken, bu hastaların perioperatif morbidite ve mortalitesi de kabul edilemeyecek oranlarda yüksek seyretmektedir. Detaylı bir preoperatif değerlendirme ve dikkatli planlanmış anestezi hazırlığı karaciğer hastalarının sonuçlarını etkileyen kilit noktalardır. Son dönemde yapılan büyük bir uluslararası kohort çalışmada gösterilmiştir ki elektif cerrahi geçiren hastaların %0.8'i sirotiktir. Karaciğer hastalığı varlığında postoperatif komplikasyon oranı %47 artarken, hastane içi mortalite de 2.5 katı artar.

KAYNAKÇA

Ahdout J, Nurok M. Anesthesia Patients with Concomitant Cardiac and Hepatic Dysfunction. Anesthesiology Clin 2016;34: 731–745.

Asrani SK, Devarbhavi H, Eaton J, et al. Burden of liver diseases in the world. J Hepatol 2019;70(1):151–71.

Bhangui P, Laurent A, Amathieu R, Azoulay D. Assessment of risk for nonhepatic surgery in cirrhotic patients. J Hepatol 2012; 57:874–884.

Blachier M, Leleu H, Peck-Radosavljevic M, et al. The burden of liver disease in Europe: a review of available epidemiological data. J Hepatol 2013;58:593–608.

Brentjens TE, Chadha R. Anesthesia for the Patient with Concomitant Hepatic and Renal Impairment. Anesthesiology Clin 2016;34:645–658.

Bril F, Kalavalapalli S, Clark VC, et al. Response to pioglitazone in patients with nonalcoholic steatohepatitis with vs without type 2 diabetes. Clin Gastroenterol Hepatol 2018;16(4):558–66.e2.

Causey MW, Steele SR, Farris Z, et al. An assessment of different scoring systems in cirrhotic patients undergoing nontransplant surgery. Am J Surg 2012; 203:589–593.

Charleson ME, Pompei P, Ales KI, MacKenzie CR. A new method of classifying prognostic comorbidity in longitudinal studies: development and validation.J Chronic Dis 1987; 40:373–383.

Chen G, Cheung R, Tom JW. Hepatitis: Sedation and Anesthesia Implications. Anesth Prog 2017;64:106–118.

D'Amico G, Garcia-Tsao G, Pagliaro L. Natural history and prognostic indicators of survival in cirrhosis: a systematic review of 118 studies. J Hepatol 2006;44(1):217–31.

Deleuran T, Vilstrup H, Overgaard S, Jepsen P. Cirrhosis patients have increased risk of complications after hip or knee arthroplasty. A Danish population-based cohort study. Acta Orthop 2015; 86:108–113.

Diaz GC, O'Connor MF, John F. Renz JF. Anesthesia for Patients with Concomitant Hepatic and Pulmonary Dysfunction. Anesthesiology Clin 2016;34:797–808.

Eipel C, Abshagen K, Vollmar B. Regulation of hepatic blood flow: the hepatic arterial buffer response revisited. World J Gastroenterol 2010;16(48):6046–57.

European Association for the Study of the Liver. Electronic address eee, European Association for the Study of the Liver. EASL clinical practice guidelines for the management of patients with decompensated cirrhosis. J Hepatol 2018; 69(2):406–60.

Galbois A, Aegerter P, Martel-Samb P, et al. Improved prognosis of septic shock in patients with cirrhosis; a multicentre study. Crit Care Med 2014;42:1666–1675.

Garrison RN, Cryer HM, Howard DA, et al. Clarification of risk factors for abdominal operations in patients with hepatic cirrhosis. Ann Surg 1984;199(6):648–55.

Haq MM, Faisal N, Khalil A, et al. Midazolam for sedation during diagnostic or therapeutic upper gastrointestinal endoscopy in cirrhotic patients. Eur J GastroenterolHepatol 2012;24(10):1214–8.

Hernaez R, Sola E, Moreau R, et al. Acute-on-chronic liver failure: an update. Gut 2017;66(3):541–53.

Imani F, Motavaf M, Safari S, et al. The therapeutic use of analgesics in patients with liver cirrhosis: a literature review and evidence-based recommendations. Hepat Mon 2014; 14:e23539.

Jalan R, Saliba F, Pavesi M et al. Development and validation of a prognostic score to predict mortality in patients with acute-on-chronic liver failure. J Hepatol 2014; 61: 1038–47.

Jepsen P. Comorbidity in cirrhosis. World J Gastroenterol 2014;20(23):7223–30.

Juza RM, Pauli EM. Clinical and surgical anatomy of the liver: a review for clinicians. Clin Anat 2014;27(5):764–9.

Kamath PS, Wiesner RH, Malinchoc M, et al. A model to predictsurvival in patients with end-stage liver disease. Hepatology 2001; 33:464–470.

Kiamanesh D, Rumley J, Moitra V. Monitoring and managing hepatic disease in anesthesia. Brit J Anaesth 2013; 111:i50–i61.

Kim DH, Kim SH, Kim KS, et al. Predictors of mortality in cirrhotic patients undergoing extrahepatic surgery: comparison of Child–Turcotte–Pugh and model for end-stage liver disease-based indices. ANZ J Surg 2014; 84:832–836.

Kim WR, Biggins SW, Kremers WK, et al. Hyponatremia and mortality among patients on the liver-transplant waiting list. N Engl J Med 2008; 359:1018–1026.

Laurence JM, Tran PD, Richardson AJ, et al. Laparoscopic or open cholecystectomy in cirrhosis: a systematic review of outcomes and meta-analysis of randomized trials. HPB (Oxford) 2012;14(3):153–61.

Lee WM, Stravitz RT, Larson AM. Introduction to the revised American Association for the Study of Liver Diseases Position Paper on acute liver failure 2011. Hepatology 2012;55(3):965–7.

Lim YS, Kim WR. The global impact of hepatic fibrosis and end-stage liver disease. Clin Liver Dis 2008; 12:733–746.

Lin CS, Lin SY, Chang CC, et al. Postoperative adverse outcomes after nonhepatic surgery in patients with liver cirrhosis. Br J Surg 2013;100:1784–1790.

Martin EF, O'Brien C. Update on MELD and organ allocation. Clinical Liver Disease 2015; 5:105–107.

Montomoli J, Erichsen R, Christiansen CF, et al. Liver disease and 30-day mortality after colorectal cancer surgery: a Danish population-based cohort study. BMC Gastroenterol 2013; 13:66–73.6.

Neeff H, Mariaskin D, Spangenberg HC, et al. Perioperative mortality after nonhepatic general surgery in patients with liver cirrhosis: an analysis of 138 operations in the 2000s using child and MELD scores. J Gastrointest Surg 2011;15(1):1–11.

Northup PG, Friedman LS, Kamath PS. AGA clinical practice update on surgical risk assessment and perioperative management in cirrhosis: expert review. Clin Gastroenterol Hepatol 2019;17(4):595–606.

Nyberg EM, Batech M, Cheetham TC, et al. Postoperative risk of hepatic decompensation after orthopedic surgery in patients with cirrhosis. J Clin Transl Hepatol 2016; 4:83–89.

Pan H-C, Jenq C-C, Tsai M-H, et al. Scoring systems for 6-month mortality in critically ill cirrhotic patients: a prospective analysis of chronic liver failure –sequential organ failure assessment score (CLIF-SOFA). Aliment Pharmacol Ther 2014; 40:1056–1065.

Pandey CK, Karna ST, Pandey VK, et al. Perioperative risk factors in patients with liver disease undergoing nonhepatic surgery. World J Gastrointest Surg 2012; 4:267–274.

Phillip S, mushlin and Simon Gelman. Anesthesia and the liver.4th edition, Clinical Anesthesia. Lippincott Williams and Wilkins, 1067 pp.,2001. ISBN:0-7817-2268-3

Powell-Jackson P, Greenway B, Williams R. Adverse effects of exploratory laparotomy in patients with unsuspected liver disease. Br J Surg 1982;69(8):449–51.

Pugh RNH, Murray-Lyon IM, Dawson JL, et al. Transection of the esophagus in bleeding oesophageal varices. Br J Surg 1973; 60:648–652.

Sato M, Tateishi R, Yasunaga H, et al. ADOPT-LC score: a novel predictive index of in-hospital mortality of cirrhotic patients following surgical procedures, based on a national survey. Hepatol Res 2016; 1–9. doi: 10.1111/hepr.12719.

Scaglione S, Kliethermes S, Cao G, et al. The epidemiology of cirrhosis in the United States: a population-based study. J Clin Gastroenterol 2015;49(8):690–6.

Spring A, Saran JS, McCarthy S, McCluskey SA. Anesthesia for the Patient with Severe Liver Failure. Anesthesiology Clin 38 (2020) 35–50.

Starczewska MH, Mon W, Shirley P. Anaesthesia in patients with liver disease. Curr Opin Anesthesiol 2017;30:392-398.

Teh SH, Nagorney DM, Stevens SR, et al. Risk factors for mortality after surgery in patients with cirrhosis. Gastroenterology 2007;132(4):1261–9.

Telem DA, Schiano T, Goldstone R, et al. Factors that predict outcome of abdominal operations in patients with advanced cirrhosis. Clin Gastroenterol Hepatol 2010;8(5):451–7 [quiz: e458].

The International Surgical Outcomes Study group. Global patient outcomes after elective surgery: prospective cohort study in 27 low-, middle- and highincome countries. Br J Anaesth 2016;117:601–9.

Tsai H, Lin Y, Ko C, et al. Propofol versus midazolam for upper gastrointestinal endoscopy in cirrhotic patients: a meta-analysis of randomized controlled trials. PLoS One 2015; 10:e0117585.

Tsochatzis EA, Bosch J, Burroughs AK. Liver cirrhosis. Lancet 2014;383(9930):1749–61.

Vitin AA, Azamfirei L, Tomescu D, Lang JD. Perioperative Management of Lactic Acidosis in End-Stage Liver Disease Patient. The Journal of Critical Care Medicine 2017;3:55-62.

Wiesner RH, McDiarmid SV, Kamath PS, et al. MELD and PELD: application of survival models to liver allocation. Liver Transpl 2001;7:567–580.

Wu J, Huang S, Chen Q, et al. The Influence of the severity of chronic virüs related liver disease on propofol requirements during propofol-remifentanil Anesthesia. Yonsei Med J 2013; 54:231–237.

Ziser A, Plevak DJ, Wiesner RH, et al. Morbidity and mortality in cirrhotic patients undergoing anesthesia and surgery. Anesthesiology 1999;90(1):42–53.

12. BÖLÜM

NÖROŞİRURJİK HASTALIKLARDA ANESTEZİ

BAHADIR ÇİFTÇİ

Yağmur yağdığında kuşlar sığınak arar.
Kartal ise yağmur bulutlarının üzerine çıkar.

GİRİŞ

Nöroanestezi; günümüzde gerek cerrahi özellikler açısından, gerek intraoperatif takip ve postoperatif sonuçları açısından değerlendirildiğinde güncelliğini koruyan ve önem arzeden bir anestezi alanıdır. Nöroşirurji endikasyonu olan hastaların hem santral sinir sistemi problemleri açısından hem de diğer komorbiditeleri açısından özellikli olmaları nöroanesteziyi ayrıca önemli kılmaktadır. Nöroanestezinin kurucularından ve öncüsü olan Harvey Cushing bu alandaki gelişmelere büyük oranda katkıda bulunmuştur. Cushing intraoperatif takibin önemini vurgulamış ve kayıtların ne kadar değerli olduğu üzerinde ısrarla durmuştur.

Nöroşirurji geniş bir yelpazede değerlendirilmelidir. Tek bir cerrahi tipi değil, birçok cerrahi yöntem ve ameliyat türünü, buna bağlı olarak özellik arz eden monitorizasyonlar ve cerrahi pozisyonları da içermektedir. Nöroşirürji; intrakraniyal tümörlerden, posterior fossa cerrahisine, serebral anevrizma ve serebral arteriovenöz malformasyonlardan hipofiz tümörlerine uzanan geniş alandaki anestezik prosedürleri kapsar. Son zamanlarda uyanık kraniyotomi ve girişimsel nöroradyoloji gibi alanlar da bu aileye katılmıştır.

Nöroanesteziyi etkin bir şekilde uygulamak ve anlayabilmek, santral sinir sistemi (SSS) fizyolojisini öğrenmeyi gerektirir. Anestezik ilaçların beyin metabolizması, intrakranial basınç, kan akımı ve beyin omurilik sıvısı (BOS) üzerine farklı ve belirgin etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerin hem yararlı hem de zararlı sonuçları olabilmektedir. Bu sonuçlar hem cerrahinin gidişatını hem de postoperatif sonuçları etkilemektedir. Bu nedenle nöroanestezinin temelinde nörofizyolojiyi iyi anlamak yatmaktadır.

KAYNAKÇA

Acharya S, Palukuri N, Gupita P, et al. Transcranial motor evoked potentials during spinal deformity corrections – safety, efficacy, limitations, and the role of a checklist. Front Surg 2017; 4:1–11.

Chui J, Mariappan R, Mehta J, et al. Comparison of propofol and volatile agents for maintenance of anesthesia during elective craniotomy procedures: systematic review and meta-analysis. Can J Anaesth 2014; 61:347–356.

Chui J, Mariappan R, Mehta J, Manninen P, Venkatraghavan L (2014) Comparison of propofol and volatile agents for maintenance of anesthesia during elective craniotomy procedures: systematic review and meta-analysis. Can J Anaesth 61:347–356

Dostal P, Dostalova V, Schreiberova J, Tyll T, Habalova J, Cerny V, Rehak S, Cesak T (2015) A comparison of equivolume, equiosmolar solutions of hypertonic saline and mannitol for brain relaxation in patients undergoing elective intracranial tumor surgery: a randomized clinical trial. J Neurosurg Anesthesiol 27:51–56

Eseonu CI, ReFaey K, Garcia O, et al. Awake craniotomy anesthesia: a comparison of the monitored anesthesia care and asleep-awake-asleep techniques. World Neurosurg 2017; 104:679–686.

Feigl GC, Decker K, Wurms M, Krischek B, Ritz R, Unertl K, Tatagiba M (2014) Neurosurgical procedures in the semisitting position: evaluation of the risk of paradoxical venous air embolism in patients with a patent foramen ovale. World Neurosurg 81:159–164

Flexman AM, Meng L, Gelb AW. Outcomes in neuroanesthesia: what matters most? Can J Anaesth 2016; 63:205–211.

Fritz G (2008) Perioperatives Management bei neurochirurgischen Operationen in sitzender oder halbsitzender Position. Empfehlungen des Wissenschaftlichen Arbeitskreises Neuroanästhesie der DGAI. Anästh Intensivmed 49:5

Ghoneim AA, Azer MS, Ghobrial HZ, El Beltagy MA (2015) Awakening properties of isoflurane, sevoflurane, and desflurane in pediatric patients after craniotomy for supratentorial tumours. J Neurosurg Anesthesiol 27:1–6

Gracia I, Fabregas N (2014) Craniotomy in sitting position: anesthesiology management. Curr Opin Anaesthesiol 27:474–483

Hervey-Jumper SL, Li J, Lau D, et al. Awake craniotomy to maximize glioma resection: methods and technical nuances over a 27-year period. J Neurosurg 2015; 123:325–339.

Jameson LC, Sloan TB (2012) Neurophysiologic monitoring in neurosurgery. Anesthesiol Clin 30:311–331

Jian M, Li X, Wang A, Zhang L, Han R, Gelb AW (2014) Flurbiprofen and hypertension but not hydroxyethyl starch are associated with post-craniotomy intracranial haematoma requiring surgery. Br J Anaesth 113:832–839

Kang H, Gwak HS, Shin SH, et al. Monitoring rate and predictability of intraoperative monitoring in patients with intradural extramedullary and epidural metastatic spinal tumors. Spinal Cord 2017; 55:906–910.

Klein KU, Wisser G, Engelhard K, Werner C (2010) Pulmonary edema and prolonged awakening after nasal naphazoline application in a transspenoidal hypophysectomy patient. J Neurosurg Anesthesiol 22:269

Laratta JL, Ha A, Shillingford JN, et al. Neuromonitoring in spinal deformity surgery: a multimodality approach. Global Spine J 2018; 8:68–77.

Latz B, Mordhorst C, Kerz T, Schmidt A, Schneider A, Wisser G, Werner C, Engelhard K (2011) Postoperative nausea and vomiting in patients after craniotomy: incidence and risk factors. J Neurosurg 114:491–496

Lee SH, Kwun BD, Kim JU, Choi JH, Ahn JS, Park W, Yun JH (2015) Adenosine-induced transient asystole during intracranial aneurysm surgery: indications, dosing, efficacy, and risks. Acta Neurochir (Wien) 157:1879–1886

Macdonald DB, Skinner S, Shils J, Yingling C, American Society of Neurophysiological Monitoring (2013) Intraoperative motor evoked potential monitoring – a position statement by the American Society of Neurophysiological Monitoring. Clin Neurophysiol 124:2291–2316

Meng L, Berger MS, Gelb AW. The potential benefits of awake craniotomy for brain tumor resection: an anesthesiologist's perspective. J Neurosurg Anesthesiol 2015; 27:310–317.

Meng L, McDonagh DL, Berger MS, Gelb AW. Anesthesia for awake craniotomy: a how-to guide for the occasional practitioner. Can J Anaesth 2017; 64:517–529.

Michels P, Bräuer A, Bauer M, et al. Neurophysiological monitoring during surgical procedures. Der Anaesthesist 2017; 66:645–659.

Mordhorst C, Latz B, Kerz T, Wisser G, Schmidt A, Schneider A, Jahn-Eimermacher A, Werner C, Engelhard K (2010) Prospective assessment of postoperative pain after craniotomy. J Neurosurg Anesthesiol 22:202–206

Nuwer MR. Holly LT, Anderson PA. Neurophysiological monitoring during placement of spinal instrumentation. Essentials of spinal stabilization. Cham: Springer; 2017. 521–540.

Pasternak JJ, Lanier WL (2015) Neuroanesthesiology update. J Neurosurg Anesthesiol 27:87–122

Peng K, Wu S, Liu H, Ji F (2014) Dexmedetomidine as an anesthetic adjuvant for intracranial procedures: meta-analysis of randomized controlled trials. J Clin Neurosci 21:1951–1958

Petersen KD, Landsfeldt U, Cold GE, et al. Intracranial pressure and cerebral hemodynamic in patients with cerebral tumors: a randomized prospective study of patients subjected to craniotomy in propofol–fentanyl, isoflurane–fentanyl, or sevoflurane–fentanyl anesthesia. Anesthesiology 2003; 98:329–336.

Rickard AC, Smith JE, Newell P, Bailey A, Kehoe A, Mann C (2014) Salt or sugar for your injured brain? A meta-analysis of randomised controlled trials of mannitol versus hypertonic sodium solutions to manage raised intracranial pressure in traumatic brain injury. Emerg Med J 31:679–683

Sacko O, Lauwers-Cances V, Brauge D, et al. Awake craniotomy vs surgery under general anesthesia for resection of supratentorial lesions. Neurosurgery 2011; 68:1192–1198. discussion 1198–1199.

Scheller C, Rachinger J, Strauss C, Alfieri A, Prell J, Koman G (2014) Therapeutic anticoagulation after craniotomies: is the risk for secondary hemorrhage overestimated? J Neurol Surg A Cent Eur Neurosurg 75:2–6

Schlundt J, Tzanova I, Werner C (2012) A case of intrapulmonary transmission of air while transitioning a patient from a sitting to a supine position after venous air embolism during a craniotomy. Can J Anaesth 59:478–482

Schraag S, Pradelli L, Alsaleh AJO, et al. Propofol vs. inhalational agents to maintain general anaesthesia in ambulatory and in-patient surgery: a systematic review and meta-analysis. BMC Anesthesiol 2018; 18:162.

Schramm P, Closhen D, Felkel M, Berres M, Klein KU, David M, Werner C, Engelhard K (2013) Influence of PEEP on cerebral blood flow and cerebrovascular autoregulation in patients with acute respiratory distress syndrome. J Neurosurg Anesthesiol 25:162–167

Seemann M, Zech N, Graf B, Hansen E (2015) [Anesthesiological management of awake craniotomy: asleep-awake-asleep technique or without sedation]. Anaesthesist 64:128–136

Serletis D, Bernstein M. Prospective study of awake craniotomy used routinely and nonselectively for supratentorial tumors. J Neurosurg 2007; 107:1–6.

Smith TR, Lall RR, Graham RB, McClendon J Jr, Lall RR, Nanney AD, Adel JG, Zakarija A, Chandler JP (2014) Venous thromboembolism in high grade glioma among surgical patients: results from a single center over a 10 year period. J Neurooncol 120:347–352

Sorani MD, Morabito D, Rosenthal G, Giacomini KM, Manley GT (2008) Characterizing the dose-response relationship between mannitol and intracranial pressure in traumatic brain injury patients using a high-frequency physiological data collection system. J Neurotrauma 25:291–298

Wigmore TJ, Mohammed K, Jhanji S. Long-term survival for patients undergoing volatile versus IV anesthesia for cancer surgery: a retrospective analysis. Anesthesiology 2016; 124:69–79.

Wu ZF, Lee MS, Wong CS, et al. Propofol-based total intravenous anesthesia is associated with better survival than desflurane anesthesia in colon cancer surgery. Anesthesiology 2018; 129:932–941.

Yoo S, Lee HB, Han W, et al. Total intravenous anesthesia versus inhalation anesthesia for breast cancer surgery: a retrospective cohort study. Anesthesiology 2019; 130:31–40.

13. BÖLÜM

GENİTO-ÜRİNER GİRİŞİMLERDE ANESTEZİ

AYŞE İNCE

Sadece aradığın kadarını görürsün, sadece bildiğin kadarını tanırsın.

Dr. Marrill Clary Sosman

GİRİŞ

Ürolojik girişimler, anestezi uygulamalarının yaklaşık %10 ila 20 sini oluşturur. Hastalar çoğunlukla ek hastalıkları bulunan yaşlı gruptan olmasına rağmen, çocuk hastalar dahil her yaş grubu bu girişimler için adaydır. En sık görülen komorbiditeler arasında, böbrek fonksiyon bozukluğu, koroner arter hastalığı ve kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH) sayılabilir. Bu bölümde en sık uygulanan ürolojik girişimlerden ve anestezi konusunda dikkat edilmesi gereken noktalardan bahsedilecektir.

KAYNAKÇA

Chakravarthy M, Prabhakumar D, George A. Anaesthetic consideration in patients with cardiac implantable electronic devices scheduled for surgery. Indian J Anaesth. 2017;61(9):736-43.

Clergue F, Auroy Y, Péquignot F, Jougla E, Lienhart A, Laxenaire M-C. French Survey of Anesthesia in 1996. Anesthesiology. 1999;91:1509-20.

Cundiff GW, Bent AE. 9 - Endoscopic Evaluation of the Lower Urinary Tract. In: Walters MD, Karram MM, editors. Urogynecology and Reconstructive Pelvic Surgery (Third Edition). Philadelphia: Mosby; 2007. p. 114-23.

Dunn PF. Physiology of the lateral decubitus position and one-lung ventilation. International anesthesiology clinics. 2000;38(1):25-53.

Elmansy HE, Lingeman JE. Recent advances in lithotripsy technology and treatment strategies: A systematic review update. Int J Surg. 2016;36(Pt D):676-80.

Engel D, Furrer MA, Wuethrich PY, Löffel LM. Surgical safety in radical cystectomy: the anesthetist's point of view—how to make a safe procedure safer. World Journal of Urology. 2020;38(6):1359-68.

Gharde P, Rastogi A, Kumar S, Choudhary SK. Management of acute intra-operative thromboembolism in renal cell carcinoma. Anesth Essays Res. 2015;9(3):417-9.

Greenstein A, Greenstein I, Senderovich S, Mabjeesh NJ. Is diagnostic cystoscopy painful? Analysis of 1,320 consecutive procedures. Int Braz J Urol. 2014;40(4):533-8.

Hawary A, Mukhtar K, Sinclair A, Pearce I. Transurethral resection of the prostate syndrome: almost gone but not forgotten. J Endourol. 2009;23(12):2013-20.

Izbicki G, Segel MJ, Christensen TG, Conner MW, Breuer R. Time course of bleomycin-induced lung fibrosis. Int J Exp Pathol. 2002;83(3):111-9.

Kim KH, Yoon HS, Yoon H, Chung WS, Sim BS, Ryu DR, et al. Risk Factors for Developing Metabolic Acidosis after Radical Cystectomy and Ileal Neobladder. PLoS One. 2016;11(7):e0158220.

Lange D, Zappavigna C, Hamidizadeh R, Goldenberg L, Paterson R, Chew B. Bacterial Sepsis After Prostate Biopsy-A New Perspective. Urology. 2009;74:1200-5.

Lee WJ, Smith AD, Cubelli V, Badlani GH, Lewin B, Vernace F, et al. Complications of percutaneous nephrolithotomy. AJR American journal of roentgenology. 1987;148(1):177-80.

Lepor H. A review of surgical techniques for radical prostatectomy. Rev Urol. 2005;7 Suppl 2(Suppl 2):S11-S7.

Miller RP, Tadagavadi RK, Ramesh G, Reeves WB. Mechanisms of Cisplatin nephrotoxicity. Toxins (Basel). 2010;2(11):2490-518.

Mora E, Smith EML, Donohoe C, Hertz DL. Vincristine-induced peripheral neuropathy in pediatric cancer patients. Am J Cancer Res. 2016;6(11):2416-30.

Peduto V, Chevallier P, Casati A. A multicenter survey on anaesthesia practice in Italy. Minerva anestesiologica. 2004;70:473-91.

Rawla P. Epidemiology of Prostate Cancer. World J Oncol. 2019;10(2):63-89.

Riley C, Andrzejowski J. Inadvertent perioperative hypothermia. BJA Educ. 2018;18(8):227-33.

Ryan J, MacCraith E, Davis NF, McLornan L. A systematic management algorithm for perioperative complications after robotic assisted partial nephrectomy. Can Urol Assoc J. 2019;13(11):E371-E6.

Saginala K, Barsouk A, Aluru JS, Rawla P, Padala SA, Barsouk A. Epidemiology of Bladder Cancer. Med Sci (Basel). 2020;8(1):15.

Secin FP, Karanikolas N, Touijer K, Guillonneau B. Laparoscopic Radical Prostatectomy: Techniques and Complications. In: Naito S, Hirao Y, Terachi T, editors. Endourological Management of Urogenital Carcinoma. Tokyo: Springer Tokyo; 2006. p. 129-45.

Singer EA, Palapattu GS. Chapter 25 - COMPLICATIONS OF TRANSURETHRAL RESECTION OF BLADDER TUMORS. In: Taneja SS, editor. Complications of Urologic Surgery (Fourth Edition). Philadelphia: W.B. Saunders; 2010. p. 295-302.

Smyth R, Cheng D, Asokumar B, Chung F. Coagulopathies in patients after transurethral resection of the prostate: spinal versus general anesthesia. Anesth Analg. 1995;81(4):680-5.

Townsend NT, Robinson TN. Surgical Risk and Comorbidity in Older Urologic Patients. Clin Geriatr Med. 2015;31(4):591-601.

Valderas JM, Starfield B, Sibbald B, Salisbury C, Roland M. Defining Comorbidity: Implications for Understanding Health and Health Services. The Annals of Family Medicine. 2009;7(4):357.

Panagoda PI, Vasdev N, Gowrie-Mohan S. Avoiding the Obturator Jerk during TURBT. Current Urology. 2018;12(1):1-5.

Warner MA, Warner DO, Harper CM, Schroeder DR, Maxson PM. Lower extremity neuropathies associated with lithotomy positions. Anesthesiology. 2000;93(4):938-42.

Zantl N, Hartung R. TUR-Related Complications. In: Hohenfellner M, Santucci RA, editors. Emergencies in Urology. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg; 2007. p. 335-48.

14. BÖLÜM

BÖBREK HASTALIKLARINDA ANESTEZİ

AYŞE İNCE

Şimdi, daha fazlasını anlama zamanı.
Böylece daha az korkabiliriz.

Marie Curie

1. ANATOMİ

Böbrekler karnın arkasında, vertebral kolonun (omurga) her iki tarafına yerleşmiş fasülye şeklinde bir çift organdır ve 12. torakal vertebradan başlayıp 3. lumbal vertebraya kadar uzanırlar. Hilus adı verilen medial kısımdan renal arter, ven, lenfatikler, sinirler ve üreterler girer. Böbrekler dikey kesit olarak incelendiğinde 2 kısımdan oluşurlar- korteks (dış kısım) ve medulla (iç kısım). Korteks, damar yumağı olarak tarif edilebilecek glomerül adlı yapılardan oluşur. Medulla ise 8 ila 18 adet piramid adı verilen yapılardan oluşur. Her piramidin tabanı kortekse dönüktür, tepeleri ya da özel adıyla papillalar ise renal pelvis ile birleşir. Papillalar çok sayıda toplayıcı kanala, bu kanallar da minör kaliks denilen yapıya boşalır. Çok sayıda minör kaliks birleşerek majör kaliksi, onlar da birleşerek renal pelvisi oluştururlar. Renal pelvis idrarın ana rezervuarı olarak işlev görür ve üreterler aracılığı ile mesaneye bağlanır.

Böbreğin fonksiyonel birimine nefron adı verilir ve idrar oluşumu nefron ile başlar. Sağlıklı bir böbrekte ortalama 125000 adet nefron bulunur. Nefronlar yapısı çok özel, fonksiyonuna göre farklı bölümleri çok farklı şekillenmiş yapılardır. Korteksten başlayıp piramitlerin toplayıcı kanallara bağlandığı yere kadar uzanır. Getirici arterden kan glomerül denilen damar yumağının içine gelir, filtre edilecek maddeler filtrasyona uğrar, filtre edilmeyen kısım götürücü arteriole geçer. Bu süreçte metabolizmanın son ürünleri vücuttan atılmakta, vücut için gerekli olan su ve elektrolitler reabsorbe edilmektedir (emilmektedir). Filtre edilmiş kısım Bowman kapsülüne, oradan da sırayla proksimal tübul, Henle kulbu, distal tübul ve toplayıcı kanallara girer. Böbreklerde kortikal ve jukstaglomerüler nefronlar adı verilen iki tip nefron bulunur. Jukstaglomerüler nefronlar korteksten medullaya kadar uzanırlar ve idrarın konsantrasyonunda önemli bir rol alırlar.

Böbrekler, kanlanması zengin organlardır. Kalpten pompalanan toplam kanın yaklaşık %20 ila 25'i, yani dakikada 1100-1200 ml kan böbreklere ulaşır. Renal arterler, böbreğe girdikten sonra çok sayıda dallanma sonrasında getirici arteriole kadar küçülür ve ardından glomerül denilen yüksek basınçlı yapıyı oluşturur. Venöz sistem, glomerül sonrasında götürücü arteriol ile başlar ve peritübüler kapiller ağ denilen venöz bir pleksus oluşturur. Burdaki venöz pleksuslar, filtrasyon, reabsorbsiyon ve idrar konsantrasyonunu düzenler. Renal kan akımının düzenlenmesi böbreğin otoregülasyon mekanizmaları ile olur. Kan basıncında düşme olduğunda glomerüler filtrasyon hızı (GFR) düşer, GFR düştüğünde getirici arteriolde genişleme olur ve böylece kan akımı korunmuş olur. Ortalama arter basıncı 50-180 mmHg arasında kaldığı sürece bu mekanizmalar çalışır. Aynı şekilde kan basıncı yükseldiğinde damarlarda kasılma ve daralma olurken, kan basıncında düşmeye yanıt olarak genişleme olur. Nöronal düzenlenme ile sempatik sistem aktive olduğunda renal kan akımında ve GFR'de azalma olur.

KAYNAKÇA

Arnold R, Issar T, Krishnan AV, Pussell BA. Neurological complications in chronic kidney disease. JRSM Cardiovasc Dis. 2016;5:2048004016677687.

Burchardi H, Kaczmarczyk G. The effect of anaesthesia on renal function. European journal of anaesthesiology. 1994;11:163-8.

Craig RG, Hunter JM. Recent developments in the perioperative management of adult patients with chronic kidney disease. BJA: British Journal of Anaesthesia. 2008;101,3:296-310.

Eilers H, Liu KD, Gruber A, Niemann CU. Chronic kidney disease: implications for the perioperative period. Minerva anestesiologica. 2010;76,9:725-736.

Hill Gallant KM, Spiegel DM. Calcium Balance in Chronic Kidney Disease. Current osteoporosis reports. 2017;15,3:214-221.

Kopple JD, Kalantar-Zadeh K, Mehrotra R. Risks of chronic metabolic acidosis in patients with chronic kidney disease. Kidney International. 2005;67:S21-S27.

Krishnan M. Preoperative care of patients with kidney disease. Am Fam Physician. 2002;66,8:1471-6, 1379.

Lazich I, Bakris GL. Prediction and Management of Hyperkalemia Across the Spectrum of Chronic Kidney Disease. Seminars in Nephrology. 2014;34,3:333-339.

Levey AS, Eckardt KU, Tsukamoto Y, Levin A, Coresh J, et al. Definition and classification of chronic kidney disease: a position statement from Kidney Disease: Improving Global Outcomes (KDIGO). Kidney Int. 2005;67,6:2089-100.

Levin A, Bakris GL, Molitch M, Smulders M, Tian J, et al. Prevalence of abnormal serum vitamin D, PTH, calcium, and phosphorus in patients with chronic kidney disease: Results of the study to evaluate early kidney disease. Kidney International. 2007;71,1:31-38.

Lin S-H, Liao W-H, Huang S-H. Uraemic lung in severe azotaemia. BMJ Case Reports. 2013;2013:bcr2013200966.

Makris K, Spanou L. Acute Kidney Injury: Definition, Pathophysiology and Clinical Phenotypes. The Clinical biochemist Reviews. 2016;37,2:85-98.

Motayagheni N, Phan S, Eshraghi C, Nozari A, Atala A. A Review of Anesthetic Effects on Renal Function: Potential Organ Protection. American Journal of Nephrology. 2017;46,5:380-389.

Naqvi SB, Collins AJ. Infectious complications in chronic kidney disease. Adv Chronic Kidney Dis. 2006;13,3:199-204.

Pere PJ, Ekstrand A, Salonen M, Honkanen E, Sjövall J, et al. Pharmacokinetics of ropivacaine in patients with chronic renal failure. BJA: British Journal of Anaesthesia. 2011;106,4:512-521.

Preuss HG. Basics of Renal Anatomy and Physiology. Clinics in Laboratory Medicine. 1993;13,1:1-11.

Renal Function, Anatomy and Blood Flow. In: Huang C, Chambers D, Matthews G, editors. Basic Physiology for Anaesthetists. 2 ed. Cambridge: Cambridge University Press; 2019. p. 307-312.

Tobin R, Girotra GJYoA-. Anesthetic Considerations in Patients with Chronic Kidney Disease. 2019:205.

Tonelli M, Karumanchi SA, Thadhani R. Epidemiology and Mechanisms of Uremia-Related Cardiovascular Disease. Circulation. 2016;133,5:518-536.

Zachée P, Vermylen J, Boogaerts MA. Hematologic aspects of end-stage renal failure. Annals of Hematology. 1994;69,1:33-40.

15. BÖLÜM

LAPAROSKOPİK CERRAHİ VE ANESTEZİ

IŞILAY AYAR

"Başkasını ve kendini bilirsen yüz kere savaşsan da tehlikeye düşmezsin. Başkasını bilmeyip kendini bilirsen bir kazanır, bir kaybedersin. Ne kendini ne de başkasını bilirsen, girdiğin her savaşta tehlikedesin."

Sun Tzu

1. LAPAROSKOPİK CERRAHİNİN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Laparoskopik cerrahi, insizyonun küçük olması, kanamanın azalması, yara iyileşmesinin hızlı olması, postoperatif derlenme süresinin kısa olması, barsak hareketlerinin aktifleşmesiyle oral alımın erken başlaması, postoperatif analjezik seçiminde opioid ajanlara ihtiyacın azalması gibi avantajlara sahiptir. Tüm bu avantajlarla beraber mortalite ve morbiditede azalmalarla sonuçlanır. Hastane yatış süresi kısalır.

Laparoskopi avantajlarının yanında bazı dezavantajlara da sahiptir. İşlemle ilgili tecrübe ve beceri gerektirmesi, ameliyatın pozisyonlarına bağlı (aşırı trendelenburg–aşırı ters trendelenburg) dezavantajlar, gaz insüflasyonu sonrası toraks, mediasten ve perikardda CO2 birikimi, kompartman sendromu, torakar giriş yerlerinde olabilecek viseral organ yaralanmaları, damar yaralanmaları, gaz embolisi gibi dezavantajlara sahiptir.

Dezavantajlarına rağmen yapılan çalışmalara baktığımız zaman açık teknikle yapılan operasyonlarla kıyaslandığında laparoskopik tekniklerde majör komplikasyonlar daha az gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

Abdel-Atty, M. Y., Farges, O., Jagot, P., Belghiti, J. (1999). Laparoscopy extends the indications for liver resection in patients with cirrhosis. *British Journal of Surgery*, *86*(11), 1397–1400. https://doi.org/10.1046/j.1365-2168.1999.01283.x

Acar, C., Toktaş Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Anabilim Dalı, Ü. (2010). Laparoskopik Cerrahinin Temel Fizyolojik Etkileri Basic Physiologic Effects of Laparoscopic Surgery. *Turk Urol Sem*, *1*, 119–144. https://doi.org/10.5152/tus.2010.15

Agalar, F., Daphan, C., Hayran, M., Sayek, I. (1997). Laparoscopic surgery is associated with less tumour growth stimulation than conventional surgery: an experimental study. *The British Journal of Surgery*. https://doi.org/10.1002/bjs.1800841040

Amornyotin, S. (2013). Anesthetic Consideration For Laparoscopic Surgery Research. *International Journal of Anesthesiology & Research*, 03–07. https://doi.org/10.19070/2332-2780-130002

Arslan, M. E., Özgök, A. (2018). Complications of robotic and laparoscopic urologic surgery relevant to anesthesia. *Mini-Invasive Surgery*, *2*(3), 4. https://doi.org/10.20517/2574-1225.2017.31

Bhattacharya, K. (2007, January 1). Kurt Semm: A laparoscopic crusader. *Journal of Minimal Access Surgery*. Medknow Publications and Media Pvt. Ltd. https://doi.org/10.4103/0972-9941.30686

Bowers, S. P., Hunter, J. G. (2006). Contraindications to Laparoscopy. In *The Sages Manual* (pp. 25–32). Springer New Kuramochi K, Osuga Y, Yano T, Momoeda M, Fujiwara T, Tsutsumi O, Tamai H, Hanaoka K, Koga K, Yoshino O, Taketani Y. Usefulness of epidural anesthesia in gynecologic laparoscopic surgery for infertility in comparison to general anesthesia. Surg Endosc. 2004 May; 18(5): 847- 51.

Chao, T. E., Mandigo, M., Opoku-Anane, J., Maine, R. (2016). Systematic review of laparoscopic surgery in low- and middle-income countries: benefits, challenges, and strategies. *Surgical Endoscopy*, *30*(1), 1–10. https://doi.org/10.1007/s00464-015-4201-2

Chapron, C., Cravello, L., Chopin, N., Kreiker, G., Blanc, B., Dubuisson, J. B. (2003). Complications during set-up procedures for laparoscopy in gynecology: Open laparoscopy does not reduce the risk of major complications. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica*, *82*(12), 1125–1129. https://doi.org/10.1046/j.1600-0412.2003.00251.x

Cinnella, G., Grasso, S., Spadaro, S., Rauseo, M., Mirabella, L., Salatto, P., Dambrosio, M. (2013). Effects of recruitment maneuver and positive end-expiratory pressure on respiratory mechanics and transpulmonary pressure during laparoscopic surgery. *Anesthesiology*, *118*(1), 114–122. https://doi.org/10.1097/ALN.0b013e3182746a10

Conaghan, P., Maxwell-Armstrong, C., Bedforth, N., Gornall, C., Baxendale, B., Hong, L. L., Acheson, A. G. (2010). Efficacy of transversus abdominis plane blocks in laparoscopic colorectal resections. *Surgical Endoscopy*, *24*(10), 2480–2484. https://doi.org/10.1007/s00464-010-0989-y

D'souza, N., Swami, M., Bhagwat, S. (2011). Comparative study of dexamethasone and ondansetron for prophylaxis of postoperative nausea and vomiting in laparoscopic gynecologic surgery. *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, *113*(2), 124–127. https://doi.org/10.1016/j.ijgo.2010.11.022

Martin, F., Celdran, D., R. Lima, J., Jimenez, M., Sanchez-Margallo, F.,Uson-Gargallo, J. (2011). Anaesthetic Considerations during Laparoscopic Surgery. In *Advanced Gynecologic Endoscopy*. InTech. https://doi.org/10.5772/17783

Grabowski, J. E., Talamini, M. A. (2009, May). Physiological effects of pneumoperitoneum. *Journal of Gastrointestinal Surgery*. J Gastrointest Surg. https://doi.org/10.1007/s11605-008-0662-0

Gutt, C. N., Oniu, T., Mehrabi, A., Schemmer, P., Kashfi, A., Kraus, T., & Büchler, M. W. (2004). Circulatory and respiratory complications of carbon dioxide insufflation. *Digestive Surgery*. Dig Surg. https://doi.org/10.1159/000077038

Halpern, N. B. (1998). Access problems in laparoscopic cholecystectomy: Postoperative adhesions, obesity, and liver disorders. *Surgical Innovation*, *5*(2), 92–106. https://doi.org/10.1177/155335069800500204

Hatzinger, M., Kwon, S. T., Langbein, S., Kamp, S., Häcker, A., & Alken, P. (2006). Hans Christian Jacobaeus: Inventor of human laparoscopy and thoracoscopy. *Journal of Endourology*, *20*(11), 848–850. https://doi.org/10.1089/end.2006.20.848

Hayden, P., Cowman, S. (2011). Anaesthesia for laparoscopic surgery. *Continuing Education in Anaesthesia, Critical Care and Pain*, *11*(5), 177–180. https://doi.org/10.1093/bjaceaccp/mkr027

Henny, C. P.,Hofland, J. (2005, September 28). Laparoscopic surgery: Pitfalls due to anesthesia, positioning, and pneumoperitoneum. *Surgical Endoscopy and Other Interventional Techniques*. Springer. https://doi.org/10.1007/s00464-004-2250-z

Jokela, R. M., Ahonen, J. V., Tallgren, M. K., Marjakangas, P. C., Korttila, K. T. (2009). The effective analgesic dose of dexamethasone after laparoscopic hysterectomy. *Anesthesia and Analgesia*, *109*(2), 607–615. https://doi.org/10.1213/ane.0b013e3181ac0f5c

Joshi, G. P. (2001). Complications of laparoscopy. *Anesthesiology Clinics of North America*, *19*(1), 89–105. https://doi.org/10.1016/S0889-8537(05)70213-3

Jung, K. T., Kim, S. H., Kim, J. W., So, K. Y. (2013, September). Bradycardia during laparoscopic surgery due to high flow rate of CO2 insufflation. *Korean Journal of Anesthesiology*. Korean Society of Anesthesiologists. https://doi.org/10.4097/kjae.2013.65.3.276

Kamine, T. H., Papavassiliou, E., Schneider, B. E. (2014). Effect of abdominal insufflation for laparoscopy on intracranial pressure. *JAMA Surgery*, *149*(4), 380–382. https://doi.org/10.1001/jamasurg.2013.3024

Lim, Y., Goel, S., Brimacombe, J. R. (2007). The ProSeal™ laryngeal mask airway is an effective alternative to laryngoscope-guided tracheal intubation for gynaecological laparoscopy. *Anaesthesia and Intensive Care*, *35*(1), 52–56. https://doi.org/10.1177/0310057x0703500106

Lobato, E. B., Paige, G. B., Brown, M. M., Bennett, B., Davis, J. D. (1998). Pneumoperitoneum as a risk factor for endobronchial intubation during laparoscopic gynecologic surgery. *Anesthesia and Analgesia*, *86*(2), 301–303. https://doi.org/10.1097/00000539-199802000-00016

Marescaux, J., Leroy, J., Rubino, F., Smith, M., Vix, M., Simone, M., & Mutter, D. (2002). Transcontinental robot-assisted remote telesurgery: Feasibility and potential applications. *Annals of Surgery*, *235*(4), 487–492. https://doi.org/10.1097/00000658-200204000-00005

Naguib, M., El Bakry, A. K., Khoshim, M. H. B., Channa, A. B., El Gammal, M., El Gammal, K., … Saddique, A. (1996). Prophylactic antiemetic therapy with ondansetron, tropisetron, granisetron and metoclopramide in patients undergoing laparoscopic cholecystectomy: A randomized, double-blind comparison with placebo. *Canadian Journal of Anaesthesia*, *43*(3), 226–231. https://doi.org/10.1007/BF03011739

Papadima, A., Lagoudianakis, E. E., Antonakis, P., Filis, K., Makri, I., Markogiannakis, H., … Manouras, A. (2009). Repeated intraperitoneal instillation of levobupivacaine for the management of pain after laparoscopic cholecystectomy. *Surgery*, *146*(3), 475–482. https://doi.org/10.1016/j.surg.2009.04.010

Pierre, S.,Whelan, R. (n.d.). Nausea and vomiting after surgery. https://doi.org/10.1093/bjaceaccp/mks046

Piskun, G., Kozik, D., Rajpal, S., Shaftan, G., & Fogler, R. (2001). Comparison of laparoscopic, open, and converted appendectomy for perforated appendicitis. *Surgical Endoscopy*, *15*(7), 660–662. https://doi.org/10.1007/s004640020072

Reddy, Gs., Manjusruthi, B., Jyothsna, G. (2019). Postoperative nausea and vomiting prophylaxis: A comparative study of ramosetron and palonosetron in patients undergoing laparoscopic cholecystectomy – A prospective randomized trial. *Anesthesia: Essays and Researches*, *13*(1), 68. https://doi.org/10.4103/aer.aer_192_18

Robba, C., Cardim, D., Donnelly, J., Bertuccio, A., Bacigaluppi, S., Bragazzi, N., Czosnyka, M. (2016). Effects of pneumoperitoneum and Trendelenburgposition on intracranial pressure assessed using different non-invasive methods. *British Journal of Anaesthesia*, *117*(6), 783–791. https://doi.org/10.1093/bja/aew356

Sato, N., Kawamoto, M., Yuge, O., Suyama, H., Sanuki, M., Matsumoto, C., Inoue, K. (2000). Effects of pneumoperitoneum on cardiac autonomic nervous activity evaluated by heart rate variability analysis during sevoflurane, isoflurane, or propofol anesthesia. *Surgical Endoscopy*, *14*(4), 362–366. https://doi.org/10.1007/s004640000155

Semm, K. (1983). Endoscopic appendectomy. *Endoscopy*, *15*(2), 59–64. https://doi.org/10.1055/s-2007-1021466

Tolan, H. K. (2017). Abdominal Effects Of Laparoscopic Surgery. *Laparoscopic Endoscopic Surgical Science*. https://doi.org/10.14744/less.2017.53824

Tolan, H. K., Ezberci, F. (n.d.). Abdominal effects of laparoscopic surgery. https://doi.org/10.14744/less.2017.53824

16. BÖLÜM

HEMATOLOJİK HASTALIKLARDA ANESTEZİ

IŞILAY AYAR

"En iyi yetiştirilmiş kadınlar zihinleri en uygar olanlardır."

Virginia Woolf

1. GİRİŞ

1.1. Kanın Yapısı ve Görevleri

Bir erişkin vücudundaki kan hacmi, toplam vücut ağırlığının %8'ini oluşturur. Bu değer ortalama 70 kg olan bir yetişkinde yaklaşık 5600 ml'dir. Kanın bileşenlerine baktığımız zaman bunun %50-60'ı plazma, %40-50'si ise hücrelerden oluşur. Plazma içerisinde proteinler, besin maddeleri, metabolik olaylar ile oluşan toksik maddeler bulunur. Hücreler ise 3 kısımda incelenir. Alyuvar (eritrosit), akyuvar (lökosit), kan pulcukları (trombosit) bulunur. Kan ve bu bileşenlerinin vücutta önemli görevleri vardır.

1. Taşıma

Kan birçok yaşamsal elementin taşınmasına eşlik eder. Bunların en önemlisi oksijen taşınmasıdır. Solunum yoluyla alınan oksijenin akciğerden dokulara taşınmasına aracılık eder. Hücreler ise metabolizmanın devamı için gerekli oksijeni kandan alır ve enerji üretimi için kullanırlar. Protein, yağ ve karbonhidratların oksidasyonu ile bir dizi kimyasal tepkime sonucu karbondioksit (CO2) açığa çıkar ve enerji üretimi sağlanır. Üretilen vücuda zararlı bir gaz olan CO2 hücre dışına atıldıktan sonra kan aracılığıyla akciğerlere taşınır ve atılması sağlanır. Besinlerin oksidasyonu ve enerji üretimi için sindirim sistemi tarafından emilen yağ, glikoz, amino asitler ve su yine oksijen gibi kan aracılığıyla dokulara taşınır. Bunların dışında taşınan hormonlar, inorganik maddeler ve vitaminler de organizmanın düzeni ve iletişimi için gereklidir.

2. Düzenlenme

Asit baz dengesi sağlanması ile vücuttaki birçok enzimatik reaksiyonun düzenlenmesini sağlar. Vücuttaki su ve tuz dengesi sağlayarak osmolalitenin belli sabit değerlerde tutulmasını sağlar. Isı dengesini düzenler ve vücut sıcaklığının dış ortamlara göre aniden bozulmasını engeller.

3. Koruma

Kan,bağışıklık sisteminin olmazsa olmazıdır. Vücudun birçok toksin, mikroorganizma ve yabancı madderlele savaşına aracılık eder. Hücrelerdeki enzimatik reaksiyonlar sonrası açığa çıkan asit ve bazlar, tampon maddeler (protein, bikarbonat, fosfat, hemoglobin)ile nötralize edilir ya da bu zararlı maddeler kan yolu ile akciğer ve böbreklere taşınarak vücuttan uzaklaştırılır. Kan, içeriğinde bulunan pıhtılaşma faktörleri ile gereklilik halinde pıhtı oluşturur ve kayıpları önler.

KAYNAKÇA

Adjepong, K. O., Otegbeye, F., Adjepong, Y. A. (2018). Perioperative management of sickle cell disease. Mediterranean Journal of Hematology and Infectious Diseases, Vol. 10, p. 2018032. https://doi.org/10.4084/MJHID.2018.032

Alotaibi, G. S., Alsaleh, K., Bolster, L., McMurtry, M. S., Wu, C. (2014). Preoperative transfusion in patients with sickle cell disease to prevent perioperative complications: A systematic review and meta-analysis. Hematology, 19(8), 463–471. https://doi.org/10.1179/1607845414Y.0000000158

Bande, B., Bande, S., Mohite, S. (2014). The hypercoagulable states in anaesthesia and critical care. Indian Journal of Anaesthesia, 58(5), 665. https://doi.org/10.4103/0019-5049.144682

Bick, R. L., Pegram, M. (1994). Syndromes of hypercoagulability and thrombosis: A review. Seminars in Thrombosis and Hemostasis, Vol. 20, pp. 109–125. https://doi.org/10.1055/s-2007-1001895

Büyükaşik, Y., Özcebe, O. I., Sayinalp, N., Haznedaroğlu, I. C., Altundag, Ö. Ö., Özdemir, O., & Dündar, S. (1998). Perianal infections in patients with leukemia: Importance of the course of neutrophil count. Diseases of the Colon and Rectum, 41(1), 81–85. https://doi.org/10.1007/BF02236900

Camp, N. E. (2007). Methemoglobinemia. Journal of Emergency Nursing, 33(2), 172–174. https://doi.org/10.1016/j.jen.2006.11.007

Canatan Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, D., & Pediatrik Hematoloji Talasemi Federasyonu Genel Başkanı, I. B. (n.d.). Dünyada ve Türkiye'de talasemi ve anormal hemoglobinler.

Champigneulle, B., Lecorre, M., Bouzguenda, H., Lemaire, S., Ethuin, F., Deleuze, P., Bouhemad, B. (2014). Late diagnosis of congenital methemoglobinemia in an elderly patient during cardiac surgery. Journal of Cardiothoracic and Vascular Anesthesia, 28(3), 730–732. https://doi.org/10.1053/j.jvca.2012.12.010

Chen, H. H., Chu, Y. S., Hu, Y. C., Lin, R. T. (2012). An occupational hazard emergency that presented as methemoglobinemia. Journal of Acute Medicine, 2(2), 58–61. https://doi.org/10.1016/j.jacme.2012.05.001

Gautham, N. S., Arulvelan, A., Manikandan, S. (2016). Anesthetic management of a patient with polycythemia vera for neurosurgery. Journal of Anesthesia, 30(5), 907–910. https://doi.org/10.1007/s00540-016-2206-1

Groeper, K., Katcher, K., Tobias, J. D. (2003). Anesthetic Management of a Patient with Methemoglobinemia. Southern Medical Journal, 96(5), 504–509. https://doi.org/10.1097/01.SMJ.0000051342.99317.99

Heper Y, Uluhan R, Bayık M. (2013). XVI. Ulusal Kan Merkezleri ve Transfüzyon Tıbbı Kurs Kitabı "Kan Bileşenleri Genel Bilgiler" Yatay Ofset, İstanbul.

Higgs, D. R., Engel, J. D., Stamatoyannopoulos, G. (2012). Thalassaemia. The Lancet, 379(9813), 373–383. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60283-3

Hohenberger, P., Buchheidt, D. (2005, August 1). Surgical interventions in patients with hematologic malignancies. Critical Reviews in Oncology/Hematology, Vol. 55, pp. 83–91. https://doi.org/10.1016/j.critrevonc.2005.03.004

Holbek, C. C. (2002). New developments in the measurement of CO-oximetry. Anesthesia and Analgesia, 94(1 SUPPL.).

Howard, J. (2016). Sickle cell disease: When and how to transfuse. Hematology (United States), 2016(1), 625–631. https://doi.org/10.1182/asheducation-2016.1.625

Hunt, B. J., Allard, S., Keeling, D., Norfolk, D., Stanworth, S. J., Pendry, K. (2015). A practical guideline for the haematological management of major haemorrhage. British Journal of Haematology, 170(6), 788–803. https://doi.org/10.1111/bjh.13580

Hurford, W. E., Kratz, A. (2004). Case 23-2004. New England Journal of Medicine, 351(4), 380–387. https://doi.org/10.1056/nejmcpc049013

Kasikara, H., Gumus, T., Kilinc, I., Albasan, D.,Aksoy, M., Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kiniği, (2016). Kalıtsal methemoglobinemide anestezi yönetimi Anesthetic management of heredıtary methemoglobınemıa olgu sunumu / case report. In Anestezi Dergisi (Vol. 24).

Kamat, S., Deepa, C., Priolkar, S., Nazareth, M. (2012, January). A case of polycythemia vera for orthopedic surgery: Perianesthetic considerations. Saudi Journal of Anaesthesia, Vol. 6, pp. 87–88. https://doi.org/10.4103/1658-354X.93077

Katz, R., Goldfarb, A., Muggia, M., Gimmon, Z. (2003). Unique Features of Laparoscopic Cholecystectomy in β Thalassemia Patients. Surgical Laparoscopy, Endoscopy and Percutaneous Techniques, 13(5), 318–321. https://doi.org/10.1097/00129689-200310000-00006

Lin, C. Y., Yang, J. M., Chen, C. T., Hsu, Y. W., Huang, C. J., Chen, C. C., & Tsai, H. J. (2009). Anesthetic management of a patient with congenital methemoglobinemia. Acta Anaesthesiologica Taiwanica, 47(3), 143–146. https://doi.org/10.1016/S1875-4597(09)60042-4

Lyman, G. H., Carrier, M., Ay, C., Nisio, M. Di, Hicks, L. K., Khorana, A. A. Alonso-Coello, P. (2021, February 23). American Society of Hematology 2021 guidelines for management of venous thromboembolism: Prevention and treatment in patients with cancer. Blood Advances, Vol. 5, pp. 927–974. https://doi.org/10.1182/bloodadvances.2020003442

Machado, N. O. (2010). Neutropenic enterocolitis: A continuing medical and surgical challenge. North American Journal of Medical Sciences, 2(7), 293–300. Retrieved from http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22558577

Machado, N. O. (2010). Neutropenic enterocolitis: A continuing medical and surgical challenge. North American Journal of Medical Sciences, 2(7), 293–300. Retrieved from http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22558577

Maschmeyer, G., Bertschat, F. L., Moesta, K. T., Häusler, E., Held, T. K., Nolte, M., Hohenberger, P. (2003). Outcome analysis of 189 consecutive cancer patients referred to the intensive care unit as emergencies during a 2-year period. European Journal of Cancer, 39(6), 783–792. https://doi.org/10.1016/S0959-8049(03)00004-2

Robinson, J. M., Lancaster, J. R. (2005, April). Hemoglobin-mediated, hypoxia-induced vasodilation via nitric oxide: Mechanisms and physiologic versus pathophysiologic relevance. American Journal of Respiratory Cell and Molecular Biology, Vol. 32, pp. 257–261. https://doi.org/10.1165/rcmb.F292

Saad, G. S. A., Musallam, K. M., Taher, A. T. (2011). The surgeon and the patient with β-thalassaemia intermedia. British Journal of Surgery, 98(6), 751–760. https://doi.org/10.1002/bjs.7533

Sadoff, J., Hwang, S., Rosenfeld, D., Ettinger, L., Spigland, N. (1997). Surgical pancreatic complications induced by L-asparaginase. Journal of Pediatric Surgery, 32(6), 860–863. https://doi.org/10.1016/S0022-3468(97)90636-9

Saini, S., Singhal, S., Wason, R. (2019). Polycythemia vera: Perioperative anesthetic challenges and review of literature. The Indian Anaesthetists Forum, 20(1), 32. https://doi.org/10.4103/theiaforum.theiaforum_68_18

Shah, U. J., Narayanan, M., Smith, J. G. (2015). Anaesthetic considerations in patients with inherited disorders of coagulation. Continuing Education in Anaesthesia, Critical Care and Pain, 15(1), 26–31. https://doi.org/10.1093/bjaceaccp/mku007

Srivastava, A., Brewer, A. K., Mauser-Bunschoten, E. P., Key, N. S., Kitchen, S., Llinas, A., … Street, A. (2013). Guidelines for the management of hemophilia. Haemophilia, 19(1). https://doi.org/10.1111/j.1365-2516.2012.02909.x

Uluhan R, Emekdaş G, Berkem R, & Bayık M. (2011). XIV. Ulusal Kan Merkezleri ve Transfüzyon Tıbbı Temel Kurs Kitabı, Yatay Ofset, İstanbul.

Acıpayam, C., Tuncel, D., İlhan, G., Eken, H., Koyuncuer, A., Oktay, G. (2017) Preoperative and postoperative management in children with sickle cell anemia undergoing surgery: a single-center experience. Kocatepe Medical Journal, 18:44-48/April

Waters, J. H., Lukauskiene, E., Anderson, M. E. (2003). Intraoperative Blood Salvage during Cesarean Delivery in a Patient with β Thalassemia Intermedia. Anesthesia and Analgesia, 97(6), 1808–1809. https://doi.org/10.1213/01.ANE.0000087046.91072.E8

Yawn, B. P., Buchanan, G. R., Afenyi-Annan, A. N., Ballas, S. K., Hassell, K. L., James, A. H. John-Sowah, J. (2014, September 10). Management of sickle cell disease: Summary of the 2014 evidence-based report by expert panel members. JAMA- Journal of the American Medical Association, Vol. 312, pp. 1033–1048. https://doi.org/10.1001/jama.2014.10517

17. BÖLÜM

KULAK-BURUN-BOĞAZ CERRAHİSİ VE OFTALMİK CERRAHİDE ANESTEZİ

ALİ HASPOLAT

İnsan kalbinde ne taşırsa dünyayı da öyle görür.

Goethe

1. GİRİŞ

Kulak-burun-boğaz (KBB) hastalarında anestezi uygulaması hem zorlayıcı hem de ödüllendiricidir. KBB cerrahisi anesteziste özel endişeler barındıran bir süreçtir. Anestezi uygulayacak hekim ve teknisyenin zor hava yolu yönetimi ile ilgili kararlar vermesi ve anormal anatomiyi yönlendirmek için yeterli bilgi ve becerilere sahip olması gerekir.

KBB operasyonlarında lazerler, çeşitli bronkoskoplar, özel endotrakeal tüpler/laringeal masklar, farklı havalandırma metodları dahil çeşitli özel ekipmanlar gerekebilmektedir. Birçok KBB cerrahi prosedürü hava yolunun cerrahla paylaşılmasını gerektirir. Bu durum hem anestezistin ulaşılabilir müdahale alanını hem de hasta güvenliğini kısıtlayabilir, hastaya hızlı/etkin müdahale zorluğu doğurabilir. Bu nedenle anesteziye en güvenli yaklaşımı sağlamak için ameliyat öncesi dönemde hastayı/hastalığını tanımak, anatomik olası problemleri tespit etmek ve intraoperatif cerrahi ekiple iyi iletişim şarttır.

Anestezi ekibi bu süreçte;

- Hava yolu anatomisi ve işlevi hakkında bilgi sahip olmak,
- Havayolu yönetimi için uygun teknik ve yaklaşımın seçilmesi ve hazırlanması,
- Potansiyel hava yolu komplikasyonlarını önlemek ve yönetmek,
- Yoğun cerrahi stimülasyon dönemlerinde kardiyovasküler stabilitenin korunması,
- Sinirlerin izolasyonunu gerektiren cerrahi prosedürlerde nöromüsküler gevşemeyi atlamak,
- Hava yolu yanıklarını önlemek veya kontrol altına almak,
- İntraoperatif ve postoperatif kan kaybını en aza indirmek,
- Karotis sinüs manipülasyonundan kaynaklanan olumsuz solunum ve kardiyak yanıtın önlenmesi,
- Timpanoplasti ve benzeri kapalı alan prosedürlerde nitröz oksit (N_2O) kullanımının sınırlandırmak veya önlemek
- Ameliyat sonrası hava yolu daralmasını önlemek, uygun ameliyat sonrası önlemleri almak durumundadır.

KAYNAKÇA

Allen AH, Is IV. access necessary for myringotomy with tubes? Ear Nose Throat J. 2007;86(11):672-674, 681.

Apan A, Doganci N, Ergan A, Büyükkoçak U. Bispectral index-guided intraoperative sedation with dexmedetomidine and midazolam infusion in outpatient cataract surgery. Minerva Anestesiol 2009;75(5):239-44.

Arrico L, Migliorini R, Giannotti R, Collini S, Malagola R. Clinical manifestations due to pharmacological interactions in pediatric ophthalmic surgery: Topical drugs and general anaesthesia. G Chir 2012; 33(10):331-4.

Avala MA, et al. Laryngeal mask airway use in otologic surgery. Otol Neurotol. 2009;30(5):599-601.

Ayoglu H, et al. Effectiveness of dexmedetomidine in reducing bleeding during septoplasty and tympanoplasty operations. J Clin Anesth. 2008;20(6):437-441.

Bailey CR. Management of outpatient ear, nose and throat surgery. Curr Opin Anaesthesiol. 2001;14(6):617-621.

Baker AR, Baker AB. Anaesthesia for endoscopic sinus surgery. Acta Anaesthesiol Scand. 2010;54(7):795-803.

Baldwin FJ, Morley AP. Intraoperative pulmonary oedema in a child following systemic absorption of phenylephrine eyedrops. Br J Anaesth 2002;88(3):440-2. 52 Ege Tıp Dergisi

Biro P. Jet ventilation for surgical interventions in the upper airway. Anesthesiol Clin. 2010;28(3):397-409.

Blanc VF, Jacob JL, Milot J, Cyrenne L. The oculorespiratory reflex revisited. Can J Anaesth 1988;35(5):468-72.

Blumberg D, Congdon N, Jampel H, et al. The effects of sevoflurane and ketamine on intraocular pressure in children during examination under anesthesia. Am J Ophthalmol 2007;143(3):494-9.

Bourgain JL, et al. Guide for the use of jet-ventilation during ENT and oral surgery. Ann Fr Anesth Reanim. 2010;29 Ictl28(10):720-727.

Canan, B.O.R, & Çertuğ A. (2015). Oftalmik cerrahide anestezi. Ege Tıp Dergisi, 54(1), 46-53.

Caner G, et al. Local anesthesia for middle ear surgery. Otolaryngol Head Neck Surg. 2005;133(2):295-297.

Catterall W, Mackie K. Local anesthetics. In: Brunton LL, et al., eds. Goodman and Gilman's Pharmacological Basis of Therapeutics. New York: McGraw-Hill; 2011:565-582.

Cochrane Database Syst Rev. 2007;(3):CD004929.

Collins CE. Anesthesia for pediatric airway surgery: recommendations and review from a pediatric referral center. Anesthesiol Clin. 2010;28(3):505-517.

Crandall AS. Anesthesia modalities for cataract surgery. Curr Opin Ophthalmol 2001;12(1):9-11.

Curr Opin Anaesthesiol. 2011;24(6):620-626.

Daniela C, Carmen M, Monalisa E. General anesthesia in ophthalmology. Oftalmologia 2009;53(2):13-22.

Degoute CS. Controlled hypotension: a guide to drug choice. Drugs. 2007; 67(7):1053-1076.

Dillon FX. Electromyographic (EMG) neuromonitoring with otolaryngology-head and neck surgery. Anesthesiol Clin. 2010;28(3):434-442.

Donati F, Bevan DR. Neuromuscular Blocking Agents. In: Barash PM, et al., eds. Clinical Anesthesia. Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins; 2013: 520.

Drugs. 2013;73(14):1525-1547.

Dullenkopf A, et al. Nitrous oxide diffusion into tracheal tube cuffs. Comparison of five different tracheal tube cuffs. Acta Anaesthesiol Scand. 2004;48(9):1180-1184.

Edler AA, et al. An analysis of factors influencing postanesthesia recovery after pediatric ambulatory tonsillectomy and adenoidectomy. Anesth Analg. 2007; 104(4):784-789.

Epstein LJ, et al. Clinical guideline for the evaluation, management and long-term care of obstructive sleep apnea in adults. J Clin Sleep Med. 2009;5(3):263-276.

Everett LL. Anesthesia for children. In: Longnecker D, et al., eds. Anesthesiology. New York: McGraw-Hill; 2012:1182-1193.

Ferrari LR, Nargozian C. Anesthesia for otolaryngologic surgery. In: Barash P, et al., eds. Clinical Anesthesia. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 2013:1356- 1372.

Fidkowski CW, et al. The anesthetic considerations of tracheobronchial foreign bodies in children: a literature review of 12,979 cases. Anesth Analg. 2010;111(4):1016-1025.

Fidkowski CW, et al. The anesthetic considerations of tracheobronchial foreign bodies in children: a literature review of 12,979 cases. Anesth Analg. 2010;111(4):1016-1025.

Ghali A, Mahfouz AK, Ihanamäki T, El Btarny AM. Dexmedetomidine versus propofol for sedation in patients undergoing vitreoretinal surgery under sub-Tenon's anesthesia. Saudi J Anaesth 2011;5(1):36-41.

Gill. CJ. (2018) Anesthesia for Ear Nose Throat and Maxillofacial Surgery in Nagelhout JJ, Elisha S (Ed.), Nurse Anesthesia 6th edition.

Guyton A, Hall J. Respiration. In: Textbook of Medical Physiology. 13th ed. Phila- delphia: Elsevier; 2016:517-526.

Guyton A, Hall J. Thyroid metabolic hormones. In: Textbook of Medical Physiology. Philadelphia: Elsevier; 2016:951-963.

Haas RE, et al. Occlusion of a wire-reinforced endotracheal tube in an almost completely edentulous patient. Mil Med. 2003;168(5):422.

Harper SJ, Jones NS. Cocaine: what role does it have in current ENT prac- tice? A review of the current literature. J Laryngol Otol. 2006;120(10):808- 811.

Holzman RS. Airway management. In: Davis P, et al., eds. Smith's Anesthesia for Infants and Children. Philadelphia: Elsevier; 2017:349-369.

Höhne C. Postoperative nausea and vomiting in pediatric anesthesia. Curr Opin Anaesthesiol. 2014;27(3):303-308.

J R Army Med Corps. 2008;154(1):10-13.

Jaeger JM, Durbin CG. Special purpose endotracheal tubes. Respir Care. 1999;44(6):661-683.

Jayasundera S, et al. Dexamathasone and ondansetron in paediatric tonsillectomy.

Kalyoncu A, Korfalı G, Yavaşoğlu B , Baykara M. Propofol ve deksmedetomidin sedasyonunun göz içi basıncı üzerine olanetkilerinin karşılaştırılması. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2008;34(2):65-70

Kavitha J, Parida S, Kundra P, Srinivasan R. Oral gabapentin premedication for elderly patients undergoing intraocular surgery. Br J Ophthalmol 2013;97(7):900-4.

Khezri MB, Oladi MR, Atlasbaf A. Effect of melatonin and gabapentin on anxiety and pain associated with retrobulbar eye block for cataract surgery: A randomized double-blind study. Indian J Pharmacol 2013;45(6):581-6.

Kovac AL. Update on the management of postoperative nausea and vomiting.

Kumar CM, Dowd T. Ophthalmic regional anaesthesia. Curr Opin Anaesthesiol 2008;21(5):632-7.

Lai YK. Adverse effect of intraoperative phenylephrine 10%: Case report. Br J Ophthalmol 1989;73(6):468-9.

Lasers Surg Med. 2003;32(5):384-390.

Lewis S, et al. Nonsteroidal anti-inflammatory drugs and perioperative bleeding in paediatric tonsillectomy. Cochrane Database Syst Rev. 2013;(7):CD003591.

Liang S, Irwin MG. Review of anesthesia for middle ear surgery. Anesthesiol Clin. 2010;28(3):519-528.

Liang S, Irwin MG. Review of anesthesia for middle ear surgery. Anesthesiol Clin. 2010;28(3):519-528.

Lieberthal AS, et al. The diagnosis and management of acute otitis media. Pediat- rics. 2013;131(3):964-999.

Litman RS. The Pediatric Airway. In: Cote C, et al., eds. A Practice of Anesthesia for Infants and Children. 5th ed. Philadelphia, PA: Elsevier Saunders; 2013:237- 276.

Mahmoud IM. Abdalla, Fatıma AL Mansouri, Bener A. Dexmedetomidine during local anesthesia. J Anesth 2006;20(1):54-6.

Maillet J, Perier JF, Girard P, Maillet, Forest A, Deligne P. Effects of flunitrazepam on intraocular pressure. Ophtalmol 1982;5(5):335-8.

Mandel JE. Laryngeal mask airways in ear, nose, and throat procedures. Anesthesiol Clin. 2010;28(3):469-483.

Mandelcorn M, Taback N, Mandelcorn E, Ananthanarayan C. Risk factors for pain and nausea following retinal and vitreous surgery under conscious sedation. Can J Ophthalmol 1999;34(5):281-5.

Manson L, Damrose E. Does exposure to laser plume place the surgeon at high risk for acquiring clinical human papillomavirus infection? Laryngoscope. 2013;123(6):1319-1320.

Maraj S, et al. Cocaine and the heart. Clin Cardiol. 2010;33(5):264-269.

Marieb E, Hoehn K. Functional anatomy of the respiratory system, Human Anatomy and Physiology. 7th ed. Menlo Park, Calif: Benjamin/Cummings Science; 2007:831- 845.

Mihara T, et al. The efficacy of lidocaine to prevent laryngospasm in children: a systematic review and meta-analysis. Anaesthesia. 2014;69:1388-1396.

Müller D, Armbruster W, Unkel W, Apfel CC, Bornfeld N, Peters J. Blocking nociceptive afferents by retrobulbar bupivacaine does not decrease nausea and vomiting after propofol-remifentanil anaesthesia. Anasthesiol Intensivmed Notfallmed Schmerzther 2003;38(11):689-94.

Neel S, Deitch R Jr, Moorthy SS, Diedorf S, Yee R. Changes in intraocular pressure during low-dose intravenous sedation with propofol before cataract surgery. Br J Ophthalmol 1995;79(12):1093-7.

Nelson R, et al. Prophylactic nasogastric decompression after abdominal surgery.

Neuman GG, et al. Laparoscopy explosive hazards with nitrous oxide. Anesthesiol- ogy. 1993;78:875-879.

Otolaryngol Head Neck Surg. 2013;149(1 suppl):S1-S35.

Ow TJ, Parikh SR. Complications of Tonsillectomy and Adenoidectomy. In: Com- plications in Head and Neck Surgery. St. Louis: Mosby; 2009:313-329.

Pettigrew T, et al. General anesthesia without intravenous access in children—a survey of current practice among members of the APAGBI and UK regional rep- resentatives of the APAGBI and the AAGBI. Paediatr Anaesth. 2012;22(5):438- 441.

Philip J, et al. Monitoring anesthetic and respiratory gases. In: Blitt C, Hines R, eds. Monitoring in Anesthesia and Critical Care Medicine. New York: Churchill Livingstone; 1995:375.

Poe DS, et al. Laser eustachian tuboplasty: two-year results. Laryngoscope. 2007;117(2):231-237.

Portela RA, et al. Perioperative care in functional endoscopic sinus surgery: a survey study. Int Forum Allergy Rhinol. 2012;2(1):27-33.

Raeder J. Ambulatory anesthesia aspects for tonsillectomy and abrasion in children.

Ragan B. Anesthesia for otorhinolaryngolic (ear, nose, and throat) surgery. In: Longnecker D, et al., eds. Anesthesiology. New York: McGraw-Hill; 2012:1226- 1247.

Rinder CS. Fire safety in the operating room. Curr Opin Anaesthesiol. 2008;21(6):790-795.

Robertson EN, Hull JM, Verbeek AM, Booij LH. A comparison of rocuronium and vecuronium: The pharmacodynamic, cardiovascular and intra-ocular effects. Eur J Anaesthesiol Suppl 1994;9:116-21.

Rogers GM, Goins KM. Cataract surgery in the patient that cannot lie flat. Curr Opin Ophthalmol 2010;21(1):71-4.

Rosenfeld RM, et al. Clinical practice guideline: tympanostomy tubes in children.

Rummasak D, et al. Evaluation of the advantageous anesthetic properties of dex- medetomidine used as hypotensive agent compared with nitroglycerin in orthog- nathic surgery. J Oral Maxillofac Surg. 2014;72(12):2428-2433.

Ryu JH, et al. Controlled hypotension for middle ear surgery: a comparison between remifentanil and magnesium sulphate. Br J Anaesth. 2009;103(4):490- 495.

Salem M, Tanish RE Jr, Bromberg J, LoriauxDL, Chernow B. Perioperative glucocorticoid coverage. A reassesment 42 years after emergence of a problem. Ann Surg 1994;219(4):416-25.

Sator S, Wildling E, Schabernig C, Akramian J, Zulus E, Winkler M. Desflurane maintains intraocular pressure at an equivalent level to isoflurane and propofol during unstressed non-ophthalmic surgery. Br J Anaesth 1998;80(2):243-4.

Schäfer R, Klett J, Auffarth G, et al. Intraocular pressure more reduced during anesthesia with propofol than with sevoflurane: Both combined with remifentanil. Acta Anaesthesiol Scand 2002;46(6):703-6.

Sesterhenn AM, et al. Value of endotracheal tube safety in laryngeal laser surgery.

Setabutr D, et al. Emerging trends in tonsillectomy. Otolaryngol Head Neck Surg. 2011;145(2):223-229.

Sheinbein DS, Loeb RG. Laser surgery and fire hazards in ear, nose, and throat surgeries. Anesthesiol Clin. 2010;28(3):485-496.

Sierpina DI, et al. Laryngeal mask airway versus endotracheal tube in pediatric adenotonsillectomy. Laryngoscope. 2012;122(2):429-435.

Skolnik A, Gan TJ. Update on the management of postoperative nausea and vomiting. Curr Opin Anaesthesiol. 2014;27(6):605-609.

Smith PW, et al. Thyroid. In: Townsend CM, et al., eds. Sabiston Textbook of Surgery. 20th ed. Philadelphia: Elsevier; 2017:881-922.

Solor ZM, Smith TL. Endoscopic sinus surgery checklist. Laryngoscope. 2012;122(1):137-139.

Spierer A, Desatnik H, Rosner M, Blumenthal M. Congenital cataract surgery in children with cataract as an isolated defect and in children with a systemic syndrome: A comparative study. J Pediatr Ophthalmol Strabismus 1998;35(5):281-5.

Spurrier EJ, Johnston AM. Use of nasogastric tubes in trauma patients—a review.

Stierer TL. Obstructive sleep apnea, sleep disorders, and perioperative consider- ations. Anesthesiol Clin. 2015;33(2):305-314.

Stow NW, et al. Simultaneous tonsillectomy and nasal surgery in adult obstructive sleep apnea: a pilot study. Otolaryngol Head Neck Surg. 2012;147(2):387-391.

Suresh S, et al. Somatic blockade of the head and neck. In: Cousins and Briden- baugh's Neural Blockade in Clinical Anesthesia and Management of Pain. Philadel- phia: Lippincott Williams and Wilkins; 2009:405-425.

Şenoğlu N, Ezberci M, Zencirci B, Öksüz H, Özdemir G. Katarakt cerrahisinde premedikasyonda uygulanan midazolam ve deksmedetomidinin göz içi basıncı üzerine erken dönem etkileri. Anestezi Dergisi 2006;14(3):249-52.

Trew CT, Manus NJ, Jackson DM. Intra-ocular pressure and premedication with oral diazepam. Anaesthesia 1982;37(3):339-40.

Vachon CA, Warner DO, Bacon DR. Succinylcholine and the open globe. Tracing the teaching. Anesthesiology 2003;99(1):220-3.

Victor RG. Arterial hypertension. In: Goldman L, et al., eds. Goldman-Cecil Med- icine. 25th ed. Philadelphia: Elsevier Saunders; 2016:381-396.

Wang Y, Zhu Y, Jiang H, Huang Y. Propofol and dexmedetomidine for monitored anesthesia care during laser in situ keratomileusis. Eye Contact Lens 2014;40(1):12-6.

Watson DS. New recommendations for prevention of surgical fires. AORN J. 2010;91(4):463-469.

18. BÖLÜM

TRAVMADA ANESTEZİ

EBRU KAYA

'' Gerçek cehalet bilginin yokluğu değil,
onu edinmeyi reddetmektir.''

Karl Popper

GİRİŞ

Travma, biyolojik temele sahip diğer hastalıkların aksine dış etkenler tarafından oluşan, sonuçları itibari ile de sadece bir sağlık problemi değil aynı zamanda sosyoekonomik olumsuz etkileri olan toplumsal bir felakettir. Travma 1 ile 45 yaş arası ölümlerde birleşmiş milletlerde ilk sırada ve tüm dünyada üçüncü sırada yer almaktadır.

1. Travma hastalarında birçok organ sistemine ait birden fazla yaralanma olabilir. Bu nedenle hastaların değerlendirilmesi birden fazla uzmanlık alanı ve multidisipliner ekiplerden oluşan hızlı, kapsamlı ve birbirleriyle bağlantılı bir müdahaleyi gerektirir. Travmaya yanıt olarak ortaya çıkan fizyolojik telafi edici etki mekanizmalarının anlaşılması ile travma hastalarının tedavisinin erken başlanması hasta sonuçlarını iyileştirmek için stratejilerin geliştirilmesinde önemli rol oynar. Travmatik yaralanmalara olan odaklanma bu hastaların bakımında önemli rol oynayan anestezistlerin de önemini bir kez daha vurgulamıştır. 2014 yılında Amerika Cerrahi Topluluğu travma hastalarının optimal bakımı için yayınladığı rehberde seviye 1 ve seviye 2 travma merkezlerinde anestezi uzmanının bulunması gerekliliği vurgulandı. Gece ve hafta sonu boyunca ameliyathaneye alınan hastaların büyük bir çoğunluğunu travmalı hastalar oluşturmaktadır.

Bu bölüm anestezistler için travma bakımında önemli alanların gözden geçirilmesini sağlayacaktır. Travma hastalarının başlangıç değerlendirmesi ile baş, omurga, göğüs, karın ve ekstremite hasarları olan hastaların tedavisindeki anestezik yaklaşımlar için bir iskelet sunacaktır.

KAYNAKLAR

American College of Surgeons, Trauma Quality Improvement Program. *TQIP Best Practices in the Management of Traumatic Brain Injury*. Chicago: American College of Surgeons; 2015.

American College of Surgeons. *Advanced Trauma Life Support, Student Course* 579. *Manual*. Chicago: American College of Surgeons; 2013.

Andrew W., Simon F.,Luciano G.,et al.OXFORD textbook of critical Care Second edition .United Kingdom.Oxford Online Medicine 2016.P.1581-1665

Bickell WH, et al. Immediate versus delayed fluid resuscitation for hypotensive patients with penetrating torso injuries. N Engl J Med. 1994;331(17):1105-1109.

Bonner S, Smith C. Initial management of acute spinal cord injury. *Contin Educ Anaesth Crit Care Pain*. 2013; 13:224-231.

Bouglé A, Harrois A, Duranteau J Ann Intensive Care. 2013 Jan 12; 3(1):1.

Bucher J, Koyfman A. Intubation of the neurologically injured patient. *J Emerg Med*. 2015;49:920-927.

Burney RE, Maio RF, Maynard F, et. al.: Incidence, characteristics, and outcome of spinal cord injury at trauma centers in North America. Arch Surg 1993; 128: pp. 596-599.

Centers for Disease Control and Prevention: Injury Prevention & Control: Data & Statistics (WISQARS).2015.Centers for Disease Control and PreventionAtlanta, GA

Cherkas D Emerg Med Pract. 2011 Nov; 13(11):1-19; quiz 19-20.

Committee on Trauma American College of Surgeons : Collaborative clinical services. Rotondo M.F.Cribari C.Smith R.S.Resources for optimal care of the injured patient.2014. American College of SurgeonsChicago:pp. 76-87.

Davenport RA, Brohi K. Cause of trauma-induced coagulopathy. *Curr Opin Anaesthesiol*. 2016; 29:212-219.

Dooney N, Dagal A. Anesthetic considerations in acute spinal cord trauma. *Int J Crit Illn Inj Sci*. 2011; 1:36-43.

El-Orbany M, Connolly LA. Rapid sequence induction and intubation: cur- rent controversy. *Anesth Analg*. 2010;110(5):1318-1325.

El-Orbany M, Connolly LA. Rapid sequence induction and intubation: cur- rent controversy. *Anesth Analg*. 2010;110(5):1318-1325.

Fields AM, Rosbolt MB, Cohn SM. Induction agents for intubation of the trauma patient. *J Trauma*. 2009;67(4):867-869.

Fluid Therapy in Trauma. *Datta R, Chaturvedi R Med J Armed Forces India. 2010 Oct; 66(4):312-6*

Geiderman JM, Katz D. General principles of orthopedic injuries. In: *Rosen's Emergency Medicine*. 8th ed. Philadelphia: Elsevier Saunders; 2014:511-533.

Griesdale DE, et al. Adherence to guidelines for management of cerebral perfusion pressure and outcome in patients who have severe traumatic brain injury. *J Crit Care*. 2015;30:111-115.

Gronert GA, Theye RA. Pathophysiology of hyperkalemia induced by suc- cinylcholine. Anesthesiology. 1975;43(1):89-99.

Gronert GA. Succinylcholine-induced hyperkalemia and beyond. 1975. *Anesthe-siology*. 2009; 111:1372-1377.

Halawi MJ, Morwood MP. Acute management of open fractures: an evidence- based review. Orthopedics. 2015;38: e1025-e1033. Weinhouse GL. Fat embolism syndrome. UpToDate. 2016. At: http:// www.uptodate. com/contents/fat-embolism-syndrome. Accessed March 2016.

Harris T, et al. Improving outcome in severe trauma: trauma systems and initial management: intubation, ventilation and resuscitation. *Postgrad Med J*. 2012;88(1044):588-594.

Harvin JA, et al. Early femur fracture fixation is associated with a reduction in pulmonary complications and hospital charges: a decade of experience with 1376 diaphyseal femur fractures. *J Trauma Acute Care Surg*. 2012; 73:1442-1448.

Heron M.: Deaths: leading causes for 2011. Natl Vital Stat Rep. 2015; 64: pp. 1-96.

Hughes S. Towards evidence based emergency medicine: best BETs from the Manchester Royal Infirmary. BET 3: is ketamine a viable induction agent for the trauma patient with potential brain injury. *Emerg Med J*. 2011;28(12):1076-1077.

Jauch-chara K, Oltmanns KM. Glycemic control after brain injury: boon and bane for the brain. *Neuroscience*. 2014;283:202-209. Resuscitative strategies in traumatic hemorrhagic shock.

Jauch-chara K, Oltmanns KM. Glycemic control after brain injury: boon and bane for the brain. *Neuroscience*. 2014;283:202-209. Resuscitative strategies in traumatic hemorrhagic shock.

Kelly RE,Dimer M, Turneer LS, et al: Succinylcholine increases intraokular pressure in the human eye with the extraokular muscles detached. Anestesiology 79 ;948-952, 1993

Kimmoun A, et al. Hemodynamic consequences of severe lactic acidosis in shock states: from bench to bedside. *Crit Care*. 2015;19:175.

Kovarik WD, Mayberg TS, Lam AM, et al : Succinylcholine does not change intracranial pressure, cerebral blood flow velocity, or the electroencephalogram in patients with

Le Roux P. Intracranial Pressure Monitoring and Management. In: Laskowitz D, Grant G, eds. *Translational Research in Traumatic Brain Injury*. Boca Raton, FL:CRC Press/Taylor and Francis Group; 2016:315-338.

Li BQ, Sun HC. Research progress of acute coagulopathy of trauma-shock. *Chin J Traumatol*. 2015; 18:95-97.

Mclarty CD. Hypothermia in the trauma patient: how vital is this sign? Adv Emerg Nurs J. 2012; 34:75-81.

Metzner J, et al. Closed claims' analysis. *Best Pract Res Clin Anaesthesiol*. 2011;25(2):263-276.

Midwinter MJ, Woolley T. Resuscitation and coagulation in the severely injured trauma patient. *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci*. 2011;366(1562):192-203.

Miller PR, Croce MA, Kilgo PD, et al. Acute respiratory dis- tress syndrome in blunt trauma: identification of inde- pendent risk factors. *Am Surg* 2002;68(10):845–850.

Moloney JT, Fowler SJ, Chang W. Anesthetic management of thoracic trauma. Curr Opin Anaesthesiol 2008;21(1): 41–46.

National Institute of Health Fact Sheet. *Burns and Traumatic Injury,* updated October 2010. Accessed August 23, 2012, at http://report.nih.gov/NIHfacts heets/ ViewFactSheet.aspx?csid=33.

Newgard CD, et al. Revisiting the "Golden Hour": an evaluation of out-of-hos- pital time in shock and traumatic brain injury. *Ann Emerg Med*. 2015;66: 30-41.

Orliaguet G, Ferjani M, Riou B. The heart in blunt trauma. Anesthesiology 2001;95:544–548. 58.Stafford RE, Linn J, Washington L. Incidence and management of occult hemothoraces. Am J Surg 2006;192(6):722–726.

Perry JJ, et al. Rocuronium versus succinylcholine for rapid sequence induction intubation. *Cochrane Database Syst Rev*. 2008 Apr 16(2):CD002788.

Pfeifer R, et al. Patterns of mortality and causes of death in polytraumapatients–has anything changed? *Injury*. 2009;40(9):907-911. National Trauma Institute. Hemorrhage. 2015. At: http://www.national traumainstitute.org/home/hemorrhage.html. Accessed 2016

Prabhakar H, et al. Current concepts of optimal cerebral perfusion pressure in traumatic brain injury. *J Anaesthesiol Clin Pharmacol*. 2014; 30:318-327.

Practice Guidelines for Management of the Difficult Airway An Updated Report by the American Society of Anesthesiologists Task Force on Management of the Difficult Airway Anesthesiology 2013; 118:251-70

Review Traumatic hemorrhagic shock: advances in fluid management.

Review Volume replacement in the surgical patient--does the type of solution make a difference? Boldt J

Sakles JC, Mosier JM, Chiu S, et. al.: Tracheal intubation in the emergency department: a comparison of GlideScope(R) video laryngoscopy to direct laryngoscopy in 822 intubations. J Emerg Med 2012; 42: pp. 400-405.

Sakles JC, Patanwala AE, Mosier JM, et. al.: Comparison of video laryngoscopy to direct laryngoscopy for intubation of patients with difficult airway characteristics in the emergency department. Intern Emerg Med 2014; 9: pp. 93-98.

Salem MR, Sellick BA, Elam JO. The historical background of cri- coid pressure in anesthesia and resuscitation. *Anesth Analg*. 1974; Mar-Apr;53(2):230-232

Sellick BA. Cricoid pressure to control regurgitation of stomach contents during induction of anaesthesia. *Lancet*. 1961;2:404-406.

Simmons JW, et al. Trauma-induced coagulopathy. *Curr Anesthesiol Rep*. 2014;4:189-199.

Sorensen B, Fries D. Emerging treatment strategies for trauma-induced coagulopathy. *Br J Surg*. 2012;99(suppl 1):40-50.

Stein DM, et al. Emergency neurological life support: traumatic spine injury. *Neurocrit Care*. 2015;23(suppl 2):155-164.

Thorsen K, et al. Clinical and cellular effects of hypothermia, acidosis and coagu- lopathy in major injury. Br J Surg. 2011;98:894-907.

Tohme S, et al. Prehospital risk factors of mortality and impaired consciousness after severe traumatic brain injury: an epidemiological study. *Scand J Trauma Resusc Emerg Med*. 2014;22:1.

Tomashefski J. Pulmonary pathology of acute respiratory distress syndrome. Clin Chest Med 2005;21(3):435–466.

Traumaticbraininjury.com. Glasgow coma scale. At: http://www.traumatic braininjury.com/symptoms-of-tbi/glasgow-coma-scale/. Accessed 2016.,

Vallier HA, et al. Do patients with multiple system injury benefit from early fixation of unstable axial fractures? The effects of timing of surgery on initial hospital course. J Orthop Trauma. 2013; 27:405-412.

Vanderlan WB, Tew BE, McSwain NE: Increased risk of death with cervical spine immobilisation in penetrating cervical trauma. Injury 2009; 40: pp. 880-883.

Vanner RG, Pryle BJ. Regurgitation and oesophageal rupture with cricoid pressure: a cadaver study. *Anaesthesia*. 1992;47(9):732-735.

Wilson WC, et al. *Definitive Airway Management in Trauma.* Vol. 1. London: Informa Healthcare. 2007:155-196.

Wongwaisayawan,S.,Suwannanon R, Prachanukool T.Sricharoen P.,et al., Trauma Ultrasound.Ultrasound Med Biol, 2015.41 (10):p.2543-61

World Health Organization : Injuries and Violence: The Facts 2014.2014.World Health OrganizationGeneva

19. BÖLÜM

ACİL OPERASYONLARDA ANESTEZİ

EBRU KAYA

’Bilmek ve hala bilmediğimizi düşünmek en yüce marifettir’’

Erich Fromm

GİRİŞ

Elektif cerrahi planlaması yapılan hastaların çoğunlukla cerrahi tanıları netleşmiş, fiziksel ve zihinsel olarak hazır; eşlik eden tıbbı hastalıklar tanımlanmış ve kontrolleri iyi yapılmıştır. Bu hastaların ameliyat ve anestezi planlamaları, ameliyat öncesi dönemden başlayıp sonraki döneme kadar olan süreç hazırlıkları iyi yapılmıştır. Bunun aksine, cerrahi açıdan aciliyet durumu bulunan hastalarda, cerrahi patolojinin doğurduğu fizyolojik düzensizliklerle beraber, tanı belirsizliği, kontrolü yapılamayan eşlik eden tıbbi hastalıkların varlığı bulunabilir. Acil durumda, ameliyathane şartlarında fizyolojik anormalliğin erken dönemde belirlenmesi, düzeltilmesi ve tüm hazırlıkların mümkün olduğunca optimize edilmesine odaklanılır. Anestezist, acil ameliyat veya anestezinin doğası gereği ortaya çıkabilecek olası tüm komplikasyonları göz önüne alarak hazırlıklı olmalıdır. Oluşabilecek komplikasyonlardan bazıları kusma, hipovolemi, kanama, elektrolit bozuklukları, akut böbrek hasarı ve acil durumda ilaçlara verilen yan etkiler olarak sıralanabilir.

KAYNAKÇA

Algert C.S., Bowen J.R., Giles W.B., et. al.: Regional block versus general anaesthesia for caesarean section and neonatal outcomes: a population-based study. BMC Med 2009; 7: pp. 20.

Bablekos GD, Michaelides SA, Roussou T, et al. Changes in breathing control and mechanics after laparoscopic vs open cholecystectomy. Arch Surg 2006;141:16–22.

Bamigboye AA, Hofmeyr GJ Bamigboye AA. Hofmeyer GJ. Local anaesthetic wound infiltration and abdominal nerves block during caesarean section for postoperative pain relief. Cochrane Database Syst Rev. 2009; 8(3):CD006954.

Banks A, Levy D. General anaesthesia for operative obstetrics. Anaesth Intensive Care Med 2007; 8: 317–19.

Beckmann M., Calderbank S.: Mode of anaesthetic for category 1 caesarean sections and neonatal outcomes. Aust N Z J Obstet Gynaecol 2012; 52: pp. 316-320.

Beilin Y.: Maternal hemorrhage: regional versus general anesthesia. Anesth Analg 2018; 127: pp. 805-807.

Bendo A, Kass IS, Hartung J, et al. Anesthesia for neuro- surgery. In: Barash PG, Cullen BF, Stoelting RK, eds. Clinical Anesthesia, 5th ed. Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins, 2006:746–772.

Bullock RM, Chestnut RM, Clifton Gl, et al. Guidelines for the management of severe traumatic brain injury. J Neurotrauma 2000; 17:451–553

Caesarean section. NICE clinical guideline.31 March 2021

Capan LM, Miller SM. Trauma and burns. In: Barash PG, Cullen BF, Stoelting RK, eds. Clinical Anesthesia, 5th ed. Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins, 2006:1269–1272.

Chattopadhyay S., Das A., Pahari S.: Fetomaternal outcome in severe preeclamptic women undergoing emergency cesarean section under either general or spinal anesthesia. J Pregnancy 2014; 2014: pp. 325098.

Classification of urgency of caesarean section: a continuum of risk. Good Pract 2010; 11: pp. 1-4.

Cunningham AJ, Brull SJ. Laparoscopic cholecystectomy: anesthetic implications. Anesth Analg 1993;76:1120– 1133.

de Vries E.N., Prins H.A., Crolla R.M., et. al.: Effect of a comprehensive surgical safety system on patient outcomes. N Engl J Med 2010; 363: pp. 1928-1937.

Dyer R.A., Piercy J.L., Reed A.R., et. al.: Hemodynamic changes associated with spinal anesthesia for cesarean delivery in severe preeclampsia. Anesthesiology 2008; 108: pp. 802-811.

Edipoglu I.S., Celik F., Marangoz E.C., et. al.: Effect of anaesthetic technique on neonatal morbidity in emergency caesarean section for foetal distress. PLoS One 2018; 13: pp. e0207388.

Elf K, Nilsson P, Ronne-Engstrom E, et al. Temperature disturbances in traumatic brain injury: relationship to secondary insults, barbiturate treatment and outcomes. Neurolog Res 2008;30(10):1097–1105.

Fang X., Xiao Q., Xie Q., et. al.: General anesthesia with the use of SUPREME laryngeal mask airway for emergency cesarean delivery: a retrospective analysis of 1039 parturients. Sci Rep 2018; 8: pp. 13098.

Frerk C., Mitchell V.S., McNarry A.F., et. al.: Difficult Airway Society 2015 guidelines for management of unanticipated difficult intubation in adults. Br J Anaesth 2015; 115: pp. 827-848.

Greenhalgh CA. Respiratory arrest in a parturient following intrathecal injection of sufentanil and bupivacaine. Anaesthesia 1996; 51:173–5

Guyton AC, Hall JE. Textbook of medical physiology. Philadelphia: Elsevier Saunders, 2006.

Harmer M. Difficult and failed intubation in obstetrics. Int J Obstetr Anesth 1997; 6: 25- 31

Hawkins JI, Arens JF, Bucklin BA. Practice guidelines for obstetric anesthesia. An updated report by the American Society of Anesthesiologist Task Force on obstetric anesthesia. Anesthesiology 2007; 106:843-63.

Healy D.W., Maties O., Hovord D., et. al.: A systematic review of the role of videolaryngoscopy in successful orotracheal intubation. BMC Anesthesiol 2012; 12: pp. 32.

Hofmeyr R., Matjila M., Dyer R.: Preeclampsia in 2017: obstetric and anaesthesia management. Best Pract Res Clin Anaesthesiol 2017; 31: pp. 125-138.

Huang C.J., Fan Y.C., Tsai P.S.: Differential impacts of modes of anaesthesia on the risk of stroke among preeclamptic women who undergo caesarean delivery: a population-based study. Br J Anaesth 2010; 105: pp. 818-826.

Huddart S., Peden C.J., Quiney N.: Emergency Major Abdominal Surgery – 'The times they are a changing'. Colorectal Dis 2013; 5: pp. 645-649.

Ingraham A.M., Cohen M.E., Raval M.V., et. al.: Comparison of hospital performance in emergency versus elective general surgery operations at 198 hospitals. J Am Coll Surg 2011; 212: pp. 20-28.

James M.F., Dyer R.A.: Prevention of peri-induction hypertension in pre-eclamptic patients. Anesth Analg 2015; 121: pp. 1678-1679.

Joris JL, Noirot DP, Legrand MJ, et al. Hemodynamic changes during laparoscopic cholecystectomy. Anesth Analg 1993;76:1067–1071.

Kaki AM, Abd El-Hakeem EE. Prophylaxis of postopera- tive nausea and vomiting with ondansetron, metoclo- pramide, or placebo in total intravenous anesthesia patients undergoing laparoscopic cholecystectomy. Saudi Med J 2008;29(10):1408–1412.

Karanicolas PJ, Smith SE, Kanbur B, et al. The impact of pro- phylactic dexamethasone on nausea and vomiting after laparoscopic cholecystectomy. A systematic review and meta-analysis. Ann Surg 2008;248(5):751–762.

Keus F, Ali UA, Noordergraaf GJ, et al. Anesthesiological considerations in small-incision and laparoscopic cho- lecystectomy in symptomatic cholecystolithiasis: impli- cations for pulmonary function. A randomized clinical trial. Acta Anaesthesiol Scand 2007;51:1068–1078.

Keus F, De Vries J, Gooszen H, et al. Laparoscopic versus small-incision cholecystectomy: health status in a blind randomized trial. Surg Endosc 2008;22:1649–1659.

Kinsella S.M., Girgirah K., Scrutton M.J.L.: Rapid sequence spinal anaesthesia for category-1 urgency caesarean section: a case series. Anaesthesia 2010; 65: pp. 664-669.

Kinsella S.M., Winton A.L., Mushambi M.C., et. al.: Failed tracheal intubation during obstetric general anaesthesia: a literature review. Int J Obstet Anesth 2015; 24: pp. 356-374.

Leo J, Filipovic G, Krementsova J, et al. Open cholecys- tectomy for all patients in the era of laparoscopic surgery – a prospective cohort study. BMC Surgery 2006;6:5.

Lucas DN, Yentis SM, Kinsella SM et al. Urgency of caesarean section: a new classification. J R Soc Med. 2000;93 (7): 346 – 50

Lesage S. Cesarean delivery under general anesthesia: Continuing Professional Development. Can J Anaesth 2014;61(5):489-503. Epub 2014 Apr 4.

Malan TP, Johnson MO. The difficult airway in obstetric anesthesia: techniques for airway management and the role of regional anesthesia. J Clin Anesth.1988; 1:104-11.

Mccahon R.A., Catling S.: Time required for surgical readiness in emergency caesarean section: spinal compared with general anaesthesia. Int J Obstet Anesth 2003; 12: pp. 178-182.

Mhyre JM1, Tsen LC, Einav S, Kuklina EV, Leffert LR, Bateman BT. Cardiac Arrest during Hospitalization for Delivery in the United States, 1998-2011. Anesthesiology 2014;120(4):810-8. doi: 10.1097/ALN.0000000000000159. PMID: 24694844.

Modified from Jetté M, et al. Metabolic equivalents (METS) in exercise testing, exercise prescription, and evaluation of functional capacity. Clin Cardiol. 1990;13(8):555–565; Fleisher LA, et al. 2014 ACC/AHA Guideline on Perioperative Cardiovascular Evaluation and Management of Patients Undergoing Noncardiac Surgery. J Am Coll Cardiol. 2014;64: e77–e137.

Moore L.J., Turner K.L., Jones S.L., et. al.: Availability of acute care surgeons improves outcomes in patients requiring emergent colon surgery. Am J Surg 2011; 202: pp. 837-842.

Murdoch H, Scrutton M, Laxton CH. Choice of anaesthetic agents for caesarean section: a UK survey of current practice. Int J Obstet Anesth 2013; 22: 31-5.

Mushambi M.C., Kinsella S.M., Popat M., et. al.: Obstetric Anaesthetists' Association and Difficult Airway Society guidelines for the management of difficult and failed tracheal intubation in obstetrics. Anaesthesia 2015; 70: pp. 1286-1306.

National Confidential Enquiry into Patient Outcome and Death 2010. An age old problem: a review of the care received by elderly patients undergoing surgery. Accessed October 12, 2014.

NELA Project Team : First organisational report of the national emergency laparotomy audit.2014.RCoALondon

Nimmo S.M., Harrington L.S.: What is the role of epidural analgesia in abdominal surgery?. Contin Educ Anaesth Crit Care Pain 2014; 14: pp. 224-229.

Obstetric Anesthesia and Uncommon Disorders. 2nd edition Edited by: Gambling RD, Douglas MJ, McKay RSF. New York, Cambridge University Press; 2008.

Ortner C.M., Krishnamoorthy V., Neethling E., et. al.: Point-of-care ultrasound abnormalities in late-onset severe preeclampsia: prevalence and association with serum albumin and brain natriuretic peptide. Anesth Analg 2019; 128: pp. 1208-1216.

Palmer CM, Voulgaropoulos D, Alves D. Subarachnoid fentanyl augments lidocaine spinal anesthesia for cesarean delivery. Reg Anesth 1995; 20: 389–94.

Palmer TJ. Hepatobiliary and gastrointestinal distur- bances. In: Nagelhout JJ, Zaglaniczy KL, eds. Nurse Anesthesia, 3rd ed. St. Louis, MO: Elsevier Saunders, 2005:678–680.

Pandit J.J., Andrade J., Bogod D.G., et. al.: 5th National Audit Project (NAP5) on accidental awareness during general anaesthesia: summary of main findings and risk factors. Br J Anaesth 2014; 113: pp. 549-559.

Pant M., Fong R., Scavone B.: Prevention of peri-induction hypertension in preeclamptic patients: a focused review. Anesth Analg 2014; 119: pp. 1350-1356.

Parekh N., Husaini S.W., Russell I.F.: Caesarean section for placenta praevia: a retrospective study of anaesthetic management. Br J Anaesth 2000; 84: pp. 725-730.

Practice bulletin no. 116: management of intrapartum fetal heart rate tracings. Obstet Gynecol 2010; 116: pp. 1232-1240.

Robins K, Lyons G. Intraoperative awareness during general anesthesia for cesarean delivery. Anesth Analg 2009; 109: 886-90.

Rollins M, Lucero J. Overview of anesthetic considerations for Cesarean delivery. Br Med Bull 2012; 101: 105–25.

Ros A, Carlsson P, Rahmqvist M, et al. Non-randomised patients in a cholecystectomy trial: characteristics, procedures and outcomes. BMC Surgery 2006;6:17.

Severgnini P., Selmo G., Lanza C., et. al.: Protective mechanical ventilation during general anesthesia for open abdominal surgery improves postoperative pulmonary function. Anesthesiology 2013; 118: pp. 1307-1321.

Soltanifar S, Russell R. The National Institute for Health and Clinical Excellence (NICE) guidelines for caesarean section, 2011 update: implications for the anaesthetist. Int J Obstet Anesth 2012 Jul;21(3):264-72. doi: 10.1016/j.ijoa.2012.03.004. PMID: 22541846

The Royal College of Surgeons of England, Department of Health. The higher risk general surgical patient. 2011. Available at: http://www.rcseng.ac.uk/publications/docs/higher-risk-surgical-patient . Accessed October 12, 2014.

The safety of a laparoscopic cholecystectomy in acute cholecystitis inhigh-risk patients older than sixty with stratification based on ASA score. Minim Invasive Ther Allied Tech 2006;15(3):159–164

Turrentine F.E., Wang H., Simpson V.B., et. al.: Surgical risk factors, morbidity and mortality in elderly patients. J Am Coll Surg 2006; 203: pp. 865-877

The surviving sepsis campaign bundle: 2018 update

Verstraete S, Van de Velde M. Post-cesarean section analgesia. Acta Anaesth Belg 2012; 63: 147-67.

Weber D.G., Bendinelli C., Balogh Z.J.: Damage control surgery for abdominal emergencies. Br J Surg 2014; 101: pp. e109-e118.

Williams R. M, Mallaıah S, Barclay P. Rocuronium and sugammadex for rapid sequence induction of obstetric general anaesthesia Acta Anaesthesiol Scand 2011; 55: 694–9.

Yoo KY, Lee JC, Yoon MH, et al. The effects of volatile anesthetics on spontaneous contractility of isolated human pregnant uterine muscle: a comparison among sevoflurane, deflurane, isoflurane, and halothane. Anesth Analg 2006; 103: 443-7.

http://www.aagbi.org/sites/default/files/Safer%20pre_hospital%20anaesthesia2017.pdf

http://www.rcht.nhs.uk/DocumentsLibrary/RoyalCornwallHospitalsTrust/Clinical/Anaest hetics/GeneralAnaesthesiaForCaesarianSection.pdf. Clinical Guideline for General Anaesthesia for Caesarian Sectio

http://www.aagbi.org/sites/default/files/Safer%20pre_hospital%20anaesthesia2017.pdf

20. BÖLÜM

ANESTEZİ KOMPLİKASYONLARI

YAVUZ DEMİRARAN

Gömleğin ilk düğmesi yanlış iliklenince,
diğerleri de yanlış gider.

C. Bruno

GİRİŞ

Anestezi riskiyle ilgili çalışılan sonuç ölçütleri arasında mortalite, morbidite, hasta memnuniyeti ve yaşam kalitesi yer alır. Anesteziye bağlı perioperatif risk çok faktörlüdür ve anestezi tipi ve cerrahi arasındaki çeşitli etkileşimlere bağlıdır. Anestezide hasta güvenliğindeki son 30 yılda dramatik iyileşme, elektronik monitörler tarafından büyük bir katkı sağlamıştır. Anesteziye atfedilebilen ölüm nadirdir. Anesteziye bağlı mortaliteyi tanımlaması gereken anestezi sonrası döneme ilişkin bir fikir birliği eksikliği vardır. Ek olarak, anestezi sonrası yaşayanları ilgilendiren önemli morbidite güvenlik açısından değerlendirilmemiştir. Hangi çalışmaların referans verildiğine bağlı olarak, bu zaman çerçevesi anestezi sonrası 24 saat ile 30 gün arasında değişebilir. Morbidite ve mortalite sonuç verilerini bulandıran bir diğer konu da, multimorbiditeleri olan yaşlı hastaların artık ameliyat edilebilir olarak kabul edilmesidir (örneğin, daha az invaziv prosedürler, perioperatif cerrahi ve anestezik riskle sonuçlanır). Gerçek verilerin analiz edilmesi zordur, çünkü çoğu çalışma kayıtlarını, gönüllü raporları, anketleri ve yanlış uygulama iddialarını perioperatif ölüm için birincil veri kaynakları olarak kullanır. Anestezi riski, ilaç etkinliği, ekipman güvenliği ve operatif/prosedürel ortamdaki gelişmelerin bir sonucu olarak önemli ölçüde azalmıştır. Cerrahi prosedürlerin % 60'ından fazlası artık ayakta tedavi ortamında gerçekleştirilmektedir. Daha fazla perioperatif risk ile ilişkili prosedürler, ayakta tedavi bazında giderek daha fazla uygulanmaktadır ve bölgesel tekniklerin kullanımı artmıştır. Sonuç olarak, yıllar içinde bildirilen bir mortalite artışının meydana geldiği tazminat talep alanları, bölgesel anesteziyi içerir (hepsinin % 16'sı), kronik ağrı yönetimi (tüm iddiaların % 18'i) ve akut ağrı (tüm iddiaların % 9'u). Buna karşılık, özellikle cerrahi anesteziyle ilgili iddialar, 1980'lerde % 80'den hepsine kıyasla % 65'e düşmüştür.

Amerikan Anestezistler Topluluğu (ASA), ölüm oranıyla ilgili hastanın fiziksel durumunu, komorbid durumlara göre 1 ila 5 arasında bir ölçekte sınıflandırır; 1, komorbiditesi olmayan en sağlıklı birey ve 5 olacak olan bireydir. ASA fiziksel durumu 1 olan bir hastada en güncel anestezi mortalitesi insidansı 10.000 (% 0.0004) anestezide 0.04'tür. Komorbid koşulları olan hastalar daha yüksek riske sahiptir. Örneğin, bir ASA fiziksel durum 2 riski 10.000 (% 0.005 anestezide 0,5, ASA fiziksel durum 3 riski 10.000 anestetikte 2,7 (% 0,027 ve ASA fiziksel durum 4 riski 10.000'de 5,5 (% 0,055. Ölüm, 1990'dan 2007'ye kadar en yaygın komplikasyonların % 26'sını temsil eden ASA Kapalı Talepler Projesi veritabanında hala önde gelen sonuç olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Aurora Y, et al. Serious complications related to regional anesthesia: results of a prospective survey in France. Anesthesiology. 1997;87:479-486.

Avidan MS, et al. Anesthesia awareness and the bispectral index. N Engl J Med. 2008;358(11):1097-1108.

Bainbridge D, et al. Perioperative and anaesthetic-related mortality in developed and developing countries: a systematic review and meta-analysis. Lancet. 2012;380:1075-1081.

Biddle C. Evidence Trumps Belief: Nurse Anesthetists and Evidence-Based Decision Making. Chicago: American Association of Nurse Anesthetists Publishing; 2010.

Campbell K, et al. Anesthesia and sedation outside the operating room. Anesthesiol Clin. 2014;32:25-43.

Catchpole KR, et al. Patient handover from surgery to intensive care: using Formula 1 pit-stop and aviation models to improve safety and quality. Pediatr Anesth. 2007;17:470-478.

Cohen LB, et al. Endoscopic sedation in the United States: results from a nationwide survey. Am J Gastroenterol. 2006;101:967-974.

Cooper RM. Complications associated with the use of the GlideScope videolaryngoscope. Can J Anaesth. 2007;54(1):54-57.

Davidson AJ, et al. Anesthesia and the developing brain: a way forward for clinical research. Paediatr Anaesth. 2015;25(5):447-452.

Diaz-Gomez JL, et al. Standard clinical risk factors for difficult laryngoscopy are not independent predictors of intubation success with the GlideScope. J Clin Anesth. 2011;23:603-610.

Eichhorn JH. Review article: practical current issues in perioperative patient safety. Can J Anaesth. 2013;60(2):111-118.

Fletcher G, et al. Anaesthetists' non-technical skills (ANTS): Evaluation of a behavioural marker system. Br J Anaesth. 2003;90:580-588.

Flick RP, et al. Cognitive and behavioral outcomes after early exposure to anesthesia and surgery. Pediatrics. 2011;128(5):e1053-e1061.

Flin R, et al. Safety at the Sharp End: A Guide to Non-Technical Skills. Burlington, VT: Ashgate Publishing Ltd; 2008.

Gaba DT. Crisis resource management and teamwork training in anaesthesia. Br J Anaesth. 2008;105(1):3-6.

Ghoneim MM, et al. Awareness during anesthesia: risk factors, causes, and sequelae: a review of reported cases in the literature. Anesth Analg. 2009;108:527535.

Haller G, et al. Morbidity in anaesthesia: today and tomorrow. Best Pract Res Clin Anaesthesiol. 2011;25:123-132.

Hagberg C, et al. Complications of managing the airway. Best Pract Res Clin Anesthesiol. 2005;19(4):641-659.

Halpern J, et al. Identifying risk of emotional sequelae after critical incidents. Emerg Med J. 2011;28:51-56.

Harmon KG, et al. Incidence, cause, and comparative frequency of sudden cardiac death in national collegiate athletic association athletes: a decade in review. Circulation. 2015;132(1):10-19.

Helmreich RL. On error management: lessons from aviation. B M J. 2000;320:781785.

Iedema R, et al. Practicing open disclosure: clinical incident communication and systems improvement. Sociol Health Illn. 2009;31:262-277.

Jeffcott SA, et al. Improving measurement in clinical handover. Qual Saf Health Care. 2009;18:272-277.

Jeffcott SA, et al. Resilience in healthcare and clinical handover. Qual Saf Health Care. 2009;18:256-260.

Kalkman CJ. Handover in the perioperative care process. Curr Opin Anesthesiol. 2010;23:749-753. 67.

Kheterpal S, et al. Incidence and predictors of difficult and impossible mask ventilation. Anesthesiology. 2006;105:885-891.

Kheterpal S, et al. Prediction and outcomes of impossible mask ventilation. Anesthesiology. 2009;110:891-897.

Lawton R, Parker D. Barriers to incident reporting. Qual Saf. 2002;11:15-18.

Lienhart A, et al. Survey of anesthesia-related mortality in France. Anesthesiology. 2006;105:1087-1097.

Leong WL, et al. Palatopharyngeal wall perforation during GlideScope intubation. Anaesth Intensive Care. 2008;36(6):870-8

Lockley SW, et al. Effect of reducing interns' work hours on serious medical errors in intensive care units. N Engl J Med. 2004;352:1838-1848. 74.

Mashour GA, et al. Protocol for the Michigan Awareness Control Study: a prospective, randomized, controlled trial comparing electronic alerts based on bispectral index monitoring or minimum alveolar concentration for the prevention of intraoperative awareness. BMC Anesthesiol. 2009;9:7.

Mashour GA, et al. A retrospective study of intraoperative awareness with methodological implications. Anesth Analg. 2009;108(2):521-526.

Mashour GA, et al. Intraoperative awareness: from neurobiology to clinical practice. Anesthesiology. 2011;114(5):1218-1233.

Manser T. Managing the aftermath of critical incidents: meeting the needs of healthcare providers and patients. Best Pract Res Clin Anaesthesiol. 2011;25:169179.

McBride JL Five ways to respond to a medical mistake. Family Practice Management; 2009. At http://www.aafp.org/fpm/2009/0300/p40.html, Accessed 2016.

Metzner J, et al. Closed claims' analysis. Best Pract Res Clin Anaesthesiol. 2011;25:263-276.

Mengis J, Nicolini D. Root cause analysis in clinical adverse events. Nurs Manag. 2010;16(9):16-20.

Mhyre JM, et al. A series of anesthesia-related maternal deaths in Michigan, 1985–2003. Anesthesiology. 2007;106:1096-1104.

Monk TG, Price CC. Postoperative cognitive disorders. Curr Opin Crit Care. 2011;17:376-381.

Moller CH, et al. No major differences in 30-day outcomes in high-risk patients randomized to off-pump versus on-pump coronary bypass surgery: the Best Bypass Surgery Trial. Circulation. 2010;121:498-504.

Møller TP, et al. Postoperative handover: characteristics and considerations on improvement: a systematic review. Eur J Anaesthesiol. 2013;30(5):229-242.

Nicolini D, et al. Policy and practice in the use of root cause analysis to investigate clinical adverse events: mind the gap. Social Sci Med. 2011;73:217-225.

Okes D. Root Cause Analysis: The Core of Problem Solving and Corrective Action. Milwaukee: American Society for Quality: Quality Press; 2009.

Pandit JJ, et al. The difficult airway society ADEPT guidance on selecting airway devices: the basis of a strategy for equipment evaluation. Anaesthesia. 2011;66:726737.

Papachristofi O, et al. The contribution of the anaesthetist to risk-adjusted mortality after cardiac surgery. Anaesthesia. 2016;71:138-146.

Philibert I. Use of strategies from high-reliability organizations to the patient hand-off by resident physicians: practical implications. Qual Saf Health Care. 2009;18:261-266.

Philibert I. Sleep loss and performance in residents and nonphysicians: a metaanalytic examination. Sleep. 2005;28:1392-1402.

POISE study group. Effects of extended-release metoprolol succinate in patients undergoing noncardiac surgery (POSE trial): a randomized controlled trial. Lancet. 2008;371:1839-1847.

Pucher PH, et al. Effectiveness of interventions to improve patient handover in surgery: a systematic review. Surgery. 2015;158(1):85-95.

Ramachandran SK, Kheterpal S. Difficult mask ventilation: does it matter. Anaesthesia. 2011;66(suppl 2):40-44.

Ramamoorthy C, et al. Anesthesia-related cardiac arrest in children with heart disease: data from the Pediatric perioperative cardiac arrest (POCA) registry. Anesth Analg. 2010;110(5):1376-1382.

Rappaport B, et al. Defining safe use of anesthesia in children. N Engl J Med. 2011;364(15):1387-1390.

Reason J. The Human Contribution, Unsafe Acts, Accidents and Heroic Recoveries. Burlington, VT: Ashgate Publishing; 2008.

Rosenberg K. The joint commission addresses health care worker fatigue. Am J Nurs. 2014;114(7):17.

Scott SD, et al. Caring for our own: deploying a system wide second victim rapid response team. Jt Comm J Qual Patient Saf. 2010;36:233-240.

Shroyer A, et al. On-pump versus off-pump coronary artery bypass surgery. N Engl J Med. 2009;361:1827-1837.

Smith I, et al. Ambulatory (outpatient) anesthesia. In: Miller RD, et al., eds. Miller's Anesthesia. 8th ed. Philadelphia: Elsevier; 2015:2612-2645.

Steinmetz J, Rasmusssen LS. Peri-operative cognitive dysfunction and protection. Anaesthesia. 2016;72(suppl 1):58-63Trusko BE, et al. Improving Healthcare Quality and Cost with Six Sigma. Upper Saddle River. NJ: FT Press; 2007.

Timmermann A. Supraglottic airway devices in difficult airway management: successes, failures, use and misuse. Anaesthesia. 2011;66(suppl 2):45-56.

Toff NJ. Human factors in anaesthesia: lessons from aviation. Br J Anaesth. 2010;105:21-25.

Xiong J, et al. Intraoperative cardiac arrest during anesthesia: a retrospective study of 218274 anesthetic undergoing non-cardiac surgery in a US teaching hospital. Chin Med J. 2011;124(2):227-232. 19.

Vidyasagar A The art of root cause analysis: Five whys analysis to ask the right questions at the right time; 2016. At http://asq.org/qualityprogress/past-issues/index.html?fromYYYY = 2016&MM =01&index=1, Accessed 2016.

Vincent RD, et al. Soft palate perforation during orotracheal intubation facilitated by the GlideScope videolaryngoscope. J Clin Anesth. 2007;19(8):619-621.

Vieira de Melo RM, et al. On-pump versus off-pump coronary artery bypass surgery in patients older than 60 years: five-year follow-up of MASS III trail. J Cardiothorac Surg. 2014;9:127.

Wears RL. The error of counting errors. Ann Emerg Med. 2008;52:502-503.

White SM, Akerele O. Anaesthetists' attitudes to intraoperative death. Eur J Anaesthesiol. 2005;22:938-941.

Woloshynowych M, et al. The investigation and analysis of critical incidents and adverse events in healthcare. Health Technol Assess. 2005;9(19):1-43.

Zuercher M, Ummenhofer W. Cardiac arrest during anesthesia. Curr Opin Crit Care. 2008;14:269-274.

21. BÖLÜM

SOLUNUM SİSTEMİ ANESTEZİSİ

FATMA ÖZDEMİR

"Bir avuç çamur ve bir nefes… işte insan!."

Victor Hugo

1. GİRİŞ

Solunum sistemi bilgisi anestezi uygulaması için çok önemlidir. Anestezistler hava yolu uzmanları olarak bilinirler ve tüm solunum sistemine mükemmel bir şekilde hâkim olmaları beklenir. Hem inhalasyon anesteziklerinin hem de intravenöz anesteziklerin yan etkileri solunumsaldır. Ayrıca sıklıkla kullanılan inhalasyon anesteziklerinin alınımı ve atılımı akciğerlere bağlıdır. Hastalarda anestezi altında olan değişiklileri anlamak için öncelikle normal solunumsal fizyolojiyi bilmek şarttır. Solunum (respirasyon) basit olarak havadaki oksijenin alınıp akciğerlere kadar götürülüp karbondioksite dönüştükten sonra tekrar havaya verilmesi işlemidir. Solunum iç ve dış olarak iki bölüme ayrılır. Dış solunum (eksternal solunum) oksijenin akciğere kadar taşınması olarak tanımlanırken, iç solunum (internal solunum) akciğerler ile kan arasındaki gaz değişimlerini tanımlar.

KAYNAKÇA

Allen TC. Pathology of small airways disease. Arch Pathol Lab Med. 2010; 134(5):702-718.

Altan, A. (2017). Teknikerler ve Teknisyenler için Klinik Anestezi. İstanbul: CB Matbaacılık

American Thoracic Society. Standards for the diagnosis and care of patients with chronic obstructive pulmonary disease (COPD) and asthma. Am Rev Respir Dis. 1987;136:225-243.

Anderson SD, Brannan JD. Bronchial provocation testing: the future. Curr Opin Allergy Clin Immunol. 2011;11(1):46-52.

Arcelus JL, et al. The management and outcome of acute venous thromboembolism: a prospective registry incl

Barnes PJ. Asthma. In: Kasper DL, et al., eds. In Harrison's Principles of Internal Medicine. 19th ed. New York, NY: McGraw Hill; 2015:1669-1680.

Bikdeli B, et al. Vena caval filter utilization and outcomes in pulmonary embolism: Medicare hospitalizations from 1999 to 2010. J Am Coll Cardiol. 2016; 67(9):1027-1035.

Bledecker ML. Carbon monoxide intoxication. Handb Clin Neurol. 2015;131:191- 203.

Bouferrache K, Vieillard-Baron A. Acute respiratory distress syndrome, mechanical ventilation, and right ventricular function. Curr Opin Crit Care. 2011;17(1):30- 35.

Briel M, et al. Higher vs lower positive end-expiratory pressure in patients with acute lung injury and acute respiratory distress syndrome: systematic review and meta-analysis. JAMA. 2010;303(9):865-873.

Butterworth, J. F., Mackey, D. C., Wasnick, J. D., Morgan, G. E., Mikhail, M. S., & Morgan, G. E. (2013). Morgan & Mikhail's clinical anesthesiology. New York: McGraw-Hill.

Carlbom D, Davidson BL. Pulmonary embolism in the critically ill. Chest. 2007;132(1):313-324.

Carvalho CR, et al. Temporal hemodynamic effects of permissive hypercapnia associated with ideal PEEP in ARDS. Am J Respir Crit Care Med. 1997;156(5):1458-1466

Cloutier MM, Thrall RS. The respiratory system. In: Koeppen BM, Stanton BA, eds. Berne & Levy Physiology. 7th ed. Philadelphia, PA: Elsevier; 2018:433-509.

Damico NK. Mechanical ventilation of the anesthetized patient. Crit Care Nurs Clin North Am. 2015;27(1):147-155.

Desciak MC, Martin DE. Perioperative pulmonary embolism: diagnosis and anesthetic management. J Clin Anesth. 2011;23(2):153-165.

Ezri T, et al. Peripartum general anaesthesia without tracheal intubation: incidence of aspiration pneumonia. Anesthaesia. 2000;55(5):421-42

Fleisher LA, Mythen M. Anesthetic implications of concurrent diseases. In: Miller RD, ed. Anesthesia. Philadelphia, PA: Elsevier; 2015:1156-1225.

Forster HV, Smith CA. Contributions of central and peripheral chemoreceptors to the ventilatory response to CO2/H. J Appl Physiol. 2010;108(4):989-994.

Fronam SA, Ishizawa Y. Inhaled anesthetics: uptake, distribution, metabolism and toxicity. In: Miller RD, ed. Anesthesia. Philadelphia, PA: Elsevier; 2015:638-669longnec.

Garvey JF, et al. Epidemiological aspects of obstructive sleep apnea. J Thorac Dis. 2015;7(5):920-929.

Goldhaber SZ. Requiem for liberalizing indications for vena caval filter? Circulation. 2016;133(21):1992-1994

Hall JE. Guyton and Hall Textbook of Medical Physiology. 13th ed. Philadelphia: Elsevier; 2016:497-504.

Hallman MB, et al. Critical care medicine. In: Barash PG, et al., eds. Clinical Anesthesia. Philadelphia, PA: Lippincott, Williams and Wilkins; 2013:1580-1610.

Harter R, et al. A comparison of the volume and pH of gastric contents of obese and lean surgical patients. Anesth Analg. 1998;86:147-152.

Hong CM, et al. Respiratory diseases. In: Fleisher LA, ed. Anesthesia and Uncommon Diseases. Philadelphia, PA: Elsevier; 2012:137-161.

Jalota L, Jain VV. Action plans for COPD: strategies to manage exacerbations and improve outcomes. Int J Chron Obstruct Pulmon Dis. 2016;11:1179-1188.

Javaheri S. Central sleep apnea. Clin Chest Med. 2010;31(2):235-248.

Kasper W, et al. Management strategies and determinants of outcome in acute major pulmonary embolism: results of a multicenter registry. J Am Coll Cardiol. 1997;30(5):1165-1171.

Kilpatrick B, Slinger P. Lung protective strategies in anaesthesia. Br J Anaesth. 2010;105(suppl 1):i108-i116.

Koninckx M, et al. Management of status asthmaticus in children. Paediatr Respir Rev. 2013;14(2):78-85.

Konstantinides S, Torbicki A. Management of venous thrombo-embolism: an update. Eur Heart J. 2014;35(41):2855-2863.

Lumb AB, Horner D. Pulmonary physiology. In: Hemmings HC, Egan TD, eds. Pharmacology and Physiology for Anesthesia. Philadelphia, PA: Elsevier; 2013:445- 457.

Mekontso D, et al. Impact of acute hypercapnia and augmented positive end expiratory pressure on right ventricle function in severe acute respiratory distress syndrome. Intensive Care Med. 2009;35(11):1850-1858."

Miller, R. D. (2005). Miller's anesthesia. New York: Elsevier/Churchill Livingstone.

Nagelhout, J. J., & In Elisha, S. (2018). Nurse anesthesia.

National Heart Lung and Blood Institute, National Asthma Education and Prevention Program, Expert Panel Report 3. Guidelines for the Diagnosis and Management of Asthma. Bethesda, MD: US Department of Health and Human Services; 2007.

Neely RC, et al. Surgical embolectomy for acute massive and submassive pulmonary embolism in a series of 115 patients. Ann Thorac Surg. 2015;100(4):1245- 1251.

Ochs M, Weible ER. Functional design of the human lung for gas exchange. In: Grippi MA, et al., eds. Fishman's Pulmonary Disease and Disorders. New York, NY: McGraw-Hill; 2015:20-63.

Oğuzalp, H.,Akıncı S.B. (2016) Solunum Fizyolojisi. Keçik, Y. (Ed.) Temel Anestezi içinde (s.281-293). Ankara: Güneş Kitabevi.

Olman M. Pulmonary vascular steal in chronic thromboembolic pulmonary hypertension. Chest. 1990;98:1430-1434.

Opperer M, et al. Does obstructive sleep apnea influence perioperative outcome? A qualitative systematic review for the Society of Anesthesia and Sleep Medicine Task Force on preoperative preparation of patients with sleep-disordered breathing. Anesth Analg. 2016;122(5):1321-1334.

Prange HD, et al. Physiological consequences of oxygen-dependent chloride binding to hemoglobin. J Appl Physiol. 2001;91(1):33-38.

Qaseem A, et al. Diagnosis and management of stable chronic obstructive pulmonary disease: a clinical practice guideline update from the American College of Physicians, American College of Chest Physicians, American Thoracic Society, and European Respiratory Society. Ann Intern Med. 2011;155(3):179-191.

Rittayamai N, Brochard L. What's new in ARDS (clinical studies). Intensive Care Med. 2014;40(11):1731-1733.

Robbins IM, et al. Update on chronic thromboembolic pulmonary hypertension. Trends Cardiovasc Med. 2017;27(1):29-37.

Roberts R, Shirley MA. Reducing the risk of acid aspiration during cesarean section. Anesth Analg. 1974;53(6):859-868.

Rodgers A, et al. Reduction of postoperative mortality and morbidity with epidural or spinal anaesthesia: results from overview of randomised trials. BMJ. 2000;321(7275):1493.

Scholten EL, et al. Treatment of ARDS with prone positioning. Chest. 2017;151(1):215-224.

Schreiner M. Gastric fluid volume: is it really a risk factor for pulmonary aspiration? Anesth Analg. 1998;87:874-876.

Schwengel DA, et al. Pediatric obstructive sleep apnea. Anesthesiol Clin. 2014; 32(1):237-261.

sher VL. The pulmonary system. In: McCance KL, Huether SE, eds. Pathophysiology: The Biologic Basis for Disease in Adults and Children. 7th ed. St. Louis, MO: Elsevier; 2014:1255-1313.

shurst J, Wasson M. Methemoglobinemia: a systematic review of the pathophysiology, detection, and treatment. Del Med J. 2011;83(7):203-208.

Siau C, Stewart TE. Current role of high frequency oscillatory ventilation and airway pressure release ventilation in acute lung injury and acute respiratory distress syndrome. Clin Chest Med. 2008;29(2):265-275, vi.

Sista AK, et al. Four key questions surrounding thrombolytic therapy for submassive pulmonary embolism. Vasc Med. 2016;21(1):47-5

Sliger P. Gas exchange. In: Flood P, et al., eds. Stoelting's Pharmacology & Physiology in Anesthesia Practice. Philadelphia, PA: Wolters Kluwer; 2015:549-588

Sud S, et al. High frequency oscillation in patients with acute lung injury and acute respiratory distress syndrome (ARDS): systematic review and meta-analysis. BMJ. 2010;340:c2327.

Tapson VF. Acute pulmonary embolism. N Engl J Med. 2008;358(10):1037-1052.

Visser A, et al. Predictors of surgical complications: a systematic review. Surgery. 2015;158(1):58-65.

West J. Vascular diseases. In: West J, ed. Pulmonary Pathophysiology: The Essentials. Baltimore, MD: Lippincott Williams & Wilkins; 2008:99-120.

Widdicombe J. Henry Head and his paradoxical reflex. J Physiol. 2004;559(Pt 1):1-2.

22. BÖLÜM

AMELİYATHANE DIŞI ALANLARDA ANESTEZİ VE SEDASYON UYGULAMALARI

YETKİN ÖZER

Biraz dikkat, büyük kazalar savuşturur.

Ahmet Haşim

GİRİŞ

Geleneksel olarak cerrahi bir müdahale için uygulanan anestezi işlemleri ameliyathane ortamında gerçekleştirilmektedir. Klasik bir cerrahi müdahale sayılmayan, ancak tanı ve tedaviye yönelik yapılan girişimsel işlemlerin önemli bir bölümü artık ameliyathane dışı alanlarda, hatta özelleşmiş birimlerde gerçekleşmektedir. Anestezi profesyonellerinin alışmış olduğu ve ihtiyaca göre organize edilmiş ameliyathanelerden farklı olarak bu özelleşmiş birimlerde çalışmak, standart anestezi uygulamalarını gerçekleştirmeye kıyasla birtakım farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıkların getireceği riskleri, bakım kalitesi ve hasta güvenliği sorunlarını yönetebilmek için ameliyathane dışında gerçekleştirilen anestezi işlemlerinin bir kurallar demeti içinde tutulması, yol haritalarının belirlenmesi ve sürecin gözlemlenerek sürekli iyileştirme faaliyetlerinin yürütülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

American Society of Anesthesiologists Committee on Standards and Practice Parameters. Statement on nonoperating room anesthetizing locations. 17 October 2018. Erişim: 31.05.2021, https://www.asahq.org/standards-and-guidelines/statement-on-nonoperating-room-anesthetizing-locations

Bader AM, Pothier MM (2009). Out-of-operating room procedures: preprocedure assessment. *Anesthesiol Clin*. 27(1):121-6. doi: 10.1016/j.anclin.2008.10.001.

Chang B, Kaye AD, Diaz JH, Westlake B, Dutton RP, Urman RD (2018). Interventional Procedures Outside of the Operating Room: Results From the National Anesthesia Clinical Outcomes Registry. *J Patient Saf*. 14(1):9-16. doi: 10.1097/PTS.0000000000000156.

Evron S, Ezri T (2009). Organizational prerequisites for anesthesia outside the operating room. *Curr Opin Anaesthesiol*. 22(4):514-8. doi: 10.1097/ACO.0b013e32832dbac0.

Klein AA, Meek T, Allcock E, Cook TM, Mincher N, Morris C, Nimmo AF, Pandit JJ, Pawa A, Rodney G, Sheraton T, Young P (2021). Recommendations for standards of monitoring during anaesthesia and recovery 2021: Guideline from the Association of Anaesthetists. *Anaesthesia*. doi: 10.1111/anae.15501.

Walls JD,Weiss MS. Safety in Non-Operating Room Anesthesia (NORA). APSF NEWSLETTER, June 2019. Erişim: 31.05.2021, https://www.apsf.org/article/safety-in-non-operating-room-anesthesia-nora/

ANESTEZİ CİHAZI VE EKİPMANLARI

ANA EDİTÖRLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ S. PINAR MEHEL TUTUK

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

EDİTÖR

Öğr. Gör. Dr. Çağlar ŞİMŞEK

Hedef CS

Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2022 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-43-9

ANESTEZİ CİHAZI VE EKİPMANLARI

ANA EDİTÖRLER: Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pınar MEHEL TUTUK**,** Öğr. Gör. Erdem GÖL, Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL

EDİTÖR: Öğr. Gör. Dr. Çağlar ŞİMŞEK

YAZARLAR:

Dr. Öğr. Üyesi Betül ŞİMŞEK
Dr. Öğr. Üyesi Betül TEZER
Dr. Öğr. Üyesi Cem ERDOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Edip TEMİZ
Öğr. Gör. Uzman Ahmet Emre AZAKLI
Öğr. Gör. Aynur KARAKAYA
Öğr. Gör. Hatice AZİZOĞLU
Dr. Ceyhun YILMAZ
Dr. H. Banu KATRAN
Anestezi Teknikeri Berma YÜKSEL

YAYIN EDİTÖRLERİ

Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA

Burcu SARPBELLİ
Başak AKKAYA

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad.
Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

BASKI

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak
No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Şubat, 2022

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

ÖNSÖZ

Günümüzde anestezi teknikerleri ve öğrencileri için anestezi kitapları olmakla beraber anestezi cihazı ve ekipmanları konusunda yeterli yayın azdır. Bu ihtiyacını gidermek amacıyla anestezi teknikerleri ve öğrencilerinin yaralanabileceği bir kaynak hazırlamak için birbirinden değerli yazarlarla bir araya gelinmiştir. Yoğun çalışmalar sonucunda güncel bilgilerle ve yalın bir dil kullanarak kaleme alınan "Anestezi Cihazı ve Ekipmanları "kitabının sevgili öğrenciler ve okurların gelişimine katkı sağlamasını dilerim.

Editör

Öğr. Gör. Dr. Çağlar ŞİMŞEK

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM
ANESTEZİ CİHAZI VE BÖLÜMLERİ
ÖĞR. GÖR. AYNUR KARAKAYA

1. ANESTEZİ CİHAZI 10
1.2. Anestezi Cihazının İşleyişi 11
2. ANESTEZİ CİHAZI EKİPMANLARI 11
2.1. Medikal Gaz Kaynağı 12
2.2. Basınç Regülatörleri 13
2.3. Akım Ölçerler (Flowmetre) 13
2.4. Vaporizatörler 14
2.5. Ventilatör 16
2.6. Anestezi Solunum Devreleri 17
2.7. Atık Gaz Sistemi 21
2.8. Oksijen flush sistemi 21
2.9. Monitör 22
2.10. Elektrik Ekipmanı ve Yedek Güç Kaynağı 22
KAYNAKÇA 23

2. BÖLÜM
MEDİKAL GAZ KAYNAKLARI VE YEDEK GAZ SİLİNDİRLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ CEM ERDOĞAN

1. GİRİŞ 26
2. MEDİKAL GAZ KAYNAKLARI 27
2.1. Oksijen 27
2.2. Karbondioksit 28
2.3. Azotprotoksit (N_2O) 29
2.4. Medikal Hava 30
2.5. Nitrojen 30
2.6. Medikal Vakum 30
3. MEDİKAL GAZLARIN SUNUMU 30
3.1. Anestezik Gaz Tahliye Sistemleri 31
3.2. Atık Gaz Sistemleri 32
3.3. Medikal Gaz Alarm Panelleri 32
3.4. Regülatör 33
3.5. Medikal Gaz Prizleri 33
3.6. Jaklar 33
3.7. Pendantlar 33
KAYNAKÇA 34

3. BÖLÜM
ANESTEZİ CİHAZININ KONTROLÜ
DR. CEYHUN YILMAZ

1. ANESTEZİ CİHAZININ KONTROLÜ 36
1.1. Anestezi Cihazı Kontrol Protokolü 37

1.2. Anestezi Makinesinin Pnömatik Bileşenlerinin Kontrol Edilmesi 38
KAYNAKÇA 44

4. BÖLÜM
ANESTEZİ CİHAZININ KULLANIMI
ÖĞR. GÖR. UZM. AHMET EMRE AZAKLI

1. KLİNİK ANESTEZİ PRATİĞİNDE ANESTEZİ CİHAZI 46
2. ANESTEZİ CİHAZININ KLİNİK KULLANIMI 46
2.1. Anestezi Cihazının Açılması 46
2.2. Anestezi Cihazının Klinik Pratikteki Önemli Bileşenleri 47
2.3. Mekanik Ventilatörün Kullanımı 55
KAYNAKÇA 58

5. BÖLÜM
ASPİRASYON
DR. H. BANU KATRAN

1. GİRİŞ 60
2. AÇIK VE KAPALI SİSTEM ASPİRASYON YÖNTEMİ 60
2.1. Kapalı Sistem Aspirasyon 60
2.2. Açık Sistem Aspirasyon 61
3. ASPİRASYON İŞLEMİ 61
3.1. Aspirasyon İçin Gerekli Malzemeler 61
3.2. Uygulama Basamakları 63
3.3. Orofarengeal Aspirasyon 66
3.4. Nazofarengeal Aspirasyon 66
3.5. Endotrakeal Tüp ya da Trakeostomi Kanülü İçinden Açık Sistem Aspirasyon 67
3.6. Endotrakeal Tüp ya da Trakeostomi Kanülü İçinden Kapalı Sistem Aspirasyon 69
KAYNAKÇA 71

6. BÖLÜM
AİRWAY, SOLUNUM DEVRELERİ, YÜZ MASKESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL ŞİMŞEK

1. GİRİŞ 74
2. AİRWAY 75
2.1. Nazofarengeal Airwayler 75
2.2. Orofaringeal Airwayler 76
3. ANESTEZİK YÜZ MASKELERİ 79
3.1. Yüz Maskesinin Bölümleri 79
3.2. Spesifik Maskeler 79
3.3. Yüz Maskesi Kullanma Tekniği 80
3.4. Yüz Maskelerindeki Ölü Boşluk 82
3.5. Komplikasyonları 82
4. SOLUNUM DEVRELERİ 82
4.1. Mapleson Sistemleri 83

4.2. Halka Sistemleri 85
KAYNAKÇA 90

7. BÖLÜM
ENDOTRAKEAL ENTÜBASYON VE LARİNKOSKOP HAZIRLIĞI
DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL ŞİMŞEK

1. GİRİŞ 92
2. ENDOTRAKEAL TÜP 92
3. ENDOTRAKEAL TÜPLERİN ANATOMİK YAPILARI 92
3.1. Uzunluk ve Çap 92
3.2. Kaf 94
3.3. Eğim 95
3.4. Murphy Gözü 95
3.5. Konnektör 95
4. ENDİKASYONLAR 95
5. KONTRENDİKASYONLAR 95
6. LARİNGOSKOPLAR 95
6.1. Klasik Laringoskoplar 95
6.2. Videolaringoskoplar 98
7. BALON VALF MASKE (BVM) 99
KAYNAKÇA 100

8. BÖLÜM
LMA, KOMBİTÜP VE FASTRACH LMA HAZIRLIĞI
ANESTEZİ TEKNİKERİ BERMA YÜKSEL

1. LARINGEAL MASK AIRWAY (LMA) 102
1.2. LMA Endikasyonları 103
1.3. LMA Kontrendikasyonları 103
1.4. LMA'nın Hastaya Özel Seçimi 103
1.5. LMA'nın Hazırlanması ve Yerleştirilme Aşamaları 104
1.6. LMA'nın Çıkarılma Aşamaları 104
1.7. LMA Çeşitleri 104
1.8. LMA'lı Hastada Hemodinamik ve Respiratuar Takip 105
1.9. Kombitüp 106
KAYNAKÇA 107

9. BÖLÜM
MONİTÖRİZE HASTA TRANSFER HAZIRLIĞI
ÖĞR. GÖR. HATİCE AZİZOĞLU

1. MONİTÖRİZASYON İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER 110
1.1. Monitörizasyon Nedir? 110
1.2. Monitörizasyon Neden Önemlidir? 110
1.3. Temel Monitörizasyon Teknikleri Nelerdir? 110
1.4. Monitörizasyon Gerekli mi? 110

1.5. Hangi Hastalar Monitörizasyon İle Transfer Edilmeli? 110
2. AMELİYATHANE'DE HASTA TRANSFERİ 111
2.1. Hasta İle İlişkili Riskler 111
2.2. Hasta Transferi Öncesi İzlenmesi Gereken Vital Bulgular 112
2.3. Postanestezi Bakım Aşamaları 114
2.4. Hasta Nakil ve Bakım Transferi 115
KAYNAKÇA 122

10. BÖLÜM
ENTÜBASYON GÜÇLÜĞÜ İÇİN YAPILMASI GEREKENLER
DR. ÖĞR. ÜYESİ EDİP TEMİZ

1. ENTÜBASYON GÜÇLÜĞÜ İÇİN YAPILMASI GEREKENLER 124
1.1. Zor Havayolu Yönetimi 124
1.2. Zor Havayolu Bileşenleri 125
1.3. Havayolu Muayenesinin Bileşenleri 126
1.4. Donanım 132
1.5. Preoperatif Hazırlık 133
1.6. Zor Endotrakeal Entübasyon 134
1.7. Uyanık Hava Yolu Yönetimi 136
1.8. Ekstübasyon Stratejisi 137
1.9. Postoperatif İzlem 138
1.10. Entübasyon Güçlüğünde Kullanılan Ek Araç Gereçler Ve Cerrahi Yöntemler ... 138
1.11. Cerrahi Havayolu Açma Teknikleri 140
KAYNAKÇA 142

11. BÖLÜM
İNFÜZYON / PERFÜZYON POMPALARI VE SETLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL TEZER

1. İNFÜZYON / PERFÜZYON POMPALARI VE SETLERİ 148
1.1. Tanım 148
1.2. Kullanım Yerleri 148
1.3. Perfüzyon Cihaz Çeşitleri 148
1.4. Serum Setleri 152
1.5. İnfüzyon Setleri 153
1.6. İnfüzyon Pompaları 153
1.7. Kan Transfüzyon Pompası 154
1.8. Ototransfüzyon Cihazı (OTC) 155
KAYNAKÇA 157

12. BÖLÜM
ANESTEZİDE KULLANILAN CİHAZ, EKİPMAN VE ORTAMIN KONTROLÜ, MEKANİK TEMİZLİK, STERİLİZASYON VE DEZENFEKSİYONU
DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL TEZER

1. ANESTEZİ ORTAMI VE KULLANILAN CİHAZ VE EKİPMANIN KONTROLÜ 160

1.1. Ortamın Kontrolü 160
1.2. Anestezi Cihazının Kontrolü 161
1.3. Ekipman ve Gaz Kaynakları ve Tüplerin Kontrolü 164
2. ANESTEZİ CİHAZININ TEMİZLİĞİ, DEZENFEKSİYON VE STERİLİZASYONU 164
2.1. Anestezi Cihazının Yüzey Temizliği 165
2.2. Dezenfeksiyon 165
2.3. Sterilizasyon 166
3. ANESTEZİ DEVRESİNİN BAKIMI VE DEZENFEKSİYONU 168
3.1. Anestezi Devresi Tanımı 168
3.2. Anestezi Devresinin Bağlantılarından Ayrılması 168
3.3. Solunum Devresinin Dezenfeksiyonu 168
3.4 Anestezi Devresinin Parçalarının Birleştirilmesi 169
4. SU TUTUCUNUN BAKIMI VE DEĞİŞİMİ 169
4.1. Su Tutucu Tanımı 169
4.2. Su tutucu Değişim Kriterleri 169
4.3. Su Tutucunun Değişimi 169
5. BAKTERİ FİLTRESİNİN BAKIM VE DEĞİŞİMİ 170
5.1. Bakteri Filtresi Tanımı ve İşlevi 170
5.2. Bakteri Filtre Değişimi 170
5.3. Bakteri Filtresinin Temizliği ve Sterilizasyonu 170
6. OKSİJEN SENSÖRÜ DEĞİŞİMİ 171
6.1. Oksijen Sensörü Tanımı. 171
6.2. Sensörün Değişim Kriterleri 171
7. GAZ AKIM SENSÖRÜNÜN BAKIM VE DEZENFEKSİYONU 172
7.1. Gaz Akım sensörü tanımı 172
7.2. Gaz Akım Sensörünün Değişimi 172
7.3. Gaz Akım Sensörünün Montajı 172
8. ABSORBERİN (ABSORBAN KANİSTERİ) BAKIM VE DEĞİŞİMİ 172
8.1. Absorber ve Absorban Tanımı. 172
8.2. Absorbanın İstenen Özellikleri 173
8.3. Absorbanın Değişim Kriterleri 173
8.4. Absorbanın Değiştirme Süresi 174
8.5. Absorberin Temizlik ve Bakımı 174
9. SOLUNUM DEVRESİ EKLENTİLERİNİN VE SARF MALZEMELERİNİN TEMİZİLİK BAKIM VE . STERİLİZASYONU 174
9.1. Sarf Malzemelerinin Bakım ve Sterilizasyonu 175
9.2. Solunum Sisteminin Diğer Parçaları 175
9.3. Solunum Sistemi Bileşenlerinin Montajı 175
9.4. Solunum Sistemi Bileşenlerinin Dezenfeksiyonda Dikkat Edilecek Noktalar 175
10. ATIK GAZ SİSTEMİNİN BAKIM VE DEZENFEKSİYONU 176
10.1. Atık Gaz Sistemi Tanımı 176
10.2. Atık Gaz Sisteminin Değişim ve Dezenfeksiyon İşlemi 177
KAYNAKÇA 178
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 180

1. BÖLÜM

ANESTEZİ CİHAZI VE BÖLÜMLERİ

ÖĞR. GÖR. AYNUR KARAKAYA

İnsanın insana güvenmesinin, bir insanın kendisini bayıltıcı bir zehirle, başkaları tarafından ağrısız, bilinçsiz ve yardımsız bir durumda bırakılmasına izin vermesinden, daha güzel bir örneği var mı?

(Prof. Dr. Theodor Billroth)

1. ANESTEZİ CİHAZI

Anestezi işlemlerini daha güvenli bir şekilde yapabilmek için gelişmiş anestezi cihazlarına duyulan ihtiyaç gün geçtikçe önemini daha da arttırmaktadır.

Anestezi cihazını oluşturan öğelerin bilinmesi, meslek hayatında bu cihazı ve ekipmanlarını kullanırken ne yaptığımızı bilerek uygulamamızı sağlayacaktır. Bu da beklenmeyen olaylarla mücadele gücümüzü artırır.

Anestezi cihazı yaşamın devamı için gerekli olan gazlar ile ventilasyonu sağlayarak, anestezik amaçla kullanılan inhalasyon ajanlarını hastaya vermek için kullanılan ekipmandır. Bu işlem esnasında en önemli konu hastanın yeterli miktarda oksijen alınımının sağlanmasıdır. Böylece hastanın hayati bulgularının korunması sağlanmış olmaktadır.

Anestezi cihazı modern anestezinin başlamış olduğu 19. yy'dan günümüze kadar basit anestezi cihazlarından, yüksek güvenliğe ve donanıma sahip olarak çeşitlenerek gelmiştir.

Resim 1. Modern anestezi cihazı

Bugün farklı özellikleri ile donatılmış birçok anestezi cihazı klinik uygulamalarda yer almaktadır. Bu cihazların farklı özellikleri bulunsa da tüm anestezi cihazlarının bugünün şartlarına uygun olarak anestezi uygulamalarında kullanmak için belli temel özellikleri olmak durumundadır.

KAYNAKÇA

Butterworth, J., Mackey, D., Wasnick, J. (2015). *Morgan & Mikhail Klinik Anesteziyoloji* (5. Baskı b). (F. Cuhruk, Çev.) Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Çelik, M. G. (Ed.) (2015). *Teknikerler ve teknisyenler İçin Anesteziyoloji* (2. Baskı). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Çelik, Y. (Ed.) (2016). *Temel Anestezi* (2. Baskı) Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Esener, Z. K. (1997). *Klinik Anestezi* (2. Baskı b.). Ankara: Logos Yayıncılık.

Kepekçi, A. B. (2018). *A'dan Z'ye Anesteziyoloji.* İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Salihoğlu, Z. (Ed.) (2014). *Anestezi Teknikerleri İçin Anestezi Kitabı.* İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Salihoğlu, Z. (2015). *Anesteziyoloji.* İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Sutaş Bozkurt, P., Salihoğlu, Z. (Ed.) (2015). *Sağlık Okulları ve Anestezi Teknikerleri İçin Temel Kitap.* İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

2. BÖLÜM

MEDİKAL GAZ KAYNAKLARI VE YEDEK GAZ SİLİNDİRLERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ CEM ERDOĞAN

Tüm maddeler zehirdir. İlacı zehirden ayıran dozudur.

(Paraselsus [1493-1541])

1. GİRİŞ

Anestezi bazı olgularda sadece intravenöz (IV) yolla uygulansa da inhalasyon anestezisi halen en yaygın kullanıma sahiptir. IV anestezi için hastanın sadece kilosu dikkate alınıp IV kanül gerekirken inhalasyon anestezisi için özel cihazlar, bağlantılar ve sistemler gerekmektedir. Modern anestezi makinaları artık iş istasyonuna (workstation) dönüşmüş kompleks cihazlardır. Bu cihazları kullanarak hastaya müdahalede bulunan anestezi uzmanları, anestezi teknikerleri gibi tüm görevlilerin teknolojik olarak daha güvende olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, insan ya da sistem kaynaklı sorunları tespit ederek çözüm üretecek bilgiye sahip olmak çok önemlidir.

Bütün doktorlar arasında ameliyathanede en fazla zaman geçiren anesteziyologlardır. Onlarla birlikte anestezi teknikerleri, hemşireler ve yardımcı sağlık personeli ameliyathanenin temel unsurlarıdır. Anesteziyolog, ameliyat ve ameliyathaneye bağlı birtakım tehlikelere karşı hastanın ve çalışanın güvenliğini korumakla birinci derecede sorumludur. Ameliyathane ekibi bu bilinçle hareket ederek ısı, nem, havalandırma, ses, medikal gaz sistemleri, atık sistemi gibi konularda bilgi sahibi olmalıdır. Bu bölümde, medikal gaz kaynakları ve yedek gaz sistemleri ile ilgili konu anlatılmaktadır.

Medikal gaz; tedavi ve tanı amacı ile kullanılmak üzere üretilmiş ve depolanmış gaz olarak tanımlanabilir. Ameliyathane, yoğun bakım, anestezi, servis ve diğer müdahale odalarında kullanılır. Yasal olarak ilaç kabul edilirler. Medikal hava, oksijen, azot protoksit (N_2O), azot, karbondioksit medikal gazlardır. Azot ve karbondioksit anestezide kullanılmazlar. Teknik olarak gaz olarak kabul edilmese de atık anestezik gaz imhası (waste anesthetic gas disposal: WAGD) veya ortam temizliği için gerekli vakum çıkışı ve cerrahi aspirasyon da medikal gaz sistemine dahil edilebilir. Bu sistemlerin ana unsurları; gaz kaynakları ve bunları hastanenin ilgili birimlerine ileten yollardan oluşmaktadır. Oksijen sisteminde bir sorun varsa hasta hayatı tehlike altındadır. Medikal gaz sisteminin temel özelliği gazın kaynağı ve bunun ameliyathaneye iletilmesinde kullanılan araçlardır. Anesteziyolog ve anestezi teknikeri medikal gazın seviyesinin azalması ve bağlantı ile ilgili sorunun tespitini yapabilmelidir.

İnsan kaynaklı hataları en aza indirmek için; her gazın rengi uluslararası bir standartla belirlenmiş ve her gaz için geliştirilen silindirlerin güvenli bir şekilde bağlantılarının sağlanabilmesi için bağlantı noktalarında uluslararası pin indeks sistemi oluşturulmuştur. Oksijen beyaz, karbondioksit gri, azotprotoksit mavi ve hava siyah-beyaz olarak renklendirilmiştir (Tablo 1). Medikal oksijen gazı ve azotprotoksit, resmi olarak denetlenen ve dolum izni verilmiş fabrikalarda üretilmektedir.

Tablo 1. Gazların standardize edilmiş uluslararası renkleri

OKSİJEN	BEYAZ
AZOTPROTOKSİT (N_2O)	MAVİ
KARBONDİOKSİT (CO_2)	GRİ
VACUM	SARI
HAVA	SİYAH-BEYAZ

KAYNAKÇA

Bilgin, H. (2003). Atık anestezik gazlar ve çevre. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Ana Bilim Dalı Anestezi Dergisi*, 11(1):1–9.

Butterwrth, J. F., Mackey, D. C., Wasnick, J. D. (Ed.) (2013). The Opering Room Environment McGraw Hill, Cowles CE (Ed). *Morgan & Mikhail's Clinical Anesthesiology* içinde (s.9-28). 5th edition. Lange.

Butterwrth, J. F., Mackey, D. C, Wasnick, J. D. (Ed.) (2013). The Anesthesia Machine. *McGraw Hill (Ed). Morgan & Mikhail's Clinical Anesthesiology* içinde (s.44-86). 5th edition. Lange.

Cuhruk, H., (Çev) (2015*).* Ameliyathane Ortamı. *CE. Cowles. Morgan and Mikhail's Klinik* Anesteziyoloji içinde (s.9-15). 5. Baskı. Güneş Tıp Kitabevleri.

Efrenfeld, J. M., Oleyar, M. (2011). *Medical Gases: Properties, Supply and Removal. The MGH Textbook of Anesthetic Equipment* içinde (s.10-21).1st ed. Philadelphia: Saunders Elvesier.

Hekimoğlu, A. (2007). Terapotik gazlar; oksijen, karbondioksit, nitrik oxide, helyum. *Dicle Tıp Dergisi*, 34(1):61-9.

Highley, D. (2009). Medical gases, their storage and delivery. *Clinical Anaesthesia*,523-7.

http://www.habas.com.tr/Category/Alias/oksijen Erişim:15.05.2021

Kayhan, Z. (2004). Anestezide Kullanılan Araç-Gereçler. *Klinik Anestezi* içinde (s.126-129) 3. Baskı. Ankara: Logos Yayıncılık.

Krajewski, W., Kucharska, M., Pilacik, B. (2007). Impaired vitamin B12 metabolic status in health care workers occupationally exposed to nitrous oxide. *Br J Anaesth*, 99:812-3.

Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. (2011). *Anestezi Cihazı ve Yardımcı Ekipmanlar* içinde (s.8-9). Ankara.

Şimşek, Ç. (2018). Ameliyathanede Kullanılan Gaz Sistemleri ve Ekipmanları. Gökhan Tolga Adaş/ Hamdiye Banu Katran (Ed.), *A'dan Z'ye Ameliyathane* içinde (s.21-32). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.

TS EN ISO 7396–1 Haziran 2009 Tıbbi gaz boru sistemleri- Bölüm1 Sıkıştırılmış tıbbi gazlar ve vakum için boru sistemleri.

Tulunay, M., H. Cuhruk, (2003). Morgan GE (Ed.), Yörükoğolu D. (Çev. Ed.). *Klinik Anesteziyoloji Anestezi Cihazları ve Monitörleri* içinde (s.16-19) 3. Baskı. Ankara: Güneş Tıp Kitapevi.

White, D. C., Calkins, J. (Ed.) (1989). Anesthetic Machines and Breathing Systems. Nunn, J. F., Utting, J. E., Brown, B. R. (Eds). *General Anaesthesia* içinde (s. 428-456). Fifth Edition.

3. BÖLÜM

ANESTEZİ CİHAZININ KONTROLÜ

DR. CEYHUN YILMAZ

Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.

(Mustafa Kemal Atatürk)

1. ANESTEZİ CİHAZININ KONTROLÜ

Anestezi cihazı, 20. yüzyılın başlarındaki basit bir pnömotik cihazdan, çeşitli mekanik, elektrikli ve elektronik bileşenleri içerecek şekilde geliştirilmiş ve bugünkü modern halini almıştır (Resim 1). Modern cihazlar, eski cihazlarla ilişkili birçok dezavantajın üstesinden gelmiştir. Bununla birlikte, mekanik, elektronik ve elektrikli bileşenlerin eklenmesi, sızıntı veya tıkanıklık gibi bazı eski sorunların tekrarına engel olurken bazı yeni sorunların gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Tek bir kontrol listesi, üreticiler arasındaki tasarım farklılıklarından dolayı mevcut tüm anestezi cihazlarının bütünlüğünü ve güvenliğini doğru bir şekilde test edemez. Anestezi cihazının temellerinin daha iyi anlaşılması ve kullanımdan önce cihazın her bir bileşeninin düzgün çalışıp çalışmadığının kontrol edilmesi oluşabilecek tehlikeleri en aza indirmek için çok önemlidir. Her anestezi cihazının kendine özel kullanım talimatlarının bulunduğu kılavuzları vardır. Bu kılavuzların incelenmesi her cihazda olabilecek farklılıkların tanınmasında yardımcı olacaktır. Anestezi cihazının düzenli yapılan servis bakımı, onarımı ve bakım ve onarımların açık bir şekilde belgelendirilmesi de son derecede önemlidir.

Eser miktarda da olsa ameliyathane odası atmosferini kirleten anestezik gazların, burada çalışan personelin sağlığı üzerinde çeşitli olumsuz etkileri olabilir. Bu nedenle etkin çalışan atık gaz sistemi ile bu gazların güvenli bir şekilde uzaklaştırılması gerekmektedir. Ortama saçılan anestezik gaz miktarını en aza indirmek için düşük akım anestezi uygulaması, hava yolu ekipmanlarında gaz sızıntılarının engellenmesi (doğru yerleştirilmiş yüz maskesi ve larengeal maske, kaf kaçağını engellenmiş trakeal tüp vb.) ve total intravenöz anestezi (TIVA) uygulaması düşünülmelidir.

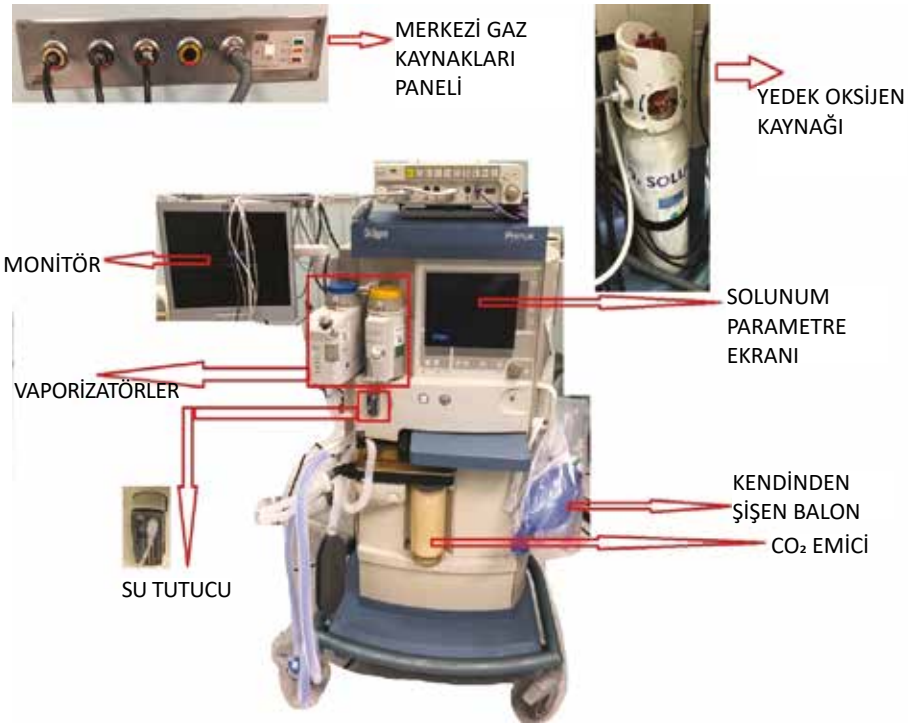

Resim 1. Anestezi cihazı ve bileşenleri

KAYNAKÇA

Butterwrth, J.F., Mackey, D.C., Wasnick, J.D. (Ed.) (2013). The Anesthesia Machine. McGraw Hill (Ed). *Morgan & Mikhail's Clinical Anesthesiology* içinde (s.44-86). 5th edition. Lange.

Butterwrth, J.F., Mackey, D.C., Wasnick, J.D. (Ed.) (2013). The Opering Room Environment McGraw Hill, Cowles CE (Ed). *Morgan & Mikhail's Clinical Anesthesiology* içinde (s.9-28). 5th edition. Lange.

Hartle, A., Anderson, E., Bythell, V., Gemmell, L., Jones, H., McIvor, D., Pattinson, A., Sim, P., Walker, I. (2012). checking anaesthetic equipment 2012: association of anaesthetists of great britain and ıreland. *Anaesthesia,* 67:660–8.

Kayhan, Z. (2004). Anestezide Kullanılan Araç-Gereçler. Klinik Anestezi içinde (s.126-129) 3. Baskı. Ankara: Logos Yayıncılık.

Keçik, Y., Alkış, N., Yörükoğlu, D., Alanoğlu, Z. (2016). *Temel Anestezi*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Merchant, R., Chartrand, D., Dain, S., Dobson, G., Kurrek, M., Lagacé A, Shean, S., Thiessen, B. (2013). Guidelines to the practice of anesthesia revised edition 2013. *Can J Anaesth,* 60:60–84.

Sarı, S., Kaan, N., Kozanhan, B., Yazar, A. (2020) Anestezi Teknikerleri/Teknisyenleri İçin Mesleki Uygulamalar. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Umesh, G., Manjunath, P. (2013). Anaesthesia machine: checklist, hazards, scavenging. *Indian J Anaesth.* 57(5): 533–540.doi: 10.4103/0019-5049.120151

4. BÖLÜM

ANESTEZİ CİHAZININ KULLANIMI

ÖĞR. GÖR. UZM. AHMET EMRE AZAKLI

Eğitim ve çevrenin kişinin zihni üzerinde çok ufak bir etkisi olduğuna ve özelliklerimizin çoğunun doğuştan geldiğine inanma konusunda Francis Galton'a hak vermeye eğilimliyim.

(Charles Darwin)

1. KLİNİK ANESTEZİ PRATİĞİNDE ANESTEZİ CİHAZI

Anestezi cihazları, güvenli bir anestezi uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için oldukça önemlidir. Genel anestezi uygulaması, hastada kontrollü bir koma gelişimine neden olur. Oluşturulan kontrollü koma hali, vücut sistemlerinde meydana gelen değişimlerin yönetimini gerektirir. Bu değişimlerin en başında, solunum sisteminde meydana gelen dramatik etkilenimler yer alır. Genel anestezi uygulanan bir hasta, solunum sistemi fonksiyonlarını kendisi gerçekleştiremez ve mutlaka yapay solunum desteğine ihtiyaç duyar.

Anestezi cihazlarının birincil ve en önemli fonksiyonu, hastaya oksijen sunumunun gerçekleştirilmesidir. Bu cihazlar içerdikleri bir takım güvenlik mekanizmalarıyla, hastalara düşük konsantrasyonda oksijen uygulanmasını engellemek üzere tasarlanmıştır.

Bir genel anestezi uygulamasında anestezi cihazının klinik sürece katkıları incelendiğinde,

1. Hastaya oksijen konsantrasyonu düşük olmayan bir gaz karışımının uygulanmasını sağlar.
2. Genel anestezi altındaki hastanın yapay solunum fonksiyonlarını yerine getirir ve bu amaçla pozitif basınçlı ventilasyon sağlar. Bu sayede solunum fonksiyonları baskılanmış olan hastanın, kandaki düşük oksijen konsantrasyonlarına bağlı zararlardan korunmasına yardımcı olur.
3. Genel anestezi uygulamasının operasyon boyunca devam etmesini sağlamak üzere, hastaya anestezik gazların uygulanmasını sağlar.
4. Entegre monitörler sayesinde hem hastanın yaşamsal bulgularının, hem de solunum sistemi işlevlerinin takibini gerçekleştirme olanağı sağlar.

KAYNAKÇA

Arslan, M., Ünal, Y. (2017). *Basitleştirilmiş Anestezi Ekipmanları*. Rose, G. (Ed.), McLarney J. (Ed.), Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Cuhruk, H. (2015). *Morgan & Mikhail Klinik Anesteziyoloji.* Butterworth, J. (Ed.), Mackey, D. (Ed.), Wasnick, J. (Ed.), 5. Baskı. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Esen, O. (2021). *Resimli Pratik Anestezi*. Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.

Kayhan, Z. (2007). *Klinik Anestezi*. Genişletilmiş 3. Baskı. Ankara: Logos Yayıncılık

Keçik, Y., Alkış, N., Yörükoğlu, D., Alanoğlu, Z. (2016). *Temel Anestezi*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Özkoçak Turan, I. (2015). *Anesteziyoloji Akıl Notları*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Sarı, S., Kaan, N., Kozanhan, B., Yazar, A. (2020). Anestezi Teknikerleri/Teknisyenleri İçin Mesleki Uygulamalar. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

5. BÖLÜM

ASPİRASYON

DR. H. BANU KATRAN

Nefes almak, içten içe, derin derin, taze, ılık, serin,
duymak havayı bağrında.

(Ziya Osman SABA)

1. GİRİŞ

Solunum yolunda birikmiş sekresyonların veya uygulanan tedaviye bağlı artan sekresyon her zaman öksürme refleksi ile vücuttan dışarı atılamayabilir. Sekresyonun bir araç yardımı ile mekanik olarak vücuttan emilerek uzaklaştırılması işlemine "aspirasyon" (emme/suction) denilir.

Herhangi bir sebep ile sekresyonunu çıkaramayan bireyler gibi özellikle entübe edilen hastalar sekresyonları yeterince öksüremeyebilir. Bu nedenle yetersiz ventilasyona yol açabilecek durumlar ve atelektazi riskini azaltmak için endotrakeal aspirasyon son derece önemlidir. Emme prosedürü, kanama, enfeksiyon, atelektazi, hipoksemi, kardiyovasküler dengesizlik, yüksek kafa içi basıncı gibi komplikasyonlar ve risklerle ilişkilidir. Ayrıca uygulama doğru yapılmadığında trakeal mukozada lezyonlara da neden olabilir.

Bireyin nefes almasını engelleyen durumlarda, hava yolunun açıklığının sürdürülmesi, solunumun düzenlenmesi ve kontrolünü sağlamak üzere birey kendi başına yeterli solunum yapamadığında, hava yoluna yapay destek gerekmektedir. Böyle bir durumda trakeostomi veya endotrakeal tüp uygulaması hava yolu açıklığının sürdürülmesi için tercih edilmektedir. Trakeostomi kanülü ya da endotrakeal tüp uygulanan bireylerde, entübe edildikleri süre içinde hastaların sedatif ilaçlarla sedatize edilmeleri, öksürme refleksinin bozulmasına ve uzun süreli hareketsizliğe neden olmaktadır. Buna ek olarak endotrakeal tüp varlığında, solunum sekresyonları artmakta ve hastalar bu yapışkan salgıyı kendi başlarına öksüremeyecekleri için dışarı atamamaktadırlar. Bu sebeple hastanın gereksinimi doğrultusunda havayolunda biriken sekresyonların aspire edilmesi sağlanmalıdır. Negatif basınçla çalışan bir vakum cihazı ile sekresyonların emilerek dışarı çekilmesi işlemi olan "aspirasyon" özellikle yapay hava yolu desteği olan hastaların izleminde en sık kullanılan invaziv uygulamalardan birisidir.

KAYNAKÇA

Abbasinia, M., Irajpour, A., Babaii, A., Shamali, M., Vahdatnezhad, J. (2014). Comparison the effects of shallow and deep endotracheal tube suctioning on respiratory rate, arterial blood oxygen saturation and number of suctioning in patients hospitalized in the intensive care unit: a randomized controlled trial. *J Caring Sci,* 3(3):157-164.

Akyolcu, N., ve Ak, E.S. (2018). Solunum sisteminin cerrahi hastalıkları ve bakımı. Akyolcu, N., Kanan, N., ve Aksoy, G. (Ed.). *Cerrahi Hemşireliği-II* İçinde (s. 1-65). 1. Baskı. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Ay, F.A. (2007). Solunum Sistemi ve Uygulamaları. Fatma Akça Ay (Ed.). *Temel Hemşirelik Kavramlar, İlkeler, Uygulamalar* içinde (s.449-468). İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Ayhan, H., Tastan, S., İyigün, E., Akamca, Y., Arıkan, E., Sevim, Z. (2015). Normal saline instillation before endotracheal suctioning: "What does the evidence say? What do the nurses think?": Multimethod study. *Journal of Critical Care*, 30(4):762-767. https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2015.02.019

Babadağ, K., Atabek Aştı, T. (2008). Solunum aktivitesi. Kamerya Babadağ, Türkinaz Atabek Aştı (Ed). *Hemşirelik Esasları Uygulama Rehberi* içinde (s. 166-170). 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Berman, A., Snyder, S. J., Kozier, B., Erb, G., Levett-Jones, T., Dwyer, T., ... & Park, T. (2010). *Kozier and Erb's fundamentals of nursing* (Vol. 1). Pearson Australia.

Bourgault, A.M., Brown, C.A., Hains, S.M., Parlow, J.L. (2006). Effects of endotracheal tube suctioning on arterial oxygen tension and heart rate variability. *Biol Res Nurs*, 7(4):268-278.

Bozkurt, G. (2017). Yoğun Bakımda Enfeksiyonların Önlenmesi ve Kontrolü, Asiye Durmaz Akyol (Ed.). *Yoğun Bakım Hemşireliği* içinde (s. 447).1. Baskı, İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Çelik, S.A., Kanan, N. (2006). A current conflict: use of isotonic sodium chloride solution on endotracheal suctioning in critically ill patients. *Dimensions of Critical Care Nursing,* 25(1): 11-14.

Day, T., Wanwrihgt, S.P., Wilson-Barnett, J. (2001). An evalution of a teaching intervention to improve the practice of endotracheal suctioning in intensive care units. *Journal of Clinical Nursing,* 10: 682-689.

Demir, F., Dramalı, A. (2005). Reguirement for 100% oxygen before and after closed suction. *Journal of Advanced Nursing* 51(3): 245-251.

Harada, N. (2010). Closed suctioning system: Critical analysis for its use. *Japan Journal of Nursing Science*, *7*(1): 19-28.

Jongerden, I.P., Rovers, M.M., Grypdonck, M.H., Bonten, M.J. (2007). Open and closed endotracheal suction systems in mechanically ventilated patients: a meta-analysis. *Crit Care Med*, 35(1): 260-270.

Leddy, R., Wilkinson, J.M. (2015). Endotracheal suctioning practices of nurses and respiratory therapists: how well do they align with clinical practice guidelines? *Can J Respir Ther,* 51(3): 60-64.

Lynn, P. (2018). *Taylor's clinical nursing skills: a nursing process approach*. Lippincott Williams & Wilkins.

Maggiore, S.M. (2006). Endotracheal suctioning, ventilator-associated pneumonia, and costs: open or closed issue?. *Intensive Care Medicine,* 32: 485-487.

Miller, E.K., Beavers, L.G., Mori, B., Colquhoun, H., Colella, T.J., & Brooks, D. (2019). Assessing the clinical competence of health care professionals who perform airway suctioning in adults. *Respiratory care*, 64(7): 844-854.

Özden, D. (2007). Kapalı sistem aspirasyon yöntemi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 11(3): 29-37.

Öztekin, S.D. (2015). Üst Solunum Yolu Stomalarında Bakım. Neriman Akyolcu, Nevin Kanan (Ed.) *Yara ve Stoma Bakımı* içinde (s.31-59). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Peate, I., Nair, M. (Eds.). (2011). Fundamentals of anatomy and physiology for student nurses. John Wiley & Sons.

Pedersen, C.M., Rosendahl-Nielsen, M., Hjermind, J., Egerod, I. (2009). Endotracheal suctioning of the adult intubated patient—What is the evidence? *Intensive and Critical Care Nursing,* 25(1): 21-30. https://doi.org/10.1016/j.iccn.2008.05.004

Sayın, Y.Y. (2019). Solunum sistemi cerrahisinde bakım. Mevlüde Karadağ, Hülya Bulut (Ed.). *Cerrahi Hemşireliği Kavram Haritası ve Akış Şemalı* İçinde (s. 727-821). 1. Baskı. Ankara: Vize Yayıncılık.

Subirana, M., Sola, I., Benito, S. (2007). Closed tracheal suction systems versus open tracheal suction systems for mechanically ventilated adult patients. *Cochrane Database Syst Rev,* (4):CD004581.

Topeli, A., Harmancı, A., Çetinkaya, Y., Akdeniz, S., Ünal, S. (2004). Comparison of the effect of closed versus open endotracheal suction systems on the development of ventilator-associated pneumonia. *J Hosp Infect*, 58(1):14-19.

Türkmen, F. (2017). Hava Yolu Yönetimi ve Ventilasyonda Yeni Alet ve Ekipmanlar. https://file.atuder.org.tr/_atuder.org/fileUpload/9MekRuVf8iDK.pdf. Erişim: 21.05.2021.

Wilkinson, J.M., Treas, L.S., Barnett, K.L. and Smith, M.H. (2016). *Prosedure Checklists for Fundamental of Nursing*. Philederpia: Davis Company.

6. BÖLÜM

AİRWAY, SOLUNUM DEVRELERİ, YÜZ MASKESİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL ŞİMŞEK

Eğer bir gün benim sözlerim bilim ile ters düşerse bilimi seçin.

(Mustafa Kemal Atatürk)

1. GİRİŞ

Genellikle basitçe entübasyon olarak adlandırılan trakeal entübasyon, açık bir hava yolunu korumak veya belirli ilaçların verilmesi için bir kanal olarak hizmet etmek için esnek bir plastik tüpün trakea (soluk borusu) içine yerleştirilmesidir. Sıklıkla kritik şekilde yaralanmış, yoğun bakım hastası, anestezi uygulanmış hastalarda mekanik ventilasyon dahil olmak üzere akciğerlerin ventilasyonunu kolaylaştırmak için veya boğulma veya hava yolu obstrüksiyonu olasılığını önlemek için yapılır (Tablo 1). Endotrakeal entübasyon işlemi için gereken standart malzemeler şunlardır;

1. Laringoskop handle (hendıl diye okunur, hendılı) ve bleyd (Macintosh ve Miller)
2. Endotrakeal tüpler (bir küçük bir büyük boy)
3. Aspirator, aspirasyon kateteri
4. Kafı şişirmek için enjektör
5. Stile (klavuz tel)
6. Tespit malzemeleri (holder, sargı bezi)
7. Balon-valf- maske sistemi
8. Orofarengeal veya nazofarengeal airway (küçük, orta, büyük boy)
9. Oksijen kaynağı
10. Magill pens
11. Eldiven
12. Doğrulayıcı cihazlar (steteskop, kapnometre)
13. İlaçlar (Sedasyon veya hızlı ardışık entübasyon için ilaçlar)
14. Alternatif veya kurtarma cihazları
15. Monitör (kalp hızı, ritim, solunum, kan basıncı, pulse oksimetri takibi için)

KAYNAKÇA

Brown, T.C. (2012). Endotracheal tubes and intubation. *Paediatr Anaesth*, 22(11):1135-8. doi: 10.1111/j.1460-9592.2012.03892.x. PMID: 22630059.

Debra, L., Wright, W.K. (Ed.) (2015). *AACN Procedure Manual for High Acuity, Progressive, and Critical Care* içinde (bölüm 9 s. 62-68). 7th Edition. Philadelphia: Elsevier

Gordon, J., Cooper, R.M., Parotto M. (2018). Supraglottic airway devices: indications, contraindications and management. *Minerva Anestesiol*, 84(3):389-397. doi: 10.23736/S0375-9393.17.12112-7. Epub 2017 Oct 12. PMID: 29027772.

Ho-Tai, L.M., Devitt, J.H., Noel, A.G., O'Donnell M.P. (1998). Gas leak and gastric insufflation during controlled ventilation: face mask versus laryngeal mask airway. *Can J Anaesth,* 45(3):206-11. doi: 10.1007/BF03012903. PMID: 9579256.

Kayhan, Z. (2019). Havayolu Yönetimi ve Endotrakeal Entübasyon. *Klinik Anestezi içinde (s. 137-171).* Genişletilmiş 4. Baskı. İstanbul: Logos Yayıncılık.

Mapleson, W. (1954). The elimination of rebreathing in various semi-closed anaesthetic systems. *Brit J Anaesth,* 26: 323.

Mapleson, W. (2014) Editorial I: fifty years after – reflection on "the elemination of rebreathing in various semi- closed anaesthetic systems". *Brit J Anaesth,* 93(3): 319-321.

Tsim, P., Howatson, A. (2016). ATOTW 333 – Breathing Systems in Anaesthesia.

Yamasaki, T., Komasawa, N., Kido, H., Minami T. (2017). Contribution of the nasal passage to face mask ventilation: a prospective blinded randomized crossover trial. *Can JAnaesth*, 64(9):935-939. English. doi: 10.1007/s12630-017-0911-3. Epub 2017 Jun 16. PMID: 28623500.

7. BÖLÜM

ENDOTRAKEAL ENTÜBASYON VE LARİNKOSKOP HAZIRLIĞI

DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL ŞİMŞEK

Hayal bilimden daha önemlidir, çünkü bilim sınırlıdır.

(Albert Einstein)

1. GİRİŞ

Endotrakeal tüpler 1900'lerin başında ilk güvenilir anlamda kullanılan kullanılmaya başlamıştır. Pediatrik ETT'ler yaşa göre prematüre infant ile genç ergen çocuklara kadar boyutları vardır. Daha önceleri Pediatrik Endotrakeal tüpler, kaflar trakeaya bası yaparak trakeada nekroza kadar götürülebilen hasar olmasın diye kafsız olarak üretilmekteydi. Neonatal hariç Pediatrik Endotrakeal tüplerde kaflı kullanım daha yaygın hale gelmiştir. Spiralli ETT'ler ise gövdeye yerleşik metal telleri sayesinde esnek oldukları için ezilmez ve kırılmazlar (Resim 1).

KAYNAKÇA

Brown, T.C. (2012). Endotracheal tubes and intubation. *Paediatr Anaesth*, 22(11):1135-8. doi: 10.1111/j.1460-9592.2012.03892.x. PMID: 22630059.

Cavus, E., Dörges, V. (2013). *Video laryngoscopes. In Hagberg CA (Ed).* Benumof and Hagberg's Airway Management içinde (s.536-548). 3rd Ed. Philedelphia, Elseiver Saunders.

Field, D., Milner, A.D., Hopkin, I.E. (1986). Efficiency of manual resuscitators at birth. *Arch Dis Child.* 61: 300.

Gerling, M.C., Davis, D.P., Hamilton, R.S. (2000). Effects of cervical spine immobilization technique and laryngoscope blade selection on an unstable cervical spine in a cadaver model of intubation. *Ann Emerg Med,* 36: 293.

Gordon, J., Cooper, R.M. (2018). Parotto M. Supraglottic airway devices: indications, contraindications and management. *Minerva Anestesiol*, 84(3):389-397. doi: 10.23736/S0375-9393.17.12112-7.

Hagberg, C.A, Artime, C.A. (2015). *Airway Management in the Adult. In Miller RD (Ed) Miller's Anesthesi* içinde (s. 1647-1684). 8th Ed. Philadelphia. S. Elsevier, Saunder.

Hastings, R.H., Hon E.D., Nghiem C., Wahrenbrock E.A. (1996). Force and torque vary between laryngoscopists and laryngoscope blades. *Anesth Analg,* 82:462-468.

Hirschman, A.M., Kravath, R.E. (1982) Venting vs ventilating. A danger of manual resuscitation bags. *Chest.* 82: 369.

Khine, H.H., Corddry, D.H., Kettrick, R.G., Martin, T.M., McCloskey, J.J., Rose, J.B. (1997). Comparison of cuffed and uncuffed endotracheal tubes in young children during general anaesthesia. *Anesthesiology,* 86:627–31.

Larson, M.D. (2009). History of anesthetic practice. Ed: Miller RD. Miller's Anesthesia. 7th Edition, USA. 31.

Leong, L., Black, A.E. (2019). The design of pediatric tracheal tubes. *Pediatric Anesthesia,* 19(Suppl 1):38–45.

Morgan, G.E., Mikhail, M.S., Murray, M..J. (2006). *Airway management. Clinical Anesthesiology* içinde. (s. 91-116). 4th ed. International Edition. Lange Medical Books.

Sakles, J.C., Patanwala, A.E., Mosier, J.M., Dicken, J.M. (2014). Comparison of video laryngoscopy to direct laryngoscopy for intubation of patients with difficult airway characteristics in the emergency department. *Internal and Emergency Medicine*, 9(1): 93-8.

Terndrup, T.E., Kanter, R.K., Cherry, R.A. (1989). A comparison of infant ventilation methods performed by prehospital personnel. *Ann Emerg Med*, 18: 607.

8. BÖLÜM

LMA, KOMBİTÜP VE FASTRACH LMA HAZIRLIĞI

ANESTEZİ TEKNİKERİ BERMA YÜKSEL

Anestezi; insan vücuduna yaşatılması mümkün olamayacak travmaların, sıfır hasarla yaşatılabilmesini sağlayan sanatsal güçtür.

(Ahmet Emre Azaklı)

1. LARINGEAL MASK AIRWAY (LMA)

Genel anestezi altındaki hastalarda, spontan solunum faaliyetinin hasta tarafından yerine getirilmesi mümkün değildir. Gerek anestezik ilaçların solunum merkezi üzerindeki baskılayıcı etkileri, gerekse kas gevşetici ilaçların tüm motor fonksiyonları engellemesi nedeniyle; mutlaka solunum yolu açıklığının sağlanması ve yapay solunum fonksiyonlarının, cihaz yardımıyla gerçekleştirilmesi gerekir.

Solunum yolu açıklığının sağlanması ve devam ettirilmesi amacıyla, farklı hava yolu ekipmanları kullanılabilir. En güvenilir hava yolu ekipmanı, endotrakeal tüptür. Endotrakeal tüp, endotrakeal entübasyon gerçekleştirilerek trakeaya (soluk borusu) yerleştirilir ve kafı şişirilir. Tüp yerinden çıkmadıkça ve doğru anatomik bölgede, doğru seviyede bulundukça; solunum yolu güvenliği tamdır. Ancak endotrakeal entübasyonun mutlak gereklilik olmadığı, solunum yolu açıklığının farklı tekniklerle devamının sağlanabileceği yaklaşımlar da mevcuttur. Bunların klinik pratikte en önemlisi, laringeal mask airwaydir (LMA).

LMA, endotrakeal tüpe benzer kısa bir silikon kauçuk tüp içeren, bu tüpün ucuna bağlı elips biçiminde şişirilebilir balonu olan yassı bir maskedir (Şekil 1). Özellikle operasyon süresinin kısa olduğu, hasta pozisyonunun supin (sırtüstü) ya da litotomi pozisyonunda sabitlendiği ve kas gevşemesinin her zaman gerekli olmadığı olgularda kullanımı yaygındır. Entübe edilemeyen hastalarda da solunum yolu açıklığını sağlamak üzere alternatif bir hava yolu aracı olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir.

LMA, supraglottik bir hava yolu aracıdır, trakeaya girmez. Endotrakeal entübasyonun gerçekleştirilmesi, ciddi bir bilgi ve beceri isterken; LMA uygulaması entübasyonla kıyaslandığında çok daha basittir. Kör bir teknikle uygulanır, başarısız olma riski daha düşüktür. Yüz maskesine göre daha güvenilirdir ve maske ile ventilasyonda olduğu gibi fiziksel efor gerektirmez.

Şekil 1. Laringeal mask airway (LMA)

KAYNAKÇA

Çelik, M.G. (2015). *Teknikerler ve Teknisyenler İçin Anesteziyoloji*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Azaklı, A.E. (2019). *Anestezi Eğitiminin Anahtarı*. Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.

Kepekçi, A.B. (2018). *A'dan Z'ye Anesteziyoloji*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Tural, K. (2008). *Kısa süreli ameliyatlarda laringeal maske airway ve cobra perilaringeal airway'in etkinlik ve komplikasyonlarının karşılaştırılması (Yayımlanmış Uzmanlık Tezi).* Dr. Lütfi Kırdar Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi 1. Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kliniği, İstanbul.

9. BÖLÜM

MONİTÖRİZE HASTA TRANSFER HAZIRLIĞI

ÖĞR. GÖR. HATİCE AZİZOĞLU

Adınızı unutabilirler ancak onları nasıl hissettirdiğinizi asla UNUTMAYACAKLAR...

(Maya Angelou)

1. MONİTÖRİZASYON İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. Monitörizasyon Nedir?

Monitörizasyon, Latincede "monitio" kökünden türeyip izleme ve uyarı anlamına gelmektedir. Anestezi alan bir hastanın dikkatli bir şekilde sürekli ve eksiksiz bir biçimde mönitörize edilerek takip edilmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Monitörizasyon ile hastanın durumundaki değişiklikler ve yapılan müdahalelere verilen tepki zamanında fark edilir. Ayrıca klinsiyenlerin teşhis ve klinik belirsizlikleri çözmede oldukça yardımcı bir yöntemdir. Seçilen monitörizasyonun derecesi ve tipi; hastanın genel durumu, ameliyatın tipi, uygulanan anestezi tekniği, anestezistin klinik deneyimi ve hastanın pozisyonuna bağlı olarak değişiklik gösterir.

KAYNAKÇA

American Association of nurse anesthetists (AANA). (2019). *Postanesthesia Care. Practice Considerations*. Erişim: 24.06.2021.

American Society of Anesthesiologists (ASA) (2019). *Standards for Postanesthesia Care.* Erişim:01.07.2021, https://www.asahq.org/standards-and-guidelines/standards-for-postanesthesia-care

Babayiğit, M., Dereli, N., Gulec, H., Tutal, Z., Şahap, M., Babayiğit, M. A... Horasanlı, E. (2021). Evaluation of patients delivered to the postoperative ıntensive care unit. *East J Med* 26(1): 86-9. DOI: 10.5505/ejm.2021.78553.

Güneş, S., Özkan, S. (2021). Yoğun bakım ünitesinde hasta transferi. *Cerrahi Ameliyathane Sterilizasyon Enfeksiyon Kontrol Hemşireliği Dergisi,* 1(3);54-69. https://dergipark.org.tr/en/pub/caseh/issue/59587/788731

Liddle, C. (2013). Principles of monitoring postoperative patients. *Nursing times*, 109(22), 24-26. PMID: 23862357.

Nesbitt, I. (2006). Postoperative monitoring. *Current Anaesthesia & Critical Care*, 17(1-2), 55-64. https://doi.org/10.1016/j.cacc.2006.03.003

Noh, G.O., Kim, M. (2021). Effectiveness of assertiveness training, SBAR, and combined SBAR and assertiveness training for nursing students undergoing clinical training: A quasi-experimental study. *Nurse Education Today*, *103*,104958. https://doi.org/10.1016/j.nedt.2021.1049588

Uysal, H. (2010). Kritik durumdaki hastanın transferi. *Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi*, *1*(1), 8-12. DOI: 10.5543/khd.2010.002.

Ünlü, C. (2014). Monitörizasyon. Çelik Güra M. (Ed.), *Teknikerler ve Teknisyenler İçin Anesteziyoloji* içinde (s.27-38). Ankara: Güneş Tıp Kitabevi.

Wheeler, D.S., Sheets, A.M., Ryckman, F. C. (2018). Improving transitions of care between the operating room and intensive care unit. *Translational pediatrics*, *7*(4), 299-307. https://doi.org/10.21037/tp.2018.09.09

World Health Organization (WHO). (2003). *Postoperative care.* Erişim: 30.06.2021.

Wright, S. M. (2013). Examining transfer of care processes in nurse anesthesia practice: Introducing the PATIENT protocol. *American Association of Nurse Anesthetists Journal*, *81*(3), 225-232. PMID: 23923675.

Yüzer, S. (2014). Monitörize Anestetik Bakım. Çelik Güra M. (Ed.), *Teknikerler ve Teknisyenler İçin Anesteziyoloji* içinde (s.505-512). Ankara: Güneş Tıp Kitabevi.

10. BÖLÜM

ENTÜBASYON GÜÇLÜĞÜ İÇİN YAPILMASI GEREKENLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ EDİP TEMİZ

Nasıl ki gelecek olgunlaşır geçmişte,
Geçmiş de çürür geleceğin içinde,
Dökülür yapraklar, hazan şenliği.
(Anna Ahmatova [1889-1966])

1. ENTÜBASYON GÜÇLÜĞÜ İÇİN YAPILMASI GEREKENLER

Havayolu açıklığını sağlamak ve sürdürmek anestezistlerin temel sorumluluklarından birisidir. Havayolu açıklığını güvenli bir şekilde sağlamak ve solunumu kontrol etmek için larenks yoluyla soluk borusu içerisine endotrakeal tüp yerleştirme işine endotrakeal entübasyon denir. Oksijenlenmenin sürdürülmesi anestezistler tarafından gerçekleştirilen en önemli ve kritik görevdir. Havayolu yönetimi, anestezik uygulamaların temel taşlarından biridir ve anestezi uygulamasındaki zor veya başarısız havayolu yönetimi; havayolu travması, beyin hasarı veya ölüm gibi potansiyel olarak önlenebilir olumsuz sonuçlar nedeniyle önem arz eder.

Endotrakeal entübasyon her zaman ya da her hastada kolaylıkla uygulanamayabilir ve hasta entübe edilemeyebilir. Bu durumda zor havayolundan söz etmek gerekir.

Zor havayolunun mevcut literatürde standart bir tanımı yoktur. American Society of Anesthesiologist (ASA) tarafından yayınlanan zor havayolu yönetimi için uygulama kılavuzunda zor havayolu tanımı şöyle yapılmıştır: Geleneksel olarak eğitilmiş bir anestezi uzmanının bir maske aracılığıyla üst havayolunun ventilasyonunda zorluk yaşadığı, endotrakeal entübasyonda zorluk yaşadığı veya her ikisini birden yaşadığı klinik durumdur. Bir diğer tanımlamadaysa; uygun bir endotrakeal tüpün geleneksel laringoskopi uygulamasıyla 3 den daha fazla denemeyle ya da 10 dakikadan daha uzun sürede veya her iki şart birlikte olması zor entübasyon olarak tanımlanmıştır.

Zor entübasyon oranı tanıma bağlı olarak genel anestezi uygulanan hastaların %0,5 ile 10'u arasındadır. Zor maske ventilasyon oranı ise %0,9 ile 12,8 arasındadır. Bu durumda zor maske ventilasyonu ve zor entübasyon birbiriyle yakından ilgilidir denebilir. Havayolunun sağlanmasındaki en büyük zorluk 'cannot ventilate cannot intubate (ventile edilemez entübe edilemez)' durumudur ki oranı tam olarak bilinmemekle beraber %0,01- 0,07 olarak tahmin edilmektedir ve bu çok acil bir duruma işaret eder. Eğer spontan solunum devam etmezse veya cerrahi havayolu kısa sürede açılamazsa kalıcı beyin hasarı veya ölümle sonuçlanabilir.

Metaanaliz şeklinde yapılan otuz beş merkezli bir klinik çalışmada zor entübasyon insidansı genel popülasyonda %1,5 - 13,2 olarak belirlenmiştir ve yine aynı çalışmada obez hastalarda bu oranın % 10,3 - 20,2 olarak tespit edilmiştir.

Endüstrideki gelişmelerle birlikte özellikle endotrakeal entübasyon için birtakım yeni teknolojik ilerlemeler oluşmuştur. Ancak yakın tarihli bir çalışma bu yeni entübasyon cihazlarının kullanımının entübe edilemez ventile edilemez sıklığını azalttığına dair bir kanıt sunamamıştır. Bütün bu oranlara, gelişmelere rağmen her vakaya da zor entübasyon gibi hazırlanmak pratik olmaz, o nedenle zor havayolunu veya zor maske ventilasyonunu güvenilir bir şekilde öngörmek gerekir.

KAYNAKÇA

Adnet, F., Borron, S.W., Racine, S.X., Clemessy, J., Fournier, J., Plaisance, P., Lapandry C. (1997). The intubation difficulty Scale (IDS): proposal and evaluation of a new score characterizing the complexity of endotracheal intubation. *Anesthesiology*, 87(6); 1290-1297.

Apfelbaum, J.L., Hagberg, C.A., Caplan, R.A., Blitt, C., Connis, R.T., Nickinovich, D.G., Benumof, J.L., Berry, F.A., Bode, R.H. Cheney, F.W. Guidry, O.F., Nickinovich D.G., Ovassapian, A. (2013). Practice guidlines for management of the difficult airway: an updated report by the American Society of Anesthesiologists Task Force on Management of the Difficult Airway. *Anesthesiology,* 118(2): 251-70.

Artim, C., Hagberg, C. (2014). Airway management. *Miller's Anesthesia* içinde (s.1647-83).8th Edition. Philadelphia: Churchill Levingstone / Elsevier.

Artim, C., Hagberg, C. (2014). Tracheal extubation. *Respir Care*, 59(6):991-1002.

Artim, C., Soham, R., Hagberg, C.A. (2019). The difficult airway. *Otolaringeal Clin N Am*,1115-1125. https//doiorg/ 10.1016/ j.otoc.2019.08.009 0030-6665/19/

Ayuso, M.A., Sala, X., Luis, M., Carbo, J.M. (2003). Predicting difficult orotracheal intubation in pharingo-laringeal desease preliminary results of a composite index. *Can J Anaesth,* 50(1): 81-85.

Bayram, B. (2015). Supraglottik havayolu araçları. *Türkiye Klinikleri*, 1(1):18-28.

Benumof, J.L. (1991). Managementof the difficult adult airway. With special emphasis on awake trakeal intubation. *Anesthesiology*, 75(6):1087-110.

Bielski, A., Rivas E., Ruetzler, K., Smereka, J., Puslecki, M., Dabrowski, M., Ladny, J.R., Frass, M., Robak, O., Evrin, T., Szarpak, L. (2018). Comparison of blind intubation via supraglottic airway devices versus standard intubation during different airway emergency scenarios in inexperienced hand: Randomized, crossover trial. *Medicine*, 97(40):1-9.

Caplan, R.A., Benumoff, J.L., Berry, FA. (2003). Practice guidlines for management of the difficult airway. Anesthesiology, 98(an updated report by the American Society of the anesthesiologists Task Force on management of the dificult airway:1269-77

Cheney, F.W., Posner, K.L., Lee L.A., Caplan, R.A., Domino, K.B. (2006). Trends anaestesia- related death and brain damage: a closed claims analysis. *Anesthesiology,* 105: 1081-1086.

Crosby, E. (2005). The unanticipated difficult airway evolving strategies for succesful salvage. *Can J Anaesth,* 52: 562-567.

Cook, T.M., Woodal, N, Frerk, C. (2011). Forth national audit project: major complication of airway management in the uk: results of the forth national audit project of the royal college of anaesthetists and the difficult airway society.part 1: anaesthesia. *Br J Anaesth*, 106:617-31.https://doi.org/10.1093/bja7aer058.

Cormack, R.S., Lehane, J. (1984). Difficult tracheal intubasyon in obstetrics. *Anesthesia*; 39(11):1105-1111.

Crawley, S.M., Dalton, A.J. (2014). Predicting the difficult airway. *Contunuing Education in Anaestehesia, Critical Care & Pain Advance Access,* 15(5):253–258.

Detsky, M.E., Jivraj, N, Adhikari, N. K., Friedrich, J. O., Pinto, R., Simel, D. L., Scales, D. C. (2019). Will This Patients Be Difficult to Intubate? The ratiönal clinical examination systemic review. *JAMA*, 321(5):493-503. doi:10.1001/jama.2018.21413

Edelman, D. A., Perkins, E. J., & Brewster, D. J. (2019). Difficult airway management algorithms: a directed review. *Anaesthesia,* 2-11. doi:10.1111/anae.14779

El Ganzuri, A.R., Mc Carthy, R.J., Tuman, K.J.,Tanck, E.N., İvankovich, A.D. (1996). Preoperatif airway assesment: predictive value of a multivariate risk index. *Anesth Analg*, 82(6):1197-1204.

Erden, V., Başaranoğlu, G., Delatioglu, H., Hamzaoğlu, N.S. (2003). Relationship of difficult laringoscopy to long-term non-insuline dependent diabetes andhand abnormalitydetected using the 'prayer sign', *Br J Anaesth*, 91(1):159-160, doi:10.1093/bja/aeg583.

Fei, M., Wanderer, J.P., Jiang, Y., Jacques, P.J. (2016). Association between the availability of videolaringoscopes and the incidence of emergency surgical airway in the perioperative setting of a large academic medical centre: a retrospective observational study. *Br J Anaesth,* 117:824-826.

Frova, G., Sorbello, M. (2009). Algorithms for difficult airway management: a review. *Minerva Anestesiologica*, 75:201-9.

Gal, T.J. (2005). Airway Management. Miller's Anesthesia, Miller içinde (s.1617-52). Livingstone: Philadelphia: Elsevier Churchill.

Gillespie, M.B., Eisele, D.W. (1999). Outcomes of emergency surgical airway procedures in a hospital-wide settings. *Laryngoscope,* 109:1766-1769.

Gonzalez, H., Minville, V., Delanoue, K., Mazerolles, M., Concina, D., & Fourcade, O. (2008). The Importance of Increased Neck Circumference to Intubation Difficulties in Obese Patients. *Anesthesia & Analgesia*, 106(4), 1132–1136.

Hagberg, C.A. (2012). Definition and incidence of the difficult airway. Ramachandran SK, Klock PA, Reed AP (eds). Benumofand Hagberg's Airway Management içinde (s.201-221).3th Edition. Houston;Texas. Elsevier Health Sciences.

Heidegger, T. (2011). Fiberoptic intubation. *New England Journal of Medicine,* 364(20):42.

Henderson, J.J., Popat, M.T., Latto, I.P., Pearce, C. (2004). Difficult airway society guidelines for management of the unanticipated difficult intubation. *Anaesthesia*, 59(7): 675-94.

Hews, J., El-Boghdadly, K., Ahmad, I. (2019). Difficult airway management fort he anaesthetist. *British Journal of Hospital Medicine*, 2;80(8):432-440.

Huh, j., Shin, H.Y., Kim, S.H., Yoon, T.K., Kim, D.K. (2009). Diagnostic predictor of difficult laringoscopy;the hyomental distance ratio. *Anesth Analg*,108(2):544-8.

Joshi, G.P., Ankichetty, S.P., Gan, T.J., Chung, F. (2012). Society for Ambulatory Anesthesia consensus statement on preoperative selection of adult patients with obstructive sleep apnea scheduled for ambulatory surgery. *Anesth Analg*, 115(5):1060-1068. doi: 10.1213/ ANE. ObO13e318269cfd7.

Karim, Y., Swanson, D.E. (2011). Comparison of blind tracheal intubation through the intubating laryngeal mask airway (LMA FastrachTM) and the Air-QTM. *Anaesthesia,* 66(3):185-90.

Kayhan, Z. (2004). Endotrakeal entübasyon, *Klinik Anestezi* içinde (s.243-273). İstanbul: Logos Yayıncılık Tic. A.Ş

Khan, Z.H., Kashfi, A., Ebrahimkani, E. (2003). A comparison of the upper lip bite test (a simple new technique) with modified Mallampati classification in predicting difficulty in endotracheal intubation: a prospective blinded study. *Anesth Analg,* 96(2):595-599.

Khan, Z.H., Aebabi, S., Yekanninejad, M.S., Khan, R.H. Application of the upper lip catchtest for airway evaluation in edentouluse patients : an observational study. *Saudi J Anaesth*, 8(1):73-77. doi.10.4103/1658-354x.125942.

Koh, L.K.D., Kong, C.F., Ip-Yam, P.C. (2002). The modified Cormack-Lehane score for thegrading of direct laryngoscopy: Evaluation in the Asian population. *Anaesthesia and Intensive Care*, 30:48-51.

Komasawa, N., Ueki, R., Kaminoh, Y., Nishi, S. (2014). Evaluation of chest compression effect on airway management with air-Q®, aura-i®, i-gel®, and Fastrack® intubating supraglottic devices by novice physicians: a randomized crossover simulation study. *Journal of Anesthesia,* 28(5):676-80.

Langeron, O., Masso, E., Huraux, C. (2000). Prediction of difficult mask ventilation. *Anesthesiology,* 92: 1229-1236.

Mallampati, S.R., Gatt, S.P., Gugino, L.D., Desai, S.P. Waraksa, B., Freiberger, D., Liu, P.L. (1985). A clinical sign to predict difficult tracheal intubation: a prospective study. *Canadian Anesthesia Soc. J,* 32(4):429-34. doi :10.1007/ BFO3011357.

Mashour, G.A., Stalmer, M.L., Khetelpar, S., Shanks, A. (2008). Predictors of difficultintubation in patients with cervical spine limitations. *J Neurosurg Anesthesiol*, 20(2):110-115. Doi :10,1097/ANA, ObO13e318166ddOO.

Mason, R.A., Fielder, C.P. (1999). The ostructed airway in head and neck surgery. *Anaesthesia,* 54(7):625-8.

Miller, R.D. (2015). Airway Management in the adult. Hagberg CA, Artime CA. *Miller's Anesthesia* içinde (s.1647-1684).8th Ed. Philadelphia. Elsevier Saunder.

Morgan and Mikhail. Hava Yolunun Kontrolü. (2015), (Çeviren Cuhruk F. H.) *Klinik Anesteziyoloji* içinde (s.309-3415). 5. Baskı. Ankara: GüneşTıp Kitapevleri.

Murfy, M.F., Walls, R.M. (2000). The dificult and failed airway. *Manuel of emergency airway management* içinde (s. 31-39). Chicago: Lippincolt Willams and Wilkins.

Myers, K.A., Mrkobrada, M., Simel, D.L. (2013). Does this patients have obstructive sleep apnea? : the rational clinical examination systematic review. *JAMA,* 310(7): 731-741.

Nadal, J.L., Fernandez, B.G., Escobar, I.C., Black, M., Rosenblat, W.H. (1998). The palm print as a sensitive predictor of difficult laringoscopy in diabetics. *Acta Ana Esthesiol Scand,* 42(2): 199-203. doi:10.1111/j1399-6576.1998.tb05109.x

Ostermayer, D.G., Gausche-Hill M. (2014). Supraglottic airways: the history and current state of prehospital airway adjuncts. *Prehospital Emergency Care,* 18(1):106-15.

Patil, V. (1983). Predicting the difficulty of ıntubatıon utilizing an intubation gauge. *Anesth Rev*, 10: 32-33.

Paton, L., Gupta, S., Blacoe, D. (2013). Successful use of sugammadex in a 'can't ventilate' scenario. *Anaesthesia*, 68:861–864.

Peterson, G.N., Domino, K.B., Caplan, R.A., Posner, K.L., Lee, L.A. (2005). Cheney FW:Management of the difficult airway: A closed claims analysis. *Anesthesiology*, 103:33-9.

Reed, A.P. (1992).Preparationof the patient for awake flexible fiberoptic bronchoscopy. *Chest,* 101(1):244-53.

Reed, M.J., Dunn, M.J.G., Mc Keown, D.W. (2005). Can an airway assesment score predict difficulty at intubation in the emergency department? *Emerg Med J*, 22:99-102. doi 10.1136/emj.2003.008771.

Robak, O., Leonardelli, M., Zedtwitz-Liebenstein, K., Rutzler, K. Schuster, E., Vaida, S., Salem, R., Frass M. (2012). Feasibility and speed of insertion of seven supraglottic airway devices under simulated airway conditions. *Canadian Journal of Emergency Medicine*, 14(6):330-4.

Rose, O.K., Cohen, M.M. (1996). The incidence of airway problems depends on the definition used. *Can J Anaesth*, 43:30-34.

Rosenblatt, W.H. (2004). The airway approach algorithma decision tre efor organising preoperative airway information. *J Clin Anaesth,* 16(4):312-6.

Roth, D., Pace, N.L., Lee, A., Hovhannisyan, K., Warenits, A.M., Arrich, J., Herkner, H. (2018). Airway phisical examination tests for detection of difficult airway management in apparently normal adult patients. *Cochrone Database Syst Rev,* 5(5): CDOO8874.

Samsoon, G.L.T., Young, J. RB. (1987). Difficult tracheal intubation: a retrospective study. *Anaesthesia,* 42(5):487-490. doi10.1111/j1365-2044. 1987.tb04039.x.

Savva, D. (1994). Prediction of difficult tracheal intubation. *Br J Anaesth,* 73(2):149-153. doi:10.1093/bja/73.2.149.

Schwartz, D. E., Matthay, M. A., Cohen, N. H. (1995). Death and other complication of emergency airway management in critically ill adults. A prospective investigation of 297 tracheal intubations. *Anesthesiology*,82:367-376.

Shah, P. N., Sundaram, V. (2012). Incidence and predictors of difficult mask ventilation and intubation. *J Anaesthesiol Clin Pharmacol,* 28:451-455.

Shiga, T., Wajima, Z. I., Inoue, T., Sakamoto, A. (2005). Predicting difficult intubation in apparently normal patients. *The journal of the A merican Society of the Anesthesiologists*,103:429-437.

Sulaiman, I, Tighe, S. Q, Nelson, R. A. (2006). Surgical vs wireguided cricothyroidotomy: A randomised crossover study of cuffed and uncuffed tracheal tube insertion. *Anaesthesia,* 61:(565-570)

Toker, K. (2012). Zor Havayolu. Yüksel Keçik (Ed.), *Temel Anestezi Özel Konular* içinde (s.907-915). 1. Baskı. Ankara: Güneş Tıp Kitabevi.

Türk Anestezi ve Reanimasyon Derneği (TARD) Anestezi Uygulamaları Kılavuzları. Zor Hava Yolu, 2005.

Wannucci, A., Cavallone, I.F. (2016). Bedside predictorsof difficult intubation: a systematic review. *Minerva Anesthesiol*, 82(19):69-83.

Wilson, M.E. Spiegelhalter, D., Robertson, J.A., Lesser, P. (1988). Predicting difficult intubation. *Br. J. Anaesth*, 61(2):211-216. Doi: 10.1093/bja761-2-211

Yentis, S.M., Lee, D.J. (1998). Evaluation of an improved scoring system for the grading of direct laringoscopy. *Anaesthesia,* 53(11):1041-1044.doi:10.1046/j.1365-2044.1998.00605.x

11. BÖLÜM

İNFÜZYON / PERFÜZYON POMPALARI VE SETLERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL TEZER

Çalışmalarımda desteği , yardımları ile her zaman yanımda olan şefim Dr. TAYFUN ALDEMİR ve değerli hocam Prof. Dr. MELEK GÜRA ÇELİK'e sonsuz teşekkürlerimle.

Bana hasta hipoksiden öldü demeyiniz.

(Prof. Dr. Cemalettin Öner)

1. İNFÜZYON/ PERFÜZYON POMPALARI VE SETLERİ

1.1. Tanım

Hastaya gerekli olan ilaç ya da solüsyonları, ayarlanan zaman içinde belirlenen dozda belirli bir hızla damar içine veren cihazlardır. Günümüzde intravenöz infüzyon pompalarının kullanımı çok yaygındır. Perfüzyon pompası da tıpkı infüzyon pompası gibi belirli miktardaki ilaç dozlarını belirlenen zamanda otomatik olarak hastaya gönderir. Farkı, daha küçük volümdeki ilacın enjektöre konularak verilmesidir, enjektomat, perfüzör veya şırınga pompası olarak adlandırılır. Daha büyük volümler vermek için infüzyon, daha konstantre miktarlarda ilaç vermek için perfüzyon pompaları tercih edilmektedir. Hastalara intravenöz mayi ve ilaçların verilmesinde, operasyon sırasında sıvı, anestezik ajan ve birçok ilaç infüzyonunda, operasyon sonrası dönemde sıvı, hasta kontrollü analjezi uygulamasında ve diyabet hastalarına insülin verilmesinde kullanılırlar.

KAYNAKÇA

Ar, M.C., Bilgen, H., Utku, T. (2005) (Çev. Ed.), *Kanın Klinik Kullanımı*.1. Baskı. İstanbul: Türk Kızılayı,

Bayık, M., Uluhan, R., Acar, N., Öztürk, G., Kılıç, B., Altunay, H., Masatlı, R. (Ed.). (2003). *Transfüzyon Pratiği. Kan Merkezleri ve Transfüzyon Demeği Eğitim Seminerleri 2003-2004 Eğitim Dizisi.* 5. Baskı. İstanbul: Uğur Matbaacılık.

Çelik, M.G. (2002). (2015). *Teknikerler ve Teknisyenler İçin Anesteziyoloji*. 2. Basım. Ankara: Güneş Kitabevleri.

Kan ve Kan Ürünleri Uygulama Klavuzu, (2006) Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği.

Kayhan, Z. (1997). *Klinik Anestezi*. Ankara: Logos Yayıncılık.

Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. (2011). *Anestezi Cihazı ve Yardımcı Ekipmanlar*. Ankara.

Morgan, G. E., Maged, S.M., Murrey, M. J., (2008) *Klinik Anesteziyoloji* (Çev. Editörleri: Tulunay M., Cuhruk, H.). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Özbaran, M., Durmaz, İ., Hamulu, A., Atay Y., İslamoğlu F., Alayunt, A., Yağdı, T., Özkısacık, E. (1995). Koroner arter bypass cerrahisinde 'cell saver' yöntemi ile homolog kan kullanımının azaltılması. *CKD Cer. Dergisi*, 3:36-39.

Özcengiz, D., Özbek, H. (1998). *Anestezi El Kitabı*. Ankara:Nobel Tıp Kitabevleri

Öztamar, O., Alkış, N., Batislam, Y., Yörükoğlu, D., (2002). *Anestezide Güncel Konular*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Parker, R.K., White, P.F. (1992). Epidural patient-controlled analgesia: an alternative to intravenous patient- controlled analgesia for pain relief after cesarean delivery. *Anesth Analg,* 75:245-51.

Ülkü, B., Soysal, T. (Ed.). (2005). *Herkes için Transfüzyon Tıbbı*. 1. Baskı. İstanbul: Aydoğan Basım.

12. BÖLÜM

ANESTEZİDE KULLANILAN CİHAZ, EKİPMAN VE ORTAMIN KONTROLÜ, MEKANİK TEMİZLİK, STERİLİZASYON VE DEZENFEKSİYONU

DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL TEZER

Çalışmalarımda desteği, yardımları ile her zaman yanımda olan şefim Dr. TAYFUN ALDEMİR ve değerli hocam Prof. Dr. MELEK GÜRA ÇELİK'e sonsuz teşekkürlerimle.

Anestezi sizlerin inançları üzerinde yükselen bir istikbaldir.

(Prof. Dr. Sadi Sun)

Nefes alıyorsan hala umut var demektir.

(Seneca)

1. ANESTEZİ ORTAMI, KULLANILAN CİHAZ VE EKİPMANIN KONTROLÜ

Anestezi uygulamasının, operasyon öncesinde belli bir sıra ile düzenlenmesi ve kontrolü hasta güvenliği için vazgeçilmezdir. Anestezi çalışanı, anestezi cihazının işleyişinden ve bakımından birinci derecede sorumludur. Ayrıca anestezi ekipmanlarının, araç gereç ve ortamın kontrolünü, temizliğini ve sterilizasyonunu iyi bilmeli ve düzenli yapmalıdır. Anestezi cihazı, operasyon salonunda birçok cihaz ve malzemenin, ameliyathane çalışanlarının ve hastaların bulunduğu ortamda yer alır. Yapılacak dikkatsizlik ve ihmal hastayı olduğu kadar ortamdaki çalışanları ve diğer araç gereçleri de riske sokar.

KAYNAKÇA

Atık, H.(2003). Anestezik gazlar ve çevre. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Anabilim Dalı, Anestezi Dergisi*, 11(1):1-9.

Balkan, K.B.(2009). Supraglottik havayolu araçları. (Sunum). DEÜTF Anesteziyoloji A.D.

Briggs, G. (2010). The anaesthetic machine. *Anaesthesia and Intensive Care Medicine*, 11(4):136-139.

Çelik, M.G. (2015). *Teknikerler ve Teknisyenler İçin Anesteziyoloji* içinde (s.193-211). Ankara: Güneş Kitabevi.

Doğanay, M., Ünal, S. (Ed.). (2003). *Hastane Enfeksiyonları*. Ankara: Bilimsel Tıp Yayınevi.

Günaydın, M., Ulusoy, S., Gültekin, M. (Ed.) (2007). *5. Ulusal Sterilizasyon Dezenfeksiyon Kongresi*, Ankara: Bilimsel Tıp Yayınevi.

Hagberg, C. A. (2004). (Çev. Ed. Özyurt, G.) *Zor Hava Yolu Yönetimi El Kitabı* içinde (s.185-215) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Kayhan, Z. (1997). *Klinik Anestezi*. Ankara: Logos Yayıncılık.

Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. (2011). *Anestezi Cihazı ve Yardımcı Ekipmanlar*. Ankara.

Mıngır, T. (2009). *Zor hava yolu olduğu düşünülen olgularda genel anestezi altında entübasyonda Macintosh laringoskop ile video laringoskopun karşılaştırılması (Uzmanlık tezi),* TC Sağlık Bakanlığı Taksim Eğitim ve Araştırma Hastanesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kliniği, İstanbul.

Morgan, G.E., Maged, S. M., Murray M.J., Larson, C.P. (2004) (Çev Ed. Tulunay, M., Cuhruk, H.) *Klinik Anesteziyoloji* içinde (s.60-61). 3. Baskı. Ankara: Güneş Kitabevi.

Öztamar, O., Alkış, N., Batislam, Y., Yörükoğlu, D. (2002). *Anestezide Güncel Konular*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Tural, K. (2008). Kısa süreli ameliyatlarda laringeal maske airway ve cobra perilaringeal airway'ın etkinlik ve komplikasyonlarının karşılaştırılması (Uzmanlık tezi), Sağlık Bakanlığı Dr. Lütfi Kırdar Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 1. Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kliniği, İstanbul.

Van Zundert, T.C.R.V., Brimacombe, J.R., Ferson, D.Z., Bacon, D.R. and Wilkinson, D.J.. (2012). Archie Brain: celebrating 30 years of development in laryngeal mask airways. Anaesthesia, 67, 1375–1385doi:10.1111/anae.12003.x

HASTALIK BİLGİSİ

ANA EDİTÖRLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

EDİTÖR

ÖĞR. GÖR. UZM. GİZEM KÖPRÜLÜ KÜÇÜK

Hedef CS

Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2022 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-51-4

HASTALIK BİLGİSİ

Ana Editörler: Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pınar MEHEL TUTUK**,** Öğr. Gör. Erdem GÖL, Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL

Editör: Öğr. Gör. Uzm. Gizem KÖPRÜLÜLÜ KÜÇÜK

YAZARLAR:

Prof. Dr. Cüneyt ADAYENER

Dr. Öğr. Üyesi Ferda KAYA ZAMAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cihad AKTAŞ

Öğr. Gör. Uzm. Gizem KÖPRÜLÜLÜ KÜÇÜK

Öğr. Gör. Erdem GÖL

Öğr. Gör. Hüseyin GERDAN

Öğr. Gör. Leyla ANIL GÖL

Uzm. Dr. Sibel Tunç KARAMAN

Uzm. Dr. Şerife DEĞİRMENCİOĞLU TOSUN

Dr. Çağlar ŞİMŞEK

Dr. Fatma Betül KIVANÇ İNANÖZ

Dr. Halil İbrahim İNANÖZ

Dr. Melike Mercan BAŞPINAR

Meryem UZUN YÜCEL

YAYIN EDİTÖRLERİ

Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA

Burcu SARPBELLİ
Başak AKKAYA

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad.
Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

BASKI

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak
No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Şubat 2022

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

ÖNSÖZ

Sağlık alanında ilerleyen teknoloji, yapılan yeni araştırmalar ve buluşlar mevcut bilgilerin güncellenmesini sağlarken, alana yeni katkılar da sunmaktadır. Gerçekleşen bu olumlu değişimler alanında güncel gelişmeleri takip eden ve bilgilerini taze tutmak isteyen sağlık profesyonellerinin yetişmesini sağlayacak kaynaklara duyulan ihtiyacı da giderek arttırmaktadır. Günümüzde sağlık meslek yüksekokullarının ihtiyacını karşılayacak kaynak eksiklikleri bizi bu konuda düşünmeye ve daha fazla çalışmaya yöneltmiştir. Alanda uzman sağlık profesyonelleri yetiştirmek amacıyla çıktığımız bu yolda, akademisyenlerimiz ve uzman sağlık profesyonellerimiz ile ortak bir paydada birleşerek "Hastalık Bilgisi" eserimizi yazmaya karar verdik.

Kitabımızın öğrenimleri devam eden, mezun olan ve çalışma hayatı aktif şekilde devam ederken alandaki yenilikleri takip etmek ve bilgilerini tazelemek isteyen tüm öğrencilerimiz ve sağlık profesyonellerimizin faydalanabileceği bir kaynak olduğunu düşünüyoruz. Eserimizin yazımında emeği geçen, bilgilerini sade ve anlaşılır bir dil kullanarak en etkin şekilde siz değerli okuyucularımız için kitabımıza aktaran değerli akademisyenlerimize ve yazarlarımıza içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman elinizin altında bulunması gereken bu temel eserde siz değerli okuyucularımızla buluşmanın gurur ve mutluluğunu yaşıyoruz. Kitabımızın etkin bir şekilde destek alınabilecek, öğrenim hayatında ve alanında okuyucuya fayda sağlayabilecek bir kaynak kitap olmasını diliyoruz. Sevgi ve esenlik dileklerimizle.

Editör

Öğr. Gör. Gizem KÖPRÜLÜLÜ KÜÇÜK

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM
SAĞLIK VE HASTALIK KAVRAMLARI
ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL, ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

SAĞLIK VE HASTALIK KAVRAMINA GİRİŞ. 14
1. SAĞLIK KAVRAMI. 14
1.1. Sağlığın Tanımı. 14
1.2. Sağlık Tanımı Modelleri. 17
1.3. Sağlığı Etkileyen Faktörler ve Sağlığın Belirleyicileri. 17
2. HASTALIK KAVRAMI. 18
2.1. Medikal Açıdan Hastalık (disease). 19
2.2. Toplumsal-kültürel İçerikli Bir Kavram Olarak Hastalık (illness). 20
KAYNAKÇA. 21

2. BÖLÜM
ENFEKSİYON KAVRAMI, ENFEKSİYON ETKENİ VE ENFEKSİYON HASTALIKLARI
ÖĞR. GÖR. UZM. GİZEM KÖPRÜLÜLÜ KÜÇÜK

1. ENFEKSİYON, ENFEKSİYON ETKENİ VE ENFEKSİYON HASTALIKLARINA GİRİŞ. 24
2. ENFEKSİYON ZİNCİRİ. 25
2.1. Enfeksiyon Etkeni. 26
2.2. Enfeksiyon Kaynağı. 34
2.3. Çıkış Kapısı. 34
2.4. Bulaşma Yolları. 34
2.5. Giriş Kapısı ve Vücuda Yayılma. 34
3. ENFEKSİYON HASTALIKLARI. 35
4. VAKA ANALİZ. 36
KAYNAKÇA. 37

3. BÖLÜM
KAS-İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI
ÖĞR. GÖR. HÜSEYİN GERDAN

1. KAS İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI GİRİŞ. 40
2.1. Kemikler. 40
2.2. Eklemler. 41
2.3. Kaslar. 42
3. KAS İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI. 43
3.1. Osteoartrit. 43
3.2. Romatoid Artrit. 44
3.3. Osteoporoz. 46
3.4. Ankilozan Spondilit. 47
3.5. Tuzak Nöropatiler. 49
4. VAKA ANALİZİ. 51
4.1. Vaka 1. 51

4.2. Vaka 2 52
KAYNAKÇA. 53

4. BÖLÜM
BAĞIŞIKLIK SİSTEMİ HASTALIKLARI
DR. FATMA BETÜL KIVANÇ İNANÖZ, DR. HALİL İBRAHİM İNANÖZ

1. BAĞIŞIKLIK SİSTEMİ. 56
1.1. Bağışıklık Sistemine Giriş. 56
1.2. Doğal Bağışıklık. 56
1.3. Kazanılmış (Edinsel, Özgül, Adaptif) Bağışıklık. 58
2. BAĞIŞIKLIK SİSTEMİ HASTALIKLARI. 60
2.1. Hipersensitivite (Aşırı Duyarlılık) Reaksiyonları: Bağışıklık Sistemi Aracılı Hasar Mekanizmaları. 61
2.2. Otoimmün Hastalıklar. 63
2.3. İmmün Yetmezlik Hastalıkları. 64
2.4. Organ Reddi Reaksiyonları. 65
3. BAŞLICA BAĞIŞIKLIK SİSTEMİ HASTALIKLARI. 66
3.1. Sistemik Lupus Eritematozus (SLE). 66
3.2. Romatoid Artrit. 67
3.2.1. Etiyolojisi. 68
3.3. Sjögren Sendromu. 69
3.4. Sistemik Skleroz (Skleroderma-SSc). 71
3.5. Myastenia Gravis. 72
3.6. Multipl Skleroz (MS). 74
3.7. Graves Hastalığı. 75
3.8. Hashimato tiroiditi (Kronik Otoimmun Tiroidit). 76
3.9. Diğer Bağışıklık Sistemi Hastalıkları. 77
4. VAKA ANALİZİ. 77
4.1. Vaka 1. 77
4.2. Vaka 2. 77
KAYNAKÇA. 79

5. BÖLÜM
SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI
UZM. DR. SİBEL TUNÇ KARAMAN

1. SOLUNUM SİSTEMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER. 82
2. SOLUNUM SİSTEMİ ENFEKSİYONLARI. 84
2.1. Üst Solunum Yolu Enfeksiyonları. 84
2.2. Alt Solunum Yolu Enfeksiyonları. 86
3. HAVA YOLU HASTALIKLARI. 90
3.1. Üst Havayolu Obstrüksiyonu. 90
3.2. Astım. 91
3.3. Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı. 91
3.4. Bronşiektazi. 92

4. PULMONER VASKÜLER HASTALIKLAR. 93
4.1. Venöz Tromboembolizm. 93
4.2. Pulmoner Hipertansiyon. 93
5. PLEVRA HASTALIKLARI. 94
5.1. Plevral Sıvı. 94
5.2. Pnömotoraks. 95
6. AKCİĞER MALİGNİTELERİ. 96
7. ACİL DURUMLAR. 97
7.1. Anafilaksi. 97
7.2. Masif Hemoptizi. 97
7.3. Karbonmonoksit Zehirlenmesi. 98
7.4. Toraks Travmaları. 98
8. VAKA ANALİZİ. 98
8.1. Vaka 1. 98
8.2. Vaka 2. 99
KAYNAKÇA. 100

6. BÖLÜM
DOLAŞIM SİSTEMİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ FERDA KAYA ZAMAN

DOLAŞIM SİSTEMİNE GİRİŞ. 106
1. DOLAŞIM SİSTEMİ HASTALIKLARI. 107
1.1. Aritmiler. 107
1.2. Hipertansiyon. 112
1.3. Dislipidemi. 113
1.4. Ateroskleroz. 113
2. İSKEMİK KALP HASTALIĞI VE AKUT KORONER SENDROM. 114
2.1. Stabil Angina Pektoris. 114
2.2. Unstabil Angina ve ST Elevasyonsuz Myokard Enfarktüsü. 115
2.3. ST Elevasyonlu Myokard Enfarktüsü. 115
3. KALP YETMEZLİĞİ. 116
4. KALP KAPAK HASTALIKLARI. 117
4.1. Mitral Stenoz. 117
4.2. Mitral Yetersizlik. 118
4.3. Aort Stenozu. 118
4.4. Aort Yetmezliği. 118
5. KARDİYOMYOPATİLER. 119
5.1. Dilate Kardiyomyopati. 119
5.2. Restriktif Kardiyomyopati. 120
5.3. Hipertrofik Kardiyomyopati. 120
6. MYOKARDİT. 120
7. PERİKARD HASTALIKLARI. 120
7.1. Perikardit. 120
7.2. Perikardiyal Efüzyon. 121

7.3. Kronik Konstriktif Perikardit. 121
8. AORT HASTALIKLARI..... 121
8.1. Aort Anevrizması..... 122
8.2. Aort Diseksiyonu. 122
9. PERİFERİK ARTER HASTALIĞI..... 123
10. PERİFERİK VENÖZ HASTALIK. 124
11. VAKA ANALİZİ. 124
11.1. Vaka 1..... 124
11.2. Vaka 2..... 124
KAYNAKÇA. 126

7. BÖLÜM
SİNDİRİM SİSTEMİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ FERDA KAYA ZAMAN

GİRİŞ. 128
1. SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI. 129
1.1. Özofagus Hastalıkları..... 129
1.2. Mide ve Bağırsak Hastalıkları. 132
1.3. İnflamatuar Bağırsak Hastalıkları. 136
1.4. Divertiküler Hastalıklar. 138
1.5. Gastrointestinal Kanamalar. 138
1.6. İrritabl Bağırsak Sendromu. 139
1.7. Anorektal Hastalıklar. 140
1.8. Karaciğer ve Safra Yolları Hastalıkları. 141
1.9. Pankreas Hastalıkları. 145
2. VAKA ANALİZİ. 146
2.1. Vaka 1..... 146
2.2. Vaka 2..... 147
KAYNAKÇA. 148

8. BÖLÜM
ÜRİNER SİSTEM
PROF. DR. CÜNEYT ADAYENER

GİRİŞ. 150
1. ÜRİNER SİSTEM ENFEKSİYONLARI. 151
1.1. Piyelonefrit (Böbreğin Enfeksiyonu)..... 151
1.2. Sistit (Mesanenin Enfeksiyonu). 152
3.3. Üretrit (Üretranın Enfeksiyonu). 153
2. ÜRİNER SİSTEM TAŞ HASTALIĞI. 154
3. ÜRİNER SİSTEM TRAVMALARI. 157
3.1. Böbrek Yaralanmaları. 157
3.2. Üreter Yaralanmaları. 159
3.3. Mesane Yaralanmaları. 160
3.4. Üretra Yaralanmaları. 161

4. ÜRİNER SİSTEMİN KANSERLERİ..... 161
4.1. Böbreğin Parenkimal Tümörleri. 161
4.2. Üroteliyal Karsinom..... 162
5. ÜRİNER OBSTRÜKSİYON VE STAZ..... 163
6. VAKA ANALİZİ. 164
6.1. Vaka 1..... 164
6.2. Vaka 2..... 164
KAYNAKÇA. 166

9. BÖLÜM
ENDOKRİN SİSTEM HASTALIKLARI
UZM. DR. ŞERİFE DEĞİRMENCİOĞLU TOSUN

GİRİŞ. 168
1. DİYABETES MELLİTUS..... 168
2. TİROİD BEZİ VE HASTALIKLARI. 170
2.1. Hipotiroidi. 170
2.2. Hipertiroidi..... 171
2.3. Graves Hastalığı..... 172
2.4. Toksik Multinodüler Guatr ve Toksik Sıcak Nodül. 172
2.5. İyodun Tetiklediği Hipertiroidizm. 172
2.6. Subakut Tiroidit (De Quervain hastalığı). 172
2.7. Sessiz Tiroidit. 172
3. ADRENAL KORTEKS HASTALIKLARI. 173
3.1. Adrenal Yetersizlik..... 173
3.2. Cushing Sendromu (Adrenokortikal Hiperfonksiyon)..... 175
4. HİPOFİZ BEZİ HASTALIKLARI. 177
4.1. Negatif Geri dönüşümün Düzenlenmesi (Negatif Feedback). 179
4.2. Ön Hipofiz Hormonları. 180
4.3. Hipofiz Hormonlarınn Aşırı Salınımı. 180
5. HİPERPARATİROİDİZM..... 181
6. OSTEOPOROZ..... 181
7. VAKA ANALİZİ. 182

10. BÖLÜM
SİNİR SİSTEMİ HASTALIKLARI
MERYEM UZUN YÜCEL

KAYNAKÇA. 184
1. SİNİR SİSTEMİ ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ..... 186
1.1. Sinir Sisteminin Hücreleri..... 186
1.2. Merkezi Sinir Sistemi (MSS). 187
1.3. Periferik Sinir Sistemi (PSS). 188
2. SİNİR SİSTEMİ HASTALIKLARI. 189
2.1. Kafa İçi Basınç Artışı Sendromu (KİBAS). 191
2.1. Menenjit. 191
2.2. Epilepsi..... 192

2.3. Multipl Skleroz (MS)..... 193
2.4. Miyastenia Gravis (MG). 193
2.5. Guillain-Barre Sendromu (GBS)..... 194
2.6. Parkinson. 194
2.7. Amiyotrofik Lateral Skleroz (ALS). 195
2.8. Beyin Tümörleri..... 195
2.9. Nörolojik Travmalar. 196
2.10. Lomber Disk Hernisi (Bel Fıtığı). 197
2.11. Servikal Disk Herni (Boyun Fıtığı). 197
3. VAKA ANALİZİ. 198
3.1. Vaka 1..... 198
3.2. Vaka 2..... 198
KAYNAKÇA. 199

11. BÖLÜM
BAĞ DOKU HASTALIKLARI
DR. MELİKE MERCAN BAŞPINAR

GİRİŞ. 202
1. OTOİMMÜN BAĞ DOKU HASTALIKLARI. 202
1.1. Romatoid Artrit. 202
1.3. Sistemik Lupus Eritamatozus. 206
1.4. Polimiyozit/Dermatomiyozit. 209
1.5. Sistemik Sklerozis. 209
2. KALITSAL BAĞ DOKUSU HASTALIKLAR. 211
2.1. Marfan Sendromu. 211
2.2. Osteogenezis İmperfekta. 211
2.3. Ehler Danlos Sendromu. 212
2.4. Stickler Sendromu. 212
3. VAKA ANALİZİ. 213
3.1. Vaka 1..... 213
3.2. Vaka 2..... 214
KAYNAKÇA. 216

12. BÖLÜM
İŞ VE MESLEK HASTALIKLARI
DR. MELİKE MERCAN BAŞPINAR

1. İŞ VE MESLEK HASTALIKLARINA GİRİŞ..... 218
1.1. İş ve Meslek Hastalığı Tanımı. 218
2. MESLEK HASTALIKLARININ SINIFLANDIRILMASI. 222
2.1. Meslek Hastalıklarının Etkilediği Organlara Göre Dağılım;..... 222
2.2. Meslek Hastalığına Sebep Olan Etkene Göre Dağılım;. 222
2.3. Türkiye'de Meslek Hastalıkları Listesi. 222
3. SIK GÖRÜLEN MESLEK HASTALIKLARI. 225
3.1. Meslek Hastalıkları ve Kanserleri. 225

3.2. Mesleki Dolaşım Sistemi Hastalıkları. 226
3.3. Mesleki Sindirim Sistemi Hastalıkları. 227
3.4. Mesleki Psikolojik Hastalıkları. 227
3.5. Mesleki Kas-İskelet Sistemi Hastalıkları. 227
3.6. Mesleki Sinir Sistemi Hastalıkları. 228
3.7. Mesleki Üriner (Renal) Sistem Hastalıkları. 228
3.8. Mesleki Üreme Sistemi Hastalıkları. 229
3.9. Mesleki Solunum Sistemi Hastalıkları. 230
5.3. Mesleki İşitme Kayıpları. 234
5.4. Mesleki Cilt Hastalıkları. 235
3. CORONAVİRÜS DÖNEMİ VE MESLEK HASTALIKLARI. 236
4. VAKA ANALİZİ. 237
4.1. Vaka 1. 237
4.2. Vaka 2. 237
KAYNAKÇA. 238

13. BÖLÜM
KAN HASTALIKLARI
UZM. DR. SİBEL TUNÇ KARAMAN

1. HEMATOLOJİK SİSTEM HAKKINDA GENEL BİLGİLER. 242
2. ANEMİLER VE ERİTROSİT BOZUKLUKLARI. 244
2.1. Demir Eksikliği ve Anemisi. 246
2.2. Megaloblastik Anemiler. 249
2.3. Kronik Hastalık Anemisi. 250
2.4. Aplastik Anemi. 250
2.5. Herediter Sferositoz. 251
2.6. Sideroblastik Anemi. 251
2.7. Otoimmün Hemolitik Anemi. 252
2.8. Talasemiler. 253
2.9. Orak Hücre Anemisi. 254
2.10. Polisitemia Vera. 255
2. LÖKOSİT HASTALIKLARI. 256
2.1. Lökositoz. 256
2.2. Lökopeni. 256
2.3. Myelodisplastik Sendrom. 257
2.4. Lösemiler. 257
2.5. Lenfomalar. 259
2.6. Multiple Myelom. 259
3. TROMBOSİT ve KANAMA BOZUKLUKLARI. 260
3.1. Trombositopeni. 260
3.2. Trombositoz ve Trombositemi. 261
3.3. Trombosit Fonksiyon Bozukluğu. 261
3.4. Hemofililer. 262
3.5. Tüketim Koagülopatileri. 262

4. VAKA ANALİZİ. 263
4.1. Vaka 263
KAYNAKÇA. 264

14. BÖLÜM
PSİKİYATRİK HASTALIKLAR
DR. ÇAĞLAR ŞİMŞEK, DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET CİHAD AKTA

1. ANKSİYETE BOZUKLUKLARI. 270
1.1. Yaygın Anksiyete Bozukluğu. 270
1.2. Sosyal Anksiyete Bozukluğu. 270
1.3. Ayrılık Anksiyetesi Bozukluğu. 271
1.4. Panik Bozukluğu. 271
1.5. Özgür Fobiler. 271
1.6. Agorafobi. 272
1.7. Seçici Konuşmamazlık. 272
2. OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUKLAR. 272
2.1. Obsesif Kompulsif Bozukluk. 272
2.2. Beden Şekil Bozukluğu. 272
2.3. Biriktiricilik Bozukluğu. 272
2.4. Saç Yolma Hastalığı. 273
2.5. Deri Yolma Bozukluğu. 273
3. TRAVMA VE STRES ETKENLERİ İLE İLİŞKİLİ BOZUKLUKLAR. 273
3.1. Akut Stres Bozukluğu. 273
3.2. Travma Sonrası Stres Bozukluğu. 274
3.3. Sınırsız Toplumsal Katılım Bozukluğu. 274
3.4. Uyum Bozuklukları. 274
4. DEPRESİF BOZUKLUKLAR. 274
4.1. Majör Depresyon Bozukluğu (MDB). 274
4.2. Distimik Bozukluk. 275
4.3. Premenstrüel Sendrom. 275
4.4. Postpartum Depresyon. 275
4.5. Mevsimsel Depresyon. 275
5. BİPOLAR VE İLİŞKİLİ BOZUKLUKLAR. 275
5.1. Mani dönemi. 275
5.2. Hipomani dönemi. 276
5.3. Depresif dönem. 276
5.4. Bipolar I. 276
5.5. Bipolar II. 276
5.6. Siklotimik Bozukluk. 276
6. ŞİZOFRENİ VE DİĞER PSİKOTİK BOZUKLUKLAR. 276
6.1. Şizofreni Bozukluğu. 277
6.2. Şizotipal Kişilik Bozukluğu. 277
6.3. Şizofreniform Bozukluk. 277
6.4. Şizoaffektif Bozukluk. 277

6.5. Sanrılı Bozukluk. 278
6.6. Kısa Psikotik Bozukluk. 278
7. PSİKOSOMATİK BOZUKLUKLAR. 278
7.1. Somatizasyon Bozukluğu. 278
7.2. Konversiyon Bozukluğu. 278
7.3. Hipokondriyazis. 279
8. DİSSOSYATİF BOZUKLUKLAR. 279
8.1. Psikojenik Amnezi. 279
8.2. Dissosyatif Kimlik Bozukluğu. 279
8.3. Depersonalizasyon- Derealizasyon Bozukluğu. 279
9. KİŞİLİK BOZUKLUKLARI. 279
9.1. A Kümesi Kişilik Bozuklukları. 280
9.2. B Kümesi Kişilik Bozuklukları. 281
9.3. C Kümesi Kişilik Bozuklukları. 281
10. YEME BOZUKLUKLARI. 282
10.1. Anoreksiya Nervoza (AN). 282
10.2. Blumia Nervoza (BN). 283
10.3. Tıkınırcasına Yeme Bozukluğu (TYB). 283
10.4. Pika. 284
11. MADDE BOZUKLUKLARI. 284
12. CİNSEL BOZUKLUKLAR. 285
12.1. Cinsel İşlev Bozuklukları. 285
12.2. Cinsel Kimlik Bozuklukları. 285
12.3. Parafililer. 285
13. NÖROBİLİŞSEL BOZUKLUKLAR. 286
13.1. Deliryum. 286
13.2. Demans. 286
14. PSİKİYATRİK HASTALIKLARDA TANI VE TEDAVİ. 287
14.1. Psikiyatrik Hastalıklarda Tanı. 287
14.2. Psikiyatrik Hastalıklarda Tedavi. 287
15. VAKA ANALİZİ. 288
KAYNAKÇA. 289

1. BÖLÜM

SAĞLIK VE HASTALIK KAVRAMLARI

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

Hiçbir şeyin önemi yok şu hayatta; Sağlık olsun.
Bir de gönül dolusu huzur, Gerisi yalan dünya...

(Anonim)

SAĞLIK VE HASTALIK KAVRAMINA GİRİŞ

Sağlık; fertlerin fiziksel ve ruhsal bozukluklarından uzak olması ve bulunduğu toplumsal çevreye ilişkin vücut ve kafasının normal kabul edilen sınırlarda çalışmasıdır. Sağlık kavramı genelde "hasta olmama" şeklinde, hastalık kavramı ise negatif bir mesaj verecek şekilde tanımlanmaktadır. Bugün batı dünyasındaki tıbbi gelişmeler, mevcut hastalıkların nedenlerini bulma çabalarıyla olmuştur. Özellikle son yıllardaki tıp bilimi ve teknolojisindeki gelişmeler, hastalıklara ilişkin geniş bir bilgi birikiminin oluşmasına neden olmuştur. Bu birikim sonucunda örgütlenen ve verilen sağlık hizmetlerinin ne derece "sağlık"la ilgili olduğu tartışılabilir. Çünkü bu hizmetler genelde "hastalıkların" ve "hasta olan kişilerin" tedavisi ile birtakım hastalıkları önleme çabalarından oluşmaktadır. İnsan için bu hayatta herhalde tek ve en önemli şey sağlıktır. İnsanların çok çeşitli arzuları, hayattan çok farklı beklentileri vardır. Bireysel ihtiyaçlara göre istekler de değişir. Ancak şu bir gerçektir ki; insanlar, her ne dilerlerse dilesinler en başta sağlıklı olmayı, sağlıklı bir yaşam geçirmeyi dilerler. Sağlık, bütün insanların ortak bir dilek noktasıdır.

KAYNAKÇA

Akbelen, M. (2007). Sağlık Hizmetlerinde Özelleştirme ve Isparta İli Üzerinde Bir Araştırma. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı.

Akın, H. (2021). Tıp Tarihi Yazımında Yöntem; Hastalık Kavramı ve Hastalık Tanımı. https://www.academia.edu/37354551/T%C4%B1p_Tarihi_Yaz%C4%B1m%C4%B1nda_Y%C3%B6ntem_Hastal%C4%B1k_Kavram%C4%B1_ve_Hastal%C4%B1k_Tan%C4%B1m%C4%B1 adresinden alınmıştır.

Altan, Ş., Atan, M., & Kızılkaya, S. (2015). Genel Sağlık Durumunu Etkileyen Faktörlerin Chaıd Analizi Yöntemi ile İncelenmesi. E-Journal of New World Sciences Academy, 10(3), 92-106.

Alu, A. (2019). Sağlık Algısının Değişmesi ve Sağlığın Metalaşmasında Medyanın Etkisi. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 1(2), 14-19.

Arda, B. (1996). Hastalık Olgusunun Tarihsel Açıklanışında Önemli Bir Kavram: "Etki Göçü". Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası.

Doğanay, P. (2008). Kaizen Sürekli İyileştirme ile Hastanelerde İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erkmen, T. (1973). Sağlık Hizmetlerinde Verimlilik Kavramı Üzerine Deneme. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.

Esensay, F. I. (2020). Sağlık ve Hastalık Kavramları. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile..pdf adresinden alınmıştır.

Henzel, Z. O. (2009). Hastayı Algılama ve Hasta Kavramı Oluşturma Bağlamında Türk ve Fransız Hekimlerinin Karşılaştırılması. Ankara: T.C. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

A. (2019). Sağlık Politikaları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Kurtdaş, Ç.M. (2013). Çalışan Kadınların Sağlık Bilincinin Sosyolojik Analizi. Elazığ : T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

M.E.B. (2008). Hasta ve Yaşlı Hizmetleri. Ankara: MEGEP Yayınları.

Özsoy, K., Şentürk, E., Aydoğan, D., Korucu, Ö. (2020). 3B Yazıcı Teknolojisi İçin Topoloji Optimizasyonu: N95 Maske Üzerine Bir Çalışma. Doğa ve Fen Dergisi, 9(Özel Sayı), 152-159.

Öztek, Z. (2001). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri. Yeni Türkiye Dergisi (Özel Sayı), 294.

Tekin, A. (2007). Sağlık- Hastalık Olgusu ve Toplumsal Kökenleri. Isparta: T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Universal Declaration of Human Rights. (2020). https://www.un.org. Universal Declaration of Human Rights: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights adresinden alınmıştır.

Us, N. Ç. (2019). Sağlık Hizmetleri Pazarlaması Reklam ve Satış Promosyonları. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İşletme Bölümü.

Yıldırım, S., Işıkhan, V. (2014). Sağlık İnsan Gücü Planlaması: Sosyal Hizmet Uzmanlarına Yönelik Bir Durum Analizi. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 25(1), 133.

2. BÖLÜM

ENFEKSİYON KAVRAMI, ENFEKSİYON ETKENİ VE ENFEKSİYON HASTALIKLARI

ÖĞR. GÖR. UZM. GİZEM KÖPRÜLÜLÜ KÜÇÜK

Bilgeliğin aydın yolundan ayrılmış, gözleri ama kulakları sağır toplumların zihinlerine yayılan enfeksiyonu hiçbir ilaç tedavi edemez.

(Gizem KÖPRÜLÜLÜ KÜÇÜK)

1. ENFEKSİYON, ENFEKSİYON ETKENİ VE ENFEKSİYON HASTALIKLARINA GİRİŞ

Yunanca *mikros* "küçük" ve *organismos* "canlı" kelimelerinin bir araya gelmesi ile türetilmiş olan mikroorganizma kavramı gözle görülemeyecek kadar küçük mikroskobik yapıları temsil etmektedir. 1675'te Anton Van Leeuwenhoek'un mikroorganizmaları keşfetmesi ile enfeksiyon ve enfeksiyon hastalıklarına ait konuların da temelleri atılmıştır.

Mikroorganizmaların vücuda girerek, yerleşmeleri ve çoğalmaları **enfeksiyon** olarak tanımlanmaktadır. Enfeksiyonun meydana gelebilmesinde mikroorganizmaların yerleşim gösterdikleri konak canlıya ait biyolojik ve davranışsal faktörlerin etkisi önemlidir. Konağın yaş, cinsiyet ve etnik özellikleri biyolojik basamağa ait faktörler olup, hastalığın epidemiyolojik tanımlamasında ilk basamağı oluşturan değişkenlerdir. Yaş değişkeni incelendiğinde; hastalıkların çoğunun, yetişkinlerde hafif seyir gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak erken yaşlarda geçirilen hastalıklarda, hastalığın seyri kötüleşir ve ağır bir klinik tablo ile karşı karşıya kalınabilir. Bunun sebebi bağışıklık sistemidir. Erken yaşlarda, özellikle çocukluk döneminde bağışıklık sistemi gelişimini henüz tamamlamadığı için, küçük yaştaki çocuklarda çok sık enfeksiyon izlenmektedir.

Çocukluk çağında sıklıkla karşılaşılan enfeksiyöz hastalıklar düşünüldüğünde kabakulak, kızamık, boğmaca, suçiçeği örneklerini veririz. Çocukların bağışıklık sistemleri henüz küçük yaşlarda tam olarak gelişim göstermez. Bu nedenle bahsi geçen hastalıklar ile enfekte olan çocuklarla karşılaşılması durumunda, sağlıklı çocuk enfekte olabilmektedir. Yaşlı olan bireylere baktığımızda ise, bağışık olma durumlarının daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu bireylerin küçük yaşta çocuklarla karşılaşma, birlikte aynı ortamda bulunma vb. ihtimalleri yoksa hastalıkla enfekte olmuş bireyler ile karşılaşma yolu ile hastalanma ihtimalleri çok düşüktür. Bu örneklendirmelerden yola çıkarak suçiçeği, kızamık ve boğmaca gibi çocukluk çağı hastalıklarının biyolojik faktörlerden yaş değişkenine verilebilecek en iyi örnekler olduğunu söyleyebiliriz.

Biyolojik faktörlerden bir diğeri olan cinsiyet değişkeni de enfeksiyon hastalıklarının oluşmasında kadın ve erkeklerde farklılıklar göstermektedir. Örneğin idrar yolu enfeksiyonları kadınlarda erkeklere oranla daha sık görülmektedir. Bu farklılığın sebebinin kadın ya da erkek cinsiyetinin hastalıklara karşı farklı duyarlılıklarının olması mı yoksa davranış, meslek ve stres gibi cinsiyete bağlı farklılıkların etkisi mi olduğu bilinmemektedir. Enfeksiyöz hastalıkların görülme sıklığı ırk ve etnik kökene bağlı olarak da farklılıklar göstermektedir. Etnik kökene bakıldığında, etnik grupların genetik açıdan paylaşmakta oldukları birçok özellik bulunmaktadır. Bu özellikler sayesinde bu gruplar enfeksiyona karşı daha duyarlı veya daha dirençli bir davranış gösterebilmektedirler. Belirli etnik gruplara ait bireyler birbirlerine benzer gen gruplarını taşırlar. Bu durum ortak ata temeline dayanmaktadır. Benzer genetik yapılar nedeniyle etnik gruplarda belirli hastalıklar, ortak gen grupları taşımayan farklı gruplara göre daha sık görülmektedir. Örneğin; orak hücreli anemi hastalığı Afrikalılar, Afro-Amerikalılar ve Akdenizlilerde daha sık görülürken, Tay-Sachs hastalığı Avrupalılar, Yahudiler ve Fransız Kanadalılar'da daha sık görülmektedir.

KAYNAKÇA

Birinci, A., & Tanriverdi-Çayci, Y. (2016). Mantar enfeksiyonlarinin serolojik tanisi. *Turk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi,* Refik Saydam National Public Health Agency (RSNPHA). https://doi.org/10.5505/TurkHijyen.2016.74418

Fish, D. "Optimal antimicrobial therapy for sepsis". *Am J Health Syst Pharm*. 59(1): 13-9. PMID 11885408.

Foxman, B. (2002). Epidemiology of urinary tract infections: Incidence, morbidity, and economic costs. *American Journal of Medicine*, 113(1): 5–13. https://doi.org/10.1016/S0002-9343(02)01054-9.

Fredrickson, J., Zachara, J., Balkwill, D., et al. (2004). "Geomicrobiology of high-level nuclear waste-contaminated vadose sediments at the Hanford site, Washington state". *Appl EnvironMicrobiol*. **70** (7): 4230-41. doi:10.1128/AEM.70.7.42304241.2004. PMID 15240306.

Li, Z., Lu, G., & Meng, G. (2019). Pathogenic fungal infection in the lung. *Frontiers in Immunology*. https://doi.org/10.3389/fimmu.2019.01524.

Meyerhoff, JO. *et al.* Familial Mediterranean Fever. (01 Kasım 2019). Alındığı Tarih: 01.07.2021.

Tunca, M. et al. (2005). Familial Mediterranean Fever (Fmf) In Turkey: Results Of A Nationwide Multicenter Study. 1-11.

Schopf J (1994). "Disparate rates, differing fates: tempo and mode of evolution changed from the Precambrian to the Phanerozoic". *Proc Natl Acad Sci US a*. 91 **(15):** 6735-42. doi:10.1073/pnas.91.15.6735. PMID 8041691

Schwartz, R. (2004). "Paul Ehrlich's magic bullets". *N Engl J Med*. 350 ***(11): 1079-80.*** doi:10.1056/NEJMp048021. PMID 15014180.

Sears, CL. (2005). "A dynamic partnership: celebrating our gut flora". Anaerobe. 11 **(5):** 247-51. doi:10.1016/j.anaerobe.2005.05.001. PMID 16701579.

Woese, C., Fox, G. (1977). "Phylogenetic structure of the prokaryotic domain: the primary kingdoms". *ProcNatlAcadSci*.74 ***(11).*** 50885090. doi:10.1073/pnas.74.11.5088. PMID 270744

3. BÖLÜM

KAS-İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI

HÜSEYİN GERDAN

İnsan eğitimle doğmaz; ama eğitimle yaşar.

(Cervantes)

1. KAS İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI GİRİŞ

Hareket canlıları diğer varlıklardan ayıran bir özeliktir. Tüm canlılar hayatta kalabilmek ve istediklerini yapabilmek için hareket etmek zorundadırlar. İnsan vücudu da harekete dayalı bir organizmadır. İnsan vücudu hareket sistemi iskeleti oluşturan kemikler, bu kemikler arasında hareketin gerçekleştiği eklemler ve hareketi sağlayan kaslar hareket sisteminin temelini oluşturmaktadır. İskelet sisteminde kemikler ve eklemler hareketin pasif unsurlarını, kaslar ise aktif unsurlarını oluştururlar (Resim 1). Bundan dolayı vücudumuzda hareket sistemine bağlı birçok kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları meydana gelmektedir.

Kas- iskelet sistemi hastalıklarının oluşumunda birçok faktör vardır. Bu faktörler fiziksel ve biyomekanik, psikososyal, kişisel ya da çevresel faktörlerdir. Kas-iskelet sistemi hastalıkları engellilik sebepleri arasında önemli bir yer tutar. Bu nedenler bu hastalıkların bilinmesi, erken tanı ve tedavisi de bir o kadar önemlidir.

KAYNAKÇA

Arasıl T. (2000). Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Cilt 2. Beyazova M, Gökçe Kutsal Y. (Ed.), *Ankilozan Spondilit* (s.1577-1591) Ankara: Güneş Kitabevi

Arıncı E., Elhan A. (2014). Anatomi 1. Cilt Kemikler, Eklemler, Kaslar, İç Organlar. *Kemikler Eklemler, Kaslar*. (s.1-223) Ankara Güneş Kitabevleri

Bilge A., Ulusoy RG, Üstebay S, Öztürk Ö. (2018). Osteoartrit. *Kafkas J Med Sci, 8 (Ek1)*: 133-142. doi:10.5505/kjms.2016.82653

Bozkurt G. (2005). Periferik Sinir Tuzak Nöropatileri. *Türk Nöroşirürji Dergisi, Cilt:15, Sayi:3*:206-219

Calin A. (1985). Ankylosing Spondylitis. *Clin Rheum Dis,11*: 41–60.

Cosman F, de Beur SJ, LeBoff MS, et al. (2014). Clinician's Guide to Prevention and Treatment of Osteoporosis. *Osteoporos Int.;25(10)*:2359-2381. doi:10.1007/s00198-014-2794-2

Dalgıç A. (Ed). (2020). Alt Ekstremite Tuzak Nöropatileri. *Türk Nöroşirürji Derneği Spinal ve Periferik Sinir Cerrahisi Bülteni. Öğretim ve Eğitim Grubu Yayın Organı Sayı 86*

Durmaz B. (2000). Osteoporozda Tanı ve Tedavi. (s.431–433) Merajans L. İstanbul.

Ertenli İ. (2002). Romatoid Artritte Tedavi İlkeleri. Hamuryudan V (Ed), *Romatoid Artrit,* (s.43-48). Ankara: MD Yayıncılık

Eryavuz M. (2002). Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon GÖKÇE Y (Ed). *Osteoporozun Tanımı, Sınıflandırması ve Epidemiyolojik Çalışmalar* (s.1-10) Ankara:Güneş Kitabevi

Feldtkeller E, J Bruckel, and MA Khan. (2000). Scientific Contributions of Ankylosing Spondylitis Patient Advocacy Groups. Curr Opin Rheumatol,12(4): (s. 239-47)

Fresko İ. (2006). Romatoid Artrit Etyoloji ve Patogenezi. *Türkiye Klinikleri J Int Med Sci*; 2:7-11.

Gökçe Kutsal Y (Ed). (2005). Osteoporoz Cep Kitabı, Türkiye Osteoporoz Derneği Yayını, (s:103-124.) Ankara:Güneş Kitabevi

Gökçe Kutsal Y, Kara M. (2007): Osteoartrit, *Diz Osteoartriti.* (s.149-163) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri

Gökçe Kutsal Y. (2016) Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Beyazova M (Ed) *Osteoporoz.* (s.2149–2173) Ankara:Güneş Kitapevi

Hüner B, Demirhan E, Atar S. (2013). Geriatrik Hastalarda Kas İskelet Sistemi Hastalıkları. *SB Okmeydanı Tıp Dergisi 29 (Ek sayı 2)*:75-88, doi:10.5222/otd.supp2.2013.075

İbrahim SA. (2007) Racial and Ethnic Disparities in Hip and Knee Joint Replacement: are view of research in the Veterans Affairs Health Care System. *J Am Acad Orthop Surg,15*: 87–94

J. Braun and J. Sieper. (2009). Ankylosing Spondylitis. Target Treatment Criteria. *Z. Rheumatol, vol. 68, no. 1*: 30–36.

Karadağ O, Kiraz S. (2006). Romatoid Artrit Tedavisi: Kısa Etkili İlaçlar (Nonsteroidal Antiinflamatuar İlaçlar ve Steroidler). *Türkiye Klinikleri Jounal Of Internal Medicine Science, 2(25)*: 46-51.

Karahan AY, Arslan S, Özen KE, Öncü F, Bakdık S, Çiçekcibaşı A. (2018). Türk Toplumunda Median ve Ulnar Sinirlerin Ultrasonografik Değerlendirilmesi ve Antropometrik Ölçümlerle İlişkisi. *Aegean J Med Sci*, *1*: 13. 18.

Karakoyun A, Çalık Y. (2019). Peripheral Nerve Entrapment in the Upper Extremity. *Aegean J Med Sci 1*:42-47.

Ozan H. (2004). Ozan Anatomi. (s. 1-155). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri

Palm O, Moum B, Ongre A, Gran JT. (2002). Prevalence of Ankylosing Spondylitis and Other Spondyloarthropathies Among Patients With İnflammatory Bowel Disease: A Population Study (the IBSEN study). *J Rheumatol, 29*:511.

Sarıdoğan ME. (2003) Romatolojik Hastalıklar, Sempozyum Dizisi. *Osteoartrit.34*: 11-18.

Sarıdoğan ME, Palamar D. (2015). Metabolik Kemik Hastalıkları Oğuz H (Ed). *Tıbbi Rehabilitasyon* (s.998). İstanbul: Nobel Kitabevi

Sawacha Z, Carraro E, Del Din S ve ark. (2012). Biomechanical Assessment of Balance and Posture in Subjects with Ankylosing Spondylitis. *J Neuroeng Rehabil. 9:63*

Tuncer T. ve ark. (2018). Prevalence of Rheumatoid Arthritis and Spondyloarthritis in Turkey: A Nationwide Study*, Arch Rheumatol, vol. 33, no. 2*. (s.128–136)

Tunç A, Güngen B. (2017). Karpal Tünel Sendromu Hastalarında Elektrodiagnostik Evreleme ile Klinik Evre, Semptom Süresi ve Vücut Kitle İndeksi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Dicle Tıp Dergisi* 44: 159-166.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2013). Hemşirelik. *Kas İskelet Sistemi Hastalıkları ve Bakımı* Ankara.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). Sağlık Hizmetleri. *Eklem ve Duyu Organları Hastalıkları* Ankara.

Tüzün F. (1999). Osteoporozun Tanımı, Sınıflandırılması ve Epidemiyolojisi. Osteoporoz Sempozyumu, İstanbul. 9-15.

Üstündağ N ve ark. (2013). Osteoporozun Sınıflandırılması, Risk Faktörlerinin Belirlenmesi ve Bir Dakikalık Osteoporoz Risk Testi., *Euras J Fam Med*, 2(3):107-111

Üreten K. (2019). *Düz El Radyografileri Kullanılarak Romatoid Artrit ve Osteoartrit Hastalıklarının Konvolusyonal Sinir Ağları ile Tanısı*. (*Yüksek Lisans Tezi.* Çankaya Üniversitesi, Ankara

Yazıcı Y, Doruk E, Akgün İ. (2004). Romatoloji ve Klinik Ortopedi El Kitabı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri

Yazıcı Y, Erkan D. (2003). Romatizmal Hastalıklar Tedavi El Kitabı Karaaslan Y, Oksel F (Ed). Romatoid Artrit: Tanı ve Tedavisi, (s53-64). Ankara: MD Yayıncılık

4. BÖLÜM

BAĞIŞIKLIK SİSTEMİ HASTALIKLARI

FATMA BETÜL KIVANÇ İNANÖZ

HALİL İBRAHİM İNANÖZ

Sağlığın başlangıcı hastalığı tanımaktır.

(Miguel de Cervantes)

1. BAĞIŞIKLIK SİSTEMİ

1.1. Bağışıklık Sistemine Giriş

İnsan vücudu, hasar oluşturabilecek zararlı istilacılara ya da tanınmayan maddelere karşı bağışıklık sistemi (immün sistem) ile kendisini savunur. Bağışıklık sistemi insan vücudundaki yabancı antijenleri ve özel yapıları tanıyıp tepki gösteren özelleşmiş hücrelerden oluşmaktadır. Bu sistem, vücudun anormal (kanser hücreleri vb.) veya yaşlanmış hücrelerini, yabancı saldırganları (başlıca virüs, bakteri, mantar, parazit vb.) ortadan kaldırır. Bağışıklık sisteminin sorunsuz çalışması için en başta vücudun kendi hücrelerini (self hücreleri) ayırt etmesi, tanıması gerekmektedir. Bu ayrımın yapılamaması durumunda bağışıklık sistemi, vücudun kendi hücrelerine zarar verebilir. Ayrıca bağışıklık sisteminin kendinden olmayanları (nonself hücreleri) tanıyamaması durumunda da savunma direnci düşecek ve vücut hücreleri zarar görecektir.

Bağışıklık sisteminin işleyişi, tüm omurgasız ya da omurgalı canlılarda bulunan **"doğal bağışıklık"** ve sadece omurgalı canlılarda bulunan **"kazanılmış (edinsel, adaptif) bağışıklık"** olarak iki başlıkta sınıflandırılır.

Tablo 1. Bağışıklık Sistemi Sınıflandırması

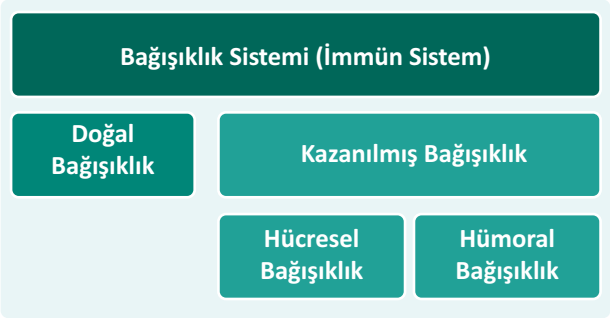

KAYNAKÇA

Abbas, A. K., Lichtman, A. H., & Pillai, S. (2016). *Basic immunology: Functions and disorders of the immune system* (Fifth edition.). St. Louis, Missouri: Elsevier.

Brooks, H. L., Yuan, J., Barrett, K. E., & Barman, S. M. (2019). *Ganong's Review of Medical Physiology*, Twenty Sixth Edition (26th ed.). New York : Blacklick: McGraw-Hill Education.

Cornelissen, C. N., Fisher, B. D., & Harvey, R. A. (2013). *Microbiology* (3rd ed.). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Hall, J. E. 1., & Hall, M. E. (2021). *Guyton and Hall textbook of medical physiology* (14th edition.). Philadelphia, PA: Elsevier.

Jameson, J. L., Kasper, D. L., Longo, D. L. 1., Fauci, A. S., Hauser, S. L., & Loscalzo, J. (2018). *Harrison's principles of internal medicine* (20th edition.). New York: McGraw-Hill Education.

Kumar, V., Abbas, A. K., Aster, J. C., & Perkins, J. A. (2018). *Robbins basic pathology* (Tenth edition.). Philadelphia: Elsevier.

UpToDate (Firm) & Wolters Kluwer Health. *UpToDate*. Waltham, MA: UpToDate, Inc., *https://www.uptodate.com* (Erişim tarihi: 05/06/2021)

5. BÖLÜM

SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI

UZM. DR. SİBEL TUNÇ KARAMAN

Seveceğin bir iş seçersen, yaşamında bir gün bile çalışmış olmazsın.

(Konfüçyüs)

1. SOLUNUM SİSTEMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Solunum, yaşamın devamı için en gerekli fizyolojik işlevlerden biridir. Çevreden alınan oksijenin hücrelere ulaştırıldığı ve metabolizma sonucu oluşan karbondioksitin aynı yoldan dışarıya atıldığı bir süreçtir. Pulmoner ventilasyon (akciğerlerin havalanması), dış solunum ve iç solunum olmak üzere üç aşamada gerçekleşir. Pulmoner ventilasyon; inspirasyon (nefes alma) ve ekspirasyon (nefes verme) sayesinde atmosfer ile akciğerdeki alveoller arasında gerçekleşen hava alışverişi olarak tanımlanır. Dış solunum akciğerlerde oksijenin alveollerden kana, karbondioksitin kandan alveollere geçişidir. İç solunum ile ise oksijen kandan hücrelere, karbondioksit hücrelerden kana geçer (Şekil-1).

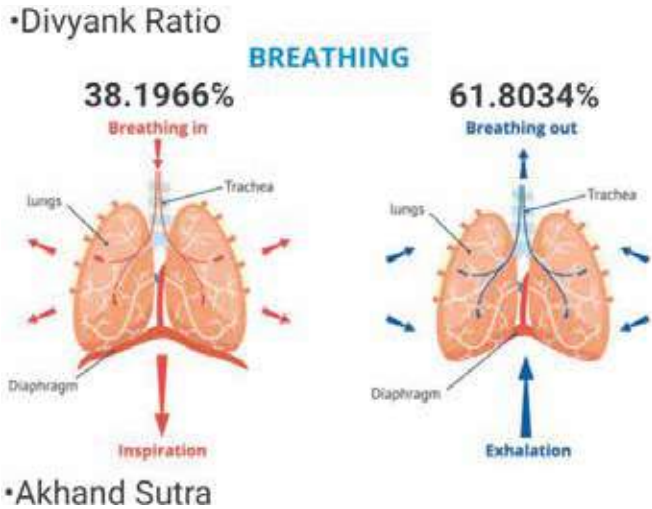

Şekil 1. Solunum işlevi

Solunum işlevi herhangi bir bilinçli müdahale gerektirmeden solunum kaslarının ritmik kasılmalarıyla devam eder. Yetişkin sağlıklı bir insan istirahat halindeyken dakikada 12-15 kez solunum yapar.

Solunum sisteminin temel görevleri; vücudun ihtiyaç duyduğu oksijenin alveollere geçişini sağlamak, oluşan karbondioksiti vücuttan atmak, solunumla alınan havayı nemlendirmek, ısıtmak ve yabancı maddelerden arındırmaktır.

Solunum sistemi, solunum yolları ve akciğerlerden oluşur. Solunum yolları ise üst ve alt solunum yolları olmak üzere iki bölüme ayrılır. Üst solunum yolları; burun ve ağız boşlukları ile farenks (yutak), larenks (gırtlak) ve trakeanın (soluk borusu) bmaşlangıç bölümününden oluşur. Alt solunum yollarını ise trakeanın toraks (göğüs boşluğu) içinde kalan bölümü, bronş ve bronşiyoller oluşturur

KAYNAKÇA

Agustí, A., Vogelmeier, C., & Faner, R. (2020). COPD 2020: changes and challenges. American journal of physiology. Lung cellular and molecular physiology, 319(5), L879–L883. https://doi.org/10.1152/ajplung.00429.2020

Ağca Altunbey, & S., Babalık, A. (2016). İlk Basamak Hekimliğinde Tüberküloza Dikkat. Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi, 8(5), 47-50.

Arınç S., & Ağca M. (2018). Akciğer kanseri erken tanısında gelişmeler; Henüz sadece BT mi? Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi, 6 (3), 7-11.

Arseven O. (ed.). (2020). Temel akciğer sağlığı ve hastalıkları Ders Kitabı. (3. Baskı) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

Arshad, H., Young, M., Adurty, R., & Singh, A. C. (2016). Acute Pneumothorax. Critical care nursing quarterly, 39(2), 176–189. https://doi.org/10.1097/CNQ.0000000000000110

Aydın G. (2016). ASYE'da Ayırıcı Tanı, Antibiyotik Tedavisine Başlama Ölçütleri, Viral Bakteryel Ayırımı. Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi, 8(5),11-20

Bade, B. C., & Dela Cruz, C. S. (2020). Lung Cancer 2020: Epidemiology, Etiology, and Prevention. Clinics in chest medicine, 41(1), 1–24. https://doi.org/10.1016/j.ccm.2019.10.001

Belknap R. W. (2019). Current Medical Management of Pulmonary Tuberculosis. Thoracic surgery clinics, 29(1), 27–35. https://doi.org/10.1016/j.thorsurg.2018.09.004

Bleecker M. L. (2015). Carbon monoxide intoxication. Handbook of clinical neurology, 131, 191–203. https://doi.org/10.1016/B978-0-444-62627-1.00024-X

Bülbül, Y., Erçen Diken, Ö., & Uğur Chousein, E.G.; ASYOD Akciğer İnfeksiyonları ve Tüberküloz Bilim Kurulu. (2020). Ulusal yayınlar ışığında Türkiye'de bronşektazi. Tuberk Toraks, 68(1), 48-65.

Chan, E. Y., Gaur, P., Ge, Y., Kopas, L., Santacruz, J. F., Gupta, N., Munden, R. F., Cagle, P. T., & Kim, M. P. (2017). Management of the Solitary Pulmonary Nodule. Archives of pathology & laboratory medicine, 141(7), 927–931. https://doi.org/10.5858/arpa.2016-0307-RA

Cruickshank, A., Stieler, G., & Ameer, F. (2019). Evaluation of the solitary pulmonary nodule. Internal medicine journal, 49(3), 306–315. https://doi.org/10.1111/imj.14219

Dickerson S. C. (2019). Perioperative Guidelines in Anesthesia. Otolaryngologic clinics of North America, 52(6), 981–993. https://doi.org/10.1016/j.otc.2019.08.001

Dogrul, B. N., Kiliccalan, I., Asci, E. S., & Peker, S. C. (2020). Blunt trauma related chest wall and pulmonary injuries: An overview. Chinese journal of traumatology = Zhonghua chuang shang za zhi, 23(3), 125–138. https://doi.org/10.1016/j.cjtee.2020.04.003

Erbaycu AE. (2020). Akciğer Kanserinde Epidemiyoloji ve Risk Faktörleri. Ünsal M. Editör. Akciğer Kanseri. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, 1-5.

Eskander, A., de Almeida, J. R., & Irish, J. C. (2019). Acute upper airway obstruction. The New England journal of medicine, 381(20), 1940–1949. https://doi.org/10.1056/NEJMra1811697

Feldman, C., & Shaddock, E. (2019). Epidemiology of lower respiratory tract infections in adults. Expert review of respiratory medicine, 13(1), 63–77. https://doi.org/10.1080/17476348.2019.1555040

Fergeson, J. E., Patel, S. S., & Lockey, R. F. (2017). Acute asthma, prognosis, and treatment. The Journal of allergy and clinical immunology, 139(2), 438–447. https://doi.org/10.1016/j.jaci.2016.06.054

Galiè, N., Humbert, M., Vachiery, J. L., Gibbs, S., Lang, I., Torbicki, A., Simonneau, G., Peacock, A., Vonk Noordegraaf, A., Beghetti, M., Ghofrani, A., Gomez Sanchez, M. A., Hansmann, G., Klepetko, W., Lancellotti, P., Matucci, M., McDonagh, T., Pierard, L. A., Trindade, P. T., Zompatori, M., ... Hoeper, M. (2015). 2015 ESC/ERS Guidelines for the diagnosis and treatment of pulmonary hypertension: The Joint Task Force for the Diagnosis and Treatment of Pulmonary Hypertension of the European Society of Cardiology (ESC) and the European Respiratory Society (ERS): Endorsed by: Association for European Paediatric and Congenital Cardiology (AEPC), International Society for Heart and Lung Transplantation (ISHLT). The European respiratory journal, 46(4), 903–975. https://doi.org/10.1183/13993003.01032-2015

Global strategy for asthma management and prevention. Global Initiative for Asthma (GINA) 2020. https://ginasthma.org/wp-content/uploads/2020/06/GINA-2020-report_20_06_04-1-wms.pdf Erişim tarihi 28.05.2021

Grief, S. N., & Loza, J. K. (2018). Guidelines for the evaluation and treatment of pneumonia. Primary care, 45(3),485–503. https://doi.org/10.1016/j.pop.2018.04.001

Güleç Balbay, E., & Aktüre, G. (2014). Kor pulmonale. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4(2), 30-33.

Hallifax, R., & Janssen, J. P. (2019). Pneumothorax-Time for New Guidelines?. Seminars in respiratory and critical care medicine, 40(3), 314–322. https://doi.org/10.1055/s-0039-1693499

Halpin, D., Criner, G. J., Papi, A., Singh, D., Anzueto, A., Martinez, F. J., Agusti, A. A., & Vogelmeier, C. F. (2021). Global Initiative for the Diagnosis, Management, and Prevention of Chronic Obstructive Lung Disease. The 2020 GOLD Science Committee Report on COVID-19 and Chronic Obstructive Pulmonary Disease. American journal of respiratory and critical care medicine, 203(1), 24–36. https://doi.org/10.1164/rccm.202009-3533SO

Ishaaya, E., & Tapson, V. F. (2020). Advances in the diagnosis of acute pulmonary embolism. F1000Research, 9, F1000 Faculty Rev-44. https://doi.org/10.12688/f1000research.21347.1

İncekaya, Y., Feyizi, H., Bayraktar, S., Ali, İ., Topuz, C., Karacalar, S., & Turgut, N. (2017) Karbonmonoksit zehirlenmesi ve hiperbarik oksijen tedavisi. Okmeydanı Tıp Dergisi, 33(2):114-118. doi:10.5222/otd.2017.1106

Jany, B., & Welte, T. (2019). Pleural Effusion in Adults-Etiology, Diagnosis, and Treatment. Deutsches Arzteblatt international, 116(21), 377–386. https://doi.org/10.3238/arztebl.2019.0377

Kinkade, S., & Long, N. A. (2016). Acute Bronchitis. American family physician, 94(7), 560–565.

Konstantinides, S. V., Meyer, G., Becattini, C., Bueno, H., Geersing, G. J., Harjola, V. P., Huisman, M. V., Humbert, M., Jennings, C. S., Jiménez, D., Kucher, N., Lang, I. M., Lankeit, M., Lorusso, R., Mazzolai, L., Meneveau, N., Ní Áinle, F., Prandoni, P., Pruszczyk, P., Righini, M., ... ESC Scientific Document Group (2020). 2019 ESC Guidelines for the diagnosis and management of acute pulmonary embolism developed in collaboration with

the European Respiratory Society (ERS). European heart journal, 41(4), 543–603. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehz405

Kök A. (2018). Yabancı cisim aspirasyonları. Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi, 6 (2), 101-111.

Lyon, S. M., & Rossman, M. D. (2017). Pulmonary Tuberculosis. Microbiology spectrum, 5(1), 10.1128/microbiolspec. TNMI7-0032-2016. https://doi.org/10.1128/microbiolspec.TNMI7-0032-2016

Mahashur A. (2018). Management of lower respiratory tract infection in outpatient settings: Focus on clarithromycin. Lung India : official organ of Indian Chest Society, 35(2), 143–149. https://doi.org/10.4103/lungindia.lungindia_262_17

Mahowald, M., Shahan, B., & Forbes, D. (2019). Respiratory Conditions: Lower Respiratory Tract Infections. FP essentials, 486, 19–25.

Majercik, S., & Pieracci, F. M. (2017). Chest Wall Trauma. Thoracic surgery clinics, 27(2), 113–121. https://doi.org/10.1016/j.thorsurg.2017.01.004

Mandras, S. A., Mehta, H. S., & Vaidya, A. (2020). Pulmonary Hypertension: A Brief Guide for Clinicians. Mayo Clinic proceedings, 95(9), 1978–1988. https://doi.org/10.1016/j.mayocp.2020.04.039

Ok, ÜZ., Kilimcioğlu, A.A., & Özkol, M. (2020). Türkiye'de insanlarda kistik ekinokokkoz. Mikrobiyol Bul, 54(3), 510-522.

Orhan, F. (ed.) Anafilaksi: Türk Ulusal Rehberi 2018. (2018). Asthma Allergy Immunol, 16 (1).

Öztürk A., & Yılmaz, A. (2018). Hemoptizi. Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi, 6 (2), 90-100.

Papi, A., Brightling, C., Pedersen, S. E., & Reddel, H. K. (2018). Asthma. Lancet (London, England), 391(10122), 783–800. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(17)33311-1

Poyraz, N., Kalkan, H., Ödev, K., & Ceran, S. (2017). Plevral hastalıkların görüntülenmesi: Akciğer grafisi temelinde görüntüleme yöntemlerinin değerlendirilmesi Tuberk Toraks, 65(1), 41-55. https://doi.org/10.5578/tt.47546

Rawat, S., Kumar, R., Raja, J., Singh, R. S., & Thingnam, S. (2019). Pulmonary hydatid cyst: Review of literature. Journal of family medicine and primary care, 8(9), 2774–2778. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_624_19

Radchenko, C., Alraiyes, A. H., & Shojaee, S. (2017). A systematic approach to the management of massive hemoptysis. Journal of thoracic disease, 9(Suppl 10), S1069–S1086. https://doi.org/10.21037/jtd.2017.06.41

Rylance, S., Masekela, R., Banda, N., & Mortimer, K. (2020). Determinants of lung health across the life course in sub-Saharan Africa. The international journal of tuberculosis and lung disease : the official journal of the International Union against Tuberculosis and Lung Disease, 24(9), 892–901. https://doi.org/10.5588/ijtld.20.0083

Ryu, J. H., Azadeh, N., Samhouri, B., & Yi, E. (2020). Recent advances in the understanding of bronchiolitis in adults. F1000Research, 9, F1000 Faculty Rev-568. https://doi.org/10.12688/f1000research.21778.1

Rubin L. J. (2018). Cor Pulmonale Revisited. From Ferrer and Harvey to the Present. Annals of the American Thoracic Society, 15(Suppl 1), S42–S44. https://doi.org/10.1513/AnnalsATS.201710-772KV

Ruvuna, L., & Sood, A. (2020). Epidemiology of Chronic Obstructive Pulmonary Disease. Clinics in chest medicine, 41(3), 315–327. https://doi.org/10.1016/j.ccm.2020.05.002

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Türkiye Kronik Havayolu Hastalıkları Önleme ve Kontrol Programı (2018-2023) (2018). T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1118. Ankara: Artı6 Medya Tanıtım.

Schabath, M. B., & Cote, M. L. (2019). Cancer Progress and Priorities: Lung Cancer. Cancer epidemiology, biomarkers & prevention : a publication of the American Association for Cancer Research, cosponsored by the American Society of Preventive Oncology, 28(10), 1563–1579. https://doi.org/10.1158/1055-9965.EPI-19-0221

Shahan, B., Barstow, C., & Mahowald, M. (2019). Respiratory Conditions: Upper Respiratory Tract Infections. FP essentials, 486, 11–18.

T.C.Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (Çevre Sağlığı Daire Başkanlığı) Türkiye Karbonmonoksit Zehirlenmelerinin Önlenmesi Programı ve Eylem Planı (2015-2018) (1. Baskı). Ankara: Anıl Matbaacılık Ltd. Şti.

Tüberküloz Tanı ve Tedavi Rehberi, Sağlık Bakanlığı Yayın no: 1129, Ankara 2019

Türk Toraks Derneği'nin GOLD 2021 Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı (KOAH) Raporuna Bakışı (2021) Optimus Yayıncılık

Yıldırım E. (2018). Principles of Urgent Management of Acute Airway Obstruction. Thoracic surgery clinics, 28(3), 415–428. https://doi.org/10.1016/j.thorsurg.2018.05.006

Yıldırım N. (2017). Solunum Sistemi Klinik Fizyolojisi. Toraks Cerrahisi Bülteni; 10: 1-8.

6. BÖLÜM

DOLAŞIM SİSTEMİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ FERDA KAYA ZAMAN

Bedenlerimiz, iradelerimizin bahçıvan olduğu bahçelerimizdir.

(William Shakespeare)

DOLAŞIM SİSTEMİNE GİRİŞ

Dolaşım sistemi kalp, koroner arterler ve vücuttaki diğer arter ve venlerden oluşmaktadır.

Kalp göğüs boşluğu içerisinde yer alan sistol ve diastol denilen kasılıp gevşemeler ile vücuda kan pompalayan organdır. Perikard denilen kalp zarı ile çevrilidir. Perikard parietal ve visseral yapraklardan oluşur.

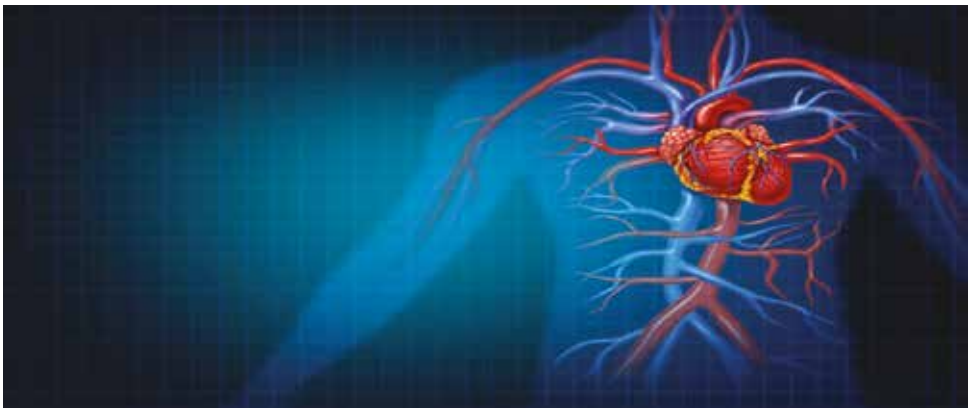

Resim 1. Dolaşım Sistemi

Kalp 4 boşluktan oluşur:

- ✔ Sağ / Sol Atrium: Venöz sistemden kanın geldiği odacıklardır.
- ✔ Sağ / Sol Ventrikül: Kanı arteriyel sisteme pompalarlar.

Sağ ve sol kalp birbirinden septum denilen duvar ile ayrılır.

Toplam 4 kapakçığı vardır;

- ✔ **Atrioventriküler Kapaklar:**

Mitral Kapak: Sol atrium ile sol ventrikül arasındadır, iki yaprakçıktan oluşur.

Triküspit Kapak: Sağ atrium ile sağ ventrikül arasındadır, üç yaprakçıktan oluşur.

- ✔ **Semilüner Kapaklar:**

Aort Kapağı: Aort ile sol ventrikül arasındadır, üç küspislidir.

Pulmoner Kapak: Pulmoner arter ile sağ ventrikül arasındadır, üç küspislidir.

Kalbin İleti Sistemi 3 bölümden oluşur;

- ✔ Sinoatrial düğüm: Sağ atrium üst bölümünde yer alır. Pacemaker hücrelerinden oluşur.
- ✔ Atrioventriküler düğüm: Sağ atrium alt bölümünde yer alır. Pacemaker hücrelerinden zengindir. Altında His demeti bulunur. Trifasiküler bir yapısı vardır his demetinin.
- ✔ Özel ileti yolları (myokard içinde dağılır)

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, K. (Ed) (2007). İç Hastalıkları. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri Ltd. Şti.

Fauci A. S. (Ed) (2013). Harrison's Principles of Internal Medicine (Onyedinci baskı). Kadir Biberoğlu (Ed). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri Ltd. Şti.

Goldberger A. L., Goldberger Z. D., Shviklin A. (2014). Goldberger Klinik Elektrokardiyografi. Aytaç Öncül (Ed). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri Ltd. Şti.

Purceli H. J., Kalra P. R. (2008). Kardiyoloji. Barış İlerigelen (Ed). İstanbul: Medikal Yayıncılık Ltd. Şti.

Rakel R. E., Rakel D. P. ((2019). Aile Hekimliği (Dokuzuncu Baskı). Esra Saatçi (Ed), Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

7. BÖLÜM

SİNDİRİM SİSTEMİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ FERDA KAYA ZAMAN

İlk servet sağlıktır...

(Ralph Waldo Emerson)

GİRİŞ

Büyük moleküllü besinlerin kana geçebilecek boyutta daha küçük yapı taşlarına ayrıştırılması işlemine **sindirim** denir. Sindirim Mekanik ve Kimyasal Sindirim olarak ikiye ayrılır. Sindirim sonucunda;

Karbonhidratlar → glukoza

Proteinler → aminoasitlere

Yağlar → yağ asitlerine dönüşür.

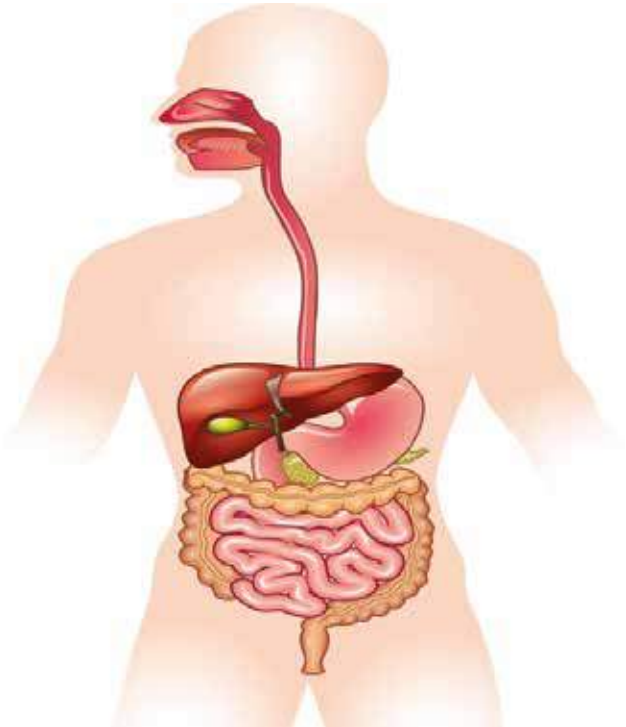

Resim 1. Sindirim Sistemi

Sindirim sistemi ağızdan başlar ve anüs ile sonlanır;

Sindirim Organları: Ağız ve ağız boşluğu, Yutak (Farenks), Yemek Borusu (Özefagus), Mide, İnce Bağırsak (Duodenum, Jejenum, İleum), Kalın Bağırsaklar (Çekum, Kolon, Rektum), Apandisit, Anal Kanal ve Anüs

Yardımcı Sindirim Organları: Dişler, Tükürük bezleri (Paratiroid, Çene altı, Dil altı tükürük bezleri), Karaciğer, Safra Kesesi, Pankreas

Sindirim Sisteminin Fonksiyonları: Katı ve sıvı gıdaların vücuda alınması, çiğneme, yutma, sindirim enzimlerinin salgılanması, sindirim, emilim, boşaltım (defekasyon).

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, K. (Ed) (2007). İç Hastalıkları. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri Ltd. Şti.

Fauci A. S. (Ed) (2013). Harrison's Principles of Internal Medicine (Onyedinci baskı). Kadir Biberoğlu (Ed), İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri Ltd. Şti.

Hauser S. C. (2005). Mayo Klinik Gastroenteroloji ve Hepatoloji. Ahmet Danalıoğlu (Ed), Fatih Beşışık (Ed), İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık Ltd. Şti.

Rakel R. E., Rakel D. P. (2019). Aile Hekimliği (Dokuzuncu Baskı). Esra Saatçi (Ed), Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

Scott B. B., Long R. G. (2008). Gastroenteroloji ve Karaciğer Hastalıkları. Derya Onuk (Ed), İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık Ltd. Şti.

8. BÖLÜM

ÜRİNER SİSTEM

PROF. DR. CÜNEYT ADAYENER

Bilimsel eğitimle mükemmel bir teknisyen olunabilir.
Fakat yalnız hümanist bir eğitim onu bir insan yapabilir.

(Louis Pasteur)

GİRİŞ

İnsan bedeninde devam eden birçok metabolik olayın sonrasında atık maddeler oluşur. Bu maddelerin toksik etkileri ile metabolizmal dengeyi bozmamaları için atılmaları gerekir. Bu işleme ekskresyon (boşaltım) denir. Boşaltımın en çok bilineni, üriner sistemden idrar ile olmaktadır.

Üriner sistemin en önemli organları olan böbrekler kanı filtre ederek bir filtrat (idrar) oluştururlar. İdrar içindeki mineraller, aminoasitler ve glukoz gibi gerekli ve önemli maddelerin de geri emiliminden böbrekler sorumludur. İnsan vücudunda sıvı / elektrolit ve kanın pH dengelerinin sağlanması görevi de yine böbreklere aittir. Böbreklerin işlevlerini yapamaz hale gelmeleri, insan hayatını tehdit eden tehlikeli bir durumdur.

Böbrekler peritonun dışında, karın arka duvarına yaslanmış olarak ve psoas kası boyunca yerleşmiş olduklarından oblik (iç yüzleri hafifçe aşağıya doğru bakar) konumdadırlar. Sağdaki (üst ve alt sınırı sırasıyla T12 – L3 vertebra arası), soldakine (T11 – L2) göre karaciğer nedeniyle daha aşağıdadır. Bir yetişkin böbreğinin ağırlığı 150 gr civarındadır. Etraflarındaki yağ dokusu, medialdeki damar pedikülleri (renal arter ve venler), karın kası gerginliği ve karın içi organlarının genel kitlesinden destek aldıklarından iyi sabitlenmişlerdir. Bununla birlikte bir önceki cümlede geçen faktörlerdeki değişiklikler ve solunum esnasında toraks boşluğunda şişip sönen akciğerler nedeniyle yukarı aşağı eksende 4 – 5 cm kadar hareket ederler. Uzunlamasına kesitte, böbreğin dış tarafında korteks, içte medulla ve internal pelvisten oluştuğu görülür.

Böbrekler, hemen üstlerinde böbrek üstü bezleri, arka yüzleri ile diyafram, psoas major, quadratus lumborum ve transvers kasları ile komşudurlar. Sağ böbreğin karaciğer, çıkan kolon, sağ fleksura, duodenumun ikinci parçası ve jejunum ile sol böbreğin ise, dalak, mide, pankreas, sol fleksura, inen kolonun başlangıcı ve jejunum ile komşulukları vardır *(Şekil-1).* Böbreklerin periton içi organlarla yakınlıkları ve bu organlarla paylaştıkları otonom sinir sistemi ağı, hastalıklarında gastrointestinal sisteme ait belirtilerin ortaya çıkmasını açıklar.

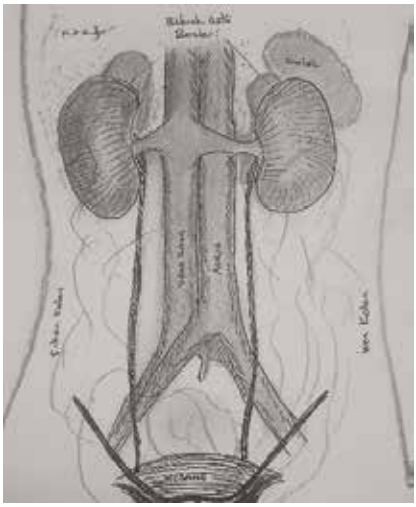

Şekil 1. Üriner sistem ve böbreklerin batın içi diğer organlar ile komşulukları.

KAYNAKÇA

Adayener, C., (2001). Üriner *Sistem Taş Hastalığı Etyolojisinde Risk Faktörlerinin Çok Yönlü Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Ön Lisans Tezi).* T.C. Genelkurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Üroloji Servis Şefliği, Ankara.

Dmochowski, R. R., Kavoussi, R. R., Partin, A. W., Peters. C. A. (2021). *Campbell-Walsh-Wein Urology Twelveth Edition*. Philadelphia, USA: Elsevier Inc.

Ersoy, M., Kaplan, S. (2013). *Anatomi Fizyoloji*. Ankara: Songür Eğitim Hizmetleri.

Hanno, P. M., Malkowicz, S. B., Wein, A. J. (2009). Üroloji El Kitabı. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

Şahin, B. (2019). *Temel Anatomi (Sağlık Bilimleri İçin Resimli)*. İstanbul: İstanbul Medikal Sağlık ve Yayıncılık Hiz. Tic. Ltd. Şti.

Tanagho, E. A., McAninch, J. W. (2004). *Smith Genel Üroloji (On Altıncı baskı).* İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

Not: Yazıdaki tüm çizimler değerli kardeşim Haldun Ermin'e aittir.

9. BÖLÜM

ENDOKRİN SİSTEM HASTALIKLARI

UZM. DR. ŞERİFE DEĞİRMENCİOĞLU TOSUN

Yolun kendisi bir yere varmaktan daha güzeldir.

(Buddha)

GİRİŞ

Endokrin sistem; vücudumuzdaki salgısal bezleri, salgıladıkları hormonları ve onların etkilerinin tamamını kapsamaktadır. Vücudumuzda en kritik görevlerde rol oynayan bu hormonlar kişinin sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi için elzemdir. Hormonlar genellikle mikrogramlarla ya da ünitelerle ifade edilecek kadar küçük miktarlarda üretilir. Hedef organa kan yoluyla taşınır. Bütün hormonlar belli bir kontrol sistemi içinde ne kadar salgılanacağı belirlidir. Basamaklardaki en ufak bozulma hayatı tehdit edici, birbirinden önemli hastalıkların ortaya çıkmasına neden olabilir.

KAYNAKÇA

Utiger, R.D., Cooper, D. (2000) Werner and Ingbar's the thyroid: a fundamental and clinical text. Philedelphia : Lippincott Williams and Wilkins.

Bornstein, S. R., Allolio, B., Arlt, W., Barthel, A. ve ark. (2016). Diagnosis and treatment of Primary Adrenal İnsufficiendy: an endocrine society clinical practice. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism.* 2: 364-389 https://doi.org/10.1210/jc.2015-1710

Marschall, S.R., Runge, M., Greganti, M.A., (2009). *Netter's Internal Nedicine.* North Carolina: Icon Learning Systems.

Stewart, P.M., Kronenberg H.M., Melmed, S., Polonsky, K.S., (2002). *Wiliams Textbook of Endocrinology.* Philedelpiha: WB Saunders Co.

10. BÖLÜM

SİNİR SİSTEMİ HASTALIKLARI

MERYEM UZUN YÜCEL

"Duygularım anestezi altında,
Her şeyi görüyorum,
Her şeyi işitiyorum,
Ama artık hiçbir şey
Hissetmiyorum..." *(A. Maalouf)*

1. SİNİR SİSTEMİ ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ

Sinir sistemi; motor, duyusal, otonom, bilişsel ve davranışsal işlevleri kontrol eden, oldukça karışık yapı ve işleve sahip olan bir sistemdir. Birçok işlevin kontrolü ve düzeninden sorumlu olduğu için vücudu fizyolojik ve psikolojik açıdan önemli derece de etkilemektedir. Sinir sistemi; yapısal olarak merkezi sinir sistemi (MMS) ve periferik sinir sistemi (PSS), işlevsel olarak otonom ve somatik sinir sistemi olarak iki bölümden oluşur. Merkezi sinir sistemi (MSS); istemli ve istemsiz duyuları ve motor uyarıları toplar ve yorumlar, Periferik sinir sistemi (PSS); çevreden aldığı uyarıları MSS'ne iletir ve burada oluşan yanıtı hedef dokulara ulaştırır.

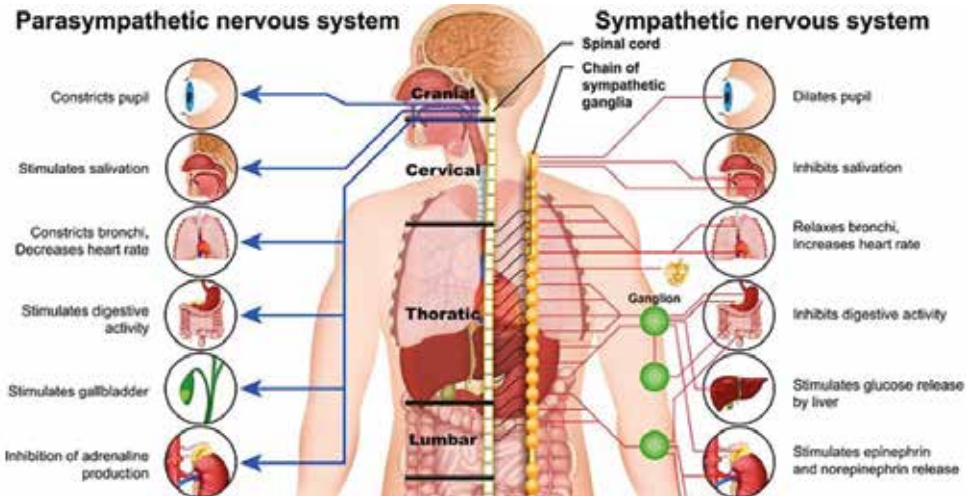

Resim 1. Sinir Sistemi

KAYNAKÇA

Aytekin, M. ve Uysal, H. (2020). Amyotrofik Lateral Skleroz Epidemiyolojisi. Türk Nöroloji Dergisi; 26(3), 187-196.

Bayraktar, N. (2016). Nöroşirürjide Bakım. (Edt:Elbaş, N.). İçinde: Cerrahi Hatalıkları Hemşireliği Akıl Notları. Ankara:Güneş Tıp Kitabevleri, 9-28.

Doğan, D. (2019). The Signal System in Braın. The Journal of Cognıtıve Systems; 4(2), 54-56.

Doğan, E. (2020). Lomber Disk Hernisi Cerrahisinde Uygulanan Farklı Anestezi Yöntemlerinin Karşılaştırılması. Dicle Tıp Dergisi; 47(3), 671-77.

Donofrio, P. (2017). Guillain-Barre Syndrome. Continuum Journal; 23(5), 1295-1309

Erdil, F. ve Özhan Elbaş, N. (2001). Sinir Sistemi Cerrahisi ve Hemşirelik Bakımı. Ankara:Aydoğdu Ofset Matbaacılık, 137-226.

Eren, F. ve Öztürk, Ş. (2019). Epilepsi Hastalarında; Epilepsi Farkındalığı, Epileptik Kaygı ve Uyku Kalitesinin Değerlendirilmesi. Van Tıp Dergisi; 26(1), 46-52.

Karadakovan, A. ve Özbayır, T. (2020). Sinir Sistemi. (Edt:Karadakovan, A. ve Eti Aslan, F.). İçinde:Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. Ankara:Akademisyen Kitapevi, 1121-1244.

Kaya, A. ve Özcan, F. (2017). Amiyotrofik Lateral Skleroz (ALS) hastalarıyla iletişim ve güncel teknolojiler. The Journal of Turkish Family Physicisan; 8(2), 43-48.

Önal, S. (2016). Merkezi Sinir Sisteminin Parazit Hastalıkları. Türkiye Klinikleri; 6(1), 37-44.

Yılmaz, E., Çeçen, D., Temiz, C., Mutlu, S., Toğaç, H., Aslan, A. ve Kara, H. (2018). Lomber Disk Hernisi Olan Bireylerde Fonksiyonel Yetersizlik ve Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Yaşam Kalitesi ile İlişkisi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi; 5(2), 38-43.

Yüksel, S. ve Uğraş, G. (2019). Sinir Sistemi Cerrahisinde Bakım. (Edt:Karadağ, M. ve Bulut, H.). İçinde:Cerrahi Hemşireliği Kavram Haritası ve Akış Şemalı. Ankara:Vize Yayıncılık, 621-726.

11. BÖLÜM

BAĞ DOKU HASTALIKLARI

MELİKE MERCAN BAŞPINAR

İnsan imkansızı başarabilir sözü yetersizdir,
çünkü insan imkansızın da ötesine ulaşabilir.

(Nicola Tesla)

GİRİŞ

Bağ dokusu, organları destekleyen, bağlayan ve koruyan geniş bir hücre dışı matrikse sahip kollajen ve elastin proteinlerinden oluşan biyolojik doku türüdür. İnflamatuvar romatizmal hastalıklar grubunda yer alan bağ dokusu hastalıkları, kendi vücut dokularına karşı gelişen bir otoimmün reaksiyonun sonucu olarak gelişir **ve** inflamasyona sekonder anormal bağışıklık yanıtı verir. En basit şekliyle bu hastalık grubunu; Kalıtsal Bağ Dokusu Hastalıkları, Otoimmün Bağ Dokusu Hastalıkları ve Miks Bağ Dokusu Hastalıkları/ Overlap Sendromlar şeklinde sınıflandırabiliriz

Otoimmün Bağ Doku Hastalıklarında da başlıca;

- ✔ RomatoidArtrit
- ✔ Sjögren Sendromu
- ✔ Sistemik LupusEritematozus,
- ✔ Polimiyozit/ Dermatomiyozit
- ✔ Sistemik Sklerozis,

Kalıtsal Bağ Dokusu hastalıkları grubunda başlıca;

- ✔ Marfan Sendromu,
- ✔ Osteogenezis İmperfekta,
- ✔ Ehler Danlos Sendromu
- ✔ Stickler Sendromunu sayabiliriz

KAYNAKÇA

Aringer, M., Costenbader, K., Daikh, D., Brinks, R., Mosca, M., Ramsey-Goldman, R., ... Kamen, D. L. (2019). 2019 European League Against Rheumatism/American College Of Rheumatology Classification Criteria For Systemic Lupus Erythematosus. *Arthritis & Rheumatology, 71*(9), 1400-1412.

Dalkılıç, E. (2018). Romatoid Artrit. Sağlık Bilimleri Üniversitesi 1.Romatizmal Hastalıklar Sempozyumu Konuşma Ve Bildiri Özetleri Kitabı. *İstanbul*.

Denton, C. P., & Khanna, D. (2017). Systemic Sclerosis. *The Lancet, 390*(10103), 1685-1699. Erişim: 29/05/2021 Https://Www.Thelancet.Com/Journals/Lancet/Article/PIIS0140-6736(17)30933-9/Fulltext

Etich, J., Rehberg, M., Eckes, B., Sengle, G., Semler, O., & Zaucke, F. (2020). Signaling Pathways Affected By Mutations Causing Osteogenesis Imperfecta. Cellular Signalling, 109789.

İliçin, G., Biberoğlu, K., Süleymanlar, G., & Ünal, S. (2017). İç Hastalıkları Kitabı (Vol. Cilt 2). Ankara: Güneş Kitabevi.

Mavragani, C. P., & Moutsopoulos, H. M. (2014). Sjögren Syndrome. *CMAJ, 186*(15), E579-E586. Erişim:05.05.2021 https://Www.Ncbi.Nlm.Nih.Gov/Pmc/Articles/PMC4203623/Pdf/186e579.Pdf

Sakellariou, G., Scire, C. A., Zambon, A., Caporali, R., & Montecucco, C. (2013). Performance Of The 2010 Classification Criteria For Rheumatoid Arthritis: A Systematic Literature Review And A Meta-Analysis. *Plos One, 8*(2), E56528. Erişim: 01.04.2021. https://Air.Unimi.It/Retrieve/Handle/2434/665461/1287483/File.Pdf.

Salik, I., & Rawla, P. (2019). Marfan Syndrome. 2019 Feb 28. *Statpearls [Internet]. Treasure Island (FL): Statpearls Publishing*. Erişim: 29/05/2021

Scott, D. L., & Wolfe, F. (2010). Huizinga TW. Rheumatoid Arthritis. Lancet, 376, 1094-1108.

Tan, E. M., Cohen, A. S., Fries, J. F., Masi, A. T., Mcshane, D. J., Rothfield, N. F., Winchester, RJ. (1982). The 1982 Revised Criteria For The Classification Of Systemic Lupus Erythematosus. Arthritis & Rheumatism: Official Journal Of The American College Of Rheumatology, 25(11), 1271-1277.

Tepeli, E., & Ök, N. (2017). Connective Tissue Diseases. Turkiye Klinikleri J Med Genet-Special Topics. 2017;2(3):163-72.

Türk Romatoloji Derneği 6cı Ulusal Vakalar Ile Romatoloji Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitapçığı. (10-12 Mart 2016). Erişim: 21/05/2021

Van Den Hoogen, F., Khanna, D., Fransen, J., Johnson, S. R., Baron, M., Tyndall, A., ... Carreira, P. E. (2013). 2013 Classification Criteria For Systemic Sclerosis: An American College Of Rheumatology/European League Against Rheumatism Collaborative Initiative. Arthritis & Rheumatism, 65(11), 2737-2747.

12. BÖLÜM

İŞ VE MESLEK HASTALIKLARI

MELİKE MERCAN BAŞPINAR

Her madde zehirdir. Zehir olmayan madde yoktur;
zehir ile ilacı ayıran dozdur.

(Paracelsus)

1. İŞ VE MESLEK HASTALIKLARINA GİRİŞ

İş yeri ve meslek hastalıkları alanında çalışan sağlık personelinin, meslekle ilgili hastalıkları ve yaralanmaları daha iyi tanımak ve önlemek için iş sağlığı tehlikelerinden ve hastalıklarından haberdar olmaları gerekir. Ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre klinisyen tarafından saptanan olası meslek hastalığı oranı %35 olup, öntanı konulanların sevk evraklarında % 82,5 oranında hastaların şikayetleri, tıbbi ve meslek öyküsü, fizik muayene bulgularının eksiklik olduğu, % 93,4'ünde işyeri ortamı ölçümü sonuçlarının olmadığı ve % 74'ünün işyerinde maruz kaldığı tehlikeler ile ilgili açıklama olmadığı görülmüştür. Meslek hastalıkları Amerika Birleşik Devletleri'nde her yıl tahminen 50.000 ila 70.000 ölüm ve 350.000 yeni hastalık vakası oluşturmaktadır. Bununla birlikte, çoğu zaman meslek hastalıkları doğru teşhis edilememektedir, çünkü diğer nedenlere bağlı hastalıkları taklit etmektedirler ve çoğu hekim bu hastalıkların tanınması konusunda iyi eğitilmemişlerdir. Bu bölümün amacı iş ve meslek hastalıkları için bir algoritma sunmak ve ilgili literatürü derlemektir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile iş yerleri az tehlikeli, tehlikeli ve çok tehlikeli iş sınıflarına ayrılmıştır. Çok tehlikeli iş yeri sınıfında olan kamu hastanelerinde de başlayan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinde işe giriş muayeneleri ve periyodik muayeneler sağlık çalışanlarının taramalarında önemli bir yer tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Alagüney, M. E., Atacan, S. E., Atli, K., Çalik Başaran, N., Başaran, N., Bilek, Ö., **Çakmakkaya, E.** (2020). İş Sağlığı Ve Güvenliği Meslek Hastalıkları. Ali Naci Yıldız, Abdulsamet Sandal (Ed.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları ISBN: 978-975-491-506-8

Boyraz, E., & Mürüvet, A. (2010). Olgu sunumu: Diş Protez Laboratuvarında Çalışan Silikozisli Bir Olguda Yüksek Rezolüsyonlu Bilgisayarlı Tomografi Bulguları. Cumhuriyet Tıp Dergisi, 32(4), 352- 356. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/cmj/issue/4215/55920

Budak, Ş. (2020). Evaluation Of Entry Examination Results Of Apprentices And Interns Made By Workplace Health And Safety Unit. Forbes Journal Of Medicine. Doi:10.5222/Forbes.2020.87597

Çımrın, A. H. (2000a). Meslek Astımı-Türkiye Gerçeği. 1(1), 87-89. Erişim: https://turkthoracj.org/content/files/sayilar/89/buyuk/pdf_Toraksder_17.pdf

Çımrın, A. H., Aydın Özgür, E., & Şafak Alıcı, N. (2020b). Patient Referral As A Quality Outcome Of Occupational Health Practice At The Workplace In Turkey. The Journal Of Basic And Clinical Health Sciences. Doi:10.30621/Jbachs.2020.826

Esen, B. Koronavirüs (Covid-19)'e Karşı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Gereğince İşyerlerinde Alınması Gereken Tedbirler. E-Yaklaşım Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 330, Haziran 2020. Erişim:

Akarsu, H., Ayan, B., Çakmak, E., Doğan, B., Boz Eravcı, D., Karaman, E., Koçak, D.,(2013) T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi (ÇASGEM), Meslek Hastalıkları. (1.baskı). Ankara: Özyurt Matbaacılık. Erişim:

Https://Ailevecalisma.Gov.Tr/Media/1340/Meslekhastaliklari.Pdf.

Hyatt, R. E., Scanlon, P. D., & Nakamura, M. (2014). Interpretation Of Pulmonary Function Tests: A Practical Guideline (4th Edition) China: Wolters Kluwer Health.

Acar Karagül, D., Altundaş Hatman, E. (2018). Silikozis Olgusunda Gelişen Diplopi: Siliko-Sistemik

Lupus Eritematozus Olgusu (s.26). İş ve Meslek Hastalıkları Uzmanları Derneği Meslek Hastalıkları (İMUD) Kongresi Bildiri Kitapçığı

Kadir, A. (2018). Meslek Hastaliklari, Çalişan Sağliği Ve Mesleki Yeterlilik. 2018 Uluslararasi Güvenli Okullar, Çalişan Sağliği Ve İş Güvenliği Sempozyumu.

Kales, S. N., & Christiani, D. C. (2004). Acute Chemical Emergencies. New England Journal Of Medicine, 350(8), 800-808. Erişim: https://www.semanticscholar.org/paper/Acute-chemical-emergencies.-Kales-Christiani/b1e5fa890aad2cb70a632c37ed3d32bfd92140b5?p2df

Karaarslan, I. K., Ertam, İ., Kandiloğlu, G., Ceylan, C., & Ürkmez, A. (2012). Silika Ve Vibrasyon Maruziyeti Sonrası Gelişen Bir Sistemik Skleroz Olgusu. Turkish Journal Of Dermatology/Turk Dermatoloji Dergisis, 6(2). Erişim: http://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_9835/45-47.pdf

Karataş, M. (2019). Silikozis Tanılı Seramik İşçilerinde Kan Tiroid Hormon Düzeyinin Değerlendirilmesi. Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 16(1), 8-12. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/676950

Key, M. M. (1977). Occupational Diseases: A Guide To Their Recognition Us Dept. Of Health, Education, And Welfare, Public Health Service, Center Center for Disease Control, National Institute for Occupational Safety and Health: for sale by the Supt. of Docs., US Govt. Print. Off.

Landrigan, P. J., & Baker, D. B. (1991). The Recognition And Control Of Occupational Disease. Jama, 266(5), 676-680. Erişim: https://jamanetwork.com/journals/jama/article-abstract/390968

Lauwerys, R. R., & Hoet, P. (2001). Industrial Chemical Exposure: Guidelines For Biological Monitoring: Crc Press CLL, 3th Edition.

Sosyal Sigortalar Kanunu Sağlık İşlemleri Tüzüğü. Erişim: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.74496.pdf Erişim tarihi:12.05.2021

World Health Organization (WHO) Occupational and work-related diseases. Erişim: https://www.who.int/activities/occupational-and-work--related-diseases Erişim tarihi: 22.05.2021

13. BÖLÜM

KAN HASTALIKLARI

UZM. DR. SİBEL TUNÇ KARAMAN

İki ömrüm olsun isterdim;

Biri yaşamak, diğeri okumak için

(Goethe)

1. HEMATOLOJİK SİSTEM HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Hematolojik sistem, kan yoluyla dokulara oksijen ve besinlerin iletilmesi, metabolizma sonucu oluşan toksik ürünlerin temizlenmesi, patojenlere karşı savunma ve hemostazın sürdürülmesi gibi önemli fonksiyonları olan bir yapıdır.

Hematolojik sistemin ana öğesi olan kan, kardiyovasküler sistem içinde sürekli dolaşan ve birçok yaşamsal fonksiyonu yerine getiren kırmızı renkli bir sıvıdır. Kan yapımı (hematopoez) intrauterin hayatın 3. haftasında başlar. Erken dönemde embriyonel kese, karaciğer ve dalakta gerçekleşirken, daha sonra kemik iliğinde devam eder.

Kanda Oksijen (O_2) konsantrasyonu yükseldiğinde kanın rengi daha parlak olur. O_2'den daha zengin olan arter kanı, ven kanına göre daha açık kırmızıdır. Kan hafif alkalik bir yapıdadır, pH'ı 7.35-7.45 arasındadır. Dolaşımdaki toplam kan hacmi, vücut ağırlığının %8'i kadardır. Kanın yaklaşık %55'i plazma adı verilen bir sıvıdan, %45'i de hücresel elemanlardan oluşur (Şekil 1).

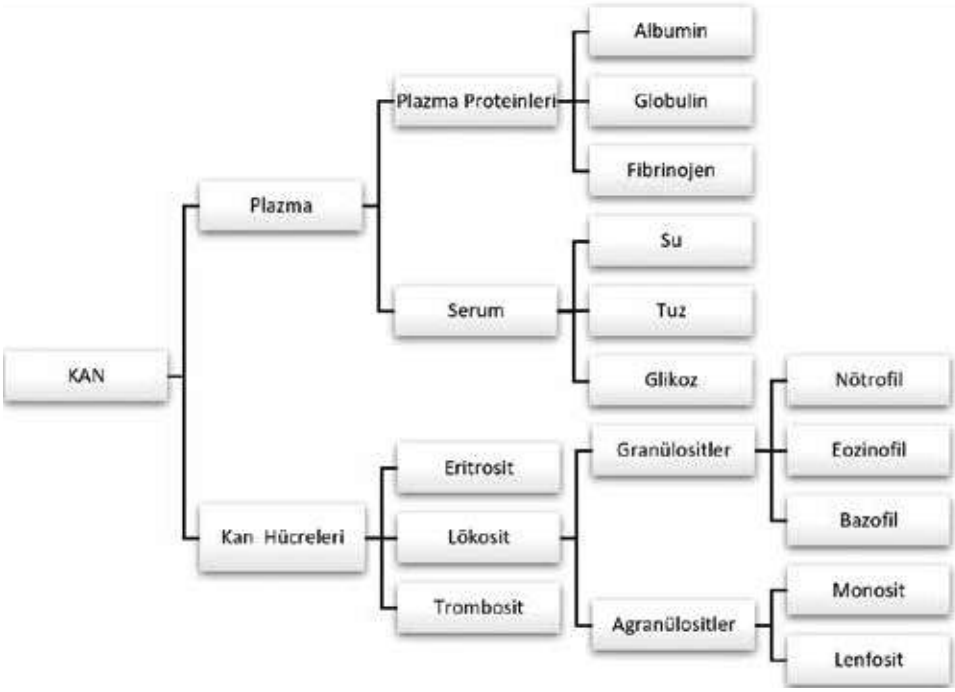

Şekil 1. Kanın temel bileşenleri

KAYNAKÇA

Abu-Zeinah, G., & DeSancho, M. T. (2020). Understanding Sideroblastic Anemia: An Overview of Genetics, Epidemiology, Pathophysiology and Current Therapeutic Options. Journal of blood medicine, 11, 305–318. https://doi.org/10.2147/JBM.S232644

Appleby, N., & Angelov, D. (2017). Clinical and laboratory assessment of a patient with thrombocytosis. British journal of hospital medicine (London, England : 2005), 78(10), 558–564. https://doi.org/10.12968/hmed.2017.78.10.558

Arber, D. A., Orazi, A., Hasserjian, R., Thiele, J., Borowitz, M. J., Le Beau, M. M., Bloomfield, C. D., Cazzola, M., & Vardiman, J. W. (2016). The 2016 revision to the World Health Organization classification of myeloid neoplasms and acute leukemia. Blood, 127(20), 2391–2405. https://doi.org/10.1182/blood-2016-03-643544

Aslaner, H., Mıstık, S., & Aslaner, H.A. (2018). Vitamin B12 Eksikliği ve Tedavisi. Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi, 10 (6),18-24.

Benson, G., Auerswald, G., Dolan, G., Duffy, A., Hermans, C., Ljung, R., Morfini, M., & Šalek, S. Z. (2018). Diagnosis and care of patients with mild haemophilia: practical recommendations for clinical management. Blood transfusion = Trasfusione del sangue, 16(6), 535–544. https://doi.org/10.2450/2017.0150-17

Beyazal Polat, H. & Ayaz, T. (2020). Yetişkinlerde Otoimmün Hemolitik Anemi: Vaka Serisi. Journal of Human Rhythm, 6 (1), 1-7.

Cascio, M. J., & DeLoughery, T. G. (2017). Anemia: Evaluation and Diagnostic Tests. The Medical clinics of North America, 101(2), 263–284. https://doi.org/10.1016/j.mcna.2016.09.003

Cappellini, M. D., Musallam, K. M., & Taher, A. T. (2020). Iron deficiency anaemia revisited. Journal of internal medicine, 287(2), 153–170. https://doi.org/10.1111/joim.13004

De Las Cuevas Allende, R., Díaz de Entresotos, L., & Conde Díez, S. (2021). Anaemia of chronic diseases: Pathophysiology, diagnosis and treatment. Anemia de las enfermedades crónicas: fisiopatología, diagnóstico y tratamiento. Medicina clinica, 156(5), 235–242. https://doi.org/10.1016/j.medcli.2020.07.035

Echeverry, G., & Dalton, A. (2018). Hematologic Disorders. Anesthesiology clinics, 36(4), 553–565. https://doi.org/10.1016/j.anclin.2018.07.006

Ergene, Ü., & Uğur, M.C. Hemofilide Pratik Yaklaşım. Ergene Ü, editör. Kanama Diyatezi Olan Hastaya Yaklaşım. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020. p.1-5.

Estey E. H. (2018). Acute myeloid leukemia: 2019 update on risk-stratification and management. American journal of hematology, 93(10), 1267–1291. https://doi.org/10.1002/ajh.25214

Farashi, S., & Harteveld, C. L. (2018). Molecular basis of α-thalassemia. Blood cells, molecules & diseases, 70, 43–53. https://doi.org/10.1016/j.bcmd.2017.09.004

Fenaux, P., Platzbecker, U., & Ades, L. (2020). How we manage adults with myelodysplastic syndrome. British journal of haematology, 189(6), 1016–1027. https://doi.org/10.1111/bjh.16206

Gando, S., Levi, M., & Toh, C. H. (2016). Disseminated intravascular coagulation. Nature reviews. Disease primers, 2, 16037. https://doi.org/10.1038/nrdp.2016.37

Green, R., Allen, L. H., Bjørke-Monsen, A. L., Brito, A., Guéant, J. L., Miller, J. W., Molloy, A. M., Nexo, E., Stabler, S., Toh, B. H., Ueland, P. M., & Yajnik, C. (2017). Vitamin B_{12} deficiency. Nature reviews. Disease primers, 3, 17040. https://doi.org/10.1038/nrdp.2017.40

Green, R., & Datta Mitra, A. (2017). Megaloblastic Anemias: Nutritional and Other Causes. The Medical clinics of North America, 101(2), 297–317. https://doi.org/10.1016/j.mcna.2016.09.013

Gregory S. (2019). Adult Acute Lymphoblastic Leukemia: Treatment and Management Updates. Seminars in oncology nursing, 35(6), 150951. https://doi.org/10.1016/j.soncn.2019.150951

Hallek M. (2019). Chronic lymphocytic leukemia: 2020 update on diagnosis, risk stratification and treatment. American journal of hematology, 94(11), 1266–1287. https://doi.org/10.1002/ajh.25595

Hill, A., & Hill, Q. A. (2018). Autoimmune hemolytic anemia. Hematology. American Society of Hematology. Education Program, 2018(1), 382–389. https://doi.org/10.1182/asheducation-2018.1.382

Hoppe, C., & Neumayr, L. (2019). Sickle Cell Disease: Monitoring, Current Treatment, and Therapeutics Under Development. Hematology/oncology clinics of North America, 33(3), 355–371. https://doi.org/10.1016/j.hoc.2019.01.014

Jabbour, E., & Kantarjian, H. (2020). Chronic myeloid leukemia: 2020 update on diagnosis, therapy and monitoring. American journal of hematology, 95(6), 691–709. https://doi.org/10.1002/ajh.25792

Jäger, U., Barcellini, W., Broome, C. M., Gertz, M. A., Hill, A., Hill, Q. A., Jilma, B., Kuter, D. J., Michel, M., Montillo, M., Röth, A., Zeerleder, S. S., & Berentsen, S. (2020). Diagnosis and treatment of autoimmune hemolytic anemia in adults: Recommendations from the First International Consensus Meeting. Blood reviews, 41, 100648. https://doi.org/10.1016/j.blre.2019.100648

Jain, S., & Acharya, S. S. (2018). Management of rare coagulation disorders in 2018. Transfusion and apheresis science : official journal of the World Apheresis Association : official journal of the European Society for Haemapheresis, 57(6), 705–712. https://doi.org/10.1016/j.transci.2018.10.009

Kaseb, H., & Babiker, H. M. (2020). Hodgkin Lymphoma. In StatPearls. StatPearls Publishing.

Kızılocak, H., & Young, G. (2019). Diagnosis and treatment of hemophilia. Clinical advances in hematology & oncology : H&O, 17(6), 344–351.

Krishnegowda, M., & Rajashekaraiah, V. (2015). Platelet disorders: an overview. Blood coagulation & fibrinolysis: an international journal in haemostasis and thrombosis, 26(5), 479–491. https://doi.org/10.1097/01.mbc.0000469521.23628.2d

Lee, E. J., & Lee, A. I. (2016). Thrombocytopenia. Primary care, 43(4), 543–557. https://doi.org/10.1016/j.pop.2016.07.008

Levi, M., & Sivapalaratnam, S. (2018). Disseminated intravascular coagulation: an update on pathogenesis and diagnosis. Expert review of hematology, 11(8), 663–672. https://doi.org/10.1080/17474086.2018.1500173

Lewis, W. D., Lilly, S., & Jones, K. L. (2020). Lymphoma: Diagnosis and Treatment. American family physician, 101(1), 34–41.

Manciu, S., Matei, E., & Trandafir, B. (2017). Hereditary Spherocytosis - Diagnosis, Surgical Treatment and Outcomes. A Literature Review. Chirurgia (Bucharest, Romania : 1990), 112(2), 110–116. https://doi.org/10.21614/chirurgia.112.2.110

Mangaonkar, A. A., & Patnaik, M. M. (2020). Treatment of Acquired Sideroblastic Anemias. Hematology/oncology clinics of North America, 34(2), 401–420. https://doi.org/10.1016/j.hoc.2019.11.002

Mank, V., & Brown, K. (2021). Leukocytosis. In *StatPearls*. StatPearls Publishing.

Mumford, J., Flanagan, B., Keber, B., & Lam, L. (2019). Hematologic Conditions: Platelet Disorders. FP essentials, 485, 32–43.

Mugnaini, E. N., & Ghosh, N. (2016). Lymphoma. Primary care, 43(4), 661–675. https://doi.org/10.1016/j.pop.2016.07.012

Nagao, T., & Hirokawa, M. (2017). Diagnosis and treatment of macrocytic anemias in adults. Journal of general and family medicine, 18(5), 200–204. https://doi.org/10.1002/jgf2.31

Okay, E. & Özkan K. (2020). Multiple Miyelomda Kemik Tutulumunun Tanı ve Tedavisi. Bosphorus Med J, 7(2), 70–74 DOI: 10.14744/bmj.2020.65365

Onuoha, C., Arshad, J., Astle, J., Xu, M., & Halene, S. (2016). Novel Developments in Leukopenia and Pancytopenia. *Primary care*, *43*(4), 559–573. https://doi.org/10.1016/j.pop.2016.07.005

Origa R. (2017). β-Thalassemia. Genetics in medicine : official journal of the American College of Medical Genetics, 19(6), 609–619. https://doi.org/10.1038/gim.2016.173

Pasricha, S. R., Tye-Din, J., Muckenthaler, M. U., & Swinkels, D. W. (2021). Iron deficiency. Lancet (London, England), 397(10270), 233–248. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)32594-0

Pelcovits, A., & Niroula, R. (2020). Acute Myeloid Leukemia: A Review. Rhode Island medical journal (2013), 103(3), 38–40.

Peyvandi, F., Garagiola, I., & Young, G. (2016). The past and future of haemophilia: diagnosis, treatments, and its complications. Lancet (London, England), 388(10040), 187–197. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)01123-X

Piel, F. B., & Weatherall, D. J. (2014). The α-thalassemias. The New England journal of medicine, 371(20), 1908–1916. https://doi.org/10.1056/NEJMra1404415

Pinto, V. M., Balocco, M., Quintino, S., & Forni, G. L. (2019). Sickle cell disease: a review for the internist. Internal and emergency medicine, 14(7), 1051–1064. https://doi.org/10.1007/s11739-019-02160-x

Rafei, H., Kantarjian, H. M., & Jabbour, E. J. (2019). Recent advances in the treatment of acute lymphoblastic leukemia. Leukemia & lymphoma, 60(11), 2606–2621. https://doi.org/10.1080/10428194.2019.1605071

Rajkumar, S. V., & Kumar, S. (2020). Multiple myeloma current treatment algorithms. Blood cancer journal, 10(9), 94. https://doi.org/10.1038/s41408-020-00359-2

Socha, D. S., DeSouza, S. I., Flagg, A., Sekeres, M., & Rogers, H. J. (2020). Severe megaloblastic anemia: Vitamin deficiency and other causes. Cleveland Clinic journal of medicine, 87(3), 153–164. https://doi.org/10.3949/ccjm.87a.19072

Shanbhag, S., & Ambinder, R. F. (2018). Hodgkin lymphoma: A review and update on recent progress. CA: a cancer journal for clinicians, 68(2), 116–132. https://doi.org/10.3322/caac.21438

Singh, R., Shaik, S., Negi, B. S., Rajguru, J. P., Patil, P. B., Parihar, A. S., & Sharma, U. (2020). Non-Hodgkin's lymphoma: A review. Journal of family medicine and primary care, 9(4), 1834–1840. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_1037_19

Şen, N. Erişkin orak hücre anemili hastalarda pulmoner komplikasyonlar (2018). Cukurova Med J, 43(3), 706-717. https://doi.org/10.17826/cumj.363602

T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Demir Eksikliği ve Demir Eksikliği Anemisi Klinik Protokolü (Versiyon 1.0) Ankara, 2020. https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/38082, dedeakp20200720pdf.pdf?0 Erişim Tarihi 01.06.2021

Tefferi, A., & Barbui, T. (2020). Polycythemia vera and essential thrombocythemia: 2021 update on diagnosis, risk-stratification and management. American journal of hematology, 95(12), 1599–1613. https://doi.org/10.1002/ajh.26008

Türk Hematoloji Derneği Eritrosit Hastalıkları ve Hemoglobin Bozuklukları Tanı ve Tedavi Kılavuzu (2020). https://www.thd.org.tr/thdData/Books/1854/01062020_eritrosit-hastaliklari-ve-hemoglobin-bozukluklari-tani-ve-tedavi-kilavuzu.pdf Erişim Tarihi 01.06.2021

Urbanowicz, I., Nahaczewska, W., & Celuch, B. (2021). Narrative review of aplastic anemia-the importance of supportive treatment. Annals of palliative medicine, 10(1), 694–699. https://doi.org/10.21037/apm-20-1957

Viprakasit, V., & Ekwattanakit, S. (2018). Clinical Classification, Screening and Diagnosis for Thalassemia. Hematology/oncology clinics of North America, 32(2), 193–211. https://doi.org/10.1016/j.hoc.2017.11.006

Young N. S. (2018). Aplastic Anemia. The New England journal of medicine, 379(17), 1643–1656. https://doi.org/10.1056/NEJMra1413485

14. BÖLÜM

PSİKİYATRİK HASTALIKLAR

DR. ÇAĞLAR ŞİMŞEK

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET CİHAD AKTAŞ

Ruhsal sıkıntıların kaynağında, anlamsız insanlarla anlamlı ilişkiler yaşama isteği ve çabası yatar.

(Viktor Emil Frankl)

1. ANKSİYETE BOZUKLUKLARI

Genel olarak görülen anksiyete bozuklukları aşağıdaki gibidir.

- ✔ Yaygın anksiyete bozukluğu
- ✔ Sosyal anksiyete bozukluğu
- ✔ Ayrılık anksiyete bozukluğu
- ✔ Panik bozukluğu
- ✔ Özgül fobiler
- ✔ Agorafobi
- ✔ Seçici konuşmamazlık

KAYNAKÇA

Carvalho, A. F., Firth, J., & Vieta, E. (2020). Bipolar disorder. New England Journal of

Medicine, 383(1), 58-66.

Castle, D. J., Buckley, P. F., & Upthegrove, R. (2020). Schizophrenia and Psychiatric Comorbidities: Recognition Management. Oxford University Press.

Freudenreich, O. (2020). Psychotic disorders. Springer International Publishing.

Geddes, J. R., & Andreasen, N. C. (2020). New Oxford textbook of psychiatry. Oxford University Press, USA.tr

Henkelmann, J. R., de Best, S., Deckers, C., Jensen, K., Shahab, M., Elzinga, B., & Molendijk, M. (2020). Anxiety, depression and post-traumatic stress disorder in refugees resettling in high-income countries: systematic review and meta-analysis. BJPsych open, 6(4).

Köroğlu, E. (2015). DSM-5 tanı odaklı klinik psikiyatri. Ankara: HBY Yayıncılık.

Köroğlu, E. (2012). Psikiyatri ders kitabı. Ankara: HYB Yayıncılık.

Öztürk, O., Uluşahin, A. (2015). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları (13. Baskı). Ankara:Nobel Tıp Kitapevleri

Palmier-Claus, J. (2015). Childhood adversity in bipolar disorder and psychosis. The University of Manchester (United Kingdom).

Thrower, E., Bretherton, I., Pang, K. C., Zajac, J. D., & Cheung, A. S. (2020). Prevalence of autism spectrum disorder and attention-deficit hyperactivity disorder amongst individuals with gender dysphoria: a systematic review. Journal of autism and developmental disorders, 50(3), 695-706.

Townsend, M.C. (2016). Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları (Çeviri Editörleri: Özcan, C. T., Gürhan, N.). Ankara: Akademisyen Kitapevi.

Waldock, H., & Callaghan, P. (2015). Common mental disorders. Oxford Handbook of Mental Health Nursing, 177.

Wheatley, D. N. (2012). BipolART: Art and Bipolar Disorder: a Personal Perspective. Springer Science & Business Media.

Yüksel, N., İşeri, E., Dönmez, R., Türkçapar, M., Coşar, B., Yetkin, S., ... Karakaş, S. (2020). Ruhsal Hastalıklar. Ankara: Hatiboğlu Yayıncılık.

MESLEKİ UYGULAMALAR

ANA EDİTÖRLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Leyla DELİBAŞ

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2022 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-42-2

MESLEKİ UYGULAMALAR

ANA EDİTÖRLER: Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pınar MEHEL TUTUK**,** Öğr. Gör. Erdem GÖL, Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL

EDİTÖR: Dr. Öğr. Üyesi Leyla DELİBAŞ

YAZARLAR:

Doç. Dr. Betül TOSUN
Dr. Öğr. Üyesi Filiz POLAT
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi DİRGAR
Dr. Öğr. Üyesi Hamza Malik OKUYAN
Dr. Öğr. Üyesi Leyla DELİBAŞ
Uzm. Dr. Gökalp GÜZEL
Öğr. Gör. Dr. Hatice PEKİNCE
Öğr. Gör. Aynur EKREN ÇAKICI
Öğr. Gör. Dilek TALHAOĞLU
Öğr. Gör. Ebru DEVECİ
Öğr. Gör. Erdoğan YAKIT
Öğr. Gör. Göksel DÜRMÜŞ
Öğr. Gör. İbrahim BİLİR
Öğr. Gör. M. Erdi BİLECEN
Öğr. Gör. Mehtap BUĞDAYCI
Öğr. Gör. Mustafa Sinan KURŞUNLU
Öğr. Gör. Müjde KERKEZ

YAYIN EDİTÖRLERİ

Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA

Burcu SARPBELLİ
Başak AKKAYA

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad.
Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

BASKI

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak
No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Şubat,2022

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

ÖNSÖZ

Hazırladığımız kitabın, özellikle son yıllarda hızla artmış olan anestezi bölümlerinde hedeflenen standart eğitime ulaşabilmek adına katkı sunacağı inancıyla hayırlı olmasını diliyorum.

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Leyla DELİBAŞ

içindekiler

1. BÖLÜM

TIBBİ DEONTOLOJİ VE MESLEK ETİĞİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ FİLİZ POLAT

GİRİŞ 16
1. TIBBİ DEONTOLOJİ VE MESLEK ETİĞİ 17
1.1. Tıbbi Deontoloji 17
1.2. Meslek Etiği 17
2. ETİK İLKELER 18
2.1. Sağlık Meslek Etiği İlkeleri 19
3. ETİK İKİLEM 22
3.1. Etik Karar Verme ve Etkileyen Değerler 23
4. VAKANIN TARTIŞILMASI 25
4.1 Vaka Örneği 25
4.2. Vakanın Değerlendirilmesi 25
ÖZET 26
KAYNAKÇA 27

2. BÖLÜM

AMELİYATHANE VE YOĞUN BAKIMLARDA HASTA POZİSYONLARI

ÖĞR. GÖR. MEHTAP BUĞDAYCI

GİRİŞ 32
VAKA ÖRNEĞİ 32
1. HASTALARA VERİLEN POZİSYONLAR 32
1.1. Hastaya Pozisyon Vermenin Amaçları 32
1.2. Pozisyonların Hastalar Üzerindeki Etkileri 33
1.3. Pozisyon Vermede Kullanılan Aksesuarlar 33
2. AMELİYATHANEDEKİ HASTALARA POZİSYON VERME 34
2.1. Ameliyathanede Sık Kullanılan Hasta Pozisyonları ve Etkileri 34
2.2. Hastalara Verilen Pozisyonlarda Sık Yapılan Hatalar ve Sonuçları 39
3. YOĞUN BAKIM HASTALARINA POZİSYON VERME 42
3.1. Yoğun Bakımlarda Sık Kullanılan Pozisyonlar 42
3.2. Pozisyon Vermenin Hemodinami Üzerine Etkileri 44
3.3. Pozisyon Vermede Bilinmesi Gereken Kurallar 45
4. VAKANIN TARTIŞILMASI 46
4.1. Vaka Örneği 46
4.2. Vakanın Değerlendirilmesi 46
ÖZET 46
KAYNAKÇA 47

3. BÖLÜM

AMELİYATA HASTA HAZIRLIK, AMELİYATTA ANESTEZİ TEKNİKERİNİN ROLÜ

ÖĞR. GÖR. ERDOĞAN YAKIT

GİRİŞ 50
1. PREOPERATİF DEĞERLENDİRME 50

1.1. Anamnez Alınması 51
1.2. Solunum Sisteminin Değerlendirilmesi 51
1.3. Kardiyovasküler Sistemin Değerlendirilmesi 53
1.4. ASA (American Society of Anesthesiologists) Sınıflandırması 53
2. AMELİYATA HASTA HAZIRLIK 54
2.1. Anestezi Cihazının Kontrolleri 54
2.2. Temel Hava Yolu Malzemelerinin Hazırlanması 55
2.3. İlaçların Hazırlanması 55
2.4. Medikal Malzemelerin Hazırlanması 56
2.5. Hastanın Karşılanması ve Operasyona Hazırlanması 56
3. AMELİYATTA ANESTEZİ TEKNİKERİNİN ROLÜ 57
4. VAKANIN TARTIŞILMASI 57
4.1. Vaka Örneği 57
4.2. Vakanın Değerlendirilmesi 58
ÖZET 58
KAYNAKÇA 59

4. BÖLÜM

AMELİYAT UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. MÜJDE KERKEZ

GİRİŞ 62
1. ANESTEZİ 62
1.1. Anestezi Çeşitleri 63
2. İNDÜKSİYON 65
2.1. İndüksiyon Çeşitleri 66
3. İDAME DÖNEMİ 74
3.1. İdame Döneminde Vital Fonksiyonların Takibi 74
3.2. İdame Döneminde İlaçların Takibi 78
3.3. Aldığı Çıkardığı Sıvı Takibi 79
4. HASTAYI UYANDIRMA VE EKSTÜBASYON 83
Uyandırma Kriterlerini Değerlendirme 83
5. POSTOPERATİF TAKİP 87
5.1. Derlenme Odasının (PACU) Özellikleri 87
6. VAKANIN TARTIŞILMASI 90
6.1. Vaka Örneği 90
6.2. Vakanın Değerlendirilmesi 90
ÖZET 91
KAYNAKÇA 92

5. BÖLÜM

VİTAL BULGULAR

ÖĞR. GÖR. M. ERDİ BİLECEN

GİRİŞ 94
1. VİTAL BULGULARIN ÖLÇÜLMESİ 94
2. VÜCUT SICAKLIĞI 94
2.1. Vücut Sıcaklığını Etkileyen Önemli Faktörler 95

2.2. Vücut Sıcaklığının Ölçümünde Kullanılan Bölgeler 95
2.3. Vücut Sıcaklığı Ölçümünde Kullanılan Termometreler 96
2.4. Vücut Sıcaklığının Değerlendirilmesi 97
3. NABIZ 98
3.1. Nabzın Özellikleri 98
3.2. Nabız Hızını Etkileyen Faktörler 98
3.3. Nabız Alınan Bölgeler 98
4. SOLUNUM 99
4.1. Solunum Değerlendirilmesi 99
4.2. Solunumu Etkileyen Faktörler 100
5. KAN BASINCI 100
5.1. Kan Basıncını Etkileyen Faktörler 101
5.2. Kan Basıncının Değerlendirilmesi 101
5.3. Kan Basıncı Ölçme Yöntemi 102
5.4. Kan Basıncı Ölçümü Uygulaması 102
6. DİĞER BULGULAR 105
6.1. Bilinç Düzeyi Değerlendirilmesi (Avpu) 105
6.2. Glaskow Koma Skalası 105
6.3. Kapiller Geri Dolum 106
6.4. Oksijen Saturasyonu (SpO_2) 107
6.5. Pupilla Değerlendirilmesi 107
6.6. Cilt Renginin Değerlendirilmesi 108
7. VAKANIN TARTIŞILMASI 109
7.1. Vaka Örneği 109
7.2. Vakanın Değerlendirilmesi 109
ÖZET 109
KAYNAKÇA 111

6. BÖLÜM

İLAÇ UYGULAMALARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ EZGİ DİRGAR, DOÇ. DR. BETÜL TOSUN

GİRİŞ 114
1. TEMEL İLAÇ BİLGİSİ 114
1.1. İlaç ile İlgili Temel Kavramlar 114
1.2. İlaçların Farmasötik Şekilleri 115
2. İLAÇLARIN ETKİ MEKANİZMASI 116
2.1. Emilim (Absorbsiyon) 116
2.2. Dağılım (Distribüsyon) 117
2.3. Parçalanma (Metabolizma) 117
2.4. Atılım (Eliminasyon) 118
3. İLAÇLARIN VERİLİŞ YOLLARI 118
3.1. Lokal İlaç Uygulama Yolları 118
3.2. Sistemik İlaç Uygulama Yolları 127
4. İLAÇ DOZU HESAPLAMA 144
4.1. Doz Hesaplama Formülleri 144

4.2. Doz Hesaplama Örnekleri 145
5. VAKANIN TARTIŞILMASI 147
5.1. Vaka Örneği 147
5.2. Vakanın Değerlendirilmesi 147
ÖZET 147
KAYNAKÇA 148

7. BÖLÜM

OKSİJEN UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. AYNUR EKREN ÇAKICI

GİRİŞ 152
1. OKSİJEN UYGULAMALARI 153
1.1. Oksijen Uygulamaları Endikasyonları ve Komplikasyonları 153
2. NAZAL KANÜL İLE OKSİJEN UYGULAMA 154
2.1. Nazal Kanül İle Oksijen Uygulamasında Dikkat Edilmesi Gerekenler 155
3. BASİT YÜZ MASKESİ İLE OKSİJEN UYGULAMA 156
3.1. Basit Yüz Maskesi İle Oksijen Uygulamasında Dikkat Edilmesi Gerekenler 156
4. BALON MASKE İLE OKSİJEN UYGULAMA 157
4.1. Geri Solumasız Maske ile Oksijen Uygulama 158
4.2. Geri Solumalı Maske ile Oksijen Uygulama 158
4.3. Balon Maske İle Oksijen Vermede Dikkat Edilmesi Gerekenler 158
5. VENTÜRİ MASKE İLE OKSİJEN UYGULAMA 159
5.1. Ventüri Maske ile Oksijen Uygulamada Dikkat Edilmesi Gerekenler 159
6. BALON-VALF-MASKE İLE OKSİJEN UYGULAMALARI 160
7. VAKANIN TARTIŞILMASI 163
7.1. Vaka Örneği 163
7.2. Vakanın Değerlendirilmesi 163
ÖZET 163
KAYNAKÇA 164

8. BÖLÜM

ANESTEZİDE KULLANILAN ARAÇ VE GEREÇLER

ÖĞR. GÖR. ERDOĞAN YAKIT

GİRİŞ 166
1. ANESTEZİDE KULLANILAN ARAÇ ve GEREÇLER 166
1.1. Airway 166
1.2. Laringoskop 167
1.3. Yüz Maskeleri 167
1.4. Entübasyon Tüpleri 167
1.5. Laringeal Mask Airway (LMA) 168
2. ANESTEZİ MAKİNESİ 168
2.1. Gaz Kaynağı ve Bağlantıları 170
2.2. Oksijen 170
2.3. Azot Protoksit 170
2.4. Manometre ve Basınç Düşürücü Valfler (Regülatör) 171
2.5. Flowmetreler (Akım Ölçerler) 172

2.6. Vaporizatörler 173
3. ANESTEZİ VENTİLATÖRLERİ 173
3.1. Körük 174
4. SOLUNUM DEVRELERİ 174
4.1. Halka Sistemi 175
5. VAKANIN TARTIŞILMASI 180
5.1. Vaka Örneği 180
5.2. Vakanın Değerlendirilmesi 180
ÖZET 181
KAYNAKÇA 182

9. BÖLÜM

ÖĞR. GÖR. GÖKSEL DÜRMÜŞ

MONİTORİZASYON

GİRİŞ 184
1. MONİTÖRİZASYON 185
1.1. Monitorizasyon ve Göstergeleri 186
1.2. Sistemlerin Monitorizasyonu 187
2. MONİTÖRLERİN KULLANIMI 193
2.1. Monitör Kullanımında Dikkat Edilecek Noktalar 193
2.2. Monitör Özellikleri 194
3. MONİTORİZASYON BASAMAKLARI 195
3.1. Monitörden Ayırma 200
4. VAKANIN TARTIŞILMASI 201
4.1. Vaka Örneği 201
4.2. Vakanın Değerlendirilmesi 202
ÖZET 202
KAYNAKÇA 203

10. BÖLÜM

ASEPSİ ANTİSEPSİ

ÖĞR. GÖR. M. ERDİ BİLECEN

GİRİŞ 206
1. SAĞLIK BAKIM İLİŞKİLİ ENFEKSİYON VE ÖNEMİ 206
2. ASEPSİ 207
2.1. Tıbbi Asepsi 207
2.2. Cerrahi Asepsi 208
3. ASEPTİK ÇALIŞMALARDA KULLANILAN KORUYUCU EKİPMANLAR 208
3.1. Koruyucu Ekipmanların Kullanılması 208
3.2. Bone Giyme 210
3.3. Cerrahi Maske Kullanımı 210
3.4. Steril Önlük Giyme ve Çıkarma 211
4. STERİL PAKET VE BOHÇA AÇMA TEKNİKLERİ 212
5. DEZENFEKSİYON 213
5.1. Dezenfeksiyonun Önemi Ve Amacı 213
5.2. Dezenfeksiyon yöntemleri 214

5.3. Dezenfeksiyon Çeşitleri 214
5.4. En Fazla Tercih Edilen Dezenfektanlar 215
6. STERİLİZASYON 215
6.1. Sterilizasyon Yöntemleri 216
7. VAKANIN TARTIŞILMASI 220
7.1. Vaka Örneği 220
7.2. Vakanın Değerlendirilmesi 220
ÖZET 220
KAYNAKÇA 221

11. BÖLÜM

EL YIKAMA VE ELDİVEN KULLANIMI

DR. ÖĞR. ÜYESİ LEYLA DELİBAŞ

GİRİŞ 224
1. EL YIKAMA 224
1.1. El Yıkama Çeşitleri 225
2. ELDİVEN KULLANIMI 230
2.1. Eldiven Kullanımına İlişkin Bilgiler 230
2.2. Eldiven Çeşitleri 231
2.3. Eldiven Kullanımında Karşılaşılan Sorunlar 233
3. EL YIKAMA VE ELDİVEN KULLANIMINI GEREKTİREN DURUMLAR 234
4. VAKANIN TARTIŞILMASI 235
4.1. Vaka Örneği 235
4.2. Vakanın Tartışılması 235
ÖZET 235
KAYNAKÇA 236

12. BÖLÜM

VENÖZ – ARTERYEL KATETER UYGULAMALARI VE KAN ALMA

UZM. DR. GÖKALP GÜZEL

ÖĞR. GÖR. İBRAHİM BİLİR

GİRİŞ 238
1. PERİFERİK VENÖZ KAN ALMA 239
1.1. Kan 239
1.2. Venöz Kan Alma 239
1.3. Venöz Kan Alırken Kullanılacak Damarın Seçilmesi 241
1.4. Venöz Kan Alma Uygulaması (Vacutainer) 241
1.5. Venöz Kan Alırken Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 245
2. İNTRAVENÖZ (İV) KATETER UYGULAMALARI 246
2.1. İV Damar Yolu Açma Tekniği 251
2.2. Santral İV Yol Uygulamaları 255
3. ARTERYEL KATETERDEN KAN ALMA 258
3.1. Arteryel Kateterden Kan Alma Uygulaması 259
3.2. Arteryel Kateterden Kan Alırken Dikkat Edilecek Noktalar 260
4. KAPİLLER KAN ALMA 261

4.1. Parmak Ucundan Kan Alma Uygulaması 261
4.2. Bebeklerde Topuktan Kan Alma Uygulaması 263
4.3. Kapiller Kan Alırken Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 264
5. VAKANIN TARTIŞILMASI 265
5.1. Vaka Örneği 265
5.2. Vakanın Tartışılması 265
ÖZET 265
KAYNAKÇA 266

13. BÖLÜM

KAN GAZI ÖLÇÜMÜ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ HAMZA MALİK OKUYAN

ÖĞR. GÖR. EBRU DEVECİ

GİRİŞ 268
VAKA ÖRNEĞİ 268
1. KAN GAZI ANALİZLERİ 268
2. KAN NUMUNESİNİN ALINMASI 269
3. KAN GAZI ANALİZ PARAMETRELERİ 270
3.1. pH 270
3.2. Parsiyel Karbondioksit Basıncı (pCO_2) 271
3.3. Parsiyel Arteriyel Oksijen Basıncı (pO_2) 271
3.4. Oksijen Saturasyonu (sO_2) 271
3.5. Baz Fazlalığı (BF) 271
3.6. Bikarbonat (HCO_3^-) 271
3.7. Anyon Açığı (AA) 271
3.8. Alveole-Arteriyel Oksijen Gradiyenti ($p(A-a)O_2$) 272
4. ASİT-BAZ DENGESİ BOZUKLUKLARI 273
4.1. Solunumsal Asidoz 273
4.2. Solunumsal Alkaloz 273
4.3. Metabolik Asidoz 273
4.4. Metabolik Alkaloz 273
5. KOMPANSASYON MEKANİZMALARI 273
6. KAN GAZI ANALİZLERİNİN YORUMLANMASI 274
7. KAN GAZI ANALİZLERİNDE HATA KAYNAKLARI 275
8. KAN GAZI ANALİZLERİNİN SINIRLILIKLARI 276
9. VAKANIN TARTIŞILMASI 276
9.1. Vaka Örneği 276
9.2. Vakanın Değerlendirilmesi 276
ÖZET 276
KAYNAKÇA 277

14. BÖLÜM

ÜRİNER KATATER UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. AYNUR EKREN ÇAKICI

GİRİŞ 280
VAKA ÖRNEĞİ 280
1. ÜRİNER KATATER UYGULAMALARI 281
1.1. Üriner Katater Uygulamaları Endikasyonları ve Komplikasyonları 281
1.2. Üriner Katater Uygulamalarında Dikkat Edilmesi Gerekenler 282
1.3. Üriner Kateter Uygulamalarında Kullanılan Yöntemler 282
2. VAKANIN TARTIŞILMASI 292
2.1. Vakanın değerlendirilmesi 292
ÖZET 292
KAYNAKÇA 293

15. BÖLÜM

NAZOGASTRİK (NG) KATETER UYGULAMASI

ÖĞR. GÖR. İBRAHİM BİLİR

GİRİŞ 296
1. NG KATETER UYGULAMASI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER 297
1.1. NG Kateter Uygulamasında Kullanılan Kateterler ve Özellikleri 297
1.2. NG Kateter Uygulama Endikasyonları ve Kontrendikasyonları 300
1.3. NG Kateter Uygulama Komplikasyonları ve Alınabilecek Önlemler 301
2. NG KATETERİ UYGULAMA İŞLEMLERİ 303
2.1. NG Kateter Takılması İşlemleri 304
2.2. NG Kateter Çıkarılması İşlemleri 310
2.3. NG Kateter Uygulaması Klinik Beceri Rehberi 312
3. VAKANIN TARTIŞILMASI 314
3.1. Vaka Örneği 314
3.2. Vakanın Değerlendirilmesi 314
ÖZET 315
KAYNAKÇA 316

16. BÖLÜM

HAVA YOLU AÇIKLIĞININ SAĞLANMASI VE ENTÜBASYON

ÖĞR. GÖR. GÖKSEL DÜRMÜŞ

GİRİŞ 318
1. TARİHÇE 319
2. HAVA YOLU ANATOMİSİ 319
2.1. Burun Anatomisi 320
2.2. Ağız ve Çene Anatomisi 320
2.3. Farinks Anatomisi 321
2.4. Larinks anatomisi 321
2.5. Trakea Anatomisi 322
3. HAVA YOLUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ 322
3.1. Üst Solunum Yolu Tıkanıklıkları 322

4. HAVA YOLU YÖNETİMİ 323
5. VENTİLASYON EKİPMANI VE TEKNİKELERİ 323
5.1. Ventilasyon Ekipmanları 323
5.2. Ventilasyon Teknikleri 329
6. VAKANIN TARTIŞILMASI 348
6.1. Vaka Örneği 348
6.2. Vakanın Değerlendirilmesi 349
ÖZET 349
KAYNAKÇA 350

17. BÖLÜM

ASPİRASYON

ÖĞR. GÖR. MUSTAFA SİNAN KURŞUNLU

GİRİŞ 352
1. ASPİRASYON 352
1.1. Aspirasyon Nedir? 352
1.2. Akciğer Aspirasyonu 353
1.3. Aspirasyon Prosedürü 353
2. ASPİRASYON YÖNTEMLERİ 353
2.1. Kapalı Aspirasyon Yöntemi 353
2.2. Açık Aspirasyon Yöntemi 354
3. ASPİRASYON İŞLEMİNDE KULLANILAN ALETLER 354
3.1. Aspiratör 354
3.2. Aspiratör çeşitleri 355
4. ASPİRASYON SONDALARI 357
4.1. Aspirasyon Sondası Numara ve Renkleri 358
5. ASPİRASYON ÇEŞİTLERİ 359
5.1. Oral Aspirasyon 359
5.2. Nazal Aspirasyon 360
5.3. Endotrakeal Tüp Aspirasyonu 362
5.4. Trakeostomi Aspirasyonu 364
6. VAKANIN TARTIŞILMASI 366
6.1. Vaka Örneği 366
6.2. Vakanın Değerlendirilmesi 366
ÖZET 367
KAYNAKÇA 368

18. BÖLÜM

KAN VE KAN ÜRÜNLERİ TRANSFÜZYONU

ÖĞR. GÖR. DR. HATİCE PEKİNCE

GİRİŞ 370
1. KAN VE KAN ÜRÜNLERİ 370
1.1. Kan 370
1.2. Kan Ürünleri 371
1.3. Kan Transfüzyonu 377
1.4. Kan Transfüzyon Uygulamalarında Özel Durumlar 379

1.5. Transfüzyon Öncesi Yapılan İşlem Ve Girişimler 380
1.6. Transfüzyon Öncesi Hazırlık Aşamasında Malzeme Ve Uygulama Açısından Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 385
1.7. Kan Transfüzyonu Öncesi /Uygulanma Anı Ve Sonrası Uyulması Gereken Temel Kurallar 386
2. VAKANIN TARTIŞILMASI 387
2.1. Vaka Örneği 387
2.2. Vakanın Değerlendirilmesi 387
ÖZET 388
KAYNAKÇA 389

19. BÖLÜM

CERRAHİDE HASTA GÜVENLİĞİ

ÖĞR. GÖR. DİLEK TALHAOĞLU

GİRİŞ 392
1. HASTA GÜVENLİĞİ 392
1.1. Güvenli Cerrahi Nedir? 393
1.2. Ameliyathanede Hasta Güvenliği 395
2. GÜVENLİ CERRAHİ KONTROL LİSTELERİ 396
2.1. Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi'nin Bölümleri 397
3. GÜVENLİ CERRAHİ KONTROL LİSTESİ'NİN HASTA GÜVENLİĞİNİ SAĞLAMADA ÖNEMİ404
4. GÜVENLİ CERRAHİ KONTROL LİSTESİ'NİN EKİP ANLAYIŞI ÜZERİNE ETKİSİ 404
5. GÜVENLİ CERRAHİ KONTROL LİSTESİNİN UYGULANMASINDA ANESTEZİSTİN ROLÜ .. 405
6. VAKANIN TARTIŞILMASI 408
6.1. Vaka Örneği 408
6.2. Vakanın Değerlendirilmesi 408
ÖZET 408
KAYNAKÇA 409

20. BÖLÜM

ANESTEZİ FORMLARI

ÖĞR. GÖR. MEHTAP BUĞDAYCI

GİRİŞ 414
1. CERRAHİ OPERASYON ÖNCESİ KLİNİKTE KULLANILAN FORMLAR 414
1.1. Hemşirelik Süreci Hasta Ön Değerlendirme Formu 414
1.2. İtaki Ölçeği 417
1.3. Harizmi Ölçeği 419
1.4. Preoperatif (Operasyon Öncesi) Anestezi Değerlendirme Formu 421
1.5. Anestezi Uygulamaları Aydınlatılmış Onam Formu 423
1.6. Ameliyat Öncesi Hasta Hazırlık Kontrol Formu/ Pre-Op Kontrol ve Taraf İşaretleme Formu 429
2. KLİNİKTEN AMELİYATHANEYE GİTMEDEN ÖNCE KULLANILAN TRANSFER FORMU 431
2.1. Ameliyathane Hasta Transfer Formu 431
3. AMELİYATHANEDE ANESTEZİ SIRASINDA VE ANESTEZİ SONRASINDA KULLANILAN FORMLAR 431
3.1. Anestezi Takip Formu 431

3.2. Anestezi Postoperatif Hasta Takip Formu 433
4. OPERASYON SONRASI KLİNİĞE ALINAN HASTALAR İÇİN KULLANILAN FORMLAR..... 434
4.1. Ameliyat ve Epikriz (Çıkış Özeti) Formu..... 434
4.2. Hasta bilgilendirme ve Çıkış Formu..... 436
5. VAKANIN TARTIŞILMASI 437
5.1. Vaka Örneği..... 437
5.2. Vakanın Değerlendirilmesi 437
ÖZET 437
KAYNAKÇA 438
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ..... 440

1. BÖLÜM

TIBBİ DEONTOLOJİ VE MESLEK ETİĞİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ FİLİZ POLAT

Etik yaşama saygıdan başka bir şey değildir.

(Albert Schweitzer)

GİRİŞ

Anestezi uygulamaları komplike farmakolojiklerin ve araç-gereçlerin kullanılması nedeniyle risk taşıyan ve tehlikeli girişimlerdir. Anestezi teknikerleri; anestezi uygulamaları sırasında önemli görevleri olan sağlık çalışanlarıdır. Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanununun 13.ek maddesinde (Ek: 6/4/2011-6225/9 md.) anestezi teknisyeni/teknikeri; "sağlık meslek liselerinin ve ön lisans düzeyindeki anestezi programlarından mezun; anesteziyoloji ve reaminasyon uzmanı tabibin sorumluluğunda ve yönlendirmesi doğrultusunda anestezi işlemlerinin güvenli bir şekilde başlatılması, sürdürülmesi ve sonlandırılması için gerekenleri yapan sağlık teknisyeni/teknikeri" olarak tanımlanmıştır.

Anestezi ve reanimasyon süreci; özellikle bilgi ve beceri isteyen uygulamalardan oluştuğu için güvenli ve komplikasyonsuz bir anestezi süreci için, ekibe teknik destek sağlayan anestezi teknikerlerinin konumu son derece önemlidir. Anestezi teknikerlerinin cerrahi operasyonlarda kullanılan anestezi ilaçlarına hakim olması ve anestezi monitörleri ve cihazlarıyla çalışabilmesi, damar yolu açabilmesi, hastaların havayolu güvenliklerini takip edebilmesi, cerrrahi operasyon sırasında aniden gelişebilecek olayları anında fark ederek durumu zamanında anestezi uzmanına haber vermesi, sorunlara anında çözüm bulabilmesi ve hastayla iyi bir iletişim kurabilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ahn, S.H., Yeom, H.A. (2014). Moral sensitivity and critical thinking disposition of nursing students in Korea. *International Journal Of Nursing Practice*, 20: 482-489. doi: 10.1111/ijn.12185. Epub 2013 Sep 30

Akkaya, M. A., Yildirim, Z. (2017). Academic knowledge production and ethics. *Cankiri Karatekin University Journal of Karatekin Faculty of Letters,* 5 (2): 78–93. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/355319

Aksu, T., Akyol, A. (2011). İzmir'deki hemşirelerin etik duyarlılıklarının incelenmesi. *Turkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History,* 19: 16-24. file:///C:/Users/pc/Downloads/tipetigi19-1-3.pdf

Arın, E., Önem, E. (2016). Anestezi teknikerliği programı öğrencilerinin hasta mahremiyetine bakışı. Imcofe'16: International Multidisciplinary Congree of Eurasia. Proceeding, (1): 754-757.

Arslan, E.T., Demir, H. (2017). Sağlık çalışanlarının hasta mahremiyetine ilişkin tutumu: Nitel bir araştırma. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17(4): 191-220. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/533909

Arslantaş, H. (2015). Ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireliğinde etik konular, kodlar ve standartlar. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi,* 6(1):47-56. doi: 10.5505/phd.2015.18209

Aslan, Ö., Vural, H., Avcı, P.Y. (2003). Ameliyathane hemşirelerinin etik sorunlara yönelik yaklaşımlarının belirlenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi,* 45 (2) : 147 – 152. https:// app.trdizin. gov.tr/publication/paper/detail/TWpBNE5UZzQ=

Başaranoğlu, G. (2018). Yapılandırılmış objektif klinik sınav: Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, anestezi programı deneyimi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,* 8(2): 388-391. https://doi.org/10.5961/jhes.2018.280

Başaranoğlu, G., Başaranoğlu, M. (2015). Role of discipline and educational method on vocational high school students' success in an anesthesia course. *Bezmialem Science,* 3: 12-4. doi: 10.14235/bs.2015.496

Başbakkal, Z., Kılıç, M. (1997). Pediatrik ameliyathane hemşireliğinde etik sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi,* 13 (1-3) : 137-152. https://dergipark. org.tr/en /download/ article-file/ 561913

Baysan Araaci, L., Mutlu, E. (2018). Psychiatry from past to present in the light of ethical principles. *Turkey Clinics Journal of Medical Ethics-Law and History,* 26(3): 148–155

Bilgin, R., Küçükhazar, M. (2018). Türkiye'de kamu sağlık kuruluşlarında yaşanan etik dışı davranışlar ve uygulamaların genel görünümü. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(13): 1-24. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/615894

Burkhardt, M.A., Nathaniel, A.K., (2013). Çağdaş Hemşirelikte Etik. Alpar Ş.E., Bahçecik, N., Karabacak, Ü (Çeviri Ed.) içinde (ss.52-125). İstanbul: İstanbul Medikal Sağlık ve Yayıncılık.

Büken, N.Ö. (2018). Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu Açısından Aydınlatılmış Onam Süreci ve Hasta Özerkliğine Saygı. Naki Bulut (Ed.), TTB ve Tabip Odalarının Tıbbi Etik ve Deontolojiyi Koruma Sorumluluğu içinde (ss. 96-114) Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları

Camadan, F. (2018). Psikolojik danışmanın yaşadığı çatışma: Etik ikilem. Sakarya University Journal of Education, 8(1), 76-94. doi: 10.19126/suje.333613

Cerit, B. (2010). Hemşirelik etik ikilem testi'nin geçerlik-güvenirlik çalışması ve hemşirelerin etik karar verebilme düzeyi. *(2010). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi,* 47-67. http://www.hacettepehemsirelikdergisi.org/pdf/pdf_HHD_103.pdf

Çabuk, A., İşgüden, B. (2006). Meslek etiği ve meslek etiğinin meslek yaşamı üzerindeki etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9(16): 59-86. http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c9s16/makale/c9s16m4.pdf

Çakır, İ., Emir, A., Gür, A., Demirel, H., Bostan, H. (2016). Anestezi teknisyen/teknikerlerinin tıbbi uygulama hatalarının değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri J Anest Reanim,* 14(3): 98-105. doi: 10.5336/anesthe.2016-51768

Çakır, M., Baysal, Z., Aksoy, Ş. (2009). Bir hasta hakkı olarak bilgilendirmenin anestezi açısından tartışılması. *Turkiye Klinikleri J Med Ethics,* 17(1): 44-7. file:/// C:/Users/pc/ Downloads/ tipetigi17-1-6%20(1).pdf

Delibaş, L. (2020). Tıbbi Deontoloji ve Etik. Özen, S., Tok Özen, A., Çelikli, S. (Ed.), Mesleki Uygulamalar içinde, (ss.11-27). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Dikmen, Y. (2013). An observation on the moral sensibility of intensive care nurses. *Cumhuriyet Nursing Journal,* 2 (1): 1-7.

Dinç, L. (2009). Hemşirelik hizmetlerinde etik yükümlülükler. *Hacettepe Tıp Dergisi,* 40: 113-119. https://www.researchgate.net/publication/303487924_D_E_R_L_E_M_E_Hemsirelik_hizmetlerinde_etik_yukumlulukler

Durak, N. (2019). Meslek etiği imkân ve işlevi açısından tıp etiği. İlahiyat Akademi Dergisi, 9: 103-128. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/915358

Elçigil, A., Bahar, Z., Beşer, A., Mızrak, B., Bahçelioğlu, D., Demirtaş, D., Özdemir, D., Özgür, E., Yavuz, H. (2011). Hemşirelerin karşılaştıkları etik ikilemlerin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi,* 14(2): 52-60. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29571

Gül, Ş., Duru Aşiret, G., Bayrak-Kahraman, B., Devrez, N., Örnek-Büken, N. (2013). Etik dersi alan ve almayan hemşirelik öğrencilerinin etik karar verebilme düzeylerinin incelenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 1: 3-31. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/985714

Gül, Ş., Kuzuca, G.İ., Yalım, N.Y. (2016). Hemşirelerin etik eğitiminin meslek hayatına yansıması konusundaki görüşleri. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 3(2): 85-97. https:// jag.journalagent. com/tjob/ pdfs/TJOB-52714-ORIGINAL_ARTICLE-GUL.pdf

Kahriman, İ., Çalık, K.Y. (2017). Klinik hemşirelerin etik duyarlılığı. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6: 111-121. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/385649

Karadağlı, F. Profesyonel hemşirelikte etik. (2016). *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(3): 197-200. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/343083

Karahan, O.G., Bahçecik, N., Ecevit, Ş.A. (2014). Felsefe ve hemşirelik etiği. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 4: 53-61. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/180421

Karaoz, S. (2000). Cerrahi hemşireliği ve etik. C.U. *Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 4(1): 8-15. http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/1.pdf

Karasu, F. (2019). Yaşlı Bakımında Etik ve Yasal Durumlar. Rukuye Aylaz (Ed.), Yaşlı Sağlığı ve Hemşirelik Bakımı içinde (ss. 235-254) Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası

Karatuzla, M., Köse, T.U. (2019). Hemşirelikte etik iklim algısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(4): 465-470.doi: 10.22312/sdusbed.596981

Kepekçi, A.B., Çinpolat, B., Bana, P.E. (2020). Anestezi teknikerlerinin eğitimi ile ilgili anestezi ve reanimasyon uzmanlarının görüşlerinin değerlendirilmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(4): 460-468. doi:10. 34087/cbusbed. 741762

Kırılmaz, H., Kırılmaz, S.K. (2014). Sağlık hizmetlerinde etik ikilemlerde ampirik etik çalışmalarının yararları. İnsan & İnsan, 1: 35-44

Kızılırmak, A., Calpbinici, P. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılıkları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21: 192-198. https:// dergipark.org.tr/tr/download/article-file/617549

Korkmaz, S., Arıkan, G., Savaşkan, A. ve Aydınoğlu Çınar, B. (2018). Hasta mahremiyetine sağlık personelinin bakış açısı: Bir kamu hastanesi örneği. Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 2(6): 19-35.doi:10.29226/ TR1001.2018.80

Küçük, S., Uysal, N., Çalbayram, N.Ç., Kahriman, İ., Altundağ, S., Gönenç, İ. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin etik karar verme düzeyleri ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (3): 157-162. https://app. trdizin.gov.tr/publication /paper/detail/ TWpjeE9ESXhNUT09

Özata, M., Özer, K. (2017). Sağlık çalışanlarının hasta mahremiyeti konusundaki tutumlarının incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(1): 1-21. https:// dergipark. org. tr/tr/ download/article-file/551763

Sari, D., Baysal, E., Celik, G.G., Eser, I. (2018). Ethical decision making levels of nursing students. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 34(3): 724-729. doi:10.12669/ pjms. 343.14922

Sert, G. (2020). Türkiye'de hastaya gerçeğin söylenmesi: Tıp etiği ve tıp hukuku açısından. *Kocaeli Medical Journal*, 9(1): 111-119. https://jag.journalagent.com/ kocaelitip/pdfs/KTD-70298-REVIEW_ ARTICLE-SERT.pdf

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Meslek Etiği ve İlkeleri. 2015, Ankara. Erişim:http://www.megep.meb.gov.tr/mte_ program_modul/moduller/Meslek%20 Eti%C4%9Fi%20ve%20%C4%B0lkeleri.pdf

Tababet ve Şuabat-ı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun. RG: T. 1928, S.863. https://www.ttb.org.tr/mevzuat/ index.php?option= com_content& view = article&id=1014:1219&catid=1: yasa&Itemid=28. (Erişim tarihi: 31.05.2021)

Tosun, H. (2011). Sağlık Uygulamalarında Etik ve Değerler. Fatma Akça Ay (Ed.), Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler içinde (ss.60-71). İstanbul: Nobel Matbaacılık

Utlu, N. (2016). Hastane ortamında hemşirelerin etik yaklaşımı ve etik ikilemler. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 8(29): 17-35. doi:10.17932/IAU. IAUD.m.13091352. 2016. 8/29.17-35

Utlu, N., Demirbaş, E., Kızılırmak., H. (2016). Hemşirelerde etik ikilem kaynaklı stres oluşumu ve başetme yöntemleri. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 44: 1-24

Yıldırım, G., Kadıoğlu, S. (2007). Etik ve tıp etiği temel kavramları. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* 29(2): 7-12.

Yıldırım, H., Işık, K., Polat, F., Cengiz, Z., Aylaz, R. (2020). The correlation between the inclination to ethical values and self-actualization among university students and the associated factors. *International Journal of Caring Sciences*, 13(3): 2095-2103

Weaver, K., Morse, J., Mitcham, C. (2008) Ethical sensitivityin professional practice: Concept analysis.*J Adv Nurs,* 62(5): 607–618

2. BÖLÜM

AMELİYATHANE VE YOĞUN BAKIMLARDA HASTA POZİSYONLARI

ÖĞR. GÖR. MEHTAP BUĞDAYCI

Büyük şeyler küçük şeylerin bir araya gelmesidir.

(Van Gogh)

GİRİŞ

Ameliyathane ve yoğun bakım hastaları, pek çok invaziv işlemin uygulandığı, değişken hemodinamiye sahip hastalardır. Bu yüzden özellikle bu hastalara pozisyon verme önemlidir.

KAYNAKÇA

Akansel, N., (2018). *Ameliyathanede hasta pozisyonlarında sık yapılan hatalar ve sonuçları.* 4. Sterilizasyon Ameliyathane Dezenfeksiyon Kongresi, (116-119) İnternet Adresi: https://www.das.org.tr/kitaplar/4sadkitap/pdf/KonusmaOzetleri/SAD2018-KonusmaOzeti-24.pdf Erişim: 22.05.2021

Çelik, Akgül, S., (2004). *Yoğun Bakım Hastalarında Pozisyon Değişimi ve Sırt Masajının Arteryel Kan Gazı, Atım Hızı, Kan Basıncı Üzerine Etkileri (Yayınlanmış Doktora Tezi).* İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, İstanbul.

Kundra, P., et al (2012). *Effect of positioning from supine and left lateral positions to left lateral tilt on maternal blood flow velocities and waveforms in full-term parturients.* Anaesthesia, (67), 889–893. DOİ: 10.1111/j.1365-2044.2012.07164.x

Memiş, D., Turan, A., Karamanlıoğlu, B., Emet, S., & Pamukçu, Z. (2005). *Sırtüstü ve yüzüstü pozisyonda uygulanan total intravenöz anestezi ve inhalasyon anestezisinin intraabdominal basınç üzerine etkisi.* Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 22(1), 11-15.

Mendoka, C., et al (2003). *Hypotension following combined spinal-epidural anaesthesia for Caesarean section.* Anaesthesia, (58), 428–431.

Öğün, B., (2008). *Ameliyathanede Hasta Güvenliğinin İncelenmesi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi).* Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özbülbül, Şerare, E., (2021). *Cerrahi Pozisyonların Endotrakeal Tüp Kaf Basıncı Üzerine Etkilerinin ve Kaf Basıncı Değişikliğinin Postoperatif Boğaz Ağrısı Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi).* Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Anabilim Dalı, Sivas.

Özen, Şen, D., (2015). *Elektif Laparoskopik Vakalarda Trendelenburg ve Ters Trendelenburg Pozisyonunun Hemodinami Oksidatif Stres Faktörleri ve Postoperatif Omuz ve Sırt Ağrısı Üzerine Olan Etkisi (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi).* Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Anabilim Dalı, Diyarbakır.

Soll, B. A. G., Yeo, K. K., Davis, J. W., Seto, T. B., Schatz, I. J., & Shen, E. N. (2009). *The effect of posture on cheyne-stokes respirations and hemodynamics in patients with heart failure.* Sleep, 32(11), 1499-1506.

Sreenivasa, D., Scott, J. W., Russ, P. N., John, S., Rashid, M., & Alex, G., et al. (2006). *Effect of prone positioning systems on hemodynamic and cardiac function during lumbar spine surgery: an echocardiographic study.* Spine, 31(12), 1388-1393. DOİ: 10.1097/01.brs.0000218485.96713.44

Şahin, A., (2004). *İntraoperatif pozisyona bağlı komplikasyonların belirlenmesi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi).* Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tor, Ö., Mert, G., Tosun, B., (2019). *Yoğun bakım hastalarına verilen pozisyonların hemodinamik ölçümlere etkisi.* Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 12(1): 15-20.

Vrachatis, D., Papaioannou, T. G., Konstantopoulou, A., Nasothimiou, E. G., Millasseau, S., Blacher, J., et al. (2014). *Effect of supine versus sitting position on noninvasive assessment of aortic pressure waveform: a randomized cross-over study.* Journal of Human Hypertension, 28(1), 236–241.

Yıldırım, GÖ., Yavuz, M., (2009). *Yoğun bakımlarda hastalara verilen sırtüstü pozisyonların hemodinamik ve fizyolojik ölçümlere olan etkileri.* Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 2(2): 94-99.

İnternet Kaynağı: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fowler%27s_position.gif Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fowler%26Semi-Fowler_01.gif#/media/File:Fowler&Semi-Fowler_01.gif Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Home_Care_Bed_Back-lying_Position_esp.png#/media/File:Home_Care_Bed_Back-lying_Position_esp.png Erişim: 20.05.2021

İnternet Kaynağı: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lateral_position.gif#/media/File:Lateral_position.gif Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lithotomy_position.jpg

İnternet Kaynağı: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Prone_position1.gif#/media/File:Prone_position1.gif Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Reverse_trendelenburg_position_01.gif Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Trendelenburg_position_contrast.gif#/media/File:Trendelenburg_position_contrast.gif Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://image.shutterstock.com/shutterstock/photos/1499086655/display_1500/stock-photo-epidural-anesthesia-injections-prepare-for-surgery-medical-background-1499086655.jpg Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://image.shutterstock.com/shutterstock/photos/1642806508/display_1500/stock-vector-isometric-surgeon-doctor-background-with-composition-of-text-and-people-performing-surgical-1642806508.jpg Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://image.shutterstock.com/shutterstock/photos/502223884/display_1500/stock-photo-gynecologist-examining-a-patient-with-a-colposcope-check-up-healthcare-patient-502223884.jpg Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://image.shutterstock.com/shutterstock/photos/1839557566/display_1500/stock-photo-an-elderly-man-is-sick-with-lung-disease-i-have-severe-chest-pain-and-shortness-of-breath-i-am-1839557566.jpg Erişim: 22.05.2021

İnternet Kaynağı: https://pixabay.com/tr/photos/hastane-ameliyathane-doktor-cerrahi-2767950/ Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://www.flickr.com/photos/perpetualplum/3795983046 Erişim: 17.05.2021

İnternet Kaynağı: https://www.flickr.com/photos/perpetualplum/3795987908

İnternet Kaynağı: https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/patient-placed-recovery-position-ensure-clear-240555904 Erişim: 18.05.2021

3. BÖLÜM

AMELİYATA HASTA HAZIRLIK, AMELİYATTA ANESTEZİ TEKNİKERİNİN ROLÜ

ÖĞR. GÖR. ERDOĞAN YAKIT

Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum.

(Hz. Ali)

GİRİŞ

Ameliyat olacak tüm hastaların ameliyat gününden önce ve ameliyat günü detaylı bir şekilde değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Hastaların ameliyat öncesi dönemde titizlikle değerlendirilmesi, ameliyat esnasında oluşabilecek komplikasyonların önlenmesinde önemli bir yer almaktadır.

Ameliyat odasında ise ameliyata başlamadan önce yapılması gereken önemli hazırlıklar bulunmaktadır. Bu hazırlıklar eksiksiz ve dikkatli bir şekilde yapıldığında hata yapma ihtimali en aza indirilmiş olur. Hastalara uygulanan cerrahi işlemlerin ve anestezinin sağlıklı bir şekilde yapılması için bu hazırlıklar çok önemlidir ve aksatılmadan uygulanması gerekir.

KAYNAKÇA

Azaklı, A.E (2020) Anestezi Eğitiminin Anahtarı. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Gülhaş, N. (Ed.) (2018). Teknisyen ve Teknikerlere Yönelik Anestezi Kitabı. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Güra Çelik, M. (Ed.) (2015). Teknikerler ve Teknisyenler için Anesteziyoloji. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Salihoğlu, Z. (Ed.) (2014). Anestezi Teknikerleri için Anestezi Kitabı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Genel Anestezi Uygulaması için Hazırlık. (2011). Milli Eğitim Bakanlığı Anestezi ve Reanimasyon. Erişim:25.04.2021, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Genel%20Anestezi%20Uygulamas%C4%B1%20I%C3%A7in%20Haz%C4%B1rl%C4%B1k.pdf

http://guncelanestezi.blogspot.com/2008/06/havayolu-ynetimi-i.html

https://www.tard.org.tr/assets/kilavuz/preoperatifdegerlendirme.pdf

4. BÖLÜM

AMELİYAT UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. MÜJDE KERKEZ

Tüm kanamalar sonunda durur.

(Guy de Chauliac)

GİRİŞ

Ameliyat uygulamaları; hastanın ameliyathaneye alınması ile başlar, hastanın anestezi sonrası bakım ünitesine veya yoğun bakım ünitesine alınması ile sonlanır. Bu süreçler anestezist, cerrah, hemşire ve anestezi teknikeri tarafından paylaşılır. Hastaya ideal pozisyonun verilmesi, cerrahi girişim öncesi intravenöz ilaçların hazır bulundurulması, solunumsal gazların kontrolü, monitörün kontrolü gibi birçok alan anestezi teknikerinin birincil sorumluluğudur. Anestezi teknikeri, hastanın masaya alınmasını takiben indüksiyon başlanması, idame safhasının kontrolünü ve post op takibi bilmek zorundadır. Bu bölüm de anestezi teknikerleri için anestezi çeşitleri, indüksiyon, idame, hasta uyandırma ve post op bakım anlatılmaktadır.

Öğrenim Amacı

Bu bölüm, anestezi teknikerleri tarafından bilinmesi gereken kavramların anlaşılması ve ameliyat uygulamalarının eksiksiz olarak öğrenilmesini amaçlamaktadır.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Anestezi tanımını yapar, anestezi çeşitlerini bilir.
- İndüksiyon uygulamalarında doğru ilacı seçerek, yeterli dozda, ilaçların veriliş sırasına ve tekniğine uygun olarak intravenöz, inhalasyon veya diğer yollarla uygular.
- Anestezi idamesinin amaçlarını bilir ve uygular.
- Hastanın ekstübasyon için hazır bulunma kriterlerini bilir.
- Hastanın post-op takibini yapar.

VAKA ÖRNEĞİ

3 yaşındaki A.K. acil servise ailesi tarafından getirilmiştir. Kusma, yüksek ateş (38.5 ^{0}C) ve karın sağ alt kadranda ağrı şikâyetleri olan hastanın, yapılan muayenesindeCRP, WBC yüksekliği saptanmış olup, ultrasonda apendiks çapı 11 mm, Douglasta serbest sıvı görülmüştür.Yapılan incelemeler sonucu çocuk cerrahisi doktoru tarafından A.K.' ya perfore apandisit tanısı konulmuştur. Acil ameliyat planlanan hasta için anestezist ve anestezi teknikeri aranarak ameliyathane odası müsaitliği sorulmuş ve hastanın acilen operasyon için alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu durumda hastanın ameliyathaneye kabulünde ve yapılacak işlemlerde anestezi teknikerinin yapması gereken işlemler nelerdir?

KAYNAKÇA

Campagna, J., Miller, K., Forman, S. (2003). Mechanisms of action of inhaled anesthetics. New England Journal of Medicine, **348**(21): 2110–24. (https://www.researchgate.net/publication/291814696). Erişim tarihi: 05/05/2021.

Dolgun, E. ve Candan Dönmez, Y. (2010). Hastaların ameliyat öncesi döneme ait bilgi gereksinimlerinin belirlenmesi. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, **3(3)**: 10-15. https://www.researchgate.net/publication/266459450) Erişim tarihi: 02.05.2021

Ersöz Kanay, B., Altan, S. (2015). İnhalasyon Anestezisi ve Güncel İnhalasyon Anestezikler. Türkiye Klinikleri Dergisi, **1(3)**: 23-6. https://www.researchgate.net/publication/305474342). Erişim Tarihi:26/04/2021.

Jacobi, J., Fraser Gilles.L., Coursin Douglas, B. and et al. (2002). Clinical practice guidelines for the sustained use of sedatives and analgesics in the critically ill adults. Journals Critical Care Medicine, **30(1)**: 119–41. doı: 10.1097/00003246-200201000-00020.

Kayhan Z. (2004). Klinik Anestezi. İstanbul: Logos Tıp Yayıncılık.

Khan Saleem, K., Hayes, I., Buggy D. (2014). Pharmacology of anaesthetic agents I: intravenous anaesthetic agents. Continuing Education in Anaesthesia, Critical Care & Pain, **4(3)**: 100-105. (https://e-safe anaesthesia.org/pdf). Erişim Tarihi:10.05.2021

Kara Burak, Y., (2017), laparoskopik sleeve gastrektomi operasyonu ile kilo verme arasındaki ilişkiyi etkileyen perioperatif faktörlerin incelenmesi. (Uzmanlık Tezi). Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul.

Kuvvet Yoldaş, T., Yoldaş, M., Karagöz, S., Çakır Güven, A., Çelik, Y., Kızılkaya, M. ve diğerleri. (2016). Preanestezik değerlendirmede hastaların anestezi uygulamalarına ilişkin bilgi, deneyim ve kaygıları İle ilgili anket çalışması. Ege Tıp Dergisi, 55(3): 109-116. (https://egetipdergisi.com.tr/tr/download/article-file/350792). Erişim Tarihi: 28/04/2021.

Lee A, Chui Po, T., Gin T. (2003). Educating patients about anesthesia: a systematic review of randomized controlled trials of media-based interventions. Anesthesia and Analgesia, **96:** 1424–31. doi: 10.1213/01.ANE.0000055806.93400.93

Muz, A., (2014), Geriatrik hastaların anestezi ile ilgili bilgi düzeyi, anestezi hakkında bilmek istedikleri ve anesteziye bağlı kaygıları. (Uzmanlık Tezi). Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.

Wang Shi, D., Orser Beverley,A. (2011). Inhibition of memory and learning by general anaesthetics.Canadian Journal of Anesthesia, 58: 167–77.doi: 10.1007/s12630-010-9428-8.

Türkmen, A., Turgut, N. (2007) Geriatrik Anestezi. Turkish Journal of Geriatrics 2007; **10(1)**: 49-56. (https://app.trdizin.gov.tr/makale/TmpZeE9USXk/geriatrik-anestezi). Erişim Tarihi: 01/05/2021.

Torri, G. (2010). Inhalation anesthetics: a review. Journals Minerva Anestesiologica, **76(3):**215-228. https://www.minervamedica.it/en/getfree/.pdf)Erişim Tarihi: 01.05.2021

Taşdemir, A., Erakgün, A., Deniz, M.N., Çertuğ, A. (2013). Preoperatif Bilgilendirme Yapılan Hastalarda Ameliyat Öncesi ve Sonrası Anksiyete Düzeylerinin Strate-Trait Anxiety Inventory Test ile Karşılaştırılması. Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Dergisi, 41: 44-9.doi: 10.5152/TJAR.2013.11

5. BÖLÜM

VİTAL BULGULAR

ÖĞR. GÖR. M. ERDİ BİLECEN

Yeterli anestezisti olmayan bir memleketin cerrahisi kısır, halkı ise bahtsızdır.

(Prof. Dr. Sadi SUN)

GİRİŞ

Vital bulgular; vücut ısısı, nabız, solunum, kan basıncı gibi kişinin hayati fonksiyonları hakkında bilgi verir. Anestezi alan hastada vital bulgular anlık değişmektedir. Anestezi teknikeri hastada var olan tüm belirti ve bulguları dikkatli bir şekilde değerlendirmeli, mevcut durumu tanımlayabilmeli ve elde etmiş olduğu tüm bulguları yorumlayabilmelidir.

Öğrenim Amacı

Bu bölüm, anestezi öğrencilerinin vital bulgular konusunda temel bilgi ve becerilere sahibi olmasını amaçlamaktadır.

Öğrenim Hedefleri

Bölüm sonunda anestezi teknikeri;

- Yaşamsal bulguları genel olarak tanımlar.
- Vücut ısısının ölçümün ve etkileyen faktörleri ve ısı ölçüm bölgelerini öğrenir.
- Nabız bölgelerini öğrenir ve nabzı etkileyen faktörleri tanımlar.
- Hastanın solunumunu ölçümünü ve etkileyen faktörleri tanımlar.
- Kan basıncının ölçülmesini ve kan basıncını etkileyen faktörleri tanımlar.
- Pulse oksimetre kullanımı tanımlar.
- Oksijen saturasyonundaki değişimi etkileyen faktörleri tanımlar.

VAKA ÖRNEĞİ

Hastaneye ameliyat olmak için yatan bir hasta sabah uyandığında kendisini iyi hissetmediğini, gece terlediğini, sabah titreme ile uyandığını, oda sıcak olmasına rağmen üşüdüğünü söyler. Hasta bir süre sonra vücudunun bir bölümünü hissetmediğini, ayağa kalktığında ise gözünün karardığını söyleyerek yere yığılır. Hastanın yakınları sağlık personeline haber verir. Odaya gelen sağlık personeli ilk olarak neler yapmalıdır?

KAYNAKÇA

Aksu, N. T., & Erdoğan, A. (2018). Akut solunum sıkıntısı sendromu ve mekanik ventilasyon stratejileri. *International Journal of Human Sciences, 15*(1), 527-540.

Aldemir T., (2007). Ağrılı hastalarda ağrı ölçümü. Ağrı (Erdine S) 3. Baskı. İstanbul, Nobel Kitapevi. 2007;133-149.

Çelikli, S., & Baruş, N. Ü. (2000). Vital Bulgular. E. S. Uçan, S. Çelikli, N. Ü. Baruş, & G. Ersoy (Ed.) içinde, Paramedik (s. 251- 258). İzmir.

Çeliktepe, M., Sarı, O., Aydoğan, Ü., Ciğerli, Ö., Sönmez, A., & Koç, B. (2017). Dijital ve manşonlu manuel tansiyon cihazları ile ölçülen brakiyal ve radiyal ölçüm değerlerinin karşılaştırılması. Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 21(4), 133-140.

Ekşi, A. (2015). Hastane Öncesi Acil Bakımda Hastanın Değerlendirilmesi. A. Ekşi (Ed.) içinde, Hastane Öncesi Acil Bakımı Cilt-1 (Cilt 1, s. 1-22). İzmir: Kitapana.

Elder, J. F., & Halpert, J. S. (2008). Physical Examination. N. L. Caroline (Ed.) içinde, Nancy Caroline's Emergency Care in the Streets (Cilt 6, s. 13.2-13.49). Mississauga: Jones and Barlett Publishers.

Emiralioğlu, N., & Özçelik, U. (2014). Hipoksemi ve oksijen tedavisi. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 57, 50-60.

Ergül, D. F., Ekemen, S., Özdemir, Ö., Uzan, Ç., & Yelken, B. (2015). Travma Sonrası Geç

Dönemde Gelişen Anizokori. Turkish Journal of Anesthesiology and Reanimation, 43, 209-211.

Eti Aslan F, (2005). Akut ağrı kontrolünde hemşirenin rolü. Akut Ağrı (Özyalçın NS) Ankara, Güneş Kitap Evi. 2005; 303-329.

Fetzer, S. J. (1998). Vital Signs. A. G. Perry, & P. A. Potter (Ed.) içinde, Clinical Nursing

Skills Techniques (Cilt 4, s. 237-279). Missouri: Printed in the United States of America Mosby.

Grant, H. D., Murray, R. H., & Bergeron, J. D. (1990). Emergency Care (5. Edition). (s. 61-109). New Jersey: BRADY.

Güneş, D., & Kavukçu, S. (2004). Çocuklarda Kan Basıncı Ölçümü ve Hipertansiyon Tanımı. Türkiye Klinikleri Pediatri Dergisi, 13(1), 50-56.

Heckman, J. D., Rosenthal, R. E., Worsing, R. A., & McFee, A. S. (1991). Hasta ve Yaralıların Acil Bakımı ve Nakledilmesi (3. Baskı). (s. 31-61). İstanbul: American Academy of Orthopaedic Surgeons.

Işık, R. D. (2016). Yaşam Bulguları. F. A. Ay (Ed.) içinde, Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler (Cilt 5, s. 357-394). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

John, R. T., Henricson, J., Junker, J., Jonson, C. O., Nilsson, G. E., Wilhelms, D., & Anderson, C. D. (2018). A cool response – the influence of ambient temperature on capillary refill time. Journal of Biophotonics, 11(6), 1-7.

Kayhan Z., (1997). Klinik Anestezi, Logos Yayıncılık, Ankara, 1997.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2016). Hastanın Genel Durum Değişiklikleri. Ankara: MEB.

Orak, E. (2010). Sistemlerin ve sağlığın değerlendirilmesi. N. Sabuncu, & F. A. Ay

(Ed.) içinde, Klinik Beceriler: Sağlığın Değerlendirilmesi, Hasta Bakım ve Takibi (s. 1-49). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Özel, G., & Aslan, D. (2016). Hasta Değerlendirilmesi. G. Özel, B. A. Özel, & C. Özcan (Ed.) içinde, İlk ve Acil Yardım Teknikerliği Paramedik (s. 113-148). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Öztamer O, Alkış N, Yörükoğlu D, (2002). Anestezide Güncel Konular, Nobel Tıp Kitapevi, İstanbul

Shinozaki, K., Capilupi, M. J., Saeki, K., Hirahara, H., Horie, K., Kobayashi, N., Becker, L. B. (2018). Blood refill time: Clinical bedside monitoring of peripheral blood. American Journal of Emergency Medicine, 36(12), 2310-2312.

Sönmez, F. (2017). Çocuklarda Kan Basıncı Ölçüm Yöntemleri, Nomogramlar ve Değerlendirilmesi. Turkiye Klinikleri Pediatric Sciences, 13(4), 310-319.

Şen, S., & Ay, F. A. (2015). Kapiller Geri Dolum Süresini Etkileyen Faktörler. Çağdaş Tıp Dergisi, 5(Ek), 95-98.

Yıldız, C., Yıldız, A., Karakurt, A., Durat, G., & Çulhacık, G. D. (2018). Effect of Situational Anxiety and Depression on 24-Hour Ambulatory Blood Pressure Monitorization in Patients with Hypertension. Türkiye Klinikleri Cardiovascular Sciences, 30(1), 13-20.

Yılmaz, F. T., & Olgun, N. (2014). Solunum Acilleri. F. E. Aslan, & N. Olgun (Ed.) içinde, Erişkinlerde Acil Bakım (s. 417-430). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

6. BÖLÜM

İLAÇ UYGULAMALARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ EZGİ DİRGAR

DOÇ. DR. BETÜL TOSUN

Tüm maddeler zehirdir, ilacı zehirden ayıran dozudur.

(PARACELCUS)

GİRİŞ

Anestezik ilaç hazırlama, uygulama, ilaçların etkilerini ve yan etkilerini ve ilaç etkileşimlerini bilme anestezi teknikerinin sorumluluğundadır. Anestezi teknisyeni, tüm ilaç uygulamalarında son derece titiz, dikkatli ve duyarlı davranmalıdır.

Öğrenim Amacı

Anestezi teknisyenleri, bu bölümün sonunda, ilaçların uygulama yollarını, bunlara uygun farmasötik şekilleri ve ilaçların etki mekanizmalarını benimseyeceklerdir.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümün sonunda öğrenci;

- İlaçlarla ilgilil temel kavramları bilir.
- İlaçların veriliş yollarını öğrenir.
- İlaçların etki mekanizmasını açıklayabilir.
- İlaç doz hesaplamalarını doğru şekilde yapabilir.
- İlaç uygulamaları basamaklarını doğru şekilde uygulayabilir.

VAKA ÖRNEĞİ

Hastanıza 50 ml salin solüsyon içinde 0.3 g Klindamisin Fosfat 30 dakikada IV uygulanması istem ediliyor. Elinizdeki ilaç ampulünün üzerinde 6ml'de 900 mg Klindamisin Fosfat içerdiği bilgisi yer alıyor. Hastaya kaç ml ilaç uygulanmalıdır?

KAYNAKÇA

Akça Ay, F. (2011) Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler, Nobel Kitabevi, Adana.

Brock, T. P., Wessell, A. M., Williams, D. M., & Donohue, J. F. (2002). Accuracy of float testing for metered-dose inhaler canisters. *Journal of the American Pharmaceutical Association 42*(4), 582-586. https://doi.org/10.1331/108658002763029553

Brown, J., Gillespie, M., Chard, S. (2015). The dorso-ventro debate: In search of empirical evidence. *British Journal of Nursing*. 24(22):1132-9. DOI: 10.12968/bjon.2015.24.22.1132

Crawford, CL., Johnson, JA. (2012). To aspirate or not:an integrative review of the evidence. *Nursing*. 42(3): 20-5. DOI: 10.1097/01.NURSE.0000411417.91161.87

'Çakıcı, A.E. (2020). Vital Bulguların Ölçülmesi. S. Özen, A. Tok Özen, S. Çelikli (Ed.), Paramedikler İçin Mesleki Uygulamalar içinde, (s. 57-89). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Çalık Bağrıyanık, B, Yıldız, D, Eren Fidancı, B, Pekyiğit, A, Asarkaya, M . (2021). Çocuk Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin İntramüsküler Enjeksiyon Uygulamasına Yönelik Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi . Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi, 10 (1), 29-34 Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/balikesirsbd/issue/62040/767418

Doğu, Ö. (2016). Buz dağının görünmeyen yönü; ventrogluteal bölge ne kadar kullanılıyor?. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi.13(1):7- 10.

https://jag.journalagent.com/kuhead/pdfs/KUHEAD_13_1_7_10.pdf

Gürel, E., Ulupınar, S . (2013). Enjektörün Hatalı Kullanımı ve Güvenli Enjektörler. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 17 (1), 13-20. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ybhd/issue/49362/630488

İliçin, G., Biberoğlu, K., Süleymanlar, G., Ünal, S. (2012). Genel Farmakoloji. Cilt 2, 3. Baskı. Güneş Tıp Kitabevi.

İnal Ö., Baykara T. (2008). Modern Transdermal Terapötik Sistemlerin Tedavideki Yeri, Ankara Ecz. Fak. Derg, 37 (2) 145-170.

James, O. (2018). Klinik Farmakoloji Mizahi Biçimde Basitleştirilmiş.4. Baskı. Marmara Nobel Tıp Kitapevleri

Kacaroğlu Vicdan, A., Sü, S., Ecevit Alpar, Ş. (2015). İntramüsküler Enjeksiyonda Ventrogluteal Bölgenin Kullanımı. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik E-Dergisi. 3(2):56-61 https://dx.doi.org/10.5222/HEAD.2020.046

Kara, D. (2013). İntramüsküler enjeksiyona bağlı gelişen ağrının azaltılmasına yönelik yöntemler. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi.2(1):169-82.

Kaya, N, Palloş, A. (2012). Parenteral İlaç Uygulamaları. Hemşirelik Bilim ve Sanatı, İstanbul:Akademi Basın ve Yayıncılık s. 762-809

Kaya, N., Turan, N. ve Öztürk Palloş, A. (2012). Dorsogluteal bölge intramusküler enjeksiyon uygulamak amacıyla kullanılmamalı mı? İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 20(2), 146-153

Kılıç, E., Kalay, R., Kılıç, C. (2014). Comparing applications of intramuscular injections to dorsogluteal or ventrogluteal regions. Journal of Experimental and Integrative Medicine. 4(3):171-4.

Korkmaz, E., Karagözoğlu, Ş., Çerik, K. B. ve Yıldırım, G. (2018). Hemşirelerin intramüsküler enjeksiyon alanları hakkında bilgi durumları ve uygulama tercihleri. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 20(1), 1-10.

Malkin, B. (2008). Are techniques used for intramuscular injection based on research evidence? *Nursing Times*, 104, 48-51. PMID: 19165987

Nicoll, L. H., Hesby, A. (2002) Intramuscular injection: an integrative research review and guideline for evidence-based practice, *Applied Nursing Research*, 16 (2),149-162. DOI: 10.1053/apnr.2002.34142

Oran, G., Arslan, S. (2019). Pediatride Atravmatik Bakım Uygulamaları. Alanında Araştırma Ve Değerlendirmeler Cilt 2, 21)

Perry, AG. Potter, PA. (2011). Klinik Uygulama Becerileri ve Yöntemleri. Aştı TA, Karadağ A, editörler. Adana: Nobel Kitapevi Yayın Dağıtım ve Pazarlama Ltd.Şti. p.609, 693-707

Potter, PA., Perry, AG., Stockert, PA., Hall, AM. (2017). Fundamentals of Nursing. In. MedicationAdministration, 9th ed. St Louis: Elsevier Inc. p.647-49

Rodger, M. A. and King, L. (2000) Drawing up and administering intramuscular injections: A review of literature, Journal of Advanced Nursing, 31(3): 574-582.

Sabuncu, N. ve Akça Ay, F. (2010) Klinik Beceriler: Sağlığın Değerlendirilmesi, Hasta Bakım ve Takibi, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul.

Şenel, S., Hıncal, A. (1995). Bukkal mukoza ve ilaç uygulamasındaki yeri, FABAD J. *Pharma SCi.* 139-148

Taylor, C.R., Lillis, C., Lemone, P., Lynn, P. (2011) Fundamentals of Nursing: The Art and Science of Nursing Care, Lippincott Williams & Wilkins, 7. Edition.

Turan, N., Aydın, G.Ö., Kaya N. (2019). Subkütan Enjeksiyon Uygulamasında Güncel Yaklaşımlar. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 6(2), 406-411. https://doi.org/10.17681/hsp.449018

Ulusoy, M.F. ve Görgülü, R. S. (2001) Hemşirelik Esasları-Temel Kuram, Kavram, İlke ve Yöntemler, Cilt: I. 4. Baskı, 72 TDFO Ltd. Şti. Ankara.

Workman, B. (1999) Safe injection techniques, Nursing Standard 13(39): 47-53

7. BÖLÜM

OKSİJEN UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. AYNUR EKREN ÇAKICI

Aldığın her nefesi fırsat bil, ot değilsin yeniden bitmezsin.

(Ömer Hayyam)

GİRİŞ

İnsanlar için hayati önem taşıyan solunum olayı, hücreler için gerekli olan oksijenin vücuda alınırken karbondioksitin vücuttan uzaklaştırılmasıdır. Oksijen yaşamın devam ettirilmesi ve hücre fonksiyonlarının devamı için önemli bir gazdır.

Oksijen inspirasyon (soluk alma) ile vücuda alınarak, akciğer alveollerine kadar iletilir ve buradan kapiller kana geçmesi ile birlikte hemoglobine bağlanır. Vücuda gerekli oksijenin büyük çoğunluğu (%97) bu yolla taşınır. Küçük bir kısmı (%3) ise plazmada çözünmüş halde taşınmaktadır. Kan yolu ile taşınan oksijen dokulara iletilir ve burada hücreler tarafından kullanılarak karbondioksit oluşumuna neden olur. Oluşan karbondioksit ekspirium (soluk verme) ile vücuttan dışarı atılır.

Hayatın devamının sağlanabilmesi için düzenli ve sürekli bir şekilde oksijen alıp karbondioksit verme işleminin yapılması gerekmektedir. Yeterli ve düzenli oksijen alımı yapılamadığı zaman kısa bir süre (dakikalar) içerisinde hipoksi (doku ve organların yetersiz oksijenlenmesi) gelişmekte ve önlem alınmadığı ya da tedavinin geciktirildiği durumlarda ölümle sonuçlanabilen tablo gelişebilmektedir.

Oksijen tedavisi, atmosferde bulunan oksijen konsantrasyonundan daha yoğun bir şekilde hastaya oksijen uygulayarak hipoksemiyi tedavi etmektir.

KAYNAKÇA

Börekçi Ş., Umut S. (2011). Oksijen Tedavisi. Türk Toraks Derneği Solunum Cihazları Rehberi 2011. Cilt 12 Ek 1. İstanbul.

Çalışkan E. (2017).Akut Bronşiyolitli Hastalarda Nazal Yüksek Akışlı Oksijen Tedavisi İle Difüzörlü Maske İle Oksijen Tedavisinin Etkinliğinin Karşılaştırılması (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi Kayseri Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları Kliniği, Kayseri.

Demirel H. (2018).Hemşirelerin Oksijen Tedavisi İle İlgili Bilgi Düzeyleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Ertaş S. (2019).Pnömoniye Bağlı Tip 1 Solunum Yetmezliğinde Yüksek Akımlı Nazal Kanül Oksijen Tedavisi, Nazal Kanül İle Verilen Oksijen Tedavisinden Daha Etkili Midir? (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi Kartal Dr. Lütfi Kırdar Sağlık Uygulama Ve Araştırma Merkezi Göğüs Hastalıkları Kliniği. İstanbul.

Gediklioğlu M. (2019). Akut Solunum Yetmezliği İle Acil Servise Başvuran Hastalarda Yüksek Akımlı Oksijen Tedavisi İle Standart Oksijen Tedavisinin Etkinliğinin Karşılaştırılması (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi Adana Şehir Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Acil Tıp Kliniği, Adana.

Gürün Kaya A, Kaya A. (2020). Oksijen tedavisi, NIV, HFNC. Yamanel HL, editör. Yoğun Bakım ve COVID-19. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020. p.27-31.

Küçükakgün H.,Enç N. (2021). Oksijen Tedavisi Ve Hemşirelik BakımıGüvenli Oksijen Uygulaması. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 25(1):10-22.

Lodeserto F J, Lettich T M, Rezaie S R (2018). High-flowNasalCannula: Mechanisms of Action andAdultandPediatricIndications. Cureus 10(11): e3639. DOI 10.7759/cureus.3639.

Megep.meb.gov.tr. (06.06.2021).

Öner G. (2019).1-24 Ay Arası Orta Ve Ağır Akut Bronşiyolit Tanısı Alan Çocuklarda Yüksek Akımlı Nazal Kanül Oksijen Tedavisi İle Düşük Akımlı Oksijen Tedavisinin Geriye Dönük Karşılaştırılması (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). T.C. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ankara Dr. Sami Ulus Kadın Doğum, Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları Sağlık Uygulama Ve Araştırma Merkezi. Ankara.

Pakdemirli A. (2020). Oksijen Maskeleri. Sinan Yenal (Kitap Ed.), Salih Özen Aslı Tok Özen (Ana Ed.), Paramedikler İçin Resüsitasyon Yönetimi içinde (s.30-42). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Renda T.,Corrado A., Iskandar G., Pelaia G., Abdalla K.,Navales P. (2018). High-flownasaloxygentherapy in intensivecareandanaesthesia. British Journal of Anaesthesia, 120(1): 18e27.

Şener K. (2020).Hipertansif Akciğer Ödemi İle Acil Servise Başvuran Hastalarda Yüksek Akımlı Nazal Oksijen Tedavisi İle Standart Oksijen Tedavisinin Etkinliğinin Karşılaştırılması (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi Adana Şehir Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Acil Tıp Kliniği. Adana.

8. BÖLÜM

ANESTEZİDE KULLANILAN ARAÇ VE GEREÇLER

ÖĞR. GÖR. ERDOĞAN YAKIT

Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir.

(M. Kemal ATATÜRK)

GİRİŞ

Anestezi girişimleri için özellikle ameliyathanelerde çok fazla alet ve cihaz kullanılmaktadır. Bu cihaz ve ekipmanların tanınması, özelliklerinin bilinmesi ve kullanım amacına uygun şekilde kullanılması oldukça önemlidir. Anestezide kullanılan cihaz ve ekipmanların doğru kullanımı anestezi uygulamalarında hata yapma ihtimalini azaltarak hasta güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunur. Tüm bunlar göz önüne alındığında anestezi uygulamalarında kullanılan cihaz ve ekipmanların hayati öneme sahip olduğu söylenebilir.

Öğrenim Amacı

Bu bölümde anestezi uygulamaları esnasında kullanılan cihaz ve ekipmanlar ile ilgili temel bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Anestezide kullanılan araç ve gereçleri tanır.
- Anestezide kullanılan araç ve gereçlerin kullanım amaçlarını öğrenir.

VAKA ÖRNEĞİ

25 yaşında erkek hasta ameliyata alınıyor. Anestezi indüksiyonu yapılıyor ve hasta havalandırılmaya çalışılıyor. Bu esnada inspiryumun normal olduğu fakat ekspiryumda bir anormallik olduğu anlaşılıyor.

» Bu durum neden kaynaklanıyor olabilir?

» Böyle bir durumda nasıl davranılmalı ve sorunun çözümü nasıl bulunmalıdır?

KAYNAKÇA

Arslan, M., Ünal, Y. (Çev.) (2016). Basitleştirilmiş Anestezi Ekipmanları. Rose G., McLarney J.T Ankara: Reaksiyon Matbaacılık

Çamcı, E. (2015). Anestezi Devreleri ve Anestezi Makinesi. Melek Güra Çelik (Ed.), Teknikerler ve Teknisyenler İçin Anesteziyoloji İçinde (s:7-25). Ankara: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.

Çelik, E.C. (2018). Anestezi Makinası ve Anestezi Devreleri. Nurçin Gülhaş (Ed.), Teknisyen ve Teknikerlere Yönelik Anestezi Kitabı İçinde (s:5-17). Ankara: Sonçağ Matbaacılık.

Dikmen, Y. (2006). Anestezinin Sırları. James Duke, M.D İstanbul: Nobel Matbaacılık

Gökel, E. (2016). Anestezi Makinası, Solunum Devreleri ve Anestezi Güvenliği. Gülay Ok (Ed.), Güncel Anestezi Ders Notları içinde (s:1-21). Ankara: Derman Tıbbi Yayıncılık.

Öztürk, E. (2014). Anestezi Makinası. Ziya Salihoğlu (Ed.), Anestezi Teknikerleri İçin Anestezi Kitabı İçinde (s:4-12). İstanbul: Nobel Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

9. BÖLÜM

MONİTORİZASYON

ÖĞR. GÖR. GÖKSEL DÜRMÜŞ

En iyi monitör anestezistlerdir.

GİRİŞ

Latincede uyarmak anlamına gelen 'monere' kelimesinden türetilen monitör, hastanın genel durumunun kontrolü ve olabilecek anlık değişimleri izleye bilmemize olanak sağlayan cihazlardır. Anestezi uygulamaları esnasında vücudun birkaç sistemi fonksiyonlarını kısmen veya tamamen kaybedebilir bu nedenle hastanın fizyolojik durumunun anlık olarak takip edilmesi gerekir. Güvenli cerrahi alanı oluşturabilmek için ameliyat olacak bireyin ameliyat öncesi dönemden sonrasına kadar izlenmesi ve olası komplikasyonların erken teşhisinde monitörler büyük önem arz etmektedir. Monitorizasyonun belirli yönleri, anestezi ile ilgili olmayan komplikasyonların önlenmesinde de etkili olabilmektedir. Örneğin, intraoperatif hipotansiyon gelişmesi, fark edilmeyen bir kanamayı işaret edebilir bu olasılık konusunda gerekli önlemin alınmasını hızlandırabilir.

Bu bölümde ameliyathane ve yoğun bakım ünitelerinde hastaların monitörize edilerek izlenmesi anlatılmaktadır.

Öğrenim Amacı

Bu bölümünde hastaların Monitorizasyonun ve takibi hakkında bilgi sahibi olmaları amaçlanmaktadır.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümün sonunda öğrenci;

- Hasta monitorizasyonu hakkında bilgi sahibi olur.
- İnvaziv ve noninvaziv monitorizasyon ilişkili komplikasyonlar hakkında bilgi sahibi olur.
- Monitorizasyon gerekliliklerini saptar gereksiz ve yanlış girişimlerden kaçınır.

VAKA ÖRNEĞİ

Açık kalp ameliyatı olacak, 62 yaşındaki kadın hastaya 3 yıl önce kalp yetmezliği tanısı konulmuş. Hasta 12 gündür yoğun bakımda ve entübe (7.5 İD entübasyon tüpü mevcut) olarak takip ediliyor. Ameliyat olacak hastanın preop değerlendirmesini yapan anestezi teknikeri genel notları şu şekildedir; Hastanın anestezi öncesi detaylı fizik muayenesi yapıldı; EKG, laboratuvar bulguları ve anamnezi alınarak anestezi risk skalası çıkarıldı. Genel durumu kötü olan hastanın Glaskow koma skalası 10, hastanın fizik muayenesinde; tüm sistemler kontrol edilmiş, deri turgorunda azalma, atrial fibrilasyon ve hipotansiyon varlığı saptanmıştır. Hastada (sağ subklavyen ven'de) CVP katateri ve mesane katateri mevcut. İdrar çıkışı yetersiz olan hasta 2 gün önce hemofiltrasyon cihazına bağlanarak saatte 200 cc UF uygulanmış. Bu hastanın takibinde nelere dikkat edilmeli?

KAYNAKÇA

Akıncı SB. . (2003) Kritik hastada hemodinamik monitörizasyon. Yoğun Bakım Dergisi;3(1):5-21.

American Society of Anesthesiologists. Standards of the American Society of Anesthesiologists: Standards for Basic Anesthetic Monitoring. Erişim: https://www.asahq.org/standards-and-guidelines/standards-for-basic-anesthetic-monitoring (25.05.2021)

Anderson MD. (2010) Anestezide Monitorizasyon. In: Ugur O., Doruk N., Egemen Bilgin T. (Çeviri Editörü) Anestezi Uygulamalarında Yöntem seçimi; Algoritmik Yaklaşım. İçinde (s: 30-31) Nobel Kitabevi.

Andropoulos DB, Stayer SA, Diaz LK, Ramamoorthy C. (2004) Neurological monitoring for congenital heart surgery. Anesth Analg;99:1365–75

Çobanoglu U. (2014) Yoğun Bakım Hastalarının Monitorizasyonunda Gelişmeler. DOI:10.5152/tcb.2014.025

Demir Korkmaz F, Öden TN. (2019) Cerrahi yoğun bakım ünitelerinde hemodinamik izlem. Özer N, editör. Yoğun Bakım Hemşireliği. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri;. ;6-15.

Gök F, Yosunkaya K. (2012) Yoğun Bakımda Hemodinamik Monitorizasyon. Turkiye Klinikleri J Anest Reanim-Special Topics;5:1-13

Kararmaz A. (2010) Monitorizasyonun Temel Prensipleri. In: Aydın D (Çeviri Editörü). Miller Anestezi. İçinde (s:1191-1226). İz mir: İzmir Güven Kitabevi.

Kesici S, Bayrakçı B. (2011) Yoğun Bakımda Monitorizasyonda Yenilikler. Turkiye Klinikleri J Pediatr;7:43-8.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (2011) Anestezi Reanimasyon, Monitorize Etme. MEGEB

Mindray MEC-1000 Hastabaşı Monitörü kullanma klavuzu Shenzhen Mındray Bıo-Medıcal Electronıcs Co., Ltd

Nakamura K, Morrison SF. A (2008) Thermosensory Pathway That Controls Body Temperature. Nat Neurosci;11:62–71

Türkmen E. (2017) Hemodinamik monitörizasyon. Durmaz Akyol A, editör. Yoğun Bakım Hemşireliği. 1. baskı. İstanbul: İstanbul Tıp Kitapevi;s:183-202.

Saraçoğlu, A. Nörolojik Sistem, İdrar Debi ve Isı Monitörizasyonu

Özyılmaz E. (2009) Kapnografi ve Yoğun Bakım Ünitesinde Kullanımı. Solunum;20:126-30

Uzun ve Başgül (2009) Perioperatif Non-İnvaziv Monitorizasyon, Anestezi Dergisi; 17 (3): 133 – 139

Yılbaş, A., Akça, B., & Kanbak, M. (2015) Konjenital Kalp Cerrahisi ve Yeni Monitorizasyon Yöntemleri. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi; 25(1), 14-32.

10. BÖLÜM

ASEPSİ ANTİSEPSİ

ÖĞR. GÖR. M. ERDİ BİLECEN

Anesteziyoloji sizlerin inançları üzerinde yükselecek bir istikbaldir.

(Prof. Dr. Sadi SUN)

GİRİŞ

Enfeksiyona neden olan bazı organizmalar vücudun bazı bölümlerine bulaşını önlemek için bir dizi işlem uygulanır. Örneğin sağlık personelinin elini yıkaması, maske kullanımı, insizyon bölgesinin temizlenmesi vb. tümüne aseptik teknik denilmektedir. Aseptik teknikler medikal ve cerrahi olarak uygulanmaktadır. Hastaya yapılacak olan invaziv işlemlerde asepsi tekniklerine uyulması gerekmektedir. Bu bölümde anestezi teknikerleri asepsi ve antisepsi kavramları konusunda bilgi sahibi olacaktır.

Öğrenim Amacı

Bu bölümün amacı, anestezi öğrencilerinin asepsi ve antisepsi hakkında bilgi ve beceri sahibi olmasını sağlamaktır.

Öğrenim Hedefleri

- Asepsi ve antisepsi kavramlarında konusunda bilgi sahibi olunur.
- Enfeksiyon geçişini önleyici işlemler konusunda bilgi sahibi olunur.
- Enfeksiyon zincirini kırmaya yönelik bilgi sahibi olunur.
- İzolasyon teknikleri konusunda bilgi sahibi olunur.
- Koruyu ekipmanların kullanımı konusunda bilgi sahibi olunur.
- Steril önlük giyme konusunda bilgi sahibi olunur.

VAKA ÖRNEĞİ

Hasta yaklaşık 10 gün önce hastaneye açık safra kesesi ameliyatı için yatmıştır. Hastaneden taburcu olduktan 1 hafta sonra yara bölgesinde kızarıklık, şişlik ve akıntı görülmüştür. Hasta tekrar hastaneye başvurduğunda enfeksiyon değerlerinin yükseldiği ve genel durumunun kötü olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmada hastanede ameliyat olan hastaların çoğunda bu şikâyete rastlanmıştır. Hastanın enfeksiyon kapmasına ne sebep olmuş olabilir?

KAYNAKÇA

Aziz, A.M (2009). Variations in aseptic techniqueandim plicationsforinfection control, British Journal of Nursing, 18(1):26-31.

Çakmak, BC., (2014), *Hastanede çalışan temizlik personelinin hastane enfeksiyonu ve korunma yolları konusunda eğitim, bilgi ve uygulama becerileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

De Castro, L. N., Timmis, J. I., 2002, "Artificial Immune Systems: A New Computational Intelligence Approach", Springer-Verlag: London, 364s

Dezenfeksiyon Antisepsi Sterilizasyon (DAS) Derneği: Sterilizayon Rehber Taslağı (2008), Erişim: 20.05.2021, http://das.org.tr/tr/dosya/rehber/steril-rehber.zip

Ertek, M. Hastane enfeksiyonları; Türkiye verileri. Hastane enfeksiyonları: Koruma ve Kontrol Sempozyomu Dizisi, 2008; 60:9-14.

Ertek, M. Hastane enfeksiyonları; Türkiye verileri. Hastane enfeksiyonları: Koruma ve Kontrol Sempozyomu Dizisi, 2008; 60:9-14.

Güner, S., (2002), *Cerrahi El Yıkamanın Ameliyathane Hemşirelerinin Ellerindeki GR (-) ve GR (+) Bakterilerine Etkisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü FNHYO Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Hacımustafaoğlu, MK. (2005). Pediatride hastane kaynaklı enfeksiyonlardan korunma. Güncel Pediatri Dergisi, 3(4): 95-99.

Karabey, S., Çetinkaya, Fiardan, Y., Alp, E., Ergönül, Ö., Esenfi, Kaymakçı, H. (2008). El Hijyeni Kılavuzu. *Hastane Enfeksiyonları Dergisi*, 12 (1).

Kumcağız, H. (2002). *Hemşirelik Hizmetleri Yönünden Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon*. Ulusal Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon Kongre Kitabı. 1-13.

Öztürk, R., Çetinkaya, Ş.Y., Kurtoğlu, D. *Hastane Enfeksiyonlarının Önlenmesi: Türkiye Deneyimi Eylül 2004-Aralık 2010.* Ankara 2011: 14-18.

Öztürk, R. Hastane Enfeksiyonları: Korunma ve Kontrol Sempozyum Dizisi. Ocak 2008; 23-29.

Özinel, MA. (2002). *Sterilizasyonun Kontrolü ve Uluslararası Standartlar*. Ulusal Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon Kongre Kitabı. 1-4.

Uzunköy, A. (2004). Cerrahi Alan İnfeksiyonlarında Ameliyathanenin Rolü. *Harran* Ünviversitesi Tıp Fakültesi Dergisi. 38- 47.

Uzunköy, A. (2005). Cerrahi Alan Enfeksiyonları: Risk Faktörleri ve Önleme Yöntemleri. Ulus Travma Dergisi. 269-282.

Pelczar MJ JR, Chanec S, Krieg NR. (1993). *Microbiologyconseptandaplications*. (1st edition). New york: MC Grawhillınc.

Yıldırım, N., Tapan, B., Gayef, A., Sezen, A., Alıcı, S., Tapan, TK. (2015). Hastane enfeksiyonlarının önlenmesine yönelik yapılan uygulamalar ve bir hastane örneği. *Tepecik Eğit. Ve Araşt. Hast. Dergisi,* 25(2):93-100.

Yüce, A. (2009). *Hastane* İnfeksiyonlarının *Genel Özellikleri*. İçinde: Yüce A, Çakır A. *Hastane* İnfeksiyonları*,* 2. Baskı. Güven Kitapevi, İzmir.

11. BÖLÜM

EL YIKAMA VE ELDİVEN KULLANIMI

DR. ÖĞR. ÜYESİ LEYLA DELİBAŞ

Bütün hayaller onların peşinden gitme cesaretine sahip olduğun zaman gerçekleşir.

GİRİŞ

Hastane kaynaklı enfeksiyonlar hastalara maddi ve manevi yük oluşturur, hastanede kalma süresini uzatır, maliyetleri artırır, tedaviyi karmaşıklaştırır ve yaşamı tehdit eder. Sağlık hizmetlerinin sunumunda, enfeksiyon bulaştırma açısından eller önemli rol oynamaktadır. El yıkama, hastane enfeksiyonlarının bulaşmasını kontrol etmede ve engellemede en etkili yöntemlerden birisidir. Eldiven kullanımı el hijyeni konusunun ayrılmaz bir parçasıdır. Eldiven kullanımı, mikroorganizmaların yayılmasının ve bulaşmasının engellenmesinde oldukça önemlidir.

Öğrenim Amacı

Bölümün sonunda öğrenciler el hijyeninin önemi, el yıkama ve eldiven kullanımı hakkında bilgi sahibi olunacaktır.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölüm sonunda anestezi öğrencisi;

- El yıkama ve eldiven kullanımının önemini kavrar.
- El yıkama ve eldiven kullanımı için gerekli durumları öğrenir.
- El yıkama çeşitlerini öğrenir.
- Eldiven kullanımında dikkat edilmesi gereken hususları öğrenir.

VAKA ÖRNEĞİ

Karaciğer yetmezliği tanısı ile yoğun bakımda yatan hastaya acil organ çağrısı yapılmıştır. Ertesi gün gerçekleşen bir trafik kazası sonucu beyin ölümü gerçekleşen bir hastanın karaciğerinin hastaya uygun olduğu bildirilmiş ve nakil hazırlıkları başlamıştır. Hastaya operasyon öncesinde yapılacak işlemler arasında; hastanın kan tetkiklerini kontrol etme, hastaya uygun damar yolu açma, idrar sondası takma bulunmaktadır. Bu işlemleri yaparken eldiven seçimi nasıl olmalıdır?

KAYNAKÇA

Annual epidemiological report on communicable diseases in Europe, European Centre for Disease Prevention and Control. (2009). Erişim tarihi: 05.05.2021, https:// ecdc.europa.eu/sites/portal/files/media/ en/publications/Publications/0910_SUR_Annual_Epidemiological_Report_on_Communicable_Diseases_in_Europe.pdf

Humphreys, H., Newcombe, R. G., Enstone, J., Smyth, E. T., McIlvenny, G., Davies, E. Hospital Infection Society Steering, G. (2010). Four country healthcare-associated infection prevalence survey: pneumonia and lower respiratory tract infections. Journal of Hospital Infection, 74(3); 266-270. doi: 10.1016/j.jhin.2009.10.010

Klevens, R. M., Edwards, J. R., Richards, C. L., Horan, T. C., Gaynes, R. P., Pollock, D. A., Cardo, D. M. (2007). Estimating health care-associated infections and deaths in U.S. hospitals, 2002. Public Health Reports, 122(2); 160-166. doi: 10.1177/003335490712200205

Grol, R., Grimshaw, J. (2003). From best evidence to best practice: effective implementation of change in patients' care. Lancet, 362(9391), 1225-1230. doi: 10.1016/ S0140-6736(03)14546-1

Guide toImplementation, A Guide to the Implementation of the WHO Multimodal Hand Hygiene Improvement Strategy (2009). Erişim tarihi: 08.05.2021, http://www.who.int/gpsc/5may/Guide_to_Implementation.pdf.

Mathur, P. (2011). Hand hygiene: back to the basics of infection control. Indian Journal of Medical Research, 134(5); 611-620. doi: 10.4103/0971-5916.90985

Okuyan, B. C. (2020). El Yıkama Ve Eldiven Kullanımı. Özen, S., Tok Özen, A., Çelikli, S., Mesleki Uygulamalar içinde, (s. 104-122). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

12. BÖLÜM

VENÖZ – ARTERYEL KATETER UYGULAMALARI VE KAN ALMA

UZM. DR. GÖKALP GÜZEL

ÖĞR. GÖR. İBRAHİM BİLİR

Hiç kimse görmek istemeyen kadar kör değildir.

(İbn-i Sina)

GİRİŞ

Kan; vücudumuzda bir doku olup, hücresel düzeyde beslenme, oksijen taşıma, ısıtma, hormon taşıma, vücut savunması, hücresel faaliyetler sonucu oluşan atıkların uzaklaştırılması gibi birçok hayati işlevi yerine getirirken, birçok hastalıkta tanı koymakta ve tedavisinde önemli bir rol almaktadır. Kimi hastalıklarda kan hücre ve biyokimyasal değerlerinde değişiklikler meydana gelir. Bu değişiklikler kan bileşiminde bulunan parametrelerin azalışı ya da artışı şeklinde olabilir.

Tanı ve tedavi amaçlı kullanılacak kan örnekleri hekimin hastaya uygun istemi ile yoğun bakım, servisler veya laboratuvarda görevli sağlık personeli tarafından alınmaktadır. Kan alma işlemi, invaziv olarak yapılan bir girişim olması ve işlem için kullanılan ekipmanların ağrı ve anksiyeteye yol açması yönüyle travmatik bir işlem olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Sağlık çalışanları; işlem öncesi, sırası ve sonrası komplikasyonlar hakkında bilgi sahibi olmalı ve hastalarını bu konular hakkında bilgilendirerek anksiyetelerini azaltmalı ve uygulama sırasında iş birliği sağlamak konusunda onları teşvik etmelidir.

Öğrenim Amacı

Anestezi teknikerleri için önemli uygulamalardan biri olan IV kan alma uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmak ve uygulama becerisi kazanmak.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümde anestezi teknikerleri;

- Arter ve venöz kanül takılması endikasyonları,
- Arter ve venöz kanül takılması yolları ve yöntemleri,
- Kateterizasyonun ve kateterlerin komplikasyonları,
- Kateterizasyonda kullanılan kateter çeşitleri,
- Kateterizasyon ve kan almada dikkat edilecek kurallar,
- Vakanın durumunun gerektirdiği kateterizasyon yöntemlerine karar verme hakkında bilgi ve becerilere sahip olacaklardır.

VAKA ÖRNEĞİ

Bir kadına şiddet uygulanırken olay yerinden geçen N.M.'nin olaya müdahalesi sonucu şiddet uygulayan kişi tarafından sternum sağ tarafından 3. interkostal aralıktan bıçaklanır. Yaralı 112 vasıtası ile acil servise getirilir. Yaralı da taşikardi, hipotansiyon ve şuur bulanıklığı mevcuttur. Acil serviste monitörize edilir ve idrar sondası takılır. Ancak idrar çıkışı yoktur. Yapılması gerekenler nelerdir?

KAYNAKÇA

Birgili, Y., Aydın, Ş. (2011). Kan veren bireylerde kan alma sırasında görülen olumsuz belirti-bulguların ve kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 18(2): 17-26. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/hunhemsire/issue/7837/103237 Erişim Tarihi: 26.05.2021

Dakak, M., Gürkök, S., Genç, O., Gözübüyük, A., Yücel, O., Çaylak, H., Topçu, E., Balkanlı, K. (2002). Subklavian kateter uygulaması ve komplikasyonları, *Solunum Hastalıkları,* 13: 288-291. Erişim:https://www.researchgate.net/publication/228491269_Subklavian_Kateter_Uygulamasi_ve_Komplikasyonlari Erişim Tarihi: 22.05.2021

Dürmüş, G. (2020). İntravenöz Kateter Uygulamaları, S. Özen, A. Tok Özen, S. Çelikli (Ed.), *Paramedikler İçin Mesleki Uygulamalar* içinde, (s. 155-176). Ankara: Hedef CS Basım Yayın.

Erbay, E., Çınar, N. (2017). Kapiller kan almada parmak ucuna alternatif: Kulak memesi, *Journal of Human Rhythm*, 3(4): 168-171. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/johr/issue/33484/373541 Erişim Tarihi: 24.05.2021

Kuş, B., Büyükyılmaz, F. (2019). Periferik intravenöz kateter uygulamalarında güncel kılavuz önerileri, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(3): 326-332. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/48952/456986 Erişim Tarihi: 24.05.2021

McGee, D.C., Gould, M.K. (2003). Preventing complications of central venous catheterization. N Engl J Med, 348: 1123-1133. doi: 10.1056/NEJMra011883

Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Kan Alma*. Ankara: MEB.

Pullen Jr, R. L. (2005). Performing a modified Allen test. *Nursing*, 35(10): 26. doi: 10.1097/00152193-200510000-00020

Rupp, S., et al., American Society of Anesthesiologists Task Force on Central Venous A. Practice guidelines for central venous access: A report by the American Society of Anesthesiologists Task Force on Central Venous Access. *Anesthesiology*, 116(3): 539-573. doi: https://doi.org/10.1097/aln.0b013e31823c9569

Sargın, G., Tanrıverdi Ö. (2011). Radiyal arter kateterizasyonuna kısa bir bakış. *Haseki Tıp Bülteni*, 49(3): 93-95.

Shiver, S., Blaivas, M., Lyon, M. (2006). A prospective comparison of ultrasound-guided and blindly placed radial arterial catheters. *Acad Emerg Med*, 13(12): 1275-1279. doi: https://doi.org/10.1197/j.aem.2006.07.015

Süzen, L.B., Ay, F. A. (2013). İlaç uygulamaları. F. A. Ay (Ed.), *Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler* (Cilt 5, s. 463-484). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Şanlı, M., (2014). Yoğun bakımda vasküler girişimsel uygulamalar ve akciğer destek cihazları. *Bulletin of Thoracic Surgery*, 5(3): 162-169. doi: 10.5152/tcb.2014.026

Ülger, F., (2006). Santral venöz kateterizasyon ve monitörizasyonu ve komplikasyonları. *Türk Yoğun Bakım Derneği Dergisi*, 4(2): 18-29. Erişim: http://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_4307/18-29.pdf Erişim Tarihi: 25.05.2021

Uzun, Ş. (2014). İntravenöz sıvı tedavisi. T. Atabek Aştı, A. Karadağ (Ed.) içinde, *Hemşirelik Esasları Hemşirelik Bilimi ve Sanatı* (s. 818-848). İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.

Yıldız, S., Balcı, S., Görak, G. (2006). Guthrie tarama testi için örnek alma uygulamalarının ve test sonuçlarının değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 9(1): 17-28. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29295 Erişim Tarihi: 27.05.2021

13. BÖLÜM

KAN GAZI ÖLÇÜMÜ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ HAMZA MALİK OKUYAN

ÖĞR. GÖR. EBRU DEVECİ

Her şeyin en mühim noktası, başlangıçtır.

(Platon)

GİRİŞ

Kan gazı ölçümleri acil servislerde, yoğun bakım ünitelerinde ve ameliyathanelerde kritik hastaların solunumsal ve metabolik durumlarını değerlendirmede sıklıkla kullanılan rutin bir tetkiktir. Kan gazı analizleri hastaların oksijenizasyon, ventilasyon ve asit-baz dengesi durumları ve uygulanan tedavinin etkinliği ile ilgili kritik bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle, kan gazı ölçümlerinin doğru bir şekilde yapılması ve yorumlanması sağlık personelleri için çok önemlidir. Bu bölümde kan gazı ölçümleri ve değerlendirilmesi anlatılmaktadır.

Öğrenim Amacı

Bu bölümün amacı kan gazı ölçümü ve değerlendirilmesini yapma yeterliliğini kazandırmaktır.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölüm sonunda anestezi öğrencisi;

- Kan gazı analiz parametrelerinin klinik önemini ve bu parametrelerin normal ve kritik değerlerini açıklayabilecek.
- Kan gazı analizlerini doğru ve etkin bir şekilde yorumlayabilecek.
- Metabolik ve Solunumsal asit-baz dengesi bozuklarının ayırıcı tanısını yapabilecek.

VAKA ÖRNEĞİ

55 yaşında bir kadın hastanın 2 gündür nefes darlığı, ateş ve balgamlı öksürük gibi şikayetleri bulunmaktadır. Hastanın oksijen satürasyonu %83 olarak belirlenmiştir. Kan gazı analiz sonuçları aşağıdaki gibi olan hastanın durumunu nasıl yorumlarsınız?

pH= 7.52; pCO_2 = 28 mmHg; HCO_3^- = 24 meq/L

KAYNAKÇA

Allen, K. (2005). Four-step method of interpreting arterial blood gas analysis. Nurs Times, 101(1), 42-45.

Barthwal, M. S. (2004). Analysis of arterial blood gases--a comprehensive approach. J Assoc Physicians India, 52, 573-577.

Byrne, A. L., Bennett, M., Chatterji, R., Symons, R., Pace, N. L., & Thomas, P. S. (2014). Peripheral venous and arterial blood gas analysis in adults: are they comparable? A systematic review and meta-analysis. Respirology, 19(2), 168-175. doi: 10.1111/resp.12225

Castro, D., Patil, S. M., & Keenaghan, M. (2021). Arterial Blood Gas StatPearls. Treasure Island (FL).

Chawla, L. S., Shih, S., Davison, D., Junker, C., & Seneff, M. G. (2008). Anion gap, anion gap corrected for albumin, base deficit and unmeasured anions in critically ill patients: implications on the assessment of metabolic acidosis and the diagnosis of hyperlactatemia. BMC Emerg Med, 8, 18. doi: 10.1186/1471-227X-8-18

Malatesha, G., Singh, N. K., Bharija, A., Rehani, B., & Goel, A. (2007). Comparison of arterial and venous pH, bicarbonate, PCO2 and PO2 in initial emergency department assessment. Emerg Med J, 24(8), 569-571. doi: 10.1136/emj.2007.046979

Malinoski, D. J., Todd, S. R., Slone, S., Mullins, R. J., & Schreiber, M. A. (2005). Correlation of central venous and arterial blood gas measurements in mechanically ventilated trauma patients. Arch Surg, 140(11), 1122-1125. doi: 10.1001/archsurg.140.11.1122

Mandy, J. (2008). Arterial blood gas analysis. 1: Understanding ABG reports. Nurs Times, 104(18), 28-29.

Middleton, P., Kelly, A. M., Brown, J., & Robertson, M. (2006). Agreement between arterial and central venous values for pH, bicarbonate, base excess, and lactate. Emerg Med J, 23(8), 622-624. doi: 10.1136/emj.2006.035915

Singh, V., Khatana, S., & Gupta, P. (2013). Blood gas analysis for bedside diagnosis. Natl J Maxillofac Surg, 4(2), 136-141. doi: 10.4103/0975-5950.127641

Sood, P., Paul, G., & Puri, S. (2010). Interpretation of arterial blood gas. Indian J Crit Care Med, 14(2), 57-64. doi: 10.4103/0972-5229.68215

WHO Guidelines on Drawing Blood: Best Practices in Phlebotomy. Geneva. (2010)

14. BÖLÜM

ÜRİNER KATATER UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. AYNUR EKREN ÇAKICI

Su akar yolunu bulur.

GİRİŞ

Üriner sistem, vücudun iç dengesini (hemostazis) korumak ve sürdürmek amacı ile artık ürünlerin atılması, tansiyon mekanizmasının düzenlenmesi, sıvı-elektrolit dengesinin düzenlenmesi gibi görevleri olan bir sistemdir. Vücudun iç dengesini sağlarken önemli görevlerinden biri olan boşaltım işlemi, iki böbrek, idrar yolu (iki üreter), idrar kesesi (mesane) ve üretra yardımı ile yapmaktadır. Böbreklere gelen kirli kanın buradan süzülmesiyle oluşan idrar, idrar yolu ile mesanede depolanarak üretra aracılığı ile dışarı atılır. Sağlıklı bireylerde ortalama günlük olarak 1-2 litre arasında idrar dışarı atılır. Günlük idrar atımı gün içerisinde tüketilen sıvı miktarı, üriner sistem hastalıkları nedeni ile değişebilmektedir. Normal yol ile idrar dışarı atılamadığı durumlarda, üretradan geçirilerek mesanenin içine yerleştirilen kateter vasıtası ile hem mesanenin boşaltım işlemi hem de idrarın takibi ve mesanenin tedavisi yapılabilmektedir.

Üriner kateter uygulaması yapılırken kadın ve erkeğin anatomik olarak farklı üriner sisteme sahip oldukları bilinmeli ve ona göre uygulama yapılmalıdır. Yetişkin kadın üretrasının 3,7-6,2 cm uzunluğunda (ortalama 4 cm), erkek üretrasının ise 18-20 cm uzunluğunda olduğu bilinmeli ve kateter uygulaması yaparken buna dikkat edilmelidir.

Öğrenim Amacı

Bu bölümde öğrencilerin üriner katater uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmaları amaçlanmaktadır.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümün sonunda öğrenci;

- Harici prezervatif ile kateter uygulamayı öğrenir ve gerektiği gibi müdahale edebilir.
- Kadın hastaya geçici ve kalıcı mesane kateteri uygulamayı öğrenir ve gerektiği gibi müdahale edebilir.
- Erkek hastaya geçici ve kalıcı mesane kateteri uygulamayı öğrenir ve gerektiği gibi müdahale edebilir.
- Üriner kateteri uygulamasının amacını ve nasıl uygulanacağı hakkında bilgi sahibi olur.

VAKA ÖRNEĞİ

Pubis bölgesinde gerginlik, abdominal bölgede ağrı ve hipertansiyon şikayeti ile acil servise giden hastanın hikayesinde daha önce prostat amaliyatı geçirdiği öğreniliyor. Hastanın fizik muayenesinde tüm sistemler kontrol edildiğinde alt batında gerginlik olduğu tespit ediliyor. Hastanın son 24 saati sorgulandığında 1,5 gündür idrara çıkmadığı tespit ediliyor.

KAYNAKÇA

Akça Ay F. ve ark. (2011). Sağlık uygulamalarında temel kavramlar ve beceriler kitabı. Nobel tıp kap evleri ISBN: 978-975-420 788-0.

Arda B, Atefl K, Bakır M, Güven M, Karakoç E, Özinel MA, Pirat A, Fienkul T. (2012). Üriner Kateter infeksiyonlarının Önlenmesi Kılavuzu. Hastane İnfeksiyonları Dergisi;16(Ek 1):1-18.

Baillie L, Arrowsmitsh V. (2005). "Meeting elimination ne eds" ın: Developing practical nursing skils Baillie L. (ed) Second edition, hodder arnold, london, p:277-349.

Berman A, Snyder S, Koziner B, Erb G. (2002): Üriner elimination. İn: Kozier B, Erb G, eds Kozier & Erb's Fundamentals of nursing: concepts, process, and practice 8th ed, Pearson ed. ınc New jersey. p;1834-1332 984-5;1322-1356.

Craven RF, Hirnle CJ. (2003). Uriner elimination. Funda mentals of nursing: human health and function 4th ed Lipincott Williams& Wilkins, Philadelphia, p:1068-1100.

Dürmüş G. (2020). Üriner Kateter Uygulamaları, Özen S, Tok Özen A, Çelikli S (Ed) Paramedikler İçin Mesleki Uygulamalar, Hedef CS Basın Yayın, sf:178-199.

Elkin MK, Perry AG, Potter PA. (2000). Nursing interventions and clinical skils. 2 nd ed. mosby camp,, st Louis p 167-190;791-801.

Esen Ş. (2005). Kateter ilişkili üriner sistem infeksiyonlarının önlenmesi, HastaneİnfeksiyonlarıDergisi; 9: 129-135.

Gould CV, Umscheid CA, Agarwal RK, Kuntz G, Pegues DA. (2010). The Healthcare Infection Control Practices Advisory Committee. Guideline for prevention of catheter- associated urinary tract infections 2009. Infect Control Hosp Epidemiol 2010;31:319-26.

Gray M. (2004). What nursing interventions reduce the risk of symptomatic urinary tract infection with an indwelling catheter? J Wound Ostomy Continence Nurs;31:3-13. (tarih yok).

Harkreader H. (2004). managing urinary elimination. in fundamentals of Nursing-caring and clinical judgment.Harkreader H., hogan MA (eds) second edition elsevier science st. louis p:661-668.

Henderson H.K, Fischeman N. (2008). Prevention and Control of Hospital acquiredInfections. In: Goldman L, Ausiello D,editors. Cecil Medicine.23 rd ed. Philadelphia:Saunders Elsevier.p.2124-32.

Jamieson EM, Mccall JM., Whyte LA. (2007). Clinical nursing practices. Fourth Edition, Churchill Livingstone London p91-101. (tarih yok).

Korten V. (1993). Hastane infeksiyonlarının epidemiyolojisi ve genel risk faktörleri. Akalın HE (editör). Hastane infeksiyonları Ankara: Feryal Matbaası, 1993:34-44.

Kunin CM. (1997). Care of the urinary catheter. In: Urinary tract infections: detection, prevention and management. Fifth ed. Baltimore: Williams and Wilkins; 1997. p. 227-99. (tarih yok).

Lynn P, Lebon M. (2011). Skills Checklists For Taylor' s Clinical Nursing Skills. 3. Edi-tion, Lippincott Williams & Wilkins, USA.

Maki DG, Tambyah PA. (2001). Engineering out the risk of infection with urinary catheters. Emerg Infect Di; p:7:1-6. (tarih yok).

MEB (2011). Acil sağlık hizmetleri, Temel sağlık uygulamaları, Modülü Boşaltım Sistemi uygulamaları Ankara; s:189-204.

Ören B. (2007). Üriner Sistem Uyglamaları Temel Hemşirelik Kavramlar İlkeler Uygulamalara 1baskı. istanbul medikal yayıncılık s 505-530.

Öz F. (2004). Sağlık Alanında temel kavramlar. İmaj iç dış ticaret Ankara p96.

Potter PA, Perryy GA. (2003). Urinary elimination. Fundamentals nursing: concepts, process and practice 4th ed. mosby camp missouri p:1301-1337.

Sabuncu N. (Ed). (2008). Hemşirelik Bakımında İlke ve Uygulamalar 1. baskı, Alter yayıncılık.

Stamm WE. (1991). Catheter-associated urinary tract infections: Epidemiology, pathogenesis, and prevention. Am J Med. 1991;91(Suppl 3B):65S–71S.

Taylor C, Lills C Lemone P. (1993). Urinary elimination. Fundamentals of Nursing,Philadelphia, J.B. Lippincott Company, s.860-890.

Uçan ES., Çelikli S., Üstünkarlı Barı N., Ersoy E. (2007). Paramedik (Acil Ambulans Bakım ve Teknikerleri için) Dokuz Eylül Ünv. Yayınları

Warren JW. (1997). Catheter-associated urinary tract infections.Infect Dis Clin North Am;11:609-22.

15. BÖLÜM

NAZOGASTRİK (NG) KATETER UYGULAMASI

ÖĞR. GÖR. İBRAHİM BİLİR

Hiç kimse görmek istemeyen kadar kör değildir.

(İbn-i Sina)

GİRİŞ

Ameliyatların sorunsuz bir biçimde tamamlanması, ameliyat öncesi, sırası ve sonrasında alınması gereken önlemlerle (katı/sıvı besin sınırlamaları, ilaç kullanımları vb.) birlikte yapılması gereken girişimlerle (endotrakeal entübasyon, oksijenizasyon vb.) doğrudan orantılıdır. Özellikle acil müdahale gerektiren ameliyatlarda rastlanılan dolu mide problemlerinde (aspirasyon, hava yolu tıkanmaları vb.) nazogastrik (NG) kateter uygulaması, ameliyatın başlamasında ve sürdürülebilmesinde önemli olan uygulamalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. NG kateter uygulaması ile kısa sürede hastanın mide içeriğinin boşaltılarak (lavaj) ameliyat için hazırlanması sağlanabilmektedir. Ayrıca NG kateter uygulaması, mide içeriğinin boşaltılmasının yanı sıra gavaj (besleme), dekompresyon, tanı işlemleri vb. durumlarda da kullanılabilmektedir.

Ameliyat için hastanın hazırlanması, ameliyat boyunca takip edilmesi ve ameliyatın sonlandırılmasındaki ekip içerisinde rol sahibi olan anestezi teknikerlerinin, karşılaşılabilecek bu tür durumlar için her zaman teorik eğitimleri ve pratik becerileri ile hazır bulunmaları önemlidir.

Öğrenim Amacı

Anestezi teknikerleri için önemli uygulamalardan biri olan NG kateter uygulaması hakkında bilgi sahibi olmak ve NG kateteri uygulama becerisi kazanmak.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümde anestezi teknikerleri;

- NG kateter uygulamaları,
- NG kateter uygulamalarında kullanılan kateter çeşitleri,
- NG kateter uygulamasının endikasyon-kontraendikasyon-komplikasyon ve
- NG kateteri uygulama işlem basamakları hakkında bilgi ve becerilere sahip olacaklardır.

VAKA ÖRNEĞİ

Akrabalarına yemek daveti için giden 75 yaşındaki adam, apartmandan ayrılırken merdivenlerden düşmüş. Olay yerine gelen ambulans ile hastane acil servisine getirilen hastada; mevcut DM (diabetes mellitüs) ve hipertansiyon rahatsızlıkları ve 3 ay öncesinde geçirilmiş bir SVO (inme) öyküsü bulunmaktadır. Hastanın vital bulguları; kan basıncı 145/85 mmHg, nabzı 95/dk, solunumu 18/dk ve SpO_2 ise %95 olarak acil servis kayıtlarına alınmıştır. Hastanın fizik muayenesinde; frontal kemik üzeri ve alt ekstremitelerinde ekimozlar, Glasgow Koma Skoru-13, göz hareketleri normal, pupiller anizokorik olarak belirlenmiştir. Hekim istemiyle bilgisayarlı tomografiye (BT) gönderilen hastada subdural kanama saptanması sonucu beyin cerrahiden konsültasyon istenmiştir. Acil cerrahi operasyon gerektiği için NG kateter uygulanması order edilmiştir. Ameliyat ekibinden anestezi teknikerinin, NG katete-

KAYNAKÇA

Akkuzu, B., Önerci, M. (1993). Nazogastri sonda ve komplikasyonları. *Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi,* 1(2): 109-110. Erişim: http://dergi.kbb-bbc.org.tr/uploads/pdf/1993-1-2-109-110.pdf Erişim Tarihi: 25.05.2021

Çelik, N. (2013). Nazogastrik tüp ve hemşirelik girişimleri. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 4(2): 108-113. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195985 Erişim Tarihi: 25.05.2021

Farrington, M., Lang, S., Cullen, L. ve Stewart S. (2009). Nasogastric tube placement verification in pediatric and neonatal patients. *Pediatr Nurs,* 35(1): 17-24. Erişim: http://rightbiometrics.com/wp-content/uploads/2014/04/article35017024.pdf Erişim Tarihi: 09.06.2021

Gomes, G.F., Pisani, J.C., Macedo, E.D., ve Campos, A.C. (2003). The nasogastric feeding tube as a risk factor for aspiration and aspiration pneumonia. *Curr Opin Clin Nutr Metab Care,* 6(3): 327-333. doi: 10.1097/01.mco.0000068970.34812.8b

Irving, S.Y., Lyman, B., Northington, L., Barlett, Ja., Kemper, C. ve Novel Project Work Group. (2014). *Crit Care Nurse,* 34(3): 67-78. doi:10.4037/ccn2014606

Karabulut, N., Uzun, Ö. (1998). Nazogastrik tüp uygulaması ve hemşirelik bakımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi,* 1(1): 86-97. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29089 Erişim Tarihi: 25.05.2021

Kaya, H. (2011). Bağırsak boşaltımı ve gastrik entübasyon. T. Atabek Aştı, A. Karadağ (Ed.) içinde, *Klinik Uygulama Becerileri ve Yöntemleri* (s. 1136-1143). Adana: Nobel Kitabevi.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Nazogastrik Sonda Uygulama*. Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Anestezi Özel Bakım ve Uygulama-II*. (s. 147-173). Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). *Mesane Kateterizasyonu, Nazogastrik Sonda, Lavaj ve Gavaj Uygulamaları*. (s. 29-44). Ankara: MEB.

Oktay, M.M. (2020). Nazogastrik tüp uygulaması. S. Özen, A. Tok Özen, S. Çelikli (Ed.), *Paramedikler İçin Mesleki Uygulamalar* içinde, (s. 201-220). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Peter, S., Gill, F. (2009). Development of a clinical practice guideline for testing nasogastric tube placement. *JSPN,* 14(1): 3-11. doi:10.1111/j.1744-6155.2008.00161.x

Sanaie, S., Mahmoodpoor, A., Najafi, M. (2017). Nasogastric tube insertion in anaesthetized patients: A comprehensive review. *Anaesthesiology Intensive Therapy,* 49(1): 57-65. doi: 10.5603/AIT.a2017.0001

Süzen, L.B., Akpınar, R.B. (2013). Sindirim sistemi ve uygulamaları. F. A. Ay (Ed.), *Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler* (Cilt 5, s. 577-592). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Werner, P., Bernardi, M.H., Laufer, G., Wiedemann, D. (2020). Nasogastric tube placement in critically ill patients—stay alert!. *J Card Surg,* 36: 1546-1547. doi:10.1111/jocs.15435

16. BÖLÜM

HAVA YOLU AÇIKLIĞININ SAĞLANMASI VE ENTÜBASYON

ÖĞR. GÖR. GÖKSEL DÜRMÜŞ

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

(Kanuni Sultan Süleyman)

GİRİŞ

Dünya yüzeyinde yaşayan neredeyse tüm canlıların yaşamını sürdürebilmesi için oksijen temel kaynaktır. Normal bir birey dakikada 12-20 kez nefes alıp vermek zorundadır. Boğulma, travma, cerrahi işlem, şok, alerjen durumlar bazı kronik hastalıklar gibi pek çok nedenden dolayı solunum normalden sapabilir, hatta tamamen engellenebilir. Anestezi teknikerleri tarafından ameliyat öncesi hazırlık ve ameliyat süresince hastaya uygulanan bazı anestezik ajanların solunumu baskılama etkisi olduğu için hava yolu yönetiminin iyi bilinmesi gerekmektedir. Anestezi teknikerleri, hastanelerde hava yolu yönetimi ve entübasyon uygulamasını en iyi bilen kişiler oldukları için genellikle mavi kod ekibinde yer alırlar. Güvenli cerrahi uygulamaları kapsamında ameliyat olacak her hastanın preoperatif değerlendirmesi bir anestezi doktoru veya anestezi teknikeri tarafından yapılır. Bu değerlendirmelerde, hastada oluşması muhtemel öngörülebilir risklerin saptanması (zor entübasyon gibi), gerekli önlemlerin alınmasına olanak sağlar. Hava yolu anatomisi ve uygulanacak girişimler hakkında anestezi teknikerinin gerekli bilgi ve birikime sahip olmaları, gelişen teknolojiyi ve tıpta ilerlemeleri yakından takip ederek kendini sürekli geliştirmeleri gerekmektedir.

Öğrenim Amacı

Bu bölümünde öğrencilerimizin hava yolu anatomisi, hava yolu açıklığının sağlanması ve entübasyon becerileri hakkında fikir sahibi olması amaçlanmaktadır.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümün sonunda öğrenci;

- Yoğun bakım ve ameliyathanede hastanın hava yolu değerlendirilmesi hakkında fikir sahibi olur.
- Preoperatif değerlendirmeyi yaparak ameliyathanede gerekli önlemleri alması gereken durumlar hakkında fikir sahibi olur.
- İnvaziv ve non-invaziv ventilasyon hakkında fikir sahibi olur.
- Endotrakeal entübasyon uygulama becerisi kazanır.
- Ektübasyon kriterleri ve ekstübasyon hakkında fikir sahibi olur.

VAKA ÖRNEĞİ

Hasta şiddetli karın ağrısı şikayeti ile acil servise başvurmuş orda yapılan muayene sırasında tahta karın ve akut apandisit tanısı konulmuş ve genel cerrahi servisine sevk edilmiş. Cerrahi hekim preoperatif değerlendirme için anesteziden konsültasyon istemiş. Ameliyat olacak hastanın preop değerlendirmesini yapan anestezi teknikeri genel notları şu şekildedir; Hastanın anestezi öncesi detaylı fizik muayenesi yapıldı; EKG, labratuvar bulguları ve anamnezi alınarak anestezi risk skalası çıkarıldı. Hasta 150 kğ ağırlığında bayan hasta genel durumu orta, hastanın göbek çevresinden başlayan şiddetli karın ağrısı nedeni ile hiperventilasyon mevcut hastaya ameliyat öncesi ön değerlendirme yapıldı. Hastada yüksek ateş ve safralı fışkırır tarzda kusma hastaya uygulana bilecek anestezi yöntemleri ve cerrahi işlem hakkında bilgi verildi. Cerrahi işlem sipinal anestezi ile laparoskopik yapılacağı fakat

KAYNAKÇA

Bernsten AD, Soni N, (2013) Oh TE. Oh's Intensive Care Manual. 7th ed. Oxford: Butterworth Heine- mann Publishers

Brindley P, Beed M, Law J, et al. (2017) Airway management outside the operating room: how to better prepare. Can J Anaesth;64(5):530-539.

Cook TM, Woodall NM, Frerk CM. (2011) National Audit Project of the Royal College of Anaesthetists and the Difficult Airway Society. British Journal of Anaesthesia; 106: 617–31

Hagberg CA (2012) Benumof and Hagberg's Airway Management E-Book. Elsevier Health Sciences.; 55

Magill IW. (1930) Technique in endotracheal anaesthesia. Br Med J; 2: 817-19.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (2011) Anestezi Reanimasyon, Entübasyon. MEGEB

Prakash S, Rapsang AG, Mahajan S et al.. (2011) Comparative evaluation of the sniffing position with simple head extension for laryngoscopic view and intubation difficulty in adults undergoing elective surgery. Anesthesiol Res Pract;297913.

Rosenblatt WH, Barash PG, Cullen BF, Stoelting RK, editors (2001). Airway management. In: Clinical Anesthesia 4th ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 595-638.

Thomas J. Gal. (2010) Havayolu Yönetimi, Miller Anestezi Kitabı (çeviri ed: Aydın D) 6. Baskı:1617-1650

Uzun Ş, Şahin A, Köse EA, Aypar Ü. (2008) Beklenmeyen zor entübasyonla karşılaşılan bir olguda larengeal mask airway yoluyla fiberoptik entübasyon. Türkiye Klinikleri J Anest Reanim.;6(1):28-32.

17. BÖLÜM

ASPİRASYON

ÖĞR. GÖR. MUSTAFA SİNAN KURŞUNLU

Öyle tedaviler vardır ki hastalığın kendisinden daha kötüdür.

(Publilius Cyrus)

GİRİŞ

İnsanoğlunun en temel gereksinimi oksijen ihtiyacıdır. Bu gereksinimin kesintisiz gerçekleştirilebilmesi için en temel koşul ise nefes alıp verme ve hava yolu açıklığının tam olmasıdır. Çeşitli sebeplerden dolayı hava yolunda yaşanabilecek her türlü tıkanma durumunda hava yolu açıklığı desteklenerek solunumun yeniden sağlanması gerekmektedir. Solunumun yeniden sağlanabilmesi adına birçok işlem yapılmaktadır. Bu işlemlerden birisi de aspirasyon işlemidir. Aspirasyon işlemi aspiratör cihazları, aspiratör bağlantı hortumları ve aspirasyon sondası yardımıyla yapılmaktadır.

Öğrenim Amacı

Kitabımızın bu kısmında aspirasyon tanımı aspiratör çeşitleri, uygun sonda seçimi, aspirasyon işlemi yapılışı, endikasyonları ve komplikasyonlarının neler olduğu anlatılmaktadır. Bu bölüm sonunda öğrenciler aspiratör çeşitlerini, sonda çeşitlerini ve aspirasyonu öğrenecek nasıl uygulanması gerektiğini anlayıp uygulayabileceklerdir.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümün sonunda anestezi teknisyeni;

- Aspirasyon nedir öğrenir.
- Aspirasyonun nasıl yapıldığını öğrenir.
- Aspirasyon da kullanılan yardımcı aletleri öğrenir.
- Hastanın aspire ettiği durumlarda nasıl müdahale etmesi gerektiğini öğrenir, değerlendirir ve gerektiği gibi müdahale eder.

VAKA ÖRNEĞİ

13 yaşında erkek hasta havuç yerken öksürmeye başlamış ve acil servise getirilmiştir. Hastanın bilici açık koopere ve oryante. Öksürük atakları ve nefes darlığı şikayetleri mevcut olan hastanın, akciğer sesleri dinlendiğinde akciğer sağ lobta sola göre daha az solunum sesi duyulmuştur. Akciğer grafisinde sağ akciğerde yabancı cisim varlığı görülmüştür. Bu durumda nasıl müdahale edilmelidir?

KAYNAKÇA

Bilir, İ. (2020). Aspirasyon. S. Özen, A. Tok Özen, S. Çelikli (Ed.), Paramedikler İçin Mesleki Uygulamalar içinde, (s. 220-251). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Kollmeier BR, Keenaghan M, Doerr C. (2021) *Aspiration Risk.* StatPearls Yayıncılık, Hazine Adası

Özden, D., (2007). Kapalı sistem aspirasyon yöntemi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(3), 29-35. Erişim: http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/1622.pdf Erişi tarihi:26.04.2021

Özden, D ., Taş, Z., Yıldız, M. (2009). Hemşirelerin Açık ve Kapalı Sistem Aspirasyon Yönteminde Serum Fizyolojik Uygulama Durumlarının ve Nedenlerinin belirlemenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 11 (3), 18-29. Erişim : https://dergipark.org.tr/tr/pub/hemarge/issue/52706/695069 Erişim Tarihi:05.02.2021

T.C.Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki Ve Teknik Eğitim Programları ve Öğretim Materyalleri Anestezi ve Reanimasyon Program Modülleri Aspirasyon Ankara: Erişim: http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Aspirasyon.pdf Erişim Tarihi :21.03.2021

T.C.Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki Ve Teknik Eğitim Programları ve Öğretim Materyalleri Acil SağlıkHizmetleri Erişim: http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Acil%20Hava%20Yolu%20Kontrol%C3%BC%201.pdf Erişim Tarihi :15.03.2021

18. BÖLÜM

KAN VE KAN ÜRÜNLERİ TRANSFÜZYONU

ÖĞR. GÖR. DR. HATİCE PEKİNCE

Gözlemle, dinle, sus, az yargıla, çok sor!

(Platon)

GİRİŞ

Kan ve kan ürünleri; vücut için hayati olan, bütün organların perfüzyonunu sağlayarak yaşamsal fonksiyonların devamlılığını sürdürmede önem arz etmektedir. Farklı nedenlerden kanın eksikliği söz konusu olduğu bir durumda aynı ilaçlar gibi hastaların yararına ameliyethane, yoğun bakım ve hastanelerin çeşitli kliniklerinde uygulanabilen sıvılardır. Diğer ilaçlarda olduğu gibi kanın uygulama basamaklarında karşılaşılabilinecek reaksiyonlar açısından dikkatli olunmalıdır.

Öğrenim Amacı

Bu bölümde ameliyathane teknikerlerinin, ameliyatlar esnasında kullandıkları kan ürünlerinin saklanma koşulları, uygulama basamakları, endikasyonları, kontrendikasyonları, ve komplikasyonları hakkında neleri bilmesi gerektiğinden bahsedilecektir.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Kan ve kan kompenentleri kavramlarını açıklayabilir.
- Kan kompenentlerinin endikasyonları ve kontrendikasyonlarını öğrenir.
- Kan transfüzyonu öncesi kompenentlerin saklanma, ısınma ve hazırlık evrelerindeki önemli noktaları kavrar.
- Kan transfüzyonu öncesi gerekli olan formlar, yapılan testler ve kayıtla ilgili bilgi sahibi olur.
- Kan transfüzyonu işleminin olası reaksiyonları (akut-kronik) ve endikasyonlarını öğrenir.
- Transfüzyon öncesi yapılan işlem ve girişimler hakkında bilgi sahibi olur.
- Kan Transfüzyonu öncesi bilinmesi gereken temel kurallar hakkında bilgi sahibi olur.

VAKA ÖRNEĞİ

Bay X. Obezite cerrahisi olmak üzere hastanenize başvurmuştur. Önceden planlanan operasyon için ameliyathanede tüm hazırlıklar tamamlanmıştır. İhtiyaç durumunda kan tranfüzyonu için önceden 2 ünite kanda hazır bulundurulmaktadır. Ameliyat başarılı geçmiştir, fakat kan kaybı fazla olunca hekim tarafından sizden hemen 1 ünite kan takmanız istenmiştir. Sizde hemen hasta için önceden hazırlanmış kanlardan 1 tanesini taktınız fakat 15 dakika sonra hastada reaksiyon görmeye başladınız. Vital bulgularında ciddi değişiklikler saptadınız. Bu durumda ne yaparsınız?

KAYNAKÇA

Bayık, M. (2006). Kanın Klinik Kullanımıyla İlgili Politika Rehber Ve Komiteler, Ulusal Kan Merkezleri Ve Transfüzyon Tıbbı Kursu, IX Kurs Kitabı. 101-125.

Bayık, M. Uluhan, R. Acar, N. ve ark. (2005). Kan Merkezleri ve Transfüzyon Derneği eğitim seminerleri 2004-2005. İstanbul: Şan Ofset;9-70.

Darlington, DN. Chen, J. Wu, X. Keesee, J. Liu, B. Cap, AP. (2014).Whole blood stored at 4° C for 7 days is equivalent to fresh whole blood for resuscitation of severe polytrauma. Am Soc Hematology.

Ellis, H. (2007). James Blundell, pioneer of blood transfusion. *British Journal of Hospital Medicine* 68(8):447

Ezekiel, R. Mark. MD, MS, Çeviri. ERBAY, RH. (2006). Anesteziyoloji El Kitabı, Nobel tıp kitabevleri.

Göktaş, BS. Yıldız, T. Koşucu, SN. Urcanoğlu, ÖB. (2015. Kan transfüzyonunda hemşirelik uygulamalarının değerlendirilmesi, *IAAOJ Health Science*, (3)10-20.

Güler, V. Armağan, E. (2003). Kan ve Kan Ürünleri, *Sted*, 12(10)373-76

Hillman, RS. Ault,KA. (2005). Blood component Therapy. In: Hillman RS, Ault KA, Rinder HM (eds). Hematology in clinical practice. 4th edition. New York: Mc Graw Hill;431-41.

Kumar, R. Gupta, M. Gupta, V. Kaur, A. Gupta, S. (2014). Acute transfusion reactions in intensive care unit: A retrospective study. J Clin Diagnostic Res;8(2):12–9.

Lane, TA (ed). (1996).Blood components. In: Blood transfusion therapy: a physician handbook. 5th edition. Bethesda MD: American Association of Blood Banks; 3-33. 17.

Lichtman, MA. Beuther, E. Kipps, TJ. Seligsohn, U. Kaushansky, Prchal, JT. (2006). Williams Hematology. 7th ed. New York: McGrawHill; 2162-5.

Memiş, S. (2013). Kan Hastalıkları ve Bakımı, İç Hastalıkları Hemşireliği, 1. Baskı. İstanbul, Akademi Basınevi, 324-330.

Özatamar, O. Alkış,N. Batislam,Y. Yörükoğlu, D. (2202). Anestezide Güncel Konular, Nobel Tıp Kitabevleri

Özcengiz, D. Özbek, H. (1998) Anestezi El Kitabı, Nobel Tıp Kitabevleri.

Petz, LD. (2001). Transfusion therapy for patients with cancer. Haskell CM (ed). Cancer tTreatment. London: W. B. Saunders Company

Roche, JK. Stengle, JM. et al. (1973. Open-heart surgery and the demand for blood. *JAMA*; 225:1516.

Sağlık Bakanlığı, Örüç N, E. Yenicesu İ, editors. (2016). 1 Ulusal Kan ve Kan Bileşenleri Hazırlama, Kullanım, Kalite Güvencesi Rehberi.–293 p.

Sahu, S. Hemlata,A. Verma, A. (2014). Adverse events related to blood transfusion. Indian J Anaesth ;58(5):543–51.

Sarı, İ. Altuntaş, F. (2014) Transfüzyon İlkeleri ve Erken Komplikasyonlar. Türk Hematoloji Derneği - Hematolojide Destek Tedavileri, 64-76.

Sharma, S. Sharma, P. Tyler, LN. (2011). Transfusion of blood and blood products: Indications and complications. Am Fam Physician, 83(6):719–24.

Stehling, LC. Ellison, N. Faust, RJ. et al. (1987). A survey of transfusion practices among anesthesiologist. Vox Sang ;52:60. 65

Sucak, GT. Özet, A. Yeğin, ZA. (2014). Hematoloji-Onkoloji ve Hematopoetik Kök Hücre Nakli Yapılan Hastalarda Transfüzyon Uygulamaları. In: Türkiye 2008 Ulusal IPA (Katılım Öncesi Mali Yardım) Programı, 9–19.

Türk anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği (2006). Kan ve Kan Ürünleri Uygulama Klavuzu.

Türkiye Kan Merkezleri ve Transfüzyon Derneği. (2011). Ulusal Kan ve Kan Ürünleri Rehberi. İstanbul: Çesa Basım Hizmetleri; 305–307 p.

Umlas, J. (1983). Transfusion of patients undergoing cardiopulmonary bypass. Hum Pathol; 14:271.

19. BÖLÜM

CERRAHİDE HASTA GÜVENLİĞİ

ÖĞR. GÖR. DİLEK TALHAOĞLU

Başarı bir yolculuktur, bir varış noktası değil.

(Ben Sweetland)

GİRİŞ

Tıp etiğinde temel ve öncelikli ilke hastaya zarar vermemektir. Bu ilkenin cerrahi bölümlerdeki ilk basamağını güvenli cerrahi oluşturmaktadır. Cerrahide meydana gelen istenmeyen olayların sistemik yetersizliklerden kaynaklandığı üzerinde durulmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün cerrahi işlemler nedeniyle meydana gelen ölümleri azaltma çabalarının bir parçası olarak Dünya Hasta Güvenliği İttifakı tarafından "**Güvenli Cerrahi Hayat Kurtarır"** projesi başlatılmıştır. Bu projenin amacı; cerrahi ekip üyeleri arasındaki etkili iletişimi sağlamak, önlenebilir cerrahi enfeksiyonlarına ve diğer önemli güvenlik konularına dikkat çekmektir.

Öğrenim Amacı

Anestezi teknikerinin cerrahide hasta güvenliği hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamak.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Güvenli Cerrahi uygulamalarını bilmeli
- Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi bölümlerini tanımalı
- Güvenli Cerrahi Kontrol Listesini amacına uygun işaretlemeli
- Hasta güvenliğini sağlamalı

VAKA ÖRNEĞİ

68 yaşındaki M.H. Total Kalça Artroplasti ameliyatı olmak için ortopedi servisine yatırılmıştır. Ameliyat günü hazırlıkları tamamlanan M.H. sırası geldiğinde klinik hemşiresi tarafından damar yolları, ilaçları kontrol edilerek ameliyathaneye sevk edilmiştir. Ameliyathane bekleme odasındaki hastaya bölüm teknisyeni tarafından ismi sorulmuş, doğruluğu teyit edilince hasta ortopedi ameliyathanesine alınmıştır. Hastanın ekip tarafından isim kontrolü sağlanmış ve hastaya Total Kalça Artroplasti ameliyatı yapılmıştır. Serviste hasta uyandığında bacağındaki ameliyat yerini fark etmiş ve yanlış ameliyat olduğunu anlamıştır. Aynı serviste yatan M.H adında başka bir hasta omuz artroplasti ameliyatı olmak için ameliyathanede beklemektedir. Ekip tarafından sadece isim kontrolü sağlandığı için hastalar karıştırılmış, omuz artroplasti ameliyatı yapılması gereken hastaya kalça artroplasti ameliyatı yapılmıştır. Bu vakada yapılan ilk hata nedir? Daha sonra hangi aşamalarda hata yapılmıştır?

KAYNAKÇA

Aarons, G. A., Sklar, M., & Sevdalis, N. (2017). Implementation science: translating research into practice for sustained impact. In *Surgical Patient Care* (pp. 277-293): Springer.

Asefzadeh, S., Rafiei, S., & Karimi, M. (2020). Variation in compliance with safe surgery checklist in hospitals with different levels of patient safety culture. *International Journal of Healthcare Management, 13*(sup1), 12-16.

Bastos, R. R. (2019). Safe surgery checklist: filling adherence, inconsistencies, and challenges. *Rev Col Bras Cir, 46*(5), e20192311.

Bozkurt, S. (2019). *Cerrahide Hasta Güvenliği: Cerrahi Ekibinin Güvenli Cerrahi Kontrol Listesini Uygularken Karşılaştığı Ramak Kala Olayların İncelenmesi.* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

Bülbüloğlu, S., Sevin, K., Çakır, S., & Aslan, F. E. (2017). Ameliyathanede Güvenli Cerrahi Patoloji Materyal Yönetimi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi, 4*(1), 37-42.

Candaş, B., & Gürsoy, A. (2015). Cerrahide hasta güvenliği: Güvenli cerrahi kontrol listesi. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3*(1), 40-50.

de Vries, E. N., Prins, H. A., Crolla, R. M., den Outer, A. J., van Andel, G., van Helden, S. H., .Dijkgraaf, M. G. (2010). Effect of a comprehensive surgical safety system on patient outcomes. *New England journal of medicine, 363*(20), 1928-1937. doi:DOI: 10.1056/NEJMsa0911535

Del Corona, A. R. d. P., & Peniche, A. d. C. G. (2015). The patient safety culture in the adherence to the safe surgery protocol. *Rev SOBECC, 20*(3).

Gillespie, B. M., & Marshall, A. (2015). Implementation of safety checklists in surgery: a realist synthesis of evidence. *Implementation Science, 10*(1), 1-14.

Govindappagari, S., Guardado, A., Goffman, D., Bernstein, J., Lee, C., Schonfeld, S., . . . Bernstein, P. S. (2020). Is communication improved with the implementation of an obstetrical version of the World Health Organization safe surgery checklist? *Journal of patient safety, 16*(4), 279-283.

Gökay, P., Taştan, S., Ayhan, H., İyigün, E., & Can, M. F. (2016). Dünya sağlık örgütü güvenli cerrahi kontrol listesinin kullanımı: Sistematik inceleme. *Gülhane Tıp Dergisi, 58*(2), 136-142.

Gutierres, L. d. S., Santos, J. L. G. d., Peiter, C. C., Menegon, F. H. A., Sebold, L. F., & Erdmann, A. L. (2018). Good practices for patient safety in the operating room: nurses' recommendations. *Revista Brasileira de Enfermagem, 71*, 2775-2782.

Hakverdioğlu, G. (2011). Hasta güvenliği kültürü. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 27*(1), 77-82.

Haugen, A. S., Sevdalis, N., & Søfteland, E. (2019). Impact of the world health organization surgical safety checklist on patient safety. *Anesthesiology, 131*(2), 420-425. doi:https://doi.org/10.1097/ALN.0000000000002674

Haugen, A. S., Søfteland, E., Eide, G. E., Sevdalis, N., Vincent, C. A., Nortvedt, M. W., & Harthug, S. (2013). Impact of the World Health Organization's Surgical Safety Checklist on safety culture in the operating theatre: a controlled intervention study. *British journal of anaesthesia, 110*(5), 807-815. doi:https://doi.org/10.1093/bja/aet005

Haynes, A. B., Berry, W. R., & Gawande, A. A. (2015). What do we know about the safe surgery checklist now? *Annals of surgery, 261*(5), 829-830. doi:doi: 10.1097 / SLA.0000000000001144

Haynes, A. B., Weiser, T. G., Berry, W. R., Lipsitz, S. R., Breizat, A.-H. S., Dellinger, E. P., . . . Lapitan, M. C. M. (2009). A surgical safety checklist to reduce morbidity and mortality in a global population. *New England journal of medicine, 360*(5), 491-499. doi:DOI: 10.1056/NEJMsa0810119

Hergül, F. K., Özbayır, T., & Fadime, G. (2016). Ameliyathanede hasta güvenliği: Sistematik derleme. *Pamukkale Tıp Dergisi* (1), 87-98.

Irmak, B. (2016). Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi Uygulaması: Türkiye Örneği. *Honor Committee, 1*, 758-764.

Jain, D., Sharma, R., & Reddy, S. (2018). WHO safe surgery checklist: Barriers to universal acceptance. *Journal of anaesthesiology, clinical pharmacology, 34*(1), 7.

Kapıkıran, G., Bülbüloğlu, S., & Aslan, F. E. (2018). Ameliyathanede hasta güvenliği, hasta güvenliği kültürü, medikal hatalar ve istenmeyen olaylar. *Journal of Health and Nursing Management, 5*(2), 132-140.

Karayurt, Ö., Turhan Damar, H., Bilik, Ö., Özdöker, S., & Duran, M. (2017). Ameliyathanede hasta güvenliği kültürünün ve güvenli cerrahi kontrol listesinin kullanımının incelenmesi. *ACU Sağlık Bil Derg,*16-23

Kesgin, V., Kurtuluş, U. D. İ., & Yasemin, D. (2017). Güvenli Cerrahi Kontrol Listesinin Ekip Çalişmasi Üzerindeki Etkisi Ve Kullanim Engelleri. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, 13*(1), 19-35.

Korkmaz, A. Ç. (2018). Geçmişten günümüze hasta güvenliği. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 6*(1), 10-19.

Mahajan, R. P. (2011). The WHO surgical checklist. *Best Practice & Research Clinical Anaesthesiology, 25*(2), 161-168.

Mayer, E. K., Sevdalis, N., Rout, S., Caris, J., Russ, S., Mansell, J., . . . Athanasiou, T. (2016). Surgical checklist implementation project: the impact of variable WHO checklist compliance on risk-adjusted clinical outcomes after national implementation. *Annals of surgery, 263*(1), 58-63. doi: https://doi.org/10.1097/ SLA.0000000000001185

Münter, K. H., Møller, T. P., Østergaard, D., & Fuhrmann, L. (2020). Implementation of an electronic checklist to improve patient handover from ward to operating room. *Journal of patient safety, 16*(3), e156-e161.

Nishiwaki, K., & Ichikawa, T. (2014). [WHO Surgical Safety Checklist and guideline for safe surgery 2009]. *Masui, 63*(3), 246-254.

Özkan, D., & Yavuz Van Giersbergen, M. (2016). Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi Konusunda Ameliyathane Ekibinin Düşüncelerinin İncelenmesi.

Öztekin, S., Tohumat, Ş., Şengör, K., & Kara, Ö. (2017). Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi–Türkiye'deki Kullanımı. In *Uluslararası 10. Ulusal Türk Cerrahi ve Ameliyathane Hemşireliği Kongresi* (pp. 317-325). Antalya, Turkey

Pugel, A. E., Simianu, V. V., Flum, D. R., & Dellinger, E. P. (2015). Use of the surgical safety checklist to improve communication and reduce complications. *Journal of infection and public health, 8*(3), 219-225.

Rızalar, S., Büyük, E. T., Şahin, R., Tülin, A., & Uzunkaya, G. (2016). Hemşirelerde hasta güvenliği kültürü ve etkileyen faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 9*(1), 9-15.

Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı. (2015). *Güvenli Cerrahi Uygulama Rehberi*. In *2. Baskı*. Retrieved from https://kalite.saglik.gov.tr/TR-9022/guvenli-cerrahi.html

Soyer, O., & Van Giersbergen, M. Y. (2019). Güvenli cerrahi kontrol listesi uygulamasına insan faktörleri yaklaşımı. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 6*(3), 211-217.

Steelman, V. M., & Graling, P. R. (2013). Top 10 patient safety issues: what more can we do? *AORN journal, 97*(6), 679-701.

Ulrich, B., & Kear, T. (2014). Patient Safety and Patient Safety Culture: Foundations of Excellent Health Care Delivery. *Nephrology Nursing Journal, 41*(5).

Urbach, D. R., Dimick, J. B., Haynes, A. B., & Gawande, A. A. (2019). Is WHO's surgical safety checklist being hyped? *Bmj, 366*.

Weiser, T., & Haynes, A. (2018). Ten years of the surgical safety checklist. *The British journal of surgery, 105*(8), 927.

Willassen, E. T., Jacobsen, I. L. S., & Tveiten, S. (2018). Safe surgery checklist, patient safety, teamwork, and responsibility—coequal demands? A focus group study. *Global qualitative nursing research, 5*, 2333393618764070.

20. BÖLÜM

ANESTEZİ FORMLARI

ÖĞR. GÖR. MEHTAP BUĞDAYCI

Eline diken batmadan gül toplayamazsın.

(Benjamin Franklin)

GİRİŞ

Ameliyathane, yoğun bakım üniteleri ve cerrahi kliniklerde anestezi uygulamaları sırasında hastaya ait olan formları doğru, zamanında ve eksiksiz bir şekilde doldurulup kontrolünü sağlayabileceksiniz.

Öğrenim Amacı

Hasta dosyalarında bulunan ve anestezi uygulamaları sırasında kullanılan formların neler olduğunu öğreneceksiniz.

Öğrenim Hedefleri

Bu bölüm sonunda anestezi teknikeri;

- Anestezi takip formu ve anestezide kullanılan diğer formları doğru bir şekilde doldurabilir.
- Anestezi takip formu ve anestezide kullanılan diğer formları kaydetmenin önemini öğrenir.

VAKA ÖRNEĞİ

Kanser tedavisi gören 52 yaşındaki kadın hasta, onkoloji servisinden tedavi sonrası taburcu edilir. Yalnız olan hasta eve giderken yolda düşüp bayılır. Yoldan geçenler ambulansı arayıp durumu bildirir. Olay yerine gelen ambulans, hastayı komutanın yönlendirdiği hastaneye götürür. Hastanın üzerinden sadece kimlik çıkar ve yakınlarına da ulaşılamaz. Hasta hakkında bilgi verecek kimse olmadığı için ambulans ile hastayı getiren sağlık personeli, hastanın sadece yolda bayıldığı bilgisini verip hastaneden ayrılır. Hastanın hayati bulgularına bakıldığında tansiyonunun düşük olduğu belirlenip, kendine gelmesi için tedavi uygulanır. Uygulanan tedavi hastanın durumunun daha da kötüleşmesine sebep olur ve hasta yoğun bakıma alınır. Sizce hastanın bunları yaşamasının temel sebebi nedir? Doğru uygulama ne olmalıdır?

KAYNAKÇA

Alexander, KP., Anstrom, KJ., Muhibaier, LH., Grosswald, RD., Simith, PK., Jones, RH., et al. (2000). *Outcomes of cardiac surgery in patients ≥80 years: results from the national cardio-vascular network.* J Am Coll Cardiol, 35: 731-8. DOI: 10.1016/s0735-1097(99)00606-3

Altay, Cihangir, N. (2008). *Çocuklarda ameliyat öncesi hazırlık.* Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi. 68–76.

Boztaş, N., Özbilgin, Ş., Öçmen, E., Altuntaş, G., Özkardeşler, S., Hancı, V., Günerli, A. (2014). *Anestezi uygulaması öncesi kullanılan aydınlatılmış onam formlarının okunabilirliklerinin değerlendirilmesi: karşılaştırmalı bir çalışma.* Turk J Anaesth Reanim, 42: 140-4. DOI: 10.5152/TJAR.2014.94547

Cengiz, M., Kavak, Ölmez, G. (2008). *Geriatrik hastalarda ameliyata hazırlık ve anestezi.* Turkiye Klinikleri ve Orthop & Traumatol-Special Topics, 1(2):61-68.

Dikmen, Y., Ak, B., Yorgun, S. (2015). *Teorikten pratiğe: Bilgisayar destekli hemşirelik süreci uygulaması.* J Hum Rhythm, 1(4):162-167.

Douketis, JD. (2011). *Perioperative management of patients who are receiving warfarin therapy: an evidence-based and practical approach.* Blood, 117(19): 5044-5049. DOI 10.1182/blood-2011-02-329979.

Güzeldemir, ME. (2005). *Hasta bilgilendirmenin önemi.* Sendrom Aktüel Tıp Dergisi, **17(5):36-53.**

İnternet Adresi https://cukurcadh.saglik.gov.tr/yazdir?D85A9A8FF663FED6EF853F80B0BCDE14 Erişim Tarihi: 25.05.2021

İnternet Adresi: https://akyurtdh.saglik.gov.tr/TR,311134/formlar.html Erişim tarihi:26.05.2021

İnternet Adresi: file:///C:/Users/PC/Downloads/186740,ahfr10-anestezi-postoperatif-hasta-takip-formu-1doc.pdf Erişim tarihi:26.05.2021

İnternet Adresi: HB.FR.13 HEMŞİRELİK SÜRECİ HASTA TANILAMA FORMU.pdf Erişim Tarihi: 26.05.2021

İnternet Adresi: http://www.artvinkhb.gov.tr/upload/ysfdys/HB.FR.13%20HEM%C5%9E%C4%B0REL%C4%B0K%20S%C3%9CREC%C4%B0%20HASTA%20TANILAMA%20FORMU.pdf Erişim Tarihi: 25.05.2021

İnternet Adresi: https://akyurtdh.saglik.gov.tr/TR,311134/formlar.html Erişim Tarihi: 25.05.2021

İnternet Adresi: https://cumradh.saglik.gov.tr/TR,72954/aydinlatilmis-onam-formlari.html Erişim Tarihi: 26.05.2021

İnternet Adresi: https://dent.erciyes.edu.tr/Dosyalar/KYB/Formlar/Hasta_Taburculuk_Ozeti_Formu_DTA_FR_01.pdf Erişim Tarihi: 27.05.2021

İnternet Adresi: https://dosyahastane.saglik.gov.tr/Eklenti/202709,ameliyathane-hasta-transfer-formupdf.pdf?0 Erişim Tarihi: 26.05.2021

İnternet Adresi: https://fethiyedh.saglik.gov.tr/yazdir?DF4CA7DF0918094087B6A5275C5DB192

İnternet Adresi: https://hastane.ksu.edu.tr/Default.aspx?SId=19183 Erişim Tarihi: 25.05.2021

İnternet Adresi: https://igdirism.saglik.gov.tr/Eklenti/95984/0/14-itaki-dusme-olcegipdf.pdf Erişim tarihi: 27.05.2021

İnternet Adresi: https://sbu.saglik.gov.tr/hastahaklari/epikriz.htm Erişim: 27.05.2021

İnternet Adresi: https://sereflikochisardh.saglik.gov.tr/yazdir?5193E4E2B86A64E5F731B897FB8C8DD6 Erişim Tarihi: 26.05.2021

İnternet Adresi: https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/Eklenti/4201/0/1909harizmipdf.pdf Erişim Tarihi: 27.05.2021

İnternet Adresi: https://silvandh.saglik.gov.tr//TR,233035/formlar.html Erişim Tarihi: 25.05.2021

İnternet Adresi: https://tatvandh.saglik.gov.tr/TR,55848/formlar.html Erişim Tarihi: 27.05.2021

İnternet Adresi: 59590,ahfr-03-postoperatif-bakim-unitesi--gozlem-ve-takip-formupdf.pdf Erişim: 27.05.2021

Kojima, Y., Narita, M. (2006). *Postoperative outcome among elderly patients after general anesthesia.* Acta Anaesthesiol Scand, 50: 19-25. DOİ: 10.1111/j.1399-6576.2005.00882.x

Köstekli, S., Çelik, S., Karahan, E. (2020). *Cerrahi birimlerde çalışan hemşirelerin ameliyathaneye hasta transferi konusundaki kanıta dayalı bilgi düzeyleri.* Sağlık Akademisi Kastamonu (SAK) Dergisi, 5(1): 52-64. DOİ: 10.25279/sak.580761

Laflı, Tunay, D. (2019). *Preoperatif değerlendirme konusunda birinci basamakta çalışan hekimlerin bilgi ve tutumlarının değerlendirilmesi.* Çukurova Anestezi ve Cerrahi Bilimler Dergisi. 2(2): 150-68. ID: 0000-0002-7984-1800

Oğur, Kıraç, F. (2016). *Hastaların anestezi süreci, anestezistlerin bu süreçteki rolü ile ilgili bilgi düzeylerinin preoperatif ve postoperatif değerlendirilmesi (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi).* Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Anabilim Dalı, Bursa.

Tanıl, V., Çetinkaya, Y., Sayer, V., Avşar, D., İskit, Y. (2014). *Düşme riskinin değerlendirilmesi.* Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 1(1):21-26. ISSN: 2148-7472

Torn M, Rosendaal FR. (2003). *Oral anticoagulation in surgical procedures: risks and recommendations.* Br J Haematol, 123(4):676-82. doi: 10.1046/j.1365-2141.2003.04652.

Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği (TARD). Anestezi Uygulama Kılavuzları Preoperatif Değerlendirme (2015). İnternet Adresi: https://www.tard.org.tr/assets/kilavuz/preoperatifdegerlendirme.pdf Erişim Tarihi: 27.05.2021

Vural, Ç. (2014). *Pediatrik hastaların preoperatif değerlendirmesi.* Osmangazi Tıp Dergisi, 36(1): 38-43

REANİMASYON

ANA EDİTÖRLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

Editörler

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2022 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-50-7

REANİMASYON

ANA EDİTÖRLER: Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pınar MEHEL TUTUK**,** Öğr. Gör. Erdem GÖL, Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL

EDİTÖRLER: Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL, Öğr. Gör. Erdem GÖL

YAZARLAR:

Prof. Dr. Acar Aren
Dr. Öğr. Üyesi Kadir İdin
Dr. Öğr. Üyesi Meltem Can İke
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Alver
Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pınar Mehel Tutuk
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Baydilek
Uz. Dr. Burcu İleri Fikri
Öğr. Gör. Ayten Akkaya
Öğr. Gör. Cansu Hazal Yanardağ
Öğr. Gör. Çağla Aykin
Öğr. Gör. Elif Okur
Öğr. Gör. Erdem Göl
Öğr. Gör. Leyla Anıl Göl
Öğr. Gör. Merve Aydın Karabaş
Öğr. Gör. Uzm. Nurhan Bingöl
Öğr. Gör. Şehnaz Kaya
Öğr. Gör. Yağmur Akbal
Öğr. Gör. Zehra Başayar
Gülay Dinç
Miyase Derya Kalkan
Zeynep Zengin

YAYIN EDİTÖRLERİ

Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA

Burcu SARPBELLİ
Başak AKKAYA

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad.
Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

BASKI

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak
No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Şubat, 2022

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

ÖNSÖZ

Değerli Meslektaşım

Ameliyat öncesi hazırlık sırasında, esnasında ve sonrasında ameliyatın önemli yükünü taşıyan meslek grubunun başında anestezi teknikerleri gelmektedir. Anestezi teknikerleri tarafından sunulan hizmetler, sağlık hizmetlerinin vazgeçilmez ve ayrılmaz bir parçasıdır.

Anestezi uygulamalarının tehlikeli ve risk taşıyan girişimler olması, yaşam bulgularının devamlılık ve takibinde önemli bir yere sahip olduğu uygulamalarda komplike araç-gereç ve farmakolojiklerin kullanılması; cerrahi girişim öncesi, sırası ve sonrasında ekip halinde çalışma ihtiyacı bu çalışmalarda görev dağılımı ve sorumlulukların yüklenilmesini de beraberinde getirmiştir.

Anestezi operasyon öncesi bireyde kontrollü bilinç kaybı oluştururken, reanimasyon hastanın bilincinin güvenli bir şekilde açılmasını, riskli durumların takibi, yaşam bulgularının devamlılığını sağlamada önemli yere sahiptir.

Bu kitap, Anestezi ve reanimasyon bölümünde, kaliteli hizmeti sağlayabilecek, teknolojik ve bilimsel ilerlemelere uyum sağlayabilecek, meslek hayatına yönelik uygulamalara hâkim olabilecek teknikerlerin yetişmesine katkı sağlaması amacı ile hazırlanmıştır.

Bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm yazar ve editör arkadaşlarım ile basımı özenle gerçekleştiren "Hedef Cs Yayıncılık" mensuplarına şükranlarımı sunarım. Anestezi alanı ile ilgilenen veya ilgilenecek olanlara yararlı olması dileğiyle.

EDİTÖRLER

Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL

Öğr. Gör. Erdem GÖL

İÇİNDEKİLER

REANİMASYON VE YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİ

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL, ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

1. GİRİŞ 16
2. YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİNİN TARİHÇESİ 16
3. REANİMASYON (YENİDEN CANLANDIRMA) 17
4. YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİNE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER 17
5. YOĞUN BAKIM TANIMI 18
6. YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİNİN SINIFLANDIRILMASI 18
    6.1. Birinci Düzey Yoğun Bakım Ünitesi 18
    6.2. İkinci Düzey Yoğun Bakım Ünitesi 19
    6.3. Üçüncü Düzey Yoğun Bakım Ünitesi 19
    6.4. Açık Yoğun Bakım Ünitesi 19
    6.5. Kapalı Yoğun Bakım Ünitesi 19
    6.6. Yarı- Kapalı Sistem 19
    6.7. Dâhili Yoğun Bakım 20
    6.8. Koroner Yoğun Bakım 20
    6.9. Cerrahi Yoğun Bakım 20
7. YOĞUN BAKIM ÇALIŞANLARI 20
    7.1. Yoğun Bakım Uzman Doktoru 20
    7.2. Yoğun Bakım Doktoru 21
    7.3. Yoğun Bakım Sorumlu Hemşiresi 21
    7.4. Yoğun Bakım Hemşiresi 21
8. YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİNİN NİTELİKLERİ 22
    8.1. Yoğun Bakım Ünitelerinin Basamaklarına Göre Asgari Standartları 23
9. YOĞUN BAKIM ÜNİTESİ İŞLEYİŞ PROSEDÜRÜ 27
    9.1. Sorumlular 27
    9.2. Yoğun Bakım Ünitesine Hasta Sevkinin Yapıldığı Yerler 27
    9.3. Yatış Öncesi İşlemler 27
    9.4. Kayıt Süreci 27
    9.5. Yatış Süreci 28
    9.6. Çıkış Süreci 30
    9.7. Ex Süreci 31
    9.8. Entübasyon Aşaması 31
    9.9. Hastanın Mekanik Ventilatöre Bağlanması 32
    9.10. Extübasyon Süreci 33
    9.11. Sedasyon ve Analjezi Uygulamaları 34
KAYNAKÇA 54

2. BÖLÜM

REANİMASYON ÜNİTESİNDE HASTA TAKİBİ VE TRANSFERİ

ÖĞR. GÖR. ÇAĞLA AYKİN

1. REANİMASYON ÜNİTESİNDE HASTA TAKİBİ 56
    1.1. İnvaziv Yöntem 56
    1.2. Non İnvaziv Yöntem 58

1.3. Yoğun Bakım Ünitesinde Beslenme Takibi 60
1.4. Yoğun Bakım Ünitesinde Ağrı Kontrolü 61
1.5. Yoğun Bakım Ünitesinde Sıvı Takibi 62
1.6. Mekanik Ventilatörden Ayırma ve Spontan Solunum 62
1.7. Basınç Yarası ve Takibi 62
2. REANİMASYON ÜNİTESİNDEN HASTA TRANSFERİ 62
2.1. Kurum İçi Hasta Transferi 63
2.2. Kurumlar Arası Hasta Transfer 65
2.3. Hasta Transferinde Gerekli Ekipman 66
2.4. Transfer Sürecinde İzlem, Kayıt ve Raporlama 66
3. VAKA ÖRNEĞİ 67
KAYNAKÇA 68

3. BÖLÜM

REANİMASYON ÜNİTELERİNDE ENFEKSİYON KONTROLÜ VE İZOLASYON ÖNLEMLERİ

DR. ÖĞR. ÜYEİ S. PINAR MEHEL TUTUK

1. REANİMASYON ÜNİTELERİNDE ENFEKSİYON KONTROLÜ 72
1.1. Yoğun Bakım ve Reanimasyon Ünitelerinde Enfeksiyon Riskini Artıran Faktörler 72
2. HASTANE İÇİ ENFEKSİYONLAR 74
2.1. Hastane İçi Pnömoniler 74
2.2. Üriner Sistem Enfeksiyonları 75
2.3. Hastane İçi Bakteriyemiler 75
2.4. Cerrahi Yara Enfeksiyonları 76
3. YOĞUN BAKIM VE REANİMASYON ÜNİTELERİNDE ENFEKSİYON KONTROLÜ İÇİN ALINMASI GEREKEN ÖNLEMLER 76
3.1. El Yıkama ve Eldiven Giyme 76
3.2. İnvaziv Girişimler 78
3.3. Uygulanan Antibiyotik Tedavisi 78
3.4. Fiziki Yapının Uygunluğu 78
3.5. İzolasyon Önlemleri 78
3.6. Personel Eğitimi 78
3.7. Sağlık Personel Sayısı 79
3.8. Sürveyans 79
3.9. Araç, Gereç, Çevre Dezenfeksiyonu ve/veya Sterilizasyonu 79
3.10. Mikrobiyoloji Laboratuvarı 79
4. YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİNDE İZOLASYON İÇİN ALINMASI GEREKEN ÖNLEMLER 80
4.1. Standart Önlemler 80
4.2. Bulaşma Yoluna Yönelik Önlemler 81
5. SONUÇ 83
6. VAKA ÖRNEKLERİ 83
6.1 Vaka Örneği 1 83
6.2. Vaka Örneği 2 84
KAYNAKÇA 85

4. BÖLÜM

HASTANELERDE TIBBİ ATIK YÖNETİMİ

GÜLAY DİNÇ

1. GİRİŞ 88
2. ATIK – TIBBİ ATIK KAVRAMI 88
3. ATIKLARIN SINIFLANDIRILMASI 88
3.1. Evsel Atıklar 90
3.2. Tıbbi Atıklar 90
3.3. Tehlikeli Atıklar 90
3.4. Radyoaktif Atıklar 91
4. TIBBİ ATIK YÖNETİMİ 91
4.1. Tıbbi Atıkların Ayrıştırılması ve Toplanması 92
4.2. Tıbbi Atıkların Geçici Depolanması 95
4.3. Tıbbi Atıkların Bertaraf Edilmesi 95
5. TIBBİ ATIKLARIN AZALTILMASINA YÖNELİK ALINACAK ÖNLEMLER 95
6. VAKA ÖRNEĞİ 96
KAYNAKÇA 97

5. BÖLÜM

BASI YARASI VE POZİSYON DEĞİŞİKLİĞİ

MİYASE DERYA KALKAN

GİRİŞ 100
1. TANIMLAR 100
1.1. Deri 100
1.2. Yara 100
1.3. Basınç 100
1.4. Bası Yarası 100
2. BASI YARALARININ EPİDEMİYOLOJİSİ VE KLİNİĞİ 101
2.1. Bası Yarası Gelişiminde Etkili Faktörler 101
2.2. Bası Yarası Gelişimi ile İlgili Skalalar ve Risk Faktörleri 102
3. BASI YARALARININ SINIFLANDIRILMASI VE TEDAVİSİ 104
4. BASI YARALARININ ÖNLENMESİ VE POZİSYON DEĞİŞİKLİĞİ 106
4.1. Risk Değerlendirilmesi 107
4.2. Pozisyon Verilmesi 107
4.3. Beslenme Yöntemi 108
4.4. Yüzey Kontrolü 108
4.5. Kontinans Yönetimi 109
KAYNAKÇA 110

6. BÖLÜM

KANÜL / KATATER BAKIMI, KAN GAZI ÖLÇÜMÜ

DR. ÖĞR. ÜYESİ SELÇUK ALVER

GİRİŞ 112
1. PERİFERİK VENÖZ KATETERLER 112
2. SANTRAL VENÖZ KATETERLER 113
3. KATETER BAKIMI 114

3.1. Kateter Çıkış Yeri Temizliği ve Pansumanı 114
3.2. Kateter Lümen Bakımı 116
3.3. Kateter Kapaklarının Değişimi 116
4. KAN GAZI ÖLÇÜMÜ 117
4.1. Oksijenizasyon 117
4.2. Soluk Alma 117
4.3. Metabolik Denge 117
4.4. Şartların Kayıt Edilmesi 118
4.5. Kan Gazı Alınması ve Komplikasyonlar 118
4.6. Arter Kan Gazı Alma Yöntemi 119
5. ARTER KATETERİZASYONU 120
6. VAKA ÖRNEĞİ 121
KAYNAKÇA 122

7. BÖLÜM

STOMA VE ENDOTRAKEAL TÜP BAKIMI

ÖĞR. GÖR. AYTEN AKKAYA

1. STOMA VE BAKIMI 124
1.1. Stomanın Tanımı 124
1.2. Stoma Endikasyonları 124
1.3. Stoma Türleri 124
1.4. Stoma Yerinin Belirlenmesi 126
1.5. Stoma Ürünleri ve Özellikleri 126
1.6. Stoma Komplikasyonları 129
1.7. Stoma Bakımı ve Torba Değişimi 130
1.8. Taburculuk Planlaması 134
2. ENDOTRAEAL TÜP VE BAKIMI 135
2.1. Endotrakeal Tüpler 135
2.2. Endotrakeal Entübasyon 136
2.3. Entübasyon Endikasyonları 138
2.4. Havayolunun Değerlendirilmesi 139
2.5. Entübasyonda Kullanılan Araç ve Gereçler 139
2.6. Endotrakeal Entübasyonun Komplikasyonları 140
2.7. Mekanik Ventilasyon Desteğindeki Hastalarda Endotrakeal Tüp Bakımı 140
3. VAKA ÖRNEĞİ 142
KAYNAKÇA 143

8. BÖLÜM

VÜCUT BAKIMI, AĞIZ BAKIMI VE SAÇ BAKIMI

ÖĞR. GÖR. UZM. NURHAN BİNGÖL

1. VÜCUT BAKIMI VE ÖNEMİ 146
1.1. Kişisel Hijyen ve Bakımı 146
2. DERİ (CİLT) BAKIMI 147
2.1. Derinin Tabakaları 148
2.2. Sağlıklı Derinin İşlevleri 149
2.3. Deri Sağlığı Açısından Riskli Olan Durumlar 150

2.4. Sık Karşılaşılan Deri Sorunları 151
2.5. Koltuk Altı Bakımı 153
2.6. Genital Bölge Bakımı 153
2.7. Vücut Bakımının Önemi 153
3. AĞIZ BAKIMI 153
3.1. Ağız Bakımı Uygulamalarının Amaçları 154
3.2. Ağız Sorunları Yönünden Risk Altındaki Hastalar 155
3.3. Ağızda Görülen Başlıca Sorunlar 155
3.4. Dişlerin Fırçalanması 157
3.5. Diş Temizliğinde Kullanılan Diğer Araçlar 157
3.6. Ağız Hijyeninin Sağlanmasına Yönelik Uygulamalar 158
3.7. Protez Diş (Takma Diş) Bakımı 158
3.8. Özel Ağız Bakımı 159
4. SAÇ BAKIMI 159
4.1. Saçların ve Kafa Derisinin Değerlendirilmesi 160
4.2. Baş Derisinde Görülebilecek Sorunlar 160
4.3. Baş Banyosu 160
4.4. Saç Bakımını Düzenli Yapmanın Amaçları 161
5. SONUÇ 161
6. VAKA ÖRNEKLERİ 161
6.1. Vaka Örneği 1 161
6.2. Vaka Örneği 2 163
KAYNAKÇA 164

9. BÖLÜM

ENTERAL VE PARENTERAL BESLENME

ÖĞR. GÖR. ELİF OKUR

GİRİŞ 168
1. ENTERAL BESLENME 169
1.1. Enteral Beslenme Endikasyonları 169
1.2. Enteral Beslenme Kontrendikasyonları 169
1.3. Enteral Beslenmenin Avantajları 169
1.4. Enteral Beslenme Yolları 170
1.5. Enteral Beslenme Teknikleri 173
1.6. Enteral Beslenme Komplikasyonları 174
1.7. Nazogastrik Tüp Uygulama Tekniği 177
1.8. Enteral Yolla Beslenen Hastalarda Oral İlaçların Kullanımı 178
1.9. Enteral Beslenen Hastalarda Gastrik Rezidüel Volüm Ölçümü 178
2. PARENTERAL BESLENME 179
2.1. Parenteral Beslenme İçin Endikasyonlar 179
2.2. Parenteral beslenmede kullanılan solüsyonlar 180
2.3. Parenteral beslenmede kullanılan uygulama yolları 180
2.4. Parenteral Beslenme Komplikasyonları 182
3. VAKA ÖRNEĞİ 183
KAYNAKÇA 184

10. BÖLÜM
MEKANİK VENTİLATÖR KULLANIMI
ZEYNEP ZENGİN

1. MEKANİK VENTİLATÖR TANIMI 188
2. TARİHÇE 188
3. MEKANİK VENTİLASYONUN AMAÇLARI 189
4. MEKANİK VENTİLASYON ENDİKASYONLARI 189
4.1. Fizyopatolojik Endikasyonlar 189
4.2. Sık Görülen Klinik Endikasyonlar 189
5. MEKANİK VENTİLATÖRDE AYARLANMASI GEREKEN PARAMETRELER 190
5.1. FiO_2 (inspire edilen O_2 konsantrasyonu) 190
5.2. F (solunum sayısı veya frekansı) 190
5.3. Akım 190
5.4. Kompliyans (C) 190
5.5. Volüm 190
5.6. TV (tidal volüm) 190
5.7. İ/E Oranı (inspiryum ekspiryum oranı) 191
5.8. PEEP (pozitif ekspiryum sonu basıncı) 191
5.9. Pik İnspirasyon Basıncı (Ppik) 191
5.10. Pplato (inspiratuvar plato basıncı) 191
5.11. Tetikleme Duyarlılığı (trigger sensitivity) 191
6. TEMEL MEKANİK VENTİLASYON MODLARI VE AYARLARI 192
6.1. Kontrollü Zorunlu Ventilasyon (CMV) 193
6.2. Basınç Kontrollü Ventilasyon (PCV) 193
6.3. Asist Kontrol (A/C) 193
6.4. Senkronize İntermittent Mekanik Ventilasyon (SIMV) 194
6.5. Basınç Destekli Ventilasyon (PSV) 195
6.6. CSV (Sürekli Spontan Solunum) (CPAP, BIPAP) 196
7. YENİ VENTİLASYON MODLARI VE AYARLARI 197
7.1. Basınç Ayarlı Volüm Kontrollü Ventilasyon (PRVC) 197
7.2. Basınç Kontrollü Ters Oranlı Ventilasyon (PC-IRV) 197
7.3 Volüm Garantili Basınç Destekli Ventilasyon (VAPS) 198
7.4. Volüm Destekli Ventilasyon (VSV) 198
7.5. Orantılı Destekli Ventilasyon (PAV) 198
7.6. Otomatik Tüp Kompansasyonu (ATC) 198
8. HASTALIKLARA ÖZEL VENTİLATÖR AYARLARI 198
8.1. ARDS (Akut Respiratuar Distres Sendromu) 198
8.2. KOAH 198
8.3. Bronşiyal Astım 199
9. MEKANİK VENTİLASYONA BAĞLI OLUŞABİLECEK KOMPLİKASYONLAR 199
10. MEKANİK VENTİLATÖRDEN AYIRMAYA YARDIMCI KRİTERLER 199
11. VAKA ÖRNEĞİ 200
KAYNAKÇA 201

11. BÖLÜM
SOLUNUM YETMEZLİĞİNE YAKLAŞIM
UZ. DR. BURCU İLERİ FİKRİ

1. TANIMLAR VE FİZYOLOJİK BAKIŞ 204
2. SOLUNUM YETMEZLİĞİNDE BULGULAR VE TANISAL YAKLAŞIM 207
3. SOLUNUM YETMEZLİĞİNDE TEDAVİ YAKLAŞIMLARI 208
3.1. . Hava Yolu ve Solunumun Kontrolü 208
3.2. Oksijen Tedavisi/ Oksijen Verme Araçları 209
3.3. Non İnvaziv Mekanik Ventilasyon Uygulamaları 211
3.4. İnvaziv Mekanik Ventilasyon Uygulamaları 213
KAYNAKÇA 214

12. BÖLÜM
ASPİRASYON PNÖMONİSİ
ÖĞR. GÖR. MERVE AYDIN KARABAŞ

GİRİŞ 216
1. PULMONER ASPİRASYON 216
1.1. Aspirasyon Fizyolojisi 217
1.2. Pnömoni 218
2. ASPİRASYON PNÖMONİSİ 219
2.1. Aside Bağlı Komplikasyonlar 219
2.2. Disfaji /yutma fonksiyon bozukluğu 220
2.3. Kusma ve regürjitasyonu 221
2.4. Bakteriye Bağlı Komplikasyonlar 222
2.5. Aspirasyon Pnömonisi Tanı ve Tedavisi 223
2.6. Aspirasyon Pnömonisinin İlaç Dışı Tedavisi 224
2.7 Aspirasyon Uygulaması ve Tekniği 225
3. VAKA ÖRNEKLERİ 229
3.1. Vaka Örneği 1 229
3.2. Vaka Örneği 2 230
SONUÇ 230
KAYNAKÇA 231

13. BÖLÜM
ŞOK
PROF. DR. ACAR AREN

1. ŞOK 234
1.1. Genel Bilgiler 234
1.2. Şok fizyopatolojisi 236
1.3. Şoklu hastaya yaklaşım ve tedavi 237
2. VAKA ÖRNEKLERİ 238
2.1. Vaka Örneği 1 238
2.2. Vaka Örneği 2 239
2.3. Vaka Örneği 3 239
2.4. Vaka Örneği 4 239
2.5. Vaka Örneği 5 239

SONUÇ 239
KAYNAKÇA 240

14. BÖLÜM
EMBOLİ
PROF. DR. ACAR AREN

1. EMBOLİ 242
1.1. Genel Bilgiler 242
1.2. Emboli Fizyopatolojisi 242
1.3. Emboli Tanısı 243
1.4. Emboli Tedavisi 245
2. VAKA ÖRENKLERİ 246
2.1. Vaka Örneği 1 246
2.2. Vaka Örneği 2 246
2.3. Vaka Örneği 3 246
2.4. Vaka Örneği 4 247
SONUÇ 247
KAYNAKÇA 248

15. BÖLÜM
SEPSİS VE SEPTİK ŞOK
ÖĞR GÖR. CANSU HAZAL YANARDAĞ

1. SEPSİS VE SEPTİK ŞOK 250
2. SEPSİS İLE İLGİLİ TANIMLAR 250
3. SEPSİS İNSİDANSI 252
4. RİSK GRUPLARI 252
5. ETİYOLOJİSİ 252
6. PATOFİZYOLOJİSİ 253
7. SEPSİS TANI TESTLERİ 253
8. SEPSİS BELİRTİ VE BULGULARI 254
9. SEPSİSİN KLİNİK EVRELERİ 255
10. SEPSİS İLE SEPTİK ŞOKU AYIRICI TANI KRİTERLERİ 256
11. SEPSİSİN ÖNLENMESİ 256
12. SEPSİS VE SEPTİK ŞOKUN TEDAVİSİ 257
12.1. Antimikrobiyal Tedavi 257
12.2. Destek Tedavisi 257
12.3. Yeni Tedavi Yaklaşımları 258
13. CİDDİ SEPSİS VE SEPTİK ŞOK YÖNETİMİ 258
14. VAKA ÖRNEĞİ 258
KAYNAKÇA 260

16. BÖLÜM
ÖĞR. GÖR. YAĞMUR AKBAL
AKUT BÖBREK YETMEZLİĞİ

1. BÖBREK 262
2. BÖBREĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ ve FONKSİYON TESTLERİ 263
2.1. Anamnez / Öykü Alma 263

2.2. Tanı Testleri 264
3. AKUT BÖBREK YETMEZLİĞİ 266
3.1. Akut Böbrek Yetmezliği Tanımı 266
3.2. Akut Böbrek Yetmezliğinin Epidemiyoloji 267
3.3. Akut Böbrek Yetmezliğinde Risk Faktörleri 268
3.4. Akut Böbrek Yetmezliğinde Klinik Tanılama Testleri 269
3.5. Akut Böbrek Yetmezliğinin Fizyopatolojisi 269
3.6. Akut Böbrek Yetmezliğinde Belirtiler 274
4. AKUT BÖBREK YETMEZLİĞİNDE GENEL TEDAVİ VE YAKLAŞIM 274
5. VAKA ÖRNEKLERİ 277
5.1. Vaka Öreneği 1 277
5.2. Vaka Öreneği 2 277
KAYNAKÇA 278

17. BÖLÜM

NÖROLOJİK SORUNLAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ YUNUS BAYDİLEK

1. GİRİŞ 282
2. BİLİNÇ BOZUKLUKLARINDA TANI YAKLAŞIMLARI 282
3. BİLİNÇ MUAYENESİ 282
4. KLİNİK BELİRTİLER 285
Ayırıcı Tanı 286
5. BİLİNCİ AÇIK HASTANIN NÖROLOJİK MUAYENESİ 288
6. GLASGOW KOMA SKALASI 291
ÖZET 293
KAYNAKÇA 294

18. BÖLÜM

TRAVMALAR

ÖĞR. GÖR. ZEHRA BAŞAYAR

1. GİRİŞ 296
2. TRAVMA MEKANİZMALARI 296
3. ORGANİZMANIN TRAVMAYA YANITI 297
4. TRAVMA YÖNETİMİ 298
4.1. Hastane Öncesi Travma Yönetimi 298
4.2. Hastanede Travma Yönetimi 299
5. SONUÇ 307
KAYNAKÇA 308

19. BÖLÜM

DR. ÖĞR. ÜYESİ KADİR İDİN

KOMA VE BEYİN ÖLÜMÜ

1. KOMA 310
2. BEYİN ÖLÜMÜ 311
3. VAKA ÖRNEKLERİ 314
3.1. Vaka Örneği 1 314
3.2. Vaka Örneği 2 315
KAYNAKÇA 317

20. BÖLÜM
ZEHİRLENMELER
UZ. DR. BURCU İLERİ FİKRİ

1. ZEHİR (TOKSİN) 320
2. İNTOKSİKASYON OLGUSUNA GENEL YAKLAŞIM, ÖYKÜ VE FİZİK MUAYENE 320
3. LABORATUVAR 323
4. GÖRÜNTÜLEME 323
5. TEDAVİ 324
5.1. Zehrin Vücuttan Uzaklaştırılması (Dekontaminasyon) 324
5.2. Aktif Kömür Uygulaması 325
5.3. Eliminasyon 326
5.4. Özgül Antidot Kullanımı 327
KAYNAKÇA 330

21. BÖLÜM
OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT
ÖĞR. GÖR. ŞEHNAZ KAYA

GİRİŞ 332
1. OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 332
1.1. Ventilasyon 332
1.2. Difüzyon 335
1.3. Perfüzyon – O_2 ve CO_2'nin taşınması 338
1.4. Düzenleme 339
2. YOĞUN BAKIM HASTALARINDA OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT MONİTÖRİZASYONU 340
2.1. Solunum sayısı (f, RR) 340
2.2. Puls oksimetre (SpO_2) 341
2.3. Oksijen ihtiyacı (FiO_2, O_2 akımı) 341
2.4. Arterial kan gazı analizi 341
2.5. Kapnografi - End tidal CO_2 ($etCO_2$) 342
3. YOĞUN BAKIMDA OKSİJEN TEDAVİSİ 342
3.1. Nazal O_2 kanülü 342
3.2. Basit yüz maskesi 342
3.3. Yüksek akışlı oksijen verme sistemleri 343
3.4. Noninvaziv mekanik ventilasyon (NIMV) 343
3.5. İnvaziv mekanik ventilasyon 345
4. ARDS'DE OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT 345
5. KRONİK OBSTRÜKTİF AKCİĞER HASTALIĞINDA OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT 346
6. SEPSİSTE OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT 347
7. MİYOKARD İNFARKTÜSÜNDE OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT 348
8. HEMATOLOJİK VE ONKOLOJİK HASTALIKLARDA OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT 349
9. TRAUMATİK BEYİN HASARINDA OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT 349
10. BEYİN ÖLÜMÜNDE OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT 349
11. VAKA ÖRNEKLERİ 349
11.1. Vaka Örneği 1 349
11.2. Vaka Örneği 2 350
KAYNAKÇA 351

22. BÖLÜM
AĞRI VE AĞRILI HASTAYA YAKLAŞIM
DR. ÖĞR. ÜYESİ MELTEM CAN İKE

1. AĞRI FİZYOPATOLOJİSİ 358
1.1. Ağrı Tipleri ve Nitelikleri 358
1.2. Ağrı Resöptörleri ve Uyarılmaları 358
1.3. Periferik Ağrı Lifleri ve Ağrı Yolları 359
1.4. Ağrı Modülasyonu - Ağrı Baskılama (Analjezi) 361
1.5. Yansıyan Ağrı 362
1.6. Viseral Ağrı 362
1.7. Nöropatik Ağrı 362
1.8. Termal Duyular 363
1.9. Ağrı Terminolojisi 363
1.10. Ağrı Sınıflandırması 363
2. YOĞUN BAKIMDA AĞRI DEĞERLEDİRMESİ VE YÖNETİMİ 363
2.1. Yoğun Bakımda Ağrı Nedenleri 364
2.2. Ağrıya İlişkin Tepkiler 364
2.3. Ağrı Ölçekleri 365
3. VAKA ÖRNEKLERİ 372
3.1. Vaka Örneği 1 372
3.2. Vaka Örneği 2 372
KAYNAKÇA 374
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 375

1. BÖLÜM

REANİMASYON VE YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİ

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

En büyük savaş, cahilliğe karşı yapılan savaştır.

M. KemaL ATATÜRK

1. GİRİŞ

Yoğun bakım kısmen veya tamamen fonksiyonlarını yitirmiş olan organ veya organ sistemlerinin bu fonksiyonlarının yerlerinin geçici olarak doldurulması ve hastalığı oluşturan temel nedenlerin tedavi edilebilmesi için kullanılan yöntemlerin tamamıdır. Yoğun bakımın primer ilgi alanı, yaşamı tehdit eden patolojileri bulunan hastaların yoğun bakım ünitesi koşullarında tedavi edilmesidir. Diğer bilim dalları tek bir beden sistemi, özel bir tedavi veya özel bir yaş grubuna yönelik çalışırken yoğun bakım geniş bir hastalık yelpazesindeki hastalara yönelmektedir. Yoğun bakım üniteleri ise; fiziki durumu ağır olan hastaların, monitörize edilerek yaşam fonksiyonlarının desteklendiği, özel tedavi ve bakım ekibiyle tedavi edildiği birimlerdir. Bu tanıma göre dört öğe yoğun bakım ünitesinde bulunmaktadır; birincisi ağır hasta, ikincisi monitörizasyon veya izleme, üçüncüsü destek tedaviler, dördüncüsü özel tedavi ve bakım ekibidir. Yoğun bakımda prensip olarak yaşamsal tehlike oluşturan hastalıkların tedavisi yapılır. Bu ünitelerin ana amacı; yaşamsal bulguları güvencede olmayan, bu nedenle yakın takip ve tedavi gerektiren ağır hastalara gereksinim duydukları bakımı ve destek tedavileri sağlamak ve sağlıklarına kavuşturmaktır. Temel ve ileri yaşam desteği, hava yolu tıkanıklıklarının tedavisi, akut solunum yetersizliği, her türlü şok, sepsis gibi ağır infeksiyonlar, ağır kanama ve pıhtılaşma bozuklukları, koma hali, yardımcı solunum uygulamaları, çeşitli organ yetersizliklerinde beden dışı destek tedavileri, hastaların monitörize edilmesi, invazif basınç ölçümleri, intrakraniyal basınç ölçümleri, kan gazlarının takibi ve yaşamsal fonksiyonların en kısa zamanda ve en etkin biçimde düzenlenmesidir.

KAYNAKÇA

Akpir, K. (2002). Yoğun Bakım Serüveni: Dün Bugün. *Yoğun Bakım Dergisi, 6*(12), 1.

Arıboğan, A., Bilgen, S. (2017). Reanimasyon "Kritik= Yoğun Bakım" Kavramı Ve Yapılanma Özellikleri: Http://Lokman. Cu.Edu.Tr Adresinden Alındı

Badır, A. (1999). Koroner YBÜ. Hemşirelerinin Oryantasyonu Ve Sürekli Eğitimi. *Yoğun Bakım*, 2.

Badır, A. (2005, 10 05). *Yoğun Bakım Hemşireliği İçin Uluslar Arası Öneriler Türkiye'de Yoğun Bakım Hemşireliği Eğitimi.* http://ybhd.org.tr/haberler: http://ybhd.org.tr/haberler/5-8mayıs2004 Adresinden Alındı

Cebeci, U. (2012). *Tıbbi Hizmetlerde Çalışanların Görev Ve Yetkileri.* http://www.ufukcebeci.com: http://www.ufukcebeci.com/portals/57ad7180-c5e7-49f5-b282-c6475cdb7ee7/tibbicalisan.pdf Adresinden Alındı

Çavuş, E. (2006). *Yoğun Bakım Ünitelerinde Çalışan Hemşrelerin Ruhsal Durumlarının Belirlenmesi.* İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Çökelek, F. (2012). *Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesinde Hemşirelik Bakımının Yoğunluğu.* Ankara: T.C.Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Dede M., Çınar, S. Dahiliye Yoğun Bakım Hemşirelerinin Karşılaştıkları Güçlükler Ve İş Doyumlarının Belirlenmesi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim Ve Sanatı Dergisi, 1*(1), 3-14.

Ergün, Y., Demir, H., Sağnak, N. (2017). Yoğun Bakım Hemşirelerinin Görev Tanımları İle İlgili Çalışma. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 3*(2), 65.

Gazete, R. (2012). *Yataklı Sağlık Tesislerinde Yoğun Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul Ve Esasları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ.* Ankara: Sağlık Bakanlığı.

Http://www.elitpark.com.tr.(2021). *Yoğun Bakım Sorumlu Doktor Görev Tanımı.* http://www.elitpark.com.tr/depo-dosya/92cf0f6b9c4ddaa44779de290ad1599e--bd-.pdf Adresinden Alınmıştır

İlçe, A. (2007). *Yoğun Bakım Ünitelerinde Ergonomik Faktörlerin İncelenmesi.* İzmir: T.C. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Kavuncubaşı, Ş., Kısa, A. (2007). *Sağlık Kurumları Yönetimi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No. 1778, 1. Baskı.

Kaya, P. (2010). *Genel Yoğun Bakım Ünitesi İşleyiş Prosoderü.* http://www.gemlikdh.gov.tr/userfiles/file/prosed%c3%bcrler/pr%2028%20genel%20yo%c4%9fun%20bak%c4%b1m%20%c3%9cnitesi%20%c4%b0%c5%9fleyi%c5%9f%20prosed%c3%bcr%c3%bc%20rev02.pdf Adresinden Alındı

Kesgin, Ç., Topuzluoğlu, A. (2006). Sağlığın Tanımı; Başaçıkma. *Jaorunal Of İstanbul Kültür Üniversity*, 47-49.

Köksal, G. M. (20005). Senfoni Orkestrası; Yoğun Bakım. *Mesleki Tıp Dergisi*, 13.

Özyıldız, A. (2006). *Yoğun Bakım Ünitesinde Yatan Hastaların Yakınlarının Gereksinimleri.* Ankara: T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Programı Yüksek Lisans Tezi.

Sağlık Bakanlığı, (2020). *Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği.* Ankara: Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yataklı Tedavi Kurumları Mevzuat Kitabı Sağlık Bakanlığı Yayınları.

Sağlık Bakanlığı, (2008). *Yoğun Bakım Ünitelerinin Standartları Genelgesi.* http://www.saglik.gov.tr/: http://www.saglik.gov.tr/tr/belge/1-7063/yogun-bakim-unitelerinin-standartlari-genelgesi-200853.html Adresinden Alındı

Sağnak, K. N. Yoğun Bakım Hemşiresinin Sorumlulukları. *Türk Yoğun Bakım Hemşireleri Derneği*, 2-54.

Telci, L. (2010). Yoğun Bakım Nasıl Olmalı ? *Yoğun Bakım Dergisi*, 13-15.

Tuncay, G. (2005). *Hastaların Yoğun Bakım Ünitesinin Fiziksel Ortam Görüşleri.* Ankara: T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Hemşirelik Esasları Programı Yüksek Lisans Tezi.

Tuncay, G. Y. (2005). *Hastaların Yoğun Bakım Ünitesinin Fiziksel Ortamına İlişkin Görüşleri.* Ankara: T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Esasları Programı Yüksek Lisans Tezi.

2. BÖLÜM

REANİMASYON ÜNİTESİNDE HASTA TAKİBİ VE TRANSFERİ

ÖĞR. GÖR. ÇAĞLA AYKİN

Hastalara yardım etmek isteyen kişi duygusal bir hayalperest değil, aksine zor işleri seven, sadık biri olmalıdır.

(Florence Nightingale)

1. REANİMASYON ÜNİTESİNDE HASTA TAKİBİ

Yoğun bakım ünitelerinde takibi yapılan kritik hastalar, hemodinamik durumun stabil olmayan hastalardır. Bu hastalarda kalp yetersizliği başta olmak üzere hipovolemi, hipervolemi yetersiz oksijenlenme, organ yetmezliği gibi birçok durum karşımıza çıkabilmektedir. Yoğun bakım ünitelerinde hastaya uygulanacak tedavi ve bakım uygulamalarının takibi için hemodinamik monitörizasyon yöntemi kullanılmaktadır. Monitörizasyon kelime anlamı olarak, izlemek anlamını taşımaktadır. Hemodinamik monitorizasyon, yoğun bakım ünitelerinde bulunan kritik hastaların, dolaşım ve solunum sisteminin takibini sağlamaktadır. Hemodinamik monitörizasyon denilince akla ilk olarak, arteryel kan basıncı monitörizasyonu, santral venöz basınç takibi, pulmoner arter basıncı takibi gelmektedir. Düzenli uygulanan ve takibi yapılan hemodinamik monitörizasyon ile erken dönemde tedavi sonuçları değerlendirilir ve hastanın tedavi ve bakımı yeniden düzenlenebilmektedir. Hemodinamik monitörizasyonun temel hedefi, kalp akciğer fonksiyonlarını, yeterli kan akımını ve dokulara ulaşan oksijen düzeyini değerlendirmektir. Hemodinamik monitörizasyon, invaziv veya noninvaziv, aralıklı yada sürekli yöntemlerle sağlanabilmektedir. Monitörizasyonda amaç, vücudun bazı bölümlerindeki olayları, elektiriksel sinyallere dönüştürerek, ölçülebilir duruma getirmektir.

Şekil 1. Monitör (Kaynak: www.istockphoto.com)

KAYNAKÇA

Akça NK, Taşçı S. (2017). Beslenme Ve İlişkili Bozukluklar. In: Aslan FE, Olgun N, Eds. Fizyopatoloji. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi

Alamanou DG, Brokalaki H.(2014).Intrahospital Transport Policies: The Contribution Of The Nurse. Health Science Journal. 8(1): 166-178.

Bosk EA, Veinot T Iwashyna TJ. (2011). Which Patients, And Where: A Qualitative Study Of Patient Transfers From Community Hospitals. Medical Care, 49(6), 592-598

Bourn S, Wijesingha S & Nordmann G. (2018). Transfer Of The Critically İll Adult Patient. Bja Education, 18(3), 63-68

Coşar A, Eskin B. (2011).Yanık Hastalarında Hemodinamik Monitörizasyon. J Turk Soc Intens Care. 9 (1):11-20

Çelik S, Kanan N. (2003). Mekanik Ventilatöre Bağlı Hastaların Hastane İçi Taşınmaya Bağlı Komplikasyonların Önlenmesi. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi; 7(2):96-99

Demir Korkmaz F, Öden TN.(2019). Cerrahi Yoğun Bakım Ünitelerinde Hemodinamik İzlem. Özern, Editör. Yoğun Bakım Hemşireliği. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; P.6-15.

Demirel İ, Atalan K, Çakar N. (2021) Yoğun Bakım Ünitesinde Sıvı-Elektrolit Ve Asit Baz Dengesi.

Dönmez, L.(2015). Erişkin Hastada Kan Basıncı Ölçümü Konusundaki Teorik Bilgi Düzeyinin Tıp Eğitiminin Değerlendirilmesinde Bir Gösterge Olarak Kullanılabilirliği. Tıp Eğitimi Dünyası, P.43

Dumville JC, Stubbs N, Keogh SJ, Walker RM, (2015) Liuz. Hydrogel Dressings For Treating Pressure Ulcers. Cochranedatabaseof Systematicreviews, Issue 2: Art. No: CD011226. DOI: 10.1002/14651858. CD011226.

Esen H, Kan Öntürk Z, Badır A, Eti Aslan F. (2010). Pain Behaviours Of İntubated And Sedated İntensive Care Patients During Positioning And Aspiration. Acıbadem Universitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2(1):89-93.

Güneş S, *Özkan S*.(2020).Yoğun Bakım Ünitesinde Hasta Transferi. Cerrahi Ameliyathane Sterilizasyon Enfeksiyon Kontrol Hemşireliği Dergisi, 1(3): 54-69

Knight PH, Maheshwari N, Hussain J, Scholl M, Hughes M, Papadimos TJ, Guo WA, Cipolla J, Stawicki SP Latchana N.. Complications During İntrahospital Transport Of Critically İll Patients: Focus On Risk İdentification And Prevention. International Journal Of Critical İllness And İnjury Science, 5(4), 256–264

Kulshrestha A, Singh J. (2016). Inter-Hospital And ***İntra***-Hospital Patient Transfer: Recent Concepts. Indian J Anaesth [Serial Online];60:451-7**.**

Moral AR, Uyar M.(2003). Yoğun Bakım Hastalarında Beslenme. İçinde: Yoğun Bakım Sorunları ve Tedavileri. Ed: Şahin Oğlu AH, 2. Baskı, Türkiye Klinikleri, p.251-281.

Mostafa SM, Bhandari S, Ritchie G, Gratton N, Wenstone R. (2003). Constipation And İts İmplications İn The Critically İll Patient. Br. J. Anaesth. 91(6):815-819

Pakyüz ÇS, Özbayır T. (2017). Mide ve Duedonum Hastalıkları. In: Karadakovan A, Aslan FE, Eds. Dahili Ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. 4. Baskı. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Polanco PM.(2006). Practical Issues Of Hemodynamic Monitoring At The Bedside. Surg Clin North Am - 01-DEC-86(6): 1431-56

Rose L, Nelson S.(2006). Issues İn Weaning From Mechanical Ventilation: Literature Review. J Adv Nurs. 54:73-85

Sobotka L. Diagnosis Of Malnutrition. In: Allison SP. (2011).Eds. Basic İn Clinical Nutrition. 4rd Ed. Prague: Galen Pr,:269-271

Türkmen, E. (2017). Hemodinamik Monitörizasyon. Durmaz Akyol A,. Editör. Yoğun Bakım Hemşireliği. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Tıp Kitapevi; P. 183-202.

Uysal H. (2010). Kritik Durumdaki Hastanın Transferi. Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi. Cilt - Vol. 1 Sayı - No. 1

Uzun Ş., Başgül E,. (2009). Peroperatif Non İnvaziv Monitörizasyon. Anestezi Dergisi 17 (3): 133–139

3. BÖLÜM

REANİMASYON ÜNİTELERİNDE ENFEKSİYON KONTROLÜ VE İZOLASYON ÖNLEMLERİ

DR. ÖĞR. ÜYEİ S. PINAR MEHEL TUTUK

Peşinden gitmeye cesaretiniz varsa bütün hayalleriniz gerçekleşebilir.

(Walt Disney)

1. REANİMASYON ÜNİTELERİNDE ENFEKSİYON KONTROLÜ

Yoğun bakım ve Reanimasyon ünitelerinde enfeksiyon gelişimi tüm dünyada önemli bir sağlık sorunu olmaya devam etmektedir. Reanimasyon ünitesinde takip edilen hastalar genellikle durumları kritik olan hastalardır. Bu hastaların bir çoğuna ventilasyon cihazının bağlı olması, endotrakeal entübasyon uygulanması, üriner sonda takılması, periferik veya santral kateter gibi işlemlerin uygulanması çeşitli solunum sistemi, üriner sistem veya deriye ait sorunlar gelişmesine neden olmakta ve savunma bariyerlerini bozarak patojen mikroorganizmaların girişini kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle reanimasyon ve yoğun bakım ünitelerinde hastane enfeksiyonları ile sık karşılaşılmaktadır.

Hastane enfeksiyonları sağlık hizmeti ile ilgili enfeksiyonlardır. Hasta güvenliği ve sağlık çalışanı için tehdit oluşturmaktadır. Bu enfeksiyonlar hastanede kalış süresini uzatmakta ve tedavi maliyetinde artışa neden olmaktadır. Ayrıca yüksek mortalite riski nedeniyle de önemli bir sağlık sorunu oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalarda, hastane içi enfeksiyonlar toplam yatak sayısının %5'ini oluşturmasına karşın, bu ünitelerde %20-25 gibi bir oranla en sık karşılaşılan komplikasyonun hastane içi enfeksiyonlar olduğu vurgulanmaktadır.

Hastane içi enfeksiyonlar bireyin yaşam kalitesinin olumsuz etkilenmesine neden olarak bakım kalitesinin düşmesine, fiziksel, emosyonel ve sosyoekonomik açıdan olumsuzluklar yaşamasına neden olmaktadır. Yapılan çalışmalarda çeşitli reanimasyon ve yoğun bakım ünitelerindeki enfeksiyonların görülme sıklığı birbirinden farklıdır. Birçoğunda ilk sıralarda üriner sistem enfeksiyonları görülürken, cerrahi alan enfeksiyonları ve hastane içi pnömoniler de ilk sıralarda yer almaktadır.

Yoğun bakım ünitelerinde 11.08.2005 tarihli ve 25903 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Yataklı Tedavi Kurumları Enfeksiyon Kontrol Yönetmeliği"ne göre etkin şekilde enfeksiyon kontrol programlarının uygulanması zorunlu hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Berenholtz SM, Et Al. (2004). Eliminating Catheter-Related Bloodstream İnfections İn The İntensive Care Unit. *Crit Care Med*. 32:2014-20.

Colombo C, Giger H, Grote J. (2002). Impact Of Teaching İnterventions On Nurse Compliance With Hand Disinfection. *J Hosp Infect*. 51:69-72.

Çelik S Ve Aksoy G. (2001). Yoğun Bakım Ünitelerinde Enfeksiyon Kontrolü. *Yoğun Bakım Hemşireleri Dergisi,* 5(1):16-23

Demirağ K. (2005). Yoğun Bakım Hastasında Korunma Ve Kontrol. Köksal İ, Çakar N, Arman D (Ed). Yoğun Bakım İnfeksiyonları. Ankara: Bilimsel Tıp Yayınevi, 161-79.

Erol S, Kürşat H, Özkurt Z, Parlak M, Taşyaran M.(2000). Reanimasyon Ünitemizdeki Hastane Enfeksiyonları. *Hastane İnfeksiyonları Dergisi*, 4: 97-100

Gedik H, (2008). *Hastane Enfeksiyonlarından Korunma El Kitabı.* Beyşehir Devlet Hastanesi, 85-90.

Horan TC, Gaynes RP, Mortone WJ, Jarvis WR, Emori TG. (1992). CDC Definitions Of Nosocomial Surgical Site İnfections. A Modification Of CDC Definitions Of Surgical Wound İnfections. Infect Control Hosp Epidemiol 13:606-8.

İnan D, Saba R, Keskin S, Öğünç D, Çiftçi C, Günseren F. (2002). Akdeniz Üniversitesi Hastanesi Yoğun Bakım Ünitelerinde Hastane İnfeksiyonları. *Yoğun Bakım Dergisi.* 2:129-35.

Kölgelier S, Küçük A, Demir NA, Özçiment S, Demir LS. (2012) Yoğun Bakımlardaki Hastane Enfeksiyonları: Etiyoloji Ve Predispozan Faktörler. Kafkas J Med Sci, 2:1–5

Öztürk R. (2007). Yoğun Bakım Birimlerinde İnfeksiyon Kontrolü: Sıfır İnfeksiyon Hedefi. *Yoğun Bakım Dergisi.* 7(1):188-193

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. Sağlık Hizmetleri (2011). Ameliyathane Reanimasyon Ve Yoğun Bakım Üniteleri Erişim: http://www.megep.meb.gov.tr/. Ankara, Erişim Tarihi: 05.05.2021.

T.C. Sağlık Bakanlığı 01.06.2020 Tarihli COVID-19 Rehberi Temaslı Takibi, Evde Hasta İzlemi Ve Filyasyon. Erişim Tarihi: 05.06.2021

Usluer G, Esen Ş, Dokuzoğuz B, Ural O, Akan H, Yörük C, Şahin H. (2006). İzolasyon Önlemleri Kılavuzu. *Hastane İnfeksiyonları Dergisi,* 10: Ek 2

4. BÖLÜM

HASTANELERDE TIBBİ ATIK YÖNETİMİ

GÜLAY DİNÇ

Doğa insan olmadan da yaşar ama insan doğa yok olduktan sonra yaşayamaz.

(Paul Ehrlick)

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetleri ile ilişkili tüm uygulamalar atık üretimiyle sonuçlanmaktadır. Özellikle nüfusun hızla artması, hizmet veren sağlık kuruluşu sayısındaki artış ve beraberinde kullanılan sağlık malzeme miktarındaki yükseliş tıbbi atık miktarının artmasına yol açmıştır. Tıbbi ve tehlikeli atık üretimi konusunda en önemli üretim kaynakları hastaneler başta olmak üzere sağlık hizmeti veren alanlardır. Tıp merkezleri, ağız ve diş sağlığı merkezleri, tıbbi laboratuvarlar gibi alanlar bu hizmet alanlarına örnek olarak verilebilir. Sağlık kuruluşlarında oluşan atıkların ortalama % 80'i evsel nitelikli, %20'si tıbbi atıktır.

Kaynağında ayrıştırılmamış ve uygun yöntemlerle bertaraf edilmemiş tıbbi atıklar tüm ekosistem için ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Bu sebeple hem insan sağlığı açısından risklerin en aza indirilmesi, hem de ekonomik kayıpların azaltılması için tıbbi atıklar konusunda gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Reanimasyon üniteleri gibi özellikli alanlarda tıbbi atıkların yönetimi bu riskler açısından kontrol altında tutulmalıdır. Bu kontrol de kapsamlı bir tıbbi atık yönetimi ile sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Baykara, S. T., Baykal Ü., (2020). *Sağlık Kurulu*şlarında Tıbbi Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Yaklaşımı. Sağlık Ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi. Cilt: 7 Sayı: 3

Boz, F. (2017*) Ünite Içi Atık Yönetim Planı*-T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi

Ertaş, H., Güden, M. A. (2019). *Hastanelerde Tıbbi Atık Yönetimi.* Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi, (1), 53-67.

https://www.researchgate.net/publication/322499279_Tibbi_Atik_Yonetimi_Biomedical_waste_management

Kurt Azap, Ö, (2015) Hastanelerde Tibbi Atik Yönetimi, Toplum ve Hekim Dergisi.; Cilt: 30 Sayı: 6

Örgev, C. (2016). *Sağlık Kurumlarında Tıbbi Atık Yönetimi.* 4th International Symposium on Innovative Technolojies in Engineering and Science, Antalya, Türkiye, Bildiriler içinde (s.886-895).

Şahin, H. G., (2017). *Hastane çalışanlarının tıbbi atıklar konusunda (toplanması, taşınması, muhafazası) bilgi düzeylerinin incelenmesi: İzmir ili Urla Devlet Hastanesi örneği*. İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (25.01.2017). Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği. Resmi Gazete. Ankara, Türkiye. Sayı: 29959

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, (09.03.2013). Radyoaktif Atik Yönetimi Yönetmeliği, Resmi Gazete. Ankara, Türkiye, Sayı: 28582

WHO, (2000). MDI/EIP marketinganddissemination, wastesfromhealthcareactivities, Genova.

5. BÖLÜM

BASI YARASI VE POZİSYON DEĞİŞİKLİĞİ

MİYASE DERYA KALKAN

Gücün ve mutluluğun temeli sağlıktır.

(Benjamin Disraeli)

GİRİŞ

Bası yaraları genellikle hastaların hastaneye temel yatış nedenine ek olarak ortaya çıkan, geriatri hastalarında oldukça sık gözlenmekte olan, yaygın ve önlenebilir olmasına rağmen bireylerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen, hastanede kalış süresini uzatan, hasta bakım ve tedavi maliyetini arttıran ciddi mortalite ve morbiditeye neden olan önemli bir sağlık sorunudur.

Bası yarasının oluşmasında temel neden basınca bağlı doku iskemisi olup beraberinde çeşitli iç ve dış faktörler yara oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Sağlık bakımıyla ilgili oluşan bası yaraları, hastanelerin hemen hemen her biriminde görülebilmektedir. Ancak yoğun bakım ünitelerinde (YBÜ) yatan hastaların fiziksel aktivite ve mobilizasyonlarının sınırlı olması, uygulanan analjezik, sedatif ve kas gevşetici ilaçlar, hastaların solum cihazlarına (mekanik ventilasyon yapılması) bağlı olmaları var olan kronik hastalıklar ve inkontinans bası yarası oluşma riskini arttırmaktadır.

Bası ülserleri önlenebilir olduğundan tedavide ilk yaklaşım yara oluşumunu önlemektir. Özellikle YBÜ'de basınç yarası riskinin fazla olması sebebiyle, alınacak uygun önlemler ve erken dönemde hastaya uygun hemşirelik girişimleri ile bası yarası oluşumu önemli oranda önlenebilir. Böylelikle hastanede yatış süresi, tedavi maliyeti, hastane enfeksiyonları ve ölüm oranları azaltılabilir.

Alınan önlemlere rağmen gelişen yaralarda enfeksiyonun önlenmesi, enfeksiyon varsa giderilmesi ve yara iyileşmesinin hızlandırılması esastır.

KAYNAKÇA

Altunel CT, Kartal SP, (2019). Dekübit ve Bası Ülserleri. Akgül A, Editör. Gerontolojik/65+ Deri Ve Sorunları. 1.Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri. P.87-94

Tasçı G., Bozbaş GG., (2019). Bası Yaralarında Güncel Tedavi Yaklaşımları Current Treatment Approaches İn Pressure Ulcers BSK Anka Hastanesi, Fizik Tedavi Ve Rehabilitasyon Kliniği, Van Eğitim Ve Araştırma Hastanesi, Romatoloji Kliniği, Van

Saka, B., (2020) Bası Yaralarının Tedavisinde Dahili Yaklaşımlar. Erişim Adresi; https://www.gunceltipdernegi.org/pdf/bulent-saka.pdf

Özyürek P., (2019). Basınç Yarası, Tanım, Evrelendirme, Fizyopatoloji. Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi. Erişim: http://hmyo.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/438/2019/03/.pdf

Gökdemir, Ş.(2019). Basınç Yarası Riski Yüksek Kritik Hastalarda Risk Faktörlerinin ve Önleyici Hemşirelik Girişimlerinin Belirlenmesi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Tanrıkulu F, Dikmen Y, (2017). Yoğun Bakım Hastalarında Basınç Yaraları: Risk Faktörleri ve Önlemler. Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Esasları A.D. Sakarya; 3(4):177-182.

6. BÖLÜM

KANÜL / KATATER BAKIMI, KAN GAZI ÖLÇÜMÜ

DR. ÖĞR. ÜYESİ SELÇUK ALVER

Yalnız bilmek yetmez uygulamak da gerek; yalnız istemek yetmez, yapmak da gerek.

(Goethe)

GİRİŞ

Kanül ve kateterler, invaziv tedaviyi sağlayan, sıvı geçişine ve kan alınmasına izin veren plastik şeklinde aletlerdir. Bir ucu dış ortamda deri üzerinde olup ilaç yapımına müsaade eden kapaklı girişi mevcuttur. Kateterlerin diğer ucu ise damar içinde bulunur.

Anestezi pratiğinde yaygın olarak kullanılan kateterler: Periferik Venöz Kateteri (PVK), Santral venöz kateterler (SVK), Pulmoner Arter Kateteri ve Periferik Arter katateri olarak dört grupta inceleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Boraks P, Seale J, Price J, Et Al. (1998). Prevention Of Central Venous Catheter Associated Thrombosis Using Minidose Warfarin In Patients With Haematological Malignancies.Br J Haematol, 101:483-486.

Börekçi Ş, Umut S. (2011). Arter Kan Gazı Analizi, Alma Tekniği ve Yorumlanması. Türk Toraks Dergisi 2011;12(Ek 1):5-9

Eggimann P, Harbarth S, Constantin MN, Et Al. (2000). Impact Of A Prevention Strategy Targeted At Vascular-Access Care On Incidence Of Infections Acquired In Intensive Care Lancet. 355:1864-1868.

Gillies D, O'Riordan E, Carr D, Et Al. (2003). Central Venous Catheter Dressings: A Systematic Review. J Adv Nurs., 44:623-632.

Hoffmann KK, Weber DJ, Samsa GP, Rutala WA. (1992). Transparent Polyurethane Film As An Intravenous Catheter Dressing. A Meta-Analysis Of The Infection Risks. JAMA 267:2072- 2076.

Malley W.J. (Ed.), Dikmen Y. (Çev. Ed.), (2010), Klinik Kan Gazları Değerlendirme ve Girişim 2. Basımdan Çeviri İçinde (S. 3-30) İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık

Mermel LA, Farr BM, Sherertz RJ, Raad II, O'Grady N, Harris JS, Craven DE.(2001). Infectious Diseases Society Of America; American College Of Critical Care Medicine; Society For Healthcare Epidemiology Of America. Guidelines For The Management Of Intravascular Catheter-Related Infections.Clin Infect Dis; 32:1249-1272.

Müsellim B. (2004). Arter Kan Gazları. Editör. Yıldırım N. Akciğer Fonksiyon Testleri. Fizyolojiden Klinik Uygulamaya. Ankara: Turgut Yayıncılık. S.209-21.

O'Grady NP, Alexander M, Dellinger EP, Et Al.(2002). Guidelines For The Prevention Of Intravascular Catheter-Related Infections. Centers For Disease Control And Prevention. MMWR Recomm Rep;51(RR-10):1-29

Polderman KH, Girbes AR. (2002). Central Venous Catheter Use. Part 2: Infectious Complications. Intensive Care Med. 28:18-28.

Ragıp Ç. (1978). Sıvı ve Elektrolit Dengesi. Asit-Baz Dengesi ve Bozuklukları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi; S.104-85.

Randolph AG, Cook DJ, Gonzales CA, Et Al. (1998). Benefit Of Heparin In Central Venous And Pulmonary Artery Catheters: A Meta-Analysis Of Randomized Controlled Trials. Chest 113:165-171.

Schiffer CA, Mangu PB, Wade JC Et Al. (2013). Central Venous Catheter Care For The Patient With Cancer: American Society Of Clinical Oncology Clinical Practice Guideline. J Clin Oncol. 31:1357-1370.

Zhang Z, Brussasco C, Anile E Et. Al. (2018). Clinical Practice Guidelines Fort He Management Of Central Venous Catheter For Critically Ill Patients. J Emerg Crit Care Med., 2:53.

7. BÖLÜM

STOMA VE ENDOTRAKEAL TÜP BAKIMI

ÖĞR. GÖR. AYTEN AKKAYA

Bütün maddeler zehirdir. Zehir olmayan hiçbir madde yoktur. Zehir ile ilacı birbirinden ayıran onun dozudur.

(Paracelsus [1493-1541])

1. STOMA VE BAKIMI

1.1. Stomanın Tanımı

Stoma açılma işlemi, gastrointestinal ya da üriner sisteme ilişkin inflamatuar bağırsak hastalıkları, travmalar ve kanserlerin cerrahi tedavisinde yaygın olarak kullanılan bir girişimdir. Stoma; Yunancada "açıklık" "ağız" anlamına gelmekte olup, lümenli bir sistemin cerrahi işlem uygulanarak, doğrudan ya da bir tüp aracılığı ile cilde ağızlaştırılmasıdır. Stoma açılma işlemi hastaların yaşam sürelerinin uzamasına, işlem öncesi sahip oldukları yaşam aktivitelerine dönmelerine, yaşam kalitelerinin artmasına ve altta yatan patolojilerin iyileşmesine katkı sağlarken fizyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Stoması olan bireyler inkâr, umutsuzluk, yalnızlık, suçluluk, güçsüzlük, yetersizlik, damgalanma, anksiyete, depresyon, benlik saygısında azalma, cilt sorunları, cinsel yaşamda sorunlar, stomaya uyum problemleri, iş ve arkadaş ilişkilerinde sorunlar, beden imajında değişiklik, istemsiz gaz çıkışı ve kötü koku nedeniyle sosyal etkileşim korkusu ve yaşam tarzında kısıtlamalar gibi problemler yaşamaktadır. Stomalı bireylerin yaşamış olduğu bu sorunlar zamanla sosyal izolasyonlarına neden olmakta ve uyum süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

KAYNAKÇA

A Guide To Living With A Colostomy. (2007). The Canadian Association for Enterostomal Therapy Erişim adresi: https://nswoc.ca/wp-content/uploads/2015/02/caet-guide-to-living-with-a-colostomy.pdf Erişim tarihi: 05.04.2021

Akıl, Y., Alabaz, Ö., Göçmrn Baykara, Z., Cihan, R., Coşkun, N. vd. Kolostomi ile yaşam. Türk Ostomi Cerrahi Derneği Yayını. Hasta bilgilendirme kitapçığı, no:2 https://www.yoihd.org.tr/userfiles/formlar/kolostomi_ile_yasam.pdf Erişim tarihi: 05.04.2021

Aksoy, G., Çavdar, İ. (2015). Sindirim Sistemi (Gastrointestinal Sistem) Stomalarında Bakım. Neriman Akyolcu, Nevin Kanan (Ed.), Yara ve Stoma Bakımı içinde (s. 61-94). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Arman, D., Arda, B., Çetinkaya Şardan Y, Bal Kayacan Ç, Esen F, Topeli İskit A, Sayıner A, Kılınç O. (2008). Sağlık Hizmeti ile İlişkili Pnömoninin Önlenmesi Kılavuzu. Hastane *İnfeksiyonları* Dergisi, 12(2): 7-8. Ankara: Bilimsel Tıp Yayınevi. Erişim adresi: http://www.hider.org.tr/global/Dernek_Kilavuzlari/2008-12-Ek2-003-014.pdf

Black, P. (2010). Teaching stoma patients the practical skills for self-care. British Journal of Healthcare Assistants, 4(3): 132-135.

Çelik, S. (2006). Mekanik ventilasyonda hasta bakımı. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 10(1): 19-25. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/260070

Çelik, S. (2014). Mekanik Ventilasyon ve Temel Bakım İlkeleri. Sevim Çelik (Ed.), Erişkin Yoğun Bakım Hastalarında Temel Sorunlar ve Hemşirelik Bakımı içinde (s.49-64). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Gülalp, B. (2015). Pediatrik Havayolu Yönetimi. Turkiye Klinikleri J Emerg Med-Special Topics, 1(1): 90-8 Erişim adresi: https://www.turkiyeklinikleri.com/article/en-pediatrik-havayolu-yonetimi-71171.html

Kapucu, S., Özdemir, G. (2014). Ventilatör ilişkili pnömoni ve hemşirelik bakımı. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 1(1): 99-110. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/88636

Karadağ, A., Baykara, Z.G., Cihan, R. (2008). Kompleks bir stomanın bakımı: olgu sunumu. TKRCD, 18(3): 138-141. Erişim adresi: http://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_26005/turkishjcrd-18-138-En.pdf

Karadağ, A. (2010). Stomaterapi Ve Stoma Bakım Hemşireliği. Adil Baykan, Abdullah Zorluoğlu, Ethem Geçim, Cem Terzi (Ed.), Kolon Ve Rektum Kanserleri içinde (s.693-712). (1. Baskı). İstanbul: Seçil Ofset Matbaacılık.

Karadağ, A., Korkut, H. (2010). Peristomal cilt komplikasyonları: Önleme, tedavi ve bakım. Ulusal Cerrahi Dergisi, 26(3): 175-179. DOI: 10.5097/1300-0705.UCD.496-10.02

Karadağ, A., Göçmen, Z.B., Korkut, H., Çelik, B. (2011). Ostomili bireylere yönelik uyum ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. Ulusal Cerrahi Dergisi, 27(4): 206-211. DOI: 10.5097/1300-0705.UCD.1321-11.01

Karadağ, A. (2016). Peristomal cilt komplikasyonları: tanılama, önleme, tedavi. Journal of Hacettepe University Faculty of Nursing, 3(1): 72-83. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/225600

Kayhan, Z. (2019). Klinik Anestezi (260-270). (Genişletilmiş 4. Baskı). İstanbul: Logos Yayıncılık.

Kolostomi ile yaşamak (2019). Türk Kolon ve Rektum Cerrahisi Derneği. https://www.tkrcd.org.tr/uploads/2019/10/kolostomi-ile-yasamak.pdf Erişim tarihi: 05.04.2021.

Lo, S.F., Wang, Y.T., Wu, L.Y., Hsu, M.Y., Chang, S.C. Hayter, M. (2010). A cost–effectiveness analysis of a multimedia learning education program for stoma patients. Journal of Clinical Nursing, 19: 1844-1854. doi: 10.1111/j.1365-2702.2009.02931.x

Özbayır, T., Taşdemir, N., Uyar, M., Van Giersbergen, M.Y., Çankaya, G., Dinçaslan, G. (2018). Endotrakeal tüp kaf basıncı izlemi: klinik pilot çalışma. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 34(2): 44-54. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/527178

Öztekin, S.D. (2015). Üst solunum yolu stomalarında bakım. Neriman Akyolcu, Nevin Kanan, (Ed.). Yara ve Stoma Bakımı içinde (31-59). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Paltura, C., Yüceant, G. A. (2018). Kısa süreli endotrakeal entübasyonun ses kalitesi ve aralığına etkisi. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 8(1): 26-28. DOI: 10.16899/gopctd.345070

Prinz, A., Colwell, J.C., Cross, H.H., Mantel, J., Perkins, J. Walker, C.A. (2015). Discharge planning for a patient with a new ostomy: best practice for clinicians. Wound Ostomy Continence Nurs, 42(1): 79-82. DOI: 10.1097/WON.0000000000000094

Sağıroğlu, A.E. (2015). Havayolu ve entübasyon. Melek Güra Çelik (Ed.) Teknikerler ve Teknisyenler için Anesteziyoloji içinde (s.193-216). (2. Baskı). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Terzi, B., Kaya, N. (2011). Yoğun bakım hastasında hemşirelik bakımı. Yoğun Bakım Dergisi, 1: 21-25. DOI:10.5152/dcbybd.2011.05

Thierbach, A, Werner, C. (2005). Infraglottic airway devices and techniques. Best Practice & Research Clinical Anaesthesiology, 19: 595-609. DOI: 10.1016/j.bpa.2005.06.001

Uğraş, G.A., Çam, T. (2016). Yoğun bakım ünitelerinde endotrakeal tüp tespitinde kullanılan yöntemler. Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 11(2): 226-234. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/521083

Vacanti, C., Sikka, P., Urman, R., Dershwitz, M., Segal, S. (2011). Essential clinical anesthesia (s.107-110). Cambridge: Cambridge University Press.

Vural, F., Erol, F. (2013). Stomalı hastalarda yaşam kalitesi nasıl yükseltilir? Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 6(1): 34-39. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/753524

Yoğun bakım ünitesinde görev alacak hemşireler için kaynak kitapçık COVID-19 pandemisi'ne özel. Türk Yoğun Bakım Hemşireleri Derneği. (31-32) Erişim adresi: https://tybhd.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/TYBHD_COVID19_Kitapc%CC%A7%C4%B1k-11.04.2020.pdf Erişim tarihi: 02.04.2021.

8. BÖLÜM

VÜCUT BAKIMI, AĞIZ BAKIMI VE SAÇ BAKIMI

ÖĞR. GÖR. UZM. NURHAN BİNGÖL

Ben hasta bakıcı olmak istiyorum, kimsesi olmayan insanların kimsesi olmak istiyorum.

(Florence Nightingale)

1. VÜCUT BAKIMI VE ÖNEMİ

Bir şeyin iyi bir durumda kalması için çabalama, birinin beslenme, giyinme vb. gereksinimlerini karşılama bakım olarak tanımlanmaktadır. Eğer birey kendi bakım ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabiliyorsa sağlığına ilişkin öz bakım gereksinimlerini de karşılamış olacaktır.

Bireyin sağlıklı olmasında öz bakıma dikkat etmek, hijyenle ilgili yapılması gerekli sorumlulukları yerine getirmek gerekmektedir. Bu tür temizlik alışkanlıklarını yerine getirmek bireyleri hastalıklardan korur. Öz bakım gereksinimleri karşılandığında genel vücut temizliği de paralelinde gerçekleşmiş olacaktır. Vücudu, yüzeyinde oluşan kirlerden ve atıklardan arındırma işlemlerine vücut temizliği denilmektedir. Birey genel vücut bakımını ve temizliğini karşıladığı sürece sağlıklı olmanın ön koşulunu sağlamış olacaktır. Kısacası sağlıklı olmak için düzenli yapılan bir vücut bakımına ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Aştı, T.A., Karadağ, A. (Ed.). (2020). Hemşirelik Esasları Bilgiden Uygulamaya: Kavramlar - İlkeler – Beceriler. Güncellenmiş ve Genişletilmiş Yeni Baskı. 2 Cilt. İçinde: Ünsal A. 24. Bölüm: Hijyen Uygulamaları. (s:441-481), İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.

Aştı, T.A., Karadağ, A.(Ed.). (2014). Hemşirelik Esasları Hemşirelik Bilimi ve Sanatı. 2 Cilt. İçinde: Ünsal A. 24. Bölüm: Hijyen Uygulamaları. (s:441-481), İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.

Berman, A., Snyder, S. J., Kozier, B., Erb, G., Levett-Jones, T., Dwyer, T., Hales, M., Harvey, N., Luxford, Y., Moxham, L., Park, T., Parker, B., Reid-Searl, K., and Stanley, D. (2010) Kozier and Erb's Fundamentals of Nursing. Fırst Australıan Edıtıon Volume One. Chapter 33 Hygıene. (s.780-833). Australia. Pearson Australia, Frenchs Forest, NSW.

Berman, A., Snyder, S. J., Kozier, B., Erb, G.L, Levett-Jones, T., Dwyer, T., Hales, M., Harvey, N., Moxham, L., Park, T., Parker, B., Reid-Searl, K., and Stanley, D. (2015) Kozier & Erb's Fundamentals of Nursing. Australian Edition 3. Chapter 34. Hygıene. (s: 811-866), Pearson Australia Group Pty Ltd.

Craven, F.R., Hirnle, C.J. and Jensen, S. (2013). Fundamentals Of Human Health and Function. Seventh Edition. Chapter 23 Hygiene and Self-Care. s:599-662. Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins.

Jablonski, R.A., Munro, C.L., Grap, M.J., Schubert, C.M., Ligon, M., Spigelmyer, P. (2009). Mouth Care in Nursing Homes: Knowledge, Beliefs, and Practices of Nursing Assistants. Geriatric Nursing. Volume 30, Issue 2: 99-107. doi. org/10.1016/j.gerinurse.2008.06.010.

Kottner, J., Surber, C. (2016). Skin care in nursing: A critical discussion of nursing practice and research. International Journal of Nursing Studies, 61:20-28. doi. org/10.1016/j.ijnurstu.2016.05.002.

Kozier, B., Erb, G., Berman, A.J. and Burke, G. (2000). Fundamentals of Nursing. Concepts, Process and Practice. Sixth Edition. Chapter 32 Hygıene. s.695-746. New Jersey: Prentice-Hall International (UK)Limited.

Köse, A. (2020), Mekanik Ventilatöre Bağlı Hastalarda İki Farklı Yöntemle Verilen Ağız Bakımının Ventilatörle İlişkili Pnömoni Gelişimine Etkisinin İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Lynn, P. (2015). Taylor Klinik Hemşirelik Becerileri - Bir Hemşirelik Süreci Yaklaşımı - Taylor's Clınıcal Nursıng Skılls - A Nursing Process Approach. (Editör. Hicran Bektaş) 3. Baskıdan Çeviri. Wolters Kluwer Health | Lippincott Williams & Wilkins. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Nass Duce, M. (2018). Ağız ve Ağız Boşluğu. Trd Sem; 6: 413-431. DOİ: 10.5152/ trs.2018.694.

Özdemir, S. (2020), Mekanik Ventilasyon Desteğindeki Hastaların Ağız Bakımında Kullanılan Farklı Yoğunluktaki Klorheksidinin Mikrobiyal Kolonizasyona Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

Özveren, H. (2010). Mekanik Ventilatöre Bağlı Hastalarda Ağız Bakımı. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 17(2), 92–99. Erişim:https://dergipark.org. tr/. doı: 10.31125/hunhemsire.907852. Erişim Tarihi: 17.05.2021.

Sayın, S. (2020) Yoğun Bakım Hemşirelerinin Ağız Bakımı Konusunda Bilgi, Tutum Ve Uygulamalarının İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. Güzellik ve Saç Bakım Hizmetleri. (2011). Saçlı Deri Masajı. Erişim:http://www.megep.meb.gov.tr/. Ankara, Erişim Tarihi: 17.05.2021.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. Hasta ve Yaşlı Hizmetleri. (2015). Vücut Temizliği. Erişim:http://www.megep.meb.gov.tr/. Ankara, Erişim Tarihi: 17.05.2021.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. Hasta ve Yaşlı Hizmetleri. (2016). Kişisel Bakım İhtiyaçları. Erişim:http://www.megep.meb.gov.tr/. Ankara, Erişim Tarihi: 17.05.2021.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. Hemşirelik. (2012). Kişisel Hijyen ve Vücut Mekanikleri. Erişim:http://www.megep.meb.gov.tr/. Ankara, Erişim Tarihi: 17.05.2021.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. Hemşirelik. (2012). Yatağa Bağımlı Hasta Hijyeni. Erişim:http://www.megep.meb.gov.tr/. Ankara, Erişim Tarihi: 17.05.2021.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. Sağlık Hizmetleri. (2015). Hastanın Öz Bakımı. Erişim:http://www.megep.meb.gov.tr/. Ankara, Erişim Tarihi: 17.05.2021.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim:https://sozluk.gov.tr/. Erişim Tarihi: 17.05.2021.

Ulusoy, M.F., Görgülü, R.S. (2001). Hemşirelik Esasları: Temel Kuram. Kavram. İlke Ve Yöntemler. Cilt:1. 5.Baskı. Ankara: 72 TDFO Ltd. Şti.

Yaşlı Bakım İlke ve Uygulamaları. Yaşlıda Hijyen Uygulamaları, Yatak Yapımı Ve Rahat Yatış Pozisyonları. Erişim: https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/yasli_bakim_ilke_ve_uygulamalari/index.html. Erişim Tarihi: 17.05.2021.

9. BÖLÜM

ENTERAL VE PARENTERAL BESLENME

ÖĞR. GÖR. ELİF OKUR

Hayat bir beslenme trajesidir.

(Arnold Ehret)

GİRİŞ

Bireylerin beslenme örüntülerinde gerek içerik gerekse miktar açısından yetersizlikler oluştuğunda vücuda gerekli olan enerji ve besin öğeleri sağlanamamakta; bu durumda "beslenme yetersizliği" gelişir. Beslenme yetersizliği, immün sistem fonksiyonlarında bozulma, gecikmiş yara iyileşmesi, tromboemboli, basınç ülseri, kas gücünün azalması ve depresyon gibi hem fizyolojik hem de psikolojik sorunlara neden olur. Yetersiz beslenme hastaneye tekrarlı yatışlara sebep olur, komplikasyon oranlarını, ekonomik kaynak kullanımını ve mortalite oranlarını artırır.

Yetersiz beslenme veya tam yeme yetersizliği haftalarca devam ederse, ortaya çıkan durum kendi başına hayati tehlike oluşturabilir. Yetersiz beslenen hastalarda cilt altı yağ dokusunda azalma, kaslarda erime, periferal ödem ve asit izlenebilen fiziksel bulgulardır.

Avrupa Klinik Beslenme ve Metabolizma Derneği (ESPEN)'e göre malnütrisyon "gıdaların yetersiz alımı sonucu uzun sürede ortaya çıkan, yağsız vücut kitlesi ve deri altı yağ depolarının azalmasına bağlı vücut kompozisyonunda değişiklik ve kademeli bir kilo kaybıyla sonuçlanan ve klinik olarak fiziksel ve mental fonksiyonların bozulmasına yol açan bir durum" olarak tanımlamaktadır. Malnütrisyon; hastalık, uzun süreli açlık veya ileri yaşlanma sonucunda ortaya çıkabilir. ESPEN'e göre, malnütrisyon teşhisi konulmadan önce, herhangi bir geçerli beslenme riski tarama aracına göre "beslenme riski altında" olma kriterlerinin yerine getirilmesi gerektiği belirlenmiştir. İki alternatif tanı ölçütü grubundan herhangi birinin olması yeterlidir;

Birinci alternatif tanımlama kriteri, vücut kütle indeksinin (VKİ) <18,5 kg/m^2 veya birleşik kilo kaybı ve azaltılmış VKİ (yaşa bağlı sınırlar) veya cinsiyete bağlı azaltılmış yağsız kitle indeksi (YVK).

İkinci alternatif tanımlama kriteri ise, yetersiz beslenme için ASPEN ve Beslenme ve Diyetisyenler Akademisi (AND), hastalarda malnütrisyon tanısı koymak için, aşağıda belirtilen en az iki veya daha fazla özelliğin olması gerektiğini belirtmektedir.

- Kilo kaybı,
- Kas kütlesi kaybı,
- Yetersiz enerji alımı,
- Deri altı yağ dokusu kaybı,
- Lokal veya genel sıvı birikimi,
- Azalmış fonksiyonel durum (el kavrama kuvveti ile değerlendirilir)

Yetersiz beslenme, malnütrisyon ve buna bağlı komplikasyonları önlemek ve hastanın iyileşmesine katkıda bulunmak için hastaya yeterli ve dengeli beslenme desteği sağlanmalıdır. ESPEN risk altındaki bireylerin beslenmelerine erken dönemde başlanması gerektiğini belirtmektedir. Oral yolla beslenemeyen veya oral yolla yeterli beslenemeyen, ancak gastrointestinal sisteminin çalıştığı hastalar metabolik gereksinimleri karşılamak için enteral yolla beslenebilir.

KAYNAKÇA

Adeyinka, A., Rouster, A.S., Valentine, M. (2020). *Enteric Feedings*. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing Erişim: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK532876/ Erişim tarihi: 04.05.2021

Akça, N.K, Taşçı, S. (2017). Beslenme ve ilişkili bozukluklar. Aslan, F.E., Olgun, N. (Ed.), *Fizyopatoloji* içinde. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Akçay, K., Kesik, G., Suluhan, D., Soysal, D., Demir, H. N., Kazancı, H. (2020). Parenteral nutrition and nursing care: A review of the recent literature. *Clinical Science of Nutr*ition, *2*(1): 15-20. doi: 10.5152/ClinSciNutr.2020.980

Akıncı, S.B. (2011). Enteral nütrisyon uygulama yöntemleri. *Klinik Gelisim*, *24*: 20-5. http://klinikgelisim.org.tr/kg_24_1/5.pdf Erişim tarihi: 10. 04. 2021

Akyazı, D., Tan, E. (2016). Beslenmede Hemşirelik Uygulamaları. Nimet Şenoğlu (Ed.), *Nutrisyon Klavuzu*. (s:66-86). İzmir: Tepecik Hastanesi Yayınları. Erişim: https://www.researchgate.net/profile/Ismail-Yilmaz-8/publication/313204889_NUTRISYON_KILAVUZU/links/5892627792851cda256a31f6/NUeTRISYON-KILAVUZU.pdf. Erişim Tarihi: 13.04.2021

Altomare, R., Damiano, G., Abruzzo, A., Palumbo, V.D., Tomasello, G., Buscemi, S., et al. (2015). Enteral nutrition support to treat malnutrition in ınflammatory bowel disease. *Nutrients, 7*(4): 2125-2133. doi:10.3390/nu7042125

Arsava, E.M., Aydoğdu, İ.,_Güngör, L., Işıkay, C.T., Yaka, E. (2018). Nutritional approach and treatment in patients with stroke, an expert opinion for Turkey. *Turkish Journal of Neurology, 24*(3): 226-242. doi:10.4274/tnd.92603

Bıçak Ayık, D., Enç, N. (2019). Yoğun bakım hastalarında enteral beslenme. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, *23* (2): 114-122. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ybhd/issue/48447/581867 Erişim tarihi: 28.03. 2021

Biberoğlu, F. M. (2019). Parenteral Beslenme ve Sorunları. Adem Akçakaya (Ed.) *Palyatif Bakım ve Tıp* içinde (s: 101-104). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.

Cederholm, T., Barazzoni, R., Austin, P., Ballmer, P., Biolo, G., Bischoff, S. C., et al. (2017). ESPEN guidelines on definitions and terminology of clinical nutrition. *Clinical nutrition*, *36*(1): 49-64. doi: 10.1016/j.clnu.2016.09.004

Cederholm, T., Bosaeus, I., Barazzoni, R., Bauer, J., Van Gossum, A., Klek, S., et al. (2015). Diagnostic criteria for malnutrition e an ESPEN consensus statement. *Clinical Nutrition, 34*(3): 335-40. doi: 10.1016/j.clnu.2015.03.001.

Chapman, M.J, Nguyen, N.Q., Deane, A.M. (2013). Gastrointestinal dysmotility: evidence and clinical management. *Current opinion in clinical nutrition and metabolic care, 16*(2): 209-216. doi:10.1097/MCO.0b013e32835c1fa5

Çekmen, N., Dikmen, E. (2014). Yoğun bakım hastalarında enteral ve parenteral nütrisyon. *Toraks Cerrahisi Bülteni*, *5*(3): 187-197. Erişim: https://www.toraks.org.tr/site/community/downloads/1805. Erişim tarihi: 29.03.2021

Çelebi, D., Yılmaz, E. (2019). Cerrahi hastalarda enteral ve parenteral beslenmede kanıta dayalı uygulamalar ve hemşirelik bakımı. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *7*: 714-731. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/704665 Erişim Tarihi: 28.03.2021

Demiray, A., Kuzyaka, İ., Ayşegül, Açıl., İlaslan, N. Enteral Beslenen Yoğun Bakım Hastalarının Beslenme Süreci ve Gelişebilecek Komplikasyonlar Açısından Değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *10*(3): 289-296. doi: 10.33631/duzcesbed.599143

Douglas, L., Nguyen, M.D. (2017). Guidance for supplemental enteral nutrition across patient populations. *The American journal of managed care, 23*(12): 210-219. Erişim: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28727475/ Erişim tarihi: 01.05. 2021

Enteral and Parenteral Nutrition. (2018). *Enteral Nutrition.* Erişim: 29.03.2021. https://www.bapen.org.uk/nutrition-support/assessment-and-planning/enteral-and-parenteral-nutrition

Espen Parenteral Nutrisyon Rehberi. (2011). *Santral Venöz Kateterler*. Erişim: 03.05.2021. http://www.kepan.org.tr/userfiles/ESPEN_PN_KILAVUZ/ESPEN_PN_rehber_Turkce.pdf

Gezer, N., Temel, E. (2019). Ülkemizde parenteral beslenmede kanıta dayalı hemşirelik uygulamaları: Bir literatür incelemesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *3*(2); 131- 139. https://dergipark.org.tr/tr/pub/amusbfd/issue/45465/477740 Erişim tarihi: 04.04. 2021

Gomella, L.G., Steven, A. Haist, S.A. (2007). *Clinician's Pocket Reference, 11th Edition United States of America* (11th Edition*:* The McGraw-Hill Companies Erişim: https://accessmedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookid=365. Erişim tarihi: 29.03.2021

Gök Metin, Z., Özdemir, L. (2015). Enteral beslenme komplikasyonları ve hemşirelik bakım uygulamaları. *Sağlık ve Toplum (25)3:* 28-32. Erişim: https://ssyv.org.tr/wp-admin/uploader/BELGELER/Enteral.pdf Erişim tarihi: 08.05.2021

Gürkan, A., Gülseven, B. (2013). Enteral beslenme: bakımda güncel yaklaşımlar. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 16*(2): 116-120. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29624 Erişim tarihi: 27. 03. 2021

Kabaçam, G., Özden, A. (2019). Enteral tüple beslenme. *Güncel Gastroenteroloji, 13*(4): 201-10. http://guncel.tgv.org.tr/journal/31/pdf/333.pdf Erişim tarihi: 27. 03. 2021

Karpuzoğlu, D., Batar, N. (2019). Onkolojide tercih edilen beslenme durumu tarama ve değerlendirme yöntemleri. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, *1*(1): 37-46. doi: 10.33308/2687248X.201911125

Koçhan, E., Akın, S. (2018). Hemşirelerin enteral ve parenteral beslenme uygulamalarına ilişkin bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi. *Hemşirelik Akademik araştırma dergisi*, *4*(1):1-14. doi:10.5222/jaren.2018.001

Kohli-Seth, R., Sinha, R., Wilson, S., Bassily-Marcus, A., Benjamin, E. (2009). Adult parenteral

Korhan, E. A. (2017). Yoğun Bakım Hastalarında Beslenme ve Barsak Yönetimi. Asiye Akyol (Ed.), *Yoğun Bakım Hemşireliği* (s:157-177). İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Kozeniecki, M., Fritzshall, R. (2015). Enteral nutrition for adults in the hospital setting. *Nutrition in Clinical Practice, 30*(5): 634-651. doi:10.1177/0884533615594012

Murray, K., Mehta, S. (2018). Home parenteral nutrition for patients with intestinal failure due to advanced cancer. *British Journal of Nursing*, *27*(Sup4a): S1-S8. doi:10.12968/bjon.2018.27.Sup4a.S1)

National Collaborating Centre for Acute Care, February 2006. *Nutrition support in adults oral nutrition support, enteral tube feeding and parenteral nutrition.* National Collaborating Centre for Acute Care, London. Erişim: 01.04. 2021, www.nice.org.uk/guidance/cg32

Nguyen, D.L. (2017). Guidance for supplemental enteral nutrition across patient populations. *The American journal of managed care, 23*(12):210-219. Erişim: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28727475/ Erişim tarihi: 01.05. 2021

nutrition utilization at a tertiary care hospital. *Nutrition in clinical practice, 24*(6): 728-732. doi: 10.1177/0884533609351529.

Ojo, O. (2017). Enteral feeding for nutritional support in critically ill patients. British Journal of Nursing, *26*(12): 666-669. doi:10.12968/bjon.2017.26.12.666)

Ojo, O., Brooke, J. (2016). Recent advances in enteral nutrition. *Nutrients. 8*(11): 709. doi: 10.3390/nu8110709.)

Ortaç Ersoy, E., Topeli İskit, A. ve Abbasoğlu, O. (2010). Parenteral nütrisyon. *İç Hastalıkları Dergisi*, *17*: 209-216. Erişim: http://www.ichastaliklaridergisi.org/managete/fu_folder/2010-04/html/2010-17-4-209-216.htmW Erişim tarihi:01.05.2021

Pakyüz, Ç.S, Özbayır, T. (2017). Mide ve Duedonum hastalıkları. In: Karadakovan A, Aslan FE (Ed.), *Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım* içinde (655-679). 4. baskı. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Sayan, H. E. (2020). Parenteral beslenen hastaların endikasyonları ne kadar uygun? JARSS Anestezi Dergisi, 28(2): 116-23. doi: 10.5222/jarss.2020.52724

Schueren, M.B., Soeters, P.B., Reijiven, P.L.M., Allison, S.P., Kondrup, J. (2017). Malnütrisyon Tanısı-Tarama ve Değerlendirme. L. Sobotka (Ed.), *Klinik Nütrisyonun Temelleri* içinde (s.21-31). 4. Baskı.

Singer, P., Blaser, A.R., Berger, M.M., Alhazzani, W., Calder, P.C., Casaer, M.P. (2019). ESPEN guideline on clinical nutrition in the intensive care unit. *Clinical Nutrition, 38*(1): 48-79. doi: 10.1016/j.clnu.2018.08.037.

Sobotka, L. (2011). Nutritional support in different clinical situations. Allison SP (Ed.), Basic in clinical nutrition içinde (s:433-436). Prague: Galen Pr.

Şentürk, E. (2011). Yoğun bakımda total parenteral beslenme. *Klinik Gelişim*, 24: 50-52. http://www.klinikgelisim.org.tr/kg_24_1/9.pdf Erişim tarihi: 01.04.2021

Taylor, S.J., Manara, A.R., Brown, J. (2010). Treating delayed gastric emptying in critical illness: metoclopramide, erythromycin, and bedside (cortrak) nasointestinal tube placement. *JPEN. Journal of parenteral and enteral nutrition, 34*(3): 289-294. doi: 10.1177/0148607110362533

Üstün, M., Aydın, C. (2016). Temel Nütrientler ve İhtiyaç Durumlarının Belirlenmesi ve Enteral Beslenme. Nimet Şenoğlu (Ed.), *Nutrisyon Klavuzu*. (s:25-36). İzmir: Tepecik Hastanesi Yayınları. Erişim: https://www.researchgate.net/profile/Ismail-Yilmaz-8/publication/313204889_NUTRISYON_KILAVUZU/links/5892627792851cda256a31f6/NUeTRISYON-KILAVUZU.pdf Erişim Tarihi: 13.04.2021

White, J.V., Guenter, P., Jensen, G., Malone, A., Schofield, M. (2012). Consensus statement: Academy of Nutrition and Dietetics and American Society for Parenteral and Enteral Nutrition: characteristics recommended for the identification and documentation of adult malnutrition (undernutrition). *JPEN. Journal of parenteral and enteral nutrition, 36*(3): 275-83. doi: 10.1177/0148607112440285.

Wøien, H., Bjørk, I.T. (2006). Nutrition of the critically ill patient and effects of implementing a nutritional support algorithm in ICU. *Journal of clinical nursing*, *15*(2): 168-77. doi: 10.1111/j.1365-2702.2006.01262.x.

Zincircioğlu, Ç. (2016). Parenteral Beslenme Kılavuzu. Nimet Şenoğlu (Ed.), *Nütrisyon Kılavuzu* içinde (s: 36-46). İzmir: Tepecik Hastanesi Yayınları. Erişim: https://www.researchgate.net/profile/Ismail-Yilmaz-8/publication/313204889_NUTRISYON_KILAVUZU/links/5892627792851cda256a31f6/NUeTRISYON-KILAVUZU.pdf Erişim Tarihi: 13.04.2021

10. BÖLÜM

MEKANİK VENTİLATÖR KULLANIMI

ZEYNEP ZENGİN

Okuyarak öğreneceksin ama severek anlayacaksın.
Boş zaman yoktur, boşa geçen zaman vardır.

(Tagore)

1. MEKANİK VENTİLATÖR TANIMI

Mekanik ventilatör, herhangi bir sebeple oksijenlenmesi yeterli olmayan hastalarda solunum işlevini yapay olarak destekleyen cihazlardır.

Mekanik ventilasyon, "herhangi bir nedenle yaşamsal bir fonksiyon olan solunum işlevinin, hastanın kendi solunumunu yapabileceği döneme kadar yapay olarak bir ventilatör (respiratör) cihazının yardımı ile sürdürülmesidir."

Ventilasyon: "Havanın akciğer içine ve dışına hareketidir. Temel amaç oksijenden zengin havanın akciğerlere alınıp (inspiryum) ve yüksek oranda karbondioksit içeren kirli solunum havasının dışarı (ekspiryum) atılmasıdır."

Teknolojinin gelişmesi ve insan fizyolojisinin daha iyi anlaşılmasıyla birlikte riskli hastaların tedavisinde sıkça kullanılan mekanik ventilasyon, yoğun bakım ünitelerinin olmazsa olmazı yani tedavinin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Günümüzde çok çeşit ve özelliklerde solunum cihazları bulunsa da hepsi temelde birbirine benzer yapılara sahiptirler ve aynı amaca hizmet ederler. Prensipte solunum cihazları dört ana parçadan oluşur: 1) Elektronik Sistem, 2) Pnömatik Sistem, 3) Görüntüleme Birimi, 4) Hastaya bağlanacak aparatlar. Solunum cihazlarında kontrol birimi ve görüntüleme birimi son derece gelişmiştir. Hastaya ait bütün veriler ve cihaz verileri kullanıcı tarafından kontrol edebilmekte ve gerekli olan tüm kalibrasyonlar belirli aralıklarla yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Bacakoğlu, F. (2002). Temel İnvaziv Mekanik Ventilasyon Uygulama Yöntemleri. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı, İzmir Yoğun Bakım Dergisi, 2(4):215-224. 05 13, 2021 Tarihinde Http://Www.Yogunbakimdergisi.Org/Managete/Fu_Folder/2002-04/2002-2-4-215-224.Pdf Adresinden Alındı

Bayram B., Ş. E. (2019). Invasive Mechanical Ventilation İn The Emergency Department. Turkish Journal Of Emergency Medicine, 43-53. Doi:10.1016/J.Tjem.2019.03.001

Bülent Eccevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi. (2017). Mekanik Ventilasyon Ve Temel Bakım İlkeleri. Zonguldak. 05 11, 2021 Tarihinde Https://Cdn2.Beun.Edu.Tr/Sbf/2017/02/17/Hem311-11-Hafta.Pdf Adresinden Alındı

Çakar, N., Yelken, B., Akıncı, İ., Demirağ, K., Demirkıran, O., Dikmen, Y., Yılmaz, M. (2017, 11 17-18). Tybd 28. Mekanik Ventilasyon Kurs Kitabı. İstanbul.

Dikensoy, Ö. (2006). Mekanik Ventilasyon Nedir? 8. Ulusal İç Hastalıkları Kongresi, (s. 13-17). 04 11, 2021 tarihinde http://www.tihud.org.tr/uploads/content/kongre/8/17.pdf adresinden alındı

Hülya Yılmaz Ak, M. Y. (2018). Mekanik Ventilasyona Pratik Yaklaşım. Koşuyolu Heart J, 21(1):65-69. doi:10.5578/khj.53920

Karakoç, D. (2017). Temel Mekanik Ventilasyon Modları ve Ayarlamalar. Yoğun Bakım Dergisi, 7(3):317-321. 04 25, 2021 tarihinde http://www.yogunbakimdergisi.org/managete/fu_folder/2007-03/html/2007-7-3-317-321.htm adresinden alındı

Pozitif Basınçlı Ventilasyon. (tarih yok). 05 14, 2021 tarihinde www.umke.org: https://www.umke.org/images/dosyalarim/UMKE_E_T_M_SUNUMLARI/MEKAN_K_VENT_LASYON.pdf adresinden alındı

TC Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). Yapay Solunum Cihazları. 05 13, 2021 tarihinde http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Yapay%20Solunum%20(ventilatör)%20Cihazları.pdf adresinden alındı

11. BÖLÜM

SOLUNUM YETMEZLİĞİNE YAKLAŞIM

UZ. DR. BURCU İLERİ FİKRİ

Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için, en hakiki mürşit bilimdir, fendir.

M. KEMAL ATATÜRK

1. TANIMLAR VE FİZYOLOJİK BAKIŞ

Solunum sistemi anatomik olarak üst ve alt hava yolları olarak ikiye ayrılır. Üst hava yolları burun, ağız, farenks, larenks, vokal kordlardan ve trakeanın başlangıç bölümünden meydana gelir. Üst hava yollarının bitiminde alt hava yolları başlar. Alt hava yolları trakeanın alt bölümü, bronşlar ve akciğerlerden oluşmaktadır. Trakea 10-12 cm uzunluğunda, yaklaşık 2 cm çapında, yaklaşık 16-20 adet trakeal kıkırdaktan oluşan bir yapıdır. Trakeanın ön duvarı atnalı şeklinde üst üste sıralı kıkırdak halkalardan meydana gelir. Bu trakeal halkaların arka açıklığı membransı bir yapı ile örtülüdür, yani trakeanın arka duvarı daha yumuşak bir yapıdadır. Trakea devam ederek sağ ve sol ana bronşlrara ayrılır. Bronşlar devam ederek bronşiollere ayrılır ve bronşiollerin sonunda alveollar ile alt solunum yolları tamamlanmış olur. Oksijen ve karbondioksit gazlarının değişimi, terminal solunum ünitesi adı verilen bu son bölümde gerçekleşmektedir.

Terim olarak soluma yani respirasyon; akciğerlere solunabilir hava karışımının girip çıkması olarak basit haliyle tanımlanabilir. Solunum yani ventilasyon ise, solunabilir havadaki oksijenin soluma ile alveollere alınması, pulmoner kapillerlerde kana geçmesi (diffüzyon / dış solunum), kardiyovasküler sistem ile dokulara taşınması, dokular tarafından alınması (diffüzyon/iç solunum) doku hücrelerinde mitokondriye girerek metabolizmaya katılması ve metabolizma sonucu oluşan karbondioksit gazının bu yolun tersini izleyerek dışarı atılmasıdır. Solunum sisteminin görevi, vücut için gerekli oksijeni almak, üretilen karbondioksiti atmak ve bu sayede vücudun pH dengesini normal aralıkta tutarak homeostazis denilen vücut içi dengeyi sağlamaktır. Solunum işi, akciğerler, kardiyovasküler sistem, beyin ve santral sinir sistemi, periferik sinir sistemi ve kaslardan oluşan çok sayıda sistemin birbiri ile uyum içerisinde çalışmasını gerektiren bir iştir. Gözle görülebilir organ sistemlerinden, hücresel düzeye uzanan karmaşık bir fizyolojik yolak söz konusudur. Anlama kolaylığı açısından; solunum sistemi iki parçaya ayrılarak düşünülebilir

1. Akciğerler
2. Solunum pompası (göğüs duvarı, diyafram kası, interkostal sinirler, santral sinir sistemi içerisinde medulla ve posta bulunan solunum merkezleri, periferik ve spinal sinirler)

Bu iki parçadan en az birinde gerçekleşen bozukluklarda solunum yetmezliği meydana gelir. Solunum yetmezliği, solunum sisteminin dokuların gereksinimini karşılayacak ölçüde oksijen sağlayamaması ve/ veya üretilen karbondioksiti uzaklaştıramaması sonucu meydana gelmektedir. Eğer çeşitli nedenlerle akciğerlerde bir bozulma meydana geldiyse; ön planda arteriyel kandaki parsiyel oksijen basıncında (PaO_2) düşme meydana gelir. PaO_2 basıncı 60 mmHg'nın altına indiğinde *hipoksemik s*olunum yetmezliği (tip 1 solunum yetmezliği) adı verilmektedir. Solunum pompasının herhangi bir kısmında meydana gelebilecek bozulmalarda ise ön planda arteriyel kandaki parsiyel karbondioksit ($PaCO_2$) seviyesinde yükselme (normal değeri 35-45 mmHg) meydana gelir. Bu duruma da *hiperkarbik* solunum yetmezliği (tip 2 solunum yetmezliği) adı verilmektedir. Hastalarda hipoksik ve hiperkarbik solunum yetmezliği durumları aynı anda da izlenebilir. Bu durumda *mikst* tip solunum yetmezliği isimlendirmesi kullanılır.

KAYNAKÇA

Erdoğan E, Şanlı D, Dikmen Y. (2019) Yoğun Bakımda Solunum Yetmezliğine Yaklaşım. Nimet Şenoğlu (Ed.) *Olgularla Yoğun Bakım Protokolleri* içinde (81-98) Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Roussos C, Koutsoukou A. Respiratory failure. *Eur Respir J Suppl*. 2003 Nov;47:3s-14s. doi: 10.1183/09031936.03.00038503. PMID: 14621112.

Cooper CB, Celli B. Venous admixture in COPD: pathophysiology and therapeutic approaches. *COPD*. 2008 Dec;5(6):376-81. doi: 10.1080/15412550802522783. PMID: 19353352; PMCID: PMC2645850.

Karakurt S. Solunum Yetersizliği (2011) Hayati Bilgiç, Mehmet Karadağ (Ed.) *Temel Akciğer Sağlığı ve Hastalıkları* içinde (303-8) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Markou NK, Myrianthefs PM, Baltopoulos GJ. Respiratory failure: an overview. *Crit Care Nurs Q*. 2004 Oct-Dec;27(4):353-79. doi: 10.1097/00002727-200410000-00006. PMID: 15537123.

Grippi MA. Respiratory failure: an overview. *In Fishman's pulmonary disease and disorders* (Ed) Fishman AP, Elias JA, Fishman JA, Grippi MA, Senior RM, Pack AI. Pp:2509-15.

Kaya A. Solunum Destek Tedavileri (2011) Hayati Bilgiç, Mehmet Karadağ (Ed.) *Temel Akciğer Sağlığı ve Hastalıkları* içinde (309-12) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Laffey J, Kavanagh BP.(2016) Hypercapnia in the critically ill. *Oxford textbook of Critical Care Second Edition.* (451-56.) In:Andrew Webb (ed) Oxford University Press.

12. BÖLÜM

ASPİRASYON PNÖMONİSİ

ÖĞR. GÖR. MERVE AYDIN KARABAŞ

Bilginin zevkine varıp okumak o kadar güzel ki.

(Prof. Dr. Fuat Sezgin [1924-2018])

GİRİŞ

Aspirasyon, orofarengeal (ağız ve yutağı içeren bölümle ilgili olan) veya gastrik (mide) içeriğin larenks (gırtlak) ve alt solunum yollarına geçişine denir. Normalde sağlıklı bir bireyde orofarengeal aspirasyonu engelleyen en önemli savunma mekanizması yutma fonksiyonu ve öksürük refleksidir.

Günlük hayatta uyku sırasında küçük miktarlarda da olsa orofarengeal sekresyonu aspire ederiz. Normal farengeal (yutak) sekresyonda bulunan bakteriyel virülansın enfeksiyona neden olacak yoğunlukta olmaması, güçlü öksürme fonksiyonu, aktif siliyer transport ve normal humoral ve hücresel immün mekanizmalar sayesinde patolojik bir tablo ortaya çıkmaz. Eğer mekanik, humoral veya hücresel mekanizma bozulur ya da fazla miktarda sekresyon aspire edilirse vücut yeterince savaşamaz ve pnömoni oluşabilir. Kliniğe yansıması yani bulguların ortaya çıkması; aspire edilen materyalin miktarına, cinsine, kişinin verdiği yanıta ve aspirasyonun sıklığına bağlı olarak değişmektedir.

Aspirasyon dediğimizde sağlık eğitiminde yolun başında olanların kafası biraz karışabilir. “Neyi aspire ediyoruz?” ya da “Aspire eden kim?” diye düşünülebilir. Bu yüzden aspirasyon kelimesi tek başına yeterli olmamaktadır.

Neyi aspire ediyoruz?
Aspire eden kim?

Aspire etmek kelime anlamı olarak *içine çekmek* demektir. Eğer bir kişi hastaya aspirasyon cihazı ve katateri ile nazofaringeal ya da orofaringealden solunum yollarına girip sekresyonları vakumlamak suretiyle aspirasyon cihazına çekerse, dışarı aspire etmiş olur. Bu hastanın bakımını üstlenen kişinin yaptığıdır. Hastanın aspire etmesi dediğimizde ise aslında pulmoner aspirasyonu kastederiz.

KAYNAKÇA

Anonim, (2009) Aspiration pneumonia.The Japanese Respiratory Society Journal compilation Asian Pacific Society of Respirology S59–S64 Doi: 10.1111/j.1400-1843.2009.1578.x

Akıncı Öztürk, B. Ertürk, A. Yaşlılarda Pnömoni. Erişim adresi: https://www.solunum.org.tr/TusadData/Book/677/17102018114334-022.pdf Erişim Tarihi: 10.06.2021

Alhazzani, W. Almasoud, A. Jaeschke, R. Lo, BW. Sindi, A. Altayyar, S. (2013). Small bowel feeding and risk of pneumonia in adult critically ill patients: A systematic review and meta-analysis of randomized trials. Crit care; 17: R127. Doi: 10.1186 / cc12806

Almiralla, J. Cabréb, M. Clavéc, P. (2012) Complications of Oropharyngeal Dysphagia: Aspiration Pneumonia. Nestlé Nutr Inst Workshop Ser, vol 72, pp 67–76. Doi:10.1159/000339989

Bahadır, A. Yaşlılarda Yutma Bozukluğu ve Aspirasyon Pnömonisi. SBÜ Yedikule Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim Araştırma Hastanesi, Göğüs Hastalıkları Kliniği, İstanbul. 07.05.2021. Erişim: https://www.solunum.org.tr/TusadData/Book/677/1710201811443-023.pdf

Çakır Edis, E. (2014) Aspirasyon Pnömonisi. Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi 2 (1): 52-58 Erişim Tarihi:21.05.2021http://ghs.asyod.org/Dosyalar/GHS/2014/1/625ba238-2402-466c-8e8b 651a24a370ca.pdf

Doğan, M. (2007). Aspirasyon Pnömoni Tanısıyla Yatırılan 1-24 Ay Arası Çocukların Çeşitli Yönlerden İncelenmesi. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). T.C Sağlık Bakanlığı Şişli Etfal Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları Kliniği, İstanbul. https://hastane.ksu.edu.tr/depo/belgeler/HB.TL.51%20ER%C4%B0%C5%9EK%C4%B0N%20YO%C4%9EUN%20BAKIMLARDA%20HAVA%20YOLU%20%C4%B0ZLEM%20TAL%C4%B0MATI_1711101045319588.pdf Erişim Tarihi: 05.06.2021

Elliott, D. R. F., Finkbeiner, W. E., & Rizzuto, G. (2018). Aspiration pneumonia in the setting of diffuse esophageal retention cysts: An autopsy case report. Human Pathology: Case Reports, 13, 53-55.

Jackson, S. Eastaugh-Waring, T. (2018) Regurgitation and Aspiration. Anaesthesia & Intensive Care Medicine Published by ElseviR, Pages 471-474. Doi: 10.1016/j.mpaic.2018.06.004

Marik, PE. (2011) Pulmonary aspiration syndromes. Current Opinion in Pulmonary Medicine; pages:148-154

Mortensen, HR. Jensen, K. Grau, C. (2013) Aspiration pneumonia in patients treated with radiotherapy for head and neck cancer. Acta Oncologica 52: 270-6. Doi: 10.3109 / 0284186X.2012.742205

Nakashima, S., Miyamoto, A., Takahashi, Y., Nakahama, H., Moriguchi, S., Murase, K., ... & Daiya, T. (2021). Mendelson's syndrome complicated by bacterial aspiration pneumonia triggered by right putamen bleeding: A case report. Respiratory Medicine Case Reports, Doi: 101466.

O'Connor, S. (2003). Aspiration pneumonia and pneumonitis. Australian Prescribe. Pages:14-17 Erişim Tarihi:13.05.2021. https://www.nps.org.au/assets/6ec4f2c0bb27285a-7120034163c7-90ce63999b44fca088fcc7e2afec2060c7163c6e4e4b0cacd3d6ebb0c926.pdf

Özel M.Çevre Hast.(2009). Aspirasyon Uygulama Talimatı. Erişim Adresi: https://www.cevrehastanesi.com.tr/upload/dosya/klntl09-aspirasyon-uygulama-talimatipdf_20181017013711.pdf. İstanbul. Erişim Tarihi: 03.06.2021

Salik, T. M. Doherty, T. (2021) Mendelson Syndrome. StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing. Erişim tarihi: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30969586/

Sevinç, C. (2017) Pnömoni. Doç. Dr. Nazan ŞEN Prof. Dr. Mustafa Hikmet ÖZHAN (Ed.), Aspirasyon Pnömonisi ve Yatağa Bağımlı Hastada *İnfeksiyondan* Korunma içinde (s.170-179). TÜSAD Eğitim Kitapları Serisi

T.C Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2020). Covid-19 (Sars-CoV-2 Enfeksiyonu), Ağır Pnömoni, Ards, Sepsis ve Septik Şok Yönetimi. Bilimsel Sağlık Kuruluşu Çalışması. Ankara Erişim Adresi: https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39297/0/covid-19rehberiagirpnomoniardssepsisveseptiksokyontemipdf.pdf Erişim Tarihi: 08.06.2021

T.C. KSÜ Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi. (2017). Erişkin Yoğun Bakımlarda Hava Yolu İzlem Talimatı. Kahramanmaraş. Erişim Adresi:

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Anestezi ve Reanimasyon, Anestezi Komplikasyonları. Ankara. Erişim: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Anestezi%20Komplikasyonlar%C4%B1.pdf. Erişim Tarihi: 08.05.2021

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Anestezi ve Reanimasyon, Aspirasyon. Ankara. (2011). Erişim Adresi: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Aspirasyon.pdf Erişim Tarihi: 03.06.2021

T.C. Sağlık Bakanlığı Eskişehir İl Sağlık Müdürlüğü. (2019). Aspiratör Kullanımında İş Güvenliği Önlemleri Talimatı. Eskişehir. Erişim Adresi: https://eskisehirism.saglik.gov.tr/Eklenti/76810/0/ismisgtl32-aspirator-kullaniminda-is-guvenligi-onlemleri-talimatipdf.pdf Erişim Tarihi: 05.06.2021

Tasch, M, D. (2007) Pulmonary Aspiration. Complications in Anesthesia (Second Edition). Pages 641-643. doi: 10.1016/B978-1-4160-2215-2.50163-0

Tayfur, İ., (2011), Acil Servise *İntoksikasyonla* Başvuran Olgularda, Aspirasyon Pnömonisi ve Solunum Yolları Komplikasyonlarının Araştırılması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Acil Tıp Kliniği, İstanbul.

Teramoto, S. (2014) Clinical Significance of aspiration pneumonia and diffuse aspiration bronchiolitis in the elderly. Journal of Gerontology & Geriatric Research Pages::142-147. Doi: 10.4172/2167-7182.1000142

Watila MM, Nyandaiti YW, Balarabe SA, Bakki B, Alkali NH, Ibrahim A, (2013). Aspiration pneumonia in patients with stroke in Northeast Nigeria. International Journal of Stroke 8: E16. Doi: 10.1111/ijs.12095

Yılmaz, FH.ve ark. (2014). Aspirasyon pnömonisi. Genel Tıp Dergisi 24(Ek 1):6-8 Erişim Tarihi: 15.05.2021 http://www.geneltip.org/upload/sayi/82/GTD-00652.pdf

13. BÖLÜM

ŞOK

PROF. DR. ACAR AREN

Yasalar karşısında insan, başkasının hakkına tecavüz ettiği zaman, Etik olarak ise, bunu aklından geçirdiği anda suçludur.

(Immanuel Kant)

1. ŞOK

1.1. Genel Bilgiler

Şok günlük hayatta değişik anlamlarda kullanabilen ancak tıbbi anlamı çok farklı bir terimdir. Anestezi teknisyeni olarak ameliyatlarda sıklıkla karşılaşmamız nedeniyle çok iyi bilmemiz gereken bir durumu ifade eder. Şok, dokulara yeterli kan gelmemesine bağlı olarak hücrelerin oksijensiz kalması ve beslenme ürünlerine ulaşamaması sonrası ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak kabul edilir. Bu durum devam ederse hücrede geri dönüşümü olmayan hasarlara yol açar ve hastanın durumu gittikçe ağırlaşır. İltihap hücreleri uyarılır ve Sistemik İnflamatuar Yanıt Sendromu (SİRS) oluşur ki, durumun ciddiyeti devam ederse Çoklu Organ Yetmezliği Sendromu (MOF) gelişir ölüm kaçınılmaz olur.

Şok birçok nedenle oluşur ve bu nedenlere bağlı olarak çeşitli sınıflamalar yapılmıştır. *Hipovolemik şok* en sık görülen tiptir. Kanama sonucu gelişen *hemorajik şok*, sıvı kaybı (ishal, yanık) ile oluşan *non-hemarajik şok* gibi alt tipleri vardır. Bir başka sık görülen tipi *kardiyojenik şok* olup kalbin infarktüs, aritmi gibi birçok hastalığına bağlı pompa görevini görememesi ve dokularda yeterince dolaşımı sağlayamaması durumudur. Yine kalbin pompalamasını engelleyen *obstrüktif şokta* ise pulmoner hipertansiyon, akciğerde masif emboli, tansiyon pnömotoraks, perikardit gibi hastalıklar da şoka yol açar. Son olarak damar yatağının genişlemesi ile karakterize *dağıtım (distributif) şok* alerjik ve nörolojik durumlarda periferik dolaşım ani olarak azalması ile karakterizedir. *Septik şok*, *SİRS, endokrin şoku, karaciğer yetmezliğinde* de aynı mekanizma ile şok gelişir. Şok tipleri ve oluşum nedenleri Tablo 1. de görülmektedir.

Tablo 1. Şok tipleri ve oluş nedenleri

ŞOK TİPİ	OLUŞ NEDENİ
Hipovolemik Şok	**Damar İçi Volüm Azlığı:** Hemorajik: Kanama Non-Hemorajik: İshal, Kusma
Kardiyojenik Şok	**Kalp Pompa Bozukluğu:** Miyokardit Miyokard İnfarktüsü
Obstrüktif Şok	**Dolaşımın Engellenmesi:** Kardiak Tamponad Tansiyon Pnomotoraks Masif Pulmoner Arter Tıkanıklığı
Dağıtımsal Şok	**Kapiller Damarların Uygunsuz Vazodilatasyonu:** Anaflaktik Şok Nörojenik Şok Septik Şok

KAYNAKÇA

Borgman MA, Spinella PS, Perkins JG, et al.(2007) The ratio of blood products tranfused affects mottality in patients receiving massive transfusions at a combat support hospital. J Trauma, 62(1): 112-119.

Homcomb JB, Minei KB, Scerbo MI, et al. (2012).Admission rapid tromboelastogphy can replace conventional coagulation test in the emergency department: Experience with in 1974 trauma patients. Ann Surg, 256(3): 476-486,

Kraut JA, Madias NE.(2014) Lactic acidosis. N Engl J Med, 371: 2309-2329.

Liu VX, Morehouse JW, Marelich GP, et al.(2016) Multicenter implementation of a treatment bundle for patients with sepsis and intermediate lactate values. Am J Respir Crit Care Med, 193: 1264-1270.

Peter R, Belala J. (2017) Shock, electrolytes and fluid. Sabiston's Textbook of Surgery, 20th editioned, Ed. Townsend CM, Elsevier P. 44-97.

Rodgers KG.(1995) Cardiovascular shock. Emerg Med Clin North Am, 13: 793-810.

Topgül T.(2010) Hipovolemik Şok. Tüm Yönleriyle Şok, Ed: Sökmen S, Topgül T, 1: 1-28, İstanbul 1:1-28.

Vincent JL, De Backer D.(2013) Circulatory shock. N Engl J Med, 369: 1726-1734.

Zucherbraun BS, Peitzman AB, Timoty R. Billiar (2015).Shock. Schwartz's Principles of Surgery, 10th Edition ed. F. Charles Brunicardi, 109-135 McGraw-Hill Education, 109-135.

14. BÖLÜM

EMBOLİ

PROF. DR. ACAR AREN

Her şey bir yana her seyahat bir tedavidir bir sıçrama ve kendine gelmedir.

(Franz Kafka)

1. EMBOLİ

1.1. Genel Bilgiler

Yabancı bir cismin kan yoluyla taşınarak bir damarı tıkaması durumu emboli olarak adlandırılmaktadır. Bu cisim sıvı, katı, gaz halinde pıhtı, tümör, yağ, hava gibi çeşitli tipte olabilir. Eğer bir damardaki trombozdan kopan bir pıhtı söz konusu ise bu durumda *tromboembolidden* söz edilir. En ölümcül olan emboli akciğere olan embolidir. 10-15 mikrondan büyük parçacıklar pulmoner artere girerek takılırlar. Bu durumun masif olması dolaşımı ciddi olarak tehdit eder. Pulmoner emboli (PE) acilde, ameliyat sonrası dönemlerde rastlayabileceğimiz, mortalitesi yüksek bir durum olup, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde yılda 23/100.000 kişi etkilenmekte ve ölüm sıklığında 3. sırada yer almaktadır. Hastada emboli damarlarda tam veya kısmı tıkanmaya yol açabilir. Sistemik emboli genelde kalp kökenli olup tüm vücuda savrulur ve tam tıkanma sonucu iskemik nekroza, infarktüse yol açabilir.

KAYNAKÇA

Aren A., Yıldız E.,Aksoy Ş.,Özpacacı (1997) Does pneumoperitoneum increase the risk of pulmonary embolism in laparoscopic surgery, Euro Asian Congress of Endoskopic Surgery, İstanbul, J.Endo-Surgery AbstracBook P 36.

Condliffe R, Elliot CA, Hughes RJ, et al. (2014) Management dilemmas in acute pulmonary embolism Thorax 69:174-180.

Condliffe R, Elliot CA, Hughes RJ, et al.(2014) Management dilemmas in acute pulmonary embolism Thorax 69:174-180.

Corrigan D, Prucnal C, Kabrhel C. (2016) Pulmonary embolism: the diagnosis, risk-stratification, treatment and dispositionof emergency department patients. Clin Exp Emerg Med 3 (3):117-125.

Desciak MC, DE. (2011) Perioperative pulmonary embolism: diagnosis and anesthetic management. 23: 153-165

Duriseti RS, Brandeau ML. (2010) Cost-effectiveness of strategies for diagnosing pulmonary embolism among emergency department patients presenting with undifferentiated symptoms. Ann Emerg Med 56:321-332.e10.

Geerts WH, Bergqvist D, Pineo GF, et al. (2008) Prevention of venous thromboembolism: American College of Chest Physicians Evidence-Based Clinical Practice Guidelines (8th Edition).Chest 133: 381-453.

Geibel A, Zehender M, Kasper W, Olschewski M, Klima C,Konstantinides SV. (2005) Prognostic value of the ECG on admission in patients with acute major pulmonary embolism. Eur Respir J 25(5):843-8.

Kabrhel C, Mark Courtney D, Camargo CA, et al. (2009) Potential impact of adjusting the threshold of the quantitative D-dimer based on pretest probability of acute pulmonary embolism.Acad Emerg Med. 16:325-32.

Karalezli A, Hasanoğlu HC, Kaya S, et al. (2009) Cut off value of D-dimer in pulmonary thromboembolism and pneumonia. Turk Med J Science. 39: 687-692.

Karalezli A, (2018) Pulmoner Emboli Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi 6 (2): 16-35.

Konstantinides SV, Torbicki A, Agnelli G, et al. (2014) ESC guidelines on the diagnosis and management of acute pulmonary embolism. Eur Heart J. 35(43):3033-80

Lankeit M, Friesen D, Aschoff J, et al. (2010) Highly sensitive troponin T assay in normotensive patients with acute pulmonary embolism. Eur Heart J 31(15):1836-1844.

Rodger MA, Carrier M, Jones GN, et al. (2000) Diagnostic Value ofArterial Blood Gas Measurement in Suspected Pulmonary Embolism. Am J Respir Crit Care Med 162: 2105-8.

Stein PD, Fowler SE, Goodman LR, et al.(2006) Multidetector Computed Tomography for Acut Pulmonary Embolism. N England J Med 354:2317-27.

Yamamoto T. (2018) Management of patients with high-risk pulmonary embolism: A narrative review. Jounal of Intensive Car 6: 16.

15. BÖLÜM

SEPSİS VE SEPTİK ŞOK

ÖĞR GÖR. CANSU HAZAL YANARDAĞ

Birkaç durum haricinde, hastalar enfeksiyondan ziyade, vücudun enfeksiyona cevabından dolayı ölürler.

(Sir William Osler - 1904)

1. SEPSİS VE SEPTİK ŞOK

Sepsis kelimesi, Yunanca çürüme anlamına gelen "sepo" kelimesinden türemiştir. Yaklaşık üç bin yıl önce Homeros'un bir eserinde kullanılmış daha sonra ise Hipokrat ve Galen'in tanımlamalarında geçmiştir. Günümüzdeki güncel tanımına ulaşana kadar çürüme, kokuşma, yaranın iltihaplanması, yaranın iyileşmesi, mikroorganizmaların kanda yayılması ve sistemik enfeksiyon gibi anlamlarda kullanılmıştır. 1991 yılında Chicago'da gerçekleştirilen genel görüş birliği konferansında Amerikan Göğüs Hekimleri Koleji ve Yoğun Bakım Tıbbi Derneği'nin ortak çalışmaları ile sepsisin ilk tanımlaması ortaya çıkmış ve tıp alanında kabul görmüştür. Daha sonra sepsis üzerine yapılan bilimsel çalışmalar arttıkça tanımlama üzerinde revize çalışmaları gerçekleşmiştir.

Sepsis, erkenden tanılanması önemli olan ve en kısa sürede tedavi gerektiren ciddi bir tablodur. Sepsis enfeksiyona karşı vücudun göstermiş olduğu ani ve abartılmış cevaptır, bu cevaptan dolayı hastaların dokuları ve organları zarar görebilir. Sepsisin neden olabileceği zararı, septik şoku, çoklu organ yetmezliği sendromunu ve ölümleri engellemek için hızla erken tedavi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Barash, P.G. (2017). Klinik Anestezi Temelleri. İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri

Kurt, H., Gündeş, S. Ve Geyik, M.F. (2013). Enfeksiyon Hastalıkları. Sepsis İçinde (S.168-171). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi

Rudd, K.E., Johnson, S.C., Agesa, K.M., Shackelford, K.A., Tsoi, D., Kievlan, D.R., Colombara, D.V., Ikuta, K.S., Kissoon, N., Finfer, S., Struzek, C.S., Machado, F.R., Reinhart, K.K., Rowan, K., Seymour, C.W., Watson, R.S., West, T.E., Marinho, F., Hay, S.I., Lozano, R., Lopez, A.D., Angus, D.C., Murray, C.L. ve Naghavi, M. (2020). Global, Regional, And National Sepsis İncidence And Mortality, 1990–2017: Analysis For The Global Burden Of Disease Study. Lancet, 395: 200-11. Doi: 10.1016/S0140-6739(19)32989-7

Sayek, İ. (Ed.) (2009). Temel Cerrahi El Kitabı. İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri

Tabak, F. (2019). Enfeksiyon Hastalıkları. İstanbul: Tıp Kitabevleri

Taş, D., Özbudak, G. Ve Türeyen, A. (2019). Acil Serviste Gizli Tehlike: Sepsis Ve Yeni Tanımı. Türkiye Klinikleri, 11(1): 91-4. Doi:10.5336/Nurses.2018-61857

Türkmen, A.Ü. (2017). Sepsis Değişiklikler. Aydın Sağlık Dergisi, 3(2):9-17. https://dergipark.org.tr/tr/pub/asder/issue/45925/579299 Erişim Tarihi: 01.06.2021

16. BÖLÜM

AKUT BÖBREK YETMEZLİĞİ

ÖĞR. GÖR. YAĞMUR AKBAL

Dünyadaki bütün umut, hiç hesaba katılmayan insanlardadır.

(Ursula K. Le Guin)

1. BÖBREK

Üriner sistemin makro yapısını; böbrekler, üreter, mesane, üretra, mikro yapısını; nefronlar oluşturmaktadır. Sağlıklı bir insanda böbrek çift organ olup, retroperitoneal olarak yerleşmiştir. Fasulye benzerinde olan bu organ vücut yüzey oranı ve ağırlığına göre boyu ve ağırlığı değişmektedir. Kadın ve erkeklerde ortalama 115-180 gram ağırlığındadır. Ayrıca çift organ olan böbrek, tek olarak da insanlarda yaşam boyunca sağlıklı bir şekilde fonksiyonunu sağlayabilmektedir. Böbreklerin en küçük fonksiyonel birimi nefronlardır. İnsanda yaklaşık bir milyon nefron olduğu tahmin edilmektedir. Nefron; bowman kapsülü, proksimal tübülüs, henle kulpu, distal tübülüs, toplayıcı kanaldan oluşmaktadır.

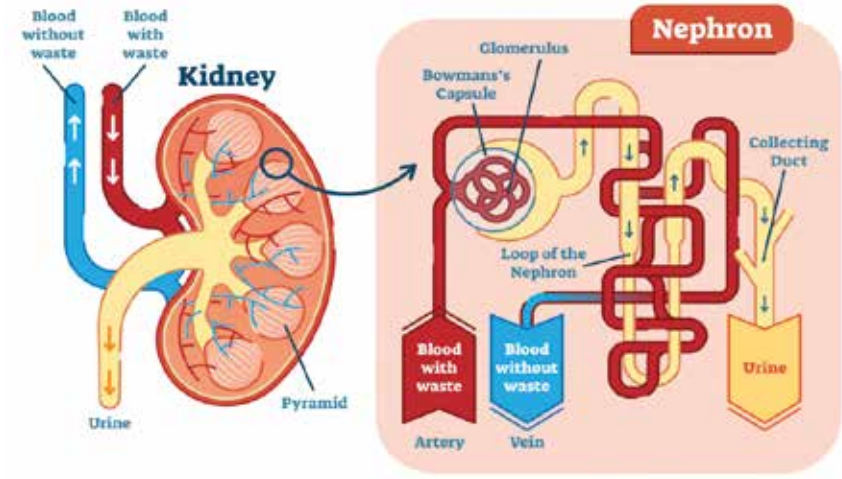

Böbrekler nefronda bulunan yapılarla birlikte hem düzenleyici hem de hormonal işlevlere sahiptir. Böbreğin görevleri kısaca şunlardır;

- *Metabolik atık ürünlerin uzaklaştırılması;* ürik asit, kreatinin, üre gibi maddelerin atılmasıdır.
- *Su ve elektrolit dengesinin sağlanması;* sodyum, potasyum, kalsiyum, fosfor gibi maddelerin vücutta dengesinin sağlanması ve idrar oluşumudur.
- *Arteryal kan basıncının dengesinin sağlanması;* renin anjiyotensin sistemi (RAAS) ile kan basıncının düzenlenmesini sağlar.
- *Asit-baz dengesi;* vücuttan fazla miktarda hidrojen iyonları idrarla uzaklaştırılır.
- *Hormonların dengesinin sağlanması;* salgılanması, metabolize edilmesi ve atılmasını sağlar.
- *Glukoneogenez;* büyük ölçüde karaciğerde gerçekleşse de böbrek korteksinde de gerçekleşmektedir.

Glukoneogenez karbonhidrat yapısında olmayan maddelerden glukozun sentezlenmesidir. Bu olay uzamış açlıkta özellikle beynin glukozu kullanması için çok önemlidir. Bu olaylarlar karaciğer ve böbrekte gerçekleşir. Uzamış açlıktan karaciğere ek olarak da böbrekte glukoneogenez yaparak beyin için gerekli olan glukozun sentezlemesini sağlar.

KAYNAKÇA

Akoğlu, E., Akpolat, T. Böbrek Hastalıklarında Belirti ve Bulgular. https://www.nefroloji.org.tr/folders/file/bobrek_hastaliklarinda_belirtiler.pdf. Erişim Tarihi: 08.05.2021

Aykaç, Z.Z., Arslantaş, K.M. (2017). Sıvı Tedavisi ve Yönetimi. GKDA Derg, 23(2): 35-42. doi:10.5222/GKDAD.2017.035

Basile, D.P., Anderson, M. D., Sutton, T.A. (2011). Pathophysiology of acute kidney injury. Comprehensive Physiology, 2(2):1303-1353. https://doi.org/10.1002/cphy.c110041

Bellomo, R., Ronco, C., Kellum, J. A., Mehta, R. L., Palevsky, P. (2004). Acute renal failure–definition, outcome measures, animal models, fluid therapy and information technology needs: the Second International Consensus Conference of the Acute Dialysis Quality Initiative (ADQI) Group. Critical care, 8(4): 1-9. DOI 10.1186/cc2872

Çavuşoğlu, H., Yeğen, B.Ç. (2007). Tıbbi Fizyoloji, Guyton &Hall. Nobel Tıp Kitabevi. İstanbul.

Coca, S.G. (2010). Acute kidney injury in elderly persons. American Journal of Kidney Diseases, 56(1): 122-131. https://doi.org/10.1053/j.ajkd.2009.12.034

Debaveye, Y.A., Van den Berghe, G.H. (2004). Is there still a place for dopamine in the modern intensive care unit? Anesth Analg. 98(2):461-8. doi: 10.1213/01.ANE.0000096188.35789.37

Delanaye, P., Cavalier, E., Cristol, J. P., Delanghe, J. R. (2014). Calibration and precision of serum creatinine and plasma cystatin C measurement: impact on the estimation of glomerular filtration rate. Journal of nephrology, 27(5): 467-475. DOI 10.1007/s40620-014-0087-7

Delanaye, P., Cavalier, E., Pottel, H. (2017). Serum creatinine: not so simple!. Nephron, 136(4): 302-308. https://doi.org/10.1159/000469669

Devillé, W.L., Yzermans, J.C., van Duijn, N.P., Bezemer, P.D., van der Windt, D.A., Bouter, L.M. (2004). The urine dipstick test useful to rule out infections. A meta-analysis of the accuracy. BMC Urol, 4(4): 1-14. https://bmcurol.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/1471-2490-4-4.pdf

Dunn, J.S., McNee, J. W. (1917). A contribution to the study of war nephritis. British medical journal, 2(2971): 745-751. doi: 10.1136/bmj.2.2971.745

Eckardt, K.U., Coresh, J., Devuyst, O., Johnson, R. J., Köttgen, A., Levey, A. S., Levin, A. (2013). Evolving importance of kidney disease: from subspecialty to global health burden. The Lancet, 382(9887): 158-169. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)60439-0

Farrar, A. (2018). Acute Kidney Injury. Nursing Clinics of North America. 53(4): 1-12. doi:10.1016/j.cnur.2018.07.001.

Gaibi, T., Ghatak-Roy, A. (2019). Approach to acute kidney injuries in the emergency department. Emergency Medicine Clinics, 37(4), 661-677. DOI:https://doi.org/10.1016/j.emc.2019.07.006

Gameiro, J., Fonseca, J.A., Neves, M., Jorge, S., Lopes, J.A. (2018). Acute kidney injury in major abdominal surgery: incidence, risk factors, pathogenesis and outcomes. Ann Intensive Care, 8(22):2-10. https://doi.org/10.1186/s13613-018-0369-7

Hanif, M.O., Bali, A., Ramphul, K. (2020). Acute renal tubular necrosis. StatPearls [Internet]. Erişim Tarihi: 25.04.2021

Hacettepe Üniversitesi Merkezi Laboratuvar Test Rehberi. (2014). http://www.hastane.hacettepe.edu.tr/siteimages/lab_pdf/TestRehberi.pdf Erişim Tarihi: 08.04.2021

Kabbani, A.R. (2014). Oliguria/Anuria. In Urology at a Glance (pp. 119-121). Springer, Berlin, Heidelberg.

Karajala, V., Kellum, J. A. (2010). Definition and Classification of Acute Kidney Injury. In Management of Acute Kidney Problems (pp. 3-9). Springer, Berlin, Heidelberg.

Karadakovan A., Aslan, F.E. (2017). Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. Akademisyen Kitabevi. Ankara.

Kidney Disease: Improving Global Outcomes. (2012). https://kdigo.org/wp-content/uploads/2016/10/KDIGO-2012-AKI-Guideline-English.pdf Erişim Tarihi: 20.04.2021.

Koluman, B., Derici, Ü.(2009). Yoğun bakım ünitesinde akut böbrek yetmezliği ve tedavi yöntemleri. Genel Tıp Derg,19(4):197-202. http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=3d0a57e7-35c5-453e-8adc-fdc540852e0d%40sdc-v-sessmgr02

Koyner, J.L., Coca, S. G., Thiessen-Philbrook, H., Patel, U. D., Shlipak, M. G., Garg, A. X., ... & Butrymowicz, I. (2015). Urine biomarkers and perioperative acute kidney injury: the impact of preoperative estimated GFR. American Journal of Kidney Diseases, 66(6) 1006-1014. https://doi.org/10.1053/j.ajkd.2015.07.027

Koza, Y. (2016). Acute kidney injury: current concepts and new insights. Journal of Injury and Violence Research, 8(1): 58-62. doi: 10.5249/jivr.v8i1.610

Levey, A.S., Inker, L.A. (2017). Assessment of glomerular filtration rate in health and disease: a state of the art review. Clinical Pharmacology & Therapeutics, 102(3):405-419. https://doi.org/10.1002/cpt.729

Macedo, E., Mehta, R.L.(2013). Clinical approach to the diagnosis of acute kidney injury. In: Gilbert SJ, Weiner DE, eds. Primer on Kidney Diseases. 7th ed. National Kidney Foundation (pp:300-310).

Makris, K., Spanou, L. (2016). Acute kidney injury: definition, pathophysiology and clinical phenotypes. The clinical biochemist reviews, 37(2): 85-98. PMID: 28303073

Manzoor, H., Bhatt, H. (2020). Prerenal Kıdney Failure. Dec 1. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing. PMID: 32809513.

Mehta, R.L., Cerdá, J., Burdmann, E. A., Tonelli, M., García-García, G., Jha, V., ... & Remuzzi, G. (2015). International Society of Nephrology's 0by25 initiative for acute kidney injury (zero preventable deaths by 2025): a human rights case for nephrology. The Lancet, 385(9987): 2616-2643. DOI: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)60126-X

Meola, M., Samoni, S., Petrucci, I., Ronco, C. (2016). Clinical scenarios in acute kidney injury: post-renal acute kidney injury. Contrib Nephrol, 188:64–68. https://doi.org/10.1159/000445468

Mercado, M.G., Smith, D.K., Guard, E.L. (2019). Acute kidney injury: diagnosis and management. American family physician, 100(11): 687-694. https://www.aafp.org/afp/2019/1201/afp20191201p687.pdf

National Institute for Health and Care Excellence. (2019). https://www.nice.org.uk/guidance/ng148/chapter/Recommendations#preventing-acute-kidney-injury Erişim Tarihi: 02.05.2021

Ostermann, M., Joannidis, M. (2016). Acute kidney injury 2016: diagnosis and diagnostic workup. Critical care, 20(1):1-13. DOI 10.1186/s13054-016-1478-z

Özdemir, Ş., Öztürk, G., Taşlıpınar, M. Y., Yıldız, Z., Giniş, Z., Uçar, F., Erden, G. (2015). Glomerüler Filtrasyon Hızı Tahmininde Kreatinin Klirensinin, MDRD ve CKD-EPI Formülleri ile Karşılaştırılması. Yeni Tıp Dergisi, 32:135-140. https://www.researchgate.net/profile/Seyda-

Oezdemir-2/publication/286440073_The_comparison_between_creatinine_clearence_and_MDRD_CKD-EPI_formula_for_estimating_Glomeruler_filtration_rate/links/56690fe708ae9da364ba0270/The-comparison-between-creatinine-clearence-and-MDRD-CKD-EPI-formula-for-estimating-Glomeruler-filtration-rate.pdf

Pannu, N., Tonelli, M. (2019). Epidemiology and Prognostic Impact of Acute Kidney Injury. Comprehensive Clinical Nephrology, 69, 820-824.e1.

Rahman, M., Shad, F., Smith, M.C. (2012). Acute kidney injury: a guide to diagnosis and management. American family physician, 86(7): 631-639. https://www.aafp.org/afp/2012/1001/afp20121001p631.pdf

Rewa, O., Bagshaw, S.M. (2014). Acute kidney injury—epidemiology, outcomes and economics. Nature reviews nephrology, 10(4):193-207. https://www.nature.com/articles/nrneph.2013.282.pdf?origin=ppub

Ronco, C., Bellomo, R., Kellum, J.A. (2019). Acute kidney injury. The Lancet, 394(10212):1949-1964. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)32563-2

Seki, M., Nakayama, M., Sakoh, T., Yoshitomi, R., Fukui, A., Katafuchi, E., ... & Kitazono, T. (2019). Blood urea nitrogen is independently associated with renal outcomes in Japanese patients with stage 3–5 chronic kidney disease: a prospective observational study. BMC nephrology, 20(115):2-10. https://doi.org/10.1186/s12882-019-1306-1

Sottas, P.E., Kapke, G.F., Leroux, J.M. (2012). Adaptive Bayesian analysis of serum creatinine as a marker for drug-induced renal impairment in an early-phase clinical trial. Clinical chemistry, 58(11), 1592-1596. https://doi.org/10.1373/clinchem.2012.193698

Susantitaphong, P., Cruz, D.N., Cerda, J., Abulfaraj, M., Alqahtani, F., Koulouridis, I., Jaber, B.L. (2013). World incidence of AKI: a meta-analysis. Clinical Journal of the American Society of Nephrology, 8(9):1482-1493. DOI: https://doi.org/10.2215/CJN.00710113

Vandenberghe, W., Gevaert, S., Kellum, J.A., et al. (2016). Acute kidney injury in cardiorenal syndrome type 1 patients: a systematic review and meta-analysis. Cardiorenal Med, 6: 116–28. https://doi.org/10.1159/000442300

Waikar, S.S., Curhan, G.C., Wald, R., et al.(2006). Declining mortality in patients with acute renal failure, 1988 to 2002. J Am Soc Nephrol, 17(4): 1143–1150. DOI: https://doi.org/10.1681/ASN.2005091017

Weisbord, S., Palevsky, P.M. (2020). Prevention and Management of Acute Kidney Injury. Brenner and Rector's The Kidney, 29:940-977.e15.

Williams, B., Mancia, G., Spiering, W., Agabiti Rosei, E., Azizi, M., Burnier, M., ... & Desormais, I. (2018). 2018 ESC/ESH Guidelines for the management of arterial hypertension: The Task Force for the management of arterial hypertension of the European Society of Cardiology (ESC) and the European Society of Hypertension (ESH). European heart journal, 39(33):3021-3104. https://doi.org/10.1080/08037051.2018.1527177

Wolfson, A.B. (2018). Renal Failure. Rosen's Emergency Medicine: Concepts and Clinical Practice, Chapter, 87: 1179-1196.e1.

Yeniçerioğlu, Y., Güngör Ö., Arıcı, M. (2019). Temel Nefroloji. Güneş Tıp Kitabevi. Ankara.

Yürügen, B., Gökdoğan F., Nural N. (2015). Diyaliz Teknikerleri için Nefroloji Kitabı. Akademisyen Tıp Kitabevi. Ankara

Zheng, L., Gao, W., Hu, C., Yang, C., Rong, R.(2019). Immune cells in ischemic acute kidney injury. Curr Protein Pept Sci, 20: 770–76. DOI: https://doi.org/10.2174/13892037206666190507102529

17. BÖLÜM

NÖROLOJİK SORUNLAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ YUNUS BAYDİLEK

Beni TÜRK Hekimlerine emanet ediniz"

M. Kemal Atatürk.

1. GİRİŞ

Kişinin uyanıklık halinde, kendisinin ve çevresinin farkında olması, çevresi ile iletişim ve ilişki içinde olması durumuna bilinç denir. Tam anlamı ile bilinçli olmak, uyanık, canlı ve tetikte olmak demektir (Dehaene S, 2017). Bilinçlilik düzeyi tamamen uyanıklık halinden komaya kadar uzanan bir yelpaze oluşturur. Yoğun bakım hastalarında bilinç bozuklukları sık görülen ve prognozla doğrudan ilgili olan bir durumdur. Altta yatan hastalıklarla birlikte nörolojik problemlerin şiddeti ve tipi değişkenlik gösterebilir. Hafif düzeyde ensefalopati ile artmış kafa içi basıncı, hipoksik beyin hasarına kadar değişken nörolojik bozukluklar görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

Bhat R, Rockwood K: Delirium as a disorder of consciousness. J Neurol Neurosurg Psychiatry. 2007, 78: 1167-1170. 10.1136/jnnp.2007.115998.

Dehaene S, Lau H, Kouider S. What is consciousness, and could machines have it? Science. 2017 Oct 27;358(6362):486-492. doi: 10.1126/science.aan8871. PMID: 29074769.

European Delirium Association., American Delirium Society. The DSM-5 criteria, level of arousal and delirium diagnosis: inclusiveness is safer. BMC Med 12, 141 (2014). https://doi.org/10.1186/s12916-014-0141-2

Francis J, Kapoor WN: Delirium in hospitalized elderly. J Gen Intern Med. 1990, 5: 65-79. 10.1007/BF02602312.

Gusmao-Flores D, Salluh JI, Chalhub RÁ, Quarantini LC. The confusion assessment method for the intensive care unit (CAM-ICU) and intensive care delirium screening checklist (ICDSC) for the diagnosis of delirium: a systematic review and meta-analysis of clinical studies. Crit Care. 2012 Jul 3;16(4):R115. doi: 10.1186/cc11407. PMID: 22759376; PMCID: PMC3580690.

Huff JS, Tadi P. Coma. 2021 Jan 31. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2021 Jan–. PMID: 28613473.

Liston EH: Delirium in the aged. Psychiatr Clin North Am. 1982, 5: 49-66.

Mattison MLP. Delirium. Ann Intern Med. 2020 Oct 6;173(7):ITC49-ITC64. doi: 10.7326/AITC202010060. PMID: 33017552.

Mehta R; GP trainee, Chinthapalli K; consultant neurologist. Glasgow coma scale explained. BMJ. 2019 May 2;365:l1296. doi: 10.1136/bmj.l1296. PMID: 31048343.

Siddiqi N, House AO, Holmes JD: Occurrence and outcome of delirium in medical in-patients: A systematic literature review. Age Ageing. 2006, 35: 350-364. 10.1093/ageing/afl005

Slooter AJ, Van De Leur RR, Zaal IJ. Delirium in critically ill patients. Handb Clin Neurol. 2017;141:449-466. doi: 10.1016/B978-0-444-63599-0.00025-9. PMID: 28190430.

18. BÖLÜM

TRAVMALAR

ÖĞR. GÖR. ZEHRA BAŞAYAR

Sadece bir iyi vardır; bilgi ve sadece bir kötü vardır; cehalet.

(Sokrates)

1. GİRİŞ

"Travma" sözcüğünün kökeni Eski Yunanca'ya dayanır ve derinin bütünlüğünün bozulduğu her tür "yaralanma" anlamına gelir. Politravma ise birden fazla vücut alanı veya sistemde meydana gelen yaralanmalar olarak tanımlanmaktadır. Travma, Türkiye ve Dünya'nın önemli bir sağlık ve toplumsal sorunudur. Çünkü tüm gelişmelere karşın 14 yaş altındaki ölümlerin %50'si, 15-24 yaş grubundaki ölümlerin %80'i, 25-40 yaş grubundaki ölümlerin %65'i travmaya bağlıdır. Emniyet Genel Müdürlüğü ile Türkiye İstatistik Kurumunun ortaklaşa hazırladığı "Trafik Kaza İstatistikleri" raporundan derlediği bilgilere göre, 2019 yılında meydana gelen bir milyon 168 bin 144 kazanın 174 bin 896'sı kayıtlara "ölümlü, yaralanmalı" olarak geçmiştir. Travma sonrasında sağ kalanların yaşam kalitesi ve üretkenliği azalmakta, bakım ve rehabilitasyonları topluma yük getirmektedir.

Travmaya bağlı ölümlerin yaklaşık %30'u yaralanmalardan sonraki dakikalar ve ilk birkaç saat içinde (altın saat) olur. Bu dönemde epidural veya subdural kanamalar, hemopnömotoraks, dalak rüptürü, karaciğer laserasyonu, pelvik kırıklar veya belirgin kan kaybına yol açan diğer yaralanmalara bağlı ölümler olur. Yaralananların %20'si de sıklıkla günler ve haftalar içinde hastanede sepsis veya multi organ yetmezliğinden ölürler. Travma vakalarında mortalite ve morbiditenin azaltılması için hızlı bir değerlendirme, erken ve etkin resüsitasyon, operasyonun zamanlaması, iyi bir postoperatif bakım, profesyonel bir anestezi yönetimi çok önemlidir.

KAYNAKÇA

Brochner, A. C.; Toft, P. (2009). Pathophysiology Of The Systemic İnflammatory Response After Major Accidental Trauma. Scandinavian Journal Of Trauma, Resuscitation And Emergency Medicine, 17(1): 43. Doi:10.1186/1757-7241-17-43.

Caterino, J.M., Valasek, T, Werman, H.A. (2010). Identification Of An Age Cutoff For İncreased Mortality İn Patients With Elderly Trauma. The American Journal Of Emergency Medicine, 28(2):151-8. Doi: 10.1016/J.Ajem.2008.10.027.

Dutton, R.P. (2006). Current Concepts İn Hemorrhagic Shock. Anesthesiol Clin, 5 (1): 23-34. Doi: 10.1016/J.Atc.2006.11.007.

Emniyet Genel Müdürlüğü (2020). Trafik Hizmetleri Başkanlığı, Trafik İstatistik Bülteni. http://www.trafik.gov.tr/siteassets/istatistik/genel_kazalar.pdf. Erişim Tarihi: 11.05.2021

Ertekin, C. (2002). Multipl Travmalı Hastaya Yaklaşım. Yoğun Bakım Dergisi, 2 (2): 77–87. Erişim Tarihi: 10.05.2021. Erişim Adresi: http://www.yogunbakimdergisi.org/managete/fu_folder/2002-02/2002-2-2-077-087.pdf.

Eti A, F., Demir K, F., Özbaş, A., Özer, N., Çavdar, İ., Aygin, D., Öğce, F., Oyur Çelik, G. (2014). Travma-Yaralanma Acilleri. Fatma Eti Aslan, Neriman Olgun (Ed.), Erişkinlerde Acil Bakım İçinde (S. 225-413). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Eti Aslan, F.; Paksoy, A.P. (2017). Homeostazis, Travma, Hemorajik Şok Ve Hemostaz. Fatma Eti Aslan (Ed.), Cerrahi Bakım Vaka Analizleri *İle* Birlikte İçinde (S. 85-113). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Gruen, R. L., Brohi, K., Schreiber, M., Balogh, Z. J., Pitt, V., Narayan, M., Maier, R. V. (2012). Haemorrhage Control İn Severely İnjured Patients. The Lancet, 380 (9847): 1099-1108. Doi: 10.1016/S0140-6736(12)61224-0.

Hashmi, A., Ibrahim-Zada, I., Rhee, P., Aziz, H., Fain, M.J., Friese, R.S., Et Al. (2014). Predictors Of Mortality İn Geriatric Trauma Patients: A Systematic Review And Meta-Analysis. Journal Of Trauma And Acute Care Surgery,76(3):894-901. Doi: 10.1097/TA.0b013e3182ab0763.

Holbery N, Newcombe P. (2016). Emergency Nursing At A Glance-At A Glance (Nursing And Healthcare) (Paperback). John Wiley & Sons Inc.

Kaya E. (2011). Multitravmalı Hastaya Yaklaşım. Ali Haydar Şahinoğlu (Ed.). Yoğun Bakım Sorunları Ve Tedavileri İçinde (S. 682–690). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Koltka, E.N. (2015). Anestezi ve Travma Cerrahisi. Melek Güra Çelik (Ed.), Teknikerler Ve Teknisyenler Anesteziyoloji İçinde (S. 359-367). İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri.

Lord, J. M., Midwinter, M. J., Chen, Y. F., Belli, A., Brohi, K., Kovacs, E. J., Lilford, R. J. (2014). The Systemic İmmune Response To Trauma: An Overview Of Pathophysiology And Treatment. The Lancet, 384 (9952), 1455-1465. Doi: 10.1016/S0140-6736(14)60687-5.

Muir, W. (2006). Trauma: Physiology, Pathophysiology, And Clinical İmplications. Journal Of Veterinary Emergency And Critical Care, 16(4): 253-263. Doi: 10.1111/J.1476-4431.2006.00185.X.

Rossaint, R., Cerny, V., Coats, T.J., Et Al. (2006). Key Issues İn Advanced Bleeding Care İn Trauma. Shock, 26 (4): 322-331. Doi: 10.1097/01.Shk.0000225403.15722.E9.

19. BÖLÜM

KOMA VE BEYİN ÖLÜMÜ

DR. ÖĞR. ÜYESİ KADİR İDİN

İyiliğinize İnanılmasını İstiyorsanız Ondan Hiç Söz Etmeyin

Blaise Pascal

1. KOMA

Koma bilinç yokluğu ve herhangi bir uyarana karşı yanıtsızlık şeklinde tanımlanan bir durumdur. Hastaya uyarı verilmesine rağmen herhangi bir uyanıklık belirtisi görülmez. Beyin fonksiyonlarının bu şekilde bozulması çok çeşitli nedenlere bağlı olabilir. Bilinç kaybının düzeyini beyindeki ilgili merkezlerin etkilenme durumu belirler. Bu durum, fonksiyonel bir bozukluk ya da travmaya maruz kalma sonucu gelişebilir. Metabolik nedenli bir bozukluk veya yapısal bir lezyon sonucu beyin fonksiyonu ciddi şekilde etkilenmiştir. Beyinde yaygın veya lokalize şekilde yapısal lezyon oluşabilir.

Koma nedeninin tespit edilmesi gereklidir. Beyin hasarı hipoksik veya metabolik bir bozukluğa bağlı olabilir. Bu tür komada her iki hemisferde fonksiyon bozukluğu meydana gelir. Eksternal bası ya da beyin sapında bir lezyon olduğunda *"Assendan Retiküler Aktive Edici Sistem"*de iletim bloke olmaktadır. Uyanıklık için bu sistemin büyük önemi vardır. Ayrıca kranial sinirlerin çekirdeklerine yakınlığı vardır. Kranial sinirlerin fonksiyonları durduğunda Retiküler Aktive Edici Sistem kesintiye uğramış demektir. Bu durum beyin ölümü'nün bir göstergesi olabilir. Komanın nedenleri temel olarak şu şekilde sınıflandırılır:

a) **Yapısal Nedenler:** Vasküler beyin kanaması, travmatik beyin hasarı (epidural/subdural kanamalı), enfeksiyona bağlı, tümör ve epilepsi nedeniyle gelişen koma şekilleri yapısal nedenleri oluşturur.

b) **Metabolik Nedenler:** Kardiyak (Miyokard İnfarktüsü, Akciğer Embolisi vs.), solunumsal, renal-hepatik, endokrinolojik, asit-baz ve elektrolit denge bozukluğu da metabolik nedenlerdir.

Koma derecesi refleks kaybının boyutlarını değiştirir. Düşük dereceli komalarda beyin sapı refleksleri kaybolmayıp korunmuş olabilir. Solunum fonksiyonu da farklı düzeylerde hasar nedeniyle etkilenmiş olabilir. Koma derecesini takipde "Glaskow Koma Skalası (GKS)" kullanılır.

Tablo 1. Glaskow Koma Skalası: (E4M6V5=15: Bilinç Tam, Oryante, Koopere)

Göz Açma Yanıtı	E	Motor Yanıt	M	Verbal (Sözel) Yanıt	V
Spontan Göz Açma	4	Sözlü Komuta Uyuyor	6	Normal Konuşma, Oryante	5
Sözlü Uyarı ile Açma	3	Uyarıyı Lokalize Eder	5	Dezoryante, Uyumsuz Sözler	4
Ağrılı Uyaranla Açma	2	Uyarandan Kaçınma (Normal Fleksiyon)	4	Anlamsız Kelimeler	3
Yanıt Yok	1	Genel Fleksör Yanıt (Anormal Fleksiyon)	3	İnlemeler-Mırıltı-Homurtu	2
		Anormal Ekstansiyon	2	Yanıt Yok	1
		Yanıt Yok	1		

GKS'nin en kötü değeri 3'tür. Derin koma ve beyin ölümü ile uyumludur. Skorlamanın yorumu şu şekilde yapılır: 13-14: Hafif Nörolojik Hasar, 9-12: Orta Dereceli Nörolojik Hasar, 3-8: Ağır Nörolojik Hasar. GKS 8 ve altında olduğunda bu durum koma olarak tanımlanır

KAYNAKÇA

Dosemeci L, Dora B, Yilmaz M. ve ark. (2004). Utility of Transcranial Doppler Ultrasonography for Confirmatory Diagnosis of Brain Death:Two Sides of the Coin. Transplantation. 77(1):71-5.

Elco FM. Wijdicks BJ BR. (2013). Brain Death. Handbook of Clinical Neurology, Ethical and Legal Issues in Neurology Vol.:118 3rd Series USA:p.191-203.

Laureys S, Owen AM, Schiff ND. (2004). Brain function in coma, vegetative state and related disorders. Lancet 3:537-546. Review

Ropper AH, Brown RH. (2005). Coma and related dsiorders od consiousness. In Adams and Victor's Principles of Neurology. New York McGrawHill;302-321

20. BÖLÜM

ZEHİRLENMELER

UZM. DR. BURCU İLERİ FİKRİ

Tüm maddeler zehirdir, ilacı zehirden ayıran dozudur.

(Paraselsus [1493-1541])

1. ZEHİR (TOKSİN)

Hücrelere ve yaşayan dokulara kimyasal, biyokimyasal ya da radyoaktif nitelikte zararlar veren her türlü maddeye verilen isimdir. Zehrin en tipik özelliği bu zararlı etkisini en küçük dozlarda bile göstermesidir. **Zehirlenme (intoksikasyon)**; hayati fonksiyonları bozan ve bazen de yaşamı tehdit eden maddelerin vücuda solunum, dolaşım, ağız, deri ve benzeri yollardan alınması sonucu organizmanın zarar görmesine denir. Zehirli maddelerin keşfi, ortaya çıkması, özellikleri, etkileri ve düzenlenmesini inceleyen bilim dalına da **zehirbilim** (**toksikoloji)** denmektedir. Bu toksik olarak tanımlanan maddelerin, sistemler üzerinde oluşturduğu etkiler sınıflandırılarak **toksidrom**lar yani toksine bağlı sendromlar tanımlaması yapılarak gerek tanı gerekse tedavi yaklaşımında kolaylık sağlanması amaçlanmıştır.

Global olarak bakacak olursak; gelişmiş ülkelerde en çok intihar amacıyla alınan antidepresanlar ve analjeziklere bağlı zehirlenme olguları izlenirken, az gelişmiş ülkelerde sıklıkla tarımsal pestisidlere bağlı zehirlenmeler olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre her sene çeşitli zehir maddeleri alımı ile 0,3 milyon kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. Ülkemizde en sık görülen akut zehirlenme etkenleri sırasıyla, ilaçlar (analjezik, antidepresan, antihistaminik, antihipertansif, antiepileptik vb.), tarım ilaçları ve böcek öldürücüler (organofosfatlı, karbamatlı, piretrin grubu vb.), ev içi kimyasallar (çamaşır suyu, lavabo açıcı, kireç çözücüler, deterjanlar, naftalin vb.), zehirli gazlar (karbonmonoksit, boğucu gazlar), diğer kimyasallar, bitki ve besinler (mantarlar, salon bitkileri, balık, delibal, kayısı çekirdeği, vb.) ve zehirli hayvan ısırma ve sokmaları (akrep, yılan, örümcek, arı vb.)'dır. Hangi sebeple olursa olsun, gerek bireyin sağlığı gerekse toplumsal etkileri düşünüldüğünde, zehirlenmeler ciddi bir sağlık sorunu olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

Albertson TE, Owen KP, Sutter ME, Chan AL. (2011). Gastrointestinal Decontamination İn The Acutely Poisoned Patient. Int J Emerg Med. Oct;4:65.

Cao D, Heard K, Foran M, Koyfman A. (2015) Intravenous Lipid Emulsion İn The Emergency Department: A Systematic Review Of Recent Literature. *J Emerg Med*. 48(3):387-97.

Eldridge DL, Holstege CP. (2006). Utilizing The Laboratory İn The Poisoned Patient. *Clin Lab Med.* 26(1):13-30.

Erickson TB, Thompson TM, Lu JJ. (2007) The Approach To The Patient With An Unknown Overdose. *Emerg Med Clin North Am*.25(2):249-81.

Gunnell D, Eddleston M. (2003). Suicide By İntentional İngestion Of Pesticides: A Continuing Tragedy İn Developing Countries*. Int J Epidemiol*, 32: 902 -9.

Karabıyık L. (2019). Zehirlenmelerde Özel Durumlar. *Olgularla Yoğun Bakım Protokolleri* Nimet Şenoğlu (Ed.) 985-95. Ankara: Nobel Tıp Kitabevi.

Linden CH. (1996). General Considerations İn The Evaluation And Treatment Of Poisoning. In: Intensive Care Medicine, Rippe JM, Irwin RS, Fink MP, Cerra FB (Ed), Little Brown And Company, Boston P.1455.

Mitchell ST.,(2010) New Comperehensive Amatoxin Mushroom Poisoning Treatment Protocol. *Clin Tox* 48:628

Monte AA, Heard KJ, Hoppe JA, Vasiliou V, Gonzalez FJ. (2015). The Accuracy Of Self-Reported Drug İngestion Histories İn Emergency Department Patients. *J Clin Pharmacol.*55(1):33.

Neal JM, Woodward CM, Harrison TK. (2018) The American Society Of Regional Anesthesia And Pain Medicine Checklist For Managing Local Anesthetic Systemic Toxicity: 2017 Version. Reg Anesth Pain Med. 43(2):150-153.

Panchal AR, Bartos JA, Cabañas JG, Et Al. (2020). Part 3: Adult Basic And Advanced Life Support: 2020 American Heart Association Guidelines For Cardiopulmonary Resuscitation And Emergency Cardiovascular Care. *Circulation*. Published Doi:10.1161/Cir.0000000000000916.

Selçuk M, Çakar N. (2015) Tek Merkez Kaynaklı Akut Zehirlenme Analizleri: Altı Yıllık Olgu Verisi *J Turk Soc Intens Care* 13(2):57-61.

Sidell FR. (1994) Clinicall Effects Of Organophosphorus Cholinesterase İnhibitors. *J Appl Toxicol*14:111.

T.C Sağlık Bakanlığı Birinci Basamağa Yönelik Zehirlenmeler Tanı Ve Tedavi Rehberleri (2007)Ankara: Yücel Ofset Matbaacılık Turizm Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Tyagi PK, Winchester JF, Feinfeld DA. (2008) Extracorporeal Removal Of Toxins. *Kidney Int*. 74(10):1231-3.

Weinberg G, Vadeboncouer T, Ramaraju G, Garcia-Amaro M, Cwik M. (1998) Pretreatment Or Resuscitation With A Lipid İnfusion Shifts The Dose-Response To Bupivacaine-İnduced Asystole İn Rats. *Anesthesiology*. 88(4):1071-1075.

21. BÖLÜM

OKSİJEN VE KARBONDİOKSİT

ÖĞR. GÖR. ŞEHNAZ KAYA

Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir.

(Mustafa Kemal ATATÜRK)

GİRİŞ

Oksijen, atmosferimizde bulunan yüksek enerjiye sahip ve yaşam için vazgeçilmez olan en önemli moleküldür. Oksijenin keşfi 1700'lerin sonuna doğru gerçekleşmiştir. Oksijenin adı Yunanca "keskin" anlamına gelen "oxys" kelime kökünden gelmektedir. Oksijenin periyodik tablodaki sembolü "O" ve atom numarası 8'dir. Klinik uygulamalarda oksijenin stabil formu olan "O_2" kullanılmaktadır. Oksijen (O_2), hipoksi tedavisi için ilk kez 1911'de "Haldane" tarafından kullanılmıştır.

Vücudumuzdaki trilyonlarca hücrenin işlevini yerine getirebilmesi ve canlılığını sürdürebilmesi için ihtiyaç olan enerji üretimi O_2 ile sağlanmaktadır. Oksijenin vücudumuzdaki tüm hücrelere ulaştırılması esastır. Oksijen ve besin maddelerinin kimyasal tepkimeleri sonucunda karbondioksit (CO_2) oluşmaktadır. Karbondioksit, vücudumuzun büyük bölümünde var olan su ile tepkimeye girerek asit oluşturmaktadır. Bu sebeple insan vücudunda O_2'nin varlığı kadar CO_2'nin vücuttan atılması da önemlidir. Metabolizma, ihtiyacı olan O_2'nin alınması ve CO_2'nin uzaklaştırılması amacıyla dört temel mekanizma ile çalışmaktadır:

1. Ventilasyon
2. Difüzyon
3. Perfüzyon
4. Düzenleme

Yoğun bakım izleminde hastaların O_2 ihtiyacının karşılanması ve CO_2'nin uzaklaştırılmasında, O_2 ve CO_2'nin monitörizasyon ve yönetiminde bu dört temel mekanizmanın anlaşılması ve sürdürülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alviar CL, Miller PE, McAreavey D, Katz JN, Lee B, Moriyama B, Soble J, van Diepen S, Solomon MA, Morrow DA; ACC Critical Care Cardiology Working Group. Positive Pressure Ventilation in the Cardiac Intensive Care Unit. J Am Coll Cardiol. 2018 Sep 25;72(13):1532-1553. doi: 10.1016/j.jacc.2018.06.074. PMID: 30236315.

Allardet-Servent J, Sicard G, Metz V, Chiche L. Benefits and risks of oxygen therapy during acute medical illness: Just a matter of dose! Rev Med Interne. 2019 Oct;40(10):670-676. doi: 10.1016/j.revmed.2019.04.003. Epub 2019 May 1. PMID: 31054779.

Azoulay E, Schellongowski P, Darmon M, Bauer PR, Benoit D, Depuydt P, Divatia JV, Lemiale V, van Vliet M, Meert AP, Mokart D, Pastores SM, Perner A, Pène F, Pickkers P, Puxty KA, Vincent F, Salluh J, Soubani AO, Antonelli M, Staudinger T, von Bergwelt-Baildon M, Soares M. The Intensive Care Medicine research agenda on critically ill oncology and hematology patients. Intensive Care Med. 2017 Sep;43(9):1366-1382. doi: 10.1007/s00134-017-4884-z. Epub 2017 Jul 19. PMID: 28725926.

Baysan M, Arbous MS, Mik EG, Juffermans NP, van der Bom JG. Study protocol and pilot results of an observational cohort study evaluating effect of red blood cell transfusion on oxygenation and mitochondrial oxygen tension in critically ill patients with anaemia: the INsufficient Oxygenation in the Intensive Care Unit (INOX ICU-2) study. BMJ Open. 2020 May 17;10(5):e036351. doi: 10.1136/bmjopen-2019-036351. PMID: 32423938; PMCID: PMC7239524.

Bertoni M, Spadaro S, Goligher EC. Monitoring Patient Respiratory Effort During Mechanical Ventilation: Lung and Diaphragm-Protective Ventilation. Crit Care. 2020 Mar 24;24(1):106. doi: 10.1186/s13054-020-2777-y. PMID: 32204729; PMCID: PMC7092676.

Bronchard R, Durand L, Legeai C, Cohen J, Guerrini P, Bastien O. Brain-Dead Donors on Extracorporeal Membrane Oxygenation. Crit Care Med. 2017 Oct;45(10):1734-1741. doi: 10.1097/CCM.0000000000002564. PMID: 28640022.

Chawla R, Dixit SB, Zirpe KG, Chaudhry D, Khilnani GC, Mehta Y, Khatib KI, Jagiasi BG, Chanchalani G, Mishra RC, Samavedam S, Govil D, Gupta S, Prayag S, Ramasubban S, Dobariya J, Marwah V, Sehgal I, Jog SA, Kulkarni AP. ISCCM Guidelines for the Use of Non-invasive Ventilation in Acute Respiratory Failure in Adult ICUs. Indian J Crit Care Med. 2020 Jan;24(Suppl 1):S61-S81. doi: 10.5005/jp-journals-10071-G23186. PMID: 32205957; PMCID: PMC7085817.

Crisafulli E, Barbeta E, Ielpo A, Torres A. Management of severe acute exacerbations of COPD: an updated narrative review. Multidiscip Respir Med. 2018 Oct 2;13:36. doi: 10.1186/s40248-018-0149-0. PMID: 30302247; PMCID: PMC6167788.

Cui Y, Cao R, Wang Y, Li G. Lung Recruitment Maneuvers for ARDS Patients: A Systematic Review and Meta-Analysis. Respiration. 2020;99(3):264-276. doi: 10.1159/000501045. Epub 2019 Jul 22. PMID: 31330508.

Diringer MN, Videen TO, Yundt K, Zazulia AR, Aiyagari V, Dacey RG Jr, Grubb RL, Powers WJ. Regional cerebrovascular and metabolic effects of hyperventilation after severe traumatic brain injury. J Neurosurg. 2002 Jan;96(1):103-8. doi: 10.3171/jns.2002.96.1.0103. PMID: 11794590.

Duan J, Han X, Bai L, Zhou L, Huang S. Assessment of heart rate, acidosis, consciousness, oxygenation, and respiratory rate to predict noninvasive ventilation failure in hypoxemic patients. Intensive Care Med. 2017 Feb;43(2):192-199. doi: 10.1007/s00134-016-4601-3. Epub 2016 Nov 3. PMID: 27812731.

Ersoy EO, Topeli A. Solunum Yetmezliğinde Oksijen Uygulama Sistemleri. Yoğun Bakım Derg 2016 7: 99-105.

Ganong, W. F. (2019). Ganong's review of medical physiology. New York: McGraw-Hill Medical. 26th edition.

Gattinoni L, Busana M, Giosa L, Macrì MM, Quintel M. Prone Positioning in Acute Respiratory Distress Syndrome. Semin Respir Crit Care Med. 2019 Feb;40(1):94-100. doi: 10.1055/s-0039-1685180. Epub 2019 May 6. PMID: 31060091.

Girardis M, Busani S, Damiani E, Donati A, Rinaldi L, Marudi A, Morelli A, Antonelli M, Singer M. Effect of Conservative vs Conventional Oxygen Therapy on Mortality Among Patients in an Intensive Care Unit: The Oxygen-ICU Randomized Clinical Trial. JAMA. 2016 Oct 18;316(15):1583-1589. doi: 10.1001/jama.2016.11993. PMID: 27706466.

Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disease (GOLD). Global Strategy for the Diagnosis, Management, and Prevention of Chronic Obstructive Pulmonary Disease Report, 2020.

Goligher EC, Dres M, Patel BK, Sahetya SK, Beitler JR, Telias I, Yoshida T, Vaporidi K, Grieco DL, Schepens T, Grasselli G, Spadaro S, Dianti J, Amato M, Bellani G, Demoule A, Fan E, Ferguson ND, Georgopoulos D, Guérin C, Khemani RG, Laghi F, Mercat A, Mojoli F, Ottenheijm CAC, Jaber S, Heunks L, Mancebo J, Mauri T, Pesenti A, Brochard L. Lung- and Diaphragm-Protective Ventilation. Am J Respir Crit Care Med. 2020 Oct 1;202(7):950-961. doi: 10.1164/rccm.202003-0655CP. PMID: 32516052; PMCID: PMC7710325.

Greer DM, Shemie SD, Lewis A, Torrance S, Varelas P, Goldenberg FD, Bernat JL, Souter M, Topcuoglu MA, Alexandrov AW, Baldisseri M, Bleck T, Citerio G, Dawson R, Hoppe A, Jacobe S, Manara A, Nakagawa TA, Pope TM, Silvester W, Thomson D, Al Rahma H, Badenes R, Baker AJ, Cerny V, Chang C, Chang TR, Gnedovskaya E, Han MK, Honeybul S, Jimenez E, Kuroda Y, Liu G, Mallick UK, Marquevich V, Mejia-Mantilla J, Piradov M, Quayyum S, Shrestha GS, Su YY, Timmons SD, Teitelbaum J, Videtta W, Zirpe K, Sung G. Determination of Brain Death/Death by Neurologic Criteria: The World Brain Death Project. JAMA. 2020 Sep 15;324(11):1078-1097. doi: 10.1001/jama.2020.11586. PMID: 32761206.

Gu WJ, Zhang Z, Van Poucke S. Oxygen Therapy and Ventilatory Support. Can Respir J. 2017;2017:2462818. doi: 10.1155/2017/2462818. Epub 2017 May 14. PMID: 28588381; PMCID: PMC5446861.

Guyton, A. C. Hall, J. E., Hall, M. E. (2021). Guyton and Hall textbook of Medical Physiology. Philadelphia by Elsevier. 14th edition.

Guo L, Wang W, Zhao N, Guo L, Chi C, Hou W, Wu A, Tong H, Wang Y, Wang C, Li E. Mechanical ventilation strategies for intensive care unit patients without acute lung injury or acute respiratory distress syndrome: a systematic review and network meta-analysis. Crit Care. 2016 Jul 22;20(1):226.

Kaya Ş, Özer Z. The Effect of Vapor/Humidification on the Rehabilitation of Adult Patients Diagnosed with COPD: Systematic Review. Turkish Journal of Health Science and Life 2019 Vol.2, No.2, 8-12.

Kirov MY, Kuzkov VV. Protective ventilation from ICU to operating room: state of art and new horizons. Korean J Anesthesiol. 2020 Jun;73(3):179-193. doi: 10.4097/kja.19499. Epub 2020 Jan 31. PMID: 32008277; PMCID: PMC7280889.

Kreit JW. Volume Capnography in the Intensive Care Unit: Physiological Principles, Measurements, and Calculations. Ann Am Thorac Soc. 2019 Mar;16(3):291-300. doi: 10.1513/AnnalsATS.201807-501CME. PMID: 30657700.

L'Her E, N'Guyen QT, Pateau V, Bodenes L, Lellouche F. Photoplethysmographic determination of the respiratory rate in acutely ill patients: validation of a new algorithm and implementation into a biomedical device. Ann Intensive Care. 2019 Jan 21;9(1):11. doi: 10.1186/s13613-019-0485-z. PMID: 30666472; PMCID: PMC6340913.

Lellouche F, L'Her E. Usual and Advanced Monitoring in Patients Receiving Oxygen Therapy. Respir Care. 2020 Oct;65(10):1591-1600. doi: 10.4187/respcare.07623. Epub 2020 Aug 4. PMID: 32753529.

Liu Q, Gao Y, Chen R, Cheng Z. Noninvasive ventilation with helmet versus control strategy in patients with acute respiratory failure: a systematic review and meta-analysis of controlled studies. Crit Care. 2016 Aug 23;20(1):265. doi: 10.1186/s13054-016-1449-4. PMID: 27549178; PMCID: PMC4994276.

Mackle D, Bellomo R, Bailey M, Beasley R, Deane A, Eastwood G, Finfer S, Freebairn R, King V, Linke N, Litton E, McArthur C, McGuinness S, Panwar R, Young P; ICU-ROX Investigators the Australian and New Zealand Intensive Care Society Clinical Trials Group. Conservative Oxygen Therapy during Mechanical Ventilation in the ICU. N Engl J Med. 2020 Mar 12;382(11):989-998. doi: 10.1056/NEJMoa1903297. Epub 2019 Oct 14. PMID: 31613432.

Mantzarlis K, Tsolaki V, Zakynthinos E. Role of Oxidative Stress and Mitochondrial Dysfunction in Sepsis and Potential Therapies. Oxid Med Cell Longev. 2017;2017:5985209. doi: 10.1155/2017/5985209. Epub 2017 Aug 20. PMID: 28904739; PMCID: PMC5585571.

Moller JT, Johannessen NW, Espersen K, Ravlo O, Pedersen BD, Jensen PF, Rasmussen NH, Rasmussen LS, Pedersen T, Cooper JB, et al. Randomized evaluation of pulse oximetry in 20,802 patients: II. Perioperative events and postoperative complications. Anesthesiology. 1993 Mar;78(3):445-53. doi: 10.1097/00000542-199303000-00007. PMID: 8457045.

Murias G, Lucangelo U, Blanch L. Patient-ventilator asynchrony. Curr Opin Crit Care. 2016 Feb;22(1):53-9. doi: 10.1097/MCC.0000000000000270. PMID: 26627539.

Netter, F. H., Machado, C. A. G., & Craig, J. A. (2011). The Netter Collection of Medical Illustrations: Respiratory System, Second Edition: Volume 3. Philadelphia, Pa: Elsevier.

O'Driscoll BR, Howard LS, Earis J, Mak V; British Thoracic Society Emergency Oxygen Guideline Group; BTS Emergency Oxygen Guideline Development Group. BTS guideline for oxygen use in adults in healthcare and emergency settings. Thorax. 2017 Jun;72(Suppl 1):ii1-ii90. doi: 10.1136/thoraxjnl-2016-209729. PMID: 28507176.

Okonkwo DO, Shutter LA, Moore C, Temkin NR, Puccio AM, Madden CJ, Andaluz N, Chesnut RM, Bullock MR, Grant GA, McGregor J, Weaver M, Jallo J, LeRoux PD, Moberg D, Barber J, Lazaridis C, Diaz-Arrastia RR. Brain Oxygen Optimization in Severe Traumatic Brain Injury Phase-II: A Phase II Randomized Trial. Crit Care Med. 2017 Nov;45(11):1907-1914. doi: 10.1097/CCM.0000000000002619. PMID: 29028696; PMCID: PMC5679063.

Osadnik CR, Tee VS, Carson-Chahhoud KV, Picot J, Wedzicha JA, Smith BJ. Non-invasive ventilation for the management of acute hypercapnic respiratory failure due to exacerbation of chronic obstructive pulmonary disease. Cochrane Database Syst Rev. 2017 Jul 13;7(7):CD004104. doi: 10.1002/14651858.CD004104.pub4. PMID: 28702957; PMCID: PMC6483555.

Patel BK, Wolfe KS, Pohlman AS, Hall JB, Kress JP. Effect of Noninvasive Ventilation Delivered by Helmet vs Face Mask on the

Rate of Endotracheal Intubation in Patients With Acute Respiratory Distress Syndrome: A Randomized Clinical Trial. JAMA. 2016 Jun 14;315(22):2435-41. doi: 10.1001/jama.2016.6338. PMID: 27179847; PMCID: PMC4967560.

Perez-Protto SE, Reynolds JD, Nazemian R, You J, Hata JS, Latifi SQ, Lebovitz DJ. Peripheral tissue oxygenation and the number of organs transplanted per donor. Anaesth Intensive Care. 2018 Nov;46(6):601-607. doi: 10.1177/0310057X1804600611. PMID: 30447670.

Perkins GD, Mistry D, Gates S, Gao F, Snelson C, Hart N, Camporota L, Varley J, Carle C, Paramasivam E, Hoddell B, McAuley DF, Walsh TS, Blackwood B, Rose L, Lamb SE, Petrou S, Young D, Lall R; Breathe Collaborators. Effect of Protocolized Weaning With Early Extubation to Noninvasive Ventilation vs Invasive Weaning on Time to Liberation From Mechanical Ventilation Among Patients With Respiratory Failure: The Breathe Randomized Clinical Trial. JAMA. 2018 Nov 13;320(18):1881-1888. doi: 10.1001/jama.2018.13763. PMID: 30347090; PMCID: PMC6248131.

Randhawa VK, Grunau BE, Debicki DB, Zhou J, Hegazy AF, McPherson T, Nagpal AD. Cardiac Intensive Care Unit Management of Patients After Cardiac Arrest: Now the Real Work Begins. Can J Cardiol. 2018 Feb;34(2):156-167. doi: 10.1016/j.cjca.2017.11.013. PMID: 29407008.

Rhodes A, Evans LE, Alhazzani W, Levy MM, Antonelli M, Ferrer R, Kumar A, Sevransky JE, Sprung CL, Nunnally ME, Rochwerg B, Rubenfeld GD, Angus DC, Annane D, Beale RJ, Bellinghan GJ, Bernard GR, Chiche JD, Coopersmith C, De Backer DP, French CJ, Fujishima S, Gerlach H, Hidalgo JL, Hollenberg SM, Jones AE, Karnad DR, Kleinpell RM, Koh Y, Lisboa TC, Machado FR, Marini JJ, Marshall JC, Mazuski JE, McIntyre LA, McLean AS, Mehta S, Moreno RP, Myburgh J, Navalesi P, Nishida O, Osborn TM, Perner A, Plunkett CM, Ranieri M, Schorr CA, Seckel MA, Seymour CW, Shieh L, Shukri KA, Simpson SQ, Singer M, Thompson BT, Townsend SR, Van der Poll T, Vincent JL, Wiersinga WJ, Zimmerman JL, Dellinger RP. Surviving Sepsis Campaign: International Guidelines for Management of Sepsis and Septic Shock: 2016. Intensive Care Med. 2017 Mar;43(3):304-377. doi: 10.1007/s00134-017-4683-6. Epub 2017 Jan 18. PMID: 28101605.

Schenck EJ, Oromendia C, Torres LK, Berlin DA, Choi AMK, Siempos II. Rapidly Improving ARDS in Therapeutic Randomized Controlled Trials. Chest. 2019 Mar;155(3):474-482. doi: 10.1016/j.chest.2018.09.031. Epub 2018 Oct 22. PMID: 30359616; PMCID: PMC6414787.

Slutsky AS. History of Mechanical Ventilation. From Vesalius to Ventilator-induced Lung Injury. Am J Respir Crit Care Med. 2015 May 15;191(10):1106-15. doi: 10.1164/rccm.201503-0421PP. PMID: 25844759.

Spinelli E, Bartlett RH. Anemia and Transfusion in Critical Care: Physiology and Management. J Intensive Care Med. 2016 Jun;31(5):295-306. doi: 10.1177/0885066615571901. Epub 2015 Feb 18. PMID: 25693602.

Spruit MA, Wouters EFM. Organizational aspects of pulmonary rehabilitation in chronic respiratory diseases. Respirology. 2019 Sep;24(9):838-843. doi: 10.1111/resp.13512. Epub 2019 Feb 27. PMID: 30810256; PMCID: PMC6849848.

Uysal H. Oksijen Tedavisi ve Hemşirelik Bakımı. Türk Kardiyol Dern Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi. 2010; Cilt - Vol. 1 Sayı - No. 1.

Van den Boom W, Hoy M, Sankaran J, Liu M, Chahed H, Feng M, See KC. The Search for Optimal Oxygen Saturation Targets in Critically Ill Patients: Observational Data From Large ICU Databases. Chest. 2020

Mar;157(3):566-573. doi: 10.1016/j.chest.2019.09.015. Epub 2019 Oct 4. PMID: 31589844.

Vander, A. J. (2011). Vander's human physiology: The mechanisms of body function. New York: McGraw-Hill. 15th edition.

Verscheure S, Massion PB, Verschuren F, Damas P, Magder S. Volumetric capnography: lessons from the past and current clinical applications. Crit Care. 2016 Jun 23;20(1):184. doi: 10.1186/s13054-016-1377-3. PMID: 27334879; PMCID: PMC4918076.

Wilson AT, Channer KS. Hypoxaemia and supplemental oxygen therapy in the first 24 hours after myocardial infarction: the role of pulse oximetry. J R Coll Physicians Lond. 1997 Nov-Dec;31(6):657-61. PMID: 9409501; PMCID: PMC5421075.

Young P, Mackle D, Bellomo R, Bailey M, Beasley R, Deane A, Eastwood G, Finfer S, Freebairn R, King V, Linke N, Litton E, McArthur C, McGuinness S, Panwar R; ICU-ROX Investigators the Australian New Zealand Intensive Care Society Clinical Trials Group. Conservative oxygen therapy for mechanically ventilated adults with sepsis: a post hoc analysis of data from the intensive care unit randomized trial comparing two approaches to oxygen therapy (ICU-ROX). Intensive Care Med. 2020 Jan;46(1):17-26. doi: 10.1007/s00134-019-05857-x. Epub 2019 Nov 20. PMID: 31748836; PMCID: PMC7223684.

Yu Y, Wang J, Wang Q, Wang J, Min J, Wang S, Wang P, Huang R, Xiao J, Zhang Y, Wang Z. Admission oxygen saturation and all-cause in-hospital mortality in acute myocardial infarction patients: data from the MIMIC-III database. Ann Transl Med. 2020 Nov;8(21):1371. doi: 10.21037/atm-20-2614. PMID: 33313116; PMCID: PMC7723567.

Zeiler FA, Beqiri E, Cabeleira M, Hutchinson PJ, Stocchetti N, Menon DK, Czosnyka M, Smielewski P, Ercole A; Collaborative European NeuroTrauma Effectiveness Research in Traumatic Brain Injury (CENTER-TBI) High-Resolution ICU (HR ICU) Sub-Study Participants and Investigators. Brain Tissue Oxygen and Cerebrovascular Reactivity in Traumatic Brain Injury: A Collaborative European NeuroTrauma Effectiveness Research in Traumatic Brain Injury Exploratory Analysis of Insult Burden. J Neurotrauma. 2020 Sep 1;37(17):1854-1863. doi: 10.1089/neu.2020.7024. Epub 2020 May 4. PMID: 32253987; PMCID: PMC7484893.

22. BÖLÜM

AĞRI VE AĞRILI HASTAYA YAKLAŞIM

DR. ÖĞR. ÜYESİ MELTEM CAN İKE

Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. Geleceğin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız

M. Kemal ATATÜRK

Uluslararası Ağrı Araştırma Teşkilatı (Interneatinal Association for the Study of Pain=IASP) komitesine göre 2017'de güncellenmiş hali ile ağrı "gerçek veya potansiyel doku hasarıyla ilişkili veya ilişkili olana benzeyen hoş olmayan bir duyusal ve duygusal deneyimdir" şeklinde ifade etmektedir. Bununla birlikte altı temel anahtar nokta belirlemiştir. Bu noktalar:

1. Ağrı her zaman biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerden farklı derecelerde etkilenen kişisel bir deneyimdir.
2. Ağrı ve nosisepsiyon farklı olaylardır. Ağrı yalnızca duyu nöronlarındaki aktiviteden çıkarılamaz.
3. Bireyler yaşam deneyimleriyle acı kavramını öğrenirler.
4. Bir kişinin acı olarak bir deneyim raporuna saygı duyulmalıdır.
5. Ağrı genellikle uyarlanabilir bir rol oynasa da işlev ve sosyal ve psikolojik refah üzerinde olumsuz etkileri olabilir.
6. Sözlü anlatım, acıyı ifade eden birkaç davranıştan yalnızca biridir. İletişim kuramama, bir insanın veya insan olmayan bir hayvanın acı çekmesi olasılığını ortadan kaldırmaz.

Ağrının mekanizmalarının tanınması ve uygun tedavinin planlanması için ilk olarak ağrı fizyolojisini, anatomisini ve patolojisini bilmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bambi S., Galazzi A., Pagnucci N., Giusti GD. (2019). Pain assessment in adult intensive care patients. Scenario, 36 /2:1-12

Barr j., L.Fraser G., Puntillo K., et all. (2013) Clinical Practice Guidelines for the Management of Pain, Agitation, and Delirium in Adult Patients in the Intensive Care Unit
Critical Care Medicine. 2013;41/1:263-306 PMID: 23269131 DOI: 10.1097/CCM.0b013e3182783b72

Campbell S. and Park D. (2021) Personalized Medicine in Anesthesia. Dabbagh A. (Ed.), Chapter 6, Pain and Perioperative Medicine Personalized medicine in pain management:133-139. Springer Nature.

Carrillo-Torres O., Ramirez-Torres MA., Mendiola-Roa MA. (2016)., Update on the Assessment and Treatment of Pain in Criticallay Ill Patients (2016). Revista Medica Del Hospital general De Mexico. 79/3:165-173 DOI: https://doi.org/10.1016/j.hgmx.2016.05.012

Çelik, S. (2016). Ağrı. Eti Aslan F, Olgun N. (Ed.) Yoğun Bakım Seçilmiş Semptom ve Bulguların Yönetimi Birinci Baskı içinden (s. 157-167).Akademisyen Kitabevi

Diallo B., D.Kautz D. (2014). Better Pain Managment for Elders in the Intensive Care Unit Dimensions of Critical Care Nursing 2014;33/6:316-319 PMID: 25280198 DOI: 10.1097/DCC.0000000000000074

Farag E., Argalious M., E. Tetzlaff J., Sharma D.(2018) Basic Sciences in Anesthesia Springer. ISBN 978-3-319-62065-7 ISBN 978-3-319-62067-1 (eBook) https://doi.org/10.1007/978-3-319-62067-1

Gandhi K., L.Baratta J., W.Heitz J., S.Schenk E., Vaghari B., R.Viscusi E. (2012) Acute Pain Management in the Postanesthesia Care Unit. Anesthesiology Clinic 2012; 30:1-15 PMID: 23145460 DOI: http://dx.doi.org/10.1016/j.anclin.2012.09.001

Gündoğan O., Bor E., Korhan EA., Demirdağ K., Uyar M. (2016). Erişkin Yoğun Bakım Hastalarında Ağrı Değerlendirilmesi: Critical Care Pain Observation Tool Ölçeği'nin Türkçe Versiyonun Geçerlilik Güvenirlik Araştırması. J Turk Soc Intensive Care 2016;14:93-9 DOI: 10.4274/tybdd.95967

Hajiesmaeili MR., Safari S. (2012) Pain Management in the Intensive Care Unit: Do We Need Special Protocols? Anesthesiology and Pain Medicine. 2012;1/4:237-238. DOI: 10.5812/aapm.4523

Hall JE. Hall ME. (2021). 14.th. Edition Guyton and Hall Textbook of Medical Physiology chapter 49, Unit 9, Somatic Sensations: II. Pain, Headache, and Thermal Sensations. 613-623. Elsevier.

James P. Rathmell, Howard L. Fields. (2017) 4.th. Edition Harrison's Neurology in Clinical Medicine. Hauser SL. Josephson SA (Ed.), chapter 8 Pain, Pathophysıology and Management. 88-89. Mc Graw-Hill Education.

Koftis K., Zegan-Barariska M., Szydlowski L., Zukowski M., Ely EW. (2017). Methods of Pain Assessment in Adult Intensive Care Unit Patients- Polish Version of CPOT (Critical Care Pain Observation Tool) and BPS Behavioral Pain Scale. Anaesthesiology Intensive Therapy 2017;49/1: 66–72 PMID: 28362033 DOI: 10.5603/AIT.2017.0010

Park JO., Kim JH. (2014) Assessment anda Treatment of Pain Adult Insensıtıve Care Unit Patients. The Korean Journal of Critical Care Medicine 2014;29/3: 147-159.

Puntillo K. (2016) Pain Assessment and Manangment for Intesitice Care Unit Patients: Seeking Best Practices. ICU Manangment and Practice. 2016;16/4:233-236

Stein C. and Kopf A. (2020). 9th Edition Miller's Anesthesia. Gropper M.(Ed.), Chapter 51, Management Of The Patient With Chronic Pain:1604-1651. Elsevier.

Woodworth G., Sayers-Rana S., R. Kirsch J. (2012) The Anesthesia Technician & Technologist's Manual. Lippincott Williams and Wilkins, A Wolters Kluwer Business

RESÜSİTASYON

ANA EDİTÖRLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

EDİTÖR

ÖĞR. GÖR. DERYA BOLAT

Hedef CS

Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2022 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-44-6

RESÜSİTASYON

ANA EDİTÖRLER: Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pınar MEHEL TUTUK**,** Öğr. Gör. Erdem GÖL, Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL

EDİTÖR: Öğr. Gör. Derya BOLAT

YAZARLAR:

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Aykut AKYILMAZ
Öğr. Gör. Derya BOLAT
Öğr. Gör. Hakan KOCABAŞ
Öğr. Gör. Orhan ÇAKIR
Öğr. Gör. Pınar YEL
Öğr. Gör. Sevgi ÖZTÜRK
Öğr. Gör. Tuba ÇATAK TANYEL
Uzm. Dr. Dilay KARABULUT
Uzm. Dr. Gülsüm BULUT BİNGÖL
Uzm. Dr. Umut KARABULUT
Uzm. Dr. Yasin ÇAKILLI
Dr. Mustafa YORGANCI
Uzm. Hem. Banu KATRAN

YAYIN EDİTÖRLERİ

Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA

Burcu SARPBELLİ
Başak AKKAYA

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad.
Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

BASKI

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Şubat, 2022

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

ÖNSÖZ

Ülkemizde ve dünyada sağlık hizmetlerinin sunumunda multidisipliner yaklaşımın benimsenmesi hedeflenen sonuçlara ulaşılmasını desteklemektedir. Anestezi uygulamalarının tehlikeli ve risk taşıyan girişimler olması, uygulamalarda komplike araç-gereç ve farmakolojiklerin kullanılması; cerrahi öncesi, sırası ve sonrasında ekip halinde çalışma ihtiyacı bu çalışmalarda görev dağılımı ve sorumlulukların yüklenilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu ve benzeri ihtiyaçlar anestezi uygulamaları sürecinde anestezi hekimine teknik destek olacak sağlık profesyoneli gerekliliğini hissettirmiştir. Prof.Dr. Özdemir DEMİR'in öncülüğünde Hacettepe Üniversitesi'nde başlayan Anestezi Teknikerliği eğitimi günümüzde "Anestezi Teknikerliği Programı" eğitimi ön lisans programları ile yürütülmektedir.

Anestezi Teknikerliği için hazırlanan bu kitap seti, fikir aşamasından itibaren ülkemizde birçok üniversitede eğitim ve öğretimin yürütüldüğü Anestezi Teknikerliği Programı öğrencilerinin eğitimlerine katkıda bulunmak, eğitim materyali ihtiyacını güncel bilgilerle donatmak üzere alanında uzman ve çok değerli sağlık profesyonellerinin ve eğitimcilerin bir araya gelerek bilgi ve deneyimlerini güncel bilgiler ışığında harmanlanmasını amaçlamıştır.

"Teknikerler ve Teknisyenler İçin Tüm Yönleriyle Vakalarla Anestezi" kitap setinin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman olan tüm kitap editörlerimize, alanında uzman hocalarımıza ve saygıdeğer yazarlarımıza, fikir aşamasından itibaren her safhada yanımızda olan Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine teşekkürü bir borç biliriz. "Resüsitasyon" kitabının başta Anestezi Teknikerliği Programı öğrencilerimizin olmak üzere sağlık bilimleri ve ilgili alanlarda öğrenimine devam eden ve sahada görev yapan tüm değerli mezunlarımızın eğitiminde ve meslek yaşamları boyunca destek alabilecekleri bir yayın olmasını diliyorum.

Editör

Öğr. Gör. Derya BOLAT

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM
RESÜSİTASYON İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER
ÖĞR. GÖR. ORHAN ÇAKIR, ÖĞR. GÖR. SEVGİ ÖZTÜRK

1. KARDİYOPULMONER RESÜSİTASYONUN TANIMI VE TARİHÇESİ 12
2. TEMEL YAŞAM DESTEĞİ 13
3. İLERİ YAŞAM DESTEĞİ 14
4. MAVİ KOD UYGULAMASI 15
5. ANİ KARDİYAK ÖLÜM NEDENLERİ 16
    5.1. Tansiyon pnömotoraks 17
    5.2. Tamponat (Kardiyak) 17
    5.3. Tromboz (pulmoner) 17
    5.4. Tromboz (koroner) 17
    5.5. Toksinler 17
    5.6. Hipovolemi 17
    5.7. Hipotermi 17
    5.8. Hipoksi 17
    5.9. Hipokalemi / Hiperkalemi 17
    5.10. Hidrojen İyon (Asidoz) 17
KAYNAKÇA 18

2. BÖLÜM
ERİŞKİNLERDE TEMEL YAŞAM DESTEĞİ VE RESÜSİTASYON UYGULAMALARI
ÖĞR. GÖR. PINAR YEL

1. ERİŞKİNDE TEMEL YAŞAM DESTEĞİ VE UYGULAMA 22
    1.1. Temel Yaşam Desteğinin Aşamaları 22
2. ERİŞKİN İLERİ YAŞAM DESTEĞİ 30
    2.1. Erişkin Yaşam Zinciri Uygulaması 30
    2.2. Şok Uygulanan Ritimler 31
    2.3. Şoklanamaz Ritimler 32
3. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE KULLANILAN İLAÇLAR VE SIVILAR 33
4. VAKA ÖRNEĞİ 35
KAYNAKÇA 36

3. BÖLÜM
ÇOCUKLARDA TEMEL YAŞAM DESTEĞİ VE RESÜSİTASYON UYGULAMALARI
ÖĞR. GÖR. DERYA BOLAT

1. GİRİŞ 38
2. ÇOCUKLARDA KARDİYOPULMONER ARREST NEDENLERİ 39
3. ÇOCUKLARDA KARDİYOPULMONER RESÜSİSTASYON UYGULAMALARI 40
4. ÇOCUKLARDA TEMEL YAŞAM ZİNCİRİ UYGULAMASI 40
5. ÇOCUKLARDA TEMEL YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI 41
    5.1. Değerlendirme 41

5.2. Hava Yolu Açıklığı (Air) 42
5.3. Nefes Verme (Breathing)..... 42
5.4. Dolaşım (Circulation)..... 43
5.5. Kısa Nörolojik Değerlendirme (Disability): 43
6. ÇOCUK TEMEL YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN NOKTALAR 45
7. ÇOCUKTA İLERİ YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI 46
8. ÇOCUK İLERİ YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN NOKTALAR 50
8.1. İleri Havayolu Uygulamaları 50
8.2. İlaç ve Sıvı Uygulamaları..... 51
9. RESÜSİTASYON SONRASI BAKIM..... 52
10. VAKA ÖRNEĞİ 52
KAYNAKÇA 53

4. BÖLÜM
BEBEKLERDE TEMEL YAŞAM DESTEĞİ VE RESÜSİTASYON UYGULAMALARI
ÖĞR. GÖR. HAKAN KOCABAŞ

1. BEBEKLERDE TEMEL YAŞAM DESTEĞİ VE YAŞAM ZİNCİRİ UYGULAMASI 56
1.1. Giriş..... 56
1.2. Bebeklerde Temel Yaşam Desteği 56
1.3. Bebeklerde Yaşam Zinciri Uygulaması..... 61
2. BEBEKLERDE İLERİ YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI 61
3. VAKA ÖRNEĞİ 66
KAYNAKÇA 67

5. BÖLÜM
YETİŞKİNLERDE HAVA YOLU TIKANMALARI
ÖĞR. GÖR. TUBA ÇATAK TANYEL

1. GİRİŞ 70
2. EPİDEMİYOLOJİ 70
3. HAVA YOLU TIKANMA NEDENLERİ..... 70
4. OLASI RİSK FAKTÖRLERİ 71
5. BELİRTİ VE BULGULAR 71
5.1. Kısmi Tıkanma Belirtileri..... 71
5.2. Tam Tıkanma Belirtileri 72
6. YETİŞKİNLERDE YABANCI CİSME BAĞLI HAVA YOLU TIKANIKLIĞINDA İLKYARDIM VE ACİL BAKIM..... 72
6.1. Kısmi Tıkanıklığı Olan Yetişkinlerde İlk Yardım ve Acil Bakım..... 72
6.2. Tam Tıkanıklığı Olan Yetişkinlerde İlk Yardım ve Acil Bakım 73
6.3. Yabancı Cismin Başarı ile Çıkarılması..... 75
6.4 Yabancı Cisim Hava Yolu Tıkanıklığı Olan Bilinci Kapalı Yetişkinlerde İlk Yardım ve Acil Bakım 76

7. ALTERNATİF TEKNİKLER 76
8. VAKA ÖRNEĞİ 77
KAYNAKÇA 78

6. BÖLÜM
ÇOCUK VE BEBEKLERDE HAVA YOLU TIKANMALARI
ÖĞR. GÖR. TUBA ÇATAK TANYEL

1. GİRİŞ 82
2. EPİDEMİYOLOJİ 82
3. HAVA YOLU TIKANMA NEDENLERİ 82
4. OLASI RİSK FAKTÖRLERİ 83
5. BELİRTİ VE BULGULAR 83
5.1. Kısmi Tıkanma Belirtileri 84
5.2. Tam Tıkanma Belirtileri 84
6. ÇOCUK VE BEBEKLERDE YABANCI CİSME BAĞLI HAVA YOLU TIKANMALARINDA İLK YARDIM VE ACİL BAKIM 84
6.1. Kısmi Tıkanıklığı Olan Çocuk ve Bebeklerde İlk Yardım ve Acil Bakım 84
6.2. Tam Tıkanıklığı Olan Çocuk ve Bebeklerde İlk Yardım ve Acil Bakım 85
6.3. Yabancı Cismin Başarı ile Çıkarılması 89
6.4. Yabancı Cisim Hava Yolu Tıkanıklığı Olan Bilinci Kapalı Çocuk ve Bebeklerde İlk Yardım ve Acil Bakım 89
7. YABANCI CİSİM HAVA YOLU TIKANIKLIĞININ ÖNLENMESİ 91
8. VAKA ÖRNEĞİ 92
KAYNAKÇA 93

7. BÖLÜM
İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE MONİTÖRİZASYON UYGULAMASI
UZM. DR. UMUT KARABULUT, UZM. DR. DİLAY KARABULUT

1. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE MONİTORİZASYON 96
2. KARDİYAK VE SOLUNUM MONİTORİZASYONU 96
2.1. Elektrokardiyografi (EKG) 96
2.2. Pulse Oksimetre 97
2.3. İnvaziv Arteriyel Basınç Monitorizasyonu 98
2.4. Santral Venöz Kateterizasyon 99
2.5. End-Tidal Karbondioksit Monitorizasyonu 99
3. ÖLÜMCÜL ARİTMİLER 101
3.1. Ventriküler Taşikardi 102
3.2. Torsades De Pointes 103
3.3. Ventrikül Fibrilasyonu (Vf) 103
3.4. Elektromekanik Disosiasyon (EMD, Nabızsız elektriksel aktivite) 106
3.5. Asistoli 107
KAYNAKÇA 108

8. BÖLÜM
EKG UYGULAMASI
UZM. DR. YASİN ÇAKILLI, ÖĞR. GÖR. DERYA BOLAT

1. GİRİŞ 110
2. VÜCUDUMUZDA KALBİMİZİN POZİSYONU NASILDIR? 110
3. KALBİMİZ NASIL ÇALIŞIR? 110
4. KALPTE UYARI OLUŞUMU VE İLETİLMESİ NASILDIR? 111
5. ELEKTROKARDİYOGRAM (EKG) NEDİR? 113
6. ELEKTROKARDİYOGRAMIN KULLANIM ALANI NEDİR? 113
7. ELEKTROKARDİYOGRAM NE İFADE EDER? 113
8. EKG DERİVASYONLARI 114
9. STANDART 12 DERİVASYONLU ELEKTROKARDİYOGRAM KAYDI NEDİR? 116
10. ELEKTROKARDİYOGRAM KAYDI NASIL YAPILIR? 117
11. EKG ÇEKİMİNDE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN DİĞER NOKTALAR NELERDİR? 119
KAYNAKÇA 120

9. BÖLÜM
DEFİBRİLASYON VE KARDİYOVERSİYON UYGULAMALARI
UZM. DR. GÜLSÜM BULUT BİNGÖL

1. DEFİBRİLASYON - KARDİYOVERSİYON UYGULAMALARI 122
1.1. Normal Sinüs Ritmi 122
1.2. Aritmiler 123
1.3. Taşikardiler 123
2. ELEKTRİKSEL (DOĞRU AKIMLI - DC) KARDİYOVERSİYON 126
2.1. Etki Mekanizması 126
2.2. Endikasyonları 126
2.3. İşlem Hazırlığı 128
2.4. Sedasyon 129
2.5. Elektrodların Yerleştirilmesi 130
2.6. Enerji Seçimi 131
2.7. Senkronizasyon 131
2.8. Şokun Uygulanması 131
2.9. Pacemaker ve ICD'li Hastalarda Kardiyoversiyon 132
2.10. Gebelerde Kardiyoversiyon 132
3. DEFİBRİLASYON 132
3.1. Otomatik Eksternal DefibrilatöRler (OED) 133
KAYNAKÇA 135

10. BÖLÜM
HAVA YOLU AÇMA YÖNTEMLERİ VE OKSİJEN VERME ARAÇLARI
DR. MUSTAFA YORGANCI

1. HAVA YOLU AÇMA YÖNTEMLERİ 138
1.1. Hava Yolu Açma Manevraları 139

1.2. Hava Yolu Yardımcı Araç ve Gereçleri 140
1.3. Aspirasyon 143
2. ALTERNATİF HAVA YOLU YÖNTEMLERİ 145
2.1. Larengeal Maske (LMA) 145
2.2. Ösefago-Trakeal Kombitüp 147
2.3. Larengeal Tüp 147
2.4. Videolarengoskopi 148
3. CERRAHİ HAVA YOLU YÖNTEMLERİ 148
3.1. İğne Krikotroidotomi 148
3.2. Cerrahi Krikotroidotomi 148
4. OKSİJEN VERME ARAÇLARI 148
4.1. Oksijen Uygulama Yöntemleri 149
KAYNAKÇA 154

11. BÖLÜM
ENTÜBASYON UYGULAMASI
UZM. HEM. BANU KATRAN

1. GİRİŞ 156
2. SOLUNUM SİSTEMİ ANATOMİSİ 156
2.1. Solunum Yolları 156
2.2. Akciğerler 157
3. HAVA YOLU VE SOLUNUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ 158
4. ENTÜBASYON VE TARİHÇESİ 158
4.1. Entübasyon Endikasyonları 159
4.2. Entübasyona Hazırlık 159
4.3. İşlem Basamakları 161
4.4. Entübasyon İşlem Zamanlamaları 166
4.5. Ön-Tedavi (Premedikasyon) 168
4.6. Endotrakeal Entübasyon Komplikasyonları 168
5. OLASI BAŞARISIZLIKTA HAVA YOLU YÖNETİMİ 169
5.1. Ekstraglottik Yöntemler 170
5.2. Glottik Yöntemler 170
5.3. İnfraglottik Yöntemler 170
6. VAKA ÖRNEKLERİ 171
KAYNAKÇA 173

12. BÖLÜM
ZOR ENTÜBASYON UYGULAMASI
DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET AYKUT AKYILMAZ

1. GİRİŞ 176
1.1. Zor Entübasyon ve Zor Hava Yoluna Neden Olan Anatomik Faktörler 176
1.2. Anamnez 176

1.3. Fizik Muayene 176
1.4. Zor Entübasyon İçin Preoperatif Hazırlık 180
2. ZOR VENTİLASYON 182
2.1. Zor Entübasyon Uygulama Yöntemleri 183
2.2. Zor Entübasyonda Kullanılan Supraglottik Hava Yolu Araçları 184
2.3. Zor Entübasyon Olgularında Endotrakeal Entübasyon Uygulama Yöntemleri 186
2.4. Video Laringoskop ile Zor Entübasyon Uygulamaları 188
2.5. Fiberoptik Bronkoskop ile Entübasyon 189
3. İNVAZİV HAVA YOLU GİRİŞİMLERİ 189
4. VAKA ÖRNEKLERi 191
4.1. VAka Örneği 1 191
4.2. Vaka Örneği 2 192
KAYNAKÇA 193

13. BÖLÜM
İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE KULLANILAN İLAÇLAR
DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET AYKUT AKYILMAZ

1. GİRİŞ 196
2. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE KULLANILAN İLAÇLAR 197
2.1. Adrenalin 197
2.2. Amiodoron 198
2.3. Magnezyum 199
2.4. Kalsiyum 199
2.5. Sodyum Bikarbonat 200
3. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE KULLANILAN SIVILAR 200
4. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE TROMBOLİTİKLERİN KULLANIMI 201
5. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE ATROPİN KULLANIMI 201
KAYNAKÇA 202
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 203

1. BÖLÜM

RESÜSİTASYONLA İLGİLİ TEMEL BİLGİLER

ÖĞR. GÖR. ORHAN ÇAKIR

ÖĞR. GÖR. SEVGİ ÖZTÜRK

Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, başarı için en hakiki yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cahilliktir, doğru yoldan sapmaktır. Yalnız ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişimini anlamak ve ilerlemeleri zamanında takip etmek şarttır.

(Mustafa Kemal Atatürk)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Temel Yaşam Desteği uygulamalarının tarihsel gelişimi hakkında bilgi sahibi olur.
- Temel ve İleri Yaşam Desteği uygulamalarının önemini anlar.
- Temel ve İleri Yaşam Desteği uygulamalarının güncellenmesi konusunda bilgi sahibi olur.
- Mavi Kod Uygulaması ve sağlık kuruluşlarında uygulanması hakkında bilgi sahibi olur.
- Ani kardiyak ölüm nedenlerini ayırt eder.

1. KARDİYOPULMONER RESÜSİTASYONUN TANIMI VE TARİHÇESİ

Ölüm, bir insan, bitki veya hayvanda hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, emrihak, ahiret yolculuğu, memat, ebedi uyku, irtihal, vefat olarak ifade edilmektedir.

Kardiyopulmoner arrest; çeşitli nedenlerle spontan solunum ve dolaşımın ani durmasıdır. Daha öncesinde ölümü öngörülebilecek herhangi bir bulgusu olmayan bir kişide genellikle semptomların başlangıcından itibaren kısa bir süre içerisinde beklenmeyen doğal ölüm olarak tanımlanır.

KPR; kardiyopulmoner arrest sırasında spontan dolaşımı sağlamak amacıyla yapılan tanı ve tedaviyi içine alan işlemlerin tamamı olarak adlandırılır. Uygulamaların tarihi oldukça eskiye dayanmakla birlikte ilk kez 1960 yılında Peter Safar tarafından ağızdan ağıza solunum ile yeterli ventilasyon ve göğüs basısı ile kalp masajının tanımlanması temel oluşturmuştur.

Eski Mısır'da M.Ö. 1500 yıllarında ters çevirme yöntemi hastanın solunum yolları yabancı bir cisimle tıkalıysa sıkışan objeyi çıkarmak amacıyla kullanılmış. Yine aynı yıllarda ölmüş insanların ağzına, sıcak hava üflenerek canlandırılmaya çalışılmış ve bu yöntemin kullanımı yaklaşık 300 yıl sürmüştür. 1700'lü yıllarda eski Mısır'da hastalar ayaklarından asılıp yaşama döndürülmeye çalışılmıştır.

Boğulan vakalar için 1740 yılında, Paris Bilimler Akademisi (Academie des Sciences de Paris) ağızdan ağıza solunumu önermiştir. Boğulan Kişilerin Yaşama Döndürülmesi için 1767 yılında Hollanda Birliği (Dutch Society for Recovery of Drowned Persons), 1774 yılında İngiliz Kraliyeti İnsani Birliği (England's Royal Human Society) kurulmuştur. Yine aynı yıllarda ölen kişinin sırtının altına bir varil koyularak üzerinde hareket ettirilerek hayata döndürülmeye çalışılmıştır. Bilinçsizce yapılan bu yöntem sayesinde solunum ve dolaşımı durmuş kişinin kalp ve akciğer uyarılması sağlanmaktaydı.

Devam eden yıllarda, 1803 yılında kişiler yaşamsal organlarda ölümle oluşabilecek hasarlar önlemek için buz ve kar altına konulmuş. Ardında 1812 yılında ise suda boğulan kişi, at üzerine yüklenerek at koşturulmuş böylece aspire edilen suyun akciğerlerinden dışarı

çıkarılması sağlanmış ve atın koşması sırasındaki ritmik hareketi bir çeşit kapalı kalp masaj uygulamış. Ardından devam eden 1879-1880 yıllarında, otomatik solunum cihazlarının üretilmesiyle birlikte cerrahi müdahaleler için anestezi verilen hastalarda kullanılmıştır. 1892 sonrası Fransa'da yayınlanan yazılar hastanın hava yolunu tıkayan dilini çekerek yaşama döndürülmesini tavsiye etmiştir.

ABD'de 1958 yılında Ulusal Bilimler Akademisi ve Ulusal Araştırma Konseyi (National Academy of Sciences – National Research Council) önderliğinde yapay solunum temalı bir konferans verilmiştir. 1959'da "Yardımcı Donanımsız Acil Suni Solunum Duyurusu" yayınlanmıştır. İlgili yayında, ağızdan-ağıza, ağızdan-buruna olmak üzere farklı acil solunum teknikleri yer almıştır.

Kardiyak ölümlerde 1960 yılı öncesi açık kalp masajı tekniği uygulanmaktaydı. Kouwenhoven ve arkadaşları kapalı kalp masaj tekniğini ilk olarak 1960 yılında tanımlamışlardır ve kalp masajı ile yapay solunumu başarıyla uygulamışlardır.

Amerikan Kalp Birliği (American Heart Association-AHA) ve NAS-NRC yönetiminde 1973 yılında "Ulusal Kardiyo Pulmoner Resüsitasyon ve Acil Kardiyak Vakalarda Standartlar Konferansı" yapılmıştır. Amerikan Kalp Birliği'nin belirlediği standartlara uygun KPR eğitiminin, hekimlere ve tüm halka verilmesini önermişlerdir. Ardından 1979 yılında yapılan Ulusal Konferans'ta ise yeni tekniklerin araştırılması ve geliştirilmesi kararlaştırılmıştır.

ERC (Europan Research Council)'nin öncülüğünde 1994 yılında birçok Avrupa ülkesi görüşlerini bir araya getirerek yeni rehber kitaplar yayınlamıştır. ERC kapsamında bulunan bazı çalışma grupları KPR ile ilgili yeni birçok standartlar geliştirmiş ve yayınlamıştır.

KPR uygulamaları konusunda 2000 yılında İngiliz Tıp Birliği (British Medical Association)'nin, hazırladığı bir kılavuz da mevcuttur. KPR ve ECC hakkında, AHA altı yılda bir olmak üzere ulusal ve uluslararası organizasyonlar yaparak tavsiye niteliğinde yayınlar yapmaktadır. AHA son olarak 2020 yılında bir kılavuz yayınlamıştır.

ERC, 2001-2005-2010-2015 yıllarında yeni gelişmeleri ile birlikte resüsitasyon ile ilgili kılavuzları yayınlayarak konunun güncel kalmasını sağlamış ve standart KPR uygulamalarına öncülük etmiştir. En son ERC kılavuzu 2021'te yayınlanmıştır.

2. TEMEL YAŞAM DESTEĞİ

Yaşam kurtarmak amacı ile hava yolu açıklığı sağlandıktan sonra, solunumu ve/veya kalbi durmuş kişiye yapay solunum ile akciğerlerine oksijen gitmesini, dış kalp masajı ile de kalpten kan pompalanmasını sağlamak üzere yapılan ilaçsız müdahalelerdir.

Amerikan Kalp Derneğinin hazırladığı yaşam zinciri tablosunda (Tablo 1) ani kardiyak arrest durumunda KPR'nin zaman bağımlı etkinliğine yoğunlaşılmıştır.

Tablo 1. Yaşam Zinciri Tablosu

Müdahale	Uygulama
Acil durumun tanınması ve acil müdahale sisteminin etkinleştirilmesi	Acil durumun erken tanınması ve acil müdahale sistemi veya yerel acil müdahale sisteminin etkinleştirilmesi hayati önem taşır. • Yerel acil tıbbi telefon numarasının aranması.
Anında yüksek kaliteli KPR	Tanıklı arrest vakalarında anında müdahale hayatta kalma şansını ikiye veya üçe katlayabilir.
Hızlı defibrilasyon	3-5 dakika içindeki KPR ve defibrilasyon birlikteliği sağkalım oranını yükseltebilir.
Temel ve ileri acil tıbbi hizmetler	Acil Tıbbı Hizmetler personeli tarafından yüksek kalitede resüsitatif bakım sağlanır.
İleri yaşam desteği ve postarrest bakımı	Sağlık hizmeti sunucuları tarafından sağlanan yüksek kaliteli, kardiyak arrest sonrası klinik bakım.

Temel Yaşam Desteğinde (TYD) İzlenecek Adımlar

- C-A-B (göğüs basısı, hava yolu, solunum) tek kurtarıcı olduğunda sırayla uygulanması önerilir.
- Göğüs basısının suni teneffüsten önce uygulanması gerekir.
- Göğüs basısı dakikada 100-120 olacak şekilde uygulanmalıdır.
- Göğüs basısı derinliği 5-6 cm arasında olmalıdır.
- Göğüs basıları arasında ekspiryuma izin vermek için eller göğüs kafesine bastırılmamalıdır.
- OED ve/veya eğitimli bir kişi gelene kadar sadece göğüs basısı uygulamaya devam edin.
- Eğer suni solunum konusunda bilgiliyseniz yardım gelene kadar her 30 göğüs basısı sonrasında iki kez kurtarıcı soluk verilmelidir.

3. İLERİ YAŞAM DESTEĞİ

İleri yaşam desteği; endotrakeal entübasyonu veya başka diğer hava yolu tekniklerinin uygulanması, ventilasyon durumunun değerlendirilmesini, EKG ritimlerinin tanımlanmasını, İV (intravenöz) erişiminin elde edilmesini, dolaşımı iyileştirmek için ilaçların verilmesini ve kalp durmasının ortaya çıkmasının veya devam etmesinin nedenlerini değerlendirmeyi içerir.

Resüsitasyona sistematik yaklaşım temel yaşam desteği (birincil müdahale) ile başlar ve ileri yaşam desteği (ikincil müdahale) (Tablo 2) ile sorunsuzca devam eder. Sistematik yaklaşım kardiyak yaşam desteği uygulayıcısının resüsitasyon eylemini sırası ile yapmasına hastanın hayati uygulamalarında herhangi bir basamağı atlama olasılığını düşürür.

Tablo 2. İleri yaşam desteği bileşenleri

Müdahale	Uygulama
Hava yolu güvenliğinin sağlanması	Endotrakeal entübasyon veya diğer supraglottik hava yolu, ör. Laringeal maske
Solunum	Balon valve maske ile havalandırma, oksijen ve mekanik ventilasyon
Dolaşımın sürdürülmesi	KPR devamı Hayatı tehdit eden "şok verilebilir" ritimleri düzeltmek için defibrilasyon ve kardiyoversiyon uygulayın Dolaşımın ritmini izlemek ve düzeltilmesi gereken ritim bozukluklarını belirlemek için sürekli EKG takibi IV/IO hat üzerinden vasküler erişim sağlama Dolaşımı sürdürmeye yardımcı olacak ilaçların uygulanması ECMO kullanımı
Ayırıcı tanı	Hastanın resüsitasyon çabalarına neden yanıt vermediğini belirleyin Asıl arrest sebebini araştırın ve gerekli müdahaleleri sağlayın
Resüsitasyon sonrası özel bakım	Sıcaklık yönetimi, glisemik kontrol, hedefe yönelik tedavi, perkütan koroner girişimler

4. MAVİ KOD UYGULAMASI

Mavi Kod, hastalar, hasta yakınları ve tüm hastane çalışanlarının acil tıbbi müdahale gereksinimi duyulan durumlarda en kısa ve en hızlı süre olacak şekilde müdahale edilmesini sağlayan acil durum yönetim aracıdır. Diğer bir deyiş ile kardiyopulmoner arrest durumunda hastaya en kısa sürede müdahale edilmesini sağlayan acil durum çağrı ve yönlendirme sistemidir. Ayrıca mavi kod bütün dünyada belirlenen acil durumlar için aynı rengin kullanıldığı tek koddur. Sağlık çalışanları tarafından, genel olarak hastanelerde oluşturulan çağrı sistemi vasıtasıyla verilen kod ile daha önceden belirlenen ve hazır olarak bekleyen sorumlu ekibin ilgili hastaya acil tıbbi müdahaleyi başlatma, gerçekleştirme ve sonlandırma amaçlı bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, hastane sorumluluk alanı dahilinde bulunan kişilerin temel yaşam desteği sürecinin güvence altına alınma sürecidir.

Mavi Kod ekibi; hastanede acil tıbbi müdahale alanında eğitimli ve deneyimli hekim ve hemşirelerden oluşturduğu bir müdahale ekibidir. İlk olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir tıp merkezinde kullanılmaya başlayan Mavi Kod uygulaması, ülkemizde ise profesyonel olarak 2008 yılında yürürlüğe giren "Sağlıkta Performans ve Kalite Yönergesi Hizmet Kalite Standartları" ile başlamış, 2009 yılında Sağlık Bakanlığı'nca yapılan resmi bir tebliğ ve 2011 yılında yayınlanan "Hasta ve Çalışan Güvenliği Yönetmeliği" ne göre hastanelerde uygulanılması zorunlu hale getirilmiştir.

Etkin bir Mavi Kod uygulaması ile sağ kalım oranlarının artacağı ve yaşamsal fonksiyonların hasarının azaldığı bilinmektedir. Yaşamsal fonksiyonlarının geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde etkilenmemesi için hastaya 2-5 dakikalık süre içerisinde uzman müdahalesinde bulunulmalıdır. Uygulama sürecinde hayati tehlike adına çok fazla unsur bulunduğu için oluşabilecek gecikmelere ve yapılabilecek olan hatalar, ciddi risk oluşturmaktadır. Uygulama süresinin ve sürecinin etkin olarak kullanılmaması durumunda istenmeyen mortalite ve morbidite durumlarının görülmesi maalesef kaçınılmazdır. Bu açıdan sorunsuz bir Mavi Kod süreci oluşturulması gereklidir. Bu süreçte, teknolojiye uygun bir çağrı sisteminin oluşturulması, profesyonel ve eğitim güncelliği sağlanan ekip oluşturulması, ekibin kesintisiz bir şekilde hazır durumda tutulması, tüm hastane çalışanlarının eğitimi, hazır ekipman, etkili müdahale çok önemlidir. Müdahale süreci ile ilgili çağrı bilgileri ve müdahale sonrası yönetim süreci Mavi Kod Olay Bildirim Formu ile kayıt altına alınması gerekmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından Mavi Kod uygulamasının terminolojik gelişimi ve genelleşmesi amacıyla “2222” numaralı telefon aktivasyon çağrı sisteminin kullanılması uygun görülmüştür.

5. ANİ KARDİYAK ÖLÜM NEDENLERİ

Kardiyak arrest, Amerikan Kalp Derneği tarafından, ‘kalp hastalığı teşhisi konmuş ya da kalp hastalığı bulunmayan bir kişide ani kalp fonksiyon kaybı’ olarak tanımlanmaktadır. Kardiyopulmoner arrest ise kardiyak aktivite ile solunumun yani dolaşımın, çeşitli nedenler ile ani bir şekilde durması olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak beklenmedik bir anda ortaya çıkan, herhangi bir sebep ile oluşan bilinç kaybı, arterlerde nabız alınamaması ve solunumun durması ile seyreden kardiyak arrest, oldukça acil olan ve hastanelerin acil servislerinde son derece sık karşılaşılan bir durumdur. Kardiyak arrest durumunda geri dönüşümlü hasar çok kısa zaman içinde meydana geleceğinden, bu nedenle hızlı hareket etmek gerekmektedir.

Ani kardiyak arrest, kişide daha önceden ölüm öngörülebilecek herhangi bir bulgusu olmayan ve genel olarak semptomların başlangıcından itibaren 1 saat gibi kısa bir süre içerisinde herhangi bir kardiyak nedenin yol açtığı beklenmeyen doğal ölüm olarak tanımlanır. Ölüm nedenlerinin en önde geleni olan ani kardiyak ölümlerin yaklaşık yarısı kardiyovasküler hastalıklar temelli olarak meydana gelmektedir. Bunun yanı sıra, inme ve pulmoner emboli gibi kardiyak olmayan nedenler ölüme yol açabilen diğer patolojiler olarak bilinmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2019 verilerine göre; ölüm nedenleri incelendiğinde, 2019 yılında %36,8 ile dolaşım sistemi hastalıklarının ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Dolaşım sistemi hastalıklarına bağlı ölümler alt ölüm nedenlerine göre incelendiğinde, ölenlerin %39,1’inin iskemik kalp hastalığından, %22,2’sinin serebro-vasküler hastalıklardan, %25,7’sinin diğer kalp hastalıklarından öldüğü görülmektedir. Aynı durum Amerika’da incelendiğinde her yıl hastane dışı kardiyak arrest sayısının 300.000’den fazla olduğu görülmektedir.

Kardiyak arrest, öncelikli olarak havayolu problemleri olmak üzere yaşamsal fonksiyonları tehdit eden bazı hastalıklara bağlı olarak görülebildiği belirtilmiştir. Kardiyak arrest nedenleri detaylı olarak ele alındığında birçok sistem ile alakalı olduğu görülmüştür. Ölüm nedenleri kardiyak nedenler; 5T (tansiyon pnömotoraks, tamponat (kardiyak), tromboz (pulmoner), tromboz (koroner), toksinler), solunumsal nedenler; 5H (hipovolemi, hipotermi, hipoksi, hipokalemi/hiperkalemi, hidrojen iyonu (asidoz) olarak sınıflandırılabilir.

5.1. Tansiyon pnömotoraks

Tansiyon pnömotoraks, plevra boşluğunda biriken hava kütlesine bağlı meydana gelip kardiyak arreste neden olabilir. Travmaya, astıma veya diğer solunum sorunlarının yanında sekonder olarak görülebilir.

5.2. Tamponat (Kardiyak)

Perikardın etrafının sıvı ile kaplanması sonucu kardiyak tamponat meydana gelir. Burada kalbin işlevinin bozulmasına neden olabilir ve kardiyak arrest ile sonuçlanabilir.

5.3. Tromboz (pulmoner)

Genel olarak derin ven trombozunun pulmoner venleri tıkamasına bağlı olarak ortaya çıkan akut pulmoner emboli, kardiyak arreste ile sonuçlanabilir.

5.4. Tromboz (koroner)

Kalbi besleyen damarlarda daralma ya da tıkanıklık sonucunda miyokarda giden kanın ani bir şekilde durması olarak tanımlanabilir.

5.5. Toksinler

Aşırı dozda ilaç alımı, toksinler yani zehirlenmeler, kardiyak arrestin geri döndürülebilir bir nedeni olarak tanımlanır.

5.6. Hipovolemi

İntravasküler volümün azalmasına bağlı olarak yetersiz doku perfüzyonunun ortaya çıkması hipovolemi olarak tanımlanır. Sıvı ya da kan kaybının sonucu olarak azalan intravasküler volüm eğer vücudun tolere edebileceğinden fazla ise kardiyak arreste neden olur.

5.7. Hipotermi

Vücut sıcaklığının 35 °C altında olması hipotermi olarak tanımlanmaktadır. Şiddetli hipotermi kalp ile ilgili sorunlara yol açıp kardiyak arreste neden olabilir.

5.8. Hipoksi

Oksijen ve alveoler ventilasyon eksikliği sonucu ortaya çıkan hipoksinin tek başına kardiyak arreste neden olması çok sık görülmemesine rağmen yanında gelişen nedenlerden ötürü arrest sebeplerinden biridir.

5.9. Hipokalemi / Hiperkalemi

Anormal derecede düşük ya da yüksek elektrolit seviyeleri kardiyak arrest ile sonuçlanabilir. Serum potasyum düzeyinin 5.5 meq/L üzerinde olması olarak tanımlanan hiperkalemi, kardiyak arreste yol açan elektrolit bozukluklarının başında gelmektedir.

5.10. Hidrojen İyon (Asidoz)

Vücut sıvılarında bulunan, hidrojen iyonu (H^+) konsantrasyonu dengesi, asit-baz dengesi olarak tanımlanmaktadır. Eğer hidrojen yoğunluğu, hücre dışı alanda artar ise asidoz tablosu ortaya çıkar. Metabolik asidoz ya da solunum asidozu, erken fark edilip tedavi edilmezse kardiyak arrest ile sonuçlanabilir.

KAYNAKÇA

American Heart Association (AHA). (2019). Erişim: 02.05.2021, https://www.heart.org/en/health-topics/cardiac-arrest/about-cardiac-arrest

American Stroke Association (ASA). (2019). Erişim: 02.05.2021, https://www.stroke.org/

Balcı B., Keskin, Ö., Karabağ, Y. (2011). Kardiyopulmoner Resüsitasyon. *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi,* 1(1), 41-46. doi: 10.5505/kjms.2011.99608

Christopher, X., Brown, A., Lau, D., Chugh, S., Sanders, P., Albert, C., Kalman, J. (2019). Epidemiology of Sudden Cardiac Death: Global and Regional Perspectives. *Heart, Lung and Circulation,* 28(1), 6-14. doi: 10.1016/j.hlc.2018.08.026

Çiçekci, F., Selçuk Atıcı, S. (2013). Mavi Kod çağrısına bağlı kardiyo-pulmoner resüsitasyon uygulamaları sonuçlarının değerlendirilmesi. *Genel Tıp Dergisi*, 23(3):70-6. Url: http://www.geneltip.org/arsiv_detay.php?sayi_id=78&dil=tr#

Çimen, İ., (2013). *Kardiyopulmoner resüsitasyon uygulanan olguların son beş yıllık değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi).* Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Anabilim Dalı, Bursa.

ERC. (2021). European Research Council. Erişim: 14.05.2021 ERC: https://erc.europa.eu/

Karataş, M., & Selçuk, E. B. (2012). Kardiyopulmoner resüsitasyonun tarihçesi. Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi, 84-87. doi:10.5505/kjms.2012.96168

Kleinman, M., Brennan, E. E., Goldberger, Z. D., Swor, R. A., Terry, M., Bobrow, B. J., & Rea, T. (2015). Part 5: Adult Basic Life Support and Cardiopulmonary Resuscitation Quality. Circulation, 132(18 suppl 2), S414 S435. doi:10.1161/cir.0000000000000259

Konstantinides, S., Torbicki, A., Agnelli, G. ve ark. (2014). ESC guidelines on the diagnosis and management of acute pulmonary embolism. *European Heart Journal,* 35(43), 3033-3069. doi: https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehu283

Kraut, J., Madias, N. (2010). Metabolic acidosis: pathophysiology, diagnosis and management. *Nature Reviews Nephrology*, 6(5), 274-285. doi: 10.1038/nrneph.2010.33

Kronick, S. L., Kurz, M. C., Lin, S., Edelson, D. P., Berg, R. A., Billi, J. E., & Welsford, M. (2015). Part 4: Systems of Care and Continuous Quality Improvement. Circulation, 132(18 suppl 2), S397 S413. doi:10.1161/cir.0000000000000258

Kurz, M., Dante, S. A., & Puckett, B. J. (2012). Estimating the impact of off-balancing forces upon cardiopulmonary resuscitation during ambulance transport. Resuscitation, 83(9),1085 1089. doi:10.1016/j.resuscitation.2012.01.033

Leigh-Smith, S., Harris, T. (2005). Tension pneumothorax—time for a re-think?. *Emergency Medicine Journal,* 22(1),8–16. doi: 10.1136/emj.2003.010421

Libungan, B., Dworeck, C., & Omerovic, E. (2014). Successful percutaneous coronary intervention during cardiac arrest with use of an automated chest compression device: a case report. Therapeutics and clinical risk management, 255. doi:10.2147/tcrm.s57953

Long, B., Koyfman, A., & Vivirito, M. A. (2017). Capnography in the Emergency Department: A Review of Uses, Waveforms, and Limitations. he journal of emergency medicine, 3(6), 829 842. doi:10.1016/j.jemermed.2017.08.026

Nalbant, E., (2021), *Kardiyopulmoner resüsitasyon uygulanan hastalarda spontan dolaşımın geri döndürülmesini sağlayan faktörlerin incelenmesi (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi).* T.C. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Tıp Fakültesi Acil Tıp Anabilim Dalı, Rize.

Neumar, R. W., Shuster, M., Callaway, C. W., Gent, L. M., Atkins, D. L., Bhanji, F., & Hazinski, M. F. (2015). Part 1: Executive Summary. Circulation, 132(182), S 315-367. doi:10.1161/cir.0000000000000252

Özütürk, B., Muhammedoğlu, N., Dal, E., Çalışkan, B. (2015). Mavi Kod Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *Haseki Tıp Bülteni*, 53(3):204-208 doi: 10.4274/haseki.2276

Paradis, NA., Halperin, HR., Kern, KB., Wenzel, V., Chamberlain, D. A. (Eds.). (2007). Cardiac arrest: the science and practice of resuscitation medicine. Cambridge University Press.

Rea, TD., Pearce, RM., Raghunathan, TE., Lemaitre, RN., Sotoodehnia, N., Jouven, X., Siscovick, DS. (2004). Incidence of out-of-hospital cardiac arrest. *The American Journal of Cardiology*, 93(12):1455-1460. Doi: https://doi.org/10.1016/j.amjcard.2004.03.002

Resmi Gazete. (2011). Sağlık Bakanlığı, Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik, R.G: 06/04/2011, sayı: 27897 Url: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110406-3.htm

Sasson, C., Rogers, M. A., Dahl, J., Kellermann, AL. (2010). Predictors of survival from out-of-hospital cardiac arrest: a systematic review and meta-analysis. *Circulation: Cardiovascular Quality and Outcomes,* 3(1), 63-81. doi:10.1161/circoutcomes.109.889576

Stub, D., Bernard, S., Pellegrino, V., Smith, K., Walker, T., Sheldrake, J., ... Kaye, D. M. (2015). Refractory cardiac arrest treated with mechanical CPR, hypothermia, ECMO and early reperfusion (the CHEER trial). Resuscitation, 86, 88–94. doi:https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2014.09.010

Türk Dil Kurumu (TDK). (2021). Türk Dil Kurumu Sözlüğü. Erişim: 14.05.2021 https://sozluk.gov.tr/?kelime=din%20birli%C4%9Fi1.

Thompson, TM., Theobald, J., Lu, J., Erickson, TB. (2014). The general approach to the poisoned patient. Disease-a-month, 60(11), 509-524. doi: 10.1016/j.disamonth.2014.10.002

Tosyalı, C., Numanoğlu, M. (2015). Mavi kod uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi,* 9(1), 66-77. Url: https://dergipark.org.tr/tr/pub/spkd/issue/29267/313399

Truhlář, A., Deakin, C. D., Soar, J., Khalifa, G. E. A., Alfonzo, A., Bierens, J. J., ... & Wetsch, W. A. (2015). European resuscitation council guidelines for resuscitation 2015: section 4. Cardiac arrest in special circumstances. *Resuscitation,* 95(2015), 148-201. doi: https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2015.07.017

Tümay, V., Tokyay, R. (2002). Hipovolemik Şok. *Yoğun Bakım Dergisi,* 2(4), 246-254. Url: http://yogunbakimdergisi.org/managete/fu_folder/2002-04/2002-2-4-246-254.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri. Erişim: 02.05.2021 https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2019-33710

Zafren, K. (2017). Out-of-Hospital Evaluation and Treatment of Accidental Hypothermia Volume. *Emergency Medicine Clinics of North America,* 35(2), 261-279. doi: https://doi.org/10.1016/j.emc.2017.01.003

2. BÖLÜM

ERİŞKİNLERDE TEMEL YAŞAM DESTEĞİ VE RESÜSİTASYON UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. PINAR YEL

Benim kahramanlarım hayallerini hiçbir şeye satmayan kişilerdir.

(Mustafa Kemal Atatürk)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Erişkin Temel Yaşam Desteği hakkında bilgi sahibi olur.
- Erişkinde Temel ve İleri Yaşam Desteği uygulamalarının aşamalarını öğrenir.
- Erişkinde Temel ve İleri Yaşam Desteği uygulamalarında kullanılan algoritmalar hakkında bilgi sahibi olur.
- Erişkin İleri Yaşam Desteğinde kullanılan ilaçlar hakkında bilgi sahibi olur.

1. ERİŞKİNDE TEMEL YAŞAM DESTEĞİ VE UYGULAMA

Günümüzde erişkin ölümlerinin başlıca nedeni kardiyovasküler hastalıklardır. Kalp hastalıklarına bağlı ölümlerin yarsından fazlasından ise ani kalp durması (kardiyak arrest) sorumludur. Kalbin dışındaki kalp durmasındaki altta yatan nedenler solunumsal kaynaklıdır. Vücudun ihtiyacı olan oksijeni karşılayamaması sonucunda solunum durması gerçekleşir. Zaman kaybetmeden hasta/ yaralının solunumu desteklenmez ise bir süre sonra kalp durması meydana gelir. Kardiyak arrest; bilinci kapanan kişide kalbin pompalama hareketlerini yetersiz yapması ya da yapamaması sonucunda atardamarlardan nabız alınamaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Kalp durmasına en kısa süre (5 dakika) içinde müdahale edilmez ise dokuların oksijenlenmesi bozulacağı için beyin hasarı meydana gelmektedir. Beyin oksijensiz kalmaya en hassas organdır ve ilk hasar belirtileri burada başlar. Müdahale edilmeden geçen 5 dakikadan sonra iyileşmesi mümkün olmayan kalıcı hasarlar meydana gelir. Beyin hasarından sonra bireyin hayata dönmesi veya kaliteli bir hayat yaşaması zorlaşır. Bu yüzden bireye erken dönemde müdahale etmek çok önemlidir.

Temel yaşam desteği (TYD); koruyucu ekipman ve otomatik eksternal defibrilatör (OED) dışında manuel yöntemlerle ilaç kullanmaksızın solunum ve dolaşımın sağlanmasıdır. Amaç; ileri kardiyak yaşam desteği sağlanıncaya kadar dokulara oksijen desteği sağlayarak, beyin kalp gibi hayati organlarda meydana gelebilecek hasarı önlemektir. TYD; hasta/yaralının ilk değerlendirilmesinden sonra, güvenli hava yolu açıklığının sağlanması, ekspirasyon havası ile solunumun desteklenmesi, uygun göğüs kompresyonlarının yapılması ve otomatik harici bir defibrilatör ile hızlı defibrilasyonun uygulanmasını içerir. Bu müdahalelerin tümü birden gerçekleştirildiğinde, kardiyopulmoner resüsitasyon (KPR) terimi kullanılır. KPR; kalp durması sonrası spontan kalp atımı ve solunumun sağlanması ile sağ kalımı arttırmak için uygulanan eylemler bütünüdür.

1.1. Temel Yaşam Desteğinin Aşamaları

Temel yaşam desteği art arda gelen değerlendirme ve uygulama basamaklarından oluşmaktadır. Toplumdaki herkesin TYD uygulamalarını bilmesi, kardiyak arrestin tanınması ve yakınındaki kişiler tarafından hemen başlanması hastaların hayatta kalması açısından son derece önemlidir. Avrupa Resusitasyon Konseyi (ERC) ve Amerikan Kalp Cemiyeti (AHA) klavuzları; sağlık çalışanı ve sağlık çalışanı olmayanlar için ayrı ayrı değerlendirme ve uygu-

lama kriterleri belirtmiştir. Şekil 1'de 2021 ERC Klavuzunda yer alan temel yaşam desteği algoritması yer almaktadır.

Temel yaşam desteğinin ilk basamağında bireyde kalp durmasının erken dönemde tespiti önemlidir. Bireyin verilen uyarılara tepki vermemesi ya da anormal solunum sesinin olması ve/veya solunumunun olmaması kalp durmasının önemli bir belirtisidir. Agonal solunum biçimi; çoğunlukla horlama sesinin eşlik ettiği yavaş, derin bir solunumdur ve arrestin ilk dakikalarında hastaların %40'ında gözlenir. Kalp durmasını takiben bireyde nöbet benzeri semptomlar da ortaya çıkabilir. Bu durumda nöbet bitinceye kadar hasta gözlemlenmelidir. Hasta/ yaralının bilinç durumunu değerlendirmek için önce omuzlarından nazikçe sarsıp yüksek sesle nasıl olduğu sorulmalıdır. Bireyden sesli olarak veya hareket etme şeklinde yanıt alınırsa acil yardım istenmeli ve düzenli aralıklarla hasta gözlemlenmelidir.

Birey herhangi bir travmaya maruz kalmış ise hareket ettirilmemeli ve yardım çağrılmalıdır. Ciddi havayolu tıkanmasına yol açan yabanci cisim aspirasyonlarında önce hastanın sırtına vurarak müdahale edilmeli, başarısız olduğunda ise hastanın karnına bası (heimlich manevrası) yapılmalıdır. Travması olmayan hastalara havayolu açıklığı sağlanırken baş geri çene yukarı manevrası uygulanarak hava yolu açıklığı sağlanmalıdır. Spinal kord yaralanması gibi travmalardan şüpheleniliyor ise, çene itme manevrası ile havayolu açılmalıdır. Hasta yanıt vermiyorsa ve solunum yok veya anogal şeklinde ise kardiyopulmoner resusitasyona başlanması gerekmektedir.

AHA 2020 CPR VE ECC (Kardiyopulmoner Resüsitasyon ve Acil Kardiyovasküler Bakım) Klavuzuna göre; hasta gerçekten arrest değilse bile kompresyonlardan dolayı hastaya zarar verme riski düşük olduğundan, arrest düşünülen kişiler için vakit kaybetmeden KPR başlanması önerilmektedir. İkinci aşamada önce hasta/yaralı, kurtarıcı ve olay yerindeki kişilerin yani ortamın güvenliği sağlanmalıdır. Daha sonra birey tek ise acil destek birimini kendisi aramalı, yanında bir kişi daha var ise ondan destek birimini aramasını istemelidir. Üçüncü aşamada hastaya en kısa sürede kalp masajının başlanması gerekir. Hasta mümkünse sert bir zemine yatırılmalıdır. Bir dakika içinde mümkün olduğu kadar hiç kesinti olmadan 100-120 defa bası uygulanmalı ve her basıdan sonra göğsün tamamen geriye çekilmesine izin verilmelidir. Göğüs basının derinliği 5 cm kadar olmalı 6 cm'yi geçmemelidir. Her 30 basıdan sonra bireye 2 kurtarıcı nefes verilmesi gerekir. Herhangi bir nedenle suni solunum yapmak (enfeksiyon, tiksinme) istenmiyorsa sadece göğüs basısına devam edilmesi yeterlidir. OED cihazı ulaşılabilir bir yerde ise hemen getirilmeli ve elektrot pedleri bireyin çıplak göğsüne talimatlara uygun şekilde yapıştırılmalıdır. Bireye birisinin dokunmadığından emin olunmalı ve kalp ritmi gözlenmelidir. Belirtilen şekilde şok düğmesine basılıp 30 bası uygulanmalıdır. Defibrilatör hazır olunca bekletilmeden uygulanması gerekir. Şekil 2'de AHA'nın Temel Yaşam Desteği Algoritması yer almaktadır. Tablo 1'de temel yaşam desteği eylemlerinin sırası ve her bir aşamada uygulanacak eylemler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Şekil 1. Temel yaşam desteği algoritması (ERC 2021)

Tablo 1. Adım Adım Temel Yaşam Desteği

EYLEMLERİN SIRASI	TEKNİK AÇIKLAMA
Güvenlik	• Kendinizin, bireyin ve çevredekilerin güvende olduğundan emin olun
Yanıt Bireyin yanıtını kontrol edin	• Bireyi omuzlarından kibarca sarsarak 'İyi misiniz?' diye seslenilmeli
Havayolu Güvenli hava yolunu sağlayın	• Yanıt yok ise bireyi sert bir zemine sırt üstü yatırın • Hastanın alnına elinizi yerleştirip başı geriye itin ve hastanın çene altına parmaklarınızı yerleştirerek çeneyi yukarı kaldırın
Solunum Bak, dinle, hisset yöntemiyle değerlendirin	• On saniyeden daha fazla olmayacak şekilde 'bak, dinle, hisset' yöntemiyle solunum değerlendirilmeli • Eğer birey zar zor nefes alıyorsa veya seyrek alıyorsa, yavaş veya gürültülü nefes alıyorsa anormal solunum olarak değerlendirilmeli
Anormal nefes alma veya nefesin yokluğu Acil servise ulaşın (112)	• Eğer hasta nefes almıyor veya anormal nefes alıyorsa yanınızda bulunan birinden 112 araması için yardım isteyin. • Yanınızda birisi yok ise kendiniz 112'ye ulaşın. • Görüşme esnasında hastanın yanında bulunun. • 112 görevlisinin talimatlarına uygun şekilde CPR'a başlanabilmesi için telefonu sesini açık konuma getirip elleri serbest bırakın.

EYLEMLERİN SIRASI	TEKNİK AÇIKLAMA
OED Arayın Birini OED bulması için görevlendirin 	• Eğer ulaşılabileceğiniz biri varsa OED araması için görevlendirin • Eğer yalnızsanız, bireyin yanından ayrılmayın ve CPR'a başlayın
Dolaşım Göğüs kompresyonuna başlayın 	• Hastanın yanına diz çökün • Bir elinizin topuk kısmını kazazedenin göğsünün ortasına yerleştiriniz (kazazedenin göğüs kemiğinin alt yarısı)
	• Diğer elinizin topuk kısmını ilk elinizin üzerine yerleştirin ve parmaklarınızı kilitleyin. • Kollarınızı dik tutun. • Bireyin göğsünün üzerine kendinizi dik bir şekilde yerleştirin ve sternuma en az 5 cm olmak üzere bası uygulayın. (6 cm olmamalı) • Her bir basıdan sonra eller ile hastanın göğsü arasındaki temas kaybolmadan göğsün yukarı kalkmasına izin verin. • Göğüs basılarını bir dakikada 100-120 olacak şekilde tekrarlayın
Göğüs kompresyonları ile birlikte kurtarıcı nefes verin 	• Eğer daha önce deneyiminiz var ise, 30 göğüs kompresyonundan sonra hava yolu açıklığını sağlayın (baş geri çene yukarı). • Burun kanatlarını (yumuşak kısımlarını) işaret parmağı ve başparmağı ile kapatın ve el ayanızı alnına koyun. • Hastanın ağzının açılmasına izin verin ve çeneyi yukarıda tutmaya çalışın. • Normal bir soluk aldıktan sonra hastanın ağzının kenarlarında boşluk kalmayacak şekilde dudaklarınızı ağız çevresine yerleştirin.

EYLEMLERİN SIRASI	TEKNİK AÇIKLAMA
	• Hastanın ağzına 1 saniye süreyle (normal solunumda olduğu gibi) üfleyin, ve bu esnada göğsün kalkış hareketlerini izleyin. • Baş geri, çene yukarı pozisyonunu koruyarak göğsün aşağıya inip havanın çıktığını gözlemleyin. • Tekrar normal bir soluk alarak hastanın ağzına bir kez daha üfleyin. Toplamda iki etkin kurtarıcı soluk sağlayın. • Hastaya nefes vermek için göğüs basılarına 10 sn'den fazla ara vermeyin. • Göğüs kompresyonları ve kurtarıcı soluklara 30:2 oranında devam edin.
Sadece Göğüs Kompresyonu 	• Sağlık çalışanı değilseniz; Sadece göğüs basısı uygulayın (100-120 dak)
OED ULAŞTIĞINDA OED düğmesini açıp elektrod pedlerini hastaya uygun şekilde bağlayın.	OED ye gelir gelmez; • OED'yi açıp ve elektrod pedlerini hastanın çıplak göğsüne uygun şekilde yerleştirin. • Birden fazla kişi varsa, elektrod pedleri göğüse yerleştirilirken KPR'a devam edilmelidir.
Sesli ve görsel talimatları takip edin. 	• OED'deki sesli ve görsel uyarıları takip edin. • Eğer şoka izin veriyorsa öncelikle hastaya kimsenin temas etmediğinden emin olun • Yönlendirilen şekilde şok butonuna basın • Ardından OED'nin belirttiği şekilde KPR başlayın.

EYLEMLERİN SIRASI	TEKNİK AÇIKLAMA
Şok gerekli değilse KPR'a devam edin	• Eğer şok tavsiye edilmez ise, derhal KPR'a başlayın ve OED'nin yönlendirmelerine uyun.
OED'ye ulaşılamamış ise; KPR'a devam edin.	• Eğer OED'ye ulaşılamamış ve yardım gelmesi bekleniyor ise KPR'a devam edin • Hasta uyanma, hareket etme, göz açma ve normal soluma gibi belirtiler verene kadar resusitasyona devam edin. • Hastanın yaşamsal bulgularının geri döndüğünden emin olana dek KPR'a devam edin.
Cevap yok ama solunum normalse Kurtarma pozisyonu verin	• Hastanın normal solunum yaptığından eminseniz ama hala yanıt yok ise, kurtarma pozisyonunu (sol yan) verin. • Hastada solunumun anormal ya da yok olması, bilincinin tekrar gitmesi gibi durumlara karşı hemen KPR'yi başlamaya hazır olun.

SAĞLIKÇI KURTARICILAR İÇİN YETİŞKİN TEMEL YAŞAM DESTEĞİ ALGORİTMASI

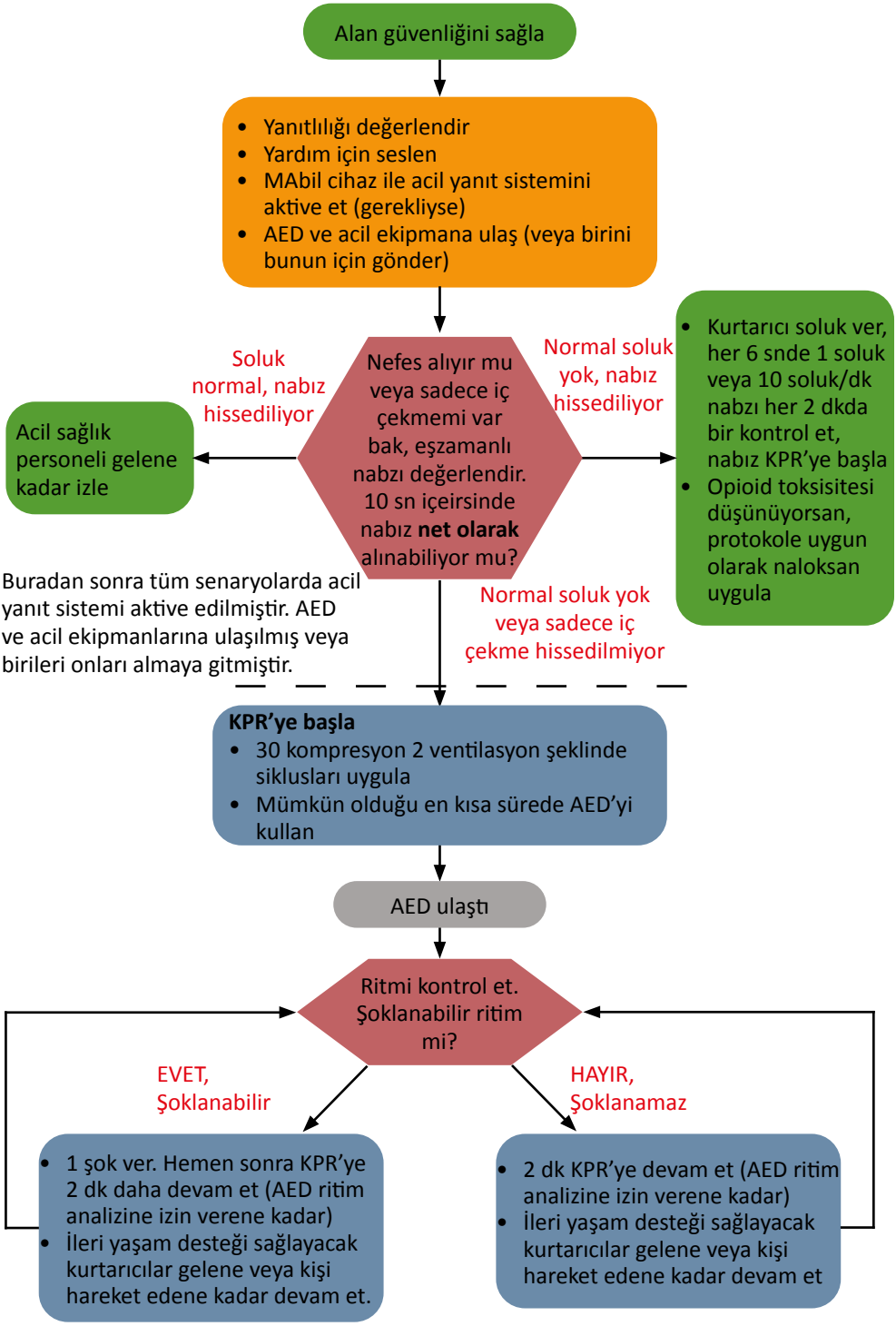

Şekil 2. Sağlıkçı Kurtarıcılar İçin Temel Yaşam Desteği (AHA 2020)

2. ERİŞKİN İLERİ YAŞAM DESTEĞİ

İleri yaşam desteği (İYD); tecrübe isteyen, hastane şartlarında veya bu imkanların bulunduğu ambulans gibi ortamlarda yapılan uygulamalardır. Temel yaşam desteğinden farkı ileri havayolu teknikleri ve ilaç uygulamalarını içermesidir. Temel amacı; kardiyak ritmin dönüşümünü sağlamak, kardiyovasküler kollapsı önlemek, organların perfüzyonunu sağlamak ve hemodinamiyi stabilleştirmektir. İleri yaşam zincirinde koordine bir ekip çalışması gerekmektedir. Temel yaşam desteğinde anlatılan müdahaleler daha profesyonel olarak uygulanırken ek olarak defibrilasyon, EKG monitörizasyonu, gerekli sıvılar ve ilaçlar yapılır. İleri yaşam desteğinde; kesintisiz-yüksek kalitede göğüs basısı ve erken defibrilasyon uygulaması sağ kalımı arttıran faktörler arasında üst sırada yer alırken, ileri havayolu gereçlerinin kullanılması ve ilaçlar ikinci öneme sahiptir. 2020 AHA klavuzuna göre hastane içi ve hastane dışı kardiyak arrestte hayat kurtarma zinciri 6 halka olarak önerilmiştir (Şekil 3, Şekil 4). Hastane içi kardiyak arrestte birinci halkanın önleme olduğu özellikle vurgulanmıştır. Hastane dışı ve içi, 112 ve resüsitasyon ekibinin derhal aranması ve yüksek kaliteli KPR uygulanmasının ve arrest sonrası bakım ve hasta takibinin önemin-den bahsedilmektedir.

2.1. Erişkin Yaşam Zinciri Uygulaması

Şekil 3. Erişkinlerde Hastane Dışı Yaşam Zinciri Uygulaması (AHA 2020)

Şekil 4. Erişkinlerde Hastane İçinde Yaşam Zinciri Uygulama (AHA 2020)

Hastanelerde durumu kritik olan hastaların erken dönemde riskinin tanımlanması ve sağlık çalışanlarının acil bakım gereken hastaların monitörizasyonunu iyi bir şekilde yapmaları gerekmektedir. Hastalar hastalıklarının ciddiyetine uygun klinik bir alanda tedavi ve

bakım almalıdır. Hastanelerin kardiyak arrest durumlarını ve personellerini gözden geçirerek temel öğrenmeleri ve gerekli ise uygun iyileştirmeleri yapması gerekir.

Hastane içi kardiyak arrest durumunda tüm sağlık çalışanları 3 dakikanın içinde kalp durmasını tanımlayabilmeli ve hemen yardım çağırıp kardiyopulmoner resüsitasyona başlamalı ve defibrilasyonu yapabilmelidir. Hemen mavi kod verilmeli ve resüsitasyon ekibi çağırılmalıdır. Resüsitasyon ekip üyelerinin; elle kardiyopulmoner resüsitasyon uygulama, defibrilatör kullanma, havayolu yönetimi, intravenöz ve kemik içi erişim ve tedavi uygulamaları konusunda bilgi sahibi olması gerekir. Uyarıya yanıtsız veya anormal solunum görülen kişiye resüsitasyon ekibi tarafından hemen elektrokardiyografi (EKG) monitorizasyonu ve defibrilatör bağlantısı yapılırken, venöz damaryolu da açılır. Defibrilatör takılı iken kalp basısına devam edilmeli, göğüs kompresyonu arasındaki kesintiler minimuma indirilmelidir. Zamanında ve etkili kardiyopulmoner resusitasyon, kesintisiz ve etkin göğüs kompresleri, erken defibrilasyon kardiyak arrest sonrası sağ kalımı arttıran girişimlerdir. Hastanın monitorizasyon ile kalp ritmi değerlendirilirken kardiyak arrest ile ilişkili iki durum ortaya çıkmaktadır. Bunlar;

1. Şok uygulanan ritmler: Ventriküler fibrilasyon (VF), Nabızsız Ventriküler Taşikardi (nVT)
2. Şok uygulanmayan ritmler: Asistoli, Nabızsız elektriksel aktivite (NEA)

2.2. Şok Uygulanan Ritimler

Ventriküler Fibrilasyon (VF): En önemli kardiyak arrest ritmidir. İleri yaşam desteği için hemen müdahale edilmez ise bu ritim ölümcüldür. EKG bulgularında; anormal, biçim ve genlik olarak birbirine benzemeyen adüzensiz dalgalanmalar görülür ve PQRS ve T dalgaları ayırt edilemez (Resim 1).

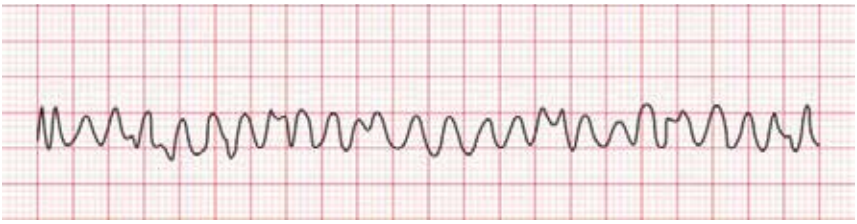

Resim 1. Ventriküler Fibrilasyon

Nabızsız Ventriküler Taşikardi (nVT): EKG bulgularında; hız 100/dk üzerinde, 3 veya daha fazla ventrikül kaynaklı vuru ve geniş QRS görülmektedir (Resim 2).

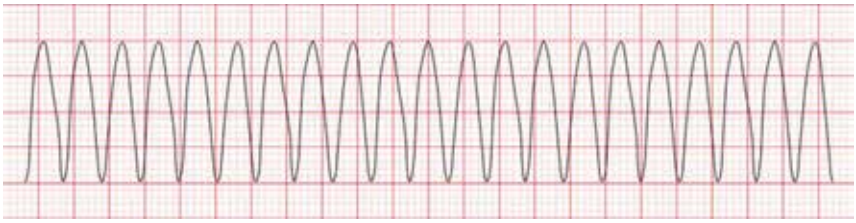

Resim 2. Nabızsız Ventriküler Taşikardi

2.3. Şoklanamaz Ritimler

Asistoli: EKG'de elektriksel aktivitenin bulunmamasıdır. Bu ritm görüldüğünde öncelikle EKG elektrotlarının bağlı olduğuna ve uygun monitör modunun seçili olduğu kontrol edilmeli daha sonra bu ritimden emin olunması gerekmektedir (Resim 3).

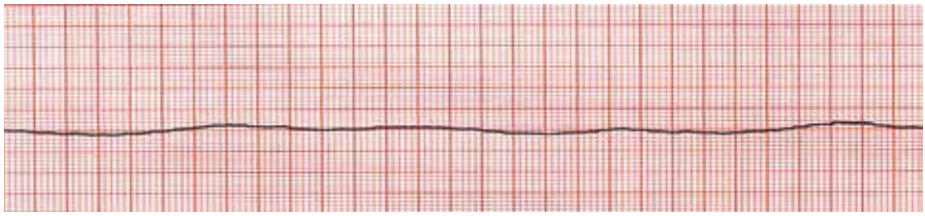

Resim 3. Asistoli

Nabızsız Elektriksel Aktivite: Kalpte elektriksel aktivite olmasına rağmen palpe edilen nabzın bulunmaması durumudur (Resim 4).

Resim 4. Nabızsız Elektriksel Aktivite

Ritim değerlendirmesi yapılıp şoklanabilir bir ritm kayıt edilmiş ise; mümkün olan en kısa sürede şoklama yapılması gerekmektedir. Göğüs kompresyonlarına (<5sn) minumum şekilde ara verip şoklama öncesi ve sonrası basılara devam edilmelidir. Hastada klinik ya da fizyolojik bir geri dönüş belirtisi var ise (uyanma, soluk sonu karbondiyoksitte yükselme vb.) göğüs basılarına ara verip ritm analizi ve nabız kontrolü yapılmalıdır. Güvenli ve etkili bir defibrilasyon ve yangın riskini en aza indirmek için hastada nazal kanül ya da maske var ise hastanın 1 metre uzağına konulmalıdır. Başlangıç için tercih edilen ped konumu anterolateraldir. Diğeride orta aksiller çizgide yer aldığından emin olunmalıdır.(Sağ kaşık: sternumun sağ yanı, klavikulanın hemen altı, sol kaçık: Sol anterior aksiller hat, 5-6. İnterkostal aralık).

Elle göğüs kompresyonu uygulayan kişinin eldiven takmaması güvenlik açısından tercih edilmektedir. Ritim analizleri için 2 sn.'den fazla zaman harcanmamalı hemen göğüs kompresyonlarına devam edilmelidir. VF/ nVT ritmi görülünce defibrilatörden uygun enerji düzeyi (ilk şok en az 150 J bifazik) seçilerek şarj düğmesine basılmalıdır. Başarısız bir şoktan sonra ve refibrilasyonun meydana geldiği hastalarda alternatif bir pozisyonda ped kullanılması düşünülmelidir.

Şoklanamaz bir ritm kaydedilmiş ise en kısa sürede 1mg Adrenalin uygulanmalı ve 3-5 dk'da bir adrenalin uygulamasına devam edilmeli ve geri döndürülebilir nedenler göz önünde bulundurulmalıdır (Şekil 5).

KPR'a temel havayolu teknikleri ile başlanmalı, kurtarıcının becerilerine göre havalandırma yapılmalıdır. İleri düzeyde solunum gerekiyorsa trakeal entübasyon uygulanmalıdır. Trakeal tüp konumunu doğrulamak için dalga formu kapnografisini kullanılması gerekir ve mümkün olan en yüksek solunum oksijeni verilmelidir. Gözle görülür bir göğüs yükselmesi isteniyorsa her nefesi 1 sn'den fazla verilmelidir. Trakeal tüp veya subraglottik hava yolu yerleştirilmiş ise akciğerleri dakikada 10 soluk verecek şekilde, göğüs basısı ile birlikte havalandırmak gerekir.

3. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE KULLANILAN İLAÇLAR VE SIVILAR

Kardiyak arrest gelişmiş kişilerde öncelikle intravenöz damaryolu (IV) açılması düşünülmelidir. Eğer IV damar yolu açılamıyor ise intraosseöz (IO) erişim sağlanmalıdır.

Vazopresör İlaçlar

- Şoklanamaz ritimlerde erişkin hastalara mümkün olan en kısa sürede 1mg Adrenalin IV/ IO yapılmalıdır.
- Şoklanabilir ritimli kardiyak arrestte, ilk defibrilasyon girişimi başarısız olduktan sonra adrenalin uygulanması gerekir.
- Şoklabilir bir ritim var ise üçüncü şok uygulamasından sonra hastalara 1mg Adrenalin IV/IO yapılmalıdır.
- İleri yaşam desteğinde her 3-5 dk'da bir Adrenalin IV/IO olarak tekrarlanmalıdır.

Antiaritmik İlaçlar

- Üç şok uygulandıktan sonra VF/nVT›de olan hastalar için amiodaron 300 mg IV (IO) vermelidir.
- Beş şoktan sonra VF/nVT'de olan hastalar için bir doz daha amiodaron 150 mg IV (IO) verilmelidir.
- Eğer amiodaron mevcut değil veya hekim istemine bağlı olarak Lidokain 100 mg IV (IO) verilebilir.
- 5 defibrilasyon denemesinden sonra 50 mg lidokain de verilebilir.

Trombolitik İlaçlar

- Pulmoner emboli nedeniyle kalp durması şüphesi var ise trombolitik ilaç tedavisi uygulanmalıdır.
- KPR'den 60-90 dk içinde trombolitik tedavi düşünülmelidir.

İnfüzyon: Sıvılar genellikle hipovolemiye yönelik olarak uygulanır.

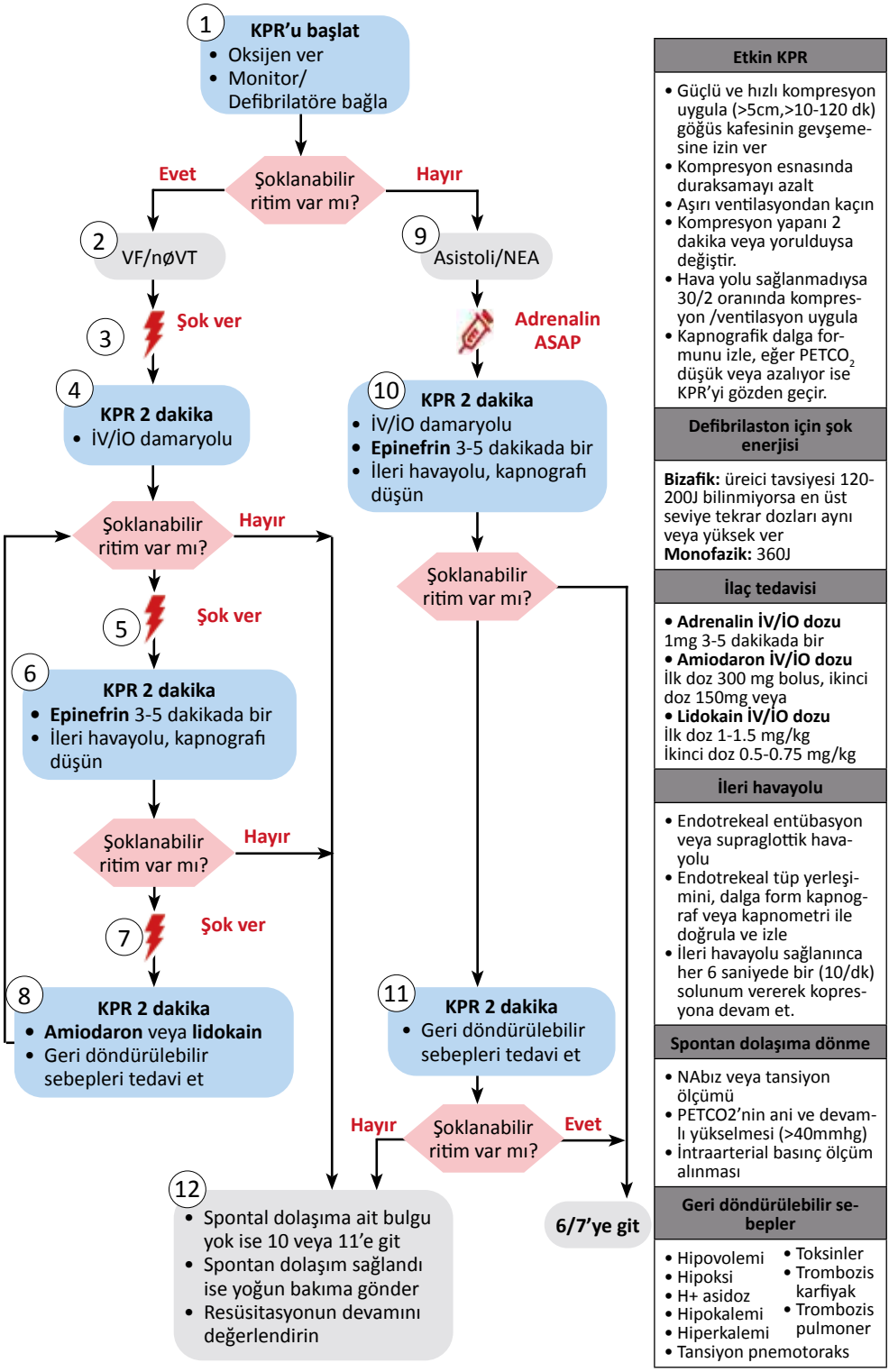

Şekil 5. Erişkin Kardiyak Arrest Algoritması (AHA 2020)

4. VAKA ÖRNEĞİ

66 yaşında kadın hasta, 10 yıl önce bypass operasyonu geçirmiş, 5 yıldır diyabet ve hipertansiyon tedavisi almaktadır. Halsizlik, çarpıntı şikayetleri ile başvurduğu Dahiliye polikliniğinde yapılan tetkikler sonucunda, anemi teşhisi konulmuş ve anemi etiyolojisini araştırmak amacıyla hastaneye yatışı yapılmıştır. Kolonoskopi planlanan hastaya işlem öncesi yapılan lavman sonrası hastada önce baş dönmesi, fenalık hissi daha sonra nearsenkop atağı gelişmiştir. Yaşam bulgularının; kan basıncı: 70/50 mmHg, kalp hızı: 132/dk olduğu belirlenmiştir. Hastaya sıvı desteği hazırlanırken agonal solunum seslerinin duyulması üzerine nabız kontrolü yapılmış fakat yanıt alınamamıştır. Bunun üzerine hemen mavi kod aktive edilmiştir. Hasta sırt üstü sert bir zemine yatırılıp hemen baş geri çene yukarı pozisyonu verilerek kardiyopulmoner resüsitasyona başlanmıştır. Göğüs kompresyonlarının 5 cm den az, 6 cm'den fazla olmamasına özen gösterilmiş, her kompresyondan sonra hastanın göğsünün geri gelmesine olanak verilmiştir. 30 kompresyon ve 2 ventilasyon olacak şekilde işleme devam edilmiştir. Mavi kod ekibinin gelmesi ile hemen eksternal defibrilatör cihazının kaşıkları yerleştirilerek ritm kontrolü yapılmıştır. Şoklanamaz ritm (asistoli) saptanan hastada, damaryolu açılarak adrenalin 1 mg uygulanmıştır. Aynı anda ekip tarafından endotrakeal entubasyon uygulanıp, kaf şişirildikten sonra her iki akciğerin eşit havalandığı kontrol edilerek ambu ventilasyon eşliğinde iki dakika boyunca göğüs basılarına devam edilmiş ve tekrar ritm kontrolü yapılmıştır. Bu esnada geri döndürülebilir nedenler değerlendirilmiştir. 3 dk ara ile adrenalin uygulamasına devam edilmiştir. Üç adrenalin siklusu boyunca KPR'a devam edilerek, her seferinde ritm ve kalp tepe atımı kontrol edilmiştir. Takibi ritm kontrolünde taşikardik olarak ritmin geri döndüğü saptanmış ve sonrasında kalp tepe atımı duyulmuştur. Zayıf nabız alınan ve ölçülen tansiyon değeri 80/60 mmHg saptanan hasta dopamin infüzyonu başlanarak mekanik ventilatöre bağlanıp ileri yaşam desteğine devam edilmek üzere yoğun bakım ünitesine alınmıştır.

KAYNAKÇA

Berdowski J, Berg RA, Tijssen JG, Koster RW. Global incidences of out of hospital cardiac arrest and survival rates: Systematic review of 67 prospective studies. Resuscitation. 2010;81(11):1479-87. DOI: 10.1016/j.resuscitation.2010.08.006

Demirkıran, O. (2010). Erişkin Temel Yaşam Desteği. Altıparmak M.R. (Ed), İç Hastalıklarında Aciller (içinde).1. Baskı. İstanbul: Doyuran Matbaacılık.

Gören, S., Bayraktar, S. Erişkinde Kardiyak Arrest ve Kardiyopulmoner Resüsitasyon. Erişim Tarihi: 19.04.2020 https://www.bto.org.tr/wp-content/uploads/2019/10/eriskinde-kardiyak-arrest-kardiyopulmoner-resusitasyon-suna-goren-selcan-bayraktar.pdf

J. Soar, et al., European Resuscitation Council Guidelines 2021: Adult advanced life support, Resuscitation (2021), https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.010

Merchant R.M., Topjian A.A., Panchal A.R.et al. 2020 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Executive Summary: 2020 AHA Guidelines for CPR and ECC. *Circulation.* 2020;142(suppl 2):S337–S357. DOI: 10.1161/CIR.0000000000000918 Downloaded from http://ahajournals.org by on April 1, 2021

Olasveengen T.M., Mancini M.E., Perkins G.D., Avis S., Brooks S., CastreÂn M. et al. Adult Basic Life Support International Consensus on Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care Science With Treatment Recommendations. Resuscitation 156. 2020. A35-79

Panchal AR, Bartos JA, Cabañas JG, et al. Part 3: Adult Basic and Advanced Life Support: 2020 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation. Published online October 20, 2020. doi:10.1161/cir.0000000000000916

Perkins G.D., Handley A.J., Koster R. W., Castrén M., Smytha M.A., Olasveengen T.M. et.al. European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015Section 2. Adult basic life support and automated external defibrillation. Resuscitation 95 (2015) 81–99.

T.M. Olasveengen et al., European Resuscitation Council Guidelines 2021: Basic Life Support, Resuscitation (2021), https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.009

3. BÖLÜM

ÇOCUKLARDA TEMEL YAŞAM DESTEĞİ VE RESÜSİTASYON UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. DERYA BOLAT

Başkalarından daha çok bildiğimize inanmak bir yanılgıdır, öğrendiklerimizden daha da ötesini öğrenmeye her zaman ihtiyacımız vardır.

(Engin Geçtan)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Çocuk Temel Yaşam Desteği hakkında bilgi sahibi olur.
- Çocuk Temel ve İleri Yaşam Desteği uygulamalarının farklılıklarını öğrenir.
- Çocuk Temel ve İleri Yaşam Desteği uygulamalarında kullanılan algoritmalar hakkında bilgi sahibi olur.
- Çocuk İleri Yaşam Desteği uygulamaları farkını ayırt eder.
- Çocuk Temel ve İleri Yaşam Desteği uygulamalarında verilen hasta pozisyonlarını öğrenir.

1. GİRİŞ

Kardiyopulmoner arrest çeşitli sebeplerden dolayı, solunum ve dolaşım fonksiyonlarının ani olarak durmasıdır. Kardiyopulmoner Resüsitasyon (KPR), uygulamaları yaşamsal fonksiyonlar olan solunum ve dolaşımın en hızlı ve etkin bir şekilde yeniden başlamasını sağlamak için yapılan; teknik hakkında bilgi, yetkinlik ve tecrübe gerektiren bir dizi işlemden oluşan uygulamalardır. Yetişkin hastalardan farklı olarak çocuk hastada kardiyak arrest gelişmesinin öncelikli nedenlerinden biri solunum sistemi sorunlarıdır. KPR uygulamalarının etkin yapılması en az erken müdehale kadar önem taşır. Hastanın yaşamsal fonksiyonlarının yeniden başlaması etkin ve hızlı yapılan KPR uygulamalarının kalitesi ile yakından ilişkilidir. Çocuk hastalar ile ilgili yapılan araştırmaların kısıtlı olması uygulamalar ile ilgili daha az kanıta dayalı önerilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Collaborative Pediatric Critical Care Research Network'ün (CPCCRN) yoğun bakım ünitelerinde ≥37 haftalık ve <19 yaşındaki 164 çocuk hasta ile yürüttüğü 3 yıl süren bir araştırmada KPR uygulamalarında diyastolik kan basıncı takibinin önemi vurgulanmaktadır. Bu araştırma kılavuzlarda yer almayan diastolik kan basıncı takibinin sağ kalım sonrası, nörolojik fonksiyonların olumlu olarak sonuçlandığı hastalarda taburculuk ve taburculuk sonrası olumlu sonuçların olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Temelde "Erişkin Kardiyopulmoner Resüsitasyon" ve "Pediatrik Kardiyopulmoner Resüsitasyon" uygulamaları incelendiğinde, uygulama işlem basamaklarında, kullanılan müdehale yöntemleri ve ilaç/sıvı uygulamalarında büyük farklılıklar yoktur. Uygulamadaki değişiklikler anatomik ve fizyolojik farklılıklardan kaynaklanır. Bu farklılık erişkin-çocuk sınıflamasının yanı sıra yaş grubuna göre pediatrik hastalar arasında da değişikliklere neden olmaktadır. Bu nedenle yaş gruplarına göre tanımları bilmek önem taşımaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Yaş gruplarına göre sınıflandırma

Tanım	Yaş Grubu
Yenidoğan	0 - 28 gün
Bebek	28 gün - 1 yaş
Çocuk	1 yaş - 17yaş (Puberte)
* Ergen	Kızlarda meme gelişimi/ Erkeklerde koltuk altı kıllanması
* Ergenlik belirtileri görülen çocuklarda yetişkin algoritmaları uygulanmalıdır.	
Erişkin	Puberte ve üzeri

Ergenlik çağı fiziksel gelişim belirtileri (meme gelişimi, aksiler kıllanma vb.) gösteren çocuklarda tüm uygulamlarda yetişkin algoritmalarının kullanılması gerekitği American Heart Association (AHA)'ın 2020 kılavuzunda önerilmiştir.

2. ÇOCUKLARDA KARDİYOPULMONER ARREST NEDENLERİ

Çocuklarda da yetişkin hasta grubunda olduğu gibi kardiyak arrest bir çok farklı sebepten dolayı meydana gelebilir. Bu nedenler solunum, kardiyak, enfeksiyon ve travmatik kaynaklı olarak sınıflandırılabilir.

Başlıca;

Solunum sisteminden kaynaklanan zatürree ve bronşiyolit gibi solunum yolu enfeksiyonları yer alır. Bunun yanı sıra astım, apne, aspirasyon, duman inhalasyonu ve boğulma gibi solunum sisteminin etkilendiği durumlar yer alır. Hipoksi, bronkospazm ve anestetik ilaçların etkilerine bağlı olarak preoperatif kardiyak arrest gelişimine neden olabilir.

Kardiyak nedenler arasında doğuştan lezyonlar, kommotio kordis, aritmiler ve kardiyomiyopatiler bulunur. Bununla birlikte hastane içi kardiyak arrestlerin meydana gelmesine neden olan faktörler arasında anestetik ilaçların kullanılması sonrası gelişen bradikardi sayılabilir. Kardiyovasküler sistemden kaynaklanan sorunlar arrestin temel nedenleri arasında olduğundan KPR uygulamaları sonrasında da hastanın kardiyak monitörizasyonu; sistolik, diastolik kan basıncı, nabzı yakından takip edilmelidir.

Travma kaynaklı arrestlerin oluşma nedenleri ise baş veya göğüste künt travma, yutma, boğulma ve çocuk istismarı olarak sıralanabilir. Bu sayılan travmaların sonucu hastaların damar içi basıncını olumsuz etkileyecek oranda kan kaybetmesi "hemorojik şok" tablosunun gelişmesine neden olur. Bu hastalarda preoperatif kardiyak arrest gelişmesinin önemli nedenlerinden biri de bu hemorojik şok sonrası Nabızsız Elektiriksel Aktivite (NEA) gelişmesidir.

Diğer nedenler arasında "Ani Bebek Ölümü Sendromu" (SIDS) ve "Ani Beklenmedik Bebek Ölümü Sendromu" (SUID) bulunur. Bulaşıcı nedenler ayrıca sepsis ve menenjiti içerir.

"COVID-19" pozitif olan çocuk hastalarda, hastalığın belirti ve bulguları yetişkin hastalara göre daha hafif ilerlemektedir. Bununla birlikte litaratür bilgilerinden, Covid-19 a

yakalanan çocuk hastaların genellikle altta yatan kronik hastalığının ya da bu hastalık ile ilişkili geçirilmiş ameliyatların olduğu bilinmektedir. Bilinen verilere göre, çocuk hastalarda ölüm oranının yetişkin hastalara göre daha düşük olduğu biliniyor olsada COVİD-19'un 0-3 yaş çocuk hasta grubunda ve ek hastalığı olan çocuk hastalarda ciddi yaşamı tehdit edici enfeksiyonlara neden olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Covid-19'un yanı sıra bir çok bakteriyel ya da viral patojenin çocuklarda benzer belirti ve bulguların görülmesine neden olabileceği noktası atlanmamalıdır.

Genç sporcularda görülen ani ölüm nedenlerinin çoğu doğumsal kardiyovasküler hastalıklara bağlanmıştır.

3. ÇOCUKLARDA KARDİYOPULMONER RESÜSİSTASYON UYGULAMALARI

Kardiyo Pulmoner Resüsitasyon, yaşamsal fonksiyonların hızlıca değerlendirilmesi sonrasında uygulanması gereken sıralı işlemlerden oluşan bir girişmler zinciridir. Temel Yaşam Desteği (TYD) uygulamaları ve İleri Yaşam Desteği Uygulamaları bu zincirin temelde iki basamağını oluşturur (Tablo 2). Uygulama kılavuzları, kanıt düzeyleri ne kadar yüksek olursa olsun kullanımı zorunlu olmayan ancak bir çok alan araştırması sonucu sağlık profesyonelleri tarafından bilimsel temellere dayandırılarak hazırlanmış önerilerdir. Bu öneriler uygulamalarda, sağlık personellerinin ortak dil oluşturmasına, zarar verici uygulamalardan uzak durmasına ve etkin uygulamaları deneme yanılma yöntemine gerek kalmaksızın hastaların yararına kullanmayı sağlar.

Tablo 2. Resüsitasyon Uygulamalarının Temel Bileşenleri

RESÜSİTASYON	
TEMEL YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI	**İLERİ YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI**
A (Hava Yolu Açıklığunın Sağlanması)	**D** (İlaç ve Sıvıların Verilmesi)
B (Solunumun Değerlendirilmesi)	**E** (EKG İzleme ve Tanı Koyma)
C (Dolaşımın Değerlendirilmesi)	**F** (Defibrilasyon Uygulamaları)

4. ÇOCUKLARDA TEMEL YAŞAM ZİNCİRİ UYGULAMASI

Temel yaşam desteği uygulamalarında hangi yaş grubundan olursa olsun temel hedef; KPR uygulamalarının en kısa zamanda başlaması ve uygulamanın etkin olmasıdır. Bu nedenle her iki klavuzda da "Yaşam Zinciri" vurgusu yapılmıştır. Resüsitasyon uygulamalarının iki ana bileşeninden biri olan "Temel Yaşam Desteği" sadece sağlık personellerinin değil, her meslek grubundan insanın bilmesi, öğrenmesi ve acil durumlarda uygulayabilmesi gereken ilk yardım müdehalelerini içeren bir uygulamalar zincirinden oluşmaktadır (Tablo 3, Tablo 4).

Tablo 3. AHA 2020 Kılavuzu: Pediatrik CPR Yaşam Zinciri: Hastane Dışı

Temel Yaşam Zinciri (Hastane Dışı)	
Erken Tanıma ve Önleme	Arresti tanıma
Acil yanıt Sistemi Aktivasyonu	"112 Acil Sağlık Sistemi" çağrısının yapılması
Yüksek Kalitede CPR	Etkin göğüs basısı ve ventilasyon uygulamaları
İleri Resüsitasyon	İleri havayolu ve defibrilasyon uygulamaları
Post CPR Bakımı	CPR sonrası takip ve bakım
İyileşme	Hastanın sağlıklı olarak taburcu olması.

Tablo 4. AHA 2020 Kılavuzu: Pediatrik CPR Yaşam Zinciri: Hastane İçi

Temel Yaşam Zinciri (Hastane İçi)	
Önleme	Opoid kullanımını, monitörizasyon, yakın takip
Acil Yanıt Sistemi Aktivasyonu	"Mavi Kod" verilmesi
Yüksek Kalitede CPR	Etkin göğüs basısı ve ventilasyon uygulamaları
İleri Resüsitasyon	İleri havayolu ve defibrilasyon uygulamaları
Post CPR Bakımı	CPR sonrası takip ve bakım
İyileşme	Hastanın sağlıklı olarak taburcu olması.

5. ÇOCUKLARDA TEMEL YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI

Kardiyak arrestin hızlı bir şekilde tanınması temel yaşam desteği uygulamalarının birinci basamağını oluşturur. Kılavuzlardaki son güncellemelerde, sağlık personeli olmayan halktan kişilerin "yaşam belirtisi olmayan" çocuklarda KPR uygulamalarının başlatılmasını önerirken; sağlık personelleri için "10 sn'yi geçmeyecek şekilde" nabız kontrolü yapılabileceğini önermektedir.

5.1. Değerlendirme

Temel yaşam desteği uygulamaları, hastanın değerlendirmesi ile başlar. Değerlendirmede izlenmesi gereken parametreler ABC olarak önerilmektedir.

- Yanıtsız/bilinci kapalı çocukta; sesli ve ağrılı uyarana yanıt vermediğinde, normal solunum yap madığında ve herhangi bir yaşamsal belirti göstermediğinde kardiyak arrest tespit edilir (Resim 1).

Resim 1. Hastanın değerlendirilmesi

5.2. Hava Yolu Açıklığı (Air)

- Solunum yolu değerlendirilerek ağız içerisindeki sekresyon, yabacı cisim vb. maddeler uzaklaştırılmalı (Resim 2)
- Baş vücut pozisyonu hava yolunu açık tutacak şekilde sağlanmalı: "Baş –Çene" poziyonunda baş geride çene yukarıda olacak şekilde solunum yolu açık tutulmalı. Baş-boyun travması olan çocukta "Çene-İtme" manevrası kullanılarak ikincil travmalar engellnemeli (Bu manevra kullanılmasına rağmen solunum yolu açıklığı sağlanamıyorsa "Baş-Çene pozisyonu verilmelidir) (Resim 3).
- Trakeostomili çocuk hastalarda havayolu kontrolünde, öncelikle trakeostomi tüpü kontrol edilmeli. Gerekirse aspirasyon işlemi yapılmalı. Aspirasyon işlemine rağmen açılmayan trakeostomi tüpleri zaman kaybedilmeden çıkartılmalı ve trakeostomi tüpü değiştirilmeli.

Resim 2. Baş-Çene Pozisyonu

Resim 3. Baş-Çene Pozisyonu

5.3. Nefes Verme (Breathing)

- Hava yolu açıklığı sağlandıktan sonra çocuk hastalarda KPR işlemi "kurtarıcı nefes" ile devam eder (Resim 4)..

Resim 4. Çocukta kurtarıcı soluk verilmesi

5.4. Dolaşım (Circulation)

- Yaşam belirtisi olmayan çocuk hastalarda, sağlık profesyonelleri "10 saniye"ye kadar nabzı kontrol etmeli ve kesin bir nabız hissetmediği durumlarda kompresyona başlamalıdır.
- Dolaşım kontrolü karotis arterden değerlendirilmelidir. Nabız hızı, nabız hacmi, kapiller geri dolum süresi değerlendirilmelidir (Resim 5).

Resim 5. Çocukta solunum ve dolaşım kontrolü

5.5. Kısa Nörolojik Değerlendirme (Disability):

- "AVPU" skalasında "P" ya da "U" skorunu alan;
- Glasgow motor skoru 4 ve toplam Glasgow koma skoru 8 ya da daha düşük olan hastalarda hava yolu açıklığının korunamayacağı bilinç seviyesidir.
- Bu hastalarda aspirasyonun önlenmesi, solunum yolu açıklığının sağlanması ve etkin ventilasyonun sağlanabilmesi için ileri havayolu uygulamaları planlanmalıdır.

European Resuscitation Council (ERC) ve American Heart Association (AHA) kılavuzları uluslar arası uygulama kabulü gören önerilerden oluşmaktadır. Belirli dönemlerde araştırmalarla güncellenen bu kılavuzlar 2020 ve 2021 yıllarında sağlık profesyonellerinin görüş ve önerilerine sunulmuştur. Bu bölümde temel olarak Çocuk KPR uygulamalarından bahsedilecek ve her iki uygulama kılavuzundaki bilgiler paylaşılacaktır (Tablo 5).

Tablo 5. Temel Yaşam Desteği Uygulama Algoritması (AHA 2020&ERC2021)

TEMEL YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMA BASAMAKLARI			
Ortam Güvenliğini Sağlayın			
Hastanın Uyanık mı? / Solunumu Normal mi? Kontrol Edin			
Yanıt Yok İse	Hastane Dışı: 112'yi arayın		
	Hastane İçi: Mavi Kod Sistemini Kullanın		
	Her iki durumda da: Tek iseniz		
Hava Yolu Açıklığını Sağlayın			
Solunum Yok/Gasping için bak, eş zamanlı nabzı hissetmek kesin hissetmek için (<10 sn) kontrol et			
Normal Solunum + Nabız Hissediliyor	Normal Solunum Yok + Nabız Hissediliyor		
Acil Yardım Gelene Kadar Takip Et	• Her 2-3 sn'de 1 /20-30 soluk/dk kurtarıcı soluk ver • 10 sn'yi geçmeyecek şekilde nabzı kontrol et		
	Nb < 60 ve Zayıf Perfüzyon Belirtileri		
	Var	Yok	
	• KPR'A BAŞLA	• KURTARICI SOLUĞA DEVAM ET • 2 DK.'DA BİR NABZI KONTROL ET • NABIZ YOKSA KPR'A BAŞLA	
Şahitli Ani Kollaps?			
Solunum Yok + Sadece Gasping + Nabız Hissedilmiyor			
• İlk Kurtarıcı 30 Göğüs Kompresyonu 2 Soluk Döngüsü İle Başlar • İkinci Kurtarıcı Varsa 15 Kompresyon 2 Soluk İle Devam Edilir • OED Varsa Hemen Kullanılır/Monitörize Edin Defibrilatörü Hazırlayın			
Ritmi Kontrol Et Şoklanabilir mi?			
Evet	Hayır		
• 1 Şok ver. Hemen KPR'a 2 dk daha devam et (OED Ritim Kontrolü yap diyene kadar/Monitör Takibi Yapın) • İYD desteği gelene/çocuk hareket etmeye başlayana kadar	• Hemen KPR'a 2 dk daha devam et (OED Ritim Kontrolü yap diyene kadar/ Monitör Takibi Yapın) • İYD desteği gelene/çocuk hareket etmeye başlayana kadar		

6. ÇOCUK TEMEL YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN NOKTALAR

- Hastane dışı ve hastane içi temel yaşam desteği "Olay Yeri Güvenliği" ile başlamalıdır. Halktan kurtarıcıların ve sağlık profesyonellerinin hem çevre güvenliği hem kişisel koruyucu donanımları temin edilmelidir.
- Çocuk hastanın solunum kontrolü yapılırken;
  - Sağlık çalışanı olmayan kurtarıcılar için: Solunum yok ise nabız kontrolü yapmadan göğüs kompresyonu uygulamalarına geçilmelidir. Yine sağlık çalışanı olmayan kurtarıcılar koruyucu malzeme olmadığından ağızdan kurtarıcı soluk vermek istemezlerse göğüs kompresyonu uygulamalarına geçmelidir.
  - Sağlık profesyonelleri 10 sn'yi geçmeyecek şekilde, nabız kontrolü yapabilirler.
- Hastane dışı temel yaşam desteği uygulamalarında OED (Otomatik Eksternal Defibrilatör) kullanımı önerilmektedir. AHA ve ERC güncel kılavuzlarında OED kullanımının TYD uygulamalarında etkinliği vurgulanmıştır. OED kullanımı ilk yardım uygulamaları içerisinde yerini almaktadır.
- AHA ve ERC güncel kılavuzlarında Çocuk TYD uygulamalarında solunum ve nabzın hissedilmediği basamakta "Solunum-Kompresyon-Solunum" yerine "Kompresyon-Solunum-Kompresyon" sıralaması önerilmektedir.
- Çocuk hastada solunum değerlendirilirken solunum sesleri ile birlikte karın hareketlerinin takibi yapılmalıdır.
- Pozitif Basınçlı Ventilasyon (PBV) uygulamalarında, sızıntının en aza indirilmesi sağlanarak, maske ağzı tam olarak kapatmalı ve hava yolu açıklığı korunmalıdır.
- PBV sırasında çocuğa uygun boyutta maske ve ambu kullanılmalıdır (Resim 6 ve Resim 7).
- Uygulama sırasında inspirasyon için yeterli zaman bırakılmalıdır.
- PBV uygulamalarının yeterli olamayabileceği hastalarda, ileri hava yolu girişimleri değerlendirilmelidir.

Resim 6 ve Resim 7. Yüz maskesi ve ambunun "C" tekniği ile kullanımı

- Bulaşıcı hastalık şüphesi olan hastalarda HME (ısı ve nem değişimini sağlar) ya da HEPA (partikül tutuculuğu yüksektir) filteleri kullanılmalıdır.
- Öğürme refleksi gözlenmeyen çocuklarda orafarengeal hava yolu kullanılması planlanmalı.
- Yarı bilinçli olan çocuklarda nazofarengeal hava yolu kullanılması planlanmalı.
- Her kurtarıcı soluk sonrasında göğüs hareketleri takip edilerek, havanın tahliyesine izin verilmelidir. Hiperventilasyondan kaçınılmalıdır.
- Hastada öksürük, hareket gibi ayırt edilebilir yaşam belirtileri yoksa zaman kaybetmeden göğüs kompresyonuna başlanmalıdır.
- Göğüs kompresyonlarında hız 100-120/dk olarak hedeflenmelidir.
- Kurtarıcılar göğüs kompresyon derinliğinin; göğüs kafesinin "ön-arka çapının 1/3'lik kısmını" baskı uygulayacak şekilde yaklaşık 5 cm'lik bası uygulamalıdır. Ergenlik dönemindek çocuklarda bu bası en az 5 cm en fazla 6 cm derinliğinde olabilir.
- Göğüs kompresyonları sırasında göğüs kompresyonu; sternumun 1/3'lik kısmına denk gelecek şekilde bir veya iki elle (el ayası yerleştirilerek) bası yapılmalıdır (Resim 7 ve Resim 8).
- Etkin göğüs basısı hedefine ulaşmak için çocuk hasta hastane içi ya da hastane dışı uygulamalar fark etmeksizin sert zemine alınmalıdır. Hastane içi uygulamalarda mümkünse hasta yatağı "KPR Modunda" kullanılmalıdır.

Resim 8. Çocukta tek el ile göğüs basısı yöntemi

Resim 9. Çocukta iki el ile göğüs basısı yöntemi

7. ÇOCUKTA İLERİ YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI

İleri Yaşam Desteği (İYD) uygulamaları, TYD uygulamalarından yanıt alınamayan hastalarda, sağlık profesyonellerinin uygulayıcı olarak bilgi, yetkinlik ve deneyim gerektiren uygulamalardan oluşur. Hastada ileri hava yolu girişimlerinin yapılması, ilaç ve sıvı uygulamalarına ihtiyaç duyulması, EKG yorumlanarak gerektiği durumlarda arreste neden olan fibrilasyon sorunlarının ortadan kaldırılması için defibrilasyon uygulamalarının yapılmasını kapsar.

Tablo 6. Çocuklarda İleri Yaşam Desteği Algoritması

<table>
<tr><th colspan="4">Çocuklarda İleri Yasam Destegi Uygulama Basamakları</th></tr>
<tr><td colspan="4">1 KPR'a Basla
-BVM Venlasyona Basla Oksijen Ver
-Monitöre Defibrilatöre Bagla</td></tr>
<tr><td colspan="4">Ritim ŞOKlanabilir mi ?</td></tr>
<tr><td colspan="2">EVET</td><td colspan="2">HAYIR</td></tr>
<tr><td colspan="2">2 VF/pVT</td><td colspan="2">9 ASISTOL/NEA
En Kısa Zamanda Adrenalin Uygula</td></tr>
<tr><td colspan="2">3 ŞOK UYGULA (2j/kg)</td><td colspan="2">10 KPR 2/dk
-IV/IO
-Adrenalin her 3-5 dk
-Ileri Havayolu ve Kapnograf Düsün</td></tr>
<tr><td colspan="2">4 KPR 2/dk
IV/IO Yol Aç</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td colspan="2">Ritim ŞOKlanabilir mi ?</td><td colspan="2">Ritim ŞOKlanabilir mi ?</td></tr>
<tr><td colspan="2">5 ŞOK UYGULA (4j/kg)</td><td>HAYIR</td><td>EVET</td></tr>
<tr><td colspan="2">6 KPR 2/dk
- Adrenalin her 3-5 dk
-Ileri Havayolu ve Kapnograf Düsün</td><td>KPR 2/dk
-Geri döndürule-bilir
nedenleri tedavi et</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Ritim ŞOKlanabilir mi ?</td><td colspan="2">Ritim ŞOKlanabilir mi ?</td></tr>
<tr><td>EVET</td><td>HAYIR</td><td>HAYIR</td><td>EVET</td></tr>
<tr><td>7 ŞOK UYGULA (4j/kg maksimum 10j/kg veya yeskin dozu)</td><td>-Spontan Solunum isaretleri Yoksa 10 Numaraya Git
-Spontan Solunum isaretleri Varsa PostArrest Bakım</td><td>-Spontan Solunum isaretleri Yoksa 10 Numaraya Git
-Spontan Solunum isaretleri Varsa PostArrest Bakım</td><td>7 NUMARAYA GIT</td></tr>
<tr><td>8 KPR 2/dk
-Amiadoron/ Lidokain
-Geri döndürule-bilir
nedenleri tedavi et</td><td></td><td></td><td></td></tr>
</table>

Tablo 7. Pediatrik Nabızlı Bradikardi Algoritması (AHA 2020)

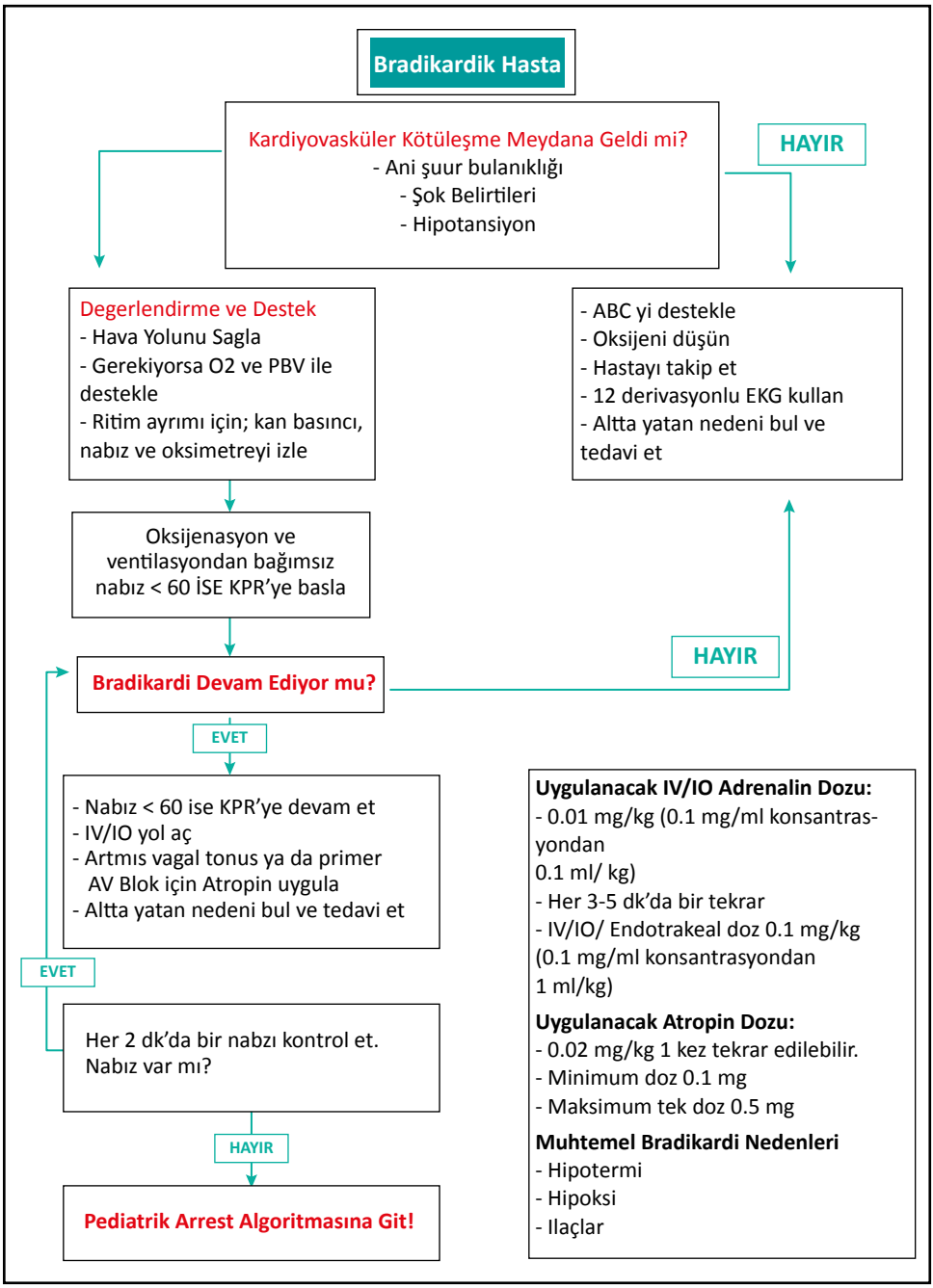

Tablo 8. Pediatrik Nabızlı Taşikardi Algoritması (AHA 2020)

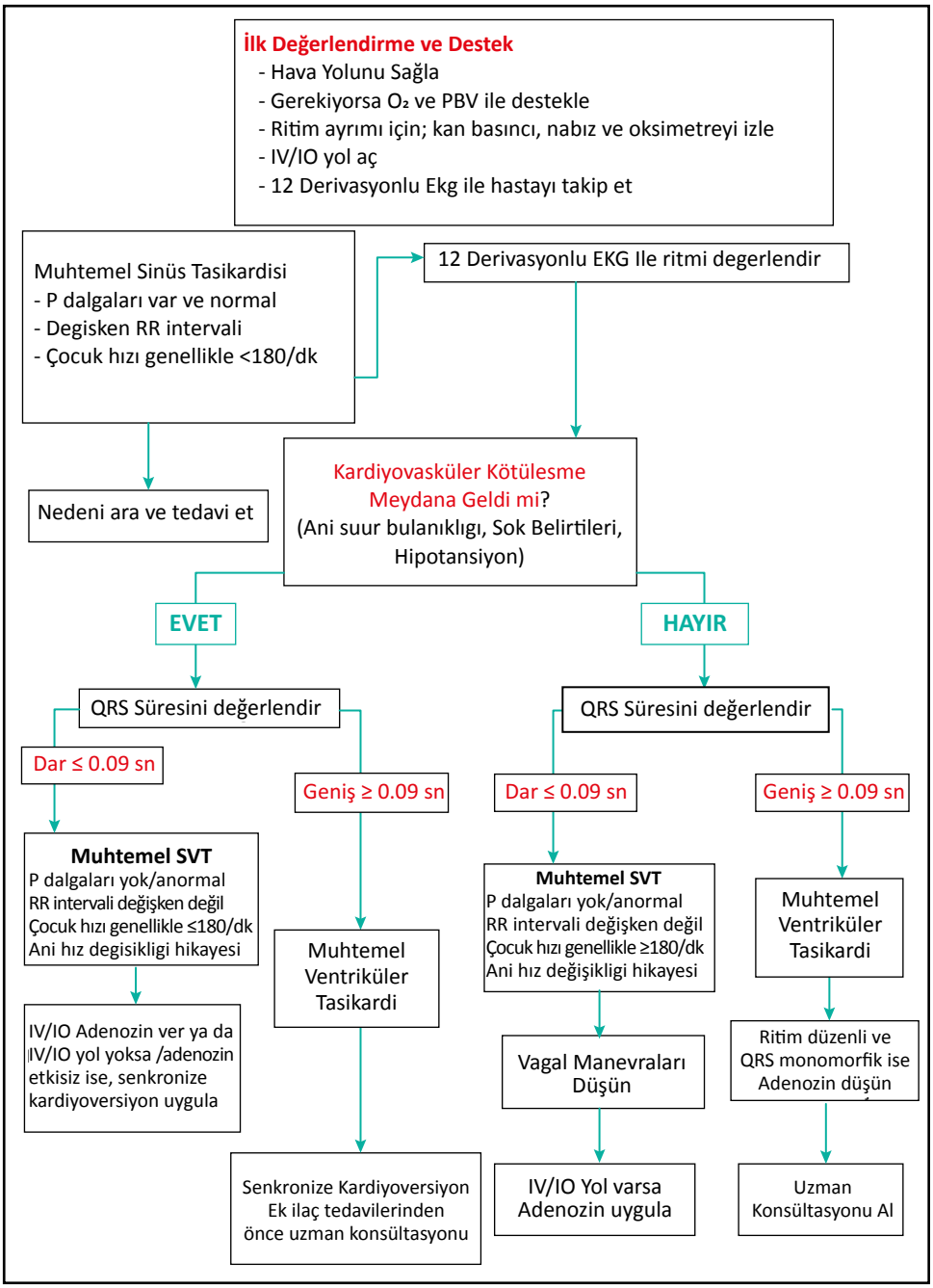

8. ÇOCUK İLERİ YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN NOKTALAR

- Endotrakeal entübasyon /Supraglotik havayolu gibi alternatifleri planlayın.
- İYD'de kullanacağınız ilaçları yanınızda hazır bulundurun.
- ETT kullanacaksanız, tüpün yerini doğrulayın ve ETCO2 basıncını kapnograf/kapnometre ile takip edin.
- KPR'da etkin göğüs kompresyonu yapmayı hedefleyin: Göğüs ön-arka çapının 1/3'ü ve hızı 100-120/dk olacak şekilde.
- Göğüs basısı aralarını minimalize edin.
- İleri hava yolu - yoksa bası ventilasyon oranı 15:2
  - varsa bası devam ederken 2-3 sn'de bir ventile edin.
- Defibrilasyon uygulamalarında;
  - ilk şok 2j/kg
  - ikinci şok 4j/kg
  - sonraki şoklar ≥ 4 j/kg maksimum 10 j/kg/yetişkin maksimum dozunu aşmayacak şekilde

  şeklinde uygulayın.
- Geri döndürülebilir nedenleri ortadan kaldırın (Tablo 7)

Tablo 9. 5H/5T

Hipovolemi	**T**ansiyon Pnömotoraks
Hipoksi	**T**amponat Kardiyak
Hidrojen İyonu(asidoz)	**T**oksinler
Hipo/hiper kalemi	**T**romboz Pulmoner
Hipotermi	**T**romboz Koroner

8.1. İleri Havayolu Uygulamaları

Çocuk hastalarda, kardiyak arrestin genellikle solunum yolu ya da solunum sistemi kaynaklı olduğu bilinmektedir. Ventilasyonu sağlamak için PBV uygulamaları girişimsel olmaması ve tekniğe uygun olarak yapıldığında etkin sonuçlar vermesine rağmen özellikle göğüs kompresyonlarını kesintiye uğratması açısından ileri yaşam desteği ihtiyacı doğan hastalarda yerini ileri havayolu uygulamalarına bırakmalıdır.

Oral ya da Entübasyon (ETT), Supraglotik havayolu (örn.LMA, I-GEL) gibi alternatifler ile sağlanabilir. Travma gibi özellikli durumlarda, zor havayolu yönetiminde ileri hava yolu uygulamalarının tercih edilmesi; hastalarda solunumu kesintiye uğratmayacak, aynı zamanda sağlık personellerine diğer işlemler için hayati olan hız ve zaman kazanılmasını sağlayacaktır.

Çocuk hastalarda ETT uygulaması yapılması tercih ediliyorsa;

- Kaflı tüpler tercih edilmelidir (Resim 10).
- Entübasyonu kolaylaştırmak için çocuğun yaşına, beden kitle indeksine uygun sedatif ilaçlar tercih edilmelidir.
- Supraglotik havayolu tercihi ETT'na iyi bir alternatif olacağından ileri havayolu planlamasında göz önünde bulundurulmalıdır (Resim 11).

Resim 10. Endotrakeal tüp uygulaması

Resim 11. LMA tüp uygulaması

8.2. İlaç ve Sıvı Uygulamaları

Etkin göğüs kompresyonunun yeterli olmadığı kardiyak arrest durumlarında kalbin çalışma gücünü ve hızını arttıcak, dolayısı ile damar basıncının artmasını sağlayacak ilaç ve sıvıların kullanılması gerekebilir. Kalbi besleyen damarların oksijenlemesini en iyi koşullarda olmasını sağlayarak, bu yolla beyin hücrelerinin hipoksiye girmesini engelleyecek ilaç gruplarından yararlanılır. Kullanılacak ilaçlar antiaritmik, vazoaktif özellikleri ile kalbin çalışmasını hızlandırmasının yanı sıra ölümcül ritimlerin görülmesine engel olabilir. Sıvı uygulamaları için ilk tercih kristalloid sıvılar olmalıdır (%0.09 Nacl, Laktatlı Ringer). Hastada hemorojik şok, septik şok gelişme riski varsa erken dönemde sıvı infüzyonuna başlanmalıdır.

Epinefrin gibi vazoaktif ilaçların kullanımı yaygın olduğundan etkinliği ile ilgili fikir birliği güncel AHA ve ERC kılavuzlarında belirtilmiştir. Ancak "Sodyum Bikarbonat" ve "Kalsiyum" gibi kanal blokerlerinin kullanımı için herhangi bir rutin uygulama öneri sunulmamıştır. Çocuk hastalarda ilaç ya da sıvı uygulamaları yapılırken yetişkinlerden farklı bir ilaç grubu kullanılmamakla birlikte uygulama dozlarının hesaplanmasında ilaç zehirlenmelerinin meydana gelmemesi için kilo bilgilerinin hasta dosyasında bulunması önem taşır (Tablo.6).

Çocuk hastalarda sıvı ve ilaç uygulamaları için periferik venlerden açılacak IV (Intravenöz) yol ilk tercih olabilir. Ancak damar yolunun bulunamadığı durumlarda (en fazla 2 deneme) ya da mevcut damar yolunun kullanılamadığı durumlarda IO (Intraoseöz) yol tercih edilmelidir. IO yolun, IV yola iyi bir alternatifi olduğu unutulmamalıdır.

Tablo 10. İYD'de kullanılan ilaçlar ve dozları

İYD Kullanılan İlaçlar	Uygulama Dozu
Adrenalin (IV,IO)	10 mcg / kg, maks. 1 mg
Amiodaron (IV/IO)	5 mg/kg, maks. 300 mg
Lidokain (IV/IO)	1 mg/kg

9. RESÜSİTASYON SONRASI BAKIM

Resüsitasyon uygulamaları hastalarda sağ kalımı arttırır ancak bu uygulamalar hastada "Spontan Solunum"' un görülmesiyle bitmez. Hastanın taburculuğuna kadar geçen sürede yaşamsal bulguların yakın takibi önem taşır. Hastanın taburcu olması tabiki bireysel farklılıklar içerecektir ancak hem uygulamalar sırasındaki monitörizasyon işlemleri hem hastanın yoğun bakım ünitesi ve sonrasındaki servis yatışları boyunca kardiyak arrest kaynaklı olabilecek nörolojik defistler, kardiyovasküler sistemin alabileceği zarar gibi faktörler ortaya çıkmaktadır. AHA ve ERC kılavuzlarında "iyileşme" olarak kabul edilen basamak çocuğu hem birincil olarak maruz kalabileceği risklerden korumayı amaçlar hemde bu süreçte ailenin iyileşmesini sağlayıcı, durumla baş etmelerini kolaylaştırıcı önlemleri içerir.

10. VAKA ÖRNEĞİ

Hastanenin pediatri servisinde ITP nedeniyle tedavi gören 8 yaşında hastanın annesi televizyon izlerken, kızının hırıltılı soluduğunu farkediyor. Yatağında oyuncakları ile oynayan kızına seslenmesine rağmen yanıt vermediğini bilinçsizce yatağında yattığını ifade ediyor. Anne çocuktan yanıt alamadığı için panikleyerek servis hemşirelerinden yardım istiyor.

Hemşire hastayı ilk değerlendirdiğinde; bilinci kapalı, solunum yok nabız yok, ağız içinde sekresyon var. KPR uygulamalarına başlayarak mavi kod uygulamasını devreye sokuyor. Acil müdehale ekibi servise gelene kadar çocuğun yatağına KPR moduna getirerek TYD uygulamalarına başlıyor. Ağız içini kontrol ederek sekresyonları uzaklaştırıp, hava yolu açıklığını sağlıyor ve göğüs kompresyonu uygulamasına "30:2 göğüs"ı ile başlıyor. 2 dk boyunca devam ederek 2 dk'nın sonunda nabız kontrolü yapıyor.

Acil müdehale ekibi servise geldiğinde durumunda herhangi bir iyileşme olmayan hasta için, TYD müdehalelerine ek olarak hastayı monitörize ederek PBV ile solunum desteği sağlıyor. Hasta monitörize ediliyor. Göğüs kompresyonlarına "15:2" olacak şekilde devam ediliyor.

Normal sinüs ritmi mevcut ve hastada nabız alınamıyor, solunum yok, Spo2 ölçülemiyor. EKG nin normal sinüs ritmini gören acil müdehale ekibi NEA (Nabızsız Elektiriksel Aktivite) algoritmasına geçiyor. Eş zamanlı olarak hasta entübe ediliyor.

20 kg olan hastaya, Adrenalin 0.01ml/kg IV uygulanıyor ve göğüs basısına 2 dk boyunca devam ediliyor. İkinci değerlendirmede Ekg ritminde ve yaşamsal bulgularda bir değişiklik gözlenmeyen hastada Adrenalin uygulamasına hazırlanılırken derin iç çekme sesi duyuluyor. Ağız içini kontrol edildiğinde oyun hamuru parçası olduğu görülüyor. Ağız içinden uzaklaştırılıyor. Hastanın tekrar değerlendirilmesi sonucunda Ta:85/70 mmHg, Nabız 56/dk SS:18 s SpO_2:%80 olan hasta yoğun bakım ünitesine alınıyor.

KAYNAKÇA

2020 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care (AHA). (2020). Volume 142, Issue 16_Suppl_2, 20 October 2020; Pages S469-S523. 19.04.2021 tarihinde https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000901 adresinden erişildi.

Çimen, S., Dolgun, G., (2003). Çocuklarda Kardiyopulmoner Resusitasyon. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi,7(2):82-87, 07.05.2021 tarihinde https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/260046 adresinden erişildi.

Keleş, G.T, Kumcu, O., (2020). Basic and Advanced Life Support Algorithms in Covid-19 Pediatric Patient. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Journol of Institute of Health Sciennce, 7(4): 561-566. doi: 1034087/cbusbed.796872

Moitra, V.K., Einav, S., Thies, K.C., Nunnally, E.M., Gabrielli, A., Maccioli, G.A., Weinberg, G., Banerjee, A., Ruetzler, K., Dobson, G., McEvoy, M.D., O'Connor, M.F., (2018). Cardiac Arrest in the Operating Room: Resuscitation and Management for the Anesthesiologist: Part 1. International Anesthesia Research Society, 126(3):876-888. doi: 10.1213/ANE.0000000000002596.

Robert, A, B., (Ed) (2018). Association Between Diastolic Blood Pressure During Pediatric In-Hospital Cardiopulmonary Resuscitation and Survival. HHS Public Access, 137(17):1784-1795.doi: 10.1161/CIRCULATIONAHA.117.032270. Epub 2017 Dec 26.

Roy M. Vega; Hersimran Kaur; Peter F. Edemekong. (2020). Cardiopulmonary Arrest In Children. StatPearls Publishing; 2021. NBK436018 PMID: 28613789.19.04.2021 tarihinde https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK436018/#article-18926.s3 adresinden erişildi.

Onganlar, H. Şahin, M. Onganlar, FP. Şahin HHK, (2019). Basic Life Support in Pediatrics. J Health Sci Med 2019; 2(4): 139-145. doi: 10.32322/jhsm.612400

Sökmen, Y., Çoban, A., (2021). Mental Retardasyonlu Bir Çocuğun Resüsitasyonuna İlişkin Etik Karar Verme Süresi: Olgu Sunumu. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi 2021: 5(2); 348-353 Journal of Adnan Menderes University Health Sciences Faculty doi: 10.46237/amusbfd.693810

Topjian, AA., Raymond, TT., Atkins, D.,(2020). Pediatric Basic and Advanced Life Support: 2020 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. *Circulation*. Published online October 20, 2020. doi:10.1161/cir.0000000000000901

Van de Voorde, P., Biarent, D., Bingham, B., Brissaud, O., De Lucas, N., Djakow, J., Hoffman, F., Lauritsen, T., Martinez, A.M., Turner, N.M., Maconochie, I., Monsierus, K.G., (2020). Basismaßnahmen und erweiterte Maßnahmen zur Wiederbelebung von Kindern. Notfall Rettungsmed. 23:251–256 https://doi.org/10.1007/s10049-020-00721-8

Van de Voorde, P., Turner, N.M., Djakow J, et al. European Resuscitation Council Guidelines 2021: Paediatric Life Support. *Resuscitation*. 2021;161:327-387. doi:10.1016/j.resuscitation.2021.02.015

4. BÖLÜM

BEBEKLERDE TEMEL YAŞAM DESTEĞİ VE RESÜSİTASYON UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. HAKAN KOCABAŞ

Ya çaresizsiniz ya da çare sizsiniz,

Ya ümitsizsiniz ya da ümit sizsiniz.

(Behçet Necatigil)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Bebeklerde Temel Yaşam Desteği uygulamaları hakkında bilgi sahibi olur.
- Bebek hastalarda Temel ve İleri Yaşam Desteği uygulamalarının önemini anlar.
- Bebeklerde Temel ve İleri Yaşam Desteği uygulamaları farklılıkları öğrenir.
- Bebeklerde İleri Yaşam Desteği Protokollerini öğrenir.

1. BEBEKLERDE TEMEL YAŞAM DESTEĞİ VE YAŞAM ZİNCİRİ UYGULAMASI

1.1. Giriş

Kardiyopulmoner Resüsitasyon (KPR)'un bölümlerinden olan Temel Yaşam Desteği (TYD) solunumu ve/veya kalbi durmuş olan bireyin havayolu açıklığını sağladıktan sonra yapay solunum ve göğüs basısı ile bireyin solunumunun ve dolaşımının devam etmesini sağlamak için yapılan ilaçsız basit müdahaledir. Bebeklerde (1-12 ay) Temel Yaşam Desteği genel olarak erişkinlere benzemekle birlikte bebeklerle erişkinler arasındaki anatomik farklılıklar, bebeklerde görülen solunum ve dolaşımla ilgili bozuklukların genellikle kalp durması ile sonuçlanması gibi nedenlerle erişkinlerdekinden farklılık göstermektedir.

Tehlikedeki bir bebeği veya çocuğu erken tanımak için ABCDE yaklaşımını takip edilmelidir. ABCDE yaklaşımında;

A (Airway) Havayolu açıklığını oluşturulmasını ve sürdürülmesini,

B (Breathing) Solunumun kontrol edilmesini,

C (Circulation) Dolaşımın kontrol edilmesini,

D (Disability) Nörolojik durumun kontrolünü,

E (Exposure) Vücudun tamamının gözlenmesini ifade etmektedir.

1.2. Bebeklerde Temel Yaşam Desteği

Bilinci kapalı bir bebekle karşılaşıldığında öncelikle girişimde bulunacak kişi ortam güvenliğini sağlamalıdır. Ortam güvenliği sağlanırken bebek bulunduğu yerde risk altında ise taşınmalı, değilse hareket ettirilmemelidir. Örneğin bebek trafik kazası sonucunda araç içinden karayoluna düşmüşse kurtarıcı çevredeki bireylerden yardım isteyerek trafiği durdurmalı ve bebek hareket ettirilmemeli ya da elektrik çarpması, yangın tehlikesi gibi risk faktörleri varsa bebek ortamdan uzaklaştırmalıdır. Bu sayede kurtarıcı yeni yaralanmaların önüne geçerek bebeğin, kendisinin ve diğer bireylerin can güvenliğini sağlamış olacaktır.

Ortam güvenliği sağlandıktan sonra sesli ve dokunsal uyaranlarla bebeğin bilinci kontrol edilmelidir. Bebeklerde bilinç kontrolü bebeğin topuklarının altına hafifçe vurularak yapılabilir. Bebek uyaranlara yanıt vermiyorsa bebeğin bilinci kapalı olarak kabul edilir ve solunum değerlendirmesine geçilir. Bu sırada şayet kurtarıcı sayısı birden fazla ise ikinci

kurtarıcı bilinç kaybı fark edilir edilmez 112'yi arayarak (telefonun hoparlör işlevini aktive ederek) yardım çağırmalıdır.

Solunumun değerlendirilmesi için bebek sırt üstü düz bir zemine yatırılır. Ancak baş-boyun travması şüphesi var ise çok gerekli durumlar haricinde bebeğin pozisyonu değiştirilmez. Baş-boyun travması şüphesi olan bebek gerekli durumlarda sırt üstü pozisyona getirilirken baş, boyun ve gövde birlikte hareket ettirilmelidir.

Sırt üstü yatırılan ve baş-boyun travması olmayan bebeğe baş çene pozisyonu verilir. Baş çene pozisyonu verirken bir el alına yerleştirilir. Diğer elin ise iki parmağı çeneye yerleştirilir. Alından bastırılıp, çeneden kaldırılarak baş geriye doğru itilir. Bu manevra yapılırken ağız içi kontrol edilerek yabancı cisim var ise alınır. Böylece hava yolu açıklığı sağlanmış olur. Baş-boyun travması olan bebeğe ise çene itme manevrası uygulanır. Çene itme manevrasında hastanın başucuna geçilerek iki elle çene köşelerinden başparmak haricindeki parmaklarla tutulur ve çene öne doğru kaldırılır. Bu sayede hava yolu açıklığı sağlanmış olur.

Hava yolu açıklığı sağlandıktan sonra 10 saniyeden uzun olmayan bir sürede solunum değerlendirilir. Solunum değerlendirmesi sırasında burun ve/veya ağızdan gelen havanın hareketi yüzde hissedilmeye ve kulakla dinlenmeye çalışılır. Göğüs kafesindeki solunum hareketleri ise gözle gözlemlenir (Resim1). Ayrıca solunum çabası olup olmadığı takip edilir. Bebekte normal solunum var ise bebeğe koma pozisyonu verilir. Bebeklerdeki koma pozisyonu annelerin bebeği emzirme pozisyonu gibidir. Eğer bebeğin solunumu konusunda şüphe var ise solunumu normal değilmiş gibi davranılır. Çünkü bebeklerde kalp durmasından sonraki birkaç dakika yavaş ve seyrek solunum hareketi gözlenebilir. Bebekte solunum çabası var ancak hissedilen veya dinlenen bir hava hareketi yok ise hava yolu açık değildir.

Resim 1. Solunum Değerlendirme (Bak-dinle-hisset)

Bilinci kapalı olan ve solunumu anormal olan veya solunumu olmayan bebeklere öncelikle beş adet kurtarma nefesi verilir. Kurtarma nefesi verilirken bebeğin başının nötr pozisyonda olması sağlanır. Bebeğin ağzına ve burnuna göğsün görünür şekilde yükselmesine yetecek kadar yaklaşık bir saniye üflenir (Resim 2). Etkili bir nefes elde etmekte güçlük çekiliyorsa hava yolu tıkanmış olabilir. Bu durumda ağız içi tekrar kontrol edilir, görünen bir tıkanıklık sebebi var ise alınır. Ancak görmeden parmakla ağız içi süpürülmez. Daha sonra

baş yeniden konumlandırılır ve etkili nefes almak için bebeğe beş adet kurtarıcı nefes verilir. Ancak yine de başarısız olunursa göğüs kompresyonuna geçilir.

Resim 2. Bebekte Yapay Solunum

Tek kurtarıcının olduğu girişimlerde eğer kurtarıcının cep telefonu yanında ise ilk kurtarma nefesinden hemen sonra yardım çağırır (telefonun hoparlör işlevi etkinleştirilmelidir). Ancak kurtarıcının yanında telefon yok ise yardım çağırmak için bebeğin yanından ayrılmadan önce bir dakika kardiyopulmoner resüsitasyon uygulamalıdır. Kurtarıcının ventilasyona başlamadığı ya da başlamak istemediği durumlarda da kurtarıcı göğüs kompresyonlarına devam etmeli ve kurtarıcı ventilasyonunu gerçekleştirebildiği an ventilasyonu döngüye eklemelidir.

Net dolaşım belirtileri (hareket, öksürük gibi) yoksa kurtarıcı nefeslerden sonra hemen göğüs kompresyonuna başlanmalıdır. Bebeklerde göğüs kompresyonu yapılırken uyulması gereken kriterler şunlardır:

- **Sert Zemin:** Kompresyonlar mümkün olduğunca sert bir yüzeyde yapılmalıdır.
- **Hız:** 100-120 dakika
- **Derinlik:** Göğsün ön-arka boyutunun en az üçte biri kadar sternumun alt yarısına bastırılmalıdır. Ancak kompresyon derinliği asla altı santimetreyi aşmamalıdır.
- **Geri Dönüş:** Kompresyonlar arasında göğsün tam geri dönmesine izin verilmelidir.
- Kompresyonlar arasında minimal duraklama yapılmalıdır.
- Aşırı ventilasyondan kaçınılmalıdır.
- İleri havayolu yoksa kompresyon/ventilasyon 15:2 uygulanmalıdır.
- İleri hava yolu varsa kompresyonlara devam edilmeli ve her 2-3 saniyede bir soluk verilmelidir.
- **İki Başparmak Tekniği:** İki kurtarıcı ile kardiyopulmoner resüsitasyon yapılacak ise bebeğin göğüs kafesinin iki el ile kavranarak, başparmakların sternum alt 1/3'lük kısmına yerleştirilmesi ile uygulanan tekniktir. Daha iyi koroner perfüzyon sağladığı için tercih edilmektedir (Resim 3).

Resim 3. İki Başparmak Tekniği

İki Parmak Tekniği: Tek kurtarıcı tarafından kardiyopulmoner resüsitasyon yapıldığı durumlarda bir elin iki parmağının kompresyon için kullanılmasıdır (Resim 4).

Resim 4. İki Parmak Tekniği

- Giysiler yalnızca göğüs kompresyonlarını ciddi şekilde engelliyorsa çıkarılmalıdır.
- 15:2 Döngüsü: 15 kompresyon sonrası bebeğe 2 kurtarma nefesi verilmeli ve bu döngü 15'e 2 olarak net dolaşım belirtileri gelene kadar kurtarıcı tamamen bitkin düşene kadar veya sağlık ekipleri hastayı devir alana kadar devam etmelidir.

Tablo 1. Bebeklerde Temel Yaşam Desteği Algoritması

Kendinizin, bebeğin ve diğer kurtarıcıların güvende olduğundan emin olun
Sesli ve ağrılı uyaranlarla bebeğin bilincini kontrol edin. Eğer yanıt veriyorsa ve tehlike arz eden bir durum yoksa bebeği bulunduğu pozisyondan hareket ettirmeyin ve düzenli aralıklarla durumunu kontrol edin. Eğer bebeğin bilinci kapalı ise birden fazla kurtarıcının oluğu durumlarda 112'yi arayarak yardım çağırın.
Gerekli durumlarda bebeği sırt üstü yatırın (Baş, boyun travması şüphesi var ise baş, boyun ve gövdeyi birlikte hareket ettirin).
Baş boyun travması yok ise bir elinizi bebeğin alnına diğer elinizi çenesinin alt uçuna yerleştirin. Bebeğin alnına yerleştirdiğinin elinizle bebeğin başını hafifçe geriye doğru iterken, bebeğin çenesinin alt uçundaki parmaklarınızla çeneyi hafifçe kaldırarak hava yolu açıklığını sağlayın (Baş-çene pozisyonu). Bu manevrayı yaparken ağız içini kontrol edin. Baş boyun travması şüphesi var ise hava yolu açıklığını sağlamak için hastanın baş uçuna geçerek iki elle çene köşelerinden başparmaklar haricindeki parmaklarla tutarak çeneyi hafifçe öne doğru kaldırın (Çene itme manevrası).
10 saniyeyi geçmeyecek şekilde solunum değerlendirmesi yapın (bak-dinle-hisset).
Bebeğin solunumu normal ise sağlık personeli gelene kadar bebeğin yanında bekleyiniz. Bebeğin solunumu normal değilse veya solunumu yok ise CPR'a başlayınız.
Bebeğe 5 kurtarıcı nefes verin. Tek kurtarıcının olduğu girişimlerde eğer kurtarıcının cep telefonu yanında ise ilk kurtarma nefesinden hemen sonra yardım çağırılır (telefonun hoparlör işlevi ile). Kurtarıcının yanında telefon yok ise bir dakika CPR uygulandıktan sonra 112 aranarak yardım çağırın.

İki veya daha fazla kurtarıcı bulunduğu durumlarda göğüs kompresyonu uygulayıcısı sık sık değişmeli, tek kurtarıcı olduğu durumlarda ise yorgunluğu önlemek için ellerini (üstteki eli) veya tekniği (bir-iki el) değiştirmelidir.

Bebeklerde temel yaşam desteği eğitimi almış olan kurtarıcılar yukarıda anlatılan şekilde temel yaşam desteği uygularken (Tablo 1) yalnızca yetişkin temel yaşam desteği almış kurtarıcılar tekniklerini bebeğin boyutuna uyarlayarak (ventilasyonlu kardiyopulmoner resüsitasyon algoritması) temel yaşam desteğinde bulunmalıdırlar. Eğitimsiz kurtarıcılar ise bebeğin bilincinin olmadığı ve bebeğin solunumunun anormal olduğu ya da solunumunun olmadığı durumlarda kardiyak arrestin meydana geldiğini tespit ederler. Solunum değerlendirmesi sırasında anormal solunumun değerlendirmesinin zor olması ve viral bulaş riski gibi güvenlik riskleri nedeni ile kurtarıcılar bak-dinle-hisset yerine solunum hareketlerini hissetmeye çalışabilirler. Kompresyon nefes döngüsü olarak 30:2 döngü tercih edebilirler. Ayrıca kurtarıcı nefes vermeseler bile kompresyona mutlaka başlamalıdırlar ve sadece göğüs kompresyonu ile devam edebilirler.

Kardiyak arrest olan bebeklerde derhal kardiyopulmoner resüsitasyona başlanmalıdır. Şoklanabilir ritim olasılığının çok yüksek olduğu durumlarda ulaşılabilirse otomatik harici defibrilatör kullanılabilir. Otomatik harici defibrilatör uygulanırken göğüs kompresyonlarının kesintisi en aza indirgenmeli ve mümkünse pediatrik otomatik harici defibrilatör kullanılmalıdır.

1.3. Bebeklerde Yaşam Zinciri Uygulaması

Pediatrik Yaşam Zinciri hastane içi ve hastane dışı kardiyak arrestte yapılması gerekenleri 6 halkada önermektedir. Hastane dışı birinci halkada önleme vurgulanmıştır. İkinci halkada 112 Acil Yardımın erken aranması, üçüncü halkada ise yüksek kalitede kardiyopulmoner resüsitasyon yer almaktadır. Dördüncü halkada hastanın transportu ve ileri resüsitasyon yer alırken beşinci halkayı kardiyak arrest sonrası bakım oluşturmaktadır. Son halkada ise iyileşme yer almaktadır. Hastane içi Pediatrik Yaşam Zincirinin, Hastane dışı Pediatrik Yaşam Zincirinden farkı birinci halkada önlemenin yanına erken tanımanın eklenmiş olmasıdır (Tablo 2).

Tablo 2. Pediatrik Yaşam Zinciri

Hastane İçi Bebek Yaşam Zinciri	Hastane Dışı Bebek Yaşam Zinciri
Önleme	Erken Tanıma ve Önleme
112 Acil Yardımı Arama	112 Acil Yardımı Arama
Yüksek Kalite CPR	Yüksek Kalite CPR
İleri Resüsitasyon	İleri Resüsitasyon
Post Kardiyak Arrest Bakımı	Post Kardiyak Arrest Bakımı
İyileşme	İyileşme

2. BEBEKLERDE İLERİ YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI

İleri resüsitasyon uygulaması durmuş olan kalbi tekrar çalıştırmak için ambulansta ve/veya hastanede sağlık personelince yapılan uygulamaları içerir. İleri resüsitasyon uygulamasında yapılacak olan işlemler belirli bir sıra içerisinde belirlenmiş olsa da, ileri resüsitasyon uygulaması bir ekip işidir ve yapılacak olan girişimde koordinasyon gerektirir.

Bilinci kapalı olan bir bebekte temel yaşam desteği uygulamalarına hemen başlanır. Kardiyak arrestin tanınması klinik bulgularla veya sağlık kurumlarında izlenen yaşamsal belirtilere (EKG, SpO_2 ve/veya $ETCO_2$ kaybı, kan basıncı kaybı vb.) dayalı olarak yapılır ve kardiyopulmoner resüsitasyona başlanır. Bebek monitörize olan bir hasta değilse en kısa sürede EKG elektrotları veya kendinden yapışkanlı defibrilatör pedleri kullanılarak monitörize edilir. Kardiyak monitörizasyonu olan hastanın kardiyak ritminin şok verilebilen veya şok verilemeyen bir ritim olduğu ayırt edilir.

Nabızsız elektriksel aktivite, bradikardi ve asistoli şoklanamayan kalp ritimleridir. Şoklanamayan kalp ritimlerinde kardiyopulmoner resüsitasyona devam edilir. Bradikardi kalp

hızının dakikada 60'ın altında olmasıdır. Hipoksi veya iskemi sonucunda gelişen bradikardi de saptanabilir bir nabız olabilir. Ancak nabız olsa bile kardiyopulmoner resüsitasyon gereklidir.

Şoklanmayan kalp ritimlerinde kardiyopulmoner resüsitasyon devam ederken hastaya %100 oksijen verilir ve en kısa sürede intravenöz (IV) yol açılarak hastaya adrenalin (10 mcg/kg, maksimum doz 1 mg) verilir. IV erişimin elde edilemediği durumda hemen intraosseöz (IO) yol denenir. Adrenalin uygulamasından sonra 2 dakika kardiyopulmoner resüsitasyon yapılır. İleri hava yolu teknikleri değerlendirilir. Her 3-5 dakikada bir adrenalin dozu tekrarlanır. 2 dakikalık kardiyopulmoner resüsitasyon sonrasında ritim kontrol edilir. Eğer ritim şoklanamayan bir ritimse kardiyopulmoner resüsitasyona devam edilir ve geri döndürülebilir nedenler tedavi edilir. 2 dakikalık kardiyopulmoner resüsitasyon sonrasında ritim şoklanabilir bir ritimse şoklanabilir ritim algoritması uygulanır.

Nabızsız ventriküler taşikardi ve ventriküler fibrilasyon ise şoklanabilir ritimlerdir. Tespit edildikleri anda derhal defibrilasyon denenir. Defibrilatör hazırlanırken göğüs kompresyonlarına devam edilir. Defibrilatör şarz olduktan sonra göğüs kompresyonları durdurulur ve tüm kurtarıcıların bebekten uzaklaştığından emin olduktan sonra şok verilir. Göğüs kompresyonlarının durdurulması ile şokun verilmesi arasındaki süre minimum olmalıdır (<5 saniye). İlk şok 4 J/kg olarak verilir ve hemen kardiyopulmoner resüsitasyona devam edilerek IV yol açılır. 2 dakika kardiyopulmoner resüsitasyon yapıldıktan sonra ritim değerlendirilir. Ritim şoklanabilir bir ritimse ikinci şok (4 J/kg) verilir.

İkinci şoktan sonra 2 dakika karsiyopulmoner resüsitasyon yapılır ve tekrar ritim değerlendirilir. Ritim şoklanabilir bir ritim ise üçüncü şok uygulanır. Üçüncü şoktan hemen sonra adrenalin (10 mcg/kg, IV/IO, maksimum 1 mg) ve amiodaron (5 mg/kg, IV/IO, maksimum 300 mg) uygulanır. Amiodaron'a alternatif olarak lidokain (1 mg/kg, IV) tercih edilebilir. Geri döndürülebilir nedenler varsa tedavi edilir.

Çocuğun şoklanabilir ritimleri devam ederse beşinci şoktan sonra ikinci doz adrenalin (10 mcg/kg, maksimum 1 mg) ve amiodaron (5 mg/kg, maksimum 150 mg) verilir. Şoklar için standart enerji dozu 4 J/kg (defibrilatörün tipine bağlı olarak yetişkin için önerilen 120-200 J'ün üstüne çıkılmamalıdır)'dır. Ancak beşten fazla şok gerektiği refrakter ventriküler fibrilasyon ve refrakter nabızsız ventriküler taşikardi durumlarında kademeli olarak 8 J/kg (maksimum 360J)'a kadar artan dozlar düşünülebilir. 2 dakika süre ile yapılan her kardiyopulmoner resüsitasyon sonrasında yapılan ritim değerlendirmelerinde ritimin şoklanabilir veya şoklanamaz olmasına göre girişime yön verilir (Şekil 1).

İleri resüsitasyon desteği sırasında karşımıza çıkabilen geri döndürülebilir nedenler; **H**ipovolemi. **H**ipoksi, **H**idrojen iyonu (Asidoz), **H**ipo/**H**iperkalemi, **H**ipotermi, **T**ansiyon pnömotoraks, **T**amponat kardiyak, **T**oksinler, **T**rombozis pulmoner, **T**rombozis koroner (5**H,** 5**T**) dir.

İleri resüsitasyon çabalarının ne zaman sonuçsuz kalacağını söylemek için herhangi bir kanıt yoktur. Bebeklerin 20 dakikadan daha uzun süre yapılan resüsitasyonlarda bile iyi nörolojik sonuçlarla hastaneden taburcu olabildikleri görülmüştür. İleri resüsitasyonu durdurma kararını etkileyen faktörler arasında arrest koşulları, başlangıç ritmi, hipotermi varlığı ve şiddeti, resüsitasyon süresi gibi faktörler rol oynamaktadır.

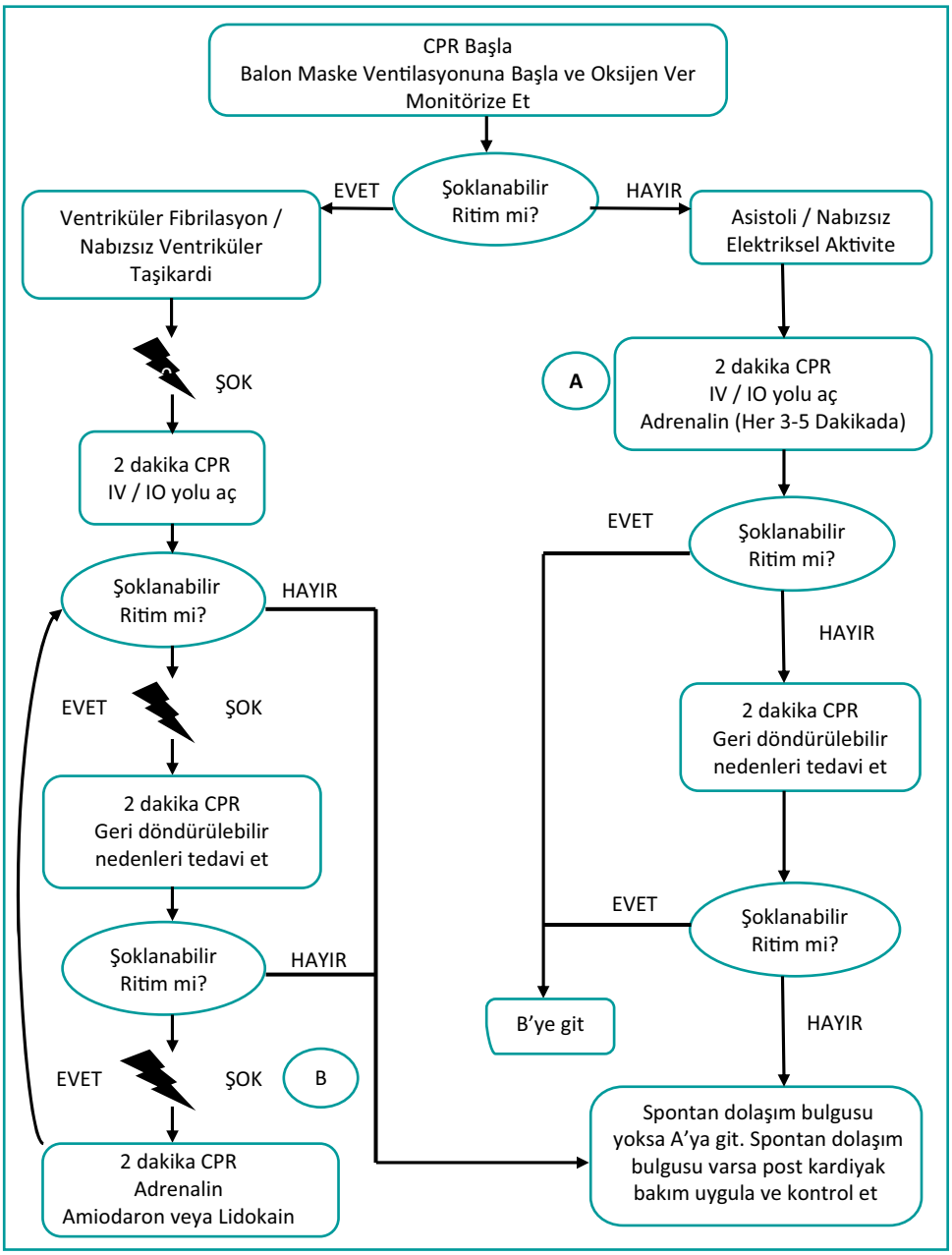

Şekil 1. Pediatrik Kardiyak Arrest Algoritması

Yukarıda bahsedilen Bebeklerde Temel Yaşam Desteği ve İleri Resüsitasyon algoritmaları genel olarak 2021 Avrupa Resüsitasyon Konseyi Pediatrik Yaşam Desteği Yönergelerine göre yazılmıştır. Yakın tarihli yayınlanan rehberler içerisinde 2020 yılında yayınlanan Amerikan Kalp Derneği (AHA) tarafından yayınlanan Kardiyopulmoner Resüsitasyon ve Acil Kardiyovasküler Bakım Kılavuzu yer almaktadır. Bu kılavuzun algoritmaları aşağıdaki şekillerde gösterilmiştir (Şekil 2, Şekil 3).

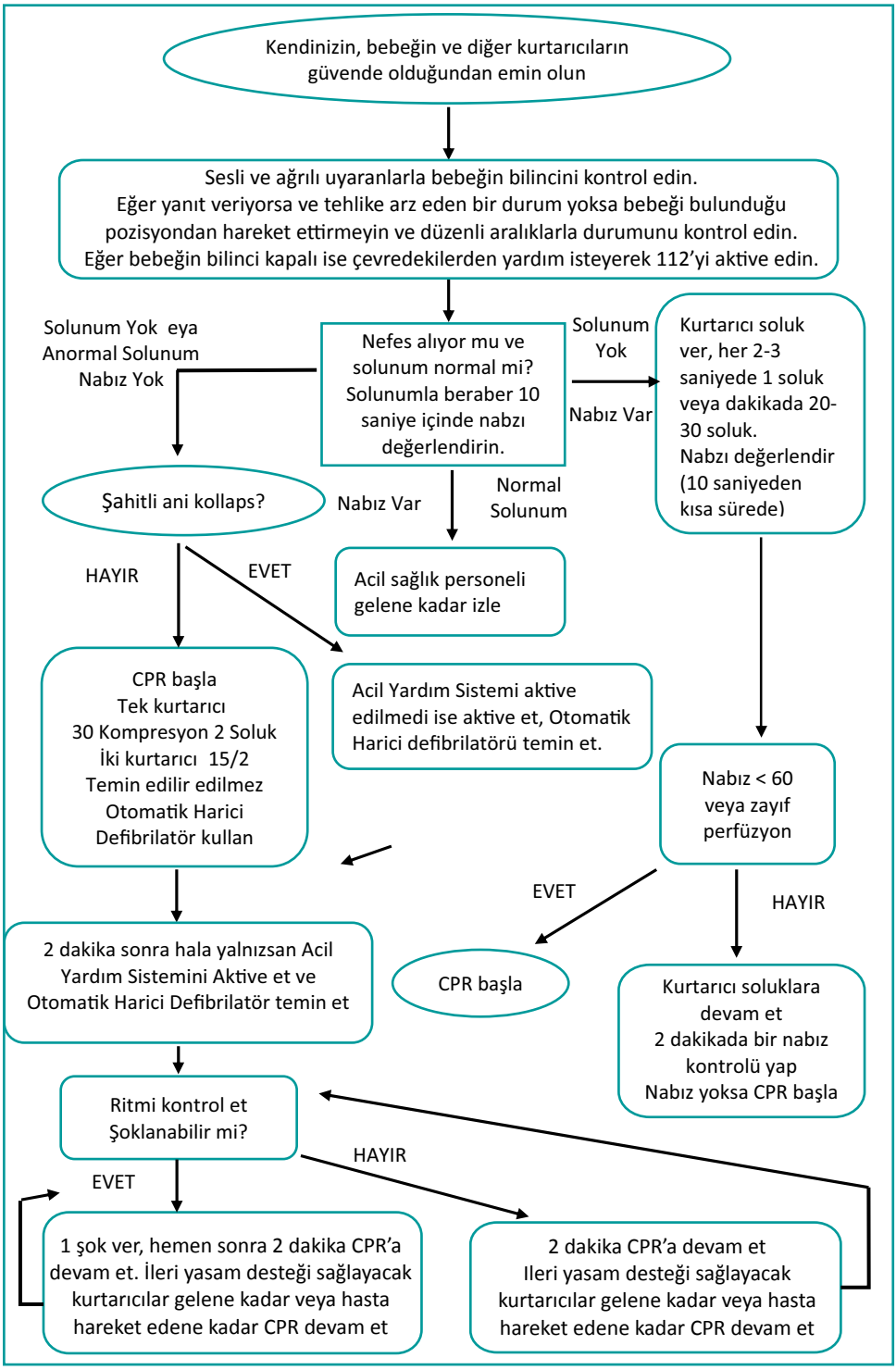

Şekil 2. Bebeklerde Temel Yaşam Desteği Algoritması (AHA 2020)

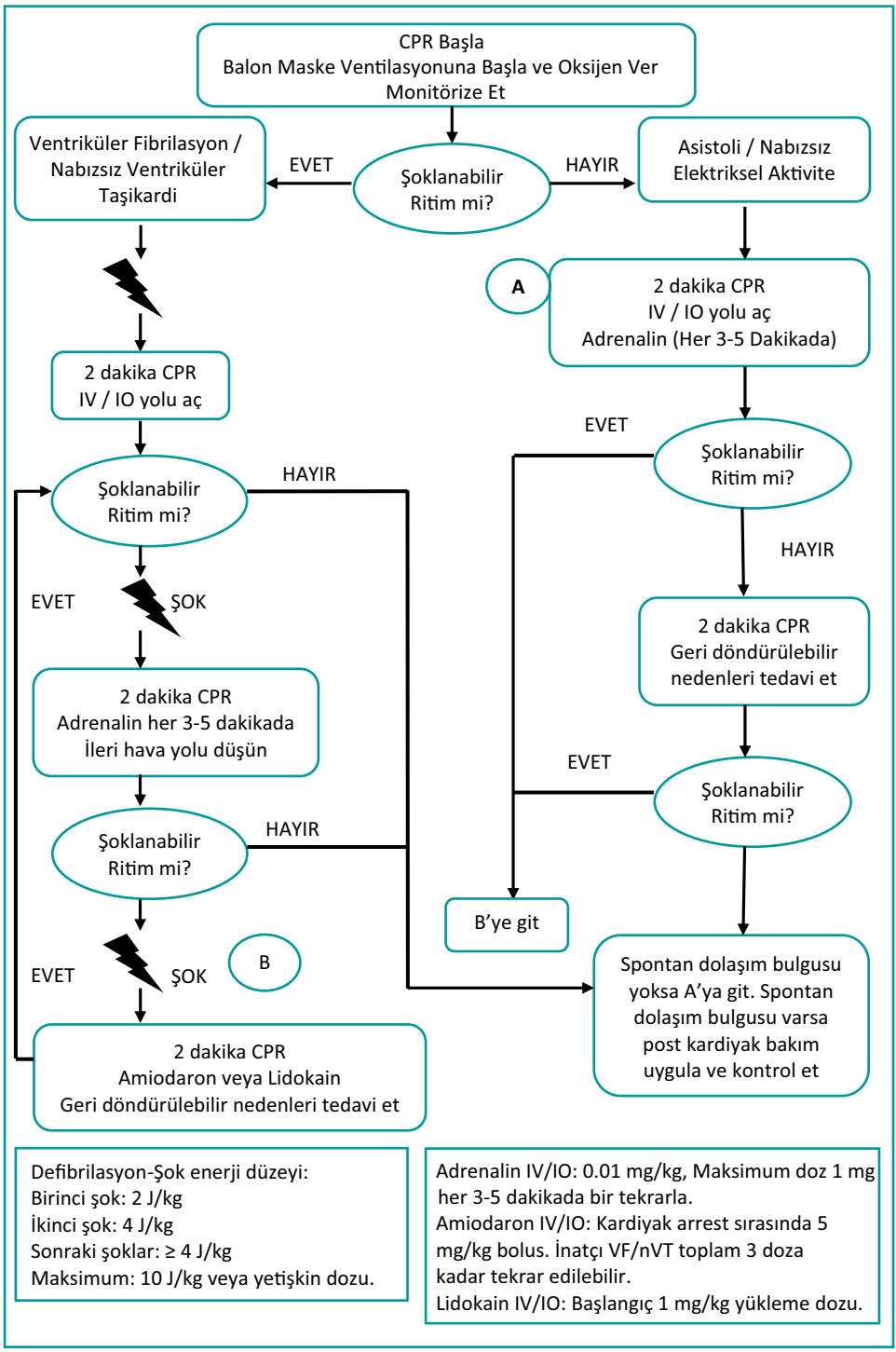

Şekil 3. Bebeklerde İleri Yaşam Desteği Algoritması (AHA 2020)

3. VAKA ÖRNEĞİ

Pediatrik Cpr Olgu Örneği

Bilinen bir sağlık problemi olmayan fakat düşük doğum ağırlıklı olan, 3 aylık bebek evde arrest olmuştur. Arrest olduğu hafta bebeğin boyu 57.5 cm kilosu 5.5.kg olarak ölçülmüştür. Arrest olmadan önceki hafta bebeğin geceleri rahat uyumadığı, soğuk terlemelerinin olduğu ve kustuğu ifade edilmektedir. Arrest olmadan önce annesi bebeği emzirdiğini fakat huzursuzluğunun geçmediğini eklemektedir. Bebeğin morardığını gören anne acil servisi aramıştır.

Ambulans çalışanları tarafından bebeğe CPR yapılmıştır. CPR, ERC kılavuzuna göre 15 göğüs kompresyonu 2 soluk verme şeklinde uygulanmıştır. Bebek hızlı bir şekilde transport edilerek yoğun bakıma alınmıştır.

Monitörize edilen bebekte yeniden VF gözlenmiştir. İleri yaşam esteğinde bebeğe 5 kez defibrilasyon yapılmış, devamında Adrenalin ve Amiodarone verilmiştir.

Olgunun çözümlenmesi:

- Bebeğin boy ve kilo gelişimi normal görünmektedir.
- Arrestin etiyolojisi belirlenememiştir.
- CPR, ERC kılavuzuna göre uygulanmış ve başarılı olmuştur.
- Yoğun bakımda ileri monitörizasyon teknikleri ve kardiyoloji konsültasyonu sırasında minimal kardiyak yetmezlik saptanmış, arreste bağlı olabileceği de söylenmiştir.
- Bebeğin nörolojik muayenesinde hipoksik bulgulara rastlanmıştır.

KAYNAKÇA

American Heart Association (2020). *Pediatric basic and advanced life support: 2020 American heart association guidelines for cardiopulmonary resuscitation and emergency cardiovascular care*. Erişim: 04.04.2021, https://www.ahajournals.org/doi/epub/10.1161/CIR.0000000000000901.

Atıcı, A. (Ed.), Atıcı, Ş. (Ed. Yrd.), Mert, E. (Ed. Yrd.). (2010). İlk Yardım Uygulayıcı Kitabı (3. Baskı). Adana: Nobel Kitapevi.

Atıcı, A. (Ed.), Hallıoğlu, O. (Ed. Yrd.), Mert, E. (Ed. Yrd.) (2011). Çocuklarda Temel ve İleri Yaşam Desteği Uygulamaları. Adana: Nobel Kitapevi.

Avrupa Resüsitasyon Konseyi (2015). *Resüsitasyon Rehberi.* Erişim: 04.04.2021, http://www.resusitasyon.org/tr/kilavuzlar-resusitasyon-rehberi/69-avrupa-resusitasyon-konseyi-2015-resusitasyon-rehberi-genis-ozet.html.

Kara, F., Yurdakul, A., Erdoğan, B., Polat, E. (2015). Bir devlet hastanesinde görev yapan hemşirelerin güncel temel yaşam desteği bilgilerinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3(1)***:** 17-26. Erişim: 05.05.2021, https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeusabed/issue/19415/206503.

Onganlar, Y.H., Şahin, M., Pak Onganlar, F., Keser Şahin, H. H. (2019). Pediatride temel yaşam desteği. *Sağlık Bilimleri ve Tıp Dergisi, 2(4)***:** 139-145. Erişim: 10.04.2021, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/813253.

Özköse, Z. (2005). Erişkinler için Kardiyopulmoner Resüssitasyon: I- Temel Yaşam Desteği. *Gazi Tıp Dergisi, 16(1)***:** 3-13. Erişim: 05.04.2021, https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TkRrNE5UazU=.

Özüçelik, D.Y. (2020). 2020 Rehberlerine göre çocuk ve bebekte kardiyovasküler yaşam desteği. *Afet ve Acil Tıp Derneği Dergisi, 1(3)***:** 87-119. Erişim: 07.05.2021, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1558491.

Resuscitation Guidelines (2021). *Paediatric advanced life support*. Erişim: 12.05.2021, https://www.resus.org.uk/library/2021-resuscitation-guidelines/paediatric-advanced-life-support-guidelines#termination-of-resuscitation

Sarıkaya, S. (Ed.). (2009). *Alanda Acil Bakım (Paramedikler için)*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

Söğütlü, Y., Biçer, S. (2016). Cocuklarda ileri yasam destegi konusundaki son öneriler: Amerikan kalp cemiyeti 2015 rehberindeki güncellemelerin incelenmesi. *Journal of Pediatric Emergency and Intensive Care Medicine***.** *3(3)***:** 110. Erişim: 04.03.2021, https://go.gale.com/ps/i.do?id =GALE%7CA537411523&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=21462399&p=HRCA&sw=w&userGroupName=anon%7E71d8e02c.

Topjian, A.A., Raymond, T. T., Atkins, D., Chan, M., Duff, J. P., Joyner Jr, B. L. (2020). Pediatric Basic and Advanced Life Support: 2020 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care*. Circulation. 16(2):* 469-523.

Türk Kardiyoloji Derneği (TKD) (2005). *Erişkin temel yaşam desteği.* Erişim: 04.04.2021, https://tkd.org.tr/ileri-kardiyak-yasam-destegi-kursu/sayfa/tyd.

Türk Kardiyoloji Derneği (TKD). (2021). *Acil durumlarda havayolu sağlanması ve yönetimi.* Erişim 05.04.2021, https://tkd.org.tr/ileri-kardiyak-yasam-destegi-kursu/sayfa/havayolu#:~:text=%C3%87ene%20%C4%B0tme%20Manevras%C4%B1%3A,omurlar%C4%B1nda%20yaralanma%20%C5%9F%C3%BCphesi%20varsa%20yap%C4%B1lmal%C4%B1d%C4%B1r.

Van de Voorde, P., Turner, N. M., Djakow, J., de Lucas, N., Martinez-Mejias, A., Biarent, D., Binghami, R., et al. (2021). European resuscitation council guidelines 2021: Paediatric life support. *Resuscitation*. *161:* 327-381. doi: https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.015.

Webb, M. Bond, M., Beale, P. (2002), İlkyardım El Kitabı. *Seyahi, A. (Çev. Ed.), Öztora, S. (Çev. Ed.), Çocuklar için Yeniden Canlandırma* 1. basımdan çeviri içinde (s.54), Ankara: İnkilap Kitapevi.

5. BÖLÜM

YETİŞKİNLERDE HAVA YOLU TIKANMALARI

ÖĞR. GÖR. TUBA ÇATAK TANYEL

Cumhuriyetimize vereceğimiz en büyük armağan, gençlerimizin eğitilmesi olacaktır.

(Mustafa Kemal Atatürk)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Erişkin hastada hava yolu tıkanıklıklarının nedenlerini öğrenir.
- Hava yolu tıkanıklarına ait belirtileri fark eder.
- Tam/kısmi tıkanıklıkları ayırt eder.

1. GİRİŞ

Boğulma, trakeanın yabancı bir cisim tarafından tıkanması sonucu hava akışı engellendiğinde meydana gelen ve olay yerinde çözülmesi gereken acil bir durumdur. Aspirasyon olaylarının çoğu yemek yeme ile ilişkilidir ve bu duruma çoğunlukla tanık olunur ve birçok vaka, sağlık hizmeti sağlayıcılarının müdahalesine gerek kalmadan büyük olasılıkla kolayca çözülür. Bununla birlikte, yabancı cisim hava yolu tıkanıklığı, tipik olarak çok gençleri, yaşlıları veya bozulmuş nörolojik işlevi olan bireyleri etkileyen önemli bir erken ölüm nedenidir**.** Mağdurlar başlangıçta bilinçli ve duyarlıdır ve genellikle hayat kurtarıcı olabilecek erken müdahale fırsatları vardır. Müdahalelerin işe yaramadığı, kalıcı tıkanıklık durumlarında acil endoskopi yapılır. Bronkoskopi ile endoskopik çıkarmanın başarısız olduğu durumlarda ise acil trakeotomi veya torakotomi endike olabilir.

2. EPİDEMİYOLOJİ

Yabancı cisme bağlı hava yolu tıkanıklığı tüm yaş gruplarında görülmekle birlikte, özellikle yaşlılar veya çocuklar gibi hava yollarını korumada zorluk çeken savunmasız popülasyonlarda yılda binlerce ölüme neden olur. Ulusal Güvenlik Konseyi'nin verilerine göre vakaların yaklaşık %80'ini 15 yaşından küçük hastalar oluşturmaktadır. 60 yaşından sonra aspirasyon riski artar ve 75 yaş üstünde risk en fazladır. Ergenlerde ve genç erişkinlerde ise hava yolu yabancı cisimleri bildirilmesine rağmen, bunların görülme sıklığı çocuklara göre daha azdır. Tüm aspirasyon olgularının hastaneye başvurmaması, yabancı cisim aspirasyonuna bağlı ölümlerin çoğunun olaydan kısa süre sonra ve evde gerçekleşmesi, klinik tablonun pnömoni, astım gibi solunum yolu hastalıkları ile karışması ve en önemlisi hasta kayıt sistemlerindeki yetersizliklerin yaşanması nedeni ile ülkemizde yabancı cisim aspirasyonlarının gerçek sıklığı bilinmemektedir. Ancak son yıllarda acil bronkospik girişim imkanlarının artması ile yabancı cisim aspirasyonuna bağlı ölüm oranlarının azaldığı tespit edilmiştir.

3. HAVA YOLU TIKANMA NEDENLERİ

Yetişkinler daha çok yemek yerken boğulma yaşarlar. Yetişkinlerde hava yolu tıkanıklığıyla en sık ilişkilendirilen yabancı cisimler; kabuklu yemişler, üzümler, sebze, et ve ekmek gibi besin parçalarıdır. Yabancı cisim aspirasyonu, yetişkinlerde genellikle gıda kaynaklı olmakla birlikte, özellikle genç kadınlarda başörtüsü takma esnasında ağızda tutulan iğnenin, 60 yaş üstü yaşlılarda gece yatarken çıkarılmayan takma dişin solunum yollarını tıkaması sonucu olarak da meydana gelmektedir. Ayrıca travma geçiren, bilinç bulanıklığı olan ya da sahada entübe edilmek zorunda kalınan hastalarda veya sedasyon altında işlem yapılanlarda, kemik ve diş parçaları ile medikal aparatlar da aspirasyona neden olabilir.

Tam yuvarlak objeler ve sıvı ile şişebilen baklagiller oldukça tehlikeli yabancı cisimlerdir. Yuvarlak objelerle hava yolunda tam tıkanma olabilir. Şişen baklagiller ise zaman içinde tam tıkanıklığa neden olabilir. Nohut, fasulye vb. bakla aspirasyonu şüphesi olan hastalar yakından izlenmelidir.

4. OLASI RİSK FAKTÖRLERİ

Genel olarak bireyleri yabancı cisim aspirasyonu riski altına sokan faktörler arasında;

- Psikotropik ilaçlar
- Alkol zehirlenmesi
- Travma
- Yutma ve öksürme reflekslerinde azalmaya neden olan nörolojik bozukluklar
- Zeka geriliği
- Demans
- Zayıf ısırma
- Dişlerin eksik olması
- Oral, faringeal ya da dental girişim
- İleri yaş yer almaktadır

Ayrıca bireylerdeki yabancı cisim aspirasyon öyküsü, gelecekteki aspirasyon riskini önemli ölçüde artırmaktadır.

5. BELİRTİ VE BULGULAR

Yabancı bir cisim üst veya alt solunum yoluna (bronşlar ve bronşiyoller) yerleşebilir. Çoğu yabancı cisim, öksürme veya tükürme gibi koruyucu reflekslerle kendiliğinden dışarı atılabilir. Yabancı cisim aspirasyonları genellikle akut solunum sıkıntısı ile görülürken bazen asemptomatik de olabilir. Başlangıçta sessiz kalan olgular, daha sonra karşımıza dirençli akciğer enfeksiyonu, bronşektazi veya akciğer absesi gibi bir klinik tabloyla çıkabilir. Klinik bulgular ve komplikasyonlar hastanın yaşına, yabancı cismin yapısına, boyutuna, anatomik yerleşim yerine, tıkanmanın derecesine ve yabancı cismin hava yolunda kalış süresine bağlı olarak değişiklik gösterir.

Hava yolu tıkanıklığı kısmi veya tam olabilir. Kısmi hava yolu tıkanıklığında hava yine de tıkanıklığın etrafından geçerek biraz havalandırma ve öksürme kabiliyetine izin verir. Tam hava yolu tıkanıklığı, tıkanıklığın etrafından hava geçemediğinde meydana gelir ve tedavi edilmeden bırakıldığında birkaç dakika içinde hızla hipoksiye, bilinç kaybına ve kalp durmasına neden olur. Hızlı tedavi kritiktir.

5.1. Kısmi Tıkanma Belirtileri

Solunum yolunun kısmi tıkanması durumunda mağdur;

- Öksürebilir,
- Az da olsa nefes alabilir,

- Konuşabilir,
- Nefes alırken ıslık sesi (wheezing) duyulur,
- Bir süre sonra deri mavimsi veya grimsi renk alabilir (siyanoz),
- Hasta veya yaralının solunumu, normalden güç solunuma kadar değişiklik gösterir.

5.2. Tam Tıkanma Belirtileri

Solunum yolunun tam tıkanması durumunda mağdur:

- Stres ve panikle ellerini boynuna götürür (uluslararası boğulma işareti)
- Konuşma çabası içindedir ancak konuşamaz,
- Sorulara baş hareketleriyle cevap verir,
- Zayıf ve etkisiz öksürür,
- Siyanoza girmiştir (gri, mavi cilt görünümü).

Tam tıkanmada, başlangıçta mağdurun bilinci açıktır ancak tıkanıklık kısa sürede giderilemezse bilinç kaybı ve ölüm gerçekleşir.

6. YETİŞKİNLERDE YABANCI CİSME BAĞLI HAVA YOLU TIKANIKLIĞINDA İLKYARDIM VE ACİL BAKIM

Birisi, özellikle yemek yerken aniden konuşamaz ve öksürmeye başlarsa boğulmadan şüphelenilmelidir. Hava yolu tıkanıklıklarının erken zamanda fark edilmesi ve müdahalesi hayat kurtarıcı olabilir. Yabancı cisim hava yolu tıkanıklığının giderilmesi, sırt darbeleri, karın basıları (heimlich manevrası), göğüs kompresyonları ve hastayı öksürmeye cesaretlendirmeyi içeren çoklu müdahalelerin ardışık kullanımını içerebilir. Bu müdahaleler ile göğüs içi basınç arttırılarak, yabancı cisim hava yolundan çıkarılmaya çalışılır. Kurtarıcı ancak konuşamama, nefes alamama, öksürememe ve morarama gibi şiddetli hava yolu tıkanıklığının bulguları varsa mağdura müdahale etmelidir.

6.1. Kısmi Tıkanıklığı Olan Yetişkinlerde İlk Yardım ve Acil Bakım

Yabancı cisim hava yolu tıkanıklığı olan mağdurda öncelikle boğulmanın şiddeti belirlenir. Yüksek sesli öksürebilen ve nefes alabilen bir mağdurun kısmi tıkanıklığı vardır. Bu durumda yapılması gerekenler;

- Kişi öksürmeye teşvik edilir. Yüksek sesli ve sürekli öksürük hava yolu basınçları oluşturarak yabancı cismi dışarı atabilir.
- Mağdurun sakin olması sağlanmalı, yakından izlenmeli ve başka bir girişimde bulunulmamalıdır.
- Kişinin henüz ayakta durabildiği bu dönemde yaralanma ihtimaline karşı bireyin arka tarafında durulmalıdır.
- Kısmi tıkanmalarda tıkanıklık geçene kadar kişi göz önünde tutulmalı ve bu sırada en yakın sağlık kuruluşuna ulaştırılmak üzere harekete geçilmelidir.

6.2. Tam Tıkanıklığı Olan Yetişkinlerde İlk Yardım ve Acil Bakım

Öksürük etkisiz hale gelir veya mağdur yorgunluk belirtileri göstermeye başlarsa 5 kez sırta darbe uygulanır. Sırt darbeleri ile engel kaldırılamazsa 5 adede kadar karına bası (heimlich manevrası) uygulanır. Tıkanıklık hala giderilememişse, mağdur rahatlayana veya bilincini kaybedene kadar 5 sırta vuru, 5 karın basısı uygulamasına dönüşümlü olarak devam edilir. Mağdur herhangi bir noktada bilinçsiz hale gelirse temel yaşam desteğine (CPR: Kardiyo Pulmoner Resüsitasyon) başlanır.

6.2.1. Yetişkinlerde Sırta Vuru Uygulama Aşamaları

- Mağdur ayakta veya oturur pozisyonda olabilir.
- Mağdurun arkasına geçilir, boyunun uzunluğuna göre diz çökülür veya ayakta durulur.
- Bir elle mağdurun göğsü desteklenerek hafif öne doğru eğilmesi sağlanır. Bu şekilde tıkanmaya neden olan cismin nefes borusundan aşağı gitmek yerine ağza doğru hareket etmesi sağlanır.
- Diğer elin topuğu ile sırtına, kürek kemikleri arasına 5 kez süpürür tarzda (aşağıdan yukarıya doğru) kuvvetlice vurulur.
- Bu uygulamadan sonra yabancı cismin çıkıp çıkmadığı kontrol edilir.
- Görülebilen bir yabancı cisim varsa çıkarılır. Eğer cisim görülemiyorsa, tıkanıklığı şiddetlendireceği veya yumuşak doku hasarına neden olabileceği için kör parmak/kör dalış yöntemi (eli çengel yaparak ağızdan cismi çıkarma) ile çıkarılmaya çalışılmamalıdır.

Resim 1. Yetişkinlerde sırta vuru uygulaması (Tanyel, 2021)

6.2.2. Yetişkinlerde Karın Basısı (Heimlich manevrası) Uygulama Aşamaları

Bilinci açık mağdurda sırta vurular etkisiz ise 5 adede kadar karın basısı uygulanır;

- Mağdurun arkasına geçilir ve iki kol ile sarılarak mağdurun gövdesi kavranır ve hafif öne doğru eğilmesi sağlanır.
- Bir el başparmak içerde olacak şekilde yumruk yapılır ve başparmak tarafı mağdurun göbek ile göğüs kafesi arasına gelecek şekilde yerleştirilir.
- Diğer el ile de yumruk yapılan el kavranır ve hızlı bir şekilde içeri ve yukarı doğru bastırılır.
- Her bası sonrası tıkanıklığın giderilip giderilemediğine bakılır, tıkanıklık giderildiyse işlem durdurulur.
- 5 karın basısından sonra tıkanıklık giderilemediyse tekrar sırta vurulur.
- Kişi rahatlayana veya bilincini kaybedene kadar bu işlemler 5'er kez olacak şekilde dönüşümlü olarak tekrarlanır.

Resim 2. Yetişkinlerde karın basısı (Heimlich manevrası) uygulama (Tanyel, 2021)

6.2.3. Hamilelerde veya aşırı kilolularda göğüs basısı uygulama aşamaları

Hamileliğin geç dönemlerinde veya aşırı kilolu kişilerde karın basıları imkansız hale gelebilir. Ayrıca bu kişilerde basılar etkili değildir ya da hamilelikte bebeğe zarar verebilir. Bu durumda karın basısı yerine göğüs basısı yöntemi kullanılmalıdır;

- Kurtarıcı mağdurun arkasında durmalı ve göğsünü kollarıyla çevrelemeli.
- Daha sonra ellerini kurbanın göğüs kemiğinin alt yarısına yerleştirmeli ve hızlı itmelerle göğsün içine sertçe çekmeli.

6.2.4. Kendi kendine karın basısı (Heimlich manevrası) uygulama aşamaları

Etrafta kimsenin bulunmaması halinde mağdur, karın basısını kendi kendine uygulamalıdır. Böyle bir durumda;

- Mağdur öncelikle sakin olmalı ve kuvvetli bir şekilde öksürmeye çalışmalı.
- Etkili bir şekilde öksüremiyorsa hemen bir eli yumruk yaparak göbek ile göğüs kafesi arasına gelecek şekilde yerleştirmeli ve diğer elin yardımı ile yumruğunu içe ve yukarı doğru itmeli.
- Tıkanma hala devam ediyorsa mağdur kendi kendine baskı yapabileceği masa, sandalye, tezgah gibi sert ve sağlam bir cisim seçmeli.
- Daha sonra bir elini yumruk yaparak diyafram ile seçilen cisim arasına yerleştirmeli ve kendisini hızlı bir şekilde itmeli.
- Diyafram üzerinde büyük bir baskı yaratacak olan bu yöntem ile yabancı cismin çıkarılması hedeflenir.
- Bu işlemler tıkanıklık giderilinceye dek tekrarlanır.
- Mağdur tıkanıklık giderildikten sonra kendisini iyi hissettiği ilk fırsatta, takip ve değerlendirilmek üzere en yakın sağlık kuruluşuna başvurmalı.

Resim 3. Kendi kendine karın basısı (Heimlich manevrası) uygulama (Tanyel, 2021)

6.3. Yabancı Cismin Başarı ile Çıkarılması

- Yabancı cisim başarı ile dışarı atılmışsa, mağdurun klinik durumu değerlendirilir.
- Bilinci yerinde ve etkili bir şekilde nefes alabilen mağdur güvenli bir yan yatış (iyileşme) pozisyonuna getirilir.

Resim 4. Yan yatış (iyileşme) pozisyonu (Tanyel, 2021)

- Solunum ve bilinç seviyesi yakından takip edilir.
- Yabancı cismin bir kısmı, üst veya alt solunum yollarında kalabilir ve daha sonra komplikasyonlara neden olabilir. Sürekli öksüren, yutkunma güçlüğü çeken veya boğazda hala bir nesnenin sıkışmış olduğu hissi olan mağdurlar, bu nedenle tıbbi görüş için sevk edilmelidir.

6.4. Yabancı Cisim Hava Yolu Tıkanıklığı Olan Bilinci Kapalı Yetişkinlerde İlk Yardım ve Acil Bakım

Herhangi bir noktada mağdur, solunum yokluğu veya anormal solunum (zorlukla, yetersiz, yavaş soluma ya da gürültülü iç çekme) ile bilinçsiz hale gelirse;

- Dikkatli bir şekilde sert zemin üzerine sırt üstü yatırılır.
- Hemen yakındaki bir kişiden tıbbi yardım çağırması istenir.
- Cep telefonu olan yalnız bir kurtarıcı, acil yanıt sistemi numarasını (112) çevirmeli, hoparlörü veya cep telefonunda eller serbest seçeneğini etkinleştirmeli ve çağrı görevlisinin yardımı ile standart temel yaşam desteği (KPR; kardiyopulmoner resüsitasyon) algoritmasına göre göğüs kompresyonlarını başlatmalıdır.
- Mağdur iyileşip normal nefes almaya başlayana veya acil servis ekibi gelene kadar temel yaşam desteğine devam edilir.

Mağdura göğüs kompresyonlarının uygulanmasının mantığı, göğüs kompresyonlarının karın basısı kuvvetlerine göre daha yüksek hava yolu basınçları oluşturması ve potansiyel olarak tıkanıklığı azaltırken aynı zamanda bir miktar kalp debisi de sağlamasıdır.

Karına baskılar ve göğüs kompresyonları, iç organlarda lümen içi basıncın artmasına neden olur. Aşırı kuvvet uygulandığı takdirde özellikle zayıf karın kası ve kırılgan kaburgalara sahip yaşlı hastalarda iç organ hasarı gerçekleşebilir. Yabancı cisim tıkanıklığının başarılı tedavisinin ardından tüm mağdurlar bir uzman tarafından muayene edilmelidir.

7. ALTERNATİF TEKNİKLER

Son yıllarda, yabancı cisimleri çıkarmak için manuel aspirasyon hava yolu temizleme cihazları ticari olarak temin edilebilir hale gelmiştir. Ancak Avrupa Resüsitasyon Konseyi ile Uluslararası Resüsitasyon Liyezon Komitesi, bu tür cihazların kullanımlarına veya aleyhine yönelik herhangi bir tavsiyede bulunmamakla birlikte cihazların güvenlik, etkinlik ve eğitim

gereksinimleriyle ilgili daha fazla kanıta ihtiyaç olduğunu öne sürmektedir. Bu tür cihazların kullanımı, özellikle daha savunmasız hastalarda, öksürme becerisine müdahale edebilir, üst solunum yolu yapılarına zarar verebilir veya mide içeriğinin aspire edilmesine neden olabilir.

8. VAKA ÖRNEĞİ

15 yaşındaki bir erkek, ateş, boğaz ağrısı ve hafif nefes darlığı ile hastanenin acil servisine başvurur. Kendisini muayene eden doktor ona, üst solunum yolu enfeksiyonu tanısı koyarak taburcu eder. Hasta aynı gün uyuyamadığı için aynı hastaneye gider. Yapılan radyolojik görüntülemelerde herhangi bir belirtiye rastlanmaz. Bunun üzerine hastaya inhale epinefrin ve intravenöz deksametazon uygulanır ve semptomları düzeldikten sonra taburcu edilir. Ancak hastanın nefes darlığı kötüleşir ve aynı gün tekrar hastaneye kaldırılır. Sevk edildiği hastanede yapılan görüntüleme işlemlerinde genişlemiş bir epiglot ve anormal bir gölgenin olmadığı doğrulanır. Ayrıca solunum sıkıntısı, oksijen desteği gerektirmemektedir. Ancak hastada nefes darlığı ve stridor (kaba, gürültülü solunum sesi) devam etmektedir. Bunun üzerine hastaya daha önce uygulanan tedavi (inhale epinefrin ve intravenöz deksametazon) tekrar uygulanır ve hastanın klinik durumu geçici olarak düzelir. Hastaneye yatışının ikinci gününde, bir kulak burun boğaz uzmanı, glotisin altında bir laringeal kitlenin varlığını tespit eder. Daha ileri tetkik ve tedaviye ihtiyaç duyulması nedeniyle hasta üçüncü basamak üniversite hastanesine sevk edilir. Üçüncü basamak üniversite hastanesine vardığında, hasta yabancı cisimlerin kazara yutulması öyküsü olduğunu reddeder. Yanlışlıkla yabancı bir cisim yutmuşsa diye birkaç kez sorgulanır. Ancak hasta bu tür olaylarla ilgili hiçbir anısının olmadığını bildirir. İleri tetkiklerde subglottik bölgede kitle ve mediastinal amfizem görülür ve cerrahi bir prosedür gerektiğine karar verilir. Hastanın yoğun bakım birimine transferi sırasında klinik durumu kötüleşmeye devam eder. Anestezi uzmanı ve kulak burun boğaz uzmanı, tedavi seçeneklerini tartıştıktan sonra, üst hava yolu tıkanıklığı için acil trakeotomi yapılmasına karar verir. Ameliyata hazırlık sırasında hasta sakızı hava yolundan atar, ardından semptomları tamamen kaybolur ve artık solunum rahatsızlığından şikayetçi değildir. Hasta 2 gün sonra hastaneden taburcu edilir. Hastanın ayrıntılı sorgulamasından sonra elde edilen bilgiler şu şekildedir; hastanenin acil servisine ilk ziyaretinden dört gün önce, okula yürürken Japonya'da yaygın olan sert kabuklu bir sakız çiğniyormuş. Bir öğretmen aniden adını söylediğinde, azarlanmaktan kaçınmak için sakızı hemen yutmuş; ancak o sırada herhangi bir zorluk yaşamamış. Semptomların başlamasından dört gün önce boğazında nefes darlığı olmaksızın rahatsızlık hissetmiş. Ancak normal rutinini sürdürmüş ve futbol antrenmanına katılmış. Solunum sıkıntısının sakızı yutması nedeniyle olduğundan şüphelenmemiş bu nedenle bundan sonraki herhangi bir tıbbi muayenede bundan bahsetmemiş. Hava yolundaki yabancı cisim gözden kaçmış ve yanlış tedavi uygulanmış olmasına rağmen, hasta yutulan sakızı hava yolundan çıkardığı için gereksiz trakeotomiden kaçınabilmiştir. Özellikle ergenlerde ve genç erişkinlerde yabancı cisim aspirasyonu nadirdir. Bu yüzden bu yaş grubunda tanık veya kendi kendine rapor olmadan, yanlış tanı ve tedavi eğilimi olabilir ve aspirasyon tedavisinde gecikme yaşanabilir. Bu nedenle yabancı cisim aspirasyonunun teşhisi bu olaydan şüphelenilerek başlamalıdır.

KAYNAKÇA

Aliosmanoğlu, Ç. (2011). Treatment and follow-up results of children with electrical burn who observed in burn intensive care unit. *Dicle Medical Journal / Dicle tıp Dergisi*, *38*(2), 170–173. https://doi.org/10.5798/diclemedj.0921.2011.02.0009

Cheng, J., Liu, B., Farjat, A. E., & Routh, J. (2018). *National estimations of airway foreign bodies in children in the United States, 2000 to 2009. Clinical Otolaryngology.* https://doi.org/10.1111/coa.13261

Couper, K., Abu Hassan, A., Ohri, V., Patterson, E., Tang, H. T., Bingham, R., Olasveengen, T., & Perkins, G. D. (2020). Removal of foreign body airway obstruction: A systematic review of interventions. *Resuscitation*, *156*, 174–181. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2020.09.007

Ebrahimi, M., & Mirhaghi, A. (2019). Heimlich Maneuver Complications: A Systematic Review. *Eurasian Journal of Emergency Medicine*, *18*(3), 157–165. https://doi.org/10.4274/eajem.galenos.2019.21033

Fukumasa, H., Tsuji, S., Kawamura, K., & Nishimura, N. (2020). Upper airway obstruction in an adolescent: Can airway foreign bodies be missed without self-reporting? *Respiratory Medicine Case Reports*, *29*, 101029. https://doi.org/10.1016/j.rmcr.2020.101029

Gullupinar, B., Sarihan, A., & Ersoy, G. (2015). Eyvah! yine iğne! yabancı cisim aspirasyonu olgusu. *Journal of Clinical and Analytical Medicine*, *6*(2), 236–238. https://doi.org/10.4328/JCAM.919

Hemsley B, Steel J, Sheppard JJ, Malandraki GA, Bryant L, Balandin S. (2019). Dying for a meal: an integrative review of characteristics of choking incidents and recommendations to prevent fatal and nonfatal choking across populations. American Journal of Speech-Language Pathologyvol. 28(3),1283-1297. https://doi.org/10.1044/2018_AJSLP-18-0150

Hui, H., Na, L., Zhijun, C. J., Fugao, Z. G., Yan, S., Niankai, Z. K., & Jingjing, C. J. (2008). Therapeutic experience from 1428 patients with pediatric tracheobronchial foreign body. *Journal of pediatric surgery*, *43*(4), 718-721. https://doi.org/10.1016/j.jpedsurg.2007.10.010

Igarashi, Y., Norii, T., Sung-Ho, K., Nagata, S., Tagami, T., Femling, J., ..& Yokota, H. (2019). New classifications for Life-threatening foreign body airway obstruction. *The American journal of emergency medicine*, *37*(12), 2177-2181. https://doi.org/10.1016/j.ajem.2019.03.015

Liman, S. T., Elicora, A., & Topcu, S. (2012). Foreign Body Aspirations and Esophageal Foreign Bodies. *Toraks Cerrahisi Bulteni*, *3*(2), 94–103. https://doi.org/10.5152/tcb.2012.16

McKinney, E. S., James, S. R., Murray, S. S., Nelson, K., & Ashwill, J.W. (2017). Emergency Care of the Child in *Maternal-child nursing.* Fifth Edition. Elsevier Health Sciences. Erişim: https://www.clinicalkey.com/student/nursing/content/book/3-s2.0-B9780323401708000340

Mise, K., Savicevic, A. J., Pavlov, N., & Jankovic, S. (2009). Removal of tracheobronchial foreign bodies in adults using flexible bronchoscopy: Experience 1995-2006. *Surgical Endoscopy*, *23*(6), 1360–1364. https://doi.org/10.1007/s00464-008-0181-9

Olasveengen, T. M., Mancini, M. E., Perkins, G. D., Avis, S., Brooks, S., Castrén, M., Chung, S. P., Considine, J., Couper, K., Escalante, R., Hatanaka, T., Hung, K. K. C., Kudenchuk, P., Lim, S. H., Nishiyama, C., Ristagno, G., Semeraro, F., Smith, C. M., Smyth, M. A., Morley, P. T. (2020). Adult Basic Life Support: 2020 International Consensus on Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care Science With Treatment Recommendations. Içinde *Circulation* (C. 142, Sayı 16 1). https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000892

Olasveengen, T. M., Semeraro, F., Ristagno, G., Castren, M., Handley, A., Kuzovlev, A., Monsieurs, K. G., Raffay, V., Smyth, M., Soar, J., Svavarsdottir, H., & Perkins, G. D. (2021). European Resuscitation Council Guidelines 2021: Basic Life Support. *Resuscitation*, *161*, 98–114. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.009

Rodríguez, H., Passali, G. C., Gregori, D., Chinski, A., Tiscornia, C., Botto, H., ... & Cuestas, G. (2012). Management of foreign bodies in the airway and oesophagus. *International journal of pediatric otorhinolaryngology*, *76*, S84-S91.https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2012.02.010

Tokar, B., Ozkan, R., & Ilhan, H. (2004). Tracheobronchial foreign bodies in children: Importance of accurate history and plain chest radiography in delayed presentation. *Clinical Radiology*, *59*(7), 609–615. https://doi.org/10.1016/j.crad.2004.01.006

Türk, F., Dursunoğlu, N., Yuncu, G., & Ekinci, Y. (2017). An unusual foreign body aspiration case: Fresh chickpeas membrane. *Pamukkale Medical Journal*, *10*(2), 200–202. https://doi.org/10.5505/ptd.2017.08769

Van de Voorde, P., & de Lucas, N. (2020). A 'foreign body' in the 'foreign body airway obstruction' algorithm. *Resuscitation*, *153*, 258–259. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2020.05.030

6. BÖLÜM

ÇOCUKLARDA VE BEBEKLERDE HAVA YOLU TIKANMALARI

ÖĞR. GÖR. TUBA ÇATAK TANYEL

Büyük bir tepeyi aştığında insanın bulacağı şey;
daha aşılacak çok tepelerin olduğudur.

(Nelson Rolihlahla Mandela)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Çocuk ve bebek hastalarda katı cisimle boğulmaları öğrenir.
- Tıkanmalar sırasında meydana gelen belirti bulgualrı yaş gruplarına göre ayırır.
- Havayolu tıkanmalarında doğru müdehale pozisyonlarını uygular.

1. GİRİŞ

Çocuk veya bebeklerde ağza konulan herhangi bir küçük nesne, yutulma veya boğulma potansiyeline sahiptir. Boğulma mağdurları, hava yolu tıkanıklığından bilinç kaybına ve kalp durmasına hızla ilerleyebilir. Başarılı sonucun anahtarı, hava yolu tıkanıklığının tanınması. Bir bakıcının, akrabanın, arkadaşın veya ebeveynlerin, küçük nesneleri erişilebilir yükseklikte ve konumda bırakmadaki dikkatsizliği veya çocuğun gelişim aşamasına uygun olmayan oyuncakların verilmesi sıklıkla yabancı cisme bağlı boğulmaların nedeni olur.

Yabancı cisim aspirasyonu tanısında, yakın zamanda yemek yeme veya küçük nesnelerle oynama öyküsü olan sağlıklı çocuklarda aniden boğulma veya öksürmeye bağlı olarak genellikle yabancı cisim aspirasyonu varsayılır. Görüntüleme işlemleri (posteroanterior ve lateral göğüs röntgeni, nadiren bilgisayarlı göğüs tomografisi) şüpheli yabancı cisim aspirasyonunu doğrulayabilir. Tanı, yabancı cismin kurtarıcı manevralar veya endoskopi ile başarılı bir şekilde çıkarılmasından sonra da konulabilir.

2. EPİDEMİYOLOJİ

Yabancı cisme bağlı hava yolu tıkanıklığı çocukluk çağında kaza sonucu meydana gelen ani beklenmedik ölümlerin en sık sebepleri arasında yer almaktadır. Ağırlıklı olarak 3 yaş altı çocuklarda görülür ve 10 yaşında ikinci bir küçük pik yapar. Yabancı cisim aspirasyonuna bağlı ölümlerin %65'inden fazlası bebeklerde meydana gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri Tüketici Ürün Güvenliği Komisyonu'nun yıllık araştırma raporuna göre Amerika'da her beş günde bir çocuk besinin hava yolunu tıkanması nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Bu çocukların çoğunun da 5 yaş altı çocuklardan oluştuğu bildirilmiştir.

3. HAVA YOLU TIKANMA NEDENLERİ

Yiyecek veya başka bir nesnenin kasıtsız solunması, tipik olarak solunum yollarının kısmen veya tamamen tıkanmasıyla sonuçlanır. Bebekler ve küçük çocuklar yiyecek maddelerini daha çok aspire ederken, yiyecek dışı materyeller daha çok büyük çocuklarda aspire edilmektedir. Okul çağı öncesi çocuklarda, gıda ile beslenirken yatmaları ve uyumaları sonucu gıda parçalarının soluk borusuna kaçması ile boğulmalar yaşanırken, okul çağı çocuklarında ise yemek yerken veya ağızda şeker, sakız gibi küçük nesneler varken aynı anda konuşma veya gülme eylemini gerçekleştirdikleri koşulların bir sonucu olarak boğulmalar yaşanır.

Çeşitli organik ve inorganik nesneler aspire edilebilir. En yaygın aspire edilen organik nesneler olarak; sosisli sandviç, yer fıstığı, patlamış mısır, şeker, tohum, bitkisel madde ve

kemikler bildirilirken, inorganik nesneler olarak ise madeni para, oyuncak parçası, boya kalemi, kalem kapağı, çivi ve vidalar bildirilmiştir.

4. OLASI RİSK FAKTÖRLERİ

Solunum yolu tıkanıkları açısından en riskli grubu çocuklar oluşturmaktadır. Özellikle küçük yaştaki çocukların hava yolu anatomisi ve fizyolojisindeki farklılıklar nedeniyle bu risk daha da artmaktadır. Örneğin, 3 aya kadar olan bebeklerde, burun tıkanıklığı uyku sırasında ciddi bir tehdittir. Çünkü bu yaş grubundaki bebekler ağızdan solunum içgüdüsü bulunmadığı için zorunlu burun solunumu yaparlar. Ayrıca metabolizma hızlarının yüksek olması, oksijen taleplerini arttırmakta, bu da solunum sistemlerinin etkili bir şekilde kullanılmasını gerektirmektedir.

Özellikli grup olarak down sendromlu bebekler, hipotoni (kas zayıflığı), makroglossi (dilin normalden büyük olması) veya yutma bozuklukları gibi anormalliklerin varlığı nedeniyle, yabancı cisim aspirasyonu açısından yüksek risk grubunu oluşturur.

Çocuklar ve bebeklerde yabancı cisim aspirasyonu olası risk faktörleri genel olarak, davranışsal ve anatomik faktörler olarak sınıflandırılabilir.

Davranışsal risk faktörleri;

- Ağza nesne koyma eğilimi
- Yenilebilir ve yenmeyen nesneler arasında ayrım yapamama
- Ağızlarında nesnelerle diğer aktiviteleri (konuşmak, ağlamak veya hareket etmek) gerçekleştirme eğilimi

Anatomik risk faktörleri;

- Olgunlaşmamış yutma koordinasyonu (bebeklerde)
- Larinks ve epiglottisin anatomik olarak erişkin şeklini almamış olması
- Hava akışı ve hava direncinde daha dramatik değişikliklere neden olan küçük çaplı hava yolu
- Çene gelişimlerinin tam olmaması nedeni ile yiyecek çiğneme kabiliyetinin azalması

5. BELİRTİ VE BULGULAR

Çocuklarda ve bebeklerde boğulma olaylarının çoğu oyun sırasında veya yemek yerken, genellikle ebeveyn veya bir bakıcının bulunduğu durumlarda meydana gelir. Bu nedenle olaylara sıklıkla tanık olunur ve müdahaleler çoğunlukla çocuk veya bebek bilinçli olduğunda başlatılır. Boğulma anında tanık yoksa, öksürme, öğürme, stridor (kaba, gürültülü solunum sesi) ve solunum sıkıntısı gibi solunum semptomları aniden başladıysa ve başka hastalık belirtisi yoksa yabancı cisim hava yolu tıkanıklığından şüphelenilmelidir.

5.1. Kısmi Tıkanma Belirtileri

Çocuk veya bebek etkili bir şekilde öksürüyor ve tam tepki veriyorsa kısmi tıkanma söz konusudur. Bu durumda aşağıdaki belirtiler görülür;

- Yüksek sesli öksürme
- Öksürmeden önce nefes alma
- Sorulara ağlama veya sözlü yanıt verme
- Yaşına uygun sesler çıkarma

5.2. Tam Tıkanma Belirtileri

Çocuk veya bebek etkisiz bir şekilde öksürüyor ve ileri derecede solunum sıkıntısı yaşıyorsa tam tıkanma söz konusudur. Bu durumda aşağıdaki belirtiler görülür;

- Ses çıkaramama
- Sessiz öksürme
- Nefes alamama
- Bilinç seviyesinde azalma
- Siyanoz (morarma)

6. ÇOCUK VE BEBEKLERDE YABANCI CİSME BAĞLI HAVA YOLU TIKANMALARINDA İLK YARDIM VE ACİL BAKIM

Yabancı cisme bağlı hava yolu tıkanmalarında ilk yardım ve acil bakım uygulaması için öncelikle hangi çeşit tıkanma olduğunun, çocuk veya bebeğin etkili öksürüp öksürmediğinin belirlenmesi gerekir. Yabancı bir cisim hava yoluna girdiğinde, çocuk veya bebek onu dışarı atmak için hemen öksürerek tepki verir. Spontan bir öksürük, kurtarıcının yapabileceği herhangi bir manevradan daha etkili ve daha güvenli olabilir. Bununla birlikte, öksürük yoksa veya etkisizse ve nesne hava yolunu tamamen tıkarsa, çocuk veya bebek hızla boğulur. Bu nedenle, boğulmayı gidermek için aktif müdahaleler, yalnızca öksürük etkisiz hale geldiğinde gereklidir ve böyle bir durumda hızlı bir şekilde başlatılmalıdır.

Önemli: Avrupa Resüsitasyon Konseyi (ERC; European Resuscitation Council)'nin 2021 yılında yayınlandığı resüsitasyon kılavuzunda, yeni doğanlar hariç, 1 yaş altındakiler bebek, 1 ila 18 yaş arasındakiler çocuk olarak sınıflandırılmıştır. Yine aynı kılavuzda, kurtarıcının yetişkin gibi görünen mağduru, yetişkin gibi tedavi edilebileceği belirtilerek Amerikan Kalp Derneği (AHA; American Heart Association) ile aynı görüş savunulmuştur. Kurtarıcılar aşağıda anlatılan yabancı cisme bağlı hava yolu tıkanmalarında ilk yardım ve acil bakım uygulamalarını sağlarken bu görüşü dikkate almalıdır.

6.1. Kısmi Tıkanıklığı Olan Çocuk ve Bebeklerde İlk Yardım ve Acil Bakım

Yüksek sesle etkili bir şekilde öksüren çocuk veya bebekte herhangi bir müdahaleye gerek yoktur. Bu durumda çocuk (>1 yaş) veya bebek (<1 yaş);

- Öksürmesi için cesaretlendirilir.
- Öksürme esnasında kusarak kustuğunu aspire etmemesine dikkat edilir, mağdur bebekse bu esnada kucağa alınıp başı yükseltilebilir.

- Solunum güçlüğü çekip çekmediğine dikkat edilir.
- Tam tıkanma belirtileri açısından yakından takip edilir.
- Yabancı cisim görünüyor ve alınabilecek durumda ise alınır.
- Yabancı cisim görünmüyor ise ağız içerisinde yabancı cisim aramak için parmakla ağız içini süpürme yapılmamalıdır. Aksi takdirde bu manevra ağız içindeki yabancı cismin aşağı itilmesine ve tıkanmanın şiddetlenmesine neden olabilir.

Önemli: Kısmi tıkanıklığı olan bir çocuk öksürüyor veya kısmi tıkanıklığa rağmen yeterince nefes alabiliyorsa, özel bakım sağlanana kadar çocuğun rahat olduğu herhangi bir pozisyonda kalmasına izin verilmelidir. Küçük çocuklarda veya bebeklerde ise bu pozisyon ebeveynin veya bakıcının kollarında olabilir. Kurtarıcı, çocukla birlikte kalarak, yatıştırıcı bir şekilde güven vermeli ve sakin kalması için cesaretlendirmelidir.

6.2. Tam Tıkanıklığı Olan Çocuk ve Bebeklerde İlk Yardım ve Acil Bakım

Solunum yolunun tam tıkanması durumunda çocuklarda ve bebeklerde yapılacak müdahaleler farklıdır. Tam tıkanmada mağdurun bilinci açık ya da kapalı olabilir. Bilinç açık ancak öksürükler etkisizse, çevredekilerden yardım istenir ve sırt darbeleri uygulanır. Sırt darbeleri tıkanıklığı gideremez ise, bebeklere göğse bası, çocuklara karına bası (heimlich manevrası) manevraları uygulanır. Yabancı cisim dışarı atılmamışsa ve mağdur hala bilinçliyse, sırt darbeleri ve göğüs (bebekler için) veya karın (çocuklar için) basısı sırasına devam edilir. Herhangi bir noktada mağdur bilincini kaybederse derhal pediatrik temel yaşam desteği algoritması ile tedaviye geçilir.

Önemli: Bebeklerde karına bası yapılmaz. Çünkü bebeklerin karaciğer ve dalağı yetişkine oranla nispeten daha büyüktür ve kaburgalar ve karın kasları tarafından daha az korunur. Bu durum onları iç organ yaralanmasına karşı daha duyarlı hale getirmektedir.

Çocuk veya bebeğin öksürüğü etkisiz hale geliyor ve/veya klinik durumu kötüleşiyorsa (bilinç azalması, sessiz öksürük, nefes alamama veya ses çıkaramama, morarma) bu durumda;

- Çevredekilerden yardım istenir.
- Çocuğun veya bebeğin bilinç düzeyi belirlenir (bebeğin ayak tabanına hafifçe dokunarak bilinci kontrol edilir).
- Birden fazla kurtarıcının olduğu durumlarda, ilk kurtarıcı, kurtarma manevralarını uygularken, ikinci bir kurtarıcı, tercihen cep telefonunun hoparlör işlevini kullanarak tıbbi yardım istemelidir (112 aranır).
- Tek bir eğitimli kurtarıcının olduğu durumlarda, hoparlör işlevi etkinken kurtarma manevraları ile aynı anda arama yapılamıyorsa, ilk olarak kurtarma manevralarına geçilmeli hemen ardından cep telefonunun hoparlör işlevini kullanarak tıbbi yardım istenmelidir (112 aranır). Bu sırada cevap beklerken bir sonraki adıma geçilir (sırta vuru uygulama).
- Çocuk veya bebeği hala bilinci açık ancak öksürüğü etkisiz ise sırta vuru uygulamasına geçilmelidir.

6.2.1. Bebeklerde (<1 yaş) sırta vuru uygulama aşamaları

- Bebeğin başı vücudundan hafifçe aşağıda olacak şekilde, yüzüstü kurtarıcının ön kolu üzerine yatırılır. Böylece yerçekiminin yabancı cismin çıkarılmasına yardımcı olması sağlanır.
- Oturan veya diz çökmüş bir kurtarıcı, bebeği yerleştirdiği kolunu bacağına yaslayarak bebeği güvenli bir şekilde destekleyebilmelidir.
- Bir elin başparmağı alt çenenin açısına ve aynı elden bir veya iki parmak çenenin diğer tarafına aynı noktaya yerleştirilerek bebeğin başı desteklenir.
- Bu şekilde bebeğin başı ve alt çenesi aşağıdan desteklenirken boğazına bastırmamaya dikkat edilmelidir. Aksi takdirde bebeğin hava yolu tıkanıklığının şiddetlenmesine neden olunur.
- Diğer elin topuğu ile bebeğin sırtına, kürek kemikleri arasına, 5 adede kadar sert olmayacak şekilde süpürür tarzda (aşağıdan yukarıya doğru) vurulur.
- Her sırta vurmadan sonra yabancı cismin çıkıp çıkmadığı kontrol edilir.
- Amaç, 5 sırt darbesini tamamlamak değil, her darbede tıkanıklığı gidermektir. Bu nedenle başarılı olunursa 5 sırt darbesinin tamamı gerekmeyebilir.
- Yabancı cismin çıkıp çıkmadığı kontrol edilir.
- 5 sırt darbesi ile yabancı cisim çıkarılamadıysa ve bebek hala bilinçliyse göğüs basısı uygulamasına geçilmelidir.

Resim 1. Bebeklerde (<1 yaş) sırta vuru uygulaması (Tanyel, 2021)

6.2.2. Bebeklerde (<1 yaş) göğse bası uygulama aşamaları

- Sırt vurusu ile yabancı cisim çıkarılamamışsa, bebek, göğüs basısı yapılmak üzere kurtarıcının diğer kolunun üzerine sırt üstü ve başı yine hafif aşağı gelecek şekilde tek hamlede çevrilir.
- Çevirme işlemi sırasında sırt vuruşu yapan el, bebeğin başının altına yerleştirilerek baş desteği sağlanır.

- Bebeğin yatırıldığı kol, bacağa yaslanarak destek alınır.
- Serbest kalan elin işaret ve orta parmağı ile göğüs kemiğinin alt kısmına, kalp basısı yapılan noktaya, 5 adede kadar bası uygulanır.
- Basılar göğüs kompresyonlarına benzer ancak daha kuvvetli ve daha düşük bir hızda uygulanır.
- Her bası sonrası yabancı cismin çıkıp çıkmadığı kontrol edilir.
- Yabancı cisim çıkarılamadıysa ve bebek hala bilinçliyse, 5 sırt vuruşu, 5 göğüs basısına dönüşümlü olarak devam edilir.
- Yabancı cisim hala mevcut değilse tıbbi yardım istenir (112 aranır) veya en yakın sağlık kuruluşuna sevki sağlanır.

Resim 2. Bebeklerde (<1 yaş) göğse bası uygulaması (Tanyel, 2021)

6.2.3. Çocuklarda (>1 yaş) sırta vuru uygulama aşamaları

- Bilinci açık ancak öksürüğü etkisiz olan çocukta sırta vuru uygulamasına geçilmelidir.
- Çocuk baş aşağı pozisyondayken sırt darbeleri daha etkilidir bu yüzden çocuk eğer küçük ise bebekte olduğu gibi bir kurtarıcının kucağına yerleştirilebilir.
- Bu mümkün değilse, bir el ile çocuğun göğsü desteklenerek öne doğru eğilmesi sağlanır.
- Çocuk bu pozisyondayken diğer elin topuğu ile mağdurun sırtına, kürek kemikleri arasına 5 kez süpürür (aşağıdan yukarıya doğru) tarzda vurulur.
- Her sırt darbesinden sonra yabancı cismin çıkıp çıkmadığı kontrol edilir. Çıkmışsa uygulama durdurulur.
- Sırt darbeleri ile yabancı cisim çıkarılamadıysa ve çocuğun bilinci hala yerindeyse karına bası uygulamasına geçilmelidir.

Resim 3. Çocuklarda (>1 yaş) *sırta vuru uygulaması (Tanyel, 2021)*

6.2.4. Çocuklarda (>1 yaş) karın basısı (Heimlich manevrası) uygulama aşamaları

- Çocuğun arkasına geçilir ve boyunun uzunluğuna göre ayakta durulur veya diz çökülür.
- Kurtarıcının kolları çocuğun kollarının altından geçirilerek çocuğun gövdesi çevrelenir.
- Bir el başparmak içerde olacak şekilde yumruk yapılır ve başparmak tarafı göbek ile göğüs kemiğinin uç çıkıntısının (ksifoid çıkıntı) arasına gelecek şekilde yerleştirilir.
- Diğer el ile de yumruk yapılan el kavranır ve hızlı bir şekilde içeri ve yukarı doğru bastırılır.
- Karın travmasına neden olabileceğinden bu uygulama yapılırken göğüs kemiğinin uç çıkıntısına (ksifoide) veya alt göğüs kafesine basınç uygulanmamalıdır.
- Bu hareket 5 kez tekrarlanır ve her basıdan sonra yabancı cismin çıkıp çıkmadığı kontrol edilir. Çıkmışsa uygulama durdurulur.
- Burada amaç 5 basıyı tamamlamak değil, her basıda solunum yolundaki engeli kaldırmaktır.
- Yabancı çıkarılamadıysa ve çocuk hala bilinçliyse, 5 sırta vurma, 5 karın basısı uygulamasına dönüşümlü olarak devam edilir.
- Yabancı cisim hala çıkarılamadıysa tıbbi yardım istenir (112 aranır) veya en yakın sağlık kuruluşuna çocuğun sevki sağlanır.

Resim 4. Çocuklarda (>1 yaş) karın basısı (Heimlich manevrası) uygulaması (Tanyel, 2021)

6.3. Yabancı Cismin Başarı ile Çıkarılması

- Çocuk veya bebekte yabancı cisim başarı ile çıkarılmışsa, klinik durumları değerlendirilir.
- Bilinci yerinde ve etkili bir şekilde nefes alabilen mağdur güvenli bir yan yatış (iyileşme) pozisyonuna getirilir.
- Tıbbi yardım gelene kadar mağdurun yanında kalınarak, solunum ve bilinç seviyesi yakından takip edilir.
- Yabancı cismin bir kısmının solunum yolunda kalması ve komplikasyonlara neden olması mümkündür. Bununla ilgili herhangi bir şüphe varsa veya mağdur karına bası uygulaması ile tedavi edilmişse, acil tıbbi takip zorunludur.

6.4. Yabancı Cisim Hava Yolu Tıkanıklığı Olan Bilinci Kapalı Çocuk ve Bebeklerde İlk Yardım ve Acil Bakım

Yabancı cisim hava yolu tıkanıklığı olan çocuk veya bebek bilinci kapalı ise veya ilk yardım ve acil bakım uygulamaları sırasında bilinçsiz hale gelmişse derhal pediatrik temel yaşam desteği algoritması ile tedaviye geçilir;

- Etraftakilere seslenilerek yardım istenir.
- Birden fazla kurtarıcının olduğu durumlarda, ikinci bir kurtarıcı tercihen bir cep telefonunun hoparlör işlevini kullanarak, acil yanıt sistemini aktive etmelidir (112 aranmalı veya kurumsal bir acil yanıt sistemi mevcutsa o sisteme ait numara aranmalıdır).
- Mağdur desteklenerek dikkatlice sert zemin üzerine yatırılır.

- Öncelikle hava yolu açıklığı sağlanır.
- 10 saniyeden uzun olmamak üzere bak, dinle ve hisset yöntemi ile solunumu değerlendirilir.
- Yanıtsız çocukta solunum yoksa veya anormal ise 5 kurtarıcı soluk verilir.
- Kurtarıcı soluklara başlamadan önce mağdurun ağzı açılır ve ağızda yabancı cismin görülüp görülmediğine bakılır.

Resim 5. Yabancı cisim kontrolü (Tanyel, 2021)

- Ağızda görülen yabancı bir cisim varsa ve alınabilecek durumda ise tek bir parmak hareketiyle tek seferde alınmaya çalışılır.

Resim 6. Yabancı cismin çıkarılması (Tanyel, 2021)

- Yabancı cisim görülmeden kör parmak yöntemi ile çıkarılmaya çalışılmamalı veya tekrar tekrar parmakla tarama yapılmamalıdır. Aksi takdirde bu girişim ağız içindeki yabancı cismi aşağı doğru itilebilir ve tıkanıklığın şiddetlenmesine neden olabilir.
- Hava yolu açıklığını sağlamak için bebeklerde başın nötr bir pozisyonda olduğundan emin olunur. Daha büyük çocuklarda, baş geri-çene yukarı veya çene itme ile hava yolu açıklığı sağlanır.
- Yaklaşık 1 saniye boyunca çocuğun ağzına, bebeğin ağzına ve burnuna düzenli olarak 5 kurtarıcı soluk verilir.

Resim 7. Çocuk ve bebekte kurtarıcı soluk (Tanyel, 2021)

- Verilen her soluğun etkinliği değerlendirilir. Soluk vermede güçlük çekiliyor veya verilen solukla göğüs yukarı kalkmıyorsa mağdurun başı yeniden konumlandırılır ve bir sonraki soluk denenir.
- Etkili bir solunum için 5 adede kadar girişimde bulunulur yine de başarısız olunursa hemen göğüs kompresyonlarına geçilir ve temel yaşam desteği uygulanır.
- Kurtarıcı yalnız ise, ilk kurtarma soluklarının hemen ardından telefonunun hoparlör işlevini etkinleştirerek yardım çağırmalı, halihazırda mevcut bir telefonu yoksa, 1 dakika pediatrik temel yaşam desteği (CPR: Kardiyo Pulmoner Resüsitasyon) uyguladıktan sonra yardım çağırmaya gitmelidir.
- Kurtarıcıların soluklara başlayamadığı veya başlama konusunda isteksiz olduğu durumlarda göğüs kompresyonlarına devam edilmelidir.
- Yardım gelene veya mağdur düzelene kadar 15 kompresyon 2 soluk döngüsü kullanılarak pediatrik temel yaşam desteği ile devam edilir.
- Mağdurun bilinci yerine gelir ve etkili bir şekilde nefes almaya başlarsa güvenli bir yan yatış (iyileşme) pozisyonuna getirilir.
- Ambulansın gelmesi beklenirken mağdurun solunum ve bilinç seviyesi yakından takip edilir.

7. YABANCI CİSİM HAVA YOLU TIKANIKLARININ ÖNLENMESİ

Yabancı cisimlerin yutulmasının önlenmesi en iyi tedavi yöntemidir. Amerikan Pediatri Akademisi'ne göre, bebeklerin sağlığına yönelik en büyük tehdit hastalık değil, çoğu önlenebilen yaralanmalardır. Bebekler için tüm güvenlik dengesi, onları zararlı etkenlerden korurken çevreyi keşfetmeleri ve oynamaları için bolca fırsat tanınmasına bağlıdır. Boğulmanın önlenmesi için özellikle ebeveynlere ve bakıcılara büyük sorumluluklar düşmektedir.

Bu doğrultuda boğulmanın önlenmesi için bireylere sunulacak öneriler;

- Yüksek riskli nesnelerden ve gıdalardan kaçınmalı,
- Çocuk oyuncakları üzerindeki uyarı etiketlerini ve hatırlamaları kontrol edilmeli,

- Bebeklere veya küçük çocuklara, küçük parçalar halinde kesilmedikçe, sosisli sandviç, et veya peynir parçaları, üzüm, çiğ sebzeler verilmemeli,
- Çocuklar, oyun oynarken veya yemek yerken denetlenmeli.

Son olarak, ebeveynlerin ilk yardım eğitimi almasının sağlanması, özellikle çocukların uğrak yeri olan okul kantinlerinde, ilk yardım kursunu tamamlamış bir personelin sürekli olarak bulunması önerilmektedir.

8. VAKA ÖRNEĞİ

3 yaşında anaokuluna giden kız çocuğu, okulda yemek odasında masaya oturmuş ve evden getirdiği yiyecekleri yemektedir. Yiyecekleri arasında bulunan mozzarella peynirini yedikten sonra hava yolu tıkanıklığı belirtileri gösterir. Bunun üzerine öğretmenleri, birkaç sırt darbesiyle ona yardım etmeye çalışır ancak başarılı olamayınca acil sağlık hizmetleriyle temasa geçer. Bu sırada sessiz öksürüğü olan, ses çıkaramayan, solunum sıkıntısı yaşayan çocuk siyanotik hale gelmiş ve bilinç düzeyi azalmıştır. Acil sağlık personeli olay yerine ulaştığında, öğretmenlerden biri tarafından araba ile en yakın hastaneye nakledilmiş olan çocuk artık orada değildir. Acil serviste, üst hava yolunun muayenesinden sonra, eğitimli bir anestezist, bir laringoskop kullanarak birçok kez endotrakeal entübasyon girişiminde bulunur, ancak başarılı olamaz. Çocuk, ilk olaydan yaklaşık 10 dakika sonra hastanenin acil servisine ulaşmıştır. Doktorlar, yabancı cisim yutma asfiksisi nedeniyle çocuğa 20 dakika resüsitasyon manevrası yaptıktan sonra ölüm ilan eder. Anestezi uzmanının tıbbi kaydında hava yolunda yabancı cisim olduğuna dair bir kanıt rapor edilmemiştir. Ancak yapılan otopside glottiste 5 cm uzunluğunda ve 2 cm genişliğinde bir parça mozzarella peyniri tespit edilmiş ayrıca glottiste masif ödem gözlemlenmiştir. Otopside yapılan incelemeler sonucu, küçük kızın akut bronşiti olduğu doğrulanmış ve bu öksürük sırasında yiyeceklerin solunmasını kolaylaştırmış olabilir. Küçük kızın ölüm nedeni, öksürük ve bronşitin kolaylaştırdığı gıdanın solunması sonucu oluşan mekanik boğulma olarak kayda geçmiştir. Burada sunulan vakada sadece birkaç sırt darbesiyle ilk yardım uygulamaya çalışan öğretmenlerin yerinde siz olsaydınız hangi uygulamaları yapardınız? 3 yaşındaki bir çocuğun boğulmasının önlenmesi için hangi güvenlik önlemlerini alırdınız?

KAYNAKÇA

Ball, Jane W., Dains, Joyce E., Flynn, John A., Solomon, Barry S., Stewart, Rosalyn W. (2019). *Seidel's Guide to Physical Examination*. (Ninth Edition). by Elsevier, Inc. All rights reserved. Book Chapter; Emergency or Life-Threatening Situations. (636-649). Elsevier Limited. Erişim: https://www.clinicalkey.com/student/nursing/content/book/3-s2.0-B9780323481953000360. Erişim Tarihi: 18.03.2021

Chapin, M. M., Rochette, L. M., Annest, J. L., Haileyesus, T., Conner, K. A., & Smith, G. A. (2013). Nonfatal choking on food among children 14 years or younger in the united states, 2001-2009. *Pediatrics*, *132*(2), 275–281. https://doi.org/10.1542/peds.2013-0260

Chin, C. J., Khami, M. M., & Husein, M. (2014). A general review of the otolaryngologic manifestations of Down Syndrome. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, *78*(6), 899–904. https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2014.03.012

Dikensoy, O., Usalan, C., & Filiz, A. (2002). Foreign body aspiration: Clinical utility of flexible bronchoscopy. *Postgraduate Medical Journal*, *78*(921), 399–403. https://doi.org/10.1136/pmj.78.921.399

Edelman, C. L., Mandle, C. L., & Kudzma, E. C. (2017). *Health promotion throughout the life span.* (Ninth Edition). Book Chapter; Infant. Elsevier Limited. Erişim: https://www.clinicalkey.com/student/nursing/content/book/3-s2.0-B9780323416733000175#hl0002964. Erişim Tarihi: 13.04.2021

Glasper, E. A., Richardson, J., & Randall, D. (2020). *A Textbook of Children's and Young People's Nursing*. (Third Edition). Book Chapter; Respiratory Illness in Children. (182-200). Kelsey, Janet; Rylatt, Lee-Anne. Elsevier Limited. Erişim: https://www.clinicalkey.com/student/nursing/content/book/3-s2.0-B9780702062322000114. Erişim Tarihi: 18.03.2021.

Gardner, H. G., Baum, C. C. R., Dowd, M. D., Durbin, D. R., Lichenstein, R., Quinlan, K. P., Sege, R. D., Turner, M. S., Weiss, J. C., Smith, G. A., Gilchrist, J., Haverkos, L. J., Midgett, J. D., Roche, L., Sinclair, A. S., Warda, L. J., & Kozial, B. (2010). Policy statement - Prevention of choking among children. *Pediatrics*, *125*(3), 601–607. https://doi.org/10.1542/peds.2009-2862

Liman, S. T., Elicora, A., & Topcu, S. (2012). Foreign Body Aspirations and Esophageal Foreign Bodies. *Toraks Cerrahisi Bulteni*, *3*(2), 94–103. https://doi.org/10.5152/tcb.2012.16

McCance, K. L., Huether, S. E., Brashers, V. L., & Rote, N. S. (Eds.). (2019). *Pathophysiology: The biologic basis for disease in adults and children*. (Eighth Edition). Book Chapter; Alterations of Pulmonary Function in Children (s.1202-1227). Brashers, V. L., Huether, S. E., Elsevier Limited. Inc. All rights reserved. Erişim: https://www.clinicalkey.com/student/nursing/content/book/3-s2.0-B9780323402811000372. ErişimTarihi: 18.03.2021

Meyer, C., Theodoros, D., & Hickson, L. (2017). Management of swallowing and communication difficulties in Down syndrome: A survey of speech-language pathologists. *International Journal of Speech-Language Pathology*, *19*(1), 87–98. https://doi.org/10.1080/17549507.2016.1221454

Montana, A., Salerno, M., Feola, A., Asmundo, A., Di Nunno, N., Casella, F., Manno, E., Colosimo, F., Serra, R., & Di Mizio, G. (2020). Risk management and recommendations for the prevention of fatal foreign body aspiration: Four cases aged 1.5 to 3 years and mini-review of the literature. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *17*(13), 1–13. https://doi.org/10.3390/ijerph17134700

Özdemir, Ç., Üzün, I., & Şam, B. (2005). Childhood foreign body aspiration in Istanbul, Turkey. *Forensic Science International*, *153*(2–3), 136–141. https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2004.08.014

Sönmez, S. (Ed.). (2019*).* Hava Yolu Tıkanıklıkları ve Suda Boğulma. *Çocuk Sağlığı ve İlk Yardım.* (1. Baskı) içinde (s.72-76). Ankara: Pegem Akademi

Topjian, A. A., Raymond, T. T., Atkins, D., Chan, M., Duff, J. P., Joyner, B. L., Lasa, J. J., Lavonas, E. J., Levy, A., Mahgoub, M., Meckler, G. D., Roberts, K. E., Sutton, R. M., & Schexnayder, S. M. (2020). Part 4: Pediatric Basic and Advanced Life Support: 2020 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Içinde *Circulation* (C. 142, Sayı 16 2). https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000901

Van de Voorde, P., Turner, N. M., Djakow, J., de Lucas, N., Martinez-Mejias, A., Biarent, D., Bingham, R., Brissaud, O., Hoffmann, F., Johannesdottir, G. B., Lauritsen, T., & Maconochie, I. (2021). European Resuscitation Council Guidelines 2021: Paediatric Life Support. *Resuscitation*, *161*, 327–387. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.015

7. BÖLÜM

İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE MONİTORİZASYON UYGULAMASI

UZM. DR. UMUT KARABULUT

UZM. DR. DİLAY KARABULUT

Eğer yürüdüğün yolda engeller yoksa o yol seni bir yere götürmez.

(B. Shaw)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Monitörizasyon ile ilgili kavramları öğrenir.
- İleri Yaşam Desteği uygulamalarında monitörizasyonun önemini fark eder.
- Monitörizasyonda kullanılan cihazlar hakkında bilgi sahibi olur.
- Monitörizasyon türlerini öğrenir.

1. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE MONİTORİZASYON

Kardiyopulmoner Resusitasyonda (KPR) yaşamsal parametrelerin tayini en az tedavi kadar önemlidir. Teknolojideki gelişmeler sayesinde kalp ve solunum parametrelerinin anlık, devamlı ve düşük komplikasyonlu metodlar ile takibi mümkün hale gelmiştir. Monitorizasyon sadece tanı ve değerlendirme için değil, aynı zamanda KPR sürecinde tedavi etkinliği, dolaşım ve solunumun yeterliliğinin tespit edilmesi için de gereklidir.

2. KARDİYAK VE SOLUNUM MONİTORİZASYONU

2.1. Elektrokardiyografi (EKG)

EKG, KPR'de ilk ve en önemli monitorizasyon yöntemidir. Geleneksel EKG uygulamasının yöntem ve esasları başka bir bölümde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu nedenle bu bölümde daha çok acil servis, yoğun bakım ve ameliyathane koşullarında takip monitörleri ve taşınabilir defibrilatör cihazları üzerinden yapılan EKG takipleri kastedilmektedir.

İleri yaşam desteği sırasında EKG'de en sık görülen ritimler;

- Sinus bradikardisi
- Ventriküler taşikardi (VT)
- Ventriküler fibrilasyon (VF)
- Elektromekanik disosiasyon (EMD),(Nabızsız elektriksel aktivite İdioventriküler ritm)
- Asistoli olarak sıralanabilir.

Not: Göğüs kompresyonları sırasında sık frekanslı kaba bir dalga formu ya da yoğun artefaktlı *düzensiz bir* ritm formu görülebilir (Şekil 1). VT-VF'den ayırıcı özelliği kompresyon durdurulduğu anda devam etmememesidir *(çoğunlukla* asistoliye *dönüşür).*

KPR sırasında EKG monitorizasyonu yapıldıktan sonra, ilk yapılması gereken VF ya da nabızsız VT gibi şoklanabilir bir ritm olup olmadığına hızlıca karar verilmesidir. Çünkü tüm kardiyopulmoner arrest kurbanları içerisinde %40-50'sinde ritm VF'dir ve sadece hızlı defibrilasyon ile kurtulma sağlanmıştır. Bu oran EMD ve asistolide ise %5'in altındadır.

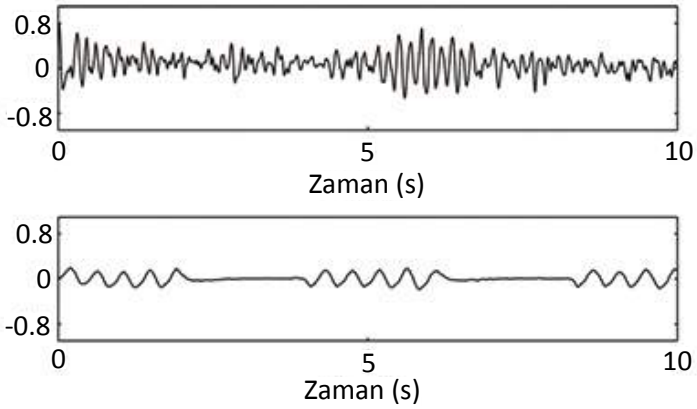

Şekil 1. Üstteki EKG kaydı VF, alttaki EKG ise yoğun artefakta bağlı geçici düzensiz bir dalga formunu gösteriyor.

2.2. Pulse Oksimetre

Kardiyopulmoner resusitasyon sırasında oksijen saturasyonunun (SpO2) değerlendirmesi ve nabız tesbiti için kullanılır. Arteriyel dolaşımdaki oksijen saturasyonunun ölçümü esasına dayanır. Genelde el ve ayak parmak uçlarına bağlanan ışık sensörü yardımıyla saturasyon monitöre yansır (Şekil 2).

Şekil 2. Pulse oksimetre ile parmak ucundan devamlı Oksijen saturasyonu ve nabız kaydı

Pulse oksimetre, kızılötesi ışığın hemoglobin tarafından absorbe edilmesindeki farklılıktan yararlanarak oluşturulmuş bir yöntemdir. Oksijen ile bağlı hemoglobinin kızılötesi ışığı daha fazla abzorbe etmesi nedeniyle, oksijenlenmemiş hemoglobin ile arasında bir fark oluşur. Bu farkın dalga formuna dönüştürülmesi ile de oksijen saturasyonu dalga ve sayısal değer olarak elde edilir. Ucuz, kolay uygulanabilir, pratik ve güvenilir bir yöntem olması nedeniyle acil servis ve yoğun bakım düzeyinde kullanımı oldukça yaygındır.

Ventilasyonun yeterliliği SpO_2 üzerinden yorumlanır ve kısmen parsiyel oksijen basıncını (PaO_2) da yansıtmaktadır. Sağlıklı genç erişkinde SpO_2 %95-100 düzeyindedir. SpO_2 %90 ve altında ise PaO_2 de yaklaşık 60 mm-hg altındadır ve bu doku oksijenizasyonunun yetersizliğini gösterir.

Resusitasyonun anlık efektivitesinin değerlendirmesinde halen nabız takibi en temel yöntemlerden olduğu için pulse oksimetre bu amaçla kullanılabilir. Artefaktlara duyarlı bir metod olsa da doğru uygulanan göğüs kompresyonları veya kardiyak debinin sağlandığı durumlarda perifer dokulara nabız yansır ve bu da oksimetre ile tesbit edilerek nabız takibi yapılabilir Bu yöntem karbondioksit düzeyleri hakkında bilgi vermez.

2.3. İnvaziv Arteriyel Basınç Monitorizasyonu

İnvaziv basınç monitorizasyonu klasik kan basıncı takibine göre daha maliyetli, uzman bilgisi gerektiren ve az da olsa komplikasyona açık bir yöntemdir. Bu yöntemin kritik hastalarda kullanımının önemli yararları vardır. Hastaların devamlı ve daha az hata payı ile kan basıncı ve dolaşımının takip edilmesini, buradan alınacak seri kan gazı analizleri ile metabolik parametrelerin hızlıca değerlendirilmesini ve dolaşımı desteklemek için verilecek sıvı dengesinin ayarlanmasını sağlar.

İleri yaşam desteğinde invaziv basınç monitorizasyonu özellikle sistolik, diastolik ve ortalama arter basınçlarının tayini ve bu sayede koroner ve doku düzeyinde perfüzyon basınçlarının tespitinde önemli bilgiler sağlar. İleri yaşam desteği efektif ise arteriel dalga formları ve basınçlar kayıt edilebilir hale gelir. Eğer basınç değerleri çok düşük ise (arteriyel diyastolik basınç<40 mm-hg) göğüs kompresyonu ve adrenalin başta olmak üzere ilaç uygulamalarının yoğunluğu arttırılabilir.

Normal bir arteriyel dalga formundan sistolik, diyastolik, ortalama kan basınçları ve nabız basıncı değerleri takip edilebilir (Şekil 3). İleri yaşam desteği sırasında mean arteriyel basıncın 60 mm-hg üzerinde tutulmasına yönelik sıvı ve ilaç planlaması yapılır.

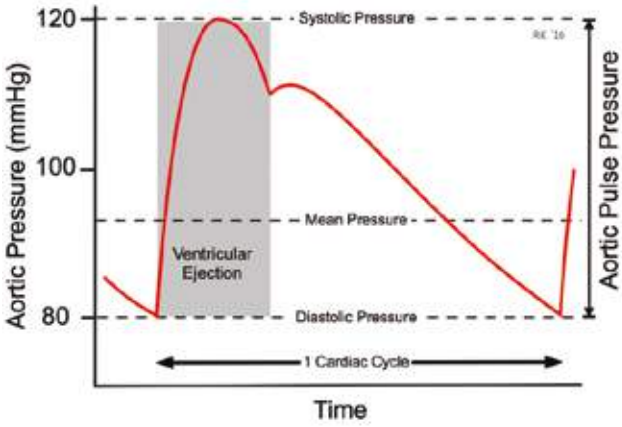

Şekil 3. Dalga formunun pik noktası sistolik kan basıncını, dip noktası diyastolik kanbasıncını,ortalaması mean basıncı,sistolik basın ile,diyastolik basınç arası fark ta aort nabız basıncını gösterir

Yöntem: Radial arter veya femoral arter tercih edilir. Sebebi bu damarların daha yüzeyde seyretmesi ve palpasyonunun kolay olmasıdır. Radiyal arterde 20 G,femoral arter için 18 G kataterler kullanılarak bu damarların kanulasyonu sağlandıktan sonra kalibrasyon yapılır. Basınç dönüştürücüsü (transduser), hasta yatar pozisyonda iken midaksiller hat düzeyinde sıfırlanır. Doğru lokalizasyonda kalibrasyon yapılması basınç trasesi ve değerlerin güvenilirliği açısından çok önemlidir (Şekil 4). Obezlerde, kadınlarda, tansiyonun çok düşük olduğu durumlarda uygulama zorluğu yaşanabilir. Özellikle radial arter kolay spazm olduğu için tekrarlayan denemeler de başarı şansını azaltır.

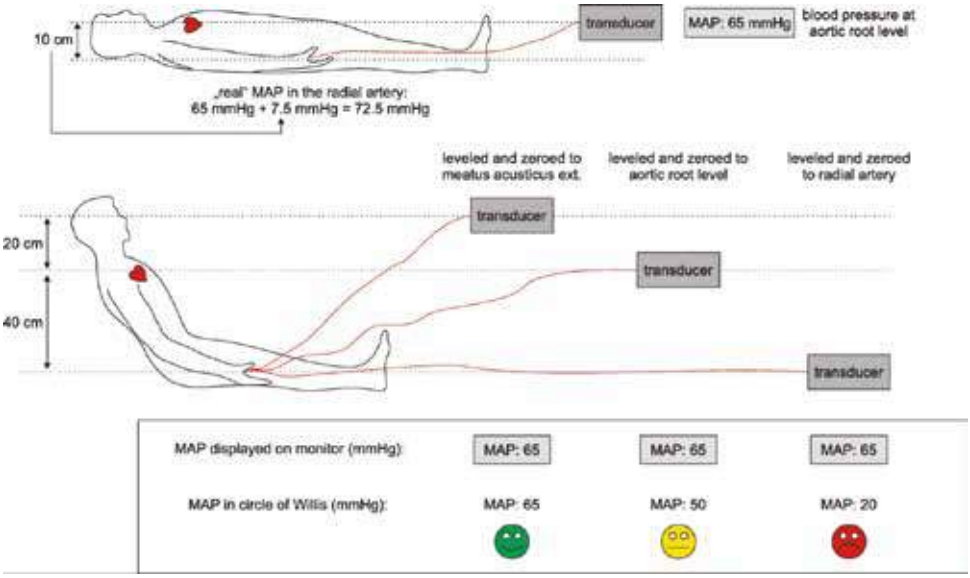

Şekil 4. İnvaziv arter monitorizasyonu için aort kökü seviyesindeki kalibrasyon idealdir. Daha yukarıda ve aşağıda yapılan kalibrasyonların ortalama basınç değerlerini tam olarak yansıtmadığı görülmektedir.

2.4. Santral Venöz Kateterizasyon

İleri yaşam desteğinde KPR aşamasından ziyade,ilaç ve sıvı desteğinin etkinliği açısından önem taşır. Genellikle subklavian ven ya da juguler ven tercih edildir. Buradan açılan katater yardımıyla yüksek volümlerde sıvı hızlı bir şekilde kalbe gönderilebilir, ilaçlar daha efektif olarak uygulanabilir ve santral venöz basınç monitorize edilerek hastanın volüm durumu ayarlanabilir. İleri yaşam desteği sırasında santral venöz basıncın 6 mm-hg ve altında olması genelde volüm açığının göstergesidir ve sıvı desteğinin arttırılması gerektiğini gösterir.

2.5. End-Tidal Karbondioksit Monitorizasyonu

End-tidal karbondioksit ($EtCO_2$), verilen bir nefesin sonunda salınan karbondioksit seviyesidir. $EtCO_2$ seviyeleri, karbon dioksitin (CO_2) kanda akciğerlere geri taşınma ve nefes verme yeterliliğini yansıtır. $ETCO_2$ ölçümü için kullanılan non-invaziv yöntemler kapnometri ve kapnografidir.

Kapnometri, $ETcO_2$ değerinin sayısal olarak verirken, kapnografi, hem dalga formu hem de sayısal değer verir. Bu nedenle kapnografi, şu anda ETcO2 izlenmesi için en yaygın olarak önerilen yöntemdir. Kapnografi cihazları hasta üzerinden ya da monitör cihaz üzerinden iki farklı yolla ölçüm alabilir. Hasta üzerinde genellikle entübe edilmiş hastalarda entubasyon tüpü üzerinden kayıt sağlanırken, entübe olmayan hastalarda oksijen sağlanan kanul üzerinden de ölçüm alınır. Kapnografi kullanılarak hastanın ventilasyon durumu gerçek zamanlı olarak izlenir, hipoventilasyon veya apne belirlenebilir ve buna göre solunum desteğinde değişiklikler yapılabilir. İdeal bir kapnografinin 4 fazı vardır.$ETcO_2$ 3. fazda ekspiryum sonunda ulaşılan maksimum düzeye denk gelir (Şekil 5).

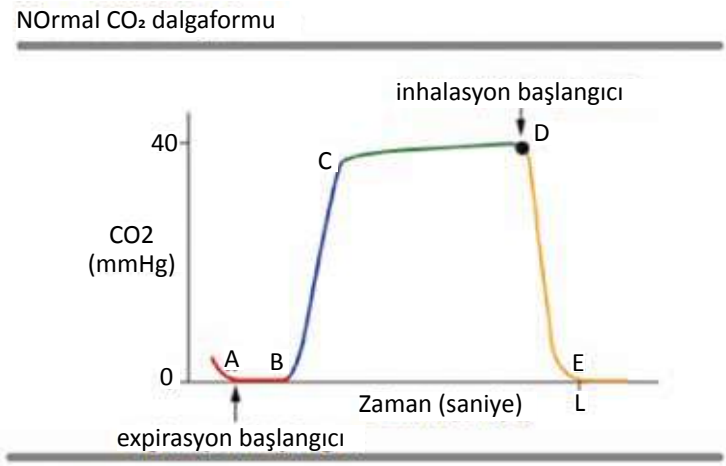

A-B: Ölü boşluk havalanması
B-c: Artan ekspiratuar faz
C-D: Alveolar Plato
D: End-tidal CO2
D-E: Azalan inspiratuar faz

Şekil 5. CO_2 düzeyinin en yüksek noktası olan End-Tidal CO_2 göğüs kompresyonlarınınetkinliğinin değerlendirmesinde en ideal non-invaziv yöntemdir.

KPR etkinliğinin değerlendirilmesinde invaziv arteriyel basınç monitorizasyonu ideal olsa da resusitasyon sırasında uygulanabilirliği ve ulaşılabilirliği düşüktür. $EtCO_2$ monitorizasyonu göğüs kompresyonlarının etkinliğinin değerlendirmesindeki en ideal invaziv olmayan yöntemdir. Kardiyopulmoner resüsitasyon sırasında hasta endotrakeal entube edilmiş ise karbondioksit atılımı ekspiryumdan ziyade hava akışına bağlı gerçekleşir. Düşük akım durumlarında alveollerdeki ölü boşluklar geniş olduğundan end-tidal karbondioksit düşük olur (sıklıkla < 10 mm-hg). Kardiyak debi iyileşirse, daha fazla alveol perfüze olur ve end-tidal karbondioksit yükselir. Başarılı kardiyopulmoner resüsitasyon ile genellikle > 20 mm Hg'ye kadar ulaşır. Spontan dolaşımın geri dönüşünün en erken işareti sıklıkla soluk sonu karbondioksitinde yaklaşık 40 mm-hg civarında ani bir artıştır (Şekil 6). Dolaşım sağlandıktan sonra dalga formunda ani düşme ise perfüzyonun tekrar yetersizleşmeye başladığını gösterir. Yapılan çalışmalarda resusitasyonun 20. Dakikasında bakılan ETCO2 değeri 10 mm-hg üzerine çıkmamış ise sağ kalım ihtimalinin düştüğü gösterilmiştir.

İleri yaşam desteğinde kapnografinin yeri;

- Kardiyopumoner resusitasyon devam ederken trakeal entübasyonun teyit edilmesi
- Kardiyopulmoner resusitasyonun kalitesinin kapnografi dalga formunda EtCO2 ile değerlendirilmesi.
- Yüksek $EtCO_2$ değerlerinin spotan dolaşımın geri dönmesinin işareti olabilmesi ve hayatta kalma ile ilişkili olması. (Düşük $EtCO_2$ değerleri resusitasyonun sonlandırılma kararında kullanılmamalıdır). olarak özetlenebilir.

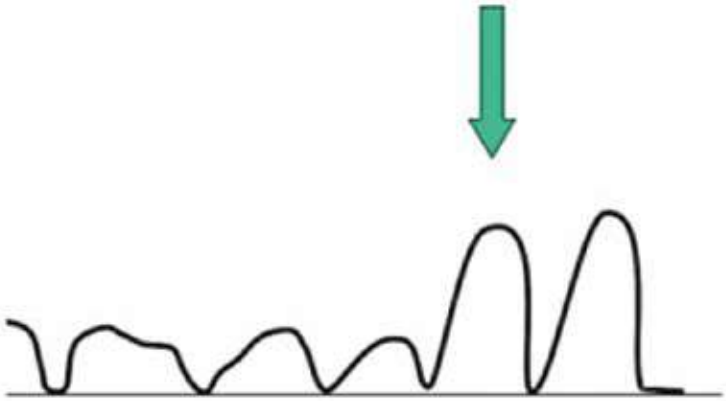

Şekil 6. Dolaşımın sağlanması sonrası $ETCO_2$ dalgasında ani artış,spontan dolaşımın geri dönüşünün ilk işareti olabilir.

3. ÖLÜMCÜL ARİTMİLER

Aritmi çeşitli nedenlerle kalp ritminde meydana gelen düzensizliklere verilen genel isimdir. Çok farklı formlarda bir çok ritm düzensizliği ve buna bağlı şikayetler bu ana başlık altında değerlendirilir. Bazı ritm bozuklukları herhangi bir şikayete neden olmaz ve sadece kontroller sırasında tesadüfen yakalanabilirken bazıları ise saniyeler içerisinde müdahele edilmez ise ölüm ile sonuçlanabilir.

Aritmilerde temel şikayetler başdönmesi, göz kararması, terleme, denge kaybı, fenalaşma ve tam bayılma olarak sıralanabilir. Bu yakınmalar ölümcül olan ve olmayan aritmilerin her ikisinde de başlangıç yakınması olabilir. Ölümcül aritmilerde süreç çok kısa sürede tam bilinç kaybına ve kardiyopulmoner arreste döneceğinden bu ritimlerin çok hızlı bir şekilde EKG veya monitorizasyon cihazları ile tespiti hayati önem taşır.

Ölümcül aritmiler olarak kabul edilen ritm bozuklukları;

- Ventriküler Taşikardi
- Ventriküler Fibrilasyon
- Elektromekanik disosiasyon (Nabızsız elektriksel aktivite)
- Asistoli olmak üzere dörde ayrılır.

3.1. Ventriküler Taşikardi

Kalbin normal atriyumdan (karıncık) ventriküle doğru olan ileti sisteminin ortadan kalktığı, direkt olarak ventrikül kaynaklı oluşan aritmilerdir. Ardarda 3 ventrikül kaynaklı atım ve üzeri ventrikül taşikardisi olarak kabul edilir.Temel olarak ikiye ayrılır

a) Sürekli olmayan VT:30 saniyeden kısa süren ve kendiliğinden sonlanan VT türüdür

b) Sürekli VT:30 saniyeden uzun süren ya da hemodinamik bozulmaya sebep olan VT türüdür.

VT'nin temel nedenleri:

- Miyokard enfarktüsü (en sık)
- Koroner arter hastalığı
- Kalp yetersizliği
- Yapısal kalp hastalıkları
- Elektrolik bozuklukları (Hipopotasemi en sık)
- Ağır hipoksi
- Pulmoner emboli
- Kalp tamponadı
- QT uzamasına neden olan genetik hastalıklar ve ilaç kullanımı olarak sıralanabilir.

İleri yaşam desteği ile ilgili olan sürekli VT'dir.Sürekli VT de EKG ya da monitorizasyonda saptanan morfolojiye ve nabız olup olmamasına göre sınıflandırılır:

1. Monomorfik VT: Ventriküldeki tek bir kaynak uyarıdan sorumludur. Bu nedenle QRS formları aynı frekans, genişlik ve yöndedir. Nabızlı ya da nabızsız olabilir. Nabızsız monomorfik VT ölümcül bir ritmdir ve tedavisi acil defibrilasyon ve (hemen normal ritme dönüş yok ise) kardiyopulmoner resusitasyondur (Şekil 7).

Şekil 7. Monomorfik VT'de QRS dalgaları aynı yönlü,frekanslı ve ampitüdlüdür

2. Polimorfik VT: Ventrikülde birçok farklı odaktan gelen uyarılarla oluşur. Bu nedenle QRS formları daha kaba, düzensiz, değişken amplitüdlüdür ve genel de kalp hızı daha yüksektir. Polimorfik VT görece daha tehlikeli bir VT türüdür ve nabızsız VT gelişmesine daha eğilimlidir. Ancak bazı polimorfik VT türleri nabızlı da olabilir (Şekil 8).

Şekil 8. Polimorfik VT'de görülen kaba, düzensiz, kaotik QRS formları

3.2. Torsades De Pointes

Özel bir polimorfik VT türüdür. Kısa süre içerisinde normale dönebilir ve nabız vardır ancak ventrikül fibrilasyonuna da dönüşebilir. EKG'de QT mesafesinin uzaması ile birliktedir (Şekil 9).

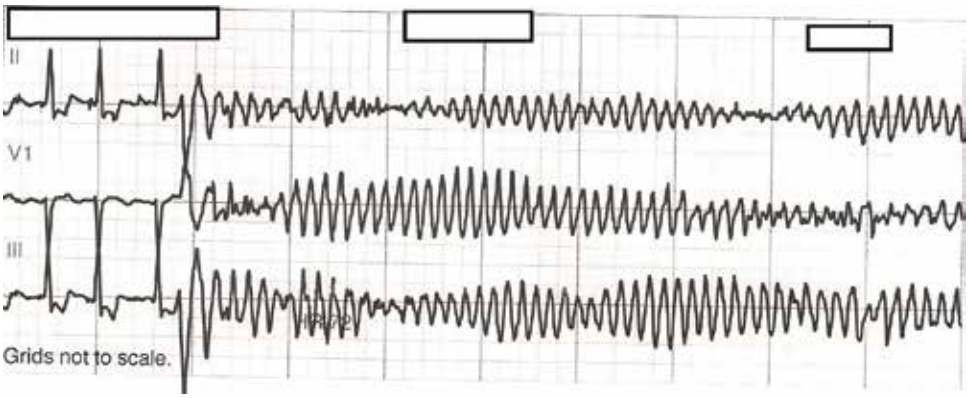

Şekil 9. Torsades de pointes'e özgü "akordeon" şeklinde QRS dalga değişkenliği

3.3. Ventrikül Fibrilasyonu (VF)

Kardiyopulmoner arrest vakalarında en sık karşılaşılan ölümcül aritmidir. Aynı zamanda başarılı KPR vakalarının da en büyük kısmı bu gruptur. Ventrikülde klasik elektriksel aktivitilerin oluşturduğu P,QRS,T dalga formlarının hiçbirinin olmadığı, birbiriyle ilişkisiz, düzensiz çok yüksek hızlı dalga formları görülür. Ventrikülün pompa fonksiyonu bu ritm ile sağlanamaz ve kısa süre içerisinde tansiyon düşerek ani kollaps gelişir. Başlangıçta daha kaba dalgalar görülürken müdahale uzarsa dalga boyları küçülmeye başlar ve asistoliye dönüşür (Şekil 10).

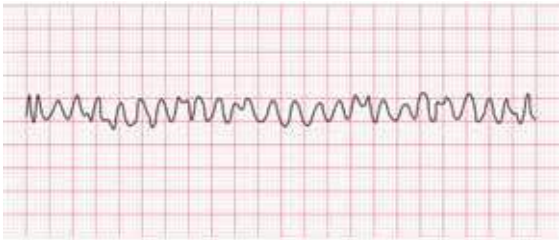

Şekil 10. VF'e bağlı QRS dalga formlarının olmadığı,ventrikülde aynı anda birçok noktadan çıkan düşük elektriksel aktivitilerin toplamından oluşan ve ventrikülün senkron kasılması için yeterli olmayan düzensiz dalgalar

Nabızsız VT ile VF benzer mekanizmalar ve sebepler ile oluşur. Bu nedenle tedavi yaklaşımları da ortaktır. Tedavinin temeli erken ve efektif defibrilasyondur. Yapılan çalışmalarda her iki ritminde geri dönme başarısını etkileyen faktörlerin başında maruz kalınan süre olduğu gösterilmiştir. Dolayısı ile ne kadar erken tespit ve defibrilasyon yapılır ise başarı oranı o düzeyde artacaktır. Güncel kılavuzlar ışığında nabızsız VT ve VF için defibrilasyon ve kardiyopulmoner resusitasyon uygulamasının algoritması Şekil 11'de gösterilmiştir.

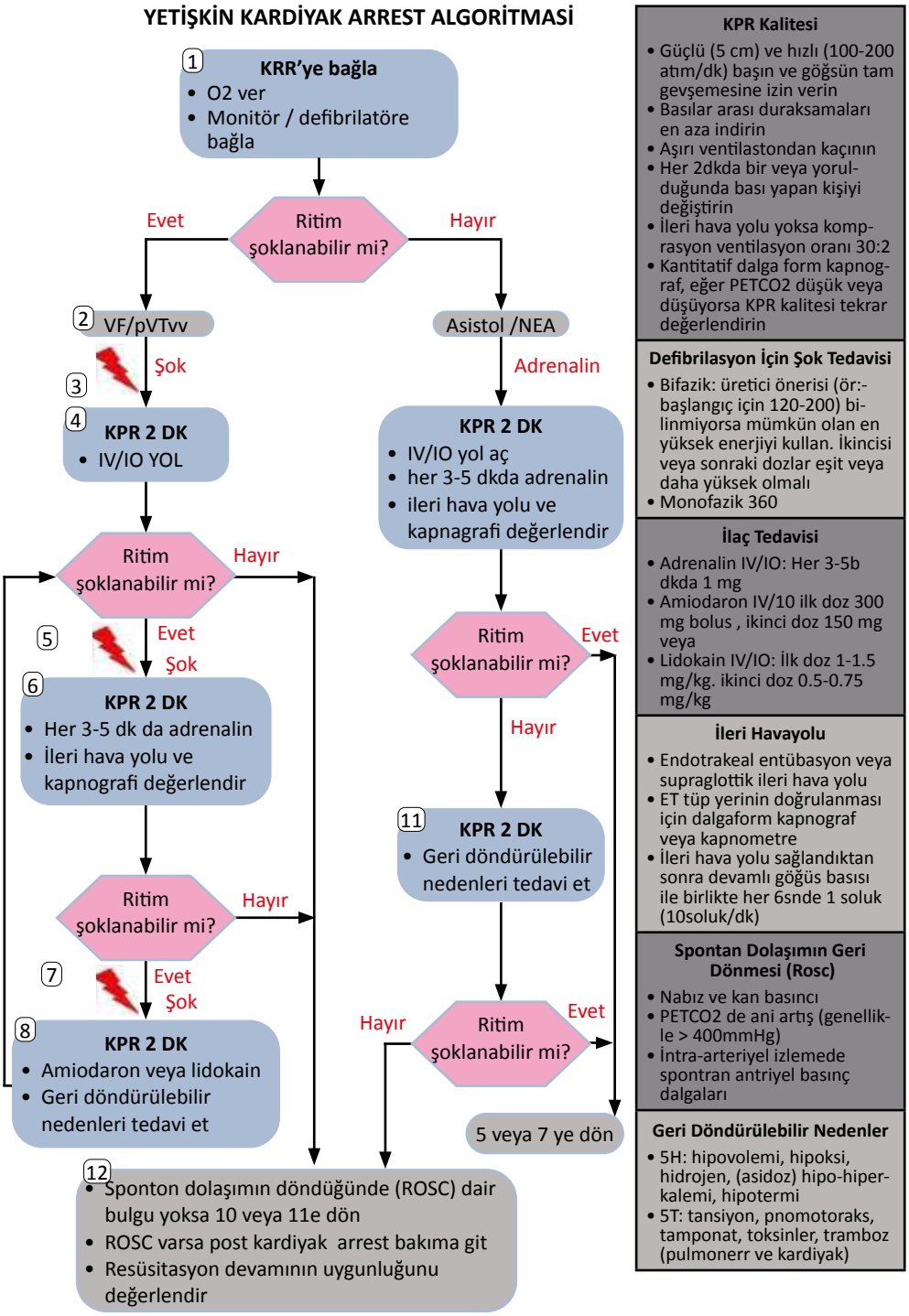

Şekil 11. Ritmin şoklanabilir olup olmamasına göre tedavi algoritması, VT/ nabızsız ile VF'e aynı yolla, EMD ile de asistoliye aynı yolla ileri yaşam desteği verilir.

3.4. Elektromekanik Disosiasyon (EMD, Nabızsız Elektriksel Aktivite)

EKG veya monitörde elektriksel aktivite varken miyokard kasılmasının olmadığı bu nedenle de kalp atımlarının ve nabızın alınmadığı aritmi türüdür. EKG'de genellikle "idioventriküler ritm" adı verilen yavaş hızlı, düzenli, ventrikül odaklı bir ritm görülür (Şekil 12)

Şekil 12. Asistoli ile başlayan ritmin (A),bir süre sonra klasik idioventriküer ritm formundaki EMD (B) ve sonrasında QRS formunun bozulduğu daga geniş dalgalı bir EMD formuna dönüşümü

EMD nedenleri:

- Miyokard enfarktüsü
- Hipovolemi
- Hipoksi
- Ağır metabolik asidoz
- Elektrolit imbalansı (hipo-hiperpotasemi)
- Hipoglisemi
- Hipotermi
- Tamponad, kardiyak
- Tansiyon pnömotoraks
- Pulmoner emboli
- Travma

EMD tedavisinde yaklaşım asistoli ile aynı şekildedir.(Şekil.10). Çünkü her iki durumda da miyokard kasılması yoktur. İstisna olarak EMD tespiti sonrası kalp hızı 60/dk altında ise intravenöz Atropin denenebilir.

3.5. Asistoli

Herhangi bir elektriksel aktivitenin olmadığı, miyokardın kasılmadığı, prognozun en kötü olduğu ölümcül aritmidir. Yaklaşım direkt kardiyopulmoner resusitasyondur (Şekil 13).

Kardiyopulmoner resusitasyonun sonlandırılması ile hastanın ölüm saatinin belirlenmesi ve son kaydın alınması sırasında asistoli EKG'si kullanılır.

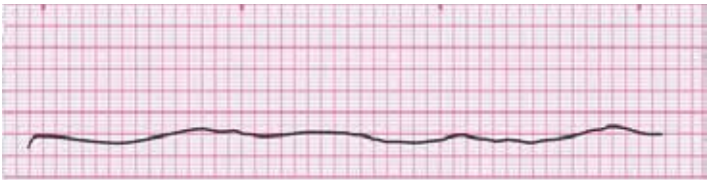

Şekil 13. Asistoli

KAYNAKÇA

American Heart Association (2020), Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care, Circulation. 2020;142(suppl 2):S366–S468. DOI: 10.1161/CIR.0000000000000916

Avcı S. (Ed),Paramedikler için EKG yönetimi

Çobanoğlu U,Yoğun Bakım Hastalarının Monitorizasyonunda Gelişmeler,Bulletin of Thoracic Surgery,2014, (5) 3, 151-161

Fak A.S (2019),EKG akıl Notları,Güneş Kitaplevleri

Goldberger ZD, Chan PS, Berg RA, et al. Duration of resuscitation efforts and survival after in-hospital cardiac arrest: An observational study. *Lancet.* 2012;380(9852):1473–1481.

Levine RL, Wayne MA, Miller CC. End-Tidal Carbon Dioxide and Outcome of Out-of-Hospital Cardiac Arrest. *N Engl J Med*. Published online July 31, 1997:301-306. doi:10.1056/nejm199707313370503

Otto CW. Cardiac arrest and monitoring. Anesthesiology Clinics of North America. 2001 Dec;19(4):717-26, viii. DOI: 10.1016/s0889-8537(01)80009-2.

Soar J, et al., European Resuscitation Council Guidelines 2021: Adult advanced life support, Resuscitation (2021), https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.010

Yapıcı D (2015),Kalp ve Anestezi,Dönmez A. (Ed),Aritmiler ve Tedavisi, 389-402.

Yenal S. (Ed) (2020). *Paramedikler* İçin *Resusitasyon Yönetimi.* Ankara: Hedef.

8. BÖLÜM

EKG UYGULAMASI

UZM. DR. YASİN ÇAKILLI

ÖĞR. GÖR. DERYA BOLAT

Cehalet, her zaman kendisine hayran olmaya hazırdır.

(Sache Guitry)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Elektrokardiypgrafi ile ilgili temel kavramları öğrenir.
- Kalbin çalışma sistemi hakkında bilgi sahibi olur.
- EKG uygulamalarının aşamalarını öğrenir ve uygular.

1. GİRİŞ

Elektrokardiyografi (EKG), 20. yüzyılda Hollandalı fizyolog Willem Einthoven tarafından icat edilmiştir. Einthoven'ın Nobel ödülü kazanmasını sağlayan bu icadı, günümüze kadar daha kullanışlı ve daha ulaşılabilir olmasının yanında uygulamadaki basitliği ve özellikle kardiyak hastalıklara tanı koymadaki yerini hiçbir cihaza bırakmamıştır. EKG günümüz koşullarında da halen vazgeçilmezliğini korumaktadır. Buradaki en önemli faktör, doğru yorumlandığı takdirde ölümcül durumların erken ve daha az zararla tespit edilebilmesi acil servis, yoğun bakım, ameliyathane, hastane öncesi sağlık hizmetleri gibi birçok önemli birimlerde kullanılmasıdır. EKG uygulamasının düşük maliyetli olması, cihazların gelişen teknoloji ile uyumlu olarak taşınmasının, uygulanmasının kolaylaşması, farklı cihazlarla entegre olarak çalışabilmeleri de yaygın kullanımını destekleyen önemli özelliklerdendir.

Sağlık alanındaki yaygın kullanımının yanı sıra anestezi teknikerleri için; hastanın preoperatif dönemdeki muayenesi, ameliyat sırasında kullanılan anestetik ilaçların ve cerrahi uygulamalarının takibi, postoperatif dönemden hastanın taburculuğuna kadar geçen sürede yaşamsal bulguların yakından takip edilmesi ve kardiyovasküler sistemin nasıl çalıştığı ya da kardiyovasküler sisteme ait sorunların erken tanınarak müdahale edilmesini sağlar.

2. VÜCUDUMUZDA KALBİMİZİN POZİSYONU NASILDIR?

Kalbimiz göğüs kafesi içerisinde orta sağ tarafta, yukarıdan aşağıya, arkadan önce ve sağdan sola doğru olan bir aksta konumlanmıştır. Kulakçıklar sağ ve sol olmak üzere kalbin üst tarafında tabanında ve karıncıklar kalbin yukarıdan aşağıya doğru alt tarafında ve tepesinde yer alır. Sağ odacıklar vücudumuzun daha ön tarafında sol odacıklar daha arka tarafında yer alır (Resim 1).

Resim 1. Kalbin göğüs boşluğundaki pozisyonu

3. KALBİMİZ NASIL ÇALIŞIR?

Kalbimiz kendine has özelleşmiş kasılma fonksiyonunu sağlayan kalp kası hücreleri ve bunların zamanlamasını ayarlayan ve bu sürecin elektriksel kısmını yöneten iletim sistemi hücrelerin-

den oluşmaktadır. Bu hücre gruplarının düzenli ve ritmik çalışması sonucu kalbin kasılma ve gevşeme döngüsü sağlanmış olur. Her bir döngüde elektriksel ve mekanik hücrelerin aktivasyonu sonucu kalbin kasılması 'sistol' ve bu hücrelerin tekrar eski haline dönmesiyle gevşeme 'diyastol' gerçekleşmektedir.

Kalp kası hücrelerinin her bir kasılması ve gevşemesi esnasında membran yüzeylerindeki elektriksel yük değişimi ile hücreler aktive 'depolarize' olur ve tekrar yük değişimi ile re aktive 'repolarize' olurlar. EKG kalbin elektiriksel aktivitesi hakkında bilgi verirken, kalbin pompa gücü ile ilgili bilgi vermez.

4. KALPTE UYARI OLUŞUMU VE İLETİLMESİ NASILDIR?

Vücut yüzeyinden yaptığımız elektrokardiyogram ölçümünde kalbin o esnadaki bütün elektriksel ve mekanik hücrelerinin üretmiş olduğu elektriksel aktivitenin toplamını ölçmüş oluruz. Kalbin çoğunluğunu oluşturan kalp kası hücreleri normal durumda kendileri elektriksel aktivite üretmezler ya da bunu hızlı bir şekilde iletmezler. Bu iş için özelleşmiş olan kalbin elektriksel hücreleri bulunmaktadır. Kalp kasında, kalbin merkezi sinir sisteminden bağımsız olarak oluşturduğu iletiyi kalbin bütün bölgelerine ileten pacemaker özelliğe sahip hücreler vardır. Bu hücrelerin oluşturduğu yapıya kalbin ileti sistemi denmektedir.

Bu ileti sistemini oluşturan hücreler kalbin bazı noktalarında yoğunlaşarak düğüm 'nod', bazı noktalarında da dal, demet, fasikül gibi ağsı bir yapı oluşturarak bütün kalbi sarmaktadır. Bu hücreler kendileri olağan olarak uyarı oluşturabildikleri gibi vücudun parasempatik ve sempatik sistemi arasındaki dengeye bağlı olarak uyarının hızını da değiştirebilmektedirler. Bu ileti sistemindeki hücreler kendi içinde hiyerarşik bir düzenle yukarıdan aşağıya doğru değişik hızlarda kasılabilme özellikleriyle kalbin kasılma hızını otonomik olarak sağlayacak şekilde yerleşmişlerdir (Resim 2).

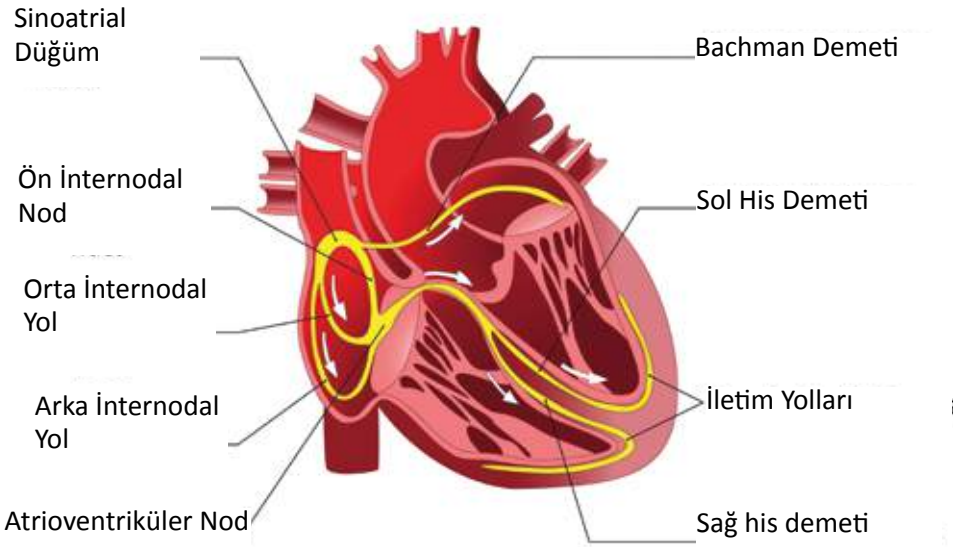

Resim 2. Kalbin elektiriksel aktivitesi.

Kalpte elektriksel aktiviteyi başlatan uyarı sırasıyla:

Sinoatriyal Nod (SA) veya sinüs nod < Atriyoventriküler (AV) nod < His Demeti < Sağ Dal < Sol Dal < Anterior ve Posterior Fasikül < Purkinje lifleri şeklinde isimlendirilirler.

Sinüs nodundan başlayan uyarılar purkinje liflerine ulaşıp tüm kalpte mekanik kasılmayı sağlamaktadırlar. Ve böylece bir kardiyak döngüdeki elektrokardiyogram kaydını elde etmiş oluruz.

- **Sinoatriyal Nod (SA):** Kalpte elektriksel uyarının başladığı noktadır. Sinoatrial nod bir dakikada 60-100 atım aralığında elektriksel iletiyi üretir. Bu iletiler inter nodal isimli hücreler ile atriyuma yayılır.
- **İnternodal yollar:** Sioatriyal düğümde oluşan uyarının atriyoventriküler noda iletilmesini sağlayan ince, myelinsiz liflerden meydana gelen hücre kümeleridir.
- **Atriventrikuler Nod (AV):** Sağ atriyumda, sinoatrial düğümde üretilen ileti internodal yollar aracılığıyla, atriyumlar ile ventriküller arasında bulunan atriyoventriküler noda ulaşır. AV nod, ventrikülleri atriyumlardaki yüksek hızdan koruyarak, sistol öncesi ventriküllerin yeterince kanla dolmasını sağlar. Ayrıca SA düğümün herhangi bir nedenden dolayı yeterli elektiriksel iletiyi üretemediği durumlarda dakikada 40-60 kalp atımını sağlayacak iletiyi üretir
- **His demeti**: AV noddan gelen uyarıların ventriküllerin en uzak uçları dahil olmak üzere, her yanına hızlı ve eşit bir şekilde dağılmasını sağlamak için sağ ve sol dal demetleri olmak üzere iki kola ayrılır. Elektriksel uyarı çıkartabilme kapasitesi dakikada 15–40 atımdır. Purkinje liflerine ayrılarak ventrikül kası hücrelerine kadar uzanır. Bu sayede ileti kalbin en uç noktasına kadar gitmiş olur
- **Purkinje lifleri:** Myokard tabakasında yer alan kas lifleridir. Elektriksel iletinin ventriküller içerisinde çok hızlı yayılarak düzenli olarak kasılmayı sağlar.

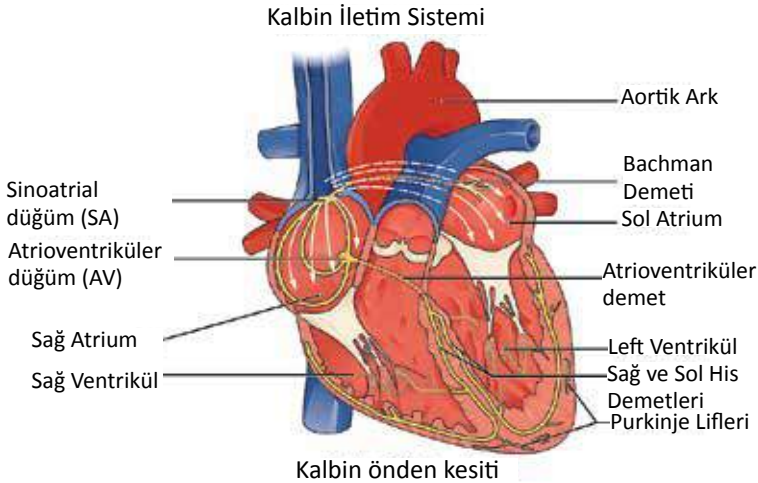

Resim 3. Kalbin elektriksel aktivitesini sağlayan yapılar.

5. ELEKTROKARDİYOGRAM (EKG) NEDİR?

Kalbimizin hücrelerinin çalışırken ortaya çıkarmış oldukları elektriksel aktivitenin vücut yüzeyinden kaydedilmesine elektrokardiyogram yani kısaca EKG denir. EKG çekimi sırasında vücut yüzeyine yerleştirilen her elektrot yerleştirildiği bölgeden kalbin elektriksel aktivite görüntüsünü yansıtmaktadır. Rutin olarak çekilen 12 derivasyonlu EKG deki derivasyonlar bulundukları yerlerden yani farklı açılardan kalbin elektriksel aktivitesini görmektedir. EKG kaydını elektrokardiyograf denilen cihazla yaparız (Resim 4).

Resim 4. Elektrokardiyografi cihazı.

6. ELEKTROKARDİYOGRAMIN KULLANIM ALANI NEDİR?

Kalp krizi sürecinde EKG ile kalp krizinin zamanlamasını, kalp krizine sebep olan damar tıkanıklığının yerini ve şiddetini, kalp kasının kalınlaşmasını, kalp boyutlarının büyüklüğünü, kalpteki iletim sistemi bozukluklarını, vücudumuzdaki bazı elektrolitlerin seviyesini, vücudumuzdaki tiroit hormonu gibi bazı hormonların dengesindeki bozulmayı tespit edebiliriz.

7. ELEKTROKARDİYOGRAM NE İFADE EDER?

İki boyutlu olarak bir kâğıt üzerine çektiğimiz EKG de her bir dalga yüksekliği ve zamansal olarak uzunluğu kendi içerisinde bir anlam ifade etmektedir. Dalgaların yüksekliği yani amplitüdü kalpteki hücrelerin o dalga ile yansıtmış olduğu elektriksel voltajı yansıtmaktadır. Dalgaların yatay düzlemde uzunluğu ise o dalganın zamansal boyutu hakkında fikir verir.

Bir EKG kağıdı yatay ve dikey düzlemdeki karelerden oluşur. Bu karelerin ifade ettiği değerler kalp hızının ve dolayısıyla ritmin tespit edilmesini sağlar. Ekg kağıdındaki yatay düzlemdeki her bir küçük kare 1 mm uzunluğundadır ve 40 ms'ye eşittir. 5X5 mm'lik büyük kareler 0.2 sn'yi ifade eder.

Dikey düzlemde ise her bir küçük kare ise 10 mm'dir ve 0.1 mV değerindedir. EKG cihazının tespit ettiği 1 mV' elektiriksel gerginlik 10 mm'lik sapmalar oluşturacak şekilde düzenlenmiştir.

Resim 5. Ekg kağıdındaki kareler ve ifade ettiği değerler.

Tablo 1. Kalp atım hızı hesaplanması

Kalp Atım Hızının Pratik Hesaplanması 300/ R-R Aralığındaki Büyük Kare Sayısı	
R-R Aralığı	**Kalp Atım Hızı**
1	200
2	150
3	100
4	75
5	60

8. EKG DERİVASYONLARI

Derivasyon vücudun bir bölgesinden farklı bölgesine geçen potansiyel enerjiler arasındaki farklılıkları ifade eder. Ekg derivasyonları yerleştirildikleri bölgelere göre temelde üçe ayrılırlar:

- **Standart Derivasyonlar** (Bipolar): Üç derivasyonlu ekg lerdir. Bipolar derivasyonlu ekgde elektrotlar;
  - **RA (Sağ kol) elektrodu:** Sağ omzun yanına ya da köprücük kemiği altına, yerleştirilir.
  - **LA (Sol kol) elektrodu:** Sol omuz yanına ya da kalbin alt kısmının sol ucuna denk gelen meme altına
  - **LL (Sol bacak) elektrodu:** Sol hipogastriumun üstüne gelecek şekilde yerleştirilir.

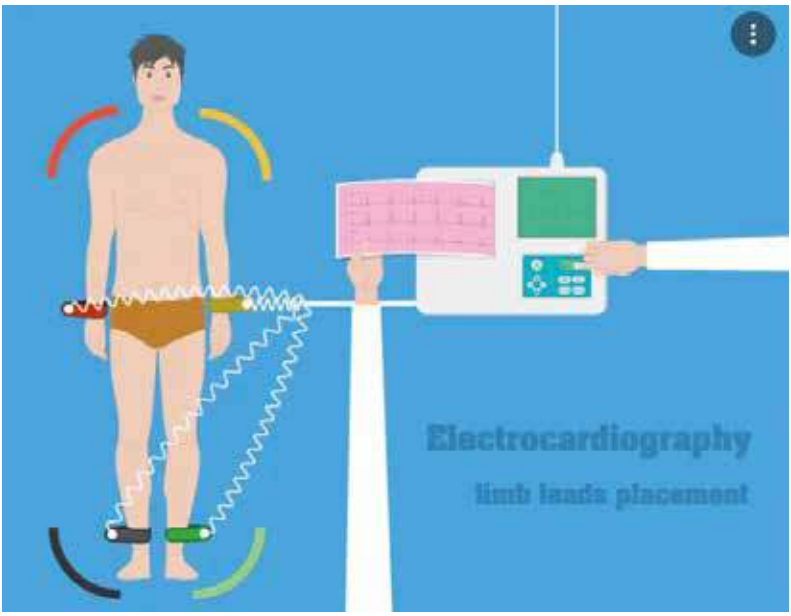

Resim 6. Standart ekstremite derivasyonları ve göğüs proplarının yerleşimi.

- **Standart Ekstremite Derivasyonları:**

Standart ekstremite derivasyonları (D), DI (LA-RA), DII (LL-RA) ve DIII (LL-LA) olarak bilinir (Resim 7). Anestezide en çok tercih edilen derivasyonlardır. Hastanenin diğer kliniklerinde prekardiyal derivasyonlar tercih edilir.DI (LA-RA), DII (LL-RA) ve DIII (LL-LA) olarak bilinir (Resim 7).

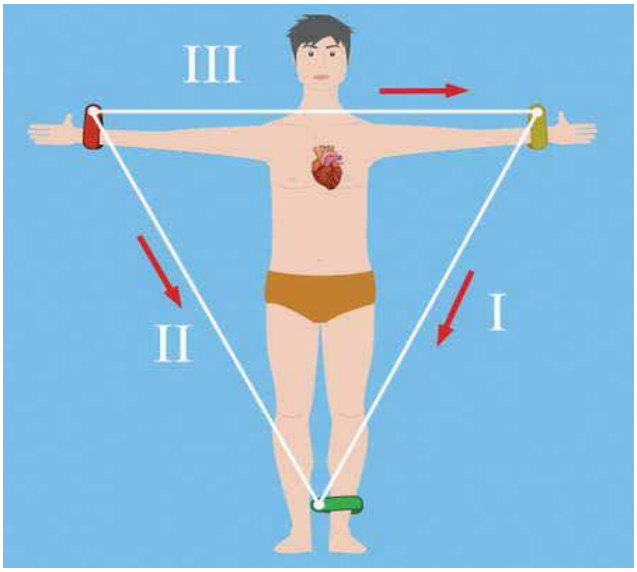

Resim 7. Eithoven üçgeni, ekstremite derivasyonlarının yerleşimi.

- **Prekardiyal Derivasyonlar:**Poliklinik ve hastanelerin kliniklerinde en çok tercih edilen derivasyondur. V1,V2,V3,V4,V5,V6 şeklinde isimlendirilirler. Göğüs ön duvarından aksiler hatta kadar uzanır. Kalbin elektiriksel aktivitesinin doğru yorumlanmasını sağlar.

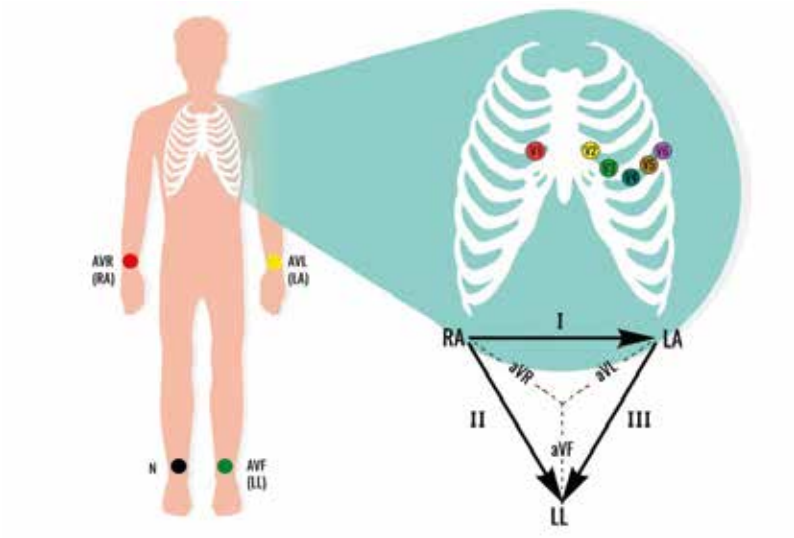

Resim 8. Prekardiyal elektrodların yerleşimi.

9. STANDART 12 DERİVASYONLU ELEKTROKARDİYOGRAM KAYDI NEDİR?

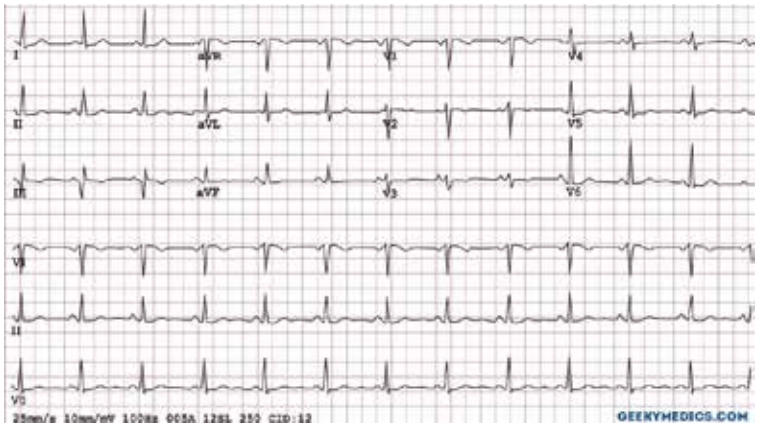

Resim 9. 12 Derivasyonlu EKG grafisi.

Yüzey EKG kaydında bu döngüdeki kalp yapılarının kasılıp gevşemeleri değişik dalga isimleriyle adlandırılmaktadırlar.

P dalgası: EKG deki ilk dalga kulakçıkların aktivasyonunu temsil eder ilk yarısı sağ kulakçık ikinci yarısı sol kulakçık aktivasyonunu temsil eder.

PR segmenti: his demeti dalların aktivasyonu gösterir.

QRS kompleksi: sağ ve sol karıncık aktivasyonunu gösterir.

T dalgası: karıncıkların repolarizasyonunu gösterir.

ST segmenti: karıncık aktivasyonunun sonundan karıncık repolarizasyon başlangıcına kadar olan kısmı gösterir.

QT aralığı: karıncık aktivasyonundan karıncık repolarizasyonuna kadar geçen süreyi göstermektedir.

U dalgası: Karıncık repolarizasyonunu gösterir.

PR, ST, TP segmentleri elektrokardiyogram üzerinde aynı seviyededirler. Değişik hastalıklarda bu seviye değişimi ölçümü önem arz etmektedir. Referans olarak bul ölçümlerde PR segmenti kullanılmaktadır.

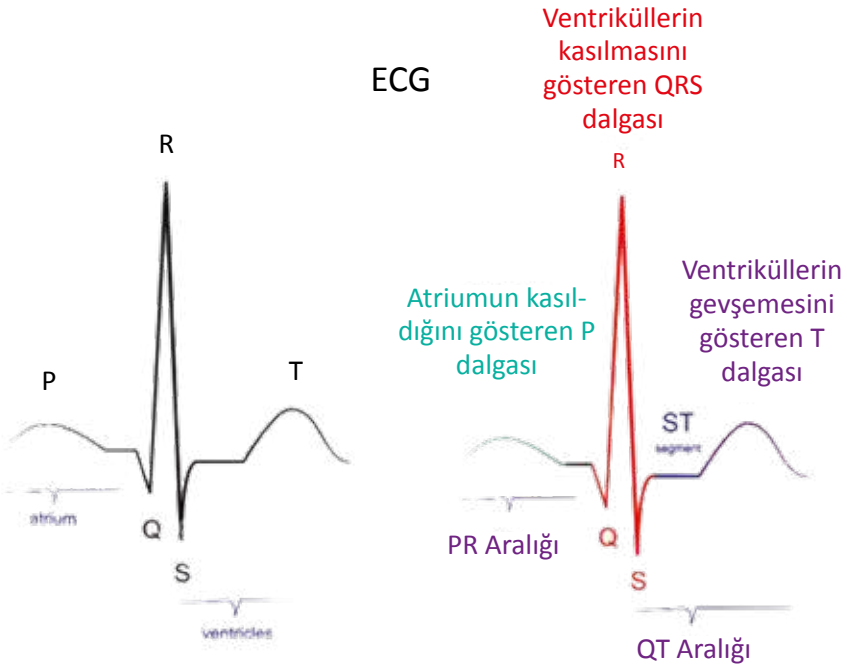

Resim 10. EKG trasesi P, QRS, T dalgaları

10. ELEKTROKARDİYOGRAM KAYDI NASIL YAPILIR?

12 derivasyonlu standart bir elektrokardiyogram çekiminde derivasyonlardan 6 tanesi vücut frontal düzleminde yerleştirilirken 6 tanesi de vücut transfer düzleminde yerleştirilmektedir. Derivasyolardan EKG kaydı almamızı sağlayan pozitif ve negatif olan iki kutup arasındaki potansiyel farkın ölçümüdür.

6 adet frontal düzlem derivasyonları: D1,D2,D3,aVR, aVL, aVF şeklinde isimlendirilmektedir. 6 adet tranvers düzlemdeki derivasyonlar (prekordiyal): V1, V2, V3, V4, V5, V6 şeklinde isimlendirilmektedir.

Prekordiyel derivasyonlardaki elektrotların göğüs ön duvarına yerleştirilmesi şu şekilde yapılmaktadır.

V1: Sternumun sağına 4. İnterkostal aralığa yerleştirilir.

V2: Sternumun soluna 4. İnterkostal aralığa yerleştirilir.

V4: Orta klavikular hatta 5. İnterkostal aralığa yerleştirilir.

V3: V2 ve V4 elektrotları arasındaki orta noktaya yerleştirilir.

V5: 5. İnterkostal aralıkta anterior aksiller hatta yerleştirilir.

V6: 5. İnterkostal aralıkta orta aksiller hatta yerleştirilir.

Bu elektrotların doğru şekilde yerleştirilmesi sayesinde elektrokardiyografi doğru yorumlanabilir (Resim 11).

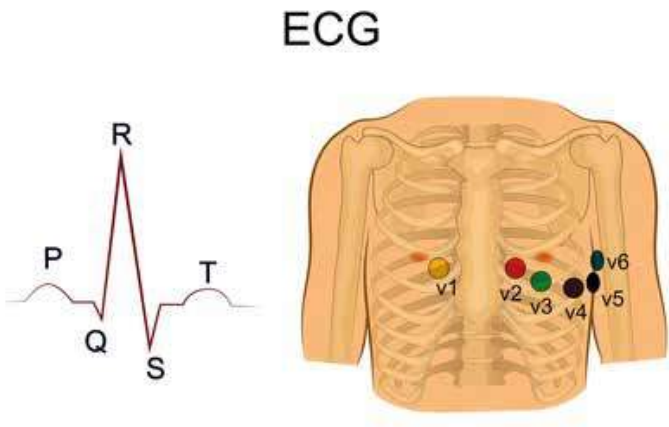

Resim 11. Ekstremite elektrodlarının ve prekordiyal elektrodların standart yerleşimi

Frontal düzlem derivasyonları: sağ kol, sol kol ve sol bacak şeklinde yerleştirilir. Ekstremite derivasyonları için yerleştirilen bu elektrotlardan doğru kayıt alınabilmesi için özellikle sol kol elektrotunda daha belirgin olmak üzere ekstremite distal bölgeleri tercih edilmelidir. Yatar pozisyonda eller havaya bakacak şekilde istirahat halinde çekilen EKG daha az parazitli temiz bir EKG olacaktır.

aVL>D1>aVR>D2>aVF>D3 ve V1>V2>V3>V4>V5>V6 şeklinde forantal ve prekordiyel derivasyonlar komşu derivasyon çiftlerini oluşturmaktadır. Bu komşu derivasyonlar kalp krizi tespitinde kullanılmaktadır (Resim 12).

Konjenital dekstrokardi (sağ yerleşimli kalp) durumunda sağ ve sol kol yer değiştirmeli ve prekordiyel derivasyonlar sağ orta aksiller hatta doğru dizilmelidir.

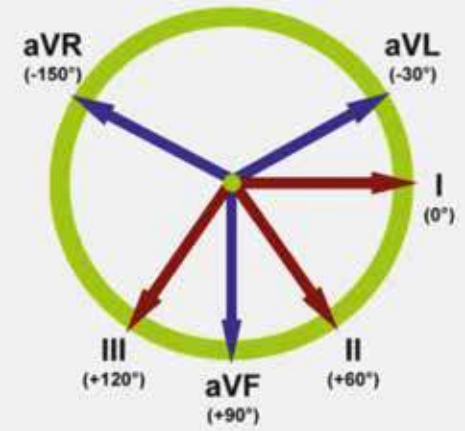

Resim 11. Prekordiyal derivasyonlar

11. EKG ÇEKİMİNDE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN DİĞER NOKTALAR NELERDİR?

EKG çekilmesi işlemi sırasında; elektrotların ve bağlantı kablolarının hasta üzerine yerleştirilir. EKG cihazından doğru ve net görüntü elde edebilmek için monitörizasyon işlemini uygularken dikkat edilmesi gereken temel noktalar vardır. EKG kâğıdının çekim hızı 25 mm/sn ve EKG sinyalinin kalibrasyonu 1 mV=10mm şeklinde olmalıdır. Bu standartların dışında yapılan çekimler çekim formuna belirtilmelidir.

İşlem öncesinde:

- EKG monitörünün kalibrasyonu belirli zamanlarda ve gerek görüldüğünde kullanıcı personel tarafından yapılmalıdır.
- EKG monitörünün günlük bakımı ve her kullanımdan sonra özellikle propların temizliği yapılmalı ve bağlantıları kontrol edilmelidir.
- Kullanıma başlamadan önce monitör göstergeleri kontrol edilmelidir.
- EKG kağıdı ve hastaya yerleştirilecek proplar kontrol edilmelidir.

İşlem sırasında

- Hastaya işlem hakkında bilgilendirme yapılmalıdır.
- Hastaya uygun pozisyon verilmelidir.
- Elektrotların yerleşimi için ekstremite ve göğüs bölgesindeki giysiler çıkartılmalıdır.
- İşlem bölgesinde deri kuru ve temiz olmalıdır, gerekirse vücut kılları temizlenmelidir.
- Hastanın üzerinde artifakta sebep olacak materyaller var ise işlem öncesinde çıkartılmalıdır.
- Seçilen elektrotlar maksimum yapışkanlık ve minimum gürültü sağlayacak özellikte olmalıdır.
- Tek kullanımlık RKG elektrotları tercih edilmelidir.
- Elektrot bağlantıları iyi yapılmalıdır.
- Monitör ekranından görüntü parametreleri kontrol edilmelidir.

KAYNAKÇA

The Joint European Society of Cardiology/ American College of Cardiology Committee. Myocardial infarction redefined-a consensus document of the joint ESCIACCcommittee for the redefinition of myocardial infarction. J Am Coll Cardiol 2000;36:959–969 and Eur Heart 2000:21:1502-1513.

Wagner, Galen S.(2008) Marriott's Practical Electrocardiography. Philadelphia: Lippincott Williams& Wilkins

Koyun, N., Nur Gümrükçüoğlu, F., Gümrükçüoğlu, H.A. (2016). Sağ atriyum anatomisi ve klinik önemi. Van Tıp Dergisi, Cilt:23, Sayı:1, https://jag.journalagent.com/vtd/pdfs/VTD_23_1_132_141.pdf. Erişim tarihi: 31.07.2021

MEGEP (2011). EKG (Elektrokardiyografi). Acil Sağlık Hizmetleri. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/ekg%20(elektrokardiografi).pdf Erişim tarihi 07.08.2021

Okutucu, S., Oto, A. (2018). Kolay ekg: örneklerle temele elektrokardiyografi. Erkem Yayıncılık. Erişim: file:///C:/Users/user/Downloads/edited_4.pdf. Erişim tarihi: 07.08.2021

İlerigelen, B., (2012). Pratik yaklaşımla EKG. İstanbul. Nobel Tıp Kitabevi.

9. BÖLÜM

DEFİBRİLASYON VE KARDİYOVERSİYON UYGULAMALARI

UZM. DR. GÜLSÜM BULUT BİNGÖL

Sürekli yaptığımız şey neyse, biz o'yuz. O halde, mükemmellik bir eylem değil, bir alışkanlıktır.

(Aristoteles)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Normal kalp ritimlerini öğrenir.
- Kardiyoversiyon ve defibrilasyon uygulanması gereken kalp ritimlerini ayırt eder.
- Kardiyoversiyon uygulamlarının işlem sırasını öğrenir.
- Farklı hasta gruplarında uygulamalar hakkında bilgi sahibi olur.
- Kardiyoversiyon ve defibrilasyon uygulamalarında kullanılan cihazların kullanma yöntemlerini öğrenir.

1. DEFİBRİLASYON - KARDİYOVERSİYON UYGULAMALARI

Kardiyak aritmileri sonlandırmak için elektriksel şok uygulaması çok eski tarihlerden beri kullanılan etkili ve güvenilir bir yöntemdir. Bu yöntemlerden Elektriksel Kardiyoversiyon ile anormal ritmin sonlandırılarak normal ritmin sağlanması amaçlanır. Elektriksel Kardiyoversiyon ya da diğer isimleriyle Doğru Akımlı ve DC-Kardiyoversiyon (DCC)'da elektrik enerjisi, elektrokardiyografide (EKG) ventrikül aktivasyonunu gösteren QRS kompleksi ile senkronize olarak uygulanır. Defibrilasyonda ise enerji yani şok kalp siklusunun herhangi bir anında rastgele olarak verilir. Medikal kardiyoversiyon ise hemodinamik olarak stabil hastalarda tercih edilmekte olup ilaç tedavisi ile anormal ritmin normal ritme dönüştürülmesi amaçlanır.

1.1. Normal Sinüs Ritmi

Kalpte elektriksel uyarı, sağ atriyumun superior ve posterior bölgesinde bulunan sinoatriyal düğümde başlar. Bu uyarı, sağ atriyum boyunca dağılarak sol atriyum ve interventriküler septumun tepesinde bulunan Atriyoventriküler düğüme (AV nod) varır. Uyarı, AV düğümünde yavaşlar ve sonrasında bu bölüm ile bağlantılı his demeti ile his demetinin dalları olan ventrikül fasiküllerinde ve Purkinje liflerinde hızlanır. Ventrikül miyokard hücrelerinin, uyarıyı taşıyan Purkinje lifler ile bağlantıları vardır. Bu şekilde iletilen elektriksel uyarı, Miyokard hücrelerine ulaştığında ise kontraksiyon -yani kasılmayı- başlatır.

Normal fonksiyonlarını yerine getirebilen bir kalpte sinus düğümünden dakikada 60-100 uyarı çıkmaktadır. Bu uyarılar dakikadaki kalp hızını meydana getirir. Elektriksel aktivite, EKG kağıdına; P dalgası, QRS kompleksi, T dalgası ve U dalgası olarak yansır. Normal bir EKG' de kalp hızı düzenli, ritmik olup kalp hızı dakikada 60-100 atım arasındadır. EKG'de görülen P dalgası ve onu takip eden QRS kompleksi normaldir. Sıralama P-QRS-T şeklindedir (Şekil 1).

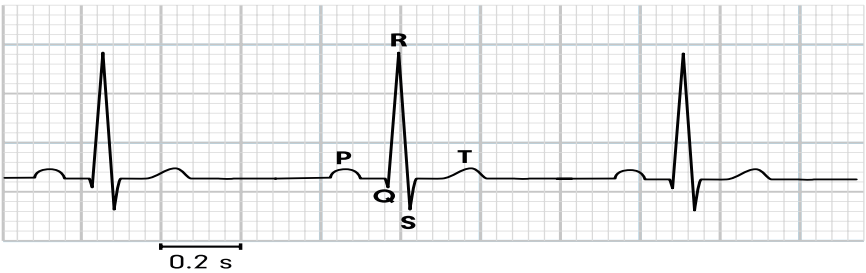

Şekil 1. Normal sinüs ritmi

1.2. Aritmiler

Aritmi; normal sinüs ritmi olmayan her hangi bir ritim olarak tanımlanır. Aritmiler, kalp kasında iskemi, yapısal kalp hastalığı, ileti sisteminin genetik bozukluklarına bağlı olabileceği gibi sepsis, metabolik bozuklukluklar,elektrolit bozukluklukları, toksikolojik problemler, ilaç etkisi ve travma gibi bir takım kalp dışı patolojik süreçlerin sonucu da olabilirler. Ritm bozuklukları bradikardi (kalp hızının 60/dakikanın altına düşmesi) ya da taşikardi (kalp hızının 100/dakikanın üstüne çıkması) şeklinde olabilir. Kardiyoversiyon uygulaması taşikardilerin tedavisinde önemli bir yer tutar.

1.3. Taşikardiler

Taşikardi kalp hızının dakikada 100 atım üzerinde olması olarak tanımlanır. EKG yorumlanırken ritmin sinus olup olmadığına, QRS süresinin genişliğine ve ritmin düzenli veya düzensiz oluşuna bakılır. EKG‘deki QRS dalgasının genişliğine göre taşikardiler dar QRS’li (< 120 milisaniye) ve geniş QRS‘li (≥120 milisaniye) taşikardi olarak kategorize edilir.

Düzenli dar QRS kompleksli taşikardilerin başlıca nedenleri; sinüs taşikardisi, sinus nodu reentran taşikardisi, atriyoventriküler nodal reentran taşikardiler, atriyoventriküler reentran taşikardiler ve atriyal taşikardilerdir. Esas olarak his demetinin üzerinde yer alan dar QRS’li kalp hızı 100/dk‘nın üzerindeki her ritm supraventriküler taşikardi olsa da klinik pratikte genelde sinus taşikardisi dışındaki düzenli dar QRS’li ritimler supraventriküler taşikardi (SVT) olarak adlandırılır.

Düzensiz dar QRS kompleksli taşikardiler içinde en sık görülen Atriyal Fibrilasyon olup, değişken atriyoventriküler (AV) düğüm iletimli atriyal flutter, multifokal atriyal taşikardi (MAT) de bu grupta yer alır. Atriyal fibrilasyon erişkinlerde en sık görülen aritmi olup elektif kardiyoversiyon tedavisinde önemli bir yer tutar (detaylı olarak aşağıda anlatılmıştır).

Düzenli, geniş QRS kompleksli taşikardiler genellikle ventriküler taşikardiler (VT) olup bazen aberan iletili SVT’de görülebilir. Aberan iletili SVT ve VT ayrımı yapılamadığı durumlarda taşikardiye VT gibi yaklaşılmalıdır (Şekil 2).

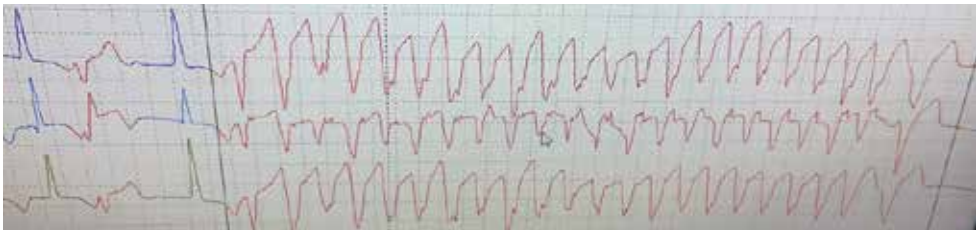

Şekil 2. Ventriküler taşikardi (Gülsüm Bulut’un arşivinden alınmıştır.)

Düzensiz geniş QRS kompleksli taşikardiler; preeksitasyonlu AF (örneğin, Wolf Parkinson White sendromu), dal bloklu ile AF veya polimorfik VT/Torsades de pointes olabilir.

1.3.1. Taşikardilere Yaklaşım

Sinüs taşikardisi genellikle altta yatan bir nedene bağlı olup tedavisi de bu nedenin ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Semptomatik hastalarda kontrendikasyon yoksa beta bloker ya da kalsiyum kanal blokeri ilaçlar hız kontrolü için kullanılır.

Supraventriküler taşikardili hastanın acil tedavisinde hemodinamik bozukluk ya da çok fazla semptom varsa hızlı şekilde senkronize kardiyoversiyon yapılmalıdır. Eğer QRS genişliği normal ve hasta hemodinamik olarak stabilse hasta sırt üstü yatar ve ayakları eleve pozisyonda iken vagal manevralar uygulanır. Yanıt alınmazsa ilk tercih olarak intravenöz (IV) adenozin (6- 18 mg bolus) uygulanır. Yine yanıt yoksa IV Beta blokerler (esmolol ya da metoprolol) veya IV verapamil/diltiazem tercih edilir. Bunlar da etkili olmazsa, senkronize kardiyoversiyon uygulanır.

Geniş QRS'li taşikardi varsa ve hemodinami bozuksa senkronize kardiyoversiyon vakit kaybetmeden uygulanmalıdır. Hasta hemodinamik olarak stabilse ilk tercih vagal manevralar olup etkisiz ise bazal EKG'de preexitasyon (AV düğümü aksesuar bir yolak aracılığıyla bypass eden uyarılara bağlı olarak ventriküllerin erken aktivasyonu) kanıtı yoksa IV adenozin (6-18 mg bolus) tercih edilir. O da etkili olmazsa IV prokainamid ya da IV amiodorane diğer seçeneklerdir. Yanıt alınamazsa senkronize kardiyoversiyon yapılır.

Atriyal fibrilasyon en sık görülen aritmi olup kardiyak ritm bozukluklarına bağlı hastaneye yatışlarının üçte birini oluşturur. Atriyal fibrilasyonda EKG'de P dalgaları bulunmaz. Atrial aktivite kaotiktir ve fibrilasyon (F) dalgaları görülür. Ventriküler ritm genellikle düzensizdir (Şekil 3). Atriyal fibrilasyonu olan hastada unstabil bir durum varlığında DCC uygulanmalıdır. Unstabil durum hızlı ventrikül yanıtlı atriyal fibrilasyona bağlı göğüs ağrısı ya da akciğer ödemi tablosu olabilir. Aynı şekilde hemodinamik olarak unstabil hastalara da (hipotansiyon, şok tablosu) acil DCC yapılmalıdır.

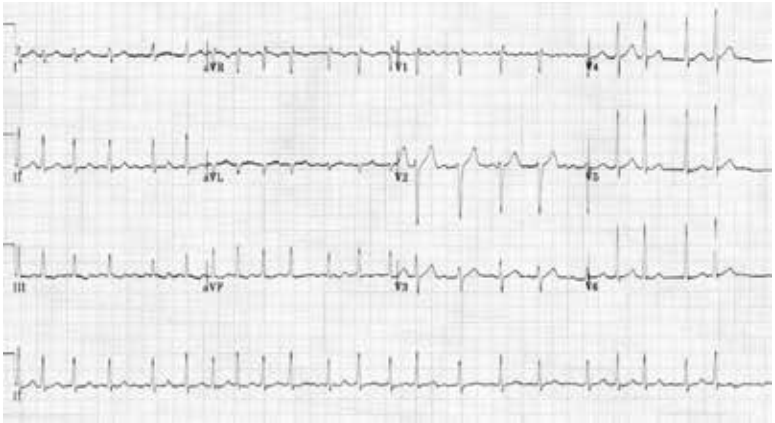

Şekil 3. Atriyal fibrilasyon (Gülsüm Bulut'un arşivinden alınmıştır.)

Klinik ve hemodinamik olarak stabil hastaların tedavisinde ventriküler hız kontrolü ve ritm kontrolü olmak üzere iki seçenek bulunmaktadır. Hız kontrolü yapılacaksa AV nodundan iletiyi yavaşlatan ilaçlar tercih edilir. Preexitasyonun eşlik ettiği Atriyal fibrilasyonlu hastalarda ise bu grup ilaçlar aksesuar yol üzerinde uyarıyı kolaylaştırıp ventriküler hızın artmasına, hipotansiyona ve ventriküler fibrilasyona yol açabileceğinden verilmemelidir (Şekil 4).

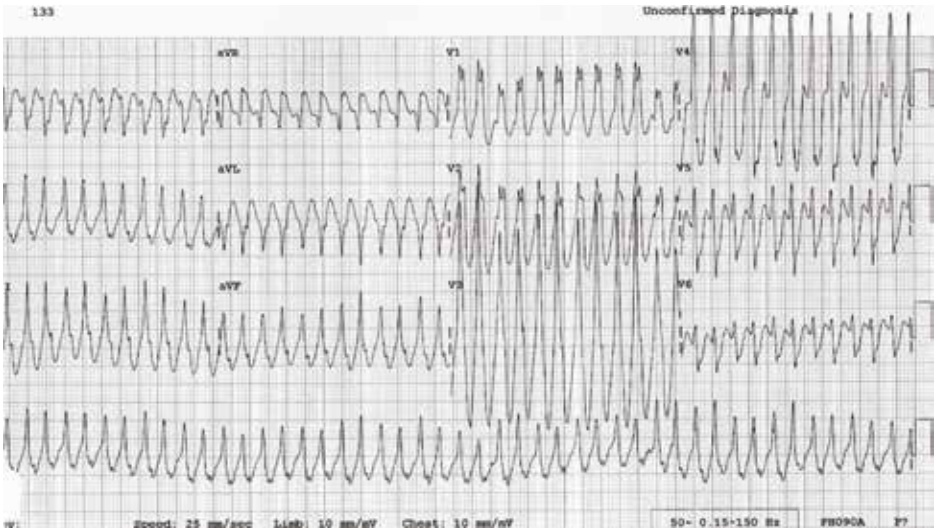

Şekil 4. Preexitasyonun eşlik ettiği Atriyal fibrilasyon (Gülsüm Bulut'un arşivinden alınmıştır.)

Atriyal fibrilasyonlu hastada ritm kontrolü yapılacaksa yani sinüs ritminin sağlanması amaçlanıyorsa farmokolojik ya da elektriksel kardiyoversiyon uygulanır.

Farmakolojik kardiyoversiyonun başarı şansı daha düşük olmakla beraber sedasyon gerektirmemesi bazı hastalarda avantaj olabilmektedir. Daha uzun süre hastane yatışı gerekmesi, ilaç yan etkileri, daha uzun monitörizasyon gereksinimi dezavantajlarını oluşturur. Bu amaçla kullanılan birçok ilaç mevcut olup başarı oranları değişkenlik göstermektedir. Ülkemizde sadece Amiodaron (Cordarone) ve Propafenone (Rytmanorm) bulunmaktadır.

Amiodoran kardiyoversiyon amaçlı 300 mg 250 ml %5 dekstroz içinde 30-60 dakikada uygulandıktan sonra 24 saat içerisinde yine 500 ml dekstroz içinde 900-1200 mg olacak şekilde intravenöz olarak kullanılır. Propafenonun da iv ve oral formu bu amaçla kullanılmakta olup IV olarak 1,5-2 mg/kg 10 dakikada, oral olarak da 450-600 mg olarak verilir. Sonrasında idame tedaviye devam edilir.

Elektriksel kardiyoversiyon genellikle hemodinamik olarak stabil olmayan hastalarda tercih edilse de stabil hastalarda da özellikle sol atriumu çok geniş olmayan genç hastalarda yaygın olarak kullanılır. Bifazik şoklar daha düşük enerji düzeylerinde daha fazla başarı sağladığı için monofazik şoklara tercih edilir. Yakın zamanlı çalışmalarda doğrulanmamış olsa da atriyal fibrilasyonlu hastalarda genellikle anteroposterior ped yerleşiminin anetrolateral pozisyona göre daha üstün olduğu düşünülür. Elektriksel kardiyoversiyondan önce intravenöz veya oral antiaritmik ilaç uygulaması başarı şansını arttırır.

İster farmakolojik olsun ister elektriksel kardiyoversiyon yapılacak hastalar özellikle de antikoagülan tedavi altında değillerse inme ve tromboembolizm açısından artmış riske sahiptir. 48 saatte uzun süreli atriyal fibrilasyonu olan hastalarda elektif kardiyoversiyon öncesi en az 4 hafta antikolagülan almak ya da işlem öncesinde transözafagial ekokardiyografi

(TEE) ile trombüsü dışlamak bu riski azaltır.Ancak 48 saatten kısa süreli atriyal fibrilasyon varsa antikoagülan durumundan bağımsız TEE endikasyonu bulunmamaktadır.

2. ELEKTRİKSEL (DOĞRU AKIMLI - DC) KARDİYOVERSİYON

2.1. Etki Mekanizması

Her ne kadar miyokarda elektriksel bir şok uygulamanın normal ritmi sağlayacağı uzun süredir bilinse de elektriksel kardiyoversiyon ile ilgili araştırmalar etki mekanizmasını net bir şekilde ortaya koyamamıştır. Hızla uygulanan elektrik şoku ile tüm miyokart hücreleri eş zamanlı olarak depolarize olur ve uyarılara karşı yanıtsız bir miyokart alanı oluşur. Uyarı, miyokardiyal hücrelere ulaşmaya çalışırken yanıtsız dönemi uzamış doku ile karşılaşır ve iletilmez. Böylece, birçok ritm bozukluklarının en sık mekanizması olan mikro ve makro yeniden giren döngüler (reentry) sonlanır.

2.2. Endikasyonları

Kardiyoversiyon hemodinamik ya da klinik instabilite durumlarında acil olarak ya da bazı hastalarda elektif olarak uygulanabilir. Atriyal Flutter ve Persistan Atriyal Fibrilasyon elektif kardiyoversiyonun en fazla uygulandığı endikasyonları oluşturmaktadır (“3.1.Taşikardilere Yaklaşım” bölümünde değinildi).

Kardiyoversiyon reentry mekanizmasından kaynaklanan aritmilerde daha etkilidir. Hemodinaminin bozulmasına neden olan (hipotansiyon, şok, mental durumda değişiklik), anjina (kalbe kan akışının azalmasından kaynaklanan göğüs ağrısı) ya da kalp yetersizliğine neden olan aritmilerde acil olarak uygulanmalıdır. Bunlar haricindeki durumlarda ise aritminin çeşidine göre öncelikli olarak; antiaritmik ajanlar veya vagal manevralar denenebilir.

Wolf-Parkinson-White sendromunun eşlik ettiği yüksek ventrikül hızına sahip atriyal fibrilasyon hastalarında hızlı bir şekilde bozulmuş ritmi düzeltir.

Monomorfik Ventriküler Taşikardiler (VT)’de de kardiyoversiyon antiaritmik ajanlara cevabın olmadığı veya hemodinamik /klinik faktörlerden dolayı hızlı müdehale gereken durumlarda kullanılır. Bunun yanında, QRS kompleksinin hız veya şeklinden kaynaklı QRS eşlemesi yapılamıyorsa, polimorfik VT veya nabızsız VT durumlarında elektrik şoku “eşlemesiz” olarak yani defibrilasyon şeklinde uygulanmalıdır.

Artan otomatisite ile seyreden taşikardi tablolarında kardiyoversiyon yararlı değildir. Örneğin, multifokal atriyal taşikardi tablolarında yüzey EKG sinyalleri ile atriyal fibrilasyon zannedilebilir ancak bu hastalarda kardiyoversiyon tedavisi kullanılmaz. Elektif kardiyoversiyon; digoksin entoksikasyonu gibi durumlarda hayati risk içeren aritmilere yol açabileceğinden veya atriyal trombus olan hastalarda emboli riskini arttırdığı için kontrendikedir. Otomatisite artışına bağlı taşikardilerde uygulama sonrası aritmi tekrarlayacağı için bu tip aritmilerde elektriksel kardiyoversiyon kullanılmaz. Hızlanmış idioventriküler ritm ve VT ‘nin bazı tipleri otomatisite artışına bağlı aritmilere örnektir.Altta yatan akut enfeksiyon ve hipertiroidi gibi sekonder bir neden olması halinde, asıl hastalığın tedavisi sonrası kardiyoversiyon uygulanması doğru olacaktır.

A. Endikasyonlar

1. Atriyal fibrilasyon/flutter

a. Hemodinamik bozukluğa yol açan akut başlangıçlı atrial fibrilasyon /flutter durumlarında acil olarak

- Angina pektoris
- Miyokard infarktüsü
- Akciğer ödemi
- Hipotansiyon
- Kalp yetersizliği

b. Hemodinamik olarak stabil hastalarda elektif olarak (Atriyal fibrilasyonun süresi, hastanın oral antikoagülan kullanım durumu, tromboemboli öyküsü veya tromboemboli riski kardiyoversiyon zamanlamasını belirler).

2. Atriyal taşikardi

3. Atriyoventriküler nodal reentran taşikardi

4. Wolf-Parkinson- White sendromu ile birlikte olan reentran taşikardi

5. Ventriküler taşikardi

B. Kontrendikasyonlar

1. Bilinen atriyal trombüs ve acil endikasyon olmaması
2. Sinüs ritmi ya da sinüs taşikardisi
3. Artmış otomasite ile oluşan taşikardiler
    - Multifokal atriyal taşikardi
    - Junctional taşikardi
4. Dijital toksisitesi
5. Ciddi elektrolit bozukluğu ve acil durum olmaması
6. Atriyal fibrilasyon/flutter süresinin bilinmediği antikoagülan tedavi almayan, transözafagial ekokardiyografide atriyal trombüsün dışlanmadığı hastalar
7. Güvenli olarak sedatize edilemeyecek hastalar

Tablo 1. Kardiyoversiyon Endikasyon ve Kontrendikasyonları

Endikasyonlar	Kontrendikasyonlar
Atriyal fibrilasyon/flutter	Bilinen atriyal trombüs ve acil endikasyon olmaması
Atriyal taşikardi	Sinüs ritmi ya da sinüs taşikardisi
Atriyoventriküler nodal reentran taşikardi	Artmış otomasite ile oluşan taşikardiler
Wolf-Parkinson- White sendromu ile birlikte olan reentran taşikardi	Dijital toksisitesi
Ventriküler taşikardi	Ciddi elektrolit bozukluğu ve acil durum olmaması
	Atriyal fibrilasyon/flutter süresinin bilinmediği antikoagülan tedavi almayan, transözafagial ekokardiyografide atriyal trombüsün dışlanmadığı hastalar
	Güvenli olarak sedatize edilemeyecek hastalar

2.3. İşlem Hazırlığı

1. Bilgilendirilmiş onam formu hastadan ya da hasta koopere değilse hasta yakınlarından alınmalıdır
2. Elektif olarak kardiyoversiyon yapılacak hastaların en az 6-8 saat aç olması önerilir.
3. Hastanın detaylı özgeçmişi sorgulanmalıdır.
4. Detaylı fizik muayene yapılmalı, özellikle solunum yollarına dikkat edilmelidir. Zor entübe olacağı düşünülen hastalar için işlem öncesi anestezi hekimine haber verilmelidir.
5. İşlem öncesi oksijen saturasyonu, kan basıncı ölçümü yapılmalıdır.
6. Elektrolit düzeyleri kontrol edilmelidir
7. Hastanın mevcut ilaç tedavisi ve özellikle atriyal fibrilasyon/flutteri olan hastalar için antikoagülasyon durumu kontrol edilmelidir. Antikoagüle edilmemiş ya da transözfagial ekokardiyografi ile sol atriyal trombüs dışlanmamış hastalarda atriyal fibrilasyonun başlangıç zamanı tromboemboli riski açısından çok önemlidir. Hastaların her zaman şikayeti olmayabileceğinden 48 saat içinde çekilmiş EKG ya da monitör kaydı önem arzeder. Hasta şikayetin tam başlangıç zamanını hatırlamıyorsa 48 saatten fazla süredir olduğu kabul edilmelidir.
8. İşlem öncesi 12 derivasyonlu EKG çekilmelidir. Böylece mevcut ritmin ne olduğu, elektrolit bozuklukları ve dijital toksisitesi düşündüren EKG bulgularının olup olma-

dığı kontrol edilmiş olur. Elektif kardiyoversiyon öncesi, dijital toksisite semptomları veya şüphesi olan hastaların ilacı kesilir ve semptomların düzelmesi beklenir. Bunun yanında, dijital toksisite semptomlarının olmadığı durumlarda dijitali kesme veya bekleme gibi önlemlere gerek yoktur.

9. Yine planlı kardiyoversiyon yapılacak hastalarda hastaya işlem öncesi periferik damar yolu açılmalıdır.
10. Acil bir durumda müdahale için gerekli ortam sağlanmalı ve gerekebilecek tüm ekipman (maske, laringoskop, endotrakeal tüp, oksijen desteği, ilaçlar, vs.) hazır bulundurulmalıdır.
11. Cilt, ped ve elektrotların yapıştırılması için hazırlanır, gerekliyse göğüs kılları varlığında cilt traşı dahi önerilir.
12. İşlem süresince devamlı; oksijen ritim, kan basıncı ve saturasyon takibi yapılmalıdır.
13. Elektif hastaların kardiyoversiyon sırasında sedatize edilmesi gereklidir çünkü bu işlem çok düşük enerji düzeylerinde bile ağrılıdır.

2.4. Sedasyon

Yukarıda belirtildiği gibi ağrılı bir işlem olduğu için kardiyoversiyon sırasında elektif hastaların sedatize edilmesi gerekir. Bunun ikincil bir sebebi de hastanın; stres yanıtlarının azaltılması ve işlemi hatırlamasının engellenmesidir.

Elektriksel kardiyoversiyon; intravenöz midazolam, ve/veya propofol veya etomidate altında - hızlı etkileri ve kısa yarı ömürleri nedeniyle - güvenle yapılabilir. Etomidate kardiyak depresyon etkisinin daha az olmasından dolayı ciddi sol ventrikül fonksiyon bozukluğu olan hastalarda propofole tercih edilir. Uygun sedasyon sözel ya da ağrılı uyarana yanıt olmaması ile anlaşılır. Kardiyoversiyon uygulması sırasında ve sonrası hasta tam olarak uyanıncaya dek kan basıncı ve ritm monitörizasyonu, havayolu, solunum ve oksijenizasyon takibi yapılmalıdır. Gerekli durumlarda uygun destek sağlanmalıdır. Sedatif ve anestezik madde kaynaklı sistemik vasküler direncin düşmesi hipotansiyona neden olabilir. Böyle bir durum gelişmesi halinde işlem sırasında, kan basıncını düzenleyen vazokonstrüktör ajanlar kullanılarak basınç istenilen düzeyde tutulabilir. Yine de, işlem sonrası oluşabilecek bradikardi için intravenöz uygulanmak üzere atropin, isoproteranol ya da geçici pacemaker hazır bulundurulmalıdır.

2.5. Elektrodların Yerleştirilmesi

İşlemin başarısını etkileyen en önemli faktörlerden biri elektrodların doğru yerleştitilmesidir. Aritmiyi sonlandırmak için verilen doğru akımın kalbe yönelmesini maksimize etmek gerekir.

Anteroposterior, anterolateral, anterior-sağ infraskapular ve anterior-sol infraskapular bölgelerinin etkili yerleşim pozisyonları olduğu düşünülür.

İşlemde kolaylık sağlaması için, anterolateral (ön-dış yan) yerleşim başlangıç için uygun olabilir (Resim 1). Başarısız işlemler elektrot yerleri değiştirilerek de tekrarlanabilir. Mevcut

çalışmalar, anteroposterior (ön-arka) pozisyondan yapılmış uygulamaların daha etkili olduğu gösterse de bu veriyi desteklemeyen araştırmalarda bulunmaktadır. Ama elektrodlar arası uzaklık daha az olduğundan ve akciğer parankimi daha az araya girdiğinden bu pozisyonda akımın atriumlara iletimi artar ve özellikle atriyal aritmilerin kardiyoversiyonunda başarı şansı yükselir. Anteroposterior uygulamada kaşıklar; sırtta sol skapula alt ucuna ve 3. interkostal aralık ile sternum sağının birleştiği yerlere yerleştirilir (Resim 2).

Resim 1. Anterolateral (ön-dış yan) Kardiyovesiyon uygulaması.

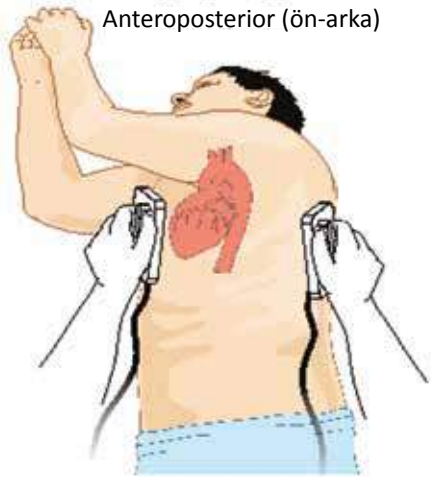

Resim 2. Anteroposterior (ön-arka) kardiyoversiyon uygulaması

Küçük elektrodlar miyokardial hasara yol açabileceği için erişkinlerde yaklaşık olarak 12 cm'lik elektrotların kullanılması daha uygundur.

2.6. Enerji Seçimi

İşlemin başarısını etkileyen faktörlerden biri de kalbe yeterince enerji gönderilmesidir. Bu nedenle, standart bir enerji yerine başlangıçtaki enerji seçimi, elektrik akımında direnci etkileyen kişinin vücut yapısı, akciğer hastalıkları gibi faktörlere bağlı olarak bireysel olarak tasarlanmalıdır.

Uygulama sırasında elektrotlara basınç uygulamak, ekspiryum sonunda şok vermek, iletken jel kullanımı, tekrarlayan şok uygulamaları başarıyı arttıran faktörlerdir. Kendinden yapışkanlı elektrodların olmadığı durumlarda eğer kaşık kullanılıyorsa, işlem sırasında iletken jel kullanılması gerekir. Kullanılan her jelin iletkenliğinin farklı olabileceği ve uygulama başarısını etkileyebileceği akılda tutulması gereken diğer bir noktadır.

Eksternal defibrilatör cihazları dalga formlarına göre ikiye ayrılır: Tek yönlü akım üreten monofazik cihazlar ve şok sonrası kısa sürede akım yönünü değiştiren bifazik cihazlar. Bifazik kardiyoversiyon, pozitif ve negatif akımları birlikte ileterek monofazik cihazlardan daha düşük enerji kullanmasına rağmen daha güçlü etki sağlar. 200 Joule ile monofazik şok %53 civarında etkiliyken, aynı miktardaki bifazik şok ile %90 başarı sağlanmaktadır. Bunun yanında bifazik şokta cilt hasarı daha az görülür.

Atriyal flutter dâhil olmak üzere supraventriküler taşikardiler 50-100 J arası bifazik enerji ile tedavi edilebilir. Atriyal fibrilasyon da ise genellikle bu düzeyler daha yüksektir. 200 J'den büyük monofazik veya 120-200 J arası bifazik dalgalar başlangıç için uygundur. Hemodinamik durumda bozulmaya yol açan VT'nin sonlandırılması için; 100-200 J arasında bifazik veya 200-360 J arası monofazik enerji ile başlanılması önerilir. Stabil VT'de ise; 100 J arası monofazik veya 25-50 J arası bifazik ile başlanılması tavsiye edilir.

Sinüs ritminin sağlanması için ardaşık şoklar gerekebilir. Bu gibi durumlarda, şoklar arası aralıklar kısa tutulur çünkü şok sonrası transtorasik empedans değeri düşer. Önceki paragrafta belirtilen enerji düzeyleri ile uygulamaya başlanır, başarısız olunması halinde daha yüksek düzeylere çıkılması uygundur. En yüksek düzeyde verilen enerji ile başarı sağlanamazsa, kısa aralıklar ile aynı enerji tekrarlanarak verilir. Antiaritmik ajanlar işlem öncesinde verilirse başarı şansı artar.

2.7. Senkronizasyon

Altta yatan ritimden emin olunduğunda 12 derivasyonlu EKG çekimi sonrası cihaz senkronize moda alınır. Senkronizasyon hassas periyotta (EKG' de ventrikül repolarizasyonunu gösteren T dalgasının zirvesinden 80 milisaniye öncesi ve 30 milisaniye sonrası) ventriküler fibrilasyona yol açan şok dalgalarının gönderilmesini önlemek için gereklidir. Defibrilatör senkron modundayken R dalgasında şok gönderecek şekilde tasarlanmıştır. Kardiyoversiyon değil de defibrilasyon yapılacaksa tespit edilebilir bir QRS dalgası olmadığından asenkron modda şok verilir.

2.8. Şokun Uygulanması

1. Hasta yukarda anlatıldığı şekilde uygun bir şekilde hazırlandıktan sonra elektrodlar uygun şekilde yerleştirilir
2. Uygun mod (Senkron/ Asenkron) seçilir

3. Hastanın sedasyon durumu kontrol edilir
4. Defibrilatörler şarj edilir.
5. Şoku uygulayacak kişi dışındakilerin hastada uzak durması sağlanır.
6. Elektrodlar jel sürülerek uygun şekilde yerleştirilir.
7. Hastaya planlanan enerji düzeyinde uygun miktarda uygun basınç uygulanarak şok verilir.
8. İlk şok sonrası hastanın vital bulguları, hava yolu ve solunum durumu hızlıca değerlendirilir, ritm kontrol edilir, sedasyon etkisi devam ediyor ve işlem başarısızsa daha yüksek enerjiyle şok tekrarlanır.
9. İşlem sonlandırıldıktan sonra hasta tam olarak uyanana kadar monitörize edilir.

2.9. Pacemaker ve ICD'li Hastalarda Kardiyoversiyon

Uygulama kaşıklar ile yapılıyorsa, işlem sırasında kaşıklar cihazdan en az 15 cm uzakta durmalıdır. İki şok arası süre soğuma için en az 5 dk olmalıdır. Anterolateral uygulama yerine anteroposterior uygulama tercih edilmelidir. Uygulama öncesi ve sonrası cihaz fonksiyonları da kontrol edilmelidir.

2.10. Gebelerde Kardiyoversiyon

Geçici fetal artimi olguları bildirilmesine rağmen, anne ve fetüse zararı olmadığı görüldüğü için gebelikte kardiyoversiyon uygulanmasında sakınca yoktur. Yine de, uygulamanın fetal monitorizasyon eşliğinde yapılması tavsiye edilir çünkü elektriksel uyarının fetüsün aksiyon potansiyelinin hassas dönemi ile denk gelme olasılığı da mevcuttur.

3. DEFİBRİLASYON

Nabzın alınamadığı, polimorfik veya QRS şekli ve süresi kaynaklı senkronizasyon sağlanamayan VT olguları ile ventriküler fibrilasyon (VF) (Şekil 7) olması durumunda endikedir. VF başlangıcı ve ilk şok uygulaması arasında geçen süre ne kadar kısa ise hayatta kalma olasılığı o kadar artar.

Elektrik şok sonrası VF ve VT olmaması (en az 5 saniye) durumu başarılı defibrilasyon olarak tanımlanmaktadır. 5 saniye sonrası tekrarlayan VF başarısız uygulama anlamına gelmez.

Şekil 7. Ventriküler fibrilasyon (Gülsüm Bulut'un arşivinden alınmıştır.)

Elektriksel şok uygulaması için göğüs kompresyonları için verilecek ara minimumda tutulmalı tercihen 5 saniyeyi aşmamalıdır. Başarılı elektrik şok olasılığı daha uzun araların olması durumunda azalır. Şok uygulamasında, resusitasyon ekibinin hasta ile temas halinde olmamasına dikkat edilmelidir.

Defibrilasyon sonrası, ritim ve nabız kontrolü için göğüs kompresyonlarına ara verilmemesi gerekir. Bu nedenle, yaklaşık olarak 2 dakika boyunca kardiyopulmoner resusitasyon devam etmelidir. Yapılan çalışmalar, göğüs kompresyonlarına – ritim analizi veya suni solunum için olsa dahi – ara vermenin, azalan yaşam beklentisi veya resusitasyon sonrası artmış miyokard hasarı ile bağlantılı olduğunu göstermiştir. VF'nin farklı bir ritme dönme şansı bu aralar sebebi ile azalmaktadır. Bunun yanında başarısız şok, tekrarlayan şok uygulama gerekliliğini değil, resusitasyonun devam etmesi ihtiyacını göstermektedir. Geçmiş yılların kılavuzlarında bulunan ardaşık 3 şok uygulaması günümüz klavuzlarında yer almamktadır.

Defibrilasyonun etkinliği için monofazik cihaz kullanılacaksa yeterli değildir başlangıç için 360 J önerilmektedir. Bifazik cihazlarda ise üretici firmanın belirlediği öneri dikkate alınmalıdır. Rektilineer bifazik formu için başlangıç seviyesi 120 J, bifazik trunke form için ise en az 150 J olması uygundur. Eğer cihazın tipi kullanıcı tarafından bilinmiyorsa 200 J uygulanması önerilir. Takip eden uygulamaların seviyeleri ise aynı veya tercihen yüksek enerji ile olmalıdır.

Asistoli ve ince dalgalı VF ayrımının yapılması bazı durumlarda gereklidir. Yapılan çalışmalarda, şok uygulaması yapılmış asistolik hastaların klinik sonlanımları diğer hastalara göre daha kötü bulunmuş ve dolayısıyla bu hastalarda uygulama önerilmemiştir.

Resim 3'te günümüzde yaygın olarak kullanılan manuel defibrilatör görülmektedir.

Resim 3. Manuel Defibrilatör

3.1. Otomatik Eksternal DefibrilatöRler (OED)

Havalimanı ve stadyum gibi, insanların yoğun olduğu yerlerde, sağlık personeli olamayan kişilerin de erken müdahale edebilmesi için otomatik eksternal defibrilatör (OED) geliştirilmiştir (Resim 4). OED'lerde iletken jele ihtiyaç duyulmaz, kendinden yapışkanlı elektrodları vardır. OED'ler ayrıca, ritm çözümleme sistemine sahiptir yani uygulama yapan görevlinin ritmi bilmesine gerek de kalmamaktadır. Ritm ile ilgili veriler ve uygulayanın yap-

ması gerekenler cihaz monitörü veya sesli komutlarla iletilir. Cihaz otomatik olarak; ritmi tanır, şok ihtiyacına veya gerekli enerji miktarına karar verir, şarj edip tekrar şok verebilir. Bu sistem, ince VF'yi %90-92, kaba VF'yi ise %100 duyarlılıkta belirleyebilir.

Resim 4. Otomatik Eksternal Defibrilatör

KAYNAKÇA

Deakin CD, Nolan JP, Sunde K, Koster RW. European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2010 Section 3. Electrical therapies: automatedexternal defibrillators, defibrillation, cardioversion and pacing. Resuscitation 2010;81:1293-1304.

Eken C. Kardiyak ritim bozuklukları. Çete Y, Denizbaşı A, Çevik AA, Oktay C, Atilla R, çeviri edi- törü. Tintinalli Acil Tıp, Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu. İstanbul: Nobel Kitabevi; 2013. p.129- 54.

Furniss SS, Sneyd JR. Safe sedation in modern cardiological practice. Heart. 2015;101:1526-1530.

Kirchhof P, Eckardt L, Loh P, Weber K, Fischer RJ, Seidl KH, Bocker D, Breithardt G, Haverkamp W, Borggrefe M. Anterior-posterior versus anterior- lateral electrode positions for external cardioversion of atrial fibrillation: a randomised trial. Lancet 2002;360:1275-1279.

Kirchhof P, Benussi S, Kotecha D, Ahlsson A, Atar D, Casadei B, Castella M, Diener H-C, Heidbuchel H, Hendriks J, Hindricks G, Manolis AS, Oldgren J, Popescu BA, Schotten U, Van Putte B, Vardas P, Agewall S, Camm J, Baron Esquivias G, Budts W, Carerj S, Casselman F, Coca A, De Caterina R, Deftereos S, Dobrev D, Ferro JM, Filippatos G, Fitzsimons D, Gorenek B, Guenoun M, Hohnloser SH, Kolh P, Lip GYH, Manolis A, McMurray J, Ponikowski P, Rosenhek R, Ruschitzka F, Savelieva I, Sharma S, Suwalski P, Tamargo JL, Taylor CJ, Van Gelder IC, Voors AA, Windecker S, Zamorano JL, Zeppenfeld K. 2016 ESC Guidelines for the management of atrial fibrillation developed in collaboration with EACTS. Eur Heart J 2016;37:2893-2962.

Levy S, Olshansky B. Arrhythmia management for the primary care clinician. Last update: sep 10, 2013. Erişim adresi: www.uptodate.com Erişim tarihi: 28.5.2015

Link MS, Atkins DL, Passman RS et al. Part 6: electrical therapies: automated external defibrillators,d efibrillation,cardioversion, and pacing: 2010 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation 2010;122:706-719.

Marill KA. Tachycardias. In: Barton ED, Collings JL, DeBlieux PM, Gisondi MA, Nadel ES, Adams JG, eds. Emergency Medicine. Philadelphia: Elseiver Saunders; 2008 p.552- 72.

Martin DR, Gavin T, Bianco J, et al. Initial countershock in the treatment of asystole. Resuscitation 1993;26:63- 68.

Mehta PM, Reddy BR, Lesser J, Carson PE. Severe bradycardia following electrical cardioversion for atrial tachyarrhythmias in patients with acute myocardial infarction. Chest 1990;97:241-242.

Olasveengen TM, de Caen AR, Mancini ME, Maconochie IK, Aickin R, Atkins DL, Berg RA, Bingham RM, Brooks SC, Castre´n M, Chung SP, Considine J, Couto TB, Escalante R, Gazmuri RJ, Guerguerian AM, Hatanaka T, Koster RW, Kudenchuk PJ, Lang E, Lim SH, Løfgren B, Meaney PA, Montgomery WH, Morley PT, Morrison LJ, Nation KJ, Ng KC, Nadkarni VM, Nishiyama C, Nuthall G, Ong GY, Perkins GD, Reis AG, Ristagno G, Sakamoto T, Sayre MR, Schexnayder SM, Sierra AF, Singletary EM, Shimizu N, Smyth MA, Stanton D, Tijssen JA, Travers A, Vaillancourt C, Van de Voorde P, Hazinski MF, Nolan JP; ILCOR Collaborators. 2017 international consensus on cardiopulmonary resuscitation and emergency cardiovascular care science with treatment recommendations summary. Circulation 2017;136:e424-e440.

Dr. Osman BETON, Dr. İzzet TANDOĞAN. Conduction System of the Heart. Turkiye Klinikleri J Cardiol-Special Topics. 2011;4(6):1-8

Podrid PJ. Approach to the diagnosis and treat- ment of wide QRS complex tachycardias. Last update: Sep 29, 2014 erişim adresi www.upto- date.com erişim tarihi: 27.05.2015.

Reisinger J, Gstrein C, Winter T, Zeindlhofer E, Ho¨llinger K, Mori M, Schiller A, Winter A, Geiger H, Siostrzonek P. Optimization of initial energy for cardiover- sion of atrial tachyarrhythmias with biphasic shocks. Am J Emerg Med 2010;28:159-165.

Roth A, Elkayam I, Shapira I, Sander J, Malov N, Kehati M, Golovner M. Effectiveness of prehospital synchronous direct-current cardioversion for supra- ventricular tachyarrhythmias causing unstable hemodynamic states. Am J Cardiol 2003;91:489-491.

Serinken M. Acil elektrokardiyografi. Kekeç Z, ed. Tüm Yönleriyle Acil Tıp. 3. Baskı. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi; 2013. p.149-57.

Smith G, Morgans A, Boyle M. Use of the Valsalva manoeuvre in the prehospital setting: a review of the literature. Emerg Med J 2009;26:8-10

Smith GD, Fry MM, Taylor D, Morgans A, Cantwell K. Effectiveness of the Valsalva Manoeuvre for reversion of supraventricular tachycardia. Cochrane Database Syst Rev 2015;2:CD009502.

Sucu M, Davutoglu V, Ozer O. Electrical cardioversion. Ann Saudi Med 2009;29:201-206.

Türk Kardiyol Dern Arş - Arch Turk Soc Cardiol 2013;41(7):651-655 doi: 10.5543/tkda.2013.57894

Yiğit F. Hangi aritmiler tedavi edilmelidir? TIPMED 2013;17(2):24-30.

10. BÖLÜM

HAVA YOLU AÇMA YÖNTEMLERİ VE OKSİJEN VERME ARAÇLARI

DR. MUSTAFA YORGANCI

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda, bir nefes sıhhat gibi
(Kanuni Sultan Süleyman)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Hava yolu teknikleri hakkında bilgi sahibi olur.
- İleri hava yolu tekniklerini öğrenir.
- Alternatif hava yolu tekniklerini bilir ve uygular.

1. HAVA YOLU AÇMA YÖNTEMLERİ

Hayati öneme sahip olan solunum eylemi, hava yolunun açık ve güvende olması ile mümkündür. Bilinci açık ve sağlıklı bir insanda koruyucu refleksler ve diğer fizyolojik mekanizmalar ile hava yolu açıklığı sürdürülür. Ancak bazen acil durumlarda, hasta kendini koruyamadığı ve koruyucu mekanizmalar devreye girmediği için hava yolu açıklığının güvenliği tehlikeye girebilir. Bu da solunum zorluğuna ve dolaylı olarak da diğer acil sorunlara yol açar. Kritik durumdaki bir hastanın hızlı bir değerlendirme yapıldıktan sonra hava yolu açıklığını sağlamak, beyin ve diğer hayati organların hasarını önleyebilir veya geciktirebilir.

Hava yolu kontrolü, hava yolunun güvenliğini sağlamak üzere yapılan, açıklığı sağlamak, korumak ve sürdürmekle ilgili tüm uygulamaları ifade eder. Bu uygulamalar, acil hastaya yaklaşımda ilk olarak ele alınmalı ve iyi bir şekilde yönetilmelidir. Havayolu yönetiminin temel amaçları şunlardır:

1. Havayolu açıklığını sağlamak ve sürdürmek
2. Yeterli ventilasyon ve oksijenizasyonu sağlamak
3. Hava yolunu aspirasyon ve sekresyonlardan korumak
4. Zorunlu alternatif yol olarak resusitasyonda kullanılan bazı ilaçları vermek

Hava yolu açıklığının güvenliğini sağlamak ve sürdürmek amacıyla hastanın durumu, uygulayıcının deneyimi, ortam şartları gibi faktörler dikkate alınarak çeşitli yöntemler seçilebilir. Bu amaçla yapılabilecek uygulamalar sırasıyla şu şekildedir:

1. Hava yolu açma manevraları
   a) Baş-boyun manevrası
   b) Baş-çene manevrası
2. Hava yolu yardımcı araç ve gereçleri
   a) Orofarengeal airway
   b) Nasofarengeal airway
3. Aspirasyon
4. Endotrakeal entübasyon

5. Alternatif hava yolu yöntemleri
   a) Larengeal maske
   b) Kombitüp
   c) Larengeal tüp
   d) Videolarengoskopi
6. Cerrahi hava yolu yöntemleri
   a) İğne krikotirotomi
   b) Cerrahi trakeostomi

Tablo 1. Hava yolu açıklığını sağlamak için sırasıyla uygulanabilecek işlemler

Hava yolu yardımcı araç ve gereçleri yöntemleri
Endotrakeal Entübasyon
Alternatif hava yolu yöntemleri
Cerrahi hava yolu

1.1. Hava Yolu Açma Manevraları

Bu manevraların amacı, dil kökünü yukarıya doğru kaldırarak, dilin hava yolu geçişine engel olmasına yol açmasından kurtarmaktır. Hiçbir malzeme kullanmadan sadece ellerle yapılabilmesi, en büyük avantajdır.

1.1.1. Başı geri alma, çene kaldırma manevrası (Head tilt-chin lift)

Bu işlem için önce hastanın ağız içi kontrol edilir. Yerinden çıkmış takma diş, yiyecek parçası veya herhangi bir yabancı madde varsa elle alınır. Ancak görülmeyen bir cisim için körlemesine çıkarma işlemi yapılmamalıdır. Daha sonra bir elin iç kısmı hastanın alnına, diğer elin iki parmağı, alt çene kemiğinin altına, çene ucu orta hatta olacak şekilde yerleştirilir. Baş geri itilirken çene hafifçe yukarı kaldırılmaya çalışılır. Çene kaldırılırken çenenin kemik kısmından tutmak, boğazdaki yumuşak kısımlara bastırmamaya dikkat etmek gerekir. Travma şüphesi varsa bu yöntem tercih edilmemelidir. Çene, yetişkinlerde koklama pozisyonuna gelecek kadar kaldırılmalıdır. Çocuklarda ise, başın fazla geriye alınması hava yolunun tıkanmasına yol açabilir.

Hastaya baş geri alma, çeneyi kaldırma pozisyonu verdikten sonra spontan solunumunun olup olmadığı gözlenmelidir. Eğer göğüs kafesi hareket etmiyorsa daha ileri hava yolu açma teknikleri denenmelidir.

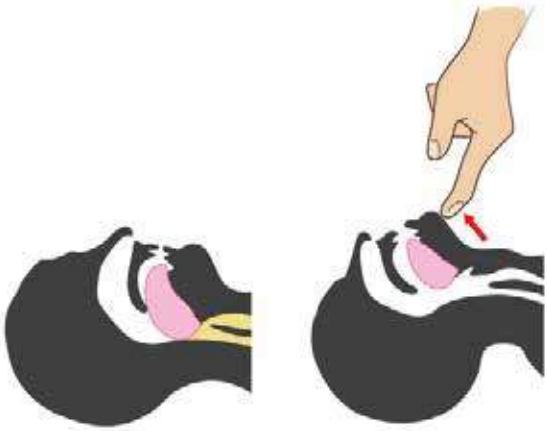

Şekil 1. Başı geri alma, çeneyi kaldırma manevrası

1.1.2. Çene itme manevrası (Jaw Thrust)

Travma şüphesi veya bulgusu olan hastalarda hava yolu açıklığını sağlamak üzere bu yöntem tercih edilebilir. Hastanın baş kısmına geçilir. Sırtüstü yatan bir hastada her iki elin dört parmağı ile her iki çenenin yanlardaki alt çıkıntısından yukarı doğru kaldırılır. Her iki elin baş parmakları ile çene ucu itilerek ağız açılmaya çalışılır. Bu manevra, daha çok sağlık personeli tarafından yapılmalı, yeterli hava yolu açıklığı sağlamadığı anlaşıldığı takdirde başı geri itme ve çene kaldırma manevrası yapılmalıdır.

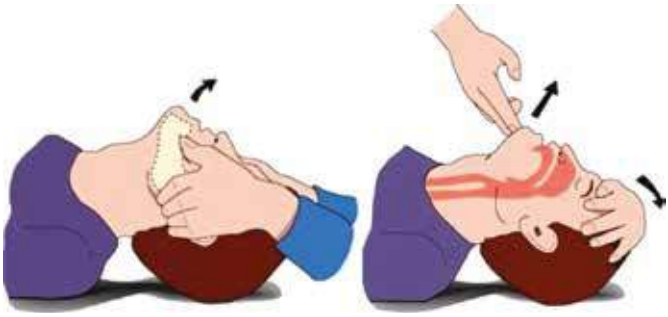

Şekil 2. Çene itme manevrası

1.2. Hava Yolu Yardımcı Araç ve Gereçleri

Hava yolu açma manevraları, basit araçlarla desteklenerek daha etkili hale getirilebilir. Bu araçlar, yapay hava yolu sağlayarak dilin solunum yolunu tıkamasına engel olurlar. Ağız veya burnun anatomik yapısına uygun olarak tasarlanmış bu araçlar, plastik veya kauçuktan üretilmiş, içi boş tüplerdir. Kullanım yerine göre iki çeşittir:

1.2.1. Oral airway tüpler

Dilin anatomik yapısına uygun olarak tasarlanmış ve üst hava yolunun dil tarafından daraltılması veya kapatılmasını engelleyen sert plastik araçlardır. Bilinci kapalı olan ve öğürme (gag) refleksinin olmadığı hastalarda kullanılmalıdır. Hava yolu açıklığını sağlama

dışında entübe hastalarda tüpün hasta tarafından ısırılmaması için ve entübasyon tüpünün daha kolay sabitlenmesi amacıyla da kullanılabilir.

Oral airwayin yaşa göre değişen farklı ölçüleri vardır. Uygun ölçülerde seçilmesi, hava yolu açıklığının sağlanabilmesi için önemlidir. Gerektiğinden küçük ölçüde uygulandığı takdirde dil kökünün arkasına yerleşmeyeceğinden yeterli açıklık sağlanamaz, gereğinden büyük ölçüde uygulandığı takdirde epiglota dayanarak tüp açıklığının kapanmasına yol açabilir, epiglotu larenkse doğru itebilir, hatta larengospasma yol açabilir.

Tablo 2. Yaş ve cinsiyete göre oral airway ölçüleri

Yaş	Tüp Boyutu	Tüp Rengi
Yenidoğan	000	Pembe
Süt çocuğu	00	Mavi
Oyun çocuğu	0	Siyah
Okul çocukları	1	Beyaz
Gençler	2	Yeşil
Yetişkin kadınlar	3-4	Sarı-Kırmızı
Yetişkin erkekler	4-5	Kırmızı- Açık mavi

Pratik olarak, tüpün uzunluğu ön dişler ile çene kemiği köşesi arasındaki mesafe kadarsa veya dudak kenarı ile kulak memesi arasındaki mesafe kadarsa uygun ölçüde olacağı hesap edilir.

Şekil 3. Oral airway çeşitleri

Oral airway tüp uygulamasında şu hususlara dikkat edilmelidir:

1. Mümkün olduğunca kişisel koruyucu önlemler alınmalı, eldiven giyilmelidir.
2. Ağız içi kontrol edilmeli, takma dişler varsa çıkarılmalı, kan ve sekresyon varsa temizlenmelidir.
3. Baş, geri alınarak ekstansiyon pozisyonu verilmelidir.
4. Tüp, ters bir şekilde yerleştirilip damakta kaydırılıp ilerletildikten sonra 180 derece döndürülür ve ağız dışında kalan ucu dudaklara dayanıncaya kadar itilmelidir.
5. Bebeklerde ağız içinin küçük olması ve damağa zarar vermemek için düz takılmalıdır.
6. Dil ve dudakların airway tüpü ile dişler arasında kalmamasına dikkat edilmelidir.
7. Hasta işlem sırasında herhangi bir tepki veriyorsa hemen çıkarılmalıdır.
8. Hastanın bilincinin açılması veya daha ileri hava yolu açma teknikleri uygulanması durumunda oral airway tüpü geriye çekilerek çıkarılır.

Şekil 4. Oral airway uygulaması

1.2.2. Nazal airway tüpler

Nazal airway tüpler, yumuşak ve esnek malzemeden üretilmiş, burun yoluyla uygulanan hava yolu açma araçlarıdır. Oral airway tüplerden farklı olarak bilinci açık hastalarda da uygulanabilir. Özellikle ağız içinde ciddi bir travma durumu varsa öğürme refleksi varsa veya çene kaslarının spasmından dolayı oral airway tüplerin kullanılamadığı durumlarda tercih edilebilir.

Pratik olarak uygun tüp uzunluğunu hesap etmek için tüpün burun deliklerinden kulak memesine kadar olan mesafede olması yeterli olur. Kısa bir tüp seçildiğinde yeterli hava yolu açıklığını sağlayamaz, fazla uzun olduğunda ise epiglot ve vokal kordlarda (ses telleri) hasara, kusma refleksinin uyarılmasına hatta bradikardiye yol açabilir.

Nazal airway tüpleri uygularken dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

1. Mümkün olduğunca kişisel koruyucu önlemler alınmalı, eldiven giyilmelidir.
2. İşlemi kolaylaştırmak için tüpün uç kısmına kayganlaştırıcı jel sürülmelidir.
3. Tüpün uç kısmı, burun deliğinden yavaşça sokulur, hafifçe döndürülerek ilerletilir.
4. Uygulanan burun deliği tıkalıysa veya ilerlemede güçlük çekiliyorsa diğer burun deliği denenmelidir.
5. Tüp ilerletilirken solunumun en iyi hissedildiği yerde bırakılmalıdır.
6. Aktif burun kanamalarında, nazal kemik travmalarında ve kafa tabanı kırığı şüphesinde tercih edilmemelidir.

Şekil 5. Nazal airway uygulaması

1.3. Aspirasyon

Hava yolu, bazen kan, sekresyon, mide içeriği gibi sıvılarla tıkanabilir ve bu durum normal solunuma engel oluşturur. Böyle bir durumda aspiratör gibi cihazları kullanarak hava yolu açıklığı sağlanarak solunum rahatlatılmaya çalışılır.

1.3.1. Oral ve nazal aspirasyon

Ağız içinde biriken sıvılar, solunumu güçleştirir ve aynı zamanda trakea yoluyla akciğere ulaşması durumunda zarar verebilir. Ağız içi aspirasyon yaparken şu hususlara dikkat edilmesi gerekir:

1. Mümkün olduğunca kişisel koruyucu önlemler alınmalıdır.
2. Bilinci kapalı ise hastaya aspirasyon öncesi en az 30 saniye oksijen verilmelidir. Bilinci açık hastalarda yapılacak işlem ile ilgili bilgi verilmelidir.

3. Aspiratör cihazı kullanırken bebeklerde 60-100 mmHg, çocuklarda 100-120 mmHg, yetişkinlerde ise 120-150 mmHg negatif basınç uygulanmalı, bu sınırlar aşılmamalıdır.
4. Aspirasyon işleminin 15 saniyeden uzun sürmemesine dikkat edilmelidir. Gerekiyorsa oksijenle birlikte ventile edip tekrar denemelidir.
5. Hasta, moniterize edilmeli, kardiyak aritmi gözlenirse veya ciddi saturasyon düşüklüğü gelişirse işlem hemen durdurulmalıdır.
6. Aspirasyon sondaları tek kullanımlık olmalı, mümkün olduğu kadar sterilite kurallarına uyulmalıdır.
7. Ağızdan aspirasyon yapılamadığı durumlarda veya burunda mevcut olan aşırı sekresyonlarda nazal aspirasyon yapılabilir.

1.3.2. Endotrakeal tüp içi aspirasyon

Acil hava yolu açıklığının sağlanmasında bazen hava yolu açma manevraları ve yardımcı araçların kullanımı yetersiz kalabilir. Böyle bir durumda daha güvenli hava yolu açma gereği vardır.

Temel hava yolu açma uygulamalarını yaptıktan sonra şu sorulara yanıt bulmak gerekir:

a) Hava yolu açıklığı yeterince sağlanabiliyor ve sürdürülebiliyor mu?

b) Ventilasyon ve oksijenizasyon bulguları yeterli düzeyde mi?

c) Hastanın klinik bulgularında iyileşme var mı?

Bu üç sorudan herhangi birine olumsuz yanıt veriliyorsa güvenli hava yolu sağlamak gerekir. Bu durumda endotrakeal entübasyon düşünülmelidir.

Entübe hastalarda hava yolu açıklığının sürdürülmesi ve etkili bir ventilasyonun için gerektiğinde entübasyon tüpünün kataterlerle aspirasyonu yapılmalıdır. Endotrakeal entübasyon yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

1. Gerekmedikçe yapılmamalıdır, gerekiyorsa mümkünse deneyimli kişilerce yapılmalıdır.
2. Sterilite kurallarına azami derecede dikkat edilmelidir.
3. Aspirasyon öncesi hasta, yüksek oksijenle ventile edilmelidir.
4. Entübasyon tüpünün iç çapına uygun aspirasyon katateri seçilmelidir.
5. Aspirasyon işlemi, en fazla 15 saniye sürmeli, gerekiyorsa 20-30 saniye ventile edilip tekrar denenmelidir.
6. Yaşa göre aspirasyon negatif basınç değerleri aşılmamalıdır.
7. Hasta, mutlaka moniterize edilmeli, kardiyak aritmi geliştiğinde veya satürasyon düşüklüğünde işlem hemen durdurulmalıdır.

2. ALTERNATİF HAVA YOLU YÖNTEMLERİ

Endotrakeal entübasyon, güvenli hava yolu sağlamak için altın standart olarak kabul edilse de, bazı durumlarda bunun yerine alternatif hava yolu açma teknikleri tercih edilmelidir:

1. Entübasyon girişimi birkaç denemede başarısız olmuşsa
2. Uygulayıcının yeterli entübasyon deneyimi veya özgüveni yoksa
3. Entübasyon malzemeleri yeterli değil veya hazır değilse
4. Entübasyon uygulamasında hasta ile ilgili (servikal travma vb.) riskli bir durum düşünülüyorsa

2.1. Larengeal Maske (LMA)

Larengeal maske, entübasyon tüpünün ucuna larenkse oturacak şekilde yerleştirilmiş hava yastıklı bir maskeden ibaret hava yolu açma aracıdır. Endotrakeal entübasyona göre daha kolay ve daha hızlı uygulama imkanı vardır ancak aspirasyon olasılığına karşı entübasyon kadar güvenli değildir. Bunun yanında aktif öğürme refleksi olan hastalarda, koroziv madde içen hastalarda barsak tıkanıklığı gibi aspirasyon riskinin yüksek olduğu durumlarda tercih edilmemelidir.

LMA uygularken şu adımlar takip edilir:

1. Kişisel koruyucu önlemler alınmalıdır.
2. Hasta, en az 30 saniye %100 oksijen ile ventile edilir. (Pre-oksijenizasyon)
3. LMA kafı, bir enjektör yardımıyla şişilerek kontrol edilir.
4. LMA'nın arka yüzüne kayganlaştırıcı jel sürülür. Ön yüzüne sürülmemesine dikkat edilmelidir.
5. Hastanın servikal travma şüphesi yoksa baş geriye alınır, şüphe varsa nötral pozisyon tercih edilir.
6. LMA'nın açıklığı yukarı bakacak şekilde işaret parmağı tüp ve maskenin birleşim yerine yerleştirilir.
7. LMA, işaret parmağı ile damak üzerinde kaydırılarak larenkse doğru direnç hissedilene kadar itilir.
8. Tüpün çapına uygun bir şekilde hava miktarı ile kaf şişirilir.
9. LMA tüpünün dış ucuna balon yerleştirilerek ventile edilir. Yeterli ventilasyon sağlanabiliyorsa tüp, tespit edilir. Yeterli vantilasyon sağlanamıyor ise tüp geri çekilir, balon maske ile oksijenize edildikten sonra tekrar denenir.
10. Tüp çıkarılırken, tespit malzemeleri çözülür, balondan ayrılır, kaf havası enjektörle boşaltılır ve dikkatlice çekilir. Tüp çıkarıldıktan sonra gerektiğinde aspire edilir ve oksijen verilir.

Tablo 3. LMA Numaraları

LMA Nu.	Vücut Ağırlığı	Kaf Hacmi
1	Yenidoğan veya bebek 5 kg	4 ml
1.5	Bebek 5–10 kg	7 ml
2	Bebek veya çocuk 10–20 kg	10 ml
2.5	Çocuk 20–30 kg	14 ml
3	Çocuk 30–50 kg	20 ml
4	Yetişkin 50–70 kg	30 ml
5	Yetişkin 70–100 kg	40 ml
6	Yetişkin > 100 kg	50 ml

Şekil 6. LMA uygulaması

LMA uygulaması sırasında şunlara dikkat edilmelidir:

1. Regürjitasyon (Mide içeriğinin geri gelmesi) ve aspirasyon riski varsa tercih edilmemelidir.
2. Larengospasma yol açabileceği için LMA çıkarılmadan aspirasyon yapılmamalıdır.
3. Şişirilen kafın mukozaya hasar verme olasılığına karşı uzun süreli kullanımlarda dikkatli olunmalıdır.
4. Yüksek basınçlı ventilasyon gereken durumlarda kullanılmamalıdır.

Klasik LMA'nın kullanım alanlarını genişletmek ve sakıncalarını azaltmak için günümüzde yeni modelleri geliştirilmiştir.

Entübasyon LMA şeklinde ağız içi anatomisine uygun bir şekilde tasarlanmış metal veya sert plastik konnektörü vardır. Başa pozisyon vermek gerekmediği için servikal travmalı hastalarda rahatlıkla kullanılabilir. Yerleştirildikten sonra içinden bir entübasyon tüpü geçirilerek hasta entübe edilebilir.

Bunun yanında gastrik tüp yerleştirilmesine imkan veren, mide içeriğinin aspirasyonunu boşaltılmasına yardımcı olan modelleri de vardır.

2.2. Ösefago-Trakeal Kombitüp

Kombitüp, körlemesine uygulandığında osefagusa veya trakeaya yerleşeceği olasılıklarının ikisinde de hava yolu açıklığı sağlanmasını hedefleyen çift lümenli bir hava yolu açma aracıdır. Endotrakeal entübasyon deneyimi olmayanlar tarafından da kullanılabilir. Trakea tüpünün distal ucu açık, ösefagus tüpünde kapalıdır. Ösefagus tüpünün larenks seviyesine uyan kısmında iki kaf arasında hava geçişi için delikler vardır. Büyük bir oranda ösefagus yerleşir ve bu delikler aracılığıyla larenkse hava geçer. Trakeaya yerleşmesi durumunda tüpün distal ucundan hava iletilir. Ösefagusa ve larenkse zarar verme olasılığına karşı dikkatli olunmalıdır.

Kombitüp uygulama basamakları şunlardır:

1. Tüp, ağız içine körlemesine gönderilir, üzerinde bulunan iki adet siyah çizgi, üst kesici dişler hizasına gelene kadar ilerletilir.
2. Önce 1 numaralı kaf, sonra 2 numaralı kaf üzerlerinde belirtilen hava hacmi miktarı kadar şişirilir.
3. 1 numaralı tüpe balon yerleştirilerek ventile edilir. Ventilasyon gözleniyorsa devam edilir.
4. Ventilasyon yoksa 2 numaralı tüpe balon yerleştirilerek ventile edilmeye çalışılır.

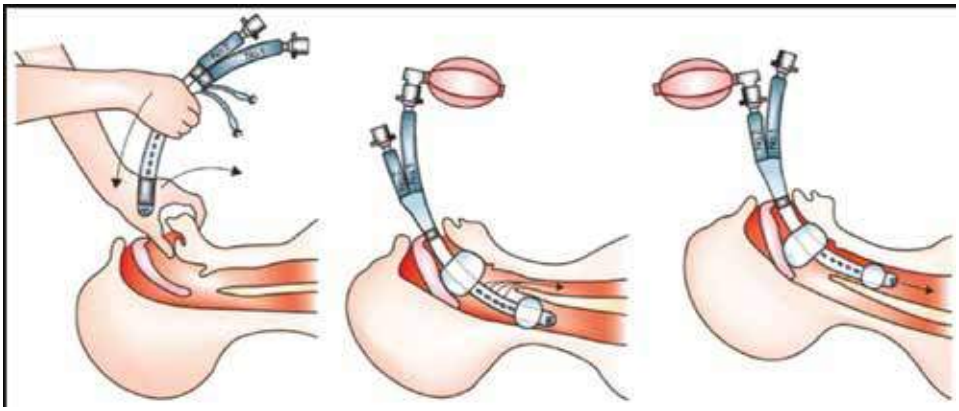

Şekil 7. Kombitüp uygulaması

2.3. Larengeal Tüp

Larengeal tüp, tek lümenli ve iki kaflı (farengeal ve ösefagal) silikon tüplerdir. Kullanımı kolay olduğu için acil durumlarda az deneyimli kişiler tarafından bile hızlı hava yolu açmak amacıyla kullanılabilir. Üstteki kaf, farenkse alttaki kaf ise ösefagusa yerleşir. İki kaf arasında larenks hizasında bulunan kısımdaki delikler aracılığı ile larenkse hava geçişi sağlanır. Her iki kaf da tek bir pilot balon ile şişirilir.

2.4. Videolarengoskopi

Videolarengoskopide larengoskobun ucundaki mikrokamera sayesinde vokal kordlar (ses telleri) ve diğer önemli anatomik oluşumlar kolaylıkla görünür hale gelir. Bu da başarılı bir entübasyon olasılığını artırır.Videolarengoskopi, entübasyonun zor olduğu durumlarda, entübasyonun zor olacağının öngörüldüğü durumlarda ve entübasyonun başarısız olduğu durumlarda önerilmektedir.

Ayrıca servikal travma şüphesinde başa pozisyon vermek gerekmeyeceği için daha rahatlıkla kullanılabilir. Bunun yanında hastada enfeksiyon olasılığı varsa direkt larengoskopiye göre daha güvenlidir.

3. CERRAHİ HAVA YOLU YÖNTEMLERİ

Endotrakeal entübasyonun ve alternatif hava yolu tekniklerinin yapılamadığı veya başarısız olduğu durumlarda cerrahi hava yolu teknikleri düşünülmelidir. Örneğin, kısa/obez boyun, orofarengeal ödem, epiglotit ciddi fasiyal (yüz) travması vb.

3.1. İğne Krikotroidotomi

Acil durumlarda kullanılmak üzere, hızlı ve pratik olarak kullanılabilen setlerle yapılır. Ancak zorunlu hallerde geniş lümenli katater veya branüller ile de yapılabilir. 12 yaş altı çocuklarda cerrahi trakeostomi yerine tercih edilir.

Uygulayıcı hastanın başında durur. Krikoid kıkırdak ve krikotroid membran palpe edilir. İçi su dolu enjektöre takılı katater ile dik bir şekilde cilt ve cilt altı geçilir. Enjektöre hava gelince 45 derece açıyla larenkse ilerlenir. İğne ve enjektör geri çekilir. Kataterin uç kısmına balon yerleştirilerek ventile edilir.

3.2. Cerrahi Krikotroidotomi

Trakeostomi kanülü veya entübasyon tüpü kullanıldığından dolayı iğne trakeostomiye göre daha güvenlidir. Ancak profesyonel deneyim gerektireceği için pratikte her zaman kullanılamaz. Krikotroid membran cerrahi kesi ile orta hattan açılır ve kanül yerleştirilir.

4. OKSİJEN VERME ARAÇLARI

Oksijen hayatın devamı için sürekli ve düzenli olarak alınması gereken bir maddedir. Normal sağlıklı bir insan, beynin kontrolünde otomatik olarak bu ihtiyacını karşılar. Ancak bilinç kaybı, kafa ve göğüs travması, akciğer enfeksiyonları, hava yolu tıkanıklıkları gibi nedenlerle oksijen alımında veya kullanımında sorunlar olabilir. Böyle bir durumda başta beyin olmak üzere bütün vücudu etkileyecek hipoksiden korunmak için oksijen desteği almak gerekebilir.

Birçok acil durumda koruyucu amaçlı veya tedavi amaçlı kullanılan oksijen kullanımında temel ilke; mümkün olan ve tolere edilebilen en düşük miktar ve en kısa süre olmalıdır. Çünkü oksijen bir ilaç olarak kabul edilmelidir. Her ilaç gibi faydası kadar yan etkilerinin ya da sakıncalarının olduğu unutulmamalıdır. Oksijen bazen toksik hale bile gelebilir.

Oksijen uygulamalarında dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

1. Öncelikle hastanın hava yolunun açık olduğundan emin olunmalıdır. Gerektiğinde hava yolu açıklığını sağlayacak yöntemler uygulanmalıdır.
2. Nemlendirilmemiş oksijen, solunum ve dolaşım yollarında dokulara zarar verebileceği için nemlendirilerek verilmeli, gerektiğinde ısıtılmalıdır.
3. Hastanın ağız ve burun anatomik yapısına ve ihtiyacına uygun malzeme kullanılmalıdır.
4. Oksijen bulunan ortamlarda ateş ve diğer yanıcı, yakıcı ve tutuşturucu maddelerin bulundurulmamasına ve kullanılmamasına dikkat edilmelidir.
5. Oksijen tüpleri ve kaynakları, sürekli dolu bulundurulmalı, cihazlarda veya sistemde arıza varsa giderilmelidir.
6. Oksijen alan hastalar, klinik olarak sürekli gözlenmeli ve monitorize edilmelidir.

4.1. Oksijen Uygulama Yöntemleri

Oksijen farklı yöntemlerle ve araç ve gereçlerle verilebilir. Uygun yöntem ve aracı belirlemek için hastanın klinik bulguları (dispne, siyanoz vs.), laboratuvar değerleri (Kan gazı analizi, solunum fonksiyon testleri vs.) ve tedaviye verilen yanıtın hepsi birden değerlendirilmelidir.

Tablo 4. Oksijen maskeleri

Maske Çesidi	Akım Miktarı	FiO_2 (Oksijen Düzeyi)
Nazal kanül	1-6 lt/dk	% 24-44
Basit oksijen maskesi	5-8 lt/dk	% 40-60
Kısmi geri dönüşlü maske	8-10 lt/dk	% 50-75
Geri dönüşsüz maske	8-10 lt/dk	% 75-100
Ventüri Maske	4-5 lt/dk	% 24-50

4.1.1. Nazal kanül

Nazal kanüller, düşük yoğunlukta (% 25-45) oksijen vermek için kullanılırlar. Yumuşak plastikten yapılmış, burun delikleri çıkıntıları olan ince hortum şeklindedir. Klinik durumu ağır olmayan hastalarda tercih edilen basit, güvenli, ucuz kullanımı rahat araçlardır. Kullanım sırasında hasta günlük bazı temel ihtiyaçlarını (konuşma, yemek yeme, hareket etme vs.) karşılayabilir. Karbondioksit retansiyonu az olduğundan KOAH'lı hastalarda da tercih edilir. Ancak burun tıkanıklığı olan hastalarda kullanımı kısıtlıdır. Kullanım sırasında nazal irritasyon ve kuruluk yapabilir.

Şekil 8. Nazal kanül

Nazal kanül uygulamasında dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır:

1. Hastanın burun yolunun açık olduğundan emin olunmalıdır. Gerekiyorsa burun açıcı yöntemler uygulanmalıdır.
2. Uygulanan kanüller tek kullanımlık olmalıdır.
3. Hastanın nazal kanüle uyumu ve burundan nefes alması sağlanmalıdır.
4. Nazal kanülle en fazla 4 lt/dk hızında oksijen verilmelidir. Daha yüksek oksijen düzeyi, burunda kuruluk ve rahatsızlık oluşmasına yol açabilir.
5. Oksijen tedavisi süresince vital bulgular sürekli takip edilmeli, düzenli olarak saturasyon ölçümleri yapılmalıdır.
6. Kanülün nasal uçları buruna uygun bir şekilde yerleştirilmelidir Aksi halde kaçak olacağı için istenilen oksijen düzeyi sağlanamaz.

4.1.2. Basit yüz maskesi

Basit yüz maskesi ile nazal kanüle göre daha yüksek konsantrasyonda oksijen verilebilir. Bu araçlarla hastaya % 40-60 oranında oksijen verilebilir. Hipoksik solunum yetmezliğinde olan hastalar için oldukça uygundur. Ancak hiperkarbik solunum yetmezliğinde karbondioksit artışına yol açabileceği için uygun olmayabilir.

Şekil 9. Basit yüz maskesi

Basit yüz maskesi uygulamasında dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

1. Hastaya uygulama öncesi maske tanıtılmalı, tedavi konusunda bilgilendirme yapılmalı ve hastanın uyumu sağlanmalıdır.
2. Maske, yüze tam oturmalıdır. Burun kenarlarında boşluk kalacak kadar veya göze baskı yapacak kadar büyük, ağza ve burna yerleşmeyecek kadar küçük olmamalıdır.
3. Maskeler, tek kullanımlık olarak uygulanmalıdır.
4. Hasta kusuyorsa veya tolere edemiyorsa başka alternatifleri düşünülmelidir.
5. Oksijen düzeyi 5 lt/dk ve altında uzun süre verildiği takdirde karbondioksit birikimi ve geri solunmasına yol açabileceği için dikkat edilmelidir.
6. Oksijen tedavisi süresince vital bulgular sürekli takip edilmeli, düzenli olarak saturasyon ölçümleri yapılmalıdır.

4.1.3. Kısmi geri dönüşlü maske

Basit yüz maskesi ile birlikte ona bağlı şeffaf rezervuar torbadan oluşur. Bağlantı tüpü sayesinde iki yönlü hava geçişi sağlanır. Hastanın soluk verdiği havanın bir kısmının yeniden solunması sağlanmış olur.

Maskenin tam olarak yüze yerleştiğinden emin olunmalıdır. Torbaya dolacak oksijen miktarı, hasta soluduğunda torbanın 2/3'ü dolu olacak şekilde ayarlanmalıdır. Bu sayede oksijen düzeyi belli bir düzeyde korunacak ve karbondioksit birikmesine engel olacaktır.

4.1.4. Geri dönüşsüz maskeler

Geri dönüşümsüz maskeler, basit yüz maskesinin alt ucunda rezervuar bulunan maskelerdir. Kısmi geri dönüşümlü maskelerden farkı, maske ile torba arasındaki tüpün tek yönlü olmasıdır. Bu sayede hastadan çıkan hava torba içine girmez, hastaya sadece torbadan oksijen verilmiş olur. Ayrıca maskenin her iki yanında bulunan valf sayesinde ekspiriumda havanın maskeden çıkışı sağlanırken, inspiriumda dışarıdaki havanın içeriye girmesi engellenir.

Bu maskeler, yüksek konsantrasyonda oksijen verilmesi için en uygun maskedir. Kritik acil hastalarda, özellikle travmatik hastalarda tercih edilmelidir. Hipoksi ve şokta da kullanılabilir. Ancak KOAH gibi düşük oksijen yoğunluğu gerektiren hastalarda kullanılmamalıdır.

Bu maske ile 10-15 lt/dk akım ile % 95-100 oranına kadar oksijen verilebilir.

4.1.5. Ventüri maskeler

Ventüri maskeleri, oda havası ile oksijenin sabit oranda karışımını ve hastanın sabit konsantrasyonda oksijen solumasını sağlar. Bu maskede gaz akışı, hastanın inspiratuar gaz

Akışından genellikle fazladır. Böylece hastanın ihtiyacı olan oksijen, solunum sayısından ve inspiratuar akım hızından bağımsız olarak hastaya verilebilir. Basit bir maske ve oksijeni aktarmak üzere farklı oranlarda oksijen geçişine izin veren değişik renkli adaptörlerden oluşur.

Bu maskenin % 24, % 28, % 35, % 40 ve % 60 konsantrasyonda oksijen verilebilecek formları mevcuttur. % 24 ve % 28 formları, KOAH gibi karbondioksit retansiyonu riski olan hastalarda daha kullanışlıdır.

Tablo 5. Ventüri Maske Adaptör Çeşitleri

Adaptör rengi	Akım hızı	Konsantrasyon
Mavi	4 lt/dak	% 24
Sarı	4 lt/dak	% 28
Beyaz	6 lt/dak	% 31
Yeşil	8 lt/dak	% 35
Pembe/Kırmızı	8 lt/dak	% 40
Turuncu	8 lt/dak	% 50

Şekil 10. Ventüri Maskesi

4.1.6. Balon valf maske

Balon valf maske, solunumu durmuş veya çok yetersiz hastalarda sonulum desteğini sağlamak amacıyla kullanılan, bir balon, maske ve valf sisteminden oluşan araçlardır. Ayrıca oksijen uygulamak için bir bağlantı yeri ve rezervuarı da bulunur.

Balon valf maske, kısa süreli ventilasyon sağlamak için uygun araçlardır. Oral veya nazal airway gibi yardımcı araçlarla etkinliği artırılabilir. Ancak uzun süreli kullanımlarda mide distansiyonu ve regugitasyonu riski artacağı için sakıncalı olabilir.

Şekil 11. Balon-valf-maske

Balon valf maske uygulamasında dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır:

1. Maskenin yüze tam oturması sağlanmalı ve yüz ile maske arasında hava kaçışı önlenmelidir. Mümkünse hava yastıklı maskeler tercih edilmelidir.
2. Hastanın yüzüne uygun maske boyutu seçilmelidir. Küçük maskeler, yüze tam oturmadığı için yetersiz ventilasyona yol açabilir. Büyük maskeler ise göze baskı yaparak hasara sebep olabilir.
3. Uygulama sırasında baş ekstansiyona getirilmeli, ancak servikal travma olasılığı olan hastalarda dikkatli olunmalıdır.
4. Maskeyi tutarken parmaklar ile fazla baskı uygulanırsa fasiyal sinir hasarı gibi durumlara yol açılabileceği için dikkatli olunmalıdır.
5. Balon valf maske uzun süre kullanılacaksa mide distansiyonunu ve regürjitasyonunu engellemek için nazogastrik sonda uygulanmalıdır.
6. Balon valf maske ile ventilasyon yapılırken göğüs hareketleri sürekli gözlenmeli, ventilasyon yeterli değilse hastanın pozisyonu ve maskenin yerleşimi kontrol edilmelidir.
7. Hastanın işlem sırasında vital bulguları takip edilmeli, monitorize edilmeli, solunum parametreleri izlenmelidir.

KAYNAKÇA

Çınar, İ. (2020) Temel Havayolu Açma Teknikleri. Sinan Yenal, Paramedikler için Resusitasyon Yönetimi (s.11-27) Ankara: Hedef CS Basın Yayın

Kuvaki B. (2011) Supraglottik hava yolu araçlarının hastane öncesi ve kardiyopulmoner resusitasyonda kullanımı, Anestezi Dergisi 19 (2): 79 - 89

Pakdemirli, A. (2020) Oksijen Maskeleri. Sinan Yenal (Ed), Paramedikler için Resusitasyon Yönetimi (s. 29-42) Ankara: Hedef CS Basın Yayın

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, (2011) Acil Havayolu Kontrolü 1 ve 2 Ankara:MEGEP

Tomruk, Ö. Acil durumlarda havayolu sağlanması ve yönetimi https://tkd.org.tr/ileri-kardiyak-yasam-destegi-kursu/sayfa/havayolu Erişim tarihi: 30.05.2021

Açıklama ve Teşekkür: Kullanılan resimler, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı MEGEP kitaplarından alınmıştır. Teşekkür ederiz.

11. BÖLÜM

ENTÜBASYON UYGULAMASI

UZM. HEM. BANU KATRAN

Nefes alıyorsak hala umut var demektir.

(Lucius Annaeus SENECA)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Hava yolu açıklığı kavramını öğrenir.
- Endotrakeal entübasyon uygulamasını öğrenir.
- İleri hava yolu teknikleri için gerekli ilaç uygulamalarını öğrenir.
- İleri havayolu uygulama işlem basamaklarını öğrenir ve uygular.

1. GİRİŞ

Solunum, fizyolojik bir süreç olup, temel olarak dokuların yaşamsallığını devam ettirebilmek için gereksinim duyduğu oksijenin sağlanmasıdır. Havanın giriş ve çıkışını hava yollarının herhangi bir seviyesinde engelleyen bir durum ortaya çıktığında hızla karar verme süreci ile ilk yapılacak işlem havayolu açıklığının sağlanmasıdır. Havayolunun kısmi ve tam tıkanıklığı (obstrüksiyonu), solunum yetmezliği, hipoksemi ve hiperkapni hızla müdahale edilmediğinde ölümle sonuçlanır. Bu bölümde entübasyon uygulamaları hakkında bilgi literatür ışığında paylaşılmıştır.

2. SOLUNUM SİSTEMİ ANATOMİSİ

Solunum sistemi iki bölümden oluşur bunlar; solunum yolları ve akciğerlerdir. Solunum yolları; sırasıyla burun boşlukları, farenks, larenks, trakea, bronşlar, bronşiyoller ve alveollerden oluşur.

2.1. Solunum Yolları

- **Burun:** Kemik ve kıkırdaktan oluşan burun, solunum sisteminin ilk organı olup ısıtma, nemlendirme filtrasyon, koku ve solunum gibi görevleri vardır. Yüz kemikleri arasında üçgen ya da armut şekline benzetilen bir açıklığa (apertura piriformis) yerleşmiştir. Anatomik olarak dış burun (nasus externus) ve burun boşluğu (cavitas nasi) olarak iki bölüme ayrılır. Burun boşlukları mukoz bir membran ile kaplı olup kan damarları bakımından zengin ve üzerinde tüyler bulunan bir katmandır. Hava geçişi sırasında, kan damarlarının sağladığı ısı ile havanın nemlenmesi sağlanır ayrıca tüyler sayesinde hava içerisinde yer alan yabancı cisimlerin tutulması ve solunum yollarına kaçmaması sağlanır.
- **Farenks/Yutak:** Ağız boşluğunun arka tarafında kalan hem solunum ve hem de sindirim sisteminde görevli bir organ olup özofagus ve trakeanın üzerinde kalması nedeniyle iki sistemi birbirinden ayıran bölümdür. Havanın burun ve larenks arasındaki geçişini sağladığı gibi ağız ve özofagus arasındaki yemek geçişini sağlar ve lokmanın geçişi sırasında reflex ile kapanır.

Farenks/Yutak; Uzunluğu yaklaşık 12–14 cm olup kas ve zar yapılardan meydana gelir. 3 bölümden oluşur; *Nazofarenks* (Burun Bölümü) burun ve ağız boşluğu arkasındaki bölüm, *Orofarenks* (Ağız Bölümü) ağız boşluğunun hemen arkasındaki bölüm

ve *Laringofarenks* (Gırtlak Bölümü) farenksin altında özofagus ve trakeaya açıklık sağlayan bölüm olarak sıralanmaktadır.

- **Larenks/Gırtlak;** üzerinde ses telleri (kord vokaller) bulunan ve havanın alt solunum yollarına taşınması ile sesin oluşumunu sağlayan bölümdür. Kas ve zarlarla birbirine bağlı birçok kıkırdaktan oluşmaktadır. Solunum yolunun açıklığını sürdürmek, öksürük ile alt solunum yollarına kaçan yabancı maddelere karşı koruyup/engelleyip temizlemek ve sesin oluşumunu sağlamak görevleridir.
- **Trakea/Soluk borusu:** Larenksin alt kısmından sonra başlayan yaklaşık 4.-5. Torasik vertebra hizasında yer alan, uzunluğu 10-12 cm ve 1,5-2,5 cm eninde kıkırdak yapıda olan trakea havanın akciğerlere ulaşmasını sağlar. Havanın akciğerlere girişinde ve nefes verilirken çıkmasını sağlayan soluk borusu üst üste dizilmiş ve birbirine kas tabakası ile bağlı at nalına benzer halka şeklindeki kıkırdak yapılardan oluşur. Arkada yemek borusu (özofagus) ile komşudur. Havanın içeri ve dışarı taşınmasını sağlamak ve havayı nemlendirmek ve salgılanan mukus yardımı ile yabancı maddelerin tutulmasını sağlamak, öksürük yardımı ile yabancı maddelerin dışarı atılmasını sağlayarak solunum yolunu temizlemek görevleridir.
- **Bronşlar:** Trakea akciğere doğru açılmadan önce iki ana yola ayrılır. Bu yolların her birine bronş adı verilir. Trakeanın ana bronşlara açıldığı bölüm "bifurcatio tracheae" olarak adlandırılır. Üç grup bronş vardır ki sırasıyla; "ana bronş", "lober bronş" ve "segmental bronş" olarak adlandırılır. Akciğer dışında kalan ana bronşların aksine, lober ve segmental bronşlar akciğer içinde yer alır. Bronşlar trakeadan sonra farklı kollara ayrılarak dallanması nedeniyle ağaç görünümünü oluşturur ve bronş ağacı "arbor bronchialis" olarak tanımlanır. Bronş dallanmaları ikiye ayrılır; sağ akciğere açılan, "bronchus principalis dexter"; sol akciğere açılan bronş ise, "bronchus principalis sinister" olarak isimlendirilir.
- **Sağ ana bronş (bronchus principalis dexter):** Sol ana bronşa kıyasla daha geniş çaplı, uzunluğu açısından daha kısa ve daha dik yerleşimli olmasından dolayı, solunum yollarına giren yabancı cisimler, genellikle bu bronşa kaçar. Bu nedenle akciğer hastalıklarına sağ akciğerde daha sık rastlanır.
- **Sol ana bronş (bronchus principalis sinister):** Sol ana bronş, sağa kıyasla daha dar, daha uzun ve yatay pozisyonda yerleşim gösterir.
- **Bronşioller:** Bronşlardan çapları çok daha ince ve küçük olan hava yollarıdır.

2.2. Akciğerler

Solunum sisteminin en önemli ve ana organı olan akciğerler, göğüs kafesi olarak adlandırılan kaburgaların içinde yer alan süngerimsi ve pembemsi renkteki bu organlar oksijen ve karbondioksit gazlarının değişiminden sorumludur. Akciğerlerin üst tarafı kubbe görünümünde olup göğüs kafesinin şekline uyumlu olarak alt kısımlara doğru genişlemektedir. Akciğerlerin tepesi (apex pulmonis) yuvarlak olup boyun köküne doğru uzanır ve köprücük kemiğinin yaklaşık 2,5 cm yukarısında yerleşir. Tabanı (basis pumonis) ise konkav olup diafragma üzerine oturur. Dış yüzeyi plevra adı verilen iki katlı zar yapıyla sarılmış olan akciğerler solda 2 lob, sağda 3 lobdan oluşmaktadır.

3. HAVA YOLU VE SOLUNUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hava yolu değerlendirmesinde en temel bileşenleri tüm duyularımızı kullanmaktan geçer ki bunlar, bakmak, dinlemek ve hissetmektir. Bireyin ağız hizasına doğru eğilerek göğüs kafesinin hareketlerini izlemek, bireyin ağız ve burun boşluğundan gelen solunum seslerini dinlemek ve eş zamanlı olarak verilen nefesi hissetmek ile yapılır. Bu değerlendirme sırasında duyulan, nefes alırken duyulan stridor (gürültülü solunum) ile larenks seviyesinin üzerinde bir tıkanıklık olduğunun, nefes verirken duyulan wheezing (hırıltılı solunum) ise kollabe olan alt solunum yollarında bir tıkanıklık olduğunun göstergesidir. Tama hava yolu tıkanıklığında ise ses duyulmaz ve nefes hissedilmez sadece göğüs duvarında sınırlı bir hareketlilik ile hafif karın hareketleri izlenir. İlk yardımın en temel iki parametresi A: airway (hava yolu) ve B: breathing (solunum) fonksiyonlarının sürdürülmesidir. Bak-dinle-hisset yöntemi ile havayolu ve solunum değerlendirilmesi 5-10 saniye içinde yapılmalı ve tıkanıklığın seviyesine göre girişimde bulunulmalıdır.

Bilinci kapalı bütün bireylerde hava yolu ve solunum kontrolü yapılarak değerlendirilmelidir. Çünkü dilin geriye kayması ya da herhangi bir yabancı maddenin ile solunum yolunu tıkaması durumu ile karşılaşılabilir. İlk olarak ağız içi gözle kontrol edilir, eğer yabancı madde gözle görünebilecek bir yerde ise ileri itmemeye gayret göstererek nazikçe çıkarılır sonra “baş-çene” pozisyonu olarak adlandırılan hastanın başı geriye çenesi yukarıya olacak şekilde pozisyon verilir. Bu pozisyonda; bir el hastanın alnına yerleştirilirken alından bastırılır ve eş zamanlı olarak diğer elin iki parmağı çene kemiğinin üzerinden çeneyi yukarı kaldırarak baş geriye doğru itilerek hava yolu açıklığı sürdürülür.

4. ENTÜBASYON VE TARİHÇESİ

Endotrakeal (trakea içine) entübasyon (tüp yerleştirilmesi), solunum yolunu kontrol altına almak, güvenliğini sürdürmek veya solunumu değerlendirmek amacıyla trakea içine bir tüp yerleştirilmesi işlemidir. Entübasyon uygulaması yapılmış olan birey “entübe” olarak, entübasyon tüpü çıkarılmış olan kişiler de “ekstübe” olarak tanımlanır.

Günümüzde hastane öncesi süreçlerde ve hastanede sıklıkla uygulanılan ve genel anestezi uygulanan durumların büyük bir çoğunluğunda sıklıkla kullanılan oral endotrakeal entübasyonun kullanımı genel anestezinin kendisinden daha eskiye dayanmaktadır. Trakea içine tüp yerleştirilmesi işlemi 18. yüzyıl sonlarında suda boğulanların yeniden canlandırılmasında kullanılmaktaydı. İlk kez Curry tarafından 1792’de taktil yöntemle, anestezi uygulamak amacıyla ise ilk kez bir cerrah olan William MacEwan tarafından 1878’de parmaklarını bir rehber gibi kullanarak uyanık bir hastaya ağızdan soluk borusuna tüp yerleştirilmiştir. Laringoskop kullanarak entübasyon uygulaması ise ilk kez 1895’te Kirstein tarafından uygulanmıştır. Yaklaşık 70 yıl kadar önce Robert Macintosh endotrakeal tüpün larenksten itilmesinde yaşanan problemleri azaltan yeni bir laringoskop geliştirmiştir. Anestezi tarihindeki en önemli ve başarılı cihazlardan biri olan ve günümüzde halen kullanılan bu cihazın gelişimine; LED ışıklar, fiberoptik yapılar, modifiye blade’ler (kaşık) ve şarj edilebilir piller de katkı sağlamaktadır. Bu teknolojik gelişmeleri, laringoskop kaşığına pozisyon verilebilen ve ucuna yerleştirilmiş bir optik sistem yardımıyla dolaylı görüşe olanak veren türler, direk görüşe izin veren videolaringoskop (VL) türlerinin kullanımı takip etmiştir. Bu cihazların

gelişiminin temel hedefi hem normal ve hem de zor entübasyon beklenen hastaların entübasyonunun problemsiz sağlanması amacını taşır.

4.1. Entübasyon Endikasyonları

Andersen ve ark.'nın 2017'de, solunum arresti sonrası hastane taburculuğuna kadar olan sağ kalımın incelenmiş olduğu çalışmada, hastanede solunum arresti olan bireylerin ilk 15 dakika içinde entübe edilenleri ve ilk 15 dakika içerisinde entübe edilmeksizin sadece ambu ile havalandırılan iki grup karşılaştırılmış ve entübe edilmeyen grubun sağ kalımının daha iyi bulunduğu bildirilmiştir. Hasegawa ve ark. 2013'te yaptıkları çalışma ile ileri hava yolu yöntemi uygulanan ve uygulanmayan hastalar olarak iki grubu karşılaştırdıkları yaklaşık 650 bin hastane öncesi hastada nörolojik sağ kalım açısından erken entübe olan hastalar daha başarısız olarak değerlendirilmiştir. Peki biz hastamızı ne zaman entübe etmeliyiz?

Entübasyonun temel olarak 3 endikasyonu vardır ki bunlar; oksijen yetersizliği, ventilasyon yetersizliği ve hava yolunu koruyamama olarak sıralanır. Buna sebep olan durumlar ise;

- **Hava yolu koruyuculuğu/tonusun kaybı:** Anaflaksi veya enfeksiyona bağlı gelişen üst hava yolunda ödem ile fasiyal/boyun travmasına bağlı orofaringeal kanama veya hematom.
- **Bilinç seviyesinde ve hava yolu reflekslerinde azalma:** Aspirasyona karşı öksürme gibi hava yolu reflekslerinde azalma, bilinç kaybı, mide içeriği, mukus, tükürük gibi sekresyon veya kanın geri kaçmasına (regürjitasyon) sebep olur.
- **Ventilasyonun kaybı/azalması:** alveollerde oksijen dağılımında problem olmasına bağlı hava yolu açıklığının sürdürülememesi, yorulma, solunum eforunun uzaması (KOAH, Astım).
- **Oksijenizasyonda bozukluk:** Pulmoner kapiller kana oksijen taşınmasında soruna bağlı hava yolunun devamlılığının sağlanamaması (Pulmoner emboli, ARDS, Pulmoner ödem).
- **Klinik seyrin veya hastadaki bozulmanın önceden fark edilmesi/öngörülmesi:** Bilinç bulanıklığı olan, özellikle travma hastalarının, kesici-delici alet ile boyun yaralanmalarında ve boyun bölgesinde genişleyen hematom fark edildiğinde birey hızlıca entübe edilmelidir.

4.2. Entübasyona Hazırlık

Tüm canlılar oksijensizliğe farklı sürelerde dayanabilir, oksijensizlik süresi uzadıkça yaşama bağlılık azalacaktır bu nedenle entübasyon kararı verilen hastalarda işlem hızlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bunun için malzemelerin önceden hazırlanması ve kontrollerinin yapılması son derece yaşamsal bir süreçtir. Bu malzemelerin hazırda bulunması hem hastaya daha dikkatli ve eksiksiz girişimde bulunulmasını hem de uygulayıcının zaman kazanmasını sağlayacaktır. Entübasyon için gerekli malzemeler (Tablo 1) (Resim 1, Resim 2, Resim 3);

Tablo 1. Entübasyon uygulaması için gerekli malzemeler ve kullanım gerekçeleri.

Malzeme adı	Kullanım gerekçesi	Resim
Laringoskop (farklı boylarda kaşıkları ile)	Hastanın trakeasının görülebilmesi için uygun boyda tercih edilecek kaşık ile ışık kaynağı sağlanması	Resim-1(a)
Endotrakeal tüpler (ETT) (2.5- 9.5mm çaplarında)	Hastanın yaşına ve cinsiyetine uygun çaplarda tüp tercih edilmelidir. Genel olarak; **Erkekte:** 8.0 - 8.5mm **Kadında:** 7.5 - 8.0mm **Çocukta (2 yaş üstü):** • Kafsız tüp çapı: Yaş/4 + 4 mm • Kaflı tüp çapı (8 yaş üstü): Yaş/4+3.5 mm **Yenidoğanda:** 2,5-3,0mm Tüp seviyesi (dudak kenarındaki seviye) genellikle **Erkek için:** 23 cm **Kadın için:** 21 cm. **Çocuk için:** (yaş/2) +12 cm olarak hesaplanır.	Resim-1(b)
Enjektör (5-10 ml)	Kaflı/balonlu endotrakeal tüpün balonunu hava ile şişirip tüpü trakeada sabitlemek için (genelde endotrakeal tüpün paketinde ya da balon üzerinde kaç ml hava ile şişirileceği önerisi yazılı olarak bulunur).	Resim-1(c)
Kaf basıncı ölçer	Endotrakeal tüp balonunun yaklaşık 20-30 cm H2O olacak şekilde şişirilmesi için aksi halde ya hava kaçağı ya da fazla şişirilirse trakeaya aşırı basınç gelişebileceği için	Resim-1(d)
Kayganlaştırıcı jel	Entübasyon tüpünün ve tüp içine yerleştirilen mandrenin hareketliliğini kolaylaştırmak için	Resim-1(e)
Mandren (Stile/Guide/ Rehber)	Entübasyon tüpünün boyun yapısına göre şekillendirilerek işlemin kolaylaşması için	Resim-1(f)
Magill pensi/forsepsi,	Zor/ nazotrakeal entübasyonda ağız içinden entübasyon tüpünün itilmesi için ucu eğri ve uzun pens yardımı ile itilmesi için	
Tüp bağı / flaster,	Entübasyon tüpünün ağız/burun kenarına sabitlenmesi için	Resim-1(g)
Orofaringeal airway	Bireyin hava yolu açıklığını sürdürmek, entübasyon sonrası da tüpü ısırmasını engellemek için ağız içine yerleştirilmesi	Resim-1(h)

Malzeme adı	Kullanım gerekçesi	Resim
Steteskop	Akciğerlerin işlem sonrası iki taraflı olarak eşit solunuma katılımının değerlendirilmesi için	
Alternatif hava yolu ekipmanları (Larengeal maske, trakeostomi kanülü vd)	Olası bir entübe edememe durumuna karşı hazırlıklı olunması için	Resim-1 (ı ve i)
Rezervuarlı ve oksijen sistemine bağlı Ambu	Entübasyon işlemi öncesi ve sonrası hastanın havalandırılması için	Resim-1(j)
Premedikasyon ilaçları	Hastanın sedasyonu/anestezisinin sağlanması için ilaçlar	Resim-1(k)
Aspirasyon sondası	Ağız içinde ya da trakeada biriken sekresyonları çekebilmek için	Resim-1(l)

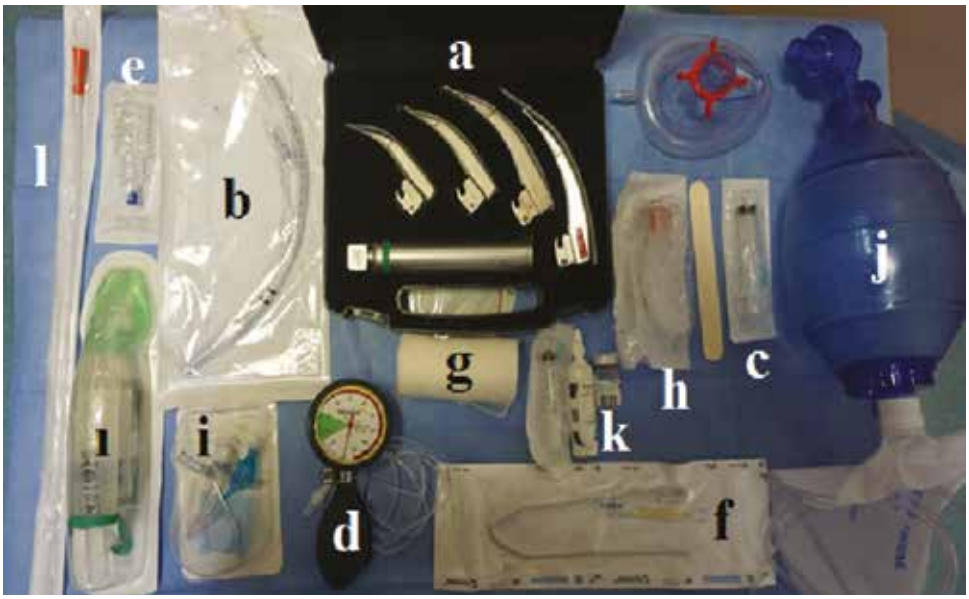

Resim 1. Entübasyon için gerekli malzemeler (Banu Katran'ın arşivinden alınmıştır.)

4.3. İşlem Basamakları

Hastaya en uygun ölçülerde laringoskop kaşığı ve endotrakeal tüp (ETT) tercih edilip, kontrolleri yapılıp hazırlık yapıldıktan ve hastada herhangi bir kafa travması ya da şüphesi yoksa baş-çene pozisyonu verildikten sonra sırasıyla;

- Uygulayıcı entübe edilecek hastanın baş ucuna geçer,
- Laringoskopu sol eline alır, kaşığın ucu yukarı bakacak şekilde tutulur (Resim 2),

Resim 2. Laringoskopun elle tutulması ve baş pozisyonu (Banu Katran'ıın arşivinden alınmıştır.)

- Laringoskopun kaşığı ile ağzın sağ kısmından itilir,
- Dil kavranarak sola ve yukarı doğru çekilir,
- Dil üstünden aşağı doğru kaşık kaydırılır,
- Dil kökü görüldüğünde kaşık vokal kordu görecek şekilde yerleştirilir (bu esnada ters "V" harfine benzer şekilde bir açıklık görülür) (Resim 3),

Resim 3. Laringoskop ışığı altında kord vokallerin görünümü (Banu Katran'ıın arşivinden alınmıştır.)

- Laringoskop yukarı ileri doğru ilerletilir,
- Sağ el ile uygun ölçüdeki ETT (uygulayıcının deneyimine göre mandren tercih edilmeyebilir) önceden balonu kontrol edilmiş olan (olası patlak balon nedeniyle tekrar entübe etmek gerekebileceği için) ağız içinde ilerletilir (Resim 4),

Resim 4. Entübasyon tüpü içine mandren yerleştirilmesi (Banu Katran'ıın arşivinden alınmıştır.)

- Ters "V" şeklindeki açıklığa doğru tüpün ucu ilerletilir (Resim 5),

Resim 5. Entübasyon tüpünün ilerletilmesi (Banu Katran'ıın arşivinden alınmıştır.)

- Mandren varsa mandren tüpün içinden geri çekilir ve tüp ambuya bağlanır,

- Ambu ile hasta havalandırılırken, yeri doğrulamak amacıyla tüp içinde buğulanma meydana gelmesi, her iki akciğer apeks ile bazalleri (tepesi ve tabanı) ve epigastrium (mide) dinlenilerek değerlendirme yapılır (Resim 6),

Resim 6. Steteskop ile akciğerlerin dinlenmesi (Banu Katran'ıın arşivinden alınmıştır.)

- Akciğerlerin eşit havalandığından steteskop yardımı ile dinlenerek emin olunduğunda tüp seviyesi orotrakeal entübasyon için ağız, nazotrakeal entübasyon için burun kenarına tüp bağı ya da flaster yardımı ile sabitlenir (Resim 7),

Resim 7. Entübasyon tüpünün ağız kenarına sabitlenmesi (Banu Katran'ıın arşivinden alınmıştır.)

- Eğer akciğerlerin eşit olarak havalanmadığı steteskop ile dinleniyor ise ETT biraz geri çekilir, laringoskop ile kontrolü yapılır, tüp seviyesi yeniden değerlendirilir,
- Kaflı/balonlu entübasyon tüpü kullanıldı ise balon, kaf ölçer ile ölçülür (kaf ölçer yok ise balonun çok gergin olup olmadığı elle değerlendirilir) (Resim 8),

Resim 8. Kaf ölçer ile entübasyon tüp balonunun ölçülmesi (Banu Katran'ıın arşivinden alınmıştır.)

- Hastanın ETT'sini herhangi bir uyanıklık anında ısırmaması için orofarengeal airway yerleştirilir (Resim 9),

Resim 9. Airway yerleştirilmesi (Banu Katran'ıın arşivinden alınmıştır.)

- Tüpün doğru yerde olduğunu belirlemek için, akciğer röntgeni, End-tidal CO_2 dedektörü, özofageal dedektör ve ultrasonografi (USG) önerilir (Eriş O. ve ark, 2006; Eray O, 2001) (Resim 10).

Resim 10. End-tidal CO_2 dedektörü ile kontrol(Banu Katran'ıın arşivinden alınmıştır.)

4.4. Entübasyon İşlem Zamanlamaları

Entübasyon işlemi mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilmelidir. Medikal acil durumlar sebebiyle hızlı ve seri entübasyon, hayatı ciddi tehdit altında olan hastalarda güvenle uygulanabilecek bir yöntemdir. Shimada ve ark. anestezi hekimi olmayan kişiler tarafından yapılan ve nazotrakeal entübasyonlarda direkt laringoskop (DL) ile video-laringoskopu (VL) karşılaştırdıkları bir çalışmada, güvenli hava yolunun VL ile daha kısa sürede sağlandığını belirlemişlerdir. VL ile gerçekleştirilen entübasyonların hiçbirinde magill pens/forseps kullanılmamışken, DL uygulamasında magill pens/forseps hastaların %75'inde gerekmiştir. Macnair ve ark. VL ve DL'yi karşılaştırdıkları yaşları 2-16 yaş arası olan 60 çocuk ile yaptıkları bir çalışmada, entübasyon uygulama süresini DL ile 12 saniye (sn.), VL ile 22,5 sn. olarak belirlemişlerdir. Entübasyon uygulamasında uyulması gereken işlem süreleri aşağıdaki gibidir (Tablo 2).

Tablo 2. Entübasyon uygulamasında uyulması gereken işlem süreleri.

ZAMAN AKIŞI	SÜRE	İŞLEM
İŞLEM ÖNCESİ	İşlemden 10 dk. önce	Ön hazırlık (İlgili ekipman ve malzemelerin temini); Entübasyon malzemelerin ve gerekli ilaçların hazırlığı yapılır, diğer hava yolu malzemeleri (zor entübasyon için gerekebilecek olan larengeal mask, sipiralli endotrakeal tüp, trakeostomi kanülü vb.) hasta başına getirilir, hasta monitorize edilir ve damar yolu açılarak hasta hazırlanır.
	İşlemden 5 dk. önce başlanır	Ön oksijenlendirme; En önemli safha olan bu aşamada yüze iyi oturan ve geri solutmayan, tek yönlü valf sistemli maske ile yüksek konsantrasyonlu oksijen yardımı ile hasta solutulur.
	İşlemden hemen önce	Ön tedavi (LOAD- Lidokain, opioid, atropin, defasikülasyon); Lidokain 1-2 mg/kg IV Fentanil 1-2 µ/kg IV Atropin 0.02mg/kg IV (rutin değil)
0	İşlem sırasında	Paralizan ve indüksiyonun sağlanması; Propofol 0,5-1,5mg/kg IV Midozolam 0,1-0,3 mg/kg IV veya IM Atraküryum 0,4- 0,5 mg/kg I Etomidat 0,3 mg/kg Veküronyum 0,08-0,15 mg/kg IV Ketamin 1-2 mg/kg IV Rokuronyum 0,6-1,2 mg/kg IV Süksünil Kolin 1,5 mg/kg IV
İŞLEM SONRASI	0 ile 20-30 sn.	Koruma ve pozisyon verme; Baş-çene pozisyonu verilip, laringoskop ile tüpün pozisyonunun sağlanması
	0-45 sn.	Entübasyon işleminin gerçekleştirilmesi ve tüp seviyesi ile yerinin doğrulanması.

Entübasyon işlemi ön hazırlık, anestezi ve sedasyon sağlandıktan sonra en fazla 1-2 dakika içinde yapılmış olmalıdır.

4.5. Ön-Tedavi (Premedikasyon)

Hazırlık aşaması sonrası gereken premedikasyon (ön-tedavi) endotrakeal entübasyon uygulanan birey için ideal ortam sağlanır. Bu şekilde, uygulayıcı ve hasta konforu göz önünde bulundurulur ve aspirasyon riski azalır, yeterli oksijenizasyon sürdürülür. Amnezi için sedatif etkili bir induksiyon ajanı ve paralizan hızlı etkili nöromuskuler bloker ile yapılan entübasyon uygulaması bu ilaçlar yardımı ile olur. Intravenöz (IV) yolla uygulanan indüksiyon ve nöromüsküler bloke edici ajanlar aşağıdaki gibidir (Tablo 3).

Premedikasyon, kısa süre içinde bilinçsizlik (indüksiyon) ve nöromüsküler blokaj (paralizi) oluşturması nedeniyle entübasyon için sık kullanılan bir uygulamadır. Hastanın kilosuna göre belirlenen dozlarda uygulanarak hastayı 1 dakika gibi kısa bir sürede bilinçsizleştirmek için bir indüksiyon ajanı (örn. etomidat, propofol) (Tablo 3) ile ardından bir paralizan ajanın (örn., rokuronyum, süksinilkolin) uygulanmasını içermektedir (Tablo 4).

Tablo 3. Sedatif ajanlar.

Etken Madde	IV doz	Etkinin başlangıç süresi	Etki süresi
Propofol	0,5-2 mg/kg	10-30 sn	8-10 dk
Methohexital	1,5 mg/kg	30-60 sn	5-10 dk
Etomidate	0,3 mg/kg	30-45 sn	10-20 dk
Ketamine	1-2 mg/kg	30-60 sn	5-20 dk
Midazolam	0,05-0,2 mg/kg	2-3 dk	10-30 dk
Thiopental	3-5 mg/kg	10-40 sn	10-20 dk

Tablo 4. Paralizan Ajanları

Etken madde	Doz	Etki başlangıcı	Etki süresi	Notlar
Süksinilkolin	1,5 mg/kg IV	45 sn	6-10 dk	↑K+, İntrakraniyal basınç (İKP), Gastrointestinal sistem (GİS) ile intraoküler basınçları↑
Rokuronyum	1 mg/kg IV	45-60 sn	30-60 dk	Hafif histamin salınımı ve taşikardi
Vekuronyum	0,1 mg/kg IV	90-120 sn	60-70 dk	Uzamış etki

4.6. Endotrakeal Entübasyon Komplikasyonları

Deneyim gerektiren her işlemde olduğu gibi yaşamsal önem taşıyan entübasyon uygulamasında da ne kadar deneyimli olunsa da zaman zaman komplikasyonlar gelişebilmektedir. Entübasyonun komplikasyonları erken ve geç dönem olarak görülebilir.

4.6.1. Erken dönem komplikasyonlar

- Özofagus entübasyonu (ETT'nin yemek borusuna yerleştirilmiş olması)
- Travma (dudaklar, dil, diş, farenks, larenks, trakea),
- Ses tellerinin (Vokal kord) hasarı,
- Kanama ile hematom gelişmesi,
- Faringo-ösefageal perforasyon (yırtılma),
- Mide içeriğinin trakeaya kaçması ile aspirasyon riski (Gastrik regürjitasyon)
- Sağ bronş entübasyonu (sadece tek akciğerin havalandırılması)

4.6.2. Geç dönem komplikasyonlar

- Ses kısıklığı (vokal kordların zedelenmesine bağlı)
- Vokal kordlarda yapışıklık ve/veya stenoz (darlık)
- Subglottik (küçükdil arkası) stenoz olarak sıralanabilir.

Başarılı bir entübasyon işlemi için, tereddüt etmeksizin entübe edilmeli, hasta yeterince sedatize değilse işleme başlanmamalı, en deneyimli kişinin işlemi yapmasına olanak sağlanmalı ve eğer deneyimli kişi yoksa BVM (balon valfli maske/ambu) ile ventile edilmeye devam edilmelidir. Her uygulama en fazla 30 sn. sürede yapılmalı ve her 30 sn'den sonra hasta mutlaka ambu ile ventile edilmelidir.

5. OLASI BAŞARISIZLIKTA HAVA YOLU YÖNETİMİ

Tüm hava yolu girişimlerinin yapıldığı alanlarda mutlaka cerrahi alternatifi göz önünde bulundurularak hava yolu ekipmanlarının hazırlığının yapılması ve uygulayıcının bu konuda tecrübeli olması gerekir. İnvaziv bir girişim olması nedeniyle "krikotiroidotomi" olarak tanımlanan cerrahi hava yolu açma tekniği sadece orotrakeal ve/veya nazotrakeal entübasyonun yapılamadığı durumlarda tercih edilmelidir (Tablo-5). Hava yolu açıklığı sağlanırken endotrakeal tüp yerleştirmek her zaman kolay olmamakla beraber entübe edilemeyen hasta için ısrarcı olunmaması gerekir.

Tablo 5. Orotrakeal, nazotrakeal entübasyonun yapılamadığı durumlarda tercih edilen diğer yöntemler.

Ekstraglottik yöntemler (Kord vokallerin bulunduğu bölgenin üst kısmında kalan / üst gırtlak)	Glottik yöntemler (Kord vokallerin bulunduğu bölüm)	İnfraglottik yöntemler (Kord vokallerin altında kalan / alt gırtlak)
• LMA* • Laringeal tüp • Kombitüp	• Fiberoptik laringoskop • Videolaringoskop	• Krikotirotomi • Trakeostomi • Retrograd trakeal entübasyon

* LMA: Larengeal maske airway

5.1. Ekstraglottik Yöntemler

• **LMA- Larengeal maske airway:** Laringeal maske olarak da bilinen bu tüpler ile anestezi veya bilinç kaybı sırasında hastanın hava yolunu açık tutan tıbbi bir supraglottik malzemedir.

• **Özofageal trakeal kombitüp (Esophageal-Tracheal Combitube, ETC):** Kardiopulmoner resusitasyon (KPR) sırasında yetişkin hastalar için kullanılan, tekrar kullanıma uygun ve çift lümenli alternatif hava yolu aracıdır. Entübasyon deneyimi olmayan kişiler için geçici olarak hava yolu açabilmeleri için tasarlanmıştır.

• **Laringeal tüp:** Düşük ve yüksek basınçlı olmak üzere iki kaflı (faringeal ve özofageal) olan, tek lümenli ve basınç kontrolü sağlamak üzere tek bir balona sahip silikon araçtır. Sebep olduğu travma açısından ve oksijenizasyon sağlanması yapısından LMA'ya benzerdir.

Ahn ve ark. 2018'de yaptıkları meta-analizde, yardımsız trakeal entübasyon için bir strateji olarak kullanılan en iyi üç supraglottik hava yolu cihazının, LMA-CTrach (video yardımlı trakeal tüp kılavuzunu içerir), tek kullanımlık LMA-Fastrach ve LMA olduğu ve entübasyona göre başarı oranlarının daha yüksek olduğu bildirilmiştir.

5.2. Glottik Yöntemler

• **Video laringoskop:** Solunum sisteminin anatomik yapılarını gözle değerlendirmeden çok daha detaylı, görüntü kalitesini bozmadan büyüterek, LCD veya TFT LCD özellikte bir ekran yardımıyla görüntülenmesini sağlayan gelişmiş bir sistemdir. Kaşık/blade üzerinde bir ışık bulunan bu alet ile larenksin doğrudan görüntülenmesine olanak veren görüş hattı aracılığıyla kullanır.

• **Fiber optik laringoskop:** Uygulayıcı tarafından larenksi görmek için kullanılan bir araç olup geleneksel bir muayenenin tanı koymak ya da işlemi uygulamak için yeterli olmadığı durulmalarda uygulayıcının boğaz veya kord vokallere derinlemesine bakmalarına izin veren bir prosedürdür. Sert ve esnek olmak üzere iki türü vardır. Esnek olmayan bir laringoskop olarak da bilinen rijit bir laringoskop ucunda bir büyüteç lensli metalden yapılır ve genellikle bir hasta uyurken ameliyat sırasında kullanılır. Esnek bir fiber optik laringoskop ucunda bir kamera bulunan ince, bükülebilir bir tüptür ve hasta esnek bir fiberoptik laringoskopi yapmak için tamamen uyanık olduğunda kullanılır. Sert bir kapsam en net görüntüye izin verir, ancak esnek bir fiber optik laringoskop hastanın boğazına daha kapsamlı bir görünüm sağlar ve hasta için daha konforlu ve uygun maliyetli bir seçimdir.

5.3. İnfraglottik Yöntemler

• **Krikotirotomi:** Masif yüz travması veya anjiyoödem, hava yolunun yabancı cisim nedeniyle tıkanması gibi yaşamı tehdit eden bazı durumlarda hava yolu açıklığını sürdürmek için yapılan deri ve krikotiroid membrana uygulanan bir kesidir.

• **Retrograd entübasyon:** Zor havayoluna erişim işlemleri sırasında, endotrakeal tüpün yerleştirilmesine yardımcı olmak için Seldinger Tekniği kullanılarak, krikotrioid membrandan yapılan ilk erişim ile oral veya nazal yoldan çıkan kılavuz tel yardımıyla, kateterin retrograd olarak yerleştirilmesine izin veren bir tekniktir. Dhara'nın 2009'da yaptığı çalışmada, fiberoptik ekipmanın veya kullanma uzmanlığının bulunmadığı veya kan ve sekresyonların

kullanımını dışladığı zor entübasyon durumlarında, retrograd trakeal entübasyon tekniğinin erken uygulanması, hipoksiyi, hava yolu travmasını, açık krikotirotomi veya trakeostomiyi önleyebileceği bildirilmiştir.

• **Trakeostomi:** Üst hava yolu tıkanıklığını gidermek, mekanik ventilasyonun uzun süreli kullanımını, trakeabronşiyal sekresyonların atılımını sağlamak, biliçsiz ya da paralize hastların oral ya da mide sekresyonlarının aspirasyonunu önlemek ve endotrakeal tüpü yeniden yerleştirmek amacıyla elektif ya da acil olarak gerçekleştirilebilen bir işlemdir. Cilt ve kas üzerinden trakea içerisine girilmesi yolu ile oluşturulan bir kesi ile trakeanın boyuna doğru ağızlaştırılması işlemine trakeostomi adı verilir. Trakeostomi amaçlı yerleştirilen tüpler geçici ya da kalıcı olabilirler. Genellikle kalıcı trakeostomi tüpleri olarak balonsuz tüpler tercih edilir. Trakeostomi endikasyonları şu şekilde sıralanabilir.

- Tıkayıcı uyku apnesi, kanama, travma, tümör, enfeksiyon, doku ödemi, yanıklar gibi nedenlerle akut ya da kronik üst hava yolu tıkanıklığının giderilmesi,
- Mekanik ventilasyon süresinin iki haftadan uzun sürmesi ve süreceğinin öngörülmesi,
- Çift taraflı ses telleri paralizisi,
- Sekresyonları çıkarmak üzere hava yoluna erişimin sağlanması,
- Hastanın kendi hava yolunu korumada yetersiz olmasıdır.

6. VAKA ÖRNEKLERİ

Bu bölümde entübasyon uygulamaları ile ilgili olgu sunumlarından örnekler sunulmuş ve konunun pekiştirilmesi amaçlanmıştır.

- Arıcı ve ark. (2013) olgu sunumlarında; 58 yaşında, erkek, obezitesi olan ve Kolelityazis ile apse tanısıyla kolesistektomi ameliyatı planlanan hastalarında geçirilmiş ameliyat hazırlığında zor entübasyon öyküsü olup entübe edilemediğinden trakeostomi ile operasyonu önerilmiş ancak hastanın kabul etmemesi üzerine operasyon gerçekleştirilememiştir. Mevcut apsenin ilerlemesi üzerine acil şartlarında operasyona alınmış ancak hastanın obezitesi nedeniyle havayolu değerlendirmesinde ağız açıklığının kısıtlı olduğu, dilinin büyük ve boyun mesafesinin kısa olması nedeniyle zor entübasyon olacağı ön görülmüş ve malzemeler buna uygun şekilde temin edilmiştir. Ayrıca oksijen ile ambu yapılarak havalandırılmak istenen hastanın kilosu ve fiziksel özellikleri nedeniyle de maske ile havalandırması uygun şekilde gerçekleştirilememiştir. Anestezi ve sedasyonu sağlandıktan sonra önce oral airway yerleştirilip oksijenasyonu maske ile sağlanmaya çalışılmış, laringeal maske uygulanması planlanmış ancak vakit kaybı olmaması adına Mcgrath Series 5 Videolaringoskop ile 8 nolu endotrakeal tüpü glottik açıklıktan ilerlettiği monitörden izlenerek 35 saniye süre içinde hasta entübe edilmiş, end-tidal karbondioksit eğrisi ile yeri doğrulanmış ve herhangi bir komplikasyon gerçekleşmeden hastanın havayolu sürdürülmüştür.
- Sürmen Önder ve ark. (2012) yaptıkları olgu sunumunda; larenks girişini tıkayan oldukça geniş çaplı bir laringosel nedeniyle opere olacak 67 yaşında erkek hastanın,

rigid teleskop yardımıyla endoskopik olarak ve klavuz tel kullanımı ile entübe edildiği, bu şekilde hastanın trakeostomi gereksiniminin önüne geçildiği ve operasyon süresinin kısalmasının sağlandığı bildirilmiştir.

- Özkan ve ark. (2015) olgularında; 45 yaşındaki erkek hastalarında daha önce mandibulada (alt çene) ateşli silah yaralanması sonrası kemik defekti nedeniyle onarım yapılmış ancak enfeksiyon nedeniyle mandibulada yeniden sorun yaşadığı tespit edilmiş ve Somali'de sahra şartlarında, mandibula rekonstrüksiyonuna karar verilmiştir. Önceki ameliyatında zor entübasyon öyküsü olmayan hastanın var olan skar dokusu nedeniyle boyun hareketleri ve ağız açıklığının kısıtlılığı izlenmiştir. Ayrıca hastanın ateşli silah yaralanması sonucu üst kesici dişlerinin pozisyonu ve mandibulanın anatomik olarak ciddi hasar almış olması nedeniyle zor entübasyon öngörülmüş ve trakeostomi hazırlığı yapılmıştır. Normal şartlar altında zor havayolu yönetiminde kullanılabilecek supraglotik havayolu araçları ve/veya videolaringoskop gibi araçların sahra şartlarında temin edilememesi nedeniyle ürolojik girişimlerde kullanılan kalın uçlu ve rijid endoskop yardımıyla 7,0 mm spiralli endotrakeal tüp yerleştirilerek entübasyon denenmiş ancak ikinci denemede vokal kordlar görülerek endoskopun ucu trakeaya doğru ilerletilmiş ve endotrakeal tüp endoskop aracılığıyla itilerek olgu entübe edilmiştir.
- Solak ve ark. (2012) olgu sunumlarında; ankilozan spondilit tanılı 48 yaşındaki kadın hastaları için kadın hastalıkları ve doğum kliniğinde ovaryen kist ameliyatı planlanmış ancak anestezi ve entübasyon uygulaması için yapılan havayolu değerlendirmesinde hastanın ankilozan spondilitinin ileri derecede tutulumu nedeniyle sakroiliyak, diz eklemleri ve omurgadaki şekil bozukluklarından kaynaklı supine (sırtüstü) pozisyonda yatamadığı izlenmiş aynı zamanda boyun hareketi son derece kısıtlı olan hastanın başının ekstansiyona getirilemediği belirlenmiştir. Ayrıca ağız açıklığı, başın ekstansiyona getirilememesindeki sorunlar nedeniyle nazotrakeal entübasyon uygulanması kararlaştırılmıştır. Hastanın fiziksel kısıtlılığı nedeniyle semifowler (yarı oturur) pozisyonda ve spontan solunumu korunarak fiberoptik nazotrakeal entübasyonu gerçekleştirilmiştir.

Olgularda da görüldüğü üzere her zaman bireye özgü olarak fiziksel muayene ve öykü detaylı alınmalı ve hasta entübasyon açısından dikkatlice değerlendirilmelidir. Bireyin özelliklerine göre uygulama yoluna karar verilse de gelişebilecek ek problemlere karşı da her zaman acil girişim malzemelerinin hazır ve eksiksiz olması sağlanmalıdır.

Not: Tüm resimler yazar tarafından çekilmiş ve kişisel arşivinden kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahn, E., Choi, G., Kang, H., Baek, C., Jung, Y., Woo, Y., & Bang, S. (2018). Supraglottic airway devices as a strategy for unassisted tracheal intubation: A network meta-analysis. *PloS one*, *13*(11), e0206804.

Andersen, LW., Granfeldt, A., Callaway CW., et.al. (2017). Association Between Tracheal Intubation During Adult In-Hospital Cardiac Arrest and Survival. *JAMA,* 317(5):494-506. doi:10.1001/jama.2016.20165

Arıcı, S., Karaman, S., Doğru, S., Ziya, K. A. Y. A., Süren, M., & Kanadlı, H. (2013). Zor Maske ve Zor Entübasyon Olan Obez Hastanın Mcgrath Videolaringoskop ile Entübasyonu. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *5*(2), 105-108.

Burkle, C.M., Zepeda, F.A., Bacon, D.R., Rose, SH. (2004). A historical perspective on the use of the laryngoscope as a tool in anaesthesiology. *Anesth.* 100:1003-1006

Cooper, R.M. (2004). Laryngoscopy – its past and future. *Can J. Anesth*, 51:R1-R5.

Dhara, S. S. (2009). Retrograde tracheal intubation. *Anaesthesia*, 64(10), 1094-1104.

Eray, O. (2001). Hızlı ve Seri Entübasyon. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi,* 10(9):340.

Eriş, O., Moral A.R. (2006). Hava Yolu Açıklığının Sağlanması. Korhan Taviloğlu, Cemalettin Ertekin, Recep Güloğlu (Ed.). *Travma Resüsitasyon Kursu Kitabı* içinde (s.55-62). İstanbul: Logos Yayıncılık.

İnan, H.F., Kurt, Z., Kubilay, İ. (2011). *Temel İlkyardım Uygulamaları Eğitim Kitabı.* Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü İlkyardım ve Acil Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı, Eğitici notları 1, Ankara.s.15-20. http://www.ilkyardim.org.tr/dokumanlar/Saglik-Bakanligi-Ilk-Yardim.pdf Erişim: 21.05.2021.

Kefeli Çelik, H., Soytürk, İ., Doğanay, Z. (2018). Sedatif İlaçlar ve Komplikasyonlar. Zahide Doğanay (Ed.), *Yoğun Bakımda Sedasyon ve Analjezi* içinde (s. 8-14). Ankara: Türkiye Klinikleri.

Keleş, A. (2015). Acil Durumlarda Endotrakeal Entübasyon ve Hızlı Ardışık Entübasyon. *Türkiye Klinikleri J Emerg Med-Special Topics*, 1(1):36-42.

Kıyan, S. (2015). Acil Tıpta Temel ve İleri Havayolu https://www.klimik.org.tr/wp-content/uploads/2015/06/Acil-T%C4%B1pta-Temel-ve-%C4%B0leri-Havayolu-Selahattin-KIYAN.pdf Erişim: 21.05.2021.

Lee, T-S. (2004). Yoğun Bakım Anestezi ve Analjezisi. Frederic S. Bongard FS, Darryl Y. Sue (Ed.). *Current Yoğun Bakım Tanı ve Tedavi* içinde (s. 104-126). Ankara: Güneş Kitabevi, İkinci Baskı.

Macintosh, R.R., (1943). A New Laryngoscope. *Lancet.* 241, 205. DOI: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(00)89390-3

Macnair, D., Baraclough, D., Wilson, G., Bloch, M., Engelhardt, T., (2009). Pediatric airway management: comparing the Berci-Kaplan Video Laryngoscope with direct laryngoscopy. *Paediatr. Anaesth.* 19, 577-580.

Mendonca, C., Tourville, C. C., Jefferson, H., Nowicka, A., Patteril, M.and Athanassoglou, V. (2019). Fibreoptic-guided tracheal intubation through i-gel_ and LMA_ ProtectorTM supraglottic airway devices – a randomised comparison. *Anaesthesia,* 74, 203–210. doi:10.1111/anae.14475

Özkan, A. S., & Nasır, S. N. (2015). Sahra Şartlarında Zor Havayolu Yönetimi: Somali Deneyimi. *Turk J Anaesth Reanim*, *43*, 352-55.

Özkan, F. (2011). Entübasyonda videolaringoskopi. *Deneysel ve Klinik Tıp Dergisi - Journal of Experimental and Clinical Medicine* 28:39-44.

Öztekin, S.D. (2015). Üst Solunum Yolu Stomalarında Bakım. Neriman Akyolcu, Nevin Kanan (Ed.) İçinde (s.31-59). *Yara ve Stoma Bakımı*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Shimada, M., Hirabayashi, Y., Seo, N., (2010). [Nasotracheal intubation using GlideScope videolaryngoscope or Macintosh laryngoscope by novice laryngoscopists]. Masui. 59, 1318-1320.

Solak, S., Özyuvacı, E. N., Toprak, N., Bilgi, D., & Akyol, O. (2012). Ankilozan Spondilitli Beklenen Zor Entübasyon Vakasında Uyanık Fiberoptik Nazal Entübasyon Deneyimimiz. *Istanbul Medical Journal*, *13*(4), 207-210.

Solunum Sistemi. https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/anatomi/5/index.html Erişim: 21.05.2021).

Sürmen Önder, N., Akpınar, M.A., Yiğit, Ö., Altundağ, A. (2012). A Large Internal Laryngocele: Difficult Intubation: Case Report. KBB ve BBC Dergisi, 20 (2):85-89.

Türkmen, F. (2017). Hava Yolu Yönetimi ve Ventilasyonda Yeni Alet ve Ekipmanlar. https://file.atuder.org.tr/_atuder.org/fileUpload/9MekRuVf8iDK.pdf. Erişim: 21.05.2021.

Vissers, RJ. Danzl, DF. (2016). Intubation and mechanical ventilation. In: Tintinalli JE, Stapczynski JS, editors. (p.183-92). *Tintinalli's Emergency Medicine*. 8th ed.USA: McGrawHill Companies.

12. BÖLÜM

ZOR ENTÜBASYON UYGULAMASI

DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET AYKUT AKYILMAZ

Sesini değil, sözünü yükseltmeli insan.
Çünkü gök gürültüleri değil, yağmurlardır yaprakları yaşatan.
(William Shakespeare)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- Hava yolu açıklığını engelleyen anatomik faktörler hakkında bilgi sahibi olur.
- Solunumu engelleyen durumları değerlendirir.
- Zor hava yolunu uygulamalarında kullanılması gereken ekipmanları **öğrenir.**
- Zor hava yolu yöntemlerini öğrenir ve uygular.

1. GİRİŞ

Zor entübasyon ve zor hava yolu ile karşılaşmak her anestezist için korkulu bir rüyadır. Bu zor durumun üstesinden gelmek anestezi uzmanları ve anestezi teknisyenlerinin en önemli mesleki becerilerinden birisi olmalıdır.

Zor hava yolu maske balon ile üst hava yolundan itibaren hastanın havalandırılmasında zorluk olmasıdır. Zor entübasyon birçok denemeye rağmen endotrakeal tüpün laringoskop yardımı ile ses tellerinden içeriye yerleştirilememesidir. Zor entübasyon ve zor hava yolu genellikle ikisi bir arada görülen durumlardır. Zor entübasyon olasılığı dikkatli bir anamnez ve iyi bir fizik muayene ile ortaya koyulduktan sonra ön hazırlık yapılması hastaların havalandırılamaması ve entübe edilememesine bağlı kardiak arrest ve ölüm oranlarını azaltacaktır.

1.1. Zor Entübasyon ve Zor Hava Yoluna Neden Olan Anatomik Faktörler

Konjenital ve edinsel zor entübasyon nedenlerine ek olarak bir çok hastalıkta eklenebilir (Tablo 1). Burada altta yatan hastalığa bağlı olarak dilin normalden büyük olması, çenenin küçük veya geride olması, ağız açıklığının tam olmaması, servikal omurgada ekstansiyon kısıtlılığı, ağız içinde kitle varlığı, larenksin dar olması, damağın yüksek olması gibi anatomik veya sonradan oluşan ağız veya boğazdaki deformiteler vokal kordların görülmesini engelleyebilir.

1.2. Anamnez

Hastalar preoperatif dönemde genel anestezi alıp almadığı sorgulanmalıdır. Genel anestezi sırasında zor entübasyon ve zor havalandırma problemi olup olmadığı hastanın anamnezinde sorgulanmalıdır. Ayrıca özgeçmişinde bulunan hastalıklar, travma maruziyeti, kullandığı ilaçlar, yoğun bakımda kalma öyküsü sorgulanmalıdır. Tüm bu sorgulamalar anestezi preoperatif değerlendirme formuna yazılıp belgelendirilmelidir.

1.3. Fizik Muayene

Zor entübasyon düşünülen olgular ameliyat öncesi anestezi polkliniğinde ayrıntılı bir şekilde muayene edilmelidir. Hastanın ağız açıklığı ölçülmeli, ağız içi mallampati skoru belirlenecek şekilde açtırılıp bu skor anestezi preoperatif formuna kayıt edilmeldir. Ayrıca ağız içi bi ışık kaynağı ile incelenip peritonsiller abse varlığı, dil büyüklüğü varsa kayıt edilmelidir. Yine ağız içinde takma diş, sallanan dişler, uzun ve öne doğru eğri dişler var ise bunlarda not edilmelidir.

Tablo 1. Konjenital ve edinsel zor entübasyon nedenleri

KONJENİTAL NEDENLER	TRAVMATİK NEDENLER	SİSTEMİK ve ROMATOLOJİK HASTALIKLAR
• Pierre Robin Sendromu • Tracher Collins Sendromu • Koanal Atrezi • Klippel Feil Sendromu • Yarık dudak damak • Pompe hastalığı	• Maksillo facial travmalar • Servikal omurga travmaları • Larenks hasarları • Yanıklar	• Ankilozan Spondilit • Akromegali • Morbid obezite • Hipotiroidi • Cushing Sendromu • Romatoid Artrit • Ağız içi / dıştan bası yapan tümörler • Hidrosefali • Obstriktif Uyku Apne Sendromu • Anjioödem • Epiglottit • Abse

Tiromental mesafe ve sternomental mesafa ölçülmeli, hastanın başını geriye doğru eğmesi istendiğinde hastanın başını ekstansiyon yapıp yapamadığı muayene edilmelidir.

Zor entübasyon veya zor hava yolu düşünülen olgularda fizik muayene bulguları önemlidir. Hasta uyutulurken bu bulgulara göre entübasyon seçenekleri göz önüne alınacaktır bu yüzden zor entübasyona dair bulgular ameliyathane odasına yazılı olarak bilgilendirilmelidir.

Hastalara polklinik odasında zor entübasyon dair yapılacak uygulama ile ilgili bilgi verilip, hasta onamları öncesinden alınmaldır. Hastaya gerekirse trakeostomi açılabileceği, gerekirse uyanık entübasyon deneneceği anlatılmalı hastanın veya yakınlarının onam imzası alınmalı ve dosyaya konulmalıdır.

Tablo 2. Zor entübasyon belirlemede kullanılan fizik muayene testleri

Uzun üst kesici dişler
Çene kemiğinin geride ve küçük olması
Hastanın alt kesici dişlerini üst kesici dişlerin önüne getirememesi
Boynun kısa, kalın ve geniş olması (40 cm'den geniş)
Çene ekleminde hareket kısıtlılığı
Ağız açıklığının 3 cm'den az olması
Tiromental mesafenin 3 parmaktan kısa olması (6 cm den kısa)
Sternomental mesafenin 12,5 cm'den kısa olması
Boynun ekstansiyon kısıtlılığı olması
Body Mass İndeks 35 üzeri olması

Tablo 2'de belirtilen ölçümlerin tek başına veya birden fazlasının bir arada olması zor entübasyon riskini oldukça artırmaktadır. Çenenin alt ucu ile adem elması veya laringeal çıkıntı olarak bilinen triod kıkırdak arası mesafenin 6 cm'den kısa olması veya basitçe 3 parmaktan kısa olması (tiromental mesafe) zor entübasyon belirtecidir. Yine sternumun üst çentiği ile çene ucu arasındaki mesafenin 12,5 cm'den kısa olması boyun ekstansiyon kısıtlılığı ve yüksek larenks ile ilgili olabilir. Tablo 2'de belirtilen bulgular hastanın Cormack ve Lehane laringoskopik görüntü skorlamasının yüksek olması ile doğrudan ilişkilidir.

Zor entübasyon muayenesinde hastanın ağız ve boğaz kısmı incelendiğinde birçok muayene bulguları bizlere fikir verecektir. Hasta oturur pozisyonda gözler karşıya bakarken ağızın tam açık olduğunda ve dilin tam olarak dışarıya çıkarıldığında farinks yapılarının görülüyor olamasına dayanan Mallampati sınıflaması zor entübasyon muayenesinden biridir. (Şekil 1) Mallampati sınıflaması dilin ve ağız açıklığının oranını belirler. Buna göre sınıf 3 ve 4 zor entübasyon açısından riskli kabul edilir.

Sınıf 1: Bilateral tonsil yapısı, uvula, sert damak, damak arkusu tamamen görülüyor

Sınıf 2: Tonsil yapılarının üst kısmı ve uvulanın büyük kısmı görülebilir

Sınıf 3: Sadece yumuşak ve sert damak görülür,uvula görülemeyebilir

Sınıf 4: Sadece sert damak görülebilir.

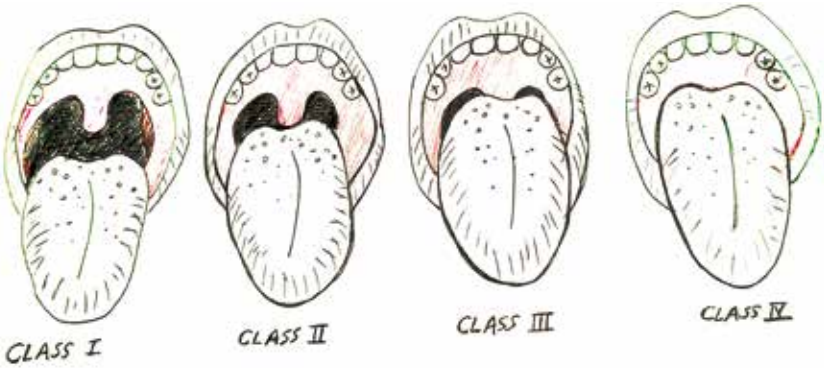

Şekil 1. Mallampati skorlaması

Hastanın ağzını tam açması istendiğinde erişkin bir insanda üst ve alt kesici dişler arasındaki mesafe 4 cm ve üstünde olmalıdır. 3 cm ve altındaki aralık mesafesi yine zor entübasyon olasılığındadır. Alt kesici dişlerin üst kesici dişler önüne getirilememesi ağız açıklığının tam olmadığı olgularda olduğu gibi temporomadibular eklemin hareket kısıtlılığını gösterir. Bu durum genel anestezi indüksiyonunda kas gevşeticiler verildiğinde bile ağız açıklığının sağlanamaması ile entübasyonu zorlaştıran bir durumdur.

Hastanın ağız muayenesi sırasında ağız içi yapıları bir ışık kaynağı ile incelendiğinde ağız içinde yer kaplayan bir kitle varlığı, dilin (örneğin alerjik sebepler) büyük olması, tonsiller ve peri tonsiller abse varlığı, yarık damak ve dudak varlığı entübasyonu zorlaştıran nedenlerdir ve mutlaka anestezi değerlendirme formuna kaydedilmelidir.

Tüm hastalara anestezi öncesi muayenede takma diş olup olmadığı sorgulanmalıdır. Takma dişler çıkartılamadığında ağız içini daraltacağı için entübasyonu zorlaştırır. Takma dişler çıkarıldığında indüksiyonda maske ile solutma güçleşebilir bu sorun hastaya uygun bir airway yerleştirilerek ortadan kaldırılır. Yine ön kesici dişlerin uzun olması laringoskop ile vokal kordların görülmesini zorlaştırabilir. Bazen vokal kordlar görülse bile entübasyon tüpünü yönlendirmek güç olabilir. Bu durumlarda mutlaka tüp içi stile kullanmak gereklidir. Entübasyon tüpünün kaf kısmının keskin ve uzun dişlere sürtünmesi kafın patlamasına sebep olmaktadır bu yüzden entübasyon tüpü içinde stile yerleştirilmesi uygun açının verilmesi ile bu sorun önlenebilir. Yaşlı hastaların bazılarında sallanan ön kesici dişler laringoskopi esnasında kırılabilir ve ağız içi ve hatta trakea içine kaçabilir bu yüzden anestezi öncesi muayene diş yapısı sallanan dişler mutlaka not edilip hasta uyutulurken göz önüne alınmalıdır. Hastaların bazılarında yoğun sakal olması özellikle indüksiyonda maske ventilasyonu güçleştirebilmekte bazen de entübasyon için ağız içi görüşü engelleye bilmektedir. Uygun olanı kabul eden hastalarda sakalın kesilmesidir.

Boyunun aşırı kalın ve kısa olması, boynun ekstansiyon kısıtlılığı yine entübasyonu zorlaştıran sebeplerdendir. Bu durum obez hastalarda, ankilozan spondilit, servikal omurga hareket kısıtlılığı gibi durumlarda görülmektedir. Muayene esnasında boyun kalınlığı ve boyun ekstansiyon oranı kayıt edilmelidir.

Hastaların anestezi öncesi fizik muayenelerinde zor entübasyon düşündürecek tüm bulguları kayıt edilip, anestezi uygulayacak kişilere bilgi verilmedir. Hastaların fizik muayenesine ve hastada bulunan patolojiye göre hastaların anestezi stratejisi belirlenir. Entübasyon için hangi önlemlerin alınacağı, hastanın ne şekilde entübe edileceği bu ön değerlendirme ve fizik muayene bulgularına bağlıdır.

Zor entübasyon düşünülen bir olgu için lokal anestezi altında direk laringoskopi yapılarak vokal kordların yerleşimi görmek olgunun gerçekten zor entübasyon olup olmadığı hakkında da bilgi verecektir. Cormack Lehane skoru direk laringoskopi yapılarak sınıflanabilir. Cormack Lehan skoru entübasyon esnasında laringoskop ile vokal kordların görünüyor olup olmamasını derecelendirir. Mallampati skoruna benzer olarak grade 3 ve 4 zor entübasyondur. Uygulayıcının tecrübesine ve eldeki olanaklara göre grade 3 stile takılı tüp veya video laringoskop ile entübe edilebilir. Grade 4 için daha sonra anlatılacak daha ileri entübasyon araçları gereksinimi olacaktır.

Grade 1: Epiglottis altından vokal kordlar rahat görülüyor

Grade 2: Vokal kordların arka komissürü kısmen görülür

Grade 3: Vokal kordlar görülmez sadece epiglottis görülür

Grade 4: Epiglottis dahil hiçbir yapı görülmez

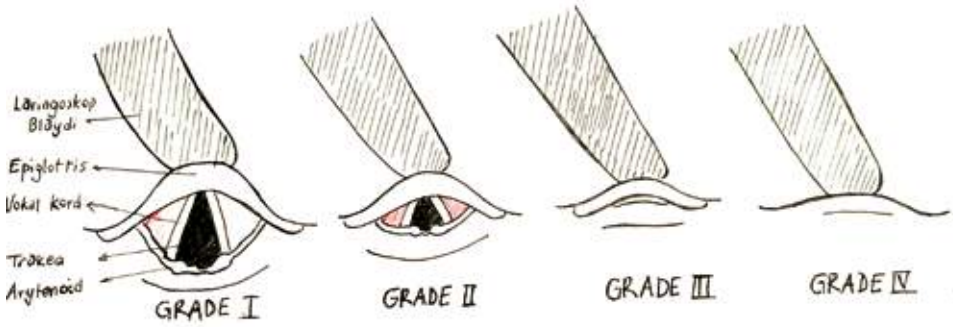

Şekil 2. Cormack Lehane laringoskopi skoru

1.4. Zor Entübasyon İçin Preoperatif Hazırlık

Ameliyathanelerde zor entübasyon olgularının başarılı bir şekilde yönetilebilmesi için beklenen veya beklenmeden acil olarak karşımıza çıkabilecek zor havayolu olgusuna karşı gerekli tüm havayolu araç ve gereçleri hazır olmalıdır. Bu hava yolu araç ve gereçleri olası tüm zorlukları kapsayacak donanımda olmalı ve aralıklı olarak kontrol edilmelidir. Örneğin laringoskopların, video laringoskopların pillerinin dolu olup olmadığı, ışık kaynaklarının çalışıp çalışmadığı düzenli aralıklarla kontrol edilmelidir.

Zor entübasyon ile ilgili durumlar iki şekilde karşımıza çıkar ilki ön görülen, beklenen ve ön hazırlığı yapılmış olgular diğeri ise beklenmeyen veya acil olarak alınan ön hazırlığı yapılmamış olgular olarak karşımıza çıkabilir. Doğal olarak ikinci senaryonun ölüm riski daha yüksek olacaktır. Bu sebeple anestezi indüksiyonu yapılmış ve spontan solunumu baskılanmış tüm vakalarda zor entübasyon olabileceği göz önünde bulundurulup zor entübasyon, zor havayolu algoritmasını her hastane kendi olanakları doğrultusunda hazırlamalıdır.

Zor entübasyon için gerekli hava yolu araç gereçleri şunlardır;

- Oksijen kaynakları, anestezi cihazı, Ambu
- Farklı ölçülerde airwayler
- Farklı boyut ve tiplerde yüz maskeleri
- Laringoskoplar
- Video laringoskop
- Stile ve tüp değiştirici klavuzlar
- Farklı numaralarda entübasyon tüpleri
- Kaf için enjektör
- Aspiratör ve aspiratör sondaları
- Supraglottik hava yolu araçları (LMA, Fastrach LMA, İ gel vs)
- Kombitüp
- Retrograd entübasyon ekipmanı

- Fiberoptik bronkoskop
- Krikotirotomi seti
- Peruktan trakeostomi seti
- Pulsoksimetre (Saturasyon ölçümü)
- Kapnografi (Endtidal karbondioksit monitörü)
- Monitor (EKG, Kan basıncı ölçümü)
- Steteskop

Yukarıda sayılan hava yolu araç ve gereçlerinin birçoğu ameliyathanelerde tüm entübasyonlarda zaten kullanılmaktadır. Ancak beklenen ve öngörülen zor entübasyonlarda belirli bir strateji belirleyip örneğin fiberoptik bronkoskop ile entübasyon yapılabilir. Burada hastanenin donanımı, uygulayıcının deneyimi, son teknolojilerin takip edilmesi ve temin edilebilir olması gibi faktörler önem arz etmektedir.

Zor entübasyon ön görülen vakalarda işlemde mutlaka deneyimli bir anesteztis ve yanında iki yardımcı bulunmalıdır. Gerekli ekipmanlar hazır olmalı ve çalışır durumda oldukları mutlaka kontrol edilmelidir. Hasta uyutulmadan önce en az 3 dakika % 100 oksijen verilmelidir. Çünkü zor havalandırma ve entübasyon esnasında oluşacak zaman kayıplarında preoksijenize edilen hastaların saturasyonu daha geç düşmektedir. Böylece hasta ventile edilene kadar zaman kazandıracaktır. Uyanık entübasyon yapılacak hastalara nazal kanülden işlem sırasında sürekli oksijen verilmelidir. Bu hastalar mutlaka monitörize edilmelidir. EKG, non invazif kan basıncı, saturasyon ve kapnograf mutlaka bulunmalıdır.

Zor havayolu veya zor entübasyon olguları önceden tahmin edilen ve önceden tahmin edilemeyen anestezi indüksiyonu sonrasında zor ventilasyon ve / veya üç denemeye rağmen entübasyon işleminin başarısız olduğu zor entübasyon olguları olarak karşımıza çıkar.

Zor hava yolu olduğu beklenen olgularda daha güvenli olması açısından öncelikle uyanık entübasyon denenmesi daha mantıklı görünmektedir. Hastanın uyumlu olması işlem başarısını artırır ve hastaya işlem anlatılmalıdır yazılı onam mutlaka alınmalıdır. Ayrıca spontan solunumu koruyacak şekilde sedatif ajan verilmelidir. Ayrıca farenks ve daha derin yapılara topikal lokal anestezik ajan verilmesi hastanın öğürme reflekslerini baskılayarak görüş imkanını artıracaktır. Daha deneyimli ellerde ciltten geçilerek trakea içinde lokal anestezik püskürtülmeside uyanık entübasyon sonrasında gelişebilecek bronkospazm ve aşırı tüp reaksiyonunu azaltacaktır. Uyanık entübasyon için seçilecek yöntem hava yolu zorluğuna sebep olan anatomik patoloji, eldeki imkanlar, yapılacak cerrahi işlem, uygulayıcının deneyiminde göre seçilmelidir. Buradaki teknikler daha ilerde anlatılacak olan Mccoy laringoskop ile entübasyon,video laringoskop, fiberoptik bronkoskopi ile entübasyon, retrograd entübasyon veya cerrahi trakeostomi açılması gibi bir çok yöntemlerden birisi olabilir.

Hasta uyumunun az olduğu veya hastanın kabul etmemesi durumunda yine hastanın spontan solunumunu koruyarak entübasyon işlemlerinde birisi denenmelidir. Ama bilinmeyen entübasyon güçlüğü varken spontan solunum baskılanmış veya kas gevşetici ya-

pılmış ise hastada hayati risk ortaya çıkar. Hasta ventile edilemiyor, hasta entübe edilemiyorsa çok acil bir şekilde hastanın akciğerlerine oksijen iletilmelidir aksi takdirde dakikalar içinde hasta hayatını kaybedecektir. O yüzden ön değerlendirme iyi yapılmalı, hava yolu araç gereçleri önceden hastaya göre hazırlanmalı, her bir entübasyon stratejisinin başarısızlığına karşı hemen uygulanabilecek başka yöntemler olmalı ve belkide en önemlisi hastanın spontan solunumunun olması hastayı güvende tutacaktır.

2. ZOR VENTİLASYON

Yukarıda sayılan anatomik patolojilere bağlı olarak indüksiyon sonrası zor ventilasyon olan hastalarda şunlar yapılmalıdır. Hastada airway kullanılarak dil, dil kökü, orofarenks yapılarının hava yolunu kapatması engellenebilir. Maske ventilasyon airway kullanılarak sağlanabilir. Airway oral veya nazal olarak kullanılabilir. Airway yerleştirildikten sonra hastanın yüzüne tam oturan uygun bir maske ile ventile edilmelidir. Maske gaz kaçağına izin vermemeli, üst kısmı gözlere zarar vermemeli, alt kısmı ise alt dudak ve çene arasında olmalıdır. Zor ventilasyonda birinci kişi iki eli ile birlikte maskeyi doğru şekilde kavrayıp ikinci kişi ambu veya balonu sıkmalıdır. Maskenin yüze tam oturması için sol elin baş parmağı ve işaret parmağı maskenin gövdesine oturtularak aşağı doğru basınç uygulanır yine çift el ile maske tutulur iken sağ elin baş ve işaret parmağı da maske sıkıca kavranıp aşağıya doğru bastırılır iken orta ve yüzük parmak ile mandibula kemiği kavranarak çene yukarı asılır.

Resim 1. Zor ventilasyonda iki el tekniği

Beşinci parmak çenenin tam köşesinde çene öne doğru itilir. Bu teknik zor ventilasyonda iki el ile de uygulanabilir (Resim 1). Oral airway ventilasyonu kolaylaştıracaktır ancak oral airway takmak mümkün değil ise nazal airway takıp iki el ile maskeyi kavrayıp üçüncü kişi balon ile yeterli basınç ile hastayı ventile etmelidir. Eğer bunlara rağmen hasta ventile edilemiyorsa hemen yardım çağırmalı ve zor ventilasyon için diğer yöntemler denenmelidir. Burada supraglottik hava yolu araçları LMA, fastrach LMA veya proseal LMA yerleştirilerek ventilasyon denenmelidir. Yine ventilasyon olmuyor ise hasta bu aşamada

uyandırılıp cerrahi ertelenmelidir ancak hasta desature olması durumunda bu durum çok acil ve hayati risk teşkil edeceği için tekrar maske airway ile ventilasyon denenebilir. Tüm bunlara rağmen ventile edilemeyen hastalar LMA Fastrach, kombitüp, rijit bronkoskop ile ventilasyon yapılmaya çalışılmalıdır. Eldeki imkanlar doğrultusunda hasta hangi hava yolu aracı ile ventile olabiliyorsa onun ile ventile edilmelidir. Bu aşamada karar vermek çok hayati olacağı için hastaya acil cerrahi krikotirotomi (Acil trakeostomi) veya jet krikotirotomi kararı zaman kaybetmeden verilmedir. Çünkü ventile edilemeyen hastanın spontan solunumu da yoksa hasta için dakikalar hayati önem arz etmektedir çünkü kısa bir süre sonra hastanın saturasyonu düşecektir.

Anestezi indüksiyonu sonrası ventile edilemeyen hastalarda depolarizan kas gevşetici yapılmış ise etkisi kısa sürdüğü için spontan solunum başlayabilir. Ancak günümüzde depolarizan kas gevşeticilerin yan etkileri sebebi ile yerineindüksiyonda non depolarizan kas gevşeticiler kullanılmaktadır. Non depolarizan kas gevşeticilerin etkisi daha uzun sürdüğü için beklenmeyen zor ventilasyonda bu ilaçların kullanılması bir dezavantaj gibi görünmesine rağmen bazı kas gevşetilere karşı artık antagonist ilaçlar geliştirimiştir. Roküronyum ve veküronyum gibi non depolarizan kas gevşeticilerin etkisini hızlıca ortadan kaldıran sugammadeks, ilaçların etkisi çok hızlı antagonize ederek spontan solunumun dönmesine ve saturasyonun yükselmesine yardımcı olacaktır. Bu sebeple ameliyathane ortamında kas gevşeticilerin antagonisti bulundurulması gerekmektedir.

Zor ventilasyon hayatı tehdit eden bir durumdur bu durumda hızla yardım çağırılmalı ve ventilasyona yardımcı ekipler hızla temin edilmelidir.

2.1. Zor Entübasyon Uygulama Yöntemleri

Zor hava yolu olan bir hastada entübasyonu başarmak için birçok yöntem tarif edilmiştir. Bu yöntemlerin seçiminde hava yolu zorluğu yaratan neden (anatomik, edinsel veya akut gelişen hadiseler), yapılacak ameliyatın aciliyeti, yapılacak ameliyatın tipi, opere edilecek bölge, cerrahinin süresi, anestezinin elinde bulunan zor entübasyon araç gereçleri, uygulayıcının bu yöntemleri uygulamadaki tecrübesi önem arz etmektedir. Zor hava yolu uygulama yöntemlerinde öne çıkan diğer faktör acil şartlarda hastanın havalandırılmasına olanak sağlaya bilmesi ve hayatı tehdit eden bir hipokseminin ortaya çıkmasını önlemesidir. Bunun sağlanması hastadan hastaya değişkenlik gösterebilir. Zor entübasyon beklenen bir olguda uygulanacak zor entübasyon yöntemi ölümcül bir hava yolu problemi ortaya çıkarmadan hastayı havalandırmaya olanak sağlamalı ve sonrasında entübasyona imkan verebilmelidir. Bu yöntemlerin birbirine üstünlüğü gösterilememiştir. Burada önemli diğer faktör bir yöntem başarısız olursa önceden hazırlanmış alternatif bir yönteme hızlıca geçilebilmelidir. Mutlaka elde ikinci, üçüncü bir seçeneğin olması gerekir.

Zor entübasyon uygulama yöntemlerinden gelişen teknolojilere ve hasta deneyimlerine göre birçok enstürüman ve yöntemler tarif edilmiştir. Burada literartür ve algoritmalarda ön plana çıkan aşağıdaki yöntemlerden ayrı ayrı bahis edilecektir.

Supraglottik hava yolu araçları:

- Farklı laringoskop bleydleri kullanarak entübasyon
- Video laringoskop ile entübasyon

- Kör entübasyon (Oral veya Nazal)
- Retrograd entübasyon
- LMA Fastrach içinden entübasyon
- Tüp değiştirici üzerinden entübasyon
- Fiberoptik bronkoskop ile entübasyon
- İnvazif yaklaşımlar

2.2. Zor Entübasyonda Kullanılan Supraglottik Hava Yolu Araçları

Supraglottik hava yolu araçları distali vokal kordların üzerinde kalan ve proksimal kısmı solunum devresine bağlanarak ventilasyona izin veren hava yolu araçlarıdır. Entübe edilemeyen veya ventile edilemeyen olgularda bu araçlarla havalandırma sağlanabilir. Supraglottik araçların distal kısmı elips şeklinde ve i gel dışındakiler kaf ile şişirilerek hipofarinks kısmını doldurup ağzındaki açıklıktan trakea girişine hava verilmesini sağlayan araçlardır.

LMA (Laringeal Mask Airway) distal kısmı elips şeklinde hava yolu şekline uyacak şekilde eğimli, hipofarinks kısmına oturan kısmı kaf ile şişirilebilen bir tüpten yapılmıştır (Resim 2. ve Resim 3.)

Resim 2. ve Resim 3. Larengeal Mask Airway (LMA)

LMA yerleştirilirken eğer distal kısmı tam olarak glottise oturmaz ise hasta havalanmaya bilir bu yüzden bir büyük veya bir küçük numara denenebilir. Ayrıca LMA yerleştirildikten sonra kafın yeteri kadar şişirilmesi küçük hareketler ile ileri geri oynatılarak en uygun yer tespit edilerek hasta ventile edilebilir. Ancak LMA endotrakeal entübasyon kadar güvenli bir hava yolu sağlamaz. Çünkü gastrik içeriğin aspirasyon riski kaf tam şişmiş olsa da her zaman vardır, ayrıca hava yolu patolojisi ağır olgularda yeterli ventilasyonu sağlayamama, yüksek hava yolu basınçlarında direncin düşük kalması, gaz kaçağı gibi dezavantajları vardır. Ancak entübe olamayan olgularda hastayı havalandırmak ve zaman kazanmak açısından önemli hava yolu araçlarıdır.

LMA Fastrach özellikle zor hava yolu ve zor ventilasyon için geliştirilmiştir. Hava yolu anatomisine uyan eğimli ve yerleştirmeye yardımcı dayanıklı bir metal sap tasarlanmıştır (Resim 4 ve Resim 5). Ayrıca içinden kendine özel spiralli entübasyon tüpünün geçişine izin verir. Böylece LMA fastrach ventilasyona izin verirken içinden tüp geçirilmesi ile entübasyon da yapılabilir. Bu özellikteki hava yolu araçları zor hava yolu algoritmasında yer alarak zor ventilasyonda ve trakeal tüpün yerleştirilmesine yardımcı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca ileri yaşam desteği algoritmasında da entübasyon yapılamayan vakalarda veya yapamayan kişiler tarafından alternatif hava yolu aracı olarak önerilmektedir.

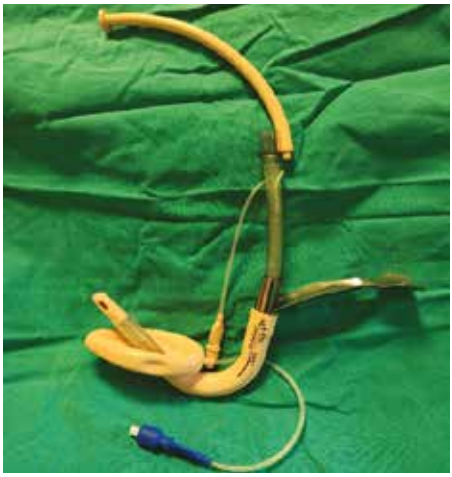

Resim 4. ve Resim 5. LMA Fastrach

LMA proseal ise gastrik içeriğin aspirasyonuna karşı ayrı bir lümenden nazogastrik sonda geçirilmesine imkan veren bir LMA türüdür (Resim 6.). Glottis üzerinde kalan lümenden solunum devresine bağlanılarak ventilasyona imkan verir. En uç kısmındaki açıklıktan mide içeriği nazogastrik sonda ile aspire edilebilir.

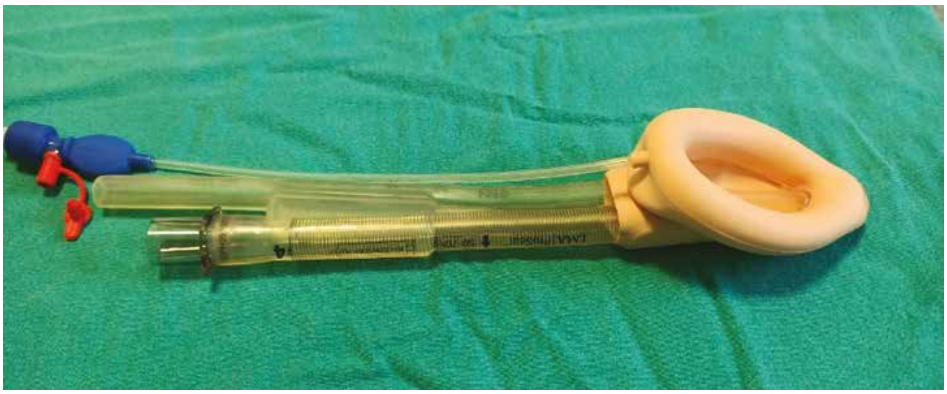

Resim 6. LMA Proseal

King Laringeal Tüp tek lümenli özefagus kafı ve daha büyük hipofarengeal kafı vardır (Resim 7). Kafların ortasında ventilasyon açıklığı vardır. En uç kısmı kapalıdır. King Laringeal Tüpün en uç kısmı özefagusa yerleştirilir ve aradaki delikler glottis ağzına denk getirilerek

hasta havalandırılır. Üstteki kaf da şişirilerek verilen havanın özefagusa ya da tekrar geriye kaçması engellenir. Böylece ventilasyon sağlanmış olur.

Resim 7. King Larengeal Tüp

Kombi tüp birbirine yapışık lümenleri ayrı iki tüp bulunur. Her iki tüpün proksimali solunum devresine bağlanabilir. Kör olarak yerleştirilen kombitüp yüksek oranda özefagusa yerleşir. Daha yukarıdaki deliklerin devamı olan lümenden aynı king laringeal tüp mantığı ile akciğerler ventile edilir. Anca tüp ucu tesadüf olarak trakea içine yerleştirildiyse uzun tüp lümeninden solunum devresine bağlanarak ventile edilir. Burada her iki lümenden hastanın akciğerleri dikkatli bir şekilden dinlenmeli ileri geri hareket ettirilerek ventilasyonun en uygun olduğu yerde devam edilmelidir.

2.3. Zor Entübasyon Olgularında Endotrakeal Entübasyon Uygulama Yöntemleri

Zor hava yolu algoritmalarında, zor trakeal entübasyonun tanımı; trakeadaki anomali varlığında veya yokluğunda trakeal entübasyon için çok defa denemeye rağmen entübasyonun başarılamamasıdır.

Klasik entübasyon işlemi çoklu defa denendikten sonra bu bölgede travma oluşur kanama ve ödem gelişebilir. Böylece bundan sonraki denemeler daha da zor olacaktır. Bu yüzden travmayı daha da artırmamak için anestezinin elindeki olanaklara göre hızla farklı yöntemlere geçilmelidir.

Resim 8. ve Resim 9. Mc Coy Laringoskop tutuş pozisyonları

Normal laringoskopi sırasında vokal kordlar görülemiyorsa kör olarak entübasyon denenebilir. Bu hastalar tam anestezi altında veya sedasyon altında spontan solunum korunurken lokal anestezi desteği ile yapılabilir. Kör olarak oral entübasyon yaparken içine stile yerleştirilmiş entübasyon tüpü epiglottis görülmese bile yer tahmin edilerek veya solunum sesleri takip edilerek tüp yönlendirilebilir. Burada tüp içindeki stilenin şekli golf sopası şeklinde eğim verilmelidir (Resim 10). Bu şekildeki açılanma epiglottisin altından vokal kordlara tüpün geçmesini kolaylaştıracaktır. Kör nazal entübasyon uygulamalarında da tüp içinden hastanın solunum sesleri dinlenerek solunum seslerinin takibi tüpün vokal kordalardan geçerek trakeal entübasyona yardımcı olabilir. Tüm bu işlemler monitörize edilmiş hastaların vital fonksiyonları yakından izlenerek yapılmalıdır. Ayrıca endtidal CO2 ölçümü ile tüpün trakea içinde olduğu doğrulanmalıdır.

Resim 10. Kör entübasyon still pozisyonu

2.4. Video Laringoskop ile Zor Entübasyon Uygulamaları

Video laringoskoplar bleyd ucuna yerleştirilmiş görüntü algılayıcı kamera ve laringoskop sapı üzerine küçük bir ekran dan oluşmuştur (Resim 11 ve Resim 12). Video laringoskopların bir çok çeşidi vardır ancak bleyd açılanması ve tüpün bleyd üzerinde geçişine imkan verecek şekilde tasarlanması zor entübasyon olgularında kullanılmasına olanak verir. Bu cihazlar vokal kordların görünmesine olanak verir ancak her zaman tüpün glottise doğru yönlenmesi başarılı olmayabilir. Bu yüzden video laringoskop ile yapılacak zor entübasyon olgularında tüp değiştirici stileler ile trakea içine girmek bazen mümkün olmaktadır (Resim 13). Sonrasında tüp değiştirici stileyi klavuz olarak kullanıp onun üzerinden entübasyon tüpünü kaydırmak entübasyon işlemini başarıya ulaştırabilir.

Resim 11. Video Larinkoskop: Bleyd ve görüntü algılayıcı kamera

Tüp değiştirici stilelerin sadece video laringoskoplar ile değil normal laringoskoplar ile veya mc coy laringoskop ile de kullanılmıştır. Zor entübasyon olgularında tüp değiştirici stile kullanımının zorentübasyon olgularında başarıya götürdüğüne dair birçok çalışma yayınlanmıştır.

Resim 12. Video Larinkoskop: Ekran

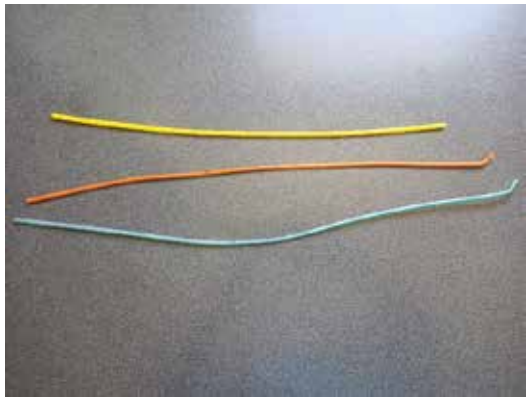

Resim 13. Tüp değiştirici stile

2.5. Fiberoptik Bronkoskop ile Entübasyon

Ağız içi yer kaplayan olgular, temporomandibular eklem hareket kısıtlılığına bağlı zor entübasyon olguları, mikrognati, retrognati, servikal vertebra ekstansiyon kısıtlılığı olan zor entübasyon olguları gibi birçok vakada fiberoptik brokoskopi kullanılır. Bu işlem uyanık ve uyutularak, yine ağız açıklığı hiç olmayan olgularda olduğu gibi nazal yoldan veya oral yoldan uygulanabilir.

Fiberoptik brokoskopi ile ntübasyonda en önemli dezavantaj işlemin süresidir. İşlem uzun sürebileceği için hastanın spontan solunumu korunurken yapılması daha efektiftir. İşlem öncesi hasta bilgilendirilir ve onam alınır, hastanın uyumlu olması başarı şansını artıracaktır. Hastalara mutlaka spontan solunumu baskılamayan dozlarda sedatif ajan vermek güvenlik açısından önemlidir. Bunun için midazolam, diazepam, ketamin, deksmetodomidin, düşük doz propofol kullanılabilir. Ayrıca ağız içi ve nazal mukozaya topikal lokal anestezik verilmelidir. Ayrıca trakeanın uyuşturulması için ciltten trakeaya girilerek trakea içine lidokain verilebilir. Nazal uygulamalarda kanamanın azaltılması için nazal vazokonstriktör ajanlar verilebilir. Çünkü fiberoptik bronkoskopide sık karşılaşılan sorun kanama, sekresyon ve ödeme bağlı görüş kısıtlılığıdır.

Fiberoptik aparat kontrol edilerek kamer, ışık kaynağı, aspiratör ve jel ile kayganlaştırılmış tüp bronkoskop içinden geçirilir. Hastanın ağzına yarı açık airway yerleştirmek gerekir çünkü sedasyon altındaki hasta bronkoskopu ısırarak zarar verebilir. Bronkoskop ağız veya burundan girilerek nazofarenks duvarından epiglottis aranarak glottise doğru ilerletilir. Bronkoskop epiglottis altından vokal kord görülecek şekilde eğim verilip ilerletilir. Vokal kordlardan geçtiğinden emin olununca tüp bronkoskop üzerinden kaydırılarak karina üzerinde tüp bırakılır ve bronkoskop tüp içinden çıkarılır. Burada önemli bir detay bronkoskop ile vokal kordlardan geçilip tüp trakea içine yerleştirildiğinden emin olunduğunda sedasyon hemen artırılıp gerekirse kas gevşetici yapılmalıdır çünkü hasta tüpe aşırı reaksiyon gösterecek hatta bronkospazm bile gelişecektir. Fiberoptik bronkoskop ile entübasyon deneyim gerektiren bir iştir ve özellikle burada işlem sırasında spontan solunumun korunması önemlidir.

3. İNVAZİV HAVA YOLU GİRİŞİMLERİ

Üst hava yollarından hiçbir şekilde entübe edilemeyen veya ventile edilemeyen zor hava yoluna sahip olgularda trakea üzerindeki cilt kesisi ile veya iğne ile trakea içine ulaşılarak bu yolla akciğerlerin havalandırılması invazif hava yolu girişimleridir. İnvazif hava yolu girişimleri içinde transtrakeal jet ventilasyon, krikotirotomi, cerrahi trakeostomi, retrograd entübasyon sayılabilir.Bu işlemler içinde seçim durumun aciliyetine göre seçilir. Her bir işlem için ayrı setler geliştirilmiştir.

Transtrakeal jet ventilasyon entübe edilememiş ve diğer hava yolu araçları ile havalandırılamayan olgularda hayat kurtarmak için uygulanır. Bu yöntem hızlı ve zaman kazanmaya yönelik bir havalandırma işlemidir. Krikoid membrandan ucuna enjektör takılı geniş çaplı bir iğne veya intra venöz anjiokat ile trakea içine negatif basınç ile girilir. Trakea içinde olduğundan emin olunduktan sonra yüksek basınç ile oksijen verilmelidir. Bu işlen sonrası subkütan amfizem, pnömomediastinum gelişme olasılığı yüksektir.

Krikotirotomi yine aynı şekilde krikoid membrandan iğne ile girilip seldinger yöntemi ile trakea içine tel gönderilip tel gayt üzerinden dilatatör ile genişletilip trakea içine bir

solunum tüpü yerleştirilerek hastanın havalanması sağlanır. Bu yöntem transtrakeal jet ventilasyona göre daha geniş bir hava yolu açıklığı sağladığı için karbondioksit birikimi ve yüksek direnç gelişimi daha azdır.

Cerrahi trakeostomi trakeanın cerrahi ile açılıp göz ile görülerek trakeanın kesilip orada bir ostomi açılıp trakeostomi kanülü yerleştirilmesi işlemidir (Resim 14). Bu işlem cerrahi kesi ile yapıldığı için diğerlerine göre uzun sürer bu yüzden çok acil havalandırma gereken olgularda tercih edilmez. Elektif olgularda daha güvenli bir hava yolu sağlar.

Perkütan dilatasyonel trakeostomi ise iğne ile trakea içine girilip klavuz tel üzerinden dilatasyon araçları ile veya özel bir forseps ile trakea ve dokular genişletildikten sonra trakeostomi kanülünün yerleştirilmesi işlemidir.Bu işlem elektif zor entübasyon olgularında spontan solunum korunarak sedasyon altında ve lokal anestezi ile yapılabilir. Ancak hızlı ventilasyon gereksimi olduğunda avantajlı değildir. Daha uzun süreli hava yolu ve ventilasyon gereksiniminde tercih edilir.

Retrograd entübasyon ağız açıklığının sağlanamadığı oral entübasyonun imkansız olduğu durumlarda yapılabilir. Trakeal membranın kanlanması en az olan yeri krikotiroid membran tercih edilmelidir. Hasta sedasyon altında ve bu bölgeye lokal anestezik enjeksiyonu yapılarak 18 G iğne veya thuoy iğnesi kullanılarak yapılabilir. İğne ucu sefale (hastanın baş kısmına) doğru bakacak şekilde membrandan girilir. Seldinger yöntemi ile aspire ederek iğne ilerletilir. İğneye hava dolduğu zaman bu iğnenin ucu trakea içinde olduğunun kanıtıdır. İğnenin içinden CVP kateter teli, epidural set hortumu, kalınca bir sütür iğne içinden ağıza doğru ilerletilir. Farenks veya ağız derininde kateter veya tel görülünce bir forseps yardımı ile yakalanır. Böylece trakea ile ağız arasında bir tel bulunmuş olur. Entübasyon tüpü eğer tel kalın ise üzerinden kaydırılır ama glottis açıklığı çok yukarıda ise bu başarılı olmaya bilir ayada tüpün ucu tel ya da katetere bağlanarak çekilir böylece tersine bir entübasyon işlemi gerçekleşmiş olur. Bu bölgedeki enfeksiyonlar, kanama diatezlerinde uygulanmaz.Ayrıca laringospazm, ödem, kanama, telin kopması gibi riskleri vardır.

Resim 14. Cerrahi Trakeostomi uygulaması

4. VAKA ÖRNEKLERİ

4.1. Vaka Örneği 1

Zor Entübasyon Olgusu

16 yaşında erkek hasta çene kemiğinin aşırı küçük ve geride olması nedeniyle çene cerrahi bölümüne başvurdu. Çene cerrahisi tarafından çene kemiğini büyültme, ileriye alma ve temporomandibular eklem hareketliliğini artırmak üzere genel anestezi altında operasyon planlandı.

Hastanın preoperatif anestezi değerlendirmesinde daha önce operasyon öyküsü yoktu. Sistemik hastalık öyküsü bulunmayan hastanın kilo ve boy gelişimi yeteri kadar beslenemediği için gerideydi.

Hastanın fizik muayenesinde mandibula ileri derecede küçük ve gerideydi. (Mikrognati ve retrognati) Temporomandibular eklem hareket kısıtlılığına bağlı ağız açıklığı tam sağlanamıyordu ağız tam açık iken alt ve üst kesici dişler arası mesafe 1 cm olarak ölçüldü. Tiromental mesafe 3 cm, sternomental mesafe 8 cm olarak ölçüldü. Hastada boyun ekstansiyon kısıtlılığı tespit edilmedi. Mallampati skoru class 4 olarak değerlendirildi. Bu hali ile konjenital çene kemiği gelişim sorunu ve temporomandibular eklem hareket kısıtlılığına bağlı zor entübasyon ve zor ventilasyon olarak değerlendirildi.

Yapılacak cerrahi işlem çene ve ağız içinde olacağı için oral entübasyon düşünülmedi. Hastaya yapılacak işlem, anestezi sırasında gelişecek komplikasyonlar ve ventilasyon için trakeostomi dahil olasılıklar ailesine ve kendisine anlatılarak onamları alındı. Preoperatif 6 saat aç kalması söylendi.

Hastanın konjenital anomalisi zor hava yoluna uymaktaydı. Bu yüzden zor hava yolu ve zor entübasyon açısından gerekli tüm zor hava yolu gereçleri hazırlandı. Bu hastada laringoskop ile orotrakeal ve nazal entübasyon yapılmayacağı düşünmüldü. Hastaya öncelikle sedasyon altında spontan solunum korunarak (çünkü zor ventilasyon olasılığıda yüksekti) fiberoptik bronkoskop ile nazal entübasyon planlandı. Bu işlemin başarısız olabileceği düşünülerek trakeostomi açısından kulak burun boğaz bölümüde ameliyathanede hazır olması istendi.

Hasta EKG, sPO_2, NIBP ile monitorize edildi, cihazın end tidal CO_2 dedektörü çalışır vaziyetteydi. Hastaya midazolam ve remifentanil ile sedasyon yapıldı. Nazal kaviteye ve derin farenks yapılarına lidokain püskürtülerek uyuşturuldu. Fiberoptik bronkoskop ile entübasyon konusunda deneyimli bir anestezist tarafından fiberoptik bronkoskop içinden 7 numara spiralli entübasyon tüpü geçirilerek hazırlandı. Fiber optik bronkoskop açık olan burun kavitesinden kayganlaştırıcı jel ile ekran görüntüsü sağlanarak ilerletildi. Hastanın spontan solunumu olduğu için ağızdan maske ile O_2 verildi SPO_2 düşüklüğü saptanmadı. Fiberoptik görüntüde glottis oldukça yukarıdaydı vokal kordlardan geçişi üçüncü denemede sağlanabildi fiberoptik üzerinden hemen tüp kaydırıldı. Tüp trakea içinde girdiği görülür görülmez hemen propofol ve non depolarizan kas gevşetici ile hasta derin uyutuldu bronkospazm oluşmadı. End tidal CO_2 tüpün akciğerde olduğu da ayrıca doğrulandı. Operasyon başarı ile sağlandı.

Bu olguda ileri derecede konjenital anomaliye bağlı zor entübasyon olgusu fiberoptik bronkoskop ile başarı ile uygulanmıştır. Ancak fiberoptik bronkoskop konusunda deneyim

önemlidir, bu şekilde entübe edilemeyen olgular da trakeostomi açısından da hazırlıklı olunması gerekmektedir.

4.2. Vaka Örneği 2

55 yaşında kadın hasta yüzünde, göz çevresinde dilinde şişme ve nefes darlığı şikayetleri ile acil servise başvuruyor. Acil serviste yapılan muayenede hastaya alerjik anjio ödem, makroglosi ve alerjik astım teşhisi konuluyor. Hasta yoğun bakım ünitesine yatırılarak tedavi başlanıyor. Tedavilere rağmen yatışından sonra dil büyümesi artarak solunum sıkıntısı artıyor. Hastaya subkutan adrenalin ve ek doz steroid yapılmasına rağmen dil büyümesinin önüne geçilemiyor. Makroglosi (dil büyüklüğü) konjenital veya edinsel olabilir bu olguda dilin aşırı büyümesi ağız içini tamamen kaplayarak üst solunum yollarını, nazofarenksi kaplayarak hastada acil müdahale edilmesi gereken bir hava yolu tıkanıklığı oluşturmuştur.

Hastanın tansiyonu 170/90 mmHg, nabız 140 /dk, SPO_2 % 85 olarak ölçüldü, kangazı analizinde respiratuar asidoz, hipoksemi ve karbondioksit yüksekliği vardı.

Maske ventilasyon, ağız içine airway yerleştirme girişimleri dilin ağızı tamamen kapatmasından dolayı yapılamadı, entübasyon için laringoskop bleydi ağıza sığmadığı için orotrakeal entübasyon başarılamadı. Diğer zor entübasyon araçları için zaman kaybı hayati risk yaratacağı için hastaya acil trakeostomi endikasyonu koyuldu. Hastanın kısa boyunlu olması ve ciltten trakea palpe edilemediği için krikotirotomi ve perkütan trakeostomi düşünülmeyerek acil cerrahi trakeostomi açılması planlandı. Hasta uyutulmadan lokal anestezi yapılarak ağız ve burundan yüksek akımlı O_2 verilerek cerrahi trakeostomi sorunsuz bir şekilde açıldı. Trakeostomi kanülünün trakea içinde olduğu end tidal CO_2 ile belirlenince hastaya daha derin sedasyon verilerek uyutuldu.

Bu yaşanmış olguda alerjik sebeplere bağlı olarak dilin aşırı büyümesi ve üst hava yollarının tamamen kapatması hastanın zor ventilasyonuna ve zor entübasyonuna neden olmuştur. Diğer hava yolu araçları ile hastanın ventilasyonu veya entübasyonu imkansız hale gelmiştir. Bu yüzden hastanın acil olarak hava yolu açılması ve ventilasyonun hemen sağlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu sebep ile üst hava yollarını ekarte edip trakeostomi açarak doğrudan akciğerlerin ventilasyonu endike olmuştur.

Üst hava yollarını tamamen kapatan tümör, travma, yanık, makroglosi gibi durumlarda trakeostomi açılarak hava yolunu garanti altına alınması akılda bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

Butterworth John F., M., David C., Wasnick J.D. (2015) Morgan & Mikhail Klinik Anesteziyoloji 5. Baskı Güneş Tıp Kitabevleri

Çelik M. (2020) Teknikerler ve Teknisyenler için Anesteziyoloji3. Baskı, Güneş Tıp Kitabevleri

Europan Resusciation Council. İleri Yaşam Desteği Kurs Kitabı. 6. Baskı (KASIM 2011) Nobel Tıp Kitabevleri

JM, Joshi R, Hypes C, Pacheco G, Valenzuela T, Sakles JC. 1.The Physiologically Difficult Airway.West J Emerg Med. 2015 Dec;16(7):1109-17. doi: 10.5811/westjem.2015.8.27467. Epub 2015 Dec 8.

Miller D. Ronald (2010) Miller Anestezi 6. Baskıdan çeviri. Güven Bilimsel,İzmir Güven Kitabevi

Özdemirkan A. (2015) Zor entübasyon olgularında frova kateteri ile video laringoskop kullanımının entübasyon başarısı açısından karşılaştırılması. (Tıpta uzmanlık Tezi) Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi, Konya

Petrini F., Guarino A., Merli G., Sorbello M., Frova G. Task Force, SIAARTI Difficult Airways Study Group.: Recommendations for airway control and difficult airway management. Minerva Anestesiologica 2005; 71: 617– 56.

Shiga T, Wajima Zi, Inoue T, Sakamoto A. Predicting difficult intubation in apparently normal patients: a meta-analysis of bedside screening test performance. Anesthesiology 2005;103:429-37

Türk Anesteziyoloji ve reanimasyon Derneği (TARD), Anestezi Uygulama Klavuzları, Zor hava yolu, Kasım 2005

Vannucci A, Cavallone LF. Bedside predictors of difficult intubation: a systematic review. Minerva Anestesiol. 2016 Jan;82(1):69-83. Epub 2015 May 20.PMID: 25990431

13. BÖLÜM

İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE KULLANILAN İLAÇLAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET AYKUT AKYILMAZ

İnsanlık ancak doğa var oldukça yaşacaktır.

(Anonim)

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda anestezi teknikeri;

- İleri Yaşam Desteği uygulamalarında ilaç kullanımının önemini fark eder.
- Kullanılan ilaç gruplarını tanır, farklılarını öğrenir.
- Kullanılan ilaç dozlarını öğrenir ve uygular.
- İleri Yaşam Desteği Uygulamalarında sıvı kullanımının önemini bilir ve uygular.

1. GİRİŞ

İleri yaşam desteği hastane ortamında sağlık profesyonelleri tarafından kardiak arrest müdahalesini içerir. Bunların içinde kesintisiz ve etkin göğüs kompresyonları, şoklanabilir ritimlerde erken defibrilasyon, ileri hava yolu uygulaması ve adrenalin (ilaç) uygulamalarını içerir.

Bu bölümde ileri yaşam desteğinde kullanılan ilaçlarda bahis edilecektir. İlaç uygulamaları özellikle adrenalin damar yolu hızla açıldığında intravenöz periferik yoldan verilmelidir. Periferik venöz kanülasyon ilaç uygulamaları için hızlı, güvenli ve uygulaması kolaydır. Bu sebep ile ilk tercih edilen yol periferik intravenöz damar yoludur. Santral venöz kateterlerde ise verilen ilacın sistemik dolaşıma geçmesi daha hızlıdır ancak kardiyo pulmoner resüsitasyon (KPR) esnasında santral venöz kateter takmak için KPR' ye ara vermek gerektiği için tercih edilmez. Resüsitasyonun ilk iki dakikasına kadar çeşitli sebepler ile damar yolu açılamamışsa adrenalin uygulaması için hastaya interosseöz yol açılmalıdır. İnterosseöz, yol için tibia ve humerus kullanılmalıdır. İnterossesöz yoldan verilen ilaçlar ve sıvılar yeterli kan konsantrasyonuna ulaşırlar bu sebep ile damar yolu girişimi yapılamıyorsa vakit kaybetmeden interosseöz girişim yapılmalıdır. Yine adrenalin uygulamasının damar yolu erişimi sağlanamadığı ve bazı özel durumlarda intratrakeal ve intrakardiak verildiği durumlar olabilir.

İleri yaşam desteğinde intravenöz yoldan verilen ilaçların sistemik dolaşıma geçmesi için ilacın ardından mutlaka 20 ml serum fizyolojik verilmeli ve yükseltile biliyorsa ekstremire 10 – 20 sn yukarı kaldırılmalıdır. Bu spontan solunumu ve dolaşımı olmayan hastada ilacın verilen bölgede kalmasını engelleyip sistemik dolaşıma geçmesine sebep olur ve resüsitasyona daha hızlı yanıt alınmasını sağlayacaktır.

İleri yaşam desteği bir ekip işidir arreste şahit olan kimse hemen yardım çağırmalı ve hastanın kardiak arrest olduğu tespit edilir edilmez hızlıca göğüs kompresyonlarına başlanmalıdır. Burada resüsitasyonun başarılı olmasını belirleyen en önemli faktör etkin ve kesintisiz göğüs kompresyonları ve şoklana bilir ritimlerde erken defibrilasyon olarak belirlenmiştir. İleri hava yolu uygulamaları ve ilaç uygulamaları hastanın geri döndürülmesinde etkindir. Burada aynı anda birçok kişi senkronize çalışmak durumundadır yani bir kişi hastaya kalp masajı yaparken bir diğeri maske ambu ile oksijen verecek bir diğeri defibrilatörü hazırlayacak bir diğeri damar yolu açacak diğeri ilaç çekecektir.

İleri yaşam desteği sırasında ilaçları çeken kişi ilaca ve ilaçların dozuna mutlaka dikkat etmeli ilaç uygulamasını yaptıktan sonra ne yaptığını ve ne kadar dozda yaptığını ekip liderine yüksek sesle söylemelidir. Ayrıca defibrilasyon uygulaması sırasında damar yolu

açan veya ilaç uygulaması yapan kişilerin şok verilmesi esnasında hastadan uzaklaşması gerekmektedir.

İleri yaşam desteği kardiak arrest durumlarında yani asistoli, nabızsız elektriksel aktivite, ventriküler fibrilasyon ve nabızsız ventriküler taşıkardi durumlarında yapılır. Yine bazı peri arrest durumlarda da ileri yaşam desteği öncesi müdahale edilir.

2. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE KULLANILAN İLAÇLAR

2.1. Adrenalin

Adrenalin kardiak arrest esnasında kullanılan temel sempatomimetik ilaçtır. Kardiak arrest tedavisinde yaklaşık 40 yıldır kullanılmaktadır. Adrenalin (Epinefrin) vücuttaki α1, α2, β1, β2, β3 reseptörlerini aktive eder. Bu reseptörler vücuttaki tüm adrenerjik reseptörleri içerir (Resim 1.).

Resim 1. Adrenalin Ampul

Adrenalinin etkisi β1etkisi ile kalpte ileti artışına yani kalp hızının artması (kronotrop)ve kalp kontraktilite (inotrop) artışına sebeb olur. Buna sırası ile pozitif kronotrop ve inotrop etki denir. Yine vazokonstriksiyon etkisi ile aortik diyastolik basınç artışı ile sağ kalıma etkisi büyüktür. Bronşial düz kaslarda relaksasyon yapar. Adreanlinin kardiak arrest esnasında kullanılmasında ve sağ kalıma etkisi kalp üzerindeki etkileri ve vazokontriksiyon sonucu kan basıncı artışı yapmasıdır.

Adrenalin kardiak arrestte asistoli ve nabızsız elektriksel aktivitede 1 mg intravenöz olarak bolus uygulanır. Adrenalin asistoli ve nabızsız elektriksel aktivitede kalp masajı yapılırken periferik intravenöz yol sağlanır sağlanmaz hemen 1 mg yapılıp ardından 20 ml serum fizyolojik verilmelidir. Verilen ilacın sistemik dolaşıma geçmesi gerekir. Kalp ritmi dönene kadar her 3–5 dakikada bir adrenalin dozu tekrar edilir. Kardiak arrest devam ettiği sürece 3- 5 dakikada bir adrenalin uygulanır buda kardiyo pulmoner resüsitasyonun yaklaşık her iki siklusuna bir denk gelir. Yine kardiak arrestte ventriküler fibrilasyon ve nabızsız ventri-

küler taşıkardide defibrilatör hazır ise hemen defibrile edilir ve ritm dönene kadar üçüncü doza kadar ardı ardına şok uygulanır. Ancak ritm sinüs ritmine dönmezse kalp masajına başlanır başlanmaz adrenalin 1 mg intravenöz uygulanır ve kalp masajı devam ederken her 3–5 dakikada bir intravenöz olarak verilir. Adrenalin uygulaması göğüs kompresyonlarına ara verilmeden uygulanmalıdır. Çünkü başarılı bir kardiyo pulmoner resüsitasyon etkin ve ara vermeden yapılan kalp masajı ve şoklanabilir ritmlerde hemen defibrilatör kullanımının etkisi kanıtlanmıştır. Bu yüzen şoklana bilir ritmlerde defibrilatör hazırsa önce defibrile edilip ritm döndürülmeye çalışılır.

Adrenalin 1 mg dozu ampullerde 1:1000 oranındadır. Eğer 1 mg adrenalin 10 ml serum fizyolojik ile sulandırılır ise 1:10000 lik konsantrasyonda olacaktır.

Eğer kardiak arrest müdahalesi esnasında intravenöz damar yolu açılamamış ise interosseöz yoldan tibia veya humerus üzerinden aynı dozda adrenalin verilir. Her 2 dakikada bir ritm kontrol edilerek yani 3 – 5 dakikada bir yani 2 siklusta bir adrenalin hastanın spontan dolaşımı dönene kadar uygulanmalıdır.

Adrenalin uygulamak için kardiak arrest sırasında intravenöz yol veya interosseöz yol açılması geciktiyse ve hasta bu arada entübe edilmiş ise intratrakeal olarak endotrakeal tüp içinden 2 – 2,5 mg dozunda verilebilir.

2.2. Amiodoron

Amiodaron sınıf III antiaritmik bir ilaçtır. Na, K, Ca kanalları üzerinden ve α, β reseptörler üzerinden etki göstererek atrial ve ventrikül hücrelerindeki aksiyon potansiyelini ve refrakter süreyi uzarak etki gösterir. Sinoatrial noddan başlayarak atrioventriküler nod iletimini yavaşlatır ve purkinje sisteminin otomatik implus üretimini modifiye ederek aksesuar yollardaki iletiyi de yavaşlatır.

Amiodaron ileri yaşam desteğinde kardiak arrest durumlarında, defibrilasyona dirençli ve vazopressörlere yanıtsız ventriküler fibrilasyon ve nabızsız ventriküler taşıkardi hastalarında kullanılmalıdır.

Amiodaron kalp hızını düşürür ve hafif düzeyde kalp kontraktilite gücünü azaltır (negatif inotrop etkilidir). Amiodaron α blokaj etkisi nedeniyle periferik vazodilatasyona yol açar. Bu etkileri adrenalin etkisinin tersine etkilerdir bu yüzden amiodaron dirençli ventriküler fibrilasyon ve ventriküler taşıkardide ardışık defibrilasyona yanıt vermeyen olgularda verilmelidir.

Ventriküler fibrilasyonda 3 şok peş peşe yapıldıktan sonra fibrilasyon devam ediyorsa kalp masajı başladıktan hemen sonra 1 mg adrenalin intravenöz ve 300 mg (5mg/kg) amiodaron intravenöz 20 – 30 ml izotonik içinde dilüe edilerek hızlı bolus olarak verilir.

Ventriküler fibrilasyon veya nabızsız ventriküler taşıkardi devam ederse 150 mg ek doz amiodaron verilir. Spontan dolaşımı geri dönen hastalarda amiodarona bağlı hipotansiyon gelişebilir bu muhtemelen ilacın hızlı verilmesine bağlıdır. Mutlaka serum fizyolojik veya %5 dekstroz ile birlikte verilmeli verildikten sonra hat yıkanmalıdır.

Bu dozları takiben infüzyon şeklinde verilecek ise 24 saatte 900 mg amiodaron infüzyonu önerilmektedir.

Amiodaronun olmadığı durumlarda Lidokain verilmesi önerilmektedir. Lidokain ilk uygulama dozu 100 mg (1–1,5 mg/kg) intravenöz bolus olarak sonrasında 5–10 dk aralık-

larla ek doz olarak 50 mg (0,5–0,75 mg/kg) olarak verilmesi önerilmektedir. Ventriküler fibrilasyon ve taşıkardi durumunda ilk olarak amiodaron verilen hastalara daha sonrasında lidokain verilmesi önerilmemektedir.

2.3. Magnezyum

Magnezyum vücutta birçok enzim yolağında kofaktör olarak görev yapar. İntrasellüler bir katyondur. Magnezyum nörokimyasal iletiyi hızlandırır aynı zamanda arrest sırasında afallamış kalp kası hücrelerinin kontraktilitesini iyileştirirve kalp durması esnasında beslenemeyen kalp kası hücrelerinde enfarkt alanlarını sınırlandırabilir.

Ancak magnezyum ileri kardiak yaşam desteğinde magnezyum düşüklüğü bağlı nabızsız ventriküler taşıkardide, torsade de pointes denilen ventriküler taşıkardinin bir formunda ve digoksin toksititesine bağlı aritmide kullanılması önerilir.

Ancak magnezyumun ventriküler fibrilasyon durumunda hipomagnezemi olduğu bilinmeyen olgularda kullanılmasının ciddi yararlı etkileri bulunamamıştır.

Magnezyumun Torsades de pointes ile ilişkili ventriküler fibrilasyon ve ventriküler taşıkardili hastalarda 1 – 2gr 10 ml %5 dekstroz içinde dilüe edilerek intra venöz veya interosseöz olarak bolus verilir. 10 – 15 dk sonra aynı dozda tekrarlanır.

2.4. Kalsiyum

Kalsiyum tüm çizgili kasların ve myokard kaslarının kasılmasında görev alan önemli bir elementtir. Ancak kardiak arrest sırasında kalsiyumun rutin olarak verilmesinin spontan dolaşımın geri dönderilmesi üzerine olumlu bir etkisi çalışmalarda gösterilememiştir. Bu yüzden kalsiyumun kardiak arrest esnasında ileri yaşam desteği klavuzlarında rutin kullanımı yoktur (Resim 2).

Resim 2. Kalsiyum Glukonat Flakon

Kalsiyum hiperkalemi, hipokalsemi ve kalsiyum kanal blokerleri ile zehirlenme ve aşırı dozlarına bağlı gelişen asistoli ve nabızsız elektriksel aktiviteye bağlı kardiak arrestlerde kullanımı endikedir.

Kalsiyum uygulaması 10 ml % 10 luk kalsiyum klorür ampullerinin intravenöz yavaş enjeksiyonu olarak yapılmalıdır.

2.5. Sodyum Bikarbonat

Sodyum bikarbonatın kardiak arrestte rutin kullanımı önerilmemektedir. Şok uygulanan ve şok uygulanmayan tüm ritimlerde sodyum bikarbonat kullanım alanları hiperkalemiye bağlı kardiak arrest vakaları ve trisiklik antidepresan ilaç aşırı dozuna bağlı gelişen kardiak arrestlerde ve barbitürat aşırı dozlarında endikedir.

Hiperkalemi ve trisiklik antidepresan ilaç zehirlenmelerine bağlı kardiak arrestin tüm ritimlerinde uygulanacak Na bikarbonat kan gazı analizindeki bikarbonat düzeyi ve baz açığı oranına göre hesaplanarak yapılmalıdır. Bu özel durumlarda uygulanacak doz 1 mEq/kg veya 50 mmol (50 ml % 8,4 slolüsyonu) olarak intravenöz olarak uygulanır.

Kardiak arrestte kalp akciğer kan akımı durduğu için hücrelerde aerob solunumda durur böylece hücreler gerekli enerjiyi anaeorob solunum ile sağlarlar. Dakikalar içinde kan gazı analizinde hücrelerin anaerob solunumuna bağlı olarak metabolik ve solunumsal asidoz gelişir. Kan gazı analizinde serum laktat seviyeleri artmıştır. Bu aşamada yukarıdaki endikasyonlar dışında verilecek Na bikarbonat metabolize olduğunda ortaya çıkacak aşırı karbondioksit ile intra sellüler asidozu ağırlaştırabilir. Yine artan CO_2 seviyeleri myokard üzerinde baskılayıcı etki ile kasılmasını azaltabilir. Sodyum bikarbonat içindeki yüksek Na içeriği beyin üzerine olumsuz etkiler oluşturup ozmotik yük getirebilir. Ayrıca oksijen dissosiasyon eğrisi sola kaydırarak dokulara oksijen sunumunu azaltabilir.

Bikarbonat infüzyonu aynı damar yolundan kalsiyum ile birlikte verilmemelidir.

3. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE KULLANILAN SIVILAR

Kardiak arrest sırasında eğer hastada bir hipovolemi olduğundan şüpheleniliyorsa hızlı bolus sıvı infüzyonu verilmedir. Hastada akut kan kaybına bağlı, yanık, hipovolemik şoka bağlı bir kardiak arrest durumu var ise hastaya kolloid veya dengeli kristaloid sıvı (serum fizyolojik) verilmedir. Dekstroz içeren sıvılar kanıtlanmış bir hipoglisemi varlığında verilmelidir. Dekstroz içeren sıvılar hızlı ekstra sellüler alana çıktığı için altta yatan bir beyin ödemini artıracağı için nörolojik durumu dahada ağırlaştıracaktır. Bu yüzden kanıtlanmış bir hipoglisemi yok ise dekstroz içeren sıvılar verilmemelidir.

Resim 3. İntravenöz Sıvı İnfüzyonu

Kardiak arrest sırasında intra venöz damar yolu açıldıktan sonra verilen ilaçların dolaşıma katılması için ve damar yolunun açık kalması için çok aşırı olmamak üzere sıvı infüzyonu yapılması gerekmektedir.

4. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE TROMBOLİTİKLERİN KULLANIMI

Fibrinolitik ilaçlar kardiak arrest esnasında ancak hastada kanıtlanmış bir tromboembolı var ise yüksek olasılıkla massif pulmoner trombo emboliye bağlı kardiak arrest düşünülüyorsa verilmelidir. Zaten kardiak arrest vakalarının geri dönderilebilir nedenleri arasında tromboembolik hadiseler sayılmıştır. Uzamış bir kardiyopulmoner resüsitasyon esnasında tromboembolik hadiseler geriye dönderilebilir sebebler arasında düşülerek hızlıca tanı konulmalıdır. Trombo emboliye bağlı kardiak arrestlerde resüsitasyon süresi uzatılarak (60–90 dk) gerekli tedavi uygulanarak hastanın spontan dolaşımının geri dönmesi beklenmelidir.

Bu amaçla alteplaz (r–tPA) 10 mg, intra venöz İV bolus uygulanıp sonrasında İntravenöz infüzyon 90 mg verilebilir.

5. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE ATROPİN KULLANIMI

Atropin antikolinerjik bir ilaçtır bu etkisini muskarinik reseptörler üzerinde bir parasempatik nörotransmitter olan asetilkolinin etkisini bloke ederek gösterir. Bu etkiler ile atropin hem sinoatrial nodda hemde atrivetriküler nodda vagal sinir etkisini bloke ederek, bu nodların hızını artırarak kalp hızını artırır. Atropin etkisi ile midriyazis (pupil çapının genişlemesi), sekresyonların azalması, idrar retansiyonu gibi parasempatolitik etkiler de kalp hızı artışı yanında görülür.

Atropinin özeliikle sinüs, atrial ve nodal bradikardinin hastanın hemodinamisini bozduğu durumlarda veya AV bloklarda hipotansiyon ile birlikte hastanın genel durumu bozulduğunda kullanılır. Ancak kardiak arrest ritmlerinde asistoli, nabızsız elektriksel aktivitede kardiyopulmoner resüsitasyon esnasında kullanımının yararı gösterilememiştir.

Semptomatik sinüs bradikardisinde, AV nod iletim bloğuna bağlı bradikardide veya sinüs arresti olan hastalarda pacemaker yapılana kadar 3 – 5 dakikada bir 0,5 mg atropin intravenöz olarak verilir. Maksimum doz 3 mg dır. Erişkin hastalarda 0,5 mg altındaki atropin dozları paradoksal olarak kalp hızını yavaşlatabilir.

Atropin akut myokard enfarktüslü hastalarda veya akut iskemi varlığında kalp hızının artışı myokard üzerinde olumsuz etki oluşturacağı için iskemiyi artırır durumu daha da kötüleştirebilir. Akut MI hastalarında atropin dikkatli kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

Allegra, J., et al., Magnesium sulfate in the treatment of refractory ventricular fibrillation in the prehospital setting. Resuscitation, 2001. 49(3): p. 245-249.

Allegra J, Lavery R, Cody R, Birnbaum G, Brennan J, Hartman A, Horowitz M, Nashed A, Yablonski M. Magnesium sulfate in the treatment of refractory ventricular fibrillation in the prehospital setting. Resuscitation. 2001;49:245-249.

Chadda KD, Lichstein E, Gupta PK, Kourtesis P. Effects of atropine in patients with bradiyarrhythmia complicating myocardial infarction: usefulness of an optimum döşe for overdrive. Am J Med. 1977; 63:503 - 510

Deakin CD, Morrison LJ, Morley PT et all. (2010) International Consensus on Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care Science with Treatment Recommendations. Part 8: Advanced Life Support. Resuscitation 2010; 81:s 93-169

Deakin, C.D., et al., European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015 Section 4. Adult advanced life support. Resuscitation, 2015. 81(10): p. 1305-52

Fatovich DM, Prentice DA, Dobb GJ. Magnesium in cardiac arrest (the magic trial). Resuscitation. 1997;35:237-241.

Graf H, Leach W, Arieff AI. Evidence for a detrimental effect of bicarbonate therapy in hyposxic lactic acidosis. Science. 1985;227:754-756.

Harrison EE, Amey BD. The use of calcium in cardiac resuscitation. Am J Emerg Med. 1983;1:267-273.

Kudenchuk PJ, Cobb LA, Copass MK, Cummins RO, Doherty AM, Fahrenbruch CE, Hallstrom AP, Murray WA, Olsufka M, Walsh T. Amiodarone for resuscitation after out-of-hospital cardiac arrest due to ventricular fibrillation. N Engl J Med. 1999;341:871-878.

Marx, J.A., et al., Rosen's emergency medicine: concepts and clinical practice, 8th Edition. Chapter 9: Adult Resuscitation. 2014. 1.

Neumar, R.W. et al., Part 8: Adult advanced cardiovascular life support (2010) American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation, 122: p.S729-67

Olasveengen, T.M., et al., Intravenous drug administration during out-of-hospital cardiac arrest: a randomized trial. Jama, 2009. 302(20): p. 2222-2229.

Peng, T.J., et al., The administration of dextrose during in-hospital cardiac arrest is associated with increased mortality and neurologic morbidity. Critical care, 2015. 19(1): p. 160.

Skrifvars MB, Kuisma M, Boyd J, Maatta T, Repo J, Rosenberg PH, Castren M. The use of undiluted amiodarone in the management of out-of-hospital cardiac arrest. Acta Anaesthesiol Scand. 2004;48:582-587.

Somberg JC, Timar S, Bailin SJ, Lakatos F, Haffajee CI, Tarjan J, Paladino WP, Sarosi I, Kerin NZ, Borbola J, Bridges DE, Molnar J. Lack of a hypotensive effect with rapid administration of a new aqueous formulation of intravenous amiodarone. Am J Cardiol. 2004;93:576-581b

Stiell IG, Wells GA, Hebert PC, Laupacis A, Weitzman BN. Association of drug therapy with survival in cardiac arrest: limited role of advanced cardiac life support drugs. Acad Emerg Med. 1995;2:264-273.

Stueven HA, Thompson BM, Aprahamian C, Tonsfeldt DJ. Calcium chloride: reassessment of use in asystole. Ann Emerg Med. 1984;13:820-822

Wang CH, Huang CH, Chang WT et al. The influences of adrenaline dosing frequency and dosage on outcomes of adult in-hospital cardiac arrest: A retrospective cohort study. Resuscitation. 2016;103:125-30.

Van Walraven, C., et al., Do advanced cardiac life support drugs increase resuscitation rates from in-hospital cardiac arrest? Annals of emergency medicine, 1998. 32(5): p. 544-553.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Aykut AKYILMAZ

1999 yılında Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun olmuştur. 2001 yılında Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon anabilim dalında ihtisasını tamamlayıp mecrburi hizmet ve askerlik görevini tamamlamıştır. 2010 yılından bu yana Gaziantep Sanko Üniversitesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon anabilim dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Öğr. Gör. Derya BOLAT

2010 yılında İstanbul Üniversitesi Bakırköy Hemşirelik Yüksekokulundan mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Genel Cerrahi ABD'da meslek hayatına başladı. Genel Cerrahi Hemşiresi olarak görev yaptı. 2014 yılında hastane ile eş zamanlı olarak, sağlık meslek liselerinde ATT ve Anestezi programlarında alan dersleri verdi. 2017 yılında İstanbul Şişli Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak göreve başladı ve halen devam etmektedir.

Öğr. Gör. Hakan KOCABAŞ

1985 yılında Hatay'da doğdu. İlköğretimini Antalya Serik Kazım Karabekir İlköğretim Okulu'nda tamamladı. 2002 yılında Serik Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. Lisans eğitimine Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde devam ederek 2008 yılında mezun oldu. Zorunlu hizmetini 2008-2010 yılları arasında Karabük Yenice Toplum Sağlığı Merkezi'nde toplu sağlığı hekimliği ve Toplum Sağlığı Merkezi Sorumlu Hekimliği yaparak tamamladı. 2011-2014 yılları arasında Kütahya Kızılay Kan Merkezi'nde, 2014-2015 yılları arasında Burdur Kızılay Kan Merkezinde, 2015-2018 yılları arasında ise Isparta Kızılay Kan Merkezinde ekip doktoru olarak görev yaptı. "Düzenli Kan Bağışçılarının Kaybedilme Nedenlerinin Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezini savunarak Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Yönetimi bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2018 yılı temmuz ayından bu yana Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü Anestezi programında öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Ayrıca, "Türkiye'de Sağlıkta Şiddet Gerçeği Üzerine" başlıklı bir çalışması bulunmaktadır. Kocabaş, sağlık yönetimi ve halk sağlığı alanlarında çalışmalarına devam etmektedir. Kan ve Kan Ürünleri Transfüzyon Sertifikası, İşyeri Hekimliği Sertifikası ve Aile Hekimliği Sertifikası bulunmaktadır. Seyahat etmekten, doğayla iç içe olmaktan ve yeni insanlar tanımaktan keyif almaktadır. Evli ve 1 tane kızı vardır.

Öğr. Gör. Orhan ÇAKIR

2015 yılında Uşak Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu hemşirelik bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Darüşşafaka Urla Yaşam Huzurevi'nde çalışmaya başladı. Yine aynı yıl Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Hemşireliği'nde yüksek lisansa başladı. Ardından Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi hastanesinde göreve başladı. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nde Anestezi ve Reanimasyon Yoğun Bakım ve Acil Servis biriminde çalıştı. 2019 yılında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Hemşireliği Doktora programına başladı. 2020 yılında İzmir Tınaztepe Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'na öğretim görevlisi olarak başladı ve halen devam etmektedir.

Öğr. Gör. Pınar YEL

1984 Tekirdağ doğumludur. Ortaokul ve liseyi Malkara Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2006 yılında Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi hemşirelik bölümünden mezun oldu. 2009 yılında Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi İç hastalıkları Hemşireliği Ana bilim dalında yüksek lisansını tamamladı. 2019 yılında Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi İç hastalıkları Hemşireliği Ana bilim dalında doktora eğitimine başladı ve halen devam etmektedir. Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinde; 2006-2007 yılları arasında koroner yoğun bakım ve kardiyoloji kliniğinde, 2007- 2010 yılları arasında ise özel bir hastanede endoskopi hemşireliği yaptı. 2020 yılında İstanbul Şişli Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak göreve başladı ve halen devam etmektedir. Evli ve iki kız çocuğu annesidir.

Öğr. Gör. Sevgi ÖZTÜRK

2013 yılında Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulundan mezun oldu. Aynı yıl Ege Üniversitesi Acil serviste çalışmaya başladı. Klinik çalışma yılları boyunca hastane süpervizörü ve ege aile planlaması ve kısırlık araştırma uygulama merkezinde görev aldı. 2016 yılında Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği'nde yüksek lisans eğitimine başladı. 2018 Ege Üniversitesi Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği'nde doktora eğitime başladı. 2020 yılında Ege Üniversitesi Atatürk Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'na öğretim görevlisi olarak başladı ve halen devam etmektedir.

Öğr. Gör. Tuba ÇATAK TANYEL

Iğdır doğumlu olup, lisans eğitimini 2007 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu'nda, yüksek lisans eğitimini ise 2013 yılında Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelikte Yönetim alanında tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi'nin ortopedi ve travmatoloji kliniğinde, Medicana Bahçelievler Hastanesi ve İstanbul Sağlık Bilimleri Üniversitesi Mehmet Akif Ersoy Göğüs Kalp ve Damar Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin kalp ve damar cerrahisi ameliyathanesinde olmak üzere toplamda 7 yıl hemşire olarak görev almıştır. Klinik deneyimin ardından 2015-2018 yılları arasında İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak görevini yürütmüş ardından 2018 yılında İstanbul Gedik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümünde öğretim görevlisi olarak göreve başlamıştır ve aynı bölümde başkan yardımcısı olarak görevine devam etmektedir. 2018 yılında İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Hemşirelikte Yönetim alanında başladığı doktora eğitimini sürdürmekte, alanıyla ilgili yurt içi dergilerde yayımlanmış bilimsel yayınları, iş yeri hemşireliği ve aile danışmanlığı sertifikaları bulunmaktadır.

Uzm. Dr. Dilay Karabulut

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 2005 yılında mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Kardiyoloji Enstitüsü Kardiyoloji ABD'da uzman doktor olarak görev yaptıktan sonra 2011 yılında Artvin Devlet Hastanesinde, 2013 yılında İstanbul Özel İlke Hastanesinde mesleki yaşamını sürdürdü. 2016 yılından bu yana Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bakırköy Dr. Sadi Konuk Eğitim ve Araştırma Hastanesi Kardiyoloji ABD 'da uzman doktor olarak çalışmaya devam etmektedir.

Uzm. Dr. Gülsüm BULUT BİNGÖL

1982 yılında Batman'da doğdu. Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 2005 yılında mezun olduktan sonra 6 ay Kozluk 1 no'lu sağlık ocağında pratisyen hekim olarak görev yaptı. 2006-2011 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Kardiyoloji Enstitüsü'nde Kardiyoloji uzmanlık eğitimimi tamamladı. 2011-2013 yılları arsında Kırklareli Devlet Hastanesi'nde mecburi hizmetini tamamladıktan sonra 5 yıl süreyle Özel İstanbul Cerrahi Hastanesi'nde görev yaptı. 2018 yılından bu yana Memorial Bahçelievler Hastanesi'nde Kardiyoloji uzmanı olarak çalışmakta.

Uzm. Dr. Umut KARABULUT

1982 yılında İstanbulda doğdu. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinden 2004 yılında mezun olduktan sonra, uzman doktor olarak İstanbul Üniversitesi Kardiyoloji Enstitüsü Kardiyoloji ABD'da beş yıl görev yaptı. Ardından 2012 yılında Doğubeyazıt Dr. Yaşar Eryılmaz Devlet Hastanesi'nde ve Özel Çengelköy Medivia Hastanesi görev yaptı. 2012 yılından bu yana İstanbul Özel Acıbadem International Hastanesi'nde görev yapmaya devam etmektedir.

Uzm. Dr. Yasin ÇAKILLI

1984 Nevşehir doğumlu. Tıp eğitimini Hacettepe Üniversitesi'nde tamamladı. Uzmanlığını Kardiyoloji ABD'da yaptı. Meslek yaşamına Dr. Siyami Ersek Göğüs Kalp Damar Cerrahisi Hastanesi Kardiyoloji Bölümü'nde uzman doktor olarak devam etmekte. Evli.

Dr. Mustafa YORGANCI

1967 yılında Afyonkarahisar'da doğan yazar, ilk ve orta öğrenimlerini Afyonkarahisar ve Isparta'da tamamladıktan sonra 1992 yılında Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun olmuştur. Malatya, Isparta, Bilecik ve Denizli illerinde görev yapmış ve bu illerde acil servis, Yoğun Bakım Ünitesi ve 112 ambulans hizmetlerinde görev yapmıştır. Ayrıca 112 İl Ambulans Servisi Başhekimliği, İl Sağlık Müdür Yardımcılığı ve İl Sağlık Müdürlüğü gibi idari görevlerde de bulunmuştur. Halen Denizli Devlet Hastanesi Çocuk Acil Servisinde çalışmaktadır.

Sağlık Bakanlığının acil sertifikasyon programlarında eğitici olarak görev alan yazar, aynı zamanda gönüllü olarak halka ve sağlık personellerine yönelik ilkyardım, temel ve ileri yaşam desteği gibi konularda eğitimler yapmakta ve ilkyardımla ilgili sosyal projelerde liderlik yapmaktadır. Bunun yanında proje yönetimi, kişisel gelişim konularında da çalışmaları olan yazar, amatör olarak Türk Sanat Müziği ile de ilgilenmektedir.

Uzm. Hem. Banu KATRAN

İstanbul, 1982 doğumlu olan Uzm. Hem. H. Banu Katran, Marmara Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu lisans, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi-Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı yüksek lisans programlarından mezun olup hali hazırda İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı'nda doktora programına devam etmektedir. Aynı zamanda yaklaşık 20 yıldır hemşireliğin farklı alanlarında görev almış ve şu anda SBÜ Bakırköy Dr. Sadi Konuk Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde sağlık bakım hizmetleri birim koordinatörü olarak görev yapmaya devam etmektedir.

SAĞLIK PSİKOLOJİSİ

ANA EDİTÖR

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

EDİTÖR

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

Hedef CS

Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2022 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-49-1

SAĞLIK PSİKOLOJİSİ

Baş Editör: Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pınar MEHEL TUTUK**,** Öğr. Gör. Erdem GÖL, Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL

Kitap Editörü: Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pınar MEHEL TUTUK

YAZARLAR:

DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLÇİN DEMİRDİL
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET CİHAD AKTAŞ
DR. ÖĞR. ÜYESİ MELİKE BOZTİLKİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ S. PINAR MEHEL TUTUK
ÖĞR. GÖR. DR. AYŞE SABA YALÇIN
ÖĞR. GÖR. DR. ÇAĞLAR ŞİMŞEK
ÖĞR. GÖR. DR. ŞAFAK AYDIN
ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL
ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL
ÖĞR. GÖR. YETER ÇUVADAR BAŞ
DR. HEM. SEDA KARAKAYA
ARŞ. GÖR. DR. ELİF ARDIÇ
UZM. HEM. NURGÜL BOZKURT
SOSYAL HİZMET UZMANI-PSK. DİLEK TÜRKMEN

YAYIN EDİTÖRLERİ

Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA

Burcu SARPBELLİ
Başak AKKAYA

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad.
Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

BASKI

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak
No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Şubat, 2022

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

ÖNSÖZ

Sağlık alanında her geçen gün teknolojinin gelişmesi ve yapılan çalışmalar, bilginin sürekli değişmesine ve güncellenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle sağlık profesyonellerinin yetişmesini sağlayacak ve bilgilerini taze tutacak kaynaklara ihtiyaç giderek artmaktadır. Günümüzde sağlık meslek yüksekokullarının ihtiyacını karşılayacak ders kitabı kaynak eksikliği bizi bu konuda düşünmeye ve daha fazla çalışmaya yöneltti. Yeniliklerin, en doğru şekilde aktarılmasını sağlamak ve bilgiye erişimi kolaylaştırmak amacıyla kitap setimizin bir parçası olan Sağlık Psikolojisi eserimizi ülkemizde sağlık profesyoneli yetiştiren akademisyenlerimiz ve alanda uzman sağlık profesyonelleriyle ortak bir paydada birleşerek yazmaya karar verdik ve bu vizyon doğrultusunda yola çıktık.

Öğrenimleri devam etmekte olan ve mezun olan tüm öğrencilerimizin, kullandığımız sade ve anlaşılır dil sayesinde kitabımızdan etkin bir şekilde faydalanabileceklerini düşünüyoruz. Bu kitabın yazım aşamasında bize yardımcı olan tüm yazar ve akademisyenlerimize içtenlikle teşekkür ederim.

Kitabımızın yeniliklere açık ve bilimsel gelişimi önemseyen tüm öğrencilerimize yararlı olmasını diliyorum. Sevgi ve esenlik dileklerimle.

Editör

Dr. Öğr. Üyesi S. Pınar MEHEL TUTUK

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM
SAĞLIK PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ
ÖĞR. GÖR. DR. ÇAĞLAR ŞİMŞEK

1. SAĞLIK PSİKOLOJİSİNİN TANIMI 14
2. SAĞLIK PSİKOLOJİSİNİN TARİHİ 14
3. SAĞLIK VE PSİKOLOJİ 14
4. SAĞLIK VE HASTALIĞA YAKLAŞIM MODELLERİ 15
    4.1. Biyomedikal Model 15
    4.2. Biyopsikososyal Model 16
5. SAĞLIK PSİKOLOJİSİNE GEREKSİNİM NEDENLERİ 17
6. SAĞLIK PSİKOLOJİSİNİN AMAÇLARI 18
7. SAĞLIK PSİKOLOJİSİNİN ALT ALANLARI 19
    7.1. Klinik Sağlık Psikolojisi 19
    7.2. Toplum Sağlığı Psikolojisi 19
    7.3. Halk Sağlık Psikolojisi 19
    7.4. Eleştirel Sağlık Psikolojisi 20
    7.5. İş Sağlığı Psikolojisi 20
8. SAĞLIK PSİKOLOJİSİ İLE İLİŞKİLİ DİĞER ALANLAR 20
    8.1. Tıbbi Psikoloji 20
    8.2. Davranışsal Tıp 20
    8.3. Tıbbi Sosyoloji 20
    8.4. Tıbbi Antropoloji 20
9. VAKA ÖRNEKLERİ 21
9.1. Vaka Örneği - 1 21
9.2. Vaka Örneği - 2 21
KAYNAKÇA 22

2. BÖLÜM
HASTA VE TEDAVİ EKİBİ İLİŞKİLERİ
ÖĞR. GÖR. DR. ÇAĞLAR ŞİMŞEK

1. HASTA - TEDAVİ EKİBİ İLİŞKİSİ 24
2. SAĞLIK İLETİŞİMİ 25
    2.1. İletişim Düzeyleri 26
3. İLETİŞİM ENGELLERİ 26
    3.1. Belirsiz Güvence Verme 26
    3.2. Yargılama 26
    3.3. Öğüt Verme 27
    3.4. Savunma 27
    3.5. Konuyu Değiştirme 27
    3.6. Emretme 27
    3.7. Tehdit Etme 27
    3.8. Teselli Etme 27

4. TEDAVİ EDİCİ İLİŞKİ 27
4.1. Oryantasyon 28
4.2. Çalışma 28
4.3. Sonlandırma 28
5. HASTALIĞA VERİLEN TEPKİLER 28
5.1. Benlik Saygısında Değişim 28
5.2. Beden İmajında Değişim 28
5.3. Güçsüzlük 29
5.4. Kayıp 29
5.5. Umutsuzluk 30
5.6. Suçluluk 30
6. HASTA İLE TEDAVİ EKİBİ İLETİŞİMİNİNDE DAVRANIŞLAR 30
6.1. İlgili Olma 30
6.2. Sabırlı Olma 31
6.3. Güler Yüzlü ve Hoşgörülü Olma 31
6.4. Saygılı Olma 31
6.5. Hastanın Güven Duymasını Sağlama 31
6.6. Yardım Edici İletişim 31
6.7. Empati 31
7. VAKA ÖRNEKLERİ 32
7.1. Vaka Örneği - 1 32
7.2. Vaka Örneği - 2 32
KAYNAKÇA 33

3. BÖLÜM

STRES, STRESLE BAŞ ETME

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL, ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL,
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

1. STRES KAVRAMI 36
2. STRES YÖNETİMİ KAVRAMI 37
3. STRES HALİNİN GENEL KARAKTERLERİ 38
4. BAŞLICA STRES ÇEŞİTLERİ 40
4.1. Akut Stres 40
4.2. Episodik Akut Stres 41
4.3. Kronik Stres 41
5. TEMEL STRES NEDENLERİ 42
6. STRESİN ETKİLERİ VE BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ 43
7. VAKA ÖRNEKLERİ 43
7.1. Vaka Örneği - 1 43
7.2. Vaka Örneği - 2 44
KAYNAKÇA 45

4. BÖLÜM
KİŞİLİK YAPISI, DAVRANIŞ ÖRÜNTÜLERİ İLE SAĞLIK VE HASTALIK İLİŞKİSİ
ÖĞR. GÖR. DR. ŞAFAK AYDIN

1. KİŞİLİK 46
2. MİZAÇ 47
3. KARAKTER 47
4. FREUD'UN KİŞİLİK KURAMI 49
5. KİŞİLİĞİN GELİŞİMİ 49
6. PSİKOLOJİDE KARAKTER TİPLERİ 50
7. KİŞİLİK YAPISI, MİZAÇ, KARAKTER'İN HASTALIKLAR İLE İLİŞKİLERİ 51
8. KİŞİLİK BOZUKLUKLARI 52
    8.1. Kişilik Bozuklukları İçin DSM-5 (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı) Genel Ölçütleri 53
    8.2. Kişilik Bozukluklarında Sık Görülen Ortak Özellikler 53
9. VAKA ÖRNEKLERİ 56
    9.1. Vaka Örneği - 1 56
    9.2. Vaka Örneği -2 57
KAYNAKÇA 59

5. BÖLÜM
KRİZ, TRAVMATİK YAŞAM DENEYİMLERİ VE HASTALIK İLİŞKİSİ
UZM. HEM. NURGÜL BOZKURT

1. KRİZİN TANIMI 62
2. KRİZİN OLUŞUMU 63
3. KRİZ TÜRLERİ 65
    3.1. Gelişimsel Krizler 65
    3.2. Durumsal Krizler 68
4. TRAVMATİK YAŞAM DENEYİMLERİ 69
    4.1. Travmatik Yaşam Deneyimlerinin Birey Üzerindeki Etkileri 73
    4.2. Travmatik Yaşam Deneyimlerinin Çocuk Üzerindeki Etkileri 72
5. TRAVMATİK YAŞAM DENEYİMLERİ VE HASTALIK İLİŞKİSİ 75
    5.1. Uyum Bozuklukları 75
    5.2. Akut Stres Bozukluğu (ASB) 76
    5.3. Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) 76
    5.4. Madde Kullanımı ile Travma İlişkisi 78
6. VAKA ÖRNEKLERİ 79
    6.1. Vaka Örneği - 1 79
    6.2. Vaka Örneği -2 79
KAYNAKÇA 80

6. BÖLÜM
HASTA OLMA PSİKOLOJİSİ
ÖĞR. GÖR. PSK. DR. AYŞE SABA YALÇIN

1. SAĞLIK 86
2. HASTALIK VE HASTA ROLÜ 86
3. STRES 89
4. KÜLTÜR 91
4.1. Kültürün Özellikleri 91
4.2. Kültür Türleri 92
5. KİŞİLİK 94
5.1. Kanser ve Kişilik 95
6. İŞ STRESİ VE HASTALIK 96
7. SONUÇ 97
8. VAKA ÖRNEKLERİ 97
8.1. Vaka Örneği - 1 97
8.2. Vaka Örneği - 2 98
KAYNAKÇA 99

7. BÖLÜM
FİZİKSEL SAĞLIK SORUNLARINA VERİLEN DUYGUSAL TEPKİLER VE UYUM SÜRECİ
SOSYAL HİZMET UZMANI-PSK. DİLEK TÜRKMEN

1. GİRİŞ 104
2. FİZİKSEL SAĞLIK SORUNLARINA VERİLEN TEPKİLER 104
3. UYUM VE UYUMSUZLUK 111
4. TANIYA VE TEDAVİYE VERİLEN TEPKİLER VE UYUMU ETKİLEYEN FAKTÖRLER 113
4.1. Hastalık İle İlişkili Etkenler 113
4.2. Hasta ile İlişkili Faktörler 114
5. TEDAVİ İLE İLİŞKİLİ ETKENLER 120
5.1. Tedavi Süreci 120
5.2. İlaç Tedavisi 120
5.3. Tedavi Ekibi 121
6. SOSYOKÜLTÜREL VE SOSYOEKONOMİK ETKENLER 122
6.1. Kültür ve Din 122
6.2. Sosyal Destek 123
6.3. Damgalanma 124
6.4. Mali ve Mesleki Kaynaklar 124
6.5. Sağlık Hizmetleri Alanındaki Politika ve Mevzuatlar 124
7. SONUÇ 124
8. VAKA ÖRNEKLERİ 125
8.1. Vaka Örneği - 1 125
8.2 VAka Örneği - 2 126
KAYNAKÇA 128

8. BÖLÜM
PSİKOSOSYAL AÇIDAN KRONİK AĞRI VE AĞRI İLE BAŞ ETME
DR. ÖĞR. ÜYESİ MELİKE BOZTİLKİ

1. GİRİŞ 134
2. AĞRI 134
2.1. Kronik Ağrının Sebepleri 136
2.2. Kronik Ağrı ve Sosyoekonomik Şartlar Arasındaki İlişki 137
2.3. Kronik Ağrının Hastanın Yaşamı Üzerindeki Etkileri 138
2.4. Kronik Ağrıya Yönelik Müdahale Yaklaşımları 139
2.5. Kronik Ağrıyla Başa Çıkma 140
3. VAKA ÖRNEKLERİ 141
3.1. Vaka Örneği - 1 141
3.2. Vaka Örneği - 2 142
KAYNAKÇA 143

9. BÖLÜM
PSİKOSOSYAL YÖNDEN ENDOKRİN SİSTEM HASTALIKLARI
ARŞ. GÖR. DR. ELİF ARDIÇ

1. ENDOKRİN SİSTEM 146
2. ENDOKRİN SİSTEM HASTALIKLARINDA GÖRÜLEN PSİKOSOSYAL BELİRTİ VE SORUNLAR 147
2.1. Depresyon 149
2.2. Anksiyete (Kaygı) 152
2.3. Deliryum 154
3. VAKA ÖRNEKLERİ 157
3.1. Vaka Örneği - 1 157
3.2. Vaka Örneği - 2 157
KAYNAKÇA 158

10. BÖLÜM
PSİKOSOSYAL AÇIDAN KANSER VE ETKİLERİ
DR. HEM. SEDA KARAKAYA

1. KANSER KAVRAMI 160
2. KANSER TANISI ALAN HASTANIN PSİKOSYAL BAKIMI VE AŞAMALARI 161
3. KANSER HASTALARINDA PSİKİYATRİK BOZUKLUKLAR VE İLİŞKİLİ ETMENLER 163
3.1. İntihar 165
3.2. Uyku Bozuklukları 166
3.3. Deliryum 167
3.4. Uyum Bozukluğu 168
4. SONUÇ 168
5. VAKA ÖRNEKLERİ 169
5.1. Vaka Örneği - 1 169
5.2. Vaka Örneği - 2 169
KAYNAKÇA 171

11. BÖLÜM
PSİKOSOSYAL AÇIDAN KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLAR VE ETKİLERİ
ÖĞR. GÖR. YETER ÇUVADAR BAŞ

1. GİRİŞ 176
2. KARDİYOVASKÜLER HASTALIĞIN PSİKOSOSYAL RİSK FAKTÖRLERİ..... 176
2.1. Sosyal Çevre 177
2.2. Bireysel Özellikler..... 177
2.3. Olumsuz Duygusal Durumlar 178
3. KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLARDA PSİKİYATRİK BOZUKLUKLAR 180
3.1. Depresyon..... 180
3.2. Anksiyete 180
3.3. Cinsel İşlev Bozuklukları 180
4. PSİKOSOSYAL FAKTÖRLERİN ETKİ MEKANİZMASI 180
5. ÖZELLİKLİ KARDİYOVASKÜLER DURUMLAR..... 181
5.1. Kardiyak Aritmiler ve Ani Kardiyak Ölüm 181
5.2. Kalp Transplantasyonu 181
5.3. Hipertansiyon..... 181
5.4. Vazovagal Senkop..... 182
6. KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLARIN REHABİLİTASYONUNDA PSİKOSOSYAL DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ 182
7. KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLARDA PSİKOSOSYAL MÜDAHALELER 183
7.1. Bilişsel Davranışçı Terapi 184
7.2. Sorun Çözme Terapisi..... 185
7.3. Farkındalık Temelli Gevşeme Terapisi 186
8. VAKA ÖRNEKLERİ 186
8.1. Vaka Örneği - 1..... 186
8.2. Vaka Örneği - 2..... 187
KAYNAKÇA 189

12. BÖLÜM
PSİKOSOSYAL AÇIDAN KRONİK SOLUNUM SİSTEM HASTALIKLARI VE ETKİLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

1. GİRİŞ 192
1.1. Kronik Solunum Sistemi Hastalığı Olan Bireylerin Hastalığa Verdiği Psikolojik Tepkiler..... 193
1.2. Solunum Sistemi Hastalıklarında Görülen Ruhsal Sorunlar..... 195
1.3. Kronik Solunum Sistemi Hastalıklarında Psikososyal Uyum Süreci..... 194
1.4. Kronik Solunum Sistemi Hastalığı Olan Bireylerde Görülen Psikososyal Sorunlar 196
1.5. Kronik Solunum Sistemi Hastalıklarında Psikososyal Bakım 197
2. SONUÇ 198
3. VAKA ÖRNEKLERİ 199
3.1. Vaka Örneği - 1..... 199
3.2. Vaka Örneği - 2..... 199
KAYNAKÇA 200

13. BÖLÜM
PSİKOSOSYAL AÇIDAN ORGAN TRANSPLANTASYONLARI VE ETKİLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET CİHAD AKTAŞ

1. GİRİŞ 202
2. NAKİL ÖNCESİ PSİKOSOSYAL DURUM 202
2.1. Nakil Öncesi Ruhsal Değerlendirme 204
2.2. Psikososyal Yönden Alıcı Olunamayacak Durumlar 204
3. NAKİL VE SONRASI SÜREÇTE PSİKOSOSYAL DURUM 205
3.1. Organ Nakli Sürecinde Bireyin Ruh Sağlığı Üzerinde Etkili Olan Etkenler 205
3.2. Organ Transplantasyonu Sürecinde Bireyde (Alıcıda) Görülen Başlıca Ruhsal Sorunlar 206
3.3. Nakil Sonrası Psikososyal Destek 209
4. ORGAN TRASPLANTASYONU SÜRECİ VE AİLE 210
4.1. Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar 210
4.2. Organ Transplantasyonunda Ailenin Önemi 210
5. VAKA ÖRNEĞİ 211
KAYNAKÇA 213

14. BÖLÜM
ÖLÜMCÜL VEYA KRONİK BİR HASTALIĞI OLAN BİREYLERİN YAKINLARININ YAŞADIKLARI PSİKOSOSYAL SORUNLAR
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET CİHAD AKTAŞ

1. GİRİŞ 216
2. AİLELERİN YAŞAMLARINDA ETKİLENEN ALANLAR 217
2.1. Yaşam Kalitesi 217
2.2. Sosyal Uyum ve Sosyal İşlevsellik 218
2.3. Aile İşlevleri 218
2.4. Rol Değişimi 219
2.5. Bakım Yükü 219
3. AİLELERİN PSİKOSOSYAL SÜREÇLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 220
3.1. Cinsiyet 220
3.2. Eğitim Durumu 220
3.3. Ekonomik Durumu 220
3.4. Çalışma Durumu 221
3.5. Bakım Verenin Yakınlığı 221
3.6. Sosyal Destek Sayısı 221
3.7. Kişilik Özellikleri 221
4. AİLELERİN YAŞADIKLARI PSİKOSOSYAL SORUNLAR 221
4.1. Damgalama 221
4.2. Şiddet 222
5. AİLELERİN YAŞADIKLARI DUYGULAR 222
5.1. Utanç 222
5.2. Suçluluk 223
5.3. Korku 223

5.4. Yorgunluk 223
5.5. Tükenmişlik 223
5.6. Çaresizlik 223
5.7. Öfke 223
5.8. Yalnızlık 224
6. AİLELERDE GÖRÜLEN RUHSAL SORUNLAR 224
6.1. Depresyon 224
6.2. Anksiyete 224
6.3. Akut Stres Bozukluğu 225
6.4. Uyku Sorunları 225
7. KRONİK HASTALIKLAR VE YETİ YİTİMİNDE SİSTEMİK AİLE YAKLAŞIMI 225
8. VAKA ÖANEĞİ 226
KAYNAKÇA 228

15. BÖLÜM

PSİKOSOSYAL AÇIDAN BESLENME VE YEME BOZUKLUKLARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLÇİN DEMİRDİL

1. GİRİŞ 232
1.1. Yeme Bozukluklarının Nedenleri 232
1.2. Anoreksiya Nervoza 234
1.3. Bulimiya Nervoza 236
1.4. Tıkınırcasına Yeme Bozukluğu 238
1.5. Yeme Bağımlılığı 241
1.6. Yeme Bozukluklarının Tedavisi 241
1.7. Yeme Bozukluklarının Önlenmesi 242
1.8. Yeme Bozukluğu Olan Bireylerin Yaşadığı Psikososyal Güçlükler 242
1.9. Yeme Bozukluğu Olan Bireyle İletişim 247
KAYNAKÇA 249
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 250

1. BÖLÜM

SAĞLIK PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ

ÖĞR. GÖR. DR. ÇAĞLAR ŞİMŞEK

Hekimlerin yaptığı en büyük hata, ruhu düşünmeden yalnız bedeni tedaviye teşebbüs etmeleridir.

(Platon)

1. SAĞLIK PSİKOLOJİSİNİN TANIMI

Sağlık psikolojisi ilk kez 1970'li yıllarda psikolojik kuram ve uygulamaların fiziksel sağlık durumunu etkileyebileceği düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Amerikan Psikoloji Birliği (APA) sağlık psikolojisini; sağlığın sürdürülmesi ve geliştirilmesi ile birlikte, hastalık nedenlerini, tanısal ilişkilerin belirlenmesini, hastalıktan korunmayı, sağlık hizmetlerin geliştirilmesini ve sağlık politikalarının biçimlendirilmesini kapsayan psikolojinin alt dalı olarak tanımlamaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, A., Korkut, Y. (2019). Sağlık Bilimlerine Psikolojinin Büyük Katkı Yapacağı Bir Alan: Sağlık Psikolojisi, *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(4):563-566.

Baştuğ, G. (2020). Sağlık Psikolojisine Genel Bakış. Gülbahar Baştuğ (Ed.), *Sağlık Psikolojisi* içinde (s.3-16). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Boratav, H.B., Sunar D. (2005). Sağlık Psikolojisi: Türkiye açısından bir durum değerlendirmesine doğru. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 25:1-18.

Borrell-Carrió, F., Suchman, A.L., Epstein R.M.(2004). The biopsychosocial model 25 years later: principles, practice, and scientific inquiry. *The Annals of Family Medicine*, 2 (6): 576-582.

Matarozzo J.D. (1980). Behavioral health and behavioral medicine: Frontiers for a new health psychology. *American Psychologist,* 35: 807-17.

Ogden, N. (2016). Sağlık Psikolojisi (G. Dirik, Çev. Ed.). *Sağlık Psikolojisine Giriş,* 5. Basımdan çeviri (s.1-14), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Okyayuz, Ü. H. (2013). Sağlık Psikolojisi. Okyayuz, Ü. H.(Ed.), *Sağlık Psikolojisi* içinde (s.1-15). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Sezer Korucu, K., Çalışkan Söylemez, Ş., Oksay, A. (2021). Biyopsikososyal yaklaşım ve gelişim süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi,* 12(30): 689-700.

2. BÖLÜM

HASTA VE TEDAVİ EKİBİ İLİŞKİLERİ

ÖĞR. GÖR. DR. ÇAĞLAR ŞİMŞEK

Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguyu paylaşanlar anlaşır.

(Mevlana)

1. HASTA - TEDAVİ EKİBİ İLİŞKİSİ

Sağlık hizmeti verilirken hasta ve hizmeti sunan tedavi ekibi arasında doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileşim gerçekleşmektedir. Etkileşim insanların karşılıklı olarak birbirlerinden etkilendikleri ve birbirlerini etkiledikleri sözlü veya sözsüz iletişimde bulundukları bir durumdur. Sağlık çalışanları mesleklerinin doğası gereği hastayla yakın iletişime geçmek durumunda olan meslek üyeleridir. Tedavi ekibinin görevlerini yerine getirirken hastaların taleplerini karşılamak için iletişim kurması ve mümkün olan en etkili şekilde taleplerin gerçekleştirilmesi hasta ve yakınları için önemlidir. Hasta ile tedavi ekibi arasında etkili iletişimin sağlanması sağlık hizmetlerinin sunumu açısından önemlidir. Geliştirilen etkin iletişim sonucunda hastanın tedavi olma isteği artarken, tedavi ekibinin de memnuniyeti artmaktadır. Tedavi ekibinin işlerini yaparken daha mutlu ve güvenli olarak çalışmasını sağlar. Tedavi ekibi olarak hastanede çalışan sağlık personelini sıralayacak olursak; hekim, hemşire, ebe, eczacı, fizyoterapist, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, diyetisyen, laboratuvar teknikeri, anestezi teknikeri, radyoloji teknikeri, radyoterapi teknikeri, fizik tedavi teknikeri, diş protez teknikeri, patoloji teknikeri gibi birçok meslek grubu tedavi ekibi içinde yer alır.

KAYNAKÇA

Akça Ay, F. (2007). *Temel Hemşirelik Kavramlar, İlkeler, Uygulamalar.* İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Atabek Aşti, T., Karadağ A.(2013). *Hemşirelik Esasları*. İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.

Çam, O., Engin, E. (2014). *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bakım Sanatı.* İstanbul: İstanbul Tıp Kitapevi.

Çelik, F. (2008). *Sağlık Kurumlarında İletişim; Hasta İle Sağlık Personeli İletişimi Üzerine Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi).* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı, Konya.

Göksu, N.F. (2018). *Sağlık İletişimi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını.

Kocaman, N. (2008). Hastaların Psikososyal Tepkilerini Etkileyen Faktörler. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 11(1): 101-112.

Gorman, L.M., Sultan D.F. (2014). Psikososyal Hemşirelik. (Çeviri Editörleri: ÖZ, F.,/ Demiralp, M.). Ankara: Akademisyen Kitapevi.

Özcan, A. (1996). *Hemşire ve Hasta İlişkisi.* İzmir: Saray Medikal Yayıncılık.

Özdemir, Ü., Taşçı S. (2013). Kronik Hastalıklarda Psikososyal Sorunlar ve Bakım, *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(1): 57-72.

Townsend, M.C. (2016). *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları* (Çeviri Editörleri: Özcan, C.T., Gürhan, N.). Ankara: Akademisyen Kitapevi.

3. BÖLÜM

STRES, STRESLE BAŞ ETME

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL
ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

“Bütün stres, bir tek olumsuz düşünceyle başlar.”

1. STRES KAVRAMI

Stres, yabancı bir kelime olmasına ve son yıllarda dilimize geçmiş bulunmasına rağmen, her sosyo-kültürel seviyedeki insan bu kelimeyi doğru veya yanlış olarak kullanmaktadır. Trafik sıkışıklığı nedeniyle bekleyen bir yolcu, beklediği ücreti alamayan bir çalışan, düşük not alan veya sınavlara hazırlanan bir öğrenci genellikle içinde bulundukları sıkıntılı durumu "stres" kelimesi ile tanımlamaktadır.

Stres kelimesi batı literatüründen geçmiş olup, diğer dillerde de tam karşılığı verilmemektedir. Latince bir kelime olan stres, "Estrece" kelimesinden gelmektedir. Zorlanma, gerilme ve baskı anlamındadır. 17. yy.da ise felaket, bela, dert, keder, elem gibi anlamlarda kullanılmış 18. ve 19 yy.larda güç, baskı, zor gibi anlamlarda objelere, kişilere, organlara veya ruhsal yapıya yönelik baskıyı ifade etmek üzere kullanılmıştır. Ayrıca stres kelimesi sadece etki yönüyle değil,"bütünlüğü koruma" "esas duruma dönmek için çaba harcama" şeklinde etkiye tepki anlamında da kullanılmaya başlanmıştır.

İnsanlık tarihi kadar eski olan stres; en ağır ve öldürücü hastalıklar gibi tehlikeli olduğu kadar insanlık için en önemli atılımların ve başarıların da nedeni olmuştur. Stres terim olarak, 1930'lardan sonra kullanım alanına sokulmuştur. Viyanalı bir endokrinolog olan Dr. Hans Selye 1936 'da ilk modern stres araştırmalarını başlatmış ve stresi "Organizmaya zarar veren uyaranlar" olarak tanımlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransız düşünür Claude Bernard'ın ortaya attığı iç yapının dengede olması prensibi, stres araştırmaları açısından önemli bir noktadadır. Bernard'a yaşamının son gününe kadar karşı çıkan ve mikroplar üzerine yaptığı araştırmalara dayanarak insan sağlığını iç dengenin değil mikropların tehdit ettiğini savunan Lois Pasteur ölürken "Bernard haklı, insanı hasta eden mikroptan çok dengenin bozulmasıdır" demiştir. Stres kavramı,1950'lerden sonra yerine oturmuştur. Bunun nedeninin Kopenhag Üniversitesi'nden Dr Gertrud Höhler, o yıllarda hızla artan şehirleşme, sosyal, kültürel ve teknolojik değişime uyum ve refaha ulaşmak için sarf edilen yoğun çaba için insanların kendilerini zorlamalarının stres olarak ortaya çıkması olarak açıklamaktadır.

Stres, sokaktaki adamdan üniversitedeki bilim adamına kadar, herkesin sıkça kullandığı ve aynı zamanda neredeyse tüm insanların da yaşadığı psikolojik bir durumdur. Yapılan araştırmalara göre, herkesin stres tanımının farklı olduğu gibi, insanlarda gözlenen stres nedenleri, belirtileri ve olumlu stres düzeyleri de farklı farklıdır. Bugün özellikle değişim hızının şaşılacak düzeyde artması nedeniyle, insanların sürekli bir şeylerden kaçırıyormuş gibi korku ve kuskusuyla hızlı hareket etme zorunluluğu duymaları, stresi gündelik yaşamın bir parçası haline getirmiştir.

KAYNAKÇA

Anonim. (1990). Stresle Başa Çıkma. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi

Aydın, Ş. (2004). Örgütsel Stres Yönetimi Yönetimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt6, Sayı:3,1.

Aytaç, S. (2003). *İş Stresi Yönetimi El Kitabı İş Stresi: Oluşumu,* Nedenleri, Başa Çıkma Yolları, Yönetimi. Bursa: Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Çalışma Psikolojisi Anabilim Dalı.

Balcıoğlu, İ. (2005). Stres Kavramı Ve Tarihsel Gelişimi. İstanbul: İ.Ü Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Medikal Açıdan Stres ve Çareleri Sempozyum Dizisi No : 47.

Güçlü, N. (2001). Stres Yönetimi. Ankara: Gazi Üniversitesi Fakültesi Dergisi Cilt 21 Sayı 1

Gümüştekin, G. E., Gültekin, F. (2010). Stres Kaynakları İle Kariyer Yönetimi Etkileşimi: Borsa Aracı Kurum Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama. Akademik Bakış Dergisi, 1-21.

Ilgar, Ö. (2001). *Örgütsel Stresin Çalışan Kadınlar Üzerindeki Etkileri Ve Stresle Başa Çıkma Yolları.* İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Ve Organizasyon Bilim Dalı.

Köse, S. (1982). *Çalışma Ortamında Gerilimi Giderme Yolları.* İzmir: Personel Yönetimindeki Gelişmeler Semineri.

Küçük, A. (2007). Stres Yönetimi ve Hava Trafik Kontroörlerinin Stres Yükü Üzerine Bir Araştırma. Niğde: T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı.

Tengilimoğlu, D., Okutan, M. (2002). *İş Ortamında Stres ve Stresle Başa Çıkma Yöntemleri : Bir Alan Uygulaması.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Tutar, H. (2000). Kriz ve Stres Ortamında Yönetim. İstanbul: Kişisel Gelişim Dizisi No:14.

Yates, J. E. (1985). Gerilim Altındaki Yönetici: İş Verimliliği İçin Gerilimi Nasıl Denetlersiniz ? İstanbul: İlgi Yayıncılık

4. BÖLÜM

KİŞİLİK YAPISI, DAVRANIŞ ÖRÜNTÜLERİ İLE SAĞLIK VE HASTALIK İLİŞKİSİ

ÖĞR. GÖR. DR. ŞAFAK AYDIN

Kendin olarak yaşamak kolay değil! Ama, 'Yaşadım!' diyebilmek için gerekli!

(Doğan CÜCELOĞLU)

1. KİŞİLİK

Kişilik kavramını tek bir tanımda toplamak mümkün değildir, bireyin; genetik, biyolojik, çevreden kaynaklanan, kültüründen etkilenen tüm özelliklerini içerir. İnsan tabiatının karmaşık bir yapıya sahip olması farklı kişilik tanımları ve kişilik kuramlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedenle araştırmacıların çoğu tek bir kişilik tanımının yapılamayacağını kabul eder. Doğan Cüceloğlu kişiliği; kişinin iç ve dış dünyasıyla kurduğu, diğer kişilerden ayırt eden, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi olarak ifade eder. Ayırt edicilik ve tutarlılık kişilik tanımı yapılırken öne çıkan unsurlardır. Kişiliğin ne olduğunu anlamak için bu unsurların da tanımlamasını yapmak gerekmektedir. Ayırt edicilik, bireyin diğer bireylerden ayırt edici özelliklere ve davranışlara sahip olmasıdır. Burada bireyi diğer insanlardan farklı kılan kendine has davranışlarından bahsedilmektedir. Tutarlılık ise, bireyin her zaman ve her durumda tepki ve davranışlarının aynı olması, devamlılık göstermesidir. Cüceloğlu'nun kişilik tanımında kullandığı başka bir terim de bireyin diğer kişilerle ilişki kuruş biçimidir. Kişi iç ve dış dünyasıyla sürekli ilişki halindedir. Başka bir ifadeyle, kişi kendi içindeki duygu ve düşünceleri algıladığı kadar, kendi dışındaki insanları, olayları ve nesneleri de algılamaktadır. İnsanın kişiliğini, iç ve dış çevresiyle kurduğu ilişkinin biçimini belirlemektedir. Bir başka tanımda ise kişilik; bireyin diğer bireylerden farkını ortaya koyan temel özellikler olarak tanımlanmıştır.

KAYNAKÇA

Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, (2014). Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı'ndan, çev. Köroğlu E, Hekimler Yayın Birliği.

Beckwith, H., Moran, P. F., & Reilly, J. (2014). Personality disorder prevalence in psychiatric outpatients: a systematic literature review. *Personality and mental health, 8* (2), 91-101. (https://doi.org/10.1002/pmh.1252)

Bozdağ, Y, Yalçınkaya-Alkar, Ö. (2018). Sınır (Borderline) Kişilik Bozukluğu: Bir Vaka Çalışması. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 5 (2), 43-58. (https://doi.org/10.31682/ayna.435935)

Cüceloğlu, D. (2021). *İnsan ve Davranışı* (39. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Demirci, A. (2017). *Hollanda'nın mesleki tipleri ile beş faktörlü kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler (Yüksek lisans tezi),* Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez no: 465901) (http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/11463/465901.pdf?sequence=1&isAllowed=y) Erişim Tarihi: 05.06.2021

Hökelekli, H. (2016). *Din Psikolojisine Giriş* (5. Baskı). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Jung, C. Gustav. (2006). *Analitik Psikoloji.* (Ender Gürol, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları

Lantz, S. E., Ray, S. (2021). *Freud Developmental Theory. StatPearls [Internet].* (PMID: 32491458)

Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı, (2013), 5. baskı (DSM-5). Arlington, VA: Amerikan Psikiyatri Birliği.

Schmeck, K., Schlüter-Müller, S., Foelsch, P. A., Doering, S. (2013). The role of identity in the DSM-5 classification of personality disorders. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 7(1), 1-11. (https://doi.org/10.1186/1753-2000-7-27)

Smith, T. W., MacKenzie, J. (2006). Personality and risk of physical illness. Annu. Rev. *Clin. Psychol*., 2, 435-467. (doi: 10.1146/annurev.clinpsy.2.022305.095257.)

Sovio, U., King, V., Miettunen, J., Ek, E., Laitinen, J., Joukamaa, M., Järvelin, M. R. (2007). Cloninger's Temperament dimensions, socio-economic and lifestyle factors and metabolic syndrome markers at age 31 years in the Northern Finland Birth Cohort 1966. *Journal of health psychology, 12*(2), 371-382. (doi: 10.1177/1359105307074301)

Sulis, W. (2021). The Continuum Between Temperament and Mental Illness as Dynamical Phases and Transitions. *Front Psychiatry*, 18;11:614982. (doi: 10.3389/fpsyt.2020.614982.)

Torgersen S. (2014). Yaygınlık, sosyodemografik ve işlevsel bozulma. İçinde: Oldham JM, Skodol AE, Bender DS (editörler). Kişilik bozuklukları ders kitabı. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing. s. 109-30.

Tunç, P. (2019). Antisosyal kişilik bozukluğu dinamik formülasyon: Olgu sunumu. *Anadolu Psikiyatri Dergisi,* 20(2), 211-216. (doi:10.5455/apd.302642618)

Turan, Y. (2017). *Kişilik ve Dindarlık.* İstanbul: Ensar Neşriyat.

Yılmaz, F. B. (2018). Carl Gustav Jung'un arketipleri bağlamında "Persil, Magnum ve Eti Canga" reklam filmlerinin çözümlemeleri. *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, 1(1), 98-114. (https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/479097) Erişim Tarihi: 05.05.2021

Zehiroğlu, Ç, Şencan, H. (2020). Kabin Memurlarında Tip A/B Kişilik Yapısının Algılanan Stres Üzerindeki Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 19 (37), 139-153. (https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1122509)

5. BÖLÜM

KRİZ, TRAVMATİK YAŞAM DENEYİMLERİ VE HASTALIK İLİŞKİSİ

UZM. HEM. NURGÜL BOZKURT

Her keder ve sıkıntı bayatlamış mutluluklarımızı süpürür. Temizler. Yeni ve taze hoşnutluklar için bizi hazırlar. Bir keder sana gelip çattığında yepyeni hoşnutlukları bekle. Keder de sıkıntı da bir emanettir, gelir, yaşanır ve gider.

(Mevlana)

1. KRİZİN TANIMI

Kriz sözcüğü köken olarak "dönüm noktası/karar verme" anlamına gelen Yunanca bir kelimeden gelmektedir. Günümüzde kriz kelimesinin günlük hayatta hem durumları/olayları tanımladığını hem de bireylerin bu durumlar karşısında verdikleri psikolojik tepkileri tanımladığını görmekteyiz. Türk Dil Kurumu sözlüğünde kriz, bir kimsenin, bir toplumun veya bir kuruluşun yaşamındaki güç dönem, bunalım veya buhran olarak tanımlanırken, psikiyatri sözlüğünde ise kriz, psikolojik dengedeki ani bozulma, kişinin yaşamında dönüm noktası olarak belirtilmektedir.

Kriz kavramı ile ilgili en çok çalışan bilim insanlarından olan Caplan, krize müdahale üzerinde çalışmış ve krizi, kişinin tehlikeli bir olay karşısında mevcut başa çıkma stratejilerinin yetersiz kaldığı, psikolojik bir dengesizlik olarak tanımlamıştır. Kriz durumları genellikle üç farklı şekilde algılanmaktadır. Bunlar: fiziksel ve duygusal bütünlüğe yönelik bir tehdit, bir yeterliliğin veya kişinin kaybı, bireyin sahip olduğu mekanizmaların üzerinde bir zorluk olarak ifade edilmektedir. Kriz evrensel bir unsurdur. Kriz hayatın içinde zaman zaman karşılaşılan bir olaydır, bu yönüyle her zaman patolojik değildir. Kriz durumlarında kısıtlı bir zaman diliminde hızlı karar verip harekete geçmek gerekebilir.

Kriz durumları, deneyimin kendisine değil kişinin tehdit olarak algıladığı duruma verdiği öznel tepkidir. Bu yaşam deneyimi veya durum, deprem gibi bir doğa olayı sonucu gelişen bir afet olabileceği gibi, yaşam dönemlerinde karşılaşılabilecek gelişimsel krizler de (ergenlik, gebelik, emeklilik vb.) olabilir. Krizlerin, küçük ya da büyük, öngörülen (örneğin, gelişimsel krizler) veya ani gelişen (örneğin, yangın, deprem) durumlar karşısında, kişilerin baş etme yöntemlerinin yetersizliği sonucunda yaşadıkları şaşkınlık, korku, gerilim duyguları ile ortaya konan tepkilerdir. Kriz tepkilerinin stres tepkileri ile benzer olduğu düşünülebilir, ancak krizde stresten farklı olarak belirli bir başlangıcın olduğunu; neden olan olayın belli ve daha kısa süreli olduğu bilinmektedir. Ayrıca her kriz stres yaratırken, her stres kriz gibi patolojik değildir.

KAYNAKÇA

Akcan, G. (2018). Travmanın psikolojik bileşenleri- post travmatik stres Bozukluğu. *Turaz Akademi*, 47-53.

Aldemir, S. ve Tan, S. (2011). Travma ve bağımlılık sendromları. *Yeni Tıp Dergisi*, 28 (4) :198-202.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (1994). Mental bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabı (Köroğlu E, Çeviri editörü). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Arkonaç O. (1999). Açıklamalı Psikiyatri Sözlüğü. Nobel Tıp Kitabevleri: İstanbul.

Bayram, S., Duman, R.N., Demirtaş, B. (2018). Üç İnsan, Bir Olay, Üç Farklı Travmatik Deneyim Süreci. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*. 1(1):165-182.

Bebiş, H., ve Özdemir, S. (2013). Savaş, terör ve hemşirelik. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 21(1), 57-68.

Bilgiç, S. (2011). Travma sonrası stres bozukluğu ve akut stres bozukluğu ile uyum bozukluğunun klinik açıdan karşılaştırılması (Tıpta Uzmanlık Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Eskişehir). http://www.saglikcalisanisagligi.org/tezler/tsstresbozakut.pdf adresinden edinilmiştir.

Black, P., Woodsworth, M., Tremblay, M. ve Carpernter, T. (2012). A review of trauma-informed treatment for adolescents. *Canadian Psychology*, 53(3), 192-203.

Breslau, N., & Davis, G. C. (1992). Posttraumatic stres disorder in an urban population of young adults: risk factors for chronicity. *The American journal of psychiatry.*

Briere, J., & Scott, C. (2016). *Travma terapisinin ilkeleri: belirtiler, değerlendirme ve tedavi için bir kılavuz; DSM-5 için güncellenmiş*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Brown, P. J., Stout, R.L., & Mueller, T. (1999). Substance use disorder and posttraumatic stres disorder comorbidity: Addiction and psychiatric treatment rates. *The International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 13(2), 115-122.

Burgess, A.W., Fawcett, J., & Hazelwood, R.R. (1995). Victim care services and the comprehensive sexual assesment tool. Hazelwood, R.H, Burgess, A.W. Editörler. Rape Investigation içinde 2. Baskı. Boca Raton: CRC Press, 263-73.

Calhoun, L. ve Tedeschi, R. (1998). Beyond recovery from trauma: Implications for clinical practice and research. *Journal of Social Issues*, 54, 357-371.

Caplan, G. (1964). *Principles of preventive psychiatry*. New York: Basic Books.

Ceyhun, B., Ergin, G. ve Duran, A. (1993). Krize Müdahale Merkezine Başvurularda Yaşam Olaylarının Değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*, 1 (2), 51-55.

Cohen, J.A., & Scheeringa, M. S. (2009). Post-traumatic stres disorder diagnosis in children: challenges and promises. *Dialogues in clinical neuroscience*, 11(1), 91.

Cole, S. F., Eisner, A., Gregory, M. ve Ristuccia, J. (2013). *Helping Traumatized Children Learn 2-safe, supportive learning environments that benefit all children: Creating and Advocating for Trauma- Sensitive Schools*. Massachusetts Advocates for Children and Harvard Law School.

Danese, A., Smith, P., Chitsabesan, P. Ve Dubicka, B. (2020). Child and adolescent mental hechalth amidst emergencies and disasters. *The British Journal of Psychiatry*, 216(3), 159-162. Doi:10.1192/bjp.2019.244

De Bellis, M. D. ve Zisk, A. (2014). The biological effects of childhood trauma. *Child Adolescent Psychiatric Clinics*, 23(2), 185-222. https://doi.org/10.1016/j.chc.2014.01.002

De Thierry, B. (2015). *Teaching the child on the trauma continuum*. Grosvenor House Publishing Limited.

Dekel, S., Ein-Dor, T. ve Solomon, Z. (2012). Posttraumatic growth and posttraumatic distress: A longitudinal study. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 4, 94-101.

Demirli Yıldız, A., Sevil Gülen, Ö., Erdur Baker, Ö. (2016). Kriz, Kriz Tepkileri ve Kriz Danışmanlığı. Özgür Erdur Baker, Türkan Doğan (Ed.), *Kriz Danışmanlığı* içinde (s.3-23). Ankara: Vadi Grup Basım A.Ş.

Echterling, L. G., Presbury, J. H. ve McKee, J. E. (2005). *Crisis intervention: Promoting resilience and resolution in troubled times.* New York: Springer Publishing.

Erdur-Baker, Ö. ve Serim-Yıldız, B. (2014). Çocuk ve Ergenler. Ö. Erdur-Baker ve T. Doğan (Ed.) *Afetler, travmalar, krizler ve psikolojik yardım* içinde (s. 25-42). Ankara: PDR Derneği Yayınları.

Felitti, V. J., Anda, R.F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., Koss, M. P. ve Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine,* 14(4), 245-258. doi: 10.1016/s07493797(98)00017-8

France, K. (1990). *Crisis intervention* (2. Ed). Illinois, Charles C. Thomas Pub.

Gölge, Z. B. (2005). Cinsel Travma sonrası oluşan ruhsal sorunlar. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 42, 19-28.

Hathaway, L., Boals, A. ve Banks, J. (2010). PTSD symptoms and dominant emotional response to a traumatic event: an examination of DSM- IV Criterion A2. *Anxiety, Stress & Coping*, 23, 119-126.

James, R.K. ve Gilliland, B. E. (2004). *Crisis intervation strategies*. CA: Brooks/Cole.

Janosik, E. H. (1986). *Crisis counseling: A contemporary approach*. Monterey, CA: Jones and Bartlett.

Kanel, K. (2003). *A guide to crisis intervention* (2nd ed.). Fullerton, CA:Brooks/Cole.

Kaufman, A. S. ve Kaufman, N. L. (2003). *Essentials of crisis counselling and intervention*. Canada: John Wiley ve Sons, Inc.

Kaya, Z. (2019). Travma Psikolojik Danışmanlığında Kavramsal Çerçeve. Firdevs Savi Çakar (Ed.), *Travma Psikolojik Danışmanlığı* içinde (s.2-24). Ankara: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Kessler, R. C., Sonnega, A., Bromet, E., Hughes, M., Nelson, C. B., & Breslau, N. (2000). Epidemiological risk factors for trauma and PTSD. Yehuda R. editör. Risk Factors for Posttraumatic Stress Disorder içinde. 2. Bölüm. Washington DC: American Psychiatry Press; 23-56.

Kılıç, C. (2003). Ruhsal travma sonrası stres bozukluğu gelişiminin belirleyicileri: Bir gözden geçirme. Aker ve ME Önder. *Psikolojik travma ve sonuçları*, 51-77.

Kılıç, M., Arslanyılmaz, M., ve Özvarış, B.Ş. (2015). Savaş ve Çatışma Ortamında Kadın Sağlığı. *STED*, 24(6), 237-244.

Lee, D. ve Young, K. (2001). Post-traumatic stress disorder: Diagnostic issues and epidemiology in adult survivors of traumatic events. *International Review of Psychiatry*, 13, 150-158.

Lindsay, R. S. (1975). *The crisis theory: A critical overview*. University of Western Australia Press. (Nedlands, W.A.).

Masten, A. ve Narayan A. (2012). Child development in the context of disaster, war, and terrorism: Pathways of risk and resilience. *Annual Review of Psychology*, 63, 227-257.doi:10.1146/annurev-psych-120710-100356

McCauley, J.L., Killeen, T., Gros, D.F., Brady, K.T., & Back, S.E. (2012). Posttraumatic stres disorder and co-occurring substance use disorders: Advances in assessment and treatment. *Journal of Clinical Psychology*, 19(3).

McCloskey, L. A. ve Walker, M. (2000). Posttraumatic stres in children exposed to family violence and single-event trauma. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 39(1), 108-115. Doi:10.1097/00004583-200001000-00023

McFarlane, A.C. (1999). Post-traumatic syndrome revised. H. Parrad ve L. Parrand (Ed.), Crisis intervention, Book 2: The practitioner's sourcebook of brief therapy içinde (s. 69-92). Ontario: Manticore Press.

Moscarello, R. (1990). Psychological management of victims of sexual assault. *Canadian Journal of Psychiatry*, 35(1): 25-30.

Myer, R. A. (2001). *Assessment for crisis intervention: A triage assessment model.* CA: Brooks/ Cole.

NTCSN (The National Child Traumatic Stress Network). (2008). *Child trauma toolkit for educators.* Los Angeles, CA & Durham, NC: National Center for Child Traumatic Stress.

O'Leary, V. ve Ickovics, J. (1995). Resilience and thriving in responseto challenge: An opportunity for a paradigm shift in women's health. Women's Health: Research on Gender: Behavior and Policy, 1, 121-142.

Oehlberg, B. (2008). Why schools need to be trauma informed. *Trauma and Loss: Research and Interventions,* 8(2), 1-4.

Oflaz, F. (2008). Felaketlerin Psikolojik Etkileri ve Hemşirelik Uygulaması. *CÜ Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(3), 70-76.

Ögel, K. (2014). Alkol ve madde bağımlılığı tedavisinde bireyselleştirilmiş tedavi planı oluşturacak web temelli bir aracın geliştirilmesi (TÜBİTAK 1002 Araştırma Projesi Raporu, Proje No: 113S050, 25-26).

Ögel, K. (2017). Bağımlılık ve tedavisi temel kitabı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Özgen, F., & Sayar, G. H. (2015). Eşik altı travma sonrası stres bozukluğu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(4), 348-355.

Palabıyıkoğlu R. (1992) Krize Müdahale Merkezi Çalışmalarının Bir Yıllık Değerlendirmesi. Kriz *Dergisi*, 1(1): 13-17.

Palabıyıkoğlu, R. (2000). Gelişimsel Yaşam Krizleri. I. Sayıl, O. Berksun, R. Palabıyıkoğlu, H., Devrimci, Özgüven, Ç. Soykan, ve S. Haran (Ed.), *Kriz ve Krize Müdahale* içinde (s.61-96). Ankara: Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, No 6.

Pechtel, P., & Pizzagalli, D. A. (2011). Effects of early life stres on cognitive and affective function: an integrated review of human literature. *Psychopharmacology*, 214(1), 55-70.

Perry, B. D. (2000). Traumatized children: How childhood trauma influeces brain development. *The Journal of the California Alliance for the Mentally Ill*, 11(1), 48-51.

Pratchett, L. C., & Yehuda, R. (2011). Foundations of posttraumatic stres disorder: does early life trauma lead to adult posttraumatic stress disorder?. *Development and psychopathology*, 23(2), 477-491.

Putnam, F. W. (1991). Dissociative disorders in children and adolescents: A developmental perspective, *Psychiatric Clinics of North America*, 14, 519-531. doi: 10.1016/S0193953X(18)30287-9

Rapoport, L. (1965). The state of crisis: Some theoretical considerations. In H. J. Parad (Ed). *Crisis intervention: Selected readings*. New york Family Service Association of America.

Sandoval, J. (2002). *Handbook of crisis counseling, intervention, and prevention in the schools.* London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Sevinç Yalçın, Ç. B., ve Öztürk, E. (2018). Travma sonrası zamanın donması ve travmanın nesiller arası aktarımı. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 21-28.

Simonelli, A. (2013). Posttraumatic stress disorder in early childhood: classification and diagnostic issues. *European journal of psychotraumatology*, 4(1), 21357.

Slaikeu, K. A. (1990). *Crisis intervention: A handbook for practice and research* (2nd ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.

Sözer, Y. (1992). Psikiyatride Kriz Kavramı ve Krize Müdahale. *Kriz Dergisi*, 1, 1, 8-12.

Stien, P. T. ve Kendall, J. C. (2004). *Psychological trauma and the developing brain: Neurologically based interventions for troubled children*. Routledge.

TDK.(1994) Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Tierney, J. A. (2000). Post-Traumatic Stress Disorder in Children: Controversies and Unresolved Issues. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 13(4), 147-158.

Turan, N., Tanacıoğlu Aydın, B. (2021). Travma ve Travmatik Tepkiler. Özgür Erdur Baker, İdil Aksöz Efe, Türkan Doğan (Ed.), *Travma Psikolojisi* içinde (s.2-18). Ankara: Vadi Grup Basım A.Ş.

Updegraff, J. A. ve Taylor, S. E. (2000). From vulnerability to growth: Positive and negative effects of stressful life events. J. H. Harvey ve E. D. Mliller (Ed.), *Loss and trauma: General and close relationship perspectives* içinde (s. 3-28). Florence: Brunner-Routledge.

van der Kolk, B., McFarlane, A. ve Weisaeth, L. (Ed.), (1996). *Traumatic stres: The effects of overwhelming experience on mind, body and society.* New York: Guilford Press.

Wainrib, B. R. ve Bloch, E.L. (1998). *Crisis intervention and trauma response theory and practice*. New York: Springer Publishing Company.

Wiger, D. A. ve Harowski, K. J. (2003). *Essentials of crisis counseling and intervention*. New Jersey: John Wiley ve Sons, Inc.

Winey, L.L. (1996). A Personal construct model of crisis intervention counseling for adult clients. *Journal of Constructivist Psyhology*, 9, 2, 109-126.

Zara, A. (2011). Krizler ve Travmalar. A. Zara (Ed.), *Yaşadıkça Psikolojik Sorunlar ve Başa Çıkma Yolları* içinde (s.91-119). İstanbul: İmge Kitabevi.

6. BÖLÜM

HASTA OLMA PSİKOLOJİSİ

ÖĞR. GÖR. PSK. DR. AYŞE SABA YALÇIN

Sevebilen ve çalışabilen insan sağlıklıdır.

(Sigmund Freud)

1. SAĞLIK

Sağlıklı bir yaşam tarzını benimsemek dünya çapında bir girişimci olmanın yolunu açar. Uyku, egzersiz ve sağlıklı beslenme günümüzde girişimcilerin başarısını belirleyen temel faktörlerdir. Sağlık çevreye ve insanın kendi fizyolojik ve psikolojik gereksinimlerine gereken önemin verilmesiyle kazanılır. Yapılan tanımlarda, sağlık geçici bir durum olarak ifade edilmekte ve korunmasının önemi vurgulanmaktadır. Gereken önlemler alındığında, stres yönetimine dikkat edildiğinde korunabilecek bir nitelik olarak açıklanmaktadır. Birey, fiziksel ve psikolojik olarak kendini değerlendirdiğinde, içsel huzuru yoksa, iç iletişimi başarılı değilse kendisini mutsuz, hasta hissedebilir bazı bireyler de hasta oldukları halde sorumluluklarını yerine getirebilmek için sağlıklı görünümle çaba gösterebilirler. Herhangi bir hastalığın doktor tarafından tanı almamış olması objektif sağlıktır. Kendini iyi hissetmeyen birisinin yaşadığı belirtilerin doktor tarafından doğrulanmış olması bireyin hasta olması demektir.

Genel olarak “hastalığın olmayışı” sağlık, “kendinde dengesizlik, rahatsızlık hissetme” hastalık olarak tanımlandığından, bu kavramlar açıklanırken bireyi etkileyen ruhsal ve sosyal faktörler İhmal edilmiştir. Sağlık bu etkenler çerçevesinde ele alınması gereken bütüncül bir kavramdır. Bu kavramda bilişsel ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak ifade edilen “iyilik hali” bireylere ve toplumlara göre değişebilen bir durumdur. Bireyin sağlıklı olabilmesi için psikolojik iyi oluşu, yaşamdan mutlu olması önemlidir. Bu bireyin hedeflerine ulaşma isteği vardır, engeller, sorunlar karşısında umutludur. Sağlıklı olmada, bireyin psikolojik iyi oluş ile yaşam kalitesini geliştirmesi, ruh sağlığını koruyan önlemler ile hastalığa olan direncini arttırması önemlidir.

Son yıllarda, sağlıklı olmak ile psikolojik olarak kendini iyi hissetmenin aynı anlama gelmediği, hastalıklardan korunmanın bu duruma gösterilen tepkilerin bireysel olarak değişebildiği konuları üzerinde çalışılmaktadır. İyi olmanın hastalıklı biçimleri olabileceği gibi, hasta olmanın sağlıklı yolları olduğu üzerinde durulmaktadır.

Sağlıklı görünen bir kişi içsel huzursuzluk yaşayabilir bu nedenle zamanla sağlığı bozulabilir. Öte yandan hastalık belirtileri yaşayan biri, motivasyon gücü, azim ve kararlılık özellikleri ile umutla hedeflerine ulaşma çabasını sürdürebilir.

KAYNAKÇA

Albayrak Kaymak, D. (1994). Kişilerarası davranış biçimlerine dualist bir bakış: içselleştirme ve dışsallaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi,* 9(32): 35-46. URL: www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/ 1031828/ tpd1300443319940000m000305.pdf

Andersson Arntén, A.C., Jansson, B., Archer, T. (2008). Influence of affective personality type and gender upon coping behavior, mood, and stress. *Individual Differences Research, 6(3):* 139-168. URL: www.idr-journal.com

Ardahan, M. (2006). Sosyal destek ve hemşirelik. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 9(2):* 68-75. URL: dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29313

Arndt, V., Merx, H., Sturmer, T., Stegmaier, C., Ziegler, H., Brenner, H. (2004). Age-specific detriments to quality of life among breast cancer patients one year after diagnosis. *European Journal of Cancer, 40(5):* 673-680. doi: 10.1016/j.ejca.2003.12.007

Aziz, N.M., Rowland, J.H. (2003). Trends and advances in cancer survivorship research: Challenge and opportunity. *Seminars in Radiation Oncology, 13(3):* 248-266. doi: 10.1016/S1053-4296(03)00024-9

Baer, R.A. (2006). *Mindfulness-Based Treatment Approaches: Clinician's Guide to Evidence Base and Applications.* Burlington: Academic Press.

Batıgün Durak, A., Hisli Şahin, N., Demirel, E. (2011). Bedensel hastalıkları olan bireylerde stres, kendilik algısı, kişilerarası tarz ve öfke ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 22(4):* 245-254. URL: www.turkpsikiyatri.com/ftr.aspx?id=822

Bauer, C.L., Victorson, D., Rosenbloom, S., Barocas, J., Silver, R.K. (2010). Alleviating distress during antepartum hospitalization: A randomized controlled trial of music and recreation therapy. *J Womens Health, 19(3):* 523-531. doi: 10.1089/ jwh.2008.1344

Bekar, M. (2001). Kültürler arası (transkültürel) hemşirelik. *Toplum ve Hekim, 16(2):* 136-141.

Birol, L. (1997). *Hemşirelik Süreci.* 3. Baskı, İzmir: Etki Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti.

Broemer, P., Blümle, M. (2003). Self-views in close relationships: the influence of attachment styles. *The British Journal of Social Psychology, 42(Pt 3):* 445-460. doi: 10.1348/014466603322438251

Brown, K.W., Ryan, R.M., Loverich, T.M., Biegel, G.M. ve West, A.M. (2011). Out of the armchair and into the streets: Measuring mindfulness advances knowledge and improves interventions: Reply to Grossman (2011). *Psychological Assessment, 23(4):* 1041-1046. doi: 10.1037/a0025781

Carlson, L.E., Speca, M., Faris, P., Patel, K.D. (2007). One year pre-post intervention follow-up of psychological, immune, endocrine and bloodpressure outcomes of mindfulness-based stress reduction (MBSR) in breast and prostate cancer outpatients. *Brain, Behavior and Immunity, 21(8):* 1038-1049. doi: 10.1016/j.bbi.2007.04.002

Chida, Y., Hamer, M., Wardle, J., Steptoe, A. (2008). Do stress-related psychosocial factors contribute to cancer incidence and survival? *Nature Clinical Practice Oncology, 5(8):* 466-475. doi: 10.1038/ncponc1134

Cirhinlioğlu, Z. (2001). *Sağlık Sosyolojisi.* 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Cufta, M. (2016). Stres ve dini inanç. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 0(5):* 50-70. doi: 10.17859/pauifd.14501

Çakar, F., Şimşek, H., Sever, A. (2018). Gençlerde diyafragmatik solunum egzersizinin bazı mental ve fiziksel sağlık düzeylerine etkisi. *Türk Doğa ve Fen Dergisi, 7(2):* 42-47. URL: dergipark.org.tr/tr/pub/tdfd/issue/41964/492621

Davidson, K., Stuhr, J., Dixon, K., MacLean D. (2000). Constructive anger verbal behavior predicts blood pressure in a population-based sample. *Health Psychol, 19(1):* 55-64. doi: 10.1037//0278-6133.19.1.55

Diener, E., Seligman, M.E.P. (2002). Very happy people. *Psychological Science, 13(1):* 81-84. doi: 10.1111/1467-9280.00415

Falkenström, F. (2010). Studying mindfulness in experienced meditators: A quasi-experimental approach. *Personality and Individual Differences, 48(3):* 305-310. doi: 10.1016/j.paid.2009.10

Garland, E., Gaylord, S., Park, J. (2009). The role of mindfulness in positive reappraisal. *Explore, 5(1):* 37-44. doi: 10.1016/j.explore.2008.10.001

Güçlü, N. (2001). Stres yönetimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(1):* 91-109. URL: www.gefad.gazi.edu.tr/tr/pub/issue/6769/91096

Günay, İsmailoğlu, E., Khorshid, L. (2016). Baş-boyun kanserli hastaların stresle baş etme tarzları ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. *Turkiye Klinikleri J Nurs Sci, 8(4):* 288-296. doi: 10.5336/nurses.2015-48255

Kangas, M., Henry, J.L., Bryant, R.A. (2002). Posttraumatic stress disorder following cancer: A conceptual and empirical review. *Clinical Psychology Review, 22(4):* 499-524. doi: 10.1016/s0272-7358(01)00118-0

Keng, S.-L., Smoski, M.J., Robins, C.J. (2011). Effects of mindfulness on psychological health: A review of empirical studies. *Clinical Psychology Review, 31(6):* 1041-1056. doi: 10.1016/j.cpr.2011.04.006

Koopman, C., Butler L.D., Classen, C., Giese-Davis, J., Morrow, G.R., Westendorf, J., et al. (2002). Traumatic stress symptoms among women with recently diagnosed primary breast cancer. *Journal of Traumatic Stress, 15(4):* 277-287. doi: 10.1023/A:1016295610660

Lazarus, R.S. (2003). Does the Positive Psychology Movement Have Legs? *Psychological Inquiry, 14(2):* 93-109. doi: 10.1207/S15327965PLI1402_02

Leroy, H., Anseel, F., Dimitrova, N.G., Sels, L. (2013). Mindfulness, authentic functioning, and work engagement: A growth modeling approach. *Journal of Vocational Behavior, 82(3):* 238-247. doi: 10.1016/j.jvb.2013.01.012

Lyubomirsky, S., King, L., Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin, 131(6):* 803-855. doi: 10.1037/0033-2909.131.6.803

Malinowski, P., Lim, H.J. (2015). Mindfulness at work: Positive affect, hope, and optimism mediate the relationship between dispositional mindfulness, work engagement and well-being. *Mindfulness, 6(6):* 1250-1262. doi: 10.1007/s12671-015-0388-5

Oskay, Ü (1993). Medikal sosyolojide bazı kavramsal açıklamalar. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları (Sosyoloji Dergisi), 4:* 90-132. URL: dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40974/494986

Öcel, H. (2017). Meme Kanseri Tanısı Almış Çalışan Kadınlarda Damgalanma ve Bilinçli Farkındalık ile Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkiler: Psikolojik Esnekliğin Düzenleyici Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi, 32(80):* 116-133. URL: www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpd1300443320170000m000013.pdf

Ölçer, Z., Özkay, U. (2015). Yüksek riskli gebelerin yaşadığı stresörler ve stresle baş etme yöntemleri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 12:* 85-92. doi: 10.5222/HEAD.2015.085

Özel, Y., Bay Karabulut, A. (2018). Günlük yaşam ve stres yönetimi. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1(1):* 48-56. URL: dergipark.org.tr/tr/pub/tusbad/issue/38852/427943

Özen, S. (1994). Sağlık ve sosyokültürel yapı değişkenleri. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 5:* 133-145. URL: dergipark.org.tr/tr/download/article-file/593148

Pielage, S.B., Luteijn, F., Arrindell, W.A. (2005.) Adult attachment, intimacy and psychlogical distress in a clinical and community sample. *Clin Psychol Psychot, 12(6):* 455-464. doi: 10.1002/cpp.472

Sayan, A. (1999). Kültür ve sağlık. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2(2):* 50-52. URL: dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29116

Seligman, M.E.P. (2002). Positive Psychology, Positive Prevention and Positive Therapy. C.R. Snyder and S.J. Lopez (Eds.). *Handbook of Positive Psychology* içinde. New York: Oxford University Press.

Shaver, P.R., Miculincer, M. (2002). Attachment-related psychodynamics. *Attachment & Human Development, 4(2):* 133-161. doi: 10.1080/14616730210154171

Smith, T.W., Glazer, K., Ruiz, J.M., Gallo, L.C. (2004). Hostility, anger, aggressiveness and coronary heart disease: An interpersonal perspective on personality, emotion and health. *Journal of Personality, 72(6):* 1217-270. doi: 10.1111/j.1467-6494.2004.00296.x

Taylor, C., Lillis, C., Lemone, P. (1997). *Fundamentals of Nusing.* United Kingdom: Stanley Thornes (Publishers) Ltd.

Weinstein, N., Brown, K.W., Ryan, R.M. (2009). A multi-method examination of the effects of mindfulness on stress attribution, coping, and emotional well-being. *Journal of Research in Personality, 43(3):* 374-385. doi: 10.1016/j.jrp.2008.12.008

Wiseman, H., Metzl, E., Barber, J.P. (2006). Anger, guilt and intergenerational communication of trauma in the interpersonal narratives of second generation holocaust survivors. *American Journal of Orthopsychiatry, 76(2):* 176-184. doi: 10.1037/0002-9432.76.2.176.

Yarpuz-Yolaç, A., Demirci Saadet, E., Erdi Şanlı, H., Devrimci Özgüven, H. (2008). Akne vulgaris hastalarında sosyal kaygı düzeyi ve bunun klinik değişkenler ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 19:* 29-37. URL: www.turkpsikiyatri.com/c19s1/29-37.pdf

Yousfi, S., Matthews, G., Amelang, M., Schmidt-Rathjens, C. (2004). Personality and disease: Correlations of multiple trait scores with various illnesses. *Journal of Health Psychology, 9(5):* 627-647. doi: 10.1177/1359105304045339

7. BÖLÜM

FİZİKSEL SAĞLIK SORUNLARINA VERİLEN DUYGUSAL TEPKİLER VE UYUM SÜRECİ

SOYAL HİZMET UZMANI - PSK. DİLEK TÜRKMEN

Tanrım, bana değiştirebileceğim şeyleri değiştirmek için cesaret,
değiştiremeyeceğim şeyleri kabullenmek için sabır,
ikisi arasındaki farkı bilmek için akıl ver.

(Hitit Duası)

1. GİRİŞ

Fiziksel sağlık sorunları ya da hastalık, kişinin doğumundan ölümüne kadar hayatına tesir edebilecek bir yaşam olayıdır. Holmes ve Rahe (1967) tarafından kişilerin yaşamında hangi olayı ne kadar stresli olarak değerlendirdiğine ve uyum gerektirme derecesine dair sorular ile binlerce görüşmenin sonunda oluşturmuş "Yaşam Olayları Ölçeği"nde yaralanma ve hastalıklar, yaklaşık 40 kategori arasında 6. Sırada yer almaktadır. Buna göre hastalıklar ciddiyeti ne olursa olsun her kişi için stresli, krize neden olan travmatik olaylar olabilmektedir. Kişi bu istenmedik, beklenmedik, ani gelişebilen, yaşamı derinden sarsan, dengesini ve fiziksel-psikolojik bütünlüğünü bozan durumu olağandışı, yıkıcı, yaşamı tehdit eden bir deneyim olarak algılayabilir. Bazı kişiler mevcut baş etme metodları ve kaynakları ile yaşadıkları hastalıkların üstesinden gelebilirken bazı kişiler için durum süregelen baş etme yolları ile çözülemez ve değiştirilemez olarak değerlendirilebilir.

Hastalıkla baş edebileceğini düşünen kişiler duruma geçici olarak düşük düzeyde korku, endişe, kayıplar için üzüntü, öfke ve rahatlama tepkileri verebilir. Hastalığın süresi ve ciddiyeti arttıkça ve kişi tarafından kontrol edilebilirliği azaldıkça hasta, hastalığın üstesinden gelemeyeceğini düşünerek yüksek düzeyde suçluluk, saldırganlık, depresyon, yas, umutsuzluk tepkileri gösterebilir. Hatta bazı kişiler tanının yarattığı afallama ve şok ile hastalığı sahiplenemez, inkâr eder.

Hasta tarafından verilen bu tepkiler, bir nevi raydan çıkan trenin olabilecek en az hasarla durdurulma çabasıdır. Kişi için bu çaba, tanıya verilen ilk tepkinin şokundan sonra, hastalığa ve tedaviye uyum sürecinde de devam eder.

Kitabın bu bölümünde kanser, diyabet, hipertansiyon, kardiyovasküler hastalıklar, böbrek hastaları, ampütasyon geçiren hastalar, epilepsi, kısırlık, HIV pozitif hastaları, COVİD-19 salgını gibi çok çeşitli fiziksel sağlık sorunlarına hastaların verebileceği psikososyal tepkiler; hastaların tanı, tedavi ve rehabilitasyon süreçlerine uyum ve uyumsuzlukları; tanı ve hastalık sürecine tepkileri ve uyumu etkileyen faktörler tanımlandı.

KAYNAKÇA

Aşkın, R., Bozkurt, Y., Zeybek, Z. (2019). Covid-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37: 304, 318. Erişim:05.05.21. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1166182.

Attepe-Özden, S., Özcan, E. (2019). Tıbbi Sosyal Hizmet Müracaatçı Gruplarıyla Çalışma. Tıbbi Sosyal Hizmet içinde (s. 189-280). Ankara: Nobel Yayınları.

Avcı, A., Gün, M., Erdoğan, S. (2020). Kardiyovasküler hastalık tanısıyla yatarak tedavi gören hastaların ilaç tedavisine uyumları ve etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi*, 11(26): 132-139.

Burger, J. M. (2016). Kişilik. Seda Darcan Çiftçi (Ed.), İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (Çev.), 5. Basımdan çeviri içinde (s. 305,328,351,600). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Çakmak, H. (2018). *Oral kemoterapi ilaç kullanan kanser hastalarında motivasyonel görüşme temelli danışmanlığın ilaç uyumu ve öz-etkililiğe etkisi.* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çam, O., Nehir, S. (2010). Miyokard infarktüsü geçiren hastalarda psikososyal sağlık ve hastalık uyumu. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 26(3): 73-84. Erişim: 17.05.21. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/825562

Carpenter, R., Gilleland, D., Maslow, J., Theeke, E., Theeke, L. (2017). Relationships among distress, appraisal, self-management behaviors and psychosocial factors in a sample of rural Appalachian adults with Tip 2 Diaetes. *Online Journal of Rural Nursing and Health Care*, 17(2). doi: 10.14574/ojrnhc.v17I2.446

Cvengros, J., Christensen, A., Lawton, W. (2004). The role of perceived control and preference for control in adherence to a chronic medical regimen. *Ann Behav Med*, 27(3): 155-161. doi: 10.1207/s15324796abm2703_3.

Dedeli, Ö., Akyol, A. (2008). Yoğun bakım hastalarında psikososyal sorunlar. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, 12(1-2): 26-32. Erişim: 17.04.21. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/260103.

Demiröz, F. (2018). Ruh Sağlığı Alanında Krize Müdahale ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. Arzu İçağasıoğlu, Seda Attepe Özden (Ed.), Psikiyatrik Sosyal Hizmet içinde (s. 265-272). Ankara: Nobel Yayınları.

Efe, D., Kocaöz, S. (2015). Adherence to diet and fluid restriction of individuals on hemodialysis treatment and affecting factors in Turkey. *Japan Journal of Nursing Science*, 12: 113-123. doi: 10.1111/jjns.12055.

Erbay, Ö., Usta, Ö., Yüceyar, A. (2018). Multiple sklerozlu hastalarda hastalık modifiye edici ilaç tedavisine uyumu etkileyen faktörler. *DEUHFED*, 11(2): 164-172. Erişim: 01.05.21. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/752810.

Gonzalez. J., Fısher, L., Polonsky, W. (2011). Depression in diabetes: have we been missing something important?. *Diabetes Care*, 34(1). doi: 10.2337/dc10-1970.

Görgülü, Ü., Fesci, H. (2011). Epilepsi ile yaşam: Epilepsinin psikososyal etkileri. *Göztepe Tıp Dergisi*, 26(1). 27-32. doi: 10.5222/J.GOZTEPETRH.2011.27.

Groves, M. S., Muskin, P. R. (2005). Psychological Responces to Illness. James L. Levenson. (Ed.), Textbook of Psychosomatic Medicine içinde (s. 67-88). Washington: American Psychiatrics Publishing.

Gültekin, M. (2004). Ergenlerde kontrol alanı algısı. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2): 267-279. Erişim: 24.05.21. https://app.trdizin.gov.tr/makale/TkRReE56RXg/ergenlerde-kontrol-alani-algisi.

Gümüş, A. (2006). Meme kanserinde psikososyal sorunlar ve destekleyici girişimler. *Meme Sağlığı Dergisi*, 2(3): 108-114. Erişim: 13.05.21. https://app.trdizin.gov.tr/makale/TnpBME9URXg/meme-kanserinde-psikososyal-sorunlar-ve-destekleyici-girisimler.

Gün, Y., Korkmaz, M. (2014). Hipertansif hastaların tedavi uyumu ve yaşam kalitesi. *DEUHYO ED*, 7(2): 98-108.Erişim: 11.05.21. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/753390.

Hacıhasanoğlu, R., Gözüm, S. (2011). The effect of patients education and home monitoring on medication compliance, hypertension management, healty lifestyle behaviours and BMI in a primary health care setting, *Journal of Clinical Nursing*. 20: 692-705. doi: 10.1111/j.1365-2702.2010.03534.x.

İncesazlı, B., S. (2008). *Koroner hastalığı olan bireylerde ve eşlerinde öfke* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Inter-Agency Standing Committe (IASC). (2020). Acil Durumlarda Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Referans Grubu. COVID-19 Salgınının Ruh Sağlığı ve Psikososyal Etkenler Açısından Ele Alınması, Versiyon 1.5, Erişim: 13.05.2021, https://interagencystandingcommittee.org/.

Iturralde, E., Rausch, J., Weissberg-Benchell, J. (2019). Diabetes-related emotional distress over time. *Pediatrics*. 143(6). doi: 10.1542/peds.2018-3011.

Kaçmaz, N. (2003). *Fiziksel hastalığa uyum güçlüğü yaşayan hastalarda konsültasyon liyezon psikiyatrisi hemşireliği modeli geliştirme çalışması* (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Erişim: 16.05.21. file:///C:/Users/Acil/Downloads/124177.pdf.

Kalra, S., Jean BN., Yeravdekar, R. (2018). Emotional and psychological needs of with diabetes. *Indian J Endocr Metab*, 22(5): 696-704. doi: 10.4103/ijem.IJEM_579_17.

Kocaman, N. (2008). Hastaların psikososyal tepkilerini etkileyen faktörler. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(1): 101-112. Erişim: 16.04.21. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29402.

Kocaman, N. (2008). Tıbbi hastalığa psikososyal tepkiler. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 71(2): 52-58. Erişim: 16.04.21. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/98371.

Kömürcü, C. Ve Kuzu, A. (2020). Kronik böbrek hastalığında travma sonrası büyüme. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*, 15(1):30-36. doi: 10.47565/ndthdt.2020.4.

Koyun, A., Taşkın, L., Terzioğlu, F. (2011). Yaşam dönemlerine göre kadın sağlığı ve ruhsal işlevler: Hemşirelik yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* 3(1): 67-99. doi: 10.47565/ndthdt.2020.4.

Kubler-Ross, E. (1997). Ölüm ve Ölmek Üzerine. Banu Büyükkal (Çev.). İstanbul: Boyner Holding Yayınları.

Kul, E. (2018). *Kronik hastalarda ilaç tedavisi uyumu ve etkili faktörler (Uzmanlık Tezi).* Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.

Lazarus, R. S. (1987). Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of Personality, 1(3),* 141-169. Doi: 10.1002/per.2410010304.

Levkovich, I., Shinan-Altman, S. (2020). Impackt of the Covid-19 Pandemic on Stress and Emotional Reactions in Israel: A mixed-methods study. *International Health*, 0:1-9. doi: 10.1093/inthealth/ihaa081.

Li, X., et al (2021). Psychological stresses among Chinese university student during the COVID-19 epidemic: The effect of early life adversity on emotional distress. *Journal of Affective Disorders,* 282: 33-38. doi: 10.1016/j.jad.2020.12.126.

Liamputtong, P., Suwankhong, D. (2015). Breast cancer diagnosis: biographical distruption, emotional experiences and strategic management in Thai women with breast cancer. *Sociology and Health and Ilness*, 37(7):1086-1101. doi: 10.1111/1467-9566.12282.

Lipowski, Z. J. (1983). Psychosocial reactions to physical illness. *Canadian Medical Association Journal*, 128: 1069-1072. Erişim: 12.04.21. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1874857/pdf/canmedaj01390-0029.pdf.

Lovallo, W., Gerın, W. (2003). Psychophysiogal reactivity: Mechanisms and pathways to cardiovascular. *Psychosomatic Medicine*, 65. 36-45. doi: 10.1097/01.PSY.0000033128.44101.C1.

Lu, Q., Man, J., You, J., LeRoy, A. (2015). The link between ambivalence over emotional expression and depressive symptoms among Chinese breast cancer survivors. *J Psychocom Res*. 79(2): 153-158. doi: 10.1016/j.jpsychores.2015.01.007

Markovitz, S., Schrooten, W., Arntz, A., Peters, M. (2015). Resilience as a predictor for emotional response to the diagnosis and surgery in breast cancer patient. *Psycho-Oncology*, (24): 1639-1645. doi: 10.1002/pon.3834.

Mehrabi, E., Hajian, S., Simbar, M., Hoshyari, M., Zayeri, F. (2015). Coping response following a diagnosis of breast cancer: A systematic review. *Eloctronic Physician*, (7): 1575-1583. doi: 10.19082/1575

Moron, M. Ve Biolik-Moron, M. (2021). Trait Emotional Intelligence and Emotional Experiences During the COVID-19 Pandemic Outbreak in Poland: A Daily Diary Study. *Personality and Individual Differences*, 168. doi: 10.1016/j.paid.2020.110348.

Murphy, P., Marlow, L., Waller, J., Vrinten, C. (2018). What is it about a cancer diagnosis that would worry people? A population-based survey of adults in England. *BMC Cancer,* (18):86. doi: 10.1186/s12885-017-3963-4.

Nabe-Nielsen at all. (2021). COVID-19 Risk Management and Emotional Reactions to COVID-19 Among School Teachers in Denmark. *JOEM*, 63(5): 357-362. doi: 10.1093/inthealth/ihaa081.

Okanlı, A. (2004). Kadınlarda maktektominin psikososyal etkileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 8*(1). Erişim: 13.05.21. https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/143.

Okyayuz, Ü., H. (Ed.). (2013). Sağlık Psikolojisi. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Öncül, Ö., Ferhatolu, D. (2014). Stres, Sağlık ve Stresle Başa Çıkma. Öznur Öncül, Deniz Ferhatoğlu (Çev.) Psikolojiye Giriş 2. Basım içinde (s. 492-525), Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Özbek, S., Kaya, E., Tekin, A. Ve Doğan, Ş. (2006). Yaşlılarda tedaviye uyum. *Turkish Journal of Geriatrics*, (9)3: 177-181. Erişim: 21.04.21. https://www.geriatri.dergisi.org/uploads/pdf/pdf_TJG_317.pdf.

Özçürümez, G., Tanrıverdi, N. Ve Zileli, L. (2003). Kronik böbrek yetmezliğinin psikiyatrik ve psikososyal yönleri. *Türk Psikyatri Dergisi*, 14(1): 72-80. Erişim: 21.05.21. http://www.turkpsikiyatri.com/C14S1/kronikBobrek.pdf.

Özdemir, Ü., Taşçı, S. (2013). Kronik hastalıklarda psikososyal sorunlar ve bakım. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimler Fakültesi Dergisi,* 1(1): 57-72. Erişim: 19.04.21. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/66941.

Özkan, S. (1990). Psikiyatrik tıp: Konsültasyon-liyazon psikiyatri. *Klinik Psikofarmokoloji Bülteni*. 1(1):10-17. Erişim: 28.04.21. http://www.psikofarmakoloji.org/pdf/1_1_2.pdf.

Öznur, T. (2013). Çatışmayla ilişkili tarabmatik amputasyonların fiziksel rehabilitasyon sürecinde eşlik eden psikiyatrik sorunlar. *Gülhane Tıp Dergisi*, 55: 332-341. Erişim: 02.05.21. https://app.trdizin.gov.tr/makale/TVRZeE5UQTBOQT09.

Özonuk, E., Yılmaz, M. (2019). Tip 2 diabetes mellitus tanılı hastaların sağlık okuryazarlığı ve tedavi uyumu arasındaki ilişki. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 16(2): 96-103. doi: 10.5222/KUHEAD.2019.096.

Özsoy, İ., Okyayuz, Ü. (2016). Amputasyon geçirmiş kişilerin baş etme becerileri: Olgu sunumu. *Klinik Psikiyatri*, 19: 45-51. doi: 10.5505/kpd.2016.30074.

Peel, E., Parry, O., Douglas, M. Ve Lawton, J. (2004). Diagnosis of type 2 diabetes: a qualitative analysis of patients' emtional reations and views about information provision. *Patient Edıcation and Counseling* (53): 269-275. doi: 10.1016/j.pec.2003.07.010.

Sargın, N., Kutluca, V. (2020). Covid-19 sürecinde yetişkilerin tepkileri. *Bilge Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırması Dergisi*, 4(2): 64-70. doi: 10.47257/busad.838408.

Şekerci, B., Bildik, Ö. (2020). Tedaviye uyum: Kavramsal bir değerlendirme Türkiye Klinikleri *J Med Ethics*, 28(2): 279-284. doi: 10.5336/mdethic.2019-70795

Silva et al. (2018). Diagnosis of diabetes mellitus and living with a chronic condition: Participatory study. *BMC Public Health*. Doi: 10.1186/s12889-018-5637-9.

Solmuş, T. (2004). İş yaşamı, denetim odağı ve beş faktör kişilik modeli. *Türk Psikoloji Bülten*, 10(34-25): 196-205. Erişim: 12.05.21. https://www.psikolog.org.tr/tr/birimler/suruc-9532/is-yasami-denetim-odagi-ve-bes-faktor-kisilik-modeli-x740.

Toolen, B. D., De Ridder, D., Bensing, J., Gorter, K., Rutten, G. (2008). No worries, no impact? A systematic review of emotional, cognitive and behavioural responses to the diagnosis of type 2 diabetes. *Health Psychology Review*, 2(1), 65-93.doi: 10.1080/17437190802311361.

Torrente, F. At all (2020). Sooner than you think: a very early affective reactions to the COVID-19 pandemic and quarantine in Argentina. *J Affect Disord*, 1(282): 495-503. doi: 10.1016/j.jad.2020.12.124.

Ülger, E., ve diğerleri. (2014). Kanserde psikososyal sorunlar ve psikososyal onkolojinin önemi. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 28(2): 85-92. Erişim: 12.05.21. https://jag.journalagent.com/deutip/pdfs/DEUTFD_28_2_85_92.pdf.

Uslu, E., Buldukoğlu K. (2018). Şizofrenide ilaç tedavisine uyum ve psikiyatri hemşiresinin rolü. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi,* 7(1): 61-72. Erişim: 22.04.21. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/497657.

Üstünsoy, S., Aker, T., Çobanoğlu, N. (2003). Şizofreni ve diğer psikotik bozukluğu olan hastalarda tedaviye uyum sorunları. *Düşünen Adam*, 16(4): 211-218. Erişim: 09.05.21. https://dusunenadamdergisi.org/storage/upload/pdfs/1587738989-tr.pdf.

Velligan, D. I., Sajatovic, M., Hatch, A. Kramata, P., Docherty, J. P. (2017). Why do psychiatric patients stop antipsychotic medication? A systematic review of reasons for nonadherence to medication in patients with serious mental illness. *Patient Prefer Adherence*, 3(11): 449-468. doi: 10.2147/PPA.S124658.

Watson, M., Greer, S., Blake, S., Shrapnell, K. (1984). Reactions to a diagnosis cancer: Relationship between denial, delay and rates of psychological morbidity. *Cancer,* 53:(9): 2008-12. Doi: 10.1002/1097-0142(19840501)53:9<2008::aid-cncr2820530934>3.0.co;2-b.

Whitaker, K., Cromme, S., Winstanley, K., Renzi, C., Wardle, J. (2016). Emotional responses to the experience of cancer 'alarm' symptoms. *Psycho-Oncology,* (25): 567-573. doi: 10.1002/pon.3964.

Yanıkkerem, E., Kavlak, O., Sevil, Ü. (2008). İnfertil çiftlerin yaşadıkları sorunlar ve hemşirelik yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11: 112-121. Erişim: 15.05.21. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29441.

Zastrow, C., Kirst-Ashman, K. K. (2015). İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre-2. Erdem Türközü (Çev.),1. Basımdan çeviri içinde (s. 339). Ankara: Nika Yayınevi.

Zhao, X. At all (2021). Autistic Traits and Negative Emotions in the General Populations During COVID-19: Mediating Roles of the Behavioural Immune System and COVID-19 Risk Perception. *Psychiatry Research*, 300. doi: 10.1016/j.psychres.2021.113918.

Zwingmann, J., Keller, M., Baile, W., Schmier, J. Ve Berhard, J. (2017). Effects of PCC on Cancer Diagnosis.*Wiley Online Library,* 123(16): 3167-3175. doi: 10.1002/cncr.30694.

8. BÖLÜM

PSİKOSOSYAL AÇIDAN KRONİK AĞRI VE AĞRI İLE BAŞ ETME

DR. ÖĞR. ÜYESİ MELİKE BOZTİLKİ

Kronik ağrı tamamen vücutla ilgili değildir, tamamen beyinle ilgili de değildir; her şeyinle ilgilidir. Her şeyi hedef al. Hayatını geri al.

(Sean Mackey, Stanford Üniversitesi Redlich Anesteziyoloji, Perioperatif ve Ağrı Tıbbı, Nörobilim ve Nöroloji Profesörü)

1. GİRİŞ

Sıklığı, yoğunluğu ve etkili olduğu bölge farklılaşsa da herkes zaman zaman vücudunda ağrı hisseder. Bu yüzden ağrı hissettiğimizde yaşadığımız acı dışında bir şeylere odaklanmanın, artık otomatikleşmiş gibi kolayca yaptığımız basit işleri bile tamamlamanın, hatta en sevdiğimiz aktivitelerden keyif almanın ne kadar zorlaştığını hepimiz biliriz. Ağrının bir noktada, belki ufak bir müdahale belki biraz sabırla geçeceğini bilmek ise stres yaratmadan hayatımıza devam etmemizi sağlar.

Ancak bazı durumlarda ağrı kronikleşir ve tıbbi müdahalelere rağmen aylar hatta belki yıllar boyunca tam anlamıyla geçmez. Kronik ağrı olarak tanımlanan bu ağrı türünü tanımlayacak; psikososyal nedenleri ve ağrıyla baş etme stratejileri üzerinde duracağız.

Uluslararası Ağrı Araştırmaları Derneği (IASP)'nin tanımına göre ağrı; duyusal, duygusal, bilişsel ve sosyal bileşenlerle gerçek veya potansiyel doku hasarı ile ilişkili olarak ortaya çıkan, stres yaratıcı ve hoş olmayan bir deneyimdir. Kronik ağrı ise geçmeyen veya tekrarlayan ağrı olarak tanımlanmaktadır. Ağrının kronik ağrı olarak tanımlanabilmesi için 3 aydan fazla sürmesi gerekmektedir. Medikal ve cerrahi müdahalelere rağmen 6 aydan uzun sürmesi durumunda ise ağrı "tedaviye dirençli ağrı" olarak sınıflandırılır.

KAYNAKÇA

Akyüz, G., Özkök, Ö. (2012). Evidence based rehabilitation in chronic pain syndromes. Agri. 24(3):97-103. doi: 10.5505/agri.2012.46320.

Babaoğlu, G., İnan, L.E., Özdel, K. (2017). *Cognitive Bahavioral Therapy In The Chronic Pain Management. Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research, 6 (3), 133-140.*

Bevers, K., Watts, L., Kishino, N. D., & Gatchel, R. J. (2016). The Biopsychosocial model of the assessment, prevention, and treatment of chronic pain. *US Neurology*, *12*(2), 98-104. https://doi.org/10.17925/USN.2016.12.02.98

Bradford K, Shih W, Videlock EJ, Presson AP, Naliboff BD, Mayer EA, Chang L. (2012). Association between early adverse life events and irritable bowel syndrome. *Clinic Gastroenterol Hepatol*, 10(4):385-90.

Denk F, McMahon SB, Tracey I. (2014). Pain vulnerability: a neurobiological perspective. *Nature Neuroscience*. 17(2):192-200. doi: 10.1038/nn.3628. Epub 2014 Jan 28. PMID: 24473267.

Dueñas, M., Ojeda, B., Salazar, A., Mico, J. A., & Failde, I. (2016). A review of chronic pain impact on patients, their social environment and the health care system. *Journal of pain research*, *9*, 457–467. https://doi.org/10.2147/JPR.S105892

Edwards, R. R., Dworkin, R. H., Sullivan, M. D., Turk, D. C., & Wasan, A. D. (2016). The Role of Psychosocial Processes in the Development and Maintenance of Chronic Pain. *The journal of pain*, *17*(9 Suppl), T70–T92. https://doi.org/10.1016/j.jpain.2016.01.001

Ignatavicius, D. D., & Workman, L. (2015). Medical-surgical nursing: patient-centered collaborative care. (8th ed.). Elsevier International Association for the Study of Pain. (2017).

Köknel Talu, G. (2007). Ağrılı hastanın değerlendirilmesi. İçinde: Erdine S: Ağrı 3.baskı. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, 2007, 61-69.

Joypaul, S., Kelly, F., McMillan, S. S., & King, M. A. (2019). Multi-disciplinary interventions for chronic pain involving education: A systematic review. *PloS one*, *14*(10). Peacock, S., & Patel, S. (2008). Cultural Influences on Pain. *Reviews in pain*, *1*(2), 6–9.

Peres, M. F. P., & Lucchetti, G. *(2010).* Coping Strategies in Chronic Pain*. Current Pain and Headache Reports, 14(5), 331–338. doi:10.1007/s11916-010-0137-3.*

Rostami, K., Zadeh, S. H., & Rakhshan, M. (2019). Chronic pain: a concept analysis. *Electronic Journal of General Medicine, 16*(2), em130. https://doi.org/10.29333/ejgm/94098,

Sertel Berk, H. Ö. (2006). Kronik ağrı yaşantısı ve ağrı inançları: Ağrı İnançları Ölçeği'nin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tüzün, E. H. ve Eker, L. (2003). Sağlık Değerlendirme Ölçütleri ve Yaşam Kalitesi, *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 13(2), 3-8.

9. BÖLÜM

PSİKOSOSYAL YÖNDEN ENDOKRİN SİSTEM HASTALIKLARI

ARŞ. GÖR. DR. ELİF ARDIÇ

Nereye gittiğini bilen kişiye yol vermek için dünya bir yana çekilir.

(Stair Jordan)

1. ENDOKRİN SİSTEM

Vücudumuzdaki organların, dokuların ve hücrelerin işlevlerine normal olarak devam edebilmesi için bütün sistemlerin sağlıklı bir biçimde görevlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Vücut fonksiyonları iki büyük sistemle düzenlenir. Bunlardan birisi Sinir sistemi, diğeri ise Endokrin (Hormonal) sistemdir. Endokrin sistem vücudun duyguları, bilişsel işleyişi ve davranışsal tepkiyi düzenlemek için kullandığı en önemli mekanizmalardan biridir. Endokrin sistem, vücudun dengesini korumak için sinir sisteminizle birlikte çalışır ve hormon adı verilen kimyasal taşıyıcıların kan dolaşımına katılımını salgılayan bezlerden oluşur. Endokrin bezler tarafından salgılanan ve kana karışan hormonlar ilgili oldukları organ ve dokulara iletilir. Her hormonun etki ettiği doku ve organ farklıdır ve her hormonun etkisi kendine özgüdür. Hormonlar, ilgili oldukları organ ve dokulara ulaştıklarında, hücrelerin işlevlerini yapmalarını sağlayacak bir etki sağlarlar. Bu etki uyarıcı niteliğindedir ve ilgili bölümü harekete geçiren veya hareketini durduran bir komut görevi görür.

Endokrin sistem hipofiz bezi ve hipotalamus tarafından kontrol edilmektedir. Hipofiz bezi ve hipotalamus; hücrelerin görevlerini kontrol etme, doku ve organların görevlerini düzenleme, üremeye ilişkin fonksiyonları düzenleme, büyüme ve gelişmeyi kontrol etme, değişen koşullara göre vücudun uyumunu ve sürekliliğini sağlama, dengeyi (homeostazi) korumak ve stres yaratan durumlara karşı uygun cevaplar vererek organizmanın uyumunu sağlamak gibi işlevlerden sorumludur. Endokrin sistemde oluşan herhangi bir sıkıntı vücudun dengesini bozmakta ve etkileşim içinde olduğu diğer sistemleri de olumsuz yönde etkilemektedir. Endokrin sistemin doğru biçimde çalışmaması hormon seviyesinde anormal yükselmeler veya düşüşler ile sonuçlanır, bunun sonucunda ruh hali değişiklikleri meydana gelebilir, birtakım bozukluklar veya hastalıklar oluşabilir.

KAYNAKÇA

Ağaçhanlı R, Balaban DÖ, Yazar SM, Eradamlar N. (2016). Hashimoto Tiroiditine Bağlı Gelişen Psikoz: Bir Olgu Sunumu. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*.29:181-186. https://dusunenadamdergisi.org/storage/upload/pdfs/1585655767-tr.pdf

DSM V. Tanı Ölçüleri Kitabı. Çeviren: Prof. Dr. Ertuğrul Köroğlu.Boylam Psikiyatri Enstitüsü. Ankara, 2014.

Engin E., Ergün G. (2014).Depresyon.Olcay Çam ve Esra Engin (Ed.), Ruh Sağlığı ve Hemşireliği Bakım Sanatı içinde (s.335-366). İstanbul: İstanbul Tıp Kitapevi.

Esra Engin.(2014). Anksiyete Bozuklukları. Olcay Çam ve Esra Engin (Ed.), Ruh Sağlığı ve Hemşireliği Bakım Sanatı içinde (s.277-315). İstanbul: İstanbul Tıp Kitapevi.

Köksal MG. (2007). Deliryum. *Türk Yoğun Bakım Derneği Dergisi.* 5(1):27-30. http://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_4266/27-41.pdf

Lam RW, Mok H. Depression. 1. Baskı, Oxford University Press, New York, 2008.

Lauriat TL, Samson JA. Endocrine Disorders Associated with Psychological Behavioral Problems. Phillip M. Kleespies (Eds.), The Oxford Handbook of Behavioral Emergencies and Crises içinde (s.1-36). DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199352722.013.32

Özdemir L.(2014).Yoğun bakım hastasında deliryumun yönetimi ve hemşirenin sorumlulukları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi,* 90–98. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/88633

Özdemir Ü, Taşçı S. (Kronik hastalıklarda psikososyal sorunlar ve bakım. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 1(1):57-72.

Öztürk O., Uluşahin A. (2015). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. Nörobilişsel Bozukluklar 13. Baskı içinde (s. 485-509), Ankara: Nobel Tıp Kitapevi

Sonino N, Guidi J, Fava GA. (2015). SPsychological aspects of endocrine disease. J R Coll Physicians Edin. 45:55–69. http://dx.doi.org/10.4997/JRCPE.2015.113

Uzbay T.(2004).Anksiyete ve depresyonun nörobiyolojisi. *Klinik Psikiyatri,* 4:3-11 https://jag.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_7_80_3_11.pdf

World Health Organization. (2017). Depression and other common mental disorders. Global Health Estimates.1-24. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/254610/WHO-MSD-MER-2017.2-eng.pdf

10. BÖLÜM

PSİKOSOSYAL AÇIDAN KANSER VE ETKİLERİ

DR. HEM. SEDA KARAKAYA

Dalgalar durdurulamaz, ancak onlarla sörf yapmak öğrenilebilir.

(Jon Kabat-Zinn BATE)

1. KANSER KAVRAMI

Dünya ölüm nedenleri arasında ikinci sırada yer alan kanser, önemli sağlık sorunlarının başında gelmektedir. Kanser, kontrolsüz hücre çoğalması ile ilişkili bir hastalıktır ve vücudun herhangi bir yerinde oluşabilmektedir, dolayısıyla doku ve organların tümünde kanser hücresi ile karşılaşmak mümkündür. Hâlihazırda bilinmekte olan 100'den fazla kanser çeşidi bulunmakta ve tedavide çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Kemoterapi, radyoterapi ve cerrahi yöntemler; tedavide en sık kullanılan yöntemlerdir. Öte yandan biyolojik yöntemler ve hormon terapileri de kanser tedavisinde kullanılabilmektedir. Yöntemlerin hepsi kendi içerisinde olumlu ve olumsuz birçok faktör içermekle birlikte, kanser hastalarında kişiden kişiye farklılık gösteren tedaviler uygulanmaktadır. Kanser, kişiye özgü bir hastalık olduğundan, genel anlamda kanser hastalığının tedavi yönteminin kesin ve net bir şekilde belirlemek mümkün değildir.

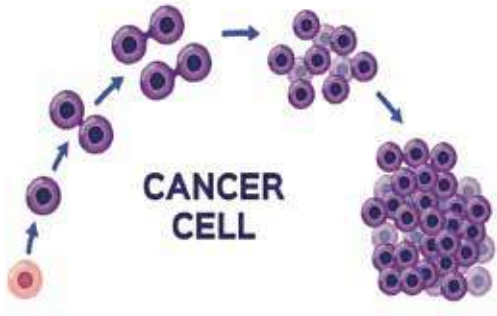

Dünyadaki kanser istatistiklerine bakıldığında 2018 yılında 18.1 milyon vaka ve 9,6 milyon ölüm meydana gelmiştir. 2020 yılında ise dünyada 19 milyon yeni kanser vakası tespit edilmiştir ve kanserden ölenlerin sayısı 10 milyonu bulmaktadır. Kadınlarda meme kanseri akciğer kanserini geçerek 2.3 milyon yeni vaka (%11.4) sayısı ile ilk sırada yer almaktadır. Bunu akciğer (%11.4), kolorektal (%10), prostat (%7.3) ve mide (%5.6) kanseri izlemektedir. Akciğer kanseri yaklaşık 1.8 milyon (%18) ölüme neden olarak mortalitesi en yüksek olan kanser türüdür. Bunu kolorektal(%9.4), karaciğer(%7.7), mide(%7.7) ve kadınlarda meme kanseri (%6.9) izlemektedir. 2030 yılına kadar kanserin dünya ölüm nedenleri arasında ilk sırayı alacağı düşünülmektedir.

Biyomedikal gelişmelere ve yapılan tedavilere rağmen, kanser hücrelerinin çoğalmasını engellemek her zaman mümkün olmamaktadır. Kanser, toplumda korku ile karşılanan bir hastalıktır. Tedavisinin zor olması, tedavi sürecinin zorlu geçmesi ve tedaviye rağmen ölüm ile sonuçlanabilen bir hastalık olmasından dolayı, bu korku ve endişe durumunu anlamak mümkündür. Kanserin tedavisinde biyolojik tedavilerin yanı sıra, kişilerin ruhsal durumları ve beklentileri de ciddi rol almaktadır. Kanser tanısı alan hasta ve yakınlarının, kanserin neden olacağı fizyolojik durumlara ve alabilecekleri kötü haberlere hazır ruhsal dayanıklılığa sahip olmaları gerekmektedir. Bu nedenle ciddi bir tedavi sürecine giren hastanın, aynı zamanda duygusal stres düzeyinin kontrol altında tutulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abrahams, H. J., Gielissen, M. F., Donders, R. R., Goedendorp, M. M., van der Wouw, A. J., Verhagen, C. A., & Knoop, H. (2017). The efficacy of internet-based cognitive behavioral therapy for severely fatigued survivors of breast cancer compared with care as usual: a randomized controlled trial. *Cancer*, *123*(19), 3825-3834.

Acar, D. (2015). *Yazılı duygusal dışavurum paradigmasının kanser hastalarının eşlerinde psikolojik sağlık sonuçları ve travma sonrası gelişim açısından test edilmesi* (Master's thesis, Uludağ Üniversitesi).

Adamis, D., Rooney, S., Meagher, D., Mulligan, O., McCarthy, G. (2015). A comparison of delirium diagnosis in elderly medical inpatients using the CAM, DRS-R98, DSM-IV and DSM-5 criteria. International Psychogeriatric Association, 27, 883-889. doi: 10.1017/S1041610214002853.

Agar, M.R., Quinn, S.J., Crawford, G.B., Ritchie, C.S., Phillips, J.L., Collier, A., et al. (2016). Predictors of mortality for delirium in palliative care. Journal of Palliative Care & Medicine 19:1205–1209.

Alacacıoğlu, A. (2007). *Kanser hastaları ve hasta yakınlarının depresyon, umutsuzluk ve kaygı düzeylerinin değerlendirilmesi* (Doctoral dissertation, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi).

Alfano, C. M., Mayer, D. K., Bhatia, S., Maher, J., Scott, J. M., Nekhlyudov, L., Henderson, T. O. (2019). Implementing personalized pathways for cancer follow-up care in the United States: Proceedings from an American Cancer Society–American Society of Clinical Oncology summit. *CA: a cancer journal for clinicians*, *69*(3), 234-247.

Amiri, S., & Behnezhad, S. (2020). Cancer diagnosis and suicide mortality: a systematic review and meta-analysis. *Archives of Suicide Research*, *24*(sup2), S94-S112.)

Anuk, D. (1999). Kanser, kanserli hasta, hasta ailesi ve tedavi ekibi. *Konsültasyon-Liyezon Psikiyatrisi Kongre Kitabı, Düz: Özkan S, İstanbul*, 160-173.

Ateşçi, F. Ç., Oğuzhanoğlu, N. K., Baltalarli, B., Karadağ, F., Özdel, O., & Karagöz, N. (2003). Kanser hastalarinda psikiyatrik bozukluklar ve ilişkili etmenler. *Turk Psikiyatri Derg*, *14*, 145-152.

Aydın, O., Deveci, A., & Esen-Danacı, A. (2012). Kanser tanısı intihara yol açar mı? Risk algılama ve azaltımı nasıl yapılabilir?. Üroonkoloji bülteni, *11*(4), 311-315.

Ayvat, İ., & Özbaş, A. A. (2021). Yaşlı Kanser Hastalarının Destekleyici Bakım Gereksinimleri: Gereksinimler de Yaşlanıyor mu?. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *8*(1), 93-100.

Babaoğlu, E. (2003). Terminal dönem kanser hastasina bakim veren eşlerin duygusal ve sosyal sorunlari arasindaki ilişki. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, *5*(2), 24-33.

Bag, B. (2013). Kanser Hastalarında Uzun Dönemde Görülen Psikososyal Sorunlar. *Current Approaches in Psychiatry/ Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, *5*(1).

Bahar, A. (2007). Kanser Hastalarına Psikososyal Yaklaşım. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *10*(1), 105-111.

Baykara, O. (2016). Kanser Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, *5*(3), 154-165.

Birliği, A. K. (1998). Hemşireler İçin Kanser El Kitabı. 2. *Baskı, Ankara*, *4*.

Blázquez, M. H., & Cruzado, J. A. (2016). A longitudinal study on anxiety, depressive and adjustment disorder, suicide ideation and symptoms of emotional distress in patients with cancer undergoing radiotherapy. *Journal of psychosomatic research*, *87*, 14-21.

Bush, S.H., Leonard, M.M., Agar, M., Spiller, J.A., Hosie, A., Wright, D.K., et al. (2014). End-of-life delirium: issues regarding recognition, optimal management, and the role of sedation in the dying phase. Journal of Pain and Symptom Management, 48, 215-230.

Casellas-Grau, A., Ochoa, C., & Ruini, C. (2017). Psychological and clinical correlates of posttraumatic growth in cancer: A systematic and critical review. *Psycho-oncology*, *26*(12), 2007-2018.

Choi, K. H., Park, J. H., Park, J. H., & Park, J. S. (2013). Psychosocial needs of cancer patients and related factors: a multi-center, cross-sectional study in Korea. *Psycho-Oncology, 22*(5), 1073-1080.

Çam, O., Saka, Ş., & Gümüş, A. B.(2009). Meme kanserli hastaların psikososyal uyumlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Meme Sagligi Dergisi/Journal of Breast Health, 5*(2).

De la Cruz, M., Ransing, V., Yennu, S., Wu, J., Liu, D., Reddy, A., et al. (2015). The frequency, characteristics, and outcomes among cancer patients with delirium admitted to an acute palliative care unit. Oncologist 20, 1425–1431

Elbi, H. (2001). Kanser ve depresyon. *Psikiyatri Dünyası*, *5*, 5-10.

Ernstmann, N., Neumann, M., Ommen, O., Galushko, M., Wirtz, M., Voltz, R., ... & Pfaff, H. (2009). Determinants and implications of cancer patients' psychosocial needs. *Supportive care in cancer*, *17*(11), 1417-1423.

Faller, H., Schuler, M., Richard, M., Heckl, U., Weis, J., & Küffner, R. (2013). Effects of psycho-oncologic interventions on emotional distress and quality of life in adult patients with cancer: systematic review and meta-analysis. *Journal of Clinical Oncology*, *31*(6), 782-793.

Global cancer statistics 2020: GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA: a cancer journal for clinicians*, *71*(3), 209-249.

Han, X., Hu, X., Zhao, J., Ma, J., Jemal, A., & Yabroff, K. R. (2021). Trends of cancer-related suicide in the United States: 1999-2018. *JNCI: Journal of the National Cancer Institute*.

Irwin, S.A., Pirrello, R.D., Hirst, J.M., Buckholz GT, Ferris, F.D. (2013). Clarifying delirium management: practical, evidenced-based, expert recommendations for clinical practice. Journal of Palliative Medicine, 16, 423–35.

Islam, J. Y., Vidot, D. C., & Camacho-Rivera, M. (2021). Evaluating Mental Health–Related Symptoms Among Cancer Survivors During the COVID-19 Pandemic: An Analysis of the COVID Impact Survey. *JCO Oncology Practice*, OP-20.

Karakaş, S. A., & Okanlı, A. (2007) Kanser Hastalarının Hastalığı Değerlendirme Biçimlerinin Anksiyete Depresyon ve Yaşam Kalitesine Etkisi (Yüksek lisans tezi)

Kaul, S., Avila, J. C., Mutambudzi, M., Russell, H., Kirchhoff, A. C., & Schwartz, C. L. (2017). Mental distress and health care use among survivors of adolescent and young adult cancer: a cross-sectional analysis of the National Health Interview Survey. *Cancer*, *123*(5), 869-878.

Kissane, D. W. (2014). Unrecognised and untreated depression in cancer care. *The Lancet. Psychiatry*, *1*(5), 320-321.]

Krebber, A. M. H., Buffart, L. M., Kleijn, G., Riepma, I. C., De Bree, R., Leemans, C. R., ... & Verdonck-de Leeuw, I. M. (2014). Prevalence of depression in cancer patients: a meta-analysis of diagnostic interviews and self-report instruments. *Psycho-Oncology*, *23*(2), 121-130.

McCorkle, R., Ercolano, E., Lazenby, M., Schulman-Green, D., Schilling, L. S., Lorig, K., & Wagner, E. H. (2011). Self-management: Enabling and empowering patients living with cancer as a chronic illness. *CA: a cancer journal for clinicians*, *61*(1), 50-62.

Mehnert, A., Brähler, E., Faller, H., Härter, M., Keller, M., Schulz, H., ... & Koch, U. (2014). Four-week prevalence of mental disorders in patients with cancer across major tumor entities. *Journal of Clinical Oncology*, *32*(31), 3540-3546.

Melman, D. (2005). Kanserden kurtulan çocuk (1. baskı). *T. Pınar,(Çev.). Ankara: Hacettepe Doktorlar Yayınevi.(Orijinal çalışma basım tarihi 1996)*.

Mitchell, A. J., Chan, M., Bhatti, H., Halton, M., Grassi, L., Johansen, C., & Meader, N. (2011). Prevalence of depression, anxiety, and adjustment disorder in oncological, haematological, and palliative-care settings: a meta-analysis of 94 interview-based studies. *The lancet oncology*, *12*(2), 160-174.

Mitchell, A. J., Ferguson, D. W., Gill, J., Paul, J., & Symonds, P. (2013). Depression and anxiety in long-term cancer survivors compared with spouses and healthy controls: a systematic review and meta-analysis. *The lancet oncology*, *14*(8), 721-732.

Niedzwiedz, C. L., Knifton, L., Robb, K. A., Katikireddi, S. V., & Smith, D. J. (2019). Depression and anxiety among people living with and beyond cancer: a growing clinical and research priority. *BMC cancer*, *19*(1), 1-8.

Osborn, R. L., Demoncada, A. C., & Feuerstein, M. (2006). Psychosocial interventions for depression, anxiety, and quality of life in cancer survivors: meta-analyses. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, *36*(1), 13-34.

Ostuzzi, G., Benda, L., Costa, E., & Barbui, C. (2015). Efficacy and acceptability of antidepressants on the continuum of depressive experiences in patients with cancer: Systematic review and meta-analysis. *Cancer Treatment Reviews*, *41*(8), 714-724.

Ostuzzi, G., Matcham, F., Dauchy, S., Barbui, C., & Hotopf, M. (2018). Antidepressants for the treatment of depression in people with cancer. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (4).

Özkan, S. (1993). Psikiyatrik ve psikososyal açıdan kanser. *Psikiyatrik Tıp: Konsültasyon-Liyezon Psikiyatrisi. İstanbul: Roche Yayınları*.

Özkan, S. (2002). Kanser hastasında psikiyatrik ve psikososyal destek. *Kanser Hastasına Yaklaşım Tanı, Tedavi Ve Takipte Sorunlar*, 345-354.

Özkan, S. (2003). Meme kanserli hastaya psikolojik yaklaşım. *VIII. Ulusal Meme Hastalıkları Kongresi Özet Kitabı*, 21-24.

Özmen, M. (2002). Gastrointestinal sistem kanserlerinde psikososyal sorunlar. *Aktüel Tıp Dergisi Gastroenteroloji ve Hepatoloji Özel Sayısı*, *7*(4), 7-11.

Phillips, K. M., Jim, H. S., Donovan, K. A., Pinder-Schenck, M. C., & Jacobsen, P. B. (2012). Characteristics and correlates of sleep disturbances in cancer patients. *Supportive Care in Cancer*, *20*(2), 357-365.

Pitts, M. (2002). Hastaneye yatırılma ve tedavi yaşantısı. *A. Büyükşahin,(Çev.) Türk Psikoloji Bülteni*, 24-25.

Rodin, G., Lloyd, N., Katz, M., Green, E., Mackay, J. A., & Wong, R. K. (2007). The treatment of depression in cancer patients: a systematic review. *Supportive Care in Cancer*, *15*(2), 123-136.

Roscoe, J. A., Kaufman, M. E., Matteson-Rusby, S. E., Palesh, O. G., Ryan, J. L., Kohli, S., ... & Morrow, G. R. (2007). Cancer-related fatigue and sleep disorders. *The oncologist*, *12*, 35-42.

Salluh, J.I., Wang, H., Schneider, E.B., Nagaraja, N., Yenokyan, G., Damluji, A., et al. (2015). Outcome of delirium in critically ill patients: systematic review and meta-analysis. BMJ, 350, 2538.

Sargent, C. L. I. C. (2017). Hidden costs: the mental health impact of a cancer diagnosis on young people.

Scholz, A.F.M., Oldroyd, C., McCarthy, K., Quinn, T.J., Hewitt, J. (2016). Systematic review and meta-analysis of risk factors for postoperative delirium among older patients undergoing gastrointestinal surgery. British Journal of Surgery, 103(2), e21-e28.

Schouten, B., Bergs, J., Vankrunkelsven, P., & Hellings, J. (2019). Healthcare professionals' perspectives on the prevalence, barriers and management of psychosocial issues in cancer care: A mixed methods study. *European journal of cancer care*, *28*(1), e12936.

Simard, S., Thewes, B., Humphris, G., Dixon, M., Hayden, C., Mireskandari, S., & Ozakinci, G. (2013). Fear of cancer recurrence in adult cancer survivors: a systematic review of quantitative studies. *Journal of Cancer Survivorship*, *7*(3), 300-322.

Sung, H., Ferlay, J., Siegel, R. L., Laversanne, M., Soerjomataram, I., Jemal, A., & Bray, F. (2021).

Tokgöz, G., Yaluğ, İ., & Özdemir, S. (2008). Yazıcı A, Uygun K, Aker T. *Kanser hastalarında majör depresyon yaygınlığı ve ilişkili etkenler. Anadolu Psikiyatri Derg*, *9*, 59-66.

Tuncay, T. (2010). Kanserle başetmede destek grupları. *Toplum ve sosyal hizmet*, *21*(1), 59-71.

Twombly, R. (2006). Decades after cancer, suicide risk remains high. *Journal of the National Cancer Institute*, *98*(19), 1356-1358.

Unal, D., Orhan, O., Ozsoy, S. D., Besirli, A., Eroglu, C., & Kaplan, B. Ü. Ş. R. A. (2016). Effect of radiotherapy on psychiatric disorder in patients with head and neck cancer. *Indian journal of cancer*, *53*(1), 162.

Ülger, E., ALACACIOĞLU, A., Gülseren, A. Ş., Zencir, G., Demir, L., & Tarhan, M. O. (2014). Kanserde psikososyal sorunlar ve psikososyal onkolojinin önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *28*(2), 85-92.

Van der Sluis, F.J., Buisman, P.L., Meerdink, M., Wouter, B., van Etten, B., de Bock, G.H., et al. (2017). Risk factors for postoperative delirium after colorectal operation. Surgery, 161(3), 704- 711.

Van Beek, F. E., Wijnhoven, L. M., Jansen, F., Custers, J. A., Aukema, E. J., Coupé, V. M., ... & Verdonck-de Leeuw, I. M. (2019). Prevalence of adjustment disorder among cancer patients, and the reach, effectiveness, cost-utility and budget impact of tailored psychological treatment: study protocol of a randomized controlled trial. *BMC psychology*, *7*(1), 1-11.

Walker, J., Hansen, C. H., Martin, P., Sawhney, A., Thekkumpurath, P., Beale, C., Sharpe, M. (2013). Prevalence of depression in adults with cancer: a systematic review. *Annals of oncology*, *24*(4), 895-900.

Waller, A., Williams, A., Groff, S. L., Bultz, B. D., & Carlson, L. E. (2013). Screening for distress, the sixth vital sign: examining self-referral in people with cancer over a one-year period. *Psycho-Oncology*, *22*(2), 388-395.

Watts, S., Prescott, P., Mason, J., McLeod, N., & Lewith, G. Depression and anxiety in ovarian cancer: a systematic review and meta-analysis of prevalence rates. BMJ Open. 2015; 5 (11): e007618.

11. BÖLÜM

PSİKOSOSYAL AÇIDAN KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLAR VE ETKİLERİ

ÖĞR. GÖR. YETER ÇUVADAR BAŞ

Hayatın tek tek olayları bakımından sıklıkla gözlemlediğimiz bir şey var ki, o da bazı kimselerin yaşam konusunda kendilerinde var olan yeteneklerden haberlerinin bulunmayışı ve ilgili yetenekleri küçümsemeleridir.

(A. Adler)

1. GİRİŞ

Kardiyovasküler hastalıklar (KVH) dünyada en sık görülen hastalıklardandır ve en yaygın morbidite ve mortalite sebeplerindendir. Yapılan çalışmalar psikososyal faktörlerin kardiyovasküler hastalıklara bağlı morbidite ve mortalite ile ilişkili olduğu hipotezini desteklemektedir.

Ruhsal durum ve kardiyovasküler hastalıklar arasındaki ilişki ise komplikedir ve bu etkileşim şu şekilde açıklanabilir;

- Ruhsal durum ve zorlanmalar kardiyovasküler hastalıkların gelişimini kolaylaştırabilir,
- Psikosomatik etkileşim olabilir,
- Ruhsal durum kardiyovasküler hastalığın gidişatını olumsuz yönde etkileyebilir,
- Hastalık sonrası kaygı, panik, depresyon, kişilik değişiklikleri gibi durumlar ortaya çıkabilir,
- Hastalık yeni gerilimlere, güçlüklere neden olduğu gibi, örtülü ruhsal çatışmaları da ortaya çıkartabilir,
- Hastalık tedavi edildiği halde, hastalık davranışı devam edebilir.

Depresyon, anksiyete, A tipi davranış biçimi, düşmanlık duyguları, öfke, akut ve kronik ruhsal stres, koroner hastalık gelişiminde ve ortaya çıkışında risk etkenleri olarak değerlendirilmektedir. Genelde negatif duygulanımın, düşük sosyoekonomik durumun ve düşük sosyal desteğin bu bireysel psikolojik etkenlerin her biriyle önemli ilişkisi olduğu gösterilmiştir ve bazı araştırmacılar, bu özelliklerin psikolojik risk açısından daha kayda değer belirteçler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yaş ortalamaları 60 olan 498 erkek üzerinde yapılan "Normatif Yaşlanma Çalışması"ndan elde edilen veriler negatif duygulanım, anksiyete ve depresyon belirtilerinin birlikte bulunması ve koroner hastalık insidansı arasında doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, hem kardiyovasküler sistem üzerine psikososyal faktörlerin etkisi, hem de ruhsal durum üzerine kardiyovasküler sistem değişimlerinin etkisi söz konusudur. Psikokardiyoloji ise bu ilişkiyi inceleyen bir tıp disiplinidir. Kardiyovasküler hastalıklar ve tedavi sürecinde ortaya çıkan psikolojik durumların tanı ve tedavisi ile ilgilenen Psikokardiyoloji, Konsültasyon Liyezon Psikiyatrisi (KLP) bilim dalının bir alt disiplinidir. Kardiyovasküler hastalık tanısı olan bireylerin multidisipliner bir ekip tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir. Biyo-psiko-sosyal yaklaşımın benimsenmesi, hastaların bütüncül olarak ele alınması kapsamlı sağlık hizmeti için bir vazgeçilmezdir.

KAYNAKÇA

Adıbelli, D., Sümen, A., İlaslan, E. (2020). Yetişkin Bireylerde Kardiyovasküler Hastalık ve Diyabet Riskinin Psikolojik Semptomlarla İlişkisi. Ordu University J Nurs Stud., 3(2): 83-92. doi:10.38108/ouhcd.750517.

Arthur, H.M. (2006). Depression, isolation, social support, and cardiovascular disease in older adults. J Cardiovasc Nurs., 21:2-7.

Backé, E.M., Seidler, A., Latza, U., Rossnagel, K., Schumann, B. (2011). The role of psychosocial stress at work for the development of cardiovascular diseases: a systematic review. Int Arch Occup Environ Health, 85(1):67-79. doi: 10.1007/s00420-011-0643-6.

Balcı, A., Enç, N. (2013). Koroner Anjiyografi Uygulanacak Hastalara Verilen Görsel-İşitsel Eğitimin Fizyolojik ve Psikososyal Parametreler Üzerine Etkisi. Türk Kardiyol Dern Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi, 4(5):41-50. doi: 10.5543/khd.2013.005.

Bruce, M.L., McAvay, G.J., Raue, P.J., et al. (2002). Major depression in elderly home health care patients. Am J Psychiatry, 159:1367–1374.

Demir, Ş., Özer, Z. (2014). Kardiyovasküler Hastalıklarda Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi. MN Kardiyoloji, 21(3):182-191.

Elliott, M., Lowman, J. (2015). Education, income and alcohol misuse: a stress process model. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol., 50: 19-26.

Eifert, G.H. et al. (2000). The cardiac anxiety questionnaire: development and preliminary validity. Behav Res Ther., 38: 1039–1053.

Everson- Rose, A.S., Lewis, T.T. (2005). Psychosocial Factors And Cardiovasculer Diseases. Annu. Rev. Public Health, 26:469–500. doi: 10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144542.

Gross, C. R. et al. (2010). Mindfulness-based stress reduction for solid organ transplant recipients: a ran-domized controlled trial. Alternative therapies in health and medicine, 16(5): 30.

Karamızrak, N. (2019). Kardiyovasküler Hastalıklarda Müzik ile Terapi. Koşuyolu Heart J., 22(2):120-125. doi: 10.5578/khj.68486.

Köroğlu, E. (Ed.) (2018). DSM-V Amerikan Psikiyatri Birliği ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabı. 5. Baskı. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Nehir, S., Çam, O. (2010). Miyokard İnfarktüsü Geçiren Hastalarda Psikososyal Sağlık ve Hastalık Uyumu. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 26(3): 73-84.

Neylon, A. et al. (2013). A Global Perspective on Psychosocial Risk Factors for Cardiovascular Disease. Prog Cardiovasc Dis., 55:574-81. doi:10.1016/j.pcad.2013.03.009.

Özdemir, Ü., Taşçı, S. (2013). Kronik Hastalıklarda Psikososyal Sorunlar ve Bakım. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1(1): 57-72.

Öztürk, O., Uluşahin, A. (2016). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. Nobel Tıp Kitapevi, Ankara.

Peterson, L. G., Pbert, L. (1992). Effectiveness of a meditation-based stress reduction program in the treatment of anxiety disorders. Am J Psychiatry, 149(7): 936-943.

Rodwin, B.A., Spruill, T.M., Ladapo, J.A. (2013). Economics of psychosocial factors in patients with cardiovascular disease. Prog Cardiovasc Dis., 55(6):563-73. doi: 10.1016/j.pcad.2013.03.006.

Sevinç, S. (2016). Life style modification in individulas with myocardial infarction: Pender's health promotion model. J Cardiovasc Nurs., 7(14):147-52.

Sadock, B.J, Sadock, V.A, Ruiz, P. (2016). Kaplan & Sadock Psikiyatri. Onbirinci Baskı. İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri.

Uysal, H., Özcan, Ş. (2012). The Effect of Individual Training and Counselling Program with Myocardial Infarction Patients over Patients' Quality of Life. International Journal of Nursing Practice, 18(5):445-453.

Vale, S. (2005). Psychosocial stress and cardiovascular diseases. Postgrad Med J., 81:429–435. doi: 10.1136/pgmj.2004.028977.

Yazıcı, K. Yazıcı Ertekin, A. (2003). Kardiyovasküler hastalıklarda psikososyal risk etkenleri. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 4:106-112.

12. BÖLÜM

PSİKOSOSYAL AÇIDAN KRONİK SOLUNUM SİSTEM HASTALIKLARI VE ETKİLERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA PINAR MEHEL TUTUK

İyi bir hayat yolu demek, bir insanın hayat bilinmezine kendini tüm gücüyle fırlatması demektir.

(Carl Rogers)

1. GİRİŞ

Kronik hastalıklar, uzun dönemli seyreden ve genellikle yavaş ilerleyen, tıbbi girişimlerle tedavi edilemeyen, hastalığın ilerlemesini azaltmak ve öz bakımında kişinin işlevini ve sorumluluğunu en üst düzeye çıkarmak için düzenli takip ve destek gerektiren durumlardır. Kronik hastalıklar ayrıca bir enfeksiyon ajanından kaynaklanmayan genetik yatkınlık, yaşam tarzı veya çevresel durumdan kaynaklanan hastalıklar olarak da tanımlanabilir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın kronik hastalıklar tüm dünyada günden güne artmaktadır. Kardiyovasküler hastalıklar, diyabet, obezite, bazı kanserler ve kronik solunum sistemi hastalıkları gibi bulaşıcı olmayan hastalıklar insan sağlığını etkileyen önemli sorunları oluşturmaktadır. Bu kronik hastalıklar her yıl yaklaşık 36 milyon ölüme neden olmaktadır. Kronik solunum sistemi hastalıkları da bu hastalıklar arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre solunum sistemi hastalıkları, Türkiye'de %11.1 oranında ölüm oranına ve yeti yitimine sahip önemli bir sağlık sorunudur. Bireylerde ciddi şekilde sınırlılık, yetersizlik ve ölüme neden olmaktadır. Akciğer fonksiyonlarındaki değişiklik nedeniyle kayıpların olması, solunum güçlüğü, öksürük ve balgam gibi ortak semptomların olması bireyi uzun bir süreç içinde tıbbi yardım arayışına sevk etmektedir. Kronik Solunum Sistemi hastalıkları bireyin uyumunu değiştiren başlıca stresörlerden olmanın yanında tedaviler, ilaçlar, aile ilişkilerinde bozulma, beden imajında değişiklik, ağrı gibi durumlar stresör kaynağı olabilmektedir. Bireylerin yaşamını fiziksel, duygusal, bilişsel, sosyal ve ekonomik olarak çok yönlü etkilemekte, günlük yaşam aktivitelerinde kısıtlılıklara neden olmaktadır. Bu nedenle kronik durumların yönetimi, fizyolojik sorunların yanı sıra bireyin psikososyal problemlerinin yönetimini de kapsamalıdır.

KAYNAKÇA

Amorós, M., Alorda, C., Renom F.(2008). Quality of Life ın Patients With Chronic Obstructive Pulmonary Disease: The Predictive Validity of The Bode İndex. *Chronic Respiratory Disease*. 5(1): 7–11

Aydemir, T., Çetin, Ş. (2019). Kronik Hastalıklar ve Psikososyal Bakım. *JAMER,* 4(3):109-115

Baltaş, Z. (2000). *Sağlık Psikolojisi.*: İstanbul Remzi Kitabevi.

Demirhindi H. (2017). Temel Halk Sağlığı (Akbaba M, Demirhindi H Ed.).*Kronik Sistem Hastalıkları içinde* (s: 281-285) Ankara: Akademisyen Kitapevi,

Kılınç, G., Yıldız, E., Kavak, F. (2019). KOAH'lı hastalarda psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi,* 10(2): 111-116. DOI: 10.14744/phd.2019.60362

Korkmaz, T, Tel, H.(2010). KOAH'lı hastalarda anksiyete, depresyon ve sosyal destek durumunun belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 13(4): 79- 86.

Özdemir, Ü., Taşcı, S.(2013). Kronik Hastaliklarda Psikososyal Sorunlar ve Bakim. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* Cilt 1 Sayı 1.

13. BÖLÜM

PSİKOSOSYAL AÇIDAN ORGAN TRANSPLANTASYONLARI VE ETKİLERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET CİHAD AKTAŞ

Her insan, yapmadığı tüm iyiliklerden sorumludur.

(Voltaire)

1. GİRİŞ

Organ yetmezliği insan yaşamını tehdit eden ve hem organ nakli bekleyen hastalar hem de aileleri için stresli bir durumdur. Organ nakli (transplantasyon) günümüzde birçok kronik organ hastalıklarında uygulanmaktadır. Nakil işlemi genel olarak doku veya organın canlı veya kadavradan transferiyle gerçekleşmektedir. Böbrek, karaciğer, kalp, akciğer gibi solid organların yanı sıra yüz nakilleri de organ nakillerinin güncel konumunu korumasını sağlamaktadır. Organ nakli sorunları, 21. yüzyılda sağlık sistemlerinin en büyük zorluklarından biri olarak kabul edilmektedir. Son yıllarda, organ nakli teknolojilerindeki ve immunosupressif ilaçlardaki ilerlemeler sayesinde organ nakli oranı artmış olup; organ nakilleri pek çok hastalık için, iyi bir yaşam kalitesi ile uzun süreli sağkalım elde etmenin tek alternatifi olmaya devam etmektedir.

Organ veya doku nakli sürecine organik, psikolojik, sosyolojik, etik ve yasal süreçler eşlik etmektedir. Organ nakil sürecindeki bekleme süresi, tüm ailede yaşanan rol değişimleri ve ekonomik sorunlar hem hastaların hem de ailelerinin ruhsal süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Organ nakli beklerken birçok hasta yaşamlarını makinelere bağlı bir şekilde sürdürmekte veya yaşanan hastalıktan dolayı günlük yaşam aktivitelerine devam edememektedir. Bu durum hastanın kaygı, depresyon, umutsuzluk, tükenmişlik, suçluluk, beden imajında bozulma, benlik saygısında azalma gibi psikolojik sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Transplantasyon bekleyen hastalar için bekleme sürecindeki olumsuz gelişmeler hastanın geleceğiyle ilgili kaygılarının artmasına ve hayatına olumsuz düşüncelerin hâkim olmasına neden olur. Bununla birlikte organ nakil ihtimalinin olması hem hastalar hem de aileleri için hayata bağlanmak için önemli bir nedendir. Yapılacak organ naklinin haberini alan hastalar ve aileleri için yasa kadar gidebilecek bu ruhsal çöküntünün önü kesilmiş olur ve psikolojik iyi oluş hali meydana gelir.

Tüm dünyada organ nakli bekleyen alıcıların sayısı vericilerin sayısından yüksektir. Bu durumun en önemli nedenlerinin ise; yanlış bilgilendirilmiş olmak, bilgi eksikliği yaşıyor olmak, konu ile ilgili politikaların yetersizliği gibi etkenlerin yanında dini inançlar, güven eksikliği, korku gibi psikososyokültürel etkenler olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Bailey, P., Vergis, N., Allison, M., Riddell, A., & Massey, E. (2021). Psychosocial Evaluation of Candidates for Solid-Organ Transplantation. *Transplantation*. https://doi.org/10.1097/tp.0000000000003732

Bayraktar, S. (2013). Organ nakli ve psikolojik yaşam. *Istanbul, Nobel Tıp Kitapevi*.

Benson, A. A., Rowe, M., Eid, A., Bluth, K., Merhav, H., Khalaileh, A., & Safadi, R. (2018). Pre-liver transplant psychosocial evaluation predicts post-transplantation outcomes. *Psychology, health & medicine, 23*(7), 788-796. https://doi.org/10.1080/13548506.2017.1417610

Bhogal, N., Dhaliwal, A., Lyden, E., Rochling, F., & Olivera-Martinez, M. (2019). Impact of psychosocial comorbidities on clinical outcomes after liver transplantation: Stratification of a high-risk population. *World journal of hepatology, 11*(8), 638. doi: 10.4254/wjh.v11.i8.638

Bulduk, B., Aktaş, M. C., & Bulduk, M. (2017). Akut Miyokard İnfarktüsü Sonrası Gelişen Ruhsal Bozukluklar. JAREN/Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi, 3(Supp: 1), 24-27.

Cipolletta, S., Entilli, L., Nucci, M., Feltrin, A., Germani, G., Cillo, U., & Volpe, B. (2019). Psychosocial support in liver transplantation: A dyadic study with patients and their family caregivers. *Frontiers in psychology, 10*, 2304. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02304

Cousino, M. K., Schumacher, K. R., Rea, K. E., Eder, S., Zamberlan, M., Jordan, J., & Fredericks, E. M. (2018). Psychosocial functioning in pediatric heart transplant recipients and their families. *Pediatric transplantation, 22*(2), e13110. https://doi.org/10.1111/petr.13110

Dew, M. A., DiMartini, A. F., Dobbels, F., Grady, K. L., Jowsey-Gregoire, S. G., Kaan, A., Young, Q.-R. (2019). The approach to the psychosocial evaluation of cardiac transplant and mechanical circulatory support candidates. *Current heart failure reports, 16*(6), 201-211. https://doi.org/10.1007/s11897-019-00443-0

Divdar, Z., Foroughameri, G., Farokhzadian, J., & Sheikhbardsiri, H. (2020). Psychosocial needs of the families with hospitalized organ transplant patients in an educational hospital in Iran. *Therapeutic Apheresis and Dialysis, 24*(2), 178-183. https://doi.org/10.1111/1744-9987.13425

Freischlag, K. W., Chen, V., Nagaraj, S. K., Chua, A. N., Chen, D., Wigfall, D. R., ... Chambers, E. T. (2019). Psychosocial assessment of candidates for transplantation (PACT) score identifies high risk patients in pediatric renal transplantation. *Frontiers in pediatrics, 7*, 102. https://doi.org/10.3389/fped.2019.00102

Furr, A., Hardy, M. A., Barret, J. P., & Barker, J. H. (2017). Surgical, ethical, and psychosocial considerations in human head transplantation. *International journal of Surgery, 41*, 190-195. https://doi.org/10.1016/j.ijsu.2017.01.077

Golfieri, L., Gitto, S., Vukotic, R., Andreone, P., Marra, F., Morelli, M. C., ... Grandi, S. (2019). Impact of psychosocial status on liver transplant process. *Annals of hepatology, 18*(6), 804-809. https://doi.org/10.1016/j.aohep.2019.06.011

Gunn, K. M., Skrabal Ross, X., McLoughlin, M., McDonald, S., & Olver, I. (2021). The psychosocial experiences and supportive care preferences of organ transplant recipients and their carers who live in regional Australia. *Australian Journal of Rural Health, 29*(1), 92-105. https://doi.org/10.1111/ajr.12693

Killian, M. O., Schuman, D. L., Mayersohn, G. S., & Triplett, K. N. (2018). Psychosocial predictors of medication non-adherence in pediatric organ transplantation: a systematic review. *Pediatric transplantation, 22*(4), e13188. https://doi.org/10.1111/petr.13188

Köroğlu, E. (2012). *Psikiyatri ders kitabı. Ankara*: HYB Yayıncılık.

Lemogne, C., Bellivier, F., Fakra, E., Yon, L., Limosin, F., Consoli, S. M., ... Hivelin, M. (2019). Psychological and psychiatric aspects of face transplantation: lessons learned from the long-term follow-up of six patients. *Journal of psychosomatic research, 119*, 42-49. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2019.02.006

LeMoult, J., & Gotlib, I. H. (2019). Depression: A cognitive perspective. *Clinical Psychology Review, 69*, 51-66. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2018.06.008

Marván, M. L., Álvarez del Río, A., Jasso, K., & Santillán-Doherty, P. (2017). Psychosocial barriers associated with organ donation in Mexico. *Clinical transplantation, 31*(11), e13112. https://doi.org/10.1111/ctr.13112

Olbrisch, M. E., Benedict, S. M., Ashe, K., & Levenson, J. L. (2002). Psychological assessment and care of organ transplant patients. *Journal of consulting and clinical psychology, 70*(3), 771. https://doi.org/10.1037/0022-006X.70.3.771

Sher, Y., & Maldonado, J. R. (2019). *Psychosocial Care of End-Stage Organ Disease and Transplant Patients*: Springer.

Smith, P. J., & Cendales, L. C. (2019). Psychosocial dimensions of hand transplantation: lessons learned from solid organ transplantation. *Current opinion in organ transplantation, 24*(6), 705-713. doi: 10.1097/MOT.0000000000000712

Tarabeih, M., Bokek-Cohen, Y. A., & Azuri, P. (2020). Health-related quality of life of transplant recipients: a comparison between lung, kidney, heart, and liver recipients. *Quality of Life Research, 29*(6), 1631-1639. https://doi.org/10.1007/s11136-020-02434-4

Tunç, A. Y., & Yapıcı, G. (2019). Bir tıp fakültesindeki öğrencilerin depresyon, anksiyete ve stres düzeylerinin değerlendirilmesi. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi, 17*(2), 153-168. https://doi.org/10.20518/tjph.423636

Yanar, M. (2015). *Organ transplantasyonu bekleme sürecindeki hasta ve yakınlarının belirsizliğe tahammülsüzlük, umutsuzluk ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi.* İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yüksel, N., İşeri, E., Dönmez, R., Türkçapar, M., Coşar, B., Yetkin, S., ... Karakaş, S. (2020). Ruhsal Hastalıklar. Ankara: Hatiboğlu Yayıncılık.

Zhu, X., Ming, Y., Liu, J., Liu, L., Cheng, K., & Mao, P. (2020). Sleep quality and psychosocial factors in liver transplant recipients at an outpatient follow-up Clinic in China. *Annals of transplantation, 25*, e920984-920981. doi: 10.12659/AOT.920984

14. BÖLÜM

ÖLÜMCÜL VEYA KRONİK BİR HASTALIĞI OLAN BİREYLERİN YAKINLARININ YAŞADIKLARI PSİKOSOSYAL SORUNLAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET CİHAD AKTAŞ

İnsanlara rahatsızlık veren olayların kendisi değil, bu olaylara getirdikleri bakış açılarıdır.

(Epiktetos)

1. GİRİŞ

Kronik hastalıklar uzun süreli, kendiliğinden geçmeyen ya da tam olarak tedavisi mümkün olmayan, bireyin fiziksel işlevselliğini olumsuz etkileyerek devamlı tedavi almasını gerektiren hastalıklardır. Kronik hastalıkların nedenleri genelde çok belirgin olmamakla birlikte çok farklı risk faktörünün etkisi altında ortaya çıktığı bilinmektedir. Günümüzde yaşam süresinin uzaması ve yaşlı nüfusun artmasına paralel olarak kronik hastalıklar da artmaktadır. Günümüz dünyasında en önemli sağlık problemlerinden biri olarak görülen kronik hastalıkları akut hastalıklardan ayıran en önemli fark hastalığın süresidir. Akut hastalıklar başladıktan belli bir süre sonra sona erer ve hastalığın majör belirtileri ortadan kalkar. Ancak kronik hastalıklar kısa sürede bitmez, bazen uzun yıllar devam eder.

Kronik hastalıklar; kişinin günlük yaşam aktivelerini kısıtlayan, yaşam kalitesini, sosyal uyumunu, işlevselliğini, mesleki ve ailevi rollerini, ekonomik ve akademik durumlarını olumsuz etkileyen, ömür boyu süren hastalıklardır. Bazı kronik hastalıklarda zaman zaman iyileşmeler görülebilir. Ancak bu süre sınırlıdır ve bu sürenin sonunda yeniden alevlenmeler görülebilir.

Kronik rahatsızlıklar organik kökenli olabileceği gibi ruhsal kökenli de olabilir. Kalp hastalıkları, diyabet, kanser, kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH), kronik böbrek hastalığı, kronik hava yolu hastalıkları ve hipertansiyon bilinen başlıca organik kökenli kronik hastalıklardandır. Şizofreni ve bipolar bozukluk gibi hastalıklar da ruhsal kökenli kronik bozukluklardır.

Kronik rahatsızlığı olan kişiler, hastalıklarının semptomlarına, yaşadıkları kısıtlanmışlığa ve tedavi programlarına göre hayatlarını düzenlemek zorunda kalmaktadırlar. Sahip oldukları hastalık bu kişilerin bağımsızlıklarını ve yaşam biçimlerini olumsuz etkileyebilir. Kronik rahatsızlığın tanısına göre hastaların kendilerini veya çevrelerini algılamaları değişebilir.

KAYNAKÇA

Acar, A. E. (2011). *Kronik hastalıkların, hastaların aile işlevleri ve yaşam doyumları üzerine etkisi (Yükseklinsans Tezi).* DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

Akgül Gök, F., & Duyan, V. (2020). 'I wanted my child dead'–Physical, social, cognitive, emotional and spiritual life stories of Turkish parents who give care to their children with schizophrenia: A qualitative analysis based on empowerment approach. *International Journal of Social Psychiatry, 66*(3), 249-258. Retrieved from Erişim 14.05.2021. https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020764019899978

Aktaş, M. C., & Çuhadar, D. Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Sosyal Uyum ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi. *Medical Sciences, 15*(2), 55-70. http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2020.15.2.1B0090

Arıcı, H. (2018). *Kronik hastalıkları olan kişilerin depresyon ve anksiyete düzeyleri ile kişilik özellikleri etkileşimi.* Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.

Arseneault, L., Moffitt, T. E., Caspi, A., Taylor, P. J., ve Silva, P. A. (2000). Mental disorders and violence in a total birth cohort: results from the Dunedin Study. *Archives of general psychiatry, 57*(10), 979-986. Erişim 14.05.2021. https://jamanetwork.com/journals/jamapsychiatry/article-abstract/481658.

Bademli, K., & Lök, N. (2020). Feelings, thoughts and experiences of caregivers of patients with schizophrenia. *International Journal of Social Psychiatry, 66*, 452-459. Retrieved from Erişim 14.05.2021 https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020764020916211.

Bilgin, H., & Özcan, N. K. (2012). Psikiyatri servislerinde agresyon. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 3*(1), 42-47. Retrieved from Erişim 14.05.2021 https://www.journalagent.com/phd/pdfs/PHD-66375-REVIEW-BILGIN.pdf.

Bilir, N. (2006). Değişen sağlık örüntülerinde halk sağlığı çalışanlarının rolü: Kronik hastalıklar ve yaşlılık sorunları. *Toplum Hekimliği Bülteni, 25*(3), 1-6. Erişim 08.06.2021 http://www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2006/sayi_3/baslik1.pdf.

Birliği, A. P. (2013). DSM-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı. *E Köroğlu (Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 158*.

Bulduk, B., Aktaş, M. C., & Bulduk, M. (2017). Mental Disorders Following Acute Myocardial Infarction. *JAREN/Journal of Academic Research in Nursing, 3*(Supp: 1), 24-27. Erişim 06.06.2021 https://www.journalagent.com/z4/download_fulltext.asp?pdir=jaren&plng=tur&un=JAREN-87587

Carpiniello, B., Vita, A., & Mencacci, C. (2020). *Violence and Mental Disorders* (B. Carpiniello, A. Vita, & C. Mencacci Eds.): Springer.

Ceylan, B., & Çilli, A. S. (2015). Şizofreni ve Kronik Böbrek Yetersizliği Hastalarına Evde Bakım Veren Aile Üyeleri ve Bakım Rolü Olmayan Bireylerde Suçluluk ve Utanç Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemsireleri Dernegi, 6*(2). Erişim 06.06.2021 https://jag.journalagent.com/phd/pdfs/PHD-40412-RESEARCH_ARTICLE-CEYLAN.pdf

Chen, L., Zhao, Y., Tang, J., Jin, G., Liu, Y., Zhao, X., ... Lu, X. (2019). The burden, support and needs of primary family caregivers of people experiencing schizophrenia in Beijing communities: a qualitative study. *BMC psychiatry, 19*(1), 75. Retrieved from Erişim 14.05.2021 https://link.springer.com/article/10.1186/s12888-019-2052-4

Cleary, M., West, S., Hunt, G. E., McLean, L., & Kornhaber, R. (2020). A qualitative systematic review of caregivers' experiences of caring for family diagnosed with schizophrenia. *Issues in Mental Health Nursing*, 1-17. Retrieved from Erişim 14.05.2021 https://www.tandfonline.com/doi/epub/10.1080/01612840.2019.1710012?needAccess=true

Çam, O., Saka, Ş., & Gümüş, A. B. (2009). Meme kanserli hastaların psikososyal uyumlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Meme Sagligi Dergisi/Journal of Breast Health, 5*(2). Erişim 06.06.2021 http://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_42585/ejbh-5-73-En.pdf

Duman, Z. Ç., & Bademli, K. (2013). Kronik Psikiyatri Hastalarinin Aileleri: Sistematik Bir Inceleme/ Families of Chronic Psychiatric Patients: A Systematic Review. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar, 5*(1), 78. Erişim 05.05.2021

https://www.proquest.com/docview/1356988411/fulltextPDF/1E9C1B259A9A46FBPQ/1?accountid=15188

Gaugler, J. E., Hanna, N., Linder, J., Given, C. W., Tolbert, V., Kataria, R., & Regine, W. F. (2005). Cancer caregiving and subjective stress: a multi-site, multi-dimensional analysis. *Psycho-Oncology: Journal of the Psychological, Social and Behavioral Dimensions of Cancer, 14*(9), 771-785. https://doi.org/10.1002/pon.916

Gupta, S., Isherwood, G., & Van Impe, K. (2016). Schizophrenia: bringing the burden of care into the spotlight. In: Kantar Health.

Gülseren, L. (2002). Schizophrenia and the family: difficulties, burdens, emotions, needs. *Turk psikiyatri dergisi= Turkish journal of psychiatry, 13*(2), 143-151. Erişim 07.05.2021 https://europepmc.org/article/med/12794667

Gülseren, L., Çam, B., Karakoç, B., Yiğit, T., Danacı, A., Çubukçuoğlu, Z., ... Mete, L. (2010). Şizofrenide ailenin yükünü etkileyen etmenler. *Turk Psikiyatri Derg, 21*, 203-212. Erişim 08.05.2021 http://www.turkpsikiyatri.com/PDF/C21S3/03.pdf

Kageyama, M., Yokoyama, K., Nakamura, Y., Kobayashi, S., & Fujii, C. (2018). The coping process of Japanese parents who experience violence from adult children with schizophrenia. *Archives of Psychiatric Nursing, 32*(4), 549-554. Retrieved from Erişim 14.05.2021. https://doi.org/10.1016/j.apnu.2018.03.004

Karadakovan, A., & Dahili, E. A. F. (2010). cerrahi hastalıklarda bakım. *Birinci Baskı. Adana, Nobel Tıp Kitapevi*.

Karakuş, G., Kocal, Y., & Sert, D. (2017). Şizofreni: Etyoloji, klinik özellikler ve tedavi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 26*(2), 251-267. Retrieved from Erişim 14.05.2021 https://www.researchgate.net/publication/318043341_Sizofreni_Etyoloji_Klinik_Ozellikler_ve_Tedavi

Kartal, Z.Z.(2019). Kronik hastalığı olan kişilerin aile fonksiyonlarının değerlendirilmesi (Tıpta Uzmanlık Tezi). T.C. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Keçiören Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Aile Hekimliği Kliniği, Ankara.

Konwar, G., & Borah, M. (2019). A study to assess burden of care and coping mechanism of family members of schizophrenia patients. *International Journal of Health Sciences and Research, 9*(7), 63-68. Retrieved from Erişim 14.05.2021. https://www.ijhsr.org/IJHSR_Vol.9_Issue.7_July2019/10.pdf

Köroğlu, A., & Hocaoğlu, Ç. (2017). Şizofreninin aile üzerine olan etkisi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7*(3), 170-175. Retrieved from Erişim 14.05.2021 https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/368574

Köroğlu, E. (2012). *Psikiyatri ders kitabı. Ankara*: HYB Yayıncılık.

Mete, H. E. (2008). Kronik hastalık ve depresyon. *Klinik Psikiyatri, 11*(3), 3-18.

Navaie-Waliser, M., Feldman, P. H., Gould, D. A., Levine, C., Kuerbis, A. N., & Donelan, K. (2002). When the caregiver needs care: The plight of vulnerable caregivers. *American journal of public health, 92*(3), 409-413. Erişim 08.05.2021 https://ajph.aphapublications.org/doi/full/10.2105/AJPH.92.3.409

Ong, H. C., Ibrahim, N., & Wahab, S. (2016). Psychological distress, perceived stigma, and coping among caregivers of patients

with schizophrenia. *Psychology Research and Behavior Management, 9*, 211. Retrieved from Erişim 14.05.2021

https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4993414/

Organization, W. H. (2014). *Global status report on noncommunicable diseases 2014*: World Health Organization. Erişim 09.05.2021 https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/148114/9789241564854_eng.pdf

Organization, W. H. (2017). *Depression and other common mental disorders: global health estimates*. Retrieved from Erişim 09.04.2021 https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/254610/WHO-MSD-MER-2017.2-eng.pdf

Özdemir, Ü., & TAŞCI, S. (2013). Kronik Hastaliklarda Psikososyal Sorunlar ve Bakim. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1*(1), 57-72. Erişim 08.05.2021 https://dergipark.org.tr/en/pub/erusaglik/issue/5986/79604

Stanhope, M., & Lancaster, J. (2015). Public Health Nursing: Population-Centered Health Care in the Community. St. Louis Missouri. In: Elsevier.

Sungur, E. N., Yenigün, E. H., Oğuzhanoğlu, N. K., & Yücens, B. (2020). Psikiyatri polikliniğine başvuran hastaların şiddeti tanıma ve şiddetten etkilenme durumu. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 23*(3). Retrieved from Erişim 14.05.2021

https://www.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_23_3_280_289.pdf

Taşdelen, P., & Ateş, M. (2012). Evde bakım gerektiren hastaların bakım gereksinimleri ile bakım verenlerin yükünün değerlendirilmesi. *Hemşirelikte eğitim ve araştırma dergisi, 9*(3), 22-29. Erişim 04.05.2021

https://jag.journalagent.com/z4/download_fulltext.asp?pdir=kuhead&plng=tur&un=KUHEAD-68442

TÜSİAD. (2012). Sürdürülebilir sağlık sistemi için kronik hastalık yönetiminde elektronik sağlık kayıtlarının rolü. İstanbul: Sis Matbaacılık.

Tüzer, V. (2001). Kronik hastalıklar ve yeti yitiminde sistemik aile yaklaşımı. *Klinik Psikiyatri, 4*(3), 193-202. Erişim 06.05.2021

https://www.journalagent.com/z4/download_fulltext.asp?pdir=kpd&plng=tur&un=KPD-71138

Wang, L., Xu, J., Zou, H., Zhang, H., & Qu, Y. (2019). Violence against primary caregivers of people with severe mental illness and their knowledge and attitudes towards violence: A cross-sectional study in China. *Archives of Psychiatric Nursing, 33*(6), 167-176. Retrieved from Erişim 14.05.2021. https://doi.org/10.1016/j.apnu.2019.08.009

Yeşil, T., Uslusoy, E. Ç., & Korkmaz, M. (2016). Kronik hastaliği olanlara bakim verenlerin bakim yükü ve yaşam kalitesinin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 5*(4), 54-66. Erişim 03.05.2021 https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/371619

Yıldırım, S., Yalçıner, N., & Güler, C. (2017). Kronik Ruhsal Hastalıklarda Bakımveren Yükü: Sistematik Derleme. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemsireleri Dernegi, 8*(3). Doi: 10.14744/phd.2017.60783

Young, L., Digel Vandyk, A., Daniel Jacob, J., McPherson, C., & Murata, L. (2019). Being parent caregivers for adult children with schizophrenia. *Issues in Mental Health Nursing, 40*(4), 297-303. Retrieved from Erişim 14.05.2021. https://doi.org/10.1080/01612840.2018.1524531

Yöyen, E. G. (2017). Şiddet türleri ve kişilik özellikleri. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, 1*(1), 35-50. Retrieved from Erişim 14.05.2021. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/312168

15. BÖLÜM

PSİKOSOSYAL AÇIDAN BESLENME VE YEME BOZUKLUKLARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLÇİN DEMİRDİL

Vücudumuz bizim bahçemizdir. İsteklerimiz de bahçevanımızdır...

(William Shakespeare)

1. GİRİŞ

Yemek doğal bir ödüldür ve bu nedenle koşullanmış birçok davranışa neden olur. Yeme davranışı ise evrenseldir; evrimsel olarak en basitinden en karmaşığına kadar tüm canlılar öyle ya da böyle yeme davranışı gösterir. İnsan ilk zamanlardan beri hayatta kalmak için yemek zorundaydı. Bu on binlerce yıl böyle devam etti. Ta ki son zamanlara kadar. Artık yeme davranışımızı tetikleyen güdü hayatta kalmaktan çok, zevk almaya bağlı hale geldi. Yemeğin doğal bir ödül olması ve beyindeki haz alma mekanizmalarını devreye sokması giderek daha fazla miktarda ve daha lezzetli yemekler aramamıza neden oldu. Yemek üretim ve pazarlama sektörleri de bu arayışımıza memnuniyetle cevap verdi. 30 yıl öncesine göre artık çok daha fazla miktarda yiyoruz, daha yüksek kalorili ve daha yapay yiyecekler tüketiyoruz. Bu durum hem yeme bozukluklarının ortaya çıkmasına hem de obezite gibi ciddi sağlık sorunlarının oluşmasına yol açtı.

Yeme bozuklukları, kişinin beden ağırlığıyla aşırı uğraştığı ve kilo vermeye ilişkin takıntılı düşünceler geliştirdiği, bu nedenle de yeme davranışında belirgin değişiklikler gösterdiği hem dünyada hem de ülkemizde giderek yaygınlaşmakta olan önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle ergenlik dönemindeki kişiler ve yetişkin kadınlar arasında bozulmuş yeme davranışları oldukça yaygındır. Amerika'da lise dönemindeki kızların %26'sında besin kısıtlaması, %21 ile %32'sinde tıkınırcasına yeme, %9'unda kendi kendini kusturma, %6 ile %9'unda laksatif kötüye kullanımı ve %7'sinde diüretik kötüye kullanımı bulunmaktadır. Yirmi yaşına geldiğinde, ABD'deki kadınların yaklaşık %5'i bir yeme bozukluğu geliştirmektedir. Bu bozukluklar kronikleşme eğilimi, yüksek nüks oranları ve ölümcül olmaları sebebiyle dikkat çekmektedirler. DSM-5'te anoreksiya nervoza, bulimiya, tıkınırcasına yeme ve diğer yeme bozuklukları için tanısal kategoriler bulunmaktadır.

Bu bölümde, yeme bozukluklarının nedenleri, Anoreksiya nervoza, bulimiya nervosa, tıkınırcasına yeme bozukluğu ve sınıflandırma sistemlerinde henüz yer almayan fakat klinik olarak bireylerde gözlenen davranış örüntülerinin bağımlı bireylere benzetildiği yeme bağımlılığı olgusu ele alınacatır. Fakat şu bilginin hatırlatılmasında yarar var: Özellikle anoreksiya nervoza ile bulimiya nervoza arasında keskin bir sınır çizmek mümkün değildir. Süreç boyunca her iki rahatsızlık grubu da birbirine dönebilir. Kişinin bulimiya nervoza belirtileri ile başlayan rahatsızlığı yıllar sonra anoreksiya nervoza belirtileri ile devam edebilir veya tam tersi olabilir. Daha sonra da bu yeme bozukluklarının psikososyal yönü ele alınarak bireylerin karşılaştığı güçlükler üzerinde durulacaktır.

KAYNAKÇA

Aktaç Ş, Kargin D, Güneş FE. (2021). The relationship between social media use, eating attitude and body mass index among nutrition and dietetic female students: A cross-sectional study. *Rev Esp Nutr Hum Diet*, 25(1): 78-86. doi: 10.14306/renhyd.25.1.1094

Dohnt HK, Tiggemann M. (2006). Body Image Concerns in Young Girls: The Role of Peers and Media Prior to Adolescence. *J Youth Adolescence*, 35, 135: https://doi.org/10.1007/s10964-005-9020-7.

Dow M (2017). Yemek Bağımlılığı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 6. Baskı.

Dönmez A. (2021). Yeme Bozukluğunun Üstesinden Gelmek Kendi Kendine Yardım Kitabı, Epilson Yayınevi, İstanbul.1. Baskı.

Emery RL, Levine MD. (2017). Questionnaire and behavioral task measures of impulsivity are differentially associated with body mass index: a comprehensive meta-analysis. *Psychol. Bull,*143, 868–902: doi: 10.1037/bul0000105.

Engin E, Ergün G. (2014). Yeme Bozuklukları İçinde: Çam O, Engin E, editör. Ruh sağlığı ve hastalıkları hemşireliği bakım sanatı 1. baskı. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi; s. 547-561.

Fairburn CG. (2020). Yeme Bozuklukları ve Bilişsel Davranışçı Terapi Değerlendirme ve Tedavi. 1. Baskı, Psikonet Yayıncılık, İstanbul.

Gökmen E, Aktaş N, Eke NH. Yeme Bağımlılığı Araştırmaları: 2000-2019 Dönemi Makalelerinin İçerik Analizi. Proceedings Book of 5th International Eurasian Congress on Natural Nutrition, Healthy Life & Sport, 02-06 October 2019, Ankara-Turkey.

Grabe, S, Ward, LM, Hyde, JS. (2008). The role of the media in body image concerns among women: A meta-analysis of experimental and correlational studies. *Psychological Bulletin,* 134(3), 460–476. https://doi.org/10.1037/0033-2909.134.3.460

Hilbert A, Braehler E, Haeuser W, Zenger M. (2014). Weight Bias Internalization, Core Self-Evaluation, and Health in Overweight and Obese Persons. *Obesity*. 22,79–85. DOI: 10.1002/oby.20561.

Fardouly J, Diedrichs PC, Vartanian LR, Halliwell E. (2015). Social comparisons on social media: The impact of Facebook on young women's body image concerns and mood. *Body Image*, 13; 38-45, doi: 10.1016/j.bodyim.2014.12.002.

Jennifer Lee (2020) "You will face discrimination": Fatness, motherhood, and the medical profession, *Fat Studies*, 9:1, 1-16, doi: 10.1080/21604851.2019.159.

Kavurma C. (2020). Yeme Bozukluklarının Tarihçesi. İçinde: Kara H, Dikmen Türkoğlu SN., editör. Çocukluktan Yetişkinliğe Yeme Bozuklukları ve Terapileri; Ankara: Akademisyen Kitabevi, s. 1-9.

Korkmaz G. (2020). Başarısız Kilo Verme Deneyimleyen Bireylere Verilen Psikoeğitimin Değerlendirilmesi (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Gerenda Mary A, Patelb S, Ottb N, Wetzelb K, Angelina RS, Terraccianoc A, Maner JK. (2021). A qualitative analysis of people's experiences with weight-based discrimination. *Psychology & Health, Ahead-Of-Prınt*, 1-18. https://doi.org/10.1080/08870446.2021.1921179

Özenoğlu A. (2017). Beslenme ve Diyetetiğin Psikososyal Boyutu. 1. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Pearl RL, Wadden TA, Chao AM, Walsh O, Alamuddin N, Berkowitz RI, Tronieri JS. (2018).Weight Bias Internalization and Long-Term Weight. *ann. behav. Med,* 20:1–6. doi: 10.1093/abm/kay084.

Quest Nicole ME, Hyde JS. (2020). Kadın Psikolojisi ve Toplumsal Cinsiyet: İnsan Deneyiminin Yarısı ve Daha Fazlası. Nobel Kitabevi, Ankara 9. Basımdan Çeviri, Çeviri Editörü: Prof.Şeyda Türk.

Sart G. (2013). Tıkanırcasına Yeme Bozukluğu ve Bulimia İçin Diyakektik Davranış Terapisi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Seren E. (2020). Sosyal Medya Ortamlarında Siber Zorbalık: Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Deneyimlerinin İncelenmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*,4(1), 24-39. https://dergipark.org.tr/en/pub/ejnm/issue/51095/666162?publisher=aydin

Suiçmez M. (2018). Medyada Kadın Bedeninin Ötekileştirilmesi: Victoria's Secret Modeli. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 3(2),67-84. https://dergipark.org.tr/en/pub/mbsjcs/issue/39679/429930

Todd G. (2020). Yeme Bozuklukları-Yaşanmış Örnekler, Pratik Öneriler, Uygulamalar. İnkılap Kitabevi 3. Baskı.

Uchôa FNM, Uchôa NM, Daniele TMdC, Lustosa RP, Garrido ND, Deana NF, Aranha ÁCM, Alves N. (2019). Influence of the Mass Media and Body Dissatisfaction on the Risk in Adolescents of Developing Eating Disorders. *International Journal of Environmental Research and Public Health*; 16(9):1508. https://doi.org/10.3390/ijerph16091508

Yalom ID, Werne J. (2014). Yeme Bozuklukları Terapisi. Prestij Yayınları. 2. Baskı, İstanbul.

TEMEL ANESTEZİ

ANA EDİTÖRLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ S. PINAR MEHEL TUTUK

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

EDİTÖRLER

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

Hedef CS

Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2022 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-41-5

TEMEL ANESTEZİ

ANA EDİTÖRLER: Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pınar MEHEL TUTUK**,** Öğr. Gör. Erdem GÖL, Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL

EDİTÖRLER: Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL , Öğr. Gör. Erdem GÖL

YAZARLAR:

Dr. Öğr. Üyesi Belgin DİLMEN
Dr. Öğr. Üyesi Betül TEZER
Dr. Öğr. Üyesi İlknur Suidiye YORULMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Özlem DELİGÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Gökhan GÜL
Uzm. Dr. Hande GÜNGÖR
Dr. Cem KOÇAK
Öğr. Gör. Ezgi DEMİRTÜRK SELÇUK
Öğr. Gör. Erdem GÖL
Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL
Öğr. Gör. Özgür BAHADIR
Öğr. Gör. Dr. Serdar YEŞİLTAŞ
Öğr. Gör. Tülin KARAKOÇ
Öğr. Gör. Zeynep KILIÇ
Arş. Gör.Dr. Ayşe Nurmen AKIN
Arş. Gör. Dr. Fatma Pınar UÇAR
Arş. Gör. Dr. Tamara BURUK TOKLU

YAYIN EDİTÖRLERİ

Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA

Burcu SARPBELLİ
Başak AKKAYA

HEDEF CS BASIN YAYIN

Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad.
Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

BASKI

Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak
No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Şubat 2022
Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

ÖNSÖZ

Değerli Meslektaşlarım

Vakalarla anestezi kitap serisinin temel anestezi kitabını sizlere sunmaktan büyük bir mutluluk duyuyoruz.

Dünya'da ve Türkiye'de tıbbi teknolojinin ilerlemesi, ameliyatlarda yeni anestezi teknolojilerini kullanabilecek eğitimli insan gücüne ihtiyacı doğurmaktadır. Bu kitap uzman doktorun sorumluluğunda ve yönlendirmesi doğrultusunda anestezi işlemlerinin güvenli bir şekilde başlatılması, sürdürülmesi ve sonlandırılmasında görev alan anestezi teknikerlerine veya bu alan da çalışmayı düşünen arkadaşlar için bir nevi başucu kitabı olacaktır.

Bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm yazar ve editör arkadaşlarım ile basımı özenle gerçekleştiren "Hedef Cs Yayıncılık" mensuplarına şükranlarımı sunarım. Anestezi alanı ile ilgilenen veya ilgilenecek olanlara yararlı olması dileğiyle.

Editörler

Öğr. Gör. Leyla Anıl GÖL

Öğr. Gör. Erdem GÖL

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM
ANESTEZİYE GİRİŞ
DR. ÖĞR. ÜYESİ YAŞAR GÖKHAN GÜL
1. ANESTEZİNİN TANIMI, TARİHÇESİ, UYGULAMA YOLLARI, ANESTEZİ TEORİLERİ VE YASAL SORUMLULUKLARIMIZ 14
2. ANESTEZİNİN UYGULAMA YOLLARI 17
2.1. Genel Anestezi 18
2.2. İnhalasyon Anestezisi 19
2.3. İntravenöz Anestezi 19
2.4. Lokal Anestezi 19
2.5. Bölgesel Anestez 20
3. ANESTEZİ UZMANI VE TEKNİKERLERİN YASAL SORUMLULUKLARI 21
4. ANESTEZİ UZMANININ GÖREV VE YETKİLERİ 21
5. ANESTEZİ TEKNİSYEN VE TEKNİKERLERİNİN GÖREV VE YETKİLERİ 22
KAYNAKÇA 23

2. BÖLÜM
AMELİYATHANE VE ÇALIŞMA ORTAMI
DR. ÖĞR. ÜYESİ BELGİN DİLMEN
1. AMELİYATHANE ve ÇALIŞMA PRENSİPLERİ STERİLİZASYON ve DEZENFEKSİYON 26
1.1. Ameliyathane Birimi 26
1.2. Ameliyathanenin Hastane İçindeki Yeri 26
1.3. Ameliyathanelerin Fiziksel Özellikleri 30
1.4. Ameliyathane Odası 33
1.5. Cerrahi Ekip 34
1.6. Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon 37
1.7. Dezenfeksiyon ve Dezenfeksiyon Yöntemleri 44
1.8. Merkezi Sterilizasyon Ünitesi (MSÜ) 49
KAYNAKÇA 51

3. BÖLÜM
ANESTEZİ ÖNCESİ GENEL HAZIRLIK
DR. ÖĞR. ÜYESİ SERDAR YEŞİLTAŞ
GİRİŞ 58
1. GENEL ANESTEZİ ÖNCESİ HASTANIN DEĞERLENDİRİLMESİ 58
1.1. Öykü ve Anamnez 58
1.2. Fizik Muayene 59
1.3. Laboratuvar ve Görüntüleme 59
1.4. Havayolu Değerlendirilmesi 59
1.5. Ek Medikal Hastalıklar 60
1.6. Fonksiyonel Durum 61
1.7. Risk Değerlendirmesi 61
1.8. Anestezi Planı 62
2. GENEL ANESTEZİ UYGULAMASI ÖNCESİ MALZEME HAZIRLIĞI 62
2.1. Genel Anestezi için Minimum Gereksinimler 62

2.2. Genel Anestezi için Hazırlık 63
2.3. Anestezi Makinesinin Kontrolü 63
2.4. Monitör 64
2.5. Hava Yolu Ekipmanı 65
2.6. Yardımcı Resüsitasyon Ekipmanı 73
2.7. Hazır Bulundurulması Gereken Diğer Ekipman ve Malzemeler 73
2.8. İlaçların Temini 73
2.9. İlaçların Hazırlanması 74
3. GENEL ANESTEZİ UYGULAMASI ÖNCESİ HASTA HAZIRLIĞI 75
3.1. Hastanın Yapması Gereken Hazırlık 75
3.2. Hastanın Ameliyathaneye Nakli 76
3.3. Premedikasyon 76
3.4. Cerrahi Güvenlik Kontrol Listesi 77
KAYNAKÇA 78

4. BÖLÜM

ANESTEZİ ÇEŞİTLERİ

ARŞ. GÖR. DR. AYŞE NURMEN AKIN, ARŞ. GÖR. DR. FATMA PINAR UÇAR, ARŞ. GÖR. DR. TAMARA BURUK TOKLU

GİRİŞ 80
1. GENEL ANESTEZİ 80
1.1. Genel Anestezi Komplikasyonları 82
2. NÖROAKSİYEL ANESTEZİ 82
2.1. Spinal Anestezi 83
2.2. Epidural Anestezi 84
2.3. Kombine Spinal Epidural Anestezi 85
2.4. Nöroaksiyel Blok Komplikasyonları 86
3. PERİFERİK SİNİR BLOKLARI 87
4. REJYONAL İNTRAVENÖZ ANESTEZİ 87
KAYNAKÇA 88

5. BÖLÜM

PREMEDİKASYON

ÖĞR. GÖR. TÜLİN KARAKOÇ

1. PREMEDİKASYON 90
1.2. Psikolojik Hazırlık 90
1.3.Farmakolojik Hazırlık 90
2. PREMEDİKASYONUN AMAÇLARI 90
2.1. Kaygıyı Azaltma 91
2.2. Mental Rahatlık ve Amnezi Sağlama 91
2.3. Sekresyonları Azaltma 91
2.4. İstenmeyen Refleksleri Önleme 91
2.5. Anestezi İndüksiyonunu Kolaylaştırma 92
2.6. Allerjik Reaksiyonları Önleme 92
2.7. Gastrik İçeriği ve Asiditeyi Azaltma 92
3. PREMEDİKASYONDA UYGULANAN İLAÇ GRUPLARI 92

3.1. Barbitüratlar 92
3.2. Opioidler 93
3.3. Benzodiazepinler 94
3.4. Bütirofenonlar 95
3.5. Antihistaminikler 95
3.6. Antikolinerjikler 96
3.7. H2 Reseptör Antagonistleri ve Antiasitler 97
3.8. Antiemetikler 98
4. PEDİATRİK HASTADA PREMEDİKASYON 98
KAYNAKÇA 100

6. BÖLÜM

YAŞAM BULGULARI

ÖĞR. GÖR. ZEYNEP KILIÇ

1. YAŞAM BULGULARI 102
1.1. Yaşam Bulgularını Ölçmede Temel İlkeler 102
1.2. Yaşam Bulgularını Değerlendirirken Dikkat Edilmesi Gerekenler 103
2. VÜCUT SICAKLIĞI 103
2.1. Vücut Sıcaklığını Etkileyen Faktörler 104
2.2. Vücut Sıcaklığının Düzenlenmesi 105
2.3. Vücut Sıcaklığının Sınıflandırması 106
2.4. Vücut Sıcaklığı 107
2.5. Vücut Sıcaklığı Ölçüm Teknikleri ve İşlem Basamakları 109
2.6. Vücut Sıcaklığı Ölçümü Yapılırken Dikkat Edilmesi Gerekenler 110
3. NABIZ 111
3.1. Nabız Özellikleri 112
3.2. Nabız Ölçümü 113
3.3. Nabız Alınan Bölgeler 114
3.4. Nabız Sayma Tekniği 115
3.5. Nabız Almada Dikkat Edilmesi Gerekenler 116
4. SOLUNUM 116
4.1. Solunumun Özellikleri ve Etkileyen Faktörler 117
4.2. Solunum Tipleri 118
4.3. Solunumu Etkileyen Faktörler 118
4.4. Solunumun Sayılması 120
4.5. Oksijen Satürasyonu 121
5. KAN BASINCI 123
5.1. Kan Basıncı Değerleri 124
5.2. Kan Basıncını Belirleyen Etkenler 125
5.3. Kan Basıncı Ölçüm Aletleri 126
5.4. Kan Basıncı Ölçümü İşlem Basamakları 128
5.5. Kan Basıncı Ölçümünde Dikkat Edilecek Noktalar 129
KAYNAKÇA 132

7. BÖLÜM
MONİTÖRİZASYON
ÖĞR. GÖR. EZGİ DEMİRTÜRK SELÇUK

1. Monitörizasyon 134
1.1. Monitörizasyon Yöntemleri 134
1.2. Monitörizasyonda İzlenen Parametreler 135
1.3. Monitör Göstergeleri 136
2. ELEKTROKARDİYOGRAFİ (EKG) MONİTÖRİZASYONU 137
2.1. EKG Derivasyonları 138
2.2. EKG Elektrotlarının Yerleştirilme Tekniği 139
3. ARTERİYEL KAN BASINCI (AKB-TA) 140
3.1. Noninvaziv Kan Basıncı Monitörizasyonu 140
3.2. İnvaziv Kan Basıncı Monitörizasyonu 141
4. SOLUNUM MONİTÖRİZASYONU 144
5. OKSİJEN SATÜRASYONU 145
6. ISI MONİTÖRİZASYONU 146
7. MONİTÖRÜ ÇALIŞIR KONUMA GETİRME 148
8. OLGU SUNUMU 149
KAYNAKÇA 150

8. BÖLÜM
ANESTEZİ CİHAZI VE EKİPMANLARI
DR. CEM KOÇAK

1. BİR KONTROL SİSTEMİ OLARAK ANESTEZİ CİHAZI 154
1.1. Solunum Sistemi Kontrolü 154
1.2. Girdi ve Çıktılar - Anestezi Cihazı Çalışma Ortamının Kontrolü 156
2. ANESTEZİ SİSTEMİ BİLEŞENLERİ 157
2.1. Medikal Gazlar 157
2.2. Flowmetre 159
2.3. Acil Oksijen - O2 Atlatma Valfi 161
2.4. Vaporizatörler 162
2.5. Solunum Halkası 165
2.6. Ventilatör 166
2.7. Rezervuar Balon 170
2.8. Solunum Halkası Mekanik Bileşenleri 170
2.9. Oksijen Analizatörü 171
2.10. Ayarlanabilir Basınç Sınırlama Valfi 171
2.11. Karbondioksitin Arındırılması 171
2.12. Atık Gaz Tahliye Sistemi 173
3. TAKİP 174
3.1. Hasta Monitörü 174
3.2. Anestezi Cihazı Monitörü 175
3.3. Alarmlar 175
4. CİHAZ KONTROLÜ 175
4.1. Temel Kontrol Çerçevesi 176

4.2. Anestezi Öncesi Kontrol Listesi 176
KAYNAKÇA 178

9. BÖLÜM

ANESTEZİDE KULLANILAN YARDIMCI EKİPMANLAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL TEZER

1. AİRWAY (HAVAYOLU) 180
1.1. Oral Airway: Orofaringeal Kafsız Airway (OPA) 180
1.2. Orofaringeal Kaflı Airway (COPA) 182
1.3. Nazal Airway - Nazofaringeal Airway (NPA) 182
2. YÜZ MASKESİ 183
2.1. Siyah Kauçuk Yüz Maskeleri 183
2.2. Yarı Kauçuk Maskeler 183
2.3. Yarı Şeffaf ve Şeffaf Maskeler 183
2.4. Maske Seçimi 184
2.5. Maske Tutma Tekniği 184
3. LARİNGOSKOP 185
3.1. Laringoskopun Kısımları 186
3.2. Laringoskopun Kullanım Öncesi Kontrolü 189
3.3. Bleyd Seçimi ve Hazırlık 190
3.4. İndirekt laringoskoplar 190
4. FİBEROPTİK MALZEMELER 194
4.1. FOB Tarihçesi 194
4.2. FOB Tanım ve Endikasyonları 194
4.3. FOB Kısımları 194
4.4. FOB Avantajları 194
4.5. FOB Dezavantajları 195
4.6. FOB Hazırlığı 195
4.7. FOB ile Entübasyon 196
5. ENDOTRAKEAL TÜPLER (ETT) 196
5.1. Endotrakeal Tüpün İstenilen Özellikleri 197
5.2. Endotrakeal Tüpün Kısımları 197
5.3. ETT yapısının özellikleri 198
5.4. Uygun Boyda ETT Seçimi 200
6. LARİNGEAL MASKE (LARİNGEAL MASK AİRWAY - LMA) 201
6.1. LMA Tanımı 201
6.2. LMA Kullanımı 201
6.3. LMA ölçüleri 202
6.4. LMA Çeşitleri 202
6. 5. LMA'nın avantajları 207
6.6. LMA'nın dezavantajları 207
6.7. LMA kontrendikasyonları 207
6.8. LMA'nın yerleştirilmesi 207
7. ÖZOFAGEAL TRAKEAL KOMBİTÜP (OTC) 208
7.1. Kombitüpün Özellikleri 208

7.2. Kombitüpün Avantaj / Dezavantaj/ Komplikasyonları 209
7.3. Kombitüpün Kontrendikasyonları 209
7.4. Kombitüpün Kullanımı 209
8. STİLE / GUİDE/ TEL/ KLAVUZ/ MANDREN 210
9. MAGİLL PENSİ 210
10. ASPİRATÖRLER 211
10.1. Aspiratör Tanımı 211
10.2. Aspiratör 211
11. AMBU 212
11.1. Ambu Tanımı 212
11.2. Ambuyu Oluşturan Parçalar 212
11.3. Ambunun Uygulanması 213
11.4. Ambu ile Ventilasyon 213
11.5. Ambunun Kullanıldığı Yerler 214
11.6. Ambunun Dezavantajları 214
12. OLGU SUNUMLARI 214
KAYNAKÇA 218

10. BÖLÜM

HAVA YOLU AÇIKLIĞI

HANDE GÜNGÖR

1. GİRİŞ 220
2. HAVA YOLU ANATOMİSİ 220
3. HAVA YOLU SAĞLAMAK İÇİN KULLANILAN GEREÇLER 222
3.1. Oral Airway 222
3.2. Nazal Airway 223
3.3. Yüz Maskesi 223
3.4. Supraglottik Aygıtlar 224
3.5. Magill’s Forceps 226
3.6. Stile (Kılavuz Tel- Gayd- Mandren) 226
4. ENDOTRAKEAL ENTÜBASYON 227
4.1. Trakeal Tüpler 227
4.2. Laringoskoplar 228
4.3. Video Laringoskoplar 229
5. DİREKT LARİNGOSKOPİ İÇİN HAZIRLIK 229
5.1. Orotrakeal Entübasyon 230
5.2. Nazotrakeal Entübasyon 232
5.3. Fleksibl Fiberoptik Entübasyon 233
6. CERRAHİ HAVAYOLU TEKNİKLERİ 233
KAYNAKÇA 235

11. BÖLÜM

GENEL ANESTEZİDE İNDÜKSİYON, İDAME VE SONLANDIRMA

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZLEM DELİGÖZ

GİRİŞ 238
1. GENEL ANESTEZİ 238

1.1. Tanım 238
1.2. Genel Anesteziyi Kim Uygular? 238
1.3. Genel Anestezinin Riskleri Nelerdir? 238
2. İNDÜKSİYON 239
2.1. Tanım 239
2.2. Hazırlık 239
2.3. Uygulama Yolları 240
2.4. İntravenöz İndüksiyon Ajanları 240
2.5. Adjuvan Ajanlar 243
2.6. Nöromusküler Bloker Ajanlar (NMBA) 244
3. İDAME 245
3.1. İdamede İlaç Takibi 246
4. SONLANDIRMA 247
4.1. Uyandırma ve Ekstübasyon 247
4.2. Gecikmiş Uyanma Nedenleri 249
4.3. Ameliyathaneden Transfer 250
4.4. Post Anestezi Bakım Ünitesine Devir 251
5. SONUÇ 252
KAYNAKÇA 253

12. BÖLÜM

HASTA POZİSYONLARI

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL, ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

1. GİRİŞ 256
2. EKLEM HAREKETLERİ 256
2.1. Pozisyon Verme Sırasında Kullanılan Malzemeler 256
2.2. Pozisyonların Dolaşım ve Solunum Sistemine Etkisi 257
3. HASTA POZİSYONLARI 257
3.1 .Supine Pozisyonu (Sırtüstü Yatış) 257
3.2. Prone Pozisyonu (Yüzükoyun) 258
3.3. Trendelenburg Pozisyonu (Baş Aşağı) 259
3.4. Ters Trendelenburg Poziyonu (Baş Yukarı) 260
3.5. Lateral Pozisyon (Yan) 261
3.6. Litotomi Pozisyonu (Doğum Pozisyonu) 263
3.7. Sims Pozisyon (Yarı Yan) 264
3.8. Secde Pozisyonu 265
3.9. Fowler Pozisyonu 265
3.10. Tiroid Pozisyonu 266
3.11. Spinal Anestezi Pozisyonu 268
3.12. Dorsal Rekümbent Pozisyonu (Sırt Üstü Dizler Bükük) 269
KAYNAKÇA 270

13. BÖLÜM
ANESTEZİDE FORMLAR VE DÖKÜMANTASYON
ÖĞR. GÖR. ÖZGÜR BAHADIR

1. HASTA KAYITLARI VE ÖNEMİ 272
1.1. Hastane Kayıtları ve Hasta Dosyası 272
2. ANESTEZİDE KULLANILAN FORMLAR 272
2.1. Güvenli Cerrahi Kontrol Formu 273
2.2. Anestezi Ön Değerlendirme Formu 275
2.3. Anestezi Uygulamaları İçin Aydınlatılmış Hasta Onam Formu 276
2.4. Anestezi Hasta Takip Formu 278
2.5. Postoperatif Hasta Takip Formu 281
2.6. Kan ve Kan Ürünleri Transfüzyon Formu 282
KAYNAKÇA 284

14. BÖLÜM
ANESTEZİDE ÖNEMLİ FİZİK KURALLAR, ÖLÇÜ BİRİMLERİ VE KAYIT YÖNTEMLERİ
İLKNUR SUİDİYE YORULMAZ

1. ÖLÇÜ BİRİMLERİ 286
2. BASINÇ 286
2.1. Tanım 286
2.2. Basınç Ölçümü 286
2.3. Parsiyel Basınçlarda Dalton Yasaları 287
2.4. Medikal Gaz Silendirleri 288
2.5. Basınç Düşürme Valfleri 289
2.6. Basınç Dönüştürücüleri 289
3. ISI 289
3.1. Tanım 289
3.2. Isı Ölçümü 289
4. GAZLARIN FİZİĞİ 291
4.1. Gaz Yasalarıı 291
4.2. İdeal Olmayan Gazlar: Van Der Waals Etkisi 292
4.3. Kritik Isı ve Kritik Basınç 293
4.4. Gazların Difüzyonu 293
4.5. Basınç Akım ve Rezistan 293
4.6. Laplace Yasası 295
4.7. Berroulli Etkisi ve Venturi Etkisi 295
5. NEMLENDİRME 296
5.1. Tanım 296
5.2. Ölçüm ve Klinik Kullanım 296
6. DOPLER ULTRASON PRENSİPLERİ 297
7. KAYIT YÖNTEMLERİ (DÖKÜMENTASYON) 297
KAYNAKÇA 304
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 305

1. BÖLÜM

ANESTEZİYE GİRİŞ

DR. ÖĞR. ÜYESİ YAŞAR GÖKHAN GÜL

İnsanların seni çok sevdiği zaman, onların işine en çok yaradığın zamandır..

(Bukowski)

1. ANESTEZİNİN TANIMI, TARİHÇESİ, UYGULAMA YOLLARI, ANESTEZİ TEORİLERİ VE YASAL SORUMLULUKLARIMIZ

Anestezi kelimesi antik Yunan'dan gelmektedir. An olumsuzluk anlamındadır. Esthesia ise duyma hissetme demektir. Anesthesia duyusuzluk ve ağrı duymama anlamında kullanılmaktadır. Plato aynı zaman da anestezi kelimesini duygusallık yokluğu olarak da kullanmıştır. Yunan mitolojisinde Hypnos(uyku) ve Thanatos(ölüm) kardeşler olarak betimlenmiştir. Bu kavramları o dönem de yaşayan insanlar mantıklı bir şekilde açıklayamadığı için antik tanrılara atfetmişlerdir. Mitolojide Tanrı ve Tanrıçalar ilaç olarak çeşitli karışımları kullanarak "analjezi ve amnezi" sağlamışlardır. Antik Tanrı Hypnos'un haşhaş ve çeşitli bitki karışımlarını kullanarak uyku getirdiği rivayet edilir. Bu bitkileri aldığı mağara da Lethe adı verilen bir su kaynağı bulunurmuş. Plato Devlet adlı eserinde Lethe'nin hiçbir su kabında durmadığını ve bu sudan içen ruhlar da unutkanlığa neden olduğunu yazmıştır. İnsanoğlu antik medeniyetler de cerrahi ağrıyı; opyum, mandrake (adamotu), banotu ve alkolü karıştırarak elde ettikleri çeşitli bitkisel ilaçlarla tedavi etmiştir. Yazılı tarihte Hippocrates ve Galenos'in mandrake ve opyum emdirilmiş süngeri ağrının tedavisinde kullandıkları belirtilmiştir. 1721 basımlı Bailey's "English Dictionary"de ise anestezi kelimesinin anlamı "duygu noksanlığı" olarak tanımlanmıştır.

Anestezi kelimesi yaygın olarak kullanılıyor olsa da bazen benzeri anlamlarda; apathisation, zihin körlüğü, uyutucu, duymamazlık ve narkozis gibi kelimeler de kullanılmıştır. Narcosis latince kökenli bir kelime olup Türkçe de "Narkoz" olarak kullanılmaktadır. Eskiden kötü anestezi uygulamalarında veya uygulanan ilaçlara bağlı olarak ortaya çıkan "stupor" durumu için kullanılıyordu. Günümüzde, ise anestezik ilaçların meydana getirdiği reversible depresyon durumunu tarif etmek için kullanılmaktadır. Narkoz şuur kaybı ile birlikte ağrı duyusunun yokluğudur, anestezi ise ağrı duyusunun yokluğuyla birlikte, şuur kaybının olması zorunlu değildir.

Tarih boyunca insanoğlu en büyük savaşı fiziksel ağrıya karşı vermiştir. Cerrahi uygulamalarının başlamasıyla insanoğlunun ağrıyla mücadelesi başlamıştır. Avrupa da ağrıyı azaltmak için afyon ve alkol bileşikleri kullanıldı. Güney Amerika yerlileri ise ağrı olan vücut bölgesine kokain sürüyorlardı. Çinliler ise ağrı tedavisinde afyon kullandılar. Çok ender olarak da sinir köklerine doğrudan basınç ve soğuk uygulaması yapıldı. Ama bu yöntemlerin tümü sadece yerel etki gösteriyordu. Hastaların operasyon sırasında, ağrı ve uyaranlara karşı duyarsızlığın oluşturulması ancak kimyasal ilaçların ve uygun tıbbi cihazların üretilmesiyle gerçekleşmiştir. Modern çağda Joseph Priestley'nin 1774 yılında oksijeni tanımlaması ve kullanması anestezinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Priestley sonrasında 1776 yılında nitröz oksiti keşfetmiştir. Sonrasında ise İngiliz bilim adamı Sir Thomas Beddoes eter kullanımının insanlar da uyku hali meydana getirdiğini bildirmiştir. 16 Ekim 1846 da O tarihte henüz ikinci sınıfta olan William Thomas Green Morton Harvard Tıp Fakültesi'nde topluluk önünde Dr Warren'ın hastası olan Gilbert Abbot a ilk kez eter anestezisini uygulamıştır. 16 Ekim halen tüm dünya da Eter Günü olarak kutlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Bonnefoy Y (1981). Dictionnaire des Mythologies. Paris, Flammarion, pp 61, 1178

Grimal P., (1996). The Dictionary of Classical Mythology. Oxford, Blackwell Publishers, 1996, pp 9-10, 107, 330-331, 371, 451, 474-477

Gümüş H. (2010). Anestezi Tarihi. In: Akkaya T.Ateş Y. Batislam Y. (Çev. Eds) Temel Anestezi, 5. Baskı. İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri. sf: 3-10. (Stoelting K. Robert, Miller D. Ronald, Basic Anesthesia,)

Günerli A. (2009). Türk Anest Rean Der Dergisi 2009; 37(6):333-349

http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html

Kayhan Z. (1997). Anesteziyolojiye Giriş ve Tarihsel Gelişim. Klinik Anestezi. İstanbul: Logos Y. sf: 1-5.

Kayhan Z. Klinik Anestezi. 3.baskı. Logos Yayıncılık, İstanbul 2004, S.65-125

Meyer HH. (1906). The theory of narcosis. JAMA. 26:1499–1502.

Narahashi T, Yamada M, Frazier DT.(1969). Cationic forms of local anesthetics block action potentials from inside the nerve membrane. Nature. 223:748–749

Shiraishi M, Harris RA. (2004). Effects of alcohol and anesthetics on recombinant voltage-gated Na+ channels. J Pharmacol Exp Ther. 309:987–994

Siempos II, Ntaidou TK, Samonis G. (2014). The art of providing resuscitation in greek mythology. Anesthesia and Analgesia 119 (6):1336-41

Stoelting RK, Miller, RD.(2007). Basics of Anesthesia, 5th Ed. Philadelphia: Elsevier Health Sciences.

Sykes K. Bunker J. (2008). Anestesia Yesterday, Today and Tomorrow. In: Anaesthesia and the Practice of Medicine; Historical Perspectives, London: The Royal Society of Medicine Pres Limited; Ch: 23, p: 275-279

Sykes K. Bunker J. (2008). Entering the 20th Century;Anaesthesia and the Practice of Medicine; Historical Perspectives. London: The Royal Society of Medicine Pres Limited; Ch;3 p: 46-47

Ture H, Ture U, Göğüş FY, Valavanis A, Yaşargil MG.(2005). The art of alleviating pain in greekmythology. Neurosurgery 56(1): 178-85.

Ünver S (1943). Tıp Tarihi. İstanbul, İstanbul Universitesi Yayınları, vol. 1, pp 42.

Wang GK, Quan C, Wang SY. (1998) Local anesthetic block of batrachotoxin-resistant muscle Na+ channels. Mol Pharmacol. 54:389–396.

www.ctf.edu.tr/anabilimdallari/pdf/467/Genel_Anestezi.pdf -06.11.2009

Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği. http://www.saglik.gov.tr

Yeni Türk Ceza Kanunu; Kanun No. 5237 Kabul tarihi:26.09.2004

2. BÖLÜM

AMELİYATHANE VE ÇALIŞMA ORTAMI

DR. ÖĞR. ÜYESİ BELGİN DİLMEN

"Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. Geleceğin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız."

Mustafa Kemal ATATÜRK

1. AMELİYATHANE VE ÇALIŞMA PRENSİPLERİ

1.1. Ameliyathane Birimi

Hastalara cerrahi girişimlerin yapıldığı yer anlamına gelen ameliyathane İngilizcede "operating room" ya da daha önceden öğrencilerin de ameliyatı izlemelerini sağlamak amacıyla yarım daire şeklinde yapıldığı için "operating theatre" olarak tanımlanmaktadır. Ameliyathane hastanelerin cerrahi girişimlerin yapıldığı, birçok disiplinden ekip üyelerinin katkılarına dayanan çok karmaşık, dinamik, hasta ve çalışan güvenliğini tehdit eden birçok tehlikeyi içinde barındırdığı için "yüksek riskli" olarak tanımlanan birimlerden birisidir.

Ameliyathaneler bir hastanenin sağlık teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak dizayn edilmiş teknolojik cihaz, araç ve gereçlerin kullanıldığı, ameliyat odaları ve destek alanlarından oluşan, alanında uzmanlaşmış sağlık çalışanlarının hizmet verdiği özel bir alandır. Türkiye Sağlık Yapıları Asgari Tasarım Standartları 2010 Yılı kılavuzunda ameliyat odaları ve destek alanlarından oluşan bu birim "cerrahi ünite" olarak adlandırılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abreu, C. A., Tavares, R. R., Borges, A., Filipe Mergulhão, F. Simões, M. (2013). Current and emergent strategies for disinfection of hospital environments. *J Antimicrob Chemother,* 68: 2718 –2732. doi:10.1093/jac/dkt281 Erişim adresi: https://watermark.silverchair.com/dkt281.pdf?token=

Andsoy, I. I. (2018). Ameliyat Sırası Dönemde Hasta Bakımı. Çelik, S., Taşdemir, N. (Ed). Güncel Yöntemlerle Cerrahi Hastalıklarda Bakım. 43-74. Çukurova Nobel Tıp Kitabevi.

APSIC (2017). The APSIC Guidelines For Disinfection and Sterilisation of Instruments in Health Care Facilities. Erişim adresi:http://apsic-apac.org/wp-content/uploads/2017/01/APSIC-Sterilization-guidelines-2017.pdf

Arslanoğlu, A. ve Urk, M. (2015). Merkezi sterilizasyon ünitesinde çalışan güvenliği. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi,*2(4), 194-203. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/752206

Ataç, S. A. (2009). Kimyasal indikatörler. Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon Kongre Kitabı. 317-325. Erişim adresi: https://www.das.org.tr/kitaplar/kitap2009/pdf/317-325%20Atilla%20Atac.pdf

Ayçam, İ. ve Yazıcı, A. (2017). Evaluation of operating room units within the context of green design criteria. *GU J Sci* 30(1): 1-15. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/290212

Aydın,M.,Erduran M.(2012). Sağlık hizmeti ile ilişkili cerrahi alan infeksiyonları. Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi,1(1).28-33.

Barroso, S. G. & Calcedo, S. G. J. (2019). Evaluation of HVAC Design Parameters in High-Performance Hospital Operating Theatres. *Sustainability,* 11(1493),2-16. Erişim adresi: file:///C:/Users/USER/Downloads/sustainability-11-01493%20(1).pdf

Baskan, S. (2003). Cerrahi alan infeksiyonlarının önlenmesi: ameliyathane koşulları nasıl olmalı? Hastane İnfeksiyonları Dergisi,7,161-167. Erişim adresi: http://www.hastaneinfeksiyonlaridergisi.org/managete/fu_folder/2003-04/2003-7-4-161-167.pdf

Berman, J., Leiter, B. R. & Fong, Y. (2015). Lighting in the Operating Room: Current Technologies and Considerations. Fong, Y., Giulianotti, P. C., Lewis, J., Koerkamp, G. B., Reiner, T. (Eds). Imaging and Visualization in the Modern Operating Room. 3-16. Springer Science+Business Media New York.

Besim, H. (ty). Ameliyathane Ortamı Ekip Üyeleri ve Organizasyon. Erişim adresi: https://docplayer.biz.tr/108280060-Ameliyathane-ortami-ekip-uyeleri-ve-organizasyon

Boyce, M. J. (2016). Modern technologies for improving cleaning and disinfection of environmental surfaces in hospitals. *Antimicrobial Resistance and Infection Control* ,5 (10), 2-10. DOI 10.1186/s13756-016-0111-x Erişim adresi: http://www.nhp.com.tr/referanslar/referans_35.pdf

Dahle, S. J. & Patterson, P. (2019). Operating Room Design and Construction. Kaye, D. A., Urman, D. R., Fox, J. C., Cornett, M. E. (Eds). Operating Room Leadership and Perioperative Practice Management. 107-121. Second Edition Cambridge University Press.

Dancer, S. J. & Kramer, A. (2018). Four steps to clean hospitals: look, plan, clean and dry. *Journal of Hospital Infection,* 103 (1). 1-7. https://doi.org/10.1016/j.jhin.2018.12.015. Erişim adresi:https://www.researchgate.net/publication/329955018_Four_Steps_to_Clean_Hospitals_ Look_Plan

Dezenfeksiyon Antisepsi Sterilizasyon Derneği (2019). Dezenfeksiyon Antisepsi Sterilizasyon Rehberi. Renders, P. D., Metin, D. (Ed). İstanbul. Erişim adresi: https://www.das.org.tr/kitaplar/DASRehber2019V10.pdf

Dezenfeksiyon, Antisepsi, Sterilizasyon Derneği (2015). Sterilizasyon Dezenfeksiyon Rehberi. Günaydın, M., Perçin, D., Esen, Ş., Zenciroğlu, D., ve hazırlık komitesi (Ed). İstanbul. Erişim adresi: https://www.das.org.tr/dosya/DASRehber2015.pdf

Doll, M., Stevens, M. & Bearman, G. (2018). Environmental cleaning and disinfection of patient areas *International Journal of Infectious Disease*,67, 52-57. https://www.ijidonline.com/article/S1201-9712(17)30270-9/pdf

Dolapçı, İ. (2016). Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon. Erişim adresi: https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/41248

Dusseau, Y. J., Duroselle, P. & Freney, J. (2013). Heat Sterilization. Fraise, P., A., Maillard, Y.J., Sattar, A. S. (Eds). Russell, Hugo & Ayliffe's Principles and Practice of Disinfection, Preservation and Sterilization.(306-328). 5th edıtıon. Blackwell Publishing Ltd.

Eryılmaz, M. ve Akın, A. (2008). Dezenfeksiyon ve antisepsi. *Ankara Ecz. Fak. Derg.* 37 (4) 311 – 331. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/424375.

Esen, Ş. (2013). Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon. Kurt, H., Gündeş, S. Geyik, F.M.(Ed). Enfeksiyon Hastalıkları. (484-488). Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Ferreira, M. A., Andrade, D., Rigotti, M. A., Almeida, G. T. M., Guerra, O. & Junior, S. G. A. (2015). Assessment of disinfection of hospital surfaces using different monitoring methods. *Rev. Latino-Am. Enfermagem*, 23(3), 466-74 Erişim adresi: https://www.scielo.br/j/rlae/a /zTbWrRD36PksL qLWVytn PWh/?lang =en&format =pdf

Gaa, C. A. & Ruparelia, S. C. (2018). Infection Prevention and Control. Erişim adresi:https://resources.jhpiego.org/system/files/resources/IPC_M6_Instruments.pdf

Günaydın, M. (2011). Yeni sterilizasyon yöntemleri. *ANKEM Derg,* 25(Ek 2). 170-175.Erişim adresi: https://www.ankemdernegi.org.tr/ANKEMJOURNALPDF/ANKEM_25_Ek2_170_175.pdf.

Hancock, O. C. (2013). Heat Sterilization. Fraise, P., A., Maillard, Y.J., Sattar, A. S. (Eds). Russell, Hugo & Ayliffe's Principles and Practice of Disinfection, Preservation and Sterilization.(277-289). 5th edıtıon. Blackwell Publishing Ltd.

Harding, C., Van Loon, J., Moons, I., De Win, G. & Du Bois, E. (2021). Design opportunities to reduce waste in operating rooms. Sustainability 13(2207), 2-14. Erişim adresi: file:///C:/Users/USER/Downloads/sustainability-13-02207-v2.pdf

Harsoor, S. S. & Bala Bhaskar, S. (2007). Designing an ideal operating room complex. Indian Journal of Anaesthesia, 51 (3) :193-199. Erişim adresi: https://ijaweb.org/temp/IndianJAnaesth513193-4337321_120253.pdf

Hartman, J. C. & Kavoussi, R. L. (2018). Handbook of Surgical Technique A True Surgeon's Guide to Navigating the Operating Room Elsevier, Philadelphia, PA.

Hausemann, A., Grünewald, M., Otto, U. & Heudorf, U. (2018). Cleaning and disinfection of surfaces in hospitals. Improvement in quality of structure, process and outcome in the hospitals in Frankfurt/Main, Germany, in 2016 compared to 2014. *GMS Hygiene and Infection Control* , 13, 1-9. ISSN 2196-5226 Erişim adresi: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6069267/pdf/HIC-13-06.pdf

Health Care Facilities. (2019). ASHRAE Handbook—HVAC Applications 1-20.Erişim adresi: https://www.ashrae.org/file%20library/technical%20resources/covid-19/ip_a19_ch09_health_care_facilities.pdf

Hoşgör, H. (2014). Yeşil hastane konsepti ve Türkiye deneyimi. HSP, 1(2):75-84.Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/275252877_Yesil_Hastane_Konsepti_ve_ Turkiye_Deneyimi.

International Health Facility Guidelines Version (2017). Erişim adresi: https://healthfacilityguidelines. com /ViewPDF/ ViewIndexPDF/ iHFG_part_ b_ operating_unit

International Committee of the Red Cross(2020). Sterilization Guidelines. Erişim adresi: file:///C:/Users/USER/Downloads/4218_002-ebook.pdf

Joint Commission, High-Level Disinfection (HLD) and Sterilization BoosterPak.Erişim adresi: https://www.jointcommission.org/-/media/enterprise/tjc/tjc-documents/to-delete-

Karaören, G. ve Bozkurt, S. P. (2015). Ameliyathane ve Çalışma Şekli. Bozkurt, S. P., Salihoğlu, Z (Ed). Sağlık Okulları ve Anestezi Teknikerleri İçin Temel Kitap. 5-19. Nobel Tıp Kitapevleri.

Karataş, S. (2014). Ameliyathane: genel tanım, fonksiyon ve konseptler. 2. Ulusal Sterilizasyon Ameliyathane Dezenfeksiyon Kongresi. Antalya. Erişim adresi: https://www.das.org.tr/dosya/SAD2014-kitap.pdf

Kaur, K., Arora, P. & Biswal, M. (2018). Hospital surface disinfection: need, gaps,challenges and management for “basin and mop” method. *J Hosp Med Manage*,4 (3), 26-34. Erişim adresi: https://hospital-medical-management.imedpub.com/

Kırbaş, C. (2012). Hastanelerde mimari-mekanik proje tasarımı ve uygulama esasları. Tesisat Mühendisliği, 127,15-30. Erişim adresi: http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/901ecf5238108aa_ek.pdf

Lambert, A. P. (2013). Heat Sterilization. Fraise, P., A., Maillard, Y.J., Sattar, A. S. (Eds). Russell, Hugo & Ayliffe’s Principles and Practice of Disinfection, Preservation and Sterilization.(294-305). 5th edıtıon. Blackwell Publishing Ltd.

McDonnell, E. G. (2007). Antisepsis,Disinfection,and Sterilization. ASM Press, Washington,

Methods of sterilization (2019). The International Pharmacopoeia - Ninth Edition. Erişim adresi: https://apps.who.int/phint/pdf/b/7.5.9.5.8-Methods-of-sterilization.pdf

McDonnell, G. & Burke, P. (2011). Disinfection: is it time to reconsider Spaulding? Journal of Hospital Infection 78, 163-170.

McDonnell, G. (2013). Heat Sterilization. Fraise, P., A., Maillard, Y.J., Sattar, A. S. (Eds). Russell, Hugo & Ayliffe’s Principles and Practice of Disinfection, Preservation and Sterilization.(333-341). 5th edıtıon. Blackwell Publishing Ltd. Erişim adresi: https://www.processcleaningsolutions.com/pdf/Spalding%20needs%20update.pdf

Mohapatra, S.(2017). Sterilization and Disinfection. 929-944.Erişim adresi: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7158362/pdf/main.pdf

Moldenhauer, J. (2019). Sterilization Methods. Moldenhauer,J.(Ed). Disinfection and Decontamination A Practical Handbook (199-243).CRC Press Taylor & Francis Group.

Oğuzalp, H. E. ve Genç, A. U. (2011). Ameliyathanelerin steril yapılanmasında mimari detaylar ve bir şartname altyapı çalışması. S.Ü. Müh.-Mim. Fak. Derg, 26, (1),10-22. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/215824

Oliveira, S. E., Araújo, E. H. V., Garcia, J. N. R., Agostinho, F., Medeiros, K. K. A., et al. (2017) Disinfectant Use in the Hospital Environment for Microorganisms Control. *J Bacteriol Parasitol* 8(5). 2-5. . doi:10.4172/2155-9597.1000326 Erişim adresi: https://www.longdom.org/open-access/disinfectant-use-in-the-hospital-environment

Özbayır, T. (2010). Ameliyat Dönemi Bakım. Karadakovan., Aslan, E. F. (Ed). Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. 309-344. Nobel Kitabevi. Adana. ISBN: 978-605-397-055-2.

Perçin, D.(2016). Sterilization practices and hospital infections: Is there a relationship?. *Int J Antisep Disinfect Steril*, 1(1), 19–22. doi: 10.14744/ijads.2016.76476 Erişim adresi: https://jag.journalagent.com/ijads/pdfs/IJADS_1_1_19_22.pdf

Perçin, D.(2012). Düşük sıcaklıkta sterilizasyon yöntemlerinden hangisini seçelim ?. *ANKEM Derg* 26(Ek 2), 320-323. Erişim adresi: https://www.ankemdernegi. org. tr/ ANKEMJOURNALPDF /ANKEM_ 26_ Ek2_320_323.pdf

Peters, A., Otter, J., Moldovan, A., Parneix, P., Voss, A. & Pittet, D. (2018) Keeping hospitals clean and safe without breaking the bank; summary of the Healthcare Cleaning Forum 2018. *Antimicrobial Resistance and Infection Control* 7(132). 2-12. https://doi.org/10.1186/s13756-018-0420-3 Erişim adresi: https://aricjournal.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s13756-018-0420-3.pdf

Phillips, N. (2017). Berry & Kohn's Operatıng Room Technique. Thirteenth Edition. Elsevier, Inc. St. Louis.167-187.

Polat, Y., Yağlı, H. ve Koç, Y. (2019). Bir ameliyathanenin iklimlendirilmesi süresince hava akımının modellenmesi. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (15), 420-432.(DOI:10.31590/ ejosat.531362) Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/670468

Sağlık Bakanlığı. Türkiye Sağlık Yapıları Asgari Tasarım Standartları 2010 Yılı Kılavuzu. Sağlık Bakanlığı Yayın Numarası: 800. ISBN: 978-975-590-327-9. Erişim adresi: https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/s.b.2010_klavuz_lowres_ 23092010. pdf.

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı (2015). Sağlıkta Kalite Standartları Hastane. Erişim adresi: https://www.klimud.org/public/uploads/files/sks_hastane_versiyon.pdf

Spagnolo, M. A., Ottrıa, G., Amıcızıa, D., Perdellı, F. & Crıstına, M. L. (2013). Operating theatre quality and prevention of surgical site infections. J prev med hyg.54, 131-137. Erişim adres: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4718372/pdf/1121-2233-54-131.pdf

Quinn, M. M., Henneberger, K. P., Braun, B., Delclos, L.G., Fagan, K. & Huang, V. (et. al).(2015). Cleaning and disinfecting environmental surfaces in health care: Toward an integrated framework for infection and occupational illness prevention. *American Journal of Infection Control*, 43, 424-434.

Rock, C., Small, A. B. & Thom, A. K. (2018). İnnovative methods of hospital disinfection in prevention of healthcare-associated ınfections. Curr Treat Options Infect Dis ,10,65–77.DOI 10.1007/s40506-018-0153-0 Erişim adresi: https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40506-018-0153-0.pdf

Rutala, A. W, Weber, J. D. and the Healthcare Infection Control Practices Advisory Committee (HICPAC). (2019). Guideline for Disinfection and Sterilization in Healthcare Facilities. Erişim adresi: https://www.cdc.gov/infectioncontrol/pdf/guidelines/disinfection-guidelines-H.pdf

Sandle,T.(2019).Disinfectants and Biocides. . Moldenhauer, J. (Ed). Disinfection and Decontamination A Practical Handbook.(8-31). CRC Press Taylor & Francis Group.

Şahin, İ. ve Tokuç, A. (2018). Cerrahi ünitelerin mevzuat ve tasarım ölçütleri bağlamında değerlendirilmesi. MEGARON, 13(2):237-249. DOI: 10.5505/MEGARON.2018.83007 Erişim adresi: https:// jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON- 83007-ARTICLE_ (THESIS)-TOKUC.pdf

Şardan, Ç. Y. (2005). Ameliyathanenin yapılanması nasıl olmalıdır? 4. Ulusal Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon Kongresi. 5-9. Erişim adres: https://www.das.org.tr/kitaplar/kitap2005/2-05.pdf

Tarhan, G. (2003). Laboratuvar ortamlarında temizlik, dezenfeksiyon ve sterilizasyon uygulamaları. Güncel Gastroenteroloji, 7(4).312-321. Erişim adresi: http://guncel.tgv.org.tr/journal/13/pdf/165.pdf

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Bulaşıcı Hastalıklar Daire Başkanlığı (2019). Türkiye Sağlık Hizmeti İle İlişkili Enfeksiyonları Önleme ve Kontrol Programı 2019-2024. Ankara. Erişim adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Bulasici-hastaliklar-db/hastaliklar/ SHIE/Programlar/ SHIE_PROGRAMI.pdf

Terekli, G., Özkan, O. ve Bayın, G. (2013). Çevre dostu hastaneler: hastaneden yeşil hastaneye. Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi,12 (2),37-54. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/28/1829/19255.pdf

Van Giersbergen Y M, Kaymakçı Ş. (2015). Ameliyathane Hemşireliği. Türk Cerrahi ve Ameliyathane Hemşireliği Derneği Yayını.

World Alliance for Patient Safety: Global Patient Safety Challanges. Erişim adresi: https://www.who.int/patientsafety/safesurgery/who-asi_patient_safety_brochure.pdf?ua=1

World Health Organization and Pan American Health Organization, (2016). Decontamination and Reprocessing of Medical Devices for Health Care Facilities. Erişim adresi: https://www.paho.org/hq/dmdocuments/2017/who-Decontamination-and-reprocessing-of-medical-devices.pdf.

World Health Organization and Health Care Without Harm. Healthy Hospitals-Healthy Planet-Healthy People: Addressing Climate Change in Health Care Setting. England: World Health Organization (update 2009; cited 2014 April 27). Available from: http://www.who.int/globalchange/publications/climatefootprint_report.pdf?ua=1

3. BÖLÜM

ANESTEZİ ÖNCESİ GENEL HAZIRLIK

DR. ÖĞR. ÜYESİ SERDAR YEŞİLTAŞ

Devler gibi eserler bırakmak için karıncalar gibi çalışmak gerekir.

Necip Fazıl Kısakürek

GİRİŞ

Oliver Wendell Holmes, eterizasyonun ilk halka açık gösterisini yapan William Morton'a 1846'da gönderdiği bir mektupta tarihte ilk kez anestezi kelimesini kullanmıştır. Anestezi, Yunanca hissizlik anlamına gelmektedir. Genel anestezi vital fonksiyonlarda bir değişiklik olmadan geçici bilinç kaybı, reflekslerin baskılanması ve kas gevşemesi ile karakterize duruma verilen isimdir. Modern anlamda anestezi uygulaması, preoperatif, intraoperatif ve postoperatif yaklaşımların tümünü içeren perioperatif bakım olarak çok geniş bir başlık altında değerlendirilmektedir.

Ülkemizde her gün binlerce cerrahi girişim ve dolayısıyla anestezi uygulaması yapılmaktadır. Her cerrahi girişim ve anestezi uygulaması, nispeten düşük de olsa, bir risk taşır. Sağlıklı bireylerde cerrahi ve anestezi kaynaklı ciddi medikal komplikasyon görülme sıklığı %0.1'den daha düşüktür. Fakat eşlik eden ciddi medikal hastalığı olan ileri yaştaki hastalar, cerrahi girişimin büyüklüğü ile de orantılı olarak bu tür komplikasyonlara daha fazla maruz kalabilmektedir. Cerrahi ve anestezi ile ilişkili komplikasyonları azaltmanın ve karşılaşıldığında hazırlıklı olmanın bilinen en iyi yolu optimal koşullarda yapılan genel anestezi öncesi hasta değerlendirmesi ya da diğer adıyla preoperatif değerlendirmedir.

KAYNAKÇA

Aronson, S., Grocott, MPW., Mythen, MMG. (2019). Preoperative Patient Preparation, Programs, and Education in the United States: State of the Art, State of the Science, and State of Affairs. Adv Anesth, Dec;37:127-143. doi: 10.1016/j.aan.2019.08.005. PMID: 31677653.

Carol E. Gray, Julie Baruah-Young, Christopher J. Payne. (2015). Preoperative assessment in patients presenting for elective surgery. Anaesthesia & Intensive Care Medicine, 16 (9);425-430. https://doi.org/10.1016/j.mpaic.2015.06.014.

Cuhruk, FH (2015). Preoperatif Değerlendirme, Premedikasyon ve Perioperatif Belgelendirme. Butterworth IV JF, Mackey DC, Wasnick JD (Ed.) Cuhruk FH (Çev. Ed.) Lange Klinik Anesteziyoloji 5. basım (s. 295), Ankara Güneş Tıp Kitabevleri.

Hartle A, Anderson E, Bythell V, Gemmell L, Jones H, McIvor D, Pattinson A, Sim P, Walker I. (2012). Association of Anaesthetists of Great Britain and Ireland (AAGBI). Checking anaesthetic equipment 2012: association of anaesthetists of Great Britain and Ireland. Anaesthesia. Jun;67(6):660-8. doi: 10.1111/j.1365-2044.2012.07163.x. PMID: 22563957.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Anesteziyoloji ve Reanimasyon Genel Anestezi Uygulaması için Hazırlık. Ankara (2011).

Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği (Tard) Anestezi Uygulama Kılavuzları Preoperatif Hazırlık (2015)

Zambouri A. (2007) Preoperative evaluation and preparation for anesthesia and surgery. Hippokratia. Jan;11(1):13-21. PMID: 19582171; PMCID: PMC2464262.

4. BÖLÜM

ANESTEZİ ÇEŞİTLERİ

ARŞ. GÖR. DR. AYŞE NURMEN AKIN
ARŞ. GÖR. DR. FATMA PINAR UÇAR
ARŞ. GÖR. DR. TAMARA BURUK TOKLU

'Esasında hayatta iki şey vardır; bilim ve şahsi düşünceler. İlki bilgiye yol açar, ikincisi cehalete.'

Hippocrates

GİRİŞ

Cerrahi bir prosedür sırasında hangi anestezi çeşidinin seçileceği cerrahinin tipi, cerrahinin süresi, hastanın ek hastalıkları ve isteği, postoperatif dönemde analjezi ihtiyacı ve anestezistinin tecrübesine göre belirlenmelidir. Her anestezi çeşidinin farklı endikasyonları ve komplikasyonları olduğundan hiç bir anestezi çeşidinin bir diğerine üstün olduğu düşünülmemelidir. En uygun anestezi çeşidi hasta spesifik olarak belirlenmelidir.

KAYNAKÇA

Butterworth J. F. , Mackey D. C. , Wasnick J. D. (2018). Morgan& Michail's Clinical Anesthesiology. Mc Graw Hill Education

Kayhan Z.(2019). Klinik Anestezi. İstanbul. Logos Yayıncılık

Morgan M.M., (2008). Lange Klinik Anestezi, Ankara, Güneş Tıp Kitapevi

Özcengiz, D., Hayri Ö., (1998). Anestezi El Kitabı, Adana, Nobel Tıp Kitabevi,

Öztamer O, Neslihan A, Yeşim B, Dilek Y, (2002). Anestezide Güncel Konular, Nobel Tıp Kıtabevi, İstanbul, 2002

5. BÖLÜM

PREMEDİKASYON

ÖĞR. GÖR. TÜLİN KARAKOÇ

Zafer, zafer benimdir diyebilenindir. Başarı ise, başaracağım diye başlayarak sonunda başardım diyenindir.

M. K. ATATÜRK

1. PREMEDİKASYON

Premedikasyon kelime anlamı olarak; pre-önce, medikasyon-ilaç uygulaması kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş olup, tıbbi müdahale öncesi dönemi ifade etmektedir.

Cerrahi girişim geçirecek olan her hastada, operasyon öncesi hastanın genel durumuna bağlı olarak, çeşitli derecelerde anksiyete, stres görülmektedir. Hastanın sağlığı ve cerrahi girişim konusunda bir takım endişeleri olur. Bu endişelerine; evinden ailesinden ayrı kalma, sosyal çevresinden uzaklaşma, iş kaybı yaşama, yaşam kalitesinin etkilenmesi, ölüm korkusu örnek olarak verilebilir.

Premedikasyonda hastaların ameliyat öncesi yaşadığı bu stres ve anksiyeteyi minimal düzeye indirmenin yanı sıra, sekresyonların azaltılması, istenmeyen reflekslerin baskılanması gibi cerrahi girişim sırasında ortaya çıkabilecek durumları kontrol altına almak da önemlidir. Ayrıca cerrahi girişim sırasında anestezinin etkinliğini arttırmak da premedikasyonda önemli yer tutmaktadır.

Anestezik premedikasyon kavramı başlangıçta, 1850'lerde inhalasyon anestezisi olarak eter ve kloroform yaygın olarak kullanıldığı zaman, genel anestezinin yan etkilerine karşı koymak için geliştirildi. 1864'lü yıllarda; cerrahi girişimler öncesi hastalara uygulanan morfin gibi bazı aneljeziklerin, hastalarda anestezinin etkinliğini arttırdığı gözlemlenmiş ve 'premedikasyon' kavramı tıp litaratürüne girmiştir.

Hastalara premdikasyon uygulanırken, zamanlama, hastanın yaşı, fiziksel durumu, anksiyete düzeyi, depresan ilaç toleransı, alerjileri, yapılan cerrahi girişimin durumu, hastanın işlem sonrası takip edileceği birim göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

Azaklı AE. (2020). Genel Anesteziye Giriş ve Premedikasyon. Anestezi Eğitiminin Anahtarı (79-88).Ankara Nobel Tıp Kitaevi

Balcıoğlu T.(2017). Anestezi Öncesi Hasta Değerlendirilmesi Ve Hazırlık. Yüksel Keçik (Ed), Temel Anestezi İçinde (830-832). Ankara: Güneş Tıp Kitapevleri

Ball CM, Westhorpe RN. (2011). The history of premedication. Anaesthesia and Intensive Care. Volume 39, Issue 6, 553-640

Can MG, Ulugöl H, Güneş I, Aksu U, Tosun M, Karduz G, ve ark.(2018). Premedikasyonda Kullanılan Alprazolam ve Melatoninin Oksidatif Stres, Glikokaliks Bütünlüğü ve Kognitif Fonksiyon Üzerindeki Etkileri. Turk J Anaesthesiol Reanim.46:233-7, doi: 10.5152/TJAR.2018.65475

Çiçek M. ve Ark. (2002). Erişkin Premedikasyonunda; Atropin ile Kombine Midazolam, Meperidin ve Morfinin İntramüsküler Kullanımı. ŞEH Tıp Bülteni.36 (1)

Dikmen B, Saçan Ö.(2016). Anestezi Esnasında Kullanılan İlaç ve Sıvılar.Gwinnutt C,M (Ed). Vural Ç (Çev.Ed).Klinik Anestezi Ders Notları 4.basımdan çeviri içinde.(s.39).Ankara Akademisyen Kitabevi

Ernam D.(2017). İşlem Öncesi Hazırlık ve Sedasyon, Tanısal ve Terapötik Bronkoskopi Uzlaşı Raporu İçinde (27-40). Dalar L, Yılmaz A (ed). TÜSAD Eğitim Kitapları Serisi

Güngör D.(2017). Anestezi Altında Kolonoskopi Yapılacak Olgularda Anksiyete Düzeyinin Belirlenmesi (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi, Anesteziyoloji ve Reanimasyon Anabilim Dalı, Konya

Kazancıoğlu L, Kazdal H. (2020). Ameliyathane Dışı Anestezi (ADA) Uygulanan Endobronşial Ultrasonografi (EBUS) İşlemlerinde Premedikasyon İlaçlarının Entegre Pulmoner İndeks Skoruna Etkisi. Sakarya Tıp Dergisi, 10(4):636-641) DOI: 10.31832/smj.770205

Kepekçi AB.(2018).Anestezi ve Ameliyat Öncesi Değerlendirme. A'dan Z'ye Anesteziyoloji (85-90).İstanbul, Nobel Tıp Kitapevi.

Özsan HG.(2007). Antiemetik Kullanımı. Türk Hematoloji Derneği-Hematolojide destek ve İnfeksiyonlarıKursNotlar(56-58). Erişim: https://www.thd.org.tr/thdData/userfiles/file/HEM_DES_2007_13.pdf ErişimTarihi:03/5/2021

Peck T, Hill SA.(2008). Pharmacology For Anaesthesia And İntensive care. 3rd edn. New York. Cambridge University

Powell R, Scott NW, Manyande A, Bruce J, Vögele C, Byrne-Davis LMT,Unsworth M, Osmer C, Johnston M. (2016). Psychological preparation and postoperative outcomes for adults undergoing surgery under general anaesthesia.Cochrane Database of Systematic Reviews

Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği (TARD), (2015). Çocuk Hastada Preoperatif Değerlendirme Klavuzu. Erişim Tarihi: 02/06/2021 Erişim Adresi: https://www.tard.org.tr/assets/kilavuz/11.pdf

Ulusoy H. , Coskun I., Arslan M.(2017). Effects of midazolam or tramadol premedication on early cognitive function in endoscopic retrograde cholangiopancreatography (ERCP): A randomized, controlled, double-blind study. Journal Of International Medıcal Research, , cilt.44, sa.3, ss.542-556, Doi. 10.1177/0300060515600189

Walker KJ, Smith AF. (2009). Premedication for anxiety in adult day surgery. Cochrane Database of Systematic Reviews, Issue 4. Art. No.: CD002192. DOI: 10.1002/14651858.CD002192.pub2.

Yıldırım S.(2019). Ameliyat Öncesi Hastaya Verilecek Olan Sözlü Ve Görsel Eğitimlerin Hastaların Kaygı Düzeyleri Ve Memnuniyetleri Üzerine Etkisi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi).Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsi. Zonguldak.

6. BÖLÜM

YAŞAM BULGULARI

ÖĞR. GÖR. ZEYNEP KILIÇ

Kalbinizle yaptığınız her şey, size geri dönecektir.

MEVLANA

1. YAŞAM BULGULARI

Yaşam bulguları veya vital bulgular, vücudun en önemli işlevlerinin ölçümüdür. Yaşam bulguları ile bireyin vücut sıcaklığı, nabız, solunum, kan basıncı değerlerine bakılır ve bu bulgular bireyin fizyolojik işlevleri hakkında bize bilgi verir. Bireyin fizyolojik işlevlerini değerlendirmek için düzenli aralıklarla ya da ihtiyaç duyulan her zaman yaşam bulguları değerlendirilebilir. Değerlendirme; hastanın mevcut durumuna ve yapılan işlemlere göre gerekli görüldüğünde ve gerekli sıklıkta takip edilir.

Yaşam bulgularının ölçülmesi, bireyin sağlık durumunun izlenmesi ve ortaya çıkabilecek sorunların erken tanımlanması için etkili ve hızlı bir yöntemdir.

Yaşam bulgularının ölçüldüğü durumlar;

- ✓ Hasta bireyin muayenesi yapılırken
- ✓ Hasta birey hastaneye yattığı zaman (hasta birey kliniğine yattığı zaman en kısa sürede ilk ölçüm yapılır ve sonrasında düzenli aralıklarla takip edilir)
- ✓ Cerrahi işlemlerden önce ve sonra
- ✓ Tanı işlemlerinden önce ve sonra
- ✓ Hekim istemine göre belirlenen sıklıkta
- ✓ Kalp ve solunum sistemine doğrudan etki edebilecek ilaçların uygulanmasından önce ve sonra
- ✓ Hastanın durumunda ani bir değişiklik oluşursa
- ✓ Yaşam bulgularını etkileyecek girişimlerden önce ve sonra
- ✓ Kan ve kan ürünleri transfüzyonundan önce, transfüzyon devam ederken ve transfüzyon bittikten sonra

Yaşam bulgularının etkilendiği faktörler;

- ✓ Yaş
- ✓ Cinsiyet
- ✓ Fiziksel aktivite
- ✓ Günlük rutinler
- ✓ Duygusal durum
- ✓ Çevre
- ✓ Kullanılan ilaçlar
- ✓ Yapılan işlemler sayılabilir. Değişen durumlara göre bu seçenekler arttırılabilir.

KAYNAKÇA

Akça Ay, F. (2011). Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar Ve Beceriler. İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Ay Akça, F., Ertem, Ü., Özcan, N., Ören, B., Işık, R., Savran, S. (2008). Temel Hemşirelik - Kavramlar, İlkeler, Uygulamalar. İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Çakırcalı, E. (2013). Yaşam Bulguları. T. Atabek Aşti, A. Karadağ İçinde, Hemşirelik Esasları - Hemşirelik Bilim Ve Sanatı (S. 579 - 633). İstanbul: Akademi Basın Ve Yayıncılık.

Ertekin, C., Çertuğ, A., Atıcı, A., Çoşkun, A., Aydınlı, F., İnan, H., . Altuğ, A. (2006). Temel Eğitim Kitabı. Ankara: Onur Matbaacılık.

Gökhan, N., & Çavuşoğlu, H. (2001). C. Arthur, M. Guyton İçinde, Tıbbi Fizyoloji (S. 144 - 193, 432 - 482, 822 - 833). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.

Karataş Güner, A., Ağralı Kebapçı, S. (2014). Meslek Esasları Ve Tekniği. Ankara: Palme Yayıncılık.

Sabuncu, N. (2011). Hemşirelik Bakımında İlke Ve Uygulamalar. Ankara: Alter Yayıncılık.

Sabuncu, N., Akça Ay, F. (2010). Klinik Beceriler Sağlığın Değerlendirilmesi, Hasta Bakımı Ve Takibi. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Sabuncu, N., Ecevit Alpar, Ş., Karabacak, Ü., Gülseven Karabacak, B., Şenturan, L., Şahin Orak, N., & Oksay Şahin, A. (2008). Hemşirelik Esasları Temel Beceriler Rehberi. İstanbul: Medikal Yayıncılık.

7. BÖLÜM

MONİTÖRİZASYON

ÖĞR. GÖR. EZGİ DEMİRTÜRK SELÇUK

Imponit finem sapiens et rebus honestis.

Bilge, iyi şeylerde bile bir ölçü gözetir.

Juvenalis

1. MONİTÖRİZASYON

Resim 1. Monitör

"Monitör" kelimesi Latince monoro' den köken alır, kelime anlamı uyarmak demektir. Fizyolojik parametrelerin modern kateterler ve elektronik kateterizasyon cihazları ile ölçülüp kayıt edilmesi işlemine monitörizasyon denir. Monitörizasyon vücudun bazı bölümlerindeki biyofiziksel olayları, elektriksel sinyallere dönüştürerek gözle görülebilir, ölçülebilir ve grafik kâğıdına kaydedilebilir hale getirmektedir. Monitörizasyon da amaç, yaşam bulgularını doğru teknik ile sürekli izleyerek bireyin hastalığının durumunu belirlemek, doğru tanıyı koymak, hızlı tedavi etmek ve hastayı stabilize etmektir. Ayrıca monitörizasyon hastanın klinik durumdaki değişiklikleri erken tanımamızı, hastanın tedaviye cevabını değerlendirmemizi, monitördeki trendleri tekli halinde okuma, ölçülen değerlerin belirlenen sınırlar dışına çıkması durumunda alarm vererek uyarıcı olması niteliklerini de taşımaktadır.

İdeal bir monitörde aranan özellikler;

- Noninvaziv olmalıdır.
- Güvenilir olmalı, veriler kolay görülebilmeli ve yorumlanabilmelidir.
- Hastanın psikolojik ve izyolojik yapısında değişiklik yapmamalıdır.
- Kalibrasyonu ve kullanımı kolay olmalıdır.
- Hasta üzerinde yapılacak işlemleri zorlaştırmamalıdır.
- Taşınabilir, ucuz, bakımı kolay olmalıdır.

KAYNAKÇA

Abdalsada, NM., Mansour, KA. (2017). Effectiveness of an Educational Program on Nurses Knowledge and Practices Concerning Hemodynamic Monitoring İn İntensive Care Unit at Baghdad Teaching Hospitals. Indian Journal of Public Health Research & Development. 9(10): 719-724.

Ahmed, WA., Eltayeb, MM., AbdElsalam, NA. (2016). Invasive Haemodynamic Monitoring at Critical Care Units in Sudan: Assessment Of Nurses' Performance. Journal of Health Specialties. 4(3): 196-201. doi: 10.4103 / 2468-6360.186493.

Aslan, EF., Olgun, N. (2016). Yoğun bakım seçilmiş semptom ve bulguların yönetimi. I. Baskı. Ankara: Akademisyen Kitapevi.

Bayraktar, D., Khorshid, L. (2017). Ölçüm Öncesi Dinleme Süresinin ve Konuşmanın İndirekt Kan Basıncı Ölçüm Değeri Üzerine Etkisi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 33(2): 36-52.

Bianco, A., Coscarelli, P., Nobile, CG., Pileggi, C., and Pavia, M. (2013). The Reduction of Risk in Central Line-Associated Bloodstream İnfections: Knowledge, Attitudes, and Evidence-Based Practices in Health Care Workers. Am J Infec Control. 41(2):107-12. doi: 10.1016/j.ajic.2012.02.038.

Crawford, DC., Hicks, B., Thompson, MJ. (2006). Which Thermometer? Factors İnfluencing Best Choice for İntermittent Clinical Temperature Assessment. J Med Eng Technol. 30(4): 199- 211. doi: 10.1080/03091900600711464.

Çakırcalı, E. (2014). Yaşamsal Bulgular. Atabek Aştı T, Karadağ A (Ed.), Hemşirelik Esasları içinde (s.611-619). İstanbul: Akademi Yayınevi.

Çeliktepe, M., Sarı, O., Aydoğan, Ü., Ciğerli, Ö., Sönmez, A., ve Koç, B. (2017). Dijital ve Manşonlu Manuel Tansiyon Cihazları İle Ölçülen Brakiyal ve Radiyal Ölçüm Değerlerinin Karşılaştırılması. Türk Aile Hekimliği Dergisi. 21(4): 133-140.

David, O., Ridel, C., Ray, P., Monnet, X., Anguel, N., Richard, C. et all. (2007). Cardiac Filling Pressures are not Appropriate to Predict Hemodynamic Response To Volume Challenge. Critical Care Med, 35(1): 64-68. doi: 10.1097 / 01.CCM.0000249851.94101.4F.

Drew, BJ., Califf, RM., Funk, M., Kaufman, ES., Krucoff, MW., Laks, MM., et all. (2004). Practice Standards for Electrocardiographic Monitoring in Hospital Settings. Circulation. 110(17): 2721-2746. doi: 10.1161/01. CIR.0000145144.56673.59.

Düzkaya, DS., Akay, H., Evcimen, KD., Keskin, NÖ., ve Yakut, T. (2015). Çocuk Hemşireliği Protokolleri. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri Tic. Ltd. Şti.

Karabacak, Ü., Yılmaz, E. (2014). Yaşam Bulgularının Değerlendirilmesi. Eti Aslan F (Ed.), Sağlığın Değerlendirilmesi içinde (s. 42-45). İstanbul: Özyurt Matbaacılık, Acıbadem Üniversitesi Yayını.

Karaböcüoğlu, M., Köroğlu, T. (2008). Çocuk Yoğun Bakım Esaslar ve Uygulamalar. İstanbul: Medikal Yayıncılık Ltd. Şti.

Karakurt, S. (2002). Yoğun Bakım Ünitesinde Solunumsal Monitörizasyon. Yoğun Bakım Dergisi, 2(1): 5-15.

Marik, PE., Baram, M., Vahid, B. (2008). Does Central Venous Pressure Predict Fluid Responsiveness?: A Systematic Review of the Literature and the Tale Of Seven Mares. Chest, 134(1): 172-8. doi:10.1378/ chest.07-2331.

McGhee, BH., Woods, SL. (2001). Critical Care Nurses' Knowledge of Arterial Pressure Monitoring. American Journal of Critical Care. 10(1): 43-51.

Minor, DS., Butler, KR., Artman, KL., Adair, C., Wang, W., Mcnair, V., et al. (2012). Evaluation Of Blood Pressure Measurement and Agreement in an Academic Health Sciences Enter. J Clin Hypertens 14(4): 222-227. doi: 10.1111/j.1751-7176.2012.00599.x.

Nichols, M., Townsend, N., Scarborough, P., Rayner, M. (2013). Cardiovascular Disease İn Europe: Epidemiological Update. European Heart Journal, 34(39): 3028–3034. doi: 10.1093/eurheartj/eht356.

Orak, E. (2010). Sistemlerin ve Sağlığın Değerlendirilmesi. Sabuncu N, Akça Ay F (Eds.), Klinik Beceriler Sağlığın Değerlendirilmesi, Hasta Bakımı ve Takibi, 1. Baskı, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.

Özkan, G. (2017). Kan Basıncı Ölçümleri Nasıl, Hangi Yöntemle Yapılmalı? Türkiye Klinikleri Nefroloji Özel Dergisi. 10(1): 8-12.

Sargın, G., Tanrıverdi, Ö. (2011). Radiyal Arter Kateterizasyonuna Kısa Bir Bakış. The Medical Bulletin of Haseki, 49(3): 93-95.

Sumner, L., Chang, L., Jones, DA., Burke, SM., McAdams, M. (2012). Evaluation Of Basic Arrhythmia Knowledge Retention And Clinical Application By Registered Nurses. J Nurses Staff Dev, 28(2): 5-9. doi: 10.1097/NND.0b013e31824b41e1.

Şahinoğlu, AH. (2003). Yoğun Bakım Sorunları ve Tedavileri. 2. Baskı, Ankara: Türkiye Klinikleri.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Monitörizasyon. (2011). Ankara. Erişim: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Monit%C3%B6rize%20Etme.pdf. Erişim Tarihi: 12.05.2021.

8. BÖLÜM

ANESTEZİ CİHAZI VE EKİPMANLARI

DR. CEM KOÇAK

Tüm karmaşık problemlerin basit birer çözümü vardır - düzenli, mantıklı ve de yanlış

H. L. Mencken

1. BİR KONTROL SİSTEMİ OLARAK ANESTEZİ CİHAZI

Ağrı duyusu çoğu canlıda olduğu gibi insanların da önemli savunma mekanizmalarından bir tanesidir. Yaşamı tehdit eden çeşitli tehlikeler karşısında cevap verilebilmesini, kaç ya da savaş tepkisinin gösterilmesini sağlayacak mekanizmaların önde gelen tetikleyicilerinden biridir ağrı duyusu. Öte yandan, birçok tedavi sürecinde olduğu gibi, cerrahi tedavilerde de ağrı duyumunu ve ağrıya eşlik eden mekanizmaları kontrol etmek gerekmektedir. Tüm otonom sistemlerde olduğu gibi, ağrı duyusu bilinçli olarak kontrol edilemez; vücut bütünlüğünü bozmak zorunda olan cerrahi işleme karşı bedenin tepkilerini önlemek, ancak dışarıdan yapılacak müdahaleler ile mümkün olabilmektedir.

Anestezi tanımı en başta ağrı olmak üzere, "an" olumsuzluk ön eki ve duyum kökünden farkındalık ve algılama anlamına gelen "estezi" kelimelerinin birleşmesi ile elde edilmiştir. Elbette "anestezi" sürecinin tamamı için bu tanımın eksik olduğu söylenebilir; çünkü uygulama, sadece "ağrı duymamak" ifadesinden öte dir.

Keza mesleğin gündelik kullanımındaki "hastayı uyutmak" söylemi de gerçekte yaşananandan oldukça uzak bir eylemdir. Anestezi sürecinin fizyolojik uyku ile benzerliği sınırlıdır. Her ne kadar uyku durumu, anestezi gibi bilincin kaybı, davranışsal hareketsizlik ve çevresel olguların algılanmasında sınırlılık ile kendisini gösterse de spontan, endojen, sirkadyan ve homeostatik bir süreçtir. Uyku uyaran ile sonlandırılabilen bir durumken, bilincin kaybolduğu, kasların gevşediği, duyuların kapandığı, solunum ve dolaşımın baskılandığı anestezi koma tanımına çok daha yakın durmaktadır. Aslına bakılırsa anestezi yardımıyla ulaşılan bu durum, yasal olarak beyin ölümü tanısı konulabilmesi için gerekli kriterin çoğunu da karşılamaktadır.

Böylesine "sınırlarda gezinen", "riskli", "yaşamın uç noktalarında dengede duran" bir sürece hakim olabilmek ve yönetebilmek ancak bilgi, dikkat ve konsantrasyonun dengeli birleşimi ile mümkündür. Hastanın tam aksine, anesteziyi uygulayan ekip sürekli tetikte, uyanık, şüpheci ve detaylara odaklanmış bir durumda yer alır bu süreçte. Dışarıdan bakıldığında titizliğin ötesinde obsesif boyutlarda kontrol takıntılı bir yaklaşım gibi görünse de, en ufak hatanın olası sonuçları arasıda ölümcül etkilerin de bulunması, bu dikkatin gerekliliğini açıklamaktadır.

Modern anestezi uygulamalarında bu özen ve kontrole yardımcı olabilecek araç anestezi cihazıdır. Ne kadar gelişmiş ve teknolojik desteklerle donanmış olsalar da, tüm araçlarda olduğu gibi, anestezi cihazları da onları kullananların bilgi ve becerisi ölçüsünde yetkin olabilmektedirler. Anestezi cihazını birbirini tamamlayan iki işlevin aracısı olarak düşünmek gerekir; solunum sisteminin kontrolü ve anestezinin uygulanması. Doğal olarak solunum sistemini iyi tanımak, cihazı doğru kullanma becerisine ulaşmaktaki ilk adımlardan biridir.

KAYNAKÇA

Al-Shaikh B., Stacey S. (2013). Essentials of Anaesthetic Equipment 4th ed. Phildelphia: Churchill Livingstone Elsevier

Barnes T., Buckley J., Budde A.O., Cartwright A.J., Cherian V. T., Douglas A., Doyle D.J., Ehab F., Figura M., Teen M. (2018). Physics in Anesthesia. Ehab F., Deepak S., John E. T., Maged A. (Ed.), Basic Sciences in Anesthesia içinde (s.539 - 636), Cham: Springer International Publishing

Berry J.M., Ehrenwerth J., Eisenkraft J.B. (2021). Anesthesia Equipment: Principles and Applications 3rd ed. Philadelphia: Elsevier Saunders

Katijo J., Lee C., Ong B., Tan B. (2001) Acute Failure of Oxygen Delivery. Anesthesiology October 2001, Vol. 95, 1038–1039. doi:10.1097/00000542-200110000-00042

Poor H. (2018) Basics of Mechanical Ventilation. Cham: Springer International Publishing

9. BÖLÜM

ANESTEZİDE KULLANILAN YARDIMCI EKİPMANLAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL TEZER

Varlığı ile güven veren ve sevgisiyle güçlendiren sevgili annem Nermin Tezer'e...

Anestezi verilen yüz hastanın doksan dokuzu sorunsuz uyur ve uyanır, içlerinde bir hastada sorun çıkar, işte siz o hastada tüm bilgi ve tecrübenizi kullanmak için varsınız.

Prof. Dr. Kutay AKPİR

1. AİRWAY (HAVAYOLU)

Airway, kısaca havayolu açıklığının devamı için kullanılan, eğri veya kavisli, plastik veya sert kauçuktan yapılmış ağız veya burundan yerleştirilen, yardımcı anestezi ekipmanıdır. Bilinci kapalı veya anestezi altındaki hastalarda üst hava yolundaki kas tonusu kaybolur, gevşeyen dil geri kaçar ve epiglot larinksin girişini tıkar. Hava yolu açıklığını sağlamak, ağız ve burun sekresyonlarının kontrolü, trakeal aspirasyon yapma, solunum yolu ile inhalasyon ilaçlarının verilebilmesi ve doku oksijenizasyonu için gereklidir. Ağız ve burundan bir airway yerleştirilmesi, verilecek oksijenin ve havanın geçişine olanak verir. Herhangi bir nedenle bilinç kapalı hastaların solunumunun desteklenmesi gereken durumlarda, hasta transportlarında, anestezi indüksiyonunda ve anestezi uygulanarak kas gevşemesi sağlanan hastalarda kullanılır. Hastanın yaşına, fiziki yapısına ve kullanım yerine göre farklı airwayler üretilmiştir. Oral airway ve nazal airway olmak üzere tasarım olarak farklı iki havayolu vardır. Oral airwayin de kaflı ve kafsız olmak üzere iki çeşidi vardır. Orofaringeal kafsız airway (OPA), Orofaringeal kaflı airway (COPA)

KAYNAKÇA

Atık H., (2003) Anestezik gazlar ve çevre. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Anabilim Dalı, Anestezi Dergisi,11(1):1-9.

Balkan, Kuvaki B.(2009).Supraglottik havayolu araçları.(Sunum).DEÜTF Anesteziyoloji A.D.

Briggs, G.(2010) The anaesthetic machine. Anaesthesia and Intensive Care Medicine, 11(4):136-139.

Çelik, M.G.(2015). Teknikerler ve Teknisyenler İçin Anesteziyoloji içinde (s.193-211). Ankara: Güneş Kitabevi.

Doğanay, M., Ünal, S.(Ed.).(2003). Hastane Enfeksiyonları. Ankara: Bilimsel Tıp Yayınevi.

Günaydın, M., Ulusoy, S., Gültekin, M.(Ed.) (2007). 5.Ulusal Sterilizasyon Dezenfeksiyon Kongresi, Ankara: Bilimsel Tıp Yayınevi.

Hagberg C. A.(2004). (Çev. Ed. Özyurt, G.) Zor Hava Yolu Yönetimi El Kitabı içinde (s.185-215) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Kayhan. Z.(1997). Klinik Anestezi. Ankara: Logos Yayıncılık.

Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi.(2011). Anestezi Cihazı ve Yardımcı Ekipmanlar. Ankara.

Mıngır, T.,(2009), Zor hava yolu olduğu düşünülen olgularda genel anestezi altında entübasyonda Macintosh laringoskop ile video laringoskopun karşılaştırılması (Uzmanlık tezi), TC Sağlık Bakanlığı Taksim Eğitim ve Araştırma Hastanesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kliniği, İstanbul.

Morgan, G.E., Maged, S. M., Murray M.J., Larson, C.P.(2004) (Çev Ed.Tulunay, M., Cuhruk, H.)Klinik Anesteziyoloji içinde (s.60-61). 3. Baskı. Ankara: Güneş Kitabevi.

Öztamar, O., Alkış, N., Batislam, Y., Yörükoğlu, D.,(2002). Anestezide Güncel Konular. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Tural, K.,(2008), Kısa süreli ameliyatlarda laringeal maske airway ve cobra perilaringeal airway'ın etkinlik ve komplikasyonlarının karşılaştırılması (Uzmanlık tezi), Sağlık Bakanlığı Dr. Lütfi Kırdcar Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi,1. Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kliniği, İstanbul.

Van Zunder, T.C.R.V., Brimacombe, J.R., Ferson D.Z., Bacon D. R., Wilkinson, D.J.(2012). Archie Brain: celebrating 30 years of development in laryngeal mask airways. Anaesthesia, 67;1375-1385 doi:10.1111/anae.12003.x

10. BÖLÜM

HAVA YOLU AÇIKLIĞI

HANDE GÜNGÖR

“ Son an geldiğinde, şimdiye kadar kaç kez nefes aldığınız değil, kaç anın nefesinizi kestiği önemli olacak”

Shing Xiong

1. GİRİŞ

Havayolu açıklığının korunması ve sürdürülebilirliği solunum fonksiyonunun sağlanması ve devamı için hayati önem taşır. Anestezistin sorumluluklarından biri de hastanın hava yolunun açıklığını sağlamak ve yeterli solunumu korumaktır. Hava yolu açıklığının sağlanmasında, hastanın anatomisi, hava yolu ekipmanlarının yeterliliği, anestezistin deneyimi ve hava yolu araçlarının tanınması, hava yolu açıklığını sağlayan bazı temel manevraları uygulayabilmek önemlidir. Bu bölümde hava yolu anatomisi, havayolu açıklığı, havayolu açmada kullanılan gereçler ve alternatif hava yolu yöntemleri ile endotrakeal entübasyon anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

Altan H.Aysel, (2015). Teknikerler İçin Temel Anestezi, 400 Soru, 400 Cevap, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul, p47-57

Azaklı AE .(2013). Anesteziyoloji Ve Reanimasyon Teorik Bilgiler El Kitapçi -Anestezi Teknisyen Ve Teknikerlerine Yönelik. 29-38

Azaklı AE. (2021). Anestezi Eğitiminin Anahtarı 3. Baskı Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara,p197-217

Barash Paul G., Bruce F. Cullen, Robert K. Stoelting, M. Christine Stock, (2012). Çeviri Editörleri: Prof.Dr. Ber- Panaydın, Prof.Dr. Oktay Demirkıran, Nobel Tip Kitabevleri, İstanbul.

Çelik M.G., (2015). Teknikerler Ve Teknisyenler İçin Anesteziyoloji, 2. Baskı,Güneş Tip Kitabevleri, Ankara, p.193-216

Duke J. (2006). Anestezin Sırlar 2.Baski, 33-42

Esen O, (2021). Resimli Pratik Anestezi, Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara,105-115

Havayolu Yönetimi -III (2008) Güncel Anestezi. The Web Site Http: //Guncelanestezi.Com

Kayhan Z, (2007). Klinik Anestezi, Genişletilmiş 3. Baski, Logos Yayıncılık, Ankara,

Korfalı G, Kahveci F, Gören S, Yılmazlar A, Bilgin H, Yavaşçaoğlu B. (2003). Anestezide Temel Konular 1.Baskı 71-85

Miller Rd, Fleisher La, Johns Ra, Savarese Jj, Wiener-Kronish Jp. Genç Wl Miller (2010). Anestezi 6.Baski 1.Cilt, 1617-51

Morgan&Mikhail, (2015). Çeviri Editörü: Cuhruk Handan, Lange Klinik Anesteziyoloji, 5.Baski, Güneş Kitabevleri, Ankara, 309-340

Salihoğlu Z., (2014). Anestezi Teknikerleri İçin Anestezi Kitabı, İstanbul, 142-145

Sarı S., Kaan N., Kozanhan B., Yazar A., (2020). Anestezi Teknikerleri ve Teknisyenleri İçin Mesleki Uygulamalar, Ankara 209-225

Türk Anesteziyoloji Ve Reanimasyon Derneği (Tard) (2005). Anestezi Uygulama Kılavuzları, Zor Hava Yolu.

Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği (Tard) Anestezi Uygulama Kılavuzları, Anestezi Uygulama Kılavuzları Preoperatif Hazırlık Kasım, 2005

www.tard.org Tr/Assets/Kilavuz/4.Pfd.171.

11. BÖLÜM

GENEL ANESTEZİDE İNDÜKSİYON, İDAME VE SONLANDIRMA

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZLEM DELİGÖZ

GEÇİLMEZ

Ne okudun, ne öğrendin, ne bildinse berhava;
Yer çökmeden, gök iki sak yarılmadan geçilmez.
Geçitlerin, kilitlerin yalnız O'nda şifresi;
İşte, işte o eteğe sarılmadan geçilmez!

Necip Fazıl Kısakürek

GİRİŞ

Anestezi; '**an-'** olumsuzluk eki ve **estezi** (duyu, his) sözcüğünün birleşiminden oluşan ve duyarsızlık, hissizlik anlamına gelen bir kavramdır. Tanım olarak; cerrahi müdahale veya muayene esnasında, insan ve hayvan vücudunun bütününde veya belirli bir bölümünde duyunun ve/veya hareketin yok edilmesine denir. Genel anestezi, rejyonel anestezi ve lokal anestezi gibi çeşitli yöntemler ile uygulanabilir. Bu bölümde kısaca; genel anestezide indüksiyon, idame ve sonlandırma bölümlerinin üzerinde durulacaktır.

KAYNAKÇA

Akıncı Ekinci, N., Kozanhan B. (2020). Genel Anestezi İndüksiyonu. Sinem Sarı, Nil Kaan, Betül Kozanhan, M. Akif Yazar (Ed.), Anestezi Teknikeri/Teknisyenleri İçin Temel Anestezi Uygulamaları içinde (s.85-104). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Başaranoğlu G. (2021). Güvenli Uygulama için Anestezi içinde (s.186-198). İstanbul: İstanbul Medikal Sağlık ve Yayıncılık Hiz. Tic. Ltd. Şti.

Kılıç E. (2020). Genel Anestezi İdamesi. Sinem Sarı, Nil Kaan, Betül Kozanhan, M. Akif Yazar (Ed.), Anestezi Teknikeri/Teknisyenleri İçin Temel Anestezi Uygulamaları içinde (s.119-128). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Koşar B., Güleç H. (2020). Hasta Transferi. Sinem Sarı, Nil Kaan, Betül Kozanhan, M. Akif Yazar (Ed.), Anestezi Teknikeri/Teknisyenleri İçin Temel Anestezi Uygulamaları içinde (s.139-143). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Morgan & Mikhail (Ed.) (2015), Cuhruk H. (Çeviren), Lange Klinik Anesteziyoloji içinde (s. 1257-1275). Ankara: Güneş Kitabevi ve Kırtasiye Tic. Ltd. Şti.

Morgan & Mikhail (Ed.) (2015), Cuhruk H. (Çeviren), Lange Klinik Anesteziyoloji içinde (s. 153-173). Ankara: Güneş Kitabevi ve Kırtasiye Tic. Ltd. Şti.

Morgan & Mikhail (Ed.) (2015), Cuhruk H. (Çeviren), Lange Klinik Anesteziyoloji içinde (s. 175-188). Ankara: Güneş Kitabevi ve Kırtasiye Tic. Ltd. Şti.

Morgan & Mikhail (Ed.) (2015), Cuhruk H. (Çeviren), Lange Klinik Anesteziyoloji içinde (s. 189-198). Ankara: Güneş Kitabevi ve Kırtasiye Tic. Ltd. Şti.

Morgan & Mikhail (Ed.) (2015), Cuhruk H. (Çeviren), Lange Klinik Anesteziyoloji içinde (s. 199-222). Ankara: Güneş Kitabevi ve Kırtasiye Tic. Ltd. Şti.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Anestezi ve Reanimasyon, Genel Anestezinin Sonlandırılması (723H00092), Ankara, 2011.

12. BÖLÜM

HASTA POZİSYONLARI

ÖĞR. GÖR. LEYLA ANIL GÖL

ÖĞR. GÖR. ERDEM GÖL

“primum non nocere”

“Önce Zarar Verme”

Hipokrat

1. GİRİŞ

Pozisyon; hastalığı bulunan bireyin, solunum, dolaşım ve reflekslerin uyarımına etkide bulunan, yapılması planlanan cerrahi operasyon ve tedaviye uygun bir biçimde verilen vücut şeklidir. Hastalara, başta olmak üzere cerrahi operasyonun ve girişimin yapılacağı bölgeye yaklaşımı kolaylaştırmak ve kanamayı azaltmak, anestezi işlemini uygulamak, seviyesini kontrol etmek, vb. sebeplerle pozisyon vermek gerekebilir. Bu pozisyonları uygulayabilmek için anatomi ve fizyoloji ile fizikte denge kurallarının bilinmesi gerekmektedir. İnsan vücudu kaslar, sinirler, eklemler ve kemiklerden meydana gelen bir yapıya sahiptir. Bu yapı ile diğer sistemlerin uyumluluğunu vücut mekanikleri bilimi incelemektedir. Bu bilimin başlıca ilkeleri kas ve eklemlerin doğru bir şekilde kullanılmasıdır. Pozisyonlar, hasta için fayda sağlamakta olup bazı risklerde oluşturabilmektedir. Bu sebeple pozisyon verilirken dolaşım ve solunum sisteminin minimum şekilde etkilenmesi, özellikle sinir yaralanmalarını önlemek üzere ortaya çıkabilecek diğer yaralanmalarında en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple pozisyonların yaratacağı etkileri çok iyi bilmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aştı, T., Karadağ, A. (2011). Klinik Uygulama Beceri ve Yöntemleri. Adana: Nobel Kitabevi.

Craven, R., Hirnle, C. (2009). Fundamentals of Nursing: Human Health and Function. Philedelphia: Lippincott Williams&Wilkins.

Çelik, S. (2004). Yoğun Bakım Hastalarında Pozisyon Değişimi ve Sırt Masajının Arteryel Kan Gazı, Atım Hızı, Kan Basıncı Üzerine Etkileri. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

https://cdn2.beun.edu.tr. (2021). Pozisyon Değişimi. https://cdn2.beun.edu.tr/sbf//2017/02/17/hem311-10-hafta-pozisyon.pdf adresinden alınmıştır

MEGEP. (2011). Anestezi ve Reanimasyon Pozisyonlar. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı .

Sağlık Bilimleri Üniversitesi. (2017). Acil Durumlarda Verilen Pozisyonlar. http://www.stuncer.com: http://www.stuncer.com/wp-content/uploads/Ders_Notlari/ASH_I/01_Acil-Durumlarda-Verilen-Pozisyonlar_Ders-Notu.pdf adresinden alınmıştır

Şerare, E. Ö. (2021). Cerrahi Pozisyonların Endotrakeal Tüp Kaf Basıncı Üzerine Etkilerinin ve Kaf Basıncı Değişikliğinin Postoperatif Boğaz Ağrısı Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi. Sivas: T.C. Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi .

Tanaka, Y., Nakayama, T., Nishimori, M., Tsujimura , Y. (2015). Lidocaine For Preventing Postoperative Sore Throat. Cochrane Datebase Syst Rev, 14(7).

13. BÖLÜM

ANESTEZİDE FORMLAR VE DÖKÜMANTASYON

ÖĞR. GÖR. ÖZGÜR BAHADIR

‘Söz uçar, yazı kalır.’’

Çin Atasözü

1. HASTA KAYITLARI VE ÖNEMİ

Kaliteli bir sağlık hizmetinin sunumu, verilen hizmetin kayıt altına alınması yani dokümantasyonu ile mümkün olmaktadır. Dokümantasyon çok eski tarihlerden günümüze kadar gelmiş ve teknolojik gelişmelerle ilerleme gösteren bir uygulamadır. Geçmişten bugüne tıbbi dokümanların oluşturulma ve saklanma şekilleri farklılıkgösterse de sağlık alanı içindeki önceliği ve hukuki açıdan gerekliliği önem arz etmektedir. Tıbbi kayıtlar, hastanın geçmiş sağlık durumu ve gelecekte izlenmesi gerekecek olan tedavi yöntemlerinin belirlenmesinde anahtar rol oynamaktadırlar.

Anestezi yönüyle dokümantasyonda; anestezi uygulanacak her hasta için, anestezi öncesi değerlendirmenin sağlanması, anestezi bakımının planlanması, anestezi yönteminin seçilmesi ve uygulanması, anestezi sonrası taburcu kriterlerine uygun olarak ayılma ünitesinden servise ya da eve gönderilmesi için bir yöntem belirlenmesi gerekmektedir. Belirlenen yöntem çerçevesinde yapılan değerlendirmelerin kayıt altına alınması ve yapılan işlemlerin ayrıntılı bir şekilde dökümünün çıkarılması anestezide dokümantasyonun temelini oluşturmaktadır. İlk geleneksel anestezi kaydı, fizyolojik değişiklikleri, önemli anestezik veya cerrahi olayları ve perioperatif dönemde uygulanan ilaçları içerecek şekilde 1890'larda tasarlanmıştır.

Anestezi uygulamaları sırasında, hastaya yapılan her işlemin doğru, eksiksiz, anlaşılır bir şekilde ve zamanında anestezi takip formunakaydedilmesi gerekir. Bunun yerine getirilmemesi, yanlış ilaç uygulamalarına eşlik eden hastada istenmeyen durumların yaşanmasına neden olmaktadır.

Doğru ve eksiksiz olarak zamanında tutulan kayıtlar, anestezi ekibinin hastayı daha rahat takip etmesini, sağlık ekibi arasında doğru iletişimi ve hastanın güvenli bir şekilde anestezi almasını sağlarken, aynı zamanda gelişebilecek herhangi bir hukuki sorun karşısında, uygulamanın sürekliliğini ve yasal kaydını sağlayıp çalışanı koruyan bir belge unsuru olarak da karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Apfelbaum JL, Silverstein JH, Chung FF, Connis RT, Fillmore RB, Hunt SE, Nickinovich DG, Schreiner MS, Silverstein JH, Apfelbaum JL, Barlow JC, Chung FF, Connis RT, Fillmore RB, Hunt SE, Joas TA, Nickinovich DG, Schreiner MS (2013). American Society of Anesthesiologists Task Force on Postanesthetic Care. Practice guidelines for postanesthetic care: an updated report by the American Society of Anesthesiologists Task Force on Postanesthetic Care. Anesthesiology, 118(2):291-307.

Fehd, C. (2018). Analyse und Aufbereitung anästhesiologischer Routinedaten hinsichtlich der Wiederverwertbarkeit für wissenschaftliche Auswertungen. (Erişim tarihi:23.04.2021).

Fisher, J. A., Bromberg, I. L., & Eisen, L. B. (1994). On the design of anaesthesia record forms. Canadian journal of anaesthesia, 41(10), 973-983.

George, M., Menon, G. D., & Vergis, S. (2020). Efficacy of Multimodal Intervention Strategies in Improving Perioperative Documentation at a Rural Tertiary Care Centre. Turkish Journal of Anaesthesiology and Reanimation, 48(6), 473.

Goldhill DR. (2005). Preventing surgical deaths:critical care and intensive care outreach services in the postoperative period. Br J Anesthesia. 2005; 95(1): 88-94. doi:/10.1093/bja/aeh281.

http://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/ 4333, guvenlicerrahikontrollistesiuygulamarehberi pdf. pdf. (Erişim tarihi: 05.04.2021).

https://link.springer.com/content/pdf/ 10.1007/BF03010941.pdf.(Erişim tarihi:23.05.2021).

Maja, R. N. (2016). *Development and validation of an instrument for essential information for anaesthetic records* (Doctoral dissertation). (Erişim tarihi: 15.05.2021).

Performans Yönetimi ve Kalite Geliştirme Daire Başkanlığı (2011). Cerrahi Güvenlik Kontrol Listesi Uygulama Kılavuzu.

Pregler J, Kapur P. Postanesthesia care recovery and management. Twersky R, Beverly K, eds. Handbook of Ambulatory Anesthesia. 2nd ed. Springer; 2008.

Raymer K (2011) The Anesthetic Record: How Content and Design Influence Function In Anesthetic Practice and Beyond. J Anesthe Clinic Res 4:282. doi:10.4172/2155-6148.1000282.

Rozental, O., & White, R. S. (2019). Anesthesia information management systems: evolution of the paper anesthetic record to a multisystem electronic medical record network that streamlines perioperative care. *Journal of anesthesia history*, *5*(3), 93-98.

T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı (2015). Güvenli Cerrahi Uygulama Rehberi. https:// shgmkalitedb.saglik.gov.tr/ Eklenti/3741/0/4guvenlicerrahirehberipdf. pdf

TARD. Anestezi Uygulama Kılavuzları. Postanestezik Bakım. Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği. 2005.

Toor, A. A., Nigh-e-Mumtaz, S., Syed, R., Yousuf, M., & Syeda, A. (2013). Surgical safety practices in Pakistan. *Breast*, *8*(7.7).

WHO guidelines for safe surgery: safe surgery saves lives. https:// www.who. int/patientsafety/safesurgery/tools_ resources/9789241598552/en/(Erişim tarihi: 05.04.2021).

WHO Patient Safety. 2016. http://www.euro. who.int/en/healthtopics/ Health-systems/ patient-safety. (Erişim tarihi: 05.04.2021).

14. BÖLÜM

ANESTEZİDE ÖNEMLİ FİZİK KURALLAR, ÖLÇÜ BİRİMLERİ VE KAYIT YÖNTEMLERİ

İLKNUR SUİDİYE YORULMAZ

"Birinin Tanrı dediğine, diğeri fizik prensibi der."

Nikola TESLA

1.ÖLÇÜ BİRİMLERİ

Uluslararası birimler sistemi (SI) basınç birimi paskaldır (Pa). Bir paskal 1 metrekarelik bir alana etki eden 1 newtonluk basınçtır. Bir Newton bir kuvvet birimidir. Açılımı, kütlesi 1 kilogram olan bir cismin hızını, saniyede 1 metre arttırmak için o cisme uygulamak gereken kuvvetin miktarıdır.

Tablo 1. Ölçü birimleri

Türetilmiş Büyüklük	Birimin Özel Adı	Temel SI Birimler Cinsinden İfadesi	Diğer SI Birimler Cinsinden İfadesi
Frekans	hertz	Hz = s^{-1}	
Kuvvet	newton	N = kg m s^{-2}	
Basınç, gerinim	pascal	Pa = kg m^{-1} s^{-2}	
Enerji, iş, ısı miktarı	joule	J = kg m^2 s^{-2}	N m
Güç, ışınım akısı	watt	W = kg m2 s^{-3}	J/s
Celsius sıcaklık	derece Celsius	°C = K	
Alan	*A*	m2	
Hacim	*V*	m^3	
Hız, sürat	*υ*	m s^{-1}	

Yerçekimi 1 kg'lık bir cismi 9,81 kg m^{-1} s^{-2} oranında hızlandırır. Yani yerçekiminin 1 kg 'lık bir cisim üzerine uyguladığı kuvvet 9,81 N'dur. 1 Newton = 0.102 Kilogram-kuvvet'dir.

Dünya'da 1 standart atmosfer basıncı 101.325 Pa'dır. 1 paskal= 1 newton=102 gm^{-2}

Bu ifade çok küçük bir değer olduğu için ifade ederken daha çok paskal yerine kilo paskal (kPa) kullanılır. Anestezide çeşitli basınç birimleri kullanılır. Bunlar: Atmosfer (atm), Bar, mmHg, cmH_2O, paskal (Pa), PSI (inch kare başına pound), N/m^2, $dynes/cm^2$. 1 bar yaklaşık 14.50 PSI' dir.

1atm=1,01 bar=760 mmHg= 1,033cm H_2O= 101kPa =14,7 PSI= 101.325 N/m^2= 1.013.250 dyn/cm^2

KAYNAKÇA

Cartwright A.J., Doyle D.J. (2018). Physical Measurements İn Anesthesia. E. Farag Et Al. (Eds) , Basic Sciences İn Anesthesia İçinde. Springer International Publishing AG. Switzerland.565-585.

Cowles C.E. Morgan ve Michael Klinik Anesteziyoloji. 6. Baskı. Güneş Kitapevi. 2021. Bölüm 2 . Pp. 9-31.

Documenting Anesthesia Care Practice And Policy Considerations. (2016). American Association Of Nurse Anesthesists. Https://Www.Aana.Com › Professional-Practice-Manual.

Dorsch JA, Dorsch SE. (1984). Understanding Anesthesia Equipment, Construction, Care And Complications. 2nd Ed. Williams And Wilkins. Baltimore, USA. 38-76.

Freeman,B.,S. (2014). Flow And Velosity. Freeman,B.,S, Berger, J.,S.(Eds.). Anesthesiology Core Review Part One: BASIC Exam. İçinde. Mcgraw-Hill Education. Newyork.11-13.

Karakaya , A.M., Karakaya, A.,D. (2019). Ultrasonografide Temel Bilgiler. Kılıçarslan, A.,Gök, F., Bilgili, B., Cinel, İ. (Ed.), Yoğun Bakım Uygulamalarında Ultrasonografi İçinde. Ankara: Güneş Tıp Kitapevi.

Pitts-Kiefer, A., De Marchi, L. Principles Of Doppler Ultrasound. Freeman,B.,S, Berger, J.,S.(Eds.). Anesthesiology Core Review Part One: BASIC Exam. İçinde. Mcgraw-Hill Education. Newyork.15-16.

Şeker, İ.,S., Şeker, H. (2015),. Anestezik Onamın Paradigması. Legal Hukuk Dergisi, 13(147):37-61.

Şeker, İ.,S., Şeker, H., Boran, E. (2014). Anestezik Ölçümleme, Değerlendirme Ve Kayıtlamanın Strasbourg Delil Sistemi İle Yaşam Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi Ve Delillerin Kabul Edilebilirliği Sorunu. Ankara Barosu Dergisi, 72(4): 155-269.

BESLENME ANTROPOLOJİSİ

Editörler

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-99-2

BESLENME ANTROPOLOJİSİ

Editör
Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK
Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

Yazarlar
Prof. Dr. Türkan KUTLUAY MERDOL
Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU
Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK
Doç. Dr. Aydan ERCAN
Dr. Öğr. Üyesi FUNDA ŞENSOY
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKMAN
Dr. Merve Şeyda KARAÇİL ERMUMCU
Arş. Gör. Gamze YURTDAŞ

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
4. Baskı: Ankara - Ocak, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Beslenme ve besinlerin kullanımı her zaman antropologlar için önemli bir konu olmuştur. Antropoloji, insanlar arasındaki benzerlikleri farklılıkları ve değişimi göz önüne alarak insanları karşılaştırmalı bir görüşle inceler. Beslenme antropolojisi, insan biyolojisi, beslenme durumu, kültür, ekonomik sistemler ve besin güvenliği arasındaki etkileşimleri ve geçmişten günümüze yaşanan değişiklikleri konu alır. Farklı etmenlerin zaman içindeki değişiminin kültür, beslenme ve sağlık üzerine etkilerini irdeler.

Bir toplumda veya toplumlar arasında, bireylerin beslenme durumu; genel sağlık durumunu, iş performansı ve ekonomik kalkınma için genel potansiyeli etkileyen temel belirleyicilerden biridir. Beslenme antropolojisi kapsamında beslenme, sağlık, çevre, etnik ve kültürel çeşitlilik arasındaki ilişki, multidisipliner işbirliği çerçevesinde incelenmektedir. Beslenme antropolojisi; antropolojik verilerin ve yöntemlerin insan beslenmesinin çok boyutlu çözümlenmesine uygulanmasıdır.

Bu kitap içinde; beslenme antropolojisinin doğuşu, kapsamı, beslenme ve sağlık ilişkisinin değerlendirilmesindeki yeri, tarihsel süreçte beslenmenin değişimi, sosyal, kültürel, çevresel, dini ve küresel etmenlerin beslenme geçişleri üzerine etkileri ayrıntılı olarak yer almaktadır. Ayrıca farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların kendilerine özgü besinleri, beslenme alışkanlıkları ve mutfak kültürlerine de geniş yer verilmiştir.

Bu kitabın, Beslenme ve Diyetetik Bölümlerinde lisans ve yüksek lisans öğrencilerine, beslenme, sağlık ve antropoloji konularında eğitim alan diğer bölümlerin öğrencilerine ve bu konularda çalışan ve ilgi duyanlara katkı sağlamasını diliyoruz.

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
BESLENME ANTROPOLOJİSİNİN DOĞUŞU, KAPSAMI, BESLENME VE SAĞLIK İLİŞKİSİNE YAPTIĞI KATKILAR
Prof. Dr. Türkan KUTLUAY MERDOL

GİRİŞ 10
BESLENME ANTROPOLOJİSİNİN DOĞUŞU VE KAPSAMI 10
BESLENME ANTROPOLOJİSİ TARİHÇESİ 12
EVRİMSEL SÜREÇTE İNSANIN YERİ VE BESLENMENİN ETKİSİ 14
BESLENME ALIŞKANLIKLARI GELİŞİM BASAMAKLARI 17
BESLENME ANTROPOLOJİSİ VE SAĞLIK İLİŞKİSİ 18
TÜRKİYE'DE BESLENME ANTROPOLOJİSİNİN GELİŞİMİ 22
KAYNAKLAR 24

BÖLÜM 2
TARİH ÖNCESİ İNSANOĞLUNUN YAŞAM TARZI, EKOLOJİSİ VE DİYET ÖRÜNTÜSÜ
Prof. Dr. Metin SAİP SÜRÜCÜOĞLU

GİRİŞ 26
BESLENME TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMLİ SÜREÇLER 27
Paleolitik Çağ 27
İlkçağlarda yeryüzünün ekolojisi ve şartları 28
İlk teknolojiler; taş aletler 29
Ateşin kontrolü ve kullanımı 30
Pişirme yöntemleri 31
İlk insanlar 33
Paleolitik çağda yaşadıkları yerler 33
Mezolitik Çağ 34
KAYNAKLAR 35

BÖLÜM 3
NEOLİTİK ÇAĞ'DA İNSANOĞLUNUN YAŞAM TARZI, EKOLOJİSİ VE EVCİLLEŞTİRME İŞLEMLERİ
Prof. Dr. Metin SAİP SÜRÜCÜOĞLU

GİRİŞ 38
ÇANAK ÇÖMLEK YAPIMI 39
EVCİLLEŞTİRME VE KÜLTÜRE ALMA İŞLEMLERİ 43
KAYNAKLAR 48

BÖLÜM 4
ANTİKÇAĞDA BESLENME KÜLTÜRÜ
Prof. Dr. Metin SAİP SÜRÜCÜOĞLU - Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

GİRİŞ 50
ÖĞÜN SAYISI VE ÖĞÜN İÇERİĞİ 51
YEMEK YEME BİÇİMLERİ 52
ANTİK ÇAĞDA TÜKETİLEN BESİNLER/YİYECEKLER 53
ROMA'DA ZİYAFET YEMEKLERİ 56
ROMALILARIN BESLENMESİ 56
ANTİK ÇAĞDA BAĞCILIK VE ŞARAP 58
ANTİK ÇAĞDA MISIRLILARIN BESLENMESİ 60

ANTİK MISIRDA BESLENME HERODOT'TAN 61
ANTİK ÇAĞ'DA MUTFAK EŞYALARI 62
DİNSEL YAPIDA BESLENME 63
MİSAFİR/KONUK AĞIRLAMA 63
TARİHTE İLK DELİ BAL ZEHİRLENMESİ 64
DOĞUM GÜNÜ KUTLAMASI 64
KAYNAKLAR 65

BÖLÜM 5
SANAYİ DEVRİMİ VE SONRASINDA YAŞAM TARZI, EKOLOJİ VE DİYET ÖRÜNTÜSÜ
Doç. Dr. Aydan ERCAN

GİRİŞ 68
TARIM ÖNCESİ VE TARIM SONRASI BESLENMENİN BELİRGİN ÖZELLİKLERİ 68
SANAYİ DEVRİMİ VE MODERN ÇAĞ 69
Rafine Tahıllar 69
Rafine Edilmiş Bitkisel Yağlar 70
İşlenmiş Yağlı Etler 71
Rafine Şekerler 71
Alkol 71
Tuz 71
GÜNLÜK YAŞAMDA HIZLI VE GÜÇLÜ DEĞİŞİKLİKLER 72
Kentleşme ve Diyet 72
Kentleşme ve Tüketim Toplumu 73
Ev Dışında Yemek 73
SANAYİ DEVRİMİ, SAĞLIK VE DİYET ÖRÜNTÜSÜ 74
DİYETSEL DEĞİŞİM SÜRECİ 74
KAYNAKLAR 76

BÖLÜM 6
DİNLER VE BESLENME
Dr. Ögr. Üyesi Funda ŞENSOY

GİRİŞ 78
İLKEL DİNLER VE BESLENME 79
Fitiche ya da Fetişizm 80
Animizm (Canlandırmacılık) 80
Naturalizm 81
Totemizm 81
POLİTEİST İNANIŞLAR 81
Hinduizm, Jainizm ve Sihizm 81
Hinduizm 81
İneklerin Kutsallığı ve Vejetaryen Beslenme 83
Hinduizm'de Oruç 84
Jainizm 85
Jainizm'de Oruç 85
Sihizm 85
Sihizm'de Oruç 86
Budizm 86
Budizm'de Oruç 87
SEMAVÎ DİNLER 87
Musevilik 88

Musevilikte beslenme kuralları 89
Hangi Hayvanların Eti Yenilip Yenilemez? 90
Hayvanların Özel Kesim Kuralları Var mıdır? *91*
Süt ve Et Ürünleri Birlikte Yenilebilir mi? *91*
Beslenmede Özel Uygulamalar Var mıdır? 92
Yahudilik'te oruç 92
Bayram Günlerinde Beslenme İle İlgili Özel Uygulamaları 93
Hristiyanlık 97
Katolik mezhebi 98
Bayram Günlerinde Beslenme İle İlgili Özel Uygulamaları 99
Doğu ortodoks mezhebi 100
Bayram Günlerinde Beslenme İle İlgili Özel Uygulamaları 100
Protestan mezhebi 100
Bayram Günlerinde Beslenme İle İlgili Özel Uygulamaları 101
Hristiyanlık'ta (efkaristiya) evharistiya (ekmek-şarap ayini) 101
Katolik Kilisesinde Evharistiya *102*
Ortodoks Kilisesinde Evharistiya *102*
Protestan Kilisesinde Evharistiya 102
Hristiyanlık'ta oruç 103
İslamiyet 104
İslamiyet te beslenme kuralları 104
Hangi Hayvanların Eti Yenilip Yenilemez? *105*
Hayvanların Özel Kesim Kuralları Var mıdır? *105*
Özel Uygulamalar Var mıdır? 106
İslamiyet'te oruç 106
Bayramlar ve Özel Günlerde Beslenme İle İlgili Özel Uygulamaları 107
KAYNAKLAR 109

BÖLÜM 7
BESLENME ALIŞKANLIKLARINI/DİYET ÖRÜNTÜSÜNÜ ETKİLEYEN ÇEVRESEL ETMENLER
Prof. Dr. Nilüfer Acar Tek - Arş. Gör. Gamze Yurttaş

GİRİŞ 112
YEME DAVRANIŞINI ETKİLEYEN ÇEVRESEL ETMENLER 112
Sosyal Çevre 113
Aile ve ev ortamı etkileri 113
Akran ve arkadaşların etkileri 114
Fiziksel Çevre 115
Okul çevresi 115
Çalışma ortamı 115
Marketler ve pazarlar 116
Fast-food restoranlar 116
Makro-Düzey Çevre 116
Soyoekonomik durum 116
Besin pazarlama ve medyanın etkisi 117
Besin fiyatları 117
Tarım ve beslenme politikaları 118
Kültürel Normlar ve Değerler 120
DİĞER ÇEVRESEL ETMENLER 121
Coğrafik Yapı ve İklim 121

Mevsim Değişikliği 122
Teknoloji..... 122
Küreselleşme ve Kentleşme 123
KAYNAKLAR..... 124

BÖLÜM 8
DÜNYA MUTFAKLARI
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKMAN

GİRİŞ 128
ASYA KITASI ÜLKELERİ MUTFAKLARI 128
Doğu Asya Ülkeleri Mutfakları 128
Çin mutfağı 129
Japon mutfağı..... 131
Kore mutfağı..... 134
Batı Asya Ülkeleri Mutfakları..... 134
Orta doğu ülkeleri mutfakları 135
Lübnan Mutfağı 135
İsrail Mutfağı 136
Kuveyt Mutfağı 137
Güney Asya Ülkeleri Mutfakları..... 137
Hindistan mutfağı..... 138
Pakistan mutfağı..... 139
Afganistan mutfağı 141
Tayland mutfağı..... 142
Singapur mutfağı 143
Endonezya mutfağı..... 144
Filipinler mutfağı 145
Kuzey Asya Ülkeleri Mutfakları..... 146
Kazakistan mutfağı 146
Rus mutfağı 147
Gürcistan mutfağı..... 148
Azerbaycan mutfağı..... 149
Kırgızistan mutfağı..... 150
Özbekistan mutfağı 152
Türkmenistan mutfağı 153
AVRUPA KITASI ÜLKELERİ MUTFAKLARI 154
Doğu Avrupa Ülkeleri Mutfakları 155
Yunanistan mutfağı..... 155
Romanya mutfağı 157
Makedonya mutfağı 157
Sırp mutfağı..... 158
Kuzey Avrupa Ülkeleri Mutfakları..... 158
İsveç mutfağı 158
Danimarka mutfağı..... 159
Finlandiya mutfağı..... 159
Orta Avrupa Ülkeleri Mutfakları..... 160
Almanya mutfağı 160
Hollanda mutfağı..... 160
Polonya mutfağı 160

Çek Cumhuriyeti mutfağı 161
Avusturya mutfağı 161
Hırvatistan mutfağı 162
Macaristan mutfağı 163
Diğer Avrupa Ülkeleri Mutfakları 164
Fransız mutfağı 164
İtalyan mutfağı 165
İspanyol mutfağı 167
AMERİKA KITASI ÜLKELERİ MUTFAKLARI 169
Kuzey Amerika Ülkeleri Mutfakları 170
Amerika Birleşik Devletleri mutfağı 170
Meksika mutfağı 170
Güney Amerika Ülkeleri Mutfağı 172
Kolombiya mutfağı 173
Arjantin mutfağı 173
Brezilya mutfağı 174
Venezuela mutfağı 175
AFRİKA KITASI ÜLKELERİ MUTFAKLARI 175
Güney Afrika Ülkeleri Mutfakları 176
Güney Afrika Cumhuriyeti mutfağı 176
Batı Afrika Ülkeleri Mutfakları 177
Doğu Afrika Ülkeleri Mutfakları 177
Kuzey Afrika Ülkeleri Mutfakları 177
Fas mutfağı 178
Cezayir mutfağı 179
Tunus mutfağı 179
Mısır mutfağı 181
KAYNAKLAR 183

BÖLÜM 9
PALEOLİTİK ÇAĞDAN NEOLİTİK ÇAĞDA İNSAN BESLENMESİ VE SAĞLIĞINDAKİ GELİŞMELER
Prof. Dr. Metin SAİP SÜRÜCÜOĞLU

İLK İNSANLARIN BESİNLERİ 186
ENERJİ VE BESİN/BESİN ÖGESİ ALIMLARI 188
İNSAN SAĞLIĞINDAKİ GELİŞMELER 196
KAYNAKLAR 200

BÖLÜM 10
PSÜRDÜRÜLEBİLİR BESLENME: SÜRDÜRÜLEBİLİR YAŞAM ÜZERİNE ETKİLERİ
Dr. Merve Şeyda KARAÇİL ERMUMCU - Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

GİRİŞ 204
BESLENME SORUNLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BESLENMENİN ÖNEMİ 205
BESİN SEÇİMİ VE BESİN ÜRETİM SİSTEMLERİNİN ÇEVREYE ETKİLERİ 206
BESİNLERİN YAŞAM DÖNGÜSÜNDEKİ GÖSTERGELERİ 208
SÜRDÜRÜLEBİLİR BESLENME MODELLERİ 210
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR BESLENMENİN ÖNEMİ212
SONUÇ VE ÖNERİLER 214
KAYNAKLAR 215

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 217

BÖLÜM 1

BESLENME ANTROPOLOJİSİNİN DOĞUŞU, KAPSAMI, BESLENME VE SAĞLIK İLİŞKİSİNE YAPTIĞI KATKILAR

Prof. Dr. Türkan KUTLUAY MERDOL

"Bir diyetisyen, beslenmenin kişinin sosyo-kültürel yaşamında çok özel bir yeri ve önemi olduğunu dikkate almadan, psikolojisi ile beslenmesi arasındaki ilişkiyi ihmal ederek ve diyet planını bir sanatçı duyarlılığı ile kişiye özel olarak hazırlamadan uygulamak isterse, başarıya ulaşamaz."

Türkan KUTLUAY MERDOL

GİRİŞ

İnsanoğlu; yeryüzünde yaşamaya başladığı günden itibaren kendisine yiyecek temini için çok zaman ve emek harcamış, bu uğurda savaşmış ve yiyecek temini, saklanması, dağıtımı ve tüketimi için pek çok keşif ve icatlar yapmıştır. Tüm bu uğraşlar yanında, çağlar boyunca, sağlığın yenilen içilen besinler ile doğrudan ya da dolaylı ilgisi olduğu üzerinde çeşitli tezler ileri sürülmüş ve çalışmalar yapılmıştır. Kütüphaneler bu konuda yazılmış çeşitli araştırma ve inceleme eserleri ile doludur. On dokuzuncu yüzyıla kadar deneysel düzeyde kalan bu değerlendirmeler daha sonra yapılmış bilimsel çalışmalarla açıklığa kavuşturulmuştur. Bugün sağlığın korunmasında ve çeşitli hastalıkların tedavisinde beslenmenin çok önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Ancak, insan yaşamında sağlığın sürdürülebilmesi için temel belirleyici olarak görülen beslenme, fizyolojik etkileri yanında, başta kültürel, ekonomik, politik olmak üzere sosyolojik ve psikolojik pek çok boyutları olan bir konudur.

Bu bağlamda, toplumların ve onları oluşturan bireylerin beslenme durumları, konuyu tüm bu boyutları ele alan bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmedikçe bir anlam ifade etmemektedir. Milattan önce yaklaşık 200.000 yıla uzanan çağdaş insanoğlunun (homo sapiens sapiens) tarihinde, evrim sürecini ve beslenme ile ilgili olarak yaşananları göz ardı ederek günümüz insanının beslenme durumunu değerlendirmek ve buna göre önerilerde bulunmak çok yanlış olur. İnsanoğlunun ilk çağlardan günümüze davranışlarını, toplumların ve kültürlerin gelişimini içine alarak inceleyen bilim dalı antropolojidir. Antropoloji, başlangıçta, insanın evrim sürecinde yaşananlar için kanıtlar arayan bir bilim dalı ve arkeolojinin bir uzantısı olarak yaşam bulmuştur. Arkeolojinin sunduğu kanıtlar üzerinde yapılan değerlendirmelerin, tarih, sosyoloji, psikoloji, genetik ve benzeri pek çok bilim dalı tarafından sorgulanması, irdelenmesi ve tartışılması antropolojinin inceleme alanlarının gelişiminde etken olmuştur. Antropoloji, genel olarak insan ve kültür ilişkisini inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanır. Kültür, en basit tanımıyla, insanın her alanda gösterdiği davranış biçimidir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere antropolojinin incelediği alanlar; dil, din, ekonomi, politika, tarih, coğrafya, eğitim sistemi, sağlık sistemi, hukuk düzeni, sanat anlayışı, iletişim araçları ve yöntemleri gibi fen bilimleri ile sosyal bilimler içinde yer alan temel konular yanında dünyanın fauna ve florasında yer alan yenebilen besinlerin türlerini ve bunların kullanım biçimi gibi konuları da içerir. Bu nedenle antropoloji zaman içinde, fizik, sosyal, biyolojik olmak üzere pek çok alt dala ayrılmış ve biyolojik antropoloji içinden de beslenme antropolojisi doğmuştur.

Bu bölümde, beslenme antropolojisinin tarihsel gelişimi, inceleme alanları ve beslenme antropolojisi araştırmaları aracılığı ile beslenme ve sağlık alanına yapılan katkılar sunulmuştur.

KAYNAKLAR

Abrams HL. The relevance of Paleolithic diet in determining contemporary nutritional needs. J Appl Nutr. 1979;31:43-59.

Cordain L, Eaton SB, Brand Miller J, Mann N, Hill K. The paradoxical nature of hunter-gatherer diets: meat-based, yet non-atherogenic. Eur J Clin Nutr. 2002;56 (suppl 1):S1-S11.

Cordain L, Miller JB, Eaton SB, Mann N, Holt SH, Speth JD. Plant-animal subsistence ratios and macronutrient energy estimations in worldwide hunter-gatherer diets. Am J Clin Nutr. 2000;71:682-692.

Cordain L. Cereal grains: humanity's double-edged sword. World Rev Nutr Diet. 1999;84:19-73.

Eaton SB, Eaton SB III. Paleolithic vs. modern diets:selected pathophysiological implications. Eur J Nutr. 2000;39:67-70.

Eaton SB, Konner MJ. Paleolithic nutrition: a consideration of its nature and current implications. N Engl J Med.1985;312:283-289.

Eaton SB, Nelson DA. Calcium in evolutionary perspective. Am J Clin Nutr. 1991;54(1 suppl):281S-287S.

Eaton SB. Humans, lipids and evolution. Lipids. 1992;27:814-820.

Fang X, Francisconi CF, Fukudo S et al. Multicultural aspects in functional gastrointestinal disorders (FGIDs), Gastroenterology, 2016;150:6: 1344-1354.

Greenwald A, Breastfeeding, weaning and early childhood diet in prehistoric California hunter gatherers, https://Breastfeeding, Weaning,Hunter-Gatherers/0_tkra6oyn/25823562.

Goodman AH, Dufour DL, Pelto GH, Nutritional Anthropology: Biocultural Perspectives on Food and Nutrition, Myfield Publishing Company, California. 1999.

Kılınc GM, Omrak A, Özer F¸ et al., The Demographic Development of the First Farmers in Anatolia, Current Biology 2016, http:// dx.doi.org/10.1016/j.cub.2016.07.057.

Kittler PG, Sucher KP. Food and Culture, 3rd Edition, Wadsworth Thomson Learning, 2001.

Kutluay-Merdol, T.: Beslenme Antropolojisi, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, İkinci basım, 2015.

Lawson DW, Borgerhoff Mulder M, Ghiselli ME, Ngadaya E, Ngowi B, et al. Ethnicity and Child Health in Northern Tanzania: Maasai Pastoralists Are Disadvantaged Compared to Neighbouring Ethnic Groups. PLoS ONE 2014; 9(10): e110447: doi.org/10.1371/journal.pone.0110447

Nordström K, Coff C, Jönsson H, Nordenfelt L, Görman U. Food and health:individual, cultural or scientific matters?, Genes Nutr. 2012; 8(4):357-363, doi: 10.1007/s12263-013-0336-8.

Loren C:The Nutritional Characteristics of a Contemporary Diet Based Upon Paleolithic Food Groups. Journal of American Nutraceutical Association-JANA, 2016;5:3.

Truswell AS. Diet and nutrition of hunter-gatherers. In: Health and Disease in Tribal Societies. New York: Elsevier; 1977.

BÖLÜM 2

TARİH ÖNCESİ İNSANOĞLUNUN YAŞAM TARZI, EKOLOJİSİ VE DİYET ÖRÜNTÜSÜ

Prof. Dr. Metin SAİP SÜRÜCÜOĞLU

GİRİŞ

İnsanoğlunun var olduğu günden bu yana belki de ilk problemi karnını doyurmak, aç kalmamak, üremek, korunmak ve barınmak olmuştur. Bu gereksinmeler giderildikten sonra diğer istekler ve davranışlar ortaya çıkmıştır. Bunlar, yeryüzündeki bütün canlı varlıkların ortak özellikleridir. İnsanoğlunun karşılaştığı ilk sorun ve ilk tarihsel olgu, bu temel içgüdüsel gereksinimlerini karşılayacak eylemlere girişmek ve yaşamını kolaylaştıracak maddi araçları üretmek olmuştur. Bu çerçevede beslenme tarihçilerinin en temel uğraşısı insanların geçmiş yaşam tarzlarını anlamaya çalışma ve bu yaşam tarzlarını yeniden kurgulama bulunmaktadır. Bu uğraşıların arasında beslenme modellerinin yeniden kurgulanması temel alanlardan biridir.

Prehistorik devirlerde insanlar beslenme sorununu toplumsal ve ekonomik bir faaliyet türü olan avcılık-toplayıcılık modeline uygun bir biçimde çözümlemişlerdir. İnsanlığın avcılık ve toplayıcılık dönemi, uygarlık tarihinin çok uzun bir bölümünü kapsamaktadır. Arkeolojik bulgulardan eski insanların yaşam biçimleri hakkında pek çok bilgi edinilmektedir. Kazılardan ele geçen çanak çömlekler, seramikler, taş, kemik-boynuz, cam gibi materyalden yapılmış her türlü eşya o devrin sosyal ve ekonomik hayatı hakkında ipuçları verirken; çanak çömleklerde ki artıklar, evsel atıklar, fosilleşmiş besin kalıntıları, iskelet ve dişlerden çeşitli analizler sonucunda insanların yedikleri besinler hakkında da bilgi edinilmektedir. Stabil İzotop Analizleri ile kemiklerin protein (kollojen) yapısı incelenmekte ve geçmişteki insan diyetleri hakkında bilgiler ortaya çıkarılmaktadır. Proteinlerin hayvansal mı ya da bitkisel kaynaklı mı? olup olmadığı da tespit edilebilmektedir. Arkeoloji de diyet alımını tespit için altın standart olarak, midedeki kalıntılarla, fekal besin kalıntılarının kullanıldığı bildirilmektedir. Arkeolojik kazılarda ele geçen buluntuların büyük bölümü beslenmeyle direk ya da dolaylı yönden ilgilidir. Seramik kap parçaları, hayvan kemikleri, bitkisel kalıntılar, öğütme taşları, tarım aletleri, fırın ve ocak kalıntıları, küpler ve ambarlar vs. beslenmeyle direk ilgili kalıntılar olarak ele alınmaktadır. Gelişen yerleşim biçimleri, giderek artan nüfus, kentleşme süreci, üretim ilişkilerinin değişmesi gibi konular ise beslenme konusuyla dolaylı olarak ilişkilendirilir. Diğer buluntular büyüsel ve tinsel eşyalardır ki, bunlar da ölü gömme adetleriyle ilgili olmanın dışında, daha çok ürün elde etme, daha iyi avlanma ya da ekili tarlaları felaketlerden koruma gibi konular üzerine biçimlenen eşyalar ya da kalıtlardır.

KAYNAKLAR

Anonim. Pleistosen arkeolojisi. Available at;http://tr.wikipedia.org/wiki/Pleistosen_arkeolojisi. Accessed March 2016.

Baykara İ, Dinçer B. İnsan evriminde taş aletler. Jeoloji Mühendisleri Odası Bülteni 2007;2: 82-86.

Braidwood RJ. Tarih Öncesi İnsan. (Çeviri: Altınok B.). Arkeolojik ve Sanat Yayınları Deneme, Eleştiri ve Tarih Dizisi:14. İstanbul, Kanaat Matbaası;1995.

Cordain L. Cereal grains:humanity's double-edged sword. World Rev Diet 1999; 84:19-73.

Esin P. Karın doyurma uğraşısında pişirme nasıl ortaya çıktı. Tarih ve Toplum Dergisi 1984;2: 72-77.

Güvenç B. İnsan ve Kültür. Büyük Fikir Kitapları Dizisi:20. İstanbul, Remzi Kitapevi;1996.

Heinerman J. Pre-historic diets. Total Health 1997;19(1):18-20.

Hodder I. Çatalhöyük Leoparın Öyküsü. (Çeviren; Şendil D.). Yapı Kredi Yayınları: 2343 Sanat-131. İstanbul, Metgraf Yayıncılık;2006.

Kılıç S. Arkeolojik kazılarda gıda maddeleriyle ilgili bulguların değerlendirilmesi. Available at; www.gelenekselgidalar.com/dosyalar2/view.php?file= Sinan .pdf Accessed June 23, 2009.

Kösem BM. Yontma taş endüstrilerinin tanımlanmasında tip listesi çalışmalarının yeri ve önemi. Anadolu 2009; 29:29-38.

Larsen CS. Animal source foods and human health during evolution. J Nutr 2003;133:3893S-3897S.

Larsen CS. Emergence and evolution of agriculture: The impact on human health and lifestyle. Section 1. WG, Nichols BL, Brown DL, editors. Adequate Food For All Culture, Science, and Technology of Food in the 21st CenturyPond. CRC Press, Taylor & Francis Group;2009. p.3-13.

McCully KS.The significance of wheat in the Dakota territory, human evolution, civilization and degenerative diseases. Perspectives in Biology and Medicine 2001;44(1):52-61.

Nestle M. Paleolithic diets: a sceptical view. British Nutrition Foundation Nutrition Bulletin 2000;25:43-47.

Özdemir K, Erdal YS, Büyükkarakaya AM. İkiztepe çocuklarında beslenme ve büyüme. 25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No:3251, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No:144. Ankara, Merkez Repro İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti;2010. 375-398. s.

Özer Z. İlk ne zaman pişirdik. Beslenmenin Evrimi. Bilim ve Teknik Kasım 2004 (ilavesi);3.

Pearson JA, Molleson TI, Russell N, Martin L. Stable isotope evidence of diet at Neolithic Çatalhöyük, Turkey. Journal of Archaeological Science2003;30:67-76.

Sevin V. Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Eski Anadolu ve Trakya. İletişim Yayınları. İstanbul, Asır matbaası;2003.

Soylu G. Anadolu'nun prehistorik devirlerinde avcılık izleri. Antropoloji 1978;8:27-31.

Stewart GF, Amerine MA. Introduction to Food Science and Techonology. New York, Academic Press;1973.

Sürücüoğlu MS. Geçmişten geleceğe insan diyetini ve sağlığını etkileyen gelişmeler. Diyetisyenin Çalışma Rehberi. Ankara, Hatiboğlu Yayınları:172, Beslenme ve Diyetetik Dizisi:09;2014:1-16 s.

Uhri A. Batı Anadolu Erken Tunç Çağı'nda mutfak kültürü açısından ocak ve fırınlar. T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi;2000.

Wadley G, Martin A. The origins of agriculture. Australian Biologist 2004; 6:96-105.

Yalçınkaya I. İnsanlık tarihinde bir kesit: Paleolitik Çağ. Antropoloji ve Yaşlılık. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu yayın No:006. Ankara, Aydınlar Matbaası;2000. 15-30.s.

BÖLÜM 3

NEOLİTİK ÇAĞ'DA İNSANOĞLUNUN YAŞAM TARZI, EKOLOJİSİ VE EVCİLLEŞTİRME İŞLEMLERİ

Prof. Dr. Metin SAİP SÜRÜCÜOĞLU

GİRİŞ

Çağımızın sosyal ve ekonomik düzeyinin temelini oluşturan Neolitik Çağ (Yeni Taş Çağı ya da Cilalı Taş Çağı), insanlığın kültürel evriminde ve gelişimindeki en önemli evredir. Bu süreçte insanoğlunun yaşam ve geçim tarzı köklü değişikliklere uğramış, insanlar geçici doğal barınaklardan kalıcı yerleşim yerlerine, avcılık ve toplayıcılıktan üretime, yani tarım ve hayvancılığa geçmiştir. İlk kez Yakın Doğu'da filizlenen bu dönem bazen "Neolitik Devrim" olarak da nitelendirilir. Besin üretimine dayalı köy yaşantısının ortaya çıkışı, günümüz uygarlığının temellerini oluşturduğu için Neolitik Çağ özel bir öneme sahiptir. Anadolu da dâhil olmak üzere Yakındoğu'nun bazı bölgelerinde ortaya çıkan bu yeni yaşam biçimi, gelişmesini tamamlayana kadar (yaklaşık 4000 bin yıl) bu bölgede kalmış, daha sonra Avrupa içlerinde de etkisini göstermiş ve Avrupa uygarlığının oluşumuna katkı sağlamıştır. Yakındoğu Neolitik kültürünün oluşum yeri Filistin, İsrail, Suriye, Lübnan, Kuzey Irak, Batı İran, Güneydoğu ve İç Anadolu'yu da içine alan çok geniş ve ekolojik çeşitliliği bol olan bir bölgedir. Bu bölge içinde yaşayan toplulukların bilgi ve teknoloji paylaşarak binlerce yıl söz konusu kültürü geliştirdiği ve dönemin sonunda çiftçi durumuna geldikleri anlaşılmaktadır. Neolitik dönem; beslenme, teknoloji ve yaşamı belirleyen etkenlerin yeniden biçimlenme sürecini yansıtmaktadır. Bu dönemin başında son buzul çağının yarattığı koşullar ortadan kalkmış, bugüne benzer iklim koşulları oluşmuştur. İnsanoğlu, uygar denebilecek duruma ancak yerleşik hayata geçtikten sonra ulaşmıştır. Dünyanın birçok yerinde bu çağdan kalma küçük yerleşim birimleri ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan en ileri düzeyde olan dördü; Anadolu'daki Çayönü, Hacılar, Çatalhöyük ve Köşk Höyüktür.

Bitkilerin kültüre alındığı ve hayvanların evcilleştirildiği başlangıç evresi giderek ilk köylü-çiftçi toplumlara dönüşürken, insan ekonomisindeki ilk temel değişim de tümüyle başarılmış oluyordu. Tarım devrimi ile birlikte insanın alışkanlık ve geleneklerinde köklü değişiklikler yaşanmıştır. Toplayıcılar besin kaynakları neredeyse oraya gitmeye hazır olduklarından küçük gruplar ya da topluluklar halinde yaşamak zorundaydılar. Doğal olarak belirli bir alanda bu yöntemle toplanan besinler çok sayıda insana yetişmeyecektir. Besin toplama işinde küçük çocuk ve yaşlılar yük olurlar. Depolanacak fazla besin olmadığı için eldeki besin de uzun süre depolamaya elverişli değildir.

KAYNAKLAR

Akurgal E. Anadolu Uygarlıkları. Net Turistik Yayınlar A.Ş. İstanbul, Asır Matbaacılık Ltd. Şti;2000

Anonim. Hammaddesi toprak olan geleneksel sanatlar. Available at:http://www. kultur. gov. tr/portal/sanat_tr.asp? belgeno =35645 Accessed May 13,2006.

Braidwood RJ. Tarih Öncesi İnsan. Çeviri; Altınok B. Arkeolojik ve Sanat Yayınları Deneme, Eleştiri ve Tarih Dizisi:14. İstanbul, Kanaat Matbaası;1995.

Cipolla. Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus. Çeviri; Gezgin MS. Tur yayınları: 38. İstanbul, Yüksel Matbaası;1980.

Cordain L. Cereal grains:humanity's double-edged sword. World Rev Diet 1999; 84:19-73.

Demirsoy A. Yaşamın Temel Kuralları. Cilt 1. (12. baskı). Ankara, Meteksan A.Ş;1998..

Dönmez Ş, Donbaz V, Öztepe E, Malay H, Shigebumi T, Atam Ü. Anadolu Medeniyetlerinden Kültür Yansımaları. İzmir, Özden Ofset Matbaası ve Amb. Koll. Şti;2003.

DiCostanzo J. Paleolithic nutrition:a model for the future? Curr Opin Clin Nutr Metab Care 2000; 3:87-92.

Elçi Ş, Kolsarıcı Ö, Geçit HH. Tarla Bitkileri. 2.baskı. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:1385 Ders Kitabı: 399. Ankara, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Halkla İlişkiler ve Yayın Ünitesi;1994.

Er Y. Klasik Arkeoloji Sözlüğü. Phoenix Yayınevi. Ankara, Brc Basım Matbaacılık;2004.

Goodman AH, Armelagos GJ. Agriculture: the great revolution.. (Edit: Goodman AH, Dufour DL, Pelto GH,editors. Nutritional Anthropology. California, Mayfield Publishing Company;2000. p. 55-57.

Güngör A. Neolitik dönemde beslenmenin insan morfolojisine yansımaları. A.Ü. DTCF Dergisi 1998;38(1,2):367-379.

Kün E. Serin İklim Tahılları. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:1032 Ders Kitabı: 299. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi;1988.

Kürkman G. Toprak, Ateş, Sır: Tarihsel Gelişimi, Atölyeleri ve Ustalarıyla Kütahya Çini ve Seramikleri. Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yayını:1. İstanbul, Mas Matbaacılık A.Ş;2005.

McCully KS. The significance of wheat in the Dakota territory, human evolution, civilization and degenerative diseases. Perspectives in Biology and Medicine 2001;44(1):52-61.

Mellart J. Çatalhöyük, Anadolu'da Bir Neolitik Kent. Çeviri; Yazıcıoğlu GB. Yapı Kredi Yayınları: 1759, Sanat:96. İstanbul, Şefik Matbaası;2003.

Ökse AT. Önasya Arkeolojisi Seramik Terimleri. Arkeoloji ve Sanat Yayınları Başvuru ve El Kitapları Dizisi:1. İstanbul, Kanaat Matbaası;1999.

Özdoğan M. Neolitik dönem günümüz uygarlığının temel taşları. Başgelen N, editör. 12000 Yıl Önce "Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğun Başlangıcı" Neolitik Dönem. Yapı Kredi Yayınları: 2561. İstanbul, Mas Matbaacılık A.Ş;2007. 9-21.s.

Özdoğan M. Neolitik yaşam biçiminin orta Anadolu'dan Avrupa'ya aktarımı. Başgelen N, editör. 12000 Yıl Önce "Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğun Başlangıcı" Neolitik Dönem. Yapı Kredi Yayınları: 2561. İstanbul, Mas Matbaacılık A.Ş;2007. 63-70.s.

Saltuk S. Arkeoloji Sözlüğü. İnkilap Kitapevi. İstanbul, Anka Ofset A.Ş;1997.

Sebastian A, Frassetto LA, Sellmeyer DE, Merriam RL, Morris RC. Estimation of the net acid load of the diet of ancestral preagricultural *Homo sapiens* and their hominid ancestors. Am J Clin Nutr 2002;76;1308-1316.

Stewart G, F, Amerine M A. Introduction to Food Science and Techonology. NewYork, Academic Press;1973.

Sürücüoğlu, MS, Özçelik AÖ. 2006. Eski çağlarda Anadolu'da yapılan seramik mutfak kapları. I. Denizli El Sanatları Kongresi (10-12 Mayıs 2006 Denizli). Ankara, Gazi Kitapevi;2006.s:278-292.

Thema Larousse. Tematik Ansiklopedi. İstanbul, Milliyet Gazetecilik A.Ş; 1993-1994.

Wadley G, Martin A. The origins of agriculture. Australian Biologist 2004;6:96-105.

BÖLÜM 4

ANTİKÇAĞDA BESLENME KÜLTÜRÜ

Prof. Dr. Metin SAİP SÜRÜCÜOĞLU
Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

GİRİŞ

Antik Çağ'a da antik tarih, insanlık tarihinin başlangıcından Orta Çağ'a kadar süren zaman dilimini kapsar. Antik dönemin bitiş tarihi (erken Orta Çağ) büyük Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'daki çöküşü antik Avrupa tarihinin de sonu olarak tanımlanır. Antik dönemde, Avrupa'da başlıca Antik Mısır, Yunan ve Roma; Doğu Asya'da Moğollar, Hunlar ve Antik Çin; Orta ve Güneybatı Asya'da Antik Hindistan; Amerika kıtasında ise Aztek, İnka, Maya ve Kızılderililer gibi uygarlıklar hüküm sürmüştür.

Antik tarih için kullanılan bir başka terim de *antikite*dir (antiquity). Antikite terimi daha çok Antik Yunan ve Antik Roma uygarlıklarını işaret etmektedir. Antik dönemde Mısır, Yunan ve Roma toplumlarına ait beslenme ve mutfak kültürü hakkında Antik Çağ'a ilgili yazılı ve arkeolojik kaynaklar mevcuttur. Ancak, bu döneme ait kaynakların az bir kısmının kayıtlı ve belgelenmiş olması ve bu belgelenmiş kısmından sadece bir bölümünün günümüze ulaşabilmiş olması bu dönemin incelenmesinde karşılaşılan sınırlılıklardandır. Bu kaynaklar yiyecek ve içecek çeşitlerini, bunların üretim ve ticaretini, hazırlanan ve yenen yemekleri, servis biçimleri gibi beslenme ile ilgili birçok konu hakkında açıklamalar yapmışlardır. Antik kaynaklardan en önemlisi ve ilklerinden bir tanesi de Homeros destanıdır. Burada yiyecek maddeleri, bunların hazırlanışı ve kahramanların yemek geleneği ile ilgili ayrıntılı bilgiler aktarılmaktadır. Bazı komedya yazarlarının eserlerinde de beslenme ile ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Örneğin aşçı Mageiros her oyunda bulunan ve oyunun vazgeçilmez bir kişisi olmuştur. Daha sonraları Athenaios'un *Sofistlerin Şöleni* adlı eserinde mutfakla ilgili çok sayıda parça/bölüm verilmiş, antik dönem yemek kitaplarından alıntılar yapılmıştır. Daha birçok yazar eserlerinde mutfak ve yemek içmekle ilgili bilgileri bugünlere aktarmışlardır. Aslında yazılan eserlere bakıldığında bu alanda az bilgi aktardıkları söylenebilir (Blanck 1999). Roma imparatorluk dönemi soylularının tükettiği yemeklerin tarifleri de ünlü gurme Apicus'un *De Re Coquinaria* (Mutfağa Dair) adlı yemek kitabında günümüze gelmiştir. Arkeolojik kaynaklar özellikle yeme ve içme alanında büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Bu tür de ele geçen buluntular yeme ve içme kapları, yemek pişirme tencereleri, içki kapları, öğütme taşları, depolama kapları ve depolama alanları gibi çok sayıda beslenme ile ilgili maddi kültür elemanları ele geçirilmiştir. Bunlara çatal-kaşık-bıçaklar, kepçeler, süzgeçler ve diğer mutfak araç gerecini ilave edilebilir. Ziyafet ve yemek sahneleri de çeşitli mozaiklerde, lahitlerde, seramik kaplarda, stellerde gibi birçok yerde konu edilmiştir. Bu dönemde doğu dünyası özellikle de Lydialılar ve Persler, zengin bir mutfağa sahipti. Doğu saraylarının görkemli ziyafetleri, ince sofra ve yemek kültürleri, Anadolu, İonia ve giderek Yunanistan ve Sicilya'yı da etkilemiş ve insanların beslenme alışkanlıklarında önemli değişiklikler oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

Anon. 2012 a. http://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_Yunanistan'da_mutfak_kültürü. Erişim tarihi: 08.08.2012.

Brescianni E. Food Culture in Ancient Ecypt. Food: A Culinary History. Editör: Jean-Louis Flandrin, Massimo Montanari, Colombia Univ. Press.1999, p:38-45.

Anonymous; Dinler Tarihi Ansiklopedisi I. Sabah Dış Ticaret ve Pazarlama A.Ş. Medya Ofset. 1999, İstanbul.

Arıhan, S. K. ve Arıhan, O. Antik dönemden günümüze beslenme ve yaşlılık ilişkisine bakış. IV. Ulusal Yaşlılık Kongresi Bildiri Kitabı. Gazi Kitapevi. Ankara. s 105-115, 2007.

Atakuman, Ç., Erdemir, T.T., Erdem, D., Koç, İ. 2006. Hititler. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bilim ve Toplum Kitapları Dizisi. Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık ve Ambalaj San. Tic. Ltd. Şti. Ankara.

Başgül, A. Deli bal zehirlenmesi. Yoğun Bakım Dergisi, 2003; 3(1):33-36.

Berkok, N..Ankara Mutfak Etnoğrafyası.1Ankara ili Beslenme Alışkanlıkları ve Mutfak Kültürü. Vekam Yayın No:1,s:81-190, Ankara, 1999.

Bingham, J., Chandler, F., Chisholm, J., Harvey, G., Miles, L., Reid, S., Taplin, S. Antik Dünya Ansiklopedisi. (Çeviri: Z. Tür). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 340. Ankara.

Blanck, H. Eski Yunan ve Roma'da Yaşam. (Çeviren: İ. Tanrıkut). Arıon Yayınevi Arkeoloji Dizisi:05.Kurtiş Matbaacılık. İstanbul,1999.

Brandau, B., Schickert, H.. Hititler, Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu. Arkadaş Yayınları. Özkan Matbaacılık ve Gazetecilik Ltd. Şti. Ankara, 2003.

Çavuş, U.Y., Işık, B., Tekin, O. Deli bal zehirlenmesi. Yeni Tıp Dergisi, 2010; 27;187-189.

Dalby, A., Grainger, S.. Antik Çağ Yemekleri ve Yemek Kültürü. (Çeviren: B. Avunç).Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti. Yapım Ofset. İstanbul, 2001.

Dörtlük, K.1999. Antik Çağda Yeme-İçme. Lezzetin Öyküsü. RAMA Sergisi. Dumat Offset.

Delemen, İ. Antik dönemde beslenme. Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları:15, Popüler Dizi:12. Ege Yayınları. İstanbul, 2003.

Dursun, Ö.T. Self-servis düzenine bağlı zincir fast-food restoranların yemek salonu iç mekan biçimlenmesine bir yaklaşım. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 1999.

Erdemgil, S. 1998. Efes Yamaç Evleri. Gezi 7;46-66.

Gündüz, A., Tatlı, Ö., Türedi, S. Geçmişten günümüze deli bal zehirlenmesi. Türkiye Acil Tıp Dergisi, 2008;8(1):46-49.

Gürsoy, D. Yemek ve yemekçiliğin evrimi. Kurtiş Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. İstanbul, 1995.

Kahya, E. Eski Uygarlıklardan Bugüne Yansıyanlar. Bilim Etiği ve Bilim Tarihi. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara. s:69-94. 2009.

Ksenophon. Anabasis (Onbinlerin Dönüşü (Çeviren; Gökçöl, T.). Sosyal Yayınlar. Kitap Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. İstanbul, 2010.

Ögel, K. Tarihçe (Dünyada alkolün öyküsü ve kültürü) http://www.ogelk.net/Dosyadepo/tarihce_kogel.pdf. Erişim tarihi: 16.10.2013.

Ökmen, M. Herodot Tarihi. Büyük Fikir Kitapları Dizisi:19. Remzi Kitapevi A.Ş., Evrim Matbaacılık Ltd. Şti., İstanbul, 1991.

Özbek, T. Kommagene'de şölen yemekleri. http://tahsinozbek. blogspot. Com /2007/06/ kommagenede-len-yemekleri-kommagene.html. Erişim tarihi: 11.05.2010.

Özer, M., Türmenoğlu, A., Demirci, Ş., Akyol, A. A., Bilgiç, H., Erkal, A., Ergenekon, B. Neolitik Yerleşim Çatalhöyük'te Bazı Bilimsel İncelemeler Geçmişten Günümüze Çatalhöyük. Çumra Belediyesi Kültür Hizmeti:2. Damla Ofset. 49-56 s. Çumra, 2001.

Sevin, V. Anadolu arkeolojisinin abc'si. Simavi Yayınları ABC Dizisi:4. Ercan Ofset. İstanbul, 1994.

Skiadas, P.K., Lascaratos, J.G. Dietetics in ancient Grek philosophy: Platao's concepts of healthy diet. European Journal of Clinical Nutrition 2001;56(12):102.

Sürücüoğlu, M. S. ve Özçelik, A.Ö. Eski çağlarda Anadolu'da yapılan seramik mutfak kapları. I. Denizli El Sanatları Kongresi (10-12 Mayıs 2006 Denizli). Gazi Kitapevi. Ankara. s. 278-292, 2000.

Touzeaua A, Blichert-Tofta J, Amiot R et all Egyptian mummies record increasing aridity in the Nile valley from 5500 to 1500 yr before present. Earth and Planetary Science Letters, 2013,375:92-100.

Türkoğlu,S. Efes'in Öyküsü.Arkeoloji ve Sanat Yayınları Bölge, Şehir ve Semt Monografileri Dizisi:2, İstanbul, 1999.

Ünal, A.. Anadolu'nun En Eski Yemekleri Hititler ve Çağdaşı Toplumlarda Mutfak Kültürü. Homer Kitapevi ve Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul, 2007.

Rice, T.T. (Çeviren:B. Altınok). Bizans'ta Günlük Yaşam. Göçebe Yayınları:24 Tarih Dizisi. Engin Matbaacılık. İstanbul,1998.

BÖLÜM 5

SANAYİ DEVRİMİ VE SONRASINDA YAŞAM TARZI, EKOLOJİ VE DİYET ÖRÜNTÜSÜ

Doç. Dr. Aydan ERCAN

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca sosyal, siyasal ve ekonomik alanda pek çok dönüm noktası yaşanmıştır.

İlkel Topluluklar'da, yiyecek bulma, barınma ve korunma gibi temel fizyolojik gereksinimlere yö¬nelik çabalar, ilkel toplulukların en önemli özelliği olarak bilinmektedir. Gereksinimlerin karşılanması, insanı çevresine egemen kılmış ve toprağın işlenmeye başlamasıyla ilkel yaşamdan daha gelişmiş olan tarım toplumu yaşam koşullarına geçiş sağlanmıştır.

Tarım Toplumu, dönemi olarak da adlandırılan toplumsal yaşam biçimine, insanın toprağı tanıyarak, tarımla uğraşmaları sonucu geçilmiştir. Bu dönemde toprak işlenerek, çeşitli ürünler elde edilmeye başlanmış, tarımın kullanılmasıyla toprağın önemini arttırmış, göçebe hayatı sona ererek mal değişimi, para ekonomik yaşamda yerini almıştır. Basit araç-gereçler, küçük atölyeler bu dönemin üretim araçları olarak tarihsel süreçte yer almıştır

Sanayi Toplumu, 17. yüzyıla kadar hızlanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler hem tarım hem sanayide üretimi arttırırken insan gücüne olan gereksinimini de azaldığı dönem olarak bilinmektedir. En sade tanımıyla Sanayi Devrimi, insan, doğa ve hayvan gücünün yerini buhar enerjisinin aldığı dönem olarak ifade edilmektedir. Sanayi Devrimi, 18.yüzyılda İngiltere'de ortaya atılan ve daha sonra tüm dünya¬ya yayılmıştır. Artan nüfusun gereksinimlerini makinelerle karşılamayı amaç¬layan bu hareket kısa zamanda etkisini göstermiş, doğal güç kaynaklarının yerini buhar gücüyle çalışan makineler almıştır. Sanayileşme sayesinde tarımda makineleşmenin yay-gınlaşması ile aynı topraktan daha fazla ürün elde etmek mümkün olmaya başlamış, buna bağlı olarak kentlerde daha fazla insana iş olanağı sağlanabildiği için kentlerin nüfusları da hızla artış göstermiştir.

Sanayi Devrimi'ni hazırlayan teknolojik sembollerden biri kabul edilen buhar makinesinin dokuma tezgâlarıyla birlikte ulaşım alanında deniz ve demiryolu taşımacılığında da kullanılması, geliştirilen yeni üretim teknikleriyle çok çeşitli ve bol miktarda üretilen malların uzak ülkelere daha hızlı ve daha ucuz fiyatlarla satılmasına olanak sağlamıştır. Bu gelişim, günümüzde sıklıkça kullanılan "küreselleşme" sürecinin de başlangıcı olmuş, Sanayi Devrimi sonrasında ise sınır ötesi ticaret hacmiyle hızla büyümüştür. Bu yönüyle Sanayi Devrimi, henüz XVIII. yüzyılda, adı o yıllarda küreselleşme olmasa da, içinde bir değişim/dönüşüm süreci barındıran bir dönüm noktası olmuştur. Tarihin akışını pek çok bakımdan etkilemeye başlayan bu süreç, 1960'lı yılların başlarında iletişimde "transistor"un kullanımı, XX. yüzyılın son çeyreğinde bilişim teknolojisinde internet erişimi ile çağa damgasını vurmuştur.

Bilgi Toplumu, hızlı sanayileşme, yoğun teknolojinin üst noktaya çıktığı bir dönemde özellikle 1940'lı yıllarda günlük hayata girmeye başlayan bilgisayarlar yoluyla gündeme gelmiştir. Özellikle bilgisayar teknolojisinin sağladığı hızlı iletişim olanakları bilginin çok kısa sürede ulaştırılabilmesini sağlamıştır. Bu durum beraberinde baş döndürücü bir hızla sağlanan bilgi artışına yol açmıştır. Bilgi dalgası ile hemen her alanda hızla artan bilginin üretimi, pazarlanması, ulaştırılması, en uygun bilginin uygulamada kullanılması başlı başına bir iş alanı, bir sektör olarak öne çıkmış bulunuyor. Böylece günümüz insanının ilgisi sanayiden bilgiye yönelmiştir. Bilgi temel sermaye, ana güç halini almıştır.

KAYNAKLAR

Aktan CC, Tunç M. Bilgi Toplumu ve Türkiye. Yeni Türkiye Dergisi, 1998:118-134.

Anon. Chapter 5.3. What were the short- and long- term impacts of the Industrial Tevolution? Editors: Easton M, Carrodus G, Delany T, McArthur K, Smith R. Industrial Revolution.

Oxford Big Ideas Geography/History 9. ISBN: 9780195522167
ISBN-10: 0195522168 Series: Oxford Big Ideas Geography/History Erişim: https://www.oup.com.au/__data/assets/pdf_file/0017/58031/Oxford-Big-Ideas-Geography-History-9-ch5-Industrial-revolution.pdf Erişim Tarihi: 08.02.2017

Ceyhun Sezgin A, Artık N. Toplu Tüketim Yerlerinde Gıda Güvenliği ve HACCP Uygulamaları (Food Safety and HACCP Applications for Mass Consumption Places). Journal of Tourism and Gastronomy Studies 2015;3(2):56-62.

Cinnirella F. On the road to industrialization: nutritional status in Saxony, 1690–1850 Cliometrica 2008;2:229–257. DOI 10.1007/s11698-007-0020-6.

Cordain L, Eaton SB, Sebastian A, Mann N, Lindeberg S, Watkins BA, O'Keefe JH, Janette Brand-Miller J. Origins and evolution of the Western diet: health implications for the

21st century1,2. Am J Clin Nutr 2005;81:341–54.

Coşgun M. Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu. Batman University Journal of Life Sciences 2012;1(1):837-850.

Denli M. Genellgı Degıstırılmıs Organilmalar (GDO). İstanbul Ticaret Odası Yayınları. Yayın No:90 İnter Basım- İstanbul 2010, Erişim: http://www.ito.org.tr/itoyayin/0026605.pdf Erişim Tarihi: 08.02.2017.

Goodwin N, Nelson JA, Ackerman F, Weisskopf T. Consumption and the Consumer Society

Copyright M.E. Sharpe, 2008. Erişim: http://www.ase.tufts.edu/gdae/education_materials/modules/Consumption_and_the_Consumer_Society.pdf Erişim Tarihi: 08.02.2017

Horrell S, Oxley D. Bringing home the bacon? Regional nutrition, stature, and gender in theindustrial revolution. Economic History Review, 2012;65(4):1354–1379.

Kocatepe D, Tırıl A. Sağlıklı Beslenme ve Geleneksel Gıdalar (Healthy Nutrition and Traditional Foods). Journal of Tourism and Gastronomy Studies 2015;3(1):55-63.

Korkmaz A, Topal T. Modern Yaşam Tarzı ve Yeni Hastalıklar: Metabolik Sendrom Örneği. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2006:5(4):307-316.

Mahiroğulları, A. Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a Armağan Özel Sayısı 2005-2006;1:1275-1288.

Öncü MA, Çatı K, Özbay G. Hızlı Yiyecek İşletmelerinin Tercihinde Etkili Olan Faktörler Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2007;9(1):317-336.

Uyar TS Eşit, özgür, demokratik ve barış dolu bir dünya için Temiz Enerji İle Temiz Üretim. Birleşik Metal-İş Yayınları **No:** 05. Başka Matbaa İstanbul 2013

WHO. Globalization, Diets and Noncommunicable Diseases World Health Organization 2002

Erişim: http://apps.who.int/iris/itstream/10665/42609/1/9241590416.pdf Erişim Tarihi: 08.02.2017

Yavuz Ş. Türk Toplumunun Tüketim Toplumuna Dönüşümünde Reklamcılığın Rolü İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi 2013;36:218-240.

BÖLÜM 6

DİNLER VE BESLENME

Dr. Ögr. Üyesi Funda ŞENSOY

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcına gidildiğinde, dini inançlardan yoksun bir topluma rastlanmamıştır. Din insanlık tarihi ile birlikte var olmuş ve en eski topluluklar, mutlaka bir *"kutsal varlık"*a saygı duymuşlardır. Çünkü insan, nedenlerini açıklayamadığı, karşı koyamadığı olaylar karşısında yaşadığı çaresizlikle, bunu doğaüstü güçlerin varlığı ile açıklamaya çalışmış ve bunu da din olgusu içinde anlamaya çaba göstermiştir. Din, Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren bir kurum olarak tanımlanmıştır. Yüzyıllardan beri insanlar duydukları inanma ihtiyaçlarını ve eğilimlerini halen devam ettirmektedirler. Günümüzde de insanoğlunun en çok yoğunlaştığı, uğruna savaşlar verdiği konu, yine din konusudur. Günümüzde yapılan en yeni araştırmalar dinin, insan şuurunda doğuştan var olduğu görüşündedir. Bu, insanın doğuştan din ihtiyacı ile doğduğu, sonradan şuura ilave edilemeyen bir duygu olduğu anlamına gelmektedir. Dinler tarihi araştırmacıları çalışmalarında dinin pek çok tarifini yapmışlar, ancak bu tarifler üzerinde hiçbir ortak tanım sağlayamamışlardır. Örneğin Max Müler: -"Din, insanın sonsuzu kavramasını sağlayan, akıl ve mantığa tabi olmayan, zihni bir meleke ve yetenektir" derken, Frazer: -"Din, insan hayatı ve doğanın akışını kontrol ettiğine inanılan insanüstü güçlere, yakarış ve tazimdir", Rudolf Otto ise: -"Din, insanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisidir" demiştir. İslam bilginlerinin genelde üzerinde hem fikir oldukları tanım ise -"Din, akıl sahibi insanları, kendi irade ve arzuları ile bizzat onlar için hayırlı olan şeylere sevk eden ilahi bir kanundur" şeklindedir.

Din, sosyal inanış ve değerlerin birleşme noktası olarak bireysel ve toplumsal davranışları şekillendiren ve kutsal kabul edilen varlıklara gösterilen ibadet uygulamalarının bütününü içeren bir davranış sistemidir. Bir başka yorumla din; dünya ve tarihte mutlak bir son, ebedi bir amaca hizmet duygusu ve sosyolojik bir yan içermesi, uluslararası oluşu, tabiat ve insan ilişkilerini düzenlemesi, tapınma içgüdüsünü yerine getirmesi gibi özellikleri ile çağlar boyunca ihtiyaca cevap veren düşünce sistemini oluşturmuştur.

Dinlerin gelişiminde endüstriyel ve düşünsel gelişimin de çok büyük etkisinin olduğu bilinmektedir. İnsanların tarımla ilişkisini dinsel boyuttan irdeleyecek olursak; tarım öncesi dönemde insanların avcı toplayıcı olarak yaşadıkları ve doğal güçlere tapınmakta oldukları, göçebe kabilelere ait ilkel dinleri n hâkim olduğu bilinmektedir. Bu döneme Animizm, Fetişizm, Naturizm ve Totemizm örnek verilebilinir. Tarım dönemi ise, yerleşik hayata geçen insanların ilk hayvanı evcilleştirmesi ile başlamıştır. Bu dönemin erken bölümünde, mitolojik çok tanrılı dinler ve geç bölümlerinde semavi dinler yerleşmeye başlamıştır. Endüstriyel devrimin sonucunda açılan endüstriyel tarım döneminde insanlar daha çok semavi dinlere inanmıştır. Ancak her dönemde önceki dönemlere ait inanış sistemleri varlığını sürdürebilmiştir.

KAYNAKLAR

Günebak T G, Kutluay Merdol T. Dinler ve Beslenme, Beslenme Antropolojisi. Ed.Kutluay M; Hatipoğlu yayınevi 1. Baskı Şubat, 2012 S:93

Shatenstein B, Ghadirian P. Influences on diet, health behaviours and their outcome in select ethnocultural and religious groups. Nutrition 1998; 14: 223-30.

R. Eliasi J. , T. Dwyer J. Kosher and Halal: Religious and obsevances affecting dietary intakes. Journal of the American Dietetic Association 2002; 102.7:11-3

Grivetti L. E. Culture, Diet, and Nutrition: Selected Themes and Topic. The author is with the departments of Nutrition and Geography, University of California, Davis, CA 95616. BioScience 1978; 28 (3): 171-177.

Beşirli H. "Yemek, Kültür ve Kimlik" Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 87

Dirks RT, Duran N. African American dietary patterns at the beginning of the 20th century. Journal of Nutrition 2001; 131: 1881-9

Ellison CG, Levin JS. The religion – health connection: evidence, theory, and future directions. Health Education & Behavior 1998; 25: 700-20.

Aydın M, Dinler Tarihine Giriş, 5.baskı, 2010

Alphan D, Dina'nın Mutfağı- Türk Sefarad Yemekleri. Doğan Kitap, Nisan 2005

Regenstein JM, Chaudry MM. Kosher and Halal laws with an emphasis on important issues when considering fruit and vegetable coating. In: Gennadios A, ed. Protein-Based Films and Coatings. Boca Raton, FL: CRC Press, 2003; 601-20

Fırat M, Yemeğin İdeolojisi ya da İdeolojinin Yemeği: Kimlik Bağlamında Yemek Kültürü. folklor/edebiyat, cilt:20, sayı:80, 2014/4

Fieldhouse P. Food and Nutrition: Customs and Culture. Second Edition 1995

Köhlmeier, M. Tanrıların Masalları. Yurt Yayınları, 1998

Clarfield AM, Gordon M, Markwell H et al. Ethical Issues in End-of-Life Geriatric Care: The Approach of Three Monotheistic Religions-Judaism, Catholism and Islam, J.Am.Geriatr Soc 2003;51:1149-54

Eroğlu, A.H, Ekmek –Şarap Ayini (Eyharistiya) konusunda Katolikler ve Protestanlar arasındaki anlayış farklılıkları. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/779/9980.pdf

http://www.cs.cmu.edu/~mjw/recipes/ethnic/ancient-rome/index.html#1

Anonim, 2002a. Zulu beliefs.

Anonim, 1998. Primitive beliefs effecting modern life http://www.anarcopaper.com

Bauer, J., 2003. Food and religious practices. http://www.bauerj.net

http://dunyadinleri.com

Anonim, 1997. Haram and Halal. http://www.eathalal.com

http://www.millifolklor.com

http://www.dunyadinleri.com

http://www.turkish-cuisine.org/print.php?id=156&link=http://www.turkish...

http://www.alevitentum.de/html/030.html

Yahudilik. İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 2013; 43:187-232

Din. İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 1994;9: 3123-3149,

Hristiyanlık. İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 1998;17: 328-372

Budizm. İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 1992;6: 352-360

Hinduizm. İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 1998;18: 112-116

Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit: Tevrat, Zebur(Mezmurlar) ve İncil, Orhan Matbacılık, 1995

Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı Yayını:86, 1993

BÖLÜM 7

BESLENME ALIŞKANLIKLARINI/ DİYET ÖRÜNTÜSÜNÜ ETKİLEYEN ÇEVRESEL ETMENLER

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK
Arş. Gör. Gamze YURTDAŞ

GİRİŞ

Beslenme alışkanlıklarını ve diyet örüntüsünü etkileyen bireysel ve çevresel birçok etmen bulunmaktadır. Bireylerin besin tercihleri ve besin tüketim durumunun değerlendirilmesi, bu etkileşimlerden kaynaklanan son derece karmaşık bir olgudur. Yeme davranışını etkileyen etmenleri anlamak ve açıklamak için modeller geliştirilmiştir. Ekolojik Modeller, insan ve beslenme arasındaki ilişkiye genel bir çerçeveden bakmaya yardımcı olmaktadır. Bu modeller, bireylerin beslenme davranışları üzerinde rol oynayan faktörleri dört grup altında incelemektedir. Bunlar; bireysel faktörler, fiziksel çevre, sosyal çevre ve makro-düzey çevredir. Bu bölümde bireylerin beslenme alışkanlıklarını/diyet örüntüsünü etkileyen etmenler ekolojik model temel alınarak incelenmektedir. Bireylerin yeme davranışlarını etkileyen faktörleri tanımlayan ekolojik yapı şekil 1 de gösterilmiştir.

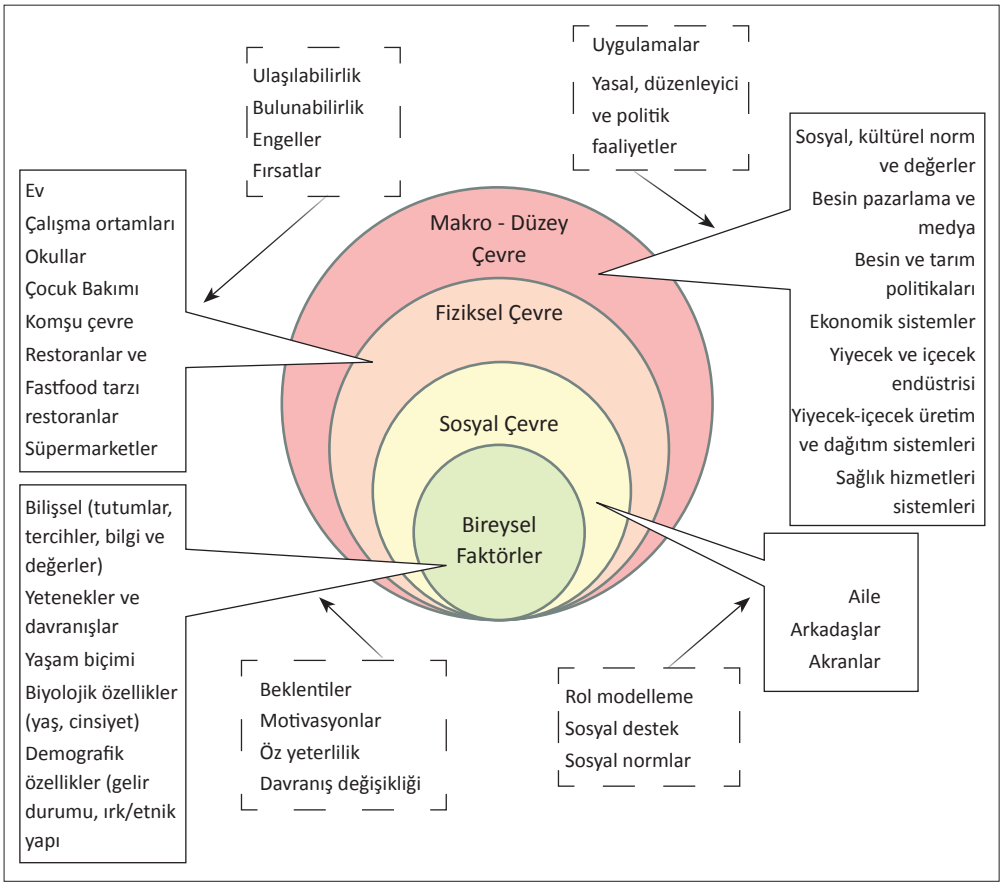

Şekil 1. Bireylerin yeme davranışını etkileyen ekolojik yapı

KAYNAKLAR

Story M, Kaphingst KM, Robinson-O'Brien R, Glanz K. Creating healthy food and eating environments: policy and environmental approaches. Annu Rev Public Health. 2008;29:253-72.

Larson N, Story M. A review of environmental influences on food choices. Annals of Behavioral Medicine. 2009;38(1):56-73.

Ünlü H. Okul Öncesi Dönem Çocuklar İçin Yeme Davranişi Değerlendirme Ölçeğinin Türk Çocuklarina Uyarlanmasi. Yüksek Lisans Tezi. 2011.

Soylu M. Obezite Oluşumunda Çevresel Etmenler. Turkiye Klinikleri Journal of Nutrition and Dietetics-Special Topics. 2016;2(1):6-11.

Kabaran S, Mercanlıgil SM. Adolesan dönem besin seçimlerini hangi faktörler etkiliyor? Güncel Pediatri. 2013;11:121-7.

Jago R, Baranowski T, Baranowski JC. Fruit and vegetable availability: a micro environmental mediating variable? Public health nutrition. 2007;10(7):681-9.

Kratt P, Reynolds K, Shewchuk R. The role of availability as a moderator of family fruit and vegetable consumption. Health Education & Behavior. 2000;27(4):471-82.

Chandon P, Wansink B. When are stockpiled products consumed faster? A convenience–salience framework of postpurchase consumption incidence and quantity. Journal of Marketing research. 2002;39(3):321-35.

Sorensen G, Stoddard AM, Dubowitz T, Barbeau EM, Bigby J, Emmons KM, et al. The influence of social context on changes in fruit and vegetable consumption: results of the healthy directions studies. American Journal of Public Health. 2007;97(7):1216-27.

Cox DN AA. Food Choice. Gibney MJ, Margetts BM, Kearney JM, Arab L, eds. Public Health Nutrition. The Nutrition Society Text-book Series. 1.st Ed. Oxford: Blackwell Science Ltd. Publishing. England, 144-165, 2004.

Jeffery RW, French SA, Raether C, Baxter JE. An environmental intervention to increase fruit and salad purchases in a cafeteria. Preventive medicine. 1994;23(6):788-92.

Moore LV, Roux AVD, Nettleton JA, Jacobs DR.

Associations of the local food environment with diet quality—a comparison of assessments based on surveys and geographic information systems the multi-ethnic study of atherosclerosis. American journal of epidemiology. 2008;167(8):917-24.

Timperio A, Ball K, Roberts R, Campbell K, Andrianopoulos N, Crawford D. Children's fruit and vegetable intake: associations with the neighbourhood food environment. Preventive medicine. 2008;46(4):331-5.

Cheadle A, Psaty BM, Curry S, Wagner E, Diehr P, Koepsell T, et al. Community-level comparisons between the grocery store environment and individual dietary practices. Preventive medicine. 1991;20(2):250-61.

French SA, Harnack L, Jeffery RW. Fast food restaurant use among women in the Pound of Prevention study: dietary, behavioral and demographic correlates. International journal of obesity. 2000;24(10):1353.

Story M, Stang J. Understanding adolescent eating behaviors. Guidelines for adolescent nutrition services. 2005:9-19.

Powell LM, Auld MC, Chaloupka FJ, O'Malley PM, Johnston LD. Access to fast food and food prices: relationship with fruit and vegetable consumption and overweight among adolescents. The economics of obesity: Emerald Group Publishing Limited; 2006. p. 23-48.

Gümüş D, Kızıl M, Dikmen D, Uyar F. Gelir Düzeyinin İlköğretim Öğrencilerinin Besin Tercihlerine Etkisinin Değerlendirilmesi. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal. 2015;2(1).

Commission FT. Marketing food to children and adolescents: a review of industry expenditures, activities, and self-regulation. Washington, DC: Federal Trade Commission. 2008;149.

Yılmaz E, Yılmaz İ, Uran H. Gıda Maddeleri Tüketiminde Medyanın Rolü: Tekirdağ Ðli Örneği. 2007.

Foker, O.D. and Ward, R.W. Commodity Advertising: The Economics and Mecrusement of Generic Programs. Lexington Books, Maxwell Macmillan International, 1993.

Dovey TM, Dovey T. Eating behaviour: McGraw-Hill Education (UK); 2010.

Boyland EJ, Halford JC. Television advertising and branding. Effects on eating behaviour and food preferences in children. *Appetite.* 2013;62:236-41.

Guyomard H, Darcy-Vrillon B, Esnouf C, Marin M, Russel M, Guillou M. Eating patterns and food systems: critical knowledge requirements for policy design and implementation. *Agriculture & Food Security.* 2012;1(1):13.

Beydoun MA, Powell LM, Chen X, Wang Y. Food prices are associated with dietary quality, fast food consumption, and body mass index among US children and adolescents. The Journal of nutrition. 2011;141(2):304-11.

Baysal A. Besin fiyatlarında değişme ve satın alma davranışı. Beslenme ve Diyet Dergisi. 2012;40(2):111-2.

Merdol T. Toplumda Besin Seçimlerini Etkileyen Faktörler. Beslenme Antropolojisi-I, Hatipoğlu Yayınları; 2012.

Gillespie S, van den Bold M. Agriculture, Food Systems, and Nutrition: Meeting the Challenge. Global Challenges. 2017.

Meseri R. Türkiye'de Saglikli Beslenme Politika ve Uygulamalari Toplum ve Hekim. 2010.

Karaca OB, Karacaoğlu S. Kültür, Din ve Yemek Etkileşimi Çerçevesinde Arap Mutfağinin Kavramsal Olarak İncelenmesi: Adana İli Örneği. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2016;9(2).

Karaca E. Yeme Alışkanlıkları. Turkiye Klinikleri Journal of Family Medicine Special Topics. 2014;5(6):1-11.

Şahin A, Özer Bş. Beslenme Kültüründeki Farkliliklarin Bayan Tüketicilerin Gida Ürünleri Satin Alma Davranişlari Üzerindeki Etkileri. 2006.

Sarikaya N, Korkmaz N. Kültürel Farklılıkların Dondurulmuş Gıda Tüketim Kalıplarına Etkisi: Polonya-Türkiye Karşılaştırması1.

Satia-Abouta J. Dietary acculturation: definition, process, assessment, and implications. International Journal of Human Ecology. 2003;4(1):71-86.

Caprio S, Daniels SR, Drewnowski A, Kaufman FR, Palinkas LA, Rosenbloom AL, et al. Influence of race, ethnicity, and culture on childhood obesity: implications for prevention and treatment. Obesity. 2008;16(12):2566-77.

Güler S. Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2008;2(26):182-96.

Korkmaz V. Tarım ürünlerini destekleme politikaları: Türkiye ve AB karşılaştırması: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2015.

Lake I, Abdelhamid A, Hooper L, Bentham G, Boxall A, Draper A, et al. Food and Climate change: a review of the effects of climate change on food within the remit of the Food Standards Agency. Food Standards Agency. 2010.

Council EaS. http's://www/en/topics/climate-change-and-nutrition. Available from: https://www.unscn.org/en/topics/climate-change-and-nutrition.

Tek Acar N., Pekcan G. Beslenme Durumu Üzerine Mevsimsel Etmenlerin Gücü ve Küreselleşme. Sendrom 23(3), 2011.

Tönük B, Gültük H, Güneyli U, Arıkan R. Gıda Tüketimi ve Beslenme Araştırması. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı/UNICEF, Ankara. 1987.

Tek Acar N, Pekcan G. Impact Of Seasonal Variations On Dietary Intake Of Adults In Turkey. Annals of Nutrition and Metabolism. 2009;55:612.

Zou XN, Taylor P, Mark S, Chao A, Wang W, Dawsey S, et al. Seasonal variation of food consumption and selected nutrient intake in Linxian, a high risk area for esophageal cancer in China. International journal for vitamin and nutrition research. 2002;72(6):375-82.

Meseri R. Beslenme ve genetiği değiştirilmiş organizmalar. TAF Preventive Medicine Bulletin. 2008;7(5):455-60.

Denli M. Genetiği Degiştirilmiş Organizmalar (GDO) İstanbul Ticaret Odası, 2012.

Thow AM, Hawkes C. The implications of trade liberalization for diet and health: a case study from Central America. Globalization and health. 2009;5(1):5.

Hawkes C. Uneven dietary development: linking the policies and processes of globalization with the nutrition transition, obesity and diet-related chronic diseases. Globalization and health. 2006;2(1):4.

Kennedy G, Nantel G, Shetty P. Globalization of food systems in developing countries: impact on food security and nutrition. 2004.

Başoğlu, Aykut. "Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri." Sosyal Bilimler Dergisi (2014): 175-196

BÖLÜM 8

DÜNYA MUTFAKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKMAN

Yeni bir yemeğin bulunuşu, insanı, yeni bir yıldızın bulunuşundan çok daha mutlu kılar.

Brillat SAVARİN

GİRİŞ

Mutfak terimi, çoğunlukla belirli bir kültürle özdeşleşmiş karakteristik yemek pişirme yöntem ve gelenekleri anlamına gelmektedir. Dünya mutfakları kavramı ise; milli, yöresel, yerel olarak bölgelere göre sınıflandırılmış yemek pişirme ve sunum yöntemlerini tanımlar. Dünya mutfakları; kullanılan malzemeler, iklim ve ekosistemler, pişirme yöntemleri, gelenekler ve kültürel özellikler gibi değişik faktörlerden etkilenerek birbirinden farklılıklar gösterebilir. Yöresel yiyecek hazırlama adet ve gelenekleri ile kullanılan malzemeler sıklıkla belirli bir coğrafi bölgeye özgüdür ve yerel mutfaklar genellikle kaynaklandıkları bölgenin coğrafi adı ile adlandırılırlar.

Son yüzyılda besin koruma, depolama, üretim ve ulaştırma alanlarında önemli gelişmeler olmuştur. Buna bağlı olarak, günümüzde pek çok ülke, şehir ve bölgede kendi geleneksel mutfağının yanı sıra dünya mutfaklarına da erişim olanaklıdır. Çağdaş dünyada da yeni yeni mutfaklar oluşmaya devam etmektedir. 1970'lerde ortaya çıkan ve farklı mutfaklara ait gelenekleri birleştirmesine rağmen, bilinen hiçbir mutfak tarzına dahil edilemeyecek olan Füzyon mutfak bunlara örnek olarak gösterilebilir.

KAYNAKLAR

Akman M. Mete M. 1998. Türk ve Dünya Mutfakları. S.Ü. Yayınevi, Konya; 1998.

Aktürk Aİ. Yunan Mutfağı. Dönence Yayınları, İstanbul; 2005.

Alphan D. Dina'nın Mutfağı. Doğan Kitapçılık, İstanbul; 2005.

Berkok N. Toygar K. Kuzey Kafkas Mutfak Kültürü ve Yemekleri. Takav Matbaası, Ankara; 1998.

Bober PP. Sanat, Kültür ve Mutfak. Kitabevi Yayınları-39, İstanbul; 2003.

Cointreau A. Klasik Fransız Yemekleri. Dost Kitabevi, İstanbul; 1998.

Crocej D. Klasik İtalyan Yemekleri. Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul; 1998.

Cvitello L. Cusine and Culture. 2nd ed. Published by John Wiley, Inc, Hoboken, New Jersey; 2008.

Ekebaharlı O. Eski ve Ortaçağlarda ve Günümüzde Nevruz. Nevruz 1995; 215.

İzer M. Dünyanın Vejetaryen Mutfağı. Dharma Yayınları, İstanbul; 2005.

Kalafat Y. Türkmenistan Halk Sufizmine Dair Notlar. Nevruz 1995; 200-202.

Kasimanov S. Kazakların Milli Yemekleri, Kültür Bakanlığı Yayınları-178, Sistem Ofset, Ankara; 1992.

Lu HC. Çin'in Besinlerle Tedavi Sistemi. Klan Yayınları, İstanbul; 2004.

Snodgrass ME. Encylopedia of Kitchen History. Taylor&Francis Books, Inc.; 2004.

Toygar K. Berkok Toygar N. Kırgız Mutfak Kültürü Üzerine Notlar. Takav Matbaacılık, Ankara; 1990.

Toygar K. Berkok N. Türk Dünyası Yemeklerinden Örnekler;Azeri-Kazak-Kırgız-Özbek- Türkmen Kardeş Mutfaklar. 1997.

Woodwart S. Klasik Akdeniz Yemekleri. Dost Kitabevi, İstanbul; 1998.

BÖLÜM 9

PALEOLİTİK ÇAĞDAN NEOLİTİK ÇAĞA İNSAN BESLENMESİ VE SAĞLIĞINDAKİ GELİŞMELER

Prof. Dr. Metin SAİP SÜRÜCÜOĞLU

İLK İNSANLARIN BESİNLERİ

Paleobeslenme/paleodiyet, tarih öncesi dönemlerde yaşayan insanların beslenmek için yedikleri besinler ya da onların beslenme biçimidir. Günümüzde Paleolitik diyet; "Taş Çağı Diyeti, Avcı-Toplayıcı Diyet, Mağara Adamı Diyeti" olarak adlandırılmaktadır. Paleolitik Dönemde süt ve süt ürünleri, tahıllar, rafine şeker, rafine edilmiş sıvı ve katı yağlar ve alkol tüketilmiyordu. Bu diyetin başlıca bileşenleri yabani hayvanlar ve kültüre alınmamış bitkisel besinlerdir. Bununla birlikte yağsız et, balık, sebze, meyve, kök bitkiler, yumurta ve yağlı tohumlar insanlar tarafından bol miktarda yeniyordu. Son 15 bin yıldan daha uzun zamandır, insanlık önemli bir evrim geçirmemiş, fakat diyetlerde çarpıcı değişiklikler olmuştur. İnsan diyetlerinin değişimi bu sürede birçok diyet parametresinden etkilenmiştir. Günümüzde bu parametrelerin sağlıkla ilişkisi de bilinmektedir. Tarihsel süreçte insanın beslenme devrimini ve diyetini etkileyen üç önemli aşama olmuştur. Bunlar;

1. Paleolitik Çağ,
2. Neolitik Çağ,
3. Endüstri Devrimidir.

Pleistosenin/Paleolitik Çağın sonunda dünyada iklimin ılımanlaşması sonucunda av hayvanlarının önemi azalınca insanlar yeni besin kaynakları bulmaya yöneldiler. Neolitik periyotta tarımın gelişmesi ile bitkisel kaynaklı yeni besinler diyette önemli bir rol üstlenmiştir. Endüstri devrimi ve çiftlik hayvancılığın gelişmesi beslenme düzeninde yeni bir çığır açmıştır. Bu çağların getirmiş olduğu yenilikler (alet yapımı, ateşin bulunması, tarım ve evcilleştirme, çanak-çömlek yapımı, konutlara yerleşme, mutfağın gelişimi, besin sanayinin gelişimi vb.) insanoğlunun beslenme alışkanlıklarını ve diyet içeriğini şekillendirmiştir. İnsanların beslenme biçimindeki değişimlerin insanın evriminde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. İnsanların tek bir beslenme biçimiyle evrimleşmedikleri, tam tersine çok çeşitli besin ögelerini tüketebilen esnek bir yapıyla evrimleştikleri kabul edilmektedir.

KAYNAKLAR

Anonymous. What is Palefood? Available at: www.palefood.de/_ENGpaleo/ ENGpalefood/ body_ engpalefood.html. Accessed April 3, 2004.

Bray GA. History of obesity. Chapter I. Science of Ppractise. USA, John Willey & Sons, Ltd. 2009;1-18.

Cipolla. Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus. Çeviri; Gezgin MS. Tur yayınları: 38. İstanbul, Yüksel Matbaası;1980.

Cordain L. Cereal grains:humanity's double-edged sword. World Rev Diet 1999; 84:19-73.

Cordain L, Eaton SB, Miller JB.,Mann N, Hill K.2002. The paradoxical nature of hunter-gatherer diets:meat-based, yet non-atherogenic. European Journal of Clinical Nutrition 2002; 56: Suppl 1, S42-S52.

DiCostanzo J. Paleolithic nutrition:a model for the future? Curr Opin Clin Nutr Metab Care 2000; 3:87-92.

Duyar İ, Sevim A. Eski Anadolu toplumlarında büyüme (1) Topaklı popülasyonunda kalça kemiği. VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı *T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.* Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.1992;1-12.

Eaton SB, Konner M, Shostak M. Stone agers in the fast lane:chronic degenerative disease in evolutionary perspective. The American Journal of Nutrition 1988;84:739-749.

Eaton SB, Cordain L, Sebastian A. The ancestral biomedical environment. Endothelial Biomedicine. New York, Cambridge University Press;2007. p. 129-134.

Eaton SB, Konner M, Cordain L. Diet-dependent acid load, paleolithic nutrition and evolutionary health promotion. Am J Clin Nutr 2010;91:295-297.

Eaton B, Pike MC, Short RV, Lee NC, Trussell J, ,Hatcher RA, Wood JW, Worthman CM, Blurton NJ, Konner MJ, Hill KR, Bailey R, Hurtado AM. Women's reproductive cancers in evolutionary concent. The Quarterly Review of Biology 1994;69(3):353-367.

Goodman AH, Dufou, DL., Pelto GH. Nutritional anthropology. Biocultural perspectives on food and nutrition. California. Mayfield Publishing Company; 2000.

Güleç C, Güleç E. Beyin ve davranış. Antropoloji 1985;12: 357-366.

Güleç E. Klazomenai iskeletlerinin antropolojik ve demografik incelenmesi. I.Arkeometri Sonuçları toplantısı. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara,1985. 131-138.s.

Finch CE, Crimmins EM. Inflammatory exosure and historical changes in human life-spans. Science 2004;305:1736-1739.

Fortes C, Forastiere F, Farchi S, Mallone S, Trequattrinni T, Anatra F, Schmid G, Perucci CA. The protective effect Mediterranean diet on lung cancer. Nutrition and Cancer 2003;46(1):30-37.

Frassetto LA, Schloetter M, Miletus-Synder M, Morris RC, Sebastian A. Metabolic and physiologic improvements from consuming a paleolithic, hunter-gatherer type diet. European Journal of Clinical Nutrition 2009;63(8):947-955.

Helmuth H. Body height, body mass and surface area of the Neanderthals. Z Morphol Anthropol 1998;82(1):1-12.

Jenkins JAD, Kendall CWC, Popovich DG, et al. Effect of a very high fiber vegetable, fruit and nut diet on serum lipids and colonic function. Metabolism 2001; 50(4):494-503.

Jew S, Abu Mweis SS, Jones PJH. 2009. Evolution of the human diet:linking our ancesteral diet to modern functional foods as a means of chronic disease prevention. Journal of Medicinal Food 2009;12(5):925-934.

Józsa LG. Obesity in the paleolithic era. Hormones 2011; 103:241-244.

Klonoff DC. The beneficial effects of a paleolithic diet on type 2 diabetes and other risk factors for cardiovascular disease. Journal of Diabetes Science and Technology 2009;3(6):1229-1232.

Kulkarni KD. Food, Culture and Diabetes in the United States. Clinical Diabetes 2004; 22(4):190-192.

Larsen CS. Animal source foods and human health during evolution. Journal of Nutrution 2003;133 (11 Suppl 2): 3893S-3897S.

Leaf A,Weber PC. A new era for sciences in nutrition. Am J Clin Nutr 1987;45;1048-1053.

Lindner L. Paleolithic nutrition:should we eat as oyr ancestors did? Available at:www.swedish.org. Accessed August 11, 2004.

Leonard WR, Snodgrass JJ, Robertso ML. Effetcs of brain evolution on human nutrition and metabolism. Annu Rev Nutr 2007;27:311-327.

Marmot M. Food, nutrition, physical activity, and the prevention of cancer: a global perspective. Washington, World Cancer Research Fund/American Institute for Cancer Research;2007.

McCully KS. The significance of wheat in the Dakota territory, human evolution, civilization and degenerative diseases. Perspectives in Biology and Medicine 2001;44(1):52-61.

McHenry HM. Body size and proportions in early hominids. Am J Phys Anthropol 1992;87(4):407-31.

Michaud CM., Murray CJL, Bloom BR. Burden of disease-implications for future research. JAMA 2001; 285 (5):535-539.

Nestle M. Paleolithic diets: a sceptical view. British Nutrition Foundation Nutrition Bulletin 2000;25:43-47.

O'Keefe JH, Cordain L. Cardiovascular disease resulting from a diet and lifestyle at Odds with our paleolithic genome:how to become a 21st-century hunter-gatherer. Mayo Clin Proc 2004;79:101-108.

Özer İ, Sağır M, Satar Z, Güleç E. Gümüşlük (Milas) İskeletleri ve Anadolu Klasik-Helenistik Dönem toplumlarının sağlık profili. A.Ü. DTCF Dergisi 2012;52(1):29-42.

Sağır M., Satar Z., Özer İ., Güleç E. Birecik Barajı İlk Tunç Çağı iskeletlerinin paleoantropolojik analizi. 26. Arkeometri Sonuçları Toplantısı. T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No:3268, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No:149.. Ankara. Allame Tanıtım ve Matbaacılık.2011. 257-262. s.

Shrestha, LB. Life expectancy in the United States. No. CRS Report RL32792)US Congressional Research Service. USA.2006.

Smith EL, Smith PE, Gilligan C. Diet, exercises and chronic disease patterns in older adults. Nutr Revs 1988; 46(2):52-61.

Smith KL.Cultural diversity: eating in America, Mexican–American. http:// ohioline.osu.edu. Accessed July 25, 2010.

Smith OM. A probable case of metastatic carcinoma from the late Prehistoric Eastern Tennessee River Valley. International Journal of Osteoarchaeology 2002; 12:235-247.

Soylu, G. Anadolu'nun prehistorik devirlerinde avcılık izleri. Antropoloji 1978; 8; 27-31.

Sürücüoğlu MS. Geçmişten geleceğe insan diyetini ve sağlığını etkileyen gelişmeler. Diyetisyenin Çalışma Rehberi. Ankara. Hatiboğlu Yayınları:172, Beslenme ve Diyetetik Dizisi:09;2014; 1-16.s.

Ungar PS, Sponheimer M. The diets of early hominins. Science 2011;334:190-193.

Wahlqvist ML.1983. History of Nutrition in Australia. Food and Nutrition in Australia. Melbourne, Methuen Australia Limited;1983. p. 11-19.

BÖLÜM 10

SÜRDÜRÜLEBİLİR BESLENME: SÜRDÜRÜLEBİLİR YAŞAM ÜZERİNE ETKİLERİ

Dr. Merve Şeyda KARAÇİL ERMUMCU
Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

GİRİŞ

Günümüzde dünya nüfusu giderek artış eğilimi göstermektedir. Gelecek yıllarda dünya kaynaklarının, insanların yaşamını sürdürmesi için ihtiyaç duyulan temel gereksinimlerini karşılayamayacağı öngörülmektedir. Bu sorun yaşamın devamının sağlanmasında çok önemli olan sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavramla birlikte, yirminci yüzyılın sonlarından bu yana gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını tehlikeye atmadan, mevcut nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına önem verilmeye başlanmıştır. Fakat son yıllarda ekilebilir tarım arazilerinin azalması, küresel düzeyde bireylerin beslenme alışkanlıklarının değişmesi ve besin tüketimin artması besin güvencesini zorlaştırmaktadır. Buna bağlı olarak da dünya genelinde insanların sağlıklarının korunması, sürdürülmesi ve geliştirilmesi için yeterli, dengeli, güvenli ve besleyici besine fiziksel ve ekonomik olarak erişimlerinin sağlanması güçleşmektedir. Besin güvencesi üretilen ve tüketilen besinlerin sürdürülebilirliğiyle sağlanabilir. Ancak besin üretimi ve tüketimi insan ve çevre sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Günümüzde hem insan hem de çevre sağlığının korunmasında sürdürülebilir beslenme kavramı ilgi odağı olmuştur. Ayrıca sürdürülebilir beslenme, Birleşmiş Milletler tarafından 2030 yılına kadar dünya genelinde gerçekleştirilmesi beklenen yoksulluğun, açlığın ve malnütrisyonun sonlandırılması, eşitsizlik ve adaletsizlikle mücadele, sürdürülebilir tüketim ve üretim ve iklim değişikliği olarak belirtilen sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yarısından fazlasıyla yakından ilişkilidir çünkü her birinde beslenmeyle ilişkili göstergeler bulunmaktadır. Evrensel eylem çağrısı olarak gösterilen bu hedeflerin hepsi birbiriyle bağlantılıdır ve hedeflere özgü çözümlerde ortak sorunların ele alınması gerekebilir. Bu yüzden sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesinde sürdürülebilir beslenmenin sağlanması çok önemli bir role sahiptir. Bir toplumun beslenme durumunun iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve devam ettirilebilmesi; sağlık, eğitim, istihdam, kadınların güçlenmesi, eşitsizlik ve yoksulluğun azalmasında atılacak en önemli adımlardan biridir. Sürdürülebilir beslenme, dünya genelinde sürdürülebilir sağlık, çevre, ekonomi, eğitim ve refah ortamın sağlanmasında önemli katkı sağlayacaktır.

Bu çerçevede sürdürülebilir beslenme, günümüz ve gelecek nesiller için besin güvencesinin sağlayacak, sağlıklı yaşamı destekleyen ve düşük çevresel etkileri olan diyet örüntülerini ifade etmektedir. Sürdürülebilir beslenme kavramı; besin kaynaklarının biyolojik çeşitliliğini koruyan, ekosistemlere saygılı, kültürel olarak kabul edilebilir, ulaşılabilir, uygun fiyatlı, sağlıklı, güvenli ve yeterli ve dengeli beslenmeyi karşılayacak bir yaşam için doğal kaynakların kullanımında optimizasyonu dikkate almaktadır.

KAYNAKLAR

Alsaffar AA. Sustainable diets: The interaction between food industry, nutrition, health and the environment. Food Sci Technol Int. 2016;22(2):102-11.

Barilla Center For Food and Nutrition. Double Pyramid 2016. Available at: https://www.barillacfn.com/m/publications/doublepyramid2016-more-sustainable-future-depends-on-us.pdf. Accessed: February 1, 2020.

Béné C, Oosterveer P, Lamotte L, Brouwer ID, Haan S, Prager ST. When food systems meet sustainability–Current narratives and implications for actions. World Development. 2019;113:116-130.

Berners-Lee M, C Hoolohan, H Cammack, CN Hewitt. The relative greenhouse gas impacts of realistic dietary choices. Energy policy.2012;43:184-190.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar. Erişim:https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development goals.html. Erişim tarihi: 15 Şubat 2020.

Bügel S, Hertwig J, Kahl J, Lairon D, Paoletti F, Strassner C. The new Nordic diet as a prototype for regional sustainable diets. Sustainable value chains for sustainable food systems. 2016;1-352.

Dikmen D. 21. Yüzyılda Sürdürülebilir Beslenme. Turkiye Klinikleri Public Health-Special Topic, 2019;5(2):71-76.

Esteve-Llorens X, Darriba C, Moreira MT, Feijoo G, García SG. Towards an environmentally sustainable and healthy Atlantic dietary pattern: Life cycle carbon footprint and nutritional quality. Science of the Total Environment.2019;646:704-715.

Fara GM. Nutrition between sustainability and quality. Ann Ig. 2015;27(5):693-704.

FAO. Hunger and food insecurity. Available at: http://www.fao.org/hunger/en/. Accessed: February 10, 2020.

FAO, IFAD, WHO WFP, UNICEF. The state of food security and nutrition in the world 2019: safeguarding against economic slowdowns and downturns-2019. Available at: http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf . Accessed: February 15, 2020.

Friel S, Dangour AD, Garnett T, Lock K, Chalabi Z, Roberts I et al., Public health benefits of strategies to reduce greenhouse-gas emissions: food and agriculture. Lancet. 2009;374(9706):2016-25.

Gerbens-Leenes PW, Mekonnen MM, Hoekstra AY. The water footprint of poultry, pork and beef: A comparative study in different countries and production systems. Water Resources and Industry.2013;1:25-36.

Glieck P. The Changing Water Paradigm, A Look at Twenty-First Century Water Resource Development. Water International. 2000;25(1):127-138.

Gönder M, Akbulut G. Güncel akdeniz diyeti ve potansiyel sağlık etkileri. Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences. 2017; 2(2):110-120.

Horgan GW, Perrin A, Whybrow S, Macdiarmid JI. Achieving dietary recommendations and reducing greenhouse gas emissions: modelling diets to minimise the change from current intakes. Int J Behav Nutr Phys Act. 2016;13(1):46.

Johnston JL, Fanzo JC, Cogill B. Understanding sustainable diets: a descriptive analysis of the determinants and processes that influence diets and their impact on health, food security, and environmental sustainability. Adv Nutr. 2014;5(4):418-29.

Keleş Ö. The effect of learning cycle model on students' reducing ecological footprints. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2011;10(3):1143-1160.

Leach AM, Galloway JN, Bleeker A, Erisman JW, Kohn R, Kitzes J. A nitrogen footprint model to help consumers understand their role in nitrogen losses to the environment. Environmental Development. 2012;1(1);40-66.

Lindgren E, Harris F, Dangour AD, Gasparatos A, Hiramatsu M, Javadi F et al.Sustainable food systems a health perspective. Sustain Sci. 2018;13(6):1505-1517.

Macdiarmid JI, Kyle J, Horgan GW, Loe J, Fyfe C, Johnstone A. Sustainable diets for the future: can we contribute to reducing greenhouse gas emissions by eating a healthy diet? The Am J Clin Nutr. 2012;96(3):632-639.

Masset G, Vieux F, Darmon N.Which functional unit to identify sustainable foods? Public Health Nutr. 2015;18(13):2488-2497.

Mekonnen MM, Hoekstra AY. A global assessment of the water footprint of farm animal products. Ecosystems. 2012;15(3):401-415.

Mirjam E. van de Kamp, S. Marije Seves, Elisabeth H. M. Temme. Reducing GHG emissions while improving diet quality: exploring the potential of reduced meat, cheese and alcoholic and soft drinks consumption at specific moments during the day. BMC public health. 2018;18(1):264.

Monsivais P, Scarborough P, Lloyd T, Mizdrak A, Luben R, Mulligan AA et al.Greater accordance with the Dietary Approaches to Stop Hypertension dietary pattern is associated with lower diet-related greenhouse gas production but higher dietary costs in the United Kingdom. Am J Clin Nutr. 2015; 102(1): 138–145.

Nelson ME, Hamm MW, Hu FB, Abrams SA, Griffin TS. Alignment of healthy dietary patterns and environmental sustainability: a systematic review. Adv Nutr. 2016;7(6):1005-1025.

Özsoy CE. Düşük karbon ekonomisi ve Türkiye'nin karbon ayak izi. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi.2015;4(9):198-215.

Pekcan AG.Beslenme Rehberleri ve Su Ayakizi. Bes Diy Derg. 2017;45(2):95-98.

Pekcan AG. Sürdürülebilir Beslenme ve Beslenme Örüntüsü: Bitkisel Kaynaklı Beslenme. Bes Diy Derg. 2019;47(2): p. 1-10.

Pieniak Z, Żakowska-Biemans S, Kostyra E, Raats M. Sustainable healthy eating behaviour of young adults: towards a novel methodological approach. BMC Public Health. 2016;16:577.

Saxe H. The New Nordic Diet is an effective tool in environmental protection: it reduces the associated socioeconomic cost of diets. Am J Clin Nutr. 2014; 99(5): 1117-1125.

Scarborough P, Appleby PN, Mizdrak A, Briggs ADM, Travis RC, Bradbury KE. et al. Key Dietary greenhouse gas emissions of meat-eaters, fish-eaters, vegetarians and vegans in the UK. Climatic change.2014;125(2):179-192.

Stajnko D, Narodoslawsky M, Lakota M. Ecological Footprints and CO 2 Emissions of Tomato Production in Slovenia. Pol. J. Environ. Stud. 2016;25(3):1-11.

Tilman D, Clark M. Global diets link environmental sustainability and human health. Nature. 2014;515(7528): 518-522.

Water Footprint Network. Water Footprint. Available at: https://waterfootprint.org/en/about-us/our-team/. Accessed: February 5, 2020.

WHO. Malnutrition. Available at: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/malnutrition. Accessed: February 5, 2020.

WHO. Nutrition challenges. Available at: https://www.who.int/nutrition/challenges/en/. Accessed: February 15, 2020.

WHO. Obesity and overweight. Available at: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight. Accessed: February 5, 2020.11.

Willett W, Rockström J, Loken B, Springmann M, Lang T, Vermeulen S. Food in the Anthropocene: the EAT–Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems. The Lancet. 2019;393(10170):447-492.

United States. About the Sustainable Development Goals. Available at: https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/. Accessed: February 5, 2020.

United States. Sustainable Development Goals. Available at: https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300. Accessed: February 5, 2020.

BESLENME EĞİTİMİ

Editörler

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-98-5

BESLENME EĞİTİMİ

Editör
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU

Yazarlar

Prof. Dr. Fatma NİŞANCI KILINÇ
Prof. Dr. Gürcü KOÇ ERDAMAR
Prof. Dr. Nazan AKTAŞ
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Prof. Dr. Neslişah RAKICIOĞLU
Prof. Dr. Nurhan ÜNÜSAN
Doç. Dr. Aslı UÇAR
Doç. Dr. Pelin BİLGİÇ
Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU
Doç. Dr. Zeynep GÖKTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi D. Esra ANGIN
Öğr. Gör. Tuğba TATAR
Arş. Gör. Hilal Betül ALTINTAŞ
Arş. Gör. Melahat Sedanur MACİT
Arş. Gör. Sümeyra ÖTELEŞ
Uzm. Tuba USTAOĞLU

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
4. Baskı: Ankara - Ocak, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1 Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Eğitim bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla istedik değişiklik oluşturma süreci veya bireyde kendi yaşantısı ve kasıtlı kültürleme yoluyla istenilen davranış değişikliğini meydana getirme olup, bireylerin daha verimli bir yaşam sürmeleri için gerekli birtakım bilgi, beceri ve davranışları kazandığı bir süreci olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca eğitim insan davranışlarını sosyal, politik ve ekonomik düzende etkinlik sağlayacak biçimde geliştirmek için uygulanan bir araç olarak da işlev görmektedir.

Eğitim bireyin ve toplumun gelişime katkı getirmesi gerekmektedir. Buna göre eğitim içinde yaşanan topluma ve kültüre uyumlu bireyler yetiştirmek ve toplumsal hedeflere ulaşmak için bir aracıdır. Eğitim aracılığıyla bir kültürün değerleri, gelenek ve görenekleri, bilimsel bilgi birikimi diğer bireylere aktarılmaktadır. Böylece yeni nesiller önceki birikimleri daha kısa yoldan edinir ve yetişmiş insan gücünü oluştururlar.

Sağlıklı bir toplumun temelini ise sağlıklı nesiller oluşturmaktadır. Çocukların sağlıklı büyüyüp gelişmesi, gelecekte yaşanacak bulaşıcı olmayan hastalıklara yakalanma riskini azaltmakta, toplumun sağlığını ve ekonomik düzeyini de olumlu yönde etkilemektedir. Toplumun kültürüyle birlikte gelişen beslenme alışkanlıkları, beslenme ve sağlık yönünden yararlı olanlar kadar zararlı uygulamalar da içerebilmektedir. Beslenme bilgilerinin yetersizliği ve/veya yanlış bilgiler bireylerin doğru besin seçimi davranışlarında bulunmalarına engel olabilmekle birlikte sağlıklı besin seçimi ve tüketimi için bilgi de tek başına yeterli değildir. İlgili tüm paydaşlarca besin seçiminin belirleyicilerin göz önünde bulundurulduğu müdahalelerinin davranış değişikliği yaratmada etkisi olabileceği düşünülmektedir. Başarılı beslenme danışmanlığı ve eğitimi danışanların besin seçimindeki karar mekanizmalarını çok iyi bilmeli ve bu bilgiyi kullanarak uygun müdahaleler geliştirmelidir.

Bu nedenlerle Beslenme Eğitimi ve Danışmanlığı kitabı diyetisyenler ve diyetisyen adaylarına yol gösterebilecek kaynak oluşturma düşüncesiyle hazırlanmıştır. Kitabın hazırlanmasında emeği geçen HEDEF CS Yayıncılık ve Mühendislik Takımına destekleri, özverili çalışmaları nedeniyle teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
EĞİTİMİN TANIMI ve ÖNEMİ, ÖĞRENME KURAMLARI, ÖĞRETİM İLKE ve YÖNTEMLERİ, ÖĞRETİM STRATEJİLERİ
Prof. Dr. Gürcü KOÇ ERDAMAR

GİRİŞ **12**
EĞİTİMİN TANIMI VE ÖNEMİ 12
ÖĞRENME KURAMLARI 12
Davranışçı Öğrenme Kuramı 12
Bilişsel Öğrenme Kuramı 15
Sosyal Öğrenme Kuramı 16
İnsancıl Öğrenme Kuramı 17
ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ 18
Öğretim İlkeleri 18
Öğretim Yöntemleri 19
Anlatım 19
Tartışma 20
Soru-cevap 20
Drama 21
Gösteri 21
Problem çözme 22
Örnek olay 22
Beyin fırtınası 23
Kavram haritası 23
Balık kılçığı 25
Altı şapkalı düşünme tekniği 26
İstasyon 26
ÖĞRETİM STRATEJİLERİ 27
Sunuş Yoluyla Öğretim 27
Buluş Yoluyla Öğretim (Keşif Yoluyla Öğretim) 27
Araştırma Yoluyla Öğretim 28
KAYNAKLAR 29

BÖLÜM 2
BESLENME EĞİTİMİ NEDEN GEREKLİDİR?
Doç. Dr. Aslı UÇAR - Prof. Dr. Nazan AKTAŞ

GİRİŞ 32
BESLENME EĞİTİMİ NEDEN GEREKLİDİR? 32
Sağlığın Korunması ve Geliştirilmesine Duyulan İhtiyaç 33
Beslenme Örüntüsü ve Fiziksel Aktivitenin Optimal Hale Getirilmesi 33
Besin Çeşitliliğinin Artması 34
Bilgi Karmaşası 35
Tüketicinin Kafa Karışıklığı ve Endişeleri 36

BESLENME EĞİTİMİ 36
Önemi 36
Tarihçesi 38
Tanımı 40
Amaçları 40
Etkinliği 42
BESLENME EĞİTİMİ ORTAMLARI 43
Aile 43
Okul 44
Hastane 45
İşyeri 45
BESLENME EĞİTİMİ ORTAMLARINI DESTEKLEYEN DİĞER FAKTÖRLER 45
Gıda Sanayi 45
Medya 46
Devlet Plan ve Politikaları 46
BESLENME EĞİTİMİNDE TEHDİTLER VE FIRSATLAR 47
Tehditler 47
Fırsatlar 47
SONUÇ 48
KAYNAKLAR 49

BÖLÜM 3

BESİN SEÇİMİNE ETKİ EDEN ETMENLER

Prof. Dr. Nazan AKTAŞ

BESİN SEÇİMİNİN ÖNEMİ VE ETKİLERİ 52
BESİN SEÇİMİNİN BESLENME EĞİTİMİ AÇISINDAN ÖNEMİ 53
BESİN SEÇİMİNİ KOLAYLAŞTIRAN VE ZORLAŞTIRAN ETMENLER 54
BESİN SEÇİMİNİN BELİRLEYİCİLERİ 55
Biyolojik Olarak Belirlenmiş Davranış Eğilimleri 58
Besin Deneyimleri 58
Kişisel Belirleyiciler 58
Sosyal/Çevresel Belirleyiciler 59
Fiziki çevre 60
Sosyal ve kültürel çevre 62
Ekonomik çevre 62
Bilgi çevresi 62
SONUÇ 65
KAYNAKLAR 66

BÖLÜM 4

TÜKETİCİLERİN BİLGİ, TUTUM VE DAVRANIŞLARININ DÜZELTİLMESİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Öğr. Gör. Tuğba TATAR - Arş. Gör. Melahat Sedanur MACİT

TÜKETİME İLİŞKİN KAVRAMLAR 70
BİREYLER VE BESLENME OLGUSU 70

BİLGİ, TUTUM VE DAVRANIŞ 70
BİLGİ, TUTUM VE DAVRANIŞ MODELİ 71
MOTİVASYON – DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİ – TOPLUMUN GELİŞMESİ MODELİ 72
BESLENME EĞİTİMİ 73
BİLGİ, TUTUM VE DAVRANIŞ: TÜKETİCİ ÖRNEĞİ 74
Tüketici Davranışları 74
TÜKETİCİ DAVRANIŞ MODELLERİ 76
Marshallian Modeli 76
Öğrenme (Pavlovian) Modeli 76
Psikoanalitik Model 76
Sosyolojik Model 76
Howard-Sheth Modeli 76
Nicosia Modeli 77
TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN GELİŞTİRİLMİŞ TEORİLER 78
Alfabe Teorisi 78
Değer-İnanış Norm Teorisi 78
Nöro-Davranışsal Yaklaşım 79
BİREYLERİN DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN
DİĞER KAVRAMLAR 79
Alışkanlıklar 79
Kültür 79
Bireylerin Algısı 79
Kişisel Özellikleri 80
Geleneksel Besinler 80
BESLENME TUTUM ORTAM-ALIŞKANLIK-BEKLENTİ DAVRANIŞ İLİŞKİSİ 80
SONUÇ 81
KAYNAKLAR 82

BÖLÜM 5

BESLENME EĞİTİMİ PROGRAMI GELİŞTİRME VE DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU - Prof. Dr. Gürcü KOÇ ERDAMAR

GİRİŞ 84
TEMEL KAVRAMLAR 84
Eğitim Programı 84
Program Geliştirme 84
EĞİTİM PROGRAMININ ÖĞELERİ 85
Hedefler 86
Hedef saptarken dikkat edilecek noktalar 89
Hedef alanları ve aşamalı sınıflandırılması 92
Bilişsel Alan 92
Duyuşsal Alan 93
Devinişsel (Psiko-Motor) Alan 94
İçerik 95
Eğitim Durumları 97

Değerlendirme 98
Değerlendirme türleri 99
Ölçme- değerlendirme teknikleri 99
Geleneksel Ölçme-Değerlendirme Teknikleri 99
Yazılı yoklamalar (Essey) 99
Çoktan seçmeli testler 100
Boşluk doldurma (tamamlama) soruları 100
Eşleştirmeli sorular 101
Doğru-yanlış soruları 101
Alternatif Ölçme-Değerlendirme Teknikleri 102
Tanılayıcı dallanmış ağaç 102
Yapılandırılmış grid 106
Kavram haritaları 108
KWL çizelgesi 109
Bir Günlük Öğretim Planının Hazırlanması 110
SONUÇ 111
KAYNAKLAR 112

BÖLÜM 6
BESLENME EĞİTİMİ MATERYALLERİ VE MATERYAL HAZIRLAMA
Doç. Dr. Zeynep GÖKTAŞ

GİRİŞ 114
BESLENME EĞİTİMİ MATERYALLERİ KİM İÇİN HAZIRLANIYOR? 114
MATERYAL ÖĞRENME HEDEFLERİNİ BELİRLEME 116
MATERYAL TASLAĞINI HAZIRLAMA 117
MATERYAL GELİŞTİRMEDE YAZIM DİLİ VE GRAFİK ELEMENTLER 117
BESLENME EĞİTİMİ MATERYALLERİ 119
Sunum (Slayt) 119
Ders Notu 121
Kitapçık/Çalışma Kitabı 122
Broşür 122
Poster 123
Elektronik Ortam Materyalleri 124
Testler 125
EĞİTİM MATERYALLERİNİ DEĞERLENDİRME VE GÜNCELLEME 125
KAYNAKLAR 126

BÖLÜM 7
ÇOCUKLARDA BESLENME EĞİTİMİ
Prof. Dr. Nurhan ÜNÜSAN

GİRİŞ 128
BESLENME EĞİTİMİ PROGRAMI 128
Eğitimcinin Sahip Olması Gereken Özellikleri ve Görevleri 128
Beslenme Eğitiminin Etkinliği 129

Beslenme Kavramları 129
Beslenme Eğitimi Nasıl Verilir? 130
Beslenme Eğitiminin Gelişimsel Uygunluğu 130
SONUÇ 132
KAYNAKLAR 133

BÖLÜM 8

YETİŞKİNLERDE BESLENME EĞİTİMİ

Doç. Dr. Aslı UÇAR

GİRİŞ 136
YETİŞKİNİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ 136
YETİŞKİNLERDE BESLENME EĞİTİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 140
YETİŞKİNLERDE ÖĞRENME ENGELLERİ 141
Psikolojik Faktörler 141
Sosyal Faktörler 141
Fiziksel Faktörler 141
YETİŞKİN EĞİTİMİ 142
Yetişkinlerde Beslenme Eğitimi ve Amaçları 142
Yetişkinlerde Beslenme Eğitiminin Hedefleri 146
Beslenme bilinci kazandırma 146
Bilgiye yönelik hedef 146
Kendini fark etmeye yönelik hedef 146
Tutum değiştirmeye yönelik hedef 146
Karar vermeye yönelik hedef 146
Davranış değişikliğine yönelik hedef 146
Sosyal değişime yönelik hedef 147
YETİŞKİNLERDE UYGUN YAKLAŞIMLAR İLE ÖĞRENMEYİ ANLAMLI KILMA 147
BESLENME EĞİTİMİNDE ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR 148
Tıbbi Yaklaşım 148
Davranış Değişimi Yaklaşımı 149
Eğitimsel Yaklaşım 149
Birey Merkezli Yaklaşım 149
Sosyal Değişim Yaklaşımı 150
YETİŞKİN EĞİTİMİNDE EĞİTİMCİNİN ROLÜ 150
YETİŞKİNLERE UYGUN EĞİTİM ORTAMLARI 153
SONUÇ 154
KAYNAKLAR 155

BÖLÜM 9

BESLENME EĞİTİMİNDE MOBİL/WEB TABANLI TEKNOLOJİLER VE UZAKTAN EĞİTİM: VÜCUT AĞIRLIĞI DENETİMİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Arş. Gör. Hilal Betül ALTINTAŞ

GİRİŞ 158
MOBİL TEKNOLOJİLER 158
WEB TABANLI TEKNOLOJİLER 160

Kişisel Dijital Yardımcı Teknolojiler 160
Cep Telefonu Tabanlı Teknolojiler 160
İnteraktif Bilgisayar Tabanlı Teknolojiler 161
Kamera ve Bant-Kayıt Tabanlı Teknolojiler 161
Tarama ve Algılayıcı Tabanlı Teknolojiler 161
BESİN TÜKETİM KAYITLARI VE MOBİL/WEB TABANLI TEKNOLOJİLER 161
UZAKTAN EĞİTİM TEKNOLOJİSİ 163
MOBİL VE WEB TABANLI TEKNOLOJİLERİN AVANTAJLARI 163
MOBİL VE WEB TABANLI TEKNOLOJİLERİN DEZAVANTAJLARI 163
SONUÇ VE ÖNERİLER 164
KAYNAKLAR 165

BÖLÜM 10
İLETİŞİM VE DANIŞMANLIK
Doç. Dr. Pelin BİLGİÇ - Arş. Gör. Sümeyra ÖTELEŞ

İLETİŞİM VE DANIŞMANLIK 168
ETKİLİ VE İYİ BİR İLETİŞİM NASIL SAĞLANIR? 169
İLETİŞİM ENGELLERİ YANIT TÜRLERİ VE ÖRNEKLERİ 170
KAYNAKLAR 174

BÖLÜM 11
OKURYAZARLIK VE BESLENME OKURYAZARLIĞI
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Uzm. Dyt. Tuba USTAOĞLU

GİRİŞ 176
OKURYAZARLIK 176
OKURYAZARLIK, SAĞLIK, SAĞLIK OKURYAZARLIĞI 178
BESLENME VE SAĞLIK OKURYAZARLIĞI İLİŞKİSİ, BESLENME OKURYAZARLIĞI 179
BESLENME OKURYAZARLIĞI ÖLÇEKLERİ 181
En Yeni Hayati İşaret Ölçeği (NVS- The Newest Vital Sign) 181
Erişkinlerde Beslenme Okuryazarlık Ölçeği (NLS- Nutrition Literacy Scale In Adults) 181
Beslenme Okuryazarlık Anketi Ölçeği (NLQ- Nutrition Literacy Questionare) 181
Beslenme Okuryazarlığı Ölçüm Aracı Ölçeği (NLAI- Nutrition Literacy Assesment Instrument) 181
Yetişkinlerde Beslenme Okuryazarlığı Değerlendirme Aracı (YBOYDA) (EINLA-Evaluation Instrument of Nutrition Literacy on Adults) 182
General Nutrition Knowledge Questionnaire (GNKQ) 182
SONUÇ 182
KAYNAKLAR 183

BÖLÜM 12
BESLENME EĞİTİMİNE İLİŞKİN ÖRNEK EĞİTİM PROGRAMI GELİŞTİRME
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

GİRİŞ 186
PROGRAM GELİŞTİRME SÜRECİ AŞAMALARI 186

PROGRAM GELİŞTİRME SÜRECİ 187
PROGRAM GELİŞTİRMEYE BESLENME EĞİTİMİ ALANINDAN ÖRNEKLER 188
KAYNAKLAR 218

BÖLÜM 13

BESLENME EĞİTİMİ ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Dr. Öğ Üyesi D. Esra ANGIN - Prof. Dr. Nazan AKTAŞ - Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU
Prof. Dr. Neslişah RAKICIOĞLU - Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Prof. Dr. Fatma NİŞANCI KILINÇ

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE BESLENME EĞİTİMİ 220
GEBELİK DÖNEMİNDE BESLENME EĞİTİMİ 222
YAŞLILIK DÖNEMİNDE BESLENME EĞİTİMİ 224
TOPLU BESLENME SİSTEMLERİNDE HİJYEN EĞİTİMİ 225
SPORCULARDA BESLENME EĞİTİMİ 227
YETİŞKİNLERDE AĞIRLIK YÖNETİMİNDE BESLENME EĞİTİM 228

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 233

BÖLÜM 1

EĞİTİMİN TANIMI VE ÖNEMİ, ÖĞRENME KURAMLARI, ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ, ÖĞRETİM STRATEJİLERİ

Prof. Dr. Gürcü KOÇ ERDAMAR

Eğitim, gerçeklerin öğretilmesi değildir. Düşünmek için aklın eğitilmesidir.

Albert EINSTEIN

GİRİŞ

Bu bölümde eğitimin tanımı ve önemine değinilecek ve öğrenme kuramları, öğretim ilke ve yöntemleri ile öğretim stratejilerine yer verilecektir.

KAYNAKLAR

Arslan, A. Öğretim Stratejileri ve Öğrenme Stratejileri. In: Yelken TY, Akay C, editors. Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık; 2015. p. 85-222.

Çakmak, M. Öğretim Yöntem ve Teknikleri. In: Budak Y. editors. Öğretim İlke ve Yöntemleri. 1. Baskı. Ankara: Pegem Akademi; 2015. p. 437-471.

Demirel, Ö. Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Pegem Akademi; 2007.

Ertürk, S. Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Meteksan A.Ş; 1993.

Gelen, İ. Temel Kavramlar. In: Öztürk , editors. Öğretimde Planlama ve Değerlendirme. İstanbul: Lisans Yayıncılık; 2005. p. 13-46.

Köksalan, B. Eğitim ve Toplum. In: Taşpınar M, editors. Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Elhan Kitap; 2012. p.50-70.

Özerbaş, M.A. Temel Öğretim Yöntemleri. In: Güven S, Özerbaş MA, editors. Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi; 2015. p.238-283.

Şimşek, A. Öğretim Tasarımı. Ankara: Nobel Yayıncılık; 2011.

Taşpınar, M. Kuramdan Uygulamaya Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara: Edge Akademi Yayıncılık; 2012.

Türkiye Çocukluk Çağı (7-8 yaş) Şişmanlık araştırması (COSITUR) 2013. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 921, Ankara, 2014.

BÖLÜM 2

BESLENME EĞİTİMİ NEDEN GEREKLİDİR?

Doç. Dr. Aslı UÇAR

Prof. Dr. Nazan AKTAŞ

Yemek yemek bir zorunluluktur, ama akıllıca yemek yemek bir sanattır.

F. La ROCHEFOUCAULD

GİRİŞ

Beslenme planı, sağlık ve hastalıkların önlenmesi arasındaki ilişki günümüzde toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından bilinmektedir. İnsanlar doğru beslendiklerinde hastalıkları önleyebileceklerini ya da hastalıklarına tanı konulduğunda, bu durumu beslenmeleri ile kontrol altına alabileceklerini artık kabul etmiş durumdadırlar. Bu nedenle de beslenme eğitimi ile sağlıklı yeme davranışlarının ve yaşam biçimin desteklenmesi konuları giderek önem kazanmakta böylece beslenme eğitimine duyulan gereksinim artmaktadır. Gıda şirketleri *besleyici* ve *sağlıklı* kelimelerinin sihirli olduğunu ve insanları satın alma konusunda motive ettiğini belirtmektedir. İnsanların organik ürün almak için yüksek ücretler ödedikleri, yerel pazarlarda satılan ev yapımı ürünlere yöneldikleri de bir gerçektir. Fast-food şirketleri ve bazı restoranlar ürünlerin enerji değerini gösteren listeler hazırlamaktadır. Tüm bu uygulamaların yanı sıra, insanlar sağlıklı beslenme adına neler tüketmeleri gerektiği, nasıl, nereden bilgi alabilecekleri gibi birçok konuda kafa karışıklığı yaşamaktadır. Bu noktada etkili beslenme eğitimi girişimleri anahtar rol oynamaktadır. Beslenme bilgisi bireylerin, ailelerin ve toplumların beslenme alışkanlıkları üzerinde etkili olan çok önemli bir faktör olmakla birlikte sadece beslenme bilgisinin tek başına davranış değiştirmede yeterli olmadığı, beslenme davranışlarında değişiklik oluşturmanın çok boyutlu ele alınması gerektiği bildirilmektedir. Beslenme eğitimi; bireyin kendisi veya ailesi adına endişe duyduğu bir konuda olabileceği gibi ilgi duyduğu bir konuya da odaklanabilmektedir. Beslenme ve sağlık arasındaki ilişki, ülkelere özgü besin ve beslenme rehberlerinde önerilen şekilde beslenme, besin güvenliği, emzirme, çocuk beslenmesi, fiziksel aktivite ve beslenme ilişkisi, kronik hastalıkların önlenmesinde beslenmenin rolü gibi çok geniş kapsamlı, farklı sosyo-demografik özelliklere göre değişebilen bir yapıya ve içeriğe sahiptir. Yetersiz ve dengesiz beslenme sonucu oluşan sorunların önlenmesinde, toplumun beslenme durumunun geliştirilmesinde iyi planlanmış ve davranış değiştirmeye odaklanan beslenme eğitimi müdahalelerinin olumlu etkileri birçok araştırmada vurgulanmaktadır. Sağlıklı besin seçimi, maruz kalınan bilgi karmaşasına açıklık getirilmesi ve endişelerinin giderilmesinde önemli rol oynayan beslenme eğitimi için birçok güçlükle birlikte kolaylaştırıcı faktörlerde bulunmaktadır.

Bu bölümde, beslenme eğitimin gerekliliği, önemi, tarihçesi, tanımı, amacı, etkinliği, eğitim ortamları, tehditler ve fırsatlar gibi başlıkların üzerinde durulacak ve açıklanmaya çalışılacaktır.

KAYNAKLAR

Aktaş N. İlköğretim 1-3. Sınıf Hayat Bilgisi ders programının besin ve beslenme ile ilgili kazanım ve etkinlikler açısından incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2011; 26: 24-31.

Amanda DH, Carlene W. Improving Nutrition and Physical Activity in the Workplace: a meta-analysis of Intervention Studies. Health Promotion International. 2011;27(2):238-249.

Anonim. Norwegian Nutrition Policy and Nutrition Campaigns. March 2009. Available at: http://archive.niassembly.gov.uk/researchandlibrary/2009/9509.pdf Accessed March 15, 2016

Anonim. Obesity Prevention and Control Program of Turkey (2010-2014). Ministry of Health of Turkey General Directorate of Primary Health Care. Klasmat Matbaacılık, pp 112, Ankara, 2010.

Anonim. Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2010. Beslenme Durumu ve Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi Sonuç Raporu. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü, T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 931 Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü Yayın No: SB-SAG-2014/0, pp 636, Ankara, 2014.

Anonim. Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı (2013-2017) T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2013. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 773, pp 81, Ankara, 2013.

Anonim. Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Çalışma Grubu Raporu. 2003. Available at: http://ekutup.dpt.gov.tr/54 gida/ugbs/beslenme.pdf Accessed 21 Aralık, 2016

Baysal A. Genel Beslenme. 11.Baskı. Ankara, Hatiboğlu Yayınları:14;2002.

Becker W, Helsing E, (editors). Food and health data, their use in nutrition policy-making. WHO regional publications, European series No. 34, WHO, Copenhagen, 1991.

Bora Başabara B, Dirimeşe V, Özkan E, Varol Ö. Türkiye hastalık yükü çalışması (Ed: Necdet Ünüvar, Salih Mollahaliloğlu, Nazan Yardım) Sağlık Bakanlığı Yayın No: 701, pp71. Aydoğdu ofset matbaacılık, Ankara, 2006.

Cakiroglu FP, Ucar A, Kus S. The point of view of primary school teachers on nutrition education. (Edited by Marina-Stefania Giannakaki). The Teacher and the Teaching Profession: Current Research and International Issues. Published by Athens Institute for Education and Research. ISBN: 978-960-6672-25-5, pp. 77-90, Hardback, Athens, Greece, 2007.

Cinpolat C, Ucar A, Ozcelik AO. Nutrition knowledge of consumer according to the gender in Ankara, Turkey. Rural Environment, Education, Personality (REEP). Proceeding of the 4th International Scientific Conference No.4, pp. 36-47, Jelgava, Latvia, 2009.

Contento RI. Nutrition education linking research, theory and practice. Jones and Bartlett Publishers. Massachusetts; 2011.

Eat Well. Review of policy actions, data available for their analysis and existing evaluations throughout Europe. Deliverable 1.1 of Eat Well for the European Commission. 2011. Available at: eatwellproject.eu/en/Eatwell-research/Project-Reports/Accessed 4 Şubat, 2016.

Garipağaoğlu M, Özgüneş N. Okullarda Beslenme Uygulamaları. Çocuk Dergisi 2008*;8(3):152*- 59.

Gil A. Tratado de Nutrición: Tomo III - Nutrición Humana en el Estado de Salud. 2nd edition, 3rd Volume. Madrid, Editorial Médica Panamericana, S.A. 2010.

Jaime PC, Lock K. Do school based food and nutrition policies improve diet and reduce obesity? Preventive Medicine 2009;48(1):45-53.

Kobe, LJ. An Essential Strategy to Improve Health and Education of Americans. Preventive Medicine 2012;22:544-60.

Koch PA, Contento IR, Barton AC. Choice, Control& change. Using Science To Make Food and Activity Decisions Teachers College, Columbia University and the National Gardening Associations, 1st ed. ABD, 2010.

Margaret EWB. A Thesis In Food And Nutrition. Nutrition Concepts In Selected Textbooks Adopted By Texas Education Agency.1969.

Mckay DL, Houser RF, Blumberg JB, Goldberg JP. Nutrition Information Sources Vary With Education Level In A Population of Older Adults. Journal of the American Dietetic Association. 2006;106:1108-1111.

McNulty J. Challenges and issues in nutrition education. Rome: Nutrition Education and Consumer Awareness Group, Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2013. Available at: www.fao.org/ag/humannutrition/nutritioneducation/en/ Accessed 10 Ekim, 2016

Merdol-Kutluay T. Beslenme Eğitimi ve Danışmanlığı, T.C. Sağlık Bakanlığı Beslenme Bilgi Serisi 1:15, 2008.

Ozcelik AO, Yardimci H, Ucar A. The impact of nutrition education provided for elementary school 5th grade students on nutritional knowledge. (Edited by Leslie Stuart Woodcock). *Change and Challenge in Education.* Published by Athens Institute for Education and Research. ISBN: 978-960-6672-35-4, pp. 165-176, Hardback, Athens, Greece, 2008.

Pekcan G, Karaağaoğlu N. State of Nutrition in Turkey. Nutrition and Health 2000;14(1):41-52.

Pekcan G, Marcheish R (ESNA-FAO). FAO Nutrition Country Profiles – Turkey. 2001. Available at: www.fao.org/es/ESN/ncp/turmap.pdf. Accessed Nisan 10, 2015.

Pekcan G. Türkiye'de beslenme sorunları ve boyutları, besin ve beslenme politikalarının önemi. Türkiye'de Beslenme Yetersizliği Sorunları, Besin ve Beslenme Politikaları. Beslenme ve Diyet Dergisi. 2001a;30(1):45-57.

Perez-Rodrigo C, Aranceta J. School-based nutrition education: lessons learned and new perspectives. Public Health Nutr 2001;4(1A):131-39.

Surucuoglu MS, Ozcelik AO, Cakiroglu FP, Ucar A, Akan LS, Ozdogan Y. Child nutrition knowledge of women who have children aged 0-5. Rural Environment, Education, Personality (REEP). Proceeding of the 4th International Scientific Conference No.4, pp.131-137, Jelgava, Latvia, 2009.

TÖBR. Türkiye'ye Özgü Besin ve Beslenme Rehberi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü, 1. Baskı, Merdiven Reklam Tanıtım, pp.96, Ankara, 2015.

Turner M. The Mass Media and Other Channels for Nutrition Information, Proceedings of the Nutrition Society. 2000;43:211-216.

USDA. Nutrition - Website: National Institute of Food and Agriculture. 2012b. Available at:www.nifa.usda.gov/nutrition.cfm Accessed Ocak 21, 2016.

WHO,UNICEF. Baby-Friendly Hospital Initiative. 2009. Available at: http://www.who.int/nutrition/topics/bfhi/en/ Accessed March 7, 2016.

WHO. Comparative analysis of food and nutrition policies in WHO European Member States, Full Report, pp187, Copenhagen, Denmark, 2003.

WHO. Major issues for nutrition strategies: summary International Conference on Nutrition (ICN), pp. 32, Rome, 1992.

BÖLÜM 3

BESİN SEÇİMİNE ETKİ EDEN ETMENLER

Prof. Dr. Nazan AKTAŞ

Yaşamda gideceğimiz yönü belirleyen büyük seçimler olabilir. Fakat bizi oraya götürenler ise yaptığımız küçük küçük seçimlerdir.

Shad HELMSTETTER

BESİN SEÇİMİNİN ÖNEMİ VE ETKİLERİ

Sağlıklı beslenme; sağlığın geliştirilmesi ve hastalıkların önlenmesi için yaşamsal önem taşımaktadır. Günümüzde bilimsel kanıtlar, besleyici besinlerin yer aldığı yeterli ve dengeli beslenme ile fiziksel aktivite düzeyinin arttırılmasının obezite ile beslenmeye bağlı kronik hastalıkların görülme sıklığında ve neden oldukları ölüm ve engellilikte azalmaya yardımcı olduğunu göstermektedir. Beslenme ile ilişkili sağlık sorunlarındaki artış dikkatleri besin seçimi ve belirleyicilerine çekmektedir. İnsanlar günde birkaç kez ne zaman yemeli, ne yemeli, kiminle ve ne miktarda yemek yemeli sorularına yanıt bulmaya ve karar vermeye çalışmaktadır. Besin seçimi; besinlere ulaşma, hazırlama, dağıtma, depolama, sunum, temizleme ve besin tüketimi gibi davranışların oluşmasında belirleyici olan, çok yönlü, ortama ve duruma göre değişen, olağan, dinamik ve karmaşık bir karar verme sürecidir. Bir karar verme süreci olduğu için de birçok disiplin ile etkileşim halindedir. Tüketilecek besinlere karar vermek için besin seçerken bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde akıldan birçok soru geçmektedir. Bu sorular: Ne tür seçeneklerim var? Yemek çekici, iştah açıcı görünüyor mu? Daha önce bu yemeği denemiş miydim? Tadını beğenecek miyim? Sağlıklı mı? Vaktim var mı? Doyurucu mu? Fiyatı uygun mu? Kolay hazırlanıyor mu? Arkadaşlarım ve ailem tarafından onaylanacak mı? olarak sıralanabilir. Çağdaş post-endüstriyel toplumlarda sıklıkla ortaya çıkan bir durum olan besin seçimi, tarihsel süreçte çeşitli değişikliklere uğramıştır. Besin seçim kararlarının besin sisteminde ki dönüşümden, kişisel gelişim süreçlerinden, yaşantıdaki değişikliklerden ve duygu durumlarından etkilenmesi besin seçiminin dinamik yapısından kaynaklanmaktadır. Bir besini seçme veya seçmeme kararının alınmasında satın alma, hazırlama, servis, tüketim ve saklama ile ilgili birçok etmen aynı anda tüketiciler tarafından göz önünde bulundurulabilmektedir. Besin seçimi kararı karmaşıktır çünkü ne, nerede, ne zaman, kiminle yemek yenilecek gibi farklı pek çok soruyu içinde barındırır. Ne yenileceğine karar vermek, birkaç besin seçeneği arasından basit bir seçim yapmayı gerektirebileceği gibi (lahmacun yada pide gibi) birçok alternatif arasından (birçok yiyeceğin bulunduğu açık büfe gibi) seçim yapmayı da içerebilir ya da birçok özelliği göz önünde bulundurmayı (tat, sağlık, kolaylık, maliyet, ekoloji gibi) gerektirebilir. Ne zaman yemek yiyeceğimize karar vermek basitçe, o anda bir şeyler atıştırmayı veya bir sonraki öğünde ne tüketileceğini kapsar. Nerede yiyeceğimize karar vermek tek bir seçeneği (örneğin bir kafeteryada) veya birçok seçeneği (ev, kafeterya, gıda otomatı, restoran ve diğerleri gibi) göz önünde bulundurmayı gerektirir. Kiminle yemek yenileceğine karar vermek ise tek başına yemek yemek ya da başkalarıyla yemek yemeyi içermektedir.

KAYNAKLAR

Aktaş N & Cebirbay MA. Tüketicilerin beslenme bilgilerine erişmede kullandıkları kitle iletişim araçları üzerine bir araştırma. Karadeniz (Black Sea-Черное Mope) Sosyal Bilimler Dergisi 2011; 3(11): 47-56.

Aktaş N & Özdoğan Y. Gıda ve beslenme okuryazarlığı. Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi 2016; 20(2): 146-153.

Altuğ Onoğur T & Elmacı Y. Gıdalarda Duyusal Değerlendirme. Sidaş Medya (in Turkish), İzmir, Turkey 2011.

Anonim. World Health Organisation. Global strategy on diet, physical activity and health. Geneva: 2004.Fifty-seventh World Health Assembly. Avaliable at http://www.who.int/dietphysicalactivity/strategy/eb11344/strategy_english_web.pdf.Acccess: 19.10.2015.

Anonim. Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2010. Beslenme Durumu ve Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi Sonuç Raporu. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü, T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 931 Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü Yayın No: SB-SAG-2014/0, p. 91-98. Ankara, 2014.

Bettman JR, Luce M F, & Payne JW. Constructive consumer choice processes. Journal of Consumer Research 1998; 25(3): 187-217.

Birch LL. Development of food preferences. Annual Review of Nutrition 1999; 19(1): 41-62.

Block L, Childers T, Davis B, Ebert J, Kumanyika L, van Ginkl-Bieshaar M. From nutrients to nurturance: A conceptual introduction to food well-being. Journal Public Policy Marketing 2005; 30: 5-13.

Contento RI. Nutrition Education Linking Research, Theory and Practice. Jones and Bartlett Publishers. Massachusetts; 2011.

Dovey TM, Staples PA, Gibson EL & Halford JC. Food neophobia and 'picky/fussy'eating in children: a review. Appetite 2008; 50(2):181-193.

Drewnowski A. Taste, genetics and food choices. Food selection: from genes to culture. Food Selection from Genes to Culture. Danone Institute. Levallois-Perret, France. pp.27-37.2002.

Esenay F ve Conk Z. Medya ve Çocuk Hemşirelik Tanıları Doğrultusunda Bir Araştırma, Aile ve Toplum Dergisi 2006; 3 (10): 91-102.

Fernandez-Celemin L, Jung A. What should be the role of the media in nutrition communication? British Journal of Nutrition 2006; 96 (Suppl 1): 86S-88S.

Furst T, Connors M, Bisogni CA, Sobal J, & Falk LW. Food choice: a conceptual model of the process. Appetite 1996; 26(3), 247-266.

Gaby H & Schwenk, MS. Beslenme Atlası, Editör: Prof.Dr.Meral Aksoy. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık Ankara, 2006.

Glanz K, Basil M, Maibach E, Goldberg J & Snyder DAN. Why Americans eat what they do: taste, nutrition, cost, convenience, and weight control concerns as influences on food consumption. Journal of the American Dietetic Association 1998; 98(10): 1118-1126.

Grunert K G. Current issues in the understanding of consumer food choice. Trends in Food Science & Technology 2002; 13(8): 275-285.

Grunert K G. Food quality and safety: consumer perception and demand. European Review of Agricultural Economics 2005; 32(3): 369-391.

Gussow JD. Reflections on nutritional health and the environment: The journey to sustainability. Journal of Hunger & Environmental Nutrition 2006; 1(1): 3-25.

Hatun Ş. Haz biyolojisi, tüketim toplumu, obezite ve çocukların korunması. VIII. Uluslararası Beslenme ve Diyetetik Kongre Bildiri Kitabı. Antalya.pp. 23-24. 2012.

Holli BB, Beto JA. Nutrition Counseling and Education Skills for Dietetics Professionals. , 6th edition Philadelphia, PA: Wolter Kluwer. 2013.

Kazak AE. Families of chronically ill children: A systems and social-ecological model of adaptation and challenge. Journal of Consulting and Clinical Psychology 1989; 57 (1): 25-30

Koch PA, Contento IR, Barton AC. Choice, Control& change. Using Science To Make Food and Activity Decisions Teachers College, Columbia University and the National Gardening Associations, 1st ed. USA, 2010.

McLeroy KR, Bibeau D, Steckler A, & Glanz K. An ecological perspective on health promotion programs. Health Education & Behavior 1988; 15(4): 351-377.

MEB. Okul kantinlerinde satılacak gıdalar ve eğitim kurumlarındaki gıda işletmelerinin hijyen yönünden denetlenmesi. 10.03.2016 Available at: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/kantingidahijyen/kantingidahijyen_0.html. Accessed Nisan, 2016

Mendelson R. Barriers to changing food selection. Food selection: From genes to culture, Danone Institute. Levallois-Perret, France. pp.117-130. 2002.

Morland K, Wing S, Rou, AD. The contextual effect of the local food environment on residents' diets: the atherosclerosis risk in communities study. American Journal of Public Health 2002; 92(11): 1761-1768.

Nestle M, Wing R, Birch L, DiSogra L, Drewnowski A, Middleton S, & Economos C. Behavioral and social influences on food choice. Nutrition Reviews 1998;56(5): 50-64.

Pekcan G. Medya Sorumluluğu, toplum ve beslenme: Medyadaki beslenme ve diyet haberlerine beslenme profesyonellerinin bakış açısı. VI. Uluslararası Beslenme ve Diyetetik Kongre Bildiri Kitabı. pp 95-97. Antalya. 2008.

Rozin P & Fallon A E. A perspective on disgust. Psychological Review 1987;94(1):23-47.

Rozin P. Human food intake and choice: Biological, psychological and cultural perspectives. Food Selection from Genes to Culture. Danone Institute. Levallois-Perret, France. pp.7-23. 2002.

Sallis JF, Glanz K. Physical activity and food environments: solutions to the obesity epidemic. Milbank Quarterly 2009; 87(1): 123-154.

Second International Conference on Nutrition Rome, 19-21 November 2014. Conference Outcome Document: Rome Declaration on Nutrition. Available at: http://www.ifrc.org/docs/IDRL/a-ml542e.pdf Accessed Mart, 2016.

Sobal J. Bisogni CA. Constructing food choice decisions. Annals of Behavioral Medicine 2009; 38(1): 37-46.

Sormaz Ü. Okul Beslenme Eğitimi Programları. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 2013; 2(3):36-48.

Steptoe A, Pollard TM & Wardle J. Development of a measure of the motives underlying the selection of food: the food choice questionnaire.Appetite 1995; *25*(3): 267-284.

Şanlier N. & Seren Karakus S. Evaluation of food purchasing behaviour of consumers from supermarkets. British Food Journal 2010; 112(2): 140-150.

Şen, A. ve Aktaş, N. Tüketicilerin Seyahatleri Sırasında Besin Seçimleri, Yöresel Gastronomi Davranışları ve Destinasyon Seçiminde Gastronomi Unsurlarının Rolü: Konya- Karaman Örneği. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 2017;19 (32):65-72.

Tokuç B, Berberoğlu U ve Ekuklu G. Reklam ve Çocuklar: Çocukların Gıda Markalarını Tanıması, Beslenme Alışkanlıklarını ve Gıda Tercihlerini Etkiliyor mu? TAF Prev Med Bull 2009; 8(6): 459-464.

Tiske İnan S. S., Bayrak, E., Cebirbay, M. A., Aktaş, N. Consumers Meat And Products Consumption Frequency Knowledge Levels And Quality Cues The Sample Of Aksehir Turkey. Pakistan Journal of Nutrition 2016; 15(6): 540-546.

TÖBR. Türkiye'ye Özgü Besin ve Beslenme Rehberi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü, 1. Baskı, Merdiven Reklam Tanıtım, Ankara.2015.

World Health Organization. Global targets 2025. To improve maternal, infant and young child nutrition. Available at: (www.who.int/nutrition/topics/nutrition_globaltargets2025/en/. Accessed Nisan, 2016.

BÖLÜM 4

TÜKETİCİLERİN BİLGİ, TUTUM VE DAVRANIŞLARININ DÜZELTİLMESİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Öğr. Gör. Tuğba TATAR

Arş. Gör. Melahat Sedanur MACİT

Bilginin efendisi olmak için çalışmanın uşağı olmak gerekir.

Honore De BALZAC

TÜKETİME İLİŞKİN KAVRAMLAR

Tüketim kavramı; günümüzde giderek artan bir olgu haline gelmiş ve "tüketim toplumu" kavramını ortaya çıkarmıştır. Bireyler hayatta kalmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için tüketmek durumundadır. Tüketim servis edilen, sunulan, satılan ürün ve hizmetlerin tüketici tarafından kullanılmasıyla sonuçlanan bir süreçtir. Bu süreç kaynakların kullanımıyla başlamakta, üretim süreciyle devam etmekte ve tüketici tarafından yapılan ekonomik alımla sonlanmaktadır ve doğal olarak tüketici en üst faydaya ulaşmak istemektedir. Tüketim aşamasında, tüketicinin eğilimleri büyük önem taşımaktadır ve tüketici memnuniyeti tüketim olgusunun temel hedefidir.

KAYNAKLAR

Contento IR. Nutrition education, linking research, theory and practice Sudburry Massachusets: Jones and Bartlett Publishers. 2011;2.

Contento IR. Nutrition education: linking research, theory, and Practice. Asia Pac J Clin Nutr 2008;17(1):176-179.

Ergezer Ç, Yoldaş MA. Üniversitede Eğitim Görmekte Olan Öğrencilerin Reklamlara Karşı Tutum ve Davranışları Üzerine Kırgızistan'da Ampirik Bir Araştırma. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2013;6(1):280-297.

Giles EL, Kuznesof S, Clark B, Hubbard C, Frewer LJ. Consumer acceptance of and willingness to pay for food nanotechnology: a systematic review. J Nanopart Res 2015;17:467.

Goldsmith P. International Food and Agribusiness Management Review, 2012;15:1.

Howard JA, Sheth JN. The theory of buyer behavior New York: Wiley; 1969.

Kaiser FG, Hübner G, Bogner FX. Contrasting the Theory of Planned Behavior With the Value-Belief-Norm Model in Explaining Conservation Behavior. Journal of Applied Social Psychology, 2005;35(10):21 50-21 70.

Kuçuradi I, Cohen RS. Knowledge and its object. The concept of knowledge, boston studies in the philosophy of science 170. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 1995;97-119.

Liu L, Liu YP, Wang J, An LW, Jiao JM. Use of a knowledge-attitude-behaviour education programme for Chinese adults undergoing maintenance haemodialysis: Randomized controlled trial. J Int Med Res 2016;44(3):557-68

Liu R, Pieniak Z, Verbeke W. Consumers' attitudes and behaviour towards safe food in China: A review. Food Control 2013;33:93e104.

Nelson JA, Ackerman F, Weisskopf T. A GDAE Teaching Module on Social and Environmental Issues in Economics. Global Development And Environment Institute Tufts University; 2008.

Newman JM. Special Issue on Effectiveness of Nutrition Education. Journal of Nutrition Education Special Issue, Society For Nutrition Education 1996; 28(3):129-184.

Nicosia FM. Consumer decision processes: marketing and advertising implications. United States: Englewood Cliffs NJ. Prentice-Hall. 2006.

Oreg S, Katz-Gerro T. Predicting proenvironmental Behavior cross-nationally Values, the Theory of Planned Behavior, and Value-Belief-Norm Theory. Environment And Behavior, 2006;38:(4):462-483.

Özkalp E. Davranış bilimlerine giriş. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları; 2004.

Pekcan AG, Şanlıer N, Baş M. Türkiye Beslenme Rehberi 2015 (TÜBER). T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu.

Polonsky MJ, Vocino A, Grau SL, Garma R, Ferdous AS. The impact of general and carbon-related environmental knowledge on attitudes and behaviour of US consumers. Journal of Marketing Management 2012;28:238–263.

Rödiger M, Hamm U. How are organic food prices affecting consumer behaviour? A review. Food Quality and Preference 2015;43:10–20.

Sanlıer N, Dagdeviren A, Celik B. Abubakirova A. Determining the knowledge of food safety and purchasing behavior of the consumers living in Turkey and Kazakhstan. African Journal of Microbiology Research 2011;5(18):2724-2732.

Sanlıer N. The knowledge and practice of food safety by young and adult consumers. Food Control 2009;20:538–542.

Siriex L, Delanchy M, Remaud H, Zepeda L, Gurviez P. Consumers' perceptions of individual and combined sustainable food labels: a UK pilot investigation. International Journal of Consumer Studies 2013;37:143–151.

Tavşancıl E. Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık; 2014.

Venkatesh V, Thong JYL, Xu X. Consumer Acceptance And Use Of Information Technology: Extending The Unified Theory Of Acceptance And Use Of Technology. Forthcoming in MIS Quarterly 2012;36(1):157-178.

Zepeda L, Deal D. Organic and local food consumer behaviour: Alphabet Theory. International Journal of Consumer Studies 2009;33:697–705.

BÖLÜM 5

BESLENME EĞİTİMİ PROGRAMI GELİŞTİRME VE DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU

Prof. Dr. Gürcü KOÇ ERDAMAR

Eğitim yaşam için hazırlık değildir, eğitim hayatın ta kendisidir.

John DEWEY

GİRİŞ

Bu bölümde öncelikle program geliştirme ile ilgili temel kavramlara ve eğitim programının öğelerine yer verilecek, daha sonra beslenme eğitimine yönelik bir program geliştirme ve değerlendirme çalışmasının nasıl gerçekleşeceği tartışılacaktır.

KAYNAKLAR

Atılgan, H. Değerlendirme ve not verme. (Ed. H. Atılgan), Eğitimde ölçme ve değerlendirme. Ankara: Anı Yayıncılık, 2009.

Bahar, M. Nartgün, Z. Durmuş, S. ve Bıçak, B. Geleneksel-alternatif ölçme ve değerlendirme. Ankara: Pegem Akademi, 2008.

Baykul, Y. Eğitimde ve psikolojide ölçme: klasik test teorisi ve uygulanması. ÖSYM, Ankara, 2009.

Bloom, B.J. İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme. (çev. D.A. Özçelik). MEB Basımevi, Ankara,1979.

Brookhart, S.M. How to design questions and task to assess student thinking. ASCD, Alexandria, Virginia, 2014.

Demirel, Ö. Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya. Ankara, PegemA Akademi, 2012.

Demirkan, Ö. Öğretim ve eğitim durumları ilişkisi. (Ed. S. Güven ve M.A. Özerbaş), Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara; Pegem Akademi; 2015. s: 335-367.

Doğan, N. Kısa yanıtlı sınavlar. (Ed. H. Atılgan), Eğitimde ölçme ve değerlendirme. Ankara; Anı Yayıncılık, 2009.

Doğanay, A. Sarı, M. Öğretim amaçlarının belirlenmesi, ifade edilmesi ve uygun içeriğin seçimi. Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara; PegemA; 2007. s:37-81.

Erdamar, G. Öğretimin planlanması. (Ed. A. Doğanay). Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara; Pegem Akademi; 2007. s: 383-422.

Ertürk, E. Eğitimde Program Geliştirme. Ankara; Edge Akademi, 2013.

Krathwohl, D.R. Bloom, B.J. ve Masia, B.B.Taxonomy of Educational Objectives. Longman, New York, 1964.

Novak J. D. Gowin D. B. Learning How to Learn. New York: Cambridge University Press. 1984.

Ornstein, A. Hunkins, F. Curriculum: Foundations, principles, and issues. Boston, MA: Allyn & Bacon, 2009.

Şimşek, A. Öğretim Tasarımı. Ankara; Nobel Yayınları, 2011.

Taşpınar, M. Kuramdan Uygulamaya Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara; Edge Akademi, 2015.

Tekin, H. Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Ankara; Yargı Yayınları, 1993.

Turgut, F. Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları. Ankara; Nüve Matbaası, 1995.

Tyler, R. Eğitim Programlarının ve Öğretimin Temel İlkeleri. (çev. E. Rüzgar ve B. Aslan). Ankara; PegemA Akademi, 2014.

Varış, F. Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler. Ankara; Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1988.

Türkiye çocukluk çağı (7-8 yaş) şişmanlık araştırması (cosı-tur). 2013. http://beslenme.gov.tr/content/files/yayinlar/kitaplar/diger_kitaplar/cosi_temel_bulgular.pdf

Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2010. http://www.sagem.gov.tr/TBSA_Beslenme_Yayini.pdf

WHO, 2013. http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2013/en/

BÖLÜM 6

BESLENME EĞİTİMİ MATERYALLERİ VE MATERYAL HAZIRLAMA

Doç. Dr. Zeynep GÖKTAŞ

Eğitimin kökleri acı; fakat meyveleri tatlıdır.

Aristotle

GİRİŞ

Kullanılan eğitim materyallerinin çeşidinin ve kalitesinin dinleyicilerin öğrenim deneyimlerinde çok önemli etkileri olmaktadır. Eğitim materyalleri iyi hazırlanmadıklarında öğrenmeye yardımcı olmak yerine dinleyicilerin dikkatini dağıtabilmektedir. Yaygınlıkla görülen yanlış uygulamalar arasında çok kalabalık slaytlar, ders konusunu takip etmeyen yanlış hazırlanmış ders notları ve farklı teknolojik cihazlarda kullanılamayacak şekilde hazırlanan multimedya materyalleri bulunmaktadır. Bunlar ve benzeri yanlış uygulamalardan kaçınmak için etkili eğitim materyali hazırlamayı bilmek önemlidir.

Slaytlar, ders notları, kitapçıklar, çalışma kitapları, broşürler, posterler, elektronik ortam materyalleri ve testler gibi pek çok eğitim materyali dinleyicilerin öğrenimine yardımcı olmak için kullanılabilir. Bu materyallerin kalitesi ve ulaşılabilirliği eşit oranda önemlidir. Eğitim materyallerin kalitesi dinleyicilerin konu ile ilgili öğrenim hedeflerini desteklemesi ile belirlenebilir. Eğitim materyallerinin ulaşılabilirliği ise materyali elde etmedeki kolaylık ve materyalin her zaman kullanılabilir olması iledeğerlendirilmektedir.

Bu bölümde beslenme eğitimi materyallerini hazırlamada dikkat edilmesi gereken noktalar ve farklı eğitim materyalleri tartışılacaktır.

KAYNAKLAR

Best Practices for Creating Nutrition Education Materials, United States Department of Agriculture. Mar 29, 2016. Available at: https://www.choosemyplate.gov/best-practices-creating-nutrition-education-materials Accessed Aug 2, 2016.

Cannon R, Newble D. A Handbook for Teachers in Universities and Colleges. 4th ed. London, Kogan Page; 1999.

Debevc M, Venuti MZ, Peljhan Z. E-learning Material Planning and Preparation. 1st ed. Maribor, University of Maribor Publishing; 2003.

Doak CC, Doak GL & Root JH. Teaching Patients with Low Literacy Skills. 2nd ed. Philadelphia, J.B. Lippincott Company; 1996.

EOSDP. Prepare Learning Resources. 1st ed. Papua New Guinea, Uramina and Nelson Ltd; 2006.

Farrow R. ABC of learning and teaching in medicine, creating teaching materials. BMJ 2003; Volume 326: 921-923.

Gujjar AA, Malik MA. Preparation of instructional material for distance teacher education. Turkish Online Journal of Distance Education 2007; Vol.8, No.1: 55-63.

Hartley J. Designing Instructional Text. 3rd ed. London, Kogan Page; 1994.

Hartley J. Designing instructional and informational text. In: Jonassen D, editor. Handbook of Research on Educational Communications and Technology. 2nd ed. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers; 2003. p. 917-947.

Kaya Z. Öğretim Teknolojileri ve Materyali Geliştirme. 1. Baskı. Ankara, Pegem A Yayıncılık; 2006.

Lorig, K. Patient Education – A Practical Approach. 3rd ed. Thousand Oaks, Sage Publications; 2001.

National Institutes of Health – Clear Communications: Health Literacy. Aug 13, 2016. Available at: https://www.nih.gov/institutes-nih/nih-office-director/office-communications-public-liaison/clear-communication/health-literacy Accessed Sep 23, 2016.

Newble D, Cannon R. A Handbook for Medical Teachers, 4th ed. New York, Kluwer Academic Publishers; 2001.

Pennisi LA, Gunawan Y, Lee A, Winder A. How to Create an Effective Brochure. 1st ed. Nebraska, University of Nebraska-Lincoln Extension Publications; 2011.

Rowntree D. Preparing Materials for Open, Distance and Flexible Learning. 1st ed. London, Kogan Page; 1993.

Stevens S. Teaching resources: Be prepared! Community Eye Health 2002; Vol 15, No 41: 8-10.

BÖLÜM 7

ÇOCUKLARDA BESLENME EĞİTİMİ

Prof. Dr. Nurhan ÜNÜSAN

Eğitimin temel amacı, çocukları kendi yeteneklerinin bilincine vardırmaktır.

Erich FROMM

GİRİŞ

Yeterli ve dengeli beslenme, yaşamın her döneminde sağlıklı ve kaliteli bir yaşamın temel koşuludur. Büyüme ve gelişmenin hızlandığı, öğrenme ve kavrama işlevlerinin önem kazandığı okul çağında önemi daha da artmaktadır. Dengesiz beslenme ve yetersiz fiziksel aktivite obezite, kalp damar hastalıkları, kanser, diyabet gibi birçok kronik hastalığa zemin hazırlamaktadır. Beslenme eğitimi; sağlıklı beslenmeye teşvik etmek, yaşam boyu bu alışkanlığı kazandırmak ve ülkemizdeki çocukluk obezitesi ile mücadele konularında önemli bir girişimdir.

KAYNAKLAR

Ambre SP, Sengupta R. Effect of Nutrition Education Program on Dietary Eating Patterns of Adolescent Girls (16-19 Years). Int J Pure App Biosci 2015; 3(2):427-31.

Hard A, Uno C, MLIS, Koch PA. The Importance of Nutrition Education in the 2015 Child Nutrition Reauthorization. http://www.tc.columbia.edu/media/media-library-2014/centers/tisch-center/Nutrition-Ed-White-Paper-09.14.pdf. Erişim tarihi 6.6.2016.

FAO. Nutrition Education in Primary Schools Vol. 1: The Reader. http://www.fao.org/3/a-a0333e.pdf. Erişim tarihi 6.6.2016.

U.S. Department of Education, & National Center for Education Statistics. (2000). Nutrition education in public elementary school classroom, NCES 2000-040, by C. Celebuski and E. Farris. S. Burns, project officer. Washington, DC.Available at: http://nces.ed.gov/pubs2000/2000040.pdf. Erişim tarihi 15.5.2016.

Shepherd J, Harden A, Rees R, Brunton G, Garcia J, Oliver S, & Oakley A. Young people and healthy eating: a systematic review of research on barriers and facilitators. Health Edu Res 2006; 21: 238-257.

Merdol TK. Beslenme eğitimi ve danışmanlığı. Sağlık Bakanlığı Yayın No 726. Ankara; 2012.

Okul öncesi ve okul çağı çocuklara yönelik beslenme önerileri ve menü programları. Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Yayın No 915. Ankara; 2013.

http://beslenme.gov.tr/content/files/basin_materyal/okul_oncesi_ve_okul_cagi_cocuklara_yonelik_beslenme_onerileri_ve_menu_programlar_.pdf. Erişim tarihi 1.4.2016.

Stang J, Story M. Nutrition education and counseling. In: Stang J, Story M, editors. Guideliness for Adolescents Nutrition Services, 2005; p.55-61.

Ünüsan N. Avrupa birliğine üye ülkelerde beslenme eğitimi ve Türkiye için öneriler. Milli Eğitim 2005; 167:248-254.

Malatyalı E, Yılmaz K. Öğrenme sürecinde kavramlar ve önemi: kavramların pedagojik açıdan incelenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2010; 3(14):321-32.

Developmentally appropriate nutrition education for youth ages 6-11, March 2001, updated january 2007. Erişim tarihi 15.5.2016.

Perera T, Frei S, Frei B, Wong SS, Babe G. Improving nutrition education in US elementary Schools: challenges and opportunities. J Edu & Prac 2015; 6(39):41-50.

Woodward-Lopez G, Gosliner W, Samuels SE, Craypo L, Kao J, Crawford PB. Lessons learned from evaluations of California's statewide school nutrition standards. Am J Pub Health 2013; 100: 2137-2145.

Briggs M, Fleichhacker S, & Mueller CG. Position of the American Dietetic Association, School Nutrition Association, and Society for Nutrition Education: comprehensive school nutrition services. J of Nutr Edu Behav; 2012; 42: 360-371.

BÖLÜM 8

YETİŞKİNLERDE BESLENME EĞİTİMİ

Doç. Dr. Aslı UÇAR

Geleceğin doktorları hastaları ilaçla tedavi etmeyecek, beslenme ile hastalıkları önleyecektir.

Thomas EDİSON

GİRİŞ

"Bir adama bir balık ver ve onu bir gün için besle, ona balık tutmayı öğret ve yaşamı boyunca onu besle" sözünü herkes duymuştur. Burada aslında kişinin kendini geliştirmesine vurgu yapılmaktadır ve kişinin kendini geliştirmesi için en etkili ve en uzun süreli araç elbette ki "bilgi"dir. Bilgi aktarımı ise bir eğitim sürecini içermektedir. Beslenme eğitimi kişilerin var olan sağlıklarını koruma, beslenme ile ilişkili hastalıklarını önleme, bu hastalıkların ortaya çıkması durumunda kişiyi kendi kendine yeterli hale getirmeyi amaçlamaktadır. Beslenme eğitimi sadece sağlıklı bireyleri hedef almamaktadır. Beslenme ile ilişkili sağlık sorunlarının ortaya çıkması durumunda nasıl beslenileceği ve tıbbi beslenme tedavisi konusunda kendi kendilerine gösterebilecekleri yeterliliklerin kazandırılmasını öngörmektedir. Beslenme ve sağlık eğitimi sistematik bir süreç olup, davranış değişikliğini temel almakta, en uygun beslenme ve sağlık uygulamalarının önemini anlamayı kolaylaştırmakta, beslenme ve sağlık durumunu iyileştirme amacıyla var olan besin, sağlık ve bakım kaynaklarının en iyi şekilde kullanımına yardımcı olmaktadır.

Bu bölümde beslenme ve sağlık eğitiminde; Yetişkin kimdir? Yetişkinlerin özellikleri nelerdir? Yetişkinlerin öğrenme engelleri nelerdir? Yetişkin eğitimi nasıl olmalıdır? Yetişkinlere eğitim verilirken nelere dikkat edilmelidir? gibi konulara değinilmektedir.

KAYNAKLAR

Bahar Özvarış, Ş. Sağlık eğitimi ve sağlığı geliştirme. In: Güler Ç, Akın L, editörler. Halk Sağlığı Temel Bilgiler, 1. Baskı, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları; 2006. p.1131-1189.

Bensley RJ, Anderson JV, Brusk JJ, Mercer N, Rivas J. Impact of Internet vs traditional special supplemental nutrition program for women, infants, and children nutrition education on fruit and vegetable intake. J Am Diet Assoc 2011;111:749-755.

Bensley RJ, Brusk JJ, Anderson JV, Mercer N, Rivas J, Broadbent LN. Wichealth.org: Impact of a stages of change-based internet nutrition education program. Nutr Educ Behav 2006;38:222-229.

Contento RI. The effectiveness of nutrition education and implications for nutrition education policy, programs and research. A review of research. J Nutr Educ. 1995;27:279-418.

Contento RI. Nutrition education linking research, theory and practice. Jones and Bartlett Publishers. Massachusetts; 2011.

Contento RI. Nutrition education linking research, theory and practice. Asia Pac J Clin Nutr 2008;17:176-179.

Çetinkaya F, Naçar M, Öztürk Y 2010. Sağlık Eğitimi. In: Öztürk Y, Günay O, editörler. Halk Sağlığı Genel Bilgiler, 1. Baskı, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2010. p.419-458.

DSÖ. Sağlık Eğitimi. Temel Sağlık Bakımında Sağlık Eğitimi El Kitabı. (Çev. Aykut M, Ceyhan O, Çetinkaya F, Gün İ, Öztürk Y, Günay O, Öztürk A, Çeviri Editörleri. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları No:116; 1999.

Duman A. Yetişkinler Eğitimi.1. baskı, Ankara: Ütopya Yayınları No:17; 2000.

Gil A. Tratado de Nutrición: Tomo III - Nutrición Humana en el Estado de Salud. 2nd edition, 3rd Volume. Madrid, Editorial Médica Panamericana, S.A. 2010.

Kanani S. Nutrition-health education and communication for improving women and child nutrition. In: Chander Vir S, editors. Public Health Nutrition in developing Countries Part 2. pp., New delhi: Woodhead publishing pvt ltd; 2011. p.1085-1113.

Knowles M. Yetişkin Öğrenenler, Göz Ardı Edilen Bir Kesim. Çeviren: Serap Ayhan. 1. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi; 1996.

Koç G. Yaşamboyu öğrenme. In. Demirel Ö, editör. Eğitimde Yeni Yönelimler, Ankara, Pegem Yayınları; 2005.

Kurt İ. Yetişkin Eğitimi. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım; 2002.

McNulty J. Challenges and issues in nutrition education. Rome: Nutrition Education and Consumer Awareness Group, Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2013. Available at: www.fao.org/ag/humannutrition/nutritioneducation/en/ Accessed 10 Ekim, 2016

Medeiros LC, Butkus SN, Chipman H, Cox RH, Jones L, Little D. A logic model framework for community nutrition education. J Nutr Educ Behav 2005;37:197-202.

Menon, P. From research to programs: Applying knowledge to improve nutrition outcomes. In. Chander Vir S. editors. Public Health Nutrition in Developing Countries Part 2, New Delhi; Woodhead publishing India pvt ltd, 2011. p. 1114-1132.

Merdol-Kutluay T. Beslenme Eğitimi ve Danışmanlığı. Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı Beslenme Bilgi Serisi 1, 2008.

Mezirow, J. Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress. The Jossey-Bass Higher and Adult Education Series. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1998.

Miser, R. Küreselleşen dünyada yetişkin eğitimi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2002; 35:55-60

Sigman-Grant M, Rye A, Loesch-Griffin D, Mitchell D. How to Strengthen and Enhance WIC Nutrition Education. J Nutr Education and Behavior, 2008;40:317-321.

Springvloet L, Lechner L, Candel MJJM, Vries H, Oenema A. Exploring individual cognitions, self-regulation skills, and environmental-level factors as mediating variables of two versions of a Web-based computer-tailored nutrition education interventionaimed at adults: A randomized controlled trial. Appetite 2016;98:101-114

WHO. Ebe ve Hemşireler için Beslenme Eğitimi Rehberi. Koçoğlu G. Çeviren, Sivas; Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No:45, 1992)

Yazar T. Yetişkin Eğitiminde Hedef Kitle. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2012;4:21-30

BÖLÜM 9

BESLENME EĞİTİMİNDE MOBİL/WEB TABANLI TEKNOLOJİLER VE UZAKTAN EĞİTİM: VÜCUT AĞIRLIĞI DENETİMİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Arş. Gör. Hilal Betül ALTINTAŞ

Eğitimdir ki bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüksek bir topluluk halinde yaşatır; ya da milleti esaret ve sefalete terk eder.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Birçok hastalığı da beraberinde getiren obezite, önemli bir halk sağlığı sorunu olmaya devam etmektedir. Obezite ile mücadelede eğitim ve danışmanlık hizmetleri, vücut ağırlığı denetimine yardımcı olmakta tek başına yetersiz kalmaktadır. Davranış değişikliği tedavisi ve sağlıklı yeme davranışının kazandırılmasında mobil uygulamalar ve web tabanlı teknolojilerin kullanımının etkisi araştırılmaktadır. Akıllı cihazların gelişimi davranış değişikliği tedavisini destekleyici uygun yazılımların üretimine ve yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır.

Akıllı cihazlar hayatın her aşamasında gelişmekte ve hayatımıza dâhil olmaktadır. Bununla birlikte yerel ve küresel ölçekte bireylerin birbiri ile iletişimleri gelişmekte ve bilgiye ulaşım imkânı artmaktadır. Şuan dünyada kişi başına düşen akıllı cihaz sayısı 3.5 iken, bu sayının internet destekli mobil cihazların sayısının ikiye katlanması ile 2020 yılına kadar kişi başına 6.6 olması beklenmektedir. Web tabanlı teknolojiler ve mobil uygulamalar sayesinde bireylerin sağlık profesyonellerine, onların da hastalarına ulaşması kolaylaşmaktadır. Ayrıca teletıp ve m-sağlık hizmeti gibi uygulamalar, maliyet tasarrufu, verimlilik, erişilebilirlik ve kalitenin sürdürülmesi ile birlikte sağlığın geliştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Yazılımlar uygun maliyetlerle bireylere ulaşmakta ve sağlıklı yeme davranışı kazandırılmasında müdahale çalışmalarını kolaylaştırmaktadır.

Mobil ve web tabanlı teknolojiler, yüz yüze görüşme yöntemi ile yapılan davranış değişikliği tedavisinin ilkelerini korumakta aynı zamanda tedavinin etkinliğinin değerlendirilmesine ve izlenmesine olanak tanımaktadır. Bilgisayar destekli teknolojiler sayesinde verilerin yorumlanması ve analizi kolaylaşmakta, uzmanın verilerden daha hızlı ve verimli şekilde yararlanması sağlanmaktadır. Besin tüketimi ve fiziksel aktivite durumunun eş zamanlı ya da kayıt yöntemiyle takip edilmesinin vücut ağırlığı kaybı ve davranış değişikliği tedavisinde başarılı olduğu bildirilmektedir.

Bu bölümde, mobil uygulamalar ve web tabanlı teknolojilerin vücut ağırlığı denetimindeki rolü anlatılmıştır.

KAYNAKLAR

Arab, L., and Winter, A. (2010). Automated camera-phone experience with the frequency of imaging necessary to capture diet. J Am Diet Assoc;110:1238–41.

Arem H. and Irwin M. (2011). A review of web based weight loss interventions in adults Obes Rev, 236-243.

Azar, K.M., Lesser, L.I., and Laing B.Y. (2013). Mobile applications for weight management: theory-based content analysis. Am J Prev Med ; 45(5):583–589.

Backinger, C.L., and Augustson, E.M. (2011). Where there's an app, there's a way? Am J Prev Med ; 40(3): 390–391.

Baranowski, T., Baranowski, J.C., Watson, K.B., Martin, S., Beltran, A., Islam, N., Dadabhoy, H., Adame, S.H., Cullen, K., Thompson, D., Buday, R., and Subar, A. (2010). Children's accuracy of portion size estimation using digital food images: effects of interface design and size of image on computer screen. Public Health Nutr;1–8.

Beasley, J.M., Davis, A., and Riley, W.T. (2009). Evaluation of a web-based, pictorial diet history questionnaire. Public Health Nutr; 12:651–59.

Bosch, M., Schap, T., Khanna, N., Zhu, F., Boushey, C.J., and Delp, E.J. (2011). Integrated database system for mobile dietary assessment and analysis. Proceedings of the 1st IEEE International Workshop on Multimedia Services and Technologies for E-health.

Boushey, C.J., Kerr ,D.A., Wright, J., Lutes, K.D., Ebert, D.S., and Delp, E.J. (2009). Use of technology in children's dietary assessment. European Journal of Clinical Nutrition.;63:50-57.

Breton, E.R., Fuemmeler, B.F., and Abroms LC. (2011) Weight loss-there is an app for that! But does it adhere to evidence-informed practices? Transl Behav Med.; 1 (4):523-529.

Burke, L.E., Conroy, M.B., Sereika, S.M., Elci, O.U., Styn, M.A., Acharya, S.D., Sevick, M.A., Ewing, L.J., and Glanz, K. (2011). The effect of electronic self-monitoring on weight loss and dietary intake: a randomized behavioral weight loss trial. Obesity (Silver Spring); 19 (2):338-344.

Carroll, R.J., Midthune, D., Subar, A.F., Shumakovich, M., Freedman, L.S., Thompson, F.E., and Kipnis, V. (2012). Taking advantage of the strengths of 2 different dietary assessment instruments to improve intake estimates for nutritional epidemiology. Am J Epidemiol;175:340–47.

Chen. N., Lee, Y.Y., Rabb, M., and Schatz, B. (2010). Toward dietary assessment via mobile phone video cameras. AMIA Annu Symp Proc:106–110.

Edwards, S.L., Slattery, M.L., Murtaugh, M.A, Edwards, R.L., Bryner, J., Pearson, M., Rogers, A., Edwards, A.M., and Tom-Orme, L. (2007). Development and use of touch-screen audio computerassisted self-interviewing in a study of American Indians. Am J Epidemiol;165:1336–42.

Fowles, ER., and Gentry, B. (2008). The feasibility of personal digital assistants (PDAs) to collect dietary intake data in low-income pregnant women. J Nutr Educ Behav; 40:374–77.

Fox, S. and Duggan, M. (2013) Health online 2013. Pew Research Center's Internet & American Life Project. Available at: http://www.pewinternet.org/files/old-media/Files/Reports/PIP_HealthOnline.pdf. Accessed January 17, 2017.

Fukuo, W., Yoshiuchi, K., Ohashi, K., Togashi, H., Sekine R., Kikuchi, H., Sakamoto N., Inada, S., Sato, F., Kadowaki, T., Akabayashi, A., (2009). Development of a hand-held personal digital assistant-based food diary with food photographs for Japanese subjects. J Am Diet Assoc;109:1232–36.

Hales S, Dunn C, Wilcox S, Turner-Mc Grievy GM. (2016). Is a Picture Worth a Thousand Words? Few Evidence-Based Features of Dietary Interventions Included in Photo Diet Tracking Mobile Apps for Weight Loss. J Diabetes Sci Technol.10(6):1399-1405.

Hebden, L., Cook, A., Van Der Ploeg, H.P., and Allman-Farinelli M. (2012). Development of smartphone applications for nutrition and physical activity behavior change, JMIR Res Protoc, 1 (2), 9.

Jenab, M., Slimani, N., Bictash, M., Ferrari, P., and Bingham, S.A. (2009). Biomarkers in nutritional epidemiology: applications, needs and new horizons. Hum Genet;125:507–25.

Klasnja, P., and Pratt, W. (2012). Healthcare in the pocket: Mapping the space of mobile-phone health interventions. J Biomed Inform;45(1):184-198.

Kodama S., Saito K., Tanaka S. et al. (2012). Effect of web-based lifestyle modification on weight control: a meta-analysis. Int J Obes, 36: 675–685.

Laakko, T., Leppänen, J., Lähteenmäki, J., and Nummiaho, A. (2008). Mobile health and wellness application framework. Methods Inf. Med. 47(3):217-222.

Lacson R., and Long W. (2006). Natural language processing of spoken diet records (SDRs). AMIA Annu Symp Proc;454–58.

Lee, CD., Chae, J., and Schap, TE. (2012). Comparison of known food weights with image-based portion-size automated estimation and adolescents' self-reported portion size. J Diabetes Sci Technol 6, 1–7.

Martin, C.K., Han, H., Coulon, S.M., Allen H.R., Champagne C.M., and Anton S.D. (2009). A novel method to remotely measure food intake of free-living people in real-time: The remote food photography method (RFPM) Br. J. Nutr.;101:446–456.

Nguyen, D.T., Zong, Z., Ogunbona, P.O., Probst, Y., and Li, W. (2014). Food image classification using local appearance and global structural information. Neurocomputing. 140:242–251.

Neve, M., Morgan, P.J., Jones, P.R., and Collins, C.E. (2010). Effectiveness of web-based interventions in achieving weight loss and weight loss maintenance in overweight and obese adults: a systematic review with meta-analysis. Obes Rev, 11 (4), 306-321.

Ngo, J., Engelen, A., Molag, M., Roesle, J., Garcia-Segovia P., and Serra-Majem L. (2009). A review of the use of information and communication technologies for dietary assessment. Br J Nutr;101:102–112.

Probst, Y., Jones, H., Sampson, G., and Smith, K. (2010). Development of australian portion size photographs to enhance self-administered online dietary assessments for adults. Nutr. Diet.;67:275–280.

Probst, Y., and Zammit, G. (2015). Predictors for reporting of dietary assessment methods in food-based randomized controlled trials over a ten year period. Crit. Rev. Food Sci. Nutr.; 56(12):2069-90.

Probst, Y., Nguyen, D.T., Tran, M.K., and Li, W. (2015). Dietary assessment on a mobile phone using image processing and pattern recognition techniques: Algorithm design and system prototyping. Nutrients.;7(8):6128-6138.

Schap, T.E., Six, B.L., Delp, E.J., Ebert, D.S., Kerr, D.A., and Boushey, C.J. (2011). Adolescents in the United States can identify familiar foods at the time of consumption and when prompted with an image 14h postprandial, but poorly estimate portions. Public Health Nutrition.;14:1184–1191.

Six, B.L., Schap, T.E., Zhu, F.M., Mariappan, A., Bosch, M., Delp, E.J., Ebert, D.S., Kerr, D.A., and Boushey, C.J. (2010). Evidence-based development of a mobile telephone food record. J Am Diet Assoc;110:74–79.

Subar, A.F., Kirkpatrick, S.I., Mittl, B., Zimmerman, T.P., Thompson, F.E., Bingley, C., Willis, G., Islam, N.G., Baranowski, T., and McNutt, S. (2012). The automated self-administered 24-hour dietary recall (ASA-24): A resource for researchers, clinicians, and educators from the national cancer institute. J. Acad. Nutr. Diet.;112:1134–1137.

Sun, M., Fernstrom, J.D., and Jia W. A. (2010). wearable electronic system for objective dietary assessment. J Am Diet Assoc;110:45–47.

Statista (2017a). Number of smartphone users worldwide from 2014 to 2020. Available online: https://www.statista.com/statistics/330695/number-of-smartphone-users-worldwide/ Accessed: November 15, 2017.

Statista (2017b). Number of Tablet Users Worldwide from 2013 to 2020. Available online: https://www.statista.com/statistics/377977/tablet-users-worldwide-forecast/ Accessed: Novamber 15, 2017.

Stumbo, P.J., Weiss, R., and Newman, J.W. (2010). Web-enabled and improved software tools and data are needed to measure nutrient intakes and physical activity for personalized health research. J Nutr;140:2104–15.

Studymafia (2016). A Seminar report on Sixth Sense Technology Submitted in partial fulfillment of the requirement for the award of degree of Computer Science. Available online: http://studymafia.org/wp-content/uploads/2015/01/CSE-Sixth-Sense-Technology-report.pdf. Accessed: Novamber 15, 2017.

Swanson, M. (2008). Digital photography as a tool to measure school cafeteria consumption. J Sch Health;78:432–37.

Thompson, F.E., Subar, A.F., Loria, C.M., Reedy, J.L., and Baranowski, T. (2010). Need for technological innovation in dietary assessment. J Am Diet Assoc.;110(1):48-51.

Topol, E.J., Steinhubl, S.R., and Torkamani, A. (2015). Digital medical tools and sensors. JAMA ;313(4):353-354.

Weiss, R., Stumbo, P.J., and Divakaran, A. (2010). Automatic food documentation and volume computation using digital imaging and electronic transmission. J. Am. Diet. Assoc;110:42.

West, J.H., Hall, P.C., Arredondo, V., Berrett, B., Guerra, B., and Farrell, J. (2013). Health behavior theories in diet apps. J Consum Health Internet.;17(1):10-24.

Zoellner, J., Anderson, J., and Gould, S.M. (2005). Comparative validation of a bilingual interactive multimedia dietary assessment tool. J Am Diet Assoc;105:1206–14.

Zhu, F., Bosch, M., Boushey, C.J., and Delp, E.J. (2010). An image analysis system for dietary assessment and evaluation. Proc. Intl. Conf. Image Proc.:1853–1856.

BÖLÜM 10

İLETİŞİM VE DANIŞMANLIK

Doç. Dr. Pelin BİLGİÇ

Arş. Gör. Sümeyra ÖTELEŞ

Eğitim; kafayı geliştirmek demektir, belleği doldurmak değil.

Mark TWAİN

İLETİŞİM ve DANIŞMANLIK

Mesleki uygulamalarımızda gerekli olan danışmanlık becerilerini geliştirmek ve başarılı olabilmek için "iletişim dinamiklerini" tam olarak anlamak ve uygulamak gereklidir. Eğitimciler davranış değişikliğini sağlamak için gerekli olan "bilgi artırma", "motivasyon kazandırma" ve "yetenek geliştirme" özellikleri üzerinde çalışmaktadır. Beslenme eğitiminde de amaç; sağlığı geliştirecek şekilde bilgi, tutum ve istemli davranış değişikliğinin öğrenilmesini sağlamaktır. Danışmanlık, eğitimi tamamlayan bir süreç olup, karşılıklı konuşma ile danışana yardım etmek anlamına gelmektedir. Beslenme danışmanlığı; kişi, grup ve toplumların beslenmesini iyileştirmeye/geliştirmeye yönelik beslenme eğitimini de kapsayan destek sürecidir. İyi bir eğitim ve başarılı bir danışmanlıkta en önemli öğe ise iletişimin uygun şekilde kurulmasıdır.

İletişim; genel olarak bireyler arasında duygu ve düşüncelerin sözlü veya sözsüz şekilde ifade edilerek iletilmesi yöntemlerini içermektedir. İletişimin birçok tanımı bulunmaktadır. Yapılan tanımlardaki ortak nokta; iletişimin **mesaj gönderme ve alma** süreci olarak belirtilmesidir. İletişim süreci; bir birimden çıkan "mesajın", karşı birime ulaşarak bir etki yaratması ve karşı birimden tepki olarak ilk birime geri dönmesini içeren dinamik bir süreçtir. İletişim sürecinin gerçekleşmesi için gerekli olan iki kişiden biri "gönderici veya kaynak", diğeri ise "alıcı"dır. Gönderici, göndermek istediği mesajı, düşünce olarak zihninde oluşturur, daha sonra bu düşünceyi sözcüklere, rakamlara, şekillere veya beden diline dönüştürerek kodlar. İletişimde buna "sembol oluşturma" adı verilmiştir. Bu semboller, iletişim araçları kanalı ile alıcıya gönderilir. Alıcı ise aldığı mesaja göre ilk kaynağa bir tepki verir. Bu şekilde tekrar geri bildirim oluşturularak iletişim süreci geliştirilir. İletişimin unsurları; kaynak veya gönderici, mesaj, kanal, alıcı ve geri bildirim olarak sıralanabilmektedir. İletişimin iyi ve etkili şekilde gerçekleşmesi için kaynağın konuyu iyi bilmesi, alıcının anlayabileceği dilde konuşabilmesi ve uygun iletişim aracı seçmesi gereklidir. Alıcının ise öncelikle iletiyi fark edebilmesi, sonra değer vererek dikkatle dinlemesi, son olarak da geri bildirimde bulunması kaynak ile iyi iletişim kurabilmesi için önemlidir. İletişimin aksamaması için iletiler (mesajlar), ulaşılabilir uygun olan araçlar ile uygun zaman ve ortamda gerçekleşmeli, alıcının gereksinimleri doğrultusunda kısa, açık ve bilimsel doğrulara dayalı olmalıdır.

KAYNAKLAR

Contento, I. R. (2007). *Nutrition Education: Linking Research, Theory, And Practice*. Jones & Bartlett Learning.

Gordon, T., Edwards, S., & Aksay, E. (2001). *Doktor Hasta İşbirliği*. Sistem Yayıncılık.

Merdol, TK. Beslenme Eğitimi ve Danışmanlığı, Sağlık Bakanlığı Eğitim Serisi.

Miller, W.,& Rollnick, S. (2009). Motivasyonel görüşme, insanları değişime hazırlama (Çev Ed. F Karadağ, K Ögel, AE Tercan). *Boylam Psikiyatri Enstitüsü, Ankara*.

Snetselaar, L. (2006). *Nutritional Counseling for Lifestyle Change*. CRC Press.

Williams, S. R. (1969). Nutrition and Diet Therapy. *Nutrition and Diet Therapy.*

BÖLÜM 11

OKURYAZARLIK VE BESLENME OKURYAZARLIĞI

Prof Dr. Nevin ŞANLIER

Uzm. Dyt. Tuba USTAOĞLU

İnsan eğitimle doğmaz; ama eğitimle yaşar.

Cervantes

GİRİŞ

Son yıllarda mortaliteyi ve morbiditeyi artıran başta obezite olmak üzere diyabet, hipertansiyon, kardiyovasküler hastalıklar, kanser vb. kronik hastalıkların oranında artış görülmektedir. Beslenme ile ilişkili sağlık problemlerinin prevelansının artması, hastanın ilgili olan besinler ve sağlık durumlarına etkisi hakkında tedbirli olmasını gerektirmektedir. Beslenme okuryazarlığı; beslenme bilgilerini anlayabilme ve uygun besine karar verme yeteneği olarak tanımlanmıştır. Bu bölümde öncelikle okuryazarlık ve sağlık okuryazarlığı kavramlarından, sonrasında da beslenme okuryazarlığı ve kullanılan ölçeklerden bahsedilecektir.

KAYNAKLAR

http://www.centreforliteracy.qc.ca/about/literacy (Erişim: 16 Ocak 2016)

Aksoydan E, Medya Kadınları Beslenme Konusunda Nasıl Etkiliyor? 2009,cilt 18,sayı 1

Aktaş N, Tüketicilerin beslenme bilgilerine erişmede kullandıkları kitle araçları üzerine bir araştırma, Karadeniz (Black Sea-Черное Mope) Sosyal Bilimler Dergisi: yıl 3 sayı 11

Aktaş, Arnas Y. The Effects Of Television Food Advertisements On Childrens Food Purchasing Food Requirements,2006, Pediatrics International, 48, 138–145.

Ali SS, Karim N, Billoo GA,Haider SS, Association of Literacy of Mothers with Malnutrition among Children Under Three Years of Age in Rural Area of District Malir, Karachi, 2005, J Pak Med Assoc ,Vol. 55, No. 12,

Altun A. Gelişen Teknolojiler ve Yeni Okuryazarlıklar.2005, Ankara: Anı Yayıncılık.

Baker DW. The meaning and the measure of health literacy. I Intern Med. 2006; 21:878–883.

Bari N, Nutrition literacy status of adolescent students in kampala district, 2012, Uganda

Carbone E. T, Nutrition and Health Literacy: A Systematic Review to Inform Nutrition Research and Practice, J Acad Nutr Diet. 2012;112:254–265

Carbone ET, Heather D, Gibbs H.D, Measuring Nutrition Literacy: Problems and Potential Solutions, Carbone, J Nutr Disorders Ther 2013, 3,1

Cesur B, Koçoğlu G, Sümer H, Evaluation instrument of nutrition literacy on adults (EINLA) the study of validity and reliability, 2014

Cimbaro MA, Nutrition Literacy: Towards a New Conception for home economics education,2008, The University of British Columbia, Vancouver

Diamond JJ. Development of a reliable and construct valid measure of nutritional literacy in adults.2007, Nutrition Journal, 6(5).

Drichoutis A, Lazaridis P,Nutrition knowledge and consumer use of nutritional food labels, European Review of Agricultural Economics,2005,Vol 32 (1) pp. 93–118

Fjortoft, A. Literacy and nutrition: a grass roots experience from Bangladesh.1999, Acta Pædiatrica, 88, 37–40.

Hendrie GA et al.Exploring nutrition knowledge and the demographic variation in knowledge levels in an Australian community sample,2008, Public Health Nutrition: 11(12), 1365–1371

Gibbs H et al.Exploring nutrition literacy: Attention to assessment and the skills clients need,2012, Health Vol.4, No.3, 120-124

Gibbs H, Nutrition Literacy: foundations and development of an instrument for assessment, 2012

Kadın ve medya politika dokümanı. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008, s. 5–29

Kjøllesdal J.G. Nutrition literacy: utvikling og utprøving av et spørreskjema som måler grader av nutrition literacy. 2009

Koch, PA. Contento IR. Barton AC Choice, Control& change. Using Science To Make Food and Activity Decisions Teachers College, 2010, Columbia University and the National Gardening Associations,

Kress G. Literacy in the New Media Age, 2003, London: Routledge.

Kurudayıoğlu M, 21. yüzyıl Okuryazarlık türleri, değişen metin algısı ve Türkçe eğitimi, 2010

Lapierre M, Vaala S. Linebarger D. Influence of licensed spokescharacters and health cueson children's ratings of cereal taste. Archives of Pediatric and Adolescent Medicine, 2011,165, 229–234.

Linn S.Consuming kids: The hostile takeover of childhood.2004, NY: New Press.

McCray A. Promoting health literacy. J Am Med Inform Assos. 2004;12:29:152–163.

Nutbeam D. The evolving concept of health literacy.2008, Social Science & Medicine, 67(12),

Nutbeam D. Health literacy as a public health goal: a challenge for contemporary health education and communication strategies into the 21st century, 2000, Health Promot. Int., 15(3), 259-267.

Özbaş S, Kadın Sağlığını Geliştirmede Medyanın Kullanımı ve Etkisi, TAF Preventive Medicine Bulletin, 2010: 9 (5)

Özdemir H, Alper Z, Uncu Y, Bilgel N, Health literacy among adults: a study from Turkey,2010, Vol.25 no.3 Pages 464–477

Parmenter K, Waller J, Demographic variation in nutrition knowledge in England,2000, Health EducRes 15, 163–174.

Parmenter K, Wardle J,Development of a general nutrition knowledge questionnaire for Adults, European Journal of Clinical Nutrition,1999, 53, 298±308

Patel P, Use of nutrition literacy scale in elderly minority population, The Journal of Nutrition,2013, Health & Aging, Volume 17, Number 10

Peiravian F, Rasekh HR, Hashemi HJ, Mohammadi N, Jafari N and Fardi K. Drug Literacy in Iran: The Experience of Using "The Single Item Health Literacy Screening (SILS) Tool". Iranian Journal of Pharmaceutical Research. 2014;13:217-224.

Pettersen S, Kjøllesdal J, Aarnes SB, Measuring nutrition literacy,2009, Paper presented at the 19th International Conference of Nutrition, Bangkok, Thailand

Potter J, Media Literacy, Third Eddition,2005, CA: Sage Publications

Rothman R, Malone R, Bryant B, Horlen C, DeWalt D, Pignone M. The relationship between literacy and glycemic control in a diabetes disease-management program. Diabetes Educ. 2004;30:263-273.

Sampaio H.A, Assessment of nutrition literacy by two diagnostic methods in a Brazilian sample, Nutr. Clin. Diet. Hosp. 2014; 34(1):50-55

Sapp SG, Jensen HH, Reliability and validity of nutrition knowledge and diet-health awareness tests developed from the 1989–1991 Diet and Health Knowledge Surveys,1997, J Nutr Educ 29, 63–72.

Sayah, FA. Williams B. Johnson JA. Measuring Health Literacy in Individuals With Diabetes: A Systematic Review and Evaluation of Available Measures. Health Education & Behavior. 2012;20(10): 1–14.

Sørensen K, Van den Broucke S, Fullam J, Doyle G, Pelikan J, Slonska Z, Brand H; (HLSEU) Consortium Health Literacy Project European. Health literacy and public health: a systematic review and integration of definitions and models.2012, BMC Public Health. 25;12:80.

Şimşek Z, Sağlığı Geliştirmenin Tarihsel Gelişimi ve Örneklerle Sağlığı Geliştirme Stratejileri, 2013,TAF Preventive Medicine Bulletin, 12(3):343-358

TÜİK (2013); Türk Hane Halkı İstatistikleri, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2014), "2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması". Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.

Velardo S, The Nuances of Health Literacy, Nutrition Literacy and Food Literacy, Journal of Nutrition Education and Behavior Volume 47, Number 4, 2015

Vidgen HA, Gallegos D, Defining food literacy and its components, 2014, Appetite 76,50–59

Vıdgen H, Gallegos D, Defining food literacy, its components, development and relationship to food intake: a case study of young people and disadvantage, 2012

Zarcadoolas C., Pleasant A. F, Greer D S. Advancing health literacy: A framework for understanding and action, 2006, (1st ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Zoellner J, Connell C, Bounds W, Crook L, Yadrick K. Nutrition literacy status and preferred nutrition communication channels among adults in the lower Mississippi Delta.2009, CORD Conference Proceedings, 6(4), A128-A128.

WCRF (2009) Policy and action for cancer prevention. Food, nutrition, and physical activity: a global perspective. American Institute for Cancer Research, Washington DC

Weiss BD, Mays MZ, Martz W, Castro KM, DeWalt DA, Pignone MP, et al. Quick assessment of literacy in primary care: the newest vital sign. The Annals of Family Medicine. 2005;3(6):514-22.

World Health Organisation (2004). Global strategy on diet, physical activity and health. Geneva: World Health Organisation.

BÖLÜM 12

BESLENME EĞİTİMİNE İLİŞKİN ÖRNEK EĞİTİM PROGRAMI GELİŞTİRME

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Eğitim programları, ulusal ya da uluslararası düzeyde kaliteli bir eğitim sistemi kurma, ülkenin kalkınmasını ve gelişmesini sağlayacak nitelikli insan gücü yetiştirme, toplumsal ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini destekleme gibi amaçlara yönelik olarak geliştirilmektedir. Eğitim programları eğitilenlerin ya da öğrenenlerin davranış standartlarından, öğrenme ve öğretme etkinliklerine kadar çalışmalara kılavuzluk edebilmekte ve bir aracı olarak rol oynayabilmektedir. Eğitim programları ülkede birlik, bütünlük içinde kalkınmayı sağladığı gibi insan davranışlarını sosyal, politik ve ekonomik düzende etkinlik sağlayacak biçimde geliştirmek için uygulanan bir araç olarak da işlev görmektedir.

Bir eğitim programı planlanırken işe öncelikle programın nasıl olacağını tasarlamakla başlanmalıdır. Bir programın temel ögeleri; hedef, içerik (konu alanı), öğrenme yaşantıları ve değerlendirmedir. Program geliştirme çalışmalarının araştırma ve geliştirmeye dönük olarak yönlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle günümüzde bilim, teknoloji ve iletişim alanlarındaki gelişmeler, program geliştirme çalışmalarının sürekli olmasını, araştırma ve geliştirme çalışmalarının kesintisiz yapılmasını gerekli kılmaktadır. Program geliştirmenin ilk aşaması ihtiyaç analizidir. İhtiyaç analizi program geliştirmeciler tarafından ihtiyaçların planlı bir şekilde belirlendiği bir süreçtir. Bu süreçte bireyin, toplumun ve konu alanının ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKLAR

Demirel Ö. (2010). Eğitimde Program Geliştirme. 10. Baskı, Pegema Yayıncılık, Ankara.

Demirel Ö. (2012). Eğitimde Program Geliştirme, Kuramdan Uygulamaya, 18. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Özçelik DA. (2010). Eğitim Programları ve Öğretim (Genel Öğretim Yöntemleri), 2. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Özdemir SM. (2009). Eğitimde program değerlendirme ve Türkiye'de eğitim programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi. Yüzüncüyıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2): 126-149.

Varış F. (1998). Temel kavramlar ve program geliştirmeye sistematik yaklaşım. A.Hakan (Ed.), *Eğitim Bilimlerinde Yenilikler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

TÜRK MUTFAĞI

Editörler

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir. Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-02-6

TÜRK MUTFAĞI

Editör
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

Yazarlar
Prof. Dr. Ayşe Özfer ÖZÇELİK, Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU
Prof. Dr. Nurten ÇEKAL, Doç. Dr. Aslı UÇAR, Doç. Dr. Aybuke CEYHUN SEZGİN
Doç. Dr. Emel Memiş KOCAMAN, Doç. Dr. Menekşe CÖMERT, Doç. Dr. Ümit SORMAZ
Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Ebru BAYRAK
Dr. Öğr. Üyesi Şef Emrah Köksal SEZGİN, Dr. Öğr. Üyesi Gülçin ALGAN ÖZKÖK
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKMAN, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜLLÜ
Dr. Öğr. Üyesi Nermin IŞIK, Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERT
Dr. Öğr. Üyesi Zuhal ÖZDEMİR YAMAN

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
4. Baskı: Ankara - Ocak, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1 Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Toplumlara özgü kültürel özellikler uzun bir zaman sürecinin getirdiği birikimler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bireyler toplumlara ait kültürel etmenlerden etkilendiği için değişimde oluşum gibi uzun süreli olmaktadır. Bir toplumun sahip olduğu kültürel değerler, küreselleşen dünyanın etkileri toplumların yaşam biçimlerini etkilemektedir. Bu etkiler, toplumlarda besinlerin alınmasından, hazırlanıp pişirilmesine, servise sunulmasından depolanmasına kadar yeme-içme kültürünün her aşamasını etkilemektedir. Değişen hayat şartlarına rağmen öğün düzeni ve besin tercihleri konusunda sağlıklı seçimlerin yapılması, sağlık durumunu iyileştirilmesi ve hastalıklara yakalanma riskini azaltılmasında anahtar rol oynamaktadır.

Kültür bir toplumun sahip olduğu maddi, manevi değerlerin tümü ve yaşam tarzı olup; yaratıcılık, icat ve geleneklerin bir araya gelerek oluşturduğu bir bütündür. Ancak toplumdan topluma yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Beslenme kültürü toplumun yaşam biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Yaşam biçiminin değişmesi beslenme kültürünün de değişmesine neden olmaktadır. Zira mutfak bir uygarlık belirtisi olup, kültürün vazgeçilmez öğesidir.

Türk mutfağı, geçmişten günümüze kadar renkli bir tarihe ve değişik inanç sistemlerine tanık olmuştur. Bu sayede Fransız, İtalyan ve Çin mutfakları arasında zengin yemek çeşidiyle bir lezzet hazinesi durumuna gelmiştir. Ancak günümüzde kadınların çalışma yaşamına girmesi, zamanla yarış, endüstrileşme ve kentleşme, batı kültürüne açılma, doğal gıdalardan işlenmiş besinlere yönelme, mutfakta kullanılan araç ve gereçlerde meydana gelen değişme, ayaküstü beslenme gibi sebepler Türk mutfak kültürünün değişmesine, birçok yemek çeşitlerinin unutulmasına neden olmaktadır. Yaşanılan günler, koşullar ve büyük değişimler nedeniyle kültürümüzün kalıcı olma şansı her gün biraz daha azalmaktadır. Ayrıca Türk mutfağında pişirilen yemeklerin çoğu oldukça zaman alıcı, zahmetli ve ustalık isteyen yemekler olduklarından bunları pişirmek bir sanat dalıdır. Türk yemeklerinin aslına sadık kalınarak hazırlanması, sunumunun yapılması, toplumun her kesiminde bulunan insanlara tanıtılması ve unutulmasının önlenmesi; kültürel ve geleneksel değerlerin korunmasında son derece etkilidir.

Dünyanın ilk üç mutfağı arasında yer alan Türk mutfağının başka kültürlere de tanıtımı ve yaygınlaştırılması son derece önemlidir. Ulusal ve uluslararası alanda Türk Mutfak kültürünü tanıtan kitaplar, broşürler, dergiler ve bilimsel çalışmalar hazırlanması ve yaygınlaştırılmasında fayda vardır. Bu nedenlerle özenle hazırlanan kitap sadece öğrenciler için değil Türk ve Dünya Mutfaklarına ilgi duyan, alana gönül ve emek veren herkese katkı sağlayacak nitelikte bir çalışma olmasını dilemekteyiz. Kitabın hazırlanmasında emeği geçen HEDEF CS Yayıncılık ve Mühendislik Takımına destekleri, özverili çalışmaları nedeniyle teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ANTİK ÇAĞDA BESLENME
Prof. Dr. Nurten ÇEKAL

ANTİK ÇAĞ 18
ANTİK ÇAĞDA BESLENME 18
ANTİK ÇAĞDA BESİN MADDELERİ 19
Antik Çağda Bitkisel Besinler 19
Antik çağda tahıl ve ürünleri 19
Antik çağda sebze ve meyveler 20
Antik Çağda Hayvansal Besinler 21
Antik çağda etler 21
Süt ve ürünleri, yumurta ve bal 24
ANTİK ÇAĞDA ŞARAP 24
ANTİK ÇAĞDA YAĞ 27
ANTİK ÇAĞDA BAHARAT VE SOSLAR 28
ANTİK ÇAĞDA KULLANILAN MUTFAK ARAÇ GEREÇLERİ 28
KAYNAKLAR 30

BÖLÜM 2
TÜRK MUTFAĞININ TARİHSEL GELİŞİMİ (ORTA ASYADAN SELÇUKLULARA)
Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU - Prof. Dr. Ayşe ÖZFER ÖZÇELİK

GİRİŞ 34
ORTA ASYA DÖNEMİ 35
Hunlar 36
Göktürkler 38
Uygurlar 39
Selçuklular Dönemi 40
ORTA ASYA VE SELÇUKLU DEVRİ BESİNLERİ 40
Tahıl ve Ürünleri 41
Süt ve Ürünleri 44
Et ve Ürünleri 45
Yağ 47
Sebzeler 48
Meyveler 49
İçecekler 50
ESKİ TÜRK YEMEKLERİ (XI.-XIII. YÜZYILLAR) 52
Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lugati-it Türk Eserinde Geçen Bazı Yiyecek ve Yemek İsimleri 54
ESKİ TÜRKLERDE SOFRA VE SERVİS KÜLTÜRÜ İLE PROTOKOL YEMEKLERİ 56
Eski Türklerde Yemek Öğünleri 56

Sofra Düzenleri ve Yemek Servisleri 56
Sofrada Çatal, Kaşık ve Bıçak Kullanımı 57
Ziyafet türleri ve Şölen Yemekleri 58
Türklerde Resmi Sofra Protokolü 59
KAYNAKLAR 60

BÖLÜM 3
OSMANLI MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKMAN

GİRİŞ 64
OSMANLI MUTFAĞININ GENEL ÖZELLİKLERİ 65
Tarımsal ve Hayvansal Ürünlere Dayalı Bir Mutfaktır 65
Yaşanılan Coğrafi Bölgelere Göre Değişiklik Gösterir 65
Tarihi Gelişim Süreci İçerisinde Sosyal Yapıya Göre Değişiklik Gösterir 66
Saray mutfağı 66
Yöresel Türk mutfağı 69
Özel Günler ve Törenlere Göre Değişiklik Gösterir 70
Gelenek Görenek ve Dini Yapıdan Etkilenmiştir 70
Komşu Kültürleri Etkilemiş ve Onlardan Etkilenmiştir 71
OSMANLI MUTFAĞI YİYECEK-İÇECEK VE YEMEKLERİ 72
OSMANLI MUTFAĞINDA SAĞLIK İLE İLGİLİ UYGULAMALAR 73
SONUÇ 74
KAYNAKLAR 75

BÖLÜM 4
ÖZEL GÜN VE ETKİNLİKLERDE TÜRK MUTFAĞI UYGULAMALARI
Doç. Dr. Aslı UÇAR - Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

GİRİŞ 78
Geçmişten Bugüne Türk Mutfak Kültüründe Devam Eden Özellikler 78
Yemek pişirme yöntemleri 79
Yemeklerin seçimi 79
Sofra çeşitleri 79
Belirli Zamanlara Özgü Yiyecek ve İçecekler 80
Dini bayram ve özel gün yemekleri 80
Mevsimlik bayram ve özel günler 85
Tören yemekleri 86
Kutlama uğurlama karşılama yemekleri 89
SONUÇ 89
KAYNAKLAR 90

BÖLÜM 5
TÜRK MUTFAĞINDA GELENEKSEL ARAÇ GEREÇLER
Doç. Dr. Emel MEMİŞ KOCAMAN

TÜRK MUTFAĞINDA GELENEKSEL ARAÇ GEREÇLER 94
Hazırlamada Kullanılan Mutfak Araç Gereçleri 94
Pişirmede Kullanılan Mutfak Araç Gereçleri 101
Serviste Kullanılan Mutfak Araç Gereçleri 106
Saklamada Kullanılan Mutfak Araç Gereçleri 108
KAYNAKLAR 111

BÖLÜM 6
AİLE VE ZİYAFET SOFRASI DÜZENLERİ VE SERVİSLERİ
Doç. Dr. Menekşe CÖMERT

AİLE SOFRASI KAVRAMI 114
ZİYAFET KAVRAMI 115
Ziyafet Çeşitleri 116
TARİHİ SÜREÇTE TÜRK MUTFAĞINDA ZİYAFET SOFRALARI KAVRAMI 117
GÜNÜMÜZDE YAPILAN ZİYAFET ORGANİZASYONLARI VE ZİYAFET SOFRA DÜZENLERİ VE SERVİSLERİ 120
Ziyafet Organizasyonlarında Mutfakta Yapılan Hazırlıklar 120
Ziyafet Organizasyonlarında Servis Alanında Yapılan Hazırlıklar 124
Ziyafet Organizasyonlarında Masaların Servise Hazırlanması (Kuver Açma) 126
KAYNAKLAR 128

BÖLÜM 7
MODERN TÜRK MUTFAĞI MODİFİKASYON SÜRECİ
Doç. Dr. Ümit SORMAZ

MODERN TÜRK MUTFAĞI 130
MODERN TÜRK MUTFAĞI MODİFİKASYON SÜRECİ 131
Modern Türk Mutfağı Modifikasyon Sürecinde Menüler 131
Örnek modern türk mutfağı menüsü 132
KAYNAKLAR 133

BÖLÜM 8
TÜRK MUTFAĞININ SEKTÖR VE TURİZM ALANINDAKİ YERİ
(TURİZMCİ GÖZÜYLE)
Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERT

GİRİŞ 136
TÜRK MUTFAĞI 136
Türk Mutfağı ve Hizmet Sektörü 138
Türk Mutfağı ve Turizm 140
SONUÇ 143
KAYNAKLAR 144

BÖLÜM 9
TURİZM SEKTÖRÜNDE TÜRK MUTFAĞININ YERİ VE ÖNEMİ
(DİYETİSYEN GÖZÜYLE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKMAN

GASTRONOMİ VE GURME TURİZMİ 148
Dünyada Gastronomi Turizmi 150
Türkiye'de Gastronomi Turizmi 151
TÜRK MUTFAĞI VE GASTRONOMİ TURİZMİ KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALAR 152
TÜRK MUTFAĞININ GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 157
SONUÇ VE ÖNERİLER 158
KAYNAKLAR 160

BÖLÜM 10
TÜRK MUTFAĞI'NA ÖZGÜ ÇORBALAR
Doç. Dr. Aybuke CEYHUN SEZGİN

TÜRK MUTFAĞI 164
TÜRK MUTFAĞI'NDA ÇORBA 164
YÖRELERE ÖZGÜ ÇORBALAR 166
ÇORBALARIN SINIFLANDIRILMASI 169
Meyaneli Çorbalar 169
Taneli Çorbalar 169
Ezme Çorbalar 170
ÇORBA TERBİYELERİ 170
ÇORBA FONDLARI 171
ÇORBA SOSLARI VE GARNİTÜRLERİ 171
GELENEKSEL ÇORBALARDAN ÖRNEKLER 172
Tarhana Çorbası 172
Arabaşı Çorbası 172
HAZIR ÇORBALAR 173
BESLENME AÇISINDAN ÇORBA 173
ÇORBA ÖRNEKLERİ 174
KAYNAKLAR 182

BÖLÜM 11
ET VE SAKATAT YEMEKLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜLLÜ

ETİN YAPISI, TÜRK MUTFAĞINDAKİ YERİ VE KULLANIM ŞEKİLLERİ 186
Etin Yapısı 186
Türk Mutfağında Et 187
Türk mutfağında kıyma olarak et ve et yemekleri 188
Türk mutfağında kuşbaşı veya parça olarak et ve et yemekleri 188
Bazı Reçete Örnekleri (Etler) 190
TÜRK MUTFAĞINDA SAKATATLAR 192

Sakatat Tüketimi 192
Sakatatlar ile İlgili Önemli Hususlar 193
Bazı Reçete Örnekleri (Sakatatlar) 194
KAYNAKLAR 196

BÖLÜM 12
AVCILIK VE AV HAYVANLARI
Dr. Öğr. Üyesi Zuhal ÖZDEMİR YAMAN

TÜRK KÜLTÜRÜNDE AVCILIĞIN TARİHİ KÖKENLERİ 198
TÜRK YEMEK KÜLTÜRÜNDE AV HAYVANLARI 199
AV HAYVANLARININ TANIMI 202
Kürklü Av Hayvanları 202
Karaca ve geyik 203
Yabani tavşan ve tavşan 205
Tüylü Av Hayvanları 207
Avlanma Yasakları 210
TARİFLER 211
KAYNAKLAR 217

BÖLÜM 13
KÜMES HAYVANLARI
Dr. Öğr. Üyesi Zuhal ÖZDEMİR YAMAN

KÜMES HAYVANLARI 220
Beyaz etli Kanatlılar 221
Genç piliçler 221
Piliçler 221
Yarkalar 222
Tavuk ve horozlar 222
Hindiler 222
Esmer Etli Kanatlılar 223
Ördekler 223
Kazlar 223
Kanatlı Etlerinin İşlenmesi 224
TARİFLER/REÇETELER 227
KAYNAKLAR 233

BÖLÜM 14
YUMURTA
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin ALGAN ÖZKÖK

YUMURTA 236
Yumurtanın Yapısı, Bileşimi ve Beslenmedeki Önemi 236
YUMURTANIN MENÜDEKİ YERİ 239
YUMURTA PiŞiRME YÖNTEMLERİ 240

Suda Kabuğunda Pişirme 240
Suda Kabuksuz Pişirme 241
Yağda Pişirme 241
Fırında Pişirme 241
Sebze ve Kıyma ile Pişirme 241
YUMURTA SATIN ALMA VE SAKLAMA YÖNTEMLERİ 241
ÇEŞİTLİ YUMURTA YEMEKLERİ 243
KAYNAKLAR 258

BÖLÜM 15
BALIK VE DENİZ ÜRÜNLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Şef Emrah Köksal SEZGİN

GİRİŞ 260
OSMANLI MUTFAĞINDA BALIK İLE YAPILAN YEMEK ÇEŞİTLERİ 261
BALIK YEMEKLERİNDEN BAZI ÖRNEKLER 266
KAYNAKLAR 273

BÖLÜM 16
ETLİ SEBZE YEMEKLERİ
Doç. Dr. Ümit SORMAZ

SEBZELERİN BESLENMEDEKİ ÖNEMİ 276
SEBZELERİN ÖZELLİKLERİ 276
Sebzelerin Sınıflandırılması 276
Bitkilerine göre sebzeler 276
Renklerine göre sebzeler 277
Sebzelerin Kullanılması 277
Sebzelerin Pişirmeye Hazırlanması 277
Sebzelere Uygulanan Pişirme Yöntemleri 278
Haşlama 278
Yağda kızartma 278
Kuru pişirme 279
Yağ-su karışımı 279
TÜRK MUTFAĞINDA ETLİ SEBZE YEMEKLERİNİN ÖNEMİ 279
TÜRK MUTFAĞINDA ETLİ SEBZE YEMEKLERİ ÇEŞİTLERİ 280
Etli Sebze Yemeklerini Hazırlama Yöntemleri 280
Musakkalar 280
Oturtmalar 280
Bastılar 281
Güveçler 281
Silkmeler 281
KAYNAKLAR 284

BÖLÜM 17
DOLMALAR VE SARMALAR
Dr. Öğr. Üyesi Şef Emrah Köksal SEZGİN

GİRİŞ 286
OSMANLI MUTFAĞINDA BULUNAN DOLMA ÇEŞİTLERİ 286
TÜRK MUTFAĞINDA BULUNAN BAZI DOLMA ÇEŞİTİ ÖRNEKLERİ 288
KAYNAKLAR 297

BÖLÜM 18
TÜRK MUTFAĞI'NDA ZEYTİNYAĞLI SEBZE YEMEKLERİ
Doç. Dr. Aybuke CEYHUN SEZGİN

TÜRK MUTFAĞI 300
SEBZE VE ZEYTİNYAĞI 300
Sebze 301
Sebzelerin sınıflandırılması 301
Sebzelerin satın alınması 302
Sebze hazırlama araçları 302
Sebzelerin hazırlanması 302
Sebzelerin pişirilmesi 303
Sebzelerin muhafazası 304
Sebze ve sağlık 304
Zeytinyağı 305
Zeytinyağının sınıflandırılması 306
Zeytinyağının bileşimi 307
Zeytinyağı ve sağlık 307
Türk Mutfağı'nda zeytinyağı 309
SEBZE YEMEKLERİ 310
Sıcak Sebze Yemekleri 310
Soğuk Sebze Yemekleri 312
ZEYTİNYAĞLI SEBZE YEMEĞİ ÖRNEKLERİ 313
KAYNAKLAR 321

BÖLÜM 19
PİLAVLAR
Dr. Öğretim Üyesi Nermin IŞIK

GİRİŞ 324
PİLAV YAPIMINDA KULLANILAN ANA MALZEMELER VE ÖZELLİKLERİ 325
Pirinç 325
Bulgur 327
Dövme 327
Firik 328
TÜRK MUTFAĞINDA PİLAVIN YERİ VE ÖNEMİ 328
TÜRK MUTFAĞINDA PİLAV TÜRLERİ VE PİLAV PİŞİRME YÖNTEM VE TEKNİKLERİ 331

Pilav Türleri 331
Pirinç pilavı 331
Bulgur pilavı 331
Dövme pilavı 331
Firik pilavı 331
Karışık Pilavlar 331
Pilav Pişirme Yöntem ve Teknikleri 332
Pilav Pişirmede Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 333
PİLAVLARIN BESİN DEĞERLERİ VE MENÜDEKİ YERİ 334
Pilavların Besin Değeri 334
Pilavların Menüdeki Yeri 335
PİLAVLARI SERVİSE HAZIRLAMA YOLLARI VE PİLAV YEMEDE GÖRGÜ KURALLARI 336
Pilavları Servise Hazırlama Yolları ve Servisi 336
Pilav Yemede Görgü Kuralları 336
TÜRK MUTFAĞINDA PİLAV ÇEŞİTLERİ VE ÖRNEK TARİFLER 336
Pilav Çeşitleri 336
Et grubu ile yapılan pilavlar 337
Süt grubu ile yapılan pilavlar 339
Sebze ve meyve grubu ile yapılan pilavlar 339
Tahıl grubu ile yapılan pilavlar 340
Pilavlardan Örnek Tarifler 340
KAYNAKLAR 361

BÖLÜM 20
HAMUR İŞLERİ VE BÖREKLER
Doç. Dr. Ümit SORMAZ

HAMUR İŞLERİ VE BÖREKLERİN TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜNDE ÖNEMİ 364
HAMUR İŞLERİ VE BÖREKLERİN HAZIRLANMASINDA KULLANILAN TAHIL TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ 364
Un 364
Bulgur 365
İrmik 365
Nişasta 365
HAMUR İŞLERİ VE BÖREKLERİN HAZIRLANMASINDA KULLANILAN BAZI PİŞİRME ARAÇLARI 365
Fırın 365
Tandır 366
Sac 366
Kuzine 366
Haşlama 367
Kızartma 367
TÜRK MUTFAĞINDA UYGULANAN HAMUR İŞLERİ 367
Çırpılarak Yapılan Hamurlar 367
Çırpılarak yapılan hamurları hazırlamada kullanılan yöntemler 367

Çırpılarak yapılan hamurda ürün çeşitleri 367
Mayalı Hamurlar 368
Mayalı hamur elde etmede kullanılan maya çeşitleri 368
Mayalandırmada kullanılan yöntemler 368
Mayalandırılarak yapılan hamurlar 368
Özleştirilerek Yapılan Hamurlar 369
Özleştirilerek yapılan hamur çeşitleri 369
Özleştirilerek yapılan hamurda ürün çeşitleri 369
Pişirilerek Yapılan Hamurlar 369
Pişirilerek yapılan hamurda ürün çeşitleri 369
Yağlı Hamurlar 369
Yağlı yapılan hamurda ürün çeşitleri 369
Ekmek 369
Ekmek Üretimi 370
Ekmek Çeşitleri 371
Bisküviler ve Kurabiyeler 371
Bisküviler ve kurabiyelerde ürün çeşitleri 371
BÖREKLER 371
Türk Mutfağında Börekler 372
Böreklerde Uygulanan Hamur Çeşitleri 372
Börek İçleri 372
KAYNAKLAR 373

BÖLÜM 21
TÜRK MUTFAĞINDAKİ SALATA VE MEZELER
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKMAN

SALATALAR 376
Salata Çeşitleri ve Özellikleri 376
Salatanın Menüdeki Yeri ve Önemi 379
Salata yapımında dikkat edilmesi gereken kurallar 379
Salata Süsleme ve Dizayn 380
Salataların Servisi 381
MEZELER 381
Meze Kültürü 381
Türk Mutfağındaki meze çeşitleri 382
Meze Süsleme ve Düzenlemesinde Dikkat Edilecek Noktalar 384
Mezelerin Kullanıldığı Yerler 385
KAYNAKLAR 386

BÖLÜM 22
HOŞAF, KOMPOSTO VE ŞERBETLER
Dr. Öğr. Üyesi Şef Emrah Köksal SEZGİN

GİRİŞ 388
OSMANLI MUTFAĞINDA BULUNAN HOŞAFLAR, KOMPOSTOLAR 388
OSMANLI MUTFAĞINDA BULUNAN ŞERBETLER VE ŞURUPLARDAN ÖRNEKLER 393
KAYNAKLAR 404

BÖLÜM 23
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK MUTFAĞINDA TATLILARIN YERİ
Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

GİRİŞ 406
GELENEKSEL TÜRK TATLILARININ TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ 407
TATLAR; ŞEKER, BAL ve PEKMEZ 416
TATLILARIN GÜNLÜK BESLENME KÜLTÜRÜMÜZDE VE SOSYAL YAŞAMIMIZDAKİ YERİ 417
TÜRK TATLILARININ BESLEYİCİ DEĞERLERİ 420
SONUÇ VE ÖNERİLER 421
KAYNAKLAR 423

BÖLÜM 24
ŞEKERLE SAKLAMA (REÇEL-MARMELAT)
Doç. Dr. Ümit SORMAZ

REÇEL 426
Reçel Üretim Aşamaları 426
MARMELAT 428
Marmelat Üretim Aşamaları 429
REÇEL VE MARMELATIN ÖZELLİKLERİ 429
KAYNAKLAR 432

BÖLÜM 25
KURUTARAK SAKLAMA
Dr. Öğr. Üyesi Ebru BAYRAK

GİRİŞ 434
KURUTARAK SAKLAMANIN TANIMI VE TARİHSEL SÜRECİ 434
Kurutarak Saklamanın Tanımı 434
Kurutarak Saklamanın Tarihsel Süreci 434
KURUTMA YÖNTEMLERİ 435
Doğal Kurutma 435
Yapay Kurutma 435
ÜLKEMİZDE TÜKETİMİ YAYGIN OLAN KURUTULMUŞ BESİNLER 436
Kurutulmuş Sebze ve Meyveler 436
Kurutulmuş sebzeler 436

Kurutulmuş meyveler 437
Kurutulmuş Süt Ürünleri 439
Kurut 439
Kurutulmuş Tahıl Ürünleri 441
Bulgur 441
Erişte 442
Kurutularak hazırlanan diğer tahıl ürünleri 443
Kurutulmuş Et ve Et Ürünleri 443
Kurutulmuş etler 444
Pastırma 444
SONUÇ 446
KAYNAKLAR 447

BÖLÜM 26
FERMENTE EDEREK SAKLAMA
Dr. Öğr. Üyesi Ebru BAYRAK

GİRİŞ 450
FERMANTASYONUN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ 450
Fermantasyonun Tanımı 450
Fermantasyon Çeşitleri 450
FERMANTASYONUN TARİHÇESİ 451
ÜLKEMİZDE TÜKETİMİ YAYGIN OLAN FERMENTE BESİNLER 451
Fermente Süt Ürünleri 451
Yoğurt 452
Ayran 453
Peynir 454
Tereyağı 455
Kefir 456
Kımız 457
Fermente Tahıl Ürünleri 458
Tarhana 458
Boza 460
Fermente Et Ürünleri 461
Sucuk 461
Bitkisel Orijinli Fermente Ürünler 462
Turşu 462
Zeytin 463
Diğer Fermente Ürünler 465
Bira 465
Şarap 465
Sirke 466
SONUÇ 466
KAYNAKLAR 467

BÖLÜM 27
TUZLA SAKLAMA
Dr. Öğr. Üyesi Ebru BAYRAK

GİRİŞ 470
TUZLA SAKLAMANIN TANIMI ve TARİHSEL SÜRECİ 470
Tuzla Saklamanın Tanımı 470
Tuzla Saklamanın Tarihsel Süreci 470
TUZLA SAKLAMA YÖNTEMLERİ 471
Kuru Tuzlama 471
Salamura Tuzlama 471
ÜLKEMİZDE TÜKETİMİ YAYGIN OLAN TUZLA SAKLANAN BESİNLER 471
Turşu 471
Turşu yapım aşamaları 472
Asma Yaprağı 473
Zeytin 474
Kuru tuzlama usulü siyah zeytin (sele zeytini) 474
Salamura usulü sofralık siyah zeytin 474
Peynir 475
Tuzlanmış Balık 476
Lakerda 477
SONUÇ 478
KAYNAKLAR 479

BÖLÜM 28
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK MUTFAĞININ
BESLENME VE SAĞLIK YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU

GİRİŞ 482
BESİN GRUPLARINA VE TÜKETİM MİKTARLARINA GÖRE DEĞERLENDİRME 483
Et ve Ürünleri 483
Süt ve Ürünleri 485
Tahıllar 486
Sebze ve Meyveler 488
Yağlar 490
Şekerler 490
SONUÇ 491
KAYNAKLAR 492

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 494

BÖLÜM 1

ANTİK ÇAĞDA BESLENME

Prof. Dr. Nurten ÇEKAL

Bilim gerçeği bilmektir.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

ANTİK ÇAĞ

Tarih öncesi devirler, taş ve maden devri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Taş devri; yontma taş devri ve cilalı taş devri olmak üzere iki bölümde, maden devri; bakır devri, tunç devri ve demir devri olmak üzere üç bölümde incelenmektedir. Tarih devirleri de ilk çağ, orta çağ, yeniçağ ve yakın çağ olmak üzere dört dönemden oluşmaktadır. Tarih öncesi devirler, ilk çağ dönemine kadar olan yani M.Ö. 3500 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Tarih öncesi döneme ait bilgilere ilişkin belgeler bulunmadığından dolayı bu döneme ait bilgiler efsane ve destanlardan edinilmektedir.

Tarihçiler, Eski Yunan ve Roma uygarlıklarının Anadolu, Akdeniz Havzası ve Mezopotamya'yı içine alarak gelişip yayıldığı çağı Antik çağ olarak adlandırmaktadırlar. Antik çağda beslenme alışkanlıklarına ve yemek kültürüne ilişkin bilgilere o döneme ait bitkiler ve mutfakla ilgili araç-gereç ve mimari kalıntılardan, freskler, evcilleştirilmiş hayvan fosilleri, keramikler, tohumlar ve bununla birlikte tabletler ve yazıtlar ile mitos ve efsane gibi anlatı metinlerinden ulaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Akalın, K., H. ”Yunan-Roma Uygarlığında insan-tanrılara tapınma töreni olarak kilise ekmek şarap ayini” Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 41, Erzurum. 2014.

Akman, M. ve Mete, M. Türk ve Dünya Mutfakları, Pak-Sil Ltd. Şti. Yayını No:002. 1998.

Aksu, H. 2015. “Gıda ve Beslenme Kültürü. Antik Çağ’da Mutfak Kültürü”. (http:// veteriner.istanbul.edu.tr/wp-content/ uploads/2015/04/03 K % C 3 % 9 C L T % C 3 % 9 C R % C 3 % 9 C – Antik - % C 3 % 87 a % C4 %9F%E2 % 80 % 99da-Mutfak-K %C3 % BClt % C3% BCr % C3 % BC1.) pdf. erişim tarihi. 01.04.2016.

Alp, S. Song, Music, and Dance of Hittites: Grapes and wines in Anatolia during the Hittite Period. English translation by Yaprak Eran. Kavaklıdere İstanbul. 2000.

Arıhan, Karaöz, S. ”Antik Çağda Beslenme.” Beslenme Antropolojisi, Editör ve Baş Yazar: Prof. Dr. Türkan Kutluay Merdol, Hatiboğlu Yayınları:160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi:03, I. Baskı Ankara.2012.

Arslan, P., Bozkurt, N., Karaağaoğlu, N., Mercanlıgil, S., Erge Açık, S. Yeterli- Dengeli Beslenme ve Sağlıklı Zayıflama Rehberi. İstanbul: Özgür Yayınları: 144. 2001.

Arslan 1999. “Barışın simgesi zeytin ve Anadolu kültürü” alınmıştır. Küçükkömürler, S. & Ekmen, Z. *www.ayk.gov.tr.erişim tarihi:20.04.2016.*

Atalar, A. 2009 “Salkımdan Kadehe Şarapçılık”. Şarabın tarihi. http:// bagvesarap. org/ index.php? option =com_content & view=article & id=47 & Itemid=53. Son Güncelleme: Pazartesi, 24 Aralık 2012. Erişim tarihi:02.05.2016.

Atilla, 2003 “Barışın simgesi zeytin ve Anadolu kültürü”, alınmıştır. Küçükkömürler, S., & Ekmen,. *www.ayk.gov.tr/.*erişim tarihi:20.04.2016.

Ay, Ş. ve Şahin, K. Eski Yakındoğu’da yemek simgeselliği üzerine bir değerlendirme tarihin peşinde. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. Sayı: 12 Sayfa: 331-358. 2014.

Aydınoğlu, Ü ve Şenol A.K. Antik Çağda Anadolu’da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 06–08 Kasım 2008, Mersin. Türkiye

Atalar, A. 2009 “Salkımdan Kadehe Şarapçılık”. Şarabın tarihi http:// bagvesarap.org/index.php?option=com_ content&view=article&id=47&Itemid=53. Son Güncelleme: Pazartesi, 24 Aralık 2012. Erişim tarihi:02.05.2016.

Baykan, D. “Antik Çağ’da Sosyal Yaşam” (http://www.wikiwand. com /tr /Antik_ Yunanistan’da_mutfak_ %C3% BClt% C3% BCr %C3 %BC). Erişim tarihi: 25. 04. 2016

Baysal, A. Genel Beslenme. Hatiboğlu Yayınları. Ankara.2010.

Baysal, A. Beslenme. Hatiboğlu yayınları:93, 12.baskı, Ankara. 2009.

Belge, M. Tarih boyunca yemek kültürü. İletişim yayınları 691.İstanbul.2001.

Boynudelik, M.Z. Zeytin Kitabı. Zeytinden Zeytinyağına, İstanbul.2008.

Brothwell, D and Brothwell, P. “Food in Antiquity a Survey of the Diet of Early Peoples “.The johns Hopkins university pres, Baltimore and London, 1998.

Bulduk, S. ve Demircioğlu, Y. Yaşlıların tuz ve tuzlu besinleri tüketim durumlarının incelenmesi. III. Ulusal Yaşlılık Kongresi. s; 192-199. 16-19 Kasım 2005. İzmir.

Bursa, P. “Antikçağda Anadolu’da balık ve balıkçılık” T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Eski Çağ Tarihi Bilim Dalı. Basılmamış doktora tezi. 2007.

Can, Şefik. Klasik Yunan Mitolojisi. İstanbul: İnkılâp Kitapevi. Çokay, Sedef. 1998. Antik Çağda Aydınlatma Araçları, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları. 1994.

Çat, D, 2016. “Antik çağda yemek kültürü” http: // iuklasikfiloloji. tumblr. com / post / 134807177397 / antik % C3 % A 7a % C4 % 9 F da-yemek-k % C3 % B C lt % C3 % B Cr % C 3 % B C.”erişim tarihi:3.04.2016.

Curtis, I. R. Ancient Food Technology, brıll. leiden.Boston, Köln. Printed in the Netherlends. 2001.

Delemen, İ. Antik Dönemde Beslenme. Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınaları: 15, 2. Baskı. Ege Yayınları, İstanbul. 2003.

Freedman, P. Yemek Damak Tadının Tarihi. Çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Oğlak Güzel Kitaplar. Grant, Mark. 2008.

Fumey, G. and Etcheverrıa, O. Dünya Mutfakları Atlası, Artun Ünsal'ın önsözüyle. Mas matbaacılık.A.Ş. 1. Baskı, İstanbul. 2007.

Gürman, Ülker. Yemek Pişirme Teknikleri ve Uygulaması. Ilıcak Matbaası, İstanbul. 2000.

Gürsoy, D. Tarihin süzgecinde mutfak kültürümüz. Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti. 3. baskı. İstanbul. 2016.

Jackson R. 1999. "Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar çev. Şenol Mumcu, Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul"alınmıştır Aydınoğlu, Ü ve Şenol, K.A.2008." Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 06–08 Kasım 2008, Mersin. Türkiye

Kaplan, M. ve Karaöz Arıhan, S., "Antik Çağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı", İzmir: VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Basılmamış Bildiri Metni, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler, 2011, s. 1-15 (Erişim Tarihi: 16.6.2013)

Kavas, Aysel. Sağlıklı Yaşam İçin Doğru Beslenme.1. Baskı. 2000.

Kiple, K. F., Ornelas, C, K., The Cambridge World History of Food 2 part boxed hardback set, Bowling Green State University, Ohio date publıshed: October 2000.

Közleme, O. Türk Mutfak Kültürü ve Din, Rağbet Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.2013.

Merdol Kutluay, T. Beslenme Antropolojisi, Editör ve Baş Yazar: Prof. Dr. Türkan Kutluay. Hatiboğlu Yayınları:160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi:03, I. Baskı Şubat. Ankara. 2012.

Merdol Kutluay,.T. "Tarihten Günümüze Toplumlar ve Beslenme Alışkanlıkları", Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:22, 1998. s. 135-143.

Orhan, D, D. Ergun, F., Orhan, N. "Anadolu Medeniyetlerinde Asma". *dergiler. ankara. edu. tr /dergiler/18/1673/17843.pdf.erişim tarihi:20.03.2016.*

Öz, E. "Çivi yazılı belgeler ve arkeolojik malzemeler ışığında Sümerler'de mutfak kültürü" 17. TTK kongresi, Ankara, 2014. basılmamış makale.

Şensoy, F. "Hititler'de Beslenme ve Mutfak Kültürü" Beslenme Antropolojisi, Editör ve Baş Yazar: Prof. Dr. Türkan Kutluay Merdol, Hatiboğlu Yayınları:160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi:03, I. Baskı Şubat. Ankara.2012.

Ünal, A. Anadolu'nun En Eski yemekleri Hititler ve Çağdaş Toplumlarda Mutfak Kültürü. Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti. İstanbul. 2007.

Ünsal, A. Ölmez Ağacın Peşinde-Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 8.baskı. 2011.

Yıldırım, N. Fars Mitolojisi Sözlüğü, Kabalcı Yayınları, 1.baskı, İstanbul. 2008.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://bagvesarap.org/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=53). "Şarabın tarihi".Erişim tarihi: 20.04.2016.

http://www.diyadinnet.com/YararliBilgiler98&Bilgi=sar%C4%B1msa%C4%9F%C4%B1n-faydalar%C4%B1"Sarımsağın Faydaları". Erişim tarihi: 20.05.2016.

http://www.milliyet.com.tr/tedavici-edici-baharat-safran-istanbul-yerelhaber-952620/"tedavici edici baharat: safran" Erişim tarihi.3.05.2016.

http://www.lezzetyolu.com/kisnis/).Kişniş. Erişim tarihi.2.05.2016.

BÖLÜM 2

TÜRK MUTFAĞININ TARİHSEL GELİŞİMİ (ORTA ASYADAN SELÇUKLULARA)

Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

Prof. Dr. Ayşe ÖZFER ÖZÇELİK

GİRİŞ

İnsanlar, doğumdan ölüme yol aldıkları süreç içinde beslenmek durumundadır. Bu durum ilk çağlardan bu yana insanların yemek içmekle ilgili bir takım kurallar ortaya çıkarmalarına neden olmuştur. Bu kurallar, zamanla toplumların kendi yapılarına ve değer yargılarına uygun gelenek, görenek, dinsel inançları, töre ve törenleriyle birleşerek toplumun kendine has beslenme ve mutfak kültürünü ortaya çıkarmalarına neden olmuştur. Tarih öncesi devirlerde çiğ ya da ateşte kızartılarak tüketilen yiyecekler, kadınlar tarafından çanak-çömlek yapılmaya başlandıktan sonra, kap içinde pişirilmiş ve böylece yemek yapma sanatı doğmuştur. Önceleri fırınlarda sıcak taş üzerinde başlayan yemek pişirme işlemleri Milattan Önce (M.Ö.)6000-5000 tarihlerinde kap içinde yapılmıştır. İlk pişirme kaplarının sürüngen kabukları, hayvanın kürek kemiği ile hayvan midesi olduğu bildirilmektedir. Buğday ve benzeri tahıllar da önce taş üzerinde pişirilmiş ve iki taş arasında un haline getirilmiştir. Elde edilen öğütülmüş un, su ile karıştırılıp bulamaç haline getirmişler ve daha sonra ekmek yapma öğrenilmiştir. Tarih öncesi insanların mağara devrinde bile, beslenmeleri için mağaralarda ayrı bir yer ayırdıkları ve buralarda araç gereç kullandıkları görülmüştür. Böylece mutfak, ilkel de olsa ilk insanla başlamıştır. İlerleyen çağlarda insanın gelişimine paralel olarak mutfak da gelişime uğramış, insanların evlerinin dışında yemek yeme eğilimlerine girmeleri ile de ticari mutfak doğmuştur. Evlerde yemek pişirmeye özel, ayrı bir odanın kullanılmasına ise Milattan Sonra (M.S.)VII. yüzyılda başlanmıştır. Salonların yanında küçük bir bölümden ibaret olan bu odalarda, ocak gibi pişirme gereçleri bulunmuyordu. On birinci yüzyılda Kaşgarlı Mahmut, Türk mutfağını hem mekan hem de içindeki maddi kültür eşyası ile tanıtmıştır. Ayrıca, her Türk evinin bir odası günümüzde olduğu gibi mutfak olarak tanzim edilmiş ve evin bu kısmına yemek pişirilen yer anlamında "*aşlık*" adı verilmiştir

KAYNAKLAR

Adam RC. Süt-III. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:170. Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1971.

Arat RR. Kutadgu Bilig. Türk Tarih Kurumu Yayını No:II, Seri No:20a. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974.

Arat RR. Yusuf Has Hacib. Kutadgu Bilig. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları II.Dizi-Sa.20d. TTK Basımevi, Ankara, 1991.

Araz N. Tatlı yiyelim, tatlı konuşalım. Eskimeyen Tatlar. Vehbi Koç Vakfı Yayın No:7, İstanbul, 1996, s. 18-37.

Aslanapa O. Türk Sanatı I-II. Kervan Yayınları Sanat Tarihi Dizisi: 1. Kervan Kitapçılık ve Basın Sanayi A.Ş, İstanbul, 1984.

Atalay B. Divanü Lugat-it Türk. Cilt-I. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:521.TTK Basımevi, Ankara, 1992.

Atalay B. Divanü Lugat-it Türk, Cilt-II. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:523. TTK Basımevi, Ankara, 1992.

Atalay B. Divanü lugat-it Türk. Cilt-III. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:523. TTK Basımevi, Ankara, 1992.

Baykara T. Eski Türk iktisadi hayatı ve şehir. Tarih Enstitüsü Dergisi 1975; 6:75-104.

Baysal A, Merdol TK, Sacır H, Taşcı NC, Başoğlu S. Türk Mutfağından Örnekler. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları173 Maddi Kültür Dizisi.5. TTK Basımevi, Ankara, 1993.

Baysal A, Yücecan S. Yöresel yemeklerimiz. Geleneksel Türk Yemekleri ve Beslenme. Konya Turizm Derneği Yayınları. Konya. Doğuş Matbaası;1982.130-152. s.

Baysal A. Beslenme kültürümüz. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları:1230, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri:389. TTK Basımevi, Ankara, 2002.

Birer S. Tarihsel gelişim süreci içerisinde Türk mutfak mimarisi, araç ve gereçlerin değişimi ve bugünkü durumu. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayın No:20. Takav Matbaası, Ankara, 1997 s. 57-64.

Cunbur M. Mevlana'nın Mesnevi'sinde ve Divan-ı Kebir'inde yemekler. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları:41 Seminer, Kongre Dizisi: 12. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982, s. 69-86.

Dereli AM. Ticari Mutfak. Ders Notları-1. TURBAN Turizm A.Ş. Genel Müdürlüğü, Ankara, 1989.

Dilaçar A. Kutadgu Bilig İncelemesi. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınlarından 340. TTK Basımevi, Ankara, 1988.

Gürsoy D. Yemek ve Yemekçiliğin Evrimi. Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 1995.

Halıcı N. Siniden Tepsiye, Klasik Türk Mutfağı. Numune Matbaacılık Ltd. Şti., İstanbul,1999.

Genç R. XI. Yüzyılda Türk mutfağı. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları:41 Seminer, Kongre Dizisi:12. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara. 1982, s. 57-68.

Halıcı F. Neolitik çağdan günümüze Anadolu mutfağı ve bu mutfağın inancımızdaki kutsal yeri. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları: 41, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:12. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982, s. 133-138.

Işın MP. Aşçıbaşı. Mahmud Nedim Bin Tosun. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. Şefik Matbaası, İstanbul, 1998.

İbni Bibi. El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçukname)-I. (Hazırlayan: M. Öztürk). Kültür Bakanlığı Yayınları: 1833,Yayımlar Dairesi Başkanlığı 1000 Temel Eser Dizisi; 164, Ankara, 1996.

İbni Bibi. El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçukname)-II. (Hazırlayan: M. Öztürk). Kültür Bakanlığı Yayınları: 1834, Yayımlar Dairesi Başkanlığı 1000 Temel Eser Dizisi: 164, Ankara, 1996.

İzbudak V. Mesnevi. Cilt-I. MEB Yayınları: 770, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 98, Şark ve İslam Klasikleri:33. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

İzbudak V. 1991. Mesnevi. Cilt-II. MEB Yayınları: 771, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 99, Şark ve İslam Klasikleri:33. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

İzbudak V. Mesnevi. Cilt-III. MEB Yayınları: 772, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 100, Şark ve İslam Klasikleri:33. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

İzbudak V. Mesnevi. Cilt-IV. MEB Yayınları:773, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 101, Şark ve İslam Klasikleri:33. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

İzbudak V. 1991. Mesnevi. Cilt-V. MEB Yayınları: 774, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:102, Şark ve İslam Klasikleri:33. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

İzbudak V. Mesnevi. Cilt-VI. MEB Yayınları: 775, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 103, Şark ve İslam Klasikleri:33. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

İzgi Ö. Sung devrinde Kao-ch'ang'dan Çin'e giden elçiler, Tarih Enstitüsü Dergisi 1975; 6:105-110.

İzgi Ö. Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi. Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, II.Dizi-Sa. 26. TTK Basımevi, Ankara, 1989.

Kafesoğlu İ, Öztuna Y. Türk Tarihi-1. Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu. Gümez Matbaacılık A.Ş, Ankara, 1997.

Kafesoğlu İ. Selçuklu Tarihi. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2141, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:452, Tarih Dizisi:11. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.

Kafesoğlu İ. Türk Milli Kültürü (15.Baskı) Ötüken Yayınları Yayın No: 376, Kültür Serisi: 128. Ötüken Neşriyat A.Ş. Özener Matbaası, İstanbul, 1997.

Köymen MA.1982, Selçuklular zamanında beslenme sistemi. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları: 41, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:12. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982, s.35-46.

Köymen MA. Alparslan ve zamanı-II. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No:342, Ankara, 1983.

Koşay HZ. Eski Türklerin anayurdu ve yemek adları. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları: 41, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:12. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982, s. 47-56.

Kut G. Türklerde beslenme biçimi dünü-bugünü. V. Türk Kültürü Kongresi. Beslenme Kültürü Cilt XIV. Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 316 Kongre ve Sempozyum Bildiriler Dizisi: 33. T.H.K. Basımevi, Ankara, 2005, s.19-27.

Merdol, TK. Tarihten günümüze toplumlar ve beslenme alışkanlıkları. Ulusal Ev Ekonomisi Kongresi Bildirileri Kitabı. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2000, s. 108-115.

Oral MZ. Selçuk Devri yemekleri-II. Etnoğrafya Dergisi 1957; 2: 29-34.

Öcal S. Eski Türklerde yiyecekler. Türk Dünyası Araştırmaları 1985; 35: 161-213.

Ögel, B. Türk Kültür Tarihine Giriş-IV (Türklerde Yemek Kültürü). Kültür Bakanlığı Yayınları:244, Kültür Eserleri:13. Ankara, 1978.

Ögel B.Türk Kültürünün Gelişme Çağları. Kömen Yayınları: 4. Çağ Matbaası, Ankara,1979.

Ögel B. Türk mutfağının gelişmesi ve Türk tarih gelenekleri. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları:41, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:12. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982, s.15-18.

Ögel B. İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi: Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre (II.Baskı). T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları VII.Dizi-Sa.42a. TTK Basımevi, Ankara, 1984.

Önder M. Selçuklu Devri Konya Yemekleri. Geleneksel Türk Yemekleri ve Beslenme, Konya Turizm Derneği Yayınları, Doğuş Matbaası, Konya, 1983.

Sertoğlu M. Topkapı Sarayında Gündelik Hayat. Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş., Ofset Basımevi, İstanbul, 1974.

Sürücüoğlu MS. Türk mutfağında şerbetlerin yeri ve önemi. Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi 1997; 4 (11):28-33.

Sürücüoğlu MS,. 2001. Beslenme kültürümüzde süt ve süt ürünleri. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar 2001. Cilt-8. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayın No:29. Takav Matbaası, Ankara, 2001, s.129-148.

Sürücüoğlu MS, Özçelik AÖ. Eski Türk besinleri ve yemekleri. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar 2005. Cilt-12. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayın No:34. Birlik Matbaacılık, Ankara, 2005, s. 7-54.

Taneri A. Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı. Bilge Yayınları No:2, Tarihi Eserler: 1. Akın Basımevi, Konya, 1977.

Turan O. Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa.32[a]. TTK Basımevi, Ankara, 1988.

Ünver AS. 1982. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılarda yemek usulleri ve vakitleri. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları:41 Seminer, Kongre Dizisi: 12. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982, s. 1-14.

Yazıcı T. Ariflerin Menkıbeleri-I. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:489 Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:62 Şark ve İslam Klasikleri:29. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.

Yazıcı T. Ariflerin Menkıbeleri-II. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 490. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi. 63. Şark ve İslam Klasikleri:29. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.

BÖLÜM 3

OSMANLI MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKMAN

Yemekle İlgilenen İnsanlar Dünyanın Geri Kalanı ile de İlgilenirler.

Anonim

GİRİŞ

Kültürün bir parçası olan yemek yeme alışkanlıkları toplumdan topluma farklılıklar gösterir. Bir toplumun mutfak kültürü yaşam şekliyle yakından ilgilidir. Yaşam şeklinin değişmesi, mutfak kültürününü de zamanla değişmesine neden olur. İlk çağlarda insan, kendi yaşamını sürdürmek için, doğada bulunan hayvanları avlamak, bitkileri de toplamak zorundaydı. Ancak, zamanla bunları kendi yetiştirmeyi, yetiştirdiklerini saklamayı, pişirerek daha lezzetli bir duruma getirmeyi öğrendi. Tarih öncesini inceleyen bilim adamları; insaoğlunun mağara devrinde bile beslenmesi için mağaralarda, ayrı bir yer araç ve gereç kullandıklarını göstermişlerdir.

Son derece ilkel de olsa, ilk insanla başlayan mutfak, ilerleyen çağlarda büyük değişme göstermiştir. Ayrıca bireylerin, dolayısı ile de toplumların yiyecek seçimi ve alışkanlıklarının oluşmasında; yaşanılan coğrafi çevre koşullarının, toplumun kültürel ve dini yapısının, sosyoekonomik düzeyinin, eğitim ve öğretim durumunun etkili olduğu bilinmektedir. Her ülkenin kendine ait beslenme sistemleri ve yemek özellikleri olabileceği gibi, birbirinden ayrı, hatta çok uzakta yaşayan toplulukların da bazen bu etkenlerden dolayı, aynı veya birbirine benzer yemekler yaptıkları da görülmektedir. Özellikle günümüzde, çalışma koşullarının insanları beslenme şekillerinde bir yakınlaşmaya doğru itmekte olduğu söylenebilir.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkler, uzun tarihsel geçmişleri nedeniyle zengin bir kültüre sahiptir. İlk çağdan, günümüze bir çok milletle komşuluk yapmış, onlarla iç içe yaşamış ve dolayısıyla yiyecek-içecek ve mutfak kültürü alışverişinde bulunmuşlardır. Bu oluşum yüzyıllarca devam etmiş, kültür tarihinin gelişimiyle yoğurulmuş ve şekillenmiştir. Türk mutfağı, Türklerin tarih sahnesine çıktıkları Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan geniş ve etkili bir coğrafya üzerinde oluşmuştur. Osmanlıların yeme-içme adetleri ve mutfak kültürünün kökleri Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Diğer taraftan Anadolu'nun Asya ve Afrika Kıtalarının kavşak noktası oluşu, Selçukluların daha sonra da Osmanlıların yemek kültürüne de yansımıştır. Orta Asyanın et ve mayalanmış süt ürünleri, Mezopotamya'nın tahılları, Akdeniz çevresinin sebze ve meyveleri, Güney Asyanın baharatları birleşip zengin bir yemek kültürünün doğmasını sağlamıştır.

Günümüz Türk mutfağını şekillendiren en önemli dönem Osmanlı İmparatorluğu Dönemi olmuştur. Özellikle 16. Yüzyıl'da Türk mutfağı, imparatorluğun da gücüne paralel olarak en görkemli yıllarını yaşamıştır. Osmanlı Saray mutfağı, zamanla halk tarafından da benimsenen yemekleriyle Türk mutfağının gelişimine büyük katkıda bulunmuştur.

KAYNAKLAR

Akman M, Mete M. Türk ve Dünya Mutfakları. Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya; 1998.

Akman M. Osmanlılarda Yeme-İçme Alışkanlıkları ve Mutfak Kültürü. Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi Bildirileri, 2000: 25-36.

Akman M. Osmanlılar Dönemi Konya Mutfak Kültürü. Yeni İpek Yolu Dergisi 2010;270:50-53.

Araz N. Türk Yemek Töresi. II. Milletlerarası Yemek Kongresi Bildirileri 1989:31-35.

Arlı M. Türk Mutfağına Genel Bir Bakış. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri 1982;41:19-34.

Batu A. The Doctrine Of The Prophet Muhammad In Turkish Islamis Culture And Todays's Blanced, Healty And Halal Nutrition System. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic 2015;10/2:69-100.

Baysal A, Merdol Kutluay T, Ciğerim Taşçı N, Sacır H, Başoğlu S. Türk Mutfağından Örnekler. Kültür Bakanlığı Yayınları No:1570, Tanıtma Eserleri Dizisi No:56, Ankara;1993.

Baysal A. Beslenme Kültürümüz. Kültür Bakanlığı Yayınları 1230, Ankara;1993.

Baysal A. Türk Yemek Kültüründe Değişmeler, Beslenme ve Sağlık Yönünden Değişmeler. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No 3;1993:12-20.

Bilgin A. Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650). Kitabevi Yayınları 201, Seçil Ofset, İstanbul;2004.

Birer S. Türk Mutfağının Tarihsel Gelişim Süreci Içerisindeki Değişimi ve Bugünkü Durumu. Beslenme ve Diyet Dergisi 1990;19:251-260.

Chase H. Evliya Çelebinin Seyahatnamesi Türk Sofrasına Bir Klavuz. II. Milletlerarası Yemek Kongresi Bildirileri. Konya Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları 1989:75-79.

Ciğerim N. Batı ve Türk Mutfağı'nın Gelişimi, Etkileşimi ve Yiyecek-İçecek Hizmetlerinde Türk Mutfağının Yerine Bir Bakış. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No 28;2001:49-61.

Cihan A. Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü/ Gündelik Yaşam (Mekke Kadısı-1846). http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanl%C4%B1_sy24/2004_24_CIHANA.pdf Erişim Tarihi 11. Temmuz.2016.

Gülal M, Korzay M. Yemek Pişirme. M.E.G. ve Spor Bakanlığı Yayınları No 762, Ders Kitapları Dizisi No 284, Ankara; 1987.

Güler S. Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları. Dumlupınar Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi 2010;26:25-30.

Gürsoy D. Yemek ve Yemekçiliğin Evrimi. Kurtiş Matbaacılık, Istanbul; 1995.

Haydaroğlu İ. Osmanlı Saray Mutfağı Notları. Turkish Forum Arşiv 16.08.2014. http://www.turkishnews.com/tr/content/tag/ilknur-haydaroglu/ Erişim Tarihi 11.Temmuz.2016.

Nahya Z. Özel Gün Yemekleri Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mifad Yayınları No 41, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 12; 1982: 189-197.

Orgun Z. Osmanlı Sarayında Yemek Yeme Adabı. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mifad Yayınları No 41, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 12; 1982: 139-151.

Ögel B. 1982. Türk Mutfağının Gelişmesi ve Türk Tarihi Gelenekleri. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mifad Yayınları No 41, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 12; 1982: 15-17.

Sarı N. Osmanlı Sarayında Yemeklerin Mevsimlere Göre Düzenlenmesi ve Devrin Tababeti ile İlişkisi. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mifad Yayınları No 41, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 12;1982:245-255.

Sarı N. Türk Tıp Tarihinde Yemek ile Tıp Arasındaki İlişkiye Ait Örnekler. Konya Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları Güven Matbaası, Ankara; 1998.

Sürücüoğlu MS. Eski Türklerde Vakıf Imaretlerinde Toplu Beslenme. Beslenme ve Diyet Dergisi 1986;15: 113-122.

Sürücüoğlu MS, Akman M. Türk Mutfağının Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Değişim Nedenleri. Standart, Ekonomik ve Teknik Dergi 1998; 439: 42-53.

Sürücüoğlu MS, Özçelik AÖ. Türk Mutfak ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi. 38. ICANAS Kongre Bildirileri 2007;III:1289-1310.

Tezcan M. Türklerde Yemek Yeme Alışkanlıkları ve Buna İlişkin Davranış Kalıpları. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mifad Yayınları No 41, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 12;1982:113-131.

Tezcan M. Yemeklerin Toplumsal Fonksiyonları. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları 20;1993:54-60.

Tezcan M. Yemek Kültürü Üzerine Dinsel Etkiler. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları 20;1993:139-146.

Toygar K. Değişen Türk Mutfağı. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mifad Yayınları No 41, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 12;1982:153-160.

Ünver S. Fatih Devri Yemekleri. Kemal Matbaası, İstanbul; 1952.

Ünver S. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılarda Yemek Usulleri ve Vakitleri. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mifad Yayınları No 41, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 12;1982:1-13.

Yerasimos M. 500 Yıllık Osmanlı Mutfağı. Boyut Yayın Grubu, İstanbul; 2002.

BÖLÜM 4

ÖZEL GÜN VE ETKİNLİKLERDE TÜRK MUTFAĞI UYGULAMALARI

Doç. Dr. Aslı UÇAR

Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

GİRİŞ

Kültür bir toplumda ya da toplulukta yaşayan insanların paylaştıkları yaşam biçimi ya da davranış biçimleridir. Aynı kültürü paylaşan insanlar benzer beslenme alışkanlıklarına sahiptir. Yani aynı kültür içinde yaşayan insanların beslenme şekilleri onların beslenme kültürünü oluşturmaktadır. Beslenme kültürü bir toplumun en temel özelliklerinden birini yansıtmaktadır. Kültürün bir parçası olması nedeniyle yemek yeme alışkanlıkları da çeşitli toplumlara göre farklılık göstermektedir. Beslenme biçimleri, içinde bulunulan kültürel-coğrafi- ekolojik- ekonomik yapıya ve tarihsel sürece göre şekillenmektedir. Türk mutfağı denildiğinde Türkiye'de yaşayan insanların beslenmesini sağlayan yiyecekler- içecekler, bunların hazırlanması, pişirilmesi, korunması; bu işlemler için gerekli araç-gereç ve teknikler ile yemek yeme adabı ve mutfak çevresinde gelişen tüm uygulamalar ve inanışlar anlaşılmalıdır. Türk mutfağı; pişirme teknikleri, sofra düzeni ve kendine has servis şekilleri ile birlikte dünyanın sayılı üç mutfağından biridir.

Türk mutfağı, kuşkusuz diğer bütün mutfaklar gibi, geçirdiği kültürel evreler, yaşadığı değişik coğrafyalar ve dini unsurlarla şekillenmiş bir mutfaktır. Osmanlı kültürünün mirasçısı olan Türklerde mutfak hem Balkan ve Ortadoğu mutfaklarını etkilemiş, hem de bu mutfaklardan etkilenmiştir. Çok eskiden beri birçok kültürle tanışmış, birçok milletle komşuluk yapmış ve onlarla iç içe yaşamışlardır. Göçebe mutfak kültüründen, Anadolu'ya, Selçuklu mirasından, Bizans Geleneğine, İran-Abbasi mutfak geleneğinin etkilerinden, Osmanlı'ya, Türk mutfağı yüzyıllar boyunca değişerek, zenginleşmiş ve olgunlaşmış büyük bir kültürel mirastır. Kısa bir ifadeyle orta Asya ve Anadolu topraklarının sunduğu ürünlerdeki çeşitlilik, uzun bir tarihsel süreç boyunca birbirinden farklı birçok kültürle yaşanan etkileşim, Selçuklu ve Osmanlı gibi imparatorlukların saraylarında gelişen yeni tatlar, mutfak kültürümüzün yeni yapısını kazanmasında rol oynamıştır.

Kültür, milletlerin büyüklükleri veya küçüklükleri ile ölçülmektedir. Asırlar boyu üç kıtaya, kültürü, medeniyeti ve adetleri götüren Türkler dünyanın çeşitli milletlerinin sözünü ettiği bir yemek kültürü meydana getirmişlerdir. Türk mutfağı gerçekten her türde ününe yakışan, çok zengin yemek listesi, pişirme usulleri ve servis düzenine sahiptir.

İnsanlar sosyal varlık olduklarından, yemek yeme sadece biyolojik gereksinmelerin karşılandığı bir olay değil, aynı zamanda insanların birbirleriyle kaynaştıkları, sohbet ettikleri, eğlendikleri, sevinç ve üzüntülerini paylaştıkları, kutlamalar yaptıkları ve böylece sosyal gereksinimlerini karşıladıkları bir olgudur. Yöreden yöreye farklılaşan lezzetleri barındıran yeme-içme biçimleri, özel gün, kutlama ve törenlerde ayrı bir anlam hatta kutsallık taşımaktadır. Genel olarak tahıl, çeşitli sebze ve bir miktar etle sulu olarak hazırlanan yemek türleri, çorbalar, zeytinyağlılar ve hamur işleri ve kendiliğinden yetişen otlarla hazırlanan yemeklerden oluşan Türk Mutfağı; pekmez, yoğurt, bulgur vb. gibi kendine özgü sağlıklı yiyecek türlerini de ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKLAR

Akın E, Lambraki M. Aynı sofrada iki ülke Türk-Yunan Mutfağı. 2. Baskı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 2013. s. 318.

Anadol C. Tarihten Günümüze Kadar Türk Yemekleri Ansiklopedisi Türkiye'de İlk Defa Anadolu Yemekleri ve Saray Yemekleri, Unutulmuş Türk yemekleri-Türk Mutfağı. Türkmen Kitabevi; 2000-01. s. 542.

Anonim, Geçmişten Günümüze Türk Mutfağı. Erişim: http://tafed.org.tr/tr-TR/haberler/356/gecmisten-gunumuze-turk-mutfagi Erişim tarihi: 28.01.2016.

Arat RR. Yusuf Has Hacib. Kutadgu Bilig. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları II. Dizi-Sa:20d. Ankara: TTK Basımevi; 1991.

Baysal A, Merdol TK, Saçır H, Taşçı NC, Başoğlu S. Türk Mutfağından Örnekler, Kültür Bakanlığı Yayınları Yayın No:1570, Ankara 1996.

Baysal A. Beslenme Kültürümüz. T.C Kültür Bakanlığı Yayınları Yayın No:1230, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri 389. 3. Baskı. 2002. pp.146.

Baysal A. Türk Yemek Kültüründe Değişmeler, Beslenme ve Sağlık Yönünden Değişmeler. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar**.** Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:3, 1993. s. 12-20.

Berkok N, Toygar K. Ramazan Yemekleri ve Mutfak Kültürü. İstanbul: Türk mutfağı geçit kitabevi; 1996.

Büyükkavukçu F. Çankırı'da özel günler ile ilgili uygulamalar, törenler ve beslenme kültürü. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Dosya: Ankara Mutfak Kültürü Cilt:15 Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:37, Ankara 2008. pp:309-414.

Ciğerim N. Batı ve Türk Mutfağının gelişimi, etkileşimi ve yiyecek-içecek hizmetlerinde Türk mutfağının yerine bir bakış. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:28, Ankara 2001. pp:49-61.

Ersoy Y. Türk Mutfak Kültürü. Tarih Tarih Dergisi. Erişim: https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366321 Erişim Tarihi: 28.01.2016.

Genel Özellikleriyle Türk Mutfak Kültürü. Erişim: http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,12762/genel-ozellikleriyle-turk-mutfak-kulturu.html Erişim tarihi: 28.01.2016

Halıcı F. Neolitik çağdan günümüze Anadolu mutfağı ve bu mutfağın inancımızdaki kutsal yeri. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD yayınları: 41, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:12. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi; 1982. s. 133-138.

Halıcı N. Anadolu bayramlarında beyaz renkler. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:20, 1997. s. 65-67.

Halıcı N. Siniden Tepsiye, Klasik Türk Mutfağı. İstanbul, Numune Matbaacılık; 1999.

İzbudak V. Mesnevi. Cilt-VI.MEB yayınları:775, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:100, Şark ve İslam Klasikleri:33. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi; 1991.

Kazmaz S. Kırşehir'de ortak yemek geleneği Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:28, Ankara 2001. pp:115-119.

Merdol TK. Tarihten günümüze toplumlar ve beslenme alışkanlıkları. Ulusal Ev. Ekonomisi Kongresi Bildirileri Kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi; 2000. s. 108-115.

Pekşen F. Özel Gün yemekleri; Divriği'de mevlit geleneği ve ikramları, Divriği'de hacı yolculama ve karşılama geleneği. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Dosya: Ankara Mutfak Kültürü Cilt:15 Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:37, Ankara 2008. pp:207-248.

Sürücüoğlu MS, Akman M. Türk mutfağının tarihsel gelişimi ve bugünkü değişim nedenleri. Standart Dergisi 1998;439:42-53.

Sürücüoğlu MS, Özçelik AÖ. Eski Türk besinleri ve yemekleri. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar 2005. Cilt-12. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayın No: 34. Ankara, Birlik Matbaacılık; 2005. s. 7-54.

Sürücüoğlu MS. Osmanlı İmparatorluğunda Mutfak Teşkilatı, Protokol, Tören ve Şenlik Yemekleri. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayın No:23, Ankara 1999. s. 49-81.

Tezcan M. Türklerde yemek yeme alışkanlıkları. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları:41, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:12. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi; 1982. s. 113-132.

Yıldız F. Kayseri yöresi düğün ve evlilik adetlerinde yeme-içme kültürü. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Dosya: Ankara Mutfak Kültürü Cilt:15 Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:37, Ankara 2008. pp:415-428.

BÖLÜM 5

TÜRK MUTFAĞINDA GELENEKSEL ARAÇ GEREÇLER

Doç. Dr. Emel MEMİŞ KOCAMAN

TÜRK MUTFAĞINDA GELENEKSEL ARAÇ GEREÇLER

İnsanoğlu varlığını sürdürmek için mevcut besin maddelerini tüketerek, ihtiyaç duyduğu besin öğelerini vücuduna sağlamak zorundadır. Tarih boyunca beslenme gereksinimi; temel fiziksel ihtiyaçları karşılama önceliği ile beraber, psikolojik, sosyal, toplumsal ve kültürel etkilerle yenilik ve çeşitlilik arayışına yol açmıştır. Böylece milletlere özgü mutfak kültürleri şekillenmiştir.

"Türk Mutfağı"; Çin Mutfağı ve Fransız mutfağı ile birlikte Dünya'da en zengin üç mutfak kültüründen biridir. Mutfak kültürünün zenginliği mevcut hammaddelerin değişik işlemlerden geçirilerek ürün çeşitliliği sağlanması ile gelişmiştir. Gıda maddelerinin değişik ürünlere dönüştürülmesi; gıda maddesinin yapısını tanımayı, gıda maddesine uygulanan işlemlerin etkisini keşfetmeyi, farklı üretim ve işleme teknikleri geliştirmeyi, farklı karışımlar oluşturmayı ve gıda maddelerine sanatsal bir yaklaşımla muamele etmeyi gerektirir.

Başarılı ve çeşitli ürünler işleyebilmek bütün bilgi, birikim ve tecrübenin yanı sıra yardımcı araç-gereçler ile mümkündür. *"Alet işler, el övünür"* atasözümüzde vurgulandığı gibi zengin mutfak kültürümüzü oluşturan gelişmiş işleme teknikleri ve ürün çeşitliliğinde mutfak araç-gereçlerimizin zenginliği, çeşitliliği ve gelişmişliği önemli bir paya sahiptir.

Geleneksel mutfak kültürümüzde kullanılan araç-gereçlerin yapımında en çok kullanılan malzemeler; ağaç, toprak, taş, bakır ve demirdir. Yazılı kaynaklardan ve müzelerde sergilenen eserlerden anlaşıldığı üzere cam, seramik, çini ürünler de bulunmaktadır. Ancak bu malzemelerin araç-gereç yapımında çok sık ve yaygın kullanılmadığı söylenebilir. Cam, seramik, çini ve porselenden yapılan mutfak araç-gereçlerinin kullanımları günümüze yakın dönemlerde yaygınlaşmıştır. Ayrıca hayvan derisinden yapılan tulumlar, hayvan yününden, derisinden ve kılından dokunan ürünler ile pamuklu dokuma bezler de mutfak ile ilgili işlerde kullanım bulmuştur.

Türk mutfağında yaygın olarak kullanılan geleneksel mutfak araç gereçleri, yiyecek ve içeceklerin üretim aşamaları dikkate alınarak; hazırlamada kullanılanlar, pişirmede kullanılanlar, serviste kullanılanlar ve saklamada kullanılanlar olmak üzere gruplandırılarak değerlendirilmiştir. Her bir üretim aşamasında yaygın olarak kullanılan geleneksel mutfak araç-gereçlerinin (yöreden yöreye bazı farklılıklar göstermekle birlikte) genel bilinen isimlerine, özelliklerine ve kullanım alanlarına yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

Baysal A,Merdol TK, Ciğerim N, Sacır FH, Başoğlu S. Türk Mutfağından Örnekler. 4. baskı Ankara, Hatipoğlu Yayınevi; 2005.

Doğruol H. Ayaş mutfak etnoğrafyasında dokuma ve örgü eşyaların yeri üzerine bir deneme. Ed. Toygar K, Toygar NB. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar Dosya: Ankara Mutfak Kültürü. 1. baskı Ankara, Birlik Matbaası; 2008. p. 15-22.

Karpuz E. Akşehir evinde mutfak mimarisi ve etnografyası. Ed. Toygar K, Toygar NB. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar Dosya: Ot Kültürü ve Yemekleri Etnik Mutfaklar Yöresel Mutfaklar. 1. baskı Ankara, Birlik Matbaası; 2005. p. 411-450.

Koşay HZ, Ülkücan A. Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı. 1. baskı Ankara,MEB Basımevi; 1961.

Memiş E, Ersoy Y. Geleneksel gıda muhafaza yöntemleri. 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (38. ICANAS), 10-15 Eylül 2007, Ankara-Türkiye. Maddi Kültür, II. Cilt. 1. baskı Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 4/2; 2008. p. 885-900.

Ögel B. Türk Kültür Tarihine Giriş III Türklerde Ev Kültürü. 1. baskı İstanbul, Milli Eğitim Basımevi; 1978.

Ögel B. Türk Kültür Tarihine Giriş IV Türklerde Yemek Kültürü. 1. baskı İstanbul, Milli Eğitim Basımevi; 1978.

Türk Dil Kurumu (TDK). Büyük Türkçe Sözlük. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts. Erişim: Kasım 05-28, 2016.

BÖLÜM 6

AİLE VE ZİYAFET SOFRASI DÜZENLERİ VE SERVİSLERİ

Doç. Dr. Menekşe CÖMERT

Yemek pişirmek eski tavalar ile öğrenilir.

Alman Atasözü

AİLE SOFRASI KAVRAMI

Beslenme insanın var olmasıyla ortaya çıkan en temel gereksinimidir. Aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları olan temel bir işlevdir. Beslenme ile ilgili yanlış uygulamalar insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir ve beslenme sorunlarını oluşturmaktadır. Toplumların karşılaştıkları sorunların başında geldiği de bilinmektedir. Bireyin fizyolojik ve biyolojik işlevlerini gerçekleştirebilmesi için gereken besin maddelerinin sağlanması, miktarı, bileşimi ve bireylere göre dağılımı toplumu bütünüyle etkileyen bir sorundur.

Beslenme, aynı zamanda kişiden kişiye, bölgeden bölgeye, toplumdan topluma farklılıklar gösteren bir dizi kültürel öğeyi meydana getiren önemli bir kültür sistemidir. Bu kültür sisteminin adı "yemek kültürü" dür. Yemek kültürü, bir toplumda yiyeceğin üretilmesinden tüketilmesine kadar izlediği serüven ve bu serüvene bağlı olarak ortaya çıkan maddi-manevi kültür öğelerinin oluşturduğu önemli bir kültürel sistemdir.

Yemek yemek ise insanların vazgeçemediği temel ihtiyaçlardan biridir. Türk mutfağının ve yemek kültürünün birikimi tarihi süreçteki kültürel birikimin verdiği çeşitlilik ile coğrafyanın ve iklimlerin ortaya koyduğu zenginlik sonunda geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Bir toplumun sahip olduğu kültürel değerler, toplumların yaşam biçimlerinde ne kadar etkiliyse yeme içme alışkanlıklarında da bir o kadar etkilidir. Dolayısıyla bir toplumun yeme içme alışkanlıkları, yaşadığı yörenin coğrafik, tarımsal ve sosyo-kültürel özelliklerinin yanı sıra başka toplumlarla olan etkileşiminden de etkilenmektedir. Farklı toplumların farklı yeme içme alışkanlıkları olduğu günümüzde de görülmektedir. Türkler, tarihte yer almaya başladıkları andan itibaren, beslenmeye önem vermişler, yeme içme sosyal hayatlarında her zaman önemli bir faktör olmuştur. Bundan dolayıdır ki Türk idarecileri, halkını aç ve çıplak bırakmamayı ana ilke olarak görmüşlerdir. Bu sebepten dolayı Türk toplumunda aile sofraları her dönemde önemini korumuştur.

Aile ortamı, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içerisinde yer aldığı, yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakım ve desteğin ona sunulduğu sosyal bir ortamdır. Aile kavramı bireylerin olumlu davranış özelliklerini kazandığı ve geliştirdiği bir ortam olarak da değerlendirilebilir. Bireylerin olumlu davranış özelliklerini kazandığı yerlerin başında da aile sofraları gelmektedir. Tüm ailenin bir araya geldiği önemli günlük olayların konuşulduğu sofralar kişilerin gelişimi üzerinde de önemli bir yere sahiptir. İnsanların yaşamları boyunca sosyalleşme olgusu içerisinde hep aile sofraları önemli olmuştur. Sadece çekirdek aile olarak paylaşımda değil dost ve akrabaların da yer aldığı kalabalık sofralar da dikkat çekmiştir. Türk toplumundaki insan yaşamında önemli olan doğum, düğün ve ölüm gibi önemli olaylarda da hep yemek yeme olgusu üzerinde kuruludur. Bununla birlikte bu sofralarda örf, adet, gelenek ve görenekler de etkili olmaktadır. Yöresel yemek yeme alışkanlıkları yine bu sofralarda önemli olmaktadır.

KAYNAKLAR

Haydaroğlu İ, Osmanlı Saray Mutfağından Notlar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2003; cilt:22, sayı:34, 4-9.

Beşirli H, Yemek, Kültür ve Kimlik, Milli Folklor Dergisi, 2010; Yıl:22, sayı: 87, 157- 169.

Bilgin A, Osmanlı Döneminde İstanbul Mutfak Kültürü, Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 47-48, 2011; 229-245.

Denizer D, Konaklama İşletmelerinde Yiyecek İçecek Yönetimi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005, s.19.

Ersan M, Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı, Tarih İncelemeleri Dergisi, 2006; Cilt XXI, Sayı:2: 77-92.

Gökdemir A, Mutfak Hizmetleri Yönetimi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005, s.20.

Güler S, Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı :26, 2010; 24-30.

Güvenç, B, Yemek. Kültür ve Yemek Kültürü Eskimeyen Tatlar, Türk Mutfak Kültürü, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul; 1996: s.15-16.

Kılınç O, Çavuş Ş, (Ed: Sarıışık M, Çavuş Ş, Karamustafa K) Profesyonel Restoran Yönetimi İlkeler, Uygulamalar ve Örnek Olaylar, 1.Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2010, s.1.

Kızıldemir Ö, Öztürk E, Sarıışık M, Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014; Cilt:14, Yıl:14, Sayı:3, 14: 191-210.

Koçak N, Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi, 3. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006, s.107-116.

Kozak M A, Çakıcı A C, Kozak N, Azaltun M, Sökmen A, Sarıışık M, Çetinsöz B C,(Ed: Kozak N), Otel İşletmeciliği, 2.Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008, s.310.

Kurt N, Yiyecek ve İçecek Servisi, Birinci Baskı, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.2.

Milli Eğitim Bakanlığı Yiyecek İçecek Hizmetleri Kuver Açma (Megep 2011) Erişim: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Kuver%20A%E7ma.pdf Erişim Tarihi:15.03.2016

Özmen S K, Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2004; cilt: 37, sayı: 2, 27-39.

Sevinç N, Ziyafet ve İkram Yönetimi, 1. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004, s.3.

Sökmen A, Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi ve İşletmeciliği, 3. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 123.

Sönmez R, 4 ve 5 Yıldızlı Konaklama işletmelerinde Banket (Ziyafet) Hizmetleri Yönetimi (Ankara İlinde Bir Uygulama), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008, Balıkesir, s.34.

Şanlıer N, Cömert M, Durlu Özkaya F, Gençlerin Türk Mutfağına Bakış Açısı, Milli Folklor Dergisi, 2012; Yıl:24 Sayı:94: 152-161.

Tavmergen I G, Aksakal E G, Kongre ve Toplantı Yönetimi, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., Ankara, 2004, s.196-202.

Türk H, Şahin K, Antakya Geleneksel Yemek Kültürü, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2004; Cilt 1 Sayı,2 :1-17

Yıldız M, Türk Resmi Ziyafet Kültüründe Zirve: Fransa İmparatoriçesi Eugenie Onuruna Verilen Muhteşem Ziyafetler(1869), Milli Folklor Dergisi, 2014, Yıl:26, Sayı:102: 124-137.

Yılmaz Y, Konaklama ve Ağırlama İşletmelerinde Servis Tekniği ve Yönetimi, 5. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006, s.88-104.

BÖLÜM 7

MODERN TÜRK MUTFAĞI MODİFİKASYON SÜRECİ

Doç. Dr. Ümit SORMAZ

Yeni bir yemeğin bulunuşu, insanı, yeni bir yıldızın bulunuşundan çok daha mutlu kılar.

Brillat SAVARIN

MODERN TÜRK MUTFAĞI

"Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları oluşturmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü" olarak tanımlanan kültür, toplumdan topluma, yöreden yöreye farklılık gösterse de bir toplumun sahip olduğu maddi, manevi değerlerin tümü ve yaşam tarzı olup; yaratıcılık, icat ve geleneklerin bir araya gelerek oluşturduğu bir bütündür.

Toplumlara özgü kültürel özellikler uzun bir zaman sürecinin getirdiği birikimler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Değişim, bireyler toplumlara ait kültürel etmenlerden etkilendiği için oluşum gibi uzun süreli olmaktadır.

Bir uygarlık belirtisi olup, kültürün vazgeçilmez ögesi haline gelen mutfak ve beslenme yaşam biçiminin değişmesi nedeniyle değişime uğramaktadır. Öncelikle, turizm işletmeleri ülkenin kapılarını dış turizme açmaya başladığı tarihlerde turistlere alıştıkları yemeklerin verilmesi taraftarıydılar. Zaten mevcut aşçılar da Türk mutfağı uzmanı değillerdi. Zaman ilerledikçe gelen turistlerin üç büyük mutfaktan biri olan Türk mutfağına ait yemekleri sormaları nedeniyle işletmelerin dikkati bu konuya çekilmiş oldu.

Turizm sektöründe konaklama faaliyetlerinin tamamlayıcısı olarak bilinen yiyecek içecek faaliyetlerinin iyi bir şekilde yerine getirilebilmesi, mutfak kültürünün gelen turistlere en iyi şekilde tanıtılmasıyla mümkün olacaktır. Türk mutfağının Türkiye'ye gelen yabancı turistlere tanıtılmasında büyük bir role sahip olan bu işletmeler, yiyecek ve içecekleri Türk mutfağına özgü bir şekilde hazırlaması, hazırlanan yiyeceklerin servisi, işletmenin faaliyetleri, işletmede çalışan personellerin niteliği gibi konular Türk mutfak kültürünü bilmeyen yabancı konukların sahip olacağı düşünceleri şüphesiz büyük ölçüde etkilemektedir. Ayrıca Türkiye'ye gelen misafirlere seçkin Türk yemeklerini tattırmak, geleneksel misafirperverlik anlayışıyla hizmet etmek Türk mutfağının tanıtılması açısından çok önemlidir.

Tüm dünyada insanları turizme yönelten birçok etken mevcutken, bunlar arasında merak, dinlenme ve eğlenme, kültür, spor, sağlık, inanç vb. etkenler ilk akla gelenlerdir. Bununla birlikte yöresel mutfak, ülke mutfağı, mutfak kültürü kavramları da kültür turizmi başlığı altında adından sıkça bahsedilmektedir. Her geçen gün bu konuya olan ilginin de arttığı görülmektedir. Bunun sonucunda, kültür turizminin önemli bir parçası haline gelen yiyecek içecek turizminde turistler otantik ve daha önce kazanmadıkları deneyimlere sahip olmak, ayrıca ziyaret edilen turistik bölgenin yöresel yiyecek ve içeceklerini tatmak istemektedirler. Özellikle yabancı turistlerin Türk Mutfağına ilişkin yapılan çalışmalarda; turistlerin çoğunun Türk Mutfağı yemeklerini denedikleri ve beğendikleri),ancak tanıtım açısından yetersiz buldukları saptanmıştır.

KAYNAKLAR

Akman M, Hasipek, S. Yabancı Turistlere Sunulan Yiyecek-İçecek Hizmetleri ve Yabancı Turistlerin Türk Mutfağı Hakkındaki Düşünceleri. 2000'li Yıllara Girerken Kapadokya'nın Turizm Değerlerine Yeniden Bir Bakış Hafta Sonu Semineri VI. Nevşehir: Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu; 1999.

Arman A. Türk Mutfak Kültürü Tanıtım Sorunu: Mengen Örneği. Düzce, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; 2011.

Arslan Ö. Yabancı Turistlerin Yiyecek İçecek İşletmeleri, Personeli ve Türk Mutfağına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Alanya Örneği. Ankara, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi; 2010.

Bozkurt S. Serkan Bozkurt'la Modern Türk Mutfağı. İstanbul, Alfa Yayınları; 2008.

Hassan A, Şanlıer N, Özkaya FD, Cömert M, Güçer E, Konaklıoğlu E, Pelit E. Yerli ve yabancı turistlerin Türk Mutfağında yer alan geleneksel hamur işi ve tatlıları bilme durumları. I. Uluslararası Adriyatik' ten Kafkaslar' a Geleneksel Gıdalar Sempzoyumu Bildiri Kitabı 2010; 975-979.

Güler S. Türk mutfağının değişim nedenleri üzerine genel bir değerlendirme. I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler 2007; 18-28.

Gülseçkin H. Avrupa'da Modern Türk Mutfağı Fırtınası. Aralık 22, 2015. Erişim Adresi: http://www.ascilardunyasi.com/Guests/NewsDetail.aspx?NewsId=20D64455D24DFF3E. Erişim Nisan 15, 2016.

Güneş G, Ülker Hİ, Karakoç G. Sürdürülebilir turizmde yöresel yemek kültürünün önemi. II. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler; 2008.

Gürbüz A. Safranbolu'ya gelen yerli turistlerin tatmin olma düzeyini belirlemeye yönelik bir araştırma. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi 2003;1:1-21.

Kırım A. Modern Türk Mutfağının genç şefi Eyüp Sevinç. Nisan 9, 2005. Erişim Adresi: http://www.hurriyet.com.tr/modern-turk-mutfaginin-genc-sefi-eyup-sevinc-310415. Erişim Nisan 14, 2016.

Macdonald H, Deneault M. National tourism & cuisine forum: Recipies for Success. Ottawa: Canadian Tourism Commission. Ağustos 15, 2008. Erişim Adresi: www.corporate.canada.travel/docs/research_and_statistics/product_knowledge/national_tourism_cuisine_report_final_e.pdf. Erişim Mart 11, 2016.

Oğuz O. Üçüncü Milletlerarası Yemek Kongresi Açılış Konuşması. Ankara, Konya Kültür ve Turizm Vakfı Yayını Bildiri Kitabı 7-12 Eylül; 1990.

Öter Z, Özdoğan ON. Kültür amaçlı seyahat eden turistlerde destinasyon imajı: Selçuk-Efes örneği. Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi 2005;2:127-138.

Özdemir B, Kınay F. Yabancı ziyaretçilerin Türk Mutfağına ilişkin görüşleri: Antalya'yı ziyaret eden Alman ve Rus turistler üzerine bir araştırma. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi 2004;2:1-34

Özdipçiner N. Türkiye'ye gelen turist profilindeki değişmeler. I. Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğ Kitapçığı 2000; 188-205.

Sandıkçı M. Termal Turizm İşletmelerinde Sağlık Beklentileri ve Müşteri Memnuniyeti. Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Sormaz Ü. Türk Mutfak kültürü tanıtımında düzenlenen turizm faaliyetlerinin işletmeler tarafından değerlendirilmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2016; 42: 2007-2015.

Şanlıer N, Arıkan B. Elazığ Mutfağından Unutulmak Üzere Olan Birkaç Yemek. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Yayın No:29; 2001.

Şanlıer N. Ankara-Kızılcahamam Mutfağında Yağlaç. Ankara, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar; 2004.

Şanlıer N. Yerli ve yabancı turistlerin Türk Mutfağı hakkındaki görüşleri. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 2005;1: 213-227.

Şanlıer N, Cömert M, Özkaya FD. Gençlerin Türk Mutfağına bakış açısı. Milli Folklor 2012;94:152-161.

TDK. Kültür. Güncel Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu. Eylül 26, 2006. Erişim Adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.571898cddb0293.76621748. Erişim Nisan 20, 2016.

Toygar K. Mutfak Dostları Yurdaer Kalaycı'nın Sevdası. Ankara, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar; 1993.

Tunç A, Saç F. Genel Turizm. Ankara, Siyasal Kitabevi; 2008.

Yücecan S. Ankara İli, İlçe ve Köylerinde Yaşayan Ailelerin Beslenme Kültürleri ve Etkileyen Etmenler. Ankara, VEKAM Yayınları; 1999.

BÖLÜM 8

TÜRK MUTFAĞININ SEKTÖR VE TURİZM ALANINDAKİ YERİ (TURİZMCİ GÖZÜYLE)

Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERT

GİRİŞ

Beslenme ihtiyacı, insanların en temel fizyolojik ihtiyaçlarından biridir. Beslenme ihtiyacının karşılanması yaşamın devamı için zorunlu olmakla beraber, insan sağlığını da etkileyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Dünya tarihinde var olmuş topluluk, ülke ve medeniyetlerin tükettikleri besin grupları, kullandıkları beslenme araçları, pişirme/sunum/saklama yöntemleri, beslenme alışkanlıkları, örf ve adetleri kültürlerinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Söz konusu alt kültür, yemek kültürü veya mutfak kültürü olarak kavramlaştırılmakta ve etnik grupların, ırkların, milletlerin, ülkelerin ya da coğrafyanın adıyla anılmaktadır. Türk mutfağı da birçok uygarlık ve devletin etkisiyle birlikte, Anadolu coğrafyasında yaşayan Türklerin mutfak kültürünü ifade etmektedir.

Göçebe yaşamdan yerleşik hayat tarzına geçilmesiyle, beslenme alışkanlıklarında yaşanan değişim, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte de yaşanmıştır. Sanayi devrimi ile geçimlik hayat ve bütünleşik zaman, yerini sabit süreli/ücretli çalışmaya bırakmış ve iş ile boş zaman birbirinden ayrılmıştır. Çalışma hayatında yaşanan değişimlerle birlikte gıda üretim ve yiyecek-içecek endüstrisi ve işletmeleri doğmuştur. İşletmelerde geçirdikleri süre boyunca toplu beslenme hizmetleri sunularak beslenme ihtiyacı karşılanırken; diğer taraftan çalışma sürecinde veya dışında iş nedeniyle yiyecek-içecek hizmetleri de sunulmaya başlanmıştır. Hizmet sektöründe faaliyet gösteren söz konusu yiyecek içecek işletmeleri, çalışma hayatında büyük ve çok çeşitli bir yer tutmakta ve önem arz etmektedir. Türk mutfak kültürü, çalışma yaşamındaki beslenme alışkanlıklarını etkilerken, çalışma hayatında yaşanan değişimler de Türk mutfak kültürünü etkilemiştir.

Yiyecek ve içecek etkinlikleri çalışma hayatından ayrılan boş zaman ve rekreasyon faaliyetlerinde de yer almaktadır. Bir boş zaman ve rekreasyon faaliyeti olarak seyahat ve turizm etkinliklerine gün geçtikçe daha fazla insan katılmaktadır. Rekreasyon ve turizm faaliyetlerinde de çalışma yaşamında olduğu gibi, beslenme ve sosyalleşme amacıyla yiyecek-içecek etkinlikleri önem arz etmektedir. Çalışma hayatında olduğu gibi Türk mutfağı, hizmet sektöründe, birçok işletme ile etkileşime girerek, birbirinden faydalanmaya ve birbirlerini etkilemeye devam etmektedir. Bu bölümde Türk mutfağının hizmet sektörü ve turizmdeki yeri hakkında bilgiler verilerek, birbirleriyle ilişkisi ve söz konusu yeme-içme hizmetlerindeki rolü incelenmiştir.

KAYNAKLAR

Akarçay, E., Suğur, N. (2015). Dışarıda yemek: Eskişehir'de yeni orta sınıfın fast-food yeme-içme örüntüleri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi.* 18(1), 1-29.

Akın, G., Özkoçak, V. ve Gültekin, T. (2015). Geçmişten günümüze geleneksel anadolu mutfak kültürünün gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi* 30, 33-52.

Akış Roney, S. (2011) Turizm: bir sistemin analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.

Akman, M. (1998). *Yabancı turistlerin Türk mutfağından beklentileri. Yararlanma durumları ve Türk mutfağının turizme katkısı üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: Ankara.

Arslan, Ö. (2010). *Yabancı turistlerin yiyecek içecek işletmeler, personel ve Türk mutfağına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi: Alanya örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü; Ankara: 2010.

ATO (Ankara Ticaret Odası). Lezzetli ülkenin lezzet haritası. Mayıs 1, 2008. Adres: http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1475 Kasım 28, 2016 tarihinde erişilmiştir.

Aytaç, Ö. (2002). Boş zaman üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12(1), 231-260.

Baysal, A. (1992) Türk mutfağında kışa hazırlık. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*; Ankara.

Birdir, K. ve Akgöl, Y. (2015) Gastronomi turizmi ve Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turistlerin gastronomi deneyimlerinin değerlendirilmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2): 57-68.

Cömert, M. ve Durlu-Özkaya, F. Gastronomi turizminde türk mutfağının önemi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 2014; 2(2): 62-66.

Denizer,, D. (2008). Türk Turizmin Gelişmesinde Türk mutfağının önemi; ve bugün için yapılması gerekenler. *II. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler*, 10-11 Nisan: Antalya.

Folgado-Fernández JA, Hernández-Mogollón, JM, Duarte, P. (2016). Destination image and loyalty development: the impact of tourists' food experiences at gastronomic events. Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism.

Güler, S. ve Olgaç, S. (2010). Lisans düzeyinde eğitim gören öğrencilerin tük mutfağının tanıtım ve pazarlamasına ilişkin görüşleri (anadolu üniversitesi turizm ve otel işletmeciliği yüksekokulu örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 28: 227-238.

Gümüş Dönmez, F. ve Bekar, A. (2016). Tüketicilerin dışarıda yemek yeme nedenlerine ilişkin bir değerlendirme. *NWSA Social Sciences,* 11(1): 1-15.

Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C. (2008). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi*. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Hudman, L.E. (1986). The travellers' perception of the role of food and eating in the tourist industry. In: The impact of catering and cuisine upon tourism. *36th AIEST Congress*, 31 August - 6 September: Montreux, Switzerland.

Kızıldemir, Ö., Öztürk, E. ve Sarıışık, M. (2014). Türk mutfak kültürünün tarihsel gelişiminde yaşanan değişimler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 14(3): 191-210.

Lertputtarak, S. (2012). The relationship between destination ımage, food ımage, and revisiting Pattaya, Thailand. *International Journal of Business and Management*, 7(5): 111-122.

Mankan, E. (2012). *Yabancı turistlerin Türk mutfağına ilişkin görüşleri: ege bölgesi örneği.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; Ankara.

Maviş, F. (2008). Endüstriyel Yiyecek Üretimi. 2. Baskı. Ankara, Detay Yayıncılık.

Neild, B. (2016). Irresistible cities: World's 25 top tourism destinations. Adres: http://edition.cnn.com/2016/01/28/travel/most-visited-cities-euromonitor-2016/ Aralık 4, 2016 tarihinde erişilmiştir.

Okumuş, B, Okumuş, F. ve McKercher, B. (2007). Incorporating local and international cuisines in the marketing of tourism destinations: The cases of Hong Kong and Turkey. Tourism Management, (28), 253-261.

Önçel, S. (2015). Türk mutfağı ve geleceğine ilişkin değerlendirmeler. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(43), 33-44.

Özçelik Heper, F. (2015) *Türk mutfağı*. Sarıışık, M. (Editör). Uluslararası Gastronomi (Temel Özellikler-Örnek Menüler ve Reçeteler) içinde. Geliştirilmiş ve gözden geçirilmiş 2. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık, 53-90.

Özdemir, B. ve Kınay, F. (2004). Yabancı ziyaretçilerin Türk mutfağına ilişkin görüşleri: Antalya'yı ziyaret eden Alman ve Rus turistler üzerine bir araştırma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 05-28.

Özdemir, B. (2010). Dışarıda yemek yeme olgusu: kuramsal bir model önerisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 21(2): 218-232.

Rimmington, M. ve Yüksel, A. (1998). Tourist satisfaction and food service experience: results and ımplications of an empirical ınvestigation. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 9(1): 37-57.

Sağır, A. (2016). Ölüm sosyolojisi bağlamında yemek, cenaze ve ölümün sofra pratikleri üzerine. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* (1), 271-298.

Sarıışık,, M. ve Özbay G. (2015). Gastronomi turizmi üzerine bir literatür incelemesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 26(2): 264-278.

Sert, S. (2012). *Otel işletmelerinde işgörenlerin iş doyumları ile müşterilerin hizmet kalitesi algılarının analizi: Tokat ilindeki 4 yıldızlı otellerde bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü; Ankara.

Seyitoğlu, F. ve Çalışkan, O. (2014). Turizm literatüründe türk mutfağı üzerine yapılan araştırmaların değerlendirilmesi. *Journal of Tourism And Gastronomy Studies,* 2(4), 23-35.

Sökmen, A. (2000). Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi. Ankara, Detay Yayıncılık.

Sürücüoğlu, M. S. ve Özçelik, A. Ö. (2007). Türk mutfak ve beslenme kültürünün tarihsel gelişimi. *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, 10-15 Eylül: Ankara.

Şanlıer, N. (2005). Yerli ve yabancı turistlerin Türk mutfağı hakkındaki görüşleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1): 213-227.

Tayfun, A. ve Tokmak, C. (2007). Tüketicilerin Türk usulü fast food işletmelerini tercih etme sebepleri üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 169-183.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) *Turizm İstatistikleri*. Adres: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do? alt_id=1072 Kasım 28, 2016 tarihinde erişilmiştir.

UNWTO (World Tourism Organization) *Tourism Highlights* - 2016 Edition. Adres: http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145 Aralık 4, 2016 tarihinde erişilmiştir.

BÖLÜM 9

TURİZM SEKTÖRÜNDE TÜRK MUTFAĞININ YERİ VE ÖNEMİ (DİYETİSYEN GÖZÜYLE)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKMAN

Engelsiz bir yol bulursanız, muhtemelen hiçbir yere gitmez.

Frank A. CLARCK

GASTRONOMİ VE GURME TURİZMİ

Turizm ülkeler arasındaki sosyal, siyasi ve ekonomik iş birliğinde önemli bir araç olmakla birlikte kültürel anlamda da toplumların birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlamanın yanı sıra, ülkelere tanıtım ve gelir elde etme açısından oldukça önemli yararlar sağlamaktadır. İnsanların turizm faaliyetlerinde bulunmalarında; dinlenme, eğlenme, kültür, spor, inanç, sağlık gibi birçok motif yer almaktadır. Kültür motifinin içeriğinde ülke mutfağı, yerel mutfak ve mutfak kültürü kavramları ön plana çıkan, turistik faaliyet sayılan kavramlar olmuştur. Turistler daha önce görmedikleri otantik ve kültürel değerleri görmek, deneyim kazanmak isteyebilirler ve bunun bir sonucu da, bir ülkenin yöresel yiyecek ve içeceklerini deneyimleme arzusu içinde olabilirler. Turistlerin belli bir süreyle kendi ortamından ve kültüründen uzaklaşarak bir destinasyona seyahat etmesi, bu destinasyonda konaklaması, yemesi, içmesi ve destinasyonda sunulan diğer faaliyetlere katılımı turistik deneyim olarak düşünülmekte ve turistik deneyim kısaca; turistlerin, ziyaretlerine karşı algılamalarını şekillendiren tüm faktörlerin birleşimi şeklinde açıklanmaktadır.

Gastronomi ise genellikle iyi pişirme ve yemek yeme sanatı olarak adlandırılmakla birlikte bazı araştırmacılar gastronomiyi kültür ve yiyecekler arasındaki ilişkinin çakışması olarak açıklamaktadır. Amerikan Restoranlar Federasyonu tarafından 2005 yılında yapılan bir araştırmaya göre turistik bir destinasyonda yapılan en popüler aktivitenin yiyecek tüketmek olduğu belirtilmiştir. İnsanlar yaşadıkları yerden daha çok, tatile gittikleri yerlerde yemeğe çıkmakta ya da çıkabilmektedir. Çalışmanın diğer bulguları ise yiyecek-içecek için seyahat eden turist ile tarihi ve kültürel yerlere ilgi duyan turistler arasında yüksek bir korelasyon olduğu, turistlerin yiyeceğe harcadıkları miktar ile kültürel etkinliklere harca-dıkları miktar arasında paralellik olduğu da ifade edilmektedir. Turizmde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için çeşitli alternatifler söz konusudur. Bölgelerin destinasyon bazında pa-zarlanması, hatta özel ilgi turizmi adı altında spesifik boyutlarda turizm faaliyetleri birçok ülke için büyük önem taşımaktadır. Bu noktada "gastronomi turizmi" birçok turizm çeşidi ile entegre edilebileceği gibi, tek başına da bir turizm çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gastronomi turizmi yeni bir turizm türü olmakla birlikte aslında çok uzun süredir yurt dışın-da destinasyon pazarlayan tur operatörleri ve seyahat acenteleri, gastronomiyi bir turizm ürünü olarak sunmaktadırlar. Bu anlamda, gastronomik zenginlikler destinasyon pazarla-ma aracı olarak da kullanılmaktadır. Gastronomik zenginliklerin, destinasyonların; mimari, iklim, fiyat ve diğer özellikleri ile birbirine benzer olduğu durumlarda, bir ürün farklılaştır-ma aracı olduğu bilinmektedir.

KAYNAKLAR

Akgöl Y. Gastronomi Turizmi ve Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı 2012.

Akman M, Mete M. Türk ve Dünya Mutfakları. Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya; 1998.

Akman M, Hasipek S. Yabancı Turistlerin Türk Mutfağı ile İlgili Tutum ve Davranışları. Beslenme ve Diyet Dergisi 1999;28/ 2: 47-53.

Akman M, Sayın N, Tol Ö. Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Seyahat ile İlgili Beklentileri ve Türk Mutfağından Yararlanma Konusundaki Düşünceleri ile İlgili Bir Araştırma. 6. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi 2008.

Aktaş A, Özdemir B. Otel İşletmelerinde Mutfak Yönetimi. Detay Yayıncılık, Ankara; 2007.

Albayrak A. Farklı Milletlerden Turistlerin Türk Mutfağına ilişkin Görüşlerinin Saptanması Üzerine Bir Çalışma. Journal of Yasar University 2013;30/8:5049- 5069.

Arlı M. Türk Mutfağına Genel Bir Bakış. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1982;19-33

Arman A. Türk Mutfak Kültürü Tanıtım Sorunu: Mengen Mutfağı Örneği. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış yüksek lisans tezi 2011.

Aslan H, Aktaş N. Turizm Ön Lisans Öğrencilerinin Gastronomi Turizmine Yönelik Tutumları ve Gastronomi Davranışlarının Belirlenmesi. E-Journal Of New World Sciences Academy 2011;6/3:363-373.

Chaney S, Ryan C. Analyzing the Evolution of Singapore's World Gourmet Summit: An Example of Gastronomic Tourism. International Journal of Hospitality Management 2012;31:309– 318.

Cömert M, Özkaya FD. Gastronomi Turizminde Türk Mutfağının Önemi. Journal of Tourism and Gastronomy Studies 2014; 2/2:62-66.

Göker G. Destinasyon çekicilik unsuru olarak gastronomi turizmi: Balıkesir ili örneği. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2011.

Guzman LT, Canizares SS. Gastronomy Tourism and Destination Differentiation: A Case Study in Spain. Review of Economics& Finance 2011.29:63-72.

Güler S. Türk Mutfağının Değişim Nedenleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. 1. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler 2007.

Güler S. Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2010;26:24-30.

Güler S, Olgaç S. Lisans Düzeyinde Eğitim Gören Öğrencilerin Tük Mutfağının Tanıtım ve Pazarlamasına İlişkin Görüşleri (Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu Örneği). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2010;28:227-238.

Güzel Şahin G, Ünver G. Destinasyon Pazarlama Aracı Olarak "Gastronomi Turizmi": İstanbul'un Gastronomi Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma. Journal of Tourism and Gastronomy Studies 2015;3/2:63-73.

Jeuring JHG, Peters KBM. The influence of the weather on tourist experiences: Analysing travel blog narratives. Journal of Vacation Marketing 2013;19/3:209-219.

Johns N, Kivela J. Perceptions of the first time restaurant customer. Food Service Technology 2001;1/1:5-11.

Johns N, Clarke V. Mythology analysis of boating tourism. Annals of Tourism Research 2001;28/2:334-359.

Kadıoğlu Çevik N. Türk Mutfağının, Akdeniz Mutfak Kültürünün Genel Özellikleri Yönünden Değerlendirilmesinin Önemi. Beşinci Milletlerarası halk Kültürü Kongresi Bildirileri 1997.

Kesici M. Kırsal Turizme Olan Talepte Yöresel Yiyecek ve İçecek Kültürünün Rolü. KMÜ Sosyal ve Ekonomİk Araştırmalar Dergİsi 2012;14/23:33-37.

Kim YG, Aves A. Construction and validation of a scale to measure tourist motivation to consume local food. Tourism Management 2012;33:1458-1467.

Kivela J, Crotts JC. Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination. Journal of Hospitality and Tourism Research 2006;30/3:354-377.

Kılıç N. Türk Mutfağının Ege-Akdeniz Karakterinin Kültürel ve Turistik Açıdan İncelenmesi: Ayvalık Örneği. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi 2010.

Köroğlu A, Köroğlu O, Sarıoğlan M. Türk Mutfağının Tanıtılmasında Profesyonel Turist Rehberlerinin Rolüne İlişkin Ampirik Bir Çalışma. I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler 2007.

Maviş F. Endüstriyel Yiyecek Üretimi. Detay Yayıncılık. Ankara; 2003.

Mil B. Yemek Pişirmede Gastronomiye Uzanan Bakış Açısıyla Küreselleşen Yemek. 3. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler 2009.

Okumuş B, Okumuş F, Mckercher B. İncorporating Local and İnternational Cuisines in The Marketing of Tourist Destinations: The Cases of Hong Kong and Turkey. Tourism Management 2007;28:253-261.

Özdemir B. Antalya Yöresindeki Konaklama İşletmelerinde Türk, Fransız ve İtalyan Mutfaklarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma. DAÜ Turizm Araştırmaları Dergisi 2003;4/1-2:37-58.

Özdemir B, Kınay F. Yabancı Ziyaretçilerin Türk Mutfağına İlişkin Görüşleri: Antalya'yı Ziyaret Eden Alman ve Rus Turistler Üzerine Bir Araştırma. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi 2004;2:5-28.

Plummer R, Telfer D, Hashımoto A, Summers R. Beer Tourism in Canada Along The Waterloo-Wellington Ale Trail. Tourism Management 2005;26/3:447-458.

Schulp JA, Tirali İ. Studies in İmmigrant Restaurants I: Culinary Concepts of Turkish Restaurants in the Netherlands. Journal of Culinary Science and Technology 2008;6/2-3:119-150.

Seyitoğlu F, Çalışkan O. Turizm Literatüründe Türk Mutfağı Üzerine Yapılan Araştırmaların Değerlendirilmesi Journal of Tourism And Gastronomy Studies 2014;2/4:23-35.

Sürücüoğlu MS, Akman M. Türk Mutfağının Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Değişim Nedenleri. Standart Ekonomik ve Teknik Dergi 1998;439:42-53.

Sürücüoğlu MS, Özçelik AÖ. Türk Mutfak ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi. 38. ICANAS Kongre Bildirileri 2007;III:1289-1310.

Şanlıer N. Yerli ve Yabancı Turistlerin Türk Mutfağı Hakkındaki Görüşleri. GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 2005;25/1:213-227.

Üner HE. Her şey Dahil Sistemde Türkiye Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2014.

BÖLÜM 10

TÜRK MUTFAĞI'NA ÖZGÜ ÇORBALAR

Doç. Dr. Aybuke CEYHUN SEZGİN

TÜRK MUTFAĞI

Her milletin ve ülkenin kendi yapısı, kültürü, gelenek, görenek ve alışkanlıklarına göre şekillenen bir mutfağı bulunur. Dünyanın tanınmış mutfakları arasında yer alan Türk Mutfağı ise yüzlerce yıllık tarihsel bir geçmişe sahiptir. Bu tarihsel süreç içinde ortaya çıkan değişimler, yaşanılan coğrafyanın ürün çeşitliliği üzerine etkisi, dinler, gelenek ve görenekler ile kültürler arası etkileşimden kaynaklanan birikim, Türk Mutfak kültürünün temelini oluşturmaktadır. Ayrıca mutfak mimarisi, kullanılan araç gereçler, yemek çeşitleri, kış için hazırlanan yiyecekler, pişirme teknikleri, sofra düzeni ve servis şekilleri Türk Mutfak kültürünün oluşmasında diğer etmenler arasında yer alır.

Geleneksel Türk Mutfağı'nın devamı olarak bilinen Anadolu Selçuklu ve Beylikleri döneminde; et ve etten yapılan çeşitli çorbalar (kelle ve paça gibi),süt ve süt ürünleri, buğday, arpa, yulaf, çavdar gibi hububatlar, ekmek ve yufkalar, pirinçten yapılan ve bazen de et ve sebzenin ilave edildiği pilavlar ve çeşitli sebzeler mutfak kültürünü oluşturan temel yiyeceklerdendir. Türk mutfağı yemek çeşitleri, tadı, lezzeti, görünümü ve özellikleri bakımından diğer ülke mutfaklara göre farklılıklar göstermektedir.

Türk Mutfağı'nda yer alan yemekleri içerik ve yapılış teknikleri açısından; çorbalar, et yemekleri, etli sebze yemekleri, diğer sebze yemekleri, etli kurubaklagil yemekleri, zeytinyağlı yemekler, pilavlar, börekler, salatalar ve tatlılar gibi çok çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Kitabın bu bölümünde Türk Mutfağı'na özgü çorbalar hakkında bilgi verilmektedir.

KAYNAKLAR

Acar Tek, N. Sürücüoğlu, M.S. (2014). Basılmış Olan İlk Türk Yemek Kitabı "Melceü't -Tabbâhin" Gazi Türkiyat, Bahar, (14): 225-229.

Altun, İ. (2015). Kahramanmaraş-Elbistan'da Geleneksel Olarak Yapılan Tarhana ve Tarhana Çorbası. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5(1): 45-49.

Anonim. (2011). Çorbalar. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. 45 sayfa. Ankara.

Anonim. (2011). Türk Mutfağının İncisi: Çorba. Kobifinans Dergisi, 21.

Anonim. (2011). Fond ve Temel Çorbalar. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. 99 sayfa. Ankara.

Arlı, M., Gümüş, H. (2007). Türk Mutfak Kültüründe Çorbalar. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, 143-157.

Arlı, M. (1982). Türk Mutfağına Genel Bir Bakış. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 19-33.

Artık, N., Poyrazoğlu, E., Konar, N. (2008). Turkish Cuisine. The Ministry of Health, General Directorate of Primary Health Care, Department of Nutrition and Physical Activity, Kuban Maatbaacılık Yayıncılık, Ankara.

Artun, E. (1998). Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemeklerinden Örnekler. Çuktob Yayınları, Adana, 91.

Batu, A. (2015). Türk-İslam Kültüründe ve Günümüz Dengeli, Sağlıklı ve Helal Beslenmede Hz. Muhammed Öğretisi. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Winter, 10 (2): 69-10.

Birer, S., Tulgar, H. (1990). Kayseri İli'nin Yemek Alışkanlıkları, Tipik Yemek Tarifleri, Standartlaştırılması ve Kullanılan Mutfak Araçları. Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Türk Mutfağı Özel Sayısı, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:141, Ankara, 9-19.

Çoksaygılı, N., Başoğlu, F. (2011). Bursa Piyasasında Satılan Hazır Toz Çorbaların Mikrobiyolojik ve Bazı Kimyasal Özellikleri. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 25 (1): 87-95.

Çomaklı, Z. (2003). Karlar Ülkesinin Damak Tadı. Erzurum Yöre Yemekleri. Bizim Büro Basımevi, 1. Baskı, Ankara.

Doğanbey, N. (1989). Türk Mutfak Kültürü. İkinci Milletlerarası Yemek Kongresi, 3-10 Eylül 1989, Bildiri Kitabı, Güven Matbaası, Ankara.

Ertaş, Y., Gezmen-Karadağ, M. (2013). Sağlıklı Beslenmede Türk Mutfak Kültürünün Yeri. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2 (1): 117-136.

Gezmen-Karadağ, M., Çelebi, F., Ertaş, Y., Şanlıer, N. (2014). Geleneksel Türk Mutfağından Seçmeler: Besin Ögeleri Açısından Değerlendirilmeleri. Detay Yayıncılık. Ankara, 237 sayfa.

Güler, S. (2010). Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26: 24-30.

Gürsoy, D. (2011). Kuzeyden Güneye Doğudan Batıya Yöresel Mutfağımız. 4. Baskı, Oğlak Yayınları, İstanbul.

Halıcı, N. (2009). Türk Mutfağı. Türk Mutfağı'nın Temel Eğitim ve Uygulama Kitabı. Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti., İstanbul.

Kılıç, N. (2010). Türk Mutfağının Ege-Akdeniz Karakterinin Kültürel ve Turistik Açıdan İncelenmesi: Ayvalık Örneği. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü. Uzmanlık Tezi, Ankara, 92 sayfa.

Kut, G., Kut, T. (2015). Melceü't-Tabbâhin Aşçıların Sığınağı. Yazar Mehmed Kamil. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları:57, Pasifik Ofset, İstanbul, 61-64.

Kut, G. (1989). Türk Mutfağında Çorba Çeşitleri. İkinci Milletlerarası Yemek Kongresi, 3-10 Eylül 1989, Bildiri Kitabı, Güven Matbaası, Ankara.

Sağır, A. (2012). Bir Yemek Sosyolojisi Denemesi Örneği Olarak Tokat Mutfağı. Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Fall, 7 (4): 2675-2695.

Sefercioğlu, N. (1985). Türk Yemekleri 18. Yüzyıla Ait Yazma Bir Yemek Risalesi. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 63, Feryal Basımevi, Ankara.

Sürücüoğlu, M.S., Özçelik, A.O. (2005). Eski Türk Besinleri ve Yemekleri. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Cilt:12, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayın No:34, Ankara, 7-54.

Un, H. (2009). Turizmin Çeşitlendirilmesi Açısından Geleneksel Türk Mutfağının Değerlendirilmesi. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, 63 sayfa.

Yerasimos, M. (2014). 500 Yıllık Osmanlı Mutfağı. Boyut Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. 13. Baskı, İstanbul.

BÖLÜM 11

ET VE SAKATAT YEMEKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜLLÜ

Vegan olmayı bırakın ve yediğiniz yemekten zevk almaya bakın...

Jamie OLIVER

ETİN YAPISI, TÜRK MUTFAĞINDAKİ YERİ VE KULLANIM ŞEKİLLERİ

Türk milleti, tarih sahnesinde yer aldığından beri dünyanın en eski ve köklü mutfağını zeki, renkli ve anlayışlı kişiliğiyle yoğurmuş, böylece kendine has özelliklere sahip Türk Mutfağının farkını ortaya koymuştur. Türkler tarih boyunca hayvancılıkla uğraşmış; hayvancılığı ekonomik bir geçim kaynağı olarak görmenin yanı sıra birinci derecede gıda maddesi olarak kullanmışlardır. Bu özelliklerini Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar yaşadıkları tüm coğrafyalarda devam ettirmişlerdir. Özellikle koyun, keçi ve sığır gibi hayvanlar, Türk göçebe yaşam kültüründe yetiştirilip tüketilen et türlerinin başında gelmektedir.

Türk Mutfağında ön plana çıkan yemekler genellikle etlerden oluşmaktadır. En lezzetli et yemekleri ise genellikle koyun, kuzu, keçi, oğlak, sığır ve dana etlerinin yumuşak ve kıymetli bölgelerinden hazırlanmaktadır. Et doğrudan ateşe tutularak, yağlı kâğıt içinde, sac üzerinde, çömlekte, tencerede, güveçte, eti kuyuya sallandırarak, çöp veya şişe geçirilerek, tandırda, fırında vb. çeşitli yöntemlerle pişirilebilir. Yapılış şekline göre çömlek kebabı, kuyu kebabı, şiş kebabı, Urfa kebabı, Tokat kebabı gibi isimler alır.

KAYNAKLAR

Akman, M. (2001). Silifke yöresi geleneksel yemeklerinin tespiti ve Türk mutfağına kazandırılması. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları; (29): 9-54.

Arlı, M. (1981). Türk mutfağına genel bir bakış. Türk Mutfağı Sempozyum Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları; (41): 19-33.

Baysal, A. (1993). Türk yemek kültüründe değişmeler, beslenme ve sağlık yönünden değerlendirme. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları; (3): 12-20.

Baysal, A. (2007). Beslenme. 11. Baskı, Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Baysal, A. ve Criss, W. (1999). Kanserden Korunmak İçin Beslenme Rehberi. 1.Baskı, Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Bozkurt, H. ve Erkmen, O. (2002). Effect of starter cultures and additivesan the quality of Turkish style sausage (sucuk). *Meat Science.* (61): 149-156.

Cıbıroğlu, Y. (2006). Senin ciğercisi. *Yemek ve Kültür*. (6):142-151.

Doğu, S.Ö. ve Sarıçoban, C. (2015). Et kurutma teknolojisi ve dünyada tüketilen bazı kurutulmuş et ürünleri. *J Food Health Sci.* 1 (3): 103-117.

Dumanlı, P. (2013). Offal: as a food culture in Istanbul cuisine. Istanbul Bilgi University Institute of Social Sciences, MA in Cultural Studies.

Helou, A. (2011). The Fifth Quarter: An Offal Cookbook. London, Absolute Press.

Heper, F.Ö. (2015). Türk mutfağı. İçinde: Sarıışık, M., Özbay, G. Editörler. Uluslararası Gastronomi. 2. Baskı, Ankara: Detay Yayınları, s. 53-90.

Işın, P.M. (2010). Osmanlı Mutfak Sözlüğü. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kostandov, G.P. (2011). İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul, Geçmişten Günümüze Osmanlı Bakiyesi Bulgarlar Üzerine Bir Araştırma 1800-2000. İstanbul: Kreatif Yayınları.

McLagan, J. (2011). Odd Bits (How to Cook the Rest of the Animal). Berkeley: Ten Speed Press.

Megep, (2006). Türk mutfağına özgü et ve sakatat yemekleri. Yiyecek İçecek Hizmetleri, Ankara.

Megep, (2011). Türk mutfağına özgü et ve sakatat yemekleri. Yiyecek İçecek Hizmetleri, Ankara.

Merdol, T.K. (1997). Yabancı gözünde Türklerin beslenme alışkanlıkları. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları; (10): 119-138.

Ögel, B. (1981). Türk mutfağının gelişmesi ve Türk tarihi gelenekleri. Türk Mutfağı Sempozyum Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları; (41): 15-18.

Türkan, C. (2010). Aşçılık. 4. Baskı, Bolu: Cemalturkan Yayınları.

Türkan, C. (2012). Mutfak Teknolojisi. 5. Baskı, Bolu: Cemalturkan Yayınları.

BÖLÜM 12

AVCILIK VE AV HAYVANLARI

Dr Öğr. Üyesi Zuhal ÖZDEMİR YAMAN

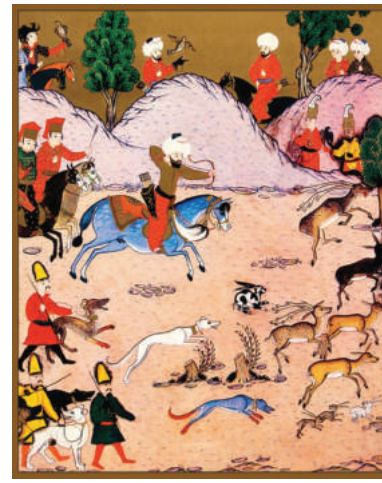

II. Bayezid'in avlanması.

Hünernâme I. Cilt.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE AVCILIĞIN TARİHİ KÖKENLERİ

Türk kültür tarihi bakımından önemli geleneklerden birisi avcılıktır. Geniş bozkır coğrafyasında büyük cihan devletleri kuran Türklerin, iktisadi hayatları temelde göçebe hayvan yetiştiriciliğine dayanmakla birlikte, süt ve süt ürünleri için besledikleri bu hayvanlardan hem uzun süre yararlanmak hem de yırtıcı hayvanlardan korumak noktasında avcılık zaruri bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Ögel (1978)'in aktardığına göre XI. yüzyıl Orta Asya Türkleri kışlık kavurma ihtiyacını kendi sürülerinden değil 'av etleri' ile sağlıyorlardı. Bu sebeple güzün büyük 'sürek avları' yapılmaktaydı. Türkler için avcılık, büyük miktarda yenilebilecek et ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, eğlence, spor, eğitim ve savaşa hazırlık niteliği taşımaktadır. Atı ehlileştirmeleri, atın üzerinde hakimiyetleri, öne ve arkaya dönerek ok atmaları, av süresince disiplin, görev taksimi, emre itaat, görevi eksiksiz tamamlama, doğa şartlarına uyum sağlama gibi bir takım askeri yeteneklerinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Avcılık, halk tabanına yayılan bir etkinlik olmakla birlikte, Asya Türk Devletleri, Selçuklu ve Osmanlı Sultanları da dahil olmak üzere devlet teşkilatında ve askeri organizasyonda görev yapanların ileri derecede ilgisini çekmiştir. Bu ilginin tarihi kökenleri ve kültürel işlevi avcılığın önemli ölçüde destelenmesini sağlayan yasal, askeri, çevresel ve ekolojik düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Avcılık nizamnameleri, fermanlar, Osmanlı Sarayı ve Yeniçeri Ocağı'nda avcılıkla ilgili özel birimlerin kurulması, özel avlanma alanlarının tahsisi, avcılık için özel kuşların ve cins köpeklerin yetiştirilmeleri bunun en somut örneklerindendir. İslamiyet öncesi, Türk inancında avın verimli ve başarılı geçmesi için gereken örf ve kaideler, avın Türk kültüründe dini bir boyutu olduğunu da göstermektedir. Anadolu coğrafyasında üretilen Dede Korkut Kitabı ve Orta Asya coğrafyasının kültürel ürünü Manas Destanı'nda avcılık kültürünün çeşitli izleri, avın kutsallığıyla bağlantılı inanışlar ve av hayvanlarıyla ilgili uygulamalar da bu kanıyı destekler niteliktedir. Gök-Türk çağını belgeleyen ve Moğolistan bölgesinde bulunan üç temel Türk yazıtında (Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk) av ve avcılık, beslenme, giyim ve para kaynağı, savaş talimi yapmak üzere düzenlenen bir aktivite, avlanan hayvanı yemenin kişiye hayvanın güç ve kuvvetini vereceğine olan inanç (töz), bir boyun saygı ve korku ilişkisi kurduğu canlıların bir başka boyun üyeleri tarafından türlü ritüellerle öldürülmesi bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Yazıtlarda av nesnesi olan hayvanlar geyik, tavşan, pars, kurt, karaca, domuz, ayı, ceylan, samur ve sincaptır. Tavşan ve kürkü için avlanan samur ve sincap dışında bu hayvanların ortak özelliği 'töz' olmalarıdır. Bu açıdan avlanmak, hem gıda teminini sağlamak hem de hayvan ruhları aracılığıyla boyların emniyetini sağlamak açısından oldukça önemli görülmüştür.

KAYNAKLAR

And, M. (2012). *16. yüzyılda İstanbul kent-saray-günlük yaşam.* (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bamunuge, H., Eeles, T., Furr, M., Patiar, S., & Rushton, D. (2006). *City&Guilds professional cookery*. P. Rabone (Ed.). UK: Heinemann.

Bayat, F. (2009). Sosyo-ekonomik bağlamlı avdan bozkır eğlence avlarına geçiş. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi,* 1 (1), 1-11.

Beşirli, H. (2012). Türk devlet sisteminde toplumsal düzenin inşaasında işlevselci bakış açısıyla 'ülüş' ve 'cilik' geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi,* 63, 337-358.

Bilgin, A. (2004). *Osmanlı saray mutfağı (1453-1650).* (1. Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Dağdeviren, M. (2008). Mazruf kebabı. A. Bilgin, Ö. Samancı (Ed.), *Türk mutfağı* içinde (s. 343). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Efendi, Turabi. (2005). *Osmanlı mutfağı* (Çeviren: Altay İltan Aktürk). İstanbul: Dönence Yayınları.

Güneş, Y. (2009). Av ve yaban hayatına karşı işlenen suçlar ve kabahatler: mukayeseli hukuka dayanan bir analiz. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 59 (2), 15-29.

Güven, Ö., & Hergüner, G. (1999). Türk kültüründe avcılığın temel dayanakları. *Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 32-49.

Hacıgökmen, A. M. (2012). *Türkiye Selçuklularında avcılık*. Konya: Kömen Yayınları.

Halıcı, N. (2007). *Mevlevi mutfağı*. İstanbul: Oğlak Yayınları

I. M. D'Ohsson. (2002). Umumiyetle yiyecekler. S. Koz (Haz.). *Yemek kitabı* içinde (s. 163-172). İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.

Işın, M. P. (2009). Osmanlı mutfağında av etleri. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi,* 1 (1), 450-456.

İlker, A. (2009). Tarihsel metinler bağlamında Türkçede 'av-et' ilişkisi. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi,* 1 (1), 457-463.

Kahraman, A. S. & Işın, M. P. (2006). *Tercüme-i Kenzü'l- İştihâ 15 yüzyıldan bir mutfak sözlüğü.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kaya, M. (2009). Dede korkut kitabı ve manas destanlarında av. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi,* 1 (1), 96-106.

Kut, C. (1997). *Melceü't Tabbâhîn (Aşçıların sığınağı).* İstanbul: Duran Ofset.

Kut, G. (2009). Aşçıların anahtarı-Miftahü't Tabbâhîn. *Yemek ve Kültür Dergisi*, 17, 119-127.

Küçükosmanoğlu, A., & Arslangündoğdu, Z. (2009). Türkiye'de avcılığın geleceği. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1 (1), 357-366.

Onay, İ. (2015). İslam öncesi Türk kültüründe avcılığın temelleri ve iktisadi, askeri, dini değeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 516-525.

Ögel, B. (1978). *Türk kültür tarihine giriş IV Türklerde yemek kültürü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Reindl-Kiel, H. (2006). Cennet taamları 17. Yüzyıl ortalarında Osmanlı sarayında resmi ziyafetler. S. Faroqhi, C. K. Neumann (Ed.), *Soframız nur hanemiz mamur Osmanlı maddi kültüründe yemek ve barınak* içinde (s. 55-109). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Sarı, N. (1982). Osmanlı sarayında yemeklerin mevsimlere göre düzenlenmesi ve devrin tababetiyle ilişkisi. *Türk mutfağı sempozyum bildirileri* içinde (s. 245-257). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Tezcan, S. (1998). *Bir ziyafet defteri*. İstanbul: Simurg Yayıncılık.

Türkan, C. (2010). *Mutfak teknolojisi.* (4. Baskı). Bolu: Cemal Türkan Yayınevi.

Türkmen, N. M. (2013). *Osmanlı'da av kültürü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

User, Ş. H. (2008). Göktürk yazıtlarında av. E. Gürsoy Naskali, H. Oytun Altun (Ed.), *Av ve avcılık kitabı* içinde (s. 29-44). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yarcı, G. (2009). Osmanlıda avcılık yasakları. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1 (1), 123-152.

Yerasimos, M. (2010). *500 yıllık Osmanlı mutfağı*. (5. Baskı). İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Yerasimos, M. (2011). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde yemek kültürü*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yılmaz Önder, S. (2009). Tevârîh-i Âl-i Selçuk'ta yeme-içme kültürü. *Yemek ve Kültür Dergisi,* 16, s. 102-114.

ONLİNE KAYNAKLAR:

http://www.internationalstyles.net/recipes/meat-cutting/deer-cutting.htm

http://www.kccnaturalfarms.com/shop/deer-processing-instructions.php

http://www.saltedandstyled.com/2013/01/02/how-to-butcher-a-rabbit/

BÖLÜM 13

KÜMES HAYVANLARI

Dr. Öğr. Üyesi Zuhal ÖZDEMİR YAMAN

Levni-Surname-i Vehbi-1720

KÜMES HAYVANLARI

Kümes hayvanları civciv, piliç, yarka, tavuk, ördek, hindi ve kaz gibi evcil çiftlik kuşları için kullanılan genel bir terimdir ve yenilebilir olan kümes hayvanlarının çoğunluğunu kanatlı hayvanlar oluşturmaktadır. Evcil tavşan da kümes hayvanları kategorisinde değerlendirilmektedir ve av hayvanları bölümünde bahsi geçen tavşan cinsleri gibi işlenmektedir. Kanatlı hayvanların modern pişirme yöntemlerine uyarlanabilir olması, lezzetinin herkes tarafından kabul edilebilir düzeyde olması ve kırmızı ete nispeten ucuz bir protein kaynağı olması tüketimini her geçen gün artırmaktadır. Hayvansal besin maddeleri ve mineralleri ile kanatlı hayvanlar, modern mutfakta sağlam bir yere sahip, popüler bir seçenektir. Diğer yandan kanatlı hayvanların kolesterol içeriği, kırmızı ete kıyasla çok daha azdır. Yağsız olan tavuk ve hindi göğüs etinin kalorisi düşük ve sindirimi kolaydır. Bu nedenle dengeli bir diyet için mükemmel protein kaynaklarıdır. Ördek, kaz ve hindi etinin (göğüs hariç) kalorisi yüksektir ve sindirimi zordur. Buna rağmen bu yağlar yüksek düzeyde doymamış yağ asitleri içerir. Ayrıca etleri önemli düzeyde B vitaminleri, potasyum ve fosfor da içermektedir. Tablo 1'de kanatlı hayvan etlerinin besin değeri verilmiştir.

Tablo 1. Kanatlı hayvan etlerinin besin değeri

100 gr yenilebilir porsiyon				Mineraller					Vitaminler			
Kanatlı hayvan tipi	Protein (g)	Yağ (g)	Kalori (kcal)	Kalsiyum (g)	Fosfor (mg)	Potasyum(mg)	Sodyum (mg)	Demir (mg)	A (µg)	B_1 (µg)	B_2 (µg)	Niasin (mg)
Besili Tavuk	20.6	5.6	144	12	200	359	82	1.8	39	83	160	6
Göğüs	22.8	0.9	109	14	212	264	66	1.1	60	70	90	10
But	20.6	2.4	113	15	188	250	95	1.8	150	100	240	5
Ciğer	22.1	4.7	142	18	240	218	68	7.4	12800	320	2490	11
Tavuk (12-15 haftalık)	18.5	20.3	274	11	178	400	50	1.4	32	60	170	9
Hindi	20.2	15.0	231	25	226	300	63	1.4	13	100	180	8
Genç Hindi	22.4	6.8	163	26	238	315	66	1.5	-	80	140	8
Göğüs	24.1	1.0	115	-	-	333	46	1.0	+	47	81	11
But	20.5	3.6	124	-	-	289	86	2.0	+	90	180	5
Ördek	18.1	17.2	243	11	187	292	80	2.1	*	300	200	*
Kaz	15.7	31.0	364	12	184	420	86	1.9	65	120	260	*
- uygun değil + eser miktar *rapor edilmemiş												

Kaynak: Anonim, (2009). Meat and game. Teubner edition, ISBN: 978-3-8338-1882-0, s. 143.

KAYNAKLAR

Anonim, (2009). *Meat and game*. Teubner Edition, ISBN: 978-3-8338-1882-0, 142-161.

Aral, Y., & Aydın, E. (2007). Türkiye'de kaz yetiştiriciliğinin ekonomik önemi ve kaz ürünlerinin değerlendirilme olanağı. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 78 (3), s. 31-38.

Bamunuge, H., Eeles, T., Furr, M., Patiar, S., & Rushton, D. (2006). *City&Guilds professional cookery*. P. Rabone (Ed.). UK: Heinemann.

Efendi, Turabi. (2005). *Osmanlı mutfağı* (Çeviren: Altay İltan Aktürk). İstanbul: Dönence Yayınları.

Halıcı, N. (2007). *Mevlevi mutfağı*. İstanbul: Oğlak Yayınları.

İşeri, Ö., & Erol, İ. (2009). Hindi etinden kaynaklanan başlıca bakteriyel infeksiyon ve intoksikasyonlar. *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 56, s. 47-54.

Purviance, J. (2009). *Weber's way to grill: the step-by-step guide to expert grilling.* Oxmoor House.

Samancı, Ö., & Croxford, S. (2006). *XIX. yüzyıl İstanbul mutfağı*. İstanbul: Medyatik Yayınları.

Şavkay, T. (2000). *Osmanlı mutfağı.* İstanbul: Şekerbank Yayınları.

Türkan, C. (2010). *Mutfak teknolojisi.* (4. Baskı). Bolu: Cemal Türkan Yayınevi.

Wilan, A. (1998). *Resimleriyle adım adım tavuk yemekleri*. (Çeviren: Ercan Tuzcular). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yeğen, M. E. (1984). *Alaturka/alafranga yemek öğretimi* (Birinci Cilt). Ankara: İnkilap ve Anka Kitabevleri.

Yerasimos, M. (2010). *500 yıllık Osmanlı mutfağı*. (5. Baskı). İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Online kaynaklar

http://www.tarim.gov.tr/Konular/Hayvancilik/Kanatli-Yetistiriciligi 30 Ocak 2017 tarihinde erişilmiştir.

http://www.tastebook.com/blog/how-to-cut-up-a-chicken/ 29 Ocak 2017 tarihinde erişilmiştir.

http://www.berfumgida.com/tavuketibolumleri.html 29 Ocak 2017 tarihinde erişilmiştir.

BÖLÜM 14

YUMURTA

Dr. Öğr. Üyesi Gülçin ALGAN ÖZKÖK

"Yumurta dıştan bir güçle kırılırsa yaşam son bulur, içten bir güçle kırılırsa yaşam başlar; zira sahih dönüşümler hep içten gelir."

İbn RÜŞD

YUMURTA

Yumurta kuşlar, kümes hayvanları ve diğer hayvan türlerinin üremesini sağlamak üzere var olan bir üründür. Yumurta denildiğinde akla ilk önce tavuk yumurtası gelir. Bununla birlikte alışılagelmişin dışında bıldırcın, hindi, ördek, kaz ve hatta sahil kesiminde martı yumurtaları bile kullanılmaktadır. Üstün besleyicilik özelliği nedeniyle yumurta, binlerce yıldır insan beslenmesinde vazgeçilmez bir yiyecek olmuştur.

Uygarlığın başlangıcından bu yana; yumurta, yaşam sembolü ve verimlilik olarak kabul edilmiştir. Hatta bazı filozoflar, yumurtayı; dünyanın ve dört elementin sembolü olarak görmüş, dışındaki kabuğun yerküreyi ve toprağı; beyazın suları; sarının ateşi; sonundaki boşluğun da havayı temsil ettiğini düşünmüşlerdir. Erken dönem Hıristiyanlık inancında, yeniden doğuşu temsil eden yumurta, katı ve sert olarak pişirilip dekore edilerek paskalya yortusunda hediye olarak verilmiştir. Yine "Eski çağlarda yumurta, iyi şansın ve kıştan sonra baharın gelişini belirten bir simge olarak kabul edilirmiştir".

Geçmişten günümüze üstün besleyicilik değeriyle yumurta, içerdiği yağ, yüksek kaliteli protein, vitamin ve mineral madde, özellikle de demir bakımından diğer hayvansal kökenli besinlere göre en çok tüketilen besin olmuştur. Bununla birlikte yumurta birçok besinin üretiminde emülsifiye edici, kabartıcı, rutubet tutucu, renk, kıvam ve lezzet verici vb. olumlu etkilerinden dolayı katkı maddesi olarak da besin endüstrisinde önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKLAR

AHA (American Heart Association). Diet and Lifestyle Recommendations Revision 2006: a scientific statement from the American Heart Association Nutrition Committee. Circulation 1999; 114: 82–96.

Akkor MÖ. Osmanlıdan Günümüze Yumurtalı Tarifler. Kaynak Yayınları, İstanbul; 2013.

Aktoros F. Beslenme Kurallarına Uygun Yemek Dünyası. Ufuk Matbaacılık Yayınları, İstanbul; 1999.

Baysal A, Kutluay Merdol T, Ciğerim Taşçı N, Sacır H, Başoğlu, S. Türk Mutfağından Örnekler.Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 173 Maddi Kültür Dizisi: 5, 1993.

Baysal A. Beslenme, Hatipoğlu Yayınları. Ankara; 2004.

Gray J and Griffin BA. CONFERENCE REPORT Eggs:Establishing the nutritional benefits. Registered Nutritionist, London, UK; †University of Surrey, Guildford, UK Royal Society of Medicine London, 8 May 2013.

Gürman Ü. Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri İçin Yemek Pişirme Teknikleri ve Uygulaması I. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir; 2000.

Herron K L, & Fernandez ML. Are the current dietary guidelines regarding egg consumption appropriate? The Journal of Nutrition 2004; 134: 187-190.

HU FB, Stampfer MJ, Rimm EB et al. A prospective study of egg consumption and risk of cardiovascular disease in men and women. Journal of the American Medical Association 1999; 281: 1387– 94.

INRAN. Food Composition Tables. Rome, Italy; 2000.

McNamara MJ, Eggs for Health Consulting, Washington, Published by Elsevier Ltd DC, USA H.S. Thesmar, volume 2, pp 86–92, 2005.

Nissan M, Kassis Sarah K, Beamer Kristen E, Matak, Janet C, Tou, Jacek Jaczynski. Nutritional composition of novel nutraceutical egg products developed with omega-3-rich oils LWT - Food Science and Technology 2010; 43.

Polte T, Hennig C & Hansen G. Allergy prevention starts before conception: maternofetal transfer of tolerance protects against the development of asthma. Journal of Allergy and Clinical Immunology 2008;122: 1022–30.

Rakıcıoğlu, s:8 http://www.yum-bir.org/UserFiles/File/yumurta.pdf erişim tarihi: 19.04.2016)

Ruxton C. Value of eggs during pregnancy and early childhood. Nursing Standard 2013; 27: 41–50.

SACN (Scientific Advisory Committee on Nutrition). Advice on Fish Consumption: Benefits and Risks. The Stationery Office: London; 2004.

Tayar M, Yibar A. A'dan Z'ye Yumurta. DORA Yayınları, Bursa; 2013.s.9.

Tayar M. Yumurta hijyeni http://mtayar.home.uludag.edu.tr/yumurtahijyeni.htm (Erişim Tarihi: 26 Nisan, 2016.

Tekinşen. OC. ve Çelik C. Yumurta "Egg". Selçuk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi Yayın Ünitesi, Konya, 1995. s.15-16, 27-29-32.

Ünver B. Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Öğretim Okulları Yiyecek Hazırlama ve Pişirme Teknikleri-1. Etüd ve Programlama Dairesi Yayınları No:8, Ankara; 1981.

USDA (United States Department of Agriculture) Dietary Guidelines for Americans, 2010. Available at: http://www.cnpp.usda.gov/Publications/DietaryGuidelines/2010/ PolicyDoc/Chapter3.pdf (accessed 19 June 2016).

Yeğen EM. Kuşaklar Boyunca Ekrem Muhittin Yeğen Yemek Öğretimi Çeşitli Et ve Yumurta Yemekleri, İnkılapkitapevi, İstanbul; 2008.

Zutavern A, Von Mutius E, Harris J et al. The introduction of solids in relation to asthma and eczema. Archives of Disease in Childhood 2004;89: 303–8.

(http://osmanlilezzetleri.blogspot.com.tr/p/osmanl-yumurta-yemek-tarifleri.htmlErişimTarihi: 21.04.2016).

BÖLÜM 15

BALIK VE DENİZ ÜRÜNLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Şef Emrah Köksal SEZGİN

GİRİŞ

Deniz ürünü içinde başta balık çeşitleri olmak üzere; karides, midye, tarak, istiridye, yengeç vb. deniz canlıları da sayılmaktadır. Et kısmı kas dokusu bölümünden meydana gelen balığın kas lifleri birbirine paralel şekilde bağlanmaktadır. Pul pul ince parçacıklar şeklinde olan bu kaslar balığın kuyruk kısmına doğru küçülmekte ve pişirildikten sonra birbirinden kolayca ayrılmaktadır. Derisinin altında yağ olmayan balığın etindeki küçük miktardaki bağlayıcı dokudan dolayı pişirilme süreci oldukça kısadır. Kemikleri (kılçık), kafası yüzgeçleri ve derisi atılan balığın yalnızca bazı türlerinin (morina, ringa) içorgan olarak yumurtaları yenmektedir.

Türkler üç tarafı denizlerle çevrili olan Anadolu'ya geldiklerinde Orta Asya'dan farklı olarak çeşitli balık ve deniz ürünü ile karşılaşmışlardır. Anadolu'ya gelmeden önce de balık tüketmelerine rağmen, balığın mutfak kültüründe yer alması ve deniz balıkçılığı, Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra gelişme göstermiştir. Nitekim Türkler Anadolu'ya geldikten sonra birçok balık çeşidiyle tanışmalarının yanında farklı şekillerde kızartma ya da pişirme usulleri de öğrenmişlerdir.

Gezginlerin, düşünürlerin ve bilim adamlarının notlarından, yazılarından ve eserlerinden Türkiye Selçukluları döneminde balıkçılıktan, dolayısıyla deniz ürünlerinin varlığından bahsedilmektedir. Balığın yakalanma şekilleri ve kullanılan aletler hakkında bilgiler bu döneme aittir. Örneğin Mevlana *"Balıkçılar, balığı bir defada sudan çekip çıkarmazlar. Oltanın çengeli balığın boğazına girince onu birazcık çekerler ve sonra bırakırlar, tekrar çekerler. Bunu balığın kanının akıp bitkin bir hale gelmesi, kuvvetini kaybetmesi ve zayıflaması için yaparlar."* ifadesini kullanarak olta balıkçılığının yapıldığından yine *"Balıkçılar, ağ getirmek için koştular"* ifadesiyle ağın balık tutmada kullanıldığından bahsetmektedir. Selçuklu Anadolu'sunda balık hem geçinme hem de beslenme kaynağı olarak önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu dönemde bir meslek erbabı olan balıkçılık, denizlerin yanı sıra göllerde de yapılmaktadır. Zira Van Gölünde Tırrih (İnci Kefali) denilen bir balık avlanmakta ve tuzlandıktan sonra ihraç edildiği bilinmektedir.

Anadolu Selçukluları tutulan balığın genellikle kızartarak tüketmektedir. Zira Mevlana'nın "Pazarda, çarşıda tavadaki balığa benziyorum, tavada o yana, bu yana döne döne kavruluyorum." benzetmesi bu kanıyı güçlendiren bir ifadedir.

Osmanlı imparatorluğu döneminde saray mutfağının su ve deniz ürünlerinin bilhassa İstanbul'un fethinden sonra sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Bunun altında yatan en büyük sebep ise İstanbul'un fethinden sonra Bizans mutfağının da etkisinin görülmesidir. Ayrıca İstanbul'un Marmara ve Karadeniz'i birleştiren boğazlara sahip olması başkent olan kenti önemli bir balık ticaret merkezi haline getirmiştir. İki denizi birleştiren boğazların varlığı balık çeşitliliğini de doğrudan etkilemiştir.

KAYNAKLAR

Akkor, Y. E. ve Z. P. Çakmakçı. (2013). *Osmanlı Deniz Mutfağı*. İstanbul: AlfaYayınları.

Bilgin, A. (2000). Osmanlı Sarayının İâşesi (1489-1650). *Yayınlanmamış DoktoraTezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

Bilgin, A. (2010-2011). Osmanlı Döneminde İstanbul Mutfak Kültürü, *AkademikAraştırmalar Dergisi,* sayı 47-48, ss.229-245.

Dede, A. E. (1992). *Yemek Risalesi*. F. Halıcı. (hzl) Ankara: Atatürk Kültür MerkeziYayını.

Efendi, T. (2005). *Osmanlı Mutfağı*. A. İ. Aktürk (çev.) İstanbul: Dönence Yayınları.

Gürsoy, D. (2013). *Yiyelim, İçelim, Tarihini Bilelim-Dünden Bugüne Gastronomi*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

Haydaroğlu, İ. (2003). Osmanlı Saray Mutfağından Notlar, *Tarih AraştırmalarıDergisi*. Cilt: 22 Sayı: 34.

Işın, P. M. (2010). *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Kaya, A. (2000). *Misafirperverlik Endüstrisinde Temel Mutfak Bilgisi*. İzmir: Güneş Ofset.

Merçil, E. (2000).*Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*. Ankara 2000.

Mutluer, N. (2012). *Saray Mutfağı.* İstanbul: Kesişim Yayıncılık.

Samancı, Ö. (2008). İmparatorluğun Son Döneminde İstanbul ve Osmanlı SarayMutfak Kültürü. A. Bilgin ve Ö. Samancı (Ed.). *Türk Mutfağı* içinde. Ankara: T.CKültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss.199-217.

Samancı, Ö. (2008).İmparatorluğun Son Döneminde İstanbul ve Osmanlı Saray Mutfak Kültürü. A. Bilgin ve Ö. Samancı (Ed.). *Türk Mutfağı* içinde. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 199-217.

Sefercioğlu, M. Nejat (1985). *Türk Yemekleri-18. Yüzyıla Ait Yazma Bir YemekRisâlesi.* Ankara: Feryal Basımevi.

Şavkay, T. (2000). *Osmanlı Mutfağı*. İstanbul: Şekerbank ve Radikal Yayını

Tez, Z. (2012). *Lezzetin Tarihi- Geçmişten Bugüne Yiyecek, İçecek ve Keyif Vericiler.* İstanbul: Hayykitap.

Tosun, Mahmud Nedim bin (1999). *Aşçıbaşı.* (hzl) P. M. Işın. İstanbul: Yapı KrediYayınları.

Uzunağaç, Ö. (2014). Selçuklu Anadolu'sunda Beslenme ve Yemek Kültürü. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

Ünsal, A. (2011). _*İstanbul'un Lezzet Tarihi-Geçmişten Günümüze Sofra Sohbetleri veEvimizin Yemekleri.* İstanbul: NTV Yayınları.

www.tdk.gov.tr, erişim: 15.01.2016

Yerasimos, M. (2005). *500 Yıllık Osmanlı Mutfağı*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Yılmaz, A. (2002). *İşyerimiz Mutfak, Mesleğimiz Açılık, Sanatımız Pişirmek*. İstanbul:Boyut Yayıncılık.

BÖLÜM 16

ETLİ SEBZE YEMEKLERİ

Doç. Dr. Ümit SORMAZ

Yiyecekleriniz ilacınız, ilacınız yiyecekleriniz olsun.

Hippocrates

SEBZELERİN BESLENMEDEKİ ÖNEMİ

Bitkilerin olgunlaşmış çekirdekleri ve çekirdeğe yakın kısımlarına "meyve"; çiçek, yaprak ve gövdelerine "sebze" denilmektedir. Vitamin ve minerallerden zengin olan sebzeler, bitkilerin her tür yenebilen kısmından oluşmaktadır. %70-98'i su olan sebzelerin çiğ tüketilebildikleri gibi etli ya da etsiz şekilde pişirilerek de tüketilebilmektedir.

Sebzelerin başlıca görevleri şu şekilde sıralanabilir:

- Büyüme ve gelişmeye yardım ederler.
- Hücre yenilenmesini ve doku onarımını sağlarlar.
- Deri ve göz sağlığı için temel öğeler içerirler.
- Diş ve diş eti sağlığını korurlar.
- Kan yapımında görev alan öğelerden zengindirler.
- Hastalıklara karşı direncin oluşumunda etkindirler.
- C vitamini gereksiniminin sağlanması açısından önemli bir besin grubudur.
- Doygunluk hissi sağlarlar.
- Dengesiz beslenmeye bağlı şişmanlık ve kronik hastalıkların (kalpdamar hastalıkları, hipertansiyon, bazı kanser türleri) oluşma riskini azaltırlar.
- Bağırsakların düzenli çalışmasına yardımcı olurlar.

SEBZELERİN ÖZELLİKLERİ

Beslenmede, vitamin ve mineral kaynağı olarak kabul edilen sebzeleri hazırlama ve pişirilme aşamasında yapılacak hatalar sebzelerde vitamin ve mineral kaybına neden olabileceği gibi hazırlanacak yemeğin kalitesini de etkilemektedir. Bu nedenle etli sebze yemeklerini hazırlamanın başlıca şartı, sebzelerin özelliklerini ve bu özelliklerine uygun uygulanabilecek pişirme tekniklerini iyi bilmek gerekir.

Sebzeler bitkilerine ve renklerine göre sınıflandırılmaktadır.

Sebzelerin Sınıflandırılması

Bitkilerine göre sebzeler

Sebzeleri bitkiden elde edildikleri kısımlarına göre yedi alt başlıkta inceleyebiliriz.

Yumruları Yenen Sebzeler

Yerelması, patates vb.

Kökleri Yenen Sebzeler

Havuç, pancar, kereviz vb.

Soğanları Yenen Sebzeler

Pırasa, soğan, sarımsak vb.

KAYNAKLAR

Anonim. Türk mutfağı. Temmuz 25, 2011. Erişim Adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkmutfağı Erişim Aralık 11, 2011.

Akan LS. Safranbolu Mutfak Kültürü Üzerine Bir Araştırma. Ankara, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi (Beslenme Bilimleri) Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi; 2005.

Akman M, Mete M. Türk ve Dünya Mutfakları. Konya, Pak-Sil Yayınları; 1998.

Arlı M. Türk mutfağına genel bir bakış. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları No:41, Seminer, Kongre ve Bildiriler Dizisi No:12. Ankara Üniversitesi Basımevi; 1981.

Baysal A. Genel Beslenme. Ankara, Hatiboğlu Yayınevi; 2010.

Baysal A, Küçükaslan N. Beslenme İlkeleri ve Menü Planlama. İstanbul, Ekin Kitabevi; 2003.

Eryılmaz LC. Türk Mutfağından Seçme Yemekler. İstanbul, Remzi Kitabevi; 2015.

Güler S. Türk mutfağının değişim nedenleri üzerine genel bir değerlendirme. Antalya, I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler; 2007.

Gürman Ü. Yemek Pişirme Teknikleri ve Uygulaması. İstanbul, MEB Yayınları; 2003.

Gürsoy D. Yöresel Mutfağımız. İstanbul, Oğlak Baskı; 2001.

Halıcı N. Türk Mutfağı. İstanbul, Oğlak Yayıncılık; 2009.

Insel P, Ross D, McMahon K, Bernstein M, Nutrition. 5th ed. Jones and Bartlett, USA, 2013.

Kaya A. Temel Mutfak Bilgisi. Antalya, Güneş Ofset; 2000.

Mankan E. Yabancı Turistlerin Türk Mutfağına İlişkin Görüşleri: Ege Bölgesi Örneği. Ankara, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi (Beslenme Bilimleri) Anabilim Dalı. Doktora Tezi; 2012.

MEGEP. Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme Projesi. Etli Sebze Yemekleri. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Kod: 811ORK052; 2011.

Özkaya FD, Cömert M. Zeytinyağı ile zeytin yaprağının mutfakta ve diğer alanlarda kullanımı. Adana, 1. Doğu Akdeniz Zeytin ve Zeytinyağı Zirvesi; 2008.

Özkaya FD. Mutfak İşlemleri I Ders Notları. Ankara, Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Bölümü; 2008.

Sencer E, Orhan Y. Beslenme. İstanbul, Medikal Yayıncılık; 2005.

Şavkay T. Osmanlı Mutfağı. İstanbul, Şekerbank Yayınları; 2000.

Korkmaz NH. Beslenme Sağlıklı Yaşam. Bursa, Nobel Yayınları; 2007.

Tayar M, Korkmaz NH, Özkeleş HE. Beslenme İlkeleri. Bursa, Dora Yayınları; 2013.

Toygar K. Değişen Türk Mutfağı. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları No:41, Seminer, Kongre ve Bildiriler Dizisi No:12. Ankara Üniversitesi Basımevi; 1981:153-155.

Türkan C. Turizmde Beslenme İlkeleri ve Mönü Planlama. Ankara, Detay Yayıncılık; 2003.

Wahlqvist LM, Tienboon P. Growth and AgeingIn: Lanham-New S, Macdonald I, Roche H, editors. Nutrition and Metabolism, UK: Wiley Black well; 2011: 131-133.

BÖLÜM 17

DOLMALAR VE SARMALAR

Dr. Öğr. Üyesi Şef Emrah Köksal SEZGİN

GİRİŞ

İçi pirinç, bulgur, et, fıstık ve baharat ile birlikte sebze ve meyvenin içinin doldurulmasına dolma denilmektedir. Lakin Osmanlı mutfağında sebze ve meyvenin yanında içi doldurulabilecek olan balık, kuzu, tavuk ve sakatatlardan da dolma yapılmaktadır. Dolma kelimesinin Türkçe olasından dolayı balkanlardan Afrika'ya kadar olan coğrafyaya dolmanın kültürünün Osmanlı aracılığıyla yayıldığı varsayılmaktadır. Bunun yanı sıra Anadolu ve Girit'te yapılan arkeolojik kazılarda dolma oyacaklarına rastlanılması bu kanıyı güçlendirmektedir. Bu nedenle dolma Türk yemeği olarak kabul edilmektedir.

Anadolu'da halkta dâhil olmak üzere dolmanın en güzel tarifleri Osmanlı zamanında yapılmıştır. Osmanlı mutfağında yapılan dolmalarda hemen her çeşit ana malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı dönemi tarifi arasında yer alan "mülebbes dolma" adıyla anılan sade etki dolma tarifi günümüzdeki etli dolma tarifine oldukça benzemektedir. Tariflerde patlıcandan söz edilmekle birlikte diğer sebzelerden de bahsedilmektedir. Bazı kitaplarda bu dolmanın asma kabağı ve salatalık ile de yapıldığı yazılıdır. Dolmanın karışık "mülebbes" adı da buradan gelmektedir. Dolmaların çiğden ya da piştikten sonra yumurtaya bulanıp kızartılması, onlara bir tür giyiniklik sağladığı için "mülebbes " sözcüğü giydirilmiş anlamında da kullanılmış olabileceği varsayılmaktadır. Dolmaların Osmanlı mutfağında önemli bir yer edindiğini gösteren en iyi örneklerden biride "yalancı balık dolması"dır. Yalancı balık dolmasında ana malzeme balık değil, zeytinyağlı patlıcan dolmasıdır.

Osmanlı mutfağında dolmalar genel olarak etli yapılmaktadır. Pirinçli ve zeytinyağlı dolmalar 19.yy Osmanlı mutfağına girmiş yalancı dolma adı ile anılmış; ekşi erik, limon suyu ya da vişne suyu ile pişirilerek tatlandırılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı dönemi ile günümüzde yapılan dolmalar arasında bir takım farklılıkların meydana geldiğini belirten Şakay (2000) bu farklılıkları *"Osmanlı kaynaklarında dolmada kullanılacak etin kaynağından söz edilmemekle birlikte bugün kullanılan kıymanın aksine yağlıca olması gerektiği belirtilir. İkinci fark, içi harçla doldurulmuş sebzenin çırpılmış yumurtaya bulanarak kızgın sadeyağda kızartılmasıdır. Bazen de bu işlem, dolmalar piştikten sonra yapılır. Bu arada pişme sırasında suyun dolmaların içine iyice işleyebilmesi için dolmaların birkaç yerinden delinmesi de görülür. Üçüncü fark, dolma pişirilirken tencerenin altına kamış ya da kemik döşenmesidir. Bunlardan ilki, dolmaların tencerenin kızan tabanına doğrudan oturmasını engellemekte, öteki ise bunun yanı sıra pişme suyuna et lezzeti de katmaktadır. Dördüncü fark, pişme sırasında tencereye suyla birlikte bir miktar ekşi erik ya da koruk konulmasıdır"* şeklinde sıralamaktadır. Günümüzde ise yapılan dolmalarda bu gerek pişirilme şekli gerekse eklenen malzemelere dikkat edilmemektedir.

Asma, ayva, kiraz vb. yapraklarından yapılan dolmaya ise sarma adı verilmektedir. Dolma ve sarma sabırla yapılan ve göze hitap eden şölen yemeklerinden biridir. Şölen ve ziyafetlerde itibarlı kişilerin sofralarında pirinç ve kebabın yanı sıra kabak ve patlıcan dolmaları yer almaktadır. Dolma ve sarma Osmanlı mutfağında tek başına bir yemek olarak sunulduğu gibi 15.yy'da et yemeğinin tamamlayıcısı olarak da sofrada yerine almaktadır.

KAYNAKLAR

Dede, A. E. (1992). *Yemek Risalesi*. F. Halıcı. (hzl) Ankara: Atatürk Kültür MerkeziYayını.

Efendi, T. (2005). *Osmanlı Mutfağı*. A. İ. Aktürk (çev.) İstanbul: Dönence Yayınları.

Işın, P. M. (2010). *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2011).Yiyecek İçecek Hizmetleri, Türk Mutfağına Özgü Dolma ve Sarmalar, Ankara, 2011

Mutluer N. (2012). *Saray Mutfağı.* İstanbul: Kesişim Yayıncılık.

Samancı, Ö. (2008). İmparatorluğun Son Döneminde İstanbul ve Osmanlı SarayMutfak Kültürü. A. Bilgin ve Ö. Samancı (Ed.). *Türk Mutfağı* içinde. Ankara: T.CKültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss.199-217.

Sefercioğlu, M. Nejat (1985). *Türk Yemekleri-18. Yüzyıla Ait Yazma Bir YemekRisâlesi.* Ankara: Feryal Basımevi.

Şavkay, T. (2000). *Osmanlı Mutfağı*. İstanbul: Şekerbank ve Radikal Yayını

Tosun, Mahmud Nedim bin (1999). *Aşçıbaşı.* (hzl) P. M. Işın. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yerasimos, M. (2005). *500 Yıllık Osmanlı Mutfağı*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

BÖLÜM 18

TÜRK MUTFAĞI'NDA ZEYTİNYAĞLI SEBZE YEMEKLERİ

Doç. Dr. Aybuke CEYHUN SEZGİN

TÜRK MUTFAĞI

Bir toplumun beslenme kültürü yaşam tarzı ile doğrudan ilgilidir. Yaşama biçiminin değişmesi beslenme kültürünün de değişmesine neden olur. Beslenme ile ilgili davranış ve uygulamalarda tarım, ekonomi, coğrafya, dini inançlar, demografi ve eğitim gibi çeşitli faktörler etkendir. İnsanların beslenmesi sırasında yemek yemesi ise kültürel bir alışkanlıktır. Bir milletin kültürel alışkanlıkları sosyo-kültürel yapının gereği olarak ortaya çıkar ve yılların birikimi ile tarihsel bir süreçte şekillenir.

Bir yemeğe özellik kazandıran başlıca ögeler arasında yemekte kullanılan malzemeler ve yemeğin yapılış biçimi yer alır. Türk Mutfağı genel olarak tarımsal ve hayvansal ürünlere dayalıdır. Yemekler halkın yaşadığı coğrafyaya göre çeşitlilik göstermekle beraber gelenek ve görenekler ile dini yapı yemek kültürünü etkiler. Orta Asya kültürüne dayalı olan Türk mutfağı, Anadolu ve İslam uygarlığıyla beslenmiştir. Anadolu'ya göç eden Türkler oradaki yemek kültüründen etkilenmiştir. Örneğin; balık, zeytin ve zeytinyağlı yemeklerin birçoğu Bizanslılardan geçmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi ile saraydaki Osmanlı yemeklerinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Lahana çorbası, yoğurtlu/ıspanaklı büryan ve yoğurtlu pazı gibi sebze yemeklerinin bu dönemde sarayda çok fazla tüketildiği bilinmektedir. Osmanlı döneminde batı kültürünün etkisi sonucu yemek kültüründe farklı ve çeşitli batı ülke yemeklerini görebilmek mümkündür. Sebzelerden patates, domates, taze biber ve kabak Amerika kıtasının keşfedilmesinden sonra Türk Mutfak kültüründe yer almaya başlamıştır. Özellikle domatesin Türk Mutfak kültüründe kullanılmaya başlanması oldukça geç olmuştur. Ancak 1800 yıllarının başında domates kullanımı yaygınlaşmıştır. Selçuklu ve Anadolu Beylikleri zamanında düzenlenen törenlerde pilavlar, boraniler, yahniler, kebaplar, şerbetler, çorbalar, tutmaç, tirit, bulamaç ve çeşitli sebze yemekleri ile beraber helva ve kadayıfın da tatlı olarak sunulduğu bilinmektedir. İlkbahar aylarında tarla ve bahçelerden toplanan madımak, yemlik, yarpuz ve töhmeken sevilerek tüketilmiştir. Ege ve Akdeniz Bölgesi'nde yetişen zeytinlerden elde edilen zeytinyağı ise önceleri saray mutfağında daha sonra halk mutfağında yer alarak yemeklerde kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca batı kültürüne yönelme, hızlı sanayileşme ve kentleşme, kadının çalışma hayatına girmesi, eğitim seviyesinin artması yemek alışkanlıkları ve dolayısıyla lezzet alışkanlıklarının farklılaşmasına neden olmuştur.

Türk Mutfağı'nda yer alan yemekler içerik ve yapılış teknikleri açısından; çorbalar, kebaplar, yahniler, köfteler, sarma ve dolmalar, börekler, pilavlar, etli sebze yemekleri, zeytinyağlı sebze yemekleri, kuru baklagil yemekleri, tavuk, balık, yumurta yemekleri, salatalar, turşular, ekmekler ve tatlılar şeklinde sınıflandırılabilir.

KAYNAKLAR

Akın, G., Özkoçak, V., Gültekin, T. (2015). Geçmişten Günümüze Geleneksel Anadolu Mutfak Kültürünün Gelişimi, Antropoloji Dergisi, 30: 33-53.

Akman, M. (1995). Türk Mutfağı İçerisinde Akdeniz Bölgesi Yemeklerinin Yeri ve Önemi Paneli. Silifke Belediyesi ve Selçuk Üniversitesi Silifke Taşucu MYO Organizatörlüğü, 17 sayfa.

Alphan, E. (2005). Sağlıklı Beslenme Sağlıklı Lezzetler. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Yayın No:787. Ankara.

Anonim. (2007). Sebzeleri Pişirmeye Hazırlama. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. 50 sayfa. Ankara.

Anonim. (2010). Zeytinyağı ve Pirina Tebliği, Türk Gıda Kodeksi, Tebliğ No: 2010/35.

Anonim. (2010). Türk Mutfağına Özgü Sebze Yemekleri. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. 61 sayfa. Ankara.

Anonim. (2015). Zeytin ve Zeytinyağı Sektörü Ulusal Kümelenme Stratejisi Raporu. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. Ankara.

Arlı, M. (1982). Türk Mutfağına Genel Bir Bakış. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 19-33.

Armutcu, F. (2015). Sağlıkta ve Hastalıkların Önlenmesinde Zeytinyağı; Biyoaktif Bileşenleri ve Antioksidan Özellikleri. Zeytin ve Sağlık Kitabı, Sidas Medya Ltd. Şti. İzmir, 142-154.

Armutcu, F., Namuslu, M., Yüksel, R., Kaya, M. (2013). Zeytinyağı ve Sağlık: Biyoaktif Bileşenleri, Antioksidan Özellikleri ve Klinik Etkileri. Konuralp Tıp Dergisi, 5 (1): 60-68.

Arslan, E., Seven, Ü., Güçer, Ş. (2008). Zeytinyağının Beslenmedeki Önemi. I. Ulusal Zeytin Öğrenci Kongresi, Edremit-Balıkesir, 141-145.

Artık, N., Poyrazoğlu, E., Konar, N. (2008). Turkish Cuisine. The Ministry of Health, General Directorate of Primary Health Care, Department of Nutrition and Physical Activity, Kuban Maatbaacılık Yayıncılık, Ankara.

Artun, E. (2003). Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemeklerinden Örnekler. Yemek Kitabı, (Haz., M. Sabri Koz), Kitabevi Yay, 2: 424-461.

Baysal, A. (2003). Türk Yemek Kültüründe Değişmeler, Beslenme ve Sağlık Yönünden Değişmeler, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, No:3, Ankara, 12-20.

Baysal, A. (2000). Genel Beslenme, Hatipoğlu Yayınları, 10. Basım, Ankara, 194 syf.

Baysal, A. (2012). Türk Mutfağı, Özellikleri, Etkileşimleri, Beslenme Antropolojisi-I, Hatipoğlu Yayınları:160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi: 03, 123-150.

Baysal, A. (2014). Beslenme. Hatiboğlu Basım ve Yayım San. Tic. Ltd. Şti. Ankara.

Bellikci-Koyu, E. (2015). Zeytinyağı Kullanımında Doğrular ve Yanlışlar. Zeytin ve Sağlık Kitabı. Sidas Medya Ltd. Şti. İzmir, 89-100.

Cemeroğlu, B., Yemenicioğlu, A., Özkan, M. (2001). Meyve ve Sebzelerin Bileşimi ve Soğukta Depolanmaları. Gıda Teknolojisi Derneği Yayınları No: 24, Ankara.

Ceyhun-Sezgin, A. (2013). Meyve ve Sebze İşleme Teknolojisi. Her Yönüyle Gıda Kitabı, Sidaş Medya Ltd. Şti. İzmir, 85-120.

Ceyhun-Sezgin, A. (2014). Meyve, Sebze ve Sağlımız. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2 (2): 46-51.

Ceyhun-Sezgin, A., Şeren-Karakuş, S., Şanlıer, N. (2015). Türk Mutfağında Yer Alan Zeytinyağlı Sebze Yemeklerinden Örnekler. The Journal of Academic Social Science, 3 (13): 229-239.

Eraslan, N. (2013). Pişirme Yöntemleri. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Yayın No: 792. Ankara.

Erdoğan, S. (2009). Beslenme ve Besin Teknolojisi. Detay Anatolia Akademik Yayıncılık Ltd. Şti. Ankara.

Erman, Y. (2007). Erkek ve Kadınların Diyet-Kanser İlişkisi Hakkındaki Bilgi ve İnanışları. Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu. Bilimsel Araştırmalar ve İncelemeler Yayın No:16.

Ersoy, Y. (2002). Yiyecek Üretim I Kitabı. Sebze Yemekleri. YA-PA Yayın Pazarlama San. ve Tic. A.Ş. İstanbul, 179-201.

Ertaş, Y., Gezmen-Karadağ, M. (2013). Sağlıklı Beslenmede Türk Mutfak Kültürünün Yeri. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2 (1): 117-136.

Gezmen-Karadağ, M., Çelebi, F., Ertaş, Y., Şanlıer, N. (2014). Geleneksel Türk Mutfağından Seçmeler: Besin Ögeleri Açısından Değerlendirilmeleri. Detay Yayıncılık. Ankara, 237 sayfa,

Giritlioğlu, İ. (2008). Türk Mutfağında Zeytinyağı ve Zeytinyağının Kullanımı. I. Ulusal Zeytin Öğrenci Kongresi, Edremit-Balıkesir.

Güler, S. (2008). Türk Mutfağının Değişim Nedenleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Y.O. Yayınları. Eskişehir, 18-28.

Güler, S. (2008). Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (26): 182-196.

Gürkaynak, N. (2015). Türk Mutfağında Zeytinyağı: Ölmez Ağacın Sıvı Altını. Zeytin ve Sağlık Kitabı. Sidas Medya Ltd. Şti. İzmir, 106-117.

Gürsoy, D. (2011). Kuzeyden Güneye Doğudan Batıya Yöresel Mutfağımız. 4. Baskı, Oğlak Yayınları, İstanbul.

Halıcı, N. (2009). Türk Mutfağı. Türk Mutfağı'nın Temel Eğitim ve Uygulama Kitabı. Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti. İstanbul.

Kılıç, N. (2010). Türk Mutfağının Ege-Akdeniz Karakterinin Kültürel ve Turistik Açıdan İncelenmesi: Ayvalık Örneği. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü. Uzmanlık Tezi, Ankara, 92 sayfa.

Kut, G., Kut, T. (2015). Melceü't-Tabbâhin Aşçıların Sığınağı. Yazar Mehmed Kamil. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları:57, Pasifik Ofset, İstanbul.

Küçükkömürler, S., Ekmen, Z. (2007). Barışın Simgesi Zeytin ve Anadolu Kültürü. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. Ankara, 809-820.

Merdol-Kutluay, T. (2012). Tarih Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Beslenme Uygulamalarında Oluşan Değişimlere Genel Bir Bakış, Beslenme Antropoloji- I, Hatipoğlu Yayınları:160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi:03.

Owen, R.W., Giacosa, A., Hull, W.E., et al. (2000). Olive Oil Consumption and Health: The Possible Role of Antioxidants. Lancet Oncol, 1 (1): 107-112.

Öztürk, F., Yalçın, M. (2015). Türkiye'de ve Dünyada Zeytinyağının Yeri ve Önemi. Zeytin ve Sağlık Kitabı. Sidas Medya Ltd. Şti. İzmir, 24-54.

Sefercioğlu, N. (1985). Türk Yemekleri 18. Yüzyıla Ait Yazma Bir Yemek Risalesi. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 63, Feryal Basımevi, Ankara.

Selek, Ö., Akçiçek, E. (2015). Sağlık Tarihinde Zeytinyağı ve Zeytinyağının Yolculuğu. Zeytin ve Sağlık Kitabı. Sidas Medya Ltd. Şti. İzmir, 14-23.

Şavkay, T. (2000). Osmanlı Mutfağı. Şekerbank Yayınları, İstanbul.

Tezcan, M. (2000). Türk Yemek Antropolojisi Yazıları, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları No:2515, Ankara.

Türkoğlu, H., Kanık, Z., Yakut, A., Güneri, A., Akın, M. (2012). Nizip ve Çevresinde Satışa Sunulan Zeytinyağı Örneklerinin Bazı Özellikleri. J. Agric. Fac. HRU., 16 (3): 1-8.

Ünsal, A. (2007). Ölmez Ağacın Peşinde Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı. Yapı Kredi Yayınları 6. Baskı, İstanbul.

Visioli, F., Galli, C. (1998). Olive Oil Phenols and Their Potential Effects on Human Health. J. Agric Food Chem., 46 (10): 4292-4296.

Visioli, F., Grande, S., Bogani, P., et al. (2004). The Role of Antioxidants in the Mediterranean Diets: Focus on Cancer. Eur J. Cancer Prev., 13 (4): 337-43.

Visioli, F., Poli, A., Gall, C. (2002). Antioxidant and Other Biological Activities of Phenols from Olives and Olive Oil. Med Res Rev., 22 (1): 65-75.

Wahrburg, U., Kratz, M., Cullen, P. (2002). Mediterranean Diet, Olive Oil and Health. Eur J. Lipid Sci. Technol., 104 (9-10): 698-705.

Yerasimos, M. (2014). 500 Yıllık Osmanlı Mutfağı. Boyut Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. 13. Baskı, İstanbul.

BÖLÜM 19

PİLAVLAR

Dr. Öğr. Üyesi Nermin IŞIK

GİRİŞ

Türk mutfağının geçmişten günümüze önemli yemeklerinden biri olan pilav; pirinç, bulgur, dövme gibi tahılların yağ ve suyla çeşitli yöntemlerle pişirilmesine denir. Pilav yapımında en çok kullanılan malzemelerden biri pirinç, diğeri bulgurdur. Osmanlı mutfağında yüzyıllar boyu buğdaydan sonra en çok tüketilen tahıl pirinçtir.

Uzak Doğu'nun buğdayı olarak nitelendirilen pirincin Çin kökenli olduğu bilinmektedir. Çin'de pirinç tarımı günümüzden yaklaşık 10.000-11.000 yıl önce başlamış ve diğer Asya ülkelerine buradan yayılmıştır. Pirinç, özellikle Uzak Doğu'da, Güneydoğu Asya'da ve büyük ölçüde Hindistan'da sıklıkla tüketilir ve temel besin maddesidir. Uzak Doğu'da sıradan bir yiyecek olan pirinç, Orta Doğu'ya Moğol istilasıyla gelmiştir. 13.-15. yüzyıllar arasında Orta Doğu ve Anadolu'da bilinmeyen pirinç Çin'den getirilmiştir. Dolayısıyla o dönemde ve o bölgede egzotik bir ürün olan pirinç; İran'da, Safevi sarayında ve aristokrasisinde moda olmuştur. Ayrıca Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türklerin de pirinç ve ona bağlı yemek kültürünün Batı'ya yayılmasında önemli etkileri olduğu ileri sürülmektedir. Pirinç, Orta Doğu ve Anadolu'da diğer tahıllara kıyasla daha yeni bir besindir. Roma ve Bizans mutfağında yaygın kullanılmayan pirinç, Osmanlı saray mutfağında 15. yüzyıldan itibaren tüketimi ve sosyal itibarı giderek artan bir yiyecek maddesi olmuştur.

Türk mutfağında pilav yapımında kullanılan geleneksel yiyeceklerden biri de bulgurdur. Bulgur, kısaca buğdayın kaynatılıp kurutulduktan sonra kırılmasıyla elde edilir. Tahıllardan ilk tarımı yapılan ve evcilleştirilen buğday olmuştur. Uygarlığı başlatan olarak belirtilen buğdayın anavatanı Güneydoğu Anadolu'dur. Yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen en eski buğday taneleri, Karacadağ yakınlarında bulunan antik yerleşim yerlerinde bulunmuş. Bu nedenle Şanlıurfa'da bulunan Karacadağ, buğdayın kültüre alındığı ilk nokta olarak kabul edilmektedir. Günümüzden yaklaşık on bin yıl önce Mezopotamya'da buğday tarımı yapılan yerlerde ilk köyler kurulmaya başlamıştır.

Tahıl taneleri ilk kez Neolitik Çağ'da taşlar arasında kırılmaya başlamış, aynı dönemde o zamana kadar çiğ ya da ateşte kızartılarak yenen yiyecekler, kadınlar tarafından toprak çanak, çömlek içinde pişirilmiştir. Çatalhöyük (MÖ 6000-5000) kazılarında, çeşitli mutfak araç-gereçlerinin yanı sıra, mercimek ve bulgur tanelerinin de bulunması, çok eski çağlarda bulgurun tüketildiğini göstermektedir. Sekiz bin yıl öncesine ait bu bilgiler, Konya'da günümüzde yaşayan tandır çorbası, mercimek yemeği, mercimekli bulgur pilavı ve benzerinin köklerini açıklamaktadır.

KAYNAKLAR

Ali Eşref Dede'nin Yemek Risalesi. (Haz: Halıcı F.) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür merkezi Yayını. 1992.

Aras N. Gaziantep'te bulgur. Gastro Dergisi 2010; 54: 70-80.

Baysal A. Beslenme. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi. 7. Baskı. 1997.

Baysal A. Topalak. (Düz. Halıcı F.). Beşinci Milletlerarası Yemek Kongresi. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara: 1994, s. 31-36.

Belli G.S. ve Belli O. Evliya Çelebi'ye göre 17. Yüzyılın ortalarında Bitlis Bölgesi'nin geleneksel mutfak kültürü ve yemekleri. 1. Uluslararası Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve Yemekleri Sempozyumu. Bitlis; 2009, s.1-13.

Besin Bileşim Cetveli. Ankara: Türküye Diyetisyenler Derneği Yayını. 3. Baskı. 1991.

Cavit A. Tercüme-i Kenzü'l-İştihâ. 15. Yüzyıldan Bir Mutfak Sözlüğü. (Haz. Kahraman S.A, Işın P. M.). İstanbul: Kitap Yayınevi. 2006.

Durmuşkahya C. Uygarlığa yön veren bitki. Gastro Dergisi 2010; 54: 54-60.

Durmuşkahya C. Yaşamın en iyi tanesi, pirinç. Gastro Dergisi 2010;56: 108-113.

Fragner B. Kafkaslardan dünyanın damına; bir mutfak serüveni. (Eds. Zubaida S., Tapper R.) Ortadoğu Mutfak Kültürleri. (Çev. Tansel Ü.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları 104. İstanbul, 2000, s.49-62.

Güldemir O. Bir Osmanlı Yemek Yazması, Kitabüt Tabbahin (Muhammet Kamil). Birinci Kitap. İstanbul: Oğlak Yayınları. 2015.

Güldemir O., Sandıkçıoğlu T. ve Işık N. Osmanlı Ramazan Mutfak Kültürü ve Günümüze Yansımaları. (Eds. Zülfikar-Aydın M.B., Aydın R.) Osmanlı'da Mimari, Sanat ve Yemek Kültürü. Mahya Yayınları 61. İstanbul, 2018. S. 375- 391.

Halıcı N. Açıklamalı Yemek ve Mutfak Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Oğlak Yayınları. 2013.

Halıcı N. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Mutfak Kültürü ve Yemekleri. İstanbul: Oğlak Yayınları. 2015.

Halıcı N. Karadeniz Bölgesi Yemekleri. Ankara: Gür-Ay Ofset Matbaacılık San.; 2001.

Halıcı N. Konya Yemek Kültürü ve Konya Yemekleri. İstanbul: Rûmî Yayınları. 2005.

Halıcı N. Selçuklu Dönemi Mutfağı. Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları. 2015.

Halıcı N. Türk Mutfağı. Ankara: Güven Matbaası. 2. Baskı. 1990.

Işık N. Anadolu'nun Bulgurlu Yemekleri. İstanbul: Umur Basım Sanayi ve Ticaret A. Ş., 1. Baskı. 2019.

Işık N. Bulgur Yemekleri. İstanbul: Alfa Yayınları 1681, Yemek Kültürü 8. 2. Baskı. 2006.

Karaman H. Ramazan (28), Hayatımızdaki İslam. İstanbul: İz Yayıncılık. 2003. http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0065.htm 2008

Karay R.H. İstanbul çocuğu, pirinç ve pilav. (Haz. Birkan T.) Mutfak Zevkinin Son Günleri. İstanbul: İnkılâp Kitapevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ. 2014, s. 265-269.

Kâşgarlı M. Dîvânu Lugâti't-Türk. (Haz. Ercilasun A.B, Akkoyunlu Z.). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara: 2014.

Kenar S.Tarihinden Tarifine Bulgur. İstanbul: Doğan Kitap; 2012.

Kut T. İstanbul'da Kâdirhâne Âsitânesinde 1906 yılı ramazan iftarları (Düz: Halıcı F.). 4. Milletlerarası Yemek Kongresi Bildiriler Kitabı. Konya Kültür ve Turizm Vakfı Yayını. Konya; 1992, s.183-195.

Küpelikılıç S. Kahramanmaraş, Mutfak Kültürü ve Yöresel Lezzetler. Kahramanmaraş: Noya Medya. 2

Nişanyan S. Sözlerin Soyağacı- Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü. İstanbul: Adam Yayınları; 2007.

Oğuz B. Türklerin Kültür Kökenleri I. İstanbul: Anadolu Aydınlatma Vakfı Yayınları. 1976.

Oral M.Z. Selçuklu Devri yemekleri II. Türk Etnoğrafya Dergisi 1957; 2: 26-34.

Sarı N. Osmanlı sarayında yemeklerin mevsimlere göre düzenlenmesi ve devrin tababetiyle ilişkisi. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara; 1982, s.245-255. Uhri A. Boğaz Derdi- Tarım ve Beslenmenin Kültür Tarihi. İstanbul: Ege Yayınları; 2011.

Şavkay T. Osmanlı Mutfağı. İstanbul: Şekerbank T.A.Ş ve Radikal Gazetesi Yayınları. 2000.

T:C: Milli Eğitim Bakanlığı, Yiyecek İçecek Hizmetleri, Pilavlar. Ankara: MEB Yayınları. 2011.

Uhri A., Albayrak A. ve Solak Ü.M. Deneysel Bir Arkeoloji Çalışması Olarak Hitit Mutfağı. İstanbul: Metro Kültür Yayınları. 2008.

Unger F. Doğu'da Tatlıcılık.(Çev: Halıcı F). Konya Kültür ve Turizm Vakfı Yayını.1986.

Usta N. Türk Mutfak Sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi AŞ. 3. Baskı. 1992.

Üçer M. Anamın Aşı Tandırın Başı, Sivas Mutfağı. İstanbul: Kitabevi. 2006.

Ünal A. Anadolu'nun En Eski Yemekleri, Hititler ve Çağdaşı Toplumlarda Mutfak Kültürü. Homer Yayınları. 2007

Ünver A.S. Fatih Devri Yemekleri. İstanbul: Kemal Matbaası. 1952.

Ünsal A. T. Ayıntab'tan Gaziantep'e Yeme İçme. İstanbul: İletişim Yayınları; 2002.

Yerasimos M. Osmanlı Mutfağı. İstanbul: Boyut Matbaacılık A.Ş. 2002.

Zubaida S. Ortadoğu mutfak kültüründe pirinç. (Eds. Zubaida S, Tapper R.) Ortadoğu Mutfak Kültürleri. (Çev. Tansel Ü.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları 104. İstanbul, 2000, s.90-101.

BÖLÜM 20

HAMUR İŞLERİ VE BÖREKLER

Doç. Dr. Ümit SORMAZ

Bütün acılara dayanılır, yeter ki ekmeğin olsun.

Cervantes

HAMUR İŞLERİ VE BÖREKLERİN TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜNDE ÖNEMİ

Türk kültüründe hamur işi yiyeceklerin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Tarımsal ekonomik yapının bir göstergesi olarak Türklerde hamur işi yiyeceklerin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Türkler Orta Asya'daki bozkır bölgeleri anayurt olarak seçerek, atlı göçebe tarzı bir yaşam sürmüşlerdir. Hem Orta Asya'da hem de Anadolu'daki yaşamlarında Türklerin geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olduğundan, hamur işleri ve börekler Türklerin sınırlı yiyecek ürünleri arasındadır. Özellikle yoğurt ve et, hamur işi yiyeceklerde kullanılan en yaygın tamamlayıcı gıdalar arasındadır.

Türk mutfağının dünyada ünlenmesine sebep olan ürünlerin başında gelen hamur işleri ve börekler elle ve oklava ile tül gibi incecik açılan yufkaların çeşitli malzemelerle zenginleştirildikten sonra fırınlarda ve saç üzerinde tepsilerle pişirilerek yapılmaktadır. Çörek ve pide çeşitleri ise mayalı ve mayasız hamurların yine peynir, kıyma, çeşitli sebzelerle zenginleştirilip, şekillendirildikten sonra pişirilmektedir. Hamur işleri içinde yer alan buğday, çavdar, kepek, mısır gibi çeşitli tahıl türleri ile yapılan ekmekler Türk mutfağında temel gıda özelliğindedir. Somun, francala, şepit, pide, bazlama, gözleme, yufka, mısır ekmeği sahip olduğumuz çok sayıda ekmek türlerinden bazılarıdır.

Türk mutfağında yemek çeşitleri oldukça fazla olmasına rağmen ağırlıklı olan hamur işleri ve börekler ilk sıralarda gelmektedir. İslam öncesinde Orta Asya bölgesinde daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşan Türklerin yemeklerinde en çok buğday ve buğday unu ile yapılan yağlı hamur işleri ön plana çıkmakta iken tarımsal yapının etkisini, hamur işlerinin tüketiminin oldukça yaygın olmasından anlayabilmekteyiz.

Osmanlı mutfağında ise hamur işleri, börekler ve hamur tatlıları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tatlılar arasında özellikle hamurlu tatlılar Osmanlı Mutfağında da her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Hamur işlerinden Osmanlı mutfağına ait olup saray mutfağına girerek uğruna "Baklava Alayı" kurulan ve el işçiliğiyle hazırlanan bir hamur tatlısı olan baklava günümüzde modern işletmelerde tamamen el işçiliğine dayalı olarak üretilmeye devam etmekte ve dünyanın birçok ülkesine gönderilmektedir.

Günümüz klasik ve modern Türk mutfağında; tatlı ve börek çeşitlerinin yanı sıra makarna ve çorba olarak tüketilen erişte, ana yemek veya ara sıcak olarak tüketilen mantı ile yemeklere, çorbalara ve soslara ilave edilen özel hamur işleri ile özel makarna çeşitleri yapılan hamur işleri arasında yer almaktadır.

Türk mutfağında yemeklerin hazırlanışında ve içeriğinde yöresel anlamda bazı farklılıklarolsa da genel anlamda mutfak kültürü benzerlik göstermektedir. Hamur işlerine ait bazı ortak kullanılan araç-gereçler ve özellikler verilmiştir.

KAYNAKLAR

Anonim 1. Taş fırın. Anadolu Yakası. Kasım 14, 2010. Erişim Adresi: http://www.anadoluyakasi.net/lezzet%E2%80%99in-15-yillik-adresi-adres-kebap-yenilendi/. Erişim Mart 19, 2016.

Anonim 2. Taş Fırın. Gündelik Yaşam Fotoğrafları. Aralık 3, 2007. Erişim Adresi:www.fotokritik.com/891638/tas-firin. Erişim Mart 19, 2016.

Anonim3. Tandır Kurulumu. Ağaçlar. Aralık 12, 2009. Erişim Adresi: http://www.agaclar.net/forum/daha-iyi-bir-yasam-icin/11837-4.htm. Erişim Mart 19, 2016.

Anonim 4. Tandır Kuyusu Yapımı. Gizli Hazineler. Mart 3, 2011. Erişim Adresi: http://gizlihazineler.turkforumpro.com/t3104-tandir-tandir-kuyusu-yapimi. Erişim Mart 19, 2016.

Anonim 5. Sac. Başçayır. Ekim 7, 2013. Erişim Adresi: http://bascayir.forumzen.com/t32-eskiden-kullanylan-hacatlaryn-resimleri. Erişim Mart 19, 2016.

Anonim 6. Sac Ekmeği. Fotokritik. Haziran 16, 2015.Erişim Adresi: http://www.fotokritik.com/arama/ekmek%20tand%C4%B1r%20sa%C3%A7. Erişim Mart 19, 2016.

Anonim 7. Kuzine Ne Demektir? Laf Sözlük. Ekim 12, 2009. Erişim Adresi: http://www.lafsozluk.com/2014/08/kuzine-nedir-ne-demektir-anlami.html. Erişim Mart 19, 2016.

Akman M. Yabancı Turistlerin Türk Mutfağından Beklentileri, Yararlanma Durumları ve Türk Mutfağının Turizme Katkısı Üzerine Bir Araştırma. Ankara, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi; 1998.

Akman M, Mete M. Türk ve Dünya Mutfakları. Konya, Pak-Sil Yayınları; 1998.

Aktaş A, Özdemir B.Otel İşletmelerinde Mutfak Yönetimi. Ankara, Detay Yayıncılık; 2007.

Akyıldız E. Geleneksel Türk Tatlısı -Baklava. 1.Uluslararası -Adriyatik'ten Kafkaslara Geleneksel Gıdalar Sempozyumu Bildiri Kitabı. İstanbul, Başak Ofset; 2010.

Aras N. Bayram Çöreği, Diyarbakır Mutfağı. İstanbul, Metro Kültür Yayınları, Yayın No:5; 2013.

Argıllı E. Elif'in Mutfağından Ağzınıza Layık 400 Tarif. İstanbul, Omega Yayınları; 2005.

Arlı M. Türk Mutfağına Genel Bir Bakış. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları No:41, Ankara Üniversitesi Basımevi;1981.

Arlı M. Şanlıer N. Küçükkömürler S. Ersoy Y. Yaman M. Özgen L. Şeren S. Gümüş H. Yiyecek Üretimi 2. İstanbul, Turan Ofset; 2002.

Aslan FÇ. Ticari Kuru Mayaların Etanol Üretimi Üzerinde Bazı Besinlerin Etkileri. Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı Biyoloji Eğitimi Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi; 2014.

Baysal A, Över N. Ekmek; beslenme ve sağlık yönünden önemi. Turkish Cuisine Dergisi, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları1994; 14:40-59.

Cılızoğlu L. Pasta Bisküvi Temel Metot ve Uygulamaları, Ankara, Remzi Kitabevi; 1981.

Ciğerim N. Batı ve Türk mutfağının Gelişimi, Etkileşimi ve Yiyecek-İçecek Hizmetlerinde Türk Mutfağının Yerine Bir Bakış. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Ankara, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayın No:28; 2001.

Ergönül B. Ekmek üretiminde kritik kontrol ve kalite kontrol noktalarının belirlenmesi. Dünya Gıda Dergisi 2007; 12(1):62-65s.

Ersoy Y. Türk Mutfak Kültürü. Ocak 15, 2016. Erişim Adresi:https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366321.Erişim Nisan 2, 2016.

Eryılmaz L C. Türk Mutfağından Seçme Yemekler. İstanbul, Remzi Kitabevi; 2015.

Gürel R. Evin Yemeği. Ankara, Fon Matbaası; 1983.

Gürman Ü. Yemek Pişirme Teknikleri ve Uygulaması. Ankara, Milli Eğitim Basımevi; 2003.

Gürman Ü. Yemek Pişirme Teknikleri ve Uygulaması III. İstanbul, MEB Yayınları; 2006.

Halıcı N. Türk Mutfağı. İstanbul, Oğlak Yayıncılık; 2009.

Kaur M, Sandhu KS., Lim ST. Microstructure, physico chemical properties and in vitrodigestibility of starches from different Indian lentil (Lentilculinaris) cultivars. Carbohydrate Polymers 2010; 79: 349-355.

Kenar S. Tarihinden Tarifine Bulgur. İstanbul, Duru Bulgur Yayınları; 2016.

Kızıldemir Ö, Öztürk E, Sarıışık M. Türk mutfak kültürünün tarihsel gelişiminde yaşanan değişimler. AİBÜ Sosyal Bilimler Dergisi 2014; 14 (3); 191-210.

Kuter M. İnsan ve Ekmek. Şubat 10, 2014. Erişim Adresi:http://www.ekmekisrafetme.com. Erişim Mayıs 2, 2014.

Maviş F. Endüstriyel Yiyecek Üretimi. Ankara, Detay Yayıncılık; 2003.

MEGEP. Özleştirilerek Yapılan Hamurlar. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, Kod: 811ORK64; 2006a.

MEGEP. Börekler. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, Kod: 811ORK072; 2006b.

MEGEP. Çırpılarak Yapılan Hamurlardan Ürünler Hazırlama. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, Kod: 811ORK149; 2012a.

MEGEP. Mayalandırılarak Hazırlanan Hamurlar. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, Kod: 811ORK141; 2012b.

MEGEP. Mayalı Hamurlardan Ürünler Hazırlama. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, Kod: 811ORK151; 2012c.

MEGEP. Yağlı Hamurlardan Ürünler Hazırlama. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, Kod: 811ORK155; 2012d.

MEGEP. Pişirilerek Yapılan Hamurlardan Ürünler Hazırlama. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı; 2013a.

MEGEP. Bisküvi ve Kurabiyeler. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı; 2013b.

Nuhoğlu F. Türk Mutfağından Yedi Renk. İstanbul, Pozitif Yayıncılık; 2005.

Özdemir C. Havza ilçesinin genel folklorik yapısı. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2009; 2(7); 185-206.

Özgöz S. Ekmek Üretiminde Kullanılan Ham Suyun Arıtım Proseslerinin ve Su Kalitesinin İncelenmesi.Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İzmir; 2014.

Özkaya FD. Mutfak işlemleri I, Ders Notları. Ankara, Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Bölümü; 2008.

Tanık O.Ekmek Üretiminde Kalite Uygulamaları ve Müşteri Memnuniyet Dinamiklerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi; 2006.

Tezcan M. Türk Mutfak Kültüründe Ekmekler ve Hamurişi Yemekler. Ankara, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar (Geleneksel Ekmekçilik Hamurişi Yemekler-1994); 1995.

Tezcan M. Türk Yemek Antropolojisi Yazıları. Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları; 2000.

Türk Gıda Kodeksi. Tarım Köy İşleri Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü. Ekmek ve Ekmek Çeşitleri Tebliği (Tebliği No: 2012/13); 2012.

Ünver B. Yiyecek Hazırlama ve Pişirme Teknikleri. Ankara, MEB Yayınları; 1981.

Ünüvar Ş. Ekmek ve Ekmek Çeşitleri Üretim Teknolojisi. Ankara, Savaş Yayınevi; 2008.

Yeyinli N, Köse E. Makarnada Kaliteyi Belirlemede Kullanılan Yöntemler. Bolu, Türkiye 9. Gıda Kongresi; 2006.

BÖLÜM 21

TÜRK MUTFAĞINDAKİ SALATA VE MEZELER

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKMAN

SALATALAR

Türk mutfağında bulunan yemekleri; çorbalar, et yemekleri, etli sebze yemekleri, diğer sebze yemekleri, etli kuru baklagil yemekleri, zeytinyağlı yemekler, pilavlar, börekler, salatalar, tatlılar gibi çok çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Türk mutfağında genellikle ana yemeğe eşlik etmek üzere kullanılan ve çoğunlukla çiğ veya pişmiş sebzelerden hazırlanan salatalar daha çok limon, sirke ve zeytinyağı ile tatlandırılırlar. Soğan, domates, sivri biber ile yapılan çoban salatası ve yeşillikle yapılan marul salatalarının dışında piyazlar olarak bilinen ve baklagiller ile hazırlanan salata çeşitleri de bulunmaktadır. Bu salatalar diğerlerine oranla protein miktarı açısından daha zengindir. Ayrıca, Türk mutfağında sebzeler ile birlikte bulgurun kullanıldığı kısır ve batırık gibi salatalar da yer almaktadır. Uluslararası mutfaklarda, salatalar genel olarak ya ana yemeğin yanına eşlik ederler, ya da başlangıç olarak yenilebilen, hatta başlangıçlardan önce verilen iştah açıcı yiyeceklerdir.

Mezeler ise; porsiyon olarak küçük miktarlarda sunulan, lezzetleri ve görünümleriyle sofralarımızdaki yeri büyük ve vazgeçilmez yiyeceklerdir. Bizim mezelerimiz gibi bazı ülkelerin de benzer yiyecekleri vardır. Bizde ve Ortadoğu'da "Meze", İtalya'da "Antipasta", Fransa'da (Hors d'ouvre)"Ordövr", İspanya'da "Tapas", Magrip ülkelerinde ise "Mukabalat" diye anılır.

Salata sözcüğü esas olarak bitkilerin pişirilmeden yenilebilen yeşil yapraklarına ve gövdesine verilen bir isimdir. Ancak günümüzde salata teriminin anlamı çok geniştir. İçinde kırmızı et, kümes hayvanları eti, balık, meyve, sebze, tahıl ve tahıl ürünleri gibi tek başına ya da başka yiyecek ilaveleriyle hazırlanan bir karışım olarak servis edilen herhangi bir soğuk yemeğe de salata denilmektedir. Salatalar yılın her mevsiminde aranan ve tercih edilen bir yiyecek türüdür. Fakat özellikle sıcak yemeklere alternatif olarak verildikleri yaz mevsiminde çok tercih edilirler. Çok çabuk ve kolay hazırlanabildikleri gibi çok da özenle hazırlanmaları gerekir.

.

KAYNAKLAR

Ertaş Y, Gezmen Karadağ M. Sağlıklı Beslenmede Türk Mutfak Kültürünün Yeri. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2013;2/1: 117-136.

http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/yiyecekicecek/moduller/ordovrvemezeler.pdf, Erişim Tarihi 23.Kasım.2016.

http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/yiyecekicecek/moduller/turk_mutfagina_ozgu_sebze_yemekleri.pdf, Erişim tarihi 23.Kasım.2016.

http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Salata%20Ve%20Salata%20Soslar%C4%B1.pdf, Erişim tarihi 23.Kasım.2016.

Kılıç N. Türk Mutfağının Ege-Akdeniz Karakterinin Kültürel ve Turistik Açıdan İncelenmesi: Ayvalık Örneği. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi 2010.

MEGEP, Ordövler ve Mezeler Modülü 2006 Ankara,

MEGEP, Salata ve Salata Sosları Modülü 2011 Ankara,

MEGEP, Türk Mutfağına Özgü Sebze Yemekleri Modülü 2006 Ankara,

BÖLÜM 22

HOŞAF, KOMPOSTO VE ŞERBETLER

Dr. Öğr. Üyesi Şef Emrah Köksal SEZGİN

GİRİŞ

Türk mutfak kültüründe alkol yiyeceklerin yanında tüketilen bir içecek değildir. Alkol yerine hoşaf, komposto ile şerbet tercih edilmektedir. Çeşitli şerbetler, şuruplar, hoşaf ve komposto gibi içecekler iştah açıcı özellikleri ile Türk sofralarının vazgeçilmezleri arasındadır. Kurutulmuş meyvelerin ıslatılarak şekerli su ile birlikte kaynatılması ile yapılan Hoşaf Selçuklu Anadolu'sunda toplantı, özel günlerde içilen bir içecektir. Kelime anlamı olarak hoş ve ab kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkmış ve "tadı hoşa giden su anlamını kazanmıştır. Hoşaf meyvelerin bol su ve şeker ile kaynatıldıktan sonra soğuk olarak sunulmasıdır.

Genellikle şekerli olarak tüketilen hoşaf kimi zaman mayhoş olarakta kâse içinde kaşıkla içilmektedir. Hoşaftan Mevlana divanı kebirinde *"Bir gece Muîneddîn Pervane, Mevlânâ için büyük bir sema tertip edip birçok büyük kimseleri çağırmıştı. Sema bittikten sonra büyükler sofraya oturup yemek yiyip dağıldılar. Mevlânâ hiç elini yemeğe uzatmadı. Bundan Pervane'nin yüreğine bir ateş düştü, Mevlânâ'nın mumu karşısında pervane gibi yandı. Pervane adamlarına mayhoş hoşaf yapıp bir çini kâse içine koymalarını emretti. Pervane kâseyi eline aldı bir kaşık olsun yemesi için Mevlânâ'ya sundu ve tekrar tekrar: 'Buhelâlinden yapılmıştır' dedi. Mevlânâ bundan bir kaşık alıyor, ağzına kadar götürüp tekrar kâsenin içine koyuyordu. Bunu birkaç defa tekrar edip yine bilgiler saçmakla meşgul oluyordu"* sözleri ile bahsetmektedir.

Hoşafın kayısı ve erik gibi meyvelerden yapıldığını *"Kerem sahibi dostlarla birlikte içmek üzere büyük bir kâse kayısı ıslatmışlardı. Ben biçare kul, evi süpürürken Çelebi'nin minderi altında bir dirhem buldum keseme attım. Bu sırada gözüm hoşaf kâsesine ilişti. Ondan bir tane almak için nefsimde bir meyil uyandı. Sonra istiğfar edip bundan vazgeçtim. Bunun için birkaç defa pis nefsimle mücadele ve muharebe ettim, mümkün olmadı. Nihayet nefsim aklıma galip geldi, bir kayısı tanesini ağzıma attım"* Eflâkî'nin sözlerinden anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Akçiçek, E. (2002). "Dünden Bugüne Şerbetçiliğimiz", *Yemek Kitabı* (Yay. Haz. M. Sabri Koz), İstanbul: Çalış Ofset, ss.745-764.

Aktaş, A. ve B. Özdemir. (2005b). *İçki Teknolojisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Baysal, A. (1993). *Beslenme Kültürümüz*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bilgin, A. (2008). Klasik Dönem Osmanlı Saray Mutfağı. A. Bilgin ve Ö. Samancı(Ed.). *Türk Mutfağı* içinde. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss.71-91.

Cerrahoğlu, A. (2002).*Sofra Nimetleri. (Uygulamalı Yemek Kitabı),*İstanbul:TimaşYayınları.

Cunbur, M. (1982). "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde ve Dîvân-ı Kebîr'inde Yemekler", *TürkMutfağı Sempozyumu Bildirileri (31 Ekim-1 Kasım 1981)*, Ankara, ss.69-81.

Dede, A. E. (1992). *Yemek Risalesi*. F. Halıcı. (hzl) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Efendi, T. (2005). *Osmanlı Mutfağı*. A. İ. Aktürk (çev.) İstanbul: Dönence Yayınları.

Erol, H. (2015). *Hazır Alma Kendin Yap*. İstanbul: Hayykitap

Gürsoy, D. (2004). "Anadolu Selçukluları Dönemi (1077-1307)".*Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz,* İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve ReklamcılıkLtd.Şti. Birinci Baskı.

Işın, P. M. (2010). *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Kalafat Y. (2005). *İran Türklüğü: Jeokültürel Boyut*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Larousse Gastronomique. (2005). İstanbul: Oğlak Yayınları.

Merçil E. (2000). *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*. Ankara 2000.

Pala, Ş. (2010). Osmanlı Döneminde Saray Mutfağında Kullanılan Pişmiş ToprakSunum Kaplarının Form Özellikleri. *Sanatta Yeterlik Tezi.* İzmir: Dokuz EylülÜniversitesi. GSE.

Sürücüoğlu, M.S., özçelik, A.Ö. (2005). "Eski Türk besinleri ve yemekleri".*Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar,*Ankara: Türk Halk KültürünüAraştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No: 34. Ss. 36-38.

Şahin, H. (2008). Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi. A. Bilgin ve Ö. Samancı(Ed.). *Türk Mutfağı* içinde. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,ss.39-55.

Şavkay, T. (2000). *Osmanlı Mutfağı*. İstanbul: Şekerbank ve Radikal Yayını

Şavkay, T. (2000). *Tatlı Kitap Türk ve Dünya Tatlıları*. İstanbul: Şekerbank veRadikal Yayını.

Tavernier, J. B. (2007). *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*. T. Tunçdoğan (çev). İstabul: Kitap Yayınevi.

Uzunağaç, Ö. (2014). Selçuklu Anadolu'sunda Beslenme ve Yemek Kültürü. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

Ünsal, A. (2008), Siyasi Güç, Statü, Meşruiyet, İtaat ve Otorite MücadelesininGöstergesi Olarak Yemeğin Sembolizmi, A. Bilgin ve Ö. Samancı (Ed.). *TürkMutfağı* içinde. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 179-195.

Yar, sepken, H. (2008). Osmanlı Sarayında Mutfak Kültürü ve Sofra Gelenekleri. *Yayınlanmamı_ Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi SBE.

Yerasimos, M. (2005). *500 Yıllık Osmanlı Mutfağı*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

BÖLÜM 23

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK MUTFAĞINDA TATLILARIN YERİ

Prof. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

GİRİŞ

Çeşit ve lezzet açısından dünyanın sayılı mutfaklarından biri olan Türk Mutfağı; yiyecek hazırlama-pişirme teknikleri, yemek çeşitleri, özel gün yemekleri, mutfak-araç gereçleri açısından da zengindir. Beslenme kültürüne özellik kazandıran başlıca unsurlar yemeklerde yer alan besinlerin ve yardımcı elemanların türleri ve miktarları ile hazırlama, pişirme, tüketim, servisi ve saklama şekilleridir. Çeşitli besinlerin tat vericilerle birlikte belirli yöntemlerle hazırlanıp pişirilmesine yemek denir. Pişirilen yemeklerin servisi, mönüdeki yeri, yeme şekli, yemek yenirken kullanılan araç ve gereçler de beslenme kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Türk mutfağında hazırlanan yemekler; "çorbalar, et yemekleri, etli sebze yemekleri, etli kurubaklagil yemekleri, zeytinyağlı yemekler, yumurta yemekleri, pilavlar, makarna ve mantılar, börekler, ekmekler, salata ve turşular ve tatlılar" olarak gruplandırılabilir.

Tatlıların, Türk mutfağında çok ayrı ve özel bir yeri vardır. Beslenme kültürümüzde tatlının yer almadığı bir ögeye rastlamak da mümkün değildir. Edebiyatımızda, geçiş törenlerinde, inançlarda, halk sağlığında, gelenek ve göreneklerde tatlıların önemi büyüktür. Dünyaca tanınmış ve ritüelleri olan tatlılarımız da vardır. Örneğin lokum, dünyaca tanınmış bir tatlımızdır. Dünya ölçüsünde özgün ve ilginç ritüel tatlılarımızdan biri de aşuredir. Baklava, helva, künefe, tel kadayıf, sütlaç, keşkülü fukara, ayva tatlısı gibi yüzlerce tatlı Türk mutfaklarında Orta Asya'dan günümüze kadar gelen süreçte pişirilmiştir. Tatlıların çeşitliliğinde kuşkusuz çeşitli kültürlerden etkilenmeler söz konusudur. Örneğin unlu tatlılarımızın kökeni Orta Asya'dır. Anadolu'ya geldikten sonra buradaki kültürlerden ve daha sonra da Balkanlardan etkilenmiştir. Bu gelişmeler tatlı çeşitlerimizin artmasına neden olmuştur.

Türk mutfağında yemek sofraları misafir, ziyafet ve ev halkının günlük öğün yemeklerine göre de değişmektedir. Türk sofrasında ya da menülerinde ilk yemek genellikle çorba ve son servis edilen yemek ise tatlıdır. Bu alışkanlık basılı ve yazma yemek kitaplarında da görülmektedir. İlk basılı Türkçe yemek kitabı olan ve 1844 yılında basılan "*Melceü't-Tabbâhin"* ile 1898'de basılan "*Aşçıbaşı"*nda ilk tarifi yapılan yemeğin çorba ve son bölümlerde verilen tariflerin de tatlılar olduğu görülmektedir. Tatlılar her zaman yemeğin sonunda yenmez; örneğin Ramazan ayında oruç açmak için hazırlanan iftariyeliklerde reçel, kaymak, bal, hurma gibi tatlı yiyecekler yer almaktadır. Aslında Türk mutfağında tatlısız sofra, tuzsuz yemek gibidir. Günlük konuşmalarında ve sohbetlerinde de Türkler "*tatlı yiyip tatlı konuşalım*" diyerek dostluklarını pekiştirirler.

Orta Asya'dan günümüze kadar tatlılar Türk sofralarında yer almıştır. Örneğin; Divan-ı Lugat-it Türk'te, Orta Asya Türklerinin (XI. yüzyıl) içerisine yaş ya da kuru üzüm konan bir tür höşmerim "*bulduni*"; kadayıf gibi ince ince kesilen hamurun üzerine tencerede kızdırılan yağ atılıp karıştırılır ve üzerine şeker dökülerek yenen "*kuyma*"; darı kurutulup, daha sonra dövülür yağ ve şekerle karıştırılarak hazırlanan darı helvası (*kagut*) gibi bazı tatlılar yer almaktadır. Yerasimus, Osmanlı mutfağının beş yüzyıla dağılmış yemek adlarını derleyerek oluşturduğu yemek listelerinde en zengin grubun tatlılar olduğunu belirlemiştir. Unutulanlar olsa da bu tatlıların çoğunluğunun günümüzde Türk mutfağında pişirildiğini de vurgulamıştır.

KAYNAKLAR

Arlı M. Geleneksel Türk mutfağında hamur tatlıları. Geleneksel Türk Yemekleri ve Beslenme. Geleneksel Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Doğuş Matbaası, Konya, 1982, s. 113-129.

Arlı M. Türk mutfağına genel bir bakış. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları:41 Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:12, Ankara, 1982, s. 19-33.

Atalay B. Divanü Lugat-it Türk. Cilt-I (3.Baskı). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:521. TTK Basımevi, Ankara, 1992.

Atalay B. Divanü Lugat-it Türk. Cilt-III (3.Baskı). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:523. TTK Basımevi, Ankara, 1992.

Atalay, B. Divanü Lugat-it Türk. Cilt-II (3.Baskı). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:522. TTK Basımevi, Ankara, 1992.

Baysal A, Küçükaslan N. Beslenme ilkeleri ve menü planlaması. Ekin Kitapevi. Hünkar Ofset, İst anbul, 2003.

Baysal A, Merdol TK, Sacır H, Taşcı NC, Başoğlu S. Türk mutfağından örnekler. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:173 Maddi Kültür Dizisi.5. TTK Basımevi, Ankara, 1993.

Baysal A. Beslenme (13. Baskı). Hatiboğlu Yayınları:93 ders Kitabı Dizisi:26, Alp Ofset Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara, 2011.

Baysal A. Beslenme kültürümüz. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları:1230, Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri:389. TTK Basımevi, Ankara, 2002.

Baysal A. Geleneksel Türk tatlıları ve beslenme değerleri. Geleneksel Türk Tatlıları Sempozyumu Bildirleri. Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları:51, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi:16, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, s.45-55.

Eflaki A. Ariflerin menkıbeleri-I. (Çeviren: Yazıcı T). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 489. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi. 62. Şark ve İslam Klasikleri:29. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.

Emil T. Baklava sektör profili. İstanbul Ticaret Odası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Şubesi. İstanbul, 2006.

Fahriye. Ev kadını (Çevirenler: Erdemli L, Vanlı Z). Ofset yapımevi, İstanbul, 2002.

Genç R. XI. yüzyılda Türk mutfağı. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları:41 Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:12, Ankara, 1982, s. 57-68.

Gün İ, Budak NH, Seydim Z. Isparta ve Burdur illerinde üretilen güllaçların hijyenik kalitesi üzerine bir araştırma. Türkiye 10. Gıda Kongresi. Erzurum, 2008;785

Hadiye Fahriye. Tatlıcıbaşı. Bateş Yayınları. Mart Matbaa Sanatları, İstanbul, 2002.

Halıcı N. Türk mutfağında et tatlıları. Geleneksel Türk Tatlıları Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları:51, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi:16, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, s.188-195.

Işın MP. Aşçıbaşı. Mahmud Nedim Bin Tosun. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., Şefik Matbaası, İstanbul,1988.

İgümü F. Tatlıcıbaşının tatlılar kitabı. Sümer Kitabevi. Asi Matbaacılık, İstanbul, 1995.

İzbudak V. Mesnevi. Cilt-II. MEB Yayınları: 771, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 99, Şark ve İslam Klasikleri:33. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

İzbudak V. Mesnevi. Cilt-III. MEB Yayınları: 772, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:100, Şark ve İslam Klasikleri:33. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

İzbudak V. Mesnevi. Cilt-IV. MEB Yayınları:773, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 101, Şark ve İslam Klasikleri:33. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

İzbudak,V.1991. Mesnevi. Cilt-V. MEB Yayınları: 774, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:102, Şark ve İslam Klasikleri:33. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

Kongaz G. Topkapı Sarayı helvahane ve reçelhanesi ocağı. Geleneksel Türk Tatlıları Sempozyumu Bildirleri. Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları:51, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi:16, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, s.105-109.

Kut C. İlk basılı Türkçe yemek kitabı Melceü't -Tabbâhin (Kamil M; Aşçıların sığınağı-1844). Duran Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1997.

Kut G. 2005. Türklerde beslenme biçimi dünü-bugünü. V. Türk Kültürü Kongresi. Beslenme Kültürü Cilt XIV. Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 316 Kongre ve Sempozyum Bildiriler Dizisi: 33. T.H.K. Basımevi,, Ankara, 2005, s.19-27.

Kut G. El-terkibat fi tabhi'l-hulviyyat (Tatlı pişirme tarifleri). Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları:69, Gelenek, Görenek ve İnançlar Dizisi:3. Feryal matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., Ankara, 1986.

MEB. Sütlü tatlılar. (811ORK078). Millî Eğitim Bakanlığı Yiyecek İçecek Hizmetleri. Ankara, 2012.

Nahya Z. Geleneksel Türk kültüründe tatlı. Geleneksel Türk Tatlıları Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları:51, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi:16, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, s.91-101.

Nahya Z. Özel gün yemekleri. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları:41 Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:12, Ankara, 1982, s. 189-197.

Ögel, B. Türk kültür tarihine giriş-4.Cilt Kültür Bakanlığı Yayınları:244 Kültür Eserleri:13, Ankara, 1978.

Önder M. Selçuklu Devri Konya YEmekleri. Geleneksel Türk Yemekleri ve Beslenme. Konya Turizm Derneği Yayınları. Doğuş matbaası, Konya, 1982, S. 294-254.

Özlü Z. Osmanlı sarayında aşure geleneği uygulamasına dair. Millî Folklor 2014; 26 (101):209-224.

Sürücüoğlu MS. Damak tadımız-helvanın adı ille de tadı. Folklor Halk Bilim Dergisi 2000; 6(47):44-46.

Taneri, A. Türkiye Selçukluları kültür hayatı. Bilge Yayınları Nu:2. Tarihi Eserler:1. Konya, 1977.

Taşkın G (Türkçeye aktaran). Mehmet Kamil ilk matbu Türkçe yemek kitabı: melceü't tabbahin. Çiya Yayınları, Plastik Ofset, İstanbul, 2016.

Tezcan M. Türk yemek antropolojisi yazıları. T.C. Kültür Bakanlığı yayınları:2515, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:307 Maddi Kültür Dizisi:27, Ankara, 2000.

Tezcan, S. Bir ziyafet defteri. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:25. Şafak Matbaacılık, İstanbul, 1998.

Türkoğlu S. Topkapı sarayı helvahane ocağı. Geleneksel Türk Tatlıları Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları:51, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi:16, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, s.87-90.

Uç T, Alkan K, Büker AC, Dikmen A, Koçak S ve ark. Türkçe sözlük 1 (A-J). Dil Derneği Yayınları:9. Kurtuluş Basımevi, Ankara, 1998.

Ünver, S. A. Fatih devri yemekleri. T.C. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü: 42. Kemal Matbaası, İstanbul, 1952.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 961 No'lu Tercüme Defterinden "Pir Ahmet Bey Çelebi 482 Numaralı Sivas Sani Adlı Defterin 115. Sayısı 3.Sıra Numarasına Kayıtlı 882 Tarihli Vakfiyesi".

Yerasimus M. Osmanlı mutfağı. Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Yerasimus S. Sultan sofraları; 15. ve 16. yüzyılda Osmanlı saray mutfağı. Yapı Kredi Yayınları:1637, İstanbul, 2002.

Yılmaz A. Aşçının el kitabı. Öztiryakiler Endüstriyel Mutfak Kültürü Yayınları. Boyut Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 2000.

BÖLÜM 24

ŞEKERLE SAKLAMA (REÇEL-MARMELAT)

Doç. Dr. Ümit SORMAZ

REÇEL

Vitaminler, mineral maddeler, fenolik maddeler ve gıda lifi olarak adlandırılan maddelerce zengin olan meyve ve sebzeler beslenmede önemli bir yere sahiptirler; ancaknormal koşullarda taze meyve ve sebzelerin uzun süre dayanıklılığı az olup ticari olarak yeterince değerlendirilemediğinden üretim miktarları sınırlı oranlarda kalmakta ve aynı zamanda endüstriyel açıdan istenilen düzeyde değerlendirilememektedir.

Kelime olarak, "meyvelerin şekerle kaynatılmasıyla hazırlanan tatlı" anlamına gelen reçel; Türk Gıda Kodeksi (2006)tarafından; "bir veya birkaç çeşit meyvenin püresinin veya pulpunun veya bunların karışımının, su ve şekerlerle uygun bir jel kıvamına getirilmiş karışımı" şeklinde tanımlanmaktadır. Yine Türk Gıda Kodeksi (2006)tarafından geleneksel reçel; "su ile bütün veya parçalı meyvelerin veya bitkilerin kök, yaprak, çiçek gibi yenilebilen kısımlarının şeker ilave edilerek veya edilmeden belirli kıvama getirilmiş karışımı" olarak tanımlanmaktadır. Reçel; bütün, yarım veya daha küçük parçalar halindeki meyveye şeker ilavesi ile hazırlanan kıvamlı bir üründür. Meyve parçaları, hangi meyveden yapılmış olduğunu kanıtlayacak kadar iri olmalıdır.

Reçel, aslında şekerle dayandırılmış bir meyve mamulüdür. Meyveye belli konsantrasyona ulaşana kadar şeker ilavesiyle, mikroorganizmaların faaliyetine engel olunmaktadır. Reçel üretim tekniği de meyvelerin dayanımını arttırma yollarından biri olması sebebiyle önemli gıda muhafaza yöntemlerindendir. Meyvelerin şekerle dayandırılması sanayide kullanılan yöntemlerden sadece birisidir. Meyveler, yüksek oranda şekerle dayanıklı hale getirilerek kahvaltıda tüketilmek üzere, çoğu nitelikleri açısından üretildiği meyve ile doğrudan bir ilgisi olmayan, çeşitli ürünler elde edilmektedir.

Beslenme açısından taze iken tek başına bir enerji kaynağı olmayan meyve ve sebzeler, reçel ve marmelat olarak üretimde kullanıldığı takdirde az %60-65 çözünür katı madde içermesi ve bunun çoğunun şeker olması nedeniyle önemli bir kalori kaynağı olup enerji kaynağı olarak tüketilmektedir.

KAYNAKLAR

Akbulut M, Çetin Ç, Çoklar H. Farklı dut çeşitlerinin bazı kimyasal özellikleri ve mineral madde içeriklerinin belirlenmesi. II. Ulusal Üzümsü Meyveler Sempozyumu-Tokat, 14-16 Eylül, 2006;176-180.

Baysal A. Genel Beslenme. Ankara, Hatipoğlu Yayınları; 2000.

Bingöl S. Meyve İşleme Sanayinde Girdi Sorunları ve Verimlilik. Ankara, Milli Prodüktivite Yayınları; 1993.

Cemeroğlu B. Acar J. Meyve ve Sebze İşleme Teknolojisi. Ankara, Gıda Teknolojisi Derneği; 1986.

Cemeroğlu B, Karadeniz F, Özkan M. Meyve ve Sebze İşleme Teknolojisi. Ankara, Gıda Teknolojisi Derneği. Yayın; 2003.

Güzel EK. Maviyemişten (Vaccinum sp.) Üretilen Reçel ile Marmelatın Fitokimyasal Özelliklerinin Belirlenmesi. Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi; 2011.

Şahin İ, Korukluoğlu M, Uylaşeker V. Taze çileklerde bozulma etkeni küfler. Gıda 1994;19:359-365.

TDK. Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim Adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56d9cf6a4bb397.98641674. Erişim Şubat 21, 2016.

Tokbaş H. Karadut Meyvesinin (MorusNigra L.) Reçel ile Marmelata İşlenmesi ve Ürünlerin Antioksidan Özelliklerinin Belirlenmesi. Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi; 2009.

Türk Gıda Kodeksi. Reçel, Jöle, Marmelat ve Tatlandırılmış Kestane Püresi Tebliği, Tebliğ No: 2006/55. Resmi Gazete: 26392. Türk Gıda Kodeksi. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. Erişim: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061230-41.htm. Erişim Tarihi: Şubat 28, 2016.

Üstün S, Tosun İ. Çeşitli reçellerin bileşimi üzerine bir araştırma. Gıda 1998; 23:125-131.

Yurdagül E. Erik Bazlı Karışık Meyveli Geleneksel Marmelat Üretimi Üzerine Bir Araştırma. Adana, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi; 2007.

Zor M. Depolamanın Ayva Reçelinin Bazı Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri ile Antioksidan AktivitesiÜzerine Etkisi. Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi; 2007.

BÖLÜM 25

KURUTARAK SAKLAMA

Dr. Öğr. Üyesi Ebru BAYRAK

GİRİŞ

İnsanoğlunun beslenme ihtiyacı, besin işleme ve saklama yöntemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kurutma işlemi, besinleri uzun süre muhafaza etmek için ilk çağlardan beri uygulanan en eski yöntemlerden biridir. Özellikle sıcak iklime sahip bölgelerde, besinlerin uzun süre depolanabilmesi için uygulanan en kolay ve ekonomik besin saklama yöntemlerinden birisi olduğu bilinmektedir.

Besinleri kurutarak muhafaza etme yöntemi, besinlere uygulanan dondurma, konserve yapma ve tütsüleme gibi diğer teknolojik işlemlerin yapılmadığı yerlerde kolayca tatbik edilebilen uygulamaların en önemlisi ve en yararlısıdır.

Kurutarak saklama yöntemi, besin maddesinden suyun önce buharlaştırılması sonra da bu buharın ürünün yüzeyinden uzaklaştırılması esasına dayanır. Mevcut suyun kaybı ile su aktivitesi mikroorganizmaların üreyebileceği değerin altına düşürüldüğünden; bakteri, küf ve mayaların neden olabileceği bozulmalar önlenir ve besinler daha uzun süre muhafaza edilebilir. Böylelikle ürün hacmi azaltılarak, taşıma ve depolamada kolaylık sağlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Akın N. Modern Yoğurt Bilimi ve Teknolojisi. S.Ü. Ziraat Fakültesi. ISBN:975-00594-0-9. 456 s, 2006, Konya.

Akköse A., Aktaş, N. Curing and diffusion coefficient study in pastırma, a Turkish traditional meat product. Meat Science, 2014; 96: 311-314.

Anonim. Türk Gıda Kodeksi Fermente Sütler Tebliği (Tebliğ No:2009/25) 2009, Ankara.

Artık N., Poyrazoğlu ES. Geleneksel gıdalar ve geleneksel gıda mevzuatı. I. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, 15-17 Nisan 2010, p.1-6, Tekirdağ.

Bennani L., Faid M.,Bouseta,A. Experimental manufacturing of kaddid, a salted dried meat product: control of the microorganisms. Eur. Food Res. Technol., 2000; 211:153-157.

Caba ZT., Boyacıoğlu H., Boyacıoğlu D. Gelenekselden geleceğe sağlıklı bir gıda alternatifi olarak bulgur. I. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, 15-17 Nisan 2010, p.37-40, Tekirdağ.

Çetinkaya A. Kars kremalı kurut. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, 23-24 Eylül 2004, p.14, Van.

Erbay B, Küçüköner E. Gıda Endüstrisinde Kullanılan Farklı Kurutma Sistemleri Türkiye 10.Gıda Kongresi, 21-23 Mayıs 2008,p. 1045-1048, Erzurum.

İçöz A. Trakya Bölgesinde Üretilen Ev Eriştelerinin Mikrobiyolojik Özellikleri ve Bazı Kalite Kriterlerinin Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000, Edirne.

Karabacak MS., Esin A., Cekmecelioglu D. Drying Behavior of Meat Samples at Various Fiber Directions and Air Conditions. Drying Technology, 2014, 32: 695–707.

Kilic B. Current trends in traditional Turkish meat products and cuisine. LWT - Food Science and Technology, 2009, 42: 1581-1589.

Lewicki P., Arboix JA., Botó PG., Beringues JC., Moreno IM. Drying. M. Dikeman, & C. Devine, Encyclopedia of Meat Science (Second Edition), 2014;p 471-479, London: Elsevier Ltd.

Memiş E., Ersoy Y. Geleneksel gıda muhafaza yöntemleri. 38.ICANAS, Yayın No:84557.

Özbay S., Sarıçoban C. Et kurutma teknolojisi ve dünyada tüketilen bazı kurutulmuş et ürünleri. J.of Food and Health Sci., 2015; 1 (3), p.103-117

Özrenk E. Kurutulmuş ve koyulaştırılmış yoğurtlar. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, 23-24 Eylül 2004, p.122-127, Van.

Öztan A. Et Bilimi ve Teknolojisi. Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yayınları, 1999, s. 19., Ankara.

Öztürk B. Çiğ ve Pişmiş Koyun, Keçi ve İnek Sütü ile Üretilen Ev Eriştelerinin Kalite Kriterlerinin Belirlenmesi. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007, Tekirdağ.

Saldamlı İ., Saldamlı E. Gıda Endüstrisi Makinaları, 2000, Ankara, Savaş Yayınevi.

Şimşekli N., Tiryaki GY. Yazdan Kışa Zahire: Kuruluk. I. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, 15-17 Nisan 2010, p.621-623, Tekirdağ.

Tamer E., Çoksöyler N. Domates kurutması. I. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, 15-17 Nisan 2010, p.609-611, Tekirdağ.

Tezcan, M. Türk Mutfak Kültürünün Genel Nitelikleri. Türk Yemekleri Antropolojisi, 2000; 21-29. Kültür Bakanlığı Yayınları No:2515. Ankara.

Yılmaz MT., Sağdıç O., Yetim H., Kesmen Z. Geçmişten günümüze pastırma ve üretim teknolojisinde kaydedilen gelişmeler. I. Uluslararası Adriyatik'ten Kafkasla'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, 15-17 Nisan 2010, p.85-89, Tekirdağ.

BÖLÜM 26

FERMENTE EDEREK SAKLAMA

Dr. Öğr. Üyesi Ebru BAYRAK

GİRİŞ

Besinlerin belirli bir süre muhafaza edilmesinde çeşitli fiziksel, kimyasal ve biyolojik yöntemler kullanılmaktadır. Tarihi çok eskilere dayanan fermente besinler, biyolojik saklama yöntemi ile elde edilmektedir. Faydalı mikroorganizmaların faaliyetlerinden yararlanılarak yapılan fermantasyon yöntemiyle, beslenme açısından önem taşıyan birçok fermente ürün elde edilir.

Fermantasyon, yüzyıllardan beri uygulanmakta olan en ekonomik besin işleme ve saklama yöntemlerinden biridir. Fermente yiyecek ve içecekler, dünyadaki her toplumun beslenme kültürünün temel bileşeni olup etnik toplulukların kültürel tarihini taşır. Eski zamanlardan beri geleneksel fermantasyonun yanında tütsüleme, kurutma ve tuzlama işlemleri, besinlerin raf ömrünü arttırarak daha uzun sürede tüketilmesi için kullanılmıştır.

Fermantasyon besinlerin bozulmadan korunması yanında, esansiyel aminoasit ve vitaminlerin senteziyle gıdaların besin değerini arttıran doğal bir yöntemdir. Fermantasyon ile mikroorganizmaların parçalanmaları sonucu besinlerin sindirilebilirliği artırılırken, çiğ besinlerde bulunan fitat, tanen ve polifenoller gibi istenmeyen maddelerin detoksifikasyon ve yıkımı da gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda fermantasyon sonucu oluşan özel tat, koku ve renk ile besinler daha çekici hale gelir.

KAYNAKLAR

Aygun O, Aslantaş O, Öner S. A survey on the microbiological quality of Carra, a traditional Turkish cheese. J. Food Eng, 2005; 66: 401-404.

Akbaş Ş, Coşkun H. Tarhana üretimi ve özellikleri üzerine bir değerlendirme. Türkiye 9. Gıda Kongresi, 2006, p.703-706, Bolu.

Akın N. Modern Yoğurt Bilimi ve Teknolojisi. S.Ü. Ziraat Fakültesi. ISBN:975-00594-0-9. 456 s, 2006, Konya.

Anonim. Sirke standardı. TSE Sirke – Tarım Kökenli Sıvılardan Elde Edilen Ürün TS 1880 EN 13188, 2004, Ankara.

Anonim. Sofralık zeytin standardı. TS 774, Türk Standartları Enstitüsü 2004, Ankara.

Anonim. Tarhana standardı. TS 2282, Türk Standartları Enstitüsü, 2004, Ankara.

Anonim. Türk Gıda Kodeksi Fermente Sütler Tebliği (Tebliğ No:2009/25) 2009, Ankara.

Anonim. Yoğurt standardı. TS 1330, Türk Standartları Enstitüsü, 2006, Ankara.

Aydınoğlu Ü. Dağlık Kilikia bölgesinde antik çağda zeytinyağı ve şarap üretimi: üretimin arkeolojik kanıtları; 2009, İstanbul: Ege Yayınları.

Aydınoğlu Ü, Şenol AK. Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi. Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 06-08 Kasım 2008, Mersin.

Bilgiçli N, Elgün A, Herkan EN, Türker S, Ertaş N. Effect of wheat germ /bran addition on the chemical, nutritional and sensory quality of tarhana, a fermented wheat flour yoghurt product., J. of Food Eng.,2006; 77,680-686.

Blandino A, Al-Aseeri ME, Pandiella SS, Cantero D, Webb C. Cereal-based fermented foods and beverages. Food Research International, 2003; 36, 527-543.

Demiray S. Şarap üretim aşamalarında organik asit dağılımı. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Ankara.

Ekinci R. The effect of fermentation and drying on the water-soluble vitamin content of tarhana, a traditional Turkish cereal food, Food Chem, 2005; 90, 127-132.

Ender G, Karagözlü C, Yerlikaya O, Akbulut N. Dünyada ve Türkiye'de tüketimi artan fermente süt içecekleri. Türkiye 9. Gıda Kongresi, 2006, p.149-152, Bolu.

Erbaş M, Certel M, Uslu MK. Yaş ve kuru tarhananın şeker içeriğine fermentasyon ve depolamanın etkisi. Gıda, 2004; 29(4), 299-305.

Erkan H, Çelik S, Bilgi B, Köksel H. A new approach for the utilization of barley in food products: barley tarhana. Food Chemistry, 2006; 97: 12-18.

Farnworth ER. Kefir-a complex probiotic. Food Sci. and Tech.Bulletin: Functional Foods, 2005; 2 (1):1-17.

Güngör ÖF. Farklı yörelerde yetiştirilen Gemlik zeytininden sofralık siyah zeytin elde edilmesi sırasında temel bileşenlerinde meydana gelen değişmeler üzerine bir araştırma. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, İzmir.

Gürsoy-Balcı, AC. Farklı tür kullanılarak koyun, keçi sütleri ve bunların karışımından üretilen yoğurtların depolama sırasında uçucu bileşenler ve serbest yağ asitlerinde meydana gelen değişimler. Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, Antakya, Hatay.

Hayta M, Alpsan M, Baysar A. Effect of drying methods on functional properties of tarhana: a wheat flour-yoghurt mixture. J. of Food Sci., 2002; 67(2), 740-744.

Kabak B, Dobson AD. An introduction to the traditional fermented foods and beverages of Turkey. Critical Reviews in Food Science and Nutrition, 2011; 51: 248-260.

Karaçıl MŞ, Tek N. Dünyada üretilen fermente ürünler: tarihsel süreç ve sağlık ile ilişkileri. U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2013; 27(2), 163-173.

Karagözlü C, Kavas G. Alkollü fermente süt içecekleri. Gıda,2000; (7) 86-92.

Kaya S. Sütten ve Yoğurttan Elde Edilen Sade Yağın Reolojik Özellikleri. Türkiye 9. Gıda Kongresi, 2006, p.565-568, Bolu.

Özer B.. Yoğurt Bilimi ve Teknolojisi. Sidas Medya Ltd. Şti., 488 s, 2006, Şanlıurfa.

Sancak YC, Ekici K, İşleyici Ö. Fermente Türk sucuğu ve pastırmalarda kalıntı nitrat ve nitrit d üzeyleri. Yyü. Vet. Fak. Derg, 2008; 19(1): 41-45.

Tangüler H, Cabaroğlu T, Erten H. Biralarda istenmeyen aroma bileşikleri ve oluşum mekanizmaları. Gıda, 2007; 32 (1): 43-49.

Tegin AA, Gönülalan Z. Bütün yönleriyle doğal fermente ürün, kımız. MJEN, 2014; 2 (1), 23-34.

Tetik HD. Sofralık Zeytin İşleme Teknikleri. Emre Basımevi, 5. Baskı, Yayın No:53, 2005, 136pp, İzmir.

Tuna S. Siyah Sofralık zeytin fermentasyonunda alkali ve enzimatik yöntemlerin fizikokimyasal özellikler üzerine etkisi. Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005, Bursa.

Tuncer Y, Özden B, Avşaroğlu MD. Bozanın bazı mikrobiyolojik özelliklerinin ve laktik asit bakterisi izolatlarının antibakteriyel aktivitelerinin belirlenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 2008; 12 (1):19-25.

Türker İ, Canbaş A. Malt ve Bira Teknolojisi. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi, Genel Yayın No: 4 Ders Kitapları Yayın No: 2, 1995, Adana.

Yılmaz G, Ayar A, Akın N. The effect of microbial lipase on the lipolysis during the ripening of Tulum cheese. J Food Eng, 2005; 69: 269-274.

BÖLÜM 27

TUZLA SAKLAMA

Dr. Öğr. Üyesi Ebru BAYRAK

GİRİŞ

En temel fizyolojik ihtiyaçlardan biri olan beslenme, yüzyıllarca göçebe hayat süren insanoğlunun yerleşik hayata geçmesinde en önemli etkendir. İnsanoğlu yerleşik hayata geçiş aşamasında, uygun mevsim koşullarında avladıkları hayvanları, topladıkları bitkileri zorlu kış şartlarında ya da göç yollarında tüketmek için işlemeye başlamışlardır. Bilinen en eski besin işleme metotları; kurutma, tuzlama, dumanlama, fermantasyon ve konserve etmedir.

Tuzlama yöntemi tek başına kullanılabildiği gibi, fermantasyon ve kurutma ile birlikte de kullanabilen bir yöntemdir. Tuz uygarlık tarihi boyunca para yerine kullanılacak kadar değerli bir maden olmuştur ve kullanımının en başından beri besinlerin saklanmasında ve muhafazasında önemli bir yer edinmiştir.

Tuz, şekerden sonra kullanılan önemli besin saklama malzemesidir. Besin saklamada kullanılan tuz, suyun ozmotik etkiyle çekilmesini sağlayarak nem oranını düşürür ve bozulmaya neden olan bakterilerin gelişimini kontrol altında tutar. Mikroorganizmaların gelişmesini engelleyici etkiye sahip olan tuzun bu etkisi muhtemelen, ortamın ozmotik basıncını arttırarak, a_w değerini düşürerek, enzimatik faaliyetleri yavaşlatarak ve ortamın oksijen gerilimini azaltarak oluşmaktadır.

Tuzlama veya tuzlama ile kurutma, balık ve bazı sebzelerin saklanmasında kullanılmaktadır. Tuzlanmış ve kurutulmuş et ve balıklarda, bakteri ve enzim etkisi durdurulur. Asma yaprağı ve peynirin saklanmasında salamura yaygın olarak kullanılmaktadır. Biber, fasulye, havuç, domates ve lahana gibi sebzeler tuzlu su içerisinde saklanır ve turşu olarak tüketilir. Tuzun, besin saklama dışında besinlere lezzet vermede de önemli rolü vardır.

KAYNAKLAR

Anonim. Sofralık zeytin standardı.TS 774, Türk Standartları Enstitüsü, 2004, Ankara.

Aygun, O., Aslantaş, O., Öner, S. A survey on the microbiological quality of Carra, a traditional Turkish cheese. J. Food Eng, 2005; 66: 401-404.

Efe R., Soykan A., Cürebal İ. Sönmez S. Dünyada, Türkiye'de, Edremit Körfezi Çevresinde Zeytin ve Zeytinyağı. Edremit Belediyesi Kültür Yayınları, 2011; No:6.

Ekmekçi, M. Tuzu azaltılmış pastırma üretiminde potasyum klorür ve kalsiyum klorür kullanımının bazı kalite özellikleri üzerine etkileri. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, Ankara.

Erkan, N., Tosun, S.Y., Alakavuk, D.U.,Ulusoy, S. Keeping quality of different packaged salted atlantic bonito "lakerda". J. Food Biochem. 2009; 33, 728–744.

Hui, Y.H., Nip,W., Rogers, R.W.,Young, O.A., Meat Science and Applications, Marcel Dekker, Inc., Newyork, 2001.

Gündoğdu, M.A., Şeker, M. Bazı yerli ve yabancı zeytin çeşitlerinin pomolojik ve biyokimyasal özelliklerinin incelenmesi. Ulusal Zeytin Kongresi, 22-25 Şubat 2011, s: 374-384.

İç, E. Hıyar Turşusu Salamurasında Kalsiyum Klorür Kullanarak Tuz Konsantrasyonunun Azaltılma Olanağı Üzerine Araştırma (Doktora Tezi). 2000; A. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 117s.

İç, E., Özçelik, F. Kalsiyum iyonu içeren bileşiklerin hıyar turşularında ortaya çıkan yumuşamayı önlemede kullanılması. Gıda, 2000; 25 (4): 241- 247.

Kılınç. B., Çaklı, Ş. Chemical, microbiological and sensory changes in thawed frozen fillets of sardina (*Sardina pilchardus*) during marination. Food chemistry. 2004; 88.pp 275-280.

Ormancı, H.B., Çolakoğlu F., "Nutritional and sensory properties of salted fish product, lakerda", Cogent Food & Agriculture, 2015; vol.1, pp.1-13.

Ormancı, H.B., Çolakoğlu, F. Changes in biogenic amines levels of *lakerda* (salted atlantic bonito) during ripening at different temperatures. J. Of food Processing and Preservation, 2016, 41 (1), pp. 1-10.

Özkaya, M.T., Ulaş, M. ve Çakır, E. "Zeytin Ağacı ve Zeytin Yetiştiriciliği", 1-25s; (in) "Zeytinyağı" (ed: Göğüş, F., Özkaya, M.T. ve Ötleş, S.,), Eflatun Yayınevi, 2008; 267s., Ankara.

Öztan A. Et Bilimi ve Teknolojisi. Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yayınları, 1999, s. 19, Ankara.

Şahin, İ. ve Akbaş, H. Hıyar turşularında yumuşamanın önlenmesi ve kullanılabilecek kalsiyum klorür ($CaCl_2$) miktarının belirlenmesi. Gıda, 2001; 26 (5): 333-338.

Tekinşen, O.C., Tekinşen K.K. Süt ve Süt Ürünleri: Temel Bilgiler, Teknoloji, Kalite Kontrolü. Selçuk Üniv Basımevi, 2005, Konya.

Tuna S. Siyah Sofralık zeytin fermentasyonunda alkali ve enzimatik yöntemlerin fizikokimyasal özellikler üzerine etkisi. Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005, Bursa.

Turan, H. Farklı tuzlama yöntemlerinin değişik balıklarda kalite ve saklama süresine etkileri. On Dokuz Mayıs Ünv. Fen Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, 1996, Samsun.

Yılmaz G, Ayar A, Akın N. The effect of microbial lipase on the lipolysis during the ripening of Tulum cheese. J Food Eng, 2005; 69: 269-274.

BÖLÜM 28

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK MUTFAĞININ BESLENME VE SAĞLIK YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Yasemin AKDEVELİOĞLU

Zararlı şeyden az yemek, faydalı şeyden çok yemekten daha iyidir.

(Hipokrat)

GİRİŞ

Türk mutfağı geçmişten günümüze çeşitli süreçlerden geçerek bugünkü şekline ulaşmıştır. Güneydoğu Sibirya, Orta Asya, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri bu süreç içinde yer almaktadır. Türklerin geçirdiği bu tarihsel akış ve yaşadıkları coğrafyalar ilk dönemlerde hayvansal ağırlıklı olarak, sonraki dönemlerde ise eşit düzeylerde tarımsal ve hayvansal kaynaklı ürünlerden oluşan besinleri tüketmelerine izin vermiştir. Türk mutfağının Asya'nın doğusundan Balkanlara doğru yüzyıllara yayılan yolculuğu, onun gelişmesini ve dünyanın en önemli mutfaklarından biri olmasını sağlamıştır.

Türk mutfağının temel özellikleri;

- Tarımsal ve hayvansal ürünlerin dengeli tüketilmesi
- Yaşanan coğrafi bölgelere göre değişiklik göstermesi
- Tarihsel süreçte sosyal yapıya göre değişiklik göstermesi
- Özel günlerde ve törenlerde değişiklik göstermesi
- Gelenek, görenek ve dinsel yapıdan etkilenmesi
- Komşu kültürleri etkilemesi ve onlardan etkilenmesidir.

Geçmişte Türk mutfağında; yemek çeşitlerinin fazla olduğu, ekmeğin hemen her öğün tüketildiği, sebzelerin etlerle birlikte bol soğanlı, salçalı, domatesli pişirildiği, yemeklerin genelde yağda kavrulduğu, tuzlu ve yağlı olduğu, hamur işlerinin çok tüketildiği, tereyağı, iç yağ ya da kuyruk yağının hemen her yörede kullanıldığı, özellikle Batı Anadolu bölgesinde zeytinyağının çok tüketildiği, baharat kullanımının yaygın olduğu, yoğurt ve ayranın sevilerek tüketildiği görülmektedir.

Tarihî süreçte etkileşimde bulunulan kültürler, toprağın sunduğu ürünler, saray mutfaklarında gelişen yeni tatlar, vb. etkenler günümüz Türk mutfağını şekillendirmiş ve zenginleştirmiştir. Türk mutfağında yaşanan bu değişimler bugün de devam etmektedir. Küreselleşmenin etkisi ile diğer dünya mutfaklarından etkilenmeler, hızlı sanayileşme ve kentleşme, gıda endüstrisindeki gelişmeler, kadının çalışma hayatına atılması, eğitim düzeyinin yükselmesi, fast-food tarzı beslenme alışkanlıklarının yaygınlaşması, ekonomik koşullar Türk mutfağını etkileyen önemli faktörler olmuştur.

Bu bölümde geçmişten günümüze şekillenen Türk mutfağında yer alan yiyecekler, besin grupları temel alınarak gerek besin öğeleri içeriği gerekse hazırlama, pişirme ve saklama uygulamaları açısından beslenme ve sağlık yönünden irdelenmiş, olumlu ve olumsuz özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca besin gruplarının ortalama günlük tüketim miktarları 1974 yılında yapılan Türkiye Beslenme-Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması (Türkiye-1974) ve 2010 yılında yapılan Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması (TBSA-2010) verilerine göre değerlendirilmiştir. TSA-2010 araştırmasında bireylerin çoğunluğunu 31-50 yaş arasındaki yetişkinler oluşturduğu için besinlerin tüketim miktarlarının değerlendirilmesinde bu yaş grubu baz alınmıştır.

KAYNAKLAR

Akın A. Özkoçak V. Gültekin T. Geçmişten Günümüze Anadolu Mutfak Kültürünün Gelişimi. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/2037/21170.pdf.

Akman M. Mete M. Türk ve Dünya Mutfakları. Pak-Sil Ltd. Şti. Yayın No: 002, Konya, 1998.

Arıhan S. Antik Çağda Beslenme, Beslenme Antropolojisi-I, Hatipoğlu Yayınları: 160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi: 03, s. 45-78, Ankara, 2012.

Baysal A. Bitkisel Kimyasallar ve Antioksidanlar-Sağlık Yönünden Önemi. Beslenme ve Diyet Dergisi, 32(1):5-11, 2005.

Baysal A. Ekmek- Sağlık Önemi. Fırıncının El Kitabı. Ankara Fırıncılar Odası Yayını; 14-16, Ankara, 1991.

Baysal, A. Beslenme, 9. Baskı, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 2002.

Baysal, A. Türk Mutfağı, Özellikleri, Etkileşimleri, Beslenme Antropolojisi-I, Hatipoğlu Yayınları:160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi:03, s. 123-150, Ankara, 2012.

Bhardwaj S, Passi SJ, Misra A. Overview of Trans Fatty Acids: Biochemistry and Health Effects. Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews. 2011;5:161-64. Doi:10.1016/j.dsx.2012.03.002.

Bucak T. Taşpınar O. Türk Mutfağında Deniz Kültürünün Yeri ve Önemi. International Journal of Human Sciences, 2014;11 (1), 551-568.

Erdem Y. Arici M. Altun B. Turgan C. Sindel S. Erbay B. et al. The relationship between hypertension and salt intake in Turkish population: SALTURK study. Blood Press 2010;19(5): 313-8.

Ertaş Y. Gezmen Karadağ M. Sağlıklı Beslenmede Türk Mutfak Kültürünün Yeri. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2013;2(1), s.117-136.

Günç Ergönül P. Kaya D. Polisiklik Aromatik Hidrokarbonlar ve Gıdalarda Önemi. CBÜ Fen Bil. Dergi, 2015;11(2):143-153.

Gündüz O. Kılıç O. Emir M. Aydın G. Süt ve Süt Ürünleri Tüketiminde Tüketici Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Samsun İli Örneği. Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi, 2013;8(1):36-43.

http://beslenme.gov.tr/index.php?page=104

http://dergipark.ulakbim.gov.tr/makufebed/article/viewFile/5000160984/5000145230

http://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir.html

http://www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/hsk-5787.html

Intosh MC. et all. Barley and Wheat Foods: Influence on Plasma Cholesterol Concentration in Hypercholesterostemic Men. The American J. of Nutrition. 1991;53-1205.

Kaplan Bulut İ, Mir S. Früktoz ve Böbrek Hastalıkları. Cumhuriyet Tıp Dergisi 2011; 33:499-507.

Karakuş S.Ş. Ceyhun Sezgin A. Şanlıer N. Türk Mutfağında Kullanılan Et ve Etli Yemek Çeşitlerinin Yapımı ve Sağlık Açısından Değerlendirilmesi. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2015;3(3): 62-68.

Kızıldemir Ö. Öztürk E. Sarıışık M. Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014; 14(3): 191-210.

Konukoğlu D. W-3 ve W-6 Yağ Asitlerinin Özellikleri, Etkileri ve Kardiyovasküler Hastalıklarla İlişkileri. Türk Aile Hek Derg, 2008; 12(3): 121-129.

Közleme, O. Türk Mutfak Kültürü ve Din, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012.

Önçel S. Türk Mutfağı ve Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler (Turkish Cuisine and an assessment on its Future) Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2015;3(4):33-44.

Petterson D. et all. Intake of Rye Bread by Ileostomist Increases Ileal Excretion of Fiber Polysaccarhide Component and Organic Acid But Does Not Increase Plasma or Urine Lignans and Isoflavonoids. J. of Nutrition. 1996;126:1594.

Seyitoğlu F. Çalışkan O. Turizm Literatüründe Türk Mutfağı Üzerine Yapılan Araştırmaların Değerlendirilmesi. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2014;2(4): 23-35.

Sürücüoğlu M.S. Özçelik A.Ö. Türk Mutfak ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi. 38. ICANAS. Cilt:3 S: 1289-1310, Ankara, 2008.

TBSA-2010. http://www.sagem.gov.tr/TBSA_Beslenme_Yayini.pdf.

Toygar K. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar: Türk mutfağı hakkında genel bilgiler, Ankara, Yayın No: 29, Eylül, 13, Ankara, 2001.

Türkiye 1974 Beslenme ve Sağlık Araştırması. Türkiye'de Beslenme, Ankara, 1977.

Üstün Ç. Eski Bir Türk İçeceği: Kımız (Koumıss). file:///C:/Users/sbf7rt/Downloads/5000073020-5000097740-1-PB%20(1).pdf.

GERİATRİDE BESLENME

Editörler

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

Prof. Dr. Emine AKSOYDAN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-28-6

GERİATRİDE BESLENME

Editör
Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK
Prof. Dr. Emine AKSOYDAN

Yazarlar

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK
Prof. Dr. Emine AKSOYDAN
Prof. Dr. Mendane SAKA
Prof. Dr. Neslişah RAKICIOĞLU
Prof. Dr. Nevin ATALAY GÜZEL
Doç. Dr. Perim Fatma TÜRKER
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ONGAN
Dr. Öğr. Üyesi Merve ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Nilay PEKEL ULUDAĞLI
Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ
Öğr. Gör. Dr. Duygu AĞAGÜNDÜZ
Arş. Gör. Merve Esra ÇITAR DAZIROĞLU
Arş. Gör. Nazlıcan ERDOĞAN GÖVEZ

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Ocak, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1 Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Yaşam döngüsünün her döneminde olduğu gibi "altın yıllar" olarak adlandırılan ilerleyen yaşlarda, yeterli ve dengeli beslenme, sağlık ve yaşam kalitesinin sürdürülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak yaşlılar arasında çeşitli nedenlerle yetersiz beslenme sorunları sık görülmektedir. İlerleyen yaşlarda sağlığın korunması ve sürdürülmesi için olduğu kadar, yaşlı hastalıklarının yönetiminde de, beslenme tedavisi yaklaşımları anahtar rol oynamaktadır. Günümüzde aktif yaşlanma ve sağlıklı yaşlanma kavramları da son derece önem kazanmıştır.

Bu kitapta, ulusal ve uluslararası yaşlılığın durumu, yaşlanma teorileri, sağlıklı beslenme, yaşlılıkta sık görülen hastalıklar ve beslenme tedavileri, yaşlının beslenme durumunun saptanması, vücut ağırlığının denetimi, fiziksel aktivite, fiziksel ve psikolojik sağlık, evde bakım hizmetleri ve nutrisyon, besin-ilaç etkileşimi gibi yaşlı sağlığının korunması, geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik yaklaşımlara geniş bir çerçeveden bakılmıştır.

Bu kitap, Beslenme ve Diyetetik Bölümlerinde lisans ve yüksek lisans öğrenimi görenler için temel bir kaynak olarak hazırlanmıştır. Ayrıca geriatri ve gerontoloji konularında çalışanlar için de yararlı bir kaynak olacağına inanıyoruz.

Bu kitabın hazırlanmasında katkı veren, alanlarında uzman tüm akademisyenlere teşekkürlerimizi sunarız.

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

Prof. Dr. Emine AKSOYDAN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
YAŞLILARIN DEMOGRAFİK DURUMU VE YAŞLILIKLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR
Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK - Öğr. Gör. Dr. Duygu AĞAGÜNDÜZ

GİRİŞ 14
YAŞLILIK TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI 14
DEMOGRAFİK DEĞİŞİM VE YAŞLANMA 15
Dünyada ve Ülkemizde Yaşlı Nüfusun Durumu 16
Nüfusun Yaşlanmasının Büyüklüğü ve Hızı 18
Nüfusun Yaşlanmasının Demografik Belirleyicileri ve Hızı 19
NÜFUSUN YAŞLANMASININ ETKİLERİ 19
Nüfusun Yaşlanmasının Sosyal Etkileri 19
Nüfusun Yaşlanmasının Sağlık Etkileri 20
Nüfusun Yaşlanmasının Ekonomik Etkileri 20
YAŞLI SAĞLIĞININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ PLAN POLİTİKALARI 20
Ulusal Politikalar 21
Uluslararası Politikalar 22
GERONTOLOJİ VE GERİATRİ 24
KAYNAKLAR 25

BÖLÜM 2
YAŞLANMANIN FİZYOLOJİK MEKANİZMASI VE YAŞLANMA TEORİLERİ
Prof. Dr. Nevin Atalay Güzel

YAŞLANMA 28
Yaşlanma Teorileri 28
Hücre yaşlanması teorisi (telomer-telomeraz teorisi, replikatif yaşlılık) 29
Serbest radikal teorisi 29
Somatik mutasyon teorisi 30
Bağışıklık (otoimmün) teorisi 31
Endokrin teorisi 31
Nöroendokrin teorisi 31
Aşınma yıpranma teorisi 32
Stres teorisi 32
KAYNAKLAR 33

BÖLÜM 3
YAŞLANMA SÜRECİNDE OLUŞAN FİZYOLOJİK DEĞİŞİKLİKLER
Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK - Arş. Gör. Nazlıcan ERDOĞAN GÖVEZ

GİRİŞ 36
TAT ALMADA DEĞİŞİKLİKLER 36
KOKU ALMA DUYUSUNDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 37
AĞIZ VE DİŞTE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 38
YUTMA FONKSİYONUNDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 39
VÜCUT BİLEŞİMİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 40
KAS İSKELET SİSTEMİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 40
GASTROİNTESTİNAL SİSTEMDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 41

KARDİYOVASKÜLER SİSTEMDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 43
BOŞALTIM SİSTEMİNDE GÖRÜLEN DEĞİŞİKLİKLER 43
ENDOKRİN SİSTEMDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 44
SİNİR SİSTEMİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 45
İMMÜN SİSTEMDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER 45
DİĞER DEĞİŞİKLİKLER 45
KAYNAKLAR 46

BÖLÜM 4
YAŞLILARDA ENERJİ VE BESİN ÖGESİ GEREKSİNMELERİ
Prof. Dr. Neslişah RAKICIOĞLU

GİRİŞ 50
YAŞLIDA SAĞLIKLI BESLENMENİN ÖNEMİ 50
YAŞLILARDA BESLENMEYE ETKİ EDEN FAKTÖRLER 50
YAŞLILARDA ENERJİ VE BESİN ÖGESİ GEREKSİNMELERİ 51
Enerji 52
Makro Besin Ögeleri 52
Karbonhidratlar 52
Protein 53
Yağlar 53
Bazı Önemli Mineraller 54
Kalsiyum 54
Demir 54
Çinko 55
Bazı Önemli Vitaminler 55
D vitamini 55
B6 vitamini, B12 vitamini, Folat 55
C vitamini 55
E vitamini 56
A vitamini 56
YAŞLILARDA SU-SIVI TÜKETİMİ 56
KAYNAKLAR 58

BÖLÜM 5
YAŞLILIKTA BESLENME DURUMUNUN SAPTANMASI
Dr. Öğr. Üyesi Merve ÖZDEMİR

GİRİŞ 60
BESLENME DURUMUNUN SAPTANMASINDA KULLANILAN YÖNTEMLER 60
Öykü Alma/Anamnez 60
Besin Tüketiminin Saptanması 60
BESİN TÜKETİM KAYDI 60
24 Saatlik Hatırlatma 61
Besin Tüketim Sıklığı 62
Besin Alımının Gözlenmesi 62
Yaşlılarda Besin Tüketiminin Saptanmasında Kullanılan Yöntemlerin Avantaj ve Dezavantajları 62
KLİNİK DEĞERLENDİRME 64

KOGNİTİF VE FİZYOLOJİK FONKSİYONLAR 65
FİZİKSEL YETENEKLER..... 65
ANTROPOMETRİK ÖLÇÜMLER 67
Çevre Ölçümleri 68
Boy ve Vücut Ağırlığı Ölçümleri..... 68
DERİ KIVRIM KALINLIĞI ÖLÇÜMLERİ..... 70
BİYOFİZİK- FONKSİYONEL YÖNTEMLER 71
EL KAVRAMA GÜCÜ 71
BİYOKİMYASAL BULGULAR..... 72
MALNUTRİSYON TARAMA ARAÇLARI..... 73
Malnutrition Universal Screening Tool
Malnutrisyon Universal Tarama Aracı) (MUST)..... 73
Nutritional Risk Screening (Nutrisyonel Risk Araştırması) (NRS 2002)..... 73
Malnutrisyon Screening Tool (Malnütrisyon Tarama Aracı) (MST)..... 74
Subjective Global Assessment (Subjektif Global Değerlendirme) (SGA)..... 74
Mini Nutritional Assessment (Mini Nutrisyonel Araştırma) (MNA) 74
Geriatric Nutrisyonel Risk İndeks (GNRI) 75
Seniors İn The Community: Risk Evaluation For Eating And Nutrition, Version II (Toplumdaki Yaşlılar: Yeme ve Beslenme İçin Risk Değerlendirmesi, Versiyon II) (Screen II)..... 75
Simplified Nutritional Assessment Questionnaire (Basitleştirilmiş Nutrisyonel Değerlendirme Anketi) (SNAQ)..... 75
Appetite, Hunger, And Sensory Perception Questionnaire (İştah, Açlık ve Duyusal Algı Anketi) (AHSPQ)..... 76
Short Nutritional Assessment Questionnaire, 65 (Kısa Nutrisyonel Değerlendirme Anketi, 65) (SNAQ65+) 76
SONUÇ..... 76
KAYNAKLAR..... 77

BÖLÜM 6
YAŞLIDA MALNÜTRİSYON VE KIRILGANLIK
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ONGAN

GİRİŞ 80
MALNÜTRİSYONUN TANIMI 80
MALNÜTRİSYONUN NEDENLERİ 80
MALNÜTRİSYONUN GÖRÜLME SIKLIĞI..... 81
MALNÜTRİSYONUN YAŞLI SAĞLIĞI ÜZERİNE ETKİLERİ VE ÖNLENMESİ 82
MALNÜTRİSYONUN TANIMLANMASI 83
KIRILGANLIĞIN TANIMI VE GÖRÜLME SIKLIĞI 87
KIRILGANLIĞIN PATOFİZYOLOJİSİ VE RİSK FAKTÖRLERİ 88
KIRILGANLIĞIN SAPTANMASI..... 90
MALNÜTRİSYON VE KIRILGANLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ 91
MALNÜTRİSYON VE KIRILGANLIĞA YÖNELİK BESLENME YAKLAŞIMLARI..... 91
SONUÇ VE ÖNERİLER..... 95
KAYNAKLAR..... 96

BÖLÜM 7

SARKOPENİ TANIMLANMASI, BESLENME TEDAVİSİ VE YÖNETİMİ

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK - Arş. Gör. Merve Esra ÇITAR DAZIROĞLU

GİRİŞ 102
SARKOPENİ 102
SARKOPENİ RİSK FAKTÖRLERİ 103
SARKOPENİ TANISI 104
SARKOPENİK OBEZİTE 107
KAŞEKSİ 108
SARKOPENİNİN ÖNLENMESİ VE TEDAVİSİ İÇİN YAKLAŞIMLAR 108
İlaç Tedavisi 109
Egzersiz 109
Beslenmenin Planlanması 109
KAYNAKLAR 113

BÖLÜM 8

NÖRODEJENERATİF HASTALIKLAR

Prof. Dr. Mendane SAKA - Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ

NÖRODEJENERATİF HASTALIKLAR 118
DEPRESYON 118
Depresyon Etiyolojisinde Biyokimyasal Etkenler 120
Biyolojik aminler 120
Dopamin 120
Gama amino bütirik asit (gaba) 120
Somatostatin 120
Elektrolit bozuklukları 121
Endokrin sistem 121
Nöroplastisite 121
Melatonin 121
Biyolojik ritim 121
Oksidatif stres 121
Depresyon Etiyolojisinde Beslenmenin Rolü 121
Yağ asitleri (n-3,n-6,n-9,trans yağ asitleri) 122
Vitaminler ve mineraller 124
Kolesterol 127
Yeşil çay 127
Fiziksel aktivite 127
DELİRYUM 127
Deliryum Tipleri 129
Hiperaktif alt tip 129
Hipoaktif alt tip 129
Epidemiyoloji 129
Patofizyoloji 130
Deliryum Tedavisi 130
Kanada ve İngiltere'nin deliryum klinik nutrisyon tedavi protokolü 131
ALZHEIMER HASTALIĞI 131

Alzheimer Hastalığı Risk Faktörleri 133
Yaş 133
Genetik 134
Cinsiyet 134
Eğitim 134
Kafa travması 134
Depresyon 134
Alzheimer Hastalığı Koruyucu Faktörleri 134
Alzheimer Hastalığı Patafizyolojisi 134
Nöronal sitoplazma içinde nörofibriler yumaklar (NFY): 135
Amiloid plaklar 135
Alzheimer Hastalığının Tıbbi Beslenme Tedavisi 135
Antioksidanlar 135
Polifenoller 135
Yağlar 135
Alzheimer-hiperglisemi 136
Aliminyum 136
DEMANS 136
Demans Türleri 137
Alzheiemer hastalığı 137
Vasküler demans 137
Diğer demas türleri 137
Belirtileri 137
Risk Faktörleri 137
PARKİNSON HASTALIĞI 138
Patafizyolojisi 138
Parkinson Hastalığında Beslenme 138
Konstipasyon 139
Parkinsonda Düşük Kan Basıncı 139
Obezite 140
Karbonhidrat 140
Yağlar 140
Vitaminler 141
B Grubu Vitaminleri 141
D vitamini ve Kalsiyum 141
Kafein 142
Keten Tohumu 142
Zencefil 142
Zerdeçal 142
Berry Meyveler 143
Kurubaklagiller 143
Balık 143
Çay 143
Yağlı Tohumlar 143
Sarımsak 143
KAYNAKLAR 144

BÖLÜM 9
BASINÇ ÜLSERLERİ, ÖNLENMESİ VE TEDAVİSİNDE BESLENME
Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

GİRİŞ 152
BASINÇ ÜLSERİ TANIMI VE GÖRÜLME SIKLIĞI 152
BASINÇ ÜLSERLERİNİN OLUŞUMUNDA RİSK FAKTÖRLERİ..... 153
Malnutrisyon..... 154
Obezite..... 154
BASINÇ ÜLSERLERİNİN EVRELENDİRİLMESİ 154
BASINÇ ÜLSERLERİ VE BESLENME..... 155
Beslenme Müdahalesinde Genel İlkeler 155
Makrobesin Öğesi Gereksinimleri 156
Hidrasyon 157
Mikrobesin Ögesi Gereksinimleri..... 157
BASINÇ ÜLSERLERİNDE EVRELERE GÖRE BESLENMENİN PLANLANMASI 157
KAYNAKLAR..... 159

BÖLÜM 10
EVDE SAĞLIK HİZMETİ ALAN YAŞLIDA BESLENME DURUMUNUN İZLENMESİ
Doç. Dr. Perim Fatma TÜRKER

GİRİŞ 162
EVDE SAĞLIK HİZMETİ ALAN YAŞLIDA BESLENME DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İZLENMESİ 162
EVDE SAĞLIK HİZMETİ ALAN YAŞLILARDA MALNUTRİSYON 162
EVDE SAĞLIK HİZMETİ ALAN YAŞLILARDA MALNUTRİSYONA NEDEN OLAN FAKTÖRLER..... 163
EVDE SAĞLIK HİZMETİ ALAN YAŞLILARDA BESLENME DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ 164
Tıbbi Hikaye ve Anamnezi 165
Besin Alımının Değerlendirilmesi..... 165
Antropometrik ve Biyofizik Ölçümler..... 166
Biyokimyasal Bulgular 167
Tarama Testleri..... 167
KAYNAKLAR..... 169

BÖLÜM 11
EVDE SAĞLIK HİZMETİ ALAN YAŞLIDA NUTRİSYON TEDAVİSİ
Doç. Dr. Perim Fatma TÜRKER

GİRİŞ 172
EVDE SAĞLIK HİZMETİ ALAN YAŞLIDA NUTRİSYONA GİRİŞ 172
YAŞLILARIN ENERJİ, MAKRO VE MİKRO BESİN ÖGELERİ GEREKSİNİMLERİ 173
Yaşlılarda Beslenme Destek Tedavisi Yöntemleri..... 173
Evde enteral nutrisyon(een) ve uygulama yolları 174
EVDE PARENTERAL NUTRİSYON(EPN) VE UYGULAMA YOLLARI..... 181
Evde Parenteral Nutrisyon ve Endikasyonları, Kontreendikasyonları..... 181
Evde Parenteral Nutrisyon Komplikasyonları 181

Evde Parenteral Nutrisyon Uygulamaları 182
Evde Parenteral Nutrisyonda Eğitim 182
Evde Parenteral Nütrisyonda Nütrisyon Destek Ekibinin Önemi 183
YAŞLI BİREYLERDE EVDE NÜTRİSYONDA MONİTÖRİZASYON 183
KAYNAKLAR 184

BÖLÜM 12
YAŞLILIK VE YAŞAM KALİTESİ
Prof. Dr. Emine AKSOYDAN

YAŞAM KALİTESİ 186
YAŞAM KALİTESİ ALT ALANLARI 186
Fiziksel Sağlık 186
Psikolojik/Emosyonel Durum 186
Bağımsızlık Düzeyi 187
Sosyal İlişkiler 187
Çevresel Özellikler 187
Maneviyat İle İlgili Özellikler 187
YAŞAM KALİTESİ ALT GRUPLARI 187
Sağlıkla Doğrudan İlgili Olmayan Yaşam Kalitesi 187
Sağlıkla İlgili Yaşam Kalitesi 187
YAŞLILARDA YAŞAM KALİTESİ 188
YAŞLILARDA YAŞAM KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 190
Jenerik (Genel) Ölçekler 190
Spesifik Ölçekler 191
YAŞLILARDA YAŞAM KALİTESİNİN ÖLÇÜLMESİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER 191
YAŞLININ YAŞAM KALİTESİNİN YÜKSELTİLMESİ 192
KAYNAKLAR 194

BÖLÜM 13
YAŞLIDA VÜCUT AĞIRLIĞININ YÖNETİMİ
Prof. Dr. Emine AKSOYDAN

YAŞLIDA VÜCUT AĞIRLIĞININ YÖNETİMİ 196
YAŞLILARDA OBEZİTENİN PATOFİZYOLOJİSİ 197
YAŞLILARDA OBEZİTENİN SAĞLIK SONUÇLARI 198
YAŞLILARDA AĞIRLIK KAYBINA İLİŞKİN YARARLAR VE RİSKLER 199
OBEZİTE TEDAVİSİ İÇİN STRATEJİLER 202
AĞIRLIK YÖNETİMİ GÖRÜŞMELERİ SIRASINDA DEĞERLENDİRİLECEK FAKTÖRLER 203
Antropometri 203
Tıbbi Öykü 203
Psikolojik Durum 203
Beslenme 203
YAŞLILARDA TEDAVİ SEÇENEKLERİ 203
Yaşam Biçimi Müdahaleleri 204
Yaşam biçimi müdahaleleri: kırılgan yaşlılarda uygun mudur? 205
Beslenme ve diyet tedavisi 205

Fiziksel aktivite 207
Bariatrik cerrahi..... 210
SONUÇ..... 212
KAYNAKLAR..... 213

BÖLÜM 14
YAŞLILIK DÖNEMİNDE FİZİKSEL AKTİVİTE
Prof. Dr. Emine AKSOYDAN

FİZİKSEL AKTİVİTE VE EGZERSİZ TANIMLARI 216
YAŞLANMA VE BERABERİNDE FİZİKSEL AKTİVİTENİN AZALMASININ ETKİLERİ 216
FİZİKSEL AKTİVİTENİN YARARLARI..... 217
Bedensel Sağlığa Etkileri 217
Kas iskelet sistemine etkileri..... 217
Diğer vücut sistemlerine etkileri..... 218
Ruh Sağlığı ve Sosyal Gelişim Üzerine Etkileri 218
YAŞLILIK DÖNEMİNDE FİZİKSEL AKTİVİTENİN YARARLARI..... 218
YAŞLILIK DÖNEMİ İÇİN FİZİKSEL AKTİVİTE TÜRLERİ 219
Dayanıklılık (Aerobik) Aktiviteleri..... 219
Kuvvetlendirme Aktiviteleri 219
Esneklik Aktiviteleri..... 220
Denge Aktiviteleri 220
FİZİKSEL AKTİVİTE EVRELERİ 220
Isınma Evresi 220
Yüklenme Evresi..... 220
Soğuma Evresi..... 220
FİZİKSEL AKTİVİTE DÜZEYİNİN İLERLETİLMESİ 221
YAŞLILIK DÖNEMİ İÇİN FİZİKSEL AKTİVİTE ÖNERİLERİ..... 221
İleri Yaş Grubu İçin Öneriler 221
FİZİKSEL AKTİVİTE SEÇİMİ 222
Aktif, Günlük Yürüyüşünü Yapan, Aktif Çalışan ve/veya Düzenli Rekreasyonel veya Spor Aktivitesi Yapan 65 Yaş ve Üzeri Sağlıklı Bireyler 222
Aktivite Düzeyi Düşük, Hareketsiz veya Yaşam Tarzından Dolayı Fonksiyonel Kapasitesi Düşük Olan Grup..... 222
Kronik hastalıklar (artrit, demans, ileri yaş) nedeniyle çok düşük fiziksel ve fonksiyonel kapasiteye sahip veya düşkün olan grup..... 223
YAŞLILAR İÇİN EN İDEAL FİZİKSEL AKTİVİTE TÜRLERİ 223
Yürüme 223
Yürümeye Alternatif Aktiviteler 224
Yüzme..... 224
Bisiklet..... 224
65 YAŞ VE ÜZERİ İÇİN FİZİKSEL AKTİVİTE REHBERİ..... 226
KAYNAKLAR..... 228

BÖLÜM 15
YAŞLIDA İLAÇ KULLANIMI VE BESLENME ETKİLEŞİMİ
Doç. Dr. Perim Fatma TÜRKER

YAŞLILIK DÖNEMİ VE GÖRÜLEN RİSKLER 230
YAŞLILARDA KULLANILAN İLAÇ ETKİLEŞİMLERİ VE İLAÇ YAN ETKİLERİ 230
YAŞLILARDA İLAÇ ETKİSİNİ DEĞİŞTİREN FAKTÖRLER 231
Yaşlı Bireylerde İlaç Farmakokinetiğinde Değişiklikler 231
Emilim 231
Dağılım 232
Biotransformasyon(Metabolizma) 233
Eliminasyon(Atılım) 233
Yaşlı Bireylerde İlaç Farmakodinamiğinde Değişiklikler 234
YAŞLILARDA BESİNLERLE ETKİLEŞİMİ OLDUĞU BİLİNEN İLAÇ GRUPLARI 234
KARDİYOVASKÜLER SİSTEM İLAÇLARI 235
Hemostaz İlaçlar 237
Oral antikoagülanlar (varfarin) 237
Merkezi Sinir Sistemini Etkileyen İlaçlar 238
Antiepileptik ajanlar 238
Antidepresanlar 239
Anti-parkinson ilaçları 239
Antibiyotikler 240
Endokrin sistemi etkileyen ilaçlar 240
Gastrointestinal ajanlar 241
Solunum sistemi ilaçlar 242
İmmünosupresif ajanlar 242
KAYNAKLAR 246

BÖLÜM 16
YAŞLILIK DÖNEMİNDE PSİKOLOJİK VE FİZİKSEL SAĞLIĞIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Nilay PEKEL ULUDAĞLI

GİRİŞ 248
YAŞLILIK DÖNEMİNDE STRES VE STRESLE BAŞA ÇIKMA 248
YAŞLILIK DÖNEMİNDE EGZERSİZ 249
YAŞLILIK DÖNEMİNDE BESLENME VE PSİKOLOJİK SAĞLIK 250
YAŞLILIK DÖNEMİNDE BİLİŞSEL AÇIDAN AKTİF YAŞAM TARZI 253
YAŞLILIK DÖNEMİNDE SOSYAL KATILIMIN ARTTIRILMASI 255
KAYNAKLAR 257

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 260

BÖLÜM 1

YAŞLILARIN DEMOGRAFİK DURUMU VE YAŞLILIKLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

Öğr. Gör. Dr. Duygu AĞAGÜNDÜZ

Yaşlanmak bir dağa tırmanmak gibidir. Çıktıkça yorgunluğunuz artar,
nefesiniz daralır ama görüş açınız genişler.
İngrid Bergman

GİRİŞ

Yaşlanma, yaşamın başlangıcından sonlanmasına kadar devam eden bir süreçtir. Zamana bağlı olarak, hastalık söz konusu olmaksızın ortaya çıkan anatomik yapı ve fizyolojik işlev değişiklikleridir. Bunun yanı sıra yaşlanma; fiziksel, psikolojik ve sosyal değişikleri içeren çok boyutlu bir süreçtir. Bu kapsamda da yaşlılık literatüründe yaşlılığın farklı boyutlarda tanımları ve sınıflandırmaları bulunmaktadır.

Dünyada; doğurganlığın azalması, bulaşıcı hastalıkların kontrolünün sağlanması, koruyucu sağlık hizmetlerinin gelişmesi, bebek ölümlerinin azalması, yaşam kalitesi ve beslenme durumunun iyileşmesi ve hastalıkların tanı/tedavi yöntemlerinin gelişmesi doğumda beklenen yaşam süresinin uzamasını sağlamıştır. Artan yaşlı nüfus aynı zamanda sosyoekonomik ve sağlık hizmetlerindeki gelişmenin de bir göstergesidir. Bu gün yaşlanma dünya çapında bir konu olup, dünya nüfusu içinde yaşlılar sayısal ve oransal olarak artış göstermektedir. Hatta yaşlı nüfus artış oranının dünya nüfusundaki artış oranından bile daha fazla olduğu rapor edilmektedir.

Nüfusun yaşlanması, bir nüfusun bazı demografik belirleyiciler doğrultusunda yaş yapısının değişerek o nüfustaki çocuk ve gençlerin payının azalması ve yaşlı bireylerin (60 veya 65 yaş üstü) payının göreceli olarak artmasıdır. Nüfusun yaşlanmasının toplumsal etkileri bulunmaktadır. Nüfusun yaşlanması; aile yapısındaki değişim yanında sağlık, iş gücü, finans, konut, ulaşım, sosyal koruma, bakım gibi mal ve hizmet talepleri de dahil olmak üzere, toplumun hemen hemen tüm sektörlerini etkileyecek bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde aktif yaşlanma ve sağlıklı yaşlanma kavramları da son derece önem kazanmaya başlamıştır. Sağlıklı ve aktif yaşlanmaya yönelik politika ve programlar geliştirmek, bunları uygulamak ve değerlendirmek yaşlı bireylere mümkün olan en yüksek sağlık seviyesi ve iyilik halinin sağlanması için gereklidir. Bu hususta da hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geliştirilmiş bazı plan ve politikalar bulunmaktadır.

Bu bölümde demografik yapı ve yaşlılık ile ilgili bazı temel kavramlar açıklanmış ve nüfusun yaşlanmasının toplumsal etkileri ile yaşlı sağlığının korunması ve geliştirilmesine yönelik geliştirilen plan ve politikalara değinilmiştir.

KAYNAKLAR

Acar Tek, N. (2013). Özel Durumlarda Beslenme. Kutluay Merdol, T. (Ed.). *Genel Beslenme* içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi (Yayın no: 2768). Ankara: Saray Matbaacılık.

Acar-Tek, N., Ülger Z. (2013). Nütrisyonel Tarama Yöntemleri ve Değerlendirme. Arıoğul, S (Ed.). *Yaşlıda Malnütrisyon ve Tedavisi*. Ankara: Bilimsel Tıp Yayınevi.

Akın, G. 2006, Gerontoloji. *Her Yönüyle Yaşlılık.* Ankara: Palme Yayıncılık, No:400.

Aslan, D., Şengelen, M., Bilir, N. (2008). Yaşlılık Döneminde Beslenme Sorunları ve Yaklaşımlar. *Geriatri Derneği Eğitim Serisi (No: 1)*, Ankara.

Association for Gerontology in Higher Education. What is Gerontology? Geriatrics? Erişim tarihi: 27 Ağustos 2019, http://www.aghe.org/500217.

Bilir N, Paksoy-Erbaydar N. (2012). Bölüm 21: Yaşlılık Sorunları. Güler Ç., Akın L.(Ed.). *Halk Sağlığı Temel Bilgiler* içinde. (2. Cilt) (s. 1528-1541).

Eurostat. People in the EU - statistics on an ageing society. The 2018 Ageing Report. Erişim tarihi: 30 Ağustos 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_in_the_EU_-_statistics_on_an_ageing_society.

Gündoğan N. İşgücünün Yaşlanması ve İşgücü Piyasalarına Etkisi. Erişim tarihi: 25 Ağustos 2019, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/56/4/5_naci_gundogan.pdf.

Gürsoy Çuhadar, S., Lordoğlu, K. (2016). Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye'de Yaşlanma ve Sorunlar. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 54, 63-80.

Samancıoğlu, S., Karadakovan, A. (2010). Yaşlı Sağlığının Korunması ve Geliştirilmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 5* (13), 125-141.

T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2013). Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı. Ankara.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016). *Türkiye'de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt Araştırması*.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. I. Yaşlılık Şurası Sonuç Bildirisi. Erişim tarihi: 12 Eylül 2019, https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/6168/i-yaslilik-surasi-sonuc-bildirisi.pdf.

Turkish Statistical Institute (TUIK). Elderly Statistics, 2014.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Kronik Hastalıklar, Yaşlı Sağlığı ve Özürlüler Daire Başkanlığı. (2015). *Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020* (Yayın No: 960). Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Avrupa ülkelerinde cinsiyete göre doğuşta beklenen yaşam süreleri, 2016.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). İstatistiklerle yaşlılar, 2018.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). İstatistiklerle yaşlılar, 2019.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Nüfus projeksiyonları, 2018-2080.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Senaryolara göre nüfus, 2018-2080.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Türkiye'de yaş yapısının değişmesi, 1935-2023.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Yıl, yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus, 2000-2025.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World Population Prospects 2019: Highlights* (ST/ESA/SER.A/423).

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2013). *World Population Ageing.*

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2017). *World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables* (Working Paper No. ESA/P/WP/248).

United Nations. Ageing. Erişim tarihi: 11 Eylül 2019, https://www.un.org/en/sections/issues-depth/ageing/.

United Nations. Madrid Plan of Action and its Implementation. Erişim tarihi: 14 Ağustos 2019, https://www.un.org/development/desa/ageing/madrid-plan-of-action-and-its-implementation.html.

United Nations. Vienna International Plan of Action. Erişim tarihi: 12 Ağustos 2019, https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/vienna-international-plan-of-action.html.

United Nations. World Population Ageing, 2015. Erişim tarihi: 12 Eylül 2019, http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf.

Uyanık Y. Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika. Erişim tarihi: 25 Ağustos 2019, https://www.sekeris.org.tr/dergi/multimedia/dergi/79_yaslilik_yaslanan_nufus_ve_sosyal_politika.pdf.

Wellman NS, Kamp BS. (2011). Nutrition in Aging. Mahan K., Raymond J.L, Escott-Stump S (Ed.). In: *Krause's Food & the Nutrition Care Process* (13th Ed.) USA: Elsevier Inc.

World Health Organization (WHO). (2012). Good health adds life to years. *Global brief for World Health Day*. Geneva, Switzerland: WHO Document Production Services.

World Health Organization (WHO). (2017). *Global Strategy and Action Plan on Ageing and Health* (Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO). Geneva, Switzerland.

World Health Organization (WHO). Ageing and health. ? Erişim tarihi: 10 Eylül 2019, https://www.who.int/ageing/healthy-ageing/en/.

World Health Organization (WHO). Definition of an older or elderly person. Erişim tarihi: 27 Ağustos 2019, http://www.who.int/healthinfo/ survey/ageingdefnolder/en/.

World Health Organization (WHO). What is Healthy Ageing? Erişim tarihi: 12 Eylül 2019, https://www.who.int/ageing/healthy-ageing/en/.

BÖLÜM 2

YAŞLANMANIN FİZYOLOJİK MEKANİZMASI VE YAŞLANMA TEORİLERİ

Prof. Dr. Nevin ATALAY GÜZEL

YAŞLANMA

Tıpta tanı ve tedavi yöntemlerindeki önemli gelişmeler sayesinde yaşam beklentisinde son 70 yılda % 52 oranında artış olduğu görülmektedir. Beklenen yaşam süresinin uzaması, 21. yüzyılda ölüm oranlarının azalmasının ve tıbbi bakımda kaydedilen gelişmelerin bir sonucudur. Buna paralel olarak da dünya nüfusu hızla yaşlanmaktadır. Türkiye'de 65 yaş ve üzeri nüfus 2014 yılı TÜİK verilerine göre 6.192.962 ile toplam nüfusa oranı %8 iken, bu oranın 2050 yılında %17,6'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Yaşlanma azalmış homeostazis, artmış hassasiyet ve fizyolojik rezervlerin giderek azalmasıyla devam eden multifaktöryel etkilerle gelişen biyolojik bir süreçtir. Organizmanın zamana bağlı olarak fonksiyonel kapasitesindeki ve hücrelerin organizma içinden ve dışından gelen etkenlere karşı koyma yeteneğindeki azalmayı ifade eder ve ölümle sonuçlanan bir dönemdir. Yaşlanma bir süreçtir, doğumla başlar ve bir daha durmaz.

Yaşlanmanın farklı boyutları bulunmaktadır. Kronolojik yaşlanma, kişinin takvim yaşına göre tanımlanırken, organizmanın yapı ve fonksiyonlarındaki değişimlere göre biyolojik yaşlanması, bu değişikliklerin düzenli bir şekilde gelişmesi ile fizyolojik yaşlanması, algılama, öğrenme ve davranışlarına göre psikolojik yaşlanması ve sosyal alışkanlıkları ile toplum içindeki rolüne göre de sosyal yaşlanması tanımlanmıştır. Yaşlanma, organizmalarda doğumdan itibaren genetik ve çevresel faktörlere göre başlatılır ve hücre sayılarının azalması, doku protein yapılarında bozulma, atrofi, metabolizma hızının azalması, vücut sıvılarının azalması ve kalsiyum metabolizması anormallikleri gibi çeşitli fizyolojik olayları indükler. Bu fizyolojik değişimlerde, kardiyopulmoner, nörolojik, endokrin, bağışıklık aynı zamanda motor fonksiyon bozuklukları gibi çeşitli hayati bozukluklara yol açar. Fizyolojik yaşlanmada ayrıca, rezervlerin giderek azalması aerobik kapasite, kardiyo-respiratuar endurans, motor kas gücü ve enduransı ile yaşa bağlı somatosensorial değişiklikler; vibrasyon duyusunda, sinir ileti hızında, deri reseptör duyarlılığında ve reaksiyon zamanında azalma gibi ana fizyolojik fonksiyonları etkileyerek hiç bir hastalığı olmayan bir yaşlıda bile performans kayıplarına neden olmaktadır.

Sigara, hiperlipidemi, glikoz metabolizması bozukluğu, obesite, yaşam tarzı, alkol ve stres de dahil olmak üzere birtakım risk faktörlerine maruz kalan bireylerde ise demans, nörodejeneratif hastalıklar, felç, katarakt, işitme kaybı gibi sinir sistemi hastalıkları; hipertansiyon, damar sertliği, kalp yetmezliği, aritmi ve pulmoner amfizem gibi kardiyopulmoner sistem hastalıkları; ülser, divertikül gibi sindirim sistemi hastalıkları ile diyabet, böbrek yetmezliği, enfeksiyon ve yara oluşumu, osteoporoz ve tümörler gibi pek çok hastalığın gelişimi kolaylaşır.

Geçen zamanla orantılı olarak ortaya çıkan fizyolojik kayıpların hızı bireyden bireye, toplumlardan toplumlara farklılıklar göstermektedir. Bu durum kalıtım dışında fiziksel ve psikolojik pek çok faktör ile içinde yaşanılan çevre koşulları ve yaşam tarzı farklılıkları ile izah edilebilmektedir.

KAYNAKLAR

Voss P, Siems W. Clinical oxidation parameters of aging. Free Radic Res 2006; 40(12):1339-49.

Park DC, Yeo SG. Aging. Korean J Audiol 2013;17:39-44.

Atlı K, Bozcuk AN. Telomer ve hücresel yaşlanma. Geriatri 2002; 5 (3): 111-114.

Demirol A, Bozdağ G, Kart C, Gürgan T. Yaşlanma fizyolojisi ve olası teoriler. Turkish Journal of Geriatrics 2006; 9 (4): 250-255.

Medvedev ZA. An attempt at a rational classification of theories of ageing. Biol Rev Camb Philos Soc. 1990; 65(3):375-98.

Cowell JK. Telomeres and telomerase in ageing and cancer. Age (Omaha). 1999; 22(2):59-64.

Yudoh K, Matsuno H, Nakazawa F, Katayama R, Kimura T. Reconstituting telomerase activity using the telomerase catalytic subunit prevents the telomere shorting and replicative senescence in human osteoblasts. J Bone Miner Res. 2001;16(8):1453-64.

BÖLÜM 3

YAŞLANMA SÜRECİNDE OLUŞAN FİZYOLOJİK DEĞİŞİKLİKLER

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

Arş. Gör. Nazlıcan ERDOĞAN GÖVEZ

GİRİŞ

Yaşlanma doğal bir süreçtir ve yaşlanma, yaşam boyunca meydana gelen tüm değişiklikleri yansıtır. Bu değişiklikler doğuştan başlar; bireyler büyür, gelişir ve olgunluğa ulaşır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre yaşlanma, konsepsiyon döneminde başlayan ve ölümle biten biyolojik bir süreçtir ve insan kontrolünün ötesinde, kendi dinamikleri vardır. Yaşlanma ile tüm fizyolojik süreçler etkilenir, organların fonksiyonlarında yavaşlama ve bozulmalar meydana gelir. Genetik yapı, yaşam tarzı, hastalıklar ve stres gibi faktörler fizyolojik fonksiyonlardaki azalma düzeyini etkiler. Bu bölümde incelenen yaşlanma sürecinde oluşan fizyolojik değişikliklerden bazıları Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Yaşlanma ile ortaya çıkan bazı fizyolojik değişiklikler

KAYNAKLAR

Amarya, S., Singh, K., & Sabharwal, M. (2018). Ageing Process and Physiological Changes. In *Gerontology*. IntechOpen.

Acar Tek N. Yaşlılık Dönemi ve Beslenme. (Ed: Özenoğlu A.) Beslenmenin Esasları ve Sağlığın Korunmasında Beslenme. Hatipoğlu Yayınevi, 2016, Ankara. ISBN:978-975-8322-91-6.

Doty, R. L. (2018). Age-related deficits in taste and smell. *Otolaryngologic Clinics of North America*, *51*(4), 815-825.

Syed, Q., Hendler, K. T., & Koncilja, K. (2016). The Impact of Aging and Medical Status on Dysgeusia. The American Journal of Medicine, 129(7), 753.e1–753.e6. doi:10.1016/j.amjmed.2016.02.003

Imoscopi, A., Inelmen, E. M., Sergi, G., Miotto, F. and Manzato, E. (2012). Taste loss in the elderly: Epidemiology, causes and consequences. Aging Clin. Exp. Res. 24(6):570–579. DOI:10.3275/8520.

Lee, N., Duan, H., Hebert, M. F., Liang, C. J., Rice, K. M., & Wang, J. (2014). Taste of a Pill Organıc Catıon Transporter-3 (Oct3) Medıates Metformın Accumulatıon And Secretıon In Salıvary Glands. *Journal of Biological Chemistry*, *289*(39), 27055-27064.

Sergi, G., Bano, G., Pizzato, S., Veronese, N., & Manzato, E. (2017). Taste loss in the elderly: Possible implications for dietary habits. *Critical reviews in food science and nutrition*, *57*(17), 3684-3689.

Gil-Montoya, J. A., de Mello, A. L., Barrios, R., Gonzalez-Moles, M. A. and Bravo, M. (2015). Oral health in the elderly patient and its impact on general well-being: A nonsystematic review. Clin Interv Aging. 10:461–467. DOI:10.2147/CIA.S54630. eCollection 2015.

Dumic, I., Nordin, T., Jecmenica, M., Stojkovic Lalosevic, M., Milosavljevic, T., & Milovanovic, T. (2019). Gastrointestinal Tract Disorders in Older Age. *Canadian Journal of Gastroenterology and Hepatology*, *2019*.

DeVere, R. (2017). Disorders of Taste and Smell. CONTINUUM: Lifelong Learning in Neurology, 23(2), 421–446. doi:10.1212/con.0000000000000463

Toussaint, N., de Roon, M., van Campen, J.P., Kremer, S. and Boesveldt, S. (2015). Loss of olfactory function and nutritional status in vital older adults and geriatric patients. Chem Senses. 40(2):197–203.

Abrams, A. P., & Thompson, L. A. (2014). Physiology of aging of older adults: systemic and oral health considerations. Dental Clinics, 58(4), 729-738.

Crogan, N. L. (2017). Nutritional problems affecting older adults. *Nursing Clinics*, *52*(3), 433-445.

Hayes, M., Allen, E., da Mata, C., McKenna, G., & Burke, F. (2014). Minimal intervention dentistry and older patients part 2: minimally invasive operative interventions. *Dental update*, *41*(6), 500-505.

Plemons, J. M., Al-Hashimi, I., & Marek, C. L. (2014). Managing xerostomia and salivary gland hypofunction: executive summary of a report from the American Dental Association Council on Scientific Affairs. *The Journal of the American Dental Association*, *145*(8), 867-873.

Farac, R. V., Morgental, R. D., de Pontes Lima, R. K., Tiberio, D., & dos Santos, M. T. B. R. (2012). Pulp sensibility test in elderly patients. *Gerodontology*, *29*(2), 135-139.

Baker, N. R., & Blakely, K. K. (2017). Gastrointestinal disturbances in the elderly. *Nursing Clinics*, *52*(3), 419-431.

Khan A, Carmona R, Traube M. Dysphagia in the elderly. Clin Geriatr Med. 2014;30(1):43–53.

Nawaz, S., & Tulunay-Ugur, O. E. (2018). Dysphagia in the Older Patient. *Otolaryngologic Clinics of North America*, *51*(4), 769-777.

Robbins, J., Bridges, A. D., & Taylor, A. (2006). Oral, pharyngeal and esophageal motor function in aging. *GI Motility online*.

Park, C. H., Lee, Y. T., Yi, Y., Lee, J. S., Park, J. H., & Yoon, K. J. (2017). Ability of high-resolution manometry to determine feeding method and to predict aspiration pneumonia in patients with dysphagia. The American journal of gastroenterology, 112(7), 1074.

Vilaca, K. H. C., Alves, N. M. C., Carneiro, J. A. O., Ferriolli, E., Lima, N. K. C., & Moriguti, J. C. (2013). *Body composition, muscle strength and quality of active elderly women according to the distance covered in the 6-minute walk test. Brazilian Journal of Physical Therapy, 17(3), 289–296.* doi:10.1590/s1413-35552012005000093

Reinders, I., Visser, M., & Schaap, L. (2017). Body weight and body composition in old age and their relationship with frailty. *Current Opinion in Clinical Nutrition & Metabolic Care*, *20*(1), 11-15.

JafariNasabian P, Inglis JE, Kelly OJ, Ilich JZ 2017 Osteosarcopenic obesity in women: Prevalence, impact and management challenges. International Journal of Women's Health 9 33–42. (doi:10.2147/IJWH. S106107)

Boros, K., & Freemont, T. (2017). Physiology of ageing of the musculoskeletal system. Best practice & research Clinical rheumatology, 31(2), 203-217.

Curtis, E., Litwic, A., Cooper, C., & Dennison, E. (2015). Determinants of muscle and bone aging. *Journal of cellular physiology*, *230*(11), 2618-2625.

Frontera, W. R. (2017). Physiologic changes of the musculoskeletal system with aging: a brief review. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics*, *28*(4), 705-711

Michaud, M., Balardy, L., Moulis, G., Gaudin, C., Peyrot, C., Vellas, B., ... & Nourhashemi, F. (2013). Proinflammatory cytokines, aging, and age-related diseases. *Journal of the American Medical Directors Association*, *14*(12), 877-882

Soenen, S., Rayner, C. K., Jones, K. L., & Horowitz, M. (2016). The ageing gastrointestinal tract. *Current Opinion in Clinical Nutrition & Metabolic Care*, *19*(1), 12-18.

Üçbilek, E., Oğuz, D., & Sezgin, O. (2015). Yaşlıda Gastrointestinal Sorunlar. *Güncel Gastroentoroloji*, *19*(1), 11-19.

Mann, T., Heuberger, R., & Wong, H. (2013). The association between chewing and swallowing difficulties and nutritional status in older adults. *Australian dental journal*, *58*(2), 200-206.

Merchant, H. A., Liu, F., Gul, M. O., & Basit, A. W. (2016). Age-mediated changes in the gastrointestinal tract. *International journal of pharmaceutics*, *512*(2), 382-395.

Navaratnarajah, A., & Jackson, S. H. (2017). The physiology of ageing. *Medicine*, *45*(1), 6-10.

Ahmed, T., & Haboubi, N. (2010). Assessment and management of nutrition in older people and its importance to health. Clinical interventions in aging, 5, 207.

Saffrey, M. J. (2014). Aging of the mammalian gastrointestinal tract: a complex organ system. *Age*, *36*(3), 9603.

North, B. J., & Sinclair, D. A. (2012). The intersection between aging and cardiovascular disease. *Circulation research*, *110*(8), 1097-1108.

Paneni, F., Cañestro, C. D., Libby, P., Lüscher, T. F., & Camici, G. G. (2017). The aging cardiovascular system: understanding it at the cellular and clinical levels. Journal of the American College of Cardiology, 69(15), 1952-1967.

Bolton, E., & Rajkumar, C. (2011). The ageing cardiovascular system. *Reviews in Clinical Gerontology*, *21*(2), 99-109.

Knight, J., & Nigam, Y. (2017). Anatomy and physiology of ageing 1: the cardiovascular system. *Nursing Times*, *113*(2), 22-24.

Strait, J. B., & Lakatta, E. G. (2012). Aging-associated cardiovascular changes and their relationship to heart failure. Heart failure clinics, 8(1), 143-164.

Harvey A et al (2015) Vascular biology of ageing: implications in hypertension. Journal of Molecular and Cellular Cardiology; 83: 112-121.

Andrade M, Knight J (2017) Anatomy and physiology of ageing 4: the renal system. *Nursing Times* [online]; 113: 5, 46-49.

White, W., & Cove-Smith, A. (2019). Kidney disease in the elderly. *Medicine*.

Denic, A., Glassock, R. J., & Rule, A. D. (2016). Structural and functional changes with the aging kidney. *Advances in chronic kidney disease*, *23*(1), 19-28.

Ble, A., Fink, J. C., Woodman, R. C., Klausner, M. A., Windham, B. G., Guralnik, J. M., & Ferrucci, L. (2005). Renal function, erythropoietin, and anemia of older persons: the InCHIANTI study. *Archives of internal medicine*, *165*(19), 2222-2227.

Gallagher, J. C. (2013). Vitamin D and aging. Endocrinology and Metabolism Clinics, 42(2), 319-332.

Kiran, T., Kalpana, T., Jatved, P., Gopal, S., Mrityunjay, S., & Rachana, R. (2014). Int J Ayu Pharm Chem.

Hollowell, J. G., Staehling, N. W., Flanders, W. D., Hannon, W. H., Gunter, E. W., Spencer, C. A., & Braverman, L. E. (2002). Serum TSH, T4, and thyroid antibodies in the United States population (1988 to 1994): National Health and Nutrition Examination Survey (NHANES III). The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 87(2), 489-499.

Sawlani, S., Saini, R., Vuppuluri, R., Rojas, L., Patel, M.A., Patel, P., Sawlani, N.P., & Nguyen, Q.T. (2016). Endocrine Changes with Aging.

Jonas, M., Kuryłowicz, A., & Puzianowska-Kuźnicka, M. (2015). Aging and the endocrine system. Postępy Nauk Medycznych, 24, 166-177.

Van den Beld, A. W., Kaufman, J. M., Zillikens, M. C., Lamberts, S. W., Egan, J. M., & van der Lely, A. J. (2018). The physiology of endocrine systems with ageing. *The Lancet Diabetes & Endocrinology*, *6*(8), 647-658.

Knight, J. & Nigam, Y. (2017). Anatomy and physiology of ageing 7: the endocrine system. *Nursing Times, 113*(8), 48-51.

Nigam, Y., & Knight, J. (2017). Anatomy and physiology of ageing 9: the immune system. Nursing Times, 113(10), 42-45.

Isobe, K. I., Nishio, N., & Hasegawa, T. (2017). Immunological aspects of age-related diseases. World journal of biological chemistry, 8(2), 129.

Salvi, S. M., Akhtar, S., & Currie, Z. (2006). Ageing changes in the eye. *Postgraduate medical journal*, *82*(971), 581-587.

Khullar, S., & Babbar, R. (2011). Presbycusis and auditory brainstem responses: a review. *Asian Pacific Journal of Tropical Disease*, *1*(2), 150-157.

BÖLÜM 4

YAŞLILARDA ENERJİ VE BESİN ÖGESİ GEREKSİNMELERİ

Prof. Dr. Neslişah RAKICIOĞLU

GİRİŞ

Bir toplumda altmış beş yaş üzeri nüfusun, toplam nüfusa oranının %7-10 arasında olması "yaşlı nüfus" olarak kabul edilmektedir. 1945 yılında yapılan nüfus sayımı verilerine göre, Türkiye'de yaşlı nüfusun oranı %3.3 iken, 2011 TÜİK verilerine göre bu oran %7.3'tür. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2013 verilerine göre ise nüfusun %7.9'u 65 yaş üzerinde iken, aynı araştırmanın 2018 yılı raporunda 65 yaş üzeri nüfusun %10'a ulaştığı bildirilmiştir. Bu durum bize Türkiye'de nüfusun yaşlandığını göstermektedir. Yaşlı nüfusun artıyor olması, bu yaş grubundaki bireylerin beslenme ve sağlık durumuna daha fazla dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir. Nitekim yapılan birçok bilimsel çalışmada yaşlılarda özel bir beslenmenin gerekliliği bildirilmiştir.

KAYNAKLAR

Ahmed T, Haboubi N. Assessment and management of nutrition in older people and its importance to health. Clinical Interventions in Aging 2010;5:207-216.

Agarwal E, Miller M, Yaxley A and Isenring E. Malnutrition in the elderly: A narrative review Maturitas 2013; 76:296-302.

Anon. Position of the Academy of Nutrition and Dietetics: Food and Nutrition for Older Adults: Promoting Health and Wellness. J Acad Nutr Diet. 2012;112:1255-1277.

Aparicio A, Bermejo LM, Rodriguez- Rodriguez E and Ortega RM. Weight Loss in the Elderly. In: Watson RR. eds.CRC Press; Handbook of Nutrition in the Aged. 4 th ed. New York 2009. p.321-329.

Boirie Y, Morio B, Caumon E and Cano NJ. Nutrition and protein energy homeostasis in elderly. Mechanisms of Ageing and Development 2014;136-137:76-84.

Chapman IM: Endocrinology of anorexia of ageing. Best Practice &Research Clinical & Metabolism 2004; 18(3):437-452.

Chernoff R. Micronutrient requirements in older women. Am J Clin Nutr. 2005;81(suppl):1240S-5S.

Deschamps V, Astier X, Ferry M, Rainfray M, Emeriau JP, Barberger-Gateau P.Nutritional status of healthy elderly persons living in Dordogne, France, and relation with mortality and cognitive or functional decline. Eur J Clin Nutr 2002;56(4):305-312.

Fairweather-Tait SJ, Wawer AA, Gillings R, Jennings A and Myint PK. Iron status in the elderly. Mechanisms of Ageing and Development 2014; 136-137:22-28.

Gonzales-Sarrias A, Larrosa M, Garcia-Conesa MT, Tomas-Barberan FA and Espin JC. Nutraceuticals for older people: Facts, fictions and gaps in knowledge. Maturitas 2013;75:313-334.

Grassi M, Petraccia L, Mennuni G, Fontana M, Scarno A, Sabetta S and Fraioli A. Changes, functional disorders, and diseases in the gastrointestinal tract of elderly. Nutr Hosp 2011;26(4):659-668.

Hill TR, Aspray TJ and Francis RM. The 5th International Symposium of the Nutrition Society, Vitamin D and bone health outcomes in older age. Proceedings of the Nutrition Society 2013; 72: 372-380.

John BK, Bullock M, Brenner L, McGaw C and Scolapio JS. Nutrition in the elderly. Frequently asked questions. The American Journal of Gastroenterology 2013;108:1252-1266.

Luckey AE, Parsa CJ. Fluid and electrolytes in the aged. Arch Surg. 2003;138(10):1055-1060.

Mann T, Heuberger R, Wong H. The association between chewing and swallowing difficulties and nutritional status in older adults. Australlian Dental Journal 2013;58:200-206.

Morley JE, Thomas DR. Geriatric Nutrition, CRC Press Taylor &Francis Group 2007.

Moss C, Dhillo WS, Frost G and Hickson M. Gastrointestinal hormones:the regulation of appetite and the anorexia of ageing. J Hum Nutr Diet 2011;25:3-15.

Moseley M. Nutrition and Electrolytes in the Elderly. In: Watson RR. eds.CRC Press; Handbook of Nutrition in the Aged. 4 th ed. New York 2009. p.3-12.

Paddon-Jones D and Leidy H. Dietary protein and muscle in older persons. Curr Opin Clin Nutr Metab Care. 2014;17(1): 5-11.

Phillips F: Nutrition for healthy ageing. Nutrition Bulletin 2003;28:253-263.

Rakıcıoğlu N. Yaşlının Beslenme Uzmanı Tarafından Değerlendirilmesi, Geriatri ve Gerontoloji, (Ed. Arıoğul S), MN & Nobel Basım Yayın Tic. ve San. Ltd. Şti. Ankara, 2006.p. 231-243.

Rakıcıoğlu N. Yaşlılara Verilen Beslenmeye Yönelik Hizmetler, Temel Geriatri, (Ed. Kutsal Gökçe Y), Güneş Tıp Kitapevi Kırt. Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2006.p.151-164.

Rakıcıoğlu N. Malnütrisyon ve Yaşlanma Anoreksisi, Geriatri ve Gerontoloji, (Ed. Arıoğul S), MN Medikal & Nobel Basım Yayın Tic. ve San. Ltd. Şti. Ankara, 2006.p.373-384.

Steensma DP, Tefferi A. Anemia in the Elderly: How Should We Define It, When Does It Matter, and What Can Be Done? Mayo Clin Proc. 2007;82(8):958-966.

van den Berg H. Vitamin B_6 status and requirements in older adults. Br J Nutr 1999;81:175-176.

Visvanathan R: Under-nutrition in older people:A serious and growing global problem. J Postgrad Med 2003;49:352-60.

WHO: Keep Fit For Life. Meeting the Nutritional Needs of Older Persons, WHO, Tufts University Science and Policy, Malta, 2002.

BÖLÜM 5

YAŞLILIKTA BESLENME DURUMUNUN SAPTANMASI

Dr. Öğr. Üyesi Merve ÖZDEMİR

GİRİŞ

Yaşlılarda kapsamlı bir şekilde beslenme durumunun saptanması yaşam kalitesinin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle, yaşlılarda beslenme durumunu etkileyen birçok faktörün göz önünde bulundurulması gereklidir. Bunlardan bazıları; yaşanılan yer, yaşanılan kişiler veya yalnız yaşama, çiğneme ve yutma bozuklulukları, kullandıkları ilaçlar, kronik veya akut hastalıklar, gelir durumu, bağımlılık durumu, organ fonksiyonlarında değişiklikler (tat duyusunda, mide salgısındaki değişiklikler vb) gibi. Yaşlılarda beslenme durumunun saptanması oldukça güçtür. Bunun en büyük nedenlerinden biri yetersiz beslenmeden dolayı ortaya çıkan komplikasyonlar ile yaşlılığa bağlı görülebilen değişikliklerin karıştırılabilmesidir. Bu durum özellikle göz önüne alınmalıdır.

KAYNAKLAR

Ahmed T, Haboubi N. Assessment and management of nutrition in older people and its importance to health. Clin Interv Aging. 2010 Aug 9;5:207-16.

de Ulíbarri Pérez JI, Fernández G, Rodríguez Salvanés F, Díaz López AM. Nutritional screening; control of clinical undernutrition with analytical parameters. Nutr Hosp. 2014 Jan 13;29(4):797-811

van Bokhorst-de van der Schueren MA, Guaitoli PR, Jansma EP, de Vet HC. A systematic review of malnutrition screening tools for the nursing home setting. J Am Med Dir Assoc. 2014 Mar;15(3):171-84. doi:10.1016/j.jamda.2013.10.006.

Zanandrea V, Barreto de Souto P, Cesari M, Vellas B, Rolland Y. Obesity and nursing home: a review and an update. Clin Nutr. 2013 Oct;32(5):679-85. doi:10.1016/j.clnu.2013.05.008.

González Jiménez E. [Body composition: assessment and clinical value]. Endocrinol Nutr. 2013 Feb;60(2):69-75. doi:10.1016/j.endonu.2012.04.003.

Anthony PS. Nutrition screening tools for hospitalized patients. Nutr Clin Pract. 2008 Aug-Sep;23(4):373-82. doi: 10.1177/0884533608321130.

Jahangir E, De Schutter A, Lavie CJ. Low weight and overweightness in older adults: risk and clinical management. Prog Cardiovasc Dis. 2014 Sep-Oct;57(2):127-33. doi: 10.1016/j.pcad.2014.01.001.

Mitchell- Eady C., Chernoff R., Nutritional Assessment of the Elderly. In: Chernoff R, editors. Geriatric Nutrition The Health Professionals Handbook. 3rd edition. Jones & Barlett Learning,; 2014. p. 435-456

Volkert D, Schrader E. Dietary assessment methods for older persons: what is the best approach? Curr Opin Clin Nutr Metab Care. 2013 Sep;16(5):534-40. doi:10.1097/MCO.0b013e328363c8d1.

Russell MK. Functional assessment of nutrition status. Nutr Clin Pract. 2015 Apr;30(2):211-8. doi: 10.1177/0884533615570094.

Pekcan G., Beslenme Durumunun Saptanması. In: Baysal A., Aksoy M,, Besler T. ve ark. editors. Diyet El Kitabı. Hatiboğlu Yayınevi.:2008. p. 67-143

Keller HH, Goy R, Kane SL. Validity and reliability of SCREEN II (Seniors in the community: risk evaluation for eating and nutrition, Version II). Eur J Clin Nutr. 2005 Oct;59(10):1149-57

Borkent JW, Naumann E, Vasse E, van der Heijden E, de van der Schueren MAE. Prevalence and Determinants of Undernutrition in A Sample of Dutch Community-Dwelling Older Adults: Results from Two Online Screening Tools. Int J Environ Res Public Health. 2019 May 4;16(9). pii: E1562. doi: 10.3390/ijerph16091562

Wham, C.A.; Redwood, K.M.; Kerse, N. Validation of the nutrition screening tool "Seniors in the Community: Risk Evaluation for Eating and Nutrition, version II" among octogenarians. J. Nutr. Health Aging 2014, 18, 39–43

Wilson MM, Thomas DR, Rubenstein LZ, Chibnall JT, Anderson S, Baxi A, Diebold MR, Morley JE. Appetite assessment: simple appetite questionnaire predicts weight loss in community-dwelling adults and nursing home residents. Am J Clin Nutr. 2005 Nov;82(5):1074-81

Phillips MB, Foley AL, Barnard R, Isenring EA, Miller MD. Nutritional screening in community-dwelling older adults: a systematic literature review. Asia Pac J Clin Nutr. 2010;19(3):440-9. Review.

de Jong N, Mulder I, de Graaf C, van Staveren WA. Impaired sensory functioning in elders: the relation with its potential determinants and nutritional intake. J Gerontol A Biol Sci Med Sci. 1999 Aug;54(8):B324-31

Savina C, Donini LM, Anzivino R, De Felice MR, De Bernardini L, Cannella C. Administering the "AHSP Questionnaire" (appetite, hunger, sensory perception) in a geriatric rehabilitation care. J Nutr Health Aging. 2003;7(6):385-9

Somekawa S, Mine T, Ono K, Hayashi N, Obuchi S, Yoshida H, Kawai H, Fujiwara Y, Hirano H, Kojima M, Ihara K, Kim H. Relationship between Sensory Perception and Frailty in a Community-Dwelling Elderly Population. J Nutr Health Aging. 2017;21(6):710-714. doi: 10.1007/s12603-016-0836-5

Wijnhoven HA, Schilp J, van Bokhorst-de van der Schueren MA, de Vet HC, Kruizenga HM, Deeg DJ, Ferrucci L, Visser M. Development and validation of criteria for determining undernutrition in community-dwelling older men and women: The Short Nutritional Assessment Questionnaire 65+. Clin Nutr. 2012 Jun;31(3):351-8. doi: 10.1016/j.clnu.2011.10.013

Powell-Tuck J, Hennessy EM. A comparison of mid upper arm circumference, body mass index and weight loss as indices of undernutrition in acutely hospitalized patients. Clin Nutr. 2003 Jun;22(3):307-12.

BÖLÜM 6

YAŞLIDA MALNÜTRİSYON VE KIRILGANLIK

Dr. Öğr. Üyesi Dilek ONGAN

GİRİŞ

Yaşlanma, her canlıda görülen, tüm işlevlerde azalmaya neden olan, süreğen ve evrensel bir süreç olup moleküler, hücresel, fizyolojik ve psikolojik değişimleri kapsayan çok yönlü bir olaydır. Dünyada toplumsal yapıdaki değişikliklere, kalkınma ve gelişme politikalarının artmasına ve tıpta elde edilen gelişmelerin sonucunda yaşam süresinin uzamasına paralel olarak yaşlı nüfus hızla artmaktadır. Toplumda yaşlı nüfusun artmasının, kronik hastalıklarda artış ve günlük yaşam aktivitelerinde başkasına bağımlılık, uzun dönem bakım hizmetlerine gereksinim, sağlık hizmetlerinin daha fazla kullanılması, hastanede kalış süresinin ve sağlık harcamalarının artması gibi sonuçları olabilmektedir. Malnütrisyon her yaş ve her vücut ağırlığı aralığındaki hastaları etkileyen bir durum olmakla birlikte malnütrisyon açısından en hassas grupların arasında yaşlılar gelmektedir. Malnütrisyonun, çok sık görülmesine rağmen hala yeterince tanı almadığı ve tedavi edilmediği üzerinde durulmaktadır. Yaşlı bireyler malnütrisyonlu ise hastanede yatış süreleri uzamakta, taburculuk öncesi erken ölüm görülebilmektedir. Son zamanlarda yaşlılarda malnütrisyonun önemine dair farkındalık artmış ve global düzeyde önleme ve tedavi için protokol çalışmalarına yoğunlaşılmıştır. Yaşlı popülasyonda morbidite ve erken ölümün sebepleri arasında sayılmaya başlanan kırılganlık; istenmeyen ağırlık kaybı, düşük kas gücü, yorgunluk hissi, fiziksel aktivite kapasitesinin ve yürüme hızının azalması ile karakterize geriatrik bir durumdur. Fried kırılganlık fenotipine göre yaşlılarda genel kırılganlık görülme oranı %10 olup, bu oran kadınlarda daha yüksek iken, yaş ilerledikçe kırılganlık artmaktadır. Kırılganlığın önlenmesi ve tedavisinde beslenme (enerji ve bazı spesifik mikro & makro besin ögelerinin yeterli alımı) ve egzersiz terapisinin etkisine yönelik kanıtlar artmaktadır, ancak beslenme ve fiziksel aktivite müdahalelerinin uzun dönem etkilerinin belirlenmesi ve tedavide kombine yaklaşımların sergilenmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

Abizanda P, Lopez MD, Garcia VP, Estrella Jde D, da Silva Gonzalez A, Vilardell NB, et al. Effects of an oral nutritional supplementation plus physical exercise intervention on the physical function, nutritional status, and quality of life in rail institutionalized older adults: the activnes study. J Am Med Dir Assoc. 2015;16(5):439.e9-439.e16.

Aggett, K. (2012). Work description: Nutrition Guidelines for the European Care Industry. European Commission, Sixth Framework Pragramme, Priority 5: Food Quality and Safety.

Aksoydan E. Ankara'da Kendi Evinde ve Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Sağlık ve Beslenme Durumları. Türk Geriatri Dergisi. 2006;9(3):150-157.

Arslan P, Rakıcıoğlu N. Beslenme Risk Taraması ve Yaşlı Beslenmesi. Yaşlılık Gerçeği. Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, Ankara, 2004;97-114.

Artaza-Artabe I, Sáez-López P, Sánchez-Hernández N, Fernández-Gutierrez N, Malafarina V. The relationship between nutrition and frailty: Effects of protein intake, nutritional supplementation, vitamin D and exercise on muscle metabolism in the elderly. A systematic review. Maturitas. 2016;93:89-99.

Arvanitakis M, Beck A, Coppens P, De Man, F, Elia M, Hebuterne X, et al. Nutrition in care homes and home care: How to implement adequate strategies. Clin Nutr. 2008;27(4):481-488.

Avelino-Silva T. J, Jaluul O. Malnutrition in Hospitalized Older Patients: Management Strategies to Improve Patient Care and Clinical Outcomes. Int J Gerontol. 2017;11(2):55-61.

Bauer JM. Virtual Clinical Nutrition University: Nutrition in the elderly, nutritional screening and assessment – Oral refeeding. Clin Nutr ESPEN. April 2009;4,2:e72–e76.

Best RL, Appleton KM. Comparable increases in energy, protein and fat intakes following the addition of seasonings and sauces to an older person's meal. Appetite. 2011;56(1):179-182.

Bibas L, Levi M, Bendayan M, Mullie L, Forman DE, Afilalo J. Therapeutic interventions for frail elderly patients: part I. Published randomized trials. Prog Cardiovasc Dis. 2014;57(2):134-143.

Bonnefoy M, Berrut G, Lesourd B, Ferry M, Gılbert T, Guerın O, et al. Frailty and nutrition: Earching for evidence. J Nutr Health Aging. 2015;19(3):20-27.

Boulos C, Salameh P, Barberger-Gateau P. Malnutrition and frailty in community dwelling older adults living in a rural setting. Clin Nutr. 2016;35(1):138-143.

Buch A, Carmeli E, Boker LK, Marcus Y, Shefer G, Kis O, et al. Muscle function and fat content in relation to sarcopenia, obesity and frailty of old age-An overview. Exp Gerontol. 2016;76:25-32.

Bylow K, Mohile SG, Stadler WM, Dale W. Does androgen-deprivation therapy accelerate the development of frailty in older men with prostate cancer?: A conceptual review. Cancer. 2007;110(12):2604-2613.

Carrier N, West GE, Ouellet D. Dining experience, foodservices and staffing are associated with quality of life in elderly nursing home residents. J Nutr Health Aging. 2009 Jun;13(6):565-70.

Cederholm T, Bosaeus I, Barazzoni R, Bauer J, Van Gossum A, Klek S, et al. Diagnostic criteria for malnutrition—An ESPEN Consensus Statement. Clin Nutr. 2015;34(3):335–340.

Cereda E, Pedrolli C, Klersy C, Bonardi C, Quarleri L, Cappello S, et al. Nutritional status in older persons according to healthcare setting: A systematic review and meta-analysis of prevalence data using MNA((R)). Clin Nutr. 2016;35 (6):1282-1290.

Cereda E. Mini nutritional assessment. Curr Opin Clin Nutr Metab Care. 2012;15(1):29-41.

Clegg A, Young J, Iliffe S, Rikkert MO, Rockwood K. Frailty in elderly people. Lancet. 2013;381(9868):752-762.

Clegg ME, Williams EA. Optimizing nutrition in older people. Maturitas. 2018;112:34-38.

Correa B, Leandro Merhi VA, Fogaca KP, Oliveira M. Caregiver´s education level, not income, as determining factor of dietary intake and nutritional status of individuals cared for at home. J Nutr Health Aging. 2009;13(7):609-614.

Crogan NL, Evans B, Velasquez D. Measuring nursing home resident satisfaction with food and food service: initial testing of the FoodEx-LTC. J Gerontol A Biol Sci Med Sci. 2004;59(4):370-377.

Cuervo M, Ansorena D, García A, Astiasarán I, Martínez JA. Food consumption analysis in spanish elderly based upon the mini nutritional assessment test. Ann Nutr Metab. 2008;52(4):299-307.

Çekal N. Huzurevinde Kalan Yaşlıların Beslenme Servisi Örgütünden Memnuniyet Durumları. Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi. 2006;8(3):43-53.

de Groot CP, van den Broek T, van Staveren W, Energy intake and micronutrient intake in elderly Europeans: seeking the minimum requirement in the SENECA study. Age Ageing. 1999;28(5):469-74.

Dent E, Kowal P, Hoogendijk EO. Frailty measurement in research and clinical practice: A review. Eur J Intern Med. 2016;31:3-10.

Dent E, Lien C, Lim WS, Wong WC, Wong CH, Ng TP, et al. The Asia-Pacific Clinical Practice Guidelines for the Management of Frailty. J Am Med Dir Assoc. 2017;18(7):564-575.

Di Sabatino A, Lenti MV, Cammalleri L, Corazza GR, Pilotto A. Frailty and the gut. Dig Liver Dis. 2018;50(6):533-541.

Dorner B, Friedrich EK, Posthauer ME. Practice paper of the American Dietetic Association: individualized nutrition approaches for older adults in health care communities. J Am Diet Assoc. 2010;110(10):1554-1563.

Durmaz H. İç Hastalıkları Yoğun Bakımına Yatan Yaşlı Hastalarda Kırılganlığın ve Etkilerinin Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi. Ankara, 2018.

Eyigör S, Kutsal Y, Duran E, Huner B, Paker N, Durmus B, et al. Frailty prevalence and related factors in the older adult-FrailTURK Project. Age (Dordr). 2015;37(3):50.

Fernandez-Bola˜nos M, Otero A, Zunzunegui MV, Beland F, Alar-cón T, de Hoyos C, et al. Sex differences in the prevalence offrailty in a population aged 75 and older in Spain. J Am Geriatr Soc. 2008;56(7):1349-1356.

Finkelstein JA, Schiffman SS. Workshop on taste and smell in the elderly: an overview. Physiol Behav. 1999;66(2):173-176.

Fried LP, Tangen CM, Walston J, Newman AB, Hirsch C, Gottdi-ener J, et al. Frailty in older adults: evidence for a phenotype. J Gerontol A Biol Sci Med Sci. 2001;56(3):146-156.

Gary PJ, Vellas BJ. Aging and nutrition. In: Ziegler EE, Filer LJ, editors. Present knowledge in nutrition.7th ed. Washington DC; 1996. p.414-419.

Gill TM, Gahbauer EA, Han L, Allore HG. Trajectories of disability in the last year of life. New England Journal of Medicine. 2010;362(13):1173-1180.

Giménez P, Bravo M, Orrio C, Satorra T. Criterios de frag-ilidad del adulto mayor Estudio piloto. Atención Primaria. 2011;43(4):190-196.

Guigoz Y. The Mini Nutritional Assessment (MNA) review of the literature: What does it tell us? J Nutr Health Aging. 2006;10(6):466-485.

Huang HC, Shanklin CW . An integrated model to measure service management and physical constraints' effect on food consumption in assisted-living facilities. J Am Diet Assoc. 2008;108,785-792.

Huisman EJ, Trip EJ, Siersema PD, van Hoek B, van Erpecum KJ. Protein energy malnutrition predicts complications in liver cirrhosis. Eur J Gastroenterol Hepatol. 2011;23(11):982-989.

Jensen GL, Cederholm T, Correia MITD, Gonzalez MC, Fukushima R, Higashiguchi T, et al. GLIM criteria for the diagnosis of malnutrition: A consensus report from the global clinical nutrition community. J. Parenter. Enter. Nutr. 2019;38(1):1–9.

Jürschik P, Botigué T, Nuin C, Lavedán A. Association between Mini Nutritional Assessment and the Fried frailty index in older people living in the community. Med Clin (Barc). 2014;143(5):191-195.

Kaiser MJ, Bauer JM, Ramsch C, Uter W, Guigoz Y, Cederholm T, et al. Frequency of malnutrition in older adults: A multinational perspective using the mini nutritional assessment. J. Am. Geriatr. Soc. 2010;58(9):1734-1738.

Kamp BJ, Wellman NS, Russell C. Position of the American Dietetic Association, American Society for Nutrition, and Society for Nutrition Education: food and nutrition programs for community-residing older adults. J Nutr Educ Behav. 2010;42(2):72-82.

Karaoğlu N, Karaoğlu MA. Özel Bir Hastanenin Dahiliye Polikliniğinde Yaşlı Hastalıkları İle İlgili Bir Çalışma. Türk Geriatri Dergisi. 2009;12(3):130-137.

Kendall PA, Hillers VV, Medeiros LC. Food safety guidance for older adults. Clin Infect Dis. 2006;42(9):1298-1304.

Kim CO, Lee KR. Preventive effect of protein-energy supplementation on the functional decline of frail older adults with low socioeconomic status: a community-based randomized controlled study. J Gerontol A Biol Sci Med Sci. 2013;68(3):309–316.

Kofod J, Birkemose A. Meals in nursing homes. Scand J Caring Sci. 2004;18:128-134.

Kojima G. Prevalence of Frailty in Nursing Homes: A Systematic Review and Meta-Analysis. J Am Med Dir Assoc. 2015;16(11):940-945.

Labossiere R. ve Bernard, MA. Nutritional considerations in institutionalized elders. Curr Opin Clin Nutr Metab Care. 2008;11(1):1-6.

Landi F, Calvani R, Tosato M, Martone AM, Ortolani E, Savera G, et al. Protein Intake and Muscle Health in Old Age: From Biological Plausibility to Clinical Evidence. Nutrients. 2016;8(5):295.

Lee CM, Huxley RR, Wildman RP, Woodward M. Indices of abdominal obesity are better discriminators of cardiovascular risk factors than BMI: a meta-analysis. J Clin Epidemiol. 2008;61(7):646-653.

Lelovics Z, Bozo RK, Lampek, K, Figler M. Results of nutritional screening in institutionalized elderly in Hungary. Arch Gerontol Geriatr. 2009;49(1):190-6.

Lelovics, Z., Hiesmayr, M., Schindler, K. ve Figler, M. Nutritionday in Hungarian nursing homes [Poster]. 31st ESPEN Congress (P284)-Clinical Nutrition Supplements, 2009,4(2):144-145.

Lengyel C, Zello GA, Smith JT, Whiting SJ. Evaluation of menu and food service practices of long-term care facilities of a health distinct in Canada. J Nutr Elder. 2003;22(3):29-42.

López-Contreras MJ, Torralba C, Zamora S, Pérez-Llamas F. Nutrition and prevalence of undernutrition assessed by different diagnostic criteria in nursing homes for elderly people. J Hum Nutr Diet. 2012;25(3):239-246.

Lorenzo-López L, Maseda A, de Labra C, Regueiro-Folgueira L, Rodríguez-Villamil JL, Millán-Calenti JC. Nutritional determinants of frailty in older adults: A systematic review. BMC Geriatr. 2017;17(1):108.

Luger E, Dorner TE, Haider S, Kapan A, Lackinger C, Schindler K. Effects of a home-based and volunteer-administered physical training, nutritional, and social support program on malnutrition and frailty in older persons: a randomized controlled trial. J. Am. Med. Dir. Assoc. 2016;17(7):671.e9-671.e16.

Marian M, Sacks G. Micronutrients and older adults. Nutrition in Clinical Practice, 2009;24(2):179-195.

Martı´n-Lesende I, Gorroñogoitia Iturbe A, Gómez Pavón J, Baztán Cortés JJ, Abizanda Soler P. Frail elderly people: Detection and management in primary care. Aten Primaria. 2010;42(7):388-393.

Martinez Roldan C, Veiga Herreros P, Cobo Sanz JM, Carbajal Azcona A. Assessment of the nutritional status of a group of people older than 50 years by means of dietary and body composition parameters. Nutr Hosp. 2011;26(5):1081-1090.

Milne AC, Potter J, Vivanti A, et al. Protein and energy supplementation in elderly people at risk from malnutrition. Cochrane Database Syst Rev. 2009;15(2): CD003288.

Milte R, Crotty M. Musculoskeletal health, frailty and functional decline. Best Pract Res Clin Rheumatol. 2014;28(3):395-410

Morley JE, Vellas B, van Kan GA, Anker SD, Bauer JM, Bernabei R, et al. Frailty consensus: a call to action. J Am Med Dir Assoc. 2013;14(6):392-397.

Nanri H, Yamada Y, Yoshida T, Okabe Y, Nozawa Y, Itoi A, Yoshimura E, et al. Sex Difference in the Association Between Protein Intake and Frailty: Assessed Using the Kihon Checklist Indexes Among Older Adults. J Am Med Dir Assoc. 2018;19(9):801-805.

Niedzwiedzka E, Wadolowska L. A mini-nutritional assessment of older Poles in relation to the food intake model and food intake variety. Adv Med Sci. 2010;55(2):172-8.

Nieuwenhuizen WF, Weenen H, Rigby P, Hetherington MM. Older adults and patients in need of nutritional support: Review of current treatment options and factors influencing nutritional intake. Clin Nutr. 2010;29 (2):160-169.

Oğlak S. Uzun Süreli Evde Bakım Hizmetleri ve Bakım Sigortası. Türk Geriatri Dergisi. 2007;10(2):100-108.

Ongan D, Rakıcıoğlu N. Nutritional status and dietary intake of institutionalized elderly in Turkey: a cross-sectional, multi-center, country representative study. Arch Gerontol Geriatr. 2015;61(2):271-276.

Pai MK. Comparative study of nutritional status of elderly population living in the home for aged vs those living in the community. Biomedical Research. 2011;22(1):120-126.

Pelchat ML, Schaefer S. Dietary monotony and food cravings in young and elderly adults. Physiology & Behavior. 2002;68(3):353-359.

Pereira Machado, R. S., Santa Cruz Coelho, M. A. Risk of malnutrition among Brazilian institutionalized elderly: A study with the Mini Nutritional Assessment (MNA). J Nutr Health Aging. 2011;15(7):532-535.

Rakıcıoğlu N, Attila S. Yaşlılıkta Beslenme (Teknik Rapor No: 8): Halk Sağlığı Kurumu Derneği, Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı, Ankara, 2003.

Rakıcıoğlu N. Yaşlının Beslenme Uzmanı Tarafından Değerlendirilmesi. (Ed: Arıoğul S). Geriatri ve Gerontoloji.1. Baskı: MN & Nobel Basım, Ankara, 2006:231-243.

Rakıcıoğlu, N. Yaşlıda Şişmanlık. Ankara, Klasmat Matbaacılık; 2008.

Roberts HC, Lim SER, Cox NJ, Ibrahim K. The Challenge of Managing Undernutrition in Older People with Frailty. Nutrients. 2019;11(808).

Roberts SB. Impaired regulation of energy intake in old age. In: Rosenberg IH, Sastre A, editors. Nutrition and aging. 6th ed. Nestle Nutrition Workshop Series Clinical & Performance Program, Nestle Nutrition Ltd; 2002:49-61.

Rolfson DB, Majumdar SR, Tsuyuki RT, Tahir A, Rockwood K. Validity and reliability of the Edmonton Frail Scale. Age and ageing. 2006;35(5):526-529.

Salva A, Andrieu S, Fernandez E, Schiffrin EJ, Moulin J, Decarli B, et al. Health and nutrition promotion program for patients with dementia (NutriAlz): Cluster randomized trial. J. Nutr. Health Aging. 2011;15:822–830.

Sandra F. Simmons, Patrick Cleeton, Tracy Porchak. Resident Complaints About the Nursing Home Food Service: Relationship to Cognitive Status. J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci. 2009;64B(3):324–327.

Santos-Eggimann B, Cuénoud P, Spagnoli J, Junod J. Prevalenceof frailty in middle-aged and older community-dwelling Euro-peans living in 10 countries. J Gerontol A Biol Sci Med Sci. 2009;64(6):675-678.

São Romão Preto L, Dias Conceição MDC, Figueiredo TM, Pereira Mata MA, Barreira Preto PM, Mateo Aguilar E. Frailty, body composition and nutritional status in non-institutionalised elderly. Enferm Clin. 2017;27(6):339-345.

Simon A. Institutional feeding of the elderly. Curr Opin Clin Nutr Metab Care. 2009;12(5):513-514.

Smith A. Nutrition in elderly women. Women's Health Medicine. 2004;1(1):34-37.

Suominen M, Muurinen S, Routasalo P, Soini H, Suur-Uski I, Peiponen A, et al. Malnutrition and associated factors among aged residents in all nursing homes in Helsinki. Eur J Clin Nutr. 2005;59(4):578-583.

Suzuki N, Kida K, Suzuki K, Omiya K, Harada T, Akashi Y. Malnutrition of Elderly Outpatients with Chronic Heart Failure is a Risk of Frailty. Journal of Cardiac Failure. 2015;21(10):186.

Tieland M, van de Rest O, Dirks ML, van der Zwaluw N, Mensink M, van Loon LJC, et al. Protein supplementation improves physical performance in frail elderly people: A randomized, double-blind, placebo-controlled trial. J Am Med Dir Assoc. 2012;13(8):720–726.

Tribess S, Júnıor JSV, de Oliveira RJ. Physical activity as a predictor of absence of frailty in the elderly. Rev Assoc Med Bras. 2012;58(3):341-347.

Uzundikme F, Çakıroğlu FP. Yaşlılıkta Sebze-Meyve Tüketimi. Ankara, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi; Ankara Üniversitesi Basımevi 2007.

Ülger Z. Geriatride İnterdisipliner ve Multidisipliner Ekip Kavramı. Akademik Geriatri Kongresi: 20-24 Mayıs 2009-Antalya: Bildiriler (s. 119-120), Antalya.

Vatan S, Gençöz T. Huzurevinde Yaşayan Sakinlerin Kuruma Yönelik Düşünce ve Beklentileri: Niteliksel Bir Çalışma. Kriz. 2004;12(2):19-32.

Vellas B, Guigoz Y, Garry PJ, Nourhashemi F, Bennahum D, Lauque S, et al. The mini nutritional assessment (MNA) and its use in grading the nutritional state of elderly patients. Nutrition. 1999;15(2):116-122.

Verlaan S, Ligthart-Melis GC, Wijers SLJ, Cederholm T, Maier AB, de van der Schueren, MAE. High prevalence of physical frailty among community-dwelling malnourished older adults-a systematic review and meta-analysis. J Am Med Dir Assoc. 2017;18(5):374–382.

Veronese N, Stubbs B, Punzi L, Soysal P, Incalzi RA, Saller A, et al. Effect of nutritional supplementations on physical performance and muscle strength parameters in older people: A systematic review and meta-analysis. Ageing Res. Rev. 2019;51:48–54.

Vikstedt T, Suominen MH, Joki A, Muurinen S, Soini H, Pitkälä KH. Nutritional status, energy, protein, and micronutrient intake of older service house residents. J Am Med Dir Assoc. 2011;12(4):302-307.

Visvanathan R, Chapman I. Preventing sarcopenia in older. Maturitas. 2010;66(4):383-388.

Volkert D, Beck AM, Cederholm T, Cruz-Jentoft A, Goisser S, Hooper L, et al. ESPEN guideline on clinical nutrition and hydration in geriatrics. Clin Nutr. 2019;38(1):10–47.

Volkert D, Sieber CC. Protein requirements in the elderly. International Journal for Vitamin and Nutrition Research. 2011;81:109-119.

Walston J, McBurnie MA, Newman A, Tracy RP, Kop WJ, Hirsch CH, et al. Frailty and Activation of Inflammation and Coagulation Systems with and without Clinical Comorbidities. Arch Intern Med. 2002;162(20):2333-2341.

Weekes CE, Spiro A, Baldwin C, Whelan K, Thomas JE, Parkin D, et al. A review of the evidence for the impact of improving nutritional care on nutritional and clinical outcomes and cost. J Hum Nutr Diet. 2009;22(4):324-335.

Yannakoulia M, Ntanasi E, Anastasiou CA, Scarmeas N. Frailty and nutrition: From epidemiological and clinical evidence to potential mechanisms. Metabolism. 2017;68:64-76.

Yi-Chia Huanga, Yueching Wonga, Song-Lin Wuenga, Chien-Hsiang Chengb, Kuo-Hsiung Su. Nutrient intakes and iron status of elderly men and women. Nutrition Research. 2000;21:967–981.

Zhu H, An R. Impact of home-delivered meal programs on diet and nutrition among older adults: A review. Nutr Health. 2013;22(2):89–103.

BÖLÜM 7

SARKOPENİ TANIMLANMASI, BESLENME TEDAVİSİ VE YÖNETİMİ

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK
Arş. Gör. Merve Esra ÇITAR DAZIROĞLU

GİRİŞ

Yaşlanma, tüm canlı organizmalarda gerçekleşen ve zamana bağlı bir şekilde normal fizyolojik fonksiyonların kademeli olarak azalması ile süren biyolojik bir süreçtir. Dünya çapında yaşlı nüfus hızla artmakta ve önümüzdeki yıllarda da hızla artmaya devam edeceği öngörülmektedir. Yaşlanma sürecinde bazı vücut fonksiyonlarında yavaşlama ve bozulma söz konusudur. Bu süreçte meydana gelen değişikliklerden biri de kas kütlesi kaybıdır ve yaklaşık 40 yaşından itibaren ilerleyici bir kas kütlesi kaybı başlar. Bu kayıp 70 yaşına kadar; her on yılda yaklaşık %8 iken, 70 yaş ve sonrasında her on yılda bir %15'e yükselir. Yaşlanan bireylerde sarkopeni sonuçları oldukça ciddidir ve sarkopeni nedeniyle oluşan kas kuvveti kaybı; kırılganlık, sakatlıklar ve diğer fonksiyonlardaki kayıplar gibi bir dizi olumsuz sağlık sonucuna yol açabilir. Sarkopeni, akut ve kronik hastalık durumları, artmış insülin direnci, yorgunluk, düşmeler ve mortalite ile de ilişkilendirilmektedir. 1980'li yıllarda ilk kez sarkopeninin tanımlanmasından sonra birçok ülkede prevelans çalışmaları başlamıştır. Sarkopeni prevalansı yaşa, tanı kriterlerine veya tanıda kullanılan sınır değerlere (cut-off) bağlı olarak değişmektedir. Yaşa bağlı iskelet kas fonksiyonu ve kas kütlesi kaybı olarak tanımlanan primer sarkopeninin görülme sıklığı, yaşlı bireylerde yaklaşık % 6-22 arasında değişmektedir. İlerleyen yaşla birlikte sıklık artmaktadır. Sarkopeni görülme sıklığı 60-70 yaş için %5–13 arasında değişirken, 80 yaşın üstünde %11 ile %50 arasındadır. Günümüzde en iyimser tahminle bile sarkopeninin yaklaşık 50 milyondan fazla kişiyi etkilediği ve önümüzdeki 40 yıl içerisinde de bu sayının 200 milyonu aşacağı tahmin edilmektedir. Sarkopeni sonuçlarının ciddiyetinden dolayı kas kütlesi ve fonksiyonunun korunabilmesi adına sarkopeninin önlenmesi ve teşhis konan hastalarda tedavisinin uygulanması büyük önem taşımaktadır. Yaşam boyu beslenmeyi optimize etmek, sarkopeniyi önlemenin ve ileri yaşlarda fiziksel kapasiteyi artırmanın anahtarı olabilir.

KAYNAKLAR

Acar Tek N. Nutritional Care and Management of Sarcopenia. (Ed: Kaptanoğlu A.Y.) A Current Perspective on Health Sciences. Published by ROTİPO 2014 Romania. p:710-727. ISBN: 978-606-8552-05-7.

Acar Tek N, Ongan D, Türker PF. Balcı C, İplikçi G, Dedebayraktar D, Gürarslan O, Kelat Z. Yaşlılarda Ağırlık Yönetimi Bireysel Standart Beslenme Danışmanlığı Programı Edit: Rakıcıoğlu N, Samur G, Başoğlu S. Diyetisyenler İçin Hasta İzleme Rehberi/ Ağırlık Yönetimi El Kitabı T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Yayın No, Ankara ve Yayın Tarihi"

Bauer J, Biolo G, Cederholm T, Cesari M, Cruz-Jentoft AJ, Morley JE, Phillips S, Sieber C, Stehle P, Teta D. Evidence-based recommendations for optimal dietary protein intake in older people: a position paper from the PROT-AGE Study Group. Journal of the american Medical Directors association. 2013;14(8), 542-559.

Baumgartner RN. Body composition in healthy aging. Annals of the New York Academy of Sciences. 2000;904(1), 437-448.

Bell K, Von Allmen M, Devries M, Phillips S. Muscle disuse as a pivotal problem in sarcopenia-related muscle loss and dysfunction. J Frailty Aging. 2016;5(1), 33-41.

Bijlsma A, Meskers C, Ling C, Narici M, Kurrle S, Cameron I, Westendorp R, Maier A. Defining sarcopenia: the impact of different diagnostic criteria on the prevalence of sarcopenia in a large middle aged cohort. Age. 2013;35(3), 871-881.

Bischoff HA, Stähelin HB, Dick W, Akos R, Knecht M, Salis C, Nebiker M, Theiler R, Pfeifer M, Begerow B. Effects of vitamin D and calcium supplementation on falls: a randomized controlled trial. Journal of bone and mineral research. 2003;18(2), 343-351.

Burton LA, Sumukadas D. Optimal management of sarcopenia. Clinical interventions in aging. 2010;5, 217.

Calder PC. n− 3 polyunsaturated fatty acids, inflammation, and inflammatory diseases. The American journal of clinical nutrition. 2006;83(6), 1505S-1519S.

Chapman IM, MacIntosh CG, Morley JE, Horowitz M. The anorexia of ageing. Biogerontology. 2002;3(1-2), 67-71.

Cooper C, Fielding R, Visser M, Van Loon L, Rolland Y, Orwoll E, Reid K, Boonen S, Dere W, Epstein S. Tools in the assessment of sarcopenia. Calcified tissue international. 2013;93(3), 201-210.

Cruz-Jentoft AJ, Baeyens JP, Bauer JM, Boirie Y, Cederholm T, Landi F, Martin FC, Michel JP, Rolland Y, Schneider SM. Sarcopenia: European consensus on definition and diagnosisReport of the European Working Group on Sarcopenia in Older PeopleA. J. Cruz-Gentoft et al. Age and ageing. 2010;39(4), 412-423.

Cruz-Jentoft AJ, Landi F, Topinkova E, Michel JP. Understanding sarcopenia as a geriatric syndrome. Current Opinion in Clinical Nutrition & Metabolic Care. 2010;13(1), 1-7.

Cruz-Jentoft, AJ, Bahat G, Bauer J, Boirie Y, Bruyère O, Cederholm T, Cooper C, Landi F, Rolland Y, Sayer AA. Sarcopenia: revised European consensus on definition and diagnosis. Age and ageing. 2019;48(1), 16-31.

Cuthbertson D, Smith K, Babraj J, Leese G, Waddell T, Atherton P, Wackerhage H, Taylor PM, Rennie MJ. Anabolic signaling deficits underlie amino acid resistance of wasting, aging muscle. The Federation of American Societies for Experimental Biology Journal. 2005;19(3), 422-424.

Dent E, Morley JE, Cruz-Jentoft Aj, Arai H, Kritchevsky SB, Guralnik J, Bauer JM, Pahor M, Clark BC, Cesari M, Ruiz J, Sieber CC, Aubertin-Leheudre M, Waters DL, Visvanathan R, Landi F, Villareal DT, Fielding R, Won CW, Theou O, Martın FC, Dong B, Woo J, Flicker L, Ferrucci L, Merchant RA, Cao L, Cederholm T, Ribeiro SML, Rodríguez-Mañas L, Nker SD, Lundy J, Gutiérrez Robledo LM, Bautmans I, Aprahamian I, Schols JMGA, Izquierdo M, Vellas B. International clinical practice guidelines for sarcopenia (ICFSR): screening, diagnosis and management. The journal of nutrition, health & aging, 2018, 22.10: 1148-1161.

Drummond MJ. Rasmussen BB. Leucine-enriched nutrients and the regulation of mTOR signalling and human skeletal muscle protein synthesis. Current opinion in clinical nutrition and metabolic care. 2008;11(3), 222.

Evans WJ, Morley JE, Argilés J, Bales C, Baracos V, Guttridge D, Jatoi A, Kalantar-Zadeh K, Lochs H, Mantovani G. Cachexia: a new definition. Clinical nutrition. 2008;27(6), 793-799.

Fitschen PJ, Wilson GJ, Wilson JM, Wilund KR. Efficacy of β-hydroxy-β-methylbutyrate supplementation in elderly and clinical populations. Nutrition. 2013;29(1), 29-36.

Frankel JE, Bean JF, Frontera WR. Exercise in the elderly: research and clinical practice. Clinics in geriatric medicine. 2006;22(2), 239-256.

Goodpaster BH, Park SW, Harris TB, Kritchevsky SB, Nevitt M, Schwartz AV, Simonsick EM., Tylavsky FA, Visser M, Newman AB. The loss of skeletal muscle strength, mass, and quality in older adults: the health, aging and body composition study. The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences. 2006;61(10), 1059-1064.

He W, Goodkind D, Kowal PR. An aging world: 2015. 2016.

Ibrahim K, May C, Patel HP, Baxter M, Sayer AA, Roberts H. A feasibility study of implementing grip strength measurement into routine hospital practice (GRImP): study protocol. Pilot and feasibility studies. 2016;2(1), 27.

Jensen GL. Inflammation: roles in aging and sarcopenia. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition. 2008;32(6), 656-659.

Jones AM. Dietary nitrate supplementation and exercise performance. Sports medicine. 2014;44(1), 35-45.

Kim J, Lee Y, Kye S, Chung YS, Kim KM. Association of vegetables and fruits consumption with sarcopenia in older adults: the Fourth Korea National Health and Nutrition Examination Survey. Age and ageing. 2014;44(1), 96-102.

Kim JS, Wilson JM, Lee SR. Dietary implications on mechanisms of sarcopenia: roles of protein, amino acids and antioxidants. The Journal of nutritional biochemistry. 2010;21(1), 1-13.

Kim TN, Choi KM. Sarcopenia: definition, epidemiology, and pathophysiology. Journal of bone metabolism. 2013;20(1), 1-10.

Kortebein P, Ferrando A, Lombeida J, Wolfe R, Evans WJ. Effect of 10 days of bed rest on skeletal muscle in healthy older adults. Jama. 2007;297(16), 1769-1774.

Kortebein P, Symons TB, Ferrando A, Paddon-Jones D, Ronsen O, Protas E, Conger S., Lombeida J, Wolfe R, Evans WJ. Functional impact of 10 days of bed rest in healthy older adults. The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences. 2008;63(10), 1076-1081.

Lancha Jr AH, Zanella Jr R, Tanabe SGO, Andriamihaja M, Blachier F. Dietary protein supplementation in the elderly for limiting muscle mass loss. Amino Acids. 2017;49(1), 33-47.

Latorre-Román PÁ, Izquierdo-Sánchez JM, Salas-Sánchez J, García-Pinillos F. Comparative analysis between two models of active aging and its influence on body composition, strength levels and quality of life: long-distance runners versus bodybuilders practitioners. Nutricion hospitalaria. 2015;31(4), 1717-1725.

Laviano A, Muscaritoli M, Cascino A, Preziosa I, Inui A, Mantovani G, Rossi-Fanelli F. Branched-chain amino acids: the best compromise to achieve anabolism? Current Opinion in Clinical Nutrition & Metabolic Care. 2005;8(4), 408-414.

Leong DP, Teo KK, Rangarajan S, Lopez-Jaramillo P, Avezum Jr A, Orlandini A, Seron P, Ahmed SH, Rosengren A, Kelishadi R. Prognostic value of grip strength: findings from the Prospective Urban Rural Epidemiology (PURE) study. The Lancet. 2015;386(9990), 266-273.

Liochev SI. Reactive oxygen species and the free radical theory of aging. Free Radical Biology and Medicine. 2013;60, 1-4.

Malafarina V, Úriz-Otano F, Iniesta R, Gil-Guerrero L. Sarcopenia in the elderly: diagnosis, physiopathology and treatment. Maturitas. 2012;71(2), 109-114.

Malmstrom TK, Morley JE. SARC-F: a simple questionnaire to rapidly diagnose sarcopenia. Journal of the American Medical Directors Association. 2013;14(8), 531-532.

Marzetti E, Calvani R, Tosato M, Cesari M, Di Bari M, Cherubini A, Collamati A, D'Angelo E, Pahor M, Bernabei R. Sarcopenia: an overview. Aging clinical and experimental research. 2017;29(1), 11-17.

McClure R, Villani A. Mediterranean Diet attenuates risk of frailty and sarcopenia: New insights and future directions. Journal of Cachexia, Sarcopenia and Muscle Clinical Reports. 2017;2(2).

Montero-Odasso M, Duque G. Vitamin D in the aging musculoskeletal system: an authentic strength preserving hormone. Molecular aspects of medicine. 2005;26(3), 203-219.

Morley J. Sarcopenia: diagnosis and treatment. The Journal of Nutrition Health and Aging. 2008;12(7), 452.

Morley J. Treatment of sarcopenia: the road to the future Journal of Cachexia, Sarcopenia and Muscle. 2018;9(7): 1196–1199.

Morley JE, Argiles JM, Evans WJ, Bhasin S, Cella D, Deutz NE, Doehner W, Fearon KC, Ferrucci L, Hellerstein MK. Nutritional recommendations for the management of sarcopenia. Journal of the american Medical Directors association. 2010;11(6), 391-396.

Nair KS. Aging muscle. The American journal of clinical nutrition. 2005;81(5), 953-963.

Onder G, Della Vedova C, Landi F. Validated treatments and therapeutics prospectives regarding pharmacological products for sarcopenia. The Journal of Nutrition, Health and Aging. 2009;13(8), 746-756.

Paddon-Jones D, Rasmussen BB. Dietary protein recommendations and the prevention of sarcopenia: Protein, amino acid metabolism and therapy. Current opinion in clinical nutrition and metabolic care. 2009;12(1), 86.

Pal S, Tyler JK. Epigenetics and aging. Science advances. 2016;2(7), e1600584.

Perkisas S, Baudry S, Bauer J, Beckwée D, De Cock AM, Hobbelen H, Jager-Wittenaar H, Kasiukiewicz A, Landi F, Marco E. Application of ultrasound for muscle assessment in sarcopenia: towards standardized measurements. European Geriatric Medicine. 2018;9(6), 739-757.

Pfeifer M, Begerow B, Minne HW, Abrams C, Nachtigall D, Hansen C. Effects of a short-term vitamin D and calcium supplementation on body sway and secondary hyperparathyroidism in elderly women. Journal of Bone and Mineral Research. 2000;15(6), 1113-1118.

Prado C, Wells J, Smith S, Stephan B, Siervo M. Sarcopenic obesity: a critical appraisal of the current evidence. Clinical nutrition. 2012;31(5), 583-601.

Rieu I, Balage M, Sornet C, Giraudet C, Pujos E, Grizard J, Mosoni L, Dardevet D. Leucine supplementation improves muscle protein synthesis in elderly men independently of hyperaminoacidaemia. The Journal of physiology. 2006;575(1), 305-315.

Robinson SM, Reginster JY, Rizzoli R, Shaw S, Kanis JA, Bautmans I, Bischoff-Ferrari H, Bruyère O, Cesari M, Dawson-Hughes B. Does nutrition play a role in the prevention and management of sarcopenia? Clinical Nutrition. 2018;37(4), 1121-1132.

Rodríguez-Rejón AI, Ruiz-López MD, Wanden-Berghe C, Artacho R. Prevalence and Diagnosis of Sarcopenia in Residential Facilities: A Systematic Review. Advances in Nutrition. 2019;10(1), 51-58.

Rolland Y, Czerwinski S, Van Kan GA, Morley J, Cesari M, Onder G, Woo J, Baumgartner R, Pillard F, Boirie Y. Sarcopenia: its assessment, etiology, pathogenesis, consequences and future perspectives. The Journal of Nutrition Health and Aging. 2008;12(7), 433-450.

Rosenberg IH. Sarcopenia: origins and clinical relevance. Clinics in geriatric medicine. 2011;27(3), 337-339.

Roubenoff R. Origins and clinical relevance of sarcopenia. Canadian Journal of Applied Physiology. 2001; 26(1), 78-89.

Roubenoff R. Sarcopenia: effects on body composition and function. The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences. 2003;58(11), M1012-M1017.

Saini A, Faulkner S, Al-Shanti N, Stewart C. Powerful signals for weak muscles. Ageing research reviews. 2009;8(4), 251-267.

Santilli V, Bernetti A, Mangone M, Paoloni M. Clinical definition of sarcopenia. Clinical cases in mineral and bone metabolism. 2014;11(3), 177.

Sayer AA, Syddall H, Martin H, Patel H, Baylis D, Cooper C. The developmental origins of sarcopenia. The Journal of Nutrition Health and Aging. 2008;12(7), 427.

Semba RD, Ferrucci L, Sun K, Walston J, Varadhan R, Guralnik JM, Fried LP. Oxidative stress and severe walking disability among older women. The American journal of medicine. 2007;120(12), 1084-1089.

Siervo M, Oggioni C, Jakovljevic DG, Trenell M, Mathers JC, Houghton D, Celis-Morales C, Ashor AW, Ruddock A, Ranchordas M. Dietary nitrate does not affect physical activity or outcomes in healthy older adults in a randomized, cross-over trial. Nutrition Research. 2016;36(12), 1361-1369.

Sökmen ÜN, Dişçigil G. Yaşlılıkta sarkopeni. The Journal of Turkish Family Physician. 2017;08(2):49-54.

Symons TB, Schutzler SE, Cocke TL, Chinkes DL, Wolfe RR, Paddon-Jones D. Aging does not impair the anabolic response to a protein-rich meal. The American journal of clinical nutrition. 2007;86(2), 451-456.

Symons TB, Sheffield-Moore M, Wolfe RR, Paddon-Jones D. A moderate serving of high-quality protein maximally stimulates skeletal muscle protein synthesis in young and elderly subjects. Journal of the American Dietetic Association. 2009;109(9), 1582-1586.

Szcześniak K, Ostaszewski P, Fuller Jr J, Ciecierska A, Sadkowski T. Dietary supplementation of β-hydroxy-β-methylbutyrate in animals–a review. Journal of animal physiology and animal nutrition. 2015;99(3), 405-417.

Thomas DRI. Loss of skeletal muscle mass in aging: examining the relationship of starvation, sarcopenia and cachexia. Clin Nutr. 2007 Aug;26(4):389-99. Epub 2007 May 11.

Visvanathan R, Chapman I. Preventing sarcopaenia in older people. Maturitas. 2010;66(4), 383-388.

Volpi E, Kobayashi H, Sheffield-Moore M, Mittendorfer B, Wolfe RR. Essential amino acids are primarily responsible for the amino acid stimulation of muscle protein anabolism in healthy elderly adults. The American journal of clinical nutrition. 2003;78(2), 250-258.

Wacker M, Holick MF. Sunlight and Vitamin D: A global perspective for health. Dermato-endocrinology. 2013;5(1), 51-108.

Walston JD. Sarcopenia in older adults. Current opinion in rheumatology. 2012;24(6), 623.

Waters DL, Baumgartner RN. Sarcopenia and Obesity. Clinics in Geriatric Medicine. 2011;27:401-421.

Welch AA. Nutritional influences on age-related skeletal muscle loss. Proceedings of the Nutrition Society. 2014;73(1), 16-33.

Wolfe RR, Miller SL, Miller KB. Optimal protein intake in the elderly. Clinical nutrition. 2008;27(5), 675-684.

Woo JS, Derleth C, Stratton JR, Levy WC. The influence of age, gender, and training on exercise efficiency. Journal of the American College of Cardiology 2006;47(5), 1049-1057.

Yu S, Umapathysivam K, Visvanathan R. Sarcopenia in older people. International journal of evidence-based healthcare. 2014;12(4), 227-243.

Zamboni M, Mazzali G, Fantin F, Rossi A, Di Francesco V. Sarcopenic obesity: a new category of obesity in the elderly. Nutrition, Metabolism and Cardiovascular Diseases. 2008;18(5), 388-395.

INTERNATIONAL CLINICAL PRACTICE GUIDELINES FOR SARCOPENIA (ICFSR): SCREENING, DIAGNOSIS AND MANAGEMENT J Nutr Health Aging. 2018;22(10):1148-1161

BÖLÜM 8

NÖRODEJENERATİF HASTALIKLAR

Prof. Dr. Mendane SAKA
Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ

NÖRODEJENERATİF HASTALIKLAR

DEPRESYON

Depresyon, *emosyonel olarak;* irritabilite, üzüntü, anksiyete, *kognitif alanda*; değersizlik, çaresizlik, benlik saygısında azalma, karamsarlık, umutsuzluk, kendini küçük görme, suçluluk duyguları, sanrılar, obsesif düşünceler, ölüm ve intihar düşünceleri, bellek, dikkat ve konsantrasyon bozuklukları, *vejatatif alanda*; enerji azlığı, yorgunluk, bitkinlik, güçsüzlük, iştah değişiklikleri, kilo kaybı, uyku bozuklukları, kabızlık, harekette yavaşlama, *sosyal alanda;* toplumdan uzaklaşma, sosyal mesleki işlevlere karşı ilgi kaybı gibi belirtileri içeren bir sendromdur.

The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM IV)' e göre depresyon tanısı için aşağıda belirtilen bulgulardan en az 5 tanesinin olması ve en az 2 hafta süre ile devam etmesi gereklidir. *Bu bulgular;*

Ağırlık kaybı veya kazanımı

Uyku bozuklukları (uykusuzluk veya fazla uyuma)

Yorgunluk, enerji kaybı

Değersizlik veya suçluluk duyguları

Düşünme ve konsantrasyonda azalma

Ölüm ve intihar düşünceleri, intihar girişimleri

Ajitasyon'dur.

Birçok fiziksel hastalık veya ilaç depresyon belirtisi verebilir. Bu nedenle klinik değerlendirmede ayrıntılı öykü alınması ve fiziksel hastalıkların dışlanması çok önemlidir. Depresyon, ailevi insidansda artışa sahip bir hastalıktır. Manik evreler veya izole şekilde görülebilir.

Psikososyal, biyolojik ve genetik etkenler depresyon oluşumunda rol oynarlar. Depresyonun etiyolojisinde tek bir risk etkeni sorumlu tutulmamakta, genetik yapı, çevre ile olumsuz etkileşim, depresif kişilik özellikleri, kadın olmak, eğitim düzeyi düşüklüğü, olumsuz yaşam olayları, bedensel hastalıklar, yeti yitimine yol açan psikiyatrik ve fiziksel bozukluklar depresyon için temel risk etkenlerdir.

Depresif semptomlar ılımlı kognitif bozukluğu olan yaşlılarda çok yaygındır ve demansa kadar ilerleyebilme riskine sahiptir. Prevalansı %2-29 arasındadır. Nöropsikiyatrik, fiziksel, sosyal fonksiyonlarda bozulma ve yaşam kalitesinde azalma ile ilişkilidir. Yaşlılıkta depresyon görülme sıklığı genel nüfusa oranla daha fazladır. Farklı araştırmalar, 65 yaş ve üzerinde depresyon prevalansının %25-50 arasında olduğuna işaret etmektedir. Ülkemizden yapılan bir çalışmada Kulaksızoğlu ve arkadaşları toplumda yaşayan yaşlılarda depresyon sıklığını %16 olarak bildirmişlerdir. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı Geriatri Ünite si'nin yaptığı çalışmada, 1255 yaşlıda; klinik geriatrik değerlendirme yapıl-mış ve geriatrik depresyon skalası ve mini mental skor incelemesi sonrası %14.4 demans, %21.8 depresyon sıklığı saptanmıştır.

KAYNAKLAR

Silbernagl S,Lang F.Çev.Özgünen T,Kozanoğlu İ,Özgünen T.Renkli Fizyopatoloji atlası. Nobel Kitabevi, 2.baskı.2010.

Özenoğlu A.Psikiyatrik Bozukluklar ve Beslenme Tedavisi.Hastalıklarda Beslenme Tedavisi. Ed.Prof.Dr.Emel Alphan. Hatipoğlu Basım ve yayım.1.baskı.2013.

Ergün UG, Uguz S, Bozdemir N, Güzel R, Burgut R, Saatçi E, Akpinar E. The relationship between cholesterol levels and depression in the elderly.Int J Geriatr Psychiatry. 2004;19(3):291-6.

Natalie Sinn, Catherine M. Milte, Steven J. Street, Jonathan D. Buckley, Alison M. Coates. Effects of n-3 fatty acids, EPA v. DHA, on depressive symptoms, quality of life, memory and executive function in older adults with mild cognitive impairment: a 6-month randomised controlled trial. British Journal of Nutrition 2012; 107, 1682–1693.

Sinn N, Milte C, Howe PRC Oiling the brain: a review of randomised controlled trials of omega-3 fatty acids in psychopathology across the lifespan. Nutrients 2010; 2,128–170.

Sinclair AJ, Begg D, Mathai M, et al. Omega 3 fatty acids and the brain: review of studies in depression. Asia Pac J Clin Nutr 2007;16, Suppl. 1, 391–397.

Gabryelewicz T, Styczynska M, Pfeffer A, et al. Prevalence of major and minor depression in elderly persons with mild cognitive impairment – MADRS factor analysis. Int J Geriatr Psychiatry 2004;19, 1168–1172.

Modrego P & Ferra´ndez J. Depression in patients with mild cognitive impairment increases the risk of developing dementia of Alzheimer type. 2004;Arch Neurol 61, 1290–1293.

Assisi A, Banzi R, Buoinocore C, et al. Fish oil and mental health: the role of n-3 long-chain polyunsaturated fatty acids in cognitive development and neurological disorders. Int Clin Psychopharmacol 2006;21, 319–336.

Chalon S Omega-3 fatty acids and monoamine neurotransmission.Prostaglandins Leukot Essent Fatty Acids 2006;75,259–269.

Haag M Essential fatty acids and the brain. Can J Psychiatry 2003;48, 195–203.

Hibbeln JR, Ferguson TA & Blasbalg TL Omega-3 fatty acid deficiencies in neurodevelopment, aggression and autonomic dysregulation: opportunities for intervention.Int Rev Psychiatry 2006;18, 107–118.

Féart C, Peuchant E, Letenneur L, Samieri C, Montagnier D, Fourrier-Reglat A, Barberger-Gateau P. Plasma eicosapentaenoic acid is inversely associated with severity of depressive symptomatology in the elderly: Data from the Bordeaux sample of the Three-City Study Am J Clin Nutr 2008;87:1156–62.

Bourre JM. The role of nutritional factors on the structure and function of the brain: an update on dietary requirements. Rev Neurol 2004;160:767–92.

Bruinsma KA, Taren DL. Dieting, essential fatty acid intake, and depression.Nutr Rev 2000;58:98 –108.

Simopoulos AP. Evolutionary aspects of diet, the omega-6/omega-3 ratio and genetic variation: nutritional implications for chronic diseases.Biomed Pharmacother 2006;60:502–7.

Hibbeln JR, Ferguson TA, Blasbalg TL. Omega-3 fatty acid deficiencies in neurodevelopment, aggression and autonomic dysregulation: opportunities for intervention. Int Rev Psychiatry 2006;18:107–18.

Bourre JM. Dietary omega-3 fatty acids and psychiatry: mood, behaviour,stress, depression, dementia and aging. J Nutr Health Aging 2005;9:31– 8.

Yehuda S, Rabinovitz S, Mostofsky DI. Essential fatty acids and the brain: from infancy to aging. Neurobiol Aging 2005;26(suppl 1):98– 102.

Parker G, Gibson NA, Brotchie H, Heruc G, Rees AM, Hadzi-Pavlovic D. Omega-3 fatty acids and mood disorders.AmJ Psychiatry 2006;163:969–78.

Muskiet FA, Kemperman RF. Folate and long-chain polyunsaturated fatty acids in psychiatric disease. J Nutr Biochem 2006;17:717–27.

Muskiet FA, Fokkema MR, Schaafsma A, Boersma ER, Crawford MA.Is docosahexaenoic acid (DHA) essential? Lessons from DHA status regulation, our ancient diet, epidemiology and randomized controlled trials. J Nutr 2004;134:183– 6.

Barberger-Gateau P, Jutand MA, Letenneur L, Larrieu S, Tavernier B,Berr C. Correlates of regular fish consumption in French elderly community dwellers: data from the Three-City study. Eur J Clin Nutr 2005;59:817–25.

Sontrop J, Campbell MK. Omega-3 polyunsaturated fatty acids and depression: a review of the evidence and a methodological critique. Prev Med 2006;42:4 –13.

MaesM,Smith R, Christophe A, Cosyns P, Desnyder R, Meltzer H. Fatty acid composition in major depression: decreased omega 3 fractions in cholesteryl esters and increased C20: 4 omega 6/C20:5 omega 3 ratio in cholesteryl esters and phospholipids. J Affect Disord 1996;38:35–46.

Kulaksızoğlu IB, Gürvit H, Polat A. Unrecognized depression in community-dwelling elderly persons in Istanbul. Int Psychogeriatr 2005; 17: 303-312.

Maes M, Christophe A, Delanghe J, Altamura C, Neels H, Meltzer HY.Lowered omega3 polyunsaturated fatty acids in serum phospholipids and cholesteryl esters of depressed patients. Psychiatry Res 1999;85: 275–91.

Peet M, Murphy B, Shay J, Horrobin D. Depletion of omega-3 fatty acid levels in red blood cell membranes of depressive patients. Biol Psychiatry 1998;43:315–9.

Tiemeier H, van Tuijl HR, Hofman A, Kiliaan AJ, Breteler MM. Plasma fatty acid composition and depression are associated in the elderly: the Rotterdam Study. Am J Clin Nutr 2003;78:40–6.

Colangelo LA, Ka He, Whooley MA,Daviglus ML, Kiang Liu K, Higher dietary intake of long-chain -3 polyunsaturated fatty acids is inversely associated with depressive symptoms in women. Nutrition 25; 2009:1011–1019.

Marangell L.B., Martinez J.M., Zboyan H.A., Kertz B., Kim H.F. and Puryear L.J. A double-blind,placebo-controlled study of the omega-3 fatty acid docosahexaenoic acid in the treatment of majör depression. Am. J. Psychiatry 2003; 160: 996-998.

Murck H, Song C, Horrobin D.F, Uhr M. Ethyl-eicosapentaenoate and dexamethasone resistance in therapy-refractory depression. Int. J. Neuropsychopharmacol. 2004; 1-9.

Logan AC, Omega-3 fatty acids and major depression: A primer for the mental

health Professional. Lipids in Health and Disease 2004; 3:25, 1-8.

Partonen T, Haukka J, Virtamo J, Albanes D, Lönnqvist J.Low Dietary Intake of Omega-3 Fatty Acids Associated With Depression? Am J Psychiatry 2004; 161:567–569.

Skarupski KA, Tangney C, Li H, Ouyang B, Evans DA, Morris C,Longitudinal association of vitamin B-6, folate, and vitamin B-12 with depressive symptoms among older adults over time, Am J Clin Nutr 2010;92:330–5.

MH Kamphuis, MI Geerlings, DE Grobbee, D Kromhout. Dietary intake of B6-9-12 vitamins, serum homocysteine levels and their association with depressive symptoms: the Zutphen Elderly Study. European Journal of Clinical Nutrition 2008; 62: 939–945.

Cristina Merete MS, Luis M. Falcon, Katherine L. Tucker, Vitamin B6 Is Associated with Depressive Symptomatology in Massachusetts Elders. Journal of the American College of Nutrition, 2008;27(3): 421–427.

Walker JG, Batterham PJ, Mackinnon AJ, Jorm AF, Hickie I, Fenech M, Kljakovic M, Crisp D, Christensen H.Oral folic acid and vitamin B-12 supplementation to prevent cognitive decline in community-dwelling older adults with depressive symptoms—the Beyond Ageing Project: a randomized controlled trial.Am J Clin Nutr 2012;95:194–203.

Janice K. Kiecolt-Glaser, Martha A. Belury, Kyle Porter, M.A.S, David Beversdorf, Stanley Lemeshow, Ronald Glaser, Depressive Symptoms, n-6:n-3 Fatty Acids, and Inflammation in Older Adults Psychosom Med. 2007 April; 69(3): 217–224.

Janice K. Kiecolt-Glaser, Martha A. Belury, Kyle Porter, David Beversdorf, Stanley Lemeshow, Ronald Glaser, Depressive Symptoms, *n*-6:*n*-3 Fatty Acids, and Inflammation in Older Adults. Psychosom Med. 2007; 69(3): 217–224.

Murakami K, Mizoue T, Sasaki S, Ohta M, Sato M, Matsushita Y, Mishima N, Dietary intake of folate, other B vitamins, and n-3 polyunsaturated fatty acids in relation to depressive symptoms in Japanese adults Nutrition,2008; 24:140–147.

Paynea ME, Andersonc JJB, Steffensa DC. Calcium and vitamin D intakes may be positively associated with brain lesions in depressed and nondepressed elders Nutrition Research 2008;28: 285–292.

Hoogendijk WJG, Lips P, Dik MG, Deeg DJH, Beekman ATF, Penninx BWJH, Depression Is Associated With Decreased 25-Hydroxyvitamin D and Increased Parathyroid Hormone Levels in Older Adults Arch Gen Psychiatry. 2008;65(5):508-512.

Bertone-Johnson ER, Powers SI, Spangler L, Brunner RL, Michael YL, Larson JC, Millen AE, Bueche MN, Salmoirago-Blotcher E, Simin Liu S, Wassertheil-Smoller S, Ockene JK, Ockene I, Manson JE. Vitamin D intake from foods and supplements and depressive symptoms in a diverse population of older women Am J Clin Nutr 2011;94:1104–12.

Michael Berk, Sanders KM, Pasco JA, Jacka FN, Williams LJ, Hayles AL, Dodd S. Vitamin D deficiency may play a role in depression Medical Hypotheses 2007; 69: 1316–1319.

Sa´nchez-Villegas A, Verberne L, De Irala J, Ruı´z-Canela M, Toledo E, et al. Dietary Fat Intake and the Risk of Depression: The SUN Project. PLoS 2011;6(1): e16268.

AJ Owen1, MJ Batterham, YC Probst, BFS Grenyer LC Tapsell. Low plasma vitamin E levels in major depression: diet or disease? European Journal of Clinical Nutrition 2005; 59: 304–306.

L. German, C. Kahana, V. Rosenfeld, I. Zabrowsky, Z.Wiezer,D. Fraser, D.R. Shahar. Depressive symptoms are associated wıth food insufficiency and nutritional Deficiencies in poor communıty-dwelling elderly people. The Journal of Nutrition, Health & Aging.2011;15(1):3-8.

Niu K, Hozawa A, Kuriyama S, Ebihara S, Guo H, Nakaya N, Ohmori-Matsuda K, Takahashi H, Masamune Y, Asada M, Sasaki S, Arai H, Awata S, Nagatomi R,Tsuji I. Green tea consumption is associated with depressive symptoms in the elderly. Am J Clin Nutr 2009;90:1615–22.

Tiemeier H, H Ruud van Tuijl, Hofman A, Kiliaan AJ, Monique MB Breteler. Plasma fatty acid composition and depression are associated in the elderly: the Rotterdam Study. Am J Clin Nutr 2003;78:40-6.

Bots S, Tijhuis M, Giampaoli S, Kromhout D, Nissinen A. Lifestyle- and diet-related factors in late-life depression—a 5-year follow-up of elderly European men: the FINE study. Int J Geriatr Psychiatry 2008; 23: 478–484.

Tezcan AE, Depresyon, Elma yayınevi,1. baskı,2011.

K Mavrommati, O Sentissi, Delirium as a result of vitamin B12 deficiency in a vegetarian female patient.*European Journal of Clinical Nutrition* 2013;67: 996-997.

Davison KM, Cairns J, Selly C, Ng E, Chandrasekera U, Sengmueller E, Jaques M, Palmer J for Dietitians of Canada. The Role of Nutrition Care for Mental Health Conditions. Toronto: Dietitians of Canada, 2012. Access at: www.dietitians.ca/mentalhealth.

Morandi A, Jackson JC. Delirium in the intensive care unit: A review. Neurol Clin 2011; 29: 749-763.

Guo-hao X, Xiang-ming F. Importance of recognizing and managing delirium in intensive care unit. Chinese Journal of Traumatology 2009; 12(6): 370-374.

Peterson JF, Pun BT, Dittus RS, Thomason JWW, Jackson JC, Shintani AK, et al. Delirium and its motoric subtypes: A study of 614 critically ill patients. Journal of American Geriatrics Society 2006;54: 479-484.

Rompaey BV, Schuurmans MJ, Shortridge-Baggett LM, Truijen S Bossaert L. Risk factors for intensive care delirium: A systematic review. Intensive and Critical Care Nursing 2008; 24: 98-107.

Brummel NE, Girard TD. Preventing delirium in the intensive care unit. Critical Care Clinics 2013; 29:51-65.

Barr J, Fraser GL, Puntillo K, Ely EW, Gelinas C, Dasta JF, et al. Clinical practice guidelines for the management of pain, agitation, and delirium in adult patients in the intensive care unit. Critical Care Medicine 2013; 41(1): 263-306.

Remig VM. Medical Nutrition Theraphy for Neurologic Disorders Krause's Food & Nutrition Therapy. Mahan KL, Escott-Stump S, eds. 12 th Edition. Canada: Saunders Elseiver; 2008. p.1067-1081.

http://www.klinikgelisim.org.tr/kg_10_1/8.pdf, Erişim tarihi: 02.05.2016.

İ. Hakan Gürvit. Demans Sendromu, Alzheımer Hastalığı ve Alzheımer Dışı Demanslar. Son Güncelleştirme Tarihi: 12.5.2010.

http://www.itfnoroloji.org/demans/demans.htm, Erişim tarihi: 09.05.2016.

http://www.klinikgelisim.org.tr/kg_10_1/8.pdf, Erişim tarihi: 09.06.2016.

http://www.klinikgelisim.org.tr/eskisayi/kg22_3/7.pdf, Erişim tarihi: 09.06.2016.

Engelhart MJ, Geerlings MI, Ruitenberg A, et al. Dietary intake of antioxidants and risk of Alzheimer disease. JAMA 2002;287:3223-9.

Bıyıklı AE, Şanlıer N. Alzheimer hastalığı ve beslenme. Genel Tıp Derg 2014;24(Ek 2):62-65.

Demirbaş M, Saka M. Aliminyum: Alzheimer hatsalığı için risk faktörü mü? Tayfur M, Çiçek B, editörler. Beslenme ve Diyetetik Güncel Konular-3. 1. Baskı. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi; 2016. p. 143-159.

Hardy J, Selkoe DJ. The amyloid hypothesis of Alzheimer's disease: progress and problems on the road to therapeutics. Science 2002; 297(5580):353-356.

Kalaria RN, Maestre GE, Arizaga R, Friedland RP, Galasko D, Hall K, Luchsinger JA, Ogunniyi A, Perry EK, Potocnik F, Prince M, Stewart R, Wimo A, Zhang ZX, Antuono P, for the World Federation of Neurology Dementia Research Group. Alzheimer's disease and vascular dementia in developing countries: prevalence, management, and risk factors. Lancet Neurol 2008; 7: 812–26.

Suh GH, Shah A. A review of the epidemiological transition in dementia—cross-national comparisons of the indices related to Alzheimer's disease and vascular dementia. Acta Psychiatr Scand 2001; 104: 4–11.

Wimo A, Jonsson L, Winblad B. An estimate of the worldwide prevalence and direct costs of dementia in 2003. Dement Geriatr Cogn Disord 2006; 21: 175–81.

Whitmer RA, Gunderson EP, Barrett-Connor E, et al. Obesity in middle age and future risk of dementia: a 27 year longitudinal population based study. BMJ 2005; 330: 1360.

Suhanov AV, Pilipenko PI, Korczyn AD, et al. Risk factors for Alzheimer's disease in Russia: a case-control study. Eur J Neurol 2006; 13: 990–95.

Suh GH, Kim JK, Cho MJ. Community study of dementia in the older Korean rural population. Aust N Z J Psychiatry 2003; 37: 606–12.

Ferri CP, Prince M, Brayne C, Brodaty H, Fratiglioni L, Ganguli M, Hall K, Hasegawa K, Hendrie H, Huang Y, Jorm A, Mathers C, Menezes PR, Rimmer E, Scazufca M, for Alzheimer's Disease International. Global prevalence of dementia: a Delphi consensus study. Lancet 2005; 366: 2112–17.

Seshadri S, Beiser A, Selhub J, Jacques PF, Rosenberg IH, D'agostino RB, Wilson PWF, Wolf PA. Plasma Homocysteine as a risk factor for dementia and Alzheimer's disease. N Engl J Med, 2002; 346,(7):476-483.

Laurin D, Verreault R, Lindsay J, MacPherson K, Rockwood K. Physical activity and risk of cognitive impairment and dementia in elderly persons. Arch Neurol. 2001;58(3):498-504.

http://www.turkgeriatri.org/pdfler/DEMANS-DEL%C4%B0RYUM-DEPRESYON.pdf,Erişim tarihi: 02.04.2016.

Heo HJ, Lee CY. Protective Effects of Quercetin and Vitamin C against Oxidative Stress-Induced Neurodegeneration. J. Agric. Food Chem. 2004;52(25):7514–7517.

http://www.pdf.org/about_pd, Erişim tarihi: 12.04.2016.

http://www.parkinson.org/sites/default/files/Care-and-Wellness.pdf, Erişim tarihi: 02.05.2016.

Logroscino G, Marder K, Cote L, Tang MX, Shea S, Mayeux R. Dietary lipids and antioxidants in Parkinson's disease: a population- based, case-control study, Annals of Neurology 1996;39(1):89-94.

http://www.pdf.org/en/winter06_07_Nutrition_and_Parkinson, Erişim tarihi: 12.06.2016

http://www.parkinson.org/sites/default/files/Constipation%20in%20Parkinson%27s%20Disease.pdf,

Erişim tarihi: 12.06.2016.

Chen J, Guan Z, Wang L, Song G, Ma B, Wang Y. Meta-Analysis: Overweight, obesity, and Parkinson's Disease. International Journal of Endocrinology. Volume 2014, Article ID 203930 http://dx.doi.org/10.1155/2014/203930.

Wang GJ, Volkow ND, Logan J, Pappas NR, Wong CT, Zhu W, Netusil N, Fowler JS. Brain dopamine and obesity, The Lancet 2001;357(9253):354-357.

Davis C, Mudd J, Hawkins M. Neuroprotective effects of leptin in the context of obesity and metabolic disorders. Neurobiology of Disease 2014;72**:** 61-71.

Chen H, Zhang SM, Schwarzschild MA, Hernán MA, Willett WC, Ascherio A.Obesity and the risk of Parkinson's Disease. Am J Epidemiol 2004;159:547–555.

Palacios, N., Gao, X., McCullough, M.L., Jacobs, E.J., Patel, A.V., Mayo, T., Schwarzschild, M.A., Ascherio, A. Obesity, diabetes, and risk of Parkinson's Disease. Movement Disorders. 2011;26(12): 2253-2261.

Seneff S, Wainwright G, Mascitelli L. Nutrition and Alzheimer's disease: The detrimental role of a high carbohydrate diet. European Journal of Internal Medicine 2011;22(2),134-140.

Okubo H, Miyake Y, Sasaki S, Murakami K, Tanaka K, Fukushima W, Kiyohara C, Tsuboi Y, Yamada T, Oeda T, Shimada H, Kawamura N, Sakae N, Fukuyama H, Hirota Y, Nagai M, the Fukuoka Kinki Parkinson's Disease Study Group. Dietary patterns and risk of Parkinson's disease: a case–control study in Japan. European Journal of Neurology 2012;19(5)**:**681–688.

De Lau LML, Bornebroek M, Witteman JCM, Hofman A, Koudstaal PJ, Breteler MMB. Dietary fatty acids and the risk of Parkinson disease: the Rotterdam study. Neurology 2005;64(12):2040-2045.

,

Miyake Y, Sasaki S, Tanaka K, Fukushima W, Kiyohara C, Tsuboi Y, Yamada T, Oeda T, Miki T, Kawamura N, Sakae N, Fukuyama H, Hirota Y, Nagai M, Kinki F, Parkinson's Disease Study Group. Dietary fat intake and risk of Parkinson's disease: A case-control study in Japan. Journal of the Neurological Sciences 2010;288(1-2):117.

Morris JK, Bomhoff GL, Stanford JA, Geiger PC. Neurodegeneration in an animal model of Parkinson's disease is exacerbated by a high-fat diet. American Journal of Physiology - Regulatory, Integrative and Comparative Physiology 2010;299(4):R1082-R1090 DOI:10.1152/ajpregu.00449.2010.

Chen H, Zhang SM, Hernán MA, Willett WC, Ascherio A. Dietary intakes of fat and risk of Parkinson's Disease. Am J Epidemiol 2003;157:1007-1014.

Koutsilieri E, Scheller C, Grünblatt E, Nara K, Li J, Riederer P. Free radicals in Parkinson's disease. Journal of NeurologySeptember 2002;249, Supplement 2, pp ii01-ii05.

Logroscino G, Marder K, Cote L, Tang MX, Shea S, Mayeux R. Dietary lipids and antioksidants in Parkinson's Disease: A population-based, case-control study. Ann neurol 1996;39:89-94.

Hellenbrand W, Boeing H, Robra BP, Seidler A, Vieregge P, Nischan P, Joerg J, Oertel WH, Schneider E, Ulm G. Diet and Parkinson's disease II. A possible role for the past intake of specific nutrients: Results from a self-administered food-frequency questionnaire in a case-control study. Neurology 1996;47: 644-650.

Murakami K, Miyake Y, Sasaki S, Tanaka K, Fukushima W, Kiyohara C, Tsuboi Y, Yamada T, Oeda T, Miki T, Kawamura N, Sakae N, Fukuyama H, Hirota Y, Nagai M, the Fukuoka Kinki Parkinson's Disease Study Group. Dietary intake of folate, vitamin B6, vitamin B12 and riboflavin and risk of Parkinson's disease: a case–control study in Japan. British Journal of Nutrition 2010;104:757-764.

Hellenbrand W, Boeing H, Robra BP, Seidler A, Vieregge P, Nischan P, Joerg J, Oertel WH, Schneider E, Ulm G. Diet and Parkinson's disease. II: a possible role for the past intakeof specific nutrients. Results from a self-administered foodfrequency questionnaire in a case–control study. Neurology 1996;47:644-650.

WebsterRoss G, Abbott RD, Petrovitch H, Morens DM, Grandinetti A, Tung KH. Tanner CM, Masaki KH, Blanchette PL, Curb JD, Popper JS, White LR. Association of coffee and caffeine ıntake with the risk of Parkinson Disease. JAMA. 2000;283(20):2674-2679.

Fall PA, Fredrikson M, Axelson O, Granérus A-K. Nutritional and occupational factors influencing the risk of Parkinson's disease: a case-control study in South eastern Sweden. Mov Disord 1999;14:28-37.

WebsterRoss G, Abbott RD, Petrovitch H, Morens DM, Grandinetti A, HuiTung K, Tanner CM, Masaki KH, Blanchette PL, Curb JD, Popper JS, White LR. Association of coffee and caffeine İntake with the risk of Parkinson Disease. JAMA. 2000;283(20):2674-2679.

Popoli P, Caporali MG, de Carolis AS. Akinesia dueto catecholamine depletion in mice is prevented by caffeine: further evidence for an involvement of adenosinergic system in thecontrol of motility. J Pharm Pharmacol.1991;43:280-281.

Chen JF, Xu K, Petzer JP, Staal R, Xu YH, Beilstein M, Sonsalla PK, Castagnoli K, Castagnoli Jr N, Schwarzschild MA. Neuroprotection by Caffeine and A2A Adenosine Receptor Inactivation in a Model of Parkinson's Disease. The Journal of Neuroscience 2001;21:1-6.

Tran A, Zhang CY, Cao C. The role of coffee in the therapy of Parkinson's Disease. J Alzheimers Dis Parkinsonism 2015;5:3.

http://www.parkinson.org/sites/default/files/Care-and-Wellness.pdf, Erişim tarihi: 12.06.2016.

http://www.parkinson.org/sites/default/files/Care-and-Wellness.pdf, Erişim tarihi: 12.06.2016.

http://www.parkinson.org/sites/default/files/Care-and-Wellness.pdf, Erişim tarihi: 12.06.2016.

Zbarsky V, Datla KP, Parkar S, Rai DK, Aruoma OI, Dexter DT. Neuroprotectiveproperties of the natural phenolic antioxidants curcumin and naringenin but not quercetinandfisetin in a 6-OHDA model of Parkinson's disease. FreeRadicalResearch. 2005;39(10):1119-25.

Jiang TF, Zhang YJ, Zhou HY, Wang HM, Tian LP, Liu J, Ding JQ, Di Chen S. Curcumin ameliorates the neurodegenerative pathology in A53T α-synuclein cell model of Parkinson's Disease through the down regulation of mTOR/p70S6K signaling and there covery of macroautophagy.. Journal of Neuroimmune Pharmacology. 2013;8(1):356-369.

Akbulut G. Parkinson hastalığı ve tıbbi beslenme tedavisi. Dirim Tıp Gazetesi 2009;84(2):51-58.

http://www.parkinson.org/sites/default/files/Care-and-Wellness.pdf, Erişim tarihi: 12.06.2016.

BÖLÜM 9

BASINÇ ÜLSERLERİ, ÖNLENMESİ VE TEDAVİSİNDE BESLENME

Prof. Dr. Nilüfer ACAR TEK

GİRİŞ

Basınç ülserleri ciddi bir sağlık sorunudur. Yaşlı popülasyonda basınç ülseri görülme sıklığı gençlere göre daha fazladır ve iyileşme süreci bu grupta daha sıkıntılıdır. Birçok faktör basınç ülserlerine neden olabilmektedir; bozulmuş mobilite (yatağa ya da tekerlekli sandalyeye bağımlık, beslenme bozuklukları, malnütrisyon, obezite, duyu kayıpları ve üriner inkontinans en sık karşılaşılan nedenlerdir. Yalnızca yatağa bağımlı hastalarda değil, aynı zamanda yumuşak dokunun bası altında kalmasına neden olan pozisyonlarda da yara oluşabilir. Geriatrik hasta grubunda malnütrisyon yaygın olarak görülen bir sorundur. Diyette yetersiz protein ve enerji alımı ve son zamandaki hızlı ağırlık kaybı yara gelişme riskinin artması ve basınç ülserlerinin gelişimi için bağımsız risk faktörleri olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda sınırlı mobilitesi olan obez bireyler normal bireylere göre basınç ülseri gelişimi açısından ciddi risk altındadır.

Tüm hasta bakımı yapılan ortamlarda, yetersiz/kötü beslenme başta olmak üzere diğer faktörlerin de etkisiyle gelişen istemsiz ağırlık kaybı ve beslenme sorunları, basınç ülserinin görülme sıklığını ve riskini artırmaktadır. İmmün sistemin zayıflaması, vücutta kollajen sentezinin bozulmasına ve gerilme mukavemetinin azalmasına yol açmaktadır. Kronik malnutrisyona neden olan birçok faktör yara oluşumu riskini arttırırken aynı zamanda yara iyileşmesinde de gecikmeye neden olmaktadır. Bunun yanında basınç ülserleri gibi Kronik yaraların varlığı da bireylerde kronik inflamatuar süreçlere bağlı katabolik metabolizmayı, malnütrisyonu ve dehidrasyonu indükleyebilir.

Beslenme durumunu optimize etmek, hem basınç ülserini önlemede hem de yönetmede anahtar bir stratejidir. Yeterli beslenme, basınç ülseri olan hastalarda yara iyileşmesini destekler. Yara iyileşmesi üç farklı fakat birbiriyle örtüşen fazda (enflamatuar, proliferatif ve yeniden yapılanma) oluşur. Her bir faz zaman sınırlıdır ve farklı fizyolojik olaylar tarafından işaretlenmiştir, spesifik ana besinler bu aşamada çok önemli bir rol oynar. Bu nedenle tedavide beslenme ile ilişkili öneriler özellikle enerji, protein, çinko, A, C ve E vitaminleri ve arjinin, glutamin gibi aminoasitlerin yara iyileşmesi üzerindeki etkilerine ve gereksinimdeki artışına odaklanmaktadır. Cilt bütünlüğünün korunması ve onarılmasında hidrasyon hayati bir rol oynar. Dehidrasyon, hücre metabolizmasını ve yara iyileşmesini bozar. Yaralanan dokulara kan akışını desteklemek ve cildin daha fazla bozulmasını önlemek için yeterli sıvı alımı gereklidir.

Avrupa Basınç Ülseri Danışma Paneli (EPUAP) ile Amerikan Ulusal Basınç Ülser Danışmanlık Paneli (NPUAP) tarafından hazırlanan ortak rehberde evrelere göre değişen genel beslenme önerileri yer almaktadır. Ayrıca güncel çalışmalar beslenmenin basınç ülserlerinden korunma ve tedavisinde önemini ve artan gereksinimlerin belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

KAYNAKLAR

Aktürk AŞ, Atmaca E, Zengin S, Bayramgürler D. Kocaeli İlinde Evde Bakım Hizmeti Alan Hastalarda Bası Ülserlerinin Prevalansı ve Klinik Özellikleri Turkderm 2010;44(3): 128-131.

Aygör HE, Sahin S, Sözen E, Baydal B, Aykar FS, Akçiçek F. Features of pressure ulcers in hospitalized older adults. Adv Skin Wound Care. 2014;27(3):122-6.

Birol, L, Akdemir N, Bedük, T. () İç Hastalıkları Hemşireliği, Koç Vakfı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2004, s:485-529.

Breslow RA, Hallfrisch J, Guy DG, Crawely B & Goldberg AP. The importance of dietary protein in healing of pressure ulcers. J Am Geriatr Soc, 1993;41:357-62.

Compher C, Kinosian BP, Ratcliffe SJ, Baumgarten M. Obesity reduces the risk of pressure ulcers in elderly hospitalized patients. J Gerontol A Biol Sci Med Sci. 2007;62:1310-1312.

Doley J. Nutrition Management of Pressure Ulcers. Nutrition in Clinical Practice. 2010;25 (1): 50-59.

Elsner JJ, Gefen A. Is obesity a risk factor for deep tissue injury in patients with spinal cord injury? J Biomech. 2008; 41:3322-3331.

European Pressure Ulcer Advisory Panel and National Pressure Ulcer Advisory Panel. Treatment of pressure ulcers: Quick Reference Guide. Washington DC: National Pressure Ulcer Advisory Panel. 2009.

Horn SD., Bender S A., Ferguson ML., Smout R J, Bergstrom N, Taler G, Voss A. C. The national pressure ulcer long-term care study: Pressure ulcer development in long-term care residents. Journal of the American Geriatrics Society, 2004; 52: 359–367.

Hyun S, Li X, Vermillion B, Newton C, Fall M, Kaewprag P, Moffatt-Bruce S, Lenz ER. Body mass index and pressure ulcers: improved predictability of pressure ulcers in intensive care patients. Am J Crit Care. 2014;23 (6): 494-500

Inan DG, Oztunç G. Pressure ulcer prevalence in Turkey: a sample from a university hospital. J Wound Ostomy Continence Nurs. 2012;39 (4):409-13.

Kurtuluş, Z, Pınar, R. () Braden Skalası ile Belirlenen Yüksek Riskli Hasta Grubunda Albümin Düzeyleri ile Bası Yaraları Arasındaki İlişki, C.Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 2003; 7(2):1-10.

Kwong E W, Pang S M, Aboo GH, Law SS. Pressure ulcer development in older residents in nursing homes: Influencing factors. Journal of Advanced Nursing, 2009; 65:2608–2620.

Loretta A. Sernekos. Nutritional treatment of pressure ulcers: What is the evidence? Journal of the American Association of Nurse Practitioners. 2013;25:281–288.

National Pressure Ulcer Advisory Panel, European Pressure Ulcer Advisory Panel and Pan Pacific Pressure Injury Alliance. Prevention and Treatment of Pressure Ulcers: Quick Reference Guide. Emily Haesler (Ed.). Second edition, 2014. Cambridge Media: Perth, Australia. ISBN: 978-0-9579343-6-8

National Pressure Ulcer Advisory Panel, European Pressure Ulcer Advisory Panel, and Pan Pacific Pressure InjuryAlliance. P*revention and Treatment of Pressure Ulcers: Clinical Practice Guideline.* Haesler E (ed.). Perth, Australia: Cambridge Media; 2014.

Nur Fazimah S, Sakinah H, Rosminah M. Hospitalized Geriatric Malnutrition: A Perspective of Prevalence, Identification and Implications to Patient and Healthcare Cost Health and the Environment Journal 2013;4(1) 55

Nutritional considerations in patients with pressure ulcers. Wound care, 2016 Journal Vol5 No2.

Özel B, Bası Yarası Olan Hastaların Yönetimi, Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 2014;23(3):492-505

Patel V, Romano M, Corkins MR, et al; American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (A.S.P.E.N.). Nutrition screening and assessment in hospitalized patients: a survey of current practice in the United States. *Nutr Clin Prac.*2014;29(4):483-90.

Posthauer ME, Banks M, Dorner B, et al. The role of nutrition for pressure ulcer management: National Pressure Ulcer Advisory Panel, European Pressure Ulcer Advisory Panel, and Pan Pacific Pressure Injury Alliance White Paper. *Adv Skin Wound Care*. 2015;28(4):175-88.

Rosa DF, Sarandy MM, Novaes RD, Freitas MB, do Carmo Gouveia Pelúzio M, Gonçalves RV. High-Fat Diet and Alcohol Intake Promotes Inflammation and Impairs Skin Wound Healing in Wistar Rats. Mediators Inflamm. 2018 Jul 24;2018:4658583.

Saghaleini SH, Dehghan K, Shadvar K, Sanaie S, Mahmoodpoor A, Ostadi Z. Pressure Ulcer and Nutrition. Indian Journal of Critical Care Medicine : Peer-reviewed, Official Publication of Indian Society of Critical Care Medicine. 2018;22(4):283-289.

Sardo PMG, Guedes JAD, Alvarelhão JJM, Machado PAP, Melo EMOP. Pressure ulcer incidence and Braden subscales: Retrospective cohort analysis in general wards of a Portuguese hospital. J Tissue Viability. 2018 May;27(2):95-100.

Stechmiller JK. Understanding the role of nutrition and wound healing. *Nutr Clin Pract.* 2010;25(1): 61-8.

Stechmiller JK. Wound healing. In: Mueller C, ed. A.S.P.E.N. *Adult Nutrition Support Core Curriculum.* 2nd ed. Silver Spring, MD: American Society for Parenteral and Enteral Nutrition; 2012: 348-63.

Stotts N. Nutritional assessment and support. In: Bryant R, Nix D, eds. *Acute and Chronic Wounds: Current Management Concepts.* 4th ed. St Louis, MO: Elsevier; 2012

Takeda T, Koyama T, Izawa Y, Makita T, Nakamura N. Effects of malnutrition on development of experimental pressure sores. J Dermatol, 1992;19(10):602.

Taylor TV, Rimmer S, Day B, Butcher J, Dymock IW. Ascorbic acid supplementation in the treatment of pressure-sores. Lancet, 1974;2(7880), 544–546.

Ter Riet G, Kessels, A. G., & Knipschild, P. G. (). Randomized clinical trial of ascorbic acid in the treatment of pressure ulcers. Journal of Clinical Epidemiology, 1995;48, 1453–1460

Thomas DR. The relationship of Nutrition and Pressure Ulser. (ed: Bales CW. & Ritchie CS.) Handbook of Clinical Nutrition and Aging. Humana Press. Birmingam. 2009. p:219-34

Todorovic V, Russell C, Elia M. The MUST explanatory booklet: A Guide to the "Malnutrition Universal Screening Tool" ("MUST") for Adults. www.health.gov.il/download/ng/N500-19.pdf

Wellman NS, Kamp BS. Nutrition in Aging. Ed: Mahan K., Raymond J.L, Escott-Stump S. Krause's Food & the Nutrition Care Process, 13th Edition. 2013.

White JV, Guenter P, Jensen G, Malone A, Schofield M; Academy Malnutrition Work Group; A.S.P.E.N. Malnutrition Task Force; A.S.P.E.N. Board of Directors. Consensus statement: Academy of Nutrition and Dietetics and American Society for Parenteral and Enteral Nutrition: characteristics recommended for the identification and documentation of adult malnutrition (undernutrition). *JPEN J Parenter Enteral Nutr.* 2012;36(3):275-83.

BÖLÜM 10

EVDE SAĞLIK HİZMETİ ALAN YAŞLIDA BESLENME DURUMUNUN İZLENMESİ

Doç. Dr. Perim Fatma TÜRKER

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 65 yaş ve üzeri grup olarak tanımlanan yaşlı nüfus hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yılda yaklaşık %5'lik bir artış göstermektedir. Günümüzde yaşlı nüfusun üçte ikisi gelişmekte olan ülkelerde yaşarken 2025 yılında bu payın artacağı tahmin edilmektedir. Gelecekteki bu nüfusa bağlı olarak yaşlıların evde sağlık bakım hizmetleride artacaktır. Evde bakım kavramı, koruyucu, tedavi ve rehabilite edici bakımın sürekliliğinin etkili biçimde sağlanması gerekliliğinden hareketle tanımlanan, olağan sağlık hizmetlerini desteklemek ve güçlendirmek amacını güden bir bakım sistemini ifade eder. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre evde bakım; yaşlı bireylerin fiziksel, mental ve ruhsal sağlığını korumak, iyileştirmek ve geliştirmek için evlerinde sunulan tüm hizmetler olarak ifade edilebilir.

Evde sağlık bakım hizmeti alan yaşlılar genellikle, multimorbiditesi olan, fonksiyonel ve entelektüel kapasitesi azalmış, bakımını kendisi sağlayamayan, eve ya da yatağa bağımlı bireylerdir. Bu özelliklerin hepsi geriatrik bir sendrom olarak da tanımlanan malnütrisyon için risk faktörleridir. Bu nedenle malnütrisyon evde bakım yapılan yaşlılarda ve hastalarda sık karşılaşılan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. ESPEN (European Society of Clinical Nutrition and Metabolism) kılavuzlarında 65 yaş üzerindeki tüm bireylerin beslenme durumunun değerlendirilmesi ve izlenmesi açıdan rutin olarak taranması önerilmektedir. Evde bakım ekibinin(doktor, hemşire, diyetisyen ve/veya diğer sağlık personeli) yaşlıların beslenme durumunun değerlendirilmesi konusunda bilgi ve beceri kazanmış olması gerektiği açıktır. Diyetisyenin evde bakım hizmetlerinde görevleri; beslenme durumunun taraması ve değerlendirmesi, hasta eğitimi, beslenme danışmanlığı, izlem ve takibi kapsamaktadır.

KAYNAKLAR

Volkert D, Berner Y, Cederholm T, Bertrand P.C.,Milne A,Palmblad J,et al. ESPEN Guidelines on Enteral Nutrition: Geriatrics. Clin Nutr 2006; 25: 330–360.

Lochs H., Allison S.P., Meier R. Introductory to the ESPEN Guidelines on Enteral Nutrition: Terminology, Definitions and General Topics. Clin Nutr 2006;25:180-6.

American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (A.S.P.E.N.) Board of Directors and Clinical Practice Committee (2010). Definition of terms, style, and conventions used in A.S.P.E.N. Board of Directors–approved documents. American Society for Parenteral and Enteral Nutrition. http://www.nutritioncare.org/Library.aspx. Published. Accessed July 8, 2010.

Saka B, Ozturk G.B, Uzun S. Nutritional risk in hospitalized patients: impact of nutritional status on serum prealbumin Rev. Nutr. Campinas 2010;1:89-98.

Todorovic V, Russell C, Elia M. The MUST explanatory booklet, A Guide to the 'Malnutrition Universal Screening Tool' ('MUST') for Adults. BAPEN Advancing Clinical Nutrition. Ed. Malnutirion Action Group of BAPEN. Edited in 2011. ISBN 978-1-899467-71- (http://www.bapen.org.uk/must_tool.html)

Wijnhoven H.A.H, Schilp J, Van Bokhorst-de van der Schueren M.A.E. Development and validation of criteria for determining undernutrition in community dwelling older men and women: the Short Nutritional Assessment Questionnaire 65+. Clin Nutr 2012;31:351-8.

Saka B, Kaya O, Ozturk G.B, Erten N, Karan M.A. Malnutrition in the elderly and its relationship with other geriatric syndromes. Clin Nutr 2010; 29(6):745-8.

Mueller C, Compher C, Ellen D.M. A.S.P.E.N. Clinical Guidelines: Nutrition screening, assessment, and intervention in adults. JPEN 2011;35:16-24.

Kondrup J, Allison S.P, Elia M. ESPEN guidelines for nutrition screening 2002. Clin Nutr 2003;22:415-21.

Özkul S.A,Ünalan P.Yaşlı evde bakım hastasının beslenme durumu. Türkiye Klinikleri Aile Hekimliği Evde Bakım Özel Sayısı 2015; 6(6):28-34.

Rakıcıoğlu N.Yaşlı hastaya özgü besin ögesi gereksinmeleri. Editörler:Besler HT,İnanç N. Diyetisyen El Kitabı: Enteral ve Parenteral Nutrisyon.1.Baskı,İstanbul:Nobel TıpYayınevi,2014,s.119-134.

Cuervo M, Garcia A, Ansorena D, Sanchez-Villegas A, Martinez-Gonzalez M, Astiasaran

I,Nutritional assessment interpretation on 22.007 spanish community- dwelling elders

through the mini nutritional assessment test. Public Health Nutr 2009;12(1):82-90.

Morley JE. Pathophysiology of anorexia. Clin Geriatr Med 2002;18:661-3.

Jensen G.L, Mirtallo J, Compher C. Adult starvation and disease-related malnutrition: a proposal for etiology-based diagnosis in the clinical practice setting from the international consensus guideline committee. JPEN 2010; 34: 156-9.

Bilir N,Aslan D,Şengelen M.Yaşlılık döneminde beslenme sorunları ve yaklaşımlar. Geriatri Derneği Eğitim Serisi, Ankara,2008.

Arıoğul S.Yaşlılarda malnütrisyon kılavuzu. Akademik Geriatri Derneği Serisi, Ankara,2013.

Akçiçek F,Savaş S.Yaşlılarda nutrisyon desteği. Türkiye Klinikleri J Nephrol-Special Topics 2011;4(3):38-44.

Şahin S,Halil M.Nutrisyon desteğinin monitörizasyonu. Türkiye Klinikleri J Nephrol-Special Topics 2011;4(2):42-47.

Saka B.Yaşlı hastalarda malnütrisyon. Klinik Gelişim 2012;25(3):82-89.

BÖLÜM 11

EVDE SAĞLIK HİZMETİ ALAN YAŞLIDA NUTRİSYON TEDAVİSİ

Doç. Dr. Perim Fatma TÜRKER

GİRİŞ

Evde sağlık hizmeti alan yaşlılara uygulanan iyi düzenlenmiş bir beslenme programı, rasyonel tedavinin en başta gelen kısmıdır. Yaşlı bireylerde hastalıklara bağlı semptomların azaltılması ve ilerlemesinin önlenmesi bakımından diyet uygulamaları gereklidir. Oral alamayan Nutrisyon yetersizliği olan yaşlılarda oral nutrisyon ürünleri(suplementleri)(ONS) verilebilir. Yaşlılar; diyet, oral nutrisyonel suplement ile günlük beslenme gereksinimini karşılayamadığında ve doğal yolla kendi beslenemediğinde yaşlı hasta grubunu ve beslenmeyi sürdürmek için ise evde tüple enteral beslenme önerilebilir. Katabolik dönemi ağır ve uzun süren hastalıklarda, hastanede uzun süre kalması söz konusu olduğunda, gastrointestinal kanalın anatomik veya fonksiyonel bütünlüğünün bozulması sonucu beslenme ihtiyaçlarının tek başına oral veya enteral beslenme ile karşılanamadığı durumlarda yaşlılarda evde parenteral beslenme uygulanmalıdır. Enteral veya parenteral beslenen yaşlıların nutrisyon desteğinde amaç; enerji, protein ve mikro besin ögelerini hesaplayarak uygun enteral veya parenteral ürünü seçip hastaların diyetlerini ayarlayabilmektir.

KAYNAKÇA

Volkert D, Berner Y, Cederholm T, Bertrand P.C.,Milne A,Palmblad J,et al. ESPEN Guidelines on Enteral Nutrition: Geriatrics. Clin Nutr 2006; 25: 330–360.

Lochs H., Allison S.P., Meier R. Introductory to the ESPEN Guidelines on Enteral Nutrition: Terminology, Definitions and General Topics. Clin Nutr 2006;25:180-6.

American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (A.S.P.E.N.) Board of Directors and Clinical Practice Committee 2010. Definition of terms, style, and conventions used in A.S.P.E.N. Board of Directors–approved documents. American Society for Parenteral and Enteral Nutrition. http://www.nutritioncare.org/Library.aspx.Published. Accessed July 8, 2010.

Saka B, Kaya O, Ozturk G.B, Erten N, Karan M.A. Malnutrition in the elderly and its relationship with other geriatric syndromes. Clin Nutr 2010; 29(6):745-8.

Özkul S.A,Ünalan P.Yaşlı evde bakım hastasının beslenme durumu. Türkiye Klinikleri Aile Hekimliği Evde Bakım Özel Sayısı 2015; 6(6):28-34.

Rakıcıoğlu N.Yaşlı hastaya özgü besin ögesi gereksinmeleri. Editörler:Besler HT,İnanç N. Diyetisyen El Kitabı: Enteral ve Parenteral Nutrisyon.1.Baskı,İstanbul:Nobel TıpYayınevi,2014,s.119-134.

Bilir N,Aslan D,Şengelen M.Yaşlılık döneminde beslenme sorunları ve yaklaşımlar. Geriatri Derneği Eğitim Serisi, Ankara,2008.

Arıoğul S.Yaşlılarda malnütrisyon kılavuzu. Akademik Geriatri Derneği Serisi, Ankara,2013.

Akçiçek F,Savaş S.Yaşlılarda nutrisyon desteği. Türkiye Klinikleri J Nephrol-Special Topics 2011;4(3):38-44.

Şahin S,Halil M.Nutrisyon desteğinin monitörizasyonu. Türkiye Klinikleri J Nephrol-Special Topics 2011;4(2):42-47.

Saka B.Yaşlı hastalarda malnütrisyon.Klinik Gelişim 2012;25(3):82-89.

Gündoğdu H. Evde yapay nutrisyon. Editör: Gündoğdu H.Klinik Nütrisyonun Temelleri.4.Baskı,Ankara:Bayt Bilimsel Araştırmalar Yayınevi,2013,s.690-696.

Dibaise JK,Scolapio JS.Home parenteral and enteral nutrition.Gastroenterol Clin N Am 2007;36:123-144.

Staun M,Pironi N,Bozzetti F,Baxter J.ESPEN guidelines on Parenteral Nutrition:Home parenteral nutrition in adult patients. Clin Nutr 2009;28(4):467-479.

Aksoy N. Evde enteral ve parenteral beslenmede karşılaşılan sorunlar ve multidisipliner yaklaşım. Nutrisyonda Güncel Konular.Türkiye Diyetisyenler Derneği 2011;78-88.

Yentür E.Evde enteral ve parenteral beslenme. Türk Yoğun Bakım Derneği Dergisi 2008;6(4):28-33.

Newton F, Delegge MH.Home initiation of parenteral nutrition.Nutr Clin Prac 2007;22:57-64.

Hebuterne X, Bozzetti F,Moreno Villares JM,Staun M.ESPEN-Home Artificial Nutrition Working Group.Home enteral nutriton: a European multicentre survey. Clin Nutr 2003;22:261-266.

Yan Ma L.S.Home based parenteral nutrition in a malnourished elderly patient. Clin Nutr 2009;28:461-466.

Paccagnella A, Baruffi C,Pizzolato D,Favaro V,Marcon ML,Morello M,et al.Home enteral nutrition in adults: A five year (2001-2005) epidemiological analysis. Clin Nutr 2008;27:378-395.

Huan-Lin Chen, Shou-Chuan Shih, Ming-Jong Bair, Tsung Lin, Chia-Hsien Wu. Percutaneous Endoscopic Gastrostomy in the Enteral Feeding of the Elderly. International Journal of Gerontology 2011;5:135-138.

BÖLÜM 12

YAŞLILIK VE YAŞAM KALİTESİ

Prof. Dr. Emine AKSOYDAN

YAŞAM KALİTESİ

Dünya Sağlık Örgütü(DSÖ), yaşam kalitesini "içinde yaşadıkları kültür ve değerler sistemi bağlamında; amaçları, beklentileri, standartları ve kaygıları açısından bireylerin yaşamdaki pozisyonlarını algılaması" olarak tanımlamaktadır. Yaşam kalitesi (YK); Bireylerin deneyimleri sonucu elde ettikleri doyum ve iyilik hali olarak da tanımlanabilir. Yaşam kalitesi bireye özgüdür ve zaman içinde değişiklik gösterebilir. YK, subjektif bir kavramdır ve kişinin amaçları, umutları, standartları ve endişeleri ile ilişkilidir. Yaşam kalitesi, kişinin fiziksel sağlığı, psikolojik durumu, bağımsızlık düzeyi, sosyal ilişkileri, bireysel inançları ve çevrelerindeki öne çıkan özelliklerin ilişkisinden etkilenen geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir kavramdır.

Yaşam kalitesinin dört temel özelliği vardır:

- Dinamiktir (zaman içinde değişebilir)
- Çok boyutludur
- İnteraktiftir (bireyler ve çevre ile olan etkileşimden etkilenir)
- Bireyin beklentileri ve yaşadığı olaylara uyum gösterir

Yaşam kalitesini belirlemede asıl amaç, kişilerin kendi fiziksel, psikolojik ve sosyal işlevlerinden ne ölçüde memnun olduklarının ve yaşamlarının bu yönleri ile ilgili özelliklerin varlığı veya yokluğunun ne ölçüde onları rahatsız ettiğinin saptanmasıdır. Örneğin, bir kişinin yemek yeme, banyo yapma gibi günlük yaşam aktivitelerini yapamaması fiziksel işlev kaybı olarak değerlendirilirken bu aktiviteleri yapamamanın kişinin yaşamı üzerine öznel (algılanan) etkileri yaşam kalitesi ile ilişkilidir. Kişinin kendi başına yemek yiyememesi beslenmesini olumsuz etkileyerek yaşam kalitesini bozacağı gibi, yemek yerken kendisine birilerinin yardım etmesini bir sosyallik olarak algılayıp bundan memnun olan biri için yaşam kalitesini olumlu etkileyebilir. Sonuçta yaşam kalitesi bireyin kendi durumunu algılayış biçimi ile doğrudan ilişkili bir kavramdır.

Yaşam kalitesi çok geniş bir kavram olup, bireyin fiziksel sağlığı, öznel/algıladığı sağlık, psikolojik durumu, bağımsızlık düzeyi/ fonksiyonel durumu, entelektüel gelişimi, sosyal ilişkileri (kişiler arası ilişkiler) ve çevresel etkenlerden etkilenir.

Yaşam kalitesini etkileyen bu boyutların tümü birbiri ile bağlantılı olup etkileşim halindedirler. Bu nedenle tümü bir arada değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

World Health Organization (2007) http:// www. who.int /ageing/primary_health_care /en / index.html.

Eser S., Saatli G., Eser E., Baydur H., Fidaner C. Yaşlılar İçin Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Modülü WHOQOL-OLD: Türkiye Alan Çalışması Türkçe Sürüm Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları. Türk Psikiyatri Dergisi 2010; 21(1): 37-48

Saatli G. Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Bileşenleri ve Bu Bileşenleri Etkileyen Değişkenler. Yüksek Lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, 2004, YÖK Tez No: 157247

Türkoğlu N., Adıbelli D. Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ölçeğinin (CASP-19) Türk Toplumuna Adaptasyonu. Adaptation of Quality of Life Scale in Older People (CASP-19) to Turkish Society. Akad Geriatri 2014; 6: 98-105

"Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020", Sağlık Bakanlığı, Yayın No:960, Ankara, 2015.

Hyde M, Wiggins RD, Higgs P, Blane DB. A measure of quality of life in early oldage: The theory, development and properties of a needs satisfaction model (CASP-19), Aging and Mental Health 2003; 7: 186-94.

WHOQOL Measuring Quality of Life. http:// www.who.int/mental_health/media/68.pdf

The WHOQOL Group (1995) The World Health Organization Quality of Life assessment (WHOQOL): position paper from the World Health Organization.' Special Issue on Health-Related Quality of Life: what is it and how should we measure it? Social Science and Medicine, 41,1403-1409.

Eyigör S. Yaşlılarda Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler. http://www. turkgeriatri.org/sorulariniza_yanitlar. php?pg=ileriyastayasamkalitesi#content

Günaydın R. Yaşlılarda yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. Turkish Journal of Geriatrics 2010; 13 (4): 278-284

Kırdı N. Yaşlılık ve Yaşam Kalitesi. http://www.yaslilikrehberi.org/ ay%C4%B1n-dosyalar%C4%B1/ ya%C5%9Ş%C4%B1l%C4%B1k-ve-ya%C5%9Fam-kalitesi.aspx

Netuveli G., Blane D. Quality of life in older ages. British Medical Bulletin 2008; 85: 113–126

Groessl EJ, Kaplan RM, Rejeski WJ, et al. Health-related quality of life in older adults at risk for disability. Am J Prev Med. 2007; 33: 214-8.

Levasseur M,Desrosiers J, St-Cyr Tribble D. Do quality of life, participation and environment of older adults differ according to level of activity? Health Qual Life Outcomes. 2008; 6:30.

Sibbritt DW,Byles JE, Regan C. Factors associated with decline in physical functional health in a cohort of older women. Age Ageing. 2007; 36: 382-8.

BÖLÜM 13

YAŞLIDA VÜCUT AĞIRLIĞININ YÖNETİMİ

Prof. Dr. Emine AKSOYDAN

YAŞLIDA VÜCUT AĞIRLIĞININ YÖNETİMİ

Ağırlık yönetimi, vücut ağırlığının bütün boyutları ile ilişkilidir. Vücut ağırlığı, yaşam biçimi, kültürel ve sosyo-ekonomik faktörler, diğer hastalıklarla ilişkili hızlar ve değişime hazır olmak gibi davranış değişikliği konularını içerir. Bu bilgi diyetisyenlere ağırlık kaybı ve sağlık hedefleri, kalori ve besin ögesi gereksinimleri ve uygun müdahale stratejilerine karar vermek için gerekli temeli sağlar.

Vücut ağırlığının yönetimi; beslenme, fiziksel aktivite ve sağlıklı yaşam biçimi davranışları değişikliği arasındaki ilişkiyi kapsayan bir kavramdır.

Obezite; hipertansiyon, dislipidemi ve inmeyi de kapsayan kardiyovaskuler hastalıklar, tip 2 diyabet, safra kesesi hastalıkları, osteoartrit, uyku apnesi, solunum problemleri ve bazı kanser türleri ile ilişkilidir. Ek olarak obezite sağlık bakım maliyetlerinin artması ve psikososyal sorunlarla da ilişkilidir.

Olumsuz beslenme alışkanlıkları ve düşük düzeyde fiziksel aktiviteyi içeren yaşam biçimi faktörleri obezite sıklığının artışı ile yakından ilişkilidir.

Son 20-30 yıldır kiloluluk ve obezite sıklığı diğer yaş gruplarında olduğu gibi 65 yaş ve üzeri grupta da epidemik düzeylere ulaşmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde bu yaş grubunda obezite sıklığı % 30'un üzerindedir, özellikle kadınlarda %40'lara yaklaşmıştır. Avrupa'da bu rakamlar %10-30 arasında değişmektedir. Bu sıklıklar hem Amerika'da hem Avrupa'da 30 milyonun üzerinde obez yaşlının varlığına işaret etmektedir. Türkiye'de Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2010 yılı sonuçlarına göre 65 yaş ve üzeri grupta erkeklerin % 40'ı kilolu, % 25.8'i obez, kadınların %30.4'ü kilolu, % 53.5'i obezdir. Her yıl sıklığı artan bu rakamlar yaşlılarda obezitenin endişe verici boyutlara ulaştığının bir kanıtıdır.

Beden Kütle indeksi (BKİ), bel çevresi ve yağ kütlesi yüzdesinin kesim noktaları için yaşlılara yönelik değerler henüz geliştirilmemiş olsa da meta analiz çalışmalarında, BKİ 30 kg/m^2 üzerinde olan yaşlılarda morbidite ve mortalite riskinin yüksek olduğu, 30 kg/m^2 altındaki BKİ değerlerinde ise riskin olmadığı gösterilmiştir. Yaşlılarda, BKİ'nin yetişkinler için önerilen kesim noktalarının üzerindeki değerlerde morbidite ve mortaliteden koruyucu olması durumu "obezite paradoksu" olarak adlandırılmaktadır. Obezite paradoksunu destekleyici araştırma sonuçları nedeni ile yalnızca obez ve fonksiyonel bozukluğu olan, metabolik komplikasyonları ya da obezite ile ilgili hastalıkları olan hastalara ağırlık kaybına ilişkin beslenme tedavisinin uygulanması önerilmektedir.

Ağırlık kaybı tedavisinde, sarkopenik obezite gelişimini önlemek için kas ve kemik kaybı minimize edilmelidir. Yaşlılar, sağlıksız bir şekilde fazla miktarda vücut yağı ve zarar verecek düzeyde kas ve kemik dokusu kaybına karşı çok duyarlıdır.

Yaşam biçimi müdahaleleri ilk adım olmalıdır ve bu tedavi, 500 kalorilik bir enerji kısıtlaması ve biyolojik kalitesi yüksek yeterli protein alımı ile birlikte kalsiyum ve D vitamini, davranışsal tedavi ve çok bileşenli egzersizden oluşmalıdır.

Ç.

KAYNAKLAR

Mathus-Vliegen et al.: Prevalence, Pathophysiology, Health Consequences and Treatment Options of Obesity in the Elderly: A Guideline. Obes Facts 2012;5:460–483

Diouf I, Charles MA, Ducimetiere P, Basdevant A, Eschwege E, Heude B: Evolution of obesity prevalence in France: an age-period-cohort analysis. Epidemiology 2010; 21: 360–365.

Gutierrez-Fisac JL, Guallar-Castillon P, Leon-Munoz LM, Graciani A, Banegas JR, Rodriguez-Artalejo F. Prevalence of general and abdominal obesity in the adult population of Spain, 2008–2010: the ENRICA study. Obes Rev 2012; 13: 388–392.

Measuring the Netherlands: A monitoring study of risk factors in the general population 2009–2010. Bilthoven, RIVM, 2011; Report No.: 260152001/2011.

Ruesten A, Steffen A, Floegel A, Van der A DL, Masala G, Tjonneland A, et al: Trend in obesity prevalence in European adult cohort populations during follow-up since 1996 and their predictions to 2015. PLoS One 2011; 6:e27455.

Arterburn DE, Crane PK, Sullivan SD: The coming epidemic of obesity in elderly Americans. J Am Geriatr Soc 2004; 52: 1907–1912.

Li F, Fisher KJ, Harmer P: Prevalence of overweight and obesity in older U.S. adults: estimates from the 2003 Behavioral Risk Factor Surveillance System survey. J Am Geriatr Soc 2005; 53: 737–739.

T.C. Sağlık Bakanlığı. Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2010. Yayın no:931. Ankara, 2014

Position of the American Dietetic Association: Weight Management. J Am Diet Assoc. 2009;109:330-346.

Bonnie Jortberg et al. Academy of Nutrition and Dietetics: Standards of Practice and Standards of Professional Performance for Registered Dietitian Nutritionists (Competent, Proficient, and Expert)in Adult Weight Management. Journal of the Academy of Nutrıtıon and Dietetics 2015; 115 (4)

Lang IA, Llewellyn DJ, Alexander K, Melzer D: Obesity, physical function, and mortality in older adults. J Am Geriatr Soc 2008; 56: 1474–1478.

Kuk JL, Ardern CI: Influence of age on the association between various measures of obesity and all-cause mortality. J Am Geriatr Soc 2009; 57: 2077–2084.

Stessman J, Jacobs JM, Ein-Mor E, Bursztyn M: Normal body mass index rather than obesity predicts greater mortality in elderly people: the Jerusalem longitudinal study. J Am Geriatr Soc 2009; 57: 2232–2238.

McAuley P, Pittsley J, Myers J, Abella J, Froelicher VF: Fitness and fatness as mortality predictors in healthy older men: the veterans exercise testing study. J Gerontol A Biol Sci Med Sci 2009; 64: 695–699.

McAuley PA, Kokkinos PF, Oliveira RB, Emerson BT, Myers JN: Obesity paradox and cardiorespiratory fitness in 12,417 male veterans aged 40 to 70 years. Mayo Clin Proc 2010; 85: 115–121.

Oreopoulos A, Kalantar-Zadeh K, Sharma AM, Fonarow GC: The obesity paradox in the elderly: potential mechanisms and clinical implications. Clin Geriatr Med 2009; 25: 643–659, viii.

Chapman IM: Obesity paradox during aging. Interdiscip Top Gerontol 2010; 37: 20–36.

Osher E, Stern N: Obesity in elderly subjects: in sheep's clothing perhaps, but still a wolf! Diabetes Care 2009; 32(suppl 2):S398–S402.

Sugerman HJ, Demaria EJ, Kellum JM, Sugerman EL, Meador JG, Wolfe LG: Effects of bariatric surgery in older patients. Ann Surg 2004; 240: 243–247.

Sosa JL, Pombo H, Pallavicini H, Ruiz-Rodriguez M: Laparoscopic gastric bypass beyond age 60. Obes Surg 2004; 14: 1398–1401.

St Peter SD, Craft RO, Tiede JL, Swain JM. Impact of advanced age on weight loss and health benefits after laparoscopic gastric bypass. Arch Surg 2005; 140: 165–168.

Abu-Abeid S, Keidar A, Szold A. Resolution of chronic medical conditions after laparoscopic adjustable silicone gastric banding for the treatment of morbid obesity in the elderly. Surg Endosc 2001; 15: 132–134.

Quebbemann B, Engstrom D, Siegfried T, Garner K, Dallal R: Bariatric surgery in patients older than 65 years is safe and effective. Surg Obes Relat Dis 2005; 1: 389–392.

Varela JE, Wilson SE, Nguyen NT: Outcomes of bariatric surgery in the elderly. Am Surg 2006; 72: 865–869.

Dorman RB, Abraham AA, Al-Refaie WB, Parsons HM, Ikramuddin S, Habermann EB. Bariatric surgery outcomes in the elderly: an ACS NSQIP study. J Gastrointest Surg 2012; 16: 35–44.

J E DeCaria, C Sharp, R J Petrella. Scoping review report: obesity in older adults. International Journal of Obesity 2012;36: 1141-1150.

Horani MH, Mooradian AD. Management of obesity in the elderly: special considerations. Treat Endocrinol. 2002;1(6):387-98.

BÖLÜM 14

YAŞLILIK DÖNEMİNDE FİZİKSEL AKTİVİTE

Prof. Dr. Emine AKSOYDAN

FİZİKSEL AKTİVİTE VE EGZERSİZ TANIMLARI

Fiziksel aktivite: Günlük yaşamda, kas ve eklemleri kullanarak yapılan ve enerji harcamasını gerektiren her hareket fiziksel aktivite olarak tanımlanır.

Egzersiz (Düzenli Fiziksel Aktivite): Fiziksel uygunluğun bir veya daha fazla bileşeninin korunmasını veya geliştirilmesini amaçlayan düzenli, planlanmış ve tekrarlı fiziksel aktivitelerdir.

Spor: Belirli kurallar içerisinde yapılan, genellikle yarışma amacı taşıyan, lisanslı amatör ve profesyonel sporcuların gerçekleştirdiği aktivite türüdür.

Ev işleri, bahçe işleri, yürümek, merdiven inip çıkmak, oyun oynamak, yemek yeme, banyo yapmak gibi günlük yaşamı sürdürmek için yapılan etkinliklerin yanı sıra, egzersiz ve spor da fiziksel aktivitedir.

Fiziksel aktivite, bireylerin bedensel ve ruhsal gelişimini sağlayan temel araçlardan biridir ve toplum refahını, çevrenin korunmasını teşvik ederek gelecek nesillere sağlık anlamında bir yatırım oluşturmaktadır. Fiziksel aktivitenin eksikliği, bir halk sağlığı sorunudur.

Fiziksel aktiviteler ile kişinin kas kuvvetini, dayanıklılığını, esnekliğini, koordinasyonunu geliştirmek, kalp ve akciğer kapasitesinde etkili bir gelişim sağlayarak, sağlıklı ve enerji dolu bir yaşam biçimi yakalamak amaçlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Global Recommendations on Physical Activity for Health. 65 years and above http://www.who.int/dietphysicalactivity/physical-activity-recommendations-65years.pdf?ua=1

Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi / Yaşlılarda Fiziksel Aktivite" Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Sağlık Bakanlığı Yayın No, Ankara 2014

Denge Aktiviteleri. Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Obezite, Diyabet ve Metabolik Hastalıklar Daire Başkanlığı. http://fizikselaktivite.gov.tr/tr/yetiskinlerde-fiziksel-aktivite/onerilen-fiziksel-aktivite-turleri/denge-aktiviteleri/

Özdemir G., Ersoy G. Yaşlanma sürecinde egzersiz ve sağlıklı beslenmenin kazandırdıkları

King A, King D. Physical Activity for an Aging Population. Public Health Reviews. 2010;32:401-26

BÖLÜM 15

YAŞLIDA İLAÇ KULLANIMI VE BESLENME ETKİLEŞİMİ

Doç. Dr. Perim Fatma TÜRKER

YAŞLILIK DÖNEMİ VE GÖRÜLEN RİSKLER

Yaşlılık, özellikle hücre, doku,organ ve sistemler düzeyinde somut değişikliklerin yaşandığı ve psikolojik,sosyolojik ve fizyolojik değişikliklere neden olan bir süreçtir.Yaşlı insan nüfusu genel toplum içinde orantısal olarak artmaktadır ve gelişmiş ülkelerde %15 dolaylarındadır. Ülkemizde de doğum hızındaki azalma ve beklenen ömürdeki artışla birlikte önümüzdeki 25 yıl içinde buna yakın bir oran ve artış hızına ulaşılması beklenmektedir. Ülkelerin nüfus yapısının değişimi ile birlikte genel nüfus içerisinde oranı artan yaşlı grupta, ilaç kullanımı oldukça yaygındır. Ülkemizde huzurevinde kalan yaşlı bireyler üzerinde yapılan bir çalışmada, iki ve üzeri ilaç kullanım oranının %94 olduğu ve çoğunluğunun kardiyovasküler ilaç grubunu kapsadığı belirtilmiştir.

Yaşlanmayla birlikte, miyokard esnekliğinin azalması, alveoler membran kalınlaşması, metabolizma yavaşlaması, sempatik ve parasempatik fonksiyonların azalması, bellek zayıflığı, enerji gereksiniminin azalması, kemik iliği ve lenfoid doku fonksiyonunun azalması, pupilla uyumunun gecikmesi, gözyaşı salgısının azalması, duyu ve motor fonksiyonlarının azalması, deri altı yağ dokusunun azalması, kemik mineral kaybının artması, postür değişikliği, eklem mobilitesinin ve kas kütlesinin azalması,renal ve karaciğer fonksiyonlarının bozulması,vücuttan sıvı kaybının azalması,hücresel immünitede azalma gibi fizyolojik değişiklikler görülür. Fizyolojik değişiklikler, psikolojik ve motor retardasyon, mental değişiklikler, beslenme bozuklukları ve çoklu sistemik hastalıklar yaşlanma süreci içinde daha fazla görülmektedir. Bu fizyolojik değişikliklere bağlı olarak ilaçların farmakokinetiği, farmakodinamiği ve olası yan etkilerinin tolere edilebilirliği değişebilmektedir.

Yaşlının fizyolojik bazı değişiklikler yaşaması kronik hastalıklarla karşılaşma riskini artırmakta ve yaşlı bireylerde kronik hastalıklar sıklıkla görülmektedir. Geriatrik dönemde; yaralanma, yoksulluk, psikolojik sorunlar ve diyabet, kalp damar hastalıkları,hipertansiyon, kanser, kronik obstruktif akciğer hastalığı gibi kronik hastalıklar önemli riskler arasındadır. Yaşlılık risklerinden en önemlisi olan kronik hastalıkların kontrol altına alınmasıyla gün geçtikçe toplumlarda yaşlı sayısı ve oranı artmaktadır. Kronik hastalıklarda bireylerin yaşam biçimlerini, beslenme alışkanlıklarını, aktivitelerini değiştirmeleri gerekebilmektedir. Yaşlanmayla beraber kronik hastalık görülme sıklığı artmakta ve bu durumda yaşlılarda çoklu ilaç kullanıma geçilmek zorunda kalınmakta olup önemli bir sorun haline gelmektedir. Yaşlı bireylerde ilaç kullanımı genç erişkinlere oranla daha risklidir.

KAYNAKLAR

Abernethy DR, Arnold GJ, Azarnoff D, editors. Mosby's Drug Consult. St. Louis: Mosby Inc,2002.

Andres E, Noel E, Goichot B. Metformin-associated vitamin B12 deficiency. Arch Intern Med 2002;162(19):2251–2252.

Aksoy M. Özel Durumlarda Beslenme ve İlaç Etkileşimi, Beslenme ve İlaç Etkileşimi. 1.Baskı, İstanbul:İstanbul Tıp Yayınevi,,2016,s. 333-351.

Banuoğlu NZ. Besin-ilaç etkileşimleri. Dahili Tıp Bilimleri Farmakoloji,Ed:Kesim Y. 2007;31(3):45-57.

Beyth RJ1, Landefeld CS. Anticoagulants in older patients. A safety perspective. Drugs Aging. 1995 Jan;6(1):45-54.

Booth SL, Centurelli MA. Vitamin K: a practical guide to the dietary management of patients on varfarin. Nutr Rev 1999; 57(9 Pt 1):288-96.

Bruce P. Kinosian MD, Tanya C. Knight-Klimas PHARMD. Drug–Nutrient Interactions in the Elderly. Handbook of Drug-Nutrient Interactions Editors: Joseph I. Boullata, Vincent T. Armenti ISBN: 978-1-60327-363-3 (Print) 978-1-60327-362-6.

Byeth RJ, Quinn L, Landefeld CS. A multicomponent intervention to prevent major bleeding complications in older patients receiving varfarin: a randomized controlled trial. Ann Intern Med 2000;133(9):687–695.

Cook J, Randinitis E, Wilder BJ. Effect of food on the bioavailability of 100 mg Dilantin Kapseals. Neurology 2001;57(4):987–700.

Dresser GK, Bailey DG, Carruthers SG. Grapefruit juice-felodipine interaction in the elderly. Clin Pharmacol Ther 2000;68:28–34.

Elmacıoğlu F. Besin-İlaç Etkileşimleri, Dahili Tıp Bilimleri Farmakoloji,(Ed:Kesim Y) 2007;31(3):108-120.

Eriksson T, Granerus AK, Linde A, et al. 'On-off' phenomenon in Parkinson's disease: relationship between dopa and other large neutral amino acids in plasma. Neurology 1988;38(8): 1245–1248.

Erdinç E.,Polatlı M.Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı Tanı ve Tedavi Rehberi. Türk Toraks Dergisi 2010; 1(2):1-66.

Force RW, Meeker AD, Cady PS, et al. Increased vitamin B12 requirement associated with chronic acid suppression therapy. Ann Pharmacother 2003;37:490–493.

Franco V, Polanczyk CA, Clausell N, Rohde LE. Role of dietary vitamin K intake in chronic oral anticoagulation: prospective evidence from observational and randomized protocols. Am J Med 2004;116:651-6.

Kinosian BR,Knight Klimas TC.Drug Nutrient Interactions in the Elderly,Edit by:JI Boullata,VT Armenti.II.ed.Philadelphia,Humana Press;2010,p.617-662.

Kutsal Y.G.Yaşlılarda çoklu ilaç kullanımı. Turkish Journal of Geriatrics Özel Sayı, 2006;37-44.

Laurie G, Jacobs MD. The use of oral anticoagulants in older people. J Am Geriatr Soc 2000;48:224–227.

Lewis DP, VanDyke DC, Willhite LA, et al. Phenytoin-folic acid interactions. Ann Pharmacother 1995;29(7–8):726–735.

Mueller BA, Brierton DG, Abel SR, et al. Effect of enteral feeding with ensure on oral bioavailabilities of ofloxacin and ciprofloxacin. Antimicrob Agents Chemother 1994;38(9):2101–2105

Singh M, Singh PN, Herschman JM. Effect of calcium carbonate on the absorption of levothyroxine. JAMA 2000;283(21):2822–2825.

Sweitzer NK. What Is an Angiotensin Converting Enzyme Inhibitor? Circulation. 2003;108:e16-e18.

Thjodleifsson B. Treatment of acid-related diseases in the elderly with emphasis on the use of proton pump inhibitors. Drugs Aging 2002;19(12):911–927.

Wells PS, Holbrook AM, Crowther NR, et al. Interactions of varfarin with drugs and food. Ann Intern Med 1994;121(9):676–683.

Wilder BJ, Leppik I, Hietpas TJ, et al. Effect of food on absorption of dilantin kapseals and mylan extended phenytoin sodium capsules. Neurology 2001;57(4):582–589.

Yılmaz A, Sezgi C, Yılmaz H, Tanrıverdi H. KOAH olgularında teofilinin yan etkileri ile hasta yaşı ve kan elektrolitleri arasındaki ilişki. İzmir Göğüs Hastanesi Dergisi, 2011;2-25-30.

BÖLÜM 16

YAŞLILIK DÖNEMİNDE PSİKOLOJİK VE FİZİKSEL SAĞLIĞIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Nilay PEKEL ULUDAĞLI

GİRİŞ

Hem dünyadaki hem de ülkemizdeki nüfus istatistiklerine bakıldığında yaşlı nüfusun genel popülasyon içindeki oranının giderek arttığı görülmektedir. Nüfus yapısındaki bu değişiklik yaşlılık dönemine bakışı da değiştirmiştir. Geçmiş kuşaklar, yaşlılık dönemini "yaş yetmiş iş bitmiş" olarak görürken, uzun ömürlülüğe paralel olarak yaşlılık dönemi de giderek uzadığı için genellikle yaşlılık döneminin başları ve sonları devam eden bir yetişkinlik dönemi olarak sürdürülmektedir. Bu uzun yetişkinlik dönemi içinde yaşlı bireyler yaşam kalitesi açısından birbirlerinden oldukça farklılık göstermektedir. Bu farklılık ise kronolojik yaştan bağımsız gözükmektedir. Elbette yaşla beraber fiziksel güç ve sağlıkta düşüşler yaşanmakla birlikte yaşlı bireylerin yaşam tarzları bu kayıplarla nasıl başa çıktıklarını ve yaşlılık dönemine ne kadar iyi uyum sağladıklarını etkilemektedir. Bu kapsamda sağlıklı beslenme, düzenli egzersiz yapma, bilişsel açıdan uyarıcı etkinliklere katılma, olumlu ve destekleyici sosyal ilişkiler sürdürme ve sosyal etkinliklere katılma gibi yaşam tarzında yapılacak düzenlemeler yaşlı bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik açıdan daha sağlıklı olmalarını sağlamaktadır.

Giderek artan bu yaşlı nüfusun yaşam kalitelerinin arttırılması amacıyla daha farklı kurumsal yapılar oluşturularak, ihtiyaç duydukları hizmetler konusunda çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir. Bu nedenle yaşlılık döneminin fiziksel, bilişsel ve psikososyal özelliklerinin daha iyi anlaşılmasına, yine değişen sosyotarihsel koşullara bağlı olarak yaşlı nüfusun ihtiyaçlarının daha iyi tespit edilerek bireylerin yaşam kalitelerinin arttırılmasına yönelik müdahale çalışmalarına önümüzdeki yıllarda daha fazla ihtiyaç duyulacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akandere, M. (2007). Huzurevinde kalan yaşlılarda fiziksel aktivitelerin yaşam doyum düzeylerine etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*, 1–9.

Akbulut, G. Ç., Kurt, Ü. ve Ersoy, G. (2005). Evde ve huzurevinde yaşayan yaşlıların beslenme, fiziksel aktivite ve sağlık durumlarının değerlendirilmesi. Zonguldak Sağlık Yüksekokulu Sağlık Eğitim Araştırma Dergisi, 1, 48-59.

Aksoydan, E. (2006). Ankara'da kendi evinde ve huzurevinde yaşayan yaşlıların sağlık ve beslenme durumlarının saptanması. *Turkish Journal of Geriatrics, 9*, 150-157.

Aldwin, C. (2011). Stress and coping across the lifespan. S. Folkman, (Ed.), *The Oxford handbook of stress, health, and coping* içinde. NY: Oxford University Press.

Aldwin, C. M., Sutton, K. J., Chiara, G. ve Spiro, A. (1996). Age differences in stress, coping, and appraisal: Findings from the normative aging study. *Journal of Gerontology: Psychologıcal Sciences, 51*, 179-188.

Ariyo, A. A., Haan, M., Tangen, C. M., Rutledge, J. C., Cushman, M. ve Dobs, A. (2000). Depressive symptoms and risks of coronary heart disease and mortality in elderly Americans. *Circulation, 102,* 1773-1779.

Amarantos, E., Martinez, A. ve Dwyer, J. (2001). Nutrition and quality of life in older adults. *Journals of Gerontology, 56A*, 54-64.

Baltes, P. B. ve Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: the model of selective optimization with compensation. B. Baltes ve M.M. Baltes, (Ed.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* içinde. New York: Cambridge University Press.

Baltes, M. M. ve Lang, F. R. (1997). Everyday functioning and successful aging: The impact of resources. *Psychology and Aging, 12*, 433-443.

Barbee, A. P., Cunningham, M. R., Winstead, B. A., Derlega, V. J., Gulley, M. R., Yankeelov, P. A. ve diğer (1993). Effects of gender role expectations on the social support process. *Journal of Social Issues, 49*, 175-190.

Berkman, L. F. (1995). The role of social relations in health promotion. *Psychosomatic Medicine, 57*, 245-254.

Berkman, L. F., Seeman, T. E., Albert, M., Blazer, D., Kahn, R., Mohs, R. ve diğer. (1993). High, usual and impaired functioning in community-dwelling older men and women: Findings from the Macarthur Foundation Research Network on successful aging. *Journal of Clinical Epidemiology, 46,* 1129-1140.

Bisschop, M. I., Kriegsman, D. M., Beekman, A. T. ve Deeg, D. J. (2004). Chronic diseases and depression: the modifying role of psychosocial resources. *Social Science & Medicine, 59*, 721–733.

Blanchard-Fields, F. ve Coats, A. H. (2008). The Experience of Anger and Sadness in Everyday Problems Impacts Age Differences in Emotion Regulation. *Developmental Psychology, 44,* 1547-1556.

Booth, M. L., Owen, N., Bauman, A., Clavisi, O. ve Leslie, E. (2000). Social–cognitive and perceived environment ınfluences associated with physical activity in older Australians. *Preventive Medicine, 31*, 15-22.

Brown, S. L., Nesse, R. M., Vinokur, A. D. ve Smith, D. M. (2003). Providing social support may be more beneficial than receiving it: Results from a prospective study of mortality. *Psychological Science, 14*, 320-327.

Cattan, M., White, M., Bond, J. ve Learmouth, A. (2005). Preventing social isolation and loneliness among older people: A systematic review of health promotion interventions. *Ageing and Society, 25,* 41 – 67.Drewnowski, A. ve Evans, W. J. (2001). Nutrition, physical activity, and quality of life in older adults: Summary. *Journals of Gerontology, 56A*, 89-94.

Erden-Aki, Ö. (2012). Yaşlanan kadın ve psikiyatrik sorunlar. *Turkish Journal of Geriatrics, 15,* 229-236.

Folkman, S., Lazarus, R. S., Pimley, S. ve Novacek, J. (1987). Age differences in stress and coping processes. *Psychology and Aging, 2,* 171-184.

Freund, A. M. ve Baltes, P. B. (1998). Selection, optimization, and compensation as strategies of life management: Correlations with subjective indicators of successful aging. *Psychology and Aging, 13,* 531-543.

Freund, A. M. ve Baltes, P. B. (2002). Life-management strategies of selection, optimization, and compensation: Measurement by self-report and construct validity. *Journal of* Personality and Social Psychology, 82, 642-662.

Iliffe, S., Kharicha, K., Harari, D., Swift, C., Gillmann, G. ve Stuck, A. E. (2007). Health risk appraisal in older people 2: The implications for clinicians and commissioners of social isolation risk in older people. *British Journal of General Practice, 57*, 277–282.

Kayıhan, G. ve Ersöz, G. (2009). Hipertansiyon ve egzersiz. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 7*, 93-101.

King, A. C., Oman, R. F., Brasssington, G. S., Bliwise, D. L. ve Haskell, W. L. (1997). Moderate-intensity exercise and self-rated quality of sleep in older adults: A randomized controlled trial. JAMA, 277, 32-37.

Kretschmann, A. (1995). Design touches to make the SCU a "Home", *Nursing Homes, 44*, 31–36.

Langlois, M. W. ve Cramer, K. M. (2004). The relationship between household composition and retirement stress. *Guidance & Counseling, 20,* 89-98.

Lautenschlager, N. T., Cox, K. L., Flicker, L., Foster, J. K., Bockxmeer, F. M., Xiao, J. ve diğer (2008). Effect to physical activity on cognitive function in older adults at risk for Alzheimer disease: A randomized trial. *The Journal of the American Medical Association, 300*, 1027-1037.

Lo, R. ve Brown, R. (1999). Stress and adaptation: Preparation for successful retirement. *Australian & New Zealand Journal of Mental Health Nursing,* 8, 30-38.

Lum, T. Y. ve Lightfoot, E. (2005). The effects of volunteering on the physical and mental health of older people. *Research on Aging, 27*, 31-55.

Lyyra, T. M. ve Heikkinen, R. L. (2006). Perceived social support and mortality in older people. *Journal of Gerontology: Social Science, 61*, 147-152.

McAuley, E., Blissmer, B., Marquez, D. X., Jerome, G. J., Kramer, A. F. ve Katula, J. (2000). Social relations, physical activity, and well-being in older adults. *Preventive Medicine, 31*, 608–617.

Mojon, P., Budtz-Jorgensen, E. ve Rapin, C. H. (1999). Relationship between oral health and nutrition in very old people. *Age and Ageing, 28*, 463-468.

Mokdad, A. H., Ford, E. S., Bowman, B. A., Dietz, W. H., Vinicor, F., Bales, V. S. ve Marks, J. S. (2003). Prevalence of obesity, diabetes, and obesity-related health risk factors, 2001. *JAMA, 289*, 76-79.

Murphy K., O'Shea E., Cooney A., Shiel A. ve Hodgins M. (2006) *Improving quality of life for older people in long-stay care settings in Ireland.* National Council on Ageing and Older People, Dublin.

O'Luanaigh, C. ve Lawlor, B. A. (2008). Loneliness and the health of older people. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 23*, 1213-1221.

Payette, H. ve Shatenstein, B. (2005). Determinants of healthy eating in community-dwelling elderly people. *Canadian Journal of Public Health, 96*, 27-31.

Penninx, B. W., Beekman, A. T., Ormel, J., Kriegsman, D. M., Boeke, A. J., Van-Eijk, J. T. ve diğer (1996). Psychological status among elderly people with chronic diseases: Does type of disease play a part? *Journal of Psychosomatic Research, 40*, 521-534.

Penninx, B. W., Tilburg, T. V., Boeke, A. J., Deeg, D. J., Kriegsman, D. M. ve Eijk, J. T. (1998). Effects of social support and personal coping resources on depressive symptoms: Different for various chronic diseases? *Health Psychology, 17*, 551-558.

Penninx, B. W., Tilburg, T. V., Kriegsman, D. M., Deeg, D. J., Boeke, A.J. ve Eijk, J. T. (1997). Effects of social support and personal coping resources on mortality in older age: The longitudinal aging study. Amsterdam. *American Journal of Epidemiology, 146,* 510-519.

Price, G. M., Uauy, R., Breeze, E., Bulpitt, C. J. ve Fletcher, A. E. (2003). Weight, shape, and mortality risk in older persons: Elevated waist-hip ratio, not high body mass index, is associated with a greater risk of death *The American Journal of Clinical Nutrition, 84*-449-460.

Rowe, J. W. ve Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist, 37*, 433-440.

Santrock, J. W. (2011). Life-span development (13th ed.). NY: Mc Graw Hill.

Savaş, S. (2010). Geriatrik grupta egzersiz reçetelenmesi. *Turkish Journal of Geriatrics, 14*, 281-288.

Savaşır, I. (1999). *Yaşlılık*. Ü. Okyayüz, (Ed.). Sağlık psikolojisi içinde (201-219). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Scarmeas, N., Luchsinger, J. A., Schupf, N., Brickman, A. M., Cosentino, S., Tang, M. X. ve diğer. (2009). Physical activity, diet, and risk of Alzheimer disease. *The Journal of the American Medical Association, 302*, 627-637.

Seeman, T. E., Bruce, M. L. ve McAvay, G. J. (1996). Social network characteristics and onset of adl disability: MacArthur studies of successful aging. *Journal of Gerontology: Social Sciences, 51*, 191-200.

Shankar, A., McMunn, A., Banks, J. ve Steptoe, A. (2011). Loneliness, social isolation, and behavioral and biological health indicators in older adults. *Health Psychology, 30*, 377–385.

Soygüden, A. ve Cerit, E. (2015). Yaşlılar için egzersiz uygulamalarının önemi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*, 197-224.

Sui, X., LaMonte, M. J., Laditka, J. N., Hardin, J. W., Chase, N., Hooker, S. P. ve Blair, S. N. (2007). Cardiorespiratory fitness and adiposity as mortality predictors in older adults. *JAMA, 298*, 2507-2516.

Strawbridge, W., Deleger, S., Roberts, R. E. ve Kaplan, G. A. (2002). physical activity reduces the risk of subsequent depression for older adults. *American Journal of Epidemiology, 156*, 328-334.

Stuart-Hamilton, I. (2012). The psychology of ageing: An introduction. London: Jessica Kingsley Publishers.

Türkiye İstatistik Kurumu, TUİK (2007). *Spor istatistikleri.* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları.

Uchino, B. N., Berg, C. A., Smith, T. W., Pearce, G. ve Skinner, M. (2006). Age-related differences in ambulatory blood pressure during daily stress: Evidence for greater blood pressure reactivity with age. *Psychology and Aging, 21*, 231-239.

Umberson, D. (1992). Gender, marital status and the social control of health behavior. *Social Science & Medicine, 34*, 907-917.

Vitaliano, P. P., Scanlan, J. M., Zhang, J., Savage, M. V., Hirsch, I. B. ve Siegler, I. C. (2002). A path model of chronic stress, the metabolic syndrome, and coronary heart disease. *Psychosomatic Medicine, 64*, 418–435.

Warburton, D. E., Nicol, C. W. ve Bredin, S. S. (2006). Health benefits of physical activity: The evidence. *Canadian Medical Association Journal, 174*, 801-809.

Weuve, J., Kang, J. H., Manson, J. E., Breteler, M. M., Ware, J. H. ve Grodstein, F. (2004). Physical activity, including walking, and cognitive function in older women. *The Journal of the American Medical Association*, 292, 1454-1461.

Wilson, R. S., Leon, C. F., Barnes, L. L., Schneider, J. A., Bienias, J. L., Evans, D. A. ve diğer. (2002). Participation in cognitively stimulating activities and risk of incident Alzheimer disease. *The Journal of the American Medical Association*, *287*, 742-748.

Yüksek, S. (2012). Egzersiz yapan ve yapmayan yaşlı erkek olguların fiziksel uygunluk düzeylerinin karşılaştırılması. *Turkish Journal of Geriatrics, 15*, 89-97.

Zunzunegui, M. V., Beland, F. ve Otero, A. (2001). Support from children, living arrangements, self-rated health and depressive symptoms of older people in Spain. *International Journal of Epidemiology, 30*, 1090-1099.

TOPLU BESLENME SİSTEMLERİ

Editörler

Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

Prof. Dr. Murat BAŞ

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-30-9

TOPLU BESLENME SİSTEMLERİ

Editörler
Prof. Dr. Saniye BİLİCİ
Prof. Dr. Murat BAŞ

Yazarlar

Prof. Dr. Aylin AYAZ
Prof. Dr. Murat BAŞ
Prof. Dr. Saniye BİLİCİ
Prof. Dr. Funda Pınar ÇAKIROĞLU
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Prof. Dr. Muhittin TAYFUR
Doç. Dr. Aydan ERCAN
Doç. Dr. Ayhan DAĞ
Doç. Dr. Derya DİKMEN
Doç. Dr. Mevlüde KIZIL
Dr. Öğr. Üyesi Biriz ÇAKIR
Dr. Öğr. Üyesi Mercan Merve TENGİLİMOĞLU METİN
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ONGAN
Dr. Dyt. Elif İNAN EROĞLU
Öğr. Gör. Elif DENİZCİ
Öğr. Gör. Pembe ERÇALIŞKAN
Öğr. Gör. Selen KÖKSAL KÖSEOĞLU
Arş. Gör. Dr. Büşra AYHAN
Arş. Gör. Dr. Hande MORTAŞ
Arş. Gör. Dr. Semra NAVRUZ VARLI
Arş. Gör. Ayşe Nur SONGÜR BOZDAĞ
Arş. Gör. Berna MADALI
Arş. Gör. Süleyman KÖSE

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU
Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Şubat, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1 Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr - **www.hedefcs.com.tr**

ÖNSÖZ

Toplu beslenme sistemleri; belli bir grubun beslenmesini bir merkezden planlayan ve yürüten, yiyecek ve içecekleri tüketime hazır halde sunan bir hizmet sektörü olarak değerlendirilmektedir. Her geçen yıl giderek büyüyen ve günümüzde dev bir sanayi haline gelen toplu beslenme sistemleri; fiziki koşulların yapılandırılması, insan kaynakları yönetimi, hedef kitleye özgü menü planlama, satın alma ve depolama, besin üretimi ve sevkiyatı, servis, atık ve artıkların kaldırılması, bulaşıkların yıkanması, iş sağlığı ve güvenliği, besin güvenliği ve maliyet kontrolü proseslerini içeren hizmetler bütünüdür. Toplu beslenme hizmetleri, son yıllarda sosyal ve kültürel yaşantının ortak aktivitesi olarak toplumun çoğunluğunun yararlandığı önemli bir istihdam alanı ve ekonomik değer yaratan bir sektör haline gelmiştir. Bugün ileri sanayi ülkelerinde nüfusun %70'inin en az bir öğününü ev dışında tükettiği gerçeği, toplu beslenme hizmeti veren kuruluşlar tarafından sunulan hizmetin niteliği ve kalitesinin insan sağlığının korunması ve geliştirilmesi açısından önemini ortaya koymaktadır.

Toplu beslenme sistemlerinin en önemli amacı; insan gücü, ekipman, materyal gibi girdilerden maksimum fayda ile kaliteli ve yüksek memnuniyeti hedefleyen optimum düzeyde güvenilir ürün eldesidir. Hizmette kalite ve standardizasyonun sağlanması ile; bireylerin sağlık ve iyilik halinin yükseltilmesi, yetersiz ve dengesiz beslenmeye bağlı hastalık risklerinin azaltılması, hastalıklardan korunması, hastalık sürecinde tıbbi tedavinin desteklenmesi, sağlıklı beslenme davranışlarının kazandırılması gibi pek çok yarar sağlanmış olur. Toplu beslenme hizmet süreçlerinin yönetim ve organizasyonunda eğitimli, bilinçli ve konunun uzmanı profesyonellerin yer alması hizmet kalitesi ve sürekliliğinde büyük önem taşır.

Bu doğrultuda, güncel konuları da kapsayan temel teorik ve pratik bilgileri içeren kaynak niteliğinde bu eserin başta Üniversitelerin Beslenme ve Diyetetik Bölümlerinde okuyan lisans ve yüksek lisans öğrencileri ve meslektaşlarımız olmak üzere sektöre emek ve gönül vermiş profesyonellere katkı sağlamasını diler, eserin oluşturulmasında bilgi ve tecrübeleri ile emek veren tüm yazarlarımıza ve bilim insanlarımıza gönülden teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

Prof. Dr. Murat BAŞ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
TOPLU BESLENME SİSTEMLERİNE GİRİŞ
Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

TOPLU BESLENMENİN TANIMI VE ÖNEMİ 22
TOPLU BESLENME YAPILAN KURUM VE KURULUŞLAR..... 23
TOPLU BESLENMEDE KALİTE HEDEFLERİ 24
Menülerde Yeterliliğin Sağlanması..... 24
Menülerde Çeşitliliğin Sağlanması 25
Öğün Sayısı ve Öğünlere Dağılımda Denge 25
Yüksek Sübjektif Kalite 25
Yüksek Besin Değeri Korunumu 26
Yüksek Servis Kalitesi ve Uygun Fiziksel Çevre 26
Yüksek Hijyenik Kalite 26
Ekonomik ve Etkin Üretim..... 27
TOPLU BESLENMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ..... 27
Dünya'da Toplu Beslenmenin Tarihsel Gelişimi..... 28
Türkiye'de Toplu Beslenmenin Tarihsel Gelişimi 29
TOPLU BESLENME SİSTEMLERİ PROSESLERİ 30
TOPLU BESLENME DİYETİSYENİNİN ROLÜ, GÖREV VE YETKİLERİ..... 32
KAYNAKLAR..... 34

BÖLÜM 2
TOPLU BESLENME SİSTEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Biriz ÇAKIR

TİCARİ NİTELİKLİ İŞLETMELERİN SINIFLANDIRILMASI VE KAPSAMI 36
Restoranlar ve Sınıflandırılması..... 36
I. Sınıf restoranlar 36
II. Sınıf restoranlar 37
III. Sınıf restoranlar 37
KONAKLAMA YERLERİNDE YİYECEK-İÇECEK HİZMETLERİ 37
Oteller ve Sınıflandırılması..... 37
Otellerde yiyecek-içecek hizmeti verilen alanlar ve kapsamları 38
Moteller, Sınıflandırılması ve Yiyecek-İçecek Hizmetleri 39
Pansiyonlar, Sınıflandırılması ve Yiyecek-İçecek Hizmetleri 40
Tatil Köyleri, Apart Oteller, Butik Oteller, Hosteller, Boteller, Kampingler ve Yiyecek- İçecek Hizmetleri 40
Tatil köyleri 40
Apart oteller..... 40
Butik oteller 41
Hosteller..... 41
Boteller (yüzer otel ve kruvaziyer)..... 41

Kampingler 41
ÖZEL ORGANİZASYONLAR (DÜĞÜN, TOPLANTI, OFİS, PARTİ VB.) 42
FAST FOOD RESTORANLAR 42
KURULUŞLARLA ANLAŞMALI YEMEK FABRİKALARI 42
ULAŞIM İKRAM HİZMETLERİ 43
Havayolları İkram Hizmetleri 43
Demiryolları İkram Hizmetler 43
Karayolları İkram Hizmetleri 43
Denizyolları İkram Hizmetleri 44
KAFETERYALAR 44
TİCARİ NİTELİKLİ OLMAYAN İŞLETMELERİN SINIFLANDIRILMASI VE KAPSAMI 44
Okullar 44
Üniversiteler 44
Yataklı Tedavi Kurumları 45
Askeri Kuruluşlar 46
İşyerleri ve İşçi Fabrikaları 46
Gündüz Bakımevleri ve Kreşler 46
Huzurevleri ve Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri 46
Ceza İnfaz Kurumları 46
Misafirhaneler 47
TİCARİ NİTELİKLİ VE TİCARİ NİTELİKLİ OLMAYAN İŞLETMELERDE TOPLU BESLENME HİZMETİNİ ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER 47
Ekonomi 47
Sosyal Alışkanlıklar 47
İş Gücü 48
Sağlıklı Besine Eğilim 49
Yasal Düzenlemeler 49
Toplu Beslenme Hizmetlerindeki Yeni Eğilimler 50
Teknoloji 51
KAYNAKLAR 53

BÖLÜM 3

TEMEL ÜRETİM SİSTEMLERİ

Arş. Gör. Dr. Hande MORTAŞ, Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

TOPLU BESLENME HİZMETLERİNDE SİSTEM YAKLAŞIMI 56
SİSTEM YAKLAŞIMININ KISA TARİHİ 57
Temel Sistem Modelleri ve Sistem Tanımlanmasında Bazı Anahtar Noktalar 58
Sistem Yaklaşımının Yararları ve Sınırlılıkları 60
TOPLU BESLENME HİZMETLERİNDE ÜRETİM TİPLERİ 62
Geleneksel Üretim Sistemi 62
Geleneksel üretimin yemek kalitesi üzerine etkileri 63
Geleneksel üretimin avantajları 64
Geleneksel üretimin sınırlılıkları 64
Merkezi Üretim Sistemi 65

Merkezi üretimin yemek kalitesi üzerine etkileri 65
Merkezi üretim sisteminin avantajları 65
Merkezi üretim sisteminin sınırlılıkları 65
Hazır Üretim Sistemleri 66
Pişir-soğut yöntemi 66
Pişir-dondur yöntemi 66
Sous vide yöntemi 66
Hazır üretim sistemlerinin yemek kalitesi üzerine etkileri 67
Hazır üretim sistemlerinin avantajları 67
Hazır üretim sistemlerinin sınırlılıkları 68
KAYNAKLAR 70

BÖLÜM 4
TOPLU BESLENME SİSTEMLERİNDE YÖNETİM ESASLARI
Doç. Dr. Ayhan DAĞ, Öğr. Gör. Pembe ERÇALIŞKAN

GİRİŞ 72
YÖNETİMİN TANIMI VE AMACI 72
YÖNETİCİLİK VE LİDERLİK 73
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YÖNETİM ANLAYIŞI 75
YÖNETİM TEORİLERİ 75
Klasik Yönetim Düşüncesi 75
Neo Klasik Yönetim Düşüncesi 76
Modern Yönetim Düşüncesi 76
Çağdaş (Post-Modern) Yönetim Düşüncesi 76
Toplam kalite yönetimi (tky) 77
Benchmarking 80
Stratejik yönetim 83
Değişim mühendisliği 89
Downsizing (küçülme) ve delayering (kademe azaltma) 89
Öğrenen organizasyonlar 89
YÖNETİMİN TEMEL FONKSİYONLARI 89
Planlama 89
Planlamanın önemi 90
Planlamanın aşamaları 90
Plan türleri 91
Toplu beslenme sistemlerinde planlama 92
Organizasyon (Örgütleme) 92
Organizasyon faaliyetleri 92
Organizasyon ilkeleri 93
Organizasyon yapısı 94
Organizasyonda bölümlendirme 95
Koordinasyon (Eşgüdümleme) 96
Koordinasyon sağlama yolları 96
Yöneltme 97

Yönlendirme ve kurumsal ortam (iklim) ilişkisi 97
Kurumsal kültürün oluşturulması 97
Denetim / Kontrol 98
Denetimin özellikleri 98
Karar Verme 100
Karar verme sürecini etkileyen faktörler 100
Karar çeşitleri 100
İletişim 100
İletişimde dikkat edilmesi gereken noktalar 100
İletişim sağlama önerileri 101
İyi bir dinleyici nasıl olunur? 101
İletişim engelleri nelerdir? 101
Motivasyon 101
Motivasyon araçları 102
Raporlama 103
Rapor çeşitleri 104
Bütçe Yönetimi 104
Bütçe çeşitleri 104
Bütçe çalışmaları 104
Bütçe özellikleri 105
YÖNETİM ARAÇLARI 105
Organizasyon Şeması 105
İş Analizi 105
İş Gerekleri 106
İş Tanımı 108
İş Çizelgeleri 109
KAYNAKLAR 110

BÖLÜM 5
PERSONEL YÖNETİMİ VE İNSAN KAYNAKLARI
Doç. Dr. Aydan ERCAN

GİRİŞ 114
İNSAN KAYNAKLARI VE YÖNETİMİ 114
Yönetim ve İnsan 114
Neden İnsan Gücü Planlaması? 115
IK Planlamasını Etkileyen Etmenler 115
Personel Yönetimi Basamakları 115
YİYECEK İÇECEK SERVİSİNDE GÖREV ALMASI GEREKEN KİŞİLER VE SORUMLULUKLARI . 115
Diyetisyenler 116
Besin (Gıda) Teknisyeni 117
İaşe Memuru 117
Depo Memuru 117
Aşçıbaşı ve Aşçılar 117
Yemek Servisi Elemanları – Garsonlar 118

Bulaşıkçı 118
BESLENME SERVİSİ YÖNETİMİ, PERSONEL SEÇİMİ, EĞİTİMİ VE KONTROLÜ 118
Toplu Beslenme Servislerinde Personel Gereksinimini Etkileyen Etmenler 118
Kurum Beslenme Servisinde Çalışacak Personel Sayısının Belirlenmesi 119
Personel Bulma - Seçme 119
İşgücü bulma yöntemleri 119
Personel bulma sürecinin aşamaları 119
İşletmenin ve işin personel adaylarına sunumu 120
Personel seçme 120
Seçilen personelin işe başlatılması 121
İşe alıştırma, eğitim ve motivasyon 121
Hizmet içi eğitim 121
İşe alıştırma eğitimi (oryantasyon) 121
İşgücünün Eğitimi ve Geliştirilmesi 122
Eğitim planlama 123
Eğitim değerlendirme yöntemleri 124
Eğitim, öğretim ve iletişim 124
İletişimde engeller 124
Yetişkin bireylerde öğretme 125
Motivasyon 125
Kişisel motivasyon ve iş doyumu 125
İş doyumunu oluşturan faktörler 126
Motivasyonun önemi ve amacı 126
Motivasyonu artırmaya yönelik yöntemler 127
Performans Değerlendirme Kavramı 127
Performans değerlendirmenin amaçları 127
Performans değerlendirme yöntemleri 128
Performans değerlendirme sürecinde yapılan hatalar 129
Performans değerlendirme ve motivasyon etkileşimi 130
Performans değerlendirmenin faydaları 130
Örgütlerde performans değerlendirme ve motivasyon 131
Performans değerlendirme sisteminin temel amaçları ve motivasyon ilişkisi 131
Motivasyon araçları 132
Ücretlendirme 133
İş değerlemesi 133
İş değerleme yöntemleri 134
Ücreti oluşturan unsurlar 134
KAYNAKLAR 135

BÖLÜM 6

MUTFAK VE YEMEKHANE PLANLAMASI VE YAPILANDIRILMASI

Arş. Gör. Dr. Semra NAVRUZ VARLI, Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

GİRİŞ 140
MUTFAK PLANLAMAYI ETKİLEYEN ETMENLER 140

Kurumun Hedefi, Amaçları, Gelecek Yatırımları 140
Üretilecek Yiyecek Miktarı ve Planlanan Hizmet Kapasitesi 141
Hizmet Profili 141
Mutfak Planlaması İçin Ayrılan Bütçe 141
Üretim Tipi 142
Uygulanacak Menünün Şekli ve Öğün Sayısı 142
Hazır Besinlerin Kullanımı 143
Servis Şekli ve Süresi 143
Yiyecekleri Satın Alma Şekli, Sıklığı ve Depolama Koşulları 143
İş Akışı ve Planlaması 144
İş Akışına Göre Kullanılacak Ekipmanlar ve Kapasiteleri 144
Çalışacak Personel Sayısı 144
Önceden Belirlenmiş ise Mutfağa Ayrılan Olası Alan Miktarı 144
Mutfağın Servis Alanına Olan Mesafesi 144
Standart Üretim Harici Yemek Servisi/Yemek Organizasyonları 144
MUTFAK PLANLAMA AŞAMALARI 145
Planlama Ekibi 145
Fizibilite Çalışması 146
Menü Analizi 147
Yer Seçimi 147
Yiyecek-içecek işletme binası yer seçimi 147
İşletme çevresi 148
Mutfağın bina içindeki konumu ve mutfak şekli 148
Mutfak Büyüklüğü ve Yemek Servisi Alanlarının Belirlenmesi 150
MUTFAK VE YEMEKHANE YAPILANDIRILMASI VE ASGARİ TASARIM STANDARTLARI 151
Tavan, Zemin ve Duvarlar ile İlgili Yapısal Özellikler 151
Zemin 151
Duvarlar ve tavanlar 152
Alt Yapı 154
Aydınlatma 154
Isıtma, soğutma ve havalandırma 155
Su tesisatı 156
Drenajlar 157
Mutfaklarda Bölümlendirme ve İş İstasyonları 157
İş akışına göre bölümlendirme 158
Çalışma Alanı, Çalışma Koridorları, Trafik Geçitleri Planlanması 163
Çalışma alanlarının planlanması 164
Çalışma koridorları 165
Trafik geçitleri 165
KAYNAKLAR 166

BÖLÜM 7
EKİPMAN YÖNETİMİ
Dr. Dyt. Elif İNAN EROĞLU, Prof. Dr. Aylin AYAZ

EKİPMAN SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 168
Menü 169
İhtiyaç 170
Müşteri Sayısı ve Profili 170
Büyüklük ve Kapasite 170
Maliyet 170
Performans 170
Güç Kaynağı 171
Garanti 171
Güvenlik ve Sanitasyon 172
Görünüm ve Dizayn 172
EKİPMAN YAPIM MALZEMELERİ VE SAĞLIK ETKİLEŞİMİ 172
Metaller 173
Alüminyum 174
Demir 175
Dökme demir 175
Galvanizli çelik ve demir 175
Paslanmaz çelik 176
Bakır 176
Cam 177
Silikon 177
Seramik 178
Porselen 178
Teflon 179
Plastik 179
MUTFAK VE YEMEKHANELERDE KULLANILAN EKİPMANLAR 184
Satın Alma ve Depolamada Kullanılan Ekipmanlar 184
Tartılar 184
Paletler 184
El arabaları 184
Raflar 185
Soğuk depolama 185
Diğer satın alma ve depolama ekipmanları 187
Hazırlamada Kullanılan Ekipmanlar 187
Çalışma tezgahları 187
Mikserler 187
Doğrama makineleri 188
Kıyma makineleri 188
Dilimleme makineleri 188
Mutfak robotu 188
Blender 189

Soğan soyma makinesi 189
Sebze yıkama makinesi 189
Bıçaklar ve soyucular 189
Kesme panosu 191
Diğer hazırlama ekipmanları 191
Pişirmede Kullanılan Ekipmanlar 191
Büyük pişirme ekipmanları 191
Bekletme ve Serviste Kullanılan Ekipmanlar 204
Büyük servis ekipmanları 204
Küçük araç-gereçler 205
Temizlemede Kullanılan Ekipmanlar 207
Bulaşık makineleri 207
Diğer temizleme ekipmanları 208
KAYNAKLAR 209

BÖLÜM 8
MENÜ YÖNETİM VE DENETİMİ
Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

MENÜ KAVRAMI VE TARİHÇESİ 214
MENÜ FONKSİYONLARI VE ÖNEMİ 214
MENÜ ÇEŞİTLERİ 216
Çağlara Göre Menüler 216
Klasik menü 217
Modern menü 218
İçerdiği Yemek Sayısı ve Fiyatlandırma Şekline Göre Menüler 219
Set-seçimsiz menüler 219
Seçmeli menüler 219
Uygulanma Sürelerine Göre Menüler 221
Dönüşümlü menüler 221
Fix menüler 221
Servis Edildiği Öğünlere Göre Menüler 221
Kahvaltı menüleri 221
Brunch menüleri 222
Öğle yemeği menüleri 223
Akşam yemeği menüleri 223
Resmi akşam yemeği menüleri 223
Supe/supper menüsü 224
Özel Gün ve Organizasyonlara Yönelik Menüler 224
Ziyafet (banket) menüleri 224
Kokteyl menüleri 226
Büfe menüleri 227
MENÜ PLANLAMADA SÜREÇ YAKLAŞIMI 228
Menü Planlamada Fizibilite Çalışması 229
Menü planlamayı etkileyen etmenler 231

TEMEL MENÜ PLANLAMA İLKELERİ 235
Menü Modeli/İskeleti Nedir, Nasıl Oluşturulmalıdır? 241
Menülerde Yemek Seçiminde Temel İlkeler 242
ÖZEL GRUPLARA YÖNELİK MENÜ PLANLAMA İLKELERİ 244
Okul Öncesi Çocuklara Yönelik Menü Planlama 244
Okul öncesi çocuklarda beslenme alışkanlıkları ve enerji ve besin Öğeleri gereksinimleri 244
Gündüz bakımevleri ve kreşlerde menü uygulamaları 246
Okul Çağı Çocuklara Yönelik Menü Planlama 248
Okul çağı çocuklarda beslenme alışkanlıkları ve enerji ve besin Öğeleri gereksinimleri 249
Okullarda menü uygulamaları 251
Yetişkinlere Yönelik Menü Planlama 252
Yetişkinlerde beslenme alışkanlıkları ve enerji ve besin öğeleri gereksinimleri .. 253
Kurumlarda menü uygulamaları 254
Yaşlılara Yönelik Menü Planlama 255
Yaşlılarda beslenme alışkanlıkları ve enerji ve besin öğeleri gereksinimleri 255
Huzurevlerinde menü uygulamaları 257
İşçilere Yönelik Menü Planlama 258
İşçilerde beslenme alışkanlıkları ve enerji ve besin öğeleri gereksinimleri 259
İşçi Fabrikalarında menü uygulamaları 261
Hastalara Yönelik Menü Planlama 262
Hastalarda beslenme alışkanlıkları ve enerji ve besin öğeleri gereksinimleri 262
Hastanelerde menü uygulamaları 263
Sporculara Yönelik Menü Planlama 267
Sporcularda beslenme alışkanlıkları ve enerji ve besin öğeleri gereksinimleri 267
Yarış öncesi ve sonrası menüler 269
MENÜ KARTLARI 273
Menü Kartının Düzenlenmesi 274
Menülerin Beslenme Yönünden Etiketlendirilmesi 276
MENÜ DENETİMİ 277
KAYNAKLAR 279

BÖLÜM 9
SATIN ALMA YÖNETİMİ
Prof. Dr. Muhittin TAYFUR

SATIN ALMA YÖNTEMLERİ 282
Resmi Olmayan Yolla Satın Alma 282
Resmi Yolla Satın Alma 282
İhale yöntemi 283
İhale usulleri 284
İhalede diyetisyenin görev ve sorumlulukları 287
Toplu beslenme hizmetlerinde ihale konuları 288
İhale süreçleri 290
KAYNAKLAR 294

BÖLÜM 10
HAMMADDE SEÇİMİ VE KABUL KRİTERLERİ
Öğr. Gör. Selen KÖKSAL KÖSEOĞLU, Prof. Dr. Murat BAŞ

HAMMADDE KONTROLÜNÜN SAĞLADIĞI AVANTAJLAR 298
HAMMADDE KONTROLÜNDE KULLANILAN KALİTE STANDARTLARI (USDA, TSE, TGK VB.) 298
ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE DUYUSAL VE MİKROBİYOLOJİK ÖZELLİKLER, MUAYENE YÖNTEMLERİ VE KABUL-RET KOŞULLARI 301
Et ve Et Ürünleri Kalite Kriterleri 301
Kırmızı etler 301
Kümes hayvanları 326
Su ürünleri 335
Süt ve Süt Ürünleri Kalite Kriterleri 348
Süt 348
Peynir çeşitleri 364
Yumurta Kalite Kriterleri 370
Yumurta 370
Ekmek ve Tahıllar 379
Kuru Baklagiller 380
Sebze ve Meyveler 387
KAYNAKLAR 402

BÖLÜM 11
TESLİM ALMA, DEPOLAMA VE STOK YÖNETİMİ
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ONGAN

TESLİM ALMADA TEMEL İLKELER 404
Teslim Alma Sürecinde Malzemelerin Kalite ve Kantite Kontrolleri 406
Kalite kontrolleri 406
Kantite kontrolleri 408
Muayene kabul komisyonu kimdir? 408
Muayene kabul komisyonunun görev ve sorumlulukları nelerdir? 409
Komisyon görevlilerinin taşıması gereken özellikler 411
Muayene kabulünde karşılaşılabilecek sorunlar 411
Teslim Alma Prosedürü Aşamaları 412
Satın alma için sipariş 412
Tedarikçiye bildirme – sipariş emri 412
Büro işleri - fatura alma 413
Toplu Beslenme Sistemlerinde Temel Depolama İlkeleri 413
Uygun depolamanın faydaları 414
Depolama aşamasında bozulma etmenleri 414
Depo çeşitleri ve uygunluk kriterleri 415
Kuru depolama 415
Soğuk depolama 418

Toplu beslenme sistemlerinde kuru ve soğuk depolamada yapılan yanlışlar..... 424
Depolama aşamasında oluşabilecek kayıplar..... 425
Stok rotasyonu 428
Etkin stok rotasyonu sağlama yolları..... 428
KAYNAKLAR..... 430

BÖLÜM 12
STANDART TARİFELER VE SOSLAR
Öğr. Gör. Selen KÖKSAL KÖSEOĞLU, Prof. Dr. Murat BAŞ

STANDART TARİFE NEDİR?..... 432
STANDART TARİFELERİN FORMATI..... 432
Porsiyon Büyüklüğü ve Üretim Sayısı..... 433
İçindekiler ve Miktarları..... 434
STANDART TARİFE GELİŞTİRME TEMEL PRENSİPLERİ..... 435
Standart Tarife Ölçeklendirme Yöntemi Seçimi, Avantaj ve Dezavantajları..... 435
Standart Tarifelerde Kalite Değerlendirmesi 438
Standart Tarifelerin Üretilmesinde Kullanılacak Pişirme Yöntemlerinin Belirlenmesi 444
STANDART TARİFE ÖRNEKLERİ..... 452
Etli Sebze Yemeği 452
Küçük Parça/Büyük Parça Et Yemeği..... 453
Çorba 454
Zeytinyağlı..... 455
Salata 456
Sütlü Tatlı 457
SOSLAR 458
KAYNAKLAR..... 478

BÖLÜM 13
ÜRETİM PROSESLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Mercan Merve TENGİLİMOĞLU METİN, Doç. Dr. Mevlüde KIZIL

ÜRETİM PROSESLERİ..... 480
Üretim Tahminlerinin Belirlenmesi..... 480
Üretim Tahmini Belirleme Sebepleri..... 480
Üretim Tahmini Belirleme Yöntemleri..... 480
Tahmin modelleri 481
Üretim talebi eğilimindeki güncel değişimler..... 482
Üretim Miktarının Belirlenmesi 482
Üretim Programlama 482
Üretim Kontrolü..... 483
ÜRETİM AŞAMALARI..... 483
Ön Hazırlık ve Hazırlık İşlemleri 483
Ayıklama ve soyma..... 483

Dezenfeksiyon 484
Doğrama 484
Çözdürme 485
Marinasyon 485
Porsiyonlama 485
Pişirme 486
Pişirme yöntemleri 487
Besin gruplarına özgü uygun pişirme yöntemleri 490
Pişirme İle Oluşan Mutajenler ve Önleme Stratejileri 496
Polisiklik aromatik hidrokarbonlar (PAH) 496
Heterosiklik Aromatik Aminler 496
Akrilamid 497
Nitrozaminler 498
KAYNAKLAR 499

BÖLÜM 14
SERVİS YÖNETİMİ
Öğr. Gör. Elif DENİZCİ

SERVİS VE SERVİS PERSONELİNİN ÖZELLİKLERİ 502
Yiyecek ve İçecek Müdürü 503
Restoran Müdürü 503
Bar Müdürü 504
Someliye 504
Barmen 504
Bar komisi 504
Kaptan 504
Garson 504
Komi 505
SERVİS EKİPMAN VE ARAÇ-GEREÇLERİ 505
Seramik Malzemeler 505
Cam Malzemeler 505
Metal Malzemeler 505
Kumaş Malzemeler 506
Restoran Mobilyaları 506
Diğer Malzemeler 506
SERVİS ŞEKİLLERİ 506
Mise en Place 506
Servis ofisinde ön hazırlık 507
Restoranda ön hazırlık 507
Masa Servisi 509
Amerikan servisi 509
İngiliz servisi 509
Rus servisi 509
Fransız servisi 510

Büfe Servisi 510
Self Servis 510
Diğer Servis Şekilleri 510
PROTOKOL SERVİSİ 510
KAYNAKLAR 512

BÖLÜM 15
BESİN GÜVENLİĞİ
Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

BESİN GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE ÖNEMİ 514
Besin Güvenliği İle İlgili Temel Kavramlar 515
BESİN GÜVENLİĞİNİ TEHDİT EDEN ETMENLER 516
Fiziksel Tehlike 516
Kimyasal Tehlike 516
Biyolojik Tehlike 516
Bakterilerin üremesi için gerekli koşullar 517
Kontaminasyon kaynakları 518
BESİN KAYNAKLI ZEHİRLENMELER 518
Besin Kaynaklı Zehirlenmelerin Tanımı ve Sınıflandırılması 518
Besin Kaynaklı Zehirlenmelere Neden Olan Mikrobiyal Patojenler 520
Salmonella 520
Escherichia coli 520
Listeria monocytogenes 521
Shigella 525
Brucella 523
Clostridium perfringens 523
Clostridium botulinum 524
Staphylococcus aureus 524
Bacillus cereus 525
Camplobacter 526
Yersinia enterocolitica 527
BESİN GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA TEMEL İLKELER 528
Kişisel Hijyen 529
El hijyeni 529
Tırnaklar 531
Ağız ve diş temizliği 532
Saç/ sakal/ burun temizliği 532
İş kıyafetleri 533
Sağlık kontrolleri 533
Besin Hijyeni 533
Satın alma 534
Depolama 535
Hazırlama ve pişirme 536
Taşıma / sevkiyat ve servis 541

Mutfak / Fiziksel Alanlar ve Araç-Gereç Hijyeni..... 542
KAYNAKLAR..... 544

BÖLÜM 16
TEMİZLİK VE DEZENFEKSİYON UYGULAMALARI
Arş. Gör. Dr. Büşra AYHAN, Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

GİRİŞ..... 546
TEMİZLİK UYGULAMALARI..... 546
Temizlik Aşamaları..... 546
Deterjanlar ve Özellikleri..... 548
Temizlik maddelerinin özellikleri..... 548
Deterjan çeşitleri ve kullanım alanları..... 548
Temizlik İçin Kullanılan Yan Ürünler..... 549
Temizlik Çeşitleri..... 549
Uygulama şekline göre temizlik..... 549
Zamana göre temizlik..... 551
DEZENFEKSİYON UYGULAMALARI..... 551
Dezenfektanların Etki Mekanizmalarına Göre Sınıflandırılması..... 552
Mikroorganizmanın hücre zarına etki eden dezenfektanlar..... 552
Hücre proteinlerini denatüre eden dezenfektanlar..... 552
Enzimlerin işlevini bozarak etki gösteren dezenfektanlar..... 552
Nükleik asitler üzerine etki eden dezenfektanlar..... 553
Dezenfektanların Etkinliğini Etkileyen Faktörler..... 553
Besinin özellikleri..... 553
Mikroorganizma sayısı..... 553
Mikroorganizmanın gelişim durumu..... 554
Mikroorganizmaların bulundukları ortam..... 554
Dezenfektan konsantrasyonu..... 554
Sıcaklık..... 554
Hidrojen iyon konsatrasyonu (ph)..... 554
Formülasyon..... 555
Dezenfektan Seçiminde Dikkat Edilecek Hususlar..... 555
BESİNLERDE KULLANILAN DEZENFEKSİYON YÖNTEMLERİ..... 556
Çiğ Sebze ve Meyvelerin Yüzey Dekontaminasyonunda Sıklıkla Kullanılan Dezenfektanlar ve Etki Mekanizmaları..... 558
Klorlu bileşikler..... 558
Organik asitler ve tuzları..... 560
Hidrojen peroksit..... 562
Ozon..... 563
Etilendiamin tetraasetik asit (edta)..... 563
Bitkilerden elde edilen antimikrobiyal bileşikler..... 563
TOPLU BESLENME HİZMETLERİNDE SIKLIKLA KULLANILAN DEZENFEKTANLARIN OLUMSUZ ETKİLERİ..... 566
DEZENFEKTANLARDA ÜRÜN GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASI..... 567
KAYNAKLAR..... 568

BÖLÜM 17
HACCP VE GIDA GÜVENLİĞİ YÖNETİM SİSTEMLERİ
Doç. Dr. Derya DİKMEN, Arş. Gör. Berna MADALI

HACCP 572
HACCP'in Önemi 573
HACCP Temel Prensipleri 575
Toplu Tüketim Yerlerinde Sistem Kurulumuna Özgü Uygulama Örnekleri 579
ISO 22000:2018 584
ISO 22000:2018 Standart Maddeleri 585
HACCP/ISO 9001:2000 VE ISO 22000:2018 591
GIDA GÜVENLİĞİ YÖNETİM SİSTEMLERİNDE TACCP VE VACCP 593
GIDA GÜVENLİĞİ YÖNETİM SİSTEMLERİNE YÖNELİK SÖZLÜK 595
KAYNAKLAR 597

BÖLÜM 18
YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDE MALİYET KONTROLÜ
Doç. Dr. Ayhan DAĞ

MALİYET KONTROLÜ 600
Yiyecek İçecek İşletmelerinde Maliyet Kavramı ve Maliyet Kontrolü 600
Yiyecek İçecek Maliyet Kontrolünün Amaçları 601
Gelir ve gider analizi 601
Standartların oluşturulması ve sürdürülmesi 602
Fiyatlama 602
İsrafın önlenmesi 602
Sahtekarlığın önlenmesi 602
Bilgi yönetimi 603
Yiyecek ve İçecek Maliyet Kontrolünün Temelleri 603
Planlama fazı 603
Operasyon fazı 605
Yönetsel kontrol fazı 607
Yiyecek Maliyet Kontrolünün Aşamaları 607
Yiyecek ve İçecek Maliyet Kontrolüne Özgü Problemler 608
Günlük talep 609
Ürünün dayanıksızlığı 609
İş hacminin tahmin edilemez oluşu 609
Menü karışımının tahmin edilemez oluşu 609
Yiyecek ve içecek operasyonlarının kısa döngüsü 609
Bölümlere ayrılma 610
Yiyecek İçecek İşletmelerinde Bütçenin Oluşturulması ve Başa Baş Analiz 610
Bütçe 610
Başa baş analiz 612
Maliyet Kontrolüne İlişkin Temel Kavramlar 613
Üretim planlaması 613

Standart kullanılabilir ürün 614
Standart tarife 615
Standart porsiyon büyüklüğü 616
Yiyecek Maliyet Analizleri 616
Yiyecek Maliyet Kontrolünün İlkeleri 618
Menülerin planlanmasının kontrolü 618
Yiyecek spesifikasyonlarının belirlenmesi 618
Yiyeceklerin sipariş edilmesi ve satın alınmasının kontrolü 618
Yiyeceklerin teslim alınmasının kontrolü 619
Depolama/stok kontrolü 620
Depo çıkış kontrolü 621
Hazırlama ve üretim kontrolü 623
Servis ve satış kontrolü 624
Gelir kontrolü 624
Maliyet Elemanları, Kâr Oranları ve Hesaplamaları 625
Yiyecek maliyeti 625
İş gücü maliyeti 626
İşletme maliyeti 626
Kâr payı 627
Yemek Maliyetinin Hesaplanması 628
Yiyecek Maliyetinin Yükselmesine Neden Olan Faktörler 631
Menü 632
Alım 631
Siparişlerin teslimi 632
Depolama 632
Hazırlama ve pişirme 633
Servis 633
Satış 633
Değerli kağıt kontrolleri 634
Diğer 634
Yiyecek Maliyet Kontrolünde Yönetimin Fonksiyonları 635
Yiyecek Maliyet Kontrolünü Sağlamak İçin Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar. 635
KAYNAKLAR 637

BÖLÜM 19

GIDA ARTIK VE ATIK YÖNETİMİ

Arş. Gör. Ayşe Nur SONGÜR BOZDAĞ, Prof. Dr. Funda Pınar ÇAKIROĞLU

GIDA ARTIK VE ATIK TANIMLARI 640
GIDA ARTIK VE ATIKLARININ ÖNEMİ 641
Çevresel Etki 641
Ekonomik Etki 642
Sosyal (Etik) Etki 642
ENTEGRE ATIK YÖNETİMİ 642
Entegre Atık Yönetimi Hiyerarşisi 643

Atık önleme 643
Atık azaltma 643
Tekrar kullanım 643
Geri kazanım 644
Nihai bertaraf 644
GIDA TEDARİK ZİNCİRİ AŞAMALARINDA ARTIK VE ATIK OLUŞUMU 645
TOPLU BESLENMEDE GIDA ARTIK VE ATIKLARI (KAYIPLARI) 648
Satın Alma 648
Depolama 648
Üretim ve Servis 649
GIDA KAYIP VE ATIKLARINI AZALTMA ÖNLEME YOLLARI VE GERÇEKLEŞTİRİLEN GİRİŞİMLER 651
ATIK YÖNETİMİNE İLİŞKİN MEVZUAT 656
KAYNAKLAR 657

BÖLÜM 20
TOPLU BESLENME SİSTEMLERİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ
Arş. Gör. Süleyman KÖSE, Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

GİRİŞ 660
TOPLU BESLENME HİZMETLERİNDE İŞ KAZALARI 660
Toplu Beslenme Hizmetlerindeki Tehlikeler 661
Fiziksel tehlikeler 661
Kimyasal tehlikeler 666
Bireye bağlı diğer riskler 666
TOPLU BESLENME HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLARDA GÖRÜLEN MESLEK HASTALIKLARI 667
Solunum alerji hastalıkları 667
Kas iskelet sistemi hastalıkları 668
Deri hastalıkları 668
İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNDE RİSK YÖNETİMİ 668
Risk Değerlendirme 670
KAYNAKLAR 671

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 674

BÖLÜM 1

TOPLU BESLENME SİSTEMLERİNE GİRİŞ

Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

TOPLU BESLENMENİN TANIMI VE ÖNEMİ

Yaşam sürecinde yeterli ve dengeli beslenme, büyüme ve gelişme, sağlığın korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi ile yaşam kalitesinin arttırılması için en temel gereksinimlerin başında gelmektedir. Ulusal sağlık politikasının ana hedefi de sağlıklı bireylerden oluşan sağlıklı bir topluma ulaşmaktır. Dünyamızı ve ülkemizi etkileyen teknolojik gelişmeler, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, çalışan sayısının artması ve kentleşme gibi nedenlerle bireylerin ev dışında beslenme faaliyetlerinin de hızla arttığı görülmektedir. İnsanların ev dışında, başkaları tarafından planlanan ve üretilen yiyeceklerle beslenmesi 'Toplu Beslenme' olarak tanımlanmaktadır. Toplu beslenme sistemleri/hizmetleri ise; belli bir grubun beslenmesini bir merkezden planlayan ve yürüten, yiyecek ve içecekleri tüketime hazır halde sunan bir hizmet sektörü olarak değerlendirilmektedir. Toplu beslenme sistemleri bir hizmet sektörünü ifade etmektedir. Bu sektörde sunulan hizmet; "yemek ve servis hizmeti"dir. Son yıllarda toplu beslenme hizmetleri hastanelerde tıbbi beslenme tedavisinin en önemli destekleyicisi, özel gruplara hizmet veren kurum/kuruluşlarda hizmetin vazgeçilmez bir parçası ve sosyal ve kültürel yaşantının ortak aktivitesi olarak toplumun çoğunluğunun yararlandığı önemli bir istihdam alanı ve ekonomik değer yaratan bir sektör haline gelmiştir. Bu sektör, dünyaya paralel olarak Türkiye'de de hızla gelişmektedir. Son dönemde giderek büyüyen ve günümüzde milyonlarca dolarlık dev bir sanayi haline gelen toplu beslenme hizmetlerinde insan gücü, ekipman, materyal gibi girdilerden maksimum fayda ile kaliteli ve yüksek memnuniyeti hedefleyen optimum düzeyde ürün eldesi en önemli amaç olmalıdır.

Bugün ileri sanayi ülkelerinde nüfusun %70'inin en az bir öğününü ev dışında tükettiği görülmektedir. Bu bağlamda, toplu beslenme hizmeti veren kurum/kuruluşlar tarafından sunulan hizmetin niteliği ve kalitesi insan sağlığının korunması ve geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bir toplu beslenme kuruluşunun en önemli görevi, tüketicilerin yeterli ve dengeli beslenmesinin sağlanmasının yanı sıra sübjektif kalitesi yüksek, besin değeri korunumu sağlanmış ve sağlığı tehdit etmeyecek nitelikte güvenli besin /yemek sunumudur.

KAYNAKLAR

Bilici S. Toplu Beslenme Sistemleri İçin Hijyen El Kitabı. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara: Yayın No: 726, 2008.

Mahendra Sıngh Negi. Training Manual for Food and Beverage Services. I&K International Publishing House. New Delhi 2016.

Palacio J.P., Thesi M. Introduction to Foodservice. Pearson Prentice Hall, New Jersey. 11th Edition. 2009.

Ceyhun Sezgin A, Durlu Özkaya F. Toplu Beslenme Sistemlerine Genel Bir Bakış. Akademik Gıda 2014; 12(1). 124-128.

Beyhan Y. Toplu Beslenme Sistemlerinin Yönetim ve Organizasyonu. Ankara Nobel Tıp Kitapevi. Ankara. 2018.

Loman Scanlon N. Catering Management. 3rd Edition, John Wiley & Sons, Inc, USA, 2007.

Willett W, Rockström J, Loken B, Springmann M, Lang T, Vermeulen S, et al. Food in the Anthropocene: the EAT–Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems. The Lancet. 2019;393(10170):447-92.

Xue L, Liu G, Parfitt J, Liu X, Van Herpen E, Stenmarck Å, et al. Missing food, missing data? A critical review of global food losses and food waste data. Environmental Science & Technology. 2017;51(12):6618-33.

Kaya S.Y., İlhan S. Toplu Yemek (Hazır Yemek) Sektöründe Yaşanan Problemler ve Çözüm Önerileri. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi 2018; Cilt: 2, Sayı: Ek.1: 553-581.

BÖLÜM 2

TOPLU BESLENME SİSTEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Biriz ÇAKIR

TİCARİ NİTELİKLİ İŞLETMELERİN SINIFLANDIRILMASI VE KAPSAMI

Günümüzde hizmet sektörünün en popüler alanlarından birisi yiyecek ve içecek işletmeleri tarafından sunulan toplu beslenme hizmetleridir. İnsanların kendi konutlarının bulunduğu yer dışında, değişik nedenlerle yaptıkları seyahatlerde ve/veya geçici konaklamalarda yeme-içme ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla mal ve hizmet üreten yiyecek ve içecek endüstrisi, ticari ve kurumsal işletmelerden oluşmaktadır. Konuyla ilgili kaynaklar incelendiğinde bu işletmelerin çok çeşitli kriterlere göre sınıflandırıldığı görülmüştür. Örneğin büyüklüklerine, mülkiyetlerine, hukuki yapılarına, amaçlarına, pazar yapılarına ve faaliyet alanlarına, müşterinin taleplerini karşılayabilmesine, besinlerin satın alınmasından servisine kadar geçen süre, besinlerin hazırlanma, servis şekli, kullanılan ekipman miktarı ve türüne göre vb. sınıflandırıldığı görülmüştür. Ancak yiyecek ve içecek işletmelerinin genellikle ticari nitelikli işletmeler ve ticari nitelikli olmayan işletmeler olarak sınıflandırılmasının daha yaygın olarak kullanılması nedeniyle bu bölümde yiyecek içecek işletmeleri bu iki temel sınıflandırma altında ele alınmıştır.

KAYNAKLAR

Abdullah F, Abdurahman A.Z and Hamali J. The dimensions of customer preference in the food service industry. Business: Theory and Practice 2013; 14(1):64-73.

Alphan E. Çocuk ve Ergen Beslenmesinde Obezojenik Çevre (Eds Baş M ve Kızıltan G). Çocuk ve Ergenlerde Ağırlık Yönetimi. Başkent Üniversitesi, Ankara, 2011, s.41-60.

Baysal A ve Küçükaslan N. Beslenme İlkeleri ve Menü Planlaması, Ekin Kitabevi, Bursa, 2003.

Beyhan Y. Çalışma Hayatında Beslenme Hizmetlerinin Yönetimi, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türk-İş Yayınları No:189, Ankara, 1999.

Bilici S ve Köksal E. (Ed. Şanlıer N.) Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Yayın No:915, Ankara, 2013.

Bakanlar Kurulu Kararı (2005/8720), Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. Resmi Gazete. 05.05.2005-25806. Erişim: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/05/20050505-12.htm Erişim tarihi: 21 Mart 2016.

Bakanlar Kurulu Kararı 8/5319, Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği. 1.Mükerrer Resmi Gazete: 13.01.1983-17927 Erişim: http://www. resmigazete.gov.tr/arsiv/17927_1.pdf Erişim tarihi: 21 Mart 2016.

Türk Silahlı Kuvvetleri Besleme Kanunu. Resmi Gazete: 31.05.2007-26538. Erişim: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070531-1.htm Erişim tarihi: 21 Mart 2016.

Beyhan Y. İşçi Sağlığı, İş Güvenliği ve Beslenme, Sağlık Bakanlığı Yayını, Ankara, 2008.

T.C.Başbakanlık, Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. Huzurevleri İle Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği. Resmi Gazete: 21.02.2001-24325. Erişim: http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4414&Mevzu-atIliski=0& source XmlSearch= Erişim tarihi: 28 Mart 2016.

Bakanlar Kurulu Kararı (2006/10218), Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük. Resmi Gazete: 6.04.2006-26131. Erişim: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060406-1.htm Erişim tarihi: 14 Nisan 2016.

Bakanlar Kurulu Kararı (2005/8948), Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesi ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik. Resmi Gazete: 21.06.2005-25852. Erişim: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050621-11.htm Erişim tarihi: 12 Ocak 2016.

Bakanlar Kurulu Kararı (2005/9207), İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik. Resmi Gazete: 10.08.2005-25902. Erişim: http://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2005/08/20050810-4.htm Erişim tarihi: 17 Ocak 2016.

Çakır B. Ankara'da yemek fabrikalarının sorumlu yöneticilerinin beslenme bilgi düzeylerinin ve yönetimsel bilgi/yaklaşımlarının belirlenmesi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Programı Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Davis B, Lockwood A, Alcott P and Pantelidis S.I. Food and Beverage Management. 4th ed. Elsevier Ltd; 2008.

Gündüzöz İ. Türkiye Belediyeler Birliği Sorulu Cevaplı İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatı, Lazer Ofset Matbaa, Ankara, 2010.

Lillicrap D, Cousins J. Food and Beverage Service. In: Weekes S. Consultant editor. 8 th ed. The Food and Beverage Training Company, London, Hodder Education,2010.

Paşalıgil Y. Bursa İlinde Hazır Yemek Sanayinin Gelişimi, Ekonomik Yapısı ve Sorunları. Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa,2002.

Payne-Palacio J, Theis M. Foodservice Management Principles and Practices. 12th ed., Upper Saddle River, New Jersey, Pearson Education Prentice Hall, 2012.

Puckett R.P. Food Service Manual for Health Care Institutions. 3rd ed. Jossey-Bass. San Francisco 2004.

Sökmen A. Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi ve İşletmeciliği, Detay Yayıncılık, 3.baskı, Ankara, 2006.

Scanlon Loman N, Catering Management, John Wiley&Sons, Inc, 3rd edition, New Jersey, 2007.

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük. Erişim: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56b6d2eac839c4.01360271 Erişim tarihi: 15 Nisan 2016.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük. Erişim: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56b6d0c4951c08.24734113 Erişim tarihi: 15 Nisan 2016.

Taş İ. Otel İşletmeciliği (Eds Timur A, Bardakoğlu Ö). Turizm İşletmeciliği. Detay Yayıncılık, Ankara, 2015, s.45-62.

Avcı N. Otel Dışı Konaklama Tesisleri İşletmeciliği (Eds Timur A, Bardakoğlu Ö). Turizm İşletmeciliği. Detay Yayıncılık, Ankara, 2015, s.63-82.

Bucak T. Restoran İşletmeciliği (Eds Timur A, Bardakoğlu Ö). Turizm İşletmeciliği. Detay Yayıncılık, Ankara, 2015, s.83-102.

T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sınıflandırma Çalışmalarına İlişkin Değerlendirme Formlarının Hazırlanmasına ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ. Resmi Gazete: 07.08.2009-27312.Erişim: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/08/20090807-4.htm Erişim tarihi: 27 Mart 2016.

Türk Standartları. Yemek Fabrikaları-Genel Kurallar, Türk Standartları Enstitüsü TS 8985, Mart 1991.

T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP) Yiyecek İçecek Hizmetleri Uçakta Servis, Ankara, 2007. Erişim: http://www.megep.meb.gov.tr/?page=moduller Erişim tarihi: 17 Şubat 2016

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP). Yiyecek İçecek Hizmetleri Trende Seyahat Hizmetleri, Ankara, 2014. Erişim: http://www.megep.meb.gov.tr/?page=moduller Erişim tarihi: 17 Şubat 2016

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP). Yiyecek İçecek Hizmetleri Otobüste Servis Hizmetleri, Ankara, 2008. Erişim: http://www.megep.meb.gov.tr/?page=moduller Erişim tarihi:17 Şubat 2016

T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, Deniz Turizmi Yönetmeliği. Resmi Gazete: 24.07.2009-27298. Erişim: http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14610/deniz-turizmi-yonetmeligi.html Erişim tarihi: 10 Haziran 2016.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Özel Huzurevleri İle Huzurevi Yaşlı Bakım Merkezleri Yönetmeliği. Resmi Gazete: 07.08.2008-26960. Erişim:https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080807-4.htm Erişim tarihi: 14 Nisan 2016.

Yılmaz Y. Otel ve Yiyecek İçecek İşletmelerinde Ziyafet Organizasyonu ve Yönetimi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007, s.5-45.

BÖLÜM 3

TEMEL ÜRETİM SİSTEMLERİ

Arş. Gör. Dr. Hande MORTAŞ
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

TOPLU BESLENME HİZMETLERİNDE SİSTEM YAKLAŞIMI

"Sistem" kelimesi birçok farklı alanda kullanılabilmektedir. Sistemlerin ortak özelliği; ortak bir hedefe ulaşabilmek için birlikte çalışan bağımsız parçaların bütününü oluşturmasıdır. Birbirleriyle ilişki içinde olan parçalar ise alt sistemler olarak bilinmektedir. Hedefe ulaşmak için her parça bir diğerine bağımlıdır. Örneğin tekerlekleri bozuk olan bir trenin diğer parçaları sağlam olsa bile yolcuları bir yerden başka bir yere ulaştırma hedefini gerçekleştiremez. Dolayısıyla başarıya ulaşmak için bütün parçalar koordineli çalışmalıdır.

Toplu beslenme hizmeti veren kurumlarda (TBHK) sistem yaklaşımı kapsamında kullanılan bazı kavramlar sistem teorisinin temelini oluşturmaktadır. Bu kavramlar aşağıda sıralanmıştır.

- Parçaların öngörülen etkileşimlerle birleştirilmiş şeklidir ve belirli amaç ve hedefleri gerçekleştirmek için tasarlanmıştır.
- Sayısız girdiler, prosesler, çıktılar, geri bildirimler ve çevresel koşullara dikkat edilmesi gereken son derece karmaşık sistemlerdir.
- Yalnızca kendileriyle değil, birbirine bağlı topluluklarla da çalışmaktadır.
- Kendilerinde değişimlere sebep olan ve aynı zamanda kendilerinin de değiştirebildiği çevre ile sürekli etkileşim içindedir.
- Sistemde "izole bir parça" olmak gibi bir fonksiyon yoktur. Çünkü sistemin davranışı Stabil olduklarını veya olmadıklarını söylemek doğru değildir. Örgütler arasında dinamik bir denge bulunmaktadır. Bu dinamik denge de sistem içindeki dengeyi sağlamak için son derece gereklidir.

Sistem teorisinin ilk dayanağı, birbiriyle bağlantılı parçalardan oluşan bir yapı olarak düşünülmesidir (alt sistemler). Her bir alt sistem bütüne katkı sağlamakla birlikte bütünden de bir şeyler alarak hedefe ulaşmayı sağlamak için çalışmaktadır. Yönetimin rolü ise "sistematik bir çaba" olarak adlandırılmakta ve bu tanımlama, sistemi oluşturan bütün parçalara ihtiyaç duyulduğu bilgisini içermektedir. Kararlar, bütün olarak ve objektif bir şekilde, işletmenin geneli üzerine olan etki düşünülerek alınmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen liderliğe sistem teorisi yönetimini kabul eden ve bir yönetim şekli olarak tanımlanan "sistem yaklaşımı" denilmektedir. Sistemin bir alt sisteminde yapılan değişikliğin bütün sistemi etkilediği algısı sistem yaklaşımına bir örnektir.

KAYNAKLAR

Brown M. Chilled Foods: A Comprehensive Guide. United Kingdom: Woodhead Publishing; 2008. p.192-210.

Davis B, Lockwood A, Pantelidis I, Alcott P. Food and Beverage Management. 4th ed. Oxford, Elsevier Ltd; 2008.

Entrup ML. Advanced Planning in Fresh Food Industries Integrating Shelf Life into Production Planning. Berlin, Physica-Verlag Heidelberg; 2005.

James SJ, James C. Chilling and Freezing. In: Motarjemi Y, Leliveld H. Food Safey Management. 1st ed. Elsevier; 2014. p.482-508.

Lillicrap D, Cousins J. Food and Beverage Service. 8th ed. Abingdon, Hodder Education; 2010.

Livingston GE, Chang CM. Food Service Systems Analysis, Design, and Implementation. New York, Academic Press; 1979.

Morgan JL. Culinary Creation An Introduction to Foodservice and World Cuisine. Oxford, Elsevier; 2006.

Payne-Palacio J, Theis M. Foodservice Management. 12th ed. New Jersey, Prentice Hall; 2012.

Puckett RP. Food Service Manual. 3rd ed. San Francisco, AHA Press; 2004.

Scanlon NL. Catering Management. 3rd ed. New Jersey, John&Wiley Sons; 2007.

Sethi Mohini. Institutional Food Management. 1st ed. Delhi, New Age International Limited; 2004.

Smith AG, West A. Catering. Catering Systems. United Kingdom: Elsevier Science Ltd; 2003. p.975-982.

Şanlıer N, Doğan S. Geleneksel Yiyecek Üretim Sisteminden Yeni üretim Sistemine Geçiş. Yemek Dünyası. 2007; 4(9): 40-46.

Yılmaz H, Bilici S. Toplu Beslenme Hizmetlerinde Alternatif Pişirme Yöntemi: “Sous Vide”. Gıda. 2014; 40(3): 163-170.

Yılmaz H. Sous Vide Üretim Tekniği Kullanılarak Hazırlanan Macar Gulaş Yemeğinde Mikrobiyolojik Kalitenin Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2014.

BÖLÜM 4

TOPLU BESLENME SİSTEMLERİNDE YÖNETİM ESASLARI

Doç. Dr. Ayhan DAĞ
Öğr. Gör. Pembe ERÇALIŞKAN

GİRİŞ

Yönetim faaliyetlerinin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Yönetim düşüncesi, milattan önceki devirlere kadar gider. Tarihçi Daniel A. Wren, organizasyon ve yönetim düşüncesinin başlangıcını MÖ.5000'li yıllara kadar götürmektedir. Sümerler, o dönemde hem ticari ilişkilerde, hem de devlet yönetiminde geçerli olan ilkeler ve kayıtlara sahip bulunmaktaydılar. MÖ.4000-2000 yılları arasında, Mısır medeniyetindeki piramitler, organize bir yönetim anlayışının sonucu ortaya çıkan eserlerdir. Mısırlıların MÖ.4000 yıllarında planlama, örgütleme ve kontrol gereksinimlerini anlamış olmaları ve "yerinden yönetim", "yönetimde dürüstlük" ve "halka iyi davranma" ilkelerini MÖ.2700 yıllarında bildikleri anlaşılmaktadır. Milattan önce 1880'li yıllarda Hammurabi Kanunlarında asgari ücret ve sorumluluğun devredilemeyeceği kavramı üzerinde durulmuştur. Yine MÖ.1400'lü yıllarda İbraniler, hiyerarşi ve istisnalara göre yönetim ilkeleri üzerinde durmuşlardır. MÖ. 600'lü yıllarda Babil Kralı Nabukadnezar üretim kontrolü ve motivasyon konusunda uygulamalar yapmıştır. Milattan sonra da yönetimle ilgili gelişme ve uygulamalar konusunda, Doğu ve Batı dünyasında önemli eserler yazılmış ve kalıcı düşünceler ortaya konmuştur. 284 yılında Diolectian yetki devrinden söz etmiştir. 900 yılında Farabi önderliğin niteliklerini analiz etmiştir. 1500 yılına kadar pek çok düşünür, çift kayıt sistemi, maliyet muhasebesi ve yevmiye kayıtları, işletme formları, stok kontrolü, envanter, standardizasyon, ikame fonksiyonu, maliyet kontrolü ve personel yönetimi üzerinde çalışmalar yapmışlardır. 1767 yılında Sir James Steuart yetkinin kaynağı üzerinde durmuş, 1810 yılında Robert Own personel uygulamalarından, 1820'de James Mill insan hareketlerinin analiz ve sentezinden söz etmiştir. Bilim adamlarının büyük bir çoğunluğu yönetim biliminin kurucusu olarak Frederick W. Taylor'u kabul ederler. Taylor'un 1911 yılında yayınladığı "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" adlı eseri, yönetim alanında yazılmış en önemli eserlerden biri, hatta ilki olarak kabul edilir.

Yönetim; belirli amaçlara ulaşmak için, eldeki tüm kaynakların birbiriyle uyumlu, verimli ve etkin kullanılabileceği kararlar alma, uygulama sanatı ve bilimidir. Yönetici ise bu süreci yöneten kişidir. Bir başka ifadeyle yönetici, emrine verilmiş bir grup insanı ve kaynağı belirli amaçlara ulaştırma etkinliği gösteren kişidir. Yönetim, klasik yönetim yaklaşımlarında başkalarını sevk ve idare etme anlamında kullanılırken, çağdaş yönetim yaklaşımlarında yönetim; iş görenler yardımıyla iş yapabilme bilimi ve sanatı anlamında kullanılmaktadır. Çağdaş yaklaşımda yönetim, klasik yaklaşımda olduğu gibi çalışanlara emir verip onlardan itaat bekleme fonksiyonu değil, çalışanlarla birlikte iş yapma etkinliği olarak görülmektedir. Klasik yaklaşım; yönetimi, başkaları üzerinde otorite kurma olarak görürken, çağdaş yaklaşım ise çalışanları motive etme ve onların yeteneklerini açığa çıkarma etkinliği olarak görmektedir. Bu etkinlik, kurumsal hedeflere ulaşmak için iş gücü, sermaye, bilgi gibi kurumsal kaynakları birleştiren ve koordine eden yöneticiler tarafından yerine getirilir.

KAYNAKLAR

Ninemeier, D.J., Planning and Control for Food and Beverage Operations. Eighth Edition. American Hotel&Lodging Educational Institute.2013.

Davis, B, Lockwood, A, Pantelidis, İ, Alcott, P., Food and beverage Management. Butterworth-Heinemann is an imprint of Elsevier. Fourth Edition. 2008.

Puckett, R. P. Dietary Manager's Independent Study Course. Gainesville, Fla.: Department of

Independent Study by Correspondence, University of Florida, 2002.

Puckett, P.R., Food Service Manual for Health Care Institutions. 3rd ed. Published by Jossey-Bass A Wiley Imprint. (2004).

Dessler, G. Human Resource Management. 8th ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2000.

Dessler, G. Management: Leading People and Organizations in the 21st Century. 2nd ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2001.

Black, J. S., and Porter, L. W. Management Meeting New Challenges. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2000.

Certo, S. C. Modern Management. 8th ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2000.

Maxwell, J. C. The 21 Indispensable Qualities of a Leader. Nashville: Nelson, 1999.

Allen, S. D. Professional practice standards: Calculating food cost and estimating staffing needs. Dietary Manager 10(6):11–15, 2001.

Robbins, S. P., and Decenzo, D. A. Fundamentals of Management. 3rd ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2001.

Haggerty, D. Getting It Done: Communicate Better. Milwaukee, Wisc.: Credit Union Management, 2002.

Kuppersmith, N. C., and Wheeler, S. F. Communication between family physicians and registered dietitians in outpatient setting. Journal of the American Dietetic Association 102(12):1756–1763, 2002.

Robbins, S. P. Managing Today, 2.0 Edition. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2002.

American Dietetic Association. 2002 Dietetic Compensation and Benefit Survey. Chicago: American Dietetic Association, 2003.

American Dietetic Association. Job Descriptions: Models for Dietetic Profession. Chicago: American Dietetic Association, 2003.

Brown, R. B., and Harvey, D. Human Resource Management: An Experimental Approach. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2001.

Gómez-Mejía, L. R., Balkin, D. B., and Candy, R. L. Managing Human Resources. 3rd ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2001.

Iverson, K. M. Managing Human Resources in the Hospitality Industry: An Experimental Approach. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2001.

Mondy, R. W., Noe, R. M., and Premeaux, S. R. Human Resource Management. 8th ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2002.

Scott, M. Don't tell me that you can't hire great people. Dietary Manager 9(1):10–12, 2000.

Keiser, J., and De Micco, F. J., with Grimes, R. N. Contemporary Management Theory: Controlling and Analyzing Cost in Foodservice Operation. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2000.

Powers, T. and Barrows, C. W. (2003). Introduction to Management in the Hospitality Industry 7. New York: John Wiley and Sons, Inc.

Lockwood, A., Bowen, A. and Ekinci, Y. (2002). Achieving standards for successful small business operations. The Hospitality Review, 4 (3) , 37 – 43.

Oakland, J. S. (2007). Statistical Process Control, 6th edn. Oxford: Butterworth Heinemann.

Lillicrap, D, Cousins, J., Food and Beverage Service. Eighth edition, Hodder Education 2010.

PalacioJ.P., Theis, M., Food Service Management Principles and Practices. Twelfth edition. Prentice Hall. 2012.

Scanlon, N.L., Catering Management, Third Edition. John Wiley & Sons, Inc. 2007.

Gisslen, Wayne. Professional Cooking, 6th ed. Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2006.

Goldblatt, Joe. Special Events: Event Leadership for a New World, 4th ed. Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2005.

Hansen, Bill. Off-premise Catering Management, 2nd ed. Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2005.

Miller, Jack E., John R. Walker, and Karen Eich Drummond. Supervision in the Hospitality Industry, 5th ed. Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2006.

Powers, T., Clayton W. B., Introduction to Management in the Hospitality Industry, 8th ed. Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2006.

Şimşek, M, Nursoy, M. (2002), Toplam Kalite Yönetiminde Performans Ölçümü, Hayat Yayınları, İstanbul. s. 8-18.

BÖLÜM 5

PERSONEL YÖNETİMİ VE İNSAN KAYNAKLARI

Doç. Dr. Aydan ERCAN

GİRİŞ

İnsan kaynakları kavramının ilk defa 1817 yılında bir ekonomist olan Springer tarafından kullanıldığı ifade edilmiş, daha sonra yönetim alanında ortaya atılan fikirlerle birlikte insan kaynakları yönetimi kavramı içerik olarak bir bütünlüğe kavuşmuştur. Bazı bilim yaklaşımlara göre "Personel Yönetimi" kavramı ile "İnsan Kaynakları Yönetimi" kavramı eş anlamlı olarak değerlendirilirken, diğerlerine göre de, örgütte yerine getirilen fonksiyonlar bakımından bu kavramlar arasında büyük anlam farkı bulunduğu öne sürülmektedir. İnsan kaynakları, günümüz işletmelerinin en değerli ve önemli sermayeleri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, nitelikli insan kaynaklarının sağlanması, işletmede uygun işlerde istihdam edilmeleri ve işletmeye bağlılıklarının işlevsel olarak sağlanması, iyi organize olmuş insan kaynakları yönetiminin gereğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

4857 Sayılı İş Kanunu Erişim: http://www.csgb.gov.tr/home/contents/FAQ/IsKanunu Erişim Tarihi: 19.09.2019

Ayyıldız Ünnü AN, Keçecioğlu T. İnsan Kaynakları Yönetiminden "Stratejik" İnsan Kaynakları Yönetimine Dönüşüm. Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review 2009;9 (4): 1171-1192.

Bakan İ, Kelleoğlu H. Performans Değerlendirme: Çalışanların Performans Değerlendirme Uygulamalarından Beklentileri Konusunda Bir Alan Çalışması. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi 2003;8(1):103-127.

Ballı S, Uğur A, Korukoğlu S. İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerlendirme İçin Bir Bulanık Uzman Sistem Gerçekleştirimi. Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review 2009;9(2):837-849.

Bayraktaroğlu S, Balaban Ö, Özdemir Y. 360 Derece Geri Bildirim Sistemine Eleştirel Bir Bakış: Örnek Bir Olay. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (C.IX, S.I1, 2007.

Bayram L. Geleneksel Performans Değerlendirme Yöntemlerine Yeni Bir Alternatif: 360 Derece Performans Değerlendirme. Sayıştay Dergisi 2006; 62:47-65.

Erişim: http://www.ders.es/perf_sayistay.pdf Erişim Tarihi: 19.09.2019

Becker K, Smidt M. Human Resource Management Review. Human Resource Management Review 2016; 26:149–165.

Bek H. İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim ve Geliştirme Etkinliği (Örnek Bir Uygulama). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2007; 17:107-120.

Blaga P, Jozsef B. Increasing human resource efficiency in the production process. Procedia Technology 2014; 12:469-47.

Camgöz SM. Alperten İn. 360 Derece Performans Degerlendirme ve Geri Bildirim: Bir Üniversite Mediko-Sosyal Merkezi Birim Amirlerinin Yönetsel Yetkinliklerinin Degerlendirilmesi Üzerine Pilot Uygulama Örnegi. Yönetim ve Ekonomi 2006;13(2):191-212.

Cech M, Yao W, Samolejová A, Li J, Wichera P. Human Resource Management in Chinesemanufacturing companies. Perspectives in Science 2016; 7:6-9.

Cingöz A. Akdoğan A. İnsan Kaynakları Yönetiminin Stratejik Bir Boyut Kazanması İçin Gerçekleştirilen Faaliyetlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2013; 42:91-12.

Ciobanu A. Androniceanu A. Lazaroiu G. An Integrated Psycho-Sociological Perspective on Public Employees' Motivation and Performance. Front Psychol. 2019; 10: 36.

Coşkun S, Kayar N. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi: Kamuda Uygulamalar ve Türk Kamu Yönetimi İçin Öneriler. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 2011;7(2):69-9

Çavdar H, Çavdar M. İşletmelerde İş gören Bulma ve Seçme Aşamaları. Journal of Naval Science and Engineering 2010;6(1):79-93.

Deadrick DL, Stone DL. Human resource management: Past, present, and future. Human Resource Management Review 2014; 24:193-195.

Deressa AT, Zeru G.Work motivation and its effects on organizational performance: the case of nurses in Hawassa public and private hospitals: Mixed method study approach. BMC Research Notes volume 2019; 213(1)2:2-6.

Dursun Bingöl. İnsan Kaynakları Yönetimi. İşletme- Ekonomi Dizisi: 675 Yayın No: 3140. 9. Baskı – Ekim –İSTANBUL 2014 ISBN 978-605-333-168-1.

Duru MN, Korkmaz M. Performans değerlendirmenin insan kaynakları yönetimindeki önemi üzerine uygulamalı bir araştırma. ABMYO Dergisi 2013;31-32:3-26.

Ercan A. Diyetisyen ve Toplu Beslenme Sistemleri (TBS) 16.Bölüm. Diyetisyenin Çalışma Rehberi. Editör: Muhittin Tayfur. Hatipoğlu Yayın Evi Ankara 2014. p: 325-380.

Fehrler S, Kosfeld M. Pro-social missions and worker motivation:An experimental study. Journal of Economic Behavior & Organization 2014; 100:99-110.

Ferecov R. İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerleme ve Uygulama. Yek-Production Matbaası Bakü, 2011. Erişim: www.qu.edu.az/downloads/publications/Rakif_Kitab_Designed.pdf Erişim Tarihi: 19.09.2019

Fleisher BM, Hu Y, Li H, Kim S. Economic transition, higher education and worker productivity in China. Journal of Development Economics 2011; 94:86-94.

Helvacı MA. Performans Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 2002;35(1-2):155-169.

Homayounfard H, Safakish G. A human resource evaluation toolkit for mega size industrial projects. Procedia - Social and Behavioral Sciences 2016;226:209-217.

Işığçok E. Performans Ölçümü, Yönetimi ve İstatistiksel Analizi. Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi 2008;7:1-22. Erişim: http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuekois/article/view/1023005302/1023004839 Erişim Tarihi: 19.09.2019.

İlleez AA, Güner M. Personel Performans Değerlendirme ve 360 Derece Performans Değerlendirme Yönetimi. Ege Üniversitesi Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi 2006;16(1):325-327.

Kara D. Performans Değerlendirme Yöntemi Olarak 360 Derece Geribildirim Sürecinin Orta Kademe Yöneticilerin İş Başarısına Olan Etkisi: 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. Doğuş Üniversitesi Dergisi 2010;11(1):87-97.

Kaya EN, Taş İE. Personel Yönetimi-İnsan Kaynakları Yönetimi Ayırımı. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yıl: 2015;5(1):21-28. Erişim: http://www.mulkiyedergi.org/ksuiibf/issue/view/5000013990 Erişim Tarihi: 19.09.2019

Kolesnikova J,Kamasheva A, Fakhrutdinova A. Higher Education Demands Of The Labor Market. Procedia-Social and Behavioral Sciences 2015; 191:1183-1186.

Lee MT, Raschke RL, St. Louis R.. Exploiting organizational culture: Configurations for value through knowledge worker's motivation. Journal of Business Research 2016; 69:5442-5447.

Liao KH, Huang IS. Impact of Vision, Strategy, and Human Resource on Nonprofit Organization Service Performance. Procedia - Social and Behavioral Sciences 2016;224:20- 27.

Lohmann J, Houlfort N, De Allegri M. Crowding out or no crowding out? A Self-Determination Theory approach to health worker motivation in performance-based Financing. Social Science & Medicine 2016; 169:1-8.

Lopes S, Chambel MJ. Motivations of temporary agency workers and context free well-being: Work engagement as a mediator. TÉKHNE- Review of Applied Management Studies 2014; 12:38-47.

Mert İS. Çalışanların Performans Değerlendirme Sisteminin Çıktı ve Engellerine Yönelik Algıları. Business and Economics Research Journal 2011;2(3): 87-108 ISSN: 1309-2448.

Mikhaylov F, Kolesnikova J, Salyakhov E. Current tendencies of the development of service of human resources management. Procedia - Social and Behavioral Sciences 2014;150:330- 335.

Muradova T. İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim ve Geliştirmenin Önemi.

Erişim: http://www.jhss-khazar.org/2009-12-2/INSAN%20KAYNAKLARI%20YONETIMINDE%20EGITIM%20VE%20GELISTIRMENIN%20ONEMI.pdf

Erişim Tarihi: 19.09.2019

Murtonen M, Olkinuora E, Palonen T, Hakkaraine K, Lehtinen E. Motivational orientations in work. International Journal of Educational Research 2008; 47:213-222

Ozolina-Ozola I. The impact of human resource management practices on employee Turnover. Procedia- Social and Behavioral Sciences 2014;156:223-226.

Özkul Özel H, Yurtsever D, Mutlu S. Temel Hemşirelik Uygulamalarına İlişkin Hizmet İçi Eğitimin Değerlendirilmesi. Okmeydanı Tıp Dergisi 2012;28(3):146-150. Doi:10.5222/otd.2012.146 Erişim: http://www.journalagent.com/okmeydanitip/pdfs/OTD-29484-RESEARCH_ARTICLE-OZKUL_OZEL.pdf Erişim Tarihi: 19.09.2019

Öztürk AT. İnsan Kaynakları Yönetiminde Performansa Dayalı Ücret ve Teşvik Sistemi Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi 2010;2(2):1-10. ISSN: 1309 -8039 (Online) Erişim: dergipark.ulakbim.gov.tr/oybd/article/download/5000145194/5000132534 Erişim Tarihi: 19.09.20

Özutku H, Çetinkaya M. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Firma Performansı Arasındaki İlişkide İçsel ve Dışsal Uyumun Moderatör Etkisi: Türk Otomotiv Sektöründe Bir Alan Araştırması. Ege Akademik Bakış / Ege Academıc Revıew 2012;12(3):351-36.

Paşaoğlu D, Tonus HZ. Strategic Importance of Human Resource Practices on Job Satisfaction in Private Hospitals. Procedia - Social and Behavioral Sciences 2014;150:394- 403.

Pehlivan B. İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerlendirmesi ve Maliye Bakanlığı Çalışanlarına Yönelik Bir Uygulama. Maliye Dergisi 2008; 154:171-187.

Saldamlı A. İnsan Kaynakları Yönetiminde Bilişim Teknolojisinin Kullanımına Yönelik Bir Araştırma:Tekirdağ Örneği. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2008; 13:239-263.

Shakerian H, Dehnavi HD, Ghanad SB. The implementation of the hybrid model SWOT-TOPSIS by fuzzy approach to evaluate and rank the human resources and business strategies in organizations (case study: road and urban development organization in Yazd). Procedia - Social and Behavioral Sciences 2016;230:307-316.

Şahin L. İnsan Kaynakları Yönetimi'nde Ücretlendirme Fonksiyonunun Analizi. Kamu-İş 2010;11(2):129- 164.

Tunçer P. Değişen İnsan Kaynakları Yönetimi Anlayışında Kariyer Yönetimi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2012;31(1):203-233.

Tunçer P. Örgütlerde Performans Değerlendirme ve Motivasyon. Sayıştay Dergisi 2013; 88:87-108.

Uygur A, Sümerli Sarıgüls. 360 Derece Performans Değerlendirme ve Geri Bildirim Sistemi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2015; 33:189-201.

Uysal Ş. Performans Yönetimi Sisteminin Tanımı, Tarihçesi, Amaç ve Temel Unsurlarına Genel Bir Bakış. Electronic Journal of Vocational Colleges 2015:32-39. Erişim: http://www.ejovoc.org/makaleler/ekim_2015/pdf/04.pdf Erişim Tarihi: 19.01.201

van Dijk FJ, Bubas M, Smits PB. Evaluation Studies on Education in Occupational Safety and Health: Inspiration for Developing Economies. Annals of Global Health. 2015;81(4):548-560.

Vardarlıer P. Strategic approach to human resources management during crisis. Procedia - Social and Behavioral Sciences 2016;235:463-472.

Vermeeren B, Steijn B, Tummers L, Lankhaar M, Poerstamper R, van Beek S. HRM and its effect on employee, organizational and financial outcomes in health care organizations Human Resources for Health 2014;1-9 Erişim: http://www.human-resources-health.com/content/12/1/35 Erişim Tarihi: 19.09.2019

Yarımkaya A. İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul Sanayi Odası Kalite ve Teknoloji İhtisas Kurulu (İSO-KATEK). ISO Yayın No: 2011/34 ISBN: 978-605-137-021-7 (BASILI) Sertifika No:19176© İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul Sanayi Odası, İstanbul 2011 Erişim:http://www.iso.org.tr/sites/1/upload/files/19-insan-kaynaklari-yonetimi-209.pdf Erişim Tarihi: 19.09.2019

Yavan Ö. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Firma Performansı. Akademik Bakış Dergisi. 2012; 32:1-20. ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Erişim: http://www.akademikbakis.org/eskisite/32/10.pdf Erişim Tarihi: 19.09.20

Zehir C, Gurol Y, Karabogac T, Kole M. Strategic Human Resource Management and Firm Performance: The Mediating Role of Entrepreneurial Orientation. Procedia - Social and Behavioral Sciences 2016;235:372-381.

BÖLÜM 6

MUTFAK VE YEMEKHANE PLANLAMASI VE YAPILANDIRILMASI

Arş. Gör. Dr. Semra NAVRUZ VARLI
Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

GİRİŞ

İstenen kalitede güvenli gıdaların üretilebilmesi öncelikle iyi bir hijyenik alt yapı ile sağlanır. Bir yiyeceğin satın alındıktan, servisine kadar geçen her aşamasının gerçekleştiği mutfak ve servis alanları, yiyeceğin güvenli bir şekilde tüketiciye ulaşmasında en önemli etkenlerden biridir. Yiyecek-içecek hizmeti veren kuruluşlar için hijyenik ve verimli bir mutfağın nasıl oluşturulabileceği esaslarını ortaya koymak, mutfak planlamanın temel amacıdır. İşletme tasarımı hem gıda güvenliği hem de çevre güvenliği mevzuatına uygun olmalıdır. Mutfak, herhangi bir toplu beslenme hizmetinin verilmesinde gıda üretim faaliyetlerinin ana merkezini oluşturur. Mutfak için ayrılan alan sadece yemek teçhizatına (araç ve gereçlerine) yönelik bir çalışma yeri olarak değil, aynı zamanda farklı eğitim düzeylerinden ve farklı kültürlerden gelen personel için bir sosyal etkileşim alanı olarak tasarlanmalıdır.

Mutfak planlama; mutfağın temel amacını gerçekleştirmeye yönelik çalışmaları kapsamalıdır. Mutfağın en temel amacı, kaliteli, hijyenik ve düşük maliyetli yemek üretimidir. Mutfak planlaması ise bu amacın gerçekleştirilmesine, iş akışını düzenlemesi ve personele rahat çalışma ortamını sağlanması yoluyla katkıda bulunmaktadır.

Mutfak planlama ve tasarımı multidisipliner bir konudur. Genel olarak düşünüldüğünde tek bir meslek grubunun etkili ve yeterli bir tasarımı planlamak için gerekli bilgi ve tecrübeye sahip olması beklenemez. Bu nedenle yiyecek ve içecek hizmeti veren kurumlarda yeniden yapılandırma ve/veya yeni mutfak planlama amacıyla mutlaka bir tasarım/planlama ekibi kurulmalıdır.

KAYNAKLAR

Aktaş A, Özdemir B. Otel işletmelerinde Mutfak Yönetimi. Detay yayıncılık. 3. Baskı. Ankara, 2012.

Bilici S. Ergonomik Tasarım ve Mutfak Mimarisi. Toplu Beslenme Hizmetleri: Sorunlar ve Güncel Yaklaşımlar. Türkiye Klinikleri Beslenme ve Diyetetik(Özel). Nisan 2020. Online ISBN: 978-625-401-019-4

Bilici S. Toplu Beslenme Sistemlerinde Mutfak Tasarımı: Hijyenik Mutfak Mimarisi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Toplu Beslenme Sistemleri Sempozyumu: Sorunlar ve Çözümler. Gaziantep, 2019.

Birchfield JC. Design and Layout of Foodservice Facilities. Third edition. New Jersey, 2008. ISBN 978-0-471-69963-7.

Design and Maintenance Guide 18 (DMG 18). Design of catering facilities. Norwich, 2012. ISBN 0 11 772927 2.

European Hygienic Engineering and Design Group (EHEDG). Hygienic Design Principles for Food Factories. EHEDG Guidelines, Document No: 44, European Hygienic Engineering and Design Group, Frankfurt, Germany, 2014.

Müftügil N. Hijyenik Mutfak Tasarımı ve Modernizasyonu. Türkiye Klinikleri J Nutr Diet-Special Topics. 2016;2(3):2.

Özer B. Gıda sanayindeki hijyenik öncelikler. 12. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi (Bildiri). 8-11 Nisan, İzmir, 2015.

Payne-Palacio J, Theis M. Foodservice Management Principles and Practices. Facilities planning and disign (Chapter 10). Twelft edition. ISBN 13: 978-0-13-512216-7.

VDI 2052:2006:Ventilation Equipment For Kitchens. Verlag Des Vereins Deutscher Ingen.

Sprenger RA. Hygiene for Management. A text for food hygiene cources. Eight Edition. Highfield Publications, London, 1998.

TSE, Nisan 1985, TS 4256, Mutfak Donanımı-Koordinasyon Boyutları, Ankara.

TSE, Kasım 2006, TS 8985, İş yerleri-Yemek Fabrikaları-Toplu yemek mutfakları ve yemek servisleri-Genel Kurallar, Ankara.

TSE (Ocak 1999). TS 8357, Halka veya Müşterilere Açık Tuvaletler (WC'ler) Sınıflandırma ve Genel Kurallar. Ankara.

Uluçay A. Askeri Mutfaklarda Ergonomi, T.C. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Levazım Maliye Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, 2000'li yıllarda TSK'nde Beslenme ve Kontrol Sistemleri Sempozyumu. İstanbul. 1999.

BÖLÜM 7

EKİPMAN YÖNETİMİ

Dr. Dyt. Elif İNAN EROĞLU
Prof. Dr. Aylin AYAZ

EKİPMAN SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Toplu beslenme servisi yöneticisinin görevlerinden biri olan mutfak ekipmanlarının seçimi işletmenin başarısını veya başarısızlığını belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Yöneticinin ekipman seçimindeki rolü yeni bir toplu beslenme servisi tesisi için gerekli olan ekipman alımının planlanmasından mevcut tesis için yenilenme sürecinde ekipman değiştirilmesi için seçimler yapmaya kadar değişebilir. Toplu beslenme hizmeti veren kurumlardaki birçok faktör ekipman seçimini etkilemektedir ve ekipman seçimi görevi oldukça karmaşık bir süreçtir.

Ekipman seçimi sürecinde toplu beslenme servisi yöneticilerinin atacağı ilk adım ekipman yönünden kendi hedeflerini ve ihtiyaçlarını tanımlamaktır. Günümüzün ekonomik koşullarında bazı ortak hedefler/ihtiyaçlar şu şekildedir:

1. Müşteri servisini iyileştirmek ve artan talepleri karşılamak,
2. Besin kalitesini iyileştirmek ve tutarlılığın sürekliliğini sağlamak,
3. İş gücü maliyetini düşürmek ve satışları arttırmak amacıyla iş verimini arttırmak,
4. Çevreye olan etkileri azaltmaktır.

Toplu beslenme servisi yapan kurumlar için akılcı ekipman seçimi ancak kurumun kendi özel durumuna ilişkin tüm faktörlerin değerlendirilmesi sonucu yapılabilir. Ekipmanlar farklı şekillerde, materyalde, boyutta ve geniş maliyet aralığında bulunabilirler. Fakat sadece kurumun belirli ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olan ekipmanlar ile verimli çalışmaya katkıda bulunan ekipmanlar satın alınmalıdır. Ekipman alımı farklı zaman ve koşullarda yapılabilir.

KAYNAKLAR

Akıncı A, Akbulut H, Yılmaz F. Floropolimer (Teflon) Kaplamaların Yapı ve Özellikleri. TMMOB Metalurji Mühendisleri Odası Dergisi. 2003;133:53-59.

Baden-Powell C. Architect's Pocket Book of Kitchen Design. 1st ed. Oxford, Elseiver; 2005.

Bradley EL, Castle L. Residues of food contact materials. In: Nollet LML, Toldra F, editors. Handbook of Seafood and Seafood Products Analysis. 1st ed. Boca Raton: CRC Press; 2009. p. 851-870.

Conti ME. Heavy metals in food packagings. In: Szefer P, Nriagu JO, editors. Mineral Components In Foods. 1st ed. Boca Raton: CRC Press; 2006. p. 339-362.

Council of Europe. Guidelines on Metals and Alloys Used as Food Contact Materials, Technical Report. Strasbourg; 2002.

Council of Europe, Committee of Experts on Materials Coming into Contact with Food Policy Statement Concerning Silicones Used for food Contact Applications, 2004.

Crisponi G, Fanni D, Gerosa C, Nemolato S, Nurchi VM, Crespo-Alonso M, Lachowicz JI, Faa G. The meaning of aluminium exposure on human health and aluminium-related diseases. BioMol Concepts 2013;4(1):77-87.

Dalipi R, Borgese L, Casaroli A, Boniardi M, Fittschen U, Tsuji K, Depero LE. Study of metal release from stainless steels in simulated food contact by means of total reflectio X-ray fluorescence. J Food Eng 2016;173:85-91.

Demont M, Boutakhrit K, Fekete V, Bolle F, Van Loco J. Migration of 18 trace elements from ceramic food contact material: Influence of pigment, pH, nature of acid and temperature.

Domingo JL. Reproductive and Developmental Toxicity of Aluminium: A Review. Neurotoxicol Teratol 1995;17:515-521. Food Chem Toxicol 2012;50(3-4):734-743.

Domingo JL. Health Risks of Dietary Exposure to Perfluorinated Compounds. Environment International. 2012;40:187-95.

Driscoll RH, Rahman MS. Types of packaging materials used for foods. In: Rahman MS, editor. Handbook of Food Preservation. 2nd ed. Boca Raton: CRC Press; 2007. p.917-938.

Drummond KE, Brefere LM. Healthy Menus and Recipes. Nutrition for Food Service and Culinary Professionals. 6th ed. New Jersey, Wiley; 2007. p. 329-381.

EEC. Council Directive No. 1935/2004/EEC of 27 October 2004 on materials and articles intended to come into contact with food and repealing Directives 80/590/ECC and 89/109/ECC. Off J Eur Commun L338, 13 November 2004, p 4.

Elskens M, Vloeberghs D, Elsen LV, Baeyens W, Goeyens L. Multiple testing of food contact materilas: A predictive algorithm for assessing the global migration from silicone moulds. Talanta 2012;99-161-166.

European Commission. Food Contact Materials – Specific provisions for materials other than plastics – implementing measure. 2012.

FDA Food Code 2009: Chapter 4 – Equipment, Utensils & Linens. Available at: http://www.fda.gov/Food/GuidanceRegulation/RetailFoodProtection/FoodCode/ucm188064.htm Accessed: April 12, 2016.

Garcia CC, Moragas GS, Nordqvist D. Food contact materials. In: Motarjemi Y, Lelieveld H, editors. Food Safety Management.1st ed. Oxford: Academic Press; 2014. p.397-419.

Gisslen W. Baking and Pastry Equipment. Professional Baking. 6th ed. New Jersey, Wiley; 2013. p. 41-55.

Gisslen W. The Food-Service Industry. Professional Cooking. 7th ed. New Jersey, Wiley; 2011. p. 1-15.

Gisslen W. Tools and Euipment. Professional Cooking. 7th ed. New Jersey, Wiley; 2011. p. 41-63.

Halden RU. Plastics and Health Risks. Annual Reviews. 2010;31:179-94.

IARC IARC Monographs on the Evaluation of Carcinogenic Risks to Humans. World Health Organization, International Agency for Research on Cancer, 1999; 73, p.329-338. Available at: http://monographs.iarc.fr/ENG/Monographs/vol73/mono73.pdf, Accessed: April 12, 2016.

Italian National Association of Dietitians. Guide For Choosing Materials For Cooking Foods. Rome; 2014. Available at: http://www.ballarini.it/pdf/guide_for_choosing_materials_for_cooking_food.pdf Accessed: April 12, 2016.

JECFA. Safety evaluation of certain food additives / prepared by the Seventy-fourth meeting of the Joint FAO/WHO Expert Committee on Food Additives (JEFCA). WHO food additives series; 65, 2012. Available at: http://whqlibdoc.who.int/publications/2012/9789241660655_eng.pdf Accessed: April 12, 2016.

Katsigris C, Thomas C. Design and Equipment for Restaurants and Foodservice. 3rd ed. New Jersey, Wiley; 2009.

Kim YT, Min B, Kim KW. General Characteristics of Packaging Materials for Food System. In: Han JH, editor. Innovations in Food Packaging. 2nd ed. Oxford, Academic Press; 2014. p. 13-35.

Klein GI. Aluminum: New Recognition of an Old Problem. Curr Opin Pharmacol 2005;5:637-640.

Krewski D, Yokel RA, Nieboer E, Borchelt D, Cohen J, Harry J, Kacew S, Lindsay J, Mahfouz AM, Rondeau V. Human health risk assessment for aluminium, aluminium oxide, and aluminium hydroxide. J Toxicol Environ 2007;10:1-269.

Krochta JM. Food Packaging. In: Heldman DR, Lund DB, editors. Handbook of Food Engineering. 2nd ed. Boca Raton, CRC Press; 2006. p. 847-929.

Lewan M, Partington E. Food processing equipment construction materials. In: Lelieveld HLM, Holah J, Napper D. editors. Hygiene in Food Processing. 2nd ed. Cambridge: Woodhead Publishing; 2014. p. 142-54.

Lopez-Gomez A, Barbosa-Canovas GV. Materials for construction of food equipment. Food Plant Design. 1st ed. Boca Raton, CRC Press; 2005. p. 299-314.

Marcus JB. Culinary Arts Basics: Healthy Cooking Fundamentals. Culinary Nutrition: The Science and Practice of Healthy Cooking. 1st ed. Oxford, Academic Press; p. 99-149.

Minister of Health, Canada. The Safe Use of Cookware. Ottowa; 2006. Available at: http://laboratorios.cetesb.sp.gov.br/wpcontent/uploads/sites/47/2013/11/utensilios_de_cozinha_ingles.pdf Accessed: April 12, 2016.

Muncke J. Hazards of Food Contact Material Food Packaging Contaminants. In: Motarjemi Y. editor. Encylopedia of Food Safety. 1st ed. Oxford, Academic Press; 2014. p. 430-437.

Murray AN. Food Safety Assurance Systems Hygienic Design of Equipment. In: Motarjemi Y. editor. Encylopedia of Food Safety. 1st ed. Oxford, Academic Press; 2014. p. 188-188.

National Food Service Management Institute. Equipment Purchasing and Facility Design for School Nutrition Programs, 2009. Available at: http://www.nfsmi.org/documentlibraryfiles/pdf/20090312115009.pdf Accessed: April 12, 2016.

Net S, Sempere R, Delmont A, Paluselli A, Ouddane B. Occurrence, fate, behavior and ecotoxicological state of phthalates in different environmental matrices. Environ Sci Technol 2015;49(7):4019-4035.

Nordic Council of Ministers. Food Contact Materials. Copenhagen; 2008. Available at: http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:700845/FULLTEXT01.pdf Accessed: April 12, 2016.

NSF International Standard / American National Standard for Food Equipment, 2012. Available at: http://www.nsf.org/newsroom_pdf/NSF_2-2012_-_watermarked.pdf Accessed: April 12, 2016.

Payne J, Theis PM. Facilities Planning and Design. Foodservice Management Principles and Practices. London, Pearson; 2014. p. 259-307.

Payne J, Theis PM. Equipment and Furnishings. Foodservice Management Principles and Practices. London, Pearson; 2014. p. 307-335.

Reynolds D, McClusky KW. Facilities Planning, Design and Equipment. Food Service Management Fundamentals. 1st ed. New Jersey, Wiley; 2013. p. 113-133.

Sakae Y, Shigeo K, Akihiro O, Akira I. Demonstration of Aluminum in Amyloid Fibers in the Cores of Senile Plaques in the Brains of Patients with Alzheimer's Disease. J Inorg Biochem. 2009;103(11):1579-1584.

Steenland K, Fletcher T, Savitz DA. Epidemiologic Evidence on the Health Effects of Perfluorooctanoic Acid (PFOA). Environmental Health Perspectives 2010;118(8):1100-08.

Talbot D, Talbot J. Stainless Steel. Corrosion Science and Technology. 1st ed. CRC Press; 1998.

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Toplu Tüketim Yerleri İçin Hijyen Esasları ve İyi Uygulama Klavuzu. Erişim: http://www.tesk.org.tr/tr/calisma/gida/toplutuketimhijyen.pdf. Erişim Tarihi: 12 Nisan 2016.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Gıda ile Temas Eden Plastik Madde ve Malzemeler Tebliği (Tebliğ No: 2019/44). Erişim tarihi: 7 Ocak 2021.

Vargel C. Food industry. Corrosion of Aluminium. 1st ed. Oxford, Elseiver; 2004. p.579-585.

William Angliss Institute, Commonwealth of Australia. Use Food Preperation Equipment. Melbourne; 2013. Available at: http://www.angliss.edu.au/documents/145-sithccc101-food-preparation-lw-1/file Accessed: April 12, 2016.

BÖLÜM 8

MENÜ YÖNETİM VE DENETİMİ

Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

MENÜ KAVRAMI VE TARİHÇESİ

Menü; toplu beslenme sistemlerinde servis edilen yemeklerin listesidir ve tüketici ile kuruluşların beslenme servisi örgütleri arasında iletişimi sağlayan önemli bir araçtır. Bir başka ifade ile menü; tüketicilerin gereksinim ve/ veya talepleri doğrultusunda, tasarlanan yiyecek ve içeceklerin bir planıdır. Genellikle menü planlama ve geliştirme yöneticiler tarafından ihmal edilen ve önemsenmeyen bir konudur. Oysaki menüler, yiyecek-içecek organizasyonlarında proseslerin başlangıcını oluşturan en önemli süreçtir.

Menü kelimesi Fransızcadan dilimize geçmiş, sözlük anlamı detay, ayrıntı demektir. Herhangi bir bütünü meydana getiren parçacıklar, bölümler, alt bölümler menü olarak ifade edilir. Menü, herhangi bir konu hakkında ana başlıkların, bu başlıklar altında incelenen alt başlıklar ve diğer ayrıntıların bir sistem dâhilinde dizilmiş halidir. Gastronomide menü değişik anlamlarda kullanılmaktadır: Yiyeceklerin özelliklerine göre gruplar halinde toplanmaları ve servis sırasına göre dizilmeleridir. Bir başka tanımlama ile menü; günün herhangi bir öğününde veya herhangi bir sebeple düzenlenen yemekte belli bir sıra dâhilinde servis edilecek, birbirleriyle uyumlu yemekler grubudur. Bir öğle yemeğinde servis edilecek, usulüne uygun olarak hazırlanıp dizilmiş yemekler grubu, o öğünün menüsünü meydana getirir.

Menünün tarihçesi çok eski çağlara dayanır. Eski çağlarda bile insanlar yiyeceklerini bir sıraya dizmişler ve öyle servis etmişlerdir. Eski Roma'da menü sözlü olarak duyurulur, hatta ziyafetlerde teşrifatçı başı denilen bir görevli misafirleri karşılayıp salona alır, servis başlarken yüksek sesle bağırarak hangi yemeğin servis edileceğini bildirirmiş. Bu iş her yemeğin ve içeceğin servisinden önce tekrarlanır, böylece menü misafirlere duyurulurmuş. İlk yazılı menüyü 1541 yılında Brunswick Dükü Sir Henry hazırlamıştır. İlk kez 1541 yılında Brunswick Dükü Henry'ye uzun bir listeye bakarken, neye baktığı sorulduğunda "bu liste bir çeşit yemek programıdır ve bu sayede hangi yemeğin servis edileceğini anlıyor ve isteğime göre seçim yapabiliyorum" demiş ve böylelikle menünün ilk tanımını yapmıştır. Başlangıçta bir tabela şeklinde hazırlanan menüler yemek salonu dışında bir yere asılmıştır. Yemeğe gelenler daha içeriye girmeden menüyü inceleme imkânı bulmuşlardır. Daha sonraları menü salon içinde çeşitli yerlere asılmaya başlanmıştır. Günümüzde de bu usul küçük işletmelerde halen uygulanmaktadır. Günümüzde yaşanan gelişmeler ile menüler, müşteri ilgisini çeken ve stratejik olarak planlanan menü kartları ile duyurulmaktadır.

Menü planlama TBS süreçlerindeki tüm aktivitelerin başlangıç ve kontrol noktasını oluşturur. Toplu beslenme hizmet sürecinde doğru bir başlangıç ve devamlılığın sağlanması, gerekli kontrollerin yapılabilmesi için nitelikli menülerin planlanması son derece önemlidir. Menü planlama; toplu beslenme diyetisyeninin hizmet verilen grubun enerji ve besin öğesi gereksinimlerini göz önünde bulundurarak beslenme alışkanlıkları ve beklentileri doğrultusunda servis edilecek yiyecek ve içecekleri bir plan dâhilinde liste halinde oluşturma sürecidir. İşletmede çalışan yönetici ve personele göre ise menü; işletmenin her aşamasını kontrol altında tutan bir üretim planıdır.

KAYNAKLAR

Arslan P. ve Rakıcıoğlu N. Beslenme Risk Taraması ve Yaşlı Beslenmesi. Yaşlılık Gerçeği GEBAM Yayını. Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, Ankara, 2004.

Türkiye Beslenme Rehberi (TÜBER). TC Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015.

Baysal A. Beslenme. 9. baskı. Hatipoğlu Yayınevi. Ankara, 2002.

Baysal A., Küçükaslan N. Beslenme İlkeleri ve Menü Planlaması. Ekin Basım Yayın Dağıtım, 3.Baskı, Ankara, 2009.

Baysal, A., Merdol, T.K.: Toplu Beslenme Yapılan Kurumlar İçin Yemek Planlama Kuralları ve Yıllık Listeleri, Hatipoğlu Yayınevi. Ankara, 1994.

Beyhan Y, Ciğerim N: Toplu Beslenme Sistemlerinde Menü Yönetim ve Denetimi, Kök Yayıncılık. Ankara 1995.

Bilici S, Köksal E. Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Yayın No.915, Ankara 2013

Bilici S. Yer Altı Maden İşçilerinde Beslenme Alışkanlıkları ve Enerji Gereksinimlerinin Belirlenmesi. H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Şanlıer N, Bilici S, Köksal E. Pansiyonlu Okullar İçin Beslenme Hizmetleri Rehberi, MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016.

Kamp BJ, Wellman NS. ve Russell C. Position of the American Dietetic Association, American Society for Nutrition, and Society for Nutrition Education: Food and nutrition programs for community-residing older adults. Journal of Nutrition Education and Behavior 2010;42, 72-82.

Kim K, Kim M. ve Lee KE. Assessment of foodservice quality and identification of improvement strategies using hospital foodservice quality model. Nutrition Research and Practice 2010;4(2), 163-172.

Vikstedt T, Suominen MH, Joki A, Muurinena S, Soini H. ve Pitkala KH. Nutritional status, energy, protein and micronutrient intake of older service house residents. Journal of the American Medical Directors Association 2011;12(4), 302-307.

Wu SJ, Pan WH, Yen NH. ve Chang HY. Trends in nutrient and dietary intake among adults and elderly: From NAHSIT 1993-1996 to 2005-2008. Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition, 2011;20(2), 251-265.

Ersoy G.: Sporcu Beslenmesinde Yeni Görüşler. Bilim ve Teknik Dergisi;21:48, 1988.

Cummings N.: Providing Meals For Athletic Groups. Clinical Sports Nutrition. The Mcgraw-Hill Companies, Australia, 2000;727.

Young M, Fricker P.: Medical And Nutritional Issues For The Traveling Athlete. Clinical Sports Nutrition, The Mcgraw-Hill Companies. Australia,2000;702.

Ediz A, Yağdıran Y. Hedef Programlama Tekniği ile Menü Planlaması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 11 / 1 2009; 45-74.

Gisslen, W. (2004). Essentials Of Professional Cooking. New Jersey: John Wiley & Sons Incorporated.

Kotschevar L.D., Wıthrow D. Management By Menu. John Wiley & Sons, Inc. 2008.

Ordövr ve Mezeler. MEGEP Yiyecek ve İçecek Hizmetleri, Ankara, 2006.

Aksoydan, E. Yaşlılık ve Beslenme. Burgaz Matbaası. Ankara, 2005.

Erdil, F., Çelik, S.Ş., Baybuğa, M.S., Yaşlılık ve Hemşirelik Hizmetleri, Yaşlılık Gerçeği, Gebam, Ankara, 2 Cousins, J, Foskett,D, Shortt,D.: Food and Beverage Management Longman Ltd, England,1995.

Rakıcıoğlu N., Yaşlılıkta Beslenme 2010, Ankara

Edfors.E, Westergen A., Home-living elderly people's views on food and meals, Journal of Aging Research 2012; 721291:19

Tiftik S., Kayış A., İnanır İ., Yaşlı Bireylerde Sistemsel Değişikliler, Hastalıklar ve Hemşirenin Rolü, 2012, İstanbul

P.C. Goeminne et al. Higher food intake and appreciation with a new food delivery system in a Belgian hospital. Meals on Wheels, a bedside meal approach, A prospective cohort trial. Appetite 2012; 59: 108–116

Kuperberg, K., Mager, D. ve Dello, S. Transformation to room service food delivery in a pediatric health care facility. Canadian Journal of Dietetic Practice and Research 2009; 70: 200–203.

Melanie R et al. Current and future practices in hospital foodservice. J Am Diet Assoc. 2000; 100: 76-80.

Fernández-Martínez B et al. Predictors of patient satisfaction with the food services in a public hospital in Madrid. 2013; 28(3): 155-62.

Bayar, İ.E. Kamu Hastanelerinde Tedarik Zinciri Yönetimi ve Örnek Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İsletme Anabilim Dalı Hastane ve Sağlık Kuruluşları Yönetimi Programı Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Şahin, H., Budak, N., Çiçek, B., Gök, B. Hastaların Özel Diyet Uygulama ve Hastane Yemek Hizmetlerinden Memnuniyet Durumları. J Nutr and Diet 34(2):9-16/2006.

Almdal, T. et al. Food Production and Wastage in Relation to Nutritional Intake in a General District Hospital Wastage is not Reduced by Training The Staff. Clin Nutr 2003;22:47-51.

Schenker, S. Better Hospital Food. Nutrition Bulletin, 2001: 26(3);195.

Rızaoğlu B., Hançer M. Menü ve Yönetim, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005.

Altınel H. Menü Yönetimi ve Menü Planlama. Detay Yayıncılık, Ankara, 2011.

Konopka P. Spor Beslenmesi, (Çeviri: Hale Harputluoğlu), Bağırgan Yayınevi, Ankara 2000.

Young M, Fricker P.: Medical And Nutritional Issues For The Traveling Athlete. Clinical Sports Nutrition, The Mcgraw-Hill Companies. Australia,2000:702.

Pelly F., O'connor H., Denyer G., Caterson I. Catering Fort He Athletes Village At The Sydney 2000 Olympic Games: The Role Of Sports Dietitians. International Journal Of Sport Nutrition And Exercise Metabolism. 19: 340-354, 2009.

Burkhart S.J., Pelly E.F. Atletes' Opinions Of Food Provision At The 2010 Delhi Commonwealth Games: The Influence Of Culture And Sport. International Journal Of Sport And Exercise Metabolism. 23:11-23, 2013.

Clark N., Coleman C., Figure K., Mailhot T., Zeigler J. Food For Trans-Atlantic Rowers: A Menu Planning Model And Case Study. International Journal of Sport Nutrition and Exercise Metabolism, 13: 227-242, 2003.

Körpeli S., Şahin B., Eren T.: Hedef Programlama İle Menü Planlaması: Bir Örnek Uygulama. Sosyal Bilimler. 2(1):121-142, 2012.

Tamara D, Christina YH, Mary TB, Lynn DS. Consumer awareness of fast-food calorie information in New York City after implementation of a menu labeling regulation. Am J Public Health 2010;100:2520–2525.

Driskell J, Schake M, Detter H. Using nutrition labeling as a potential tool for changing eating habits of university dining hall patrons. J Am Diet Assoc 2008;108(12):2071–2076.

Burton S, Creyer EH, Kees J, Huggins K. Attacking the obesity epidemic:the potential health benefits of providing nutrition information in restaurants. Am J Public Health. 2006;96:1669–1675.

Tandon PS, Wright J, Zhou C, Rogers CB, Christakis AD. Nutrition menu labeling may lead to lower-calorie restaurant meal choices for children. Pediatrics 2010;125:244–248.

Toplu Beslenme Sistemleri (Toplu Tüketim Yerleri) İçin Ulusal Menü Planlama ve Uygulama Rehberi (Edit: Beyhan Y., Bilici S., Kızıl M.), T.C Sağlık Bakanlığı, ISBN: 978-975-590-776-5 Yayın No:1184, Ankara 2020.

Roberto CA, Larsen PD, Agnew H, Baik JA, Brownell. Evaluating the impact of menu labeling on food choices and intake. Am J Public Health 2010;100:312–318.

Wethwerilt, H., Dağlı, M., Bilgisayarla Menü Planlaması, Tübitak Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü, 117, 1988.

Sağlam K., Gümüş T. Yazılı, Görsel ve Sosyal Medyada Gıda İle İlgili Bilgi Kirliliğinin Halkın Gıda Tercihi Üzerine Etkileri. Gıda (2019) 44 (1): 153-162 Doi: 10.15237/Gida.Gd18108.

BÖLÜM 9

SATIN ALMA YÖNETİMİ

Prof. Dr. Muhittin TAYFUR

Satın alma; araştırma, seçim, satın alma, teslim alma/kabul etme, depolama, malzeme ve ürünlerin kuruluş politikasına göre son kullanımını, tüm bu işlemlerin bir fonksiyonu olarak tanımlanabilir. Satın almayı yapacak personel sadece satın almadan sorumlu değildir. Ayrıca bu ürünleri kabul etme ve teslim alma, depolama bütün ürünlerin kullanılma amaçları konusunda satın alınan malzemeler ve ürünlerden sorumludur. Kuruluşların çoğunluğunda bu görev tedarik başlığı altında mali birimin bir fonksiyonu olarak çalışabilir.

KAYNAKLAR

4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu PPT sunumu. S. Bahadır Kadron, Genel Sekreter Yardımcısı (Erişim adresi: https://docplayer.biz tr/8473967-4734-sayili-kamu-ihale-kanunu-s-bahadir-kadron-genel-sekreter-yardimcisi. html).

Acımış, D. 1996. Ankara'da Toplu Beslenme Yapılan Kurumlarda Uygulanmakta olanmönülerin Değerlendirilmesi. Bilim Uzmanlığı Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Aktaş A. Ağırlama Hizmet İşletmelerinde Yiyecek ve İçecek Yönetimi. Detay Yayıncılık, Ankara, 2011.

Atlı A. Yemek Sanayicilerinin Sektörde Yasadığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri. VI. Uluslararası Beslenme ve Diyetetik Kongresi, 169-171 s., Antalya, 2008.

Bilici S. Teknik ve İdari Şartnameler Nedir? Nasıl Hazırlanır? (Erişim adresi: http://docplayer.biz. tr/1259457-Teknik-ve-idari-sartnameler-nedir-nasil-hazirlanir-doc-dr-saniye-bilici.html)

Dağ A. Toplu Beslenme Yapılan Kurum Mönülerinde Yer Alan Yemek Tarifelerinin Standartlaştırılması Besin Değerlerinin Hesaplanması ve Maliyet Analizlerinin Yapılması, Hacettepe Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Programı, Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Davis B, Lockwood A, Alcott P, Pantelidis IS. Food and Beverage Management, Fourth Edition, Elsevier and Butterworth-Heinemann, Amsterdam,2008.

Ercan A. Diyetisyen ve Toplu Beslenme Sistemleri. In: Diyetisyenin Çalışma Rehberi, Editör: Muhittin Tayfur, Bölüm 16, Sayfa 325-380, Hatiboğlu Basım ve Yayım San Tic Ltd Şti, Hatiboğlu Yayınları 172, Beslenme ve Diyetetik Dizisi 09, Ankara, 2014.

Göbel P. Yiyecek Hizmeti Veren İşletmeler ve Tedarikçi Firmalarda Besin Güvenliği Uygulamaları. Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Gök G. Kurumlarda Mönü Planlaması Aşamasında Besin Ögelerinin ve Maliyetin Hesaplanmasında Bilgisayar Programının Katkıları. Hacettepe Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Programı Toplu Beslenme Sistemleri Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

Gökdemir A. Mutfak Hizmetleri Yönetimi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2003. (Erişim adresi: https://www.ekap.com/pazarlik_usulu_ ihale/)

Kamu İdarelerinde Doğrudan Temin Yöntemi, Ramazan Sener (Erişim adresi: http:// docplayer.biz.tr/2770128-Ramazan-sener-rsener-comu-edu-tr-canakkale-onsekiz-mart-universitesi-mali-hizmetler-uzmani. html)

Keskin H. Kurum Beslenme Servisinde Yiyeceklerin Satın Alınması ve Depolanması. Toplu Beslenme Yapılan Kurumlarda Yönetim ve Organizasyon. Türkiye Diyetisyenler Derneği Hizmet İçi Semineri, Derleyenler: A Ünlü, M Mercanlıgil, S Başoğlu, sayfa 48-50, Bilimsel Tıp Yayınevi, Ankara,1998.

Kivela JJ. Purchasing for the Hospitality Industry. Edward Arnold Pty Ltd., Victoria, 1989.

Marancı B. Yemek Hizmet Alımı İhale Dokümanları İle Uyuşmazlık Kararlarının İncelenerek Yaklaşık Maliyeti Etkileyen Unsurların Tespiti ve Bilgisayarla Yemek İhale Hazırlık Yöntemi Geliştirme (TPAO Örneği), Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi, Beslenme Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Payne-Palacio J, Theis M. Foodservice Management Principles And Practices, Twelfth Edition, Prentice Hall, Boston,USA, 2012.

Puckett RP. Food Service Manual for Health Care Institutions, Third Edition, Jossey-Bass, San Fransisco, USA, 2004.

Sökmen A. Yiyecek ve İçecek Yönetimi, Detay Yayıncılık. Ankara, 2003.

Tayfur M. Yiyecek Satın Alma ve Depolama. Toplu Beslenme Yapılan Kurumlarda Yönetim ve Organizasyon. Türkiye Diyetisyenler Derneği Hizmet İçi Semineri, Derleyenler: A Ünlü, M Mercanlıgil, S Başoğlu, sayfa 34-47, Bilimsel Tıp Yayınevi, Ankara,1998.

Tayfur M. Mutfak ve Yemekhanelerin Modernizasyonu, Araç-Gereç Teknolojisi. Toplu Beslenme Sistemleri Sempozyumu Konuşma ve Bildiri Özetleri Kitabı, 3-6 Haziran Girne- Kıbrıs, sayfa 70-71, 2010.

Türksoy A. Yiyecek ve içecek işletmeleri Yönetimi, Turhan Kitabevi Yayınları Ankara, 2007.

Urhan M, Tayfur M. Toplu Beslenmede Kaliteyi Sağlamada Yiyecek Tedarik Etme/Satın Alma Stratejileri. Türkiye Klinikleri: Beslenme ve Diyetetik Özel Konular, Editör: Prof.Dr. Yasemin Beyhan,Toplu Beslenme Hizmetleri: Sorunlar ve Güncel Yaklaşımlar, 2020. p.32-8.

BÖLÜM 10

HAMMADDE SEÇİMİ VE KABUL KRİTERLERİ

Öğr. Gör. Selen KÖKSAL KÖSEOĞLU
Prof. Dr. Murat BAŞ

HAMMADDE KONTROLÜNÜN SAĞLADIĞI AVANTAJLAR

Ürün seçimi (yiyecek, servis ve mutfak ekipmanları) tüketicinin beklentilerini karşılamada, yiyecek hazırlama ilkelerine uymada ve sağlıklı bir yiyecek-içecek hizmeti operasyonu için kritik bir faktördür.

HAMMADDE KONTROLÜNDE KULLANILAN KALİTE STANDARTLARI

Menü bir kez planlandığında, ürün belirli menü çevresinden seçilmelidir. Kaliteli yiyecek kaynaklarının, ürünün tasarlanmış amacı için kullanılması gerekmektedir. Daha sonra yiyecek standartları belirli bir ürün için özellikleri tanımlamak ve ürünün derecesi gibi kalite referanslarını sağlamak amacıyla geliştirilmektedir. Amerika Birlşik Devletleri Tarım Departmanı (USDA) et, tavuk ürünleri, yumurtalar, süt ürünleri, meyveler, sebzeler ve kabuklu yemişler için kalite standartlarını belirler. Ülkemizde yiyecek ve içeceklerle ilgili standartlar Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından belirlenmiştir.

Tedarik sistem modelinde, ilk süreç tedariktir (Şekil 1). Sistemin ve alt sistemlerin tüm basamaklarında sürekli geri bildirim olmalıdır. Tedarik, dönüşüm sisteminde ikinci alt sistem olan üretim alt sistemi için gerekli yiyecek, donanım ve ekipmanların güvenliğini sağlayıcı olarak tanımlanmaktadır. Tedarik ayrıca tüm kuralları, düzenlemeleri ve etik tanımlamaları içerir. Bunlar; yapılandırılmış bütçe, kayıt tutma, tüketicinin ihtiyaçlarını ve isteklerini (çıktıları) karşılamaya yardım etmek için ürünlerin güvenliğini sağlamadır.

KAYNAKLAR

Briggs, R. (2000). *Food Purchasing and Preparation (paperback)*. London: Continuum Publishing.

Brown, D. R. (2005). *The Food Managers Guide to Creative Cost Cutting*. Ocala, Florida: Atlantic Publishing.

Davis, B. and Lockwood, A. (1994). *Food and Beverage Management – A Selection of Readings* . Oxford: Butterworth-Heinemann.

Feinstein, A. H. and Stefanelli, J. M. (2005). *Purchasing: Selection and Procurement for the Hospitality Industry*, 6th edn., Hoboken, NJ: John Wiley Inc.

Mintel, (2006). *Intelligence Report Champagne and Sparkling Wine March 2006* Mintel International Group Limited.

Stevens, J. (1987). *Measuring Purchasing Performance*. London: Business Books.

Cranage, D. (2003). Practical time series forecasting for the hospitality manager. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 15(2), 86–93.

Harris, P. and Mongiello, M. (2006). *Accounting and Financial Management: Developments in the International Hospitality Industry*. London: Elsevier.

Kwong, L. Y. (2005). The application of menu engineering and design in Asian restaurants. *International Journal of Hospitality Management*, 24(1), 91–106.

Mayer, K. and Raab, C. (2007). Menu engineering and activity- based costing – Can they work together in a restaurant?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 19(1), 43–52.

Sanders, E., Hill, T. & Faria, D. (2007). *Understanding Foodservice Cost Control: An Operational Text for Food, Beverage, and Labor Costs*. NJ: Prentice Hall.

Bates, D. (2004). Pleasure reading: Menus should be designed to market the restaurant, entice diners to eat. *Nation's Restaurant News*, 38(23), 30–80. 7 June 2004, p. 2

Caterer and Hotelkeeper 21st June 2007 'Menuwatch: The Compleat Angler', Marlow, Buckinghamshire www. deantimpson.co.uk

Green, E. F. et al. (1987). *Profitable Food and Beverage Management: Operations*. Jenks, Oklahoma: Williams Books.

Kasavana, M. (1990). *Menu Engineering: A Practical Guide to Menu Analysis*. Lansing, MI, USA: Hospitality Publications. Kasavana, M. and Smith, D. I. (1982). *Menu Engineering: A prac-*

tical Guide to Menu Pricing. Lansing, MI, USA: Hospitality Publications.Keiser, J., DeMicco, F. J., Cobanoglu, C. and Grimes, R. N. (2008). *Analysing and Controlling Foodservice Costs: A Managerial and Technological Approach*. NJ, USA: Pearson Education Inc.

Leto, M. J. and Bode, W. K. H. (2006). *The Larder Chef: Food Preparation and Presentation*, 4th edn. London: Butterworth- Heinemann.

Lodging Hospitality (2006). *Brand Report: Renaissance Thinks Outside the Box*, 62(15), 8–10. Penton Publishing.

Marriott Streamlines Menuing. Lodging Hospitality, 1/8p, 20-Minute University, The Culinary Institute of America, *Restaurant Business*, 62(14), 15 September 2006, p. 10; 10 September 2007, p. 47.

Morrison, P. (1996). Menu engineering in upscale restaurants. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8(4), pp. 17–24.

BÖLÜM 11

TESLİM ALMA, DEPOLAMA VE STOK YÖNETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Dilek ONGAN

Toplu beslenme (TB) yapılan kurumlarda uygun yerden, uygun miktarda, uygun kalitede, uygun zamanda ve uygun fiyatta yiyecek-içecek malzemelerinin satın alınması amaçlanır. Bu amaca ulaşılabilmesi için satın alma sürecinin son aşamaları olan teslim alma ve depolama işlemlerine bu bölümde değinilecektir.

TESLİM ALMADA TEMEL İLKELER

Toplu beslenme sistemlerinde teslim almanın amacı; daha önce belirlenmiş kalite ve kantite özelliklerine uygun bir beslenme hizmetinin alınmasını garantiye almaktır. Teslim alma birimler arası yürütülen bir işlemdir. Bir TB servisinde, teslim alma ile ilişkili anahtar birimler "satın alma", "üretim" ve "muhasebe" (muhasebe biriminin ödeme yapması teslim alma aşamasında kaydı tutulan belgelere bağlıdır) olduğu gibi doğrudan bağlantılı olunan birimler TB hizmetinin şekline göre değişmekle birlikte "depolama" ve "servis" bölümleridir. Özellikle yemek üretimi, teslim alma aşamasına bağımlıdır; çünkü teslim almada kabul edilerek depolara yerleştirilen malzemenin kalitesi ve miktarı yemeğin kalitesini etkiler ya da teslim alınan yemekler hemen mutfağa ve/veya servis alanına taşınır ve tüketiciye sunulur, böylece hizmetten memnuniyeti etkiler.

KAYNAKLAR

Baş M. (2004). Besin Hijyeni Güvenliği ve HACCP. Ankara: Sim Matbaacılık.

Bernard Davis, Andrew Lockwood, Peter Alcott, Ioannis S. Pantelidis. (2008). Food and Beverage Management. Elsevier Publishing, fourth edition. Slovenia.

Bulduk S. (2004). Gıda Teknolojisi. Detay Yayıncılık. Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara.

Clayton, D. A., Griffith, C. J., Price, P. ve Peters, A. C. (2002). Food handlers' beliefs and self-reported practices [Besin İşleyenlerin İnanışları ve Kendi Bildirimlerine Göre Uygulamaları]. *International Journal of Environmental Health Research*, 12, 25-39.

Cox B, Richardson K. (2010). Make it safe: A guide to food safety. csiro Food and Nutritional Sciences. CSIRO Publishing, Australia.

Dağ A. (2006). Yiyecek İçecek Işletmelerinde Standart Tarifeler Maliyet ve Hijyen Kontrolü. Ankara: Meteksan Matbaacılık.

Gıda Satış Yerleri İçin İyi Hijyen Uygulamaları Rehberi. http://www.ggd.org.tr/resim2/gidasatishijyen.pdf. Erişim: 21.01.2017, Saat: 00.06

Hizmet Alımları Muayene ve Kabul Yönetmeliği. Resmi Gazete Tarihi: 19.12.2002 Resmi Gazete Sayısı: 24968. http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4714&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=.

June Payne-Palacıo, Monıca Theis. (2012). Foodservice Management Principles and Practices. Twelfth Edition. Pearson Education, Inc. New Jersey.

Lewis Reed. (2006). SPECS: The Foodservice and Purchasing Specification Manual. Student Edition. John Wiley & Sons, Inc. Canada.

Mahmutoğlu T. (2010). Gıda Endüstrisinde "Güvenli Gıda" Üretmek. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Nancy Loman Scanlon. (2007). Catering management. Third Edition. John Wiley & Sons, Inc. Canada.

Ongan D. (2012). Huzurevlerinde Yaşlılara Sunulan Beslenme Hizmetlerinin Değerlendirilmesi ve Yaşlıların Beslenme Durumlarının Saptanması. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Programı Doktora Tezi, Ankara.

Ruby P. Puckett. (2004). Food Service Manuel for Health Care Institutions. Wiley Imprint-AHA Press. Third Edition. Chicago-USA.

Sevinç (Eröztoprak) Y. (2010). Toplu Yemek Sektöründe Yaşanan Problemler ve Çözüm Yolları. Yüksek lisans tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.

Tayfur M. (1998). Toplu Beslenme Yapılan Kurumlarda Yönetim ve Organizasyon: "Yiyecek Satın Alma ve Depolama" Hizmet İçi Eğitim Semineri. Türkiye Diyetisyenler Derneği Yayını No: 11.

BÖLÜM 12

STANDART TARİFELER VE SOSLAR

Öğr. Gör. Selen KÖKSAL KÖSEOĞLU
Prof. Dr. Murat BAŞ

STANDART TARİFE NEDİR?

Reçete, bazı yemeklerin üretimi için yönergelerin oluşturulmasıdır. Reçeteler malzemelerin tam listesini, miktarlarını, hazırlama ve pişirme yöntemlerini içermelidir. Bu bir reçetenin amacıdır ve birçok insan basit reçeteleri öğrenmenin yolunun aşçılık olduğuna inanır. Bilgili aşçılar, eğer gerekliyse yazılı reçeteler dışındaki yemekleri hazırlama yeteneğine de sahiptirler. Çünkü onlar temel prensip ve teknikleri iyi anlama yeteneğine erişmişlerdir. Bir reçete, özel malzemelerle temel teknikleri uygulayabilmenin bir yoludur.

Bazı reçeteler çok az, bazıları ise daha çok bilgi sağlarlar. Ancak ne şekilde olduğunun detayını vermeyebilir ve her şeyi anlatmayabilir. Bunun birkaç nedeni vardır:

1. Besinler tek biçimli değildir: Yiyecek malzemeleri doğal ürünlerdir ve bundan dolayı makineden üretilmiş gibi tek tip değildirler. Bir domates diğerinden daha sulu veya olgun olabilir. Bir havuç diğerinden daha gerçek veya tatlı olabilir. Bunların haricinde malzemelerin nasıl hazırlandığı, ne kadar süre pişirildiği, malzemelerin oranı ve baharatlar da etkilidir.

2. Mutfaklarda benzer araçlar bulunmaz: Farlı tencereler, farklı oranlarda ısı sağlarlar, farklı ızgaralar, farklı sıcaklıklarda ısınırlar. Geniş kaplardaki sıvı, uzun kaplardaki sıvılardan daha çabuk buharlaşır. Bu da yemeğin pişirme kabına göre lezzet, kıvam ve yapı farklılıklarına neden olabilir.

3. Birçok işlem için doğru talimat vermek olanaksızdır: “Orta ateşte pişir” talimatı, ocağı nasıl ayarlayacağınızı söylemez. Sos nasıl inceltilir? Az pişmiş bir kek için süre nedir? Deneyimli aşçılar ve yeni başlayanlar arasındaki fark bu bahsedilen değişkenleri kıyaslama yeteneğinden kaynaklanır.

KAYNAKLAR

Brown, E. Understanding Food Principler and Preparation, Wardsworth Thomson Learning, 2000, USA.

Ünver, B. Deneysel Yiyecek Hazırlama, Bilimsel İlkeler, Yiyeceklerin Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri, Mars Matbası, Ankara, 1987.

Jones, U. Catering: Food Preparation and Service. Edward Arnold A division of Holder and Stoughton, Great Britain, 1987.

Kinton, R., Ceserani, V., Foskett, D. The Theory of Catering, Hodder and Stoughton, Great Britain, 1999.

Donovan, D.M. Cooking Essentials for The New Professional Chef, Van Nostrand Reinhold, USA, 1997.

Mizer, D., Porter, M., Sonnier, B. Food Preparation for the Professional, John Wiley and Sons., USA, 1987.

Wahlqvist, M.L. Food and Nutrition. Allen and Unwin Pty Ltd. Australia, 1997.

Gisslen, W. Essentials of Professional Cooking. John Wiley and Sons., USA, 2004.

BÖLÜM 13

ÜRETİM PROSESLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mercan Merve TENGİLİMOĞLU METİN
Doç. Dr. Mevlüde KIZIL

ÜRETİM PROSESLERİ

Üretim planlama ve programlama, iyi kalitede yiyecek üretimi için önem taşımaktadır ve yönetimin sorumluluklarından biridir. Üretilen yiyecek ve içeceklerin tüketicilere uygun-luğu, miktarda yeterliliği, mikrobiyolojik güvenliği ve bütçeye uygunluğu iyi bir planlama-nın göstergesidir. Yönetici diyetisyenin besin hazırlama ve pişirme teknikleri konularında bilgi sahibi olması, bu amaçları gerçekleştirmesinde yol gösterici olacaktır.

Yiyecek içecek üretiminde pişirmenin hedefleri arasında renk, yapı ve lezzet yönünden duyusal kaliteyi koruyarak çiğ besinlerin estetiğini artırmak, zararlı organizmaları yok ederek besinlerin güvenli hale getirilmesini sağlamak, sindirilebilirliği artırmak ve besin ögelerinin kaybını en aza indirmek yer almaktadır. Menüde yer alan yemeklerin üretiminde bu hedeflerin sağlanması, toplu beslenme sistemi yöneticisinin sorumluluğundadır. Yönetici, besinlerin fiziksel ve kimyasal özellikleri ve besin hazırlamada temel pişirme yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

KAYNAKLAR

Amrein TM, Schönbiichler B, Escher F, Amado R. Acrylamide in gingerbread: critical factors for formation and possible ways for reduction. Journal of Agriculture and Food Chemistry 2004; 52:4282-4288.

Brathen E, Kita A, Knutsen SH, Wicklind T. Addition of glycine reduces the content of acrylamide in cereal and potato product. Journal of Agricultural Food Chemistry 2005;52:3259-3264.

Chen YC, Chen BH. Determination of polycyclic aromatic hydrocarbons in fumes from fried chicken legs. Journal of Agriculture and Food Chemistry 2003;51:4162.

Cheng KW, Chen F, Wang M. Heterocyclic amines: chemistry and health. Molecular Nutrition and Food Research 2006;50:1150-1170.

Claeys WL, Vleeschouwer KD, Hendrickx ME. Quantifying the formation of carcinogens during food processing acrylamide. Trends in Food Science and Technology 2005;181-193.

Claus A, Carle R, Schieber A. Acrylamide in cereal products: A review. Journal of Cereal Science 2008;47(2):118-133.

Dikeman M., Devine C. Encyclopedia of Meat Sciences. Elsevier, 2014.

Emeroğlu B, Karadeniz F, Özkan M. Meyve ve sebze işleme teknolojisi, Ankara, 2003.

Knize MG, Felton JS. Formation and human risk of carcinogenic heterocyclic amines formed from natural precursors in meat. Nutrition Reviews 2005;63(5):158-165.

Knize MG, Salmon C, Pais P, Felton JS. Food heating and the formation of heterocyclic aromatic amine and polycyclic aromatic hydrocarbon mutagens/carcinogens. Advances in Experimental Medicine and Biology 1999;459:179-193.

Larsson BK, Sahlberg GP, Eriksson AT, Busk LA. Polycyclic aromatic hydrocarbons in grilled food. Journal of Agriculture and Food Chemistry 1983;31:867-873.

Lingnert H, Grivas S, Jägerstad M, Skog K, Törnqvist M. and Aman P. Acrylamide in food: mechanisms of formation and influencing factors during heating foods. Scandinavian Journal of Nutrition 2002;46(4):159-172.

LoPachin RM, Canady RA. Acrylamide toxicities and food safety: Session IV Summary and Research Needs. Neurotoxicology 2004;25(4):507-509.

Muammer K. Yağ kimyası, ODTÜ yayıncılık, Ankara, 2003.

Murkovic M. Formation of heterocyclic aromatic amines in model systems. Journal of Chromatography B 2004;802(1):3-10.

Oz F, Kaya M. Heterocyclic aromatic amines in meat. Journal of Food Processing and Preservation 2011;35:739-753.

Payne Palacio J, Thesis M. Foodservice Management: Principles and Practices. Woodhead Publishing Limited, 2009.

Payne Palacio J, Thesis M. Introduction to Foodservice. Pearson/Prentice Hall, 2009.

Puckett RP. Food Service Manual for Healthcare Institutions. John Wiley and Sons, 2004.

Richard H, Stadler DRL. Process-induced Food Toxicants Occurrence, Formation, Mitigation, and Health Risks. John Wiley and Sons, 2009.

Saldamlı İ. Gıda Kimyası, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2005.

Silvan JM, van de Lagemaat J, Olano A, Del Castillo MD. Analysis and biological properties of amino acid derivatives formed by Maillard reaction in foods. Journal of Pharmaceutical and Biomedical Analysis 2006;41:1543-1551.

Skog KI, Johansson MAE, JaèsGerstad MI. Carcinogenic heterocyclic amines in model systems and cooked foods: a review on formation, occurrence and intake. Food and Chemical Toxicology 1998;36:879-896.

Stadler RH, Blank I, Varga N, Robert F, Hau J, Guy PA, et al. Acrylamide from Maillard reaction products. Nature 2002;419:449-450.

Straif K, Baan R, Grosse Y, Lauby-Secretan B, El Ghissassi F, Cogliano V. Carcinogenicity of polycyclic aromatic hydrocarbons. The Lancet Oncology 2005;6(12):931-932.

Vass M, Amrein TM, Schönbächler B, Escher F, Amadò R. Ways to reduce acrylamide formation in cracker products. Czech Journal of Food Science 2004;22:19-21.

Zhang Y, Zhang Y. Formation and reduction of acrylamide in Maillard reaction: A review based on the current state of knowledge. Critical Reviews in Food Science and Nutrition 2007:47(5): 521-542.

Zhu L, Wang J. Sources and patterns of polycyclic aromatic hydrocarbons pollution in kitchen air. Chemosphere 2003;50:611-618.

BÖLÜM 14

SERVİS YÖNETİMİ

Öğr. Gör. Elif DENİZCİ

SERVİS VE SERVİS PERSONELİNİN ÖZELLİKLERİ

Ticari nitelikli yiyecek içecek işletmeleri ele alındığında ilk akla gelen büyük oteller ve restoranlardır. Ancak okullar, hastaneler, askeri tesisler, devlet kurumları ve bunun gibi yiyecek içecek hizmeti sunan tesisler de bu sektörün içindedir. Yiyecek içecek endüstrisi insanlara evlerinin dışında ve hatta bazen evlerinde yiyecek içecek sunan, her türlü yiyecek içecek operasyonunu kapsayan çok büyük bir iş koludur. Büyük ya da küçük, resmi ya da özel, tüm işletmelerde servis personelinin işlerini yaparken profesyonel bir tutum sergilemesi beklenmektedir. Kalifiye servis personelinin aşağıdaki davranış tutumları için azami özen göstermesi gerekmektedir.

- Pozitif tavır,
- Düzgün-temiz bir dış görünüş, kişisel hijyen,
- İyi iletişim kabiliyeti,
- Tam bir mesleki bilgi,
- Mesleki dakiklik, zamanlama kabiliyetidir.

Bu davranış tutumlarını geliştirmek ve layıkıyla yerine getirmek için tabi ki tecrübe, mesleki eğitim, kendini geliştirme motivasyonu (sektörde ki gelişmeleri takip etmek), gerektiği zaman yaratıcı çözümler sunabilmek, takım çalışmasına yatkınlık, dürüstlük, güvenilirlik gibi özelliklerinde kişide olması gerekir. Servis personeli birebir misafirlerle iletişim içinde olduğundan her zaman içinde çalıştığı sistemi iyi bir şekilde özümsemiş ve gerektiği zaman gerekli müdahaleleri ve ya açıklamaları yapabilecek şekilde hazırlıklı olmalıdır.

KAYNAKLAR

Ahmet Aktaş, Ağırlama Hizmet İşl. Yiyecek ve İçecek Yönetimi, Detay Yayıncılık, 2011.

Alptekin Sökmen, Yiyecek ve İçecek Servisi, Detay Yayıncılık, 2011, p.1-13.

Bernard Davis, Andrew Lockwood, IoannisPantelidis, Peter Alcott, FoodandBeverage Management, Fourth Edition, Elsevier, 2008

Dündar Denizer, Yiyecek İçecek Hizmetleri, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012, p.83-88.

DennisLillicrap, John Cousins, FoodandBeverage Service, Eighthedition, HodderEducation, 2014.

Edward E. Sanders, MarcellaGiannasio, Paul C. Paz, RonWilkinson, The Professional Server, Second Edition, Pearson, 2002, p.32-37.

Erdoğan Öznal, Protokol Görgü-Nezaket kuralları, Ankara Genelkurmay Basımevi, 5. Baskı, 1998, p.1-10.

Graham Brown, Karon Hepner, Alan Deegan, Introductiontofoodandbeverage service, PearsonEducation Limited, England, 1994, p. 1-30.

Jack D. Ninemeier, Management of FoodandBeverage Operations, Fourth Edition, EducationalInstituteAmerican Hotel &LodgingAssociation, 2005, p.1-18, p.233-236.

JayKandampully, ConnieMok, BeverleySparks, Service QualityManagemenet in Hospitality, Tourism, andLeisure, TheHaworthHospitalityPress, Newyork, 2007.

John R. Walker, IntroductiontoHospitality, Prentice-Hall, New Jersey, 1996.

Johnson &WalesUniversity, Service andthe Art of Hospitality, Creating a DiningExperience, 2010, Project Manager: Paul J. McVety, Editor: DebraBettencourt.

JunePayne-Palacio, Monica Theis, Food Service Management, PrinciplesandPractices, Twelfth Edition, Pearson, 2012, p. 331-333.

Kaya İnal, Protokol Dersleri, Grafiker Ltd. Şti, Ankara 1995 p. 60-68.

Marian C. Spears, Food Service Organizations, A ManagerialandSystemsApproach, Third Edition,Prentice-Hall, New Jersey, 1995.

Milli Eğitim Bakanlığı, Yiyecek İçecek Hizmetleri Kuver Açma, Ankara, 2017

Nancy LomanScanlon, Catering Management, Third Edition, John Wiley&Sons, Inc, 2007.

RubyP.Puckett, Food Service Manual forHealthCareInstitutions, Third Edition, Jossey-Bass A WileyImprint, 2004.

Yaşar Yılmaz, Konaklama ve Ağırlama İşletmelerinde Servis Tekniği ve Yönetimi, Detay Yayıncılık, 2004.

BÖLÜM 15

BESİN GÜVENLİĞİ

Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

BESİN GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE ÖNEMİ

İnsanın en temel gereksinimlerinin başında beslenme gelir. Beslenme ihtiyacının "güvenli" besinlerle karşılanması insan sağlığı açısından vazgeçilemez bir zorunluluktur. Besin güvenliğini tehdit eden riskler gelişen teknolojiye bağlı çevre kirliliği, küreselleşme sürecinde değişen tüketim alışkanlıkları, eğitim ve gelir düzeyinin düşüklüğü, taşeronlaşma, besin üretim birimlerinde gerekli fiziki yatırımların yapılamaması, mevzuat ve denetim uygulamalarının eksikliği ve nüfus artışı gibi nedenlerle artmaktadır.

Güvenli besin, amaçlandığı biçimde hazırlandığında fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özellikleri itibariyle, insan tüketimine uygun olan, sağlık açısından bir sakınca oluşturmayan ve besinsel değerini kaybetmemiş besin maddesi olarak tanımlanmaktadır. Besin güvenliğinde temel yaklaşım; hammaddeden başlayarak tüketiciye ulaşana kadar besin zincirindeki her bir aşamanın dikkatle incelenmesini ve kontrol tedbirlerinin uygulanmasını gerektirir Birçok ülkede besin maddelerinin daha güvenli hale getirilmesine yönelik pek çok faaliyetler ve yeni gelişmeler sağlanmakla birlikte her yıl halen milyonlarca insan kontamine olmuş besinlerin tüketilmesi nedeniyle meydana gelen besin kaynaklı hastalıklara maruz kalmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre dünyada 200 den fazla hastalık zararlı bakteriler, virüsler, parazitler veya kimyasallar içeren güvensiz besinler nedeniyle ortaya çıkmakta ve kontamine besinlerin tüketilmesi nedeniyle yaklaşık her yıl 2 milyon insan hayatını kaybetmektedir. Besin kaynaklı tehlikelerin, toplumda özellikle riskli gruplarda ciddi sağlık problemlerine yol açması yanında toplumda iş veriminin düşmesine ve ekonomik kayıpların oluşmasına da neden olması önemli sorunlar arasında yer almaktadır.

Toplu beslenme sistemlerinde besin zehirlenmelerinin önlenmesinde başta kişisel hijyen olmak üzere, besin hijyeni, fiziki koşullar ve araç-gereç hijyen kurallarına uyulması hayati önem taşır. Bunun yanı sıra, besin güvenliğini sağlamaya yönelik olarak Dünya'da ve Türkiye'de Kritik Kontrol Noktalarında Tehlike Analizi (Hazard Analysis Critical Control Points, HACCP) günümüzde pek çok ülke tarafından kabul edilen ve gıda endüstrisi ve toplu beslenme hizmetleri için uygulanması yasal bir zorunluluk haline getirilmiş bir besin güvenliği sistemidir. Bu sistemde temel amaç, güvenilir besin eldesinde tehlikeleri önceden belirleyerek riskleri kontrol altına almaktır. Tüketici beklentilerinin sürekli gelişmesi ve tarladan tabağa güvenli besin anlayışının yaygınlaşması, mevcut besin güvenliği sistemlerinin de sürekli yenilenmesine neden olmuştur. Bu kapsamda, tehlike kontrollerinde HACCP planlarının temel alındığı ve HACCP prensipleri ile uyumlu "ISO 22000:2005 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemleri" Uluslararası Standartlar Organizasyonu (International Organization for Standardization, ISO) tarafından 3 Haziran 2004 yılında standart haline getirilmiş ve 24 Nisan 2006 yılında Türk Standartalar Enstitüsü (TSE) tarafından da kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. ISO 22000, HACCP ve ISO 9001'in entegre edilmesiyle geliştirilmiş bir gıda güvenliği yönetim sistemidir. ISO 9001 kalite yönetim sistemindeki revizyonlar sonrasında ISO 22000 gıda güvenliği yönetim sisteminin de güncellenmesi gündeme gelmiş ve Haziran 2018 tarihinde son güncellemesi yapılmıştır.

KAYNAKLAR

Bilici S. Toplu Beslenme Sistemleri Çalışanları İçin Hijyen El Kitabı. Sağlık Bakanlığı Yayın no: 726. ISBN: 978-975-590-242-5. Ankara 2012.

Bilici S., Uyar F., Beyhan Y., Sağlam F. Besin Güvenliği. Sağlık Bakanlığı, ISBN: 978-975-590-243, Yayın no: 727, Ankara, 2012.

Bilici S. Gıda Kaynaklı Enfeksiyonlar ve Gıda Zehirlenmeleri. Katkı Pediatri Dergisi, Besin Güvenliği, Cilt 36: Sayı 1, Ocak-Şubat, Ankara. Şubat 2015.

Bilici S. Gıda Standartlarının Gelişimi: HACCP Uygulaması ve Temel Prensipler. I. İstanbul Ulusal Beslenme ve Diyetetik Kongresi. Toplu Beslenme Diyetisyenliği Kursu. 16-18 Nisan 2015, Ankara.

Bilici S. Yeni Bakış Açısı: ISO 22000:2005 ve PAS 220:2008 Kombinasyonu. Hacettepe Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Günleri, 27-29 Haziran 2013, Ankara.

Türkiye Beslenme Rehberi (TÜBER) 2015. Bölüm 6: Beyhan Y., Baş M., Elmacıoğlu F., Bilici S., Güleç A., Ayan H., Bitlislioğlu F., Çelikcan E. Besin Güvenliği ve İlkeleri, TC. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Kurumu, ISBN: 978-975-590-608-9, Ankara 2016.

Baş M. Besin Hijyeni Güvenliği ve HACCP, Sim Matbaacılık, 1.Baskı, Ankara, 2004.

Topal ŞR. Gıda Endüstrisinde Risk Yönetim Sistemleri ve HACCP Uygulamaları, Taç Ofset Matbaacılık, İstanbul, 2001.

TS EN ISO 22000, Gıda Güvenliği Yönetim Sistemleri, Gıda Zincirindeki Tüm Kuruluşlar İçin Şartlar; Nisan 2006.

A Guide To Food Safety. Make It Safe. CSIRO Food And Nutritional Sciences, 2010.

Davis B., Lockwood A., Pasntelidis I. Food And Beverage Management, 4th Edition, Elsevier Ltd., 2008.

Payne P.J. Theis M. Food Service Management Principles And Practices. Pearson Education Inc., Prentice Hall, 12 th Edition, 2012.

Zorba N. Gıda Kaynaklı Enfeksiyonlar. Gıda Mikrobiyolojisi. (Edit: Erkmen O), Efil Yayınevi, Yayın No: 42. Şubat 2010.

Erol İ. Gıda Hijyeni ve Mikrobiyolojisi. Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2007.

WHO Initiative to Estimate the Global Burden of Foodborne Diseases. Geneva, 17–21 November 2008. http://www.who.int/foodsafety/publications/foodborne_disease/burden_nov08/en

(Erişim tarihi: 24.01.2018)

Five Keys To Safer Food Manual Who, Department Of Food Safety, Zoonoses And Foodborne Diseases http://www.who.int/foodsafety/publications/consumer/manual_keys.pdf

(Erişim tarihi: 24.01.2018)

Gıda Satış Yerleri İçin İyi Hijyen Uygulamaları Rehberi. T.C Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara. https://www.ggd.org.tr/resim2/gidasatishijyen.pdf (Erişim tarihi 24.01.2018)

Toplu Tüketim Yerleri İçin İyi Hijyen Uygulamaları Rehberi. T.C Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara. https://www.ggd.org.tr/resim2/toplutuketimhijyen.pdf (Erişim tarihi: 24.01.2018)

Safe Minimum Cooking Temperatures. https://www.foodsafety.gov/keep/charts/mintemp.html (Erişim tarihi: 01.03.2018)

BÖLÜM 16

TEMİZLİK VE DEZENFEKSİYON UYGULAMALARI

Arş. Gör. Dr. Büşra AYHAN
Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

GİRİŞ

Toplu beslenme sistemlerinde hijyenik kalitenin en önemli göstergesi, güvenilir gıda üretimi ve servisidir. Tüketicinin ne yediğini bilmesi ve lezzet kabulünün yanı sıra sağlıklı ve güvenli gıda tüketiyor olması önemlidir. Güvenilir gıda ya da güvenli gıda, amaçlandığı biçimde hazırlandığında fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özellikler itibariyle tüketime uygun ve besin değerini kaybetmemiş gıda olarak tanımlanmaktadır.

Toplu yemek üreticileri, ürettikleri gıdanın insan sağlığı üzerinde hiçbir olumsuz etki oluşturmaması yönünde gerekli tedbirleri almak durumundadır. Bilimsel araştırmalar, son ürün kontrolünün, ürün güvenliğini garanti edemeyeceğini, yapılan kontrollerin hammadde temininden başlayarak tüketicinin tabağına gelene kadar geçen tüm aşamalarda gerçekleştirilmesi gerektiğini, tehlikenin kaynağında önlenmesinin kaliteyi garanti altına almada ve kaynak israfını en aza indirmede belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu nedenle mutfaklarda besin güvenliğinin sağlanmasının en temel yollarından birisi de temizlik ve dezenfeksiyon işlemleridir.

KAYNAKLAR

Akşit F, Akgün Y, Kiraz N. Genel Mikrobiyoloji ve İmmünoloji. (8 ed). Eskişehir: Aandolu Üniversitesi Yayını; 2006.

Andreadakis AD. Treatment and disinfection of sludge using quicklime Sludge Treatment and there effect of pathogens. In: Department of Water Resources FoCE, National Technical University of Athens, editor. Greece: http://ec.europa.eu/environment/waste/sludge/pdf/workshoppart2.pdf Erişim: 13.08.2013; 2000.

Anonim. Microbiological Guidelines for Ready-to-eat Food (Revised). Hong Kong, Centre for Food Safety, Food and Environmental Hygiene Department; 2007.

Anonim. Türk Gıda Kodeksi Mikrobiyolojik Kriterler Yönetmeliği. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2011.

Ayhan B. Toplu Beslenme Sistemlerinde Kullanılan Farklı Dezenfektanların Çiğ Servis Edilen Sebzelerin Mikrobiyal Yüküne Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lians Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme ve Diyetetik Ana Bilim Dalı, Ankara, 2013

Ayhan B, Bilici S. Sebze ve Meyveleri Dezenfeksiyonunda Kullanılan Dezenfektan Maddeler. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing; 2017.

Aytul KK. Antimicrobial and antioxidant activities of olive leafextract and its food applications, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Izmir Institute of Technology, İzmir, 2010; 3-15.

Başoğlu F. Gıda Kalite Kontrolünün Esasları ve Gıda Güvenliği Yönetim Sistemleri. Bursa: Dora Basım Yayın; 2011.

Beuchat LR. Use of sanitizers in raw fruit and vegetable processing. Maryland: An Aspen Publication; 2000.

Block SS. Disinfection, sterilization and preservation: Wolters Kluwer Health; 2001.

Burt S. Essential oils: their antibacterial properties and potential applications in foods—a review. International Journal of Food Microbiology, 2004;94(3), 223-253.

Daradkeh G, Essa MM. Parsley, in Leafy Medicinal Herbs: Botany, Chemistry, Postharvest Technology and Uses. Boston, USA: CAB International, 2016;12-15.

Donnermair MM, Blatchley III ER. Disinfection efficacy of organic chloramines. Water research. 2003;37(7):1557-70.

Ekici L, Sağdıç O, Kesmen Z. Gıda Endüstrisinde Alternatif Bir Dezeznfektan: Ozon. Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi. 2006(1):47-57.

Erkmen O. Gıda Mkirobiyolojisi. Ankara: Efil Yayınevi; 2011.

Eroğlu E. Efficacy of natural antimicrobials on food-borne pathogens and their applications, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Institute of Technology, İzmir, 2008; 6-12

Farzaei MH., Abbasabadic Z, Ardekani MRS, Rahimi R, Farzaeig F. Parsley: a review of ethnopharmacology, phytochemistry and biological activities. Journal of Traditional Chinese Medicine, 2013;33(6), 815-826.

FDA. Analysis and Evaluation of Preventive Control Measures for the Control and Reduction/Elimination of Microbial Hazards on Fresh and Fresh-Cut Produce: Center for Food Safety and Applied NutritionSeptember 30, 2001.

Francis GA, Thomas C, O'beirne D. The microbiological safety of minimally processed vegetables. International journal of food science & technology. 1999;34(1):1-22.

Gardner JF, Peel MM. Introduction to sterilization, disinfection and infection control. New York: Churchill Livingstone; 1991.

Gıda Teknolojisi: İşletmelerde Temizlik ve Dezenfeksiyon. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 2011.

Gıda Güvenliği ve Kalitesinin Denetimi ve Kontrolüne Dair Yönetmelik Yetki Kanunu: 5179, Yayımlandığı R. Gazete: 09.12.2007-26725. 2007.

Gottschalk C, Libra JA, Saupe A. Ozonation of Water and Waste Water: A Practical Guide to Understanding Ozone and its Applications. (2 ed). Germany: Wiley-VCH; 2010.

Griffiths I, Douglas R. Phytophotodermatitis in pigs exposed to parsley (Petroselinum crispum). Veterinary Record, 2000;146(3), 73-74.

Hayek SA, Gyawali R, Ibrahim SA. Antimicrobial natural products. Microbial Pathogens and Strategies for Combating Them: Science, Technology and Education, 2013;2, 910-921.

İnsani tüketim amaçlı sular hakkında yönetmelik. Resmi Gazete: 17.02.2005; 2005.

Karaali A. Gıda İşeltmelerinde HACCP Uygulamaları ve Denetimi. Sağlık Bakanlığı, Ankara 2003.

Köseoğlu VK. Model sistemlerde laktik asit bakterilerinin bazı patojenler üzerine antibakteriyel etkilerinin incelenmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007; 14-32.

López-Gálvez F, Allende A, Selma MV, Gil MI. Prevention of *Escherichia coli* cross-contamination by different commercial sanitizers during washing of fresh-cut lettuce. International journal of food microbiology. 2009;133(1):167-71.

Lynch M, Tauxe R, Hedberg C. The growing burden of foodborne outbreaks due to contaminated fresh produce: risks and opportunities. Epidemiology and infection. 2009;137(3):307.

Mahboubi M, Kazempour N. Chemical composition and antimicrobial activity of peppermint (Mentha piperita L.) Essential oil. Songklanakarin Journal Science and Technology, 2014;36(1), 83-87.

Nair B. Final report on the safety assessment of Benzyl Alcohol, Benzoic Acid, and Sodium Benzoate. International journal of toxicology. 2001;20:23.

Oğur R, Tekbaş ÖF, Hasde M. Klorlama Rehberi (İçme ve Kullanma Sularının Klorlanması). Gülhane Askeri Tıp Akademisi Halk Sağlığı Anabilim Dalı. 2004.

Olaimat AN, Holley RA. Factors influencing the microbial safety of fresh produce: A review. Food microbiology. 2012;32(1):1-19.

Prindle R. Phenolic compounds. In: Block SS (ed) Disinfection, sterrilization and preservation, 3rd END. Philadelphia: Lea&Febiger; 1983.

Rutala WA, Weber DJ. Guideline for disinfection and sterilization in healthcare facilities, 2008. Centers for Disease Control (US); 2008.

Sapers GM, Novak J. Washing and sanitizing raw materials for minimally processed fruit and vegetable products: CRC Press: Boca Raton, FL, London, New York, Washington, DC; 2003: 221-53.

Sapers GM, Simmons GF. Hydrogen peroxide disinfection of minimally processed fruits and vegetables. Food Technology. 1998;52(2):48-52.

Schmidt RH, Rodrick GE, Wiley J. Food Safety Handbook: Wiley Online Library; 2003.

Shan B, Cai YZ, Brooks JD, Corke H. The in vitro antibacterial activity of dietary spice and medicinal herb extracts. International Journal of Food Microbiology, 2007;117(1), 112-119.

Şahin E. Bitkisel kaynaklı antimikrobiyallerin gıda kaynaklı bazı patojen mikroorganizmalar üzerinde etkileri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006;6-25.

Şenel Y, Başoğlu F. Gıda İşletmelerinde Kullanılan Bazı Dezenfektanların Mikroorganizmalar Üzerine Etkileri. Uludağ Ünv, Zir Fak, Derg. 2002;16:105-15.

Tayar M. Gıda Güvenliği. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği; 2010.

Temİz A, Bağcı U, Toğay SÖ. Efficacy of different decontamination treatments on microbial population of leafy vegetables. GIDA-Journal of Food. 2011;36(1):9-15.

Topoyan M. Gıda Sektöründe Kritik Kontrol Noktaları ve Tehlike Analizleri (HACCP) ve ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemi İlişkisinin İncelenmesi İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi; 2003.

Türk Gıda Kodeksi Mikrobiyolojik Kriter Tebliği. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2009.

Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu: 5996 Yayımlandığı R. Gazete 13/06/2010-27610 2010.

WHO. Benzoic acid and sodium benzoate: concise International chemical assessment document, 26. World Health Organization: Genebra. 2000.

Wibbertmann A, Kielhorn J, Koennecker G, Mangelsdorf I, Melber C. Concise International Chemical Assessment Document 26: Benzoic Acid and Sodium Benzoate. In: Organization WH, editor. Geneva2000.

Yiğit S. Çeşitli Dezenfektanların Atom Marulun Mikrobiyolojik Kalitesi Üzerine Etkileri: Namık Kemal Üniversitesi; 2008.

BÖLÜM 17

HACCP VE GIDA GÜVENLİĞİ YÖNETİM SİSTEMLERİ

Doç. Dr. Derya DİKMEN
Arş. Gör. Berna MADALI

HACCP

Tehlikelerin kontrolü ve amaçlanan kullanımını hesaba katarak, bir besin maddesinin insan tüketimine uygunluğunun sağlanması için gerekli önlemler ve koşullar gıda güvenliği yönetim sistemleri ile sağlanır. Gıda güvenliği yönetim sistemlerinin temelini ise Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktası (Hazard Analysis Critical Control Point [HACCP]) oluşturur. HACCP, besin güvenliğini tehdit eden durumların tanımlanması, değerlendirilmesi ve kontrol edilmesini sağlayan sistematik bir yaklaşımdır. Gıda tedarik zincirinin her aşamasında oluşabilecek olası risk ve tehlikeleri ve bu tehlikelerin ortaya çıkmadan gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktadır. Bu proaktif risk yönetim sistemi, ham madde üretiminden son ürünün dağıtımı dâhil tüketiciye ulaşana kadar geçen her aşamayı kapsamaktadır.

HACCP, ilk olarak 1960'lı yılların başında Pillsbury şirketi tarafından Amerikan ordusu ve Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) için, özellikle *Salmonella* ve *S. aureus'*un neden olabileceği besin zehirlenmelerine karşı, besin güvenliğinde sıfır tolerasyonu sağlayabilmek amacıyla geliştirilmiştir. Daha sonra farklı besin endüstri alanlarında da kullanılan HACCP standartları, 1960'ların sonunda Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Gıda ve Tarım Örgütü'nün ortaklaşa oluşturduğu besin standartlarına yönelik Kodeks Alimentarius Komisyonu (Codex Alimentarius Commission [CAC]) tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'de 16 Kasım 1997 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği ile HACCP kanunlarımıza girmiştir ve bu yönetmeliğin 16. ve 17. maddeleri HACCP sisteminin bir gıda işletmesinde kurulmasını zorunlu hale getirmektedir. Resmi Gazete'de 09.06.1998 tarihinde yayınlanan "Gıdaların Üretimi ve Denetlenmesine Dair Yönetmelik" de HACCP sisteminin uygulama gerekliliği belirtilmiştir.

HACCP Standardı 03.03.2005 tarihinde TS 13001/Mart 2003 "Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları" (HACCP) Göre Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi" adıyla TSE tarafından yayınlanmıştır.

HACCP temel olarak, besinlerde oluşabilecek fiziksel, biyolojik ve kimyasal tehlikelerin satın almadan servise kadar geçen aşamalarda kontrol altında tutulması ve tehlikelerin azaltılması ve/veya ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin alınmasını amaçlamaktadır. Tehlikelerin oluşmadan önlenmesi, gıda güvenliği yönetiminin etkinliğini arttırır ve bununla birlikte tüketiciye ulaşan son ürünün denetim ve kontrolünü de kolaylaştırır. Son ürünlerin denetiminde kullanılan geleneksel yöntemler; fiziksel tehlikelerin belirlenmesinde subjektif, biyolojik ve kimyasal tehlikelerin belirlenmesinde ise uzun ve pahalı yöntemler olduğu için ürünlerin denetimini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden önleyici yaklaşımlardan biri olan HACCP sistemi; doğru ve etkin bir şekilde uygulandığında, uluslararası düzeyde besin güvenliğini sağlamada etkili bir araç olarak kabul edilmektedir.

HACCP; ham maddelerin işlenmesi ve dağıtılmasından tüketiciye ulaşana kadar geçen her aşamada ve ayrıca ambalaj gibi besinle doğrudan temas eden fakat besin olmayan ürünler için de uygulanabilir. Belirlenen aşamalardaki potansiyel tehlikeler kontrol altına alınamazsa, tehlikeler sonraki aşamalarda sağlığı tehdit edici düzeylere ulaşabilir. Bu yüzden besin tedarik zincirinin her aşaması dikkatlice değerlendirilip, kontrol önlemleri alınmalıdır.

KAYNAKLAR

British Standards Institution (BSI). PAS 96:2014 Guide to protecting and defending food and drink from deliberate attack 2014. Available at: https://www.food.gov.uk/sites/default/files/pas96-2014-food-drink-protection-guide.pdf Accessed: Jan 3, 2017.

Chen H, Liou BK, Dai FJ, Chuang PT, Chen CS. Study on the risks of metal detection in food solid seasoning powder and liquid sauce to meet the core concepts of ISO 22000:2018 based on the Taiwanese experience. Food Control 2020; 111: 107071.

Chen H, Liu S, Chen Y. et al. Food safety management systems based on ISO 22000:2018 methodology of hazard analysis compared to ISO 22000:2005. Accred Qual Assur 2019; 1-15. https://doi.org/10.1007/s00769-019-01409-4.

Food and Agriculture Organization (FAO). Hazard Analysis and Critical Control Point (HACCP) System and Guidelines for Its Application, 1997. Available at: http://www.fao.org/docrep/005/y1579e/y1579e03.htm Accessed: Jan 5, 2017.

Food and Agriculture Organization FAO, WHO Food Hygiene Basic Texts. 2009. 4. Baskı, Roma.

Global Food Safety Initiative (GFSI) Direction on Food Fraud and Vulnerability Assessment (VACCP), 2014. Available at: http://foodfraud.msu.edu/2014/05/08/gfsi-direction-on-food-fraud-and-vulnerability-assessment-vaccp/ Accessed: Jan 3, 2017.

International Organization for Standardization (ISO). ISO 22000:2005 Food safety management systems-Requirements for any organization in the food chain 2005. Available at: https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:22000:ed-1:v1:en Accessed: Jan 3, 2017.

Mortimore S, Wallace C. An Introduction to HACCP and Its Role in Food Safety Control. In: Mortimore S, Wallace C editors. HACCP: A practical approach. 3rd ed. Springer Science & Business Media; 2013a. p. 2-35.

Mortimore S, Wallace C. Preparation and Planning to Achieve Effective Food Safety Management. In: Mortimore S, Wallace C editors. HACCP: A practical approach. 3rd ed. Springer Science & Business Media; 2013b. p. 2-35.

Quality and Standards Authority of Ethiopia (QSAE). ET ISO 22000: Food safety management systems -Requirements for any organization in the food chain 2005. Available at: https://archive.org/details/et.iso.22000.2005 Accessed: Jan 3, 2017.

Rotaru G, Borda D. Safety Models: HACCP and Risk Assessment. In: McElhatton A, Marshall R, editors. Food Safety: A Practical and Case Study Approach. 1st ed. Springer Science & Business Media; 2006. p. 225-238.

Soares NF, Martins CMA, Vicente AA. Food Safety. In: Soares NF, Martins CMA, Vicente AA. Food Safety in the Seafood Industry: A Practical Guide for ISO 22000 and FSSC 22000 Implementation. 1st ed. John Wiley & Sons; 2015a. p.31-43.

Soares NF, Martins CMA, Vicente AA. The EN ISO 22000:2005. In: Soares NF, Martins CMA, Vicente AA. Food Safety in the Seafood Industry: A Practical Guide for ISO 22000 and FSSC 22000 Implementation. 1st ed. John Wiley & Sons; 2015b. p.45-55.

Soman R, Raman M. HACCP system–hazard analysis and assessment, based on ISO 22000: 2005 methodology. Food Control 2016; 69: 191-195.

TACCP: HACCP for threat assessments, 2016. Available at: http://www.foodengineeringmag.com/articles/95343-taccp-haccp-for-threat-assessments Accessed: Jan 3, 2017.

Türk Standartları Enstitüsü (2006) TSE EN ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemleri-Gıda Zincirindeki Tüm Kuruluşlar İçin Şartlar.

VACCP: HACCP for vulnerability assessments, 2016. Available at: http://www.foodengineeringmag.com/articles/95205-vaccp-haccp-for-vulnerability-assessments Accessed: Jan 3, 2017.

Wareing P. HACCP: a Toolkit for Implementation. 2nd ed. Cambridge, Royal Society of Chemistry; 2010.

BÖLÜM 18

YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDE MALİYET KONTROLÜ

Doç. Dr. Ayhan DAĞ

MALİYET KONTROLÜ

Yiyecek ve içecek maliyet kontrolü, yiyecek içecek sektöründe işletmenin maliyet ve gelirlerinin düzenlenmesi olarak tanımlanabilir. Başarılı, bütüncül bir yiyecek ve içecek maliyet kontrolü, işletmenin büyüklüğünden bağımsız olarak her ölçekteki yiyecek ve icecek işletmesi için zorunludur

Günümüzde hızlı bir şekilde büyüyen yiyecek içecek sektörü, insanların beslenme gereksinimlerini karşılamak üzere hizmet veren işletmelerden meydana gelmektedir. Bu sektör, insanlara hizmet sunması, yarattığı gelir ve ekonomiye sağladığı katma değer göz önüne alındığında, dünyanın en büyük ve gelişmeye açık sektörlerinden biridir. Ülkemizde de son yıllarda bu sektörün ekonomi ve istihdam üzerinde yarattığı katma değer dikkate alındığında, önemi daha da fazla anlaşılmaya başlanmıştır.

Ülkemizde yiyecek içecek işletmelerinin, artan talebe paralel olarak kapasitesinin yıllar itibariyle arttığı görülmektedir. Talepteki artış ve artan işletme sayısı ile birlikte, işletmeler arasında büyük bir rekabet yaşanmaktadır. Rekabete bağlı olarak bir taraftan verilen hizmetin kalitesinin artırılması, diğer taraftan da maliyet kontrolünün sağlanması büyük bir önem taşımaktadır.

Yiyecek içecek işletmelerinin süreklilik, değer maksimizasyonu ve sosyal çevredeki imaj gibi amaçlarını doğru bir şekilde gerçekleştirebilmesi açısından, maliyet kontrolü son derece önemlidir. Bu işletmelerin sermaye ve emek yoğun gibi özellik göstermesi ve üretilen yiyecek içeceklerin dayanıksızlığı ile depolanamaması, ürünlerin maliyet kontrollerini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, rekabetin yoğun olduğu yiyecek-içecek işletmelerinde maliyet ve işletme kaynaklarının verimli kullanılması gibi faktörlerin üretilen ürünlerin maliyet kontrolünü etkilediği bilinmektedir. Dolayısıyla, işletmelerin yiyecek içecekler ile ilgili maliyet kontrollerini yanlış ya da eksik yapması, işletmeyi çeşitli zararlara uğratabilir. Bu sebeple, yiyecek içecek işletmelerinin üretmiş oldukları yiyecek içeceklerin maliyet kontrolleri ile ilgili mevcut durumlarının belirlenmesi önem kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

Dopson RL, Hayes KD. Food and Beverage Cost Control. 6 th ed. John Wiley and Sons, Inc; 2016.

Davis B, Lockwood A, Alcott P, Pantelidis I. Food and Beverage Management. 5th ed. Published by Routledge; 2012.

Ojugo C. Practical Food and Beverage Cost Control. 2 nd ed. Delmar Cengage Learning; 2010.

Mayer K, Raab C. Menu engineering and activitybased costing – Can they work together in a restaurant?. International Journal of Contemporary Hospitality Management 2007; 19 (1): 43 – 52.

Sanders E, Hill T, Faria D. Understanding foodservice cost control. An Operational Text for Food Beverage and Labor Costs 2007.

Harris P, Mongiello M. Accounting and Financial Management: Developments in the International Hospitality Industry. London: Elsevier; 2006.

Kwong LY. The application of menu engineering and design in Asian restaurants. International Journal of Hospitality Management; 2005. 24 (1), p. 91–106.

Riley M. Food and beverage management: A review of change: İnternational Journal of Contemporary Hospitality Management; 2005;Vol 17 Iss: 1, p. 88 – 93.

Cranage D. Practical time series forecasting for the hospitality manager. International Journal of Contemporary Hospitality Management; 2003. 15 (2), p. 86 –93.

Gürsoy CT. Yönetim ve Maliyet Muhasebesi. 3.baskı. Beta Yayınları. İstanbul, s.2009.

Sarıışık M, Çavuş Ş, Karamustafa K. Profesyonel Restoran Yönetimi İlkeler Uygulamalar ve Örnek Olaylar. 1.baskı. Detay Yayıncılık, Ankara, 2010.

Miller JE, Hayes K, Dopson RL. Food and Beverage Cost Control. 2nd ed. John Wiley and Sons Inc; 2002.

Dittmer RP, Griffinand G. G. Principles of Food Beverage and Labor Cost Controls 6 th ed. New York: John Willey and Sons; 1999.

Cousins J, Foskett D, Shortt D. Food and Beverage Management. 2 nd ed. Thames Valley University, Longman; 1998.

Coltman M. Cost Control For the Hospitality Industry. 2nd ed. Newyork, Van Nostrand Reinhold; 1998.

Scanlon NL, Criteria for menu pricing. Catering Menu Management. Newyork, 1992.

Ninemeier DJ. Standart product costs and pricing strategies. Food and Beverage Management. 2 nd ed. Educational Institute American Hotel and Motel Association; 1995. p. 131-138.

Kivela J. Menu Planning For the Hospitality Industry. Melbourne, Hospitality Press; 1994. p.138-148.

Reinhold VN. The food cost percent. Cost Control for The Hospitality Industry. London, 1989, p.116-123.

Pavesic VD. Food cost controls. Fundamental Principles of Restaurant Cost Control, School of Hospitality Administration Georgia State University. New Jersey; 199. p. 39-69.

Lundberg AD. The Hotel and Restaurant Business. 4th ed. Newyork, Van Nostrand Reinhold Co, 1984.

Sarıışık M. Yiyecek-İçecek Maliyet Kontrolü. Ankara, Detay Yayıncılık; 2002.

Miller JE, Pavesic D. V. Menu Pricing Strategies. Menu Princing and Strategy. 4th ed. Newyork; 1996. P. 133-145.

Seaberg AG. Producing a menu. Menu Desing Merchandising and Marketing. 4 th ed. Newyork; 1991. p. 1- 4.

Coller M, Sussamas C. Success in Principles of Catering. London, John Murray; 1990.

Cornyn J, Coons-Fasan OJ, Schechter M. Noncommerical Food Service an Administrators Handbook. Newyork, John Wiley and Sons Inc; 1995.

Gökdemir A. Mutfak Hizmetleri Yönetimi. Detay Yayıncılık, Ankara, 2003.

Kinton R, Cesernai V. The Theory of Catering. London, Edward Arnold Publishing; 1989.

Keister DC. Food and Beverage Control. 2 nd ed. Newjersey; 1990. p 22-24.

Warner M. Recreational Foodservice Management. School of Hospitality Management. Newyork: Florida International University, Van Nostrand Reinhold; 1989.

Reay J. All About Catering. 1 st ed. Great Britain, 1988.

Pannell VD. School Foodservice Management. 4 th ed. Newyork: Van Nostrand Reinhold; 1990. p. 86-88.

Radford A, Gunn D. Catering As a Small Business. Sydney: Mc Graw- Hill Book Company; 1990. p. 35-37.

Rose JC. Pricing I: Three Menu Pricing Systems. Food Management. 1988. p. 44.

Iverson MK. Food and beverage opeations. Introduction to Hospitlity Management. Newyork: 1989. p. 60–78.

Akdoğan N. Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Maliyet Muhasebesi Uygulamaları, Ankara: Gazi Kitapevi; 2000.

Cichy FR. Quality Sanitation Management. American Hotel and Motel Management Association Educational Institute. Michiga; 1994. p. 77.

Ninemeier JD. Food and Beverage Controls. 4 th ed. Orlando: Educational Institute, American Hotel and Motel Association; 1998.

Reic RD. Planning and designing the menu. 2 nd ed. Newyork, Hospitality Marketing Management; 1989, p. 374-376.

Hawes JM, Amico D. Simultaneous Use of Break – Even and Demand Analysis For Princing Decisions: A Teaching Method. Journal of Education For Business; 1995; 70 (5).

Keiser J, De Micco FJ. Controlling and Analyzing Costs in Foodservice Operations. 3 rd ed. New York, Mac Millan; 1993.

Brandon CH, Ortina RE. Management Accounting Strategy and Control. Newyork, Mc Graw – Hill; 1997.

Ninemeier JD. Planning and Control for Food and Beverage Operations. 3 rd ed.Educational Institute American Hotel and Motel Association; 1995. p. 33-35.

Spears CM. Foodservice Organizations A Managerial and Systems Approach, 3 rd ed. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, NJ; 1995, p. 182-188.

Miller SG. The Simplified Menu Cost Spreadsheet. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly; 1992; 33 (3). p. 85-88.

Bayou ME, Bennett LB. Profitability Analysis for Restaurants. Cornell Hotel and Restaurant Admistration Quartely, 1992; 33 (2). p. 49-55.

Türksoy A. Otel Yönetim Muhasebesi, Ankara: Turhan Kitabevi; 1998.

Coltman MM. Cost Control for the Hospitality Industry. 2 rd ed.New York, Van Nostrand Reinhold; 1989.

BÖLÜM 19

GIDA ARTIK VE ATIK YÖNETİMİ

Arş. Gör. Ayşe Nur SONGÜR BOZDAĞ
Prof. Dr. Funda Pınar ÇAKIROĞLU

GIDA ARTIK VE ATIK TANIMLARI

Gıda atıkları, besin güvencesi, besin güvenliği, doğal kaynaklar ve çevresel koruma üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Gıda sistemlerinin sürdürülebilirliğini ve ekonomik kalkınmayı etkiler. Bu nedenle son yıllarda gıda kayıpları, gıda atıkları, eş ve yan ürünleri yönetimi gıda bilim adamları ve endüstrinin dikkatini çekmiştir. Gerçekten de gıda atıkları ve kullanılır duruma getirme/iyileştirme metotlarıyla ilişkili bilimsel literatür ve raporların sayısı giderek artmaktadır. FAO 2011 yılında küresel gıda kayıp ve atıklarını dikkate alan ilk raporunu yayınlamıştır. Bu rapora dünyada insan tüketimi için üretilen gıdanın tedarik zinciri boyunca yaklaşık 1/3'ünün kayıp ya da atık olduğu belirtilmektedir.

Gıda tedarik zinciri ilk olarak tarımsal aşama ile başlar, üretim ve perakendecilik ile devam eder ve hane tüketimiyle son bulur. Bu yaşam döngüsü sırasında teknolojik, ekonomik ve/veya toplumsal nedenler yüzünden gıda kayıpları ya da atıkları oluşur. Tedarik zincirindeki "gıda artık (kayıp)" ve "gıda atıkları" ile ilgili çeşitli tanımlamalar mevcuttur. En yaygın olarak kullanılan tanımlamalar şu şekildedir:

Gıda artık (kayıp) ve atıkları; insan tüketimi için üretilmiş ya da hasat edilmiş, ama insanlar tarafından tamamen tüketilmemiş olan bitkilerin ya da hayvanların yenilebilir kısımları olarak tanımlanabilir. Bu tanımdaki "gıda artıkları (kayıpları)" dökülme, bozulma, morarma ya da solma gibi kalitedeki anormal azalma ya da tüketiciye ulaşmadan önce bunların dışında farklı bir şekilde kaybedilen gıdalar olarak ifade edilirken, "gıda atığı" ise iyi kalitede ve insan tüketimi için uygun ama bozulmadan önce veya sonra çöpe atılması nedeniyle tüketilmeyen gıdalar olarak ifade edilmektedir. Kayıplar genellikle gıda tedarik zincirinin üretim, depolama, işleme ve dağıtım aşamalarında oluşur. Bu aşamalardaki kayıplar tarımsal süreçler, depolama, altyapı, ambalajlama (paketleme) ve pazarlamadaki teknik sınırlılıkların istenmeyen sonucudur. Gıda atıkları ise genel olarak gıda tedarik zincirinin perakendecilik ve tüketim aşamalarında ve ihmal ya da bilinçli olarak gıdaların çöpe atılmasının bir sonucudur.

Başka bir tanımlamada "gıda artığı (kaybı)" gıdanın değer ve miktarındaki nicel ve nitel kayıplar olarak adlandırılmaktadır. Nitel kayıp; kalori, besin değeri, kalite ve yenilebilirlik kaybı anlamına gelmektedir. Nicel kayıp ise gıda tedarik zincirinin bölümleri boyunca yenilebilir gıda kütlesindeki azalma olarak adlandırılmaktadır.

2014 yılında Avrupa Komisyonu gıda atığını, "gıda tedarik zincirinde kaybedilen gıda" olarak tanımlamıştır. Bu tanımda gıdaların yenilemeyen parçaları dâhil edilirken, biyo-esaslı ürünler, hayvan yemi gibi malzeme olarak kullanıma aktarılan ya da yeniden dağıtım için gönderilen gıdalar hariç tutulmuştur.

KAYNAKLAR

FAO. Global food losses and food waste—extent, causes and prevention. Rome: UN FAO; 2011.

FAO. Food wastage footprint: impacts on natural resources. Summary report, Rome; 2013.

Premanandh J. Factors affecting food security and contribution of modern technologies in food sustainability. J Sci Food Agric 2011, 91: 2707–2714.

Kader AA. Increasing food availability by reducing postharvest losses of fresh produce. Proc. 5th Int. Postharvest Symposium. 2005. Available at: http://ucce.ucdavis.edu/files/datastore/234-528.pdf. Accessed March 19, 2016.

WRAP. Waste arisings in the supply of food and drink to households in the UK. WRAP, Banbury; 2010.

Hodges R, Buzby JC, Benett B. Postharvest losses and waste in developed and less developed countries: Opportunities to improve resource use. J Agric Sci 2010; 149: 37–45.

Kummu M, Moel H-DE, Porkka M, Siebert S, Varis O, Ward PJ. Lost food, wasted resources: Global food supply chain losses and their impacts on freshwater, cropland, and fertiliser use. Sci Total Environ 2012; 438: 477-489.

Buzby JC, Hyman J. Total and per capita value of food loss in the United States. Food Policy 2012; 37: 561–570.

Liu J, Lundqvist J, Weinberg J, Gustafsson J. Food losses and waste in china and their ımplication for water and land. Environ Sci Technol 2013; 47: 10137−10144.

Koivupuro H-K. FOODSPILL – Food wastage and environmental impacts. Henvi Semınar Serıes Food and Environment – Sustainable food cycle. MTT Agrifood research Finland; 2011.

Lipinski C, Hanson C, Lomax J, Kitinoja L, Waıte R, Searchinger T. Reducing food loss and waste, Installment 2 of Creating a Sustainable Food Future. World Research Institute Working Paper; 2013.

Zhou W. Food waste and recycling in China: A growing trend?. 2013. Available at: http://www.worldwatch.org/food-waste-and-recyclingchina- growing-trend-1. Accessed April 13, 2016.

World Bank, Natural Resources Institute, FAO. Missing food: The case of postharvest grain losses in Sub-Saharan Africa. Washington, DC: The World Bank; 2011.

Jones T. Addressing food wastage in the US. Interview: The Science Show, 8 April. 2006. Available at: http://www.abc. net.au/rn/scienceshow/stories/2006/1608131.htm. Accessed December 29, 2015.

WRAP. New estimates for household food and drink waste in the UK. Report prepared by WRAP. Banbury; 2011.

FAO, IFAD, WFP. The state of food insecurity in the world 2014. Strengthening the enabling environment for food security and nutrition. FAO, Rome; 2014.

WHO (2014). 10 facts on obesity. 2014. Available at: http://www.who.int/features/factfiles/obesity/en. Accessed January 11, 2016.

Gustavsson J, Cederberg C, Sonesson U, Van Otterdijk R, Meybeck A. Global food losses and food waste. Gothenburg, SIK & Rome, FAO; 2011.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü Atık Yönetim Dairesi Başkanlığı. Belediye atıklarının yönetimi ve ilgili mevzuat. Ankara; Ekim 2015. Erişim Adresi: http://www.tucev.org/dosyalar/files/18_19_20_2015_cevre_gorevlisi/Belediye%20Atıklarının%20Yönetimi_Çevre%20Görevlisi%20Eğitimi%20Sunumu%2019102015-2.pdf. Erişim Tarihi: 17 Nisan 2016.

Öztürk İ, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü. Türkiye'nin ulusal iklim değişikliği eylem planı'nın geliştirilmesi projesi atık sektörü mevcut durum değerlendirmesi raporu. 2.Taslak - Web, Eylül 2010. Erişim Adresi: http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Atik_Sektoru_Mevcut_Durum_Degerlendirmesi_Raporu.pdf. Erişim Tarihi: 17 Nisan 2016.

Ercan F. Atık Yönetimi Mevzuatı. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Erişim Adresi: http://www.pagcev.org/upload/files/Funda%20Ercan%20Atik%20Yonetimi%20Mevzuati.pdf. Erişim Tarihi: 17 Nisan 2016.

United States Environmental Protection Agency. What Is Integrated Solid Waste Management?. May 2002. Available at: https://www3.epa.gov/climatechange/wycd/waste/downloads/overview.pdf.

Bates MP, Phillips PS. Sustainable waste management in the food and drink industry. BRIT FOOD J 1999, 101: 580-589.

Anonymous. 7 steps of ıntegrated waste management. Available at: http://content.teachengineering.org/content/cub_/lessons/cub_environ/cub_environ_lesson05_transparency.pdf.

Palabıyık H, Altunbaş D. Kentsel Katı Atıklar ve Yönetimi. Marin C, Yıldırım U. (Ed.). Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetsel Perspektifler. İstanbul: Beta; 2004. s. 103-124.

Kemirtlek A. Entegre katı atık yönetimi. Erişim Adresi: http://istac.com.tr/contents/44/cevre-makaleleri_130838592910380265.pdf.

Parfitt J, Barthel M, Macnaughton S. Food waste within food supply chains: quantification and potential for change to 2050. Phil Trans R Soc B 2010; 365: 3065–3081.

Mena C, Adenso-Diaz B, Yurt O. The causes of food waste in the supplier–retailer interface: Evidences from the UK and Spain. Resour Conserv Recycl 2010. doi:10.1016/j.resconrec.2010.09.006.

Akkerman R, Van Donk DP. Development and application of a decision support tool for reduction of product losses in the food-processing industry. J Clean Prod 2008; 16 (3): 335–342.

DEFRA. Enhancing participation in kitchen waste collections. [WR0209]; 2009.

Priefer C, Jörissen J, Bräutigam K-R. Technology Options for Feeding 10 Billion People, Options for Cutting Food Waste, Brussels: European Union; October 2013. ISBN 978-92-823-4750-8.

Galanakis CM, Martinez-Saez N, del Castillo MD, Barba FJ, Mitropoulou VS. Patented and commercialized applications. In: Galanakis CM, editors. Food Waste Recovery, Processing Technologies and Industrial Techniques. ISBN: 978-0-12-800351-0; 2015. p.337-360.

Ercan D, Ercan P. Gıda Endüstrisinde Atıkların Değerlendirilmesi. Erişim Adresi: http://eng.ege.edu.tr/~otles/foodwaste.tripod.com/id24.html.

UNEP. Avoiding Future Famines: Strengthening the Ecological Foundation of Food Security Through Sustainable Food Systems. Nairobi, Kenya: United Nations Environment Programme (UNEP); 2012.

Lundqvıst J. Saving Water: From Field to Fork—Curbing Losses and Wastage in the Food Chain. Stockholm International Water Institute, Stockholm,16th Session of the United Nations Commission on Sustainable Development; 2008.

European Parlıament. Resolution on how to avoid food wastage: strategies for a more efficient food chain in the EU. 2011/2175(INI).

SEPA. Svinn I livsmedelskedjan – möjligheter till minskade mängder. Swedish Environmental Protection Agency, Bromma, Sweden, ISBN: 978-91-620-5885-2; 2008.

Kantor LS, Lipton K, Manchester A, Oliveira V. Estimating and addressing America's food losses. Food Rev 1997, 20: 2-12.

FAO. Available at: http://www.fao.org/save-food. Accessed January 6, 2016.

Thinkeatsave. Available at: http://www.thinkeatsave.org. Accessed January 6, 2016.

The Global FoodBanking Network. Available at: http://www.foodbanking.org. Accessed January 6, 2016.

OECD The Food Chain Analysis Network (FCAN). Available at: http://www.oecd.org/site/agrfcn.

WRI. Food supporting agriculture environment and sustianable development. 2014. Available at: http://www.wri.org/our-work/topics/food. Accessed December 29, 2015.

EU FUSIONS. Available at: http://www.eu-fusions.org. Accessed January 6, 2016.

WRAP. Available at: http://www.wrap.org.uk. Accessed January 6, 2016.

GREENCOOK. Common Strategies Methods and Tools, to defeat food wastege. 2012. Available at: http://www.green-cook.org/-At-home-.html. Accessed December 29, 2015.

GREENCOOK. Available at: http://www.green-cook.org/. Accessed January 6, 2016.

Love Food Hate Waste. Available at: http://www.lovefoodhatewaste.com/. Accessed January 6, 2016.

Kalkınma Bakanlığı. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Ankara; 2013.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü. Resmi Gazete Tarihi: 02.04.2015 Resmi Gazete Sayısı: 29314. Erişim Adresi: http://www.csb.gov.tr/db/cygm/editordosya/ayy(1).docx.

BÖLÜM 20

TOPLU BESLENME SİSTEMLERİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

Arş. Gör. Süleyman KÖSE
Prof. Dr. Saniye BİLİCİ

GİRİŞ

Mal veya hizmet üreten tüm sektörlerde olduğu gibi TBS'lerde iş gücü oldukça önemlidir. Dünya'da toplu beslenme hizmetlerine olan talebin artmasıyla beraber verilen hizmetin kapasitesi ve çalışan personel sayısı da artmaktadır. Türkiye'de Tarım ve Orman Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre gıda işletmesi sayısı her geçen yıl artmakta olup giderek artan bu işletme sayısına paralel olarak toplu beslenme hizmetlerinde istihdam edilen personel sayısı da artmaktadır. Bu durum çalışma hayatında en sık karşılaşılan problemlerin başında gelen iş sağlığı ve güvenliğini daha da önemli kılmaktadır. Artan sanayileşme ile beraber gelen yoğun iş yükü ve olumsuz iş koşulları birçok iş kazası ve meslek hastalığının ortaya çıkmasına ve bu nedenle son yıllarda iş sağlığı ve güvenliğinin öneminin daha da iyi anlaşılması ve bu konudaki uygulamaların geliştirilmesine neden olmuştur. Çalışma ortamında çalışanların sağlığını olumsuz etkileyebilecek risk faktörlerinden çalışanları korumak, üretimin sürekliliğini sağlamak ve verimliliği arttırabilmek amacıyla yürütülmesi gereken iş sağlığı ve güvenliği çalışmaları teknolojik ve toplumsal gelişmelerin paralelinde gittikçe önem kazanmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği çalışmaları, işyerlerinde işin yürütülmesi sırasında, çeşitli nedenlerden kaynaklanan sağlığa zarar verebilecek koşullardan korunmak amacıyla yapılan sistemli ve bilimsel çalışmalardır. İş sağlığı ve güvenliğini sağlamak üzere ülkemizde de son yıllarda işyerlerinde çalışma düzenini ve koşullarını kapsayan mevzuat yürürlüğe konmuştur. Evrensel anlamda iş sağlığı ve güvenliği, henüz ortada bir tehlike veya arıza yokken bile ortaya çıkabilecek tehlikeler ve riskler öngörülerek bunların kabul edilebilir düzeylere indirme çalışmaları olarak da değerlendirilmektedir. İş sağlığı ve güvenliğinde öncelikli hedef, iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemektir. Ayrıca güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamının oluşturulması, işten kaynaklanan önlenebilir sağlık sorunlarının ve mevcut hastalık yükünün azaltılması, çalışanın çalışma etkinliğinin artırılması, ekonomik bağımsızlığın ve işe devamlılığın sağlanması, çalışma yaşamının niteliğinin artırılması gibi pek çok yarara sahiptir. Bunun yanında, sağlıklı ve güvenli bir ortamda çalışmak sadece çalışanın sağlığının sürdürülmesi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda, çalışanın sosyal yaşamından hizmet sunduğu alana kadar iyilik halinin devamını sağlamaktadır. Çalışma ortamında tehlikelerin belirlenerek sağlık ve güvenlik açısından risk değerlendirmesinin yapılması, önleme ve koruma tedbirlerinin belirlenerek uygulanması ve sürekli olarak çalışanların eğitilmesi gerekmektedir.

Çalışanlara ideal ve sağlıklı çalışma ortamı sunmak, onları çalışma koşullarının olumsuz etkilerinden koruyarak iş ve işçi arasında mümkün olan en iyi uyumu sağlamak işverenin başlıca görevleri arasında bulunmaktadır. Böylelikle yapılacak faaliyetler doğrultusunda iş yerlerindeki riskler tamamen ortadan kaldırılacak ya da zararları en aza indirilmek suretiyle oluşabilecek maddi ve manevi zararları önlenmiş olmakla beraber çalışma verimi artırılabilecektir.

KAYNAKLAR

Abdullahi KL, Delgado-Saborit JM, and Harrison RM. Emissions and indoor concentrations of particulate matter and its specific chemical components from cooking: A review. Atmospheric Environment, 2013;71: 260-294.

Afrooz MK, Chinniah Y, and Agard B. Integration of occupational health and safety in the facility layout planning, part II: design of the kitchen of a hospital. International Journal of Production Research, 2014;53(11): 3228–3242.

Alamgir, H., Swinkels, H., Yu, S. and Yassi, A. Occupational injury among cooks and food service workers in the healthcare sector. American Journal of Industrial Medicine, 2007;50(7): 528-535.

Baran N. Asansör kazaları, Önlemler ve Denetim. Mühendis ve Makina, 2010;51(606): 20-28.

Belsito D.V. Occupational contact dermatitis: etiology, prevalence, and resultant impairment/disability. Journal of the American Academy of Dermatology, 2005;53(2): 303-313.

Berk, M., Önal, B. ve Güven R. Meslek Hastalıkları Rehberi, Ankara: Matsa Basımevi, 2007. 11-15.

Cabeças JM. Occupational musculoskeletal disorders in europe: ımpact, risk factors and preventive regulations. Enterprise and Work Innovation Studies, 2006;2(2): 95-104.

Camkurt MZ. Çalışanların kişisel özelliklerinin iş kazalarının meydana gelmesi üzerindeki etkisi. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 2013:24(6); 70-98.

Camkurt, M. Z. İşyeri çalışma sistemi ve işyeri fiziksel faktörlerinin iş kazaları üzerine etkisi. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 2007;20(6): 80-85.

Eğri N. Patlayıcı ortamlarda iş güvenliği. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Enstitüsü Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü: 2010, 14-20.

Fırat, Z. İnsan kaynakları yönetiminin iş güvenliğine yaklaşımı Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 2008;4(1), 1-6.

Friedman PS, Wilkinson M. Dermatoloji. J. L. Bolognia, J. L. Jorizzo, R. P. Rapini (Editöler). Mesleksel Dermatozlar. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi; 2012, 231-241.

Gao Y, Liu QK, Chow WK, and Wu M. Analytical and experimental study on multiple fire sources in a kitchen. Fire Safety Journal, 2014;63: 101-112.

Gibbons MR, and Gibbons C. Occupational stress in the chef profession. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 2007;19(1):32-42.

Halpin J, Forst L, and Zautke J. Conditions causing burn injuries in foodservice workers. Journal of Foodservice, 2008;19(3): 189-193.

Haruyama Y, Muto T, Matsuzuki H, Ito A, Tomita S, Muto S, Haratani T, Seo A, Ayabe M. and Katamoto S. Evaluation of Subjective Thermal Strain in Different Kitchen Working Environments Using Subjective Judgment Scales. Industrial Health, 2010;48(2): 135-144.

Haruyama, Y., Matsuzuki, H., Tomita, S., Muto, T., Haratani, T., Muto, S. and Ito, A. Burn and cut injuries related to job stress among kitchen workers in japan. Industrial Health, 2014;52(2): 113-120.

IARC. Household Use of Solid Fuels and High Temperature Frying. IARC monographs on the evaluation of carcinogenic risks to humans. 95. IARC: International Agency for Research on Cancer. Lyon. France. 2010.

Jeong BY. Cooking processes and occupational accidents in commercial restaurant kitchens. Safety Science, 2015;80: 87-93.

KokaneS, and Tiwari RR. Occupational health problems of highway restaurant workers of Pune, India. Toxicol Ind Health, 2011;27(10): 945-948.

Köse S, Bilici S. Mutfak ve Yemekhane Çalışanlarında İş Sağlığı ve Güvenliği Risklerinin Değerlendirilmesi, Beslenme ve Diyet Dergisi. 2016;44(3):239-247.

Köse S. Toplu Beslenme Hizmetleri Çalışanlarında İş Sağlığı ve Güvenliği Riskleri İle Beslenme Durumunun Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2016.

Küçükaslan, N. Yiyecek İçecek İşletmelerinde Mutfak Hizmetleri Yönetimi (Beşinci Baskı). Bursa: Alfa Aktüel; 2011. 74-80.

Kürkçü E. A, Çakar İ, ve Zeyrek S. İşyerlerinde aydınlatma. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Enstitüsü Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü; 2010. 1-6.

Kürkçü EA, Arslan Tatar ÇP, Babaarslan E, İlik Ö, Şentürk F, Tiryaki B, ve Yaşaroğlu, CB. Kimyasalların Güvenli Depolanması. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Enstitüsü Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü; 2011, 14-20.

Luckhaupt SE, Dahlhamer JM, Ward BW, Sussell AL, Sweeney MH, Sestito JP, and Calvert GM. Prevalence of dermatitis in the working population, United States, 2010 National Health Interview Survey. American Journal of Industrial Medicine, 2013;56(6): 625-634.

Martín-Fernández S, de los Ríos I, Cazorla A, and Martínez-Falero E. Pilot study on the influence of stress caused by the need to combine work and family on occupational accidents in working women. Safety Science, 2009:47(2); 192-198.

Mecklenburg County. Guidelines for Design, Installation, and Construction of Food Establishments in North Carolina. North Carolina: Department of Human and Human Service; 2001. 38-30.

Meloury, J., and Signal, T. When the plate is full: Aggression among chefs. International Journal of Hospitality Management, 2014;41: 97-103.

Ofluoğlu G, and Sarıkaya G, OHSAS 18001 İş sağlığı ve iş güvenliği yönetim sistemi. İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 2005; 8(3): 3-9.

Okutan M. İş ortamında stres ve stresle başa çıkma yöntemleri: bir alan uygulaması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2002:4(3); 15-42.

Palacıo, J. P. and Theis, M. The Foodservice Industry. In W. Lawrensen (eds), Introduction to Foodservices, (11 edition), New Jersey: Pearson Education, 2009. 6-10.

Peng CY, Lan CH, Lin PC, Kuo YC. Effects of cooking method, cooking oil, and food type on aldehyde emissions in cooking oil fumes. J Hazard Mater. 2017;324(Pt B):160-167.

Samur, G. İşçi ve iş veriminin geliştirilmesinde beslenmenin önemi. Kamu-iş iş hukuku ve iktisat dergisi,2002; 7(1): 30-38.

Shankar S, Shanmugam M, and Srinivasan J. Workplace factors and prevalence of low back pain among male commercial kitchen workers. Journal of Back and Musculoskeletal Rehabilitation, 2015:28(3); 481-488.

Singh A, Kesavachandran CN, Kamal R, Bihari V, Gupta MK, Mudiam MK, Satyanarayana GN, Raj A, Haq I, Shukla NK, Khan AH, and Srivastava AK. Assessing hazardous risks of indoor airborne polycyclic aromatic hydrocarbons in the kitchen and its association with lung functions and urinary PAH metabolites in kitchen workers. Clinica Chimica Acta. 2015; 452(1); 204-213.

Stoia M, and Oancea S. (2012). Workplace Health Promotion Program on Using Dietary Antioxidants (Anthocyanins) in Chemical Exposed Workers. Procedia Engineering: 2012 42, 1989-1996.

Suzman MS, Sobocinski K, Himel H, and Yurt RW. Major burn injuries among restaurant workers in New York City - An underappreciated public health hazard. Journal of Burn Care and Rehabilitation, 2001;22(6): 429-434.

Svendsen K, Sjaastad AK, and Sivertsen I. Respiratory symptoms in kitchen workers. American Journal of Industrial Medicine, 2003;43(4): 436-439.

Şahin, H. ve Erkal, S. Konaklama işletmelerinde çalışan mutfak personelinin iş kazası geçirme durumlarının ve kaza nedenlerinin belirlenmesi. Sağlık ve Toplum, 2010;20(2). 40-48.

Teo, S., Teik-Jin Goon, A., Siang, L. H., Lin, G. S., and Koh, D. Occupational dermatoses in restaurant, catering and fast-food outlets in Singapore. Occupational Medicine, 2009;59(7): 466-471.

Tomita S, Muto T, Matsuzuki H, Haruyama Y, Ito A, Muto S, Haratani T, Seo A, Ayabe M, and Katamoto S. Risk factors for frequent work-related burn and cut injuries and low back pain among commercial kitchen workers in Japan. Industrial Health, 2013:51(3): 297-306

Türk Standartları Enstitüsü. TS 18001 İş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemleri-şartlar. Ankara: Türk Standartları Enstitüsü; 2008, 3-14.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı. İş Güvenliği ve işçi sağlığı, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, 2014. 2-6.

Verma SK, Chang WR, Courtney TK, Lombardi DA, Huang YH, Brennan MJ, Mittleman MA, and Perry MJ. Workers' experience of slipping in U.S. limited-service restaurants. Journal of Occupational and Environmental Hygiene 2010;7(9): 491-500.

Verma SK, Courtney TK, Corns HL, Huang YH, Lombardi DA, Chang WR, Brennan MJ, and Perry MJ. Factors associated with use of slip-resistant shoes in US limited-service restaurant workers. Injury Prevention, 2012;18(3): 176-181.

Wong TW, Wong AH, Lee FS, and Qiu H. Respiratory health and lung function in Chinese restaurant kitchen workers. Occupational Environmental Medicine, 2011;68(10): 746-752.

X. Zhu, K. Wang, J. Zhu, M. Koga, Analysis of cooking oil fumes by ultraviolet spectrometry and gas chromatography–mass spectrometry, J. Agric. Food Chem, 2001;49: 4790–4794.

Zock JP, Kogevinas M, Sunyer J, Almar E, Muniozguren N, Payo F, Sanchez JL, and Anto JM. Asthma risk, cleaning activities and use of specific cleaning products among Spanish indoor cleaners. Scandinavian Journal of Work Environment and Health, 2001;27(1): 76-81.

VAKALARLA ÖĞRENİYORUM: ÇOCUK HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ - 1

Editör

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir. Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-04-0

VAKALARLA ÖĞRENİYORUM: ÇOCUK HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ - 1

Editör
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Yazarlar
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER, Öğr. Gör. Sümeyra Şahin BAYRAM
Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT, Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY
Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Ceyda ŞEREFLİOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
4. Baskı: Ankara - Şubat, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Sağlık karmaşık bir yapıdır. Sağlığın temel belirleyicileri sosyoekonomik, kültürel ve çevresel etmenler, yaşam ve çalışma koşulları, sosyal etmenler, yaşam biçimi (beslenme, fiziksel aktivite, alkol, sigara), yaş, genetik ve cinsiyettir. Bir ülkenin sosyal ve ekonomik yönden büyümesi ve gelişebilmesi ancak bedensel ve zihinsel yönden güçlü, sağlıklı ve üretken bireylerin varlığına bağlıdır. Bu nedenle ülkemiz nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan çocukların sağlıklı, üretken ve verimli olmalarında yeterli ve dengeli beslenmeleri büyük önem taşımaktadır. Çünkü "sağlıklı beslenme, sağlıklı çocukluk; sağlıklı çocukluk ise sağlıklı yetişkinlik demektir". Toplumun çekirdeğini oluşturan ve sürekli bir büyüme-gelişme süreci içinde olan çocuklar, beslenme yetersizliğinden en çok etkilenen gruplardan biridir ve çocukluk döneminde edinilen yanlış beslenme alışkanlıkları; kalp hastalıkları, yüksek tansiyon ve obezite gibi yetişkin çağı kronik hastalıkları için temel risk faktörü oluşturmaktadır.

Son yıllarda tüm Dünya'da artan bulaşıcı olmayan hastalıklar özellikle obezite/malnütrisyon ya da beslenme eksiklikleri göz önüne alındığında ve beslenme problemlerinin pek çok kronik hastalığın temel neden olarak görüldüğü düşünüldüğünde, sağlığın geliştirilmesi uygulamalarının önemli bir basamağını beslenme oluşturmaktadır. Sağlığın korunması söz konusu olduğunda ise yaşam boyu devam ettirilecek yeterli ve dengeli beslenme kavramı kritik öneme sahiptir.

Yetersiz ve dengesiz beslenme toplumun her kesiminde bulunan bireyler için önemli olmakla birlikte sorunlar en fazla gebe ve emzikli kadınlar, 0-6 yaş çocuklar, okul çağı çocuklar, doğuştan ve / veya metabolizma hastalıkları ile bulaşıcı olmayan hastalıklar vb. özel durumu olan çocuklar üzerinde etkili olmaktadır.

Bu nedenle kitapta kitap gebe-emzikli kadın, 0-1 yaş bebek ve sağlıklı çocuk beslenmesi, malnütrisyon, obezite, gastroenteritler, emilim bozuklukları, doğuştan metabolizma hastalıkları, enteral-parenteral beslenme, enfeksiyon hastalıkları, besin alerjileri, yanık-yara, anemi, otizm, nörolojik hastalıklar, yoğun bakım hastaları, diyabet, böbrek hastalıkları ile karaciğer, kalp hastalıkları vb durumlarında tıbbi beslenme tedavisi ilkeleri ile bol vaka örnekleri sunulmuş, beslenme ve diyetetik alanında eğitim alan geleceğin diyetisyenlerine ve öğrencilere meslek yaşantıları süresince yol gösterebilecek kaynak oluşturma düşüncesiyle klinik deneyimleri de olan ve bilimsel gelişmeleri yakından izleyen aktif akademisyenler ve klinisyenler tarafından hazırlanmıştır.

Kitabın hazırlanmasında emeği geçen HEDEF CS Yayıncılık ve Mühendislik Takımına destekleri, özverili çalışmaları nedeniyle teşekkür ederiz.

Ankara, Aralık 2019

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
BESİNLER, BESİN GRUPLARI, ENERJİ VE BESİN ÖGESİ İÇERİKLERİ
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

BESLENMENİN TANIMI VE ÖNEMİ 14
Yeterli ve Dengeli Beslenme 14
Besin Ögeleri 14
Karbonhidratlar 14
Proteinler 15
Yağlar 15
Mineraller 16
Vitaminler 17
BESİNLER, BESİN GRUPLARI, ENERJİ VE BESİN ÖGESİ İÇERİKLERİ 19
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 28

BÖLÜM 2
DİYETİSYENİN TIBBİ BESLENME TEDAVİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

DİYETİSYENİN TANIMI 30
DİYETİSYEN KİMDİR? 30
KLİNİK DİYETİSYENİ KİMDİR? 31
DİYETİSYENİN TÜRKİYE'DEKİ İŞ VE GÖREV TANIMI 33
MESLEK ETİĞİ TANIMI 35
SAĞLIK MESLEK ETİĞİ İLKELERİ 35
ETİK İHLALİ 37
BESLENME VE DİYETETİK ALANINDA BİLGİ KİRLİLİĞİ 37
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 42

BÖLÜM 3
GEBELİĞE HAZIRLIK DÖNEMİNDE BESLENME
Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY

GİRİŞ 44
GEBELİĞE HAZIRLIK DÖNEMİNDE SAĞLIKLI BESLENME 44
Gebeliğe Hazırlık Döneminde Kafein Alımı 45
Gebeliğe Hazırlık Döneminde Alkol ve Sigara Kullanımı 46
GEBELİĞE HAZIRLIK DÖNEMİNDE VÜCUT AĞIRLIĞI VE BKİ 47
Hafif Şişmanlık ve Obezite 48
Zayıflık 48
GEBELİĞE HAZIRLIK DÖNEMİNDE ENERJİ, MAKRO BESİN ÖGELERİ VE POSA 49
GEBELİĞE HAZIRLIK DÖNEMİNDE MİKRO BESİN ÖGELERİ 50
Folik Asit 51
Demir 51

B12 Vitamini 52
İyot 52
A Vitamini 53
Kalsiyum 54
D Vitamini 54
Çinko 55
Selenyum 55
Magnezyum 55
GEBELİĞE HAZIRLIK DÖNEMİNDE GÖRÜLEBİLEN BAZI HASTALIKLAR 55
Diyabet 55
Hipertansiyon 56
Tiroid 56
Fenilketonüri 56
Çölyak Hastalığı 57
Polikistik Over Sendromu 57
ÇEVRESEL MARUZ KALINA AJANLAR 57
ANNE ADAYLARINA SAĞLIKLI BESLENME ÖNERİLERİ 58
BABA ADAYLARINA SAĞLIKLI BESLENME ÖNERİLERİ 60
VAKALAR 61
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 70

BÖLÜM 4
GEBELİK VE EMZİKLİLİK DÖNEMİNDE BESLENME
Öğr. Gör. Sümeyra Şahin BAYRAM

GİRİŞ 74
GEBELİK DÖNEMİNDE BESLENME 74
Gebelik ve Gestasyon 74
Gebelikte Beslenmenin Önemi 74
Gebelikte Görülen Sağlık Problemleri 75
Bulantı, kusma ve tat değişiklikleri 75
Kabızlık (konstipasyon) 75
Basur (hemoroid) 76
Pika 76
Gebelik zehirlenmesi (Preeklampsi) 76
Kansızlık (Anemi) 76
Kemik dokusu harabiyetleri (osteomalasia) ve Diş çürükleri 76
Gestasyonel diyabet 77
Gebelikte İdeal Ağırlık Kazanımı 77
Gebelikte Enerji ve Besin Ögesi Gereksinimi 78
Enerji gereksinimi 78
Protein gereksinimi 79
Karbonhidrat gereksinimi 80
Yağ gereksinimi 80
Vitamin gereksinimi 80

Mineral gereksinimi ... 81
EMZİKLİLİK (LAKTASYON) DÖNEMİNDE BESLENME ... 82
Emziklilik ve Süt Üretimi (Laktogenez) ... 82
Emziklilikte Beslenmenin Önemi ... 83
Emzirme Başarısını Etkileyen Faktörler ... 83
Doğru Emzirme Tekniği ve Öneriler ... 84
Emzirme Engelleri ... 85
Emziklilikte Enerji ve Besin Ögesi Gereksinimi ... 86
Enerji gereksinimi ... 86
Protein gereksinimi ... 86
Karbonhidrat gereksinimi ... 86
Yağ gereksinimi ... 86
Vitamin ve mineral gereksinimi ... 87
Sıvı gereksinimi ... 87
VAKA ÖRNEKLERİ ... 88
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR ... 108

BÖLÜM 5
ÇOCUKLARDA BÜYÜMENİN İZLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

BÜYÜMENİN TANIMI VE ÖNEMİ ... 110
BÜYÜMENİN İZLEMİNDE SIKLIKLA KULLANILAN ULUSLARARASI VE ULUSAL BÜYÜME EĞRİLERİ/STANDART/REFERANS DEĞERLER ... 111
Uluslararası Büyüme Eğrileri/Standart/Referans Değerleri ... 111
Ulusal Büyüme Eğrileri/Referans Değerler ... 112
BÜYÜMENİN İZLENMESİNDE KULLANILAN BÜYÜME PARAMETRELERİ (ANTROPOMETRİK ÖLÇÜMLER) ... 112
Yaşa Göre Vücut Ağırlığı ... 112
Boya Göre Vücut Ağırlığı ... 113
Yaşa Göre Boy Uzunluğu ... 113
Yaşa Göre Beden Kütle İndeksi ... 114
Standart Sapma Skoru (SDS) (Z-Skoru) ... 114
Yaşa Göre Baş Çevresi ... 115
Üst Orta Kol Çevresi (ÜOKÇ) ... 116
Deri Kıvrım Kalınlıklarının Ölçülmesi (DKK) ... 116
ÇOCUKLARDA BÜYÜME İZLEM SIKLIĞI ... 116
BÜYÜME EĞRİLERİNİN YORUMLANMASI ... 116
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR ... 118

BÖLÜM 6
YENİDOĞAN VE SÜT ÇOCUĞU BESLENMESİ
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

GİRİŞ 120
0-1 YAŞ ÇOCUKLARIN SİNDİRİM SİSTEMİ ÖZELLİKLERİ 120
0-1 YAŞ ÇOCUKLARIN ENERJİ VE BESİN ÖGESİ GEREKSİNİMLERİ 121
Enerji 122
Protein 122
Karbonhidrat 123
Yağ 123
Sıvı 123
Vitamin ve Mineraller 124
ANNE SÜTÜNÜN BEBEK VE ANNE İÇİN ÖNEMİ 125
7-12 AY BEBEK BESLENMESİ: TAMAMLAYICI BESLENME 127
Tamamlayıcı Beslenmeye Geçiş Zamanı 129
Aylarına Göre Verilecek Besinler 130
SAKINCALI BESİNLER 132
VAKALAR 134
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 155

BÖLÜM 7
PREMATÜRE BESLENMESİ
Öğr. Gör. Sümeyra ŞAHİN BAYRAM

GİRİŞ 158
PREMATÜRELİK VE PRETERM DOĞUM 158
PREMATÜRE BEBEKLERİN SINIFLANDIRILMASI 158
PRETERM DOĞUMA NEDEN OLAN ETMENLER 159
PREMATÜRE BEBEKLERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ 159
PREMATÜRE BEBEKLERİN SAĞLIK SORUNLARI 160
Gastroözofajial Reflü 160
Nekrotizan Enterokolit 160
Respiratuar Distres Sendromu 160
Bronkopulmoner Displazi 160
Patent Duktus Arteriozus 161
Prematüre Retinopatisi 161
Sarılık 161
Apne ve Takipne 161
Hipoglisemi 162
Isı Regülasyonunda Bozukluk 162
PREMATÜRE BEBEKLERDE BESLENME 162
Prematüre Bebeklerde Parenteral Beslenme 163
Prematüre Bebeklerde Enteral Beslenme 167
İntragastrik beslenme 169

Transpilorik beslenme 169
Gastrostomi ile beslenme 169
Prematüre Bebeklerde Anne Sütünün Önemi 169
Prematüre Bebeklerde Formüla Kullanımı 170
Prematüre Bebeklerde Enerji ve Besin Ögesi Gereksinimi 171
Enerji gereksinimi 172
Protein gereksinimi 172
Karbonhidrat gereksinimi 172
Yağ gereksinimi 173
Vitamin ve mineral gereksinimi 174
Sıvı gereksinimi 176
VAKA 177
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 190

BÖLÜM 8
ÇOCUKLUK ÇAĞI OBEZİTESİ VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Dyt. RUKİYE BOZBULUT

OBEZİTENİN TANIMI VE DEĞERLENDİRİLMESİ 192
EPİDEMİYOLOJİ 193
OBEZİTENİN OLUŞUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER 193
ÇOCUKLUK ÇAĞI OBEZİTESİNİN SINIFLANDIRILMASI 195
ÇOCUKLUK ÇAĞI OBEZİTESİNİN YOL AÇTIĞI SAĞLIK SORUNLARI 195
ÇOCUKLARDA OBEZİTE TEDAVİ PRENSİPLERİ 196
DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİ 197
ÇOCUKLUK ÇAĞI OBEZİTESİNDE FİZİKSEL AKTİVİTE 198
ÇOCUKLUK ÇAĞI OBEZİTESİNDE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 198
ÇOCUKLUK ÇAĞI OBEZİTESİNDE İLAÇ TEDAVİSİ 203
ÇOCUKLUK ÇAĞI OBEZİTESİNDE CERRAHİ TEDAVİ 203
VAKALAR 203
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 215

BÖLÜM 9
ÇOCUKLUK ÇAĞI MALNÜTRİSYONU VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

MALNÜTRİSYON TANIMI VE EPİDEMİYOLOJİSİ 218
MALNÜTRİSYONUN NEDENLERİ 219
HANGİ ÇOCUKLARDA MALNÜTRİSYON DAHA SIK GÖRÜLÜR? 220
MALNÜTRİSYONUN SINIFLANDIRILMASI 220
MALNÜTRİSYONUN KLİNİK ÖZELLİKLERİ 226
Marasmus 226
Kuwashiorkor 226
Marasmik Kwashiorkor 226
MALNÜTRİSYONUN OLUMSUZ ETKİLERİ 226

MALNÜTRİSYONUN ORGANLAR/SİSTEMLER ÜZERİNE ETKİLERİ 227
MALNÜTRİSYONUN TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 228
Hafif ve Orta Malnütrisyonun Tedavisi..... 228
Ağır Malnütrisyonun Tedavisi..... 229
Başlangıç (Resüsitasyon ve stabilizasyon) dönemi..... 230
Düzelme (Rehabilitasyon) dönemi..... 234
Fiziksel ve psikolojik destek sağlamak 236
Taburcu etme hazırlıkları 236
İzlem dönemi..... 237
VAKA ÖRNEKLERİ..... 237
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR..... 246

BÖLÜM 10

ÇOCUKLUK ÇAĞI METABOLİK SENDROMU VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. RUKİYE BOZBULUT

ÇOCUKLUK ÇAĞI METABOLİK SENDROMUNUN TANIMI..... 248
ÇOCUKLUK ÇAĞI METABOLİK SENDROMUNUN EPİDEMİYOLOJİSİ 249
ÇOCUKLUK ÇAĞI METABOLİK SENDROMUNUN PATAFİZYOLOJİSİ..... 249
METABOLİK SENDROMUN BİLEŞENLERİ ..... .250
İnsülin Direnci 250
Bozulmuş Glukoz Toleransı ve Tip 2 Diyabet..... 250
Lipid Bozuklukları..... 251
Hipertansiyon 251
Abdominal Obezite ve Organ Yağlanması 251
Alkolik Olmayan Karaciğer Yağlanması..... 251
ÇOCUK VE ADOLESANLARDA METABOLİK SENDROMUN YÖNETİMİ 252
METABOLİK SENDROMDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ İLKELERİ 252
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİNİN PLANLANMASI 253
Enerji..... 254
Karbonhidrat..... 254
Posa 255
Glisemik İndeks..... 255
Protein 255
Yağ 256
Öğün Sayısı ve Düzeni 256
Akdeniz Diyeti ve Metabolik Sendrom..... 256
DASH (The Dietary Approaches to Stop Hypertension Diet)
Diyeti ve Metabolik Sendrom..... 256
VAKA ÖRNEKLERİ..... 257
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR..... 269

BÖLÜM 11
ÇOCUKLARDA TİP 1 DİYABET VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Dyt. RUKİYE BOZBULUT

GİRİŞ 272
TİP 1 DİYABETİN EPİDEMİYOLOJİSİ 272
TİP 1 DİYABETİN ETYOLOJİSİ 272
KLİNİK BULGULAR 272
KOMPLİKASYONLAR 272
TİP 1 DİYABET TEDAVİSİ 273
TİP 1 DİYABETLİ BİREYLERDE GLİSEMİK KONTROL HEDEFLERİ 274
DİYABET EĞİTİMİ 275
EGZERSİZ 275
TİP 1 DİYABETTE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 276
TİP 1 DİYABETTE ENERJİ DENGESİ VE ENERJİ ALIM ÖNERİLERİ 277
FARKLI İNSÜLİN TEDAVİ REJİMLERİNE GÖRE ÖNERİLEN ÖĞÜN PLANLARI 278
Tip 1 Diyabetin Tıbbi Beslenme Tedavisinde Makro Besin Ögeleri ve Kan Glukozu Üzerine Etkileri 278
HİPOGLİSEMİ TEDAVİSİ 280
KARBONHİDRAT SAYIMI 281
VAKALAR 283
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 296
EKLER 298

BÖLÜM 12
ÇOCUKLARDA TİP 2 DİYABET VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Dyt. RUKİYE BOZBULUT

GİRİŞ 306
EPİDEMİYOLOJİ 306
PATAFİZYOLOJİ 306
PEDİATRİK POPÜLASYONDA TİP 2 DİYABET İÇİN RİSK FAKTÖRLERİ 306
TANI VE KLİNİK ÖZELLİKLER 307
ÇOCUKLUK ÇAĞI TİP 2 DİYABETİNDE KOMORBİTE VE KOMPLİKASYONLAR 308
ÇOCUK VE ADOLESANLARDA TİP 2 DİYABETİN TEDAVİSİ 309
YAŞAM TARZI DEĞİŞİKLİĞİ 309
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 310
ENERJİ GEREKSİNİMİ 312
KARBONHİDRAT GEREKSİNİMİ 312
POSA GEREKSİNİMİ 312
GLİSEMİK İNDEKS 313
PROTEİN GEREKSİNİMİ 313
YAĞ GEREKSİNİMİ 314
DOYMUŞ YAĞ VE TRANS YAĞ ASİTLERİ 314
TEKLİ DOYMAMIŞ YAĞ ASİTLERİ (MUFA) VE ÇOKLU DOYMAMIŞ YAĞ ASİTLERİ (PUFA) 314

VİTAMİN, MİNERAL VE ANTİOKSİDANTLAR 315
TUZ 315
YAPAY TATLANDIRICILAR VE DİYABETİK ÜRÜNLER 315
ÖĞÜN SAYISI 315
ARA ÖĞÜN SEÇENEKLERİ 315
VAKALAR 316
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 329

BÖLÜM 13
OKUL ÖNCESİ ÇAĞ ÇOCUKLARINDA İŞTAHSIZLIK
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

ÇOCUKLARDA İŞTAHSIZLIĞIN TANIMI VE ÖNEMİ 332
İŞTAHSIZLIĞA NEDEN OLAN BESLENME İLE İLGİLİ SORUNLAR 333
İŞTAHSIZLIKTA BESLENME ÖNERİLERİ 333
Bu Süreçte Neler Yapılmalıdır? 333
SONUÇ 335
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 336

EKLER
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

1. YENİ DEĞİŞİM LİSTELERİ VE KULLANIM KILAVUZU 340
2. BESİNLERDE ÖLÇÜ ALMA VE KULLANMANIN ÖNEMİ 360
3. GEBELİK TAKİP FORMU 367
4. BESİN TÜKETİM SIKLIĞI, PERSENTİLLER 378
5. PRATİKTE KULLANILAN VAKA ÖRNEKLERİ 405
6. TİP I DM VAKA ÇÖZÜMÜ 454

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 468

BÖLÜM 1

BESİNLER, BESİN GRUPLARI, ENERJİ VE BESİN ÖGESİ İÇERİKLERİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

Çocuk, dünyanın en büyük saadetidir.

Fyodor

BESLENMENİN TANIMI VE ÖNEMİ

Yeterli ve Dengeli Beslenme

Yeterli ve dengeli beslenme, vücudun büyümesi, yenilenmesi ve çalışması için gerekli olan enerji ve besin ögelerinin her birinin yeterli miktarlarda alınması ve vücutta uygun şekilde kullanılmasıdır. Kısaca yeterli ve dengeli beslenme sağlıklı beslenme veya optimal besleme olarak da tanımlanmaktadır ki, sağlıklı beslenmenin insanların doğumundan itibaren başlayarak yaşlılık dönemine kadar hayatların tüm evrelerinde sürdürmesi elzemdir.

İnsan vücudu %59 su, %18 protein, %18 yağ, %4.3 mineral, %0.7 karbonhidrat ve vitaminlerden oluşmaktadır. Bireylerin sağlıklı olarak doğup büyümesi ve yaşamını sağlıklı olarak sürdürebilmesi için bu besin ögelerine ihtiyaç duymaktadır ve bu besin ögelerinin her cinsiyet ve yaş için ayrı ayrı olmak üzere en az gereksinim düzeyleri belirlenmiştir. Besin ögelerinin vücutta ihtiyaç duyulan düzeyde alınmaması durumu "yetersiz beslenme" olarak adlandırılırken, vücudun normal çalışma düzenini bozacak şekilde aşırı miktarda alınması durumu ise "dengesiz beslenme" olarak tanımlanmaktadır.

Besin Ögeleri

İnsanın büyüme, gelişme ve sağlıklı olarak yaşamını sürdürebilmesi için 50'den fazla besin ögesine ihtiyaç duyulmaktadır. Gereksinim duyulan bu besin ögeleri genellikle altı ana başlık altında toplanabilirler:

- Proteinler
- Yağlar
- Karbonhidratlar
- Mineraller
- Vitaminler
- Su

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Baysal, A. (2014). Beslenme. Ankara: Hatiboğlu Basım ve Yayım.

Shils, M.E., Shike, M. (2006). Modern nutrition in health and disease. Lippincott Williams & Wilkins.

Şanlıer, N. (2014).Okulöncesi Çağı Çocuklarda Beslenme. Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

Şanlıer, N., (2003). Çocuğun gelişiminde beslenmenin önemi. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

T.C. Sağlık Bakanlığı, Türk Halk Sağlığı Kurumu. Türkiye Beslenme Rehberi (TÜBER) 2016. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı, Türk Halk Sağlığı Kurumu.

Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi (TÜBER) (2004). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Uzun, H. (2016). Vitamin Biyokimyası. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevileri.

BÖLÜM 2

DİYETİSYENİN TIBBİ BESLENME TEDAVİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Vatanı korumak, çocukları korumakla başlar.

Mustafa Kemal ATATÜRK

DİYETİSYENİN TANIMI

Sosyal toplumların ve toplulukların gelişmesi ve ilerlemesi içerisinde yaşayan insanların sağlıklı ve iş gücü açısından üretken olmalarına bağlıdır. İnsan sağlığının belirleyicileri arasında kalıtım, iklim, yaşadığı çevre gibi pek çok etken vardır. Maslow'un ihtiyaçlar kuramının en temelinde kişilerin mutlaka öncelikli olarak fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği önemle belirtilmiştir. Bu fizyolojik ihtiyaçların en başında gelen kavramlardan biri de şüphesiz beslenmedir. İnsanların sağlıklı bir vücut ve zihin yapısına sahip olabilmeleri ve bu durumun devamlılığı ise hayat boyu devam ettirilecek yeterli ve dengeli beslenme ile sağlanabilmektedir.

Yirminci yüzyılın başından beri bir bilim dalı olarak gelişimini devam ettiren beslenme;

- ✓ Temelde besin ögelerinin türleri, miktarları, özellikleri ve vücut çalışmasındaki işlevlerini,
- ✓ Besinlerin bileşimleri, fiziksel ve kimyasal özellikleri, üretimden tüketime kadar uygulanan işlemlerin besin kalitesine etkilerini,
- ✓ Değişik yaş, cinsiyet, çalışma ve özel durumda olan bireyler ve gruplar için uygun beslenme planlarının yapılmasını incelemektedir.

Kısacası beslenme ve diyetetik bilimi; tüketilen besinleri, bu besinlerin bileşiminin analizini, birbirleriyle etkileşimlerini ve vücuttaki fonksiyonlarını; diyetetik bilimi, besinlerin hastalıklardan korunma ya da hastalıkların tedavisinde ne tür bir beslenme planı ile sunulması gerektiğini temel alarak gelişmeye devam etmektedir.

Diyetetik, sağlıkta ve hastalıkta bireyleri ve grupları beslemek ve eğitmek amacı ile beslenme biliminin ortaya koyduğu uygulamaları temel alan resmen tanınmış bir meslektir. Bununla beraber, Avrupa'da diyetetik uygulamaları çeşitlilik göstermekte ve her ülkede kullanıcıların ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılamak için farklı programlar oluşturulmaktadır. **Avrupa Benchmark'**ı Avrupa anlayışı içerisinde bu ihtiyaçları yansıtmak (dile getirmek) için geliştirilmiştir. Ülke tanımlarına bakıldığında, genelde ilk mesleksel unvanın "diyetisyen" olarak tanımlandığı ve bu yönde eğitim alan kişinin bu unvan ile bağımsız bir profesyonel olarak çalışmaya hak kazandığı görülmektedir. Nitelik birçok ülkede ulusal olarak düzenlenmiş olup Avrupa içerisinde kıyaslanabilir düzeyde değildir ve isim sadece çok az sayıdaki ülkede korunabilmektedir. Avrupa Konseyi içerisindeki diyetetik dernekleri kurulusu olan, **Avrupa Diyetisyen Dernekleri Federasyonu (EFAD)** diyetetik mesleğinin gelişimini teşvik etmeyi ve üye derneklerin genel ilgileri çerçevesinde diyetetiği bilimsel ve profesyonel düzeyde geliştirmeyi hedeflemektedir. **EFAD**, üye ülke dernekleri işbirliği ile diyetetik eğitimindeki ve diyetisyenler tarafından yürütülen işlerdeki farklılıklarla ilgili olarak 1986- 2005 arası çok sayıda rapor oluşturmuştur.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Baysal, A. Beslenme. Hatipoğlu Yayınevi, 12. Baskı, 2009, Ankara.

Büke M. (Editör). Bilinçli Sağlıklı Yaşam, Ağustos 2015, Sayı:7.

EFAD. Avrupa Diyetetik Eğitim ve Uygulama Standartları (Benchmark), 2005.

Güngör, İ. Bilgi Kirliliği. Bilgi Yurdu, 2010; 3(10):27-28.

Güven, İ. Fen ve Teknoloji Öğretmen Adaylarının Bilgi Okuryazarlığı ve Medya Okuryazarlığı Düzeylerinin İncelenmesi, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2014;9(2):787-800.

http://www.efad.org/media/1336/efad-position-paper-older-adults-turkish.pdf

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140522.pdf

Kayapınar, F.Ç., Aydemir, R. Lise Öğrencilerinin Beslenme Bilgi ve Alışkanlıklarının İncelenmesi. International Journal of Science Culture and Sport, 2014; SI(2):21-38.

Özer, Ö., Şantaş, F., Budak, F. Sağlık Web Sitelerinin Kullanım Düzeylerinin İncelenmesi: Örnek Bir Uygulama. Gümüşhane Fakültesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2012;1(4):128-140

Sağlık Meslek Mensupları İle Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş Ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik. Resmî Gazete: 22.05.2014 – 29007.

Samour P.Q., King K. (Çev. Gülhan Samur) Pediatrik Beslenmenin Esasları. 2016.

Şanlıer, N. Beslenme ve Diyetetik Alanında Bilgi Kirliliği. Sağlıkta Bilgi Kirliliği, Sasam, 2015.

Tayfur, M. Diyetisyenin Çalışma Rehberi, Hatiboğlu Yayınevi, 1. Baskı, 2014, Ankara.

Tayfur, M., Barış, O. ve Baştaş N.N. Dünya'da ve Türkiye'de Beslenme Diyetetik Eğitim-Öğretimi, Diyetisyenin Meslek Etiği, Hatiboğlu Yayınevi, 1. Baskı, 2011, Ankara.

Toker, B. (2011). Demografik değişkenlerin iş tatminine etkileri: İzmir'deki beş ve dört yıldızlı otellere yönelik bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 92-107.

Türk Standardı / Turkish Standard - Ts 13114 - Nisan 2004 - ICS 03.040; 03.100.30 Diyetisyen – Dietitian.

BÖLÜM 3

GEBELİĞE HAZIRLIK DÖNEMİNDE BESLENME

Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY

Her yeni doğan bebek yeni bir dünya demek.

Barış MANÇO

GİRİŞ

Gebe kalma ihtimalini artırmak ve gebelikte görülen komplikasyon riskini en aza indirmek için gebe kalınmadan önce önleme stratejileri uygulanmalıdır. Gebeliğe hazırlık döneminde beslenme ve uygulanan önleme stratejileri sadece anne adayının sağlığı için değil aynı zamanda doğacak olan bebeğin sağlığı için de oldukça önemlidir. Bu dönemde kötü beslenildiği takdirde üreme sağlığı olumsuz olarak etkilenmekte, gebelik sırasında ve sonrasında istenmeyen komplikasyonlar meydana gelmektedir.

Gebelik sırasında sağlıklı beslenme ile birlikte gebeliğe hazırlık döneminde de sağlıklı beslenmenin sağlanması olumsuz gebelik sonuçlarını etkili biçimde önleyerek normal fetal büyüme ve gelişimini desteklemektedir. Gebeliğe hazırlık döneminde yeterli ve dengeli beslenme ile anne adayının ihtiyacı olan tüm makro ve mikro besin ögeleri sağlanarak anne adayı gebeliğe hazırlanmalıdır.

Gebelik sırasında vücut ağırlığı kaybı kesinlikle önerilmediği için anne adayının ideal vücut ağırlığına ulaşması için en uygun zaman gebeliğe hazırlık dönemidir. Gebelik öncesinde beden kütle indeksi (BKİ) olarak değeri 30 kg/m^2 ve üstü olan anne adayları için gebeliğe kadar öncelikle %5-10 gibi gerçekçi bir ağırlık kaybı hedeflenmelidir. Bu ağırlığa ulaşıldıktan sonra ise ideal ağırlığa ulaşmak hedeflenmelidir.

Başta ideal ağırlıktan daha düşük bir vücut ağırlığına sahip anne adaylarında olmak üzere anne adayının üreme sağlığını ve doğacak bebeğin büyüme ve gelişmesini olumsuz etkileyebilecek olan özellikle demir, folat, çinko, selenyum ve iyot gibi mikro besin ögesi yetersizliklerinin olup olmadığı saptanmalıdır. Mikro besin ögesi yetersizlikleri yeterli ve dengeli beslenme ile gerekli görülen durumlarda ise suplemantasyon yardımı ile düzeltilmelidir.

Anne adayının sigara ve alkol kullanımının azaltılması, fazla kafein alımının önlenmesi, yüksek veya düşük beden kütle indeksinin normal aralığa çekilmesi, varsa besin ögesi yetersizliklerinin tedavisi, ağır metaller ve bisfenol A gibi çevresel maruziyetlerin en aza indirilmesi ve varsa sahip olunan hastalıkların kontrol altına alınması gebeliğe hazırlık döneminde olmalıdır. Gebeliğe hazırlık döneminde kazandırılan sağlıklı beslenme alışkanlığı ve yapılan yaşam tarzı değişiklikleri ile gebe kalma olasılığı artırılabilmektedir.

Metilasyon döngüsünde görev alan folat, B_6 vitamini, B_{12} vitamini ve kolin gibi besin ögelerinin yetersizliği veya orantısızlığı epigenetik değişikliklere neden olarak hastalık oluşum riskini etkilemektedir. Yapılan yeni çalışmalar sadece anne adayının değil aynı zamanda baba adayının da gebe kalınmadan önceki beslenme durumlarının embriyo ve fetüs oluşumunda önemli rol oynadığını öne sürmektedir. Hollanda ve İsveç gibi ülkelerin beslenme rehberlerinde gebeliğe hazırlık dönemi için hem anne adaylarına hem de baba adaylarına yönelik önerilerde bulunulmaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Cetin, I., Berti, C., & Calabrese, S. (2009). Role of micronutrients in the periconceptional period. *Human Reproduction Update*, *16*(1), 80–95.

Cucó, G., Fernández-Ballart, J., Sala, J., Viladrich, C., Iranzo, R., Vila, J., & Arija, V. (2006). Dietary patterns and associated lifestyles in preconception, pregnancy and postpartum. *European Journal of Clinical Nutrition*, *60*(3), 364–371.

Dean, S. V., Lassi, Z. S., Imam, A. M., & Bhutta, Z. A. (2014). Preconception care: Nutritional risks and interventions. *Reproductive Health*, *11*(Suppl 3), S3.

Dunlop, A. L., Jack, B. W., Bottalico, J. N., Lu, M. C., James, A., Shellhaas, C. S., Prasad, M. R. (2008). The clinical content of preconception care: women with chronic medical conditions. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, *199*(6 SUPPL. B).

Gardiner, P. M., Nelson, L., Shellhaas, C. S., Dunlop, A. L., Long, R., Andrist, S., & Jack, B. W. (2008). The clinical content of preconception care: nutrition and dietary supplements. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, *199*(6 SUPPL. B).

Garello A, Debiève F, Blake J, Munoz H, Villegas Echeverri , JD Denmark AT Pedersen Egypt NA Allonso Tellechea, J., Bhatt, R. V, Zhang, Z., Blanco, C., Echeverry, C., Kiserud, T., … Ross, M. (2015). International Federation of Gynecology and Obstetrics (FIGO). *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, *131*, 4–213.

Genç Koyucu, R., Tosun, Y., & Katran, B. (2017). Preconception Counselling Needs Among Reproductive age Women. *Journal of Academic Research in Nursing*, *3*(3), 116–121.

Genuis, S. J., Genuis, R. A., Genuis, S. J., & Genuis, R. A. (2016). Preconception Care: A New Standard of Care within Maternal Health Services. *BioMed Research International*, *2016*.

Guler Baysoy, N., & Ozkan, S. (2012). Preconception Care: A Public Health Perspective. *Gazi Medical Journal*, *23*(3), 77–90.

Hillstrom, K. (2018). Nutrition Needs During Preconception. *Nutrition Across Life Stage*, 31–57.

Jack, B. W., Atrash, H., Coonrod, D. V., Moos, M. K., O'Donnell, J., & Johnson, K. (2008). The clinical content of preconception care: an overview and preparation of this supplement. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, *199*(6 SUPPL. B).

Kaya, E. (2013). Türk kahvesi ve Türkiye'de satılan bazı içeceklerdeki kafein miktarları. *Düzce Tıp Dergisi, 15*(1), 34–38.

Lassi, Z. S., Imam, A. M., Dean, S. V., & Bhutta, Z. A. (2014). Preconception care: Caffeine, smoking, alcohol, drugs and other environmental chemical/radiation exposure. Reproductive Health, 11(Suppl 3), S6.

Lu, M. (2007). Recommendations for preconception care. *American Family Physician*, *76*(3), 397–400.

McDiarmid, M. A., Gardiner, P. M., & Jack, B. W. (2008). The clinical content of preconception care: environmental exposures. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, *199*(6 SUPPL. B), 357–361.

Paden MD, M. M., & Avery Jr. MD, D. M. (2012). Preconception Counseling to Prevent the Complications of Obesity during Pregnancy. *American Journal of Clinical Medicine® @ BULLET Winter*, *9*(1), 30–35.

T.C Sağlık Bakanlığı. (2014). Riskli gebelikler Yönetim Rehberi, 1–65.

T.C.Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Kurumu Kadın ve Üreme Sağlığı Daire Başkanlığı. (2017). Aile Sağlığı Hizmetlerinde Kadın ve Üreme Sağlığı İzlem ve Danışmanlığı, 1–12.

Toivonen, K. I., Oinonen, K. A., & Duchene, K. M. (2017). Preconception health behaviours: A scoping review. *Preventive Medicine*, *96*, 1–15.

Vujkovic, M., De Vries, J. H., Lindemans, J., MacKlon, N. S., Van Der Spek, P. J., Steegers, E. A. P., & Steegers-Theunissen, R. P. M. (2010). The preconception Mediterranean dietary pattern in couples undergoing in vitro fertilization/intracytoplasmic sperm injection treatment increases the chance of pregnancy. *Fertility and Sterility*, *94*(6), 2096–2101.

Wesselink, A. K., Wise, L. A., Rothman, K. J., Hahn, K. A., Mikkelsen, E. M., Mahalingaiah, S., & Hatch, E. E. (2016). Caffeine and caffeinated beverage consumption and fecundability in a preconception cohort. *Reproductive Toxicology*, *62*, 39–45.

Widen, E. M., Whyatt, R. M., Hoepner, L. A., Ramirez-Carvey, J., Oberfield, S. E., Hassoun, A., Rundle, A. G. (2015). Excessive gestational weight gain is associated with long-term body fat and weight retention at 7 y postpartum in African American and Dominican mothers with underweight, normal, and overweight prepregnancy BMI. *American Journal of Clinical Nutrition*, *102*(6), 1460–1467.

World Health Organization. (2011). Guideline : Intermittent iron and folic acid supplementation in menstruating women. *World Health Organization*, 1–30.

World Health Organization. (2012). Meeting to develop a global consensus on preconception care to reduce maternal and childhood mortality and morbidity. *WHO Headquarters, Geneva Meeting Report. Geneva*, 78.

World Health Organization. (2014). Preconception care Report of a regional expert group consultation.

Yu, C. K. H., Teoh, T. G., Robinson, S., The Royal Australian and New Zealand College of Obstetricians and Gynaecologists, Spellacy, W., Sewell, M., … Liston, W. a. (2007). Risk-adjusted cesarean rates: what risk factors for cesarean delivery are important to practicing obstetricians? *BJOG : An International Journal of Obstetrics and Gynaecology*, *113*(4), CD007122.

BÖLÜM 4

GEBELİK VE EMZİKLİLİK DÖNEMİNDE BESLENME

Öğr. Gör. Sümeyra Şahin BAYRAM

Kadının en yüce görevi anneliktir. İlk eğitim verilen yerin anne kucağı olduğu düşünülürse bu görevin önemi gerektiğince anlaşılır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Sağlıklı bir toplumun temelini sağlıklı nesiller oluşturmaktadır. Sağlıklı bebeklerin dünyaya gelmesi ve sağlıklı bebek ve çocukların yetiştirilmesi için annelerin gebe ve emziklilik döneminde; fetal büyüme ve gelişme, süt yapımı (laktogenez), enerji ve besin ögelerine olan gereksinimlerinin artması sonucu yeterli ve dengeli beslenmeleri ve sağlıklarını korumaları konusunda bilinçlendirilmeleri ve kişiye özgü beslenme programlarının düzenlenmesi son derece önemlidir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Arlı, M., Şanlıer, N., Küçükkömürler, S. ve Yaman, M. (2017). *Anne ve çocuk beslenmesi (8.baskı).* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Arslan, Perihan (2010). Basılmamış ders notları.

Black, R.E. (2001). Micronutrients in pregnancy. *British Journal of Nutrition, 85* (2), 193-197.

Brannon, P.M. and Picciano, M.F. (2011). Vitamin d in pregnancy and lactation in humans. *Annual Review of Nutrition, 31,* 89-115.

Brown, L.S. (2011). Nutrition requirements during pregnancy. J. Sharlin and S. Edelstein (Ed.), *Essentials of life cycle nutrition* (pp. 1-24). Massachusetts: Jones and Bartlett Publishers.

Butte, N.F. and King, J.C. (2005). Energy requirements during pregnancy and lactation. *Public Health Nutrition, 8*(7A), 1010-1027.

Karaağaoğlu, N. ve Eroğlu-Samur, G. (2015). *Anne ve çocuk beslenmesi (4. Baskı).* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Köksal, G. ve Gökmen, H. (2000). *Çocuk hastalıklarında beslenme tedavisi (1.baskı).* Ankara: Hatipoğlu Yayınları.

Ladipo, O.A. (2000). Nutrition in pregnancy: mineral and vitamin supplements. *American Journal of Clinical Nutrition, 72*(suppl), 280-290.

Malamitsi-Puchner, A., and Boutsikou, T. (2006). Adolescent pregnancy and perinatal outcome. *Pediatric Endocrinology Reviews, 3,* 170-171.

Prentice, A. (2000). Calcium in pregnancy and lactation. *Annual Review of Nutrition, 20,* 249-272.

Roy, A., Evers, S.E. and Campbell, M.K. (2012). Dietary supplement use and iron and folate intake in pregnant women in London, Ontario. *Chronic Disease Injuries in Canada, 32*(2), 76-83.

Samur, G. (2012). *Gebe ve emziklilik döneminde beslenme.* T.C. Sağlık Bakanlığı Beslenme Bilgi Serisi. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No:726, ISBN 978-975-590-242-5.

Sari, O., Babayigit, M.A., Turker, T., Kocak, N., Aydogan, U., Akpak, Y.K., Ersoy, H. and Kilic, S. (2015). The knowledge about "Nutrition during pregnancy", the eating habits and the affecting factors in the pregnant women. *Journal of Clinical and Analytical Medicine, 6*(4), 467-472.

Uzun, A.K. ve Orhon, F.Ş. (2013). Adölesan gebeliklerin anne ve bebek sağlığına olan etkileri. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 66*(1), 19-24.

Williamson, C.S. (2006). Nutrition in pregnancy. *Nutrition Bulletin, 31,* 28-59.

BÖLÜM 5

ÇOCUKLARDA BÜYÜMENİN İZLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

Vatanı korumak, çocukları korumakla başlar.

Mustafa Kemal ATATÜRK

BÜYÜMENİN TANIMI VE ÖNEMİ

Büyüme, doğumdan yetişkinliğe kadar genetik olarak belirlenen hızda ve süreçte görülen dokuların kütlesinin artışı olarak tanımlanmaktadır. Büyüme hızının en yüksek olduğu dönemler intrauterin dönem, süt çocukluğu-bebeklik dönemi ve ergenlik dönemidir. Çocukluk döneminde sağlıklı beslenmenin temel amacı ve göstergesi normal büyüme-gelişmenin sağlanmasıdır.

Büyüme de üç önemli etmen etkilidir;

1) Genetik etmenler, çocuğun etnik özellikleri ve anne babanın özellikle annenin vücut yapısı ile bağıntılıdır. Her çocuk kendi genetik yapısına bağlı olarak kendine özgü büyüme ve gelişme hızı göstermektedir. Bazı çocuklar hızlı, bazıları ise daha yavaş büyür ve gelişir. Çocuğun cinsiyeti de büyüme ve gelişmede önem taşır.

2) Beslenme özellikle ilk iki yaşta olmak üzere bütün yaşlarda büyümeyi etkiler. Bunun yanında başta ishal olmak üzere çeşitli enfeksiyon hastalıkları, gebelik ve emziklilik döneminde annenin kötü beslenmesi, gebelikte sigara içme ve ekonomik durum gibi çevresel etmenler de çocuğun yeterince beslenememesine neden olarak büyümesini önemli oranda etkilmektedir.

3) Büyüme ve gelişmeyi etkileyen üçüncü etmen ise hormonlardır. Başta büyüme hormonu olmak üzere, tiroid hormonları ve cinsiyet hormonları büyümeyi düzenlemektedir.

Çocuksağlığının temel göstergesi olan büyümenin izlenmesi, çocuğun hastalık durumunun erken tanılanmasında, beslenmesinin değerlendirilmesinde önemli yere sahiptir. Büyümenin izlenmesinde amaç; çocuğun büyümesinde meydana gelen duraksama ya da yavaşlamaları erken dönemde tespit ederek ortaya çıkabilecek yetersiz beslenme durumunu önlemektir. Büyümenin izlenmesi ile çocuğun sağlıklı ve yaşlarına uygun büyümesi sağlanmakta, çocuğun sağlığını tehdit eden hastalıklar ve riskler erken dönemde saptanmakta, annelere çocuklarının sağlığı ve beslenmesi ile ilgili eğitim verme fırsatı doğmakta, sağlık hizmetlerinin verimliliği değerlendirilebilmekte ve bunun doğrultusunda sağlık hizmetlerinde gerekli değişiklik ve planlamalar yapılabilmektedir. Ayrıca hasta çocuklarda büyümenin izlenmesi tedavinin etkinliğini değerlendirmede yararlıdır.

Büyümenin izlenmesi, büyümenin belli aralıklarla uygun standartlar doğrultusunda değerlendirilmesi, normalden sapmaların erken dönemde tanımlanması ve gereken önlemlerin alınmasını kapsar. Bu şekilde büyüme yetersizliği ve obezite riskinin geliştiği durumlar tespit edilir.

Her çocuk kendi genetik yapısına bağlı olarak kendine özgü büyüme ve gelişme hızı göstermekte olup, büyümenin izleminde büyüme standart veya referans değerleri (eğrileri) kullanılmaktadır. Büyüme değerleri çocuğun beslenme biçiminin vücut gereksinimlerini karşılayıp karşılamadığını anlamaya yarayan güvenilir bir yöntemdir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Cole TJ. Assessment of growth. Pract Res Clin Endocrinol Metab. 2002; 16 (3); 383-398.

Evliyaoğlu N. Sağlam çocuk izlemi. Türk Pediatri Arşivi 2007;42:6-10.

Hatun Ş. Çocuklarda büyüme geriliği, Kocaeli Tabip Odası, Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 2003; 3: 5–7.

İnce OT, Kondolot M, Yalçin SS. Büyümenin izlenmesi ve büyüme duraklaması. Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi 2011;5(3), 181-192.

Köksal E. Büyümenin izlenmesi. In. Çocuk sağlığı ve hastalıklarında beslenme. Ed. Hülya Gökmen Özel, Gülhan Samur. S-13-25. Sonsöz Matbaacılık, 2017, Ankara.

Merialdi M, Widmer M, Gülmezoğlu AM, Abdel-Aleem H, et al. WHO Multicenter Study fort he development of growth standarts from fetal life to childhood: the fetal componenet. BMC Pregnancy Childbirth 2014; 2:157.

Neyzi O, Günöz H, Furman A, Bundak R, Gökçay G. Türk çocuklarında vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi ve vücut kitle indeksi referans değerleri. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2008; 51: 1-14.

Özen D. Çocuk Sağlığının Göstergesi: Büyümenin izlenmesi. Hemşirelikte Eğtim ve Araştırma Dergisi 2010; 7 (1): 5-13.

Parsons HG, George MA, Innıs SM. Growth assessment in clinical practice: whose growth curve?Curr Gastroenterol Rep 2011; 13: 286-292.

Rolland-Cachera MF, Peneau S. Assessment of growth: variations according to references and growth parameters used. Am J Clin Nutr 2011;04:1794-1798.

Turc D, Michaelsen KF, Shamir R, et al. World Health Organization 2006 child growth standards and 2007 growth reference charts: A discussion paper by the comittee on Nutrition of the European Sociaty for Pediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition. J Pediatr Gastroenterol Nutr 2013,57: 258-264.

Türkiye'de okul çağı çocuklarında (6-10 yaş grubu) büyümenin izlenmesi (TOÇBİ) projesi araştırma raporu. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara, 2011.

WHO Child growth standards: head circumference-for-age, arm circumference-for age, triceps skinfold-for-ageand subscapular skinfold-for-age: methods and development. Geneva: WHO Press. 2007.

WHO child growth standards: length/height-for-age, weight-for-age, weight-for-length, weight-forheight and body mass index-for-age: methods and development. Geneva: WHO Press. 2006.

Yalçın S. Sağlıklı büyüme, büyümenin izlenmesi ve değerlendirilmesi. In: Soru ve cevaplarla Çocuk beslenmesi, ed. Hasan Özen. S-125-139. Akademi Yayıncılık, 2015, İstanbul.

BÖLÜM 6

YENİDOĞAN VE SÜT ÇOCUĞU BESLENMESİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

Çocukları saygı ile kabul edin, sevgiyle eğitin ve geleceğe özgürlükle yollayın.

Rudolf STEINER

GİRİŞ

Doğumdan sonraki ilk bir yıl "süt çocukluğu" veya "bebeklik" dönemi olarak tanımlanmakta olup, yaşamın ilk bir yılını içermektedir. Bu dönemde gerek büyüme ve gelişmenin sağlanması gerekse sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması için yeterli ve dengeli beslenmenin önemi büyüktür. Çocuk beslenmesindeki amaç sağlıklı büyüme ve gelişmeyi sağlamaktır.

Doğumda bebekler emme, yutma ve nefes alma becerilerine sahiptirler ve memeden/biberondan gelen sıvıyı emebilirler ancak besinleri ellerine alamazlar. İlk yıl boyunca baş kontrolü gelişmekte, oturma pozisyonunu sürdürmekte, önce avuçla ardından parmakla kavrama yetenekleri gelişmektedir. Çeşitli besinlerin bebeğe verilme zamanının belirlenmesinde bebeğin gereksinimleri ve gelişimsel olarak hazır olması önemlidir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

American Academy of Pediatrics (2006). American College of Obstetricians and Gynecologists. *Breastfeeding Handbook for Physicians.*

American Academy of Pediatrics, Committee on Nutrition. (1998). Cholesterol in children. *Pediatrics,101*(1), 141-147.

American Academy of Pediatrics, Committee on Nutrition. (2012). Breastfeeding and the use of human milk. *Pediatrics,129* (3), e827–841.

Ballard, O.,Morrow, A.L. (2013). *PediatricClinics North America, 60*(1), 49–74.

Baysal, A., Arslan, P. (2003). Doğumdan Yetişkinliğe Çocuk Yemekleri Çocuğun Bilinçli ve Sağlıklı Beslenmesi. İstanbul: Özgür Yayınları.

Butte N, Cobb K, Duyer J, et al. (2004). The start healthy feding guidelines for infants and toddlers. *J Amer Diet Assoc.* 104:442-484

Butte, N.F.,Hopkinson, J.M., Wong, W.W., Smith, E.O, Ellis KJ. (2000). Body composition during the first 2 years of life: an up dated reference. *PediatricResearch, 47*(5), 578-585.

ESPGHAN. Committee on Nutrition: ComplementaryFeeding, J Pediatr GastrNutr 2008; 46:99–110.

European Food Safety Authority (EFSA). Scientific Opinion on Dietary Reference Valuesfor protein EFSA Panel on DieteticProducts, EFSA Journal 2012;10(2):2557.

FAO/WHO/UNU. (2004). *Expert consultation: human energy requirements.* Rome, World Health Organization.

Fomon SJ. *Nutrition of Normal Infants.* St. Louis, MO: 1993.

Gabrielli, O.,Zampini, L., Galeazzi, T., Padella, L., Santoro, L., Peila, C., Giuliani, F., Bertino, E., Fabris, C., Coppa G.V. (2011). Preterm milk oligosaccharides during the first month of lactation. *Pediatrics, 128*(6), e1520–1531.

Hinton S, Kerwin D. *Maternal and Child Nutrition*. Chapel Hill, NC: Health Sciences Consortium Corporation; 1981.

Institue of Medicine (IOM). (2006). Dietary Reference Intakes: TheEssential Guide toNutrient Requirements.https://fnic.nal.usda.gov/sites/fnic.nal.usda.gov/files/uploads/DRIEssentialGuideNutReq.pdf adresinden elde edilmiştir.

James, D.C.,Lessen, R., (2009). Position of the American Dietetic Association: promoting and supporting breastfeeding. *Journal of the American Dietetic Association, 109*(11), 1926-42.

Jensen RG. *Handbook of Milk Composition.* New York: Academic Press; 1995.

Lawrence RA, Lawrence RM. *Breastfeeding: A Guide for the Medical Profession*, 6th ed. St. Louis, MO: Mosby; 2005.

Liao, Y.,Alvarado, R., Phinney, B., Lonnerdal, B. (2011). Proteomic characterization of human milk whey proteins during a twelve-month lactation period. *Journal of ProteomeResearch, 10*(4), 1746–1754.

Mahan, L.K.,Raymond, J.L., Escott-Stamp, S. (2012). Krause's Food & the Nutrition Care Process, 13th Ed. Missouri: Elsevier Saunders.

Morrow, A.L.,Ruiz-Palacios, G.M., Jiang, X., Newburg, D.S. (2005). Human-milk glycans that inhibit pathogen binding protect breast-feeding infants against infectious diarrhea. *The Journal of Nutrition, 135*(5), 1304–1307.

Newburg, D.S.,Ruiz-Palacios, G.M., Morrow, A.L. (2005) Human milk glycans protectin fants against enteric pathogens. *Annualreview of nutrition, 25*, 37–58.

Newburg, D.S.,Woo, J.G., Morrow, A.L. (2010). Characteristics and potential functions of human milk adiponectin. *TheJournalof Pediatrics, 156*, S41–S46.

Neyzi, O., Günöz, H., Furman, A., Bundak, R., Gökçay, G., Darendeliler, F., Baş, F. (2008). Türk çocuklarında vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi ve vücut kitle indeksi referans değerleri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 51*, 1-14.

PAHO/WHO. (2002). *Guiding principles for complemantary feeding of the breastfed child*. Washington DC, Pan American Health Organization/World Health Organization.

Rodriguez, N.R., (2005). Optimal quantityand composition of protein for growing children. *TheJournal of American College of Nutrition 24*, 150S-154S.

Saarela, T.,Kokkonen, J., Koivisto, M. (2005). Macronutrient and energy contents of human milk fractions during the first six months of lactation. *ActaPaediatrica, 94*(9), 1176-81.

Sağlık Bakanlığı. Demir Gibi Türkiye Projesi. http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-584/demir-gibi-turkiye-projesi--genelgesi-2004--21.html adresinden elde edilmiştir.

Selimoğlu, M. A. (2014). Tamamlayıcı Beslenme. *Selimoğlu, M. A. (Ed.) Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde. İstanbul: Akademi Yayınevi.

Şanlıer N, (1999). Ankara'nın Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeylerinde 0-6 Yaş Çocukların Beslenme Durumları ve Köylerinde 0-6 Yaş Çocuklarının Gelişim Durumlarının İncelenmesi II. Kitap. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Şanlıer, N. (2015). Gebe-emziren kadın ve 0-1 yaş çocuk beslenmesi. *Anne ve Çocuk Beslenmesi* (7. Baskı) içinde. Ankara: Pegem Akademi.

Şanlıer, N. (2018). Basılmamış Ders Notları.

Şanlıer, N. ve Ersoy, Y. (2004). *Çocuk ve Beslenme: Çocuğum Doğru Besleniyor mu?* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması-2010. http://www.sagem.gov.tr/TBSA_Beslenme_Yayini.pdfadresinden elde edilmiştir.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. Bebeklerde D Vitamini Yetersizliğinin Önlenmesi ve Kemik Sağlığının Geliştirilmesi Programı. saglik.gov.tr/Eklenti/12650,20050429-1459-bebeklere-d-vitamini-verilmesi-hakkinda-genelge-2005-71pdf.pdf

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2013. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TNSA_2013_ana_rapor.pdf

Türkiye ye Özgü Beslenme Rehberi 2015 (TÜBER) (2016). T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1031, Ankara.

United StatesDepartment of AgricultureFoodandNutrition Service. (2009). *Infant nutrition and feding.*

Vonberg, A. (2006). Introduction of solidfoods. *Nestle Nutrition Workshop Series Pediatr Programme, 57*, 125-31.

WHO. (2000). *Complementary feding: family foods fo rbreastfed children*. France: FSG MEdiMEDİA Ltd.

WHO. (2005). *Guiding principles for feding non-breastfed children 6-24 months of age.* WHO Press, World Health Organization, Geneva, Switzerland.

WHO. (2006). WHO childgrowthstandarts. http://www.who.int/childgrowth/standards/Technical_report.pdf?ua=1 adresinden elde edildi.

WHO. (2015). Global targets 2025. http://www.who.int/nutrition/topics/nutrition_globaltargets2025/en/ adresinden elde edildi.

Woolf, A.D. (2003). Herbal remedies and children: do they work? Are they harmful? *Pediatrics, 112*(1), 240-246.

BÖLÜM 7

PREMATÜRE BESLENMESİ

Öğr. Gör. Sümeyra ŞAHİN BAYRAM

Çocuk, dünyanın en büyük mutluluğudur.

Dostoyevski

GİRİŞ

Prematüre doğumlar bebek ölümlerinin en sık nedenini oluştururken, çocukluk çağında serebral palsi ve gelişme geriliklerinin de önde gelen nedenlerindendir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'e göre yılda yaklaşık dört milyon bebek ilk bir ay içinde ölmekte, bu ölümlerin büyük kısmı ilk bir hafta içinde olmakta ve en sık neden prematürelik olarak görülmektedir. Düşük doğum ağırlığına sahip bebeklerin doğum sonrası izlemlerinde gelişebilecek sorunların önlenmesinde ve yaşam kalitelerinin artırılmasında, yenidoğan yoğun bakım ünitelerinde aldıkları tedavinin yanında beslenme tedavisinin önemi de oldukça büyüktür.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Aggett, P.J., Agostoni, C., Axelsson, I., De Curtis, M., Goulet, O., Hernell, O., Koletzko, B., Lafeber, H.N., Michaelsen, K.F., Puntis, W.L., Rigo, J., Shamir, R., Szajewska, H., Turck, D. and Weaver, L.T. (2006). Feeding preterm infants after hospital discharge: a commentary by the ESPGHAN Committee on Nutrition. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition, 42*(5), 596-603.

Agostoni, C., Axelsson, I., Goulet, O., Koletzko, B., Michaelsen, K.F., Puntis, W.L., Rieu, D., Rigo, J., Shamir, R., Szajewska, H. and Turck, D. (2006). Soy protein infant formulae and follow-on formulae: a commentary by the ESPGHAN Committee on Nutrition. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition, 42*(4), 352-361.

Agostoni, C., Buonocore, G., Carnielli, V.P., De Curtis, M., Darmaun, D., Decsi, T., Domellöf, M., Embleton, N.D., Fusch, C., Genzel-Boroviczeny, O., Goulet, O., Kalhan, S.C., Kolacek, S., Koletzko, B., Lapillonne, A., Mihatsch, W., Moreno, L., Neu, J., Poindexter, B., Puntis, J., Putet, G., Rigo, J., Riskin, A., Salle, B., Sauer, P., Shamir, R., Szajewska, H., Thureen, P., Turck, D., Van-Goudoever, J.B. and Ziegler, E.E. (2010), Enteral nutrient supply for preterm infants: commentary from the European Society for Paediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition Committee on Nutrition. (ESPGHAN). *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition, 50*(1), 85-91.

Brine, E. and Ernst, J.A. (2004). Total parenteral Nutrition for premature infants. *Newborn and Infant Nursing Reviews, 4*(3),133-155.

De Curtis, M. and Rigo, J. (2012). The Nutrition of preterm infants. *Early Human Development, 88*(1), S5-S7.

Gülcan, H. (2010). Preterm yenidoğanlarda parenteral beslenmede yenilikler. *Gaziantep Tıp Dergisi, 16*(2), 66-74.

Gürsoy, T. ve Yurdakök, M. (2006). Prematüre bebek beslenmesinde yenilikler. *Katkı Pediatri Dergisi, 28*(2-3), 157-178.

Ho, M.Y. and Yen, Y.H. (2016). Trend of nutritional support in preterm infants. *Pediatrics and Neonatology, 57,* 365-370.

Köksal, G. ve Gökmen, H. (2000). *Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi.* Ankara: Hatipoğlu Yayınları

Kültürsay, N., Bilgen, H. and Türkyılmaz, C. (2018). *Türk Neonatoloji Derneği (TND) Prematüre ve Hasta Term Bebeğin Beslenmesi Rehberi 2018 Güncellemesi*, TND Rehberleri 2018 Güncellemeleri: ISBN: 978-605-68344-0-0.

Su, B.H. (2014). Optimizing Nutrition in preterm infants. *Pediatrics and Neonatology, 55,* 5-13.

Tuncer, O ve Peker, E. (2015). Prematüre apnesi. *Turkiye Klinikleri Journal Pediatric Sciences, 11*(1), 116-121.

Underwood, M.A. (2013). Human milk for the premature infant. Pediatric Clinics of North America, *60*(1), 189-207.

BÖLÜM 8

ÇOCUKLUK ÇAĞI OBEZİTESİ VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

Bugünün küçükleri yarının büyükleridir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

OBEZİTENİN TANIMI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Obezite çocuk ve adolesanlarda ülkemizde ve dünyada sıklığı giderek artan önemli bir sağlık sorunudur. Obezite genel olarak enerji alımının enerji tüketiminden fazla olduğu durumlarda vücut yağ dokusundaki artma ile karakterizedir. Dünya sağlık örgütü obezitenin tanımını ''yağ dokusunda ve diğer organlarda sağlığı bozacak şekilde anormal ve aşırı miktarda yağ birikmesi'' şeklinde yapmaktadır. Diğer bir deyimle obezite, vücut yağ oranının artması sonucunda ortaya çıkan endokrin ve metabolik değişiklikler ile karakterize kompleks, multifaktöriyel bir hastalıktır. Obezite daha çok beden kütle indeksi ile tanımlanmaktadır. Beden kütle indeksi; vücut ağırlığının boy uzunluğunun karesine bölünmesi olarak tanımlanmaktadır (kg/m^2) ve adiposite ile oldukça ilişkilidir. Ancak hesaplanan beden kütle indeksi toplam vücut yağı miktarını belirleyememekte, yağ ve kas ayrımı yapamamakta ve vücut yağ dağılımını öngörememektedir. Bu nedenle kas kütlesi artmış bir atletik çocukta adipositeyi fazla değerlendirebilmekte veya kas kütlesi azalmış sedanter bir çocukta adipositeyi daha düşük olarak değerlendirebilmektedir. Vücuttaki yağ miktarını ölçmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Dual enerji X-ışın absorpsiyometre (DEXA), bilgisayarlı tomografi veya magnetik rezonans görüntüleme yağ miktarını en iyi ölçen yöntemlerdir. Ancak bu teknikler her zaman kolay ulaşılabilecek, ucuz ve çabuk yöntemler değildir. Bu nedenle vücut yağ kütlesi antropometrik ölçümler yolu ile indirekt olarak değerlendirilebilmektedir. Bu amaçla çocuklarda ilk 2 yaş içinde ideal ağırlık yüzdesi ve 2 yaşından sonra da beden kütle indeksi kullanılmaktadır.

İdeal vücut ağırlığı yüzdesi (rölatif ağırlık) hesaplamasında yaş ve cinsiyete göre hazırlanmış büyüme ve vücut ağırlığı persentil çizelgeleri kullanılır. Çocuğun ölçülen boyu hangi yaşın 50 persentiline uyuyorsa o yaş boy yaşı olarak kabul edilir. Belirlenen boy yaşının 50 persentildeki vücut ağırlığı o çocuk için ideal ağırlıktır. Hesaplanan ideal ağırlık ölçülen vücut ağırlığı ile oranlanıp 100 ile çarpıldığında ideal vücut ağırlığı yüzdesi bulunur. Bu yöntemle yapılan değerlendirme Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. İdeal vücut ağırlığı yüzdesine göre değerlendirme

İdeal vücut ağırlığı yüzdesi	Tanımlama
<%70	Ciddi beslenme yetersizliği
%70-79	Orta derecede beslenme yetersizliği
%80-89	Hafif derecede beslenme yetersizliği
%90-109	Normal
%100-119	Obezite riski taşıyan grup (overweight)
%120-139	Obezite
≥%140	Ciddi obezite

Pediatrik yaş grubunda fazla kiloluluk ve obeziteyi tanımlamak için cinsiyete ve yaşa özgü beden kütle indeksi persentil çizelgeleri kullanılmaktadır. Amerikan Hastalık Kontrol Merkezi (CDC) sınıflaması Tablo 2'de gösterilmiştir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Barlow SE; Expert Committee. Expert committee recommendations regarding the prevention, assessment, and treatment of child and adolescent overweight and obesity: summary report. Pediatrics 2007;120(Suppl 4):164-192.

Cole TJ, Bellizzi MC, Flegal KM, Dietz WH. Establishing a standard definition for child overweight and obesity worldwide: International survey. BMJ 2000;320:1240-1243.

Daniels SR. Complications of obesity in children and adolescents. Int J Obes (Lond) 2009;33(Suppl 1):60-65.

Davis MM, Gance-Cleveland B, Hassink S, Johnson R, Paradis G. Recommendations for prevention of childhood obesity. Pediatrics 2007; 120(4):229-253.

Dubnov-Raz G, Berry EM. The dietary treatment of obesity. Med Clin North Am 2011;95:939-952.

Dubnov-Raz G, Berry EM. The dietary treatment of obesity. Med Clin North Am 2011;95:939-952.

Gönç NE. Obezitede beslenme. In. Özen H (edt), Soru ve cevaplarla çocuk beslenmesi, Akademi Yayınevi, İstanbul, 2015, s: 374-385.

Güngör NK. Overweight and Obesity in Children and Adolescents. J Clin Res Pediatr Endocrinol 2014;6(3):129-143.

Han JC, Kimm SYS. Childhood Obesity-2010: Progress and Challenges. Lancet 2010; 375:1737-1748.

Ho M, Garnett SP, Baur LA, Burrows T, Stewart L, Neve M, Collins C. Impact of Dietary and Exercise Interventions on Weight Change and Metabolic Outcomes in Obese Children and Adolescents: A Systematic Review and Meta-analysis of Randomized Trials. JAMA Pediatr 2013;167:759-768.

Köksal G, Gökmen Özel H. Çocukluk ve ergenlik döneminde obezite: Avaliable at: http://beslenme.gov.tr/content/files/arastirmalar/uyelik/beslenme_bilgi_serisi/Kitaplar/d/d_02_cocuklukveergenlikdonemindeobezite.pdf, June 11, 2018.

Krebs NF, Jacobson MS, American Academy of Pediatrics Committee on Nutrition. Prevention of pediatric overweight and obesity. Pediatrics 2003; 112(2):424-430.

Lustig RH and Weiss R. Disorders of energy balance. In: Sperling MA (ed) Pediatric Endocrinology (third edition). Saunders Elsevier, Philadelphia, PA 2008:788-838.

NICE-National Institute for Health and Care Excellence. Improving health and social care through evidence-based guidance. Avalaible at: https://www.nice.org.uk/guidance: May 22, 208.

Ogden CL, Carroll MD, Curtin LR, Lamb MM, Flegal KM. Prevalence of high body mass index in US children and adolescents, 2007-2008. JAMA 2010;303:242-249. Epub 2010 Jan 13.

Oğuz G, Karabekiroğlu A, Kocamanoğlu B, Sungur MZ. Obezite ve Bilişsel Davranışçı Terapi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry 2016;8(2):133-144.

Ross MM, Kolbash S, Cohen GM, Skelton JA. Multidisciplinary teratment of pediatric obesity: nutrition evaluation and management. Nutr Clin Pract 2010;25 (4): 327-334.

SIGN. Scottish Intercollegiate Guidelines Network. Management of Obesity, A national clinical guideline. Avalaible at: http://www.sign.ac.uk/sign-115-management-of-obesity.html: June 10, 2018.

Spear BA, Barlow SE, Ervin C, Ludving DS, Saelens BE et al. Recommendations for treatment of child and adolescent overweight and obesity. Pediatrics 2007;120 (4):254-288.

Stewart L. Obesity. In: Shaw, V, eds. 4 th edition. Clinical Paediatric Dietetics, UK: John Willey&Sons, Ltd; 2015.p.798-808.

BÖLÜM 9

ÇOCUKLUK ÇAĞI MALNÜTRİSYONU VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

Çocuk, dünyanın en büyük saadetidir.

Dostoveyski

MALNÜTRİSYON TANIMI VE EPİDEMİYOLOJİSİ

Malnütrisyon büyüme ve gelişme için gerekli olan bir ya da daha fazla besin ögesinin vücut dengesini bozacak şekilde uzun süre yetersiz ve dengesiz alınması durumunda ortaya çıkan klinik ve izlenmesi gereken bir tablodur. Malnütrisyon terimi hem fazla kiloluluk ve şişmanlıkla ilişkili aşırı beslenmeyi, hem de akut ve kronik malnütrisyon ve mikrobesin eksikliklerini içeren yetersiz beslenmeyi kapsamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) malnütrisyonu gerek proteinden gerekse enerjiden yetersiz bir beslenme sonucu oluşan, en fazla süt çocukları ile küçük çocuklarda görülen, sıkça enfeksiyonların eşlik ettiği patolojik sendromlar grubu olarak tanımlamaktadır.

Pediatrik malnütrisyon (yetersiz beslenme) dünya çapında tüm çocuk ölümlerinin yaklaşık %45'ini oluşturmakta ve beş yaş altı çocuklarda mortalite ve morbiditeye neden olan etmenlerin başında gelmektedir. Dünya genelinde 5 yaşından küçük yaklaşık 20 milyon çocuk ciddi şekilde yetersiz beslenmekte ve bu durum onları hastalıklara ve erken ölümlere karşı savunmasız bırakmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 2017 verilerine göre 5 yaş altı 151 milyon çocuk bodur (stunted), 51 milyon çocuk ise kavruktur (wasted). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2013 verilerine göre beş yaşın altındaki her 10 çocuktan biri bodur (yaşına göre kısa) (< - 2SD) ve bu çocukların üçte birinden fazlası ciddi şekilde (< -3 SD) bodurdur. Bodurluk oranı erkek çocuklarda (% 10,9) kızlara (% 8,00) oranla daha yüksektir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Altaş B, Kuloğlu Z. Malnütrisyonlu çocuğa yaklaşım. Türkiye Çocuk Hast. Derg. / Turkish J. Pediatr. Dis. 2011; 5(1): 54-64.

American Academy of Pediatrics. https://www.aap.org/en-us/advocacy-and-policy/aap-health-initiatives/Children-and-Disasters/Pages/Recognition-and-Management-of-Malnutrition.aspx, erişim tarihi: 07.08.2018.

Annan R, Webb P, Brown R. Management of Moderate Acute Malnutrition (MAM): Current Knowledge and Practice. CMAM Forum Technical Brief: September 2014.

Becker P, Carney LN, Corkins MR, Monezka J, Smith E, Smith SE et. al. Consensus Statement of the Academy of Nutrition and Dietetics/American Society for Parenteral and Enteral Nutrition: Indicators Recommended for the Identification and Documentation of Pediatric Malnutrition (Undernutrition). Nutrition in Clinical Practice 2015; 30(1):147-161.

Brewster DR. Critical appraisal of the management of severe malnutrition: 1. Epidemiology and treatment guideliness. J Paediatr Child Health 2006;42(74):568-74.

Brewster DR. Critical appraisal of the management of severe malnutrition: 2. Dietary management. J Paediatr Child Health 2006;42(10):568-74.

Briend A, Collins S. Therapeutic Nutrition for Children with Severe Acute Malnutrition: Summary of African Experience. Indian Pediatrics, 2010; 47(17): 655-659.

Gökçe S. Protein enerji malnütrisynu. In: Soru ve cevaplarla çocuk beslenmesi, ed: Hasan Özen, Akademi yayınevi, 2015, s: 365-373, İstanbul.

Grover Z, Ee LC. Protein energy malnutrition. Pediatr Clin North Am. 2009;56(5):1055-1068.

Khan A, Khan S, Zia-ul-Islam S, Tauqeer AM, Khan M. Causes, sign and symptoms of malnutrition among the children. Nutr Hum Health 2017; 1(1):24-27.

Kumar S, Olson DL, Schwenk WF. Part I. Malnutrition in the pediatric population. Dis Mon 2002;48(11):703-12.

Lenters L, Wazny K, Bhutta ZA. Management of Severe and Moderate Acute Malnutrition in Children. Chapter 11. In: Black RE, Laxminarayan R, Temmerman M, Walker N, editors. SourceReproductive, Maternal, Newborn, and Child Health: Disease Control Priorities, Third Edition (Volume 2). Washington (DC): The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank; April, 2016.

Manary MJ, Sandige HL. Management of acute moderate and severe childhood malnutrititon. BMJ 2008;337:a2180.

Mehta NM, Corkins MR, Lyman B, Malone A, Goday PS, Carney LN, et al. Defining Pediatric Malnutrition: A Paradigm Shift Toward Etiology-Related Definitions. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition. 2013; 37 (4): 460-481.

Monte CMG. Malnutrition: a secular challenge to child nutrition. J. pediatr. (Rio J.) 2000; 76 (3): 285-297.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2013. Hacettepe Üniveristesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

World Health Organization. Guideline: Updates on the management of severe acute malnutrition in infants and children. Geneva, Switzerland, 2013.

World Health Organization. http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/malnutrition. Erişim tarihi: 01.06.2018.

BÖLÜM 10

ÇOCUKLUK ÇAĞI METABOLİK SENDROMU VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

Çocuk, dünyanın en büyük saadetidir.

Dostoveyski

ÇOCUKLUK ÇAĞI METABOLİK SENDROMUNUN TANIMI

Obezite görülme sıklığının tüm dünyada artıyor olması eşlik eden metabolik bozuklukların da artmasına neden olmaktadır. Obezite, bozulmuş glukoz toleransı ve kardiyovasküler hastalıklar arasındaki bağlantı 1950 yılından beri dikkat çekmiş olup bu konuda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Kardiyovasküler hastalık gelişiminde temel mekanizmanın insülin direnci ve kompensatuar hiperinsülineminin olduğu hipotezini ilk olarak 1988 yılında Reaven ortaya atmıştır ve glukoz intoleransı, hiperinsülinemi, hiperglisemi, hipertansiyon, düşük HDL kolesterol, yüksek VLDL kolesterol ve yüksek trigliserit düzeylerinden oluşan metabolik anormallikler kümesini sendrom X olarak tarif etmiştir. Kardiyovasküler risk faktörlerinden oluşan bu topluluğa o dönemde obezite dahil edilmese de, obezitenin insülin direnci ile direkt ilişkili olduğu düşünülmüş ve sendrom X tedavisinin ilk basamağının kilo verilmesi ve fiziksel aktivite olduğu vurgulanmıştır. Bu tanımLamadan sonra sendrom değişik çalışma grupları tarafından etyopatogenez, klinik önem ve bileşenlerin türüne göre farklı isimLer almıştır. Altta yattığı düşünülen patogeneze göre insülin direnci sendromu, ölümcül dörtlü (üst vücut obezitesi, glukoz intoleransı, hipertrigliseridemi ve hipertansiyon birlikteliği), insülin direnci-dislipidemi sendromu, metabolik kardiyovasküler sendrom, Reaven sendromu, atero-trombojenik sendrom ve kardiyometabolik sendrom gibi farklı terimLerle de tanımLanmaktadır.

Son 20 yıl boyunca yapılan çalışmalar metabolik sendrom özelliklerinin erişkinlerde olduğu gibi çocuklarda da bulunduğunu göstermektedir. Metabolik sendrom tanımı erişkinlerde net olmasına karşın çocuk ve adolesanda bu konuda fikir birliği yoktur. Uluslararası Diyabet Federasyonu (International Diabetes Federation, IDF) ortak grup kararı ile bu konuda yapılan çalışmalara dayanarak çocuk ve adolesanlarda metabolik sendromu tanımlamıştır (Tablo 1)

Tablo 1. Çocuk ve adolesanlarda metabolik sendrom için IDF ölçütleri

Abdominal obezite (Bel çevresi ≥90 persentil) ve aşağıdaki kriterlerden en az ikisinin arlığı gereklidir.
6 yaş altı= IDF tanı kriterleri kullanılmamaktadır.
6-10 yaş= Bel çevresi 90. persentilin üzerinde olması (MS tanısı koydurmaz ancak ailesinde MS, tip 2 DM, kardiyovasküler hastalıklar, hipertansiyon, obezite öyküsü olanlar dikkatle takip edilmelidir)
10-16 yaş= • Açlık kan şekeri ≥ 100 mg/dl ya da Tip 2 diyabet varlığı • Sistolik KB≥ 130 ve/veya diyastolik KB≥ 85 mm/Hg • Trigilesit ≥150 mg/dl • HDL-kolesterol<40 mg/dl
16 yaş üzeri= Erişkinler için tanımlanmış IDF tanı kriterleri kullanılır.

Çocuklar için uyarlanmış WHO tanı kriterlerini kullanılarak da metabolik sendrom tanısı kullanılabilmektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Agirbasli M, Tanrikulu AM & Berenson GS (2016) Metabolic syndrome: bridging the gap from childhood to adulthood. Cardiovasc Ther 34, 30–36.

Ambrosini GL, Huang RC, Mori TA, Hands BP, O'Sullivan TA, Klerk NH, et al. Dietary patterns and markers for the metabolic syn-drome in Australian adolescents. Nutr Metab Cardiovasc Dis. 2010;20:274-283.

Appannah G, Pot GK, Huang RC, Oddy WH, Beilin LJ, Mori TA, et al. Identification of a dietary pattern associated with greater cardiometabolic risk in adolescence. Nutr Metab Cardiovasc Dis. 2015;25:643---50.

Bereket A, Atay Z. Current status of childhood obesity and its associated morbidities in Turkey. J Clin Res Ped Endo 2012; 4: 1-7.

Berenson GS. Cardiovascular risk begins in childhood: a time for action. Am J Prev Med. 2009;37(1 Suppl):S1–2.

Cunha CM, Costa PRF, Oliveira LPM, Queiroz VA, Pitangueira1 JCD. Dietary patterns and cardiometabolic risk factors among adolescents: systematic review and meta-analysis. British Journal of Nutrition (2018), 119, 859–879.

Ersoy B. Metabolik Sendrom. In: Cinaz P, Darendeliler F, Akıncı A, Özkan B, Dündar BM, Abacı A, Akçay T, editör. Temel Çocuk Endokrinolojisi. Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, 389-393.

Funtikova AN, Navarro E, Bawaked RA, Fíto M, Schröder H. Impact of diet on cardiometabolic health in children and ado-lescents. Nutr J. 2015;14:118.

Funtikova AN, Navarro E, Bawaked1 RA, Fíto M, Schröder H. Impact of diet on cardiometabolic health in children and adolescents. Funtikova et al. Nutrition Journal (2015) 14:118.

International Diabetes Federation. The IDF Consensus Definition of the Metabolic Syndrome in Children and Adolescents, International Diabetes Federation Writers. (eds.) Diagnosis of Metabolic Syndrome In Children And Adolescents. IDF Ofset Publication, Belgium 2007: 9-10.

Karatzi K, Moschonis G, Barouti AA, Lionis C, Chrousos GP, Manios Y. Dietary patterns and breakfast consumption in rela-tion to insulin resistance in children. The Healthy Growth Study. Public Health Nutr. 2014;17:2790---7

Kassi E, Pervanidou P, Kaltsas G, Chrousos G. Metabolic syndrome: definitions and controversies. BMC Med. 2011;9:48.

Keser A, Yücecan S, Çizmecioğlu FM, Etiler N, Hatun Ş. Çocukluk çağında metabolik sendrom risk faktörleri ile besin ögeleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2010; 53:267-276.

Mikkilä V, Räsänen L, Raitakari OT, Pietinen JMP, Rönnemmaa T, Viikari J. Major dietary patterns and cardiovascular risk factors from childhood to adulthood. The Cardiovascular Risk in Young Finns Study. Br J Nutr. 2007;98:218---25.

Oliver SR, Rosa JS, Milne GL, Pontello AM, Borntrager HL, Heydari S, et al. Increased oxidative stress and altered sub-strate metabolism in obese children. Int J Pediatr Obes. 2010;5:436-444.

Owens S, Galloway R. Childhood Obesity and the Metabolic Syndrome. Curr Atheroscler Rep 2014; 16:436.

Parillo M, Rivellese AA, Ciardullo AV et al. A high monounsaturated-fat/low carbohydrate diet improves peripheral insülin sensivities in non-insulin-dependent diabetic patients. Metabolism 1992;41: 1373-1378.

Rauber F, Campagnolo PD, Hoffman DJ, Vitolo MR. Consumption of ultra-processed food products and its effects on children's lipid profiles: a longitudinal study. Nutr Metab Cardiovasc Dis. 2015;25:116---22.

Rochaa NP, Milagresa LC, Longob GZ, Ribeirob AQ. Association between dietary pattern and cardiometabolic risk in children and adolescents: a systematic review. J Pediatr (Rio J). 2017;93(3):214-222.

Romero-Polvo A, Denova-Gutierrez E, Rivera-Paredez B. Association between dietary patterns and insülin resistance in Mexican children and adolescents. Ann Nutr Metab 2012; 61: 142–150.

Saneei P, Hashemipour M, Kelishadi R, Rajaei S, Esmaillzadeh A. Effects of recommendations to follow the Dietary Approaches to Stop Hypertension (DASH) diet v. usual dietary advice on childhoodmetabolic syndrome: a randomised cross-over clinical trial. Br J Nutr. 2013;110:2250–9.

Sangun Ö, Dündar B, Köşker M, et al. Prevalence of metabolic syndrome in obese children and adolescents using three different criteria and evalution of risk factors. J Clin Res Ped Endo 2011; 3= 70-6.

Shang X, Li Y, Liu A, Zhang Q, Hu X, Du S, et al. Dietary pattern and its association with the prevalence of obesity and related cardiometabolic risk factors among Chinese children. PLoS ONE. 2012;7:e43183

Shen J, Wilmot KA, Ghasemzadeh N, et al. (2015) Mediterranean dietary patterns and cardiovascular health. Annu Rev Nutr 35, 425–449.

Ten S, Maclaren N. Insulin resistance syndrome in children. J Clin Endocrinol Metab 2004:89:2526-2539.

BÖLÜM 11

ÇOCUKLARDA TİP 1 DİYABET VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

Dünyada bir tane dahi çocuk mutsuz olduğu sürece, büyük icatlar ve ilerlemeler hiçtir.

Einstein

GİRİŞ

Tip 1 DM, çocukluk yaş grubunda sık görülen, T-hücrelerinin aracılık ettiği insülin üretiminde görev alan pankreasın beta hücrelerinin süregelen otoimmün veya otoimmün dışı nedenlerle haraplanması sonucu gelişen insülopeni ve hiperglisemi ile karakterize kronik metabolik bir hastalıktır. Tip 1 diyabet dünya çapındaki tüm diyabet vakalarının %5-10'unu oluşturmaktadır. Poliüri, polidipsi ve vücut ağırlığı ile kendini gösteren tip 1 diyabette mutlak insülin eksikliği söz konusudur ve yaşamsal fonksiyonların sürdürebilmesi için ekzojen insülin tedavisi gereklidir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Abacı A, Böber E, Büyükgebiz A. Tip 1 Diyabetin Uzun Dönem İzlemi. J Curr Pediatr 2008; 6: 111-118

ADA (American Diabetes Association) Standards of Medical Care in Diabetes-2018. Diabetes Care 2018;40(1):11-24.

Alemzadeh R, Wyatt D.T. Diabetes Mellitus. In: Behrman R.E, Kliegman R.M, Jenson H.B (eds). Nelson Textbook of Pediatrics. 17 edition. Pennsylvania: Elsevier Saunders; 2004. p.1947-72.

Bozbulut R, Şanlıer N. Tip 1 Diyabette Diyet Yağ, Protein ve Glisemik İndeksinin Glisemik Kontrol Üzerine Etkisi ve İnsülin Uygulamalarındaki Kullanımı. Turkiye Klinikleri J Endocrin 2016;11(2):46-54.

Böber E, Büyükgebiz A. Tip 1 diyabet-Derleme, J Curr Pediatr 2007; 5: 1-10.

Çakır S, Sağlam H, Özgür T, Eren E, Tarım Ö. Tip 1 Diyabetli Çocuklarda Glisemik Kontrolü Etkileyen Faktörler - Özgün Araştırma, J Curr Pediatr 2010; 8: 7-19.

Çakır S, Sağlam H, Özgür T, Eren E. and Tarım Ö. Tip 1 Diyabetli Çocuklarda Glisemik Kontrolü Etkileyen Faktörler. Güncel Pediatri 2010; 8, 7-19.

Enander R, Gundevall C, Str¨omgren A, Chaplin J. and Hanas R. Carbohydrate counting with a bolus calculator improves post-prandial blood glucose levels in children and adolescents with type 1 diabetes using insülin pumps. Pediatric Diabetes 2012; 13: 545-551.

Forsander G, Malmodin B, Eklundand C, and Persson B. Relationship between dietary intake in children with diabetes mellitus type I, their management at diagnosis, social factors, anthropometry and glycaemic control. Scandinavian Journal of Nutrition 2003; 47(2): 75-84.

Franz MJ, Bantle JP, Beebe CA, et al. Evidence based nutrition pirnciples and recommendationas fort he treatment and prevention of diabetes and related complications. Diabetes Care 2002; 25 (1):202-212.

Galgani J, Aguirre C. and Diaz E. Acute effect of meal glycemic index and glycemic load on blood glucose and insülin response in humans. Nutrition Journal 2006;5(22).

Hayes RL, Garnett SP, Clarke SL, Harkin NM, Chan AKF and Amber GR. A flexible diet using an insulin to carbohydrate ratio for adolescents with type 1 diabetes e A pilot study. Clinical Nutrition 2012; 31:705-709.

IDF DIABETES ATLAS Eighth edition 2017 file:///C:/Users/pc/Downloads/IDF_Atlas_8e_EN.pdf

ISPAD Clinical Practice Consensus Guidelines 2018 Compendium. Assessment and monitoring of glycemic control in children and adolescents with diabetes. Pediatric Diabetes 2014: 15(Suppl. 20): 102–114.

Johston A. Diabetes Mellitus. In: Shaw V, editör. Clinical Paediatric Dietetics. 4 th ed. West Sussex: John Wiley&Sons, Ltd; 2015:195-214.

Jones TW. and Davis EA. Hypoglycemia in children with type 1 diabetes: current issues and controversies. Pediatric Diabetes 2003; 4: 143-150.

Kandemir N, Açikgöz E, Yordam N. The epidemiology of juvenile-onset insulin-dependent diabetes mellitus in Turkish children. A retrospective analysis of 477 cases. Turk J Pediatr 1994; 36: 191-195.

Kandemir N, Özön ZA, Gönç EN. İnsülin pompası tedavi klavuzu. Ankara 2006.

Klonoff D. Continuous Glucose Monitoring. Diabetes Care 2005; 28(5):1231-1239.

Lange K, Swift P, Pankowska E, Danne T. Diabetes education in children and adolescents. Pediatric Diabetes 2014: 15 (Suppl. 20): 77–85.

Levine BS, Anderson BJ, Butler DA, AntistedL JE, Brackett J, Laffel LM. Predictors of glycemic control and short-term adverse outcomes in youth wih type 1 diabetes. J Pediatr 2001;139(2):197-203.

Lodefalk M. and Åman J. Food habits, energy and nutrient intake in adolescents with Type 1 diabetes mellitus,. Diabetic Medicine 2006; 23: 1225- 1232.

Maffeis C, Morandi A, Ventura E, Sabbion A, Contreas G., Tomasselli, F. ve diğerleri. Diet, physical, and biochemical characteristics of children and adolescents with type 1 diabetes: relationship between dietary fat and glucose control. Pediatric Diabetes 2012; 13: 137-146.

Norris A.W, Wolfsdorf J.I. Diabetes Mellitus. In: Brook G.D.C, Clayton P.E, Brown RS, Savage M.O (eds). Clinical Pediatric Endocrinology. 5 edition. Massachussetts (USA): Blackwell Publishing Ltd; 2005. p.436-91.

Nuttall FQ. and Gannon MC. Dietary Protein and the Blood Glucose Concentration. Diabetes 2013;62:1371-1372.

Overby NC, Margeirsdottir HD, Brunborg C, Andersen LF. and Dahl- Jorgensen K. The influence of dietary intake and meal pattern on blood glucose control in children and adolescents using intensive insülin treatment. Diabetologia 2007;50: 2044-2051.

Pankowska E, Blazik M. and Groele L. Does the fat-protein meal increase postprandial glucose level in type 1 diabetes patients on insülin pump: The conclusion of a randomized study. Diabetes Technology and Therapeutics 2012; 14: 16-22.

Pekcan G. (2011). Beslenme Durumunun Saptanması. A. Baysal M. Aksoy HT. Besler N. Bozkurt S. Keçecioğlu T. Kutluay Merdol, G. Pekcan, SM. Mercanlıgil ve E. Yıldız (Haz). Diyet El Kitabı (s. 67-142), Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Robertson K, Riddell MC, Guinhouya BC, Adolfsson P, Hanas R. Exercise in children and adolescents with diabetes. Pediatric Diabetes 2014: 15 (Suppl. 20): 203–223.

Rovner AJ, Nansel TR. and Lauren Gellar L. The Effect of a Low- Glycemic Diet vs a Standard Diet on Blood Glucose Levels and Macronutrient Intake in Children with Type 1 Diabetes,. Journal of American Dietetic Association 2009; 109: 303-307.

Silverstein, J., Klingensmith, G., Copeland, K., Plotnick, L., Kaufman, F. Laffel, L. ve diğerleri. (2005). Care of children and adolescents with type 1 diabetes: A statement of the American diabetes association. Diabetes Care, 28, 186-212.

Sperling MA, Weinzimer SA, Tamborlane WV. Diabetes Mellitus. In: Sperling MA, editor. Pediatric Endocrinology. 3 ed. Philadelphia: Saunders; 2008. 374-471.

Tascini G, Berioli MG, Cerquiglini L, Santi E, Mancini G, Rogari F, Toni G and Esposito S. Carbohydrate Counting in Children and Adolescents with Type 1 Diabetes. Nutrients 2018, 10, 109; doi:10.3390/nu10010109.

Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği Diabetes Mellitus Çalışma ve Eğitim Grubu. Hasta Eğitim Kitapçıkları Serisi 03, Tip1 diyabet. 2011, İstanbul

White NH, Cleary PA, Dahms W, Goldstein D, Malone J. And Tamborlane WV. Beneficial effects of intensive therapy of diabetes during adolescence: outcomes after the conclusion of the Diabetes Control and Complications Trial (DCCT). Journal of Pediatrics 2001; 139(6):804-812.

Wiegand S, Raile K, Reinehr T, Hofer S, Nake A and Rabl W. Daily insulin requirement of children and adolescents with type 1 diabetes: effect of age, gender, body mass index and mode of therapy. European Journal of Endocrinology 2008; 158:543-549.

Wolfsdorf, J., et al., Diabetic ketoacidosis in children and adolescents with diabetes. Pediatric Diabetes 2009; 10 Suppl 12: 118-33.

Wolpert HA, Atakov-Castillo A, Smith SA. And Steil GM. Dietary Fat Acutely Increases Glucose Concentrations And Insulin Requirements in PatientsWith Type 1 Diabetes Diabetes Care 2013; 36, 810-816.

BÖLÜM 12

ÇOCUKLARDA TİP 2 DİYABET VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

Çocuk kokusu, Cennet kokularındandır.

Hadis-i Şerif

GİRİŞ

Tip 2 diyabet genetik yatkınlık zemininde çevresel faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan, etiyolojisi heterojen, karmaşık bir metabolik hastalıktır. Yakın döneme kadar erişkinlere özgü bir hastalık olarak kabul edilen tip 2 diyabetin çocukluk çağındaki prevalansı özellikle batı toplumlarında olmak üzere son yıllarda belirgin bir artış göstermektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Akıncı A, Bundak R. Çocuk ve adolesan diyabeti, Logos Tıp Yayıncılığı, s130-142, İstanbul, 2008.

American Diabetes Association. Diagnosis and classification of diabetes mellitus. Diabetes Care 2013; 36 Suppl 1: 67-74.

American Diabetes Association. Management of dyslipidemia in children and adolescents with diabetes (consensus statement). Diabetes Care 2003: 26: 2194–2197.

American Diabetes Association: Standarts of medical care in diabetes-2014. Diabetes Care 2014; 37 (Suppl 1):14-80.

Badaru A, Pihoker C. Type 2 diabetes in childhood: clinical characteristics and role of b-cell autoimmunity. Curr Diab Rep. 2012;12(1):75–81

Buyken AE, Mitchell P, Ceriello A, Brand-Miller J. Optimal dietary approaches for prevention of type 2 diabetes: A life-course perspective. Diabetologia 2010, 53, 406–418.

Collins CE, Warren J, Neve M, McCoy P, Stokes BJ. Measuring effectiveness of dietetic interventions in child obesity: A systematic review of randomized trials. Arch. Pediatr. Adolesc. Med. 2006, 160, 906–922.

Constantino MI, Molyneaux L, Limacher-Gisler F, Al-Saeed A, Luo C, Wu T, Twigg SM, Yue DK, Wong J. Long-term complications and mortality in young-onset diabetes: Type 2 diabetes is more hazardous and lethal than type 1 diabetes. Diabetes Care 2013, 36:3863–3869.

Copeland KC, Zeitler P, Geffner M, Guandalini C, Higgins J, Hirst K, Kaufman FR, Linder B, Marcovina S, McGuigan P, Pyle L, Tamborlane W, Willi S. Characteristics of adolescents and youth with recent-onset type 2 diabetes: the TODAY cohort at baseline. J Clin Endocrinol Metab 2011; 96: 159-167.

Dyson PA, Kelly T, Deakin T, Duncan A, Frost G, Harrison Z et al. Diabetes UK evidence-based nutrition guidelines for the prevention and management of diabetes. Diabet Med 2011: 28:1282–1288.

Eppens MC, Craig ME, Cusumano J, Hing S, Chan AK, Howard NJ, Silink M, Donaghue KC. Prevalence of diabetes complications in adolescents with type 2 compared with type 1 diabetes. Diabetes Care 2006; 29: 1300-1306.

Fazeli Farsani S, van der MP, van der Vorst MM, Knibbe CA, de Boer A. Global trends in the incidence and prevalence of type 2 diabetes in children and adolescents: A systematic review and evaluation of methodological approaches. Diabetologia 2013, 56, 1471–1488.

Franz MJ, Bantle JP, Beebe CA, et al. Evidence based nutirion principles and recommendations fort he treatment and prevention of diabetes and related complications. Diabetes Care 2002; 25 (1):202-212.

Grams J, Garvey WT. Weight loss and the prevention and treatment of type 2 diabetes using lifestyle therapy, pharmacotherapy, and bariatric surgery: Mechanisms of action. Curr. Obes. Rep. 2015, 4, 287–302.

Hamman RF, Wing RR, Edelstein SL, Lachin JM, Bray GA, Delahanty L, Hoskin M, Kriska AM, Effect of weight loss with lifestyle intervention on risk of diabetes. Diabetes Care 2006, 29, 2102–2107.

Ho M, Garnett SP, Baur L, Burrows T, Stewart L, Neve M, Collins CE. Effectiveness of lifestyle interventions in child obesity: Systematic review with meta-analysis. Pediatrics 2012, 130, e1647–e1671.

Johston A. Diabetes Mellitus. In: Shaw V, editör. Clinical Pediatric Dieteteics. 4 th. Ed. West Sussex: John Wiley&Sons, Ltd; 2015:195-214.

Kawamura T. The importance of carbohydrate counting in the treatment of children with diabetes. Pediatr Diabetes 2007: 8: 57–62.

Kiess W, Böttner A, Raile K, Kapellen T, Müller G, Galler A, Paschke R, Wabitsch M. Type 2 diabetes mellitus in children and adolescents: a review from a European perspective. Horm Res 2003; 59 Suppl 1: 77-84.

Kirk S, Brehm B, Saelens BE, Woo JG, Kissel E, D'Alessio D, Bollin C. Role of carbohydrate modification in weight management among obese children: A randomized clinical trial. J. Pediatr. 2012, 161; 320–327.

Knowler WC, Barrett-Connor E, Fowler SE, Hamman RF, Lachin M. Diabetes Prevention Program Research Group. Reduction in the incidence of type 2 diabetes with lifestyle intervention or metformin. N. Engl. J. Med. 2002, 346, 393–403.

Kong AP, Chan RS, Nelson EA, Chan JC. Role of low-glycemic index diet in management of childhood obesity. Obes. Rev. 2011, 12, 492–498.

Naughton MJ, Ruggiero AM, Lawrence JM, Imperatore G, Klingensmith GJ, Waitzfelder B, McKeown RE, Standiford DA, Liese AD, Loots B. Health-related quality of life of children and adolescents with type 1 or type 2 diabetes mellitus: SEARCH for Diabetes in Youth Study. Arch Pediatr Adolesc Med 2008; 162: 649-657.

Özer E. Diyabet diyetesyenliği ve diyabette beslenme tedavisi, H.Ü. Beslenme ve Diyetetik Böşümü ve Türkiye Diyetisyenler Derneği Hizmet içi Eğitim Sunuları, Gri Tasarım, İstanbul, 1999.

Reinehr T. Type 2 diabetes mellitus in children and adolescents. World J Diabetes 2013; 4(6): 270-28.

Rosenbloom AL, Silverstein JH, Amemiya S, Zeitler P, Klingensmith GJ. ISPAD Clinical Practice Consensus Guidelines 2006-2007. Type 2 diabetes mellitus in the child and adolescent. Pediatr Diabetes 2008; 9: 512-526.

Saelens BE, Sallis JF, Wilfley DE, Patrick K, Cella JA, Buchta R. Behavioral weight control for overweight adolescents initiated in primary care. Obes. Res. 2002, 10, 22–32.

Smart CE, Annan F, Bruno LPC, Higgins LA, Acerini CL. Nutritional management in children and adolescents with diabetes. ISPAD Clinical Practice Concensus Guidelines 2014 Compendium. Pediatric Diabetes 2014:15 (Suppl 20):135-153.

Tuomilehto J, Lindstrom J, Eriksson JG, Valle TT, Hamalainen H. Prevention of type 2 diabetes mellitus by changes in lifestyle among subjects with impaired glucose tolerance. N. Engl. J. Med. 2001, 344,1343–1350.

Tümer G, Çolak G. Tip 2 diabetes mellitusda tıbbi beslenme tedavisi. Journal of Experimental and Clinical Medicine 2012; 29; 12-15.

BÖLÜM 13

OKUL ÖNCESİ ÇAĞ ÇOCUKLARINDA İŞTAHSIZLIK

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Çocuk, dünyanın en büyük saadetidir.

Mihayloviç DOSTOYEVSKI

ÇOCUKLARDA İŞTAHSIZLIĞIN TANIMI VE ÖNEMİ

Bir yaşından sonra altı yaşına kadar olan çocukluk, 1-3 yaşını içine alan "oyun çocuğu" ve 3-6 yaşı kapsayan "okul öncesi" dönem olarak tanımlanmaktadır. Çocukluk döneminin en önemli özelliği, vücut ağırlığının ve boy uzunluğunun ölçülmesi ile izlenebilen "büyüme ve gelişme" dir. Yaşamın ilk 5 yılı içerisinde büyümeyi etkileyen en önemli faktör beslenmedir. Bunun yanı sıra kalıtsal faktörler, hormonlar ve bazı hastalıklar da büyümeyi etkilemektedir. Okul öncesi dönem sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması, normal büyüme ve gelişmenin sağlanması ve yetişkinlik döneminde ortaya çıkan kronik hastalıkların riskinin azaltılması açısından önemlidir.

İştahsızlık okul öncesi dönemde sıklıkla karşılaşılan önemli bir beslenme sorunudur. İştah genellikle geçmişte besinlerle olan deneyimlerde besinin verdiği hoş duygu olarak tanımlanmaktadır. Okul öncesi dönemde çocukların birçoğu yemeğe karşı isteksiz, diğer bir deyişle iştahsızken birçoğu yemeyi redetmekte ya da seçici davranmaktadır. Yemeği reddetme ya da seçici davranma özellikle 2 yaş civarında sık rastlanan olumsuz bir yeme davranışıdır. Çoğu durumda çocuk iyi besleniyordur. Ancak ailenin beklentisi doğrultusunda yemiyordur. İştahsızlığın boyutu çocuğun büyüme ve gelişmesi üzerindeki olumsuz etkisi ile değerlendirilmelidir. Çocuklar her dönemde aynı büyüme hızını gösteremeyebilmektedir. Bir-beş yaş grubu çocuklarda büyüme hızına ve bireysel farklılıklara göre iştahta azalma veya artma görülebilmektedir. İştahsızlık normal büyüme ve gelişme gösteren çocuklarda sorun oluşturmazken, büyüme ve gelişmeyi etkilediğinde tedavi edilmesi gereken bir sorundur.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

American Dietetic Association (ADA) Report. (2008). Position of the American Dietetic Association: Nutrition guidance for healthy children ages 2 to 11 years. *Journal of the American Dietetic Association,* 108, 1038-1047.

American Heart Association (AHA), Gidding, S. S., Dennison, B. A., Birch, L. L., Daniels, S. R., Gilman, W. M., Lichtenstein, A. H., Rattay, K. T., Steinberg, J., Stettler, N., Van Horn, L. (2006). Dietary Recommendations for Children and Adolescents: A Guide for Practitioners. *Pediatrics,* 117, 544-559.

Arlı, M., Şanlıer, N., Küçükkömürler, S. ve Yaman, M. (2013). *Anne ve Çocuk Beslenmesi.* 6. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Arslan N. (2014). Oyun çocuğu ve okul çocuğu beslenmesi, M. Ayşe Selimoğlu (Ed.), *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde (s.67-79). İstanbul: Akademi Yayınevi.

Baysal, A. (2009). *Beslenme.* Ankara: Hatipoğlu Kitabevi

Bilici, S. ve Köksal, E. (2013). *Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları.* Nevin Şanlıer (Ed.) Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 915

Blissett, J. (2011). Relationships between parenting style, feeding style and feeding practices and fruit and vegetable consumption in early childhood. *Appetite,* 57, 826-831.

Cantoral A., Tellez-Rojo, M. M., Ettinger, A. S., Hu, H., Hernandez-Avila, M. ve Peterson, K. (2015). Early introduction and cumulative consumption of sugar-sweetened beverages during the preschool period and risk of obesity at 8–14 years of age. *Pediatric Obesity,* Doi: 10.1111/ijpo.12023. [Epub ahead of print].

Carruth, B.R., Ziegler, P.J., Gordon, A. ve Barr S.I. (2004). Prevalence of picky eaters among infants and toddlers and their caregivers' decisions about offering a new food. *J Am Diet Assoc,* 104: 57-64.

Catteau, C., Trentesaux, T., Delfosse, C. ve Rousset, M. M. (2012). Consumption of fruit juices and fruit drinks: impact on the health of children and teenagers, the dentist's point of view. *Archives de Pediatrie*, 19: 118–124.

Chumlea, W.C.ve LaMonte, M. (2013). Physical Growth. In Samour, P.Q. ve King, K. (Ed.) Essentials of Pediatric Nutrition. United States of America: Jones & Bartlett Learning, s.15-23.

DeBoer M.D., Agard, H.E. ve Scharf, R.J. (2015). Milk intake, height and body mass index in preschool children. *Archievs of Disease in Childhood*, 100:460–465.

DeBoer, M. D., Scharf, R. J. ve Demmer, R.T. (2013). Sugar-sweetened beverages and weight gain in 2- to 5-year-old children. *Pediatrics,* 132, 3, 413-420.

Fox, M. K, Condon, E., Briefel, R. R., Reidy, K.C. ve Deming, D. M. (2010). Food consumption patterns of young preschoolers: Are they starting off on the right path?, *Journal of the American Dietetic Association*, 110, S52–59.

Gümüş Doğan, D. (2014). İştahsız çocuk, M. Ayşe Selimoğlu (Ed.), *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde (s.88-95). İstanbul: Akademi Yayınevi.

Horodynski, M. A., Stommel, M., Herb, H.B., Xie, Y. ve Weatherspoon, L. (2010). Low-income African American and 'Non-Hispanic White mothers'self-efficacy, "picky eater" perception, and toddler fruit and vegetable consumption. *Public Health Nursing,* 27, 408-417.

Institute of Medicine (IOM). (2011). Early childhood obesity prevention policies. Washington, DC: The National Academies Press.

Jacobi, C., Agras, W.S., Bryson, S., Hammer, L.D. (2003). Behavioral validation, precursors, and concomitants of picky eating in childhood. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 42: 76-84.

Kerzner, B. (2009). Clinical investigation of feeding difficulties in young children: a practical approach. *Clinical Pediatrics*, 48(9): 960-965

Kutluay Merdol, T. (2012). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Beslenmesi*. 2. Basım. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726

Liu, R.H. (2003). Health benefits of fruit and vegetables are from additive and synergistic combinations of phytochemicals. *American Journal of Clinical Nutrition,* 78 (suppl), 517S–520S.

Lucas, B., Ogata, B. ve Feucht, S. (2013). Normal Nutrition After Infancy. in Samour, P.Q. ve King, K. (Ed.) Essentials of Pediatric Nutrition. United States of America: Jones & Bartlett Learning, s.71-74.

Lucas, B.L., Feucht, S.A. ve Ogata, B.N. (2012). Nutrition in Childhood. In Mahan, L.K., Escott-Stump, S. ve Raymond, J.L. (Ed.) *Krause's Food and the Nutrition Care Process*. Thirteenth Edition. United States of America: Elsevier. s.389-404.

Malik, V. S., Pan, A., Willett, W. C. ve Hu, F. B. (2013). Sugar-sweetened beverages and weight gain in children and adults: a systematic review and meta-analysis. *American Journal of Clinical Nutrition,* 98, 1084–1102.

Malik, V. S., Schulze, M.B. ve Hu, F. B. (2006). Intake of sugar-sweetened beverages and weight gain: a systematic review. *American Journal of Clinical Nutrition,* 84(2), 274–288.

Marshall, T. A. (2013). Preventing dental caries associated with sugar-sweetened beverages. *Journal of the American Dietetic Association*, 144, 1148–1152.

Moore, L.L., Singer, M.R., Bradlee, M.L., Djousse, L., Proctor, M.H., Cupples, L.A. ve Ellison, R.C. (2005). Intake of fruits, vegetables, and dairy products in early childhood and subsequent blood pressure change. *Epidemiology,* 16, 4–11.

Moshe, G., Amitai, Y., Korchia, G., Korchia, L., Tenenbaum, A., Rosenblum, J., ve Schechter, A. (2013). Anemia and iron deficiency in children: association with red meat and poultry consumption. *JPGN*, 57:(6), 722–727.

Neyzi, O., Günöz, H., Furman, A., Bundak, R. ve Gökçay, G. (2008). Türk çocuklarında vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi ve vücut kitle indeksi referans değerleri. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 51: 1-14.

Reau, N.R., Senturia, Y.D., Lebailly, S.A., Christoffel, K.K. ve the Pediatric Practice Research Group. (1996). Infant and toddler feeding patterns and problems: normative data and a new direction. *J Dev Behav Pediatr,* 17: 149-153.

Roe, L. S., Meengs, J. S., Birch, L. L. ve Rolls, B. J. (2013). Serving a variety of vegetables and fruit as a snack increased intake in preschool children. *American Journal of Clinical Nutrition,* 98, 693-699.

Slavin, J. (2004). Whole grains and human health. *Nutrition Research Reviews,* 17:99–110.

Şanlıer, N., Köksal, E. ve Bilici, S. (2014). *Okulöncesi Çağı Çocuklarda Beslenme*. İstanbul: Morpa Kültür.

Şanlıer, N., ve Ersoy, Y. (2005). *Anne ve Çocuk için Beslenme Prensipleri*. Ankara: Morpa Kültür Yayınları.

T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2004). Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi. Ankara.

Welsh, J. A., Cogswell, M.E., Rogers, S., Rockett, H., Mei, Z. ve Grummer-Strawn, L. M. (2005). Overweight among low-income preschool children associated with the consumption of sweet drinks: Missouri, 1999–2002. *Pediatrics,* 115:2.

World Health Organization. Worldwide Prevalence of Anemia. 1993–2005. Geneva, Switzerland: WHO; 2008.

Wright, C.M., Parkinson, K.N., Shipton, D. ve Drewett, R.F. (2007). How do toddler eating problems relate to their eating behavior, food preferences, and growth? *Pediatrics*, 120(4):1069-1075.

VAKALARLA ÖĞRENİYORUM: ÇOCUK HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ - 2

Editör

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir. Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-05-7

VAKALARLA ÖĞRENİYORUM: ÇOCUK HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ - 2

Editör
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Yazarlar
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER, Doç. Dr. Hülya YARDIMCI
Dr. Öğr. Üyesi Leyla TEVFİKOĞLU PEHLİVAN, Dr. Öğr. Üyesi Kübra ESİN
Dr. Dyt. Gülşah ŞAHİN, Arş. Gör. Uzm. Gizem ÖZATA UYAR
Arş. Gör. Uzm. Dyt. Mahmut BODUR, Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN
Arş. Gör. Uzm. Yeliz SERİN, Uzm. Dyt. Ayşegül UĞURAL, Uzm. Dyt. Halime ÇELİK
Uzm. Dyt. Sabiha KESKİN

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Ceyda ŞEREFLİOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
4. Baskı: Ankara - Şubat, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Sağlık karmaşık bir yapıdır. Sağlığın temel belirleyicileri sosyoekonomik, kültürel ve çevresel etmenler, yaşam ve çalışma koşulları, sosyal etmenler, yaşam biçimi (beslenme, fiziksel aktivite, alkol, sigara), yaş, genetik ve cinsiyettir. Bir ülkenin sosyal ve ekonomik yönden büyümesi ve gelişebilmesi ancak bedensel ve zihinsel yönden güçlü, sağlıklı ve üretken bireylerin varlığına bağlıdır. Bu nedenle ülkemiz nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan çocukların sağlıklı, üretken ve verimli olmalarında yeterli ve dengeli beslenmeleri büyük önem taşımaktadır. Çünkü "sağlıklı beslenme, sağlıklı çocukluk; sağlıklı çocukluk ise sağlıklı yetişkinlik demektir". Toplumun çekirdeğini oluşturan ve sürekli bir büyüme-gelişme süreci içinde olan çocuklar, beslenme yetersizliğinden en çok etkilenen gruplardan biridir ve çocukluk döneminde edinilen yanlış beslenme alışkanlıkları; kalp hastalıkları, yüksek tansiyon ve obezite gibi yetişkin çağı kronik hastalıkları için temel risk faktörü oluşturmaktadır.

Son yıllarda tüm Dünya'da artan bulaşıcı olmayan hastalıklar özellikle obezite/malnütrisyon ya da beslenme eksiklikleri göz önüne alındığında ve beslenme problemlerinin pek çok kronik hastalığın temel neden olarak görüldüğü düşünüldüğünde, sağlığın geliştirilmesi uygulamalarının önemli bir basamağını beslenme oluşturmaktadır. Sağlığın korunması söz konusu olduğunda ise yaşam boyu devam ettirilecek yeterli ve dengeli beslenme kavramı kritik öneme sahiptir.

Yetersiz ve dengesiz beslenme toplumun her kesiminde bulunan bireyler için önemli olmakla birlikte sorunlar en fazla gebe ve emzikli kadınlar, 0-6 yaş çocuklar, okul çağı çocuklar, doğuştan ve / veya metabolizma hastalıkları ile bulaşıcı olmayan hastalıklar vb. özel durumu olan çocuklar üzerinde etkili olmaktadır.

Bu nedenle kitapta kitap gebe-emzikli kadın, 0-1 yaş bebek ve sağlıklı çocuk beslenmesi, malnütrisyon, obezite, gastroenteritler, emilim bozuklukları, doğuştan metabolizma hastalıkları, enteral-parenteral beslenme, enfeksiyon hastalıkları, besin alerjileri, yanık-yara, anemi, otizm, nörolojik hastalıklar, yoğun bakım hastaları, diyabet, böbrek hastalıkları ile karaciğer, kalp hastalıkları vb durumlarında tıbbi beslenme tedavisi ilkeleri ile bol vaka örnekleri sunulmuş, beslenme ve diyetetik alanında eğitim alan geleceğin diyetisyenlerine ve öğrencilere meslek yaşantıları süresince yol gösterebilecek kaynak oluşturma düşüncesiyle klinik deneyimleri de olan ve bilimsel gelişmeleri yakından izleyen aktif akademisyenler ve klinisyenler tarafından hazırlanmıştır.

Kitabın hazırlanmasında emeği geçen HEDEF CS Yayıncılık ve Mühendislik Takımına destekleri, özverili çalışmaları nedeniyle teşekkür ederiz.

Ankara, Aralık 2019

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
GASTROENTERİTLER VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Kübra ESİN

GİRİŞ 12
AKUT GASTROENTERİT 12
Etiyoloji 12
Klinik Değerlendirme 13
Komplikasyonları 13
Dehidratasyonun Değerlendirilmesi 15
Tıbbi Tedavisi 15
Oral Rehidratasyon Tedavisi 15
Tıbbi Beslenme Tedavisi 16
PERSİSTAN İSHAL 18
Tedavi 18
Oral Rehidratasyon Tedavisi 18
Tıbbi Beslenme Tedavisi 18
ÇİNKO DESTEĞİ 19
PROBİYOTİK VE PREBİYOTİK KULLANIMI 19
İSHALİN ÖNLENMESİ 20
VAKA ÇÖZÜMLERİ 20
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 25

BÖLÜM 2
KARBONHİDRAT EMİLİM BOZUKLUKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Dr. Dyt. Gülşah ŞAHİN - Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

GİRİŞ 28
LAKTOZ İNTOLERANSI 28
Sınıflaması 29
Primer (Ontogenetik) Laktoz İntoleransı 29
Sekonder Laktoz İntoleransı 30
Konjenital (Doğumsal) Laktoz İntoleransı 30
Prevelansı ve Tanısı 30
Tedavi 31
Tıbbi Beslenme Tedavisi 31
Laktoz Tolerasyonunu Arttırmaya Yönelik Tedaviler 33
Enzim Tedavisi 33
Probiyotikler 34
MALABSORBSİYONLAR 35
Doğumsal Glukoz-Galaktoz Malabsorbsiyonu 35
Tıbbi Beslenme Tedavisi 36
Doğumsal Sükraz-İzomaltaz Eksikliği 37

Bulgular 37
Tıbbi Beslenme Tedavisi 38
VAKALAR 39
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 49

BÖLÜM 3
PROTEİN EMİLİM BOZUKLUKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Uzm. Dyt. Mahmut BODUR - Doç. Dr. Hülya YARDIMCI

PROTEİN EMİLİM BOZUKLUKLARI 52
Gluten Enteropatisi (Çölyak) 52
Giriş 52
Epidemiyoloji 53
Patogenez 53
Klinik Bulgular ve Semptomlar 55
Tanı 58
Tıbbi Beslenme Tedavisi 60
Çölyak Hastalığında Diyet Dışı Tedaviler 68
Örnek Vaka ve Çözümü 69
Çölyak Hastalığına Özgü Bazı Örnek Tarifler 72
Protein Kaybettiren Enteropati 74
Giriş 74
Patogenez 75
Tanı 77
Klinik Bulgular 78
Tedavi 79
Tıbbi Beslenme Tedavisi 79
Örnek Vaka ve Çözümü 80
İnek Sütü Proteini Duyarlı Enteropati 82
Giriş 82
Tıbbi Beslenme Tedavisi 82
Örnek Vaka ve Çözümü 83
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 90

BÖLÜM 4
YAĞ EMİLİM BOZUKLUKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Uzm. Dyt. Sabiha KESKİN

KİSTİK FİBROZİSİN TANIMI 96
KF HASTALIĞININ TANISINDA KULLANILAN TESTLER 97
KF'İN KOMPLİKASYONLARI 98
BESLENME İLE İLGİLİ SORUNLAR 100
KF'İN TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 101
KF BAĞLI GELİŞEN DİYABETİN TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 108
DİYET EĞİTİMİ VE DAVRANIŞ TERAPİSİ 109

A-BETALİPOPROTEİNEMİ 110
AKRODERMATİTİS ENTEROPATİKA 111
SAFRA TUZU YETERSİZLİĞİ 112
VAKALAR 113
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 124

BÖLÜM 5
ÇOCUKLUK ÇAĞI KANSERLERİ VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Kübra ESİN

GİRİŞ 130
KANSERDE GÖRÜLEN BESLENME SORUNLARI 130
BESLENME DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ 132
Antropometri 132
Biyokimya 133
Klinik Değerlendirme ve Beslenme Öyküsü 133
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 134
Enerji ve Besin Ögesi Gereksinimleri 134
Beslenme Destek Tedavisi 135
Oral Beslenme 136
Enteral Beslenme 138
Parenteral Beslenme 139
Nötropenik Diyet 139
VAKALAR 142
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 145

BÖLÜM 6
KARACİĞER VE PANKREAS HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN - Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

KARACİĞER HASTALIKLARINDA BESLENME 148
Karaciğer Hastalıklarında Kullanılan Tanı Yöntemleri 148
Çocukluk Çağı Karaciğer Hastalıklarında Görülebilen Beslenme Problemleri 149
Çocukluk Çağı Karaciğer Hastalıklarında Beslenme Tedavisi 149
Wilson Sirozu ve Tıbbi Beslenme Tedavisi 150
Alkole Bağlı Olmayan Yağlı Karaciğer Hastalığı ve
Tıbbi Beslenme Tedavisi 156
PANKREAS HASTALIKLARINDA BESLENME 156
Akut Pankreatit ve Tıbbi Beslenme Tedavisi 156
Kronik Pankreatit ve Tıbbi Beslenme Tedavisi 158
VAKALAR 158
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 166

BÖLÜM 7
BÖBREK HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Dyt. Gülşah ŞAHİN

GİRİŞ 168
KRONİK BÖBREK YETMEZLİĞİ 168
Tıbbi Beslenme Tedavisi 168
Beslenme Desteği 176
AKUT BÖBREK YETMEZLİĞİ 176
Tedavi 176
Tıbbi Beslenme Tedavisi 176
Beslenme Desteği 177
NEFROTİK SENDROM 177
Tıbbi Beslenme Tedavisi 178
BÖBREK HASTALIKLARINDA BESLENME TEDAVİSİNİN PLANLANMASINDA DİKKATE ALINMASI GEREKEN HUSUSLAR 179
VAKALAR 181
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 198

BÖLÜM 8
OTOZOMAL RESESİF POLİKİSTİK BÖBREK HASTALIĞI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Uzm. Dyt. Ayşegül UĞURAL

GİRİŞ 200
OTOZOMAL RESESİF POLİKİSTİK BÖBREK HASTALIĞI (OR-PBH) NEDİR? 200
BELİRTİ VE BULGULAR 201
TANI 201
TEDAVİ 202
OR-PBH'DA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 202
1.OR-PBH'DA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ TEMEL İLKELERİ 203
OR-PBH VAKA 204
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 207

BÖLÜM 9
ENFEKSİYON HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Kübra ESİN

GİRİŞ 210
BESLENME VE ENFEKSİYON İLİŞKİSİ 210
Yetersiz Beslenme 210
Obezite 211
Mikro Besin Ögeleri 212
A Vitamini 212
C Vitamini 212
D Vitamini 213
E Vitamini 213

Çinko 213
Demir 213
Selenyum 214
Anne Sütü ve Enfeksiyon 214
ENFEKSİYONUN ENERJİ VE BESİN ÖGESİ METABOLİZMASINA ETKİLERİ 215
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 216
VAKALAR 218
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 221

BÖLÜM 10
GASTROÖZOFAGEAL REFLÜ HASTALIĞI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN - Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

GASTROÖSEFAJİYAL REFLÜ (GÖRH) VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 226
Gastroösefajiyal Reflünün (GÖRH) Tedavisi 228
GÖRH Olan Çocuklarda Beslenme Değişikliği ve Tıbbi Beslenme Tedavisi 228
VAKALAR 230
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 232

BÖLÜM 11
BESİN ALERJİLERİ
Arş. Gör. Uzm. Yeliz SERİN

BESİN ALERJİSİ TANIMI 234
Prevalans 236
BESİN ALERJİSİ ŞÜPHESİ BULUNAN ÇOCUKLARA TEMEL YAKLAŞIM 237
Beslenme Öyküsünün Alınması 237
Tanı Testleri 237
Deri Prick Testleri 238
Serum Spesifik IgE (sIgE) Ölçümleri 238
Eliminasyon Diyeti 238
Oral Besin Yükleme Testleri 238
BESİN ALERJİSİNDE DİYET TEDAVİSİ VE YÖNETİMİ 239
Büyümenin Değerlendirilmesi 239
Eliminasyon Diyetinde Dikkat Edilmesi Gereken Başlıca Yaklaşımlar 241
İnek Sütü Proteini Alerjisi 243
İnek Sütü Proteini Alerjisinde Temel Diyet Yaklaşımı 243
Alerji Tedavisinde Kullanılan Diğer Formulalar 245
Eliminasyon Diyetinden Normal Beslenmeye Geçiş Aşamalarında Dikkat Edilmesi Gereken Durumlar 245
VAKALAR 245
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 249

BÖLÜM 12
ENGELLİ ÇOCUKLARDA TIBBİ BESLENME
Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN - Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

GİRİŞ 252
ENGELLİLİK ÇEŞİTLERİ 252
GEBELİK ÖNCESİ DİKKAT EDİLMESİ GEREKENLER 253
ENGELLİ ÇOCUKLARDA BESLENME DURUMUNUN SAPTANMASI 254
ENGELLİ ÇOCUKLARDA BESLENME BOZUKLUKLARI 254
Obezite 255
Malnütrisyon 255
ENGELLİ ÇOCUKLARDA BESİN ALIMINI OLUMSUZ ETKİLEYEN DURUMLAR VE ÖNERİLER 256
Disfaji 256
Çiğneme Güçlüğü 259
Gastroözefajial Reflü 260
Konstipasyon 260
Kendi Başına Yemek Yiyememe 260
Kullanılan İlaçlara Bağlı Olarak Yaşanan İştahsızlık, Bulantı veya Fazla İştah 260
Kullanılan İlaçlara Bağlı Olarak Değişen Besin Ögesi İhtiyacı 260
Sıvı Alımında Değişiklikler 260
ENGELLİ ÇOCUKLARDA BESLENME TEDAVİSİ 260
VAKALAR 261
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 268

BÖLÜM 13
DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Uzm. Gizem ÖZATA UYAR

HASTALIĞIN TANIMI 270
EPİDEMİYOLOJİSİ 270
RİSK FAKTÖRLERİ 270
TANI KRİTERLERİ 270
TIBBİ TEDAVİ 272
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 273
Eliminasyon Diyetleri 273
Yapay Gıda Boyaları ve Diğer Katkı Maddeleri 273
Şeker ve Yapay Tatlandırıcılar 274
Birkaç Besin Diyeti 275
Bazı Besin Öğeleri Alımını Artıran Diyet Müdahaleleri 275
Aminoasitler 275
Esansiyel Yağ Asitleri 276
Mineraller 276
Vitaminler 277
OBEZİTE VE DEHB 278

MALNÜTRİSYON VE DEHB 278
DEHB OLAN ÇOCUKLAR İÇİN DAVRANIŞ YÖNETİMİNİ TAMAMLAYICI BESLENME ÖNERİLERİ 278
Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun Önlenmesi ve Tedavisinde Sağlıklı Diyet Modeli 278
Öğün Zamanları 279
Ödül Olarak Yiyecekler 279
İştah 279
SONUÇ 280
VAKALAR 281
Seçilmiş Kaynaklar 284

BÖLÜM 14

BESLENME ANEMİLERİ VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Uzm. Dyt. Halime Çelik - Dr. Öğr. Üyesi Leyla Tevfikoğlu Pehlivan

ANEMİ NEDİR? 288
DEMİR EKSİKLİĞİ ANEMİSİ 289
NORMOSİTİK ANEMİLER 300
VİTAMİN B_{12} EKSİKLİĞİ ANEMİSİ 301
FOLİK ASİT EKSİKLİĞİ ANEMİSİ 304
VAKALAR 310
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 323

EKLER

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

1. EMİLİM BOZUKLUKLARI 326
2. BÖBREK HASTALIKLARINDA BESLENME 343

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 365

BÖLÜM 1

GASTROENTERİTLER VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Kübra ESİN

Çocuklarınıza çok değerli birer hazineymiş gibi bakın, onları ve kendinizi onurlandırın.

Bernie SIEGEl

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), ishali günde üç veya daha fazla sayıda ve normale göre daha yumuşak veya sulu dışkılama olarak tanımlamaktadır. Dünya genelinde çocukluk döneminde her yıl yaklaşık 1,7 milyar ishal vakası görülmektedir. İshal, 5 yaş altındaki çocuklarda ölümlerin önde gelen ikinci nedenidir ve her yıl yaklaşık 525 000 çocuğun ölümüne neden olmaktadır.

İshalin çeşitli sınıflandırmaları olmasına karşın süresine göre akut (<14 gün), persistan (≥14 gün) ve kronik ishal (≥4 hafta) olarak tanımlanmaktadır. Persistan ve kronik ishal genellikle birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Ancak persistan ishal genel olarak enfeksiyöz, kronik ishal ise daha çok enfeksiyöz olmayan nedenlerden (emilim bozuklukları, besinsel ve doğuştan enteropatiler vb.) kaynaklanmaktadır. Bu bölümde enfeksiyöz ishaller (gastroenteritler) akut gastronenterit ve persistan ishal incelenecektir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Bernaola Aponte, G., Bada Mancilla, C. A., Carreazo, N. Y., & Rojas Galarza, R. A. (2013). *Probiotics for treating persistent diarrhoea in children*. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. Chichester, UK: John Wiley & Sons, Ltd.

Bhutta, Z. A. (2006). Persistent Diarrhea in Developing Countries. *Annales Nestlé*, *64*(1), 39–47.

Bhutta, Z. A., & Hendricks, K. M. (1996). Nutritional Management of Persistent Diarrhea in Childhood. Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, *22*(1), 17–37.

Caramia, G., Ciccarelli, S., & Stolfi, I. (2013). Management strategies in the treatment of neonatal and pediatric gastroenteritis. *Infection and Drug Resistance*, *6*, 133–161.

CDC. (1992). *The Management of Acute Diarrhea in Children: Oral Rehydration, Maintenance, and Nutritional Therapy*. *MMWR* (Vol. 41).

CDC. (2003). *Managing acute gastroenteritis among children: oral rehydration, maintenance, and nutritional therapy. MMWR* (Vol. 52).

DuPont, H. L. (2016). Persistent Diarrhea. *JAMA*, *315*(24), 2712–2723.

Elliott, E. J. (2007). Acute gastroenteritis in children. *BMJ (Clinical Research Ed.)*, *334*(7583), 35–40.

Farthing, M., Salam, M., Lindberg, G., Dite, P., Khalif, I., Salazar-Lindo, E., … LeMair, A. (Eds.). (2012). World Gastroenterology Organisation Global Guidelines Acute diarrhea in adults and children: a global perspective. Retrieved from http://www.worldgastroenterology.org/UserFiles/file/guidelines/acute-diarrhea-english-2012.pdf

Granado-Villar, D., Cunill-De Sautu, B., & Granados, A. (2012). Acute Gastroenteritis. *Pediatrics in Review*, *33*(11), 487–494.

Guarino, A., Ashkenazi, S., Gendrel, D., Lo Vecchio, A., Shamir, R., & Szajewska, H. (2014). European Society for Pediatric Gastroenterology, Hepatology, and Nutrition/European Society for Pediatric Infectious Diseases Evidence-Based Guidelines for the Management of Acute Gastroenteritis in Children in Europe: Update 2014. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, *59*(1), 132–152.

Heinz, P. (2008). Management of acute gastroenteritis in children. *Paediatrics and Child Health*, *18*(10), 453–457.

Horta, B. L., Victora, C. G., & WHO. (2013). *Short-term effects of breastfeeding: a systematic review on the benefits of breastfeeding on diarrhoea and pneumonia mortality*. Geneva: World Health Organization. Retrieved from http://www.who.int/iris/handle/10665/95585

Kelly, D. G., & Nadeau, J. (2004). Oral Rehydration Solution: A “Low-Tech” Oft Neglected Therapy. *Practical Gastroenterology*, 51–62.

Koletzko, S., & Osterrieder, S. (2009). Acute Infectious Diarrhea in Children. *Deutsches Aerzteblatt Online*, *106*(33), 539–547.

Kutlu, T. (2011). Pre ve Probiyotikler. *Türk Pediatri Arşivi*, *46*(1), 59–64.

Lazzerini, M., & Wanzira, H. (2016). Oral zinc for treating diarrhoea in children. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (12), CD005436.

Mushtaq, A., Khan, S., Zeb, F., Ain, Q., Syed, A., Khattak, F., & Hidayatullah. (2016). Risk Factors Associated with Gastroenteritis in Children 2-5 Years of Age Attending Rehman Medical Institute Peshawar. *American Journal of Food Science and Health*, *2*(5), 94–101.

Pulungsih, S. P., Punjabi, N. H., Rafli, K., Rifajati, A., Kumala, S., Simanjuntak, C. H., Fontaine. (2006). Standard WHO-ORS versus reduced-osmolarity ORS in the management of cholera patients. *Journal of Health, Population, and Nutrition*, *24*(1), 107–112.

Revelas, A. (2012). Southern African Journal of Epidemiology and Infection Acute gastroenteritis among children in the developing world Acute gastroenteritis among children in the developing world. *Southern African Journal of Epidemiology and Infection*, *2727*(44), 156–162.

Schiller, L. R. (2012). Definitions, pathophysiology, and evaluation of chronic diarrhoea. *Best Practice & Research Clinical Gastroenterology*, *26*(5), 551–562.

Schiller, L. R., Pardi, D. S., & Sellin, J. H. (2017). Chronic Diarrhea: Diagnosis and Management. *Clinical Gastroenterology and Hepatology*, *15*(2), 182–193.e3.

Sharma, M. (2011). *Therapeutic pediatric nutrition* (1st ed.). New Delhi: Jaypee Brothers Medical Publishers.

Szajewska, H., Guarino, A., Hojsak, I., Indrio, F., Kolacek, S., Shamir, R., … European Society for Pediatric Gastroenterology, Hepatology, and N. (2014). Use of Probiotics for Management of Acute Gastroenteritis: A Position Paper by the ESPGHAN Working Group for Probiotics and Prebiotics. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, *58*(4), 531–539.

Terblanche, A. J. (2010). Acute gastroenteritis in children. *Professional Nursing Today*, *14*(1), 28–33.

WHO. (2005). *The treatment of diarrhoea : a manual for physicians and other senior health workers, 4th rev*. Geneva: World Health Organisation.

WHO. (2010). First steps for managing an outbreak of acute diarrhoea. *Global Task Force on Cholera Control*. World Health Organization. Retrieved from http://www.who.int/cholera/publications/firststeps/en/

WHO. (2017). Diarrhoeal disease - Key Facts. Retrieved June 8, 2018, from http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/diarrhoeal-disease

WHO & UNICEF. (2004). *Clinical management of acute diarrhoea: WHO/UNICEF joint statement*. Geneva: World Health Organization. Retrieved from http://apps.who.int/iris/handle/10665/68627

WHO & UNICEF. (2006a). *Implementing the new recommendations on the clinical management of diarrhoea*. World Health Organization. Retrieved from http://www.who.int/maternal_child_adolescent/documents/9241594217/en/

WHO & UNICEF. (2006b). *Oral rehydration salts : production of the new ORS*. Geneva: World Health Organisation. Retrieved from http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/69227/WHO_FCH_CAH_06.1.pdf;jsessionid=3B6AF8A51B784C545F71C8E3DC45519E?sequence=1

BÖLÜM 2

KARBONHİDRAT EMİLİM BOZUKLUKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Dr. Dyt. Gülşah ŞAHİN
Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

Çocuk mantığın uykusudur.

Rousseau

GİRİŞ

Besinlerin tam olarak sindirilebilmesi ve emilebilmesi için yeterli bağırsak uzunluğu, normal bağırsak motilitesi, steril jejunal lümen, uygun miktar ve bileşimde pankreas ve safra salgıları gereklidir. Bunlardan bir/birkaçının bozulması "**MALABSORPSİYON**"a neden olur. Çocuklarda malabsorbsiyon çeşitli nedenlere bağlıdır. Bu nedenlerin sıklığı ülkelere göre değişmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kronik diyare ve malnütrisyon en sık görülen nedenler iken, gelişmiş ülkelerde daha çok bazı özel hastalıklar malabsorbsiyona neden olmaktadır. Malabsorbsiyon sendromuna neden olan hastalıklar değişik şekillerde sınıflandırılabilirse de daha çok etkilenen sindirim ve emilim durumuna göre yapılan sınıflama kullanılmaktadır.

Başlıca emilim bozuklukları;

Karbonhidrat Emilim Bozuklukları	Protein Emilim Bozuklukları	Yağ Emilim Bozuklukları
• Laktoz intoleransı • Doğumsal glikoz-galaktoz malabsorbsiyonu • Doğumsal sükraz-izomaltaz eksikliği	• Çölyak (gluten enteropatisi) • Protein kaybeden enteropati • İnek sütü proteinine duyarlı enteropati	• Kistik Fibrozis (Mukovisidozis) • A-Betalipoproteinemi • Akrodermatitis Enteropatika • Safra Tuzu Yetersizliği

Karbonhidrat metabolizma bozuklukları çok geniş bir hastalık ailesi olup birçok organ tutulumu ile beraber seyredebilmektedir. Tüm karbonhidrat metabolizma bozuklukları yaklaşık 1-2/30.000 sıklıkta görülmektedir. Kronik ve uzun süreli takip gerektiren bu hastalıklarda multidisipliner yaklaşım, düzenli takip mortalite ve morbiditeyi azaltabilmektedir.

Karbonhidrat metabolizması bozukluklarının sınıflandırılması

1. Emilim bozuklukları
2. Dönüşüm bozuklukları
3. Depolanma bozuklukları
4. Kullanım bozuklukları

Karbonhidrat emilim bozukluklarında besin alımından kısa bir süre sonra görülen karında şişlik ve ağrı, gaz oluşumu ve şiddetli ishal karakteristiktir. Emilimi bozuk olan karbonhidrat bağırsak bakterileri tarafından metabolize edilince gaz oluşturur ki bunlardan biri akciğerler yoluyla atılan hidrojendir. Emilmeyen karbonhidratın bağırsakta birikimi su emilimini engellemekte, bağırsak içi basıncı artmakta ve ozmotik diyare olarak bilinen patlayıcı tarzda bir ishal biçimi ortaya çıkmaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Abad-Sinden A, Borowitz S, Meyers R, Sutphen J. Nutrition management of congenital glucose-galactose malabsorption: a case study. J Am Diet Assoc 1997; 97: 1417-1421.

Adolfsson O, Meydani SN, Russell RM. Yogurt and gut function. The American Journal of Clinical Nutrition 2004;80:245-256.

Alan S. ve ark. (2013). Konjenital Glukoz-Galaktoz Malabsorbsiyonu ve Tekrarlayan Sepsis Atakları Olan Yenidoğan Olgusu. J Curr Pediatr 11: 85-87

Clinical Paediatric Dietetics, edited by Vanessa Shaw and Margaret Lawson, third Edition.

EFSA Panel on Dietetic Products NaAN. Scientific Opinion on lactose threshold in lactose intolerance and galactosemia. EFSA Journal 2010;8:1777.

Gülden Köksal, Özel HG. Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi. Ankara Hatipoğlu Yayınları, 2000.

Heaney RP. Dairy intake, dietary adequacy, and lactose intolerance. Adv Nutr 2013;4:151-6.

Hertzler SR, Huynh B-CL, Savaiano DA. How Much Lactose is Low Lactose? Journal of the American Dietetic Association 1996;96:243-246.

Heyman MB, Committee on Nutrition. Lactose intolerance in infants, children, and adolescents. Pediatrics 2006;118:1279-86.

Institute of Medicine (IOM). Dietary Reference Intakes for Vitamin D and Calcium. Washington DC: Institute of Medicine, 2011.

Lomer MC, Parkes GC, Sanderson JD. Review article: lactose intolerance in clinical practice--myths and realities. Aliment Pharmacol Ther 2008;27:93-103.

Lukito W, Malik SG, Surono IS, Wahlqvist ML. From 'lactose intolerance' to 'lactose nutrition'. Asia Pac J Clin Nutr 2015;24 Suppl 1:S1-8.

Mattar R, de Campos Mazo DF, Carrilho FJ. Lactose intolerance: diagnosis, genetic, and clinical factors. Clin Exp Gastroenterol 2012;5:113-21.

Misselwitz B, Pohl D, Fruhauf H, Fried M, Vavricka SR, Fox M. Lactose malabsorption and intolerance: pathogenesis, diagnosis and treatment. United European Gastroenterol J 2013;1:151-9.

Montalto M, Curigliano V, Santoro L, Vastola M, Cammarota G, Manna R, et al. Management and treatment of lactose malabsorption. World Journal of Gastroenterology 2006;12:187.

Özden A, Uzunalimoğlu Ö, Balcı M, Aydoğdu S, Başpınar E, Sipahi N. Prevalence of Lactase Deficiency in Turkey. Gastroenterology 1992;3:445-449.

Saavedra J, Perman J. Current concepts in lactose malabsorption and intolerance. Annual review of nutrition 1989;9:475-502.

Suchy F, Brannon P, Carpenter T, Fernandez JR, Gilsanz V, Gould JB, et al. NIH consensus development conference statement: lactose intolerance and health. Ann Intern Med2010;27:1-27.

Suchy FJ, Brannon PM, Carpenter TO, Fernandez JR, Gilsanz V, Gould JB, et al. NIH Consensus DevelopmentConference Statement: Lactose Intolerance and Health. NIH Consens State Sci Statements. 2010 Feb 22–24; 27(2):1–27.

Swagerty Jr DL, Walling AD, Klein RM. Lactose intolerance. American Family Physician 2002;65:1845-1850.

Tamm A. Management of lactose intolerance. Scandinavian Journal of Gastroenterology 1994;29:55-63.

Tanıdır IC, Ödemiş E. Kalıtsal metabolik hastalıklar (karbonhidrat metabolizması ve diğerleri) Turkiye Klinikleri 2015;11(2):29-35

Tomar BS. Lactose intolerance and other disaccharidase deficiency. Indian J Pediatr 2014;81:876-80.

Tosun MS. In: Selimoğlu MA, ed. Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi. 1 ed. İstanbul: Akademi Yayıncılık, 2014:270-281.

Usai-Satta P, Scarpa M, Oppia F, Cabras F. Lactose malabsorption and intolerance: What should be the best clinical management? World J Gastrointest Pharmacol Ther 2012;3:29-33.

Vesa TH, Marteau P, Korpela R. Lactose intolerance. Journal of the American College of Nutrition 2000;19:165S-175S.

Wilt TJ, Shaukat A, Shamliyan T, Taylor BC, MacDonald R, Tacklind J, et al. Lactose intolerance and health. 2010.

BÖLÜM 3

PROTEİN EMİLİM BOZUKLUKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Dyt. Mahmut BODUR
Doç. Dr. Hülya YARDIMCI

Vatanını en çok seven, görevini en iyi yapandır.

M. Kemal ATATÜRK

PROTEİN EMİLİM BOZUKLUKLARI

Protein; sindirimi, emilimi ve taşınması sırasında gastrik, pankreatik enzimlerin ve hormonların görev aldığı bir besin ögesidir. Özellikle çocukluk çağında, farklı nedenler ile protein emilim bozuklukları görülebilmekte ve bazı besin proteinlerinin çok az miktarlarda alımı bile bağırsaklarda hasara neden olabilmektedir.

Enteropati, bağırsağın herhangi bir hastalığı veya işlevlerinde görülen bozukluğu tanımlamada kullanılmaktadır. Besin proteinine bağlı gelişen enteropatiler, Uluslararası Hastalık Sınıflandırması-10'a göre "besin proteini ilişkili enteropati" başlığı altında yer almaktadır. Besin proteini ilişkili enteropati, İmmünoglobülin E (IgE) aracılı olmayan alerjik bozukluklardandır.

Besin proteini ilişkili enteropati, malabsorbsiyonla sonuçlanan ince bağırsak hasarıdır. Gluten enteropatisi, diğer enteropatilere kıyasla daha yüksek oranda ince bağırsak harabiyetine neden olmaktadır. Klasik infantil besin proteini ilişkili enteropatilere çoğunlukla inek sütü, soya ve buğday proteinleri neden olmaktadır. İnek sütü ve tahıl proteinlerine karşı çocuk ve yetişkinlerde görülen geç başlangıçlı besin alerjilerinde de enteropati görülebilmektedir. Besin proteini ilişkili enteropatilerin çoğu üç yaşına kadar tedavi edilmekle birlikte ileri yaşlarda olan çocuklar ve yetişkinlerde de görülebilmektedir.

Bu bölümde çocuklarda görülen bazı spesifik besin proteinlerinin emilimindeki bozukluğa bağlı olarak görülen çölyak hastalığı (gluten enteropatisi), protein kaybettiren enteropati ve inek sütü proteinine duyarlı enteropati ele alınacaktır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Abadie, V., Discepolo, V., & Jabri, B. (2012). Intraepithelial lymphocytes in celiac disease immunopathology. *Semin Immunopathol, 34*(4), 551-566. doi:10.1007/s00281-012-0316-x

Almeida RC, Gandolfi L, De Nazaré Klautau-Guimarães M, Ferrari I, Sousa SM, Abe-Sandes K, . . . SF., O. (2012). Does celiac disease occur in Afro-derived Brazilian populations? *Am J Hum Biol, 24*(5), 710-712. doi:doi: 10.1002/ajhb.22271. Epub 2012 Apr 17.

Ament, M. E. (2003). Protein-losing enteropathy, pediatric. In L. J. Johnson (Ed.), *The Encyclopedia of Gastroenterology* (1 ed.).

Aydoğdu, S., & Tümgör, G. (2005). Çölyak hastalığı. *Güncel Pediatri, 2*, 47-53.

Bai JC, Sambuelli A, Niveloni S, Sugai E, Mazure R, Kogan Z, & Pedreira S, B. L. (1991). Alpha 1-antitrypsin clearance as an aid in the management of patients with celiac disease. *Am J Gastroenterol., 86*(8), 986-991. doi:PMID: 1858765

Bai, J. C., Fried, M., Corazza, G. R., Schuppan, D., Farthing, M., Catassi, C., . . . World Gastroenterology, O. (2013). World Gastroenterology Organisation global guidelines on celiac disease. *J Clin Gastroenterol, 47*(2), 121-126. doi:10.1097/MCG.0b013e31827a6f83

Bellioni-Businco, B., Paganelli, R., Lucenti, P., Giampietro, P. G., Perborn, H., & Businco, L. (1999). Allergenicity of goat's milk in children with cow's milk allergy. *Journal of Allergy and Clinical Immunology, 103*(6), 1191-1194. doi:10.1016/s0091-6749(99)70198-3

Braamskamp, M. J., Dolman, K. M., & Tabbers, M. M. (2010). Clinical practice. Protein-losing enteropathy in children. *Eur J Pediatr, 169*(10), 1179-1185. doi:10.1007/s00431-010-1235-2

Castillo, N. E., Theethira, T. G., & Leffler, D. A. (2015). The present and the future in the diagnosis and management of celiac disease. *Gastroenterol Rep (Oxf), 3*(1), 3-11. doi:10.1093/gastro/gou065

Choung, R. S., Ditah, I. C., Nadeau, A. M., Rubio-Tapia, A., Marietta, E. V., Brantner, T. L., . . . Murray, J. A. (2015). Trends and racial/ethnic disparities in gluten-sensitive problems in the United States: findings from the National Health and Nutrition Examination Surveys from 1988 to 2012. *Am J Gastroenterol, 110*(3), 455-461. doi:10.1038/ajg.2015.8

Choung, R. S., Larson, S. A., Khaleghi, S., Rubio-Tapia, A., Ovsyannikova, I. G., King, K. S., . . . Murray, J. A. (2017). Prevalence and Morbidity of Undiagnosed Celiac Disease From a Community-Based Study. *Gastroenterology, 152*(4), 830-839 e835. doi:10.1053/j.gastro.2016.11.043

Comino, I., Moreno Mde, L., Real, A., Rodriguez-Herrera, A., Barro, F., & Sousa, C. (2013). The gluten-free diet: testing alternative cereals tolerated by celiac patients. *Nutrients, 5*(10), 4250-4268. doi:10.3390/nu5104250

Copland AP, & DiBaise JK, (2017). Protein losing enteropathy: diagnosis and management. *Practical Gastroenterology, 41*(4), 22-37.

Dalgic, B., Sari, S., Basturk, B., Ensari, A., Egritas, O., Bukulmez, A., . . . Turkish Celiac Study, G. (2011). Prevalence of celiac disease in healthy Turkish school children. *Am J Gastroenterol, 106*(8), 1512-1517. doi:10.1038/ajg.2011.183

Demirçeken, F. G. (2011). Gluten Enteropatisi (Çölyak Hastalığı): Klasik Bir Öykü ve Güncel Gelişmeler. *Güncel Gastroenteroloji, 15*(1).

Dias, JA., & Trindade, E. (2005). Protein-losing enteropathy. In S. Guandalini (Ed.), *Textbook of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*: Taylor Francis.

Dieterich, W., Ehnis, T., Bauer, M., Donner, P., Volta, U., Riecken, E. O., & Schuppan, D. (1997). Identification of tissue transglutaminase as the autoantigen of celiac disease. *Nature Medicine, 3*(7), 797-801. doi:DOI 10.1038/nm0797-797

Downey, L., Houten, R., Murch, S., Longson, D., & Guideline Development, G. (2015). Recognition, assessment, and management of coeliac disease: summary of updated NICE guidance. *BMJ, 351*, h4513. doi:10.1136/bmj.h4513

Fasano, A., Berti, I., Gerarduzzi, T., Not, T., Colletti, R. B., Drago, S., . . . Horvath, K. (2003). Prevalence of celiac disease in at-risk and not-at-risk groups in the United States: a large multicenter study. *Arch Intern Med, 163*(3), 286-292. doi:PMID: 12578508

Feuille, E., & Nowak-Wegrzyn, A. (2015). Food Protein-Induced Enterocolitis Syndrome, Allergic Proctocolitis, and Enteropathy. *Curr Allergy Asthma Rep, 15*(8), 50. doi:10.1007/s11882-015-0546-9

Fiocchi, A., Schunemann, H. J., Brozek, J., Restani, P., Beyer, K., Troncone, R., . . . Lockey, R. F. (2010). Diagnosis and Rationale for Action Against Cow's Milk Allergy (DRACMA): a summary report. *J Allergy Clin Immunol, 126*(6), 1119-1128 e1112. doi:10.1016/j.jaci.2010.10.011

Fox, A. T., & Thomson, M. (2007). Adverse reactions to cows' milk. *PAEDIATRICS AND CHILD HEALTH*, 288-294.

Freeman, H. J. (2015). Celiac disease: a disorder emerging from antiquity, its evolving classification and risk, and potential new treatment paradigms. *Gut Liver, 9*(1), 28-37. doi:10.5009/gnl14288

Garcia-Manzanares, A., & Lucendo, A. J. (2011). Nutritional and dietary aspects of celiac disease. *Nutr Clin Pract, 26*(2), 163-173. doi:10.1177/0884533611399773

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2012). *TÜRK GIDA KODEKSİ GLUTEN İNTOLERANSI OLAN BİREYLERE UYGUN GIDALAR TEBLİĞİ*. Resmi Gazete. Tarih 4 Ocak 2012 Sayı:28163

Goddard, C. J., & Gillett, H. R. (2006). Complications of coeliac disease: are all patients at risk? *Postgrad Med J, 82*(973), 705-712. doi:10.1136/pgmj.2006.048876

Goh, V. L., & Werlin, S. L. (2011). Discovery of gluten as the injurious component in celiac disease. *Nutr Clin Pract, 26*(2), 160-162. doi:10.1177/0884533611399775

Goldman, A. S., Anderson, D. W., Jr., Sellers, W. A., Saperstein, S., Kniker, W. T., & Halpern, S. R. (1963). Milk Allergy. I. Oral Challenge with Milk and Isolated Milk Proteins in Allergic Children. *Pediatrics, 32*, 425-443.

Green, P. H., & Cellier, C. (2007). Celiac disease. *N Engl J Med, 357*(17), 1731-1743. doi:10.1056/NEJMra071600

Green, P. H., Lebwohl, B., & Greywoode, R. (2015). Celiac disease. *J Allergy Clin Immunol, 135*(5), 1099-1106; quiz 1107. doi:10.1016/j.jaci.2015.01.044

Guiraldes, E. (2015). Protein-Losing Enteropathy. In Robert Wyllie, Jeffrey S Hyams, & Marsha Kay (Eds.), *pediatric gastrointestinal and liver disease* (5th ed.).

Gursoy, S., Guven, K., Simsek, T., Yurci, A., Torun, E., Koc, N., . . . Yucesoy, M. (2005). The prevalence of unrecognized adult celiac disease in Central Anatolia. *J Clin Gastroenterol, 39*(6), 508-511. doi:doi: 10.1097/01.mcg.0000165664.87153.e1.

Hacettepe Üniversitesi, (2015). *Türkiye'ye Özgü Besin ve Beslenme Rehberi*. Retrieved from http://www.bdb.hacettepe.edu.tr/TOBR_kitap.pdf, erişim tarihi:30.05.2018

Husby, S., Koletzko, S., Korponay-Szabo, I. R., Mearin, M. L., Phillips, A., Shamir, R., . . . Nutrition. (2012). European Society for Pediatric Gastroenterology, Hepatology, and Nutrition guidelines for the diagnosis of coeliac disease. *J Pediatr Gastroenterol Nutr, 54*(1), 136-160. doi:10.1097/MPG.0b013e31821a23d0

Iyngkaran, N., Robinson, M. J., Prathap, K., Sumithran, E., & Yadav, M. (1978). Cows' milk protein-sensitive enteropathy. Combined clinical and histological criteria for diagnosis. *Arch Dis Child, 53*(1), 20-26.

Kalayci AG., Kanber Y., Birinci A., Yildiz L., & Albayrak D. (2007). The prevalence of coeliac disease as detected by screening in children with iron deficiency anaemia. *Acta Pædiatrica,, 94*(6), 678-681. doi:https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.2005.tb01964.x

Kang, J. Y., Kang, A. H., Green, A., Gwee, K. A., & Ho, K. Y. (2013). Systematic review: worldwide variation in the frequency of coeliac disease and changes over time. *Aliment Pharmacol Ther, 38*(3), 226-245. doi:10.1111/apt.12373

Karataş E., Çağıran-Yılmaz F., Koç N., Erem S., Yılmaz ŞG., & Önal S. (2018). *Bazı Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi ve Hastalıklara Özgü Tarifler* (H. Yardımcı Ed.): Hatipoğlu Yayınevi.

Kaukinen, K., Lindfors, K., & Maki, M. (2014). Advances in the treatment of coeliac disease: an immunopathogenic perspective. *Nat Rev Gastroenterol Hepatol, 11*(1), 36-44. doi:10.1038/nrgastro.2013.141

Kaukinen, K., Lindfors, K., Collin, P., Koskinen, O., & Maki, M. (2010). Coeliac disease--a diagnostic and therapeutic challenge. *Clin Chem Lab Med, 48*(9), 1205-1216. doi:10.1515/CCLM.2010.241

Kavimandan, A., Sharma, M., Verma, A. K., Das, P., Mishra, P., Sinha, S., . . . Makharia, G. K. (2014). Prevalence of celiac disease in nutritional anemia at a tertiary care center. *Indian J Gastroenterol, 33*(2), 114-118. doi:10.1007/s12664-013-0366-6

Kleinman, R. E. (2008). Food Sensitivity. In R. E. Kleinman (Ed.), *Pediatric Nutrition Handbook* (6 ed.).

Koç, N., (2018). Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ankara Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hematoloji, Onkoloji, Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Beslenme ve Diyet Bölümü. Çocuk Hastalıklarına Özgü Pratik Beslenme Önerileri

Koletzko, S., Niggemann, B., Arato, A., Dias, J. A., Heuschkel, R., Husby, S., . . . Nutrition. (2012). Diagnostic approach and management of cow's-milk protein allergy in infants and children: ESPGHAN GI Committee practical guidelines. *J Pediatr Gastroenterol Nutr, 55*(2), 221-229. doi:10.1097/MPG.0b013e31825c9482

Kuja-Halkola, R., Lebwohl, B., Halfvarson, J., Wijmenga, C., Magnusson, P. K., & Ludvigsson, J. F. (2016). Heritability of non-HLA genetics in coeliac disease: a population-based study in 107 000 twins. *Gut, 65*(11), 1793-1798. doi:10.1136/gutjnl-2016-311713

Kuloğlu Z. (2014). Celiac Disease. *Turkish Journal of Pediatric Disease, 8*(2), 105-111. doi:10.12956/tjpd.2014.46

Lamacchia, C., Chillo, S., Lamparelli, S., Suriano, N., La Notte, E., & Del Nobile, M. A. (2010). Amaranth, quinoa and oat doughs: Mechanical and rheological behaviour, polymeric protein size distribution and extractability. *Journal of Food Engineering, 96*(1), 97-106. doi:10.1016/j.jfoodeng.2009.07.001

Lebwohl, B., Green, P. H., Murray, J. A., & Ludvigsson, J. F. (2013). Season of birth in a nationwide cohort of coeliac disease patients. *Arch Dis Child, 98*(1), 48-51. doi:10.1136/archdischild-2012-302360

Lebwohl, B., Sanders, DS., & Green, P. H. R. (2018). Coeliac disease. *Lancet, 391*, 70-81. doi:http://dx.doi.org/10.1016/ S0140-6736(17)31796-8

Leonard, M. M., & Vasagar, B. (2014). US perspective on gluten-related diseases. *Clin Exp Gastroenterol, 7*, 25-37. doi:10.2147/CEG.S54567

Lionetti, E., Castellaneta, S., Francavilla, R., Pulvirenti, A., Tonutti, E., Amarri, S., . . . Risk, C. D. (2014). Introduction of gluten, HLA status, and the risk of celiac disease in children. *N Engl J Med, 371*(14), 1295-1303. doi:10.1056/NEJMoa1400697

Lohi, S., Mustalahti, K., Kaukinen, K., Laurila, K., Collin, P., Rissanen, H., . . . Maki, M. (2007). Increasing prevalence of coeliac disease over time. *Aliment Pharmacol Ther, 26*(9), 1217-1225. doi:10.1111/j.1365-2036.2007.03502.x

Losowsky, M. S. (2008). A history of coeliac disease. *Dig Dis, 26*(2), 112-120. doi:10.1159/000116768

Lowth, M. (2014). Coeliac disease: clinical features, diagnosis and management. . *Practice Nurse, 44*, 36-40.

Ludvigsson, J. F., Leffler, D. A., Bai, J. C., Biagi, F., Fasano, A., Green, P. H., . . . Ciacci, C. (2013). The Oslo definitions for coeliac disease and related terms. *Gut, 62*(1),43-52. doi:10.1136/gutjnl-2011-301346Lundin, K. E., Scott, H., Hansen, T., Paulsen, G., Halstensen, T. S., Fausa, O., . . . Sollid, L. M. (1993). Gliadin-specific, HLA-DQ(alpha 1*0501,beta 1*0201) restricted T cells isolated from the small intestinal mucosa of celiac disease patients. *J Exp Med, 178*(1), 187-196.

Marild, K., Stephansson, O., Montgomery, S., Murray, J. A., & Ludvigsson, J. F. (2012). Pregnancy outcome and risk of celiac disease in offspring: a nationwide case-control study. *Gastroenterology, 142*(1), 39-45 e33. doi:10.1053/j.gastro.2011.09.047

Metcalfe, D. D., Sampson, H. A., & Simon, R. A. (2013). Food Allergy: Adverse Reaction to Foods and Food Additives *Food Allergy: Adverse Reaction to Foods and Food Additives*: John Wiley&Sons Incorporated.

Molberg O, Mcadam SN, Körner R, Quarsten H, Kristiansen C, Madsen L, . . . LM., S. (1998). Tissue transglutaminase selectively modifies gliadin peptides that are recognized

by gut-derived T cells in celiac disease. *Nat Med., 4*(6), 713-717. doi:PMID: 9623982

Mukherjee, R., Egbuna, I., Brar, P., Hernandez, L., McMahon, D. J., Shane, E. J., . . . Green, P. H. (2010). Celiac disease: similar presentations in the elderly and young adults. *Dig Dis Sci, 55*(11), 3147-3153. doi:10.1007/s10620-010-1142-4

Mustalahti, K., Catassi, C., Reunanen, A., Fabiani, E., Heier, M., McMillan, S., . . . Coeliac Eu Cluster, P. E. (2010). The prevalence of celiac disease in Europe: results of a centralized, international mass screening project. *Ann Med, 42*(8), 587-595. doi:10.3109/07853890.2010.505931

National Institutes of Health Consensus Development Conference Statement on Celiac Disease, June 28-30, 2004. (2005). *Gastroenterology, 128*(4 Suppl 1), S1-9.

Owens, S. R., & Greenson, J. K. (2007). The pathology of malabsorption: current concepts. *Histopathology, 50*(1), 64-82. doi:10.1111/j.1365-2559.2006.02547.x

Pinto-Sanchez, M. I., Verdu, E. F., Liu, E., Bercik, P., Green, P. H., Murray, J. A., . . . Moayyedi, P. (2016). Gluten Introduction to Infant Feeding and Risk of Celiac Disease: Systematic Review and Meta-Analysis. *J Pediatr, 168*, 132-143 e133. doi:10.1016/j.jpeds.2015.09.032

Pozo-Rubio, T., Olivares, M., Nova, E., De Palma, G., Mujico, J. R., Ferrer, M. D., . . . Sanz, Y. (2012). Immune development and intestinal microbiota in celiac disease. *Clin Dev Immunol, 2012*, 654143. doi:10.1155/2012/654143

Proujansky, R. (2004). Protein- losing enteropathy. In Walker WA, Goulet OJ, Kleinman RE, Sanderson IR, Sherman PM, & Shneider BL (Eds.), *Pediatric Gastrointestinal Disease* (pp. 194-202).

Rashtak, S., & Murray, J. A. (2009). Celiac disease in the elderly. *Gastroenterol Clin North Am, 38*(3), 433-446. doi:10.1016/j.gtc.2009.06.005

Rashtak, S., & Murray, J. A. (2012). Review article: coeliac disease, new approaches to therapy. *Aliment Pharmacol Ther, 35*(7), 768-781. doi:10.1111/j.1365-2036.2012.05013.x

Riddle, M. S., Murray, J. A., Cash, B. D., Pimentel, M., & Porter, C. K. (2013). Pathogen-specific risk of celiac disease following bacterial causes of foodborne illness: a retrospective cohort study. *Dig Dis Sci, 58*(11), 3242-3245. doi:10.1007/s10620-013-2733-7

Rothschild MA, Oratz M, & Schreiber, S. (1972). Albumin synthesis (first of two parts). . *N Engl J Med, 286*, 748-757. doi: 10.1056/NEJM197204062861404

Rozenfeld P, Docena GH, Anon MC, & Fossati CA., (2002). Detection and identification of a soy protein component that cross-reacts with caseins from cow's milk. *Clin Exp Immunol, 130*, 49-58.

Rubio-Tapia, A. & Murray, J. A. (2013). Gluten-Sensitive Enteropathy. In Dean D. Metcalfe, Hugh A. Sampson, & a. R. A. Simon (Eds.), *Food allergy: adverse reaction to foods and food additives.*

Rubio-Tapia, A., Kyle, R. A., Kaplan, E. L., Johnson, D. R., Page, W., Erdtmann, F., . . . Murray, J. A. (2009). Increased prevalence and mortality in undiagnosed celiac disease. *Gastroenterology, 137*(1), 88-93. doi:10.1053/j.gastro.2009.03.059

Rubio-Tapia, A., Ludvigsson, J. F., Brantner, T. L., Murray, J. A., & Everhart, J. E. (2012). The prevalence of celiac disease in the United States. *Am J Gastroenterol, 107*(10), 1538-1544; quiz 1537, 1545. doi:10.1038/ajg.2012.219

Ruiz-Ortiz, E., Montraveta, M., Cabre, E., Herrero-Mata, M. J., Pujol-Borrell, R., Palou, E., & Faner, R. (2014). HLA-DQ2/DQ8 and HLA-DQB1*02 homozygosity typing by real-time polymerase chain reaction for the assessment of celiac disease genetic risk: evaluation of a Spanish celiac population. *Tissue Antigens, 84*(6), 545-553. doi:10.1111/tan.12472

Saturni, L., Ferretti, G., & Bacchetti, T. (2010). The gluten-free diet: safety and nutritional quality. *Nutrients, 2*(1), 16-34. doi:10.3390/nu2010016 10.3390/nu20100016

Shan, L., Molberg, O., Parrot, I., Hausch, F., Filiz, F., Gray, G. M., . . . Khosla, C. (2002). Structural basis for gluten intolerance in celiac sprue. *Science, 297*(5590), 2275-2279. doi:10.1126/science.1074129

Shepherd, S. J., & Gibson, P. R. (2013). Nutritional inadequacies of the gluten-free diet in both recently-diagnosed and long-term patients with coeliac disease. *J Hum Nutr Diet, 26*(4), 349-358. doi:10.1111/jhn.12018

Solinas, C., Corpino, M., Maccioni, R., & Pelosi, U. (2010). Cow's milk protein allergy. *J Matern Fetal Neonatal Med, 23 Suppl 3*, 76-79. doi:10.3109/14767058.2010.512103

Stene, L. C., Honeyman, M. C., Hoffenberg, E. J., Haas, J. E., Sokol, R. J., Emery, L., . . . Rewers, M. (2006). Rotavirus infection frequency and risk of celiac disease autoimmunity in early childhood: a longitudinal study. *Am J Gastroenterol, 101*(10), 2333-2340. doi:10.1111/j.1572-0241.2006.00741.x

Szajewska, H., Shamir, R., Mearin, L., Ribes-Koninckx, C., Catassi, C., Domellof, M., . . . Troncone, R. (2016). Gluten Introduction and the Risk of Coeliac Disease: A Position Paper by the European Society for Pediatric Gastroenterology, Hepatology, and Nutrition. *J Pediatr Gastroenterol Nutr, 62*(3), 507-513. doi:10.1097/MPG.0000000000001105

Takeda, H., Ishihama, K., Fukui, T., Fujishima, S., Orii, T., Nakazawa, Y., . . . Kawata, S. (2003). Significance of rapid turnover proteins in protein-losing gastroenteropathy. *Hepatogastroenterology, 50*(54), 1963-1965.

Tanpowpong, P., & Camargo, C. A. (2014). Early-life vitamin D deficiency and childhood-onset coeliac disease. *Public Health Nutr, 17*(4), 823-826. doi:10.1017/S1368980013003510

Tatham, A. S., & Shewry, P. R. (1985). The conformation of wheat gluten proteins. The secondary structures and thermal stabilities of α-, β-, γ- and ω-Gliadins. *Journal of Cereal Science, 3*(2), 103-113. doi:10.1016/s0733-5210(85)80021-7

Theethira, T. G., & Dennis, M. (2015). Celiac disease and the gluten-free diet: consequences and recommendations for improvement. *Dig Dis, 33*(2), 175-182. doi:10.1159/000369504

Troncone, R., & Discepolo, V. (2014). Celiac disease and autoimmunity. *J Pediatr Gastroenterol Nutr, 59 Suppl 1*, S9-S11. doi:10.1097/01.mpg.0000450394.30780.ea

Umar, S. B., & DiBaise, J. K. (2010). Protein-losing enteropathy: case illustrations and clinical review. *Am J Gastroenterol, 105*(1), 43-49; quiz 50. doi:10.1038/ajg.2009.561

Vici, G., Belli, L., Biondi, M., & Polzonetti, V. (2016). Gluten free diet and nutrient deficiencies: A review. *Clin Nutr, 35*(6), 1236-1241. doi:10.1016/j.clnu.2016.05.002

Vignes, S., & Bellanger, J. (2008). Primary intestinal lymphangiectasia (Waldmann's disease). *Orphanet J Rare Dis, 3*, 5. doi:10.1186/1750-1172-3-5

Walker-Smith, JA., (1992). Cow milk-sensitive enteropathy: predisposing factors and treatment. *J Pediatr., 121*(5 pt 2), S111-115.

Wierdsma, N. J., van Bokhorst-de van der Schueren, M. A., Berkenpas, M., Mulder, C. J., & van Bodegraven, A. A. (2013). Vitamin and mineral deficiencies are highly prevalent in newly diagnosed celiac disease patients. *Nutrients, 5*(10), 3975-3992. doi:10.3390/nu5103975

Wieser, H. (2007). Chemistry of gluten proteins. *Food Microbiol, 24*(2), 115-119. doi:10.1016/j.fm.2006.07.004

Willetts, E., Dalzell, M., Puntis, JWL., & and Stringer, M. (1999). Cow's Milk Enteropathy: Surgical Pitfalls *Journal of Pediatric Sorgery, 34*, 1486-1488.

Woodward, J. (2011). Coeliac disease. *Medicine, 39*(3), 173-177. doi:10.1016/j.mpmed.2010.12.008

World Health Organization. (2016). *International statistical classification of diseases and related health problems ICD-10*. Retrieved from http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/Content/statichtml/ICD10Volume2_en_2016.pdf

Xing, Y., & Morgan, S. L. (2013). Celiac disease and metabolic bone disease. *J Clin Densitom, 16*(4), 439-444. doi:10.1016/j.jocd.2013.08.012

Zeiger, R. S., Sampson, H. A., Bock, S. A., Burks, A. W., Jr., Harden, K., Noone, S., . . . Wilson, G. (1999). Soy allergy in infants and children with IgE-associated cow's milk allergy. *J Pediatr, 134*(5), 614-622. doi:PMID: 10228298

BÖLÜM 4

YAĞ EMİLİM BOZUKLUKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Uzm. Dyt. Sabiha KESKİN

KİSTİK FİBROZİSİN (MUKOVİSİDOZİS) TANIMI

Kistik fibrozis (KF) hastalığı, epitel hücresi membranındaki Kistik Fibrosiz Transmembran Regülator (KFTR) adlı klor (Cl) kanalının eksikliği sonucu ortaya çıkan ter bezleri, pankreas, solunum, sindirim ve üreme sisteminin salgı bezlerini tutan kompleks bir metabolik hastalıktır. KFTR'deki yapısal ve fonksiyonel bozukluk, epitel hücre membranında Cl taşınmasının bozulmasına, salgı bezlerindeki kanallarda oluşan defekt sonucunda yavaşlayan su hareketine bağlı olarak mukus dehidratasyonu ve kanallarda tıkanıklık sonucu gelişir.

Sindirim sistemindeki salgı yapan organlarda koyu kıvamlı salgı, içinde aktığı kanalları tıkar ve sonunda organlar hasar görmektedir. KF'li hastaların büyük çoğunluğunda pankreas enzim salgılarının hastalık nedeni ile salınamaması alınan besinlerin sindirilememesine ve emilememesine neden olmaktadır. Pankreastan salınan tripsin, amilaz ve lipaz enzimleri besinlerle aldığımız protein, karbonhidrat ve yağları sindirerek emilmeye hazır hale getirirler. KF tedavi edilemezse, emilim bozukluğuna bağlı yeteri kadar vücut ağırlığında artış olmamaktadır ve büyüme ve gelişmede gerilik görülmektedir.

KF'li çocuklarda yetersiz beslenme sık görülen bir sorundur. KF'lu çocuklarda akciğer hastalığının varlığı, tekrarlayan akciğer infeksiyonlarına neden olmaktadır. Bu enfeksiyonlar öksürüğün gastroözefageal reflüye sebep olarak iştahı azaltmasına ve enfeksiyonlar sırasında dinlenme halindeki enerji tüketiminin artmasına neden olmaktadır. Bu hastalarda sindirim sistemindeki diğer sorunların varlığı, ince bağırsaklarda tıkanıklıklara, safra kesesi taşlarına bağlı yemek sonrası ağrı, parazitler ve nadir de olsa çölyak hastalığına neden olmaktadır. Bu komplikasyonlar enerji kaybı ile gelişen iştahsızlık ve yetersiz beslenmeyle sonuçlanmaktadır.

KF hastalığının solunum sistemine yönelik etkileri böyle iken hastalığın gastrointestinal sistemde de görülen bulgularındaki mekanizma benzerdir. Hastalardaki koyu kıvamlı salgılar pankreas kanallarında tıkanma yaparken, aynı zamanda içinde taşıdığı protoelitik enzimler ile pankreas dokusuna zarar vermekte, gittikçe fibrozis ve atrofi gelişen pankreasta yağlanma oluşmaktadır. Önce ekzokrin fonksiyonlarında sonra endokrin fonksiyonlarında bozulmanın sonucunda adacık hücreleri, zarar görür ve insülin eksikliği ortaya çıkmaktadır. KF, çocuklarda erken dönemde görülen mortalitenin ve morbiditenin en önemli nedeni ekzokrin pankreas yetmezliği ve ciddi kronik akciğer hastalığıdır. Hastalığın başlıca klinik özellikleri; kronik obstrüktif ve süpüratif akciğer hastalığı, egzokrin ve endokrin pankreas yetmezliği, terde yüksek sodyum ve klor kaybına bağlı gelişen Psödo-Bartter sendromu ile erkeklerde görülen infertilite olarak özetlenebilir. Tuz kaybı, nazal polip, pansinüzit, rektal prolapsus, pankreatit, kolelitiazis ve insülin bağımlı diyabet ile başvuran hastalarda KF araştırılmalıdır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Abbott J, Morton AM, Musson H, Conway SP, Etherington C, Gee L. ve diğerleri. Nutritional status, perceived body image and eating behaviours in adults with cystic fibrosis. Clin Nutr 2007, 26 (1), 91-99.

Alves C, Lima D, Cardeal M, Santana A. Dyslipidemia in racially admixtured children with cystic fibrosis. Indian J Endocrinol Metab, 2012, 16 (4), 585-587.

Andersan OH. Cystic fibrosis of the pancreas, vitamin A deficiency and bronchiectasis. J Pediatr, 1939, (15), 768-771.

Balfour IM, Elborn JS. Clinical aspects of Cystic fibrosis. In: Hodson M, Geddes D, Bush A. Cystic Fibrosis. 3rd ed. London: Hodder Arnold, 2007; 137-291

Basevi V, Di Mario S, Morciano C, Nonino F, Magrini N. Comment on: American Diabetes Association. Standards of medical care in diabetes. Diabetes Care. 2011, 34 (5), 53-54.

Benden C, Ridout DA, Edwards BA, Christie JD, Sweet, SC. Body mass index and its effect on outcome in children after lung transplantation. J Heart Lung Transplant, 2013, 32 (2), 196-201.

Bianchi ML, Romano G, Saraifoger S, Costantini, D, Limonta, C, Colombo C. BMD and body composition in children and young patients affected by cystic fibrosis. J Bone Miner Res, 2006, 21 (3), 388-396.

Boat TF. Cystic Fibrosis. In: Kliegman RM, Stanton BF, Geme JS, Schor N, Behrman RE. 2010. Nelson Textbook of Pediatrics (19th ed). Saunders;: Table 393.1

Borowitz D, Robinson KA, Rosenfeld M, Davis SD, Sabadosa KA, Spear SL. Cystic Fibrosis Foundation evidence-based guidelines for management of infants with cystic fibrosis. J Pediatr, 2009, 155 (6). 73-93.

Brennan AL, Gyi KM, Wood DM, Johnson J, Holliman R, Baines DL. (2007). Airway glucose concentrations and effect on growth of respiratory pathogens in cystic fibrosis. J Cyst Fibros, 2010, 6 (2). 101- 109.

Bryon M, Shearer J, H. Eating disorders and disturbance in children and adolescents with cystic fibrosis. Child Health Care, 2008, (37), 67-77.

Buntain HM, Greer RM, Schluter PJ, Wong JC, Batch JA, Potter JM. Bone mineral density in Australian children, adolescents and adults with cystic fibrosis: a controlled cross sectional study. Thorax, 2004, 59 (2), 149-155.

Cahit Barış Erdur, Yiğithan Güzin; Çocuklarda Hipolipidemiler Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi 2016; 6(1):1-8

Cesur Y, Doğan M, Arıyuca S, Peker E, Okur M, Akbayram S. ve diğerleri. Hastaneye Başvuran Malnutrisyonu ve/veya Tekrarlayan Akciğer Enfeksiyonu Olan Çocuklarda Kistik Fibrozis Sıklığı Araştırılması. Selçuk Üniversitesi Tıp Dergisi, 2010, 26 (4), 138-141.

Chamnan P, Shine BS, Haworth CS, Bilton D, Adler AI Diabetes as a determinant of mortality in cystic fibrosis. Diabetes Care, 2010, 33 (2), 311-316.

Cystic Fibrosis Foundation: Patient Registry 2009 Annual Data Report. Bethesta(MD)

Cystic Fibrosis Foundation: Patient Registry 2013 Annual Data Report. Bethesta (MD)

Cytic Fibrosis Mutasyon Database. 2011. http:www. Genet.sickkids. on. Ca/cftr/ Statistics Page.

Çetinkaya, A.K. Kistik fibrozisli 300 vakanın klinik ve laboratuar özellikleri. Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2012.

Dietary reference intakes for energy, carbohydrate, fiber, fat, fatty acids, cholesterol, protein and amino acids. Washington: DC: The National Academies Press. 2005.

Doğru D. Kistik fibroziste tanı. Katkı Pediatri Dergisi, 2002, 23: 209-218.

Dray X, Kanaan R, Bienvenu T, Desmazes-Dufeu N, Dusser D, Marteau P. Malnutrition in adults with cystic fibrosis. Eur J Clin Nutr, 2005, 59 (1), 152-154.

Elmas C. Kistik fibroziste diğer sistem ve belirti ve bulguları. Katkı Pediatri Dergisi,2002; 23: 179-196

Ersöz D. Kistik Fibrozis Tanı ve Tedavisi. Çocuk Hastalıklarında Beslenme Sempozyumu. Ankara, 2013.

Ersu, R., Çakır, E., T.C. Sağlık Bakanlığı Yenidoğan Tarama Testi ile Tanı Alan Hastaları İzleme Rehberi. 2015

Farrell PM, Kosorok MR, Rock MJ, Laxova A, Zeng L, Lena L, Lai HC. ve diğerleri, Early diagnosis of cystic fibrosis through neonatal screening prevents severe malnutrition and irnproves long-term growth. Wisconsin Cystic Fibrosis Neonatal Screening Study Group. Pediatrics. 2001, 107 (1), 1-13.

Farrell PM. The prevalence of cystic fibrosis in the European Union. Journal of Cystic Fibrosis, 2008, 7 (5), 450-453.

Flume PA, O'Sullivan BP, Robinson KA, Goss CH, Mogayzel PJ, Jr Willey-Courand DB. Cystic fibrosis pulmonary guidelines: chronic medications for maintenance of lung health. Am J Respit Crit Care Med, 2007, 176 (10), 957-969.

Fuster CO, Fuster GO, Galindo AD, Galo AP, Verdugo JM, Lozano FM. Analysis of energy expenditure in adults with cystic fibrosis: comparison of indirect calorimetry and prediction equations. Arch Broncopneumol, 2007, 43 (7), 366-372.

Goodin B. Nutrition lssues in Cystic Fibrosis. Practical gastroenterology,2005, (5), 76-94.

Göçmen A, Kiper N, Çelik U. Çocuk Solunum Yolu Hastalıkları ve Kistik Fibrozis Derneği Ankara, 1998

Göçmen, A. Kistik fibrozisin dünyadaki ve Türkiye'deki durumu. Katkı Pediatri Dergisi, 2002, 23: 117-121.

Gökdemir Y, Erdem E. ve diğerleri. Kistik Fibrozisde Ölüme Etki Eden Risk Etmenleri. Türk Pediatri, 2012, 47, 267-271.

Greger R. Role of CFTR in the colon. Annu. Rev. Physiol, 2000, 62: 467-491.

Group, A.T.D.G.E.A. Draft National Evidence-Based Clinical Care Guidelines for Type 1 Diabetes in Children, Adoleseents and Adults. Canberra, Australia. 2011.

Gürson CT, Sertel H, Gürkan M, Pala S. Newborn screening for cystic fibrosis with the chloride electrode and neutron activation analysis. Helv. Pediatr. Acta. 1973, 28:165-174.

Haack A, Carvalho Garbi Novaes MR. Multidisciplinary care in cystic fibrosis: a clinical-nutrition review. Nutr Hosp, 2012, 27 (2), 362-371.

Institute of Medicine Standing Committee on the Scientific Evaluation of Dietary Reference, I. The National Academics Collection: Reports funded by National Institutes of Health. Dietary Reference Intakes for Calcium, Phosphorus, Magnesium, Vitamin D, and Fluoride. Washington (DC): National Academies Press (US) National Academy of Sciences. 1997.

Kalnins D, Wilschanski M. Maintenance of nutritional status in patients with cystic new and emerging therapies. Drug Des Devel Ther, 2012, 6, 151-161.

Kılınç MO, Ninis VN, Dağlı E. Highest heterogeneity for cystic fibrosis: 36 mutations account for 75 % of all CF chromosomes in Turkish patients. Am J Med Genet; (2002, 113: 250-7.

Kiper N, Yalçın E. Kistik Fibrozis. Sted, 2003, 12 (4), 131-133.

Kistik fibrozisli hastalarda diyet yönetimi uzlaşı raporu. 2010.

Konstan MW, Butler SM, Wohl ME, Stoddard M, Matousek R, Wagener JS. Growth and nutritional indexes in early life predict pulmonary function in cystic fibrosis. J Pediatr, 2003, 142 (6), 624-630.

Köksal G, Özen H. Kistik Fibrozis ve Beslenme. Çocuk Solunum Yolu ve Kistik Fibrozis Derneği. Ankara. 2010

Lai Hj, Shoff SSM. Classification of malnutrition in cystic fibrosis: implications for evaluating and benchmarking clinical practice performance. Am J Clin Nutr, 2008, 88 (1), 161-166.

Lakeman P, Gille JJ, Dankert Roelse JE, Heijerrman HG, Munk A, lron A. CFTR mutations in Turkish and North African cystic fibrosis patients in Europe: implications for screening. GenetTest, 2008, 12 (1), 25-35,

Le Drevo MA, Benz N, Kerbiriou M. ve diğerleri. Annexin A5 increase the cell surface expression and the chloride channel function of the Delta F508-cystic fibrosis transmembrane regulator. Biochim Biophys Acta; 2008, 1782: 605-14.

Leonard A, Davis E, Rosenstein BJ, Zeitlin PL, Paranjape SM, Peeler D. Description of a standardized nutrition classification plan and its relation to nutritional outcomes in children with cystic fibrosis. Pediatr Psychol, 2010, 35 (1), 6-13.

Linnane BM, Hall GL, Nolan G, Brennan S, Stick SM, Sly PD. Lung function in infants with cystic fibrosis diagnosed by newborn screening. Am J Respir Crit Care Med, 2008, 178 (12), 1238-1244,

Mohan K, Miller H, Dyce P, Grainger R, Hudhes R, Vora J.. Mechanisms of glucose intolerance in cystic fibrosis. Diabet Med, 2009, 26 (6), 582-588.

Moran A, Brunzell C, Cohen RC, Katz M, Marshall BC, Onady G. Clinical care guidelines for cystic fibrosis-related diabetes: a position statement of the American Diabetes Association and a clinical practice guideline of the Cystic Fibrosis Foundation, endorsed by the Pediatric Endocrine Society. Diabetes Care, 2010, 33 (12), 2697-2708.

Mozzillo E, Franzese A, Valerio G, Sepe A, De Simone I, Mazzarella G. One-year glargine treatment can improve the course of lung disease in children and adolescents with cystic fibrosis and early glucose derangements. Pediatr Diabetes, 2009, 10 (3), 162-167.

Noel Peretti, Agnès Sassolas, Claude C Roy, Colette Deslandres, Mathilde Charcosset, Justine Castagnetti, Laurence Pugnet-Chardon, Philippe Moulin,Sylvie Labarge, Lise Bouthillier, Alain Lachaux, and Emile Levy; Guidelines for the diagnosis and management of chylomicron retention disease based on a review of the literature and the experience of two center 2010 Sep 29.

O'Sullivan BP, Freedman SD. Cystic fibrosis, Lancet, 2009, 30:1891-1904.

Ode KL, Frohnert B, Laguna T, Phillips J, Holme B. Regelmann W. Oral glucose tolerance testing in children with cystic fibrosis. Pediatr Diabetes, 2010, 11 (7), 487-492.

Ollech JE, Kramer MR, Peled N, 0llech A, Amital A, Medalioon B. Post-transplant diabetes mellitus in lung transplant recipients: incidence and risk factors. Eur J Cardiothorac Surg, 2008, 33 (5), 844- 848.

Olveira G, Olveira C. Nutrition, cystic fibrosis and the digestiv tract. Nutr Hosp, 2008, 23 Suppl 2, 71-86.

Onay T, Topaloglu O, Zielenski J. Analysis of the CFTR gene in Turkish cystic fibrosis patients: identification of three novel mutations, 2013

Özçelik U, Erişkinlerde Kistik Fibrozis, Türk Torak Derneği, 2011

Pekcan S, Köse M, Doğru D, Sekerel B, Atakan N, Özçelik U, Çobanoğlu N, Yalçın E, Kiper N. A 4-month-old boy with acrodermatitis enteropathica-like symptoms. Eur. J. Pediatr, 2009, 168:119-121.

Raia V, Fuiano L, Staiano A. The ESPGHAN Cystic Fibrosis Working Group: defining DİOS and constipation in cystic fibrosis with a multicenter studv on the incidence, characteristic, and treatment of DIOS. J Pediatr Gastroenterol Nutr, 2010, 50 (1), 8.

Rana M, Munns CF, Selvadural H, Donaghue KC, Craig, MF. Cystic fibrosis-related diabetes in children--gaps in the evidence. Nat Rey Endocrinol, 2010, 6 (7), 371-378.

Recommended childhood and adolescent irnmunization schedules-United States, Pediatrics, 2009, 123 (1), 189-190.

Sargın ID. Kistik Fibrozis Tanısıyla İzlenen Hastaların ve Ailelerinin Hastalıkla İlgili Bilgi Düzeyleri ve Tedaviye Uyum Oranlarının Araştırılması Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı İstanbul, 2011.

Simon MI, Drehmer M, Menna-Barreto SS. Association bet-ween nutritional status and dietary intake in patients with cystic fibrosis. J Bras Pneumol, 2009, 35 (10), 966-972.

Simon MI, Drehmer M, Menna-Barreto SS. Association between nutritional status and dietary intake in patients with cystic fibrosis. J Bras Pneumol. 2009, 35 (10), 966-972. 26.

Stallings VA, Stark LJ, Robinson KA, Feranchak AP, Quinton H. Evidence-Based Practice Recommendations for Nutrition-Related Management of Children and Adults with Cystic Fibrosis and Pancreatic Insufficiency: Results of a Systematic Review. Journal of the American Dietetic Association, 2008, 108 (5). 832-839.

Stalvey MS, Anbar RD, Konstan, MW, Jacobs JR, Bakker B, Lippe B. A multi-center controlled trial of growth hormone treatment in children with cystic fibrosis. Pediatr Pulmonol 2012, 47 (3), 252-263.

Steinkamp G,Wiedemann B. Relationship between nutritional status and lung function in cystic fibrosis: cross sectional and longitudinal analyses from the German CF guality assurance (CFQA) project. Thorax, 2002, 57 (7), 596- 601.

Sterescu AE, Rhodes B, Jackson R, Dupuis A, Hanna A, Wilson DC. ve Natural history of glucose intolerance in patients with cystic fibrosis: ten-year prospective observation program. J Pediatr, 2010, 156 (4), 613-617.

Thomas DE, Elliot EJ. The use of low-glycaemic index diets in diabetes control. Br J Nur, 2010, 104 (6), 797-802.

Trabulsi J, Ittenbach RF, Schall JI, Olsen IE, Yudkoff M, Daikhin Y. Evaluation of formulas for calculating total energy requirements of preadolescent children with cystic fibrosis. Am J Clin Nutr, 2007, 85 (1), 144-151.

Trabulsi J, Schall JI, Ittenbach RF, Olsen LE, Yudkoff M, Daikhin Y. Energy balance and the accuracy of reported energy intake in preadolescent children with cystic fibrosis. Am J Clin Nutr, 2006, 84 (3), 523-530.

Türk Toraks Derneği Kistik Fibrozis Tanı ve Tedavi Rehberi. Kistik fibroziste Patogenez, 2011, 4-7.

UK Cystic fibrosis trust nutrition Working Group. 2002.

Umlawska W, Sands D, Zielinska A. Age of menarche in girls with cystic fibrosis. Folia Histochem Ctobiol, 2010, 48 (2), 185-190.

Wallis C. Diagnosis and presentation of cystic fibrosis. In:Chernick V, Boat T, Wilmott R, Bush A; 2006. Kending's Disorders of Respiratory Tract in Children.7th ed.Philadelphia: Saunders. 866-72.2. Wallis C. Diagnosis of cystic fibrosis.

West NE, Lechtzin N, Merlo CA, Turowski JB, Davis ME, Ramsay ME. Appropriate goal level for 25-hydroxyvitamin D in cystic fibrosis. Chest, 2011, 140 (2), 469-474.

White H, Morton AM, Peckham DG, Conway SP. Dietary intakes in adult patients with cystic fibrosis do they achieve guidelines? Cyst Fibros, 2004, 3 (1). 1-7.

Wilson DC, Rashi M, Durie PR, Tsang A, Kalnins D, Andrew M. Treatment of vitamin K deficiency in cystic fibrosis: Effectiveness of a daily fat-soluble vitamin combination. J Pediatr, 2001, 138 (6), 851-855.

Wood LG, Gibson P, Garg ML. Circulating markers to assess nutritional therapy in cystic fibrosis. Clin Chim Acta. 2005, 353 (1-2), 13-29.

Yalçın E. Dağlı E, Karakoç F. Kistik Fibroziste Klinik Bulgular ve Tanı. Çocuk Göğüs Hastalıkları. İstanbul: Nobel Matbaacılık; 2007, 225-30-33.

BÖLÜM 5

ÇOCUKLUK ÇAĞI KANSERLERİ VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Kübra ESİN

Bütün dünya üzerinde bir tek güzel çocuk vardır, bütün anneler de ona sahiptir.

Çin Atasözü

GİRİŞ

Kanser genel anlamda kontrolsüz hücre çoğalması olarak tanımlanmaktadır. Çocukluk çağı kanserleri ise, 18 yaşından önce çocuklarda ortaya çıkan kanser türlerini belirtmek için kullanılan bir terimdir. Çocukluk çağı kanserleri tüm kanser vakalarının %0,5'i ile %4,6'sını oluşturmakta olup görülme sıklığı dünya genelinde milyonda 50-200 arasında değişmektedir (WHO, 2018). Türkiye'de ise her yıl 175.000 bireye kanser teşhisi konulmakta olup, bunlardan yaklaşık 2800'ini (%1,5) çocukluk çağında görülen kanserler oluşturmaktadır. Türkiye'de çocukluk çağı kanserleri insidansı gelişmiş dünya ortalamasına benzer oranlardadır.

Çocuklarda görülen kanserler; tür, tedaviye yanıt ve sağ kalım açısından erişkin kanserlerinden farklılık göstermektedir. Lösemi, lenfomalar ve beyin tümörleri çocuklarda en sık görülen kanser türleridir. Lösemi çocukluk çağı kanserlerinin yaklaşık 1/3'ünü oluşturmakta olup, Türkiye'de her yıl yaklaşık 1000 çocuğu etkilemektedir. Lösemiden sonra lenfomalar ve beyin tümörleri çocukluk çağında en sık görülen kanser türleridir. Çocukluk çağı kanserlerinde sağ kalım oranı, tanı ve tedavilerdeki gelişmelere paralel olarak, günümüzde %70-80'lere ulaşmıştır.

Çocukluk çağı kanserlerinin çoğunun nedeni tam olarak bilinmemektedir. Yetişkinlerde olduğu gibi çocuklarda görülen çoğu kanserin, genlerdeki mutasyonların bir sonucu olarak geliştiği düşünülmektedir. Yetişkinlerde, bu gen mutasyonları yaşlanmanın ve kansere neden olan maddelere uzun süreli maruziyetin etkilerini yansıtmaktadır. Ancak, çocuklarda kanser prevelansının düşük olması ve çocukların bu duruma gelişimin erken dönemlerinde maruz kalmalarının dolayı çocuklarda kansere neden olan çevresel nedenleri tanımlamak zor olmuştur. Bununla birlikte potansiyel etmenlerin ise tek başına değil çoklu etmenlerin birbiriyle etkileşimi ile kansere yol açabileceği ifade edilmektedir. Radyasyona maruz kalma (anne karnında ve doğum sonrası medikal radyasyon), genetik bileşim, hormonal reaksiyonlar, viral enfeksiyonlar, diyet ve bağışıklık sistemindeki zayıflık çocuklarda kansere neden olan potansiyel etmenler olarak belirtilmektedir.

Çocukluk çağı kanserlerinde kemoterapi, cerrahi, radyasyon tedavisi ve kemik iliği transplantasyonu (KİT) temel tedavi yöntemleridir. Kanserin türü, yeri ve malignite evresine bağlı olarak genellikle kombin tedavi yöntemi tercih edilmektedir. Hastalığın kendisi ve yoğun tedavi protokolleri çocukta geçici veya kalıcı beslenme sorunlarına neden olmaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Aydoğdu, S., Çelik, A., & Karakaş, Z. (2015). Nötropeniye Yaklaşım. *Çocuk Dergisi*, *15*(1), 3–9.

Barale, K. V, & Charuhas, P. M. (2005). Oncology and Hematopoietic Cell Transplantation. In P. Q. Samour & K. King (Eds.), *Handbook of Pediatric Nutrition* (3rd ed.). Sudbury, MA: Jones & Bartlett Learning.

Bauer, J., Jürgens, H., & Frühwald, M. C. (2011). Important Aspects of Nutrition in Children with Cancer. *Advances in Nutrition*, *2*(2), 67–77.

Bernstein, M., & McMahon, K. (2018). Nutrition for Health and Disease in Infancy Through Early Childhood. In *Nutrition Across Life Stages* (1st ed.). Burlington, MA: Jones & Bartlett Learning.

Brinksma, A., Roodbol, P. F., Sulkers, E., de Bont, E. S. J. M., Burgerhof, J. G. M., Tamminga, R. Y. J., … Tissing, W. J. E. (2015). Finding the right balance: An evaluation of the adequacy of energy and protein intake in childhood cancer patients. *Clinical Nutrition*, *34*(2), 284–290.

Cape Town Metropole Pediatric Interest Group. (2009). *Nutrition in the Pediatric Oncology Patient*. Cape Town. İnternet Erişimi: http://www.adsa.org.za/portals/14/documents/clinical20guideline20oncology.pdf

Co-Reyes, E., Li, R., Huh, W., & Chandra, J. (2012). Malnutrition and obesity in pediatric oncology patients: causes, consequences, and interventions. *Pediatric Blood & Cancer*, *59*(7), 1160–1167.

Çiftcioğlu, Ş., & Efe, E. (2017). A Review on the Importance of Nursing Approaches in Nutrition of Children with Cancer. *World Academy of Science, Engineering and Technology, International Science Index 129, International Journal of Medical, Health, Biomedical, Bioengineering and Pharmaceutical Engineering*, *11*(9), 525–528.

Eker, İ., Gürsel, O., & Kürekçi, A. E. (2015). Çocukluk Çağı Hematolojik Malignitelerinde Beslenme. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *9*(2), 152–159.

Eliuz, B., & Esin, K. (2011). Çocukluk Çağı Kanserlerinde Beslenme. In M. Garipağaoğlu & Z. Karakaş (Eds.). İstanbul: Selen Yayıncılık.

Gedalia, A., & Shetty, A. K. (2004). Chronic steroid and immunosuppressant therapy in children. *Pediatrics in Review*, *25*(12), 425–434.

Jubelirer, S. J. (2011). The Benefit of the Neutropenic Diet: Fact or Fiction? *The Oncologist*, *16*(5), 704–707.

Ketting General Hospital. (2018). Dietary Advice during Neutropenia. Erişim tarihi: Haziran 11, 2018, İnternet erişimi http://www.kgh.nhs.uk/for-patients/patient-information-leaflets/?entryid12=15149&char=Dietary+Advice+during+Neutropenia

Ladas, E. J., Arora, B., Howard, S. C., Rogers, P. C., Mosby, T. T., & Barr, R. D. (2016). A Framework for Adapted Nutritional Therapy for Children With Cancer in Low- and Middle-Income Countries: A Report From the SIOP PODC Nutrition Working Group. *Pediatric Blood & Cancer*, *63*(8), 1339–1348.

Ladas, E. J., Sacks, N., Meacham, L., Henry, D., Enriquez, L., Lowry, G., … Rogers, P. (2005). A Multidisciplinary Review of Nutrition Considerations in the Pediatric Oncology Population: A Perspective From Children's Oncology Group. *Nutrition in Clinical Practice*, *20*(4), 377–393.

Lalla, R. V., Bowen, J., Barasch, A., Elting, L., Epstein, J., Keefe, D. M., … Mucositis Guidelines Leadership Group of the Multinational Association of Supportive Care in Cancer and International Society of Oral Oncology (MASCC/ISOO). (2014). MASCC/ISOO clinical practice guidelines for the management of mucositis secondary to cancer therapy. *Cancer*, *120*(10), 1453–1461.

Larson, S. F., & Bechard, L. J. (2014). Oncology and Stem Cell Transplantation. In K. Sonneville, C. Duggan, & K. M. Hendricks (Eds.), *Manual of Pediatric Nutrition* (5th ed.). Shelton, CT: People's Medical publshing House-USA.

Macris, R. C., & Hunt, K. (2013). Oncology and Sickle Cell Disease. In P. Q. Samour & K. King (Eds.), *Essentials of Pediatric Nutrition* (4th ed.). Jones & Bartlett Learning.

Maldonado-Alcazar, A., Carlos, J., Alberto, C., Fajardo-Gutierrez, A., & Manuel, J. (2013). Alterations of Nutritional Status in Childhood Acute Leukemia. In *Clinical Epidemiology of Acute Lymphoblastic Leukemia - From the Molecules to the Clinic* (pp. 277–296). IntechOpen. https://doi.org/10.5772/52715

Moody, K. M., Baker, R. A., Santizo, R. O., Olmez, I., Spies, J. M., Buthmann, A., … Carroll, A. E. (2018). A randomized trial of the effectiveness of the neutropenic diet versus food safety guidelines on infection rate in pediatric oncology patients. *Pediatric Blood & Cancer*, *65*(1), e26711.

Mosby, T. T., Barr, R. D., & Pencharz, P. B. (2009). Nutritional Assessment of Children With Cancer. *Journal of Pediatric Oncology Nursing*, *26*(4), 186–197.

Rodgers, C., & Gonzales, S. (2010). Nutrition and Hydration in Children with Cancer. In D. Tomlinson & N. E. Kline (Eds.), *Pediatric Oncology Nursing: Advanced Clinical Handbook* (2nd ed.). Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

So, E., Kim, J., Joo, S., Lee, J., & Joung, H. (2017). Association of dietary patterns with overweight risk and all-cause mortality in children with cancer. *Nutrition Research and Practice*, (6), 492–499.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Kanserleri. Retrieved June 9, 2018, from https://www.saglik.gov.tr/TR,24333/yalniz-degilsiniz.html

Tydeman-Edwards, R. (2017). Glutamine and its use in selected oncology settings. *South African Journal of Clinical Nutrition*, *30*(4), 109–117.

Van Dalen, E. C., Mank, A., Leclercq, E., Mulder, R. L., Davies, M., Kersten, M. J., & van de Wetering, M. D. (2016). Low bacterial diet versus control diet to prevent infection in cancer patients treated with chemotherapy causing episodes of neutropenia. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (4), CD006247.

Viani, K. (2015). Parenteral and enteral nutrition for pediatric oncology in low- and middle-income countries. *Indian Journal of Cancer*, *52*(2), 182.

Ward, E. J., Henry, L. M., Friend, A. J., Wilkins, S., & Phillips, R. S. (2015). Nutritional support in children and young people with cancer undergoing chemotherapy. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (8), CD003298.

WHO. (2018). International Childhood Cancer Day: Questions & Answers. Erişim tarihi: Haziran June 9, 2018, internet erişimi http://www.who.int/cancer/media/news/Childhood_cancer_day/en/

Worthington, H. V, Clarkson, J. E., Bryan, G., Furness, S., Glenny, A.-M., Littlewood, A., … Khalid, T. (2011). Interventions for preventing oral mucositis for patients with cancer receiving treatment. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (4), CD000978.

BÖLÜM 6

KARACİĞER VE PANKREAS HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Çocuk mantığın uykusudur.

Rousseau

KARACİĞER HASTALIKLARINDA BESLENME

Karaciğer 1200-1500 g ağırlığında, vücudun sağ üst bölgesinde, kaburgaların arkasında, diyafragmanın altındadır. Sağ ve sol loplardan oluşmaktadır ve sağ lop sol loptan altı kat daha büyüktür. Karaciğer değişik fonksiyonel ve anatomik yapılardan oluşmuş en büyük ve en önemli metabolik organdır.

Organın ana yapısını oluşturan ***parankimal hücrelerdir (hepatosit).***Hepatositlerin görevleri;

- Kan dolaşımının düzenlenmesi,
- Bazı maddelerin organizmadan dışarı atılması,
- Birçok ilaç ve kimyasal maddenin metabolizması ve detoksifikasyonu,
- Karbonhidrat metabolizmasında (glikolizis, glukoneogenezis, glukogenolizis),
- Protein metabolizmasındaki görevleri (deaminasyon, transaminasyon, üre yapımı, doku protein yapımı, albumin yapımı),
- Yağ metabolizmasındaki görevleri (lipid yapımında, asetil CoA oluşumunda, safra tuzu oluşumunda...),
- Fibrinojen, protrombin, pıhtılaşma faktörü sentezi,
- ADEK vitaminlerinin depolanması,
- KaroteninA vit. dönüşümü.
- Karaciğerde ***Kuppfer hücreleri*** RES (doku makrofajları) elemanlarıdır,
- Bağırsaklardan gelen mikroorganizmaların (kolon basili) ve yabancı maddeler için bir filtre sistemi oluşturarak önemli immünolojik görev üstlenirler.

Karaciğer Hastalıklarında Kullanılan Tanı Yöntemleri

Biyokimyasal Testler: Serum albumin, protein (total), alkalen fosfataz, amonyak, total bilirubin, direkt bilirubin, AST (serum aspartat aminotransferaz) ve SGOT (Serum Glutamik Oksaloasetikasit Transaminaz), ALT (serum alanin aminotransferaz) ve SGPT (Serum Glutamik Piruvik asit Transaminaz, AST/ALT, PT (protrombin zamanı)

Serolojik Testler: Hepatit antijen ve antikorları, IgM HA Ab, IgG HA Ab, HBs Ag, HBs Ab, HBc Ag, Hbe Ag, Hepatit C, Delta hepatit

Diğer Testler: Ultrason, film, sintigrafi, biyopsi vb.

Karaciğer Hastalıkları ve Tıbbi Beslenme Tedavisi

- **Hepatit Virüsleri (A-E, herpes virüsü)**
- **Akut Karaciğer Yetmezliği**

Önceden herhangi bir karaciğer hastalığı bulunmaksızın karaciğer fonksiyonlarının aniden, tam veya tama yakın bir şekilde kaybıyla karakterize, hepatik ensefalopatinin eşlik ettiği, potansiyel olarak geridönüşümlü olabilen, ancak mortalitesi oldukça yüksek olan bir klinik sendromdur.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Corte CD, Mosca A, Vania A, Alterio A, Alisi A, Nobili V, Pediatric liver diseases: current challenges and future perspectives, Expert Review of Gastroenterology & Hepatology, 2015.

Das SK, Ray K. Wilson's disease: an update. Nat Clin Pract Neurol. 2006 Sep;2(9):482-93.

EASL Clinical Practice Guidelines: Wilson's diseaseEuropean Association for the Study of the Liver.Journal of Hepatology,2012; 56: 671–685.

Feldstein AE, Patton-Ku D, and Boutelle KN, Obesity, Nutrition and Liver Disease in Children, Clin Liver Dis. 2014 February; 18(1): 219–231.

Gökben S ve ark., Wilson Hastalığı, Herediter Esansiyel Tremoru Taklit Eder mi? Ege Pediatri Bülteni 2010, 17 (2): 61-102.

Göral V, Wilson Hastalığı: 2010. Güncel Gastroenteroloji 14(2),66-75.

Göral V, Wilson Hastalığı: 2010. Güncel Gastroenteroloji. 66 14/2

IAP/APA evidence-based guidelines for the management of acute pancreatitis, Pancreatology 13 (2013) e1-e15.

Kalaycı AG, Wilson Hastalığı. Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci 2005;1(8):87-93.

Knauer MC, Silverman S. Alimentary tract & liver. In:Schroeder SA, Krupp MA, Tierney LM, McPhee SJ.Current medical diagnosis & treatment. Beirut: Librairiedu Liban. 1989:412-413.

Köksal G, Gökmen H, Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi. Ankara: Hatipoğlu.2013, s 186.

Mak CM, Lam C, Diagnosis of Wilson's disease: a comprehensive review. Crit Rev Cl Lab Sci 2008; 45: 263–290.

Medici V, Rossaro L, Sturniolo GC. Wilson disease-a practical approach to diagnosis, treatment and follow-up. Dig Liver Dis. 2007 Jul;39(7):601-9.

Morinville VD, Husain SZ, Bai H, et al; INSPPIRE Group. Definitions of pediatric pancreatitis and survey of present clinical practices. J Pediatr Gastroenterol Nutr. 2012;55:261–5.

Öcal R, Wilson Hastalarında İlk Başvuruda Nörolojik Bulgular. GMJ 2017; 28: 257-259.

Özkan TB, Çocuklarda Wilson Hastalığı Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 31 (3) 163-170, 2005.

Öztürk Y, Çocukluk Çağında Akut Pankreatitler, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2007; 50: 146-153.

Pohl JF, Uc A, Pediatric Pancreatitis, Curr Opin Gastroenterol. 2015; 31(5):380-386.

Promrat K, Kleiner DE, Niemeier HM, Jackvony E, Kearns M, Wands JR, Fava JL, Wing RR, Randomized controlled trial testing the effects of weight loss on nonalcoholic steatohepatitis, Hepatology 2010, 51, 121–129.

Roberts EA, Sarkar B. Liver as a key organ in the supply, storage, and excretion of copper. Am J Clin Nutr. 2008 Sep;88(3):851S-4S.

Samour PQ, King K, Çev. Ed.: Samur G, Pediatrik Beslenmenin Esasları, Bölüm 12, s: 186-188, Nobel Tıp Kitabevi, 2016.

Selimoğlu MA, Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi, Akademi Yayınevi, 2014.

Serdaroğlu F, Akçam M, Transaminaz yüksekliği olan çocuklarda klinik yaklaşım, SDÜ Tıp Fak Dergisi 2015: Çocuk Özel Sayısı: 26-33.

Spahis S, Alvarez F, Ahmed N, Dubois J, Jalbout R, Paganelli M, Grzywacz M, Delvin E, Peretti N, Levy E, Non-Alcoholic fatty liver disease severity and metabolic complications in obese children: Impact of Omega-3 Fatty Acids, 2018, 58, 28-36.

Suzuki M, Sai JK, Shimizu T. Acute pancreatitis in children and adolescents. World J Gastrointest Pathophysiol. 2014;5:416–26.

Tilg H, Moschen A,Weight loss: Cornerstone in the treatment of non-alcoholic fatty liver disease, Minerva Gastroenterol. Dietol. 2010, 56, 159–167. 27.

Yang M, Gong S, Ye SQ, Lyman B, Geng L, Chen P and Li DY, Non-Alcoholic Fatty Liver Disease in Children: Focus on Nutritional Interventions, Nutrients 2014, 6, 4691-4705.

Zelber-Sagi S, Ratziu V, Oren R, Nutrition and physical activity in NAFLD: An overview of the epidemiological evidence. World J. Gastroenterol. 2011, 17, 3377–3389.

BÖLÜM 7

BÖBREK HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Gülşah ŞAHİN

Çocuklar bugünün yarını, yarının umududur.

GİRİŞ

Böbrekler yaşamsal öneme sahip boşaltım organları olup temel olarak organizmanın metabolik atıklarını ve su yükünü boşaltmakla görevlidir. Böbreklerin fonksiyonları:

- Kan sodyum, potasyum, kalsiyum, magnezyum ve fosfor tuzlarının dengelenmesi
- Asit-baz dengesi
- Vücut sıvı dengesi
- Eritropoetin sentezi
- D vitamininin aktif forma dönüşmesi
- Rennin, antidiüretik hormon üretimi
- Kan basıncının kontrolü

Böbreklerde meydana gelecek herhangi bir hasar böbrek fonksiyonlarında akut veya kronik olarak bozulmalara yol açmaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Aydoğdu, S. (2014). Böbrek Hastalıklı Çocukta Beslenme. Selimoğlu A, editör. S*ağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi,* 1. Baskı. İstanbul. Akademi Yayıncılık, s366-377.

Bakkaloğlu, A. (2006). Nefrotik Sendrom. *J Curr Pediatr*, 4: 37-40.

Baysal, A. (2009). *Beslenme*.12. baskı. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Carrero, J.J., Stenvinkel, P., Cuppari, L., İkizler, T.A., Kalantar-Zadeh, K., & Kaysen, G., et al (2013). Etiology of the Protein-Energy Wasting Syndrome in Chronic Kidney Disease: A Consensus Statement From the International Society of Renal Nutrition and Metabolism (ISRNM). *Journal of Renal Nutrition*, 2, 77-90.

Food and Nutrition Board: Dietary reference intakes for energy, carbohydrate, fiber, fat, fatty acids, cholesterol, protein, and amino acids (macronutrients). Food and Nutrition Board.Washington, DC, National Academies, 2002

Gulati, S. (2012). Acute kidney injury in children. *Clinical Queries, Nephrology*, 0101;103–108.

Ingulli, E.G., & Mak, R.H. (2014). Growth in children with chronic kidney disease: role of nutrition, growth hormone, dialysis, and steroids. *Curr Opin Pediatr*. 26,187-192.

KDOQI Work Group (2009). KDOQI Clinical Practice Guideline for Nutrition in Children with CKD= 2008 update. Executive summary. *Am J Kidney Dis*, 53(3 Suppl 2),11-104.

Köksal, G., & Gökmen Özel, H. (2000). Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi. 1.Baskı. Ankara, Hatipoğlu Yayınevi.

Metin, S., & Kızıltan, G. (2013). Çocuklarda Kronik Böbrek Yetmezliği, Beslenme ile İlgili Risk Faktörleri ve Tıbbi Beslenme Tedavisi. *Turkiye Klinikleri J Nephrol*, 8(2):53-63.

Nguyen L, Levitt R, Mak RH (2016). Practical nutrition management of children with chronic kidney disease. *Clinical Medicine Insights Urology,* 9:1-6.

Paglialonga, F. & Edefonti, A. (2009). Nutrition assessment and management in children on peritoneal dialysis. *Pediatr Nephrol*, 24: 721–730.

Phelan, L.A. (2013). Kidney Diseases. In= Queen Samur P, King K eds. 1st edition. *Essentials of Pediatric Nutrition.* Burlington .Jones &Bartlett Learning, p197-201.

Ponton-Vazquez, C., Vasquez-Garibay, E.M., Manuel, E., Hurtado-Lopez, E.F., Serrano, A.T., & Patino Garcia, G, et al (2017). Dietary Intake, Nutritional Status, and Body Composition in Children With End-Stage Kidney Disease on Hemodialysis or Peritoneal Dialysis. *Journal of Renal Nutrition,* doi: http://dx.doi.org/10.1053/j.jrn.2016.12.007 Article in Press.

Quan, A., & Baum, M. (1996). Protein losses in children on continuous ambulatory peritoneal dialysis. *Pediatr Nephrol*, 10: 728–731.

Rees, L., & Jones, H. (2013). Nutritional management and growth in children with chronic kidney disease. *Pediatr Nephrol,* 28: 527-536.

Rees, L.,& Shaw, V. (2007). Nutrition in children with CRF and on dialysis. *Pediatr Nephrol*, 22: 1689-1702.

Rodig, N.M., McDermott, K.C., Schneider, M.F., Hotchkiss, H.M., Yadin, O., & Seikaly, M.G. et al (2014). Growth in children with chronic kidney disease: a report from the Chronic Kidney Disease in Children Study. *Pediatr Nephrol,* 29:1987–1995.

Royle, J. (2015). Kidney Diseases In: Shaw, V, eds. 4th edition. *Clinical Paediatric Dietetics*, UK:John Willey & Sons, Ltd, .p242-282.

Shaw, V. (Ed.). (2014). *Clinical Paediatric Dietetics*. John Wiley & Sons.

Shenoy, M., & Plant, N. (2008). Management of acute renal failure in children. *Paediatrics and Child Health*, 18, 8.

Wong, C.S., Gipson, D.S, Gillen, D.L., Emerson, S., Koepsell, T., & Sherrard, D.J., et al (2000). Anthropometric measures and risk of death in children with end-stage renal disease. *Am J Kidney Dis*, 36:811–819.

BÖLÜM 8

OTOZOMAL RESESİF POLİKİSTİK BÖBREK HASTALIĞI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Uzm. Dyt. Ayşegül UĞURAL

Çocukların nasihattan çok, iyi örneğe ihtiyaçları vardır.

Jouberth

GİRİŞ

Polikistik böbrek hastalıkları (PKBH) her iki böbrekte yer alabilen ve çok sayıda kistle ortaya çıkan, karaciğer, pankreas gibi diğer organları tutup bu organlarda da kistlere neden olabilen genetik geçişli hastalıklardır. Polikistik böbrek hastalıkları yetişkinlik ve çocukluk dönemi gibi alt gruplara ayrılmaktadır; Otozomal Resesif Polikistik Böbrek Hastalığı (OR-PBH), Otozomal Dominant Polikistik Böbrek Hastalığı, Glomerülokistik Böbrek Hastalığı ve Tüberöz Skleroz sendromlarını içeren formları bulunmaktadır. Her bir sendromun ayırıcı tanıları birbirinden farklıdır.

Böbrek transplantasyonu yapılan hastaların %3'ünde tanı polikistik böbrek olmaktadır. Normalde iyi huylu kistler toplumda çok yaygın görülmekte, ancak her iki böbrekte fazla sayıda kistin bulunması kronik böbrek yetmezliği ile sonuçlanabilecek polikistik böbrek hastalıklarını oluşturmaktadır. Bu hastalıkların bir kısmı konjenital olmakla birlikte, bazıları da yetişkinlik döneminde ortaya çıkmaktadır. Ancak genelde genetik olarak ailesi yatkın olan kişilerde de böbrek kistleri görülmektedir. Bu nedenle polikistik böbrek hastalığı olan kişilerin ailelerindeki bireyler mutlaka kontrol altında tutulmalıdır. Polikistik böbrek hastalarının çoğunda sistemik olarak başka pek çok hastalık ortaya çıkmakta veya ciddi karaciğer tutulumu görülmektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Çelik, B., & Akyol, G. (2001). Bir infantil polikistik hastalık olgusu. *Patoloji Bülteni, 18*(3), 37-40.

Dell, K. (2011). The spectrum of polycystic kidney disease in children. *Adv Chronic-Kidney Dis, 18*(5), 339-47.

Diniz, G., Ortaç, R., Aktaş, S., Erbay, G., & Tos, T. (2007). Otozomal resesif polikistik böbrek hastalığı: olgu sunumu ve literatür taraması. *Ege Tıp Dergisi, 46*(1), 49-52.

Düzova, A. (2007). Pediatride kistik böbrek hastalıkları. *Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi, 16 (Ek/Supplement 1)*, 27-31.

Erdoğan, K. E., Karabağ, S., Erdoğan, Ş., & Doran, F. (2015). Otozomal resesif polikistik böbrek hastalığı ile birlikte görülen karaciğer duktal alan malformasyonunun ayırıcı tanıdaki önemi: bir otopsi olgusu. *Cukurova Medical Journal, 40* ((Ek Sayı 1)), 18-21.

Guay-Woodford, L. M., Bissler, J. J., Braun, M. C., Bockenhauer, D., Cadnapaphornchai, M. A., Dell, K. M., . . . Moxey-Mims, M. (2014). Consesnsus expert recommendations for the diagnosis and management of autosomal recessive polycystic kidney disease: report of an international conference. *165*(3), 611-617.

Levey, A. S., Bosch, J. P., Greene, T. R., Rogers, N., & Roth, D. (1999). A more accurate method to estimate glomerular filtration rate from serum carnitine: a new prediction equation. Modification of diet in renal disease study group. *Ann Intern Med, 130*, 461-70.

Maditz, K. H., Smith, B. J., Miller, M., Oldaker, C., & Tou, J. C. (2015). feeding soy protein isolate and oils rich in omega-3 polyunsaturated fatty acids affected mineral balance, but not bone in a rat model of autosomal recessive polycystic kidney disease. *BMC Nephrology, 16*(3). doi:10.1186/s12882-015-0005-9

Qian, Q., Harris, P. C., & Torres, V. E. (2001). Treatment prospects for autosomal-dominant polycystic kidney disease. *Kidney ınternational, 59*, 2005-2022.

Sweeney, W., & Avner, E. (2014). Pathophysiology of childhood polycystic kidney diseases: nem insights into disease-spesific therapy. *Pediatr Res, 75*(1-2), 148-57.

Taktak, A., & Çakar, N. (2015). Kalıtımsal kistik böbrek hastalıklarına yaklaşım. *J Curr Pediatr, 13*, 40-45.

Taylor, J. M., Hamilton-Reeves, J., Sullivan, D. K., Gibson, C. A., Creed, C., Carlson, S. E., . . . Grantham, J. J. (2017). Diet and polycystic kidney disease:a pilot intervention study. *Clinical Nutrition, 36*(2), 458-466.

Temiz, M. Z., & Hatipoğlu, N. K. (2015). Otozomal resesif polikistik böbrek hastalığı. Derman Tıbbi Yayıncılık. doi:10.4328/DERMAN.3717

Torres, V., Grantham, J., Chapman, A. B., Mrug, M., Bae, K. T., & King, B. F. (2011). Potentially modifiable factors affecting the progression of autosomal dominant polycystic kidney disease. *Clin J Am Soc Nephrol, 6*, 640-7.

Zerres, K., Mücher, G., Becker, J., Steinkamm, C., Rudnik-Schöneborn, S., Heikkila, P., . . . Guay-Woodford, L. M. (1998). Prenatal diagnosis of autosomal recessive polycystic kidney disease (ARPKD): molecular genetics, clinical experience, and fetal morphology. *Am J Med Genet, 76*(2), 137-44.

BÖLÜM 9

ENFEKSİYON HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Kübra ESİN

Çocukları seven, hayatı da sever.

Dostoyevski

GİRİŞ

Her yıl 5 yaşın altındaki milyonlarca çocuk çoğunlukla pnömoni, ishal ve sıtma gibi önlenebilir enfeksiyonlar nedeniye ölmektedir. Beş yaşın altındaki çocuk ölümlerinin %45'inin nedeni beslenme ile ilgili etmenlerdir. Beslenme ile bağışıklık sistemi ve enfeksiyonlar arasında sinerjistik bir ilişki bulunmaktadır. Yeterli ve dengeli beslenme, bağışıklık sistemini destekleyerek enfeksiyonlara karşı korunma sağlamaktadır.

Enfeksiyonlara karşı vücudun savunmasını sağlayan hücrelerin, dokuların ve moleküllerin oluşturduğu bütüne bağışıklık sistemi denilmektedir. Bağışıklık sistemi doğal ve edinsel olmak üzere birbirinden bağımsız olmayan iki ana grupta incelenmektedir. Doğal bağışıklık, bireylerde doğuştan var olan ve spesifik olmayan ilk savunmayı temsil etmektedir. Doğal bağışıklığın hafızası yoktur ve yabancı antijenler ile karşılaştıklarında aynı tepkiyi vermektedir. Deri ve mukoza epiteli, kan ve dokularda bulunan fagositik hücreler (makrofajlar, nötrofiller, eozinofiller), doğal öldürücü hücreler, akut faz proteinleri, sitokinler ve kompleman sistemi doğal bağışıklığın başlıca elemanlarıdır. Edinsel bağışıklık, yabancı bir ajan ile karşılaşmada uyarılarak spesifik yanıt veren, aynı ajanla tekrar karşılaşmada hafızası olduğundan, tanıyıp daha kuvvetli yanıt veren bir sistemdir. Edinsel bağışıklık aktif veya pasif gelişmektedir. Edinsel bağışıklığın başlıca elemanları T ve B lenfositleri, antikorlar ve sitokinlerdir. Hem doğal hem de edinsel bağışıklık sisteminin etkin çalışmasında beslenme kritik rol oynamaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Ardila Gómez, I. J., González, C. B., Martínez Palacio, P. A., Mercado Santis, E. T., Tibaduiza Bayona, J. D., Contreras Hernández, J. P., & Sarmiento, J. F. (2017). Nutritional Support of the Critically Ill Pediatric Patient: Foundations and Controversies. Clinical Medicine Insights: Trauma and Intensive Medicine, 8, 1–7.

Bresnahan, K. A., & Tanumihardjo, S. A. (2014). Undernutrition, the Acute Phase Response to Infection, and Its Effects on Micronutrient Status Indicators. *Advances in Nutrition*, *5*(6), 702–711.

Cacho, N. T., & Lawrence, R. M. (2017). Innate Immunity and Breast Milk. *Frontiers in Immunology*, *8*, 584.

Carr, A. C., & Maggini, S. (2017). Vitamin C and Immune Function. *Nutrients*, *9*(11), pii: E1211.

CDC. (2018). Human Immunodeficiency Virus (HIV). Retrieved June 9, 2018, from https://www.cdc.gov/breastfeeding/breastfeeding-special-circumstances/maternal-or-infant-illnesses/hiv.html

Combs, G. F., & McClung, J. P. (2017). *The Vitamins: Fundamental Aspects in Nutrition and Health* (5th ed.). ABD: Academic Press.

Düzgün, N. (2014). İmmün Sistemin Tanıtımı. *Ankara Üniversitesi İç Hastalıkları Romatoloji*, 97–122.

Erkekoğlu, P., Aşçı, A., Ceyhan, M., Kızılgün, M., Schweizer, U., Ataş, C., … Koçer Giray, B. (2013). Selenium levels, selenoenzyme activities and oxidant/antioxidant parameters in H1N1-infected children. *The Turkish Journal of Pediatrics*, *55*(3), 271–282.

Falagas, M. E., & Kompoti, M. (2006). Obesity and Infection. *The Lancet Infectious Diseases*, *6*(7), 438–446.

FAO. (2010). *Fats and fatty acids in human nutrition : report of an expert consultation*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. Retrieved from http://www.who.int/nutrition/publications/nutrientrequirements/ fatsandfattyacids_humannutrition/en/

Garza, C. (2005). Effect of infection on energy requirements of infants and children. *Public Health Nutrition*, *8*(7A), 1187–1190.

Goldman, R. D. (2014). Honey for treatment of cough in children. *Canadian Family Physician Medecin de Famille Canadien*, *60*(12), 1107–1110.

Grier, W. R., Kratimenos, P., Singh, S., Guaghan, J. P., & Koutroulis, I. (2016). Obesity as a Risk Factor for Urinary Tract Infection in Children. *Clinical Pediatrics*, *55*(10), 952–956.

Grimble, R. F. (2008). Basics in clinical nutrition: Main cytokines and their effect during injury and sepsis. *E-SPEN, the European e-Journal of Clinical Nutrition and Metabolism*, *3*(6), e289–e292.

Guppy, M. P., Mickan, S. M., Del Mar, C. B., Thorning, S., & Rack, A. (2011). Advising patients to increase fluid intake for treating acute respiratory infections. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (2), CD004419.

Hemilä, H., & Chalker, E. (2013). Vitamin C for Preventing and Treating the Common Cold. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (1), CD000980.

Horta, B. L., Victora, C. G., & WHO. (2013). *Short-term effects of breastfeeding: a systematic review on the benefits of breastfeeding on diarrhoea and pneumonia mortality*. Geneva: World Health Organization. Retrieved from http://www.who.int/iris/handle/10665/95585

Ibrahim, K., & El-Sayed, E. (2016). Potential Role of Nutrients on Immunity. *International Food Research Journal*, *23*(2), 464–474.

Ibrahim, M. K., Zambruni, M., Melby, C. L., & Melby, P. C. (2017). Impact of Childhood Malnutrition on Host Defense and Infection. *Clinical Microbiology Reviews*, *30*(4), 919–971.

Irlam, J. H., Siegfried, N., Visser, M. E., & Rollins, N. C. (2013). Micronutrient supplementation for children with HIV infection. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (10), CD010666.

Jepson, R. G., Williams, G., & Craig, J. C. (2012). Cranberries for preventing urinary tract infections. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (10), CD001321.

Jonker, F. A. M., te Poel, E., Bates, I., & Boele van Hensbroek, M. (2017). Anaemia, iron deficiency and susceptibility to infection in children in sub-Saharan Africa, guideline dilemmas. *British Journal of Haematology*, *177*(6), 878–883.

Karaaslan, A., & Bakır, M. (2012). Vitamin D ve Enfeksiyonlar. *Türkiye Klinikleri Pediatrik Bilimler Dergisi*, *8*(2), 97–99.

Karacabey, K., & Ozdemir, N. (2012). The Effect of Nutritional Elements on the Immune System. *Journal of Obesity & Weight Loss Therapy*, *02*(09), 1–6.

Katona, P., & Katona-Apte, J. (2008). The Interaction between Nutrition and Infection. *Clinical Infectious Diseases*, *46*(10), 1582–1588.

Krawinkel, M. B. (2012). Interaction of Nutrition and Infections Globally: An Overview. *Ann Nutr Metab*, *61*(suppl 1), 39–45.

Kültürsay, N. (2015). Anne Sütü Bileşenlerinin İmmünolojikve Nörokognitif Gelişime Etkileri. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, *7*(5), 1–11.

Kurpad, A. V. (2006). The requirements of protein & amino acid during acute & chronic infections. *The Indian Journal of Medical Research*, *124*(2), 129–148.

Lotan, Y., Daudon, M., Bruyère, F., Talaska, G., Strippoli, G., Johnson, R. J., & Tack, I. (2013). Impact of fluid intake in the prevention of urinary system diseases. *Current Opinion in Nephrology and Hypertension*, *22*, Suppl 1: S1-10.

Mehta, N. M., Compher, C., & ASPEN. (2009). A.S.P.E.N. Clinical Guidelines: Nutrition Support of the Critically Ill Child. *Journal of Parenteral and Enteral Nutrition*, *33*(3), 260–276.

Niehues, T. (2013). The febrile child: diagnosis and treatment. *Deutsches Aerzteblatt Online*, *110*(45), 764–774.

Okubo, Y., & Handa, A. (2017). The impact of obesity on pediatric inpatients with urinary tract infections in the United States. *Journal of Pediatric Urology*, *13*(5), 455.e1-455.e5.

Okubo, Y., Nochioka, K., & Testa, M. A. (2018). The impact of pediatric obesity on hospitalized children with lower respiratory tract infections in the United States. *The Clinical Respiratory Journal*, *12*(4), 1479–1484.

Rodríguez, L., Cervantes, E., & Ortiz, R. (2011). Malnutrition and Gastrointestinal and Respiratory Infections in Children: A Public Health Problem. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *8*(4), 1174–1205.

Roshdibonab, F., Mohammadbager FazlJoo, S., Torbati, M., Mohammadi, G., Asadloo, M., & Noshad, H. (2017). The Role of Cranberry in Preventing Urinary Tract Infection in Children; a Systematic Review and Meta-Analysis. *International Journal Pediatrics*, *5*(12), 6457–6468.

Rytter, M. J. H., Kolte, L., Briend, A., Friis, H., & Christensen, V. B. (2014). The Immune System in Children with Malnutrition—A Systematic Review. *PLoS ONE*, *9*(8), e105017.

Sharma, M. (2011). *Therapeutic pediatric nutrition* (1st ed.). New Delhi: Jaypee Brothers Medical Publishers.

Shaw, V. (Ed.). (2014). *Clinical Paediatric Dietetics*. UK: John Wiley & Sons, Ltd.

Songu, M., & Katılmış, H. (2012). Enfeksiyondan korunma ve immün sistem. *Journal of Medical Updates*, *2*(1), 31–42.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2016). *Türkiye Beslenme Rehberi TÜBER 2015*. (A. G. Pekcan, N. Şanlıer, M. Baş, S. Başoğlu, & N. Acar Tek, Eds.). Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.

Thurnham, D. I. (2014). Interactions between nutrition and immune function: using inflammation biomarkers to interpret micronutrient status. *Proceedings of the Nutrition Society*, *73*(01), 1–8.

WHO. (2009). *Guidelines for an integrated approach to the nutritional care of HIV-infected children (6 months-14 years).* Geneva. Retrieved from http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44043/9789241597524_eng_Handbook pdf;jsessionid=00B8149D97564A BA7F2C50A50B23BFD1?sequence=1

WHO. (2010). Vitamin A supplementation for preventing morbidity and mortality in children from 6 months to 5 years of age. Retrieved June 8, 2018, from http://www.who.int/elena/titles/review_summaries/vitaminA-children/en/

WHO. (2011a). Vitamin D supplementation and respiratory infections in children. Retrieved June 8, 2018, from http://www.who.int/elena/titles/bbc/vitamind_pneumonia_children/en/

WHO. (2011b). Zinc Supplementation in the Management of Diarrhoea. Retrieved June 7, 2018, from http://www.who.int/elena/titles/zinc_diarrhoea/en/

WHO. (2016). *Guideline: Daily Iron Supplementation in Infants and Children*. Geneva: World Health Organisation. Retrieved from http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/204712/9789241549523_eng.pdf?sequence=1

WHO. (2017a). Diarrhoeal disease - Key Facts. Retrieved June 8, 2018, from http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/diarrhoeal-disease

WHO. (2017b). *Nutritional anaemias: tools for effective prevention and control*. Genova: World Health Organization. Retrieved from http://www.who.int/nutrition/publications/micronutrients/anaemias-tools-prevention-control/en/

WHO. (2017c). Zinc supplementation in children with respiratory infections. Retrieved June 8, 2018, from http://www.who.int/elena/titles/zinc_pneumonia_children/en/

WHO. (2018a). Measles - Key facts. Retrieved June 8, 2018, from http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/measles

WHO. (2018b). Oral iron supplements for children in malaria-endemic areas. Retrieved June 7, 2018, from http://www.who.int/elena/titles/review_summaries/iron-children-malaria/en/

WHO & UNICEF. (2016). *Guideline: updates on HIV and infant feeding: the duration of breastfeeding, and support from health services to improve feeding practices among mothers living with HIV*. Geneva: World Health Organization. Retrieved from http://www.who.int/maternal_child_adolescent/documents/hiv-infant-feeding-2016/en/

BÖLÜM 10

GASTROÖZOFAGEAL REFLÜ HASTALIĞI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Çocukların, nasihattan çok iyi örneğe ihtiyaçları vardır.

Joseph JOUBERT

GASTROÖZOFAGEAL REFLÜ HASTALIĞI (GÖRH)

Gastroözofageal reflü mide içeriğinin geriye doğru özofagusa geçişi; gastroözofageal reflü hastalığı (GÖRH) ise bunun sonucunda ortaya çıkan komplikasyonlar ve semptomlardan oluşan, kronik ve yineleyici bir durumdur. Gastroözofajiyal reflü (GÖR) birçok bebeği etkilemektedir. GÖR kusma, yukarı tükürme ya da gastrik içeriğin özefagusa kaçması olarak da nitelendirilebilir. GÖRH'nın diğer bulguları arasında; pirozis, regürjitasyon, disfaji, respiratuvar bulgular, karın ağrısı, göğüs ağrısı, bulantı, geğirme ve kanama yer almaktadır. Eğer bu durum tekrarlayan bir hal alırsa, gastroözofageal reflü hastalığı olarak adlandırılır. Tüm bebekler belli ölçülerde GÖR'e sahiptir. Geniş toplum tabanlı çalışmalarda GÖRH sıklığı %1,8-8,2 olarak bildirilmiştir. GÖR, dört aylık bebeklerde pik yapmaktadır (%60-70) ve 11-12 aylıkta bu sıklık %5'lere düşmektedir. Özellikle reflü sıklığının beslenme şeklinin değiştiği (anne sütünün yanında tamamlayıcı beslenmeye geçişin başladığı) 6. aydan itibaren belirgin azaldığı bilinmektedir. Adölesanlarda göğüste yanma hissi veya epigastrik ağrı yakınması %3-5 arasında olup, %1-2'si antiasit veya asit baskılayıcı tedavi kullanmaktadır.

Gastroözofageal reflü hastalığı için belirli bir tanı yöntemi yoktur. Günümüzdeki mevcut veriler; özofagus, mide ve duedonumun radyografisi, reflü hastalığı tanısında kullanılan GÖR sintigrafisi, özofagogastrik ultrason, üst gastrointestinal sistemin baryumlu pasaj grafisi, pH monitorizasyonu, üst gastrointestinal sistem endoskopisi ve özofagusun histopatolojik değerlendirilmesinin bu hastalığın teşhisinde yetersiz olduğunu göstermektedir. Tanısal yaklaşımlar 24 saatlik pH monitorizasyonu, sintigrafi, görüntüleme yöntemleri ve histoloji ile desteklenen endoskopiyi içermektedir. Çocuklarda en sık kullanılan tanı yöntemi 24 saatlik pH monitorizasyonudur. GÖR tanısında en güvenilir ve en değerli yöntem anamnezdir. Dikkatli alınmış bir anamnez ve iyi yapılmış bir fizik muayene ile GÖRH tanısı konulabilmektedir.

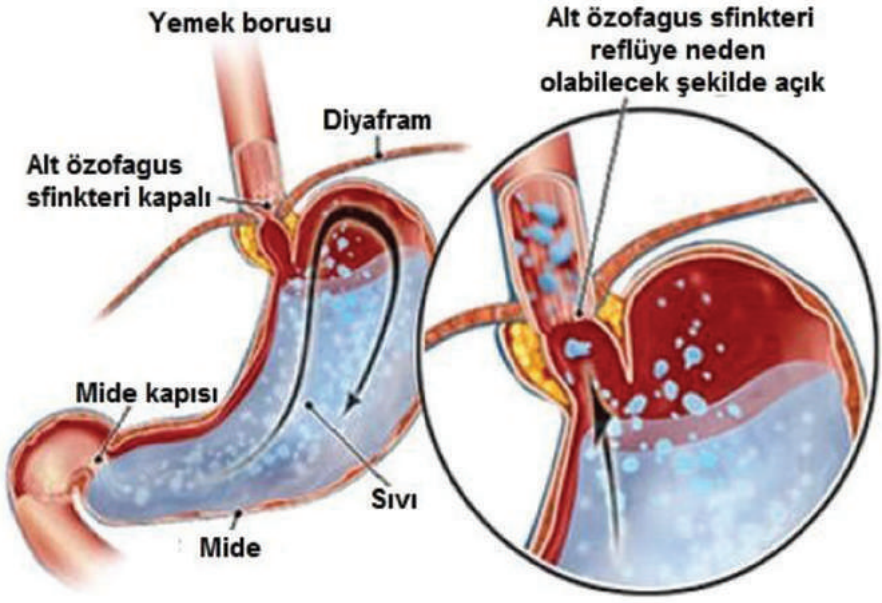

Şekil 1. Gastroözofageal reflünün oluş mekanizması

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Demirçeken, FG, Çocuklarda Gastroözofageal Reflü Hastalığı. Güncel Gastroenteroloji, 2011; 15; 4:204-226.

Erdemir G, Özgür T, Canıtez Y, Kayık B, Özboyacı A, Özkan TB. Çocuklarda pH monitörizasyonu ile gastroözofageal reflü hastalığının değerlendirilmesi. Güncel Pediatri 2009;7:130-6.

Erkan T, Gastroözofageal Reflü ve Beslenme, Sağlıkta ve Hastalıkta Beslenme Sempozyum Dizisi No: 41, Kasım 2004; s. 211-215

Gülerman F, Çocuklarda Gastroözofageal Reflü Hastalığı. Güncel Gastroenteroloji. 2016; 15(4).

Kasırga E, Gülen F,Çocuklarda Gastroözofageal Reflü Hastalığının Solunum Yolu Belirtileri ve Tanısı. The Journal of Pediatric Research 2014;1(4):180-8.

Knauer MC, Silverman S. Alimentary tract & liver. In:Schroeder SA, Krupp MA, Tierney LM, McPhee SJ.Current medical diagnosis & treatment. Beirut: Librairiedu Liban. 1989:412-413.

Köksal G, Gökmen H, Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi. Ankara: Hatipoğlu.2013, s 186.

Lightdale JR, Gremse DA, Gastroesophageal Reflux: Management Guidance for the Pediatrician, Pediatrics, 2013;131:e1684–e1695.

Orenstein S, Whitington P. Positioning for prevention of infant gastroesophageal reflux. *J Pediatr.* 1983;103:534-537.

Samour PQ, King K, Çev. Ed. Samur G, Pediatrik Beslenmenin Esasları, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 182-183.

Targa C, Ferreiraa CT, Carvalho E, Sdepanian VL, Morais MB, Vieirac MC, Silvac LR, Gastroesophageal reflux disease: exaggerations, evidence and clinical practice, J Pediatr (Rio J). 2014; 90(2):105-118.

Winter HS, Illueca M, Henderson C, Vaezi M. Review of the persistence of gastroesophageal reflux disease in children, adolescents and adults: does gastroesophageal reflux disease in adults sometimes begin in childhood? Scand J Gastroenterol, 2011; 15.

Vandenplas Y, Rudolph C, Lorenzo CD, et al. Pediatric gastroesophageal reflux clinical practice guidelines: joint recommendations of the North American Society of Pediatric Gastroenterology, Hepatology, and Nutrition and the European Society of Pediatric Gastroenterology, Hepatology, and Nutrition. *J Pediatr Gastroenteral Nutr.* 2009;49:498-547.

Yağcı RV, Gastroözofageal reflü hastalığı. Güncel Pediatri, 2006;4(1):56-65.

Yılmaz Ö, Kasırga E, Yüksel H,Çocukluk Döneminde Gastroözofageal Reflü Hastalığı. Türkiye Klinikleri J Pediatr. 2006;15(2):66-72.

BÖLÜM 11

BESİN ALERJİLERİ

Arş. Gör. Uzm. Yeliz SERİN

Çocukların, nasihattan çok iyi örneğe ihtiyaçları vardır.

Joubert

BESİN ALERJİSİ TANIMI

Besin alerjisi terimi, belirli bir besine (çoğunlukla bir besin proteinine) maruz kalındığında tekrarlanabilir bir şekilde meydana gelen spesifik bir immün yanıttan kaynaklanan olumsuz bir sağlık etkisini tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu immün yanıtlar IgE aracılı (tip 1 aşırı duyarlılık), IgE aracılı olmayan (hücre aracılı reaksiyonlar) veya her ikisinin kombinasyonu şeklinde seyredebilir. Besin alerjilerinin immünopatalojik yolaklara göre sınıflandırılması Tablo 1'de özetlenmiştir.

Besin intoleransı terimi besin alerjisi ile en sık karıştırılan kavramdır. Besin intoleransı immün reaksiyon aracılı değildir. Bireylerde besin intorelansı; metabolik (örneğin laktaz ya da fruktaz eksikliği), toksik (mikrobiyal kontaminasyon ya da balıkta histamin zehirlenmesi), farmakolojik (kafein), psikolojik (panik atak) veya diğer nedenlere bağlı olarak meydana gelebilir. Terminolojide sıklıkla karşılaşılan bir diğer yanlış tanımlama, inek sütü proteinine karşı gelişen reaksiyonların çoğunlukla intolerans olarak ifade edilmesidir. İnek sütü proteinine karşı gelişen olumsuz reaksiyonlar, "IgE aracılı olan veya olmayan inek sütü proteini alerjisi" olarak ifade edilmelidir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Beck, C., Koplin, J., Dharmage, S., Wake, M., Gurrin, L., McWilliam, V., Allen, K. J. (2016). Persistent food allergy and food allergy coexistent with eczema is associated with reduced growth in the first 4 years of life. The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice, 4(2), 248-256. e243.

Boyce, J. A., Assa'ad, A., Burks, A. W., Jones, S. M., Sampson, H. A., Wood, R. A., . . . Arshad, S. H. (2011). Guidelines for the diagnosis and management of food allergy in the United States: summary of the NIAID-sponsored expert panel report. Journal of the American Academy of Dermatology, 64(1), 175-192.

Burks, A. W., Jones, S. M., Boyce, J. A., Sicherer, S. H., Wood, R. A., Assa'ad, A., & Sampson, H. A. (2011). NIAID-sponsored 2010 guidelines for managing food allergy: applications in the pediatric population. Pediatrics, peds. 2011-0539.

Devdas, J. M., Mckie, C., Fox, A. T., & Ratageri, V. H. (2017). Food Allergy in Children: An Overview. The Indian Journal of Pediatrics, 1-6.

Fiocchi, A., Brozek, J., Schünemann, H., Bahna, S. L., von Berg, A., Beyer, K., . . . Ebisawa, M. (2010). World Allergy Organization (WAO) diagnosis and rationale for action against cow's milk allergy (DRACMA) guidelines. World Allergy Organization Journal, 3(4), 57.

Flammarion, S., Santos, C., Guimber, D., Jouannic, L., Thumerelle, C., Gottrand, F., & Deschildre, A. (2011). Diet and nutritional status of children with food allergies. Pediatric Allergy and Immunology, 22(2), 161-165.

Heinzerling, L., Mari, A., Bergmann, K.-C., Bresciani, M., Burbach, G., Darsow, U., . . . Haahtela, T. (2013). The skin prick test–European standards. Clinical and translational allergy, 3(1), 3.

Hojsak, I., Braegger, C., Bronsky, J., Campoy, C., Colomb, V., Decsi, T.,Mihatsch, W. (2015). Arsenic in rice: a cause for concern. Journal of pediatric gastroenterology and nutrition, 60(1), 142-145.

Järvinen, K. M., Konstantinou, G. N., Pilapil, M., Arrieta, M. C., Noone, S., Sampson, H. A., . . . Nowak-Węgrzyn, A. (2013). Intestinal permeability in children with food allergy on specific elimination diets. Pediatric Allergy and Immunology, 24(6), 589-595.

Kneepkens, C. F., & Meijer, Y. (2009). Clinical practice. Diagnosis and treatment of cow's milk allergy. European journal of pediatrics, 168(8), 891-896.

Koca, T., & Akçam, M. (2015). İnek sütü protein alerjisi. Dicle Tıp Dergisi, 42(2).

Koletzko, S., Niggemann, B., Arató, A., Dias, J., Heuschkel, R., Husby, S., . . . Staiano, A. (2012). Diagnostic approach and management of cow's-milk protein allergy in infants and children: ESPGHAN GI Committee practical guidelines. Journal of pediatric gastroenterology and nutrition, 55(2), 221-229

Luyt, D., Ball, H., Kirk, K., & Stiefel, G. (2016). Diagnosis and management of food allergy in children. Paediatrics and Child Health, 26(7), 287-291.

Manea, I., Ailenei, E., & Deleanu, D. (2016). Overview of food allergy diagnosis. Clujul Medical, 89(1), 5.

Mazzocchi, A., Venter, C., Maslin, K., & Agostoni, C. (2017). The Role of Nutritional Aspects in Food Allergy: Prevention and Management. Nutrients, 9(8), 850.

Mehta, H., Groetch, M., & Wang, J. (2013). Growth and nutritional concerns in children with food allergy. Current opinion in allergy and clinical immunology, 13(3), 275.

Mukkada, V. A., Haas, A., Maune, N. C., Capocelli, K. E., Henry, M., Gilman, N.,Fleischer, D. M. (2010). Feeding dysfunction in children with eosinophilic gastrointestinal diseases. Pediatrics, 126(3), e672-e677.

Nikolic, M., Nikic, D., & Mitrovic, V. (2007). Medical nutrition therapy in management of food allergy. evaluation and management, 1, 2.

Osborne, N. J., Koplin, J. J., Martin, P. E., Gurrin, L. C., Lowe, A. J., Matheson, M. C., Dharmage, S. C. (2011). Prevalence of challenge-proven IgE-mediated food allergy using population-based sampling and predetermined challenge criteria in infants. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 127(3), 668-676. e662.

Pavić, I., & Kolaček, S. (2017). Growth of Children with Food Allergy. Hormone research in paediatrics, 88(1), 91-100.

Prescott, S. L., Pawankar, R., Allen, K. J., Campbell, D. E., Sinn, J. K., Fiocchi, A., . . . Lee, B.-W. (2013). A global survey of changing patterns of food allergy burden in children. World Allergy Organization Journal, 6(1), 1.

Salvatore, S., & Vandenplas, Y. (2016). Hydrolyzed Proteins in Allergy Protein in Neonatal and Infant Nutrition: Recent Updates (Vol. 86, pp. 11-27): Karger Publishers.

Sederquist, B., Fernandez-Vojvodich, P., Zaman, F., & Sävendahl, L. (2014). Recent research on the growth plate: Impact of inflammatory cytokines on longitudinal bone growth. Journal of molecular endocrinology, 53(1), T35-T44.

Sharma Hemant P., W. R. A., Coppes Max J. (2011). Food Allergy in Children In K. Holland (Ed.), The Pediatric Clinics of North America 58 (2): Elsevier.

Sicherer, S. H., & Sampson, H. A. (2014). Food allergy: epidemiology, pathogenesis, diagnosis, and treatment. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 133(2), 291-307. e295.

Soylu Güngör, S. (2008). Nefrotik sendrom ve bronşial hiperreaktivite tanılı çocuklarda idrar kalsiyum düzeyinin araştırılması. Adnan Menderes Üniversitesi, Tıp Fakültesi.

Tang, M. L., & Mullins, R. J. (2017). Food allergy: is prevalence increasing? Internal medicine journal, 47(3), 256-261.

Tsabouri, S., Douros, K., & N Priftis, K. (2014). Cow's milk allergenicity. Endocrine, Metabolic & Immune Disorders-Drug Targets (Formerly Current Drug Targets-Immune, Endocrine & Metabolic Disorders), 14(1), 16-26.

Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği. Retrieved from http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170126M1-6-1.pdf Erişim tarihi:01.05.2018.

Valenta, R., Hochwallner, H., Linhart, B., & Pahr, S. (2015). Food allergies: the basics. Gastroenterology, 148(6), 1120-1131. e1124.

Vandenplas, Y., Bhatia, J., Shamir, R., Agostoni, C., Turck, D., Staiano, A., & Szajewska, H. (2014). Hydrolyzed formulas for allergy prevention. Journal of pediatric gastroenterology and nutrition, 58(5), 549-552.

Ventura, M., Polimeno, L., Amoruso, A., Gatti, F., Annoscia, E., Marinaro, M., . . . Bonini, S. (2006). Intestinal permeability in patients with adverse reactions to food. Digestive and liver disease, 38(10), 732-736.

Walsh, J., Meyer, R., Shah, N., Quekett, J., & Fox, A. T. (2016). Differentiating milk allergy (IgE and non-IgE mediated) from lactose intolerance: understanding the underlying mechanisms and presentations. Br J Gen Pract, 66(649), e609-e611.

Wang, J. (2010). Management of the patient with multiple food allergies. Current allergy and asthma reports, 10(4), 271-277.

Woods, R. K., Thien, F., Raven, J., Walters, E. H., & Abramson, M. (2002). Prevalence of food allergies in young adults and their relationship to asthma, nasal allergies, and eczema. Annals of Allergy, Asthma & Immunology, 88(2), 183-189.

Wu, Y. P., Franciosi, J. P., Rothenberg, M. E., & Hommel, K. A. (2012). Behavioral feeding problems and parenting stress in eosinophilic gastrointestinal disorders in children. Pediatric Allergy and Immunology, 23(8), 730-735.

BÖLÜM 12

ENGELLİ ÇOCUKLARDA TIBBİ BESLENME

Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Çocuk, dünyanın en büyük saadetidir.

Mihayloviç DOSTOYEVSKI

GİRİŞ

Engellilik kompleks, dinamik, çok boyutlu ve tartışmalı bir durumdur. Ne tamamen tıbbi ne de tamamen sosyal niteliktedir. Doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Engelli bireyler çok yönlü olarak değerlendirilmelidir. "Biyo-psiko-sosyal model" temel alınmalıdır.

"Engellilik, engelli bireyler ile toplumun tam ve etkili katılımını engelleyen tutum ve çevre etkileşiminden kaynaklanmaktadır." Engellilik, kapsayıcı olmayan bir toplum ile engelli bireyler arasındaki etkileşimden kaynaklanır. Örneğin; tekerlekli sandalyeyi kullanan kişi, tekerlekli sandalye nedeniyle değil, erişimini zorlaştıran ulaşılmaz otobüs veya merdivenler gibi çevresel engellerin bulunması nedeniyle zorluklarla karşılaşabilir.

Tablo 1. Engellilik prevalansı (TÜİK, Türkiye Engelliler Araştırması 2002) yüzdesi

	Toplam engelli nüfus			Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel engelli nüfus			Süreğen hastalığa sahip olan nüfus		
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
Türkiye geneli	12,3	11,1	13,5	2,6	3,1	2,1	9,7	8,1	11,3
Yaş grubu (yıl)									
0-9	4,2	4,7	3,6	1,5	1,7	1,4	2,6	3,0	2,2
10-19	4,6	5,0	4,3	2,0	2,3	1,7	2,7	2,7	2,6

Türkiye Engelliler Araştırması 2002 yılında yapılmıştır. Buna göre Türkiye'de genel nüfusun %12.3' ü engelli bireylerden oluşmaktadır ve 0-9 yaş grubunda bu oran %4.2 iken 10-19 yaş aralığındaki çocuklarda %4.6'dır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Bingjie L, Tong Z, Xinting S, Jianmin X, Guijun J. Quantitative Videofluoroscopic Analysis of Penetration-Aspiration in Post-Stroke Patients. Neurol India 2010;58:42-7

Canadian Paediatric Society, Position Statement, Nutrition in neurologically impaired children, Paediatr Child Health, Vol 14 No 6, 2009.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) Guideliness, www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/QuestionsAnswers.aspx

Clayton C. National dysphagia diet: standardization for optimal care. American Dietetic Association, Faulhaber Publishing. 2002.

Dietary Treatment in Dysphagia, Marjory Macleod, 33rd Congress of Clinical Nutrition & Metabolism, ESPEN, Gothenburg 3-6th September 2011.

Disfajiye Genel Yaklaşım, Güncel Gastroenteroloji 15/4; 2011.

Dysphagia. 04.05.2014: http://www.nestlenutrition-institute.org.

Garcia JM, Chambers E, Matta Z, Clark M, Serving Temperature Viscosity Measurements of Nectar- andHoney-Thick Liquids. Dysphagia 2008 Mar;23(1):65-75.

Köksal G, Engellilerde Beslenme, T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı,2008.

Leonard R, Kendall K, Dysphagia Assessment and Treatment Planning, 2008:139-156

Logeman J. Evaluation and treatment of swallowing disorders. Pro-ed, Austin, TX. 1998.

National dysphagia diet: standardization for optimal care. American Dietetic Association, ©2002.

Macleod M. Dietary Treatment in Dysphagia, 33rd Congress of Clinical Nutrition & Metabolism, ESPEN, Gothenburg 3-6th September 2011.

Position of the American Dietetic Association: Providing Nutrition Services for People with Developmental Disabilities and Special Health Care Needs, J AmDietAssoc. 2010;110:296-307.

Registered Dietitians and Speech-Language Pathologists: An Important Partnership in Dysphagia Management. Journal of the American Dietetic Association. September 2010:s;1290-1293.

Shakespeare T, Iezzoni LI, Grace NE, The art of medicine, Disability and the training of health professionals, Lancet, 2009; Vol 374, 815-1816.

Quitadamo P, Thapar N, Staiano A, Borrelli O, Gastrointestinal and nutritional problems in neurologically impaired children, European Journal of Paediatric Neurology, 2016, 1-6.

The Master Track Series, Dietary Managers Association, 2003.

TÜİK, Türkiye Engelliler Araştırması, 2002.

Understanding and Implementing Dysphagia Diets. Medical Nutrition Therapy for Dietary Managers, an all-new nutrition and diet therapy textbook. April 2004.

Yutma Bozuklukları Tanı ve Rehabilitasyonu .GATA Basımevi. Ankara. 2005

WHO, World report on disability 2011.

WHO, Developmental difficulties in early childhood, 2012.

www.unicef.org/disabilities/index_65943.htmlv

BÖLÜM 13

DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Gizem ÖZATA UYAR

Çocuğa küçük şeylerden zevk almasını öğreten ona büyük servet bırakmış olur.

Etienne GIBSON

HASTALIĞIN TANIMI

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) dikkat, konsantrasyon, hareketlilik ve dürtü kontrolünde sorunlarla karakterizedir. Çocukluk çağının en sık görülen psikiyatrik bozukluklarından biri olup yetişkinlik dönemine kadar uzanmaktadır. Gelişimsel olarak dikkati sürdürme güçlüğü, aşırı hareketlilik, davranışsal ve bilişsel dürtüsellik ile karakterizedir. DEHB olan çoğu çocukta hastalığın nedeni bilinmemekte olup multifaktöriyel olduğu düşünülmektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Publishing.

Arnold, L. E., Bozzolo, H., Hollway, J., Cook, A., DiSilvestro, R. A., Bozzolo, D. R., Williams, C. (2005). Serum zinc correlates with parent-and teacher-rated inattention in children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Child & Adolescent Psychopharmacology, 15*(4), 628-636.

Arnold, L. E., Christopher, J., Huestis, R., & Smeltzer, D. (1978). Megavitamins for minimal brain dysfunction. *J Am Med Assoc, 240*, 2642-2643.

Arnold, L. E., Hurt, E., & Lofthouse, N. (2013). Attention-deficit/hyperactivity disorder: dietary and nutritional treatments. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics, 22*(3), 381-402.

Baker, G. B., Bornstein, R., Rouget, A., Ashton, S., Van Muyden, J., & Coutts, R. (1991). Phenylethylaminergic mechanisms in attention-deficit disorder. *Biological psychiatry, 29*(1), 15-22.

Bernstein, A. L. (1990). Vitamin B6 in clinical neurology. *Annals of the New York Academy of Sciences, 585*(1), 250-260.

Bilici, M., Yıldırım, F., Kandil, S., Bekaroğlu, M., Yıldırmış, S., Değer, O., . . . Aksu, H. (2004). Double-blind, placebo-controlled study of zinc sulfate in the treatment of attention deficit hyperactivity disorder. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry, 28*(1), 181-190.

Boyle, C. A., Boulet, S., Schieve, L. A., Cohen, R. A., Blumberg, S. J., Yeargin-Allsopp, M., Kogan, M. D. (2011). Trends in the prevalence of developmental disabilities in US children, 1997–2008. *Pediatrics*, peds. 2010-2989.

Bricklin, P., Bricklin, B., & Ames, L. B. (1975). Why Your Child is Hyperactive. Ben F. Feingold. New York: Random House, 1975, 211 pp., $7.95. *Journal of Learning Disabilities, 8*(8), 537-538. doi: 10.1177/002221947500800815

Choi, M.-H., Kwon, K.-I., Kim, J.-Y., Lee, J.-S., Kim, J.-W., Park, H.-K., . . . Kim, G.-H. (2008). Monitoring of total sugar contents in processed foods and noncommercial foodservice foods. *Korean Journal of Food Science and Technology, 40*(3), 337-342.

Diet and attention deficit hyperactivity disorder. Can some food additives or nutrients affect symptoms? The jury is still out. (2009). *Harv Ment Health Lett, 25*(12), 4-5.

El Baza, F., AlShahawi, H. A., Zahra, S., & AbdelHakim, R. A. (2016). Magnesium supplementation in children with attention deficit hyperactivity disorder. *Egyptian Journal of Medical Human Genetics, 17*(1), 63-70.

RCAN, E. S. (2010). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunda epidemiyolojik veriler. *Turkiye Klinikleri Journal of Pediatric Sciences, 6*(2), 1-5.

Erhart, M., Herpertz-Dahlmann, B., Wille, N., Sawitzky-Rose, B., Hölling, H., & Ravens-Sieberer, U. (2012). Examining the relationship between attention-deficit/hyperactivity disorder and overweight in children and adolescents. *European Child & Adolescent Psychiatry, 21*(1), 39-49.

Fliers, E. A., Buitelaar, J. K., Maras, A., Bul, K., Höhle, E., Faraone, S. V., Rommelse, N. N. (2013). ADHD is a risk factor for overweight and obesity in children. *Journal of developmental and behavioral pediatrics: JDBP, 34*(8).

Gillies, D., Sinn, J., Lad, S. S., Leach, M. J., & Ross, M. J. (2012). Polyunsaturated fatty acids (PUFA) for attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) in children and adolescents.

Güngör, S., Celiloğlu, Ö. S., Raif, S. G., Özcan, Ö. Ö., & Selimoğlu, M. A. (2016). Malnutrition and obesity in children with ADHD. *Journal of Attention Disorders, 20*(8), 647-652.

Heilskov Rytter, M. J., Andersen, L. B. B., Houmann, T., Bilenberg, N., Hvolby, A., Mølgaard, C., Lauritzen, L. (2015). Diet in the treatment of ADHD in children—A systematic review of the literature. *Nordic journal of psychiatry, 69*(1), 1-18.

Howard, A. L., Robinson, M., Smith, G. J., Ambrosini, G. L., Piek, J. P., & Oddy, W. H. (2011). ADHD is associated with a "Western" dietary pattern in adolescents. *Journal of Attention Disorders, 15*(5), 403-411.

Hurt, E. A., Arnold, L. E., & Lofthouse, N. (2011). Dietary and nutritional treatments for attention-deficit/hyperactivity disorder: current research support and recommendations for practitioners. *Current psychiatry reports, 13*(5), 323.

Huss, M., Völp, A., & Stauss-Grabo, M. (2010). Supplementation of polyunsaturated fatty acids, magnesium and zinc in children seeking medical advice for attention-deficit/hyperactivity problems-an observational cohort study. *Lipids in health and disease, 9*(1), 105.

Kayaalp, L. (2008). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu. *Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi, 62*, 147-152.

Kim, Y., & Chang, H. (2011). Correlation between attention deficit hyperactivity disorder and sugar consumption, quality of diet, and dietary behavior in school children. *Nutrition research and practice, 5*(3), 236-245.

Konofal, E., Cortese, S., Marchand, M., Mouren, M.-C., Arnulf, I., & Lecendreux, M. (2007). Impact of restless legs syndrome and iron deficiency on attention-deficit/hyperactivity disorder in children. *Sleep medicine, 8*(7-8), 711-715.

Konofal, E., Lecendreux, M., Arnulf, I., & Mouren, M.-C. (2004). Iron deficiency in children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Arch Pediatr Adolesc Med, 158*(12), 1113-1115.

Lee, J.-K., & Rhie, S.-G. (2008). The effect of carbohydrate processed snacks on middle school students' emotional intelligence. *The Korean Journal of Community Living Science, 19*(3), 335-351.

Millichap, J. G., & Yee, M. M. (2012). The diet factor in attention-deficit/hyperactivity disorder. *Pediatrics*, peds. 2011-2199.

National Collaborating Centre for Mental Health (UK). Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Diagnosis and Management of ADHD in Children, Young People and Adults. Leicester (UK): British Psychological Society (UK); 2009. (NICE Clinical Guidelines, No. 72.) 9, DIETARY INTERVENTIONS.Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK53646/

Nemzer, E. D., Arnold, L. E., Votolato, N. A., & McCONNELL, H. (1986). Amino acid supplementation as therapy for attention deficit disorder. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 25*(4), 509-513.

Nigg, J. T., & Holton, K. (2014). Restriction and elimination diets in ADHD treatment. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics, 23*(4), 937-953.

Nigg, J. T., Lewis, K., Edinger, T., & Falk, M. (2012). Meta-Analysis of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder or Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder Symptoms, Restriction Diet, and Synthetic Food Color Additives. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 51*(1), 86-97.e88. doi: 10.1016/j.jaac.2011.10.015

Pelsser, L. M., Frankena, K., Toorman, J., Savelkoul, H. F., Pereira, R. R., & Buitelaar, J. K. (2009). A randomised controlled trial into the effects of food on ADHD. *European Child & Adolescent Psychiatry, 18*(1), 12-19.

Phillips, W. (2014). Nutrition Management of Children With Attention Deficit Hyperactivity Disorder. *ICAN: Infant, Child, & Adolescent Nutrition, 6*(6), 320-326.

Reinblatt, S. P. (2015). Are Eating Disorders Related to Attention Deficit/Hyperactivity Disorder? *Current treatment options in psychiatry, 2*(4), 402-412. doi: 10.1007/s40501-015-0060-7

Schab, D. W., & Trinh, N.-H. T. (2004). Do artificial food colors promote hyperactivity in children with hyperactive syndromes? A meta-analysis of double-blind placebo-controlled trials. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics, 25*(6), 423-434.

Schmidt, M., Möcks, P., Lay, B., Eisert, H.-G., Fojkar, R., Fritz-Sigmund, D., . . . Musaeus, B. (1997). Does oligoantigenic diet influence hyperactive/conduct-disordered children—a controlled trial. *European Child & Adolescent Psychiatry, 6*(2), 88-95.

Skogli, E. W., Teicher, M. H., Andersen, P. N., Hovik, K. T., & Øie, M. (2013). ADHD in girls and boys–gender differences in co-existing symptoms and executive function measures. *BMC psychiatry, 13*(1), 298.

tevens, L., Zhang, W., Peck, L., Kuczek, T., Grevstad, N., Mahon, A., . . . Burgess, J. R. (2003). EFA supplementation in children with inattention, hyperactivity, and other disruptive behaviors. *Lipids, 38*(10), 1007-1021.

Thapar, A., & Cooper, M. (2016). Attention deficit hyperactivity disorder. *Lancet, 387*(10024), 1240-1250. doi: 10.1016/s0140-6736(15)00238-x

Thapar, A., Cooper, M., Eyre, O., & Langley, K. (2013). Practitioner review: what have we learnt about the causes of ADHD? *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 54*(1), 3-16.

Thomas, R., Sanders, S., Doust, J., Beller, E., & Glasziou, P. (2015). Prevalence of attention-deficit/hyperactivity disorder: a systematic review and meta-analysis. *Pediatrics*, peds. 2014-3482.

Voigt, R. G., Llorente, A. M., Jensen, C. L., Fraley, J. K., Berretta, M. C., & Heird, W. C. (2001). A randomized, double-blind, placebo-controlled trial of docosahexaenoic acid supplementation in children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *The Journal of pediatrics, 139*(2), 189-196.

Waring, M. E., & Lapane, K. L. (2008). Overweight in children and adolescents in relation to attention-deficit/hyperactivity disorder: results from a national sample. *Pediatrics, 122*(1), e1-e6.

Wolraich, M., Milich, R., Stumbo, P., & Schultz, F. (1985). Effects of sucrose ingestion on the behavior of hyperactive boys. *The Journal of pediatrics, 106*(4), 675-682.

World Health Organisation (WHO).(2015). Sugars intake for adults and children. Retrieved from: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/149782/9789241549028_eng.pdf;jsessionid=4547D314E04ADB138D7129F484AEF7E2?sequence=1. Erişim tarihi: 08.08.2018.

BÖLÜM 14

BESLENME ANEMİLERİ VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Uzm. Dyt. Halime ÇELİK
Dr. Öğr. Üyesi Leyla TEVFİKOĞLU PEHLİVAN

Anemi Nedir?

Anemi; kandaki hemoglobin konsantrasyonunun normalden daha düşük olmasıyla tanımlanmaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri ve 800 milyondan fazla kadın ve çocuğu etkileyen bir halk sağlığı sorunudur.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Amerikan Pediatri Akademisi (APA) 1 yaşından itibaren çocukların anemi açısından değerlendirilmesini önermektedir. Birçok infant ve çocukta hafif anemiler semptom ve belirti göstermemektedirler. Prematürelik, düşük doğum ağırlığı, beslenme yetersizliği, kronik hastalıklar, etnik ve ailesel nedenler genellikle ilk aylarda anemi nedenidir. Anemi ve türünü tespit etmek için kan sayımının yapılması en yaygın ve temel tanı yöntemidir. Hemoglobin (Hb) ve hematokrit (HTC) değerleriyle beraber özellikle eritrositlerin Mean Corpuscular Volume (MCV) durumları değerlendirilmektedir. Yani MCV her eritrositin ortalama hacmini gösteren bir değerdir. Bu hacmin eritrositin mikrositik, normositik veya makrositik düzeyini belirterek, anemiler sınıflanmaktadır. Tablo 1'de anemi türleri verilmiştir.

Tablo 1. Anemilerin Sınıflandırılması

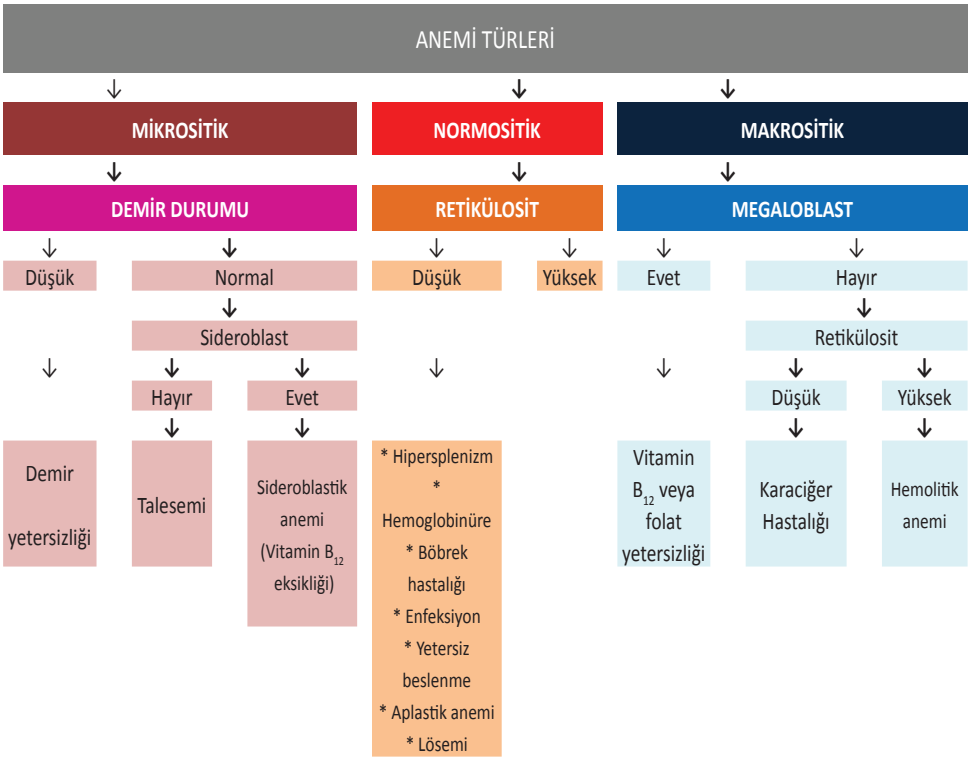

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Agostoni, C, Braegger, C, Decsi, T, Kolacek, S, Koletzko, B, and Michaelsen, KF. (ESPGHAN Committee on Nutrition). (2009). Breast-feeding: A commentarybythe ESPGHAN committee on nutrition. *Journal Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, 49 (1), 112-125.

Celkan T. (2007). Demir Eksikliği ve Anemisine Yaklaşım. *Journal Agent*, 1(4), 24-30.

Demir Gibi Türkiye Projesi Genelgesi 2004/21, Sağlık Bakanlığı, (2012). *Demir Gibi Türkiye Programı.*

Domellöf, M, and Braegger, C. (2014). Iron requireipments of infants and toddlers. *Journal Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, 58, 119-129.

EFSA NDA Panel (EFSA Panel on Dietetic Products, Nutrition and Allergies). (2014). Scientific opinion on Dietary Reference Values for folate. *EFSA Journal,* volume(issue):NNNN, 1-60. doi:10.2903/j.efsa.2014.NNNN

Erduran, E, ve Özbek, N Y. Türk Hematoloji Derneği. (2015). *Çocuklarda demir ve vitamin B_{12} eksikliği*. Erciyes Matbaa, 3-30.

Karapınar, H T, Bildik, O, Aydın Köker, S, Töret, E, ve Oymak, Y. (2017). Altı Ay-2 Yaş Arası Çocuklarda Profilaktik Demir Kullanımının Değerlendirilmesi. *The Journal of Pediatric Research*, 4 (3), 156-159.

Keser, N, Pazarbaşı A, ve Özpak, L. (2014). Metilentetrahidrofolat redüktaz aktivitesi ve folat metabolizması. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 23(2):237-256

Lanzkowsky, P and Jeffrey, L. (2016). Lanzkowsky's manual of pediatric hematology and oncology. *Iron-Deficiency Anemia*. Sixth Edition. Academic Press, 69-83.

Mahan, K L, and Raymaond J L. (2017). Krause's Food & the Nutrition Care Process, *Assessment For Nutritional Anemias.*14th Edition. Philadelphia. 105-109.

Özdemir, N. (2015). Çocuklarda tanıdan tedaviye demir eksikliği anemisi. *Türk Pediatri Arşivi*, 50, 11-19.

Rasmussen, S A, Fernhoff P M, and Scanlon KS, (2001). Vitamin B_{12} deficiency in children and adolescents. *Journal of Pediatrics*, 138:10-17.

Türk Hematoloji Derneği. (2011). *Çocuklarda demir eksikliği anemisi tanı ve tedavi kılavuzu*. 1-10.

Wang, M. (2016). Iron deficiency and other types of anemia in infants and children. *Am Fam Physician*. 93(4), 270-278.

World Health Organization. (2016). *Guideline: Daily iron supplementation in infants and children.* Geneva, Switzerland.

World Health Organization. (2017). *Nutritional anaemias: tools for effective prevention and control.* Geneva, Switzerland.

VAKALARLA ÖĞRENİYORUM: ÇOCUK HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ - 3

Editör

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-06-4

VAKALARLA ÖĞRENİYORUM: ÇOCUK HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ - 3

Editör
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Yazarlar

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep CAFEROĞLU
Dr. Dyt. Nur Arzu BAYRAKTAR
Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT
Öğr. Gör. Dr. Emine YASSIBAŞ
Arş. Gör. Dr. Gülşah ŞAHİN
Arş. Gör. Uzm. Gizem ÖZATA UYAR
Arş. Gör. Uzm. Hande ÇEKİCİ
Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY
Arş. Gör. Uzm. Şule KOCABAŞ
Uzm. Dyt. Emine AKTAŞ
Uzm. Dyt. Yasemin ATİK ALTINOK

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Ceyda ŞEREFLİOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
4. Baskı: Ankara - Şubat, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Sağlık karmaşık bir yapıdır. Sağlığın temel belirleyicileri sosyoekonomik, kültürel ve çevresel etmenler, yaşam ve çalışma koşulları, sosyal etmenler, yaşam biçimi (beslenme, fiziksel aktivite, alkol, sigara), yaş, genetik ve cinsiyettir. Bir ülkenin sosyal ve ekonomik yönden büyümesi ve gelişebilmesi ancak bedensel ve zihinsel yönden güçlü, sağlıklı ve üretken bireylerin varlığına bağlıdır. Bu nedenle ülkemiz nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan çocukların sağlıklı, üretken ve verimli olmalarında yeterli ve dengeli beslenmeleri büyük önem taşımaktadır. Çünkü "sağlıklı beslenme, sağlıklı çocukluk; sağlıklı çocukluk ise sağlıklı yetişkinlik demektir". Toplumun çekirdeğini oluşturan ve sürekli bir büyüme-gelişme süreci içinde olan çocuklar, beslenme yetersizliğinden en çok etkilenen gruplardan biridir ve çocukluk döneminde edinilen yanlış beslenme alışkanlıkları; kalp hastalıkları, yüksek tansiyon ve obezite gibi yetişkin çağı kronik hastalıkları için temel risk faktörü oluşturmaktadır.

Son yıllarda tüm Dünya'da artan bulaşıcı olmayan hastalıklar özellikle obezite/malnütrisyon ya da beslenme eksiklikleri göz önüne alındığında ve beslenme problemlerinin pek çok kronik hastalığın temel neden olarak görüldüğü düşünüldüğünde, sağlığın geliştirilmesi uygulamalarının önemli bir basamağını beslenme oluşturmaktadır. Sağlığın korunması söz konusu olduğunda ise yaşam boyu devam ettirilecek yeterli ve dengeli beslenme kavramı kritik öneme sahiptir.

Yetersiz ve dengesiz beslenme toplumun her kesiminde bulunan bireyler için önemli olmakla birlikte sorunlar en fazla gebe ve emzikli kadınlar, 0-6 yaş çocuklar, okul çağı çocuklar, doğuştan ve / veya metabolizma hastalıkları ile bulaşıcı olmayan hastalıklar vb. özel durumu olan çocuklar üzerinde etkili olmaktadır.

Bu nedenle kitapta kitap gebe-emzikli kadın, 0-1 yaş bebek ve sağlıklı çocuk beslenmesi, malnütrisyon, obezite, gastroenteritler, emilim bozuklukları, doğuştan metabolizma hastalıkları, enteral-parenteral beslenme, enfeksiyon hastalıkları, besin alerjileri, yanık-yara, anemi, otizm, nörolojik hastalıklar, yoğun bakım hastaları, diyabet, böbrek hastalıkları ile karaciğer, kalp hastalıkları vb durumlarında tıbbi beslenme tedavisi ilkeleri ile bol vaka örnekleri sunulmuş, beslenme ve diyetetik alanında eğitim alan geleceğin diyetisyenlerine ve öğrencilere meslek yaşantıları süresince yol gösterebilecek kaynak oluşturma düşüncesiyle klinik deneyimleri de olan ve bilimsel gelişmeleri yakından izleyen aktif akademisyenler ve klinisyenler tarafından hazırlanmıştır.

Kitabın hazırlanmasında emeği geçen HEDEF CS Yayıncılık ve Mühendislik Takımına destekleri, özverili çalışmaları nedeniyle teşekkür ederiz.

Ankara, Aralık 2019

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
DOĞUŞTAN AMİNOASİT METABOLİZMASI BOZUKLUĞU HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Uzm. Dyt. Yasemin ATİK ALTINOK

GİRİŞ 14
FENİLKETONÜRİ 14
AKÇAAĞAÇ ŞURUBU İDRAR HASTALIĞI (MAPLE SYRUP URİNE DİSEASE-MSUD) 27
ORGANİK ASİDEMİLER 33
Metilmalonik Asidemi ve Propiyonik Asidemi 33
İzovalerik Asidemi 37
Glutarik Asidüri Tip 1 38
ÜRE DÖNGÜ BOZUKLUKLARI 41
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 46

BÖLÜM 2
HOMOSİSTİNÜRİA VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Dyt. Nur Arzu BAYRAKTAR

GİRİŞ 48
LABORATUVAR BULGULARI 50
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 50
HOMOSİSTİNÜRİDE KULLANILAN MAMALAR VE ÖZELLİKLERİ 50
VAKALAR 51
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 54

BÖLÜM 3
TİROZİNEMİ VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Dyt. Nur Arzu BAYRAKTAR

TROZİNEMİNİN TANIMI 56
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 56
DİYETİN İZLENMESİ 58
TİROZİNEMİDE KULLANILAN MAMALAR VE ÖZELLİKLERİ 58
VAKALAR 59
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 62

BÖLÜM 4
KARBONHİDRAT METABOLİZMASI BOZUKLUKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Öğr. Gör. Dr. Emine YASSIBAŞ

GİRİŞ 64
GALAKTOZEMİ 64
Tıbbi Beslenme Tedavisi 65

İzlem 67
KALITSAL FRUKTOZEMİ 70
Tıbbi Beslenme Tedavisi 70
İzlem 72
FRUKTOZ-1,6-BİFOSFATAZ EKSİKLİĞİ 76
Tıbbi Beslenme Tedavisi 76
GLİKOJEN DEPO HASTALIKLARI 79
Glikojen Metabolizması 79
Glikojen Depo Hastalıkları 80
Klinik Bulgular 80
Tıbbi Beslenme Tedavisi 82
İzlem 85
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 89

BÖLÜM 5
YAĞ METABOLİZMASI BOZUKLUKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Dr. Gülşah ŞAHİN

GİRİŞ 92
HİPERLİPİDEMİLERİN TANIMI VE PREVALANSI 92
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 93
Beslenme Tedavisi 93
Fitosteroller 98
Omega-3 98
Posa 98
VAKA ÇÖZÜMÜ 99
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 107

BÖLÜM 6
ÇOCUKLARDA ENTERAL BESLENME
Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

ENTERAL BESLENME TANIMI 110
ENTERAL BESLENME ENDİKASYONLARI 110
ENTERAL BESLENME KONTRAENDİKASYONLARI 110
ENTERAL BESLENMENİN BAŞLANABİLECEĞİ KLİNİK DURUMLAR 110
ENTERAL BESLENME YOLLARI 112
ENTERAL BESLENME UYGULAMA ŞEKİLLERİ 114
ENTERAL BESLENMEDE VERİLECEK MİKTAR VE ÜRÜN SEÇİMİ 115
ENTERAL ÜRÜNÜN TANIMI 116
POLİMERİK ÜRÜNLER 116
MONOMERİK ÜRÜNLER 116
OLİGOMERİK ÜRÜNLER 117
MODÜLER ÜRÜNLER 117
HASTALIĞA ÖZGÜ ÜRÜNLER 117

ENTERAL ÜRÜN SEÇERKEN DİKKAT EDİLMESİ GEREKENLER 118
TÜRKİYE'DE SÜT ÇOCUKLUĞU, ÇOCUKLUK VE ERİŞKİN DÖNEMLERDE KULLANILAN ENTERAL ÜRÜNLER VE İÇERİKLERİ 118
ENTERAL ÜRÜNLERİN SAKLAMA KOŞULLARI 122
ENTERAL ÜRÜN RAPORLAMA İLKELERİ 122
VAKALAR 123
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 129

BÖLÜM 7
ÇOCUKLARDA PARENTERAL BESLENME
Uzm. Dyt. Emine AKTAŞ

PARANTERAL BESLENME 132
ENDİKASYONLARI 132
KONTRENDİKASYONLARI 134
PARENTERAL NÜTRISYON SOLÜSYONLARININ VERİLİŞ YOLU 134
Periferik Damar Yolu 134
Santral Damar Yolu 134
SIVI VE ELEKTROLİT GEREKSİNİMİ 134
ENERJİ GEREKSİNİMİ 136
ENERJİ KAYNAKLARI 137
Karbonhidratlar 137
Proteinler 138
Lipidler 140
MİNERALLER VE ESER ELEMENTLER 141
VİTAMİNLER 143
PARENTERAL NUTRİSYONUN SONLANDIRILMASI 146
EVDE PARENTERAL NUTRİSYON 146
VAKALAR 147
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 153

BÖLÜM 8
YANIK VE YARALANMALARDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Uzm. Gizem ÖZATA UYAR

YANIĞIN TANIMI VE EPİDEMİYOLOJİSİ 156
YANIĞIN DEĞERLENDİRİLMESİ 156
Toplam Vücut Yüzey Alanı 156
Yanığın Derinliği ve Yerleşim Yeri 157
YANIK YARALANMALARINDA METABOLİK VE ENDOKRİN CEVAPTAKİ DEĞİŞİKLİKLER 158
ENERJİ VE MAKRO BESİN ÖĞELERİNİN BELİRLENMESİ 159
Enerji Gereksinimi 159
Karbonhidrat Gereksinimi 161
Yağ Gereksinimi 162
Protein ve Bazı Amino Asitler 163

Vitaminler ve Eser Elementler 164
BESLENMEYE BAŞLAMA ZAMANI 166
Enteral Beslenme 166
Paranteral Beslenme 166
Enteral ve Paranteral Beslenme Komplikasyonları 167
İZLEMİN DEĞERLENDİRİLMESİ 167
SONUÇ 168
VAKALAR 168
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 176

BÖLÜM 9
ÇOCUK VE ERGENLERDE YEME DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep CAFEROĞLU

GİRİŞ 180
KLİNİK BELİRTİ VE BULGULAR 182
Anoreksiya Nervoza 182
Bulimiya Nervoza 184
Tıkınırcasına Yeme Bozukluğu 187
Kaçıngan/Kısıtlı Besin Alımı Bozukluğu 187
Tarama 188
YEME DAVRANIŞ BOZUKLUKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 189
Medikal Değerlendirme 189
Antropometrik Ölçümler 189
Beslenmenin Değerlendirilmesi 189
Biyokimyasal Değerlendirme 191
TIBBİ TEDAVİ 194
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 197
Anoreksiya Nervoza 199
Enerji ve besin öğesi gereksinimleri 200
Beslenme yolunun seçimi 203
Öğün planı ve denetimi 205
Beslenme eğitimi 206
Refeeding sendromu 206
Bulimiya Nervoza 209
Tıkınırcasına Yeme Bozukluğu 209
Kaçıngan/Kısıtlı Besin Alımı Bozukluğu 210
KOMPLİKASYONLAR 210
İYİLEŞME HEDEFLERİ 211
UZUN SÜRELİ İZLEM 211
VAKA ÖRNEKLERİ 213
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 216

BÖLÜM 10

NÖROLOJİK SORUNLU ÇOCUKLARDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Gizem ÖZATA UYAR

NÖROLOJİK SORUNLARIN TANIMI 230
SEREBRAL PALSİ 230
Serebral Palsi Etiyoloji ve Sınıflaması 230
Malnütrisyonun Nedenleri 231
Yetersiz alım 231
Artmış kayıplar 232
Oromotor disfonksiyon 232
Metabolik değişiklikler 232
ENERJİ VE BESİN ÖĞESİ GEREKSİNİMLERİ 233
Enerji 233
Protein 234
Mikro Besin Öğeleri 234
BESLENME DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ 234
Fizik Muayene 234
Laboratuvar Testler 235
Beslenme Öyküsü 235
Büyüme Eğrileri 235
Antropometrik Öçümler ve Vücut Kompozisyonu 236
Vücut ağırlığı ve boy uzunluğu 236
Deri kıvrım kalınlıkları ve vücut kompozisyonu 237
BESLENME YÖNETİMİ VE MÜDAHALESİ 237
Oral Beslenme 238
Enteral Beslenme 238
Enteral Ürün Seçimi 238
KETOJENİK DİYET 240
Ketojenik Diyet Endikasyonları ve Kontraendikasyonları 240
Ketojenik Diyet Türleri 241
Ketojenik Diyetin Yan Etkileri 242
Ketojenik Diyetin Hesaplanması 243
Enerji 243
Yağ 243
Günlük Karbonhidrat ve Protein Gereksiniminin Hesaplanması 244
Ketojenik Diyet Tedavisi Alan Çocukların Yönetimi 244
SONUÇ VE ÖNERİLER 244
VAKA ÖRNEKLERİ 245
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 256

BÖLÜM 11
YUTMA BOZUKLUĞUNDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Uzm. Hande ÇEKİCİ

YUTMA BOZUKLUKLARI 260
YUTMA BOZUKLUĞU TANISI VE KLİNİK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ 265
Yutma Bozukluğunda Enstrümantal Değerlendirme 266
YUTMA BOZUKLUĞUNUN TEDAVİSİ VE YÖNETİMİ 266
Yutma Bozukluğunda Beslenme Yönetimi 268
Beslenme durumunun değerlendirilmesi 270
Yutma bozukluğunda tıbbi beslenme tedavisi 271
İdeal beslenme yönteminin tercih edilmesi 274
Oral beslenme 275
Oral nütrisyon desteği 293
Enteral nütrisyon 294
VAKALAR 298
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 307

BÖLÜM 12
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Uzm. Hande ÇEKİCİ

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU 310
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA BESLENME DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ 312
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA GÜNCEL BESLENME YAKLAŞIMLARI 313
Ketojenik Diyet 313
Glutensiz Kazeinsiz Diyet 317
Yüksek Yağlı Diyet 318
Elemine Alerji Diyetleri 319
Fonksiyonel Gıda Diyet Modeli 319
Diğer Diyetler 321
Besin Ögesi Takviyeleri 324
Probiyotik 325
Zerdeçal 326
Gıda Katkı Maddeleri 326
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ VE BESLENME İLKELERİ 329
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA BESLENME DAVRANIŞI 334
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU İLAÇLARININ BESLENME DURUMUNA ETKİSİ 336
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 338

BÖLÜM 13
KETOJENİK DİYETLER
Uzm. Dyt. Emine AKTAŞ

KETOJENİK DİYET 344
KETOJENİK DİYETLERİN ENDİKASYONLARI VE KONTRA-ENDİKASYONLARI 344

DİYET ÖNCESİ DEĞERLENDİRME 345
KETOJENİK DİYET UYGULAMA PROTOKOLÜ 345
KETOJENİK DİYET TÜRLERİ 346
Klasik (Geleneksel) Ketojenik Diyet 346
ALTERNATİF DİYETLER 347
MCT Diyeti 347
Modifiye Atkins Diyeti (MAD) 347
Düşük Glisemik İndeksli Diyet (LGIT) 348
KETOJENİK DİYETLERİN YAN ETKİLERİ 348
KETOJENİK DİYETLERİN İZLEMİ 349
KETOJENİK DİYETLERİN SONLANDIRILMASI 350
VAKALAR 350
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 357

BÖLÜM 14

YOĞUN BAKIM HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Şule KOCABAŞ - Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY

GİRİŞ 360
MALNÜTRİSYONUN TANISINDA KULLANILAN ÖLÇÜTLER VE YORUMLANMASI 361
Antropometrik Ölçümler 361
Biyokimyasal Parametreler 362
STRES SIRASINDA GÖRÜLEN DEĞİŞİKLİKLER 363
Stres Hiperglisemisi ve İnsülin Direnci 363
Strese Karşı Metabolik Yanıt 363
Stres Sırasında Metabolik Değişiklikler 364
YOĞUN BAKIM ÜNİTESİNDE MAKRO BESİN ÖGELERİ 364
Enerji 364
Protein 365
PEDİATRİK YOĞUN BAKIM HASTALARININ BESLENMESİ 365
PEDİATRİK YOĞUN BAKIM ÜNİTESİ HASTALARINDA BESLENMEYE BAŞLAMA ZAMANI 366
YOĞUN BAKIM ÜNİTESİNDE YATAN HASTALARDA BESLENME İZLEMİ 366
YOĞUN BAKIM HASTALARINDA İMMÜNONUTRİSYON 366
ENTERAL BESLENME 367
Enteral Beslenmenin Komplikasyonları 368
Enteral Beslenme Yöntemleri 368
Gastrik Beslenme mi Duedojejunal Beslenme mi? 368
Tüple Beslenme Veriliş Yöntemleri 369
ENTERAL BESLENME ÜRÜNLERİ VE ÖZELLİKLERİ 370
Besin Ögesi Özelliğine Göre Enteral Ürünler 370
Beslenme Yollarına Göre Enteral Ürünler 371
Yaş Gruplarına Göre Enteral Ürünler 371
Enteral Beslenmede Enerji ve Besin Ögesi Gereksinimleri 371
Enerji gereksinimi 372
Karbonhidrat gereksinimi 372

Yağ gereksinimi 372
Protein gereksinimi 372
Sıvı gereksinimi 373
Vitamin ve mineral gereksinimi 373
PARENTERAL BESLENME 373
Parenteral Beslenmede Besin Ögeleri Gereksinimleri 374
Sıvı gereksinimi 374
Karbonhidrat gereksinimi 375
Protein gereksinimi 375
Yağ gereksinimi 375
Vitamin ve mineral gereksinimi 376
PARENTERAL BESLENMEDE KULLANILAN SOLÜSYONLAR 380
PARENTERAL BESLENME KOMPLİKASYONLARI 382
VAKALAR 382
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 406

BÖLÜM 15
NADİR GÖRÜLEN VAKALAR
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

GELİŞME GERİLİĞİ + İNFANTİL ANOREKSİYA 410
NİEMANN-PİCK SENDROMU TİP C 412
HİPERTANSİYON, HİPOGLİSEMİ, DUYMA VE GÖRME ENGELİ 414

EKLER
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

1. ÜRE SİKLUS DEFEKTİ, GLUT-1 TRANSPORT DEFEKTİ, PROPİYONİK ASİDEMİ ÇOK UZUN ZİNCİRLİ YAĞ ASİDİ OKSİDASYON DEFEKTİ 420
2. WOLMAN HASTALIĞININ TANIMI, ÖNEMİ 464
3. PROPİYONİK ASİDEMİ TIBBİ BESLENME TEDAVİSİNİN İLKELERİ 467
4. METİLMALONİK ASİDEMİ TIBBİ BESLENME TEDAVİSİNİN İLKELERİ 469
5. KİSTİK FİBROZİS TIBBİ BESLENME TEDAVİSİNİN İLKELERİ 473

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 476

BÖLÜM 1

DOĞUŞTAN AMİNOASİT METABOLİZMASI BOZUKLUĞU HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Yasemin ATİK ALTINOK

Bir çocuk doğduğu anda, bir anne doğmuş olur.

Osho

GİRİŞ

Protein metabolizmasında rol oynayan enzim yetersizlikleri, aminoasitlerin metabolizmasında anormalliklere ve toksik maddelerin vücutta birikimine neden olmaktadır. Bu toksikasyondan en çok etkilenen organlar beyin, karaciğer ve böbreklerdir. Bazı hastalıklar, metabolik dekompanzasyon olmadan sadece beyine zarar verirken (örneğin fenilketonüri), bazı hastalıklar katabolik süreç sırasında endojen protein yıkımına bağlı olarak akut semptomlara yol açar (örneğin akçaağaç şurubu idrar hastalığı). Eksik enzimin, rezidüel enzim aktivitesinin derecesine bağlı olarak bulguların başlama yaşı ve şiddeti farklılık gösterebilir ve açlık, enfeksiyon gibi katabolik dönemler bulguların şiddetini artırabilir.

Aminoasit Metabolizma Bozukluğu Hastalıklarının Tıbbi Beslenme Tedavisinde Genel İlkeler

Toksik etki gösteren aminoasitlerin birikimini önlemek için yüksek miktarda doğal protein içeren et, tavuk, balık, sert kabuklu kuruyemişler/yağlı tohumlar diyetten çıkarılmalıdır.

- Kan aminoasit seviyesini istenen düzeyde tutabilmek için gerekli miktarda öncü aminoasit ihtiyacı (fenilketonüride fenilalanin, tirozinemide fenilalanin ve tirozin vb. gibi) doğal protein kaynağı tahıllar, patates, bazı sebze -meyveler ve süt-yoğurdun sınırlı miktarlarda diyette yer alması ile karşılanmalıdır.
- Günlük protein ihtiyacı, öncü aminoasit içermeyen aminoasit karışımları ile karşılanmalıdır.
- Günlük enerji ihtiyacı düşük protein içeren doğal besinler ve özel olarak üretilmiş düşük proteinli ekmek, düşük proteinli makarna, düşük proteinli süt vb. besinlerle karşılanmalıdır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Acosta, PB. (2010). *Nutrition management of patients with inherited metabolic disorders.* Sudbury: Jones and Barlett Publishers.

Acosta, PB., Yannicelli, S. (2001). *The Ross metabolic formula system Nutrition Support protocols* (4th ed). Ohio: Abbott Laboratories.

Bernstein, LE. Rohr, F., Helm JR. (2015). *Nutrition management of inherited metabolic disorders.* Switzerland: Springer International Publishing.

Coşkun, T. (2018). *Yurdakök pediatri kısım 9: Kalıtsal metabolizma hastalıkları.* Ankara: Güneş Tıp Kitapevleri.

Coşkun, T., Yurdakök, M. (2014). *Yenidoğanda kalıtsal metabolik hastalıklar*. Ankara: Güneş Tıp Kitapevleri.

Duggan, C., Watkins, JB., Walker, WA.. (2008). *Nutrition in pediatrics: basic science, clinical applications* (4th ed). USA: PMPH; 2008.

Koletzko, B., Bhatia, J., Bhutta, ZA., Cooper, P., Makrides, M., Uauy, R., Wang, W. (2015). *Pediatric nutrition in practice* (2nd revised edition). Basel: Karger.

Samour, PQ., King, K. (2013*). Essentials of Pediatric Nutrition* (G. Samur, Çev.) Ankara:2016

Shaw, V. (2015). *Clinical Paeditric Dietetics (4th ed)*. Oxford: Wiley and Blackwell Publishers.

van Wegberg, A.M.J. A. MacDonald, K. Ahring, A. Belanger-Quintana, N. Blau, A.M. Bosch, A. Burlina, J. Campistol, F. Feillet, M. Gizewska, S.C. Huijbregts, S. Kearney, V. Leuzzi, F. Maillot, A.C. Muntau, M. van Rijn, F. Trefz, J.H. Walter, F.J. van Spronsen, The complete European guidelines on phenylketonuria: diagnosis and treatment Orphanet journal of rare diseases 12 (2017) 162

BÖLÜM 2

HOMOSİSTİNÜRİA
VE
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Nur Arzu BAYRAKTAR

Büyük başarılar değerli annelerin yetiştirdikleri seçkin çocuklar sayesinde olmuştur.

Atatürk

GİRİŞ

Homosistinüri sülfür içeren esansiyel aminoasitlerden metionin metabolizmasındaki bozuklukla karakterize otozomal resesif geçiş gösteren bir hastalıktır (sistatiyonin ββ sentaz eksikliği – CBS, kobolamin metabolizması bozuklukları, metilentetrahidrofolat redüktaz eksikliği- MTHFR). Metionin birkaç enzim basamağı sonucu homosisteine dönüşmektedir. Homosistein daha sonra CBS enzimi aracılığıyla sistationa dönüşmekte, bu basamak pridoksal 5 fosfat (B_6 vitamini) ko-enzimini gerektirmekedir. CBS enzim sistemindeki yetersizlik, plazma metionin, homosistein ve diğer sülfür içeren metabolitlerin düzeyinin artmasına, plazma sistein, plazma sistationin ve serin düzeylerinin azalmasına neden olmaktadır. CBS'nin homozigot formu yaklaşık 1/200000 sıklıkla ortaya çıkmaktadır.

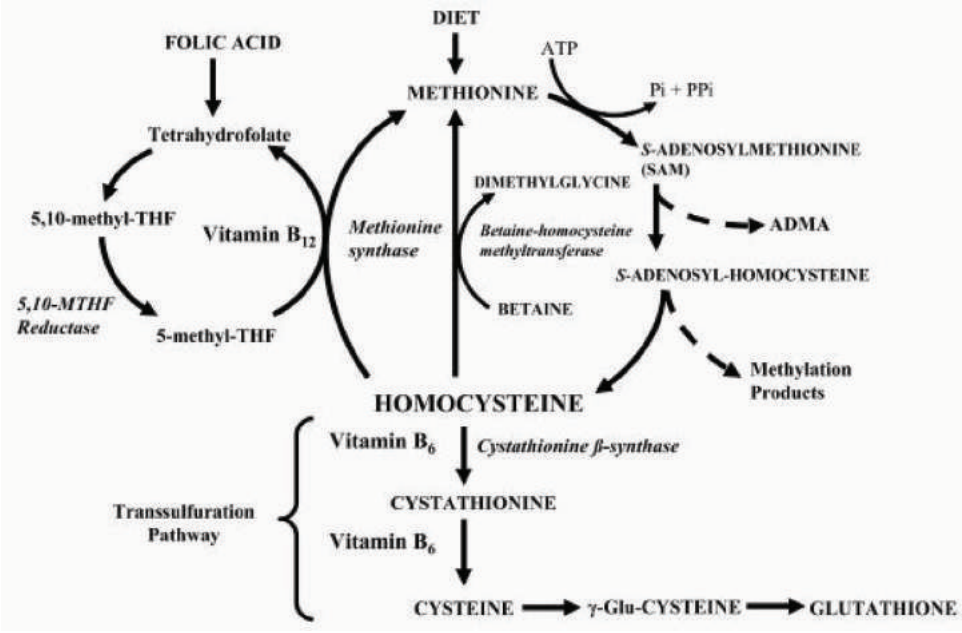

Plazma homosistein düzeyi standardize edilememiş olmakla birlikte, genellikle 5-15 µmol/L düzeyi normal olarak kabul edilmekte ve 16 µmol/L üzerindeki değerler hiperhomosisteinemi olarak kabul edilmektedir.

Sistatiyonin ββ sentaz enziminin kofaktörü B_6 vitamini olduğu için, farmakolojik dozlarda B_6 vitamini (200-1000 mg/gün, bölünmüş dozlarda oral) kullanılmalıdır. Olguların yarısında B_6 vitamini tedavisi ile mental işlevler korunmakta, tromboembolik komplikasyonların sıklığı azalmaktadır. B_6 vitamini tedavisine yanıt vermeyen hastalarda homosistin birikimini önlemek için metionin alımı kısıtlanmalıdır.

Homosistinurinin birçok formu vardır. En yaygın görülen homosistinüri miyopluk, lensin farklı yerleşimi, kan pıhtılaşması, kırılgan kemik yapısı ve osteoporozise yatkınlık ve diğer iskelet anormallikleridir. Hastaların bir kısmında mental gerilik ve öğrenme problemleri vardır. Daha az görülen formunda homosistinürili hastalarda konvülsiyonlar da görülebilmektedir (%20). Tromboembolik olaylara eğilimleri vardır. Büyük ve küçük çapta damarlarda, arter veya venlerde, santral sinir sisteminde daha çok olmak üzere vücudun herhangi

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Acosta, P.B. & Yannicelli S. (2001). Nutrition Support Protocols. The Ross Formula System (4 th Edition). Ross Product Division/ Abbott Laboraties.

Coşkun T. (2003). Aminoasit Metabolizması ve Bozuklukları. Ankara: Alp Ofset.

Dikmen M. (2004). Homosistein Metabolizması ve Hastalıkla Ilşkisi. Turkiye Klinikleri J Med Sci

Genetics Home Reference. Your Guide Understanding Genetic Conditions. (2016 Mart). https://ghr.nlm.nih.gov/condition/homocystinuria

Köksal G., Özel H. G.(2012). Metabolik Hastalıklarda Beslenme. Ankara. Reklam Kurdu Ajansı. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 728. 24:645-652.

Köksal, G. & Gökmen H. (2000). Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi. Ankara: Hatipoğlu Yayınları.

Özel H.G. (2014) Yenidoğanda Kalıtsal Metabolik Hastalıklar. Diyet Tedavisi. Coşkun T., Yurdakök M. (Ed). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Poloni S., Segal S.L., Bandeira I. C., Almeida V., Souza C.F.M., Spritzer P.M., Castro K., Tonon T., Imbard A., Blom H., Schwartz I. (2014). Body Composition in Patients With Classical Homocystinuria: body mass relates to homocysteine and choline metabolism. Gene. Vol 546, issue 2, 443-447.

BÖLÜM 3

TİROZİNEMİ VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Nur Arzu BAYRAKTAR

Vatanını en çok seven, görevini en iyi yapandır.

M. Kemal ATATÜRK

TROZİNEMİNİN TANIMI

Kalıtsal tirozineminin beş formu vardır. Tirozinemi Tip 1'de fumarilasetosetik asit hidrolaz (FAH) eksikliği sonucu fumaril ve maleylasetoasetat birikmekte ve süksinil asetona dönüşmektedir. Karaciğer, böbrekler ve periferik sinirleri etkileyen hepatorenal tirozinemi, tirozinemiler içerinde en ağır olanıdır. Herediter tirozinemi tip 1 kan tirozin ve kan fenilanin düzeyinde artma, karaciğer sirozu, rikets, yüksek kan basıncı, renal tubuler bozukluk ile karakterize bir hastalıktır. Otozomal resesif olarak kalıtılan bu hastalığın ülkemizdeki görülme sıklığı konusunda bir çalışma yoktur. Klinik gözlemle Kanada'daki kadar sık olmasada ülkemizde bu hastalığın sık görüldüğünü göstermektedir. Kanada'da görülme sıklığı 1;1836 canlı doğumdur. Hastalık akut veya kronik bir seyir izleyebilir. Akut şeklinde yaşamın ilk aylarından itibaren karaciğer yetmezliği bulguları vardır. Bu hastalar genellikle hayatın ilk bir yılı içerisinde kaybedilirler. Kronik tirozinemide büyüme ve gelişme geriliği, hepatik ve ilerleyici siroz, vakaların %15-37 sinde hepataselüler karsinoma, ilk 10 yıl içerisinde karaciğer yetmezliği ve hepatoma ile ölüm görülmektedir. Tirozinemi Tip II gözleri, cildi ve mental gelişimi etkileyebilmektedir. Belirti ve semptomlar sıklıkla erken çocukluk döneminde. Hastaların %50'sinde farklı derecelerde zihinsel eksiklikler vardır. Tirozinemi Tip III en nadir görülen tipidir. Bu hastalığın karakterinde zihinsel yetersizlikler, nöbet, denge ve koordinasyon eksikliği görülmektedir. Tirozinemi Tip 1b'de karaciğer transplantasyonu önem taşımaktadır. Yenidoğan bebeklerin %10'unda geçici tirozin yüksekliği görülmektedir. Sebebi genetik değildir. Çoğunlukla C vitamini eksikliği ve prematüre doğum sonrası gelişimini tamamlamamış karaciğer enzimidir. Medikal ve besin desteği optimal sağlık ve beslenme için gereklidir.

Tirozinemi Tipleri (enzim eksikliğine göre)

1. Tirozinemi Tip 1a: Fumarilasetoasetik asit hidroksilaz
2. Tirozinemi Tip 1b: Maleylasetoasetat izomeraz
3. Tirozinemi Tip II: Tirozin aminotransferaz
4. Tirozinemi Tip III: Parahidroksifenilpirüvik asit dioksijenaz
   - Karaciğer enzim aktivitesi yok
   - Hawkinsinüri
   - Yenidoğanın geçici tirozinemisi

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Acosta, P.B. & Yannicelli S. (2001). Nutrition Support Protocols. The Ross Formula System (4 th Edition). Ross Product Division/ Abbott Laboraties.

Chinsky J. M., Singh R., Fıçıcıoğlu C., Karnebeek C., Grompe M., Mitchell G., Waisbren, S., Gucsavas-Calıkoğlu M, Wasserstein M.P., Coakley K., Scott R. (2017). Diagnosis and treatment of tyrosinemia type I: a US and Canadian consensus group review and recommendations. Genet Med. Dec; 19(12).

Coşkun T. (2003). Aminoasit Metabolizması ve Bozuklukları. Ankara: Alp Ofset.

Dikmen M. (2004). Homosistein Metabolizması ve Hastalıkla İlişkisi. Türkiye Klinikleri J Med Sci 24:645-652.

Genetics Home Reference. Your Guide Understanding Genetic Conditions. (2016 Mart). https://ghr.nlm.nih.gov/condition/homocystinuria

Köksal, G. & Gökmen H. (2000). Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi. Ankara: Hatipoğlu Yayınları.

Köksal G., Özel H. G.(2012). Metabolik Hastalıklarda Beslenme. Ankara. Reklam Kurdu Ajansı. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 728.

Özel H.G. (2014) Yenidoğanda Kalıtsal Metabolik Hastalıklar. Diyet Tedavisi. Coşkun T., Yurdakök M. (Ed). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Poloni S., Segal S.L., Bandeira I. C., Almeida V., Souza C.F.M., Spritzer P.M., Castro K., Tonon T., Imbard A., Blom H., Schwartz I. (2014). Body Composition in Patients With Classical Homocystinuria: body mass relates to homocysteine and choline metabolism. Gene. Vol 546, issue 2, 443-447.

BÖLÜM 4

KARBONHİDRAT METABOLİZMASI BOZUKLUKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Öğr. Gör. Dr. Emine YASSIBAŞ

Çocukları saygı ile kabul edin, sevgiyle eğitin ve geleceğe özgürlükle yollayın.

Rudolf STEINER

GİRİŞ

Karbonhidrat metabolizması hastalıkları; monosakkarit metabolizması bozukluklarını (galaktozemi, kalıtsal fruktozemi, fruktoz 1-6 bifosfataz eksikliği gibi) ve glikojen depo hastalıklarını içermektedir ve toksisitenin neden olduğu klinik semptomlar (galaktozemi ve kalıtsal fruktozemi) ya da hipoglisemi (glikojen depo hastalıkları) gibi geniş klinik belirtiler göstermektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Acosta, P. B. (2010). *Nutrition Management of Patients with Inherited Metabolic Disorders*. Jones & Bartlett Publishers.

Atik, S. U., Gürsoy, S., Koçkar, T., Önal, H., & Adal, S. E. (2016). Galaktozemi tanılı olgularımızın klinik ve genetik değerlendirilmesi. Turkish Pediatrics Archive/Turk Pediatri Arsivi, 51(4).

Bernstein, L.E, Rhor, F., Helm, J. R. (2015). *Nutrition Management of Inherited Metabolic Diseases.* Springer International Publishing, Cham.

DiMauro, S., & Akman, H.O. Glycogen Storage Diseases. In: Rosenberg, R. N., & Pascual, J. M. (Eds.). (2014). *Rosenberg's Molecular and Genetic Basis of Neurological and Psychiatric Disease*. Elsevier.

Kasapkara, Ç. S., & Hasanoğlu, A. (2014). Kalıtsal Metabolik Hastalıklarda Beslenme İlkeleri. *Turkiye Klinikleri Journal of Pediatric Sciences*, *10*(3), 95-104.

Kishnani, P. S., Austin, S. L., Abdenur, J. E., Arn, P., Bali, D. S., Boney, A., ... & Somers, M. J. (2014). Diagnosis and management of glycogen storage disease type I: a practice guideline of the American College of Medical Genetics and Genomics. *Genetics in Medicine*, *16*(11), e1.

Koletzko, B., Bhatia, J., Bhutta, Z. A., Cooper, P., Makrides, M., Uauy, R., & Wang, W. (Eds.). (2015). *Pediatric nutrition in practice*. Karger Medical and Scientific Publishers.

Köksal, G., & Gökmen, H. (2000). *Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi*. Hatiboğlu Yayınları, Ankara.

Pinto, A., Alfadhel, M., Akroyd, R., Altınok, Y. A., Bernabei, S. M., Bernstein, L., ... & Cochrane, B. (2018). International practices in the dietary management of fructose 1-6 biphosphatase deficiency. Orphanet journal of rare diseases, 13(1), 21.

Samour, P. Q., & King, K. (2012). *Essentials of Pediatric Nutrition*. Jones & Bartlett Publishers.

Shaw, V. (Ed.). (2014). *Clinical Paediatric Dietetics*. John Wiley & Sons.

Welling, L., Bernstein, L. E., Berry, G. T., Burlina, A. B., Eyskens, F., Gautschi, M., ... & van der Lee, J. H. (2017). International clinical guideline for the management of classical galactosemia: diagnosis, treatment, and follow-up. *Journal of İnherited Metabolic Disease*, *40*(2), 171-176.

Yardımcı, H. (2018). *Bazı Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi ve Hastalıklara Özgü Tarifler.* Hatiboğlu Yayınları, Ankara.

BÖLÜM 5

YAĞ METABOLİZMASI BOZUKLUKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Gülşah ŞAHİN

Doğa çocuğa adam olmadan önce, çocuk olmayı buyurur.

Rousseau

GİRİŞ

Dünya genelinde kardiyovasküler hastalıklar ölüm nedenlerinin başında gelmekte olup 2012 yılında yayınlanan Dünya Sağlık örgütü (WHO) raporuna göre bulaşıcı olmayan hastalıklara bağlı ölümlerin %46'sı, diğer bir deyişle 17.5 milyon ölümden sorumlu tutulmaktadır. Kardiyovasküler hastalıkların gelişimde en önemli faktörlerden biri aterosklerotik süreçtir. Aterosklerozisin klinik olarak yetişkin dönemde ortaya çıkmasına karşın yaşamın ilk yıllarında da semptom vermeden gelişmeye başladığı bilinmektedir. Hiperlipidemi aterosklerozisin temel nedenlerinden olup koroner kalp hastalığı, iskemik serebrovasküler hastalıklar ve periferal vasküler hastalıklar gibi aterosklerozise bağlı hastalıkların gelişimi için bir risk faktörüdür.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Brown, L., Rosner, B., Willett, WW., & Sacks FM. (1999). Cholesterol-lowering effects of dietary fiber: a meta-analysis. *Am J Clin Nutr*;69(1):30-42.

Chauhan, A.& Paunikar P. (2014). Update on pediatric hyperlipidemia. *Curr Opin Pediatr,* 26(2):252-258.

Clauss, S., & Kwiterovich P.(2005). Long-term safety and efficacy of low-fat diets in children and adolescents. *Minerva Pediatr,* 54(4):305-313.

de Bock, M., Derraik, J.G., Brennan, C.M., Biggs, JB., Smith, G.C., Cameron-Smith, D., et al (2012). Psyllium supplementation in adolescents improves fat distribution & lipid profile: a randomized, participant-blinded, placebo-controlled, crossover trial. *PloS one,* 7(7):e41735.

de Ferranti, S.D., Milliren, C.E., Denhoff, E.R., Steltz, S.K., Tierney, E.SS., Feldman, H.A., et al. (2014). Using high-dose omega-3 fatty acid supplements to lower triglyceride levels in 10-to 19-year-olds. *Clin Pediat,* 53(5):428-438.

Espinheira Mdo, C., Vasconcelos, C., Medeiros, A.M., Alves, A.C, Bourbon, M., & Guerra, A. (2013). Hypercholesterolemia--a disease with expression from childhood. *Rev Port Cardiol,* 32(5):379-386.

Friedemann, C., Heneghan, C., Mahtani, K., Thompson, M., Perera, R., & Ward, A.M. (2012) Cardiovascular disease risk in healthy children and its association with body mass index: systematic review and meta-analysis.

Guardamagna, O., Abello, F., Baracco, V., Federici, G., Bertucci, P., Mozzi, A., et al. (2011). Primary hyperlipidemias in children: effect of plant sterol supplementation on plasma lipids and markers of cholesterol synthesis and absorption. *Acta Diabetol,* 48(2):127-133.

Harris, W.S., & Bulchandani, D. (2006). Why do omega-3 fatty acids lower serum triglycerides? *Curr Opin Lipidol,* 17(4):387-393.

Jain, K.S., Kathiravan, M.K., Somani, R.S., & Shishoo, C.J. (2007) The biology and chemistry of hyperlipidemia. *Bioorg Med Chem,* 15(14):4674-4699.

Jakulj, L., Vissers, M.N., Rodenburg, J., Wiegman, A., Trip, M.D., & Kastelein, J.J. (2006). Plant stanols do not restore endothelial function in pre-pubertal children with familial hypercholesterolemia despite reduction of low-density lipoprotein cholesterol levels. *The Journal of Pediatrics,* 148(4):495-500.

Juárez-López, C., Klünder-Klünder, M., Madrigal-Azcárate, A., & Flores-Huerta, S. (2013). Omega-3 polyunsaturated fatty acids reduce insulin resistance and triglycerides in obese children and adolescents. *Pediatr Diabetes,* 4(5):377-383.

Kelishadi, R., Mansourian, M., Ghanadian, M., Ataei, E., & Mirmoghtadaee, P. (2016) Nutraceuticals in Hyperlipidemic Children: a Systematic Review and Meta-analysis. *Int J Pediatr,* 4(3):1569-1578.

Lauer, R., Barness, L., Clark, R., Deckelbaum, R., Finberg, L., Kwiterovich P, et al. (1992). National Cholesterol Education Program (NCEP)-Highlights of the Report of the Expert Panel on Blood Cholesterol Levels in Children and Adolescents. *Pediatrics,* 99(3):495-501.

Loosely based on Fredrickson DS, Lees RS. (1965). Editorial: A system of phenotyping hyperlipoproteinemia. *Circulation,* 31:321-27.

M S, Bayle, L S-G. (2003). Influence of dietary intervention on growth in children with hypercholesterolaemia. *Acta Paediatr,* 92(9):1043-1046.

Maki, K.C., Davidson, M.H., Ingram, K.A., Veith, P.E., Bell, M., & Gugger E. (2003). Lipid responses to consumption of a beta-glucan containing ready-to-eat cereal in children and adolescents with mild-to-moderate primary hypercholesterolemia. *Nutr Res,* 23(11):1527-1535.

Martino, F., Martino, E., Morrone, F., Carnevali, E., Forcone, R., & Niglio, T. (2005). Effect of dietary supplementation with glucomannan on plasma total cholesterol and low density lipoprotein cholesterol in hypercholesterolemic children. *Nutr Metab Cardiovasc Dis,* 15(3):174-180.

May, A., Kuklina, E., & Yoon, P. (2010). Prevalence of abnormal lipid levels among youths-United States, 1999-2006. *Morbidity and Mortality Weekly Report*; 59(2):29-33.

McCrindle, B.W. (2006). Hyperlipidemia in children. *Thrombosis Research,* 118(1):49-58.

Morrison, J.A., Glueck, C.J., & Wang, P. (2012). Childhood risk factors predict cardiovascular disease, impaired fasting glucose plus type 2 diabetes mellitus, and high blood pressure 26 years later at a mean age of 38 years: the Princeton-lipid research clinics follow-up study. *Metabolism,* 61(4):531-541.

National Heart, Lung and Blood Institute (NHLBI). (2012). Expert Panel on Integrated Guidelines for Cardiovascular Health and Risk Reduction in Children and Adolescents Summary Report. National Heart, Lung, and Blood Institute.

Niinikoski, H., Viikari, J., Ro, T., Lapinleimu, H., Jokinen, E., Salo, P., et al. (1996). Prospective randomized trial of low-saturated-fat, low-cholesterol diet during the first 3 years of life the STRIP baby project. *Circulation,* 94(6):1386-1393.

Obarzanek, E., Hunsberger, S.A., Van Horn, L., Hartmuller, V.V., Barton, B.A., Stevens VJ, et al. (1997). Safety of a fat-reduced diet: the Dietary Intervention Study in Children (DISC). *Pediatrics,* 100(1):51-59.

Raitakari, O.T., Juonala, M., Kähönen, M., Taittonen, L., Laitinen, T., Mäki-Torkko, N., et al. (2003) Cardiovascular risk factors in childhood and carotid artery intima-media thickness in adulthood: the Cardiovascular Risk in Young Finns Study. *JAMA,* 290(17):2277-2283.

Reinehr, T., de Sousa, G., Toschke, A.M., Andler, W. (2006). Long-term follow-up of cardiovascular disease risk factors in children after an obesity intervention. *Am J of Clin Nutr,* 84(3):490-496.

Satija, A., Hu, F.B. (2012). Cardiovascular benefits of dietary fiber. *Curr Atheroscler Rep,* 14(6):505-514.

Starc, T.J. (2001). Management of hyperlipidemia in children. *Prog Pediatr Cardiol,* 12(2):205-213.

Tümer, L., & Kasapkara, Ç.S. Dislipidemilerde Beslenme Özellikleri. (2014). *Turkiye Klinikleri J Pediatr Sci,* 10(3):34-43.

Vartiainen, E., Puska, P., Pietinen, P., Nissinen, A., Leino, U., & Uusitalo, U. (1986). Effects of dietary fat modifications on serum lipids and blood pressure in children. *Acta Paediatrica,* 75(3):396-401.

WHO. (2014) WHO Global Status Report on Noncommunicable Diseases 2014. Available at: http://apps.who.int/iris/ bitstream/10665/148114/1/9789241564854_eng.pdf

Zappalla, F.R., & Gidding, SS. (2009). Lipid management in children. *Endocrinol Metab Clin North Am,* 38(1):171-183.

BÖLÜM 6

ÇOCUKLARDA ENTERAL BESLENME

Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

Çocuklarımızın karınlarını ve zihinlerini doyurduğumuz kadar, ruhlarını da beslemeliyiz.

Michael MARSHALL

ENTERAL BESLENME TANIMI

Çocuklarda büyüme ve gelişmenin sağlanması için yeterli miktarlarda enerji ve besin öğesi alımı gereklidir. İdeal olan oral yoldan beslenme olmasına rağmen, yeterli miktarlarda besin tüketimi olmayan hastalarda beslenme desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Beslenme desteği enteral ya da paranteral beslenme şeklinde olabilmektedir.

Besin öğelerinin gastrointestinal yoldan verilmesine enteral beslenme denir. Enteral beslenme genel olarak tüple beslenme anlamında kullanılmasına rağmen özel tıbbi amaçlı diyet ürünlerinin de uygulama yoluna bakılmaksızın tedavi amaçlı kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Enteral nütrisyon ağızdan başlayarak jejenuma kadar gastrointestinal sistemin değişik bölgelerine ulaşılarak yapılabilmektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

American Sociaty for Gastrointestinal Endoscopy Standarts of Practice Committee. Antibiotic prophlylaxis for gastrointestinal endoscopy. Gastrointest Endosc 2008;67:791-798.

Aquilina A, Bisson R, Brennan J, et al. Guidelines for the Administration of Enteral and Parenteral Nutrition in Paediatrics. Bedford M. ed. Third edition, Canada, 2007.

Axelrod D, Kazmerski K, Iyer K. Pediatric enteral nutrition. JPEN J Parenter Enteral Nutr 2006;30:S21–6.

Aydemir Y. Enteral beslenme ve enteral ürünler. Soru ve cevaplarla çocuk beslenmesi. Hasan Özen ed. Akademi Yayınevi, İstanbul, 2015.

Bankhead R, Boullata J, Brantley S, et al. Enteral Nutrition Practice Recommendations. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition 2009; 33: 122-167.

Boullata J, Brantley S, Corkins M, et al. Enteral nutrition practice recommendations. J Parenter Enteral Nutr 2009;33:123-167.

Braegge C, Decsi T, Dias AJ, et al. Practical Approach to Paediatric Enteral Nutrition:A Comment by the ESPGHAN Committee on Nutrition. JPGN 2010;51(1):110-122.

Cahill AM, Nijs ELF. Pediatric enteric feding tecniques: Insertion, maintenance and management of problems. Cardiovasc Intervent Radiol 2010; 33:1101-1110.

Coşkun T. Enteral beslenme şekilleri In: Coşkun T, Yurdakök M, Özalp İ (eds): Çocuklarda enteral ve parenteral beslenme, 90-94, Ankara, 2007.

Enteral and parenteral nutrition in the community. In: Elia M, ed. British Association for Parenteral and Enteral Nutrition. Maidenhead, 1994.

Ford EG, Hull SF, Jennings LM, Andrassy RJ. Clinical comparison of tolerance to elemental or polymeric enteral feedings in the postoperative patient. J Am Coll Nutr. 1992;11(1):11-16.

Gauderer MWL. Gastrostomy techniques and devices. Surg Clin North Am. 1992;72:1285–1298.

Goulet O, Koletzko B. Nutritional support in children and adolescents. In: Sobotka L, ed. Basics in Clinical Nutrition. Prague: Galen; 2004: 439–54.

Joeckel RJ, Phillips SK. Overview of infant and pediatric formulas. Nutr Clin Pract 2009;24:356-362.

Johnson T. Enteral Nutrition. Clinical Pediatric Dieteteics.35-48. Shaw V. Ed. Fourth edition, Wiley Blackwell. 2015, USA.

Kabaçam G, Özden A. Enteral Tüple Beslenme. Güncel Gastroenteroloji 2009;13(4):201-10.

Kenny DJ, Goodman P. Care of The Patient with Enteral Tube Feeding: An Evidance-Based Protocol. Nurs Res 2010;59(1):22-31.

Kolacˇek S. Enteral nutrition support. In: Koletzko B, ed. Pediatric Nutrition in Practice. Basel: Karger; 2008:142–6.

Koletzko B, Baker S, Cleghorn G, et al. Global standard for the composition of infant formula: recommendations of an ESPGHAN coordinated international expert group. J Pediatr Gastroenterol Nutr 2005;41:584–99.

Liu K. Enteral nutrition support. Dis Mon 2002;48:749–82.

Lochs H, Allison SP, Meier R, et al. Introduction to the ESPEN Guidelines on Enteral Nutrition. Terminology, definitions and general topics. Clin Nutr 2006;25:180–6.

Magnuson BL, Clifford TM, Hoskins LA, Bernard AC. Enteral nutrition and drug administration, interactions, and complications. Nutr Clin Pract 2005; 20:618-624.

Mehta NM, Compher C. ASPEN Board of Directors. ASPEN Clinical Guidelenes: nutrition support of the critcally ill child. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition 2009;33:260-276.

Orhun S. Enteral ürünler. Klinik Gelişim 2011; 24= 5-9.

Parrish CR. Enteral Feeding: The Art and The Science. Nutr Clin Pract 2003;18(1):76-85.

Pearce CB, Duncan HD. Enteral Feeding. Nasogastric, Nasojejunal, Percutaneous Endoscopic Gastrostomy, or Jejunostomy: Its Indications and Limitations. Postgrad Med J 2002;78(918),198-204.

Vanderhoof JA, Young RJ. Enteral nutrition in short bowel syndrome. Semin Pediatr Surg. 2001;10:65–71.

Winkelman C, Best K. Formula for Success: Deliver Enteral Nutrition Using Best Practices. Am Nurs Today 2009;4(3):18-23.

BÖLÜM 7

ÇOCUKLARDA PARENTERAL BESLENME

Uzm. Dyt. Emine AKTAŞ

Dünyada evlat gibi insanı kendisine çeken, hiçbir bağ yoktur.

Firdevsi

PARANTERAL BESLENME

Paranteral beslenme, beslenme desteği gereken durumlarda, gastrointestinal kanalın anatomik veya fonksiyonel bütünlüğünün bozulması sonucu enteral nütrisyon yapılamadığında, hasta için gerekli besin öğelerinin tamamının veya bir kısmının damar yoluyla verilmesidir.

İlk total parenteral beslenme 1967 yılında kısa bağırsak sendromu gelişmiş bir bebekte tanımlanmıştır. Ancak, PN'in başlanmasıyla çeşitli komplikasyonların oluştuğu da görülmüştür. Bunlara yetersiz ve aşırı beslenme, enfeksiyonlar, yetersiz veya aşırı enerji ve protein alımı, karaciğer hastalığı ve ürün kontaminasyonundan kaynaklanan enfeksiyonlar da dahil olmuştur. Ancak hastalarda bu komplikasyonlar gelişse de sağ kalımda artış sağlanmıştır.

Çocuklarda gastrointestinal sistemin kullanımına izin vermeyen klinik durumlarda beslenmenin devamı için parenteral beslenmeye sıkça başvurulmaktadır. Hasta çocuklarda parenteral beslenme hayat kurtarıcı olabilirken, uygun olamayan kullanımlarda ise hayatı tehdit eden komplikasyonlara yol açabilmektedir. Hasta çocuklarda ayrıntılı bir beslenme değerlendirilmesi ve gereksinimlerinin hesaplanmasından sonra olası komplikasyonlar için yakın bir takiple parenteral beslenme uygulanabilmektedir.

Uygun şekilde kullanıldığında hastanın klinik seyrini olumlu etkilemesine rağmen uygunsuz kullanımı enfeksiyöz komplikasyonların artmasına, metabolik anormalliklerin oluşmasına ve medikal maliyetlerin artışına neden olmaktadır. Kişisel uygulamalar yerine diyetisyenler, eczacılar, hemşireler ve hekimlerden oluşan beslenme destek ekibinin (BDE, Nutrition Support Team) multidisipliner yaklaşımıyla PB'nin uygun olmayan kullanımı, komplikasyon gelişmesi ve uygulamadan kaynaklanan maliyetleri önemli ölçüde azaltılabileceği gösterilmiştir.

Pediatrik hastalarda parenteral nutrisyon (PN) uygulanmasında, çok düşük ağırlıklı prematüre bebeklerden 100 kg'a kadar olan adolesana kadar geniş bir hasta yelpazesi olması ve değişen substrat gereksinimleri nedeniyle özel bir zorluk söz konusudur.

Çocuklarda PN uygulaması erişkinlerden farklılıklar göstermektedir. Yaşa bağlı olarak gereksinimler değişir. Amaç sadece vücut kütlesinin korunması değil aynı zamanda büyüme ve beyin gelişiminin de sağlanmasıdır. Çocuklarda rezervlerin sınırlı olmasının yanı sıra günlük enerji gereksinimleri de yüksektir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Berthold Koletzko, Olivier Goulet, Joanne Hunt Guidelines on Paediatric Parenteral Nutrition of the European Society of Paediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition (ESPGHAN) and the European Society for Clinical Nutrition and Metabolism (ESPEN), Supported by the European Society of Paediatric Research (ESPR) J Pediatr Gastroenterol Nutr, 41, Suppl. 2, November 2005.

Beslenmede Yenilikler I-II Katkı Pediatri Dergisi, Cilt 28, Sayı 2, Mart 2006.

Bischoff SC, Kester L, Meier R, et al.; Working group for developing the guidelines for parenteral nutrition of The German Association for Nutritional Medicine. Organisation, regulations, preparation and logistics of parenteral nutrition in hospitals and homes; the role of the nutrition support team - Guidelines on Parenteral Nutrition, Chapter 8. Ger Med Sci 2009; 7: 20.

Burcu Bozkurt 2000 ile 2013 Yılları Arasında Gazi Üniversitesi Hastanesinde Yatan ve Total Parenteral Nutrisyon Uygulanan Çocuk Hastaların Değerlendirilmesi Uzmanlık Tezi, 2016.

C. Fusch K. Bauer Neonatology/Paediatrics – Guidelines on Parenteral Nutrition, Chapter 13 GMS German Medical Science, 2009, Vol. 7.

Costarino AT, Baumgart S. Neonatal water and electrolyte metabolism. In: Cowett R, editor. Principles of perinatal-neonatal metabolism. New York: Springer; 1998. p. 1045-75.

Çocuklarda Enteral ve Paranteral Beslenme, Editörler Turgay Coşkun, Murat Yurdakök, İmran Özalp, Ankara 1997.

Demirkol D. Kritik Hasta Çocuklarda Parenteral Beslenme, Klinik Gelişim Dergisi, 2011; 24: 44-49.

Dietitian's Hand Book,Enteral ve Parenteral Nutrisyon, Annalynn Skipper, 2014.

Espen Life Long Learning Programme, Modul T-10, Çocukluk Çağında Nutrisyon Desteği, Ankara-2016.

ESPEN Life Long Learning Programme, Modul T-9, Paranteral Nutrisyona Yaklaşım, Antalya-2015.

Ezgü F. Çocuklarda Parenteral Beslenme Uygulamaları, Türkiye Klinikleri. J Pediatr Sci 2005;1(7):96-104.

Goulet O, Ruemmele F, Lacaille F, Colomb V. Irreversible intestinal failure. J Pediatr Gastroenterol Nutr 2004; 38: 250–69.

Goulet O, Ruemmele F, Lacaille F, Colomb V. Irreversible intestinal failure. J Pediatr Gastroenterol Nutr. 2004;38:250–69.

Johnson T, Sexton E. Managing children and adolescents on parenteral nutrition: challenges for the nutritional support team. Proc Nutr Soc, 2006; 65: 217-21.

Kreymann G, Adolph M, Mueller MJ; Working group for developing the guidelines for parenteral nutrition of The German Association for Nutritional Medicine. Energy expenditure and energy intake - Guidelines on Parenteral Nutrition, Chapter 3. Ger Med Sci, 2009;7:25.

Kültürsay N. Bilgen H. Türkyılmaz C. Türk Neonatoloji Derneği Prematüre ve Hasta Term Bebeğin Beslenmesi Rehberi, 2014, 5.

Mirtallo J, Canada T, Johnson D, et al. Safe practices for parenteral nutrition. JPEN J Parenter Enteral Nutr. 2004; 28:S39.

Ortaç E., Topeli A. Abbasoğlu O. Parenteral Nütrisyon, Iç Hastalıkları Dergisi 2010; 17: 209-216.

Soru ve Cevaplarla Çocuk Beslenmesi, Hasan Özen, 346, İstanbul- 2015.

Spencer CT, Compher C. The development of TPN: an interview with pioneer surgical nutritionist Jonathan E. Rhoads, MD. *J Am Diet Assoc* 2001:101;747–50.

Total Parenteral Nütrisyon İçin Güvenli Uygulamalar Rehberi http://www.saglik.gov.tr/TR,11020/total-parenteral-nutrisyon-icin-guvenli-uygulamalar-rehberi-201044.html, güncelleme 2016. Erişim Tarihi 05/05/2018.

Tüm Kamu Eczacılar Derneği Güvenli Total Parenteral Nütrisyon Solüsyonu Hazırlama Rehberi.http://tuked.org/wp-content/uploads/2017/12/guvenli-total-parenteral-nutrisyon-solusyonu-hazirlama-rehberi.pdf Erişim Tarihi 15/05/2018.

BÖLÜM 8

YANIK VE YARALANMALARDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Gizem ÖZATA UYAR

Çocuklar anne ve babalarının kötü örnek olmalarıyla bozulmaya devam ettikçe yeni bir dünya kurulamaz.

Alexis CARREL

YANIĞIN TANIMI VE EPİDEMİYOLOJİSİ

Yanıklar dünya çapında milyonlarca çocuğu etkileyen yaralanmaların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre yanık nedenli ölümlerin yaklaşık 2/3'ü düşük ve orta gelirli ülkelerde gözlenmektedir. Çoğu yüksek gelirli ülkelerde yanık ölüm oranları azalmaktadır. Düşük ve orta gelirli ülkelerde yanık nedenli çocukluk çağı ölümlerinin oranı yüksek gelirli ülkelere göre yedi kattan yüksektir.

İnsan cildi 40 dereceye kadar değişik periyotlarda sıcaktan çok etkilenmeyip tolere edebilmektedir. Bunun üzerindeki ısılar logaritmik olarak artan şekilde doku hasarı oluştururlar. Doku hasarının derecesi, ısının yüksekliğine ve temas süresine bağlıdır. Hücrelerdeki hasar ısının neden olduğu protein denatürasyonu sonucu gelişmektedir. Yanıklar genellikle ısı, elektrik akımı, kimyasal maddeler, radyasyon ve sürtünme gibi çeşitli kaynaklara bağlı olarak oluşabilir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Barbosa, E., Faintuch, J., Machado Moreira, E. A., Gonçalves da Silva, V. R., Lopes Pereima, M. J., Martins Fagundes, R. L., & Filho, D. W. (2009). Supplementation of vitamin E, vitamin C, and zinc attenuates oxidative stress in burned children: a randomized, double-blind, placebo-controlled pilot study. *Journal of Burn Care & Research, 30*(5), 859-866.

Barrow, R. E., Spies, M., Barrow, L. N., & Herndon, D. N. (2004). Influence of demographics and inhalation injury on burn mortality in children. *Burns, 30*(1), 72-77.

Boulger, C., Retzinger, A., & Werman, H. (2013). Pediatric Burns: Current Standard for Assessment and Management. *Trauma Reports, 14*(4).

Chan, M. M., & Chan, G. M. (2009). Nutritional therapy for burns in children and adults. *Nutrition, 25*(3), 261-269.

Clark, A., Imran, J., Madni, T., & Wolf, S. E. (2017). Nutrition and metabolism in burn patients. *Burns & trauma, 5*(1), 11.

Committee, I. P. G. (2016). ISBI Practice Guidelines for Burn Care. *Burns, 42*(5), 953-1021. doi: https://doi.org/10.1016/j.burns.2016.05.013

Curreri, P. W., & Luterman, A. (1978). Nutritional support of the burned patient. *Surgical Clinics of North America, 58*(6), 1151-1156.

Çetinkale, O. (2008). Yanık Yarası ve Tedavisi. *İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi, 67*, 107-117.

Dickerson, R. N., Gervasio, J. M., Riley, M. L., Murrell, J. E., Hickerson, W. L., Kudsk, K. A., & Brown, R. O. (2002). Accuracy of predictive methods to estimate resting energy expenditure of thermally-injured patients. *Journal of parenteral and enteral nutrition, 26*(1), 17-29.

Durmuş, M., Muhsiroğlu, Ö., Yapıcı, A. K., Bayram, Y., & Eski, M. (2016). Yanıkta Tıbbi Beslenme Tedavisi: Derleme. *Türk Plastik, Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi Dergisi (Turk J Plast Surg), 24*(4), 166-172.

Garrel, D. R., Razi, M., Larivière, F., Jobin, N., Naman, N., Emptoz-Bonneton, A., & Pugeat, M. M. (1995). Improved Clinical Status and Length of Care With Low-Fat Nutrition Support in Burn Patients. *Journal of parenteral and enteral nutrition, 19*(6), 482-491.

Gill, P., & Falder, S. (2017). Early management of paediatric burn injuries. *Paediatrics and Child Health, 27*(9), 406-414.

Hall, K. L., Shahrokhi, S., & Jeschke, M. G. (2012). Enteral nutrition support in burn care: a review of current recommendations as instituted in the Ross Tilley Burn Centre. *Nutrients, 4*(11), 1554-1565.

Hildreth, M. A., Herndon, D. N., Desai, M. H., & Duke, M. A. (1988). Reassessing caloric requirements in pediatric burn patients. *The Journal of burn care & rehabilitation, 9*(6), 616-618.

Keskin Boduç, N. (2013). Yanıklı Çocukların Bakımı. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 17*(2), 89-95.

Khorasani, E. N., & Mansouri, F. (2010). Effect of early enteral nutrition on morbidity and mortality in children with burns. *Burns, 36*(7), 1067-1071.

Klein, G. L., Herndon, D. N., Chen, T. C., Kulp, G., & Holick, M. F. (2009). Standard multivitamin supplementation does not improve vitamin D insufficiency after burns. *Journal of bone and mineral metabolism, 27*(4), 502-506.

Krishnamoorthy, V., Ramaiah, R., & Bhananker, S. M. (2012). Pediatric burn injuries. *International Journal of Critical Illness and Injury Science, 2*(3), 128-134. doi: 10.4103/2229-5151.100889

Marin, V. B., Rodriguez-Osiac, L., Schlessinger, L., Villegas, J., Lopez, M., & Castillo-Duran, C. (2006). Controlled study of enteral arginine supplementation in burned children: impact on immunologic and metabolic status. *Nutrition, 22*(7), 705-712.

McCarty, H. (2015). *Burns*. UK.

Mendonça Machado, N., Gragnani, A., & Masako Ferreira, L. (2011). Burns, metabolism and nutritional requirements. *Nutricion hospitalaria, 26*(4).

Natarajan, M., & Sekhar, D. (2015). Nutrition in burns patient. *14*(3), 38-54.

Oldani, M., Sandini, M., Nespoli, L., Coppola, S., Bernasconi, D. P., & Gianotti, L. (2015). Glutamine supplementation in intensive care patients: a meta-analysis of randomized clinical trials. *Medicine, 94*(31).

Porter, C., Tompkins, R. G., Finnerty, C. C., Sidossis, L. S., Suman, O. E., & Herndon, D. N. (2016). The metabolic stress response to burn trauma: current understanding and therapies. *The Lancet, 388*(10052), 1417-1426.

Prelack, K., Dylewski, M., & Sheridan, R. L. (2007). Practical guidelines for nutritional management of burn injury and recovery. *Burns, 33*(1), 14-24.

Prins, A. (2009). Nutritional management of the burn patient. *South African Journal of Clinical Nutrition, 22*(1), 9-15.

Rodriguez, N. A., Jeschke, M. G., Williams, F. N., Kamolz, L.-P., & Herndon, D. N. (2011). Nutrition in burns: Galveston contributions. *Journal of parenteral and enteral nutrition, 35*(6), 704-714.

Rollins, C., Huettner, F., & Neumeister, M. W. (2017). Clinician's Guide to Nutritional Therapy Following Major Burn Injury. *Clinics in plastic surgery, 44*(3), 555-566.

Rousseau, A.-F., Losser, M.-R., Ichai, C., & Berger, M. M. (2013). ESPEN endorsed recommendations: nutritional therapy in major burns. *Clinical nutrition, 32*(4), 497-502.

Solomon, J. (1981). Nutrition in the severely burned child. *Progress in pediatric surgery, 14*, 63-79.

Suman, O. E., Mlcak, R. P., Chinkes, D. L., & Herndon, D. N. (2006). Resting energy expenditure in severely burned children: Analysis of agreement between indirect calorimetry and prediction equations using the Bland–Altman method. *Burns, 32*(3), 335-342.

Thomas, S., Morimoto, K., Herndon, D., Ferrando, A., Wolfe, R., Klein, G., & Wolf, S. (2002). The effect of prolonged euglycemic hyperinsulinemia on lean body mass after severe burn. *Surgery, 132*(2), 341-347.

Tihista, S., & Echavarría, E. (2017). Effect of omega 3 polyunsaturated fatty acids derived from fish oil in major burn patients: A prospective randomized controlled pilot trial. *Clinical nutrition*.

Vanessa, S. (2015). *Paediatric Dietetics (4th ed.)*: WILEY Blackwell.

Wasiak, J., Cleland, H., & Jeffery, R. (2006). Early versus delayed enteral nutrition support for burn injuries. *The Cochrane Library*.

Williams, F. N., Branski, L. K., Jeschke, M. G., & Herndon, D. N. (2011). What, how, and how much should patients with burns be fed? *Surgical Clinics, 91*(3), 609-629.

Wischmeyer, P. E., Lynch, J., Liedel, J., Wolfson, R., Riehm, J., Gottlieb, L., & Kahana, M. (2001). Glutamine administration reduces Gram-negative bacteremia in severely burned patients: a prospective, randomized, double-blind trial versus isonitrogenous control. *Critical care medicine, 29*(11), 2075-2080.

WHO. (2018). Burns. from http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/burns

BÖLÜM 9

ÇOCUK VE ERGENLERDE YEME DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep CAFEROĞLU

Çocuk, dünyanın en büyük saadetidir.

Dostoveyski

GİRİŞ

Yeme davranış bozuklukları (YDB) psikolojik, davranışsal ve fizyolojik özelliklere dayanan tanı ölçütlerine sahip; optimal sonuç için erken teşhis ve tedavi gerektiren; önemli ve potansiyel olarak ölümcül, medikal komplikasyonları olan bir grup psikiyatrik bozukluktur. YDB, anoreksiya nervoza (AN), bulimiya nervoza (BN), tıkınırcasına yeme bozukluğu (TYB) ve diğer yeme davranış bozukluklarını içermektedir. YDB ile ilgili ayrıntılı sınıflandırmalar ve tedavi yöntemleri, Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı 4.baskısında (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 4th edition, DSM-IV) ve Uluslararası Hastalıkların Sınıflandırılması 10.revizyonunda (International Classification of Diseases 10th revision, ICD-10) yer almaktadır. Amerikan Psikiyatri Birliği'nin (American Psychiatric Association, APA) 2013 yılında Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı'nın 5.baskısını (DSM-5) çıkarması ile tanı ölçütleri yenilenmiştir. DSM-5'de YDB ile ilgili bölüm ayrıntılandırılarak yapılan değişiklikler tanı netliğini kolaylaştırmıştır. DSM-5'e göre YDB 8 alt gruba ayrılmıştır; AN, BN, TYB, pika sendromu, geri çıkarma (geviş getirme) bozukluğu, kaçıngan/kısıtlı besin alımı bozukluğu, diğer tanımlanmış beslenme ve yeme bozuklukları ve tanımlanmamış beslenme ve yeme bozuklukları (Tablo 1). Diğer ruhsal bozukluklar ile eş tanı sıklıkla görülmekle birlikte, YDB diğer psikiyatrik bozukluklara göre daha yüksek oranda kronikleşme ve olumsuz sonuçlara yol açma eğilimindedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

American Dietetic Association. (2011.) Practice Paper of the American Dietetic Association: Nutrition intervention in the treatment of eating disorders. Advance online publication. http://www.eatrightpro.org/~/media/eatrightpro%20files/practice/position%20and%20practice%20papers/practice%20papers/practice%20papers/practice_paper_nutrition_intervention.ashx Accessed May 03,2017.

Campbell, K. & Peebles, R. (2014). Eating Disorders in Children and Adolescents: State of The Art Review. *Pediatrics*, 134, 582-592. doi:10.1542/peds.2014-0194

Darcy, A.M. & Lock, J. (2017). Using Technology to Improve Treatment Outcomes for Children and Adolescents with Eating Disorders. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*, 26, 33-42. doi:10.1016/j.chc.2016.07.010

DerMarderosian, D., Chapman, H.A., Tortolani, C. & Willis, M.D. (2018). Medical Considerations in Children and Adolescents with Eating Disorders. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*, 27, 1-14. doi:10.1016/j.chc.2017.08.002

Ekvall, S.W., Ekvall, W.K. & Farell, M. (2005). Anorexia Nervosa, Blumia Nervosa, and Eating Disorders. Ekvall, S.W. & Ekvall, W.K. (Ed.), *Pediatric Nutrition In Chronic Disease And Developemental Disease* (2. Baskı) içinde (s. 159-168). Ney York: Oxford University Press, Inc.

Garber, A.K., Sawyer, S.M., Golden, N.H., Guarda, A.S., Katzman, D.K., Kohn, M.R., Le Grange, D., Madden, S., Whitelaw, M. & Redgrave, G.W. (2016). A Systematic Review of Approaches to Refeeding in Patients with Anorexia Nervosa. *Int J Eat Disord*, 49, 293–310. doi:10.1002/eat.22482

Golden, N.H., Schneider, M., Wood, C. & American Academy of Pediatrics Committee on Nutrition. (2016). Preventing Obesity and Eating Disorders in Adolescents: Guidance for the Clinician in Rendering Pediatric Care. *Pediatrics*, 138, e20161649. doi:10.1542/peds.2016-1649

Herpertz-Dahlmann, B. (2015). Adolescent Eating Disorders: Update on Definitions, Symptomatology, Epidemiology, and Comorbidity. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*, 24, 177-196. doi:10.1016/j.chc.2014.08.003

Herpertz-Dahlmann, B. (2017). Treatment of Eating Disorders in Child and Adolescent Psychiatry. *Curr Opin Psychiatry*, 30, 438-445. doi:10.1097/YCO.0000000000000357

Koletzko, B. (2015). Nutrition Rehabilitation in Eating Disorders. Koletzko, B. (Ed.), *Pediatric Nutrition in Practice* (2.Baskı) içinde (s. 259–265). Switzerland: Karger.

Lock, J., La Via, M.C. & the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (AACAP) Committee on Quality Issues (CQI). (2015). Practice Parameter for the Assessment and Treatment of Children and Adolescents With Eating Disorders. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 54, 412–425. doi:10.1016/j.jaac.2015.01.018

Madden, S., Hay, P. & Touyz, S. (2015). Systematic Review of Evidence for Different Treatment Settings in Anorexia Nervosa. *World J Psychiatry*, 5, 147-153. doi: 10.5498/wjp.v5.i1.147

O'Connor, G, & Nicholls, D. (2015). Eating Disorders. Shaw, V. (Ed.), *Clinical Paediatric Dietetics* (4. Baskı) içinde (s. 668-676). Oxford: John Wiley & Sons, Ltd.

Özcan, Ö.Ö. (2014). Yeme Bozuklukları. Selimoğlu, M.A. (Ed.), *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* (1. Baskı) içinde (s. 428-441). İstanbul: Akademi Yayınevi.

Rosen, D.S. & American Academy of Pediatrics Committee on Adolescence. (2010). Clinical Report: Identification and Management of Eating Disorders in Children and Adolescents. *Pediatrics*, 126, 1240-1253. doi:10.1542/peds.2010-2821

Sharp, W.G., Volkert, V.M., Scahill, L., McCracken, C.E. & McElhanon, B. (2017). A Systematic Review and Meta-analysis of Intensive Multidisciplinary Intervention for Pediatric Feeding Disorders: How Standard is The Standard of Care? *J Pediatr 2017*, 181, 116–124e4. doi: 10.1016/j.jpeds.2016.10.002

Sönmez, A.Ö. (2017). Çocuk ve Ergenlerde Yeme Bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9, 301-316.

Steinhausen, H.C. & Weber, S. (2009). The Outcome of Bulimia Nervosa: Findings from One-Quarter Century of Research. *Am J Psychiatry*, 166, 1331-1341. doi: 10.1176/appi.ajp.2009.09040582

Steinhausen, H.C. (2002). The Outcome of Anorexia Nervosa in The 20th Century. *Am J Psychiatry*, 159, 1284-1293.

Strober, M,, Freeman, R. & Morrell, W. (1997). The Long-Term Course of Severe Anorexia Nervosa in Adolescents: Survival Analysis of Recovery, Relapse, and Outcome Predictors over 10-15 Years in A Prospective Study. *Int J Eat Disord*, 22, 339-360.

Wilson, G.T., Wilfley, D.E., Agras, W.S. & Bryson, S.W. (2010). Psychological Treatments of Binge Eating Disorder. *Arch Gen Psychiatry*, 67, 94-101. doi:10.1001/archgenpsychiatry.2009.170.

BÖLÜM 10

NÖROLOJİK SORUNLU ÇOCUKLARDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Gizem ÖZATA UYAR

Çocukların karınlarını ve zihinlerini doyurduğumuz kadar ruhlarını da beslemeliyiz.

Michael MARSHALL

NÖROLOJİK SORUNLARIN TANIMI

Nörolojik sorun terimi beyin ve santral sinir sistemini (SSS) etkileyen durumları tanımlamada kullanılmakta olup kas, motor, duyu, gelişimsel, öğrenme ve nöropsikiyatrik bozuklukları da içermektedir. Santral sinir sistemi hasarı hastalığa bağlı, genetik, oksijen yoksunluğu veya beyin travmalarından dolayı olabilir ve çocukluğun herhangi bir döneminde meydana gelebilir. Araştırmalarda motor bozukluğu olan çocuklar ve serebral palsili (SP) çocuklar nörolojik sorunların en yaygın iki nedenidir. Bu çocukların vücutlarının belli bir bölümlerinde nörolojik tutulum mevcuttur. Beslenme bozukluklarına neden olan nörolojik sorunlar arasında genellikle SP, down sendromu, kas distrofileri ve dejeneratif hastalıklar vardır.

Nörolojik sorunu olan çocuklar çeşitli besinsel ve besinsel olmayan faktörlerden dolayı malnutrisyon riski altındadır. Besinsel faktörler arasında beslenme zorluklarına bağlı olarak gelişen yetersiz beslenme temel nedenlerden biridir. Beslenme problemleri sıklıkla motor bozukluğun şiddeti ile ilişkili olan ve yaşamın ilk yılında SP olan okul öncesi çocukların yaklaşık % 90'ında ortaya çıkan orofaringeal disfajiye sekonderdir. Diğer besinsel faktörler; aşırı besin öğesi kayıpları, sıklıkla gastro-özefageal reflü ve bozulmuş enerji metabolizmasıdır. Beslenme ile ilişkisi olmayan faktörler arasında nörolojik sorunların ciddiyeti ve türü, ayakta durabilme durumu, bilişsel bozukluk derecesi ve antiepileptik ilaç kullanımı gibi faktörlerin tamamı beslenme durumunu belirlemektedir. Nörolojik sorunlu çocukların tedavisinde multidisipliner bir yaklaşımla beslenme sorunlarının erken teşhisi ve müdahalesi bu çocukların genel sağlık ve yaşam kalitesini iyileştirmek için son derece önemlidir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Aggarwal, S., Chadha, R., & Pathak, R. (2015). Nutritional status and growth in children with cerebral palsy: a review. *International Journal of Medical Science and Public Health*, *4*(6), 737-744.

Azcue, M. P., Zello, G. A., Levy, L. D., & Pencharz, P. B. (1996). Energy expenditure and body composition in children with spastic quadriplegic cerebral palsy. *The Journal of Pediatrics*, *129*(6), 870-876.

Bailey, E. E., Pfeifer, H. H., & Thiele, E. A. (2005). The use of diet in the treatment of epilepsy. *Epilepsy & Behavior*, *6*(1), 4-8.

Boland, M., Critch, J., Kim, J. H., Marchand, V., Prince, T., & Robertson, M. A. (2009). Nutrition in neurologically impaired children.

Brooks, J., Day, S., Shavelle, R., & Strauss, D. (2011). Low weight, morbidity, and mortality in children with cerebral palsy: new clinical growth charts. *Pediatrics*, peds-2010.

CDC. Growth Charts for Children with Down Syndrome**.** Retrieved from: https://www.cdc.gov/ncbddd/birthdefects/downsyndrome/growth-charts.html.

Doğan, G., Kasırga, E. (2017). Nörolojik Sorunlu Çocuk Beslenmesi. *Turkiye Klinikleri Journal of Pediatric Sciences, 13*(3), 201-205.

Douglas, J., Huxham, L. (2014). Feeding Children with Neurodisabilities. *Clinical Paediatric Dietetics*, 774-797.

Erkin, G., Kacar, S. (2005). Serebral Palsili hastalarda gastrointestinal sistem ve beslenme problemleri. *Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation, 51*(4).

Fried, M. D., Khoshoo, V., Secker, D. J., Gilday, D. L., Ash, J. M., & Pencharz, P. B. (1992). Decrease in gastric emptying time and episodes of regurgitation in children with spastic quadriplegia fed a whey-based formula. *J Pediatr, 120*(4 Pt 1), 569-572.

Gurka, M. J., Kuperminc, M. N., Busby, M. G., Bennis, J. A., Grossberg, R. I., Houlihan, C. M., Henderson, R. C. (2010). Assessment and correction of skinfold thickness equations in estimating body fat in children with cerebral palsy. *Dev Med Child Neurol, 52*(2), e35-41. doi: 10.1111/j.1469-8749.2009.03474.x.

Hartman, W. B., & Noritz, G. (2018). *Nutritional Management of the Patient with Cerebral Palsy* (C. P. Panteliadis Ed. 3rd ed.): Springer.

Henderson, C. B., Filloux, F. M., Alder, S. C., Lyon, J. L., & Caplin, D. A. (2006). Efficacy of the ketogenic diet as a treatment option for epilepsy: meta-analysis. *Journal of Child Neurology, 21*(3), 193-198.

Hillesund, E., Skranes, J., Trygg, K. U., & Bøhmer, T. (2007). Micronutrient status in children with cerebral palsy. *Acta Paediatrica, 96*(8), 1195-1198.

Brooks, J., Day, S., Shavelle, R., & Strauss, D. (2011). Low weight, morbidity, and mortality in children with cerebral palsy: new clinical growth charts. *Pediatrics*, peds-2010.

Kilpinen-Loisa, P., Pihko, H., Vesander, U., Paganus, A., Ritanen, U., & Makitie, O. (2009). Insufficient energy and nutrient intake in children with motor disability. *Acta Paediatr, 98*(8), 1329-1333. doi: 10.1111/j.1651-2227.2009.01340.x

Kossoff, E. H., & Dorward, J. L. (2008). The modified Atkins diet. *Epilepsia, 49*(s8), 37-41.

Kossoff, E. H., Zupec-Kania, B. A., Amark, P. E., Ballaban-Gil, K. R., Christina Bergqvist, A. G., Blackford, R., International Ketogenic Diet Study, G. (2009). Optimal clinical management of children receiving the ketogenic diet: recommendations of the International Ketogenic Diet Study Group. *Epilepsia, 50* (2), 304-317. doi: 10.1111/j.1528-1167.2008.01765.x

Kossoff, E. H., Zupec-Kania, B. A., & Rho, J. M. (2009). Ketogenic diets: an update for child neurologists. *Journal of Child Neurology, 24*(8), 979-988.

Kossoff, E. H., Zupec-Kania, B. A., Auvin, S., Ballaban-Gil, K. R., Christina Bergqvist, A., Blackford, R., Dahlin, M. G. (2018). Optimal clinical management of children receiving dietary therapies for epilepsy: Updated recommendations of the International Ketogenic Diet Study Group. *Epilepsia Open, 3*(2), 175-192.

Krick, J., Murphy, P. E., Markham, J. F., & Shapiro, B. K. (1992). A proposed formula for calculating energy needs of children with cerebral palsy. *Developmental Medicine & Child Neurology, 34*(6), 481-487.

Kuperminc, M. N., & Stevenson, R. D. (2008). Growth and Nutrition Disorders in Children with Cerebral Palsy. *Developmental Disabilities Research Reviews, 14*(2), 137-146. doi: 10.1002/ddrr.14

Lopes, P. A. C., Amancio, O. M. S., Araújo, R. F. C., Vitalle, M. S. d. S., & Braga, J. A. P. (2013). Food pattern and nutritional status of children with cerebral palsy. *Revista Paulista de Pediatria, 31*(3), 344-349.

Mascarenhas, M. R., Meyers, R., & Konek, S. (2008). Outpatient nutrition management of the neurologically impaired child. *Nutrition in Clinical Practice, 23*(6), 597-607.

Oeffinger, D. J., Gurka, M. J., Kuperminc, M., Hassani, S., Buhr, N., & Tylkowski, C. (2014). Accuracy of skinfold and bioelectrical impedance assessments of body fat percentage in ambulatory individuals with cerebral palsy. *Dev Med Child Neurol, 56*(5), 475-481. doi: 10.1111/dmcn.12342

Palisano, R. J., Hanna, S. E., Rosenbaum, P. L., Russell, D. J., Walter, S. D., Wood, E. P.,. . . Galuppi, B. E. (2000). Validation of a model of gross motor function for children with cerebral palsy. *Physical Therapy, 80*(10), 974-985.

Penagini, F., Mameli, C., Fabiano, V., Brunetti, D., Dilillo, D., & Zuccotti, G. V. (2015). Dietary intakes and nutritional issues in neurologically impaired children. *Nutrients, 7*(11), 9400-9415.

Rempel, G. (2015). The importance of good nutrition in children with cerebral palsy. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics, 26*(1), 39-56.

Rieken, R., van Goudoever, J. B., Schierbeek, H., Willemsen, S. P., Calis, E. A., Tibboel, D., Penning, C. (2011). Measuring body composition and energy expenditure in children with severe neurologic impairment and intellectual disability–. *The American Journal of Clinical Nutrition, 94*(3), 759-766.

Romano, C., Van Wynckel, M., Hulst, J., Broekaert, I., Bronsky, J., Dall'Oglio, L., Papadopoulou, A. (2017). European Society for Paediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition Guidelines for the evaluation and treatment of gastrointestinal and nutritional complications in children with neurological impairment. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition, 65*(2), 242-264.

Samson-Fang, L. J., & Stevenson, R. D. (2000). Identification of malnutrition in children with cerebral palsy: poor performance of weight-for-height centiles. *Dev Med Child Neurol, 42*(3), 162-168.

Scarpato, E., Staiano, A., Molteni, M., Terrone, G., Mazzocchi, A., & Agostoni, C. (2017). Nutritional assessment and intervention in children with cerebral palsy: a practical approach. *International Journal of Food Sciences And Nutrition, 68*(6), 763-770.

Scientific Advisory Committee on Nutrition (SACN). (2011). Dietary Reference Values for Energy. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/339317/SACN_Dietary_Reference_Values_for_Energy.pdf

Sharma, S., & Jain, P. (2014). The ketogenic diet and other dietary treatments for refractory epilepsy in children. *Ann Indian Acad Neurol, 17*(3), 253.

Stafstrom, C. E., & Rho, J. (2004). *Epilepsy and the ketogenic diet*: Springer Science & Business Media.

Stavsky, M., Mor, O., Mastrolia, S. A., Greenbaum, S., Than, N. G., & Erez, O. (2017). Cerebral Palsy—Trends in epidemiology and Recent Development in Prenatal Mechanisms of Disease, Treatment, and Prevention. *Frontiers in Pediatrics, 5*, 21.

Stevenson, R. D. (1995). Use of segmental measures to estimate stature in children with cerebral palsy. *Arch Pediatr Adolesc Med, 149*(6), 658-662.

Toopchizadeh, V., Barzegar, M., Madinei, N., & Jahanjoo, F. (2017). A Survey on Growth and Nutritional Status of Children with Cerebral Palsy in the Northwest Iran. *Journal of Comprehensive Pediatrics, 8*(3).

Wood, E., & Rosenbaum, P. (2000). The gross motor function classification system for cerebral palsy: a study of reliability and stability over time. *Developmental Medicine and Child Neurology, 42*(5), 292-296.

BÖLÜM 11

YUTMA BOZUKLUĞUNDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Hande BAKIRHAN

Çocukların, nasihattan çok iyi örneğe ihtiyaçları vardır.

Joubert

YUTMA BOZUKLUKLARI

Beslenme ve yutma bozuklukları pediatrik popülasyonda ve nörolojik hastalıklarda yaygın gözlenen, büyüme ve gelişmeyi etkileyen önemli sorunlardır. Beslenme ve yutkunma bozuklukları terimi yeme, içme becerileri ve yutma güçlüğü gelişimindeki bozukluklar için daha kapsamlı bir ifadedir. Bebeklik ve çocukluk çağında karşılaşılan beslenme bozuklukları; emzirme veya biberon ile besleme sırasında emme davranışı, kaşıkla yemek yeme süreci, çiğneme veya bir bardak ile içme gibi yeme aktiviteleri ile ilgili sorunlar olarak tanımlanır. Yutma bozuklukları, normal yutma mekanizmasının dört evresinden (oral ön hazırlık, oral transit, farengeal faz, özofageal faz) en az birinde anormallik olarak tanımlanır. Dolayısıyla, yutma sürecinin bir veya birkaç fazındaki sorunları ifade eder.

Yutma bozukluğu (disfaji), bir maddenin ağızdan mideye taşınamamasının veya taşınmasında yaşanan zorluğu ifade eden tıbbi bir terimdir. Elli yaş üstündeki bireylerde görülme sıklığı %10'dur ve bu değer yaşla birlikte artış göstermektedir. Yatan hastaların yaklaşık %12'sinde, evde bakım hastalarının da %30-60'ında görülmektedir ve nörolojik hastalıklarda prevelansı %75-80'dir. Pediatrik popülasyonda ise özellikle nöromüsküler hastalığı olan çocuklarda sıklıkla karşılaşılan bir sorundur. Gelişmekte olan çocuklarda beslenme ve yutma problemlerinin yaygınlığı %25 ile %45 arasında, gelişimsel engelli çocuklarda ise %33 ile %80 arasında değişmektedir. Bu çocuklar katı yiyecekleri doğru bir şekilde yutmak için gereken kas gücünden yoksun olduğu için beslenme sırasında zorluklar yaşamaktadır. Disfajili çocuk/bebek, emme, yutma, içme, çiğneme, yemek yeme, tükürük kontrolü, ilaç alma ve solunum yolunun korunmasında zorluklar ile sıklıkla karşılaşmaktadır. Bu durum herhangi bir zamanda ortaya çıkabilmekle birlikte kısa veya uzun süreli de olabilir. Disfajinin en yaygın nedenleri, altta yatan tıbbi veya fiziksel koşullar ile ilgilidir. Bununla birlikte, psikolojik veya psikiyatrik koşullarda da ortaya çıkabileceği bilinmektedir.

Yutma bozukluğu, yutma fonksiyonlarında anomaliler veya gecikmeler ile seyreden bir süreçtir. Bu bozukluğa yol açabilecek başlıca etmenler olarak ise; limitli ağız açıklığı, üst dudağın çadırlı morfolojisi, yüksek kemerli damak, atrofik veya hipertrofik dil veya batık çökük yanaklar gibi yapısal bozulmalar, çiğneme kaslarının güçsüzlüğü gösterilmektedir. Ayrıca, farengeal basıncın azalması, submental kas grubunun zayıflığı, üst özefagus sfinkteri sorunu (faringeal veya özofagus), özofagus dismotilitesi, gastroözofageal reflü, nöromüsküler koordinasyon bozukluğu, bulbar kas tutulumu, dil kasları güçsüzlüğü, palatal tutulum ve maloklüzyon da yutma bozukluğuna yol açmaktadır (Tablo-1).

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

American Dietetic Association: National dysphagia diet: standardization for optimal care, Chicago, 2003, ADA.

American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (ASPEN), Clinical Guidelines for the Use of Parenteral and Enteral Nutrition in Adult and Pediatric Patients, 2009.

American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (ASPEN), Clinical Guidelines for the Use of Parenteral and Enteral Nutrition in Adult and Pediatric Patients, 2009.

Arvedson, J.C. (2008). Assessment of pediatric dysphagia and feding disorders: Clinical and instrumental approaches. *Dev Disabil Res Rev, 14*(2), 118-27.

Australian Nursing Federation (2011). Identification and management of dysphagia in children with neurological impairments. *Australian Nursing Journal, 18* (10), 31-34.

Ayanoğlu Aksoy, E., & Öz, F. (2012). Yutma Bozukluklarında Tanı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık BilimLeri Dergisi, 3(1)*, 1-6.

Bağlam, N. (2014). Nörolojik disfajisi olan çocuklarda malnütrisyon ve beslenme durumunun saptanması. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık BilimLeri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Cichero JA, Jackson O, Halley PJ, Murdoch BE. *J Med Speech Lang Pathol.* 1997; 5:210.

Crary, M.A., & Groher, M.E. (2006). Reinstituting oral feeding in tube-fed adult patients with dysphagia. *Nutrition in Clinical Practice, 21* (6), 576-586.

Delaney, A.L., & Arvedson, J.C. Development of swallowing and feeding: Prenatal through first year of life. Dev Disabil Res Rev. 2008;14(2):105-17.

Dietitians Association of Australia (DAA). (2011). Enteral nutrition manual for adults in health care facilities, Erişim adresi: www.daa.asn.au/wp-content/uploads/2011/11/Enteral-nutrition-manual-Oct-2011.pdf. Erişim tarihi: 02.05.2018.

DiVito, D.M.T., & Meyers, R. (2012). Nutrition assessment of children with neuromuscular disease at the Children's Hospital of Philadelphia. *Top Clinical Nutrition, 27*(3), 11. doi: 10.1097/TIN.0b013e318262930a

Dodrill, P. (2014). Feeding Problems and Oropharyngeal Dysphagia in Children. *Journal of Gastroenterology and Hepatology Research, 3*(5), 1055-60.

Dusick, A. (2003). Investigation and management of dysphagia. *Seminars in Pediatric Neurology, 10* (4), 255-64.

Feeding Difficulties in Children - A Guide for Allied Health Professionals. Ministry of Health, NSW Government, 2016. http://www1.health.nsw.gov.au/pds/ActivePDSDocuments/GL2016_007.pdf

Food and Nutrition Board, Institute of Medicine, National Academy of Sciences, Dietary Reference Intakes for Energy, Carbohydrate, Fiber, Fat, Fatty Acids, Cholesterol, Protein, and Amino Acids (2002/2005).

Food and Nutrition Board, Institute of Medicine, National Academy of Sciences.

Kendrin S., & Duggan, C. (Ed.). (2008). Manual of Pediatric Nutrition. In Chapter 22: *Gorlin G. Pediatric Feeding and Swallowing Difficulties.* PMPH-USA, Ltd.

Kirby, M., Noel, R.J. (2007). Nutrition and gastrointestinal tract assessment and management of children with dysphagia. *Seminars in Speech and Language, 28* (3), 180-189.

Le Reverend, B.J., Edelson, L.R., Loret, C. (2014). Anatomical, functional, physiological and behavioural aspects of the development of mastication in early childhood. *Br J Nutr, 111*(3), 403-14. doi: 10.1017/S0007114513002699.

Löser. C., Aschl, G., He´buterne, X., Mathus-Vliegen, E.M.H., Muscaritoli, M., Niv, Y. et al. (2005). ESPEN Guidelines on Artificial Enteral Nutrition-Percutaneous endoscopic gastrostomy (PEG). *Clinical Nutrition, 24*, 848-61.

Mackenzie S, Lorens B. In: Leonard R, Kendall K, eds. *Dysphagia Assessment and Treatment Planning.* San Diego, CA: Plural; 2008.

Macleod, M. (2011). *Dietary Treatment in Dysphagia*. 33rd Congress of clinical nutrition & metabolism, ESPEN, Gothenburg.

Mahan, L. Kathleen., Escott-Stump, Sylvia., Raymond, Janice L.Krause, Marie V. (Eds.) (2012). *Krause's Food & The Nutrition Care Process.* St. Louis, Mo. : Elsevier/Saunders.

Ministry of Health, NSW Government. (2016). *Feeding Difficulties in Children - A Guide For Allied Health Professionals.* Erişim adresi: http://www1.health.nsw.gov.au/pds/ActivePDSDocuments/GL2016_007.pdf. Erişim tarihi: 10.04.2018.

Molseed, L. Chapter 34 In: Carrau RL, Murry T, eds. (2006). *Comprehensive management of swallowing disorders.* San Diego, CA: Plural.

Murry, Thomas, & Ricardo, L. Carrau. (2012). *Clinical management of swallowing disorders*, Plural Publishing, Inc.

Özdemir, A., & Çekin A.H. (2011). Disfajiye genel yaklaşım. *Güncel Gastroenteoloji, 15*(4), 227-34.

Prasse, J.E., Kikano, G.E., (2009). An overview of pediatric dysphagia. *Clinical Pediatrics, 48* (3), 247-251

Seguy, D., Michaud, L., Guimber, D., Cuisset, J.M., Devos, P., Turck, D., et al. (2002). Efficacy and tolerance of gastrostomy feeding in pediatric forms of neuromuscular diseases. *J Parenter Enteral Nutr, 26*(5), 298-304.

Siktberg, L.L., Bantz, D.L. (1999). Management of children with swallowing disorders. *Journal of Pediatric Health Care, 13* (5), 223-9.

Sullivan, P.B. (2008). Gastrointestinal disorders in children with neurodevelopmental disabilities. *Dev Disabil Res Rev,* 14(2),128-36.

Sülü, B., Hüseyinoğlu, N., Demir, E., Günerhan, Y. (2012). Motor afaziyle birlikte görülen önemLi bir disfaji sebebi: Özefagusta yabancı cisim. *Kafkas J Med Sci, 2*(1), 26-28.

van den Engel-Hoek, L., de Groot, I.J., de Swart, B.J., Erasmus, C.E. (2015). Feeding and Swallowing Disorders in Pediatric Neuromuscular Diseases: An Overview. *Journal of Neuromuscular Diseases,* 2, 357-69. doi: 10.3233/JND-150122.

van den Engel-Hoek, L., Erasmus, C.E., van Bruggen, H.W., de Swart, B.J, Sie, L.T., Steenks, M.H., et al. (2009). Dysphagia in spinal muscular atrophy type II: More than a bulbar problem? *Neurology*, 73(21), 1787-91.

van den Engel-Hoek, L., Erasmus, C.E., van Hulst, K.C., Arvedson, J.C., de Groot, I.J., de Swart, B.J. (2014). Children with central and peripheral neurologic disorders have distinguishable patterns of dysphagia on videofluoroscopic swallow study. *J Child Neurol*, 29(5), 646-53. doi: 10.1177/0883073813501871.

van der Bilt, A. (2011). Assessment of mastication with implications for oral rehabilitation: A review. *J Oral Rehabil*, 38(10), 754-80. doi: 10.1111/j.1365-2842.2010. 02197.x

Weir, K.A., McMahon, S., Taylor, S., Chang, A.B. (2011). Oropharyngeal aspiration and silent aspiration in children. *Chest, 140*(3), 589-97.

Western Child Health Network, A Multidisciplinary Approach to Paediatric Home Enteral Nutrition (HEN) A Resource Manual for Health Professionals, 2013.

BÖLÜM 12

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Hande BAKIRHAN

Dünyada bir tane dahi çocuk mutsuz olduğu sürece, büyük icatlar ve ilerlemeler hiçtir.

Einstein

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

Etkileşim ve iletişim alanında belirgin gecikme ve kısıtlayıcı ilgi alanları ile kendini gösteren karmaşık gelişimsel bir bozukluk olan otizm spektrum bozukluğu (OSB), tedavisinin olmaması ve prevelansının epidemik boyutlara ulaşması sebebi ile araştırılması gereken konulardan biridir. Amerika Birleşik Devletleri Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri (CDC) 2008 yılına ait verileri değerlendirdiğinde 88 çocuktan 1'inin gelişimsel bozukluk tanısı aldığını bildirmiştir. Son zamanlarda bu sıklığın çok daha yüksek olabileceği düşünülmektedir. CDC'ye bağlı Otizm ve Gelişimsel Bozuklukları İzleme Ağı (ADDM) tarafından açıklanan 2012 yılı istatiksel verilerine göre OSB görülme oranı 1/68 olarak bildirilmiştir. Cinsiyete özgü otizm görülme prevelansı erkek/kız oranı ise yaklaşık olarak 5/1 olarak bildirilmiştir. Ülkemizde OSB görülme oranı ve artış hızı ile ilgili ulusal çapta veriler bulunmamaktadır. Karaman (2018), Ordu ilinde 2009-2017 yılları arasındaki OSB insidans hızlarını değerlendirdiği çalışmasında; OSB prevelansını 2009 yılında 100 binde 24, 2017 yılında 100 binde 92 olarak bildirmiştir. Ülke genelinde 500.000'in üzerinde OSB'li birey ve ilköğretim çağında yaklaşık 100.000 OSB'li çocuk olduğu tahmin edilmektedir.

Toplumsal etkileşim, duygusal karmaşa, sözel ve sözel olmayan iletişim ve sembolik alanlarda var olan güçlükler ile karakterize bir grup bozukluğu kapsayan yaygın gelişimsel bozukluklar grubunda yer alan OSB; sosyal etkileşim, iletişim ve sınırlı ve tekrarlayıcı davranışlar olmak üzere üç alanda hafiften ağıra doğru değişen düzeylerde yetersizlik ve bozulmanın görüldüğü durumları tanımlamaktadır. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM)-IV kriterlerinde ''Yaygın Gelişimsel Bozukluklar (Pervasive Developmental Disorders)'' grubunda yer alan OSB, DSM-V kritelerinde ''Nörogelişimsel Bozukluklar'' ''Otizm Spektrum Bozukluğu (Autism Spectrum Disorder)'' alt başlığında belirtilerin şiddetinin derecelendirilmesiyle değerlendirilmektedir. OSB, DSM-V kriterlerinde sosyal etkileşim bozuklukları, kısıtlanmış tekrarlı davranışlar ve bozulmuş iletişim becerileri ile karakterize edilmiştir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Adams, J.B. (2013). Summary of Dietary, Nutritional, and Medical Treatments for Autism-based on over 150 published research studies. ARI publication. Erişim adresi: http://autism.asu.edu, 2013. Erişim tarihi: 18.03.2018.

Adams, J.B., & Holloway, C. (2004). Pilot study of a moderate dose multivitamin/mineral supplement for children with autistic spectrum disorder. *J Altern Complement Med, 10*(6), 1033-9. doi: 10.1089/acm.2004.10.1033.

Ahn, Y., Narous, M., Tobias, R., Rho, J.M., Mychasiuk, R. (2014). The ketogenic diet modifies social and metabolic alterations identified in the prenatal valproic acid model of autism spectrum disorder. *Dev Neurosci, 36*(5), 371-80. doi:10.1159/000362645

Al-Gadani, Y., El-Ansary, A., Attas, O., Al-Ayadhi, L. (2009). Metabolic biomarkers related to oxidative stress and antioxidant status in Saudi autistic children. Clinical Biochemistry, 42, 1032.

Al-Askar, M., Bhat, R.S., Selim, M., Al-Ayadhi, L., El-Ansary, A. (2017). Treatment using curcumin supplements to amend the damage in VPA-induced rodent models of autism. *BMC Complement Altern Med,17*(1), 259. doi: 10.1186/s12906-017-1763-7.

Arnold, G.L., Hyman, S.L., Mooney, R.A., Kirby, R.S. (2003). Plasma amino acids profiles in children with autism: potential risk of nutritional deficiencies. *J Autism Dev Disord, 33*, 449-454.

Autism Research Institute. (2009). *Parent ratings of behavioral effects of biomedical interventions.* ARI Publ. Erişim adresi: https://www.autism.com/pdf/providers/ParentRatings2009.pdf. Erişim tarihi: 07/01/2018.

Aydın, A., & Kınacı, C. (2013). *Otizme Çözüm Var; Adım Adım Korunma ve Kurtulma Rehberi*. İstanbul: Hayy kitap.

Bent, S., Bertoglio, K., Hendren, R.L. (2009). Omega-3 fatty acids for autistic spectrum disorder: a systematic review. *J Autism Dev Disord, 39*(8), 1145-54.

Berding, K., Donovan, S.M. (2016). Microbiome and nutrition in autism spectrum disorder: current knowledge and research needs. Nutr Rev, 74(12), 723-73.

Berry, R.C., Novak, P., Withrow, N., et al. (2015). Nutrition management of gastrointestinal symptoms in children with autism spectrum disorder: guideline from an expert panel. *J Acad Nutr Diet, 115*, 1919-1927.

Bhandari, R., & Kuhad, A. (2015). Neuropsychopharmacotherapeutic efficacy of curcumin in experimental paradigm of autism spectrum disorders. *Life Sci, 141*, 156-69. doi: 10.1016/j.lfs.2015.09.012.

Bilgiç, A., & Töngöloğlu, A. (2009). Otizm Spektrum Bozukluklarında Biyolojiik Temelli Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Uygulamaları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 16* (3).

Blaylock, R.L., & Strunecka, A. (2009). Immune-glutamatergic dysfunction as a central mechanism of the autism spectrum disorders. *Curr Med Chem,16*(2),157-70. doi:10.2174/092986709787002745.

British Nutrition Foundation, Reference Nutrient Intakes, 2016. Erişim adresi: https://www.nutrition.org.uk/attachments/article/234/Nutrition%20Requirements_Revised%20Oct%202016.pdf. Erişim tarihi: 02.05.2018.

Cao, X., Lin, P., Jiang, P., Li, C. (2013). Characteristics of the gastrointestinal microbiome in children with autism spectrum disorder: a systematic review. *Shanghai Arch Psychiatry, 25*(6), 342-53. doi: 10.3969/j.issn.1002-0829.2013.06.003.

Carlin, J., Hill-Smith, T.E., Lucki, I., Reyes, T.M. (2013). Reversal of dopamine system dysfunction in response to high-fat diet. *Obesity (Silver Spring), 21*(12), 2513-21. doi:10.1002/oby.20374.

Castro, K., Baronio, D., Perry, I.S., Riesgo, R.D., Gottfried, C. (2016). The effect of ketogenic diet in an animal model of autism induced by prenatal exposure to valproic acid. *Nutr Neurosci, 8*, 1-8. doi:10.1080/1028415X.2015.1133029.

Cekici, H., Sanlier, N. (2017). Current nutritional approaches in managing autism spectrum disorder: A review. *Nutr Neurosci*, 1-11. doi: 10.1080/1028415X.2017.1358481.

Center for Disease Control and Prevention. Autism Spectrum Disorder (ASD). Erişim adresi:https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/index. Html. Erişim tarihi: 25.03.2018.

Chapman, K.A., Bush, W.S., Zhang, Z. (2015). Gene expression in cell lines from propionic acidemia patients, carrier parents, and controls. Molecular Genetics and Metabolism, 115(4), 174-9.

Christison, G.W., & Ivany, K. (2006). Elimination diets in autism spectrum disorders: any wheat amidst the chaff ? *J Dev Behav Pediatr, 27*(2), 162-71.

Cost, L.G., Giordano, G., Furlong, C.E. (2011). Pharmacological and dietary modulators of paroxonase 1 (PON 1) activity and expression: the hunt goes on. *Biochem Pharmacol, 81*(3), 337-44. doi: 10.1016/j.bcp.2010.11.008.

Dai, Y., Zhao, Y., Tomi, M., Shin, B.C., Thamotharan, S., Mazarati, A., et al. (2017). Sex-specific life course changes in the neuro-metabolic phenotype of Glut3 null heterozygous mice: ketogenic diet ameliorates electroencephalographic seizures and improves sociability. *Endocrinology, 158*(4), 936-49. doi: 10.1210/en.2016-1816.

De Souza Tostes, M.H., Polonini, H.C., Gattaz, W.F., Raposo, N.R.B., & Baptista, E.B. (2012). Low serum levels of 25-hydroxyvitamin D (25-OHD) in children with autism. *Trends in Psychiatry and Psychotherapy, 34*, 161-163.

Dirks, M., & Marvin, J. (1994). Mercury excretion and intravenous ascorbic acid. *Arch Environ Health, 49*(1), 49-52.

Doenyas, C. (2018). Gut Microbiota, Inflammation, and Probiotics on Neural Development in Autism Spectrum Disorder. *Neuroscience, 374,* 271-286. doi: 10.1016/j.neuroscience.2018.01.060.

Dufault, R., Lukiw, W.J., Crider, R., Schnoll, R., Wallinga, D. et al. (2012). A macroepigenetic approach to identify factors responsible for the autism epidemic in the United States. *Clin Epigenetics, 4*(1), 6. doi: 10.1186/1868-7083-4-6.

El-Ansary, A.K., Bacha, A.B., Kotb, M. (2012). Etiology of autistic features: the persisting neurotoxic effects of propionic acid. Journal of Neuroinflammation, 9, 74.

Elder, J.H., Shankar, M., Shuster, J., Theriaque, D., Burns, S., Sherrill, L. (2006). The gluten-free, casein-free diet in autism: results of preliminary double blind clinical trial. *J Autism Dev Disord, 36* (3), 413-20. doi:10.1007/s10803-006-0079-0.

Ermenlieva, N.M., Laleva, K.S., Tsankova, G.S., Hristova, D.N. et al. (2018). Ketogenıc diet-from the implementation in clinical practice to nowadays. *Journal of IMAB, 24*(1), 1904-8.

Evangeliou, A., Vlachonikolis, I., Mihailidou, H., Spilioti, M., Skarpalezou, A., Makaronas, N., et al. (2003). Application of a ketogenic diet in children with autistic behavior: pilot study. *J Child Neurol, 18*(2), 113-8.

Finegold, S.M., Dowd, S.E., Gontcharova, V., Liu, C., Henley, K.E., Wolcott, R.D., et al. (2010). Pyrosequencing study of fecal microflora of autistic and control children. *Anaerobe, 16*(4), 444-53. doi: 10.1016/j.anaerobe.2010.06.008.

Frye, R.E., Sreenivasula, S., Adams, J.B. (2011). Traditional and non-traditional treatments for autism spectrum disorder with seizures: an on-line survey. *BMC Pediatr, 11*, 37. doi:10.1186/1471- 2431-11-37.

Geier, D.A., Kern, J.K., Davis, G., King, P.G., Adams, J.B. et al. (2011). A prospective double-blind, randomized clinical trial of levocarnitine to treat autism spectrum disorders. *Med Sci Monit, 17*, PI15-PI23.

Geier, D.A., King, P.G., Sykes, L.K., Geier, M.R. (2008). A comprehensive review of mercury provoked autism. *Indian J Med Res, 128*, 383-411.

Geraghty, M.E., Bates-Wall, J., Ratliff-Schaub, K., Lane, A.E. (2010). Nutritional interventions and therapies in autism: a spectrum of what we know: part 2. *Infant Child Adolesc Nutr, 2*(2), 120-33. doi: 10.1177/1941406410366848.

Golik, F. (2014). The effects of excess fructose in a patient with autism spectrum disorder infections. *ACNEM J, 33*(2),13-7.

Gong, Z.L., Luo, C.M., Wang, L., Shen, L., Wei, F., Tong, R.J. et al. (2014). Serum 25-hydroxyvitamin D levels in Chinese children with autism spectrum disorders. *NeuroReport, 25*, 23-27

Grissom, N.M., Herdt, C.T., Desilets, J., Lidsky-Everson, J., Reyes, T.M. (2015). Dissociable deficits of executive function caused by gestational adversity are linked to specific transcriptional changes in the prefrontal cortex. *Neuropsychopharmacol, 40*(6),1353-63. doi:10.1038/npp.2014.313.

Grossi, E., Melli, S., Dunca, D., Terruzzi, V. (2016). Unexpected improvement in core autism spectrum disorder symptoms after longterm treatment with probiotics. *SAGE Open Med Case Rep, 4*, 1-5. doi: 10.1177/2050313×16666231.

Hara S. (2009). Food and Behavior: Autism, Nutrition, and Picky Eating. ProActive Nutrition, LLC. Erişim adresi; http://www.proactivenutrition.net/wp-content/uploads/2011/02/Food-Behavior2011.pdf. Erişim Tarihi: 02.05.2018.

Hediger, M.L., England, L.J., Molloy, C.A., Yu, K.F., Manning-Courtney, P., Mills, J.L. (2008). Reduced bone cortical thickness in boys with autism or autism spectrum disorder. *J Autism Dev Disord, 38*(5), 848-56. doi:10.1007/s10803-007-0453-6.

Hyman, S.L., Stewart, P.A., Foley, J., Cain, U., Peck, R., Morris, D.D. et al. (2016). The gluten-free/casein-free diet: a double-blind challenge trial in children with autism. *J Autism Dev Disord, 46*(1), 205-20. doi:10.1007/s10803-015-2564-9.

Hyman, S.L., Stewart, P.A., Schmidt, B., Cain, U., Lemcke, N., Foley, J.T. et al. (2012). Nutrient intake from food in children with autism. *Pediatr, 130*(2), 145-53. doi:10.1542/peds.2012-0900L.

Kałużna-Czaplińska, J., & Błaszczyk, S. (2012). The level of arabinitol in autistic children after probiotic therapy. *Nutrition, 28*(2), 124-126. doi: 10.1016/j.nut.2011.08.002.

Kanarek, R.B. (2011). Artificial food dyes and attention deficit hyperactivity disorder. Nutr Rev, 69(7), 385-91.

Karaman, Ö. (2018). Assessment of autism spectrum disorder diagnoses according to years in Ordu province. *Sakarya Med J*, *8*(1), 127-133.

Kessick, R. (2009). *Autism and diet: what you need to know.* London: Jessica Kingsley Publishers

Kossoff, E., Zupec-Kania, B., Amark, P., Ballaban-Gil, K., Bergqvist, C., Blackford, R., et al. (2008). Optimal clinical management of children receiving the ketogenic diet: recommendations of the International Ketogenic Diet Study Group. *Epilepsia, 50*(2), 304-17.

Lane-Donovan, C., & Herz, J. (2016). High-fat diet changes hippocampal apolipoprotein E (ApoE) in a genotype- and carbohydrate dependent manner in mice. *PLoS ONE, 11*(2):e0148099. doi: 10.1371/journal.pone.0148099.

Levy, S.E., & Hyman, S.L. (2008). Complementary and alternative medicine treatments for children with autism spectrum disorders. *Child Adolesc Psychiatric Clin N Am, 17*(4), 803-20.

Li, Q., & Zhou, J.M. (2016). The microbiota–gut–brain axis and its potential therapeutic role in autism spectrum disorder. *Neuroscience, 324*, 131-139. doi: 10.1016/j.neuroscience.2016.03.013.

Lobzhanidze, G., Lordkipanidze, G., Zhvania, M., Japaridze, N., Pochkidze, N., Gasimov, E. (2019). Effect of propionic acid on the morphology of the amygdala in adolescent male rats and their behavior. Micron, 125, 102732.

Mantis, J.G., Fritz, J.L., Marsh, J., Heinrichs, S.C., Seyfried, T.N. (2009). Improvement in motor and exploratory behavior in rett syndrome mice with restricted ketogenic and standard diets. *Epilepsy Behav, 15*(2):133-41. doi: 10.1016/j.yebeh.2009.02.038.

Matrisciano, F., Pinna, G. Functional food and nutrition for the management of autism spectrum disorders and schizophrenia. In Functional Foods and Mental Health, 1st ed.; Independently published; 2019; pp. 307–330

Meguid, N.A., Hashish, A.F., Anwar, M., & Sidhom, G. (2010). Reduced serum levels of 25-hydroxy and 1,25-dihydroxy vitamin D in Egyptian children with autism. *Journal of Alternative and Complemantary Medicine, 16*, 641-645.

Mezzelani, A., Landini, M., Facchiano, F., Raggi, M.E., Villa, L., Molteni, M., et al. (2015). Environment, dysbiosis, immunity and sexspecific susceptibility: a translational hypothesis for regressive autism pathogenesis. *Nutr Neurosci, 18*(4), 145-61. doi:10.1179/1476830513Y.0000000108.

Mostafa, G.A., & AL-Ayadhi, L.Y. (2012). Reduced serum concentrations of 25-hydroxy vitamin D in children with autism: Relation to autoimmunutiy. *Journal of Neuroinflammation, 9*, 201-7.

Mychasiuk, R., Rho, J.M. (2017). Genetic modifications associated with ketogenic diet treatment in the BTBRT+Tf/J mouse model of autism spectrum disorder. *Autism Res, 10*(3), 456-71. doi: 10.1002/aur.1682.

Navarro, E., & Araya, M. (2015). Non-celiac gluten sensitivity. Another condition that responds to glüten. *Revista médica de Chile, 143*(5), 619-625.

Nelson, K.B., & Bauman, M.L. (2003). Thimerosal and autism? *Pediatr, 111,* 674-9. doi:10.1542/peds.111.3.674.

Newell, C., Bomhof, M.R., Reimer, R.A., Hittell, D.S., Rho, J.M., Shearer, J. (2016). Ketogenic diet modifies the gut microbiota in a murine model of autism spectrum disorder. *Mol Autism, 7*(1), 37. doi:10.1186/s13229-016-0099-3.

Ooi, Y. P., Weng, S. J., Jang, L. Y., Low, L., Seah, J., Teo, S., et al. (2015). Omega3 fatty acids in the management of autism spectrum disorders: findings from an open-label pilot study in Singapore. Eur. J. Clin. Nutr. 69, 969–971.

Ossenkopp, K.P., Kelly, A., Foley, K.A., Gibson, J., Fudge, M.A., Kavaliers, M. et al. (2012). Systemic treatment with the enteric bacterial fermentation product, propionic acid, produces both conditioned taste avoidance and conditioned place avoidance in rats. Behavioural Brain Research, 227, 134.

Ozbaran, B. (2014). Do environmental factors have influence on autism spectrum disorder? *J Pediatr Res, 1*, 170-3. doi:10.4274/jpr.44153.

Ozeren, G.S. (2013). Autism spectrum disorder (ASD) and gazing through the evidence window to ASD. *ACU Saglık Bil Derg, 4*, 57-63.

Ozkaya, T.B. (2013). Transition from pervasive developmental disorders to autism spectrum disorder: proposed changes for the upcoming DSM-5. *Curr Approach Psychiat,5*(2), 127-39. doi: 10.5455/cap.20130509.

Önal, S., Uçar, A. (2017). Otizm spektrum bozukluğu tedavisinde beslenme yaklaşımları. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, (1-2-3)*, 179-94.

Öztürkcan, S.A., Acar, S. (2017). Yaygın olarak kullanılan antimikrobiyal gıda katkı maddeleri ile ilgili genel bir değerlendirme. IGUSABDER, 1, 1-17.

Parracho, H.M., Gibson, G.R., Knott, F., Mccartney, A. (2010). A doubleblind, placebo-controlled, crossover-designed probiotic feding study in children diagnosed with autistic spectrum disorders. *Int J Probiot Prebiot, 5*(2), 69-74.

Patel, K., Curtis, L.T. (2007). A comprehensive approach to treating autism and attention deficit hyperactivity disorder: a prepilot study. Journal of Alternative Complementry Medicine, 13, 1091-1097.

Pärtty, A., Kalliomäki, M., Wacklin, P., Salminen, S., Isolauri, E. (2015). A possible link between early probiotic intervention and the risk of neuropsychiatric disorders later in childhood: a randomized trial. *Pediatr Res, 77*(6), 823-8. doi:10.1038/pr.2015.51.

Pennesi, C.M., & Klein, L.C. (2012). Effectiveness of the gluten-free, casein free diet for children diagnosed with autism spectrum disorder: based on parental report. *Nutr Neurosci, 15*(2), 85-91. doi: 10.1179/1476830512Y.0000000003.

Peretti, S., Mariano, M., Mazzocchetti, C., Mazza, M. et al. (2018). Diet: the keystone of autism spectrum disorder? *Nutr Neurosci,* 1-15. doi: 10.1080/1028415X.2018.1464819.

Privett, D. (2013). Autism spectrum disorder-research suggests good nutrition may manage symptoms. *Today's Dietitian, 15*(1), 46-51.

Ratajczak, H.V. (2011). Theoretical aspects of autism: Causes-A review. Journal of Immunotoxicology, 8(1), 68-79.

Reissmann, A., Hauser, J., Makulska-Gertruda, E., Tomsa, L., Lange, K.W. (2014). Gluten-free and casein-free diets in the treatment of autism. *Funct Foods Health Dis, 4*(8), 349-61.

Romeo, M.G., Romeo, D.M., Trovato, L., Oliveri, S., Palermo, F., Cota, F., et al. (2011). Role of probiotics in the prevention of the enteric colonization by Candida in preterm newborns: incidence of lateonset sepsis and neurological outcome. *J Perinatol, 31*(1), 63-9. doi:10.1038/jp.2010.57.

Ruskin, D.N., Fortin, J.A., Bisnauth, S.N., Masino, S.A. (2017). Ketogenic diets improve behaviors associated with autism spectrum disorder in a sex-specific manner in the EL mouse. *Physiol Behav, 168*, 138-45. doi: 10.1016/j.physbeh.2016.10.023.

Ruskin, D.N., Murphy, M.I., Slade, S.L., Masino, S.A. (2017). Ketogenic diet improves behaviors in a maternal immune activation model of autism spectrum disorder. *PLoS ONE, 12*(2):e0171643. doi: 10.1371/journal.pone.0171643.

Ruskin, D.N., Svedova, J., Cote, J.L., Sandau, U., Rho, J.M., Kawamura, M., et al. (2013). Ketogenic diet improves core symptoms of autism in BTBR mice. *PLoS ONE, 8*(6):e65021. doi: 10. 1371/journal.pone.0065021.

Sevim, S., & Ayaz, A. (2017). B_{12} vitamini desteği otizmli çocukların tedavisinde etkili midir? *H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 4*(1), 15-27.

Sharma, S., Fernandes, M.F., Fulton, S. (2013). Adaptations in brain reward circuitry underlie palatable food cravings and anxiety induced by high-fat diet withdrawal. *Int J Obes (Lond), 37*(9), 1183-91. doi:10.1038/ijo.2012.197.

Smith, J., Rho, J.M., Teskey, G.C. (2016). Ketogenic diet restores aberrant cortical motor maps and excitation-to-inhibition imbalance in the BTBR mouse model of autism spectrum disorder. *Behav Brain Res, 304*, 67-70. doi: 10.1016/j.bbr.2016.02.015.

Smith, J.D. (2013). Autism: a natural fit for the clinical nutritionist and complementary and alternative medicine (CAM). *Nutr Perspect: J Council Nutr, 36*(2), 5-8.

Sonuga-Barke, E.J.S., Brandeis, D., Cortese, S., Daley, D., Ferrin, M., Holtmann, M. et al. (2013). Nonpharmacological interventions for ADHD: systematic review and meta-analyses of randomized controlled trials of dietary and psychological treatments. American Journal of Psychiatry, 170, 275-289.

Strickland, E., Mccloskey, S. (2009). *Eating for autism: The revolutionary 10-step nutrition plan to help treat your child's autism, Asperger's, or ADHD.* Da Capo Lifelong Books.

Theije, C.G., Wu, J., da Silva, S.L., Kamphuis, P.J., Garssen, J., Korte, S.M., et al. (2011). Pathways underlying the gut-to-brain connection in autism spectrum disorders as future targets for disease management. *Eur J Pharmacol, 668*(1), 70-80. doi: 10.1016/j.ejphar.2011.07.013.

Verpeut, J.L., DiCicco-Bloom, E., Bello, N.T. (2016). Ketogenic diet exposure during the juvenile period increases social behaviors and forebrain neural activation in adult. *Physiol Behav, 161*, 90-8. doi: 10.1016/j.physbeh.2016.04.001.

Whiteley, P., Haracopos, D., Knivsberg, A.M., Reichelt, K.L., Parlar, S., Jacobsen, J., et al. (2010). The ScanBrit randomised, controlled, single-blind study of a gluten- and casein-free dietary intervention for children with autism spectrum disorders. *Nutr Neurosci, 13*(2), 87-100. doi: 10.1179/147683010×12611460763922.

Yui, K., Koshiba, M., Nakamura, S., and Kobayashi, Y. (2012). Effects of large doses of arachidonic acid added to docosahexaenoic acid on social impairment in individuals with autism spectrum disorders: a double-blind, placebocontrolled, randomized trial. J. Clin. Psychopharmacol. 32, 200–206.

Zilkha, N., Kuperman, Y., Kimchi, T. (2017). High-fat diet exacerbates cognitive rigidity and social deficiency in the BTBR mouse model of autism. *Neuroscience, 345*, 142-54. doi: 10.1016/j.neuroscience.2016.01.070.

BÖLÜM 13

KETOJENİK DİYETLER

Uzm. Dyt. Emine AKTAŞ

Her çocuğun kendisine önem veren ve özel olduğunu düşündüğü bir yetişkinle zaman geçirmeye ihtiyacı vardır.

Anetha SOLTER

KETOJENİK DİYET

Ketojenik diyet (KD), topalam enerjinin %80-90 oranında yağlardan geldiği, yüksek yağ, düşük karbonhidrat, ve yaşa göre yeterli protein içeren diyetlerdir. Ketojenik Diyet 1900'lü yılların başında uygulanmaya başlamıştır. Epilepsi hastalarının nöbet sayısının açlık döneminde azaldığının farkedilmesiyle açlığı taklit eden keton cisimlerinin ketojenik diyet ile üretilmesi sağlanmıştır.

Açlık döneminde ilk enerji kaynağı olarak karbonhidratlar yıkılmaktadır. Vücut proteinlerinin yıkımını önlenmek için ikinci enerji kaynağı olarak yağlar kullanılmaktadır. Yağların yıkımı ile karaciğer hücrelerinin mitokondrisinde keton cisimleri oluşur. Yağ asitlerinin aksine keton cisimleri kan beyin bariyerini geçebilmekte ve kandaki düzeyleri arttığında, beyin, kalp ve kas dokularında enerji için kullanılabilmektedir. Yüksek orandaki yağ, yeterli düzeyde protein ve düşük karbonhidrat içeren ketojenik diyetler ise açlık sırasında oluşan bu metabolizmayı taklit etmektedir. Yüksek karbonhidrat içeren diyet ile beslenen bireylerde keton oluşmadığından beyin hücreleri enerji kaynağı olarak glikoz kullanmaktadır. Ancak ketojenik diyet ile beslenen hastaların beyin hücreleri yakıt olarak glikozun yerine keton cisimleri kullanılmaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Akkuş Zengin P. Rett Sendromlu Hastaların Klinik ve Moleküler Değerlendirmesi ve Genotip-Fenotip Korelasyonunun Araştırılması Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Uzmanlık Tezi 2015.

Bergqvist AG, Schall JI, Stallings VA, Zemel BS. Progressive bone mineral content loss in children with intractable epilepsy treated with the ketogenic diet. Am J Clin Nutr 2008; 88: 1678-84.

Çakır, R.E., Saka, M. Ketojenik Diyetin Antiepileptik Etkisi DBHAD Uluslararası Hakemli Beslenme Araştırmaları Dergisi Eylül / Ekim / Kasım / Aralık 2014 Sayı: 02 Cilt: 01 Sonbahar Kış.

Çetin, B. Epilepsi Hastası Çocuklarda Ketojenik Diyetin Epileptik Nöbet Sayısı Üzerine Etkisinin Araştırılması Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2013.

Ilgaz F. Ketojenik diyet uygulamaları Hacettepe Beslenme ve Diyetetik Günleri V. Mezuniyet Sonrası Eğitim Kursu Konuşma Metinleri Ankara 2015.

Hüseyin Per, Mehmet Canpolat Süt Çocukluğu Dönemi Malign Epileptik Sendromları Erciyes Med J 2013; 35(4): 189-97.

Kang HC, Chung DE, Kim DW, et al. (2004) Early and late onset complications of the ketogenic diet for intractable epilepsy. *Epilepsia.* 45: 1116-1123.

Kossoff EH, Hartman AL. Ketogenic diets: new advances for metabolism-based therapies. Curr Opin Neurol. 2012;25(2):173-8.

Kossoff EH, Pyzik PL, McGrogan JR, Vining EP, Freeman JM. Efficacy of the ketogenic diet for infantile spasms. Pediatrics 2002;109:780–783.

Kossoff EH, Pyzik PL, McGrogan JR, Vining EP, Freeman JM. Efficacy of the ketogenic diet for infantile spasms. Pediatrics 2002;109:780–783.

Kossoff EH, Pyzik PL, McGrogan JR, Vining EP, Freeman JM. Efficacy of the ketogenic diet for infantile spasms. Pediatrics 2002;109:780–783.

Kossoff EH, Zupec-Kania BA, Amark PE, Ballaban-Gil KR, Christina Bergqvist AG, Blackford R, et al. Optimal clinical management of children receiving the ketogenic diet: recommendations of the international ketogenic diet study group. Epilepsia 2009;50(2):304-317.

Lee PR, Kossoff EH. Dietary treatments for epilepsy: management guidelines for the general practitioner. Epilepsy Behav. 2011;21(2):115-21.

Lee PR, Kossoff EH. Dietary treatments for epilepsy: management guidelines for the general practitioner. Epilepsy Behav. 2011;21(2):115-21.

Nabbout R, Dulac O. Epileptic syndromes in infancy and childhood.Curr Opin Neurol 2008; 21(2): 161-6.

Nangia S, Caraballo RH, Kang HC, Nordli DR, Scheffer IE. Is the ketogenic diet effective in specific epilepsy syndromes? Epilepsy Res 2012; 100: 252-7.

Neal EG, Chaffe H, Schwartz RH, Lawson MS, Edwards N, Fitzsimmons G, et al. The ketogenic diet in the treatment of epilepsy in children: a randomised, controlled trial. Lancet Neurol. 2008,7(6): 500–506.

Pfeifer H.H., Lyczkowski D.A., Thiele E.A. (2008) Low glycemic index treatment: Implemention and new insights into efficacy. *Epilepsia.* 49(8): 42-45.

Sibel K. Velioğlu İlaca Dirençli Epilepsisi Olan Çocuklarda Farmakolojik Olmayan Alternatif Tedavi Yaklaşımları: Vagus Sinir Stimülasyonu ve Ketojenik Diyet Epilepsi 2014;20(Ek 1):59-63.

Tatlı ve Ark. Epilepside Ketojenik Diyet /Türk Ped Arş 2013; 275-80.

Ünalp A. Çocukluk Çağı Epilepsilerinde Ketojenik Diyet Uygulamaları İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi 2017; 7(3):169-177.

Yamamoto H, Okumura A, Fukuda M. Epilepsies and epileptic syndromes starting in the neonatal period. Brain Dev 2011; 33(3): 213-20.

BÖLÜM 14

YOĞUN BAKIM HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Şule KOCABAŞ
Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY

Çocukların, nasihatten çok iyi örneğe ihtiyaçları vardır.

Joseph JOUBERT

GİRİŞ

Beslenme, çocuk yoğun bakım ünitesinde hasta tedavisinin en önemli bileşenlerinden biridir. Kritik bir hastalığı olan bebekler ve çocuklar, hastalıkları nedeniyle beslenme bozukluğuna eğilime neden olan artan metabolik ihtiyaçlara sahiptirler. Yoğun bakım ünitesi, bebek ve çocuklarda yeterli ve dengeli besin alımını sıklıkla engellemektedir.

Hastanede yatan çocuklarda malnütrisyon, besin ögeleri gereksinimleri ile besin ögeleri alımı arasındaki dengesizlik sonucu, büyüme, gelişme ve diğer ilgili sonuçları olumsuz yönde etkileyebilecek enerji, protein veya mikro besin ögelerinde eksikliklerle sonuçlanan durum olarak tanımlanmaktadır. Tanım olarak basit gözükse de malnütrisyonun klinik olarak tanımlanması zordur. Malnütrisyon, etiyolojisi besin alımını etkileyen çevresel ve davranışsal faktörlere veya hastalıklara bağlı olma, malnütrisyon süresi, besin ögesi dengesizliği, inflamasyon varlığı, malnütrisyonun şiddeti ve sonuçlara etkisi bakımından daha detaylı tanımlanabilmektedir.

Malnütrisyon, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yoğun bakım ünitesindeki çocuklarda oldukça sık görülmektedir. Yoğun bakım ünitesinde yatan çocuklarda biyobelirteçler hastalık durumuna bağlı olmayabilmektedir. Bu nedenle malnütrisyon teşhisinde genellikle antropometrik ölçümler dikkate alınmaktadır. Ancak yoğun bakım ünitesinde yatan çocuklarda antropometrik ölçümlerin alınması oldukça zordur. Çoğunlukla ölçüm alınamadığı için tahmin yolu ile hesaplamalar yapılmaktadır. Ölçüm alınabildiği durumlarda ise hidrasyon durumunun ve sıvı birikiminin vücut ağırlığını etkileyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yoğun bakım tedavisinde vücut ağırlığı ve/veya boy uzunluğunun önemli bir yeri olduğundan antropometrik ölçümlerin alınmasının sıklığı artırılmalı ve güvenilirliği iyileştirilmelidir.

Yoğun bakım ünitesine yatış sırasında vücut ağırlığı ve boy uzunluğu ölçülmelidir. Yaşa göre beden kütle indeksi (BKİ), hasta 2 yaşından küçükse boya göre vücut ağırlığı, eğer boy uzunluğu ölçümü mümkün değil ise yaşa göre vücut ağırlığı Z skorları hastalarda malnütrisyonu taramak için kullanılabilir. Persentiller yerine Z skorlarının kullanılması tercih edilmelidir. Küçük çocuklarda (<36 ay) baş çevresi mutlaka ölçülmelidir. Tarama ile yüksek risk altında olan hastalar daha erken tespit edilerek alınan önlemlerden daha yüksek oranda fayda sağlanabilir. Yoğun bakım ünitesinde yatan çocuklarda malnütrisyon riskini taramak için onaylanmış bir tarama aracı günümüzde henüz mevcut değildir.

SEÇİLİ KAYNAKÇA

Argent, A. C. (2016). Getting basic nutrition right in the PICU. *Critical CareMedicine*, *44*(8), 1615–1616.

Bartkowska-Śniatkowska, A.,Zielińska, M., Świder, M., Bittner, G., Sarnowska-Wroczyńska, I., Witulska, K., et al. (2015). Nutritional therapy in paediatric intensive care units: a consensus statement of the Section of Paediatric Anaesthesia and Intensive Therapy the Polish Society of Anaesthesiology and Intensive Therapy, Polish Society of Neonatology and Polish Society for. *Anaesthesiology Intensive Therapy*, *47*(4), 267–283.

Cekmen, N.,& Dikmen, E. (2014). Yoğun Bakim Hastalarında Enteral ve ParenteralNütrisyon. *Toraks Cerrahisi Bulteni*, *5*(3), 187–197.

Druyan, M.E., Compher, C., Boulata, J.I., Braunschweig, C.L., George, D.E., Simpser, E. (2012). Worthington, P.A. Clinical Guidelines for the Use of Parenteral and Enteral Nutrition in Adult and Pediatric Patients: Applying the GRADE System to Development of A.S.P.E.N. Clinical Guidelines. *Journal of Parenteral and Enteral Nutrition*, 1, 36.

Fak, B., Yaz, A., Ba, R., & Fak, B. (2015). Çocuklarda Parenteral Nütrisyonda Kullanılan Ürünler ve Özellikleri, *Türkiye Klinikleri J Nutr Diet*, 1(2), 37–41.

Fivez, T.,Kerklaan, D., Mesotten, D., Verbruggen, S., Wouters, P. J., Vanhorebeek, I., et al. (2016). Early versus Late Parenteral Nutrition in Critically Ill Children. *New England Journal of Medicine*, *374*(12), 1111–1122.

Fivez, T., Kerklaan, D., Verbruggen, S., Vanhoeberek, I., Verstraete, S., Tibboel, D., Guerra, G.G., Wouters, P.J., Joffe, A., Joosten, K., Mesotten, D., Berghe, G.V. (2015). Impact of withholding early parenteral nutrition completing enteral nutrition in pediatric critically ill patients (PEPaNIC trial): study protocol for a randomized controlled trial. *BioMed Central*, 16:202.

Fusch, C.,Bauer, K., Böhles, H. J., Jochum, F., Koletzko, B., Krawinkel, M., et al. (2009). Neonatology/Paediatrics - Guidelines on Parenteral Nutrition, Chapter 13. *German Medical Science : GMS e-Journal*, *7*, 1–23.

Gottrand, M., Muyshont, L., Couttenier, F., Beghin, L., Martigne, L., Coopman, S., Turck, D., Michaud, L., Guimber, D., Gottrand, F. (2013). Micronutrient status of children receiving prolonged enteral nutrition. Ann Nutr Metab, 63, 152–158.

Hamilton, S., McAleer, D., Ariagno, K., Barrett, M., Stenquist, N., Duggan, C.P., Mehta, N.M. (2014). A Stepwıse Enteral Nutrition Algorithm For Critically Ill Children Helps Achieve Nutrient Delivery Goals. *Pediatr Crit Care Med*, 15(7), 583–589.

Joffe, A., Anton, N., Lequier, L., Vandermeer, B., Tjosvold, L., Larsen, B., Hartling, L. (2016). Nutritional support for critically ill children. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 5.

Joosten, K., Van Puffelen, E., &Verbruggen, S. (2016). Optimal nutrition in thepaediatric ICU. *Current Opinion in Clinical Nutrition and Metabolic Care*, *19*(2), 131–137.

Kaya, N. (2015). Çocuklarda enteral nutrisyon ürünleri ve özellikleri. *Turkiye Klinikleri J Nutr Diet,* 1(2), 30-6.

Kaner, G. (2015). Çocuklarda enteral ve parenteral nütrisyonda enerji ve besin ögesi gereksinimleri. *Turkiye Klinikleri J Nutr Diet,*1(2), 13-8.

Lee, J. H.,Rogers, E., Chor, Y. K., Samransamruajkit, R., Koh, P. L., Miqdady, M., et al (2016). Optimal nutrition therapy in paediatric critical care in the Asia-Pacific and Middle East: A consensus. *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition*, *25*(4), 676–696.

Mara, J., Gentles, E., Alfheeaid, H.A., Diamantidi, K., Spenceley, N., Davidson, M., Young, D., Gerasimids, K. (2014). An evaluation of enteral nutrition practices and nutritional provision in children during the entire length of stay in critical care. *BMC Pediatrics,*14:186.

Martinez, E. E.,& Mehta, N. M. (2016). The science and art of pediatric critical care nutrition. *Current Opinion in Critical Care*, *22*(4), 316–324.

Mehta, N. M.,Skillman, H. E., Irving, S. Y., Coss-Bu, J. A., Vermilyea, S., Farrington, E. A., et al (2017). Guidelines for the Provision and Assessment of Nutrition Support Therapy in the Pediatric Critically Ill Patient: Society of Critical Care Medicine and American Society for Parenteral and Enteral Nutrition. *Journal of Parenteral and Enteral Nutrition* (Vol. 41).

Mehta, N.M., Bechard, L.J., Zurakowski, D., Duggan, C.P., Heyland, D.K. (2015). 60-d mortality in critically ill children: a multicenter, prospective, cohort study. *Am J Clin Nutr*, 102:199–206.

Mehta, N.M., Smallwood, C.D., Graham, R.J. (2014). Current application of metabolic monitoring in the pediatric intensive care unit. *Nutr Clin Pract*, 29 (3), 338-347.

Mikhailov, T.A., Kuhn, E.M., Manzi, J., Christensen, M., Collins, M., Brown, A.M., Dechert, R., Scanlon, M.C., Wakeham, M.K., Goday, P.S. (2014). Early enteral nutrition is associated with lower mortality in critically Ill children. *Journal of Parenteral and Enteral Nutrition,* 38(4).

Orhun, G. (2011). Enteral ürünler. *Klinik Gelişim,* 24, 5-9.

Presier, J.C., Ichai, C., Orban, J.C., Groeneveld, A.B.J. (2014). Metabolic response to the stress of critical illness. *British Journal of Anaesthesia*, 113 (6), 945–54.

Prieto, M.B., Herce Cid, J.L. (2011). Malnutrition in the Critically Ill Child: The Importance of

Enteral Nutrition. *Int. J. Environ. Res. Public Health,* 8, 4353-4366.

Samour, P.Q.,King K. (2016). *Pediatrik beslenmenin esasları.* (G. Samur, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Skillman, H. E.,&Wischmeyer, P. E. (2008). Nutrition Therapy in Critically Ill Infants and Children, *Journal of Enteral Parenteral Nutrition, 5*(32)*,* 520–534.

Tipici, B.E., Garipağaoğlu, M. (2015). Çocuklarda parenteral nutrisyondan enterale, enteralden oral nutrisyona geçiş nasıl olmalıdır? *Turkiye Klinikleri J Nutr Diet,* 1(2), 46-50.

Tume, L., Carter, B., Latten, L. (2013). A UK and Irish survey of enteral nutrition practices in paediatric intensive care units. *British Journal of Nutrition*, 109, 1304–1322.

Ubesie, A.C., Konoshis, S.A., Mezoff, A.G., Henderson, C.J., Helmrath, M.A., Cole, R.C. (2013). Multiple micronutrient deficiencies among patients with intestinal failure during and after transition to enteral nutrition. *J Pediatr*, 163(6).

Van Puffelen, E.,Polinder, S., Vanhorebeek, I., Wouters, P. J., Bossche, N., Peers, G., et al. (2018). Cost-effectiveness study of early versus late parenteral nutrition in critically ill children (PEPaNIC): Preplanned secondary analysis of a multicentre randomised controlled trial. *Critical Care*, *22*(1), 1–9.

VAKALARLA ÖĞRENİYORUM: YETİŞKİN HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ - 1

Editör

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir. Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-00-2

VAKALARLA ÖĞRENİYORUM: YETİŞKİN HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ - 1

Editör
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Yazarlar
Prof. Dr. Fatma NİŞANCI KILINÇ, Prof. Dr. Gül KIZILTAN, Prof. Dr. Neslişah RAKICIOĞLU
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER, Doç. Dr. Fatma Esra GÜNEŞ , Doç. Dr. Gülşah KANER TOHTAK
Doç. Dr. Perim TÜRKER, Dr. Öğr. Üyesi Biriz ÇAKIR, Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ
Dr. Öğr. Üyesi Şule AKTAÇ, Öğr. Gör. Dr. İnci TÜRKOĞLU, Öğr. Gör. Dr. Esra TÜRKER
Dr. Öğr. Üyesi Hilal HIZLI GÜLDEMİR, Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT, Arş. Gör. Emine Merve EKİCİ
Arş. Gör. Gamze ÇALIK, Arş. Gör. Hande Gül ULUSOY, Arş. Gör. Sevde KAHRAMAN
Arş. Gör. Sevinç EŞER DURMAZ, Uzm. Dyt. Kadriye TOPRAK, Dyt. Nihal TUNÇER

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Fadime YILDIRIM

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
4. Baskı: Ankara - Şubat, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Sağlık karmaşık bir yapıdır. Sağlığın temel belirleyicileri sosyoekonomik, kültürel ve çevresel etmenler, yaşam ve çalışma koşulları, sosyal etmenler, yaşam biçimi (beslenme, fiziksel aktivite, alkol, sigara), yaş, genetik ve cinsiyettir. Son yıllarda tüm Dünya'da artan bulaşıcı olmayan hastalıklar özellikle obezite/malnütrisyon ya da beslenme eksiklikleri göz önüne alındığında ve beslenme problemlerinin pek çok kronik hastalığın temel neden olarak görüldüğü düşünüldüğünde, sağlığın geliştirilmesi uygulamalarının önemli bir basamağını beslenme oluşturmaktadır. Sağlığın korunması söz konusu olduğunda ise yaşam boyu devam ettirilecek yeterli ve dengeli beslenme kavramı kritik öneme sahiptir.

Yetersiz ve dengesiz beslenme ve yetersiz fiziksel aktiviteye bağlı olarak günümüzde obezite ve etken olduğu kronik hastalıklar hızla yayılmaktadır. Bu kitapta beslenme durumunun değerlendirilmesi, şişmanlık, zayıflık, anoreksiya, bulemia nervoza, diabetes mellitus, reakaktif hipoglisemi, metabolik sendrom, kalp-damar hastalıkları, hipertansiyon, gastrointestinal sistem, tiroid hastalıkları ile kanser, karaciğer, safra kesesi, böbrek, solunum, kemik-eklem ve nörolojik hastalıklar, alerjiler, enteral-parenteral beslenme, yanıklar-yaralar, bariatrik cerrahilerde tıbbi beslenme tedavisi, besin ögesi-ilaç etkileşimleri, test diyetlerine ilişkin teorik bilgiler verilmiş ve vakalarla tıbbi beslenme tedavisi anlatılmıştır. Zira bu hastalıkların önlenmesinde ve tedavisinde kişiye özel olarak planlanmış tıbbi beslenme tedavisi en önemli basamaklar arasındadır.

Bu kitabın, bu konulardaki son güncel bilgileri içeren bir kaynak olması gerektiği düşüncesiyle, kitap bölümlerinin çoğunlukla, klinik deneyimleri de olan ve bilimsel gelişmeleri yakından izleyen aktif akademisyenler ve klinisyenler tarafından hazırlanmıştır. Kitap yetişkin sağlığı ve hastalıklarda beslenmesi konusunda eğitim alan geleceğin diyetisyenlerine ve öğrencilere yol gösterebilecek kaynak oluşturma düşüncesiyle hazırlanmıştır. Kitabın hazırlanmasında emeği geçen HEDEF CS Yayıncılık ve Mühendislik Takımına destekleri, özverili çalışmaları nedeniyle teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
BESİNLER, BESİN GRUPLARI, ENERJİ VE BESİN ÖGESİ İÇERİKLERİ
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Arş. Gör. Sevde KAHRAMAN

BESLENMENİN TANIMI VE ÖNEMİ 16
Yeterli ve Dengeli Beslenme 16
Besin Ögeleri 16
Karbonhidratlar 16
Proteinler 17
Yağlar 17
Mineraller 18
Vitaminler 19
BESİNLER, BESİN GRUPLARI, ENERJİ VE BESİN ÖGESİ İÇERİKLERİ 21
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 31

BÖLÜM 2
DİYETİSYENİN TIBBİ BESLENME TEDAVİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

DİYETİSYENİN TANIMI 32
DİYETİSYEN KİMDİR? 32
KLİNİK DİYETİSYEN KİMDİR? 33
BESLENME DESTEĞİNDE DİYETİSYENİN GÖREVLERİ 34
DİYETİSYENİN TÜRKİYE'DEKİ İŞ VE GÖREV TANIMI 35
MESLEK ETİĞİ TANIMI 37
SAĞLIK MESLEK ETİĞİ İLKELERİ 37
ETİK İHLALİ 39
BESLENME VE DİYETETİK ALANINDA BİLGİ KİRLİLİĞİ 39
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 44

BÖLÜM 3
BESLENME EĞİTİMİ VE HASTAYA YAKLAŞIM
Diyetisyen Nihal TUNÇER

BESLENME EĞİTİMİNİN ÖNEMİ 46
Toplumsal Eğitim 46
Kavramsallaştırma 47
Hedef kitlenin belirlenmesi 50
Uygulama 50
Değerlendirme 51
İNTERNET VE BESLENME EĞİTİMİ, ZORLUKLAR VE FIRSATLAR 51
Kişisel Verilerin Korunması 52

Hassas kişisel veri 53
Post-truth çağında sosyal medya ve diyetisyenlik uygulamaları 54
HASTAYA YAKLAŞIM 54
Hastanın Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi 55
Diyet tedavisinin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği 56
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 66

BÖLÜM 4
KRONİK HASTALIKLAR PATOFİZYOLOJİ
Öğr. Gör. Dr. Esra TÜRKER

GİRİŞ 68
KALP VE DAMAR HASTALIKLARI 69
Aterosklerozun Patofizyolojisi 70
Aterosklerozun etiyolojisi 70
Ateroskleroz için risk faktörleri 71
Aterosklerozun gelişme safhaları 71
Hipertansiyonun Tanımı ve Epidemiyolojisi 71
Hipertansiyonun etiyolojisi 72
Hipertansiyonun riskleri 72
Hipertansiyon belirti ve bulguları 73
Hipertansiyonun patofizyolojisi 73
Kalp Yetmezliği Tanımı ve Epidemiyolojisi 73
Kalp yetmezliğinin etiyolojisi 74
Kalp yetmezliğinin risk faktörleri 74
Kalp yetmezliğinin belirti ve bulguları 75
Kalp yetmezliğinin patofizyolojisi 75
METABOLİK VE ENDOKRİN HASTALIKLAR 76
Obezite Tanımı ve Epidemiyolojisi 76
Obezitenin risk faktörleri 76
Obezitenin patofizyolojisi 76
Diabetes Mellitus Tanımı ve Epidemiyolojisi 77
Diyabetes mellitusun etiyolojisi 77
Diabetes mellitusun risk faktörleri 77
Diabetes mellitus'un etiyolojik sınıflaması 78
Diyabetus mellitus belirti ve bulguları 78
Tip 1 Diabetes mellitus tanımı ve etiyolojisi 79
Tip 2 Diabetes mellitus tanımı ve etiyolojisi 79
Tiroid Hastalıkları Tanımı ve Epidemiyolojisi 80
Tiroid hastalıklarında patofizyoloji 80
Tiroid hastalıklarında risk faktörleri 80
Tiroid fonksiyonu anormallikleri 80
Paratiroid hastalıkları tanımı ve epidemiyolojisi 82

Paratiroid hastalıklarında patofizyoloji 82
Hiperparatiroidizm 82
Hipoparatiroidizm..... 83
SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI 84
Mide ve Duodenum Hastalıkları..... 84
Gastritin tanımı ve epidemiyolojisi..... 84
Peptik ülserin tanımı ve epidemiyolojisi..... 85
Mide kanseri tanımı ve epidemiyolojisi..... 86
Bağırsak ve Rektum Hastalıkları 87
Dışkılama bozuklukları..... 87
Malabsorbsiyon sendromu tanımı ve epidemiyolojisi..... 89
RENAL SİSTEM HASTALIKLARI 90
Kronik Böbrek Yetmezliği Tanımı ve Epidemiyolojisi 90
Kronik Böbrek Yetmezliğinin Etiyolojisi 91
Kronik Böbrek Yetmezliğinin Patofizyolojisi..... 91
Kronik Böbrek Yetmezliğinin Belirti ve Bulguları 92
KAN HASTALIKLARI 92
Aneminin Tanımı ve Epidemiyolojisi..... 92
Aneminin Etiyolojisi..... 93
Aneminin Çeşitleri..... 93
Demir eksikliği anemisi..... 94
Kobalamin (B12 Vitamin eksikliği/Pernisiyöz anemi)..... 95
Folik asit eksikliği anemisi..... 96
NÖROLOJİK HASTALIKLAR 96
İnme (Serebrovasküler Olay)..... 97
İskemik İnme 97
Hemorajik inme..... 98
Parkinson hastalığı 99
Parkinson Hastalığının etiyolojisi ve risk faktörleri 99
Parkinson hastalığının patofizyolojisi..... 100
Parkinson hastalığının belirti ve bulguları..... 100
Alzheimer Hastalığı 101
Alzheimer hastalığının etiyolojisi ve risk faktörleri 101
Alzheimer hastalığının patofizyolojisi 101
Alzheimer hastalığının belirti ve bulguları 102
Multiple Skleroz Hastalığının Tanımı ve Epidemiyolojisi..... 102
Multiple skleroz hastalığının etiyolojisi ve risk faktörleri..... 102
Multiple sklerozun patofizyolojisi..... 102
Multiple sklerozun belirti ve bulguları..... 103
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 104

BÖLÜM 5
AÇLIK TOKLUK METABOLİZMASI VE İŞTAH
Dr. Öğr. Üyesi Hilal HIZLI GÜLDEMİR

İŞTAH VE İŞTAHI ETKİLEYEN FAKTÖRLER 108
AÇLIK - TOKLUK MEKANİZMASI 110
BESİN ÖĞELERİNİN BAĞIRSAKLAR TARAFINDAN ALGILANMASI 112
İŞTAH ÜZERİNDE ETKİLİ HORMONLAR 111
AÇLIK VE TOKLUĞUN NÖRAL KONTROLÜ 113
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 115

BÖLÜM 6
YETİŞKİN HASTADA BESLENME DURUMUNUN SAPTANMASI
Prof. Dr. Neslişah RAKICIOĞLU

GİRİŞ 120
BESLENME DURUMUNUN TARANMASI 120
BESLENME DURUM DEĞERLENDİRMESİ 121
Klinik (Tıbbi) Öykü 121
Ağırlık kaybı 122
Antropometrik Ölçümler 122
Boy uzunluğu 122
Vücut ağırlığı 123
Beden kütle indeksi 123
Üst orta kol çevresi (ÜOKÇ) 123
Vücut Kompozisyonunun Değerlendirilmesi 124
Bel ve kalça çevresi, bel-kalça oranı ve bel-boy oranı 124
Skinfold deri kıvrım kalınlığı 124
Dual X-Ray absorptiyometre (DEXA) 125
Magnetik rezonans (MR) ve toplam vücut nitrojeni 125
Biyoelektrik empedans (BİA) 125
Fiziksel Testler 125
Biyokimyasal Değerlendirme 126
Kan parametreleri 126
Hidrasyon durumunun değerlendirilmesi 129
İmmun yanıt testleri 129
İdrar analizi 129
Fonksiyonel Testler 130
Diyetsel Tüketimin Değerlendirilmesi 130
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 134

BÖLÜM 7

SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Uzm. Dyt. Kadriye TOPRAK

SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARINDA BESLENME TEDAVİSİNİN ÖNEMİ 136
ÜST SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 136
Ağız, Diş ve Dişeti Hastalıkları..... 136
Özefagus Hastalıkları 138
Reflü özefajitis 138
Hiatial herni 141
Mide Hastalıkları 141
Dispepsi (Hazımsızlık) 141
Gastrit..... 142
Ülser 147
Dumping sendromu..... 149
ALT SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 153
İshal..... 153
Konstipasyon 157
Crohn's (Rejiyonel Enterit) 161
Ülseratif Kolit..... 165
İrritable Bağırsak Sendromu (Spastik Kolon) 170
Divertiküler Kolon Hastalığı (Divertikülit)..... 174
Kısa Bağırsak Sendromu 176
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 179

BÖLÜM 8

KARACİĞER, SAFRA KESESİ, PANKREAS HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Doç. Dr. Gülşah KANER TOHTAK - Arş. Gör. Gamze ÇALIK

KARACİĞERİN ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ 182
KARACİĞER HASTALIKLARI 182
Hepatit 182
Hepatitin tıbbi beslenme tedavisi..... 182
Karaciğer Yağlanması, Non Alkolik Yağlı Karaciğer Hastalığı,
Non Alkolik Steatohepatit..... 194
Non alkolik yağlı karaciğer hastalığının tıbbi beslenme tedavisi..... 194
Siroz..... 200
Beslenme durumunun değerlendirilmesi 201
Sirozda tıbbi beslenme tedavisi 201
SAFRA KESESİ ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ 215
SAFRA KESESİ HASTALIKLARI..... 215
Kolesistit..... 215
Akut kolesistit 215
Kronik kolesistit 216

Kolesistitin diyet tedavisi 216
Safra Taşları 221
PANKREAS ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ 221
PANKREAS HASTALIKLARI 222
Pankreatit 222
Akut pankreatit 222
Kronik pankreatit 222
Pankreatitte tıbbi beslenme tedavisi 222
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 236

BÖLÜM 9
BÖBREK HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Hande Gül ULUSOY

BÖBREK TAŞLARI (NEFROLİTİAZİS) 238
Kalsiyum Taşları (Kalsiyum Oksalat ve Kalsiyum Fosfat) 239
Magnezyum Amonyum Fosfat (Strutive) Taşları 242
Ürik Asit Taşları 242
Sistin Taşları 242
AKUT BÖBREK HASARI 244
Renal Replasman Tedavisi 245
Akut Böbrek Hasarında Beslenme Durumunun Değerlendirilmesi 246
Akut Böbrek Hasarında Tıbbi Beslenme Tedavisi 246
Enerji gereksinimi 247
Karbonhidrat gereksinimi 247
Protein gereksinimi 247
Yağ gereksinimi 248
Sıvı gereksinimi 248
Elektrolit gereksinimi 248
Mikro besin ögeleri gereksinimi 248
Renoprotektif besin ögeleri 249
Beslenme Yolu 249
NEFROTİK SENDROM 254
Nefrotik Sendromun Tıbbi Beslenme Tedavisi 254
KRONİK BÖBREK HASTALIĞI 256
Kronik Böbrek Hastalığının Tıbbi Beslenme Tedavisi 259
VAKALAR 264
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 296

BÖLÜM 10
ORGAN TRANSPLANTASYONU İLE CERRAHİ HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Prof. Dr. Gül KIZILTAN - Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ
Doç. Dr. Perim TÜRKER

ORGAN TRANSPLANTASYONU DAHİL CERRAHİ HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 300
PERİOPERATİF DÖNEMDE NÜTRİSYONEL HEDEFLER 301
PREOPERATİF BESLENME 302
POSTOPERATİF BESLENME 303
ORGAN TRANSPLANTASYONU HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 307
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 309
VAKALAR 312
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 319

BÖLÜM 11
KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLAR VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Emine Merve EKİCİ - Prof. Dr. Fatma NİŞANCI KILINÇ

KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLARIN TANIMI, ÖNEMİ VE GENEL BİLGİLER 322
Kardiyovasküler Hastalıkların Sınıflandırılması 322
Kardiyovasküler Hastalıkların Epidemiyolojisi 322
Kardiyovasküler Hastalıkların Risk Faktörleri 323
KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLAR VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 325
HİPERLİPİDEMİ 333
HİPERTANSİYON 334
KARDİYAK TRANSPLANTASYON 338
VAKALAR 340
KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLAR VE BESLENME ÖNERİLERİ 352
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 354

BÖLÜM 12
TİP II DİYABET, HİPOGLİSEMİ VE GESTASYONEL DİYABET VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Öğr. Gör. Dr. İnci TÜRKOĞLU

DİABETES MELLİTUS TANIMI VE SINIFLAMASI 358
DİABETES MELLİTUS'UN OLUŞUM NEDENLERİ VE MEKANİZMASI 358
Tip 1 DM 358
Tip 2 DM 359
Gestasyonel DM 359
Diabetes Mellitus'un Klinik Bulguları 359
Diabetes Mellitus'un Tanı Kriterleri 359

Diabetes Mellitus'un Komplikasyonları 361
Akut Metabolik Komplikasyonları 361
Kronik Metabolik Komplikasyonları..... 361
Mikrovasküler komplikasyonlar 361
Makrovasküler komplikasyonlar 361
Gestasyonel Diabetes Mellitus ve Kısa Dönem Sonuçları..... 362
Gestasyonel Diabetes Mellitus ve Uzun Dönem Sonuçları..... 362
DİABETES MELLİTUS'UN TIBBİ TEDAVİSİ..... 362
DİABETES MELLİTUS VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ (TBT) 366
Kanıta Dayalı Tıbbi Beslenme Tedavisi Önerileri..... 366
Enerji dengesi, vücut ağırlığı fazlalığı ve obezite için öneriler 366
Makro besin ögeleri için öneriler..... 368
Mikro besin ögeleri için öneriler 369
Hipoglisemide beslenme için öneriler..... 369
VAKALAR 370
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR..... 401

BÖLÜM 13
TİP 1 DİYABET VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

TANIMI..... 404
EPİDEMİYOLOJİ..... 404
ETİYOLOJİ..... 404
PATAFİZYOLOJİ 405
KLİNİK BULGULAR..... 405
Kısmi Remisyon Dönemi..... 405
TİP 1 DİYABET TANISI 406
Tip 1 ve Tip 2 Diyabet Ayırımı..... 406
KOMPLİKASYONLAR..... 406
Akut Komplikasyonlar 407
Diyabetik ketoasidoz..... 407
Hipoglisemi..... 407
Kronik Komplikasyonlar..... 407
Makrovasküler komplikasyonlar..... 407
Mikrovasküler komplikasyonlar..... 407
TİP 1 DİYABETTE TEDAVİ YAKLAŞIMLARI..... 408
İnsülin Tedavisi 408
Kısa etkili insülinler (Regüler) 409
Orta etkili insülin (NPH)..... 409
İnsülin analogları 409
İnsülin Tedavi Seçenekleri 410
Konvansiyonel insülin tedavisi..... 410

İntensif (yoğun) insülin tedavisi 410
İnsülin pompası (sürekli cilt altı insülin uygulaması) 410
GLİSEMİK HEDEFLER 410
DİYABET EĞİTİMİ 411
TİP 1 DİYABETTE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 411
Tip 1 Diyabette Tıbbi Beslenme Tedavisi Prensipleri 412
Öğün Planlama ve Porsiyon Kontrolü 412
Tip 1 Diyabette Tıbbi Beslenme Tedavisi Önerileri 413
Tip 1 Diyabetin Tıbbi Beslenme Tedavisinde Makro Besin Ögeleri ve Kan Glukozu Üzerine Etkileri 413
KARBONHİDRAT SAYIMI 416
Karbonhidrat sayımının avantajları 417
Karbonhidrat sayımın dezavantajları 417
Karbonhidrat sayımının aşamaları 417
Karbonhidrat sayımı 1. aşama 417
Karbonhidrat sayımı 2. aşama 418
Karbonhidrat sayımı 3. Aşama 418
EGZERSİZ VE TİP 1 DİYABET 420
TİP 1 DİYABETTE HİPOGLİSEMİ TEDAVİSİ 421
VAKA ÖRNEKLERİ 422
ÇALIŞMA SORULARI 432
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 433

BÖLÜM 14
OBEZİTE VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Biriz ÇAKIR

OBEZİTENİN TANIMI, ÖNEMİ VE GENEL BİLGİLER 436
Obezitenin Tanımı 436
Obezitenin Prevalansı 436
Obezitenin Nedenleri 437
Obezitenin Risk Faktörleri 438
Obezite İle İlişkili Sağlık Riskleri Ve Komplikasyonlar 438
OBEZİTENİN TANISI 439
Antropometrik Ölçümler 439
Biyokimyasal Bulgular 441
Klinik Bulgular 441
OBEZİTENİN TEDAVİSİ 441
Tıbbi Beslenme Tedavisi 442
Diğer Tedavi Yöntemleri 444
İzlem 445
VAKA ÖRNEKLERİ 445
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 457

BÖLÜM 15
METABOLİK SENDROM VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Sevinç EŞER DURMAZ - Prof. Dr. Fatma NİŞANCI KILINÇ

GİRİŞ 460
METABOLİK SENDROM TANIMI VE TANI KRİTERLERİ 460
Epidemiyolojisi 462
Bileşenleri 463
İnsülin direnci 463
Diabetes mellitus 463
Dislipidemi 463
Hipertansiyon 463
Obezite 464
Koroner arter hastalığı 464
Non-alkolik yağlı karaciğer 464
İnflamasyon 464
METABOLİK SENDROMUN ÖNLENMESİ VE TEDAVİSİ 465
Tıbbi Beslenme Tedavi Prensipleri 465
VAKALAR 469
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 479

BÖLÜM 16
NÖROLOJİK HASTALIKLAR VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Doç. Dr. Fatma Esra GÜNEŞ - Dr. Öğr. Üyesi Şule AKTAÇ

PARKİNSON HASTALIĞI 484
ALZHEİMER HASTALIĞI 492
MULTİPLE SKLEROZ 501
EPİLEPSİ 509
MİGREN 520
İNME 527
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 535

BÖLÜM 17
PSİKİYATRİK HASTALIKLAR
Doç. Dr. Fatma Esra GÜNEŞ - Dr. Öğr. Üyesi Şule AKTAÇ

DEPRESYON, ANKSİYETE, PANİK ATAK 544
DEPRESYON, ANKSİYETE VE PANİK ATAKTA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 546
OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUKLAR 558
BİPOLAR HASTALIĞI 564
YEME BOZUKLUKLARI 569
ŞİZOFRENİ 578
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 589

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 596

BÖLÜM 1

BESİNLER, BESİN GRUPLARI, ENERJİ VE BESİN ÖGESİ İÇERİKLERİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Arş. Gör. Sevde KAHRAMAN

Gücün ve mutluluğun temeli sağlıktır.

Benjamin DISRAELI

BESLENMENİN TANIMI VE ÖNEMİ

Yeterli ve Dengeli Beslenme

Yeterli ve dengeli beslenme, vücudun büyümesi, yenilenmesi ve çalışması için gerekli olan enerji ve besin ögelerinin her birinin yeterli miktarlarda alınması ve vücutta uygun şekilde kullanılmasıdır. Kısaca yeterli ve dengeli beslenme sağlıklı beslenme veya optimal besleme olarak da tanımlanmaktadır ki, sağlıklı beslenmenin insanların doğumundan itibaren başlayarak yaşlılık dönemine kadar hayatların tüm evrelerinde sürdürmesi elzemdir.

İnsan vücudu %59 su, %18 protein, %18 yağ, %4.3 mineral, %0.7 karbonhidrat ve vitaminlerden oluşmaktadır. Bireylerin sağlıklı olarak doğup büyümesi ve yaşamını sağlıklı olarak sürdürebilmesi için bu besin ögelerine ihtiyaç duymaktadır ve bu besin ögelerinin her cinsiyet ve yaş için ayrı ayrı olmak üzere en az gereksinim düzeyleri belirlenmiştir. Besin ögelerinin vücutta ihtiyaç duyulan düzeyde alınmaması durumu “yetersiz beslenme” olarak adlandırılırken, vücudun normal çalışma düzenini bozacak şekilde aşırı miktarda alınması durumu ise “dengesiz beslenme” olarak tanımlanmaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Baysal, A. (2014). Beslenme. Ankara: Hatiboğlu Basım ve Yayım.

Shils, M.E., Shike, M. (2006). Modern nutrition in health and disease. Lippincott Williams & Wilkins.

Şanlıer, N. (2014).Okulöncesi Çağı Çocuklarda Beslenme. Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

Şanlıer, N., (2003). Çocuğun gelişiminde beslenmenin önemi. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

T.C. Sağlık Bakanlığı, Türk Halk Sağlığı Kurumu. Türkiye Beslenme Rehberi (TÜBER) 2016. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı, Türk Halk Sağlığı Kurumu.

Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi (TÜBER) (2004). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Uzun, H. (2016). Vitamin Biyokimyası. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevileri.

BÖLÜM 2

DİYETİSYENİN TIBBİ BESLENME TEDAVİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Vatanı korumak, çocukları korumakla başlar.

Mustafa Kemal ATATÜRK

DİYETİSYENİN TANIMI

Sosyal toplumların ve toplulukların gelişmesi, ilerlemesi içerisinde yaşayan insanların sağlıklı ve iş gücü açısından üretken olmalarına bağlıdır. İnsan sağlığının belirleyicileri arasında kalıtım, iklim, yaşadığı çevre gibi pek çok etken vardır. Maslow'un ihtiyaçlar kuramının en temelinde bireylerin mutlaka öncelikli olarak fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği belirtilmiştir. Bu fizyolojik ihtiyaçların en başında gelen kavramlardan biri de şüphesiz beslenmedir. İnsanların sağlıklı bir vücut ve zihin yapısına sahip olabilmeleri ve bu durumun devamlılığı hayat boyu devam ettirilecek yeterli ve dengeli beslenme ile sağlanabilmektedir.

Yirminci yüzyılın başından beri bir bilim dalı olarak gelişimini devam ettiren beslenme;

- ✓ Temelde besin ögelerinin türleri, miktarları, özellikleri ve vücut çalışmasındaki işlevlerini,
- ✓ Besinlerin bileşimleri, fiziksel ve kimyasal özellikleri, üretimden tüketime kadar uygulanan işlemlerin besin kalitesine etkilerini,
- ✓ Değişik yaş, cinsiyet, çalışma ve özel durumda olan bireyler ve gruplar için uygun beslenme planlarının yapılmasını incelemektedir.

Kısacası beslenme ve diyetetik bilimi; tüketilen besinleri, bu besinlerin bileşiminin analizini, birbirleriyle etkileşimlerini ve vücuttaki fonksiyonlarını; diyetetik bilimi, besinlerin hastalıklardan korunma ya da hastalıkların tedavisinde ne tür bir beslenme planı ile sunulması gerektiğini temel alarak gelişmeye devam etmektedir.

Diyetetik, sağlıkta, hastalıkta bireyleri, grupları beslemek ve eğitmek amacı ile beslenme biliminin ortaya koyduğu uygulamaları temel alan resmen tanınmış bir meslektir. Bununla beraber, Avrupa'da diyetetik uygulamaları çeşitlilik göstermekte ve her ülkede kullanıcıların ihtiyaçlarını, taleplerini karşılamak için farklı programlar oluşturulmaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Baysal, A. Beslenme. Hatipoğlu Yayınevi, 12. Baskı, 2009, Ankara.

Büke M. (Editör). Bilinçli Sağlıklı Yaşam, Ağustos 2015, Sayı:7.

EFAD. Avrupa Diyetetik Eğitim ve Uygulama Standartları (Benchmark), 2005.

Güngör, İ. Bilgi Kirliliği. Bilgi Yurdu, 2010; 3(10):27-28.

Güven, İ. Fen ve Teknoloji Öğretmen Adaylarının Bilgi Okuryazarlığı ve Medya Okuryazarlığı Düzeylerinin İncelenmesi, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2014;9(2):787-800.

http://www.efad.org/media/1336/efad-position-paper-older-adults-turkish.pdf

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140522.pdf

Kayapınar, F.Ç., Aydemir, R. Lise Öğrencilerinin Beslenme Bilgi ve Alışkanlıklarının İncelenmesi. International Journal of Science Culture and Sport, 2014; SI(2):21-38.

Özer, Ö., Şantaş, F., Budak, F. Sağlık Web Sitelerinin Kullanım Düzeylerinin İncelenmesi: Örnek Bir Uygulama. Gümüşhane Fakültesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2012;1(4):128-140

Sağlık Meslek Mensupları İle Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş Ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik. Resmî Gazete: 22.05.2014 – 29007.

Samour P.Q., King K. (Çev. Gülhan Samur) Pediatrik Beslenmenin Esasları. 2016.

Şanlıer, N. Beslenme ve Diyetetik Alanında Bilgi Kirliliği. Sağlıkta Bilgi Kirliliği, Sasam, 2015.

Tayfur, M. Diyetisyenin Çalışma Rehberi, Hatiboğlu Yayınevi, 1. Baskı, 2014, Ankara.

Tayfur, M., Barış, O. ve Baştaş N.N. Dünya'da ve Türkiye'de Beslenme Diyetetik Eğitim-Öğretimi, Diyetisyenin Meslek Etiği, Hatiboğlu Yayınevi, 1. Baskı, 2011, Ankara.

Toker, B. (2011). Demografik değişkenlerin iş tatminine etkileri: İzmir'deki beş ve dört yıldızlı otellere yönelik bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 92-107.

Türk Standardı / Turkish Standard - Ts 13114 - Nisan 2004 - ICS 03.040; 03.100.30 Diyetisyen – Dietitian.

BÖLÜM 3

BESLENME EĞİTİMİ VE HASTAYA YAKLAŞIM

Diyetisyen Nihal TUNÇER

Güven emekleyerek gelir, koşarak gider.

Keith WEED

BESLENME EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

Yetersiz beslenme, vitamin ve mineral eksiklikleri, diyete bağlı kronik hastalıklar ve obezite tüm dünyada insan sağlığını ve ülkelerin ekonomilerini sarsan önemli bir sorundur. Yaklaşık 900 milyondan fazla insan yetersiz beslenirken, yaklaşık 170 milyon çocuk düşük vücut ağırlığına sahiptir. Yetersiz beslenme ile birlikte oluşan zayıf fiziksel ve zihinsel gelişim ölümcül hastalıklar ile sonuçlanabilmektedir. Bu ölümler; insan potansiyelinin ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişimki hesaplanamaz kaybını oluşturmaktadır.

Aynı zamanda yüz milyonlarca insan, aşırı beslenmeye veya dengesiz diyetlere bağlı gelişen obezite başta olmak üzere, pek çok kronik hastalıktan muzdariptir. Şu an tüm dünyada gelişmekte olan ülkeler beslenmeye bağlı kronik hastalıkların tedavisi ile uğraşmaktadır. Ülkelerin ekonomileri, beslenmeye bağlı bulaşıcı olmayan salgın hastalıkları ve obeziteyi önleme maliyetleri ile karşı karşıyadır.

Sağlıklı beslenebilmek için bireylerin yeterli, güvenli ve kaliteli besinlere ulaşması gerekmektedir. Fakat gıda güvenliğine ve erişilebilirliğine odaklanmak küresel beslenme sorununu çözmek için tek başına yeterli değildir. Beslenmeye bağlı gelişen hastalıkların yarattığı sosyal ve ekonomik yükün önüne geçebilmek için ülkeler vatandaşlarını sağlıklı beslenme ve doğru besin seçimi konusunda bilgilendirmelidir. Yetersiz beslenmenin nedenlerinden olan uzun süreli diyetler, atıştırma alışkanlıkları, çocuk beslenmesi ile ilgili yanlış uygulamalar, yanıltıcı gıda reklamları, besin hijyeni bilgisizliği, pişirme tekniklerinde ki hatalar, sebzelere karşı duyulan negatif tutum gibi davranışlar beslenme eğitimi ile ortadan kaldırılabilmektedir. Küreselleşme ve kentleşme sonucu yaşam tarzında ve besin çeşitliliğinde meydana gelen olumsuz değişimden (daha ucuz, yüksek yağ, şeker ve tuz içeren gıda tüketimindeki artış) etkilenen ülkelerde, beslenme eğitimi kritik bir öneme sahiptir.

Beslenme eğitimi, Amerikan Diyetetik Birliği (ADA) tarafından, "sağlıklı yaşam için gerekli olan yeme ve diğer beslenme ile ilgili davranışların gönüllü olarak benimsenmesini kolaylaştırmak amacıyla tasarlanmış öğrenme deneyimleri" olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi beslenme eğitimi bilgi sunmaktan daha öte, harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Yani beslenme eğitimi ile hedeflenen "günde 8-10 bardak su içmenin sağlık üzerine olumlu etkisi vardır" bilgisinin aktarımı değil, eğitim verilen grubun bu davranışı benimsemesi ve günde 8-10 bardak su içmeye başlamasıdır.

Beslenme eğitimi **toplumsal eğitim (halk eğitimi), grup eğitimi ve bireysel eğitim (hasta eğitimi)** üç temel alanda verilmelidir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Çevirimi;http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/redicean/docs/Nutrition%20Education_FAO_Concept%20note.pdf. Erişim tarihi:20/10/2018

World Bank. 2007. From Agriculture to Nutrition: Pathways, Synergies and Outcomes. Washington. http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTARD/0,,-contentMDK:21608903~pagePK:148956~-piPK:21661 8~theSitePK:336682,00.html. Erişim Tarihi: 20/10/2018

ADA (American Dietetic Association). 1996. Position of the American Dietetic Association: nutrition education for the public. J Amer Diet Assoc 96,11,1183-1187.

European Journal of Clinical Nutrition, The internet and nutrition education: challenges and opportunities, J Brug, A Oenema, W Kroeze, H Raat, 59, pages S130–S139 (2005).

American Dietetic Association. American Dietetic Association/Commission on Dietetic Registration Code of Ethics for the Profession of Dietetics and Process for Consideration of Ethics Issues. J Am Diet Assoc. 2009;109(8):1461-1467.

American Medical Association. Professionalism in the use of social media. AMA code of medical ethics. Opinion 9.124. http://www.ama-assn.org/ama/pub/physicianresources/medical-ethics/code-medicalethics.page. Accessed February 15, 2016.

Canadian Medical Association. Social media and Canadian physicians: Issues and rules of engagement. CMA Policy Statement 2011. https://www.cma.ca/Assets/ assets-library/document/en/advocacy/CMA_ Policy_Social_Media_Canadian_Physicians_ Rules_Engagement_PD12-03-e.pdf. Accessed February 15, 2016.

Centers for Disease Control and Prevention. The health communicator's social media toolkit. http://www.cdc.gov/health communication/ToolsTemplates/SocialMedia Toolkit_BM.pdf. Accessed February 1, 2016.

Lambert KM, Barry P, Stokes G. Risk management and legal issues with the use of social media in the healthcare setting. J Healthc Risk Manag. 2012;31(4): 41-47.

Academy of Nutrition and Dietetics. Definition of terms. http://www.eatrightpro. org/resources/practice/quality-management/ scope-of-practice. Accessed February 1, 2016. Erişim tarihi: 20/10/2018

Songül Atak, Avrupa Konseyi'nin Kişisel Veriler Açısından Sağladığı Temel Güvenceler, TBBD, S.87, 2010, s. 25.

Nesrin Çobanoğlu, "Tıp Etiği Açısından Tıbbi Bilgilerin Mahremiyeti", Ankara Barosu III. Sağlık Hukuku Kurultayı, 7-8 Mayıs 2010, Ankara, s.515.

Tamara K. Hervey/Jean V. McHale, Health Law and the European Union, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s.159, 160.

TNSA-2013. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye Erişim: http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/rapor/TNSA_2013_ana_rapor.pdf. Erişim Tarihi: 20.10.2018

TBSA-2010. Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Ankara, Türkiye 2014. Erişim: http://www.sagem.gov.tr/ TBSA_Beslenme_Yayini.pdf Erişim Tarihi: 20.10.2018.

T.C. Sağlık Bakanlığı, Diyetisyenler İçin Hasta İzlem Rehberi, Ağırlık Yönetimi El Kitabı. Erişim: file:///Users/nihaltuncer/Desktop/Diyetisyenler_icin_hasta_izleme_rehberi.pdf. Pdf Erişim Tarihi: 20.10.2018.

Eat For Health Australian Dietary Guidelines Summary 2013. Erişim: https://www.eatforhealth.gov.au/sites/default/files/files/the_guidelines/n55a_australian_dietary_guidelines_summary_book.pdf Erişim tarihi: 20.10.2018

BÖLÜM 4

KRONİK HASTALIKLAR PATOFİZYOLOJİ

Öğr. Gör. Dr. Esra TÜRKER

Hiç kimseye bir şey öğretemezsiniz, yapabileceğiniz tek şey içlerindeki öğrenme isteğini keşfetmelerine yardım etmektir.

Galileo GALILEI

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) kronik hastalığı 'uzun süreli ve yavaş ilerleme gösteren hastalıklar' olarak tanımlar. Kronik hastalıklar tam olarak tedavi edilemeyen, insandan insana bulaşmayan ve iyileşme göstermeyen uzamış durumlardır.

Tıbbi nedenler ya da semptomlarla ilişkili sağlık sorunları uzamış uzun dönem bakım gerektiren durumlar, kronik hastalıklar olarak bilinir.

Kronik durumlar her yaşta, her sosyoekonomik düzey ve kültürde meydana gelebilir. 2002 yılında yayımlanan Dünya Sağlık Raporuna göre kronik hastalıkların dünyadaki ölümlerin %60'ına ve küresel hastalık yükünün %43'üne katkıda bulunduğu bildirilmiştir. Önümüzdeki yıllar için ise bu ölüm oranının %73'ünün kronik hastalıklar nedeniyle olacağı öngörülmektedir.

Dünyada ve Türkiye de değişen teknoloji ve sosyoekonomik özellikler doğrultusunda bulaşıcı olmayan hastalıkların getirdiği yük giderek artmaktadır. Amerika'da tıbbi bakım bütçesinin %60'ından fazlasının kronik hastalıkların bakımına ayrıldığı, Avrupa'da ise bu oranın %70-80'lere çıktığı bildirilmektedir. Türkiye de kronik hastalıklara ait bir maliyet hesabı henüz oluşturulmamıştır.

Tablo 1. Kronik hastalıklara sahip bireylerin sayıları ve yıllık maliyetleri

1995- 2050 Yılları Arasında Kronik Hastalıklar Sahip Bireylerin Sayısı ve Hastalıkların Maaliyetleri								
Yıllar	1995	2000	2005	2010	2020	2030	2040	2050
Hasta (Milyon)	99	105	112	120	134	148	158	167
Maaliyet (Milyar Dolar)	470	503	539	582	685	798	864	906

Dünyada olduğu gibi Türkiye de de bulaşıcı olmayan (kronik) hastalıklar gittikçe artmaktadır. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan 16 Şubat 2006 tarihli 'Kronik Hastalıklar Raporu'na göre Türkiye'de 22 milyon kişi kronik hastalıklara sahiptir.

Kronik hastalıkların artmasında rol oynayan bir faktör ise dünya nüfusunun yaşlanmasıdır. Artan teknoloji ve gelişen ilaç endüstrisi sebebiyle ölüm yaşı giderek artmakta ve insanlar uzun süreli yaşlılık dönemi yaşamaktadır. İnsanlar geçmişte akut hastalıklar ve ani ölümler nedeniyle yaşamını kaybederken, son yıllarda kronik hastalıklar ile yaşamayı öğrenmek durumundadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Guyton AC, Hall JE (2013) Guyton ve Hall tıbbi fizyoloji, Çağlayan Yeğen B (Çeviri Editörü) 12. Basım. İstanbul, Nobel Tıp Kitapevleri, s 809-863.

Kayıkçıoğlu M. Özdoğan Ö (2015) Beslenme ve kardiyovasküler sağlık, 2015 Amerikan diyet kılavuzu önerileri, Turk Kardiyol Dern Ars, 43(8): 667-672.

Türk Endokronoloji ve Metabolizma Derneği (2014) Obezite tanı ve tedavi kılavuzu, Ankara, www.temd.org.tr (Erişim tarihi: 13.09.2018).

Köylü H (2016) Tıbbi fizyoloji klinik anlatımlı, 2. Baskı. İstanbul, İstanbul Tıp Kitabevi, s 383-393.

Memiş S (2011). Hematolojik sistemin değerlendirilmesi, İçinde: Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım, Eti Aslan F, Karadakovan A (Ed.), Geliştirilmiş 2. Baskı, Nobel Kitabevi, Adana, ss:607-620.

Bedük T (Ed). (2013) İç Hastalıkları Hemşireliği Akıl Notları, Ankara, Güneş Tıp Kitabevleri.

Ovayolu N (2016) Üriner sistem hastalıkları ve hemşirelik bakımı, içinde: Temel İç Hastalıkları Hemşireliği ve Farklı Boyutları İle Kronik Hastalıklar. N Ovayolu, Ö Ovayolu (Eds) 1. Baskı, Adana, Nobel Kitabevi, s 350-387.

Baker M. W., McLean Heitkemper, M. (2011). Cronic illness and older adults. In S.L. Lewis, S.R. Dirksen, M.M. Heitkemper, L. Bucher, I.M. Camera (Eds). Medical- surgical nursing: Assessment and management of clinical problems. (pp. 62-79) St. Louis: Elsevier& Mosby.

Onat, A. (2009). TEKHARF çalışması 2009. Retrieved from http://tekharf.org/

Yurdakul, S., Aytekin, S. (2010). Kadınlarda hipertansiyon. Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi, 38 (Suppl 1), 25-31.

Badır A. (2010). Hipertansiyon İçinde: Karadkovan A., Aslan F.E. (ed), Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım, Adana Nobel Tıp Kitabevi Yayın Dağıtım ve Pazarlama Ltd. Şti. 609-626.

Halit Z. ateroskleroz patogenezi. Deneysel ve klinik Tıp Derg 2012; 29: 101-6.

Türker E., Bedük T (2015). Koroner Anjiyografi Yapılan Hastaların Ve Eşlerinin Anksiyeteleri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı.

Bendich, A.B., Deckelbaum, R.J. 2001. Preventive Nutrition: The Comprehensive Guide for Health Professionals, 2nd Edition. Totowa, NJ: Humana Press.

Frost, G., Dornhorst, A., Moses, R. (eds.) 2003. Nutritional Management of Diabetes Mellitus (Practical Diabetes). John Wiley & Sons.

Goldstein, D.J. (ed), 2005. Management of Eating Disorders and Obesity, 2nd Edition. Totowa, NJ: Humana Press.

Wessel, T, Arant, CB, Olson, MB, Johnson, BD, Reis, SE, Sharaf, BL, Shaw, LJ, Handberg, E, Sopko, G, Kelsey, SF, Pepine, CJ, & Merz, CNB. (2004). Relationship of physical fitness vs. body mass index with coronary artery disease and cardiovascular events in women. JAMA 292: 1179–1187.

Türkiye Kalp ve Damar Hastalıklarını Önleme ve Kontrol Programı 2015-2020. Türkiye Ankara: Sağlık Bakanlığı; 2015. (http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Yayin/506, Erişim tarihi 5.09. 2018).

Noncommunicable diseases country profiles 2014. Geneva: World Health Organization; 2014 (http://www.who.int/nmh/countries/tur_en.pdf?ua=1, accessed 28 July 2016).

(http://apps.who.int/iris/bitsre am/10665/128038/1/ 9789241507509_eng.pdf. Erişim tarihi 5.09.2018)

Türkiye Böbrek Hastalıkları Önleme ve Kontrol Programı 2014-2017. Ankara: Sağlık Bakanlığı;2014.(http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/B%C3%B6brek%20 Has.%20 2014-2017%20Pdf.pdf, Erişim tarihi 5 Eylül 2018).

Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların Önlenmesine ve Kontrolüne İlişkin Küresel Eylem Planı 2013–2020. Geneva: Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi; (http://kronikhastaliklar.thsk.saglik.gov.tr/dokumanlar/kitaplar.html, Erişim tarihi 5 Eylül 2018).

Scholte op Reimer WJM,Gitt AK,Boersma E,-Simoons ML (eds) (2006) Cardiovascular diseases in Europe. Euro Heart Survey. European Society of Cardiology, Sophia Antipolis, France.

Wilhelmsen L,Rosengren A,Eriksson H,Lappas G (2001) Heart failure in the general population of men: morbidity, risk factors and prognosis. J Intern Med 249:253–261.

Ovayolu, N., Ovayolu Ö., (2013). Kronik Böbrek Yetmezliğinde Sağlığı Koruma ve Geliştirme: Bir vaka, Nefroloji Hemşireliği Dergisi, Ocak – Haziran: 6-14.

Ece A. Kronik böbrek yetmezliği fizyopatoloji. http:// www.dicle.edu.tr/Contents/e724f5do-15b6-45c7-84c9-6ebc95faf5e4.pdf (Erişim tarihi: 2.09.18)

Mollaoğlu M (2016). Sinir sistemi ve hastalıkları ve hemşirelik yönetimi, İçinde: Temel İç Hastalıkları Hemşireliği ve Farklı Boyutlarıyla Kronik Hastalıklar., N Ovayolu, Ö Ovayolu (eds), Çukurova Nobel Kitabevi, s 80-142.

Yeşilbalkan ÖU, Alankaya N (2015) Sinir sistemi hastalıkları, İçinde: Dahili ve Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği Ö Usta Yeşilbalkan, S Çelik (çev.eds), Nobel Kitabevi, s 54-66.

Olgun N, Eti Arslan F (2014). Endokrin Hastalıkları İçinde: Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. A Karadakovan, F Eti Arslan (Eds) 3. Baskı, Adana, Nobel Tıp Kitapevi, s. 769-830.

Tiroid Hastalıkları Tanı ve Tedavi Klavuzu (2016) Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği, 9.Baskı, Ankara.

Türkiye'de Kalp Yetersizliği Yol Haritası. https://www.tkd.org.tr/TKDData/Uploads/files/Turkiyede-kalp-yetersizligi-yol-haritasi.pdf. (Erişim tarihi: 2.09.18).

Değertekin M, Erol Ç, Ergene O, et al. Heart failure prevalence and predictors in Turkey: HAPPY study. Arch Turk Soc Cardiol 2012;40:298-308.

T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Kalp ve Damar Hastalıklarını Önleme ve Kontrol Programı 2010-2014, Basım 2010 Ankara.

Badır A., Korkmaz D.F. (2014). Koroner Arter Hastalıkları İçinde: Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. A Karadakovan, F Eti Arslan (Eds) 3. Baskı, Adana, Nobel Tıp Kitapevi, s. 431-472.

Badır A. (2014). Hipertansiyon İçinde: Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. A Karadakovan, F Eti Arslan (Eds) 3. Baskı, Adana, Nobel Tıp Kitapevi, s. 549-562.

Memiş S (2014). Hematololjik Hastalıklar İçinde: Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. A Karadakovan, F Eti Arslan (Eds) 3. Baskı, Adana, Nobel Tıp Kitapevi, s. 549-562.

Bingham, E.(2004). Diagnosis and support for people with epilepsy. Practice Nursing. 15(2): 64-70.

BÖLÜM 5

AÇLIK TOKLUK METABOLİZMASI VE İŞTAH

Dr. Öğr. Üyesi Hilal HIZLI GÜLDEMİR

İyileştirmeye yönelik ilk adım, hastalığın ne olduğunu saptamaktır.

Latin Atasözü

İŞTAH VE İŞTAHI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Beslenme kompleks bir davranıştır. Besin alımı ile vücuttaki enerji dengesi iştah mekanizması ile kontrol edilir. İştah, yemeğin duyusal ve niteliksel yönleri olarak tanımlanır ve hem fizyolojik hem de çevresel etkilere karşı duyarlılığı içerir. Yiyecek bulmak için güçlü bir biyolojik tahrik (açlık) ile sonuçlanan fizyolojik ve davranışsal süreçler arasındaki etkileşimin sonucudur ve yemek yutulduğunda, besin alımını başlatarak yemenin sonlandırmasına yol açar. Bu durum, doyma/doygunluk ve tokluk ile bir sonraki öğünün başlangıcının gecikmesini sağlar.

Açlık ve tokluk, günlük beslenme alışkanlıklarını belirleyen durumlardır. Açlık, yemek için fizyolojik ihtiyaç olarak tanımlanır ve kan glukoz düzeylerindeki düşüşe ve hormonlardaki değişikliklere bağlı olarak etkilenir. Açlık ve iştah her zaman aynı anlamları taşıyan kavramlar değildir. Örneğin, hastalık döneminde bir birey açlık çekebilir ancak iştahsız olabilir. Tersine, besleyici bir öğünü tükettikten sonra bir tatlı yeme isteği, iştahtan etkilenmekle birlikte açlıktan etkilenmemektedir. Bu durum, obezitenin gelişiminde de önemli bir rol oynamaktadır.

Doygunluk ve tokluk, besin alımının kontrolündeki iki önemli kavramdır. Doygunluk yeme sırasındaki doyma hissidir. Yemeğin sonlandırılmasını ve miktarını belirleyerek doluluk hissi yaratır. Tokluk ise, yeme sonlandırıldıktan sonra bir sonraki açlık periyodu başlayana kadar geçen süreçtir. Yeme sıklığını ve bireyin belli bir süre boyunca bir şey yememesini kontrol eder. İki öğün arasındaki süreyi uzatan bir besin, tokluk etkisi yüksek kabul edilmektedir.

Blundell ve Halford, iştah kontrolünün 3 temel basamaktan oluştuğunu bildirmiştir:

1. Fizyolojik (açlık duygusu, hedonik duygular vb.) ve davranışsal (öğünler, atıştırmalar, enerji ve makro besin öğesi alımı) olaylar
2. Periferal ve metabolik olaylar
3. Nörotransmitterler ve beyindeki metabolik etkileşimler

Tokluk Kaskadı olarak adlandırılan bu durum, yaklaşık 20 yıl önce Blundell ve arkadaşları tarafından tanımlanmıştır ve günümüzde geliştirilmeye devam edilmektedir. Tokluk Kaskadı, yeme eyleminin sonlanmasını sağlayan doygunluk ile bir sonraki yemenin başlamamasına neden olan tokluk kavramlarını birbirinden ayırır. Makro besin öğeleri, enerji yoğunluğu ve besinin fiziksel yapısı gibi birçok faktör tokluğu etkilemektedir. Buna göre, bilişsel ve duyusal faktörler besin seçimine, yemek başlangıcına ve doygunluğun erken aşamalarına; sindirim sonrası geribildirimler doygunluğa, emilim sonrası geribildirimler ise tokluktan sonraki aşamalara katkıda bulunmaktadır. Ancak bu durum sadece fizyolojik değildir, aynı zamanda yemek zevki, tat, lezzet ve sosyal ortam gibi hedonik faktörler de iştah mekanizmalarına etki eder. Açlığı ve tokluğu etkileyen çevresel, sosyal ve metabolik faktörlerin yanı sıra çeşitli hastalıklar ve alışkanlıklar da bulunur. Bu faktörlere haz duygusu, lezzet, çeşitlilik, porsiyon büyüklüğü, medyanın etkisi ve sosyal durumlar örnek verilebilir.

Palatabilite, besin tüketiminden kaynaklanan haz duygusunu ifade eder. Besinin yağ, şeker, protein, tekstür ve renk özelliklerinin değişmesiyle lezzeti değiştirilebilir. Genel

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Amin, T., & Mercer, J. G. (2016). Hunger and Satiety Mechanisms and Their Potential Exploitation in the Regulation of Food Intake. *Current Obesity Reports, 5*(1), 106-112. doi:10.1007/s13679-015-0184-5.

Badman, M. K., & Flier, J. S. (2005). The gut and energy balance: visceral allies in the obesity wars. *Science, 307*(5717), 1909-1914.

Baggio, L. L., & Drucker, D. J. (2007). Biology of incretins: GLP-1 and GIP. *Gastroenterology, 132*(6), 2131-2157.

Batterham, R., Cowley, M., Small, C., Herzog, H., Cohen, M., Dakin, C., . . . Ghatei, M. (2004). Physiology: Does gut hormone PYY 3–36 decrease food intake in rodents?(reply). *Nature, 430*(6996).

Bellissimo, N., Pencharz, P. B., Thomas, S. G., & Anderson, G. H. (2007). Effect of television viewing at mealtime on food intake after a glucose preload in boys. *Pediatric Research, 61*(6), 745.

Benelam, B. (2009). Satiation, satiety and their effects on eating behaviour. *Nutrition Bulletin, 34*(2), 126-173.

Berthoud, H.-R. (2007). Interactions between the “cognitive” and “metabolic” brain in the control of food intake. *Physiology & behavior, 91*(5), 486-498.

Berthoud, H.-R. (2008). The vagus nerve, food intake and obesity. *Regulatory peptides, 149*(1-3), 15-25.

Blundell, J. (2010). Making claims: functional foods for managing appetite and weight. *Nature Reviews Endocrinology, 6*(1), 53.

Blundell, J., De Graaf, C., Hulshof, T., Jebb, S., Livingstone, B., Lluch, A., . . . Van Der Knaap, H. (2010). Appetite control: methodological aspects of the evaluation of foods. *Obesity reviews, 11*(3), 251-270.

Blundell, J., & Halford, J. (1994). Regulation of nutrient supply: the brain and appetite control. *Proceedings of the Nutrition Society, 53*(2), 407-418.

Blundell, J., Lawton, C., Cotton, J., & Macdiarmid, J. I. (1996). Control of human appetite: implications for the intake of dietary fat. *Annual review of nutrition, 16*(1), 285-319.

Blundell, J. E. (1996). Regulation of energy intake: appetite control and the potential for weight gain. *Progress in obesity research, 7*, 215-222.

Blundell, J. E., & Bellisle, F. (2013). *Satiation, satiety and the control of food intake: theory and practice*: Elsevier.

Carreiro, A. L., Dhillon, J., Gordon, S., Higgins, K. A., Jacobs, A. G., McArthur, B. M., . . . Mattes, R. D. (2016). The macronutrients, appetite, and energy intake. *Annual review of nutrition, 36*, 73-103.

Cassie, N. (2016). The impact of macronutrient content and food structure on the gut-brain axis in the regulation of satiety. (PhD), University of Aberdeen.

Corney, R. A. (2017). *Energy intake and appetite responses following manipulation of fluid balance and intake.* (PhD), Loughborough University.

Cox, H. M. (2007). Peptide YY: a neuroendocrine neighbor of note. *Peptides, 28*(2), 345-351.

Cummings, D. E., & Overduin, J. (2007). Gastrointestinal regulation of food intake. *The Journal of clinical investigation, 117*(1), 13-23.

Çakir, E., Koç, H., Vinyard, C. J., Essick, G., Daubert, C. R., Drake, M., & Foegeding, E. A. (2012). Evaluation of texture changes due to compositional differences using oral processing. *Journal of texture studies, 43*(4), 257-267.

De Graaf, C., De Jong, L. S., & Lambers, A. C. (1999). Palatability affects satiation but not satiety. *Physiology & behavior, 66*(4), 681-688.

De Graaf, C., & Kok, F. J. (2010). Slow food, fast food and the control of food intake. *Nature Reviews Endocrinology, 6*(5), 290.

Dhillon, J., Running, C. A., Tucker, R. M., & Mattes, R. D. (2016). Effects of food form on appetite and energy balance. *Food quality and preference, 48*, 368-375.

Diakogiannaki, E., Gribble, F. M., & Reimann, F. (2012). Nutrient detection by incretin hormone secreting cells. *Physiology & behavior, 106*(3), 387-393.

Diz-Chaves, Y. (2011). Ghrelin, appetite regulation, and food reward: interaction with chronic stress. *International journal of peptides, 2011*.

Drewnowski, A. (1998). Energy density, palatability, and satiety: implications for weight control. *Nutrition reviews, 56*(12), 347-353.

Field, B. C., Wren, A. M., Cooke, D., & Bloom, S. R. (2008). Gut hormones as potential new targets for appetite regulation and the treatment of obesity. *Drugs, 68*(2), 147-163.

Gale, S. M., Castracane, V. D., & Mantzoros, C. S. (2004). Energy homeostasis, obesity and eating disorders: recent advances in endocrinology. *The Journal of nutrition, 134*(2), 295-298.

Gearing, M. H. (2015). The effects of emulsions on the upregulation of satiety hormones in cell culture and the activation of the ileal brake in human subjects. (PhD), Texas A&M University,

Gerstein, D. E., Woodward-Lopez, G., Evans, A. E., Kelsey, K., & Drewnowski, A. (2004). Clarifying concepts about macronutrients' effects on satiation and satiety. *Journal of the American Dietetic Association, 104*(7), 1151-1153.

Haid, D., Widmayer, P., & Breer, H. (2011). Nutrient sensing receptors in gastric endocrine cells. *Journal of molecular histology, 42*(4), 355-364.

Harrold, J. A., Dovey, T. M., Blundell, J. E., & Halford, J. C. (2012). CNS regulation of appetite. *Neuropharmacology, 63*(1), 3-17.

Hirasawa, A., Tsumaya, K., Awaji, T., Katsuma, S., Adachi, T., Yamada, M., . . . Tsujimoto, G. (2005). Free fatty acids regulate gut incretin glucagon-like peptide-1 secretion through GPR120. *Nature medicine, 11*(1), 90.

Hogenkamp, P. S., & Schiöth, H. B. (2013). Effect of oral processing behaviour on food intake and satiety. *Trends in food science & technology, 34*(1), 67-75.

Holst, J. J. (2007). The physiology of glucagon-like peptide 1. *Physiological reviews, 87*(4), 1409-1439.

Hostomska, K. (2011). *The Effect of Gut Hormones on Metabolism and Energy Homeostasis.* (PhD), Imperial College London,

Johnston, C. S., Day, C. S., & Swan, P. D. (2002). Postprandial thermogenesis is increased 100% on a high-protein, low-fat diet versus a high-carbohydrate, low-fat diet in healthy, young women. *Journal of the American College of Nutrition, 21*(1), 55-61.

Karakuş, S. Ş. (2013). Tat Algılamayı Etkileyen Faktörler (Factor Affecting Perception of Taste). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 26*, 34.

Koob, G. F., Le Moal, M., & Thompson, R. F. (2010). *Encyclopedia of behavioral neuroscience*: Elsevier.

Köse, S., & Şanlıer, N. (2015). Hedonik Açlık ve Obezite. *Turkiye Klinikleri Journal of Endocrinology, 10*(1), 16-23.

Lowe, M. R., & Butryn, M. L. (2007). Hedonic hunger: a new dimension of appetite? *Physiology & behavior, 91*(4), 432-439.

Lutter, M., & Nestler, E. J. (2009). Homeostatic and hedonic signals interact in the regulation of food intake. *The Journal of nutrition, 139*(3), 629-632.

Ma, X., Bruning, J., & Ashcroft, F. M. (2007). Glucagon-like peptide 1 stimulates hypothalamic proopiomelanocortin neurons. *Journal of Neuroscience, 27*(27), 7125-7129.

Marco, A., Kisliouk, T., Weller, A., & Meiri, N. (2013). High fat diet induces hypermethylation of the hypothalamic Pomc promoter and obesity in post-weaning rats. *Psychoneuroendocrinology, 38*(12), 2844-2853.

Marmonier, C., Chapelot, D., & Louis-Sylvestre, J. (2000). Effects of macronutrient content and energy density of snacks consumed in a satiety state on the onset of the next meal. *Appetite, 34*(2), 161-168.

Martin, L. E., Holsen, L. M., Chambers, R. J., Bruce, A. S., Brooks, W. M., Zarcone, J. R., . . . Savage, C. R. (2010). Neural mechanisms associated with food motivation in obese and healthy weight adults. *Obesity, 18*(2), 254-260.

Morton, G., Cummings, D., Baskin, D., Barsh, G., & Schwartz, M. (2006). Central nervous system control of food intake and body weight. *Nature, 443*(7109), 289.

Murphy, K. G., & Bloom, S. R. (2006). Gut hormones and the regulation of energy homeostasis. *Nature, 444*(7121), 854.

Nakazato, M., Murakami, N., Date, Y., Kojima, M., Matsuo, H., Kangawa, K., & Matsukura, S. (2001). A role for ghrelin in the central regulation of feeding. *Nature, 409*(6817), 194.

Neary, N. M., Goldstone, A. P., & Bloom, S. R. (2004). Appetite regulation: from the gut to the hypothalamus. *Clinical endocrinology, 60*(2), 153-160.

Phan, U. T., & Chambers, E. (2016). Application of an eating motivation survey to study eating occasions. *Journal of sensory studies, 31*(2), 114-123.

Poppitt, S. D., McCormack, D., & Buffenstein, R. (1998). Short-term effects of macronutrient preloads on appetite and energy intake in lean women. *Physiology & behavior, 64*(3), 279-285.

Powley, T. L., & Phillips, R. J. (2004). Gastric satiation is volumetric, intestinal satiation is nutritive. *Physiology & behavior, 82*(1), 69-74.

Raybould, H. E. (2010). Gut chemosensing: interactions between gut endocrine cells and visceral afferents. *Autonomic Neuroscience, 153*(1-2), 41-46.

Rolls, B. J., Castellanos, V. H., Halford, J. C., Kilara, A., Panyam, D., Pelkman, C. L., Thorwart, M. L. (1998). Volume of food consumed affects satiety in men. *The American journal of clinical nutrition, 67*(6), 1170-1177.

Rolls, B. J., Hetherington, M., & Burley, V. J. (1988). The specificity of satiety: the influence of foods of different macronutrient content on the development of satiety. *Physiology & behavior, 43*(2), 145-153.

Rolls, B. J., Roe, L. S., Kral, T. V., Meengs, J. S., & Wall, D. E. (2004). Increasing the portion size of a packaged snack increases energy intake in men and women. *Appetite, 42*(1), 63-69.

Rossi, M., Kim, M., Morgan, D., Small, C., Edwards, C., Sunter, D., Stanley, S. (1998). A C-terminal fragment of Agouti-related protein increases feeding and antagonizes the effect of alpha-melanocyte stimulating hormone in vivo. *Endocrinology, 139*(10), 4428-4431.

Schwartz, M. W., Woods, S. C., Porte Jr, D., Seeley, R. J., & Baskin, D. G. (2000). Central nervous system control of food intake. *Nature, 404*(6778), 661.

Shriner, R., & Gold, M. (2014). Food addiction: an evolving nonlinear science. *Nutrients, 6*(11), 5370-5391.

Stofkova, A., Skurlova, M., Kiss, A., Zelezna, B., Zorad, S., & Jurcovicova, J. (2009). Activation of hypothalamic NPY, AgRP, MC4R, AND IL-6 mRNA levels in young Lewis rats with early-life diet-induced obesity. *Endocrine regulations, 43*(3), 99-106.

Takei, Y., Ando, H., & Tsutsui, K. (2015). *Handbook of hormones: comparative endocrinology for basic and clinical research*: Academic Press.

Temple, J. L., Giacomelli, A. M., Kent, K. M., Roemmich, J. N., & Epstein, L. H. (2007). Television watching increases motivated responding for food and energy intake in children–. *The American journal of clinical nutrition, 85*(2), 355-361.

Uneyama, H., Niijima, A., San Gabriel, A., & Torii, K. (2006). Luminal amino acid sensing in the rat gastric mucosa. *American Journal of Physiology-Gastrointestinal and Liver Physiology, 291*(6), G1163-G1170.

Veldhorst, M., Smeets, A., Soenen, S., Hochstenbach-Waelen, A., Hursel, R., Diepvens, K., . . . Westerterp-Plantenga, M. (2008). Protein-induced satiety: effects and mechanisms of different proteins. *Physiology & behavior, 94*(2), 300-307.

Vilsbøll, T., Agersø, H., Krarup, T., & Holst, J. J. (2003). Similar elimination rates of glucagon-like peptide-1 in obese type 2 diabetic patients and healthy subjects. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 88*(1), 220-224.

Wilding, J. (2002). Neuropeptides and appetite control. *Diabetic Medicine, 19*(8), 619-627.

Woods, S. C. (2004). Gastrointestinal satiety signals I. An overview of gastrointestinal signals that influence food intake. *American Journal of Physiology-Gastrointestinal and Liver Physiology, 286*(1), G7-G13.

Wynne, K., Stanley, S., McGowan, B., & Bloom, S. (2005). Appetite control. *Journal of Endocrinology, 184*(2), 291-318.

Yeomans, M. R. (1998). Taste, palatability and the control of appetite. *Proceedings of the Nutrition Society, 57*(4), 609-615.

Yiğitbaşı, T., Baskın, Y., Afacan, G., & Harmanda, A. (2010). Obez hastalarda büyüme hormonu, leptin, amilin, glukagon benzeri peptid-1 seviyeleri ile insülin direnci arasındaki ilişki. *Türk Biyokimya Dergisi, 35*(3), 177-182.

BÖLÜM 6

YETİŞKİN HASTADA BESLENME DURUMUNUN SAPTANMASI

Prof. Dr. Neslişah RAKICIOĞLU

Eğitim, gerçeklerin öğretilmesi değildir. Düşünmek için aklın eğitilmesidir.

Albert EINSTEIN

GİRİŞ

Akut ve kronik hastalıklar, besin alımı ve katabolizmadaki artış ile metabolizma üzerinde belirgin etkiye sahiptir. Bu nedenle hastane ortamındaki hastalarda Protein-Enerji Malnütrisyonu (PEM) yaygın olarak görülmektedir. Marasmus, kaşeksi sendromu, ve hipoalbüminemik malnütrisyon klinikte görülen protein-enerji malnütrisyonu (PEM) türleridir ve yaklaşık olarak hastaların %25 ila %50'sini etkilemektedir. Buna rağmen, dünya genelinde çoğu hastanede ateş, kan basıncı, kalp atım hızı vb. parametrelere rutin olarak bakılmakla birlikte, beslenme durum değerlendirmesi yeterli düzeyde yapılmamaktadır. Oysaki beslenme durumunun değerlendirilmesi hasta bakımı ve tedavisinin önemli bir tamamlayıcısıdır. Beslenme durumunun taranması, değerlendirmesi ve takibi; kritik hastalarda morbidite ve mortalitenin azaltılması için essansiyaldir. Klinikte beslenme durumunun değerlendirilmesinin temel amaçları; malnütrisyonun varlığını ve türünü tanımlamak, sağlığı tehdit edici obeziteyi tanımlamak ve hastaya özel tedavi edici beslenme planının hazırlanmasının yanı sıra yaşamın ilerleyen dönemlerinde yine bireye özel koruyucu uygun diyetlerin tasarlanmasıdır. Bu nedenle klinik diyetisyenlerin, akut ve kronik hastalıklarda oluşan beslenme durum değişikliklerini tanımlamasına ihtiyaç vardır. Klinikte görülen malnütrisyon/yetersiz beslenme, kilolu olma durumu, obezite, mikrobesin anormallikleri ve yeniden beslenme sendromu; belirgin beslenme bozukluğu iken, sarkopeni ve kırılganlık; kompleks ve çoklu patojenik arka planları olan beslenme ile ilgili durumlardır.

Hastaların beslenme durumunun saptanması ve/veya olası malnütrisyon riskinin tanımlanmasında, çok sayıda yöntem bulunmakla birlikte değerlendirmede altın bir standart yoktur, mevcut yöntemlerin avantajlı ve dezavantajlı yönleri bulunmaktadır. Klinikte geçerli, gerçekçi, duyarlı ve spesifik testlerin kullanılması önem taşımaktadır. Derinlemesine bir değerlendirmeye ihtiyaç duyan hastaları tanımlamak için kısa bir beslenme tarama testi kullanılabilir. Yatan hastalarda 24-48 saat içerisinde malnütrisyon risk taramasının yapılması önerilmektedir. Seçilecek olan beslenme tarama testlerinin; ağırlık, boy uzunluğu, beden kütle indeksi (BKİ) değerleri gibi ölçümleri, son dönemdeki ağırlık kaybını, beslenme alışkanlıkları ve iştahtaki değişimi, yeme ve sindirim sistemi sorunlarını, aşırı zayıflık, apati veya aşırı halsizlik konularını içermesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Tam bir beslenme değerlendirmesi ise daha ayrıntılı tıbbi ve diyetsel öyküler (besin tüketim kaydının alınması dahil), tam bir fizik muayene, daha fazla antropometrik ölçümler ve vücut kompozisyonu ölçümleri, fonksiyonel değerlendirme, laboratuvar verileri ve besin ögesi gereksinmesinin tahminini içerir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Bharadwaj S, GinoyaS, Tandon P, Gohel TD, Guirguis J, Vallabh H, et al. Malnutrition: laboratory markers vs nutritional assessment. Gastroenterology Report 2016;4(4): 272-280.

Cederholm T,, Barazzoni R, Austin P, Ballmer P, Biolo G, Bischoff SC, Compher C, Correia I, Higashiguchi T, et al. ESPEN guidelines on definitions and terminology of clinical nutrition. Clinical Nutrition 2017;36: 49-64.

Cerderholm Ti Bosaeus I, Barazzoni R, Bauer J, Van Gossum A, Muscaritoli M, et al. Diagnostic criteria for malnutrition-An ESPEN Consensus Statement. Clinical Nutrition 2015;34:335-340.

Correia MS, Hegazi RA, Higashiguchi T, Michel JP, Reddy R, Tappenden KA, Uyar M, Muscaritoli M, Evidence-Based Recommendations for Addressing Malnutrition in Health Care: An Updated Strategy From the feed M.E. Global Study Group. JAMDA 2014;15:544-550.

Frank Q. Nuttall FQ. Body Mass Index Obesity, BMI, and Health: A Critical Review. Nutrition Today, 2015; 50(3):117-128.

Jeejeebhoy KN, Duerksen DR. Malnutrition in Gastrointestinal Disorders: Detection and Nutritional Assessment. Gastroenterol Clin North Am. 2018;47(1):1-22.

Jensen GL, Compher C, Sullivan DH, Mullin GE. Recognizing Malnutrition in Adults: Definitions and Characteristics, Screening, Assessment, and Team Approach Journal of Parenteral and Enteral Nutrition, 2013;37(6): 802-807.

Kirkland LL, Kashiwagi DT, Brantley S, Scheurer D, Varkey P. Nutrition in the Hospitalized Patient. Journal of Hospital Medicine 2013;8:52-58.

Lee RD, Nieman DC: Nutritional Assessment. The MacGraw-Hill Companies, New York, 2003

Litchford MD. Clinical: Biochemical, Physical, and Functional Assessment,In: Mahan LK, Raymond JL. (Eds). Krause's Food & The Nutrition Care Process. 14th edition. Elsevier Inc. Canada**,** 2017, pp 98-121.

Prins A,Nutritional assessment of the critically ill patientS Afr J Clin Nutr. 2010;23(1):11-18.

Saltzman E, Mogensen KM.Physical and ClinicalAssessment of Nutrition Status. In:Nutrition in the Prevention and Treatment of Disease, 3th Edition, Elsevier Inc., 2013 pp.65-79.

Selberg O, Sel S.The adjunctive value of routine biochemistry in nutritional assessment of hospitalized patients. Clinical Nutrition 2001; 20(6):477-485.

Smith S & Madden AM. Body composition and functional assessment of nutritional status in adults: a narrative review of imaging, impedance, strength and functional techniques. Journal of Human Nutrition and Dietetics. 2016; 29:7-25.

White JV. Guenter P, Jensen G, Malone A, Schofield M, the Academy Malnutrition Work Group; the A.S.P.E.N. Malnutrition Task Force; and the A.S.P.E.N. Board of Directors. Consensus Statement: Academy of Nutrition and Dietetics and American Society for Parenteral and Enteral Nutrition: Characteristics Recommended for the Identification and Documentation of Adult Malnutrition (Undernutrition). Journal of Parenteral and Enteral Nutrition 2012;36(3): 275-283.

BÖLÜM 7

SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Uzm. Dyt. Kadriye TOPRAK

Kusur bulmak için bakma birine, bulmak için bakarsan bulursun, kusuru örtmeyi marifet edin kendine. İşte o zaman kusursuz olursun.

Hz. Mevlana

SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARINDA BESLENME TEDAVİSİNİN ÖNEMİ

Sindirim sistemi ağız, farinks, özefagus, mide, ince ve kalın bağırsaklardan oluşan ve yenilen besinlerin bu organların fonksiyonları ile mekanik veya kimyasal olarak, organizma tarafından kullanılabilecek daha küçük moleküler formlara dönüştürülmesini ve emilerek vücutta kullanılmasını sağlayan sistem bütünüdür.

Sindirim, besinlerin ağıza alınması ile başlar ve sindirim kanalında anüse doğru ilerleyerek devam eder. Sindirim kanalında yer alan organların her birinin ayrı fonksiyonu bulunmakta ve sistematik bir şekilde sindirim ve emilimi sağlamaktadır. Bu organlarda yer alan herhangi bir fonksiyon bozukluğu besinlerin sindirim ve emilimini etkileyerek bazı besin öğeleri eksikliklerine yol açmakta ve çeşitli hastalıkların gelişimine neden olmaktadır. Sindirim sistemi hastalıkları farklı bir çok çeşidi olan ve yaygın görülen bir problemlerdendir. Diyet alışkanlıkları ve beslenme bu hastalıklarından korunmada ve bu hastaların tedavi aşamasında önemli rol oynamaktadır. Özellikle malnütrisyonun eşlik edebileceği gastrointesitinal sistem (GIS) hastalıklarında tıbbi beslenme tedavisinin yeri önemlidir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Akhondi-Meybodi, M., Aghaei, M. A., & Hashemian, Z. (2015). The role of diet in the management of non-ulcer dyspepsia. *Middle East journal of digestive diseases*, *7*(1), 19.

Alphan, E., Baş, M., Baysal, A., Kızıltan, G., Pekcan, P., Özenoğlu, A., ... & Sökülmez, P. (2013). Hastalıklarda Beslenme Tedavisi, 1, 3. *Ankara, Hatiboğlu Yayınları*.

Baysal, A., Aksoy, M., Bozkurt, N., Merdol, T. K., Pekcan, G., Keçecioğlu, S., ... & Mercanlıgil, S. (2008). Diyet el kitabı. *Ankara: Hatipoğlu Baskı*, 225-53.

Billiauws, L., Maggiori, L., Joly, F., & Panis, Y. (2018). Medical and surgical management of short bowel syndrome. *Journal of visceral surgery*.

Canavan, C., West, J., & Card, T. (2014). The epidemiology of irritable bowel syndrome. *Clinical epidemiology*, *6*, 71.

Celebi, S., Acik, Y., Deveci, S. E., Bahcecioglu, I. H., Ayar, A., Demir, A., & Durukan, P. (2004). Epidemiological features of irritable bowel syndrome in a Turkish urban society. *Journal of gastroenterology and hepatology*, *19*(7), 738-743.

Davis, R. (2010). Digestive system diseases. *Intellectual disability and ill health: A review of the evidence*, 88.

Duboc, H., Rainteau, D., Rajca, S., Humbert, L., Farabos, D., Maubert, M., ... & Sokol, H. (2012). Increase in fecal primary bile acids and dysbiosis in patients with diarrhea-predominant irritable bowel syndrome. *Neurogastroenterology & Motility*, *24*(6), 513-e247.

Estève, J., Riboli, E., Péquignot, G., Terracini, B., Merletti, F., Crosignani, P., ... & Repetto, F. (1996). Diet and cancers of the larynx and hypopharynx: the IARC multi-center study in southwestern Europe. *Cancer Causes & Control*, *7*(2), 240-252.

Fox, M., & Heinrich, H. (2014). Gastro-oesophageal reflux disease and nutrition. *Advanced Nutrition and Dietetics in Gastroenterology*, 105-110.

Hijova, E., & Soltesova, A. (2013). Effects of probiotics and prebiotics in ulcerative colitis. *Bratisl Lek Listy*, *114*(9), 540-543.

http://www.ccfa.org/ (Crohn's and Colitis Foundation of America)

http://ndb.nal.usda.gov/ndb/nutrients/index/ (Fructose and Glucose Content of Foods)

Hunt, R. H., Xiao, S. D., Megraud, F., Leon-Barua, R., Bazzoli, F., Van der Merwe, S., ... & Malfertheiner, P. (2011). Helicobacter pylori in developing countries. World gastroenterology organisation global guideline. *J Gastrointestin Liver Dis*, *20*(3), 299-304.

Jankovich, E., & Watkins, A. (2017). Case Study: The low FODMAP diet reduced symptoms in a patient with endometriosis and IBS. *South African Journal of Clinical Nutrition 30*(4).

Kato, I., Nomura, A. M., Stemmermann, G. N., & Chyou, P. H. (1992). A prospective study of gastric and duodenal ulcer and its relation to smoking, alcohol, and diet. *American journal of epidemiology*, *135*(5), 521-530.

Keller, J., Panter, H., & Layer, P. (2004). Management of the short bowel syndrome after extensive small bowel resection. *Best practice & research Clinical gastroenterology*, *18*(5), 977-992.

King, T. S., Woolner, J. T., & Hunter, J. O. (1997). the dietary management of Crohn's disease. *Alimentary pharmacology & therapeutics*, *11*(1), 17-31.

Lindberg, G., Hamid, S. S., Malfertheiner, P., Thomsen, O. O., Fernandez, L. B., Garisch, J., ... & Wong, B. C. (2011). World Gastroenterology Organisation global guideline: constipation—a global perspective. *Journal of clinical gastroenterology*, *45*(6), 483-487.

Mahan, L. K., Escott-Stump, S., & Krause, M. V. (2016). *Krause's food & nutrition therapy*. Elsevier Saunders.

Mathus-Vliegen, L., Toouli, J., Fried, M., Khan, A. G., Garisch, J., Hunt, R., ... & Kaufmann, P. (2011). World Gastroenterology Organisation Global Guideline.

Nanayakkara, W. S., Skidmore, P. M., O'Brien, L., Wilkinson, T. J., & Gearry, R. B. (2016). Efficacy of the low FODMAP diet for treating irritable bowel syndrome: the evidence to date. *Clinical and experimental gastroenterology*, *9*, 131.

Nelms, M., & Roth, S. L. (2013). *Medical nutrition therapy: a case study approach*. Cengage Learning.

Riordan, A. M., Ruxton, C. H. S., & Hunter, J. O. (1998). A review of associations between Crohn's disease and consumption of sugars. *European journal of clinical nutrition*, *52*(4), 229.

Ross, A. C., Caballero, B., Cousins, R. J., Tucker, K. L., & Ziegler, T. R. (2014). *Modern nutrition in health and disease* (No. Ed. 11). Lippincott Williams & Wilkins.

Sartor, R. B. (2006). Mechanisms of disease: pathogenesis of Crohn's disease and ulcerative colitis. *Nature Reviews Gastroenterology and Hepatology*, *3*(7), 390.

Stein, B., Everhart, K. K., & Lacy, B. E. (2014). Treatment of functional dyspepsia and gastroparesis. *Current treatment options in gastroenterology*, *12*(4), 385-397.

Sundaram, A., Koutkia, P., & Apovian, C. M. (2002). Nutritional management of short bowel syndrome in adults. *Journal of clinical gastroenterology*, *34*(3), 207-220.

Tack, J., & Deloose, E. (2014). Complications of bariatric surgery: dumping syndrome, reflux and vitamin deficiencies. *Best practice & research Clinical gastroenterology*, *28*(4), 741-749.

Tack, J., Müller-Lissner, S., Stanghellini, V., Boeckxstaens, G., Kamm, M. A., Simren, M., ... & Fried, M. (2011). Diagnosis and treatment of chronic constipation–a European perspective. *Neurogastroenterology & Motility*, *23*(8), 697-710.

BÖLÜM 8

KARACİĞER, SAFRA KESESİ, PANKREAS HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Doç. Dr. Gülşah KANER TOHTAK

Arş. Gör. Gamze ÇALIK

Dünyada görmeyi istediğiniz değişimin kendisi olunuz.

Mahatma GANDHI

KARACİĞERİN ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ

Karın boşluğunun yukarı sağ kısmında, diyaframın altında, mide ve barsakların üstünde olan karaciğer, vücudun en büyük iç organı olup aynı zamanda dış ve iç salgı yapan en büyük bezidir. Doğumda yaklaşık 150 g kadar olan insan karaciğeri yetişkinlerde 1400-1800 g ağırlığında (erişkin erkeklerde: 1.4-1.8 kg, erişkin kadınlarda: 1.2-1.4 kg) olup vücudun en büyük solid organıdır. Karaciğer, sağ ve sol olmak üzere iki lobdan oluşmaktadır. Ayrıca sağ lobun alt yüzünde iki küçük lob daha bulunmaktadır. Karaciğer loblarına dağılan safra kanalı, hepatik arter, vena porta ve lenfatikler en uçta bağ dokusu ile çevrelenmiş bir ünite (porta triadı) oluşturur. Hepatositler, safra sistemi, damarlar ve bağ dokusu olmak üzere üç yapı elemanından oluşan karaciğerin esas hücreleridir. Bazı maddelerin sentezi, birikimi ve taşınmasında görevli olan hepatositlerin çok yönlü işlevleri bulunur. Karaciğerin, makro (karbonhidrat, protein ve yağ) ve mikro besin ögelerinin (vitamin ve mineral) metabolizmasında, endojen-ekzojen toksinlerin, ilaçların metabolizması ve atımında, ayrıca steroid metabolizmasında önemli işlevleri vardır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Mercanlıgil, S. (2014). Karaciğer, Safra Kesesi ve Pankreas Hastalıklarında Beslenme. Baysal, A., Aksoy, M. ve Besler, HT ve diğerleri (Ed.). *Diyet el kitabı* (179-214). Ankara: Hatiboğlu Yayınları.

Susuzlu, M. (2013). Karaciğer Sirozu Olan Hastalarda, Malnütrisyon, Vücut Bileşimi, Enerji ve Besin Ögeleri Alımının Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Ankara, T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Saka, M., Köseler, E. ve Metin, S. (2014). Karaciğer, Gastrointestinal Sistem Hastalıkları ve Beslenme Tedavisi. Alphan M.E (Ed.). *Hastalıklarda Beslenme Tedavisi* (593-638). Ankara: Hatiboğlu Yayınları.

Göbel, PA., Ünal, AA. (2016). Hepatit ve Tıbbi Beslenme İlkeleri. *Güncel Gastroenteroloji 20*(3), 322-326.

Güngör, H., Türker, PF. (2016). Non Alkolik Yağlı Karaciğer Hastalığı ve Tıbbi Beslenme. *Güncel Gastroenteroloji* (20), 293-304.

Esin, K., Bingöl, FN., Akbulut, G. (2017). Kronik Karaciğer Hastalıklarında Tıbbi Beslenme Tedavisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi.6*(1), 156-170.

Bémeur, C., Butterworth RF. (2015). Reprint of: Nutrition in the Management of Cirrhosis and its Neurological Complications. *Journal of Clinical and Experimental Hepatology 5,* 131-40.

Karakan, T. (2010). Nutritional Support in Chronic Liver Disease. *İç Hastalıkları Dergisi* 7, 233-237.

Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, (2015). *Türkiye Beslenme Rehberi TÜBER-2015.* Ankara: Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Yayın No:1031.

Johnson TM, Overgard EB, Cohen AE, DiBaise JK. Nutrition Assessment and Management in Advanced Liver Disease. *Nutrition in Clinical Practice* 2013; 28:15-29.

Ateş, B., Ünal, İ. (2016). Kolesistit, Safra Taşları, Risk Faktörleri ve Beslenme ile İlişkisi. *Güncel Gastroenteroloji 20*(3), 317-321.

Plauth, M., Bernal, W., Dasarathy, S., Merli, M., Plank LD., Schütz, T., et al. (2019). ESPEN Guideline on Clinical Nutrition in Liver Disease. *Clinical Nutrition* 38(2), 485-521.

Çetinkünar, S., Tokgöz, S., Tokaç, M., Bilgin BÇ., Bilgen, K., Celep B., Hasdemir, O., Atlı M. (2011). Asemptomatik Safra Kesesi Taşı Olan Hastalarda Laparoskopik Kolesistektominin Gastrointestinal Hayat Kalitesi Üzerine Etkisi. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi 12*(2), 5-10.

İpek, R. (2015). Akut Pankreatit Tanılı Hastaların Retrospektif Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi. Mersin, T.C. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı.

Tüzün, A., Yıldız, İK., Baysal, B. (2012). Akut Pankreatit. *Kocaeli Tıp Dergisi* 3, 50-58.

Şahin, D., Arıtıcı, G. (2018). Akut Pankreatit ve Nütrisyon. *Güncel Gastroenteroloji 22*(1), 52-64.

Uluçay, V., Saka, M. (2016). Karaciğer Sirozu ve Hepatik Ensefalopatide Nutrisyon. *Güncel Gastroenteroloji 20*(3), 305-316.

Ersoz, G., Günşar, F., Karasu, Z., Akay, S., Batur, Y., Akarca, US. (2005). Management of Fatty Liver Disease with Vitamin E and C Compared to Ursolodeoxycholic Acid Treatment. *Turk J Gastroenterol 16* (3),124-5.

Saunders, J., Brian, A., Wright, M., Stroud, M. (2010). Malnutrition and Nutrition Support in Patients with Liver Disease. *Frontline Gastroenterol, 1*(2), 105-11.

Iwasa M, Iwata K., Hara N., Hattori A., Ishidome M., Sekoguchi-Fujikawa N et al. (2013). Nutrition Therapy Using a Multidisciplinary Team Improves Survival Rates in Patients with Liver Cirrhosis. *Nutrition 29*(11), 1418-21.

Cheung, K., Lee, SS., Raman, M. (2012). Prevalence and Mechanisms of Malnutrition in Patients with Advanced Liver Disease, and Nutrition Management Strategies. *Clinical Gastroenterology and Hepatology 10*(2), 117-25.

Amodio, P., Bemeur, C., Butterworth, R., Cordoba, J., Kato, A., Montagnese, S. et al. (2013). The Nutritional Management of Hepatic Encephalopathy in Patients with Cirrhosis. *International Society for Hepatic Encephalopathy and Nitrogen Metabolism Consensus. Hepatology 8*(1), 325-336.

BÖLÜM 9

BÖBREK HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Hande Gül ULUSOY

Türk gençliği, sağlıklı yetişip spor yaparsa ulusumuzun geleceği güvence altındadır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

BÖBREK TAŞLARI (NEFROLİTİAZİS)

Böbrek taşları idrar konsantrasyonu sırasında oluşan kristal ve organik bileşenleri de içeren mineral birikintileridir. En sık görülen böbrek taşı olan kalsiyum oksalat, Randall plakları adı verilen kalsiyum fosfatın temeli üzerinde oluşur. Böbrek taşı vakalarının %50'sinin 5 yıl içinde nüks ettiği belirtilmektedir. İlk taş oluşumunun erken yaşta olması da nüks riskini artırmaktadır. Böbrek taşı oluşumunda risk faktörleri Tablo 1'de verilmiştir. Davranışsal değişiklikler ve tıbbi beslenme tedavisi ile böbrek taşının kronik böbrek hastalıklarına yol açması engellenmelidir.

Tablo 1. Böbrek taşı oluşumunda risk faktörleri

Risk Faktörleri	
Yaşam tarzı ve beslenme alışkanlıkları	Fazla miktarda hayvansal protein tüketimi Fazla miktarda tuz tüketimi Sitrat, posa ve alkali besinler gibi şelat ajanlarının eksikliği
Metabolik hastalıklar	Hiperkalsiüri Hipositratüri Hiperoksalüri Hiperürikozüri Gut hastalığı (ürik asit metabolizmasında bozukluk) Metabolik sendrom
Düşük idrar hacmi	Yetersiz su tüketimi
Tekrarlayan idrar yolu enfeksiyonları	*Proteus mirabilis* gibi bakteriyel üreaz tarafından idrar alkalizasyonunda ve idrar pH'ında anormallikler
Genetik yatkınlık ve kalıtsal bozukluklar	Aile öyküsü ve genetik duyarlılık
Kronik hastalıklar	Hipertansiyon Obezite Diyabet
İklim	Küresel ısınma Terlemeye neden olan ortamlarda çalışılması gereken meslekler Yaz mevsimi
Bağırsak ile ilişkili bozukluklar	İnflamatuar bağırsak hastalığı Bağırsaklarda malabsorpsiyon veya ilişkili hastalıklar İntestinal oksalat çözücü probiyotik bakterilerin (Oxalobacter formigenes) yetersiz olması veya hiç var olmaması
İlaçlar	İndinavir (crixivan), sülfonamidler (sülfadiazin) Seftriakson (uzun süreli kullanımı)

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Alessandro, C. D., Piccoli, G. B., and Cupisti, A. (2015). The "phosphorus pyramid" : a visual tool for dietary phosphate management in dialysis and CKD patients, BMC Nephrology, 16(9), 1–6.

Alessandro, C. D., Piccoli, G. B., Calella, P., Brunori, G., Pasticci, F., Egidi, M. F., et al. (2016). " Dietaly " : practical issues for the nutritional management of CKD patients in Italy. BMC Nephrology, 1–18.

Berbel, M. N., Pinto, M. P. R., Ponce, D., and Balbi, A. L. (2011). Nutritional aspects in acute kidney injury. Revista Da Associacao Medica Brasileira, 57(5), 587–592.

Bilgic, A., Akcay, A., and Sezer, S. (2013). Nutritional Support in Acute Kidney Injury. Turkish Nephrology Dialysis Transplantation, 22(01), 7–15.

Byham-Gray L. D., Burrowes J. D., and Chertow G. M. (2014). Nutrition in Kidmey Disease, 2nd ed. Humana Press.

Cosola, C., Teresa, M., Alice, R., Enrico, S., Biagio, F., and Di, R. (2018). Microbiota issue in CKD : how promising are gut-targeted approaches? Journal of Nephrology

Cosola, C., Teresa, M., Cupisti, A., and Gesualdo, L. (2018). Microbiota metabolites : Pivotal players of cardiovascular damage in chronic kidney disease. Pharmacological Research, 130, 132–142.

Gesualdo, L. (2018). Nutrients, Nutraceuticals, and Xenobiotics Affecting Renal Health, Nutrients, 1–23.

Goldsmith, D., Jayawardene, S., and Ackland, P. (2007). ABC of Kidney Disease, 33-40.

Gul, Z., and Monga, M. (2014). Medical and Dietary Therapy for Kidney Stone Prevention. Korean Journal of Urology, 55(12), 775–779.

Finkielstein V. A., and Goldfarb D. S. (2006). Strategies for preventing calcium oxalate Stones. Canadian Medical Asssociation Journal, 174(10), 1407-1409.

Han, H., Segal, A. M., Seifter, J. L., and Dwyer, J. T. (2015). Nutritional Management of Kidney Stones (Nephrolithiasis), Clinical Nutrition Research, 4(3), 137–152.

Ikizler, T. A., Cano, N. J., Franch, H., Fouque, D., Himmelfarb, J., Kalantar-zadeh, K., et al. (2013). Prevention and treatment of protein energy wasting in chronic kidney disease patients : a consensus statement by the International Society of Renal Nutrition and Metabolism. Kidney International, 84(6), 1096–1107.

Khan, S.R., Pearle, M.S., Robertson, W.G., Gambaro, G., Canales, B. K., Doizi, S., et al. (2017). Kidney stones. Nature Review Disease Primers, 25(2), 16008.

Kohn, J. B. (2014). Is Medical Nutrition Therapy Appropriate for Kidney Stones? Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics, 114(9), 1496.

Liebeskind, D. S. (2014). Nephrotic syndrome. Neurologic Aspects of Systemic Disease Part I (1st ed., Vol. 119). Elsevier B.V.

Mahan, L. K., and Raymond J. L. (2016). Krause's Food & The Nutrition Care Process, Medical Nutrition Therapy for Renal Disordes, 700-728.

McCarthy, M. S., and Phipps, S. C. (2014). Special nutrition challenges: Current approach to acute kidney injury. Nutrition in Clinical Practice, 29(1), 56–62.

Molfino, A., Don, B. R., and Kaysen, G. A. (2013). Nutritional and Non-nutritional Management of the Nephrotic Syndrome. Nutritional Management of Renal Disease. Elsevier Inc.

Nishi, S., Ubara, Y., Utsunomiya, Y., and Okada, K. (2016). Evidence-based clinical practice guidelines for nephrotic syndrome 2014. Clinical and Experimental Nephrology, 20(3), 342–370.

Pan, W., and Kang, Y. (2018). Gut microbiota and chronic kidney disease : implications for novel mechanistic insights and therapeutic strategies. International Urology and Nephrology, 50(2), 289–299.

Penniston, K. L. (2015). The Nutrition Consult for Recurrent Stone Formers. Current Urology Reports, 16(7), 1–9.

Prezioso, D., Strazzullo, P., Lotti, T., Bianchi, G., Borghi, L., Caione, P., et al. (2015). Dietary treatment of urinary risk factors for renal stone formation . A review of CLU Working Group, Archivio Italiano di Urologia e Andrologia, 87(2), 105–120.

Sorensen, M. D., Hsi, R. S., Chi, T., Shara, N., Wactawski-Wende, J., Kahn, A. J., et al. Women's Health Initiative Writing Group. (2014). Dietary intake of fiber, fruit and vegetables decreases the risk of incident kidney stones in women: a Women's Health Initiative report. The Journal of Urology, 192(6), 1694–1699.

Taylor, E. N., and Curhan, G. C. (2004). Role of nutrition in the formation of calcium-containing kidney stones. Nephron - Physiology, 98(2), 55–63.

Taylor, E. N., and Curhan, G. C. (2006). Diet and fluid prescription in stone disease. Kidney International, 70(5), 835–839.

Taylor, E. N., Fung, T. T., and Curhan, G. C. (2009). DASH-Style Diet Associates with Reduced Risk for Kidney Stones. Journal of the American Society of Nephrology, 20(10), 2253–2259.

Turney, B. W., Appleby, P. N., Reynard, J. M., Noble, J. G., Key, T. J., and Allen, N. E. (2014). Diet and risk of kidney stones in the Oxford cohort of the European Prospective Investigation into Cancer and Nutrition (EPIC). European Journal of Epidemiology, 29(5), 363–369.

Williams, H., Mafrici, B., and Barrett, M. (2017). Nutritional considerations in adult patients with acute kidney injury, (November), 1–14.

BÖLÜM 10

ORGAN TRANSPLANTASYONU İLE CERRAHİ HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Prof. Dr. Gül KIZILTAN

Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ

Doç. Dr. Perim TÜRKER

Gücün ve mutluluğun temeli sağlıktır.

Benjamin DISRAELI

ORGAN TRANSPLANTASYONU DAHİL CERRAHİ HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Doğru formüle edilmiş ve güvenli bir şekilde uygulanan besinsel ve metabolik desteğin sağlanması, cerrahi ve yoğun bakım ünitelerinde bir yaşam veya ölüm meselesidir. Her ne kadar cerrahi morbidite primer hastalığın derecesi ve yapılan operasyonun doğası ile en iyi korelasyona sahip olsa da; malnutrisyon, komplikasyonların şiddetini de arttırabilir. İyi beslenmiş bir hasta genellikle yetersiz beslenen bir hastaya göre daha büyük bir ameliyatı tolere edebilmektedir. Malnütrisyon yüksek oranda ameliyat komplikasyonları, morbidite ve ölüm ile ilişkilidir.

Organ transplantasyonu dahil cerrahi hastalarında tıbbi beslenme tedavisinin başlıca amacı, ameliyat öncesi ve sonrası karşılaşılabilecek malnütrisyonu engellemek ve tedavi etmektir. Hastanede yatış süresi, mortalite ve morbidite durumları, beslenme desteğinin yararları değerlendirilirken mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Hastaların beslenme durumu, cerrahi sonrası durumu değerlendirmede önemli bir belirleyici faktör olup; malnütrisyon ile hasta seyrinin kötüye gidişi arasında güçlü bir ilişki vardır.

Perioperatif bakım ile hastanın mümkün olduğu kadar çabuk normal fonksiyonlarına döndürülmesi hedeflenmektedir. Bu, çoğunlukla hastanın normal bir şekilde beslenmesi ve bağırsak hareketlerinin başlamasıyla normal gastrointestinal fonksiyonlarına dönmesi demektir. Aynı zamanda ağrıyı kontrol altına alarak normal fiziksel hareketleri ve dolaşımı mümkün kılmayı da içermektedir. Ancak bu fonksiyonlar, ortaya çıkan postoperatif ileus, karında şişkinlik, yara ağrısı, mide bulantısı ve hareketsizlik nedeniyle sıklıkla bozulmaktadır. Bu sıkıntıların çoğu gereksiz tüp ve diren kullanımı ve intravenöz sıvının gereğinden fazla kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Sistemik inlamasyon, anestezi, acı, hipoksi, aşırı hidrasyon, dehidratasyon, starvasyon, hareketsizlik, hipotermi, opioidler, kan nakli, kan kaybı, azalmış doku perfüzyonu ve doku hasarı gibi birçok farklı stress etkeni postoperatif dönemde hastaları etkilemektedir. Bu etkenlerin farklı zeminleri vardır ve çoğunlukla birbirleri ile etkileşirler. Bu reaksiyonlar içinde en önemli yer tutan stres hormonları ve sitokinlerin salınımının şiddeti maruz kalınan stresin miktarı ile ilgilidir. Daha büyük bir stres, çok daha fazla katabolik reaksiyonlara neden olacak daha güçlü bir yanıt oluşturmaktadır. Bu reaksiyonların ve izleyen metabolik durumun merkezinde insülinin normal anabolik etkisinin azalması yani insülin direncinin gelişmesi vardır. Majör bir ameliyat gibi diğer majör travmalarda insülinin etkisi, stres hormonlarının (glukagon, katekolaminler, kortizol ve büyüme hormonu) salınımı ve sitokinlerce oluşturulan inflamatuvar reaksiyonlar sonucu etkilenir. Strese cevapta amino asit, serbest yağ asitleri ve glukoz çeşitli dokulardan kan dolaşımına salınır. Substrat metabolizması da değişir ve vücutta glukozdan çok yağ tüketimi başlar. Bu yüzden cerrahi sonrası hipergliseminin gelişme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. İnsülin direnci söz konusu olunca protein dengesi de negatif olur. Çünkü kaslarda protein yıkımı artar, protein desteği de yetersizdir. Amino asit varlığında insülin ile protein sentezi uyarılabilirken, insülinin asıl etkisi kasta protein yıkımını azaltmaktır. Stresin neden olduğu insülin direncinde insülin tedavisi protein kaybını engelleyebilir ve doku iyileşmesini destekler.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

ASPEN (2009). Society of Critical CareMedicine (SCCM) and American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (A.S.P.E.N.): Guidelines for the provision and assessment of nutrition support therapy in the adult critically ill patients, JPEN J ParenterEnteralNutr, 33:277.

Brady, M., Kinn, S., Stuart, P. (2003). Preoperative fasting for adults to prevent perioperative complications, Cochrane Database SystRev, (4):CD004423.

Brady, M., Kinn, S., Ness, V., O'Rourke, K., Randhawa, N., Stuart, P. (2009). Preoperative fasting for preventing perioperative complications in children, Cochrane Database SystRev, (4):CD005285.

Brown, R. O., Compher, C., abd the American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (A.S.P.E.N.) Board of Directors. (2010). A.S.P.E.N. Clinical Guidelines: Nutrition Support in Adult Acute and Chronic Renal Failure. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition, 34(4).

Chan, M., Patwardhan, A., Ryan, C., Trevillian, P., Chadban, S., Westgarth, F., et al. (2011). Evidence-based guidelines for the nutritional management of adult kidney transplant recipients. J Ren Nutr, 21(1):47-51.

Dumlu, E. G., Bozkurt, B., Tokaç, M, Kıyak, G., Özkardeş, A. B., Yalçın, S., et al. (2013). Cerrahi Hastalarda Malnütrisyon ve Beslenme Desteği. Ankara Medical Journal, 13(1):33-39.

Ferreira, L. G., Anastácio, L. R., Lima, A. S., Correia, M. I. (2011). Assessment of nutritional status of patients waiting for liver transplantation. Clin Transplant, 25;248-254.

Gunsar, F., Raimondo, M. L., Jones, S., Terreni, N., Wong, C., Patch, D. (2006). Nutritional status and prognosis in cirrhotic patients. Aliment Pharmacol Ther, 24:563-572.

Kılıçturgay, A. S., Sarkut, P. (2015). Cerrahi Hastada Perioperatif Nütrisyonel Destek. Türkiye Klinikleri J Gen Surg-Special Topics, 8(1):44-50.

Lewis, S. J., Andersen, H. K., Thomas, S. (2009). Early enteral nutrition within 24 h of intestinal surgery versus later commencement of feeding: a systematic review and meta-analysis, J GastrointestSurg, 13:569.

Ljungqvist, O. (2017). Perioperatif Dönemde Nütrisyon Desteği: Cerrahi Strese Metabolik Yanıt, Kılıçturgay S. (Çev). ESPEN

Ljungqvist, O., Braga, M., Fearon, K. (2013). Kılıçturgay S (çeviren). Perioperatif nutrisyon. Sobotka, L. (Ed). Gündodu, H. (Çeviri editörü). Klinik Nutrisyonun Temelleri. (437-443). 4. Baskı. Ankara.

Mahan, L. K., Escott-Stump, S. Krause's Food&-Nutrition Therapy. Medical Nutrition Theraphy for Metabolic Stress: Sepsis, Trauma, Burns, and Surgery. (1022-1037). 12th edition, Canada, 2008.

Merli, M., Giusto, M., Gentili, F., Novelli, G., Ferretti, G., Riggio, O., et. al., (2009). Nutritional status: its influence on the outcome of patients undergoing liver transplantation. Liver Int, 30(2):208-14.

Miller, M. D., Yaxley, A., Villani, A., Cobiac, L., Fraser, R., Cleland, L., et al. (2010). A Trial Assessing n-3 as Treatment for Injury induced Cachexia (ATLANTIC trial): does a moderate dose fish oil intervention improve outcomes in older adults recovering from hip fracture? BMC Geriatr, 10:76.

Mizock, B. A. (2010). Immunonutrition and critical illness: an update, Nutrition, 26:701.

Pupim, L. B., İkizler, T. A. (2003). Uremic malnutrition: New Insights into an Old Problem. Seminars in Dialysis, 16(3): 224-232.

Sanchez, A., Aranda-Michel, J. (2006). Nutrition for the liver transplant patient. Liver Transpl 12:1310-1316.

Schrem, H., Barg-Hock H., Strassburg, C. P., Schwarz, A., Klempnauer, J. (2009). After care for Patients With Transplanted Organs. Dtsch Arztebl Int, 106(9):148-156.

Soreide, E., Ljungqvist, 0. (2006). Modern preoperative fasting guidelines: a summary of the present recommendations and remaining questions, Best Pract Res Clin Anaesthesiol 20:483.

Svanfeldt, M., Thorell, A., Hausel, J., Soop, M., Rooyackers, O., Nygren, J. (2007). Randomized clinical trial of the effect of preoperative oral carbohydrate treatment on post operative whole body protein and glucose kinetics, Br J Surg 94:1342.

Taş, F. S., Cengiz, K., Erdem, E., Karataş, A., Kaya, C. (2011). Akut Ve Kronik Böbrek Yetmezliğinde Mortalite Nedenleri. Fırat Tıp Dergisi, 16(3):120-124.

Weimann, A., Braga, M., Carli, F., Higashiguchi, T., Hübner, M., Klek, S., et al. (2017). ESPEN guideline: Clinical nutrition in surgery. Clinical Nutrition, 36:623e650.

Weimann, A., Perioperatif Dönemde Nütrisyon Desteği: Perioperatif Dönemde Nütrisyonel Hedefler. Gündoğdu, h. (Çev). ESPEN 2017

Weimann, A., Braga, M., Harsanyi, L., Laviano, A., Ljungqvist, O., Soeters, P., et al. (2006) ESPEN Guidelines on Enteral Nutrition: Surgery including Organ Transplantation. Clinical Nutrition, 25;224–244.

Yanar, F., Aliş, H. (2010). Preoperatif Nütrisyonel Desteğin Klinik Yararları. İç Hastalıkları Dergisi, 17: 57-70

http://www.kdigo.org/clinical_practice_guidelines/pdf/CKD/KDIGO_2012_CKD_GL.pdf

BÖLÜM 11

KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLAR VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Emine Merve EKİCİ

Prof. Dr. Fatma NİŞANCI KILINÇ

Gerçek başarı, başarısızlık korkusunu yenebilmektir.

Paul SWEENEY

KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLARIN TANIMI, ÖNEMİ VE GENEL BİLGİLER

Kardiyovasküler hastalıklar (KVH) özellikle kalp ve kalp, beyin ve diğer periferal dokuları besleyen arteriyel dolaşım sisteminin majör hastalıkları kapsayan geniş spektrumlu bir hastalık grubudur. Bu hastalık grubu genel olarak toplumların çoğunu etkilemekte ve yüksek ölüm oranlarına neden olmaktadır. Ayrıca beklenen yaşam süresini kısaltmakta, yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemekte, sosyal ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Adult Treatment Panel III, T.o.H.B.C.i.(2002). Evaluation, and Treatment of High Blood Cholesterol in Adults final report. 106 (25).

Aksoydan, E., İnanç, N., Pekcan, G., Aydınalp, A., Çiçek, B., Ercan, A., & ve diğerleri. (2013). Kardiyovasküler Hastalıklarda Etiyolojik Faktörler, Önleme ve Tedavide Beslenme Yaklaşımı, Kalp ve Damar Hastalıklarında Risk Faktörleri (Vol. 1). Ankara: Matsa Basımevi, 31-45

Amani, R., & Sharifi, N. (2012). Cardiovascular disease risk factors *The Cardiovascular System- Physiology, Diagnostics and Clinical Implications*: InTech. 279-310.

Amarelli, C., Buonocore, M., Romano, G., Maiello, C., & De Santo, L. S. (2012). Nutritional issues in heart transplant candidates and recipients. *Frontiers in Bioscience, 4*, 662-668.

Bazzano, L. A., Green, T., Harrison, T. N., & Reynolds, K. (2013). Dietary approaches to prevent hypertension. *Current hypertension reports, 15*(6), 694-702.

Boden, W. E., Sidhu, M. S., & Toth, P. P. (2014). The therapeutic role of niacin in dyslipidemia management. *Journal of cardiovascular pharmacology and therapeutics, 19*(2), 141-158.

Bowen, K. J., Sullivan, V. K., Kris-Etherton, P. M., & Petersen, K. S. (2018). Nutrition and Cardiovascular Disease—an Update. *Current atherosclerosis reports, 20*(2), 8. 1-11.

B. Robert, MD Kelly, Diet and Exercise in the Management of Hyperlipidemia. (2010) American Family Physician, 81 (9), 1097-1102.

Buckland, G., Gonzalez, C., Agudo, A., Vilardell, M., Berenguer, A., Amiano, P., Basterretxea, M. (2009). Adherence to the Mediterranean Diet and Risk of Coronary Heart Disease in the Spanish EPIC Cohort Study. *Am. J. Epidemiol*, 1518-1529.

Chang, C. L., & Deckelbaum, R. J. (2013). Omega-3 fatty acids: mechanisms underlying “protective effects” in atherosclerosis. *Current opinion in lipidology, 24*(4), 345.

Cordero, Z., Drogan, D., Weikert, C., & Boeing, H. (2010). Vitamin E and risk of cardiovascular diseases: a review of epidemiologic and clinical trial studies. *Critical reviews in food science and nutrition, 50*(5), 420-440.

Estruch, R., Martínez-González, M., Corella, D., Salas-Salvadó, J., Ruiz-Gutiérrez, V., Covas, M., López-Sabater, M. (2006). Effects of a Mediterraneanstyle Diet on Cardiovascular Risk Factors: A Randomized Trial. *Ann Intern MEd*, 1-11.

Estruch, R., Ros, E., Salas-Salvadó, J., Covas, M.-I., Corella, D., Arós, F.,Lapetra, J. (2013). Primary prevention of cardiovascular disease with a Mediterranean diet. *New England Journal of Medicine, 368*(14), 1279-1290.

Fung, T., Rexrode, K., Mantzoros, C., Manson, J., Willett, W., & Hu, F. (2009). Mediterranean Diet and İncidence of and Mortality From Coronary Heart Disease and Stroke in Women. *Circulation*, 1093-1100.

Giugliano, D., & Esposito, K. (2008). Akdeniz Tipi Beslenme ve Metabolik Hastalıklar. *Current Opinion in Lipidology*, 63-68.

Gotsis, E., Anagnostis, P., Mariolis, A., Vlachou, A., Katsiki, N., & Karagiannis, A. (2015). Health benefits of the Mediterranean diet: an update of research over the last 5 years. *Angiology, 66*(4), 304-318.

Goulet, J., Lamarche, B., Nadeau, G., & Lemieux, S. (2003). Effect of a Nutritional İntervention Promoting the Mediterranean Food Pattern on Plasma Lipids, Lipoproteins and Body Weight in Healthy French-Canadian Women. *Atherosclerosis*, 115-124.

Grundy, S. M., Becker, D., Clark, L. T., Cooper, R. S., Denke, M. A., Howard, J., McBride, P. (2002). Detection, evaluation, and treatment of high blood cholesterol in adults (Adult Treatment Panel III). *Circulation, 106*(25), 3143-3421.

Guasch-Ferré, M., Hu, F. B., Martínez-González, M. A., Fitó, M., Bulló, M., Estruch, R., Gómez-Gracia, E. (2014). Olive oil intake and risk of cardiovascular disease and mortality in the PREDIMED Study. *BMC medicine, 12*(1), 78. 1-11.

Harrison, J., McKiernan, J., & Neuberger, J. M. (1997). A prospective study on the effect of recipient nutritional status on outcome in liver transplantation. *Transplant International, 10*(5), 369-374.

Hasse, J. M. (2001). Nutrition assessment and support of organ transplant recipients. *Journal of Parenteral and Enteral Nutrition, 25*(3), 120-131.

National Institutes of Health. o. (2006). *Your guide to lowering your blood pressure with DASH*: Smashbooks.1-64.

Jones, P. J., Raeini-Sarjaz, M., Ntanios, F. Y., Vanstone, C. A., Feng, J. Y., & Parsons, W. E. (2000). Modulation of plasma lipid levels and cholesterol kinetics by phytosterol versus phytostanol esters. *Journal of Lipid Research, 41*(5), 697-705.

Kaliora, A., Dedoussis, G., & Schmidt, H. (2006). Dietary antioxidants in preventing atherogenesis. *Atherosclerosis, 187*(1), 1-17.

Katz, D.L., Freidman, R.S.C., Lucan, S.C. (2018) Çeviri, Ed. Kalkan, İ., Akman, M. Klinik Uygulamalarda Beslenme, Beslenme, Aterosklerozis (Damar Tıkanıklığı) ve İskemik Kalp Hastalığı, İstanbul Tıp Kitabevleri, Üçüncü Baskı, 151-179.

Kris-Etherton, P., Krummel, D., Russell, M., Dreon, D., Mackey, S., Borchers, J., & Wood, P. (1988). The effect of diet on plasma lipids, lipoproteins, and coronary heart disease. *Journal of the American Dietetic Association, 88*(11), 1373-1400.

Labarthe, D. R. (2010). *Epidemiology and prevention of cardiovascular diseases: a global challenge*: Jones & Bartlett Publishers.159-186.

Leinonen, K. S., Poutanen, K. S., & Mykkanen, H. M. (2000). Rye bread decreases serum total and LDL cholesterol in men with moderately elevated serum cholesterol. *The Journal of nutrition, 130*(2), 164-170.

Massaro, M., Scoditti, E., Carluccio, M. A., & De Caterina, R. (2010). Nutraceuticals and Prevention of Atherosclerosis: Focus on ω-3 Polyunsaturated Fatty Acids and Mediterranean Diet Polyphenols. *Cardiovascular therapeutics, 28*(4), e13-e19.

Nguyen, H., Odelola, O. A., Rangaswami, J., & Amanullah, A. (2013). A review of nutritional factors in hypertension management. *International journal of hypertension,* 1-13.

Nocella, C., Cammisotto, V., Fianchini, L., D'Amico, A., Novo, M., Castellani, V., Carnevale, R. (2018). Extra Virgin Olive Oil and Cardiovascular Diseases: Benefits for Human Health. *Endocrine, Metabolic & Immune Disorders-Drug Targets (Formerly Current Drug Targets-Immune, Endocrine & Metabolic Disorders), 18*(1), 4-13.

Ozkanlar, S., & Akcay, F. (2012). Antioxidant vitamins in atherosclerosis–animal experiments and clinical studies. *Adv Clin Exp Med, 21*(1), 115-123.

Ölüm nedenlerinin cinsiyete göre dağılımı, 2009-2017 http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1083.

Palozza, P., Parrone, N., Simone, R. E., & Catalano, A. (2010). Lycopene in atherosclerosis prevention: an integrated scheme of the potential mechanisms of action from cell culture studies. *Archives of biochemistry and biophysics, 504*(1), 26-33.

Panagiotakos, D., Pitsavos, C., Arvaniti, F., & Stefanadis, C. (2007). Adherence to the Mediterranean Food Pattern Predicts the Prevalence of Hypertension, Hypercholesterolemia, Diabetes and Obesity, Among Healthy Adults; the Accuracy of the MedDietScore. *Prev. MEd.*, 335-340.

Panagiotakos, D., Polystipioti, A., Papairakleous, N., & Polychronopoulos, E. (2007). Long-Term Adoption of a Mediterranean Diet is Associated with a Better Health Status in Elderly People; A Cross-Sectional Survey in Cyprus. *Asia Pac. J. Clin. Nutr*, 331-337.

Patch, C. S., Tapsell, L. C., Williams, P. G., & Gordon, M. (2006). Plant sterols as dietary adjuvants in the reduction of cardiovascular risk: theory and evidence. *Vascular health and risk management, 2*(2), 157-62.

Posada-Moreno, P., Ortuño-Soriano, I., Zaragoza-García, I., Rodríguez-Martínez, M. D., Pacheco-del-Cerro, J. L., Martínez-Rincón, C., & Villarino-Marín, A. L. (2012). Nutritional Intervention in Heart Transplant Recipients–Dietary Recommendations *Cardiac Transplantation*: 41-58.

Rağbetli, C. (2009). Hiperlipidemi. *Van Tıp Dergisi, 16*(1), 43-47.

Richter, C., Kris-Etherton, P., & Skulas-Ray, A. (2014). Recent Findings Of Studies on The Mediterranean Diet: What Are The Implications For Current Dietary Recommendations? *Endocrinol Metab Clin N Am*, 963-980.

Ross, A. C., Caballero, B., Cousins, R. J., Tucker, K. L., & Ziegler, T. R. (2014). *Modern nutrition in health and disease*: Lippincott Williams & Wilkins. Elevent Edition, 849-875.

Saka, M. (2016). *Beslenme ve Diyetetik Güncel Konular 3*. Tayfur, M., Çiçek, B. (Ed.) Kardiyovasküler hastalıklarda kılavuzlara dayalı diyet tedavisi yaklaşımları, Ankara, (s.201-222).

Scarmeas, N., Stern, Y., Tang, M., Mayeux, R., & Luchsinger, J. (2006). Mediterranean Diet and Risk For Alzheimer's Disease. *Ann Neurol*, 912-921.

Sherzai, A., Heim, L. T., Boothby, C., & Sherzai, A. D. (2012). Stroke, food groups, and dietary patterns: a systematic review. *Nutrition reviews, 70*(8), 423-435.

Tokgözoğlu, L., Yilmaz, M., & Abaci, A. (2015). Türkiye'de Kalp Yetersizliği Yol Haritasi Kalp yetersizliğinin ve buna bağli ölümlerin önlenmesi amaciyla geliştirilebilecek politikalara illişkin öneriler: Türkiye Kardiyoloji Derneği. 1-31

Torres, N., Guevara-Cruz, M., Velázquez-Villegas, L. A., & Tovar, A. R. (2015). Nutrition and atherosclerosis. *Archives of medical research, 46*(5), 408-426.

Türkiye'de Tuz Tüketimi Çalışması SALTurk-II. (2012). Türk Hipertansiyon ve Böbrek Hastalıkları Derneği.

Türkiye Sağlık Bakanlığı (2015). *Türkiye Kalp ve Damar Hastalıkları Önleme ve Kontrol Programı (2015-2020)*. Ankara.

Patma, V. (2014). DASH Diet in Preventing Hypertension. *Advances in Biological Research, 8*(2), 94-96. doi:10.5829/idosi.abr.2014.8.2.8272.

Wallert, M., Schmölz, L., Galli, F., Birringer, M., & Lorkowski, S. (2014). Regulatory metabolites of vitamin E and their putative relevance for atherogenesis. *Redox Biology, 2*, 495-503.

Willett, W. C., Sacks, F., Trichopoulou, A., Drescher, G., Ferro-Luzzi, A., Helsing, E., & Trichopoulos, D. (1995). Mediterranean diet pyramid: a cultural model for healthy eating. *The American Journal of Clinical Nutrition, 61*(6), 1402S-1406S.

World Health Organization (WHO) (2007). *Prevention of Cardiovascular Disease*.

World Health Organization (WHO) (2014). Global status report on noncommunicable diseases 2014: attaining the nine global noncommunicable diseases targets; a shared responsability *Global status report on noncommunicable diseases 2014: attaining the nine global noncommunicable diseases targets; a shared responsability*.

World Health Organization in collaboration with the World Heart Federation and the World Stroke Organization (2011). *Global atlas on cardiovascular disease prevention and control.*

BÖLÜM 12

TİP II DİYABET, HİPOGLİSEMİ VE GESTASYONEL DİYABET VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Öğr. Gör. Dr. İnci TÜRKOĞLU

Herhangi bir şahsın, yaşadıkça memnun ve mesut olması için lazım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Hayatta tam zevk ve saadet ancak gelecek nesillerin şerefi, varlığı, saadeti için çalışmakta bulunabilir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

DİABETES MELLİTUS TANIMI VE SINIFLAMASI

Diyabet, insülin eksikliği ya da insülin etkisindeki defektler nedeniyle organizmanın karbonhidrat, yağ ve proteinlerden yeterince yararlanamadığı, sürekli tıbbi bakım gerektiren, kronik bir metabolizma hastalığıdır. Köken olarak endokrin hastalığı olduğu halde esas bulguları itibariyle metabolik hastalık görünümündedir. Kronik seyirli ve progresif özelliktedir.

Diyabet sınıflamasında dört klinik tip yer almaktadır. Bunlardan üçü (tip 1 diyabet, tip 2 diyabet ve GDM) primer, diğeri (spesifik diyabet tipleri) ise, sekonder diyabet formları olarak bilinmektedir.Tip 1 ve tip 2 diyabet, klinik başlangıç şekilleri ve ilerleme süreçleri itibarıyla heterojen hastalıklardır. Geleneksel olarak tip 1 diyabetin, çocuk ve gençlerde akut hiperglisemi veya diyabetik ketoasidoz (DKA) ile başladığı, buna karşılık tip 2 diyabetin erişkinlerde hafif ve nispeten yavaş seyirli olarak başladığı kabul edilse de tanı sırasında bazı olgular bu ayırıma uymaz, bu yüzden kesin tiplemenin yapılması başlangıçta zordur.

I. Tip 1 diyabet (Genellikle mutlak insülin noksanlığına sebep olan b-hücre yıkımı vardır)

II. Tip 2 diyabet (İnsülin direnci zemininde ilerleyici insülin sekresyon defekti ile karakterizedir)

III. Gestasyonel diabetes mellitus (GDM: Gebelik sırasında ortaya çıkan ve genellikle doğumla birlikte düzelen diyabet formudur)

IV. Diğer spesifik diyabet tipleri

A. b-hücre fonksiyonlarının genetik defekti (monogenik diyabet

formları)

B. İnsülinin etkisindeki genetik defektler

C. Pankreasın ekzokrin doku hastalıkları

D. Endokrinopatiler

E. İlaç veya kimyasal ajanlar

F. İmmun aracılıklı nadir diyabet formları

G. Diyabetle ilişkili genetik sendromlar

H. İnfeksiyonlar

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Türk Diyabet Vakfı Ulusal Diyabet Konsensus Grubu (2019). *Diyabet Tanı ve Tedavi Rehberi.* İstanbul.

TEMD Diabetes Mellitus Çalışma ve Eğitim Grubu (2020). *TEMD Diabetes Mellitus ve Komplikasyonlarının Tanı, Tedavi ve İzlem Kılavuzu*. Ankara.

Diyabet Diyetisyenliği Derneği (2019). Diyabetin Önlenmesi ve Tedavisinde Kanıta Dayalı Beslenme Rehberi. Ankara.

Akal Yıldız E. (2015). Diyabetin önlenmesi ve tedavisinde tıbbi beslenme tedavisi. *Klinik Tıp Bilimleri Dergisi* 3(2),39-43.

Bozkurt N., Akal Yıldız E. (2008). Diabetes Mellitus ve Beslenme Tedavisi. A. Baysal ve ark. (Ed.) Diyet El Kitabı, (s.257-288). Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Franz, M.J., Evert, A. B. (2017). Medical Nutrition Therapy for Diabetes Mellitus and Hypoglycemia of Nondiabetic Origin. L.K. Mahan ve J.L. Raymond (Ed.). Krause's Food & Nutrition Care Process (s. 586-618), 14 th Ed., St. Louis, Missouri: Elsevier.

Şanlıer, N., Yapareyi E., Güngör, A.E., Metin, S., Ilgaz, F., Çağıran Yılmaz, F., Çelikay, N., Nükte, B. (2017). Gebelerde Ağırlık Yönetimi Bireysel Standart Beslenme Danışmanlığı Programı. N. Rakıcıoğlu, G. Samur, S. Başoğlu (Ed.) T.C Sağlık Bakanlığı Diyetisyenler için Hasta İzlem Rehberi Ağırlık Yönetimi El Kitabı, (s.177-230) Ankara: CNR Bilişim Teknolojileri Ltd. Şti.

Higgins L.A. (2016). Diyabet. P.Q. Samour, K. King, (Ed.). Çeviri Editörü: G. Samur. Pediatrik Beslenmenin Esasları, (s.217-234) Ankara:Nobel Akademik Yayıncılık.

BÖLÜM 13

TİP 1 DİYABET
VE
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

Sağlıktan büyük zenginlik yoktur.

Emerson

TANIMI

Tip 1 diyabet otoimmün veya diğer nedenlerle beta hücre harabiyetine bağlı olarak gelişen mutlak insülin yetmezliği sonucu ortaya çıkan klinik tablodur. Olguların büyük kısmında (%90) beta hücrelerinin otoimmün yıkımı mevcutken (Tip 1A), az bir kısmında (%10) ise beta hücrelerinin idiyopatik yıkımı veya yetmezliği söz konusudur (Tip 1 B). Genellikle 30 yaşından sonra görülen tip 1 diyabet formu LADA (Erişkinde latent otoimmun diyabet) olarak adlandırılmalıdır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

American Diabetes Association (ADA), American diabetes association standards of medical care in diabetes—2018. Diabetes Care 2018; 41(1):S1-S156.

American Diabetes Association (ADA), Nutrition recommendations and interventions for diabetes. A position statement of the American Diabetes Association. Diabetes Care. 2008;31(suppl 1):61-78.

Bao J, Gilbertson H, Gray R. Improving the estimation of mealtime insulin dose in adults with Type 1 Diabetes. The Normal Insulin Demand for Dose Adjustment (NIDDA) Study. Diabetes Care 2011;34(10): 2146-51.

Bell KJ, Smart EC, Steil GM. Impact of fat, protein, and glycemic index on postprandial glucose control in type 1 diabetes: implications for intensive diabetes management in the continuous glucose monitoring era. Diabetes Care 2015; 38: 1008-15.

Davison AK, Negrato AC, Cobas R. Relationship between adherence to diet, glycemic control and cardiovascular risk factors in patients with type 1 diabetes: a nationwide survey in Brazil. Nutrition Journal 2014; 13: 19.

Delahanty LM, Nathan DM, Lachin JM. Association of diet with glycated hemoglobin during intensive treatment of type 1 diabetes in the Diabetes Control and Complications Trial. Am J Clin Nutr. 2009; 89: 518–24.

Bell KJ, Barclay AW, Petocz P. Efficacy of carbohydrate counting in type 1 diabetes: a systematic review and meta-analysis, The Lancet Diabetes &Endocrinology 2014; 2(2):133–140.

Ellis S, Speroff T, Dittus R. Diabetes patient education: a meta-analysis and meta-regression. Patient Educ Couns; 2004; 52: 97-105.

Evert A.B, Boucher JL., Cypress M., et al; Nutrition therapy recommendations for the management of adults with diabetes,:position statement by the ADA, Diabetes Care 2013, 36:3821-42.

Franz MJ, Powers MA, Leontos C, et al. The evidence for medical nutrition therapy for Type 1 and Type 2 Diabetes in adults. *J* Am Diet Assoc. 2010;110:1852-1889.

Gomes J, Carbohydrate counting basics, Insulin 3(2): 117–118, 2008.

Gregory JM, Moore DJ, Simmons JH. Type 1 diabetes mellitus. pediatrics in review 2013;34:203.

Hansen B, Kirketerp G, Ehlers G, et al. Evidence-based guidelines for injection of insulin for adults with diabetes mellitus. 2nd Edition, Published by Danish Nurses Organisation, December 53, 2006.

Hebert SL, Nair KS. Protein and energy metabolism in type 1 diabetes. Clinical Nutrition 2010; 29(1): 13.

Kordonouri O, Hartmann R, Remus K. Benefit of supplementary fat plus protein counting as compared with conventional carbohydrate counting for insulin bolus calculation in children with pump therapy. Pediatric Diabetes 2012; 13(7): 540-4.

Kulkarni K, Castle G, Gregory R, et al. The diabetes care and education dietetic practice group nutrition practice guidelines for type 1 diabetes mellitus positively affect dietitian practices and patient outcomes. J Am Diet Assoc 1998;98:62–70.

Laurenzi A, Bolla AM, Panigoni G, et al. Effects of carbohydrate counting on glucose control and quality of life over 24 weeks in adult patients with type 1 diabetes on continuous subcutaneous insulin infusion: a randomized, prospective clinical trial (GIOCAR). Diabetes Care 2011;34:823–827.

MacDonald K, Lowe JM, Barker D. Effect of popular takeaway foods on blood glucose levels in type 1 diabetes mellitus patients on intensive insulin therapy. International Journal of Clinical Practice 2009; 63: 189–94.

Matteucci E, Giampietro O, Dietary strategies for adult Type 1 diabetes in light of outcome evidence, Eur J Clin Nutr. 2014.

McCrimmon RJ, Sherwin RS. Hypoglycemia in type 1 diabetes. Diabetes. 2010;59(10):2333–2339.

Pastors JG, Franz MJ, Warshaw H, et al.How effective is medical nutrition therapy in diabetes care? Journal of the American Dietetic Association, 2003; 103(7).

Peters AL, Davidson MB. Protein and fat effects on glucose responses and insulin requirements in subjects with insulin-dependent diabetes mellitus. Am J Clin Nutr 1993; 58: 555–60.

Rabasa-Lhoret R, Garon J, Langelier H, et al. Effects of meal carbohydrate content on insülin requirements in Type 1 diabetic patients treated intensively with the basal bolus (ultralente-regular) insulin regimen. Diabetes Care 1999; 22(5):667–673.

Scavone G, Manto A, Pitocco D, et al. Effect of carbohydrate counting and medical nutritional therapy on glycaemic control in type 1 diabetic subjects: a pilot study. Diabet Med 2010; 27:477–479.

Smart CE, Evans M, O'Connell SM. Both dietary protein and fat increase postprandial glucose excursions in children with type 1 diabetes, and the effect is additive. Diabetes Care 2013; 36(12): 3897-902.

Souto DL, Zajdenverg L,Rodacki M, et al. Impact of advanced and basic carbohydrate counting methods on metabolic control in patients with type 1 diabetes, Nutrition 2014; 30: 286–290.

Speight J, Amiel SA, Bradley C, et al. Long-term biomedical and psychosocial outcomes following DAFNE (Dose Adjustment For Normal Eating) structured education to promote intensive insulin therapy in adults with sub-optimally controlled type 1 diabetes. Diabetes Res Clin Pract 2010;89:22–29.

Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği Diabetes Mellitus ve Komplikasyonlarının Tanı ve İzlem Kılavuzu, 2017, Ankara.

Wheeler ML, Dunbar SA, Jaacks LM, et al. Macronutrients, food groups, and eating patterns in the management of diabetes: a systematic review of the literature, 2010. Diabetes Care 2012;35:434–445.

BÖLÜM 14

OBEZİTE VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Biriz ÇAKIR

Besinler ilacınız, ilacınız besininiz olsun.

Hipokrat, M.Ö. 500

OBEZİTENİN TANIMI, ÖNEMİ VE GENEL BİLGİLER

Obezitenin Tanımı

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından obezite (şişmanlık) "Sağlığı bozacak ölçüde vücutta anormal veya aşırı miktarda yağ birikmesi" olarak tanımlanmıştır. Yetişkin erkeklerde vücut ağırlığının ortalama %15-20'sini, kadınlarda ise %25-30'unu yağ dokusu oluşturur. Vücut yağ miktarının erkeklerde %25, kadınlarda %35'in üzerine çıkması, çocuk ve adölesanlarda ise erkeklerde %25, kızlarda %30'un üzerine çıkması durumu obezite olarak tanımlanır.

Vücut ağırlığının popülasyon düzeyinde tanımlanmasında ağırlıklı olarak Beden Kütle İndeksi (BKİ) kullanılır. Beden Kütle İndeksi, sınırlılıklarına rağmen bir bireye uygulandığında popülasyon düzeyinde bir çok nedenden dolayı iyi bir ölçüm olup adipozitedeki değişimleri yansıtır. Fazla vücut yağı ve kas kütlesi arasındaki fark bireysel düzeye kolaylıkla ayırt edilebilir ve bu nedenle BKİ kullanımının klinik açıdan yanılmaya neden olması pek mümkün değildir.

Obezitenin tanımlanmasında özellikle vücut yağ miktarı ve yağ dağılımı hastalık riskinin belirlenmesi açısından önemlidir. Beden kütle indeksi vücut yağı miktarını belirlerken, bel çevresi vücut yağ dağılımını belirlemekte olup merkezi adipozitenin en belirgin ölçüsüdür. Merkezi adipozitenin yetişkinlerde kardiyovasküler hastalıklar çocuklarda ise yüksek lipid profili ve hiperinsülinemi ile kuvvetli ilişkisi olduğu bilinmektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Akgün, B. (2008). Beden ağırlığı yönetiminde davranış modifikasyonu. Ed.A.Baysal ve M. Baş. Yetişkinlerde Ağırlık Yönetimi, Türkiye Diyetisyenler Derneği Yayını, Ekspress Baskı A.Ş., İstanbul, s. 158-170.

Aksoydan, E. (2011). Çocukluk ve Ergen Obezitesinin Epidemiyolojisi. (Ed. M. Baş, G Kızıltan Çocuk ve Ergenlerde Ağırlık Yönetimi, Başkent Üniversitesi, s: 1-19, Ankara.

Alphan Tüfekçi, E. (2008). Obezitenin etiyolojisi. Ed.A.Baysal ve M.Baş. Yetişkinlerde Ağırlık Yönetimi, Türkiye Diyetisyenler Derneği Yayını, 1.Basım, Ekspress Baskı A.Ş., İstanbul, s: 17-34.

Baş, M., Sağlam, D. (2013). Yetişkinlerde Ağırlık Yönetimi, (Ed. E. Tüfekçi Alphan) Hastalıklarda Beslenme Tedavisi, Hatipoğlu Yayınevi, s.220, Ankara.

Baysal, A (2016). Beden Ağırlığının Denetimi, Baysal A, Aksoy M, Besler T, Bozkurt N, KeçecioğluS, Mercanlıgil SM ve ark Diyet El Kitabı, Hatiboğlu Basım ve Yayım San. Tic. Ltd. Şti, 9. Baskı, s.39-65, Ankara.

Birinci Basamak Sağlık Kurumları İçin Obezite ve Diyabet Klinik Rehberi, (2017). Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Yayın No: 1070, Ankara.

Çiftçi, H., Akbulut, G., Mercanlıgil, SM. (2018). Solunum Sistemi Hastalıkları ve Beslenme Tedavisi, (Koord.Besler HT ve Rakıcıoğlu N, Ed. Coşkun A, Kesici C, Çelikcan E ve Bilici S) Sağlık Bakanlığı Hastalıklarda Beslenme ve Obezite Bilgi Serisi, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 733, s.117-131, Ankara.

Diyetisyenler İçin Hasta İzleme Rehberi/ Ağırlık Yönetimi El Kitabı, (2017). T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Yayın No: 1081, Ankara.

Ersoy, N., Mutlu Akyol, A. (2018). Diyet, Vücut Ağırlığı Regülasyonu ve Obezite Klinik Uygulamalarda Beslenme (Çev. Ed. İndrani Kalkan, M.Akman) Katz D.L., Friedman R.S.C., Lucan S.C. 3. Baskı, s.55-121.İstanbul Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Gallagher, D., Heymsfield, SB., Heo, M., Jebb, SA., Murgatroyd, PR., Sakamoto, Y. (2000). Healthy percentage body fat ranges: an approach for developing guidelines based on body mass index. *Am J Clin Nutr*. Sep; 72(3): 694-701.

Hatemi, H., Turan, N., Arık, N., Yumuk, V. (2002). Türkiye Obezite ve Hipertansiyon Taraması Sonuçları (TOHTA). *Endokrinolojide Yönelişler* 11(Ek 1): 1-16.

Karaçil, MŞ., Şanlıer, N. (2014). Obezojenik çevre ve sağlık üzerine etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*; 3(2): 786-803.

Köksal, E. (2011). Çocuk ve ergenlerde şişmanlığın değerlendirilmesi (Ed. M. Baş, G Kızıltan Çocuk ve Ergenlerde Ağırlık Yönetimi, Başkent Üniversitesi, s: 61-70, Ankara.

Köksal, E. (2012). Obezite Saptama Yöntemleri, (Yayına Hazırlayanlar: P.Arslan, A.Dağ, E. Güngör Türkmen) Her Yönüyle Obezite; Önleme ve Tedavi Yöntemleri, s:48-60, TDD Yayını, 1.baskı, Ankara.

Lee, RD., Nieman, DC. (2003). Nutritional Assesment, Third edition, McGraw-Hill Companies, Inc., New York; 163-215.

Obezite Tanı ve Tedavi Kılavuzu, (2017). Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği, 5. Baskı, Miki Matbaacılık, Ankara.

Onat, A. ve Yüksel, H. (2017). Türk erişkinlerde obezite ile abdominal obezite: belirleyicileri ve sonuçları. (Ed. Altan Onat. TEKHARF 2017 Tıp Dünyasının Kronik Hastalıklara Yaklaşımına Öncülük s:142-153, İstanbul.

Pekcan, G. (2011). Beslenme Durumunun Saptanması Diyet El Kitabı s.97, Hatipoğlu Yayınevi, Yenilenmiş 6.Baskı, Ankara.

Swinburn, B., Egger, G., Raza, F (1999). Dissecting obesogenic environments: The development and application of a framework for identifying and prioritizing environmental interventions for obesity. *Preventive Medicine*; (29): 563-570.

TBSA-2010, (2014). Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi. Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2010: Beslenme Durumu ve Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi Sonuç Raporu. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 931, Ankara.

TURDEP, (2013). Türkiye Diyabet, Hipertansiyon, Obezite ve Endokrinolojik Hastalıklar Prevalans Çalışması-II (TURDEP-2) Sonuçlarının Özeti http://www.diabetcemiyeti.org/c/turdep-2-sonuclarinin-ozeti, 5 Kasım. (Erişim tarihi 19 Ağustos 2018).

Türkiye Beslenme Rehberi (TÜBER) 2015, (2016). TC Sağlık Bakanlığı Yayını No: 1031, Ankara.

WHO, BMI. (2018). World Health Organisation (WHO) Body Mass Index-BMI http://www.euro.who.int/en/health-topics/disease-prevention/nutrition/a-healthy-lifestyle/ body-mass-index-bmi (Erişim tarihi 21.06.2018).

WHO, 2006. World Health Organisation (WHO). The WHO Child Growth Standarts https://www.who.int/childgrowth/standards/en/ (Erişim tarihi 21.06.2018).

WHO, 2007. World Health Organisation (WHO) Growth reference data for 5-19 years https://www.who.int/growthref/en/ (Erişim tarihi 21.06.2018).

WHO, 2018a. World Health Organisation (WHO) Obesity and Overweight Fact Sheet Erişim: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311 /en/ Erişim Tarihi:20.08.2018.

WHO 2018b. Obesity and overweight key facts 16 Feb 2018. http://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight

Zergeroğlu, A.M., Can, S., Ardıç, F. ve ark (2013). Yetişkinlikte ve Çocuklukta Fiziksel Aktivite (Ed. Barışkın E, Ersoy G, Görpelioğlu ve ark.) Birinci Basamak Hekimler İçin Obezite İle Mücadele El Kitabı, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 904, Anıl Matbaacılık, s:89-108, Ankara.

BÖLÜM 15

METABOLİK SENDROM VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Sevinç EŞER DURMAZ

Prof. Dr. Fatma NİŞANCI KILINÇ

Eğitimin asıl büyük amacı, bilgilenmek değil, eyleme geçmektir.

Herbert SPENCER

GİRİŞ

Son yıllarda, bilim ve teknolojideki yenilikler ülkelerin, toplumların, çevrenin gelişmesinde ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde önemli ve büyük değişikliklere yol açmıştır. Ancak, bu yeniliklerin etkileri bireysel ve toplumsal yaşam tarzı, çevre, kültür, sosyoekonomik ve toplum ağının değişmesine ve bozulmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, bu durum, bireyi ve toplumu hastalığa yol açan patolojik durumlara neden olabilecek birçok iç ve dış risk faktörüne maruz bırakmıştır. Özellikle sedanter yaşam tarzının yanı sıra beslenmede meydana gelen modifikasyonlar metabolik anormalliklere yol açmıştır. Metabolik sendrom (MetS) ilk olarak 1920'lerde İsveçli bir doktor olan Kylin tarafından hipertansiyon, hiperglisemi ve gut kümelenmesi olarak tanımlanmış, Tip 2 diabetes mellitus (Tip 2 DM) ve kardiyovasküler hastalıklar (KVH) birlikte ortaya çıktığı zaman, bu hastalıkların altında yatan risk faktörlerinin bir kombinasyonu olarak, mortalitede yaklaşık 1,6 kat artışa neden olacağı belirtilmiştir. Yıllar içerisinde metabolik sendrom; Reaven sendromu, sendrom X, dismetabolik sendrom X (ICD-9 kod 277.7), CHAOS, plurimetabolik sendrom, ölümcül dörtlüsü ve insülin direnci sendromu gibi isimler ile ifade edilmiştir. Son yıllarda MetS ile ilgili çalışmalar artmış olsa da metabolik sendroma benzer sendromlar tıp literatüründe neredeyse bir yüzyıl boyunca tanımlanmıştır. Metabolik sendrom; obezite ve sedanter yaşam tarzı bileşenlerinin ortak yansıması olarak dünya çapında önemli bir sağlık sorunu haline gelmiştir. Metabolik sendrom prevelansındaki artış, obezite ve insülin direncindeki artışın bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Düzenli egzersiz ve beslenme alışkanlıklarının iyileştirilmesini içeren yaşam tarzı değişiklikleri, MetS yönetiminde etkili bir yaklaşımdır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Akbulut, GC. Rakıcıoğlu, N. (2010). The recent dietary approaches in the dietary treatment of obesity. *Genel Tıp Dergisi*; 20(1):35-42.

Akbulut, G. (2012). Metabolik Sendroma Genel Bakış ve Tıbbi Beslenme Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar. *Türkiye Klinikleri Cardiovascular Sciences.* 24(3):231-238.

Alhassan, S. Kiazand, A. Balise, R. King, A. Reaven, G. Gardner, C. (2008). Metabolic syndrome: do clinical criteria identify similar individuals among overweight premenopausal women?. *Metabolism Clinical and Experimental.* 57: 49–56.

Alphan, E. (2013). Metabolik Sendrom ve Tıbbi Beslenme Tedavisi. Hastalıklarda Beslenme Tedavisi. Hatiboğlu Yayınevi, Ankara. s. 385-414.

Altuntaş, Y. (2010). The proflaxy and maintenance diets to control metabolic syndrome and its components. *Türkiye Klinikleri J Cardiol-Special Topics*. 3(2):19-23.

Arslan, P. Bozkurt, N. Karaağaoğlu, N. Mercanlıgil, S. Erge, SA (2001). Yeterli-Dengeli Beslenme ve Sağlıklı Zayıflama Rehberi, 1. Basım. Özgür Yayınları, Ankara. s. 184.

Azadbakht, L. Mırmıran, P. Esmaıllzadeh, A. Azızı, T. Azızı, F. (2005). Beneficial Effects of a Dietary Approaches to Stop Hypertension Eating Plan on Features of the Metabolic Syndrome. *Diabetes Care,* 28:2823–2831.

Balkau, B. Charles, MA. Drivsholm, T. Borch Johnsen, K. Wareham, N. Yudkin, JS. (2002). European Group For The Study Of Insulin Resistance (EGIR). Frequency of the WHO metabolic syndrome in European cohorts, and an alternative definition of an insulin resistance syndrome. *Diabetes Metab*. 28:364–76.

Baysal, A. (1998). Alkol ve Koroner Kalp Hastalıkları. *Beslenme ve Diyet Dergisi*. 27(1):1-3.

Cameron, AJ. Shaw, JE. Zimmet, PZ. (2004). The metabolic syndrome: prevalence in worldwide populations. *Endocrinol Metab Clin North Am.* 33: 351–75.

Cooke, A. Connaughton, R. Lyons, C. McMorrow, A. Roche, H. (2016). Fatty acids and chronic low grade inflammation associated with obesity and the metabolic syndrome. *European Journal of Pharmacology.* 785:207–214.

Dietrich, P. Hellerbrand, C. (2014). Non-alcoholic fatty liver disease, obesity and the metabolic syndrome. *Best Pract Res Clin Gastroenterol.* 28(4):637-53.

Després, JP. (2006). Is visceral obesity the cause of the metabolic syndrome? *Annals of Medicine.* 38:52–63.

Eckel, R. Grundy, S. Zimmet, P. (2005). The metabolic syndrome. *Lancet.* 365: 1415–28

Ergen, E. (2009). Metabolik sendrom ve egzersiz. Metabolik Sendrom Yıllığı. Metabolik Sendrom Derneği.

Executive Summary of the Third Report of The National Cholesterol Education Program (NCEP) Expert Panel on Detection, Evaluation, and Treatment of High Blood Cholesterol In Adults (Adult Treatment Panel III). (2001). *JAMA,* 285: 2486–2497.

Feldesein, S. Tucker, K. (2007). Nutritional strategies in the prevention and treatment of metabolic syndrome. *Apple.physiol.Nutr. Metab.,* 32:46-60.

Ford, ES. Giles, WH. Dietz, WH. (2002). Prevalence of the metabolic syndrome among US adults: findings from the third National Health and Nutrition Examination Survey. *JAMA*, 287:356–9

Ford, ES. Li, C. McGuire, LC. Mokdad, AH. Liu, S. (2007). Intake of dietary magnesium and the prevalence of the Metabolic Syndrome among U.S. adults. *Obesity,* 15:1139- 1146.

Giugliano, D. Esposito, K. (2008). Akdeniz Tarzı Beslenme ve Metabolik Hastalıklar. *Current Opinion in Lipidology,* 63-68.

Grundy, S. Brewer, H. Cleeman, J. Smith, S. Claude, J. (2004). Definition of Metabolic Syndrome Report of the National Heart, Lung, and Blood Institute/American Heart Association Conference on Scientific Issues Related to Definition. American Heart Association, Inc.

Grundy, SM. Cleeman, JI. Daniels, SR. Donato, KA. Eckel, RH. Franklin, BA. (2005). Diagnosis and management of the metabolic syndrome:an American Heart Association/ National Heart, Lung, and Blood Institute Scientific Statement. *Circulation,*112:2735–52.

Grundy, SM. (2007). Metabolic syndrome: a multiplex cardiovascular risk factor. *J Clin Endocrinol Metab,* 92:399–404.

Grundy, SM. (2012). Pre-diabetes,metabolic syndrome, and cardiovascular risk. *J Am Coll Cardiol*, 59:635–43.

Grundy, SM. (2016). Metabolic syndrome update. *Trends in cardiovascular medicine.* 26364-373.

Haller, H. Hanefeld, M. (1975). Synoptische Betrachtung Metabolischer Risikofaktoren. In: Haller H, Hanefeld M, Jaross W (eds). Lipidstoffwechselstörungen. Gustav Fischer Verlag: Jena, pp. 254–264.

Harris, MF. (2013). The metabolic syndrome. *Aust Fam Physician.* 42: 524–527.

Kylin, E. (2003). Studien. Hypertonie-Hyperglykamie Hyperurikamie syndrome. *Zentralblatt fur innere Medizin* (44): 22-45.

Lichtenstein, AH. Appel, LJ. Brands, M. Carnethon, M. Daniels, S. Franch, HA. (2006). Diet and lifestyle recommendations revision 2006: a scientific statement from the American Heart Association Nutrition Committee. *Circulation.*114(1):82-96.

Levine, TB. Levine, AB. (2007). Diyet ve diyet destekleri. Bölüm 15. Çeviri editörü: A. Oğuz. Metabolik Sendrom ve Kardiyovasküler Hastalıklar kitabında. Abdi İbrahim İlaç A.fi. Sigma Publishing. Türkiye.

Melanson, KJ. (2008). Nutrition Review: Diet and Metabolic syndrome. *American Journal of Lifestyle Medicine*, 2(2):113-117.

Michelle, M. Lexis, L. Lewandowski, P. (2007). Red wine consumption increases antioxidant status and decreases oxidative stress in the circulation of both young and old humans. *Nutrition Journal,* 6:27.

National Institutes of Health (NIH) National Heart, Lung, and Blood Institute. (2001). The DASH Diet. 01-4082.

Oh, EG. Bang, SY. Hyun, SS. Kim, SH. Chu, SH. Jeon, JY. (2010). Effects of a 6-month lifestyle modification intervention on the cardiometabolic risk factors and health-related qualities of life in women with metabolic syndrome. *Metabolism: clinical and experimental.* 59(7):1035-43.

Panagiotakos, DB. Pitsavos, C. Chrysohoou, C. Skoumas, J. Tousoulis, D. Toutouza, M. (2004). Impact of lifestyle habits on the prevalence of the metabolic syndrome among Greek adults from the ATTICA study. *Am Heart J*. 147:106–12.

Park, YW. Zhu, S. Palaniappan, L. Heshka, S. Carnethon, MR. Heymsfield, SB. (2003). The metabolic syndrome: prevalence and associated risk factor findings in the US population from the Third National Health and Nutrition Examination Survey,1988–1994. *Arch Intern Med* 163: 427–36.

Racette, SB. Deusinger, SS. Desusinger, RH. (2003). Obesity overview of prevelance, etiology, and treatment. *Physical Therapy*, 83(3):276- 88.

Reaven, GM. (1988).Role of insulin resistance in human disease. *Diabetes,* 37: 1595–607.

Reaven, G. (2006). The metabolic syndrome: is this diagnosis necessary?. *Am J Clin Nutr* 83:1237–47.

Rumawas, M. Meigs, J. Dwyer, J. MvKeown, N. Jacques, P. (2009). Mediterranean-Style Dietary Pattern, Reduced Risk of Metabolic Syndrome Traits and İncidence in the Framingham Offspring Cohort. *Am. J. Clin. Nutr,* 1608-1614.

Sacks, MF. Svetkey, LP. Vollmer, WM. Appel, LJ. Bray, GA. Harsha, D. Obarzanek, E. Conlin, PR. Miller, ER. Simons-Morton, DG. Karanja, N. Pao-Hwa, Lin, PH. (2001). for The DASH–Sodium Collaborative Research Group. Effects on blood pressure of reduced dietary sodium and the dietary approaches to Stop hypertension (DASH) diet. *The New England Journal of Medicine;* 344(1):3-10.

Schröder, H. Marrugat, J. Vila, J. Covas, M. Elosua, R. (2004). Adherence to The Traditional Mediterranean Diet is İnversely Associated with Body Mass İndex and Obesity in a Spanish Population. *J Nutr,* 3355-3361.

Schwarz, N. Nordstrom, L. Pagen, L. Palombo, D. Salat, D. Milberg, W. (2018). Differential associations of metabolic risk factors on cortical thickness in metabolic syndrome. *Clinical,* s. (17): 98-108.

Karahan-Yılmaz, S. Ayaz, A. (2015). D vitamini metabolik sendrom bileşenlerini etkiler mi? *Turk Hij Den Biyol Derg,* 72(2): 143 – 154.

Sookoian, S. Pirola, C. (2011). Metabolic syndrome: from the genetics to the pathophysiology. *Curr Hypertens Rep,* 13: 149–157.

Şendur, M. Güven, G. (2011). Metabolik Sendroma Güncel Bakış. *İç Hastalıkları Dergisi*, 18: 125-131.

Tchernof, A. Després, JP. (2013). Pathophysiology of human visceral obesity:anupdate. *Physiol Rev* 93:359–404.

World Health Organization. (1999). Definition, Diagnosis and Classification of Diabetes Mellitus and its Complications. Report of a WHO consultation. Geneva: World Health Organization

Worachartcheewan, A. Schaduangrat, N. Prachayasittikul, V. Nantasenamat, C. (2018). Data Mınıng for the Identıfıcatıon of Metabolıc Syndrome Status. *EXCLI Journal*, 17:72-88

Vague, J. (1947). La differenciation sexuelle, facteur determinant des formes de l'obesite. *Presse Med.* 30: 339–40.

BÖLÜM 16

NÖROLOJİK HASTALIKLAR VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Doç. Dr. Fatma Esra GÜNEŞ

Dr. Öğr. Üyesi Şule AKTAÇ

Sağlığın başlangıcı hastalığı tanımaktır.

Miquel CERVANTES

PARKİNSON HASTALIĞI

İnsan beyninde dopamin üreten hücreler substansiya nigra adı verilen alanda yoğunlaşmış halde bulunmaktadır. Dopamin substansiya nigra ile vücut hareketlerini kontrol eden diğer beyin bölgeleri arasında mesajlar ileten bir kimyasal olarak tanımlanmaktadır. Substansiya nigra ve dopamin istemli motor hareketlerin planlanması, başlatılması ve ardışık hareketlerin belli bir düzen içinde yapılması sağlamaktadır. Dopamin üreten hücrelerin %60 ila %80'i kayba uğradığında yeterli miktarda dopamin üretilememekte ve motor kontrol hastalık belirtileri ortaya çıkmaktadır.

Parkinson hastalığı yaklaşık 4 alt tipte sınıflandırılmaktadır: idiopatik, nöroleptik ilaç kaynaklı, virüs, tümör gibi tanımlanabilir kaynaklı, diğer nörodejeneratif hastalıklarla birlikte görülen.

Parkinson hastalığı kalıtımsal olmamakla beraber genetik faktörlerin yanı sıra özellikle pestisitler, endüstriyel kimyasallar gibi çevresel faktörler de etiyolojide yer almaktadır.

Parkinson, postürel anormallikler, tremor (titreme), rijidite (kas sertliği), bradikinezi (vücut hareketlerinde yavaşlama), akinezi (otonomik hareket yeteneğinin kaybedilmesi) ile karakterize olan ve beyinde hücrelerde kayıp ile seyreden, yavaş ilerleyici nörodejeneratif bir hastalıktır. Patolojisinde beyin sapı ve bazal gangliyonlardaki monoamin içeren hücrelerin özellikle de substansia nigradaki pigmentte dopaminerjik nöronların selektif dejenerasyonu rol oynamaktadır. Hastalığın en erken belirtileri enterik sinir sistemi, alt beyin sapı ve koku yollarında ortaya çıkmakta ve bu bölgelerden beynin daha üst bölümlerinden olan substansiya nigra ve beyin kabuğuna doğru yayılım göstermektedir. Koku duyusu azalması veya kaybı, uyku bozuklukları ve konstipasyon, tremor ve bradikinezi erken dönemde görülen hastalığın motor belirtilerindendir.

Beyinde hücre dejenerasyonu ile ilgili çeşitli hastalıklar arasında tedaviye iyi yanıt veren Parkinson hastalığıdır. Günümüzde Parkinson hastalığındaki belirtilerden sorumlu olan dopamin hücrelerinin hasarını tamamen onaracak kesin bir tedavi henüz bulunamamış olsa da, beyinde eksilmiş olan dopamini yerine koyan veya onun etkisini taklit eden, dopaminin kimyasal yolla parçalanmasını engelleyerek etkisini artıran ilaçlarla hasar önemli ölçüde azaltılabilmektedir. Hastalığın tıbbi tedavisinde, beyinde dopaminerjik aktiviteyi artırmak veya korpus striatumdaki dengeyi sağlamak için intranöronal kolinerjik yolu inhibe etmek amaçlanmaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Acı A. (2011). Startle Epilepsi ve Juvenil Myoklonik Epilepsi Hastalarında Transkranial Magnetik Stimülasyon Kullanılarak Motor Eşik Değerlerinin ve Kortikal Eksitabilite Farklılıklarının Araştırılması, Yeditepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Uzmanlık Tezi, İstanbul.

Adams RD, Victor M, Ropper HA, Brown HB. (2006). Principles of Neurology. 8th ed.USA: McGraw Hill Co. 660-746.

Akal E, Demir A. (2015). Multiple Skleroz ve Beslenme, Ortadoğu Tıp Dergisi, 7(3):144-148.

Akbayır E, Şen M, Ay U, Şenyer S, Tüzün E, Küçükali Cİ. (2017). Parkinson Hastalığının Etyopatogenezi, Deneysel Tıp Dergisi, 7, 13.

Akbulut G. (2009). Parkinson's Disease and Dietary Therapy, Dirim Tıp Gazetesi, 84(2):51-8.

Akbulut G. (2016). Parkinson Hastalığı, Tıbbi Beslenme Tedavisinde Güncel Uygulamalar IV, Ankara Tıp Nobel Kitapevi.

Akbulut G. (2017). Nörolojik Hastalıklarda Tıbbi Beslenme Tedavisi, Ankara Tıp Kitabevi, 118-127

Aksoy M. (2014). Beslenme Biyokimyası, Hatipoğlu yayınları,391.

Aksoy M. (2016). Beslenme ve İlaç Etkileşimi, İstanbul Tıp Kitabevi,186.

Alhazzani A, Goddeau RP. (2013) Migraine and stroke: a continuum of association in adults. Headache. 53(6): 1023-1027.

Ali N, Nabi M. (2014). The prevalence, incidence and etiology of epilepsy. International Journal of Clinical and Experimental Neurology, 2(2):29-39.

Alpay K, Ertaş M, Orhan E, Üstay D, Lieners C, Baykan B. (2010) Diet restriction in migraine, based on IgG against foods: A clinical double-blind, randomised, cross-over trial. Cephalalgia 30(7):829–37.

Alphan E. (2014). Hastalıklarda Beslenme Tedavisi, Hatipoğlu Yayınları,773-778.

Amarenco P, Labreuche J, Lavallee P, Touboul PJ. (2004) Statins in stroke prevention and carotid atherosclerosis: systematic review and up-to-date meta-analysis. Stroke;35:2902–9.

Appel LJ, Brands MW, Daniels SR, Karanja N, Elmer PJ, Sacks FM; American Heart Association. (2006). Dietary approaches to prevent and treat hypertension: a scientific statement from the American Heart Association. Hypertension. 47: 296–308.

Arroyave Hernandez CM, Echevarria Pinto M, Hernandez Montiel HL. (2007). Food allergy mediated by IgG antibodies associated with migraine in adults. Rev Alerg Mex, 54: 162–168.

Arsava EM, Aydoğdu İ, Güngör L, Işıkay CT, Yaka E. (2018). İnme Hastalarında Nütrisyonel Yaklaşım ve Tedavi, Türkiye için Uzman Görüşü, Turk J Neurol, 24:226-242

Atagün B. (2016). Epilepsi hastaları ve epilepsi dışında kalan nörolojik hastaların ve sağlıklı bireylerin internet, sigara ve alkol bağımlılığı açısından karşılaştırılması İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,Yüksek lisans Tezi, İstanbul

Avanzini G ve Curtis M. (1994). Thalamic Regulation of Epileptic Spike and Wave Discharges. Functional Neurology, 9(6):307-326

Bach-Faig A, Berry EM, Lairon D, Reguant J, Trichopoulou A, Dernini S, Medina FX, Battino M, Belahsen R, Miranda G, Serra-Majem L, on behalf of the Mediterranean Diet Foundation Expert Group. (2011) Mediterranean diet pyramid today. Science and cultural updates, Public Health Nutrition,14(1A):2274.

Batur HZ, Irkec C, Capraz YI, Akyurek N, Dumlu SA. (2013). Case of Multiple Sclerosis and Celiac Disease. Case Reports in Neurological Medicine, 1–3.

Baykan B, Gürses C, Gökyiğit A. (2004). Epilepsi. Öge AE (Editörler). Nöroloji'de. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 279-308.

Bebin M. (2002). Pediatric partial and generalized seizures. J. Child Neurol. 17, 65-69.

Berg AT, Berkovic SF, Brodie MJ, Buchhalter J, Cross JH, van Emde Boas W. (2010). Revised terminology and concepts for organization of seizures and epilepsies: report of the ILAE Commission on Classification and Terminology, 2005–2009. Epilepsia, 51(4):676-85

Bergqvist AG, Schall JI, Stallings VA. (2007). Vitamin D status in children with intractable epilepsy, and impact of theketogenic diet. Epilepsia, 48:66-71.

Bıyıklı AE, Şanlıer N. (2014) Alzheimer hastalığı ve beslenme, Genel Tıp Derg, 24(2):62-65

Bjørnevik K, Chitnis T, Ascherio A, Munger KL. (2017). Polyunsaturated fatty acids and the risk of multiple sclerosis. Mult Scler J, 23(14):1830-1838.

Blau JN. (1990). The nature of migraine: do we need to invokes low neurochemical processes? In: Sandler M, Collins GM, editörs. Migraine: Aspectrum of ideas. New York: Oxford University Press:4-20.

Blau, J.N. (2004). Harold G. Wolff: The man and his migraine. Cephalalgia. 24(3): 215-222

Boehnke C, Reuter U, Flach U, Schuh-Hofer S, Einha¨upl KM, Arnold G. (2004). High-dose riboflavin treatment is efficacious in migraine prophylaxis: an open study in a tertiary care centre. Eur J Neurol. 11: 475–77.

Bolluk S, Tek NA. (2014). Mediterranean Diet for Prevention of Alzheimer's Disease, Akad Geriatri, 6:55-61.

Bonda DJ, Wang X, Perry G, Nunomura A, Tabaton M, Zhu X, Smith MA. (2010) Oxidative stress in Alzheimer disease: a possibility for prevention. Neuropharmacology.59(4-5):290-4.

Bough KJ ve Rho MJ. (2007). Anticon-vulsant Mechanisms of the Ketogenic Diet. Epilepsia, 48 (1); 43-58

Canbolat E ve Yardımcı H. (2016) Alzheimer Hastalığı ve Koruyucu Besin Öğeleri, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(2): 139-145

Caplan LR. (2009) Basic pathology, anatomy, and pathophysiology of stroke. In: Caplan's Stroke: A Clinical Approach, 4th ed., Philadelphia: Saunders Elsevier;:22.

Ceydeli N. (2000). Radyolojik Görüntüleme Tekniği, Ege Üniversitesi.

Chadwick D. (1994). Epilepsy. J Neurol Neurosurg Psychiatry,57:264-277

Coppola G, Epifanio G, Auricchio G, Federico RR, Resicato G, Pascotto A. (2006). Plasma free carnitine in epilepsy children, adolescents and young adults treated with old and new antiepileptic drugs with or without ketogenic diet. Brain Dev, 28:358-365.

Çetin B. (2013). Epilepsi hastası çocuklarda ketojenik diyetin epileptik nöbet sayısı üzerine etkisinin araştırılması. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Daoud AS, Batieha A, Bashtawi M, EL-Shanti H. (2003). Risk factors for childhood epilepsy: A case –control study. Seizure, 12: 171–4.

Demirkaya Ş, Vural O, Dora B, Topçuoğlu MA. (2001) Efficacy of Intravenous Magnesium Sulfate in the Treatment of Acute Migraine Attacks. Headache. 41:171-177.

Doğanalp M. (2014). Sağlıklı ve epilepsi hastası bireylerin beyin mr görüntüleri üzerinde karşılaştırmalı geometrik morfometrik analiz. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, Konya.

Drury I. (2002). EEG in benign and malignant epileptic syndromes of childhood. Epilepsia, 43 Suppl 3: 17-26.

Duman T ve Dede HÖ. (2010). İnmeye ait prognostik faktörler: Hastaya ait faktörlerin gözden geçirilmesi. Journal of Türk Beyin Damar Hast Derg;16:7-16.

Elkind MS, Sciacca R, Boden-Albala B, Rundek T, Paik MC, Sacco RL. (2006) Moderate alcohol consumption reduces risk of ischemic stroke: the Northern Manhattan Study. Stroke. 37: 13–19.

Engel J. (1998). Classifications of the International League Against Epilepsy: time for reapprasial. Epilepsia, 39: 1014-7.

Engelhart MJ, Geerlings MI, Ruitenberg A, van Swieten JC, Hofman A, Witteman JC, Breteler M. (2002). Dietary intake of antioxidants and risk of Alzheimer disease. JAMA. 26;287(24):3223-9.

Erel C. (1987). Baş Ağrıları. İstanbul: Osmanlı Matbaası.

Ertem DH (2012). Mezial Temporal Lob Epilepsili ve Juvenil Miyoklonik Epilepsili Hastalarda

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Alcafache J. (2016). Sex Hormones Fluctuation and Obsessive Compulsive Disorder.J Neurol Psychol, 4(1):7.

American Dietetic Association Nutrition intervention in the treatment of eating disorders. J.Am.Diet Assoc. 111: 1236-1241.

Alphan E. (2013). Hastalıklarda Beslenme Tedavisi, Ankara, Hatiboğlu Yayınları.

American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th ed., Washington, DC.

American Psychiatric Association. Amminger GP, Schäfer MR, Papageorgiou K, Klier CM, Cotton SM, Harrigan SM. et al. (2010). Long-chain ω-3 fatty acids for indicated prevention of psychotic disorders: a randomized, placebo-controlled trial. Archives of general psychiatry, 67(2), 146-154.

Amminger GP, Schäfer MR, Schlögelhofer M, Klier CM, McGorry PD. (2015). Longer-term outcome in the prevention of psychotic disorders by the Vienna omega-3 study. Nature Communications, 6, 7934.

Anisman H, Hayley S, Kusnecov A, (2019). The Immun System and Mental Health, Schizophrenia, 13: 419)

Arvindakshan M, Sitasawad S, Debsikdar V, Ghate M, Evans D, Horrobin DF, Mahadik SP et al. (2003). Essential polyunsaturated fatty acid and lipid peroxide levels in never-medicated and medicated schizophrenia patients. Biological psychiatry, 53(1), 56-64.

Assies J, Lieverse R, Vreken P, Wanders RJ, Dingemans PM, Linszen DH. (2001). Significantly reduced docosahexaenoic and docosapentaenoic acid concentrations in erythrocyte membranes from schizophrenic patients compared with a carefully matched control group. Biological psychiatry, *49*(6), 510-522.

Ayhan B, Ermumcu MŞ, Mortaş H, Akbulut G. (2015). Tıbbi beslenme tedavisinde güncel uygulamalar. Psikiyatrik ve Mental Hastalıklarda Tıbbi Beslenme Tedavisi (Akbulut G., ed). 1. Baskı, Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara, 25-30.

Bandelow B, Baldwin D, Abelli M, Bolea-Alamanac B, Bourin M, Chamberlain SR et al. (2017). Biological markers for anxiety disorders, OCD and PTSD: A consensus statement. Part II:Neurochemistry, neurophysiology and neurocognition. World J Biol Psychiatry,18(3):162–214

Baptista T, Kin NMK, Beaulieu S, De Baptista EA. (2002). Obesity and related metabolic abnormalities during antipsychotic drug administration: mechanisms, management and research perspectives. Pharmacopsychiatry, *35*(06), 205-219.

Baumgarten H ve Grozdanovic Z. (1998). Role of serotonin in obsessive-compulsive disorder. Br J Psychiatry Suppl, 35:13-20.

Baysal A, Aksoy M, Besler T, Bozkurt N, Keçecioğlu S, Mercanliğil M, Merdol T, Pekcan G, Yıldız E. Diyet El Kitabı, Sinir Sistemi Hastalıklarında Beslenme, 8 Baskı, Ankara, Hatipoğlu Yayınevi: 469

Baysal A. Beslenme, 15.Baskı, Ankara, Hatipoğlu, 513-525.

Benjamin J ve Klein E. (2010). The biology of tryptophan depletion and mood disorders. The Israel journal of psychiatry and related sciences, 47(1):46.

Beumont PJV, Kopec-Schrader E, Touyz SW. (1995). Defining subgroups of dieting disorder patients by means of the Eating Disorders Examination (EDE). The British Journal of Psychiatry, 166(4), 472-474.

Boerman R, Cohen D, Schulte PF, Nugter A. (2016). Prevalence of vitamin D deficiency in adult outpatients with bipolar disorder or schizophrenia. J Clin Psychopharmacol.36(6):588-92.

Brown AS, Bottiglieri T, Schaefer CA, Quesenberry CP, Liu L, Bresnahan M, Susser ES. (2007). Elevated prenatal homocysteine levels as a risk factor for schizophrenia. Archives of General Psychiatry, 64(1):31-39.

Brown AS, Lau FS. (2016). Handbook of Behavioral Neuroscience: A Review of the Epidemiology of Schizophrenia, 23: 17-30.

Brown HE ve Roffman JL. (2014). Vitamin supplementation in the treatment of schizophrenia. CNS drugs, 28(7): 611-622.

Cardno AG ve Gottesman II. (2000). Twin studies of schizophrenia: from bow-and-arrow concordances to star wars Mx and functional genomics. American Journal of Medical Genetics, 97(1):12-17.

Casey DE, Hansen TE, Meyer J, Nasrallah H. (2009). Excessive mortality and morbidity associated with schizophrenia. Medical Illness and Schizophrenia, 17-36.

Chiang K, Tsai J, Liu D, Lin C, Chiu H, Chou K. Efficacy of cognitive-behavioral therapy in patients with bipolar disorder: A meta-analysis of randomized controlled trials, PLoS One, 12(5): e0176849

Clarke MC, Kelleher I, Clancy M, Cannon M. (2012). Predicting risk and the emergence of schizophrenia. Psychiatric Clinics, *35*(3):585-612.

Çelik FH ve Hocaoğlu Ç. (2016). Major Depresif Bozukluk'Tanımı, Etyolojisi ve Epidemiyolojisi: Bir Gözden Geçirme. Journal of Contemporary Medicine, 6(1), 51-66.

Çiftçi H, Yıldız E, Mercanlıgül SM. (2008). Depresyon ve beslenme tedavisi. Turkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences, 28(3):369-377.

Dakhale GN, Khanzode SD, Khanzode SS, Saoji A. (2005). Supplementation of vitamin C with atypical antipsychotics reduces oxidative stress and improves the outcome of schizophrenia. Psychopharmacology, 182(4), 494-498.

Das UN. (2013). Polyunsaturated fatty acids and their metabolites in the pathobiology of schizophrenia. Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry, 42:122-134.

Davis J, Eyre H, Jacka FN, Dodd S, Dean O, McEwen, et al. (2016). A review of vulnerability and risks for schizophrenia: beyond the two hit hypothesis. Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 65:85-194.

Eaton WW, Byrne M, Ewald H, Mors O, Chen CY, Agerbo E, Mortensen PB. (2006). Association of schizophrenia and autoimmune diseases: linkage of Danish national registers. American Journal of Psychiatry, 163(3), 521-528.

Ergöl Ş ve Kuzu A. (2016). The relation between marriage characteristics and depression and anxiety symptoms in married women aged 15-49 years. Relation, 13(1).

Esnafoğlu E ve Yaman E. (2017). Vit B12, Folic acid, Homocysteine and Vit D levels in children and adolescent with OCD. Psychaitry Research, 5:232-237.

Fairburn CG, Cooper Z, Shafran R. (2003). Cognitive behaviour therapy for eating disorders: A "transdiagnostic" theory and treatment. Behaviour Research and Therapy, 41(5): 509-528.

Fairburn CG ve Harrison PJ. (2003). Eating disorders. The Lancet, 361(9355):407-416.

Garcion E, Sindji L, Leblondel G, Brachet P, Darcy F. (1999). 1, 25-Dihydroxyvitamin D3 regulates the synthesis of γ-glutamyl transpeptidase and glutathione levels in rat primary astrocytes. Journal of Neurochemistry, 73(2), 859-866.

Ghosh D ve Burkman E. (2017). Relationship of serum ferritin level and tic severity in children with Tourette syndrome. Child's Nervous System, 33(8), 1373-1378.

Gibson-Smith D, Bot M, Brouwer IA, Visser M, Penninx BW. (2018). Diet quality in persons with and without depressive and anxiety disorders. Journal of Psychiatric Research, 106, 1-7.

Gorczynski P ve Faulkner G. (2010). Exercise therapy for schizophrenia. The Cochrane Database of Systematic Reviews, (5), CD004412.

Gorrindo T ve Parekh R. (2017). What Is Obsessive-Compulsive Disorder? American Psychiatric Association.

Gottesman II, Laursen TM, Bertelsen A, Mortensen PB. (2010). Severe mental disorders in offspring with 2 psychiatrically ill parents. Archives of General Psychiatry, 67(3), 252-257.

Graff H ve Handford A. (1961). Celiac syndrome in the case histories of five schizophrenics. Psychiatric Quarterly, 35(2), 306-313.

Grant JE, Odlaug BL, Kim SW. (2009). N-acetylcysteine, a glutamate modulator, in the treatment of trichotillomania: a double-blind, placebo-controlled study. Arch Gen Psychiatry, 66(7):756-63.

Greenberg WM, Benedict MM, Doerfer J, Perrin M, Panek L, Cleveland WL, Javitt DC. (2009). Adjunctive glycine in the treatment of obsessive-compulsive disorder in adults. Journal of Psychiatric Research, 43(6):664-670.

Groszewska K, Suchecka DJ, Preś JE, Samochowiec J, Kucharska-Mazur J. (2015). Nutritional proceedings in schizophrenia. Postępy Psychiatrii i Neurologii, 24(3):128-136.

Hall-Flavin DK. (2016). MAOIs and diet: Is it necessary to restrict tyramine? Mayo Clinic.

Harrison P, Geddes JR, Tunbridge EM The Emerging Neurobiology of Bipolar Disorder, Trends Neurosci.Journal, 41(1):18–30.

Hedelin M, Löf M, Olsson M, Lewander T, Nilsson B, Hultman CM, Weiderpass E. (2010). Dietary intake of fish, omega-3, omega-6 polyunsaturated fatty acids and vitamin D and the prevalence of psychotic-like symptoms in a cohort of 33 000 women from the general population. BMC Psychiatry, 10(1):38.

Hei G, Pang L, Chen X, Zhang W, Zhu Q, Lü L, Song X. (2014). Association of serum folic acid and homocysteine levels and 5, 10-methylenetetrahydrofolate reductase gene polymorphism with schizophrenia. Zhonghua yi xue za zhi, 94(37):2897-2901.

Hoffer LJ. (2008). Vitamin therapy in schizophrenia. Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences, 45(1), 3.

Holford P. (2003). Depression: the nutrition connection. Primary Care Mental Health,1(1):9-16

Hopf S. (2013). You are what you eat: How food affects your mood. Dartmouth Undergraduate Journal of Science.

Howes OD, McCutcheon R, Owen MJ, Murray RM. (2017). The role of genes, stress, and dopamine in the development of schizophrenia. Biological Psychiatry, 81(1): 9-20.

Ibrahim IB, Hussain AA, Sjogren JM. (2018). The refeeding syndrome in anorexia nervosa. Ugeskr Laeger, 180(18).

Jackson J, Eaton W, Cascella N, Fasano A, Santora D, Sullivan K. et al. (2014). Gluten sensitivity and relationship to psychiatric symptoms in people with schizophrenia. Schizophrenia Research, 159(2-3):539-542.

Kalaydjian AE, Eaton W, Cascella N, Fasano A. (2006). The gluten connection: the association between schizophrenia and celiac disease. Acta Psychiatrica Scandinavica, 113(2):82-90.

Kaner G, Soylu M, Yüksel N, Inanç N, Ongan D, Başmısırlı E. (2015). Evaluation of nutritional status of patients with depression. BioMed Research International, 2015:521481.

Karamustafalıoğlu O. ve Yumrukçal H. (2011). Depresyon ve anksiyete bozuklukları. Şişli Eftal Hastanesi Tıp Bülteni, 45, 65-74.

Kasnak C ve Palamutoğlu R. (2015). Doğal antioksidanların sınıflandırılması ve insan sağlığına etkileri. Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, 3(5), 226-234.

Kaustubh GMD. Faubion, Mania and Psychosis Associated with St. John's Wort and Ginseng, Psychiatry J. 56–61.

Kesby JP, Cui X, O'Loan J, McGrath JJ, Burne TH, Eyles DW. (2010). Developmental vitamin D deficiency alters dopamine-mediated behaviors and dopamine transporter function in adult female rats. Psychopharmacology, 208(1), 159.

Kesby JP, Cui X, Burne TH, Eyles DW. (2013). Altered dopamine ontogeny in the developmentally vitamin D deficient rat and its relevance to schizophrenia. Frontiers in Cellular Neuroscience, 7, 111.

Khosravani V, Kamali Z, Jamaati Ardakani R, Samimi Ardestani M. (2017). The relation of childhood trauma to suicide ideation in patients suffering from obsessive-compulsive disorder with lifetime suicide attempts. J. Psychiatry Res, 255:139-145.

Kim EJ, Lim SY, Lee HJ, Lee JY, Choi S, Kim SY et al. (2017). Low dietary intake of n-3 fatty acids, niacin, folate, and vitamin C in Korean patients with schizophrenia and the development of dietary guidelines for schizophrenia. Nutrition Research, 45, 10-18.

Kim HC, Jung SW, Kim DK. (2007). The Relationship between the Antipsychotics-Induced Weight Gain and the Dopamine D2, D3, and D4 Receptor Gene Polymorphisms in Korean Schizophrenic Patients. Korean Journal of Psychopharmacology, 18(5), 299-307.

Kim SW, John M, Kim JM, Smesny S, Rice S, Berk M, et al. (2016). Relationship between erythrocyte fatty acid composition and psychopathology in the vienna omega-3 study. PLoS One, 11(3), e0151417.

Koran M. (2009). Double-blind study of dextroamphetamine versus caffeine augmentation for treatment-resistantobsessive-compulsive disorder. J Clin Psychiatry, 70(11):1530-5.

Kontic O, Vasiljevic N, Trisovic M, Jorga J, Lakic A, Gasic MJ. (2012). Eating disorders. Srp Arh Celok Lek, 140(9-10), 673-678.

Korkmaz Ö, Hacı Dİ, Ekinci A, Bahar M. Lithium Intoxication Accompanied by Hyponatremia, Turk J Anaesthesiol Reanim. 219–221.

Köroğlu E. DSM-5 Ruhsal Bozuklukların Tanısal Ve Sayımsal El Kitabı, HYB Yayıncılık, Istanbul.

Krebs G. (2015). Genetic and environmental influences on obsessive–compulsive behaviour across development: a longitudinal twin study. Psychological Medicine, Cambridge University Press.

Lai JS, Hiles S, Bisquera A, Hure AJ, McEvoy M, Attia J. A systematic review and meta-analysis of dietary patterns and depression in community-dwelling adults. Am J Clin Nutr, 99:181e97.

Lang UE, Beglinger C, Schweinfurth N, Walter M, Borgwardt S. (2015). Nutritional aspects of depression. Cellular Physiology and Biochemistry, 37(3), 1029-1043.

Lauriello J, Bustillo JR, Keith SJ. (2005). Schizophrenia: scope of the problem. In B. J. Sadock, & V. A. Sadock (Eds.), Kaplan & Sadock's comprehensive textbook of psychiatry, 1345–1354. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Leucht S, Tardy M, Komossa K, Heres S, Kissling W, Salanti G, Davis JM. (2012). Antipsychotic drugs versus placebo for relapse prevention in schizophrenia: a systematic review and meta-analysis. The Lancet, 379(9831), 2063-2071.

Lindenmayer JP, Czobor P, Volavka J, Citrome L, Sheitman B, McEvoy JP, et al. (2003). Changes in glucose and cholesterol levels in patients with schizophrenia treated with typical or atypical antipsychotics. American Journal of Psychiatry, 160(2), 290-296.

Maia TV ve Frank MJ. (2017). An integrative perspective on the role of dopamine in schizophrenia. Biological psychiatry, 81(1), 52-66.

McGrath J, Brown A, St Clair D. (2010). Prevention and schizophrenia—the role of dietary factors. Schizophrenia Bulletin, 37(2), 272-283.

McGrath J, Saari K, Hakko H, Jokelainen J, Jones P, Järvelin MR, et al. (2004). Vitamin D supplementation during the first year of life and risk of schizophrenia: a Finnish birth cohort study. Schizophrenia Research, 67(2-3), 237-245.

McGrath J, Saha S, Chant D, Welham J. (2008). Schizophrenia: a concise overview of incidence, prevalence, and mortality. Epidemiologic Reviews, 30(1), 67-76.

McNamara RK ve Strawn JR. (2013). Role of long-chain omega-3 fatty acids in psychiatric practice. PharmaNutrition, 1(2), 41-49.

Piao, M., Cong, X., Lu, Y., Feng, C., & Ge, P. (2017). The Role of Zinc in Mood Disorders. Neuropsychiatry, 7(4), 378-386.

Miki T, Kochi T, Eguchi M, Kuwahara K, Tsuruoka H, Kurotani K, Ito R, Akter S, Kashino I, Pham NM, Kabe I, Kawakami N, Mizoue T, Nanri A, Kabe I. (2015). Dietary intake of minerals in relation to depressive symptoms in Japanese employees: the Furukawa Nutrition and Health Study. Nutrition, 31(5), 686-690.

Morgado P, Freitas D, Bessa JM, Sousa N, Cerqueira JJ. (2013). Perceived Stress in Obsessive–Compulsive Disorder is Related with Obsessive but Not Compulsive Symptoms. Frontiers İn Psychiatry, 2;4:21.

Moustafa AA, Hewedi DH, Eissa AM, Frydecka D, Misiak B. (2014). Homocysteine levels in schizophrenia and affective disorders—focus on cognition. Frontiers in Behavioral Neuroscience, 8, 343.

Nechifor M. Magnesium in psychoses (schizophrenia and bipolar disorders). Department of Pharmacology, University of Medicine and Pharmacy, Iasi, Romania.

Ozier AD ve Henry BW. (2011). Position of the American Dietetic Association: nutrition intervention in the treatment of eating disorders. Journal of the American Dietetic Association, 111(8), 1236-1241.

Özenoğlu, A. (2017). Duygudurumu, Besin ve Beslenme İlişkisi. ACU Sağlık Bilimleri Dergisi.

Pandya CD, Howell KR, Pillai A. (2013). Antioxidants as potential therapeutics for neuropsychiatric disorders. Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry, 46, 214-223.

Parletta N, Zarnowiecki D, Cho J, Wilson A, Bogomolova S, Villani A, Itsiopoulos C, Niyonsenga T, Blunden S, Meyer B, Segal L, Baune B, O'dea K. (2018). A Mediterranean-style dietary intervention supplemented with fish oil improves diet quality and mental health in people with depression: A randomised controlled trial (HELFIMED). Journal of the Australasian College of Nutritional and Environmental Medicine, 37(1), 6.

Parmar A, Sarkar S. (2016). Neuroimaging Studies in Obsessive Compulsive Disorder: A Narrative Review. Indian J Psychol Med, 38(5): 386–394.

Pauls DL, Abramovitch A, Rauch SL, Geller DA. (2014). Obsessive-compulsive disorder: an integrative genetic and neurobiological perspective. Nat Rev Neurosci, 15(6):410-24.

Pawelczyk T, Kioszewska I. Grapefruit juice interactions with psychotropic drugs: advantages and potential risk. Przegl Lek. 65(2):92-5.

Peet M, Brind J, Ramchand CN, Shah S, Vankar GK. (2001). Two double-blind placebo-controlled pilot studies of eicosapentaenoic acid in the treatment of schizophrenia. Schizophrenia Research, 49(3), 243-251.

Phillips M, Kupfer DJ. Bipolar disorder diagnosis: challenges and future directions. Lancet, 1663–1671.

Phillips CM, Shivappa N, Hébert JR, Perry IJ. (2018). Dietary inflammatory index and mental health: a cross-sectional analysis of the relationship with depressive symptoms, anxiety and well-being in adults. Clinical Nutrition, 37(5), 1485-1491.

Pittenger C ve Bloch MH. (2014). Pharmacological treatment of obsessive-compulsive disorder, Psychiatr Clin North Am, 37(3):375–391.

Rechenberg K. (2016). Nutritional interventions in clinical depression. Clinical Psychological Science, 4(1):144-162.

Reddy MS. Depression: The Disorder and the Burden. Indian J Psychol Med, 32:1–2.

Reiter CS ve Graves L. (2010). Nutrition therapy for eating disorders. Nutrition in Clinical Practice, 25(2), 122-136.

Roffman JL, Lamberti JS, Achtyes E, Macklin EA, Galendez GC, Raeke LH, et al. (2013). Randomized multicenter investigation of folate plus vitamin B12 supplementation in schizophrenia. JAMA Psychiatry, 70(5), 481-489.

Russo AJ, Pietsch SC. (2013). Decreased Hepatocyte Growth Factor (HGF) and Gamma Aminobutyric Acid (GABA) in Individuals with Obsessive-Compulsive Disorder (OCD), Biomarker Insights, 18;8:107-14.

Sadock BJ ve Sadock VA. (2008). Kaplan & Sadock's concise textbook of clinical psychiatry. Lippincott Williams & Wilkins.

Saha S, Chant D, Welham J, McGrath J. (2005). A systematic review of the prevalence of schizophrenia. PLoS Medicine, 2(5): e141.

Saka B ve Çakmakcı Cİ. Anoreksiya nervozada temel beslenme ilkeleri. Yeme Bozuklukları Ve Obezite Tanı Ve Tedavi Kitabı (Yücel B, Akdemir A, Küey AG, Maner F, Vardar E, ed). 1'inci baskı. Ankara, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları. 159-169,

Sarı E. (2017). Psikoloji: Nokta E-book Yayınevi, Antalya.

Sarris J, Kavanagh DJ, Byrne G. (2010). Adjuvant use of nutritional and herbal medicines with antidepressants, mood stabilizers and benzodiazepines. J Psychiatr Res., 44(1):32-41.

Sathyanarayana TS, Rao MR, Asha BN, Ramesh KS, Jagannatha R Understanding nutrition, depression and mental illnesses. Indian J Psychiatry, 50(2):77–82.

Sayyah M, Olapour A, Saeedabad Ys, Yazdan Parast R, Malayeri A. (2012). Evaluation of oral zinc sulfate effect on obsessive-compulsive disorder: a randomized placebo-controlled clinical trial. Journal of Nutrition, 28(9):892-5.

Shohag H, Ullah A, Qusar S, Rahman M, Hasnat A. (2012). Alterations of serum zinc, copper, manganese, iron, calcium, and magnesium concentrations and the complexity of interelement relations in patients with obsessive-compulsive disorder. Biol Trace Elem Res, 148(3):275-80.

Soares-Weiser K, Maayan N, McGrath J. (2011). Vitamin E for neuroleptic-induced tardive dyskinesia. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2(2), i-54.

Solberg DK, Bentsen H, Refsum H, Andreassen OA. (2016). Lipid profiles in schizophrenia associated with clinical traits: a five year follow-up study. BMC Psychiatry, 16(1), 299.

Starcevic V. (2009). Anxiety Disorders in Adults A Clinical Guide. Oxford University Press.

Stone TW ve Darlington LG. (2013). The kynurenine pathway as a therapeutic target in cognitive and neurodegenerative disorders. British J Pharmacology, 169(6), 1211-1227.

Stubbs B ve Rosenbaum S. (2018). Exercise-Based interventions for mental illness: Physical Activity as Part of Clinical Treatment. In: Suetani S, Vancamport D. Schizophrenia and Exercise : Academic Press, 65-82.

Swann AC, Pazzaglia P, Nicholls A, Dougherty DM, Moeller FG. (2003) Impulsivity and phase of illness in bipolar disorder, J Affect Disorder,105-11.

Swartz H. Psychotherapy for Bipolar Disorder in Adults: A Review of the Evidence. Focus (Am Psychiatr Publ), 251–266.

Tang W, Zhu Q, Gong X, Zhu C, Wang Y, Chen S. (2016). Cortico-striato-thalamo-cortical circuit abnormalities in obsessive-compulsive disorder: A voxel-based morphometric and fMRI study of the whole brain, Behav Brain Res, 15:313:17-22.

Tarleton EK ve Littenberg B. (2015). Magnesium intake and depression in adults. The Journal of the American Board of Family Medicine, 28(2):249-256.

Tiihonen J, Lönnqvist J, Wahlbeck K, Klaukka T, Niskanen L, Tanskanen A, Haukka J. (2009). 11-year follow-up of mortality in patients with schizophrenia: a population-based cohort study (FIN11 study). The Lancet, 374(9690), 620-627.

Tiihonen J, Mittendorfer-Rutz E, Torniainen M, Alexanderson K, Tanskanen A. (2015). Mortality and cumulative exposure to antipsychotics, antidepressants, and benzodiazepines in patients with schizophrenia: an observational follow-up study. American Journal of Psychiatry, 173(6), 600-606.

Turna J, Grosman Kaplan K, Anglin R, Van Ameringen M. (2016). What's bugging the gut in OCD? A review of gut microbiome in Obsessive-compulsive disorder. J Depress Anxiety, 33(3):171-8.

Üçel Uİ. (2016). Depresyon Etiyolojisi ve Sitokinlerin Rolü. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(1), 41-45.

Veague HB. (2007). Psychological Disorders: Schizophrenia.,1-5

Veljkovic E, Xia W, Phillips B, Wong ET, Ho J, Casado AO, et al. (2018). Nicotine and Other Tobacco Compounds in Neurodegenerative and Psychiatric Diseases: Overview of Epidemiological Data on Smoking and Preclinical and Clinical Data on Nicotine. Academic Press. 4, 31-36.

Vogel L. (2018). Growing consensus on link between strep and obsessive–compulsive disorder. CMAJ, 190(3):86–87.

Vos T, Allen C, Arora M, Barber RM, Bhutta ZA, Brown A., et al. (2016). Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 310 diseases and injuries, 1990–2015: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2015. The Lancet, 388(10053), 1545-1602.

WC Chang, B. Szuhany, M. Deckersbach, A Nierenberg, LG Sylvia, Physical Exercise for Treatment of Mood Disorders: A Critical Review, Curr Behav Neurosci J, 350–359.

Whiteford H, Ferrari A, Degenhardt L. (2016). Global burden of disease studies: implications for mental and substance use disorders. Health Affairs, 35(6), 1114-1120.

World Health Organisation. Depression and other common mental disorders: global health estimates. Geneva.

Wu JQ, Kosten TR, Zhang XY. (2013). Free radicals, antioxidant defense systems, and schizophrenia. Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry, 46, 200-6.

Xu MQ, Sun WS, Liu BX, Feng GY, Yu L, Yang L, etal. (2009). Prenatal malnutrition and adult schizophrenia: further evidence from the 1959-1961 Chinese famine. Schizophrenia Bulletin, 35(3), 568-576.

Xu X ve Jiang G. (2015). Niacin-respondent subset of schizophrenia–a therapeutic review. Eur Rev Med Pharmacol Sci, 19(6), 988-97.

Yavuz R Türkiye'de sık karşılaşılan psikiyatrik hastalıklar.Sempozyum Dizisi,62,49-58

Zschucke E, Gaudlitz K, Ströhle A. (2013). Exercise and physical activity in mental disorders: clinical and experimental evidence. J Prev. Med Public Health, 46(Suppl 1):S12-21.

Zeid M ve Grunze H. Acute pharmacological treatment strategies for bipolar depression, Review Article. Neuropsychiatry, 96-111.

VAKALARLA ÖĞRENİYORUM: YETİŞKİN HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ - 2

Editör

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-01-9

VAKALARLA ÖĞRENİYORUM: YETİŞKİN HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ - 2

Editör
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Yazarlar
Prof. Dr. Gül KIZILTAN
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Doç. Dr. Perim TÜRKER
Dr. Öğr. Üyesi Armağan A. YÜRÜK
Dr. Öğr. Üyesi Aylin AÇIKGÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Çiler ÖZENİR
Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ
Dr. Öğr. Üyesi Havvanur YOLDAŞ İLKTAÇ
Dr. Öğr. Üyesi Leyla TEVFİKOĞLU PEHLİVAN
Dr. Öğr. Üyesi NURSEMİN ÜNAL
Dr. Öğr. Üyesi Tuba YALÇIN
Dr. Dyt. Ebru MELEKOĞLU
Dr. Dyt. Meltem MERMER
Arş. Gör. Uzm. Emine KOÇYİĞİT
Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY
Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN
Arş. Gör. Uzm. Şule KOCABAŞ
Uzm. Dyt. Halime ÇELİK

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Ceyda ŞEREFLİOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
4. Baskı: Ankara - Şubat, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Sağlık karmaşık bir yapıdır. Sağlığın temel belirleyicileri sosyoekonomik, kültürel ve çevresel etmenler, yaşam ve çalışma koşulları, sosyal etmenler, yaşam biçimi (beslenme, fiziksel aktivite, alkol, sigara), yaş, genetik ve cinsiyettir. Son yıllarda tüm Dünya'da artan bulaşıcı olmayan hastalıklar özellikle obezite/malnütrisyon ya da beslenme eksiklikleri göz önüne alındığında ve beslenme problemlerinin pek çok kronik hastalığın temel neden olarak görüldüğü düşünüldüğünde, sağlığın geliştirilmesi uygulamalarının önemli bir basamağını beslenme oluşturmaktadır. Sağlığın korunması söz konusu olduğunda ise yaşam boyu devam ettirilecek yeterli ve dengeli beslenme kavramı kritik öneme sahiptir.

Yetersiz ve dengesiz beslenme ve yetersiz fiziksel aktiviteye bağlı olarak günümüzde obezite ve etken olduğu kronik hastalıklar hızla yayılmaktadır. Bu kitapta beslenme durumunun değerlendirilmesi, şişmanlık, zayıflık, anoreksiya, bulemia nervoza, diabetes mellitus, reakaktif hipoglisemi, metabolik sendrom, kalp-damar hastalıkları, hipertansiyon, gastrointestinal sistem, tiroit hastalıkları ile kanser, karaciğer, safra kesesi, böbrek, solunum, kemik-eklem ve nörolojik hastalıklar, alerjiler, enteral-parenteral beslenme, yanıklar-yaralar, bariatrik cerrahilerde tıbbi beslenme tedavisi, besin ögesi-ilaç etkileşimleri, test diyetlerine ilişkin teorik bilgiler verilmiş ve vakalarla tıbbi beslenme tedavisi anlatılmıştır. Zira bu hastalıkların önlenmesinde ve tedavisinde kişiye özel olarak planlanmış tıbbi beslenme tedavisi en önemli basamaklar arasındadır.

Bu kitabın, bu konulardaki son güncel bilgileri içeren bir kaynak olması gerektiği düşüncesiyle, kitap bölümlerinin çoğunlukla, klinik deneyimleri de olan ve bilimsel gelişmeleri yakından izleyen aktif akademisyenler ve klinisyenler tarafından hazırlanmıştır. Kitap yetişkin sağlığı ve hastalıklarda beslenmesi konusunda eğitim alan geleceğin diyetisyenlerine ve öğrencilere yol gösterebilecek kaynak oluşturma düşüncesiyle hazırlanmıştır. Kitabın hazırlanmasında emeği geçen HEDEF CS Yayıncılık ve Mühendislik Takımına destekleri, özverili çalışmaları nedeniyle teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
KANSER TÜRLERİ VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Aylin AÇIKGÖZ

KANSER NEDİR? TEDAVİ YÖNTEMLERİ VE BESLENME İLİŞKİLİ YAN ETKİLERİ NELERDİR? 16
KANSER HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 17
Enerji Gereksinimi 17
Protein Gereksinimi 18
Sıvı Gereksinimi 18
Vitamin ve Minerallerin Gereksinmesi 19
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 19
Nötropenik Diyet 19
VAKALAR 22
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 46

BÖLÜM 2
MALNÜTRİSYON ve KAŞEKSİDE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Dr Öğr. Üyesi Havvanur YOLDAŞ İLKTAÇ

MALNÜTRİSYON 48
Tanımı ve Tanı Kriterleri 48
Etiyolojisi ve Sınıflandırılması 49
Kaşeksi 50
BESLENME DURUMUNUN TARANMASI VE TARAMA ARAÇLARI 51
BESLENME DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ 61
MALNÜTRİSYONDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 62
Enerji 63
Protein 65
Vitamin ve Mineraller 65
Sıvı 66
VAKALAR 66
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 75

BÖLÜM 3
TİROİT HASTALIKLARI ve TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ
Arş. Gör. Uzm. Şule KOCABAŞ

GİRİŞ 78
TİROİT FİZYOLOJİSİ 78
TİROİT HASTALIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 80
Laboratuvar Değerleri: Fonksiyonel ve Patolojik Aralıklar 80

GUATR 81
HİPOTİROİDİZM 81
Hipotiroidizmin Etiyolojisi 82
Hipotiroidizm Görülme Riskini Arttıran Faktörler 82
Hipotiroidizm ve Metabolik Bozukluklar 82
Hipotiroidizm Semptomları 83
OTOİMMÜN TİROİT HASTALIKLARI 83
Hashimoto Tiroititi 83
Hashimoto Tiroititinin Görülme Sıklığı ve Dağılımı 84
Hashimoto Tiroititinin Etiyolojisi 84
Hashimoto Tiroititinin Patogenezi 84
Hashimoto Tiroititinin Belirti ve Bulguları 86
Hashimoto Tiroititinin Klinik İlerleyişi 86
Hashimoto Tiroititinin Teşhisi 87
HİPOTİROİDİZMİ TETİKLEYEN ETMENLER 87
HİPOTİRODİZMDE MEDİKAL TEDAVİ 88
HİPOTİRODİZMDE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 88
HİPERTİROİDİZM 91
Tirotoksikoz 91
Hipertiroidizmin Patofizyolojisi 91
Hipertiroidizmin Nedenleri 91
Hipertiroidizmde Tıbbi Tedavi 92
HİPOTHALAMUS-HİPOFİZ-TİROİT AKSINDAKİ DENGESİZLİĞİN YÖNETİLMESİ 92
VAKALAR 94
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 100

BÖLÜM 4

SOLUNUM YOLU HASTALIKLARI ve TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Meltem MERMER

SOLUNUM SİSTEMİNİN ANOTOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ 104
SOLUNUM YOLU HASTALIKLARININ BESLENME ÜZERİNE ETKİSİ 105
KRONİK OBSTRÜFTİF AKCİĞER HASTALIĞI 107
Tanımı, Patofizyolojisi Ve Etyolojisi 107
Malnütrisyon ve Beslenme Durumunun Değerlendirilmesi 108
KOAH ve Obezite 111
Tıbbi Beslenme Tedavisi 112
ASTIM 115
Tanımı 115
Patofizyolojisi 116
Astım ve Oksidatif Stres 116
Astım ve Obezite 117

Tıbbi Beslenme Tedavisi 118
PNÖMONİ 121
VAKALAR 121
YÜKSEK PROTEİNLİ İÇECEK TARİFLERİ 127
BROŞÜRLER 129
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 138

BÖLÜM 5

KEMİK, EKLEM, ROMATOLOJİK HASTALIKLARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Ebru MELEKOĞLU

GİRİŞ 144
OSTEOPOROZ 144
Hastalığın Tanımı, Önemi ve Genel Bilgiler 144
Tıbbi Beslenme Tedavisinin İlkeleri 145
VAKA ÖRNEĞİ 147
ROMATOİD ARTRİT 150
Hastalığın Tanımı, Önemi ve Genel Bilgiler 150
Tıbbi Beslenme Tedavisinin İlkeleri 151
VAKA ÖRNEĞİ 154
GUT 158
Hastalığın Tanımı, Önemi ve Genel Bilgiler 158
Tıbbi Beslenme Tedavisinin İlkeleri 158
VAKA ÖRNEĞİ 160
ANKİLOZAN SPONDİLİT 165
Hastalığın Tanımı, Önemi ve Genel Bilgiler 165
Tıbbi Beslenme Tedavisinin İlkeleri 165
FİBROMİYALJİ SENDROMU 166
Hastalığın Tanımı, Önemi ve Genel Bilgiler 166
Tıbbi Beslenme Tedavisinin İlkeleri 166
SKLERODERMA (SİSTEMİK SKLEROZ) 167
Hastalığın Tanımı, Önemi ve Genel Bilgiler 167
Tıbbi Beslenme Tedavisinin İlkeleri 167
VAKA ÖRNEĞİ 169
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 174

BÖLÜM 6

YANIK HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Prof. Dr. Gül KIZILTAN, Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ, Doç. Dr. Perim TÜRKER

YANIK HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 178
YANIK HASTALARDA GÖRÜLEN METABOLİK DEĞİŞİKLİKLER 178

TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 180
NÜTRİSYONEL DESTEK 185
ENTERAL BESLENME 185
PARENTERAL BESLENME 186
VAKALAR 187
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 194

BÖLÜM 7

BARİATRİK CERRAHİ ve TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY

GİRİŞ 198
BARİATRİK CERRAHİDE HASTA SEÇİMİ 198
BARİATRİK CERRAHİDE YÖNTEM SEÇİMİ 200
Ayarlanabilir Gastrik Bant (AGB) 201
Sleeve Gastrektomi (SG) 201
Vertikal Bant Gastroplasti (VBG) 201
Roux-n-Y Gastrik Bypass (RYGB) 201
Biliopankreatik Diversiyon-Duedonal Switch (BPD-DS) 201
PREOPERATİF DÖNEM 202
Preoperatif Dönemde Beslenme Durumunun Değerlendirilmesi 203
Preoperatif Dönemde Tıbbi Beslenme Tedavisi 203
POSTOPERATİF DÖNEM 207
Postoperatif Dönemde Tat Algısı ve Besin Tercihi Değişiklikleri 207
Bariatrik Cerrahinin Obezite İle İlişkili Komplikasyonlara Etkisi 207
Tip 2 diyabete etkisi 208
Kardiyovasküler hastalıklara etkisi 208
Diğer komplikasyonlara etkisi 208
Bariatrik Cerrahinin Gastrointestinal Hormonlara Etkisi 208
Bariatrik Cerrahinin Mikrobiyotaya Etkisi 212
Postoperatif Dönemde Beslenme Durumunun Değerlendirilmesi 212
Postoperatif Dönemde Tıbbi Beslenme Tedavisi 214
Postoperatif dönemde diyet aşamaları 215
Postoperatif dönemde vejetaryen ve vegan bireyler için tıbbi beslenme tedavisi 217
Postoperatif Dönemde Görülen Beslenmeyle İlişkili Komplikasyonlar 218
Geri ağırlık kazanımı 218
Malnütrisyon 219
Dumping sendromu 220
Bağırsak alışkanlıklarında değişiklik 220
Disfaji, bulantı, kusma ve dehidratasyon 221
Besin intoleransı 221

İZLEM 222
VAKALAR 223
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 236

BÖLÜM 8

YOĞUN BAKIM HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Prof. Dr. Gül KIZILTAN, Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ, Doç. Dr. Perim TÜRKER

HASTALIĞIN TANIMI, ÖNEMİ VE GENEL BİLGİ 242
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİNİN İLKELERİ 242
VAKALAR 247
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 253

BÖLÜM 9

ENTERAL PARENTERAL BESLENME

Dr. Öğr. Üyesi Çiler ÖZENİR

GİRİŞ 256
ENTERAL VE PARENTERAL BESLENME 256
ENTERAL VE PARENTERAL BESLENMENİN ÖNEMİ 256
BESLENME DESTEK EKİBİ 257
BESLENME DESTEĞİ 257
Beslenme Taraması 258
Beslenme Desteği Gerektiren Durumlar 258
Beslenme Değerlendirmesi 258
Beslenme Destek Planı 259
Erişim Yolu Seçimi ve Uygulama Yöntemleri 259
Komplikasyonlar 262
Ürün Seçimi 263
ENTERAL VE PARENTERAL BESLENMEDE ENERJİ VE BESİN ÖGELERİ 263
Enerji 264
Protein ve Aminoasitler 266
Karbonhidrat 268
Yağ 268
Sıvı 268
Elektrolitler, Mineraller ve Vitaminler 269
Posa 270
FARKLI KLİNİK DURUM VE HASTALIKLARDA BESLENME DESTEĞİ 270
VAKALAR 283
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 290

BÖLÜM 10

ENFEKSİYON HASTALIKLARINDA BESLENME

Dr. Öğr. Üyesi Tuba YALÇIN

ENFEKSİYON HASTALIKLARI 294
BAĞIŞIKLIK SİSTEMİ 294
ENFEKSİYON HASTALIKLARINDA GÖZLENEN BELİRTİLER 296
ENFEKSİYON HASTALIKLARININ METABOLİZMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 296
ENFEKSİYON HASTALIKLARI-BESLENME-İMMÜN SİSTEM İLİŞKİSİ 297
ENFEKSİYON HASTALIKLARINDA ENERJİ VE BESİN ÖGESİ GEREKSİNİMLERİ 298
VAKALAR 300
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 307

BÖLÜM 11

BESİN ALERJİLERİ, BESİN İNTOLERANSI, ÇÖLYAK HASTALIĞI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Armağan A. YÜRÜK

GİRİŞ 312
BESİN ALERJİSİ 312
Doğumdan Önceki ve Sonraki Dönemde Besin Alerjisi Oluşumu 313
Alerji Oluşumuna Etki Eden Faktörler 315
Yaygın Görülen Besin Alerjileri 316
İnek sütü 316
Yumurta 316
Yer fıstığı ve kabuklu yemişler 316
Buğday 316
Balık ve kabuklu deniz ürünleri 316
Gıda katkı maddeleri 316
Gizli besin alerjenleri 317
Alerjenlerin çapraz bulaşması 317
Pişirmenin besinlerdeki alerjenlere etkisi 317
Potansiyel alerjenlerin diğer bulaşma yolları 317
Besin Alerjisinin Tanı ve Tedavisi 318
Deri prick testi 318
Atopik yama testi 318
Oral besin provakasyonu 319
Besin Alerjisinin Tıbbi Beslenme Tedavisi 319
Eliminasyon diyetleri 319
Beslenme durumunun değerlendirilmesi 321
ÇÖLYAK HASTALIĞI 321
Çölyak Hastalığının Tıbbi Beslenme Tedavisi 322

BESİN İNTOLERANSI 322
VAKALAR 324
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 332

BÖLÜM 12

POLİKİSTİK OVER SENDROMU, KENNEDY HASTALIĞI ve TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Emine KOÇYİĞİT

POLİKİSTİK OVER SENDROMU (PKOS) TANIMI 334
Tanı Kriterleri 335
Risk Faktörleri 336
Hiperandrojenizm 336
Oligo-Anovülasyon 336
Polikistik Over Görünümü 336
PKOS'TA OBEZİTE VE VÜCUT AĞIRLIK KAYBI 337
PKOS'TA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 337
Karbonhidrat 338
Protein 338
Yağ 338
Vitamin ve Mineraller 338
Antioksidanlar 338
VAKALAR 339
KENNEDY HASTALIĞI 346
Semptomlar ve Klinik Tablo 346
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ 347
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 348

BÖLÜM 13

BESLENME ANEMİLERİ ve TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Leyla TEVFİKOĞLU PEHLİVAN, Uzm. Dyt. Halime ÇELİK

ANEMİ 352
DEMİR EKSİKLİĞİ ANEMİSİ 352
Belirtileri 354
Gereksinim ve Kaynaklar 356
Diyetin İyileştirilmesi 358
Demir Desteği 359
Tıbbi Beslenme Tedavisi 360
NORMOSİTİK ANEMİLER 361
VİTAMİN B_{12} EKSİKLİĞİ ANEMİSİ 361
Belirtiler 362
Gereksinim ve Kaynaklar 363

Takviye ve Tedavi 364
Tıbbi Beslenme Tedavisi 364
FOLİK ASİT EKSİKLİĞİ ANEMİSİ 365
Görevleri 365
Konjenital Folat Metabolizması Bozuklukları 366
Herediter Folat malabsorbsiyonu 366
Metilen Tetrahidrofolat Redüktaz (MTHFR) eksikliği 366
Glutamin Formininotransferaz eksikliği 366
Belirtiler 368
Gereksinim ve Kaynaklar 368
Diyetin İyileştirilmesi 369
Takviye ve Tedavi 370
Tıbbi Beslenme Tedavisi 370
VAKALAR 370
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 385

BÖLÜM 14

BESİN İLAÇ ETKİLEŞİMİ

Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

BESİN İLAÇ ETKİLEŞİMİ 388
BESİN İLAÇ ETKİLEŞİMİNDE SIK KARŞILAŞILAN DURUMLAR 389
BAŞLICA BESİN-BESİN ÖGESİ İLAÇ ETKİLEŞİMLERİ 391
KLİNİKTE SIK KARŞILAŞILAN BESİN-BESİN ÖGESİ VE İLAÇ ETKİLEŞİMLERİ 395
BESİN İLAÇ ETKİLEŞİMİNE YÖNELİK ÖNERİLER 398
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 400

BÖLÜM 15

HASTALIKLARIN TANILARINDA KULLANILAN TEST DİYETLERİ

Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

STEATORE TAYİNİ İÇİN TEST DİYETİ 402
GAİTADA GİZLİ KAN TAYİNİ TEST DİYETİ-BEYAZ DİYET 402
VANİL MANDELENİK ASİT (VMA) TEST DİYETİ 403
5-OH İNDOL ASETİK ASİT TEST DİYETİ 404
RENNİN TEST DİYETİ 405
FEKAL OKKÜLT KAN TESTİ 405
CLEAR DİYET 405
BÖBREK RÖNTGENİ DİYETİ- İNTRAVENÖZ PYELOGRAFİ (IVP) 406
SAFRA KESESİ RÖNTGEN ÇEKİMİ (ORAL KOLESTORAFİ) DİYETİ 406
GİLBERT SENDROMU TEST DİYETİ 406
RADYOAKTİF İYOT TEDAVİSİ ÖNCESİ VE SONRASI DİYET 406
KAYNAKLAR 408

BÖLÜM 16
YAŞLILARDA BAKIM VE BESLENME
Dr. Öğr. Üyesi NURSEMİN ÜNAL

YAŞLANMA VE YAŞLILI 410
YAŞLANMANIN BOYUTLARI 410
YAŞLILIK EPİDEMİYOLOJİSİ 411
YAŞLILIK DÖNEMİNDE GÖRÜLEN DEĞİŞİKLİKLER 411
Yaşlılık Döneminde Görülen Fizyolojik Değişiklikler 412
Yaşlılık Döneminde Görülen Psikososyal ve Ekonomik Değişiklikler 418
YAŞLILARDA SIK GÖRÜLEN SORUNLAR VE BAKIM 418
Deliryum 418
Demans 420
Malnütrisyon 421
Kırılganlık ve Sarkopeni 422
Düşme 423
Çoklu İlaç Kullanımı 427
Basınç Yarası 427
İnkontinans 428
Uyku Sorunları 428
YAŞLI BİREYİN DEĞERLENDİRİLMESİ 429
SON SÖZ 433
SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR 434

EKLER
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

1. YENİ DEĞİŞİM LİSTELERİ VE KULLANIM KILAVUZU 438
2. BESİNLERDE ÖLÇÜ ALMA VE KULLANMANIN ÖNEMİ 458
3. BESİN TÜKETİM SIKLIĞI ANKETİ 465
4. HASTA DEĞERLENDİRME FORMU 466
5. RANDEVU FORMU 479
6.1. SAĞLIKLI BESLENME KILAVUZU 480
6.2. 30 g PROTEİNLİ, POTASYUM VE FOSFORDAN SINIRLI TUZSUZ DİYET 486
7. 80 g PROTEİNLİ K+ VE PO4-'DEN FAKİR AZ TUZLU DİYET 493
8. 115 g PROTEİNLİ K+ VE PO4-'DEN FAKİR TUZSUZ DİYET 499
9. 1600 KALORİLİK DİYABETİK 60 GRAM PROTEİNLİ POTASYUM ve FOSFORDAN SINIRLI TUZSUZ DİYET 505
10. 2000 KALORİLİK DİYABETİK DİYET 510
11. ..... KALORİLİK ZAYIFLAMA DİYETİ 515
12. 1500 KALORİLİK ZAYIFLAMA DİYETİ 520
13. LİPİT VE KOLESTEROLDEN SINIRLI, 5 G TUZLU DİYET 525

14. DEMİR EKSİKLİĞİ ANEMİSİNDE DİYET ÖNERİLERİ 528
15. K VİTAMİNİNDEN SABİT DİYET 530
16.1. METİONİNDEN SINIRLI DİYET (0-900 mg) 532
16.2. VMA DAN FAKİR DİYET 533
17. PÜRİNDEN KISITLI DİYET 534
18. BEYAZ DİYET 536
19. REFLÜ VE ÖZEFAJİTTE DİYET ÖNERİLERİ 537
20. SAFRA KESESİ DİYETİ 538
21. KALSİYUM OKSALATTAN SINIRLI DİYET 539
22. GLUTENSİZ DİYET ÖNERİLERİ 541
23. DÜŞÜK POSALI DİYET 543
24. İSHAL DİYETİ 544
25. KONSTİPASYON DİYETİ 545
26. KISA BAĞIRSAK SENDROMU İLE UYUMLU DİYET 547
27. KOLON MR TEST DİYETİ- RÖNTGEN DİYETİ 549
28. DİVERTİKÜL DİYETİ ÖNERİLERİ 550
29. DUMPİNG DİYETİ 552
30. KOLOSTOMİ- İLEOSTOMİ DİYETİ 554
31. SPASTİK KOLON DİYETİ 556
32. DİYET MUTFAĞI YEMEK TARİFLERİ 558
33. EV DIŞINDA YENİLEN YEMEKLERİN STANDART TARİFLERİNİN 560

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 567

BÖLÜM 1

KANSER TÜRLERİ
VE
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Aylin AÇIKGÖZ

Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için, en hakiki mürşit bilimdir, fendir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

KANSER NEDİR? TEDAVİ YÖNTEMLERİ VE BESLENME İLİŞKİLİ YAN ETKİLERİ NELERDİR?

Kanser; genel olarak tek bir hastalık olarak düşünülen ancak, hücrelerin anormal bölünmesi, çoğalması ve normal sınırlarının ötesinde büyümesi ile vücudun hemen hemen her bölümünü etkileyebilen ve her biri farklı tedavi stratejileri gerektiren 100'den fazla alt tipe sahip bir hastalık grubunu ifade etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre; akciğer, prostat, kolorektal, mide ve karaciğer kanseri erkeklerde en sık görülen kanser türleri iken kadınlar arasında en yaygın görülen kanser türleri; meme, kolorektal, akciğer, serviks ve mide kanseridir.

Kanserin tedavisinde; kemoterapi, radyoterapi, hormon tedavisi, biyoterapi ve kemik iliği transplantasyonu gibi seçenekler uygulanabilmektedir. Belirtilen kanser tedavileri, hastalarda akut ve kronik yan etkilere neden olabilmektedir. Kanser hastalarında uygulanacak tıbbi beslenme tedavisi semptom yönetimini de içermelidir. Kanser tedavilerinin yan etkileri; tedavinin tipi, süresi, dozu ve kanserin türüne bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Kanser tedavilerinde kullanılan tedavi seçenekleri ve en sık görülen beslenme ilişkili yan etkileri

Yan Etkiler	Tedavi Seçeneği				
	Kemoterapi	Radyoterapi	Biyoterapi	Hormon Tedavisi	Cerrahi
Disfaji	X	X			
Kserostomi	X	X			
Mukozit	X	X			
Tat değişiklikleri	X	X			
Erken Doygunluk	X				X
Bulantı-Kusma	X	X	X	X	X
Diyare	X	X	X		X
Konstipasyon	X	X	X		X
Anoreksiya/ vücut ağırlığında kayıp	X		X		X
Ağırlık Kazanımı				X	

Kanser hastalarında karşılaşılan yan etkilere bağlı olarak, bireylerde vücut ağırlığı kaybı ile karşılaşılabilir. Vücut ağırlığı kaybının değerlendirilmesi Tablo 2'de verilmiştir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Roberts, S. (2010). Clinical Nutrition for Oncology Patients: Jones & Bartlett Publishers.

Hamilton KK, Grant BL (2017) Medical Nutrition Therapy for Cancer Prevention, Treatment, and Survivorship. Krause's Food&The Nutrition Care Process. 14th edition. Ed: Mahan LK, Raymond JL. Elsevier Inc.

Kushi LH et al: American Cancer Society guidelines on nutrition and physical activity for cancer prevention: reducing the risk of cancer with healthy food choices and physical activity, CA Cancer J Clin 62:30, 2012.

White JV, Guenter P, Jensen G, Malone A, Schofield M; Academy Malnutrition Work Group; A.S.P.E.N. Malnutrition Task Force; A.S.P.E.N. Board of Directors. Consensus statement: Academy of Nutrition and Dietetics and American Society for Parenteral and Enteral Nutrition: characteristics recommended for the identification and documentation of adult malnutrition (undernutrition). JPEN J Parenter Enteral Nutr. 2012 May;36(3):275-83.

Medicine, S.o.C.C., American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (ASPEN). Guidelines for the provision and assessment of nutrition support therapy in the adult critically ill patient. JPEN J Parenter Enteral Nutr, 2009. 33: p. 277-316.

de Naurois J, Novitzky-Basso I, Gill MJ, Marti FM, Cullen MH, Roila F, et al. Management of febrile neutropenia: ESMO Clinical Practice Guidelines. Annals of Oncology, 2010;21(Supply 5): 252-6.

Ottery, F., Patient-generated subjective global assessment. The clinical guide to oncology nutrition, 2000: p. 11-23.

Bauer, J., S. Capra, and M. Ferguson, Use of the scored Patient-Generated Subjective Global Assessment (PG-SGA) as a nutrition assessment tool in patients with cancer. European journal of clinical nutrition, 2002. 56(8): p. 779.

Ziegler, T.R., Glutamine supplementation in bone marrow transplantation. British journal of nutrition, 2002. 87(S1): p. S9-S15.

BÖLÜM 2

MALNÜTRİSYON VE KAŞEKSİDE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Havvanur YOLDAŞ İLKTAÇ

Bir yıl sonrasıysa düşündüğün, tohum ek.
Ağaç dik, on yıl sonrasıysa tasarladığın.
Ama düşünüyorsan yüz yıl ötesini halkı eğit o zaman...
Bir kez tohum ekersen, bir kez ürün alırsın.
Bir kez ağaç dikersen, on kez ürün alırsın
Yüz kez olur bu ürün, eğitirsen toplumu...

2000 yıl önce yaşamış Çinli Şair Kuan TZU

MALNÜTRİSYON

Tanımı ve Tanı Kriterleri

Malnütrisyon; tüketilen besin öğelerinin alımı ile değişen metabolizma gereksinimlerinin karşılanması arasındaki dengesizliği sonucu ortaya çıkan kompleks bir sağlık sorunudur.

Literatürde pek çok malnütrisyon tanımı bulunmaktadır. Avrupa Parenteral ve Enteral Beslenme Derneği (ESPEN), malnütrisyonu, alımdaki yetersizlik veya düzensiz beslenmenin yol açtığı, vücut kompozisyonunun (özellikle yağsız kitlede azalma) ve vücut hücre kütlesinin bozulması sonucu ortaya çıkan fiziksel ve mental fonksiyonların azalması ve hastalığın klinik sonucunun kötüleşmesi şeklinde tanımlamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre malnütrisyon besin öğelerinin alımı ile değişen metabolizma gereksinimlerinin karşılanması arasındaki dengesizlik iken, Amerikan Enteral ve Parenteral Nütrisyon Derneği'ne göre (ASPEN) "yetersiz ya da aşırı beslenme ve inflamatuar aktivite sonucu fonksiyonel kapasite, yağsız doku kitlesi ile hücresinin azalmasına neden olan subakut veya kronik beslenme bozukluğudur.

Malnütrisyon denildiğinde genel akla olarak protein ve/veya enerji (protein-enerji) yetersizliği gelmektedir. Ancak malnütrisyon kavramı içerisinde vitamin toksisiteleri veya obezite gibi enerji dengesizlikleri de yer almaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Alberda, C., Graf, A., & McCargar, L. (2006). Malnutrition: Etiology, consequences, and assessment of a patient at risk. Best Practice and Research: Clinical Gastroenterology, 20(3), 419–439. https://doi.org/10.1016/j.bpg.2006.01.006.

Ali, S., & Garcia, J. M. (2015). Sarcopenia, Cachexia and Aging: Diagnosis, Mechanisms and Therapeutic Options. Gerontology, 60(4), 294–305. https://doi.org/10.1159/000356760.Sarcopenia

Arthur Harris, B. J., & Benedict, F. G. (1914). Grundzilge der Mengenlehre. Bull. Amer. Math. Soc, 23, 233–236. https://doi.org/10.1073/pnas.4.12.370

Bat, Z., Ustun, M., Teaching, T., & Training, I. B. (2016). Nütr İ syon kilavuzu.

Benton, T. G. (2016). Food Security. Encyclopedia of Applied Plant Sciences, 2(2), 19–22. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-394807-6.00039-3

Brown, M. E., & Funk, C. C. (2008). Food Security Under Climate Change. Science, 319(5863), 580–581. https://doi.org/10.1126/science.1154102

Cederholm, T., Barazzoni, R., Austin, P., Ballmer, P., Biolo, G., Bischoff, S. C., Singer, P. (2017). ESPEN guidelines on definitions and terminology of clinical nutrition. Clinical Nutrition, 36(1), 49–64. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2016.09.004

Chapman, I. M. (2004). Endocrinology of anorexia of ageing. Best Practice & Research. Clinical Endocrinology & Metabolism, 18(3), 437–452. https://doi.org/10.1016/j.beem.2004.02.004

Dergisi, H., Sb, D. U., Atat, A., & Klini, C. (2018). Malnütrisyon, (3), 1–10.

Elia, M., Normand, C., Norman, K., & Laviano, A. (2016). A systematic review of the cost and cost effectiveness of using standard oral nutritional supplements in the hospital setting. Clinical Nutrition, 35(2), 370–380. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2015.05.010

Elia, M.; Normand, C.; Norman, K.; Laviano, A. (2016). A systematic review of the cost and cost effectiveness of using standard oral nutritional supplements in community and care home settings. Clinical Nutrition, 35(2), 125–137. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2015.07.012

Evans, W. J., Morley, J. E., Argilés, J., Bales, C., Baracos, V., Guttridge, D., … Anker, S. D. (2008). Cachexia: A new definition. Clinical Nutrition, 27(6), 793–799. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2008.06.013

Fearon, K., Strasser, F., Anker, S. D., Bosaeus, I., Bruera, E., Fainsinger, R. L., Baracos, V. E. (2011). Definition and classification of cancer cachexia: An international consensus. The Lancet Oncology, 12(5), 489–495. https://doi.org/10.1016/S1470-2045(10)70218-7

Fuck, C. (2010). A Climate Trend Analysis of Kenya—August 2010: USGS Fact Sheet 2010–3074, 1975(August), 4. Retrieved from http://pubs.usgs.gov/fs/2010/3074/

Funk, C. C., & Brown, M. E. (2009). Declining global per capita agricultural production and warming oceans threaten food security. Food Security, 1(3), 271–289. https://doi.org/10.1007/s12571-009-0026-y

Guidance, C. (2018). M Edical M Anagement of M Alnutrition (U Ndernutrition), 2014.

Jensen, G. L. (2014). Global Leadership Conversation: Addressing Malnutrition. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition, 40(4), 455–457. https://doi.org/10.1177/0148607116640274

Jensen, G. L., Compher, C., Sullivan, D. H., & Mullin, G. E. (2013). Recognizing malnutrition in adults: Definitions and characteristics, screening, assessment, and team approach. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition, 37(6), 802–807. https://doi.org/10.1177/0148607113492338

Jensen, G. L., Mirtallo, J., Compher, C., Dhaliwal, R., Forbes, A., Figueredo Grijalba, R., Waitzberg, D. (2010). Adult starvation and disease-related malnutrition: A proposal for etiology-based diagnosis in the clinical practice setting from the international consensus guideline committee. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition, 34(2), 156–159. https://doi.org/10.1177/0148607110361910

Konishi, M., Ishida, J., von Haehling, S., Anker, S. D., & Springer, J. (2016). Nutrition in cachexia: From bench to bedside. Journal of Cachexia, Sarcopenia and Muscle, 7(2), 107–109. https://doi.org/10.1002/jcsm.12111

Kruizenga, H., Beijer, S., Huisman-de Waal, G., Jonkers-Schuitema, C., Klos, M., Remijnse-Meester, W., Witteman, B. (2017). Guideline on Malnutrition: recognising, diagnosing and treating malnutrition in adults. Dutch Malnutrition Steering Group, (August), 1–36.

Kutluay Merdol, T. (2015). Bireylerin Beslenme Durumlarının Belirlenmesinde Kullanılan Yöntemler. In Temel Beslenme ve Diyetetik (pp. 57–85).

León-sanz, M., & Valero, M. A. (2017). Nutrition in Neurologic Disorders. https://doi.org/10.1007/978-3-319-53171-7

Management, C. (2006). Review article. Journal of Pain and Symptom Management, 16(3), 184–192. https://doi.org/10.1016/S0885-3924(98)00046-3

Mavrommatis, Y., Moynihan, P. J., Gosney, M. A., & Methven, L. (2011). Hospital catering systems and their impact on the sensorial profile of foods provided to older patients in the UK. Appetite, 57(1), 14–20. https://doi.org/10.1016/j.appet.2011.03.010

Mora, J. R., Iwata, M., & von Andrian, U. H. (2008). Vitamin effects on the immune system: vitamins A and D take centre stage. Nature Reviews. Immunology, 8(9), 685–698. https://doi.org/10.1038/nri2378

National Collaborating Centre. (2006). Nutrition Support for Adults - Oral Nutrition Support , Enteral Tube Feeding and Parenteral Nutrition. Book. https://doi.org/PMID: 21309138

Nutrition, Q. H., & Group, S. (2016). Validated Malnutrition Screening and Assessment Tools : Comparison Guide, (September 2014), 2014–2017. https://doi.org/10.1021/ja00350a036

Roumelioti, M.-E., Glew, R. H., Khitan, Z. J., Rondon-Berrios, H., Argyropoulos, C. P., Malhotra, D., Tzamaloukas, A. H. (2018). Fluid balance concepts in medicine: Principles and practice. World Journal of Nephrology, 7(1), 1–28. https://doi.org/10.5527/wjn.v7.i1.1

Saghir Ahmad, K. Y. (2015). Malnutrition: Causes and Strategies. Journal of Food Processing & Technology, 06(04). https://doi.org/10.4172/2157-7110.1000434

Saunders, J., Smith, T., & Stroud, M. (2015). Malnutrition and undernutrition. Medicine (United Kingdom), 43(2), 112–118. https://doi.org/10.1016/j.mpmed.2014.11.015

Schofield, W. N. (1985). Predicting basal metabolic rate, new standards and review of previous work. Human Nutrition. Clinical Nutrition, 39 Suppl 1, 5–41.

Selçuk, H. (2012). Malnütrisyon ve Önemi. Güncel Gastroenteroloji 16/2 158 Haziran 2012, 158–162.

Soeters, P., Bozzetti, F., Cynober, L., Forbes, A., Shenkin, A., & Sobotka, L. (2017). Defining malnutrition: A plea to rethink. Clinical Nutrition, 36(3), 896–901. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2016.09.032

Stratton, R. J., Green, C. J., & Elia, M. (2003). Disease-related malnutrition: an evidence-based approach to treatment. Wallingford: CABI Publishing. https://doi.org/10.1079/9780851996486.0000

White, J. V., Guenter, P., Jensen, G., Malone, A., & Schofield, M. (2012). Consensus Statement: Academy of Nutrition and Dietetics and American Society for Parenteral and Enteral Nutrition. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition, 36(3), 275–283. https://doi.org/10.1177/0148607112440285

Whitehouse, M. E. (2012). Nutrition in the hospital patient. Acta Chirurgica Scandinavica, 8(Suppl. 1), 12–18. https://doi.org/10.1016/j.envres.2018.01.050

BÖLÜM 3

TİROİT HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Şule KOCABAŞ

Sağlıktan büyük zenginlik yoktur.

Emerson

GİRİŞ

Genetik faktörler endokrin hastalıkların oluşmasını hızlandırır. Son zamanlarda genom ile ilgili çalışmalar (GWAS) immün yanıt yollarının belirlenmesini sağlamıştır. Belli bir otoimmün hastalığa yatkınlık kazandıran iki allel, başka bir hastalık için koruyucu olabilir . Bu nedenle özellikle Graves hastalığı ve Hashimoto tiroititi için endokrin GWAS gereklidir. Bu hastalıkların her birinin genetik yatkınlık, çevresel uyarıcılar ve otoimmünitenin aktive olması ile başlayan aşamaları vardır. Bunu hastalığın belirtileri ile metabolik düzensizlikler izler. Özellikle de bu otoimmün tiroit bozukluklarında (AITD'ler), besinlerin genetik ile nasıl etkileşime girdiğini açıklığa kavuşturmak için araştırmalar yapılması gerekmektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

American Thyroid Association

Dean, S. (2017). Krause's Food & The Nutrition Care Process. (L.K. Mahan, J.L. Raymond, Çev.) Canada:Published by Elsevier .

Del Ghianda, S., et al. (2014). Thyroid and menopause, Climacteric 17:225.

De Vivo, A., et al. (2010). Thyroid function in women found to have early pregnancy loss, Thyroid 20:633.

De Vries, E.M., et al. (2015). Differential effects of fasting vs food restriction on liver thyroid hormone metabolism in male rats, J Endocrinol 224:25.

Feng, M., et al. (2013). Polymorphisms in the vitamin D receptor gene and risk of autoimmune thyroid diseases: a meta-analysis, Endocrine 43:318.

Garber, J.R., et al. (2012). Clinical practice guidelines for hypothyroidism in adults: cosponsored by the American Association of Clinical Endocrinologists and the American Thyroid Association, Endocrine Pract 18:988.

Gedik, V.T., Demir, Ö. (2014) .Klinik Endokrinoloji, Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi

Goncalves, C.F., et al. (2013). Flavonoid rutin increases thyroid iodide uptake in rats, PLoS One 8:e73908, 2013, doi: 10.1371/journal.pone.0073908. eCollection .

Hess S.Y. (2010). The impact of common micronutrient deficiencies on iodine and thyroid metabolism: the evidence from human studies, Best Pract Res Clin Endocrinol Metab 24:117.

Khandelwal, D., Tandon, N. (2012). Overt and subclinical hypothyroidism: who to treat and how, Drugs 72:17.

Melse-Boonstra, A., Jaiswal, N. (2010). Iodine deficiency in pregnancy, infancy and childhood and its consequences for brain development, Best Pract Res Clin Endocrinol Metab 24:29.

Michels, A.W. Eisenbarth G.S. (2010) .Immunologic endocrine disorders, J Allergy Clin Immunol 125, 226.

Moore, E.A., Moore, L.M. (2013). Advances in Graves' Disease and Other Hyperthyroid Disorders London: McFarland & Company, Inc., Publishers.

Osama, M.A., Ahmed, R.G. (2012) . A New Look At Hypothyroidism (D. Springer, Çev.) Published by In Tech .

Story, L. (2016). Patofizyoloji. (N. Ovayolu, Ö. Ovayolu, Çev.) Adana: Nobel Tıp Kitabevi

Wiebolt, J., et al. (2010). Endocrine autoimmune disease: genetics become complex, Eur J Clin Invest 40:1144.

BÖLÜM 4

SOLUNUM YOLU HASTALIKLARI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Meltem MERMER

İyiyi ara, doğruyu ara, güzeli ara ama kusur arama.

Mevlana

SOLUNUM SİSTEMİNİN ANOTOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ

Solunum (respirasyon), yaşam için gerekli oksijeni sağlayan fizyolojik bir olaydır. Solunan hava içindeki oksijen ile vücuttaki karbondioksitin karşılıklı olarak yer değiştirmesidir. Akciğerler, göğüs boşluğunda kalbin yanında yer alan, solunan hava ile kan arasındaki gaz alışverişini sağlayan organdır. Solunum sisteminin temel organı akciğerler olsa da tek başına etkin değildirler. Merkezi sinir sistemi, diyafram, göğüs duvarı kasları ve dolaşım sistemi ile etkileşime girer. Akciğerlerin oksijen alımı ve karbondioksiti uzaklaştırma süreçleri tüm bu sistemlerin düzgün işleyişine bağlıdır. Sistemdeki herhagi bir rahatsızlık, gaz nakil sürecinde bozulma ve dolayısıyla arteryel kan gazlarında klinik olarak önemli anormallikler ile sonuçlanabilir.

Solunum sisteminin anatomisi, ağızdan veya burundan başlayarak alveolar keselere kadar tüm hava akışını kapsar. Solunan hava orofarenks veya nazofarenks (yutak), larenks (gırtlak), trakea (soluk borusu) boyunca geçer ve son olarak da bronşlar/bronşiyollere giderek absorbe edilir. Solunum yolları, göğüs boşluğunda yer alıp almamasına göre üst ve alt solunum yolları olarak ikiye ayrılır. Üst solunum yolları; burun, farenks ve larenks'ten oluşmaktadır. Alt solunum yolları, trakea, bronşlar ve bronşiolleri kapsamaktadır.

Trakea hyalin kıkırdak, fibröz kas lifleri, tunica mukoza ve bezlerden oluşur. Mukoza ve bezlerden salgılanan mukus ile solunan hava içinde bulunan yabancı maddeler tutulur. Trakea, carinada sağ ve sol ana bronşlara ayrılır. Bronşlarda ana bronş, lobar bronş (sağda üç, solda iki) ve segmental bronşa ayrılır. Segmental bronşlarda daha ince dallar olan terminal bronşiollere ayrılır. Terminal bronşiyollerin ötesinde, solunum bronşiyolleri yani alveoler kanallar ve alveoller vardır. Çapları ≤ 1mm olan bronşiollerin duvarında düz kas lifleri bulunur. Bronş ve bronşiollerin yapısında düz kas lifleri bulunurken alveol duvarında kas lifleri bulunmaktadır. Alveollerin duvarında bulunan zengin kapiller ağ ile gaz alışverişi gerçekleşir. Alveoller tarafından sağlanan gaz değişimi için yüzey alanı muazzamdır. Yetişkin insan akciğerinin, yaklaşık olarak bir tenis kortu büyüklüğüne karşılık gelen 300 milyon alveole sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu geniş yüzey alanı, alveoler boşluk ve pulmoner kapiler kan arasında O_2 ve CO_2 transferi için oldukça etkili bir mekanizmadır.

Partikül ve mikroorganizma yüklü hava solunduğu için akciğerler bağışıklık sisteminin önemli bir bölümüdür. Mukus solunum yollarını nemli tutar ve solunan havada bulunan partikül ve mikroorganizmaları tutar. Her yutkunmada partikül ve mikroorganizma içeren mukus sindirim sistemine geçer. Alveolün epitel yüzeyinde bulunan makrofajlar fagositoz ile materyalleri ve mikroorganizmaları etkisiz hale getirir.

Pulmoner kapiler ağ ve içindeki kan, diğer vücut dokularına ve organlara gaz değişimi için O_2 ve CO_2 taşımayı sağlar. Pulmoner arter yoluyla akciğerlere kan geldikten sonra daha küçük pulmoner arterler ve arteriollerden oluşan geniş çaplı bir dallanma sistemi aracılığıyla gaz değişimi için pulmoner kapiller ağın majör bölgesine geçer. Kan pulmoner kapiller yatağın içinden geçerken gaz değişimi tamamlanır. Oksijenli kan pulmoner venüller ile kalbin sol tarafına gelerek sistemik dolaşıma katılır. Dokulardaki normal gaz değişimi sağlamak, ancak yeterli miktarda havanın akciğerlerden geçmesi ile sağlanabilmektedir. Dinlenme halindeki normal bir kişi dakikada yaklaşık 12-16 kez ve nefes başına yaklaşık 500 mL hava solumaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Akrabawi, S. S., Mobarhan, S., Stoltz, R. R., & Ferguson, P. W. (1996). Gastric emptying, pulmonary function, gas exchange, and respiratory quotient after feeding a moderate versus high fat enteral formula meal in chronic obstructive pulmonary disease patients. Nutrition, 12(4), 260-265.

Allan, K., & Devereux, G. (2011). Diet and asthma: nutrition implications from prevention to treatment. Journal of the American Dietetic Association, 111(2), 258-268.

Ausín, P., Martínez-Llorens, J., Sabaté-Bresco, M., Casadevall, C., Barreiro, E., & Gea, J. (2017). Sex differences in function and structure of the quadriceps muscle in chronic obstructive pulmonary disease patients. Chronic respiratory disease, 14(2), 127-139.

Baker, J. C., & Ayres, J. G. (2000). Diet and asthma. Respiratory medicine, 94(10), 925-934.

Balcells, E., Antó, J. M., Gea, J., Gómez, F. P., Rodríguez, E., Marin, A., ... & Orozco-Levi, M. (2009). Characteristics of patients admitted for the first time for COPD exacerbation. Respiratory medicine, 103(9), 1293-1302.

Bateman, E. D., Hurd, S. S., Barnes, P. J., Bousquet, J., Drazen, J. M., FitzGerald, M., ... & Pizzichini, E. (2008). Global strategy for asthma management and prevention: GINA executive summary. European Respiratory Journal, 31(1), 143-178.

Berg, I., Hanson, C., Sayles, H., Romberger, D., Nelson, A., Meza, J., ... & Romme, E. A. (2013). Vitamin D, vitamin D binding protein, lung function and structure in COPD. Respiratory medicine, 107(10), 1578-1588.

Black, P. N., & Scragg, R. (2005). Relationship between serum 25-hydroxyvitamin d and pulmonary function in the third national health and nutrition examination survey. Chest, 128(6), 3792-3798.

Brehm, J. M., Celedón, J. C., Soto-Quiros, M. E., Avila, L., Hunninghake, G. M., Forno, E., ... & Litonjua, A. A. (2009). Serum vitamin D levels and markers of severity of childhood asthma in Costa Rica. American journal of respiratory and critical care medicine, 179(9), 765-771.

Britton J, Pavord I, Richards K, Knox A, WisniewskiA, Weiss S, Tattersfield A. Dietary sodium intake and the risk of airway hyper-reactivity in a random adult population. Thorax 1994; 49: 875-880.

Brug, J., Schols, A., & Mesters, I. (2004). Dietary change, nutrition education and chronic obstructive pulmonary disease. Patient education and counseling, 52(3), 249-257.

Cai, B., Zhu, Y., Ma, Y., Xu, Z., Zao, Y., Wang, J., ... & Comer, G. M. (2003). Effect of supplementing a high-fat, low-carbohydrate enteral formula in COPD patients. Nutrition, 19(3), 229-232.

Chailleux, E., Laaban, J. P., & Veale, D. (2003). Prognostic value of nutritional depletion in patients with COPD treated by long-term oxygen therapy: data from the ANTADIR observatory. Chest, 123(5), 1460-1466.

Congleton J. The pulmonary cachexia syndrome: aspects of energy balance. Proc Nutr Soc 1999;58:321

DeBellis, H. F., & Fetterman Jr, J. W. (2012). Enteral nutrition in the chronic obstructive pulmonary disease (COPD) patient. Journal of pharmacy practice, 25(6), 583-585.

den Kamp, C. M. O., Langen, R. C., Haegens, A., & Schols, A. M. (2009). Muscle atrophy in cachexia: can dietary protein tip the balance?. Current Opinion in Clinical Nutrition & Metabolic Care, 12(6), 611-616.

Devereux, G., Wilson, A., Avenell, A., McNeill, G., & Fraser, W. D. (2010). A case–control study of vitamin D status and asthma in adults. Allergy, 65(5), 666-667.

Diamant Z, Diderik Boot JD, Virchow JC (2007) Summing up 100 years of asthma. Respiratory Medicine.101, 3, 378-388.

Eisner, M. D., Blanc, P. D., Sidney, S., Yelin, E. H., Lathon, P. V., Katz, P. P., ... & Iribarren, C. (2007). Body composition and functional limitation in COPD. Respiratory research, 8(1), 7.

Eneli, I. U., Skybo, T., & Camargo, C. A. (2008). Weight loss and asthma: a systematic review. Thorax, 63(8), 671-676.

Engelen, M. P., Rutten, E. P., De Castro, C. L., Wouters, E. F., Schols, A. M., & Deutz, N. E. (2007). Supplementation of soy protein with branched-chain amino acids alters protein metabolism in healthy elderly and even more in patients with chronic obstructive pulmonary disease–. The American journal of clinical nutrition, 85(2), 431-439.

Farooqi, N., Nordström, L., Lundgren, R., Sandström, T., & Håglin, L. (2011). Changes in body weight and physical performance after receiving dietary advice in patients with chronic obstructive pulmonary disease (COPD): 1-year follow-up. Archives of gerontology and geriatrics, 53(1), 70-75

Ferreira, I. M. (2003). Chronic obstructive pulmonary disease and malnutrition: why are we not winning this battle?. Jornal de Pneumologia, 29(2), 107-115.)

Ferreira, I. M., Brooks, D., Lacasse, Y., & Goldstein, R. S. (2001). Nutritional intervention in COPD: a systematic overview. Chest, 119(2), 353-363

Flatt, A., Pearce, N., Thomson, C. D., Sears, M. R., Robinson, M. F., & Beasley, R. (1990). Reduced selenium in asthmatic subjects in New Zealand. Thorax, 45(2), 95-99.

Fogarty, A., Lewis, S., Weiss, S. and Britton, J. (2000) Dietary vitamin E, IgE concentrations and atopy. Lancet 356: 1573–1574.

Forte, G. C., da Silva, D. T. R., Hennemann, M. L., Sarmento, R. A., Almeida, J. C., & de Tarso Roth Dalcin, P. (2018). Diet effects in the asthma treatment: A systematic review. Critical reviews in food science and nutrition, 58(11), 1878-1887.

Garcia-Larsen, V., Del Giacco, S. R., Moreira, A., Bonini, M., Charles, D., Reeves, T., ... & Agache, I. (2016). Asthma and dietary intake: an overview of systematic reviews. Allergy, 71(4), 433-442.

Gea, J., Sancho-Muñoz, A., & Chalela, R. (2018). Nutritional status and muscle dysfunction in chronic respiratory diseases: stable phase versus acute exacerbations. Journal of thoracic disease, 10(12), 1332.

Gilliland, F.D., Berhane, K.T., Li, Y.F.,Gauderman, J., McConnell, R. and Peters, J. (2003) Children's lung function and antioxidant vitamin, fruit, juice and vegetable intake. Am J Epidemiol 158,576–584.

GlobalStrategy For The Diagnosis, Manegament, and Preventation of Chronic Obstructive Pulmonary Disease, 2018 Report https://goldcopd.org/wp-content/uploads/2017/11/GOLD-2018-v6.0-FINAL-revised-20-Nov_WMS.pdf Erişim Tarihi:13.08.2018

Gomez-Llorente, M., Romero, R., Chueca, N., Martinez-Cañavate, A., & Gomez-Llorente, C. (2017). Obesity and asthma: A missing link. International journal of molecular sciences, 18(7), 1490.

Greene, L. S. (1999). Asthma, oxidant stress, and diet. Nutrition, 15(11-12), 899-907.

Grievink, L., Smit, H. A., Ocké, M. C., van't Veer, P., & Kromhout, D. (1998). Dietary intake of antioxidant (pro)-vitamins, respiratory symptoms and pulmonary function: the MORGEN study. Thorax, 53(3), 166-171.

Grönberg, A., Slinde, F., Engström, C. P., Hulthén, L., & Larsson, S. (2005). Dietary problems in patients with severe chronic obstructive pulmonary disease. Journal of human nutrition and dietetics, 18(6), 445-452.

Guo, Y., Zhang, T., Wang, Z., Yu, F., Xu, Q., Guo, W., ... & He, J. (2016). Body mass index and mortality in chronic obstructive pulmonary disease: A dose–response meta-analysis. Medicine, 95(28).

Hallin, R., Koivisto-Hursti, U. K., Lindberg, E., & Janson, C. (2006). Nutritional status, dietary energy intake and the risk of exacerbations in patients with chronic obstructive pulmonary disease (COPD). Respiratory medicine, 100(3), 561-567.

Han, Y. Y., Blatter, J., Brehm, J. M., Forno, E., Litonjua, A. A., & Celedón, J. C. (2013). Diet and asthma: vitamins and methyl donors. The Lancet Respiratory Medicine, 1(10), 813-822.

Hanson, C., Rutten, E. P., Wouters, E. F., & Rennard, S. (2014). Influence of diet and obesity on COPD development and outcomes. International journal of chronic obstructive pulmonary disease, 9, 723.

Harik-Khan, R.I., Muller, D.C. and Wise, R.A. (2004) Serum vitamin levels and the risk of asthma in children. Am J Epidemiol 159: 351–357.

Hasselmark, L., Malmgren, R., Zetterström, O., & Unge, G. (1993). Selenium supplementation in intrinsic asthma. Allergy, 48(1), 30-36.

Hirayama, F., Lee, A. H., Binns, C. W., Zhao, Y., Hiramatsu, T., Tanikawa, Y., ... & Taniguchi, H. (2009). Do vegetables and fruits reduce the risk of chronic obstructive pulmonary disease? A case–control study in Japan. Preventive medicine, 49(2-3), 184-189.

Hirota, S. A., & Janssen, L. J. (2007). Sodium and asthma: something borrowed, something new?. American Journal of Physiology-Lung Cellular and Molecular Physiology, 293(6), 1369-1373.

Horacek, J., Kral, B., Bures, J., & Pidrman, V. (1995). Malnutrition in chronic obstructive bronchopulmonary diseases. Vnitrni lekarstvi, 41(7), 493-497.

https://www.malnutritionpathway.co.uk/copd (Erişim Tarihi : 01.08.2018)

http://www.toraks.org.tr/halk/Page.aspx?d=9 (Erişim Tarihi: 07.08.2018)

http://www.who.int/respiratory/asthma/en/ (Erişim Tarihi: 07.08.2018)

Hu, G., & Cassano, P. A. (2000). Antioxidant nutrients and pulmonary function: the third national health and nutrition examination survey (NHANES III). American journal of epidemiology, 151(10), 975-981.

Ingadottir, A. R., Beck, A. M., Baldwin, C., Weekes, C. E., Geirsdottir, O. G., Ramel, A., ... & Gunnarsdottir, I. (2018). Two components of the new ESPEN diagnostic criteria for malnutrition are independent predictors of lung function in hospitalized patients with chronic obstructive pulmonary disease (COPD). Clinical Nutrition, 37(4), 1323-1331.

Kadrabová, J., Mad'arič, A., Kovačiková, Z., Podivínsky, F., Ginter, E., & Gazdík, F. (1996). Selenium status is decreased in patients with intrinsic asthma. Biological trace element research, 52(3), 241-248.

Kaluza, J., Larsson, S. C., Orsini, N., Linden, A., & Wolk, A. (2017). Fruit and vegetable consumption and risk of COPD: a prospective cohort study of men. Thorax, thoraxjnl-2015.

Katsilambros, N., Dimosthenopoulos, C., & Kontogianni, M. D. (Eds.). (2010). Clinical nutrition in practice.

Katsoulis, K., Kontakiotis, T., Baltopoulos, G., Kotsovili, A., & Legakis, I. N. (2005). Total antioxidant status and severity of community-acquired pneumonia: are they correlated?. Respiration, 72(4), 381-387.

Kaufman, G. (2011). Asthma: pathophysiology, diagnosis and management. Nursing Standard, 26(5).

Kim, J. H., Ellwood, P. E., & Asher, M. I. (2009). Diet and asthma: looking back, moving forward. Respiratory research, 10(1), 49.

Kotler, D. P. (2000). Cachexia. Annals of internal medicine, 133(8), 622-634.

Lambert AA, Putcha N, Drummond MB, et al. Obesity is associated with increased morbidity in moderate to severe COPD. Chest 2017;151:68-77.

Lehouck, A., Mathieu, C., Carremans, C., Baeke, F., Verhaegen, J., Van Eldere, J., ... & Janssens, W. (2012). High doses of vitamin D to reduce exacerbations in chronic obstructive pulmonary disease: a randomized trial. Annals of internal medicine, 156(2), 105-114.

Luo, Y., Zhou, L., Li, Y., Guo, S., Li, X., Zheng, J., ... & Chen, X. (2016). Fat-free mass index for evaluating the nutritional status and disease severity in COPD. Respiratory care, respcare-04358.

Mahan LK, Escott-Stump S, Krause MV. (2012) Krause's food and nutrition thrapy. 13th ed. Elsevier Saunders.

Marti S, Munoz X, Rios J, Morell F, Ferrer J. Body weight and comorbidity predict mortality in COPD patients treated with oxygen therapy. Eur Respir J 2006; 27(4):689–96.

Matthew R, Altura BM. The role of magnesium in lung diseases: asthma, allergy and pulmonary hypertension. Magnesium and Trace Elements 1991; 10:220-228.

Mohanan, S., Tapp, H., McWilliams, A., & Dulin, M. (2014). Obesity and asthma: pathophysiology and implications for diagnosis and management in primary care. Experimental Biology and Medicine, 239(11), 1531-1540.

Nadeem, A., Masood, A., & Siddiqui, N. (2008). Oxidant—antioxidant imbalance in asthma: scientific evidence, epidemiological data and possible therapeutic options. Therapeutic advances in respiratory disease, 2(4), 215-235.

Nurmatov, U., Devereux, G., & Sheikh, A. (2011). Nutrients and foods for the primary prevention of asthma and allergy: systematic review and meta-analysis. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 127(3), 724-733.

C. W. Bales and C. S. Ritchie (Eds) (2009) Nutrition and Health: Handbook of Clinical Nutrition and Aging, Humana Press, a part of Springer Sciences Business Media.

Pogson, Z., & McKeever, T. (2011). Dietary sodium manipulation and asthma. Cochrane Database of Systematic Reviews, (3).

Prescott, E., Almdal, T., Mikkelsen, K. L., Tofteng, C. L., Vestbo, J., & Lange, P. (2002). Prognostic value of weight change in chronic obstructive pulmonary disease: results from the Copenhagen City Heart Study. European Respiratory Journal, 20(3), 539-544.

Puhan, M. A., Siebeling, L., Frei, A., Zoller, M., Bischoff-Ferrari, H., & Ter Riet, G. (2014). No association of 25-hydroxyvitamin D with exacerbations in primary care patients with COPD. Chest, 145(1), 37-43.

Riccioni, G., Bucciarelli, T., Mancini, B., Di Ilio, C., Della Vecchia, R. and D'Orazio, N. (2007) Plasma lycopene and antioxidant vitamins in asthma: the PLAVA study. J Asthma 44: 429–432.

Rubin, R.N., Navon, L. and Cassano, P.A. (2004) Relationship of serum antioxidants to asthma prevalence in youth. Am J Respir Crit Care Med 169: 393–398.

Ryan, C. F., Road, J. D., Buckley, P. A., Ross, C., & Whittaker, J. S. (1993). Energy balance in stable malnourished patients with chronic obstructive pulmonary disease. Chest, 103(4), 1038-1044.

Santamaria, F., Montella, S., Greco, L., Valerio, G., Franzese, A., Maniscalco, M., ... & Sperlì, F. (2011). Obesity duration is associated to pulmonary function impairment in obese subjects. Obesity, 19(8), 1623-1628.

Schols A, Ferreira I, Franssen F, Gosker H, Janssens W, Muscaritoli M, Pison C, Rutten-von Molken M, Slinde F, Steiner M & Tkacova R.(2014) Nutritional assessment and therapy in COPD: a European Respiratory Society statement. European Respiratory Journal,44(6),1504-20.

Schols, A. M., Broekhuizen, R., Weling-Scheepers, C. A., & Wouters, E. F. (2005). Body composition and mortality in chronic obstructive pulmonary disease. The American journal of clinical nutrition, 82(1), 53-59.

Schols, A. M. (2002). Pulmonary cachexia. International journal of cardiology, 85(1), 101-110.

Shapiro SD, Ingenito EP. The pathogenesis of chronic obstructive pulmonary disease: advances in the past 100 years. Am J Respir Cell Mol Biol 2005; 32(5):367–72.

Stoll, P., Foerster, S., Virchow, J. C., & Lommatzsch, M. (2016). Overweight is a predictor of long-term survival in hospitalised patients with exacerbations of COPD. Respiratory medicine, 116, 59-62.

Sutherland, E. R., Goleva, E., King, T. S., Lehman, E., Stevens, A. D., Jackson, L. P., ... & Asthma Clinical Research Network. (2012). Cluster analysis of obesity and asthma phenotypes. PLoS One, 7(5), 36631.

Tabak, C., Smit, H. A., Heederik, D., Ocke, M. C., & Kromhout, D. (2001). Diet and chronic obstructive pulmonary disease: independent beneficial effects of fruits, whole grains, and alcohol (the MORGEN study). Clinical & Experimental Allergy, 31(5), 747-755.

Tanaka, T., & Takahashi, R. (2013). Flavonoids and asthma. Nutrients, 5(6), 2128-2143.

Tóth, Š., Tkáčová, R., Matula, P., & Štubňa, J. (2004). Nutritional depletion in relation to mortality in patients with chronic respiratory insufficiency treated with long-term oxygen therapy. Wiener Klinische Wochenschrift, 116(17-18), 617-621.

Vermeeren, M. A. P., Wouters, E. F. M., Geraerts-Keeris, A. J. W., & Schols, A. M. W. J. (2004). Nutritional support in patients with chronic obstructive pulmonary disease during hospitalization for an acute exacerbation; a randomized controlled feasibility trial. Clinical nutrition, 23(5), 1184-1192.

Vozoris, N. T., & O'Donnell, D. E. (2012). Prevalence, risk factors, activity limitation and health care utilization of an obese population-based sample with chronic obstructive pulmonary disease. Canadian respiratory journal, 19(3), 18-24.

Weekes, C. E., Emery, P. W., & Elia, M. (2008). A randomised trial of dietary counselling and food fortificatiuon in stable chronic obstructive pulmonary disease. Thorax.

Weinberger, S. E., Cockrill, B. A., & Mandel, J. (2014). Principles of Pulmonary Medicine. 6th ed. Elsevier Saunders.

Wood, L. G., Garg, M. L., & Gibson, P. G. (2011). A high-fat challenge increases airway inflammation and impairs bronchodilator recovery in asthma. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 127(5), 1133-1140.

Woods, R. K., Thien, F. C., & Abramson, M. J. (2000). Dietary marine fatty acids (fish oil) for asthma. The Cochrane database of systematic reviews, (2), CD001283.

Yoneda, T., Yoshikawa, M., Fu, A., Tsukaguchi, K., Okamoto, Y., & Takenaka, H. (2001). Plasma levels of amino acids and hypermetabolism in patients with chronic obstructive pulmonary disease. Nutrition, 17(2), 95-99.

BÖLÜM 5

KEMİK-EKLEM HASTALIKLARI VE ROMATOLOJİK HASTALIKLARDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Dyt. Ebru MELEKOĞLU

Yalnız bilmek yetmez, uygulamak da gerek; yalnız istemek yetmez, yapmak da gerek.

Goethe

GİRİŞ

Romatolojik hastalıklar; kas, kemik, eklem ve bu yapıları birleştiren bağları etkileyerek ağrı, şişkinlik, hareket güçlüğüne yol açan, bazı iç organları da tutabilen, bağ veya destekleyici yapının fonksiyon kaybı ile tanımlanan bir hastalık grubudur. Otoimmün kaynaklı sistemik hastalıkların yanı sıra kas iskelet sistemine ait lokal hastalıkları da kapsamaktadır. Günümüzde tanımlanan 200'ün üzerinde romatolojik hastalık vardır. En sık karşılaştıklarımız; osteoartritler, romatoid artrit, gut, seronegatif spondiloartropatiler (ankilozan spondilit, enteropatik artropatiler, psöriatik spondilo-artropatiler ve reaktif artropatiler), sistemik lupus eritematozu (SLE), vaskülitler, skleroderma ve inflamatuar miyopatilerdir.

Geniş kapsamlı olan bu hastalık grubu inflamatuar ve inflamatuar olmayan romatolojik hastalıklar olmak üzere temel olarak ikiye ayrılmaktadır. İnflamasyon kaynaklı romatolojik hastalıklarda (romatoid artrit, ankilozan spondilit, Behçet hastalığı, Ailevi Akdeniz Ateşi, SLE, gut, skleroderma, psöriatik artrit, Sjögren sendromu, vaskülitler) ciltte kızarıklık, ateş, ağrı, şişlik, uzamış sabah katılığı, sistemik semptomlar ve laboratuvar anormallikleri görülmektedir. Osteoartritler, osteoporoz, bel ve boyun fıtığı (disk hernileri) gibi inflamasyon kaynaklı olmayan romatolojik hastalıklarda ise aktivite ile kötüleşen mekanik ağrı, dinlenme ile ağrının geçmesi, sistemik semptomların olmaması gibi belirtiler olmaktadır.

Bu hastalık grubu genel olarak kronik, ilerleyici, sakatlık veya organ fonksiyon kaybı, yaşam kalitesinde azalma ve beklenen yaşam süresinde kısalma ile seyredebileceğinden tanı ve tedavisi oldukça önemlidir. Tıbbi beslenme tedavisi, farmakolojik tedavi, fizik tedavi ve ergoterapi her hastalığa ve semptomlarına göre belirlenmelidir. Romatolojik hastalıkların tıbbi beslenme tedavisi planlanırken hastalığa özgü laboratuvar bulguları izlenmeli, kullanılan ilaçların etkileri (steroid grubu ilaç kullanımı ya da olası besin-ilaç etkileşimi) ve hastanın mevcut beslenme durumu göz önüne alınmalıdır. Genel olarak yeterli protein ve enerji içeren, vitaminler, mineraller ve omega-3 çoklu doymamış yağ asitlerinden zengin diyetin doku hasarına karşı koruyucu ve inflamatuar aktiviteyi baskılayıcı etkileri vardır.

Bu bölüm içerisinde en sık karşılaşılan kemik-eklem ve romatolojik hastalıkların tıbbi beslenme tedavileri hakkında bilgi verilip yetişkin hastalar için hazırlanan vaka örnekleri üzerinden tartışılacaktır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Akbari, S., Rasouli-Ghahroudi, A. A. (2018). Vitamin K and Bone Metabolism: A Review of the Latest Evidence in Preclinical Studies. Biomed Res Int, 2018, 4629383. doi:10.1155/2018/4629383

Anderson, J. (2016). Nutrition and diet therapy of bone diseases. In R. Watson & D. Mahadevan (Eds.), Handbook of nutrition and diet in therapy of bone diseases (pp. 305-312). The Netherlands: Wageningen Academic Publishers.

Bjorklund, G., Dadar, M., Chirumbolo, S., & Aaseth, J. (2018). Fibromyalgia and nutrition: Therapeutic possibilities? Biomed Pharmacother, 103, 531-538. doi:10.1016/j.biopha.2018.04.056

Chapman-Novakofski, K. (2016). Nutrition and Bone Health. In L. K. Mahan & J. L. Raymond (Eds.), Krause's food & the nutrition care process-e-book (14th ed., pp. 456-467): Elsevier Health Sciences.

Cosman, F., de Beur, S. J., LeBoff, M. S., Lewiecki, E. M., Tanner, B., Randall, S., & Lindsay, R. (2014). Clinician's Guide to Prevention and Treatment of Osteoporosis. Osteoporosis International, 25(10), 2359-2381. doi:10.1007/s00198-014-2794-2

Delmas, P. D. (1993). Biochemical markers of bone turnover for the clinical investigation of osteoporosis. Osteoporosis International, 3(1), 81-86. doi:10.1007/bf01621873

Ebringer, A., & Wilson, C. (1996). The use of a low starch diet in the treatment of patients suffering from ankylosing spondylitis. Clin Rheumatol, 15 Suppl 1, 62-66.

Gomez, F., Kaufer-Horwitz, M., & Mancera-Chavez, G. (2017). Medical Nutrition Therapy for Rheumatic Disease. In L. Mahan & J. Raymond (Eds.), Krause's Food & The Nutrıtıon Care Process (14th ed., pp. 790-812). St. Louis, Missouri: Elsevier.

Gullick, N. J., & Scott, D. L. (2012). Drug therapy of inflammatory arthritis. Clin Med (Lond), 12(4), 357-363.

Imboden, J. B., Stone, J. H., Hellmann, D. B., & Arasıl, T. (2014). Current romatoloji tanı ve tedavi: Ankara : Güneş Kitabevi, c2014. 3. bs.

Infante, A., & Rodriguez, C. I. (2018). Osteogenesis and aging: lessons from mesenchymal stem cells. Stem Cell Res Ther, 9(1), 244. doi:10.1186/s13287-018-0995-x

Kanis, J. A., Melton, L. J., 3rd, Christiansen, C., Johnston, C. C., & Khaltaev, N. (1994). The diagnosis of osteoporosis. J Bone Miner Res, 9(8), 1137-1141. doi:10.1002/jbmr.5650090802

Lamb, J., & Williams, S. (2009). Metabolic Bone Disease In I. Kohlstadt (Ed.), Food and nutrients in disease management (pp. 521-537): CRC Press.

Macfarlane, T. V., Abbood, H. M., Pathan, E., Gordon, K., Hinz, J., & Macfarlane, G. J. (2018). Relationship between diet and ankylosing spondylitis: A systematic review. Eur J Rheumatol, 5(1), 45-52. doi:10.5152/eurjrheum.2017.16103

Rashid, T., & Ebringer, A. (2007). Ankylosing spondylitis is linked to Klebsiella--the evidence. Clin Rheumatol, 26(6), 858-864. doi:10.1007/s10067-006-0488-7

Rashid, T., Wilson, C., Ebringer, A. J. C., & Immunology, D. (2013). The link between ankylosing spondylitis, Crohn's disease, Klebsiella, and starch consumption. 2013.

Rossi, A., Di Lollo, A. C., Guzzo, M. P., Giacomelli, C., Atzeni, F., Bazzichi, L., & Di Franco, M. (2015). Fibromyalgia and nutrition: what news? Clin Exp Rheumatol, 33(1 Suppl 88), S117-125.

Schwarz, M. J., Offenbaecher, M., Neumeister, A., Ewert, T., Willeit, M., Praschak-Rieder, N., . . . Ackenheil, M. (2002). Evidence for an Altered Tryptophan Metabolism in Fibromyalgia. Neurobiology of Disease, 11(3), 434-442. doi:https://doi.org/10.1006/nbdi.2002.0563

Shaker, R., Soliman, A. F., Elbrashy, A. E.-W. S., Fouda, A. I., & Attia, S. M. J. E. J. o. C. M. (2017). Women with Fibromyalgia: Association of Body Mass Index with Socioeconomic Status, Disease Severity, Functional Disability and Quality of Life. 35(3).

Teitelbaum, J., Weiss, A., Brewster, G., & Leyse-Wallace, R. (2017). MNT in Psychiatric and Cognitive Disorders. In L. Mahan & J. Raymond (Eds.), Krause's Food & The Nutrıtıon Care Process (14th ed., pp. 839-866). St. Louis, Missouri: Elsevier.

The National Collaborating Centre for Chronic Conditions. Rheumatoid Arthritis. London: Royal College of Physicians (UK); 2018 Jul. (NICE Guideline, No. 100.) Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK519103/

Tipton, K. D., Elliott, T. A., Ferrando, A. A., Aarsland, A. A., & Wolfe, R. R. (2009). Stimulation of muscle anabolism by resistance exercise and ingestion of leucine plus protein. Applied Physiology, Nutrition, and Metabolism, 34(2), 151-161. doi:10.1139/H09-006

Watson, R. R., & Mahadevan, D. (2016). Handbook of nutrition and diet in therapy of bone diseases: Wageningen Academic Publishers.

BÖLÜM 6

YANIK HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Prof. Dr. Gül KIZILTAN
Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ
Doç. Dr. Perim TÜRKER

Tedavi, hastalıktan daha acı verici olmamalıdır.

Alvin TIERSTEIN

YANIK HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Yanık, ısı, elektrik, ışık, kimyasal maddeler, radyasyon etkisi ile vücutta oluşan lezyonlardır. Yanık, organizmada ciddi stres oluşturan anatomik, fizyolojik, endokrinolojik ve immünolojik değişikliklerle ilişkili özel bakım gerektiren klinik bir tablodur. Yanıklar, oluşturdukları mortalite ve morbidite nedeni ile kişiler ve toplumlar için büyük problem teşkil etmektedirler.

Yanık, yetişkin ve çocuklarda kaza sonucu ölümlerin en sık görülen 10. nedenidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 2005 yılındaki yetişkin ve çocuk ölümlerin 5678'ini oluşturmuştur. Her yıl 11.000 çocuk ve yetişkin yanık sebebiyle hastaneye yatmaktadır. Dünya genelinde yapılan istatistiksel çalışmalarda yanık travmasına bağlı olarak yılda 265.000 ölüm gerçekleştiği belirtilmektedir. Literatür verileri incelendiğinde, gelişmiş yanık merkezlerinde yatırılarak tedavi edilen major yanıklı olgularda mortalite oranlarının giderek düştüğü (ortalama %5.6) gözlenmektedir. Türkiye'de bu oranın %7.5 oranında olduğu bildirilmektedir.

Deride oluşturduğu harabiyete göre 4'e ayrılır:

I. Derece Yanıklar: Derinin epidermis tabakasında görülür. Deri kırmızı renktir. Doku harabiyeti kısa sürede düzelir.

II. Derece Yanıklar: Derinin dermis tabakasına kadar inen yanıklardır.

III. Derece Yanıklar: Subkutan dokuya kadar tüm tabakalarda yanık oluşmaktadır. Deri suyunu kaybetmiştir.

IV. Derece Yanıklar: Kaslara kadar inen ve vücutta karbonlaşmanın görüldüğü yanıklardır. Ölümle sonuçlanmaktadır.

Yanığın büyüklüğü yaralanmaya yanıtı belirleyecektir. Yanıklar; küçük yanıklar (vücut yüzey alanının %10-20'si), büyük yanıklar (vücut yüzey alanının %20-40'ı) major yanıklar (vücut yüzey alanının %40-60'ı), masif yanıklar (vücut yüzey alanının >%60'ı) ise olarak adlandırılmaktadır. Çocuklarda vücudun %10 ve üstü; yetişkinlerde ise vücudun %15'i yandığında yatırılarak tedavi edilmektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Abdullahi, A. (2014). Nutrition and Anabolic Pharmacotherapies in the Care of Burn Patients. Nutrition in Clinical Practice, 29(5), 621-630.

Andel, D., Kamolz, L. P., Donner, A., Hoerauf, K., Schramm, W., Meissl, G., et al. (2005). Impact of intraoperative duodenal feeding on the oxygen balance of the splanchnic region in severely burned patients. Burns, 31(3):302-5.

Barret, J. P., Jeschke, M. G., & Herndon, D.N. 2001 Fatty infiltration of the liver in severely burned pediatric patients: autopsy findings and clinical implications. J Trauma, 51(4): 736-9.

Berger, M. M. (2013). Yanık hastalarında nütrisyon desteği. Klinik nütrisyonun temelleri. Surgurtekin, H. (çeviren). (563-572). 4. baskı Ankara, 2013.

Berger, M. M. (2006). Antioxidant micronutrients in major trauma and burns: evidence and practice. Nutr Clin Pract, 21(5):438 – 49.

Berger, M. M., Shenkin, A. (2007). Trace element requirements in critically ill burned patients. J Trace Elem Med Biol, 21(1):44-8.

Bower, R. H., Cerra, F. B,, Bershadsky, B., Licari, J. J., Hoyt, D. B., et al. (1995). Early enteral administration of a formula (Impact) supplemented witharginine, nucleotides, and fish oil in intensive care unit patients: resultsof a multicenter, prospective, randomized, clinical trial. Crit Care Med, 23(3):436-49.

Chang, D. W., De Santi, L.,& Demling, R. H. (1998). Anticatabolic and anabolic strategies in critical illness: a review of current treatment modalities. Shock, 10(3), 155–60.

Clark, A., Imran, J., Madni, T., & Wolf, S. E. (2017) Nutrition and metabolism in burn patients. Burns & Trauma, 5:11.

Demling, R. H., Seigne P. (2000). Metabolic management of patients with severe burns. World J Surg, 24(6), 673–80.

De-Souza, D. A., Greene, L. J. (2005). Intestinal permeability and systemic infections in critically ill patients: effect of glutamine. Crit Care Med, 33:1125-35 .

Gottschlich, M. M., Mayes, T., Khoury, J., Warden, G. D. (2004).Hypovitaminosis D in acutely injured pediatric burn patients. J Am Diet Assoc, 104(6):931-41.

Graves, C., Saffle, J., Morris, S. (2005) Comparison of urine urea nitrogen collection times in critically ill patients. Nutr Clin Pract, 20(2):271-5.

Hart, D. W., Wolf, S. E., Chinkes, D. L., Beauford, R. B., Mlcak, R. P., et al. (2003). Effects of early excision and aggressive enteral feeding on hypermetabolism, catabolism, and sepsis after severe burn. J Trauma, 54(4):755-61

Hart, D. W., Wolf, S. E., Mlcak, R., Chinkes, D. L., Ramzy, P. I., Obeng, M. K., et al. (2000). Persistence of muscle catabolism after severe burn. Surgery, 128(2):312–9.

Heyland, D. K., Samis, A. (2003). Does immunonutrition in patients with sepsis do more harm than good? Intensive Care Med, 29(5):669-71.

Heys, S. D., Walker, L. G., Smith, I., Eremin, O. (1999). Enteral nutritional supplementation with key nutrients in patients with critical illness and cancer: a meta-analysis of randomized controlled clinical trials. Ann Surg, 229(4):467-77.

Jeschke, M. G., Gauglitz, G. G., Kulp, G. A., Finnerty, C. C., Williams, F. N., Kraft, R., et al. (2011). Long-term persistance of the pathophysiologic response to severe burn injury. PLoS One, 6(7):e21245.

Magnotti, L. J., Deitch, E. A. (2005). Burns, bacterial translocation, gut barrier function, and failure. J Burn Care Rehabil, 26(5):383-91.

Mahan, L. K., Escott-Stump, S. Krause's Food&-Nutrition Therapy. Medical Nutrition Theraphy for Metabolic Stress: Sepsis, Trauma, Burns, and Surgery. (1022-1037). 12th edition, Canada, 2008.

Mayes T., Gottschlich MM. Yanıklar. Çeviri: Onar P. Diyetisyen El Kitabı Enteral ve Parenteral Nütrisyon. Annalynn Skipper. Çeviri Editörleri: Besler T., İnanç N. Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul 2014.

McClave, S. A., Taylor, B. E., Martindale, R. G., Warren, M. M., Johnson, D. R., et. al. (2016). Society of Critical Care Medicine; American Society for Parenteral and Enteral Nutrition, et al. Guidelines for the provision andassessment of nutrition support therapy in the adult critically ill patient: Society of Critical Care Medicine (SCCM) and American Society forParenteral and Enteral Nutrition (ASPEN). J Parenter Enteral Nutr. 40(2):159-211.

Mosier, M. J., Pham, T. N., Klein, M. B., Gibran, N. S., Arnoldo, B. D., Gamelli, R. L., et al. (2011). Early enteral nutrition in burns: compliance with guidelines and associated outcomes in a multicenter study. J Burn Care Res, 32(1):104–9.

Peng, Y. Z., Yuan, Z. Q., Xiao, G. X. (2001). Effects of early enteral feeding on the prevention of enterogenic infection in severely burned patients. Burns, 27(2):145–9.

Porter, C., Herndon, D. N., Børsheim, E., Bhattarai, N., Chao, T., Reidy, P.T., et al. (2016). Long-term skeletal muscle mitochondrial dysfunction is associated with hypermetabolism in severely burned children. J Burn Care Res, 37(1):53–63.

Practice Guidelines Committee ISBI, Subcommittee S, Subcommittee A. (2016). ISBI practice guidelines for burn care. Burns, 42(5):953-1021.

Rousseau, A. F., Losser, M. R., Ichai, C., Berger, M. M. (2013). ESPEN endorsed recommendations: Nutritional therapy in major burns. Clinical Nutrition, 32, 497e502.

Rodriguez, N. A., Jeschke, M. G., Williams, F. N., Kamolz, L. P., Herndon, D.N. (2011). Nutrition in burns: Galveston contributions. J Parenter Enteral Nutr, 35(6):704-14.

Sampson, B., Constantinescu, M. A., Chandarana, I., Cussons, P. D. (1996). Severe hypocupraemia in a patient with extensive burn injuries. Ann Clin Biochem, 33(5):462-4.

Selmanpakoglu, A. N., Cetin, C., Sayal, A., Isimer, A. (1994). Trace element (Al, Se, Zn, Cu) levels in serum, urine and tissues of burn patients. Burns. 20(2):99-103.

Soeters, P. B, Van de Poll, M. C., Van Gemert, W. G., & Dejong, C. H. (2004). Amino acid adequacy in pathophysiological states. J Nutr 134(6 Suppl):1575-82.

Vicic, V. K., Radman, M., Kovacic, V. (2013). Early initiation of enteral nutrition improves outcomes in burn disease. Asia Pac J Clin Nutr, 22(4):543-7.

Wischmeyer, P. E. (2005). Can glutamine turn off the motor that drives systemic inflammation? Crit Care Med, 33(5):1175-8.

Wischmeyer, P. E., Lynch, J., Liedel, J., Wolfson, R., Riehm, J., Gottlieb, L., et al. (2001). Glutamine administration reduces gram-negative bacteremia in severely burned patients: a prospective, randomized, double-blind trial versus isonitrogenous control. Crit Care Med, 29:2075-2080.

Yan, H., Peng, X., Huang, Y., Zhao, M., Li, F., et al. (2007). Effects of early enteral arginine supplementation on resuscitation of severe burn patients. Burns, 33(2):179-84.

Zhou, Y. P., Jiang, Z. M., Sun, Y. H., Wang, X. R., Ma, E. L., et al. (2003). The effect of supplemental enteral glutamine on plasma levels, gut function, and outcome in severe burns: a randomized, double-blind, controlled clinical trial. J Parenter Enteral Nutr, 27:241-245.

BÖLÜM 7

BARİATRİK CERRAHİ
VE
TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY

Kısa süreli başarısızlıklar yüzünden hayal kırıklığına uğramamak için uzun süreli amaçların olmalı.

Charles C. NOBLE

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2013 yılında yayınlanan raporunda Türkiye'de 20 yaş ve üstü yetişkinlerin %61,9'unun hafif şişman ve %27,8'inin obez olduğu belirtilmiştir. Erkeklerde obezite prevalansı %21,7 iken kadınlarda %34'tür. Yetişkinlerde obezite prevalans tahminlerine (2010-2030) göre 2020'de erkeklerde obezite prevalansının %44'e kadınlarda ise %26'ya ulaşacağı ön görülmektedir. Raporda 2030 yılına gelindiğinde ise erkeklerde obezite prevalansının %51'e yükseleceği ve kadınlarda %25'e düşeceği de belirtilmiştir.

Obezite; diyabet, hipertansiyon, kardiyovasküler hastalıklar, uyku apnesi ve kanser gibi birçok hastalığın oluşumunda büyük bir payı olan dünya çapında bir sağlık problemidir. Obezite ve obezite ile ilişkili komorbiditelerin tedavisinde fiziksel aktivite ve beslenme gibi yaşam tarzı değişikliklerinin yanı sıra farmakoterapi ve bariatrik cerrahi gibi tedavi yöntemleri de kullanılabilmektedir. Bariatrik cerrahi vücut ağırlığı kaybı, obezite ile ilişkili komorbite ve morbite üzerindeki etkisi kanıtlanmış güvenli bir yöntemdir. Cerrahi sonrasında tip 2 diyabet (T2D), hiperlipidemi ve hipertansiyon gibi metabolik anomalilerde iyileşme sağlandığı için günümüzde metabolik ve bariatrik cerrahi olarak da adlandırılmaktadır.

BARİATRİK CERRAHİDE HASTA SEÇİMİ

Dünya genelinde bariatrik cerrahi endikasyonu için Ulusal Sağlık Enstitüsü (*National Institutes of Health-NIH*) tarafından 1991 yılında belirlenen kriterler esas alınmaktadır. Amerikan Metabolik ve Bariatrik Cerrahi Derneği'ne (ASMBS) göre, beden kütle indeksi (BKİ) ≥40 kg/m^2 veya BKİ'si ≥35 kg/m^2 ve obezite ile ilişkili bir veya birden fazla komorbiditesi olan bireylere bariatrik cerrahi seçenek olarak sunulabilmektedir (Şekil 1). Diyet, fiziksel aktivite veya farmakoterapi gibi cerrahi dışı yöntemlerle etkili ve kalıcı vücut ağırlığı kaybı sağlanamayan bireyler için endikedir. Bireyin uzun süreli yaşam tarzı değişikliklerine uyumu iyi olmalıdır. Aile ve sosyal çevresi destekleyici olmalıdır. Hasta bariatrik cerrahi hakkında iyi bilgilendirilerek gerçekçi beklentilere sahip olmalıdır.

Yaşı 18'den küçük veya 60'dan büyük olan bireyler için bariatrik cerrahi kontraendikedir. Tıbbi durumu cerrahi müdahale için risk oluşturan veya abdominal boşluğa ve bağırsaklara erişimin güvenli olmadığı hastalarda bariatrik cerrahi uygulanmamalıdır. Ciddi kalp yetmezliği olan, koroner arter hastalığı stabil olmayan, son dönem akciğer hastalığı olan, yakın zamanda teşhisi konulmuş tümörü olan, portal hipertansiyonlu sirozu olan ve Crohn's hastalığı olan hastalarda bariatrik cerrahi yöntemi oldukça risklidir. Psikiyatrik hastalığı olan ve kontrol altına alınamayan, tedavi edilemeyen şiddetli depresyonu olan bireylerde kontraendikedir. Alkol veya madde bağımlılığı olan, cerrahi sonuçları ile ilgili gerçekçi beklentilere sahip olmayan bireylerde tercih edilmemelidir. Gebe, emzikli veya gebelik planlayan bireylerde 2 yıl içerisinde bariatrik cerrahi uygulanmamalıdır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Ahmed, K., and Penney, N. (2018). Taste Changes after Bariatric Surgery : a Systematic Review, Obesity Surgery, 28, 3321–3332.

Aills, L., Blankenship, J., Buffington, C., Furtado, M., and Parrott, J. (2008). ASMBS allied health nutritional guidelines for the surgical weight loss patient. Surgery for Obesity and Related Diseases, 4(5), S73-S108.

Andromalos, L., Crowley, N., Brown, J., Craggs-Dino, L., Handu, D., Isom, K., et al. (2018). Nutrition Care in Bariatric Surgery: An Academy Evidence Analysis Center Systematic Review. Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics.

Angrisani, L., Santonicola, A., Iovino, P., Vitiello, A., Zundel, N., Buchwald, H., and Scopinaro, N. (2017). Bariatric surgery and endoluminal procedures: IFSO worldwide survey 2014. Obesity surgery, 27(9), 2279-2289.

Azagury, D. E., Morton, J. M., Nguyen N. T., Jones P.H., Jacobson T.A., Cohen D.E., et al. (2016). Lipids and bariatric procedures Part 2 of 2: scientific statement from the American Society for Metabolic and Bariatric Surgery (ASMBS), the National Lipid Association (NLA), and Obesity Medicine Association (OMA), Surgery for Obesity and Related Diseases, 12(3), 468–495.

Berg, P., and Mccallum, R. (2016). Dumping Syndrome : A Review of the Current Concepts of Pathophysiology, Diagnosis, and Treatment, Digestive Diseases and Sciences, 61, 11–18.

Brethauer, S. A., Kim, J., El Chaar, M., Papasavas, P., Eisenberg, D., Rogers, A., et al. (2015). Standardized outcomes reporting in metabolic and bariatric surgery. Obesity surgery, 25(4), 587-606.

Busetto, L., Dicker, D., Azran, C., Batterham, R. L., Farpour-Lambert, N., Fried, M., et al. (2017). Practical recommendations of the obesity management task force of the European Association for the Study of obesity for the post-bariatric surgery medical management. Obesity facts, 10(6), 597-632.

Cummings, S., Rd, M. S., and Pratt, J. (2015). Metabolic and bariatric surgery. The Journal of the American Dental Association, 146(10), 767–772.

Dagan, S. S., Goldenshluger, A., Globus, I., Schweiger, C., and Kessler, Y. (2017). Nutritional Recommendations for Adult Bariatric Surgery Patients: Clinical Practice, American Society for Nutrition, 8(12), 382-394.

Dogan, K., Homan, J., Aarts, E. O., de Boer, H., van Laarhoven, C. J., and Berends, F. J. (2018). Long-term nutritional status in patients following Roux-en-Y gastric bypass surgery. Clinical Nutrition, 37(2), 612-617.

Eisenberg, D., Azagury, D. E., Ghiassi, S., Grover B. T., Kim J. J. (2017). ASMBS Position Statement on Postprandial Hyperinsulinemic Hypoglycemia after Bariatric Surgery. Surgery for Obesity and Related Diseases, 13(3), 371–378.

Elrazek, A. E. M. A. A., Elbanna, A. E. M., and Bilasy, S. E. (2014). Medical management of patients after bariatric surgery: Principles and guidelines. World journal of gastrointestinal surgery, 6(11), 220.

Endevelt, R., Ben-Assuli, O., Klain, E., and Zelber-Sagi, S. (2013). The role of dietician follow-up in the success of bariatric surgery. Surgery for Obesity and Related Diseases, 9(6), 963-968.

Erdem, N. Z. (2017). Bariyatrik Cerrahi Hastalarında Beslenme Tedavisi, Beslenme Kaliteleri ve Besin Seçimleri. Turkiye Klinikleri Journal of Nutrition and Dietetics-Special Topics, 3(1), 57-67.

Erdem, N. Z. (2016). Gastrik Band-Gastrik Bypass (Redo-Cerrahi) Öncesi ve Sonrası Beslenme Durumu: Bir Olgu Sunumu. Journal of Nutrition and Dietetics, 44(2), 187-193.

Erdem, N. Z., Yıldız, B. D., and Avşar, F. M. (2012). Nütrisyon Desteğinin Laparoskopik Ayarlanabilir Stomalı Mide Bandı Ameliyatının Sonuçlarına Etkisi: Olgu sunumu. Ortadogu Medical Journal/Ortadogu Tip Dergisi, 4(4).

Faria, S. L., Faria, O. P., Buffington, C., de Almeida Cardeal M., Ito, M. K. (2011). Dietary Protein Intake and Bariatric Surgery Patients : A Review, Obesity Surgery, 21(11), 1798-1805.

Fencl, J. L., Walsh, A., and Vocke, D. (2015). The Bariatric Patient: An Overview Of Perioperative Care. AORN journal, 102(2), 116-131.

Fieber, J. H., Sharoky, C. E., Wirtalla, C., Williams, N. N., Dempsey, D. T., and Kelz, R. R. (2018). The malnourished patient with obesity: a unique paradox in bariatric surgery. Journal of Surgical Research, 232, 456-463.

Frame-Peterson, L. A., Megill, R. D., Carobrese, S., and Schweitzer, M. (2017). Nutrient deficiencies are common prior to bariatric surgery. Nutrition in Clinical Practice, 32(4), 463-469.

Fujioka, K., DiBaise, J. K., and Martindale, R. G. (2011). Nutrition and metabolic complications after bariatric surgery and their treatment. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition, 35(5), 52S-59S.

Gagnon L.E., Karwacki Sheff E. J. Outcomes and Comlications After, Bariatric Surgery. (2012). Outcomes and Complications After Bariatric Surgery, 112(9), 26-36.

Galicki, S. E. (2017). Registered Dietitians' Knowledge of Bariatric Nutrition Recommendations and Practice Implications, Topics in Clinical Nutrition, 32(3), 202–210.

Gero, D., Steinert, R. E., le Roux, C. W., and Bueter, M. (2017). Do Food Preferences Change After Bariatric Surgery?. Current atherosclerosis reports, 19(9), 38.

Gimenes, J. C., Nicoletti, C. F., Augusta, M., Pinhel, D. S., Cortes-oliveira, C., Júnior, W. S., and Nonino, C. B. (2018). Nutritional Status of Children from Women with Previously Bariatric Surgery, 28, 990–995.

Guo, Y., Huang, Z. P., Liu, C. Q., Qi, L., Sheng, Y., and Zou, D. J. (2018). Modulation of the gut microbiome: a systematic review of the effect of bariatric surgery. European journal of endocrinology, 178(1), 43-56.

Handzlik-orlik, G., Holecki, M., Wyleżoł, M., & Duława, J. (2015). Nutrition Management of the Post – Bariatric Surgery Patient, Nutrition in Clinical Practice, 30(3), 383-392.

Heber, D., Greenway, F. L., Kaplan, L. M., Livingston, E., Salvador, J., and Still, C. (2010). Endocrine and Nutritional Management of the Post-Bariatric Surgery Patient : An Endocrine Society Clinical Practice Guideline, The Journal of Clinical Endocrinology and Metabolism, 95(11), 4823–4843.

Isom, K. A., Andromalos, L., Ariagno, M., Hartman, K., Mogensen, K. M., Stephanides, K., and Shikora, S. (2014). Nutrition and Metabolic Support Recommendations for the Bariatric Patient Vitamin and Mineral Supplementation, Nutrition in Clinical Practice, 29(6), 718-739.

Karadayı, A., and Türker, P. F. Dumping Sendromunda Nutrisyon.Güncel Gastroenteroloji, 20(3), 227-233.

Kissler, H. J., and Settmacher, U. (2013). Bariatric Surgery to Treat Obesity, Seminars in Nephrology, 33(1), 75–89.

Kostecka, M., and Bojanowska, M. (2017). Problems in bariatric patient care–challenges for dieticians. Videosurgery and Other Miniinvasive Techniques, 12(3), 207.

Kulick, D., Hark, L., and Deen, D. (2010). The bariatric surgery patient: a growing role for registered dietitians. Journal of the American Dietetic Association, 110(4), 593-599.

Kushner, R. F., and Neff, L. M. (2010). Bariatric surgery: a key role for registered dietitians. Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics, 110(4), 524-526.

Kushner, R. F., Sorensen, K. W., and Sorensen, K. W. (2015). Prevention of Weight Regain Following Bariatric Surgery, Current Obesity Reports, 4, 198–206.

Leahy, C. R., and Luning, A. (2015). Review of nutritional guidelines for patients undergoing bariatric surgery. AORN journal, 102(2), 153-160.

Lee, W., and Almalki, O. (2017). Recent advancements in bariatric / metabolic surgery, Annals of Gastroenterological Surgery, 1, 171–179.

Maleckas, A., Gudaityt, R., Petereit, R., Venclauskas, L., & Veli, D. (2016). Weight regain after gastric bypass : Etiology and treatment options Weight regain after gastric bypass : etiology and treatment options, Gland Surgery, 5(6), 617-624.

Manchester, S., Roye, G. D. (2011). Bariatric Surgery An Overview for Dietetics Professionals, Nutrition Today, 46(6), 264-273.

Matharoo, G. S., Renick, E., Afthinos, J. N., Straker, T., and Gibbs, K. E. (2014). Preoperative evaluation of bariatric surgery patients. In Essentials and Controversies in Bariatric Surgery. InTech.

Mechanick, J. I., Youdim, A., Jones, D. B., Garvey, W. T., Hurley, D. L., McMahon, M. M., et al. (2013). Clinical practice guidelines for the perioperative nutritional, metabolic, and nonsurgical support of the bariatric surgery patient—2013 update: cosponsored by American Association of Clinical Endocrinologists, the Obesity Society, and American Society for Metabolic & Bariatric Surgery. Endocrine Practice, 19(2), 1-27.

Nicoletti, C., Cortes-Oliveira, C., Pinhel, M., and Nonino, C. (2017). Bariatric surgery and precision nutrition. Nutrients, 9(9), 974.

Odom, J., Zalesin, K. C., Washington, T. L., Miller, W. W., Hakmeh, B., Zaremba, D. L., et al. (2010). Behavioral Predictors of Weight Regain after Bariatric Surgery, Obesity Surgery, 20, 349–356.

Özdemir, A., and Büyüktuncer, Z. (2018). Diet, Bariatric Surgery and Gut Microbiota. Istanbul Medical Journal, 19(3), 208-213.

Roman, M., Monaghan, A., Serraino, G. F., Miller, D., Pathak, S., Lai, F., et al. (2018). Meta-analysis of the influence of lifestyle changes for preoperative weight loss on surgical outcomes, The British Journal of Surgery.

Roust, L. R., and DiBaise, J. K. (2017). Nutrient deficiencies prior to bariatric surgery. Current opinion in clinical nutrition and metabolic care, 20(2), 138-144.

le Roux, C. W., and Heneghan, H. M. (2018). Bariatric Surgery for Obesity. The Medical clinics of North America, 102(1), 165.

Sabuncu, T., Kıyıcı, S., Eren, M. A., Sancak, S., Sönmez, A., Güldiken, S., et al. (2017). Summary of Bariatric Surgery Guideline of the Society of Endocrinology and Metabolism of Turkey. Turkish Journal of Endocrinology & Metabolism, 21(4).

Sanjay A. (Ed.). (2016). Obesity, bariatric and metabolic surgery a practical guide. Switzerland: Springer.

Schulman, A. R., Th, C. C., and Agaf, F. (2017). Complications of Bariatric Surgery : What You Can Expect to See in Your GI Practice, The American Journal of Gastroenterology, 112, 1640–1655.

Segaran, E. (2010). Provision of nutritional support to those experiencing complications following bariatric surgery. Proceedings of the Nutrition Society, 69(4), 536-542.

Shannon, C., Gervasoni, A., and Williams, T. (2013). The bariatric surgery patient: nutrition considerations. Australian family physician, 42(8), 547-552.

Sherf-Dagan, S., Hod, K., Buch, A., Mardy-Tilbor, L., Regev, Z., Ben-Porat, T., ... & Raziel, A. (2018). Health and nutritional status of vegetarian candidates for bariatric surgery and practical recommendations. Obesity surgery, 28(1), 152-160.

Sljivic, S., and Gusenoff, J. A. (2019). The Obesity Epidemic and Bariatric Trends. Clinics in plastic surgery, 46(1), 1-7.

Steenackers, N., Gesquiere, I., and Matthys, C. (2018). The relevance of dietary protein after bariatric surgery: what do we know?. Current opinion in clinical nutrition and metabolic care, 21(1), 58-63.

Tariq, N. (2018). Presurgical Evaluation and Postoperative Care for the Bariatric Patient. Gastrointestinal Endoscopy Clinics of NA, 21(2), 229–240.

Tariq, N., & Chand, B. (2011). Presurgical evaluation and postoperative care for the bariatric patient. Gastrointestinal Endoscopy Clinics, 21(2), 229-240.

Thibault, R., Huber, O., Azagury, D. E., and Pichard, C. (2016). Twelve key nutritional issues in bariatric surgery. Clinical nutrition, 35(1), 12-17.

Thibault, R., and Pichard, C. (2016). Overview on nutritional issues in bariatric surgery, Current Opinion in Clinical Nutrition and Metabolic Care, 19(6), 484–490.

Thorell, A. (2011). Clinical Nutrition University : Nutritional support after bariatric surgery, e-SPEN, the European e-Journal of Clinical Nutrition and Metabolism, 6, 96–100.

Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği (2018). Bariyatrik Cerrahi Kılavuzu. Ankara: Miki Matbaacılık.

Urhan, M., and Şanlıer, N. (2014). Bariyatrik Cerrahide Beslenmenin Önemi. Turkiye Klinikleri Journal of Gastroenterohepatology, 21(2), 31-42.

Van Beek, A. P., Emous, M., Laville, M., and Tack, J. (2017). Dumping syndrome after esophageal, gastric or bariatric surgery: pathophysiology, diagnosis, and management. Obesity reviews, 18(1), 68-85.

Via, M. A., and Mechanick, J. I. (2017). Nutritional and micronutrient care of bariatric surgery patients: current evidence update. Current obesity reports, 6(3), 286-296.

Yıldız, G., & Ersoy, G. (2015). Bariatrik Cerrahi Sonrası Beslenme Yetersizlikleri ve Diyet Tedavileri. Journal of Nutrition and Dietetics, 43(2), 166-173.

Yüksel, A. (2016). Bariatrik Cerrahi Operasyonu Geçiren Morbid Obez Bir Hastanın 3 Yıl Sonraki Beslenme Durumu: Olgu Sunumu. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1(1), 39-45.

Ziegler, O., Sirveaux, M. A., Brunaud, L., Reibel, N., and Quilliot, D. (2009). Medical follow up after bariatric surgery: nutritional and drug issues General recommendations for the prevention and treatment of nutritional deficiencies. Diabetes & metabolism, 35(6), 544-557.

BÖLÜM 8

YOĞUN BAKIM HASTALARINDA TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Prof. Dr. Gül KIZILTAN
Dr. Öğr. Üyesi Esra KÖSELER BEYAZ
Doç. Dr. Perim TÜRKER

Sağlıktan büyük zenginlik yoktur.

Ralph Waldo EMERSON

HASTALIĞIN TANIMI, ÖNEMİ VE GENEL BİLGİ

Yaşamı tehdit altında olan, özel bakıma ihtiyaç duyan, fizyolojik dengesini yitirmiş, günün 24 saati, sürekli ve aynı standartta yoğun izlem, monitörizasyon ve organ destek tedavisi gerektiren hastalara yoğun bakım hastalar denir ve kapalı sistem yoğun bakım ünitelerinde izlenirler. Yoğun bakım hastaları, aldıkları tanı, hastalığın derecesi, metabolik bozukluklar, tedavi girişimleri açısından oldukça fazla farklılıklar gösterirler. Bu hastalarda genellikle artmış metabolizmaya bağlı olarak yetersiz beslenme ve basit açlık sıklıkla görülmektedir.

Yoğun bakımda (YB) beslenme ile hücre metabolizmasının vital fonksiyonların sürdürülmesi sağlanır. Kritik hastalarda nütrisyon desteği sağlanarak makro ve mikro besin ögeleri enteral veya parenteral yoldan sağlanır. Eğer yoğun bakım hastası yeterli düzeyde beslenemezse malnütrisyon gelişir ve malnütrisyon da;

- Yağ ve kas doku kütlesinin azalması ile ağırlık kaybı
- Hipoalbüminemi, kan onkotik basıncının düşmesi, ödem
- Metabolik asidoz
- GİS mukoza kaybı
- İmmün yanıtta bozulma
- Enfeksiyon riskinin artması
- Yara iyileşmesinde gecikme, cerrahi insizyon, sütur ve anastamozlarda komplikasyonlar
- Kognitif fonksiyonların bozulması, yetersiz kooperasyon
- Geç mobilizasyon
- İyileşme ve hastanede yatış süresinde uzamaya neden olur.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Gündoğan, K., Bayram, A., Alp, E. (2014). Malnutrition in Intensive Care Units:An Important Risk Factor for Intensive Care Unit-Acquired Infections. Yoğun Bakım Dergisi, 5:36-42.

Jeejeebhoy KN. (2012) Parenteral Nutrition In The Intensive Care Unit. Nutr Rev. 70(11):623-30.

Kreymann, K.G., Berger, M.M, Deutz, N.E.P., Hiesmayr, c, M., Jolliet, P., Kazandjiev, G., Nitenberg, G., van den Berghe, G., Wernerman, J. (2006). ESPEN Guidelines on Enteral Nutrition: Intensive care. Clin Nutr 25:210–223

Seron-Arbelo, C., Zamora-Elson, M., Labarta-Monzon, L., Mallorü Bonet, T. (2013). Enteral Nutrition in Critical Care. J Clin Med Res. 5(1): 1–11.

Singer, P., Mette, M.B., van den Berghe, G., Biolo, G., Calder, P., Forbes, A., Griffiths, R., Kreyman, G., Leverve, X., Pichard, C. (2009). ESPEN Guidelines on Parenteral Nutrition: Intensive Care. Clin Nutr 28;387–400.

Ramprasad, R., Kapoor, M.C. (2012). Nutrition In Intensive Care. J Anaesthesiol Clin Pharmacol, 28(1): 1–3.

BÖLÜM 9

ENTERAL PARENTERAL BESLENME

Dr. Öğr. Üyesi Çiler ÖZENİR

Eğitim; meyvenin kendisi değil, bilgi ağacından meyve toplamaya yarayan bir merdivendir.

Aristoteles

GİRİŞ

Son yıllarda gerek yatan gerekse ayaktan tedavi alan hastalar için beslenme desteği, diğer tedavilerin yanında olmazsa olmaz hale gelmiştir. Doğru şekilde yapılan beslenme desteği hastalığa bağlı komplikasyonları azaltarak sağkalımı arttırmakta, mortalite ve morbiditeyi azaltmaktadır. Enteral veya parenteral beslenme türlerinden hastalar için en uygun olanı seçilmelidir. Bu seçimler yapılırken endikasyonlar ve komplikasyonlar göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı hasta grupları için farklı beslenme modülleri uygulanmalıdır. Tüm bu tedavilerle kronik hastalıklara sekonder gelişebilecek pek çok komplikasyonun azaldığı bilinmektedir. Beslenme değerlendirmesi detaylı anamnez, fizik muayene, biyokimyasal bulgular ve antropometrik ölçümlerle başlamalıdır. Hastanın iştah durumu, ağırlık değişimi, beslenme alışkanlıkları, kullandığı ilaçlar ve ek hastalıkları detaylıca sorgulanmalıdır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Anthony, PS. (2008). Nutrition screening tools for hospitalized patients. Nutr Clin Pract. 23:373-82.

Arends, J., Bachmann, P., Baracos, V., Barthelemy, N., Bertz, H., Bozzetti, F., Fearon, K., Hütterer, E., Isenring, E., Kaasa, S., Krznaric, Z., Laird, B., Larsson, M., Laviano, A., Mühlebach, S., Muscaritoli, M., Oldervoll, L., Ravasco, P., Solheim, T., Strasser, F., de van der Schueren, M., Preiser, JC. (2016). ESPEN guidelines on nutrition in cancer patients. Clinical Nutrition. 00:1-38.

Burgos, R., Breton, I., Cereda, E., Desport, JC., Dziewas, R., Genton, L., Gomes, F., Jesus, P., Leischker, A., Muscaritoli, M., Poulia, KA., Preiser, JC., Van der Marck, M., Wirth, R., Singer, P., Bischoff, SC. (2018). ESPEN guideline clinical nutrition in neurology. Clinical Nutrition. 37:354-396.

Cano, N., Fiaccadori, E., Tesinsky, P., Toigo, G., Druml, W., Kuhlmann, M., Mann, H., Hörl, WH. (2006). ESPEN Guidelines on Enteral Nutrition: Adult Renal Failure. Clinical Nutrition. 25:295–310.

Cederholm, T., Bosaeus, I., Barazzoni, R., Bauer, J., Van Gossum, A., Klek, S., Muscaritoli, M., Nyulasi, I., Ockenga, J., Schneider, SM., de van der Schueren, MAE., Singer, P. (2015). Diagnostic criteria for malnutrition - An ESPEN Consensus Statement. Clinical Nutrition. 34:335-340.

Cederholm, T., Barazzoni, R., Austin, P., Ballmer, P., Biolo, G., Bischoff, SC., Compher, C., Correia, I., Higashiguchi, T., Holst, M., Jensen, GL., Malone, A., Muscaritoli, M., Nyulasi, I., Pirlich, M., Rothenberg, E., Schindler, K., Schneider, SM., de van der Schueren, MAE., Sieber, C., Valentini, L., Yu, JC., Van Gossum, A., Singer, P. (2017). ESPEN guidelines on definitions and terminology of clinical nutrition. Clinical Nutrition. 36:49-64.

Erdem, NZ., Güngör, AY. (2019). Enteral-Parenteral Beslenme ve Kronik Kompleks Hastalıklarda Nütrisyonel Gereksinimlerin Belirlenmesi. Emel Tüfekçi Alphan (Ed.), Hastalıklarda Beslenme Tedavisi içinde (s.1079-1120) (5.Baskı). Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Forbes, A., Escher, J., Hebuterne, X., Klek, S., Krznaric, Z., Schneider, S., Shamir, R., Stardelova, K., Wierdsma, N., Wiskin, AE., Bischoff, SC. (2017). ESPEN guideline: Clinical nutrition in inflammatory bowel disease. Clinical Nutrition. 36:321-347.

Gündoğdu, H (Çev). (2013). Klinik Nütrisyonun Temelleri. Klinik Enteral Parenteral Nütrisyon Derneği (KEPAN). Dördüncü Baskı, Ankara.

Kapala, A., Choruz, R., Klek, S. (2014). Substrates used for enteral nutrition: tube feding. Substrates for Enteral and Parenteral Nutrition, Immunonutrition Substrates for Enteral and Parenteral Nutrition. ESPEN LLL Programme. p. 1-18.

Keith, JN. (2008). Bedside nutrition assessment past, present, and future: a review of the Subjective Global Assessment. Nutr Clin Pract. 23:410-6.

Klek, S. (2014). Substrates for Parenteral Nutrition. Substrates for Enteral and Parenteral Nutrition. ESPEN LLL Programme. p. 1-13.

Klek, S., Kowalczyk, T., Figula, K. (2014). Immunonutrition Substrates for Enteral and Parenteral Nutrition. Substrates for Enteral and Parenteral Nutrition. ESPEN LLL Programme. p. 1-24.

Löser,C., Aschl, G., Hebuterne, X., Mathus-Vliegen, EMH., Muscaritoli, M., Niv, Y., Rollins, H., Singer, P., Skelly, RH. (2005). ESPEN guidelines on artificial enteral nutrition-percutaneous endoscopic gastrostomy (PEG). Clinical Nutrition. 24:848–861.

Martindale, RG., McClave, SA., Vanek, VW., McCarthy, M., Roberts, P., Taylor, B., Ochoa, JB., Napolitano, L., Cresci, G. (2009). Guidelines for the provision and assessment of nutrition support therapy in the adult critically ill patient: Society of Critical Care Medicine and American Society for Parenteral and Enteral Nutrition. Crit Care Med. 37(5):1-30.

Meier, R., Beglinger, C., Layer, P., Gullo, L., Keim, V., Laugier, R., Friess, H., Schweitzer, M., Macfie, J. (2002). ESPEN guidelines on nutrition in acute pancreatitis. Clinical Nutrition. 21(2):173–183.

Mentec, H., Dupont, H., Bocchetti, M., Cani, P., Ponche, F., Bleichner, G. (2001). Upper digestive intolerance during enteral nutrition in critically ill patients: frequency, risk factors, and complications. Crit Care Med. 29(10):1955-61.

Mercanlıgil, SM., Keçecioğlu, S. (2013). Enteral Parenteral Beslenme. Ayşe Baysal, Meral Aksoy, H. Tanju Besler, Nazan Bozkurt, Sevim Keçecioğlu, Seyit M. Mercanlıgil, Türkan Kutluay Merdol, Gülden Pekcan, Emine Yıldız (Ed.), Diyet El Kitabı içinde (s. 519-562) (7.Baskı). Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Mete, R., Emeksiz, GK. (2017). Nütrisyon. Namık Kemal Tıp Dergisi. 5(2):91-8.

National Collaborating Centre for Acute Care. (2005). Nutrition support in adults: oral supplements, enteral tube feeding and parenteral nutrition Nutrition support in adults: oral supplements, enteral tube feeding and parenteral nutrition. Full Guideline Draft for Second Consultation. p.1-262.

Rousseau, AF., Losser, MR., Ichai, C., Berger, MM. (2013). ESPEN endorsed recommendations: Nutritional therapy in major burns. Clinical Nutrition. 32:497-502.

Singer, P., Reintam Blaser, A., Berger, MM., Alhazzani, W., Calder, PC., Casaer, MP., Hiesmayr, M., Mayer, K., Carlos Montejo, J., Pichard, C., Preiser, JC., van Zanten, ARH., Oczkowski, S., Szczeklik, W., Bischoff, SC. (2018). ESPEN guideline on clinical nutrition in the intensive care unit. Clinical Nutrition. 00:1-32.

Şenoğlu, N. (2016). Nütrisyon Kılavuzu. Tepecik Hastanesi Yayınları, İzmir.

Ukleja, A., Gilbert, K., Mogensen, KM., Walker, R., Ward, CT., Ybarra, J., Holcombe, B. (2018). Standards for Nutrition Support: Adult Hospitalized Patients. Nutr Clin Pract. 00:1–15.

Weimann, A., Braga, M., Carli, F., Higashiguchi, T., Hübner, M., Klek, S., Laviano, A., Ljungqvist, O., Lobo, DN., Martindale, R., Waitzberg, DL., Bischoff , SC., Singer, P. (2017). ESPEN guideline: Clinical nutrition in surgery. Clinical Nutrition. 36:623-650.

Wischmeyer, PE. (2018). Nutrition Therapy in Sepsis. Crit Care Clin. 34:107–125.

Vanek, WV., Matarese, LE., Robinson, M., Sacks, GS., Young, LS., Kochevar, M. (2011). A.S.P.E.N. Position Paper: Parenteral Nutrition Glutamine Supplementation. Nutrition in Clinical Practice. 26(4):479-494.

Volkert, D., Chourdakis, M., Faxen-Irving, G., Frühwald, T., Landi, F., Suominen, MH., Vandewoude, M., Wirth, R., Schneider, SM. (2015). ESPEN guidelines on nutrition in dementia. Clinical Nutrition. 00:1-22.

BÖLÜM 10

ENFEKSİYON HASTALIKLARINDA BESLENME

Dr. Öğr. Üyesi Tuba YALÇIN

ENFEKSİYON HASTALIKLARI

Enfeksiyon, hastalık yapıcı (patojen) özellikte bir mikroorganizmanın insan vücuduna girip, herhangi bir dokuda veya organda yaşaması ve çoğalması; enfeksiyon hastalığı ise bu durumun sonucunda ortaya çıkan klinik tablo olarak tanımlanabilir. Bu durum vücudun belli bir bölgesinde olabileceği gibi sistemik de olabilmektedir.

Virüsler, bakteriler, mantarlar ve parazitler gibi patojenik mikroorganizmalar vücutta enfeksiyona neden olmaktadır. Bununla birlikte uluslararası seyahatler ve göçlerin yanı sıra çevresel, davranışsal ve sosyoekonomik faktörler de enfeksiyon hastalıklarının prevelansını arttırmaktadır.

Enfeksiyon hastalıkları, dünyada oldukça yaygın görülen bir hastalık grubudur. 1900'lerin başında dünyadaki ölümlerin %50'den fazlası enfeksiyon hastalıklarına bağlıyken, günümüzde bu alanda önemli gelişmeler olmasına rağmen dünya genelindeki ölümlerin halen %25 kadarı enfeksiyon hastalıkları ile ilişkilidir. Türkiye Ulusal Hastalık Yükü Çalışması'na göre ise Türkiye'deki ölüm nedenleri sıralamasında, enfeksiyon hastalıkları, kalp hastalıkları ve kanserden sonra üçüncü sırada yer almaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

http://www.who.int/topics/infectious_diseases/en/ (erişim: 11 Eylül 2018)

Alphan, E., Baş, M., Baysal, A., Kızıltan, G., Pekcan, P., Özenoğlu, A., et al. (2013). Hastalıklarda Beslenme Tedavisi, 1, 3. Ankara, Hatiboğlu Yayınları.

Baysal, A., Aksoy, M., Besler, H., Bozkurt, N., Keçecioğlu, S., Merdol, T., et al. (2008). Diyet El Kitabı. 5. baskı. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Chandra, R. K., & Newberne, P. M. (2012). Nutrition, immunity, and infection: mechanisms of interactions: Springer Science & Business Media.

Griffiths, B., & Anderson, I. D. (2009). Sepsis, Sirs and Mods. Surgery (Oxford), 27(10), 446-449.

Katona, P., & Katona-Apte, J. (2008). The interaction between nutrition and infection. Clinical Infectious Diseases, 46(10), 1582-1588.

Langley-Evans, S. (2013). Nutrition: a lifespan approach: John Wiley & Sons.

Lanham-New, S. A., MacDonald, I. A., & Roche, H. M. (2011). Nutrition and metabolism (Vol. 5): John Wiley & Sons.

Ross, A. C., Caballero, B., Cousins, R. J., Tucker, K. L., & Ziegler, T. R. (2014). Modern nutrition in health and disease: Lippincott Williams & Wilkins.

Roth, R. A. (2013). Nutrition & diet therapy: Cengage Learning.

Tayek, C., & Tayek, J. (2013). Infection: Nutritional Management in Adults.

Wright, W. F. (2018). Essentials of clinical infectious diseases: Springer Publishing Company.

BÖLÜM 11

BESİN ALERJİLERİ, BESİN İNTOLERANSI, ÇÖLYAK HASTALIĞI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Armağan A. YÜRÜK

İyileştirmeye yönelik ilk adım, hastalığın ne olduğunu saptamaktır.

Latin Atasözü

GİRİŞ

Besinlere karşı vücudun verdiği her türlü olumsuz tepki "**besin reaksiyonu**" olarak tanımlanmaktadır. Besin reaksiyonları çok geniş bir ölçekte, vücudun herhangi bir yerinde oluşabilmektedir. Özellikle deri, gastrointestinal kanal, solunum sistemi ve kardiyovasküler sistemi etkileyerek çeşitli semptomlara neden olabilmektedir. Oluşum mekanizmasına göre; besin reaksiyonları immun sistem aracılı olmayan (besin intoleransı) ve immun sistem aracılığı ile gelişen (besin alerjisi ve çölyak hastalığı) reaksiyonlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Besin alerjileri de oluşum mekanizmasına göre kendi içinde ayrılmaktadır: Immunoglobulin E (IgE) aracılı (besin alerjilerinin çoğu IgE aracılıdır), IgE aracılı olmayan, karışık tip (IgE aracılı olan ve olmayan) ve hücresel aracılı (çölyak hastalığı) besin alerjileridir. Benzer şekilde besin intoleransı da farklı sebeplerle ortaya çıkabilmektedir: Metabolik kaynaklı (ör. laktoz intoleransı), farmakolojik (ör. kafein etkisiyle ortaya çıkan), toksik (ör. uskumrugiller toksini aracılığı ile oluşan) ve nedeni belirsiz diğer reaksiyonlar olarak gruplandırılabilmektedir. "**Besin intoleransı**" vücudun belirli bir besin veya besin bileşenine karşı verdiği tekrar edebilen ve besinler tanımlanamayan bir formda alınsa bile oluşabilen, psikolojik olmayan olumsuz bir tepki olarak tanımlanmaktadır. "**Besin alerjisi**" ise besine karşı anormal bir bağışıklık cevabının oluştuğu besin intoleransı türüdür. Besin alerjisi ve intoleransı arasındaki en büyük fark besin alerjisinin immun sistem elemanlarının dahil olduğu bir bağışıklık reaksiyonu olmasıdır. Besin alerjisi kısaca "bir besin bileşenine (özellikle proteinlere) karşı verilen olumsuz bağışıklık yanıtı" olarak tanımlanmaktadır. Bu yanıtın verilmesinde immunoglobulinler önemli yer tutmaktadır. İmmunoglobulin; bağışıklık yanıtında önemli rol oynayan bir proteindir ve G,A,M,D ve E olmak üzere beş türü vardır. Besin alerjilerinde en önemli bağışıklık reaksiyonunu veren IgE'dir. Besin intoleransı IgG aracılığı ile gerçekleşen bir besin reaksiyonu türüdür ancak her besin intoleransı immunoglobulinler aracılığı ile gerçekleşmemektedir. Besin alerjisinde klinik etkiler hemen ortaya çıkarken intolerans durumunda klinik belirtiler etkene maruz kaldıktan 72 saat sonra bile ortaya çıkabilmektedir. Bu durum besin intoleransının tanımlanmasını ve intolerans etkeninin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Besin alerjisi (reaksiyon şiddetine göre değişmekle birlikte) anafilaksi gibi ağır klinik tabloya neden olabilmektedir ve hastaya acilen müdahale edilmelidir. Besin intoleransı reaksiyonu gösteren bir kişi nadiren acil bakıma ihtiyaç duymaktadır ancak semptomlar bireyin yaşam kalitesini düşürmekte ve uzun dönemde hastalıklara sebep olabilmektedir. Bu yönüyle besin intoleransının tanımlanması ve gerekli önlemlerin alınması sağlık için oldukça önem taşımaktadır. Besin intoleransı besin alerjisine kıyasla daha sık görülmektedir ve her iki reaksiyonun görülme sıklığı zamanla artmaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Boyce, J. A., Assa'ad, A., Burks, A. W., Jones, S. M., Sampson, H. A., Wood, R. A., . . . Arshad, S. H. (2010). Guidelines for the diagnosis and management of food allergy in the United States: report of the NIAID-sponsored expert panel. The Journal of allergy and clinical immunology, 126(6 0), S1.

Dean, T. (2000). Food intolerance and the food industry: Elsevier.

Emerton, V., & Angus, F. (2002). Food allergy and intolerance: What challenges do they pose to the food industry? Food Allergy and Intolerance (pp. 136-142).

İstanbul Halk Ekmek A.Ş. (2018). Çölyaklılar için Glutensiz Ekmek. Erişim adresi: http://www.ihe.istanbul/u/colyaklilar-icin-glutensiz-ekmek-63

James, J. M., Burks, A. W., & Eigenmann, P. (2011). Food Allergy E-Book: Elsevier Health Sciences.

Kliegman, R. M., Behrman, R. E., Jenson, H. B., & Stanton, B. M. (2007). Nelson textbook of pediatrics e-book: Elsevier Health Sciences.

Koehler, P., Wieser, H., & Konitzer, K. (2014). Celiac disease and gluten: multidisciplinary challenges and opportunities: Academic Press.

Lessof, M. H. (2013). Food intolerance: Springer.

Lopata, A. L. (2017). Food Allergy: Molecular and Clinical Practice: CRC Press.

Madsen, C., Crevel, R., Mills, C., & Taylor, S. (2013). Risk management for food allergy: Academic Press.

Metcalfe, D. D., Sampson, H. A., & Simon, R. A. (2011). Food allergy: adverse reactions to foods and food additives: John Wiley & Sons.

Rahman, A. M. A. (2017). Food Allergy: Methods of Detection and Clinical Studies: CRC Press.

Ryan, A. W. (2015). Celiac Disease: Methods and Protocols: Springer.

Shils, M. E., & Shike, M. (2006). Modern nutrition in health and disease: Lippincott Williams & Wilkins.

Sicherer, S. H., & Sampson, H. A. (2014). Food allergy: epidemiology, pathogenesis, diagnosis, and treatment. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 133(2), 291-307. e295.

Skypala, I., & Venter, C. (2009). Food hypersensitivity: diagnosing and managing food allergies and intolerance: John Wiley & Sons.

Smales, C. M., Pepper, D. S., & James, D. C. (2000). Mechanisms of protein modification during model anti-viral heat-treatment bioprocessing of β-lactoglobulin variant A in the presence of sucrose. Biotechnology and applied biochemistry, 32(2), 109-119.

Sylvia Llewelyn Bower, R., & Sharrett, M. K. (2014). Celiac disease: a guide to living with gluten intolerance: Demos Medical Publishing.

Vedanthan, P. K., Nelson, H. S., Agashe, S. N., Mahesh, P., & Katial, R. (2014). Textbook of Allergy for the Clinician: CRC Press.

WHO/IUIS Allergen Nomenclature Sub-Committee (2018). Allergen nomenclature. Erişim adresi: http://www.allergen.org/search.php?allergenname=&allergensource=&TaxSource=&TaxOrder=&foodallerg=1&bioname=&browse=Browse

BÖLÜM 12

POLİKİSTİK OVER SENDROMU, KENNEDY HASTALIĞI VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Arş. Gör. Uzm. Emine KOÇYİĞİT

Evet; ulusumuzun siyasal, toplumsal yaşamında ulusumuzun düşünce bakımından eğitiminde de kılavuzumuz bilim ve fen olacaktır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

POLİKİSTİK OVER SENDROMU (PKOS) TANIMI

Polikistik over (yumurtalık) sendromu (PKOS), üreme çağındaki kadınlarda en sık (%5-10) görülen endokrin bir bozukluktur. Artan androjen seviyesi, menstrual düzensizlik ve/veya birinde ya da her iki overde de oluşan küçük kistlerle karakterize kompleks bir hastalıktır. PKOS'un teşhisinde overlerin morfolojik yapısı incelenerek biyokimyasal bulgulara da bakılmaktadır. Hiperandrogenizm PKOS'un biyokimyasal belirleyicisidir, folikül gelişimini inhibe edebilmekte, overlerde mikrokistlere sebebiyet verebilmekte, anovülasyon ve menstrual değişikliklerle sonuçlanabilmektedir. Abdominal obezite, insülin direnci, dislipidemi, hipertansiyon, diabetes mellitus ve kardiyovasküler hastalıklar PKOS'lu olgularda görülebilmektedir. Androjen salgısında artış ve insülin aktivasyonundaki bozukluk bireyde PKOS gelişime zemin hazırlarken, hastaların %70'inde hirşutizm (aşırı tüylenme) ve adet düzensizliği görülmektedir.

PKOS, 1935 yılında Stein ve Leventhal tarafından tanımlanmıştır. Hastalarda gelişen amenore (adet görememe), hirsutizm, obezite ve overlerin polikistik görünümü hastalığın adının belirlenmesinde etkili olmuştur. Hastalığın yaklaşık 70 yıl önce tanımlanmasına ve önemli gelişmeler kaydedilmesine karşın tanı kriterleri hakkında kesin bir görüş birliği yoktur. Bu durum, hastalığın klinik ve endokrin bulgularla heterojen özelliğe bağlı olmasından kaynaklanmatadır.

Hastalığın tanımında kullanılan polikistik over ifadesi yumurtalığın içinde az gelişmiş ya da gelişmemiş folikül kistlerinin fazla sayıda milimetrik boyutta diziliminden kaynaklanmaktadır. PKOS'lu kadınlarda android tip obezite sıkça görülmekte, tanı alan zayıf vakaların ise %70'inde android yağ dağılımı gözlenmektedir. Yağ dokusunun anormal dağılımı ile hiperinsülinemi, glukoz toleransında bozukluk, diabetes mellitus ve androjen yapım hızında artış gelişmektedir. Obezite varlığı PKOS tanısında kullanılan bir bulgu olmamakla birlikte olguların %40-60'ı kilolu veya obezdir. Beden kütle indeksinden (BKİ) bağımsız şekilde PKOS'lularda insülin direnci gelişmektedir.

Üreme çağındaki kadınlarda görülme sıklığı %10'lara ulaşmakta, adölesanlarda ise %8 civarındadır. Overlerin polikistik görüntüsü erken yaşlarda görülebilirken, bazı vakalarda polikistik görünümün doğuştan var olduğu ileri sürülmektedir. Bu durum hastalığın genetik temelli olabileceğini ortaya koymaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Angelini, C. (2014). Spinal Bulbar Muscular Atrophy, Kennedy Disease. In Genetic Neuromuscular Disorders (pp. 307-310). Springer, Cham.

Aydos, A., Öztemur, Y., Gür-Dedeoğlu B. (2016). Polikistik over sendromu ve moleküler yaklaşımlar. Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi.

Azziz, R., Carmina, E., Dewailly, D., Diamanti-Kandarakis, E., Escobar-Morreale, H. F., Futterweit, W., Janssen, O. E., Legro, S. R., Norman, J. R., Taylor, E. A., Witchel, S. F. (2006). Criteria for defining polycystic ovary syndrome as a predominantly hyperandrogenic syndrome: an androgen excess society guideline. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 91(11), 4237-4245.

Barth, J. H., and Clark, S. (2003). Acne and hirsuties in teenagers. Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology, 17(1), 131-148.

Bıyıklı-Toptaş, E., Şanlıer, N. (2013). Polikistik Over Sendromu ve Beslenme. Beslenme ve Diyet Dergisi, 41(3), 253-257.

Burghen, G. A., Gıvens, J. R., Kıtabchı, A. E. (1980). Correlation of hyperandrogenism with hyperinsulinism in polycystic ovarian disease. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 50(1), 113-116.

Dejager, S., Bry-Gauillard, H., Bruckert, E., Eymard, B., Salachas, F., LeGuern, E., Tardieu, S., Chadarevian, R., Giral, P. Turpin, G. (2002). A comprehensive endocrine description of Kennedy's disease revealing androgen insensitivity linked to CAG repeat length. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 87(8), 3893-3901.

Duleba, A. J. (2012). Medical management of metabolic dysfunction in PCOS. Steroids, 77(4), 306-311.

Dunaif, A., Book, C. B. (1997). Insulin resistance in the polycystic ovary syndrome. In Clinical Research in Diabetes and Obesity (pp. 249-274). Humana Press, Totowa, NJ.

Faghfoori, Z., Fazelian, S., Shadnoush, M., & Goodarzi, R. (2017). Nutritional management in women with polycystic ovary syndrome: A review study. Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews.

Farshchi, H., Rane, A., Love, A., Kennedy, R. L. (2007). Diet and nutrition in polycystic ovary syndrome (PCOS): pointers for nutritional management. Journal of Obstetrics and Gynaecology, 27(8), 762-773.

Fırıncıoğulları, M., Yavuz, B., Koç, F. (2016). Ön Boynuz Tutulumuyla Giden Hastalıklar. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 25(3), 269-303.

Franks, S., Mason, H., & Willis, D. (2000). Follicular dynamics in the polycystic ovary syndrome. Molecular and cellular endocrinology, 163(1-2), 49-52.

Kamran, H., Ahmad, Z., Aslam, M., & Jabeen, S. (2017). Dietary Options in Polycystic Ovary Syndrome (PCOS). Annals of King Edward Medical University, 23(2).

Katsuno, M., Adachi, H., & Sobue, G. (2003). Spinal and Bulbar Muscular Atrophy: Clinical Features and Pathogenesis. ACNR, 3, 8-12.

Layegh, P., Mousavi, Z., Tehrani, D. F., Parizadeh, S. M. R., & Khajedaluee, M. (2016). Insulin resistance and endocrine-metabolic abnormalities in polycystic ovarian syndrome: Comparison between obese and non-obese PCOS patients. International Journal of Reproductive BioMedicine, 14(4), 263.

Marengo, P. A., Pérez, G. F., Yepes, V. R., Artero, V. C. (2016). Highlights of Kennedy's Disease. International Journal of Neurology and Neurotherapy, 3(5), 1-2.

Mariotti, C., Castellotti, B., Pareyson, D., Testa, D., Eoli, M., Antozzi, C., Silani, V., Marconi, R., Tezzon, F., Siciliano, G., Marchini, C., Gelleraa, C., Donato, D. S. (2000). Phenotypic manifestations associated with CAG-repeat expansion in the androgen receptor gene in male patients and heterozygous females: a clinical and molecular study of 30 families. Neuromuscular Disorders, 10(6), 391-397.

Nagashima, T., Seko, K., Hirose, K., Mannen, T., Yoshimura, S., Arima, R., Nagashima, K., Morimatsu, Y. (1988). Familial bulbo-spinal muscular atrophy associated with testicular atrophy and sensory neuropathy (Kennedy-Alter-Sung syndrome): autopsy case report of two brothers. Journal of the neurological sciences, 87(2-3), 141-152.

National Institutes of Health. Kennedy disease. https://rarediseases.info.nih.gov/diseases/6818/kennedy-disease#ref_9670. (Erişim tarihi 29.10.18)

Papavasiliou, K., & Papakonstantinou, E. (2017). Nutritional support and dietary interventions for women with polycystic ovary syndrome. Nutrition and Dietary Supplements, 9, 63-85.

Querin, G., Sorarù, G., & Pradat, P. F. (2017). Kennedy disease (X-linked recessive bulbospinal neuronopathy): A comprehensive review from pathophysiology to therapy. Revue neurologique, 173(5), 326-337.

Şahmay, S., ve Atakul, N. (2013). Polikistik Over Sendromu. Turkiye Klinikleri Journal of Family Medicine Special Topics, 4(6), 56-64.

Teede, H. J., Misso, M. L., Deeks, A. A., Moran, L. J., Stuckey, B. G., Wong, J. L., Norman, J. R., Costello, M. F. (2011). Assessment and management of polycystic ovary syndrome: summary of an evidence-based guideline. The Medical Journal of Australia, 195(6), 65.

BÖLÜM 13

BESLENME ANEMİLERİ VE TIBBİ BESLENME TEDAVİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Leyla TEVFİKOĞLU PEHLİVAN
Uzm. Dyt. Halime ÇELİK

ANEMİ

Anemi, dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri ve 800 milyondan fazla kadın ve çocuğu etkileyen bir halk sağlığı sorunudur. Beslenme anemileri, genellikle hemoglobin ve eritrosit sentezleri için kullanılacak olan belirli besin öğelerinin yetersiz alım/kullanımı sonucu ortaya çıkmaktadır. Demir eksikliği en yaygın anemi nedeni olup, tüm anemilerin yaklaşık % 50'sini oluşturmaktadır. Ayrıca A, B_2, B_6, B_{12}, C, D, E vitaminleri ile folat ve bakır eksiklikleri de anemiye yol açabilmektedir.

Genel olarak anemi; kandaki hemoglobin konsantrasyonunun normalden daha düşük olmasıyla tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından anemi tanımı hemoglobin (Hb) düzeyinin >15 yaş erkeklerde <13 g/dL, >15 yaş ve gebe olmayan kadınlarda <12 g/dL, gebelerde ise <11 g/dL olarak belirtilmektedir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Agostoni, C, Braegger, C, Decsi, T, Kolacek, S, Koletzko, B, and Michaelsen, KF. (ESPGHAN Committee on Nutrition). (2009). Breast-feeding: A commentarybythe ESPGHAN committee on nutrition. Journal Pediatric Gastroenterology and Nutrition, 49 (1), 112-125.

Celkan T. (2007). Demir Eksikliği ve Anemisine Yaklaşım. Journal Agent, 1(4), 24-30.

Demir Gibi Türkiye Projesi Genelgesi 2004/21, Sağlık Bakanlığı, (2012). Demir Gibi Türkiye Programı.

Devalia, V, Hamilton, M S, and Molloy, A M. (2014). Guidelines for the diagnosis and treatment of cobalamin and folate disorders. British Journal of Haematology, 166, 496–513.

Domellöf, M, and Braegger, C. (2014). Iron requireipments of infants and toddlers. Journal Pediatric Gastroenterology and Nutrition, 58, 119-129.

EFSA NDA Panel (EFSA Panel on Dietetic Products, Nutrition and Allergies). (2014). Scientific opinion on Dietary Reference Values for folate. EFSA Journal, volume(issue):NNNN, 1-60. doi:10.2903/j.efsa.2014.NNNN

Erduran, E, ve Özbek, N Y. Türk Hematoloji Derneği. (2015). Çocuklarda demir ve vitamin B_{12} eksikliği. Erciyes Matbaa, 3-30.

Green, R, Allen, L H, Bjørke-Monsen AL, Brito, A, Guéant JL, and Miller, JW. (2017).Vitamin B12 deficiency. Nature Reviews, 3, 1-19.

Karapınar, H T, Bildik, O, Aydın Köker, S, Töret, E, ve Oymak, Y. (2017). Altı Ay-2 Yaş Arası Çocuklarda Profilaktik Demir Kullanımının Değerlendirilmesi. The Journal of Pediatric Research, 4 (3), 156-159.

Keser, N, Pazarbaşı A, ve Özpak, L. (2014). Metilentetrahidrofolat redüktaz aktivitesi ve folat metabolizması. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 23 (2):237-256

Lanzkowsky, P and Jeffrey, L. (2016). Lanzkowsky's manual of pediatric hematology and oncology. Iron-Deficiency Anemia. Sixth Edition. Academic Press, 69-83.

Mahan, K L, and Raymaond J L. (2017). Krause's Food & the Nutrition Care Process, Assessment For Nutritional Anemias.14th Edition. Philadelphia. 105-109.

Özdemir, N. (2015). Çocuklarda tanıdan tedaviye demir eksikliği anemisi. Türk Pediatri Arşivi, 50, 11-19.

BÖLÜM 14

BESİN İLAÇ ETKİLEŞİMİ

Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

Besinler ilacınız, ilacınız besinler olsun.'

Hipokrat, MÖ 500

BESİN İLAÇ ETKİLEŞİMİ

Beslenme insanların en temel ihtiyaçlarından biridir. Nitekim Maslow'un gereksinimler hiyerarşisinde de beslenme piramidin tabanında, fizyolojik ihtiyaçlar arasında yer almaktadır. İlaçlar ise hastalıklar ile birlikte kaçınılmaz tedavi yöntemlerinden biri haline gelmiştir. Besin, besin ögesi ile ilaç etkileşimleri insan sağlığı açısından önemli olup yeni besinlerin keşfi ve yeni ilaçların üretimiyle daha da önemli hale gelmektedir.

Şekil 1. Besin, besin ögesi, diğer diyet bileşenleri ile ilaç etkileşimi

Şekil 1'de gösterildiği gibi besin ilaç etkileşimini; beslenme durumu, besin veya besin bileşeni, spesifik besin ögesi veya diğer diyet suplemanları bileşenleri, gastrointestinal mukoza/lümen, boşaltım sistemi, sistemik dolaşım etkilemektedir.

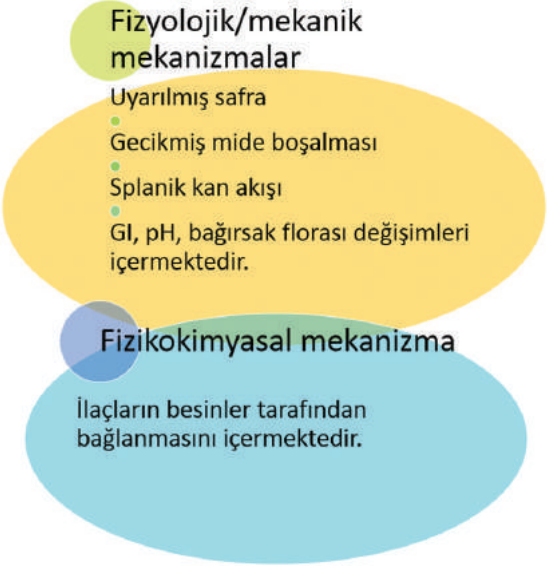

Şekil 2. İnsan vücudunda besinlerin ilaçları etkilediği mekanizmalar

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Aksoy M, Beslenme ve İlaç Etkileşimi, 1. Baskı 2016, İstanbul Tıp Kitabevi.

Alpers DH, et al. Manual of nutritional therapeutics. Sixth edition. Wolters Kluwer, 2015.

Avoid food–drug interactions: a guide from the National Consumers League and U.S. Food and Drug Administration. Publication no. (FDA) CDER 10-1933. p 13 www.fda.gov/downloads/Drugs/ResourcesForYou/Consumers/BuyingUsingMedicineSafely/EnsuringSafeUseofMedicine/GeneralUseofMedicine/UCM229033.pdf (erişim tarihi 15.10.2018).

Bartholome R, Salden B, Vrolijk MF, Troost FJ, Masclee A, Bast A, Haenen GR, Paracetamol as a post prandial marker for gastric emptying, a food-drug interaction on absorption, PLoS ONE, 2015; 10(9): e0136618.

Boulalata JI, Drug and nutrition interactions: not just food for thought, Journal of Clinical Pharmacy and Therapeutics, 2013; 38:269-271.

Boulalata JI, Armenti VT. Handbook of Drug-Nutrient Interactions. Humana Press, 2010.

Brown C, Taniguchi G, Yip K. The monoamine oxidase inhibitor-tyramin interaction. J Clin Pharmacol, 1989;29(6):529-532.

Bushra R, Aslam N, Khan AY. Food-Drug Interactions. Oman Med J. 2011; 26(2):77-83.

de Boer A, van Hunsel F, Bast A.Adverse food-drug interactions. Regulatory Toxicology and Pharmacology, 2015; 75:859-865.

Gezmen-Karadağ M, Türközü D, Kapucu DT. Bitkiler ve ilaç etkileşimleri. Göztepe Tıp Dergisi, 2013; 28(4):164-170.

Kim H, Yoon YJ, Shon JH, Cha IJ, Shin JG, Liu KH. Inhibitory effects of fruit juices on CYP3A activity, Drug Metabolism and Disposition, 2006; 34(4):521-523.

Mahan LK and Raymond JL. 2016. *Krause's food & the nutrition care process-e-book.* Elsevier Health Sciences.

Mahan LK and Raymond JL. 2016. Krause's food & the nutrition care process-e-book. Elsevier Health Sciences.

Mason P. Drug-nutrient interaction, pp:243-259, in: Nutrition and Dietary Advise in Pharmacy, 2000; edit by: Mason P, Blackwell Science, USA, Canada, Australia.

Masuko K, Tohma S, Matsui T. Potential food-drug interactions in patients with rheumatoid arthritis, 2013; 16:122-128.

Won CS, Oberlies NH, Paine MF. Mechanisms Underlying Food-Drug Interactions : Inhibition of Intestinal Metabolism and Transport, Pharmacol Ther, 2012; 136(2):186-201.

BÖLÜM 15

HASTALIKLARIN TANILARINDA KULLANILAN TEST DİYETLERİ

Arş. Gör. Uzm. Sevde KAHRAMAN

STEATORE TAYİNİ İÇİN TEST DİYETİ

Yağ malabsorbsiyonu varlığını tayin etmek amacıyla uygulanmaktadır. Üç gün boyunca günlük 100±10 g yağlı diyet verilmekte ve gaita toplanarak gaitadaki yağ miktarı saptanmaktadır. Sağlıklı bireylerde gaitada yağ miktarı 4-5 g/gün'dür. Steatore varlığında ise bu miktar artmaktadır.

KAYNAKLAR

Ankara Üniversitesi Açık Erişim Ders Notları http://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=11242

Cüre E, Yüce S, Cüre MC. Gilbert's Syndrome. Archives Medical Review Journal 2014;23:220–236.

Cüre E, Yüce S, Ciçek Y, Cüre MC. The effect of Gilbert's syndrome on the dispersions of QT interval and P-wave: an observational study. Anadolu Kardiyol Derg 2013;13:559–565.

Deacon, AC. The measurement of 5-hydroxyindoleacetic acid in urine. Ann Clin Biochem 1994; 31(Pt 3): 215–232.

Fletcher RH. Diet for Fecal Occult Blood Test Screening: Help or Harm?. Eff Clin Pract. 2001;4:180-182.

Hwang JH, Chin HJ, Kim DK, Kim S, Park JH, Shin SJ et al. Effects of Intensive Low-Salt Diet Education on Albuminuria among Nondiabetic Patients with Hypertension with Treated Olmesartan: A Single-Blinded Randomized, Controlled Trial. Clin J Am Soc Nephrol. 2014; 9(12): 2059–2069.

Mashige F, Matsushimal Y, Kanazawal H, Sakuma I, Takai N, Besshof F et al. Acidic catecholamine metabolites and 5-hydroxyindoleacetic acid in urine: the influence of diet, Ann Clin Biochem 1996; 33: 43-49.

Owens D, Sherlock S. Diagnosis of Gilbert's Syndrome: Role of Reduces Caloric Intake Test, British Medical Journal 1973;3: 559-563.

Parkin GJS. Dietary preparation for oral cholecystography—a critical reappraisal. British Journal of Radiology 1974;47: 452-453.

The Ohio State University Wexner Medical Center, 100 Gram Fat Test Diet, http:/patienteducation.osumc.edu/Documents/100-gram-fat.pdf

Udenfriend S, Lovenberg W, Sjoerdsma AS. Physiologically active amines in common fruits and vegetables. Arch Biochem Biophys 1959; 85: 487-490.

BÖLÜM 16

YAŞLILARDA BAKIM VE BESLENME

Dr. Öğr. Üyesi NURSEMİN ÜNAL

Yıllar bizi buldukları gibi bırakmıyorlar.

Owen Meredith

YAŞLANMA VE YAŞLILIK

Yaşlanma, genel bir ifadeyle, "Kişinin fiziksel ve ruhsal yönden zamanla değişime uğraması" dır. "Zaman içinde tüm vücudun ya da organların, dokuların ve hücrelerin performansında meydana gelen geri dönüşsüz, ilerleyici değişiklikler" olarak da ifade edilebilir. Tüm canlıların deneyimlediği biyolojik ve fizyolojik bir süreç olan yaşlanma, aynı zamanda psikolojik, kültürel ve sosyo-ekonomik özellikler taşıyan karmaşık bir süreçtir.

Swift'in ifade ettiği gibi "***Herkes uzun yaşamak ister, ama hiç kimse yaşlanmak istemez***." Ancak yaşlılık, yaşam sürecinin tüm evreleri gibi doğal, kaçınılmaz ve tüm insanlar için geçerli bir durumdur. Yaşlılık kavramını yaşlanmadan ayıran unsur, yaşlılığın kesin bir yaş sınırı olmamasıdır. Her ne kadar yaşlılık sürecinin başlangıcını kesin olarak belirlemek zor olsa da karşılaştırmalı veriler elde edebilmek için yaşlılık dönemine kronolojik bir sınırlama konulması gerekmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), yaşlılık kavramını "Fiziksel çevre şartlarına uyum sağlama kapasitesinde azalma" olarak tanımlamış ve 65-74 yaş arasını "genç yaşlılık", 75-84 yaş arasını "orta yaşlılık" ve 85 yaş ve üzerini ise "ileri yaşlılık" olarak belirlemiştir. Ancak yaşlılık olarak kabul edilen yaş dilimi, gelişen sağlık teknolojisi, insan ömrünün uzaması, kalıtım, iş, yaşam biçimi, beslenme şekli ve bireyin kendine ve yaşamına verdiği değerin artması gibi birçok faktörden etkilenmektedir.

YAŞLANMANIN BOYUTLARI

Yaşlanma yalnızca biyolojik bir süreçten ibaret olmayıp, yaşlanma sürecinin pek çok boyutu bulunmaktadır.

***Kronolojik Yaşlanma*:** Yaşlanma denince çoğumuzun ilk düşündüğü boyut olan kronolojik yaşlanma, geçen zamana göre bir yıllık birimler esas alınarak yapılan yaşlanma tanımını belirtir. Takvim yaşı büyük olanlar, küçük olanlara göre yaşlı sayılırlar. Ancak kronolojik yaş, her zaman biyolojik ve psikolojik yaş ile aynı şeyi ifade etmez. Örneğin, 65 yaşındaki bir birey, 50 yaşındaki başka bir bireye göre daha genç görünebilir.

***Biyolojik Yaşlanma*:** Zamana bağlı olarak organizmanın yapı ve fonksiyonlarında değişikliklerin ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır. Yaşam boyu süren ve yaşantımızın orta ve yaşlı yıllarına girerken organizmayı yavaşlatan, temel işlevlerini yerine getirme kapasitesini azaltan fiziksel değişiklikleri de ifade etmektedir. Ancak yaş ile değişiklikler arasında, her zaman doğrusal artış gösteren bir ilişki yoktur. Örneğin; 75 yaşındaki bir birey temel yaşam ve bakım gereksinimlerinin karşılanmasında tam bağımlı durumda iken, bir başkası ise fiziksel ve mental olarak oldukça aktif bir yaşam sürebilir. Çeşitli bireysel ve çevresel faktörlerin (kalıtım, beslenme, yaşam tarzı, eşlik eden hastalıklar vb.) biyolojik yaşlanma üzerindeki etkisi olduğu şüphesizdir.

***Psikolojik Yaşlanma*:** Yaşlandıkça meydana gelen, bireyin zihinsel yetenek ve işlevlerindeki azalma ve davranışsal uyum yeteneğinde ortaya çıkan değişimler olarak tanımlanmaktadır. İşlevsel yetersizlik, kronik-fiziksel hastalıklar, günlük yaşam aktivitelerinde başkalarına bağımlılığın artması, ekonomik yetersizlik ve sosyal destek kaybı gibi yoksunluklar psikolojik yaşlanmayı hızlandırmaktadır.

***Sosyal Yaşlanma*:** Bir kişinin arkadaşlık ve akraba ilişkilerinde ve rollerinde meydana gelen değişiklikleri ifade eder. Yaşlanmaya ilişkin her türlü görünüm, bireyin var olduğu toplumun ailesel, ekonomik, siyasal, kültürel vb. niteliklerinden etkilenmektedir. Sosyal yaşlanma olgusu, kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Bir toplum, yaşlanmaya olumlu bakıyorsa, o toplumda yaşayan bireylerin yaşadığı sosyal yaşlanmanın daha olumlu olması olağandır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

Akdemir, N. ve Küçükgüçlü, Ö. (2020). Yaşlılık sorunları ve hemşirelik bakımı. Nuran Akdemir, Leman Birol (Ed.), *İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı* içinde (s. 211-250). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Akdeniz, M., Kavukcu, E. ve Teksan, A. (2019). Yaşlanmaya Bağlı Fizyolojik Değişiklikler ve Kliniğe Yansımaları. *Türkiye Klinikleri Family Medicine-Special Topics*, *10* (3), 1-15.

Aktürk, Ü. ve İster, E. D. (2019). Some features of hospitalized elderly and effects of fall behavior on fall risk. *Medicine Science*, *8* (3), 606-612.

Alkan, Ş. B. ve Rakıcıoğlu, N. (2019). Kırılgan yaşlılarda beslenme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *10* (2), 184-189.

American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5th ed. Washington DC: American Psychiatric Association.

Aslan, M. ve Hocaoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve yaşlanma dönemiyle ilişkili psikiyatrik sorunlar. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1* (1), 53-62.

Bayram, H. M. ve Güneş, F. (2020). Sarkopeni ve beslenme yaklaşımı. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, *3* (1), 27-36.

Baz, S. ve Ardahan, M. (2016). Yaşlılarda malnütrisyon ve hemşirelik yaklaşımları. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, *5* (3), 147-153.

Beyazay, S., Durna, Z. ve Akın, S. (2014). Yaşlı bireylerde düşme riski ve etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri Journal Nursery Sciences*, *6* (1), 1-12.

Bıyıklı, A. E. ve Şanlıer, N. (2014). Alzheimer hastalığı ve beslenme. *Genel Tıp Dergisi, 24* (Ek 2), 62-65.

Ceyhan, Ö., Göriş, S. ve Zincir, H. (2018). Yaşlı bireylerde uykuyu etkileyen önemli bir problem: İnkontinans. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, *27* (1), 29-35.

Çulha, M. G. (2019). Geriatrik hastalarda üriner inkontinans tedavisinde püf noktaları. *Kontinans ve Nöroüroloji Bülteni*, 6, 27-32

Dişcigil, G. ve Sökmen, Ü. N. (2017). Yaşlılıkta sarkopeni. *The Journal of Turkish Family Physician*, *8*(2), 49-54.

Düzgün, G., Çınar, D. ve Türeyen, A. (2020). Acil servis hemşiresinde bilgi ve farkındalık gerektiren bir durum: Geriatrik sendromların değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri*, *12*(2).

Hemsley, B., Steel J., Worrall, L., Hill, S., Bryant, L., Johnston, L., … Balandin, S. (2019). A systematic review of falls in hospital for patients with communication disability: Highlighting an invisible population. *Journal of Safety Research*, *68*, 89–105.

Kalınkara, V. ve Kalaycı, I. (2020). Aktif yaşlanma ve sağlıklı yaşam için güçlendirme becerileri. Deniz Say Şahin (Ed.), *Etik yönleri ile yaşlılık ve yaşlanma* içinde (s. 33-60). Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Kapucu, S. ve Ünver, G. (2017). Kırılgan yaşlı ve hemşirelik bakımı. *Osmangazi Tıp Dergisi*, *39*, 122-129.

Karakuş, B. (2018). Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetler, kurumsal yaşlı bakımı ve kurumsal yaşlı bakımında illerin durumu. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.

Kaya, E., Sönmez, S. ve Barlas, F. (2013). Deliryum. *Okmeydanı Tıp Dergisi, 29* (2), 70-74.

Kumtepe, H. (2018). Yaşlı nüfusunun (65+) il ve bölge yerleşim yerlerinin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Verilerine Göre Dağılımları ve Oranları ile Demografik Değerlendirilmesi. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yaşlı Hizmetleri Dairesi Başkanlığı https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/5201/giris-ve-icindekiler.pdf Erişim tarihi: 22.01.2021.

Kundakçı, G. A., Yılmaz, M. ve Sözmen, M. K. (2018). Yaşlılarda düşme ve düşmeye ilişkin özelliklerin incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *34* (3), 73-88.

National Council on Aging (2021). Evidence based fall prevention programs. https://www.ncoa.org/healthy-aging/fallsprevention/falls-prevention-programs-for-older-adults-2. Erişim tarihi: 22.01.2021.

National Health Service (2018). Prevention Falls. https://www.nhs.uk/conditions/falls/prevention/#:~:text=Avoiding%20falls%20at%20home,non%2Dslip%20mats%20and%20rugs. Erişim tarihi: 22.01.2021.

Nazlı, A. (2016). Yaşlanma, birey ve toplum: Yaşlanmaya sosyolojik bakış. *Ege Tıp Dergisi, 55.*

Okuyan, B. ve Bilgili, N. (2018). Yaşlılarda mobilite ve düşme davranışları: Bir huzurevi çalışması. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *15* (1), 1-8.

Packard, R. C. (2001). Deliryum. *The Neurologist*, *7* (6), 327-40.

Panel on Fall Prevention in Older Persons, American Geriatrics Society and British Geriatrics Society (2011). Summary of the Updated American Geriatrics Society/British Geriatrics Society Clinical Practice Guideline for Prevention of Falls in Older Persons. *Journal of the American Geriatrics Society, 59* (1), 148-157.

Public Health England (2020). Falls: Applying All Our Health. https://www.gov.uk/government/ publications/falls-applying-all-our-health/falls-applying-allour-health. Erişim tarihi: 22.01.2021.

Saltan, A. ve Boğa, S. M. (2018). Yaşlılarda düşmelere yönelik multidisipliner yaklaşımlar *Smyrna Tıp Dergisi*, 52-56.

Savaş, S. ve Akçiçek, F. (2010). Kapsamlı geriatrik değerlendirme. *Ege Tıp Dergisi*, *49* (3), 19-30.

Savcı, A. ve Bilik, Ö. (2014). Ortopedi ve travmatoloji kliniğinde geriatrik değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, *7* (2), 156-163.

Sofu, H., Üçpunar, H., Çamurcu, Y., Duman, S., Konya, M. N., Gürsu, S. ve Şahin, V. (2017). Predictive factors for early hospital readmission and 1-year mortality in elder patients following surgical treatment of a hip fracture. *Turkish Journal of Trauma and Emergency Surgery*, *23* (3), 245-250.

Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. (2007). Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı. https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/33628/turkiyede-yaslilarin-durumu-ve-yaslanma-ulusal-eylem-plani.pdf. Erişim tarihi: 22.01.2021.

Şahin, S. (2012). Geriatrik sendromlar. *Klinik Gelişim*, *25* (3), 13-17.

T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). Yaşlı Nüfusun Demografik Değişimi (2020). https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/45354/yasli-nufus-demografik-degisimi-2020.pdf. Erişim tarihi: 22.01.2021.

Tekin, Ç. S. ve Kara, F. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Yaşlılık. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), 3* (1), 219-229.

Turhan, Y. ve Arıcan, M. (2019). Kalça kırığı nedeniyle cerrahi tedavi uygulanan 65 yaş üstü hastaların bir yıllık mortalite oranları. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *9* (2), 57-60.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080. https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30567. Erişim tarihi: 22.01.2021.

WHO Scientific Group on the Epidemiology of Aging & World Health Organization. (1984). The uses of epidemiology in the study of the elderly: report of a WHO Scientific Group on the Epidemiology of Aging [meeting held in Geneva from 11 to 17 January 1983]. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/handle/10665/39136. Erişim tarihi: 22.01.2021.

World Health Organization. (2011). Global Health and Aging. https://www.who.int/ageing/publications/global_health.pdf. Erişim tarihi: 22.01.2021.

Yıldırım, B., Özkahraman, Ş. ve Ersoy, S. (2012). Yaşlılıkta görülen fizyolojik değişiklikler ve hemşirelik bakımı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *2* (2), 19-23.

Yılmaz, S. ve Khorshid, L. (2019). Yaşlı hastalarda düşmeler ve risk faktörleri. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *4* (3), 117-121.

Yumurtacı, A. (2013). Demografik değişim: psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik boyutları ile yaşlılık. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, *4* (6), 10-30.

ANNE VE ÇOCUK BESLENMESİ

Editörler

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2021 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir. Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-29-3

ANNE VE ÇOCUK BESLENMESİ

Editör
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Yazarlar

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Dr. Öğr. Üyesi Pınar GÖBEL
Dr. Öğr. Üyesi Sine YILMAZ
Dr. Dyt. Gülşah ŞAHİN
Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT
Öğr. Gör. Sinem CEYLAN
Öğr. Gör. Tuğba TAHTA
Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY
Arş. Gör. Şule KOCABAŞ
Arş. Gör. Zeynep Gül GÜNDÜZ
Uzm. Dyt. Hatice SERÇE
Uzm. Dyt. Hilal DOĞAN GÜNEY
Uzm. Dyt. Nurcan BAĞLAM

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
4. Baskı: Ankara - Ocak, 2021

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1 Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

ÖNSÖZ

Sağlık karmaşık bir yapıdır. Sağlığın temel belirleyicileri sosyoekonomik, kültürel ve çevresel etmenler, yaşam ve çalışma koşulları, sosyal etmenler, yaşam biçimi (beslenme, fiziksel aktivite, alkol, sigara), yaş, genetik ve cinsiyettir. Son yıllarda tüm Dünya'da artan bulaşıcı olmayan hastalıklar özellikle obezite/malnütrisyon ya da beslenme eksiklikleri göz önüne alındığında ve beslenme problemlerinin pek çok kronik hastalığın temel neden olarak görüldüğü düşünüldüğünde, sağlığın geliştirilmesi uygulamalarının önemli bir basamağını beslenme oluşturmaktadır. Sağlığın korunması söz konusu olduğunda ise yaşam boyu devam ettirilecek yeterli ve dengeli beslenme kavramı kritik öneme sahiptir.

Hızlı nüfus artışı beraberinde sağlık, eğitim, çevre ve kalkınma sorunlarını da getirmektedir. Çocukların sağlıklı yetişkin bireyler olabilmesi, anne karnından başlayarak sağlıklı bir ortamda büyümelerine bağlıdır. Beslenme; sağlığı korumak, geliştirmek ve yaşam kalitesini yükseltmek için vücudun gereksinimi olan besin ögelerini yeterli miktarlarda ve uygun zamanlarda almak için bilinçli yapılması gereken bir davranıştır. Anne karnından başlayarak yaşamın her döneminde yapılacak bakım ise yaşam kalitesinin artması için oldukça önemlidir.

Yetersiz ve dengesiz beslenme toplumun her kesiminde bulunan bireyler için önemli olmakla birlikte sorunlar en fazla gebe ve emzikli kadınlar, 0-6 yaş çocuklar, okul çağı çocuklar, doğuştan ve / veya metabolizma hastalıkları vb. özel durumu olan çocuklar ile yaşlılar üzerinde etkili olmaktadır. Dünya üzerinde gelişmişliğin en iyi göstergesi ülkelerin çocuklarının sağlık durumu ve bebek ölüm hızlarıdır. Türkiye'de bebek ölüm hızında görülen azalma sevindiricidir. Yetersiz ve dengesiz sağlık, bakım ve beslenmeyle karşı karşıya olan nüfusun büyük bir çoğunluğunu çocuklar oluşturmaktadır. Ülkeler, sürekli büyüme ve gelişme içinde olan çocuklarına onların her türlü gereksinmelerine cevap verebilecek biçimde imkânlar sağlayarak geleceklerine güvenle bakabilirler.

Kadın ve erkek üreme sistemi anatomisi ve fizyolojisi ile yeni bir canlının oluşumu süreci başlamaktadır. Annenin gebelik, emziklilik dönemlerindeki sağlığı ve beslenmesi ile yeni doğan, 1-5 yaş arası çocukları kapsayan erken çocukluk dönemi, okul çağı ve adolesan dönemleri yaşam döngüsünde sağlık ve beslenme açısından en önemli ve riskli dönemler olarak değerlendirilmektedir. Özellikle okulöncesi dönemde sağlanacak bakım ve kazandırılacak beslenme alışkanlıkları sağlığın temelinin atıldığı en önemli dönemdir. Bu dönemde çocuğun sağlığının sürdürülebilmesi kendisine sunulan bakıma ve beslenmesine bağlıdır. Ayrıca emzirme danışmanlığı, insanoğlunun fetal programlanmasından başlayan ve tüm yaşamını etkileyen nütrisyonel genomik, fonksiyonel beslenme insan yaşamını etkilemektedir. Bu nedenle kitap çocuk sağlığı ve beslenmesi konusunda eğitim alan geleceğin diyetisyenlerine ve öğrencilere yol gösterebilecek kaynak oluşturma düşüncesiyle hazırlanmıştır. Kitabın hazırlanmasında emeği geçen HEDEF CS Yayıncılık ve Mühendislik Takımına destekleri, özverili çalışmaları nedeniyle teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ÜREME SİSTEMİ ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ
Öğr. Gör. Tuğba TAHTA

KADIN ÜREME SİSTEMİ ANATOMİSİ 18
Dış Üreme Organları 18
Mons pubis 18
Labia major 18
Labia minör 18
Klitoris 19
Vestibül 19
Hymen 19
İç Üreme Organları 19
Overler 19
Tuba uterinalar 19
Uterus 19
Vajina 20
KADIN ÜREME SİSTEMİ FİZYOLOJİSİ 20
Oogenezis 20
Ovum 21
Üreme Sisteminde Salgılanan Hormonlar 21
Gonadotropin salgılatıcı hormon 21
Gonadotropin salgılatıcı hormon 21
Folikül uyarıcı hormon 21
Lüteinleştirici hormon 21
Östrojen 22
Progesteron 22
Human chorionic gonadotrophin 22
Testosteron 22
İnhibin 22
Relaxin 23
Üreme Siklusu 23
Ovaryal siklus 23
Endometrial Siklus 24
ERKEK ÜREME SİSTEMİ ANATOMİSİ 25
Dış Üreme Organları 25
Penis 25
Skrotum 26
İç Üreme Organları 26
Testisitler 26
Epididimis 26

Vas deferens 26
Eklenti Bezleri 26
Seminal veziküller 26
Boşalma kanalları ve prostat bezi 26
ERKEK ÜREME SİSTEMİ FİZYOLOJİSİ 27
Spermatogenez 27
Spermium 27
KAYNAKLAR 28

BÖLÜM 2
PREKONSEPSİYONEL DÖNEMDE BESLENME
Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY

GİRİŞ 32
PREKONSEPSİYONEL DÖNEM 34
FERTİLİZASYON VE İNFERTİLİTE 35
Fertilizasyon 35
İnfertilite 35
İnfertilite Risk Faktörleri 35
Kadınlarda ve erkeklerde ortak infertilite risk faktörleri 35
Kadınlarda infertilite risk faktörleri 36
Erkeklerde infertilite risk faktörleri 37
İnfertilitenin Tedavisi 37
İnfertilite ve Beslenme 38
Erkeklerde İnfertilite ve Beslenme 40
Kadınlarda İnfertilite ve Beslenme 42
İnfertilite ve Endokrin Bozucular 43
PREKONSEPSİYONEL DÖNEMDE MATERNAL VE PATERNAL FAKTÖRLER 44
Maternal Faktörler 44
Paternal Faktörler 46
PREKONSEPSİYONEL BESLENME 47
Prekonsepsiyonel Beslenme ve Beyin Gelişimi 53
MATERNAL HASTALIKLAR 55
Diyabet 55
İnositoller 55
Polikistik Over Sendromu (PKOS) 55
Tiroit Hastalığı 58
Hipertansiyon 59
Fenilketonüri 59
SONUÇ VE ÖNERİLER 59
KAYNAKLAR 61

BÖLÜM 3

GEBELİK FİZYOLOJİSİ, SORUNLARI VE GEBELİK DÖNEMİNDE BESLENME

Dr. Öğr. Üyesi Sine YILMAZ

GİRİŞ 66
GEBELİK DÖNEMİNDE OLUŞAN FİZYOLOJİK DEĞİŞİKLİKLER 66
Vücut Bileşiminde Ve Ağırlığında Görülen Değişimler 66
Gebelikte ağırlık kazanımı 66
Çoğul gebelikler 68
Maternal obezite ve maternal obeziteye bağlı komplikasyonlar 68
Gebelikte Diğer Metabolik Değişimler 71
GEBELİĞE BAĞLI GASTROİNSTESTİNAL SORUNLAR 71
Bulantı ve Kusma 71
Konstipasyon 72
Reflü ve Mide Yanması 72
Aşerme, İsteksizlik ve Pika 73
GEBELIKTE ENERJI VE BESIN ÖGESI GEREKSİNMELERİ 73
Gebelikte Enerji Gereksinmesi 73
Gebelikte Makro Besin Ögesi Gereksinmeleri 75
Karbonhidratlar 75
Proteinler 76
Yağlar 77
Gebelikte Mikro Besin Ögesi Gereksinmeleri 77
Folik asit 79
Demir 80
D vitamini 80
A vitamini 81
B grubu vitaminler 81
Kalsiyum 81
Gebelikte Sıvı Gereksinmesi 82
GEBELİKTE SIK GÖRÜLEN SAĞLIK PROBLEMLERİ 83
Gestasyonel Diyabetes Mellitus (GDM) 83
Gestasyonel Hipertansiyon ve Preeklempsi 84
GEBELİKTE BESİN GÜVENLİĞİ 84
Bitki Çayları ve Bitkiler 84
Deniz Ürünleri 84
İşlenmiş Et Ürünleri, Çiğ Besinler 85
Alkol 85
Kafein 85
FETAL BESLENME 85
KAYNAKLAR 88

BÖLÜM 4

LAKTASYON FİZYOLOJİSİ, SORUNLARI, ENERJİ VE BESİN ÖĞESİ GEREKSİNİMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Pınar GÖBEL

LAKTASYON VE EMZİRME 94
Laktasyon 94
Anne Sütünün İçeriği ve Yararları 94
LAKTASYON FİZYOLOJİSİ 95
Mammogenez 96
Laktogenez 96
Evre 1 laktogenez 96
Evre 2 laktogenez 96
Galaktogenez 96
EMZİRME SORUNLARI 96
Doğum Şekli 97
Yetersiz Süt Üretimi 97
Engorjman 97
Meme Ucu Çatlağı 97
Süt Retansiyonu 97
Mastit ve Meme Apsesi 98
LAKTASYONDA ENERJİ VE BESİN ÖĞESİ GEREKSİNİMLERİ 98
Enerji 99
Karbonhidrat 99
Protein 100
Yağ 100
Vitaminler ve Mineraller 100
Sıvı 101
KAYNAKLAR 102

BÖLÜM 5

YENİDOĞAN VE SÜT ÇOCUĞU BESLENMESİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

GİRİŞ 104
0-1 YAŞ ÇOCUKLARDA BÜYÜME VE GELİŞME 104
0-1 Yaş Çocukların Sindirim Sistemi Özellikleri 107
0-1 YAŞ ÇOCUKLARIN ENERJİ VE BESİN ÖGESİ GEREKSİNİMLERİ 108
Enerji 109
Protein 109
Karbonhidrat 110
Yağ 110
Sıvı 110
Vitaminler ve Mineraller 111

0-6 AY BEBEK BESLENMESİ VE ANNE SÜTÜ 113
Anne Sütünün Bebek ve Anne İçin Faydaları 113
7-12 Ay Bebek Beslenmesi: Tamamlayıcı Beslenme 113
Tamamlayıcı Beslenmeye Geçiş Zamanı..... 114
Tamamlayıcı besinlere erken ya da geç başlamanın dezavantajları..... 114
Aylarına göre verilecek besinler 115
Sakıncalı besinler..... 117
Tamamlayıcı besinlere başlarken dikkat edilmesi gereken noktalar..... 118
BEBEK BESLENMESİNDE KULLANILAN BESİNLERİN HAZIRLANMASI, PİŞİRME VE SAKLAMA İLKELERİ 119
Yoğurt..... 119
Muhallebi..... 119
Meyve Suları ve Meyve Ezmeleri 119
Sebze Ezmeleri 119
Çorbalar 119
Yumurta 120
Etler 120
SONUÇ 120
ÖZET 121
ÇÖZÜMLÜ ÖRNEK VAKALAR 124
KAYNAKLAR..... 133

BÖLÜM 6
BEBEK BESLENMESİNDE MAMALAR
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

GİRİŞ 136
TÜRK GIDA KODEKSİ BEBEK FORMÜLLERİ VE DEVAM FORMÜLLERİ TEBLİĞİ (TEBLİĞ NO: 2019/14- Sayı: 30819) 138
MAMALARIN SINIFLANDIRILMASI 139
Prematüre Mamalar 140
Adapte Mamalar..... 140
Yarı Adapte Mamalar 141
Devam Mamaları 141
Kaşık Mamaları (Hazır Ek Besinler) 141
Terapatik (Tedavi Edici) Mamalar 142
MAMALARDA BULUNAN BESİN ÖGELERİ 145
Karbonhidratlar..... 145
Laktoz 145
Glikoz..... 146
Oligosakkaritler 146
Galakto-Oligosakkaritler (GOS..... 146
Frukto-Oligosakkaritler (FOS) 146

Proteinler 147
Kazein 147
Whey proteinleri 147
Taurin 147
Karnitin 147
Nüklotidler 148
Yağlar 148
Uzun zincirli yağ asitleri 148
Vitaminler 149
Yağda çözünen vitaminler 149
Suda eriyen vitaminler 150
Mineraller 151
Kalsiyum 151
Fosfor 152
Magnezyum 152
Demir 152
Çinko 152
Bakır 153
Manganez 153
Selenyum 153
İyot 153
Sodyum 153
Potasyum 153
Klor 153
TÜRK GIDA KODEKSİNE GÖRE BEBEK FORMÜLLERİ VE DEVAM FORMÜLLERİNİN BİLEŞİMLERİ 154
OSMOLALİTE VE OSMOLARİTE 156
BÖBREK SOLÜT YÜKÜ 156
PREBİYOTİKLİ MAMALAR (ADAPTE/DEVAM) 156
PROBİYOTİKLİ MAMALAR (ADAPTE/DEVAM) 158
MAMA KODU 158
FORMÜLLERİN HAZIRLANMASI VE SAKLANMASI 159
SONUÇ VE ÖNERİLER 161
KAYNAKLAR 162

BÖLÜM 7
EMZİRME DANIŞMANLIĞI
Öğr. Gör. Sinem CEYLAN

TARİHTE EMZİRME 164
ÜLKEMİZDE EMZİRMEYİ DESTEKLEYİCİ UYGULAMALAR 164
Mama kodu 166
EMZİRMENİN ÖNEMİ 168

MEMENİN YAPISI VE ANATOMİSİ 168
LAKTASYON 169
Laktasyon Fizyolojisi 169
EMZİRMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 170
Anneye Ait Faktörler 170
Bebeğe Ait Faktörler 171
Toplumsal ve Çevresel Faktörler 171
EMZİRMEYE BAŞLAMA, SIKLIĞI VE SÜRESİ 172
BEBEĞİ MEMEYE YERLEŞTİRME 173
Bebeği Memeye yanlış Yerleştirme Sonuçları 174
EMZİRME POZİSYONLARI 175
Kucak Pozisyonu 176
Ters Kucak Pozisyonu 176
Futbol Tutuşu Pozisyonu 176
Yatarak Emzirme Pozisyonu 176
İkiz Bebekleri Emzirme Pozisyonu 176
EMZİRME SÜRECİNİ DEĞERLENDİRME 177
EMZİRMEDE SORUNA YÖNELİK DANIŞMALIK ÖNERİLERİ 180
Meme Başı Yaraları 180
Dolu Meme ve Tıkalı Meme 181
İçe Çökük Ya Da Düz Meme Başı 181
Yetersiz Süt 182
KAYNAKLAR 184

BÖLÜM 8

ERKEN LEZZET DENEYİMLERİNİN BESİN TERCİHLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

ERKEN LEZZET DENEYİMLERİNİN BESİN TERCİHLERİ ÜZERİNE ETKİSİ 186
TAT VE KOKU SİSTEMLERİNİN GELİŞİMİ 187
TAT TERCİHLERİ ÜZERİNDEKİ GENETİK ETMENLER 187
GEBELİK DÖNEMİ VE TAT GELİŞİMİ 188
SÜT ÇOCUKLUĞU DÖNEMİ VE TAT GELİŞİMİ 189
TAMAMLAYICI BESLENME DÖNEMİ VE TAT GELİŞİMİ 191
ERKEN LEZZET DENEYİMLERİ, BESİN TERCİHLERİ VE NEOFOBİ İLİŞKİSİ 193
SONUÇ VE ÖNERİLER 194
KAYNAKLAR 195

BÖLÜM 9

OKUL ÖNCESİ ÇAĞI ÇOCUKLARDA BÜYÜMENİN İZLENMESİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Arş. Gör. Şule KOCABAŞ

OKUL ÖNCESİ ÇAĞI ÇOCUKLARDA BÜYÜMENİN İZLENMESİ 198
Büyümenin Tanımı ve Önemi 198
Uluslararası Büyüme Eğrileri/Standart/Referans Değerleri 199
Ulusal Büyüme Eğrileri/Referans Değerler 201
OKUL ÖNCESİ ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARDA FİZİKSEL BÜYÜME 201
Büyüme Hızı 201
Vücut Bileşimi 201
Vücut Ağırlığı 202
Boy Uzunluğu 203
Beden Kütle İndeksi (BKİ) 203
Beden kütle indeksi (BKİ) değerinin hesaplanması ve değerlendirilmesi 203
Çevre Ölçümleri 206
Üst orta kol çevresi (ÜOKÇ) 206
Baş çevresi 206
Deri kıvrım kalınlığı ölçümü 206
Yaşa Göre Vücut Ağırlığı 207
Yaşa Göre Boy Uzunluğu 207
Boya Göre Vücut Ağırlığı 208
KAYNAKLAR 210

BÖLÜM 10

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE BESLENME VE BESLENME SORUNLARI

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER - Arş. Gör. Şule KOCABAŞ

OKUL ÖNCESİ (3-6 YAŞ) ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE BESLENME 216
Okul öncesi Dönem Çocukların Enerji ve Besin Ögesi Gereksinimleri 217
Enerji 217
Yağ 218
Karbonhidrat 218
Posa 219
Şeker İlavesi 219
Protein 219
Demir 219
Kalsiyum ve D vitamini 220
Çinko 220
İyot 221
Tuz 221
Diğer vitaminler 221
OKUL ÖNCESİ ÇAĞ ÇOCUKLARDA YETERSİZ VE DENGESİZ BESLENME SORUNLARI 223

Yemek Seçme 224
Aşırı Yemek Yeme 224
İştahsızlık 225
Demir Eksikliği Anemisi 225
OKUL ÖNCESİ ÇAĞDAKİ ÇOCUKLARDA BESLENMEYLE İLİŞKİLİ SAĞLIK SORUNLARI 226
Kabızlık 226
Besin Alerjisi 227
Kurşun Zehirlenmesi 228
Akut ve Kronik İshal 228
OKUL ÖNCESİ ÇAĞDAKİ ÇOCUKLARDA GÖRÜLEN İŞTAHSIZLIĞIN NEDENLERİ 230
ÇOCUKLARIN YANLIŞ YEMEK YEME DAVRANIŞLARI NELERDİR? 232
Çocuğa İyi Beslenme Alışkanlıkları Nasıl Kazandırılır? 233
OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN NORMAL BESLENME DAVRANIŞLARI 234
OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLAR İÇİN BESİN GRUPLARINA GÖRE BESİNLERİN MİKTARLARI VE STANDART PORSİYON ÖLÇÜLER 236
Süt, Yoğurt, Peynir Grubu 236
Süt - yoğurt - peynir için önerilen günlük toplam porsiyon miktarları 236
Et-Tavuk-Balık-Yumurta-Kurubaklagil Yağlı Tohum-Sert Kabuklu Yemiş Grubu 237
Et - tavuk - balık - yumurta - kurubaklagiller - yağlı tohumlar – sert kabuklu yemişler için önerilen porsiyon miktarları 237
Ekmek ve Tahıl Grubu Besinler 238
Ekmek ve tahıllar için önerilen günlük toplam porsiyon miktarları 238
Sebzeler Grubu 239
Sebzeler için önerilen günlük toplam porsiyon miktarları 239
Meyveler Grubu 241
Meyveler için önerilen günlük toplam porsiyon miktarı 241
YETERLİ VE DENGELİ BESLENMENİN HEDEFLERİ 242
KAYNAKLAR 243

BÖLÜM 11

EBEVEYNLERİN YEME DAVRANIŞLARI VE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE YEME BOZUKLUKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Uzm. Dyt. Hilal DOĞAN GÜNEY

GİRİŞ 248
YEME VE BESLENME BOZUKLUKLARININ SINIFLANDIRMASI 249
EBEVEYN DAVRANIŞLARI VE ÇOCUKLARIN BESLENME İLİŞKİLERİ 250
Gıda Kısıtlaması ve Baskının Yeme Üzerine Etkisi 250
Aile Yapısı 250
Gıda Ebeveynliği ve Yemek Bozuklukları Üzerine Çözümler 251
Ailelerin Yeme Davranışları- Çocuk İlişkisi 251
YEME VE BESLENME BOZUKLUKLARININ TEDAVİSİ 252
Ebeveyn Tutum ve Davranışlarının Etkisi 253

Modelleme ve Evde Yemek Hazırlama 253
Yeme Bozukları & Fiziksel Aktivite 253
Beslenme Eğitimi 254
Psikoeğitim 254
SONUÇ 254
KAYNAKLAR 256

BÖLÜM 12
ADOLESAN DÖNEMDE BESLENME
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER, Arş. Gör. Şule KOCABAŞ

ADOLESAN DÖNEMDE BESLENME 262
Adolesan Dönem Tanımı ve Genel Özellikleri 262
ERGENLERDE SIK GÖRÜLEN SAĞLIK SORUNLARI 263
ADOLESAN DÖNEMDE BESLENME ALIŞKANLIKLARI 263
ADOLESAN DÖNEMDE GÜNLÜK ENERJİ VE BESİN ÖĞESİ GEREKSİNİMLERİ 264
Enerji 264
Protein 264
Yağ 264
Karbonhidrat 264
Vitamin ve Mineraller 264
ADOLESAN DÖNEMDE GÜNLÜK BESİN GRUPLARI GEREKSİNİMLERİ 265
ADOLESAN DÖNEMDE GÖRÜLEN BESLENME VE SAĞLIK SORUNLARI İLE ÖZEL DURUMLARDA BESLENME 265
Yeme Davranışı Bozuklukları 266
Vejetaryen Beslenme Eğilimi 266
Akne 266
Adolesan Gebelik 266
Adolesan Dönem Ağız Sağlığı ve Diş Hastalıkları 267
Spor Aktivitelerine Katılım 268
ADOLESAN DÖNEMDE FİZİKSEL AKTİVİTE ÖNERİLERİ 268
SONUÇ 268
KAYNAKLAR 269

BÖLÜM 13
FONKSİYONEL BESİNLER
Uzm. Dyt. Hatice SERÇE

GİRİŞ 272
BEBEKLERDE VE ÇOCUKLARDA KULLANILAN FONKSİYONEL BESİNLER 273
Anne sütü 273
Bebek formülleri 274
Prebiyotikler 275

Probiyotikler 276
Omega-3 yağ asitleri 276
Konjuge linoleik asit 277
Yumurta 277
SONUÇ 277
KAYNAKLAR 278

BÖLÜM 14
NÜTRİSYONEL GENOMİK
Uzm. Dyt. Nurcan BAĞLAM

GİRİŞ 280
BESİN ÖGESİ-GEN ETKİLEŞİMİ 280
NÜTRİSYONEL GENOMİK 281
Nutrigenetik 282
Nutrigenomik 282
Epigenetik 282
Epigenetik ve fetal programlama 283
Bağırsak mikrobiyotası ve metabolik programlama 285
NÜTRİSYONEL GENOMİK VE DİYET İLE İLİŞKİLİ HASTALIKLAR 285
Otozomal Resesif Hastalıklar 285
Kardiyovasküler Hastalıklar 286
Tip 2 Diyabetes Mellitus 287
Kanser 287
Obezite 288
SAĞLIK STRATEJİSİ OLARAK BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ BESLENME 288
SONUÇ 289
KAYNAKLAR 290

BÖLÜM 15
OBEZİTENİN FETAL PROGRAMLAMASI
Prof. Dr. Nevin ŞANLIER, Dr. Dyt. Gülşah ŞAHİN

GİRİŞ 292
FETAL PROGRAMLAMA 293
OBEZİTENİN FETAL PROGRAMLANMASINDA ETKİLİ OLAN MEKANİZMALAR 296
İştah Üzerine Etkisi 297
Leptin 297
Adipoz Doku Üzerine Etkisi 298
Enerji Metabolizması Üzerine Etkisi 299
MATERNAL HİPERGLİSEMİ VE GESTASYONEL DİYABET 300
MATERNAL OBEZİTE VE AĞIRLIK ARTIŞI 301
FETAL PROGRAMLAMA VE DİĞER ETKİLER 301

SONUÇ VE ÖNERİLER 302
KAYNAKLAR 303

BÖLÜM 16
ÇOCUKLARDA ENDOKRİN BOZUCULAR
Arş. Gör. Zeynep Gül GÜNDÜZ

GİRİŞ 308
İNSAN ENDOKRİN SİSTEMİ 308
ENDOKRİN BOZUCU KİMYASALLARIN SINIFLANDIRILMASI 310
Pestisitler 311
Diklorodifeniltrikloroetan (DDT) 311
Dikarboksimid fungisitler (Vinclozolin) 312
Klorpirifos (Chlorpyrifos) 312
Ürünlerdeki Kimyasallar 313
Kalıcı organik kirleticiler (KOK-POPs) 313
Fitalatlar 314
Ağır metaller 315
Gıda ile Temas Eden Bileşikler 316
Bisfenol A 316
ENDOKRİN BOZUCULARIN BİREYSEL VE GELECEK NESİLLER ÜZERİNE ETKİLERİ 317
Diklorodifeniltrikloroetan (DDT) 318
Dikarboksimid fungisitler (Vinclozolin) 319
Klorpirifos (Chlorpyrifos) 320
Ürünlerdeki Kimyasallar 321
Kalıcı organik kirleticiler (KOK-POPs) 321
Fitalatlar 321
Ağır metaller 322
Gıda İle Temas Eden Bileşikler 324
Bisfenol A 324
KAYNAKLAR 325

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 332

BÖLÜM 1

ÜREME SİSTEMİ ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ

Öğr. Gör. Tuğba TAHTA

Sadece bir iyi vardır; bilgi ve sadece bir kötü vardır; cehalet.

Sokrates

GİRİŞ

ÜREME SİSTEMİ ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ

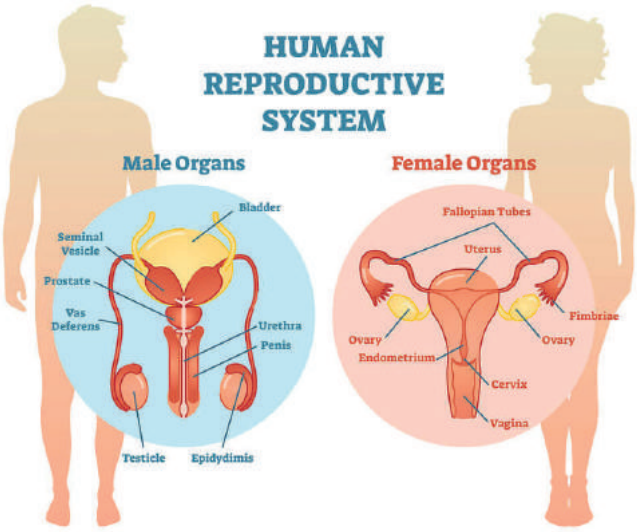

KADIN ÜREME ANATOMİSİ

Kadın üreme sistemi pelvis boşluğunda yer alan ve pelvik taban tarafından desteklenen iç ve dış üreme organlarından oluşur. Dış genital bölgeye genellikle vulva adı verilir. Dış genital organlar; labia major, labia minor, klitoris, hymen ve vajina girişidir. İç genital organlar ise overler, tuba uterinalar, uterus ve vajinadan oluşmaktadır. Kadın üreme sisteminin ana işlevleri yumurta üretimi (oositler), yumurtanın spermatozoa ile döllenmesi (fertelizasyon), embriyo ve fetüsün gelişimi ve doğum fonksiyonudur.

KAYNAKLAR

Speroff L, Fritz MA. (2005). The ovary-embryology and development. In: Clinical gynecologic endocrinology and infertility. 7th ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; p. 97–113 [chapter 3].

Wilson KJW, Waugh A, Ross JS. (1996). The reproductive systems. In: Ross and Wilson anatomy and physiology in health and illness. 8th ed. New York: Churchill Livingstone; p. 421–41 [chapter 18].

Tortora GJ, Grabowski SR. (2000). The reproductive systems. In: Principles of anatomy and physiology. 9th ed. New York; Chichester: John Wiley & Sons Inc.; p. 974–1021 [chapter 28].

Speroff L, Fritz MA. (2005). Sperm and egg transport, fertilization, and implantation. In: Clinical gynecologic endocrinology and infertility. 7th ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins;p. 187–231 [chapter 7].

Oktem O, Urman B. (2010). Understanding follicle growth in vivo. Hum Reprod;25:2944–54.

Mamsen LS, Lutterodt MC, Andersen EW, et al. (2011). Germ cell numbers in human embryonic and fetal gonads during the first two trimesters of pregnancy: analysis of six published studies. Hum Reprod;26:2140–5.

Oktem O, Oktay K. (2008). The ovary: Anatomy and function throughout human life. Ann N Y Acad Sci;1127:1–9.

Skinner MK. (2005). Regulation of primordial follicle assembly and development. Hum Reprod Update;11:461–71.

Bukovsky A, Caudle MR, Svetlikova M, et al. (2004). Origin of germ cells and formation of new primary follicles in adult human ovaries. Reprod Biol Endocrinol;2:1–30.

Vergouw C. Egg cells. In: de Haan N, Spelt M, Gobel R, editors. (2010). Reproductive medicine: a textbook for paramedics. Amsterdam: Elsevier Gezondheidszorg; p. 73–8 [chapter 4].

Weima S. Embryology. In: de Haan N, Spelt M, Gobel R, editors. (2010). Reproductive medicine: a textbook for paramedics. Amsterdam: Elsevier Gezondheidszorg; p. 79–92 [chapter 5].

Rienzi L, Balaban B, Ebner T, et al. (2012). The oocyte. Hum Reprod;27 (Suppl. 1):i2–i21.

Baerwald AR, Adams GP, Pierson RA. (2012). Ovarian antral folliculogenesis during the human menstrual cycle: a review. Hum Reprod Update;18:73–91.

Johnson MH, Everitt BJ. (2000). The regulation of gonadal function. In: Essential reproduction. 5th ed. Oxford: Blackwell Science; p. 88–118 [chapter 6].

Elder K, Dale B. (2011). Endocrine control of reproduction: controlled ovarian hyperstimulation for ART. In: In-vitro fertilization. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press; p. 19–27 [chapter 2].

McGee EA, Hsueh AJ. (2000). Initial and cyclic recruitment of ovarian follicles. Endocr Rev 21:200–14.

Yaqoob M. (2012). Endocrine disease. In: Kumar P, Clark M, editors. Kumar and Clark's clinical medicine [ebook]. 7th ed. Saunders Ltd.;[chapter 19]. Available from: http:// www.amazon.co.uk/ Kumar-ClarksClinical-Medicine-ebook/ dp/ B008IZKYGY/ref¼sr_1_1?s¼books& ie¼UTF8&qid¼1375020189&sr¼1-1.

Hess RA, Bunick D, Lee KH, et al. (1997). A role for oestrogens in the male reproductive system. Nature; 390:509–12.

De Ronde W, Pols HA, Van Leeuwen JP, et al. (2003). The importance of oestrogens in males. Clin Endocrinol (Oxf);58:529–42.

Sabeur K, Edwards DP, Meizel S. (1996). Human sperm plasma membrane progesterone receptor(s) and the acrosome reaction. Biol Reprod;54:993–1001.

Nieschlag E, Swerdloff R, Behre HM, et al. (2005). Investigation, treatment and monitoring of late-onset hypogonadism in males. Aging Male;8:56–8.

Drillich A, Davis SR. (2007). Androgen therapy in women: what we think we know. Exp Gerontol;42:457–62.

Gleicher N, Kim A, Weghofer A, et al. (2013). Hypoandrogenism in association with diminished functional ovarian reserve. Hum Reprod;28(4):1084–91.

Weiss G. (1989). Relaxin in the male. Biol Reprod;40:197–200.

Chiazze L, Brayer FT, Macisco JJ, et al. (1968). The length and variability of the human menstrual cycle. JAMA;203:377–80.

Cole LA, Ladner DG, Byrn FW. (2009). The normal variabilities of the menstrual cycle. Fertil Steril;91:522–7.

Alliende ME. (2002). Mean versus individual hormonal profiles in the menstrual cycle. Fertil Steril;78:90–5.

Fehring RJ, Schneider M, Raviele K. (2006). Variability in the phases of the menstrual cycle. J Obstet Gynecol Neonatal Nurs;35:376–84.

Harlow SD, Lin X, Ho MJ. (2000). Analysis of menstrual diary data across the reproductive life span applicability of the bipartite model approach and the importance of within-woman variance. J Clin Epidemiol;53:722–33.

Rowland AS, Baird DD, Long S, et al. (2002). Influence of medical conditions and lifestyle factors on the menstrual cycle. Epidemiology;13:668–74.

Liu Y, Gold EB, Lasley BL, et al. (2004). Factors affecting menstrual cycle characteristics. Am J Epidemiol;160:131–40.

Fenster L, Waller K, Chen J, et al.(1999). Psychological stress in the workplace and menstrual function. Am J Epidemiol;149:127–34.

Diagnostic Products Corporation. (1999). Hormonal levels during the early follicular phase of the menstrual cycle. Report of the Diagnostic Products Corporation. Los Angeles.

Lousse JC, Donnez J. (2008). Laparoscopic observation of spontaneous human ovulation. Fertil Steril;90:833–4.

Devoto L, Fuentes A, Kohen P, et al. (2009). The human corpus luteum: life cycle and function in natural cycles. Fertil Steril;92:1067–79.

Kastrop P. (2010). Laboratory aspects of male infertility. In: de Haan N, Spelt M, Gobel R, editors. Reproductive medicine: a textbook for paramedics. Gezondheidszorg, Amsterdam: Elsevier; p. 57–72 [chapter 3].

WHO. (2010). Reference values and semen nomenclature. In: Cooper TG, editorin-chief. WHO laboratory manual for the examination and processing of human Semen. 5th ed. Geneva: World Health Organization; p. 223–6 Appendix 1.

Johnson MH, Everitt BJ. (2000). Testicular function. In: Essential reproduction. 5th ed. Oxford: Blackwell Science; p. 53–68 [chapter 4].

Bungum M. (2012). Sperm DNA, integrity assessment: a new tool in diagnosis and treatment of fertility. Obstet Gynecol Int;2012:531042.

Taşkın, L. (ed.) (2016). Doğum ve kadın sağlığı hemşireliği. Ankara: Sistem Ofset Matbaacılık.

Şirin, A., Kavlak, O. (ed.) (2015). Kadın sağlığı, İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Beji, N.K. (ed) (2016). Kadın sağlığı ve hastalıkları. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

BÖLÜM 2

PREKONSEPSİYONEL DÖNEMDE BESLENME

Arş. Gör. Uzm. Hande Gül ULUSOY

Dünya üzerinde her şey kadının eseridir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Dünyanın her yerinde ulusal sağlık hedeflerinin odak noktası anne ve çocuk sağlığıdır. Son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde, anne ve çocuk sağlığı giderek iyileşmektedir. Gebelik öncesi sağlık ile anne ve çocuk sağlığını etkileme potansiyeline sahip nesiller boyunca devam edebilecek gebelik sonuçları arasında güçlü bir ilişki olduğu gösterilse de ne yazık ki prekonsepsiyonel dönem farkındalığı günümüzde halen yaygın değildir. Yeni doğum yapan kadınların sadece %33,6'sının bir sağlık uzmanıyla gebelik öncesinde doğum için nasıl hazırlanacağı hakkında bilgi aldığı belirtilmiştir.

Anne ve çocuk sağlığının iyileştirilmesinde daha etkin olabilmek için konsepsiyondan önce uygulanması gereken önleme stratejileri büyük önem taşımaktadır. Prekonsepsiyonel danışmanlık anne ve baba adaylarına, aile sağlık geçmişi, var olan tıbbi koşullar, vücut ağırlığı, beslenme durumu, fiziksel aktivite düzeyi ve aşılar gibi gebelik sonuçları için risk faktörleri hakkında farkındalık sağlamaktadır.

Ülkemizde kadınların gebe kaldıklarını fark ettikleri andan ilk prenatal kontrollerine gittikleri ana kadar kırsal bölgelerde yaklaşık 2,1 ay kentsel bölgelerde ise yaklaşık 1,7 ay geçmektedir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2013 verilerinde son 5 yılda doğum yapan 15-49 yaş arasındaki kadınlarda doğumların %74'ünün planlı olduğu, %11'inin aslında daha sonra gebe kalmak istediği belirtilirken TNSA 2018 verilerinde doğumların %75'inin planlı olduğu, %11'inin ise daha sonra gebe kalmak istediği belirtilmiştir. TNSA 2008'de istenmeyen doğumlar %18 iken TNSA 2013 verileri incelendiğinde bu oranın %13'e düştüğü görülmektedir. TNSA 2018'de ise istenmeyen gebelik oranının %15'e yükseldiği görülmektedir. TNSA 2018 verilerine göre 15-49 yaş arası kadınlarda gebe kalınabilecek dönemi doğru bilenlerin oranı %27,3'tür. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise tüm canlı doğumların %40'ı plansız doğumdur.

Plansız gebelikler fetüsü maternal diyabet, hipertansiyon, tiroit, fenilketonüri gibi hastalık sonuçları, alkol ve/veya sigara kullanımı vb. teratojenik etkilere maruz bırakmaktadır. Gebelik Risk Değerlendirme İzleme Sistemindeki (*Pregnancy Risk Assessment Monitoring System*, PRAMS) prekonsepsiyonel sağlık verileri, yeni doğum yapmış annelerin yarısından daha azının (%44,3) gebelikten önce haftada 3 gün veya daha fazla egzersiz yaptığını ve her beş yeni anneden birinin gebelikten önce sigara içtiğini göstermektedir.

Gebelik sırasında sağlıklı beslenme ile birlikte gebeliğe hazırlık döneminde de sağlıklı beslenmenin sağlanması olumsuz gebelik sonuçlarını etkili biçimde önleyerek normal fetal büyüme ve gelişimini desteklemektedir. Prekonsepsiyonel dönemde yeterli ve dengeli beslenme ile anne adayının ihtiyacı olan tüm makro ve mikro besin ögeleri sağlanarak anne adayı gebeliğe hazırlanmalıdır. Devam etmekte olan prekonsepsiyonel dönemde beslenme müdahale çalışmaları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Bu bölümde, prekonsepsiyonel dönem ile ilgili tanımlamaların, prekonsepsiyonel dönemde beslenmenin ve yapılması önerilen yaşam tarzı değişikliklerinin üzerinde durulacaktır.

KAYNAKLAR

Acarkan, T. (2016). Endometriozis. *Bilimsel Tamamlayıcı Tıp Regülasyon ve Nöral Terapi Dergisi*, *10*(1), 5-8.

Ak, G. Ş., & Saka, M. (2016). Polikistik Over Sendromlu Hastalarda (PKOS) Tıbbi Beslenme Tedavisi ve Yaşam Şekli Değişiklikleri. Beslenme ve Diyetetik Güncel Konular-4 (pp. 289-303).

Anderson, K., Norman, R. J., & Middleton, P. (2010). Preconception lifestyle advice for people with subfertility. Cochrane Database of Systematic Reviews, (4).

Atrash, H. K., Johnson, K., Adams, M.M., Cordero, J.F., Howse, J. (2006). Preconception Care for Improving Perinatal Outcomes:The Time to Act. *Matern Child Health J,* 10:3-11.

Aydos, A., Öztemur, Y., & Gür-Dedeoğlu, B. (2016). Polikistik over sendromu ve moleküler yaklaşımlar. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*.

Barker, M., Dombrowski, S. U., Colbourn, T., Fall, C. H., Kriznik, N. M., Lawrence, W. T., ... & Sniehotta, F. F. (2018). Intervention strategies to improve nutrition and health behaviours before conception. *The Lancet*, *391*(10132), 1853-1864.

Barthelmess, E. K., & Naz, R. K. (2014). Polycystic ovary syndrome: current status and future perspective. *Frontiers in Bioscience (Elite edition), 6,* 104.

Bıyıklı, E. T., & Şanlıer, N. (2013). Polikistik Over Sendromu ve Beslenme. *Beslenme ve Diyet Dergisi, 41*(3), 253-257.

Broughton, D. E., & Moley, K. H. (2017). Obesity and female infertility: potential mediators of obesity's impact. *Fertility and sterility*, *107*(4), 840-847.

Cetin, I., Berti, C., Calabrese, S. (2010). Role of micronutrients in the periconceptional period. *Hum Reprod Update*, 16(1):80-95.

Chan, J. C., Nugent, B. M., & Bale, T. L. (2018). Parental advisory: maternal and paternal stress can impact offspring neurodevelopment. *Biological Psychiatry*, *83*(10), 886-894.

Charkamyani, F., Khedmat, L., & Hosseinkhani, A. (2019). Decreasing the main maternal and fetal complications in women undergoing in vitro fertilization (IVF) trained by nutrition and healthy eating practices during pregnancy. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*, 1-13.

Chavarro, J. E., Rich-Edwards, J. W., Rosner, B. A., & Willett, W. C. (2007). Diet and lifestyle in the prevention of ovulatory disorder infertility. *Obstetrics & Gynecology*, *110*(5), 1050-1058.

Chen, M., & Heilbronn, L. K. (2017). The health outcomes of human offspring conceived by assisted reproductive technologies (ART). *Journal of Developmental Origins of Health and Disease*, *8*(4), 388-402.

Chhetri, D. R. (2019). Myo-Inositol and Its Derivatives: Their Emerging Role in the Treatment of Human Diseases. *Frontiers in Pharmacology*, *10*, 1172.

Chiu, Y. H., Chavarro, J. E., & Souter, I. (2018). Diet and female fertility: doctor, what should I eat?. *Fertility and Sterility*, *110*(4), 560-569.

CMACE/RCOG Joint Guideline Management of Women with Obesity in Pregnancy (2010). Centre for Maternal and Child Enquiries and the Royal College of Obstetricians and Gynaecologists.

Çetin, C., & Çetin, M. T. (2014). Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *23*(1), 148-155.

Day, J., Savani, S., Krempley, B. D., Nguyen, M., & Kitlinska, J. B. (2016). Influence of paternal preconception exposures on their offspring: through epigenetics to phenotype. *American Journal of Stem Cells*, *5*(1), 11.

de Angelis, C., Galdiero, M., Pivonello, C., Garifalos, F., Menafra, D., Cariati, F., ... & Colao, A. (2017). The role of vitamin D in male fertility: A focus on the testis. *Reviews in Endocrine and Metabolic Disorders*, *18*(3), 285-305.

Dunlop, A.L., Jack, B.W., Bottalico, J.N., Lu, M.C., James, A., Shellhaas, C.S., et al. (2008). The clinical content of preconception care: women with chronic medical conditions. *Am J Obstet Gynecol,* 99(6):310-327.

Elibol, E., & Akdevelioğlu, Y. (2017). İnositol ve Kadın Üreme Sağlığı. *Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences*, *2*(3), 201-206.

Escobar-Morreale, H. F. (2018). Polycystic ovary syndrome: definition, aetiology, diagnosis and treatment. *Nature Reviews Endocrinology*, *14*(5), 270.

Faghfoori, Z., Fazelian, S., Shadnoush, M., & Goodarzi, R. (2017). Nutritional management in women with polycystic ovary syndrome: A review study. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews, 11,* S429-S432.

Fleming, T. P., Watkins, A. J., Velazquez, M. A., Mathers, J. C., Prentice, A. M., Stephenson, J., ... & Hanson, M. A. (2018). Origins of lifetime health around the time of conception: causes and consequences. *The Lancet*, *391*(10132), 1842-1852.

Gardiner, P.M., Nelson, L., Shelllhaas, C.S., Dunlop, A.L., Long, R., Andrist, S., et al. (2008). The clinical content of preconception care: nutrition and dietary supplements. *Am J Obstet Gynecol,* 199(6):345-356.

Gaskins, A. J., & Chavarro, J. E. (2018). Diet and fertility: a review. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, *218*(4), 379-389.

Genuis, S.J., Genuis, R.A. (2016). Preconception Care: A New Standard of Care within Maternal Health Services. Biomed Res Int, 2016:1-30.

Giahi, L., Mohammadmoradi, S., Javidan, A., & Sadeghi, M. R. (2016). Nutritional modifications in male infertility: a systematic review covering 2 decades. *Nutrition Reviews*, *74*(2), 118-130.

Girsen, A.I., Mayo, J.A., Carmichael, S.L., Phibbs, C.S., Shachar, B.Z., Stevenson, D.K. et al. (2016). Women's prepregnancy underweight as a riskfactor for preterm birth: a retrospective study. *BJOG,* 123(12):2001-2007.

Godfrey, K. M., Cutfield, W., Chan, S. Y., Baker, P. N., & Chong, Y. S. (2017). Nutritional intervention preconception and during pregnancy to maintain healthy glucose metabolism and offspring health ("NiPPeR"): study protocol for a randomised controlled trial. *Trials*, *18*(1), 131.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2014). *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması.* Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık Ltd. Şti.

Hammiche, F., Vıjkovic, M., Wijburg, W., Vries, J.H.M., Macklon, N.S., Laven, J.S.E, et al. (2011). Increased preconception omega-3 polyunsaturated fatty acid intake improves embryo morphology. *Fertil Steril*, 95(5):1820-1823.

Hanson, M.A., Bardsley, A., De-Regil, L.M., Moore, S.E., Oken, E., Poston, L., et al. (2015). The International Federation of Gynecology and Obstetrics (FIGO) recommendations on adolescent, preconception, and maternal nutrition: "Think Nutrition First". *Obstet Gynecol Int J*, 131(4):213-253.

Hanson, M.A., Bardsley, A., De-Regil, L.M., Moore, S.E., Oken, E., Poston, L., et al. (2015). The International Federation of Gynecology and Obstetrics (FIGO) recommendations on adolescent, preconception, and maternal nutrition: "Think Nutrition First". *Obstet Gynecol Int J*, 131(4):213-253.

Harrison, C. L., Brown, W. J., Hayman, M., Moran, L. J., & Redman, L. M. (2016, March). The role of physical activity in preconception, pregnancy and postpartum health. In *Seminars in Reproductive Medicine* (Vol. 34, No. 02, pp. e28-e37). Thieme Medical Publishers.

İnan, N., Çiftçi, E., Özeren, S., Vural, B., & Yücesoy, İ. (2004). Primer İnfertil Olguda Uterin Fibroid Embolizasyonu Sonrası Gebelik (Vaka Takdimi). *Journal of Clinical Obstetrics & Gynecology*, *14*(1), 37-40.

Jeric, M., Roje, D., Medic, N., Strinic, T., Mestrovic, Z., Vulic, M. (2013). Maternal pre-pregnancy underweight and fetal growth in relation to institute of medicine recommendations for gestational weight gain. *Early Hum Dev*, 89:277–281.

Katz, D. J., Teloken, P., & Shoshany, O. (2017). Male infertility-The other side of the equation. *Australian family physician*, *46*(9), 641.

Kotelchuck, M., & Lu, M. (2017). Father's role in preconception health. *Maternal and Child Health Journal*, *21*(11), 2025-2039.

Lane, M., Robker, R. L., & Robertson, S. A. (2014). Parenting from before conception. *Science*, *345*(6198), 756-760.

Lane, M., Zander-Fox, D. L., Robker, R. L., & McPherson, N. O. (2015). Peri-conception parental obesity, reproductive health, and transgenerational impacts. *Trends in Endocrinology & Metabolism*, *26*(2), 84-90.

Lassi, Z.S., Imam, A.M., Dean, S.V., Bhutta, Z.A. (2014). Preconception care: caffeine, smoking, alcohol, drugs and other environmental chemical/radiation exposure. *Reprod Health, 11*(3), 56–68.

Li, M., Francis, E., Hinkle, S. N., Ajjarapu, A. S., & Zhang, C. (2019). Preconception and prenatal nutrition and neurodevelopmental disorders: a systematic review and meta-analysis. *Nutrients*, *11*(7), 1628.

Marcho, C., Oluwayiose, O. A., & Pilsner, J. R. (2020). The preconception environment and sperm epigenetics. *Andrology*.

McDiarmid, M.A., Gardiner, P.M., Jack, B.W. (2008) The clinical content of preconception care: environmental exposures. *Am J Obstet Gynecol,* 199(6):357-361.

McPherson, N. O., Fullston, T., Aitken, R. J., & Lane, M. (2014). Paternal obesity, interventions, and mechanistic pathways to impaired health in offspring. *Annals of Nutrition and Metabolism*, *64*(3-4), 231-238.

Messinis, I. E., Messini, C. I., Anifandis, G., & Dafopoulos, K. (2015). Polycystic ovaries and obesity. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology, 29*(4), 479-488.

Nassan, F. L., Chavarro, J. E., & Tanrikut, C. (2018). Diet and men's fertility: does diet affect sperm quality?. *Fertility and Sterility*, *110*(4), 570-577.

National Institute for Health and Care Excellence (2010). Weight management before, during and after pregnancy. Public health guideline.

Neven, A. C. H., Laven, J., Teede, H. J., & Boyle, J. A. (2018). A summary on polycystic ovary syndrome: diagnostic criteria, prevalence, clinical manifestations, and management according to the latest international guidelines. In *Seminars in Reproductive Medicine* (Vol. 36, No. 01, pp. 005-012). Thieme Medical Publishers.

Nobles-Botkin, J., Lincoln, A., & Cline, J. (2016). Preconception care resources: Where to start. *Journal of Midwifery & Women's Health*, *61*(3), 365-369.

O'Brien, A. P., Hurley, J., Linsley, P., McNeil, K. A., Fletcher, R., & Aitken, J. R. (2018). Men's preconception health: a primary health-care viewpoint. *American Journal of Men's Health*, *12*(5), 1575-1581.

Poston, L. (2010). Developmental programming and diabetes–the human experience and insight from animal models. *Best Practice & Research Clinical Endocrinology & Metabolism*, *24*(4), 541-552.

Rattan, S., Zhou, C., Chiang, C., Mahalingam, S., Brehm, E., & Flaws, J. A. (2017). Exposure to endocrine disruptors during adulthood: consequences for female fertility. *Journal of Endocrinology*, *233*(3), R109-R129.

Ricci, E., Al-Beitawi, S., Cipriani, S., Alteri, A., Chiaffarino, F., Candiani, M., ... & Parazzini, F. (2018). Dietary habits and semen parameters: a systematic narrative review. *Andrology*, *6*(1), 104-116.

Ricci, E., Viganò, P., Cipriani, S., Somigliana, E., Chiaffarino, F., Bulfoni, A., & Parazzini, F. (2017). Coffee and caffeine intake and male infertility: a systematic review. *Nutrition Journal*, *16*(1), 37.

Salas-Huetos, A., Bulló, M., & Salas-Salvadó, J. (2017). Dietary patterns, foods and nutrients in male fertility parameters and fecundability: a systematic review of observational studies. *Human Reproduction Update*, *23*(4), 371-389.

Salas-Huetos, A., James, E. R., Aston, K. I., Jenkins, T. G., & Carrell, D. T. (2019). Diet and sperm quality: Nutrients, foods and dietary patterns. *Reproductive biology*, 19, 219-224.

Sen, A., & Sellix, M. T. (2016). The circadian timing system and environmental circadian disruption: from follicles to fertility. *Endocrinology*, *157*(9), 3366-3373.

Shawe, J., Delbaere, I., Ekstrand, M., Hegaard, H.K., Larsson, M., Mastroiacovo, P, et al. (2015). Preconception care policy, guidelines, recommendations and services across six European countries: Belgium (Flanders), Denmark, Italy, the Netherlands, Sweden and the United Kingdom. *Eur J Contracept Reprod Health Care*, 20:77-87.

Simeoni, U., & Barker, D. J. (2009). Offspring of diabetic pregnancy: long-term outcomes. In *Seminars in Fetal and Neonatal Medicine* (Vol. 14, No. 2, pp. 119-124). WB Saunders.

Sirmans, S. M., & Pate, K. A. (2014). Epidemiology, diagnosis, and management of polycystic ovary syndrome. *Clinical Epidemiology*, 6, 1.

Stephenson, J., Heslehurst, N., Hall, J., Schoenaker, D. A., Hutchinson, J., Cade, J. E., ... & Kumaran, K. (2018). Before the beginning: nutrition and lifestyle in the preconception period and its importance for future health. *The Lancet*, *391*(10132), 1830-1841.

Stevenson, E. L., Hershberger, P. E., & Bergh, P. A. (2016). Evidence-based care for couples with infertility. *Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing*, *45*(1), 100-110.

Teede, H., Misso, M., Costello, M., Dokras, A., Laven, J., Moran, L., ... & Norman, R. (2018). International evidence-based guideline for the assessment and management of polycystic ovary syndrome 2018. *Monash University: Melbourne, Australia*.

Thompson, L.A., Zhang, S., Black, E., Das, R., Ryngaert, M., Sullivan, S., et al. (2013). The Association of Maternal Pre-pregnancy Body Mass Index with Breastfeeding Initiation. *Matern Child Health J*, 17:1842-1851.

Toivonen, K.I., Oinonen, K.A., Duchene, K.M. (2017). Preconception health behaviours: A scoping review. *Am J Prev Med*, 96:1-15.

Trikudanathan, S. (2015). Polycystic ovarian syndrome. *Medical Clinics*, *99* (1), 221-235.

Türkiye İstatistik Kurumu. Sağlık Araştırması (2012). Ankara, 2013.

Vander Borght, M., & Wyns, C. (2018). Fertility and infertility: Definition and epidemiology. *Clinical biochemistry*, *62*, 2-10.

Vohr, B. R., Davis, E. P., Wanke, C. A., & Krebs, N. F. (2017). Neurodevelopment: the impact of nutrition and inflammation during preconception and pregnancy in low-resource settings. *Pediatrics*, *139*(Supplement 1), S38-S49.

Vujkovic, M., de Vries, J. H., Lindemans, J., Macklon, N. S., van der Spek, P. J., Steegers, E. A., & Steegers-Theunissen, R. P. (2010). The preconception Mediterranean dietary pattern in couples undergoing in vitro fertilization/intracytoplasmic sperm injection treatment increases the chance of pregnancy. *Fertility and Sterility*, *94*(6), 2096-2101.

Wesselink, A.K., Wise, L.A., Rothman, K.J., Hahn, K.A., Mikkelsen, E.M., Mahalingaiah, S., et al. (2016). Caffeine and caffeinated beverage consumption and fecundability in apreconception cohort. *Reprod Toxicol,* 62, 39-45.

World Health Organization, WHO Guideline: Intermittent iron and folic acid supplementation in menstruating women. (2011). Geneva.

Yang, X., Liu, P., Cui, Y., Xiao, B., Liu, M., Song, M., & Li, Y. (2020). A review of the reproductive toxicity of T-2 toxin. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*.

Yılmaz, F., & Tekmen, I. (2018). Blastosist gelişimi; hücre soylarının farklanma mekanizmaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *32*(3), 243-250.

Young, M. F., Nguyen, P. H., Casanova, I. G., Addo, O. Y., Tran, L. M., Nguyen, S., ... & Ramakrishnan, U. (2018). Role of maternal preconception nutrition on offspring growth and risk of stunting across the first 1000 days in Vietnam: A prospective cohort study. *PloS one*, *13*(8).

BÖLÜM 3

GEBELİK FİZYOLOJİSİ, SORUNLARI VE GEBELİK DÖNEMİNDE BESLENME

Dr. Öğr. Üyesi Sine YILMAZ

GİRİŞ

Bir toplumun sağlığı, sağlıklı nesillerin varlığı ile mümkündür. Annenin gebelikte yeterli ve dengeli beslenmesi hem annenin hem de çocuklarının sağlığını etkilemektedir. Çocukların sağlıklı olarak dünyaya gelmesi için annelerin gebelik ve emziklilik döneminde, fetal gelişim, süt yapımı, besinlere olan gereksinmelerinin artması ve buna bağlı olarak yeterli ve dengeli beslenmeleri ve sağlıklarını korumaları konusunda bilinçlendirilmeleri ve kişiye özgü beslenme programlarının oluşturulması gereklidir.

Gebelik ve emziklilik her kadın için doğal bir olaydır. Bu dönemde anne ve bebek sağlığını etkileyen bazı etmenler vardır. Annenin yetersiz beslenmesi ile bebeğin doğum ağırlığı, beyin gelişimi, intrauterin ölüm oranı, erken doğum (prematürite) ve preeklamsi arasındaki ilişkiler çeşitli araştırmalarla kanıtlanmıştır. Gebe kadın hem kendi hem de bebeğin gereksinimlerini karşılamak için beslenmesine daha fazla önem göstermelidir. Adölesan gebelik (<18 yaş), annenin 35 yaş üzerinde olması, son iki gebelik arasındaki sürenin 2 yıldan az olması, çoğul gebelikler (ikiz, üçüz) mevcut riskleri arttırmaktadır. Ayrıca gebelikte geçirilen enfeksiyonlar, ilaç kullanımı, annenin kronik hastalıkları, sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanılması, ışın (radyasyona maruz kalma), besinlerle küf, mantar ve pestisit gibi artıklarının alınması da anne ve bebek sağlığı için risk oluşturmaktadır.

Gebelikte artan metabolizma ve fetal ihtiyaçların oluşması enerji ve besin ögeleri ihtiyacını arttırmakta ve artan ihtiyaçları karşılamak için yeterli ve dengeli beslenme önem kazanmaktadır.

Gebelerin beslenmesinde temel ilkeler;

- Maternal fizyolojik gereksinimleri karşılamak
- Maternal besin ögesi depolarını dengede tutmak
- Fetüsün normal büyüme ve gelişmesini sağlamak
- Emziklilikte yeterli süt salınımını sağlamak (anne sütünün enerji ve besin ögesi dengesini oluşturmak)
- Kişiye özgü diyeti planlamak

KAYNAKLAR

Agarwal, S., Kovilam, O., & Agrawal, D. K. (2018). Vitamin D and its impact on maternal-fetal outcomes in pregnancy: A critical review. *Crit Rev Food Sci Nutr, 58*(5), 755-769. doi:10.1080/10408398.2016.1220915

Akyol, A. (2012). Glukoz İntoleransı ve İnsülin Direncinin Fetal Orijinleri: Maternal Beslenme Durumunun Etkisi. *Beslenme ve Diyet Dergisi, 40*(3), 245-249.

Allen, L. H. (2000). Anemia and iron deficiency: effects on pregnancy outcome. *The American Journal of Clinical Nutrition, 71*(5), 1280S-1284S.

American College of, O., & Gynecologists. (2013). ACOG Committee opinion no. 548: weight gain during pregnancy. *Obstet Gynecol, 121*(1), 210-212. doi:http://10.1097/01.AOG.0000425668.87506.4c

American Dietetic Association (2003). Position of the American Dietetic Association and Dietitians of Canada: vegetarian diets. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics, 103*(6), 748.

Arlı, M., Şanler, N., Küçükkömürler, S. & Yaman, M. (2017) Anne ve Çocuk Beslenmesi. Ankara. Pegem Atıf İndeksi

Athukorala, C., Rumbold, A. R., Willson, K. J., & Crowther, C. A. (2010). The risk of adverse pregnancy outcomes in women who are overweight or obese. *BMC Pregnancy and Childbirth, 10*(1), 56. doi:10.1186/1471-2393-10-56

Bajos, N., Wellings, K., Laborde, C., & Moreau, C. (2010). Sexuality and obesity, a gender perspective: results from French national random probability survey of sexual behaviours. *BMJ, 340*, c2573. doi:10.1136/bmj.c2573

Sağlık Bakanlığı. (2017). Diyetisyenler İçin Hasta İzlem Rehberi. *Rakıcıoğlu, N, Samur G, Başoğlu S. Ankara*.

Sağlık Bakanlığı. (2015). Türkiye Beslenme Rehberi (TÜBER). *Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara, 20*, 2019.

Barker, D. J. (1997). Maternal nutrition, fetal nutrition, and disease in later life. *Nutrition, 13*(9), 807-813.

Barker, D. J., Godfrey, K. M., Gluckman, P. D., Harding, J. E., Owens, J. A., & Robinson, J. S. (1993). Fetal nutrition and cardiovascular disease in adult life. *The Lancet, 341*(8850), 938-941.

Beyerlein, A., Lack, N., & von Kries, R. (2010). Within-population average ranges compared with Institute of Medicine recommendations for gestational weight gain. *Obstet Gynecol, 116*(5), 1111-1118. doi:10.1097/AOG.0b013e3181f1ad8b

Blumer, I., Hadar, E., Hadden, D. R., Jovanovič, L., Mestman, J. H., Murad, M. H., & Yogev, Y. (2013). Diabetes and pregnancy: an endocrine society clinical practice guideline. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 98*(11), 4227-4249.

Breier, B., Vickers, M., Ikenasio, B., Chan, K., & Wong, W. (2001). Fetal programming of appetite and obesity. *Molecular and cellular endocrinology, 185*(1-2), 73-79.

Butte, N. F., & King, J. C. (2005). Energy requirements during pregnancy and lactation. *Public health nutrition, 8*(7a), 1010-1027.

Butte, N. F., Wong, W. W., Treuth, M. S., Ellis, K. J., & O'Brian Smith, E. (2004). Energy requirements during pregnancy based on total energy expenditure and energy deposition. *The American Journal of Clinical Nutrition, 79*(6), 1078-1087.

Carmichael, S. L., Rasmussen, S. A., & Shaw, G. M. (2010). Prepregnancy obesity: A complex risk factor for selected birth defects. *Birth Defects Research Part A: Clinical and Molecular Teratology, 88*(10), 804-810. doi:10.1002/bdra.20679

Coletta, J. M., Bell, S. J., & Roman, A. S. (2010). Omega-3 Fatty acids and pregnancy. *Reviews in obstetrics & gynecology, 3*(4), 163-171. Retrieved from

Demir, H. (2011). Erişkin dönemdeki hastalıkların fetal programlanması: Beslenmenin rolü. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 54*, 45-50.

Dickens, G., & Trethowan, W. H. (1971). Cravings and aversions during pregnancy. *Journal of Psychosomatic Research, 15*(3), 259-268. doi:https://doi.org/10.1016/0022-3999(71)90037-7

El-Chaar, D., Finkelstein, S. A., Tu, X., Fell, D. B., Gaudet, L., Sylvain, J., Walker, M. (2013). The Impact of Increasing Obesity Class on Obstetrical Outcomes. *Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada, 35*(3), 224-233.

Feig, D. S., Shah, B. R., Lipscombe, L. L., Wu, C. F., Ray, J. G., Lowe, J., . . . Booth, G. L. (2013). Preeclampsia as a risk factor for diabetes: a population-based cohort study. *PLoS medicine, 10*(4), e1001425-e1001425. doi:10.1371/journal.pmed.1001425

Forsum, E., & Löf, M. (2007). Energy metabolism during human pregnancy. *Annu. Rev. Nutr., 27*, 277-292.

Fyfe, E. M., Thompson, J. M. D., Anderson, N. H., Groom, K. M., & McCowan, L. M. (2012). Maternal obesity and postpartum haemorrhage after vaginal and caesarean delivery among nulliparous women at term: a retrospective cohort study. *BMC Pregnancy and Childbirth, 12*(1), 112. doi:10.1186/1471-2393-12-112

Gaillard, R., Durmuş, B., Hofman, A., Mackenbach, J. P., Steegers, E. A., & Jaddoe, V. W. (2013). Risk factors and outcomes of maternal obesity and excessive weight gain during pregnancy. *Obesity, 21*(5), 1046-1055.

Gesink Law, D. C., Maclehose, R. F., & Longnecker, M. P. (2007). Obesity and time to pregnancy. *Hum Reprod, 22*(2), 414-420. doi:10.1093/humrep/del400

Gicquel, C., El-Osta, A., & Le Bouc, Y. (2008). Epigenetic regulation and fetal programming. *Best practice & research Clinical endocrinology & metabolism, 22*(1), 1-16.

Godfrey, K. M., & Barker, D. J. (2000). Fetal nutrition and adult disease. *The American Journal of Clinical Nutrition, 71*(5), 1344S-1352S.

Godfrey, K. M., & Barker, D. J. (2001). Fetal programming and adult health. *Public health nutrition, 4*(2b), 611-624.

Hales, C. N., & Barker, D. J. (1992). Type 2 (non-insulin-dependent) diabetes mellitus: the thrifty phenotype hypothesis. *Diabetologia, 35*(7), 595-601.

Hofmeyr, G. J., Lawrie, T. A., Atallah, Á. N., & Torloni, M. R. (2018). Calcium supplementation during pregnancy for preventing hypertensive disorders and related problems. *Cochrane database of systematic reviews*(10).

Institute of Medicine. Weight gain during pregnancy: reexamining the guidelines. (2009). Washington, DC: National Academies Press.

Jarvie, E., Hauguel-de-Mouzon, S., Nelson, S. M., Sattar, N., Catalano, P. M., & Freeman, D. J. (2010). Lipotoxicity in obese pregnancy and its potential role in adverse pregnancy outcome and obesity in the offspring. *Clin Sci (Lond), 119*(3), 123-129. doi:10.1042/cs20090640

Kaiser, L. L., & Campbell, C. G. (2014). Practice paper of the Academy of Nutrition and Dietetics abstract: nutrition and lifestyle for a healthy pregnancy outcome. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics, 114*(9), 1447.

Kapoor, A., Dunn, E., Kostaki, A., Andrews, M. H., & Matthews, S. G. (2006). Fetal programming of hypothalamo-pituitary-adrenal function: prenatal stress and glucocorticoids. *The Journal of physiology, 572*(1), 31-44.

King, J. C. (2000). Physiology of pregnancy and nutrient metabolism. *The American Journal of Clinical Nutrition, 71*(5), 1218S-1225S. doi:10.1093/ajcn/71.5.1218s

Kirkegaard, H., Stovring, H., Rasmussen, K. M., Abrams, B., Sørensen, T. I., & Nohr, E. A. (2013). How do pregnancy-related weight changes and breastfeeding relate to maternal weight and BMI-adjusted waist circumference 7 y after delivery? Results from a path analysis. *The American Journal of Clinical Nutrition, 99*(2), 312-319. doi:10.3945/ajcn.113.067405

Langford, A., Joshu, C., Chang, J. J., Myles, T., & Leet, T. (2011). Does Gestational Weight Gain Affect the Risk of Adverse Maternal and Infant Outcomes in Overweight Women? *Maternal and Child Health Journal, 15*(7), 860-865. doi:10.1007/s10995-008-0318-4

Law, R., Maltepe, C., Bozzo, P., & Einarson, A. (2010). Treatment of heartburn and acid reflux associated with nausea and vomiting during pregnancy. *Canadian family physician Medecin de famille canadien, 56*(2), 143-144.

Lederman, S. A., Jones, R. L., Caldwell, K. L., Rauh, V., Sheets, S. E., Tang, D., . . . Perera, F. P. (2008). Relation between cord blood mercury levels and early child development in a World Trade Center cohort. *Environ Health Perspect, 116*(8), 1085-1091. doi:10.1289/ehp.10831

Lee, N. M., & Saha, S. (2011). Nausea and vomiting of pregnancy. *Gastroenterology clinics of North America, 40*(2), 309-vii. doi:10.1016/j.gtc.2011.03.009

Li, N., Liu, E., Guo, J., Pan, L., Li, B., Wang, P., . . . Hu, G. (2013). Maternal prepregnancy body mass index and gestational weight gain on pregnancy outcomes. *PLoS One, 8*(12), e82310. doi:10.1371/journal.pone.0082310

Matias, S. L., Dewey, K. G., Quesenberry Jr, C. P., & Gunderson, E. P. (2014). Maternal prepregnancy obesity and insulin treatment during pregnancy are independently associated with delayed lactogenesis in women with recent gestational diabetes mellitus. *The American Journal of Clinical Nutrition, 99*(1), 115-121.

Moisiadis, V. G., & Matthews, S. G. (2014). Glucocorticoids and fetal programming part 1: outcomes. *Nature Reviews Endocrinology, 10*(7), 391-402.

Nehring, I., Schmoll, S., Beyerlein, A., Hauner, H., & von Kries, R. (2011). Gestational weight gain and long-term postpartum weight retention: a meta-analysis. *The American Journal of Clinical Nutrition, 94*(5), 1225-1231. doi:10.3945/ajcn.111.015289

WHO. (2012a). *Guideline: daily iron and folic acid supplementation in pregnant women*: World Health Organization.

WHO. (2012b). *Guideline: vitamin D supplementation in pregnant women*: World Health Organization.

WHO. (2013). *Guideline: Calcium supplementation in pregnant women*: World Health Organization.

Pitkin, R. M. (2007). Folate and neural tube defects. *The American Journal of Clinical Nutrition, 85*(1), 285S-288S. doi:10.1093/ajcn/85.1.285S

Procter, S. B., & Campbell, C. G. (2014). Position of the Academy of Nutrition and Dietetics: nutrition and lifestyle for a healthy pregnancy outcome. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics, 114*(7), 1099-1103.

Rasmussen, K. M., Abrams, B., Bodnar, L. M., Butte, N. F., Catalano, P. M., & Maria Siega-Riz, A. (2010). Recommendations for weight gain during pregnancy in the context of the obesity epidemic. *Obstet Gynecol, 116*(5), 1191-1195. doi:10.1097/AOG.0b013e3181f60da7

Rittenberg, V., Seshadri, S., Sunkara, S. K., Sobaleva, S., Oteng-Ntim, E., & El-Toukhy, T. (2011). Effect of body mass index on IVF treatment outcome: an updated systematic review and meta-analysis. *Reproductive BioMedicine Online, 23*(4), 421-439. doi:https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2011.06.018

Roseboom, T., de Rooij, S., & Painter, R. (2006). The Dutch famine and its long-term consequences for adult health. *Early human development, 82*(8), 485-491.

Roseboom, T. J., van der Meulen, J. H., Osmond, C., Barker, D. J., Ravelli, A. C., Schroeder-Tanka, J. M., . . . Bleker, O. P. (2000). Coronary heart disease after prenatal exposure to the Dutch famine, 1944–45. *Heart, 84*(6), 595-598.

Samur, G. (2008). Anne sütü. *Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara*.

SAMUR, G. (2015). Gebelik ve laktasyon döneminde beslenme. *Turkiye Klinikleri Nutrition and Dietetics-Special Topics, 1*(1), 20-25.

Samur, G. (2019). *Gebelik ve Emzirme Döneminde Beslenme*. Sanlıer, N., Karaalioğlu N. (ed.) Anne- Çocuk Beslenmesi içinde (s: 11-48). Ankara: Hedef CS Basın.

Sanlıer, N. (2017). Anne Çocuk Beslenmesi ve Sağlığı, Hedef yayıncılık, Ankara

Siega-Riz, A. M., Viswanathan, M., Moos, M.-K., Deierlein, A., Mumford, S., Knaack, J., Lohr, K. N. (2009). A systematic review of outcomes of maternal weight gain according to the Institute of Medicine recommendations: birthweight, fetal growth, and postpartum weight retention. *American Journal of Obstetrics and Gynecology, 201*(4), 339.e331-339.e314. doi:https://doi.org/10.1016/j.ajog.2009.07.002

Stang, J., & Huffman, L. G. (2016). Position of the academy of nutrition and dietetics: obesity, reproduction, and pregnancy outcomes. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics, 116*(4), 677-691.

Stein, Z., Susser, M., Saenger, G., & Marolla, F. (1975). Famine and human development: The Dutch hunger winter of 1944-1945.

Trottier, M., Erebara, A., & Bozzo, P. (2012). Treating constipation during pregnancy. *Canadian family physician Medecin de famille canadien, 58*(8), 836-838. Retrieved from https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22893333

Turcksin, R., Bel, S., Galjaard, S., & Devlieger, R. (2014). Maternal obesity and breastfeeding intention, initiation, intensity and duration: a systematic review. *Maternal & child nutrition, 10*(2), 166-183.

UNU & WHO (2004). *Human Energy Requirements: Report of a Joint FAO/WHO/UNU Expert Consultation: Rome, 17-24 October 2001* (Vol. 1): Food & Agriculture Org.

van den Elzen, H. J., Wladimiroff, J. W., Overbeek, T. E., Morris, C. D., & Grobbee, D. E. (1995). Calcium metabolism, calcium supplementation and hypertensive disorders of pregnancy. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol, 59*(1), 5-16. doi:10.1016/0028-2243(94)01992-g

van der Steeg, J. W., Steures, P., Eijkemans, M. J., Habbema, J. D., Hompes, P. G., Burggraaff, J. M., Mol, B. W. (2008). Obesity affects spontaneous pregnancy chances in subfertile, ovulatory women. *Hum Reprod, 23*(2), 324-328. doi:10.1093/humrep/dem371

Williamson, C. (2006). Nutrition in pregnancy. *Nutrition bulletin, 31*(1), 28-59.

Young, S. L. (2010). Pica in pregnancy: new ideas about an old condition. *Annual review of nutrition, 30*, 403-422.

BÖLÜM 4

LAKTASYON FİZYOLOJİSİ, SORUNLARI, ENERJİ VE BESİN ÖĞESİ GEREKSİNİMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Pınar GÖBEL

Çocukları iyi birer insan yapmanın en iyi yolu onları mutlu etmektir.

Oscar WİLDE

LAKTASYON VE EMZİRME

Laktasyon

Laktasyon, memelilerin en önemli ayırt edici özelliğidir. Anne sütü doğada bulunan en eşsiz maddelerden biridir. Yenidoğanın sağlıklı büyüyüp gelişebilmesi için en önemli bileşenler anne sütünde mevcuttur. Anne sütü ile beslenmenin; bebeklerin sağlıklı büyüme ve gelişmelerini sağladığı, mortalite ve morbidite oranlarını azalttığı ve diğer tüm beslenme şekillerinden üstün olduğu belirtilmektedir.

Süt, bileşimi meme bezinin farklı salgılama ve taşıma işlemlerini yansıtan ve memeli yenidoğanların tüm beslenme gereksinimlerini karşılayan karmaşık bir karışımdır. Anne sütü ise, bebeğin doğumundan itibaren altı ay boyunca bütün ihtiyaçlarını eksiksiz karşılayabilecek fizyolojik bir besindir. Optimal büyüme ve gelişme için anne sütünün önemi bütün dünyada kabul görmüştür. Dünya tarihinde çağlar boyunca insanlık, anne sütünün bebeğin beslenmesinde mucizevi bir besin olduğunu her zaman kabul etmiştir. Bebeğe anne sütünü ulaştırmanın en sağlıklı yolu emzirmedir. Bebeklerin sağlıklı beslenmesi ve anne sütü hem çocuk sağlığı hem de toplum sağlığını etkilemektedir. Anne sütü ile beslenmenin yararları yalnızca anne sütü ile beslenme dönemi ile sınırlı kalmayıp çocuğun ileriki yaşamında da önemli katkılar sağlamaktadır. Emzirme bebeğin psiko-motor ve zihinsel gelişimini hızlandırmakta, zeka katsayısını yükseltmekte, ileri dönemde okul başarısını arttırmakta ve daha mutlu çocuk olmalarını sağlamaktadır. Emzirmenin, bebeğin diş ve damak yapısını da koruduğu da bilinmektedir. Anne sütü alan bebeklerin çocukluk çağında görülen birçok hastalıktan (ishal, pnömoni, gastrointestinal sistem enfeksiyonları, orta kulak iltihabı, menenjit, kızamık vb.) korunduğu bilinmektedir. Bunların yanında anne sütü alan bebeklerde bağışıklık sisteminin daha güçlü olduğu ve bu çocuklarda ilerleyen yıllarda egzama, astım gibi allerjik reaksiyonların, nekrotizan enterokolit, obezite, diabetes mellitus ve “Crohn” gibi hastalıkların, çocukluk lenfoması gibi bazı kanserlerin görülme sıklığının azaldığı da bilinmektedir.

KAYNAKLAR

Gopalan, C. "Effect Of Nutrition On Pregnancy And Lactation." Bulletin Of The World Health Organization 26.2 (1962): 203.

Arlı, M., Şanlıer, N., Küçükkömürler, S., & Yaman, M. (2017). Anne Ve Çocuk Beslenmesi. Pegem Atıf İndeksi, 1-233.

TÜBER. T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye beslenme rehberi: "TÜBER 2015." Anakara; 2015.

Position Of The American Dietetic Association: Nutrition And Lifestyle For A Healthy Pregnancy Outcome. Journal Of The American Dietetic Association. 01 Mart 2008;108(3):553-61.

Position Of The American Dietetic Association: Promoting And Supporting Breastfeeding. Journal Of The American Dietetic Association. 01 Kasım 2009;109(11):1926-42.

Bölükbaşı H, Şanlıer N. Postpartum Depresyonun Annelerin Emzirme Başarısı, Öz Yeterliliği Ve Anne Sütüne Etkileri. Turkiye Klin Nutr Diet - Spec Top. 2017;3(2):111–6.

Samur, Gülhan. "Gebelik Ve Emziklilik Döneminde Beslenme." Klasmat Matbaacılık, Ankara (2008).

EFSA. EFSA (European Food Safety Authority). Scientific opinion on dietary reference values for energy [Internet]. Vol. 11, EFSA Journal. Parma, Italy; 2013. 3005 p. Available from: www.efsa.europa.eu/efsajournal

Şanlıer N., Anne Çocuk Beslenmesi ve Sağlığı, Hedef Yayıncılık, Ankara, 2017.

James DCS, Lessen R, American Dietetic Association. Position Of The American Dietetic Association: Promoting And Supporting Breastfeeding. J Am Diet Assoc. Kasım 2009;109(11):1926-42.

Selimoğlu MA. Anne Ve Bebek Sağlığı Açısından Emziren Anne Beslenmesinin Önemi. 2013;183–7.

Symonds ME, Ramsay MM. Maternal-Fetal Nutrition During Pregnancy And Lactation. Cambridge University Press; 2010. 217 S.

Tekiner A. Selda, Ungan M. "Gebelik Ve Laktasyonda Beslenme." Turkiye Klinikleri Family Medicine-Special Topics 5.6 (2014): 16-22.

Term_Beslenme_2018.Pdf. Erişim Adresi: http://www.neonatology.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/Term_Beslenme_2018.Pdf

Neville, Margaret, Ed. Lactation: Physiology, Nutrition, And Breast-Feeding. Springer Science & Business Media, 2013.

Labuschagne I, Ackerberg T, Lombard M. Optimal Nutrition During Pregnancy And Lactation. Prof Nurs Today. 2012;16(1):26–9.

Samur G., Gebelik Ve Emziklilik Döneminde Beslenme. "TC Sağlık Bakanlığı Yayını." 2008.

Kominiarek, Michelle A., And Priya Rajan. "Nutrition Recommendations İn Pregnancy And Lactation." Medical Clinics 100.6 (2016): 1199-1215.

Küçükkaraca, H., & Samur, F. G. (2018). Gebelik ve Laktasyon Döneminde Probiyotiklerin Kullanımı ve Sağlık Üzerine Etkileri. Jinekoloji Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 15(4), 179-183.

Ay E, Büyükuslu N, Batırel S, İlktaç HY, Garipoğlu M. Maternal Protein Restriction During Pregnancy And Lactation İn Rats İmprints Long Term Reduction İn Hepatic Lipid Content Selectively İn The Male Offspring. Nutr Res. 2018; 1 (1): 21–61.

Türk Jinekoloji Ve Obstetrik Derneği. FIGO Adölesan, Gebelik Öncesi Ve Maternal Beslenme Önerileri: "Önce Beslenmeyi Düşün." International Journal Of Gynecology And Obstetrics. 2015. 55 P.

Uçar, Z, Ongün Yılmaz, H . (2020). Laktasyon Döneminde Beslenme: Enerji Ve Makro Besin Öğeleri. Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi, 2 (1), 37-46 . Retrieved From Https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Jhpr/İssue/52597/662791

BÖLÜM 5

YENİDOĞAN VE SÜT ÇOCUĞU BESLENMESİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

GİRİŞ

Doğumdan sonraki ilk bir yıl “süt çocukluğu” veya “bebeklik” dönemi olarak tanımlanmakta olup, yaşamın ilk bir yılını içermektedir. Bu dönemde gerek büyüme ve gelişmenin sağlanması gerekse sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması için yeterli ve dengeli beslenmenin önemi büyüktür. Çocuk beslenmesindeki amaç sağlıklı büyüme ve gelişmeyi sağlamaktır.

KAYNAKLAR

American Academy of Pediatrics, Committee on Nutrition. (1998). Cholesterol in children. *Pediatrics,101*(1), 141-147.

American Academy of Pediatrics, Committee on Nutrition. (2012). Breastfeeding and the use of human milk. *Pediatrics,129*(3), e827–841.

Ballard, O., Morrow, A.L. (2013). *Pediatric Clinics North America, 60*(1), 49–74.

Baysal, A., Arslan, P. (2003). Doğumdan Yetişkinliğe Çocuk Yemekleri Çocuğun Bilinçli ve Sağlıklı Beslenmesi. İstanbul: Özgür Yayınları.

Butte, N.F., Hopkinson, J.M., Wong, W.W., Smith, E.O, Ellis KJ. (2000). Body composition during the first 2 years of life: an updated reference. *Pediatric Research, 47*(5), 578-585.

European Food Safety Authority (EFSA). Scientific Opinion on Dietary Reference Valuesfor protein EFSA Panel on DieteticProducts, EFSA Journal 2012;10(2):2557.

ESPGHAN. Committee on Nutrition: Complementary Feeding, J Pediatr Gastr Nutr 2008; 46:99–110.

FAO/WHO/UNU. (2004). *Expert consultation: human energy requirements.* Rome, World health organization.

Gabrielli, O., Zampini, L., Galeazzi, T., Padella, L., Santoro, L., Peila, C., Giuliani, F., Bertino, E., Fabris, C., Coppa G.V. (2011). Preterm milk oligosaccharides during the first month of lactation. *Pediatrics, 128*(6), e1520–1531.

Institue of Medicine (IOM). (2006). Dietary Reference Intakes: The Essential Guide to Nutrient Requirements.https://fnic.nal.usda.gov/sites/fnic.nal.usda.gov/files/uploads/DRIEssentialGuideNutReq.pdf adresinden elde edilmiştir.

James, D.C., Lessen, R., (2009). Position of the American Dietetic Association: promoting and supporting breastfeeding. *Journal of the American Dietetic Association, 109*(11), 1926-42.

Liao, Y., Alvarado, R., Phinney, B., Lonnerdal, B. (2011). Proteomic characterization of human milk whey proteins during a twelve-month lactation period. *Journal of Proteome Research, 10*(4), 1746–1754.

Mahan, L.K., Raymond, J.L., Escott-Stamp, S. (2012). Krause's Food & the Nutrition Care Process, 13th Ed. Missouri: Elsevier Saunders.

Şanlıer N, (1999). Ankara'nın Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeylerinde 0-6 Yaş Çocukalrın Beslenme Durumları ve Köylerinde 0-6 Yaş Çocuklarının Gelişim Durumlarının İncelenmesi II. Kitap. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Morrow, A.L., Ruiz-Palacios, G.M., Jiang, X., Newburg, D.S. (2005). Human-milk glycans that inhibit pathogen binding protect breast-feeding infants against infectious diarrhea. *The Journal of Nutrition, 135*(5), 1304–1307.

Newburg, D.S., Ruiz-Palacios, G.M., Morrow, A.L. (2005) Human milk glycans protect infants against enteric pathogens. *Annual review of nutrition, 25*, 37–58.

Newburg, D.S., Woo, J.G., Morrow, A.L. (2010). Characteristics and potential functions of human milk adiponectin. *The Journal of Pediatrics, 156*, S41–S46.

Neyzi, O., Günöz, H., Furman, A., Bundak, R., Gökçay, G., Darendeliler, F., Baş, F. (2008). Türk çocuklarında vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi ve vücut kitle indeksi referans değerleri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 51*, 1-14.

PAHO/WHO. (2002). *Guiding principles for complemantary feeding of the breastfed child*. Washington DC, Pan American Health Organization/World Health Organization.

Rodriguez, N.R., (2005). Optimal quantity and composition of protein for growing children. *The Journal of American College of Nutrition 24*, 150S-154S.

Saarela, T., Kokkonen, J., Koivisto, M. (2005). Macronutrient and energy contents of human milk fractions during the first six months of lactation. *Acta Paediatrica, 94*(9), 1176-81.

Sağlık Bakanlığı. Demir Gibi Türkiye Projesi. http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-584/demir-gibi-turkiye-projesi--genelgesi-2004--21.html adresinden elde edilmiştir.

Selimoğlu, M. A. (2014). Tamamlayıcı Beslenme. *Selimoğlu, M. A. (Ed.) Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde. İstanbul: Akademi Yayınevi.

Şanlıer, N. ve Ersoy, Y. (2004). *Çocuk ve beslenme: çocuğum doğru besleniyor mu?* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Şanlıer, N. (2015). Gebe-emziren kadın ve 0-1 yaş çocuk beslenmesi. *Anne ve Çocuk Beslenmesi* (7. Baskı) içinde. Ankara: Pegem Akademi.

Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması-2010. http://www.sagem.gov.tr/TBSA_Beslenme_Yayini.pdf adresinden elde edilmiştir.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. Bebeklerde D Vitamini Yetersizliğinin Önlenmesi ve Kemik Sağlığının Geliştirilmesi Programı. http://cocukergen.thsk.saglik.gov.tr/daire-faaliyetleri/beslenme/752-bebeklerde-d-vitamini-yetersizli%C4%9Finin-%C3%B6nlenmesi-ve-kemik-sa%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n-geli%C5%9Ftirilmesi-program%C4%B1.html adresinden elde edilmiştir.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2013. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TNSA_2013_ana_rapor.pdf adresinden elde edilmiştir.

Türkiye ye Özgü Beslenme Rehberi 2015 (TÜBER) (2016). T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1031, Ankara.

United States Department of Agriculture Food and Nutrition Service. (2009). *Infant nutrition and feding.*

Von berg, A. (2006). Introduction of solid foods. *Nestle Nutrition Workshop Series Pediatr Programme, 57*, 125-31.

WHO. (2000). *Complementary feding: family foods for breastfed children*. France: FSG MEdiMEDİA Ltd.

WHO. (2005). *Guiding principles for feding non-breastfed children 6-24 months of age.* WHO Press, World Health Organization, Geneva, Switzerland.

WHO. (2006). WHO child growth standarts. http://www.who.int/childgrowth/standards/Technical_report.pdf?ua=1 adresinden elde edildi.

WHO. (2015). Global targets 2025. http://www.who.int/nutrition/topics/nutrition_globaltargets2025/en/ adresinden elde edildi.

Woolf, A.D. (2003). Herbal remedies and children: do they work? Are they harmful? *Pediatrics, 112*(1), 240-246.

BÖLÜM 6

BEBEK BESLENMESİNDE MAMALAR

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Dünyada her şey kadının eseridir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Bebeklerin yaşamlarının ilk ayları boyunca, uygun tamamlayıcı beslenme ile tanışıncaya kadar özel beslenme ihtiyaçlarını karşılayan ürünlerdir. Anne sütü ile beslenemeyen normal sağlıklı bebeklerin özel beslenme gereksinimlerini karşılamak amacıyla üretilir. Sağlıklı bebeklerin yaşamlarının ilk aylarında beslenmeleri için uygun oldukları izlenimi verecek şekilde piyasaya arz edilmez.

Yeni doğan bebeklerde beslenme şekil ve dönemleri; *Anne sütü ile beslenme, yapay beslenme, Weaning (ek gıdalara başlama) döneminde beslenme ve karışık beslenme olmak üzere dört şekildedir.* Anne sütü ile beslenme; anne sütünün doğumu takiben 4-6 ay içinde çocuk için tek başına yeterli olabilecek ideal bir gıda olduğu ve birbirinden çok farklı çevre koşullarında bile bu önemini kaybetmediği bildirilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sadece anne sütü ile beslenmeyi "bebeğin damla veya şurup olarak vitamin, mineral desteği ve ilaçlar dışında diğer sıvı veya katı besinleri içermeden sadece anne sütü verilmesi", tamamlayıcı besin ise anne sütü dışında, doğumdan itibaren başlanan her besin ve/veya mama tamamlayıcı besin olarak tanımlanmaktadır. Avrupa Pediatrik Gastroenteroloji, Hepatoloji ve Beslenme (ESPHGAN) tamamlayıcı besinlere 4. aydan önce (<17 hafta) ve 6. aydan sonra (>26 hafta) başlanmaması gerektiğini belirtmektedir. Türkiye'de de bebeklerin 6 ay süre ile sadece (tek başına) anne sütü ile beslenme, 6. aydan sonra tamamlayıcı besinlere başlanma, tamamlayıcı besinlerle birlikte anne sütü ile beslemenin 2 yaşına kadar sürdürülmesi ulusal çapta desteklenmektedir. Ülkemizde tek başına anne sütüyle beslenme oranının 2. aydan sonra düşmesi (ilk ay %68,9 iken, 2-3. ay %42), tüm gebe ve annelerin, bu konuda daha fazla eğitim ve desteğe ihtiyacı olduğuna işaret etmektedir. Anne sütünün içeriği ve kalitesi açısından emzirme döneminde annenin dengeli ve yeterli beslenmesinin de büyük önem taşıdığı unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

Agestoni C, et al.(2004) Preparation and handling of powdered infant formula: A commentary by the ESPGHAN committee on nutrition. J Pediatr Gastroenterol Nutr 2004;39(4):320-2.

Alpsan FA (2008). Bebek Mamalarında Mevcut Lisin ve Laktuloz Değerlerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Atlas B (2006). Şisli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aşı Merkezi ve Yenidoğan İzleme Unitesine Başvuran Annelerin Anne Sütü Konulu Eğitiminin Etkinliğinin İncelenmesi. Uzmanlık Tezi, Sağlık Bakanlığı Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Koordinatörlüğü, İstanbul.

Bilgen, N. K. P. D. H., & Türkyılmaz, C. Sağlıklı Term Bebeğin Beslenmesi Rehberi 2014.

Bülbül, F.S. (2017). Bebek Beslenmesinde Kullanılan Mamalar. Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, 3: 215-220.

FAO/WHO. *Enterobacter Sakazakii* and *Salmonella* in powdered infant formula. Meeting Report. Joint FAO/WHO Technical meeting on Enterobacter sakazakii and Salmonella Powdered Infant Formula, Rome, Italy. 16-20 January 2006. [FAO/WHO] Microbiological Risk Assessment Series, No. 10.

FAO/WHO. Safe Preparation, Storage and Handling of Powdered Infant Formula: Guidelines. http://www.who.int/ foodsafety/ publications/micro/pif2007/en.

Fewtrell M, Bronsky J, Campoy C, Domellöf M, Embleton N, Mis NF, et al. Complementary Feeding: A Position Paper by the European Society for Paediatric Gastroenterology, Hepatology, and Nutrition (ESPGHAN) Committee on Nutrition. JPGN 2017;64:119–132.

Gökçay G., Eren, T., Devecioğlu, D. (2012). Bebek Mamalarındaki Katkı Maddeleri. Çocuk Dergisi 12(2):60-65.

Köksal G. ve ark. (2003) Prematüre ve Yenidoğan Beslenmesi, Güncel Pediatri.

Köksal G., Gökmen H. (2015). Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi. Hatiboğlu yayınevi.

Özalp Ġ, Köksal G (1996). Anne Sütü ile Beslenmeyi Engelleyen Durumlar ve Anne Sütü Almayan Süt Çocuğunun Beslenmesi (Yapay Beslenme). Katkı Pediatri Dergisi. Beslenme I Özel Sayısı. Hacettepe Üni. Tıp Fak. Çocuk Sağlığı ve Hastalıları AD ve Çocuk Sağlığı Enstitüsü Yayını, Ankara. 17: 73-86.

Pekcan, A. G. (2018). Tamamlayıcı Beslenme: Avrupa Pediatrik Gastroenteroloji, Hepatoloji ve Beslenme (ESPHGAN) Birliği Komitesi Görüş Raporu. Beslenme ve Diyet Dergisi, 46(1), 1-6.

Saldır, M., Korkmazer, N., & Parlak, A. (2014). Yenidoğan Bebeğin Beslenmesi.

Türk Gıda Kodeksi 29 Aralık 2011 tarihli 28157 sayılı Etiketleme Yönetmeliği.

Türk Gıda Kodeksi Bebek Formülleri ve Devam Formülleri Tebliği, (Tebliğ No: 2019/14- Sayı: 30819).

Usta, Y. (2007). Mamaların Sınıflandırılması. Türkiye Klinikleri, 3(6):43-6.

World Health Organization. International code of marketing of breast milk substitutes. Geneva: World Health Organization; 1981.

World Health Organization. International code of marketing of breast milk substitutes. Geneva: World Health Organization; 1981.

BÖLÜM 7

EMZİRME DANIŞMANLIĞI

Öğr. Gör. Sinem CEYLAN

Yaşam ortağımız, insanlığın geleceği çocuklarımız ilgi odağı olmayı fazlasıyla hak ediyor.

TARİHTE EMZİRME

Bebek beslenmesi ile ilgili ilk bilgiler Milattan Önce (MÖ) 1550 yıllarına aittir. Mısır ansiklopedisi olan Ebers Papirüsünde bebekleri beslemenin tek yolunun emzirmek olduğu yazılmıştır. M.Ö. 2000 yıllarına ait bazı arkeolojik kanıtlarda da bebek beslenmesi ve emzirme ile ilgili bize bilgiler sunmaktadır. Tarihten günümüze kadar gelmiş tarihi yapılarda Ishtar ve İsis gibi tanrıçaları emziren anne figürü ile görmekteyiz.

Emzirme insanlığın varoluşuyla başlayan bir eylem olmakla birlikte eski Türkler de anne sütüne önem vermiş ve onu kutsal saymıştır. Yakut Türklerinde Ayzıt tanrıçasının yeni doğmuş olan bebeğine süt gölünden getirdiği sütü damlatması ile ona can verdiğine inanılırdı. Dede korkut hikayelerinde,Oğuz Destanında,Boğaç Han Öykülerinde de anne sütünün önemi vurgulanmıştır. İbn-i Sina'nın Tıp Kanunu isimli kitabında, anne sütünün bebeklerin beslenmesinde gerekli olduğu anlatılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yazılan Tedbîrü'l-mevlûd adlı eser çocuk sağlığı ve hastalıkları konusunda yazılmış ilk eserlerden biridir. Bu eser anne sütü ve emzirmenin bebeğin beslenmesindeki önemi vurgulanmıştır. Tarih boyunca sütannelik her kavimde, her imparatorlukta önemli bir yere sahip olmuştur. İlk insandan başlayarak anne sütü en temel gıda emzirmekte ona ulaşılan yol olmuştur.20. yüzyılın başlarında artan kentleşme ve sanayileşme, annelerin çalışma hayatına kayılması ve emzirmeye destek görememesi, formül süt ürünlerinin piyasaya çıkması ile emzirme oranla hızla düşüşe geçmiştir. Bunun ile birlikte ek gıdaya erken başlama, malnütrisyon gibi beslenme bozuklukları artmaya başlamıştır. 1970 yıllarında anne sütü ile ilgili bilimsel çalışmalar artmış önemi tekrar vurgulanmaya başlamıştır. Yine bu yıllarda başlayan 2000 yılında herkese sağlık programında da emzirme önemi vurgulanmıştır. Günümüzde emzirme ve anne sütü ile besleme oranları henüz istenilen seviyelere ulaşamasa da başlatılan programların başarıları, emzirme ve anne sütü üzerine kurulan sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile göze çarpan bir artışla devam etmektedir.

KAYNAKLAR

American Academy of Pediatrics. (2012) Breastfeeding and the use of human milk. Pediatrics, 129 (3): 827-441.

American Academy of Pediatrics. In: Kimberlin DW, Brady MT, Jackson MA, Long SS, eds. Red Book: 2015 Report of the Committee on Infectious Diseases. 30th ed. Elk Grove Village, IL: American Academy of Pediatrics; 2015

Ceylan, S.(2016). Obez olan/olmayan annelerde emzirme öz yeterlilik algıları ile emzirme başarılarının karşılaştırılması ve arasındaki ilişkinin incelenmesi, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldırım Beyazıd Üniversitesi, Ankara

Dennis, CL. (2002).Breastfeeding initiation and duration: a 1990-2000 literature review. *Journal Of Obstetrics Gynecologic And Neonatal Nursing*, 31: 12-32.

Hot, İ,.Başağaoğlu, İ.(2014). Tarihte sütannelik geleneği. Turkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History, 22(2), 68-74.

Kahya,E. (1995). İbn-i Sina. El-Kanun fi't-Tıbb, Birinci Kitap.1st ed. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1995, 481.

Karaçam, Z.(2018). Sağlık M. Breastfeeding problems and interventions performed on problems: systematic review based on studies made in Turkey. Türk Pediatri Arşivi, 53(3), 134-48

Kramer, MS. Kakuma, R.(2001). The optimal duration of exclusive breastfeeding: a systematic review. Geneva: World Health Organization; (WHO/NHD/01.08; WHO/FCH/01.23)

Larson, E. Zuill, R. Zier,V. Berg, B.(1984) Storage of human breast milk. Infect Control 1984;5(3):127-30.

T. C. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Emzirme Danışmalığı Uygulayıcı Kitabı. Başak Matbaacılık. Ankara: 2018.

Tolunay, O.(2014) Türk Tıp Tarihinde Emzirme. Lokman Hekim Journal,4(3), 6-10.

Tewabe T. Timely initiation of breastfeeding and associated factors among mothers in Motta town, East Gojjam zone, Amhara regional state, Ethiopia, 2015: a cross-sectional study. BMC Pregnancy and Childbirth 2016, 16,314.

UNICEF. Nutrition. Breastfeeding. http://www.unicef.org/nutrition/index_24824.html (Erişim tarihi: 15.07.2020)

UNICEF. UNICEF data: monitoring the situation of children and women. Access the data: infant and young child feeding (http://data.unicef.org/topic/nutrition/infant-and-young-child- feeding/, erişim tarihi 10.07.2020).

World Health Organization (WHO)., UNICEF, Wellstart International. (1991)The Baby-friendly Hospital Initiative: monitoring and reassessment: tools to sustain progress. Geneva: World Health Organization

World Health Organization (WHO)., UNICEF. (1993) Breastfeeding counseling: A training course. WHO: Geneva.

World Health Organization (WHO). (2017). Guideline: protecting, promoting and supporting breastfeeding in facilities providing maternity and newborn services. Geneva: World Health Organization.

World Health Organization (WHO). (2009). UNICEF. Baby-Friendly Hospital Initiative. Revised, Updated and Expanded for Integrated Care, Section 1. Background and Implementation. Geneva: World Health Organization 2009. http://www.who.int/nutrition/publications/infantfeeding/bfhi_trainingcourse/en/

World Health Organization (WHO).(2007) The Challenge of Obesity in the WHO European Region and the Strategies for Response Summary. Denmark. 2007

World Health Organization (WHO). (2012). Breastfeeding counselling: Atraining course participants manual. World Health Organisation.

World Health Organization (WHO). (2013). Essential nutrition actions: improving maternal, newborn, infant and young child health and nutrition, Geneva, Switzerland, Erişim: (http:// apps.who.int/irisbitstream/10665/84409/1/9789241505550_eng.pdf)

World Health Organization (WHO).(2018) Guideline: counselling of women to improve breastfeeding practices. 99.ISBN: 978-92-4-155046-8.

BÖLÜM 8

ERKEN LEZZET DENEYİMLERİNİN BESİN TERCİHLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Dyt. Rukiye BOZBULUT

ERKEN LEZZET DENEYİMLERİNİN BESİN TERCİHLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Çocukluk çağı dönemi hızlı büyüme ve gelişmenin yaşandığı bir dönemdir. Bu kritik evrede öğrenilen lezzet deneyimlerinin güçlü olduğu ve hayatın sonraki dönemlerindeki tat tercihlerini de etkiledikleri ileri sürülmektedir.

Bebek ve çocukların yeme ve aktivite davranışları hem intrinsik (genetik, yaş, cinsiyet) hem de çevresel (aile, akran, toplum, çevre) faktörlerden etkilenir (Şekil 1). Yapılan birçok çalışmada besinlerin tatları ile ilgili öğrenmenin anne karnında ve erken bebeklik döneminde başladığı bildirilmektedir. Prenetal dönemdeki tat maruziyeti, anne sütü alımı ve daha sonraki dönemdeki tamamlayıcı beslenme, hem obezite gelişimini önlemek hem de bebeklerin lezzet tercihlerinin ve besinlere karşı tutumlarının oluşumu için oldukça önemlidir. Çocukluk çağındaki yemek yeme ile ilgili deneyimler, bu deneyimlere bağlı pozitif veya negatif sonuçlar, besinlere maruz kalma ve genetik nedenlerle (acı lezzetlere bağlı duyarlılık) bir araya gelerek besin seçimlerinin oluşmasında etkili olmaktadır.

Şekil 1. Çocuğun yeme davranışını etkileyen çevresel faktörler

KAYNAKLAR

Agostoni, C., Carratu, B., Boniglia, C., Riva, E., Sanzini, E. (2000). Free amino acid content in standard infant formulas: comparison with human milk. J. Am. Coll. Nutr. 19, 434–438.

Agostoni, C., Decsi, T., Fewtrell, M., Goulet, O., Kolacek, S., Koletzko, B., Michaelsen, K.F., Moreno, L., Puntis, J., Rigo, J. et al. (2008). Complementary feeding: A commentary by the ESPGHAN committee on nutrition. J. Pediatr. Gastr. Nutr, 46, 99–110.

Barends, C., de Vries, J., Mojet, J., de Graaf C. (2013) Effects of repeated exposure to either vegetables or fruits on infant's vegetable and fruit acceptance at the beginning of weaning. Food Qual Prefer, 29:157-65.

Bellows, L.L., Johnson, S.L., Davies, P.L., Anderson, J., Gavin,W.J., Boles, R.E (2013). The Colorado LEAP study: Rationale and design of a study to assess the short term longitudinal effectiveness of a preschool nutrition and physical activity program. BMC Public Health.

Birch, L.L., Fisher, J.O. (1998). Development of eating behaviours among children and adolescents. Pediatrics, 101, 539–549.

Bouhlal, S., Issanchou, S., Nicklaus, S. (2011). The impact of salt, fat and sugar levels on toddler food intake. Br. J. Nutr. 105, 645–653.

De Cosmi, V., Scaglioni, S., Agostoni, C. (2017). Early Taste Experiences and Later Food Choices. Nutrients, 9; 107; doi:10.3390/nu9020107.

de Lauzon-Guillain, B., Jones, L., Oliveira, A., Moschonis, G., Betoko, A., Lopes, C., Moreira,P., Manios, Y., Papadopoulos, N.G., Emmett, P., Charles, M.A. (2013). The influence of early feeding practices on fruit and vegetable intake among preschool children in 4 European birth cohorts. Am. J. Clin. Nutr. 98, 804–812.

Feeney, E., O'Brien, S., Scannell, A., Markey, A., and Gibney, E.R. (2011). Genetic variation in taste perception: does it have a role in healthy eating? Proc. Nutr. Soc. 70, 135–143.

Gerrish, C.J., Mennella, J.A. (2001). Flavor variety enhances food acceptance in formula-fed infants. Am. J. Clin. Nutr. 73, 1080–1085.

Haller, R., Rummel, C., Henneberg, S., Pollmer, U., Köster, E.P. (1999). The influence of early experience with vanillin on food preference later in life. Chem. Senses 24, 465–467.

Harris, G., Coulthard, H. (2016). Early Eating Behaviours and Food Acceptance Revisited: Breastfeeding and Introduction of Complementary Foods as Predictive of Food Acceptance. Curr Obes Rep, 5:113–120.

Harris, G., Thomas, A., Booth, D.A. (1990). Development of salt taste in infancy. Dev. Psychol. 26, 534–538.

Hausner, H., Nicklaus, S., Issanchou, S., Molgaard, C., Moller, P. (2010). Breastfeeding facilitates acceptance of a novel dietary flavour compound. Clin Nutr, 29:141-8.

Hepper, P.G. (1988). Adaptive fetal learning: prenatal exposure to garlic affects postnatal preferences. Animal Behaviour, 36:935-6.

Hepper, P.G., Wells, D.L., Dornan, J.C., Lynch, C. (2013). Long-term flavor recognition in humans with prenatal garlic experience. Dev. Psychobiol. 55, 568–574.

Jagnow, C.P., Simon, C.M., Beauchamp, G.K., Mennella, J.A. (2000). Pre- and postnatal exposure to the flavor of carrots affects the infants' acceptance of carrot-flavored cereal. Chem. Senses 25 (616), 667.

Maier, A., Chabanet, C., Schaal, B., Issanchou, S., Leathwood, P. (2007). Effects of repeated exposure on acceptance of initially disliked vegetables in 7-month old infants. Food Qual Prefer, 18:1023-32.

Maier, A.S., Chabanet, C., Schaal, B., Leathwood, P.D., Issanchou, S.N. (2008). Breastfeeding and experience with variety early in weaning increase infants' acceptance of new foods for up to two months. Clin. Nutr. 27, 849–857.

Mennella, J.A, Jagnow, C.P., Beauchamp, G.K. (2001) Prenatal and postnatal flavor learning by human infants. Pediatrics, 107:88.

Mennella, J,A., Johnson. A., Beauchamp. G.K. (1995) Garlic ingestion by pregnant women alters the odor of amniotic fluid. Chem Senses, 20:207-9.

Mennella, J.A, Nicklaus, S., Jagolino, A.L, Yourshaw. L.M. (2008). Variety is the spice of life: strategies for promoting fruit and vegetable acceptance during infancy. Physiol Behav, 94:29-38.

Mennella, J.A., Forestell, C.A., Morgan, L.K., Beauchamp, G.K. (2009). Early milk feding influences taste acceptance and liking during infancy. Am. J. Clin. Nutr. 90, 780–788.

Mennella, J.A., Kennedy, J.M., Beauchamp, G.K. (2006). Vegetable acceptance by infants: effects of formula flavors. Early Hum. Dev. 82, 463–468.

Nicklaus, S., Boggio, V., Chabanet, C., Issanchou. S.A. (2004). Prospective study of food preferences in childhood. Food Qual Prefer. 15:805–18.

Nicklaus S. (2016a) Relationships between early flavor exposure, and food acceptability and neophobia. Flavor: From Food to Behaviors, Wellbeing and Health, 299, Elsevier Ltd, 460 p., 2016, Woodhead Publishing in Food Science, Technology and Nutrition, 978-0-08-100300-8.

Nicklaus, S. (2016b) Complementary Feeding Strategies to Facilitate Acceptance of Fruits and Vegetables: A Narrative Review of the Literature, Int. J. Environ. Res. Public Health, 13, 1160; doi:10.3390.

Schaal, B., Marlier, L., Soussignan, R. (2000). Human foetuses learn odours from their pregnant mother's diet. Chem Senses, 25:729-37.

Schwartz, C., Chabanet, C., Laval, C., Issanchou, S., Nicklaus, S. (2013) Breast-feeding duration: influence on taste acceptance over the first year of life. Br J Nutr, 109:1154-61.

Schwartz, C., Chabanet, C., Lange, C., Issanchou, S., Nicklaus, S. (2011). The role of taste in food acceptance at the beginning of complementary feeding. Physiol. Behav. 104, 646–652.

Shigemura, N., Shirosaki, S., Sanematsu, K., Yoshida, R., and Ninomiya, Y. (2009). Genetic and molecular basis of individual differences in human umami taste perception. PLoS ONE 4, e6717.

Sullivan, S.A., Birch, L.L. (1994). Infant dietary experience and acceptance of solid foods. Pediatrics 93, 271–277.

Ventura, A.K,, Worobey, J. (2013). Early Influences on the Development of Food Review Preferences Current Biology, 23:401-408.

Wagner, S., Issanchou, S., Chabanet, C., Lange, C., Schaal, B., Monnery-Patris, S., (2014). Liking the odour, liking the food. Toddlers' liking of strongly flavoured foods correlates with liking of their odour. Appetite 81, 60–66.

World Health Organization (WHO) (2003). Feeding and Nutrition of Infants and Yound Children Guidelines for the WHO European Region, with Emphasis on the Former Soviet Countries. No. 87; WHO: Geneva, Switzerland.

ESPHGAN Committee on Nutrition: Agostoni C, Decsi T, Fewtrell M, Goulet O, Kolacek S, Koletzko B, et al. Complementary feeding: a commentary by the ESPGHAN Committee on Nutrition. J Pediatr Gastroenterol Nutr 2008;46(1):99–110.

Johnson, S. L., Davies, P. L., Boles, R. E., Gavin, W. J., & Bellows, L. L. (2015). Young children's food neophobia characteristics and sensory behaviors are related to their food intake. The Journal of nutrition, 145(11), 2610-2616.

Dovey, T. M., Staples, P. A., Gibson, E. L., & Halford, J. C. (2008). Food neophobia and 'picky/fussy'eating in children: a review. Appetite, 50(2-3), 181-193.

BÖLÜM 9

OKUL ÖNCESİ ÇAĞI ÇOCUKLARDA BÜYÜMENİN İZLENMESİ

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Arş. Gör. Şule KOCABAŞ

OKUL ÖNCESİ ÇAĞI ÇOCUKLARDA BÜYÜMENİN İZLENME

Büyümenin Tanımı ve Önemi

Büyüme, doğumdan yetişkinliğe kadar genetik olarak belirlenen hızda ve süreçte görülen dokuların kütlesinin artışı olarak tanımlanmaktadır. Büyüme hızının en yüksek olduğu dönemler intrauterin dönem, süt çocukluğu-bebeklik dönemi ve ergenlik dönemidir. Çocukluk döneminde sağlıklı beslenmenin temel amacı ve göstergesi normal büyüme-gelişmenin sağlanmasıdır.

KAYNAKLAR

Alikasifoğlu, A., Yordam, N., (1996). Obez Çocuğun Beslenmesi, *Katkı Pediatri Dergisi*, Beslenme II, 17(2), 341-355.

Anagnostou K, Clark A, King Y, et al. Efficacy and safety of high-dose peanut oral immunotherapy with factors predicting outcome. Clin Exp Allergy 2011; 41:1273–1281.

American Dietetic Association (ADA) Report. (2008). Position of theAmerican Dietetic Association: Nutrition guidance for healthy children ages 2 to 11 years. *Journal of theAmericanDieteticAssociation,* 108, 1038-1047.

Gidding, S. S.,Dennison, B. A., Birch, L. L., Daniels, S. R., Gilman, W. M., Lichtenstein, A. H., Rattay, K. T., Steinberg, J., Stettler, N., Van Horn, L. (2006). Dietary Recommendations for Children and Adolescents: *A Guide for Practitioners. Pediatrics,,*117, 544-559.

Anon, (1999). Beslenme I, Katkı Pediatri Dergisi, 17:1: Ocak, Şubat.

Anon, (2002). Toplumumun Beslenmesinin Bilinçlendirilmesi, Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü ve H.Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü İş Birliği ile, Ankara.

Arlı, M., Şanlıer, N., Küçükkömürler, S., Yaman, M. (2013). *Anne ve Çocuk Beslenmesi,*.6. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Arslan N. (2014). *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi,* M. A. Selimoğlu içinde, *Oyun Çocuğu ve Okul Çocuğu Beslenmesi*, (67-79), İstanbul: Akademi Yayınevi.

Baysal, A. (2002). *Beslenme*, Ankara: Hatiboğlu Yayınları.

Baysal, A., Aksoy, M., Besler, H.T., Bozkurt, N., Keçecioğlu, S.,Mercanlıgil, S.M.,Merdol, T.,Pekcan, G.,Yıldız, E. (2013). Diyet El Kitabı, 7. Baskı, Ankara.

Bertan, M., Güler, Ç., (1997). *Halk Sağlığı (Temel Bilgiler)*, 2. Baskı, Ankara: Güneş Kitap Evi.

Beyazova, U., (1984).Ana ve İlkokul Çağı Çocuklarda Beslenme Sorunlarının Nedenleri, *Okul-çağı Çocuklarında Beslenme*, Ankara: Roche Bilimsel Yayınlar Serisi.

Beyhan, Y, (1999). Çalışma Hayatında Beslenme Hizmetlerinin Yönetimi, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türk-İş Yayınlan No: 189, Ankara.

Bilici, S. ve Köksal, E. (2013). *Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları.* Nevin Şanlıer (Ed.) Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 915.

Blissett, J. (2011). Relationships between parenting style, feding style and feding practices and fruit andvegetable consumption in earlychildhood. *Appetite,* 57, 826-831.

Candy, D., & Paul, S. (2011). Go with the flow: in childhood constipation. The journal of family health care, 21(5).

Cantoral A.,Tellez-Rojo, M. M., Ettinger, A. S., Hu, H., Hernandez-Avila, M. Ve Peterson, K. (2015). Early introduction and cumulative consumption of sugar sweetened beveragesduring the preschool period and risk of obesity at 8–14 years of age. *PediatricObesity,* Doi: 10.1111/ijpo.12023. [Epubahead of print].

Carruth, B.R.,Ziegler, P.J., Gordon, A., Barr S.I. (2004). Prevalence of pickyeater samong infants and toddlers and their caregivers' decisions abou toffering a new food. *J Am Diet Assoc,* 104: 57-64.

Catteau, C.,Trentesaux, T., Delfosse, C., Rousset, M. M. (2012). Consumption of fruit juices and fruit drinks: impact on the health of children and teenagers, the dentist'spoint of view. *Archives de Pediatrie*, 19: 118–124.

Chumlea, W.C., Lamonte, M. (2013). PhysicalGrowth. InSamour, P.Q. ve King, K. (Ed.) Essentials of PediatricNutrition. United States of America: Jones&Bartlett Learning, s.15-23.

Dapul, H., & Laraque, D. (2014). Lead poisoning in children. Advances in pediatrics, 61(1), 313–333.

Deboer M.D.,Agard, H.E., Scharf, R.J. (2015). Milk intake, heigh tand body mass index in preschool children. *Archievs of Disease in Childhood*, 100:460–465.

Deboer, M. D.,Scharf, R. J. ve Demmer, R.T. (2013). Sugar-sweetened beverages and weight gain in 2- to 5-year-old children. *Pediatrics,* 132, 3, 413-420.

Duffy, R. L., (2002). The American Dietetic Association's Complete Food&Nutrition Guide. John Wiley&Sons, Inc.,Hoboken, New Jersey, USA.

Fox, M. K, Condon, E.,Briefel, R. R., Reidy, K.C., Deming, D. M. (2010). Food consumption patterns of young preschoolers: Are they starting off on the right path,*Journal of the American Dietetic Association*, 110, 52–59.

Gupta, P. M., Perrine, C. G., Mei, Z., & Scanlon, K. S. (2016). Iron, Anemia, and Iron Deficiency Anemia among Young Children in the United States. Nutrients, 8(6), 330.

Gupta, P. M., Hamner, H. C., Suchdev, P. S., Flores-Ayala, R., & Mei, Z. (2017). Iron status of toddlers, nonpregnant females, and pregnant females in the United States. The American journal of clinical nutrition, 106(Suppl 6), 1640S–1646S.

Gümüş Doğan, D. (2014). İştahsız çocuk, M. Ayşe Selimoğlu (Ed.), *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde (s.88-95). İstanbul: Akademi Yayınevi.

Hatun Ş. Çocuklarda büyüme geriliği, Kocaeli Tabip Odası, Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 2003; 3: 5–7.

Horodynski, M. A.,Stommel, M., Herb, H.B., Xie, Y. ve Weatherspoon, L. (2010). Low-incomeAfrican American and 'Non-Hispanic White mothers'self-efficacy, "pickyeater" perception, and toddler fruit and vegetabl econsumption. *Public Health Nursing,* 27, 408-417.

Institute of Medicine (IOM) (2011). Early childhood obesity prevention policies. Washington, DC: The National Academies Press.

Işıksoluğu, U, M., (1994). Beslenme, Millî Eğitim Basım Evi, 8. Baskı, İstanbul.

İnce Ot, Kondolot M, Yalçin Ss. (2011). Büyümenin izlenmesi ve büyüme duraklaması. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 5(3), 181-192.

Jacobi, C.,Agras, W.S., Bryson, S., Hammer, L.D. (2003). Behavioralvalidation, precursors, andconcomitants of pickyeatingin childhood. *J AmAcad Child AdolescPsychiatry*, 42: 76-84.

Kerzner, B. (2009). Clinical İnvetigation of feding difficulties in young children:a pratical approach. Clin Pediatr, 48, 960-965

Kim, E. H., & Burks, W. (2012). Managing food allergy in childhood. Current opinion in pediatrics, 24(5), 615–620.

Koksal, G., Gökmen, H., (2000). Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi, Hatiboğlu Yayınları, I. Baskı, Ankara.

Koksal, O. (1984). Türkiye'de Anaokulu ve İlkokul Çocukları Arasında Sık Görülen Beslenme Sorunları, Okulçağı Çocuklarında Beslenme, Roc-he, Bilimsel Yayınlar Serisi, Ankara.

Kutluay Merdol, T. (2012). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Beslenmesi*. 2. Basım. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726

Liu, R.H. (2003). Healthbenefits of fruit and vegetables are from additive and synergistic combinations of phytochemicals. *AmericanJournal of ClinicalNutrition,* 78 (suppl), 517S–520S.

Loening-Baucke, V., Miele, E., & Staiano, A. (2004). Fiber (glucomannan) is beneficial in the treatment of childhood constipation. Pediatrics, 113(3 Pt 1), e259–e264.

Lucas, B.,Ogata, B., Feucht, S. (2013). Normal NutritionAfterInfancy. inSamour, P.Q. ve King, K. (Ed.) Essentials of PediatricNutrition. United States of America: Jones&Bartlett Learning, s.71-74.

Lucas, B.L.,Feucht, S.A., Ogata, B.N. (2012). Nutrition in Childhood. InMahan, L.K.,Escott-Stump, S. ve Raymond, J.L. (Ed.) *Krause's Food and the Nutrition Care Process*. Thirteenth Edition. United States of America: Elsevier. s.389-404.

Makhija, M. M., & Ciaccio, C. E. (2019). Pediatric Allergy and Immunology. Pediatric annals, 48(12), e466–e467.

Malik, V. S.,Pan, A., Willett, W. C., Hu, F. B. (2013). Sugar-sweetened beverages and weight gain in children and adults: a systematic review and meta-analysis. *American Journal of Clinical Nutrition,* 98, 1084–1102.

Malik, V. S.,Schulze, M.B., Hu, F. B. (2006). Intake of sugar-sweetenedbeveragesand weightgain: a systematicreview. *American Journal of Clinical Nutrition,* 84(2), 274–288.

Marshall, T. A. (2013). Preventing dental caries associated with sugar-sweetened beverages. *Journal of the American Dietetic Association*, 144, 1148–1152.

Mathai, J., Raju, B., Bavdekar, A., & Pediatric Gastroenterology Chapter, Indian Academy of Pediatrics (2011). Chronic and persistent diarrhea in infants and young children: status statement. Indian pediatrics, 48(1), 37–42.

Mayans L. (2019). Lead Poisoning in Children. American family physician, 100(1), 24–30.

Merdol, Kutluay, T., (1999). *Beslenme Eğitimi Rehberi*, Özgür Yayınları, 125, İstanbul

Merdol, Kutluay, T., Başoğlu, S., Ören, N., (1997). *Beslenme ve Diyetetik Açıklamalı Sözlük*, Hatipoğlu Yayın Evi, Ankara.

Miracle V. A. (2017). Lead Poisoning in Children and Adults. Dimensions of critical care nursing: DCCN, 36(1), 71–73.

Moore, L.L.,Singer, M.R., Bradlee, M.L., Djousse, L., Proctor, M.H., Cupples, L.A.,Ellison, R.C. (2005). Intake of fruits, vegetables, and dairy products in early childhood and subsequent blood pressure change. *Epidemiology,* 16, 4–11.

Moore S. R. (2011). Update on prolonged and persistent diarrhea in children. Current opinion in gastroenterology, 27(1), 19–23.

Moshe, G.,Amitai, Y., Korchia, G., Korchia, L., Tenenbaum, A., Rosenblum, J., Schechter, A. (2013). Anemia and iron deficiency in children: association with red meat and poultry consumption. *JPGN*, 57:(6), 722–727.

Neyzi, O., Günöz, H., Furman, A., Bundak, R., Gökçay, G. (2008). Türk çocuklarında vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi ve vücut kitle indeksi referans değerleri, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 51: 1-14.

Öztürk, U. D. M., & Besler, H. T. (2012). Besin alerjileri. Sağlık bakanlığı yayınları. Ankara.

Powers, J. M., & Buchanan, G. R. (2019). Disorders of Iron Metabolism: New Diagnostic and Treatment Approaches to Iron Deficiency. Hematology/oncology clinics of North America, 33(3), 393–408.

Radlović, N., Leković, Z., Vuletić, B., Radlović, V., & Simić, D. (2015). Acute Diarrhea in Children. Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, 143(11-12), 755–762.

Reau, N.R.,Senturia, Y.D., Lebailly, S.A., Christoffel, K.K.,e the Pediatric Practice Research Group. (1996). Infant and toddler feding patterns and problems: normative data and a new direction. *J Dev Behav Pediatr,* 17: 149-153.

Roe, L. S.,Meengs, J. S., Birch, L. L., Rolls, B. J. (2013). Serving a variety of vegetablesandfruit as a snackincreasedintake in preschoolchildren. *American Journal of Clinical Nutrition,* 98, 693-699.

Shreffler, W. G., & Radano, M. (2011). Food allergy and complementary feeding. Nestle Nutrition workshop series. Paediatric programme, 68, 141–152.

Slavin, J. (2004). Whole grains and human health. *Nutrition Research Reviews,*17:99–110.

Subramaniam, G., & Girish, M. (2015). Iron deficiency anemia in children. The Indian Journal of Pediatrics, 82(6), 558-564.

Şanlıer, N., (1999). Ankara Köylerindeki 0-6 Yaş Çocukların Beslenme Durumlarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü ve Gazi Üniversitesi Meslekî Eğitim Fakültesi İş Birliği ile Millî Eğitim Basım Evi, Ankara.

Şanlıer, N., (2002). *Doğuştan Metabolizma Hastalıkları, Anne ve Çocuk Beslenmesi*, Ankara: Pegem A Yayınları

Şanlıer, N., Köksal, E.,Bilici, S. (2014). *Okul öncesi Çağı Çocuklarda Beslenme*. İstanbul: Morpa Kültür.

Şanlıer, N., Ersoy, Y. (2005). *Anne ve Çocuk için Beslenme Prensipleri*. Ankara: Morpa Kültür Yayınları.

Şenol, S., (1995). Çocuklarda İştahsızlık Sorunları, *Sürekli Tıp Eğitimi dergisi*, 4:4:123-124.

Tabbers MM, Di Lorenzo C, Berger MY, Faure C, Langendam MW, Nurko S, et al. Evaluation and treatment of functional constipation in infants and children: evidence-based recommendations from ESPGHAN and NASPGHAN. J Pediatr Gastroenterol Nutr. 2014;58:258-74.

Taylor, S., & Rampton, D. (2015). Treatment of iron deficiency anemia: practical considerations. Polskie Archiwum Medycyny Wewnetrznej, 125(6), 452–460.

T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2004). *Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi*, Ankara.

Wang, Y., Allen, K. J., & Koplin, J. J. (2017). Dietary intervention for preventing food allergy in children. Current opinion in pediatrics, 29(6), 704–710.

Warniment, C., Tsang, K., & Galazka, S. S. (2010). Lead poisoning in children. American family physician, 81(6), 751–757.

Waterham, M., Kaufman, J., & Gibb, S. (2017). Childhood constipation. Australian family physician, 46(12), 908–912.

Welsh, J. A.,Cogswell, M.E., Rogers, S., Rockett, H., Mei, Z., Grummer-Strawn, L. M. (2005). Overweight among low-income preschool children associated with the consumption of sweet drinks: Missouri, 1999–2002. *Pediatrics,* 115:2.

Whitney, N. E., Rolfes, R.S., (2002). Undestanding Nutrition, Ninth Edition, Wadsworth/ThomsonLearning, USA.

WHO Child growth standards: head circumference-for-age, arm circumference-for age, triceps skinfold-for-ageand subscapular skinfold-for-age: methods and development. Geneva: WHO Press. 2007.

WHO child growth standards: length/height-for-age, weight-for-age, weight-for-length, weight-forheight and body mass index-for-age: methods and development. Geneva: WHO Press. 2006.

Williams, R.S.,Worthington, S. B. (1992). NutritonThroughoutThe Life Cycle, Second Edition MosbyYearBook. USA.

World Health Organization. WorldwidePrevalence of Anemia. 1993–2005. Geneva, Switzerland: WHO; 2008.

Wright, C.M., Parkinson, K.N.,Shipton, D., Drewett, R.F. (2007). How do toddler eating problems relate to their eating behavior, food preferences, and growth *Pediatrics*, 120(4):1069-1075.

Türkiye Beslenme Rehberi (TÜBER), 2015 (2016). T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu

Zeevenhooven, J., Koppen, I. J., & Benninga, M. A. (2017). The New Rome IV Criteria for Functional Gastrointestinal Disorders in Infants and Toddlers. Pediatric gastroenterology, hepatology & nutrition, 20(1), 1–13.

Zella, G. C., & Israel, E. J. (2012). Chronic diarrhea in children. Pediatrics in review, 33(5), 207–218.

BÖLÜM 10

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE BESLENME VE BESLENME SORUNLARI

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Arş. Gör. Şule KOCABAŞ

Bir çocuk sahibi olmaya karar vermek çok önemlidir, sonsuza dek yüreğinizin ve bedeninizin dışında olmasını kabul etmektir.

Elizabeth STONE

OKUL ÖNCESİ (3-6 YAŞ) ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE BESLENME

Okul öncesi çocuklarımız, davranışları, duygu ve düşünceleri ile biz yetişkinlerden farklı, öğrenmeye, gelişip, değişmeye açık, son derece alıcı, kendilerine özgü varlıklardır. Bu dönem içinde kazanılan belirgin özelliklerini ise; çocuğunuzun kendi kendine giyinebilmesi, beslenebilmesi ve temizliğini yapabilmesi gibi öz bakım becerileri ile temel güven duygusu, bağımsızlık ve girişkenlik gibi nitelikleri oluşturur.

Birçok araştırma yetişkinlerin sahip olduğu kişilik yapısı, tavır, alışkanlık, inanç ve değer yargılarının büyük bir kısmının çocukluk yıllarında kazanıldığını ve biçimlendiğini göstermektedir. Beslenme açısından bakıldığında, okul öncesi yıllar çocuğun besine karşı pozitif davranışlar geliştirmesi ve olumlu alışkanlıklar edinmesi için önemli bir zaman dilimdir ve çocuğun ilerideki yaşamını etkileyecek önemli bir süreçtir.

İlk yaştan itibaren çocuk giderek bağımsızlık kazanmaya başlar. Okul öncesi çağda çocuklar evde annelerini, babalarını, bakıcılarını, diğer büyüklerini, okulda ise öğretmenlerini taklit ederler. Anne, baba ve kardeşler, okul öncesi çağdaki çocuklar için iyi birer modeldir. Aile içinde çocuk değişmekte olan bir bireydir ve bu gelişme ve değişme döneminde çocuğun yeme alışkanlıkları da doğrudan veya dolaylı olarak ailenin, özellikle de anne ve babanın beslenme alışkanlıklarından etkilenir. Yemek yeme alışkanlıkları aile sofrasında edinilir. Aile sofrası yeterli ve dengeli beslenme için iyi bir model oluştururken, aynı zamanda aile bireylerinin bir araya geldiği mutlu bir ortamda olmalıdır. Çünkü çocuğun fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimi birbiriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Örneğin beslenme çocuğun sadece fiziksel sağlığını değil duygusal sağlığını da etkiler. Doğru seçilmiş yiyecekler, destekleyici bir çevre içerisinde verilirse çocuğun gelişimine de katkı sağlar. Çünkü bu çağda çocuklar gelişim hızının yüksek olmasına bağlı olarak vücut fonksiyonlarını kontrol etmeyi, diğer insanlarla ilişki kurmayı, sosyal davranışları öğrenir ve ileriki yaşlardaki davranışlarının ve alışkanlıklarının temellerini atar.

Okul öncesi dönemde sağlıklı beslenme alışkanlığının kazanılması aşağıdaki konular bakımından temel oluşturur:

- Çocuğun sağlıklı büyüme ve gelişmesini destekler.
- Çocuklarda demir yetersizliğinden kaynaklanan anemi, yetersiz beslenme, obezite ve erken diş çürümesi gibi sağlık sorunlarını önler.
- Çocuklarda yaşam boyu sağlığın korunmasına ve yetişkin dönem kronik hastalıkların (kalp damar hastalıkları, tip 2 diabetes mellitus, hipertansiyon, bazı kanser türleri ve osteoporoz gibi) oluşum riskinin azaltılmasına yardımcı olur.

Sağlıklı çocuk, hastalık belirtileri göstermeyen, aynı zamanda kronolojik yaşına uygun bir vücut büyümesi, fizyolojik olgunlaşma, ruh ve zekâ gelişimi gösteren çocuk olarak tanımlanır. Çocuklarımızın sağlıklı yetişkin bireyler olabilmesi, anne karnından başlayarak sağlıklı bir ortamda büyümelerine bağlıdır. Bir-beş yaş arası çocukları kapsayan erken çocukluk dönemi; 1-3 yaş oyun çağı ve 3-6 yaş arası da okul öncesi dönem olarak ikiye ayrılır. Okul öncesi dönemde çocuğun dünyası, okul arkadaşları, öğretmenler ve toplumdaki diğer bireylerle birlikte genişler. Çevreden aldığı uyarılar çocuğun fiziksel, zihinsel ve ruhsal yönden büyümesinde ve gelişmesinde etkin rol oynar.

KAYNAKLAR

Alikasifoğlu, A., Yordam, N., (1996). Obez Çocuğun Beslenmesi, *Katkı Pediatri Dergisi*, Beslenme II, 17(2), 341-355.

Anagnostou K, Clark A, King Y, et al. Efficacy and safety of high-dose peanut oral immunotherapy with factors predicting outcome. Clin Exp Allergy 2011; 41:1273–1281.

American Dietetic Association (ADA) Report. (2008). Position of theAmerican Dietetic Association: Nutrition guidance for healthy children ages 2 to 11 years. *Journal of theAmericanDieteticAssociation,* 108, 1038-1047.

Gidding, S. S.,Dennison, B. A., Birch, L. L., Daniels, S. R., Gilman, W. M., Lichtenstein, A. H., Rattay, K. T., Steinberg, J., Stettler, N., Van Horn, L. (2006). Dietary Recommendations for Children and Adolescents: *A Guide for Practitioners. Pediatrics,,*117, 544-559.

Anon, (1999). Beslenme I, Katkı Pediatri Dergisi, 17:1: Ocak, Şubat.

Anon, (2002). Toplumumun Beslenmesinin Bilinçlendirilmesi, Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü ve H.Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü İş Birliği ile, Ankara.

Arlı, M., Şanlıer, N., Küçükkömürler, S., Yaman, M. (2013). *Anne ve Çocuk Beslenmesi,*.6. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Arslan N. (2014). *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi,* M. A. Selimoğlu içinde, *Oyun Çocuğu ve Okul Çocuğu Beslenmesi*, (67-79), İstanbul: Akademi Yayınevi.

Baysal, A. (2002). *Beslenme*, Ankara: Hatiboğlu Yayınları.

Baysal, A., Aksoy, M., Besler, H.T., Bozkurt, N., Keçecioğlu, S.,Mercanlıgil, S.M.,Merdol, T.,Pekcan, G.,Yıldız, E. (2013). Diyet El Kitabı, 7. Baskı, Ankara.

Bertan, M., Güler, Ç., (1997). *Halk Sağlığı (Temel Bilgiler)*, 2. Baskı, Ankara: Güneş Kitap Evi.

Beyazova, U., (1984).Ana ve İlkokul Çağı Çocuklarda Beslenme Sorunlarının Nedenleri, *Okul-çağı Çocuklarında Beslenme*, Ankara: Roche Bilimsel Yayınlar Serisi.

Beyhan, Y, (1999). Çalışma Hayatında Beslenme Hizmetlerinin Yönetimi, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türk-İş Yayınlan No: 189, Ankara.

Bilici, S. ve Köksal, E. (2013). *Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları.* Nevin Şanlıer (Ed.) Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 915.

Blissett, J. (2011). Relationships between parenting style, feding style and feding practices and fruit andvegetable consumption in earlychildhood. *Appetite,* 57, 826-831.

Candy, D., & Paul, S. (2011). Go with the flow: in childhood constipation. The journal of family health care, 21(5).

Cantoral A.,Tellez-Rojo, M. M., Ettinger, A. S., Hu, H., Hernandez-Avila, M. Ve Peterson, K. (2015). Early introduction and cumulative consumption of sugar sweetened beveragesduring the preschool period and risk of obesity at 8–14 years of age. *PediatricObesity,* Doi: 10.1111/ijpo.12023. [Epubahead of print].

Carruth, B.R.,Ziegler, P.J., Gordon, A., Barr S.I. (2004). Prevalence of pickyeater samong infants and toddlers and their caregivers' decisions abou toffering a new food. *J Am Diet Assoc,* 104: 57-64.

Catteau, C.,Trentesaux, T., Delfosse, C., Rousset, M. M. (2012). Consumption of fruit juices and fruit drinks: impact on the health of children and teenagers, the dentist'spoint of view. *Archives de Pediatrie*, 19: 118–124.

Chumlea, W.C., Lamonte, M. (2013). PhysicalGrowth. InSamour, P.Q. ve King, K. (Ed.) Essentials of PediatricNutrition. United States of America: Jones&Bartlett Learning, s.15-23.

Dapul, H., & Laraque, D. (2014). Lead poisoning in children. Advances in pediatrics, 61(1), 313–333.

Deboer M.D.,Agard, H.E., Scharf, R.J. (2015). Milk intake, heigh tand body mass index in preschool children. *Archievs of Disease in Childhood*, 100:460–465.

Deboer, M. D.,Scharf, R. J. ve Demmer, R.T. (2013). Sugar-sweetened beverages and weight gain in 2- to 5-year-old children. *Pediatrics,* 132, 3, 413-420.

Duffy, R. L., (2002). The American Dietetic Association's Complete Food&Nutrition Guide. John Wiley&Sons, Inc.,Hoboken, New Jersey, USA.

Fox, M. K, Condon, E.,Briefel, R. R., Reidy, K.C., Deming, D. M. (2010). Food consumption patterns of young preschoolers: Are they starting off on the right path,*Journal of the American Dietetic Association*, 110, 52–59.

Gupta, P. M., Perrine, C. G., Mei, Z., & Scanlon, K. S. (2016). Iron, Anemia, and Iron Deficiency Anemia among Young Children in the United States. Nutrients, 8(6), 330.

Gupta, P. M., Hamner, H. C., Suchdev, P. S., Flores-Ayala, R., & Mei, Z. (2017). Iron status of toddlers, nonpregnant females, and pregnant females in the United States. The American journal of clinical nutrition, 106(Suppl 6), 1640S–1646S.

Gümüş Doğan, D. (2014). İştahsız çocuk, M. Ayşe Selimoğlu (Ed.), *Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde (s.88-95). İstanbul: Akademi Yayınevi.

Hatun Ş. Çocuklarda büyüme geriliği, Kocaeli Tabip Odası, Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 2003; 3: 5–7.

Horodynski, M. A.,Stommel, M., Herb, H.B., Xie, Y. ve Weatherspoon, L. (2010). Low-incomeAfrican American and 'Non-Hispanic White mothers'self-efficacy, "pickyeater" perception, and toddler fruit and vegetabl econsumption. *Public Health Nursing,* 27, 408-417.

Institute of Medicine (IOM) (2011). Early childhood obesity prevention policies. Washington, DC: The National Academies Press.

Işıksoluğu, U, M., (1994). Beslenme, Millî Eğitim Basım Evi, 8. Baskı, İstanbul.

İnce Ot, Kondolot M, Yalçin Ss. (2011). Büyümenin izlenmesi ve büyüme duraklaması. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 5(3), 181-192.

Jacobi, C.,Agras, W.S., Bryson, S., Hammer, L.D. (2003). Behavioralvalidation, precursors, andconcomitants of pickyeatingin childhood. *J AmAcad Child AdolescPsychiatry*, 42: 76-84.

Kerzner, B. (2009). Clinical İnvetigation of feding difficulties in young children:a pratical approach. Clin Pediatr, 48, 960-965

Kim, E. H., & Burks, W. (2012). Managing food allergy in childhood. Current opinion in pediatrics, 24(5), 615–620.

Koksal, G., Gökmen, H., (2000). Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi, Hatiboğlu Yayınları, I. Baskı, Ankara.

Koksal, O. (1984). Türkiye'de Anaokulu ve İlkokul Çocukları Arasında Sık Görülen Beslenme Sorunları, Okulçağı Çocuklarında Beslenme, Roc-he, Bilimsel Yayınlar Serisi, Ankara.

Kutluay Merdol, T. (2012). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Beslenmesi*. 2. Basım. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726

Liu, R.H. (2003). Healthbenefits of fruit and vegetables are from additive and synergistic combinations of phytochemicals. *AmericanJournal of ClinicalNutrition,* 78 (suppl), 517S–520S.

Loening-Baucke, V., Miele, E., & Staiano, A. (2004). Fiber (glucomannan) is beneficial in the treatment of childhood constipation. Pediatrics, 113(3 Pt 1), e259–e264.

Lucas, B.,Ogata, B., Feucht, S. (2013). Normal NutritionAfterInfancy. inSamour, P.Q. ve King, K. (Ed.) Essentials of PediatricNutrition. United States of America: Jones&Bartlett Learning, s.71-74.

Lucas, B.L.,Feucht, S.A., Ogata, B.N. (2012). Nutrition in Childhood. InMahan, L.K.,Escott-Stump, S. ve Raymond, J.L. (Ed.) *Krause's Food and the Nutrition Care Process*. Thirteenth Edition. United States of America: Elsevier. s.389-404.

Makhija, M. M., & Ciaccio, C. E. (2019). Pediatric Allergy and Immunology. Pediatric annals, 48(12), e466–e467.

Malik, V. S.,Pan, A., Willett, W. C., Hu, F. B. (2013). Sugar-sweetened beverages and weight gain in children and adults: a systematic review and meta-analysis. *American Journal of Clinical Nutrition,* 98, 1084–1102.

Malik, V. S.,Schulze, M.B., Hu, F. B. (2006). Intake of sugar-sweetenedbeveragesand weightgain: a systematicreview. *American Journal of Clinical Nutrition,* 84(2), 274–288.

Marshall, T. A. (2013). Preventing dental caries associated with sugar-sweetened beverages. *Journal of the American Dietetic Association*, 144, 1148–1152.

Mathai, J., Raju, B., Bavdekar, A., & Pediatric Gastroenterology Chapter, Indian Academy of Pediatrics (2011). Chronic and persistent diarrhea in infants and young children: status statement. Indian pediatrics, 48(1), 37–42.

Mayans L. (2019). Lead Poisoning in Children. American family physician, 100(1), 24–30.

Merdol, Kutluay, T., (1999). *Beslenme Eğitimi Rehberi*, Özgür Yayınları, 125, İstanbul

Merdol, Kutluay, T., Başoğlu, S., Ören, N., (1997). *Beslenme ve Diyetetik Açıklamalı Sözlük*, Hatipoğlu Yayın Evi, Ankara.

Miracle V. A. (2017). Lead Poisoning in Children and Adults. Dimensions of critical care nursing: DCCN, 36(1), 71–73.

Moore, L.L.,Singer, M.R., Bradlee, M.L., Djousse, L., Proctor, M.H., Cupples, L.A.,Ellison, R.C. (2005). Intake of fruits, vegetables, and dairy products in early childhood and subsequent blood pressure change. *Epidemiology,* 16, 4–11.

Moore S. R. (2011). Update on prolonged and persistent diarrhea in children. Current opinion in gastroenterology, 27(1), 19–23.

Moshe, G.,Amitai, Y., Korchia, G., Korchia, L., Tenenbaum, A., Rosenblum, J., Schechter, A. (2013). Anemia and iron deficiency in children: association with red meat and poultry consumption. *JPGN*, 57:(6), 722–727.

Neyzi, O., Günöz, H., Furman, A., Bundak, R., Gökçay, G. (2008). Türk çocuklarında vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi ve vücut kitle indeksi referans değerleri, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 51: 1-14.

Öztürk, U. D. M., & Besler, H. T. (2012). Besin alerjileri. Sağlık bakanlığı yayınları. Ankara.

Powers, J. M., & Buchanan, G. R. (2019). Disorders of Iron Metabolism: New Diagnostic and Treatment Approaches to Iron Deficiency. Hematology/oncology clinics of North America, 33(3), 393–408.

Radlović, N., Leković, Z., Vuletić, B., Radlović, V., & Simić, D. (2015). Acute Diarrhea in Children. Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, 143(11-12), 755–762.

Reau, N.R.,Senturia, Y.D., Lebailly, S.A., Christoffel, K.K.,e the Pediatric Practice Research Group. (1996). Infant and toddler feding patterns and problems: normative data and a new direction. *J Dev Behav Pediatr,* 17: 149-153.

Roe, L. S.,Meengs, J. S., Birch, L. L., Rolls, B. J. (2013). Serving a variety of vegetablesandfruit as a snackincreasedintake in preschoolchildren. *American Journal of Clinical Nutrition,* 98, 693-699.

Shreffler, W. G., & Radano, M. (2011). Food allergy and complementary feeding. Nestle Nutrition workshop series. Paediatric programme, 68, 141–152.

Slavin, J. (2004). Whole grains and human health. *Nutrition Research Reviews,*17:99–110.

Subramaniam, G., & Girish, M. (2015). Iron deficiency anemia in children. The Indian Journal of Pediatrics, 82(6), 558-564.

Şanlıer, N., (1999). Ankara Köylerindeki 0-6 Yaş Çocukların Beslenme Durumlarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü ve Gazi Üniversitesi Meslekî Eğitim Fakültesi İş Birliği ile Millî Eğitim Basım Evi, Ankara.

Şanlıer, N., (2002). *Doğuştan Metabolizma Hastalıkları, Anne ve Çocuk Beslenmesi*, Ankara: Pegem A Yayınları

Şanlıer, N., Köksal, E.,Bilici, S. (2014). *Okul öncesi Çağı Çocuklarda Beslenme*. İstanbul: Morpa Kültür.

Şanlıer, N., Ersoy, Y. (2005). *Anne ve Çocuk için Beslenme Prensipleri*. Ankara: Morpa Kültür Yayınları.

Şenol, S., (1995). Çocuklarda İştahsızlık Sorunları, *Sürekli Tıp Eğitimi dergisi*, 4:4:123-124.

Tabbers MM, Di Lorenzo C, Berger MY, Faure C, Langendam MW, Nurko S, et al. Evaluation and treatment of functional constipation in infants and children: evidence-based recommendations from ESPGHAN and NASPGHAN. J Pediatr Gastroenterol Nutr. 2014;58:258-74.

Taylor, S., & Rampton, D. (2015). Treatment of iron deficiency anemia: practical considerations. Polskie Archiwum Medycyny Wewnetrznej, 125(6), 452–460.

T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2004). *Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi*, Ankara.

Wang, Y., Allen, K. J., & Koplin, J. J. (2017). Dietary intervention for preventing food allergy in children. Current opinion in pediatrics, 29(6), 704–710.

Warniment, C., Tsang, K., & Galazka, S. S. (2010). Lead poisoning in children. American family physician, 81(6), 751–757.

Waterham, M., Kaufman, J., & Gibb, S. (2017). Childhood constipation. Australian family physician, 46(12), 908–912.

Welsh, J. A.,Cogswell, M.E., Rogers, S., Rockett, H., Mei, Z., Grummer-Strawn, L. M. (2005). Overweight among low-income preschool children associated with the consumption of sweet drinks: Missouri, 1999–2002. *Pediatrics,* 115:2.

Whitney, N. E., Rolfes, R.S., (2002). Undestanding Nutrition, Ninth Edition, Wadsworth/ThomsonLearning, USA.

WHO Child growth standards: head circumference-for-age, arm circumference-for age, triceps skinfold-for-ageand subscapular skinfold-for-age: methods and development. Geneva: WHO Press. 2007.

WHO child growth standards: length/height-for-age, weight-for-age, weight-for-length, weight-forheight and body mass index-for-age: methods and development. Geneva: WHO Press. 2006.

Williams, R.S.,Worthington, S. B. (1992). NutritonThroughoutThe Life Cycle, Second Edition MosbyYearBook. USA.

World Health Organization. WorldwidePrevalence of Anemia. 1993–2005. Geneva, Switzerland: WHO; 2008.

Wright, C.M., Parkinson, K.N.,Shipton, D., Drewett, R.F. (2007). How do toddler eating problems relate to their eating behavior, food preferences, and growth *Pediatrics*, 120(4):1069-1075.

Türkiye Beslenme Rehberi (TÜBER), 2015 (2016). T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu

Zeevenhooven, J., Koppen, I. J., & Benninga, M. A. (2017). The New Rome IV Criteria for Functional Gastrointestinal Disorders in Infants and Toddlers. Pediatric gastroenterology, hepatology & nutrition, 20(1), 1–13.

Zella, G. C., & Israel, E. J. (2012). Chronic diarrhea in children. Pediatrics in review, 33(5), 207–218.

BÖLÜM 11

EBEVEYNLERİN YEME DAVRANIŞLARI VE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE YEME BOZUKLUKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Uzm. Dyt. Hilal DOĞAN GÜNEY

Çocuğun istediği ilgi değil sevgidir. Sevginin yerini "yemek" alırsa, mutluluk dediğimiz şey uzaklaşır...

Beslenme, insan yaşamı için önemli olduğu gibi erken çocukluk döneminde de büyümenin ve gelişimin seyri için büyük bir öneme sahiptir. Çocukların yeme sorunları yaşamalarının kökeni klinik sebeplere bağlı olabilmektedir. Fakat; bu durumun aksine beslenme için gerekli fizyolojik yapıya ve fonksiyona sahip olan çocuklar da yeme bozuklukları yaşayabilmektedirler. Bu gibi bir durumun varlığında, ebeveynlerin, çocuğun gelişimi üzerindeki etkisinin fazla olduğu erken çocukluk döneminde yaşanan yeme bozukluklarının ebeveyn tutumları ve yeme davranışlarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

GİRİŞ

Çocukluk sağlıklı beslenme davranışlarının temellerinin atıldığı, yetişkin kimliğinin oluşmaya başladığı ve bir farkındalık geliştirmek için fırsatların oluştuğu bir dönemdir. Yaşamın ilk yıllarında özellikle çocuğun sağlıklı büyüme ve gelişmesi için gerekli olan en temel şey sağlıklı beslenmedir. Çocuklukta edinilen beslenme bilgisi ve alışkanlıkları ergenlik ile yetişkin yaşamını da şekillendirir. Bu dönemdeki sağlıklı yaşam tarzı alışkanlıkları gibi, beslenme ve yeme davranışı sorunları da yaşamın diğer yıllarına taşınır. Bebeklik döneminde yeme reddi gösteren çocukların %70'nin okul çağında da bu sorununu devam ettirdiği ve ergenlikte yeme bozukluğu belirtileri gösterdikleri bildirilmiştir.

Çocuklarda yeme davranışı birçok etmenle birlikte gelişmekte ve şekillenmektedir. Bunlar; çocuğun bireysel yapısı, sağlığı, ailenin çocuk gelişimi hakkındaki bilgisi, aile çocuk arasındaki ilişki, ailenin sosyo-ekonomik durumu ve ailenin yeme davranışları gibi etmenlerdir. Çocuğun yeme sorunlarının belirlenebilmesi için; beslenme davranışlarının düzenlenmesi, ailenin beslenme bilgisi ve davranışlarının ele alınması gerekir.

Çocuklukta normal gelişimin bir parçası olarak kabul edilen beslenme ve yeme zorlukları, birçok ebeveyne göre; çocuklarının genel olarak az yeme, tıkınırcasına yeme ya da mız-mız yeme şeklinde ayırt edilebilen yeme sorunlarıdır. Klinik öneme sahip olmayan bu tarz sorunlar zamanla çözülme eğilimindedir. Bazı çocuklarda ise yemek yeme güçlüğü, sorunlu beslenme alışkanlıkları olarak klinik bir eşiğe ulaşır ve yeme bozukluğu tanısı oluşturur. Yeme bozuklukları, bireyin besinleri ihtiyacından daha az/fazla veya sağlıksız boyutta alması ile yaşam kalitesini düşüren; psikolojik, biyolojik ve sosyokültürel boyutları olan sorunların genel adıdır. Yeme sorunlarına bebeklikten ergenlik dönemine kadar her yaş grubunda sıklıkla rastlanmaktadır ve tedavi edilmezse tehlikeli hatta ölümcül olmaktadır.

Çocukluk çağında yeme bozukluklarının incelenmesi, sınıflandırması ve değerlendirilmesinde tutarsızlıklar görülmektedir. Yeme bozukluklarının değerlendirilmesi ve çözümü için bu sürecin çok yönlü ele alınması gerekir. Literatür taramalarında; çocuğun aile ve akran çevresi ile olan ilişkisi, ebeveynlerin üslup, tutum, inanç ve beslenme uygulamaları ile çocuklardaki yeme bozukluklarının ilişkili olduğuna dair birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat çocuklarda bu hastalıkların epidemiyolojisi, seyri ve sonuçları hakkında bilgi geliştirmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır

Bu çalışmada, erken çocukluktaki yeme bozukluklarının sınıflandırılması, ebeveynlerin yeme davranışlarının çocuklarındaki yeme bozukluklarına yansıyan ilişkisi, çözüm önerileri ve tedavi yaklaşımlarından bahsedilecektir.

KAYNAKLAR

Aftosmes-Tobio, A., Ganter, C., Gicevic, S., Newlan, S., Simon, CL, Davison, KK ve Manganello, JA (2016). Çocukluk çağındaki obezite araştırması bağlamında medya ebeveynliğinin sistematik bir incelemesi. *BMC Halk Sağlığı* , *16* (1), 320.

Arcelus, J., Mitchell, A. J., Wales, J., & Nielsen, S. (2011). Mortality rates in patients with anorexia nervosa and other eating disorders: a meta-analysis of 36 studies. *Archives of General Psychiatry*, *68*(7), 724-731.

Al-Shookri, A., Al-Shukaily, L., Hassan, F., Al-Sheraji, S., & Al-Tobi, S. (2011). Effect of mothers nutritional knowledge and attitudes on Omani children's dietary intake. *Oman Medical Journal*, *26*(4), 253.

American Psychiatric Association (APA). (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5). American Psychiatric Association, Washington D.C.

Arcan, C., Hannan, P. J., Himes, J. H., Fulkerson, J. A., Rock, B. H., Smyth, M., & Story, M. (2013). Intervention effects on kindergarten and first-grade teachers' classroom food practices and food-related beliefs in American Indian reservation schools. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, *113*(8), 1076-1083.

Arts-Rodas, D., & Benoit, D. (1998). Feeding problems in infancy and early childhood: Identification and management. *Paediatrics & Child Health*, *3*(1), 21-27.

Ana-Baba, Y. H. (2016). Çocuk. 26. *Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi*.

Aviram, I., Atzaba-Poria, N., Pike, A., Meiri, G., & Yerushalmi, B. (2015). Mealtime dynamics in child feeding disorder: The role of child temperament, parental sense of competence, and paternal involvement. *Journal of Pediatric Psychology*, *40*(1), 45-54.

Barthomeuf, L., Droit-Volet, S., & Rousset, S. (2012). How emotions expressed by adults' faces affect the desire to eat liked and disliked foods in children compared to adults. *British Journal of Developmental Psychology*, *30*(2), 253-266.

Barut, A. Y. (2020). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (IGUSABDER) Sayı 10, Nisan 2020.

Battistini, C., Meroni, E., & Erba, D. (2020). Food education project for young footballers in the federal center of Verano Brianza: evaluation of adherence to the Mediterranean diet and nutrition knowledge. *Nutrition, Metabolism and Cardiovascular Diseases*, *30*(3), 534-535.

Begeer, S., Howlin, P., Hoddenbach, E., Clauser, C., Lindauer, R., Clifford, P., ... & Koot, H. M. (2015). Effects and moderators of a short theory of mind intervention for children with autism spectrum disorder: A randomized controlled trial. *Autism Research*, *8*(6), 738-748.

Benjasuwantep, B., Chaithirayanon, S., & Eiamudomkan, M. (2013). Feeding problems in healthy young children: prevalence, related factors and feeding practices. *Pediatric Reports*, *5*(2), 38.

Blissett, J., Bennett, C., Donohoe, J., Rogers, S., & Higgs, S. (2012). Predicting successful introduction of novel fruit to preschool children. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, *112*(12), 1959-1967.

Bozkurt, D. S. (2017). Yeme Bozuklukları Ve Obezite Epidemiyolojisi. *Ayrıntı Dergisi*, *5*(50).

Buja, A., G. Grotto, F. Brocadello, M. Sperotto, and V. Baldo. 2020. Primary school children and nutrition: Lifestyles and behavioral traits associated with a poor-to-moderate adherence to the Mediterranean diet. A cross-sectional study. *European Journal of Pediatrics* 1–8. doi:10.1007/s00431-020-03577-9

Bulgan, G. (2006). A psychological comparison of people's perceptions of their own families and their prea sumptions of the "Typical" Turkish family. *Master of Arts., İstanbul, Boğaziçi Unıversity*.

Cardona Cano, S., Tiemeier, H., Van Hoeken, D., Tharner, A., Jaddoe, V. W., Hofman, A., ... & Hoek, H. W. (2015). Trajectories of picky eating during childhood: a general population study. *International Journal of Eating Disorders*, *48*(6), 570-579.Yücel, B. (2009). Estetik bir kaygıdan hastalığa uzanan yol: Yeme bozuklukları. *İlk Söz*.

Castro-Sánchez, M., Zurita-Ortega, F., Ruiz, G. R. R., & Chacón-Cuberos, R. (2019). Explanatory model of violent behaviours, self-concept and empathy in schoolchildren. Structural equations analysis. *PLoS one*, *14*(8), e0217899.

Clowtis, L. M., Kang, D. H., Padhye, N. S., Rozmus, C., & Barratt, M. S. (2016). Biobehavioral factors in child health outcomes: The roles of maternal stress, maternal–child engagement, salivary cortisol, and salivary testosterone. *Nursing Research*, *65*(5), 340-351.

Colby, S., & Ortman, J. M. (2017). Projections of the size and composition of the US population: 2014 to 2060.

Contento, I. R. (2007). *Nutrition education: linking research, theory, and practice*. Jones & Bartlett Learning.

Çetin, H. S. (2018). İştahsızlığı olan 2-10 yaş arası çocukların ve ailelerinin incelenmesi ve sağlıklı beslenme eğitiminin verilerek eğitim sonrası sonuçların değerlendirilmesi.

Cerik, S. (2002). Ailelerin Genclere Karsi Tutumlari ve Genclerin Ailelerinin Tutumlarini Algilayislarina Yonelik Universite Gencligi Uzerinde Bir Arastirma. *Ege Academic Review*, *2*(1), 21-24.

del Mar Bibiloni, M., Pons, A., & Tur, J. A. (2016). Compliance with the Mediterranean Diet Quality Index (KIDMED) among Balearic Islands' adolescents and its association with socioeconomic, anthropometric and lifestyle factors. *Annals of Nutrition and Metabolism*, *68*(1), 42-50.

Demir, E. K., & Şendil, G. (2008). Ebeveyn tutum ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, *11*(21), 15-25.

Domènech-Llaberia, E., Jané, C., Canals, J., Ballespí, S., Esparó, G., & Garralda, E. (2004). Parental reports of somatic symptoms in preschool children: Prevalence and associations in a Spanish sample. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *43*(5), 598-604.

Erbay, L. G., & Seçkin, Y. (2016). Yeme bozuklukları. *Güncel Gastroenteroloji Dergisi*, *20*(4), 473-477.

Erol, A., Toprak, G., & Yazici, F. (2002). Üniversite öğrencisi kadınlarda yeme bozukluğu ve genel psikolojik belirtileri yordayan etkenler. *Türk Psikiyatri Derg*, *13*(1), 48-57.

Frankel, L. A., O'Connor, T. M., Chen, T. A., Nicklas, T., Power, T. G., & Hughes, S. O. (2014). Parents' perceptions of preschool children's ability to regulate eating. Feeding style differences. *Appetite*, *76*, 166-174.

Frazier, B. N., Gelman, S. A., Kaciroti, N., Russell, J. W., & Lumeng, J. C. (2012). I'll have what she's having: The impact of model characteristics on children's food choices. *Developmental Science*, *15*(1), 87-98.

Garland, E. L., Fredrickson, B., Kring, A. M., Johnson, D. P., Meyer, P. S., & Penn, D. L. (2010). Upward spirals of positive emotions counter downward spirals of negativity: Insights from the broaden-and-build theory and affective neuroscience on the treatment of emotion dysfunctions and deficits in psychopathology. *Clinical Psychology Review*, *30*(7), 849-864.

Hancock, K. J., Lawrence, D., & Zubrick, S. R. (2014). Higher maternal protectiveness is associated with higher odds of child overweight and obesity: a longitudinal Australian study. *PLoS One*, *9*(6), e100686.

Hantaş, Y., Maner, F., Erkıran, M., Turan, F., & Gökalp, P. (2003). Alkol-madde kullanım bozukluğu olan kadınlarda yeme özellikleri ve yeme bozuklukları taraması. *Düşünen Adam*, *16*(1), 24-27.

Hausken, SE, Lie, HC, Lien, N., Sleddens, EF, Melbye, EL, & Bjelland, M. (2019). Norveçli 13-15 yaş ergenlerde genel işlevsellik ölçeğinin güvenilirliği ve aile yemeği sıklığı ile ilişkisi. *Beslenme Dergisi*, *18* (1), 20.

Heckathorn, D. E., Speyer, R., Taylor, J., & Cordier, R. (2016). Systematic review: non-instrumental swallowing and feeding assessments in pediatrics. *Dysphagia*, *31*(1), 1-23.

Hughes, S. O., Hayes, J. T., Sigman-Grant, M., & VanBrackle, A. (2017). Potential use of food/activity, parenting style, and caregiver feeding style measurement tools with American Indian families: a brief report. *Maternal and Child Health Journal*, *21*(2), 242-247.

Ishikawa, M., Eto, K., Miyoshi, M., Yokoyama, T., Haraikawa, M., & Yoshiike, N. (2019). Parent–child cooking meal together may relate to parental concerns about the diets of their toddlers and preschoolers: a cross-sectional analysis in Japan. *Nutrition Journal*, *18*(1), 76.

Jago, R., Edwards, M. J., Urbanski, C. R., & Sebire, S. J. (2013). General and specific approaches to media parenting: a systematic review of current measures, associations with screen-viewing, and measurement implications. *Childhood Obesity*, *9*(s1), S-51.

Jansen, E., Mulkens, S., & Jansen, A. (2010). How to promote fruit consumption in children. Visual appeal versus restriction. *Appetite*, *54*(3), 599-602.

Jáuregui-Lobera, I., Ruiz-Prieto, I., Bolaños-Ríos, P., & Garrido-Casals, O. (2013). Food choices coping strategies of eating disorder patients' parents; what happens when both mother and father work?. *Nutrición Hospitalaria*, *28*(6), 2188-2193.

Jenkins, J. M., McGowan, P., & Knafo-Noam, A. (2016). Parent–offspring transaction: Mechanisms and the value of within family designs. *Hormones and Behavior*, *77*, 53-61.

Kakinami, L., Barnett, T. A., Séguin, L., & Paradis, G. (2015). Parenting style and obesity risk in children. *Preventive Medicine*, *75*, 18-22.

Karabulut, A. (2019). *Annesi çalışan ve çalışmayan ergenlerin benlik saygısı ve ayrılık anksiyetesi düzeylerinin incelenmesi* (Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Katz, J., d'Albis, M. A., Boisgontier, J., Poupon, C., Mangin, J. F., Guevara, P., ... & Le Corvoisier, P. (2016). Similar white matter but opposite grey matter changes in schizophrenia and high-functioning autism. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, *134*(1), 31-39.

Kermen, S., & Aktaç, Ş. (2018). Çocuklarda Seçici Yeme ve Risk Faktörleri. *Journal of Current Pediatrics/Guncel Pediatri*, *16*(3).

Kerzner, B., Milano, K., MacLean, W. C., Berall, G., Stuart, S., & Chatoor, I. (2015). A practical approach to classifying and managing feeding difficulties. *Pediatrics*, *135*(2), 344-353.

Keski-Rahkonen, A., & Mustelin, L. (2016). Epidemiology of eating disorders in Europe: prevalence, incidence, comorbidity, course, consequences, and risk factors. *Current Opinion in Psychiatry*, *29*(6), 340-345.

Khandpur, N., Blaine, R. E., Fisher, J. O., & Davison, K. K. (2014). Fathers' child feeding practices: A review of the evidence. *Appetite*, *78*, 110-121.

Kobak, C., & Pek, H. (2015). Comparison of mother and child health and nutrition habits of the nursery school kids in preschool period (aged 3-6). *HU Journal of Education*, *30*(2), 42-55.

Krešić, G., Kenđel Jovanović, Gordana., Pavičić Žeželj, Sandra., Pleadin, J., Liović, N., & Plepel, K. (2018). Parental adherence to Mediterranean diet is associated with their adolescents´ cereals intake. *Croatian Journal of Food Science and Technology*, *10*(1), 81-88.

Kong, A., Jones, B. L., Fiese, B. H., Schiffer, L. A., Odoms-Young, A., Kim, Y., ... & Fitzgibbon, M. L. (2013). Parent–child mealtime interactions in racially/ethnically diverse families with preschool-age children. *Eating Behaviors*, *14*(4), 451-455.

Kösedağ, İ. (2019). *İlkokul öğrencilerinin beslenme çantaları içeriğinin farklı değişkenler açısından irdelenmesi: Bursa örneği* (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).

Langer, S. L., Crain, A. L., Senso, M. M., Levy, R. L., & Sherwood, N. E. (2014). Predicting child physical activity and screen time: parental support for physical activity and general parenting styles. *Journal of Pediatric Psychology*, *39*(6), 633-642.

Larsen, J. K., Sleddens, E. F., Vink, J. M., Fisher, J. O., & Kremers, S. P. (2018). General parenting styles and children's obesity risk: Changing focus. *Frontiers in Psychology*, *9*, 2119.

Larsen, J. K., Sleddens, E. F., Vink, J. M., Fisher, J. O., & Kremers, S. P. (2018). General parenting styles and children's obesity risk: Changing focus. *Frontiers in Psychology*, *9*, 2119.

Lelieveld, S. H., Reijnders, M. R., Pfundt, R., Yntema, H. G., Kamsteeg, E. J., de Vries, P., & Vreeburg, M. (2016). Meta-analysis of 2,104 trios provides support for 10 new genes for intellectual disability. *Nature Neuroscience*, *19*(9), 1194-1196.

Lewis, M., & Worobey, J. (2011). Mothers and toddlers lunch together. The relation between observed and reported behavior. *Appetite*, *56*(3), 732-736.

Lumeng, J. C., Ozbeki, T. N., Appugliese, D. P., Kaciroti, N., Corwyn, R. F., & Bradley, R. H. (2012). Observed assertive and intrusive maternal feeding behaviors increase child adiposity. *The American Journal of Clinical Nutrition*, *95*(3), 640-647.

Mammen, G., & Faulkner, G. (2013). Physical activity and the prevention of depression: a systematic review of prospective studies. *American Journal of Preventive Medicine*, *45*(5), 649-657.

Mitchell, G. L., Farrow, C., Haycraft, E., & Meyer, C. (2013). Parental influences on children's eating behaviour and characteristics of successful parent-focussed interventions. *Appetite*, *60*, 85-94.

Moss, A., Smith, S., Null, D., Long Roth, S., & Tragoudas, U. (2013). Farm to school and nutrition education: positively affecting elementary school-aged children's nutrition knowledge and consumption behavior. *Childhood Obesity*, *9*(1), 51-56.

Muslu, G. K., Beytut, D., Kahraman, A., Yardımcı, F., & Başbakkal, Z. (2014). Nutritional style of parents and examination of the effective factors. *Turkish Archives of Pediatrics/Türk Pediatri Arşivi*, *49*(3), 224.

Musher-Eizenman, D. R., & Kiefner, A. (2013). Food parenting: a selective review of current measurement and an empirical examination to inform future measurement. *Childhood Obesity*, *9*(s1), S-32.

NALBANT, K., & ERDEN, S. (2020). Çocuk ve Ergenlerde Yeme Bozuklukları Etiyopatogenez: Kuramsal Açıklamalar. *Türkiye Klinikleri Çocuk Psikiyatrisi-Özel Konular*, *6*(1), 13-17.

Noor, A. M., Leelavathi, M., Shamsul, A. S., Hizlinda, T., Khairani, O., & Fatimah, A. (2012). Parental concerns and control in feeding of 9 to 12-year-old children in a primary school in Kuala Lumpur, Malaysia. *Malaysian Journal of Nutrition*, *18*(1), 47-55.

O'Connell, M. L., Henderson, K. E., Luedicke, J., & Schwartz, M. B. (2012). Repeated exposure in a natural setting: A preschool intervention to increase vegetable consumption. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, *112*(2), 230-234.

Olukman, Ö., ÇelİK, K., Katİpoğlu, N., Terek, D., KağNıCı, M., Güzel, O., ... & Arslanoğlu, S. (2017). Yenidoğan döneminde non ketotik hiperglisinemi: Klinik özellikler, tanı ve tedavi. *Tepecik Eğit. Ve Araşt. Hast. Dergisi*, *27*(2), 143-149.

ÖRENGÜL, A. C. (2020). Çocuk ve Ergenlerde Yeme Bozukluklarında Bilişsel Davranışçı Tedavi. *Türkiye Klinikleri Çocuk Psikiyatrisi-Özel Konular*, *6*(1), 74-78.

Öyekçin, D. G., & Şahin, E. M. (2011). Yeme bozukluklarına yaklaşım. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, *15*(1), 29-35.

Özgenç, F. (2008). Oyun ve Okul Çocukluğu Döneminde Beslenme. *Güncel Pediatri*, *6*(1), 1-5.

Özcan, B. A., Uslu, B., & Ercan, A. (2019). Doğrudan veya Dolaylı Beslenme Eğitimi Verilen Çocukların Beslenme Bilgi Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, *47*(2), 11-19.

Podlesak, A. K., Mozer, M. E., Smith-Simpson, S., Lee, S. Y., & Donovan, S. M. (2017). Associations between parenting style and parent and toddler mealtime behaviors. *Current Developments in Nutrition*, *1*(6), e000570.

Polat, O., Balcı, G., Köknel, Ö., Tüzün, B., Serozan, R., & Aydın, B. (2000). Ailenin ve Aile İçinde Çocuğun Korunması ve Çocuğun Statüsü Komisyonu Raporu 1. *İstanbul Çocuk Kurultayı İstanbul Çocuk Raporu, Yayına Haz. S Sayıta, M Şirin*, (87).

Pirim, B., & TĠ, T. (2004). Yeme bozukluklarında psikoaktif madde kullanımı. *Bağımlılık Derg*, *5*(1), 30-4.

Rodenburg, G., Kremers, S. P., Oenema, A., & van de Mheen, D. (2012). Associations of children's appetitive traits with weight and dietary behaviours in the context of general parenting. *PloS one*, *7*(12), e50642.

Santiago-Torres, M., Adams, A. K., Carrel, A. L., LaRowe, T. L., & Schoeller, D. A. (2014). Home food availability, parental dietary intake, and familial eating habits influence the diet quality of urban Hispanic children. *Childhood Obesity*, *10*(5), 408-415.

Seth, J. G., Isbell, M. G., Hovis, A., & Atwood, R. D. (2014). Special Supplemental Nutrition Program for Women, Infants, and Children participants perceive that Zobey's Jungle Jive promotes healthy eating and physical activity for their preschool-aged children. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, *46*(3), S93-S96.

Smink, F. R., Van Hoeken, D., & Hoek, H. W. (2012). Epidemiology of eating disorders: incidence, prevalence and mortality rates. *Current Psychiatry Reports*, *14*(4), 406-414.

Sokol, R. L., Qin, B., & Poti, J. M. (2017). Parenting styles and body mass index: a systematic review of prospective studies among children. *Obesity Reviews*, *18*(3), 281-292.

Solmaz, P. (2019). *Annelerin çocuğu sakinleştirme yöntemi olarak besini kullanma durumlarının ve besleme davranışlarının belirlenmesi* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Soylu, T. (2017). *Kırıkkale'de okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların şeker ve şeker içeren besin tüketimleri ile obezite durumlarının belirlenmesi* (Master's thesis, Eastern Mediterranean University (EMU)-Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)).

Sönmez, A. Ö. (2017). Çocuk ve Ergenlerde Yeme Bozukluklari/Eating Disorders in Child and Adolescents. *Psikiyatride Güncel Yaklasimlar*, *9*(3), 301.

Şahin, S., Şahin, E. S., Öz, N. S., Atav, P. Ü., & Kıvanç, R. Pediatrik Yeme veya Yutma Bozukluğu ve Beslenme Alışkanlığında Aile Rolünün Etkisinin Meta-Analiz Yöntemiyle İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *6*(2), 200-214.

Toker, D. E., & Hocaoğlu, Ç. (2009). Yeme bozuklukları ve aile yapısı: Bir gözden geçirme. *Düşünen Adam*, *22*(1-4), 36-42.

Utter, J., & Denny, S. (2016). Supporting families to cook at home and eat together: findings from a feasibility study. *Journal of nutrition education and behavior*, *48*(10), 716-722.

Ünüvar, Perihan, et al. *Gelişim ve Eğitim*. 2018.

Vancampfort, D., De Herdt, A., Vanderlinden, J., Lannoo, M., Adriaens, A., De Hert, M., ... & Probst, M. (2015). The functional exercise capacity and its correlates in obese treatment-seeking people with binge eating disorder: an exploratory study. *Disability and Rehabilitation*, *37*(9), 777-782.

Vaughn, A. E., Ward, D. S., Fisher, J. O., Faith, M. S., Hughes, S. O., Kremers, S. P., & Power, T. G. (2016). Fundamental constructs in food parenting practices: a content map to guide future research. *Nutrition Reviews*, *74*(2), 98-117.

Vaughn, A. E., Ward, D. S., Fisher, J. O., Faith, M. S., Hughes, S. O., Kremers, S. P. J., et al. (2016). Fundamental constructs in food parenting practices: A content map to guide future research. Nutrition Reviews, 74(2), 98–117. http://doi.org/10.1093/nutrit/nuv061.

Vollmer, R. L., & Mobley, A. R. (2013). Parenting styles, feeding styles, and their influence on child obesogenic behaviors and body weight. A review. *Appetite*, *71*, 232-241.

Yabancı, N., Kısaç, İ., & Karakuş, S. Ş. (2014). The effects of mother's nutritional knowledge on attitudes and behaviors of children about nutrition. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *116*, 4477-4481.

Yalkın, S. (1994). Prental expectancies of developmental time-tables child-rearing attitudes and actal child development. *Master of Arts., İstanbul, Boğaziçi Unıversity*.

Yavuzer, H. (2003). Çocuğu tanımak ve anlamak. *İstanbul: Remzi Kitabevi*, *6*.

Yuan, Y., Feng, H., Wang, L., Li, Z., Shi, Y., Zhao, L., & Zhu, H. (2017). Potential of endophytic fungi isolated from cotton roots for biological control against verticillium wilt disease. *PLoS One*, *12*(1), e0170557.

Zembat, R., KILIÇ, Z., Ünlüer, E., Çobanoğlu, A., Usbaş, H., & Bardak, M. (2015). Çocuğun beslenme alışkanlığını kazanmasında okul öncesi eğitim kurumlarının yeri. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*.

Zoumenou, V., Johnson, N., Ray, D., & Gyawu, R. (2015). Using Music and Dance to Reinforce Nutrition Education Lessons Among Preschoolers. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, *47*(4), S23-S24.

BÖLÜM 12

ADOLESAN DÖNEMDE BESLENME

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER
Arş. Gör. Şule KOCABAŞ

ADOLESAN DÖNEMDE BESLENME

Ergenlik, fizyolojik ve hormonal gelişim dönemidir. Eğitim, olgunlaşma ve gelişim sürecinin tamamlanmasını beklemeyi içeren bir dönemdir. Toplumda sorumluluk yüklenme, kendini ifade etme ihtiyacının en fazla olduğu, arkadaşlıkların daha köklü ve derin yaşandığı, kişinin duygusal iniş ve çıkışlarının yoğun olduğu, benliği yaratma dönemi değil, var olan benliği keşfetme dönemidir.

Adolesan Dönem Tanımı ve Genel Özellikleri

Adolesan dönem fiziksel, psikolojik, hormonal ve sosyal yönden hızlı büyüme, gelişme ve olgunlaşma süreçleriyle çocukluktan erişkinliğe geçişi kapsayan özel bir dönem olup buna buna paralel olarak enerji ve besin öğesi gereksiniminin arttığı bir dönemdir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 10-19 yaş grubunu adolesan dönem olarak tanımlamaktadır. Ergenlik dönemi üçe ayrılmaktadır:

Erken ergenlik (adolesan) dönemi (10-13 yaş)

Orta ergenlik (adolesan) dönemi (14-16 yaş)

Geç ergenlik (adolesan) dönemi (17-19 yaş)'dir.

Bu yaş grubu için bazı yaş sınırlamaları yapılmaya çalışılsa da bu dönemi kesin yaş ile ayırmak oldukça zordur. Bu yaş grubunun kimlik arayışı içinde olmaları, bağımsız olma ve kabul görme çabaları ile dış görünüşleri ile fazla ilgili olmaları en belirgin özellikleridir. Kendini yetişkin olarak görmeye başlayan adolesanlar başkalarının da kendilerine aynı şekilde davranmasından hoşlanmaktadır.

Erken Ergenlik (Adolesan) Dönemi (10-13 Yaş);

- Ergenler bu dönemde ayna karşısında uzun vakit geçirirler.
- Aynı cinsiyetten kişilerle yakın arkadaşlıklar kurma eğilimi fazladır.
- Soyut düşünebilme yeteneği gelişmeye başlar.
- Duygusal dalgalanmalar sık görülür.

Orta Ergenlik (Adolesan) Dönemi (14-16 yaş);

- Arkadaş grupları daha fazla önem kazanır.
- Genellemeler yapabilir, soyut düşünebilir ve çevresel uyaranlara, düşünerek tepki verebilir, bilişsel gelişim tamamlanır.
- Cinsel kimlik gelişmiştir ve karşı cinse ilgi duyma, tanımaya çalışma önem kazanır.
- Anne babadan farklı birey olma ve bu durumu onlara kabul ettirme isteğinden dolayı çatışmalar çıkar.
- Kendi kararlarını verebilme ve bağımsızlık isteği açıkça ifade edilir.
- Bağımsızlık istekleri doğrultusunda aile bireyleri ile ergen arasında değişik tartışmalar ortaya çıkabilir.
- Ne yapmaları gerektiğinin söylenmesinden aşırı rahatsız olabilirler.

KAYNAKLAR

Baltacı, G., Ersoy, G., Karaağaoğlu, N., Derman, O., Kanbur, N. (2006). *Ergenlerde Sağlıklı Beslenme, Hareketli Yaşam.* T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Gıda Güvenliği Daire Başkanlığı. Ankara.

Basch, C.E. (2011). Breakfast and the achievement gap among urban minority youth. *Journal of School Health*, 81, 635-640.

Baysal, A. (2011). *Beslenme*. (13. Baskı). Ankara: Hatipoğlu Yayıncılık.

Demir, H. (2014). Sağlıklı Ergen Beslenmesi. *Selimoğlu, M. A. (Ed.) Sağlıkta ve Hastalıkta Çocuk Beslenmesi* içinde. İstanbul: Akademi Yayınevi.

Gondivkar, S. M., Gadbail, A. R., Gondivkar, R. S., Sarode, S. C., Sarode, G. S., Patil, S., & Awan, K. H. (2019). Nutrition and oral health. Disease-a-month: DM, 65(6), 147–154.

Gökçay, G., Garipağaoğlu, M. (2002). *Çocukluk ve Ergenlikte Beslenme*. İstanbul: Saga yayınları.

IOM. (2005). Dietary reference intakes for energy, carbohydrate, fiber, fat, fatty acids, cholesterol, protein, and amino acids. Washington: The National Academies Press.

IOM. (2010). School meals building blocks for healty people. Washington: The National Academies Press.

Kabaran, S., Mercanlıgil, S.M. (2013). Adolesan Donem Besin Seçimlerini Hangi Faktörler Etkiliyor? *Güncel Pediatri,* 11, 121-127.

Karaçil, M.Ş., Şanlıer, N. (2014) Obezojenik çevre ve sağlık üzerine etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 3(2), 786-803.

Katz, D.L. (2008). *Nutrition in Clinical Practice*. (2nd edition). USA: Lipincott Williams & Wilkins.

Köksal, G., Özel, G.H. (2008). *Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Obezite. T*.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı: Ankara.

Küçükkömürler, S. (2020). Anne ve Çocuk Beslenmesi. Adolesan Çağında Beslenme. Ankara, Pegem Yayıncılık.

Kütük S. (2012). Adolesan gebelik riskleri ve sorunları. *Türk Aile Hek Derg,* 16, 31-34.

Mahan, L.K., Raymond, J.L., Escott-Stamp, S. (2012). Krause's Food & the Nutrition Care Process, 13th Ed. Missouri: Elsevier Saunders.

National Health and Medical Research Council Department of Health and Ageing. (2013). *Australian Dietary Guidelines.* Australia: NHMRC Publication.

Nicklas, T.A., Baranowski, T., Cullen, K.W., Berenson, G. (2001). Eating patterns, dietary quality and obesity. *Journal of the American College of Nutrition,* 20(6), 599-608.

Nicklas, T.A., Morales, M., Linares, A., Yang, S.J., Baranowski, T., Moor, C. (2004). Children's meal patterns have changed over a 21-year period: the Bogalusa Heart Study. *J Am Diet Assoc,* 104, 753-61.

Pearson, N., Biddle, S.J.H., Gorely, T. (2009). Family correlates of breakfast consumption among children and adolescents. A systematic review. *Appetite,* 52, 1–7.

Radler, D.G. (2012). Nutrition for oral health and dental health. *Mahan, L.K., Escott-Stump, S., Raymond, J. (Ed.) Krause's Food and Nutrition Care Process.* (13th Edition). Missouri: Elsevier Saunders.

Ross, A.C., Manson, J.E., Abrams, S.A., Aloia, J.F., Brannon, P.M., Clinton, S.K., Durazo-Arvizu, R.A., Gallagher, J.C., Gallo, R.L., Jones, G. (2011). The 2011 report on dietary reference intakes for calcium and vitamin D from the Institute of Medicine: what clinicians need to know. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, 96(1), 53-58.

Stang, J.S., Larson, N. (2012). Nutrition in Adolescence. *Mahan, L.K., Escott-Stump, S., Raymond, J. (Ed.) Krause's Food and Nutrition Care Process.* (13th Edition). Missouri: Elsevier Saunders.

Şanlıer, N., Ersoy, Y. (2005). *Anne ve Çocuk İçin Beslenme Prensipleri*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

O'Mullane, D. M., Baez, R. J., Jones, S., Lennon, M. A., Petersen, P. E., Rugg-Gunn, A. J., Whelton, H., & Whitford, G. M. (2016). Fluoride and Oral Health. Community dental health, 33(2), 69–99.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü. (2014). Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması Beslenme Durumu ve Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi Sonuç Raporu-2010. http://www.sagem.gov.tr/TBSA_Beslenme_Yayini.pdf adresinden elde edilmiştir.

Türkiye'de Okul Çağı Çocuklarında (6-10 Yaş Grubu) Büyümenin İzlenmesi (TOÇBİ) Projesi Araştırma Raporu. (2011). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi. (2004). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.

Uzun, A.K., Orhon, F. Ş. (2013). Adolesan Gebeliklerin Anne ve Bebek Sağlığına Olan Etkileri. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası,* 66 (1), 19-24.

Üçkardeş, Y., Özmert, E.N., Ünaş, F., Yurdakök, K. (2009). Düşük sosyoekonomik düzey ilköğretim çocuklarında çinko desteğinin hacettepe ruhsal uyum ölçeği skorlarına etkisi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 52, 53-59.

WHO. (2006). Iron, vitamin A and iodine. *Allen, L., Benoist, B., Dary, O., Hurrell, R. (Ed.) Guidelines on food fortification with micronutrients.* WHO Press.

WHO. (2012). Dental Health. http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs318/en/ adresinden elde edilmiştir.

WHO.(2015). WHO calls on countries to reduce sugars intake among adults and children. http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2015/sugar-guideline/en/ adresinden elde edilmiştir.

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı ve Çocuk Sağlığı Enstitüsü Yayını Katkı Pediatri Dergisi. Adolesan. Cilt 21, Sayı 6, Kasım-Aralık 2000-ISSN 1300-4336, Ankara, 2000.

S.B. Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, UNICEF, Adolesan Sağlığı ve Gelişimi, Aydoğdu Ofset, Ankara, 2002.

S.B. Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Ergen Sağlığı ve Gelişim Kaynak Kitabı, Ankara, 2004.

BÖLÜM 13

FONKSİYONEL BESİNLER

Uzm. Dyt. Hatice SERÇE

Anne Kalbi, Çocuğun Okuludur.

Henry Ward Beecher

GİRİŞ

Tıp biliminin kurucusu sayılan Hipokrat tarafından 2500 yıl önce "besinler ilacınız, ilacınız besinler olsun" söylemi ile benzerlik gösteren fonksiyonel besin terimi, besinin sağlıkla ilişkisini vurgulayan bir terimdir ve ilk olarak 1980 yılında Japonya'da tanımlanmıştır. Bu tanımlamada fonksiyonel besinler, besleyici olması için vücut fonksiyonlarına yardımcı bileşikleri içeren işlenmiş besinler olarak adlandırılmıştır. Fonksiyonel besinlerin tamamını kapsayan tüm dünyada kabul edilmiş kesin bir fonksiyonel besin tanımı yoktur, birçok enstitü tarafından yapılmış farklı tanımlar bulunmaktadır. 2017 yılında Fonksiyonel Besin Merkezi tarafından güncellenmiş tanımlamaya göre **fonksiyonel besinler;** tanımlanmış ve etkili biyoaktif bileşikler içeren ve içeriğin toksik miktarlarda olmadığı klinik olarak kanıtlanmış, kronik hastalıkların ya da semptomlarının önlenmesi, yönetimi ya da tedavisi için kullanımının sağlığa faydaları kanıtlanmış doğal ya da işlenmiş besinlerdir. Ülkemizde Türk Gıda Kanunu'nda yer alan tanımlamaya göre "**fonksiyonel besinler,** besleyici etkilerinin yanı sıra bir ya da daha fazla etkili bileşene bağlı olarak sağlığı koruyucu, düzeltici ve/veya hastalık riskini azaltıcı etkiye sahip olup, bu etkileri bilimsel ve klinik olarak ispatlanmış gıdalar" olarak tanımlanmıştır. Fonksiyonel besinler;

- Fonksiyonel bileşen içeren doğal bir besin olabilir (havuç-beta karoten, yulaf-beta glukan, çay-kateşinler vb.)
- İçeriğine fonksiyonel bileşen ilave edilerek geliştirilmiş besinler olabilir (iyotlu tuz, omega-3 içeren yumurta vb.)
- Besinde istenmeyen bir içeriğin azaltılması ya da çıkartılması ile geliştirilmiş besinler (sodyumu azaltılmış tuz, glutensiz ekmek, laktozsuz süt vb.)
- Besinin bazı bileşenleri değişikliğe uğratılarak biyoyararlılığı artırılmış besinler olabilir (yoğurt-protein-biyoaktif peptit vb.)

Fonksiyonel besinler, günlük beslenmenin bir kısmını oluşturur ve temel besleyici özelliklerinin ötesinde vücut fonksiyonlarına fizyolojik yararlar sağlar ve kronik hastalık riskini azaltırlar. Fonksiyonel besinlerin üç temel grubu vardır bunlar; probiyotikler, prebiyotikler ve antioksidanlardır. Fonksiyonel besin ile nutrasötik terimi sıklıkla karıştırılsa da birbirinden farklıdır. Nutrasötik terimi ilk olarak 1989 yılında tanımlanmıştır, bu tanımlamada hastalıkların önlenmesi ve/veya tedavisini içeren, sağlık yararları sağlayan, bir besin ya da besinin bir parçası olarak adlandırılmıştır. Nutrasötikler, besinlerden ayrıştırılarak saflaştırılmış önemli biyoaktif bileşenlerden yoğunlaştırılarak üretilmiş, toksik olmayan ve hastalıkların tedavisi ya da önlenmesinde yararlı olduğu kanıtlanmış, genellikle tablet, kapsül, toz, sıvı veya damla olarak ilaç formunda bulunan gıda ekstreleridir. Balık yağı, soya izoflavonları ve kanola fitosterolleri gibi besin destekleri nutrasötiklere örnektir.

KAYNAKLAR

Martirosyan, D., Miller, E. (2018). Bioactive Compounds: The Key to Functional Foods. Bioactive Compounds in Health and Disease. 1(3):36-39. doi: https://doi.org/10.31989/bchd.v1i3.539

Pushpangadan, P., George, V., Sreedevi, P., Bincy, A.J., Anzar, S., Aswany, T., Ninawe, A.S., Ijinu, T.P. (2014). Functional foods and nutraceuticals with special focus on mother and child care. Annals of Phytomedicine, 3(1): 4-24.

Dayısıoğlu, K.S. (2008). Fonksiyonel gıda güvenliği, Türkiye 10. Gıda Kongresi; 21-23 Mayıs, Erzurum.

Erbaş, M. (2006). Yeni bir gıda olarak fonksiyonel gıdalar, Türkiye 9. Gıda Kongresi; 24-26 Mayıs, Bolu.

Aslan, R., Ayaz, K. (2019). Fonksiyonel Gıda: Besinler ilacımız olabilir mi? Ayrıntı dergisi, 7(77):45-49.

Nutrition Society. (1999). Scientific Concepts of Functional Foods in Europe Consensus Document, British Journal of Nutrition, 81:1-27.

Coşkun, T. (2005). Fonksiyonel Besinlerin Sağlığımız Üzerine Etkileri, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 48: 69-84.

Shandilya, U.K., Sharma, A. (2017). Functional foods and their benefits: an overview. J Nutr Health Food Eng. 7(4):353356. doi: 10.15406/jnhfe.2017.07.00247

Dayısoylu, K. S., Gezginç, Y., Cingöz, A. (2012). Fonksiyonel gıda mı, fonksiyonel bileşen mi? Gıdalarda fonksiyonellik, Türkiye 11. Gıda Kongresi; 10-12 Ekim, Hatay.

Gezer, C., Samur, G. (2012). Omega-3 yağ asitlerinin bilişsel gelişimindeki rolü. Beslenme ve diyet dergisi, 40(1):43-49.

Haschkel, F., Firmansyah, A., Meng, M., Steenhouta, P., Carrie, A.L. (2001). Functional food for infants and children. Monatsschrift Kinderheilkunde, 149(13):66-70. doi: 10.1007/s001120170011

Federik, M. (2019). Use of probiotic, prebiotic and symbiotic in infant formulas. J Nutr Hum Health. 3(1):12-18.

Kleinman, R.E., Greer, F.R. (Ed.) (2014). Development of gastrointestinal function. Pediatric Nutrition (7. Baskı) Elk Grove Village, IL: American Academy of Pediatrics (s27-30).

Watson, R.R., Preedy, V. (Ed.) (2015). Probiotics, prebiotics, and Synbiotics. (1. Baskı)

BÖLÜM 14

NÜTRİSYONEL GENOMİK

Uzm. Dyt. Nurcan BAĞLAM

GİRİŞ

Genetik, çevre ve beslenmenin etkileşimi tüm sağlık ve hastalıkların temelini oluşturmaktadır. Genler bir hastalığa veya duruma yatkınlığı tanımlamaktadır ve diyet, egzersiz gibi çevresel faktörler, duyarlı kişilerden kimin hastalığı veya rahatsızlığı geliştireceğini belirlemektedir. Moleküler biyoloji ve genetikteki metodolojik gelişmeler, kalıtsal hastalıkların DNA düzeyinde ve besinlerin moleküler düzeyde çalışılmasını kolaylaştırmıştır.

Hastalıkların ve sağlıklı olmanın temelinde genler ve çevre etkileşimi vardır. Beslenme önemli bir çevresel faktördür. Hem esansiyel hem de esansiyel olmayan besin ögeleri de dahil olmak üzere birçok biyoaktif besin bileşeni, gen ekspresyonunu düzenleyebilmektedir. Beslenme alışkanlıklarındaki ve yaşam tarzlarındaki değişikliklerle insanların diyet ile ilintili hastalıklara daha yatkın hale geldikleri düşünülmektedir. Son on yılda moleküler biyoloji ve teknolojideki ilerleme, besinlerin ve hastalıkların bireysel düzeyde ilişkisine odaklanmış durumdadır.

DNA'nın yapısının, genetik materyalin ve bilginin nasıl kodlandığı ve proteinlere dönüştürüldüğüne dair ipuçlarının aydınlatılmasından 50 yıl sonra, İnsan Genom Projesi DNA'daki nükleotit yapı bloklarının dizilişini belirlemiş ve yaklaşık 19.000 gen için her bir proteinin yapısal bilgisini kodlayan tahmini nükleotit dizilimlerini projelendirmiştir. İnsan Genom Projesinin 2003 yılında tamamlanmasıyla birlikte genetik prensiplerin sağlık hizmetlerine entegre edilme süreci başlamış ve birçok yeni disiplin ('omiks' adı verilen) ortaya çıkmıştır. **Proteomiks,** proteomun çalışılmasıdır ve protein ekspresyonu, yapısı ve fonksiyonu olmak üzere üç büyük biyolojik süreci içermektedir. Diyet bileşenleri RNA'nın proteinlere translasyonunu ve proteinlerin aktivitesini etkileyebilecek translasyon sonrası olayları modifiye edebilir. Bazı önemli proteinleri varlığı veya yokluğu hastalığın erken dönemleri hakkında bilgi verebilir. **Transkriptomiks,** besinsel maruziyetin gen ekspresyonunu nasıl etkilediğini anlamanın çok değerli bir yoludur. Transkriptom, genomdan üretilebilen tam bir RNA setidir. Belirli metabolik süreçlere özgü genleri gruplandırmak ve hücrenin herhangi bir zamanda veya belirli koşullar altında nasıl çalıştığı görmek ve tüm bunlardan bilgi edinmek mümkündür. **Metabolomiks,** belirli bir diyet maruziyetine yanıt olarak hücrede veya vücut sıvılarında bulunan metabolit modellerini incelemektedir. Beslenmede 'omik' teknolojilerinden en yenisi metabolomiktir. Metabolitlerin ve metabolomun analizine odaklanmaktadır. Metabolom bir biyolojik sistem tarafından sentezlenen tam metabolit setini içermektedir ve bir numunede bulunan tüm maddelerin (DNA, RNA veya protein hariç) seviyesini ölçmeye çalışır. Metabolomiks toplam plazma lipit (kolesterol, trigliseritler gibi) ve vitamin düzeyleri gibi bireysel metabolit profilleri oluşturmak için yararlı bir araçtır. **Mikrobiyomiks,** sindirim sistemi ile ağız ve vajina gibi diğer vücut boşluklarının mikrobiyal ekolojisinin önemini gösteren bir disiplindir. Bu boşluklardaki yararlı ve patojen mikroorganizmaların ve metabolitlerinin insan sağlığı ve hastalığı üzerine etkileri araştırılmaktadır.

KAYNAKLAR

Coşkun T. Nütrisyonel genomik. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2007; 50: 47-66.

DeBusk R. Çeviri Işgın Atıcı, K., Büyüktuncer Demirel, Z. (2019) Klinik: Nütrisyonel Genomik. Gamze Akbulut (Ed.) Krause, Besin ve Beslenme&Bakım Süreci. (s. 64-84). Ankara: Nobel Tıp Kitabevi

Bordoni L, Gabbianelli R. Primers on nutrigenetics and nutri(epi)genomics: Origins and development of precision nutrition. Biochimie 160 (2019) 156-171.

Zhu Z, Cao F, Li X. Epigenetic Programming and Fetal Metabolic Programming. 2019;10:764.

Reddy V, et al. Nutrigenomics: Opportunities & challenges for public health nutrition. Indian J Med Res 2018;148: 632-641.

Sharma P, Dwivedi S. Nutrigenomics and Nutrigenetics: New Insight in Disease Prevention and Cure. Ind J Clin Biochem 2017; 32(4): 371–373.

Simopoulos A. Nutrigenetics/Nutrigenomics. Public Health 2010; 31: 53–68.

Di Renzo L, et al. Role of Personalized Nutrition in Chronic-Degenerative Diseases. Nutrients 2019; 11: 1707.

DeBusk R. The Role of Nutritional Genomics in Developing an Optimal Diet for Humans. Nutrition in Clinical Practice 2010; 25 (6): 627-633.

Farhud DD, MZ Yeganeh MZ. Nutrigenomics and Nutrigenetics. Iranian J Publ Health 2010; 39 (4): 1-14.

Mathers JC. Nutrigenomics in the modern era. Proceedings of the Nutrition Society 2017; 76: 265-275.

Barak S, Mudgil D, Khatkar BS. Nutrigenomics: the Emergıng Face of Nutrition. International Journal of Current Research and Review 2011; 3 (6): 105-115.

Ramírez-Alarcón K, Sánchez-Agurto A, Lamperti L, Martorell M. Epigenetics, Maternal Diet and Metabolic Programming. The Open Biology Journal 2019; 7: 45-51.

Demir H. Erişkin dönemdeki hastalıkların fetal programlanması: Beslenmenin rolü. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2011; 54: 45-50

Dilli D, Oğuz ŞS, Dilmen U. Fetal Programlanma. Türkiye Çocuk Hast. Derg. 2010; 4(4): 245-252.

Sales NMR, Pelegrini PB, Goersch M.C. Nutrigenomics: Definitons and Advances of This New Science. Journal of Nutrition and Metabolism 2014.

Singh R, Sharma L. Nutrigenomics: A combination of nutrition and genomics: A new concept. International Journal of Physiology, Nutrition and Physical Education 2019; 4(1): 417-421.

Chen L, Zhao E. Advances of Nutrigenomics: Concept, Content, Technology and Development. Journal of Experimental Biology and Agricultural Sciences 2013; 1(3).

Koç G. Nutrigenomik: Genotipten Fenotipe Beslenme Etkisi. Tıp Fakültesi Klinikleri 2018; 1 (1): 79-92.

BÖLÜM 15

OBEZİTENİN FETAL PROGRAMLAMASI

Prof. Dr. Nevin ŞANLIER

Dr. Dyt. Gülşah ŞAHİN

GİRİŞ

Beslenme, insan gelişiminin erken sürecinde organ işlevlerinde değişikliğe neden olarak yetişkin dönem hastalıklarına yatkınlığı artırabilmektedir. Embriyonik ve fetal büyüme evresi proliferasyon, organizasyon ve farklılaşma ile başlamakta olup büyüme ve farklı fetal organların olgunlaşması ile devam etmektedir. Bu süreç, embriyonun genetik profili, maternal-plasental-fetal ünitenin oluşumu, fetüsün gelişimi için yeterli besin ögesi ve oksijen sağlanması, maternal sağlık ve hastalık durumu, gebelik başlangıcındaki ağırlık ve gebelik sırasında ağırlık kazanımı ile hormonal, fetal ve maternal çevreye bağlıdır. Dolayısıyla gebelik süresince gelişmekte olan fetüs, besin ögesi gereksinmelerinin karşılanması için tamamen anneye ve maternal çevreye bağımlıdır. Maternal beslenme, fetal sağlık ve gebelik sonucunu etkilemektedir.

Fetal süreçte ve yaşamın ilk yıllarında maruz kalınan çevresel etmenlerin yaşam boyu sağlığı etkileyebileceği görüşü son yıllarda üzerinde durulan bir konudur. Obezite prevelansında artış, insülin direnci, kardiyovasküler hastalıklar, Tip 2 diyabet ve metabolik sendrom gibi komorbid durumların gelişimi için önemlidir. Özellikle obezite bulaşıcı olmayan hastalıklar için önemli bir risk etmeni olup dünya genelinde prevelansı 1980'e göre 2 kat artış göstermiştir. İkibinsekiz yılında 20 yaş ve üzeri 1.4 milyar bireyin hafif şişman ve obez, 2010 yılında ise 5 yaş altı hafif şişman olan çocukların sayısının 40 milyondan fazla olduğu bildirilmiştir. Çocukluk çağında ve yetişkinlik döneminde görülen obezite, erken ölümler ve sakatlıklar ile ilişkilendirilmektedir. Gelecekte oluşabilecek bu risklerin yanı sıra çocukluk döneminde solunum güçlüğü, kemik kırıkları riskinde artış, hipertansiyon ve kardiyovasküler hastalıkların erken göstergeleri ile insülin direnci ve psikolojik etkiler görülebilmektedir. Obezitenin sağlık üzerindeki bu etkileri ve artan insidansı obezitenin fizyolojik mekanizmasının araştırılması gereğini doğurmuştur. Prenatal ve/veya postnatal süreçteki yetersiz beslenme ileriki süreçte obeziteye yatkınlığı arttırmaktadır.

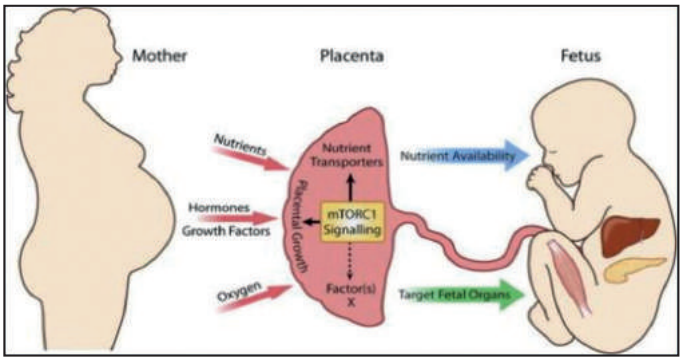

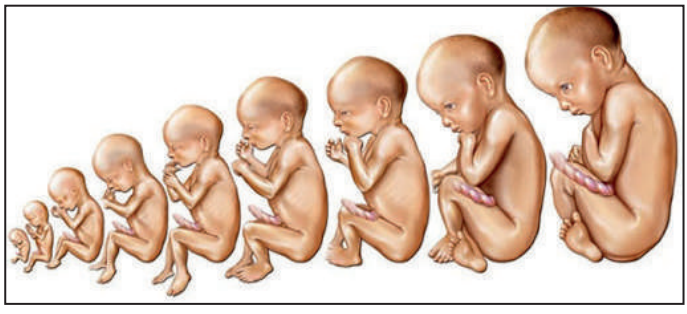

KAYNAKLAR

Ainge, H., Thompson, C., Ozanne, S. E., & Rooney, K. B. (2011). A systematic review on animal models of maternal high fat feeding and offspring glycaemic control. *International Journal of Obesity*, *35*(3), 325-335.

Akyol, A. (2012). Glukoz İntoleransı ve İnsülin Direncinin Fetal Orijinleri: Maternal Beslenme Durumunun Etkisi. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, *40*(3), 245-249.

Avagliano, L., Garo, C., & Marconi, A. M. (2012). Placental amino acids transport in intrauterine growth restriction. *Journal of pregnancy*, *2012*.

Aytuğ Yürük, A. (2014). *Sıçanlarda Maternal Diyetle Fruktoz Alımının Fetüse Etkilerinin Bazı Lipit Parametreleri ve Lipogenez Açısından İncelenmesi* (Master's thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Badawy, A. B., Morgan, C. J., & Turner, J. A. (2008). Application of the Phenomenex EZ: faast™ amino acid analysis kit for rapid gas-chromatographic determination of concentrations of plasma tryptophan and its brain uptake competitors. *Amino acids*, *34*(4), 587-596.

Balasubramaniam, S., Christodoulou, J., & Rahman, S. (2019). Disorders of riboflavin metabolism. *Journal of inherited metabolic disease*, *42*(4), 608-619.

Baracos, V.E. 2006. Integration of amino acid metabolism during intense lactation. Curr Opin Clin Nutr Metab Care, 9 (1), 48-52.

Barker, D. J. (1995). Fetal origins of coronary heart disease. *BMJ*, *311*(6998), 171-174.

Barker, D. J. (2006). Adult consequences of fetal growth restriction. *Clinical obstetrics and gynecology*, *49*(2), 270-283.

Bayol, S. A., Farrington, S. J., & Stickland, N. C. (2007). A maternal 'junk food'diet in pregnancy and lactation promotes an exacerbated taste for 'junk food'and a greater propensity for obesity in rat offspring. *British Journal of Nutrition*, *98*(4), 843-851.

Bayol, S. A., Simbi, B. H., Bertrand, J. A., & Stickland, N. C. (2008). Offspring from mothers fed a 'junk food'diet in pregnancy and lactation exhibit exacerbated adiposity that is more pronounced in females. *The Journal of Physiology*, *586*(13), 3219-3230.

Bellinger, L.,Langley-Evans, S.C. 2005. Fetal programming of appetite by exposure to a maternal low-protein diet in the rat. Clin Sci (Lond), 109 (4), 413-420.

Benz, K., & Amann, K. (2010). Maternal nutrition, low nephron number and arterial hypertension in later life. *Biochimica et Biophysica Acta (BBA)-Molecular Basis of Disease*, *1802*(12), 1309-1317.

Bertram, C. E., & Hanson, M. A. (2001). Animal models and programming of the metabolic syndrome: Type 2 diabetes. *British Medical Bulletin*, *60*(1), 103-121.

Boney, C. M., Verma, A., Tucker, R., & Vohr, B. R. (2005). Metabolic syndrome in childhood: association with birth weight, maternal obesity, and gestational diabetes mellitus. *Pediatrics*, *115*(3), e290-e296.

Briana, D. D., & Malamitsi-Puchner, A. (2009). Intrauterine growth restriction and adult disease: the role of adipocytokines. *European Journal of Endocrinology*, *160*(3), 337-347.

Burdette, H. L., Whitaker, R. C., Hall, W. C., & Daniels, S. R. (2006). Maternal infant-feeding style and children's adiposity at 5 years of age. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, *160*(5), 513-520.

Caluwaerts, S., Lambin, S., van Bree, R., Peeters, H., Vergote, I., & Verhaeghe, J. (2007). Diet-induced obesity in gravid rats engenders early hyperadiposity in the offspring. *Metabolism*, *56*(10), 1431-1438.

Catalano, P. M., Presley, L., Minium, J., & Hauguel-de Mouzon, S. (2009). Fetuses of obese mothers develop insulin resistance in utero. *Diabetes care*, *32*(6), 1076-1080.

Caluwaerts, S., Lambin, S., van Bree, R., Peeters, H., Vergote, I., & Verhaeghe, J. (2007). Diet-induced obesity in gravid rats engenders early hyperadiposity in the offspring. *Metabolism*, *56*(10), 1431-1438.

Chang, G. Q., Gaysinskaya, V., Karatayev, O., & Leibowitz, S. F. (2008). Maternal high-fat diet and fetal programming: increased proliferation of hypothalamic peptide-producing neurons that increase risk for overeating and obesity. *Journal of Neuroscience*, *28*(46), 12107-12119.

Dilli, D., Oğuz, Ş. S., & Dilmen, U. (2010). Fetal programlanma. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *4*(4), 245-252.

Drake, A. J., & Reynolds, R. M. (2010). Focus on obesity: Impact of maternal obesity on offspring obesity and cardiometabolic disease risk. *Reproduction*, *140*, 387-398.

Dumortier, O., Blondeau, B., Duvillie, B., Reusens, B., Breant, B., & Remacle, C. (2007). Different mechanisms operating during different critical time-windows reduce rat fetal beta cell mass due to a maternal low-protein or low-energy diet. *Diabetologia*, *50*(12), 2495-2503.

Dunford, L. J., Sinclair, K. D., Kwong, W. Y., Sturrock, C., Clifford, B. L., Giles, T. C., & Gardner, D. S. (2014). Maternal protein-energy malnutrition during early pregnancy in sheep impacts the fetal ornithine cycle to reduce fetal kidney microvascular development. *The FASEB Journal*, *28*(11), 4880-4892.

Fall, C. H. (2013). Fetal programming and the risk of noncommunicable disease. *The Indian Journal of Pediatrics*, *80*(1), 13-20.

Fall, C. H. D., Osmond, C., Barker, D. J. P., Clark, P. M. S., Hales, C. N., Stirling, Y., & Meade, T. W. (1995). Fetal and infant growth and cardiovascular risk factors in women. *BMJ*, *310*(6977), 428-432.

Fall, C. H. (2013). Fetal programming and the risk of noncommunicable disease. *The Indian Journal of Pediatrics*, *80*(1), 13-20.

Fe´re´zou-Viala J, Roy AF, Se´rougne C, Gripois D, Parquet M, Bailleux V et al. (2007). Long-term consequences of maternal high-fat feeding on hypothalamic leptin sensitivity and diet-induced obesity in the offspring. *Am J Physiol Regul Integr Comp Physiol.* 293:1056–1062.

Filho, J. D., Hazel, S. J., Anderstam, B., Bergstrom, J., Lewitt, M., & Hall, K. (1999). Effect of protein intake on plasma and erythrocyte free amino acids and serum IGF-I and IGFBP-1 levels in rats. *American Journal of Physiology-Endocrinology and Metabolism*, *277*(4), E693-E701.

Fisher, A. L., & Nemeth, E. (2017). Iron homeostasis during pregnancy. *The American Journal of Clinical Nutrition*, *106*(suppl_6), 1567S-1574S.

Fleten, C., Nystad, W., Stigum, H., Skjærven, R., Lawlor, D. A., Davey Smith, G., & Næss, Ø. (2012). Parent-offspring body mass index associations in the Norwegian Mother and Child Cohort Study: a family-based approach to studying the role of the intrauterine environment in childhood adiposity. *American journal of epidemiology*, *176*(2), 83-92.

Fraser, A., Tilling, K., Macdonald-Wallis, C., Sattar, N., Brion, M. J., Benfield, L., & Smith, G. D. (2010). Association of maternal weight gain in pregnancy with offspring obesity and metabolic and vascular traits in childhood. *Circulation*, *121*(23), 2557.

Fukami, T., Sun, X., Li, T., Desai, M., & Ross, M. G. (2012). Mechanism of programmed obesity in intrauterine fetal growth restricted offspring: paradoxically enhanced appetite stimulation in fed and fasting states. *Reproductive Sciences*, *19*(4), 423-430.Goyal D, Limesand SW, Goyal R. Epigenetic responses and the developmental origins of health and disease. J Endocrinol. 2019 Jul 1;242(1):T105-T119. doi: 10.1530/JOE-19-0009. PMID: 31091503.

Greenberg, A. S., & Obin, M. S. (2006). Obesity and the role of adipose tissue in inflammation and metabolism. *The American journal of clinical nutrition*, *83*(2), 461S-465S.

Guan, H., Arany, E., van Beek, J. P., Chamson-Reig, A., Thyssen, S., Hill, D. J., & Yang, K. (2005). Adipose tissue gene expression profiling reveals distinct molecular pathways that define visceral adiposity in offspring of maternal protein-restricted rats. *American Journal of Physiology-Endocrinology and Metabolism*, *288*(4), E663-E673.

Han, J., Xu, J., Epstein, P. N., & Liu, Y. Q. (2005). Long-term effect of maternal obesity on pancreatic beta cells of offspring: reduced beta cell adaptation to high glucose and high-fat diet challenges in adult female mouse offspring. *Diabetologia*, *48*(9), 1810-1818.

Metzger, B. E., Lowe, L. P., Dyer, A. R., Trimble, E. R., Sheridan, B., Hod, M., ... & Giles, W. (2008). Hyperglycemia and Adverse Pregnancy Outcome (HAPO) Study: associations with neonatal anthropometrics. *Diabetes*.

Heywood, W. E., Mıan, N., Mılla, P. J., & Lındley, K. J. (2004). Programming of defective rat pancreatic β-cell function in offspring from mothers fed a low-protein diet during gestation and the suckling periods. *Clinical Science*, *107*(1), 37-45.

Hoggard, N., Crabtree, J., Allstaff, S., Abramovich, D. R., & Haggarty, P. (2001). Leptin secretion to both the maternal and fetal circulation in the ex vivo perfused human term placenta. *Placenta*, *22*(4), 347-352.

Holemans, K., Aerts, L., & Van Assche, F. A. (2003). Fetal growth restriction and consequences for the offspring in animal models. *The Journal of the Society for Gynecologic Investigation: JSGI*, *10*(7), 392-399.

Hull, H. R., Dinger, M. K., Knehans, A. W., Thompson, D. M., & Fields, D. A. (2008). Impact of maternal body mass index on neonate birthweight and body composition. *American journal of obstetrics and gynecology*, *198*(4), 416-e1.

Jones, C., Pearce, B., Barrera, I., & Mummert, A. (2017). Fetal programming and eating disorder risk. *Journal of Theoretical Biology*, *428*, 26-33.

Kirk, S. L., Samuelsson, A. M., Argenton, M., Dhonye, H., Kalamatianos, T., Poston, L., & Coen, C. W. (2009). Maternal obesity induced by diet in rats permanently influences central processes regulating food intake in offspring. *PloS one*, *4*(6), e5870.

Linnemann, K., Malek, A., Sager, R., Blum, W. F., Schneider, H., & Fusch, C. (2000). Leptin production and release in the dually in vitro perfused human placenta. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, *85*(11), 4298-4301.

Luo, Z. C., Nuyt, A. M., Delvin, E., Fraser, W. D., Julien, P., Audibert, F., ... & Garofalo, C. (2013). Maternal and fetal leptin, adiponectin levels and associations with fetal insulin sensitivity. *Obesity*, *21*(1), 210-216.

Martorell, R., Stein, A. D., & Schroeder, D. G. (2001). Early nutrition and later adiposity. *The journal of nutrition*, *131*(3), 874S-880S.

Mingrone, G., Manco, M., Mora, M. E. V., Guidone, C., Iaconelli, A., Gniuli, D., ... & Ghirlanda, G. (2008). Influence of maternal obesity on insulin sensitivity and secretion in offspring. *Diabetes care*, *31*(9), 1872-1876.

Muhlhausler, B. S., Duffield, J. A., & McMillen, I. C. (2007). Increased maternal nutrition stimulates peroxisome proliferator activated receptor-γ, adiponectin, and leptin messenger ribonucleic acid expression in adipose tissue before birth. *Endocrinology*, *148*(2), 878-885.

Mutlu, A. A. (2015). Epigenetik: Fetal Beslenme ve Erişkin Çağı Hastalıkları. *Türkiye Klinikleri Beslenme ve Diyetetik-Özel Konular*, 1(1), 15-19.

Mühlhäusler, B. S., Adam, C. L., & McMillen, I. C. (2008). Maternal nutrition and the programming of obesity: the brain. *Organogenesis*, *4*(3), 144-152.

Moller, D. (2001). New drug targets for type 2 diabetes and the metabolic syndrome. *Natur,* 414, 821–827.

Ornoy, A. (2011). Prenatal origin of obesity and their complications: Gestational diabetes, maternal overweight and the paradoxical effects of fetal growth restriction and macrosomia. *Reproductive toxicology*, *32*(2), 205-212.

Plagemann, A., Harder, T., Kohlhoff, R., Rohde, W., & Dörner, G. (1997). Overweight and obesity in infants of mothers with long-term insulin-dependent diabetes or gestational diabetes. *International journal of obesity*, *21*(6), 451-456.

Plagemann, A., Harder, T., Rake, A., Melchior, K., Rohde, W., & Dörner, G. (2000). Hypothalamic nuclei are malformed in weanling offspring of low protein malnourished rat dams. *The Journal of nutrition*, *130*(10), 2582-2589.

Reynolds, R. M., Osmond, C., Phillips, D. I. W., & Godfrey, K. M. (2010). Maternal BMI, parity, and pregnancy weight gain: influences on offspring adiposity in young adulthood. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, *95*(12), 5365-5369.

Rkhzay-Jaf, J., O'Dowd, J. F., & Stocker, C. J. (2012). Maternal obesity and the fetal origins of the metabolic syndrome. *Current Cardiovascular Risk Reports*, *6*(5), 487-495.

Roseboom, T., de Rooij, S., & Painter, R. (2006). The Dutch famine and its long-term consequences for adult health. *Early Human Development*, *82*(8), 485-491.

Ross, M. G., & Beall, M. H. (2008, June). Adult sequelae of intrauterine growth restriction. In *Seminars in Perinatology* (Vol. 32, No. 3, pp. 213-218). WB Saunders.

Schaefer-Graf, U. M., Pawliczak, J., Passow, D., Hartmann, R., Rossi, R., Bührer, C., & Kordonouri, O. (2005). Birth weight and parental BMI predict overweight in children from mothers with gestational diabetes. *Diabetes care*, *28*(7), 1745-1750.

Sen, S., Carpenter, A. H., Hochstadt, J., Huddleston, J. Y., Kustanovich, V., Reynolds, A. A., & Roberts, S. (2012). Nutrition, weight gain and eating behavior in pregnancy: a review of experimental evidence for long-term effects on the risk of obesity in offspring. *Physiology & behavior*, *107*(1), 138-145.

Sewell, M. F., Huston-Presley, L., Super, D. M., & Catalano, P. (2006). Increased neonatal fat mass, not lean body mass, is associated with maternal obesity. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, *195*(4), 1100-1103.

Symonds, M. E., Pope, M., Sharkey, D., & Budge, H. (2012). Adipose tissue and fetal programming. *Diabetologia*, *55*(6), 1597-1606.

Şahin, G., & Şanlıer, N. (2013). Obezitenin Fetal Programlaması. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, *41*(1), 58-64.

Tiffon, C. (2018). The impact of nutrition and environmental epigenetics on human health and disease. *International journal of molecular sciences*, *19*(11), 3425.

Ülger, T. G., & Açık, M. (2019). Yetişkin Dönem Sağlığın İntrauterin Hayatta Programlanması. *Academic Studies on Natural and Health Sciences*, 269.

Velasco, I., Bath, S. C., & Rayman, M. P. (2018). Iodine as essential nutrient during the first 1000 days of life. *Nutrients*, *10*(3), 290.

Viswanathan, M., Siega-Riz, A. M., Moos, M. K., Deierlein, A., Mumford, S., Knaack, J.,& Lohr, K. N. (2008). Outcomes of maternal weight gain. *Evid Rep Technol Assess (Full Rep)*, *168*(1), 223.

Yajnik, C. S. (2009). Nutrient-mediated teratogenesis and fuel-mediated teratogenesis: two pathways of intrauterine programming of diabetes. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, *104*, S27-S31.

WHO:Obesity fact sheet. Available at: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/index.html. Accessed January 2, 2013.

BÖLÜM 16

ÇOCUKLARDA ENDOKRİN BOZUCULAR

Arş. Gör. Zeynep Gül GÜNDÜZ

Bir ülkenin geleceği, o ülke insanlarının göreceği eğitime bağlıdır.

A.Einstein

GİRİŞ

Hamilelik sırasında kullanılan ilaçların neden olduğu konjenital malformasyonlar, 1960 larda dünyadaki tüm tıp topluluklarını gelişmekte olan fetüsün ne kadar kırılgan olduğu konusunda uyarmıştır. Daha sonra sayısı gittikçe artan üreme ve gelişimsel toksisite testinden elde edilen veriler, endokrin sistemini etkileyen ve üreme organlarında olumsuz etkiler gösteren çok sayıda kimyasalın aydınlatılmasını sağlamıştır. Testis kanseri insidansındaki hızlı artış ve azalan semen kalitesine ek olarak vahşi hayvanların üremesinde ortaya çıkan problemler, olası gelişimsel endokrin bozulmasıyla ilişkilendirilmiştir ve deney hayvanları üzerinde bu tür bir etkiye sahip kimyasal bileşiklere endokrin bozucu adı verilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, endokrin bozucu kimyasallar (EBK), endokrin sisteminin bir veya daha fazla fonksiyonunu değiştiren ve sonuç olarak kimyasala maruz kalmış canlıda ve onun soyundan gelen veya alt popülasyonu olan canlılarda olumsuz sağlık etkilerine neden olan maddelerdir. Endokrinoloji alanında çalışan bilim insanları ve pratisyenler topluluğu olan uluslararası Endokrin Topluluğu'na göre ise EBK, ''hormon etkisine herhangi bir şekilde müdahale eden ekzojen (doğal olmayan) bir kimyasal madde veya kimyasallar karışımı'' şeklinde tanımlanmıştır.

Kullanılan kimyasalların vahşi yaşam ve deney hayvanları üzerine etkilerinin gösterildiği çok sayıda çalışma olsa da insanlarda görülen rahatsızlıklar ile endokrin bozucular arasındaki ilişki hakkında sınırlı bilgi mevcuttur. Elde edilen veriler doğrultusunda da yetişkinlik döneminde ortaya çıkan birçok hastalığın fetal kökenlerinin olduğu ortaya konmuştur ancak etki mekanizmaları hala gizemini korumaktadır.

KAYNAKLAR

Agarwal SA. Pesticide Pollution. New Delhi: APH Publishing, 2009: 71-6.

Al Osman M., Yang, F., & Massey, I. Y. (2019). Exposure routes and health effects of heavy metals on children. BioMetals. doi:10.1007/s10534-019-00193-5.

Anway, M.D., Memon, M.A., Uzumcu, M. & Skinner, M.K. (2006). Transgenerational effect of the endocrine disruptor vinclozolin on male spermatogenesis. *Journal of Andrology* 27868–879.

Axmon A & Rignell-Hydbom A. (2006) Estimations of past male and female serum concentrations of biomarkers of persistent organoklorin pollutants and their impact on fecundability estimates. *Environ Res.* 2006;101:387-94.

Bach, C. C., Bech, B. H., Brix, N., Nohr, E. A., Bonde, J. P. E., & Henriksen, T. B. (2014). Perfluoroalkyl and polyfluoroalkyl substances and human fetal growth: A systematic review. *Critical Reviews in Toxicology*, 45(1), 53–67. doi:10.3109/10408444.2014.952400.

Barber JL, Sweetman AJ, Van Wijk D, Jones KC. Hexachlorobenzene in the global environment: Emissions, levels, distribution, trends and processes. *Sci Total Environ,* 2005; 349 (1-3):1-44.

Berlin M, Zalups RK, Fowler BA (2015). Mercury. Handbook on the toxicology of metals, pp 1013–1075. https://doi.org/10.1016/b978-0-444-59453-2.00046-9.

Bi X, Thomas GO, Jones KC, Qu W, Sheng G, Martin FL, Fu J. Exposure of electronics dismantling workers to polybrominated diphenyl ethers, polychlorinated biphenyls, and organochlorine pesticides in South China. *Environmental Science & Technology* 2007; 41:5647-5653.

Braun, J., Just, A., Williams, P. et al. Personal care product use and urinary phthalate metabolite and paraben concentrations during pregnancy among women from a fertility clinic. *J Expo Sci Environ Epidemiol* 24, 459–466 (2014). https://doi.org/10.1038/jes.2013.69.

Brooks G.T. (1974). Chlorinated Insecticides, Vol. 1: Technology and Application. Cleveland Ohio: Cre Press; 1974. 7-83p.

Calafat AM. Contemporary Issues in Exposure Assessment Using Biomonitoring. *Current Epidemiology Reports.* 2016;3:145–153.

Casas, M., Nieuwenhuijsen, M., Martínez, D., Ballester, F., Basagaña, X., Basterrechea, M., Bonde, J. P. (2015). Prenatal exposure to PCB-153, p,p-DDE and birth outcomes in 9000 mother–child pairs: Exposure–response relationship and effect modifiers. *Environment International*, 74, 23–31. doi:10.1016/j.envint.2014.09.013

Chang, H.S., Anway, M.D., Rekow, S.S. & Skinner, M.K. (2006). Transgenerational epigenetic imprinting of the male germline by endocrine disruptor exposure during gonadal sex determination. *Endocrinology* 1475524–5541.

Chen, A., Yolton, K., Rauch, S. A., Webster, G. M., Hornung, R., Sjödin, A., … Lanphear, B. P. (2014). Prenatal Polybrominated Diphenyl Ether Exposures and Neurodevelopment in U.S. Children through 5 Years of Age: The HOME Study. *Environmental Health Perspectives.* doi:10.1289/ehp.1307562.

Chen, Z., Salam, M. T., Eckel, S. P., Breton, C. V., & Gilliland, F. D. (2015). Chronic effects of air pollution on respiratory health in Southern California children: findings from the Southern California Children's Health Study. *Journal of Thoracic Disease*, 7(1), 46–58. https://doi.org/10.3978/j.issn.2072-1439.2014.12.20

Cocco P, Brennan P, Ibba A, ve ark. (2008). Plasma polychlorobiphenyl and organochlorine pesticide level and risk of major lymphoma subtypes. *Occup Environ Med*, 2008; 65: 132–40.

Cohn BA, Wolff MS, Cirillo PM, Sholtz RI. DDT and breast cancer in young women: new data on the significance of age at exposure. *Environ Health Perspect,* 2007; 115:1406-1414.

Crinnion W. J. (2010). The CDC fourth national report on human exposure to environmental chemicals: what it tells us about our toxic burden and how it assist environmental medicine physicians. *Alternative Medicine Review: A Journal of Clinical Therapeutic*, 15(2), 101–109.

Das, Y. K. & Aksoy, A. (2016). Pestisitler. Turkiye Klinikleri *J Vet Sci Pharmacol Toxicol-Special Topics* 2016;2(2):1-17. 2. 1-17.

DiGangi J, Blum A, Bergman A, de Wit CA, Lucas D, Mortimer D, Schecter A, Scheringer M, Shaw SD, Webster TF.(2010). San Antonio Statement on brominated and chlorinated flame retardants. *Environmental Health Perspectives* 118:A516-518.

Ding, G., Yu, J., Cui, C., Chen, L., Gao, Y., Wang, C., … Tian, Y. (2015). *Association between prenatal exposure to polybrominated diphenyl ethers and young children's neurodevelopment in China. Environmental Research, 142, 104–111.* doi:10.1016/j.envres.2015.06.008

Engel, S. M., Berkowitz, G. S., Barr, D. B., Teitelbaum, S. L., Siskind, J., Meisel, S. J., … Wolff, M. S. (2007). Prenatal Organophosphate Metabolite and Organochlorine Levels and Performance on the Brazelton Neonatal Behavioral Assessment Scale in a Multiethnic Pregnancy Cohort. *American Journal of Epidemiology*, 165(12), 1397–1404. doi:10.1093/aje/kwm029)

Engel, S. M., Miodovnik, A., Canfield, R. L., Zhu, C., Silva, M. J., Calafat, A. M., & Wolff, M. S. (2010). Prenatal Phthalate Exposure Is Associated with Childhood Behavior and Executive Functioning. *Environmental Health Perspectives*, 118(4), 565–571. doi:10.1289/ehp.0901470

Engel, S. M., Miodovnik, A., Canfield, R. L., Zhu, C., Silva, M. J., Calafat, A. M., & Wolff, M. S. (2010). Prenatal Phthalate Exposure Is Associated with Childhood Behavior and Executive Functioning. *Environmental Health Perspectives*, 118(4), 565–571. doi:10.1289/ehp.0901470.

Eskenazi B, Chevrier J, Rosas LG, Anderson HA, Bornman MS, Bouwman H, Chen A, Cohn BA, de Jager C, Henshel DS, Leipzig F, Leipzig JS, Lorenz EC, Snedeker SM, Stapleton D. The Pine River statement: human health consequences of DDT use. *Environ Health Perspect* 2009; 117:1359-1367.

Evens A, Hryhorczuk D, Lanphear BP, Rankin KM, Lewis KA, Forst L, Rosenberg D (2015). The impact of low-level lead toxicity on school performance among children in the Chicago Public Schools: a population-based retrospective cohort study. *Environ Health.* https://doi.org/10.1186/s12940-015-0008-9.

Fernandez M, Bourguignon N, Lux-Lantos V & Libertun C. (2010). Neonatal exposure to bisphenol a and reproductive and endocrine alterations resembling the polycystic ovarian syndrome in adult rats. *Environ Health Perspect*, 2010;118:1217–22.

Fishel, F.M. (2019). Pest management and pesticides: a historical perspective. The Agronomy Department, UF/IFAS Extension. https://edis.ifas.ufl.edu/pdffiles/PI/PI21900.pdf adresinden 11.06.2020 tarihinde erişildi.

Garry VF. Pesticides and children. *Toxicol Appl Pharmacol*. 2004;198:152-163.

Glaser LC. Organophosphorus and carbamate pesticides. In: Franson JC, Ciganovich, eds. Field Manual of Wildlife Diseases: General Field Procedures and Diseases of Birds. Washington DC: US Government; 1999. p.287-93.

Gore AC, Crews D, Doan LL, La Merrill M, Patisaul H, Zota A. Introduction to Endocrine Disrupting Chemicals (EDCs) – A Guide for Public Interest Organizations and Policy-makers. Endocrine Society and IPEN. 2014.

Govarts, E., Nieuwenhuijsen, M., Schoeters, G., Ballester, F., Bloemen, K., de Boer, M. (2011). Birth Weight and Prenatal Exposure to Polychlorinated Biphenyls (PCBs) and Dichlorodiphenyldichloroethylene (DDE): A Meta-analysis within 12 European Birth Cohorts. Environmental Health Perspectives, 120(2), 162–170. doi:10.1289/ehp.1103767

Gray TJ, Beamand JA. Effect of some phthalate esters and other testicular toxins on primary cultures of testicular cells. *Food Chem Toxicol*. 1984;22:123–131.

Güner U., (2014). Toksikoloji Notları. Trakya Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü; 2014, p124-125.

Habiba G, Abebe G, Bravo AG, Ermias D, Staffan Å, Bishop K (2017). Mercury human exposure in populations living around Lake Tana (Ethiopia). *Biol Trace Elem Res* 175(2):237–243.

Hannas, B. R., Lambright, C. S., Furr, J., Howdeshell, K. L., Wilson, V. S., & Gray, L. E., Jr (2011). Dose-response assessment of fetal testosterone production and gene expression levels in rat testes following in utero exposure to diethylhexyl phthalate, diisobutyl phthalate, diisoheptyl phthalate, and diisononyl phthalate. Toxicological sciences: an official journal of the Society of Toxicology, 123(1), 206–216. https://doi.org/10.1093/toxsci/kfr146.

Harley, K. G., Chevrier, J., Schall, R. A., Sjodin, A., Bradman, A., & Eskenazi, B. (2011). Association of Prenatal Exposure to Polybrominated Diphenyl Ethers and Infant Birth Weight. *American Journal of Epidemiology*, 174(8), 885–892. doi:10.1093/aje/kwr212.

He K, Wang S, Zhang J (2009). Blood lead levels of children and its trend in China. *Sci Total Environ,* 407(13):3986–3993. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2009.03.018

Horton, M. K., Kahn, L. G., Perera, F., Barr, D. B., & Rauh, V. (2012). Does the home environment and the sex of the child modify the adverse effects of prenatal exposure to chlorpyrifos on child working memory? *Neurotoxicology and Teratology*, 34(5), 534–541. doi:10.1016/j.ntt.2012.07.004.

IPEN, www.ipen.org/site/toxics-products-overview adresinden 14.06.2020 tarihinde erişildi.

İşiner Kaya, B. (2017). *Anne ve Kordon Kanında Organoklorin Pestisit Düzeylerinin Belirlenerek Annenin Biyokimyasal Parametreleri ve Yenidoğan Üzerindeki Etkilerinin Araştırılması*. (Doktora tezi).

Kelce WR, Monosson E, Gamcsik MP, Laws SC, Gray LE., Jr Environmental hormone disruptors: evidence that vinclozolin developmental toxicity is mediated by antiandrogenic metabolites. *Toxicol Appl Pharmacol*. 1994;126:276–285.

Landrigan PJ, Claudio L, Markowitz SB, Berkowitz GS, Brenner BL, Romero H, Wetmur JG, Matte TD, Gore AC, Godbold JH, Wolff MS. Pesticides and inner-city children: Exposures, risks and prevention. *Environmental Health Perspectives* 1999; 107:431-437.

Lanphear BP, Hornung R, Khoury J, Yolton K, Baghurst P, Bellinger DC, Canfield RL ve ark. (2005). Low-level environmental lead exposure and children's intellectual function: an international pooled analysis. *Environ Health Perspect* 113(7):894

LaRocca, J., Binder, A. M., McElrath, T. F., & Michels, K. B. (2016). First-Trimester Urine Concentrations of Phthalate Metabolites and Phenols and Placenta miRNA Expression in a Cohort of U.S. Women. *Environmental Health Perspectives*, 124(3), 380–387. https://doi.org/10.1289/ehp.1408409.

Lauritzen, H.B., Larose, T.L., Øien, T. *et al.* Prenatal exposure to persistent organic pollutants and child overweight/obesity at 5-year follow-up: a prospective cohort study. *Environ Health* 17, 9 (2018). https://doi.org/10.1186/s12940-017-0338-x.

Lignell, S., Aune, M., Darnerud, P. O., Hanberg, A., Larsson, S. C., & Glynn, A. (2013). Prenatal exposure to polychlorinated biphenyls (PCBs) and polybrominated diphenyl ethers (PBDEs) may influence birth weight among infants in a Swedish cohort with background exposure: a cross-sectional study. *Environmental Health*, 12(1). doi:10.1186/1476-069x-12-44.

Liu Y, McDermott S, Lawson A, Aelion CM (2010). The relationship between mental retardation and developmental delays in children and the levels of arsenic, mercury and lead in soil samples taken near their mother's residence during pregnancy. *Int J Hyg Environ Health* 213(2):116–123.

Meeker J. D. (2012). Exposure to environmental endocrine disruptors and child development. Archives of pediatrics & adolescent medicine, 166(6), E1–E7. https://doi.org/10.1001/archpediatrics.2012.241.

Midoro-Horiuti T, Tiwari R, Watson CS, Goldblum RM. (2010). Maternal bisphenol a exposure promotes the development of experimental asthma in mouse pups. *Environ Health Perspect* 118:273–7.

Muñoz-Quezada MT, Iglesias V, Lucero B, Steenland K, Barr DB, Levy K, Ryan PB, Alvarado S, Concha C. Predictors of exposure to organophosphate pesticides in schoolchildren in the Province of Talca, Chile. *Environ Int* 2012; 47:28-36.

Myers GJ, Thurston SW, Pearson AT, Davidson PW, Cox C, Shamlaye CF, Cernichiari E, Clarkson TW (2009). Postnatal exposure to methyl mercury from fish consumption: a review and new data from the Seychelles Child Development Study. *Neurotoxicology* 30(3):338–349.

National Research Council. 2010. Global Sources of Local Pollution: An Assessment of Long-Range Transport of Key Air Pollutants to and from the United States. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/12743.

Neghab M, Azad P, Zarei F, Ghaderi E (2015). Acute and chronic respiratory effects of chromium mists. *J Health Sci Surveill Syst* 3(3):119–124.

Nilsson, E. E., Anway, M. D., Stanfield, J., & Skinner, M. K. (2008). *Transgenerational epigenetic effects of the endocrine disruptor vinclozolin on pregnancies and female adult onset disease. Reproduction, 135(5), 713–721.* doi:10.1530/rep-07-0542.

Oken E, Bellinger DC (2008). Fish consumption, methylmercury and child neurodevelopment. *Curr Opin Pediatr* 20(2):178.

Olympio KPK, da Silva JP, da Silva AS, Souza VC, Buzalaf MA, Barbosa F, Cardoso MR (2018). Blood lead and cadmium levels in preschool children and associated risk factors in São Paulo, Brazil. *Environ Pollut* 240:831–838. https://doi.org/10.1016/j.envpol.2018.04.124.

Pfadenhauer LM, Burns J, Rohwer A, Rehfuess EA (2014). A protocol for a systematic review of the effectiveness of interventions to reduce exposure to lead through consumer products and drinking water. *Syst Rev* 3(1):36.

Popovic M, McNeill FE, Chettle DR, Webber CE, Lee CV, Kaye WE. Impact of occupational exposure on lead levels in women. Environ Health Perspect 2005; 113:478-484.

Ramzan M, Malik MA, Iqbal Z, Arshad N, Khan SY, Arshad M (2011). Study of hematological indices in tannery workers exposed to chromium in Sheikhupura (Pakistan). *Toxicol Ind Health* 27(9):857–864.

Rauh, V., Arunajadai, S., Horton, M., Perera, F., Hoepner, L., Barr, D. B., & Whyatt, R. (2011). Seven-Year Neurodevelopmental Scores and Prenatal Exposure to Chlorpyrifos, a Common Agricultural Pesticide. *Environmental Health Perspectives*, 119(8), 1196–1201. doi:10.1289/ehp.1003160

Robledo, C. A., Yeung, E., Mendola, P., Sundaram, R., Maisog, J., Sweeney, A. M., … Buck Louis, G. M. (2014). Preconception Maternal and Paternal Exposure to Persistent Organic Pollutants and Birth Size: The LIFE Study. *Environmental Health Perspectives*. doi:10.1289/ehp.1308016.

Roy A, Bellinger D, Howard H, Schwartz J, Ettinger AS, Wright RO, Bouchard M, Palaniappan K, Balakrishnan K (2009). Lead exposure and behavior among young children in Chennai, India. Environ Health Perspect 117(10):1607. Centre for Disease Control (2007). Medical Management Guidelines (MMGs): Barium. https://www.atsdr.cdc.gov/MMG/MMG.asp?id=321&tid=57 adresinden 09.06.2020 tarihinden erişildi.

Saha R, Nandi R, Saha B (2011). Sources and toxicity of hexavalent chromium. *J Coord Chem* 64(10):1782–1806.

Shaw SD, Berger ML, Brenner D, Kannan K, Lohmann N, Päpke O. Bioaccumulation of polybrominated diphenyl ethers and hexabromocyclododecane in the northwest Atlantic marine food web. *Science of the Total Environment* 2009; 407:3323-3329.

Shelby M. D. (2008). NTP-CERHR monograph on the potential human reproductive and developmental effects of bisphenol A. NTP CERHR MON, (22).

Sherief LM, Abdelkhalek ER, Gharieb AF, Sherbiny HS, Usef DM, Almalky AA, Kamal NM, Salama MA, Gohar W (2015) Cadmium status among pediatric cancer patients in egypt. *Medicine* 94(20):e740.

Signorile PG, Spugnini EP, Mita L, Mellone P, D'Avino A, Bianco M, ve ark. (2010). Prenatal exposure of mice to bisphenol A elicits an endometriosis-like phenotype in female offspring. *Gen Comp Endocrinol* 2010;168:318–25.

Singh AR, Lawrence WH, Autian J. Maternal-fetal transfer of 14C-di-2-ethylhexyl phthalate and 14C-diethyl phthalate in rats. Journal of pharmaceutical sciences. 1975;64:1347–1350.

Skerfving S, Löfmark L, Lundh T, Mikoczy Z, Strömberg U (2015). Late effects of low blood lead concentrations in children on school performance and cognitive functions. Neurotoxicology 49:114–120. https://doi.org/10.1016/j.neuro.2015.05.009.

Skinner MK, Manikkam M, Tracey R, Guerrero-Bosagna C, Haque M, Nilsson EE. Ancestral dichlorodiphenyltrichloroethane (DDT) exposure promotes epigenetic transgenerational inheritance of obesity. *BMC Medicine* 2013; 11:228.

Stander L & Theodore L. Environmental regulatory calculations handbook. New Jersey: John Wiley & Sons, 2008: 321-3.

Streets DG, Horowitz HM, Jacob DJ, Lu Z, Levin L, Ter Schure AF, Sunderland EM (2017). Total mercury released to the environment by human activities. *Environ Sci Technol* 51(117):5969–5977.

Takei Y., Ando H. & Tsutsui K. (Ed.), Handbook of Hormones, Academic Press, 2016, ISBN 9780128010280, https://doi.org/10.1016/B978-0-12-801028-0.00282-8.

Tchounwou PB, Yedjou CG, Patlolla AK, Sutton DJ (2012). Heavy metals toxicity and the environment. EXS 101:133–164. https://doi.org/10.1007/978-3-7643-8340-4_6.

Tepanosyan G, Sahakyan L, Belyaeva O, Asmaryan S, Saghatelyan A (2018) Continuous impact of mining activities on soil heavy metals levels and human health. *Sci Total Environ* 639:900–909. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.05.211.

Tremblay, R. E. (2005). Physical Aggression During Early Childhood: Trajectories and Predictors. *Pedıatrıcs*, 114(1), e43–e50. doi:10.1542/peds.114.1.e43

Van den Berg H, Zaim M, Yadav RS, Soares A, Ameneshewa B, Mnzava A, Hii J, Dash AP, Ejoy M. (2012). Global trends in the use of insecticides to control vector-borne diseases. *Environ Health Perspect* 120:577-582.

Vrijheid, M., Casas, M., Gascon, M., Valvi, D., & Nieuwenhuijsen, M. (2016). Environmental pollutants and child health-A review of recent concerns. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, *219*(4-5), 331–342. https://doi.org/10.1016/j.ijheh.2016.05.001.

Wang, J., Korczykowski, M., Rao, H., Fan, Y., Pluta, J., Gur, R. C., Detre, J. A. (2007). Gender difference in neural response to psychological stress. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 2(3), 227–239. doi:10.1093/scan/nsm018.

WHO (2017). Mercury and health. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mercury-and-health adresinden 09.06.2020 tarihinden erişilmiştir.

WHO. (2010a). Possible developmental early effects of endocrine disrupters on child health. ISBN 978 92 4 150376 1. WHO Document Production Services: Switzerland. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/75342/9789241503761_eng pdf;jsessionid=F9E587CC98D331649F9C-113DE37BFBEC?sequence=1 adresinden 09.06.2020 tarihinde erişildi.

WHO. (2010b). Guidelines on public health pesticide management policy. SEA-CD-214. New Delhi: World Health Organization (WHO), Regional Office for South-EastAsia; 2010. https://www.who.int/whopes/resources/SEA_CD_214.pdf adresinden 09.06.2020 tarihinde erişildi.

WHO. (2010c). Persistent organic pollutants: Impact on child health. ISBN 978 92 4 150110 1. WHO Document Production Services: Switzerland. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44525/9789241501101_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y&ua=1 adresinden 09.06.2020 tarihinde erişildi.

Whyatt, R. M., Liu, X., Rauh, V. A., Calafat, A. M., Just, A. C., Hoepner, L., Diaz, D., Quinn, J., Adibi, J., Perera, F. P., & Factor-Litvak, P. (2012). Maternal prenatal urinary phthalate metabolite concentrations and child mental, psychomotor, and behavioral development at 3 years of age. *Environmental Health Perspectives*, 120(2), 290–295. https://doi.org/10.1289/ehp.1103705

Wright CG, Leidy RB, Dupree HE, Jr. Chlorpyrifos in the air and soil of houses eight years after its application for termite control. *Bull Environ Contam Toxicol* 1994; 52:131-134.

Wu, K., Xu, X., Liu, J., Guo, Y., Li, Y., & Huo, X. (2010). Polybrominated Diphenyl Ethers in Umbilical Cord Blood and Relevant Factors in Neonates from Guiyu, China. *Environmental Science & Technology*, 44(2), 813–819. doi:10.1021/es9024518.

Yao, H. Y., Han, Y., Gao, H., Huang, K., Ge, X., Xu, Y. Y., Xu, Y. Q., Jin, Z. X., Sheng, J., Yan, S. Q., Zhu, P., Hao, J. H., & Tao, F. B. (2016). Maternal phthalate exposure during the first trimester and serum thyroid hormones in pregnant women and their newborns. Chemosphere, 157, 42–48. https://doi.org/10.1016/j.chemosphere.2016.05.023.

Ye, L., Guo, J., & Ge, R. S. (2014). Environmental pollutants and hydroxysteroid dehydrogenases. Vitamins and hormones, 94, 349–390. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-800095-3.00013-4.

Zoeller RT, Brown TR, Doan LL, Gore AC, Skakkebaek NE, Soto AM, Woodruff TJ, Vom Saal FS. Endocrine-Disrupting Chemicals and Public Health Protection: A Statement of Principles from The Endocrine Society. Endocrinology 2012; 153:4097-4110.

Zota AR, Adamkiewicz G, Morello-Frosch RA. Are PBDEs an environmental equity concern? Exposure disparities by socioeconomic status. Environmental Science & Technology 2010; 44:5691-5692.

Zota AR, Linderholm L, Park J-S, Petreas M, Guo T, Privalsky ML, Zoeller RT, Woodruff TJ. (2013). Temporal Comparison of PBDEs, OH-PBDEs, PCBs, and OH-PCBs in the Serum of Second Trimester Pregnant Women Recruited from San Francisco General Hospital, California. Environmental Science & Technology 47:11776-11784.

AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ

Editörler
Doç. Dr. Kezban TEPELİ
Doç. Dr. Ender DURUALP

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-70-1

Aile Yaşam Döngüsü

Editörler
Doç. Dr. Kezban TEPELİ, Doç. Dr. Ender DURUALP

Yazarlar
Prof. Dr. Emine ÖZMETE, Prof. Dr. Gülsüm ÇAMUR DUYAN, Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. Veli DUYAN, Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK, Doç. Dr. Ender DURUALP
Doç. Dr. Kezban TEPELİ, Doç. Dr. Sema BÜYÜKTAŞKAPU SOYDAN
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞEN, Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYILI, Dr. Öğr. Üyesi Sema ÖNGÖREN
Dr. Öğr. Üyesi Şermin METİN, Öğr. Gör. Gül KADAN, Dr. Enver DURUALP

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ

Aile, evrensel olarak toplumun temel ünitesidir. Aile yapısı, tek ebeveynli ve çift ebeveynli ailelerden daha karmaşık yapılara kadar değişen bir çeşitlilik gösterebilir. Aile içindeki ilişkiler, ailenin içinde bulunduğu koşullar ve aileyi oluşturan bireylerin kişilik özellikleri, aile içindeki refahı doğrudan etkilemektedir. Sağlıklı toplumun sürdürülebilirliği ancak refah düzeyi yüksek aileler ile gerçekleşebilmektedir. Aile, özellikle Türk toplumunda geçmişten günümüze kutsal bir kurum olarak görülmektedir. Bu husus, Anayasanın 41. maddesinde ***"Aile Türk toplumunun temelidir"*** ifadesi ile de vurgulanmaktadır. Toplumsal değerlerin öğretildiği, yeni nesillere aktarıldığı, kişilik gelişiminin biçimlendirildiği sosyalizasyon sürecinin gerçekleştiği ilk kurum ailedir.

Konu olarak aileyi merkeze alan "Aile Yaşam Döngüsü" kitabı, on üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ailenin tamını, özellikleri, türleri ve işlevleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Geçmişten günümüze kadar Türk aile yapısında meydana gelen değişim ve dönüşüme, kuşaklararası çatışma ve dayanışmaya ve çokkültürlü ailelere ikinci bölümde yer verilmiştir. Üçüncü bölümde aile ile ilgili kuramlar ayrıntılı biçimde irdelenmiştir. Hem bireyi hem de toplumu etkileyen aileyi ve işlevlerini anlamada önemli bir araç olan aile yaşam döngüsü dördüncü bölümde ele alınmıştır. Beşinci bölümde aile yaşam kalitesi ve belirleyicilerine, aile yaşam kalitesini etkileyen psikolojik iyi oluş kavramına değinilmiştir. Aile Yaşam Eğitimi bölümünde; aile yaşam eğitimi ile ilgili temel kavramlar, müdahale programları, yöntem ve yaklaşımlar ile Türkiye'de yürütülen aile eğitimi uygulamaları ele alınmıştır. Kitabın yedinci ve sekizinci bölümlerinde çocuk yetiştirme tutumları, aile içi iletişim ve etkileşim konularına odaklanılmıştır. Aile içi ilişkileri olumsuz etkileyen unsurlardan biri olan aile içi yaşanan krizler, krizi tetikleyici etkenler, krizin etkileri, krizden sonra aile sistemi içinde oluşan değişiklikler, ailenin yeniden yapılanması ve ailede kriz eğitimi konuları dokuzuncu bölümde tartışılmıştır. Onuncu bölümde ailede yaşanan krizlere gösterilen tepkiler, krize müdahale aşamaları, krize müdahaleye ilişkin kuramlar, krizi yaşayan bireylere yardım ve bu bireylere kazandırılacak başa çıkma becerileri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Gelişimsel yaşam krizlerine on birinci bölümde, rastlantısal krizlere ise on ikinci bölümde yer verilmiştir. On üçüncü bölümde ise aile danışmanlığının tarihçesi, aile danışmanının eğitimi, nitelikleri ve görevleri, aile danışmanlığında kullanılan kuramlar, aile danışmanlığı süreçleri ve aile danışmanlığında etik hususlardan bahsedilmiştir.

Günümüzde aile sistemini anlatan, ailenin önemini ve etkili ailenin özelliklerini vurgulayan, aile içinde yaşanan sorunları ve bu sorunlara çözüm önerileri sunan yazılı kaynaklara ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaca cevap verebilmek amacı ile hazırlanan bu kitabın aile üzerine çalışma yapan araştırmacılara, çocuk gelişimcilere, eğitimcilere, aileyle çalışan diğer profesyoneller ile bu mesleklere aday öğrencilere ve ailelere yararlı olacağını umut ediyoruz.

Aile Yaşam Döngüsü kitabının yazımında verdikleri değerli katkıdan ve işbirliklerinden dolayı, Prof. Dr. Neriman ARAL'a, Prof. Dr. Gülsüm ÇAMUR DUYAN'a, Prof. Dr. Veli DUYAN'a, Prof. Dr. Emine ÖZMETE'ye, Doç. Dr. Sema BÜYÜKTAŞKAPU SOYDAN'a, Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK'e, Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYILI'ya, Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ'a, Dr. Öğr. Üyesi Şermin METİN'e, Dr. Öğr. Üyesi Sema ÖNGÖREN'e, Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞEN'e, Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ'a, Öğr. Gör. Gül KADAN'a ve Dr. Enver DURUALP'e teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca kitabın basımını gerçekleştiren, büyük bir uyum ve düzen içinde çalışan Hedef CS Yayıncılık'a ve tüm çalışanlarına emeklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Kezban TEPELİ
Doç. Dr. Ender DURUALP

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1
AİLENİN TANIMI, TÜRLERİ VE İŞLEVLERİ
Doç. Dr. Kezban TEPELİ

GİRİŞ 14
AİLE VE AİLE TANIMLARI 15
Ailenin Özellikleri 17
AİLE TÜRLERİ 19
Hane Halkı Sayısına Göre Aile Türleri 20
Aile içi Otoriteye Göre Aile Türleri 22
Evlenme Şekline Göre Aile Türleri 23
Yerleşim Yerlerine Göre Aile Türleri 26
Oluşum Sürecine Göre Aile Türleri 28
Soy (Nesil) Temeline Göre Aile Türleri 28
AİLENİN İŞLEVLERİ 29
Aile İşlevlerinin Sınıflandırılması 30
Ailenin temel işlevleri 31
Ailenin ikincil işlevleri 33
Ailenin Değişen İşlevleri 34
SONUÇ 36
KAYNAKLAR 37
İNTERNET KAYNAKLARI 38
GÖRSEL KAYNAKLAR 38

Bölüm 2
AİLENİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE DEĞİŞİMİ
Dr. Enver DURUALP - Doç. Dr. Ender DURUALP

GİRİŞ 40
TOPLUMSAL DEĞİŞME VE AİLE 40
AİLENİN MODERNLEŞMESİ 42
ÇOKKÜLTÜRLÜ AİLE 48
KUŞAKLAR ÇATIŞMASI VE DAYANIŞMASI 50
AİLENİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE DEĞİŞİMİ 53
TÜRK AİLE YAPISI 55
İslamiyet Öncesi Türk Ailesi 55
İslamiyet Etkisindeki Türk Ailesi 57
Osmanlı Türk Ailesi 59
Cumhuriyet Dönemi Türk Ailesi 61
SONUÇ 66
KAYNAKLAR 67
İNTERNET KAYNAKLARI 68
GÖRSEL KAYNAKLAR 68

Bölüm 3

AİLE KURAMLARI

Doç. Dr. Sema BÜYÜKTAŞKAPU SOYDAN

GİRİŞ 70
AİLE KURAMLARI 71
Sembolik Etkileşim Kuramı 71
Yapısal İşlevsel Kuram 74
Sosyal Çatışma Kuramı 77
Aile Sistemleri Kuramı 78
Aile Ekolojisi Kuramı 80
Sosyal Alışveriş Kuramı 82
Feminist Aile Kuramı 83
Aile Gelişim Kuramı 84
SONUÇ 86
KAYNAKLAR 88
GÖRSEL KAYNAKLAR 88

Bölüm 4

AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ

Prof. Dr. Gülsüm ÇAMUR DUYAN

GİRİŞ 90
AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ KAVRAMINA BAKIŞ 90
AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ 93
Evlilik Döngüsü 93
Küçük Çocuklu Aile Döngüsü 96
Çocuğu Ergenlik Döneminde Aile Döngüsü 99
Çocuğu Evden Ayrılan Aile Döngüsü 102
Yaşlılık ve Emeklilik Döngüsü 106
SONUÇ 111
KAYNAKLAR 112
GÖRSEL KAYNAKLAR 113

Bölüm 5

AİLE YAŞAM KALİTESİ

Prof. Dr. Emine ÖZMETE

GİRİŞ 114
AİLE YAŞAM KALİTESİ 114
Objektif Yaşam Kalitesi 118
Subjektif Yaşam Kalitesi 118
AİLE YAŞAM KALİTESİ VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ 120
AİLE VE ÇOCUĞA YÖNELİK HİZMETLER VE AİLE YAŞAM KALİTESİNİ GÜÇLENDİRİCİ SOSYAL PROGRAMLAR 124
SONUÇ 125
KAYNAKLAR 127
İNTERNET KAYNAKLARI 128
GÖRSEL KAYNAKLAR 128

Bölüm 6

AİLE YAŞAM EĞİTİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ

GİRİŞ 132
AİLE YAŞAM EĞİTİMİ 133
Aile Yaşam Eğitiminin Tanımı 135
Aile Yaşam Eğitiminin Temelleri 135
Aile Yaşam Eğitimi Yaklaşımları 137
Uzman yaklaşımı 137
Kolaylaştırıcı yaklaşım 137
Kritik soruşturma yaklaşımı 138
İşbirlikçi yaklaşım 138
Müdahaleci yaklaşım 138
Eklektik yaklaşım 138
AİLE YAŞAM EĞİTİMİ MÜDAHALE PROGRAMLARI 139
Aile Yaşam Eğitimi Müdahale Programları Tasarımı İçin Kapsamlı Model 140
Birinci aşama: İhtiyaç analizi 140
İkinci aşama: Program tasarımı 142
Üçüncü aşama: Pilot test 144
Dördüncü aşama: Gelişmiş test 145
Beşinci aşama: Yaygınlaştırma/Dağıtım 145
AİLE YAŞAM EĞİTİMİ PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 146
Aile Yaşam Eğitimi İçerikleri ve Konuları 146
Toplumsal bağlamda aile ve birey 146
Aile iç dinamikleri 146
İnsan büyümesi ve gelişimi 147
Cinsellik eğitimi 148
Kişilerarası ilişkiler 148
Aile kaynak yönetimi 148
Ebeveynlik eğitimi 148
Aile hukuku ve kamu politikası 149
AİLE YAŞAM EĞİTİMİNDE ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ 149
Grup Tartışmaları 149
Akvaryum Tekniği 149
Aile Meclisleri/Görüşmeleri 150
Vızıltı Grupları 150
Beceri Öğretimi 150
Rol Oynama 151
TÜRKİYE'DE YÜRÜTÜLEN AİLE EĞİTİM UYGULAMALARI 151
Aile Eğitimi Kurs Programı (0-18 yaş) 151
Aile eğitim programı (0-18 yaş) içeriği 153
Eğitici eğitimleri 154
Formatör eğitimleri 155
Aile Eğitim Programı (AEP) 156

Aile eğitim programının içeriği 157
Eğitici eğitimleri 158
Formatör eğitimleri 158
SONUÇ 159
KAYNAKLAR 161
İNTERNET KAYNAKLARI 162
GÖRSEL KAYNAKLAR 162

Bölüm 7

AİLE VE ÇOCUK

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYILI

GİRİŞ 164
AİLENİN ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ 164
Sağlıklı Aile Özellikleri 165
Sağlıksız Aile Özellikleri 168
AİLEDE ETKİLEŞİM ÖRÜNTÜLERİ 168
Anne-Çocuk Etkileşimi 169
Baba-Çocuk Etkileşimi 170
Kardeşler Arası Etkileşim 171
Ebeveynler Arası Etkileşim 172
Çocuk Akraba Etkileşimi 173
ÇOCUKLA İLETİŞİM VE ETKİLEŞİMİ ENGELLEYEN FAKTÖRLER 174
ÇOCUK YETİŞTİRMEDE EBEVEYN TUTUMLARININ ETKİSİ 175
AİLE SİSTEMİNDE ÇOCUĞUN SOSYALİZASYONU 176
SONUÇ 177
KAYNAKLAR 179
GÖRSEL KAYNAKLAR 180

Bölüm 8

ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI

Prof. Dr. Neriman ARAL - Öğr. Gör. Gül KADAN

GİRİŞ 182
ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI 182
ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMUYLA İLGİLİ MODELLER 184
Psikodinamik Model 184
Davranışçı Model 185
Baumrind'in Ebeveyn Tutumları Modeli 185
Maccoby ve Martin Ebeveyn Tutumları Modeli 186
ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER 186
AİLE İÇİ İLETİŞİM 189
Aile İçi İletişimin Çocuk Gelişimine Etkisi 190
Anne-Baba-Çocuk İlişkisi 190
Kardeşler Arasındaki İlişkiler 193
OLUMSUZ ANNE-BABA TUTUMLARI 194
Reddedici Tutum (İtici Tutum) 194
Aşırı Koruyucu Tutum 195

Aşırı Hoşgörülü Tutum 196
Yetkinci (Mükemmeliyetçi) Tutum 197
Dengesiz ve Tutarsız Tutum 197
Otoriter (Baskıcı) Tutum 198
OLUMLU ANNE-BABA TUTUMLARI 199
EBEVEYNLERE ÖNERİLER 202
SONUÇ 203
KAYNAKLAR 205
GÖRSEL KAYNAKLAR 207

Bölüm 9

KRİZ VE AİLE

Dr. Öğr. Üyesi Şermin METİN

GİRİŞ 210
KRİZE YÖNELİK TEMEL KAVRAMLAR 210
Stres 210
Travma 211
Başa Çıkma 211
Uyum 211
Yılmazlık 212
KRİZ NEDİR 212
Krizin Aşamaları 213
AİLEDE YAŞANAN KRİZLER 215
Gelişimsel Yaşam Krizleri 216
Rastlantısal Krizler 216
KRİZİ TETİKLEYİCİ DURUMLAR 216
KRİZİN ETKİLERİ VE AİLE SİSTEMİ İÇİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER 218
AİLENİN YENİDEN YAPILANMASI 222
SONUÇ 227
KAYNAKLAR 229
İNTERNET KAYNAKLARI 230
GÖRSEL KAYNAKLAR 230

Bölüm 10

AİLEDE KRİZ YÖNETİMİ

Prof. Dr. Veli DUYAN

GİRİŞ 232
KRİZ VE KRİZE MÜDAHALE 232
Kriz Müdahalesi Aşamaları 234
Kriz Yaşayan Kişilere Yardım 235
Krizle Başa Çıkma Becerileri 241
Ailede Kriz ve Krize Karşı Tepkiler 244
KRİZE MÜDAHALEYE İLİŞKİN KURAMLAR 251
Temel Kriz Müdahale Teorisi 251
Genişletilmiş Kriz Teorisi 252
Psikanalitik Teori 252

Sistem Teorisi 252
Ekosistem Teorisi 253
Uyum Sağlama Teorisi 253
Kişilerarası Teori 253
Kaos Teorisi 254
Gelişim Teorisi 254
Uygulamalı Kriz Teorisi 254
KRİZ MÜDAHALE MODELLERİ 255
Denge Modeli 255
Bilişsel Model 256
Psikososyal Geçiş Modeli 256
Ekolojik Krize Müdahale Teorisi 257
SONUÇ 257
KAYNAKLAR 259
İNTERNET KAYNAKLARI 259
GÖRSEL KAYNAKLAR 260

Bölüm 11

GELİŞİMSEL YAŞAM KRİZLERİ

Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK

GİRİŞ 262
GELİŞİM DÖNEMİ KRİZLERİ 262
Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri ve Yaşanan Krizler 262
YAŞAM DÖNEMİ GEÇİŞ KRİZLERİ 268
Doğum ve Bebeklik Dönemi Krizleri 268
Çocukluk Dönemi Krizleri 269
Yeni bir kardeşin doğumu 269
İhmal ve istismar 270
Okula başlama ile ilgili krizler 270
Akademik başarısızlıkla ilgili krizler 272
Akran zorbalığı 273
Ergenlik Dönemi Krizleri 274
Cinsel kimlik gelişimiyle ilgili krizler 275
Ebeveynlerle yaşanan çatışmalar 276
Karşı cinsle olan ilişkilerin neden olabileceği krizler 277
Erişkinlik Dönemi Krizleri 277
Üniversite yaşamı ve okuldan mezun olma 278
Evlenme 278
Çocuk sahibi olma 279
Boşanma 280
Yaşlılık Dönemi Krizleri 281
Emeklilik 281
Değer çatışmaları 282
Menopoz ve andropoz 282
Eşin kaybı 283

SONUÇ 283
KAYNAKLAR 284
İNTERNET KAYNAKLARI 286
GÖRSEL KAYNAKLAR 286

Bölüm 12

RASTLANTISAL KRİZLER

Dr. Öğr. Üyesi Sema ÖNGÖREN - Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ

GİRİŞ 288
AİLEYE BİR ÜYENİN KATILIMI/BİR ÜYENİN YİTİRİLMESİ 288
Ölüm 289
Ayrılma/Boşanma 292
Üvey Anne-Baba ve Üvey Çocuk 296
Çocuk Evlat Edinme/Koruyucu Aile 299
Evlilik Dışı Çocuk Sahibi Olma/Tek Ebeveynli Aileler 301
Engelli Çocuğa Sahip Olmak 303
İstenmeyen Gebelikler 304
Evden Ayrılma/Kaçma 305
Hastalık ve Yetersizlik Nedeni ile Hastaneye Yatış 305
DEMORALİZASYON VE STATÜNÜN DEĞİŞMESİ 308
İhmal ve İstismar 308
Kimlik Sorunu 310
Alkolizm/Madde Bağımlılığı 311
Suçluluk/Hapsedilme 313
İntihar 314
Aile İçi Şiddet 315
Kadının Statüsü 317
Gelir ya da İş Kaybı 319
Aniden Yoksulluk ya da Sağlığın Yitimi 319
Yeni Bir Yere Taşınmak 320
Kazalar, Göçler, Doğal Afetler ve Savaşlar 320
SONUÇ 323
KAYNAKLAR 324
İNTERNET KAYNAKLARI 327
GÖRSEL KAYNAKLAR 328

Bölüm 13

AİLE DANIŞMANLIĞI

Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞEN

GİRİŞ 330
AİLE DANIŞMANLIĞININ TARİHÇESİ 331
AİLE DANIŞMANININ EĞİTİMİ VE NİTELİKLERİ 336
AİLE DANIŞMANLIĞINDA KULLANILAN KURAMLAR 339
Ailelere Yönelik Direkt Kuramlar 340
Ailelere Yönelik Dolaylı Kuramlar 344
AİLE DANIŞMANININ GÖREVLERİ 348

AİLE DANIŞMANLIĞI SÜREÇLERİ 349
AİLE DANIŞMANLIĞINDA ETİK HUSUSLAR 356
AİLE DANIŞMA MERKEZLERİNE GENEL BAKIŞ 359
SONUÇ 360
KAYNAKLAR 362
İNTERNET KAYNAKLARI 363
BİLGİ NOTLARININ KAYNAKLARI 363
GÖRSEL KAYNAKLAR 363

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 364

1

AİLENİN TANIMI, TÜRLERİ VE İŞLEVLERİ

Doç. Dr. Kezban TEPELİ
Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Medeniyetin esası, gelişme ve gücün temeli aile hayatındadır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Aile, toplum ile birey arasındaki bağı sağlama görevini üstlenen ve toplumun devamını sağlayan sosyal bir kurumdur. Ailenin işlevleri, biçimi veya özellikleri zaman içinde değişime uğrasa da; aile, tüm toplumlarda tarih boyunca var olmuştur. Bronfenbrenner'in ekolojik sistem kuramında, mikrosistem olarak açıklanan ve bireyin gelişimini doğrudan etkileyen en önemli etken ailedir. Gücü ve etkisi bakımından hiçbir mikrosistem aile ile kıyaslanamaz. Bu sistem içerisinde aile üyelerinin birbirleriyle etkileşimlerinde her bir üye bir diğerini etkilemektedir. Çocuk, anne ve babasından aldığı kalıtsal özelliklerle dünyaya gelmekte ve toplumsal yaşama uyum sağlamasına yardımcı olacak ilk temel davranış örneklerini aile içinde kazanmaktadır. Toplumun ilk ve doğal çekirdeği olan aile hem bireyin bedensel, entelektüel ve ahlaki gelişiminin doğal koşullarını sağlar hem de toplumun temel yapı taşlarını oluşturur. Çocuk aile içinde doğar ve aile çevresinde edindiği eğitimle biçimlenir ve gelişir. Çocuğun yetiştirilmesi, eğitilmesi ve toplumun sağlıklı bir üyesi haline getirebilmesi için en uygun ortam ailedir. Toplumlar temel değerlerini aile aracılığı ile yeni kuşaklara aktarırlar. Anne ve baba, çocuğa beslenme, barınma, korunma ve öğrenim imkanı sunmakta; çocuğa yeterince ilgi, sevgi ve şefkat göstererek, ihtiyaçlarını yerinde ve zamanında karşılayarak çocukta güven duygusunun temelini atmakta ve yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olmaktadırlar. Bu noktadan hareketle, ailenin çocuğu geleceğe hazırlamada en etkili kurum olduğu söylenilebilir (Akyüz, 2000; Kılıç, 2015; Tümkaya, 2010; Ünal, 2015; Ünlüer, 2010).

Biyolojik ve toplumsal birlik olan aile, toplumsal çevrenin en küçük sistemidir. Toplumsallaşmanın birincil derecede önemli kurumu ailedir. Günümüz toplumunda aile, eskiden olduğu gibi geniş kapsamlı değildir. Ancak aile, çocuğun toplumsallaşması için en etkili kurum olma özelliğini korumaktadır. Güçlü ve sıcak duygusal bağlanmaları sağlayan ailenin yalnızca sonraki ilişkilerin güçlü bir öncüsü olarak görülmesi yanlış olur. O aynı zamanda yeterli bir toplumsallaşma için duygusal gelişimin de sağlayıcısıdır. Aile, çocuğun ilişki kurduğu ilk birim ve toplumsallaşma kalıplarının geliştiği ilk çevredir, öyle ki aile, başka hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak ölçüde kendine özgü önemli bir dünyadır. Bir toplumsallaştırma aracı olarak aile yalnızca çocuğa, genel kültürün parçalarını aktarmakla kalmaz, aynı zamanda toplum içinde kendi sosyal konumlarına birinci derecede bağlı olan özel parçaları da aktarır. Çünkü toplumun önemli bir birimi olan aile, kendi içinde özel bir kültürel içerik ve kimlik taşıyan özgün bir konuma sahiptir (Aydın, 2000; Elkin, 1995; Temel ve Aksoy, 2005).

Aile, çocuğun karakterinin, kişiliğinin ve gelişiminin sağlıklı bir şekilde tamamlanmasını sağlamada da önemli bir birimdir. Bunun yanında aile; içinde insan neslinin devamlılığının sağlandığı, topluma hazırlanma sürecinin ilk olarak ortaya çıktığı, eşler, anne-baba-çocuklar arasında belli ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu ve ekonomik etkinliklerin az ya da çok yer aldığı sosyal bir kurumdur. Ayrıca aile, nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği, hayatın ilk yıllarında çocuğun bakım ve eğitiminden sorumlu kurumdur (Doğan, 1996; Durmuş, 2008; Güven ve Işık, 2007).

KAYNAKLAR

Acock, A. P., ve Demo, D. H. (1994). *Family Diversity and Well-Being.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Aile Şurası (1990). *I. Aile Şurası (Raporlar, Görüşmeler, Kararlar).* (17-20 Aralık 1990). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Akyüz, E. (2000). *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Alakoç-Pirpir, D. (2011). *Anne Eğitim Programının 5–6 Yaş Çocuklarının Temel Eğitime Hazır Bulunuşluk Düzeyine Etkisinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Allan, G. ve Crow, G. (2001). *Families, Households and Society*. Basingstoke, UK: Palgrave.

Allen, K. R., Blieszner, R., Roberto, K. A. (2011). Perspectives on Extended Family and Fictive Kin in the Later Years: Strategies and Meanings of Kin Reinterpretation. *Journal of Family*, 32, 1156-1177.

Altman, I. ve Joseph, G. (1996). *Polygamous Families in Contemporary Society*. New York: Cambridge University Press.

Aydın, A. (2000). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. (2. baskı). İstanbul: Alfa Yayınlar.

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa.* (Çev. Ed.: N. Işıkoğlu-Erdoğan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bedford, V. H. ve Blieszner, R. (1997). Personal Relationships in Later Life Families. *Handbook of Personal Relationships.* (2. baskı). Ed.: S. Duck, (s.523-542). New York: Wiley.

Bulut, I. (1993). *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi.* Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

Canatan, K. (2016). Aile Kavramının Tanımı. *Aile Sosyolojisi*. (6. baskı). Ed.: K. Canatan, E. Yıldırım, (s.53-64). İstanbul: Açılım Kitap.

Conger, R. D., Conger, K. J. ve Martin, M. J. (2010). Socioeconomic Status, Family Processes, and Individual Development. *Journal of Marriage and Family*, 72, 685-704.

Corbet, A. (2004), *What is a Family?: and Why it Matters : Achieving a Workable Definition.* Tasmania, Australia: Tasmanian Family Institute.

Çağan, K. (2016). Ailenin İşlevleri. *Aile Sosyolojisi*. (6. baskı). Ed.: K. Canatan ve E. Yıldırım, (s.83-93). İstanbul: Açılım Kitap.

Çakıcı, S. (2006). *Alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile İşlevlerinin Anne-Çocuk İlişkilerine Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Elkin, F. (1995). *Çocuk ve Toplum: Çocuğun Toplumsallaşması*. (Çev. Ed.: N. Güngör). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Elmacıoğlu, T. (2000). *Başarıda Aile Faktörü*. İstanbul: Hayat Yayınları.

Erkan, S. (2010). Aile ve Aile Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar. *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları.* Ed.: Z. F. Temel, (s.1-48). Ankara: Anı Yayıncılık.

Giddens, A. (2013). *Sosyoloji.* (7. baskı). (Çev.: C. Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gökçe, B. (1976). Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, *8*(1-2), 46-67.

Gökçe, B. (1990). Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. *Aile Yazılar I: Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç.* (Der.: B. Dikeçligil, A. Çiğdem), (s.205-223). Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Gökçen, A. (2016). Aile Türleri ve Başlıca Aile Sınıflandırmaları. *Sistematik Aile Sosyolojisi.* (3. baskı). Ed.: M. Aydın, (s.93-119). Konya: Çizgi Kitabevi.

Güler, T. (2010). Ailenin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Aile Çeşitleri. *Anne Baba Eğitimi.* Ed.: T. Güler, (s.1-15). Ankara: Pegem Akademi.

Gürler, A. (2017). Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile. *Kadın ve Aile Hayatı.* Ed.: N. Elmas, (s.5-34). Ankara: Pegem Akademi.

Güven, Y. ve Işık, B. (2007). Okul öncesi Çocukların Aile İşlevlerinin İncelenmesi: Anne Açısından Aileye Genel Bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 1265-1286.

Doğan, C. (1996). Eski Türk Ailesinin Yapısı ve Fonksiyonları. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *8*, 73-81.

Dönmezler, İ. (1999). *Ailede İletişim ve Etkileşim.* (2. baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Durmuş, A. (2008). *Çocukta Özgüven Gelişimi ve Karakter Eğitimi.* (5. baskı). İstanbul: Nesil Yayınları.

Entwisle, D. R. ve Alexander, K. L. (2000). Diversity in Family Structure: Effects on Schooling. *Handbook of Family Diversity.* Ed.: D. H. Demo, K. R. Allen ve M. A. Fine, (s.316-337). New York: Oxford University Press.

Ergün, M. (1987). *Eğitim ve Toplum, Eğitim Sosyolojisine Giriş*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.

Galvin, K. M., Brommel, B. J. ve Bylund, C. L. (2004). *Family Communication: Cohesion and Change.* (6. baskı). New York: Pearson.

Galvin, K. M. (2006). Diversity's Impact on Defining the Family: Discourse-Dependence and Identity. *The Family Communication Sourcebook.* Ed.: L. H. Turner ve R. West, (s.3-20) Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Glick, P. (1989). The Family Life Cycle and Social Change. *Family Relations*, *38*(2), 123-129.

Gottfreid, A. E. ve Gottfreid, A. W. (1994). *Redefining Families, Implications for Children's Development.* New York: Plenum.

Jorgenson, J. (1989). Where is the Family in Family Communication?: Exploring Families' Self-Definitions. *Journal of Applied Communication Research*, *17*(1/2), 27-28.

Kılıç, Ş. (2015). Çocuk Ruh sağlığına Etki Eden Faktörler. *Ruh Sağlığı.* (2. baskı). Ed.: A. Güngör-Aytar, (s.43-61). Ankara: Hedef CS.

Kır, İ. (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *10*(36), 381-404.

Kocacık, F.(1990). Sivasta Kentsel Aile. *Aile Yazıları 2: Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme.* (Der.: B. Dikeçligil, A. Çiğdem), (s.265-308). Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Koerner, A. F. ve Fitzpatrick, M. A. (1997). Family Type and Conflict: The Impact of Conversation Orientation and Conformity Orientation on Conflict in the Family. *Communication Studies*, 48, 59-75.

Koerner, A. F., and Fitzpatrick, M. A. (2002). Understanding Family Communication Patterns and Family Functioning: The Roles of Conversation Orientation and Conformity Orientation. *Annals of the International Communication Association,* 26 (1), 36-35.
Kongar, E. (1970). Türkiye'de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri. *Amme İdaresi Dergisi, 3*(2), 58-83.
Kongar, E. (1998). *21. Yüzyılda Türkiye.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
Mavili, A. (2015). *Ben ve Ailem*. (2. baskı). Konya: Atlas Akademi.
McConnell, H. ve Wilson, B. (2007). Families. *Focus on Families*. Ed.: S. Smallwood ve B. Wilson, (s.1-18). London: Palgrave Macmillan.
Murdock, G. P. (1949). *Social Structure*. New York: The MacMillan Company.
Murphy, P. ve William, S. (1979). A Modernized Family Life Cycle. *Journal of Consumer Research*, 6(1), 12-22.
Nacak, İ. ve Karaaslan, F. (2016). Aile Türleri ve Başlıca Aile Sınıflandırmaları. *Sistematik Aile Sosyolojisi.* (3. baskı). Ed.: M. Aydın, (s.121-168). Konya: Çizgi Kitabevi.
Olson, D. H., Lavee, Y. ve McCubbin, H. I. (1988). Types of Families and Family Response to Stress Across the Family Life Cycle. *Social Stress and Family Development*. Ed.: D. M. Klein ve J. Aldous, (s.16-43). New York: Guilford Press.
Ooms, T. ve Preister, S. (1988). *A Strategy for Strengthening Families: Using Family Criteria in Policymaking and Program Evaluation*. Washington, DC: Family Impact Seminar.
Orçan, M. (2017). Sosyal Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. (8. Baskı). Ed.: M. E. Deniz, (s. 126-177). Ankara: Pegem Akademi
Özgün, Ö. (2011). Aile ile İlgili Temel Kavramlar ve Tarihsel Süreçte Çocuğun Eğitiminde Aile. *Aile Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı.* Ed.: Y. Aktaş-Arnas, (s.11-19). Ankara: Vize Yayıncılık.
Popenoe, D. (1994). The Evolution of Marriage and the Problem of Stepfamilies. *Stepfamilies: Who Benefits? Who Does Not?* Ed.: A. Booth ve J. Dunn, (s.3-27). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
Sarı, Ö. (2016). Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı. *Sistematik Aile Sosyolojisi.* (3. baskı). Ed.: M. Aydın, (s.17-39). Konya: Çizgi Kitabevi.
Savi, F. (2008). *12–15 Yaş Arası İlköğretim Öğrencilerinin Davranış Sorunları ile Aile İşlevleri ve Anne-Baba Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkisinin İncelenmesi.* Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
Sayın, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi: Ailenin Toplumdaki Yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Stacey, J. (1990). *Brave New Families: Stories of Domestic Upheaval in Late Twentieth Century America*. New York: Basic Books.
Temel, Z. F. ve Aksoy, A. B. (2005). *Ergen ve Gelişimi: Yetişkinliğe İlk Adım*. (2. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Tillman, K. ve Nam, C. (2008) Family Structure Outcomes of Alternative Family Definitions. *Population Research and Policy Review*, 27 (3), 367-384.
Trawick-Swith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı.* (Çev. Ed.: B. Akman). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
Tümkaya, S. (2010). Okul Öncesi Eğitim Döneminde Ailenin Rolü ve Önemi. *Erken Çocukluk Eğitimi*. Ed.: S. Tümkaya ve F. Gülaçtı, (s.279-312). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Ünal, F. (2015). Aile Eğitimi. *Aile Eğitimi ve Katılımı.* (2. baskı). Ed.: A. B. Aksoy, (s.273-303). Ankara: Hedef CS.
Ünal, S. (2009). Ailenin Temel Özellikleri ve İşlevleri. *Aile Psikolojisi ve Eğitimi.* Ed.: S. Ünal, (s.1-12). Malatya: İnönü Üniversitesi, İNUZEM, Uzaktan Eğitim Yayını.
Ünlüer, E. (2010). Okul Öncesi Eğitimde Ailenin Yeri ve Önemi. *Anne-Baba Eğitimi.* Ed.: T. Güler, (s.94-102). Ankara: Pegem Akademi.
Wechselberg, K. ve Puyn, U. (1993). *Anne ve Çocuk*. (6. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
Yasa, İ. (1990). Gecekondu Ailesi. *Aile Yazıları 1: Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç.* (Der.: B. Dikeçligil, A. Çiğdem), (s.133-139). Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
Yavuzer, H. (1993). *Çocuk Psikolojisi.* (11. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
Yavuzer, H. (1996). *Çocuk ve Suç*. (8. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
Yıldırım, E. (2016). Aile ve Evlilik Türleri. *Aile Sosyolojisi*. (6. baskı). Ed.: K. Canatan, E. Yıldırım, (s.65-93). İstanbul: Açılım Kitap.

İNTERNET KAYNAKLARI

TDK-Türk Dil Kurumu (2017). *Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Ana sözlüğü.* http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanatveview=bilimsanat. Erişim Tarihi: 30.11.2017.
TUİK (2017). *İstatistiklerle Aile, 2016.* http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24646. Erişim Tarihi: 25.12.2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://tr.fotolia.com/id/213579723. Erişim Tarihi: 25.07.2018.
Resim 1.1. https://tr.fotolia.com/id/84432097. Erişim Tarihi: 25.02.2018.
Resim 1.2. https://tr.fotolia.com/id/191583304. Erişim Tarihi: 25.02.2018.
Resim 1.4. https://tr.fotolia.com/id/53373572. Erişim Tarihi: 25.02.2018.
Resim 1.5. http://www.hakkarihabertv.com/akraba-genclerden-berdel-usulu-evlenme-20553h.htm. Erişim Tarihi: 25.02.2018.
Resim 1.6. https://onedio.com/haber/turkiye-de-33-evlilik-turu-var-bazilari-kadina-bakisin-nasil-oldugunu-gozler-onune-seriyor-809621. Erişim Tarihi: 25.02.2018.
Resim 1.7. http://www.netgaste.com/kirgiz-turkleri-kulturunun-tanitimi-yapilacak-23370h.htm. Erişim Tarihi: 25.02.2018.
Resim 1.8. https://tr.fotolia.com/id/138267842. Erişim Tarihi: 25.02.2018.
Resim 1.9. Aile üyelerine huzurlu bir aile yaşantısı ve sıcak bir yuva sağlar. https://tr.fotolia.com/id/100527205. Erişim Tarihi: 25.02.2018.

2 AİLENİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE DEĞİŞİMİ

Dr. Enver DURUALP
Milli Eğitim Bakanlığı
Sosyal Bilgiler Öğretmeni

Doç. Dr. Ender DURUALP
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bütün toplumların en eskisi ve tek doğal olanı aile topluluğudur.

Jean Jacques ROUSSEAU

GİRİŞ

Toplumun en küçük yapı taşı olarak bilinen aile, birbirlerine doğrudan akrabalık bağıyla bağlı olan, yetişkin üyelerinin çocuklara bakmakla yükümlü olduğu bir insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda maddi ve manevi değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan sosyal bir kurumdur. Ailenin biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal olmak üzere farklı yönleri ve fonksiyonları bulunur. Aile, üyelerinin bakım ve barınma gibi fiziksel gereksinimleri; ilgi, sevgi ve şefkat gibi duygusal gereksinimleri; öğrenme gibi sosyal gereksinimleri karşılamakla yükümlüdür. Dünyada ve toplumlarda meydana gelen değişimlerin etki ve sonuçlarının en belirgin olarak görüldüğü kurumların başında aile gelmektedir. Evrensel bir birim olmasına karşın, aileye yüklenen işlev ve beklentilerin farklılık göstermesine bağlı olarak toplumdan topluma değişiklikler gösterir. Aileyi en iyi biçimde anlayabilmek için, toplumsal değerlerin ve ailenin tarihsel süreçte geçirdiği değişim ve gelişimin ortaya koyulması gerekir.

Aile başlangıçta biyolojik zorunlulukla ve büyük olasılıkla koruma içgüdüsüyle ortaya çıkmış, nüfusun artmasına bağlı olarak zaman içerisinde ailenin yapısı ve büyüklüğü değişikliğe uğramıştır. Ailedeki değişim yalnızca nüfus olaylarına bağlı kalmamış, yerleşik yaşama geçiş, iş bölümü, coğrafi keşifler, gereksinimler, bilim, teknoloji, eğitim, kültür, sanayileşme gibi olgular aileyi etkilemiştir. Tüm toplumlarda görülen bu çeşitli değişimlere karşın aile bir kurum olarak varlığını ve gücünü sürdürmektedir. Bu bağlamda; toplumsal değişme ve aile üzerindeki etkisi, ailenin modernleşmesi, çokkültürlü aileler, kuşaklar çatışması ve dayanışması, ailenin tarihsel gelişimi ve değişimi, İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'in etkisindeki aile, Osmanlı ailesi ve Cumhuriyet döneminde aile yapısı ve özellikleri bu bölümde açıklanmıştır.

KAYNAKLAR

Adıgüzel, O., Batur, H.Z. ve Ekşili, N. (2014). Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 165-182.

Akça, G. (2007). Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, *6*(1), 57- 65.

Akşit, B. (1988). Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları 1960-1980. *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, (Derl: Şevket Pamuk ve Zafer Toprak). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Anbarlı-Bozatay, Ş. (2011). *Sosyoloji*. Ankara: Beta.

Aslan, K. (2002). Değişen Toplumda Aile ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar. *Ege Eğitim Dergisi*, *2*(1), 25-33.

Aytaç, A.M. (2012). *Ailenin Serencamı*. Ankara: Dipnot.

Bengtson, V.L. ve Oyama, P.S. (2007). *Intergenerational Solidarity: Strengthening Economic and Social Ties*. New York: United Nations Headquarters.

Bilge-Zafer, A. (2013). Cumhuriyet ile Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı ve Kadının Durumu. *Uludağ Üniversitesi Fen edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(24), 121-134.

Braude, B. (2014). Foundation Myths of the Millet System. *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Abridged Edition.* Ed.: B. Braude, (s.65-86). USA: Lynne Rienner.

Canatan, A. (2008). Toplumsal Değerler ve Yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 1,* 62-71.

Canatan, K. (2009). Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *2*(6), 80-97.

Canatan, K. (2013). Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi. *Aile Sosyolojisi.* Ed.: K. Canatan ve E. Yıldırım, (s.95-120). İstanbul: Açılım Kitap.

Cebeci, D (2010). *Tanzimat ve Türk Ailesi*. İstanbul: Bilgeoğuz.

Chang, K. (1997). Modernity Through the Family: Familial Foundations of Korean Society. *International Review of Sociology, 7,* 51-61.

Çelik A., Soysal A. ve Alıcı S. (2004). Aile İşletmelerinde Kuşak Çatışmasından Kaynaklanan Yönetim Sorunları: K. Maraş Örneği. *1. Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı.* Ed.: T. Koçel, (s.189-201). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Çelik, C. (2010). Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din-Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması, *Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *8,* 25-35.

Dikeçligil, B. ve Çiğdem, A. (1990). *Bilim Serisi 5/2*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Doğan, İ. (2000). *Sivil Toplum Ondan Bizde de Var*. İstanbul: Sistem.

Doğan, İ. (2001). *Osmanlı Ailesi-Sosyolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: Yeni Türkiye.

Doğan, İ. (2009). *Dünden Bugüne Türk Ailesi Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Doğan, İ. (2016a). *Sosyoloji-Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi.

Doğan, İ. (2016b). *Türk Aile Sosyolojisi-Tarih, Gelenek, Modern Zamanlar*. Ankara: Pegem Akademi.

Duben, A. (2002). *Kent, Aile, Tarih.* (Çev. L. Şimşek-Rathke). İstanbul: İletişim.

Erden-Ayhün, S. (2013). Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 93-112.

Erkan R. (2010), *Kentleşme ve Sosyal Değişme*. Ankara: Bilimadamı.

Erol, M. (1992). *Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Aile İçi İlişkilerde Meydana Gelen Nitelik Değişmelerinin, Aile Üyeleri Üzerindeki Etkileri (Sivas Merkez ilçe örneği)*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Eserpek, A. (1978). Eğitim ve Sosyal Değişme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *11*(1), 123-141.

Eskicumalı, A. (2003). Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye'nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü, 1923-1946. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, *19*(2), 15-29.

Eyce, B. (2000). Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 4,* 223-243.

Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy*. London: Basil Blackwell.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji.* (Yayıma Hazırlayan: C. Güzel). İstanbul: Kırmızı.

Goody, J. (2004). *Avrupa'da Aile*. (Çev. S. Aksoy). İstanbul: Literatür.

Gökalp, Z. (2017). *Türk Medeniyeti Tarihi* (3. baskı). İstanbul: Ötüken.

Gökçe, B. (2007). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*. Ankara: Savaş.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2014). *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.

İlbars, Z. (1972). Aile-Akrabalık İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, *(7),* 201-206.

Journet, N. (2009). *Çokkültürlülük, Evrenselden Özele Kültür*. (Çev. Y. Sezen). İstanbul: İz.

Kara, B. (2015). Değişen Aile Dinamikleri Açısından Erken Yaşta Evlilikler Sorunu ve Toplumsal Önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *20*(2), 59-72.

Karaca, N.E. (2002). Türk Aile Hayatı Üzerine Genel Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(28-29), 313-325.

Keskin, E.B. (2016). *Kentleşme Sürecinde Ailenin Değişimi: Bursa'da Bir Alan Araştırması*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Konan, B. (2011). Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *60*(1), 157-174.

Kongar, E. (1990). Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri. *Aile Yazıları 2*, (Derl. B. Dikeçligil ve A. Çiğdem). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Kongar, E. (1995). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi.

Köse, B. (2012). Geçmişten Günümüze Aile. *Değişen Toplumda Değişen Aile.* Ed.: N. Adak, (s.15-38). Ankara: Siyasal.

Levy, M. (1996). *Modernization and The Structure of Societies*. London: Transaction.

Maynard, S.A. ve Blain, L. G. (2005). Women, Work and Childcare: Where Have We Been? Where Are We Going? *Work*, 24(4), 361-367.

Murakami, İ. (2017). Türkiye'deki Kuşaklararası İlişkileri Geliştirme Uygulamaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, (1),* 295-308.

Newman, D.M. (2013). *Sosyoloji*. (Çev. A. Arslan). Ankara: Nobel Akademik.
Nirun, N. ve Erdoğmuş, Z. (1976). *Soyoloji*. Ankara: Yaykur.
Nuruan, M. (1998). *Aile Araştırmalarının Teorik Sorunları 3. Aile Şûrası Tebliğleri*. Ankara: TC. Devlet Bakanlığı Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
Ortaylı, İ. (2001). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Ufuk.
Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş.
Ozankaya, Ö. (1973). Toplumsal Değişme Üzerine Düşünceler (Yaşamı Değiştirmek, Yasayı Değiştirmektir). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *28*(3), 35-55.
Özgüven, İ.E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: Pdrem.
Parsons, T. (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*, New York: The Free.
Rodoplu, D. (2003). Örgütlerde Farklı İnsan Kaynakları Kuşaklarına Yönlendirilmiş Yönetim Yaklaşımları Geliştirme. *II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı.* Ed.: T. Büyükakın ve F. Büyükakın, (s.464-477). İzmit: Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti-Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim.
Sayın, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi, Ailenin Toplumdaki Yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
Schaefer, R.T. (2013). *Sosyoloji.* (Çev. Ed. S. Coşar). Ankara: Palme.
Simmel, G. (2000). *Metropol ve Zihinsel Yaşam*. (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: İz.
Stern, B. (1939). The Family And Cultural Change. *American Sociological Review, 4,* 199-208.
Straughan, P. (2004). The Power of Work in the Family. *Innovation*, *5,* 48-49.
Sussman, M. (1988). *The Isolated Nuclear Family*. New York: Plenum.
Tezcan, M. (1984). Gençlerin Aile İçinde Anne Baba ile Anlaşmazlıkları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 377-384.
Tezcan, M. (1997). *Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 178.
Tezcan, M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. Ankara: İmge.
Tezcan, M. (2012). *Çocuk Sosyolojisi*. Ankara: Anı.
Tezcan, M. (2017). *Kuşaklar Çatışması Kuşaklararası İlişkiler Eğitimi ve Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayınları.
Tonnies, F. (1955). *Community and Association*. London: Routledge and Kegan Paul.
Topses, M.D. (2008). *Modern Aile Yapısı ve Fonksiyonlarının, Bireyin Elcil Davranış Düzeyi ile İlişkisi.* Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
Tufan, İ. ve Yazıcı, S. (2009). Yaşlılıkta Kuşaklararası İlişkiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, (1), 47-50.
Türkaslan, N. (2012). Aile Sosyolojisi. *Sosyolojiye Giriş.* Ed.: M. Tuna, (s. 210-225). Ankara: Detay.
Tütengil C.O. (2013). *Az Gelişmenin Sosyolojisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
Yakışır, A.N. (2009). *Bir Modern Olgu Olarak Çokkültürlülük.* Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
Yaşar-Ekici, F. (2014). Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies, 30,* 209-224.
Yavuzer, H. (1998). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Aile Ekonomisi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
Yeşilyaprak, B. (1989). Kuşak Çatışması. *Eğitim ve Bilim Dergisi, 13*(72), 50-53.
Yıldırım, E. (2009). Toplumsal Değişme Sürecinde Aile. *Aile Sosyolojisi*. Ed.: K. Canatan ve E. Yıldırım, (s.121-138), İstanbul: Açılım Kitap.
Yıldırım, F. (2015). Çocukların Dünyasına Yaşlıları Dahil Etmek: "Okul Temelli Kuşaklararası Dayanışma Modelleri". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, (1),* 275-296.
Yörükoğlu, A. (1985). *Gençlik Çağı*. Ankara: Tisa Matbaası.
Yörükoğlu, A. (1991). Gençlik ve Yetişkinler: Kuşaklar Çatışması. *Aile Yazıları 3 Birey, Kişilik ve Toplum*. Ed.: B. Dikeçligil ve A. Çiğdem, (s.316-319). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
Yüksel, M. (2002). Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *57*(1), 177-195.

İNTERNET KAYNAKLARI

Flash Eurobarometer Reports. (2009). Intergenerational Solidarity Analytical Report. European Commission: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_269_en.pdf. Erişim Tarihi: 30.10.2017.
Martin, J. (2017). The conflict between generations: Fact or fiction?, http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/3768/The_conflict_between_generations:_Fact_or_fiction_.html. Erişim Tarihi: 04.12.2017.
Rzayeva, R. (2005). Modernleşme Süreci Üzerine. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (34), http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/816/806. Erişim Tarihi: 10.10.2017.
URL (2017). www.tdk.gov.tr. Erişim Tarihi: 10.10.2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 2.1. http://www.wikiyours.com/galeri/koylu/4897/En-eski-köy-yaşamı. Erişim Tarihi: Resim 12.02.2018.
Resim 2.3. http://the-high-heels.blogspot.com.tr/2013/03/1920-lerde-turk-kadn-ve-moda.html. Erişim Tarihi: 12.02.2018.
Resim 2.4-2.5. http://www.internethaber.com/evlat-edinen-unlu-isimler-foto-galerisi-1201484.htm? Erişim Tarihi: 15.10.2017.
Resim 2.6. https://www.ahaber.com.tr/yasam/2013/01/27/gokkusagi-ailesi. Erişim Tarihi: 15.10.2017.
Resim 2.7. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/61466076. Erişim Tarihi: 18.02.2018.
Resim 2.8-2.9. http://www.bizuckisiyiz.com/osmanlida-aile-yasami/. Erişim Tarihi: 24.02.2018.

3

AİLE KURAMLARI

Doç. Dr. Sema BÜYÜKTAŞKAPU SOYDAN
Karatay Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Yüksek Okulu
Çocuk Gelişimi Bölümü

Aile toplumun özüdür. Onu tahribe yönelen her şey toplumun tahribine yönelmiş demektir.

Samuel BUTLER

GİRİŞ

Tarihsel süreç içinde aile dinamikleri, yapısı ve fonksiyonları iki kavramsal çerçevede ele alınmaktadır. Bunlar; aileyi değerlendirmeyi ve anlamaya yön veren aile kuramları ve müdahaleye yön veren aile terapi modelleridir (Berkey, 1991). Aile kuramları ailelerde direkt kullanılmasa bile ailelerin sosyal yapıları, hareketleri ve terapileri noktasında bilgi sağlamaktadır (Klein ve White, 1996).

Aile kuramları kökenini doğa ve fiziksel bilimlerden almakta; aile yapısını ve süreçlerini anlamada yardımcı olarak kuramsal temeli oluşturmaktadır. Aile hakkındaki kuramsal perspektiflerin işlevleri dört grupta toplanabilir. Kuramsal perspektifin ilk görevi, araştırmacıya yol göstermesidir. Araştırmak istenilen konuyu ya da sorunu açıklığa kavuşturacak bir teorik yaklaşım çalışmaya daha bilinçli bir şekilde başlanılmasını sağlar. İkinci olarak kuramsal perspektif, araştırmalarda hipotezler üretilmesine kaynaklık eder. Üçüncü olarak gerçekliğin bazı boyutlarıyla görülmesini ve anlaşılmasını sağlar. Kuramlar gerçekliği tüm boyutlarıyla betimleme, açıklama ve kestirme imkanı vermese de kuramsal perspektifler gerçekliğin bir boyutunu ya da yönünün anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Son olarak teorik perspektifler, araştırma bulgularının değerlendirilmesinde yardımcı olurlar. Araştırma sonuçlarını teorik bir kuram ışığında anlamlandırılması ve değerlendirilmesinde kaynaklık ederler (Canatan ve Yıldırım, 2013).

Aile hakkındaki kuramsal perspektifler, teorik temelleri, temel kavramları, varsayımları ve önermeleri bakımından analizler yapılarak kuramlar geliştirildiği görülmektedir. Farklı kaynaklardaki sınıflandırmalar Tablo 3.1'de özetlenmiştir.

Tablo 3.1: *Aile kuramları sınıflandırmaları*

Eshleman ve Bulcroft, 2006	**Crosbie-Burnet ve Klein, 2009**	**Chibucos, Leite ve Weis, 2005**	**Klein ve White, 1996**
Yapısal-İşlevsel Kuram	Yapısal-İşlevsel Kuram		
Çatışma Kuramı	Çatışma Kuramı	Çatışma Kuramı	Çatışma Kuramı
Sembolik Etkileşim Kuramı	Sembolik Etkileşim Kuramı		Sembolik Etkileşim Kuramı
Sosyal Alışveriş Kuramı	Sosyal Alışveriş Kuramı	Sosyal Alışveriş Kuramı	Sosyal Alışveriş Kuramı
Aile Sistemleri Kuramı	Aile Sistemleri Kuramı	Aile Sistemleri Kuramı	
Aile Gelişim Kuramı	Aile Gelişim Kuramı		Aile Gelişim Kuramı
	Aile Ekolojisi Kuramı	Aile Ekolojisi Kuramı	Aile Ekolojisi Kuramı
	Feminist Aile Kuramı	Feminist Kuram	
	Sosyal-Bilişsel-Davranışsal Aile Kuramı	Yaşam Boyu Gelişim Kuramı	
	Aile İletişimi Kuramı	Sosyal Öğrenme Kuramı	
	Bağlılık Kuramı	Aile Yaşamı Kuramı	
	Sosyo-biyolojik Kuram		
	Eklektik Kuram		

KAYNAKLAR

Akan, V. (1990). Çağdaş Sosyolojide Bir Kuram: Sosyal Alışveriş. *Eğitim ve Bilim, 14*(76), 10-25.

Allender J.A, ve Spradley B.W. (2005). *Community Health Nursing Concepts and Practice* (5. baskı). Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins.

Aslantürk, Z. ve Amman, M.T. (2000). *Sosyoloji.* İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Başak, S. (2003). Kuramsal Yaklaşımlarda Yapıya İlişkin İkilemler. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, *3,* 133-160.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi.* (Çev. Ed.: O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Berkey K.M.ve Hanson S.M.H. (1991). *Pocket Guide Family Assessment and Intervention.* St. Louis, Missouri: Mosby Year Book.

Bronfenbrenner, U. ve Evans, G. (2000). Developmental Science in the 21st Century: Emerging Questions, Theoretical Models, Research Designs and Empirical Findings. *Social Development,* 9(1), 25-37.

Bukatko, D. ve Daehler, M.W. (1992). *Child Development: A Topical Approach.* Boston: Houghton Mifflin.

Canatan, K. veYıldırım, E. (2013). *Aile Sosyolojisi.* İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.

Cheal, D. (1991). *Family and the State of Theory.* North America: University of Toronto Press.

Chibucos, T.R., Leite, R.W. ve Weis, D.L. (2005). *Readings in Family Theory.* USA: Sage Publications.

Chriss, J.J. (2005). Mead, George Herbert. *Encyclopedia of Social Theory.* Ed.: G. Ritzer, (s.487-528). USA: Sage Publications.

Christenson, S.L. ve Cleary, M. (1990). Consultation and the Parent-Educator Partnership: A Perspective. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 1(3), 219-241.

Coser, L.A. (2008). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları.* (Çev: H. Hülür, S. Toker ve İ. Mazman). Ankara: De Ki Basım Yayımcılık.

Crosbie-Burnet, M. ve Klein, D.M. (2009). *The Fascinating Story of Family Theories.* USA: Blackwell Publishing Ltd.

Dilworth, P., Burton, L. ve Klein, D. (2005). *Contemporary and Emerging Theories.* USA: Blackwell Publishing Ltd.

Eshleman, J.R. ve Bulcroft, R. (2006). *The Family.* Boston: Pearson Allyn and Bacon.

Fiedler, C.R., Simpson, R.L. ve Clark D.M. (2007). *Parents and Families of Children with Disabilities. Effective School-Based Support Services*. New Jersey: Pearson Education Inc.

Hopper, J. (2001). The Symbolic Origins of Conflict in Divorce. *Journal of Marriage and Family, 63,* 430-445.

İçli, G. (1997). Aile Araştırmalarında Yöntem ve Yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3,* 59-67.

Kaplan, L. ve Hennon, C.B. (1992). Remarriage Education: The Personal Reflections Program. *Family Relations,* 41(2), 127-134.

Kasapoğlu, A. (2011). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları. *Aile Sosyolojisi.* Ed.: A. Kasapoğlu ve N. Karkıner, (s.2-26). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kingsburg, N. ve Scanzoni, J. (1993). Structural-Functionalism. *Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach.* Ed: P. G. Bossi, W. J. Dohert, R. LaRossa, W. R. Schumm, ve S. K. Steinmetz, (s.195-217). New York: Plenum Press.

Klein, D.M. ve White, J.M. (1996). *Family Theories: An Introduction.* USA: Sage Publications.

Koyuncu, A.A. (2016). Aile Araştırmaları Metodolojisi: Yaklaşımlar ve Yöntemler. *Sistematik Aile Sosyolojisi.* Ed: M. Aydın, (s.41-62). Konya: Çizgi Kitapevi.

Nichols, P. ve Schwartz, R. C. (2007). *The Essentials of Family Therapy*. Boston: Pearson.

Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2013). *Aile Danışmanlığı Kuram ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış.* Ankara: Pegem Akademi.

Poloma, M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (Çev. Ed.: H. Erbaş). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Ritzer, G. (2012). *Sosyoloji Kuramları*. (Çev: H. Hülür). Ankara: De ki Basım Yayım Ltd. Şti.

Santrock, J.W. (2015). *Yaşam Boyu Gelişim.* (Çev. Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Schaffer, H.R. (1996). *Social Development*. Oxford: Blackwell.

Smith, S. (1995). Family Theory and Multicultural Family Studies. *Families in Multicultural Perspective.* Ed.: B.B. Ingoldsby ve S. Smith, (s.5-35). NY: The Guilford Press.

Snow, D.A. (2001). Extending and Broadening Blumer's Conceptualization of Symbolic Interactionism. *Symbolic Interaction, 24,* 367-377.

Sungur, Z. (2014). Toplumsal Yapıyı Açıklayan Kuram ve Kavramlar. *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı.* Ed: Z. Sungur, (s.2-26). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Trawick-Smith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı* (Çev. Ed. B. Akman). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

Vangeliste, A.L. (2004). *Handbook of Family Communication*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

Wallace, R.A.ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (Çev. Ed.: L. Elburuz ve M. R. Ayas). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Whelehan, I. (1995). *Modern Feminist Thought: From the Second Wave to Post Feminism.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

White, J.M. ve Klein, D.M. (2008). *Family Theories*. USA: Sage Publications.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 3.1. http://www.ozelokullardernegi.org.tr/Programlar/Temel-Egitim-Sempozyumu. Erişim Tarihi: 05.01.2018.

Kapak Resmi. https://www.a24.com.tr/turkiyedeki-ailelerin-67si-cekirdek-aile-haberi-40064823h.html?h=11. Erişim Tarihi: 22.07.2018.

Resim 3.1. https://tr.fotolia.com/id/188743982. Erişim Tarihi: 05.02.2018.

Resim 3.2. https://tr.fotolia.com/id/51839488. Erişim Tarihi: 05.02.2018.

Resim 3.3. https://tr.fotolia.com/id/188539452. Erişim Tarihi: 05.02.2018.

Resim 3.4. https://tr.fotolia.com/id/169321806. Erişim Tarihi: 05.02.2018.

4 AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ

Prof. Dr. Gülsüm ÇAMUR DUYAN
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü

Anne gezindiğin bağ, baba yaslandığın dağdır! Ömrünün en güzel çağı, annen ve babanla olandır.

Ataol BEHRAMOĞLU

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan için vazgeçilmez olan aile, her toplumun her dönemde vazgeçilmezi olmuştur. İnsanın doğup büyümesi, sosyalleşmesi, yaşama dair öğretilerini, içinde büyüdüğü toplumu, kültürü anlaması, öğrenmesi ve buradan beslenmesi hatta burayı geliştirip beslemesi aile yaşamıyla olmaktadır. Aile birey için sevgi, dayanışma, sorun çözme, sosyal rolleri öğrenme ve yerine getirme, duygusal destek alma ve verme, kendini gerçekleştirme gibi pek çok temel işleve sahiptir. Yani aile; birey ve toplum için temel bir sosyal yapıdır.

Birey içinde doğup büyüdüğü ve ilerleyen yaşamında kendi aile yaşam döngüsünü geliştirdikçe bir anlamda yaşamın doğasını ve gereğini de sağlamış olur. Aile yaşam döngüsü bilgisi profesyonel yardım edici ve aile temelli çalışanlar açısından aileyi değerlendirmede bir perspektif sağlamaktadır. Aile yaşam döngüsü bakış açısı ile aileyi bütüncül bakış açısı ile ele almanın pek çok işlevi bulunmaktadır. Bu işlevler hem birey alt sistemi olan kadın ve erkeğin gelişimini hem evlilik döngüsü ile eş alt sisteminin rol ve sorumluluklarını hem de çocuklar alt sistemi ile ebeveyn-çocuk etkileşimini, görevleri ve tüm bu alt sistemlere ilişkin gereksinim ve sorunların anlaşılmasıdır. Çünkü aile yaşamı kendi bünyesinde psiko-sosyal, kültürel ve ekonomik unsurları içerir ve elbette toplumun en küçük yapısı özelliğini de korur.

Bu bölümde aile yaşam döngüsünün ne anlama geldiği, aile yaşam döngüsünün her bir aşamasında yerine getirilmesi gereken temel görevlerin neler olduğu aslında bir anlamda aile yaşam krizlerinin neler olduğu yer almaktadır.

KAYNAKLAR

Antonucci T.C., Birditt, K.S. ve Webster, N.J. (2010). Social Relations and Mortality: A More Nuanced Approach. *Journal of Health Psychology*, 15(5), 649-659.

Baran, G. ve Yurteri-Tiryaki, A. (2016). Aile Yaşam Döngüsü. *Aile Yaşam Dinamiği.* Ed.: G. Baran, (s.3-34). Ankara: Pelikan Yayıncılık.

Berquist, W.H., Greenberg, E.M. ve Klaum, G.A. (1993). *In Our Fifties: Voices of Men And Women Reinventing Their Lives*. San Francisco: Jossey Bass.

Bilen, M. (1983). *Sağlıklı İnsan İlişkileri Ailede/ Kurumlarda/Toplumlarda* (2. baskı). Ankara: Teknik Basım Sanayii.

Blacker, L. (1999). The Launching Phase of the Life Cycle. *The Expanded Family Life Cycle. Individual, Family and Social Perspectives* (3. baskı). Ed.: B. Carter ve M. McGoldrick, (s.287-304). Boston: Allyn and Bacon.

Bowlby, J. (1998). *Attachment and Loss: Separation-Anxiety and Anger.* Australia: Pimlico.

Carter, B. ve McGoldrıck, M. (1999). *The Expanded Family Life Cycle: Individual, Family and Social Perspectives* (3. baskı). USA: Ally and Bacon.

Çamur-Duyan, G. (2000). Aile İşlevleri ile Ailenin Sosyal, Demografik ve Ekonomik Nitelikleri ve Yaşam Döngüsü Arasındaki İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Dattilio, F. ve Jongsma, A. (2013). *Aile Terapisi Tedavi Planlayıcısı* (2. baskı). (Çev. Ed. A. Yıldırım ve İ. Kurt). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Demir, İ. (2011). Ergenlik Dönemi Problemleri ve Anne-Babalar. *Ana Baba Okulu: Ana Baba Eğitimi ve Aile İçi İletişim Becerileri.* Ed.: H. Yavuzer, (s.189-218), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dowling, C. (1996). *Red Hot Mamas: Coming into Our Own at Fifty*. New York: Bantam Books.

Duvall, E.M. (1972). *Family Development*. New York: J.B. Lippincott Company.

Erber, J.T. (2013). *Aging and Older Adulthood* (3. baskı). UK: Wiley and Sons, Inc. Publication.

Erikson, E. (1959). *Identity and Life Cycle.* New York: International Universities Press.

Erkan, Z. ve Özabacı, N. (2014). *Aile Danışmanlığı Kuram ve Uygulamalara Genel Bir Bakış* (2. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Feldman, H. ve Feldman, M. (1975). The Family Life Cycle: Some Suggestions for Recycling. *Journal of Marriage and the Family*, 37(2), 277-284.

Gladding, S.T. (2015). *Aile Terapisi Tarihi Kuram ve Uygulamaları*. (Çev. Ed. İ. Keklik ve İ. Yıldırım). Ankara: PDR Yayınları.

Goldenberg, I. ve Goldenberg. H. (1990). *Family Therapy: An Overview* (3. baskı). California: Brooks/Cole.

Hallaç, S. ve Öz, F. (2014). Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* 6(2), 142-153.

Havighurst, R.J. (1972). *Development Task and Education.* New York: David McKay.

Hill, R. (1964). Methodological Issues in Family Development Research. *Family Process*, *3,* 186-206.

Humphreys, T. (1996). *Aile: Terk Etmemiz Gereken Sevgili*. (Çev. Ed. T. Anapa). İstanbul: Epsilon Yayınları.

İşmen, A.E. (2004). Aile Yaşam Döngüsü. *Evlilik Okulu* (1. baskı). Ed.: H. Yavuzer, (s.19-39). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Keen, S. (1992). *Fire in the Belly: On Being a Man.* New York: Bantam Books.

Knoko, D. ve Rondall, T. (1977). Voluntary Association Membership Trends and the Family Life Cycle. *Social Force,* 56(1), 48-65.

Köknel, Ö. (2011). Ergenlik Dönemi. *Ana Baba Okulu: Ana Baba Eğitimi ve Aile İçi İletişim Becerileri.* Ed.: H. Yavuzer, (s.177-189), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Mccullough, P.G. ve Rutenberg, S.K. (1989). Launching Children and Moving On. *The Changing Family Life Cycle: A Framework for Family Therapy* (2. baskı). Ed.: B.Carter ve M. McGoldrick, (s.285-309). Boston: Ally and Bacon.

Mihcell, V. ve Helson, R. (1990). Women's Prime of Life: Is It the 50's? *Psychology of Women Quartely*, 14, 451-470.

Nazlı, S. (2014). *Aile Danışmanlığı* (11.baskı). Ankara: Anı yayınları.

Nichols, M. (2013). *Aile Terapisi Kavramlar ve Yöntemler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Nock, S.L. (1979). The Family Life Cycle: Empirical or Conceptual Tool? *Journal of Marriage and the Family*, *41*(1), 15-26.

Nye, F. (1973). *The Family Its Structure and Interaction*. New York: The Macmillan Company.

Onat, Ü. (2000). Yaşlılık ve Sağlıklı Yaşlanma. *Antropoloji ve Yaşlılık: Prof. Dr. Vedia Emiroğlu'na Armağan*. Ed.: G. Erkan ve V. Işıkhan, (s.101-106). Ankara: HÜSHYO Yayını.

Onur, B. (1995). *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm.* Ankara: İmge Yayınevi.

Onur, B. (2004). *Gelişim Psikolojisi/Çocuk ve Ergen Gelişimi* (5. baskı). Ankara: İmge Yayınevi.

Özdemir, Ş., Vatandaş, C. ve Torlak, Ö. (2009). Sosyal Problemleri Çözmede Aile Yaşam Döngüsünün (AYD) Önemi. *Aile ve Toplum Dergisi,* 4(16), 7-18.

Pogrebin, L.C. (1995). *Getting Over Getting Older*. New York: Berkley Books.

Rollins, B. ve Feldman, H. (1970). Marital Satisfaction over the Family Life Cycle. *Journal of Marriage and the Family,* 32, 20-28.

Santrock, J.W. (1985). *Adult Development and Aging*. California: Brown Press.

Satir, V. (2001). *İnsan Yaratmak*. (Çev. Ed. S. Yeniçeri). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Shapiro, P.G. (1996*). My Turn: Women's Search for Self after Children Leave*. Princeton, NJ: Peterson's.

Şahin, F. (2000). Rol Teorisi Açısından Yaşlılık. *Antropoloji ve Yaşlılık: Prof. Dr. Vedia Emiroğlu'na Armağan*. Ed.: G. Erkan ve V. Işıkhan. (s.136-143). Ankara: HÜSHYO Yayını.

Turan, N. (2010). *Birey ve Ailelerle Sosyal Hizmet*. Ankara: Aydınlar Matbaacılık.

Walsh, F. (1993). Conceptualization of Normal Family Process. *Normal Family Process* (2. baskı). Ed.: F. Walsh, (s.3-69). New York: Guilford Press.

White, L. ve Edwards, J.N. (1990) Emptying the Nest and Parental Well-Being: An Analysis of National Panel Data. *American Sociological Review*, 55(2), 235-242.

Yalom, I. (2011). Varoluşçu Psikoterapi (4. baskı). (Çev. Ed. Z. İyidoğan-Babayiğit) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yazgan-İnanç, B., Bilgin, M. ve Kılıç-Atıcı, M. (2007). *Gelişim Psikolojisi: Çocuk ve Ergen Gelişimi* (7. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://tr.fotolia.com/id/165405869. Erişim Tarihi: 06.08.2018.

Resim 4.1. https://tr.fotolia.com/id/188168216. Erişim Tarihi: 09.02.2018.

Resim 4.2. https://tr.fotolia.com/id/114177971. Erişim Tarihi: 09.02.2018.

Resim 4.3. https://tr.fotolia.com/id/105905862. Erişim Tarihi: 09.02.2018.

Resim 4.4. https://tr.fotolia.com/id/105506127. Erişim Tarihi: 09.02.2018.

Resim 4.5. https://tr.fotolia.com/id/168862510. Erişim Tarihi: 09.02.2018.

5

AİLE YAŞAM KALİTESİ

Prof. Dr. Emine ÖZMETE
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü

Birey için sağlıklı, kapasiteli ve kaliteli aile yapısı en değerli mirastır.

Emine ÖZMETE

GİRİŞ

Toplumların refahı ve kalkınma düzeyi ailelerin refahını belirlemektedir. Her toplum makro düzeyde sosyal politikalar aracılığı ile ürettiği hizmetleri, fırsatları eşitlik ve sosyal adalet ilkesine dayalı olarak ailelere sunar. Toplumda sosyal, kültürel ve ekonomik yapı içinde ailelere sunulan hizmetler aileleri güçlendirmeyi hedeflemektedir. Toplum ve aile arasındaki ilişki yalnızca toplumdan aileye yönelen fırsatları içermemektedir. Diğer yandan ailenin temel fonksiyonlarını yerine getirmesi güçlü ve sağlıklı aile yapısını oluşturmakta; güçlü aileler ile de güçlü toplumlar oluşmaktadır. Ailede her bireyin eğitimine, sağlığına, entelektüel kapasitesine yapılan yatırım bireyi güçlendirmekte; bireylerin potansiyel beşeri ve ekonomik sermayesi, aile yaşamını desteklemekte ve yaşam kalitesini iyileştirmektedir.

Aile, sosyal yaşam ile özdeşleştirilmekte; "sosyal birlik, sosyal bir grup, bir sosyal örgüt, topluluk, sosyal bir kurum ve daha ileri giderek sosyal bir yapı olarak" değerlendirilmektedir. Bazı görüşler ailenin üretim, sosyal statüler ve görevler yükleme, sosyal kontrol, çocukların biyolojik- duygusal yönden korunması ve yetiştirilmesi işlevlerine vurgu yaparken; bazı görüşler üretim, toplumsallaştırma, eğitim, ekonomik, politik ve dini işlevleri öne çıkarmakta; bazıları ise kültürel ve boş zamanları değerlendirme işlevinin, gerilimleri azaltma ve yumuşatma işlevinin önemini açıklamaktadır. Ailenin işlevlerini bütüncül olarak ele alan görüşte, ailenin işlevleri; neslin devamını sağlamak, ekonomik ihtiyaçları karşılamak, statü sağlamak, çocuklara eğitim vermek, dini bilgi ve inançları kazandırmak, boş zamanı değerlendirecek etkinlikler gerçekleştirmek, aile üyelerinin birbirini kollamaları, karşılıklı sevgi ortamı oluşturmak ve cinsel doyumu sağlamak için meşru ortam oluşturmak şeklinde sıralanmaktadır (Kır, 2011). Zaman içinde toplum yapısının değişmesi ile genel olarak ailenin işlevlerinin değişmediği; ekonomik, sosyal ve kültürel olarak temel ihtiyaçların karşılanması ile ilgili ailenin birincil sorumlu olduğu görülmektedir. Bu işlevlerini yerine getirirken ailenin sahip olduğu mevcut kaynakların miktarı ve bu kaynakların yönetilebilme kapasitesi ailenin işlevlerini optimum şekilde yerine getirmesini etkilemektedir. Ailenin işlevlerini yerine getirirken ortaya koyduğu yönetim süreci ise aile yaşam kalitesinin merkezinde yer almaktadır. Bu bölümde aile yaşam kalitesi ve belirleyicilerine, aile yaşam kalitesini etkileyen psikolojik iyi oluş kavramına, aile ve çocuğa yönelik hizmetler ile aile yaşam kalitesini güçlendirici sosyal programlara ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

KAYNAKLAR

Andrews, F.M. ve Withey S.B. (1976). *Social Indicators of Well-being*. New York: Plenum Press.

Baran, G. ve Yurteri-Tiryaki, A. (2016). Aile Yaşam Döngüsü. *Aile Yaşam Dinamiği.* Ed.: G. Baran, (s.1-24). Ankara: Pelikan Tıp ve Teknik Kitapçılık.

Bubolz, M. ve Sontag, S. (1993). Human Ecology Theory. *Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach.* Ed.: P. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm, and S. K. Steinmetz, (s.419-450). New York: Plenum Press.

Bradburn, N.M. (1969). *The Structure of Psychological Well-Being*. Chicago: Aldine.

Campbell, A., Converse P.E. ve Rodgers W.L. (1976). *The Quality of American Life*. New York: Russell Sage Foundation.

Campbell, A. (1976). Subjective Measures of Well-Being. *American Psychologist, 31*, 117-124.

Cummins, R. (2000). Personal Income and Subjective Well-Being: A Review. *Journal of Happiness Studies, 1,* 133-158.

Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin, 95*, 542-575.

Diener, E. (1994). Measuring Subjective Well Being: Progress and Opportunities. *Social Indicators Research, 28,* 35-89.

Diener, E. (2000). Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index. *American Psychologist, 55,* 34-43.

Diener, E. ve Richard, L. (2000). Explaining Differences in Societal Levels of Happiness: Relative Standards, Need Fulfillment, Culture, and Evaluation Theory. *Journal of Happiness Studies,* 1, 41-78.

Eggleston, E., Wong, E.L., Hardee, K., Irwanto, P., Kristi, E. ve Lawrance J.S. (2001). Measuring Women's Psychological Well-Being in Indonesia. *Women and Health,* 32(4), 17-33.

Fazlıoğlu, Y., Tezel, D. ve Canarslan, H. (2016). Engelli çocuğu olan aileler. *Aile Yaşam Dinamiği.* Ed.: G. Baran, (s.215-233). Ankara: Pelikan Tıp ve Teknik Kitapçılık.

Frankl, V. (1963). *Man's Search for Meaning*. New York: Pocket Books.

Hamurcu, H. (2011). *Ergenlerin Yetkinlik İnançları ve Psikolojik İyi Oluşlarını Yordamada Psikolojik İhtiyaçlar*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Hofstede, G. (1984). Cultural Dimensions in Management and Planning. *Asia Pacific Journal of Management,* 1(2), 81-99.

Kır, İ. (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(36), 381-404.

Larsen, R.J. ve Prizmic, Z. (2008). Regulation of Emotional Well-Being, Overcoming the Hedonic. *Science of Subjective Well-being.* Ed.: M. Eid ve R.J. Larsen, (s.258-289). Guilford Press: New York.

MCcall, S. (1975). Quality of Life. *Social Indicators Research, 2,* 229-248.

McKeown, K., Pratschke, J. ve Trutz, H. (2003). Family Well-Being: What Makes A Difference? Study Based on a Representative Sample of Parents and Children in Ireland. *Insights and Initiatives for a Changing Society*. Report to the Coifing Centre: Town Hall, Shannon, Country Clare. Dublin: Kieran McKeown Limited.

Melson, G.F. (1980). *Family and Environment: An Ecosystem Perspective*. Minneapolis: Burgess.

Mills, R.J., Grasmick, H.G., Carolyn, S.M. ve Dee, A.W. (1992). The Effects of Gender, Family Satisfaction and Economic Strain on Psychological Well-Being. *Family Relations,* 41, 440-445.

Özen, Y. (2010). Kişisel Sorumluluğu Bağlamında Öznel ve Psikolojik İyi Oluş (Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 2*(4), 46-58.

Özmete, E. (1997). *Değerlerin Yaşam Kalitesi Üzerindeki Rolü.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Özmete, E. (1998). Ailede Değişen Değerler ve Yaşam Kalitesi. *III. Aile Şurası Tebliğleri Yayın No: 106.* Ankara: T.C. Devlet Bakanlığı Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Özmete, E. (2010). Aile Yaşam Kalitesi Dinamikleri: Aile İletişimi, Ebeveyn Sorumlulukları, Duygusal Refah, Fiziksel/Materyal Refahın Algılanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(11), 455-465.

Özmete, E. (2016). Evli Kadınlar ve Erkekler İçin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlaması. *BİLİG Dergisi, 78,* 361-391.

Ramkrishna, M. (1989). *Quality of Life*. New York: Sage Publications.

Rice, A.S. ve Tucker, S. (1986). *Family Life Management*. New York: McMillian Publications.

Ryff, C.D. (1989). Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(6), 1069-1081.

Ryff, C.D., Lee, C. ve Keyes, M. (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology,* 69(4), 719-727.

Samuel, P.S., Rillotta, F. ve Brown, I. (2012). The Development of Family Quality of Life Concepts and Measures. *Journal of Intellectual Disability Research,* 56 (1), 1-16.

Sastry, J. ve Ross, C.E. (1998). Asian Ethnicity and the Sense of Personal Control. *Social Psychology Quarterly,* 6(2), 101-120.

Sciortino, R. (1998). The Challenge of Addressing Gender in Reproductive Health Programmes: Examples from Indonesia. *Reproductive Health Matters, 6*(11), 33-43.

Schwartz, S. (1995). Cultural Dimensions of Values: Toward an Understanding of National Differences. *Individualism and Collectivism.* Ed.: M.H. Bond, (s.85-119). CA: Newbury Park Sage.

Seligman, M.E.P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist,* 55(1), 5-14.

Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması (2011). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.

Walton, E. ve Takeuchi, D.T. (2010). Family Structure, Family Processes and Well-Being among Asian Americans: Considering Gender and Nativity. *Journal of Family Issues,* 31(3), 301-332.

İNTERNET KAYNAKLARI

Amerika Federal Çevre Koruma Ajansı. http://www.epa.gov. Erişim Tarihi: 16.04. 2006.

Seifert, T. (2005). *The Ryff Scales of Psychological Well-Being*. Assessment Notes Spring. http://www.liberalarts.wabash.edu/ryff-scales/. Erişim Tarihi: 25.04.2016.

Toronto Üniversitesi Yaşam Kalitesi Araştırma Merkezi (2016). *The quality of life model*. http://www.utoronto.ca/qol/. Erişim Tarihi: 23.04.2016.

TUİK (2013). http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri/2013. Erişim Tarihi: 24.07.2017.

TUİK (2014). http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16051. Erişim Tarihi: 25.04.2017.

URL. (2017). http://plato.stanford.edu/entries/well-being/. Erişim Tarihi: 24.07.2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 5.1. Oklahoma Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü. *Social indicators of quality of life.* http://www.clinicalsocialwork.com. Erişim Tarihi: 25.03.2014.

Resim 5.1. https://tr.fotolia.com/id/74963359. Erişim Tarihi: 10.02.2018.

Resim 5.2. https://tr.fotolia.com/id/72992484. Erişim Tarihi: 10.02.2018.

Resim 5.3. https://tr.fotolia.com/id/191159495. Erişim Tarihi: 10.02.2018.

6

AİLE YAŞAM EĞİTİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Aile, kralların bile giremediği bir kaledir.

Rudolf STEINER

GİRİŞ

Aile, toplumun temel kurumlarından biri olarak bir ülkenin toplumsal örgütlenmesinde önemli bir yer tutar. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde "Aile toplumun doğal ve temel birimi" olarak tanımlanmakta, ailenin toplum ve devlet tarafından korunmasının gereği üzerinde durulmaktadır. T.C. Anayasasının 41. maddesinde ise "*Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.*" tanımı yapılarak ailenin toplumun temel taşı olduğu ve devletin de ailenin korunması yönünden pozitif ve negatif yükümlülüklerinin bulunduğu belirtilmektedir. Aile, toplumu oluşturan insanların yetişmesinde, bakımlarında, bedensel ve ruhsal gelişimlerinde, toplumsal ya da bireysel değerlerinin oluşmasında önemli bir rol oynar. Bu kritik rol ile bireylerin aile içinde iyi ve nitelikli yetişmesi gerçekleştirebilirse toplum gelişerek sürekliliğini koruyabilir.

Sosyal yaşam döngüsünde üstlendiği işlevler aileyi toplumsal kurumun temeli konumuna getirmektedir. Bu işlevler; neslin devamını sağlama (biyolojik), çocuklara anne-babalık etmek ve onları fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal anlamda destekleme (psikolojik), aile üyelerinin geçimini sağlama (ekonomik) ve çocukları topluma hazırlama (eğitim) görevleri bulunmaktadır (Merter, 2013). Örf ve adetler, aile üyeliğini ve üyelerin aile içinde alacağı rolleri saptamaktadır. Aile üyelerine yönelik rol beklentileri her ortamda farklı olmasından dolayı üyelerin alacağı roller, toplumlara, aile tiplerine göre değişim göstermektedir. Ancak aile biçimleri toplumdan topluma farklılık gösterse de belirli işlevler tüm toplumlarda geçerlidir (Bulut, 1993). Ailenin işlevlerini rahat ve sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmesi, aile yaşantısının kesintiye uğramaması için, aile üyeleri arasındaki iletişim kurma, birbirini dinleme, birbirlerine gereken ilgiyi gösterme, problemlerle baş edebilme, üyelere yaşları ve becerileri çerçevesinde görevler verme gibi aile yaşamının temel taşlarına dikkat edilmelidir. Aile, çocuğun içinde bulunduğu topluma uyumu ve sosyalleşmesi açısından olumlu veya olumsuz etkileri olan ve bundan dolayı da eğitimin istenilen sonucu verebilmesi konusunda etki sahibi konumunda bulunan ilk ve en önemli çevresidir. Her aile, çocuğun yetişmesi için ideal bir eğitim ortamıdır (Genç, 2016). Ailenin toplum yaşamında üstlendiği biyolojik, ekonomik, koruyuculuk, psikolojik, boş zamanları değerlendirme, dini bilgileri verme, statü sağlama ve eğitim görevleri bulunmaktadır. Bireyin öğrenmesini ve gelişimini etkileyen en önemli etmenlerden biri olan ailenin bu görevler içinde eğitim görevi diğer görevlerini etkili bir biçimde gerçekleştirmede kritik bir rol üstlenmektedir (Gültekin ve Kılıç, 2014).

Toplumlarda çeşitli nedenlerle yaşanan aile yapılarındaki değişim, ailenin yapısı, yaşam tarzı ve rollerinin de değişimine neden olmaktadır. Teknolojik, ekonomik ve politik değişimlerin aile üzerinde etkisi aile işlevlerinde değişikliklere neden olsa da ailenin toplumsal işlevi önemini kaybetmemektedir. Aile, her dönemde üyelerin kendilerine ait görev ve sorumluklarını yerine getirmeleriyle daha geniş toplumsal çevreyle olan bağlantılarını çok yönlü ve içerikli olarak düzenlemektedir. Toplumsal değişim ve dönüşümlerin yaşanması ile aile kurumu sosyalleşme işlevini yerine getirmede başka kurumlarla işbirliği içerisinde bulunmak zorunda kalmıştır. Bu durum da ailenin geçmiş dönemlerden farklı olarak biçim değiştirmesine, anne-baba rollerinin ve aile içi ilişkilerdeki anlamlarının yerini de başka

KAYNAKLAR

Aral, N. ve Kılınç, F.E. (2017). Aile Eğitiminde Kullanılan Yöntem, Teknik ve Materyaller. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-25 Aile Eğitimi ve Katılımı.* Ed.: A.B. Aksoy, (s.71-102). Ankara: Hedef CS Yayıncılık.

Arcus, M.E. ve Thomas, J. (1993). The nature and practice of family life education. *Handbook of Family Life Education.* Ed.: M.E. Arcus, J.D. Schvaneveldt ve J.J. Moss, (s.1-32). CA: Sage.

Arcus, M.E. (1995). Advances in Family Life Education: Past, Present, and Future. *Family Relations, 45,* 336-344.

Ballard, S.M. ve Taylor, A.C. (2012). Best Practices in Family Life Education. *Family Life Education with Diverse Populations,* Ed.: S.M. Ballard ve A.C. Taylor, (s.1-18). CA: Sage.

Bayburtluoğlu, M.U. (1993). 1994 Uluslararası Aile Yılı ve Türkiye. *Aile ve Toplum*, *3*(1), 109-113.

Bilen, M. (2002). *Plandan Uygulamaya Öğretim.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Bulut, I. (1993). *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*, Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

Campbell, D. ve Palm, G.F. (2004). *Group Parent Education Promoting Parent Learning and Support*. CA: Sage.

Cassidy, D. (2009). Challenges in Family Life Education: Defining and Promoting the Profession. *Family Life Education: Integrating Theory and Practice* (2. baskı). Ed.: D. J. Bredehoft ve M.J. Walcheski, (s.11-21). MN: National Council on Family Relations.

Coie, J.D., Watt, N.F., West, S.G., Hawkins, J.D., Asarnow, J.R., Markman, H.J., Ramey, S.L., Shure, M.B. ve Long, B. (1993). The Science of Prevention: A Conceptual Framework and Some Directions for A National Research Program. *American Psychologist,* 48, 1013-1022.

Crowe, P.C. (2004). *A Study of the Relationship Between the Attitude of College Students Toward College-Level Family Life Education and A Set of Family and Individual Variables.* Doctoral Dissertation. Southwestern Baptist Theological Seminary, Texas.

Czaplewski, M.J. ve Jorgensen, S.R. (1993). The Professionalization of Family Life Education. *Handbook of Family Life Education.* Ed.: M.E. Arcus, J.D. Schvaneveldt ve J.J. Moss, (s.51-75). CA: Sage.

Doherty, W.J. (1995). Boundaries between Parent and Family Education and Family Therapy: The Levels of Family Involvement Model. *Family Relations*, *44,* 353-358.

Doherty, W.J. (2000). Family Science and Family Citizenship: Toward A Model of Community Partnership with Families. *Family Relations, 49*, 319-325.

Dumka, L.E., Roosa, M.W., Michaels, M.L. ve Suh, K.W. (1995). Using Research and Theory to Develop Prevention Programs for High-Risk Families. *Family Relations,* 44, 78-86.

Duncan, S.F., Dunnagan, T., Christopher, S. ve Paul, L. (2003). Helping Families Toward the Goal of Self-Support: Montana's Edufaim Program. *Families in Society,* 84, 213-222.

Duncan, S.F. ve Goddard, H.W. (2011). *Family Life Education Principles and Practices for Effective Outreach* (2. baskı). CA: Sage.

Erdoğan, S. (2014). Ailenin İşlevleri. *Toplumsal Yaşamda Aile*. Ed.: Y. Yazıcıoğlu, (s.42-63). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Ertürk, S. (2013). *Eğitimde Program Geliştirme.* Ankara: EDGE Akademi.

Fisher, C.B. ve Lerner, R.M. (2004). *Encyclopedia of Applied Developmental Science (The SAGE Program on Applied Developmental Science)*. CA: Sage.

Genç, S.Z. (2016). *Eğitim Sürecinde Aile Okul ve Toplum*. Ankara: Pegem Akademi.

Gentry, D.B. (2000). Family Life Education in School Based Programs. *Family Science Review*, *13,* 3-4.

Goddard, H.W., Gilliland, T. ve Goddard, N.C. (2011). *Assuring the Future: Family Life Education.*MN: NCFR.

Gültekin, M. ve Kılıç, Z. (2014). İlköğretimde Çocuğu Olan Ailelerin Çocuklarının Eğitim ve Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Eğitim Gereksinimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(2), 85-111.

Güngen, Y., Tokyürek, Ş. ve Şanlı, N. (2002). *Ev ve Ailede Yaşam Yönetimi.* Ankara: Pegem Akademi.

Joy, S. (1992). *Family Life Education at the Workplace: A Bridge between Two Spheres*. Doctoral Dissertation. The Graduate School of the Union Institute, Ohio.

L'Abate, L. (1983). Prevention as a profession: Toward a New Conceptual Frame of Reference. *Prevention in Family Services: Approaches to Family Therapy and Counseling.* Ed.: D.R. Mace, (s.46-52). CA: Sage.

Lewis-Rowley, M., Brasher, R.E., Moss, J.J., Duncan, S.F. ve Stiles, R.J. (1993). The Evolution of Education for Family Life. *Handbook of Family Life Education: Foundations of Family Life Education.* Ed.: M.E. Arcus, J.D. Schvaneveldt ve J.J. Moss, (s.26-50). CA: Sage.

Mace, D.R. (1981). The Long, Long Trail from Information-Giving to Behavioral Change. *Family Relations, 30,* 599-606.

Merter, F. (2013). Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile. *Sosyoloji.* Ed.: F. Merter ve M. Talas, (s.299-334). İstanbul: Lisans Yayınları.

Myers-Walls, J.A. (2000). Family Diversity and Family Life Education. *Handbook of Family Diversity.* Ed.: D.H. Demo, K.R. Allen ve M.A. Fine, (s.359-379). New York: Oxford University Press.

National Commission on Family Life Education (1968). Family Life Education Programs: Principals, Plans, Procedures: A Framework for Family Life Education. *The Family Coordinator, 17*, 211-214.

Small, S.A. ve Memmo, M. (2004). Contemporary Models of Youth Development and Problem Prevention: Toward an Integration of Terms, Concepts, and Models. *Family Relations,* 53, 3-11.

Şentürk, M. (2012). *Yönetici Kılavuzu, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.* Ankara: Nakış Ofset.

Thomas, J. ve Arcus, M. (1992). Family Life Education: An Analysis of the Concept. *Family Relations,* 41, 3-8.

Tobias, S.A. ve Huff, N.L. (2016). Exploring Best Practices in Family Life Education Practicum Courses: Considering the Role of Online Learning. *Family Science Review*, 21(2), 96-115.

İNTERNET KAYNAKLARI

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal-Akyol, A., Bütün-Ayhan, A., Yıldız-Bıçakçı, M. ve Erdoğan, S. (2008). *Okul Öncesi Dönemde Aile Eğitimi. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi.* http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5268/. Erişim Tarihi: 10.08.2017.

ASPB. (2016). *AEP'in Tarihçesi*. https://www.aep.gov.tr/aep-hakkinda/aep-in-tarihcesi/. Erişim Tarihi: 10.08.2017.

Insights to Family Education (2017). *Rai Technology University*. http://164.100.133.129:81/eCONTENT/Uploads/Insight_to_Family_Education.pdf. Erişim Tarihi: 03.07.2017.

MEB, (2013). *Aile Eğitim Uygulamaları Ülke Raporu, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Sosyal ve Kültürel Eğitimler ve Faaliyetler Grup Başkanlığı.* http://aileegitimi.meb.gov.tr/upload/aile_egitimi_rapor_03_03_2014.pdf. Erişim Tarihi: 20.07.2016.

MEB ve ASPB (2013). *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Arasında Aile Eğitimi Uygulamalarına İlişkin İşbirliği Protokolü.* http://aileegitimi.meb.gov.tr/protokoller/AEP_MEB_Aile%20Bakanligi.pdf. Erişim Tarihi: 17.07.2017.

TUİK. (2015). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2014*. Haber Bülteni Sayı: 18616. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18616. Erişim Tarihi: 12.07.2016.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 6.1. https://tr.fotolia.com/id/176234500. Erişim Tarihi: 12.02.2018.

Resim 6.2. https://tr.fotolia.com/id/190164699. Erişim Tarihi: 12.02.2018.

Resim 6.3. https://tr.fotolia.com/id/167924774. Erişim Tarihi: 12.02.2018.

Resim 6.4. https://www.colby.edu/museum/education/. Erişim Tarihi: 12.02.2018.

Resim 6.5. http://www.mycpid.com/wp-content/uploads/2015/11/group-session-4-people.jpg. Erişim Tarihi: 12.02.2018.

Resim 6.6. https://www.winonaschools.org/communityed/early-childhood/ecfe. Erişim Tarihi: 12.02.2018.

Resim 6.7. http://www.yenihaberden.com/aydinda-aile-egitimi-programi-devam-ediyor-395006h.htm. Erişim Tarihi: 12.02.2018.

7

AİLE VE ÇOCUK

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYILI
Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuk dediğin vatan gibi sevilmeli, ulus haklarını korur gibi korunmalıdır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Bütün kültürlerde toplumun temel yapı taşı olarak tanımlanan aile, yaşamın ve toplumun en önemli kurumu ve dinamiğidir. İçinde bulunulan toplum aileyi etkilediği gibi, ailede üyelerini ve toplumu etkilemektedir. Aileyi oluşturan tüm bireylerin iyi oluş halleri, sağlık durumları, davranışları, ilişki biçimleri, duyguları ve birbirleri arasında ki etkileşim tüm aile bireyleri üzerinde etki yaratmaktadır. Bu etkileşimden de en fazla etkiyi gören ve yaşanılan problem durumlarının tüm hayatını etkilediği üye; tüm insanoğlunun atası olarak kabul edilen çocuktur.

Bu bölümde ailenin özellikleri ve önemi üzerinde durulacaktır. Bununa birlikte ailede etkileşim örüntüleri çocuk merkeze alınarak tartışılacaktır. Ayrıca çocukla iletişim ve etkile-şimi engelleyen faktörler, çocuk yetiştirmede ebeveyn tutumlarının etkisi ve aile sistemin-de çocuğun sosyalizasyonu gibi güncel konulara da yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

Adler, A. (2005). *Çocuk Eğitimi.* (Çev. Ed. K. Şipal). İstanbul: Cem Yayınevi.

Ainsworth, M.D.S. (1989). Attachments beyond Infancy. *American Psychologist, 44*(4), 709-716.

Alacahan, O. (2010). Aile Birliğini Oluşturan Faktörler ve İşlevleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11*(1), 289-298.

Amato, P. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology, 15*, 355-370.

Arı, M., Bayhan, P. ve Artan, İ. (1995). Farklı Ana-Baba Tutumlarının 4-11 Yaş Grubu Çocuklarında Görülen Problem Durumlarına Etkisinin Araştırılması. *10.Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri Kitabı*. (s.23-38). Ankara: Ya-Pa Yayınları.

Bandura, A. (1971). *Social Learning Theory.* New York City: General Learning Press.

Berk, L.E. (2013). *Bebekler ve Çocuklar, Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa.* (Çev. Ed. E. Işıkoğlu). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bouchard, G., Lee, C., Asgary, V. ve Pelletier, L. (2007). Fathers' Motivation for Involvement with Their Children: A Self-Determination Theory Perspective. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers,* 5, 23-40.

Brody, G.H. ve Murry, V.M. (2001). Sibling Socialization of Competence in Rural, Single-Parent African American Families. *Journal of Marriage and Family,* 63(4), 996-1008.

Bulut, I. (1990). *Aile Değerlendirme Ölçeği.* Ankara: Özgüzel Matbaası.

Cabrera, N.J., Shannon, J.D. ve Tamis-LeMonda, C. (2007). Fathers' Influence on Their Children's Cognitive and Emotional Development: From toddlers to Pre-K. *Applied Developmental Science,* 11, 208-213.

Carr, A. (2005). *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology: A Contextual Approach,* NY: Brunner-Routledge.

Craig, R.T. (1999). Communication Theory as a Field. *Communication Theory, 9*(2), 119-161.

Coşkun, Y. (2007). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Öğrenilmiş Güçlülükleri ve Aile İçi İlişkileri*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2007). *Anne-Baba Eğitimi.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Çağdaş, A. (2012). *Anne-Baba-Çocuk İletişimi.* Ankara: Eğiten Kitap.

Demirtaş-Zorbaz, S. ve Korkut-Owen, F. (2013). Çocuklar İçin Aile İlişkileri Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 4(39), 58-67.

Dönmezer, İ. (1999). *Ailede İletişim ve Etkileşim.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Dunn, J. ve McGuire, S. (1992). Sibling and Peer Relationships in Childhood. *Journal Child Psychology,* 31(1), 67-105.

Easterbrooks, M.A. (1989). Quality of Attachment to Mother and to Father: Effects of Perinatal Risk Status. *Child Development, 60,* 825-830.

Eldeklioğlu, J. (1999). Karar Stratejileri ile Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2*(11), 7-13.

Epstein, N., Baldwin, L. ve Bishop, D. (1983). The McMaster Family Assessment Device. *Journal of Marital and Family Therapy,* 9, 171-180.

Eşsizoğlu, A. (2012). Aile ile İlgili Temel Kavramlar. *Aile Yapısı ve İlişkileri.* Ed.: Ç. Yenilmez, (s.2-20). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Flouri, E. ve Buchanan, A. (2003). The Role of Father Involvement in Children's Later Mental Health. *Journal of Adolescence*, 26, 63-78.

Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. (2001). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (4. baskı). (Yay. Haz.: B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi.

Geçtan, E. (1982). *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*. Ankara: Maya Matbaacılık.

Geçtan, E. (2008). *Psikanaliz ve Sonrası* (13. baskı). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Goetting, A. (1986). The Developmental Tasks of Siblingship Over the Life Cycle. *Journal of Marriage and the Family, 48*(4), 703-714.

Greeff, A.P. (2000). Characteristics of Families That Function Well. *Journal of Family Issues*, *21*(8), 948-962.

Grusec, J.E. (2011). Socialization Processes in the Family: Social and Emotional Development. *Annual Review of Psychology, 62*(1), 243-269.

Güleç, G. (2012). Aile ve Evlilik. *Aile Yapısı ve İlişkileri*. Ed.: Ç. Yenilmez, (s.62-79). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Günalp, A. (2007). *Farklı Anne Baba Tutumlarının Okul Öncesi Eğitim Çağındaki Çocukların Özgüven Duygusunun Gelişimine Etkisi (Aksaray İli Örneği).* Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Güneysu, S. (1982). *Ana-Babaların Çocuklara Karşı Tutumları ve Çocuktaki Davranış Problemleri.* Bilim Uzmanlığı Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Hamarta, E., Baltacı, Ö., Üre, Ö. ve Demirbaş, E. (2010). Lise Öğrencilerinin Utangaçlıklarının Algılanan Anne Baba Tutumları ve Problem Çözme Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi,* 21(6), 73-82.

Hancock, T.B., Kaiser, A.P. ve Delaney, E.M. (2002). Teaching Parents of Preschoolers at High Risk: Strategies to Support Language and Positive Behavior. *Topics in Early Childhood Special Education,* 22(4), 191-212.

Hetherington, E.M., Parke, R.D., Gauvain, M. ve Locke, V.O. (2006). *Child Psychology: A Contemporary Viewpoint*. NY: McGraw Hill Publication.

Julion, W.A., Breitenstein, S.M. ve Waddell, D. (2012). Fatherhood Intervention Development in Collaboration with African American Non-Resident Fathers. *Research in Nursing and Health,* 35(5), 490-506.

Kandır, A. ve Alpan, Y. (2008). Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişime Anne-Baba Davranışlarının Etkisi. *Aile ve Toplum,* 4(14), 33-38.

Könezoğlu, B. (2006). *Aile ve Ailenin Korunması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Krysan, M., Moore, K.A. ve Zill, N. (1990). *Identifying Successful Families: An Overview of Constructs and Selected Measures.* Washington, DC: Child Trends, Inc.

Ladd, G.W. (1999). Peer Relationships and Social Competence during Early and Middle Childhood. *Annual Review of Psychology, 50*, 333-339.

Lambert, S. (2005). Gay and Lesbian Families: What We Know and Where to Go From Here. *The Family Journal, 13,* 43-51.

MacKay, M., Davis, M. ve Flanning, P. (2012). *İletişim Becerileri.* (Çev. Ed. Ö. Gelbal). Ankara: HYB Yayıncılık.

Miller, I.W., Ryan, C. E., Keitner, G.I., Bishop, D.S. ve Epstein, N.B. (2000). The McMaster Approach to Families: Theory, Assessment, Treatment and Research. *Journal of Family Therapy*, 22, 168-189.

Munson, L.J. ve Odom, S.L. (1996). Review of Rating Scales That Measure Parent-Infant Interaction. *Topics in Early Childhood Special Education,* 16, 1-25.

Navaro, L. (1990). *Beni Duyuyor musun?* (3. baskı). İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Nazlı, S. (2001). *Aile Danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Noller, P. ve Callan, V.J. (1986). Parent Perceptions of Family Cohesion and Adaptability. *Journal of Adolescence,* 9(1), 97-106.

Olson, D.H. ve Gorall, D.M. (2003). Circumflex Model of Marital and Family Systems. *Normal Family Processes.* Ed.: F. Walsh, (s.514-547). New York: Guilford.

Özben, Ş. ve Argun, Y. (2002). Okul Öncesi Çocukların Anne-Babalarının Çocuk Yetiştirme Tutumları ile İlgili Değişkenlerin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* 14, 18-28.

Palut, B. (2008). Düşünme Stilleri ve Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*, 1-11.

Satir, V. (2001). *İnsan Yaratmak: Aile Terapisinin Başyapıtı*. İstanbul: Beyaz Yayınevi.

Schaffer, H.R. (1996). *Social Development*. Oxford: Blackwell Pub.

Stern, D.N. (2010). A New Look at Parent-Infant Interaction: Infant Arousal Dynamics. *Nurturing Children and Families: Building on the Legacy of T. Berry Brazelton.* Ed.: B.M. Lester ve J.D. Sparrow, (s.73-82). New York: Wiley.

Tamis-LeMonda, C.S., Shannon, J.D., Cabrera, N. ve Lamb, M.E. (2004). Fathers and Mothers at Play with Their 2 and 3 Year Olds: Contributions to Language and Cognitive Development. *Child Development,* 75, 1806-1820.

Taner-Derman, M. ve Başal, H.A. (2013). Okulöncesi Çocuklarında Gözlenen Davranış Problemleri ile Ailelerinin Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2(1), 115-144.

Tasker, F. (1999). Children in Lesbian-Led Families: A Review. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 4,* 153-166.

Tepeli, K. (2013). Qualitative Analysis of Messages Used by Mothers against Misbehaviors of Children. *e-Journal of New World Sciences Academy, 8*(1), 138-158.

Trawick-Smith, J. (2013). *Early Childhood Development, a Multicultural Perspective* (6. baskı). USA: Pearson Education.

Tuzgöl, M. (2000). Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *2(*14), 39-48.

Uyanık-Balat, G. (2007). İlköğretime Başlayan Çocukların Anne Babalarının Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Okul Öncesi Eğitimden Yararlanma Düzeylerine Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 32*(143), 89-99.

Ünal, S. (2009). Ailenin Temel Özellikleri ve İşlevleri. *Aile Psikolojisi ve Eğitimi.* Ed.: S. Ünal, (s.4-12). Malatya: İnönü Üniversitesi İNUZEM Yayınları.

Üstündağ, E.L. ve Bumin, G. (2014). Engelli Çocuklar ve Kardeşleri İçin Uygulanan Grup Aktivitelerinin Toplumsal Katılım ve Kardeş İlişkileri Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Pilot Çalışma. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi,* 2(3), 141-147.

Whitting, B.B. ve Edwards, C.P. (1988). *Children of Different Worlds.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Yalçın, H. (2013). Anne-Çocuk İletişimi Eğitiminin Etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28*, 179-194.

Yavuzer, H. (2011). *Evlilik okulu.*(7. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yenilmez, Ç. (2012). Aile Yapısı ve İlişkileri. *Aile İlişkileri.* Ed.: Ç. Yenilmez, (s.21-41). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yörükoğlu, A. (2000). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk* (6. baskı). Ankara: Özgür Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://tr.fotolia.com/id/216224959. Erişim Tarihi: 23.07.2018.

8

ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Öğr. Gör. Gül KADAN
Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Lider dediğin önde yürüyen değil, yol gösteren olmalıdır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Resim 8.1: *Sağlıklı aile mutlu anılar biriktirir.*

Aile, toplumsal sistemin en küçük yapıtaşı olarak işlevini sürdürmektedir. Bu işlevini yerine getirirken, toplumun değer yargılarını, gelenek ve görenekleri-ni yeni nesle aktarma ve yeni nesilleri hayata donanımlı olarak hazırlamak gibi sorumluluklar üstlenir ve yerine getirir (Yenilmez, 2012). Bu sorumlulukları yerine getirirken ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumlarının ve iletişim biçimlerinin önemli olduğu bilinmektedir. Aile içi ilişkilerde önemli bir yer tutan ebeveyn tutumları, ebeveynlerin çocuklarına yönelik beklenti ve değerlerini göz önüne alarak çocuklarına gösterdikleri yaklaşım tarzıdır. Bu yaklaşım tarzı sonucunda ise çocukların kişilikleri, psikolojik durumları olumlu ve olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Sağlam, 2017). Üstelik sadece ebeveyn tutumları değil, bu tutumların yanında aile içi ilişkilerde çocuğun kişiliği üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir. Çocuk toplumsal bir varlık olarak toplumsal bir sistem olan aile içinde dünyaya gelmektedir. Çocuk burada iletişime girdiği kişilerle ve iletişim biçimleriyle kişiliğini, sosyal ve ahlaksal yönden gelişimini şekillendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında sağlıklı ve istendik yönde kurulan aile içi iletişimle çatışmalar daha kolay çözümlenerek, huzurlu bir toplum oluşturulabilir (Sağlam, 2017). Aile içi iletişimin sağlıklı olmaması, kişinin tüm yaşantısını, ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkileme gücüne sahiptir. Bunun tam tersi bir durumda ise hem ailenin tüm üyeleri huzurlu olabilir, hem de potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirebilir (Özgüven, 2001). Çocuk yetiştirme tutumlarının ele alındığı bu bölümde, ilk olarak çocuk yetiştirme tutumlarına yönelik modeller, çocuk yetiştirme tutumunu etkileyen faktörler, aile içi iletişimin önemi ve çocuğun gelişimine etkisi ile anne-baba-çocuk ilişkileri, kardeşler arasındaki ilişkiler ve olumlu olumsuz anne-baba tutumları, bu tutumların çocuk üzerindeki etkileri açıklanacaktır. Demokratik tutum ve davranış yönetimi üzerinde durularak sağlıklı bir kişilik için çocuk yetiştirme tutumlarının öneminden bahsedilecektir.

KAYNAKLAR

Adler, A. (2007). *İnsan Tabiatını Tanıma.* (Çev. Ed.: A. Yörükan). İstanbul: Şefik Matbaası.

Aksoy, P. (2016). Aile İçi İlişkiler ve İletişim. *Aile Yaşam Dinamiği.* Ed.: G. Baran, (s.67-112). Ankara: Pelikan Yayınları.

Aral, N. (2011a). Bilişsel Gelişim. *Çocuk gelişimi.* Ed.:.N. Aral ve G. Baran, (s.99-156). İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Aral, N. (2011b). Dil Gelişimi. *Çocuk gelişimi.* Ed.: N. Aral ve G. Baran, (s.163-187). İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Aydın, A. ve Yamaç, A. (2014). Zihinsel Engelli Çocukların Ebeveynlerinin Çocuklarını Kabul ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki. *Eurasian Journal of Education Research,* 54, 79-98.

Bahçivan-Saydam, R. ve Gençöz, T. (2005). Aile İlişkileri, Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Kendilik Değerinin Gençler Tarafından Belirlenen Davranış Problemleri ile İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi,* 20(55), 61-74.

Baran, G. (2011). Sosyal Gelişim. *Çocuk Gelişimi.* Ed.:.N. Aral ve G. Baran, (s.193-218). İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Barret, P., Alison, S. ve Lara, H. (2002). Do Parents and Children Behaviors Differentiate Families Whose Children Have Obsessive-Compulsive Disorder from Other Clinic and Non-Clinic families? *Journal Child Psychal Psychiatry,* 43, 597-607.

Batum, P. (2007). *Öğrenme Bozukluklarında Ebeveyn Kabul/Reddi ile İçselleştirme ve Dışsallaştırma Sorunlarının İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Baumrind, D. (1972). An Exploratory Study of Socialization Effects on Black Children Some Black White Comparison. *Child Development, 43,* 261-267.

Baumrind, D. (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *Journal of Early Adolescence, 11*(1), 56-95.

Bredekamp, S. (2015). *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar.* (Çev. Ed.: H.Z. İnan ve T. İnan). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Coşkun, Y. ve Akkaş, G. (2009). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 10(1), 213-227.

Cüceloğlu, D. (2007). *İnsan ve Davranışı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağdaş, A. (2012). *Anne-Baba-Çocuk İletişimi.* Ankara: Eğiten Kitap.

Çağdaş, A. ve Şahin-Seçer, Z. (2015). *Anne-Baba Eğitimi.* Ankara: Eğiten Kitap.

Çetin, N.C. ve Güngör-Aytar, A. (2012). İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Empatik Beceri Düzeyleri ile Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 20(2), 473-488.

Çetinkaya, B. (2004). *Ruhsal Açıdan Sağlıklı Aile, Sağlıklı Çocuk.* Ankara: Empati Yayınları.

Demiriz, S. ve Öğretir, A.D. (2007). Alt ve Üst Sosyo-ekonomik Düzeydeki 10 Yaş Çocuklarının Anne Tutumlarının İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi,* 15(1), 105-122.

Derman, M.T. ve Başal, H.A. (2013). Okul Öncesi Çocuklarında Gözlenen Davranış Problemleri ile Ailelerinin Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2(1), 115-144.

Dirim, A. (2003). *Çocuk Ruh Sağlığı.* İstanbul: Esin Yayınları.

Doğan, C. (2013). *Ailede İletişim Sanatı.* İstanbul: Kalbi Kitaplar Yayınevi.

Dokuyan, M. (2016). 12. Sınıf Öğrencilerinde Algılanan Anne-Baba Tutumları ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(2), 1-21.

Dönmezer, İ. (1999). *Ailede İletişim ve Etkileşim.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Durmuşoğlu-Saltalı, N. (2015). Çocuk İstismarı ve İhmali. *Çocuk Hakları ve Koruma: Aile Refahı ve Koruma.* Ed.: S. S. Yıldırım-Doğru, (s.61-105). Ankara: Eğiten Kitap.

Dwairy, M. (2004). Parenting Styles and Mental Health of Arab Gifted Adolescents. *Gifted Child Quarterly, 48*(2), 275-286.

Ekşi, A. (2011). *Ben Hasta Değilim: Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü.* Ankara: Nobel Yayınları.

Emre, O. (2016). Ebeveynleştirmenin Çocukların Gelişim Sürecine Etkisi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 5*(2), 29-34.

Erdoğan, Ö.ve Uçukoğlu, H. (2011). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Anne-Baba Tutumu Algıları ile Atılganlık ve Olumsuz Değerlendirilmekten Korkma Düzeyleri Arasındaki İlişkiler. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 19(1), 51-72.

Erkan, S. (2013). Aile ve Aile Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar. *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Döneminde Aile Katılım Çalışmaları.* Ed.: Z.F. Temel, (s.1-48). Ankara: Anı Yayıncılık.

Ersen, H., İlnem, M.C., Havle, N., Yener, F., Karamustafaoğlu, N. ve İpekçioğlu, D. (2011). Suç İşlemiş Kadınların Sosyodemografik Özellikleri, Anne-Baba Tutumları ve Öfke İfade Biçimlerinin Değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri,* 14, 218-229.

Fazlıoğlu, Y. (2017). Sosyal Gelişim. *Eğitim Psikolojisi.* Ed.: N. Aral ve T. Duman, (s.154-171). Ankara: Pegem Akademi.

Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. (2010). *Çocuk ve Ergen Gelişimi.* (Çev. B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi.

Geçtan, E. (1989). *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gül, A., Gül, H., Erberk-Özen, N. ve Battal, S. (2016). Çocukluk Çağı Travmaları Zemininde Depresyon, Anksiyete ve Assosiasyon Semptomları İlişkisinin Araştırılması. *Journal of Mood Disorders,* 6(3), 107-115.

Gültekin, M. (2006). *Okul Öncesinde Duygu ve Davranış Sorunları.* İstanbul: Nesil Yayınları.

Gümüş, İ., Kurt, M., Güney-Ermurat, D. ve Feyetörbay, E. (2011). Anne-Baba Tutumu ve Okul Başarısına Etkisi. *EKEV Akademi Dergisi,* 15(47), 423-442.

Hart, C. H., Newell, L. D. ve Olsen, S. (2003). Parenting Skills and Socio-Communicative Competence in Childhood. *Handbook of Communication and Social Interaction Skills.* Ed.: J. O. Greene ve B. R. Burleson, (s.753-797). Manwah NJ: Erlbaum.

Herbst, C.M. ve Tekin, E. (2016). The Impact of Child Care Subsides on Child Development: Evidence from Geographic Variation in the Distance to Social Service Agencies. *Journal of Policy Analysis and Management,* 35(1), 94-116.

İnan, H.Z. (2014). Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Sosyal ve Duygusal Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı.* (Çev. Ed.: B. Akman), (s.294-328). Ankara: Nobel Yayınları.

Jones, T.L. ve Prinz, R.J. (2005). Potential Roles of Parental Self-Efficacy in Parent and Child Adjustment: A Review. *Clinical Psychology Review,* 25, 341-363.

Karademir, T. (2011). *İşiten ve İşitme Engelli Futbolcularda Olumsuz Değerlendirilme Korkusunun Anne-Baba Tutumları Açısından Değerlendirilmesi.* Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Kırman, A. ve Doğan, Ö. (2017). Anne-Baba-Çocuk İlişkileri: Bir Meta Sentez Çalışması. *HÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 4(1), 28-49.

Knauth, D.G. (2000). Predictors of Parental Sense of Competence for the Couple during the Transition to Parenthood. *Research in Nursing and Health, 23,* 496-509.

Kulaksızoğlu, A. (2014). *Ergenlik Psikolojisi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kuzucu, Y. (2011). Değişen Babalık Rolü ve Çocuk Gelişimine Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(35), 79-91.

Maccoby, E.E. ve Martin, J.A. (1983). Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction *Handbook of Child Psychology: Socialization, Personality and Social Development.* Ed.: E. M. Hetherington, (s.1-101). New York: Wiley.

Mahler, M.S., Pine, F. ve Bergman, A. (2003). *İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu.* (Çev. Ed.: A. N. Babaoğlu. İstanbul: Metis Yayınları.

Marsiglio, W., Amato, P.R., Day, R. ve Lamb, M.E. (2000). Scholarship on Fatherhood in the 1990s and Beyond. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1173-1191.

McKinney, S.S. (2008). *Yanlış Çocuk-Çocuk Yetiştirmede Yapılan Hatalar.* (Çev. Ed.: E. Özbaş). İstanbul: Ekinoks Yayıncılık.

Önder, A. (2003). *Ailede İletişim-Konuşarak ve Dinleyerek Anlaşalım.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Öngider, N. (2013). Anne-Baba ile Okul Öncesi Çocuk Arasındaki İlişki. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 5*(4), 420-440.

Özdal, F. ve Aral, N. (2005). Baba Yoksunu Olan ve Anne-Babası ile Yaşayan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 6(2), 355-367.

Özgüven, İ.E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam.* Ankara: PDREM Yayınları.

Özyürek, A. ve Tezel-Şahin, F. (2005). 5-6 Yaş Grubunda Çocuğu Olan Ebeveynlerin Tutumlarının İncelenmesi. *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 25(2), 19-34.

Palut, B. (2008). Düşünme Stilleri ve Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 24,* 1-11.

Pantley, E. (1997). *Çocuğunuzla İşbirliği Yapabilme*. (Çev. Ed.: H. Gürel). Ankara: HYB Yayıncılık.

Richter, A., Gilbert, P. ve McEwan, K. (2009). Development of an Early Memories of Warmth and Safeness Scale and its Relationship to Psychopathology. *Psychology and Psychotherapy, Theory, Research and Practice,* 82, 171-184.

Robinson, C.C., Mondleco, B., Olsen, S.F. ve Hart, C.H. (1995). Authoritative Authoritarian and Permissive Parenting Practices: Development A New Measure. *Psychological Reports,* 77, 819-830.

Rodi, J., Salazar, L. ve Cebolla-Boado, H. (2017). Does Living in Fatherless Household Compromise Educational Success? A Comparative Study of Cognitive and Non-Cognitive Skills. *European Journal of Population,* 33(2), 217-243.

Rubin, K.H. ve Burgess, K. (2002). Parents of Aggressive and Withdrawn Children. *Handbook of Parenting.* Ed.: M. Bornstein, (s.383-418). Hillsdale, NJ: Sage Publication.

Sağlam, M. (2017). Aile İçi İletişim. *Çocuk ve İletişim.* Ed.: N. Aral, (s.308-324). Ankara: Vize Yayınları.

Santrock, J.W. (2016). *Yaşam Boyu Gelişim.* (Çev. Ed.: G. Yüksel). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Saygılı, S. (2009). *Çocuklarda Davranış Bozuklukları.* İstanbul: Elit Kültür Yayınları.

Selimhocaoğlu, A.Ş. (2011). Anne-Babaların Çocuklarının Temel Gereksinimlerine Yaklaşım Tarzlarının Çocuklarının Duygusal İstismar-İhmal Durumuna Etkisi (Kırşehir İli Örneği). *Milli Eğitim, 189*, 87-103.

Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya.* Ankara: Yargı Yayınevi.

Sezer, Ö. (2010). Ergenlik Kendilik Algılarının Anne-Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(1), 1-19.

Sharma, H.D. (2004). *Dengeli Çocuk Yetiştirme.* (Çev. Ed.: N. Şekercioğlu) Eskişehir: Platform Yayınları.

Shek, D.T. (2007). Intact and Non-Intact Families in Hong-Kong Differences in Perceived Parental Control Processes, Parent-Child Relational Qualities and Adolescent Psychological Well-Being. *Journal of Divorce and Remarriage, 47,* 157-172.

Steinberg, L. (2007). *Ergenlik.* (Çev. Ed.: F. Çok). Ankara: İmge Kitabevi.

Sümer, N., Gündoğdu-Aktürk, E. ve Helvacı, F. (2010). Anne-Baba Tutum ve Davranışlarının Psikolojik Etkileri: Türkiye'de Yapılan Çalışmalara Toplu Bakış. *Türk Psikoloji Yazıları,* 13(25), 42-59.

Şahin, S. ve Aral, N. (2012). Aile İçi İletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi,* 1(3), 55-66.

Şipal, R.F., Yeğengil, C. ve Toka, N. (2012). Okul Öncesi Dönemde Aralarında Yaş Farkı Olan ve İkiz Kardeşler Arasındaki Kıskançlığın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi,* 3(5), 55-68.

Tarhan, N. (2012). *Sen, Ben ve Çocuklarımız.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Thomas, P.A., Krampe, E.M. ve Newton, R.R. (2008). Father Presence, Family Structure and Feelings of Closeness to the Father among Adult African-American Children. *Journal of Black Studies,* 38(4), 529-546.

Thompson, A., Hallis, C. ve Richards, D. (2003). Authoritarian Parenting Attitudes as a Risk for Conduct Problems: Result from a British National Cohort Study. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 12, 84-91.

Tuncer, B. ve Voltan-Acar, N. (2006). Kaygı Düzeyleri Farklı Üniversite Hazırlık Sınıfı Öğrencilerinin Mükemmeliyetçilik Özelliklerinin İncelenmesi. *Kriz Dergisi,* 14(2), 1-15.

Tuzgöl, M. (2016). Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,*11(14), 39-48.

Uyanık, Ö., Kaya, Ü.Ü., İnal-Kızıltepe, G. ve Can-Yaşar, M. (2016). Çocuğu Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Babaların Çocukları ile Olan İlişkilerinin İncelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi,* 9(4), 515-531.

Weilburger, S.L. (2008). *Baba Sakın Bize Vurma-Çocuk ve Aile İçi Şiddet.* (Çev. Ed.: E. Özbaş). İstanbul: Ekinoks Yayıncılık.

Yamaç, A. (2011). *Zihinsel Engelli Çocukların Ebeveynlerinin Çocuklarını Kabul-Red Düzeyi ile Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yavuzer, H. (2001). *Çocuk Eğitimi El Kitabı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2010). *Çocuk Psikolojisi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2011). *Ana-Baba ve Çocuk.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yenilmez, Ç. (2012). *Aile Yapısı ve İlişkileri.* Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Yeşilyaprak, B. (2003). *Çalışan Anne ve Çocuk.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Yıldırım-Doğru, S.S. ve Arslan, E. (2008). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi ile Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*19, 543-553.

Yılmaz, A. (2000). Çocuk Yetiştirme Tutumları: Kuramsal Yaklaşımlar ve Görgül Çalışmalar. *Türk Psikoloji Yazıları, 1*(3), 99-118.

Yörükoğlu, A. (1999). *Çocuk Ruh Sağlığı.* İstanbul: Özgür Yayınları.

Yurteri, A. ve Aral, N. (2012). Çocuğun Gelişimini Engelleyen Aile ile İlgili Etmenler. *Aile ve Çocuk.* Ed.: N. Aral, (s.188-196). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yüksel, G. (2017). Davranışçı Öğrenme Kuramları. *Eğitim Psikolojisi.* Ed.: N. Aral ve T. Duman, (s.294-313). Ankara: Pegem Akademi.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/153412190. Erişim Tarihi: 18.07.2018.

Resim 8.1. https://tr.fotolia.com/id/18528819. Erişim Tarihi: 10.01.2018.

Resim 8.2. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/113621036. Erişim Tarihi: 10.01.2018.

Resim 8.3. http://wwwliveinternet.ru/users/bolivarsm/post3. Erişim Tarihi: 10.01.2018.

Resim 8.4. Schultz, D.P. ve Schultz, S.E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi.* (Çev.Ed.: Y. Aslay). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Resim 8.5. Sabtu (2012). *Early Childhood Education of University Riou.* http://lorayani.blogspot.com.tr/2012/12/teori-skinner.html. Erişim Tarihi: 10.01.2018.

Resim 8.6. Gallery (2018). http://keywordsuggest.org/gallery/850411.html. Erişim Tarihi: 10.01.2018.

Resim 8.7. Stanford University (2018). https://psychology.stanford.edu/people/eleanor-maccoby. Erişim Tarihi: 10.01.2018.

Resim 8.8.-8.20. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/. Erişim Tarihi: 10.01.2018.

9

KRİZ VE AİLE

Dr. Öğr. Üyesi Şermin METİN
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Bütün mutlu aileler birbirine benzer, her mutsuz aileninse kendine özgü bir mutsuzluğu vardır.

Lev TOLSTOY

GİRİŞ

Toplumun temel yapı taşı olarak görülen aile toplumdan topluma ve aynı toplum içinde farklılaşsa da temelde amacı ve işlevi aynıdır. Toplumu oluşturan bireylerin yetiştirildiği ve sosyalleştiği kurumlardır. Ailenin temel işlevlerinden biri ve en önemlisi kuşkusuz çocukları geleceğe hazırlamaktır. Aile anne, baba ve çocukların oluşturduğu sosyal bir birim olmanın ötesinde ruhen ve bedenen sağlıklı bireylerin yetiştirilmesinde önemli görevleri olan bir kurumdur (Avşaroğlu, 2014). Aile kurumu hem toplum hem de bireyler için özel bir öneme sahiptir. Bu önem toplumun kültür kalıplarının, değer, norm ve davranış sistemlerinin aktarıldığı bir ortam olmasından kaynaklanır. Yetişmekte olan çocuklar açısından aile içgüdüsel güvensizliğin aşıldığı ve sosyo-kültürel doğumun gerçekleştiği bir yuvadır (Erdoğan, 2014).

Aile içi ilişkiler doğal olarak aile bireyleri ve özellikle çocuklar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Sağlıklı bir aile ortamı çocukların yetişkinlikteki sosyal ilişkilerden, meslek seçimlerine, kuracakları ailedeki rollerinden yaşamdan alacakları hazza ve potansiyellerini ortaya koymalarına kadar birçok yönden belirleyici olmaktadır. Aile içi ilişkileri olumsuz etkileyen birçok unsur vardır. Aile içi yaşanan krizlerde bunlardan biridir. Bu bölümde aile içinde yaşanan krizler, krizi tetikleyici etkenler, krizin etkileri, krizden sonra aile sistemi içinde değişiklikler, ailenin yeniden yapılanması ve ailede kriz eğitimi konuları ele alınacaktır.

KAYNAKLAR

Avşaroğlu, S. (2014). Aile İçi İlişkiler ve İletişim. *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*. Ed.: A. Kaya, (s.249-272). Ankara: Pegem Akademi.

Aydoğan, D. (2014). *Çiftlerde İlişkisel Yılmazlığın Ebeveynlik Stresi, İlişkisel Başa Çıkma, İlişkisel Profesyonel Yardım Arama ile İlişkisi.* Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Aydoğdu, A., Kocaman-Yıldırım, N., Özkan, M. ve Özkan, S. (2012). Gelişimsel ve Durumsal Krize Müdahale: Olgu Sunumu. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 3(2), 92-97.

Badwin, B.A. (1978) A Paradigm for the Classification of Emotional Crises: Implications for Crisis Intervention. *American Journal of Orthopsychiatry*, *48,* 538-51.

Berksun, O.E., Oral, A., Ergin, G.N. ve Azizoğlu, S. (1993). Krize Müdahale ve Yas: Olgu Sunusu. *Kriz Dergisi*, 2(1), 145-150.

Black, K. ve Lobo, M. (2008). A Conceptual Review of Family Resilience Factors. *Journal of Family Nursing*, 14, 33-55.

Boss, P. (1977). A Clarification of the Concept of Psychological Father Presence in Families Experiencing Ambiguity of Boundary. *Journal of Marriage and Family*, *39*(1), 141-151.

Boss, P. (2002). *Family Stress Management: A Contextual Approach* (2. baskı). Thousand Oaks, CA: Sage.

Bowden, V.R. ve Greenberg, C.S. (2010). *Children and Their Families: The Continuum of Care*. London: Wolters Kluwer Health.

Canat, S., Uçan, Ö. ve Yazar H. (2009). Kriz Yaşantısı Olarak Ergenlik Dönemi ve Ergenlik Döneminde Kriz Yaşantısı. *Kriz Dergisi*, 17(3), 1-8.

Caplan, G. (1961). *An Approach to Community Mental Health.* New York: Grune and Stratton.

Caplan, G. (1964). *Principles of Preventive Psychiatry*. New York: Basic Books.

Erdoğan, E. (2014). *Türk Aile Yapısında Aile İçi İletişimin Internet ve Televizyon Kullanımı Bağlamında İncelenmesi: Üniversite Lojmanları Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

France, K. (2014). *Crisis Intervention: A Handbook of Immediate Person-to-Person Help* (6. baskı). Illinois: Charles C. Thomas.

Hill, R. (1949). *Families under Stress*. Westport, CT: Greenwood Press.

Hill, R. (1958). Generic Features of Families under Stress. *Social Casework*, *39,* 139-150.

Jacobsenc, F., Stricklerm, M. ve Morleyw, W. (1968). Generic and Individual Approaches to Crisis Intervention. *American Journal of Public Health*. 58(1), 338-343.

James, R.K. ve Gilliland, B.E. (2013). *Crisis Intervention Strategies* (7. baskı). Belmont, CA: Brooks/Cole, Cengage.

Kanel, K. (2015). *A Guide to Crisis Intervention* (5. baskı). Stanford: Change Learning.

Lindemann, E. (1944). Symptomatology and Management of Acute Grief. *American Journal of Psychiatry, 101,* 141-148.

Nicolas, W.C. (2013). Roads to Understanding Family Resilience: 1920s to the Twenty-First Century. *Handbook of the Resilience.* Ed: D.S. Becvar, (s.3-16). New York: Springer.

McCubbin, H.I., Dahl, B.B. Metres, P.J., Hunter, E.J. ve Plag, J.A. (1974). *Family Separation and Reunion: Families of Prisoners of War and Servicemen Missing in Action*. Minnesota: University of Minnesota, Naval Health Research Center.

McCubbin, H.I., Dahl, B.B. Lester, G.R. Benson, D. ve Robertson, M.L. (1976). Coping Repertoires of Families Adapting to Prolonged War-Induced Separations. *Journal of Marriage and Family.* 38(3), 461-471.

McCubbin, H.I. ve Patterson, J.M. (1983*).* Family Stress and Adaptation to Crises: A Double ABCX Model of Family Behavior. *Family Studies Review Yearbook*. Ed.: D.H. Olson ve R.C. Miller, (s.87-106). Beverly Hills, CA: Sage.

McCubbin, H., Olson, D.H. ve Patterson, J.M. (1983). Beyond Family Crisis: Family Adaptation. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 1(1), 73-93.

McCubbin, H.I. ve McCubbin, M.A. (1988). Typologies of Resilient Families: Emerging Roles of Social Class and Ethnicity. *Family Relations*, 37(3), 247-254.

McCubbin, H.I., Thompson, A.I. ve McCubbin, M.A. (1996). *Family Assessment: Resiliency, Coping, and Adaptation.* Madison, WI: University of Wisconsin.

McCubbin, H. ve Patterson, J.M. (2013). Family Stress Process: The Double ABCX Model of Adjustment and Adaptation. *Social Stress and Family: Advances and Developments in Family Stress Theory and Research.* Ed.: H.I. McCubbin, M.B. Sussman ve J.M. Patterson, (s.7-38). New York: Routledge.

Nelson, R.H. (1974). The Crisis Call Center and Its Volunteers: A Comparison of Views with Mental Health Professionals. *Journal of Community Psychology*, *2*(3), 237-241.

Özgüven-Devrimci, H. (2003). İntihar Girişimlerinde Krize Müdahale. *Kriz Dergisi, 11,* 25-34.

Palabıyıkoğlu, R., Berksun, O., Güney, S., Yazar, H. ve Duran, A. (1993). Krize Müdahale Merkezine Başvuranların Değerlendirilmesi: Demografik Özellikler, Sorun Alanları, Yaklaşım. *Kriz Dergisi*, 3(1-2), 118-123.

Patterson, J.M. (2002). Understanding Family Resilience. *Clinical Psychology*, *58(*3), 233-246.

Poal, P. (1990). Introduction to the Theory and Practice of Crisis Intervention. *Quaderns De Psicologia*, *10,* 121-140.

Puleo, S. ve McGlothlin, J. (2009). Overview of Crisis Intervention. *Crisis Intervention and Prevention,* Ed.: L. R. Jackson-Cherry ve B. T. Erford, (s.1-24). Columbus, Ohio: Pearson/Merrill Prentice Hall.

Rapoport, L. (1967). Crisis-Oriented Short-Term Casework. *Social Service Review, 41*(l), 31-43.

Rapoport, L. (1970). Crisis Intervention as a Mode of Brief Treatment. *Theories of Social Casework*. Ed.: R.W. Roberts ve R.H. Nee, (s.267-311). Chicago: The University of Chicago Press.

Sayıl, I. (1992). Olağanüstü Koşullarda Krize Müdahalenin Yeri ve Önemi. *Kriz Dergisi, 1*(1), 4-7.

Sayıl I, Berksun O.E, Palabıyıkoğlu R., Devrimci-Özgüven, H., Soykan, Ç. ve Haran, S. (2000). *Kriz ve Krize Müdahale.* Ankara: Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları No: 6.

Simon, J.B., Murphy, J.J. ve Smith, S.M. (2005). Understanding and Fostering Family Resilience. *Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 13(4), 427-436.

Slaikeu, K.A. (1983) *Crisis Intervention A Handbook for Practice and Research*. Boston: Allyn and Bacon, Inc.

Sözer, Y. (1992). Psikiyatride Kriz Kavramı ve Krize Müdahale. *Kriz Dergisi*, *1*(1), 8-12.

Stinnett, N. ve DeFrain, J. (1985). *Secrets of Strong Families*. Boston: Little, Brown.

Yaycı, L. (2017). Ailede Kriz Yönetimi. *Kadın ve Aile Hayatı*. Ed.: N. Elmas, (s.245-264). Ankara: Pegem Akademi.

Walsh, F. (1996). Family Resilience: A Concept and Its Application. The Concept of Family Resilience: Crisis and Challenge. *Family Process*, *35*(3), 261-281.

Walsh, F. (2012). *Family Resilience: Strengths Forged Through Adversity*. *Normal Family Processes*. New York: Guilford.

Walsh, F. (2016). *Strengthening Family Resilience* (3. baskı). New York: Guilford.

İNTERNET KAYNAKLARI

Alptekin, S. (2017). *Kriz Kavramı ve Krize Müdahalenin Temel Unsurları.* http://www.dokudanismanlik.com/makaleler-kriz-kavrami-ve-krize-mudahalenin-temel-unsurlari.php. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Çay, C. (2017). *Aile İçi Şiddette Kriz ve Krize Müdahale.* http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ailesiddet_kriz_mudh.htm. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Demiröz, F. (2017). *Ailede Krizler ve Kriz Yaklaşımları.* www. eydb.aile.gov.tr/data/55fad042369dc561580486a6/krizler-sed-antalya. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Gentry, C.E. (1994). *Crisis Intervention in Child Abuse and Neglect.* https://www.childwelfare.gov/pubs/usermanuals/crisis/. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Gönen, E. ve Purutçuoğlu, E. (2009). Kriz ve Stres Koşullarında Aile Direnci: Koruyucu ve İyileştirici Faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi,* http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/ailedirenci.pdf. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Grunert, J. (2017). *Family Stress Adaptation Theory.* http://stress.lovetoknow.com/Family_Stress_Adaptation_Theory. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Levine, D. (2012). *Conflict, Family Crises, and Crisis Management.* http://www.debilevine.com/?p=872. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Leske, J. ve McAndrew, N. (2013). *Research Challenges with Families in Crisis. Building Bridges to Nursing Research Conference.* http://www.marquette.edu/nursing/documents/Leske.pdf. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Pish, S. (2013). *Dealing with Stress and Crisis as a Family.* http://msue.anr.msu.edu/news/dealing_with_stress_and_crisis_as_a_family. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Türk Dil Kurumu (2017). *Kriz nedir?* http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Yolcuoğlu, İ.G. (2017). *Sosyal Hizmette Krize Müdahale Yaklaşımı.* http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyalhizmettekriz.htm. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://www.google.com.tr/search?biw=1366&bih=662&tbm=isch&sa=1&ei=MC5TW42lFcTp6ATd97jABg&q=ailede+kriz+y%C3%B6netimi&oq=ailede+kriz&gs_l=img.1.0.0i24k1l2.4891.7059.0.9985.11.7.0.4.4.0.163.1004.0j7.7.0....0...1c.1.64.img..0.11.1035...0j0i30k1j0i8i30k1.0.EQnEIK1DDtU#imgrc=ec2kJnFzLPeBbM: Erişim Tarihi: 07.08.2018.

Resim 9.1. https://wirecovery.com/addiction-intervention-family-guidance/. Erişim Tarihi: 07.02.2018.

Resim 9.2. http://www.aspiremh.com/crisis-intervention.html. Erişim Tarihi: 07.02.2018.

Resim 9.3. https://tr.fotolia.com/id/182056298. Erişim Tarihi: 07.02.2018.

Resim 9.4. https://tr.fotolia.com/id/190856586. Erişim Tarihi: 07.02.2018.

10 AİLEDE KRİZ YÖNETİMİ

Prof. Dr. Veli DUYAN
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü

Aile hayatının güzelliği gibi hiçbir şey yoktur, bir memleketin yükselmesi; ev ve aile muhabbetine bağlıdır.

Charles DICKENS

GİRİŞ

Kişi, grup, aile ve topluluklar, sosyal değişme sürecine uyum göstermeleri halinde sağlıklı bir şekilde varlıklarını sürdürebilmektedir. Bu uyum gösterme sürecinde yaşanan aksaklıklar, ihtiyaçların karşılanmasında ve çevre ile uyumlu ilişkiler kurulmasında çeşitli sorunlara neden olmaktadır (Bulut, 1999). Ailenin sosyal değişime uyum sağlama sürecinde yaşadığı ani değişimler ve olağanüstü olaylar ailenin bir kriz durumunu yaşamasına neden olabilmektedir. Başka bir deyişle aile kendi fonksiyonelliğini yerine getirirken, beklenmedik yaşam olaylarıyla ve kendi dışında gelişen olaylara maruz kalabilmektedir. Sonuç olarak bazı yaşam olayları aile sisteminin dengesini bozarak, aile üyeleri için beklenmedik bir yaşam krizine neden olmakta ve bu yeni istenmeyen durum, aile içi dinamiklere farklı boyutlar kazandırarak, ailenin işlevlerini etkilemektedir.

Ailede yaşanan krizler ve bu krizlerin yaşanması halinde gösterilen tepkiler, kriz durumunu gösteren belirtiler ve aşamaları, krize müdahale ve aşamaları, krize müdahaleye ilişkin kuramlar, krizi yaşayan bireylere yardım ve bu bireylere kazandırılacak başa çıkma becerilerine ilişkin bilgiler bu bölümde yer almaktadır.

KAYNAKLAR

Aktaş, A (2003). Kriz Durumlarında Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Kriz Dergisi*, *11*(3), 37-44.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Belkin, G.S. (1984). *Introduction to Counseling*. Debugue, IA: William C. Brown.

Bloom, L.R. (1998). *Under the Sign of Hope: Feminist Methodology and Narrative Interpretation.* Albany: State University of New York Press.

Brammer, L.M. (1985*). The Helping Relationship: Process and Skills* (3. baskı). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Bulut, I. (1999). Aile Tedavisi ve Sosyal Grup Çalışması. *Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan: Yaşam Boyu Sosyal Hizmet.* Ed.: N.G. Koşar ve V. Duyan, (s.153-161). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No:004.

Caplan, G. (1961). *A Community Approach to Mental Health*. London: Tavistock.

Caplan, G. (1964). *Principles of Preventive Psychiatry*. New York: Basic Books.

Carter, B. ve McGoldrick, M. (1989). *The Changing Family Life Cycle: A framework for Family Therapy* (2. baskı). New York: Gardner Press.

Collins, B.G. ve Collins, T.M. (2005). *Crisis and Trauma: Developmental-Ecological Intervention*. Boston: Lahaska Press.

Demiröz, F. (2003). Ailede Krizler ve Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *14*(1), 85-98.

Duyan, V. (2016). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. İstanbul: Sosyal Çalışma Yayınları.

Dyregrov, K. (2003). *The Loss of a Child by Suicide, SIDS, and Accidents: Consequences, Needs and Provisions of Help*. Doktora Tezi. University of Bergen, Bergen, Norveç.

Eaton, Y.M., Roberts, A.R. (2009). *Frontline Crisis Intervention in Social Workers' Desk Reference* (2. baskı). New York: Oxford University Press.

Erikson, E.H. (1963). *Childhood and Society*. New York: Norton.

Figley, C.R. (1995). *Compassion Fatigue: Coping with Secondary Traumatic Stress Disorder in those who treat the Traumatized*. Levittown, PA: Brunner/Mazel.

Jacobson G.F. (1965). Crisis Theory and Treatment Strategy: Some Sociocultural and Psychodynamic Considerations. *The Journal of Nervous and Mental Disease*. *141*(2), 209-218.

Janosik, E.H. (1984). *Crisis Counseling: A Contemporary Approach*. Monterey, CA: Wadsworth Health Sciences Division.

Jansen C. ve Harris O. (1986). *Family Treatment in Social Work Practice*. Itasca, IL: Peacock.

Kübler-Ross, E. (1997). *Ölüm ve Ölmek Üzerine*. (Çev. Ed. M.B. Büyükkal). İstanbul: Boyner Holding Yayınları.

Lazarus, R.S. (1966). *Psychological Stress and the Coping Process*. New York: McGraw-Hill.

Leitner, L.A. (1974). *Crisis Counseling May Save a Life*. *Journal of Rehabilitation, 40*(4), 19-20.

Lindemann, E. (1944). Symptomatology and Management of Acute Grief. *American Journal of Psychiatry*, *101*(2), 141-148.

Lindemann, E. (1956). The Meaning of Crisis in Individual and Family Living. *Teachers College Record, 57,* 310-315.

Morley, W.E., Messick, J.M., ve Aguilera, D.C. (1967). Crisis: Paradigms of Intervention. *Journal of Psychiatric Nursing and Mental Health Services*, 5(6), 531-544.

Myer, R.A., Williams, R.C., Haley, M., Brownfield, J.N., McNicols, K.B. ve Pribozie, N. (2013). Crisis Intervention with Families: Assessing Changes in Family Characteristics. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 22(2), 179-185.

Rapoport, L. (1962). The State of Crisis: Some Theoretical Considerations. *Social Service Review*, *36,* 211-217.

Rapoport, L. (1967). Crisis-Oriented Short-Term Casework. *Social Service Review*, *41*, 31-43.

Regehr, C. ve Bober, T. (2005). *In the Line of Fire: Trauma in the Emergency Services*. New York: Oxford University Press.

Regehr, C. ve Sussman, T. (2004). Intersections Between Grief and Trauma: Toward an Empirically Based Model for Treating Traumatic Grief. *Brief Treatment and Crisis Intervention,* 4(3), 289-309.

Roberts, A.R. (2005). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment and Research* (3. baskı). New York: Oxford University Press.

Sesan, R. Freeark, K. ve Murphy, S. (1986). The Support Network: Crisis Intervention for Extra Familial Child Sexual Abuse. *Professional Psychology: Research and Practice,* 17(2), 138-146.

Turan, N. (1999). *Sosyal Kişisel Çalışma: Birey ve Aile İçin Sosyal Hizmet* (2. baskı). Ankara: Aydınlar Matbaası.

Yıldırım, Ş. (2016). Sosyal Hizmette Krize Müdahale Yaklaşımının Kullanımı Krize Müdahale. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *3*(4), 481-486.

İNTERNET KAYNAKLARI

Akçakaya, Ü. (2009). *Kriz Durumlarında Kullanılan Baş Etme Kanalları* (Basic Ph). http://www.

tavsiyeediyorum.com/makale_4002.htm. Erişim Tarihi: 10.09.2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://tr.fotolia.com/id/176188178. Erişim Tarihi: 06.08.2018.
Resim 10.1. https://tr.linkedin.com/pulse/kriz-ekonomisinde-kariyer-y%C3%B6netimi-emre-i%CC%87nan%C3%A7-karaka%C5%9F. Erişim Tarihi: 16.02.2018.
Resim 10.2. https://tr.fotolia.com/id/166343057. Erişim Tarihi: 16.02.2018.
Resim 10.3. https://tr.fotolia.com/id/91984726. Erişim Tarihi: 16.02.2018.
Resim 10.4. https://tr.fotolia.com/id/188138003. Erişim Tarihi: 16.02.2018.
Resim 10.5. https://tr.fotolia.com/id/152600727. Erişim Tarihi: 16.02.2018.
Resim 10.6. https://tr.fotolia.com/id/172670287. Erişim Tarihi: 16.02.2018.
Resim 10.7. https://tr.fotolia.com/id/121547974. Erişim Tarihi: 16.02.2018.
Resim 10.8. https://tr.fotolia.com/id/39147763. Erişim Tarihi: 16.02.2018.

11 GELİŞİMSEL YAŞAM KRİZLERİ

Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Yaşım ilerledikçe daha çok anlıyorum, ne büyük nimet olduğunu ah ey güzel gün!

Cahit Sıtkı TARANCI

GİRİŞ

Kriz, belli bir olayı izleyen ve hayati önem taşıyan kritik bir dönem olarak tanımlanmakta, çeşitli duygusal zorlanmalar sonunda meydana gelen akut ve süresi sınırlı bir denge bozukluğu olarak ele alınmaktadır. Her birey, yaşamının belirli dönemlerinde kriz yaşayabilir. Kriz durumları, bireye kendini geliştirme şansı verirken ruh sağlığını da etkileyebilmektedir. Kriz olumlu sonuçlandığında, birey başa çıkma becerisini geliştirmiş olarak gelecekte karşılaşacağı krizlerde bu becerisini kullanabilir. Eğer olumsuz sonuçlanırsa, ruhsal bozukluk ve intihar gibi daha kötü bir durumla sonuçlanabilir (Aydoğdu vd., 2012).

Bu bölümde, öncelikle Erikson'un kuramına dayalı olarak "gelişim dönemi krizleri" üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise yaşam boyu karşılaşılabilecek bazı krizler "yaşam dönemi geçiş krizleri" olarak ele alınarak incelenecektir.

KAYNAKLAR

Alkan-Ersoy, Ö. (2013). Özel Gereksinimi Olan Çocukların Aileleri ile Yapılan Çalışmalar. *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları* (2. baskı). Ed.: Z.F. Temel, (s.406-435). Ankara: Anı Yayıncılık.

Amato, P.R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family*, *62*(4), 1269-1287.

Arifoğlu, B., Şanlı-Richard, N., Razı, G. ve Öz, F. (2010). Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Envanteri Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(3), 121-127.

Artan, İ. (2015). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Sorular. *Cinsel Gelişim.* Ed.: İ. Artan, (s.62-80) Ankara: Hedef CS Yayıncılık.

Avcı, S.Y. (2008). Üniversite Gençliğinde Travma Yaratan Sorunlar ve Krize Müdahalede Etkin Yaklaşımlar. *Journal of Istanbul Kultur University*, *1,* 25-30.

Aydoğan, Y. ve Gültekin-Akduman, G. (2015). Aile İçindeki Özel Durumlar ve Çocuk. *Çocuk Ruh Sağlığı*. Ed.: Y. Aydoğan ve G. Gültekin-Akduman, (s.103-127). Ankara: Eğiten Kitap.

Aydoğan, Y., Özyürek, A. ve Gültekin-Akduman, G. (2015). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Aydoğdu, A., Kocaman-Yıldırım, N., Özken, M. ve Özkan, S. (2012). Gelişimsel ve Durumsal Krize Müdahale: Olgu Sunumu. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 3(2), 92-97.

Aydoğmuş, K. (2001). *Çocuklarda Uyum ve Davranış Bozuklukları. Ana-Baba Okulu* (9. baskı). Ed.: H. Yavuzer, (s.144-160). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Babalıoğlu, R. (2005). *Canlıyım, Geliyorum, Çocuğumu Ben Yetiştiriyorum Dizisi.* İstanbul: Uçurtma.

Baltaş, A. (2001). Eğitim Başarısını Yükseltmede, Sağlıklı ve Mutlu İnsanlar Yetiştirmede Ailenin Rolü. *Ana-Baba Okulu* (9. baskı). Ed.: H. Yavuzer, (s.51-78). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bayhan, P. ve Işıtan, S. (2010). Ergenlik Döneminde İlişkiler: Akran ve Romantik İlişkilere Genel Bakış. *Aile ve Toplum*, 11(5), 33-44.

Büyükcoşkun, S. (2005). *Anne-Baba Olmak Kolay Değil. Çocuğumu Ben Yetiştiriyorum Dizisi.* İstanbul: Uçurtma Yayınları.

Can, G. (2008). Çocuk Gelişimi Kuramları-I. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.* Ed.: E. Ceyhan, (s.69-90). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını: 974.

Canatan, A. (2008). Toplumsal Değerler ve Yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, *1,* 62-71.

Cufta, M. (2016). Yaşlılık Döneminde Hayatın Anlam Arayışı. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3*(6), 106-116.

Çalım, S. İ. ve Şirin, A. (2013). Andropoz: Erkek Menopozu mu? *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(4), 471-476.

Çelik, G. G., Avcı, A., Tahiroğlu, A. Y., Çam-Ray, P., Süzer, İ., Tunç-Yeşilday, Z. ve Metin, Ö. (2014). Adana İli Milli Eğitim Bakanlığı Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Öğretmenlerine Yönelik İntihara Yaklaşım Konulu Eğitim: Anket Çalışması. *24.Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi (9-12 Nisan),* (s.86-86). Konya.

Danış, M.Z. (2008). Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *20*(1), 67-83.

Davaslıgil, Ü. (2001). Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş). *Ana-Baba Okulu* (9. baskı). Ed.: H. Yavuzer, (s.13-38). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Demir, N.Ö., Baran, G. ve Ulusoy, D. (2005). Türkiye'de Ergenlerin Arkadaş-Akran Grupları ile İlişkileri ve Sapmış Davranışlar: Ankara Örneklemi, *Bilig*, 32, 83-108.

Demirli-Yıldız, A., Sevil-Gülen Ö. ve Erdur-Baker, Ö. (2016). Kriz, Kriz Tepkileri ve Kriz Danışmanlığı. *Kriz Danışmanlığı.* Ed.: Ö. Erdur Baker ve T. Doğan, (s.3-28). Ankara: Pegem Akademi.

Duman, T.N. (2016). Alkol Madde Bağımlılığı ve Psikolojik Müdahale Yöntemleri. *Kriz Danışmanlığı.* Ed.: Ö. Erdur Baker ve T. Doğan, (s. 399-430). Ankara: Pegem Akademi.

Durmuşoğlu-Saltalı, N. (2012a). Çocuk İstismarı ve İhmali. *Aile Refahı ve Koruma.* Ed.: S. Yıldırım-Doğru, (s.61-105). Ankara: Eğiten Kitap.

Durmuşoğlu-Saltalı, N. (2012b). Aile ve Çocuk Refahı. *Aile Refahı ve Koruma.* Ed.: S. Yıldırım-Doğru, (s.43-55). Ankara: Eğiten Kitap.

Durmuşoğlu-Saltalı, N. (2012c). Boşanma ve Çocuk. *Aile Refahı ve Koruma.* Ed.: S. Yıldırım-Doğru, (s.219-228). Ankara: Eğiten Kitap.

Eker, E. (1998). Yaşlıda Demans. *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Geriatrik Hasta ve Sorunları Sempozyumu (12-13 Kasım)*, (s.43-58). İstanbul.

Erkan, S. (1996). Krize Müdahale Planı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *8*(8), 547-554.

Erkan, S. (2013). Aile ve Aile Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar. *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları* (2. baskı). Ed.: Z.F. Temel, (s.3-48). Ankara: Anı Yayıncılık.

Erözkan, A. (2012). Ergenlerde Kaygı Duyarlığı ve Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *12*(1), 43-57.

Eskin, M. (2000). Ergen Ruh Sağlığı Sorunları ve İntihar Davranışıyla İlişkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *3*(4), 228-234.

Finkelhor, D., Shattuck, A., Turner, H. ve Hamby, S. (2016). A Behaviorally Specific, Empirical Alternative to Bullying: Aggravated Peer Victimization. *Journal of Adolescent Health*, 59(5), 496-501.

Gelinas, D.J. (2003). Witnessing Violence: The Effects on Children and Adolescents. *School Violence and Children in Crisis: Community and School Interventions for Social Workers and Counselors*. Ed.: J. Miller, I.R. Martin ve G. Schamess, (s.38-54). Denver: Love Publishing Company.

Genlik, Ö. (2012). Yas Süreci ve Yas Sürecindeki Kişilerin Depresyon ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Arel Üniversitesi, İstanbul.

Gözcü-Yavaş, C. Ö. (2012). Orta ve Geç Ergenlik Dönemindeki Ergenlerde Tutum ve Davranış Farklılıkları. *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, *3*(2), 113-138.

Gültekin-Akduman, G. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 23*(1), 121-137.

Güngör, A. (2004). Toplumsal ve Duygusal Gelişim. *Gelişim ve Öğrenme.* Ed.: A. Ulusoy, (s.70-92). Ankara: Anı Yayıncılık.

Güzgün, D.Ö., Yılmaz, F.E, Mandan, S., Yaşan, D., Topbaş, B. ve Demiroğlu, E. (2016). Okulda İntihara Müdahale Kılavuzu. *Kriz Danışmanlığı*. Ed.: Ö. Erdur-Baker ve T. Doğan, (s.183-242). Ankara: Pegem Akademi.

Haran, S. (2003). Ergenlerde Gelişimsel Kriz Üzerine Bir Klinik Örnek. *Kriz Dergisi*, *12*(1), 47-53.

Hawker, D.S.J. ve Boulton, M.J. (2000). Twenty Years' Research on Peer Victimization and Psychosocial Maladjustment: A Meta-Analytic Review of Cross-Sectional Studies. *Journal Child Psychology Psychiatry,* 41(4), 441-455.

Hearn, S., Saulnier, G., Strayer, J., Glenham, M., Koopman, R. ve Marcia, J. E. (2012). Between Integrity and Despair: Toward Construct Validation of Erikson's Eight Stage. *Journal of Adult Development*, 19(1), 1-20.

İletmiş, T. ve Arpacı, F. (2017). 45-59 Yaş Grubu Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Beklentilerini Belirleyen İlişkiler. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 49-62.

Karaman, L., Derinöz- Kılıçaslan, O., Bildik, F., Keleş, A. ve Demircan, A. (2009). İntihar, Ergenlik Dönemi, İlaçlar.... *Kriz Dergisi*, 18(2), 19-25.

Koçtürk, N. (2016). Çocuk İstismarı ve İhmali. *Kriz Danışmanlığı*. Ed.: Ö. Erdur-Baker ve T. Doğan, (s.333-360). Ankara: Pegem Akademi.

Konuk, E. (2001). Eşlerde Problem Çözme. *Ana-Baba Okulu* (9. baskı). Ed.: H. Yavuzer, (s.219-228). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Köknel, Ö. (2001). Ergenlik Dönemi. *Ana-Baba Okulu* (9. baskı). Ed.: H. Yavuzer, (s.89-100). İstanbul: Remzi Kitabevi

Krahé, B., Bondü, R., Höse, A. ve Esser, G. (2015). Child Aggression as a Source and a Consequence of Parenting Stress: A Three-Wave Longitudinal Study. *Journal of Research on Adolescence*, 25(2), 328-339.

Kurt, G., Beyaztaş, F.Y. ve Erkol, Z. (2010). Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi*, 24(2), 32-39.

Leff, S.S. (2007). Bullying and Peer Victimization at School: Considerations and Future directions. *School Psychology Review*, *36*(3), 406-412.

Mahler, M.S., Pine, F. ve Bergman, A. (2003). *İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu.* (Çev. Ed.. A.N. Babaoğlu). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Oktay, A. (2001). Okul Öncesi Dönemi (3-6 Yaş). *Ana-Baba Okulu* (9. baskı). Ed.: H. Yavuzer, (s.39-50). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2014). *Aile Danışmanlığı Kuram ve Uygulamalara Genel Bir Bakış.* (2. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Özaslan, N. ve Güral, M. (2015). Okul ve Çocuk. *Çocuk Ruh Sağlığı.* Ed.: Y. Aydoğan ve G. Gültekin-Akduman, (s.133-145). Ankara: Eğiten Kitap.

Öz-Cörüt, A. (2014). Andropoz Dönemindeki Kişilerin Depresyon ve Kaygı Düzeyleri ile Beden Algısının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Arel Üniversitesi, İstanbul.

Özuğurlu, K. (2001). Karı-Koca İlişkilerinden Doğan Sorunlar. *Ana-Baba Okulu* (9. baskı). Ed.: H. Yavuzer, (s.201-218). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Peker, A. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Siber Zorbalık Statülerini Yordayıcı Faktörlerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *40*(181), 57-75.

Razon, N. (2001). Çalışan Anne ve Çocuğu. *Ana-Baba Okulu* (9. baskı). Ed.: H. Yavuzer, (s.229-244). İstanbul: Remzi Kitabevi.

San-Bayhan, P. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Siyez, D.M. (2006). Ergenlik Döneminde İntihar Girişimleri: Bir Gözden Geçirme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *14*(2), 413-420.

Softa, H.K., Uçukoğlu, H., Karaahmetoğlu, G.U. ve Esen, D. (2011). Yaşlılarda Ölüm Kaygısı Düzeyini Etkileyen Bazı Faktörlerin İncelenmesi. *Yaşlı Sorunları Dergisi*, 1-2, 67-79.

Şahin, N.H. (2000). Kadınların Menopoza Yaklaşımları ve Etkileyen Faktörler. *Hemşirelik Bülteni*, *12*(46), 43-52.

Şahin, H. (2012). Okulda Kişilerarası İlişkiler ve İletişim. *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim.* Ed.: A. Kaya, (s.274-293). Ankara: Pegem Akademi.

Tanacıoğlu, B. (2016). Çocuk ve Ergenlerde Kriz Değerlendirmesi ve Vaka Formülasyonu. *Kriz Danışmanlığı.* Ed.: Ö. Erdur Baker ve T. Doğan, (s.75-108). Ankara: Pegem Akademi.

Taştan, K., Öztekin, C. ve Işık, M. (2016). Aile Hekimi ve Andropozdaki Erkek. *Konuralp Tıp Dergisi*, 8(1), 61-64.

Terakye, G. ve Güner, P. (1997). Kriz Potansiyeli Taşıyan Bir Dönem: Yaşlılık. *Kriz Dergisi*, 5(2), 95-101.

Topçu, Ç. (2016). Siber Zorbalık: Önleme ve Müdahale Çalışmaları. *Kriz Danışmanlığı.* Ed.: Ö. Erdur Baker ve T. Doğan, (s.303-332). Ankara: Pegem Akademi.

Trawick-Swith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı* (5. baskı). (Çev. Ed. B. Akman). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Türküm, A.S. (2008). Erken Çocuklukta Karşılaşılabilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Ed.: E. Ceyhan, (s.375-411). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını: 974.

Wolynn, M. (2016). *Seninle Başlamadı, Kalıtsal Aile Travmalarının Kim Olduğumuza Etkileri ve Sorunların Üstesinden Gelebilmenin Yolları.* (Çev. Ed. M. Madenoğlu). İstanbul: Sola Yayınları.

Yapıcı, Ş. ve Yapıcı, M. (2005). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yaşar, İ., Ozanözü, Z., Horzum, E., Göktaş, E., Karaodul, G. ve Çobanoğlu, N. (2008). *Halkın Sağlık Bilincinin Geliştirilmesi Projesi Eğitimciler için Eğitim Rehberi, Eğitimciler için Eğitim Rehberi Çocuk ve Ergen Sağlığı Modülleri.* Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 722.

Yaşar, M. (2013). Özel Durumlarda Aile Çalışmaları. *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları* (2. baskı). Ed.: Z.F. Temel, (s.263-400). Ankara: Anı Yayıncılık.

Zara, A. (2011). Kayıplar, Yas Tepkileri ve Yas Süreci. *Yaşadıkça*. Ed.: A. Zara, (s.73-99). İstanbul: İmge Kitabevi.

İNTERNET KAYNAKLARI

Foulkes-Jamison, L. (2001). The Effects of Divorce on Children. *Clinical Psychology Associates of North Central Florida.* http://cpancf.com/articles_files/efffectsdivorceonchildren.asp. Erişim Tarihi: 18.08.2017.

Giles, C. (2017). *The Effects of Divorce on Women*. http://www.livestrong.com/article/146100-why-do-women-initiate-divorce/. Erişim Tarihi: 18.08.2017.

Gökozan, İ. (2017). *Ergenlikte Depresyon.* http://www.milliyet.com.tr/ergenlikte-depresyon-pembenar-yazardetay-saglik-2075132/. Erişim Tarihi: 13.07.2017.

Gürsoy, E. (2003). Kızlık Zarı Muayenesi/Bekaret Denetimi. *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın.* http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/kizlik_muiayenesi.pdf. Erişim Tarihi: 05.02.2018.

URL:2017a. https://www.cognifit.com/tr/science/recovering-brainhealth/dementia. Erişim Tarihi: 18.08.2017.

URL.2017b. http://www.arrowriver.ca/torStar/oldage.html. Erişim Tarihi: 18.08.2017.

Kademoğlu, S. O. (2015). *Bebeğin Doğumu Evliliği Nasıl Etkiler?* http://www.istanbulparentingclass.com/makaleler/bebegin-dogumu-evliligi-nasil-etkiler.html. Erişim Tarihi: 05.08.2017.

O'connell-Corcoran, K. (1997). Psychological and Emotional Aspects of Divorce http://www.mediate.com/articles/psych.cfm, Erişim Tarihi: 18.08.2017.

Tural, Ü. (2017). *Anksiyete Bozuklukları.* http://tip.kocaeli.edu.tr/docs/ders_notlari/u_tural/anksiyete.pdf. Erişim Tarihi: 05.08.2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 11.6. https://yandex.com.tr/gorsel/search?img_url=http%3A%2F%2Fwww.saidaonline.com%2Fen%2Fnewsgfx%2Fjealousy-fighting.gif&p=2&text=karde%C5%9F%20k%C4%B1skan%C3%A7l%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20g%C3%B6rseller&noreask=1&pos=86&rpt=simage&lr=103865. Erişim Tarihi: 05.02.2018.

Resim 11.7. https://yandex.com.tr/gorsel/search?img_url=https%3A%2F%2Fwww.freshdesignpedia.com%2Fwp-content%2Fuploads%2Fmemory-exercises-exercise-your-memory-by-you-better-understand%2Fmemory-exercises-small-young-schuler-math.jpg&p=1&text=akademik%20ba%C5%9Far%C4%B1%20g%C3%B6rseller&noreask=1&pos=45&rpt=simage&lr=103865. Erişim Tarihi: 05.02.2018.

Resim 11.9. https://yandex.com.tr/gorsel/search?img_url=https%3A%2F%2Fassets.rbl.ms%2F12178978%2F980x.jpg&p=4&text=bo%C5%9Fanma%20ve%20%C3%A7ocuk%20g%C3%B6rseller&noreask=1&pos=165&rpt=simage&lr=103865. Erişim Tarihi: 05.02.2018.

Resim 11.10. https://yandex.com.tr/gorsel/search?img_url=https%3A%2F%2Fi.ytimg.com%2Fvi%2F7GgLDQ-Zef8%2Fhqdefault.jpg&p=4&text=ya%C5%9Fl%C4%B1l%C4%B1k%20g%C3%B6rselleri&noreask=1&pos=187&rpt=simage&lr=103865. Erişim Tarihi: 06.02.2018.

12 RASTLANTISAL KRİZLER

Dr. Öğr. Üyesi Sema ÖNGÖREN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Bir aileyi yönetmek, bir devleti yönetmekten hiç de kolay değildir.

Montaigne

GİRİŞ

Kriz, günlük yaşamda aniden ortaya çıkan olumsuz bir durum ve bu durum karşısında kişinin verdiği tepki olarak tanımlanmaktadır. Kriz durumunda bireyler sahip oldukları maddi şeyleri kaybettikleri gibi duygusal olarak kendisine yakın olan aile üyelerini, sevdiklerini de kaybedebilirler. Doğal yaşam bir düzenlilik içinde olduğu kadar bir belirsizlik ve kaos durumu da içerir. İnsanların düzenlilik ve yaşamı tümüyle kestirme ve buna göre önlem alma isteklerine rağmen bunun her zaman gerçekleştirilebilmesi mümkün değildir. Kriz durumlarıyla karşılaşıldığında aile sisteminin de sınırları zorlanır. Aileler çocukların gelişimlerini etkileyebilecek ve ailenin işlevini sürdürebilmesini tehlikeye sokacak ciddi sorunlarla baş başa kalırlar. Bazı aileler zihinsel, bedensel ya da psikolojik sorunları veya ekonomik yetersizlikleri, boşanma, ölüm gibi sosyal sorunları nedeniyle bütünlüklerini devam ettiremeyip parçalanmakta bunun sonucunda da kendilerinin ve çocuklarının gereksinimini karşılayamaz hale gelebilmektedirler (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2018; Gen, 2011; Trawick-Smith, 2014; Yolcuoğlu, 2009).

Rastlantısal krizler, önceden kestirilemeyen; bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal bütünlüğünü tehdit eden; hastalık, kaza, ameliyat, ölüm, ilaç veya alkol bağımlılığı, iş kaybı, deprem, savaş gibi travmatik stresli olayların yaşanması ile ortaya çıkan kriz durumlarıdır. Rastlantısal kriz durumları, kişiye kendini geliştirebilme şansı veren ve ruh sağlığını etkileyebilen geçici bir dönemdir. Eğer olumlu sonuçlanırsa, kişi daha güçlenmiş ve yeni başa çıkma becerileri kazanmış olarak bu durumdan çıkar. Ama eğer olumsuz sonuçlanırsa, bireyde daha kötü bir uyum ve olası ruhsal bozukluklar görülebilir (Aydoğdu vd., 2012).

Her kriz, birbirinden farklı yaşantıyı içerir. Tüm dünya ölçeğinde var olan krizlerden aileler, aile içerisinde de en çok çocuklar olumsuz etkilenmekte, bazı çocukların temel gereksinimleri karşılanamamakta, sağlıklı bireyler olarak yetişebilmelerinin önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Fakat tüm krizler, kriz reaksiyonlarını azaltmak, durdurmak ve etkilenen bireyleri kriz öncesi fonksiyonlarına geri getirmek için acil müdahale gerektirir. Kriz ortaya çıktığında ailenin en iyi şekilde onun üstesinden gelebilmesi ailenin o sırada karşısına çıkan zorlukları ve sorunları çözmek için ne tür kaynaklara ve desteklere sahip olduğuna bağlıdır. Ailelerin yaşanan kriz karşısında güçlü ve dirençli davranabilmeleri için üzerinde durulması gereken en önemli konu, ailelerin kriz ve stres durumlarının üstesinden gelme çabalarına katkı sağlayan, gerçek aile kimliğini oluşturan, aile üyeleri arasındaki iletişimi ve tatmini arttıran sosyal ve psikolojik özellikleri, bireylerarası iletişim becerisi ve yeterliliği artırmak olmalıdır (Akt. Gönen ve Purutçuoğlu, 2009; Trawick-Smith, 2014; Yolcuoğlu, 2009). Bu bölümde ilk olarak rastlantısal krizlerden ailenin bütünlüğünü etkileyen, aileye yeni bir üyenin katılması/bir üyenin yitirilmesine yönelik krizlere yer verilmiştir. Daha sonra demoralizasyon ve statünün değişmesine yönelik krizler tek tek ele alınarak açıklanmıştır.

KAYNAKLAR

Abramsky, T., Watts, C.H. ve Garcia-Moreno, C. (2011). What Factors Are Associated with Recent Intimate Partner Violence? Findings from the WHO Multi-Country Study on Women's Health And Domestic Violence. *BMC Public Health,* 11, 109-121.

Akkök, F. (2003). Farklı Özelliklere Sahip Çocuk Aileleri ve Ailede Yapılan Çalışmalar. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.* Ed.: A. Ataman, (s.119-139). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Alkan-Ersoy, Ö. (2013). Özel Gereksinimi Olan Çocukların Aileleri ile Yapılan Çalışmalar. *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları* (2. baskı). Ed.: Z.F. Temel, (s.406-435). Ankara: Anı Yayıncılık.

Arıkan, K. ve Aydoğan, G. (2001). Konsültasyon-Liyezon Psikiyatrisinde Depresyon Tanısı ve Ayırıcı Tanısı. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi,* 5(1-4), 5-11.

Aşkın, E.Ö. ve Aşkın, U. (2017). Toplum Yararına Programların Kadın İşsizliği ile Mücadeledeki Etkinliği: Tokat İli Araştırması. *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 19(1), 23-48.

Atasoy, A.Z. (1998). Evlat Edinilmiş Bir Annenin Evlat Edinmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, *5*(2), 84-92.

Austin,V.L. ve Sciarra, D.T. (2012). Riskli Davranışlar ve Duygusal Rahatsızlıklar. *Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar*. (Çev. Ed.: M. Özekes). (s.310-366). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Avcı, M. (2011). Yazgının Yokluğunda Suçun Varlığı Meselesi ya da Ailenin Parçalanmasının Suçla İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*(1), 121-140.

Aydoğdu, A., Kocaman-Yıldırım, N., Özkan, M. ve Özkan, S. (2012). Gelişimsel ve Durumsal Krize Müdahale: Olgu Sunumu. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 3(2),92-97.

Bacanlı, H. (2012). *Eğitim Psikolojisi* (18. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Bakırcıoğlu, R. (2011). *Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı* (4. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Balseven, A., Özdemir, Ç., Tuğ, A., Hancı, İ.H. ve Doğan, Y.B. (2002). Madde Kullanımı, Bağımlılıktan Korunma ve Medya. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi,* 11(3), 91-93.

Bancroft, L. (2002). *Why Does He Do That?: Inside The Minds of Angry and Controlling Men*. New York: Berkley Books.

Baran, G. ve Pekşen-Akça, R. (2016). Göç ve Aile. *Aile Yaşam Dinamiği.* Ed.: G. Baran, (s. 243-270). Ankara: Pelikan Yayıncılık.

Basım, H.N. ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 22(2), 104-114.

Başoğlu, M., Kılıç, C., Şalcıoğlu, E. ve Livanou, M. (2004). Prevalence of Posttraumatic Stress Disorder and Comorbid Depression in Earthquake Survivors in Turkey: An Epidemiological Study. *Journal of Traumatic Stress,* 17(2), 133-141.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. (Çev. Ed. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs.

Benedek E.P. ve Brown, C. (1997). *Boşanma ve Çocuğunuz: Çocuğunuzun Boşanmanızla Baş Etmesine Nasıl Yardımcı Olursunuz?* (Çev. Ed. S. Katlan). Ankara: HYB.

Berk, L.E. (2013a). *Bebekler ve Çocuklar Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (7. baskı). (Çev. Ed. N. Işıkoğlu-Erdoğan). Ankara: Nobel.

Berk, L.E. (2013b). *Çocuk Gelişimi.* (Çev. Ed. B. Onur ve A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi.

Beşken-Ergişi, M. (2015). Çocuk İstismar ve İhmali. *Ruh Sağlığı.* Ed.: A. Güngör-Aytar, (s.182-204). Ankara: Hedef CS Yayıncılık.

Binbaşıoğlu, C. (2004). *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları* (2. baskı). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Bozkurt, V. (2015). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Bursa: Ekin Yayınları.

Bredekamp, S. (2015). *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar.* (Çev. Ed. H.Z. İnan ve T. İnan). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Brunet, C. ve Sarfati, A.C. (1999). *1-7 Yaş Arası Çocuğun Eğitimi Ne Demeli? Nasıl Davranmalı?* (Çev. Ed. K. Bıçakçı). Ankara: Kapital Medya.

Bulut, S., Gürkan, A. ve Sevil, Ü. (2008). Adölesan Gebelikler. *Aile ve Toplum*, 4(13), 37-44.

Carter, B. ve Mcgoldrick, M. (2005). Overview: The Expanded Family Life Cycle Individual, Family, and Social Perspectives. *The Expanded Family Life Cycle: Individual, Family, and Social Perspectives* (3. baskı). Ed.: B. Carter ve M. Mcgoldrick, (s.1-25). Boston: Pearson.

Cirhinlioğlu, F.G. (2015). *Çocuk Gelişimi ve Ruh Sağlığı* (3. baskı). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Connell, R.W. ve Messerschmidt, J.W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society,* 19, 829-859.

Cüceloğlu, D. (2005). *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları* (14. baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Çağdaş, A. ve Şahin-Seçer, Z. (2011). *Anne-Baba Eğitimi*. Ankara: Eğiten Kitap.

Çankırılı, A. (2012). *Ana Baba Okulu* (6. baskı). İstanbul: Zafer.

Çataloluk, S. (1983). Çocuk Suçluluğu. *Adalet Dergisi*, *9*, 973-1020.

Çelik, G. (2007). *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniğine Başvuran Ergenlerin Özellikleri.* Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.

Çetinkaya, B. (2010). *Ruhsal Açıdan Sağlıklı Aile Sağlıklı Çocuk* (3. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Deniz, Ü. ve Aral, N. (2003). Kronik Hastalığı Olan ve Olmayan Çocukların Davranış Problemlerinin Yaş ve Cinsiyete Göre İncelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi,* 28, 37-44.

Dodge, M. ve Pogrebin, M.R. (2001). Collateral Costs of Imprisonment for Women: Complications of Reintegration. *The Prison Journal,* 81(1), 42-54.

Dönmez, A., Özkan-Çoban, A. ve Çitil-Canbay, F. (2016). İstenmeyen Gebelik ve Güvenli Olmayan Düşüklerin Çözümünde Ebenin Rolü. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(5), 450-457.

Duru, E. ve Arslan G. (2014). Evlenmek Amacıyla Evden Kaçan Kız Ergenler: Bir Olgu Bilim Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41), 36-48.

Eksen, M., Karakuş, A. ve Gülen, T. (2004). Alkol Tanısı Almış ve Tedavi Alan Hastaların Hastalıklarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 1(1), 1-11.

Er, M. (2006). Çocuk, Hastalık, Anne-Babalar ve Kardeşler. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *49,* 155-168.

Eraslan, R. ve Aycan, S. (2008). Bir İlköğretim Okulu İkinci Kademe Öğrencilerinde Okul Kazası Görülme Sıklığının İncelenmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi,* 2(1), 8- 18.

Erden, G. ve Gürdil, G. (2009). Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Önerileri. *Türk Psikoloji Yazıları,* 12(24), 1-13.

Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de Afet Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi,* 14(22), 147-164.

Feyzioğlu, S. ve Kuşçuoğlu, C. (2011). Tek Ebeveynli Aileler. *Aile ve Toplum*, 7 (26), 97-110.

Galvani, S. (2006). Alcohol and Domestic Violence: Women's Views. *Violence against Women, 12*(7), 641-662.

Gander, M.J. ve Gardiner H.W. (2007). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (Çev. Ed. A. Dönmez, N. Çelen ve B. Onur). Ankara: İmge.

Giray, H. ve Kılıç, B. (2004). Bekar Kadınlar ve Üreme Sağlığı. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi (STED)*, 13(8), 286-289.

Gönen, E., Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2002). Yoksulluk ve Sürdürülebilir Yaşam Kalitesi İçin Sosyal Hizmetler. *V. Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, Değişen Türkiye'de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler*, 21-23 Mayıs 1999. Ed: K. Karataş, (263-269). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları.

Gül, E. (2012). *Çocuklarda Psikolojik Sorunlar ve Tedavisi*. İstanbul: Çıra.

Gün, Z. (2002). *Çocuk ve Göç*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Hatun, Ş., Etiler, N. ve Gönüllü, E. (2002). Yoksulluk ve Çocuk Üzerine Etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi,* 46, 251-260.

Howard, V.F., Williams, B. ve Lepper, C.E. (2011). *Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar*. (Çev. Ed. G. Akçamete). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Hudson, J.L., ve Rapee, R.M. (2000). The Origins of Social Phobia. *Behavior Modification,* 24(1) 102-130.

Irmak, T.Y. (2008). *Çocuk İstismarı ve İhmalinin Yaygınlığı ve Dayanıklılıkla İlişkili Faktörler*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi Kültürel Psikoloji* (3. baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Karakavak, G. ve Çırak, Y. (2006). Kronik Hastalıklı Çocuğu Olan Annelerin Yaşadığı Duygular. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 7(12), 95-112.

Karakaya, E. (2008). *Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Şiddet Eğilimlerinin Çok Yönelik Olarak Değerlendirilmesi, İstanbul İli Avrupa Yakası Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Karaman, D., Köken, G., Coşar, E., Kır-Şahin, F., Arıöz, D.T. ve Yılmazer, M. (2007). Çalışan ve Çalışmayan Fertil Çağındaki Kadınlarda İstemsiz Gebelik Sıklığı ve Gebe Kalmak İstememe Nedenlerinin Araştırılması. *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Dergisi*, 4(3), 190-194.

Karataş, Z. ve Kılıçaraslan, F. (2013). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Aile Terapisinin Rolü. *Nişantaşı University Journal of Social Sciences*, 1(1), 109-128.

Karatay, G. ve Kubilay, G. (2004). Sosyoekonomik Düzeyi Farklı İki Lisede Madde Kullanma Durumu ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi,* 1(2), 57-70.

Kaya, B. (2001). *Sevgileri Boşaltılmış Evler*. Ankara: Ürün Yayınları.

Kaypak, Ş. ve Bimay, M. (2016). Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo Kültürel Etkileri: Batman Örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(1), 84-110.

Kelly, J. ve Johnson, M. (2008). Differentiation among Types of Intimate Partner Violence: Research Update and Implications for Interventions. *Family Court Review,* 46, 476-499.

Kıran, S., Şemin, S. ve Ergör, A. (2001). Kazalar ve Toplum Sağlığı Yönünden Önemi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi,* 10(2), 50-51.

Kitiş, Y. ve Şanlıoğlu-Bilgici, S. (2007). Bir Aile İçi Şiddet Olgusu; Sır Tutma İlkesi ile Şiddeti İhbar Etme Yükümlülüğü Arasındaki Etik İkilem. *Aile ve Toplum Dergisi,* 3(11), 7-12.

Kızmaz, Z. (2005). Ceza veya Kriminal Yaptırımın Suç Oranları Üzerindeki Caydırıcı Etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(2), 210-231.

Kızmaz, Z. ve Bilgin, R. (2010). Sokakta Çalışan/ Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 269-311.

Köknel Ö. (1989). *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Kümbül-Güler, B. (2005). İşsizlik ve Yarattığı Sorunların Öğrenilmiş Çaresizlik Bağlamında İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, 55*(1), 374-394.

Kurt, Ş. (2005). *İşsizliğin Sosyo-Ekonomik Analizi: Sosyal Açıdan Türkiye Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Lindemann, E. ve Greer, I.M. (1953). A study of Grief: Emotional Responses to Suicide. *Pastoral Psychology,* 4(9), 9-13.

Lonnqvist, K.J. (2009). Epidemiology and Causes of Suicide. *New Oxford Textbook of Psychiatry* (2. baskı). Ed.: M. Gelder, N. Andreasen, J. Lopez-Ibor ve J. Geddes, (s.951-957). Oxford, UK: Oxford University Press.

Maher, J.M. (2004). Skills, Not Attributes: Rethinking Mothering as Work. *Journal of the Association for Research on Mothering, 6*(2), 7-16.

Mete, H.E. (2008). Kronik Hastalık ve Depresyon. *Klinik Psikiyatri, 11,* 3-18.

Mumola, C.J. (2000*). Incarcerated Parents and Their Children. Bureau of Justice Statistics Special Report*. Washington: US. Goverment Printing Office.

Nelsen, J., Lott, L. ve Glenn, S. (2001). *Çocuk Eğitiminde A'dan Z'ye Pozitif Disiplin*. (Çev. Ed. M. Ersin). İstanbul: Hayat Yayınları.

O'Brien, P. ve Bates, R. (2003). Negotiating the Waves: Challenges of Conducting In-Prison and Follow-Up Research with Women. *Affilia,* 18(2), 210-225.

Oğuzman, K. ve Dural, M. (1998). *Aile Hukuku* (2. baskı). İstanbul: Filiz Yayınları.

Onur, B. (1995). *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi.

Öngider, N. (2006). *Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumu Üzerindeki Etkileri*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Özdemir, N., Sefer, N. ve Türkdoğan, D. (2008). Bir Sosyal Sorumluluk Projesi Örneği: Korunmaya Muhtaç Çocuklar. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32 (2), 283-305.

Özen, A. (2014). Aile Eğitimi. *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ed.: H.İ. Diken, (s.111-130). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Özen, Y. (2011). Eğitim Kurumlarında Yönetsel ve Bireysel Krize Müdahalenin Planlanması ve Eğitimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 3,* 119-140.

Özgüven, H.D. (2003). İntihar Girişimlerinde Krize Müdahale. *Kriz Dergisi, 11*(1), 25-34.

Özşenol, F., Işıkhan, V., Ünay, B., Aydın, H.İ., Akın, R. ve Gökçay, E. (2003). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.

Polat, A. (2017). Çalışan kadınlar ve "süper-annelik" kavramı. *III. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi Kongre Kitabı,* 18-20 Mayıs 2012. (s.36-42). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.

Ross, H.E., Glasser, F.B. ve Germanson, T. (1988). The prevalance of Psychiatric Disorders in Patients with Alcohol and Other Drug Problems. *Archives of General Psychiatry*, 45, 1023-1031.

Şahin, C. ve Sipahioğlu, Ş. (2002). *Doğal Afetler ve Türkiye*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Salk, L. (1998). *Bebeklikten Yetişkinliğe Çocuğun Duygusal Sorunları* (7. baskı). (Çev. Ed. E. Onur). İstanbul: Remzi.

Santrock, J.W. (2015). *Yaşam Boyu Gelişim*. (Çev. Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Sarıtaş, E., Şahin, Ü. ve Çatalbaş, G. (2016). İlkokullarda Yabancı Uyruklu Öğrencilerle Karşılaşılan Sorunlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 25(1), 208-229.

Sayın, Y., Usanmaz, A. ve Aslangiri, F. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 18(31), 1-13.

Schaffer, H.R. (2008). *Çocuklar Hakkında Karar Verme*. (Çev. Ed. S. Koçak). İstanbul: Doruk Yayınları.

Sonneck, G., Goll, H. ve Herzog, H. (2000). *Krize Müdahale ve İntiharı Önleme*. (Çev. Ed. Y. Sözer). Ankara: Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Taner, Y. ve Gökler, B. (2004). Çocuk İstismarı ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 35, 82-86.

Tezcan, M. (2003). *Gençlik Sosyolojisi*. Ankara: Naturel Yayıncılık.

Topaloğlu, M. (2008). *Türk Hukukunda Çocuklara Özgü Güvenlik Tedbirleri*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Topbaş, M. (2004). İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı: Çocuk İstismarı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 3*(4), 76-80.

Topçuoğlu, T. (2014). Çocuk Suçluluğu ve Gelişimsel (Risk-Odaklı) Suç Önleme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *16*(1), 217-226.

Trawick-Smith, J. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı)* (5. baskı). (Çev. Ed. B. Akman). Ankara: Nobel.

Ulaş, H. (2008). Ekonomik Kriz ve Ruh Sağlığı. *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni, 11*(3), 35-38.
Ünal-Eroğlu, E. (2008). Özel Eğitim ve Rehberlik. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (3. baskı). Ed.: M. E. Deniz ve A. Erözkan, (s.377-408). Ankara: Maya Akademi Yayınları.
Uzun-Kara, A. ve Şimşek-Orhon, F. (2013). Adolesan Gebeliklerin Anne ve Bebek Sağlığına Olan Etkileri. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 66(1), 19-24.
Vahip, I. (2002). Evdeki Şiddet ve Gelişimsel Boyutu: Farklı Bir Açıdan Bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi, 13*(4), 312-319.
Wechselberg, K. ve Puyn, U. (1999). *Anne ve Çocuk* (8. baskı). (Çev. Ed. E. Kınalıbay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
Weilburger, L.S. (2008). *Çocuk ve Disiplin*. (Çev. Ed. E. Özbaş). İstanbul: Ekinoks Yayınları.
Weiten, W., Dunn, D.S. ve Hammer, E.Y. (2011). *Psychology Applied to Modern Life: Adjustment in the 21st Century.* Belmont: Wadsworth Publishing.
Werner, E.E. (1993). Risk, Resilience, and Recovery: Perspectives from the Kauai Longitudinal Study. *Development and Psychopathology, 5*(4), 503-515.
Wolf, S. (2001). *Problem Çocuklar ve Tedavi* (4. baskı). (Çev. Ed. A. Oral ve S. Kara). İstanbul: Say Yayınları.
Worden, J.W. (1991). *Grief Counseling and Grief Therapy* (2. baskı). New York: Springer Press.
Yağbasan, Y. (2010). *Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri ve Cezai Sorumluluğu*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
Yaşar, M. (2015). Özel Durumlarda Aile Çalışmaları. *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları* (3. baskı). Ed.: F. Temel, (s.364-404). Ankara: Anı Yayıncılık.
Yavuzer, H. (1996). *Çocuk ve Suç* (8. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
Yavuzer, H. (2003). *Çocuğu Tanımak ve Anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Yazıcı, E. (2012). Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(18), 499-525.
Yıldırım, N. ve Yıldırım, K. (2008). *Sosyal Hizmete Giriş*. Adapazarı: Sakarya Yayınevi.
Yıldız, Ö. ve Adaş, E.B. (2007). Gaziantep'te Sokak Çocukları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyoloji Dergisi,* 18, 249-268.
Yolcuoğlu, İ.G. (2009). Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Aile Toplum ve Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, 5*(18), 43-57.
Yöndem, Z.D. (2006). *Kişilik Dinamikleri ve Stresle Baş Etme*. Ankara: Morpa Yayınevi.
Yöndem, Z.D. ve Eren, A. (2008). Deprem Stresi ile Baş Etme Stratejileri Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 3(30), 60-75.
Yörükoğlu, A. (2002). *Çocuk Ruh Sağlığı* (25. baskı). İstanbul: Özgür Yayıncılık.
Yüksel, İ. (2003). İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi: Ankara Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4*(2), 21-38.
Yule, W., Bolton, D., Udwin, O., Boyle, S., O'Ryan, D. ve Nurrish, J. (2000). The Long-Term Psychological Effects of a Disaster Experienced in Adolescence: I: The Incidence and Course of PTSD. *Journal of Child Psychology and Psychiatry,* 41(4), 503-511.
Zencirkıran, M. (2016). *Sosyoloji*. Bursa: Dora Yayıncılık.

İNTERNET KAYNAKLARI

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2018). http://www.cocukhizmetleri.gov.tr/uygulamalar/evlat-edinme. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Aydın, D. (2014). *Küreselleşme ve Yoksulluk.* http://insamer.com/rsm/files/KURESELLESME-VE-YOKSULLUK.pdf. Erişim Tarihi: 8.08.2017.
Erdoğan, S. (2010). *İş ve Aile Hayatı Çatışması.* http://www.calisma.gov.tr/csgbPortal. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Exavery, A., Kanté, M.A., Njozi, M., Tani, K., Doctor, H., Hingora, A. ve Phillips, J. (2014). Predictors of Mistimed, and Unwanted Pregnancies Among Women of Childbearing Age in Rufiji, Kilombero, and Ulanga Districts of Tanzania. *Reproductive Health*. http://www.reproductive-health-journal.com/content/11/1/63. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Gönen, E. ve Purutçuoğlu, E. (2009). Kriz ve Stres Koşullarında Aile Direnci: Koruyucu ve İyileştirici Faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi,* http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/ailedirenci.pdf. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Meclis Araştırma Komisyon Raporu (2016). *Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyon Raporu.* https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf. Erişim Tarih: 08.08.2017.
Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2005). https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
TCK (2005). Türk Ceza Kanunu-5237 Sayılı Kanun. Ankara: T.B.M.M. Erişim Tarihi: 8.08.2017.
TÜİK (2015). *İstatistiklerle Aile, 2015*. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21523. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Türk Medeni Kanunu'nun 305. Maddesi. http://www.turkhukuksitesi.com/mevzuat.php?mid=2203.

Erişim Tarihi: 08.08.2017.
WHO (2002). World report on violence and health, Genova: World Health Organization, http:// whqlibdoc.who.int/ hq/2002/9241545615.pdf. Erişim Tarihi. 14.08.2017.
WHO (2000). Preventing suicide: A resource for general physicians. Geneva, Switzerland: World Health Organization, http://www.who.int/ mental_health/media/en/56.pdf. Erişim Tarihi: 10.08.2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://www.jianshu.com/ p/7b232ec8dee1. Erişim Tarihi: 18.07.2018.
Resim 12.1. https://tr.fotolia.com/id/125271107. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Resim 12.2. https://tr.fotolia.com/id/104541242. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Resim 12.3. https://tr.fotolia.com/id/137184214. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Resim 12.4. https://tr.fotolia.com/id/189368209. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Resim 12.5. https://tr.fotolia.com/id/166028580. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Resim 12.6. https://tr.fotolia.com/id/137767825. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Resim 12.7. https://tr.fotolia.com/id/161890001. Erişim Tarihi: 08.08.2017.
Resim 12.8. https://tr.fotolia.com/id/158453757. Erişim Tarihi: 08.08.2017.

13

AİLE DANIŞMANLIĞI

Dr. Öğr. Üyesi BÜLENT ŞEN
Lefke Avrupa Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü

Bulunduğun yeri değil, bakış açını değiştir.

Latince aforizmalar

GİRİŞ

Her birey yaşamı boyunca sık sık sorunlarla karşılaşır ve birçoğunu kendi imkan, yetenek ve tecrübeleri ile bazılarını da yakın çevresinin desteğini alarak çözer. Ancak bazen içinde bulunduğu şartlar ve içsel kaynakları yetersiz kalıp çaresizlik duygusunu yaşayabilir ve mücadele gücünü kendisinde bulamayabilir. Bu durumda sorunlarına yenileri eklenerek bireyin gelişimine ket vurabilir. Sorunlu bireyin bir ailenin üyesi olduğu düşünüldüğünde, sorun artık ailenin de sorunu olmuş ve aile içinde stres ortamı yaratarak özellikle ilişkilerde çatışmaların yaşanmasıyla birlikte ailenin yaşam kalitesini de düşürmüş olduğu söylenebilir. Aile üyeleri sorunlarına çare aramak ve tekrar dengeye gelebilmek amacıyla, gerek kendi istekleri gerekse çevrenin yönlendirmesiyle profesyonel yardım arayabilirler.

"Aile danışmanı, aile terapisti, çift danışmanı, çift terapisti, evlilik danışmanı, evlilik terapisti" gibi isimlerle tanımlanan uzmanlar, özellikle ilişki ve iletişim sorunlarını değerlendirerek kuramsal ve mesleki bilgi, mesleki beceri ve değerler ile mesleki müdahalede bulunarak aileyi sorunlarını çözmelerinde destekler. Terapi ve danışmanlık ifadelerinin genellikle birbiri yerine kullanıldığı ve bu konuda standart bir uygulamanın olmadığı görülmektedir. Barker (1999), genellikle "danışmanlık" ifadesinin daha az yoğun ve daha kolay çözülebilecek sorunlarla ilgilenirken, "terapi" ifadesinin ise daha karmaşık sorunlarla ilgilenildiği ve psikolojik sağaltım yapıldığı durumlarda kullanıldığını; danışanların "terapi" sözcüğünün kullanılmasından etkilenerek danışmanlık sürecini daha profesyonel olarak algılayabildiğini ve uzmanın da bu durumdan daha çok motive olduğu için "terapi ve terapist" ifadelerinin tercih edilebildiğini belirtmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde toplumsal ve sosyal sorunlarla ve dolayısıyla ailelerle daha çok ilgilenen sosyal hizmet lisanslı uzmanların "aile danışmanı (family/marriage/couple counselor)"; psikiyatr ve psikoloji kökenli olanların "aile terapisti (family/marital/couple therapist)" ifadelerini kullandıkları da görülmektedir.

Ailelerin genel olarak dengesini bozan ve aile danışma merkezlerine veya aile danış-manlarına getiren bazı ortak sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların başında; iletişimsizlik, sadakatsizlik, sonrasında aldatma, terk, evden kaçma, ekonomik sorunlar, işsizlik, para yö-netimi ve harcama sorunları, cinsel sağlık, cinsel işlev bozuklukları, cinsel istismar, duygu-sal sorunlar, aile içi şiddet, davranış sorunları, kumar, alkol ve madde kullanımı, hamilelik ve doğum sonrası süreç, çocuk sahibi olamama, evlat edinme ve etkileri, engelli çocuk sahibi olma, üvey aileler, çocukluk davranış sorunları, çocuklar ve boşanma, kardeş şiddeti ve zorbalık, çocuk ihmali, çocuk istismarı, ergen davranış sorunları, ergen madde bağımlı-lığı, ergenin saygısız davranışları, ergenlik cinsel sorunları, yaşlı istismarı, yaşlılara bakım, süreğen hastalıklar, suç işleme, boşanma sırasındaki çatışmayı yönetmek, boşanma, yas süreçleri, aileye yeni üyelerin katılması, aileden üyelerin ayrılması, ruhsal hastalıklar gel-mektedir (AAMFT, 2017a; Duyan, 2010; Zastrow, 1995).

KAYNAKLAR

Barker, R.L. (1999). *The Social Work Dictionary*. Washington, DC: NASW Press.

Beck, J.S. (1995). *Cognitive Therapy: Basics and Beyond.* NY: Guilford Press.

Beck, A.T. ve Weishaar, M.E. (2005). Cognitive Therapy. *Current Psychotherapies* (7. baskı). Ed.: R.J. Corsinive ve D. Wedding, (s.238-268). Belmont, CA: Brooks/Cole.

Beckvar, D.S. ve Beckvar, R.J. (2006). *Family Therapy*. Boston: Allyn and Bacon.

Beels, C.C. (2001). *A different story…The Rise of Narrative in Psychotherapy.* Phoenix, AZ: Zeig, Tucker ve Theisen.

Berg, I.K. (2005). The State of Miracles in Relationships. *Journal of Family Psychotherapy*, *16*, 115-118.

Berggren, I., Bégat, I. ve Severinsson, E. (2002). Australian Clinical Nurse Supervisors' Ethical Decision-Making Style. *Nursing and Health Sciences,* 4(1-2), 15-23.

Contratto, S. (2002). Afeminist Critique of Attachment Theory and Evolutionary Psychology. *Rethinking Mental Health and Disorder*. Ed.: M. Ballou ve L. S. Brown, (s.29-47). New York: Guilford Press.

Crocker, S.F. (1999). *A Well-Lived Life.* Cambridge, MA: GIC Press.

Curtis, R.C. ve Hirsch, I. (2003). Relational Approaches to Psychoanalytic Psychotherapy. *Essential psychotherapies: Theory and Practice.* Ed.: A. S. Gurman ve S. B. Messer, (s.69-106). NY: Guilford Press.

Dinkmeyer, D.C. ve Sperry, L. (2000). *Counseling and Psychotherapy: An İntegrated İndividual Psychology Approach* (3. baskı). Upper SaddleRiver, NJ: Merrill/Prentice Hall.

Dryden, W. ve Mytton, J. (1999). *Four Approaches to Counselling and Psychotherapy.* New York: Routledge.

Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet, Temelleri, Yaklaşımları ve Müdahale Yöntemleri.* Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

Ellis, A. (2005). *The Myth of Self Esteem: How Rational Emotive Behavior Therapy Can Change Your Life Forever.* Amherst, NY: Prometheus Books.

Erkan, G. (1997). *Sosyal Hizmette Mülakat.* Ankara: Şafak Matbaacılık.

Gurman, A.S. ve Fraenkel, P. (2002). The History of Couple Therapy: A Millennial Review. *Family Process,* 41, 199-260.

Haley, J. ve Madanes, C. (1981). *Dimensions of Family Therapy.* San Francisco: Jossey-Bass.

Haley, J. (1987). *Problem-Solving Therapy.* San Francisco: Jossey-Bass.

Kerr, M.E. ve Bowen, M. (1988). *Family Evaluation: An Approach Based on Bowen Theory.* NY: Norton.

Kitchener, K.S. (1984). Intuition, Critical Evaluation and Ethical Principles: The Foundation for Ethical Decisions in Counseling Psychology. *Counseling Psychologist, 12,* 43-55.

Kirst-Ashman, K.K. ve Hull, G.H. (1999). *Understanding Generalist Practice.* Chicago: Nelson-Hall Publishers.

McLead, J. ve Mclead, J. (2015). *Danışmanlık Becerileri: Danışmanlar ve Yardım Mesleklerindeki Profesyoneller İçin Pratik Bir Kılavuz.* (Çev. Ed.: M. Şahin ve N. Sağlam). İstanbul: Nobel Akademik.

McLellan, B. (1999). The Prostitution of Psychotherapy: A Feminist Critique. *British Journal of Guidance and Counselling, 27,* 325-337.

Minuchin, S. ve Fishman, H.C. (1981). *Family Therapy Techniquies.* Cambridge, MA: Harvard Universty Press.

Minuchin, S., Nichols, M.P. ve Lee, W. (2007). *Assessing Families and Couples: From Symptom to System.* Boston: Allyn and Bacon.

Monte, C.F. (1999). *Beneath the Mask: An İntroduction to Theories of Personality.* Fort Worth, TX: Harcourt Brace.

Morrison, J. (2016). *İlk Görüşme.* (Çev. S. Uluç, V. Gülüm ve E. Ataman). İstanbul: Nobel Akademik.

Murdock, N.L. (2016). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları: Olgu Sunumu ve Yaklaşımıyla.* (Çev. Ed.: F. Akkoyun). İstanbul: Nobel Akademik.

Nichols M.P. (2002). *The Essentials of Family Therapy.* Boston: Allyn and Bacon.

Nichols M.P. (2006). *Famiy Therapy: Concepts and Methods.* Boston: Allyn and Bacon.

Nichols M.P. ve Schwartz, R.C. (2001). *Family Therapy: Concepts and Methods.* Boston: Allyn and Bacon.

Randall, E. (2001). Existential Therapy of Panic Disorder: A Single System Study. *Clinical Social Work Journal*, 29, 259-267.

Satir, V. (2001). *İnsan Yaratmak.* (Çev. Ed.: S. Yeniçeri). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Sheafor, B.W. ve Horejsi, C.R. (2012). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice* (9. baskı). NY: Pearson.

Şen, B. (2015a). *Evlilik Öncesi Çift Eğitimi.* İstanbul: Nobel Akademik.

Şen, B. (2015b). *Boşanma Arabuluculuğu.* İstanbul: Nobel Akademik.

Turan, N. (1999). *Sosyal Kişisel Çalışma: Birey ve Aile İçin Sosyal Hizmet.* Ankara: Aydınlar Matbaası.

Watson, G.S. ve Gross, A.M. (1999). Behavior Therapy. *Handbook of Comparative Interventions for Adult Disorders*. Ed.: M. Hersen ve A.S. Bellack, (s.25-47). New York: Wiley.

Wubbolding, R.E. (2007). Reality Therapy. *International Journal of Reality Therapy, 17*(2), 4-6.

Yontef, G.M. ve Jacobs, L. (2000). Gestalt Therapy. *Current psychotherapies* (6. baskı). Ed.: R.J. Corsini ve D. Wedding, (s.303-339). Itasca, IL: Peacock.

Zastrow, C. (1995). *The Practice of Social Work.* California: Brooks/Cole Publishing.

İNTERNET KAYNAKLARI

Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği (2012). *Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği.* http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16567&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=. Erişim Tarihi: 21.07.2017.

ASPB Duyurular (2017). http://ailetoplum.aile.gov.tr/duyurular/aile-danismanligi-sertifika-programlari-hakkinda-duyuru. Erişim Tarihi: 28.07.2017.

AAMFT (2017a). *American Association for Marriage and Family Therapy.* http://www.aamft.org/iMIS15/AAMFT/Content/Consumer_Updates/Consumer_Updates.aspx?hkey=70def2f6-4c8b-42c3-9518-18a74302e595. Erişim Tarihi: 10.07.2017.

AAMFT (2017b). *American Association for Marriage and Family Therapy.* https://www.aamft.org/iMIS15/AAMFT/. Erişim Tarihi: 10.07.2017.

AAMFT (2017c). *American Association for Marriage and Family Therapy Etik Kodlar.* http://dx5br1z4f6n0k.cloudfront.net/imis15/Documents/Legal%20Ethics/Comparison%20of%202012%20and%202015%20Codes.pdf. Erişim Tarihi: 27.07.2017.

Bestcounselingdegrees (2017). *What qualifications does a divorce therapist need?* http://www.bestcounselingdegrees.net/faq/what-qualifications-does-a-divorce-therapist-need/. Erişim Tarihi: 14.07.2017.

Counselling, BK (2017). http://www.counselling-directory.org.uk/profquals.html. Erişim Tarihi: 21.07.2017.

Counselling, US (2017). https://www.counseling.org/docs/licensure/72903_excerpt_for_web.pdf). Erişim Tarihi: 21.07.2017.

Cloudfront (2017). *Approved supervision designation: Standards handbook*. https://dx5br1z4f6n0k.cloudfront.net/imis15/Documents/Supervision/2017%20Supervision/June%202015_AS%20Handbook%20ver_Oct_%202016_toc%20to%20be%20edited.pdf. Erişim Tarihi: 21.07.2017.

EFTA (2017a). *Avrupa Birliği Aile Danışmanları Birliği*. http://www.europeanfamilytherapy.eu/what-is-family-therapy/. Erişim Tarihi: 19.07.2017.

EFTA (2017b). *Avrupa Birliği Aile Danışmanları Birliği*. http://efta-tic.eu/criteria-for-membership-of-the-training-institutes-chamber/. Erişim Tarihi: 22.07.2017.

EFTA (2017c). *EFTA Etik Standartlar*. http://www.europeanfamilytherapy.eu/code-of-ethics-of-the-european-family-therapy-association/. Erişim Tarihi 27.07.2017.

IAMFC (2017). Code of Ethics. http://www.iamfconline.org/public/IAMFC-Ethical-Code-Final.pdf. Erişim Tarihi 27.07.2017.

IFTA (2017). *Uluslararası Aile Danışmanları Birliği*. http://www.ifta-familytherapy.org/. Erişim Tarihi: 27.07.2017.

National Center for Health Statistics (2017). https://www.cdc.gov/nchs/nvss/marriage_divorce_tables.htm. Erişim Tarihi: 17.07.2017.

TÜİK (2017a). *AB Evlilik ve Boşanma Oranları.* http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2016_32_20160316.pdf. Erişim Tarihi: 24.07.2017.

TÜİK (2017b). *Evlilik ve Boşanma İstatistikleri.* http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24642. Erişim Tarihi: 24.07.2017.

BİLGİ NOTLARININ KAYNAKLARI

Bilgi Notu: 1 - *Tüm Eyaletlerin Eğitim Alanı, Eğitim Gerekleri ve Lisans Gerekleri / State-By-State Analysis of Laws and Administrative Rules.* https://www.counseling.org/docs/licensure/72903_excerpt_for_web.pdf). Erişim Tarihi: 24.07.2017.

Bilgi Notu: 2 - Cloudfront (2017). *Approved Supervision Designation: Standards Handbook* https://dx5br1z4f6n0k.cloudfront.net/imis15/Documents/Supervision/2017%20Supervision/June%202015_AS%20Handbook%20ver_Oct_%202016_toc%20to%20be%20edited.pdf). Erişim Tarihi: 24.07.2017.

Bilgi Notu: 3 - The International Association for Marriage and Family Counselors (IAMFC, 2017) ve (AAMFT, 2017c) Şen (2015a ve 2015b).

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 13.1. https://tr.fotolia.com/id/143041575. Erişim Tarihi: 15.02.2018.

Resim 13.4. https://tr.fotolia.com/id/30423737. Erişim Tarihi: 15.02.2018.

Resim 13.6. https://tr.fotolia.com/id/165037149. Erişim Tarihi: 15.02.2018.

AİLE EĞİTİMİ VE KATILIMI

Editör
Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-83-1

Aile Eğitimi ve Katılımı

Editör
Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

Yazarlar
Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN, Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY, Prof. Dr. Neriman ARAL
Doç. Dr. Fatma ÜNAL, Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ, Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ, Dr. Öğr. Üyesi Nalan ARABACI
Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN, Öğr. Gör. Gülberk Benan ÖZAN
Öğr. Gör. Mücahit YUVACI, Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ
Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN, Arş. Gör. Merve AKSOY, Arş. Gör. Pelin ÜLKER ATAV

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ / AİLE EĞİTİMİ VE KATILIMI

Anne baba olmanın temel görevi; çocuğun büyüme ve gelişimi için gereksinimlerini karşılama ya da olumlu disiplin yöntemlerini kullanma değil, aile içinde ve dışında çocuğa kapasitesini geliştirmesine yardımcı olan koşulları da sağlama olmalıdır. Anne ve baba bu sorumlulukları yerine getirirken çağın değişen şartlarına uyum sağlayabilmek için, aile yapısının korunması, psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel bütünlüğün güçlendirilmesi ile çocuklarının eğitimine destek olmalarına yönelik etkin eğitim programlarına ihtiyaç duyarlar. Çocuğun ailesini kapsamayan eğitim programı ile istenen hedeflere ulaşmak güçtür.

Aile eğitimi, aile yaşam dinamiklerinin sağlıklı işlemesini sağlamak üzere, aile bireylerine bilgi, beceri, tutum ve davranışların kazandırılmasını sağlamak amacıyla uygulanan sistemli ve planlı eğitim çalışmalarıdır. Ekolojik kuram, yaşam boyu gelişimi anlamada çevresel sistemler arasındaki ilişkilere dikkat çeker, çocukların gelişimini etkileyen günlük yaşamlarını geçirdikleri ev, okul ve mahalleyi içine alan, birbiri ile ilişkili aile içi ve dışı daha geniş bir sosyal çevreyi kapsar. Çocuğun her alanda sağlıklı gelişim ve eğitimini sürdürmesi, sosyal çevreler arasında ilişkinin etkin olması için ev ve eğitim kurumu arasında devamlılık, uygunluk sağlanması gereklidir. Anne babalar çocukları ile nasıl iletişim kurulacağını, ne tür oyun oynamayı sevdiklerini ya da üzgün olduklarında nasıl tepki verdiklerini diğer yetişkinlerden daha fazla bilirler, çocuklarını en fazla tanıyan anne babalardır. Bu özellikleri ile aileler, eğitimciler için zengin bilgi kaynağıdırlar. Eğitimciler aileleri eğitime ortak olarak gördüklerinde çocuk, anne baba, eğitimci açısından daha fazla yarar elde edileceği ortadadır. Bunu başarmak için eğitimcinin aile ile olumlu iletişim kurma becerilerine sahip olması, anne babaya çocuğun eğitime katılımının yararları ve sonuçları hakkında farkındalık kazandırması dolayısı ile desteğini alması gerekir. Bu doğrultuda eğitimcinin rolü her ailenin yaşam koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun aile eğitim ve katılım çalışmaları planlama, hazırlama, uygulama, değerlendirme yapmak olmalıdır.

Bu kitapta, aile eğitimi, aile eğitim programları, aile eğitiminde kullanılan yöntem teknik ve materyaller, güçlü ortaklık, aile katılımı, aile katılımını etkileyen faktörler, aile katılım çalışmaları, baba katılımı, farklı gelişen çocukların ailelerinin eğitimi konularına yer verilmiştir. Bu bilgiler ışığında kitap, çocuk gelişimcilere, okul öncesi eğitimi öğretmen adayları ve eğitimcilere aile eğitimi ve katılımı konusunda gerekli bilgileri sağlamak ve destek olmak amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışma sürecinde her zaman işbirliği içerisinde olan değerli yazarlara, tüm emeği geçenlere sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Ailenizle birlikte ve sevgiyle kalın,

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
AİLE EĞİTİMİ
Doç. Dr. Fatma ÜNAL

GİRİŞ 12
AİLE EĞİTİMİ AMACI ÖNEMİ İLKELERİ 13
Aile Eğitimi 13
Aile Eğitiminin Amacı 13
Aile Eğitiminin Önemi 13
Aile Eğitiminin İlkeleri 14
AİLE EĞİTİMİ PROGRAMLARININ GELİŞTİRİLMESİ 16
Hedef Grubun Belirlenmesi 16
Ailelerin Eğitim İhtiyacını Belirleme 16
Eğitim Programının Hedeflerini Belirleme 18
Eğitim Programının İçeriğini Belirleme 18
Yöntem ve Tekniklerin Belirlenmesi 19
Aile Eğitim Programlarının Uygulanması/Öğrenme Öğretme Süreci 20
Eğitim öncesi hazırlıklar 20
Öğrenme yaşantılarının planlanması 24
Aile eğitimcilerinin liderlik özellikleri 24
Aile eğitimi uygulamalarında dikkat edilecek noktalar 25
Aile Eğitim Programının Değerlendirilmesi 25
Aile Eğitimi Çalışmalarında Uyulması Gereken Etik İlkeler 28
AİLE EĞİTİM PROGRAMI ÖRNEĞİ 30
KAYNAKLAR 41

BÖLÜM 2
AİLE EĞİTİM PROGRAMLARI
Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ - Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

GİRİŞ 44
ERKEN ÇOCUKLUKTA UYGULANAN AİLE EĞİTİMİ PROGRAMLARI 44
High/Scope Perry Okul Öncesi Projesi (High/Scope Perry Preschool Project/1962) 46
Head Start (1965) 47
Okul Öncesi Çağda Çocukları Olan Ailelere Yönelik Evde Eğitim Programı (HIPPY/Home Instruction Program for Parents of Preschool Youngsters/1969) 49
Minnesota Erken Çocukluk Aile Eğitimi Programı (ECFE/Minnesota Early Childhood/1973) 51
Öğretmen Olarak Ebeveynler Programı (Parent as Teacher PAT/1981) 52
Anne Çocuk Eğitim Programı (AÇEP/1982) 53
Aile Çocuk Eğitim Programı (1988) 55
Ana-Baba Okulu (1989) 56
Erken Güçlü Başlangıç (Early Head Start/1995) 57
Baba Destek Programı (BADEP/1996) 59

Anne-Baba-Çocuk Eğitimi Projesi (ABÇEP/1997) 60
Okul Öncesi Veli Çocuk Eğitim Programı (OVÇEP/1999) 61
Anne Baba Olmak Seminerleri (2007) 62
KAYNAKLAR 65

BÖLÜM 3

AİLE EĞİTİMİNDE KULLANILAN YÖNTEM, TEKNİK VE MATERYALLER

Prof. Dr. Neriman ARAL - Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ

GİRİŞ 70
ÖĞRENME STİLLERİ 71
ÖĞRETME STRATEJİLERİ 72
Sunuş Yoluyla Öğretme Stratejisi 72
Buluş Yoluyla Öğretme Stratejisi 72
Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretme Stratejisi 73
YETİŞKİN EĞİTİMİ 73
AİLE EĞİTİMİNDE KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER 75
Öğretim Yöntemleri 75
Anlatma yöntemi 75
Soru cevap yöntemi 76
Tartışma yöntemi 78
Problem çözme yöntemi 79
Örnek olay yöntemi 80
Gösterip yaptırma yöntemi 81
Öğretme Teknikleri 83
Beyin fırtınası 83
Rol oynama 83
Drama 84
Benzetim 86
Altı şapkalı düşünme 86
Eğitsel oyunlar 88
AİLE EĞİTİMİNDE KULLANILAN MATERYALLER 91
MATERYAL ÖRNEKLERİ 92
KAYNAKLAR 98

BÖLÜM 4

GÜÇLÜ ORTAKLIK

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY - Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN

Arş. Gör. Merve AKSOY - Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ

GİRİŞ 102
AİLE EĞİTİM KURUMU ORTAKLIĞI 103
Eğitim Kurumunun Rolü 104
Ailenin Rolü 105
TOPLUM EĞİTİM KURUMU ORTAKLIĞI 109
Eğitim Kurumunun Toplumu Tanıması 110

Toplumun Eğitim Kurumunu Tanıması 111
AİLE EĞİTİM KURUMU ORTAKLIĞINI ENGELLEYEN ETMENLER 114
İçsel Etkenler 116
Öğrenme ve ebeveynlik arasındaki farklılıklar 116
Alanı yönetme 117
Güven konusu 117
Uzmanlıktaki farklılıklar 118
Dışsal Etkenler 118
Zaman 118
Meşguliyet 118
Aile katılımında geleneksel düşünceler 118
Yöneticilerin politikaları 118
Kişisel problemler 119
KAYNAKLAR 120

BÖLÜM 5

AİLE KATILIMI

Dr. Öğr. Üyesi Nalan ARABACI

GİRİŞ 122
AİLE KATILIMI İLE İLGİLİ TANIMLAR, AİLE KATILIMIN ÖNEMİ VE AMACI 123
AİLE KATILIMI ÇALIŞMALARI İLE ELDE EDİLEBİLECEK KAZANIMLAR 124
Çocuk Açısından Kazanımlar 126
Aile Açısından Kazanımlar 126
Öğretmen Açısından Kazanımlar 126
Kurum Açısından Kazanımlar 126
AİLE KATILIMI ÇALIŞMALARININ DÜNYADA VE ÜLKEMİZDEKİ GELİŞİMİ 127
TÜRLERİNE GÖRE AİLE KATILIMI ÇALIŞMALARI 129
Aile Eğitim Etkinlikleri 130
Aile İletişim Etkinlikleri 130
Ailenin Eğitim Etkinliklerine Katılımı 131
Ev Ziyaretleri 132
Bireysel Görüşmeler 133
Yönetim ve Karar Verme Süreçlerine Katılım 133
AİLE KATILIMINI ENGELLEYEN FAKTÖRLER VE KATILIMIN ARTTIRILMASINDA YÖNETİCİ VE ÖĞRETMENLERE DÜŞEN GÖREVLER 134
AİLE KATILIMI ETKİNLİK ÖRNEĞİ 136
SONUÇ 138
KAYNAKLAR 140

BÖLÜM 6

AİLE KATILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN - Arş. Gör. Pelin ÜLKER ATAV

GİRİŞ 146
AİLE KATILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER 146

Çocuğa Yönelik Faktörler 148
Yaş 148
Kişilik Özellikleri 148
Cinsiyet 149
Özel Gereksinimli Olma Durumu 149
Aileye Yönelik Faktörler 150
Tutum ve Davranışlar 151
Sosyo-Kültürel Özellikler 152
Sosyo-Ekonomik Özellikler 154
Kurumsal Faktörler 155
Eğitim Programı 155
Yönetim 156
Eğitimciye Yönelik Faktörler 159
Eğitimcinin Tutum ve Davranışları 159
Eğitimcinin Yeterlilik Düzeyi 160
KAYNAKLAR 162

BÖLÜM 7

AİLE KATILIM ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY - Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN
Arş. Gör. Merve AKSOY - Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ

GİRİŞ 166
AİLE İLE İLETİŞİM 167
İlk İletişim 168
Samimi karşılama yolları geliştirme 168
Çocukların eğitim kurumuna başlama dönemi 169
İlk eğitimci aile görüşmesi 169
Aile ile Resmi Olmayan İletişim 170
Günlük konuşmalar / Geliş gidiş zamanları 170
Telefon görüşmeleri 171
Kişisel notlar 171
Elektronik iletişim 172
Bülten tahtası 173
Önemli günlük haberler 173
Haber mektupları 173
Gezici çanta 174
Sınıf görüntüleri 175
Öneri / Dilek kutusu 175
El kitapçıkları 176
Yıllıklar 177
Aile günlükleri 177
Aile ile sosyal organizasyonlar 177
Gelişim raporları 178
KARAR ALMA KURULU 178
GRUP GÖRÜŞMELERİ 179

BİREYSEL GÖRÜŞMELER 181
EV ZİYARETLERİ 183
SINIF İÇİ ETKİNLİKLERE KATILIM 184
EĞİTİM TOPLANTILARI 186
KAYNAKLAR 189

BÖLÜM 8

BABA KATILIMI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN - Öğr. Gör. Mücahit YUVACI

GİRİŞ 192
ÇOCUĞUN YAŞAMINDA BABANIN ETKİSİ 193
Babaların Çocuğun Gelişim Alanlarına Etkisi 193
Etkili Baba Olmak 195
BABA KATILIMI 200
Önemi ve Etkileyen Faktörler 200
Baba Katılımının Değerlendirilmesi 202
Baba Katılım Programı Hazırlarken Dikkat Edilmesi Hususlar 203
Sorumluluk Sahibi Baba Olmanın Teşvik Edilmesi 204
Dünya'da Uygulanan Baba Katılım Programları 204
Türkiye'de Uygulanan Baba Katılım Programları 208
Baba Katılımı Etkinlik Örneği 211
SONUÇ 213
KAYNAKLAR 214

BÖLÜM 9

FARKLI GELİŞEN ÇOCUKLARIN AİLELERİNİN EĞİTİMİ

Öğr. Gör. Gülberk Benan ÖZAN - Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN

GİRİŞ 218
FARKLI GELİŞEN ÇOCUK 218
Farklı Gelişen Çocukların Ailelerinde Görülen Tepkiler 219
Farklı Gelişen Bir Çocuğun Ebeveyni Olmak 221
FARKLI GELİŞEN ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN İHTİYAÇLARININ BELİRLENMESİ VE AİLELERİN DESTEKLENMESİ 222
FARKLI GELİŞEN ÇOCUKLARDA EV MERKEZLİ AİLE EĞİTİMİ MODELİNİN KATKISI 224
FARKLI GELİŞEN ÇOCUKLARDA AİLE DANIŞMANLIĞININ ÖNEMİ 226
SONUÇ 226
KAYNAKLAR 228

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 229

1

AİLE EĞİTİMİ

Doç. Dr. Fatma ÜNAL
Akdeniz Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
İlköğretim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı

Medeniyetin esası, gelişme ve gücün temeli aile hayatındadır...

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Toplumun örgütlenmiş en küçük birimi olarak kabul edilen aile, toplumun özü, "çekirdeği" olarak betimlenmektedir (Ağdemir, 1991; Cansel, 1969).

Aile; çocuğu ve ebeveynleri doğrudan etkileyen, mikro-sistemler içerisinde, birbirine bağlı ilişkiler ağından oluşur (Bronfenbrenner ve Morris, 2006). Gücü ve etkisi bakımından hiçbir mikro sistem aile ile kıyaslanamaz. Bu sistem içerisinde aile üyelerinin birbirleriyle etkileşimlerinde her bir üye bir diğerini etkilemektedir. Bu etkileşimde, anne babanın ve çocuğun kişilik yapısı, ebeveynlerin eğitim durumu, meslekleri, bedensel ve ruhsal sağlıkları, psiko-sosyal durumları, sosyokültürel statüleri, yetişme tarzları, çocuğa yaklaşım tarzları ve çocuk için ayırdıkları vakit gibi durumlar, çocuğu ve aile yapısını etkileyen unsurlar arasında sayılmaktadır (Berk, 2013). Ayrıca, çocuğun aile içindeki eğitiminde, ebeveynlerin kendi rollerine ilişkin bakış açıları belirleyici rol oynamaktadır. Çocuğun bakımından ve eğitiminden sorumlu yetişkinlerin, kendi çocuklukları ve çocukluklarında kendilerine yöneltilen tutumlara ilişkin hatıraları ve içselleştirdikleri davranış kalıpları zaman zaman ebeveynlik rolleri için yeterli ve geçerli bilgiler gibi değerlendirilebilmektedir. Bu anlayışla, ailede çocuk eğitimi basite alınarak kuşaklar boyu devam eden yanılgılarla ihmallere neden olabilmektedir. Bazı durumlarda ise, etkili ebeveyn olmak başarılamayacak kadar zor ve keyifsiz bir iş gibi görülebilmekte ve bu bakış açısının yarattığı gerginlik, aile yapısını olumsuz etkileyecek düzeyde bir kaygının hakim olmasına neden olabilmektedir. Biçimi ve derecesi ne olursa olsun ebeveynlerin rollerine ilişkin tutumları, onların kişisel gelişimleri ile ilgili olduğu kadar bu rollere ilişkin özel bilgilerin ve becerilerin edinilmesi ile de ilgilidir.

Dolayısıyla toplumsal ve bireysel mutluluk için, aile bireylerinin her açıdan gelişimini destekleyici eğitim hizmetleri önem taşır. Aile eğitimi çalışmalarında, aileyi oluşturan her bireyin kişisel gelişimini destekleyici çalışmaların yanı sıra, bireylere aile kavramına yönelik bir bilinç kazandıran "aile olmanın desteklenmesi" ne yönelik çalışmalar da yer almaktadır. Etkili ebeveyn (olumlu, sağlıklı) olmayı destekleyen çalışmalar, hem aile içindeki bireylerin kişisel gelişimini hem de aile olgusunu güçlendirmeye hizmet etmektedir.

Ülkemizde aile bireylerinin kişisel gelişimlerini ve ebeveynlik rollerini desteklemeye yönelik "aile eğitim programları" kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel kuruluşlar tarafından yürütülmektedir (Ünal, 2010). Ayrıca, TC. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğünce belirlenen, öğretmenlik mesleğine ait yeterlilik alanlarından birisi, ailenin eğitimini ve çocuğun eğitimi konusunda aile ile işbirliğinin sağlanmasını içermektedir (*http://otmg.meb.gov.tr/YetGenel.html*). Aynı zamanda okul öncesi eğitim programında ailenin önemine vurgu yapılarak, çocuğun ailesiyle birlikte desteklenmesine yönelik, aile eğitimi ve katılımı çalışmalarının yürütülmesi gerektiği belirtilmektedir (http://tegm.meb.gov.tr/www/okul-oncesi-egitim-program-ve-materyalleri). Bu bağlamda aile eğitiminin, çocuğun eğitimi konusunda profesyonel olan öğretmenlerin görev tanımları içerisinde yer aldığı da görülmektedir.

KAYNAKLAR

AEP. (2011*). Aile Eğitimi Programları Üzerine Notlar*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. İstanbul: EDAM

Ağdemir, S. (1991). Aile ve Eğitim. *Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Dergisi*, 1(1), 11-14.

Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (2000). *Bedenin Dili*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Beal, G. M., Bohlen, J.M ve Raudabaugh, J.N. (1962). *Leadership and dynamic groupaction*. Ames, IA: Iowa State University Pres.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi.* (Çev: Okhan Gündüz), İstanbul: Kaknüs Yayınları

Bekman, S. (1998). *Eşit Fırsat: Anne-Çocuk Eğitim Programının Değerlendirilmesi*. İstanbul: Anne-Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV); *Bernard van Leer Vakfı*.

Berk, L. E. (2013). Bebekler ve Çocuklar. Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa.(Çev. Nesrin Işıkoğlu Erdoğan), Ankara Nobel Yayıncılık.

Bronfenbrenner, U. ve Morris, P. A. (1998). The ecology of developmental processes. *Handbook of child psychology.* 1, 993-1028.

Caffarella, Rosemary. S. (1994). *Planning programs for adult learners. A practical guide for educators, trainers, and staff developers.* San Fransisco: Jossey-Bass Publishers.

Campbell, D. ve Palm, G. F. (2004). *Group parent education: Promoting parent learning and support.* housand Oaks,California: SAGE Publications.

Cansel, E. (1969)Sosyal Devlet ve Aile. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Volume 26, Issue -4, p. 11-

Cole, P. M. (1986). Children's spontaneous control of facial expression. *Child Development*, 57, 1309–1321.

Cüceloğlu, D. (2000). *İyi Düşün Doğru Karar Ver.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Çeşitçioğlu, M. (2003). *Kaliteli İnsan.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Demirel, Ö. (2007). *Eğitimde Program Geliştirme*, 10 Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık

Demirel, Ö. (1999). *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*. Ankara:PEGEM Yayıncılık.

Deković, M. ve Buist, K. L. (2005). Multiple perspectives within the family family relationship patterns. *Journal of Family Issues*, 26(4), 467-490.

Dodge K.A. ve Garber, J. (1991). Domains of emotionregulation. In J. Garber ve K. A. Dodge (Eds.) The evelopment of emotion regulation and dysregulation, 3-14. New York: Cambridge UniversityPress.

Dökmen, Ü. (2000). *Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak Gelişmek Uzlaşmak*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Eisenberg, S., ve Delaney, D. J. (1998). *Psikolojik Danışma.* Çeviren. Nihal Ören ve M. Takkaç İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı

Ertürk, S. (1998). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan Matbaası.

Feeney, S. ve Freeman, N. K. (1999). Ethic sand the early childhood educator. *National association for the education of young chidren.* Washington: D.C. Naeyc.

Fehr, B. ve Russell, J. A. (1984). Concept of emotion viewed from a prototype perspective. *Journal of experimental psychology. g*eneral, 464 – 486

Fitzpatrick, J. L., Sanders, J. R., ve Worthen, B. R. (2004). *Program evaluation: Alterneative approaches and practical guidelines,* NY: Pearson Education.

Gestwicki, C. (2004). *Home, school, and community relations* (5th ed.).United States: Delmar learning

Goleman, D. (2000). Duygusal Yeterlilik. *Executive Excellence Dergisi*. Şubat, S.35.21-28.

Goleman, D. (1996). *Duygusal Zeka*. Çeviren. Seçkin Yüksel, İstanbul: Varlık Yayınları.

Geray, C. (2002). *Halk Eğitimi* (3. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi

Gordon, T. (1999). *Etkili Ana Baba Eğitimi.* Çeviren: Emel Aksay. İstanbul: Sistem Yayıncılık

Kaptagel, İ.G. (1984). *Tıpsal Psikoloji.* (2. Baskı). İstanbul: Beta Basım.

Köknel, Ö. (1997). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar yayınları.

Knox, A. B. (2002). *Evaluation for continuing education: A comprehensive guide to success*. San Fransisco: Jossey-Bass

Knowles, M. S. Holton III, E. F., ve Swanson, R. A. (1998). The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (5th ed.). Houston, TX: Gulf Publishing Company.

Knowles, M. (1996). *Yetişkin Öğrenenler: Göz Ardı Edilen Bir Kesim.* Çeviren: Serap Ayhan Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

Mahoney, G. Kaiser, A. P., Girolametto, L., MacDonald, J., Robinson, C., Safford, P., ve Spiker, D. (1999). Parent education in early intervention: A call for a renewed focus. *Topics in Early Childhood Special Education, 19*, 131-140.

Matthews, J. M. ve Hudson, M. A. (2001). Guidelines for evaluating parent training programs. *Family Relations*, 50 (1), 77-86.

MEB.(2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı ile Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi* (*Obader*). Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. Ankara: Meb.

http://tegm.meb.gov.tr/www/okul-oncesi-egitim-program-ve-materyalleri/icerik/157

Navaro, L. (2001).*Gerçekten Beni Duyuyor musun*? İstanbul: Remzi Yayınevi

Ornstein, Allan C. ve Hunkins. F. P. (1988). *Curriculum: Foundations, principles and ıssues.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.

Pennebaker, J. W. (1995). Emotion, disclosure, and health: An overview. J W Pennebaker (Ed.) *Emotion, disclosure, and health*. (p.271–292). Washington, D.C.:American Psychological Association.

Ricks, F. ve Bellefeuillle, G. (2003). *Knowing: The critical error of ethics in family work*. Retrieved March 16, 2009, from *http://www.haworthpress.com*

Stanton, A. L., Kirk, S. B., Cameron, C. L., ve at al. (2000). Coping through emotional approach: Scale construction and validation. J*ournal of personality and social psychology*, 78(6), 1150-1169

Töremen,F. ve Çankaya, İ. (2008). Yönetimde Etkili Bir Yaklaşım: Duygu Yönetimi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 1 (1), 33-47.

Ünal, F. (2010). Aile Eğitiminde Ebeveyn Hakları ile İlgili Yasalar ve Etik Kurallar. F. Temel (Ed.). *Aile Eğitimi ve Erken Çocuklukta Aile Katılım Etkinlikleri İçinde,* (s.111-121). Ankara: Anı Yayıncılık

Yaşar, Ş. (1998). *Evaluation of educational programmes in Turkey*. AECT Annual Meeting, San Diego. (ERIC Document No. ED 419 846).

Ward, U. (2009). Working with parents in early years settings. Lyn Troddand Gill Goodliff (Ed) s.12 *Achieving EYPS Series*. Matter

(*http://otmg.meb.gov.tr/YetGenel.html*).

(*http://tegm.meb.gov.tr/www/okul-oncesi-egitim-program-ve-materyalleri*)

2 AİLE EĞİTİM PROGRAMLARI

Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ
İstinye Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Amacı olmayan gemiye hiçbir rüzgar yardım etmez.

Montaigne

GİRİŞ

Günümüzde okul öncesi eğitimin öneminin artması, okul öncesi eğitimin önemine ilişkin yapılan bilinçlendirici çalışmaların sonucudur. Orta ve üst sosyo ekonomik düzeye sahip anne babalar, çocuklarını kurumsal okul öncesi eğitim hizmetlerinden daha fazla yararlandırmaktadırlar. Bu aileler çocuklarının gelişimini destekleyici daha uygun ortamlar hazırlayabilmekte, onlara çeşitli materyal ve oyuncak sunabilmekte, çocuklarıyla etkili iletişim kurabilmekte ve çocuklarına daha iyi rehberlik yapabilmektedirler. Alt sosyo ekonomik düzeye sahip ve kırsal kesimde yaşayan aileler ve çocukları ise sağlık, beslenme ve eğitimle ilgili yetersizlikler yaşamakta ve bunlara bağlı birçok sorunla karşılaşabilmektedir. Ailelerin ekonomik kazançları çocuklarının iyi bir eğitim kurumundan yararlanması için yeterli düzeyde değildir, aynı zamanda ev ortamları çocukların gelişimlerini desteklemede yetersizdir. Aileler etkili ebeveynlik ve çocuk yetiştirme konularında yeterli bilgiye sahip değildir. Özellikle okul öncesi dönem çocuğunun vaktini geçirdiği yer ev ve en fazla iletişimde bulunduğu kişilerin ailesi olduğu göz önüne alındığında, aile eğitiminin önemi artmaktadır. Bu durum alt sosyo ekonomik ve sosyo kültürel ortamlarda yaşayan çocukların daha fazla desteklenmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu destek ya doğrudan çocuklara ya da onların ailelerine sunulmalıdır. Aile eğitimi özellikle anne eğitimi, tüm ailenin eğitimini bugünün çocuklarını ve daha sonra dünyaya gelecek çocuklarında bu eğitimden yaralanmasını mümkün kılacağından daha fazla önem arz etmektedir. Aile eğitim hizmetleri toplumların kalkınmışlığına da büyük katkılar sağlamaktadır.

Aile eğitim çalışmaları Bronfenbrenner'in biyo-ekolojik teorisine dayanmaktadır. Teori, çocuğun gelişiminde birçok etkeni anlamada rehber olarak kullanılmıştır. Bu teoriye göre "aile, insanın gelişiminde temel bir bağdır" ve en fazla yaşamın ilk birkaç yılında çok etkilidir. Bu bağlamda aile, yakınsal süreçler veya güçlükler, karşılıklı etkileşim, gelişimi engelleyen ya da destekleyen bir görev üstlenmektedir (Whittaker vd., 2011).

Dünyada ve ülkemizde yapılan aile eğitim çalışmalarının temel amacı, dezavantajlı çocukları destekleyerek temel eğitime başlamadan akranları ile eşit seviyeye getirmektir. Bununla birlikte, dezavantajlı çocukları aileleri vasıtasıyla eğitme, onlar için uygun eğitim ortamları hazırlama, bunlar sonucunda dezavantaj olma durumu avantaja çevirme, bu bölgelerde yaşayan çocuklarında iyi eğitim fırsatlarından yararlanmalarını sağlayarak topluma yararlı bireyler olmasını sağlamaktır. Bu programların amacı, hizmet sundukları ailelerin çocuklarının yaş düzeyleri ve uygulama şekillerinde bazı farklılıklar bulunsa da genellikle programlar kurum ve ev temelli olarak uygulanmaktadır.

KAYNAKLAR

Aksoy, A. (2002). Anne-Çocuk Eğitim Programına Katılan Annelerin Program Hakkındaki Görüşleri. *Journal of Qafqaz University.* 9, 133-142.

Alpaydın, Y. (2011). *Aile Eğitim Programı Eğitici El Kitabı.* Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.

Alpaydın, Y. & Canel, A. N. (2011). *Aile Eğitimi Programları Üzerine Notlar. Ankara:* Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Alter, E. (2010). Playing Matchmaker for Mother and Baby: A Home-Visiting Intervention. *Infant Observation,* 13 (3), 351-362. DOI: 10.1080/13698036.2010.516501.

Anderson, M. L. (2008) Multiple Inference and Gender Differences in the Effects of Early Intervention: A Reevaluation of the Abecedarian, Perry Preschool, and Early Training Projects, *Journal of the American Statistical Association*, 103 (484), 1481-1495, DOI: 10.1198/016214508 000000841.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), http://www.acevailelericinkaynaklar.org/cocuk_ seminerleri. php.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), **Çocuklara** Eşit Fırsat: Anne çocuk eğitim programı. www.acev.org/ www.acevokuloncesi.org.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) 2010-2011 Faaliyet Raporu. 2010_2011_ faaliyet_raporu.pdf.

Arı, R., Deniz, M. E., Erişen, Y., Çeliköz, N. (2006). Çocukların Okula Hazırlanması (Anne-Çocuk Eğitimi) Temel Araştırması. Ankara: MEB, Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı.

Arkan, B., Üstün, B. (2010). Ebeveyn Eğitim Programlarını Değerlendirme Rehberi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi,* 3 (2), 102-107. www.cappsy.org/archives/vol1/no2/

Ay, F. (2015). Aile eğitimi kurslarının yetişkin eğitimi bağlamında etkililiğinin değerlendirilmesi. Bartın Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın.

Baker, A. J. L. & Piotrkowski, C. S. (1996). *Parents and Children through the School Years: The Effects of the Home Instruction Program for Preschool Youngsters*. New York: National Council of Jewish Women, Center for the Child. ED 402 406.

Barnett, W. S. (1985). *The Perry Preschool Program and Its Long-Term Effects: A Benefit-Cost Analysis. High/Scope EarlyChildhood Policy* (Papers, No. 2) High/Scope Educational Research Foundation,Ypsilanti, Mich. ISBN-0-93-1114-34-985. ED 262 902-903.

Barnett, T., Roost, F. D. & McEachran, J. (2012). Evaluating the effectiveness of the Home Interaction Program for Parents and Youngsters (HIPPY). *Family Matters,* 91, 27-37.

Barnett, W. S., Belfield, C. R. (2006). Early Childhood Development and Social Mobility. *The Future Of Children*. 16 (2), 73-98. www.futureofchildren.org.

Baydar, N., Reid, M. J., Webster-Stratton, C. (2003). The role of mental health factors and program engagement in the effectiveness of a preventive parenting program for Head Start mothers. *Child Development*, 74 (5), 1433 – 1453.

Bekman, S. (2000). *Eşit Fırsat*. İstanbul: AÇEV Yayınları-12.

Bekman, S. & Gürlesel, C. F. (2005). *Doğru başlangıç: Türkiye'de Okulöncesi Eğitim*. İstanbul: TÜSİAD-T/2005-05/396.

Bekman, S. & Koçak, A. A. (2011). Beş Ülkeden Anneler Anlatıyor I: Anne-Çocuk Eğitim Programı Kimler için ve Neden Etkili? *Eğitim ve Bilim.* 36 (160), 171-183.

Bierman, K. L., Nix, R. L., Heinrichs, B. S., Domitrovich, C. E., Gest, S. D., Welsh, J. A. & Gill, S. (2013). Effect of Head Start REDI on Children's Outcomes 1 Year Later in Different Kindergarten Contexts. *Child Development*, 00 (0), 1-20.

Bilaloğlu, R. G. (2004) Okul öncesi eğitimde High/Scope Yaklaşımı. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 13 (2), 41-56.

Blasco, P. A., Kohen, H. & Shapland, C. (1999). Parents-as-Teachers: Design and Establishment of a Training Programme for Paediatric Residents. *Medical Education*, 33, 695-701.

Bradley, R. H., Gilkey, B. (2002). The Impact of the Home Instructional Program for Preschool Youngsters (HIPPY) on School Performance in 3rd and 6th Grades. *Early Education and Development*, 13 (3), 301-312, DOI: 10.1207/s15566935eed1303_4

Britt, D. W. (1998) Beyond Elaborating the Obvious: Context-dependent Parental-Involvement Scenarios in a Preschool Program. *Applied Behavioral Science Review,* 6 (2), 10688595, (sayfa numarası yok)

Brookes, S. J., Summers, J. A., Thornburg, K. R., Ispa, J. M. & Lane, V. J. (2006). Building successful home visitor–mother relationships and reaching program goals in two Early Head Start programs: A qualitative look at contributing factors. *Early Childhood Research Quarterly*, 21, 25–45.

Brooks-Gunn, J., Duncan, G. (2000). Family Poverty, Welfare Reform, and Child Development. *Child Development*, 71(1), 188–196.

Brown, A. L. & Lee, J. (2015). Evaluating the efficacy of children participating in Home Instruction for Parents of Preschool Youngsters and Head Start. *Journal of Early Childhood Research,* 1–12, Doi: 10.1177/1476718X15577006

Büyüktarkapu, S., Samur, A. Ö. (2010) Comparative Examination of Children's School Readiness Level Who Have Attended Mother Child Education Program. *Procedia Social and Behavioral Sciences 2, 964–968.* DOI:10.1016/j.sbspro.2010.03.135.

Carlson, H. L. (1992). Early Childhood Family Education:Implementing the Minnesota Model. (Reports Descriptive). ED 350 099.

Chang, M., Park, B. & Kim, S. (2009). Parenting classes, parenting behavior, and child cognitive development in Early Head Start: A longitudinal model. *The School Community Journal*, 19 (1), 155-174.

Chazan-Cohen, R., Raikes, H. H. & Vogel, C. (2013). Program subgroups: Patterns of impacts for Home-Based, Center-Based and Mixed- Approach Programs. *Monographs of the Society for Research in Child Development,* 78 (1), 93-109.

Çakıcı, S. (2006). *Alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile İşlevlerinin, Anne-Çocuk İlişkilerinin ve Aile İşlevlerinin Anne-Çocuk İlişkilerine Etkisinin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Duman, Z. (2012). Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 1 (4), 19-51.

Ergül, E. & Çakır, H. (2014). Anne-baba eğitimi programlarının logic model kapsamında değerlendirilmesi. Editör: Christian J. Faltis, Mustafa Baloğlu ve Stephen Lafert. *Yıldız International Conference on Educational Research and Social Sciences Proceeding.* (sf: 131-138), Ankara: Pegem Yayıncılık.

Fantuzzo, J. W., Gadsden, V. L. & McDermott, P. A. (2011). An integrated curriculum to improve mathematics, language, and literacy for Head Start Children. *American Educational Research Journal,* 48 (3), 763–793. Doi: 10.3102/0002831210385446

Feibelman, B.,Hamrick, M. (1980). *Family Life Education: A Problem-Solving Curriculum for Adolescents (Ages 15-19).* Superintendent of Documents, U.S.Government Printing Office, DC 20402. Washington: Memphis Association for Planned Parenthood, 1407 Union Ave., Memphis, ED 198 462.

Golas, J. C., Horm, D. & Caruso, D. A. (2006) Challenges in implementing Center-Based and Home-Based Early Head Start Programs, *Journal of Research in Childhood Education*, 21 (2), 163-175. DOI: 10.1080/02568540609594586.

Gordon, I. J. (1969) *Early Child Stimulation through Parent Education.* (Final Report). Florida University, Washington: Gainesville.Coll. cf Education. Sponsor: Childrens Bureau (DHE5), ED 033 912.

Grogan, M., Hewett, K., Nauta, M., Rubin, A. & Stein, M. (1976). *National Home Start Evaluation. The Homesbook: What Vaie-Eased Programs can do with Children and Milies.* Alt Associates, Inc. Cambridge, Mass.; High/Scope'Educational Research Foundation, Ypsilanti, Bich. ED 134 316.

Gökçe, B. (1991). Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. (Derleyen: Dikeçligil, B. ve Çiğdem, A.). *Aile Yazıları-I*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Hanley, B., Tasse, M. J., Aman, M. G. & Pace, P. B.A (1998). Psychometric Properties of the Family Support Scale with Head Start Families. *Journal of Child and Family Studies,* 7 (1), 69-77. DOI: 1062-1024/98/0300-0069.

Harden, B. J., Chazan-Cohen, R., Raikes, H. & Vogel. C. (2012). Early Head Start Home Visitation: The Role of Implementation in Bolstering Program Benefits. *Journal of Communıty Psychology*, 40 (4), 438–455. DOI: 10.1002/jcop.20525.

Head Start Planned Variation Study. (1970). Washington: Office of Child Development-DHEW ED 047 782.

Helfenbaum-Kun, E. D. & Ortiz, C. (2007) Parent-Training Groups for Fathers of Head Start Children: A Pilot Study of Their Feasibility and Impact on Child Behavior and Intra-Familial Relationships, *Child & Family Behavior Therapy,* 29(2), 47-64, DOI: 10.1300/J019v29n02_04.

Hocdecheck, J., Kearns, E. (1990). *PAT Program Description. Parent-Child Programs.* (Saint Cloud Independent School District 742, Minn. Reports). ED 341 489.

Howard, K., Martin, A., Berlin, L. J., Brooks-Gunn, J. (2011). Early Mother-Child Separation, Parenting and Child Well-being in Early Head Start Families. *Attachment & Human Development,* 13 (1), 5-26. DOI: 10.1080/14616734.2010.488119.

Jacobson, L. (2004). Research Updates Lives of Perry Preschoolers. *Education Week*, 02774232, 24 (13), 6-12. DOI: 02774232.

Johnson, U. Y., Martinez-Cantu, V. , Jacobson, A. L. & Weir, C. (2012) The Home Instruction for Parents of Preschool Youngsters Program's Relationship with Mother and School Outcomes, *Early Education and Development*, 23 (5), 713-727. DOI:10.1080/10409289.2011.596002.

Kartal, H. (2007). The Effect of Mother-Child Education Program which is one of the Early Childhood Education Programs on Cognitive Development of Six Age Children. İlköğretim Online, 6 (2), 234-248. http://ilkogretim-online.org.tr.

Kartal, H. (2008). Çocuk ve Aileyi Desteklemeye Yönelik Ev Ziyaretlerine Dayalı Erken Müdahale Programları ve Programların Etkileri. Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 41 (1), 1-28.

Kartal, H. (2013). Erken Eğitim Destek Programı. Fulya Temel. (Ed.) *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları.* (s: 157-227). Ankara: Anı Yayıncılık.

Kılıç, Ç. (2010). Aile Eğitim Programları ve Türkiye'deki Örnekleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*. 10 (1), 99-111.

Koçak, A.A. (2004). Baba Destek Programı Değerlendirme Raporu. İstanbul: AÇEV Yayınları. 02.04.2010.

Koçak, N. (2001). Erken Çocukluk Döneminde Eğitim ve Türkiye'de erken Çocukluk Eğitiminin Durumu. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 151, Temmuz, Ağustos, Eylül 2001. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/151/kocak.htm

Korfmacher, J. Green, B., Staerkel, F., Peterson, C., Cook, G., Roggman, L., Faldowski, R. A. & Schiffman, R. (2008). Parent Involvement in Early Childhood Home Visiting. *Child Youth Care Forum,* 37, 171–196. DOI:10.1007/s.105-66-008-9057-3.

Kotaman, H. (2009). Okul Öncesi Eğitimde High Scope Modeli. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 31-41.

Leung, C., Tsang, S. & Leung, I. (2014). Pilot evaluation of Parent and Child Enhancement Program for Disadvantaged Families. *Research on Social Work Practice,* 24 (4), 437–447, Doi: 10.1177/1049731513512373

Leung, C., Tsang, S. & Lo, C. (2015).Evaluation of Parent and Child Enhancement (PACE) Program: Randomized Controlled Trial. *Research on Social Work Practice,* 1-17, Doi: 10.1177/1049731515578882

Liddell, M. (2013). Preparing Children from Disadvantaged Communities for School: Recent Australian Research. *International Journal of Social Inquiry*. 6 (2), 3-16.

Lin, M., Bates, A. B. (2010). Home Visits: How do They Affect Teachers' Beliefs about Teaching and Diversity?, *Early Childhood Education Journal,* 38,179–185. DOI: 10.1007/s.10643-010-0393-1.

Lovejoy, M., Westheimer, M. (1993). *Voices from the Field: A Case Study of One Inner-City HIPPY Program.* National Council of Jewish Women, New York, NY. ED 421 576.

Manning, M., Homel, R., & Smith, C. (2010). A meta-analysis of the effects of early developmental prevention programs in at-risk populations on non-health outcomes in adolescence. *Children and Youth Services Review*, 32, 506–519.

Manz, P. (2012). Home-Based Head Start and Family Involvement: An exploratory study of the Associations among Home Visiting Frequency and Family Involvement Dimensions. *Early Childhood Education Journal,* 40, 231–238. DOI: 10.1007/s.10643-012-0512-2.

Mattera, S. K., Lloyd, C. M., Fishman, M. & Bangser, M. (2013). *A First Look at the Head Start CARES Demonstration: Children's Social-Emotional Competence.* (OPRE Report 2013 47). New York: Head Start CARES.

Mcallister, C. L., Thomas, T. (2007). Infant Mental Health and Family Support: Contributions of Early Head Start to an Integrated Model for Community-Based Early Childhood Programs. *Infant Mental Health Journal,* 28 (2), 192–215, DOI: 10.1002/imhj.20129.

Miller, G., Kildee, D. E. (2003). *HEAD START, Curriculum Use and Individual Child Assessment in Cognitive and Language Development.* (Report to Congressional Requesters). Washington: United States General Accounting Office. GAO.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (2004). *Anne-Baba-Çocuk Eğitimi Projesinin Değerlendirilmesi.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (2013). *Aile Eğitimi Uygulamaları Ülke Raporu.* Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Sosyal ve Kültürel Eğitimler ve Faaliyetler Grup Başkanlığı.

Nievar, M. A., Ramisetty-Mikler, S. (2011). Parenting and Child Health: A Study of Low-Income Hispanic and African American Families. *International Conference on Parent Education and Parenting*. March 17, 2011. University of North Texas, Denton, TX.

Ömeroğluturan, E. (1999). Halk Eğitimi Merkezlerinde Uygulanan Anne Eğitimi Kurslarına Genel Bir Bakış. *Milli Eğitim Dergisi*. http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/medergi/14.htm.

Özdoğan, F. (2006). Türkiye'de Uygulanan Anne-Baba Eğitim Programları. *Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmetlerin Konumu, Hedefi ve Geleceği Sempozyum Sunum Kitabı.* Ankara: Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve **Çocuk Esirgeme Kurumu**.

Özen Altınkaynak, Ş. (2014). Aile temelli okuma yazmaya hazırlık programının çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerine etkisi. Hacettepe Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitim Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Paulsell, D., Mekos, D., Del Grosso, P., Banghart, P. & Nogales, R. (2006). *The Enhanced Home Visiting Pilot Project: How Early Head Start Programs Ere Reaching Out to Kith and Kin Caregiver.* (Final Interim Report). Mathematice Policy Research INC.

Peck, L. R. & Bell, S. H. (2014). The role of program quality in determining Head Start's impact on child development. OPRE Report #2014-10, Washington, DC: Office of Planning, Research and Evaluation, Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services.

Peters, D. L., Bollin, G. Murphy, R. & Berg, M. J. (1987). *Analysis of the Effects of Three Modes of Head Start. Head Start Delivery Modes Project*: (Final Report). Washington: Delaware University, Newark. Coll. of Humman Resources. ED 293 643.

Quesenberry, A. C., Hemmeter, M. L. & Ostrosky, M. M. (2010). Addressing challenging behaviors in Head Start: A closer look at program policies and procedures. *Topics in Early Childhood Special Education,* 1-12, DOI: 10.1177/0271121410371985.

Raikes, H. H., Brooks-Gunn, J. & Love, J. M. (2013). Background Literature Review Pertaining to the Early Head Start. *Monographs of the Society for Research in Child Development.* 78 (1), 1-19.

Raikes, H. H., Summers, J. A. & Roggman, L. A. (2005). Father Involvement in Early Head Start Programs. *Fathering*, 3 (1), 29-58.

Rand, L. A. K. (2010). Toward standarization of benefit-cost analyses of early Childhood interventions. Benefit-Cost Analysis Center at the University of Washington.

Scheweinhart, L. J. (1993). *What the High/Scope Perry Preschool Study Reveals about Developmental Transitions and Contextual Challenges of Ethnic Males*. (Annual Meeting of the American Psychological Association). Toronto, Ontario, Canada, August 20-24, 1993). ED 371 257

Schweinhart, L. J. (2000) The High/Scope Perry Preschool Study: A Case Study in Random Assignment. *Evaluation & Research in Education*, 14 (3-4), 136-147, DOI: 10.1080/09500790008666 969.

Scheweinhart, L. J. (2003). Benefits, Costs, and Explanation of the High/Scope Perry Preschool Program. *Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development* (70th, Tampa, Florida April 24-27, 2003).

Scheweinhart, L. (2007). Crime Prevention by the High/Scope Perry Preschool Program, Victims & Offenders: An International Journal of Evidence-based Research. *Policy, and Practice*, 2 (2), 141-160. DOI: 10.1080/15564880701263064.

Shelly A., Jack, K. & Thelma, R. (2003). *Parents as Teachers: Advancing Parent Involvement in a Child's Education.* Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association (Reports Research). ED 482 696SP 041.

Shulruf, B. & Wang, G. (2011). Parent influence on outcomes for children: HIPPY as a cost-effective option. Revista de cercetare şi interventie sociala, 34, 7 – 20. Lumen Publishing House On behalf of: "Alexandru Ioan Cuza" University, Department of Sociology and Social Work and Holt Romania Foundation.

Staerkel, F. J. & Spieker, S. (2006). Unstable Housing–A Significant Challenge for Home Visiting Programs: An Early Head Start Case Example. *Journal of Family Social Work*, 10 (1), 61-76. DOI: 10.1300/J039v10n01_04.

Şahin, F. T., Özbey, S. (2007). Aile Eğitim Programlarına Niçin Gereksinim Duyulmuştur? Aile Eğitim Programları Neden Önemlidir? *T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*. 3 (12), 9-10.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı (1990). I. Aile Şurası Kararları. 17-20 Aralık 1990. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Taşkın, N., Erkan, S. (2009). The Influence of Father Education Programs on the levels of Father Involvement with Children: An Experimental Study. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 136-148.

Temel, F. (1998). Anne-Çocuk Eğitim Programı ve Yaygınlaştırılması. Çağdaş Eğitim. 247, 8-10.

Temel. Z. F. (2003). Aile Eğitim Modeli. Dünya'da ve Türkiye'deki Uygulamalar. Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları. (Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu). İstanbul: AÇEV Yayınları.

Temel, F., Ömeroğlu, E. (1993). *Türkiye'de Okulöncesi Eğitimin Yaygınlaştırılmasında Aile Eğitimine Dayalı Modeller.* Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Okulöncesi Eğitim Genel Müdürlüğü. Okulöncesi Eğitimi.

Tüz, C. L. (2009). Aile Eğitiminin Önemi ve AÇEV'in Programlarında Aile Eğitimi Boyutu. Çocuk, Aile ve Okul Bağlamında Okul Öncesi Eğitim Kongresi. 30 Nisan-3 Mayıs 2008, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları.

Vinovskis, M. A. (2005). *Birth of Head Start: Preschool Education Policies in the Kennedy and Johnson Administrations.* U.S.A.: University of Chicago Press.

Vogel, C., Brooks-Gunn, J., Martin, A. & Klute, M.M. (2013). Impacts of Early Head Start Participation on Child and Parent Outcomes at Ages 2, 3 and 5. *Monographs of the Society for Research in Child Development,* 78 (1), 36-63.

Wagner, M.M. & Clayton, S. L. (1999). The Parents as Teachers Program: Results from Two Demonstrations. *The Future Of Children Home Visiting: Recent Program Evaluations* 9 (1), 91-115.

Wagner, M., Spiker, D., Linn, M. I. (2002). The Effectiveness of the Parents as Teachers Program with Low-Income Parents and Children. *TECSE*, 22 (2), 67-81.

Weikard, D. P., Deloria, D. J. & Lawser, S.A. (1970). *Longitudinal Results of the Ypsilanti Perry Preschool Project.* (Final Peport. Volume TT of 2). High/Scope Educational research ronndation, Ypsilanti, Mich.: Ypsilanti Public Schools. ED 044 536.

Whittaker, J. E. V., Harden, B. J., See, H. M., Meisch, A. D. & Westbrook, T. R. (2011).Family risks and protective factors: Pathways to Early Head Start toddlers' social–emotional functioning. *Early Childhood Research Quarterly*, 26, 74–86

Winter, M., Rouse, J. (1990). Fostering Intergenerational Literacy: The Missouri Parents as Teachers program. *The Reading Teacher.* February, 382-386.

Wolfe, B. & Herwig, J. (1986). *The Head Start Home Visitor Handbook: Building a Home-Based* Program. American Association of Community and Junior Colleges, Washington, DC. Council for Occupational Education. Administration for Children, Youth, and Families(DIMS), Washington, DC. Head Start Bureau. Mar 86248p. ED 270 211.

Yavuzer, H. (2013). *Ana-Baba Okulu*. (18. Baskı) İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yılmaz, A. & McMullen, M. B.(2010). A study of facilitating early literacy curriculum improvement in Head Start classrooms. *Education and Science*, 35 (158), 169-183.

Zigler, E., Pfannenstiel, J. C., Seitz, V. (2008).The Parents as Teachers Program and school success: a replication and extension. *J Primary Prevent* , 29, 103–120. Doi 10.1007/s10935-008-0132-1.

Zhai, F., Brooks-Gunn, J. & Waldfogel, J. (2011). Head Start and Urban children's school readiness: A birth cohort study in 18 cities. *Developmental Psychology*, 47 (1), 134–152. Doi:10.1037/a0020784.

3 AİLE EĞİTİMİNDE KULLANILAN YÖNTEM, TEKNİK VE MATERYALLER

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Kimseye hiçbir şey öğretemem, sadece onların düşünmelerini sağlayabilirim.

Socrates

GİRİŞ

Öğrenme, yaşam boyu devam eden ve davranışta kalıcı değişiklikler oluşturan bir süreçtir. Biyolojik bir varlık olarak dünyaya gelen insanı, diğer canlılardan ayıran en önemli özeliklerden biri olan öğrenme kapasitesi ile birey yürümekten, karmaşık sorunları çözmeye, felsefi düşünceye kadar çok çeşitli davranışları kazanır (Erden ve Akman, 2004). Yetişkin davranışlarının hemen hemen tümü öğrenme yoluyla kazanılmıştır. Öğrenme bir uyum sürecidir ve insan davranışlarının ana teması olan uyum çabasının belli bir yönü vardır. Bu yön dinamik bir varlık olan insanın, çevresiyle etkileşimlerinin sonucu olan bir takım değişiklikler geçirerek kendini biyo-psiko-sosyal bir varlık olarak gerçekleştirir (Elden, 2003). *Yaşantı ürünü, kalıcı izli davranış değişikliği* olarak tanımlanan öğrenmenin üç temel özelliği bulunmaktadır. Öğrenme sonucunda mutlaka bir davranış değişikliği meydana gelir, öğrenme yaşantı ürünüdür ve kalıcı izlidir (Erden ve Akman, 2004; Hergenhahn ve Olson, 1997; Morgan, 1989).

Bireylerin öğrenmeleri öğretme-öğrenme sürecinin etkili bir biçimde düzenlenmesi ile mümkün olmaktadır. Belirli bir konunun amaçlarına göre düzenlenen içeriğinin katılımcılara aktarılması için çeşitli strateji, yöntem ve tekniklerden faydalanılmasını gerektirmektedir. Öğretme-öğrenme süreci strateji, yöntem ve teknik gibi kavramları içinde barındıran "nasıl öğretelim" sorusunun cevabını bulmaktır (Güven, 2013). Öğrenmenin yapılandırılmasında, bilişsel süreçler içindeki öğrenme stilleri de anahtar konumundadır (Cano-Garcia ve Hughes, 2000). Eğitimciler her bireyin kendine özgü öğrenme stili olduğunu göz önünde bulundurarak öğrenme ortamlarını bu stilleri kapsayacak biçimde tasarlamalıdır (Grasha, 2002). Bireylerin öğrenme stillerine uygun olarak düzenlenmiş öğrenme ortamları öğrenenlerin performanslarını olumlu yönde etkilemektedir. Bireylerin öğrenme sürecine aktif olarak katılabileceği strateji, yöntem ve teknikler ile etkileşimli materyallerin öğrenme ortamlarında yer alması, farklı öğrenme stillerine sahip bireylerin öğrenmelerini olumlu yönde etkilemektedir (Erden ve Altun, 2006).

Eğitimini tamamlamış bireylere okul sonrasında ve dışında sağlanan planlı eğitim etkinlikleri olarak tanımlanan yetişkin eğitiminin bir parçası olan aile eğitim programlarında ebeveynler çeşitli nedenlerle katılmaktadırlar. Anne babaları anne-babalık rolleri açısından eğitmek, aile yaşamını düzenlemek, güçlendirmek, gerekli bilgi ve beceri ile donatmayı hedefleyen aile eğitimi programları aracılığıyla aileler, çocuklarının eğitimlerinde kendi rollerinin öneminin, kendi ilgi, yetenek ve becerilerinin farkına vararak bu becerilerini geliştirmektedir (Aral vd., 2008; Kurtulmuş 2003). Bu ve benzeri amaçlarla düzenlenen aile eğitim programlarında eğitimcinin katılımcıların öğrenme stillerini göz önünde bulundurarak uygun strateji, yöntem ve tekniklerden faydalanması eğitimin etkililiğini arttıracaktır. Eğitim programlarının başarıya ulaşması temel alınan öğrenme öğretme modellerinin seçimine bağlıdır (Demirel, 2005). Bu nedenle, bu bölümde bireylerin öğrenme stilleri üzerinde durularak, öğretme stratejileri, yetişkin eğitiminin özellikleri ile eğitimcilerin aile eğitim programlarında kullandıkları yöntem ve tekniklere yer verilerek, kullanılacak eğitim materyallerinin özellikleri açıklanacaktır.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, K. Ü. (2002). *Aktif Öğrenme.* İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal-Akyol, A., Bütün-Ayhan, A., Yıldız-Bıçakçı, M. ve Erdoğan, S. (2008). Okul Öncesi Dönemde Aile Eğitimi. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi. *www.acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5268/5915.doc/* (Erişim Tarihi: 10.06.2014).

Arnond, D. J. (2003). School social workers' perceptions and knowledge of solution-focused brief therapy. *Unpublished Master's Thesis*, Department Social Work, California State University.

Aşkar, P. ve Akkoyunlu, B. (1993). Kolb Öğrenme Stili Envanteri. *Eğitim ve Bilim, 87*, 37 – 47.

Aykaç, N. (2014). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. 1. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Babadoğan, C. (1994). "Öğrenme Stilleri ve Stratejileri Arasındaki İlişki". *1.Eğitim Bilimleri Kongresi, Kuram-Uygulama-Araştırma. Cilt: III* Adana: Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 28-30 Nisan 1994, s.1056-1065. *http://babadogan.net/wp-content/PDF/C1.pdf* (Erişim Tarihi: 02.06.2014).

Balat, G. U. (2012). Okul Öncesi Eğitimde Anlatım, Tartışma, Soru Cevap, Örnek Olay, Gezi Gözlem ve Gösteri Öğretim Yöntemleri, *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri* (Ed: R. Zembat). 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık, 255-286.

Biggs, J. (2001). Enhanching learning: A matter of style or approach. (Ed. R.J. Sternberg and Li-Fang Zang). *Perspectives on Thinking, Learning and Cognitive Styles.* Mahwah: Lawrance Erlbaum Associates, 73-102.

Bilen, M. (2002). *Plandan Uygulamaya Öğretim.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Boydak, A. (2001). *Öğrenme Stilleri.* İstanbul: Beyaz Yayınları

Brankin, P.A. (1989). Adult developmental theory and learning theories: Their impact upon police training. *Law and Order. 37*, 43-44.

Brown, B.L. (2003). *Teacghing Styles vs. Learning Styles. Myhts and Realities, Clearinhouse on Adult, Career and Vocational Education*, No: 26 *http://www.calpro-online.org/eric/docs/mr41.pdf* (Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2014).

Burden, P.R. ve Byrd, D.M. (2013). *Methods for Effective Teaching: Meeting the Needs of All Students* (6th Ed.). Boston: Pearson/Allyn and Bacon.

Callahan, J. (2002). School-based crisis intervention for traumatic events. (Ed.R. Constable, S. McDonald, and J. Flynn), *School Social Work* (5th ed). Chicago: Lyceum Books, 481-500.

Campbell, D. E. (1986). Adult learners' changes and adaptations of learning methods, techniques and devices by psychological type. *Unpublished doctoral dissertation*. Ohio State University.

Cano-Garcia, F. ve Hughes, E. (2000). Learning and thinking styles: An analysis of their interrelationship and influence on academic achievement. *Educational Psychology, 20 (4),* 413-430. *http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/713663755#.U67i65R_sw8* (Erişim Tarihi: 23.05.2014).

Celep, C. (2003). Halk Eğitimi-Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Teknikler. 3.Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Darkenwald, G. G. ve Merriam, S. B. (1982). *Adult Education: Foundations of Practice.* New York: Harper and Row.

De Bono, E. (2008). *Altı Şapkalı Düşünme Tekniği*. (Çev: E. Tuzcular). İstanbul: Remzi Kitabevi.

De Shazer, S. (1988). *Clues: investigating solutions in brief therapy*. New York: W. W. Norton.

Demirel, Ö. (2005). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Öğretme Sanatı,* 9. Baskı, Ankara: PegemA Yayıncılık.

Dunn, K. ve Dunn, R. (1986). The Look of Learning Styles*, Early Years.* 8; 46-52.

Dunn, R. ve Stevenson, J.M. (1997). Teaching diverse collage students to study within a learning styles prescription". *Collage Student Journal.* 31(3), 333-339.

ECORYS, (2012). *Technical Assistance on Institutional Building for the Implementation of RCOP in Turkey.* Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı'nın Uygulanması için Kurumsal Kapasitenin Oluşturulmasına Yönelik Teknik Yardım Projesi Eğiticinin Eğitimi El Notu. *https://ipa.sanayi.gov.tr/Files/Documents/5-egiticinin-egitimi-el-n-05072012093234.doc* (Erişim Tarihi: 02.06.2014).

Elden, M. (2003). Hedef Kitle Davranışlarını Etkileyen Psikolojik Bir Faktör Olarak Öğrenme: Öğrenme ve Reklam İlişkisi, *Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 18 *http://www.irfanerdogan.com/dergiweb2008/18/ELDEN.pdf* (Erişim tarihi: 23.05.2014).

Erciyeş, G. (2013). Öğretim Yöntem ve Teknikleri. *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* (Ed: Ş. Tan). 9. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık, 257-367.

Erdem, A R. (2006). Nasıl Öğretmeliyim: Öğretim Strateji, Yöntem ve Teknikleri, *Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi,* 6 (2), *http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=274* (Erişim Tarihi: 02.06.2014).

Erden, M. ve Akman, Y. (2004). *Gelişim ve Öğrenme*, Ankara: Arkadaş Yayınları.

Erden, M. ve Altun, S. (2006). *Öğrenme Stilleri*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Ergün, M. ve Özdaş, A. (1997). Öğretim İlke ve Yöntemleri, İstanbul: Kaya Matbaacılık.

Ergür, D. O. (2000). Hacettepe Üniversitesi Dört Yıllık Lisans Programlarındaki Öğrenci ve Öğretim Üyelerinin Öğrenme Stillerinin Karşılaştırılması, *Eğitim ve Bilim. 25(118),* 57-66.

Fidan ,N. (1986). *Okulda Öğrenme ve Öğretme.* Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

Fine, M. J. (1980). The parent education movement: An introduction. (Ed: M. J. Fine). *Handbook on parent education.* New York: Academic Press, 3-27.

Gall, M. D. ve Gillett, M. (1980). The discussion method in classroom teaching. *Theory into Practice*, 19, 98-103.

Geisert, G. ve Dunn, R. (1991). Effective use of computers: Assignments based on individual learning styles. *The Clearing House,* 64 (4), 219-224.

Grasha, F.A. (2002). Teaching with style: A practical guide to enhancing learning by understanding teaching and learning styles. California: Alliance Publishers. *http://www.ius.edu/ilte/pdf/teaching_with_style.pdf (*Erişim Tarihi: 08.07.2014).

Greene, G. J., Jones, D. H., Frappier, C., Klein, M. ve Culton, B. (1996). School social workers as family therapists: a dialectical-systemic-constructionist model. *Social Work in Education,* 18 (4), 252-236.

Güner, O. (2011). *Çözüm Bende Saklı! Çözüm Odaklı Terapi Yöntemi (Çocuk ve Gençlerde Kullanımı).* 2. Baskı. Ankara: Efil Yayınevi

Güven, M. (2013). Öğretme-Öğrenme. *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ed. B. Duman), 3. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık, 154-264.

Hergenhahn, B.R. ve Olson, M.H. (1997). *Introduction to Theories of Learning*. (5th ed.) Prentice-Hall.

Honig, A. S. (1979). Child care alternatives and options for parents. *Viewpoints in Teaching and Learning, 55,* 57-65.

http://mutluyurt17.com/images/mutluyuz.jpg (Erişim tarihi 21.01.2010)

http://www.face-and-emotion.com/dataface/emotion/x_anger.html (Erişim tarihi 21.01.2010)

http://www.face-and-emotion.com/dataface/emotion/x_sad.html (Erişim tarihi 21.01.2010)

http://www.sussex.ac.uk/press_office/bulletin/08apr05/images/scaredchild.jpg (Erişim tarihi 21.01.2010)

İşman, A. ve Eskicumalı, A. (2003). *Eğitimde Planlama ve Değerlendirme*, Genişletilmiş 4. Baskı. İstanbul: Değişim Yayınları.

Jacobsen, D.A.; Eggen, P. and Kauchak, D. (2009). *Methods for Teaching Promoting Student Learning in K–12 Classrooms.* Eighth Edition, CA: Pearson Education.

Jonassen, D. H. ve Grobowski, B. L. (1999). *Handbook of Individul Differences, Learning and Instruction*. USA: Lawrace Erlbaum Associates.

Kandır, A. ve Ersoy, Ö. (2004). *Aile Katılım Çalışmaları*. (Yayına Hazırlayan: E. Ömeroğlu), İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Kaplan, E. J. ve Kies, D. A. (1995). Teaching styles and learning styles, *Journal of Instructional Psychology. 22(1)*, 29-34.

Karakaya, S. (2010). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet'inde Gerçekleştirilen Yetişkin Eğitmi Uygulamaları, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Knowles, M. (1970). *The Modern Practice of Adult Education: Andragogy Versus Pedagogy*. New York: Association Press

Knowles, M. S. (1984). The Adult Learner (3rd ed.). Houston, TX: Gulf.

Kraskey, C. R. (2008). Effective methods of teaching and learning adult ESL Learners in an Asian school of manicuring/nail technology, *Unpublished Doctoral Dissertation,* Minneapolis: Capella University.

Kolb, D.A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development.* Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Kurtulmuş, Z. (2003). Anne Eğitim Programının 4-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Alt Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Anne Davranışları Üzerindeki ve Annelerin Okul Öncesi Eğitime Yönelik Görüşlerine İlişkin Etkisinin İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Küçükahmet, L. (2006). *Öğretim İke ve Yöntemleri.* 19. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Mahoney, G., Kaiser, A., Girolametto, L., MacDonald, J., Robinson, C., Safford, P. ve Spiker, D. (1999). Parent education in early intervention: A call for a renewed Focus, *Topics in Early Childhood Special Education*, *19 (3),* 131-140.

Merriam, S. (2008). Adult learning theory for the twenty-first century. *New Directions for Adult and Continuing Education,* 119, 93-98.

MEB. (2012). MEB *Okul Öncesi Programı (2012) ile Bütünleştirilmiş Aile Destek Programı*, Ankara: MEB Temel Eğitim Müdürlüğü.

Morgan, C. T. (1989). *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı* (Çev. Hüsnü Arıcı vd.). Gözden Geçirilmiş 7. Baskı. Ankara: H.Ü. Psikoloji Bölümü Yayınları

Ocak, G. (2013). Yöntem ve Teknikler. *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* (Ed: G. Ocak). 5. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 253-358.

Önder, A. (2012). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri*, 9. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık

Özer, B. (1998). Öğrenmeyi Öğretme, *Eğitim Bilimlerinde Yenilikler*. (Ed:A. Hakan). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Programı, 146-164.

Regali, J.E. (1988). Models of police training and education. *Police Chief. 55*, 60-62.

San, İ. (2002). Yaratıcı Drama Eğitsel-Boyutları*. Yaratıcı Drama 1985-1995 Yazılar, (*Ed: H. Ö. Adıgüzel). Ankara: Naturel Kitap Yayın Dağıtım, 81-88.

Sarıtaş, M. (2007). Öğretimde Yararlanılan Araç Gereçler ve Etkili Kullanımı, Öğretim *Teknolojileri ve Materyal Tasarımı.* (Ed. M. Sarıtaş). Ankara: PegemA Yayıncılık, 55-105.

Savaş, B. (2012). Öğretim Yöntemleri. *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* (Ed. M. Arslan), 5. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık, 149-167.

Seferoğlu, S.S. (2013). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, 7. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Senemoğlu, N. (2010). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, 18. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Sönmez, V. (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 6. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Şahin, A. (2013). Temel Öğretme-Öğrenme Yaklaşımları (Stratejileri), *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* (Ed: G. Ocak). 5. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık, 213-251.

Şimşek, A. (2011). *Öğretim Tasarımı*, 2. Basım. Ankara: Nobel Yayıncılık

Taylor, K., Marienau, C. ve Fidler, M. (2000). Developing Adult Learners: Strategies for Teachers and Trainers. San Francisco: Jossey – Bass.

Tezci, E. (2011). Öğretim Materyallerinin Tasarımı, *Eğitimde Teknoloji Entegrasyonu Materyal Geliştirme ve Çoklu Ortam Tasarımı,* (Ed. S. Perkmen ve E. Tezci). Ankara: PegemA Yayıncılık, 15-57

Tezel-Şahin, F. (2003). Doğaçlama ve Rol Oynama. *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya***.** Ankara: Kök Yayıncılık, 139-150.

Tok, T. N. (2013). Etkili Öğretim İçin Yöntem ve Teknikler. *Öğretim İlke ve Yöntemleri. (*Ed: A. DOĞANAY). Ankara: PegemA Yayıncılık, 161-237.

Toker, M.M. (2003). Aktif Öğrenme. *Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, Mart 3 (1), *http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=114* (Erişim Tarihi: 02.06.2014).

TZYMB, (2010). *Yetişkin Eğitimi, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık*. *http://okulsel.net/docs/index-4186.html* (Erişim Tarihi: 03.06.2014).

Unicef. (2007). *Aileler İçin Temel Eğitim Eğitici Eğitim Notları.* Ankara.

Uzunboylu, H. ve Hürsen, Ç. (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri,* Ankara: PegemA Yayıncılık.

Ülgen, G. (1995). *Eğitim Psikolojisi-Birey ve Öğrenme*, Ankara: Bilim Yayınları.

Üstündağ, T. (1996). Yaratıcı Dramanın Üç Boyutu. *Yaşadıkça Eğitim, 49,* 19-23.

VARK: A guide to learning styles. *http://www.vark-learn.com/english/index.asp* (Erişim Tarihi: 29.05.2014).

Westwood, P. (2008). *What Teachers Need to Know About Teaching Methods.* Australia: Australian Council *for* Educational Research Ltd.

Yanpar-Yelken, T. (2011). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, 10. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yaşar, Ş. (1998). Fen Bilgisi Öğretiminde Kullanılan Strateji, Yöntem ve Teknikler, *Fen Bilgisi Öğretimi*, (Ed: Ş. Yaşar). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 61-80.

Yoon, S.H. (2000). Using learning style and goal accomplishment style to predict academic achievement in middle school geography students in Korea. *Unpublished doctoral thesis,* University of Pittsburg.

4

GÜÇLÜ ORTAKLIK

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültes
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültes
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Merve AKSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültes
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültes
Temel Eğitim Bölümü

Çocuk sevgisi insan sevgisi için bir ihtiyaçtır.

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Eğitim kurumu/okulun çocuklarla ilgilenme şekli, ailelerini önemseme yollarını da yansıtır. Eğitimci/öğretmenler çocukları sadece öğrenci olarak görürlerse, aileleri de okuldan ayrı olarak görürler. Bu durumda, ailenin kendi işini yapması ve çocuklarının eğitimini kurumlara bırakması beklenir. Eğitimciler öğrencileri çocuk olarak görürlerse, çocukların eğitim ve gelişiminde hem aileyi hem de toplumu kurum/okulla ortak olarak görürler. Ortaklar, çocuklar için paylaştıkları ilgi ve sorumlulukları kabul eder, öğrenciler için daha iyi programlar ve fırsatlar yaratmak için eşit olarak birlikte çalışırlar.

Aile, eğitim kurumu ve toplum ortaklığını geliştirme konusunda birçok neden vardır. Güçlü ortaklık, eğitim kurumu programlarını ve iklimini geliştirir, aile hizmetleri ve desteği sağlar, ebeveynlik becerilerini ve liderliklerini artırır, aileleri kurumda ve toplumda birbirleriyle bağlar, eğitimcilere çalışmalarıyla yardımcı olur. Bu tür ortaklık kurmanın başlıca nedeni, tüm çocukların eğitim kurumu yaşantısı ve sonrasında başarılı olmasına yardımcı olmaktır. Ebeveynler, eğitimci, çocuklar ve diğerleri eğitime ortak olduklarında, çocukların etrafında ilgi çekici bir topluluk oluşur ve güçlü ortaklık çalışmaları başlar. Başarılı ve güçlü ortaklık programları nasıl etkili bir şekilde tasarlanabilir ve uygulanabilir? Daha iyi iletişim, etkileşim ve değişimlerin sonuçları nelerdir? Bu sorular, disiplinler arası bir araştırma alanı yaratarak aile ve toplum ortaklığı konusundaki araştırma ve uygulamalara karşı çıkmıştır (Epstein vd., 2002).

Akademik olarak mükemmel ancak aileleri görmezden gelen bir eğitim kurumunun olması mümkündür. Bu anlayışı savunan bir kurum, okul hayatını ve öğrenimini etkileyen eğitimciler, ebeveynler ve çocuklar arasında engel oluşturur. Akademik olarak etkisiz olan ancak aileleri çok iyi bir şekilde işin içerisine katan bir eğitim kurumunun olması da mümkündür. Zayıf akademik programı ile bu kurum çocukların öğrenmesini kısıtlar. Bu örnek eğitim kurumlarının hiçbiri akademik olarak mükemmel ve aile ile iletişim kurmada yeterli değildir (Epstein vd., 2002; De Bruine vd., 2014). Bununla birlikte, güçlü ve başarılı ortak olmak için birçok engel bulunur. Eğitim kurumları, özellikle dil, sosyoekonomik faktörler, ebeveyn talepleri, okullarla daha önce yaşanan olumsuz deneyimler ve cinsiyetlerin engel olduğu yerlerde, ailelere ve topluluklara katılmak için mücadele ederler (Epstein ve Sheldon; Fletcher ve Silberberg; Ibrahim, Small ve Grimley; Mills ve Gale'den aktaran Frederico ve Whiteside, 2016).

Bazı çocuklar, aile katılımı olmayan, mükemmel akademik programları olan eğitim kurumlarında başarılı olurlar. Eğitimciler, aile yakınları, diğer aileler ve toplum üyeleri bu çocuklara önemli rehberlik ve teşvik sağlarlar. Eğitim kurumu, aile ve toplumun desteğiyle, daha fazla çocuk kendini güvende ve ilgilenilmiş hisseder, eğitim hedeflerini anlar, potansiyellerini tam olarak elde edebilmek için çalışır, olumlu tutum ve okul davranışları geliştirir, öğrenimine devam eder (Epstein vd., 2002; Boykin 1994). Yapılan çalışmalarda okul, aile, toplum güçlü ortaklığının çocukların akademik başarısını arttırdığı, çocukların davranışlarını ve katılımını geliştirdiği, daha olumlu bir kurum iklimi yarattığı, okula devamsızlığı azalttığı bulunmuştur (Epstein ve Sheldon; Henderson ve Mapp; Sheldon; Smith'den aktaran Frederico ve Whiteside, 2016; Carter'dan aktaran Patte, 2011; Vickers ve Minke, 1995; Çelenk, 2003).

KAYNAKLAR

Adams, K. S. & Christenson, S.L. (2000). Trust and the Family School Relationship Examination of Parent Teacher Differences in Elementary and Secondary Grades. *Journal of School Psychology, 38* (5), 477-497.

Bayraktar, V., Güven, G. ve Temel, Z. F. (2016). Okul Öncesi Kurumlarda Görev Yapan Öğretmenlerin Aile Katılım Çalışmalarına Yönelik Tutumların Incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24* (2), 755-770.

Bruce, T. (2005). *Early Childhood Education.* UK: Hodder Education.

Connecticut State Board of Education. (2007). *A Guide to Early Childhood Program Development.* Connecticut: State of Connecticut.

Cosmin Blandul, V. (2012). The Partnership Between School and Family- Cooperation or Conflict? *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 47, 1501-1505.

Çakmak, Ö.Ç., Neslitürk, S., ve Asar, H. (2014). Okul Öncesi Öğretmenlerinin "Veli" Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (18), 679-712.

Çelenk, S. (2003). Okul Aile İşbirliği ile Okuduğunu Anlama Başarısı Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24* (1), 33-39.

Çınkır, Ş. ve Nayır, F. (2017). Okul Aile İşbirliği Standartlarına İlişkin Veli Görüşlerinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32* (1), 245-264.

De Bruine, E. J., Willemse, T. M., D'Haem, J., Griswold, P., Vloeberghs, L., & Van Eynde, S. (2014). Preparing Teacher Candidates for Family–School Partnerships. *European Journal of Teacher Education, 37* (4), 409-425.

Durualp, E., Kaytez, N., ve Kadan, G. (2016). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Annelerine Verilen Aile Eğitiminin Annelerin Bilgi Düzeyleri ile Çocukların Gelişimlerine Olan Etkisinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (4), 1706-1722.

Epstein, J. L. (2011). *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. Boulder, CO: Westview Press.

Epstein, J. L.; Sanders, M. G.; Simon, B. S.; Salinas, K. C.; Jansorn, N. R.; Van Voorhis, F. L. (2002). School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action (2.Baskı). Thousand Oaks, CA, US: Corwin Press.

Erdoğan, Ç., ve Demirkasımoğlu, N. (2010). Ailelerin Eğitim Sürecine Katılımına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 16* (3), 399-431.

Erkan, S., Uludağ, G. ve Dereli, F. (2016). Okul Öncesi Öğretmenleri, Okul Yöneticileri ve Ebeveynlerin Aile Katılımına İlişkin Algılarının İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 17 (1), 221-240.

Frederico, M. & Whiteside, M. (2016). Building School, Family, and Community Partnerships: Developing a Theoretical Framework. *Australian Social Work,* 69 (1), 51-66.

Getswicki, C. (2004). *Home, School, and Community Relations*. New York: Thomson Learning.

Gül, İ. & Aslan, D. (2016). The Evaluation of School, Family and Community Relations of Teachers in Terms of Their Views. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, *17* (3), 203-218.

Hendrick, J. & Weissman, P. (2006). *The Whole Child: Developmental Education for Early Years.* New Jersey: Prentice Hall.

Hiatt-Michael, D.B. (2005). *Promising Practices for Family Involvement in Schooling across the Continents.* Greenwich, Connecticut: Information Age Publishing.

İlgar, Ş. ve Topaç, N. (2013). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul-Aile İşbirliğine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1* (26), 93-114.

Mandel, S. (2007). *The Parent - Teacher Partnership: How to Work Together for Student Achievement*. Chicago: Zephyr Press.

McLoughlin, C.S. (1987). *Parent - Teacher Conferencing.* Springfield: Charles C. Thomas.

Morrison, G.S. (1998). *Early Childhood Education Today.* New Jersey: Merrill.

Olsen, G. & Fuller, M.L. (2003). *Home- School Relations Working Successfully with Parents and Families.* Boston: Allyn and Bacon.

Özbaş, M.T., ve Badavan, Y. T. (2009). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Okul-Aile İlişkileri Konusunda Yapmaları Gereken ve Yapmakta Oldukları İşler. *Eğitim ve Bilim, 34* (154), 69-81.

Özgan, H. ve Aydın, Z. (2010). Okul - Aile İşbirliğine İlişkin Yönetici, Öğretmen ve Veli Görüşleri. *e-Journal of New World Sciences Academy, 5* (3), 1169 - 1189.

Patte, M. M. (2011). Examining Preservice Teacher Knowledge and Competencies in Establishing Family-School Partnerships. *School Community Journal, 21* (2), 143-159.

Porsuk, A. ve Kunt, M. (2012). Denizli Merkez İlköğretim Okullarındaki Okul Aile İlişkilerinde Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Yönetici Görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31 (*1), 203 - 218.

Read, K. H. & Patterson, J. (1980). *The Nursery School and Kindergarten: Human Relationships and Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Sanders, M. G. (2006). *Building School-Community Partnerships: Collaboration for Student Success.* Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Seefelt, C. & Barbour, N. (1994) *Early Childhood Education: An Introduction.* Unites States: Merrill.

Sheridan, S.M. , Holmes, S.R., Smith, T.E., Moen, A.L. (2016). Complexities in Field-Based Partnership Research: Exemplars, Challenges, and an Agenda for the Field. E.M. Sheridan, E. Moorman Kim (Ed.), *Family-School partnerships in context*. (s.1-24) https://link.springer.com/chapter /10.1007%2F978-3-319-19228-4_1

Vickers, H.S. & Minke, K.M. (1995). Exploring Parent-Teacher Relationships: Joining and Communication to Others. *School Psychology Quarterly, 10* (1),133–150.

Wright, K. & Stegelin, D. A. (2003). *Building School and Community Partnerships Through Parent Involvement*. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall.

5

AİLE KATILIMI

Dr. Öğr. Üyesi Nalan ARABACI
Ordu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı

Çocuklar geleceğimizin güvencesi yaşama sevincimizdir, bugünün çocuğunu yarının büyüğü olarak yetiştirmek hepimizin insanlık görevidir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Çocuklara verilen bakımın ve eğitimin niteliği onların davranışlarını, yaşama ve öğrenmeye ilişkin tutumlarını etkilemektedir. Bu nedenle yaşamın ilk yılları ve çocukların erken deneyimleri onların sağlıklı gelişimleri açısından yaşamsal bir öneme sahiptir. Çocuklar tüm gelişim alanlarına ilişkin temel bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkları aile ortamında kazanmaktadırlar. Dolayısı ile ebeveynler çocuklarının ilk eğitimcileridir. Bu açıdan aile, çocuğun bakımı, gelişimi ve eğitiminden sorumlu başlıca kurum olma özelliğini taşımaktadır. Aileden sonra, eğitim sistemi içindeki ilk basamak olan okul öncesi eğitim kurumları çocuğun gelişimini destekleme ve onu toplumsal yaşama hazırlama konusunda, aileyi destekleyen en önemli kurum olarak görülmektedir. Eğitim kurumları ve bu kurumlarda uygulanan programlar, çocuğun yaş ve gelişim düzeyine, içinde bulunduğu çevrenin özelliklerine, çocuğun ve toplumun ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde hazırlanabilmektedir. Erken dönemde sözü edilebilecek nitelikli bir eğitim, çocuğun içinde bulunduğu çevrede onunla ilk olarak etkileşimde bulunan ve hayatının her alanında ayrıcalıklı bir yere sahip olan aile bireylerinin bu eğitime destek vermesi ile mümkün olabilmektedir. Aile, çocuğun eğitiminde en önemli etkiye sahip kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Bu nedenle, anne-babaların çocuklarının eğitimlerini destekleyebilecekleri, onların öğrenme yaşantılarında aktif olarak rol oynayabilecekleri eğitim ortamlarına ve bu amaç doğrultusunda planlanmış eğitim etkinliklerinin düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim programlarında önemli bir yer tutan aile katılım etkinlikleri, bu amaçla hazırlanan etkinliklerdir. Söz konusu eğitim, ailelerin gereksinimlerine göre düzenlenmiş, ev ve kurum merkezli eğitim etkinlikleri ile gerçekleştirilebileceği gibi, ailenin çocuğun okuldaki etkinliklerine katılması yoluyla da, yani aile katılım çalışmaları ile de sağlanabilmektedir.

Ailelerin eğitimcilerle ortaklık kurarak, işbirliği içinde olması görüşünün temeli, Epstein'ın "Etki Alanlarının Örtüşmesi" kuramına dayanmaktadır. Bu kuramsal açıklama, anne-baba, okul ve yakın çevre ilişkisini açıklamada psikolojik, eğitimsel ve sosyolojik bakış açılarını birleştirmektedir. Epstein, çocukların eğitimlerini ve sosyalleşmelerini etkileyen etki alanında bulunan üç unsurdan söz etmektedir: Bunlar; aile, okul ve toplumdur. Epstein bu üç unsuru birbiriyle az ya da çok örtüşen etki alanları olarak belirtmiştir. Farklı etki alanları arasındaki uygunluğun, çocuğun gelişimini en üst seviyeye çıkaracağı savunularak, bu süreçteki ortaklığın, gelişimi en üst seviyeye çıkarmada etkili olduğu belirtilmiştir (Epstein ve Hollifield, 1996 ; Akt., Driessen, Smith ve Sleegers, 2005).

Diğer yandan, alan yazını incelendiğinde aile katılımı ve akademik başarı arasındaki ilişkiye yönelik birbirinden farklı sonuçlarla karşılaşılmış olsa da, özellikle erken dönemde başlatılan aile katılımı programlarının, çocukların akademik başarısını olumlu şekilde etkilediği ve aynı zamanda anne-babaların ebeveynlik becerileri üzerinde de etkili olduğu gösterilmiştir. Çocuğun gelişiminin ve akademik başarısının, okulların yapısı veya sosyo-ekonomik koşullarından daha çok, okul-aile işbirliği, yani ailenin eğitim sürecine katılımı ile arttığı birçok araştırmacı tarafından ortaya konulmuştur (Griffifth, 1996; Marchant, Paulson ve Rothlisberg, 2001 ; Gonzales-Pienda, Nunez, Gonzalez-Pumariega , Alvarez ve Pat Garcia, 2002 ; Kolay, 2004 ; Kainz ve Aikens, 2007).

KAYNAKLAR

Abbak, B. (2008). *Okul Öncesi Eğitim Programındaki Aile Katılımı Etkinliklerinin Anasınıfı Öğretmenleri ve Veli Görüşleri Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Ada, A. F., & Zubizarreta, R. (2001). Parent Narratives: The Cultural Bridge Between Latino Parents and Their Children. In Reyes M. L., Halcón J. J. (Eds.), The Best For Our Children: Critical Perspectives on Literacy for Latino Students. New York, NY: Teachers College Press.

Aile Öğretmenliği Projesi. (2012). Malatya Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü.

Akboy, R. ve İkiz, E. (2007). *Psikolojik Danışma ve Rehberlikte Çağdaş Bir Anlayış: Yaşamla İç İçe, Yaşam Boyunca.* Ankara: Nobel..

Aksoy, A. B. ve Turla, A. (1999), *Okul-Aile İşbirliği*, Gazi Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı, İstanbul :Ya-Pa.

Aksu Koç, A, Taylan, E. ve Bekman, S.(2002). Türkiye'de Okul Öncesi Hizmete Duyulan İhtiyaçların Belirlenmesi ve Çocuğun Dil Yetisi Düzeyinin Değerlendirilmesi. Boğaziçi Bilimsel Araştırma Projeleri ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı'na Sunulmuş Rapor (Proje No: 00R101).

Allen, S. M., & Hawkins, A. J. (1999). Maternal Gatekeeping: Mothers' Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father İnvolvement İn Family Work. *Journal of Marriage and the Family, 61* (1),199-212.

Arabacı, N. ve Aksoy, A. B. (2005). Okul Öncesi Eğitime Katılım Programının Annelerin Bilgi Düzeylerine Etkisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *29*, 18-26.

Aral, N., Yasar, M. ve Kandır, A. (2002). *Okul Öncesi Eğitim ve Okul Öncesi Eğitim Programı*, İstanbul: Ya-Pa.

Aslan, N. ve Arslan Cansever, B. (2007). Okuldaki Sosyal Etkinliklere Katılımda Ebeveyn Çocuk Etkileşimi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma, *Ege Eğitim Dergisi, 8*(1), 113-130.

Aslanargün, E. (2007). Okul-Aile İşbirliği ve Öğrenci Başarısı Üzerine Bir Tarama Çalışması, *Sosyal Bilimler Dergisi*, *18,* 120-135.

Aydoğan, A. (2007). Okul Faaliyetlerine Aile Katılımını Engelleyen Faktörler. Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23,* 259-273.

Aydoğan, Y. (2010). Okul Öncesi Eğitim Programlarında Aile Katılımı. T. Güler (Ed.). *Anne Baba Eğitimi.* Ankara: PegemA.

Bekman, S. (1998). *Eşit Fırsat: Anne Çocuk Eğitim Programı'nın Değerlendirilmesi*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı.

Berger, E. (2000). *Parents As Partners in Education*. NJ: Merrill.

Brooks, J. E. (2004). Family Involvement in Early Childhood Education: A decriptive. Study of Family Involvement Approaches And Strategies in Early Childhood Classrooms. *Dissertation Abstracts İnternational. 2890 A. UMI no.3142799.*

Bundy, B. F. (1991). Fostering Communication Between Parents And Preschools. *Young Children, 46*(2), 12-17.

Castro, D., Bryant, D. M., Peisner-Feinberg, E. S., & Skinner, M. L. (2004). Parent involvement in Head Start Programs: The role of parent, teacher, and classroom characteristics. *Early Childhood Research Quarterly, 19*, 413–430.

Coleman, J. S. (1991). Parental Involvement in Education. Policy Perspectives Series. *Office of Educational Research and Improvement.* Retrieved June 6, 2007, from ERIC database (ED334028).

Cooper, M. J. ve Mosley, M. (2003). Adversities, Implications and Recommendations for Parental Involvement. *National Forum of Education Administration and Supervision Journal, 17*, 1-4.

Cömert, D. ve Güleç, H. (2005). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımının Önemi: Öğretmen-Aile- Çocuk ve Kurum. *Sosyal Bilimler Dergisi*.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. Ş. (2004). *Anne Baba Eğitimi*. A. Çağdaş (Ed.). Konya: Eğitim.

Çakmak, Ö. (2010). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(20), 1-17.

Çelenk, S. (2003). Okul Başarısının Ön Koşulu: Okul-Aile Dayanışması. *İlköğretimonline, 6*(2), 234-248.

Demirkasımoğlu N. ve Erdoğan Ç. (2010). Ailelerin Eğitim Sürecine Katılımına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 16*(3), 399-431.

DeSteno, N. (2000). Parent Involvement in the Classroom: The Fine Line, *Childhood Education, 55*(3), 13-17.

Doğan, E. (1995). *Ankara Merkez İlçelerindeki İlköğretim Okullarında Okul-Aile İletişiminin Engelleri.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Downer, J. T. & Mendez, J. L. (2005). "African American Father Involvement and Preschool Children's School Readiness", *Early Education and Development*, *16*(3), 317–340.

Driessen, G., Smit, F.& Sleegers, P. (2005). Parental Involvement and Educational Achievement. *British Educational Research Journal,31*(4), 509-532.

Endsley, R., Minish, C. P. & Zhou, Q. (1993). "Parent Involvement and Qalitiy Day Care I Proprieatry", *Journal of Research in Childhood Education*, *7*(2), 53-61.

Englund, M. M., Luckner, A. E., Whaley, G. J. L., & Egeland, B. (2004). Children's Achievement in Early Elementary School: Longitudinal Effects of Parental Involvement, Expectations, and Quality of Assistance. *Journal of Educational Psychology, 96*(4), 723-730.

Ensari, H. ve Zembat, R. (1999). *Yönetim Stillerinin Ailenin Okulöncesi Eğitim Programlarına Katılımı Üzerindeki Etkileri*, Marmara Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı, İstanbul: Ya-Pa.

Epstein J. L. & Hollifield, J. H. (1996). Title I and School-Family-Community Partnerships: Using Research to Realize The Potential. *Journal of Education for Students Placed at Risk, 1*, 263–278.

Ersay, E. (2013). Aile Eğitimi Programlarının Planlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi. F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları.* Ankara: Anı.

Ersoy, E. (2003). *Aile Katılım Etkinlikleri: 36-72 Aylık Çocukların Eğitimleri İçin Yıllık Plan Örnekleri ve Aile Katılım Çalışmaları* (Yay. Haz. Esra Ömeroğlu) İstanbul: Morpa.

Ersoy, Ö. ve Tezel Şahin, F. (1999). 0-6 Yaş Döneminde Anne-Baba Eğitiminin Önemi. *Mesleki Eğitim Dergisi, 1*(1), 58-62.

Fantuzzo, J., Tighe, E. & Childs, S. (2000). "Family Involvement Questionnaire: A Multivariate Assessment of Family Participation in Early Childhood Education", *Journal of Educational Psychology*, *92*(2), 367-370.

Faust-Horn, K. L. (2003)." Parent and Teacher Perceptions of The Relationship Between Home-School Collaboration And Student Success in The Classroom", *The Graduate School University of Wisconsin-Stout, January 2003.*

Galinsky, E. (1999). From Our President. A Parent/ Teacher Study: Interesting Results. *Young Children*, *45*(1): 2-3.

Gelfer, J.I. (1994). Implementing Student Portfolios in An Early Childhood Program. *Early Child Development and Care, 97,* 145-154.

Gonzales-Pienda, J. A., Nunez, J. C., Gonzales-Pumariega, S., Alvarez, L., Roces, C. & Pat Garcia, M. (2002). A Structural Equation Model of Parental Involvement, Motivational and Aptitudinal Characteristics, and Academic Achievement. *The Journal of Experimental Education*, *70*(3), 257-287.

Good, L.A. (1996). Several Resources For Parents and Early Childhood Professionals. *Young Children*, *51*(5): 84-85.

Griffifth, J. (1996). Relation of Parental Involvement, Empowerment, and School Traits to Student Academic Performance. *The Journal of Educational Research*, *90*(1), 33-41.

Gümüşeli, A. (2005). Aile Katılım ve Desteğinin Öğrenci Başarısına Etkisi. *Özel Okullar Birliği Bülteni, 2*(6),14-17.

Gürşimşek, A. (2010). Okul Öncesi Eğitime Aile Katılımını Etkileyen Faktörler, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi, 9*(18), 1-19. ISSN 1303-6475.

Haktanır, G. ve Akgün, E. (2013). Aile Görüşmeleri. F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocuklukta Aile Katılım Etkinlikleri,* 2. Baskı. Ankara: Anı.

Hannigan, I. (1998). *Off to School*. Washington, DC: NAEYC.

Haseloff, W. (1990). The Efficacy of The Parent-Teacher Partnership of The 1990s. *Early Child Development and Care, 58*, 51-55.

Honig, A. S. (1990). *Parent Involvement in Early Childhood Education.* Washington. OC: National Association for the Education of Young Children.

Hoover Dempsey, K.V. & Joan, M. T. (2002). *Family-School Comunication*, Vanderbuilt University.

http://www.acev.org/arastirma/arastirmalar.asp, 2008

Izumu-Taylor, S., Lee, Y. & Franceschini, L. (2011). A Comparative Study of Child Care in Japan and The USA: Who Needs to Take Care of Our Young Children?, *Early Childhood Development and Care, 181*(1): 39-54.

İşmen, E. ve Yıldız, A. (1996). Okul Öncesi Dönemde Okul Aile İşbirliği ve Ebeveynin Eğitime Katılımı. *Yaşadıkça Eğitim, 44,* 30-32.

Kainz K., & Aikens N. L. (2007). Governing The Family Through Education: A Genealogy on The Home/School Relation. *Equity and Excellence in Education, 40,* 301–310. doi:10.1080/ 10665680701610721

Kaya, Ö. M. (2002). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Programlara Ailelerin İlgi ve Katılımları ile Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Aile Eğitimine Katkısı Konusunda Anne Baba Görüşleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Kaya, Ö. M. ve Gültekin, M. (2010). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Programlara Ailelerin İlgi ve Katılımları ile Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Aile Eğitimine Katkısı Konusunda Anne-Baba Görüşleri. *OMEP Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı Bildiri Kitabı*, 3. Cilt, 311-333.

Keçeli Kaysılı, B. (2008). Akademik Başarının Arttırılmasında Aile Katılımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 9*(1), 69-83.

Kılıç, D. (2009). Yenilenen İlköğretim Programlarında Ailenin Eğitim Fonksiyonun Öğretmen ve Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(1), 177-190.

Kılıç, Z. (2010). *İlköğretimde Hayat Bilgisi Dersinde Aile Katılım Çalışmaları.* Yayımlanmış Yüksel Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Kieff, J. & Wellhousen, K. (2000). Planning Family Involvement in Early Childhood Programs, *Young Children*, *55*(3), 18-25.

Kolay, Y. (2004). Okul-Aile-Çevre Birliğinin Eğitim Sitemindeki Yeri ve Önemi. *Milli Eğitim Dergisi,164*.

Kuşin, İ. (1991). Okul Öncesi Dönemde Aile ve Okul İşbirliği. 7. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul: Ya-Pa.

Laloumi-Vidali, E. (1997). "Professinal Views on Parents Involvement at the Partnership Level in Preschool Education", *International Journal of Early Childhood*, *29*(1), 19-25.

Lancy, D. F. & Nattiv, A. (1992). Parents as Volunteers. *Childhood Education, 68*(4), 208-212.

Lopez, M. E., Weiss, H. & Caspe, M. (2006). Family Involvement in Early Childhood Education, *Harvard Family Research Project*. Number 1, Spring 2006.

Marchant, G. J., Paulson, S. E. & Rothlisberg, B. A. (2001). Relations of Middle School Students' Perceptions of Family and School Contexts With Academic Achievement. *Psychology in the Schools*, *38*(6), 505-519.

Martinez-Pons, M. (1996). Test of A Model of Parental Inducement of Academic Self-Regulation. *The Journal of Experimental Education, 64*, 213-227

MEB (2002). 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: MEB

MEB (2006). 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: MEB.

MEB (2012). 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: MEB.

Morrison, E. F., Rimm-Kauffman, S., & Pianta, R. C. (2003). A Longitudinal Study of Mother-Child Interactions at School Entry and Social and Academic Outcomes in Middle School. *Journal of School Psychology, 41*(3), 185–200.

National Parent Teacher Association (2000). Building Successful Partnerships: A Guide for Developing Parent and Family Involvement Programs. Paperback.

Newman K. S. & Chin M. M. (2003). High Stakes: Time Poverty, Testing, and The Children of The Working Poor. *Qualitative Sociology, 26*(1), 3-34. doi:10.1023/A:1021487219440

Nilsen, B. (1997). *Week By Week Plans for Observing and Recording Young Children*. USA: Thomson Publishing.

Oğuz, K.(2012). *İlköğretim Okullarında Aile Katılımı: Ölçek Uyarlaması.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Oktay, A. (1999). *Yaşamın Sihirli Yılları*. İstanbul: Epsilon.

Öktem, F. (1994). Okul-Aile Etkileşimi. S. Koç (Yay. Haz.) Aile ve Eğitim. Ankara: Şafak.

Ömeroğlu, E. (1992). 0-3 Yaş Erken Çocukluk Eğitim Araştırma Projesi 1988-1992. *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi,* 103-105.

Ömeroğlu, E., Yazıcı, Z. ve Dere, H. (2003). *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, Aile Katılımı ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa.

Özcan, Ç. (2012). *Okul Öncesinde Aile Katılımı ile Çocukların Akademik Benlik Saygısı Düzeyi Arasındaki İlişkinin Anne-Baba Görüşlerine Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Polat Unutkan, Ö. (1998). *5-6 Yaş Grubu Aile Katılımlı Sosyalleşme Programı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Powell, D. (1995). Families And Early Childhood Programs. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Rathbun, A. & Hauskin, E. (2001). How Are Transition-to-Kindergarten Activities Associated with Parent Involvement During Kindergarten?, Paper Presented at The Annual Meeting of The American Educational Research Foundation: Seattle, WA.

Stevenson, D. L. & Baker, D. P. (1987). The Family-School Relation And The Child's School Performance. *Child Development, 58*, 1348-1357.

Studer, J. R. (1993). Listen So That Parents Will Speak. *Childhood Education, 70*(2), 74-76.

Swick, K. J., Gloria, B. & Irma, V. S. (1994). Multicultural Learning Through Family Involvement, *Dimensions 22*(4), 17-21. EJ 488 475.

Şahin, F. T. (1998). *Destekleyici Eğitim Programının 5-6 Yaş Grubunda Çocuğu Olan Babalar Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Temel, Z. F., Aksoy, A., ve Kurtulmuş, Z. (2013). Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları. F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları,* Ankara: Anı.

Tezel Şahin, F. ve Ünver, N. (2005). Okul Öncesi Eğitim Programlarına Aile Katılımı, *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(1), 23-30.

Tezel Şahin, F. ve Özbey, S. (2009). Okul Öncesi Eğitim Programında Uygulanan Aile Katılım Çalışmalarında Baba Katılımının Yeri ve Önemi, *Aile ve Toplum: Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi, 5*(17), 30-40.

Trahan, C. H. & Lawler Prince, D. (1999). Parent Partnerships: Transforming Homework into Home-School Activities. *Early Childhood Education Journal, 27*(1), 65-68.

Ural, O. (2013). Dünden Bugüne Aile Eğitimi. F. Temel (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları.* Ankara: Anı.

Ünüvar, P. (2010). Aile Katılımı Çalışmalarına Yönelik Ebeveyn ve Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *18*(3), 719- 730.

White, K. R., Taylor, M. J. & Moss, V. T. (1992). Does Research Support Claims About The Benefits of Involving Parents in Early İntervention Programs? *Review of Educational Research, 62*(1), 91-125. (ERIC Journal No. EJ445315)

Williams T. T., & Sanchez B. (2011). Identifying and Decreasing Barriers to Parent Involvement for Inner-City Parents. *Youth Society, 45*, 54-74. doi:10.1177/0044118X11

Yazar, A., Çelik, M. ve Kök, M. (2006). *Aile Katılımının Okul Öncesi Eğitimde ve 2006 Okul Öncesi Eğitim Programındaki Yeri. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *12*(2).

6 AİLE KATILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Arş. Gör. Pelin ÜLKER ATAV
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Kendisiyle ilgilenen bir ana baba ile evinde okuyabilecek bol kitap bulan bir çocuk, yoksul sayılmaz.

Sam Levenson

GİRİŞ

Toplumun en küçük ve en değerli birimi olan aile çocuklar aracılığıyla yıllar boyunca kültür, bilgi ve genetiğini ölümsüzleştirir. Çocuklar doğdukları günden başlayarak, gelecek yaşamlarındaki inanç, tutum ve davranışlarını şekillendirmeye başlayan bir aile ortamında bulunur. Aile çocuğun en doğal ortamıdır. Bilindiği gibi, çocuklar eğitim-öğretim faaliyetleriyle ilk kez aile ortamında karşılaşırlar. Çocuklarına yıllarca emek veren ebeveynler onlar için en doğru olanı yapmak için çabalarlar. Ancak, ebeveynlerin bildikleri her zaman çocukları için doğru olan olmayabilir. Bu nedenle, ailelere yol gösterecek uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Aile katılımı da, uzmanlarla ebeveynler arasındaki etkileşimi başlatacak en güzel yollardan biridir. Çocuğun okula başlamasıyla, her ne kadar eğitim faaliyetlerinin ağırlığı okullara kaymış olsa da, aile katılımının bu eğitim faaliyetlerinin başarıya ulaşmasında büyük bir etkisi vardır (Aydoğan, 2007; Tümkaya, 2012).

Sheldon (2009)'ın yaptığı çalışmada, aileler çocuklarının eğitimiyle daha etkin bir şekilde ilgilenirlerse çocuklarının daha yüksek notlar aldığını ve başarı testlerinde daha iyi puanlar elde ettiklerini, okuma ve matematikte daha iyi performans sergilediklerini, okula daha çok devam ettiklerini göstermektedir. Aynı zamanda, ailelerin çocuklarının eğitim yaşamlarıyla ilgilendiklerinde çocukların, daha az davranış sorunu yaşadıkları, sosyal beceri ve okula uyum süreçlerinde daha iyi olduklarını bulmuşlardır. Araştırmada, çocukların lise sonrası eğitim alma isteği vb. sadece mevcut eğitim hayatında değil ileriki yaşantısında da uzun vadeli olumlu sonuçlar doğurduğu vurgulanmıştır (Akt. Bredekamp, 2015).

Son yıllarda çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda anne baba katılımının etkisini inceleyen araştırma sonuçlarında, çocukların gelişimlerinin desteklenmesi ve başarılarının artırılmasında ebeveynlerin büyük rolü olduğu ifade edilmektedir (Arnold, Zeljo ve Doctoroff, 2008). Diğer yandan, okul öncesi dönemden itibaren başlayan aile katılımının (parental involvement), okul ve ev arasındaki devamlılığı destekleyerek kazanılan bilgi, beceri ve tutumların kalıcılığını sağladığı bilinmektedir (Ömeroğlu, 1999; Baldık, 2005). Bu nedenle, aile katılımını etkileyen faktörlerin ve bu konuda çalışan kişilerin aile katılımını arttırmak için yapmaları gerekenlerin belirlenmesi çok önemlidir. Bu çalışmada, aile katılımını etkileyen faktörler ele alınmıştır.

-

KAYNAKLAR

Abbak, B. S. (2008). *Okulöncesi Eğitim Programındaki Aile Katılımı Etkinliklerinin Anasınıfı Öğretmenleri ve Veli Görüşleri Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Akkaya, M. (2007). *Öğretmenlerin ve Velilerin Okulöncesi EğitimKurumlarında Uygulanan Aile Katılımı Çalışmalarınaİlişkin Görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Aksu, F. F. (2014). *Fen Derslerinde Ev Temelli Öğrenme Etkinliklerinin Aile Katılımı Açısından İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Kars.

Aktaş Arnas, Y. (2011). Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı. Yaşare Aktaş Arnas (Ed.), *Aile Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı*. Ankara: Vize.

Aktaş Arnas, Y. ve Yaşar, M. (2008). Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı. Yaşare Aktaş Arnas ve F. Sadık (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimde Sınıf Yönetimi* (s. 327-362). Ankara: Kök.

Al Hassan, S.,Gardner, R. (2002). Involving Immigrant Parents Of Students With Disabilities in The Educational Process. *Teaching Exceptional Children*, *34(5)*, 52-58.

Astone, N. M., Mc Lanahan, S. S. (1991). Family Structure, Parental Practices And High School Completion. *American Sociological Review,* 56(3), 309-320.

Arabacı, N. (2015). Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı. Ayşe Belgin Aksoy (Ed.), *Aile Eğitimi ve Katılımı* (s.219). Ankara: Hedef Cs.

Aral, N. (2001). *Okul Öncesi Eğitimde Kaynaştırma*. İstanbul: Morpa.

Aronson, J. Z. (1996). How Schools Can Recruit Hard To Reach Parents? *Educational Leadership*, 53(7), 58-60.

Avcı, N. (2010). Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı. Rengin Zembat (Ed.), *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri.* İstanbul: Anı.

Atakan, H. (2010). *Okulöncesi eğitiminde aile katılımı çalışmalarının öğretmen ve ebeveyn görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Aydoğan, İ. (2007). Okul Faaliyetlerine Aile Katılımını Engelleyen Faktörler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(I), 259-273.

Bayraktar, V., Güven, G., Temel, Z. F. (2016). Okul Öncesi Kurumlarda Görev Yapan Öğretmenlerin Aile Katılım Çalışmalarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 24(2), 755-770.

Bonesronning, H. (2010). Are parental effortal locations biased by gender? Education Economics, 18(3), 253-268.

Baeck, U. K. (2010). Parental Involvement Practices in Formalized Home–school Cooperation. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 54(6), 549-563.

Bredekamp, S. (2015). Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar. Hatice Zeynep İnan, Taşkın İnan (Çev. Ed.), Ankara: Nobel.

Crawford, M. J., Weber, B. (2014). Early Intervention Every Day! Embedding Activities in Daily Routines for Young Children and Their Familie. USA: Paul H. Brookes Publishing Co.

Carlisle, E., Stanley, L., Kemple, K. M. (2005). Opening Doors: Understanding School And Family İnfluences On Family İnvolvement. *Early Childhood Education Journal*, *33(3),* 155-162.

Christenson, L. S. (2002). Collaborative Family-School Relationships for Children's Learning Beliefs and Practices. Virginia Department of Education, University of Minnesota. Erişim: [https://tr.scribd.com/document/191873057/Collaborative-Family-SchoolRelationships]. Erişim Tarihi: 08.06.2017.

Coleman, M., Churchill, S. (1997). Challenges to Family Involvement. *Childhood Education,* (73), 144-148.

Cooper, H., Lindsay, J. J., Nye, B. (2000). Homework in the Home: How Student,Family, And Parenting-Style Differences Relate To The Homework Process. *Contemporary Educational Psychology,* 25, 464-487.

Crozier, G. (1999). Parental Involvement: Who Wants It? *International Studies in Sociology of Education*, 9(3), 219-238.

Cömert, D., Güleç, H. (2004). "Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımının Önemi: Öğretmen-Aile-Çocuk ve Kurum". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1):131-145.

Çiftçi, M., Bal, P. N. (2015). Ortaokul öğrencilerinin anne-baba katılım düzeyi ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Human Science*, *12*(1), 363-384.

Dearing, E., Kreider, H., Simpkins, S., Weiss, H. (2007). Family Involvement in School And Low-İncome Children's Literacy Performance Longitudinal Associations Between and Within Families. *Journal of Educational Psychology*, 98(4), 653–664.

Delgado Gaitan, C. (1991). Involving Parents in the Schools: A Process of Empowerment. *American Journal of Education*, 100(1), 20-46.

Deslandes, R., Potvin, P. (1999). Autonomy, Parenting, Parental Involvement in Schooling and School Achievement: Perception of Quebec Adolescents. Erişim: [http://files.eric.ed .gov/fulltext/ED430697.pdf]. Erişim Tarihi: 11.06.2017.

Deslandes, R., Bertrand, R. (2005). Motivation of Parent Involvement in Secondary-Level Schooling. *The Journal of Educational Research*, 98(3), 164-175.

Essex MJ, Armstrong JM, Burk LR, Goldsmith HH, Boyce WT. (2011). Biological sensitivity to context moderates the effects of the early teacher–child relationship on the development of mental health by adolescence. Development and psychopathology, 23(01); 149-161.

Fields Smith, C. (2005). African American Parents Before And After Brown. *Journalof Curriculum and Supervision,* 20, 129–135.

Feuerstein, A. (2000). School Characteristics and Parent Involvement: Influences on Participation in Children's Schools. *The Journal of Educational Research*, 94(1), 29-39.

Gonzalez DeHass, A. R., Willems, P.P. (2003). Examining the Underutilization of Parent Involvement in the School. *School Community Journal*, *13(1),* 85-99.

Gülaçtı, F. (2012). Türkiye'de ve Dünyada Erken Çocukluk Eğitimi. Fikret Gülaçtı, Songül Tümkaya (Ed), *Erken Çocukluk Eğitimi*. Ankara: Pegem.

Günay Bilaloğlu, R. (2014). *Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı Etkinliklerinin Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Aile Katılımı Etkinliklerinin Dil-Matematik Becerilerinin Geliştirilmesine Etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Gürşimşek, I., Kefi, S., Girgin, G. (2007). Okulöncesi Eğitime Babaların Katılım Düzeyi ile İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 33, 181-191.

Gürşimşek, I. (2010). Okul öncesi eğitime aile katılımını etkileyen faktörler. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, *9*(18), 1-19.

Hill, N. E., Taylor, L. C. (2004). Parental School Involvement and Children's Academic Achievement: Pragmatics and Issues. *Current Directions in Psychological Science, 13(4),* 161-164.

Hoover Dempsey, K. V., Basssler, O. C., Brissie, J. S. (1992). Explorations in Parent School Relations. *Journal of Educational Research,* 85 (5), 287-294.

Hoover Dempsey, K. V., Battiato, A. C., Walker, J. M. T., Reed, R. P., De Jong, J. M., Jones, K. P. (2001). Parental Involvement in homework. *Educational Psychologist*, 36(3), 195-209.

Hornby, G., Lafaele, R. (2011). Barriers to Parental Involvement in Education: An Explanatory Model. *Educational Review,63(1),* 37-52.

Hill, Y. (2011). The relationship between parental involvement and academic achievement on African American middle school students. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Southern Üniversitesi, BatonRouge.

Jafarov, J. (2015). Factors Affecting Parental Involvement in Education: The Analysis of Literature. *Khazar Journal of Humanities and SocialSciences,* 18(4), 35-44.

Kaya, Ö. M. (2002). *Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Programlara Ailelerin İlgi ve Katılımları ile Okulöncesi Eğitim Kurumlarının Aile Eğitimine Katkısı Konusunda Anne Baba Görüşleri.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Keçeli Kaysılı, B. (2008). Akademik Başarının Artırılmasında Aile Katılımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 9(1), 69-83.

Keyes, R. C. (2008). Parent-Teacher Partnerships: A Theoretical Approach For Teacher. Erişim: [http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED470883.pdf]. Erişim tarihi: 09.06.2017.

Keyser, J. (2001). Creating Partnerships With Families: Problem-Solving Through Communication. *Child Care Information Exchange*, *44 (138)*, 44-47.

Keyser, J. (2006). From Parents To Partners: Bulding A Family- Centered Early Childhood Program. Erişim:[https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=Uy_oCAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP8&dq=Keyser,+J.+(2006).+From+parents+to+partners:+Building+a+family+centered+early+childhood+program.&ots=QlsewenXf8&sig=FsoDhv_VOzdSNAkV7PuVOLPmGv8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false]. Erişim Tarihi: 12.06.2017.

Kotaman, H. (2008). Türk Ana Babalarının Çocuklarının Eğitim Öğretimlerine Katılım Düzeyleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(1), 135-149.

Kristjánsson, Á., Sigfúsdóttir, I. (2009). The role of parental support, parental monitoring and time spent with parents in adolescent academic achievement in Iceland: A structural model of gender differences. Scandinavian Journal of Educational Research, 53(5), 481-496.

LaRocque, M., Kleiman, I., Darling, S. M. (2011). Parental Involvement: The Missing Link in School Achievement. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 55(3), 115-122.

Lee, J., Bowen, N. K. (2006). Parent Involvement, Cultural Capital, and The Achievement Gap Among Elementary School Children. *American Educational Research Journal,* 43(2), 193-218.

Lim, S. (2012). Family Involvement in Education. G. Olsen, M. L. Fuller (Ed.). *Home And School Relations: Teachers And Parents Working Together.* N. J.: Pearson.

Nord, C. W., West, J. (2001). Fathers' and Mothers' Involvement in Their Children's Schools By Family Type And Resident Status. *Education Statistics Quarterly*, *3(2),*40–43.

Oktay, A., Gürkan, T., Zembat, R., P. Unutkan, O. (2003). Okul Öncesi Programı Uygulama Rehberi (Ne Yapıyorum? Neden Yapıyorum? Nasıl Yapmalıyım?). İstanbul: Ya-Pa.

Ömeroğlu, E., Yazıcı, Z., Dere, H. (2003). Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Ebeveynin Eğitime Katılımı. *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar.*İstanbul: Morpa Kültür.

Özcan, Ç. (2012). *Okul Öncesinde Aile Katılımı ile Çocukların Akademik Benlik Saygısı Düzeyi Arasındaki İlişkinin Anne-Baba Görüşlerine Göre İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Pena, D. C. (2000). Parent Involvement: Influencing Factors and Implications. *The Journal of Educational Research*, *94(1),* 42-54.

Potvin, P., Deslandes, R., Leclerc, D. (1999). Family Characteristics As Predictors Of School Achievement: Parental İnvolvement As A Mediator. *Mc Gill Journal of Education,* 34(2), 135-153.

Poyraz, H., Dere, H. (2003). Okul Öncesi Eğitimin İlke ve Yöntemleri.Ankara: Anı.

Stevenson, D. & Baker, D. (1987). The Family-school relations and the child's school performance. Child Development, 58, 1348-1357.

Sheldon, S. B. (2002). Parents' Social Networks and Beliefs as Predictors of Parents Involvement. *Elemantary School Journal,102(4),* 301-316.

Şahin, H., Demiriz, S. (2014). Beş Altı Yaşında Çocuğu Olan Babaların, Babalık Rolünü Algılamaları ile Aile Katılım Çalışmalarını Gerçekleştirmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*,18(1), 273-294.

Tezel Şahin, F., veKalburan, F. N. C. (2009). Aile Eğitim Programları ve Etkililiği: Dünyada Neler Uygulanıyor?. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(25), 1-12.

Tezel Şahin, F., Ünver, N. (2005). Okulöncesi Eğitim Programlarına Aile Katılımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 13(1), 23-30.

Turney, K.,Kao, G. (2009). Barriers to School Involvement: Are Immigrant Parents Disadvantaged? *The Journal of Educational Research,102(4),* 257-271.

Tümkaya, S. (2012). Okul Öncesi Eğitim Döneminde Ailenin Yeri ve Önemi. Fikret Gülaçtı, Songül Tümkaya (Ed),*Erken Çocukluk Eğitimi*. Ankara: Pegem.

Ural, O. (2007). Okul öncesi eğitim ve aile katılımı. A. Oktay ve Ö.P. Unutkan (Ed.). Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular. (s. 373-382). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Ünüvar, P. (2010). Aile katılımı çalışmalarına yönelik ebeveyn ve öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması. *Kastamonu eğitim dergisi*, *18*(3), 719-730.

Yazar, A., Çelik, M., Kök, M. (2008). Aile Katılımının Okul Öncesi Eğitimde ve 2006 Okul Öncesi Eğitim Programındaki Yeri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *12*(2).

Zembat, R., Haktanır, G. (2005). Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Ebeveynlerin Eğitime Katılımları. *Okulöncesi Eğitimde Denetim Rehber Kitabı*. İstanbul: YA-PA.

7 AİLE KATILIM ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültes
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültes
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Merve AKSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültes
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültes
Temel Eğitim Bölümü

Ne kadar bilirsen bil, söylediklerin karşındakinin anlayabileceği kadardır.

Mevlana

GİRİŞ

Aile katılım çalışmaları yetişkinlerin belirli öğrenme stilleri, yetenekleri ve genel öğrenme yollarının çeşitlemesini içermelidir. Çocukla çalışan eğitimciler, çocuk gelişimi ve çocukların öğrenme stilleri ve ihtiyaçları hakkında bilgi sahibidir. Başarılı bir ebeveyn katılım programı oluşturmak ve sürdürmek için yetişkin eğitimi ve öğrenme stillerini anlamaya ilişkin çaba gösterilmelidir. Aile katılımı anlayışı eğitimcilerin, ailelerin çocukları için amaçlarının; ailelerin ve aileyi oluşturan bireylerin karşılıklı tanımlanmış güçlü yönleri ve endişelerinin farkında oldukları zaman ortaya çıkar. Aileleri ev ve okulda çocuklarıyla birlikte etkinlik yapmaya, oyun oynamalarına dahil eden yöntemleri seçen ve uygulayan eğitimcinin, aile ile iletişiminin odak noktasında çocuklar olmalıdır (Wright ve Stegelin, 2003).

Aile ve eğitim kurumu/okul arasında etkili bir iletişimin kurulması zaman ve çaba gerektiren bir süreçtir. Eğitimci/öğretmen, aile ve yöneticiler birbirleriyle sağlıklı bir iletişim kurabilmeleri için sürece, iletişimin önündeki engelleri kaldırmayla başlamalıdırlar. Bu süreçte eğitimci ve aileler, konuşma sırasında birbirlerini anladıklarını ifade etmek için karşı tarafın söylediğini tekrar ederek ve etkili dinleme alıştırmaları yaparak, iletişim becerilerini geliştirmeye çalışmalıdır. Etkili iletişimin amacı iletinin karşı tarafta beklenen etkiyi yaratmasını sağlamaktır.

Eğitimciler, ailelerle iletişim kurarken ailenin düşünce ve duygularına saygı göstererek onları dinlemeye özen göstermelidir. Konuşma sırasında tüm dikkatini aileye vermeli, göz göze gelmeli ve ailenin söylediklerine önem verdiğini gösteren beden dilini hissettirmelidir. Eğitimci, ailenin sosyal ve kültürel özelliklerine uygun olarak iletişim kurmalıdır. Aileleri anladığını belirtmek için onların söylediklerini tekrar etmelidir. İletişim, konuşmayı ve dinlemeyi içerdiği gibi duyguların yorumlanması ve karşı tarafa yansıtılması gibi birçok değişkeni de içeren karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle eğitimci, ailelerin duygularını da anlamalıdır. Özellikle zor mizaca sahip ve problemi olan çocuklar için aileler suçlanmamalı aksine bu sorunun nasıl üstesinden gelinebileceğine ilişkin aileler ile daha çok vakit geçirilmelidir. Aileler ve eğitimciler problemi çözmek için birlikte çalışıp çocuğa yardım etmelidir (Berger ve Riojas-Cortez, 2016). Aile, eğitimciyi çocuk ve kendileri için destek kaynağı olarak görmelidir. Eğitimci ile iletişim kurarken dikkatli bir şekilde dinlemeli ve tüm dikkatini vermelidir. Eğitimci endişelerini, düşüncelerini, sorularının önemli olduğunu karşılıklı iletişim, anlayış ve saygı içinde ailelere hissettirmelidir. Aile eğitimciye yardımcı olmalı ve tüm çocukların ihtiyaçlarını karşılamada zorlanabileceğini unutmamalıdır. Aile çocuk hakkında dürüst ve açık şekilde konuşmalıdır (Batey, 1996; Berger ve Riojas-Cortez, 2016). Etkili iletişim için bu adımları izleyen eğitimciler ve aileler birbirleriyle uyumlu bir ilişki gerçekleştirir. Uyumlu ilişki kuran insanlar birbirlerine güvenir, değerli olduklarını hisseder ve akıcı bir iletişim kurarlar. Bu yolla eğitim kurumu ailenin desteğini alarak çocuklara daha iyi eğitim fırsatları sağlamak için birlikte çalışır (McDermott, 2008).

KAYNAKLAR

Abbak, B. S. (2008). *Okul Öncesi Eğitim Programındaki Aile Katılımı Etkinliklerinin Anasınıfı Öğretmenleri ve Veli Görüşleri Açısından İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Arslan Cansever,B. ve Bilir Seyhan, G. (2015). Introduction and Evaluation of the Notice Boards Designed for Pre-School Children and Their Parents Within the Framework of "Media Literacy" Theme. *World Journal of Education, 5* (1), 82-93.

Barnyak, N. C. & McNelly, T. A. (2009). An Urban Distict's Parent Involment: A Study of Teachers' and Administrators' Beliefs. *The School Community Journal, 19* (1), 33-58.

Batey, C.S. (1996). *Parents are Lifesavers: A Handbook For Parent Involvement In Schools*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Berger, E. H., & Riojas Cortez, M. (2016). *Parents as Partners in Education.* United States: Pearson.

Biber, K. (2003). İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin, Ailelerinin Sosyo- Ekonomik Düzeylerine Göre Öğretmen Aile İletişimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi.* 35 (1), 360-373.

Binicioğlu, G. (2010). *İlköğretimde Okul Aile İletişim Etkinlikleri: Öğretmen ve Veli Görüşleri.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Bredekamp, S. (2014). *Effective Practices in Early Childhood Education: Building a Foundation* (2.Baskı). United States: Pearson.

Çağdaş, A., Erdoğan, Ö. & Konca, A. S. (2016). İlkokul Başlangıcında Velilerin Aile Katılım Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(4), 891-908.

Epstein, J. L.; Sanders, M. G.; Simon, B. S.; Salinas, K. C.; Jansorn, N. R.; Van V., Frances L. (2002) School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action. California: Corwin Press.

Erkan, S., Tarman, İ., Ömrüuzun, I., Koşan, Y., Kuru, N., & Kaymak, S. (2015). Okul Öncesi Eğitimde Ev Ziyaretlerine İlişkin Öğretmen ve Ebeveyn Görüşlerinin Belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35* (2), 307-332.

Gage, J. A., & Workman, S. H. (1994). Creating Family Support Systems: In Head Start and Beyond. *Young Children, 50* (1), 74-77.

Getswicki, C. (2004). *Home, School, and Community Relations*. New York: Thomson Learning.

Gülcan, M. T., & Taner, N. (2011). Öğretmen Görüşlerine Göre İlköğretimde Ev Ziyaretinin Okul Başarısına Etkisi (Kahramanmaraş İl Örneği). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11* (22), 129-144.

Gürşimşek, A. Işık. (2010). Okul Öncesi Eğitime Aile Katılımını Etkileyen Faktörler. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi, 9* (18), 1-19.

Hamner, T.J. & Turner, P. H. (2001). *Parenting in Contemporary Society.* Needham Heights. Allyn & Bacon.

Kartal, H. (2007). The Effect of Mother-Child Education Program which is One of the Early Childhood Education Programs on Cognitive Development of Six Age Children. *İlköğretim Online, 6* (2), 234-248.

Kaya, Ö. M. (2002). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Programların Ailelerin İlgi ve Katılımları ile Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Aile Eğitimine Katkısı Konusunda Anne-Baba Görüşleri.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi//Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Landsverk, R. A., (1997). *Families, Communities, Schools Learning Together.* Madison: Wisconsin State Department of Public Instruction.

McDermott, D. (2008). *Developing Caring Relationships among Parents, Children, Schools, and Communities.* California: Sage Publications.

McLoughlin, C.S. (1987). *Parent Teacher Conferencing.* Springfield: Charles C. Thomas.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: MEB.

Morrison, G.S. (1998). *Early Childhood Education Today.* New Jersey: Merrill.

Olmstead, C. (2013). Using Technology to İncrease Parent Involvement in Schools. *Techtrends: Linking Research & Practice To Improve Learning, 57* (6), 28-37.

Olsen, G. & Fuller, M.L. (2003). *Home- School Relations Working Successfully with Parents and Families.* Boston: Allyn and Bacon.

Read, K. H. & Patterson, J. (1980). *The Nursery School and Kindergarten: Human Relationships and Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Sánchez-Garrote, I. & Cortada-Pujol, M. (2015). Digital Resources in the Family-School Relationship During The 0–3 Stage. *Cultura y Educación / Culture and Education, 27*(1), 221-233.

Scully, P.A., Barbour, C. & Roberts King, H. (2015). *Families, Schools and Communities Building Partnership for Educating Children.* New Jersey: Pearson.

Seefelt, C. & Barbour, N. (1994). *Early Childhood Education: An Introduction.* Unites States: Merrill.

Ünüvar, P. (2010). Aile Katılım Çalışmalarına Yönelik Ebeveyn ve Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *18* (3), 719-730.

Wright, K. & Stegelin, D. A. (2003). *Building School and Community Partnerships Through Parent Involvement*. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall.

Yoleri, S. & Taşdelen Karçkay, A. (2015). Okul Öncesi Aile Katılımının Ebeveyn Tutumlarını Yordayıcı Etkisi. *Milli Eğitim*, (206), 121.

8

BABA KATILIMI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Öğr. Gör. Mücahit YUVACI
Karabük Üniversitesi
Sağlık Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi Bölümü

Anne gezindiğin bağ, baba yaslandığın dağdır. Ömrünün en güzel çağı annen ve babanla olandır.

Ataol Behramoğlu

GİRİŞ

Babalar ailelerinin yaşamında önemli bir etkiye sahiptir. Ancak hemen hemen tüm ülkelerde "Aile katılımı" denildiğinde, sadece 'Anne katılımı' olarak algılanmakta ve babalar bu katılımın dışında tutulmaktadır (Badalement, 2008; Ünlü-Çetin, 2016; Tezel-Şahin ve Özbey, 2009). Bu algının oluşmasında toplumsal cinsiyet rolleri etkilidir.

Bir çok ülkede, anneler çocuklarının bakımından sorumlu, babalar ise evin geçiminden sorumlu tutulmaktadır. Önceleri evine ekmek getiren baba rolü ön plandayken daha sonra babaların başka bir takım önemli rolleri (hayat arkadaşı, bakım sağlayan, eş, koruyucu, rol model, ahlak rehberleri, öğretmen, ailenin geçimini sağlayan gibi) üstlendiği anlaşılmaya başlanmıştır. Babalar, a ilelerinde ve çocuklarında evrensel bir rol üstlenmektedir. Çocukların yaşamında aktif rol oynayan yeni 'sevecen baba' rolüyle 1970'lerin sonunda ilgilenilmeye başlanmıştır (Lamb, 2010). Baba katılımı konusunun yakın zamana kadar ihmal edilmesinin olası nedenlerinden biri kadınların eğitimi, istihdamı ve çocuk bakımıyla ilgili modellerdeki değişimlerinin sürekli olarak politik ve akademik çalışmaların merkezinde olmasıdır. Ancak kadınların yaşamındaki bu değişiklikler, büyük oranda erkeklerin yaşamındaki değişimlerle ilişkili olanlar göz önüne alınmaksızın incelenmiştir. Ebeveynliğin sosyal ve ekonomik sonuçları kadın ve erkek için çok farklı olmakla birlikte her ikisi için de ebeveynlik sonuçları iç içe geçmiştir ve ayrı olarak düşünülemez (Astone ve diğerleri, 2010).

Çalışan kadın sayısının artması, boşanma oranlarının artması, çekirdek aile yapısına doğru eğilimin artması gibi nedenlere bağlı olarak sosyal yapının değişmesi sonucunda babaların da çocuklarının hayatına aktif katılımının desteklenmesi gerekmektedir. Aileyi etkileyen bu değişimler çerçevesinde ailedeki rollere ilişkin değişimlerin olması da kaçınılmazdır. Türkiye'de 2006 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırmasında (TAYA), eşle en çok sorun yaşanan üç konudan birinin ev ve çocuklarla ilgili sorumluklar olduğu ifade edilmiştir. Özellikle eğitim seviyesi yükseldikçe, ev ve çocuklarla ilgili sorumluluklar konusunda sorun yaşama oranı artmaktadır. TAYA (2011) sonuçlarında ise, kadının asli görevini çocuk bakımı ve ev işleri olarak görenlerin oranı sosyo-ekonomik seviye arttıkça düşmektedir. Türkiye'nin doğu ve kuzeydoğu bölgelerinde diğer bölgelere kıyasla aile ile ilgili değerler ve ailede tutumlar; geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, muhafazakar değerlere göre şekillenirken, batı bölgelerinde daha eşitlikçi değer ve tutumlara göre şekillendiği görülmektedir. Çocuklara yönelik ebeveyn rollerinin, hem kadın hem de erkek için geçerli olduğuna dair bir yaklaşımın her türlü hizmet ve politikada benimsenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Allen, S. M., & Daly, K. J. (2007). *The effects of father involvement: An updated research summary of the evidence*. Centre for Families, Work & Well-Being, University of Guelph.

Amato, P. R. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological wellbeing in early childhood. *Journal of Marriage and the Family, 56*, 1031–1042.

Anlıak, Ş. (2004). Okulöncesi Dönemde Çocuğun Yaşamında Baba ve Erkek Öğretmenin Rolü ve Önemi. *Ege Eğitim Dergisi*, *5*(1).

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Akyol-Köksal, A.,Yıldız-Bıçakçı, M., Bütün-Ayhan, A. ve Erdoğan, S. (2006). Okul Öncesi Dönemde Çocuğu Olan Anne Babaların Aile Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. 3. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi & 3. Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali Özet Kitabı, İstanbul.

Arkan, B., & Üstün, B. (2009). Davranım Bozukluğu Olan Çocuklara Psikiyatrik Yaklaşımda Anne-Baba Eğitim Programları: İki Örnek Bağlamında Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *1*(2).

Astone, N. M., Dariotis, J. K., Sonenstein, F. L., Pleck, J. H., & Hynes, K. (2010). Men's work efforts and the transition to fatherhood. *Journal of family and economic issues*, *31*(1), 3-13.

Best Start Resource Centre. (2014). Child Discipline: Ontario Parents' Knowledge, Beliefs and Behaviours, 2014. Toronto, Ontario, Canada

Biller, H. B. (1981). The father and sex role development. In M. R. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 319–358). New York: John Wiley.

Boyce, W. T., Essex, M. J., Alkon, A., Goldsmith, H. H., Kraemer, H. C., & Kupfer, D. J. (2006). Early father involvement moderates biobehavioral susceptibility to mental health problems in middle childhood. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *45*(12), 1510-1520.

Cabrera, N. J., & Bradley, R. H. (2012). Latino fathers and their children. *Child Development Perspectives, 6*(3), 232–238. doi: 10.1111/j.1750-8606.2012.00249.x

Cabrera, N. J., Shannon, J. D., & Tamis-LeMonda, C. (2007). Fathers' influence on their children's cognitive and emotional development: From toddlers to pre-K. *Applied Development Science*, *11*(4), 208-213.

Chang, L., Dodge, K. A., Schwartz, D., & McBride-Chang, C. (2003). Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. Journal of Family Psychology, 17, 598–606.

Çetin, Ş. Ü. (2016). Okul Öncesi Eğitim Programı ile Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi'nde (Obader) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Vurgusunun Baba Katılımı Özelinde İncelenmesi. *Current Research in Education*, *2*(2), 61-83.

Culp, R. E., Schadle, S., Robinson, L., & Culp, A. M. (2000). Relationships among paternal involvement and young children's perceived self-competence and behavioral problems. *Journal of Child and Family Studies*, *9*(1), 27-38.

Daly, K. (1993). Reshaping fatherhood: Finding the models. *Journal of family issues*, *14*(4), 510-530.

Darling-Fisher, C. S., & Tiedje, L. B. (1990). The impact of maternal employment characteristics on fathers' participation in child care. *Family Relations, 39*, 20–26.

Downer, J., Campos, R., McWayne, C., & Gartner, T. (2008). Father involvement and child's early learning: A critical review of published empirical work from the past 15 years, *Marriage & Family Review, 43*(1-2), 67-108.

Ersan, C. (2015). The Effect of Fathers' Language Training Program on the Receptive Language Development of Children. *Egitim ve Bilim*, *40*(180).

Fagan, J. (1996). Principles for developing male involvement programs in early childhood settings: A personal experience. *Young Children*, *51*(4), 64–71.

Frieman, B. B., & Berkeley, T. R. (2002). Encouraging fathers to participate in the school experiences of young children: The teacher's role. *Early Childhood Education Journal*, *29*(3), 209-213.

Gray, P. B., & Anderson, K. G. (2010). *Fatherhood: Evolution and human paternal behavior.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Green, S. (2003). Reaching Out to Fathers: An Examination of Staff Efforts That Lead to Greater Father Involvement in Early Childhood Programs. *Early Childhood Research and Practice: An Internet Journal on the Development, Care, and Education of Young Children.*, *5*(2), n2.

Hawkins A. J., Bradford, K. P., Palkovitz, R., Christiansen, S. L., Day, R. D., & Call, V. R. A. (2002). The inventory of father involvement: a pilot study of a new measure of father involvement. The Journal of Men's Studies,10 (2), 183-196.

Hawkins, D., Amato, P., & King, V. (2007). Nonresident father involvement and adolescent well-being: Father effects or child effects? *American Sociological Review, 72,* 990-1010.

Hoffman, J. (2011). *Father Factors: What social science research tells us about fathers and how to work with them*. Father Involvement Research Alliance.

Jia, R., Kotila, L. E., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2012). Transactional relations between father involvement and preschoolers' socioemotional adjustment. *Journal of Family Psychology*, *26*(6), 848.

Kılıç, Ç. (2010). AİLE EĞİTM PROGRAMLARI VE TÜRKİYE'DEKİ ÖRNEKLER. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi Cilt:10 Sayı:1

Lamb, M. E. (Ed.). (2010). The role of the father in child development (5th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

LaRossa, R., Gordon, B. A.,Wilson, R. J., Bavian, A., & Jaret, C. (1991). The fluctuating image of the 20th century American father. Journal of Marriage and the Family, 53, 987–997.

McBride, B. A. (1990). The Effects of a Parent Education/Play Group Program On Father İnvolvement in Child Rearing. Family Relations, 39 (3).

McRoberts, G. W., & Best, C. T. (1997). Accommodation in mean f 0 during mother–infant and father–infant vocal interactions: A longitudinal case study. *Journal of Child Language*, *24*(03), 719-736.

Meyers, S. A. (1993) Adapting parent education programs to meet the needs of fathers: An ecological perspective, *Family Relations, 42*(4), 447-452.

Minnesota Fathers & Families Network (2011). *Father involvement in early childhood programs*. Plymouth, MN: Tom Fitzpatrick.

Öğüt, Ü. (1998). Father involvement with respect to the age and gender of preschool children and the employment status of the mother in a sample of upper and middle socio-economic status Turkish fathers. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.

Öztop, H. (1994). Anne ve Babaların Ebeveyn Eğitimine İlişkin Bilgi İhtiyacının Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara

Palm, G. & Fagan, J. (2008). Father involvement in early childhood programs: Review of the literature. *Early Child Development and Care, 178*, 745-759.

Palkovitz, R. (2002). Involved fathering and child development: Advancing our understanding of good fathering. *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives*, 119-140.

Pancsofar, N., & Vernon-Feagans, L. (2006). Mother and father language input to young children: Contributions to later language development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *27*(6), 571-587.

Pougnet, E., Serbin, L. A., Stack, D. M., & Schwartzman, A. E. (2011). Fathers' influence on children's cognitive and behavioural functioning: A longitudinal study of Canadian families. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, *43*(3), 173.

Rosenberg, J., & Wilcox, W. B. (2006). *The importance of fathers in the healthy development of children*. US Department Health and Human Services, Administration for Children and Families, Administration on Children, Youth and Families, Children's Bureau, Office of Child Abuse and Neglect.

Sımsıkı, H., & Şendil, G. (2014). Baba Katilim Ölçeği›nin (Bakö) Geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *49*(49).

Sigle-Rushton, W., & McLanahan, S. (2004). Father absence and child well-being: A critical review. In D. P. Moynihan, T. M. Smeeding, & L. Rainwater (Eds.), *The future of the family* (pp. 116–155). New York, NY: Russell Sage.

Şahin, F. T., & Kalburan, F. N. C. (2009). Aile Eğitim Programları ve Etkililiği: Dünyada Neler Uygulanıyor?. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(25), 1-12.

Tamis-LeMonda, C. S., Kahana-Kalman, R., & Yoshikawa, H. (2009). Father involvement in immigrant and ethnically diverse families from the prenatal period to the second year: Prediction and mediation mechanisms. *Sex Roles, 60*, 496–509.

Taşkın, N. (2005). Babalara Verilen Eğitimin Babaların 2-9 Yaş Çocuklarıyla İlgilenme Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması Raporu (2011).

Temel, F. (2003). Aile Eğitim Modeli Dünya'da ve Türkiye'deki Uygulamalar. *Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu*, 5-6.

Tezel Şahin, F. & Özbey, Ö. G. D. S. (2009). Okul Öncesi Eğitim Programlarında Uygulanan Aile Katılım Çalışmalarında Baba Katılımının Yeri ve Önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *17*(17).

Turbiville, V. P., & Marquis, J. G. (2001). Father participation in early education programs. *Topics in Early Childhood Special Education*, *21*(4), 223-231.

Wilson, K. R., & Prior, M. R. (2011). Father involvement and child well-being. *Journal of Paedriatrics and Child Health, 47,* 405-407. doi:10.1111/j.440-1754.2010.01770.x.

http://www.cainclusion.org/teachingpyramid/materials/resources/ww/016_wwb.pdf (erişim tarihi:07.07.2017)

9 FARKLI GELİŞEN ÇOCUKLARIN AİLELERİNİN EĞİTİMİ

Öğr. Gör. Gülberk Benan ÖZAN
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi Programı

Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çoğu insan fiziksel, düşünsel veya ahlaki açıdan olsun kendi potansiyel varlıklarının çok azını kapsayan dar bir çemberde yaşar. Hepimiz, içinden hayal bile etmediğimiz şeyleri çekip çıkarabileceğimiz yaşam sarnıçlarına sahibiz.

William James

GİRİŞ

Toplumun temelini oluşturan, değişen yapısı ve işleviyle günümüze dek varlığını sürdüren aile kurumu, her geçen gün kendini yenilemektedir. Bu durum, ailelerin yaşam kalitelerini önemli ölçüde etkileyen birtakım özelliklerle ilelebet karşılaşacaklarını gösterir. Farklı gelişen bir çocuğa sahip olmak da bu özelliklerden biri olarak nitelendirilebilir. Çünkü farklı gelişen bir çocuğun kendine özgü gereksinimleri ve özellikleri vardır. Tüm bunlar aile üyelerinin birbirlerinden, hayattan, yakın çevrelerinden ve toplumdan beklentilerini, gelecek ile ilgili planlarını daha doğrusu yaşam kalitelerini doğrudan etkiler.

Çocuğun gelişiminde ve eğitiminde ailenin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Bu gerçeklik ailelerin çocuklarına gösterecekleri ilgi ve alakanın ne kadar değerli olduğunu da vurgulamaktadır. Farklı gelişen çocuğa sahip ailelerle normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerde çocuğa karşı gösterilecek olumlu tutum ve davranışlarda, etkileşimde ve iletişimde herhangi bir fark gözetmek mümkün değildir. Çocuk doğası gereği çocuktur ve her haliyle başta kayıtsız, şartsız ve koşulsuz sevgi olmak üzere, ilgiye şefkate ve güvenli bir ortama ihtiyaç duymaktadır.

Farklı gelişen çocuğa sahip ailelerin normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere göre en önemli özelliği, yakın ve uzak çevreden alacakları desteğe daha çok ihtiyaç duymalarıdır. Bu bağlamda zaten kendi içlerinde başta anne olmak üzere yaşadıkları psikolojik zorlukların aşılmasında ve beraberinde karşılaştıkları ekonomik güçlüklerde yardıma ihtiyaç duyduklarında bu ihtiyacın en uygun şekilde karşılanmasının önemi yadsınamaz.

Farklı gelişen çocuklara sahip ailelere destek vermeden önce bu ailelerin gösterdiği tepkileri, süreç içerisindeki yetkinliklerini ve işlevselliklerini bilmek gerekir.

KAYNAKLAR

Akkök, F. (2003). Farklı özelliğe sahip çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar. A. Ataman (ED.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş (ss. 119-139)*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Akkök, F. (1997). Farklı özelliği olan çocuk anne babalarının yaşadıkları. *Farklılıkla yaşamak: Aile ve toplumun farklı gereksinimleri olan bireylerle birlikteliği.* Türk Psikologlar Derneği Yayınları, (13).

Ardıç, A. (2012). Özel gereksinimli çocuk ve aile. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Bailey, D.B. & Simeonson, R.J. (1988). Assessing needs of families handicapped infants. *The Journal of Special Education*, 22(1),117-127.

Barnett, W. S. (2000). Economics of early childhood intervention. In S.J. Meisels, and J.P. Shonkoff (Eds.), *Handbook of early childhood intervention* (589-613). New York: Cambridge University Press.

Bristol, M.M. (1984). Family resources and succesful adaptation to autistic children. In E. Schopler & G.B. Mesibov (Eds.), *The effects of autism on the family* (pp. 289-310). New York: Plenum.

Canan, S. O. L. A., & Diken, İ. H. (2008). Gelişimsel gerilik riski altındaki prematüre ve düşük doğum ağırlıklı çocuğa sahip annelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *9*(02), 21-36.

Cavyaktar, A. (2010). Özel gereksinimli çocuğu olan aileler. T. Güler (Ed.), *Anne Baba Eğitimi* (ss. 73-70). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Ceylan, R. (2004). Entegre Eğitime Katılan ve Katılmayan Engelli Çocukların Annelerinin Depresyon ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Chang, M. Y., & McConkey, R. (2008). The perceptions and experiences of Taiwanese parents who have children with an intellectual disability. *International Journal of Disability, Development and Education*, *55*(1), 27-41.

Dönmez, N., Bayhan, P., & Artan, İ. (2000). Engelli çocuğa sahip ailelerin beklentileri ve endişe duydukları konuların incelenmesi. *Sosyal Hizmetler Dergisi*, *1*(11), 16-23.

Eracar, N. (2015). Farklı gelişen çocukların aileleriyle eğitim/sağaltım çalışmaları. A. Kulaksızoğlu (Ed.), Farklı gelişen çocuklar (ss. 259-263). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Greenberg, J. S., Seltzer, M. M., Orsmond, G. I., & Krauss, M. W. (1999). Siblings of adults with mental illness or mental retardation: Current involvement and expectation of future caregiving. *Psychiatric Services*, *50*(9), 1214-1219.

Guralnick, M. J. (Ed.) (2005). The developmental systems approach to early intervention. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Henderson, D., & Vandenberg, B. (1992). Factors influencing adjustment in the families of autistic children. *Psychological reports,* 71(1), 167-171.

Kaner, S. (2011). ADHD symptoms in national samples of Turkish adolescents: parent, and teacher reports. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *15*, 3342-3348.

Kao, B., Romero-Bosch, L., Plante, W., & Lobato, D. (2012). The experiences of Latino siblings of children with developmental disabilities. *Child: care, health and development*, *38*(4), 545-552.

Kaytez, N., Durualp, E., & Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Research in Education and Teaching*, *4*(1).

Kulaksızoğlu, A. (Ed.). (2015). *Farklı gelişen çocuklar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Özşenol, F. T., Işıkhan, V. T., Ünay, B. T., Aydın, H. T., Akın, R. T. ve Gökçay, E. T. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.

Seligman, M., & Darling, R. B. (2017). *Ordinary families, special children: A systems approach to childhood disability*. Guilford Publications.

Sucuoğlu, B. (1995). Özürlü çocuğu olan anne-babaların gereksinimlerinin belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Dergisi*, 2(1), 10-18

Top, F. Ü., & Fak, G. Ü. S. B. (2009). Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: niteliksel araştırma. *Çocuk Dergisi*, *9*(1), 34-42.

Turnbull, R. (1997). Families, professionals, and exceptionality: A special partnership. Upper Saddle River, NJ: Merrill.

Ulaş, S. C., & Uçku, R. (2012). Türkiye'de Özürlülük ve Özürlülere Sunulan Hizmetler. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(4), 483-488.

CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Editör
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-44-2

Cinsel Gelişim ve Eğitim

Editör
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

Yazarlar
Prof. Dr. Figen ÇOK, Prof. Dr. İsmihan ARTAN, Prof. Dr. Nergiz Meltem GÜVEN
Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI, Doç. Dr. Neslihan GÜNEY KARAMAN
Doç. Dr. Saniye BENCİK KANGAL, Dr. Öğr. Üyesi Haktan DEMİRCİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Hülya ERCAN, Dr. Öğr. Üyesi Özlem ALKAN ERSOY
Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN, Dr. Arş. Gör. Beris ARTAN ÖZORAN
Öğr. Gör. Nesrin Şermin OKUTAN, Öğr. Gör. Sibel ÖZKIZIKLI
Arş. Gör. Nevra ATIŞ AKYOL , Arş. Gör. Selda ATA DOĞAN
Blm. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN, Özgül ÖNDER

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ / CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Biz ülkemizde eğitime ve eğitimciye değer veririz. Her ikisi de bizim için çok önemlidir. Aileler olarak yavrularımızın en iyi eğitimi alması için tüm yaşamımızı ortaya koyarız. Bu yolda bazen onları gereğinden fazla zorlasak, yorsak ta onların geleceği için hiçbir şeyden kaçınmaz, yılmadan çabalarız. Milli Eğitim Bakanlığımız da 1920'deki ilk meclisten beri Türk Milli Eğitimini istenen düzeye çıkarmak için çalışmalarını sürdürmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının LOGOsundaki açılmış kitap bilgiyi, yanan meşale ise aydınlık ve uygarlığı temsil etmektedir. Ayrıca bitmeyen bir süreç olarak eğitimin sürekliliğinin simgelendiği de vurgulanmaktadır. Yani Türkiye'de eğitim, bilgiye dayalı, aydınlık, uygar ve süreklidir.

Ülke genelinde eğitim çabaları yoğun bir şekilde sürmektedir. Ancak, bir konu vardır ki eğitim programları içinde görmezden geliriz, varlığını kabul etmek istemeyiz, geçiştirir, üstünü kaparız, hatta korkar, kaçarız: CİNSEL EĞİTİM.

Cinsel Eğitim nedir ki bu kadar korkutur bizi? Cinsel ilişki eğitimi midir? Cinsel hijyen eğitimi midir? Çocukların cinsellikle erken tanışmasına mı yol açar?

Öncelikle tüm bu yanlış anlamaları ortadan kaldırmak gerekir.

Cinsel eğitim; insanın kendisini tanıması eğitimidir.

Cinsel eğitim; insanın kendisini sevme eğitimidir, karşısındakini tanıma, kendisine ve hangi cinsiyetten olursa olsun karşısındakine saygı duyma, birbiriyle konuşabilme, birbiriyle fikir alışverişinde bulunabilme, birbirini dinleyebilme, birbirini anlayabilme eğitimidir. Cinsel eğitim; her adın önüne "kadın" veya "erkek" diye bir sıfat koymadan elele, omuz omuza çalışabilme, barış içinde yaşayabilme ve üretebilme eğitimidir. Kendisini ve karşısındakini seven toplumların daha barışçıl, daha üretken, daha yaratıcı ve daha mutlu olacakları tartışmasız bir gerçektir.

Çocuklar bilişsel gelişim düzeyleri nedeniyle cinselliği asla bir yetişkin gözüyle görmezler. "Senin pipin düştü mü?" sorusu "Neden iki kulağımız var ama bir ağzımız var" sorusundan farklı bir merak taşımamaktadır. Onlar bu sorunun cinsiyetle ilgili bir soru olduğunun farkında bile değillerdir. Ama yine de biz yetişkinler bu sorulardan kaygı duyarız. Susturmayı, kaçmayı tercih ederiz.

O halde biz çocuklarımızı eğitmeden önce anne babalarımızı, öğretmenlerimizi, kanun yapıcılarımızı, medya mensuplarını, STK'ları ve toplumun tüm ilgili kesimlerini eğitmeliyiz. Cinsel eğitimin gerçek anlamı, içeriği ve önemi konusunda yetişkinleri bilinçlendirmeli ve cinsel eğitim konusunun gerçek anlamıyla, doğru bir şekilde çocuklarımızın yaşamına girmesini sağlamalıyız. Ancak bu şekilde çocuklarımızı yersiz meraklar, gereksiz korkular, çekinceler, mutsuzluklar, güvensizliklerden koruyabiliriz. Bu da toplumun ileri gitmesi, yaratması, üretmesi ve mutlu olmasının biricik anahtarıdır.

Sevgili yazarlarıma böylesine zorlu bir konuya gönül verdikleri ve yoğun tempoları arasında vakit ayırarak bilgilerini paylaştıkları için çok teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. İsmihan Artan

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
CİNSEL GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL EĞİTİM
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ALKAN ERSOY

GİRİŞ 12
CİNSELLİK 12
CİNSELLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 12
Biyolojik Faktörler 12
Psikolojik Faktörler 12
Kültürel Faktörler 13
CİNSEL GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 13
Toplumsal Cinsiyet Rolü (Gender Role) 14
Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargıları (Genderstereotyping) 14
Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet (Sex And Gender) 15
Toplumsal Cinsiyet Sürekliliği (Gender Stability) 16
Toplumsal Cinsiyet Kimliği (Gender Identity) 16
Toplumsal Cinsiyet Değişmezliği (Gender Consistency) 18
CİNSELLİK EĞİTİMİ 18
DÜNYA'DA VE ÜLKEMİZDE CİNSELLİK EĞİTİMİ 24
KAYNAKLAR 29

BÖLÜM 2
CİNSEL GELİŞİM TEORİLERİ
Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI

GİRİŞ 32
PSİKOANALİTİK TEORİ 32
Sigmund Freud'un Yaklaşımı 32
Oral Dönem 33
Anal Dönem 34
Fallik Dönem 35
Latans Dönem 37
Genital Dönem 38
Erik Erikson'un Yaklaşımı 39
ÖĞRENME TEORİLERİ 40
Operant Koşullanma Teorisi 40
Sosyal Öğrenme Teorisi 41
ZİHİNSEL GELİŞİM TEORİLERİ 42
Jean Piaget'nin Yaklaşımı 42
Kohlberg'in Yaklaşımı 42
Bilgi İşleme Teorisi 44
SONUÇ 44
KAYNAKLAR 45

BÖLÜM 3

BEBEKLİK VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Öğr. Gör. Sibel ÖZKIZIKLI - Öğr. Gör. Nesrin Şermin OKUTAN

GİRİŞ 48
YAŞLARA GÖRE CİNSEL GELİŞİM 48
Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş) 48
Okul Öncesi Dönem (3-6 Yaş) 48
Bebeklik ve Okulöncesi Dönemi Çocuklarda Cinsiyet Farklılıkları Nelerdir? 52
CİNSEL OYUN NEDİR? 53
ANAOKULUNDA CİNSEL GELİŞİM VE ÖĞRETMENLERİN ROLÜ 53
Bebeklik ve Okul Öncesi Dönemde Cinsel Gelişimi Desteklemek İçin Etkinlik Önerileri 54
Eşini Bulmaca 55
Bu Bebek Kim? 56
Bu Resim Ne Anlatıyor? 57
Ben Kimim? 58
KAYNAKLAR 60

BÖLÜM 4

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE GÖRÜLEN CİNSEL DAVRANIŞLAR

Özgül ÖNDER

GİRİŞ 62
CİNSEL DAVRANIŞLAR NEDİR? 62
Cinsel Sorular 63
Cinsel Oyunlar 64
Evcilik 65
Doktorculuk 66
Birbirini Gözetleme / Birbirine Cinsel Organını Gösterme 67
Mastürbasyon 68
YAŞA GÖRE CİNSEL DAVRANIŞLAR NASIL DEĞİŞİR? 69
CİNSEL DAVRANIŞLARI DEĞERLENDİRİRKEN DİKKAT EDİLMESİ GEREKENLER NELERDİR? 71
CİNSEL DAVRANIŞLARLA İLGİLİ SINIRLAR: HER CİNSEL DAVRANIŞ NORMAL MİDİR? 72
SONUÇ 75
KAYNAKLAR 76

BÖLÜM 5

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL SORULAR

Prof. Dr. İsmihan ARTAN

"Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN - Doç. Dr. Saniye BENCİK KANGAL'ın Uzman Görüşleriyle"

GİRİŞ 78
SORULAR 78
Çocukların Sorduğu Sorular 78
"Anne Senin Pipin Düştü mü?" 78
Anne-Baba ve Öğretmenlerin Sorduğu Sorular 80

"Cinsel Eğitim Nedir? Cinsel Eğitim Vermek Zorunda Mıyım?" 80
"Çocuğum mastürbasyon yapıyor? Ne yapmalıyım?" 80
"Sünnet Yaşı Önemli mi?" 82
"Kocamdan Ayrıldım. Oğlumun Cinsel Kimlik Kazanımında
Bir Problem Olur mu?" 82
"Çocuğum cinsel bir soru sorduğu zaman görmezden geliyorum.
Doğru mu yapıyorum? Ne yapmalıyım?" 83
"Oğlumu Kuzeniyle Doktorculuk Oynarken Yakaladım. Elim Ayağım Dolandı.
Ne Yapacağımı Şaşırdım. Ne Yapmalıyım?" 85
"Çocuğumla beraber banyo yapabilir miyim?" 86
"Zihinsel Engelli Bir Çocuk Annesiyim.
Çocuğumun Cinsel Gelişimi Nasıl Olacak?" 86
"Oğlum Makyaj Malzemelerime Çok Meraklı. Ne Zaman Arkamı Dönsem Hemen
Onlarla Oynuyor. Bir Problem mi Var Acaba?" 90
"Çocuğuma Üstün Yetenekli Tanısı Kondu.
Cinsel Gelişimi Yaşıtlarından Farklı mı Olacak?" 91
"Cinsel Eğitimi Anne mi Baba mı Vermeli? Yoksa Çocuk Soru Sorana Kadar
Beklemeli mi?" 93
Editörün Notu "1001. Soru" 94

BÖLÜM 6

İLKOKUL DÖNEMİNDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Doç. Dr. Neslihan GÜNEY KARAMAN - Arş. Gör. Nevra ATIŞ AKYOL
Arş. Gör. Selda ATA DOĞAN

GİRİŞ 96
CİNSEL GELİŞİM NEDİR? 96
CİNSEL GELİŞİM KURAMLARI 96
Freud Psikanalitik Kuram 96
Sosyal Öğrenme Kuramı 98
Sosyal Cinsiyet Şema Kuramı 98
İLKOKUL ÇAĞI ÇOCUKLARININ CİNSEL GELİŞİMİ: NE NORMAL OLARAK GÖRÜLÜR? 98
CİNSEL EĞİTİM 100
Cinsel Eğitim Neden Önemlidir? 102
Çocuklar Cinsel Eğitimi Hangi Kaynaklardan Öğreniyor? 102
Ne Zaman Ne Öğretilmeli? 102
Türkiye'de Cinsel Eğitim 103
Dünya'da Cinsel Eğitim 104
CİNSEL OYUNLAR NORMAL MİDİR? 106
CİNSEL DAVRANIŞLAR PROBLEM MİDİR? 106
İLKOKUL DÖNEMİNDEKİ ÇOCUKLARIN NORMAL CİNSEL DAVRANIŞLARINA
NASIL TEPKİLER VERİLMELİDİR? 106
İlkokul Dönemi Çocuğunun Cinsel Gelişim Davranışları ve Öğretmenin
Vermesi Gereken Uygun Tepkilere Örnekler 107
SONUÇ 109
KAYNAKLAR 110

BÖLÜM 7
ERGENLİK DÖNEMİNDE CİNSEL GELİŞİM
Dr. Öğr. Üyesi Hülya ERCAN - Prof. Dr. Figen ÇOK

GİRİŞ 112
ERGENLİK DÖNEMİNDE CİNSEL GELİŞİM 112
Ergenliğin Sınırları 112
Cinselliğe Özgü Biyolojik Değişiklikler ve Psikososyal Yansımaları 113
Cinsel Etkinliğin Başlaması, Romantik İlişkiler ve Psikososyal Gelişime Yansımaları 118
Cinsel Gelişim, Anababalar ve Akranlar 122
Ergenlikte Toplumsal Cinsiyet Kimliği 125
Cinsel Yönelim Gelişimi 126
Ergen Cinsel Gelişiminde Riskler: Erken Gebelik ve CYBE 127
Cinsel Eğitim ve Yaklaşımlar 129
SONUÇ 131
KAYNAKLAR 132
GÖRSEL KAYNAKLAR 134

BÖLÜM 8
ERKEN ÇOCUKLUKTA CİNSEL EĞİTİM
Prof. Dr. Nergiz Meltem GÜVEN

GİRİŞ 136
ERKEN ÇOCUKLUKTA CİNSEL EĞİTİM 136
Toplumun Anlayışının Geliştirilmesi 136
Aile Hayatı ve Cinsel Eğitim Programlarının Geliştirilmesi 136
Aile hayatı ve cinsel eğitim programlarının temelleri 136
İlkokul programları için kazanımlar 137
Anaokulu programları için kazanımlar 137
Öğretmenlerin Yetiştirilmesi 138
Programların Değerlendirilmesi 138
TOPLUMSAL CİNSİYET 138
Toplumsal Cinsiyete İlişkin Davranış Kalıplarının Geliştirilmesi 139
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ANA BABALARIN VE ÖĞRETMENLERİN CİNSEL EĞİTİMDE DİKKAT ETMESİ GEREKEN GENEL ÖZELLİKLER 142
KAYNAKLAR 144

BÖLÜM 9
TOPLUMSAL CİNSİYET
Dr. Öğr. Üyesi Haktan DEMİRCİOĞLU

GİRİŞ 146
CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET 146
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Türkiye'deki Mevcut Durum 150
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Ulusal ve Uluslararası Politika Girişimleri 152
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğini Önleme 154
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamayı ve Güçlendirmeyi Hedefleyen Uygulamalar 157
SONUÇ 158
KAYNAKLAR 159
GÖRSEL KAYNAKLAR 160

BÖLÜM 10
MEDYA,ÇOCUK ve TOPLUMSAL CİNSİYET:
ALİ HEP TOPU TUTARKEN, AYŞE İP Mİ ATLAMALI?
Dr. Arş. Gör. Beris ARTAN ÖZORAN

GİRİŞ 162
OKUL ÖNCESİ ÇOCUK, MEDYA VE TOPLUMSAL CİNSİYET 163
Çocuk Kitapları 166
Televizyon: Modern Masal Anlatıcısı 168
Çizgi Film 171
Reklam 175
SONUÇ YERİNE 176
KAYNAKLAR 178

BÖLÜM 11
CİNSEL İSTİSMAR
Blm. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN

GİRİŞ 180
Fiziksel İstismar (Physical Abuse) 180
Duygusal İstismar (Emotional Abuse) 182
Ekonomik İstismar (Economic Abuse) 182
Cinsel İstismar (Sexual Abuse) 182
İhmal 183
Özel Durumlar 183
CİNSEL İSTİSMARLA İLGİLİ TERİM VE KAVRAMLAR 183
CİNSEL İSTİSMARIN YAYGINLIĞI 184
CİNSEL İSTİSMAR DAVRANIŞLARININ SINIFLANDIRILMASI 184
CİNSEL İSTİSMARLA İLGİLİ DOĞRU BİLİNEN YANLIŞLAR 186
CİNSEL İSTİSMAR MAĞDURU OLARAK ÇOCUKLAR 186
CİNSEL İSTİSMAR MAĞDURU OLARAK ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR 190
CİNSEL İSTİSMARA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR 190
CİNSEL İSTİSMARCI KİŞİLERİN ÖZELLİKLERİ 191
CİNSEL İSTİSMAR BİLDİRİMİ 192
Cinsel İstismar Mağduru Çocukla Görüşmede Dikkat Edilmesi Gerekenler 193
Cinsel İstismar Mağduru Çocukla Görüşmede ve Süreçte Yaşanan Zorluklar 195
CİNSEL İSTİSMARIN GELİŞİMSEL BOYUTU 196
CİNSEL İSTİSMARIN TIBBİ BOYUTU 197
CİNSEL İSTİSMARIN RUHSAL BOYUTU 197
CİNSEL İSTİSMARIN HUKUKSAL BOYUTU 199
CİNSEL İSTİSMARIN SOSYAL BOYUTU 200
CİNSEL İSTİSMARDA EĞİTİMİN YERİ VE ÖNEMİ 201
SONUÇ 203
KAYNAKLAR 204
GÖRSEL KAYNAKLAR 206

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 207

1 CİNSEL GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL EĞİTİM

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ALKAN ERSOY
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü'nden Emekli
Öğretim Üyesi

İnsanın cinsel konulardaki tutumu,
hayatın bütün alanlarındaki tutumunun prototipidir.

Sigmund Freud

GİRİŞ

Cinselliğin ilk çağdan bu yana var olduğu ancak XVI. yüzyılın sonlarından itibaren söyleme geçirildiği görülür. İnsanoğlunun cinselliği insan ırkı kadar eski olmasına karşın "cinsellik" terimi XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıktı. Bu terimin kullanımı, başka olaylarla bağlantılı olarak yerleşti. Üremenin biyolojik mekanizmaları ve davranışın kişisel ya da toplumsal değişkenlerini kapsayan çeşitli bilgi alanlarının gelişmesi, dinsel, hukuksal, pedagojik ve tıbbi kurumlara dayanan yeni kural ve normlar bütününün yerleştirilmesi ve kişilerin giderek tutumlarına, görevlerine, hazlarına, duygu ve doyumlarına, düşlerine anlam ve değer verme biçimlerinde ortaya çıkan değişiklikler bu terimin kullanımını yaygınlaştırdı.

KAYNAKLAR

Alkan, Ö. (1992). *Özel ve Kurum Anaokuluna Devam Eden Beş ve Altı Yaş Grubu Çocukların Cinsel Kimlik Kazanmalarının İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Archer, J., Lloyd, B.(2002). *Sexand Gender*(2. Baskı). UK: Cambridge University.

Artan , İ. (2001). İlköğretim Yıllarında Cinsel Eğitim. *Çağdaş Eğitim*, Nisan, 275, 5-10.

Artan , İ. , Tuğrul, B. (2001). Çocukların Cinsel Eğitimi ile İlgili Anne Görüşlerinin İncelenmesi .*Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 141-149.

Bayhan San,P., Artan,İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa

Bee,H.,Denise, B.(2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. Okhan Gündüz (Çev.). İstanbul: Kaknüs

Berk, L. E. (2013a). *Child Development***.** (9. Baskı). New Jersey: Pearson.

Berk, L. E. (2013b). *Bebekler ve Çocuklar. Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (7. Baskıdan Çeviri). Nesrin Işıkoğlu Erdoğan(Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Bigner, J.J. (2006). *Parent- Child Relations. An Introductionto Parenting* (7. Baskı).New Jersey: Pearson.

Bozdemir,N., Özcan, S. (2011). Cinselliğe ve Cinsel Sağlığa Genel Bakış. *Turkish Journal of FamilyMedicine and Primary Care,* 5(4), 37-46.

Bruess, C. E., Greenberg, J.S. (2004). *Sexuality Education The oryand Practice* (4. Baskı). USA: Jonesand Bartlett Publishers,

Bukatko, D.,Daehler, M.W. (2004). *Child Development*. *A Thematic Approach* (5. Baskı). Boston: Houghton Mifflin.

Bulut, A. (1999). Çocuklukta Cinsel Eğitim. Aysel Ekşi(Ed.). *Ben Hasta Değilim. Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü*içinde (s. 76-84). İstanbul: Nobel.

Byer,C.O.,Shainberg, L.W.(1994). *Dimensions of Human Sexuality* (4. Baskı). USA: McGraw-Hill.

Cook, J. L.,Cook, G. (2005). *Child Development. Principles and Perspectives*. USA: Pearson

Çalışandemir, F., Bencik, S. ve Artan, İ. (2008). Çocukların Cinsel Eğitim: Geçmişten Günümüze Bir Bakış. Eğitim ve Bilim, 33(150), 14-27.

Çok, F. (1999). Türkiye'de Çocuk ve Gençlerin Cinsel Gelişim ve Eğitimine Genel Bakış.*Cumhuriyet ve Çocuk. 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi* içinde (s.316-330). Bekir Onur (Yayına Hazırlayan). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Dökmen, Z.Y. (2004). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Sistem.

Ersoy, Ö. (1999a). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Eğitim. *Gazi Üniversitesi Anaokulu/ Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı Rehber Kitaplar Dizisi*içinde (s.117-124). İstanbul: YA-PA

Ersoy , Ö. (1999b). 6 Yaş Grubunda Kız ve Erkek Çocuğu Olan Anne Babaların "Cinsel Eğitim" Hakkındaki Görüş ve Tutumları .*Mesleki Eğitim Dergisi*, 1(1), 19-29.

Ersoy, Ö. (2002). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Kimlik Gelişimi .*Çağdaş Eğitim*, Kasım, 292, 19-21.

Ersoy , Ö. (2003). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Eğitim. *Yaşadıkça Eğitim*, Ocak- Mart, 77, 26-28.

Ersoy, Ö. (2009). Erken Çocukluk Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim. Yeşim Fazlıoğlu(Ed.). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi* içinde (s. 185-204). İstanbul: Kriter.

Feldman, R.S. (2004). *Child Development* (3. Baskı). New Jersey: Pearson.

Foucault, M.(1993). *Cinselliğin Tarihi.*(2. Baskı). Hülya Tufan (Çev.). İstanbul: AFA

Greenberg, J.S. , Bruess, C.E. ve Haffner, D.W. (2004). *Exploring The Dimension of Human Sexuality*(2. Baskı). Canada: Jonesand Barlett.

Kail, R.V. (2004). *Children and Their Development* (3. Baskı). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Kelly, G.F. (1998). *Sexuality Today. The Human Perspective* (6. Baskı). USA: Mc Graw- Hill.

Kentler, H. (2008). *Çocuğuma Nasıl Cinsel Eğitim Verebilirim?* (2. Baskı). Gülderen Pamir (Çev.). İstanbul: Turkuaz.

Ketterman, G. (1998). *Anababaların En Çok Sorduğu Soruların Cevapları.* Hande Gürel (Çev.). Ankara: HYB.

Knox, D.,Schacht, C. (2008). *Choices in Relationships. An Introduction To Marriage And The Family* (9. Baskı). USA: Thomson.

Miller, P.H. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları.* Bekir Onur (Yayına Hazırlayan). Zeynep Gültekin (Çev.). Ankara: İmge.

Miracle, T.S.,Miracle, A.W., Baumeister, R.F. (2003). *Human Sexuality. Meeting Your Basic Needs.*New Jersey: PrenticeHall.

Novak, G.,Pelaez, M. (2004). *Child andAdolescent Development. A BehavioralSystemsApproach.* USA: Sage.

Parker, R.,Wellings, K. ve Lazarus,J.F. (2009). Sexuality education in Europe: an overview of currentpolicies. *Sex Education*, 9(3), 227-242. DOI:10.1080/14681810903059060.

Rathus, S.A. (2006). *Childhood. Voyages in Development* (2. Baskı). Canada: Thomson Wadsworth.

Ryder,V. (1995). *Parents and their children* (3. Baskı). USA: The Good heart –Willcox.

Sanderson, C. (2010). *Anne Baba ve Öğretmenler İçin Çocuğun Cinsel Eğitimi ve Tacizden Korunma Rehberi.* Asiye Hekimoğlu Gül- Filiz Şar (Çev.). İstanbul: Sistem.

Selçuk, Z. (2006). *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Cinsel Sağlık Eğitiminin Cinsel Sağlık Bilgilerine Etkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Semerci, Z.B. (2008). *Çocuklarımızla Cinsellik Hakkında Nasıl Konuşalım? (Bebeklikten Gençliğe Cinsellik)* . İstanbul: Alfa

Shaffer, D.R.,Kipp, K. (2007). *DevelopmentalPsychology. Child hood and Adolescence* (7. Baskı).USA: Thomson.

Trawick-Swith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı.* (5. Baskıdan Çeviri). Berrin Akman (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

World HealthOrganization (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, education aland health authoritie sands pecialists.* Cologne: Federal Centrefor Health Education, BZgA.

Zhina, C., Dingchu, W. (2013). A Review of SexEducation for Preschool Children in MainlandChinafrom 1992 to 2012. *International Review of Social Sciences and Humanities,* 5(2), 12-18. ISSN 2250-0715.

2 CİNSEL GELİŞİM TEORİLERİ

Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI
TED Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

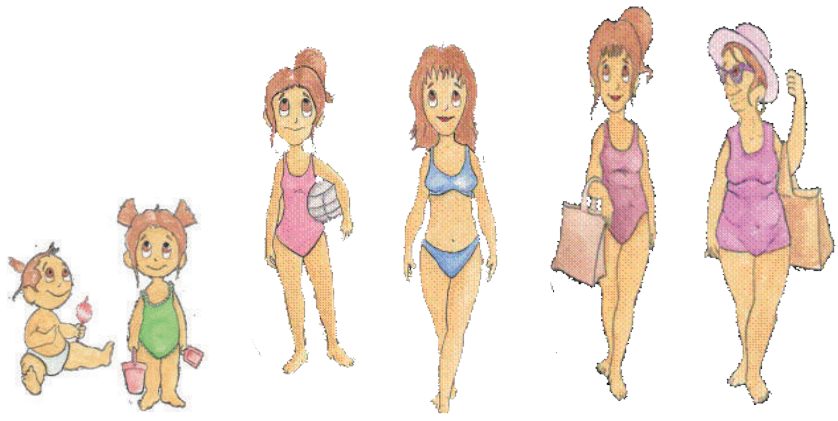

Önce doğruyu bilmek gerekir, doğru bilinirse yanlış da bilinir.
Ama önce yanlış bilinirse doğruya ulaşılamaz.

Farabi

GİRİŞ

Cinsel gelişim çağlar boyunca insanoğlunun hep ilgisini çekmiştir. Farklı kültürler farklı çağlarda cinsel gelişimi anlamak ve açıklamak için çaba sarf etmiş, kafa yormuştur. Bazı kültürler çocuğun doğumundan itibaren, hatta doğumundan da önce başlayan ve gelişen cinselliğini ve cinsel gelişimini mistik, konuşulmaması gereken, tabu olarak kabul etmiş, bazı kültürler ise günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirerek değer vermiş ve yüceltmiştir.

Yıllar geçtikçe çocuğun cinsel gelişimini anlamaya yönelik çabaların daha bilimsel bir bakış açısı kazandığı görülmektedir. Cinsel gelişimi çeşitli gözlemler ve insanoğlunun temel gelişim özelliklerini dikkate alarak belirli bir bilimsel sistematik çerçevesinde açıklamaya çalışan cinsel gelişim teorileri, günümüzde cinsel gelişimi anlamamıza yardımcı olacak en iyi ve güvenilir bilgi kaynakları olarak kabul edilmektedirler. İnsanın gelişimi ve cinselliğine ilişkin geliştirilen bu teoriler gelişimin farklı dönemleri için aslında birbiriyle bağlantılı pek çok kavramlar ve aşamalar öne sürmüşlerdir. Çocuğun cinsel gelişimini anlama ve açıklamada her teorinin önemli katkıları vardır. Bu bölümde gelişimin cinsel yönünü açıklamada yaygın olarak kabul gören Psikoanalitik Teori, Öğrenme Teorileri ve Zihinsel GelişimTeorileri'nin bakış açılarından yola çıkarak çocuğun cinsel gelişiminin geçirdiği aşamalar açıklanmaya çalışılacaktır.

KAYNAKLAR

Akyol, A. K. (2003). Psikoseksüel Gelişim. Ayten Ulusoy (Ed.), *Gelişim ve Öğrenme* içinde (s. 125-136). Ankara: Anı Yayıncılık.

Artan, İ. (2001). Cinsel Kimliğin Kazanılması, Cinsel Gelişim. Çoluk Çocuk Dergisi, 7, 16-17.

Artan, İ. ve Saranlı, A. G. (2013). Kızlar Erkekler, Pantolonlar Etekler. Ankara: Kök Yayıncılık.

Ataman, A. (2004). Gelişim, Kuramlar ve Kavramlar. Ayşegül Ataman (Ed.), *Gelişim ve Öğrenme* içinde (s. 9-51) Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Bacanlı, H. (2001). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.

Başal, H. A. (2007). *Gelişim ve Psikoloji: Nasıl Mutlu Bir Çocuk Yetiştirebilirim? Çocuk Gelişimi ve E*ğitimi.İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Bayhan, P. S. ve Artan, İ. (2004). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları Ltd. Şti.

Cox, F. (2001). *Human Intimacy.* USA: Wadsworth.

Cüceloğlu, D. (1998). İnsan ve D*avranışı: Psikolojinin Temel Kavramları.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Davies, D. (1999). *Child Development: A Practitioner's Guide*. NewYork: Guilford.

Doherty, J. ve Hughes, M. (2009). *Child Development: Theory and Practice*. England: Pearson.

Erden, M. ve Akman, Y. (1996). *Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Arkadaş Kitabevi.

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2010). Çocuk ve Ergen Gelişimi. Ankara: İmge Kitabevi.

Geçtan, E.(1988). Çağdaş Y*aşam ve Normal Dışı Davranışlar*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Haktanır, G. (2005).Çocuk Cinselliği. Ayla Oktay ve Özgül Polat Unutkan (Ed.) *Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular* içinde, İstanbul: Morpa Yayıncılık.

Hughes, F., Noppe, L. ve Noppe, I. (1988). *Child Development*. USA: West Publishing Company.

McDevitt, T. M. ve Ormrod, J. E. (2010). *Child Development and Education.* USA: Pearson.

Miracle, T. Miracle, A. ve W. Baumeister, R. F. (2003). *Human Sexuality.* New Jersey: Prentice Hall.

Morrison, G. S. (2012). *Early Childhood Education Today*. USA: Pearson.

Özuslu, N. (2005). *Yaşasın Leylekler Olmadan da Doğabilirmişim*. İstanbul: Turan Ofset.

Santrock, J. W. (2012). *Child Development.* Singapore: Mc Grawhill.

Senemoğlu, S. (1999). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Özsen Matbaacılık.

Selçuk, Z. (1996). *Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Şafak Matbaası.

Şenol, S. (2006). Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı. Ankara: HYB Yayıncılık.

Tuğrul, B. (1994). Cinsel Gelişim Kuramları ve Cinsel Eğitim. Şule Bilir (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimcileri için El Kitabı* içinde, (s. 170-176). Ya-Pa Yayınları.

Tuzcuoğlu, N. ve Tuzcuoğlu, S. (2007). Çocuğun Cinsel Eğitimi: Anne Ben Nasıl Doğdum? İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Uçar, H. (1994). Çağdaş *Çocuk Cinsel E*ğitimi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Vasta, R., Haith, M.M. ve Miller, S.A. (1992).*Child Psychology*. New York: John Wiley and Sons.

Yavuzer, H. (2012). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

3

BEBEKLİK VE OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Öğr. Gör. Sibel ÖZKIZIKLI
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Öğr. Gör. Nesrin Şermin OKUTAN
Hacettepe Üniversitesi
Çocuk Gelişimi Uzmanı

Ertelemek zamandan çalmaktır.

Edward Young

GİRİŞ

Çocuk, birbiriyle paralel ilerleyen gelişim alanlarıyla bir bütündür. Bu gelişim alanları; Büyük kas motor, küçük kas motor motor, duygusal, sosyal, dil, zihinsel ve cinsel gelişimdir. Cinsel gelişim genel olarak sosyal ve duygusal gelişimin altında incelenmektedir. Bu gelişim alanları içinde, cinsel gelişim dışındaki diğer boyutlar ve yapılması gerekenler belirlenmişken, cinsel gelişim göz ardı edilmekte, çoğu zaman anne babalar ve öğretmenler tarafından yok sayılmaktadır.

Cinsellik insan gelişiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Cinsellik insan gelişiminin sağlıklı bir yönü olmakla beraber genelde üzeri kapalı ele alınan ve görmezden gelinen bir konudur.

Bölüm içeriğinde; bebeklik ve okul öncesi dönemdeki çocukların cinsel gelişim süreçleri hakkında bilgi verilmektedir. Gelişimsel olarak diğer tüm gelişim alanlarının desteklendiği gibi cinsel gelişim alanını da çocukların gelişimsel düzeylerine uygun olarak destekleyebilmek için uygun etkinlik önerilerinde bulunulmaktadır. Sonuç olarak; ailelere, öğretmenlere ve öğretmen adaylarına göz ardı edilemeyecek kadar önemli olan bu konu hakkında rehberlik edilmektedir.

KAYNAKLAR

Alyanak, B. (2011). Ergenlikte Cinsel Kimliğin Gelişimi ve Kaygılar. T. A. Vakfı içinde, *Cinsellik ve Cinsel Eğitim*. İstanbul: Gria Reklam Ltd Şti.

Artan, İ. (2016). Cinsel Gelişim ve Eğitim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Metin. (s. 227-262). Ankara: Pegem Akademi.

Bayhan, P. S. ve Artan, İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Dowshen, S. (2014). *Understanding Early Sexual Development.* www.kidshealth.org. Erişim Tarihi: 18.09.2017.

Hurlock, E. B. (1964). Child Development. (Fourth ed.) London: McGraw-Hill Company.

Martin, K. A. (2014). Making Sense Of Children's Sexual Behaviour In Child Care: An Analysis Of Adult Responses In Special Investigation Reports . *Child Abuse & Neglect*, 38(10). 1636-1646.

Sanderson, C. (2010). *Çocuğun Cinsel Eğitimi ve Tacizden Korunma Rehberi.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Şahin, F. T. (2001). Çocuğun Gelişiminde Oyunun Önemi ve Yetişkinin Rolü. *Gazi Üniversitesi Anaokulu / Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı* (s. 158-163). İstanbul: Ya-Pa Yayıncılık.

True Relationship and Reproductive Center (2016). *Positive and Protective Identifying and Responding to Sexual Behaviours in Children and Young People.* https://www.communities.qld.gov.au/resources/childsafety/foster-care/training/documents/ppt-sexual-behaviours.pdf. Erişim Tarihi: 26.02.2018.

Tuzcuoğlu, N., ve Tuzcuoğlu, S. (2003). *Anne, Ben Nasıl Doğdum?* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2017). *Türk Dil Kurumu*. www.tdk.gov.tr. Erişim Tarihi: 15.09.2017.

Uçar, H. (1991). *Çocukların Cinsel Eğitimi ve Bazı Cinsel Sorunlar.* İstanbul: Mert Yayıncılık.

WHO Regional Office For Europe, BZgA. (2010). *Standards For Sexuality Education in Europe.* Cologne: Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung.

Wide Bay Sexual Assault Services (2015). Sexual Behaviours in Children & Young People. HYPERLINK "http://www.wbsass.com.au/themes/default/basemedia/content/files/Traffic-LightsBrochure.pdf" http://www.wbsass.com.au/themes/default/basemedia/content/files/Traffic-LightsBrochure.pdf . Erişim Tarihi: 20.09.2017.

Yavuzer, H. (2011). *Ana - Baba Okulu.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yeşilay, T., ve Altun, S. A. (2009). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıftaki Öğrencilerinin Mastürbasyon Davranışıyla Baş Etme Stratejileri. *Elementary Education Online,* 8(2), 593-604.

Yorbık, Ö., ve Mutlu, C. (2016). Çocukluk Çağı Mastürbasyonu. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 23 (1), 59-66.

Yörükoğlu, A. (1994). *Çocuk Ruh Sağlığı.* (19. baskı) İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.

5

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE CİNSEL SORULAR

"ANNE - BABA - ÖĞRETMEN - ÇOCUK - ÖĞRENCİ SORULARI"

Prof. Dr. İsmihan ARTAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Uzman Görüşleri

Öğr. Gör. Dr. Semra ŞAHİN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Doç. Dr. Saniye BENCİK KANGAL
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Gerçek kurtuluş ancak cehaletin ortadan kaldırılmasıyla olur.
Cehalet kaldırılmadıkça toplum yerinde kalıyor demektir,
yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor demektir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

CİNSEL SORULAR

“Cinsel Oyunlar ve Problem Durumlar”

GİRİŞ

Anne babalar ve öğretmenler bazen çocukların sorularını ve cinsel oyunlarını problem olarak görürler. Oysa bunların büyük bir çoğunluğu çocuğun merakından kaynaklanmakta-dır, evrensel ve doğaldır.

Çocuğumuzun büyüme sürecinde bir problem olduğunu düşündüğümüz zaman öncelikle bunun gerçek bir problem olup olmadığını belirlememiz gerekir. Büyüme sürecinde bazen gerçek olmayan problemler, hem gelişimcileri, hem eğitimcileri, hem anne babaları yorabilir, üzebilir, paniğe sürükleyebilir. Bu nedenle çocuk gelişimini çok iyi bilmek, hangi dönemde hangi davranışın ya da becerinin normal olduğunu, hangisinin sıradışı olduğunu belirlemek açısından çok önemlidir. Cinsel gelişim sürecinde de çocuk gelişimi bilgisi profesyonellerin doğru değerlendirme yapmasında çok yardımcı olacaktır.

Cinsel gelişim sürecinde bir öğretmen veya profesyonel olarak herhangi bir problem durumla veya anne baba sorusuyla karşı karşıya kaldığımız zaman ilk dikkat etmemiz gereken çocuğun yaşıdır. Öncelikle problem olarak sunulan durum, karşımızdaki çocuğun yaşı için uygun mu değil mi onu düşünmemiz ve durumu bu çerçevede değerlendirmemiz gerekir.

6

İLKOKUL DÖNEMİNDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Doç. Dr. Neslihan GÜNEY KARAMAN
Ankara Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

Arş. Gör. Nevra ATIŞ AKYOL
Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Selda ATA DOĞAN
Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunmalı,
onlar her koşulda yetişkinlerden daha özel ele alınmalıdır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Yaşamın her alanında olduğu gibi, ilkokul çağına gelen bir çocuğun cinsel gelişimi konusunda farkındalığının oluşması, özellikle eğitimcilere bilgilendirme yapılması son derece önemlidir. Bu bölümde, ilkokul dönemindeki çocukların cinsel gelişimi, cinsel gelişimi açıklayan kuramlar, ilkokul dönemindeki çocukların yaşlara göre cinsel değişimleri, cinsel eğitim ve içeriği ile çocukların cinsel gelişimlerine yönelik davranışlarına nasıl tepkiler verilmedir başlıkları yer almaktadır.

CİNSEL GELİŞİM NEDİR?

Cinsellik, kültürel ve toplumsal yapılara göre bazı toplumlarda tabu olarak görülse de her toplum ve her yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Amerika Cinsel Bilgi ve Eğitim Konseyi (SIECUS)' e göre insanlar cinsel varlıklardır ve cinsellik, yaşamın sağlıklı ve doğal bir parçasıdır (SIECUS, 2004). Hem Dünya Sağlık Örgütü hem de 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı'ndan çıkan raporda sağlıklı cinsel gelişim için zihinsel ve fiziksel refahın önemi vurgulanmaktadır (Shtarkshall, Santelli ve Hirsch, 2007). Satcher (2001) cinselliği, "fiziksel ve zihinsel sağlık ile birlikte insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır" şeklinde vurgulamaktadır. Cinsellik insan gelişiminin bir parçası olup içinde fiziksel, ahlaki, sosyal, ruhsal, psikolojik ve duygusal boyutları barındırmaktadır (SIECUS, 2004).

Gelişimin her alanında olduğu gibi cinsel gelişim de doğumla birlikte hatta anne karnından itibaren başlamaktadır. Cinsel gelişim, yalnızca çocuklardaki yaşla ilerleyen fiziksel değişimleri değil, aynı zamanda öğrendikleri cinsel bilgi, inanç ve gösterdikleri davranışları da içerir (NCTSN, 2009). En geniş anlamıyla, erkek ya da kadın olmanın bütün yönleriyle ilgili olan ve biyolojik, psikolojik, davranışsal, klinik, kültürel, sosyal, ahlaki, dini ve eğitim boyutlarını içeren cinsel gelişim konusunun çocukluk dönemindeki önemi bilinmektedir.

Herhangi bir çocuğun cinsel bilgi ve davranışını etkileyen etmenleri;

Çocuğun yaşı,

Çocuğun gözlemleri (aile ve arkadaş çevresinde gördüğü cinsel davranışlar),

Çocuğun öğrendikleri (cinsellik ve fiziksel sınırlarla ilgili kültürel ve dini inançlar)

şeklinde üç kategoride ele almak mümkündür (NCTSN, 2009).

Kısacası cinsellik, duygusal ve bedensel katılım ile gerçekleşen, bireyin kendi bedenini tanıması ve farkına varmasını içeren, bireyin gelişiminin normal bir parçasıdır. Bu tanımlamaya göre, bireylerin kendi cinsel gelişimlerini tanımalarına fırsat vererek, gelişmelerine rehberlik etmek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Bayhan, P. S. ve Artan, İ. (2005). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Berk, L. E. (2015). *Bebekler ve Çocuklar Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa.* (Çev. Ed. B. Onur ve N. Işıkoğlu Erdoğan). Ankara: Nobel Yayınları.

Bulut, A. (2003). *Cinsel Sağlık Bilgileri Eğitimi, Öğretmen veÖğretmen Adayları İçin Cinsel Sağlık Eğitimi.* Ed.: M. Çokar ve H. Nalbant, (s. 9-38). İstanbul: Uygun Matbaası.

BZgA, (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe*. https://www.oif.ac.at/fileadmin/OEIF/andere_Publikationen/WHO_BZgA_Standards.pdf. Erişim Tarihi: 07.09.2017.

CETAD, (2006). *Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Araştırması, Üreme Sağlığı Programı.* http://www.cetad.org.tr/CetadData/Book/10/2692011154421-Arastirma_sonuclari_Dosyasi_1.pdf. Erişim Tarihi: 11.09.2017.

Childhood Sexual Behavior: School Age (2015). http://raisingchildren.net.au/articles/sexual_behaviour_school_age.html/context/562. Erişim Tarihi: 06.09.2017.

Cinsel Haklar Bildirgesi (2014). *Dünya Cinsel Sağlık Örgütü (WAS).* http://www.worldsexology.org/wp-content/uploads/2014/10/DSR-Turkish.pdf. Erişim Tarihi: 09.09.2017.

Çayır, G. ve Kızılkaya Beji, N. (2015). Cinsel Sağlık Eğitimi (Derleme). *Androloji Bülteni*, *17*(62), 231-240.

Dökmen, Z. Y. (2006). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

DSCB ve LDP (2015). *Sexual Development in Children and Young People*. *Developing a Best Practice Age*. Babcock Partners in Education& Devan Safeguarding Children Board. https://www.devonsafeguardingchildren.org/documents/2015/09/sexual-development-in-children-and-young-people-developing-a-best-practice-approach.pdf/. Erişim Tarihi: 06.06.2017.

Erdiller, Z. B. (2016). Erken çocukluk eğitiminde temel kuram ve yaklaşımlar. *Erken çocukluk eğitimi.* Ed.: H. İ. Diken, (s. 56-90). Ankara: Pegem Akademi.

Gölbaşı, Z. (2003). Sağlıklı Gençlik ve Toplum İçin Bir Adım: Cinsel Sağlık Eğitimi. *Aile ve Toplum 2*(6). ISSN: 1303-0256.

Güldü, Ö. ve Kart, M.E. (2007). Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64*(3), 98-116.

Gürsoy, E. ve Gençalp, N. S. (2010). Cinsel Sağlık Eğitimi. *Aile ve Toplum 6*(23). 29-36.

Haffner, D. W. (1998). Sexuality Education, *Social Policy, 28*(3), 76-79.

Hazır Bıkmaz, F. ve Güler, D. S. (2007). An Evaluation of Health and Sexuality Education in Turkish Elementary School Curricula. *Sex Education, 7*(3), 277–292.

İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (2000). *Cinsel Sağlık Bilgileri Eğitimi Öğretmen El Kitabı*, İstanbul: Aşama Matbaacılık.

Kahraman, P.B. ve Başal, H.A. (2011). Anne Eğitim Düzeyine Göre Çocukların Cinsiyet Kalıpyargıları ile Oyun ve Oyuncak Tercihleri. *Education Sciences. 6*(1), 1335-1357.

Kakavolis, A. (1998). Early Childhood Sexual Development and Sex Education: A Survey of Attitudes of Nursery School Teachers. *European Early Childhood Education Research Journal. 6*(2), 55-70.

MEB, Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2007). *İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sınıf Rehberlik Programı İlköğretim Etkinlik Örnekleri.* Ankara.

MEB, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2009). *İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara.

MEB, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı*. Ankara.

MEB, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. Ankara.

Miller, H. P. (2008). *Gelişim psikolojisi kuramları.* (Çev. Ed. B. Onur). Ankara: İmge Yayınları.

NCTSN (2009). *Sexual Development and Behavior in Children: Information for Parents and Caregivers.* http://www.nctsn.org/products. Erişim Tarihi: 06.09.2017.

NSW (2015). *About Sexuality and Sexual Health Education in NSW Government Schools*. http://www.learning.schools.nsw.edu.au. Erişim Tarihi: 06.09.2017.

Satcher D, (2001). *The Surgeon General's Call to Action to Promote Sexual Health and Responsible Sexual Behavior*. Washington, DC: Department of Health and Human Services.

Sex education and talking about sex to children: 0-8 years (2015). http://raisingchildren.net.au/articles/sex_education_young_children.html/context/562. Erişim Tarihi: 05.09.2017.

Shtarkshall, R. A., Santelli J. S. ve Hirsch J. S. (2007). Sex Education and Sexual Socialization: Roles for Educators and Parents. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*. *39*(2). 116-119.

SIECUS, (2004). *Guidelines for Comprehensive Sexuality Education, Kindergarten Through 12th grade* (3. Baskı). National Guidelines Task Force, Sexuality Information and Education Council of the United States. http://sexedu.org.tw/guideline.pdf. Erişim Tarihi: 09.09.2017.

Sungur, M. Z. (1998). Cinsel eğitim. *Klinik Psikiyatri*, *2*, 103-108.

Trawick-Smith, J. (2017). *Erken çocukluk döneminde gelişim: çok kültürlü bir bakış açışı.* (Çev. Ed. B. Akman). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Ultranet, (2011). *Catching On Early – Sexuality Education for Victorian Primary School*, State Goverment Victoria: Department of Education and Early Childhood Development. http://family.org.au/wp-content/uploads/2012/07/www.eduweb.vic.gov.au_edulibrary_public_teachlearn_student_catchingoneyrsv.pdf. Erişim Tarihi: 10.09.2017.

7

ERGENLİK DÖNEMİNDE CİNSEL GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Hülya ERCAN
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

Prof. Dr. Figen ÇOK
Başkent Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

Soldan sağa: Ekin Doğa Ercan, Pelin Kıncır, Öykü İleri, Çağla Şengül, Nehir Nur, Sivas, 2017.

Her kafanın anlamaktan aciz olduğu yüksek bir varlıktır gençlik.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Uzun yıllar boyunca ergenlik (adolescence), çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olarak anılmıştır. Ancak günümüzde ergenlik daha çok "bireyi yetişkinliğe taşıyan" pek çok değişikliğin ortaya çıktığı bağımsız bir yaşam dönemi olarak ele alınmaktadır.

İnsan yaşamında ergenlik dönemi, tüm alanlarda değişimlerin yaşandığı bir büyüme dönemidir. Bireyler biyolojik, bilişsel ve psikososyal alanlarda kısa süre içerisinde önemli ilerlemeler kaydederler. Biyolojik açıdan olgunlaşmaya başlarken soyut düşünme kapasiteleri artar, göreli ve tümdengelimsel düşünebilir, gelecek hakkında plan yaparken olası eylemlerinin sonuçları hakkında akıl yürütebilirler. Aynı zamanda anababalarından bağımsızlaşmaya başlar ve özerkleşirler; kişisel kimlikleri gelişir. Bütün bunlara ek olarak bireylerin cinsel kimlikleri şekillenir, cinsel yönelimleri açığa çıkmaya başlar, yetişkinlerinkine benzer cinsel uyarımlar hissederler ve daha sonra cinsel davranışlar görülmeye başlanır.

KAYNAKLAR

Ansuini, C. G., Fidler-Woite, J. ve Woite, R. S. (1996). The Source, Accuracy and Impact of Initial Sexuality Information on Lifetime Wellness. *Adolescence*, *3* (122), 283–290.

Arnett, J. J. (2012). *Adolescence and Emerging Adulthood*: *A Cultural Approach* (Fifth Ed.). Boston: Pearson.

Arnow, B. A., Desmond, J. E., Banner, L. L., Glover, G. H., Solomon, A., Polan, M. L., Lue, T. F. ve Atlas, S. W. (2002). Brain Activation and Sexual Arousal in Healthy, Heterosexual Males. *Brain, 125*, 1014–1023.

Ayele, E. ve Berhan, Y. (2013). Age at Menarche among in-School Adolescents in Sawla Town, South Ethiopia. *Ethiopian Journal of Health Sciences, 23* (3), 189-200.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Berk, L. E. (2013). *Çocuk Gelişimi* (Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Yayınları.

Blakemore, S. J., Burnett, S. ve Dahl, R. E. (2010). The Role of Puberty in the Developing Adolescent Brain. *Human Brain Mapping, 31* (6), 926-933.

Brooks-Gunn, J. (1988). Antecedents and Consequences of Variations in Girls' Maturation Timing. *Journal of Adolescent Health Care, 9*, 365-373.

Campbell, C. Mallapa, A., Wisniewski, A. B. ve Silovski, J. F. (2013). Sexual Behavior of Prepubertal Children. *Handbook of Child and Adolescent Sexuality: Developmental and Forensic Psychology.* Eds. D. S. Bromberg ve W. T. O'Donohue (s.145-170). Oxford: Elseiver.

Carver, K., Joyner, K. ve Udry, J. R. (2003). National Estimates of Adolescent Romantic Relationships. *Adolescent Romantic Relations and Sexual Behavior: Theory, Research, and Practical Implications.* Ed. P. Florsheim (s. 23–56). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Chumlea, W. C., Schubert, C. M., Roche, A. F., Kulin, H. E., Lee, P. A., Himes, J. H. ve Sun, S. S. (2003). Age at Menarche and Racial Comparisons in US Girls, *Pediatrics, 111* (1), 110-113.

Collins, W. A. ve Steinberg, L. (2008). Adolescent Development in Interpersonal Context. *Child and Adolescent Development an Advanced Course*. Eds. W. Damon ve R. M. Lerner (s.551-590). New Jersey: John Wiley &Sons.

Connolly, J. A. ve Goldberg, A. (1999). Romantic Relationships in Adolescence: The Role of Friends and Peers in Their Emergence and Development. *The Development of Romantic Relationships in Adolescence.* Eds. W. Furman, B. B. Brown ve C. Feiring (s. 266–290). New York: Cambridge University Press.

Connolly, J. A., Craig, W., Goldberg, A. ve Pepler, D. (2004). Mixed-Gender Groups, Dating, and Romantic Relationships in Early Adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, *14* (2), 185–207.

Crockett, L. J., Raffaelli, M. ve Moilanen, K. L. (2003). Adolescent Sexuality: Behavior and Meaning. *Blackwell Handbook of Adolescence.* Eds. G.R. Adams ve M.D. Berzonsky, (s. 371-392). Malden: Blackwell.

Çalışandemir, F., Bencik, S. ve Artan, İ. (2008). Çocukların Cinsel Eğitimi, *Eğitim ve Bilim, 33* (150), 14-27.

Çavdar, D. ve Çok, F. (2016). Türkiye'de LGBT'lerin OkulYaşantıları, *LGBT Kültür ve Yaşam Dergisi*, *5*, 54-58.

Çok. F. ve Kutlu, Ö. (2016). *Ergenlerin Cinsel Eğitimi: Bir Program Denemesi* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Daugherty, L. R. ve Burger, J. M. (1984). The Influence of Parents, Church, and Peers on the Sexual Attitudes and Behaviors of College Students. *Archives of Sexual Behavior, 13* (4), 351-492.

Eveleth, P. B. ve Tanner, J. M. (1990). *Worldwide Variation in Human Growth*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fechner, F. Y. (2003). The Biology of Puberty: New Developments in Sex Differences. *Gender Differences at Puberty*. Ed. C. Hayward (s. 17-27). Cambridge: Cambridge University Press.

Feldman, S. S., Rosenthal, D. R., Brown, N. L. ve Canning, R. D. (1995). Predicting Sexual Experience in Adolescent Boys from Peer Rejection and Acceptance during Childhood. *Journal of Research on Adolescence 5* (4), 387-411.

Fisher, H. (2006). Broken Hearts: The Nature and Risks of Romantic Rejection. *Romance and Sex in Adolescence and Emerging Adulthood: Risks and Opportunities.* Eds. A. Booth ve A. C. Crouter (s. 3-28). New Jersey: Lawrence Elbraum Associates.

Furman, W. (2002). The Emerging Field of Adolescent Romantic Relationships. *Current Directions in Psychological Science, 11* (5), 177-180.

Furman, W. ve Shaffer, L. (2003). The Role of Romantic Relationships in Adolescent Development. *Adolescent Romantic Relations and Sexual Behavior: Theory, Research, and Practical Implications*. Ed. P. Florsheim (s. 3-22). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Ge, X., Conger, R. D. ve Elder, G. H. (1996). Coming of Age Too Early: Pubertal Influences on Girls' Vulnerability to Psychological Distress. *Child Development, 67*, 3386–3400.

Gillibrand, R., Lam, V. ve O'Donnell, V. L. (2016). *Developmental Psychology*. Harlow: Pearson.

Halpern, C. T. (2003). Biological Influences on Adolescent Romantic and Sexual Behavior. *Adolescent Romantic Relations and Sexual Behavior*. Ed. P. Florsheim (s. 57-84). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbraum Associates.

Hock, R. R. (2011). *Human Sexuality* (Third Ed). Boston: Pearson.

Hyde, J. S. ve Delamater, J. D. (1997). *Understanding Human Sexuality* (Sixth Ed.). Boston: Mc Graw Hill.

Kaestle, C. E. ve Halpern, C. T. (2007). What's Love Got to Do with It? Sexual Behaviors of Opposite-Sex Couples through Emerging Adulthood. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health, 39* (3), 134–140.

Karabey, S. ve Müftüoğlu, N. (Eds.) (2006). *Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, Bilgilendirme Dosyası-7: Gençlik ve Cinsellik*. http://www.cetad.org.tr/Cetaddata/Book/32. Erişim Tarihi: 20.08.2017.

Kelly, G. F. (1998). *Sexuality Today: The Human Perspective* (Sixth Ed.). Boston: Mc Graw Hill.

Kinsman, S. B., Romer, D., Furstenberg, F. F. ve Schwartz, D. F. (1999). Early Sexual Initiation: The Role of Peer Norms. *Pediatrics, 102*, 1185-1192.

Kirkman, M., Rosenthal, D. A. ve Feldman, S. S. (2005). Being Open with Your Mouth Shut: The Meaning of 'Openness' in Family Communication about Sexuality. *Sex Education 5* (1), 49-66.

Kirkman, M., Rosenthal, D. A. ve Feldman, S.S. (2002). Talking to A Tiger: Fathers Reveal Their Difficulties in Communicating about Sexuality with Adolescents. *Talking Sexuality: Parent-Adolescent Communication.* Eds. S. S. Feldman ve D. A. Rosenthal (s. 57-74). San Francisco: Jossey-Bass.

Kohler, P. K., Manhart, L. E. ve Lafferty, W. E. (2008). Abstinence-Only and Comprehensive Sex Education and The Initiation of Sexual Activity and Teen Pregnancy. *Journal of Adolescent Health, 42* (4), 344-351.

Kreager, D. A. ve Staff, J. (2009). The Sexual Double Standard and Adolescent Peer Acceptance. *Social Psychology Quarterly*, 72(2), 143-164.

Kuttler, A., La Greca, A. M. ve Prinstein, M. J. (1999). Friendship Qualities and Social-Emotional Functioning of Adolescents with Close, Cross-Sex Friendships. *Journal of Research on Adolescence, 9* (3), 339-366.

Levesque, R. J. R. (1993). The Romantic Experience of Adolescents in Satisfying Love Relationships. *Journal of Youth and Adolescence, 22*(3), 219-251.

Maccoby, E. E. (1998). *The Two Sexes: Growing Apart and Coming Together*. Cambridge MA: Harvard University Press.

Marshall, D. S. ve Suggs, R. C. (Eds.) (1971). *Human Sexual Behavior: Variations in the Ethnographic Spectrum.* New York: Basic Books.

Marshall, W. A. (1978). Puberty. *Human Growth: Postnatal Development, Vol 2*. Eds. F. Falkner ve J. M. Tanner (s. 141-181). New York: Plenum.

Martins, C. B. G., De Almeida, F. M., Alencastro, L. C., De Matos, K.F. ve De Souza, S. P. S. (2013). Sexuality in Adolescence: Myths and Taboos. *CienciayEnfermeria, 18*, 25-37.

Mendle, J. ve Ferrero, J. (2012). Detrimental Psychological Outcomes Associated with Pubertal Timing in Adolescent Boys. *Developmental Review, 32*, 49–66.

Moore, S. ve Rosenthal, D. (2006). *Sexuality in Adolescence.* London: Routledge.

Moore, S. M. ve Rosenthal, D.A. (1991). Adolescents' Perceptions of Friends' and Parents' Attitudes to Sex and Sexual Risk-Taking. *Journal of Community and Applied Social Psychology, 1* (3), 189–200.

O'Donnell, L., Myint-U, A., O'Donnell, C. R. ve Stueve, A. (2003). Long-Term Influence of Sexual Norms and Attitudes on Timing of Sexual Initiation among Urban Minority Youth. *Journal of School Health, 73*, 68–75.

Onur, B. (2005). *Anılardaki Aşklar; Çocukluğun ve Gençliğin Psikoseksüel Tarihi*. Ankara: Kitap Yayınevi.

Özgülnar, N. ve Pektaş, H. (Eds.) (2006). *Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, Bilgilendirme Dosyası-4: Güvenli Cinsellik.* http://www.cetad.org.tr/cetaddata/book/19. Erişim Tarihi: 20.08.2017.

Papadimitriou, A. (2016). Timing of Puberty and Secular Trend in Human Maturation. *Puberty: Physiology and Abnormalities*. Eds. P. Kumanov ve A. Agarval, (s. 121-136). AG Switzerland: Springer.

Patrick, M. E., Maggs, J. L. ve Abar, C. C. (2007). Reasons to Have Sex, Personal Goals, and Sexual Behavior during the Transition to College. *Journal of Sex Research, 44*, 240-249.

Rey, R. A., Campo, S.M., Ropelato, M. G. ve Bergadá, I. (2016). Hormonal Changes in Childhood and Puberty. *Puberty: Physiology and Abnormalities*. Eds. P. Kumanov ve A. Agarval (s. 23-37). AG Switzerland: Springer.

Robeva, R. ve Kumanov, P. (2016). Physical Changes during Pubertal Transition. *Puberty: Physiology and Abnormalities*. Eds. P. Kumanovve A. Agarval (s. 39-64). AG Switzerland: Springer.

Rosenbaum, J. (2009). Patient Teenagers? A Comparison of the Sexual Behavior of Virginity Pledgers and Matched Nonpledgers. *Pediatrics, 123*, 10–20.

Rosenthal, D. A. ve Collis, F. (1997). Australian Parents' Beliefs about Adolescent Sexuality and HIV/AIDS. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education for Adolescents & Children, 1* (2), 57–72.

Rosenthal, D.A. ve Smith, A. M. A. (1995). Adolescents and Sexually Transmissible Diseases: Information Sources, Preferences and Trust. *Australian Health Promotion Journal, 5*, 38–44.

Rosenthal, D. A., Smith, A. M. A., Reichler, H. ve Moore, S. M. (1996). Changes in Heterosexual University Undergraduates' HIV-Related Knowledge, Attitudes and Behaviour: Melbourne, 1989– 1994. *Genitourinary Medicine*, 72, 123–127.

Russell, S. ve Horu, S. (2017). *Sexual Orientation, Gender Identity and School*. New York: Oxford Univ. Press.

Seiffge-Krenke, I. (2003). Testing Theories of Romantic Development from Adolescence to Young Adulthood: Evidence of a Developmental Sequence. *International Journal of Behavioral Development, 27* (6), 519-531.

Sisk, C. L. ve Foster, D. L. (2004). The Natural Basis of Puberty and Adolescence. *Nature Neuroscience, 7* (10), 1040-1047.

Sloane, B. ve Zimmer, C. (1993). The Power of Peer Health Education. *Journal of American College Health*, *41* (6), 241-245.

Steinberg, L. (2007). *Ergenlik* (Çeviri Ed. F. Çok). Ankara: İmgeYayınları.

Steinberg, L. (2014). *Age of Opportunity: Lessons from the New Science of Adolescence*. Boston: Eamon Dolan/Houghton Mifflin Harcourt; Mariner Books.

Udry, J. R. (1990). Hormonal and Social Determinants of Adolescent Sexual Initiation. *Adolescence and Puberty*. Eds. J. Bancroft ve J. M. Reinisch (s.70-87). Oxford: Oxford University Press.

Wang, Y. (2002). Is Obesity Associated with Early Sexual Maturation? A Comparison of the Association in American Boys versus Girls. *Pediatrics, 110* (5), 903-910.

Widmer, E. D. (1997). Influence of Older Siblings on Initiation of Sexual Intercourse. *Journal of Marriage and the Family, 59*, 928–938.

Williams, J. M. ve Dunlop, L. C.(1999). Pubertal Timing and Self-Reported Delinquency among Male Adolescents. *Journal of Adolescence, 22,* 157-171.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 7.1. HPG Ekseni,Kaynak: Campbell, C. Mallapa, A.,Wisniewski, A. B. Ve Silovski, J. F. (2013). Sexual Behavior of Prepubertal Children. D. S. Bromberg ve W. T. O'Donohue (Eds.) *Handbook of Child and Adolescent Sexuality: Developmental and Forensic Psychology* (s.146). Oxford: Elseiver.

8

ERKEN ÇOCUKLUKTA CİNSEL EĞİTİM

Prof. Dr. Nergiz Meltem GÜVEN
Uluslararası Final Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Okul Öncesi Öğretmenliği Programı

Çocuklar eleştirilmekten, azarlanmaktan değil,
Kendilerine güzel örnek olunmasından etkilenirler.

Thiersch

GİRİŞ

Her aile çocuğunun sağlıklı, başarılı ve mutlu bir birey olarak yetişmesini ister. Aileler doğum öncesinden başlayarak ellerinden geldiğince çocuklarının gelişimini desteklemeye çalışırlar. Bu konuda ailelere önerilecek özel bir reçete yoktur. Aileler yakın çevrelerindeki kişiler, öğretmenler, ilgili uzmanlar, medya ve internet yoluyla çok çeşitli bilgilere ulaşırlar. Bu bilgilerden bir kısmını seçerek çocukları için kullanırlar. Çocukların cinsel gelişimi, cinsel kimlik kazanımı ve eğitimi de çok dikkat çeken bir alandır. Ancak ülkemizde çocuğun cinsel kimlik kazanması, ilgili programların gelişmesi konusunda yapılan çalışmalar, araştırmalar ve rehberlik maalesef diğer gelişim alanları kadar şanslı değildir.

KAYNAKLAR

Artan, İ. (2015). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Sorular. *Cinsel Gelişim ve Eğitim*. Ed.: İ.

Artan, (s.61-81). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Gilstrap ,R. (1976). *Family Life and Sex Education In The Primary School*. USA.

Papalia, D.E., Olds, S. W., Feldman, .R. D., (1999). *A Child's World. Infancy Through Adolescence,* Eighth Edition. Boston: The McGraw-Hills Companies, Inc.

Webb, F.S., Whitney, E.N., DeBruyne, L.K., (1999). *Health Making Life Choices.*

Second Edition. Cincinnati: West Publishing Company.

9

TOPLUMSAL CİNSİYET

Dr. Öğr. Üyesi Haktan DEMİRCİOĞLU
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

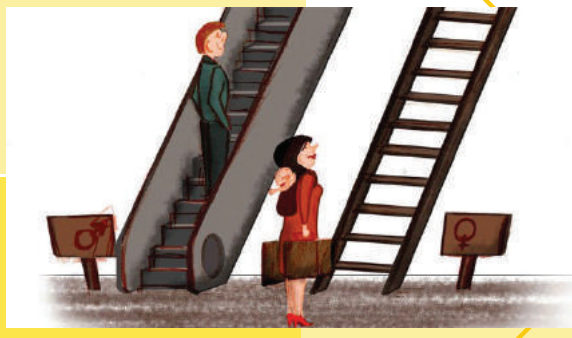

İyi olmak kolaydır, zor olan eşit olmaktır.

Victor Hugo

GİRİŞ

Bütün toplumlar, tarihi akışta varlıklarının temelini sağlam atmak, kendini kabul ettirmek ve sonsuza kadar sürdürmek üzere hareket etmiştir. Toplumların bu tarihsel yolculukları, onların doğada hazır halde bulduklarının üzerine doğal olmayan, tamamı kültürel unsurları eklemeleriyle biçim kazanır. Tarihsel süreçte toplumsal olarak üretilmiş sayısız üründen biri de toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet, biyolojinin kodladığı bedenlere spiritüel anlamlar yükleyerek onları kültürel olarak tanımlamak ve ayırmaktır. Kadın ve erkeği, kadınlık ve erkeklik denen rol ve statüler bütünüyle özdeşleştirmektir (Bingöl, 2014). Dolayısı ile cinsiyet kavramına şekil veren toplum üzerinden, insanların nasıl bir tavır içerisinde olmayı tercih ettiklerini ortaya koymak, büyük önem taşımaktadır. Bu bölümde, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının nasıl oluştuğu ve algılandığı ele alınmış, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik Türkiye'deki mevcut durumun yapısı ile konu kapsamındaki ulusal ve uluslararası politika girişimleri açıklanmış, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini önlemenin önemine değinilerek eşitliği güçlendirmeyi hedefleyen uygulamalar özetlenmiştir.

KAYNAKLAR

Aulette, J. R., Blakely, K., & Wittner, J. (2009). *Gendered worlds*. New York-London: Routledge.

Austrian Development Cooperation. (2013). *Gender Equity and Diversity- Modül 501: Engaging Men and Boys For Gender Equality*.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *16*(1), 108–114.

Bora, A. (2016). *Sağlık Çalışanları Eğitimi Katılımcı Kitabı*. Ankara:Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Bora, A., & Üstün, İ. (2005). *"Sıcak Aile Ortamı " Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Bronfenbrenner, U. (2002). Preparing a world for the infant in the twnty-first century: the research challenge. In G. Pedro (Ed.), *The infant and family in the 21st century*. New York: Brunuer-Routledge.

Burt, K. B., & Scott, J. (2002). Parent and Adolescent Gender Role Attitudes in 1990s Great Britain. *Sex Roles: A Journal of Research*, *46*(7–8).

Çelik, Ö. (2008). *Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Deaux, K., & Kite, M. (1993). Gender stereotypes. In F. L. Denmark & M. A.Paludi (Eds.), *Psychology of women: A handbook of issues and theories* (pp. 107–139). Westport, CT: Greenwood Press.

Demirdirek, H., & Şener, Ü. (2014). *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Karnesi*. Ankara:Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Dursun, Ç., Öztürk, R., Evliyaoğlu, G., Yıldırım-Becerikli, S., Poyraz, B., & Memiş, E. (2013). *Ankara Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İklimi ve Kültürü Araştırma Raporu*. Ankara.

Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(2).

Esen, Y. (2015). *Yerel Yönetimler, Kamu Kurumları ve Sivil Toplum Örgütleri İçin Kadın Dostu Kentler Eğitici Kiti*. Ankara.

Fiske, S. T., & Stevens, L. E. (1993). What's so special about sex? Gender stereotyping and discrimination. In M. Costanzo & S. Oskamp (Eds.), *Gender issues in contemporary society* (pp. 173–196). Newbury Park, CA: Sage.

Glover, D., & Kaplan, C. (2000). *Genders*. New York-London: Routledge.

Highleyman, L. (1997). Let's Talk About Gender. Retrieved August 8, 2017, from http://www.black-rose.com/articles-liz/genderlang.html

Hyde, J. S. (2005). The gender similarities hypothesis. *American Psychological*, *60*. Retrieved from http://www.black-rose.com/articles-liz/genderlang.html

Ikram, R. (2011). *The Influence of Gender Bias on Children in Childcare Settings*. Dominican University.

Johnston, K. E., Bittinger, K., Smith, A., & Madole, K. (2001). Developmental changes in infants and toddlers attention to gender categories. *Merrill-Parmer Quarterly*, *47*(4), http://www.black-com/articles-liz/genderlang.

Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. (2014). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Komisyon Raporu*. Ankara:Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2007). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi El Kitabı*. Ankara.

Kahraman, D. S. (2010). Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, *3*(1).

Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu Raporu*. Ankara.

Marsh, H. W., Martin, A., & Cheng, J. (2008). A multilevel perspective on gender in classroom motivation and climate: Potential benefits of male teachers for boys. *Journal of Educational Psychology*, *100*(1).

Martin, C. L., Wood, C. H., & Little, J. K. (1990). The development of gender stereotype components. *Child Development*, *61*.

Otaran, N., Erdur-Baker, Ö., Savaş, G., Tüzemen, E., & Tarman, B. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Pryzgoda, C., & Chrysler, C. J. (2000). Definitions of gender and sex: The subtleties of meaning. Retrieved January 2, 2014, from www.ichtj.waw.pl/ichtj/publ/

Robinson, O. (2011). A Definition of Gender Role Conflict among Black Professional Fathers. *The Qualitative Report*, *16*(5).

Santrock, J. W. (2014). Orta ve geç çocuklukta sosyoduygusal gelişim. In *Yaşam boyu gelişim* (13th ed., pp. 312–338). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Scopus. (2017). Scopus analysis.

Şıvgın, N. (2015). *Cinsiyet rolleri eğitim etkinliklerinin anasınıfına devam eden 60-72 aylık çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına etkisinin incelenmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Taşçı, E., & Saruhan, A. (2007). Cinsiyetin HIV/AIDS üzerindeki etkileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *4*(1).

Temuroğlu-Sundur, Y., & Çağlar, A. Ş. (2012). *Toplumsal Cinsiyet ve Kızların Eğitimi (Modül 1)*. Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı.

Thorne, B. (1993). *Gender play: Girls and boys in school*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

TÜSİAD. (2018). TÜSİAD Açılımı İsim Değişikliği. Veri tabanına erişim Mart 16, 2018, http://tusiad.org/tr/basin-bultenleri/item/9912-tusiad-acilimi-isim-degisikligi

Ulusoy, D. (1999). Plastik sanatlarda toplumsal cinsiyet. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *16*(2).

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, (35), 29–56. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/iusoskon/issue/9517/118909

Witt, S. D. (1997). *Parental influence on children's socialization to gender roles*. University of Akron.

Yılmaz, V. D., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L., & Eroğlu, K. (2009). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *6*(1).

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi: http://www.professorramos.net/

10

MEDYA, ÇOCUK VE TOPLUMSAL CİNSİYET: ALİ HEP TOPU TUTARKEN, AYŞE İP Mİ ATLAMALI?

Dr. Arş. Gör. Beris ARTAN ÖZORAN
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Medyayı kim kontrol ediyorsa zihinleri de onlar kontrol ediyor.

Jim Morrison

GİRİŞ

Hepimiz *Rapunzel*, *Külkedisi* ve *Uyuyan Güzel* masallarını biliriz. Kimimiz bu masalları anneannesinden dinlemiştir, kimimiz kitabını okumuştur, kimimiz ise filmini izlemiştir. Bu masalların hepsinin ana kahramanı bir kadındır. Masallar birbirinden tamamen farklı hikayelere dayanmaktadır ama hepsinin ortak bir özelliği vardır: Kadının sunumu. Bu masalların hepsinde kadınlar farklı nedenlerden dolayı çaresizdir ve kendisini kurtaracak beyaz atlı prensini beklemektedir. Kuleye kapatılmış olan zavallı Rapunzel, yüksek kale duvarlarını aşarak kendisine ulaşacak cesur prensini; Külkedisi üvey annesinden kendisini kurtaracak soylu prensini ve Uyuyan Güzel ise onu ebedi uykusundan kocaman bir öpücükle kurtaracak olan yakışıklı prensini beklemektedir. Bu kadın kahramanların hepsi çok güzel ama bir o kadar çaresizdir, onları kuratacak olan prensler ise hem soylu, hem cesur hem de çok yakışıklıdır.

Yine hepimizin bildiği bir film: *Superman*. 1933 yılında Ohio'lu Shuster ve Siegel isimli iki genç tarafından çizgi roman olarak yaratılan Superman, adalet ve gerçeğin savunucusudur ve pek çok olağanüstü özellikle donatılmıştır (Güler, 2013, s. 207). Çok güçlü, hızlı ve her zaman adalet peşinde koşan Superman'in gücü kısa bir süre içinde ABD'den bütün dünyaya yayılmıştır. Çizgi romanın yanı sıra, dizi ve film sektörüne de girmiştir. Bu karak-ter pek çok erkek çocuğun hayranlıkla seyrettiği önemli bir figüre dönüşmüştür. Peki ya Superman bir kadın olsaydı? Superman'i basan yayın evi *DC Comics*, süper güçlere sahip bir kadın karakter de yaratmıştır. Ancak bu karakterin Superman kadar popüler olmadı-ğı görülmektedir. *DC Comics*'in yarattığı Superman'in kadın versiyonu olan Superwoman, ona benzer özelliklere sahiptir. Ancak çocukların bu şekilde düşünmediği görülmektedir. Durkin, yaptığı bir araştırmada 6 yaşındaki çocukların Superwoman'ın Superman'in yaptığı şeyleri yapabileceği konusunda tereddüt ettiklerini bulmuştur. Aynı zamanda çocuklar, di-ğer insanların da Superwoman'ın yeteneklerinin Superman'den daha az olduğunu düşün-düklerine inanmaktadırlar (Durkin'den aktaran Browne, 1998, s.85).

KAYNAKLAR

Arna, S. (2008, 23 Ağustos). Çizgi Moda İkonları Winx Kızlarından Moda Dersi. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/9720049.asp

Aşar, E. (2014). Keşfedilen Çocuk, İletişim Teknolojileriyle Yitip Giden Çocukluk ve Çocuk Kültürü. İletişim ve Diplomasi, 1(2), 83-94.

Balkır, G. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. Aydın Barosu Hukuk Komisyonu (Ed.), *I.Kadın Avukatlar Kurultayı* (68-95). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Bauman, Z. (2009). *Akışkan Aşk.* Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Versus.

Browne, B. (1998). Gender Stereotypes in Advertising on Children's Television in the 1990s:A Cross-National Analysis. *Gender Journal of Advertising*, 27(1), 83-96. doi: 10.1080/00913367.1998.10673544

Can, A. (1996). Çocuk ve Çizgi Film. Konya: Öz Eğitim Yayınları.

Çatalcalı Soyer, A. (2009). Okul Öncesi Dönem Çocuk Hikaye Kitapları: Stereotipler ve Kimlikler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(1), 13-27.

Demirhan, T., Samur, A. ve Büyüktaşkapu, S. (2013). Pepee Çizgi Filminin Ebeveyn, Öğretmen ve Çocuk Gözüyle Değerlendirilmesi. Mine Gencel Bek (Ed.), *Uluslararası Okul Öncesi Çocuk ve Medya Uygulamaları Kongresi Bildiriler ve Sunumlar* (s.110-135). Ankara: Mattek Basım Yayın.

Dietz, T. (1998). An Examination of Violence and Gender Role Portrayals in Video Games: Implications for Gender Socialization and Aggressive Behavior. *Sex Roles,* 38(5/6), 425-442.

Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Durkal, K. (2012, 11 Aralık). İlham Kaynağı Tsubasa. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/22127956.asp

Durkin, K., Nugent, B. (1998). Kindergarten Children's Gender-Role Expectations for Television Actors. *Sex Roles*, 38(5/6), 397-402.

Engin, H. (2013). Çocuk ve Reklam: Çocuklar Olması Gerekenden Erken Büyüyor. *1.Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı* (s.217-235). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Erdem, U. (2012, 19 Nisan). Pepee'nin Dergisi 432 bin Sattı, tek sayıda TRT 37 bin lira Kazandı. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20375058.asp

Freeman, N. (2007). Preschoolers' Perceptions of Gender Appropriate Toys and their Parents' Beliefs About Genderized Behaviors: Miscommunication, Mixed Messages, or Hidden Truths? *Early Childhood Education Journal,* 34(5), 357-366. doi: 10.1007/s10643-006-0123-x

Göl, M. (2012). Çocuk Edebiyatında Cinsiyet Rolleri. *3.Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı* (s.60-65). erişim http://egitim.cu.edu.tr/duyuru_dosyalar/ooekkongrekitabi.pdf

Güler, A. (2013). Soyutun Somutlaştırılması: Çizgi Filmlerin Kültürel İşlevleri. Haluk Yavuzer, Mustafa Ruhi Şirin (Ed.), *1.Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı* (s.207-217). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Gültekin, B., Yıldız, E. (2009). İletişimde Çocuk Figürü. İstanbul: Nobel.

Gündüz Kalan, Ö. (2010). Reklamda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı: Kinder Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 38, 75-89.

Gürşimşek, I., Günay, D. (2005). Çocuk Kitaplarında Cinsiyet Rollerinin İşlenişinde Kullanılan Dilsel ve Dildışı Göstergelerin Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 53-63.

İstatistiklerle Çocuk 2013. (2014). Türkiye İstatistik Kurumu. erişim www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=269

Kaya Balkan, İ. (2011). Okul Öncesi Çocuk ve Medya. Mücella Ormanoğlu Uluğ, Gülçün Karadeniz (Ed.), *Okul Öncesi Çocuk Ve...*(s.165-175). Ankara: Nobel.

Keloğlu İşler, E. (2014). Kültürel Ekme Kuramı Bağlamında Türkiye Üretimi Çizgi Filmler ve Çocuk Bilincinin İnşası. İletişim ve Diplomasi, 1(2), 65-78.

Kıraç, N. (2011, 6 Ağustos). 53 Yaşında ama Hala Şirinler. Hürriyet. erişim http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/18417306.asp

Koçer, H., Eskidemir, S., Şen, S. (2013). Anasınıfına Giden Çocukların Televizyon İzleme Durumlarının Belirlenmesi. Mine Gencel Bek (Ed.), *Uluslararası Okul Öncesi Çocuk ve Medya Uygulamaları Kongresi Bildiriler ve Sunumlar*(s. 179-216). Ankara: Mattek Basım Yayın.

Kuruoğlu, H. (2001). Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri. erişim http://okulweb.meb.gov.tr/27/05/494176

Oruç, C., Tecim, E., Özyürek, H. (2011). Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kişilik Gelişiminde Rol Modellik ve Çizgi Filmler. *EKEV Akademi Dergisi,* 15(48), 281-297.

Öcel, N. (2002). İletişim ve Çocuk: İletişim Ortamlarında Çocuk ve Reklam Etkileşimi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Pepee İzleyen Küçük Kız Gözyaşlarına Boğuldu. (2014, 15 Nisan). Hürriyet. erişim http://webtv.hurriyet.com.tr/2/63220/0/pepe-izleyen-kucuk-kiz-gozyaslarina-boguldu

RTÜK. (2009). Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması 2. erişim http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=88e435c1-2a20-4956-92e0-6c3d295ca079

San Bayhan, P., Artan, İ. (2004). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul: Morpa.

Sartori, G. (2006). *Görmenin İktidarı* (2. Baskı). İstanbul: Karakutu.

Selçuk, A. (2003, 14 Ocak). Alo! Orası Cinsiyet Ayrımcılığı Özdenetim Kurulu mu? Bianet. erişim http://eski.bianet.org/2003/04/09_k/14930.htm

Şen, A. (2000, 30 Ekim). İşte Gerçek Pokemon. Milliyet. erişim http://www.milliyet.com.tr/2000/10/30/haber/hab08.html

Şirin, M. (1998). *Televizyon, Çocuk ve Aile.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Thompson, T., Zerbinos, E. (1995). Gender Roles in Animated Cartoons: Has the Picture Changed in 20 Years? *Sex Roles*, 32(9/10), 651-672.

Toplumsal Cinsiyet Eğitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013. (2008). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi. (2014). erişim http://www.biltek.tubitak.gov.tr/merak_ettikleriniz/index.php?kategori_id=10&soru_id=4741

Vannicopulou, A. (2004). Resimli Çocuk Kitaplarındaki Kadın Karakterler. Dilek Çiftçi Yeşiltuna (Çev.). *Ege Eğitim Dergisi,* 5(2), 65-73.

Yurdigül Y., Yurdigül, A. (2013). Çocuklara Yönelik Televizyon Programlarının Çocuk Gelişimine Etkisi; "Bir Varmış Bir Yokmuş Keloğlan Masalları" Üzerine Bir Çalışma. Mine Gencel Bek (Ed.), *Uluslararası Okul Öncesi Çocuk ve Medya Uygulamaları Kongresi Bildiriler ve Sunumlar*(s. 81-110). Ankara: Mattek Basım Yayın.

Yücel, H., Kara, B. (2007). Reklamda Çocuk İmgesinin İşlevi: 2006-2007 Türk Televizyonu Reklamlarında Çocuk Kullanımı. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını*, 6, 121-140.

11

CİNSEL İSTİSMAR

Blm. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN
Çocuk Gelişimci
T.C. Sağlık Bakanlığı

Bir milletin ahlak değeri, o milletin yükselmesini sağlar.
Bir millet, zenginliğiyle değil, ahlak değeriyle ölçülür.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Çocuk ve çocukluk kavramı geçmişten günümüze farklı şekillerde tanımlanmıştır. Köken olarak "çoğa" ve Anadolu ağızlarında bebek, çocuk anlamına gelen "çoçka" kelimelerinden gelen Türkçe "çocuk" sözcüğü, güncel Türkçe sözlükte "küçük yaştaki oğlan ya da kız"; eğitim terimleri sözlüğünde "bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan" olarak tanımlanmaktadır (Stachowski, 2009; Türk Dil Kurumu [TDK], 2017). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre 0-18 yaş arasındaki tüm bireyler çocuk olarak kabul edilmektedir. Türk Medeni Kanununda ise çocuk kavramı "küçük" olarak kullanılmaktadır. Geçmişte minyatür yetişkinler olarak görülen çocuklar, yapılan çocuk gelişimi çalışmalarıyla günümüzde bakıma, desteğe ve korunmaya ihtiyaç duyan, bu temel ihtiyaçları karşılandığında ise toplumun geleceğini oluşturacak bireyler olarak görülmektedir. Toplumun geleceğini oluşturan çocukların tümü eşit haklara sahip olsa da tüm haklarından yararlanamayan, haklarını bilmeyen ve kullanamayan çocuklar da vardır. Ayrıca çocukların anne-babaları, yetiştikleri ortamlar, sosyo-ekonomik düzeyleri, ailenin ruh sağlığı, ebeveynlerin çocuğa ve çocukluğa bakış açısı, geçirilen travmalar, hastalıklar, kazalar gibi pek çok etken çocukların hayatlarının birbirinden farklı şekilde devam etmesine neden olmaktadır. Çocukların hayatlarının farklı şekilde devam etmesine neden olan ve tüm toplumu ilgilendiren, halk sağlığı sorunu olarak da ele alınan kavramlardan biri "çocuk ihmal ve istismarı"dır.

Çocuk ihmal ve istismarı (ÇİVİ), tüm toplumu yakından ilgilendirmesine rağmen, toplumlardaki yaygınlığının bilinmediği, mağdur çocuğun ifade etmediği ya da edemediği ve genellikle gizli kalan bir sağlık problemidir (Acehan vd., 2013; Vatansever vd., 2004). ÇİVİ kavramı, bir avukatın çocuklarla ilgili suçlar nedeniyle hapishaneye giren kişileri incelemesiyle ilk kez 1700'lü yıllarda ortaya çıkmıştır. Cinsel istismar ve fiziksel istismarla öldürülen 32 çocuğun otopsi bulgularıyla ilk kez 1860'ta tıbbi olarak tanılanmış, 1961'de "Hırpalanmış Çocuk Sendromu" ve "Caffey Sendromu" ile uzmanlar tarafından değerlendirilmesi gerekliliği öne sürülmüştür. 1970'lerde ÇİVİ'nin önemine varılmış ve 1980'lerde cinsel ve fiziksel istismara duygusal istismar kavramı da eklenmiştir (Akt. Acehan vd., 2013).

Çocuk istismarı farklı kaynaklarda farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Genel olarak çocuk istismarı; fiziksel istismar, duygusal istismar, ekonomik istismar, cinsel istismar ve ihmal olarak ele alınmaktadır.

KAYNAKLAR

Acehan, S., Bilen, A., Ay, M. O., Gülen, M., Avcı, A., İçme, F. (2013). Çocuk İstismarı ve İhmalinin Değerlendirilmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *22*(4), 591-614. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/arsiv/article/view/5000072555

Aksel, E. Ş., Irmak, T. Y. (2015). Çocuk Cinsel İstismarı Konusunda Öğretmenlerin Bilgi ve Deneyimleri. *Ege Eğitim Dergisi*, *16*(2), 373-391. doi: http://dx.doi.org/10.12984/eed.60194

Aksu, H., Karakoç Demirkaya, S., Gürbüz Özgür, B., Gün, B. (2013). Aydın İlinde Bir Yıldaki Çocuk ve Ergen Adli Olguların Değerlendirilmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, *14*(4), 369-377.

Aktepe, E. (2009). Çocukluk Çağı Cinsel İstismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *1*(2), 95-119. http://cappsy.org/archives/vol1/no2/cap_1_9.pdf

Alpaslan, A. H. (2014). Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, *15*(2), 194-201. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kocatepetip/article/view/5000117638

Altıparmak, S., Yıldırım, G., Yardımcı, F., Ergin, D. (2013). Annelerden Alınan Bilgilerle Çocuk İstismarı ve Etkileyen Etkenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *14*, 354-361. https://www.ejmanager.com/mnstemps/91/apd_14_04_10.pdf

Aşırdizer, M. (2006). Acil Servislere Başvuran Çocuk ve Kadın İstismarı Olgularına Hekimlerin Yaklaşımı. *Turkiye Klinikleri J Surg Med Sci*, *50*(2), 39-48.

Ayaz, M., Ayaz, A. B., Soylu, N. (2012). Çocuk ve Ergen Adli Olgularda Ruhsal Değerlendirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *15*, 33-40. https://www.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_15_1_33_40.pdf

Aydın, B., Çolak, B. (2004). Samsun'da Ağır Ceza Mahkemesine Yansıyan Cinsel Suçlar. *The Bulletin of Legal Medicine*, *9*(1), 11-18. doi: https://doi.org/10.17986/blm.200491532

Bakım, B., Karamustafalıoğlu, O., Akpınar, A., Tankaya, O., Özçelik, B., Ceylan, Y., Yavuz, B., Bozkurt, S., Alpak, G., Gönenli, S. (2011). Panik Bozukluk Hastalarında Çocukluk Çağı Travmatik Yaşantılarının Cinsel İşlev Üzerine Etkileri. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi,* 24, 182-188. doi: 10.5350/DAJPN2011240303

Balcı, Y., Erbaş, M., Işık, Ş., Karbeyaz, K. (2014). Muğla Adli Tıp Şube Müdürlüğü'ne Başvuran Cinsel Saldırı Olgularının Değerlendirilmesi. *The Bulletin of Legal Medicine*, *19*(2), 87-95.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1995) *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları Tartışma ve Öneriler.* Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Biçer, Ü., Çolak, B., Coşkun, A., Demirbaş, İ., Kurtaş, Ö., Gündoğmuş, Ü. N. (2002). Çocuk İstismarı Bir Yazgı mı Olgu Sunumu. *The Bulletin of Legal Medicine*, *7*(3), 109-114. doi: https://doi.org/10.17986/blm.200273485

Bilginer, Ç., Hesapçıoğlu, S. T., Kandil, S. (2013). Çocukluk Çağı Cinsel İstismarı: Mağdur Ve Sanık Açısından Çok Yönlü Bakış. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 26*(1), 55-64. doi: 10.5350/DAJPN2013260106

Cantürk, N., Koç, S. (2010). Adli Tıp Kurumunda Değerlendirilen Cinsel Suç Sanıklarının Sosyo-Demografik Özellikleri ve Psikiyatrik Profilleri. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, *63*(02), 49-53.

Celbiş, O., Özdemir, B., Kaya, A. (2011). Cinsel Saldırıya Uğramış Çocuğun Muayenesi. *Türk Pediatri Arşivi*, *46*(2), 104-110. doi: 10.4274/tpa.46.55

Corby, B. (2004). İngiltere'de Çocuk Cinsel İstismarı Politikası (Çev. Hatice Kaynak). *TBB Dergisi,* 51, 243-253.

Çakıcı, E. (2002). *Çocuk İstismarının Öfke İfade Tarzına Etkisi.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çolak, B., Karakaya, I., Kurtaş, Ö., Şişmanlar, Ş. G., Biçer, Ü. (2009). Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalına Başvuran Çocuklara Yönelik Cinsel İstismar Olguları 1998-2006. *The Bulletin of Legal Medicine*, *14*(2), 71-79. doi: https://doi.org/10.17986/blm.2009142692

Çolak, B., Şişmanlar, Ş. G., Karakaya, I., Etiler, N., Biçer, Ü. (2012). Çocuk Cinsel İstismarı Olgularını Değerlendiren Meslek Gruplarında Dolaylı Travmatizasyon. *Anatolian Journal of Psychiatry*, *13*(1), 51-58.

Çöpür, M., Üneri, Ö. Ş., Aydın, E., Bahalı, M. K., Tanıdır, C., Güneş, H., Erdoğan, A. (2012). İstanbul İli Örnekleminde Çocuk ve Ergen Cinsel İstismarlarının Karakteristik Özellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *13*, 46-50.

Dağlı, T., İnanıcı, M.A. (2011). *Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı: İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım*. United Nations Children's Emergency Fund (UNICEF).

Demirci, Ş., Doğan, K. H., Deniz, İ., Erkol, Z., Günaydın, G. (2009). Ölümle Sonuçlanan İki Cinsel İstismar Olgusu. *Adli Tıp Dergisi*, *23*(2), 27-32.

Dereobalı, N., Karadağ, S. Ç., Sönmez, S. (2013). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Çocuk İstismari İhmali Şiddet ve Eğitimcilerin Rolü Konusundaki Görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, *14*(1), 50-66.

Dinleyici, M., Dağlı, F. Ş. (2016). Duygusal İhmal, İstismar ve Çocuk Hekiminin Rolü. *Osmangazi Journal of Medicine*, *38; 1-10*. doi: http://dx.doi.org/10.20515/otd.20235

Doğan, S. (2008). Cinsel İstismar Davranışı Gösteren Ergenler: İki Olgu ve Konunun Gözden Geçirilmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* 15 (3), 157-162. https://www.ejmanager.com/mnstemps/46/46-1360737476.pdf

Dokgöz, H., Tırtıl L. (2005). Çocuklarda Fiziksel İstismar: Olgu Sunumu. *Çocuk Forumu Dergisi,* 8(1), 37-41.

Dönmez, Y. E., Soylu, N., Özcan, Ö. Ö., Yüksel, T., Demir, A. Ç., Bayhan, P. Ç., Miniksar, D. Y. (2014). Cinsel İstismar Mağduru Çocuk ve Ergen Olgularımızın Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri. *Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi*, *21*(1), 44-48.

Dünya Sağlık Örgütü. (2016). Child Maltreatment ("Child Abuse"). Erişim: [http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs150/en/]

Efe, H., Uluoğlu, S. A. (2015). Dünyada Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Gelinen Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler. *Eğitim Bilim Toplum*, *13*(51), 46-72.

Elbek, T., Erel, Ö., Dirlik, M., Özkök, S., Aksu, H., Kallem, F. Ç., Katkıcı, U. (2016). Cinsel Saldırı Suçuna Sürüklenen Çocuğun Cinsel İstismarı Olgu Sunumu. *The Bulletin of Legal Medicine*, *21*(2), 134-136. doi: 10.17986/blm.2016220400

Eskin, M., Kaynak-Demir, H., Demir, S. (2005). Same-Sex Sexual Orientation, Childhood Sexual Abuse, and Suicidal Behavior in University Students in Turkey. *Archives of Sexual Behavior*, *34*(2), 185-195. https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10508-005-1796-8?LI=true

Eşiyok, B., Hancı, İ. (2001). Yapay Bozukluk: Munchausen Sendromu. *STED*, *10*(9), 326-327. http://www.ttb.org.tr/STED/sted0901/yapay.pdf

Figueiredo, B., Pacheco, A., Costa, R. (2007). Depression During Pregnancy and The Postpartum Period in Adolescent and Adult Portuguese Mothers. *Arch Womens Ment Health,* 10, 103-109.

Gökçe, B., Özşahin, A., Zencir, M. (2007). Determinants of Adolescent Pregnancy in An Urban Area in Turkey: A Population-Based Case-Control Study. *Journal Of Biosocial Science*, *39*(2), 301-311.

Göker, Z., Aktepe, E., Hesapçıoğlu, S. T., Kandil, S. T. (2009). Cinsel İstismar Suçlusu Olarak Çocuk ve Ergenler: Olgu Serisi. *Klinik Psikiyatri*, *12*, 141-146. https://www.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_12_3_141_146.pdf

Göker, Z., Aktepe, E., Tural Hesapçıoğlu, S., Kandil, S. (2010). Cinsel İstismar Mağduru Olan Çocukların Başvuru Şekilleri, Klinik ve Sosyodemografik Özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *17*, 15-21.

Gölge, Z. B. (2005). Cinsel Travma Sonrası Oluşan Ruhsal Sorunlar. *Nöropsikiyatri Arşivi*, *42*, 19-28.

Gültekin, G., Ruban, C., Akduman, B., Korkusuz, İ. (2006). Çocuk ve Cinsel İstismar. *Adli Psikiyatri Dergisi*, *3*, 9-14.http://psikiyatridizini.net/viewarticle.aspx?articleid=4881

Herman, J. L. (2011). *Travma ve İyileşme.* İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Isır, A. B., Büyükçelik, A., Özdil, S., Coşkun, A. G. (2009). Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalına Yansıyan Cinsel İstismar Olgularının ve Bu Olgular İçinde Çocuk İstismarı ve Mental Retardasyonun Değerlendirilmesi. *The Bulletin of Legal Medicine*, *14*(1), 5-11. doi: https://doi.org/10.17986/blm.2009141683

İmren, S. G., Ayaz, A. B., Yusufoğlu, C., Arman, A. R. (2013). Cinsel İstismara Uğrayan Çocuk ve Ergenlerde Klinik Özellikler ve İntihar Girişimi İle İlişkili Risk Etmenleri. *Marmara Medical Journal*, *26*(1), 11-16. doi: http://dx.doi.org/10.5472/MMJ.2012.02518.1

İnce, T., Yurdakök, K. (2014). Munchausen by Proxy Sendromu; Ağır Bir Çocuk İstismarı Formu. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *8*(3), 165-170. http://tchdergisi.org/index.php/tchd/article/view/478

Kaleağası, H., Özge, A., Toros, F., Kar, H. (2009). Cinsel İstismar Sonrası Belirginleşen Çocukluk Çağı Migren Baş Ağrısı: Olgu Sunumu. *Ağrı*, *21*(2), 80-82.

Kar, H., Bilgin, N. G., Dokgöz, H., Metin, A., Toros, F. (2011). Cinsel İstismar Mağduru Zeka Geriliği Olgularının Adli Psikiyatrik Değerlendirilmesi. *Turkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine*, *8*(1), 1-5. http://www.turkiyeklinikleri.com/article/en-cinsel-istismar-magduru-zeka-geriligi-olgularinin-adli-psikiyatrik-degerlendirilmesi-60326.html

Kara, B., Biçer, Ü., Gökalp, A. S. (2004). Çocuk İstismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *47*(2), 140-151. http://www.cshd.org.tr/uploads/pdf_CSH_87.pdf

Kara, Ö., Çalışkan, D., Suskan, E. (2014). Ankara İlinde Görev Yapan Çocuk Asistanları, Uzmanları ve Pratisyen Doktorların Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda Bilgi Düzeyleri ve Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. *Türk Pediatri Arşivi*, *49*, 57-65.

Karanfil, R., Toprak, S., Arslan, M. M. (2008). Kahramanmaraş'ta 2005-2007 Yıllarında Anal Yoldan Cinsel Saldırı İddiası Bulunan Olguların Değerlendirilmesi. *The Bulletin of Legal Medicine*, *13*(1), 19-24. doi: https://doi.org/10.17986/blm.2008131667

Kenny, M.C. (2001). Child Abuse Reporting: Teachers' Perceived Deterrents. *Child Abuse and Neglect, 25,* 81-92.

Keser, N., Odabaş, E., Elibüyük, S. (2010). Ana-Babaların Çocuk İstismarı ve İhmali Konusundaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *4*(3), 150-157. http://www.tchdergisi.org/index.php/tchd/article/view/205

Keskin, G., Çam, O. (2005). Çocuk Cinsel İstismarına Psikodinamik Hemşirelik Yaklaşımı. *Yeni Symposium*, 43, 118-125.

Koçtürk, N. (2016). Kriz Danışmanlığı. Erdur-Baker, Ö., Doğan, T. (Ed.), *Çocuk İstismarı ve İhmali* içinde (s. 333-360). Ankara: Pegem Akademi.

Korkmaz, M., Uysal, C., Sivri, S., Bozkurt, İ., Bulut, K., Şimşek, Ş., Tıraşçı, Y. (2014). Cinsel Saldırı Sonrası Adli Tıp Bölümüne Başvuran Olguların Beden ve Ruh Sağlıklarının Değerlendirilmesi. *Dicle Tıp Dergisi*, *41*(4), 656-661. doi: http://dx.doi.org/10.5798/diclemedj.0921.2014.04.0494

Korkmaz, S., Erermiş, S., Tamar, M., Aydın, C., Kayahan, A. (2001). Küçük Yaştaki Ensest Olgularında Tanı ve Adli Süreçte Yaşanan Sorunlar Nedeniyle Üç Olgu Sunumu. *The Bulletin of Legal Medicine*, *6*(2), 81-86. doi: https://doi.org/10.17986/blm.200162456

Küçük, S. (2016). Mağduru ve Sanığı Çocuk Olan Cinsel İstismar ile İlgili Haberlerin İncelenmesi. *Adli Tıp Dergisi,* 30(1), 51-59.

Öztop, B.D., Özcan, Ö.Ö. (2010). Cinsel İstismar Vakalarının Sosyodemografik ve Klinik Özelliklerinin Değerlendirilmesi. *Yeni Symposium Dergisi*, 48(4), 270–276.

Pelendecioğlu, B., Bulut, S. (2009). Çocuğa Yönelik Aile İçi Fiziksel İstismar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 49- 62.

Polat, O. (2007). *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı: Tanımlar.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ryan, G. (2000). Perpetration Prevention: The Forgotten Frontier in Sexuality Education and Research. *Siecus Report*, *29*(1), 28-34.

Santos, J. C., Neves, A., Rodrigues, M., Ferrão, P. (2006). Victims of Sexual Offences: Medicolegal Examinations in Emergency Settings. *Journal of Clinical Forensic medicine*, *13*(6), 300-303. https://doi.org/10.1016/j.jcfm.2006.06.003

Soylu, N., Ayaz, M. (2013). Adli Değerlendirme İçin Yönlendirilen Küçük Yaşta Evlendirilmiş Kız Çocuklarının Sosyodemografik Özellikleri ve Ruhsal Değerlendirmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry,* 14, 136-144. https://www.ejmanager.com/mnstemps/91/apd_14_02_08.pdf

Stachowski, M. (2009). Yeniden Türkçe Çocuk Sözcüğünün Kökeni Üzerine. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, *10*(17), 124-132.

Synder, H.N. (2000). Sexual Assault of Young Children as Reported to Law Enforcement: Victim, Incident and Offender Characteristics (pp.1-14). A NIBRS Statistical Report. http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/saycrle.pdf

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyon Raporu. (2009). *Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor.* https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_rapor.pdf Erişim tarihi: 09.09.2017

Turhan, E., Sangün, Ö., İnandı, T. (2006). Birinci Basamakta Çocuk İstismarı ve Önlenmesi. *Sted*, *15 (9)*, 153-157. http://www.ttb.org.tr/STED/2006/eylul/birinci.pdf

Türk Ceza Kanunu. (2004). Türk Ceza Kanunu.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2017). *Sözlükler.* http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.599ad1c24a72f9.28905436 Erişim tarihi: 16.08.2017

URL-1: http://alo183.aile.gov.tr/ Erişim tarihi: 15.02.2018

Usta, S., Özdaş, R. Canbulut, T. (2013). *Türkiye'de Çocuğa Karşı Şiddetin Önlenmesi Alanında Çalışan Kuruluşlar Rehberi.* United Nations Children's Emergency Fund (UNICEF).

Vandiver, D.M., Tekse, R. (2006). Juvenile Female and Male Sex Offenders: A Comparison of Offender, Victim, and Judicial Processing Characteristics. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *50*(2), 148-165.

Vatansever, Ü., Duran, R., Yolsal, E., Aladağ, N., Öner, N., Biner, B., Karasalihoğlu, S. (2004). Pediatrik Acilde Çocuk İstismarı ve İhmali Olasılığını Akılda Tutalım. *Türk Pediatri Arşivi*, *39*(3), 120-124. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tpedar/article/view/5000002418/5000003264

GÖRSEL KAYNAKLARI

Kapak görseli: https://pixabay.com/tr/brown-teddy-bear-%C3%A7ocuk-oyuncak-2383696/

Resim 11.1. http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2320324/The-anti-child-abuse-poster-seen-children.html

Resim 11.2. http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2320324/The-anti-child-abuse-poster-seen-children.html

Resim 11.3. http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2320324/The-anti-child-abuse-poster-seen-children.html

Resim 11.4. http://www.hurriyet.com.tr/universiteli-ogrencilerden-onlara-gelinlik-deg-40754994

Resim 11.5. http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/18-yasindan-kucuk-kizlara-gelin-taci-yapmiyor-1411483/

Resim 11.6. http://www.gazetembayrakli.com/saadet-ogretmen-cocuk-istismari-ile-mucadele-dernegi-kurdu/2728/

Resim 11.7. http://www.onlineanne.com/2013/12/09/ola-ile-onbes-dakika-cocuk-istismari-guvenlik-aktiviteleri/

Resim 11.8. http://www.kitapyurdu.com/kitap/merakli-sorulara-dogru-yanitlar-kizlar-erkekler-pantolonlar-etekler/313555.html

Resim 11.9. http://www.remzi.com.tr/kitap/internette-yolunu-sasirinca

ÇOCUK EDEBİYATI

Editör
Uzm. Ayşe TURLA

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.

Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-77-0

Çocuk Edebiyatı

Editör
Uzm. Ayşe TURLA

Yazarlar
Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN, Prof. Dr. Havise ÇAKMAK GÜLEÇ, Prof. Dr. Neslihan AVCI
Öğr. Gör. Dr. Nihan KORAN GÜNER, Doç. Dr. Nuran TUNCER,
Öğr. Gör. Uzm. Aytaç DİLEK, Dr. Gökçe KARAMAN BENLİ, Dr. Özlem ALKAN ERSOY,
Dr. Arş. Gör. Özlem KANAT SOYSAL, Dr. Arş. Gör. Vedat BAYRAKTAR, Uzm. Ayşe TURLA

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ / ÇOCUK EDEBİYATI

Çocuğun hayatında kitapların büyük bir yeri olduğu artık bilinen bir gerçektir. “Çocuk Edebiyatı” uzunca bir dönem “Çocuk İşi” olarak görülse de artık iyi kitabın çocuğun hayatına kattığı değerler fark edilerek daha kaliteli ve hedef kitlesine ulaşabilen ürünlerle karşı karşıyayız.

Çocuğun kitapla ilişkisinde olumlu temellerin atılabilmesi iyi edebiyat ürünleri ile karşılaşmasına bağlıdır.

Ancak karşılaştığımız en büyük sorun, “iyi ve kötü kitabı” nasıl ayırt edeceğimizdir. Okul öncesi dönem için yazılmış olan onlarca kitapla karşı karşıya kalan anne-baba, öğretmen ve alan öğrencisinin en çok sorduğu soru “ÇOCUĞUM İÇİN EN İYİ KİTAP HANGİSİ?” sorusudur.

Hazırladığımız çalışmanın bu soruya cevap bulmada katkı sağlayacağını umut ederek emekleri, bilgileri ile bizi destekleyen meslektaşlarımıza, bize ve çalışmamıza güvenerek çocukları ve kendi fotoğrafları ile destek veren öğrencilerimize, Alkan, Çelik, Ertekin, Gündüzalp, Ünügür ve Yükselen Ailelerine, Fidan Kaplan’a, sekreterlik görevini üstlenen ve yaratıcı fikirleri ile destek veren Zeynep Turla’ya teşekkür ederiz.

Uzm. Ayşe TURLA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ÇOCUK EDEBİYATININ DÜNYADAKİ TARİHSEL GELİŞİMİ
Doç. Dr. Nuran TUNCER

DÜNYADA ÇOCUK EDEBİYATI 10
Dünyaca Bilinen Çocuk Klasikleri 13
İngiliz Çocuk Edebiyatı Tarihi 17
Amerika Birleşik Devletlerinde Çocuk Edebiyatı 20
Fransa'da Çocuk Edebiyatı 22
Almanya ve İskandinav Ülklerinde Çocuk Edebiyatı 24
TÜRKİYE'DE ÇOCUK EDEBİYATİNİN GELİŞİMİ 26
KAYNAKLAR 37

BÖLÜM 2
OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUK KİTAPLARININ TARİHÇESİ
Prof. Dr. Havise ÇAKMAK GÜLEÇ - Dr. Arş. Gör. Özlem KANAT SOYSAL

DÜNYADA OKUL ÖNCESİ ÇOCUK KİTAPLARININ TARİHÇESİ 40
OKUL ÖNCESİ ÇOCUK KİTAPLARININ TÜRKİYE'DEKİ TARİHÇESİ 42
KAYNAKLAR 49

BÖLÜM 3
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ÇOCUK EDEBİYATI KAVRAMI VE ÇOCUK KİTAPLARININ ÖZELLİKLERİ
Dr. Özlem ALKAN ERSOY - Dr. Arş. Gör. Vedat BAYRAKTAR

GİRİŞ 52
ÇOCUK VE EDEBİYAT 52
ÇOCUK EDEBİYATININ ÇOCUKLARA KATKISI 53
ÇOCUK KİTAPLARINDA BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER 54
Dış Yapı Özellikleri 55
Resimleme 55
Kitapta kullanılan malzeme 57
Kitapta boyut 57
Kitap ağırlığı 58
Kitapta kapak ve ciltleme 58
Kitabın harf özelliği 59
Kitapta sayfa düzeni (mizanpaj) 59
İç Yapı Özellikleri 60
Tema 60
Konu 60
Kahramanlar 61
Dil ve Anlatım 62
ÇOCUKLARA KİTAP OKUMA 63
Sıfır-Üç Yaş Çocuklarına Kitap Okuma 63
Dört-Altı Yaş Çocuklarına Kitap Okuma 68
SONUÇ 70
KAYNAKLAR 83

BÖLÜM 4

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE EDEBİYAT TÜRLERİ VE ÖZEL KONULAR

Prof. Dr. Neslihan AVCI - Öğr. Gör. Dr. Nihan KORAN GÜNER - Öğr. Gör. Uzm. Aytaç DİLEK

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE KULLANILABİLECEK EDEBİYAT TÜRLERİ 86
Masalımsı Hikâyeler 86
Hikâyeler 88
Tekerlemeler ve Parmak Oyunları 90
Bilmeceler 91
Şiir 92
OKUL ÖNCESİ ÇOCUK EDEBİYATINDA ÖZEL KONULAR 92
Çocuk Hakları 92
Mizah 94
Sanat ve Estetik 95
Farklılıklar (Özel Gereksinimlilik) 97
Değerler 98
Liderlik 101
Fen 102
Çevre 105
Çocuk İhmali ve İstismar 107
KAYNAKLAR 109

BÖLÜM 5

OKUL ÖNCESİNDE ÇOCUK VE MEDYA

Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN

ÇOCUK GAZETE VE DERGİLERİ 114
Çocuk Gazete ve Dergilerinde Sayfa Düzenlemesi ve İçerik 116
ÇOCUĞA KİTAP KÖŞESİ HAZIRLAMA 118
ÇOCUK KÜTÜPHANESİ 120
Çocuk Kütüphanelerinin Önemi 121
Çocuk Kütüphanesinde Materyaller ve Seçim Ölçütleri 122
Çocuk Kütüphanesinde Mekanın Özellikleri 123
Çocuk Kütüphanesinde Verilecek Hizmetler 123
Çocuk Kütüphaneciliği 124
ÇOCUK TİYATROSU VE FİLMLERİ 124
Çocuk Tiyatrosu 124
Çocuk Filmleri 127
ÇOCUK VE TELEVİZYON 129
KAYNAKLAR 132

BÖLÜM 6

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE HİKÂYE ANLATMA TEKNİKLERİ

Uzm. Ayşe TURLA

GİRİŞ 134
HİKÂYE ANLATMA TEKNİKLERİ 135
Hikâye Kartı 135
Pazen Tahta Kartı ve Figürleri 138

Televizyon Şeridi 139
Kuklalar 141
Slayt 141
Film ve Film Şeridi, Televizyon ve Video Kullanma 142
Görsel Araç Kullanmadan Anlatma 142
SONUÇ 143
KAYNAKLAR 143

BÖLÜM 7

ERKEN OKURYAZARLIK BECERİLERİNİN RESİMLİ ÖYKÜ KİTAPLARI ARACILIĞIYLA DESTEKLENMESİ: ANNE-BABA VE ÖĞRETMENLERE ÖNERİLER

Dr. Gökçe KARAMAN BENLİ

GİRİŞ 146
SÖZCÜK DAĞARCIĞI VE RESİMLİ ÖYKÜ KİTAPLARI YOLUYLA DESTEKLENMESİ 147
SESBİLGİSEL FARKINDALIK VE RESİMLİ ÖYKÜ KİTAPLARI YOLUYLA DESTEKLENMESİ 153
YAZI FARKINDALIĞI VE RESİMLİ ÖYKÜ KİTAPLARI YOLUYLA DESTEKLENMESİ 157
ALFABE-HARF FARKINDALIĞI VE RESİMLİ ÖYKÜ KİTAPLARI YOLUYLA DESTEKLENMESİ 161
YAZI YAZMA ÖNCESİ BECERİLER VE RESİMLİ ÖYKÜ KİTAPLARI YOLUYLA DESTEKLENMESİ 163
SONUÇ 167
KAYNAKLAR 169

BÖLÜM 8

OKUL ÖNCESİNDE ÇOCUK KİTABI YAZARI OLMAK

Uzm. Ayşe TURLA

GİRİŞ 172
OKUL ÖNCESİ DÖNEM İÇİN YAZMAK 172
OKUL ÖNCESİ DÖNEM İÇİN EDEBİYAT ÜRÜNÜ OLUŞTURMANIN ABC'Sİ 173
YAZMAK İSTEYENLERE EN KÖTÜ ÖNERİLER 174
YAZMA DENEYİMİ ÇALIŞMALARI 174
KAYNAKLAR 211

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 212

1 ÇOCUK EDEBİYATININ DÜNYADAKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

Doç. Dr. Nuran TUNCER
Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü
Çocuk Gelişimi Pr.

DÜNYADA ÇOCUK EDEBİYATI

Çocuk edebiyatının gelişimi, çocuk edebiyatının doğrudan çocuklara yönelik olarak yazılmış kitaplarla mı yoksa yetişkinler için yazılmış fakat çocukların el koyduğu edebiyatla mı ilgili olarak ortaya çıktığı hala tartışıma konusudur. Böyle olmasına rağmen, çocuk edebiyatı klasik edebiyat eserlerinin çocuklar tarafından okunmaya başlanması ile gündeme geldiği pek çok araştırmacı tarafından ileri sürülmektedir (Nikelojeva, 1995, Şirin, 98, Sullivan, 2010, Hunt,2013, Hunt ve Ray, 2014). Bazı araştırmacılara göre çocuk edebiyatı; şiir ve tiyatronun okunmasına değer veren Yunanlılar ve Romalılarla başlamış olduğudur (Lerer'e 2008), Bu süre zarfında çocuklar Ezop'un masallarını ve diğer yetişkin metinlerini dinleyerek büyüdüler. Doğrudan çocuklar için yazılan hiçbir kitap yoktu; aksine, yetişkinler için yazılan metinler çocukların dikkatini çekti. İlginçtir, masallar hala çocuk edebiyatının bir parçasıdır ve birçok okur onların çocuklar için yazılmış olduklarını düşünmüş olabilir. Ancak gerçekte masalların yazılış amacının temelinde çocuklar hiç yoktu. Lerer'in görüşüne karşı, Nikolajeva (2005), kitapların, 18. ve 19. yüzyıl öncesinde yetişkinler için değil de çocukları hedef alan bir çocuk edebiyatı varlığını düşünmenin imkansız olduğunu savunmaktadır. Çocuk edebiyatının başlangıcını belirlemek bu yüzden son derece karmaşıktır (Sullivan,2010).

Ancak dünyada çocuk edebiyatının ortaya çıkması sözlü ürünler ile başlamıştır. Sözlü gelenek olarak gelişen çocuk edebiyatı, yazının varlığı ve yayılmasıyla yazılı ürünler haline dönüşmüştür. Yani çocuk edebiyatının ilk ürünlerinin sözlü olarak başladığına kesin gözüyle bakabiliriz. Özellikle masallar, çocuk edebiyatının en eski örneklerindendir. Masallar, sözlü anlatım türü olarak ortaya çıkmış olup, daha sonraları yazının etkisiyle yazılı ürünler halini almıştır. Edebiyatta yazılı döneme geçildikten sonra ise, çocuk edebiyatı alanına giren ilk ürünlerin ortaya çıkması oldukça geç dönemlere rastlar. Çocuk edebiyatının oluşumunda ilk ürünler; ninni, tekerleme, masal vb. gibi hedef kitlesi çocuk olan sözlü türler olmuştur. Bu sözlü ürünler çocuk edebiyatının yazılı bir edebiyat olarak ortaya çıktığı döneme kadar, bu edebiyatın ana malzemesini oluşturmuşlar ve yazılı edebiyata geçişle birlikte derlenerek çocuk edebiyatı içindeki işlevlerini görmeye devam etmişlerdir (Bilkan, 2005)'dan aktaran: Akgün, 2015). Çünkü çocukları eğitirken, onları hayata hazırlarken edebiyatın bu gücünden yararlanma fikri çok eskilere dayanmaktadır. Zira edebi eserlerin insanı derinden etkileyen bir gücü olduğu yüzyıllar boyunca kabul gören bir gerçek olmuştur. Çocuklar için yazılmış ve basılan ilk kitaplar ortaya çıktığında, yetişkin edebiyatının yüzyılları bulan yerleşmiş bir sistemi vardı. Ana akım sayılan edebiyatın birkaç bin yılda gelişmesine karşın, çocuk edebiyatı tüm ülkelerde benzer süreçlerden geçse de yalnızca üç ila dört yüz yıllık bir geçmişe sahiptir (Nikolaje,1995).

KAYNAKLAR

Akgün, A. (2012). Bulgaristan Türkleri Çocuk Şiirinde Milliyet Kavramı ve Bulgarların Ele Alınışı. *Turan: Stratejik Arastirmalar Merkezi*, *4*(15), 150.

Barone, D. M. (2011). *Children's literature in the classroom: Engaging lifelong readers*. New York: Guilford Press.

Ciravoğlu, Öner (1988).*Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Esin Yayınevi.

Çocuk Edebiyatı Yıllığı (1987). (Haz. Mustafa Ruhi Şirin). İstanbul: Gökyüzü Yayınları.

Çıkla, S. (2005). Tanzimattan günümüze çocuk edebiyatı ve bazı öneriler. *Hece Dergisi*, (104), 89-105.

Ertan, G. G. (2011). Samed-i Behrengi'nin Hik yeciligi ve Iran Çocuk Edebiyatindaki Yeri /Samed-i Behrengi's Storytelling and His Place In Persian Children's Literature. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 163.

Grenby, M. O. (2008). *Children's literature*. Edinburgh Critical Guides to Literature. Edinburgh University Press

Gürel, Z., Temizyürek F. ve Şahbaz, N. K. (2016). *Çocuk edebiyatı*, Ankara: Pegem Akademi

Haas, G. (1995). *Auswahl von Feldversuchsflächen auf heterogenem Auenboden: Bestandeskartierung-Uniformitätsernten-Luftbildaufnahmen-Exaktvermessung* (Doctoral dissertation, Verlag Dr. Koester, Berlin).

Heywood, C. (2003). *Baba bana top at! Batı'da çocukluğun tarihi*.(E. Hossucu, Çev.). Đstanbul: Kitap Yayınevi.

Karagözoğlu, M. (*2010*). Mustafa Ruhi Şirin'in Çocuk kitaplarında Geleneksel Anlatı izleri. *Tudok,* 927.

Kıbrıs, İ. (2016). *Çocuk Edebiyatı* (7. Baskı), Kök Yayınları, Ankara

Kiefer, B. (2008). Visual images in children's picture books. In S. S. Lehr (Ed.), *Shattering the looking glass: Challenge, risk and controversy in children's literature* (pp. 257–272). Norwood, MA: Christopher-Gordon.

Kuivasmaki, R. (1995) "International Influence on the Nineteenth Century Finnish Children's Literature"). *Aesthetic approaches to children's literature: An introduction Edit:*Nikolajeva,

M Lerer, S. (2008). *Children's literature: A reader's history from Aesop to Harry Potter*. Chicago: University of Chicago Press.

Marcus, L. (2007a). *Golden legacy*. New York: Golden Books.

Marcus, L. (2008). *Minders of make-believe*. Boston: Houghton Mifflin.

Nikolajeva, M., International Research Society for Children's Literature., & International Research Society for Children's Literature. (1995). *Aspects and issues in the history of children's literature*. Westport, Conn: Greenwood Press.

Nikolajeva, M. (2005). *Aesthetic approaches to children's literature: An introduction*. Lanham, MD: Scarecrow Press.

Oğuzkan, A. F. (1979). *Yerli ve yabancı yazarlardan örneklerle: çocuk edebiyatı*. Kadıoğlu matbaası.

Oğuzkan, F. (1987). *Çocuk Edebiyatı* (4.Basım), İstanbul: Emel Matbaacı.

Oğuzkan, F, (2006) *Çocuk Edebiyatı*, Anı Yayınları, Ankara.

Oğuzkan, A. Ferhan (2013). *Çocuk edebiyatı* (10. Basım), Ankara: Anı Yayıncılık

Okay, M. O. (1998). *Sanat ve edebiyat yazıları*. Dergah Yayınları.

O'Sullivan, E. (2005) *Comparative Children's Literature*, London and New York: Routledge.

O'Sullivan, E. (2010). *Historical dictionary of children's literature*. Lanham, MD: Scarecrow Press.

Postman, N. (1995). *Çocukluğun yok oluşu*. *İnal, K.(Çev.)*.

Shavit, D. (1987). *The politics of public librarianship*. New York: Greenwood.

Şener, D. (2010), *Edebi metinlerle çocuk edebiyatı* (Ed. Şener Demirel), Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Şimşek, T. (2002) *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Rengarenk Yayınları.

Şimşek, T. (2014) *Çocuk edebiyatı tarihine ön söz*, Türk dili dil ve edebiyat dergisi çocuk ve İlk gençlik edebiyatı özel sayısı. (15-58) TDK yayınları.

Şirin, M.R. (1999), *99 Soruda Çocuk Edebiyatı* İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Tüfekçi,Can, D. (2015) *Çocuk Edebiyatı Giriş*, Eğitim Yayınevi. Konya

Tunnell, M., & Jacobs, J. (2008). *Children's literature, briefly* (4th ed.). New York: Pearson U.S. Department of Education. (2005). *NAEP 2004 trends in academic progress: Three decades of student performance in reading and mathematics*. Washington, DC: National Center for Education Statistics.

Yalçın, Alemdar, Gıyasettin Aytaş (2016). *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, 8. baskı Ankara.

Yardımcıel, F. Bir Çocuk edebiyatı yazarı Olarak Aysel Gürmen'in eserleri üzerinde İlettiği değerler bakımından İncelemeler. Atatürk Üniversitesi. Eğitim bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Erzurum.

2 OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUK KİTAPLARININ TARİHÇESİ

Prof. Dr. Havise ÇAKMAK GÜLEÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Arş. Gör. Özlem KANAT SOYSAL
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

DÜNYADA OKUL ÖNCESİ ÇOCUK KİTAPLARININ TARİHÇESİ

Çocuk edebiyatına tarihsel bir bakış açısıyla ve bütüncül bir yaklaşımla bakmak birçok nedenle zorlu bir iş olarak değerlendirilebilir; çünkü edebiyata ilişkin tarihsel bir belirleme yapmak ya da çocuk edebiyatının tarihini yazmak; yazılanı keskin sınırlara bağlamak edebiyatın öz nitelikleri nedeniyle güçtür. "Aslında yazın tarihi, hayli engebeli bir alan oluşturmaktadır, çünkü nesnesi, öyküler, romanlar, şiirler gibi anlamları kesinlikli olmayan, dahası zaman içinde gidip gelen, yani unutulan ve yeniden değerlenen, salt içinde üretildikleri toplumsal-somut bağlamda değil aynı anda ve eşit ölçüde biçim/izlek/biçem gibi kendi yazınsal-somut bağlamına bağımlı olan, daha da önemlisi anlamı aslı tüketilmeyen ürünlerdir (Oktay, 1993)." Yazınsal metinler de çocuk okur için bir oyun hamurudur; bir çocuğun düş evreninde bir göktaşı da yıldız da bir gökada da olabilir. Tarih yazımı da çoğunlukla kimin penceresinden bakıldığına göre değişen bir alan olduğu için çocuk edebiyatı tarihini yazmak daha da çetin bir duruma gelir. Bu yazıda anılan güçlükler göz önünde bulundurarak yine de Türkiye'deki resimli kitap-edebiyat yapıtı kavramının 1914'ten günümüze değin geçirdiği değişim çok kısa bir biçimde anlatılmaya ve bu sürecin genel görünümü betimlenmeye çalışılmıştır.

Edebiyat, varlığını binlerce yıldır sürdüren bir sanat dalıdır. Öyle ki MÖ 3000'lerde Hititlerin "şarkı"sından, MÖ 4. yüzyılda Şölen (Platon)'deki tragedyadan söz etmek olanaklıdır. Kuşkusuz bu sürdürüşte, edebiyatın kendine özgü niteliklerinin yanında "sanat" kavramının öğelerini de yapısında barındırmasının önemli etkisi olmuştur. İnsan, barınma, beslenme ve korunma gereksinimlerini karşılar karşılamaz kendini sanatla anlatma yolunu seçmiştir: Duvar resimleri vb. İlkel insanda hekimlerin yardımcısı "büyülü söz (Ronan, 2003)" olarak serüvenine başlayan edebiyat, bugün sanatın önemli bir parçasıdır. Edebiyat, kaynağını ya-şantılardan ve düş gücünden alır (Aytaç, 2003). Çocuk edebiyatı da öyledir ve edebiyatın tüm özelliklerini taşır.Buna karşın kendine özgü nitelikleriyle edebiyatın içinde ayrı bir yerde konumlanmaktadır. Bu konumlanmanın nedeni çocuğun, yetişkin dünyasından farklı, kendi-ne özgü kuralları olan bilişsel, duyuşsal ve devinişsel bir dünyaya sahip olmasıdır. Bu nedenle çocuklar için yazılanlar da farklıdır. Orada yazma eylemini çocuğa görelik[1]"de biçimlendirir. Çocuk edebiyatını (Oğuz kan, 1979; Dilidüzgün, 2004; Sever, 2010) çocuklar için yaratılan kurgusal yapıtlar olarak betimlemek olanaklıdır. Daha kapsamlı bir anlatımla çocuk edebiya-tı,"Erken çocukluk döneminden başlayıp, ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresin-de, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır (Sever, 2010)", "öznesi çocuk olan edebiyat"tır (Şirin, 1998).

Çocuk kitaplarının tarihi oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. Batıda birçok ülkede kitap sanatı, duvar resimlerinden veya resim sanatından önde gelmekteydi. M.S. 500 ile 1150 yılları arasında, Orta Çağ Roman döneminde parlak, etkileyici ve çok çeşitli stiller-de renkli harflerle süslenen kitaplar hazırlanmıştır. M.S. 700 yıllarında Kuzey İngiltere ve İrlanda Keltiç keşişlerinin kitap sanatında, bazen gerçekçi, fakat sıklıkla çok geometrik ve gerçekten uzak, karışık sayfalar yer almaktaydı.

KAYNAKLAR

Alpay, M.(1980). "Türk Çocuk Edebiyatı". Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi. Sayı: 8-9, s.167-175.

Alpay, M. (1983). "Türk Çocuk Yayınları-Geçmişi ve Bugünü". Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı. Tekin Yayınevi, İstanbul.

Alpöge, G. (2003). "Çocuk Edebiyatının Çocuk Gelişimine Katkısı". Çoluk Çocuk. Sayı: 24, s. 32-33.

Aslan, C. (2007). "Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Edebiyatının Tarihsel Gelişimi" İlköğretimde Çocuk Edebiyatı. (Edt. Zeliha Güneş). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Ateş, K. (1998).Gülten Dayıoğlu'nun Çocuk Romanları. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Aytaç, G. (2003). Genel Edebiyat Bilimi. Say Yayınları, İstanbul.

Binyazar, A.(1983). "Anadili Öğretiminde Yazınsal Alanlara Açılım" Türk Dili Dergisi. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Sayı: 379, s. 57-72.

Binyazar, A. (2007)."Çocuk Kitaplarında Yazınsallık" 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Yay. Haz. Sedat Sever). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 609-611.

Bland, D. (1958). A History of BookIllustration. FaberandFaber Limited, London.

Çakmak Güleç, H. ve Geçgel, H. (2015). Çocuk Edebiyatı Okul Öncesinde Edebiyat ve Kitap. Paradigma Akdemi Yayınları, İstanbul.

Çıkla, S. (2005). "Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler". Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı. Sayı: 104-105, s.89-107.

Dilidüzgün, S. (2004). Çağdaş Çocuk Yazını-Yazın Eğitimine Atılan İlk Adım. Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

Dilidüzgün, S. (2006). "Eğitim Gerçeği Açısından "100 Temel Eser Tartışmaları" Varlık Dergisi. Varlık Yayınları,İstanbul, Sayı: 1189, s. 23-26.

Erdoğan, F. (1989). Çocuk Yayınları Editörlüğü, Çocuk Edebiyatı. Gökyüzü Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, F. (1994). "Toplumsal Tarihimizde Çocuk Edebiyatının Yeri" Toplumsal Tarihte Çocuk. (Yay. Haz. Bekir Onur). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.85-91.

Golden, J. (1990). TheNarrativeSymbol in Childhood Literatüre. Mounten de Gruyter, Berlin-New York.

Gönen, M., (1992). Çocuk Edebiyatı ve Drama, Yayımlanmamış Ders Notları. Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Sağlığı-Eğitimi Bölümü, Ankara.

Gültekin, A. (2000). "1960-1990 Yılları Arasında Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Konu Sorunu" 1. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu-Sorunlar ve Çözüm Yolları. (Yay. Haz. Sedat Sever). Ankara Üniversitesi TÖMER Yayınları, Ankara, s. 295-305.

İpşiroğlu, Z. (2007). "Çocuk Yazını Eleştirisi" 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Yay. Haz. Sedat Sever). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 173-176.

Hazard, P. (1960). Childrenand Men. TheHornBook., Inc., Boston.

Kantemir, E. (1979). "Çocuk Kitapları Sorunu" Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları. Cilt:12. Sayı:1. s. 191-202.

Kavcar, C. (1972). "Tevfik Fikret'in Eğitimciliği ve Yeni Mektep" Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları. Cilt:5. Sayı:3. s. 111-136.

Kavcar, C. (1999).Edebiyat ve Eğitim. Engin Yayınları, Ankara.

Kavcar, C. (1999a). "Yetmiş Beş Yılda Türk Çocuk Şiiri". 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Kitabı (Yay. Haz. Bekir Onur). Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, s.229-236.

Mac Cann, D., Richard, O. (1973). TheChild's First Books. TheH.W.WilsonCompany, U.S.A.

Marantz, S. S., Marantz, K. A. (1988). The Art of Children's Picture Books. Garland Publishing, Inc., New York, London.

Neydim, N. (2003). "Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Tarihine Sosyolojik Değişimler Açısından Genel Bir Bakış". Çoluk Çocuk Dergisi. Şubat, 30-31. 308

Neydim, N. (2006). "Çocuk Edebiyatının Durumu ve Yüz Temel Eser Üzerine" Varlık Dergisi. İVarlık Yayınları, İstanbul, Sayı: 1189, s.3-7.

Oktay, A. (1993) Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Öner, Ç. (2005). "Çocuk Yazınında Neler Yapılmamalı?". Çoluk Çocuk Dergisi, S: 46, s. 35.

Öz, E. (1982).Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı (Yay. Haz. Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı Kurulu: Aziz Nesin, Nurten Tuç, Konur Ertop, Erdal Öz ve Kemal Özer). Nesin Vakfı Yayınları, İstanbul, 1. Cilt, s.557-561.

Özdemir, E. (1976). "Çocuklar İçin Yazmak". Varlık Dergisi. Sayı: 825.

Ronan, C. A. (2003).Bilim Tarihi. (Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergun). Tübitak Yayınları, Ankara.

Sarıyüce, H. L. (2012). Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ansiklopedisi 1-2. Nar Yayınları, İstanbul.

Sever, S. (1997) .“Tevfik Fikret ve Çocuk Şiirleri”. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:29, Sayı:1. s. 31-47.

Sever, S. (2007). “Çocuk Kitaplarında Bulunması Gereken Temel Özellikler” İlköğretimde Çocuk Edebiyatı. (Edt. Zeliha Güneş). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Sever, S.(2009). “Türkiye’deki, Bilimsel ve Sanatsal Nitelikli Çocuk Edebiyatı Etkinliklerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme” Çocuk ve Okuma Kültürü Sempozyumu- 24-25 Mayıs 2008 (Edt. Aydın Afacan). Ankara: Eğitim Sen Yayınları. s.15-26.

Sever, S. (2010).Çocuk ve Edebiyat. Tudem Yayıncılık, İzmir.

Sever, S. (2013). Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kütürü. Tudem Yayıncılık, İzmir.

Şirin, M. R. (1998). 99 Soruda Çocuk Edebiyatı. Çocuk Vakfı Yayını, İstanbul.

Uzmen, S. (1991). Türkçe ve İngilizce Basılmış Resimli Çocuk Kitaplarının Konu Yönünden İncelenmesi. Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, B. (2011) “Okuma Kültürü: Ankara Örnekliğinde Sosyolojik Bir Yaklaşım”. Okuma Kültürü Sempozyumu. Eğitim Sen Yayınları, Ankara.

3

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ÇOCUK EDEBİYATI KAVRAMI VE ÇOCUK KİTAPLARININ ÖZELLİKLERİ

Dr. Özlem ALKAN ERSOY

Dr. Arş. Gör. Vedat BAYRAKTAR
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Okul Öncesi Eğitimi

Çocuk kırmızı elmayı görmeden elindeki kokulu soğanı bırakır mı?
Mevlana

GİRİŞ

Çocuklarla birlikte olan her bireyin yaptığı temel etkinliklerden bir tanesi de onlara kitap okumaktır. Pek çoğumuz, anne babaların veya okul öncesi öğretmenlerinin gün içerisinde çeşitli zamanlarda çocuklara yüksek sesle kitap okuduklarına, çocukların büyük bir ilgiyle onları dinlediklerine, bittiğinde ise tekrar tekrar okunmasını istediklerine, daha önce dinlediği bir kitap ise bir kelimesi bile değişse "hayır öyle değil, doğru oku" dediklerine ya da hikâyede geçen bir karakteri daha sonra canlandırmaya çalıştıklarına defalarca şahitlik etmişizdir. Bunun yanı sıra pek çoğumuzun hatırında çocukluğumuzda en çok sevdiğimiz en az bir çocuk kitabının ya da kahramanının adı bulunmaktadır. Erken yaşlarda bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde gerçekleşen kitapla buluşma ve kitap sevgisini öğrenme ailelerin ya da öğretmenlerin çocuklara verdikleri en önemli hediyelerden bir tanesidir. Çocuklar bu yolla hikâye, karakterler ve rol oynama gibi pek çok edebi unsurla tanışırlar. Dolayısıyla bu unsurlar edebi bilinci geliştirmek için yararlı bir şekilde kullanılabilir.

KAYNAKLAR

Beyazova, U. (2006). Kitap çocuk ilişkisi. Sedat Sever (Ed.), *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* içinde (s.533-537) .Ankara: Ankara Üniversitesi.

Brock, A., Rankin, C. (2008). *Communication, language and literacy from birth to five*. London:Sage.

Carolyn, A.H., Rule, A.C. (2005). Preschoolers' ıdeas of what makes a picture book illustration beautiful. *Early Childhood Education Journal*, 32 (5), 283-288.

Center for Early Literacy Learning (CELL). (2014). *Baby's first picture books*. Erişim tarihi: 21 Haziran 2014, http://www. earlyliteracylearning. org/ cellpract_parent/infants /PG _1_I_ Babys1stPicBk_WM.pdf

Christie, J.,F.; Enz,B,J.; Vukelich, C.ve Roskos, K.,A. (2013). *Teaching language and literacy*. Boston: Pearson.

Collins, E.N. (2008). *Infant–toddler foundations*. http://ncchildcare. nc.gov/pdf_forms/ DCD_ Infant %20_Toddler_%20Foundations.pdf.

Donoghue, M.R.(2009). *Language arts*. London: Sage

Epspinosa, L.M., Burns, M. S. (2003). Teaching 4-to 8-Years Olds. I. C. Howes (Ed.), *Early literacy for young children and english language learners* içinde (s. 47-59). Los Angeles: Paul H. Brookes.

Ersoy, Ö., Avcı, N. ve Turla, A. (2006). *Çocuklar için erken uyarıcı çevre*. İstanbul: Morpa.

Ersoy, Ö. ve Bayraktar, V. (2015). Annelerin Öğrenim Durumlarına Göre Çocuklarını Kitapla Buluşturma Konusundaki Durumlarının İncelenmesi (Çalışma Kapsamı:57 İl). İlköğretim Online. 14(4). 1406-1415. doi: http://dx.doi.org/10.17051/ io.2015.42378

Gamble, N. , Yates, S. (2008). *Exploring children's literatüre*. London: Sage.

Gönen, M., Uzmen, S. ve Çakmak, H. (1994) . Türkiye'deki Resimli Çocuk Kitaplarının Fizik, İçerik ve Resimlendirilme Yönünden İncelenmesi. 10. *Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri* içinde (s. 363-372). İstanbul: Ya-Pa.

Gönen, M. (2000). Okul Öncesi Çocuk Kitaplarının Özellikleri Nelerdir?. M. R. Şirin (Ed.) , *99 Soruda Çocuk Edebiyatı* içinde (s. 156-160). İstanbul: Çocuk Vakfı

Gönen, M., Şahin, S. (2003). Altı-oniki yaş grubu çocukların kitaplara olan ilgilerinin değerlendirildiği pilot bir çalışma.

G.Haktanır, T.Güler (Eds), *Kültürlerin Buluşması: Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimine Yansımaları. Omep Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı Bildiri Kitabı 3*. içinde (s. 372-381). İstanbul: Kelebek Matbaası.

Griffith, P.L., Beach, S.A., Ruan, J. ve Dunn L. (2008). *Literacy for Young Children*. London: Corwn Press.

Gürkan,T. (1993). Okul öncesi eğitimde kitap. *9. Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri* içinde (s. 50-53). İstanbul:Ya-Pa.

Hardman, M , Jones, L. (1999). Sharing books with babies: evaluation of an early literacy intervention. *Educational Review,* 51.(3), 221-229. Erişim tarihi: 30 Haziran 2014 . http:// www. Tandfonline. com/ loi/cedr20.

Hirsh,R. A. (2004). *Early childhood curriculum*. Virginia: Pearson.

Huck, C.,S.; Kiefer, B.,Z.; Hepler, S. ve Hickman, J. (2004). *Children's literature in the elementary school*. (8. Baskı). Michigan: McGraw Hill.

Illinoise Early Learning Organization (2014). *Sharing books with your toodler*. Erişim tarihi: 23 Haziran 2014, http// illinois earlylearning .org/tipsheets/ bookstoddler.pdf

Israel,S.E.(2008). *Early Reading First and Beyond*. London: Corwin.

Jackman, H.L. (2005). *Early Education Curriculum. A Child's Connection to the World* (3. Baskı). New York: Thomson Delmar Learning.

Justice,L. M., Pence, K. L., Beckman, A. R., Skibbe, L. E ve Wiggins, A.K. (2005). *Scaffolding with storybooks: a guide for enhancing young children's language and literacy achivement. Erişim Tarihi*: 20 Şubat 2009, http://sites.ehe. osu.edu/clrc/files/2013/09/Scaffolding-with-Storybooks.pdf.

Johnston, R.R., (2006). *Children's literatüre*. (3. Baskı). Winch, G., March, P., Ljungdahl, L , Holliday, M.(Eds). New York: Oxford University.

Lay- Dopyera, M., Dopyera, J. (1987). *Becoming Teacher of Young Children* (3. Baskı). New York: Random House.

Machado, J. M. (2003). *Early childhood experience in language arts emerging literacy*. Canada: Delmar Learning.

McGee, B. (2000). *Helping your child become a reader with activities for children from infancy through age 6*. Erişim tarih: 11.Kasım.2013, http://www. nytutoring.com/subjects/reading/ reader.pdf.

McGee, B., Morrow, L. M. (2005). *Teaching literacy in kindergarten*. New York: The Guilford.

Morrison, G. S. (2007). *Early childhood education today*. New Jersey: Person Merrill Prentice Hall.

Morrow, L. M. (2007). *Developing literacy in preschool*. New York: The Guilford.

Neuman, S. B., Celano, D. (2001). Aloud: A campaign to " put books in children's hands". *The Reading Teacher*, 54(6) ,550-557. Erişim Tarihi. 20 Haziran 2014, Web: http://www-personal.umich.edu/~sbneuman/pdf/BooksAloud.pdf).

Oktay, A. (2000). Kitap çocuğun dünyasına ne zaman girmeye başlar?. M. R. Şirin (Ed.), *99 Soruda Çocuk Edebiyatı* içinde (s. 173-175). İstanbul: Çocuk Vakfı.

Oğuzkan, F. (2000a). İyi bir çocuk kitabı dil, anlatım, konu bakımından nasıl olmalıdır?. M. R. Şirin (Ed.) , *99 Soruda Çocuk Edebiyatı içinde* (s. 210-212). İstanbul: Çocuk Vakfı .

Oğuzkan, F. (2000b). İyi bir çocuk kitabı biçimsel bakımından ne gibi özellikler taşımalıdır?. M. R. Şirin (Ed.) , *99 Soruda Çocuk Edebiyatı* içinde (s. 212-214). İstanbul: Çocuk Vakfı.

Oğuzkan, F. (2000c). İyi bir çocuk kitabının, çocuğun ruhsal ve düşünsel gelişimine katkısı var mıdır?. Editör M. R. Şirin (Ed.), 9*9 Soruda Çocuk Edebiyatı* içinde (s. 214-216). İstanbul: Çocuk Vakfı.

Oğuzkan, F. (2006). *Çocuk Edebiyatı* (8. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Reinke, K. H., Chesner, G. A. (2007). *Developing voice through the language arts*. New Delhi: Sage.

Riley, J. (2006). *Language and Literacy 3-7*. London: Sage.

Roberts, S.K., Crawford, P.A. (2008). *Literatüre to help children cope with family stressors*. Erişim https://www.naeyc.org/files/yc/file/200809/Crawford.pdf.

Rolton, G. (2001). *Read to me*. Melbourne: Acer.

Santora, L. A. (2013). *Assessing children's book collections using an anti-bias lens*. Erişim www.adl.org.

Sawyer, W.E.(2009). *Growing up with literatür* (5. Baskı). USA: Delmar.

Sharp, E.(2005). *Learning through talk in the early years. London*: Paul Chapman.

Sheridan, C. (2000). Children's literature and literacy learning. Caroline Barratt-Pugh ve Mary Rohl (Eds). *Literacy Learning in the Early Years* içinde (s.111-115). Singapore: Tormont.

Smith, M. V. (2001). Eating ve reading. Dickinson, K. D.ve Tabors, P. O.(Eds), *Beginin literacy with language*. London: Paul H. Brookes

Soderman, A. K., Gregory, K. M. ve McCarty, L.T.(2005). *Scaffolding emergent literacy*. USA: Pearson Education.

Şirin, M. R. (Ed.) (2000). Çocuk Edebiyatında İdeoloji. M. R., *99 Soruda Çocuk Edebiyatı* içinde (s.186-188). İstanbul: Çocuk Vakfı.

Tompkins, G. E. (2006). *Literacy for the 21st century* (4.Baskı). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Tuncer, N. (2000). *Çocuk ve kitap*. M. R. Şirin (Ed.) , *99 Soruda Çocuk Edebiyatı* içinde (s. 199-202). İstanbul: Çocuk Vakfı.

Tür, G., Turla, A. (1999). *Okul öncesinde çocuk edebiyat ve kitap*. İstanbul: Ya- Pa.

Ural, S. (2013). Okul öncesi çocuk kitaplarının tanımı. M. Gönen.(Ed.), *Çocuk Edebiyatı* içinde (s.33-55). Ankara: Eğiten Kitap.

Vacca,J. A. L., Vacca, R.T., Gove, M. K, Burkey, L.C.,Lenhart, L. A ve McKeon, C.A. (2006). *Reding and learning to read* (6. Baskı). Boston: Pearson Education.

White, H.(2005). *Developing literacy skills in the early years*. London: Paul Chapman.

Whitehead, M. R. (1990). *Language and literacy in the Early Years*. London: Paul Chapman

Winch, G., Johnston, R. R., March, P., Ljungdahl, L., Holliday, M. (2006). Literacy: Reading, Writing and Children's Literature (3. Baskı). Hong Kong: Oxford University

Wisniewski, D. (1996). *Evaluating and selecting literatüre for Children*. Erişim Tarihi: 25 Haziran 2014, Web:http://catalogue.pearsoned.co.uk/samplechapter/0132202964.pdf

Wortham, S.C.(2005). *Early childhood curriculum*. New Jersey: Pearson Merill Prentice Hall.

4

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE EDEBİYAT TÜRLERİ VE ÖZEL KONULAR

Prof. Dr. Neslihan AVCI
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
İlköğretim Eğitimi
Okul Öncesi Eğitimi

Öğr. Gör. Dr. Nihan KORAN GÜNER
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Öğr. Gör. Uzm. Aytaç DİLEK
Avrasya Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dünyayı verelim çocuklara hiç değilse bir günlüğüne
allı pullu bir balon gibi verelim oynasınlar
oynasınlar türküler söyliyerek yıldızların arasında,
dünyayı çocuklara verelim
kocaman bir elma gibi verelim sıcacık bir ekmek somunu gibi
hiç değilse bir günlüğüne doysunlar
bir günlük de olsa öğrensin dünya arkadaşlığı
çocuklar dünyayı alacak elimizden
ölümsüz ağaçlar dikecekler.

Nazım Hikmet RAN

KAYNAKLAR

AAccelerated Literacy Learning. (2008). *Realistic Fiction - Saint Paul's Project for Academic Excellence*. http://thecenter.spps.org/uploads/Realistic_Fiction_Gr._4_6_08-09.pdf

Ansberry, K., ve Morgan, E. R. (2010). *Picture-perfect science lessons: Using children's books to guide inquiry.* NSTA Press.Avcı, N. (1998). Entegrasyon ve Entegre Sınıf Öğretmeni. Destek, 20-24.

Avcı, N. ve Ersoy, Ö. (1999). *Okul Öncesi Dönemde Entegrasyonun Önemi ve Uygulamalarda Dikkat Edilecek Noktalar. Milli Eğitim*, 68-70.

Avcı, N. ve Dere, H. (2002). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Fen Doğa Çalışmaları*. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, 261, Ankara.http://www.fedu.metu.edu.tr/ufbmek-5/b_kitabi/PDF/OkulOncesi/Minisempozyum/t261d.pdf.

Avcı, N. (2003). Fen ve Doğa Eğitiminde Proje Yaklaşımı. M. Sevinç (Ed.), *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* içinde (s. 359-365). İstanbul: Morpa Kültür.

Ayala, E. C. (1999). Poor little things and Brave little souls: The portrayal of individuals with disabilities in children's literature. *Literacy Research and Instruction, 39 (1)*, 103-117.

Balat, G. U. ve Dağal, A. B. (2009). *Okul öncesi dönemde değerler eğitimi etkinlikler*i. Ankara: Kök.

Bal, S., ve Avcı, N. (1999). Okul Öncesi Dönemdeki Engelli Çocukların Normal Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Entegrasyonu. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 22-27.

Baker, B. R. (1992). *Fingerplays: An idea from the past with learning opportunities for the present and future*. Annual Meeting of theAssociation of Childhood Education International.

Baratz, L., Hazeira, H. A. (2012). Children's Literature as an Important Tool for Education of Sustainability and the Environment. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 2(1), 31–36.

Bennis, W. (1998). Bir Lider Olabilmek. (Çev: Umut Teksöz), İstanbul: Sistem Yayınları. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, (2005). *Çocuk hakları sözleşmesi erken çocukluk döneminde çocuk haklarının uygulanmasına dair 7 no'lu genel yorum.* Kırk Birinci Oturum, Cenevre.

Bricker, D. (2000). Inclusion: How the Scene Has Changed. *TECSE, 20(1),* 14-19.

Boulais, A. (2000). *A content analysis of children's literature using Kouzes and Posner's leadership themes in the Caldecott Medal Winners and Selected Honor Books*, ProQuest Dissertations and Theses, Unpublished Dissertation University of Mississippi, USA.

Boudreaux, B. (2006). *The Representation of the Environment in Children's Literature* (Yüksek lisans tezi). New Orleans Üniversitesi/Sosyoloji Bölümü, New Orleans.

Brittain, I. (2004). An examination into the portrayal of deaf characters and deaf issues in picture books for children. *Disability Studies Quarterly, 24(1).*

Bryant, P.E., Maclean, L., Bradley, L. (1990). Rhyme, language, and children's reading. *Applied Psycho-linguistics*, 11, 237-252.

Brynildssen, S. (2002). Character Education through Children's Literature. *ERIC Clearinghouse on Reading English and Communication Bloomington*, 209–214. Retrieved from http://www.vtaide.com/png/ERIC/Char-Ed-Literature.htm

Bullock,R.J.(1994). Helping children value and appreciate nature. *Day Care and Early Education*, 21(4),4-8.

Butzow, C. M., ve Butzow, J. W. (2000). *Science through children's literature: An integrated approach*. Teacher Ideas Press, Libraries Unlimited.

Cabrera, A. (2013). *Çocuk Hakları Serisi*. Ankara: TÜBİTAK . Carlisle, M. (1998). Portrayal of people with disabilities in children's literature 1940's–1980's. *Retrieved from Beta Phi Mu (Indiana University) website:* http://bpm.slis. indiana. edu/scholarship/carlisle. Shtml (22.07.2014).

Ciravoğlu, Ö. (2000). Çocuk Edebiyatı. Esin Yayınevi, İstanbul.Coats, K. (2013). The Meaning of Children's Poetry: A Cognitive Approach. *International Research in Children's Literature*, 6(2), 127–142. doi:10.3366/ircl.2013.0094

Cömert,D.(2005). *Erken Çocukluk Döneminde Parmak Oyunları*. Ankara: KÖK. Curro,M., Consedine,J., Sullivan,K., Tessier,K., ve Lawence, K. (2012). Curriculum Map Poetry Genre Study Kindergarten. Retrieved from http://www.hps.holyoke.ma.us/pdf/curriculum/ela/K,Poetry%20Map.pdf

D'Arezzo-Smith, M. W and Thomas, M. C. (2010). Childrens Perceptions of Peers with Disabilities. *Teaching Exceptional Children Plus*, 6(3), 2–16.Department for Education and Skills.(2003). A teaching guide to using film and television with three-to eleven-years old. Retrieved from www.bfi.org.uk/sites/bfi.org.uk/files/dowloads/bfi-education-look-again-teaching-guide-to-film-and-tv-2013-03.pdf

Dilek, A. (2012). *4-6 Yaş Çocuk Öykülerindeki Kahramanların Liderlik Özellikleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Girne Amerikan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Girne.

Dunst, C. J. (2011). Development of Nursery Rhyme Knowledge in Preschool Children. *Center for Early Literacy Learning*, 6(1), 1–7.

Durbin, D. J., Pickett, L. H., Powell, T. L. (2011). Kindergarten Scientists: The Pot of Gold at the End of the Rainbow. *Science Activities: Classroom Projects and Curriculum Ideas*, 48(4), 129-136.

Dyches, T. T., Prater, M. A., Jenson, J. (2006). Portrayal of disabilities in Caldecott books. *TEACHING Exceptional Children Plus*, 2(5), 2.

Edgington, D, W. (2002). To Promote Character Education, Use Literature for Children and Adolescents. *The Social Studies*, 113–116.

Erdal, K. (2010). Oyuna Dayalı Türler. Ömer Yılar ve Lokman Turan (Ed.), *Çocuk Edebiyatı* içinde (s.69-86). Ankara: Pegem A.

Ersoy,Ö., Avcı, N. ve Turla, A. (2009) *Bilmece Tekerleme Parmak Oyunu ve Şiirler*. İstanbul: Morpa.

Feinberg, R. A. (1996). Leadership education and the cinematic experience: Using film to teach leadership. The Journal of Leadership Studies. 3(4). 148-157.

Fisher, C. J., ve Natarella, M. A. (1982). *Young Children's Preferences in Poetry: A National Survey of First, Second and Third Graders*. Research in the Teaching of English, (4). 339.

Franklin, B. (2005). *The new handbook of children's rights comparative policy and practicies*. Digital printing edition. http://www.amazon.co.uk/The-New-Handbook-Childrens-Rights

Fyfee, R. L. (2006). *An investigation of primary school children with high and low value scores and the development of an instrument to measure children's values*.(Doktora tezi). Griffith Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Avustralya.

Güleç,Ç.H. ve Geçgel, H. (2005). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Kök.

Güleryüz, H.(2006). *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem A.

Golos, D. B., Moses, A. M., ve Wolbers, K. A. (2012). Culture or disability? Examining Deaf characters in children's book illustrations. *Early Childhood Education Journal*, 40(4), 239-249.

Hampton, K. W. (2007). *Using children's literature to enhance views of nature of science and scientific attitude in fourth graders*. Doctoral Dissertation, the Graduate Studies Office, The University of Southern Mississippi.

Harper, L. J. (2011). Nursery rhyme knowledge and phonological awareness in preschool children. *The Journal of Language and Literacy Education* [Online], 7(1), 65-78.

Heydon, R. M. (2007). Making meaning together: multi-modal literacy learning opportunities in an inter-generational art programme. *Journal of Curriculum Studies*, 39(1), 35-62.

Hughes, C. (2012). Seeing Blindness in Children's Picturebooks. *Journal of Literary ve Cultural Disability Studies*, 6(1), 35-51.

İnsan Hakları Derneği ve Çocuk İhmali ve İstismarını Önleme Derneği. (2008). *Çocuk ihmali ve istismarını önleme öğretmenler ve aileler için eğitim kılavuzu*. Ankara: Berkay.

KBYU Eleven. (2010). Rhymers Are Readers: The Importance of Nursery Rhymes. www.kbyueleven.org

Kenney,S.(2005). Nursery rhymes: Foundation for learning. *General Music Today*, 19(1),38-31.

Kemple, K. M., Lopez, M. (2009). Blue Eyes, Brown Eyes, Cornrows, and Curls: Building on Books to Explore Physical Diversity With Preschool Children.*Dimensions of Early Childhood*, 37(1), 23.

Kimmel, A. E. (1970). Can children's books change values?, 209–214. Retrieved from http://www.ascd.org/ASCD/pdf/journals/ed_lead/el_197011_kimmel.pdf

Kocabaş, İ. (1999). *Çocuk Kitabı Seçim Kriterleri ve 1997 Yılını Kapsayan Bir Degerlendirme* (Yayınlanmamıs Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koç, K., Koç, Y., Özdemir, S. (2010). The Portrayals of Individuals with Physical and Sensory Impairments in Picture Books. *International Journal of Special Education,* 25(1), 145-161.

Koçer,H., Eskidemir,S., Özbek,T. (2012). 6 yaş çocuklarının mizahi tepkilerinin Paul E. Mcghee'nin mizah gelişim evrelerine göre incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 82–93.

Korn-Bursztyn, C. (2002). Scenes from a studio: Working with the arts in an early childhood classroom. *Early Childhood Education Journal*, 30(1), 39-46

Kurtts, S. A., Gavigan, K. W. (2008). Understanding (dis) abilities through children's literature. *Education Libraries*, 31(1), 23..

Learning and Teaching Children´s Literature in Europe - Final Report. (2011). http://www.um.es/childrensliterature/site/file.php/1/Deliverables/LTCL_final_Report.pdf

Lansdown, G.(2005). *Çocukların gelişen kapasiteleri*. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu. İtalya: UNICEF.

Leininger, M., Dyches, T. T., Prater, M. A., Heath, M. A. (2010). Newbery Award Winning Books 1975-2009: How Do They Portray Disabilities?. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 45(4), 583-596.

McGhee, E.P. (2012). *Head, Shoulders, Knees and Peanut Butter! The Development of Young Children's Humor*. http://www.laughterremedy.com/article_pdfs/Developmental%20changes.pdf

Mackenzie, A. C., Payne, P. G. ve Reid, A. (2010). Editorial. *Environmental Education Research*, 16(3-4), 37–41. Mallan,K. (1993). *Laugh Lines: Exploring Humour in Children's Literature*. Avusturalya Primary English Teaching Association.

Mallinos J. M.(2008). Sır Versem Saklar Mısın? İstanbul: Redhouse Kidz.Marriott, S.(2002). Red in tooth and claw? Images of nature in modern picture books. *Children's Literature in Education*, 33(3), 175-183.

Martens, P., Martens, R., Doyle, M. H., Loomis, J., Aghalarov, S. (2012). Learning from picturebooks: Reading and writing multimodally in first grade. *The Reading Teacher*, 66(4), 285-294.

Mawter, J. (2005). *Humour in Literature: Why Gross Works for Kids*. http://www.jenimawter.com/wp-content/uploads/Humour-in-Literature.pdf Matthew, N., ve Clow, S. (2007).

McMillan, B. (2005). Stories of a nineteenth-century arctic whaler and school science education *1. Canadian Journal of Math, Science ve Technology Education*, 5(4), 503-516.

Metz, D., Klassen, S., McMillan, B., Clough, M., Olson, J. (2007). Building a foundation for the use of historical narratives. *Science ve Education*, 16(3-5), 313-334.

Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.(2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi. Monhardt, R., ve Monhardt, L. (2000). Children ' s literature and environmental issues: Heart over mind ?. Reading Horizons, 40(3), 175–184.

Montgomery County Public Schools. (2011). *Characteristics of Realistic Fiction*. http://teachersites.schoolworld.com/webpages/bscanlon/files/rgr3mp1w2%20characteristics%20of%20realistic%20fiction.pdf

Neese Bailes, C. (2002). Mandy: A critical look at the portrayal of a deaf character in children's literature. *Multicultural Perspectives*, 4(4), 3-9.

Nolte,C. (2013). The containment of childhood:Children's literature and political rights. (Doktora Tezi). University Of Hawaii. Nutbrown, C. (2013). Conceptualising arts-based learning in the early years.*Research Papers in Education*, 28(2), 239-263.

Odom, S. (2000). Preschool Inclusion:What We Know and Where We Go From Here. TECSE, 20(1), 20-27.

Oğuzkan, F.A. (2006). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Anı.

Patrick, L. (2012). Creatıng Communities Of Poetry Readers. Nuances: *Estudos Sobre Educação*, 106–127. Retrieved from http://revsta.fct.unesp.br/index.php/Nuances/article/viewArticle/1625

Prater, M. A. (2003). Learning disabilities in children's and adolescent literature: How are characters portrayed?. *Learning Disability Quarterly*, 26(1), 47-62.

Prater, M. A., Dyches, T. T., Johnstun, M. (2006). Teaching students about learning disabilities through children's literature. *Intervention in School and Clinic*, 42(1), 14-24.

Polat, O.(2007).*Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı 1 tanımlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Pro Familia Alman Aile Planlaması, Cinsel Pedagoji ve Danışmanlık Cemiyeti.(2014).*Bedenim Bana Ait*. İstanbul: Gergedan.

Prudhoe, C. M. (2003). Picture books and the art of collage. *Childhood Education*, 80(1), 6-11.

Putting disabled children in the picture: Promoting inclusive children's books and media. *International journal of early childhood*, 39(2), 65-78.

Rice, D. C. (2002). Using trade books in teaching elementary science: Facts and fallacies. *The Reading Teacher*, 552-565.Save the

Children. (2010). *Children's right to be heard an effective protection*. Save the Children, Sweden

Sen, A. (2012). Humour Analysis and Qualitative Research. *Social Research Update*, (63), 1–4.

Serres, A. (2013). *Çocuk Olmaya Hakkım Var*. İstanbul: Yapı Kredi.

Sever, S. (2003). Çocuk ve Edebiyat. 5. Baskı, İzmir: Tudem.Strasser, J. K. (2000). Beautiful me! Celebrating diversity through literature and art. *Childhood Education*, 77(2), 76-80.

Sutherland, D., ve Klassen, S. (2007). Wasn't Science Always Fun!: The Changing Discourse in Children's Non-fiction Science Trade Books from 1960 to the Present. In *International history and Philosophy of science and science teaching conference, June 2007 Calagary*, Alberta.

Tanju,H.E. (2013). Edebi Türler Açısından Çocuk Edebiyatı. Mübeccel Gönen (Ed.), *Çocuk Edebiyatı* içinde (s.93-155). Ankara: Eğiten.

Tassoni, P. (2003). *Supporting Special Needs: Understanding Inclusion in the EarlyYears*. Oxford: Heinemann Educational Publishers.Terry, A., ve National Council of Teachers of English, C. L. (1974). *Children's Poetry Preferences: A National Survey of Upper Elementary Grades*. NCTE Research Report No. 16.

Todres, J. ve Higinbotham,S. (2013). A person's a person: Children's rights in children's literature. *Columbia Human Rights Law Review*. 45(1), 1-56. http://ssrn.com/abstract=2234163

Turla, A. (1995). Okul öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Sanat Etkinliklerini Planlama. *Uygulama ve Değerlendirme Becerilerinin İncelenmesi, Hacettepe Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.*

Turla, A. ve Tür,G.(2005). *Okul Öncesinde Çocuk, Edebiyat ve Kitap*. İstanbul: YA-PATürkiye Çocuk Hakları Vakfı. (2011). *Her Çocuk Haklarıyla Doğar*. http://www.cocukvakfi.org.tr/resource/docs/kongre_yayinlari/20_HerCocukHaklariylaDogar2.pdf

Tyra, C. (2012). Bringing Books to Life: Teaching Character Education through Children's Literature. *Rising Tide*, 5, 1–16.Ulusal Çocuklara Karşı Kötü Muameleyi Önleme Derneği (The National Society for the Prevention of Cruelty to Children).(2010). *Child protection fact sheet the definitions and signs of child abuse*. www.¬nspcc.¬org.-uk/¬in form/¬trainingandconsu¬ltancy/¬consultancy /¬helpandadvice/¬definitions_and_¬signs_of_ child_a-buse_pdf_wdf6541¬2.¬pdf

Ulutaş, İ., ve Ersoy, Ö. (2004). Okul Öncesi Dönemde Sanat Eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 1, 1-12.UNESCO. (2000). *Framework for action on values education in early childhood* (pp. 1–12). Paris.

UNICEF. (2004) .*Çocuk haklarına dair sözleşme*. Türkiye:UNICEF. http://www.cocukhaklari.gov.tr/condocs//mevzuat/cocuk_haklari_sozlesmesi.pdf

UNICEF. (2010). *Türkiye'de çocuk istismarı ve aile içi şiddet özet rapor*.

Vardell,S. (2006). Poetry Aloud Here!:Sharing Poetry With Children in the Library. Chicago:American Library Association. Whitehead,

R. M. (2007). *Developing Language and Literacy With Young Children* (3rd ed.). United States: Sage.

World Health Organization. (2002). World report on violence and health. Geneva. Xeni, E.(2010) . Meeting Childhood Needs: The Need for Humour in Children's Literature http://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2010/06/xenipaper.pdf

Yavuz, C., ve Avcı, N. (2007). Okul Öncesi Eğitimde Kaynaştırma. *Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi*, 150-158.

Yavuzer, H. (1998). Çocuk Psikolojisi, 25. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yazar, T. ve Erkuş, S. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programındaki değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 196–211.

Yoxall,J.(1998). The development of young children's understanding of poetry, Durham theses, Durham University. Retrieved from http://etheses.dur.ac.uk/5049/

Zbaracki, M.D.(2003). *A descriptive study of how humor in literature serves to engage children in their reading*. (Doktora Tezi). The Ohio State University.

Zeece, P. D. (1999). Books for Children Things of Nature and the Nature of Things : Natural Science- Based Literature for Young Children. *Early Childhood Education Journal*, 26(3), 161–166.

5

OKUL ÖNCESİNDE ÇOCUK VE MEDYA

Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bir okulda her şeyi yaptığınızı düşünebilirsiniz
ama okulun bir kitaplığı yoksa hiçbir şey yapmamış sayılırsınız.
J. Ferry

ÇOCUK GAZETE VE DERGİLERİ

Çocukların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanan, güncel olayları içeren, bilimsel konulara ve araştırmalara yer veren eserler olarak tanımlayabileceğimiz çocuk dergileri, düzenli aralıklarla yayınlanmaktadır. Okulöncesi dönemden başlayarak, orta çocukluk ve ergenlik dönemi olmak üzere farklı yaş gruplarına yönelik farklı özellikte dergiler bulunmaktadır.

Çocukların okumayı sevmelerinde, kültürel ve yazınsal beğenilerinin oluşmasında çocuk gazete ve dergilerinin önemli bir yeri vardır. Özellikle çocukların güncel olaylarla ilgilenmelerini ve günlük olarak okumalarını sağlamak için kullanılabilecek en etkili materyaller arasında bulunan gazete ve dergilerde yer alan öğretici ve eğlendirici yazılar, masallar, fıkralar, bilmeceler, resimler, fotoğraflar ve karikatürler onların ilgi ve ihtiyaçlarına uygun bir biçimde hazırlanmalıdır. Bu nedenle pek çok ülkede farklı yaş grubundaki çocuklara için gazete ve dergiler yayımlanmaktadır (Kıbrıs, 2002; Oğuzkan, 2001).

Çocuklar için yayımlanan gazete ve dergiler, onların güncel olayları öğrenmelerinde, yaşadıkları dünya ve bu dünyada yaşayan kendileri dışındaki diğer canlılar hakkında bilgi almalarını sağlayan eserlerdir. Çocukların gelişim düzeyine uygun olarak hazırlanan, nitelikli, içerik açısından zengin, güncel, ilginç olayları içeren ve fiyat olarak da ucuz olan gazete ve dergiler çocukların ilgisini çekmekte, onlarda öğrenme ve okuma isteği uyandırmaktadır.

İngiltere ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde 18. yy'dan bu yana çıkarılmakta olan çocuk gazetelerinin Türk Edebiyatı'ndaki ilk örneğine 19. yy.'da rastlanmaktadır. İlk çocuk gazetesi 1869 yılında çıkmaya başlayan *Mümeyyiz Çocuk Gazetesi*'dir. Mümeyyiz adlı siyasal gazetenin sahiplerince yayımlanan ve bazen dört, bazen de sekiz sayfa olarak taş basması tekniğiyle basılan bu gazete, mahalle mekteplerinde okuyan çocukların durumu da göz önünde tutularak, sade bir dille kaleme alınan yazıları kapsıyordu. Ayrıca bu yazılar kolay okunsun diye hareketli harflerle diziliyordu. Bunu izleyen ikinci çocuk gazetesi, yine günlük siyasal gazete olan Sadakat gazetesince yayımlanan haftalık *Sadakat (1875)*'tir. Bu adla ancakaltı sayı çıkabilen gazete yedinci sayısından başlayarak *Eftal*adını almış ve yayımı bu ad altında yirmi üç hafta sürmüştür. Bir bölümünün yayın hayatı çok kısa süren bu ilk çocuk gazetelerinden sonra *Bahçe (1880-1881:40 sayı), Çocuklara Kıraat (1882:18 sayı, on beş günlük ve resimli), Vasıta-i Torakki (1882:4 sayı, on beş günlük ve resimli), Çocuklara Arkadaş (1882-1883, on beş günlük ve resimli), Çocuklara Talim (1887-1888:8 sayı, on beş günlük)* adlı gazete ve dergiler yayımlanmıştır (Tanju, 2013).

Çocuklara Mahsus Gazete adlı dergi, 9 Mayıs 1896'da yayımlanmaya başlayan en uzun ömürlü çocuk dergilerinden biridir. Çocukların daha bilgili, daha ahlaklı olmalarını hedefleyen bu derginin içeriğinde masallar, şiirler ve çeşitli hikâyeler yer almaktadır. Eserlerde temaların daha çok insan ve topum sağlığı olduğu görülen bu haftalık dergi, çok sayıda resim içermektedir ve 1903 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. İlk çocuk dergilerinden biri de Çocuk Bahçesi (1904)'dir. Bu derginin de ana temasının çocukların ahlaki gelişimi olduğu ve öğretici yazılara yer verildiği görülmektedir. Ayrıca okuyucu kitlesinin ders kitapları dışında başka eseler de okumasını sağlamak ve yazım kuralları ile ilgili olarak son değişiklileri çocuklara aktarmak gibi hedefleri de bulunmaktadır. Derginin içeriğinde hikâyeler, şiirler, masal ve piyeslerin yanı sıra fıkra ve bilmecelerin de yer aldığı bilinmektedir. Yaklaşık olarak bir yıl süreyle yayımlanan bu dergide hiç resim bulunmaması isedikkat çekicidir.

KAYNAKLAR

Kıbrıs, İ. (2002). *Uygulamalı Çocuk Edebiyatı* (2. Baskı). Ankara: Eylül Yayınevi.

Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim ve Orta Öğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği (2005). 07.01.2013, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25699_0.html

Oğuzkan, A. F. (2001). Çocuk Edebiyatı (7. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Tanju, E. H. (2008). Türkiye'de Çocuk Kitaplarının Gelişimi. *Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi,*Qafqaz Üniversitesi, Materiallar 2-ci Kitab, 922-928, Bakı/Azerbaycan.

Demirel, Ş., Uludağ, M. E., Tozlu, N., Seven, S. ve Çeçen, M. A. (2011). Edebi Metinlerle Çocuk Edebiyatında Türler. *Edebi Metinlerle Çocuk Edebiyatı* (2. Baskı) içinde (s. 141-370). Ankara: Pegem Akademi.

Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2005). Çocuk Edebiyatı (3. Baskı). Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama.

Erdal, K.,Celepoğlu, A., Kılıç, Y., Arıcı, A. F. ve Kara, R. (2007). Çocuk Edebiyatının Kaynakları. Ö. Yılar, L. Turan, (Ed.), *Eğitim Fakülteleri İçin* Çocuk Edebiyatı içinde (s. 67-200). Ankara: Pegem Akademi.

Tanju, E. (2013). Edebi Türler Açıcından Çocuk Edebiyatı. Mübeccel Gönen (Ed.), Çocuk Edebiyatı içinde (s. 93-155). Ankara: Eğiten.

Dedeoğlu (2013). İlkokullarda Çocuk Kitapları ve Dergileri. Mübeccel Gönen (Ed.), Çocuk Edebiyatı içinde (s. 285-303). Ankara: Eğiten.

Şentürk, R. (2011). Çocuk Filmlerinde Kaygı ve Korku. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 11 (3)*,1103-1132.

Tür, G., Turla, A. (1999). *Okulöncesinde Çocuk Edebiyat ve Kitap.* İstanbul: YA-PA.

Yılmaz, B., Ekici, S. (2011). Çocuk Kütüphanesi Hizmetleri İçin İlkeler. *Türk Kütüphaneciliği 25, 4*, 545-552.

Yılmaz, A. (2008). Okulöncesi Çocuklara Yönelik Kütüphane Hizmetlerinin Önemi ve Başarılı Bir Kütüphane Örneği. *Türk Kütüphaneciliği 22, 2,* 169-186.

Göze, F.E. (2013). Kahramanın Yolculuğu: Beyazperdede Çocukların Kahraman Olma Macerası. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8,* 1793-1804.

Sayer, R. (2007). Çocuk Kütüphanelerinde Elektronik Yayınların Kullanılması ve Yaygınlaştırılması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.

Eritenel, N. (2000). Çocuk Tiyatrosunda Hareket. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi/Journal Of Fine Arts*, 2, 139-144.

Kuyumcu, N. (2000). Çocuk Tiyatrosu. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Okurlar, A. (2010). *Cumhuriyet Dönemi Türk Çocuk Tiyatrosu (1923-1950).*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Balıkesir.

San, İ., (2006). Yaratıcı Drama. Ömer Adıgüzel (Ed.), *Eğitimde Yaratıcı Drama*. Ankara: Naturel Yayınları.

Pembecioğlu, N. (2006). *Türk ve Dünya Sinemasında Çocuk İmgesi.* Ankara: Ebabil.

Karakaya, S. (2011). Türk ve Dünya Sinemasında Çocuk ve Çocuk Hakları İhlalleri. Mustafa R. Şirin (Hz.). *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı. Anne-baba, Öğretmen ve Medya Çalışanları İçin* içinde (s. 359-374). *İstanbul*: Çocuk Vakfı Yayınları.

Yavuzer, H. (2012). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikoljisi.*İstanbul: Remzi Kitabevi.

Unterstell, S. (2013).*Okul Öncesi Çocukar İçin Televizyonda Kalite.* 1.Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt:2, (s.183-198). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

6 OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE HİKÂYE ANLATMA TEKNİKLERİ

Uzm. Ayşe TURLA

Egzersiz beden için ne ise, okumak da zihin için odur.
Anonim

GİRİŞ

Hikâye dinlemek çocuklar için eğlenceli ve en çok tercih edilen etkinliklerdendir. Evde genellikle kitaptan hikâye okuma etkinliği tercih edilirken, okul öncesi eğitim kurumlarında farklı birçok teknikle çocuklara hikâye anlatmak mümkündür. Farklı teknikler kullanmak etkinliğe ilgiyi artırırken, dikkati de canlı tutar. Eğitimcinin daha etkili, amacına ulaşan bir çalışma ortaya çıkartabilmesi için hikâye anlatma tekniklerini çok iyi bilerek uygulaması gerekir.

Farklı anlatım tekniklerini kullanan öğretmenin aşağıdaki kurallara uyması gerekir:

- Öğretmen sınıfındaki çocukları; yaş, gelişim özellikleri, ilgi ve ihtiyaçlarıyla çok iyi tanımalıdır. Bu sayede onlar için en uygun hikâyeyi ve anlatım tekniğini seçebilecektir.
- Anlatılacak hikâye önceden belirlenmeli. Düzenlemeler yapılacak ise bunlar hazırlanmalıdır. Yaş gurubuna göre uzunsa kısaltılmalı, okunmayacak sayfalar hikâyenin bütünlüğünü bozmadan çıkartılmalıdır.
- Seçilen hikâye ve anlatım tekniği çocuklara sunulmadan önce (öğretmenin çok iyi bilip yıllardır kullandığı bir çalışma da olsa) mutlaka birkaç kez okunup, denenmelidir.
- Öğretmen tekniği kullanmaya istekli olmalı, kullanırken oda zevk almalıdır. Öncelikle başarılı olduğu, uygulaması ona daha kolay gelen teknikten başlaması onu rahatlatacaktır.
- Kullanılacak tekniğe ait materyaller kontrol edilerek, onarım işleri var ise yapılmalıdır.
- Çocuklara farklı bir araç kullanarak hikâye anlatılacağı söylenmeli, onlarda çalışmaya istekli hale getirilmelidir. İlgi çekmek amacıyla hikâye ile ilgili belki sinema afişi gibi bir afiş hazırlanabilir, bir kukla çocukları hikâye dinlemeye davet edilebilir ya da ses efektleri kullanılabilir.
- Hikâye anlatılacak yer; tekniğin özellikleri ve çocuk sayısına göre düzenlenmelidir. Isı, ışık, ses, oturma düzeni ve aracın konulacağı/kurulacağı yer önceden ayarlanmalıdır.
- Hikâye anlatılırken kullanılan farklı bir araç varsa ve bu araç sınıfa ilk kez getiriliyor ise hikâyeye başlamadan önce mutlaka çocuklara tanıtılmalıdır.
- Hikâye anlatılırken ses tonuna dikkat edilmelidir. Ne çok yüksek, ne de çok alçak bir ton kullanılmalıdır. Gerekli yerlerde ses iniş ve çıkışları yapılmalıdır. Ancak abartılardan kaçınılmalıdır.
- Öğretmen hikâyeyi anlatırken çocuklara sorular sorup dikkatlerini dağıtmamalıdır.
- Öğretmen hikâyeyi anlatırken çocukları da gözü ile takip ederek ilgilerini ve dikkatlerini kontrol etmelidir.
- Öğretmen hikâye anlatırken varsa yardımcı öğretmenler çocukları takip etmeli, ilgisi dağılan çocukların yanlarına giderek sessizce dinlemeleri hatırlatılmalıdır.
- Hikâye anlatımı sırasında çocukların ilgileri dağıldıysa, onları etkileyen bir durum ortaya çıktıysa, hikâye iyi seçilmediyse, süre uzun geldiyse bu etkinlik daha fazla uzatılmamalıdır. Hikâye toparlanıp, bütünlük bozulmadan kısaca bitirilmelidir (Oğuzkan vd.,1981;Davidson,1996;Tür ve Turla,1999;Samur,2011;Olgan,2013).

Bu genel kurallarla birlikte, öğretmen tekniklere ait özel kurallara da dikkat ederse çalışmadaki amaçlarına daha kolay ulaşır.

7

ERKEN OKURYAZARLIK BECERİLERİNİN RESİMLİ ÖYKÜ KİTAPLARI ARACILIĞIYLA DESTEKLENMESİ: ANNE-BABA VE ÖĞRETMENLERE ÖNERİLER

Dr. Gökçe KARAMAN BENLİ
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı

GİRİŞ

Ağlama yoluyla kurulan ilk iletişim, çevresindeki sesleri, sözcükleri ve cümleleri duyan insanoğlu için adım adım dilsel bir yolculuğu başlatır. Dil, pek çok problemi çözmek için birçok içerikte uygulanabilen evrensel ve kültürel bir araçtır. Vygotsky, dilin, insanları daha verimli ve etkili sorun çözebilenler haline getirerek, onları hayvanlardan ayırdığını savunmaktadır (Bodrova ve Leong, 2007).Chomsky'e (2011) göre de dilin doğal kullanımı yaratıcı bir etkinliktir. Bu yaratıcı ve doğal bir şekilde ilerleyen süreçte çocuklarınöncelikle ana dillerindeki ses yapılarını öğrenmeleri gerekmektedir. Bleile (2004), dil gelişiminde dört basamak olduğunu belirtir. İlk basamak 0-12 ay arasında, söz öncesi evredir. 12-24 ay arası ikinci basamak; bebeklerin sözcük oluşturmaya başladığı evredir. 2-5 yaş arası olan üçüncü basamakta da çocukların algısal gelişimi devam eder ve çocuk, dil gelişiminde oldukça ilerlemiştir. Sonuncusu ise 5 yaştan ergenlik dönemine kadar olan evredir. Tüm bu evrelerde çocuklar, anadillerinin ses yapılarını, dil bilgisi özelliklerini anlamayı ve üretebilmeyi öğrenirler.

Dil gelişimi, insan yaşamında okuma ve yazma becerileriyle ayrı olarak düşünülmeyen bir süreçtir. Okuyup yazabilme, insan yaşamının en temel gereksinimlerindendir. Türkiye'de Oktay'ın (1983) çalışmasıyla birlikte önem kazanmaya başlayan çocukların okul olgunluğu süreci, okuma-yazmaya hazırlık becerileri kapsamında farklı çalışmalar ile incelenmiş (Aktan 1996;Aktan Kerem, 2001;Oktay ve Aktan, 2002), hala incelenmeye (Büyüktaşkapu, 2012) ve çocuklar için uygun programlar geliştirilmeye (Bayraktar, 2013) devam etmektedir. 2013 yılında güncellenen "Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı" nda "okuma yazmaya hazırlık etkinlikleri" ismi ile ayrı bir etkinlik türü olarak yer almaktadır. Erken okuryazarlık terimi ise, İngilizce'de "early literacy" olarak isimlendirilen ve içeriğinde okuma ve yazmayı öğrenmeden önce, küçük çocukların edindikleri birtakım bilgi, beceri ve tutumları ifade eden bir süreçtir (Whitehurst ve Lonigan, 1998). Çocukların okuryazarlık ile ilgili deneyimleri okula gitmeden önce, çevrelerindeki sözel dil etkileşimleri ve yazı bilgisini anlamaya başlamalarıyla şekillenir. Bu etkinlikleri özelleştirmek zordur; çünkü toplumda yaygın bir biçimde kullanılan ve günlük hayatta yararlanılan etkinliklerdir (Dickinson ve Smith, 1994). Farklı çalışmalar incelenecek olursa erken okuryazarlık becerileri; sözcük dağarcığı, dinlediğini ya da okuduğunu anlama, sesbilgisel farkındalık, yazı farkındalığı, harf ve alfabe bilgisi ile yazı yazma gibi farklı becerilerden oluşmaktadır (Aarnoutse, Leeuwe ve Verhoeven, 2005;Burns, Griffin ve Snow, 1999;Casey ve Howe, 2002;Dickinson ve McCabe, 2001;Elliott ve Olliff, 2008;Neuman ve Dickinson, 2001;Spira, Bracken ve Fischel, 2005;Whitehurst ve Lonigan, 1998, 2001). Bu beceriler, okul öncesi dönem çocukları için çok farklı yöntem ve tekniklerle desteklenebilmektedir. Çocukların erken okuryazarlık becerilerini destekleme yöntemlerinden biri de resimli öykü kitaplarından uygun yöntemlerle yararlanabilmektir.

KAYNAKLAR

Aarnoutse, C., Van Leeuwe, J.,& Verhoeven, L. (2005). Early literacy from a longitudinal perspective. *Educational Research and Evaluation, 11,* 253-275.

Aksu-Koç, A. ve Ketrez, F.N. (2017). *Anadili gelişimi.* İçinde Çağla Aydın, Tilbe Göksun, Aylin C. Küntay ve Deniz Tahiroğlu (Derleyenler), Aklın çocuk hali zihin gelişimi araştırmaları. 2. Baskı (sayfa: 13-39). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Anthony, J. L., & Lonigan. C. J. (2004). The nature of phonological awareness: converging evidence from four studies of preschool and early grade school children. *Journal of Educational Psychology*, *96* (1), 43-55.

Alisinanoğlu, F. ve Şimşek, Ö. (2013). "Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Yazmaya Hazırlık Becerilerini Değerlendirme Kontrol Listesi"nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 21*(3), 1163-1176.

Aktan, E. (1996). *Çocuğun dil gelişiminde fonolojik duyarlılığın (sesbirim duyarlılığı)karşılaştırmalı olarak incelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aktan, Kerem. E. (2001). *Okul öncesi dönem çocuklarında okuma gelişimi ve okumaya hazırlık programının etkisinin değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aram, D., & Biron, S. (2004). Joint storybook reading and joint writing interventions among low SES preschoolers: Differential contributions to early literacy. *Early Childhood Research Quarterly*, 19, 588–610.

Bayraktar, V. (2013). *Okuma-yazmaya hazırlık eğitim programının anasınıfına devam eden 6 yaş grubu çocukların yazı farkındalığı becerilerine ve ilkokul birinci sınıftaki ses farkındalığı ve okuma-yazma becerilerine etkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bennett-Armistead, V. S., Duke, N. K., & Moses, A. M. (2005). *Literacy and the youngest learner best practices for educators of children from birth to 5*. USA: Scholastic Inc.

Bilgin, M. (2006), *Anlamdan anlatıma Türkçemiz*. (2. Basım). Ankara: Anı Yayıncılık.

Bloodgood,J.W.(1999).What's in a name? Children's name writing and literacyacquisition. *Reading Research Quarterly*,34,342–367.

Bleile, K. M. (2004). *Manual of articulation and phonological disorders: infancy through adulthood*. Clinical Competence Series. Australia: Thomson Delmar.

Bodrova, E., ve Leong, D. J. (2007). *Tools of the mind*. Gelengül Haktanır, (Editör). Taktikler; dilin kullanımı (Çev: Elif Kalkan) (109-129). (2010). Ankara; Anı Yayıncılık.

Burns, M. S., Griffin, P., & Snow, C. E. (Eds.). (1999). *Starting out right: A guide to promoting children's reading success*. Washington, DC: National Academy Press.

Büyüktaşkapu, S. (2012). Mountain shadows fonolojik farkındalık ölçeğinin (ms-pas) Türkçe'ye uyarlanması geçerlik güvenirlik çalışması, *International Online Journal of Educational Sciences, 4*(2), 509-518.

Cabell, S. Q., McGinty, A. S., & Justice, L., M. (2007). Assessing print knowledge. In K. L. Pence (Eds.), *Assessment in emergent literacy* (pp. 327-377). San Diego. Oxford. Brisbane: Plural Publishing Inc.

Casey, A., & Howe, K. (2002). *Best practices in early literacy skills*. In A. Thomas & J. Grimes (Eds.), Best practices in school psychology IV (pp. 721-735). Bethesda, MD: NASP.

Chomsky, N., (2011). *Dil ve Zihin*, Çeviren: Ahmet Kocaman, 1. Baskı, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Clay, M. (2005). *An observation survey of early literacy achievement.* (2th edition), USA New Zealand: Heinemann.

Crawford, P. A., & Hade, D. D. (2000). Inside the picture, outside the frame: semiotics and the reading of wordless picture books. *Journal of Research in Childhood Education*, *15*(1), 66-80, doi:10.1080/02568540009594776.

Dickinson, D. K., & McCabe, A. (2001). Bringing it all together: the multiple origins, skills and environmental supports of early literacy. *Learning Disabilities Research and Practice, 16*(4), 186-202.

Dickinson, D. K., & Smith, M. W. (1994). Long-term effects of preschool teachers' book readings on low-income children's vocabulary and story comprehension, *Reading Research Quarterly*, *29*(2),104-122.

Dickinson, D. K., McCabe, A., Anastasopoulos, L., Peisner-Feinberg, E.S.,& D. Poe, M. (2003).The comprehensive language approach to early literacy: the ınterrelationships among vocabulary, phonological sensitivity, and print knowledge among preschool-aged children, *Journal of Educational Psychology*, *95*(3). 465–481. doi:10.1037/0022-0663.95.3.465.

Ehri, L., & Sandra, M. (1998). Phases of word learning: Implications for instruction with delayed and disabled readers. *Reading and Writing Quarterly*, *14*(2), 135-163.

Elliott, E., & Olliff, C. (2008). Developmentally appropriate emergent literacy activities for young children: Adapting the Early Literacy and Learning Model (ELLM). *Early Childhood Education Journal, 35,* 551–556.

Ergül, C., Akoğlu, G., Sarıca, A. D., Karaman, G., Tufan, M., Bahap-Kudret, Z., & Zülfikar, D. (2016). An adapted dialogic reading program for Turkish kindergarteners from low-socio economic backgrounds, *Journal of Education and Training Studies*, *4*(7),179-194.

Ergül, C., Sarıca, A. D., & Akoğlu, G. (2016). Etkileşimli kitap okuma:dil ve erken okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir yöntem. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 17*(2), 193-206.

Evans, M. A., Saint-Aubin, J., & Landry, N. (2009). Letter names and alphabet book reading by senior kindergarteners: an eye movement study, *Child Development*, *80*(6), 1824–1841.

Ezell, H. K.,& Justice, L. M., (2000). Increasing the print focus of adult-child shared book reading through observational learning, American Journal of Speech-Language Pathology, *9*, 36-47.

Foy, J. G., & Mann, V. (2003). Home literacy environment and phonological awareness in preschool

children: differential effects for rhyme and phoneme awareness, *Applied Psycholinguistics,24*, 59–88.

doi:10.1017.S0142716403000043.

Hamre, B. K., Justice, L. M., Pianta, R. C., Kilday, C., Sweeney, B., Downer, J. T., & Leach, A. (2010). Implementation fidelity of My Teaching Partner literacy and language activities: association with preschoolers' language and literacy growth, *Early Childhood Research Quarterly,25*, 329–347. doi:10.1016/j.ecresq.2009.07.002.

Hargrave, A. C., & Senechal, M. (2000). A book reading intervention with preschool children who have limited vocabularies: the benefits of regular reading and dialogic reading, *Early Childhood Research Quarterly,15*(1),*75-90.*

Henriksen, B. (2000).Three dimensions of vocabulary development, *SSLA, 21*, 303–317.

Işıkoğlu Erdoğan, N., Muslugüme, E., Huz. Ç.,Yılmaz, G., ve Öztürk, B. (2015).Okul Öncesi Eğitimi Döneminde İsim Yazma Becerilerinin İncelenmesi, *İlköğretim Online,* 14(2), 449-458, doi:http://dx.doi.org/10.17051/io.2015.03610

Koç,K.,Yıldız,S.,& Coşkun, R. (2015).Çocuklar resimli çocuk kitaplarındaki resimleri nasıl yorumluyor? Behiç Ak'ın "Uyurgezer Fil" kitabı ile yapılan görsel okuma üzerine bir araştırma. *Turkish Studies International*

Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish,(10)4, 687-706 doi: http://dx.doi.org/10.7827/ TurkishStudies.7747.

Levin, I., Both-De Vries, A., Aram, D., & Bus, A. (2005). Writing starts with own name writing: From scribbling to conventional spelling in Israeli and Dutch children. *Applied Psycholinguistics*, 26, 463–477.

Jalongo, M. R., Dragich, D., Conrad, N.K.,& Zhang, A. (2002). Using wordless picture books to support emergent literacy, *Early Childhood Education Journal, 29*(3). *167-177.*

Jordan, G. E., Snow, C. E., & Porche M. V. (2000). Project EASE:The effect of a family literacy project on kindergarten students early literacy skills, *Reading Research Quarterly*, *35*(4), 524-546.

Lonigan. C. J., Burgess. S. R., Anthony. J. L., & Barker. T. A. (1998). Development of phonological sensitivity in 2 - to 5 – Year- Old Children. *Journal of Educational Psychology, 90(2),* 294-311.

Lonigan, C. J., & Whitehurst, G. J. (1998). Examination of the relative efficacy of parent and teacher involvement in a shared-reading intervention for preschool children from low-income backgrounds. *Early Childhood Research Quarterly*, *13*(2), 263–290.

Justice L. M., & Ezell, K. E. (2001). Word and print awarenss in 4- year- old children. *Child Language Teaching and Therapy,13*, 207- 225.

McGee, L. M., & Morrow, L. M. (2005). *Teaching literacy in kindergarten*. New York: The Guilford Press.

Maviş, İ. (2003). Anlam gelişimi, S. Topbaş (Editör), *Çocukta dil ve kavram gelişimi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, ss:125-145.

Maviş, İ. (2007). Çocukta anlam bilgisi gelişimi, S. Topbaş. (Editör), *Dil ve kavram gelişimi.*3. Baskı. Ankara: Kök Yayıncılık. ss:129-149.

MEB, (2013). *Okul öncesi eğitim programı (36-72 aylık çocuklar için),* Milli Eğitim Bakanlığı, Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü.

Mihai, A., Friesen, A., Butera, G., Horn, E., Lieber, J., & Palmer, S. (2015).Teaching phonological awareness to all children through storybook reading, *Young Exceptional Children*, *18*(4). 3-18. doi: 10.1177/1096250614535221.

Moats, L. C. (2010). *Speech to print language essentials for teachers 2th edition*, Baltimore, London, Sydney:Paul H. Brookes Publishing.

Mol, S. E., Bus, A. G., & De Jong, M.T. (2009). Interactive book reading in early education: a tool to stimulate print knowledge as well as oral language, *Review of Educational Research, 79*(2). *979-1007. doi:10.3102/0034654309332561.*

Neuman, S. B., & Dickinson, D. K. (Eds.), (2001). *Handbook of early literacy research*. New York: Guilford Publications.

Neumann, M.M., Hood, M., Ford, R.M., and Neumann, D.L., (2011). The role of environmental print in emergent literacy, *Journal of Early Childhood Literacy*,*12*(3), 231–258.

Nisbett, R. E. (2005). *Doğulular ile batılılar nasıl ve neden birbirinden farklı düşünürler? Düşüncenin coğrafyası* (çev. G. Ç. Güven), Varlık Yayınları, (Eserin orijinali 2003 yılında yayımlandı).

Oktay, A. (1983). *Farklı sosyo-ekonomik ve kültürel ortamlarda yetişen çocuklarda okul olgunluğunun ölçülmesi,* Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul.

Oktay, A., ve Aktan E. (2002). A cross linguistic comparison of phonological awareness and word recognition in turkish and english, *International Journal of Early Years Education, 10*(1), 37-48.

Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2008). Türkçe eğitiminde kelime hazinesinin önemi. *Yüzüncü Yıl Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 30-45.

Öztunç, S. (1994), *Okuma kavramları testinin Türk çocuklarına uyarlanması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Paris, S. G. (2011). Developmental differences in early reading skills. In S. B. Neuman and D. K. Dickinson (Eds.), *Handbook of early literacy research* (pp.228-241). New York. London: The Guilford Press.

Piasta, S. B., Justice, L. M., McGinty, A.S., & Kaderavek, J. N. (2012). Increasing young children's contact with print during shared reading: longitudinal effects on literacy achievement, *Child Development*, *83*(3), 810-820.

Senechal, M. (1997). The differential effect of storybook reading on preschoolers' acquisition of expressive and receptive vocabulary. *Journal of Child Language*, *24*, 123–138.

Sever, S. (2008). *Çocuk ve Edebiyat* (4. Baskı). İzmir: TUDEM.

Schickedanz, J.A., ve Collins, M. F.,(2013). *So Much More Than the ABCs The Early Phases of Reading and Writing.* NAEYC Books. ISBN: 978-1-928896-88-3

Schuele, C. M.,& Murphy, N. D. (2014). *The Intensive Phonological Awareness (IPA) Program*. Baltimore, Maryland: Paul H. Brookes Publishing.

Schuele, C. M., Skibbe, L. E. & Rao, P. K.S. (2007). Assessing phonological awareness. In K. L. Pence (Eds.), *Assessment in emergent literacy* (pp. 275-327). San Diego. Oxford. Brisbane: Plural Publishing Inc.

Snow, C. E.,& Ninio, A. (1992). The contracts of literacy: what children learn from learning to read books, In W. H. Teale and E. Sulzby (Eds.), *Emergent literacy writing and reading* (pp. 116-139). (5th.print). Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation.

Spira, E. G., Bracken, S. S., & Fischel, E. J. (2005). Predicting improvement after first-grade reading difficulties: The effects of oral language, emergent literacy, and behavior skills. *Developmental Psychology, 41,* 225–234.

Şimşek, Ö. (2011). *60-72aylık çocukların yazı farkındalığı ve yazmaya hazırlık becerilerinin gelişiminde okuma yazmaya hazırlık programının etkisinin incelenmesi.* Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yangın, B. (2007) Okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların yazmayı öğrenmeye hazırbulunuşluk

düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32, 294-305.*

Vygotsky, L.S. (1998). *Düşünce ve dil*. (Çev. S.Koray). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları. (Eserin orijinali 1934'te yayımlandı).

Wagner, R. K., & Torgesen J. K. (1987). The nature of phonological processing and its causal role in the acqusition of reading skills, *Psycological Bulletin*, *101*(2), 192-212.

Whitehurst, G. J., Arnold, D.S., Epstein, J. N., Angell, A. L., Smith, M., & Fischel, J. E. (1994). A picture book reading intervention in day care and home for children from low-income families. *Developmental Psychology, 30*,679-689.

Whitehurst, G. J., Epstein, J. N., Angell, A. L., Payne, A. C., Crone, D. A., & Fischel, J. E. (1994). Outcomes of an emergent literacy intervention in Head Start. *Journal of EducationalPsychology*, *86*, 542–555.

Whitehurst, G. J., Falco, F. L., Lonigan, C., Fischel, J. E., DeBaryshe, B. D., Valdez-Menchaca, M. C., & Caulfield, M. (1988). Accelerating language development through picture book reading. *Developmental Psychology*, *24*, 552–558.

Whitehurst, G.J., & Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy, *Child Development, 69*(3),848-872. url: http://www.jstor.org/stable/1132208.

Whitehurst, G., & Lonigan, C. (2001). *Get Ready to Read*. New York: NY. National Center for Learning Disabilities.

Zucker, T. A., Ward, A. E., & Justice, L. M. (2009). Print referencing during readalouds:a technique for increasing emergent readers' print knowledge, *The Reading Teacher, 63*(1), 62-72.

ÇOCUK GELİŞİMİ

Editörler
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-69-5

Çocuk Gelişimi

Editörler
Prof. Dr. Neriman ARAL, Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL

Yazarlar
Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, Prof. Dr. Figen GÜRSOY, Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL, Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK, Doç. Dr. Şakire OCAK KARABAY,
Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK, Dr. Öğr. Üyesi Canan YILDIZ ÇİÇEKLER,
Dr. Öğr. Üyesi Devlet ALAKOÇ PİRPİR, Dr. Öğr. Üyesi Haktan DEMİRCİOĞLU,
Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi H. Merve İMİR, Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN,
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞLAM, Dr. Öğr. Üyesi Nazan KAYTEZ,
Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN, Dr. Arş. Gör. K. Büşra KAYNAK EKİCİ, Öğr. Gör. Burçin AYSU
Öğr. Gör. Gül KADAN, Arş. Gör. Burak ALDİŞ, Bil. Uzm. Damla PEKTAŞ

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/ÇOCUK GELİŞİMİ

Doğum öncesi dönemden başlayarak yaşamın sonuna kadar devam eden bir süreç olan gelişim, geniş bir zamanı kapsadığı için pek çok görüş ve kuramın oluşmasında etkili olmuştur. İnsanın kapasitesini en üst düzeyde ortaya çıkarmasında ve böylece yaşam süreci içerisinde kendini gerçekleştirme şansını bulabilmesinde sağlıklı bir gelişim süreci belirleyici bir rol oynamaktadır. Çocuk gelişimi normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik), akut ve kronik hastalığı olan, korunmaya muhtaç, mülteci, sığınmacı, göçmen (riskli) 0-18 yaş grubu çocukların tüm gelişim alanları ile iletişim kurma ve öz bakım becerilerini kapsamaktadır. Çocukların içinde bulundukları gelişim dönemlerinin ve bu dönemlerdeki özelliklerinin, her alandaki gelişmelerinde etkili olacak ilkelerin bilinmesi ve bu ilkelerin uygulanması; çocukların gelişim alanlarının sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine, çocuk ve aile için gelişimsel müdahale/destek/eğitim programlarının hazırlanmasına ve uygulanmasına, sağlıklı, mutlu, yaratıcı ve kendini gerçekleştirebilen bireyler yetiştirilmesine katkı sağlayabilecektir. Bu anlamda anne baba, çocuğun yakın çevresi, çocuğun gelişimine ve eğitimine yardımcı olan kişilerin, çocuk ile ilgili kurum ve kuruluşların çocuk gelişimi konusunda bilgi sahibi olmasının çok önemli olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle Çocuk Gelişimi kitabı gelişimsel tarama, değerlendirme ve tanılama ile tüm çocukların gelişimsel gereksinimlerini belirleyen, bu gereksinimler doğrultusunda bütüncül bir yaklaşım ile çocuk ve aile için gelişimsel müdahale/destek/eğitim planları hazırlayan, uygulayan, değerlendiren ve bunlarla ilgili hizmetler sunan ve gelişimsel izlem yapan; doğum öncesinden başlayarak bebeklik, ilk çocukluk (oyun çağ), orta çocukluk (okul dönemi) ve son çocukluk (ergenlik dönemi) dönemlerinde tüm çocuklara, ailelere, kurumlara, çocuk gelişimi alanında çalışan bireylere alan ile ilgili danışmanlık veren çocuk gelişimcilere ve çocuk gelişimci adaylarına katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca Çocuk Gelişimi kitabının etkili öğrenme ortamlarının oluşturulması, en kısa zamanda ve en üst düzeyde eğitimleri gerçekleştirebilmesi açısından öğretmen ve öğretmen adayları ile kendi gelişim sürecini öğrenmek isteyen tüm bireylere de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çocuk Gelişimi kitabında çocuk gelişimi doğum öncesinden itibaren ele alınmış ve her bir gelişim alanı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. On dört bölümden oluşan Çocuk Gelişimi kitabında öncelikle çocuk gelişimine giriş yapılmış, sonrasında doğum öncesi ve doğum sonrası gelişim, beyin gelişimi, fiziksel gelişim, motor gelişim, duyusal gelişim, sosyal gelişim, dil gelişimi, bilişsel gelişim, duygusal gelişim, kişilik gelişimi, ahlak gelişimi ve cinsel gelişim bölümleri ele alınarak irdelenmiştir.

Kitabın her bir bölümü kısaca aşağıda açıklanmıştır:

Çocuk Gelişimine Giriş Bölümünde; gelişim ile ilgili temel kavramlar, tarihsel süreç içerisinde çocuğa bakış açısındaki değişimler, gelişim ilkeleri, gelişim süreçleri, dönemleri ve görevleri, gelişim alanları, çocuk gelişimi yaklaşımları ele alınmıştır.

Doğum Öncesi Gelişim Bölümünde; üreme sistemi, döllenme ve gebelik, doğum öncesi gelişim dönemleri, doğum öncesi gelişimi etkileyen etmenler, doğum öncesinde geçici organlar, doğum öncesi diğer gelişimsel özellikler ve doğum konuları ele alınarak irdelenmiştir.

Doğum Sonrası Gelişim Bölümünde; yenidoğan dönemi, yenidoğan refleksleri, duyular, yenidoğanın değerlendirilmesi ve gözlemi ele alınmış, bebeklik dönemi, ilk çocukluk, orta çocukluk ve ergenlik (son çocukluk) dönemi üzerinde durulmuştur.

Beyin Gelişimi Bölümünde, beyin gelişiminin önemine, beynin temel yapısına, beyin loblarına, nörokonstrüktüvist yaklaşıma, beyin gelişim dönemlerine yer verilmiştir.

Duyusal Gelişim Bölümünde; duyusal gelişimin tanımı ve önemi, duyu, duyu organları ve özellikleri, duyular arası algı, duyu gelişimine beyin gelişiminin etkisi, uyaran eksikliği, duyuların değerlendirilmesi ve desteklenmesi üzerinde durulmuştur.

Fiziksel Gelişim Bölümünde; fiziksel gelişiminin tanımı ve önemi, fiziksel gelişim dönemleri, fiziksel gelişimi etkileyen faktörler, fiziksel gelişimin değerlendirilmesi, fiziksel gelişimin desteklenmesi açıklanmıştır.

Motor Gelişim Bölümünde; motor gelişimin tanımı ve önemi, motor gelişimin tarihçesi, motor gelişimin ilkeleri, motor gelişimle ilgili kavramlar, motor gelişim alanları, motor becerilerin sınıflandırılması, motor gelişimi etkileyen faktörler, motor gelişim dönemleri, hareket eğitimi ve spor konuları ele alınmıştır.

Bilişsel Gelişim Bölümünde, bilişsel gelişimin tanımı ve önemi, bilişsel gelişimle ilgili kavramlar, bilişsel gelişim kuramları, beyin ve bilişsel gelişim ele alınmıştır.

Dil Gelişimi Bölümünde; dilin tanımı ve önemi, dil edinim kuramları, dilin bileşenleri, dil gelişim dönemleri, dil gelişimini etkileyen etmenler, iki dillilik konularına yer verilmiştir.

Sosyal Gelişim Bölümünde; sosyal gelişimin tanımı ve önemi, sosyal gelişimle ilgili temel kavramlar, sosyal gelişimle ilgili kuramlar, sosyal gelişimi etkileyen etmenler, sosyal gelişim dönemleri, sosyal gelişimin desteklenmesi konularına vurgu yapılmıştır.

Duygusal Gelişim Bölümünde; duygunun tanımı, duygu dilinin ortaya çıkması, duygusal gelişim kuramları, duygusal gelişimin temelleri, mizaç, empati, bebeklikten çocukluğa duyguları ifade etme, ergenlik döneminde duyguları ifade etme, duygusal gelişimin desteklenmesi açıklanmıştır.

Kişilik Gelişimi Bölümünde; kişilik gelişimiyle ilgili temel kavramlar, kişilik gelişimi kuramları konularına yer verilmiştir.

Ahlak Gelişimi Bölümünde; ahlak kavramının tanımı ve önemi, ahlak gelişimiyle ilgili kavramlar, ahlak gelişimini etkileyen faktörler, ahlak gelişimi dönemleri, ahlak gelişimi kuramları, kuramcıların ahlak gelişimi görüşleri, çocukların ahlak eğitiminde ebeveynlerin rolü, ahlak gelişimini desteklemeye yönelik öneriler konuları ele alınarak açıklanmıştır.

Cinsel Gelişim Bölümünde; cinsellik ve cinsel gelişim, cinsel gelişimi etkileyen faktörler, cinsel gelişim ile ilgili kuramlar, çocuklarda cinsel gelişim dönemleri, cinsiyet kalıp yargıları ve cinsiyet rolleri, cinsiyet kalıp yargısı olmayan çocuklar yetiştirme, cinsel eğitim konularına yer verilmiştir.

Çocuk Gelişim kitabının gelişimden vazgeçmeyen tüm bireylere yararlı olması dileğimle...

Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL

Hedefe yalnız çocukları yetiştirmekle ulaşamayız! Çocuklar geleceğindir.
Çocuklar geleceği yapacak adamlardır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ÇOCUK GELİŞİMİNE GİRİŞ
Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN

GİRİŞ 16
GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 16
GELİŞİMİN TEMEL İLKELERİ 17
GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 19
Kalıtım 19
Çevresel Faktörler 20
Hormonlar 22
GELİŞİM ALANLARI 22
Beyin Gelişimi 23
Duyu Gelişimi 23
Fiziksel Büyüme ve Motor Gelişim 23
Bilişsel Gelişim 24
Dil Gelişimi 25
Sosyal Gelişim 26
Duygusal Gelişim 26
Kişilik Gelişimi 26
Ahlak Gelişimi 27
Cinsel Gelişim 27
GELİŞİM DÖNEMLERİ 27
GELİŞİM KURAMLARI 28
SONUÇ 30
KAYNAKLAR 31

BÖLÜM 2
DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM
Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK

GİRİŞ 34
ÜREME SİSTEMİ 34
Kadın Üreme Sistemi 34
Erkek Üreme Sistemi 37
DÖLLENME VE GEBELİK 38
DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM DÖNEMLERİ 40
Germinal Dönem 41
Embriyonik Dönem 42
Fetal Dönem 44
DOĞUM ÖNCESİNDE GEÇİCİ ORGANLAR 45
Plasenta ve Göbek Kordonu 45
Amnion Kesesi ve Amnion Sıvısı 47
DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM 47
DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER 47
Genetik Etmenler 47
Çevresel Etmenler 48
DOĞUM ÖNCESİ DİĞER GELİŞİMSEL ÖZELLİKLER 50

Beyin Gelişimi 50
Duyuların Gelişimi 51
Motor Gelişim 51
Psiko-Sosyal Gelişim 52
DOĞUM 52
SONUÇ 53
KAYNAKLAR 54
GÖRSEL KAYNAKLAR 55

BÖLÜM 3

DOĞUM SONRASI GELİŞİM

Prof. Dr. Figen GÜRSOY - Öğr. Gör. Burçin AYSU

GİRİŞ 58
DOĞUM SONRASI GELİŞİM 58
YENİDOĞAN DÖNEMİ (NEONATAL DÖNEM) 58
Yenidoğan Refleksleri 60
Duyular 62
Yenidoğanın Değerlendirilmesi ve Gözlemi 62
BEBEKLİK DÖNEMİ 64
İLK ÇOCUKLUK DÖNEMİ 66
ORTA ÇOCUKLUK DÖNEMİ 68
ERGENLİK (SON ÇOCUKLUK) DÖNEMİ 69
SONUÇ 71
KAYNAKLAR 72
GÖRSEL KAYNAKLAR 72

BÖLÜM 4

BEYİN GELİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN

GİRİŞ 74
BEYİN GELİŞİMİ 74
BEYNİN TEMEL YAPISI 75
Beynin Fonksiyonları 77
Nöronların Gelişimi 78
Myelinizasyon 79
Sinaps 79
BEYİN LOBLARI 80
Frontal Lob 81
Motor korteks 81
Prefrontal Korteks 81
Broca Alanı 81
Temporal Lob 81
Parietal Lob 82
Oksipital Lob 82
Limbik Sistem 82
Baskın Hemisfer Kavramı 84
NÖROKONSTRÜKTÜVİST YAKLAŞIM 84
BEYİN GELİŞİM DÖNEMLERİ 86
Doğum Öncesi Gelişim 87

Yenidoğan Dönemi 88
Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Beyin Gelişimi 89
Orta Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Beyin Gelişimi 90
SONUÇ 91
KAYNAKLAR 92
GÖRSEL KAYNAKLAR 92

BÖLÜM 5

DUYUSAL GELİŞİM

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN - Arş. Gör. Burak ALDİŞ

GİRİŞ 94
DUYUSAL GELİŞİM 94
DUYU 94
DUYU ORGANLARI, İŞLEVLERİ VE ÖZELLİKLERİ 95
Görme Duyusu – Göz 95
Derinlik algısı 96
Örüntü algısı 96
Nesne algısı 96
Görsel-motor koordinasyon gelişimi 97
İşitme Duyusu – Kulak 97
Koku Duyusu – Burun 98
Dokunma Duyusu – Deri 99
Tat Duyusu – Dil 99
DUYULAR ARASI ALGI 100
DUYU GELİŞİMİNE BEYİN GELİŞİMİNİN ETKİSİ 100
UYARAN EKSİKLİĞİ 101
DUYULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE DESTEKLENMESİ 102
Duyu Bütünleme 102
Duyuların Desteklenmesi 103
SONUÇ 108
KAYNAKLAR 109
GÖRSEL KAYNAKLAR 109

BÖLÜM 6

FİZİKSEL GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Devlet ALAKOÇ PİRPİR - Dr. Öğr. Üyesi Canan YILDIZ ÇİÇEKLER

GİRİŞ 112
FİZİKSEL GELİŞİM 112
FİZİKSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ 112
Doğum Öncesi Dönemde Fiziksel Gelişim 113
Doğum Sonrası Dönemde Fiziksel Gelişim 116
Yenidoğan dönemi 116
Bebeklik dönemi 121
İlk çocukluk dönemi 123
Orta çocukluk dönemi 124
Ergenlik (Son çocukluk) dönemi 125
FİZİKSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 127
Doğum Öncesi Faktörler 127
Doğum Sırası Etmenler 132

Doğum Sonrası Etmenler 132
FİZİKSEL GELİŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ 135
FİZİKSEL GELİŞİMİN DESTEKLENMESİ 136
SONUÇ 137
KAYNAKLAR 138
GÖRSEL KAYNAKLAR 139

BÖLÜM 7

MOTOR GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Nazan KAYTEZ

GİRİŞ 142
MOTOR GELİŞİM 142
MOTOR GELİŞİMİN TANIMI VE ÖNEMİ 143
MOTOR GELİŞİMİN TARİHÇESİ 144
MOTOR GELİŞİMİN İLKELERİ 144
MOTOR GELİŞİMLE İLGİLİ KAVRAMLAR 146
MOTOR GELİŞİM ALANLARI 147
MOTOR BECERİLERİN SINIFLANDIRILMASI 149
MOTOR GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 151
Doğum Öncesinde Motor Gelişimi Etkileyen Faktörler 151
Doğum Sırasında Motor Gelişimi Etkileyen Faktörler 152
Doğum Sonrasında Motor Gelişimi Etkileyen Faktörler 152
MOTOR GELİŞİM DÖNEMLERİ 156
Refleksif Hareketler Dönemi 158
İlkel Hareketler Dönemi 160
Temel Hareketler Dönemi 162
Spor Hareketleri Dönemi 164
HAREKET EĞİTİMİ VE SPOR 166
SONUÇ 168
KAYNAKLAR 169
GÖRSEL KAYNAKLAR 170

BÖLÜM 8

BİLİŞSEL GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞLAM

GİRİŞ 172
BİLİŞSEL GELİŞİM 172
BİLİŞSEL GELİŞİMLE İLGİLİ KAVRAMLAR 173
Dikkat 173
Bellek 174
Düşünme 174
Problem Çözme 174
Zeka 175
Üstbiliş 176
Yaratıcılık 176
Algı 177
Algılama süreci 179
Algılamayı etkileyen etmenler 181
Algı gelişimi 182

BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMLARI 183
Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı ve Dönemleri 183
Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramı 188
Bruner ve Bilişsel Gelişim Kuramı 189
Çoklu Zeka Kuramı 190
Bilgi İşlem Kuramı 192
BEYİN VE BİLİŞSEL GELİŞİM 193
SONUÇ 195
KAYNAKLAR 197

BÖLÜM 9

DİL GELİŞİMİ

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL - Dr. Arş. Gör. K. Büşra KAYNAK EKİCİ
Dr. Öğr. Üyesi H. Merve İMİR

GİRİŞ 200
DİL 200
DİL EDİNİM KURAMLARI 202
Davranışçı Yaklaşım ve Skinner 202
Psikodilbilimsel Yaklaşım ve Chomsky 203
Piaget ve Dil Edinimi 204
Vygotsky ve Dil Edinimi 205
Bruner ve Dil Edinimi 206
DİLİN BİLEŞENLERİ 206
Ses Bilgisi (Fonoloji) 207
Türkçe ediniminde ses bilgisi (Fonoloji) 207
Biçim Bilgisi (Morfoloji) 207
Türkçe ediniminde biçim bilgisi (Morfoloji) 209
Söz Dizimi (Sentaks) 212
Türkçe ediniminde söz dizimi (Sentaks) 212
Anlam Bilgisi (Semantik) 214
Türkçe ediniminde anlam bilgisi (Semantik) 215
Kullanım Bilgisi (Pragmatik) 216
Türkçe ediniminde kullanım bilgisi (Pragmatik) 217
DİL GELİŞİM DÖNEMLERİ 217
Farklılaşmış Ağlamalar Evresi 218
Gığıldama Evresi 218
Babıldama Evresi 218
Marjinal babıldama 219
Düzenli (Kanonik) babıldama: 219
Kontrollü-Çeşitlendirilmiş babıldama: 219
Tek Sözcük Dönemi 219
Telgrafik Konuşma Dönemi 220
Gramere Uygun Konuşma Dönemi 221
DİL GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN ETMENLER 223
İKİDİLLİLİK 224
Temel Tanımlar 225
İkidilliği Açıklayan Bilişsel Kuramlar 226
Denge kuramı: 227

Buz dağı kuramı: ... 227
Eşik kuramı: ... 228
Erken Yaşlarda İkidillilik ... 229
SONUÇ ... 230
KAYNAKLAR ... 231

BÖLÜM 10

SOSYAL GELİŞİM

Prof. Dr. Neriman ARAL - Öğr. Gör. Gül KADAN

GİRİŞ ... 236
SOSYAL GELİŞİM ... 236
SOSYAL GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR ... 237
Sosyal Beceri ... 237
Benlik ... 237
Sosyalleşme ve Sosyalleştirme ... 238
Sosyal Olgunluk ... 238
Sosyal Yeterlilik ... 238
Sosyal Uyum ... 239
Kültür ... 239
Kişilik ... 239
SOSYAL GELİŞİMLE İLGİLİ KURAMLAR ... 240
Etholojik Kuram ... 240
Psikoanalitik Kuram ... 243
Psikososyal Gelişim Kuramı ... 244
Sosyal- Bilişsel Kuram ... 246
Ekolojik Kuram ... 247
SOSYAL GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER ... 248
Kültür ... 248
Aile ... 248
Oyun ... 250
Okul ... 251
Kitle İletişim Araçları ... 252
SOSYAL GELİŞİM DÖNEMLERİ ... 253
Bebeklik Dönemi ... 253
İlk Çocukluk Dönemi ... 254
Orta Çocukluk Dönemi ... 255
Ergenlik (Son Çocukluk) Dönemi ... 256
SOSYAL GELİŞİMİN DESTEKLENMESİ ... 257
SONUÇ ... 259
KAYNAKLAR ... 260
GÖRSEL KAYNAKLAR ... 262

BÖLÜM 11

DUYGUSAL GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK - Bil. Uzm. Damla PEKTAŞ

GİRİŞ ... 264
DUYGUNUN TANIMI ... 264
DUYGU DİLİNİN ORTAYA ÇIKMASI ... 264
DUYGUSAL GELİŞİM KURAMLARI ... 266

Freud'un Psikoanalitik Kuramı 266
Erikson'un Psikososyal Kuramı 268
Etolojik Kuram 270
DUYGUSAL GELİŞİMİN TEMELLERİ 271
Bağlanma 271
Bowlby'nin Bağlanma Kuramı 272
Mary Ainsworth ve Yabancı Durumu Deneyi 274
MİZAÇ 275
EMPATİ 277
BEBEKLİKTEN ÇOCUKLUĞA DUYGULARI İFADE ETME 278
ERGENLİK DÖNEMİNDE DUYGULARI İFADE ETME 285
DUYGUSAL GELİŞİMİN DESTEKLENMESİ 287
SONUÇ 289
KAYNAKLAR 290

BÖLÜM 12
KİŞİLİK GELİŞİMİ
Dr. Öğr. Üyesi Haktan DEMİRCİOĞLU

GİRİŞ 292
KİŞİLİK GELİŞİMİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 293
KİŞİLİK GELİŞİM KURAMLARI 294
Psikoseksüel Kişilik Gelişim Kuramı 294
Psikososyal Gelişim Kuramı 298
Benlik Kuramı 303
İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı 306
Transaksiyonel Analiz ve Gelişimsel Kuram 309
SONUÇ 312
KAYNAKLAR 313

BÖLÜM 13
AHLAK GELİŞİMİ
Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN

GİRİŞ 316
AHLAK KAVRAMININ TANIMI VE ÖNEMİ 317
AHLAK GELİŞİMİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR 319
AHLAK GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 321
AHLAK GELİŞİMİ DÖNEMLERİ 322
Bebeklik ve İlk Çocukluk Dönemi 323
Orta Çocukluk Dönemi 324
Ergenlik (Son Çocukluk) Dönemi 324
AHLAK GELİŞİMİ KURAMLARI 325
Bilişsel Gelişim Kuramının Ahlak Kavramına Yaklaşımı 325
Psikanalitik Kuramının Ahlak Kavramına Yaklaşımı 326
Sosyal Öğrenme Kuramının Ahlak Kavramına Yaklaşımı 326
Davranışçı Gelişim Kuramının Ahlak Kavramına Yaklaşımı 327
KURAMCILARIN AHLAK GELİŞİMİ GÖRÜŞLERİ 328
Piaget'in Ahlak Gelişimi Kuramı 328
Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı 330
Dewey'in Ahlak Gelişimi Kuramı 334

Carol Gilligan'ın Ahlak Gelişimi Kuramı 335
Havinghurst'ın Ahlak Gelişimi Kuramı 336
Coles'in Ahlak Gelişimi Kuramı 337
Turiel'in Ahlak Gelişimi Kuramı 338
Bandura'nın Ahlak Gelişimi Kuramı 339
Freud'un Ahlak Gelişimi Kuramı 341
ÇOCUKLARIN AHLAK EĞİTİMİNDE EBEVEYNLERİN ROLÜ 342
AHLAK GELİŞİMİNİ DESTEKLEMEYE YÖNELİK ÖNERİLER 343
SONUÇ 345
KAYNAKLAR 346
GÖRSEL KAYNAKLAR 348

BÖLÜM 14

CİNSEL GELİŞİM

Doç. Dr. Şakire OCAK KARABAY

GİRİŞ 350
CİNSELLİK VE CİNSEL GELİŞİM 350
CİNSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 351
Biyolojik Faktörler 351
Genetik Faktörler 352
Kültürel Etkiler 353
CİNSEL GELİŞİM İLE İLGİLİ KURAMLAR 353
Evrimsel Kuram 353
Psikoseksüel Kişilik Gelişim Kuramı 354
Bilişsel Gelişimsel Kuramı 357
Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı 358
Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı 359
Bütüncül Kuram 360
ÇOCUKLARDA CİNSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ 362
Doğum Öncesi Dönem 362
Bebeklik Döneminde Cinsel Gelişim 364
Çocukluk Döneminde Cinsel Gelişim 365
Ergenlik Döneminde Cinsel Gelişim 370
CİNSİYET KALIP YARGILARI VE CİNSİYET ROLLERİ 372
Cinsiyet 373
Toplumsal Cinsiyet 373
Cinsiyet Kimliği 374
Cinsiyet Rol Kimliği 377
CİNSİYET KALIP YARGISI OLMAYAN ÇOCUKLAR YETİŞTİRME 379
CİNSEL EĞİTİM 380
SONUÇ 382
KAYNAKLAR 383
GÖRSEL KAYNAKLAR 383

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 384

1 ÇOCUK GELİŞİMİNE GİRİŞ

Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Eğer bir gün yolunuzu kaybederseniz bir çocuğun gözlerinin içine bakın. Çünkü bir çocuğun yetişkine öğretebileceği her zaman üç şey vardır.

- *Nedensiz yere mutlu olmak*
- *Her zaman meşgul olabilecek birşey bulmak*
- *Elde etmek istedikleri için var gücüyle dayatmak*

Paulo Coelho

GİRİŞ

İnsanın döllenmeden ergenliğe kadar olan süreci "çocuk" olarak ifade edilmektedir. Çocuğun yaşamındaki değişimleri ve süreklilikleri "gelişim" olarak ifade edecek olursak; çocuğun gelişimini inceleyen bir bilim dalının varlığından söz etmek mümkündür. Çocuğun gelişimi çok yönlü ele alınması gereken aynı zamanda farklı disiplinlerin kendi çalışma alanları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir alandır.

Çocuk gelişimi alanı; davranışın tanımı, açıklaması, tahmini ve değiştirilmesinden oluşan hedefleriyle bilimsel bir disiplin olarak gelişmiştir. Çocuk gelişimi, değişik yaşlardaki davranış normlarını geliştirmeyi içermektedir. Ayrıca davranışın altında yatan nedenleri ortaya çıkarmaya çalışmakta olup ileri yaşlarda gelişim sürecini öngörmeye yönelik planlamalar yapar. Bunun yanısıra çocuğun gelişimi ile ilgili olarak uygun davranış ve beceri kazanımı için müdahale programı uygulamayı kapsamaktadır.

Çocuk gelişimi alanı oldukça kapsamlı bir konudur. Bireyin çocukluk dönemi yaşamın ilerleyen yıllarını da etkilemektedir. Dolayısıyla çocuğun gelişimini bilmek, gelişimde riskleri görmek ve müdahale programları ile gerekli izlem çalışmalarını yürütmek sistematik bir çalışmayı gerektirmektedir.

Çocuk Gelişimi kitabı, alanda okuyan ve çalışanlara bilgi aktarmayı hedeflemektedir. Bu bölüm de çocuk gelişimine genel bir bakış açısı oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır. Çocuk gelişimini anlayabilmek için alanla ilgili bazı kavramların tanımını kavrayarak başlamak önemli görülmektedir. Bu düşünceler ışığında aşağıda ilk olarak gelişim ile ilgili kavramlar, gelişimin temel ilkeleri, gelişimi etkileyen faktörler, gelişim alanları, gelişim dönemleri ve gelişim kuramlarından bahsedilecektir.

KAYNAKLAR

Bacanlı, H. (2002). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınları.

Başal, H. A. (2004). *Nasıl Mutlu Bir Çocuk Yetiştirebilirim.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Berk, E. L. (2012). *Infants and Children. Prenatal Through Middle Childhood.* USA: Pearson.

Black J. E., Jones T.A. ve Nelson C.A., Greenough W.T. (1998). Neuronal Plasticity and The Developing Brain. *Handbook of Child and Adolescent Psychiatry,* 1, 31-53.

Brooks-Gunn, J. ve Duncan, G. J. (1997). The Effects of Poverty on Children. *The Future of Children*, 7 (2), 55-71.

Cüceloğlu, D. (2016). *İnsan ve Davranışı*. 28. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Doğan, Ö. ve Şengül Acar, E. (2016). Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi. *Büyüme ve Gelişme.* Ed.: E. N. Metin, (s. 1-22). Ankara: Pegem Akademi.

Doğru, S.Y. ve Çetingöz, D. (2017). Duyu Eğitiminin Otistik Çocukların Alıcı Dil Gelişimine Etkileri, *Kastamonu Eğitim Dergisi, 25 (5),* 1819-1834.

Fonagy P. (2001). *Introduction to Attachment Theory. In Attachment Theory and Psychoanalysis.* New York: Other Press.

Forcada-Guex, M., Pierrehumbert, B., Borghini, A., Moessinger, A. ve Mulller-Nix, C. (2006). Early Dyadic Patterns of Mother-Infant Interactions and Outcomes of Prematurity at 18 Months. *Pediatrics (electronic pages),*118 (1), e107-e114

Grantham-McGregor, S., Cheung, Y.B., Cueto, S., Glewwe, P., Richter, L. ve Strupp, B. (2007). Developmental Potential in the First 5 Years for Children in Developing Countries. *Lancet,* 369 (9555), 60-70.

İnci, E. (2011). Kişilik Gelişimi. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.* Ed.: M. E. Deniz, (s. 221-269). Ankara: Ertem Basım Ltd.Şti.

Karacan, E. (2000). Bebeklerde ve Çocuklarda Dil Gelişimi. *Klinik Psikiyatri,* 3, 263-268.

McDevitt, T. M. ve Ormrod, J. E. (2002). *Child Development: Educating and Working with Children and Adolescents.* Upper Saddle River, NJ: Pearson Merrill Prentice Hall.

McGregor, S.G., Cheung Y.B., Cueto, S., Glewwe, P., Richter, L. ve Strupp, B. (2007). Developmental Potential in The First 5 Years for Children in Developing Countries. *Lancet, 369 (9555),* 60-70.

Mustard, F. (2002). Early Child Development and the Brain - The Base for Health, Learning, and Behavior Throughout Life, *From Early Child Development to Human Development: Investing in Our Children's Future.* Ed.: M. E. Young, (s. 23-61). Washington, DC: World Bank.

NAEYC (2009). Position Statement (PDF) Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs Serving Children from Birth through Age 8, adapted in 2009. National Association for the Education of Young Children https://www.naeyc.org/files/naeyc/file/positions/PSDAP.pdf, Erişim Tarihi: 07.07.2017

Özgün, Ö. (2011). Ahlak Gelişimi. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Ed.: M. E. Deniz, (s. 271-287). Ankara: Ertem Basım Ltd.Şti.

Peppers, L. G. ve Knapp, R. J. (1980). Maternal Reactions to Involuntary Fetal/Infant Death, *Psychiatry*, 43, 155-9.

Santrock, J.W. (2009). *Life-Span Development*. 14 th. Ed. Boston: McGraw-Hill.

Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim -Kuramdan Uygulamaya*, İstanbul: Gönül Yayınevi,

Şendurur, Y. (2001). Keman Eğitiminde Öğrenme-Öğretme Yöntemleri. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 21(3), 145-155.

Taymur, İ. ve Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, Sınıflama ve Değerlendirme: *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4, 154-177.

Walker, S. P., Wachs, T. D., Gardner, J. M., Lozoff, B., Wasserman, G. A., Pollitt, E ve Carter, J. A. (2007). Child Development: Risk Factors for Adverse Outcomes in Developing Countries. *Lancet,* 369 (9556), 145-57.

Wickelgren, I. (1999). Nurture Helps Mold able Minds. *The American Association for the Advancement of Science,* 283,1832-1834.

Wilson, R. A. (1996). Starting Early: Environmental Education during the Early Childhood Years. ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics, and Environmental Education [ED402147], OH: Columbus.

UNICEF, (2001). *Dünya Çocuklarının Durumu Raporu*. Erken Çocukluk Dönemi, Ankara: UNICEF.

Yılmaz, T.M. (2011) Cinsel Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.* Ed.: M. E. Deniz, (s. 291-318). Ankara: Ertem Basım.

2 DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM

Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bir çocuk sahibi olmaya karar vermek çok önemlidir, sonsuza dek yüreğinizin ve bedeninizin dışında olmasını kabul etmektir.

Elizabeth Stone

GİRİŞ

İnsan hayatının tek bir hücre halinden, iki hücrenin birleşmesi, bölünüp çoğalması, insanı oluşturan yapılara dönüşmesi süreci ve bu süreçte rol alan durumlar ve oluşumlar, insanın varlığının mükemmelliğini ortaya koymaktadır. Oluşumdadoğuma kadar geçen süreci etkileyen etmenler, bu süreçte ortaya çıkabilecek olumlu ve olumsuz durumların daha iyi kavranması açısından doğum öncesi gelişimin tam olarak anlaşılması gerekmektedir. Doğum öncesi gelişimin anlaşılabilmesi için, öncelikle üreme sisteminin ele alınması gerekmektedir. Bu bölümde; doğum öncesi gelişim farklı boyutlarda ele alınarak incelenmiş, bu kapsamda üreme sistemi ve doğum öncesi gelişim döllenmeden doğuma kadar ele alınmış, gelişimsel alanlar kapsamında değerlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

Aktan, M. (2012). Göbek Kordonu ve Kök Hücre Özellikleri, *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, 1. Cilt. 3. Baskı. Ed.: N. Çiçek, C. Akyürek, Ç. Çelik ve A. Haberal, (s.151-156). İstanbul: Atlas Kitapçılık.

Akyıldız, N. (1999). Anne ve Çocuk Sağlığı I, İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Aral, N. (2015). Beyin ve Beyin Gelişimi, *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay)* Gelişim *Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi*. Ed.: Müdriye Yıldız Bıçakçı, (s.3-20), Ankara: Eğiten Kitap.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. B. (2000). *Çocuk Gelişimi-I*, İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Arısan, K. (1997). *Propedötik Kadın-Doğum*. 2.baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Aydoğan, Y., Özyürek, A. ve Gültekin Akduman, G. (2015). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.* Ankara: Vize.

Babalıoğlu, R. (2005). *Canlıyım, Geliyorum, Çocuğumu Ben Yetiştiriyorum Dizisi*. İstanbul: Uçurtma.

Ünver, G. (2004). Bedensel ve Devinsel Gelişim, *Gelişim ve Öğrenme*. Ed.: A. Ulusoy, (s. 19-41). Ankara: Anı Yayınları.

Bilgin, M. (2010). Bedensel ve Devinsel Gelişim, *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim*. 6.Baskı, Ed.: B. Yeşilyaprak, (s. 56-79). Ankara: Pegem Akademi.

Ceyhan, A. A. (2008). Doğum Öncesi Gelişim, Doğum ve Yenidoğan Bebeklerin Özellikleri, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim-I*. Ed.: E. Ceyhan, (s. 91-112). Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2196, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1205, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Çağlak, S. (2005). Okul Öncesi Dönemde Hareket Gelişimi ve Eğitimi, *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar 1*. Yay.Haz.: M. Sevinç, (s. 239-244). Ankara: Morpa Yayınları.

Çakar, N. ve Nazikoğlu, A. (2012). Ürogenital Sistem Embriyolojisi. *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi,* 1.Cilt. 3.Baskı, Ed.: N. Çiçek, C. Akyürek, Ç. Çelik ve A. Haberal, (s. 63-76). İstanbul: Atlas Kitapçılık.

Engin Üstün, Y. (2007). Yaşamın Başlangıcı ve Doğum Öncesi Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: A. Kaya, (s. 29-35). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Er-Sabuncuoğlu, M. (2015). Genetik, Çevre ve Gelişim. *Çocuk Gelişimi 1 Bebeklik Döneminde Gelişim*, Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim 1. Ed.: F. Turan ve A. İpek Yükselen, (s. 74-94). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Gallahue, D. L., Ozmun, J. C. ve Goodway, J. D. (2014). *Motor Gelişimi Anlamak, Bebekler-Çocuklar-Ergenler-Yetişkinler*, 7. Baskıdan Çeviri, (Çev. Ed.: D. Sevimay Özer ve A. Aktop) Ankara: Nobel Yayıncılık.

Gelişen, O., Altay, M. ve Gültekin, İ. B. (2012). Çoğul Gebelikler (493-504), *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi,* 1. Cilt. 3. Baskı. Ed.: N. Çiçek, C. Akyürek, Ç. Çelik ve A. Haberal, (493-504). İstanbul: Atlas Kitapçılık

Hamalosmanoğlu, M. ve Bozkurt, O. (2012). *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, Ankara: Eğiten Kitap.

Koçak Avcı, N. (2006). *Ana ve Çocuk Sağlığı I-II*. MEB Devlet Kitapları. İstanbul: Feza Gazetecilik.

MEGEP. (2007). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, *Anne ve Çocuk Sağlığı I,* Ankara: MEB.

Moore, K. L. ve Persaud, T. V. N. (2002). *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 6. Baskıdan Çeviri (Çev. Ed.: M. Yıldırım, İ. Okar, H. Dalçık). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Özer, D. S. ve Özer, K. (2012). *Çocuklarda Motor Gelişim,* 7. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık.

San Bayhan, P. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Santrock, J. W (2014). *Yaşam Boyu Gelişim-Life Span Development*, 13. Basımdan Çeviri. (Çev. Ed.: G. Yüksel), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya*. 21. Baskı, Ankara: Spot Matbaası.

Sevinç, M. (2005). Bilişsel Gelişim ve Düşünce Becerilerinin Eğitimi. *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar 1.* (Yay. Haz.: M. Sevinç), (s.157-168). Ankara: Morpa Yayınları.

Siyez, M. (2007). Fiziksel Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: A. Kaya, (s. 39-66). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Şahin, S. (2015). Bebeklik Döneminde Motor Gelişim. *Çocuk Gelişimi 1 Bebeklik Döneminde Gelişim*. Ed: F. Turan ve A. İpek Yükselen, (s.114-138). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Talim, B. (2015). Doğum Öncesi Gelişim, Doğum ve Yenidoğan. *Çocuk Gelişimi 1 Bebeklik Döneminde Gelişim*, Ed.: F. Turan ve A. İpek Yükselen, (s. 98-112). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Tepeli, K. (2010). Motor (Hareket) Gelişim *Erken. Çocukluk Döneminde Gelişim*. Ed.: M. E. Deniz, (s. 75-99). Ankara: Maya Akademi.

Trawick-Smith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı). 5. Basım. (Çev. Ed.: B. Akman), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

URL, (2006). *Adet Siklusu ve Gebeliğin Oluşumu*, http://www.e-gebelik.net/gebelige_hazirlik/adet_siklusu_ve_gebeligin_olusumu.asp. Erişim Tarihi: (12.06.2017.

URL, (2017). *Kadın Üreme Organları*, http://usaum.ankara.edu.tr/?page_id=132, Erişim Tarihi: 12.06.2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Bölüm kapak resmi. https://tr.fotolia.com/id/112981876. Erişim Tarihi: 14.02.2018.
Resim 2. 1. https://tr.fotolia.com/id/143651744, Erişim Tarihi: 14.02.2018.
Resim 2. 2. https://tr.fotolia.com/id/128966937, https://tr.fotolia.com/id/133500205, Erişim Tarihi: 14.02.2018.
Resim 2. 3. https://tr.fotolia.com/id/164406733, Erişim Tarihi: 14.02.2018.
Resim 2.4. https://tr.fotolia.com/id/163658284p, Erişim Tarihi: 14.02.2018.
Resim 2.5. https://tr.fotolia.com/id/189655733, Erişim Tarihi: 14.02.2018.
Resim 2.6. https://tr.fotolia.com/id/163637543. Erişim Tarihi: 14.02.2018.
Resim 2.7. https://tr.fotolia.com/id/166631393, Erişim Tarihi:14.02.2018.
Resim 2.8. https://tr.fotolia.com/id/122794840, Erişim Tarihi:14.02.2014.
Resim 2.9. https://tr.fotolia.com/id/83089862, Erişim Tarihi:14. 02 2018.
Resim 2.10. https://tr.fotolia.com/id/33501892, https://tr.fotolia.com/id/71169535. Erişim Tarihi: 14.02.2018.
Resim 2.11. https://tr.fotolia.com/id/188786498. Erişim Tarihi: 14.02.2018.

3 DOĞUM SONRASI GELİŞİM

Prof. Dr. Figen GÜRSOY
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Öğr. Gör. Burçin AYSU
Ahi Evran Üniversitesi
Sağlık Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuklar geleceğimizin güvencesi, yaşama sevincimizdir. Bugünün çocuğunu, yarının büyüğü olarak yetiştirmek hepimizin insanlık görevidir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Döllenmeden başlayan ve hayat boyu devam eden gelişim, yaşamın belli dönemlerinde birbirini izleyen bir sürü değişiklikten oluşmaktadır. Yaşamın ilk yıllarının önemi, kalıtım ve çevre arasındaki etkileşimin belirleyici etkisi, doğum öncesi dönemden başlayan gelişimin, doğumla birlikte bazı dönemlere ayrılarak incelenmesini gerektirmektedir. Bu dönemlerin özelliklerinin bilinmesi, çocuk gelişiminin değerlendirilmesi, izlenmesi ve desteklenmesi açısından önemli görülmektedir. Bu düşünceden hareketle bu bölümde doğum sonrası gelişim; yenidoğan dönemi, bebeklik dönemi, ilk çocukluk dönemi, orta çocukluk dönemi ve ergenlik (son çocukluk) dönemi başlıkları altında incelenecektir.

KAYNAKLAR

Als, H.ve Butler, S. C. (2008). Screening, Newborn, and Maternal Well-Being. *Encyclopedia Infant and Early Childhood Development.* Ed.: J. B. Benson ve M. M. Haith,(s.66-78) San Diego, CA: AcademicPress

Bacanlı, H. (2002). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel

Bağcıoğlu Ünver, G. (2015). Bedensel ve Devinsel Gelişim. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ed.:Ayten Ulusoy, (s.19-41). Ankara: Anı

Başaran, İ. E. (2005). *Eğitim Psikolojisi*,Ankara: Nobel

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi. (Çev. Ed. O. Gündüz, İstanbul:Kaknüs

Bregman, J . (2002). Apgar Scoring System. *Child Development*. Ed.: N. J. Salkind, (s: 25-26). USA: Macmillan

Davies, D. (2010). *Child Development*. New York: The Guilford Pres

Erden, M. ve Akman, Y. (1997). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Arkadaş

Görgülü, R. S. (2014). *Hemşireler için Fiziksel Muayene Yöntemleri*. İstanbul: Medikal

Güngör Aytar, A. (2015). Toplumsal ve Duygusal Gelişim. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ed.: A. Ulusoy, (s.93-126). Ankara: Anı

Keklik, İ. (2011).Bilişsel Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: İ. Yıldırım, (s. 61-95). Ankara: Anı

Kuyurtar, F. (2013). *Fizik Muayene*. Ankara: Nobel

Messinger, D.(2010). Smiling. *Social and Emotional Development in Infancy and Early Childhood*. Ed.: J. B. Benson ve M. M. Haith, (s. 407- 420). USA: University of Denver, AcademicPress

Özer, D. S. ve Özer, K. (2000). *Çocuklarda Motor Gelişim*. İstanbul: Kazancı

Pedroso, F. D. (2008). Reflexes. Encyclopedia Infant and Early Childhood Development. Ed.: J. B. Benson ve M. M. Haith, (s: 11-23). San Diego, CA: Academic Press

Prechtl, H.F.R. (2004). Principles Of Early Motor Development In The Human. *Motor Development in Early And Later Childhood*: *Longitudinal Approaches.* Ed.: A. F. Kalverboer, B. Hopkıns, R. Geuze, s:35-51. New York,(NY): Cambiridge

Santrock, J. W. (2014). *Child Development*. New York,(NY): Mc Graw Hill

Senemoğlu, N. (2000). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gazi

Slentz, K.;Krogh, S. (2001). *Early Childhood Development and Its Variations*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

Şahin, S. (2015). Okul Öncesi Dönemde Motor Gelişim. *Çocuk Gelişimi 2 Okul Öncesi Döneminde Gelişim*. Ed.: F. Turan, A. İ. Yükselen, (s. 24-35). Ankara: Hedef

Taşkın, L. (2016). *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği*. Ankara: Akademisyen Tıp

Theodore, A. D. (2002). Child Abuse. *Child Development*. Ed.: N. J. Salkind, (s: 76-81), USA: Mcmillan

Törüner, E. K. ve Büyükgönenç, L. (2011). *Çocuk Sağlığı*. Ankara: Gökçe

Yaşar, M. (2015). Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişim. *Çocuk Gelişimi 2 Okul Öncesi Döneminde Gelişim*. Figen Turan, Arzu İpek Yükselen(Ed.). s:74-85 Ankara:Hedef

Yavuzer, H. (1999). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi

Yazgan İnanç, B., Bilgin, M., Kılıç Atıcı, M. (2010). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: Pegem

Ziegler Delahunt, J. (2002). Motor Development. *Child Development*. Ed.: N. J. Salkind, (s: 279-282). USA: Macmillan

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 3.1. https://tr.fotolia.com/id/158892801

Resim 3.2. https://tr.fotolia.com/id/132035838

Resim 3.3. https://tr.fotolia.com/id/94442849

Resim 3.4. https://tr.fotolia.com/id/8326097

Resim 3.5. https://tr.fotolia.com/id/126872402

4

BEYİN GELİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN
Maltepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

İnsan beyni bildiğimiz en kompleks yapıdır.

Isaac Asimov

GİRİŞ

İnsan gelişiminin ilk yılları, beynin temel mimari ve fonksiyonunu oluşturur. Erken çocukluk döneminde beyin gelişimi insan gelişiminin sonraki aşamalarını etkiler. Gelişimsel nörobiyoloji yoluyla, erken yaştaki deneyimin farklı gelişim evrelerini nasıl etkilediğini daha iyi anlayabiliriz. Zayıf erken gelişme, sonraki hayatta sağlık (fiziksel ve zihinsel), davranış ve öğrenmeyi etkiler.

Küçük çocukların yaşamın ilk üç yılında aldığı deneyimler beyin gelişiminde çok önemlidir. Bir çocuk sevecen bakım ve uyarımı aldığında, beyin hücreleri arasında bağlantılar oluşur. Bu bağlantılar beyni fiziki olarak bağlar. Öncelikle beynin kablolama sisteminin gücünü ve işlevini büyük oranda belirleyen ilk deneyimlerdir. Kucaklaşan, çocuklarıyla konuşan ve eğlenceli öğrenme deneyimi yaşayan sıcak duyarlı ebeveynler, çocukları için sağlıklı beyin gelişimini teşvik eder.

Bilimsel araştırmalar, çocuğun erken gelişiminin tek başına genetik değil, günlük yaşam ortamı ve deneyimleriyle belirlendiğini göstermektedir. Tüm çocuklar için en iyiyi sağlamamız için, bir çocuğun beyninin nasıl çalıştığını ve geliştiğini hepimiz anlamalıyız. Bu bilgilerin ortak bilgi haline gelmesi kritik önem taşır.

KAYNAKLAR

Akdağ, F (2015). Çocukta Beyin Gelişimi ve Erken Müdahale. *Hacettepe Unıversity Faculty of Health Sciences Journal*, 1(l2), 97-99.

Altunkaynak, M. E. ve Ünal, B.(2007). Periferik Sinir Sistemi Destek Hücrelerine ve Miyelinizasyona Genel Bakış. *Eurasian Journal of Medicine*, *Nisan*, 39. 49-54.

Apak, S. (1984). *Gelişim Nörolojisi*.. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü.

Aral, N. (2011). Bilişsel Gelişim. *Çocuk Gelişimi*. Ed.: N. Aral, ve .G. Baran, (s. 99-162). İstanbul: Ya-Pa Yayıncılık.

Aral, N. (2015). Beyin ve Beyin Gelişimi. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim. Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi*. Ed.: M. Y. Bıçakçı, (s. 5-19). Ankara: Eğiten Kitap.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi.* (Çev. Ed. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs. Yayınları

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve Çocuklar.* (Çev.Ed. N. I. Erdoğan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bertan, M., Haznedaroğlu, D., Koln, P., Yurdakök, K., ve Güçiz, B. D. (2009). Ülkemizde Erken Çocukluk Gelişimine İlişkin Yapılan Çalışmaların Derlenmesi (2000-2007). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 52,* 1-8.

Casey, B.J.,Tottenham, N., Liston, C.ve Durston, S. (2005). Imaging The Developing Brain: What Have We Learned about Cognitive Development? *TRENDS in Cognitive* Sciences, *9*(3), 104-110.

Çelik, T. A. (2015). Erken Çocukluk Döneminin, Aile ve Toplum Sağlığı ile Demokrasi ve Toplumsal Gelişim Üzerindeki Etkileri ve Yapılması Gereken Yatırım ve Müdahaleler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 240-263.

Çelik, G., Tahiroğlu, A. ve Avcı, A. (2008). Ergenlik Döneminde Beynin Yapısal ve Nörokimyasal Değişimi. *Klinik Psikiyatri*, *11,* 42-47.

Doğal, B., A. (2017). İnsan Beyni. *Öğrenme ve Öğretme Kuramdan Uygulamaya* (Çev. Ed. Ö. Polat), 71-89. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Haartsen, R., Jones, E. J.H., ve Johnson, M. H. (2016). Human Brain Development over The Early Years. *Current Opinion in Behavioral Sciences, 10,*149–154.

Harwell, J. M. (2008). *Complete Learning Disabilities Handbook*. (3 rd Ed.). San Francisco: Jossey-Bassed.

Kahraman, Ö. G., Ceylan Ş. ve Korkmaz, E. (2016). 0-3 Yaş Arası Çocukların Gelişimsel Değerlendirmelerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Mersin Univ. Sağlık Bilim Dergisi*, 9(2). 60-68.

Keleş, E. ve Çepni, S. (2006). Beyin ve Öğrenme. *Türk Fen eğitimi dergisi*, *Aralık, 3*(2), 66-82.

Korkmaz, Ö. ve Mahiroğlu, A. (2007). Beyin, Bellek ve Öğrenme. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 15*(1), 93-104.

Madi, B. (2011). *Öğrenme Beyinde Nasıl Oluşur*? Ankara: Elif Yayınevi.

Madi, B. (2014). *Öğrenme Beyinde Nasıl Oluşur*? (3 baskı). Ankara: Efil Yayınevi.

Oktay, A (1999). Yaşamın Sihirli Yılları. Okul Öncesi Dönem. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Özmert, E. N. (2005). Erken Çocukluk Gelişiminin Desteklenmesi-I: Beslenme. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *48*, 179-195.

Özmert, E. N. (2006). Erken Çocukluk Gelişiminin Desteklenmesi-III: Aile. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *49*, 256-273.

San, B. P. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Asır Matbaası.

Stiles, J. ve Jernigan, T. L. (2010) The Basics of Brain Development. *Neuropsychol Rev, 20,* 327–348

Süslü, E. K. (2015). Büyük Mucize Beyin ve Öğrenme. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*. 1(l2), 630-631.

Swith, J. T. (2014). *Early childhood development*. (Çev. Ed.: B. Akman). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

URL, (2017a). http://www.sinirsistemi.gen.tr/merkezi-sinir-sistemi.html. Erişim Tarihi: 18.08.2017

URL, (2017b). self.gutenberg.org/articles/ Neuroconstructivism. Erişim Tarihi: 17.08.2017

URL, (2017c). https://www.aedc.gov.au. Erişim Tarihi: 18.08.2017

Yıldırım, M. (2002). *Resimli İnsan Anatomisi*. Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 4. 1. http://anatomyid.com/

Resim 4. 2. https://pixabay.com/tr/

Resim 4. 3. http://cinyus.com

Resim 4. 4. https://www.helpguide.org/

5

DUYUSAL GELİŞİM

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Arş. Gör. Burak ALDİŞ
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuklarımıza vermeyi umabileceğimiz iki kalıcı miras vardır:
Biri kökleridir, öbürü de kanatları

Hodding Carter

GİRİŞ

Doğduğu andan itibaren bebek dünyayı keşfetmeye ve yaşam için deneyimler kazanmaya başlar. Bu keşif ve öğrenme süreci duyular aracılığıyla doğal ve etkili bir biçimde gerçekleşir. İnsanlar duyuları yoluyla çevreyi algılar ve tanır. Yaşamın ilk yıllarında bebekler, anne-babası ve çevresindeki diğer bireyler yardımıyla bu deneyimi yaşarken yürümeye başladığı andan itibaren çevresini kendisi keşfetmeye başlar ve duyularını daha aktif kullanır. Çocuklar duyularını ne kadar aktif ve etkili bir şekilde kullanırlarsa gelişimleri ve yaşadıkları çevreye karşı uyumları da bundan o kadar olumlu etkilenecektir. Duyu gelişiminin tamamlanamadığı durumlarda çocuk, çevreyi tanımada ve çevreye uyum sağlamada sorunlar yaşayabilmektedir.

Bu bölümde çocuğun duyusal gelişiminden ve bu süreçte yaşananlardan ayrıntılarıyla bahsedilmiştir. Duyu gelişiminin eksikliğinde meydana gelebilecek sorunlar nedeniyle ortaya çıkabilecek durumlara karşı uygulanan değerlendirme ve müdahale yöntemleri hakkında bilgiler sunulmuştur.

KAYNAKLAR

Apak, S. (Ed.) (1989). *Gelişim Nörolojisi.* İstanbul: Bayrak Matbaacılık.

Aral, N. ve Sultanoğlu, S.Ç. (2015). Duyuların Gelişimi. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim-Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi.* Ed.: M. Yıldız Bıçakçı, (s. 207-221). Ankara: Eğiten Kitap.

Ayres, A. J. (2015). *Sensory Integration and The Child.* the USA: Western Psychological Services.

Balat, G.U., Gül, E.D. ve Öncü, E.Ç. (2005). *Okul Öncesi Dönemde Duyu Eğitimi ve Etkinlikler.* İstanbul: Kare Yayınları.

Barnes, J. (2014). *Temel Biyolojik Psikoloji.* (Çev. A. Altındağ). Ankara: Nobel Yayın.

Bayhan, P. ve Artan, İ. (2011). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Berk, L.E. (2013a). *Çocuk Gelişimi.* (Çev. Ed. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi.

Berk, L.E. (2013b). *Infants and Children.* (Çev. Ed. N. Işıkoğlu Erdoğan). İstanbul: Nobel Yayın.

Bee, H.L. ve Boyd, D.R. (2010). *The Developing Child.* 12th ed. USA: Allyn&Bacon.

Brennan, W.M., Ames, E.W. ve Moore, R.W. (1966). Age Differences In Infants' Attention To Patterns Of Different Complexities. *Science,* 151, 354-356.

Bulduk, S., Berk, Ö.S. ve Özkul, H. (2014). *Duyum ve Algı Psikolojisi*. Ankara: HYB.

Bundy, A.C., Lane, S.J. ve Murray, E.A. (2002). *Sensory Integration Theory and Practice*: F. A. Davis Company, 43-53.

Carter, R. (2013). *Beyin Kitabı.* İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Cohen, L.B., Cashon, C.H. (2001). Infant Object Segregation Implies Information Integration. *Journal of Experimental Child Psychology,* 78, 75-83.

Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve Davranışı*. 15th ed. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Doğru, S.Y. ve Çetingöz, D. (2017). Duyu Eğitiminin Otistik Çocukların Alıcı Dil Gelişimine Etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 25(5), 1819-1834.

Dueker, G.L., Modi, A. ve Needham, A. (2003). 4-5 Months Old Infants' Learning, Retentation and Use of Object Boundary Information. *Infant Behaviour and Development, 26,508-605.*

Ercan, Z.G. ve Aral, N. (2011). Anasınıfı Çocuklarının Görsel-Motor Koordinasyon Gelişimine Görsel Algı Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 9(3), 443-466.

Ertem, İ. Ö. (2005). *Gelişimsel Pediatri. Ankara:* Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.

Fox, J. E. ve Schirrmacher, R. (2014). Art and Creative Development For Young Children. (Çev. Ed N. Aral ve G. Duman.). Ankara: Nobel Yayın.

Gould, L. N. (1967). Visual Perception Training. *The Elemantary School Journal*, 67(7), 381–389. Web sitesi: http://www.jstor.org. Erişim tarihi: 30.09.2017.

Harber, J. R. (1979). Perception and Perceptual-Motor Integration: There is a Difference. Perceptual and Motor Skills, 49, 917–918.

Isbell, C. ve Isbell, R. (2007). *Sensory Integration:A Practical Guide for Preschool Teachers.* Maryland: Gryphon House.

Kannegieter, R. (1970). The Result of a Percetual-Motor-Cognitive Learning Program Designed for Normal Preschool Children. The American Journal of Occupational Theraphy, 24, 208–214. Web sitesi: http://www.jstor.org. Erişim tarihi: 30.09.2017.

Kranowitz, C.S. (2014). *Senkronize Olamayan Çocuk - Duyu Bütünleme Bozukluğunu Anlayabilme ve Onunla Başa Çıkabilme*. İstanbul: Pepino.

Koyuncuoğlu, B. (2017). *Anasınıfına Devam Eden Dört Beş Yaş Çocukların Yaratıcı Düşünme Becerilerine Duyu Eğitim Programının Etkililiğinin İncelenmesi.* Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara:

Madi, B. (2014). *Öğrenme Beyinde Nasıl Oluşur?* Ankara: Efil Yayınevi.

MEB. (2012). *Duyu Organları.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı

Needham, A. (2001). Object Recognition In 4.5 Month-Old-Infants. *Journal of Experimental Child Psychology,* 78, 3-24.

Pekçetin, S. (2015). *Prematüre Bebeklerde Duyu Bütünleme Müdahale Programının Duyusal İşlemleme, Emosyonel Ve Adaptif Cevaplar Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Sann, C., Streri, A. (2007). Perception of Object Shape and Texture In Human Newborns: Evidence From Cross-Modal Transfer Tasks. *Developmental Psychology,* 33, 3-11.

Sucuoğlu, B. , Büyüköztürk, Ş. , Ünsal, P. (2008). Türk Çocuklarının Temel-İlişkisel Kavram Bilgilerinin Değerlendirilmesi. *İlköğretim Online, 7(1), 203-217.*

Santrock, W.J. (2011). *Yaşam Boyu Gelişim.* 13.Baskı. (Çev. Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel Yayın.

Tanalp, R. (1975). *Duyu Fizyolojisi.* Ankara: Fon Matbaası.

URL, 2017. https://tr.wikipedia.org/wiki/Sinir_h%C3%BCcresi Erişim Tarihi: 11.09.2017.

Yavuzer, İ. H. (1997). *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı* . 32.Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yazıcı, E., Kandır, A. ve Yaşar, M. C. (2014). Duyu Eğitimi Programının Çocukların Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi. *Akademik Bakış, 40,* 48-62.

Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Aile ve Topkum,* 18, 43-57.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 5.3. https://duyumarket.com.tr/
Resim 5.4. https://duyumarket.com.tr/
Resim 5.5. https://duyumarket.com.tr/
Resim 5.6. https://duyumarket.com.tr/
Resim 5.7. https://duyumarket.com.tr/
Resim 5.8. https://duyumarket.com.tr/

6

FİZİKSEL GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Devlet ALAKOÇ PİRPİR
Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Canan YILDIZ ÇİÇEKLER
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Küçük bir çocuğa koşma, zıplama ve tırmanma demek, nefes alma demek gibidir.

Janet Lansbury

GİRİŞ

Gelişim kavramı karmaşık ve çok yönlü bir süreç olup, bu sürecin sağlıklı bir şekilde devamının sağlanabilmesinde gelişimin tüm yönleri ile tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tanımlamanın kolaylaştırılabilmesi amacıyla gelişim kendi içinde bütünlük taşıyan birbirleriyle etkileşim halindeki gelişim alanlarına ve dönemlerine ayrılmıştır. Bu gelişim alanlarının başında diğer gelişim alanlarının temelini oluşturan fiziksel gelişim alanı gelmektedir (Bilgin, 2007; Senemoğlu, 2005).

Fiziksel gelişim bedeni oluşturan organların gelişimini, boyun uzamasını, kilonun artmasını, kemiklerin gelişimini, dişlerin çıkmasını, vücuttaki tüm sistemlerle, duyu organlarının gelişimini ele alan bir gelişim alanıdır. Daha genel bir ifadeyle fiziksel gelişim vücuttaki boy, ağırlık ve hacimdeki artışların yanı sıra vücuttaki sistemlerin de kendilerinden beklenen görevleri yerine getirebilecek duruma gelmelerini de kapsayan bir gelişim alanıdır (Aral vd., 2001; Senemoğlu, 2005). Bu bölümde fiziksel gelişim, fiziksel gelişimin önemi, doğum öncesi ve doğum sonrası dönemde fiziksel gelişim, fiziksel gelişimi etkileyen faktörler, fiziksel gelişimin değerlendirilmesi ve fiziksel gelişimin desteklenmesi konularına yer verilecektir.

KAYNAKLAR

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2001). Çocuk *Gelişimi* I. İstanbul: YaPa Yayınları.

Atay, M. (2007). *Çocukluk Döneminde Gelişim*. (2. Baskı) Ankara: Kök Yayıncılık.

Aydın, B. (2007). Gelişimin Doğası. *Eğitim Psikolojisi*, Ed.: B. Yeşilyaprak, (s. 29-54). Ankara: Pegem A Yayınları.

Aydın, B. (2010). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Aydoğan, Y., Özyürek, A., Gültekin Akduman, G. (2015). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. (1. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Bee, H., Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. (Çev. Ed. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Berk, E. L. (2013). *Bebekler ve Çocuklar Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa*. (Çev. Ed. N. Işıkoğlu Erdoğan). Yedinci basımdan çeviri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bilgin, M. (2007). Bedensel ve Devinsel Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: B. Yeşilyaprak, (s. 55-79). Ankara: Pegem A Yayınları.

Cirhinlioğlu, F. G. (2010). *Çocuk Gelişimi ve Ruh Sağlığı, Okul Öncesi Dönem*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Doğan, Ö. ve Acar Şengül, E. (2016). Büyüme ve Gelişme. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Baysal Metin, (s. 1-22). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Er-Sabuncuoğlu, M.(2015). Genetik, Çevre ve Gelişim. *Çocuk Gelişimi 1. Bebeklik Döneminde Gelişim*, Ed.: F.Turan ve A. İpek Yükselen, (s. 82-102). Ankara: Hedef Cs Basın Yayın.

Gallahue, D. L., Ozmun, J. C. ve Goodway, J. D. (2014). *Motor Gelişimi Anlamak, Bebekler-Çocuklar-Ergenler-Yetişkinler*. (Çev. Ed. D. Sevimay-Özer ve A. Aktop). 7. Baskıdan çeviri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gander, M. ve Gardiner, H. (1998). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (Çev. B. Onur). İstanbul: İmge Yayınları.

Kızılkaya Beji, N. ve Dişsiz, M. (2015). Gebelik ve Hemşirelik Yaklaşımı. *Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hastalıkları*, Ed.: N. Kızılkaya Beji, (s. 249-299). İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

MEB, (2013). *Hemşirelik Yenidoğan Sorunları ve Bakım*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Orçan Kaçan, M. (2015). Fiziksel Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*, Ed.: E. Arslan, (s. 51-66). Ankara: Eğiten Kitap.

Oskay, Ü. (2015). Genetik Hastalıklar ve Hemşirelik Yaklaşımı. *Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hastalıkları*, Ed.: N. Kızılkaya Beji, (s. 216-225). İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Özer, D., ve Özer, K. (2014). *Çocuklarda Motor Gelişim*. (8. Baskı). İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Özmert, E. N. (2005). Erken Çocukluk Gelişiminin Desteklenmesi-I: Beslenme. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 48: 179-195.

San Bayhan, P., Artan, İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Santrock, J. W. (2015). *Yaşam Boyu Gelişim, Gelişim Psikolojisi*. (Çev. Ed. G. Yüksel). 13. basımdan çeviri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya* (12. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Talim, B. (2015). Doğum Öncesi Gelişim, Doğum ve Yenidoğan. *Çocuk Gelişimi 1. Bebeklik Döneminde Gelişim*. Ed.: F. Turan ve A. İpek Yükselen, (s. 108-120). Ankara: Hedef Cs Basın Yayın.

Taşkın, L. (2016). Riskli Gebelikler. *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği*. Ed.: L. Taşkın, (s. 269-322). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

Temel, F., Aksoy. A. (2005). *Ergen ve Gelişimi: Yetişkinliğe İlk Adım*. (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tepeli, K. (2017). Fiziksel Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Ed.: M. E. Deniz, (s. 54-87). Ankara: Maya Akademi.

Tercan, H., Dursun, Ş. S., Yıldız Bıçakçı, M. (2015), Bebeklik ve İlk Çocukluk Dönemi Tipik Gelişim Gösteren Çocukların Gelişimsel Özellikleri. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim-Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi*. Ed.: M. Yıldız Bıçakçı, (s. 23-84). Ankara: Eğiten Kitap.

Trawick-Smith, J., (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı)*. 5. Basım. (Çev. Ed.: B. Akman), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ünver, G. (2007). Bedensel ve Devinsel Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: A. Ulusoy, (s. 47-72). Ankara: Anı Yayıncılık.

Veziroğlu, M. (2016). Erken Çocukluk Döneminde Fiziksel Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*, Ed.: E. Kargı (s. 17-32). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Yavuzer, H. (2008). *Çocuk Psikolojisi*. (31. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Zenciroğlu, A., Gündüz, R. Ç., Onat, N., Dilli, D., İpek, M. Ş., Aydın, M., Karagöl, B., Hakan, N., Dursun, A., Karadağ, N., Aydın, B., Uzunalıç, N., Erol, S., Sorguç, N. H., Özyazıcı, E., Özbaş, S., Tezel, B., Bolat, H. ve Aydın, Ş. (2015). *Temel Yenidoğan Bakımı*. Ankara: Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Çocuk ve Ergen Sağlığı Daire Başkanlığı.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://tr.fotolia.com/id/145424722

Resim 6.1. http://www.apimages.com/metadata/MSIndex/Fetal-growth-from-4-to-40-weeks/132656835/1340/0 Erişim Tarihi: 29.09.2018

Resim 6.2. https://tr.fotolia.com/id/191681096

Resim 6.3. https://tr.fotolia.com/id/26457955

Resim 6.4. https://tr.fotolia.com/id/133981797

Resim 6.5. https://tr.fotolia.com/id/139738213
https://tr.fotolia.com/id/140879716

7

MOTOR GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Nazan KAYTEZ
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocukta ruh ve beden eğitimi birlikte yürütülmelidir.

İbni Sina

GİRİŞ

Motor gelişim fiziksel büyüme ve merkezi sinir sisteminin gelişimine paralel olarak organizmanın isteme bağlı hareketlilik kazanması olarak tanımlanmaktadır (Gallahue ve Ɵz mun, 2006). Motor gelişim, fizyolojik ve biyolojik değişimler doğrultusunda hareket becerilerini içermesinin yanı sıra diğer gelişim alanları (fiziksel, bilişsel, sosyal, duygusal) ile de etkileşim içerisindedir. Motor becerilerin kazanılması özellikle çocukluk döneminde benlik saygısının gelişimi, çocuğun çevresini tanıması, yönetmesi, bağımsızlığını kazanması, sosyal faaliyetlere katılması ve sosyal uyumunda önemli rol oynamaktadır. Motor becerilerin yeterli düzeyde gelişememesi çocukların kendilerini fiziksel aktivitelerde yetersiz algılamalarına neden olabilmekte, bu durumda sosyal-duygusal problemlere yol açabilmektedir. Bu nedenle doğum öncesi dönemden itibaren motor gelişim sürecinin-evrelerinin bilinmesi, takip edilmesi ve çocukların motor gelişimlerinin desteklenmesi sağlıklı nesillerin yetiştirilebilmesi açısından son derece önemlidir (Magill, 2010; Santrock, 2016; Trawick-Smith, 2014). Bu düşünceden hareketle bölümde motor gelişim ele alınarak irdelenecektir.

KAYNAKLAR

Aktaş, İ. ve Erhan, S. (2015). Spor Yapan ve Spor Yapmayan Bireylerin Benlik Saygısı ve Risk Alma Düzeylerinin İncelenmesi (Erzurum İli Örneği). *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Dergisi,* 2 (2), 40-51.

Ataman, A. (2004). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Gündüz Eğitim.

Bacanlı, H. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bağcıoğlu- Ünver, G. (2013). Motor Gelişim. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.* Ed.: A. Ulusoy, (s.19-41). Ankara: Anı Yayıncılık.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. O. Gündüz (Çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Berk, E.L. (2013). *Infants and Children.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bozdemir, O. (2017). *Basketbol Oynayan Farklı Eğitim Kademelerindeki Öğrencilerin Spor Ortamındaki Empati Becerileri ile Fair Play Davranışları Arasındaki İlişki.* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara

Bredekamp, S. (2015). *Effective Practices in Early Childhood Education*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Chen, D. ve Klein, M. D. (2007). *Early Interactions. Parent–Professional Perspectives in Early Intervention* . Baltimore: Paul H. Brookes.

Clark, J. E. ve Metcalfe, J. S. (2002). The Mountain of Motor Development: A Metaphor. *Motor Development: Research and Reviews*. Ed.: J. E. Clark ve J. Humphrey, (s.163–190). Reston, VA: NASPE.

Cooker, C. A. (2004). *Motor Learnig and Control for Practitioners*. New York: MC Grawhill.

Corbetta, D. ve Bojczyk, K. E. (2001). Infants Return to Two- Handed Reaching When They Are Learning toWalk. *Journalof Motor Behavior,* 34, 89-95.

Çapri, B. (2013). Fiziksel Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: B. Gündüz ve B. Çapri, (s.13-46). İstanbul: Karahan Yayınları.

Çoknaz, H. (2017). *Psikomotor Gelişim.* Ankara: Gazi Kitapevi.

Davies, D. (2004). *Child Development: A Practioner's Guide.* New York: Guilford Press.

Fabes, R. ve Martin, C.L. (2003). *Exploring Child Development* (2th Ed.) Boston: Pearson Education.

Gabbard, C. (1992). *Lifelong Motor Development.* Texas: Wm. C. Brown Publishers.

Gabbard, C. (2004). *Lifelong Motor Development*. San Francisko: Benjamin / Cummings.

Gallahue, D.L. (1982).*Understanding Motor Development In Children.*Canada: Jhon, W. Sons.

Gallahue, D. ve Ozmun. J. C. (1995). *Understanding Motor Development: Infants, Childrens, Adolescents, Adults*. Dubuque: C. Brown and Benchmark Publishers.

Gallahue, D. L. (1996). *Developmental Physical Education for Today's Children*. Dubuque, IA: Brown and Benchmark Publishers.

Gallahue, D.L. ve Ozmun, J.G. (2006). *Understanding Motor Development: Infants, Children, Adolescents, Adults.* New York: Mcgraw-Hill Companies.

Gallahue, D.L., Ozmun, J.C. ve Goodway, J.D. (2014). *Understanding Motor Development*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gander, M. ve Gardiner, H. (2010). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (Çev. B. Onur). Ankara: İmge Kitapevi.

Garcia Coll, C.., Surrey, J. L., ve Weingarten, K. (1998). *Mothering Against the Odds: Diverse Voices of Contemporary Mothers.* New York: Guilford

Gentile, A. M. (2000). Skill Acquisition: Action, Movement, And Neuromotor Processes. *Movement Science: Foundations For Physical Therapy*. Ed.; J. H. Carr ve R. D. Shepherd (pp.111-187). Rockville, MD: Aspen.

Goodway, J.D., Crowe, H. ve Ward, P. (2003). Effects of Motor Skills Insructionsa on Fundemental Motor Skills Development. *Adapted Physical Activity Querterly*, 20,298-314.

Haywood, K.M., ve Getchell, N. (2005). *Lifespan Motor Development*. Champaign, IL: Human Kinetics.

Magill,R. A. (2010). *Motor Learning: Concepts and Aplications*. Boston: Mcgraw-Hill.

Mayson, T. A., Harris, S. R. ve Bachman, C. L. (2007). Gross Motor Development of Asian and European Children on Four Motor Assessments: A Literature Review. *Pediatric Physical Therapy.* 19(2), 148-153.

Meggitt, C. (2006). *Child Developmnt. An Illustrated Guide*. Oxford: Heinemann.

Mengütay, S. (2000). *Okul Öncesi ve İlkokullarda Hareket Gelişimi ve Spor*. Ankara: Tutibay Yayınları.

Özer, D.S. ve Özer, K. (2016). *Çocuklarda Motor Gelişim.*Ankara. Nobel Yayın Dağıtım.

Pedük, Ş. (2011). Psikomotor Gelişim. *Çocuk Gelişimi*. Ed.: N. Aral Ve G. Baran, (s.71-96.).İstanbul: YaPa Yayınları.

Piek, J. P. (2006). *Infant Motor Development*. Champaign, IL: Human Kinetics.

San-Bayhan, P. ve Artan, I. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Sanders, S.W. (2002). *Active for Life: Developmentally Appropriate Movement Programs for Young Children*. Washington: NAEYC.

Santrock, J. (2016). *Life Span Development.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Schmidt, R.A. ve Lee, T. D. (2005). *Motor Control and Learning: A Behavioral Emphasis.* Champaign, IL: Human Kinetics.

Seifert, K. L. ve Hoffnung, R. J. (2000). *Child and Adolescent Development*. Boston: Houghton Mifflin.
Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim.* Ankara: Yargı Yayınları.
Serpell, R. ve Jere-Folotiya, J. (2008). Developmental Assessment, Cultural Contex Gender And Schooling İn Zambia. *International Journal of Psychology*, 43(2), 88-96.
Sparling, J. ve Lewis, I. (1984). *Learning Games for Threes and Fours: A Guide to Adult/Child Play.* New York: Walker
Şahin, S. (2014). Fiziksel ve Sosyal-Duygusal Gelişim. *Erken Çocukluk Eğitimi.* Ed.: İ. Diken, (s.170-207). Ankara: Pegem Akademi.
Şentürk, U., Yılmaz, A. ve Gönener, U. (2015). Okul Öncesi Dönemde Motor Gelişime Yönelik Hareket Eğitimi ve Oyun Çalışmalarının İçerik Analizi. S*por Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 10(2),4-12.
Trawick-Smith, J. (2014) *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı)*. (Çev. Ed.: B. Akman), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
Ulrich, D.A. (2000*). Test of Gross Motor Development*. Txas: Pro-Ed.
Ulusoy, A. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
Yeşilyaprak, B. (2005). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.* Ankara: Pagem A Yayıncılık.
Yıldırım-Araz, G. (2017). *Spor Yapan Bireylerin Kaygı Düzeyleri, Saldırganlık Eğilimleri ve Yaklaşma–Uzaklaşma Tepkilerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Edirne.
Yılmaz- Bolat, E. (2013). Motor Gelişim. *Eğitim Psikolojisi.* Ed.: B. Gündüz ve B. Çapri, (s.26-46). İstanbul: Karahan Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 7.1.https://tr.fotolia.com/id/81399457
Resim 7.2. https://tr.fotolia.com/id/19798480
Resim 7.4. https://tr.fotolia.com/id/187749871
Resim 7.5. https://tr.fotolia.com/id/191012303
Resim 7.6. https://tr.fotolia.com/id/109090319
Resim 7.8. https://tr.fotolia.com/id/119586377
Resim 7.9. https://tr.fotolia.com/id/53232557
Resim 7.12. https://tr.fotolia.com/id/191653648
Resim 7.14. https://tr.fotolia.com/id/144612359
Resim 7.15. https://tr.fotolia.com/id/111660769
Resim 7.16 https://tr.fotolia.com/id/189976343
Resim 7.17. https://tr.fotolia.com/id/191894829
Resim 7.18. https://tr.fotolia.com/id/134452570
Resim 7.19. https://tr.fotolia.com/id/189946697

8

BİLİŞSEL GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞLAM
İnönü Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

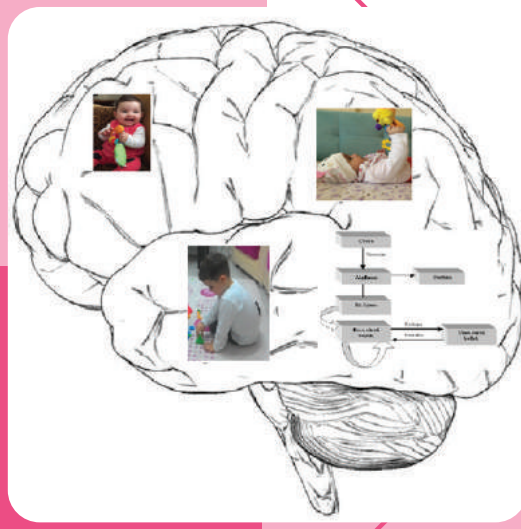

Çocuğa, başarabileceğini düşündüğü bir işte asla yardım etmeyin.

Maria Montessori

GİRİŞ

Doğum ile birlikte yepyeni bir sürece başlayan çocuk açısından bu yeni süreç bilinmezliklerle doludur. Yeni şeylerin fazla olduğu bu süreçte çocuğun çevre ile etkileşimi önemli bir yer tutmaktadır.

Doğum sonrası süreçte birçok toplumda bireyler öncelikle anneye aşırı hassasiyet göstermekte, onu ışıktan, gürültüden korumak için özen göstermektedir. Anne karnında bulunan çocuk her türlü müdahaleden, ısı değişiminden korunduğu, rahat edebilmesi için sıvı muhafazasına kadar her şeyin hesaplandığı bir ortamdadır (Montessori, 1999). Doğumda vücudunu kontrol edebilecek güçte olmayan çocuğun bunu denetim altına alması büyüme, olgunlaşma ve öğrenmeyi gerektiren, birbirini geliştiren ve tamamlayan yeteneklerin evrildiği bir süreçtir. Bebek çok hızlı bir şekilde vücudunu kontrol altına almakta ve iki yaşına geldiğinde büyük ilerleme kaydetmektedir.

Yaşamın ilk yılları çocuklar açısından araştırma ve keşif yapma eğilimi oldukça fazladır. Çocuklar bu araştırma ve keşif işlerinde duyularını etkin bir şekilde kullanır. Çocuklar çevrelerindeki olayları ve nesneleri tanıyıp algıladıklarında, elde ettikleri bilgileri düzenlerler ve onlara bir anlam verirler. Alınan bilgilerin kullanımı ile somut yaşantılar arasında doğrudan ilişki vardır. Nesneleri duyu organları ile görsel, işitsel, dokunsal, tat ve koku yönünden deneyimlemek bilgiye ulaşmak açısından önemlidir (Dönmez vd., 2000).

Doğumdan hemen sonraki süreçte hareket yeteneği oldukça sınırlı olan bebekler, dışa bağımlı bir şekilde yaşamlarını sürdürürler. Aşamalı olarak ilerlemeye başlayan çocuk bir taraftan etkin bir hareket yeteneği kazanırken diğer taraftan dili kullanmaya başlayacaktır. Çevre ile yoğun etkileşime giren çocuk bu süreçte ruhsal yaşamını da canlı tutmaktadır (Montessori, 1999). Çocuğun ruhsal yaşamındaki bu canlılığın temelinde duyu organları yolu ile meydana gelen algılama süreçleri bulunmaktadır (Topses, 2006). Algılama sürecinde aynı anda birden fazla duyuyu harekete geçerken bu süreçte beyin önemli bir rol üstlenmektedir (Salkind, 2002).

Duyular, çevre, yaşantılar çocuğu gelişimsel olarak her alanda olduğu gibi bilişsel alanda da doğrudan etkiler. Çocuğun bilişsel alanda gösterdiği gelişim onun yaşamda karşılaştığı problemlerin çözümü, çevresindeki olay ve olguları daha iyi anlamasını sağlayacaktır. Çocuğun öğrenme potansiyeli açısından da bilişsel gelişim önemlidir. Öğrenmeye ilişkin süreçler bilişsel gelişimden doğrudan etkilenir. Bu yönleri ile bakıldığında bilişsel alan ve bu alanda yaşanan gelişim çocuk açısından kritik bir öneme sahiptir. Çocukta bilişsel gelişimin doğru bir şekilde anlaşılması, ona ilişkin kuram ve kavramların, bilişsel gelişimi etkileyen unsurların anlaşılmasına bağlıdır. Bu bölümde bilişsel gelişimin tanımı ve önemi, bilişsel gelişime ilişkin kavramlar, bilişsel gelişimi etkileyen unsurlar, bilişsel gelişimi kuramsal bakış açısı ile ele alan Piaget, Vygotsky, Bruner, Gardner gibi kuramcıların kuramları ele alınmıştır.

KAYNAKLAR

Ahioğlu-Lindberg, E. N. (2011). Piaget ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19 (1), 1-10.

Altan, M. Z. (1999). Çoklu Zeka Kuramı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17 (17), 105-117.

Altınköprü, T. (2003). *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır*? İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Aral, N. (1999). Sanat Eğitimi-Yaratıcılık Etkileşimi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*15, 11-17.

Aral, N. (2011). Bilişsel Gelişim, *Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Aral ve G. Baran, (s. 99-162). İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Aral, N. (2015). Beyin ve Beyin Gelişimi, *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi.* Ed.: M. Yıldız Bıçakçı, (s. 5-21). Ankara: Eğiten Kitap.

Aral, N. ve Doğan Keskin, A. (2016) Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi, *Çocuk Gelişimi*, Ed.: N. Aral, (s. 96-126). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Aral N. ve Sağlam M. (2016), Perception Development In Infants, *Current Advances in Education*, Ed.: E. Atasoy, R. Efe, I. Jazdzewska ve H. Yaldır, (s. 260-274). Sofia: St.Kliment Ohridski University Press.

Aydın, H. (2002). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.* Ankara: Pegem Yayıncılık.

Aydın, B. (2005). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bacanlı, H. (2001). *Gelişim ve Öğrenme.*(4. Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bahrick, L.E. ve Lickliter, R. (2002). Inter Sensory Redundancy Guides Early Perceptual and Cognitive Development. *Advances in Child Development and Behavior*, 30: 153-188

Bayhan San, P. Ve Artan, İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa.

Bentzen, R. W. (2005). *SeeingYoungChildren*. (5th Edition), Cliftonpark:Thomson.

Berk, L.B. (2003). *Child Development*. (Six Edition), Boston: A AndB.

Bornstein, M.H. ve Lamp, M.E. (2010). *Developmental Science.* (Six Edition), New York: Psycology Press.

Bremner, G. (2005). Cognitive Development in Infancy, *The Encyclopedia of Child Development*. Ed.: B. Hopkins, (s.195-203), New York: Cambridge Universitypress,

Bütün Ayhan, A. (2017). Bilişsel Gelişim, *Eğitim Psikolojisi.* Ed.: N. Aral ve T. Duman, (s.104-130). Ankara: Pegem Akademi.

Can Yaşar, M., ve Aral, N. (2011). Yaratıcı Düşünme Becerilerinde Okul Öncesi Eğitimin Etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, *3*(2), 201-209.

Çukur, D. ve Delice, E.G. (2011). Erken Çocukluk Döneminde Görsel Algı Gelişimine Uygun Mekan Tasarımı. *Aile ve Toplum Dergisi*, 12, (7): 24

Demirel, Ö, (2002). *Eğitimde Program Geliştirme.*(4. Basım). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Didin, E. ve Köksal Akyol, A. (2017). Bilişsel Gelişim, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I*. Ed.: A. Köksal Akyol, (s. 239-266). Ankara: Anı Yayıncılık.

Dönmez, N., Abidoğlu, Ü., Dinçer, Ç., Erdemir, N. ve Gümüşçü, Ş. (2000). *Dil Gelişimi Etkinlikleri*. (3. Baskı). İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Erden, M. ve Akman, Y. (2001). *Gelişim ve Öğrenme*, (12. Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Ekici, G., ve Kurt, H. (2016). Bilgiyi İşleme Kuramı, *Öğrenme-Öğretmen Kuramları ve Uygulamadaki Yansımaları.* Ed.: G. Ekici, (s.196-235). Ankara: Pegem Akademi.

Flavell, J. H. (1982). On Cognitive Development. *Child Development*, 53 (1), 1-10.

Gallahue, L.D.,Ozmun, C.J. ve Goodway, D.J. (2012). *Understanding Motor Development: Infants, Children, Adolescent, Adult,*(Seventh Edition). New York: Mcgraw-Hill.

Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. (2010). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Ankara: İmge Kitapevi.

Gardner, H., ve Hatch, T. (1999). Educational Implications of The Theory of Multiple Intelligences. *Educational Researcher*, *18* (8), 4-10.

Gardner, H.,ve Moran, S. (2006). The Science of Multiple Intelligences theory: A Response Tolynn Water House. *Educational Psychologist*, 41 (4), 227-232.

Gelbal, S. (1991). Problem Çözme*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 11 (6), 167-173.

Gürel, E., ve Tat, M. (2010). Çoklu Zekâ Kuramı: Tekli Zekâ Anlayışından Çoklu Zekâ Yaklaşımına. *Journalof International Social Research,* 3(11), 336-356.

Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe Ansiklopedisi (Kavramlar ve Akımlar-7)* (3. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hong, S. Y., ve Diamond, K. E. (2012). Two Approaches to Teaching Young Children Science Concepts, Vocabulary and Scientific Problem-Solving Skills. *Early Childhood Research Quarterly*, 27 (2), 295-305.

İlhan, S. (2012). *Lise 4 Biyoloji Ders Kitabı*(2. Baskı), Ankara: MEB Yayınları.

Karaca, N. H. ve Aral, N. (2016).*Erken Çocuklukta Yaratıcılık ve Benlik Kavramı: Yaratıcı Rahatlama Eğitim Programı (YAREP)*, Ankara: Hedef Cs Yayınları.

Keleş, E. ve Çepni, S. (2006). Beyin ve Öğrenme. *Türk Fen Eğitimi Dergisi,*2, 66-82.

Kuhn, D. ve Siegler, R. (2006). *Handbook of Child*

Psychology (Sixth Edition), Canada: John Wily&Sons.
Küçükkaragöz, H. (2017). Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi, *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: B. Yeşilyaprak, (s.83-122). 17. Baskı, Ankara: Pegem Akademi
MEB, (2004). *Organizma ve Çevre İlişkileri Psikoloji 1*, Ankara: Açıköğretim Lisesi Yayınları.
MEB, (2011). *Sinir Sistemi Radyolojik Anatomisi, Radyoloji*, Ankara: MEB Yayınları.
Montessori, M. (1999). *Çocuk Eğitimi*(Çev. G. Yücel), İstanbul: Özgür Yayıncılık.
Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *37*(2), 137-169.
Ogurlu, Ü. (2014). Çocuklarda Zeka ve Yaratıcılık İlişkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *11*(27), 337-348.
Oktaylar, H.C. (2008). *Öğretmen Adayları İçin KPSS Eğitim Bilimleri*. Ankara: Yargı Yayınevi.
Özsoy, G. (2008). Üstbiliş. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (4), 713-740.
Öztürk, B. (1999). Öğrenme ve Öğretmede Dikkat. *Milli Eğitim Dergisi*, 144, 51-58.
Öztürk, B. ve Kısaç, İ. (2017). Bilgiyi İşleme Modeli, *Eğitim Psikolojisi,* Ed.: B. Yeşilyaprak, (s. 303-335). (17. Baskı), Ankara: Pegem Akademi
Salk, L. (1993). *Çocuğun Duygusal Sorunları*(Çev. E. Onur), İstanbul: Remzi Kitabevi.
Salkind, N.L. (2002). Reflexes, *Child Development,* Ed.: N. L. Salkind, (s.344-345), New York: Thompson
San, İ. (1985). *Sanat ve Eğitim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gönül Yayıncılık.
Sökezoğlu, D. (2003). *Öğretim Elemanı Ve Öğrenci Görüşlerine Göre Görsel, İşitsel Ve Dokunsal Algı Türlerinin Piyano Eğitimindeki Kullanılma Düzeyi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
Subaşı, G. (1999). Bilişsel Öğrenme Yaklaşımı Bilgiyi İşleme Kuramı. *Mesleki Eğitim Dergisi*, *1*(2), 27-36.
Şahin, F. (2014). Yaratıcılık–Zeka İlişkisi: Yeni Deliller. İlköğretim Online, 13(4), 1516-1530.
Şahin Arı, A. N. (2007). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Beş- Altı Yaş Çocuklarının Görsel Algılama Davranışları İle Öğretmen Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
Talu, N. (1999). Çoklu Zeka Kuramı ve Eğitime Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(15), 164-172.
Tercan, H., Dursun, S.Ş. ve Yıldız Bıçakçı, M. (2015). Bebeklik Ve İlk Çocukluk Dönemi Tipik(Normal) Gelişim Gösteren Çocukların Gelişimsel Özellikleri, *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim.* Ed.: M. Yıldız Bıçakçı, (s.23-84), Ankara: Eğiten Kitap
Tuğrul, B. ve Duran, E. (2003). Her Çocuk Başarılı Olmak İçin Bir Şansa Sahiptir: Zekanın Çok Boyutluluğu Çoklu Zeka Kuramı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(24), 224-233.
Tunçel, N. (1991).*Fizyoloji*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Topses, G. (2006). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi,*(2. Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Ünal, M. (2014). *Deneylerin Anasınıfına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
Ünlü, S. (2001). *Psikoloji*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Yavuzer, H. (2003). *Çocuk Psikolojisi*, (25. Baskı), İstanbul: Remzi Kitapevi.

9

DİL GELİŞİMİ*

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Arş. Gör. K. Büşra KAYNAK EKİCİ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi H. Merve İMİR
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Kendi dilini bilmeyen başka dil öğrenemez.

George Bernard Shaw

* Bu bölüm ikinci yazarın doktora tezinin bir parçası olup, genişletilerek yayına hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Diller kültürel ve dilbilimsel açıdan farklı dünyaları keşfetmeye yarayan birer araçtır. Çocuklar ise doğdukları andan hatta doğum öncesi dönemden itibaren bu araçları edinerek toplumun bir üyesi olma yolunda adım atmaya başlamaktadır. Öte yandan çocukların hayatında kritik önem arz eden dil ve dil gelişimi konusu üzerinde yüzyıllardır çalışılmaktadır. Bu kapsamda bir çocuğun dili kullanmaya başlaması, onun gelişiminde en önemli göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle erken çocukluk döneminde; çocukların gelişimlerindeki ilerlemeleri veya gelişimsel geriliklerini dil gelişimleri üzerinden değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Bir iletişim aracı olarak dil; kültür, gelenek, inanç ve tarih zenginliğinin keşfedilmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra dil, aynı zamanda sosyal ve duygusal gelişim açısından da önemli bir araçtır. Bu nedenle tüm gelişim uzmanlarının çocukların dil gelişimleri hususunda kapsamlı bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda bu bölümde dil gelişimi konusu kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

KAYNAKLAR

Acarlar, F., Ege, P. (1996). Türkçe Kazanımında Kullanılan Fonolojik Süreçlerin İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi, 11* (38), 35-43.

Acarlar, F., Ege, P. ve Turan, F. (2002). Türk Çocuklarında Üstdil Becerilerinin Gelişimi ve Okuma ile İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 17*(50), 63-73.

Aksu-Koç, A. (2006). *The Acquisition of Aspect and Modality: The Case of Past Reference in Turkish.* Cambridge: Cambridge University Press.

Aksu-Koç, A. ve Ketrez, F. N. (2003). Early Verbal Morphology in Turkish: Emergence of Inflections. *Mini-paradigms and The Emergence of Verb Morphology Ed:* D. Bittner, W.U. Dressler ve M. Kilani-Schoch *(S. 27-52). Berlin: Mouton de Gruyter.*

Aksu-Koç, A. ve Slobin, D. I. (1985). The Acquisition of Turkish. *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition* Vol 1. Ed.: D. I. Slobin, (S. 839-880). New Jersey: Hillsdale Erlbaum

Aksu-Koç, A., Ögel-Balaban, H. ve Alp, I. E. (2009). Evidentials and Source Knowledge in Turkish. *New Directions for Child and Adolescent Development, 125*, 13–28.

Ağaçsapan, A. (2002). *Dil Üzerine*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Atay, M. (2009). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Baker, C. (2001). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (3rd Ed.) NY: Multilingual Matters Ltd.

Baker, C. ve Prys Jones, S. (1998). *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters.

Baykan, S., Temel, Z. F., Ömeroğlu, E., Bulduk, S., Ersoy, Ö., Avcı, N. ve Turla, A. (1995). *Ankara'da Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki 0-6 Yaş Çocuklarının Gelişim Durumlarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.

Bee, H. ve Boyd, D. (2004). *The Developing Child.* Boston: Allyn ve Bacon.

Bloom, L. (1973). *Language Development: Form and Function in Emerging Grammars*. Massachusetts: MIT.

Bredekamp, S. (2011). *Effective Practices in Early Childhood Education: Building a Foundation*, New Jersey: Merrill.

Byers-Heinlein, K. ve Lew-Williams, C. (2013). Bilingualism in The Early Years: What The Science Says. *Learning Landscapes, 7*(1), 95-112.

Clark, E. V. (2001) Morphology in Language Acquisition. *The Handbook of Morphology.* Ed.: A. Spencer ve A. M. Zwickyi (S. 374-389). Oxford, UK: Blackwell Publishing.

Constantini, A., Cassibba, R., Coppola, G. ve Castro, G. (2011). Attachment Security and Language Development in an Italian Sample: The Role of Prematüre Birth and Maternal Language. International *Journal of Behavioral Development. 36*(2), 85-92.

Çiçek, A. (2002). 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dil Gelişimi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(1),* 115-124.

Denkel, A. (1995). Dil ve Evrim. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi,* 110-121.

Ege, P. (2015). Sözdizimsel ve Biçimbilgisel Gelişim. *Dil ve Kavram Gelişimi*. Ed.: S. Topbaş, (S. 109-128). Ankara: Kök Yayıncılık.

Ege, P., Acarlar, F. ve Güleryüz, F. (1998). Türkçe Kazanımda Yaş ve Ortalama Sözce Uzunluğunun İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi. 13*(41), 19-31.

Ekmekçi, F. Ö. (1982). Acquisition of Verbal Inflections in Turkish. *METU Journal of Human Sciences, 1*(2), 227-241.

Erdem, R. (2011). *Down Sendromlu ve Engelli Olmayan Çocukların Zihin Kuramı Becerileri ile Dil Becerileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erdoğan, S., Şimşek Bekir, H. ve Erdoğan Aras, A. S. (2005). Alt Sosyoekonomik Bölgelerde Anasınıfına Devam Eden 5-6 Yaş Grubundaki Çocukların Dil Gelişim Düzeylerine Bazı Faktörlerin Etkisinin İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(1),* 231-246.

Fielding, R. (2015). Bilingual Identity: Being and Becoming Bilingual. *Multilingualism in The Australian Suburbs: A Framework for Exploring Bilingual Identity* (S. 17-65).

Güleryüz, F. ve Dönmez, N. B. (1992). 48-60 aylar (4-5 yaş) arasındaki Türk çocuklarının dil yapılarının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(3), 205-225.

Hakuta, K. ve Garcia, E. E. (1989). Bilingualism and Education. *American Psychologist, 44*, 374-379.

Haznedar, B. ve Ketrez, F. N. (2016). Introduction. *The Acquisition of Turkish in Childhood*. Ed.: B. Haznedar ve F. N. Ketrez, (S. 1-26). Amsterdam: John Benjamins.

Hermon, G., Kornfilt, J., ve Öztürk, B. (2010). *Asymmetries in The First-Language Acquisition of Subject and Non-subject Head-final Relative clauses in Turkish*. Paper presented at the Sixth Workshop on Altaic Formal Linguistics (WAFL 6), Nagoya, Japan.

Hoff, E. (2009). Language Development at An Early Age: Learning Mechanisms and Outcomes From Birth to Five Years. *Encyclopedia on Early Childhood Development, Infant and Child Development,* 1-4.

Hohenberger, A., Altan, A., Kaya, U., Tuncer, Ö. K. ve Avcu, E. (2016). Sensitivity of Turkish Infants to Vowel Harmony: Preference Shift from Familiarity to Novelty. *The Acquisition Of Turkish İn Childhood*. Ed.: B. Haznedar ve F. N. Ketrez, (S. 29-56). Amsterdam: John Benjamins.

Hopurcuoğlu, A. (2010). *Okul Öncesi Eğitimine Devam Eden Türk Çocuklarının Dil Gelişimi Açısında Fiilimsi Kullanımlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Kara, Ş. (2004). Ana Dil Edinimi ve Erken Yaşta Yabancı Dil Öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, XVII(2),* 295-314.

Karaman, G. (2006). *Anasınıfına Devam Eden Farklı Sosyo-Kültürel Seviyedeki Çocukların Fonolojik Duyarlılıklarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ketrez, F. N. (1999). *Early Verbs and The Acquisition of Turkish Argument Structure.* Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi.

Ketrez, F. N. (2004). Distributional Properties of Nouns and Verbs in Turkish Child-Directed Speech. *USC Working Papers İn Linguistics, 1*, 121–144.

Ketrez, F. N. ve Aksu-Koç, A. (2009). Early Nominal Morphology in Turkish: Emergence of Case and Number. *Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross- Linguistic Perspective.* Ed.: U. Stephany ve M. D. Voeikova. (S. 15-48). *Berlin: Mouton de Gruyter.*

Kol, S. (2011). Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21,* 1-21.

Korkmaz, B. (2005). *Dil ve Beyin: Çocuklarda Dil ve Konuşma Bozuklukları*. İstanbul: Yüce Yayınları.

Külebi, O. (1997). Dilbilim ve Felsefesinde Bir Dönüm Noktası: Noam Chomsky. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi,* 76-81.

Li, W. (2006). Bilingualism. *Encyclopedia of Language & Linguistics* (S. 1-12). Oxford: Elsevier.

Lonigan, C. J. ve Whitehurst, G. J. (1998). Relative Efficacy of Parent and Teacher İnvolvement in a Shared-Reading Intervention for Preschool Children from Low-Income Backgrounds. *Early Childhood Research Quarterly, 13*(2), 263-290.

Maviş, İ. (2015). Çocukta Dil Edinim Kuramları. *Dil ve Kavram Gelişimi.* Ed.: S. S. Topbaş, (S. 39-73). Ankara: Kök.

Mueller Gathercole, V. C. ve Hoff, E. (2009). Input and The Acquisition of Language: Three Questions. *Blackwell Handbook of Language Development.* Ed.: E. Hoff ve M. Shatz, (S.107-127). Malaysia: Wiley-Blackwell.

Oller, D. K., Eilers, R., Neal, A. R. ve Schwartz, H. K. (1999). Precusors to Speech in Infancy: The Prediction of Speech and Language Disorders. *Journal of Communication Disorders, 32*(4), 223-245.

Onan, B. (2010). Beynin Bilişsel İşlevleri Üzerine Yapılan Araştırmalar ve Ana Dili Eğitimine Yansımaları. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), XXVII(1),* 522-561.

Otto, B. (2006). *Language Development in Early Childhood.* USA: Pearson Merrill Prentice Hall.

Owens, R. E. (2001). *Language Development An Intoduction.* USA: Allyn ve Bacon.

Özge, D., Marinis, T., ve Zeyrek, D. (2010). Production of Relative Clauses in Monolingual Turkish Children..). *Proceedings of the 34th Boston University Conference on Language Development (Suppl.).* Ed.: J. Chandlee, K. Franich, K. Iserman, ve L. Keil. Somerville, MA: Cascadilla Press.

Öztürk, Ö., ve Papafragou, A. (2016). The Acquisition of Evidentiality and Source Monitoring. *Language Learning and Development, 12*(2), 199–230.

Piaget, F. (2011). *Çocukta Dil ve Düşünme* (Çev. S. E. Siyavuşgil). Ankara: Palme Yayıncılık.

Sarılar, A., Matthews, D. ve Küntay. A. C. (2015). Hearing Relative Clauses Boosts Relative Clause Usage (and Referential Clarity) in Young Turkish Language Learners. *Applied Psycholinguistics*, 36, 175-202. DOI: http://dx.doi.org/10.1017/S0142716413000192.

Sağın-Şimşek, Ç. (2016). Acquisition of Canonical and Non-Canonical Word Orders in L1 Turkish. *The Acquisition of Turkish in Childhood.* Ed.: B. Haznedar ve F. N. Ketrez, (S. 79-98). Amsterdam: John Benjamins

San Bayhan, P. ve Artan, İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Yayıncılık.

Santrock, J. W. (2014). Bebeklikte Bilişsel Gelişim. *Yaşam Boyu Gelişim.* Ed.: G. Yüksel, (S. 145-176). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Saussure, F. (1985). *Genel Dil Bilim Dersleri* (Çev. B. Vardar). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Slobin, D. I. (1986). The Acquisition and Use of Relative Clauses in Turkic and Indo-European Languages. *Studies in Turkish Linguistics*. Ed.: D. I. Slobin ve K. Zimmer. (S. 273-294). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Sofu H. (2016). Adların ve Eylemlerin Edinimi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 176-191.

Sorace, A., ve Ladd, B. (2004). *Raising Bilingual Children*. Washington, DC: Linguistic Society of America.

Sözer, E. (1983). Noam Chomsky. *XX. Yüzyıl Dilbilimi Kuramcılardan Seçmeler.* Ed.: B. Vardar, (S. 234-254). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şimşek Bekir, H. (2004). *Almanya'da okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş grubu Türk çocuklarına uygulanan dil eğitimi programının dil gelişimin etkisinin incelenmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Taylor, C. M. (1999). An Examination of The Development of Language in The Normal Child. *Journal of Child Health Care, 3*(1), 35-38.

Temel, Z. F. (1999). 0-6 Yaş Çocuklarında Dilin Kazanılması. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi,* 572, 715-721.

Temel, Z. F., Bekir, H. ve Gül Yazıcı, Z. (2014). *Erken Çocuklukta Dil Edinimi.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Topbaş, S. (1988). A Pilot Study in Phonological Acquisition: An Investigation of The Frequency Effect and Its Influence in The Acquisition of /k /t/, /t / in Turkish. Yüksek Lisans Tezi, City University, London,

Topbaş, S. (1997). Phonological Acquisition of Turkish Children: Implications for Phonological Disorders. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 32, 377–396. doi:10.3109/13682829709082255

Topbaş, S. (2015). Sesbilgisel Gelişim. *Dil ve Kavram Gelişimi.* Ed.: S. Topbaş, (S. 75-108). Ankara: Kök Yayıncılık.

Topbaş, S. ve Maviş, İ. (2015). Edimbilgisi/ Kullanımbilgisi Gelişimi. *Dil ve Kavram Gelişimi.* Ed.: S. Topbaş, (S. 149-170). Ankara: Kök Yayıncılık.

Topbaş, S., Maviş, İ. ve Başal, P. (1997). Acquisition of Bound Morphemes: Nominal Case Morphology in Turkish. *Proceedings of The VIIIth International Conference On Turkish Linguistics.* Ed.: K. Emer ve N. Engin Uzun, (S. 127-137). Ankara: Ankara University Press.

Trawick-Smith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı)*. 5. Basım. (Çev. Ed.: B. Akman), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ural, A. E., Yüret, D., Ketrez, F. N., Koçbaş, D. ve Küntay, A. (2009). Morphological Cues vs. Number of Nominals in Learning Verb Types in Turkish: The Syntactic Bootstrapping Mechanism Revisited. *Language and Cognitive Processes 24(*10), 1393–1405. doi:10.1080/01690960902775525

Ülke Kürkçüoğlu, B. (2010). 0-6 Yaş Arası Çocukların Temel Gelişimsel Özellikleri: Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Erken Çocukluk Eğitimi.* Ed.: H. İ. Diken, (S. 136-169) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Vardar, B. (1971). *Ferdinand De Saussure ve Dilbilim Kavramları*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.

Vardar, B. (1982). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vendryes, J. (1968). *Dil ve Düşünce* (Çev. B. Vardar). İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.

Wang, H., Höhle, B., Ketrez, F.N., Küntay, A.C. ve Mintz, T.H. (2011). Cross-Linguistic Distributional Analyses With Frequent Frames: The Cases of German and Turkish. *Proceedings of the 35th Annual Boston University Conference on Language Development*. Ed.: N. Danis, K. Mesh ve H. Sung, (S. 628–640). Somerville, MA: Cascadilla Press

Wei, L. (2000). Dimensions of Bilingualism. *The Bilingualism Reader.* Ed.: L. Wei, (S. 3–25). New York: Routledge.

Wise, J. C. ve Sevcik, R. A. (2012). Language Development. *Encyclopedia of Human Behavior,* 511-516.

Woolfolk, A. (2004). Culture and Community. *Educational Psychology* (9th Ed). (S. 153-195). Boston: Pearson.

Xanthos, A., Laaha, S., Gillis, U., Stephany, A., Aksu-Koç, A, Christofidou, A., Gagarina, N., Hrzica, G., Ketrez, F. N., Kilani-Schoch, M., Korecky-Kröll, K., Kovačević, M. Laalo, K., Palmović, M., Pfeiler, B., Voeikova, M. D., ve Dressler, W.U. (2011). On The Role of Morphological Richness in The Early Development of Noun and Verb Inflection. *First Language, 31*(4), 461-479.

Yapıcı, Ş. (2004). Çocukta Dil Gelişimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1(1),* 1-17.

Yıldırım, A. ve Ege, P. (2015). Down Sendromu Olan Çocukların Temel Kavramları ile Ortalama Sözce Uzunlukları Arasındaki İlişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(Özel Sayı), 17-41.

Yumrutaş, N. (2009). *Acquisition of Relative Clauses in Turkish*. Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Yüksel, E. (2003). *Eskişehir'de Yaşayan 30-47 Aylık Çocukların Alıcı Dil Becerilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

10

SOSYAL GELİŞİM

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Öğr. Gör. Gül KADAN
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Kusur bulmak için bakma birine, bulmak için bakarsan bulursun,
kusuru örtmeyi marifet edin kendine. İşte o zaman kusursuz olursun.

Mevlana

GİRİŞ

Sosyal gelişim, çocuğun gelişiminde erken dönemlerden başlayarak büyük etkileri olan bir gelişim alanıdır. Çocuğun sosyal gelişimi ile ilgili istendik yönde davranış geliştirmesi sadece insanlar arası ilişkilerini değil, aynı zamanda tüm gelişim alanlarını da etkileyebilir (Baran, 2011; Flanagan, 1994; Ward, 2002). Sosyal gelişim bebeğin dünyaya geldiği aile ortamında başlayıp, çocuğun iletişim ve etkileşimde bulunduğu çevre sayesinde gelişerek toplumsal bir birey haline gelmesi süreci olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında, çocuğun içinde bulunduğu ailenin özelliklerinin, anne-baba ilişkileri ve anne-baba tutumlarının, çocuğun akranlarıyla bir arada olduğu oyun gruplarının, oyunun ve ilerleyen yıllarda akran gruplarının önemi ortadadır. Tüm bunlara ek olarak kitle iletişim araçları ve okul ortamı da çocukların sosyal gelişimleri üzerinde etkide bulunmaktadır (Baran, 2011; San-Bayhan ve Artan, 2009; Santrock, 2016; Trawick- Smith, 2014).

Bu kapsamda sosyal gelişimin ele alındığı bu bölümde, sosyal gelişimin tanımı ve önemi, sosyal gelişimle ilgili kavramlar sosyal gelişimi etkileyen etmenler ele alınarak bebeklik, ilk çocukluk, orta çocukluk ve ergenlik (son çocukluk) dönemindeki sosyal gelişim özellikleri irdelenecektir. Son olarak sosyal gelişimin desteklenmesi için başta ebeveynler, öğretmenler ve toplumun yapabilecekleri hakkında öneriler geliştirilecektir.

KAYNAKLAR

AAP(2011). Policy Statement, Media Use By Children Younger Than 2 Years. *Pediatrics, 128(5),* 1040-1045.

Ahmetoğlu, E. (2009). Sosyal Gelişim. *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi*. Ed.: Yeşim Fazlıoğlu, (s. 39-62). İstanbul: Kriter Yayınları.

Akbulut, N. (2001). Televizyon Çocukları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 11,* 363-367.

Aktaş, H., Çekiç-Akyol, A. ve Akyol, M. (2010). Yeni Reklam Aracı "Oyun Reklamının" Çocuk Üzerindeki Etkisi. *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities, 5(4),* 652-672.

Allen, J., Marsh, P., Mcforland, C., Mcelhaney, K. L. D., Jodi, K.M. ve Peck, S. (2003). Attachment and Autonomy as Predictors of The Development of Social Skills and Delinquency During Midadolescence. *Journal Of Consulting Clinical Psychology*, *70,* 56-66.

Ansari, A. ve Crosnoe, R. (2016). Children's Hyperactivity, Television Viewing and The Potential For Child Effects. *Children and Youth Services Review, 61,* 135-140.

Aslan, D. ve Özgün, Ö. (2017). Sosyal Öğrenme Kuramı. *Eğitim Psikolojisi.* Ed.: N. Aral ve T. Duman, (s. 320-334). Ankara: Pegem Akademi.

Aral, N. (2011). Bilişsel Gelişim. *Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Aral ve T. Duman, (s.99-152) İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Austin, V.I. ve Sciarra, D.T. (2015). *Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar.* (Çev. M. Özekes). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Avcı, N., Ersoy, Ö. ve Turla, A. (2008). *Çocuklar İçin Erken Uyarıcı Çevre "Oyuncak, Televizyon, Bilgisayar ve Kitap"* İstanbul: Morpa Yayınları.

Bakermans- Kranenburg, M., Van Ijzendoorn, M., Madigan, S., Moran, G., Pederson, D. ve Benoit, D. (2016). Unresolved States of Mind Anomalous Parental Behevior, and Disorganized Attachment: A Review and Meta-Analysis of A Transmission Gap. *Attachment & Human Development, 8,* 89-111.

Baran, G. (2011). Sosyal Gelişim. *Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Aral ve G. Baran, (s. 193-219). İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi.* (Çev. O. Gündüz) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Belsky, J. ve Barends, N. (2002). Personality And Parenting. *Handbook Of Parenting Being And Becoming Parent.* Ed.: M. H. Bornstein, (s. 415-438). Mahwah, Nj: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Berk, L.E. (2006). *Child Development.* Boston: Pearson Education.

Bredekamp, S. (2015). *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar.* (Çev. H. Z. İnan ve T. İnan) Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bronfenbrenner, U. ve Morris, P. A. (1998). The Ecology of Developmental Processes. *Handbook of Child Psychology Therotical Models of Human Development.* Ed.: W. Damon ve R. M. Lerner, (s. 993-1028). New York: John Wiley And Sons.

Calkins, S. (2004). Early Attachment Process And The Development Of Self Regulation Of Emotions. *Handbook Of Self Regulation: Research, Theory And Applications.* Ed.: K. D. Vohs ve Roy, F. Baumeister, (s. 324-349) New York: Guilford Press.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Çalışkan, N. ve Karadağ, E. (2014). *Eğitimde Drama: Teorik Temelleri ve Uygulama Örnekleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Çetin, F., Alpa-Bilay, A. ve Albayrak- Kaymak, D. (2002). *Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler için Grup Eğitimi.* İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Demirel, U., Yamanaer, E. ve Süklüm, N. (2016). Çizgi Filmlerde Verilen Eğitimsel Mesajlar TRT Çocuk Kanalı Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(45),* 536-544.

Demirhan, T., Samur, A. ve Büyüktaşkapu, S. (2013). Pepee Çizgi Filminin Ebeveyn, Öğretmen Ve Çocuk Gözüyle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Okul Öncesi Çocuk Ve Medya Uygulamaları Kongresi Bildirimler Ve Sunumlar.* M. Gencel-Bek (Ed.) (S. 110-135). Ankara: Maltek Basım Yayın.

Denham, S.A. ve Kochanoff, A.T. (2003). Parental Contributions to Preschoolers' Understanding of Emotion. *Marriage & Family Review, 34(3/4),* 311-345.

Deniz, Ü. ve Aral, N. (2013). Sanatın Değerlendirilmesi. *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi.* Ed.: N. Aral ve G. Duman, (s. 284-298). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Dereli- İman, E. (2013). Çocuklar İçin Sosyal Problem Çözme Ölçeğinin 6 Yaş Grubu için Türkiye Uyarlaması ve Okul Öncesi Davranış Problemleri ile Sosyal Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13(1),* 479-498.

Diener, M.L. ve Kim, D.Y. (2004). Maternal and Child Predictors of Preschool Children's Social Competence. *Applied Developmental Psychology, 25,* 3-24.

Doğan, C. (2013). *Ailede İletişim Sanatı.* İstanbul: Kalbi Kitaplar.

Dodge, K.A., Petit, G.S. ve Bates, J.E. (1994). Socialization Mediators of The Relation Between Socioeconomic Status and Child Conduct Problems. *Child Development, 65,* 649-665.

Durualp, E. ve Aral, N. (2015). *Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitimi.* Ankara: Vize Yayınları.

Eisen, A. ve Schafer, C.E. (2005). *Separation Anxiety in Children and Adolescents: An Individualized Approach.* New York: Guilford Press.

Ensor, R., Spencer, D. ve Hughes, C. (2011). You Feel Sad? Emotion Understanding Mediates Effects of Verbal Ability and Mother-Child Mutuality on Prosocial Beheviors: Findings from 2 Years to 4 Years. *Social Development, 20(1),* 93-110.

Erkan, S. (2013). Aile Ve Aile Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar. *Aile Eğitimi Ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları.* Ed.: Z. F. Temel, (s. 3-41). Ankara: Anı Yayıncılık.

Ertürk, Y.D. ve Gül, A.A. (2006). *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin: Medya Okuryazarı Olun.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Falanagan, D.P. (1994). *The Effectiveness of A Social Skills Intervention with Minority Kindergarten Students.* http://www.incendorg. Erişim Tarihi: 07.09.2017.

Fazlıoğlu, Y. (2017). Sosyal Gelişim. *Eğitim Psikolojisi.* Ed.: N Aral ve T. Duman, (s. 154-172). Ankara: Pegem Akademi.

Gentile, D.A., Cayne, S. ve Walsh, D.A. (2011). Media Violence, Physical Aggression, and Relational Aggression in School-Age Children. A Short Term Longitudinal Study. *Aggressive Behavior, 37,* 193-206.

Güneş, A. (2016). *Güvenli Bağlanma.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Iorgulescu, G. (2016). The Relationship between The Family Environment and The Personality Development of The Preschooler Children. *Romaian Journal of Experimental Applied Psychology, 7(1),* 164-168.

Işık, M. (2007). *Televizyon Ve Çocuk.* Konya: Eğitim Kitabevi.

Işık, Ş. (2015). Kişilik Gelişimi. *Eğitim Psikolojisi.* Ed.: Ş. Işık, (s. 150-178). Ankara: Pegem Akademi.

Izard, C., Fine, S., Schultz, D., Mostow, A., Ackerman, B. Ve Youngstorm, E. (2001). Emotion Knowledge as A Predictor of Social Behevior and Academic Competence in Children At Risk. *Psychological Science, 12(1),* 18-23.

İşçibaşı, Y. (2011). Bilgisayar, İnternet ve Video Oyunları Arasındaki Çocuklar. *Selçuk İletişim Dergisi, 7(1),* 122-130.

Kandır, A. (2003). *Gelişimde 3- 6 Yaş: Çocuğum Büyüyor.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Kaya, Z. (2006). Eğitim Psikolojik Temelleri. *Eğitim Bilimlerine Giriş.* Ed.: Ö. Demirel ve Z. Kaya, (s. 83-113). Ankara: Pegem Akademi.

Kesebir, S., Özdoğan- Kavzaoğlu, S. Ve Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve Psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3(2),* 321-342.

Lerner, R. M., Rotbaum, F., Baulos, S. ve Castellino, D. R. (2002). Developmental Systems Perspective on Parenting. *Handbook of Parenting: Biology and Ecology of Parenting.* Ed.: M. H. Bornstein, (s. 315-344). Mahwah, Nj: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Lewis, V., Norgate, S., Collis, G. ve Reynolds, R. (2000). The Consequences of Visual İmpairment for Children's Syombolic and Functional Play. *British Journal of Development Psychology, 32,* 347-366.

Lynch, E.W. (2011). Developing Cross-Cultural Competence. *Developing Cross-Cultural Competence. A Guide for Working with Children and Their Families.* Ed.: E. W. Lynch ve M. J. Hanson, (s. 41-77). Baltimore: Paul H. Brookes.

Maccoby, E.E. ve Martin, J.A. (1983). Socialization in The Context of The Family: Parent Child Interaction. *Handbook of Child Psychology, 4,* 1-101.

Miller, P. H. (2017). *Gelişim Psikolojisi.* (Çev. B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi.

Öcal, A. ve Kemerkaya, G. (2014). Yetiştirme Yurtlarında Kalan 6- 8. Sınıf Öğrencilerinin Sosyalleşme Becerilerinin İncelenmesi. *K.Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi, 23(4),* 1567-1584.

Önalan- Akfırat, F. (2006). Sosyal Yeterlilik, Sosyal Beceri ve Yaratıcı Drama. *Yaratıcı Drama Dergisi, 1(1),* 39-58.

Önder, M. (2011). Okul Öncesi Çocuklarının Aile Eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15,* 377-386.

Özdoğan, B. (2009). *Çocuk ve Oyun: Çocuğa Oyunla Yardım.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Özgün, Ö. (2013). Ebeveynlikle İlgili Kuramlar Ve Araştırmalar. *Aile Eğitimi Ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları.* Ed.: Z. F. Temel, (s.72-100). Ankara: Anı Yayıncılık.

Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam.* Ankara: Pdrem Yayınları.

Rogoff, B. (2003). *The Cultural Nature of Human Development.* New York: Oxford University Press.

Russel, A., Hart, C. H., Robinson, C. C. ve Olsen, S. F. (2001). Children's Sociable and Aggressive Behaviour with Peers: A Comparison of The Us and Australia, and Contributions of Temperament and Parenting Styles. *International Journal of Behavioral Development, 27(1),* 74-86.

Sağlam, M. (2017). Aile İçi İletişim. *Çocuk ve İletişim.* Ed.: N. Aral, (s. 308-324). Ankara: Vize Yayıncılık.

Sam, N., San, R. ve Öngen, B. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Tutumlarının Yeni Çevresel Paradigma ve Benlik Saygısı Ölçeği ile İncelenmesi. *Akademik Bakış, 21,* 1-16.

San-Bayhan, P. ve Artan, İ. (2009). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Santrock, J.W. (2016). *Yaşam Boyu Gelişim.* (Çev. G. Yüksel) Ankara: Nobel Yayınları.
Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya.* Ankara: Yargı Yayınevi.
Shulman, S., Elicker, J. ve Sroufe, L. A. (1994). Stages Of Friendship Growth in Preadolescence As Related to Attachment History. *Journal of Social and Personal Relationships,11,* 341-361.
Siyez, D. M. (2013). *Ergenlerde Problem Davranışlar: Okul Temelli Önleme Çalışmaları ve İlgili Uygulama Örnekleri.* Ankara: Pegem Akademi.
Strasburger, V.C. ve Wilson, B. J. (2002). *Children Adolescents and The Media.* California: Sage Publication.
Şahin, S. ve Aral, N. (2012). Aile İçi İletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(3),* 55-66.
Trawick- Smith, J. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı.* (Çev. B. Akman). Ankara: Nobel Yayıncılık
Ward, S. M. (2002). *Our Children's Social Skills: An Important Key to Their Success in Life.* http://wwwcprodriving.com. Erişim Tarih: 07.09.2017.
Wilson, B.J. (2008). Media and Children's Aggression, Fear and Alturism. *The Future of Children, 18(1),* 87-118.
Yaşar, Ş. (2000). *Okul Öncesi Eğitimde Temel Alışkanlıklar ve Sosyal Davranışların Kazandırılması: Okul Öncesi Eğitimde İlke ve Yöntemler.* Eskişehir: AÖF Yayınları.
Yavuzer, H. (2003). *Çocuğu Tanımak ve Anlamak.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
Yavuzer, H. (2009). *Ana-Baba ve Çocuk.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
Yazgan- İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2008). *Kişilik Kuramları.* Ankara: Pegem Akademi.
Yıldız- Bıçakçı, M. ve Durualp, E. (2016). Çocuklarda Sosyal ve Duygusal Gelişim. *Çocuk Gelişimi* Ed.: N. Aral (s. 1-30). Eskişehir: AÖF Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/159259966.
Resim 10.1. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/132049722.
Resim 10.2. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/190369952.
Resim 10.3. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/191515788.
Resim 10.4. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/123661026.
Resim. 10.5. https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=john%20bowlby&img_url=https%3A%2F%2Fonpavlovscouch.files.wordpress.com%2F2012%2F05%2Fbowlby2.jpg&pos=7&rpt=simage.
Resim 10.6.
https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=mary%20ainsworth&img_url=https%3A%2F%2Fqph.ec.quoracdn.net%2Fmain-thumb-t-319265-200-qEctgwuSwqfuRJlISWifRSY5nA5fTBBh.jpeg&pos=4&rpt=simage.
Resim 10.7.
https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=sigmund%20freud&img_url=https%3A%2F%2Fimage.jimcdn.
Resim 10.8.
https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=erik%20erikson&img_url=https%3A%2F%2Fuserscontent2.emaze.com%2Fimages%2F7953bde3-2085-470a-9f2d-d058bc8b42da%2Fadc3abd2-b6b6-4acb-9027-2fb7ead586d7.png&pos=6&rpt=simage.
Resim 10.9.
https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=albert%20bandura&img_url=https%3A%2F%2Fwww.thefamouspeople.com%2Fprofiles%2Fimages%2Falbert-bandura-1.jpg&pos=0&rpt=simage.
Resim 10.10.
https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=urie%20bronfenbrenner&img_url=http%3A%2F%2F3.bp.blogspot.com%2F-doQQqhU_G9Q%2FUniQtBHfTJI%2FAAAAAAAAABs%2FYw5hcAFM-yY%2Fs1600%2Furie-inpost.jpg&pos=3&rpt=simage.
Resim 10.11. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/191040742.
Resim 10.12. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/190506391.
Resim 10.13. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/188726654.
Resim 10.14. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/189162139.
Resim 10.15. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/129442603.
Resim 10.16. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/191452096.
Resim 10.17. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/113016907.
Resim 10.18. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/189969517.
Resim 10.19. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/157268111.

11

DUYGUSAL GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK
Kırıkkale Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bil. Uzm. Damla PEKTAŞ

Çocuk, dünyanın en büyük mutluluğudur.

Dostoyevski

GİRİŞ

Duygu, insanları bir araya getiren bir bağ olduğu kadar yaşamın rengi ve müziğidir (Santrock, 2016). Duygular insan olmanın en temel özelliğidir. Normal gelişim gösteren tüm insanlar aynı temel duygulara sahiptir. Duyguların uyum sağlama fonksiyonları vardır, değişik durumlar ve deneyimlere tepki olarak ortaya çıkar. Her insan belli bir durum karşısında farklı şeyler hissedebilir, tepkisini farklı şekilde ortaya koyabilir.

Herkesin, bebeklerin bile duyguları vardır. Daha bebek birkaç haftalıkken mutluluk, kızgınlık ve korku gibi duygulara sahiptir. Duygular düzenleyicidir, bebekler ve çocuklar için temel istek ve ihtiyaçlarını belirtmenin en açık yoludur. Bebek duygusal cevaplar aracılığı ile diğerlerine işaret verir, ihtiyaç duyduğu şeylerle ilgili olarak işaretleri kullanır. Örneğin; bebeğin ağlaması yardıma ihtiyacı olduğunu belirtir (Erden, 2012). Çocuk önceleri sadece kendi duygularını açığa vururken büyüdükçe karşısındakinin duygularını anlamaya ve önemsemeye başlar. Gelişiminde ilerlemeler onun duygusal yaşamının derinleşmesini ve zenginleşmesini sağlar. Yaşamda çok önemli bir yeri olan duyguların ve duygusal gelişimin bilinmesi, önerileri geliştirebilmek ve çocukları desteklemek açısından önemlidir. Bu bölümde bebeklikten ergenliğe kadar olan süreçte duygusal gelişim incelenecek ve duygusal gelişimi desteklemeye yönelik önerilere yer verilecektir.

KAYNAKLAR

Acar, Ş.E. ve Yükselen, İ. A. (2015). Bebeklikte Sosyal ve Duygusal Gelişim. *Çocuk Gelişimi Bebeklik Döneminde Gelişim*. Ed.: F. Turan ve A. İpek Yükselen, (s. 177-195). Ankara: Hedef.

Aral,N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2000). *Çocuk Gelişimi.* İstanbul: Turan.

Atay, M. (2011). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.* Ankara: Kök.

Aydın, B. (2006). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. İstanbul: Atlas.

Aydoğan, Y. (2016). Çocuklarda Sık Karşılaşılan Davranış Problemleri. *Çocuklarda Davranış Yönetimi.* Ed.: A. Özyürek, (s. 21-60). Ankara: Vize.

Başal, H .A. (2003). *Nasıl Bir Çocuk Yetiştirebilirim?* İstanbul : Morpa Kültür.

Bayhan San, P. ve Artan İ. (2009). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* Ankara: Morpa.

Bayhan San, P. (2016). Ergenlik Dönemi: Bilişsel ve Psikososyal Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Baysal Metin, (s. 325-361). Ankara: Pegem.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi.* (Çev. Ed. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa*. (Çev. Ed. N. Işıkoğlu Erdoğan). Ankara: Nobel Akademi.

Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development* U.S.A.: Basic Books.

Budak, S.(2005). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Cüceloğlu, D. (1993). *İnsan ve Davranışı; Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi.

Demircioğlu, H. (2016). Sosyal Duygusal Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Baysal Metin, (s. 163-196). Ankara: Pegem.

Deniz, M. E. (2011). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Ankara: Ertem.

Erden, S. (2015). Bağlanma ve Bağlanma Bozuklukları. *Ruh Sağlığı.* Ed.: A. Güngör Aytar, (s. 65-88). Ankara: Hedef.

Erden, Ş. (2012). Duygusal Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.* Ed.: E. Deniz, (s.183-218) Ankara: Maya Akademi.

Ergin, H. (2016). Duygusal Gelişim. *Gelişim Psikolojisi*. Ed.: H. Ergin ve A. Köseoğlu, (s.143-179). Ankara: Nobel Akademi.

Goleman, D. (2000). *Duygusal Zeka*. İstanbul:Varlık.

İnci, M. A. (2015). Duygusal Gelişim. *Çocuk Gelişimi*. Ed.: S. Seven, (s.175-192). Ankara: Vize.

Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö. ve Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve Psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *3*(2): 321-342.

Kulaksızoğlu, A.(1998). *Ergenlik Psikolojisi.* İstanbul: Remzi.

Miller, P.H. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları.* (Çev. Ed. B. Onur). Ankara: İmge.

Morsünbül, Ü. ve Çok, F. (2011). Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. *Current Approaches in Psychiatry*, 3(3): 553-570.

Özgün, Ö. (2013). Ebeveynlik İle İlgili Kuramlar ve Araştırmalar. *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları.* Ed. : F. Temel, (s.72-109). Ankara: Anı.

Öztürk, M. O. (2002). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp.

Santrock, J. W. (2016). *Yaşam Boyu Gelişim.* (Çev. Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel.

Sayıl, M. (2017). *Gelişim Psikolojisi Dersi Ek Notu.* http://book.ilkaddimlar.com/d_pdf_book_psixologiya_23597.do. Erişim Tarihi: 10.08.2017.

Seven, S. (2011). *Çocuk Ruh Sağlığı.* Ankara: Pegem Akademi.

Smith, C.A. ve Lazarus, R.S.(1990). *Emotion and Adaptation. Handbook of personality : Theory and Research.* Newyork: Guildford.

Sroufe, A.L.(1997). *Emotional Development The Organization Of Emotional Life Early Years,* Cambridge University: USA.

Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gönül.

Tercan, H., Dursun, Ş.S. ve Bıçakçı, M.Y. (2015). Bebeklik ve İlk Çocukluk Dönemi Tipik (Normal) Gelişim Gösteren Çocukların Gelişimsel Özellikleri. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Gelişim: Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi.* Ed.: M. Yıldız Bıçakçı, (s.23-90). Ankara: Eğiten.

Trawick Smith, J. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı)*. 5. Basım. (Çev. Ed.: B. Akman), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Tüzün, O. ve Sayar, K. (2006). Bağlanma Kuramı ve Psikopatoloji, *Düşünen Adam*, *19(1):*24-39

Yağmurlu, B. ve Kodalak, A. C. (2010). Bağlanma, Mizaç ve Ebeveyn-Çocuk İlişkileri. *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*. Ed.: T. Solmuş, (111-125). İstanbul: Sistem.

Yalçın, H.(2010). *Çocuk Gelişimi.* Ankara: Nobel.

Yavuzer, H.(2001).*Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi.

Yazgan İnanç, B., Bilgin, M. ve Kılıç Atıcı, M.(2017). *Gelişim Psikolojisi*. (12.baskı).Ankara: Pegem Akademi.

KAPAK RESMİ

Semiz, S. (2017). Bağ, Kırıkkale Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Kırıkkale.

12

KİŞİLİK GELİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Haktan DEMİRCİOĞLU
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

İnsanın en ayırt edici özelliği onun bireyselliğidir. Onun gibi bir kişi dünyaya asla gelmemiştir ve bir daha da gelmeyecektir.

Gordon Allport

GİRİŞ

İnsan diğer canlılardan farklı olarak, doğuştan sahip olduğu yeteneklerini geliştirmek ve olgunlaştırmak için kendisi dışındaki çevreye ihtiyaç duyar; gelişimin başlangıcından itibaren sürekli destek arar. Bu bakımdan insanın gelişim seyri biyolojik olgunlaşma, bilişsel gelişim ile sosyalleşmeye bağlı olarak sosyal ve duygusal gelişim süreçlerini takip eder (Oruç vd. 2011). Çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi duyusal, hareketsel ve bilişsel gelişime paralel olarak oluşur ve değişik aşamalardan geçerek onun topluma girmesini sağlar (Cüceloğlu, 2004). Bedensel ve bilişsel gelişime paralel olarak biçimlenen duygusal yapı, zaman içinde duygusal dengeyi oluşturacak şekilde olgunlaşır. Çocuğun duygusal dengesinin gelişmesi benlik kavramını da önemli ölçüde etkiler. Buna göre sağlıklı duygusal gelişim, sağlıklı kişilik ve sosyal gelişimin temelidir (Demircioğlu, 2016).

Sosyal ve duygusal gelişim ve buna paralel olarak kişiliğin oluşumu, kalıtımsal ve çevresel faktörler ile birlikte ele alınmak zorundadır. Gelişimsel olarak irdelendiğinde, kalıtımsal unsurların pasif ya da aktif olmasını sağlayan faktörlerin başında tetikleyici bir etmen olarak çevre gelmektedir. Birinin nasıl bir duygulanım içerisinde olduğunu ve nasıl davranabileceğini kestirmek çok güçtür ancak doğuştan getirilen genetik kodlarla şekillenen mizaç ve geçirilen yaşantılar kişinin duygu ve düşünce dünyası ile ilgili fikir verebilir. Kişinin herhangi bir davranışta bulunmaması, bu davranışı yapmayı isteyip istemediği ile ilgili salt bir kanıt niteliği taşımaz. Dolayısıyla kişilik gelişiminin çerçevesini oluşturmak, bilişsel ve dil gelişimi gibi alanlara göre daha subjektif nitelikte değerlendirilebilir (Cooper vd., 2009)

Kişilik, bir insanın kendini ve diğerlerini tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. İngilizce karşılığı "personality" olan bu kavram kişi anlamına gelen "person" kelimesinden türetilmiştir. Sözcük İngilizce'ye Latince "persona" kelimesinden geçmiştir ve anlamını Antik Roma'da tiyatro oyuncularının oyunlarda yüzlerine taktıkları "maske"den alır. Maske ile oyuncuların oyunlarda büründükleri karakter, rol, kişi ve kişilikler anlatılmaya çalışılmıştır (Toplu-Demirtaş, 2017). Bu açıdan ele alındığında kişilik, insanın sadece sahip olduğu değil, sahip olmak istediği ya da sahip olamayacağını düşündüğü birçok farklı özelliğin bileşkesi olarak ifade edilebilir. Yani kişilik, insanın hem en sık ve en tipik hem de onu diğerlerinden ayıran en kendine özgü özelliklerini barındıran bir kavram olarak tanımlanabilir.

KAYNAKLAR

Archer, J., ve McCarthy, C. J. (2007). *Theories of Counselling and Psychotherapy: Contemporary Applications* (5th ed.). NJ: Pearson Education.

Aslan, E. (1992). Benlik Kavramı ve Bireyin Yaşamındaki Etkileri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, *4*, 7–14.

Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., ve Hoeksema, S. N. (1999). *Psikolojiye Giriş*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Aydın, A. (2011). *Eğitim Psikolojisi, Gelişim-Öğrenme-Öğretim* (12th ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Aydın, B. (1996). Benlik Kavramı ve Ben Şemaları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *8*, 41–47.

Berk, L. (2015). *Bebekler ve Çocuklar- Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (7th ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Boeree, C. G. (2006). *Personality Theories*. Shippensburg University.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Cervone, D., ve Pervin, L. A. (2008). *Personality: Theory and Research* (10th ed.). United States: John Wiley and Sons.

Clero, J. P. (2011). *Lacan Sözlüğü* (1st ed.). İstanbul: Say Yayınları.

Cloninger, C. R., Przybeck, T. R., Svrakic, D. M.,ve Wetzel, R. D. (1994). *The Temperament and Character Inventory (TCI): A Guide to Its Development and Use*. St. Louis: Washington University Center for Psychobiology of Personality.

Cloninger, S. C. (2004). *Theories of Personality: Understanding Persons* (4th ed.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Cooper, J. L., Masi, R., ve Vick, J. (2009). *Social-Emotional Development in Early Childhood What Every Policymaker Should Know*. Mailman School of Public Health Columbia University.

Cüceloğlu, D. (2004). *İnsan ve Davranışı* (13th ed.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çolaker, Ö. (2009). *Samed Behrengi'nin "Küçük Kara Balık", Richard Bach'ın "Martı Jonathan Livingston" ve Cahit Zarifoğlu'nun "Motorlu Kuş" Adlı Öykülerindeki Ana Karakterlerin Kişilik Gelişimi, Bireyselleşme Ve Toplumsallaşma Açısından Karşılaştırılması*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.

Davis, D., ve Clifton, A. (1995). Psychosocial Theory: Erikson. http://www.haverford.edu/psych/ddavis/p109g/erikson.stages.html. Erişim Tarihi: 06.07.2017.

Demircioğlu, H. (2016). Sosyal Duygusal Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed. N. Metin, (s. 163–196). Ankara: Pegem Akademi.

Doğru, N., ve Peker, R. (2004). Özsaygı Geliştirme Programının Lise Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Özsaygı Düzeylerine Etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*, 315–328.

Ekşi, A. (1990). *Çocuk, Genç, Ana Babalar*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Engler, B. (2014). *Personality Theories* (8th ed.). Watsworth, OH: Cengage Learning.

Erden, M., ve Akman, Y. (1997). *Eğitim Psikolojisi, Gelişim-Öğrenme-Öğretme* (4th ed.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Eroğlu, F. (1996). *Davranış Bilimleri* (3rd ed.). İstanbul: Bilgi Yayınları.

Ewen, R. B. (2014). *An Introduction to Theories of Personality* (7th ed.). New York: Taylor Francis Group.

Feist, J., ve Feist, G. J. (2009). *Theories of Personality* (7th ed.). USA: McGraw Hill.

Ferrer, M., ve Fugate, A. (2003). *Helping Your School-Age Child Develop A Healthy Agricultural Sciences*. University Of Florida.

Fleming, J. S. (2004). Erikson's Psychosocial Developmental Stages. http://swppr.org/Textbook/Ch 9 Erikson.pdf. Erişim Tarihi: 04.08.2017.

Frager, F., ve Fadiman, J. (1998). *Personality and Personal Growth* (4th ed.). United States: Longman.

Gençtanırım-Kurt, D. ve Çetinkaya-Yıldız, E. (2017). İnsancıl Kuram-Benlik Kuramı: Carl Rogers ve İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı: Abraham Maslow. *Kişilik Kuramları* Ed.: D. Gençtanırım-Kurt ve E. Çetinkaya-Yıldız, (s. 408–453). Ankara: Pegem Akademi.

Goodwin, F. K., ve Jamison, K. R. (1990). *Manic-Depressive İllness*. New York: Oxford University Press.

Hall, C. S. (2010). *Freudyen Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Hamarta, E., ve Demirbaş, E. (2009). Lise Öğrencilerinin Utangaçlık ve Benlik Saygılarının Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Açısından İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*, 239–247.

Hennecke, M., Bleidorn, W., Denissen, J., ve Wood, D. (2014). A Three-Part Framework for Self-Regulated Personality Development Across Adulthood. *European Journal of Personality*, *28*, 289–299. https://doi.org/10.1002/per.1945

Hockley, L. (2004). *Film Çözümlemesine Jungcu Yaklaşım*. İstanbul: Es Yayınları.

Işık-Terzi, Ş. (2013). Kişilik gelişimi. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: Ş. Işık-Terzi, (s. 136–164). Ankara: Pegem Akademi.

Kazantseva, A. V., Gaysina, D. A., Malykh, S. B. ve Khusnutdinova, E. K. (2009). Role of Dopamine Transporter Gene (DAT1) Polymorphisms in Personality Traits Variation. *Russian Journal of Genetics*, *45*(8), 974–980.

Klein, M. (2011). *Haset ve Şükran* (2nd ed.). İstanbul: Metis Yayınları.

Kozacıoğlu, G., ve Gördürür, H. E. (1995). *Bireyden Topluma Ruh Sağlığı*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Köknel, Ö. (1997). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik* (1st ed.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Kristal, J. (2005). *The Temperament Perspective: Working with Children's Behavioral Styles*. Baltimore, MD: Brookes Publishing.

Levin, P. (2007). *Cycles of Power: A User's Guide to The Seven Seasons of Life*.

Nasio, J. D. (2008). *Psikanalizin Yedi Büyüğü*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Oktuğ, Z. (2007). *Freud'un Kişilik Birimleri (İd-Ego-Süperego) ile Reklam İletisinin İzleyici Üzerinde Yarattığı Etkiler Arasındaki Bağlantı: Magnum, Kalbim Benecol ve Lösev Reklamları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul Kültür Üniversitesi.

Oruç, C., Tecim, E., ve Özyürek, H. (2011). Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kişilik Gelişiminde Rol Modellik ve Çizgi Filmler. *Ekev Akademi Dergisi*, *15*(48), 303–319.

Özer, A. (2011). Kişilik Gelişimi. *Eğitim Psikolojisi* (3. Baskı). Ed.: İ. Yıldırım, Ankara: Anı Yayıncılık.

Özgülük, B., ve Öztemür, G. (2017). Psikanalitik Kuram: Sigmund Freud. *Kişilik Kuramları* Ed.: D. Gençtanırım-Kurt ve E. Çetinkaya-Yıldız, (s. 66–101). Ankara.

Santrock, J. W. (2014). Orta ve Geç Çocuklukta Sosyoduygusal Gelişim. *Yaşam Boyu Gelişim* (13. Baskı), (s. 312–338). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Schultz, D. P., ve Schultz, S. E. (2013). *Theories of Personality* (10th ed.). Wadsworth, OH: Cengage Learning.

Selçuk, Z. (2012). *Eğitim Psikolojisi* (20th ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya.* (23rd ed.). Ankara: Yargı Yayınevi.

Slavin, R. E. (2013). *Eğitim Psikolojisi, Kuram ve Uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Strelau, J. (2002). *Temperament A Psychological Perspective*. New York: Kluwer Academic Publishers.

Toplu-Demirtaş, E. (2017). Kişilik ve Kişiliğin Temel Kavramları. *Kişilik Kuramları.* Ed.: D. Gençtanırım-Kurt Ve E. Çetinkaya-Yıldız, (s. 2–31). Ankara: Pegem Akademi.

Tura, S. M. (2010). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz* (4th ed.). İstanbul: Kanat Kitap.

Yazgan-İnanç, B., ve Yerlikaya, E. E. (2012). *Kişilik Kuramları* (6th ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Zweig, S. (2003). *Freud ve Öğretisi*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.

13

AHLAK GELİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN
KTO Karatay Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi Bölümü

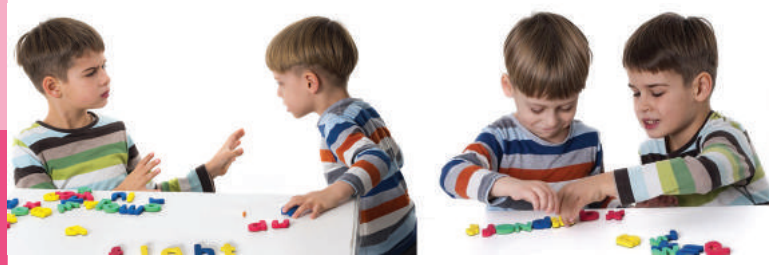

Bir ülkenin geleceği ve ilerlemesi sağlam kalelere, güzel binalara ve milli gelirine değil, o insanların ahlâki değerlerine bağlıdır.

Martin Luther King

GİRİŞ

İnsanların doğumundan ölümüne kadar olan her dönemde ailede, okulda, iş ve sosyal ortamlarda ahlaki bir gelişim söz konusudur. Ahlak ile ilgili değerler, çocukluk dönemlerinden itibaren aile ortamında gelişmeye başlar ve bu süreç hayat boyunca devam eder. Aileden sonra ahlaki değerlerin kazanıldığı en önemli faktör, insan hayatının büyük bir bölümünü oluşturan okul ortamıdır. Ergenlik sonrasında kişilik ve ahlaki yargılar büyük ölçüde belirgin hale gelmiş olur ve bu değer yargıları aileyi, iş hayatını ve toplumu etkiler.

Ahlak gelişimi çok erken yaşlarda, çocuğun yakın çevresindeki ilk ilişkileri sonucu başlar. Çevreden gelen tepkilerle belirlenen davranışlara ilişkin ilk izlenimler ve bilgiler giderek ahlaki davranışlara ve ahlak kurallarına temel olur. Bu nedenle çocuğun içinde yetiştiği, kendisine model oluşturan yakın çevresindeki kişilerin tutum ve davranışları ahlak gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Çocuklar, içinde bulundukları çevrenin kuralları ve toplum yaşamının inceliklerini, kendilerinin olduğu kadar diğer bireylerin de çıkarlarını, hak ve özgürlüklerini zaman içinde öğrenir. Aşağıdaki örnek olayda da görüldüğü gibi çocuk büyüdükçe, diğer bireylerin duygularını ve toplum kurallarını anlama başlar.

KAYNAKLAR

Ahmetoğlu, E. (2009). Ahlak Gelişimi. *Eğitim Psikolojisi*.Ed.: N. Aral ve T. Duman, (s. 185-204). İstanbul: Kriter Yayınları.

Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *6(16),* 9-27.

Aktaş, K. (2014). Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(2),* 22-33.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2000). *Çocuk Gelişimi 2*. İstanbul: YA-Pa Yayınları.

Aydın, M.Z. (2013). *Ailede Ahlak Eğitimi*. (6.Baskı). Ankara: Timaş Yayıncılık.

Baran, G. (2011). Sosyal gelişim. *Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Aral ve T. Duman, (s. 205-228.) İstanbul: Kriter Yayınları.

Becer, F. (2017). Durkheim Sosyolojisinde Ahlak ve Yansımaları. *Ulakbilge, 5, 12(5),* 813-826.

Berk, L. (2013). *Child Development.* (Çev. B. Onur). Ankara: İmge Yayınevi.

Clouse, B. (1992). Adolescent Moral Development and Sexuality. *Handbook of Youth Ministry Religious Education.* Ed.: D. Ratcliff ve J. A. Davies, Birmingham, Alabama: Press.

Coles, R. ve Genevie, L. (1990). The Moral Life of America's School Children. *Teacher Magazine*, *March vol*, 43-49.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çam, Z., Seydooğulları, S., Çavdar, D. ve Çok, F. (2012). Ahlak Gelişimine Klasik ve Yeni Kuramsal Yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. *12 (2),* 1211-1225.

Çinemre, S. (2012). *Ahlak Eğitimi Bağlamında Kohlberg'in Ahlak Gelişim Teorisi ve Sorunları*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.

Derman, O. (2008). *Ergenlerde Psikososyal Gelişim.* İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri. Adölesan Sağlığı II. Sempozyum Dizisi No: 63.s.19-21.

Durdu, M. (2013). *Duyuşsal Davranış Eğitimi Programının Erinlik Dönemi Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeylerine Etkisi*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Eren, S. (2007). Toplumsal Norm, Ahlâk ve Din. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi . XI/2,* 289-316

Fleming, J.S. (2005). *Piaget, Kohlberg, Gilligan and Others on Moral Development*. New Jersey. Glitter Publishier.

Gander, M. ve Gardiner, H.W. (2015). *Child and Adolescent Development*. (Çev. B. Onur). Ankara: İmge Yayınevi.

Gough, R. (2001). *Karekteriniz Kaderinizdir* (Çev. G. Sezgi). Ankara: Hyb Yayınları.

Gümüş, E. (2015). *Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramına Göre Ortaokul Öğrencilerinin Ahlaki Gelişim Düzeyi İle Cinsiyet Rollerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.

Gündüz, T. (2000). Ergenlerde Ahlâk Gelişimi ve Cinsellik. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi.* 9 (9): 1-18.

Güngör, E. (2000). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Gürel, R. (2014). Sosyal Pekiştireçlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi (Bandura Örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*. *12 (28),* 101-119.

Haggbloom, S. J., Warnick, R., Warnick, J. E., Jones, V. K., Yarbrough, G. L., Russell, T. M., et al., (2002). The 100 Most Eminent Psychologists of The 20th Century. *Review of General Psychology, 6, 139-152.*

Hökelekli, H. (2011). *Ailede, Okulda ve Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Huitt, W. (2004). *Values. Educational Psychology Interactive. Valdosta,* GA: Valdosta State Universty. http://www.edpsycinteractive.org/topics/affect/values.html. Erişim: 02.11.2017

İlbars, Z. (2009). *Kişiliğin Oluşmasındaki Kültürel Etmenler.* http://dergiler.ankara.edu.tr / dergiler/26/1029/12451.pdf

Karaca, N. (2002). Türk Aile Hayatına Genel Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi*. *2(28),* 238-149.

Karakavak Çırak, G. (2006). *Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yetenekleri ve Ahlaki Yargı Yetenekleri ile Kendini Gerçekleştirme Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.

Kaya, N. (2015). *Ortaokul Öğrencilerinin Yazılı Metinlerinde Ahlaki Gerekçelendirmenin Kohlberg Ahlak Kuramına Göre İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Mersin.

Kenneth, D. (2013). *Moral Development*. The Encyclopedia of Cross-Cultural Psychology. New York: Wiley.

Koç, M. (2004). Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. *2,* 231-256.

Koç, M., Çolak, T. S., Kocaman, O.ve Bayraktar, B., (2009). Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramına Göre Üniversite Öğretim Elemanları ve Öğrenciler Arasındaki Etkileşimin Ahlaki Düzeyi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. *6(2),* 757-772.

opnina, H. (2013) An Exploratory Case Study of Dutch Children's Attitudes toward Consumption: Implications for Environmental Education, *The Journal of Environmental Education*, *44(2),* 128-144.

Köylü, M. (2006). *Küresel Ahlak Eğitimi*, İstanbul: DEM Yayınları.

Kuyel, N. (2007). *The Relationship between Religious Rules and The Moral Judgments of More Religious and Less Religious Turkish Muslims*. Doctoral dissertation, The University of Texas, Austin.

Lindzey, G., Thompson, R.F. ve Spring, B. (1989). *Developmental Psychology: Theory, Methods and Early Life*. Psychology, 16. Depart. Third. Ed. New York: Worth Publishers.

Malti, T., Eisenberg, N., Kim, H. ve Buchmann, M. (2013) Developmental Trajectories of Sympathy, Moral Emotion Attributions, and Moral Reasoning: The Role of Parental Support, *Social Development*, *22 (4),* 773–793.

MEGEP (2013). *Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi Ahlak Gelişimi*. Ankara: MEB Yayınları. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ahlak%20Gelişimi.pdf

Neslitürk, S. (2013). *Anne Değerler Eğitimi Programının 5–6 Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeyine Etkisi*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Neslitürk, S. (2014) Effects of Mother Attitude on The Values of Children of 6 Years Old, *International Journal of Academic Research Part B*; *6 (3),* 95-100.

Nucci, L. P. (2008). *Nice is not Enough: Facilitating Moral Development*. New York: Pearson.

Oğuzkan, Ş. ve Oral, G. (1992). *Okulöncesi Eğitimi*. (4. Baskı). İstanbul: Oğul Matbaacılık.

Oktay, A. (2000). *Yaşamın Sihirli Yılları: Okulöncesi Dönem*. (2. Baskı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Özdemir, O., Güzel Özdemir, P., Kadak, M.T. ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik Gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. *4(4),* 566-589.

Öztürk, N. (2011). *61-72 Aylık Çocuklar için Ahlaki Değer Yapısını Belirleme Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması (Ankara Örneklemi)*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Özyürek, A. ve Tezel Şahin, F. (2015). Anne-Çocuk İlişkisinin ve Baba Tutumlarının Çocukların Ahlâki ve Sosyal Kural Anlayışları Üzerine Etkisi. *Eğitim ve Bilim*. *40 (177),*161-174.

Peterson, C.C.ve Siegal, M. (2002) Mindreading and Moral Awareness in Popular and Rejected Preschoolers, *British Journal of Developmental Psychology. 20,* 205–224.

Rewell, L. ve Arthur, J. (2007). Character Education in Schools and The Education of Teachers. *Journal of Moral Education*, *36(1),* 79-92.

San -Bayhan, P. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.

Schiller, R.A. (2008). The Relationship of Developmental Tasks to Life Satisfaction, Moral Reasoning, and Occupational Attainment. *Journal of Adult Development. 5(4):* 239–254

Sheridan, S. M., Knoche, L. L., Edwards, C. P. ve Bovaird, J. A. (2010). Parent Engagement and School Readiness: Effects of The Getting Ready Intervention on Preschool Children's Social-Emotional Competencies, *Early Education and Development*, *21(1),* 125-156.

Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. (Çev. Ed. F. Çok). Ankara: İmge Kitabevi.

Şen, S. (2008). Okulöncesi Dönem Çocuklarının Temel Özellikleri ve Gereksinimleri. *Okulöncesi Eğitime Giriş.* Ed.: G. Haktanır, (s.21-34). Ankara: Anı Yayıncılık.

TDK (2015). *Büyük Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Temel, F. ve Aksoy, A. B. (2001). Ergen Gelişimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Thompson, M. (2011). Developing Moral Values in Children: Observations from A Preschool, *Ife PsychologIA, 19 (2),* 394-411.

Turiel, E. (2002). The Culture of Morality Social Development, Context, and Conflict. 7. Depart. Second. Ed. New York: Worth Publishers.

Turiel, E. (2006). The Development of Morality. *Handbook of Child Psychology, Vol. 3, Social, Emotional, and Personality Development*. Ed.: N. Eisenberg, (s. 789-857). New York: Wiley.

Türkçapar, M. ve Sargın, A.E. (2011). Bilişsel Davranışçı Psikoterapiler: Tarihçe ve Gelişim. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*. https://www.ejmanager.com/mnstemps/77/77-1334216734.pdf

UNESCO (2002). *Learning to Be*. A Holistic and Integrated Approach to Values Education for Human Development. A UNESCO-Apnieve Sourcebook 2, Thailand.

Yalçın, H. (2010). *Çocuk Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yazgan İnanç, B., Bilgin, M. ve Kılıç -Atıcı, M. (2007). *Gelişim Psikolojisi-Çocuk ve Ergen Gelişimi.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Yeşiltaş, N.K. ve Kaymakçı, S. (2009). John Dewey'in Eğitim Anlayışı ve Sosyal Bilgiler Eğitimine Yönelik Bazı Örnek Uygulamalar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. *Sonbahar,* 227-242

Yeşilyaprak, B. (2017). *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 13.1. https://www.biography.com/people/jean-piaget-9439915
Resim 13.2. http://nursingcrib.com/wp-content/uploads/lawrence-kohlberg2.jpg
Resim 13.3. https://www.biography.com/people/john-dewey-9273497
Resim13.4.https://www.bostonglobe.com/ideas/2012/06/23/carol-gilligan/toGqkSSmZQC3v4KhFyQ5bK/story.html
Resim 13.5. www.halloffame.outreach.ou.edu/1997/havighur.html
Resim 13.6. https://www.amazon.com/Robert-Coles/e/B000APM210
Resim 13.7. http://psychology.berkeley.edu/people/elliot-turiel
Resim 13.8a https://www.thefamouspeople.com/profiles/albert-bandura-641.php
Resim 13.8b. https://www.easynotecards.com/notecard_set/19730
Resim 13.8. https://www.livescience.com/54723-sigmund-freud-biography.html

14

CİNSEL GELİŞİM

Doç. Dr. Şakire OCAK KARABAY
Ege Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Her şey bir merak ile başladı, keşfetme ile devam etti. Keşfetmek için gözlemledi, gözlemledikçe taklit etti. Bunun bir sonu yoktu. Çünkü bu cinsel gelişimdi.

GİRİŞ

Çocukların cinsel kimliklerini benimsemelerinde, duygu düşünce ve davranışlarını cinsel kimliklerine uygun şekilde düzenlemelerinde yetişkinlere önemli görevler düşmektedir. Çocukların gelişimlerine ve gereksimlerine uygun tutum ve davranışları sergileyebilmeleri için cinsel gelişim süreçlerini etkileyen faktörlerin, kuramların, gelişim dönemlerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınması kritik bir öneme sahiptir. Çünkü, biyolojik ve kültürel boyutları olan cinsel gelişim sürecinde cinsiyet rollerinin oluşumunda ve kazanımında cinsiyet rolüne yönelik kalıp yargılar ve kültürel değerler etkili bulunmuştur. Bu nedenle, çocukların eğitimlerinden sorumlu olan uzmanların, eğitimcilerin ve ebeveynlerin kalıplaşmış cinsiyet rollerinden bağımsız olarak günümüzün gereksinimlerine uygun rolleri yenilikçi etkinlikler düzenleyerek harekete geçirebilmeleri gerekmektedir. Toplumsal değerlerin ve cinsiyet kalıp yargılarının çok kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi, çocukların cinsel gelişim süreçlerinin incelenmesi cinsiyet kalıp yargısı olmayan çocukların yetiştirilmesine ve çocuklara bilinçli nitelikli cinsel eğitimlerinin sistemli şekilde planlanarak sunulmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

Atkinson, R. L., Atkinson, R.C., Smith, E., Bem, D. J. Ve Hoeksama S. N. (2002). *Psikolojiye Giriş*. (Çev. Ed. Y. Alogen). Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Bee H. ve Boyd, D. (2003). *Life Span Development*. (3th ed.). Boston: Allyand Bacon.

Bee H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (1.baskı).(Çev. Ed. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Berk, L. (2013). *Çocuk Gelişimi* (1baskı). (Çev. Ed. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Bussey K. ve Bandura, A. (1992). Self Regulatory Mechanism Governing Gender Development. *Child Development, 63 (5),* 1236-1250.

Cansever, G. (1985). *İçimdeki Ben Freud Görüşünün Açıklanması*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A. Ş.

Can G., Özgüven, E. Senemoğlu N. Ceyhan, A. A. Türküm, S. (2000). *Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi*, Ed.: E. Ceyhan, (s. 183-206). Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Craig G. J. ve Baucum D. (2002*). Human Development*. (9th ed.). Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education Ltd.

Davies. S. L., Glaser, D. ve Kossoff, R. (2000). Children's Sexual Play and Behaviour in Pre-School Settings: Staff's Perceptions Reports, and Responses. *Child Abuse & Neglect*. 24 (4), 1329-1343.

Feldman R. S (2003). *Development Across the Life Span*. (3th ed.). Newjersey: PrenticeHall.

Kaluger, G. ve Kaluger, M. F. (1984). *Human Development.* (3th ed.). United States of America: Times Mirror /Mosby College Publishing

Larsson I. ve Svedin, C-G. (2001). Sexual Behaviour in Swedish Preschool Children, as Observed by Their Parents. *ActaPaediatr*, *(90),* 436-444.

Newman B. M. ve Newman P. R. (1991). *Development Through Life a Psychosocial Approach* (5th ed.).United States of America: Brooks/Cole Publishing.

Papalia, D.E., Olds. S.W. ve Feldman R. D. (2004). *Human Development*. United States: The McGraw-HillCompanies Inc.

Santrock J. W. (2016). *Yaşam Boyu Gelişim*. (13. baskı). (Çev.Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel yayın

Shaffer D. R. ve Kipp, K. (2010). *Developmental Psychology*. (8th ed.). Canada: Nelson Education Ltd.

SIECUS (Sexuality Information and Education Council of the US) *Sexuality Education Q&A*. http://www.siecus.org/index.cfm?useaction=page.viewpage&paqeid=521&grandparentID=477&parentID0514). Erişim Tarihi: 05.09.2017.

Steinberg L. (2013). *Ergenlik*. (Çev. Ed. F. Çok). Ankara: İmge Kitabevi.

Süngü, E. B. (2009). *Toplumsal Cinsiyet*. http. tavsiyeediyorum.com. Erişim Tarihi: 07.09.2017.

Swierzewski, S., J., (2008). *Guidelines for the Sexual Health Education Component of Comprehensive Health Education.* http://www.healthcommunities.com/sexual-development/overview.shtml. 01.06.2017.

Trawick-Smith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (5.baskı). (Çev. Ed. B. Akman). Ankara*:* Nobel Akademik Yayıncılık.

Vasta, R., Haith, M. M. ve Miller, S.A. (1992). *Child Psychology the Modern Science*. Canada: John Wiley & Sons. Inc.

Yanbastı, G. (1996). *Kişilik Kuramları*, (2. Baskı). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Bornova.

Can, G. (2002). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.* Ed.: B. Yeşilyaprak, (s. 117-118). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 14.1: https://tr.fotolia.com

Resim 14.2: http://totallyhistory.com/lawrence-kohlberg/

Resim 14.3: http://technologywomen.tumblr.com/post/70310407902/sandra-ruth-lipsitz-bem-invented-the-bem-sex-role

Resim 14.4: https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/bandurabio.htm

ÇOCUK HAKLARI

Editör
Doç. Dr. Şehnaz Ceylan

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-80-0

Çocuk Hakları

Editör
Doç. Dr. Şehnaz Ceylan

Yazarlar
Prof. Dr. Gülen BARAN, Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI
Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN, Dr. Öğr. Üyesi Didem YÜCEL
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül KURNAZ, Dr. Öğr. Üyesi Fulya GİRAY SÖZEN
Öğr. Gör. Gözdenur IŞIKÇI, Öğr. Gör. Mustafa ADIBATMAZ
Öğr. Gör. Selmin Cansu DEMİR, Arş. Gör. Aybüke YURTERİ TİRYAKİ
Arş. Gör. Bil. Uzm. Pelin ÜLKER ATAV, Arş. Gör. Yunus KARA
Ebru YAVUZ YAYLA, Derya ŞAHİN

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/ÇOCUK HAKLARI

Çocuk, dünyaya geldiği andan itibaren uzun süre korunması, desteklenmesi ve rehberlik edilmesi gereken bir varlıktır. Özellikle erken çocukluk dönemi; bilişsel, sosyal-duygusal, dil ve motor gelişim alanlarıyla ilgili edinilecek tüm becerilerin kazanıldığı bir dönemdir. Bu dönem, çocuğun gelecek yılları için bir rehber niteliğindedir. Bu nedenle, çocuğun tüm gelişim alanlarının ve haklarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Türkiye'de son dönemlerde artık erken çocukluk döneminin önemi kabul edilmiş bir gerçektir. Ancak mevcut sistemde çocukların şiddet, ihmal, istismar ve sömürü gibi olumsuz durumlara maruz kalmaları bugün hala çocukların tam olarak haklarının korunamadığının bir göstergesidir.

Bu anlamda çocuk hakları sözleşmesi, üzerinde uluslararası planda mutabakata varılmış, üzerinde pazarlık yapılması mümkün olmayan standartlar ve yükümlülükleri içermektedir. Belge, nerede doğduklarına, kim olduklarına; cinsiyetlerine, dinlerine ya da sosyal kökenlerine bakılmaksızın bütün çocukların haklarını tanımlamaktadır. Çocuklarla ilgili bütün konularda, çocuğun yüksek yararı gözetilmelidir. Devletler, çocukların haklarına eksiksiz biçimde saygı gösterilmesini sağlayacak önlemleri almakla yükümlüdürler. Çocuğun yüksek yararını gözeten bu önlemler farklı uzmanlık alanlarında çalışan meslek elemanları tarafından göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuğun yaşadığı ihmal, istismar vb. yaşadığı olumsuz olaylar sonucunda ilk andan itibaren hakimler, savcılar, avukatlar, çocuk gelişimciler, psikologlar, psikiyatristler, sosyal hizmet uzmanları, öğretmenler, psikolojik danışmanlar, doktorlar ve bu alandaki diğer uzmanların mutlaka sürece destek vermeleri ve ailelere doğru ve güvenilir bir müdahale sunmaları son derece önemlidir. Bu müdahalenin alan uzmanları tarafından doğru bir şekilde yapılabilmesi için gerekli bilgi ve donanıma sahip olmaları ve etkili bir takım üyesi olmaları gerekmektedir. Buradan yola çıkarak bu kitabın tüm meslek alanları tarafından rahatlıkla kullanılabilecek rehber kitap niteliği taşıdığını söyleyebiliriz. Kitap 10 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla; genel kavramlarıyla çocuk hukuku, çocuk haklarının korunmasına yönelik kanunlar, çocuk hakları sözleşmesi, korunmaya muhtaç çocuklar, çalışan çocuklar, mülteci çocuklar, ebeveyni cezaevinde olan çocuklar, ihmal ve istismar mağduru çocuklar, devletin ve diğer kurumların çocukların haklarının korunmasına yönelik görev ve sorumlulukları ve çocuk haklarının günümüzdeki durumu şeklindedir. Kitapta yer alan bu bölümler, özellikle çocukla çalışan kişilerin çocuk hukuku ile ilgili kavramları, yasal düzenlemeleri ve kanunları kolaylıkla kavrayabilmeleri için yalın bir anlatım tarzıyla, örnek olaylar verilerek alan uzmanları tarafından ele alınmıştır. Çocuk haklarının vurgulandığı bir derste öğrencilerimin yazdıkları "Çocukluğum" adlı şiirin bu kitabı özetlediğini düşünüyorum.

Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN

Çocukluğum;
Güvenli Limanların tek adresi,
Ailemdir koruyan beni,
Şiddet, ihmal, istismar olmasın hayatımızda,
Çocukluğumu verin bana,

Adalet istiyorum hayatımda,
Duyarlı olun bütün çocuklara,
Reşit olsam da olmasam da,
Çocukluğumu verin bana,

Karabük Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencileri

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
GENEL KAVRAMLARIYLA ÇOCUK HUKUKU
Ebru YAVUZ YAYLA

GİRİŞ 10
TEMEL KAVRAMLAR 10
Devlet Kavramı 10
Hukuk Kavramı 10
Hukukun Kaynakları 11
Yazılı kaynaklar 12
Yazısız kaynaklar (Örf ve adet hukuku) 13
Yardımcı kaynaklar 13
Kamu Hukuku-Özel Hukuk Ayrımı 14
İNSAN HAKLARI 14
Kanun Açısından Çocuk 15
Çocuk Hakları 15
Çocuk Haklarının Gelişimi ve Uluslararası Mevzuat 16
Ulusal Mevzuat 21
Çocuk Ceza Yargılaması 23
SONUÇ 25
KAYNAKLAR 26

BÖLÜM 2
ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASINA YÖNELİK KANUNLAR
Öğr. Gör. Selmin Cansu DEMİR

GİRİŞ 28
KAVRAMLAR VE GENEL HUSUSLAR 28
Kanunlar Hakkında 28
Çocuk Hukuku 29
Çocuk 30
TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI 31
5395 SAYILI ÇOCUK KORUMA KANUNU 32
Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler 34
Soruşturma ve Kovuşturma 35
Sosyal Çalışma Görevlisi 36
Sosyal İnceleme Raporu 36
Denetim 36
5237 SAYILI TÜRK CEZA KANUNU 37
Suça Sürüklenen Çocuklar 37
Mağdur Çocuklar 40
4721 SAYILI TÜRK MEDENİ KANUNU 41
6284 SAYILI AİLENİN KORUNMASI VE KADINA KARŞI HER TÜRLÜ ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE DAİR KANUN 43
2004 SAYILI İCRA İFLAS KANUNU 45
DİĞER KANUNLAR 46
SONUÇ 46
KAYNAKLAR 48

BÖLÜM 3
ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Didem YÜCEL - Öğr. Gör. Gözdenur IŞIKÇI

GİRİŞ 52
ÇOCUK HAKLARIYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 52
Çocuk Kavramı 52
Hak ve Özgürlük Kavramı 52
İnsan Hakları Kavramı 52
ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ 52
Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Amacı ve Genel Özellikleri 52
Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Dayandığı Esaslar 53
Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Hukuki Niteliği 53
Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Uyulmasının Denetimi ve İzleme Mekanizması 54
ÇOCUK HAKLARI KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ 54
Dünyada Çocuk Haklarının Gelişimi ve Uluslararası Sözleşmeler 54
Türkiye'de Çocuk Haklarının Gelişimi ve Uluslararası Sözleşmeler 57
ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN TEMEL İLKELERİ 59
Ayrım Gözetmeme 59
Çocuğun Görüşlerine Saygı 60
Çocuğun Yüksek Yararı 60
Yaşama ve Gelişme Hakkı 61
ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN SAĞLADIĞI HAKLAR 61
SONUÇ 85
KAYNAKLAR 86

BÖLÜM 4
KORUNMA İHTİYACI OLAN ÇOCUKLAR
Dr. Öğr. Üyesi Didem YÜCEL

GİRİŞ 90
KONU İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 90
Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Kavramı 90
Sosyal Politika ve Çocuk Koruma Politikası Kavramları 92
Sosyal Hizmetler 93
TÜRKİYE'DE ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ 94
ÇOCUK KORUMA KANUNUNA GÖRE ÇOCUĞUN KORUNMASI 96
Destekleyici ve Koruyucu Tedbirler 97
KORUNMA İHTİYACI OLAN ÇOCUKLAR İLE İLGİLİ İŞLEMLER 102
Korunma İhtiyacı Olan Çocukların Belirlenmesi 102
Korunma İhtiyacı Olan Çocukların Bildirimi 102
Koruma Önlemi ve Korunma Kararı 103
Korunma Kararının Alınması 103
Korunma Kararının Süresi 104
Korunma Kararının Kaldırılması 105
KORUNMA İHTİYACI OLAN ÇOCUKLARA SUNULAN HİZMET MODELLERİ 106
KAYNAKLAR 123

BÖLÜM 5
ÇALIŞAN ÇOCUKLAR
Arş. Gör. Bil. Uzm. Pelin ÜLKER ATAV - Prof. Dr. Gülen BARAN

GİRİŞ 126
ÇALIŞAN ÇOCUKLARLA İLGİLİ KAVRAMLAR 127
ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN DURUMU 129
Dünyada Çalışan Çocukların Durumu 129
Türkiye'de Çalışan Çocukların Durumu 131
ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ 135
Sosyolojik ve Kültürel Nedenler 135
Ekonomik Nedenler 136
Eğitimsel Nedenler 137
Hukuk ve Mevzuat Eksiklikleri 139
ÇALIŞMANIN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 140
Bilişsel Gelişim Üzerindeki Etkileri 140
Sosyal-Duygusal Gelişim Üzerindeki Etkileri 142
Bedensel Gelişim ve Sağlık Üzerindeki Etkileri 144
ÇOCUK HAKLARI ÇERÇEVESİNDEN ÇALIŞAN ÇOCUKLAR 145
SONUÇ 147
KAYNAKLAR 148

BÖLÜM 6
MÜLTECİ ÇOCUKLAR
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül KURNAZ - Öğr. Gör. Mustafa ADIBATMAZ

GİRİŞ 154
GÖÇ NEDİR? 155
GÖÇMEN, MÜLTECİ VE SIĞINMACI KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR? 157
SIĞINMACI VE MÜLTECİ ÇOCUKLARA YÖNELİK YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR 158
REFAKATSİZ SIĞINMACI ÇOCUKLARLA İLGİLİ GERÇEKLEŞTİRİLEN RESMÎ İŞLEMLER 159
MÜLTECİ VE SIĞINMACI STATÜSÜNDE YAŞAMI SÜRDÜRMENİN
GELİŞİM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 162
Bilişsel Gelişime Olan Etkileri 162
Fiziksel Gelişime Olan Etkileri 163
Sosyal Ve Duygusal Gelişime Olan Etkileri 163
SIĞINMACI VE MÜLTECİ ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAKKI 164
TÜRKİYE'DE SIĞINMACI VE MÜLTECİ SORUNU 165
SONUÇ 166
KAYNAKLAR 167

BÖLÜM 7
EBEVEYNİ CEZAEVİNDE OLAN ÇOCUKLAR
Dr. Öğr. Üyesi Fulya GİRAY SÖZEN

GİRİŞ 170
SUÇLULUĞA DAİR GENEL BİR ÇERÇEVE 170
TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA EBEVEYNİ CEZAEVİNDE OLAN ÇOCUKLAR 172
EBEVEYNİN HAPSEDİLME SÜRECİ VE ÇOCUĞUN İHTİYAÇLARI 175
ANNESİYLE BİRLİKTE CEZAEVİNDE BÜYÜYEN ÇOCUKLAR 176
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 179
SONUÇ 180
KAYNAKLAR 182

BÖLÜM 8

ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN - Derya ŞAHİN

GİRİŞ 184
ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI 186
Çocuk İhmali Tanımı ve Çeşitleri 188
Çocuk İstismarı Tanımı ve Çeşitleri 189
ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINDA RİSK FAKTÖRLERİ 198
Ailesel Faktörler 199
Çocukla İlgili Faktörler 200
DÜNYADA ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI 201
TÜRKIYE'DE ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI 203
ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI ÖNLEME ÇALIŞMALARI 205
SONUÇ 207
KAYNAKLAR 208

BÖLÜM 9

ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASINA YÖNELİK DEVLETİN VE DİĞER KURUMLARIN GÖREV VE SORUMLULUKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Fulya GİRAY SÖZEN - Arş. Gör. Yunus KARA

GİRİŞ 212
ÇOCUK KORUMA POLİTİKASININ GEREKLİLİĞİ 212
ÇOCUK KORUMA POLİTİKASI HAKKINDAKI YASAL METİNLER VE PROTOKOLLER 214
DEVLET KURUMLARININ SORUMLULUKLARI 222
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) 223
Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 225
Adalet Bakanlığı 227
Sağlık Bakanlığı 229
SONUÇ 230
KAYNAKLAR 233

BÖLÜM 10

ÇOCUK HAKLARININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Arş. Gör. Dr. Aybüke YURTERİ TİRYAKİ - Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI

GİRİŞ 236
ÇOCUK VE AİLE ALGISI 236
ÇOCUK HAKLARININ ÖNEMİ VE GEREĞİ 237
ÇOCUK HAKLARININ KISA TARİHİ VE ÜLKEMİZDEKİ DURUM 238
ÇOCUĞUN YAŞAM, GELİŞİM VE KORUNMA HAKLARINA BAKIŞ 239
ÇOCUĞUN KATILMA HAKKINA BAKIŞ 248
SONUÇ 250
KAYNAKLAR 252

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 254

1 GENEL KAVRAMLARIYLA ÇOCUK HUKUKU

Ebru YAVUZ YAYLA
Jandarma Genel Komutanlığı
Hukuk Hizmetleri Başkanlığı
Mevzuat ve Uluslararası Hukuk İşleri
Şube Müdürü

Çocuğun en temel hakkı, çocuk olma hakkıdır.

V. Tarzie Vittachi

GİRİŞ

Gelenekçi toplum ya da ataerkil toplumlarda kadın ve çocuklara tanınan hakların, tamamlayıcı nitelikte haklar olarak "insan hakları" çerçevesinde nitelendirildiği görülmektedir (Olsen, 1992). Bu bağlamda kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların mevcut kaynaklara tabi olmasına ve topluma mümkün olan en fazla bireysel gelişim ve toplumsal entegrasyonu sağlamak için kamu tarafından finanse edilen özel bakım ve eğitimin sağlanmasını önermektedir. Güncel çocuk hakları literatüründe ele alınan konuların aile mahremiyeti, çocuğun karar alma süreçlerine katılımı, eğitime katılım hakkı ve refah ilkesi işleyişinin haklar bağlamında ele alınması gibi alt alanlara ayrıldığı görülmektedir (Roche, 1995).

Çocuk hakları konusu, tarihsel bağlamda yerel ve küresel ölçekte dikkat çekici bir araştırma alanı olsa da içerdiği hükümler ve ele aldığı konular bakımından hukuk disiplininin teknik çalışma alanlarından birisini oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışma ile çocuk haklarına yönelik özel nitelikli konuları incelemek yerine çocuk hakları kavramının daha anlaşılır kılınması için genel hukuk nosyonu ve çocuk haklarının gelişimi irdelenmiştir. Bu bağlamda, hukuki süreçlere dair temel terim ve kavramların yanı sıra çocuk hukuku alanındaki küresel ve yerel mevzuat incelenmiş ve bunların çocuk haklarıyla olan ilişkileri vurgulanmıştır.

KAYNAKLAR

Akıntürk, T. ve Karaman, D. A. (2011). *Türk Medeni Hukuku: Aile hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Akyüz, E. (2000). *Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması: Ulusal ve Uluslararası Hukukta*: Millî Eğitim Basımevi.

Akyüz, E. (2001). Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*(s 151).

Akyüz, E. (2011). Çocuk Hukukunun Gelişimi ve Çocuk Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi, I. *Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, Yetişkin Bildirileri Kitabı-2 Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul*.

Akyüz, E. (2015). *Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması*. Ankara: Pegem Akademi.

Algan, B. (2007). *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması.* Ankara: Seçkin Yayınevi.

Aral, N., ve Gürsoy, F. (2001). Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı. *Milli Eğitim Dergisi, 151*(5).

Clarke, S. (2015). A "Child's Rights Perspective": The "Right" of Children and Young People to Participate in Health Care Research. *Issues in comprehensive pediatric nursing, 38*(3).

Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Doğan, İ. (2005). BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik Belgeler Işığında Güncel Bir Saptama. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13*(1).

Elmer, E. (1979). Evolution Of Children's Rights and İmplications For Present Policy. *Child Abuse ve Neglect, 3*(3-4).

Fortin, J. (2003). *Children's Rights and The Developing Law*: Cambridge University Press.

Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta.

Gözler, K. (2010). *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin Yayınları.

Kapani, M. (1993). *Kamu hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Basım Yayım ve Dağıtım.

Kayar, İ., ve Üzülmez, İ. (2015). *Hukukun Temel Kavramları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Melton, G. B. (1991). Preserving The Dignity Of Children Around The World: The UN Convention On The Rights Of The Child. *Child Abuse ve Neglect, 15*(4).

Oğuzman, K., ve Barlas, N. (2005). *Medeni hukuk: Giris, Kaynaklar, Temel Kavramlar*: Vedat Kitapçılık.

Olsen, F. (1992). Children's Rights: Some Feminist Approaches To The United Nations Convention On The Rights Of The Child. *International Journal Of Law, Policy and The Family, 6* (1).

Resmî Gazete, T. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*.

Roche, J. (1995). Children's Rights: İn The Name Of The Child. *The Journal Of Social Welfare ve Family Law, 17*(3).

Serozan, R. (2005). *Çocuk Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Şirin, M., ve Gülan, A. (2010). BM Çocuk Hakları Sözleşmesi El Kitabı.

Teziç, E. (2016). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Türk Dil Kurumu, T. (2011). Güncel Türkçe Sözlük http://www. tdk. gov. tr/index. Php adresinden erişilmiştir. 10.08.2017

Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, (2013-2017).http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/ adresinden erişilmiştir.10.09.2017

Uluslararası Çocuk Merkezi, U. (2012). Çocuk Adalet Sisteminde Çocuğun Yüksek Yararı Politika Belgesi. http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/cocuk-adalet-sisteminde-cocugun-yuksek-yarari.pdf adresinden erişilmiştir. 14.09.2017

Yayla, M. (2012). *Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

2

ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASINA YÖNELİK KANUNLAR

Öğr. Gör. Selmin Cansu DEMİR
Özyeğin Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Bir gün dünyamız gerçek bir barışa, insanca bir yaşama kavuşacaksa çocuklara davranışımızın değişmesi gerekiyor.

Yaşar Kemal

GİRİŞ

Çocuk haklarının korunmasına yönelik kanunları bilmek, çocukların hukuk tarafından nasıl korunduğunu bilmek anlamına gelir. Kanunlar; devletin, çocukların hak ve menfaatlerini temini için gösterdiği iradenin yansımasıdır.

Hukuk, genellikle teknik, karmaşık ve zor olarak tarif edildiğinden, hukukçulara terkedilmiş bir alan gibi görülmektedir. Oysa ki, hakkın öznesi olan çocukların, hayatın her alanında, hukuku bilen ve bu sayede haklarını koruyup destekleyebilen yetişkinlere ihtiyaçları vardır. Bu nedenle bu bölümde, meslek elemanlarının çocuklar için çalışırken en çok karşılaşacakları sorunlara ilişkin yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Yöntem olarak, öncelikle kanunların hukuk düzenindeki yeri ve diğer yasal düzenlemeler ile ilişkisi açıklanacak, çocuk hukukunun temel noktaları aktarılacak ve ilgili kanunlar hakkında bilgi verilecektir. Çocuk hukuku alanının genişliği nedeniyle, bölümde; kitabın tümü ile çizilen çerçeveye sadık kalınmış ve tekrara düşmemek adına kanunların uygulama sorunlarının ayrıntılı şekilde ele alınmasından kaçınılmıştır.

KAYNAKLAR

1322 Sayılı Kanunların Ve Nizamnamelerin Sureti Neşir Ve İlamı Ve Meriyet Tarihi Hakkındaki Kanun. (1928).*T.C. Resmî Gazete,* 904, 4 Haziran 1928

2004 Sayılı İcra İflas Kanunu. (1932). *T.C. Resmî Gazete,*2128, 19 Haziran 1932.

2253 Sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun. (1979). *T.C. Resmî Gazete*, 16816, 21 Kasım 1979.

2828 Sayılı Sosyal Hizmet Kanunu. (1983). *T.C. Resmî Gazete, 18059, 27 Mayıs 1983.*

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu. (2001).*T.C. Resmî Gazete,* 24607, 08 Aralık 2001.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu. (2004). *T.C. Resmî Gazete,*25611, 12 Ekim 2004

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. (2005). *T.C. Resmî Gazete*, 25876, 15 Temmuz 2005.

5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu. (2004). *T.C. Resmî Gazete*,25673, 17 Aralık 2004.

5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazına Dair Kanun. (2004). *T.C. Resmî Gazete*,25685, 29 Aralık 2004.

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. (2012). T.C Resmî Gazete, 28239, 20 Mart 2012.

Adalet Bakanlığı Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2015). Yargılanan Suça Sürüklenen Çocuk Sayısı Oranı Mahkeme (2005-2015), *Adli İstatistikler,* Erişim tarihi 22 Ağustos 2017, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2015/%C3%A7ocuk/4.pdf

Adalet Bakanlığı Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2015). Açılan ve Karara Bağlanan Davalardaki Suç Sıralaması Türkiye (2015), *Adli İstatistikler,*Erişim tarihi 22 Ağustos 2017, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2015/%C3%A7ocuk/13.pdf

Adalet Bakanlığı Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2015). Çocuk Nüfusunda Her 100.000 Kişideki Suça Sürüklenen Çocuk Sayısı Türkiye (2005-2015), *Adli İstatistikler,* Erişim tarihi 22 Ağustos 2017,http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2015/%C3%A7ocuk/3.pdf

Akço, S., Aydın, M., Baykara Acar, Y., Biçer, Ü., Bozkurt, M., Coşkun, A., Doğangün, B., Fırat, C., Erdoğan, Y., Ergezer, Y., Gümüşhan, E., Güvenir, T., İnanıcı, M. A., Karayol, M., Kaplan, O., Koçoğlu, G., Odabaş, I., Öktem, F., Öztürk, F., ., Salaçin, S., Südütemiz, O., Şişmanlar, Ş., Uluğtekin, S. & Ziyalar, N. (2010) *Ceza Sorumluluğunun Değerlendirilmesi Rehberi.*

Akyüz, E. (2000). *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması* (1. Baskı). Ankara: MilliEğitim.

Atılgan, A., Ümit Atılgan, E., (2009). *Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hakim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi (Rapor).* Ankara: İnsan Hakları Ortak Platformu.

Balo, Y.S. (2013). *Çocuk Koruma Hukuku.* Ankara: Seçkin

Balo, Y. S. (2015). *Çocuk Ceza Hukuku (*2. Baskı), Ankara: Seçkin.

Barlas, N., Oğuzman, K. (2004). *Medeni Hukuk - Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar* (11. Baskı).İstanbul: Beta.

Baykara Acar, Y., Cankurtaran Öntaş, Ö., Uluğtekin, S. (2004) Çocuk Adalet Sisteminde Sosyal İnceleme Raporları (SİR) Ve Gözetim Raporlarının Yeri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi,* 53. 35-45

Birleşmiş Milletler. (1989). *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.*

Centel, N., Çakmut, Ö. ve Zafer, H. (2016). *Türk Ceza Hukukuna Giriş* (9.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Coşkun, A. (2009). Neden Çocuklarda Ceza Sorumluluğu Erişkinlerden Farklı Ele Alınmalıdır? *Çocuk Ve Şiddet Çalıştayı.* İstanbul: İstanbul Tabip Odası.

Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkinUsûl Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2006).*T.C. Resmî Gazete,*26386, 24 Aralık 2006.

Demir, S. C., Demirkale, A. & Topuzoğlu, A. (Ed.) (2016). *Çocuk Hakları Mevzuatı*. 2016/16. İstanbul: İstanbul Barosu.

Dinçkol, A. (2003). *Temel Hukuk Bilgisi.* İstanbul: Der Yayınları.

Erbay, A,. 2017, Çocuk Hukukunda Sosyal İnceleme Raporları, *İstanbul Barosu Dergisi Çocuk Hakları 23 Nisan Özel Sayısı,* İstanbul.

Hakeri, H., Ünver, Y. (2016). *Ceza Muhakemesi Hukuku* (12. Baskı). Ankara: Adalet.

Koçyıldırım, G. (2010) *Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Çocuk Teslimine Ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair İlamların İcrası Uygulamaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ozansoy, C. (1999). Öznesini Arayan Nesneler Çocuk ve Hakları. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi,* 1999/I, 39- 62.

Özgenç, İ. (1993) Kusur Yargısı ve Yaş Küçüklüğü. *Facultatis Decima Anniversaria Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 10.Yılı Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 536, 251-275

Serozan, R. (2005). *Çocuk Hukuku* (2. Baskı). İstanbul:Vedat Kitapçılık.

Tarımeri, N. (2007). *Çocuk Koruma(ma) Kanunu - Çocuk Ve Gençlik Yargılama Sistemi ve Uygulamalarında Bakış ve Tespitler*. Ankara: SABEV.

Tarımeri, N. (2008). *Çocuk Koruma(ma) Kanunu 2 - Çocuk Ve Gençlik Yargılama Sistemi ve Uygulamalarında Bakış ve Tespitler.* Ankara: SABEV.

Toroslu, H. (2015) *Ceza Hukukunda İsnat Yeteneği*. Ankara: Savaş Yayınları.

Turan, N. (2009). Suça İtilmiş Çocuklar Açısından "Farik Mümeyyizlik" kararı verilmesi gerekli midir? *Çocuk Ve Şiddet Çalıştayı*. İstanbul: İstanbul Tabip Odası.

TÜİK. (2016). *21544 Sayılı Haber Bülteni.* Erişim tarihi 22.08.2017. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21544.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *T.C. Resmî Gazete,* 17863, 18 Ekim 1982.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü. (1973). *T.C. Resmî Gazete,* 14506, 13 Nisan 1973.

Uluğtekin, S., (2004). *Çocuk Mahkemeleri Ve Sosyal İnceleme Raporları,* Ankara: Türkiye Barolar Birliği

Usta, S. (2012). *Çocuk Hakları ve Velayet*. İstanbul: On İki Levha

Ümit, E. (2007). *Mekandan İmkana Çocuk Suçluluğunun Habitusu Ceza Ehliyeti İlişkisi.* Ankara: Ankara Barosu.

Yenisey, F. (2017) *Mağdur Çocuk Haklarına İlişkin Öneriler.* İstanbul: Uğur http://www.magdur.adalet.gov.tr/adli-sistemde-cocuklar-01236

Yurtcan, E. (2006). *Çocuk Koruma Kanunu ve Yorumu.* İstanbul: Kare Yayınları

3 ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Didem YÜCEL
Biruni Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Öğr. Gör. Gözdenur IŞIKÇI
Biruni Üniversitesi
Sağlık Hİzmetlerİ Meslek Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi Programı

Çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunmalı,
Onlar her koşulda yetişkinlerden daha özel ele alınmalıdır.

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

İlk çağlarda hakkında fazla veri bulunmayan, orta çağlarda ise “küçük yetişkinler” olarak görülen çocuklar; 19. ve 20. yüzyılda yaşanan savaşlardan en çok zarar gören gruplardan biri olmuştur. Savaş döneminin getirdiği yıkıntıyla beraber çocukların korunma ihtiyacı ortaya çıkmış ve devletler bu konuda hızlı adımlar atmak durumunda kalmışlardır. Çocuk hakları konusunda atılan ilk adımlar, hukuki bir yaptırımı olmayan bildiri niteliğinde olsa da, devletlerin iyi niyet göstergesi olarak tarihte yerini almıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi uluslararası metinler, bütün insanları kapsamaktadır. Günümüzde kendilerine özel ilgi, ihtiyaç ve gereksinimleri olan “bireyler” olarak kabul edilen çocukların, yetişkinlere kıyasla daha kırılgan ve savunmasız grup olmaları sebebiyle çocuklar adına ayrı bir Sözleşme hazırlanmıştır.

KAYNAKLAR

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (2001), T. C. Resmî Gazete, 8049, 08 Aralık 2001.

5901sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu (2009), T.C. Resmî Gazete, 27256, 12 Haziran 2009.

Aras, Ü. Y. (2010). *İnsan hakları temelinde özel hayat hakkının ulusal ve uluslararası alanda uygulamaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Birleşmiş Milletler. (1989). *Birleşmiş Milletler çocuk haklarına dair sözleşme.* Birleşmiş Milletler.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (2007). Çocuk Satışı, Fuhuşu, Pornografisinin Önlenmesine Dair Ek Protokol. UNICEF-Uygulama El Kitabı.

Centel, T. (1997). Çocuk hakları sözleşmesi, çalışan çocuklar ve Türkiye. *Kamu-İş Dergisi, 4*(2), 181-192.

Dost, S. (2016). Uluslararası düzenlemelere göre azınlık statüsünde olmayan farklı etnik kökenli çocukların ana dil eğitimi hakkı ve Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21*(2), 539-556.

Fazlıoğlu, Z. (2007). *Çocuk hakları sözleşmesinde yer alan "Çocuk Hakları" konusunda, öğretmenlerin ve yöneticilerin bilinç düzeyleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2014), "2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması".Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK, Ankara,Türkiye.

Heywood, C. (2009). *A History of Childhood. Children and Childhood in West from Medieval to Modern Times.* Cambridge: Polity Press.

İnan, A.N. (1968). Çocuk hukuku. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 3*, 96-98.

İpek, A. (tarih yok). Çocuk Haklarının Gelişimi ve Karşılaştırmalı Olarak Anayasal Açıdan Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20*(1), 151-173.

Koç, İ. (2004). Türkiye'de çocukların nüfusa kayıt olmamasını etkileyen değişkenler ve nüfusa kayıtlı olmaya geçiş süreci. *Nüfusbilim Dergisi, 26*, 35-44.

Kurt, S. L. (2016). Çocuk haklarına ilişkin temel uluslararası belgeler ve Türkiye uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*(36), 99-127.

Kulaksızoğlu, A. (2011). Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı, Anne-Baba ve Öğretmenler için, 11. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları

Libal, K. (2001). Children's rights in Turkey. Araştırma Raporu.

Mandaloğlu, M. (2013). Eski Türklerde çocuk hukukunun töreye göre değerlendirilmesi. *Modern türklük Araştırmaları Dergisi, 10*(2), 133.147

Oyuncak Güvenliği Yönetmeliği. (2016). T.C. Resmî Gazete, 29847, 4 Ekim 2016.

Örün, E. ve Tatlı, M. M. (2012). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre Türk çocuklarının sağlık ve sosyal hakları açısından durumu. *Yeni Tıp Dergisi, 29*(3), 132-137.

Özdemir Uluç, F. (2008). *İlköğretim programlarında çocuk hakları eğitimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Özer, Y. E. (2013). Çocuk hakları, katılım ve yerel düzeyde uygulaması: Türkiye örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14*(1), 245-258.

Saldırım, M. (2007). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi açısından suça itilmiş çocuğun haklarına bir bakış ve bir öneri. *Adalet Dergisi, 1*, http: HYPERLINK "http://www.adalet.gov.tr" www.adalet.gov.tr Save the Children. (2006). *Children's rights: A teachers' guide*. London.

Şahin, S. ve Polat, O. (2012). Türkiye'de ve dünyadaki gelişmiş ülkelerde çocuk katılım hakkı algısının ve uygulamalarının karşılaştırılması. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4(1), 275-282.

Şimşek, B. Ş. (2016). *Türkiye'de 2005 yılı sonrası çocuk haklarının gelişimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

Şirin, M. R. ve Gülan, A. (2011). *"1.Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi (2012-2016)"*. 1.Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, 19. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları

Tan, M. (1989). Çağlar boyu çocukluk. *Ankara Üniversitesi Dergisi, 22*(1), 71-88. doi:10.1501/Egifak_0000000859

Turan, R. ve Kırpık, G. (2012). Selçuklu Döneminde Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat.

Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı* içinde (s.19-47). Ankara: Grafiker Yayınları.

Uçuş, Ş. (2014). Çocuk hakları eğitimi programının hazırlanması ve değerlendirilmesi: uygulama öğretmeninin ve katılımcıların görüşleri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education, 3*(2), 1-24.

Uğurlu, Z. ve Gülsen, İ. A. (2014). Çocuk hakları ve hukuki bağlamda çocuğun ihmal ve istismardan korunması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(1), 1-24.

UNICEF. (1998). Çocuk haklarına dair sözleşme 1959 beyannamesi. UNICEF Uygulama El Kitabı.

UNICEF. (2012). Türkiye'de Çocuk ve Genç Nüfusun Durumunun Analizi.

UNICEF. (2015). Teaching And Learning About Children's Rights: A Study Of Implementation In 26 Countries.

Uluslararası Çocuk Merkezi. (2008). *Bizce Haklar ! 2008 Türkiye Çocuk Hakları Raporu.* Ankara: Alp Ofset.

Yaşamış, F. D. (2004). Anayasa ve İnsan Hakları Bağlamında Bilgi Edinme Kanunu" Bilgi Edinme Paneli. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Yıldırım Doğru, S. S. (2015). Yasal Düzenlemeler. Sunay Yıldırım Doğru (Ed.), *Çocuk Hakları ve Koruma, Aile Refahı ve Koruma* içinde (s.1-39). Ankara: Eğiten Kitap

4 KORUNMA İHTİYACI OLAN ÇOCUKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Didem YÜCEL
Biruni Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dünyada bir tane dahi çocuk mutsuz olduğu sürece, büyük icatlar ve ilerlemeler hiçtir.

Albert Einstein

GİRİŞ

Çocukların sağlıklı büyümesi ve gelişmesi, anne babalık donanımı ve doğum öncesinden başlayarak onlara sunulacak doğru sağlık bakımı, bebeğin ona bakan kişilerle kurduğu güvenli bağlılık, yeterli ve dengeli beslenme, korunma ve eğitimle mümkündür.

Çocukluk döneminin sağlıklı olabilmesi için çocukların ailelerinin yanında yetişmesi esas olarak kabul edilmiş olsa da, çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimleri açısından ailelerinin yanında kalmalarının sakıncalı olduğu zamanlar da bulunmaktadır. Yoksulluk, aile içi sorunlar, anne ve/veya babada bedensel ve ruhsal yetersizlikler, annenin ve/veya babanın ölümü, ihmal, istismar, çocuğun terk edilmesi gibi pek çok nedenle çocuklar korunmasız hale gelmektedir.

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik sosyal hizmetler, oldukça geniş kapsamlı ve toplumsal bir faaliyet alanıdır. Hangi çocukların korunma ihtiyacı olduğunun belirlenmesi, bu çocukların devlet koruması altına alınması, ihtiyaç duydukları bakım yöntemine tabi tutulmaları gibi konular, bu bağlamda değerlendirilmesi gereken faaliyetlerdir.

Çocuk koruması ve refahı konusunda aile ve toplum birlikte sorumluluk üstlenmiş durumdadır. Ayrıca, bu konuda her toplumun çocuğa verdiği değer ve koruma şekli, o toplumun sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal yapısına bağlı olarak değişmektedir. Ancak çocuk koruması ve refahına verilen önemin geçtiğimiz yüzyılda daha da arttığı ve giderek hukuki temellere dayandırıldığı görülmektedir. Bu gelişmenin sağlanmasında şüphesiz uluslararası düzeyde gerçekleştirilen çalışmaların ve bu alanda teşkil edilen sosyal refah kuruluşlarının katkısı büyüktür.

Ülkemizde hukuki açıdan çocuk ana rahmine düştüğü andan itibaren korunmaktadır. Bu koruma, çocuğun fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimini tamamladığı varsayılan (ve hukukumuzda rüşt olarak kabul edilen) 18 yaşına kadar devam etmektedir. Bu yaşa kadar, devlet, çocuğun bedensel, zihinsel ve ruhsal yönden korunması, geliştirilmesi ve eğitimini sağlayacak tedbirlerin alınması ve gereken örgütlenmenin oluşturulması ile yükümlüdür.

Kitabın bu bölümünde korunma ihtiyacı olan çocuklar, onlara sunulan bakım modelleri, çocuk koruma sistemi ve korunma ihtiyacı olan çocukların hakları ele alınacaktır.

KAYNAKLAR

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014), *ASPB Bülteni*, http://koruyucuaile.gov.tr/tr/html/121/Mevzuat

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013), *ASPB Bülteni* http://istanbul.aile.gov.tr/tr

Akyüz, E. (2016) "Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması", Genişletilmiş 5.Baskı, Ankara:Pegem Akademi.

Akyüz, E. (2013) "Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması", Genişletilmiş 3.Baskı, Ankara:Pegem Akademi.

Akyüz, E. (2002) *Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması,* Ankara: MEB Yayınları.

Akyüz, E. (1986) "Medeni Kanunun 272. Maddesine Göre Çocuğun Korunması ve Yeni İsviçre Medeni Kanunu Göz Önünde Tutularak Yapılması Önerilen Değişiklikler", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 19 (1-2).

Balo, Y.S. (2013) *Çocuk Koruma Hukuku*, Ankara:Seçkin Yayıncılık.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çengelci, E. (1988) "Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetler ve Mülki Amirlere Düşen Başlıca Görevler", *Türk İdare Dergisi,* 378: 202-234.

Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Pekin Kuralları) Genel Kurulun 29.11.1985 tarih ve 40/33 sayılı kararı.

Çocuk Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi ve Uygulama Planları 2014-2019, Aralık 2013.

Çifçi, E. G., (2009) "Türkiye'de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi", *Aile ve Toplum,* 11 (5) , 53-66.

Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 05.10.2008 tarih ve 27015 sayılı Resmî Gazete

Çocuk Koruma Kanunu (5395 sayılı), 15.07.2005 tarih ve 25876 sayılı Resmî Gazete

Doğan, R. (2013) "Bir Koruma Tedbiri Olarak Koruyucu Aile Kurumu ve Koruyucu Aile Yönetmeliği", *Ankara Barosu Dergisi,* 2: 147-170

Erdal, L. (2014) "Türkiye'de Sosyal Politika ve Koruyucu Aile Hizmet Modeli", *Sosyo Ekonomi*, 2014 (2).

Erol, N. ve Şimşek, Z. (2008) "Korunma Gereksinimi Olan Çocuklar, Kurum Bakımı ve Koruyucu Aile Sistemi", Erol, N. (Ed.) *Koruyucu Aile, Evlat Edinme Hizmetleri ve Ruh Sağlığı* içinde (129-167), Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayınları, Ankara.

Gürcan, A. (2008) "Türk Toplumunda Koruyucu Aile ve Evlat Edinme Hizmetlerine İlişkin Bakış Açısı ve Yaklaşımı" *Koruyucu Aile, Evlat Edinme Hizmetleri ve Ruh Sağlığı,* Prof.Dr.Mualla Öztürk Anısına XX Sempozyum Sunumları, 15-16 Şubat 2007, (Ed.:Neşe Erol), Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara

İnan, A.N. (1996) "Çocuk Hukuku Bakımından Korunma Kararı, Koruma ve Emniyet Tedbiri Kavramları", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Prof. Dr. Şakir Berki'ye Armağan, 5 (1-2).

Kahramanoğlu, E. (1983) "Sosyal Hizmetlerin Yeniden Örgütlenmesinde Suçlu ve Korunmaya Muhtaç Çocukların Yeri", *Çocuk Suçluluğu ve Çocuk,* Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

Karataş, K. (2008) "Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme" Erol, N. (Ed) *Koruyucu Aile, Evlat Edinme Hizmetleri ve Ruh Sağlığı* içinde (41-45). Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayını, Ankara.

Koruyucu Aile Yönetmeliği, 14.12.2012 tarih ve 28497 sayılı Resmî Gazete

Korunmaya Muhtaç Çocukların Tespiti, İnceleme, Korunma Kararlarının Alınması ve Kaldırılmasına İlişkin Yönetmelik.

Sosyal Hizmetler Kanunu (2828 sayılı) , 27.05.1983 tarih ve 18059 sayılı Resmî Gazete

Şenocak, H. (2006) "Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri" *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 5: 176-228.

Şenocak, H. (2005) "Korunmaya Muhtaç Çocuklar: İstanbul Yetiştirme Yurtları Üzerine Bir Alan Araştırması", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D., ve Özcan, Ö. Ö. (2008) "Kurum Bakımındaki Çocuk ve Ergenlerde Davranış ve Duygusal Sorunların Epidemiyolojisi: Ulusal Örneklemde Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Türk Psikiyatri Dergisi,* 19 (3), 235-246.

Tomanbay, İ. (1999) *Sosyal Çalışma Sözlüğü,* Ankara:Selvi Yayınevi.

Topaloğlu, M. (2010) *Türk Hukukunda Çocuklara ÖzgüGüvenlik Tedbirleri,* İstanbul:Legal Yayıncılık.

Türk Medeni Kanunu (4721 sayılı), 08.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmî Gazete

Üstün, E. ve Akman, B. (2002) "Korunmaya Muhtaç Çocukların Benlik Algılarının İncelenmesi" *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 23: 229-233.

Üstüner, S., Erol, N., Şimşek, Z. (2005) "Koruyucu Aile Bakımı Altındaki Çocukların Davranış ve Duygusal Sorunları", *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12 (3), 130-140.

Yazıcı, E. (2014) "Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Bakım Yönteminde Yeni Yaklaşımlar", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 4 (2), 247-270.

Yazıcı, E. (2012) "Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9 (18), 499-525.

Yolcuoğlu, İ. G., (2009) "Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi" , *Aile ve Toplum,* 11 (5), 43- 58.

5

ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Arş. Gör. Bil. Uzm. Pelin ÜLKER ATAV
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Prof. Dr. Gülen BARAN
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuk kafasının içi bilgiyle doldurulacak bir kap değildir,
istediğince açmasına yardım edilecek bir çiçektir.

Noam Chomsky

GİRİŞ

Çocukların gelişimlerini engelleyen en önemli unsurlardan biri, çocukların çalışmak zorunda bırakılmalarıdır. Çocuklar, yoksulluk, göç, geleneksel bakış açısı, ailenin yönlendirmesi ve çocuk işgücüne olan talep nedeniyle çalışma yaşamına sürüklenmektedirler. Çocuklar çalışarak çocukluklarını yaşayamamalarının yanı sıra eğitim olanaklarından da yararlanamamamakta ve yaptıkları işler nedeniyle çeşitli sağlık riskleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Çalışmak; çocuğun zihinsel, sosyal-duygusal, fiziksel ve genel olarak sosyal gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Çalıştırılan çocuklar çoğunlukla okulu bırakmakta ve edinmeleri gereken temel yaşam becerilerinden yoksun kalmaktadırlar. Çalışan çocuklar uzun vadede üretken bireyler olmak yerine, yardım ve desteğe ihtiyaç duyan yetişkinlere dönüşebilmektedir (Alpan, 2007; Osment; 2014; Sinha, 2015).

Çocukların çalışması, insanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren ve geçmişten günümüze taşınan bir sorundur. Bu sorun sadece gelişmekte olan ülkelerin sorunu değildir. Refah düzeyi yüksek devletlerde bile, çalışan çocuklar sorunu çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaya devam etmektedir (Goose ve Honeyman, 2016; Gökalp, 2011; Ndjanyou ve Djiénouassi, 2014; Holgado vd., 2014).

Çocuklar genellikle kötü şartlarda çalışmaktadırlar. İşverenler, işçi çalıştırma koşullarına önem vermemektedir. Bu işyerlerinde temel sağlık şartları, havalandırma, içilebilir su ve yiyecek yetersizliğiyle birlikte aşırı kalabalık, katı disiplin, eskimiş ve düşük kaliteli iş aletleri ile çalışma da söz konusu olabilmektedir. İş yerlerinde genellikle koruyucu malzemeler bulunmamakta, koruyucu malzeme varsa bile genellikle çocukların beden yapısına uygun olmamaktadır (Gediz Gelegen, 2001).

Dünyanın çeşitli ülkelerinde küçük yaşta çalışmaya başlayan çocuklar; tamirhanelerde, imalathanelerde, ayakkabı boyayarak (Acar, 2010), hurda toplayarak, orta ve küçük ölçekli işletmelerde, taş işletmelerinde, ev işlerinde, dilencilik yaparak, sokakta erzak satarak (Yıldırım, 2008), tuğla fabrikalarında, madenlerde, halı dokuma merkezlerinde, deri tabaklama dükkanlarında, cam ve kibrit fabrikalarında, ayrıca kahve, çay, tütün, vb. ürünleri yetiştirmek gibi işlerde tehlikeli şartlar altında çalışmaktadırlar. Çocuk işçiler çoğu kez zor şartlar altında uzun saatler çalıştırıldıklarından, eğitim ve öğretim için gerekli koşulları ve zamanı elde edememektedirler (Khan, 2007; Sinha, 2015). Üstelik uzun süre tehlikeli materyal ve maddelere maruz kaldıkları için sağlıkları ciddi derecede bozulabilmektedir. Bu şartlar altında çalışan çocukların gelişimleri bozulabilmekte, çocuklar yaralanabilmekte, sakat kalabilmekte ve ya deforme olabilmektedirler (Crowley ve Johnson, 2004).

Tüm bunlarla birlikte, yapılan araştırmalara göre çocukların; işyerlerinde fiziksel, sözel,duygusal ve cinsel şiddete de maruz kaldığı bu durumun çocukların fiziksel, ruhsal ve duygusal gelişimlerini olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Miller, 2010). Kısacası çalışmak; çocukların fiziksel, sosyal, duygusal, bilişsel ve kişilik gelişimlerini olumsuz etkilemekte ve eğitim hayatlarından mahrum kalmalarına neden olabilmektedir. Sağlıklı ve mutlu yetişkinlerden oluşan bir toplum yaratmak için çocukların çalışması dikkatle ve acilen üzerinde durulması gereken bir konudur.

KAYNAKLAR

Acar, A. (2010). Çalışan Çocukların Sorunları.Erişim: [www.yerelsiyaset.com/pdf/kasım/14.pdf]. Erişim Tarihi: 28.09.2017.

Ajai, A. O., Torimiro, D. O. (2004). Perspectiveson childabuseand labour: Globalethical ideals versus african cultural realities. *Early Child Development andCare*, 174(2): 183-191.

Akarro, R. R. J., Mtweve, N. A. (2011). Poverty and its association with child labour in Njombe District in Tanzania: The case of Igima Ward. *Curr. Res. J. Soc. Sci,* 3(3), 199-206.

Akaslan, M. (1998). Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı. Ankara: Alfa.

Akdağ, F., Koler, N., Köksal, O. (1993). Ankara Marangozlar Sitesinde Çalışan ve Çıraklık Eğitim Okulunda Eğitim Gören Genç İşçilerin Sağlık ve Beslenme Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma. III. Halk Sağlığı Günleri Bildiri Kitabı, Erciyes Üniversitesi, 5-7 Mayıs, s:245.

Aker, S., Cihat, D., Yıldız, P. (2007). Sokaktakiler, yazılı basın ve damgalama. *Aile ve Toplum Dergisi*, 11: 84-88.

Aktürk, S. (2006). Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Çocuk Hakları ve Güvenliği.Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Akyüz, E. (2000). Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının Korunması.ÇocukHakları, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Akyüz, E. (2012). Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması. Ankara: Pegem Akademi.

Alpan, Y.(2007). İstismar ve Şiddetin Kurbanları. *Çalışma Ortamı Dergisi,* 92, Mayıs–Haziran, 2-3.

Alpar, M. B. (2002). Kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılmasına ilişkin acil önlemler hakkında 182 sayılı ilo sözleşmesi ile ilgili çalışma hayatı mevzuatı. *Kamu-İş Dergisi*, 7, 1.

Altınoğlu Dikmer, İ. (2001). Psikolojik Gelişim Açısından Risk Altındaki Çocuklar. Çalışan Çocukları Eğitime Kazandırma Projesi Eğiticilerin Eğitimi Projesi Raporu, Ankara.

Altuntaş, B. (2003). Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe… Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar. İstanbul: İletişim Yayınları.

ANKA Haber Ajansı (2008). Çocuğunu çalıştıran babaya hapis istemi. Sabah Gazetesi, 27Nisan 2008.Erişim: [http//arsiv.sabah.com.tr/2008/4/27/haber,1D3IC69A]. Erişim Tarihi: 02.10.2017.

Arayıcı, A. (2014). Eğitim çağındaki çalışan çocuklar. Erişim: [e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/ 3135.pdf]. Erişim Tarihi: 15.09.2017.

Arkan, G. (2011). Sanayi Sitesinde Çalışan Çocuk İşçilerin Çalışma Koşulları ve İstismara Bakışı. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Atauz, S. (1998). Dünya kentlerinin yeni olgusu: Sokak çocukları. *Birikim Dergisi*, 116, 68-78.

Aycan, S., Sakaoglu, A., Dalda, N. (1993). Gölbaşı ilçesinde çırak olarak çalışan gençlerin antropometrik ölçümleri, fizik muayene bulguları ve hemoglobin düzeyleri ile ilgili bir araştırma. Erişim: [http://halksagligiokulu.org/anasayfa/components/combooklibrary/ebooks/1-75.pdf]. Erişim Tarihi: 02.10.2017.

Bachman, J. G., Schulenberg J.(1993). How part-time workintensityrelatestodruguse, problem behavior, time use, andsatisfactionamonghighschoolseniors: aretheseconsequencesormerelycorrelates. *DevelopmentalPsychology*, 29,220-235.

Barışık, S., Ege, T., Şimşek, T. (2016). Türkiye'de çocuk işçiliği ve ekonomik etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *17*(2), 161-179.

Basu, K. (1999). Child labor: Cause, consequenceandcure, withremarks oninternationallabor standarts. *Journal of EconomicLiterature*, 37, 1083-1119.

Bequele, A., Boyden, J. (1992). Çocuk İstihdamıyla Mücadele. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını.

Beyhan, Y. (2001). Çalışanlarda beslenme ve solunum sistemi hastalıkları. *Yeni Türkiye Dergisi*, 39, 567-571.

Bloom, B.S. (1964). StabilityandChange in Human Characteristics. New York: McCraw-Hill BookCompany.

Bloom, B.S. (1976).Human Characteristcsand School Learning. New York: McCraw-HillBook Company.

Caesar Leo, M. (1999). Child labour: Themostvisibletype of childabuseandneglect in India. *Child AbuseReview*, 8, 75-86.

Cauldfield, R. A. (2001). Infant and Toddler. New Jersey: Prentice-Hall International Limited.

Ceylan, Ş., Gözün Kahraman, Ö., Ülker, P. (2016). Annelerin erken çocukluk dönemine bakış açısı. *Journal of the Human and Social Sciences Researches,* 5(5), 1333-1356.

Cılga, İ. (2001). Demokrasi ve insan hakları kültürü ve çocuk hakları. *Milli Eğitim Dergisi*, 151 (3),69-73.

Crews, F. T., Braun, C. J., Hoplight, B., Switzer, R. C.,Knapp, D. J. (2000). Binge ethanol consumption causes differential brain damage in young adolescent rats compared with adultrats. *Alcoholism, ClinicalandExperimentalResearch*, 24 (11), 12-23.

Crowley, L., Johnson, M. (2004). Hazardouschildlabor. Erişim: [http://www.continuetolearn.uiowa.edu/laborctr/child_labor/materials/pdf/modules/hazardous_child_labor.pdf]. Erişim Tarihi:18.10.2017.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2011). Anne Baba Eğitimi. Ankara: Eğiten Kitap.

Çapur, C. O. (2006). Çalışan ilköğretim öğrencilerinin eğitim beklentileri. Yüksek Lisans Tezi.

Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Çiftçi, D. B. (2013). Çalışan çocuklarda duygusal ve davranışsal sorunlar: Oto sanayi örneği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 20(1), 13-22.

Çilingir, C. (1997). Sanayi Bölgesinde Çalışan Çocukların Sorunları. Ankara: TİSK Yayınları. ÇSGB (1995). Çalışan Çocukların KorunmasıİçinPolitika ve Eylem Programı Yöntem ve Önerisi (7 İşkolu Örneği), Ankara.

ÇSGB (2005). Türkiye'de Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali. Ankara: Saner Basım.

Dağ, H., Doğan, M., Sazak, S., Kaçar, A., Yılmaz, B., Doğan, A., Arıca, V. (2015). Current approach to child rights. *Çukurova Medical Journal*, *40*(1), 1-5.

Dağlıoğlu, E. (2009). Erken Çocukluk Eğitimi. İbrahim Diken (Ed.), Erken çocukluk Dönemi Öğretmeninin Özellikleri içinde (s. 482-515). Ankara: Pegem.

Dedeoğlu, S. (2004). Neoliberalizmin Tahribatı. İstanbul: Metis.

Dur, A. İ. B., Öztürk, M. (2017). Türkiye'de ve dünyada çocuk işçiliği ve mücadele politikaları: Sdü Myo öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, *22*(3), 613-635.

Dyer, C. (2007). Working children and education alinclusionin Yemen. *International Journal of Educational Development*, 27(5), 512-524.

Engin, A. (1994). Çalışan ve çalışmayan çocukların ailelerinin yapısal ve psiko-sosyal özellikleri açısından karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Erbay, E. (2008). Çocuk İşçi Olmak. Ankara: Sosyal Hizmet UzmanlarıDerneği Yayını.

Erbay Dündar, P., Bilge, B., Baydur, H., Pala, T., Eser ,E., Ergör, A., Oral, A.,Şerifhan, M. (2006). Manisa'da çıraklık eğitim merkezinde eğitim gören gençlerin yaşam kalitesini etkileyen faktörler. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 25(1),24-29.

Ergen, H. (2003). Türkiye'de Çalışan Çocukların Eğitime ve İş Gücüne KatılımınıEtkileyen Faktörler. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ergenç, Ö. (2007). TBMM 22. Dönem Siirt Milletvekili Sokak Çocukları Komisyonu Başkanı İstanbul Sokak Çocukları Rehabilitasyon Modeli Sempozyumu, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını.

Ersoy, Ö., Avcı, N., Turla, A. (2006). Çocuklar için Erken Uyarıcı Çevre. İstanbul: Morpa Kültür.

Forastieri, V. (1996). Safetyandhealth of workingchildren. 4th ınternationalcongress on tropical paediatrics notları, July, Kuala Lumbur, Malaysi.

Gediz Gelegen, D. (2001). Çocuk emeği. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 6, 42-46.

Goose, N., Honeyman, K. (2016). Chilhood and Child Labour in Industrial England. Londan: Routledge.

Gökalp, Ö.T. (2011). Türk iş hukukunda çocuk işçi çalıştırma. *Journal of VocationalColleges*, Mayıs, 125-135.

Gülay, M. (2006). Yıpranan çocuklar: çocuk işçiler. Seminer anlatımı, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Gülçubuk, B. (2012). Tarımda çocuk emeği sömürüsü ve toplumsal duyarlılık. *Çalışma ve Toplum,*2, 75-94.

Gültekin, M., Gürdoğan Bayır, Ö., Balbağ, N. L.(2016). Haklarımız var: Çocukların gözünden çocuk hakları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(24), 971-1005.

Güven, G., Efe Azkeskin, K. (2016). Erken Çocukluk Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitim. Erken Çocukluk Eğitimi, İbrahim Diken (Ed). Ankara: Pegem Akademi.

Hawamdeh, H., Spencer N. (2002). Theeffects of work on thegrowth of jordanianboys. *Health&Development*, 29(3), 167-172.

Hawamdeh, H., Spencer N. (2003). Effectof workrelatedvariables on growthamong workingboys in Jordan. *Journal of EpidemiologyandCommunityHealth*, 57, 154-158.

Hatloy, A., Huser, A. (2005). Identification of streetchildren: characteristics of streetchildren in Bamako andAccra. Erişim:[http://www.fafo.no/pub/rapp/474/474.pdf]. Erişim Tarihi: 17.09.2017.

Holgado, D., Maya Jariego, I., Ramos, I., Palacio, J., Oviedo Trespalacios, O., Romero Mendoza, V.,Amar, J. (2014). Impact of child labor on academic performance: Evidence from the program "Edúcame Primero Colombia". *International Journal of Educational Development*, *34*, 58-66.

ILO (2004). Çocuk İşçiliği İle Mücadele: İş Müfettişleri İçin El Kitabı, Ankara: ILO Yayınları.

ILO (2012). Çocuk İşçiliği. Erişim: [http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_cisc.htm]. Erişim Tarihi: 18.08.2017.

ILO (2013). Çocuk işçiliği. Erişim: [http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about /ilo_cisc.htm]. Erişim Tarihi: 18.08.2017.

IPEC (2010). Acceleratingactionagainstchildlabour. Globalreportunderfollowup tothe ilo declaretion on fundamentalprinciplesandrights at work. Erişim: [www.ilo.org/ipecinfo/product/download.do?type=document&id]. Erişim Tarihi: 27.09.2017.

Işık, E. (2007). Genç işçilerin korunmasına ilişkin 94/33/ec sayılı direktif. *ÇSGB AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni,* 21, Ankara.

Işıklı, A. (1993). Sosyal Politika Acısından Çocuk İşgücünün KorunmasıSorunu. Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Semineri. Adapazarı: Türk-İşYayınları.

İlgazi, A. (1996). Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk İstihdamı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul

İlik, B., Türkmen, Z., Geter, R. (1994). Sokaktan Ustalığa. Ankara: ILO/IPEC Yayınları.

Kahramanoğlu, E. (1996). Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları. Ankara: Friedrich Naumann Vakfı Yayını.

Karaman, B., Özçalık, M. (2007). Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinin bir sonucu: Çocuk işgücü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1), 25-41.

Kaplan, Z. (2001). Çocuk İstihdamı. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karabay, Ş. O., Aydın, D. G. (2017). Farklı geçmiş yaşantılardan gelen çocukların mutluluk ve gelecek ile ilgili görüşleri. *İlköğretim Online*, *16*(4), 1816-1828.

Kepenekçi, Y.K. (2000). İnsan hakları eğitimi. Ankara: Anı.

Kesmen, G. (2007). Adana il merkezinde sokakta çalışan çocukların beslenme alışkanlıkları ve beslenme durumu. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Khan, A. (2007). Stakeholders' perceptions and action for addressing students' dropout in a government secondary school in Karachi. Yüksek Lisans Tezi. Aga Khan University, Karachi, Pakistan. Erişim: [http://ecommons.aku.edu/theses_dissertations/197]. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Kocatürk, B. (2007). Çalışan çocukların fiziksel bakım sorunlarının ve gereksinimlerinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

Kolaç, N., Ergün, A., Erol, S. (2006). Pazarda çalışan çocukların çalışma koşulları ve sağlık durumları. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 30-36.

Konanç, E.(1992). Korunmaya Muhtaç Kent Çocukları. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları.

Konuk Er, R., Yıldırım Doğru, S. S., Durmuşoğlu Saltalı, N.(2012). Çalışan Çocuklar. Aile Refahı ve Koruma, Ed.: S. S. Yıldırım Doğru, Ankara: Eğiten Kitap.

Kumaş, H. (1993). Türkiye'de Çalışan Çocuk Gerçeği ve Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

SGK (2017). Mesleki Eğitim Kanunu Erişim: [http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf]. Erişim Tarihi: 11.10.2017.Miller, M. E. (2010). Child labourand protecting young workers around the world. An introduction to Thisissue. *İnternational Journal Occupational Environment Health*, 16(2), 103-112.

Ndjanyou, L., Djiénouassi, S. (2014). Characteristics and determinants of child labour in Cameroon. Erişim: [https://www.csae.ox.ac.uk/conferences/2010-EdiA/papers/491-Djienouassi.pdf].Erişim Tarihi: 06.07.2017.

Neyzi, O., Gökçay, G. (2002). Sosyal Pediatri. İstanbul: Nobel Kitapevleri. Okumuş, E. (2009). Sokak çocuklarının sosyolojisi/ Diyarbakır örneği. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 9(1), 9-37.

Okuşluk Çapur, Ç. (2006). Çalışan İlköğretim Öğrencilerinin Eğitim Beklentileri. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Osment, L. (2014).Child labour; the effect on child, causes and remedies to the revolving menace. University of Lund, Department of Human Geography, Sweden.

Öner, S.,Şaşmaz, T., Buğdaycı, R., Kurt, A. Ö., Uğurhan, F., Tezcan, H. (2006). Sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklarda sigara alkol ve madde kullanma prevelansı ve etkileyen faktörler. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 16, 15-21.

Öz Akar, L. (2013). Çocuk Hakları Bağlamında Çocuklarda Eğitim Hakkı.Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Özcebe, H. (2001). Çalışan çocuklar ve sorunları. *Katkı Pediatri Dergisi*, 22(3), 286-301.

Özdemir, G. H., Yurdakul, E. (2005). Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde Uyaran Eksikliği. İlgi Ertem (Ed). Gelişimsel Pediatri. Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.

Patıroğlu, T., Gür, C., Tahan, F. (2001). Çocuk işçilerin fiziksel değerlendirilmesi. *Erciyes Tıp Dergisi*, 23(3), 124-127.

Ray, R.(2004). Child Labour: A survey of selected Asian Countries. *Asian-Pacific Economic Literature*, 18(2), 1-18.

Sağır, S.,Aral, N. (2000). Sokakta Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Aile Bireylerini ve Aile İlişkilerini Algılama Biçimlerinin İncelenmesi. 1. İstanbul Çocuk Kurultayı, İstanbul: İstanbulÇocuk Yayınları Vakfı.

Sakurai R. (2006). Child labour and education. Education for All Global Monitoring Report 2007. Erişim: [http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001474/147485e.pdf]. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Santrock, J. W. (2014). Ergenlik. Ankara: Nobel.

Sarıeroğlu, J. (2008). Çocuk işçiliği ile mücadele. *Çelik-İş Dergisi*, Mart, 23.

Sayıta, S. U. (2005). Sokakta Yaşayan Çocuklar: Çocuklar ve Suç-Ceza. Ankara: Seçkin.

Schwind, H. D. (2005). Sokak Çocukları. Çocuklar ve Suç-Ceza. Ankara: Seçkin.

Senemoğlu, N. (2001). Çocuk hakları, çalışan çocuklar ve eğitim sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 151, 1-12.

Seyhan, B.,Gültekin Akduman,G. (2015). Ulusal yasalar ve yönetmelikler ile uluslararası sözleşmeler açısından engelli çocukların eğitim hakkı. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *2,*153-160.

Shah, P. (1996). PhysicalandMentalHealth of WorkingChildren. HealthAspects of Children Labour, 4thInternational Congress on TropicalPaediatrics Notları, July, Kuala Lumbur, Malaysia.

SHÇEK (2001). VIII. Yıllık Kalkınma Planı-Çocuk Özel İhtisas Komisyonu Raporu, SHÇEK Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sinha, S. (2015). Child Labour and Compulsory Education.Erişim: [http://14.139.60.114:8080/jspui/bitstream/123456789/1415/1/029_Child%20Labour%20and%20Compulsory%20Education.pdf]. Erişim Tarihi: 06.07.2017.

Smith P. K., Cowie, H., Blades, M. (2005). Understanding Children's Development. USA: Blackwell.

Honig, A. S. (2002). Research on Quality in Infant-Toddler Programs. Erişim: [http://files.eric .ed.gov/fulltext/ED471910.pdf]. Erişim Tarihi: 14.10.2017.

Sullivan, K. (2002). Baskı Altındaki Çocuklar. İstanbul: Kariyer Yayınları.

Sunal, S., Alp, E. (2008). Sosyal Devlet Çerçevesinde Çocuk İstihdamı ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. Türkiye Ekonomisinin Sorunları Sempozyumu 2. Hukuksal Düzenlemelerin İstihdam Politikaları Üzerine Etkileri. Erişim: [www.ikt.yildiz.edu. tr/sempozyum/metin/5.pdf]. Erişim tarihi: 10.08.2017.

Şişman, Y. (2006). Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri. *Sosyal Bilimler Dergisi.* Erişim: [http://www.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/soysa l_bilimler/pdf/2006-2/sos_bil]. Erişim Tarihi:20.09.2017.

Taştı, E. (2002). DİE Çocuk İşgücü Anketlerinin Ortaya Koyduğu Eğilimler. Ankara: DİE Matbaası.

TİSK (1997). Sanayi Bölgesinde Çalışan Çocukların Sorunları. Ankara: TİSK. TMMOB (2014). 1580 Sayılı Belediye Kanunu. Erişim: [http://www.spo.org.tr/mevzuat/mevzuatdetay.php?kod =180]. Erişim Tarihi: 20.08.2017.

TİSK (2003). Çocuk İşçiliği Konusunda Görüş ve Öneriler, Sanayide Çalışan Çocuklar ve TİSK'in Faaliyetleri, Yayın No:222, Ankara.

TÜİK (2006). Çocuk İşgücü Araştırması. Erişim: http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id =482]. Erişim Tarihi: 28.09.2017.

TÜİK (2013). Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları. Erişim: [http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do ?id=13659]. Erişim Tarihi: 01.10.2017.

TÜİK (2016). İstatistiklerle Çocuk, 2015. Erişim: [http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21521]. Erişim Tarihi: 11.07.2017.

Türkmen, E. (1993). 12-18 yaş grubunda beslenme. *Çalışma Ortamı*, 8, 61.

UNICEF (1999). Dünya Çocuklarının Durumu 1999, Ulusların Gelişimi. Oxford UniversityPress.

UNICEF (2004). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Her Çocuk İçin Sağlık, Eğitim, Eşitlik, Koruma İnsanlığın Gelişimi. Ankara: Dumat Ofset.

Ülker, P. (2016). 15-18 Yaş Grubundaki Ergenlerin Problem Çözme Becerileri ve Zorbalık Davranışlarının Çalışma Durumu Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yavuzer, H. (1998). Çocuk ve Suç. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, H. O. (2008). Dünyada ve Türkiye'de çocuk işçiliği ve özel bir örnek olarak İstanbul ilinde otomotiv küçük sanayisinde çalışan çocuk işçi ve çıraklar. Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yörükoğlu, A. (2000). Çocuk Ruh Sağlığı. İstanbul: Özgür.

Zeytinoğlu, S. (1991). Sokakta Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları. Türkiye'de Çocuğun Durumu: 1990'larin Çocuk Politikası Kongresi kitabında, s: 241-253, Ankara: DPT Sosyal Planlama Başkanlığı ve UNICEF.

6 MÜLTECİ ÇOCUKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül KURNAZ
Karabük Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

Öğr. Gör. Mustafa ADIBATMAZ
Karabük Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu

Dünyayı verelim çocuklara hiç değilse bir günlüğüne
Allı pullu bir balon gibi verelim oynasınlar
Oynasınlar türküler söyleyerek yıldızların arasında
Dünyayı çocuklara verelim…

Nazım Hikmet Ran

GİRİŞ

Bilim ve teknolojideki gelişmeler ışığında Dünya'nın bugün geldiği noktada çocuk haklarının gerçekleştirilip, sürekliliğinin sağlanıp sağlanamadığının tartışılıyor olması oldukça üzücüdür. Açlık, kıtlık, savaş gibi olumsuz durumlarda ilk etkilenen gruplardan birinin de çocuklar olması, yaşama ve yaşatılma hakkının bile henüz çocuklara tam olarak verilemediğinin, aslında çocukların bugün korunamadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. 2015 yılı verilerine göre Dünya üzerinde 16.121.427 mülteci ve 3.219.941 sığınmacı olmak üzere toplam 19.341.368 kişi mülteci ve sığınmacı statüsündedir (www.un.org.tr). Bu veriler resmî makamlara yansıyan rakamları içermektedir. Ancak resmî makamlara yansımayan durumlar da dikkate alındığında çok sayıda kişinin, kendi ülkelerini, çeşitli nedenlerden dolayı terk etmek zorunda kalması düşündürücüdür. Bu nedenle, bu bölümde çocuk hakları açısından mülteci ve sığınmacı çocukların durumları tartışılacaktır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan maddeler konuları bakımından sağlıklı yaşam hakkı, eğitim hakkı, vatandaşlık hakkı, korunma hakkı ve şikayet hakkı olarak sınıflandırılabilir. Bu nedenle her ülke kendi topraklarında barınmasına izin verdiği mülteci ve sığınmacı çocukların öncelikle yaşama ve yaşatılma hakkını sağlayarak sağlıklı bir yaşam sürmesine olanak sağlayacak koşullara sahip olmalıdır. Ancak bu sorun sadece sığınmacı ve mülteci çocuklara barınma hakkı tanıyan ülkenin sorunu değildir; bu sorun tüm Dünya ülkelerini ilgilendiren ya da ilgilendirmesi gereken önemli bir sorundur.

Her ne kadar ulusal sınırlar diğer devletler tarafından tanınmış kararlarla belirlenmiş olsa da, doğanın insana sunmuş olduğu kaynaklar tüm insanlığa aittir. Bu nedenle açlık ve kıtlık bölgelerinde yaşanan sorunlar Dünya üzerindeki tüm insanları ilgilendirmelidir. Savaşlar ise hiçbir zaman tek bir ülkenin çıkarıyla ilişkili olmamıştır. Dünya'daki çok sayıda ülke kendi coğrafyasından uzak olan bir coğrafyadaki savaşa dahil olmuş ya da bu savaşta taraf olabilmiştir. Bu nedenle açlık ya da savaşlar nedeniyle yaşama tutunamayan çocukların sorunları aslında insanlığın sorunu olmalıdır. Mülteci ve sığınmacı çocukların sorunlarını ve haklarını bu bağlamda okumak ve anlamak gerekir.

UNICEF: Dünyada 50 milyon çocuk mülteci bulunuyor

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), dünya genelinde 28 milyon çocuğun çatışmalar nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kaldığını açıkladı.

KAYNAKLAR

Atasü Topçuoğlu, R. (2012). *Türkiye'de Göçmen Çocukların Profili, Sosyal Politika Ve Sosyal Hizmet Önerileri Hızlı Değerlendirme Araştırması* (Göçmen Çocuk Raporu). Ankara. IOM.

Bakırcıoğlu, R. (2002). *Çocuk ruh sağlığı ve uyum bozukları*. Anı Yayıncılık.

Balcıoğlu, İ. (2007). *Sosyal ve Psikolojik Açıdan Göç.* İstanbul: Elit.

Cüceloğlu, D. (2015). *İnsan ve davranışı*. Remzi Kitabevi.

İçduygu A. ve Biehl K. S. (2009) *İstanbul: 2000'lerden Görünüm* (Living Together Araştırma Raporu). İstanbul. British Council.

Beter, Ö. (2006). *Sınırlar Ötesi Umutlar Mülteci Çocuklar.* Ankara: Sabev.

Çağlayan, S. (2011). Göç Kavramı ve Kuramları. Fatime Güneş (Ed.), *Kent Sosyolojisi* İçinde (s.84-115). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF.

Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat.

Fichter, J. H. (1990). *Sosyoloji Nedir?*. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Gander M. J. ve Gardiner H. W. (2004). Child and Adolescent Development. Çocuk ve Ergen Gelişimi. 5th ed. Çevirenler: Dönmez A, Çelen N, Onur B, İmge Kitabevi, Ankara.

Gürel, S. (2001). Türkiye'de Göç ve Bütünleşme Sorunsalı. Firdevs Gümüşçüoğlu (Ed.), *21. Yüzyılın Karşısında Kent ve İnsan* içinde. İstanbul: Bağlam.

Gürle, N.Ş. (2012). *İstanbul'da Refakatsiz Sığınmacı ve Mülteci Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar ve Uygulamalar.* İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Janssen, M, Verhulst, F. C., Bengi-Arslan L, Erol, N, Salter, C. J., Crijnen, A. (2004). Comparison of self-reported emotional and behavioral problems in Turkish immigrant, dutch and Turkish adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39(2):133-140.

Mann, M. A. (2006). The formation and development of individual and ethnic identity: Insights from psychiatry and psychoanalytic theory. *The American Journal Psychoanalysis*.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat.

Maslow, A. H., Frager, R., & Fadiman, J. (1970). *Motivation and personality* (Vol. 2, pp. 1887-1904). New York: Harper & Row.

Orhan, O. ve Gündoğar, S. S. (Eds.). (2015). *Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM). (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, Rapor No:195, Ankara.

Özen Ş., Antar S., Özbulut Ö., Altındağ A. & Oto R. (2001). İç göç yaşayan bir grup lise öğrencisinde ruhsal belirti şiddetinin cinsiyet ile ilişkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 8(3):156-162.

Özer, İ. (2004) *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Bursa: Ekin.

Özkalp, E. (1994) *Sosyolojiye Giriş.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Podgore, J. K., Rene, A., Sandhu, R., & Marshall, M. (2003). A health assessment of refugee children from formerYugoslavia in Tarrant County. *Texas medicine*, *99*(6), 50-53.

Reilly, R. (Ed.) (1997) *Dünya Mültecilerinin Durumu: Bir İnsanlık Sorunu.* Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK).

Rigby K. (2007). Bullying in schools: And what to do about it. Camberwell Victoria: ACER Press.

Sapancalı F. (2005). Avrupa Birliği'nde sosyal dışlanma sorun ve mücadele yöntemleri. Çalışma ve Toplum Dergisi, 3(6):51-106.

Sen A. (1996). Inequality unemployment and contemporary Europa. International Labour Review, Vol.136(2):163.

Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2014*(31).

Stevens G.W.J.M., Vollebergh W.A.M., Pels T.V.M., Crijnen A.A.M. (2005). Predicting externalizing problems in Moroccan immigrant adolescents in the netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40(7):571-579.

Williams K.D., Zadro L. (2007). Ostracism. In: *Interpersonal Rejection*, Ed: MR. Leary, Oxford University Press, New York.

Vanderbilt, D., Augustyn, M. (2010). The effects of bullying. *Pediatricsand Child Health*, 20 (7), 315-320.

Yurtseven, A., Özcan, G., ve Saz, E. U. (2015). Çocuk Acil Servise Başvuran Suriyeli Hastalarla Türk Hastaların Karşılaştırılması: Ege Üniversitesi Deneyimi. *Turk J Pediatr Emerg Intensive Care Med*, *2*, 133-6.

T.C. Resmî Gazete. Cenevre'de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış olan *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin onaylanması hakkında Kanun.* 29 Ağustos 1961. Sayı: 359. Ankara: Başbakanlık.

T.C. Resmî Gazete. *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.* 4 Nisan 2013. Sayı: 28615.Ankara: Başbakanlık.

T.C. Resmî Gazete. *Geçici Koruma Yönetmeliği.* 22 Ekim 2014. Sayı: 29153.Ankara: Başbakanlık.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM). (2009). Göç Terimleri Sözlüğü, Cenevre.

http://www.meb.gov.trSuriyeli çocukların eğitimi için yol haritası belirlendi. Erişim Tarihi: 18.10.2017 http://www.meb.gov.tr/suriyeli-cocuklarin-egitimi-icin-yol-haritasi-belirlendi/haber/11750/tr

http://www.unhcr.org/turkey/home.php?page=12

http://www.tdk.gov.tr

http://www.hurriyet.com.tr/13-gunluk-cuma-bebek-acliktan-oldu-40503792

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/775770/Hamile_kadina_tecavuz_edip__11_aylik_bebegiyle_oldurduler..._Halk_linc_etmek_istedi.html

https://www.cnnturk.com/video/dunya/macar-gazeteci-gocmene-celme-takti

7 EBEVEYNİ CEZAEVİNDE OLAN ÇOCUKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Fulya GİRAY SÖZEN
Altınbaş Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü

Küçük çocukların derdini küçük görmemeli.

Firdevsi

GİRİŞ

Cezalandırıcı adalet anlayışının bir ürünü olan hapis süreci, sadece mahpus bireyleri değil, onlarla birlikte ailelerini ve yakınlarını da etkilemektedir. Özellikle cezaevindeki yetişkin kadın ya da erkek mahpusların çoğunun çocuğu bulunmakta, ebeveynin cezaevine girmesiyle birlikte çocukların hayatında da radikal bir değişim yaşanmaktadır. Anne ya da babası cezaevinde olan çocuklar sayıları resmî olarak istatistiklere yansımayan, hizmet sağlayan kurumların ve toplumun fark etmediği görünmez bir gruptur. Ancak bu sürecin çocuklar üzerindeki etkileri oldukça belirgindir. Özellikle dışlanma, etiketlenme, utanç duyma, izolasyon gibi bir dizi zorlukla baş etmek zorunda kalan çocukların desteklenmesi ve bu grubun görünürlüğünün sağlanması, hem çocuk hakları gereği hem de çocukların psiko-sosyal gelişimleri adına gereklidir.

KAYNAKLAR

Akdaş Mitrani, A. ve Giray Sözen, F. (2017). Bekleyen Çocuk: Anne ya da Babası Cezaevinde Olan Çocuklar Üzerine Bir Proje, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, İstanbul.

Atar, Z. (2015), 20. Yüzyıl Başlarında İstanbul Hapishane-i Umumi'de Mahkumların Üretim Faaliyetleri, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34, 19-34.

Ayre, E., Gampell, L.ve Scharff-Smith, P. (2011), Chapter 1: Introduction. Scharff-Smith, P. ve Gampell, L. (Edt.), Children of Imprisoned Parents içinde (s. 3-11). The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre, Denmark: Jes Ellehauge Hansen.

Bastick, M. ve Townhead, L. (2008). Women in Prison: A Commentary on the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. Geneva: Quaker United Nations Office.

Bianet (2017). https://m.bianet.org/bianet/cocuk/186691-560-cocuk-annesiyle-birlikte-cezaevinde (Erişim Tarihi: 01.09.2017).

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (CTE), (2017). http://www.cte.adalet.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 01.09.2017).

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (2006). Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük. http://www.cte.adalet.gov.tr. (Erişim Tarihi: 01.09.2017).

International Centre for Prison Studies (2013). World Prison Population List, (10th edition).

International Centre for Prison Studies (2013). World Prison Population List, (10th edition).

Murphey, D. ve Cooper, P. M. (2015). Parents Behind Bars, What Happens to Their Children, Trends Child.

Murray,J., Farrington, D.P., ve Sekol, I. (2012). Children's Antisocial Behavior, Mental Health, Drug Use, and Educational Performance After Parental Incarceration: A Systematic Review and Meta-Analysis. Psychological Bulletin, 138(2),175-210. http://dx.doi.org/10.1037/a0026407

Nesmith, A. ve Ruhland, E. (2008) Children of Incarcerated Parents: Challenges and Resiliency, in Their Own Words. Children and Youth Services Review 30(10), 1119–1130. http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2008.02.006

Philbrick, K, Ayre, L ve Lynn, H (2014), Children of Imprisoned Parents: European Perspectives on Good Practice, 2nd ed, Paris:COPE.

Skarðhamar, T. (2009). Family dissolution and children's criminal careers. European Journal of Criminology 6: 203-23.

Türk Dil Kurumu (TDK), (2017). http://www.tdk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 01.09.2017).

Webster, C. ve Kingston, S. (2014), Anti-Poverty Strategies for the UK: Poverty and Crime Review. Centre for Applied Social Research (CeASR) Leeds Metropolitan University, Joseph Rowntree Foundation.

8 ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Derya ŞAHİN
Karabük Beşbinevler Anaokulu
Müdür Yardımcısı

Çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunmalı,
Onlar her koşulda yetişkinlerden daha özel ele alınmalıdır.

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Çocuk, doğduğu andan itibaren uzun süre korunması, desteklenmesi ve yönlendirilmesi gereken bir varlıktır ve bir toplumun ilerleyebilmesi bu çocukların bedenen, ruhen ve sosyal yönden gelişimiyle mümkündür (Yılmaz, 2015). Bu gelişimi olumsuz etkileyen, engelleyen ya da kısıtlayan çocuk ihmali ve istismarı, ana baba ya da bakıcı gibi bir erişkin tarafından çocuğa yöneltilen, toplumsal kurallar ve profesyonel kişilerce uygunsuz ya da hasar verici olarak nitelendirilen eylem ve eylemsizliklerin tümüdür (Uslu, 2010). Bu eylem ya da eylemsizliklerin sonucunda Dünya Sağlık Örgütü' nün verilerine göre, dünyada 1-14 yaş grubundaki 40 milyon çocuk istismar veya ihmale uğramakta, tıbbi ve sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadır (Kural, 2014).UNICEF ile (Mülga) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (SHÇEK) 2008 yılında gerçekleştirdiği bir araştırma ise Türkiye'de yaşayan 7-18 yaşları arasındakiçocukların aile içinde %45'inin fiziksel istismara, %51'nin duygusal istismara ve %25'inin de ihmale maruz kaldığını ortaya çıkarmıştır (Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması, 2010). Ana babaların çocuklarına karşı tutumları, kendi kişilik özelliklerinden, içinde yetiştikleri sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik koşullardan, eğitim düzeyinden, çocuklarına ait özelliklerden ve içinde bulundukları toplumun geleneksel çocuk yetiştirme yöntemlerinden etkilenmektedir. Düşük sosyoekonomik düzey, dar yaşam alanı, geniş aile yapısı, göç olgusunun varlığı, düşük eğitim düzeyi, çocuk sayısının fazla olması, ailenin sosyal desteğinin yetersiz olması, tek ebeveynli aile, düşük evlilik kalitesi, zayıf ebeveyn çocuk ilişkisi, ebeveyn madde kötüye kullanım öyküsünün varlığı çocuğa yönelik ihmal ve istismarın ortaya çıkmasında zemin hazırlayıcı etkenler olarak bildirilmektedir (Can Özcan, 2010; Güler vd. 2002;).

Çocuk ihmal ve istismarının tarihçesi eski çağlara dayanmaktadır (Kara vd. 2004). Tardieu 1860 yılında Paris Akademisi'nde ilk kez çocukların fiziksel ve cinsel istismarından bahsederken (Nathonson ve Heger, 2000), Caffey 1946 yılında "Caffey Sendromu" ve Kepme 1961 yılında "Hırpalanmış Çocuk Sendromu" tanımlaması yaparak çocuklara yönelik şiddet eylemlerini vurgulamışlardır (Akt.Acehan, vd. 2013).

KAYNAKLAR

10 Ways to Teach Your Child the Skills to Prevent Sexual Abuse, https://childmind.org/article/10-ways-to-teach-your-child-the-skills-to-prevent-sexual-abuse, Erişim Tarihi:10.09.2017.

Acehan, S., Bilen, A., Ay, M. O., Gülen, M., Avci, A., & İçme, F. (2013). Çocuk istismarı ve ihmalinin değerlendirilmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *22*(4).

Aksel, E. Ş., & Irmak, T. Y. (2015). Çocuk cinsel istismarı konusunda öğretmenlerin bilgi ve deneyimleri. *Ege Eğitim Dergisi*, *16*(2), 373-391.

Aktepe, E. (2009). Çocukluk çağı cinsel istismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *1*(2).

Alpaslan, A. H. (2014). Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, *15*(2).

Aral, N., & Gürsoy, F. (2001). Çocuk hakları çerçevesinde çocuk ihmal ve istismarı. *Milli Eğitim Dergisi*, *151*(5).

Aydemir, D., & Yurtkulu, F. (2012). Çocuğa Yönelik Cinsel İstismarla Mücadelede: Çocuk İzlem Merkezi Fıgtıng Sexual Abuse Agaınıst Chıldren: Chıld Fallow Up Center.

Aynur Y. Çocuk İstismarı ve İhmali : Risk Faktörleri ve Çocukların Psikososyal Gelişimi Üzerindeki Etkileri. Erişim Adresi: http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423874674.pdf , Erişim Tarihi: 10.08.2017).

Ayvaz, M. (2004). Aksoy MC. *Çocuk İstismarı ve İhmali. Hacettepe Tıp Dergisi*, *35*, 27-33.

Başkanlığı, T. B. A. A. K. (1995). Aile içi şiddetin sebep ve sonuçları. *Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları*.

Bilgiç, H. (2015). *Denizli il merkezindeki aile sağlığı merkezlerinde görev yapan ebe ve hemşirelerin çocuk istismarı ve ihmali konusundaki deneyimleri, bilgi ve farkındalık düzeyleri* (Doctoral dissertation, Pamukkale Üniversitesi).

Bilgin, Ö. (2015). *Cinsel istismar mağduru çocukların psiko-sosyal durumlarının istismara ait özellikler açısından tanımlanması* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Bilir, Ş., Meziyet, A. R. I., Dönmez, N. B., Atik, Ç. U. B., & San, A. G. P. (1991). Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 yaşlar arasındaki 50.473 çocuğa fiziksel ceza verme sıklığı ve buna ilişkin problem durumlarının incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *1*(1).

Bulut, S. (2016). Çocuk cinsel istismarı hakkında bir derleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *3*(28).

Canbaz, S., Turla, A., Aker, S., & Pekşen, Y. (2005). Samsun merkez sağlık ocaklarında görev yapan pratisyen hekimlerin çocuk istismarı ve ihmali konusunda bilgi ve tutumları. *Sted*, *14*, 241-6.

Cheng, A. W. J. (2006). Hope and attachment styles among mothers at risk for child abuse and neglect.

Child abuse and neglect by parents and other caregivers. www.who.int/violence_injury/violence/global_campaign/en/chapter3

Child Welfare, (2013). What Is Child Abuse and Neglect? Recognizing the Signs and Symptoms (https://www.childwelfare.gov/pubpdfs/whatiscan.pdf. Erişim tarihi: 03.07.2017.

Choi, C. B. (2003). Perceptions of child Neglect: An explonatory study of Korean Parents. Thesis in the Degree of Doctor of Philosophy in the College of Social Work Univesity of South California.

Cowen, P. S. (1999). Child neglect: Injuries of omission. *Pediatric Nursing*, *25*(4), 401.

Çakır Tunç, D. (2008). Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin eğitim politikalarına yansımaları konusunda milli eğitim bakanlığı uzmanlarının görüşleri. *Unpublished master's thesis, Ankara University, Ankara*.

Çakır Tunç, D. (2008). Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin eğitim politikalarına yansımaları konusunda milli eğitim bakanlığı uzmanlarının görüşleri. *Unpublished master's thesis, Ankara University,*

Çocuğa yönelik şiddette ulusal eylem planı,xa. yimg.com/kq/groups/18581772/1111080978/name/2+Eylem+Pla...docx, Erişim Tarihi:11.09.2017.

Çocuk hakları sözleşmesi, elearning-events.dit.ie/UNICEF-TK/unit1/1_2_4.htm, Erişim Tarihi:12.08.2017.

Çocuk İhmali ve İstismarı, egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2016/03/Çocuk-İhmali-ve-İstismarı.pdf, Erişim tarihi: 01.09.2017)

Çocuk İhmali ve İstismarını Önleme Öğretmenler Ve Aileler İçin Eğitim Kılavuzu. www.insanhaklaridernegi.org. Erişim Tarihi: 03.07.2017.

Çocuk İstismarına Yönelik Rapor, imdat.org/wp-content/uploads/.../Çocuk-İstismarına-Yönelik-Rapor.pdf, Erişim Tarihi: 14.09.2017.

Çöpür, M., Üneri, Ö. Ş., Aydın, E., Bahalı, M. K., Tanıdır, C., Güneş, H., & Erdoğan, A. (2012). İstanbul ili örnekleminde çocuk ve ergen cinsel istismarlarının karakteristik özellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *13*, 46-50.

Daro, D. (2003). Before Substantiation: The Role for Child Welfare Agencies in Preventing Maltreatment. JCPR Working Paper.

De Bellis, M. D. (2005). The psychobiology of neglect. *Child maltreatment*, *10*(2), 150-172.

De Paúl, J., & Arruabarrena, I. (2003). Evaluation of a treatment program for abusive and high-risk families in Spain. *Child welfare*, *82*(4), 413-442.

Deveci, S. E., & Açık, Y. (2003). Çocuk istismarı nedenlerinin incelenmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *12*(4).

DiLauro, M. D. (2004). Psychosocial factors associated with types of child maltreatment. *Child welfare*, *83*(1), 69.

Dokgöz H, Saka NE. (2017). Çocuk istismarı ve ihmaline adli tıp yaklaşımı İzmir barosu bülten, 2017. http://www.izmirbarosu.org.tr/pdfdosya/23-nisan-2017-ozel-bulten2017424154321493.pdf, Erişim Tarihi:01.09.2017.

Dubowitz, H. (2002). Preventing child abuse and neglect. *Pediatrics Review, 23, 191-196.*

Eratay, E. (2000). Zihin Engelli çocukların Aileleri tarafından fiziksel ihmal ve istismarı ile buna bağlı olarak ortaya çıkan davranış sorunları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Bolu ili örneği). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bolu.

Erginer, F. (2007). Ankara ili ilköğretim okulu yöneticilerinin öğrencilerin aileleri tarafından istismarı ve ihmaline ilişkin görüşleri. *Yüksek Lisans Tezi*.

Giardino, A. P., Lyn, M. A., & Giardino, E. R. (Eds.). (2010). *A practical guide to the evaluation of child physical abuse and neglect*. Springer Science & Business Media.

Glaser, D. (2002). Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): A conceptual framework. *Child abuse & neglect*, *26*(6), 697-714.

Gül Bulut H. (2014). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların İhmal Ve İstismarında Ebeveyn İle İlişkili Etmenler. Ankara Üniversitesi, Çocuk Ve Ergen Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z., & Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *CÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, *24*(3), 128-134.

Güven B, Savaş HA, Bahar A. (2015). Çocuk İstismarı ve İhmali: Bir Gözden.https://sozkonusucocuksa.wordpress.com, Erişim Tarihi: 10.09.2017.

Herrmann, B., Banaschak, S., Csorba, R., Navratil, F., & Dettmeyer, R. (2014). Physical examination in child sexual abuse: approaches and current evidence. *Deutsches Ärzteblatt International*, *111*(41), 692.

Indicators of Neglect - Child Matters - Educating to Prevent Child Abuse,www.childmatters.org.nz, Erişim Tarihi:05.09.2017.

İngöler, B. Ulukol, B. Şimşek, F. Çocuk İstismarına Disiplin Penceresinden Bakış, *Adli Bilimler Dergisi*, 3(1), 47-52

Jones, K. D. (2002). The impact of learning about child abuse trauma. *The Journal of Humanistic Counseling*, *41*(1), 45-51.

Kairys, S. W., Johnson, C. F., & Committee on Child Abuse and Neglect. (2002). The psychological maltreatment of children—technical report. *Pediatrics*, *109*(4), e68-e68.

Kara, B., Biçer, Ü., & Gökalp, A. S. (2004). Çocuk istismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *47*(2), 140-51.

Kenny, M. C. (2004). Teachers' attitudes toward and knowledge of child maltreatment. *Child abuse & neglect*, *28*(12), 1311-1319.

Kepenekci-Karaman, Y. 2001. Hukuksal Açıdan Çocuk İstismarı ve İhmali, Katkı Pediatri Dergisi – Adli Pediatri ve Çocuk İstismarı, 22(3): 262-276.

Koç, F., Aksit, S., Tomba, A., Aydın, C., Koturoğlu, G., Aslan, A., ... & Çelik, A. (2012). Çocuk istismarı ve ihmali olgularımızın demografik ve klinik özellikleri: Ege Üniversitesi Çocuk Koruma Birimi'nin bir yıllık deneyimi. *Türk Pediatri Arşivi*, *47*(2).

Koç, F., Halıcıoğlu, O., & Akşit, S. (2014). Hangi Bulgular Fiziksel İstismarı Düşündürür?. *Journal of Pediatric Research*, *1*(1), 1-5.

Kural, D., & Dalı, P. A. Çocuk İstismarı Ve İhmaline Yönelik Diş Hekimlerinin Farkındalık Düzeyleri.

Kurtoğlu, M. (2016). Çocuk bu ihmale gelmez. *Nesil yayıncılık, İstanbul.*

MEB/ UNICEF. (2001). Psikososyal okul projesi. Türkiye, travma sonrası normal tepkiler, Psikoeğitim uygul

Mete, B. K. (2015). Çocuk Istismarı: Stres, Aile İşlevselliği, Sosyal Yalıtım, Kabul/Red.ama el kitabı, Ankara.

Moraes, S. (2004). The contributions of family poverty indicators to professionals' decision-making in child physical punishment cases: an analysis of the Canadian Incidence Study of Reported Child Abuse and Neglect.

Mousavi, M. N., & Rogers, J. R. (2001). Child Abuse and Depression in Iranian Students: An Empirical Investigation.

Murry, S. K., Baker, A. W., & Lewin, L. (2000). Screening families with young children for child maltreatment potential. *Pediatric Nursing*, *26*(1), 47.

NSPCC Inform (2009).Child protection fact sheet. The definitions and signs of child abuse (http:// www.ncl.ac.uk/studentambassadors/assets/documents/NSPCCDefinitionsandsignofchildabuse.pdf erişim tarihi: 15.07.2017).

Oral, R., Can, D., Kaplan, S., Polat, S., Ates, N., Cetin, G., ... & Bulguc, A. G. (2001). Child abuse in Turkey: an experience in overcoming denial and a description of 50 cases. *Child abuse & neglect*, *25*(2), 279-290.

Oral, Ü. K., Engin, P., & Büyükyazıcı, Z. (2010). Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Raporu.

Ovayolu, N., Uçan, Ö., & Serindağ, S. (2007). Çocuklarda cinsel istismar ve etkileri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, *2*(4), 13-22.

Öncüa, E., Kurtb, A. Ö., Esenayc, F. I., & Özera, F. Orijinal Çalışma Çalışan çocukların ailede istismarı.

Özcan, M. C. (2010). İstismar ve ihmalin çocuklar üzerindeki fiziksel ve psikolojik etkilerinin incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum*.

Projesi, D., & Adalı, N. 10-12 Yaş Grubu Çocuk İstismarı Ebeveyn Ve Çocuk Bilgilendirme Çalışması.

Qasem, F. S., Mustafa, A. A., Kazem, N. A., & Shah, N. M. (1998). Attitudes of Kuwaiti parents toward physical punishment of children. *Child abuse & neglect*, *22*(12), 1189-1202.

Rodriguez, C. M. (2006). Emotional functioning, attachment style, and attributions as predictors of child abuse potential in domestic violence victims. *Violence and victims*, *21*(2), 199.

Royse, D. (2015). Emotional Abuse of Children: Essential Information. Routledge.

Sağır, M., & Gözler, A. (2016). Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Görüşleri ve Farkındalık Düzeyleri1.

Şimşek, F., Ulukol, B., & Bingöler, B. (2004). Çocuk istismarına disiplin penceresinden bakış. *Adli Bilimler Dergisi*, *3*(1), 47-52.

Taner, Y., & Gökler, B. (2004). Çocuk istismar ve ihmali: psikiyatrik yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, *35*, 82-86.

The definitions and signs of child abuse, www.ncl.ac.uk/studentambassadors/assets/documents/NSPCCDefinitionsandsignofchildabuse.pdf), Erişim Tarihi: 10.08.2017.

Theodore, A. D., & Runyan, D. K. (1999). A medical research agenda for child maltreatment: negotiating the next steps. *Pediatrics*, *104*(Supplement 1), 168-177.

Tıraşçı, Y., & Gören, S. (2007). Çocuk istismarı ve ihmali. *Dicle Tıp Dergisi*, *34*(1), 70-74.

Turhan, E., Sangün, Ö., & İnandı, T. (2006). Birinci basamakta çocuk istismarı ve önlenmesi. *Sted*, *15*, 153-7.

TÜİK (2006). Aile Yapısı Araştırması. http://www.aile.gov.tr, Erişim Tarihi: 08.08.2017.

Türkiyenin Çocuk Karnesi, www.cocukvakfi.org.tr/resource/pdf/raporlar/15_turkiyenin_cocuk_karnesi2006.pd, Erişim Tarihi: 11.09.2017.

U.S. Department of Health and Human Services (2002). Adninistration on children, youth and families, child maltreatment 2002, (Washington, D. C: U. S. Government Printing Office, 2004).http://www.acf.hhs.gov/programs/cb/publications/cmreports.htm

Uğurlu, Z., & Aksoy Gülsen, İ. (2014). Çocuk Hakları Ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal Ve İstismardan Korunması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, *1*(1), 36-58.

UNICEF. (2013). Çocuk Refahı Belgesi. Kalkınma Bakanlığı ve UNICEF Türkiye Temsilciliği. (http://www.unicef.org.tr/bilgimerkezidetay.aspx?id=76Erişim tarihi: 30.08.2017

UNİCEF. (2008). Türkiye-Etkili Anne Babalık Eğitimi Üzerine Bilgi/Tutum/Beceri Araştırması (http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/unicef-kap-midline-survey-taslak-rapor-kantitatif-r01-05.12.08-4.pdf Erişim tarihi: 30.08.2017)

US Department of Health and Human Services. (2012). Administration for Children, Youth and Families, Administration of Children Youth and Families, Children's Bureau.http://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/cb/cm2012.pdf, Erişim tarihi:18.08.2017

Uslu N. *(2010*). Multidisipliner Ekipte Yer Alan Meslek Gruplarının Çocuk İhmal ve İstismarına İlişkin Görüş ve Tutumları, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Ünalan E. (2011). Televizyonda Çocuk İhmali ve İstismarı. M.Ü. Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Üstündağ, A., Şenol, F., & Mağden, D. (2015). Ebeveynler Çocuk İstismarına Yönelik Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi ve Blinçlendirilmesi.

Wakefield, C. (2002). Preventing and Reporting Child Abuse and Neglect: Guidance for School Personnel.

World Health Organization & International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect. (2006). Preventing child maltreatment:a guide a taking an action and generating evidence. WHO Library Catologuing –in Publication Data,1-100.

YALÇIN, N., Damla, İ. N. C. E., Yeşim, A. C. A. R., KANDIRICI, A., & ATILGAN, H. (2014). Üç Olgu Sunumu ile Çocuk İstismarına Yaklaşım. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *8*(2).

Yarar, F., & Yarış, F. (2011). Birinci basamakta çocuk istismarı ve ihmaline yaklaşım. *Turkish Journal of Family Practice/Türkiye Aile Hekimligi Dergisi*, *15*(4).

Yaşar, Z. F., & Akduman, G. G. (2007). Çocuk ihmali-istismarı ve adli diş hekimliği. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, *6*(5), 389-94.

Yıldız, Ö. (2007). Çalışan Çocuklar: 'Sorun'mu? 'Çözüm'mü?. *GÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(2), 57-66.

Yılmaz B. (2015).Bir Hastanede Çalışan Hemşirelerin Çocuk İhmal ve İstismarına Yönelik Bilgi ve Yaklaşımlarının İncelenmesi. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Yılmaz, B., (2002). Çocuklukta cinsel istismar, Türk Psikoloji Bülteni, 8 (24-25), 74-77, Ankara.

Yılmaz, E. B. (2013). Çocuk İstismarının Önlenmesinde Kullanılan Programlar Ve Özellikleri. Journal Of Anatolia Nursing And Health Sciences, 16(4).

Yılmaz, G., İşiten, N., Ertan, Ü., & Öner, A. (2003). Bir çocuk istismarı vakası. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *46*(4), 295-302.

Yüksel H, Yüksel M. (2014). Çocuk İhmal Ve İstismarı Bağlamında Türkiye 'De Çocuk Gelinler Gerçeği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi 5(2):001-024.*

*Yüksel ve Saner, Çocuk İstismarı Bilgilendirme Dosyası,*www.psikayatri.org.tr, Erişim Tarihi: 11.09.2017).

Zielinski, D. S. (2009). Child maltreatment and adult socioeconomic well-being. *Child abuse & neglect*, *33*(10), 666-678.

Zoroğlu, S. S., Tüzün, Ü., Şar, V., Öztürk, M., Kora, M. E., & Alyanak, B. (2001). Çocukluk dönemi istismar ve ihmalinin olası sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *2*(2), 69-78.

9 ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASINA YÖNELİK DEVLETİN VE DİĞER KURUMLARIN GÖREV VE SORUMLULUKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Fulya GİRAY SÖZEN
Altınbaş Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü

Arş. Gör. Yunus KARA
Altınbaş Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü

Çocuklar donmamış beton gibidir, üzerlerine ne düşse iz bırakır.

Haim Jinott

GİRİŞ

Dünyada artan yoksulluk, yoksunluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve çeşitli sosyal sorunlar yetişkinlerden çok daha fazla çocukları etkilemektedir. Tüm bu olumsuzluklara karşın çocukları korumak ve onların haklarını gözetmek yetişkinlerin, ebeveynlerin ancak en çok da devletin sorumluluğudur. Çocuklara ilişkin politikalar devletlerin bu temel sorumluluğundan hareketle ortaya çıkmıştır. Ülkelerin çocuk politikaları, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, yaşanılan kültürde çocuğa verilen değer ve çocuğu hak öznesi olarak görebilme yetisi ile doğru orantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde, devlet kurumlarının ve toplumun çocuk haklarının korunmasına yönelik göstermesi gereken görev ve sorumlulukların üzerinde durulacaktır. İlgili tartışma öncelikle çocuk koruma politikasına ihtiyaç duyma nedenleri ile başlayacak, yasal metin ve protokollerin incelenmesi ile ilerleyecektir. Son bölümde ise devlet kurumlarının sorumlulukları ve yaşanan hak kayıpları üzerine bir değerlendirme sunulacaktır.

KAYNAKLAR

Acar, H., Kırımsoy, E., Koman, E. ve Koman, E. (2015). *Türkiye'de Ulusal Çocuk Politikası Oluşturulması için "Perspektif, Öncelikli Sorun Alanları ve Öneriler" Raporu*. Gündem Çocuk Derneği

Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (1984), T.C. Resmî Gazete, 2992, 29 Mart 1984.

Adalet Bakanlığı, Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, Adli Görüşme Odaları, http://www.magdur.adalet.gov.tr/adli-gorusme-odalari-01252 (Erişim Tarihi:10.08.2017).

Adams, R., Dominelli, L. ve Payne M. (2015). Sosyal Hizmet Temel Alanlar ve Eleştirel Alanlar. Nika Yayınları, Ankara.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aralık 2016 Raporu, http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr (Erişim Tarihi: 07.08.2017).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Koruyucu Aile Resmî İnternet Sitesi, http://www.koruyucuaile.gov.tr/koruyucu-aile-nedir (Erişim Tarihi: 07.08.2017).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011), T.C. Resmî Gazete, 633, 8 Haziran 2011.

Akyüz, E. (2000). Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması. Ankara: MEB,

Atılgan, A. ve Atılgan, E. (2009). Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hakim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi (Rapor). İnsan Hakları Ortak Platformu, Ankara.

Atılgan E., Yağcıoğlu, S., Çavdar, Y. (2014). Çocuklarla Adli Görüşme İçin Rehber. Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Türkiye Adalet Akademisi, UNICEF Türkiye. Ankara.

Avrupa Konseyi (Council of Europe), 2009. Kurum bakımında olan çocukların haklarının korunmasının sağlanması.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi (1959). United Nations Documentes, A/4354, 1969.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, (1989). BM Genel Kurulu, 1577, 20 Kasım 1989.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum No. 10 (2007). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2 Şubat 2007.

British Council. (2015). Çocuk Koruma Politikası. https://www.britishcouncil.org.tr/child-protection-policy (Erişim Tarihi: 03.08.2017).

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi (1924), League of Nations, 26 Eylül 1924. Erişim adresi: http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm

Ceza Muhakemesi Kanunu (2004), T.C. Resmî Gazete, 25673, 17 Aralık 2004.

Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Pekin (Beijing) Kuralları) (1985). Birleşmiş Milletler, 40/33, 29 Kasım 1985.

Çocuk İzlem Merkezi Genelgesi (2012), T.C. Resmî Gazete, 28431, 4 Ekim 2012.

Çocuk Koruma Kanunu (2005), T.C. Resmî Gazete, 25876, 15 Temmuz 2005.

Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri) (1990). Birleşmiş Milletler, 45/112, 14 Aralık 1990.

Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu (2005), T.C. Resmî Gazete, 25881, 20 Temmuz 2005.

Eğitim İstatistikleri, http://tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 07.08.2017).

Holt, J. (2003). *The Problem of Childhood*, Children's Rights, The International Library of Essays on Rights, ed. Micheal D.A. FREEMAN, Sayı: 1, s:144, Britain.

Howe, D. (2005). Child Abuse and Neglect. Palgrave Macmillan. New York.

James, A. (2001). "Yeni Çocuk Sosyolojisinde Sorunlar, Bakış Açıları ve Uygulamalar", *Dünya'da ve Türkiye'de Değişen Çocukluk III. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 16- 18 Ekim 2000, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 9.

Işıkçı, M. Y. (2013). *Sosyal politika açısından Türkiye'de çocuk hakları sorunu: Alana ilişkin Bir Araştırma.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi. Malatya.

İstatistiklerle Çocuk (2016), http://tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 08.08.2017).

Koruyucu Aile Yönetmeliği (1993), T.C. Resmî Gazete, 21728, 14 Ekim 1993.

Mammadov, T. (2015). Sosyal Hizmet Merkezlerinin Verdiği Hizmetlerin Çocuk Hakları Ve Sosyal Hizmet Bakış Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011), T.C. Resmî Gazete, 652, 14 Eylül 2011.

Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi, http://etcep.meb.gov.tr (Erişim Tarihi: 07.08.2017).

Milli Eğitim Bakanlığı, Kız Çocuklarının Okula Devam Oranlarının Arttırılması Projesi, http://kizlarinegitimi.meb.gov.tr (Erişim Tarihi: 07.08.2017).

Milli Eğitim Bakanlığı, Hayatboyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi, http://pictes.meb.gov.tr (Erişim Tarihi: 07.08.2017).

Müftü, G. (2001). Çocukların hakları. *Milli Eğitim Dergisi, 151,* 123-131.

Oktay, A. (1995). Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Okul Öncesi Eğitim. *Çocuk ve Biz Dergisi, 1,* 11-15.

Ozansoy, C. (1999). Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1999/1.

Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları) (1990). Birleşmiş Milletler, 45/113, 14 Aralık 1990.

Parin, S. ve Bilan, S. (2007). *Devlet ve Çocuk İlişkisi Bağlamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumları Üzerine Bir Analiz*, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 14. Sayı.

Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Çocuk ve Ergen Sağlığı Daire Başkanlığı, http://cocukergen.thsk.saglik.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.08.2017).

Sosyal Hizmetler Kanunu (1983), T.C. Resmî Gazete, 18059, 27 Mayıs 1983.

Türk Çocuk Hakları Bildirisi (1963). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu 7. Genel Kurul, 28 Haziran 1963.

UNICEF, Haydi Kızlar Okula Kampanyası, https://www.unicef.org/turkey/pdf/_ge47.pdf (Erişim Tarihi: 07.08.2017).

WHO (2014). Dünya Sağlık Örgütü. Erişim adresi: http://www.who.int/violence_injury_prevention/iolence/child/en/

Yolcuoğlu, G. İ. (2009). Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum, 5 (18),* 43-57.

10

ÇOCUK HAKLARININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Arş. Gör. Dr. Aybüke YURTERİ TİRYAKİ
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuklar geleceğimizin güvencesi, yaşama sevincimizdir.
Bugünün çocuğunu, yarının büyüğü olarak yetiştirmek hepimizin insanlık görevidir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Kitabın önceki bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınmış olan çocuk haklarına ilişkin hukuksal düzenlemeler incelendiğinde, Türk hukukunda çocukların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı ve bu hakların korunmasına yönelik düzenlemelerin olduğu görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere hukuk sistemi çocuklar bağlamında ele alındığında mevcut olan hukuksal düzenlemeler azımsanmayacak çeşitlilik ve içeriktedir. Bu bölümde çocuk ve aile algısına değinilerek çocuğa bakış açısındaki değişimler, bu değişimlerin beraberinde getirdiği çocuk hakları kavramı önemi, kısa tarihi ve ülkemizdeki hukuksal düzenlemelerin durumuna değinilerek, çocuk haklarına ilişkin gerçekleştirilen önemli bir gösterge olan Çocuk Hakları Sözleşmesine ilişkin maddelerin vaka örnekleri ile çocukların temel hakları olan *yaşamsal haklar, gelişme hakları, korunma hakları ve katılma hakları* başlıkları altında ele alınarak incelenecektir.

KAYNAKLAR

Akyüz, E. (2016). *Çocuk Hukuku*. Ankara: Pagem Akademi.

Aktepe, E., Atay, İ. M. (2017). Çocuk Evlilikleri ve Psikososyal Sonuçları. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, *9*(4).410-420.

Aslan, M. Y. (2008). Çocuk Suçluluğu Hakkında Uluslararası ve Ulusal Hukuk Düzenlemeleri. *Ankara Barosu Dergisi, 66(4),* 88-96.

Aydın, E. (2003). Çocuklarda Aydınlatılmış Onam Sorunu. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *46*, 2-9.

Berk, L. (2013*). Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa*. I. Erdoğan.(Çev.). Ankara: Nobel Yayın.

Blencowe H, Cousens S, Chou D, Oestergaard M, Say L, Moller Ab, Kınney M, Lawn J (2013).

Born Too Soon: The Global Epidemiology Of 15 Million Preterm Births. *Reproductive Health, 10(1):* 1-14.

Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi İle Türk Hukuk Mevzuatı Karşılaştırmalı Analizi (2017). Erişim Adresi: Http://ww.Unicef.Org.Tr/Files/Bilgimerkezi/Doc/Yoneticiozeti.Pdf. Erişim Tarihi: 24.10.2017.

Bronfenbrenner, U., Ceci, S. (1994). Nature-Nurture Reconceptualized in Developmental Perspective: A Bioecological Model. *Psychological Review, 101(4),* 568-586.

Bülbül, S., Doğan, S. (2016). Suça Sürüklenen Çocukların Durumu ve Çözüm Önerileri. *Children*, *59*, 31-36.

Çocuk İzlem Mrerkezleri Türkiye Raporu (2015). Erişim Adresi: Http://Web.E-Baro.Web.Tr/Uploads/61/2015/Cim%20tr.Pdf. Erişim Tarihi: 24.10.2017.

Elkind, D. (2001). Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim. Bekir Onur (Ed.). *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk: 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi* içinde (s.15-25). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

Erbay, E. (2013). Çocukların Katılım Hakkı Üzerine Bir Türkiye Değerlendirmesi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 38-54.

Erdem, N. M. (2008), *Televizyon Reklamlarında Çocuk Bedeni Üzerinden Cinsel Kimlik Aktarımı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Gander, M.J., Gardiner, H.W. (1998). *Çocuk ve Ergen Gelişimi.* B. Onur. (Çev.). İstanbul: İmge Kitapevi.

Hart, R. (2008). *Children's Participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*.London: Unicef.

Heywood, M.C. (2001). *History of Childhood.* Cambridge :Polity Press.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1989). *Türkiye'de Çocuğun Durumu*. Ankara: Unicef.

Karataş,K. Attepe-Özden, S., Ege, A., Fırat, E., Erim,F., Aslan, H. (2016). *Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar*. Ankara: Anıl Grup Matbaacılık.

Karataş, K. (2007). Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *18*(2).7-19.

Konanç, E. (1989). *Türk Hukukunda Çocuğun Korunması*. Ankara: M.E.B. Yayınları.

Korczak, J. (2009). *The Child's Right to Respect*. Strasbourg Cedex: Council Of Europe Publishing.

Köse, B. (2016). Geçmişten Günümüze Aile. Nurşen Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* içinde (s.15-38). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Montessori, M. (2016). *Çocukluğun Sırrı*. İstanbul:Kaknüs Yayınları.

Müderrisoğlu, S; Uyan Semerci, P.; Yakut Çakar, Abdullah Karatay, A.; Ekim Akkan, B. (2013). Çocuk Refahı Belgesi, Unicef. Erişim Adresi: Http://Www.Unicef.Org.Tr/Files/Bilgimerkezi/Doc/Cocukrefahbelgesi-Tr.Pdf. Erişim Tarihi: 23.10.2017.

Onur, B. (2007). *Çocuk Tarih ve Toplum*. Ankara: İmge Yayınevi.

Özcebe, H., Biçer, B. K. (2013). Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler. *Türk Pediatri Arşivi*, *48*(2). 86-93.

Polat, O., Gezer, T. (2007). *Sosyal İçerme ve Çocukların Katılım Hakkı.* İstanbul: Kaynak Kitap Dizisi.

Polat, O. (2014). Türkiye'de Çocuk Haklarının Durumu. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, *2*(2), 145-157.

Sağlam, M., Aral, N.(2016). Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi. 2*, 43-56.

Santrock, J. (2012). Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi. G. Yüksel, (Çev.) Ankara: Nobel Yayınevi.

San-Bayhan, P., Artan İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Topçuoğlu, T. (2014). Çocuk Suçluluğu ve Gelişimsel (Risk-Odaklı) Suç Önleme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3, 217-226.

Tutar, C. (2014). Yazılı Basında Çocuk Haklarının Temsili: Hürriyet, Cumhuriyet, Sabah ve Zaman Gazeteleri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma/ Representation Of Chıldren's Rıghts On Prınt Medıa: A Research On Hürriyet, Cumhuriyet, Sabah And Zaman Newspapers. *Journal of Yaşar University*, *9*(34), 5760-5786.

Türkiye'de Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önleyici Politikaları Değerlendirme Çalıştayı Raporu, (2017). Erişim Adresi: Http://Cocukhizmetleri.Aile.Gov.Tr/Data/59df5127290eac12f01b70a5/Calistay%20raporu.Pdf. Erişim Tarihi: 23.10.20117.

Türkiye'de Çocuk Bakım Hizmetlerinin Yaygınlaştırılmasına Yönelik Bir Öneri: Mahalle Kreşleri 1 Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (2009). Erişim Adresi: Http://Www.Spf.Boun.Edu.Tr/_İmg/1439796403_Mahalle_Kresleri_-_Arastirma_Raporu.Pdf. Erişim Tarihi: 24.10.2017.

Uğurlu, Z., Gülsen, İ.A. (2014). Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, *1*(1), 36-58.

Unicef (2009). The State Of The World"S Children Special Edition. New York: Unıcef Publication

Unicef (2007). Çocuk Hakları Ve Gazetecilik Uygulamaları Hak Temelli Perspektif. Erişim Adresi: Http://Www.Unicef.Org.Tr/Files/Bilgimerkezi/Doc/Cocuk%20haklari%20ve%20gazetecilik.Pdf. Erişim Tarihi: 23.10.2017.

Unicef (2012). Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi Türkiye Ülke Raporu. Erişim Adresi: Http://Education-Equity.Org/Wp-Content/Uploads/2014/02/%C3%B6lke-Raporu-Tr-14.1.2014.Pdf. Erişim Tarihi: 23.10.2017.

Unicef (2013). Çocuk Adalet Sistemi Çalışanları Eğitim Programı Uluslararası Çocuk Mevzuatı. Erişim Adresi: Http://Www.Unicef.Org.Tr/Files/Bilgimerkezi/Doc/4.%20uluslararası%20%C3%87ocuk%20mevzuatı.Pdf Erişim Tarihi: 23.10.2017.

Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2017). Erişim Adresi: Http://Cocukhizmetleri.Aile.Gov.Tr/Data/54ad4cd6369dc5dac028bda2/Ulusal_Cocuk_Haklari_Strateji_Belgesi_Ve_Eylem_Plani.Pdf. Erişim Tarihi: 23.10.20174.

Yapıcı, M., Yapıcı, Ş. (2004). Bir Değer Olarak Çocukluk. *Üniversite ve Toplum, 4*(4):1-4.

Yazgan-İnanç, B., Bilgin, M., Kılıç-Atıcı, M. (2007). Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi. Ankara: Pegema Yayıncılık.

Zeybekoğlu- Dündar, Ö. (2016). Değişen ve Değişmeyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri. Nurşen Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* içinde (s.39-64). Ankara: Siyasal Kitapevi.

ÇOCUK VE OYUN

Editör
Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-75-6

Çocuk ve Oyun

Editör
Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

Yazarlar
Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY, Prof. Dr. Belma TUĞRUL, Prof. Dr. Neriman ARAL
Doç. Dr. Ender DURUALP, Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ, Doç. Dr. Sonnur IŞITAN
Dr. Öğr. Üyesi Hale KOÇER, Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUS
Dr. Öğr. Üyesi Özge METİN ASLAN, Dr. Öğr. Gör. Elif YALÇINTAŞ SEZGİN
Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ, Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN, Arş. Gör. Merve AKSOY

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/ÇOCUK VE OYUN

Oyun, gönüllülük temelinde yapılan, içten motive olunan, aktif olarak oynanan, çoğunlukla gerçeğe uygun olmayan bazı unsurları içeren, zevk alınan bir etkinlik olarak tanımlanır. Gelişim dönemlerinin her birinde bireyler keyif almak, rahatlamak, fazla enerjiyi harcamak, isteklerini yerine getirmek amacı ile farklı türlerde oyun oynarlar. Çocukluk döneminde ise, oyun yaşamın merkezindedir, öğrenmenin kolaylaştırıcısıdır. Oyun, çocuğun yaşamı anlama ve anlamlandırması açısından bir araç olarak kullanılır. Çocuklukta doğal olarak oynanan oyun, çocuğu tanıma ve anlama üzerinde sihirli bir güce sahiptir. Oyunun gücünü anlamak için, çocukları oyun oynarken izlemek gereklidir. Çocuğun yemek, uyku, bakım, sevgi gibi temel hak ve gereksinimleri arasında oyun da yer alır. Tüm çocukların oyun hakkı gözetilmelidir. Yetişkinler, çocukların oyun oynarken birçok bilgi ve beceri öğrendiklerini, bütünsel gelişimlerinin desteklendiğini ve çocukların kendi kontrolleri altında olan oyunları oynamalarının değerini bilmelidirler. Çocuk istek ve gereksinimleri doğrultusunda kendi seçimini yaptığı oyunları oynadığı sürece, oyundan keyif alır, eğlenir, öğrenir; oyun gerçek anlamına ulaşır. Çocuğun gelişim özelliklerine uygun olarak, oyun oynaması desteklenmeli, oyun ortamı ve materyalleri sağlanmalı, istediğinde oyununa katılmalı, güvenlik problemi oluşmadan önlem alınmalıdır. Çocuklar yalnızca oyun oynamazlar, aynı zamanda toplumun sağlıklı, mutlu bireyleri olma yönünde gelişir ve öğrenirler.

Oyun kitabı; Oyunun gücü, Oyunun gelişimi ve türleri, Oyun alanı materyal ve oyuncaklar, Oyun materyalleri, Okul öncesi eğitim ortamlarında oyun, Erken çocuklukta gelişimi desteklemek, Erken çocuklukta gelişimi destekleyen oyunlar, Özel gereksinimli çocuklara oyun planlama ve uygulama, Çocukları oyunları sırasında gözlemlemek, Oyun ile ilgili diğer konular ve uygulamalar olmak üzere on bölümden oluşturulmuştur.

Bu bilgiler ışığında hazırlanan kitabın, çocuk gelişimcilere, eğitimcilere ve öğretmen adaylarına oyun konusunda gerekli bilgileri sağlayacağı ve meslek yaşantılarında destek olacağına inanıyorum.

Bu çalışmaya gösterdikleri ilgi ve katkıları için değerli meslektaşlarımız ile Hedef Yayıncılığın tüm çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Sevgiyle ve Oyunla kalın,

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
OYUNUN GÜCÜ
Prof. Dr. Belma TUĞRUL

GİRİŞ 12
YAŞAM BOYU OYUN VE OYUN DOSTU OLMAK 13
21. YÜZYILDA OYUN 13
BİR "HAK" OLARAK OYUN 14
OYUNUN ÇOCUĞUN GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ OLUMLU KATKILARI - OYUNUN GÜCÜ 15
Fiziksel Gelişim Açısından Oyunun Gücü 16
Sosyal ve Duygusal Gelişim Açısından Oyunun Gücü 17
Zihinsel Gelişim Açısından Oyunun Gücü 20
Dil Gelişimi Açısından Oyunun Gücü 22
Okul Başarısı ve Okuma Yazma Becerilerinin Gelişimi Açısından Oyunun Gücü 23
OYUN TÜRLERİNE GÖRE OYUNUN ÇOCUĞA SAĞLADIĞI KAZANIMLAR 24
"Fiziksel Oyunun" Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 25
"Nesnelerle Oyunun" Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 25
"Sembolik Oyunun Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 26
"Sosyal Oyunun/Sosyo-Dramatik Oyunun" Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 27
"Kurallı Oyunların" Çocuğa Sağladığı Kazanımlar 27
OYUN ALGISINA YÖNELİK YAPILAN ARAŞTIRMALAR 28
Ailelerin Oyun Algısına Yönelik Yapılan Araştırmalar 28
Öğretmenlerin Oyun Algısına Yönelik Yapılan Araştırmalar 28
Çocukların Oyun Algısına Yönelik Yapılan Araştırmalar 29
KAYNAKLAR 31

BÖLÜM 2
OYUNUN GELİŞİMİ VE TÜRLERİ
Doç. Dr. Ender DURUALP - Prof. Dr. Neriman ARAL

GİRİŞ 34
GELİŞİMSEL DÜŞÜNCELER 35
Sosyal Oyun Gelişimi 35
Erikson'a göre oyun 35
Bandura'ya göre oyun 36
Parten'e göre oyun 37
Bilişsel Oyun Gelişimi 39
Helanko'ya göre oyun 40
Berlyne'e göre oyun 40
Piaget'ye göre oyun 42
Vygotsky'e göre oyun 44
Smilansky'e göre oyun 45
Moore'a göre oyun 46
OYUN TÜRLERİ 48
Fiziksel Oyun 48
Yapı-İnşa Oyunu 50
Dramatik Oyun 51

Doğal Materyallerle Oyun 52
Kurallı Oyunlar 53
KAYNAKLAR 55

BÖLÜM 3
OYUN ALANI MATERYAL VE OYUNCAKLAR
Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY - Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ

GİRİŞ 58
OYUN ALANI, MATERYAL VE OYUNCAKLAR 58
Oyun Alanları 58
Kapalı oyun alanları 59
Öğrenme Merkezleri 60
Açık oyun alanları 65
Açık Oyun Alanı Türleri *69*
Açık Oyun Alanı Planlama Ölçütleri 70
Oyun Alanları ve Çocuk Gelişimi 71
Bebek ve yeni yürüyen çocukların oyun ortamları ve materyalleri 73
Okul öncesi çocukların oyun ortamları ve materyalleri 75
Okul dönemi çocukların oyun ortamları ve materyalleri 76
Oyuncaklar 76
Oyuncakların önemi ve gelişime katkıları 76
Oyuncak türleri 78
Oyuncak ve materyallerin oyuna etkileri 80
KAYNAKLAR 83

BÖLÜM 4
OYUN MATERYALLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Hale KOÇER

GİRİŞ 86
BEBEKLİK VE YÜRÜME DÖNEMİNDE OYUN MATERYALLERİ 90
Bebeklik ve Yürüme Dönemindeki Gelişimi Desteklemek İçin Hazırlanacak Oyun Materyallerinin Taşıması Gereken Özellikler 92
Bebeklik ve Yürüme Dönemindeki Bebekler İçin Hazırlanmış Oyun Materyali Örnekleri 93
ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE OYUN MATERYALLERİ 110
Çocukluk Döneminde Gelişimi Desteklemek İçin Hazırlanacak Oyun Materyallerinin Taşıması Gereken Özellikler 110
Çocukluk Döneminde Gelişimi Desteklemek İçin Hazırlanmış Oyun Materyali Örnekleri 111
KAYNAKLAR 124

BÖLÜM 5
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ORTAMLARINDA OYUN
Doç. Dr. Sonnur IŞITAN

GİRİŞ 126
ÖĞRENME YÖNTEMİ OLARAK OYUN 126
Oyun ile Öğrenme İçin Çevre Düzeni 127

Oyun ve Akademik Öğrenme 128
OYUN VE ÖĞRENME DENEYİMLERİ 129
Oyun Temelli Dil ve Erken Okuryazarlık Deneyimleri 129
Oyun Temelli Matematik Deneyimleri 131
Oyun Temelli Fen Deneyimleri 132
Oyun Temelli Müzik-Hareket Deneyimleri 134
Oyun Temelli Sanat-Yaratıcılık Deneyimleri 136
Oyun Temelli Sosyal Bilimler Deneyimleri 141
ÖĞRETMENIN ROLÜ VE SORUMLULUKLARI 142
Sınıf İçi Pratik Uygulamalar ve Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 144
OYUN ÖRNEKLERI 146
KAYNAKLAR 152

BÖLÜM 6
ERKEN ÇOCUKLUKTA GELİŞİMİ DESTEKLEMEK
Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY - Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN
Arş. Gör. Merve AKSOY - Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ

GİRİŞ 154
BEBEKLİK VE YÜRÜME DÖNEMİNDE GELİŞİMİ DESTEKLEMEK 155
Oyun ve Fiziksel - Hareket Gelişimi 156
Yetişkinin rolü 158
Oyun ve Sosyal - Duygusal Gelişim 160
Yetişkinin rolü 162
Oyun ve Bilişsel Gelişim 164
Yetişkinin rolü 165
Oyun ve Dil Gelişimi 167
Yetişkinin rolü 168
ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİMİ DESTEKLEMEK 169
Oyun ve Fiziksel - Hareket Gelişimi 169
Yetişkinin rolü 171
Oyun ve Sosyal - Duygusal Gelişim 172
Yetişkinin rolü 174
Oyun ve Bilişsel Gelişim 176
Yetişkinin rolü 177
Oyun ve Dil Gelişimi 179
Yetişkinin rolü 180
KAYNAKLAR 182

BÖLÜM 7
ERKEN ÇOCUKLUKTA GELİŞİMİ DESTEKLEYEN OYUNLAR
Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY - Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN
Arş. Gör. Merve AKSOY - Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ

GİRİŞ 184
SERBEST VE YÖNLENDİRMELİ OYUN 184
YÖNLENDİRMELİ OYUNLAR 187
KAYNAKLAR 209

BÖLÜM 8
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA OYUN PLANLAMA VE UYGULAMA
Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN

GİRİŞ 212
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR VE OYUN 212
Oyunun Özel Gereksinimli Çocuklara Yararları 213
Farklı Engel Gruplarında Oyun Özellikleri 214
Oyun Becerilerini Destekleme Yöntemleri 215
Özel Eğitimde Oyun Türleri 216
Eğitsel Materyaller 217
Gelişim alanlarına yönelik materyaller 217
Materyallerin Özel Gereksinimli Çocuklara Yönelik Uyarlanması 219
Oyun Etkinliklerinin Planlanmasında Dikkat Edilecek Noktalar 219
Özel Gereksinimli Çocuklar İçin Oyun Ortamı Düzenlemesi 219
OYUN ALANLARI (ÖĞRENME MERKEZLERİ) VE ETKİNLİK ÖNERİLERİ 220
Oyun Örnekleri 222
KAYNAKLAR 228

BÖLÜM 9
ÇOCUKLARI OYUNLARI SIRASINDA GÖZLEMLEMEK
Dr. Öğr. Üyesi Özge METİN ASLAN

GİRİŞ 230
ÇOCUKLARI OYUNLARI SIRASINDA GÖZLEMLEMEK 230
Oyun Gözleminin Amacı ve Önemi 231
Oyun Gözlemini Planlama 233
Oyunun gözleminin amacını belirleme 233
Oyun gözlemi yapılacak kişiyi belirleme 234
Oyun gözlemi yapılacak yeri ve süreyi belirleme 235
Oyun gözleminde dikkat edilmesi gereken etik uygulamalar 235
Oyun Gözlem Yöntemleri ve Uygulamaları 235
Oyun kontrol listesi (Play checklist) 236
Zaman örneklemi (Time sampling) 236
Olay örneklemi (Event sampling) 239
Hedef çocuk gözlemi (Target child observation) 239
Takip haritası 240
Anektod kaydı 241
Sürekli kayıt 242
Görsel ve işitsel kayıtlar 243
Oyun Gözlemi Yapmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları 243
Oyun Gözlemlerinin Analizi ve Değerlendirilmesi 244
Oyun Gözlem Örnekleri 246
Oyun kontrol listesi (Heidemann ve hewitt, 2010) 247
Zaman örneklemi oyun gözlem formu 249
Zaman örneklemi oyun gözlem formu (Clark ve mcdowel, 2014) 249
Oyun gözlem ölçeği kodlama formu (Rubin, 2001) 250
KAYNAKLAR 252

BÖLÜM 10

OYUN İLE İLGİLİ DİĞER KONULAR VE UYGULAMALAR

Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUS - Dr. Öğr. Gör. Elif YALÇINTAŞ SEZGİN

GİRİŞ 254
ÇOCUK OYUNLARINI YAPILANDIRMA VE DESTEKLEMEDE AİLENİN ROLÜ 254
Pozitif Oyun Ortamı Oluşturma ve Çocuğu Oyuna Teşvik Etme 255
Birlikte Oyun Oynama 256
STRES ALTINDA, GELİŞİMSEL YETERSİZLİĞİ YA DA HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLARA YARDIM ETMEDE OYUNUN ROLÜ 257
Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuklar ve Oyun 257
Hasta Çocuklar ve Oyun 258
Stres Altındaki Çocuklar İçin Oyun 260
SAVAŞ, ŞİDDET İÇERİKLİ OYUNLARA YÖNELİK TUTUMLAR 261
Savaş ve Şiddet Oyunlarına İlişkin Yaklaşımlar 262
ÇOCUK OYUNLARINDA GÜVENLİK 263
Çocuk Oyun Alanlarında Güvenlik 263
Su Güvenliği 265
Oyuncak Güvenliği 266
Gürültü Güvenliği 267
Alan Gezileri Güvenliği 268
ÇOCUKLARA OYUN YOLUYLA TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DEĞERLERİN AKTARILMASI 269
OYUN VE OYUNCAK TERCİHLERİNDE CİNSİYET FARKLILIKLARINA İLİŞKİN TUTUMLAR 272
EĞİTİCİ OYUNCAK KULLANIMINDA YETİŞKİN REHBERLİĞİ 274
DİJİTAL OYUNLARA İLİŞKİN AİLE TUTUMLARI 276
SONUÇ 281
KAYNAKLAR 282

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 287

1

OYUNUN GÜCÜ

Prof. Dr. Belma TUĞRUL
İstanbul Aydın Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı

"Oyun Oynamak Araştırma Yapmanın En Üst Seviyedeki Formudur."

Albert Einstein

GİRİŞ

Oyunu anlamak ve değer vermek, çocuğu anlamak ve değer vermek demektir. Bir çocuğu tanımanın ve anlamanın en güvenli yolu, oyunlarını gözlemektir. Çünkü çocuk, oyun sırasında olduğu gibidir. Plato bir çocuğu tanımak için bir yıl onunla birlikte olmak yerine bir saat onu oyun sırasında gözlemenin yeterli olacağını söyleyerek, oyunun çocuğu tanıma ve anlama yönündeki gücüne dikkat çekmiştir.

Oyunun eğitsel değeri yüzyılımızın keşfi değildir. Çocuk gelişimi ve eğitimi ile ilgili olarak fikirleri halen kabul gören çok sayıdaki düşünür ve bilim insanından; Comenius, Locke, Rousseau, Pestalozzi, Froebel, Montessori, Rudolf Steiner, Freud, Piaget, Erikson ve Vygotsky'nin ileri sürdürdükleri görüşleri ve geliştirdikleri kuramlarındaki ortak nokta; çocuğun gelişimine, gereksinimine, ilgisine, yeteneğine ve yüksek yararına yönelik bir ortamda büyüme ve gelişmesinin sağlanmasıdır (Miller ve Almon 2009, Fleer 2010). Örneğin; Pestalozzi ve Froebel çocuğun yaşamında oyunun ve doğa ile buluşmanın önemine vurgu yapmışlardır ve Froebel *"oyunun kendisi başlı başına bir kazanımdır, bu nedenle ne öğretecekseniz öğretin ama bunu çocuğun en canlı olduğu oyun ortamında öğretiniz"*, John Lock ise *"Derslerinizin daha çekici olmasını istiyorsanız, çocuğun ilk yıllardaki oyun içgüdülerinden yararlanın."* demiştir. Rousseau Emile Kitabında ise *"Çocukluk hiç tanınmıyor, çocuğu tanıyın ve onun gereksinimi olan doğadan ve oyundan onu mahrum etmeyin."* fikrini savunmuştur. Oyunun iyileştirici, geliştirici ve öğretici yönü onu güçlü kılmaktadır (Tuğrul, 2009, 2010a, 2013).

Anlaşıldığı üzere üç yüzyıl öncesinde dahi çocukların nasıl daha etkili öğrenebileceği ve bu süreçte de oyunun ve doğal çevrenin önemi vurgulanmıştır. Rus psikoloğu, Lev Vygotsky (1896-1934) oyunun çocukların öğrenme süreçleri üzerindeki önemine dikkat çeken çok sayıda yazı yazmış, ancak bu yazılar 1970 yılından sonra ingilizceye çevrilme izni almıştır. Bizler bu bilgilere geçtiğimiz 30- 40 yıl içinde ulaşmış olsak da Vygotsky 20. yüzyılın ilk yarısında oyunun çocuğun sembolik temsil yeteneklerini, görsel sanat, hayal gücü (müzik, sanat, dans, hareket, matematikle ilgili oyunlar vasıtasıyla) ve sembolik dili kullanma başarısını doğrudan etkilediğini, öz- düzenleme becerisini geliştirdiğini ve böylece çocukların kendi kişisel duygu ve düşüncelerini kontrol edebilir hale geldiklerini belirtmiştir. Vygotsky çocuğun soyut düşünme becerisinin temellerinin bu ilk sembolik temsil yeteneklerinin gelişmesi ve dil alanındaki ustalıklarıyla ilişkili olduğunu belirtmiş ve bu kazanımlar için de "oyunu" major belirleyici olarak referans almıştır. Oyun çocuğun iç dünyasını yansıtan bir araç olmakla birlikte aynı zamanda iç görü kazanmasında da etkili rol oynamaktadır. Çocuğun bu özelliklere sahip olması da doğrudan akademik başarının ve duygusal refahın belirleyicisi olarak görülmektedir (Whitebread, 2010- 2012).

KAYNAKLAR

Ailwood, J.(2010). Playing with Some Tensions; Poststructuralim, Foucault and Early Childhood Education. In L Broker ve S.Edwards (Eds). *Engaging Play*. Maidenhead: Open University Pres, (210-222).

Anita, E (Fall 2006). Scripted Curriculum: Is It A Prescription For Success?. Childhood Education; *Http://Findarticles.Com/P/Articles/Mi_Qa3614/İs_200610/Ai_N17189994*.

Berk, L.E., Mann, T.D. ve Ogan, A.T. (2006). Make-Believe Play: Wellspring For Development of Self-Regulation. In D.G. Singer, R.M. GolinkoffAnd K. Hirsh-Pasek (Eds.), *Play=Learning: How Play Motivates and Enhances Children's Cognitive and Social-Emotional Growth*. (74-100). Oxford: Oxford University Press

Berk, L.E. (2005). *Infants and Children*(5th ed.). Boston: Pearson Allyn ve Bacon

Bodrova, E .ve Deborah J. L. (2005). Uniquely Preschool. *Educational Leadership, September(Pp. 46-47)* ; *Http://Www.Mscd.Edu/Extendedcampus/Toolsofthemind/Assets/Pdf/*Educational_Leadership_Sep05.Pdf.

Bodrova, E. ve Leong, D.J. (2007). *Tools of TheMind: The Vygotskian Approach to Early Childhood Education.* (2nd Ed). Columbus, OH: Merrill/Prentice Hall.

Bodrova, E. ve Leong, D. J. (2008). Developing Self-Regulation in Kindergarten. Can We Keep All The Crickets in the Basket? *Young Children*, March, (1-3) .

Brock,A. (2009). Playing in the Early Years: At Liberty to Play- Not Only Legal But Also Statutory. A. Brock, S. Dodds, P. Jarvis, Y. Olusoga (Ed), *Perpectives on Play Learning For Life*. Harlow: Pearson Education,(120- 145).

Brock, A., Dodds, S., Jarvis, P. ve Olusoga, Y. (2013). *Persfectives On Play : Learning For Life.* New York: Pearson Education Limited

Canning, N. (2010). *Play and Practice in Early Years Foundation Stage*, London: SAGE Publication.

Clark, C.D. (2006) Therapeutic Advantages of Play. In A. Göncü, And S. Gaskins (Eds.), *Play and Development: Evolutionary, Socio cultural and Functional Perspectives*. (275-293) Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Christie, J.F. ve Roskos, K.A. (2006) Standards, Science, And The Role of Play in Early Literacy Education. In D.G. Singer, R.M. Golinkoff And K. Hirsh-Pasek (Eds) *Play = Learning*. Oxford: Oxford University Press.

Copple,C.,Sue, B.(2009). Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs. Serving Children from Birth through Age 8. Washington DC: National Association fort he Education of Young Children

Editorial: "What Makes Good Playtings?" [Editorial•]. (2011). The Stuff of Childhood. Play Equipment to Support Early Education. Community, Plaything. March, 3-7. BU

Fisher, K., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R.M. ve Glick G, S. (2008). Conceptual Split? Parents' and Experts' Perceptions of Play in the 21st Century. *Journal of Applied Developmental Psychology,* 29, (305-316).

Fisher, K., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R.M., Berk, L. ve Singer, D. (2010). Playing Around in School: Implications For Learning And Educational Policy. In A. Pellegrini (Ed), *Handbook of the Development of Play* (341-362). New York, NY: Oxford Press.

Fleer,M. (2010). *Early Learning and Development : Cultural-Historical Conceps In Play. Melbour*ne: Cambridge Unv. Press**.**

Fleer, M. (2013*). Play in the Early Years*. New York: Cambridge Unv. Press.

Fleer, M. (2014). *Theorising Play in the Early Years*. New York: Cambridge Unv. Press.

Göncü, A., Jain, J. ve Tuermer,U. (2007). Children's Play as Cultural Inter peratation. In A. Göncü ve S. Gaskins (Ed), *Play And Development Evolutionary, Sociocultural And Functional Perspectives,* Manwah, NJ: Lawrence Erlbaum,(155-178).

Hartley,E.R.,Frank, K. L. ve Goldenson,R.M. (1999). *Understanding Children's Play.* London: Routledge Pub

Henniger, L. M. (2009). *Teaching Young Children an Introduction.* New Jersey: Person Educatio Inc.

Hoorn, V. J., Nourot, P. M., Scales, B. ve Alward, K.R. (2011). *Play at the Center of the Curriculum* (th Edition). New Jersey: Pearson Pub

Howard, J. ve Mcınnes, K. (2011). Thinking Playfulness Via Construction. In. J Moyley (Ed). *Thinking About Play Developing A Reflective Approach*. Maidenhead: Open University Pres, (30-44) .

Jalongo, M. R. ve Isenberg, J. P. (2004). *Exploring Your Role: A Practitioner's Introduction to Early Childhood Education* (2nd Ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill/Prentice Hall.

Jalongo, M. R. ve Isenberg, J. P. (2013). *Creative Thinking and Arts*-Based Learning: Preschool Through Fourth Grade, Loose-Leaf Version (6th Ed). Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill/Prentice Hall.

Johnson, E.J., Christie, J.F. ve Wardle, F.(2005). *Play Development and Early Education. Boston:* Pearson Education, Inc

Kennedy, A. ve Barblett, L. (2010). Learning and Teaching Through Play: Supporting the Early Years Learning Framework. *Research in Practice Series*, 17 (3), 1-16.

Lillemyr, O.F.(2009). *Taking Play Seriously. Childrenand Play in Early Childhood Education an Exciting Challenge.* Information Age Publishing Inc,

Lillard, A. S., Lerner, M.D., Hopkins, E.J., Dore, R.A., Smith, E.D. ve Palmquist, C.M. (2012). The Impact of Pretend Play on Children's Development: *A Review Of TheEvidence. Psychological Bulletin. Advance Online Publication.* Doi: 10.1037/A0029321

Martlew, J., Stephen, C. ve Ellis, J. (2011). Play in The Primary School Classroom? The Experience of Teachers Supporting Children's Learning Through A New Pedagogy. *Early Years,* 31(1), 71-83.

Melinda W. (February-March 2009). *The Serious Need For Play. Scientific American Mind. Http://Www.Sciam.Com/Article.Cfm?İd=The-Serious-Need-For-Play&Page=5.*

Miller, E. ve Almond,J.(2009). *Crisis in the Kindergarten: Why Children Need to Play in School*? MD: Alliance For Childhood.

Moyley,J.(2010). Practitioner Reflection on Play and Playful Pedagogies. In J Moyles (Ed). *Thinking About Play Developing A Reflective Apporoach, Maidenhead:* Open University Pellegrini, A. D. ve Gustafson, K. (2005). Boys' and Girls' Uses of Objects for Exploration, Play and Tools in Early Childhood. In A. D. Pellegrini, And P.K. Smith (Eds.).*The Nature of Play: Great Apes And Humans*.(113-135). New York: Guilford Press.

Pellegrini, A.D.(2009). *The Role of Play in Human Development*. New York: Oxford Unv Pres.

Pinkham, A. M., Kaefer, T. ve Neuman, S. B. (2012). *Knowledge Development in Early Childhood: Source of Learning and Classroom Implications.* New York: Guilford Press.

Pasek, K. H., Golingof, R M., Berk, L.E. ve Singer, D (2009). *A Mandate for Playful Learning in Preschool: Compiling The Scientific Evidence.* Oxford University.

Roopnaire,J.P. ve Johnson , E.J.(2009). Approach ToEarly Childhood Education. (6th Edition). New Jersey: Pearson Pub.

Tuğrul.B. ve Metin.Ö.(2006). *Çocukların Oyun Oynama Hakkı.* 3.Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi ve 3.Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali ve Kongresi,6-8 Kasım, İstanbul. *(Tam Metin)*

Tuğrul B. (2009). *Okul Öncesi Eğitimde Kullanılan Öğretim Yöntemleri ve Teknikleri. Özel Öğretim* Yöntemleri Edt: Prof. Dr Mustafa Sağlam. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1851, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 966.Ekim.

Tuğrul B. (2010a). Çocuk Dostu Öğrenme Ortamları, Okulda Yenilenme. 215- 221. Antalya: Özel Okullar Birliği Derneği Yayını

Tuğrul, B.(2010b). Oyun Temelli Öğrenme (Ed. R. Zembat). *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri,* 187-216,Ankara: Anı Yayıncılık.

Tuğrul, B. (2012). *Çocukluk Dünyası ve Oyun*. Morpa Kampus, Istanbul

Tuğrul, B. (2013). Çocukta Oyun Gelişimi. Neriman Aral, Ümit Deniz, Adnan Kan (Ed.), Öğretmenlik Alan Bilgisi: Okul Öncesi Öğretmenliği .245-269. Ankara: Alan Bilgisi.

Whitebread, D. (2010). Play, Metacognition And Self-Regulation. In P. Broadhead, J. Howard And E. Wood (Eds.). *Play And Learning İn The Early Years*. London: Sage.

Whitebread, D. (2011). *Developmental Psychology And Early Childhood Education*. London: Sage.

Whitebread, D.(2012). The Importance of Play. A Report On Value Of Children's Play. *A Report on the Value of Children's Play with a Series of Policy Recommendation*. Writtenfor Toy Industries of Europe (TIE).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı (2011). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Wood, E. (2013). *Play, Learning and The Early Childhood Curriculum.* (3.rd Ed). London: SAGE Pub.

Wong, S.M .,Wang, Z. ve Cheng, D. (2011). A Play-Based Curriculum: Hong Kong Children's Perception Of Play And Non-Play. *International Journal of Learning*, 17(10), 165-180

Vygotsky, L. S. (1978). The Role Of Play in Development. *Mind in Society*. (92-104). Cambridge, MA: Harvard University Press.

2 OYUNUN GELİŞİMİ VE TÜRLERİ

Doç. Dr. Ender DURUALP
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

"Oyun, çocuğun tüm yaşamını belirleyen çekirdektir. Tüm insanlar orada gelişir, orada oluşur."

F. L. Jahn

GİRİŞ

İnsan yaşamında önemli bir yere sahip olan oyunun, çocuğun bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimleri başta olmak üzere dil ve iletişim becerilerini de içeren tüm gelişim alanlarını desteklediği ve katkıda bulunduğu bilinmektedir. Çocuk yaşam için gereken davranış, bilgi ve becerileri oyun içinde kendiliğinden öğrenmektedir. Çocukların oyunla ilgili davranışları ve tercih ettikleri oyun türleri, yaşlarına ve gelişim düzeylerine göre farklılıklar ve çeşitlilikler göstermekle birlikte çocuğun gelişimini yansıtmaktadır (Aral, Gürsoy ve Köksal, 2001; Tuğrul, 2013a).

Oyuna yönelik çağdaş bakış açısına göre "sosyal oyun" ve "bilişsel oyun" olarak sınıflandırma yapılmakta ve oyunun bilişsel ve sosyal yönlerine dikkat çekilmektedir. Oyunun sosyal boyutu kişilerarası ilişkilerdeki gelişimi, bilişsel boyutu ise nesnelerle temas ve nesne kullanımındaki gelişimi ele almaktadır (Tuğrul, 2013b). Araştırmacılar oyun ile ilgili kuramlarını savundukları kuramsal görüş doğrultusunda oluşturmuşlardır. Buna göre; Freud psikoanalitik görüş doğrultusunda, oyunun çocuğun duygusal gelişimi üzerindeki etkisine yoğunlaşmış ve oyunun, çocukların yasaklanan dürtülerini ifade etmeleri için güvenli bir ortam olduğunu ifade etmiştir. Savunma mekanizmaları henüz gelişmemiş olan ve id enerjisinin baskısı altında olan sağlıklı çocuklarda hayali ve dramatik oyunların, çocuk gelişimin doğal bir boyutu olduğunu ileri sürmektedir. Erikson, oyunu çocuğun psikososyal gelişiminin bir aynası olarak görmüş ve gelişim dönemlerine göre farklılık gösterdiğini vurgulamıştır. Oyunun benlik gelişimine etkileri üzerinde duran Erikson, oyunun çocuğun fizyolojik ve sosyal gereksinimlerini karşıladığını savunmaktadır. Bandura ise sosyal bilişsel kuram olarak adlandırdığı yaklaşımda özellikle öğrenme ve model alma kavramları üzerinde durmuştur. Çocukların oyunları sırasında davranışlarını defalarca tekrarlayarak, davranış geliştirdiklerini ve yeni davranışlar kazandıklarını ifade etmektedir. Parten, oyunun çocuğun gelişimindeki sosyal yönü ele almakta, çocuğun sosyal gelişimine bağlı olarak katılımsız davranıştan işbirlikçi oyuna doğru uzanan altı temel oyun evresinden geçtiğini kabul etmektedir (Duman, 2010; Levine ve Munsch, 2014; Maden-Ellialtıoğlu, 2005; Özdoğan, 2009).

Oyunun bilişsel gelişim ile ilişkisini savunan Piaget, bilişsel evrelere dayalı olarak oyun gelişimini incelemiştir. Çocuğun gelişimi ve eğitiminde oyun ortamının doğal bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Piaget, oyunun kendi içinde bir bütün oluşturduğunu, doğaçlama olarak gerçekleştiğini, eğlenceli bir etkinlik olduğunu, belli bir sıra ve mantık gerektirmediğini, içten güdümlü ve çatışmalardan uzak, özgür bir ortam olduğunu düşünmektedir. Smilansky, Piaget'nin oyun evrelerini genişleterek, oyunun farklı davranış ve yapıları içeren evrelerden geçtiğini ileri sürmüştür. Vygotsky oyunu, basit bir biçimde bilişsel gelişimi yansıtmaktan çok, oyunu bilişsel gelişim için mükemmel bir ortam olarak görmektedir. Oyunun güdümlü bir davranış ve temelde toplumsal bir etkinlik olduğunu kabul etmektedir. Hem Piaget hem de Vygotsky, oyunun çocuk işi olduğunu vurgulamışlardır. Çocukların oyunlarının özellikleri, yaşları ile paralel olmakla beraber, sosyal ve bilişsel açıdan belli bir sıra izlemektedir (Sevinç, 2004; Şen, 2012).

KAYNAKLAR

Acer, D. (2012). Erken Çocukluk Eğitiminde Oyun ve Önemi. İbrahim H. Diken (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* (2. Baskı), (s. 373-401). Ankara: Pegem Akademi.

Aksoy, A.B. ve Dere-Çiftçi, H. (2008). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişimi Destekleyen Oyunlar: Oynuyorum Eğleniyorum Öğreniyorum* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Aral, N. (2014). Yaratıcı Deneyimler. Neriman Aral, Gökhan Duman (Çev. Ed.), *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi* (s. 32-63). Ankara: Nobel Akademik.

Aral, N., Gürsoy, F. ve Köksal, A. (2001). *Okul Öncesi Eğitimde Oyun.* İstanbul: Ya-Pa.

Aral, N., Baran, G., Pedük, Ş. ve Erdoğan, S. (2003). *Eğitimde Drama* (2. Baskı). İstanbul: Ya-Pa.

Arslan, Y. ve Bulgu, N. (2010). Oyunla Toplumsallaşma. *Pamukkale Spor Bilimleri Dergisi, 1* (1), 8-22.

Aslan, A.E. (2012). İlk Çocuklukta Sosyal-Duygusal Gelişim. Galip Yüksel (Çev. Ed.), *Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi* (s. 241-272). Ankara: Nobel Akademik.

Bacanlı, H. (2004). *Gelişim ve Öğrenme.* Ankara: Nobel.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi (1. Baskı), Okhan Gündüz (Çev.). İstanbul: Kaknüs.

Brewer, J.A. (2004). *Introduction to Early Childhood Education: Preschool Through Primary Grades* (5. Edition). Boston: Pearson Education.

Casby, M.W. (2003). The Development of Play in Infants, Toddlers, and Young Children. *Communication Disorders Quarterly, 24* (4), 163-174.

Duman, G. (2010). *Türkiye'de ve Amerika'da Anasınıfına Devam Eden Çocukların Oyun Davranışlarının İncelenmesi, Kültürler Arası Bir Çalışma.*(Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Durualp, E. ve Aral, N. (2015). Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitim Programı (Geliştirilmiş 2. Baskı). Ankara: Vize

Eliason, C. ve Jenkins, L. (2003). *A Practical Guide to Early Childhood Curriculum* (7. Edition). New Jersey: Pearson Education.

Elkind, D. (2011). *Oyunun Gücü* (1. Baskı). Demet Erol Öngen (Çev.). Ankara: İmge.

Frost, J.L.,Wortham, S.C. ve Reifel, S. (2005). *Play and Child Development* (2. Edition). New Jersey: Pearson Education.

Gander, M.J. ve Gardner, H.W. (2007). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (6. Baskı). Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur (Çev.). Ankara: İmge.

Güney-Karaman, N. (2009). Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Eden Beş-Altı Yaş Grubu Çocukların Bilişsel Üslupları ile Oyun Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 42* (2), 163-182.

Işıkoğlu-Erdoğan, N. (2013). Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim. Nesrin Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed.), *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (s. 317-361). Ankara: Nobel Akademik.

Jackman, H.L. (2009). *Early Education Curriculum: A Child's Connection to the World* (4. Edition). USA: Thomson Delmar Learning.

Kandır, A. ve Tezel-Şahin, F. (2012). *Okul Öncesi Dönemde Oyuncak ve Oyun Materyalleri.* İstanbul: Morpa Kültür.

Lee, A. (2008). *Child minder's Guide to Child Development*. London, UK: Continium International Publishing Group.

Levin, L.E. ve Munsch, J. (2014). *Child Development: An Active Learning Approach* (2. Edition). Canada: SAGE.

Maden-Ellialtıoğlu, F. (2005). *Okul Öncesi Dönemde Oyun ve Oyun Örnekleri.* İstanbul: Ya-Pa.

Marjanovic-Umek, L., Fekonja-Peklaj, U. ve Podlesek, A. (2014). The Effect of Parental Involvement and Encouragement on Preschool Children's Symbolic Play. *Early Child Development and Care, 184* (6), 855-868.

Mayesky, M. (2011). *Creative Activities for Young Children* (10. Edition). USA: Wads worth Cengage Learning.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2009). *Oyun Etkinliği 1*. Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Programı*. Ankara: MEB.

Morrison, G.S. (2003). *Fundamentals of Early Childhood Education* (3. Edition). Ohio: Merrill Prentice Hall.

Napier, N. ve Sharkey, A. (2004). Play. Dominic Wyse (Ed.), *Childhood Studies an Introduction* (1. Edition), (pp. 149-152). Oxford: Blackwell.

Ormanlıoğlu-Uluğ, M. (1997). *Niçin Oyun? Çocuğun Gelişiminde ve Çocuğu Tanımada Oyunun Önemi* (1. Baskı). İstanbul: Göçebe.

Ömeroğlu, E., Ersoy, Ö., Şahin-Tezel, F., Kandır, A. ve Turla, A. (2006). *Okul Öncesi Eğitimde Drama, Teoriden Uygulamaya* (4. Baskı). Ankara: Kök.

Özdoğan, B. (2009). *Çocuk ve Oyun* (5. Baskı). Ankara: Anı.

Öztürk, Y. (2013a). Sembolik Düşünce; Okul Öncesi Yıllarda Oyun, Dil ve Okuryazarlık. Berrin Akman (Çev. Ed.),*Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı* (s. 254-293). Ankara: Nobel Akademik.

Öztürk, Y. (2013b). İlkokul Yıllarında Fiziksel Büyüme ve Motor Gelişimi. Berrin Akman (Çev. Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı* (s. 328-353). Ankara: Nobel Akademik.

Palut-Ekinci, B. (2013). Orta Çocukluk Döneminde Fiziksel Gelişim. Nesrin Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed.), *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (s. 410-435). Ankara: Nobel Akademik.

Pedük, Ş. (2011). Psikomotor Gelişim. Neriman Aral, Gülen Baran (Ed.) Çocuk gelişimi (s. 71-98). İstanbul: Yapa.

Saçkes, M. (2013). Bebeklikte Bilişsel Gelişim. Berrin Akman (Çev. Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı* (s. 126-147). Ankara: Nobel Akademik.

San-Bayhan, P. ve Artan, İ. (2011). Çocuk *Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Kültür.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya* (12. Baskı). Ankara: Gazi.

Sevinç, M. (2004). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun.* İstanbul: Morpa Kültür.

Seyrek, H. ve Sun, M. (2005). *Okul* Öncesi *Eğitimde Oyun.* İzmir: Müzik Eserleri.

Şen, M. (2012). Erken Çocukluk Eğitiminde Oyun ve Önemi. İbrahim H. Diken (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* (2. Baskı), (s. 403-431). Ankara: Pegem Akademi.

Trevlas, E.,Matsouka, O. ve Zachopoulou, E. (2003). Relation ship Between Playful nessand Motor Creativity in Preschool Children. *Early Child Development and Care*, *173* (5), 535-543.

Tuğrul, B. (2013a). Oyun Temelli Öğrenme. Rengin Zembat (Ed.), *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri* (3. Baskı), (s. 177-205). Ankara: Anı.

Tuğrul, B. (2013b). Çocukta Oyun Gelişimi. Neriman Aral, Ümit Deniz, Adnan Kan (Ed.), Öğretmenlik *Alan Bilgisi: Okul Öncesi Öğretmenliği* (s. 245-269). Ankara: Alan Bilgisi.

Uluğ, H. (2007). *Kuzey Adana'daki Çocuk Oyun Alanlarının Bitki Seçimi Yönünden İncelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Vandenberg, B. (1991). Play Theory. G Fein, M Rivkin (Eds.), *The Young Child at Play* (2. Edition), (pp. 17-28). Washington DC: National Association for the Education of Young Children.

Wolfgang, C.H. (2004). *Child Guidance Through Play Teaching Positive Social Behaviors Ages 2-7.* USA: Pearson Education.

3

OYUN ALANI, MATERYAL VE OYUNCAKLAR

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ
İstinye Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

"Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz"

Atasözü

GİRİŞ

En geniş anlamıyla oyun, eğlence amacıyla yapılan bir etkinliktir. Çocukların oynadıkları oyunlar duygularını tanımalarına ve kontrol edebilmelerine yardımcı olur, yeni bilişsel, sosyal ve fiziksel becerileri deneyimleyerek, onlara hakim olmalarına olanak tanır. Çocukların gelişim sürecinde başarılı olmalarına yardım etmenin sırrı, yaratıcı ruhlarını ve eğlenerek öğrenme isteklerini canlı ve aktif tutmaktır. Bu işte önemli bir görevde yetişkinlere düşer. Çünkü çocuklar doğal güdüyle yetişkinleri taklit ederler. Bu da onların oyunlarına ilham verir. Öğrenim süreçleri, büyümeye ve öğrenmeye karşı kendi içlerindeki itici gücün ve çevrelerindeki yetişkinleri taklit etmelerinin bir birleşimidir. Bu iki etken çocukluk dönemi boyunca gelişerek devam eder. Oyunlarının temelini bunlar oluşturur, fakat bunların dışa vurulması çocuklar geliştikçe değişir (Almon, 2003; Wolfgang, 2004). Çocuklar genellikle oyunlarını, yetişkinlerin kendileri için belirlediği ortamlarda oynarlar. Yetişkinler uygun materyaller, oyun ortamı ve öneriler sağlayarak çocuklara dolaylı destek verirler. Bununla birlikte, ön hazırlık olmaksızın çocuklar diledikleri her ortamda oyun oynarlar. Her oyun ortamı insan ve yerin kendine özgü harmanlanması sonucu oluşturulur. Oyun alanının fiziksel özellikleri kadar atmosferi -manevi değer duygusu- de oluşturulur. Oyun alanları çocuğun yaşı, ilgisi ve çevre koşullarına göre çeşitlenir. Çocuklar oyun alanlarında çeşitlilik, esneklik, doğal malzemeler, risk ve zor görevlerin olmasını tercih ederler (Casey, 2007). Bu nedenle oyun alanları ve materyallerinin çocukların yaşlarından çok gelişim becerileri ile uyumlu olması gereklidir.

KAYNAKLAR

Almon, J. (2003). The Vital of Play in Early Childhood Education. Sharna Olfman (Ed.), *All Workand No Play*. In (s. 17-42). London:Praeger

Auster, C. J. ve Mansbach, C.S. (2012). The Gender Marketing of Toys: An Analysis of Color and Type of Toy on the Disney Store Website. *Sex Roles*, 67, 375-388.

Brewer, J.A. (2001). *Introduction to Early Childhood Education, Preschool through Primary Grades.* USA: Allyn ve Bacon.

Brock, A., Dodds, S., Jarvis, P. ve Olusoga, Y. (2009). *Perspectives on Play, Learning for Life.* England: Pearson Education Limited.

Bruce, T. (2005). Early childhood Education (3. Baskı) London: Hodder Education.

Catron, C. E. ve Allen, J. (2003). *Early Childhood Curriculum, a Creative Play Model* (3 Baskı) Ohio: Merril Prentice Hall.

Casey, T. (2007). *Inclusive Play. Practical Strategies for Working with Children Aged 3 to 8.*London: Paul Chapman.

Dehart, G. B., Sroufe, L. A. ve Cooper, R. G. (2004). *Child Development Its Nature and Course* (5. Baskı) New York: McGraw-Hill.

Driscoll, A. ve Nagel, N. G. (2005). *Early Childhood Education. Birth-8.* Sydney: Pearson Education, Inc.

Eliason, C. ve Jenkins, L. (2003). *A Practical Guide to Early Childhood Curriculum* (7. Baskı) New Jersey: Pearson Education.

Frost, J. L., Wortham, S. C. ve Reifel, S. (2008). *Play and Child Development* (3. Baskı) Ohio: Pearson Merrill Prentice Hall.

Goldstein, J. (2012). *Play in Children's Development, Health and Well-Being.* Europe: Toy Industries.

Hartle, L. ve Johnson, J. E. (1993). Historical and Contemporary Influences of Outdoor Play Environments. C. H. Hart (Ed) *Children on Playgrounds*. In(s. 14-35). Albany: State University of New York Press.

Hast, F. ve Hollyfield, A.(2001). More Infant and Toddler Experiences. United States: Redleaf Press.

Hendrick, J. ve Weissman, P.(2006). *The Whole Child. Developmental Education For the Early Years*. New Jersey: Pearson Education.

Hirsh, R.A. (2004). *Early Childhood Curriculum, Incorporating Multiple Intelligences, Developmentally Appropriate Practice and Play.* New York: Pearson Education.

Hoorn, J. V., Nourot, P. M., Scales, B. ve Alward, K. R. (2003). *Play at the Center of the Curriculum.* (3. Baskı) New Jersey: Merrill PrenticeHall.

Hoorn, J.V., Nourot, P.M., Scales, B. ve Alward, K.R., (2007). *Play at the Center of the Curriculum.* (4. Baskı) New Jersey: Merrill PrenticeHall.

Isbell, R.T. ve Raines, S.C.(2003). *Creativity and Thearts with Young Children*. Canada:Thomson Delmar Learning.

Jacobs, G. ve Crowley, K. (2007). *Play, Projects and Preschool Standarts.* California: Corwin Press.

Johnson, J. E., Christie, J. F. ve Yawkey, T. D. (1999). *Play and Early Childhood Development* (2. Baskı). Amsterdam: Addison Wesley Longman.

Karaküçük, S. A. (2008). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Fiziksel/Mekansal Koşulların İncelenmesi: Sivas İli Örneği. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi,32 (2), 307-320.

Kim, Y. A. (2001). Peer Relation ships and Play Behaviorsof Children in Three Different Sized Classesover a four Month Period. *Early Child Development and Care,* 167, 89-102.

MEBOkul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği (2012) *http://www.okuloncesi.net/okuloncesiyonetmeligi.doc*

Morgan, H. (2007). *Early Childhood Education, History, Theory and Practice*. Lanham: Rowman ve Little Field Education.

Morrison, G. (2006). *Fundamentals of Early Childhood Education.* New Jersey: Pearson Education.

Olgan, R. ve Kahriman Öztürk, D. (2011). An Investigation in the Playgrounds of Public and Private Preschoolsin Ankara. *Education and Science,* 36 (161), 85-97.

Poyraz, H. ve Dere Çiftçi, H. (2011). *Okul Öncesi Eğitimin İlke ve Yöntemleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Rogers, C.S. ve Sawyers, J.K. (1992). *Play in the Lives of Children*. USA: National Association for the Education of Young Children.

Seefeldt, C. ve Barbour, N.(1994). *Early Childhood Education.* New York: Macmillan College.

Seefeldt, C. ve Galper, A. (2007). *Active Experiences for Active Children*. Ohio: Pearson, Merrill, PrenticeHall.

Senda, M.(1992). *Design of Children's Play Environments.* New York: Mcgraw-Hill.

Smirnova,E.O.(2011). Character Toys as Psychological Tools. *International Journal of Early Years Education*. 19 (1), 35-43.

Stoiljkovic, B.(2006). Function and Organization of Children Playgrounds in the Housing Estates. *Architecture and Civil Engineering*, 4(2),115-125.

Üskün, E., Kışıoğlu, A. N., Altay, T., Çıkınlar, R. ve Kocakaya, A. (2008). Assessment of the Current Status of Playground Safety in the Midwestern Region of Turkey: An Effort to Provide a Safe Environment for Children. *TheTurkish Journal of Pediatrics,* 50, 559-565.

Wall, S.(2011). *Child-Initiated Play.* London: A&C Black Publishers Limited.

Warner, L. ve Sower, J. (2004). *Educating- Your Children. From Preschool through Primary Grades.* Sydney: Pearson.

Wellhousen, K. ve Kieff, J. (2001). *A Constructivist Approach to Block Play in Early Childhood*. United States: Delmar, Thomson Learning.

Wolfgang,. C. H. (2004). *Child Guidance through Play.* Sydney: Pearson Publish.

4

OYUN MATERYALLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Hale KOÇER
Akdeniz Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı

"Çocuğun eline koymadığınız şeyi aklına koyamazsınız ."

M.Montessori

GİRİŞ

Bir çocuğun yaşantısının büyük bölümü -fiziksel ihtiyaçların giderilmesi gibi çok ender bazı durumların dışında -hatta bazen onlar bile- pek çok yetişkinin gözüyle "oyun"-dan ibarettir. Bebeğin bir nesneye bakması, sallanan nesnenin hareketini takip etmesi (özellikle yüzünde bir memnuniyet ifadesi varsa), ellerini çevirerek incelemesi, çorabını çıkarması gibi bebeğin repertuarında var olan eylemler yetişkin tarafından çoğunlukla bir oyun olarak görülür. Tulumunun düğmesini tutmaya çalışan bebek "düğmeyle oynuyordur"; ayak başparmağını ağzına götüren bebek "ayağıyla oynuyordur", emzirme sırasında annesinin saçını tutup sallayan bebek "saçla oynuyordur" gibi birçok gülümseten örnek verebiliriz. Benzer şekilde, bir su birikintisini keşfederek ayaklarıyla –kendisi için eğlenceli-denemeler yapan bir çocuk "suyla ya da çamurla oynuyordur", kurabiye yapan bir yetişkine eşlik eden bir çocuk "hamurla oynuyordur" gibi daha büyük çocuklar için de örnekler bulabiliriz. Oysa daha incelikli çalışmak gibi biraz farkla aynı işleri yapan bir yetişkin "araştırma", "çalışma" ya da "iş" yapıyordur. Araştırma, inceleme, yapım, iş ya da oyun, adı ne olursa olsun, her yaşam döneminde, bu döneme özgü deneyimler sonraki deneyimlere de etki ederler ve yaşam bütün bu deneyimlerin toplamıdır. Bu bağlamda, deneyimler gerçekleştiği anda sağladığı ya da neden olduğu sonuç kadar, bireyin gelişimini ve yaşam kalitesini etkilemeleri nedeniyle oldukça önemlidir.

Bebeklik döneminden itibaren büyüme ve gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan oyun aynı zamanda bebeğin gelişiminin ve öğrenmelerinin bütün yönlerine katkı sağlar (Matterson, 1989; Sawyers ve Rogers, 1994). Böylece oyun çocuğun, doğasından gelen bir olgu olması nedeniyle yaşam hakkı içinde, öğrenme ile sonuçlanması nedeniyle de eğitim hakkı içinde yer alır. Yetişkinler ise çocukların haklarını yaşamalarına engel olmamak ve bu hakları en iyi biçimde kullanmalarını sağlamakla yükümlüdürler.

Piaget'in, çocuğun eğitiminde yapılandırmacı yaklaşımın temeli olan; öğrenmenin gerçekleşmesinde bilginin doğumdan itibaren duyuların kullanılmasıyla yapılan keşifler yoluyla edinildiğine yönelik görüşleri (Holt, 2007) aynı zamanda duyuları harekete geçirecek uyarıcıları da önemli kılmaktadır. Çocuğun gözüyle içine doğduğu dünyaya ait parçalar olan bu uyarıcıların niteliği, edinilecek keşiflerin niteliğini de belirlemektedir.

Çocuğun materyallerle/nesnelerle doğrudan deneyimlerde bulunması, eylemleri üzerinde düşünmesi ve akıl yürütmesine, içsel motivasyonla keşiflerde bulunmasına, üretmesine ve problem çözmesine fırsat vermekte ve bunların sonucunda etkin öğrenme gerçekleşmektedir (Hohmann ve Weikart, 2000). Çocukların yaşadıkları dünyayı birçok yönüyle anlayabilmeleri ve uyum sağlayabilmeleri için gerekli öğrenmeleri gerçekleştirmelerinin yolu farklı deneyimlerde bulunmaktır. Çocukların farklı deneyim edinmelerini sağlamak ise, onlara sunulan materyallerin çeşitli, yeterli miktarda ve yaşlarına uygun olması halinde mümkün olabilir (Hohmann ve Weikart, 2000; Wilthshire, 2012).

KAYNAKLAR

Aksoy, A. ve Dere Çiftçi, H. (2014). Oyun Alanı Materyal ve Oyuncaklar. Ayşe Aksoy (Ed.) *Okul öncesi eğitimde oyun içinde.* (s. 255-280). Ankara. Hedef CS Basın Yayın.

Berk, L. E. (2013). *Çocuk gelişimi.* B. Onur (Ed.), A. Dönmez (Çev.). Ankara: İmge.

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2001). *Çocuk ve ergen gelişimi.* B. Onur, N. Çelen ve A. Dönmez (Çev.) (4. baskı) Ankara: İmge.

Hohmann, W. ve Weikart, D. P. (2000). *Küçük çocukların eğitimi: Okul öncesi ve çocuk bakım programları için etkin öğrenme uygulamaları.* S. S. Kohen ve Ü. Öğüt (Çev.).İstanbul: Hisar Eğitim Vakfı.

Holt, N. (2007). *Bringing the HighScope approach to your early years practice.* London: Routledge.

Hughes, F.P. (1995).*Children, play and development*. Boston: Allyn and Bacon.

Jersild, A.T. (1981). Çocuk Psikolojisi G. Günçe (Çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Matterson, E. (1989). *Play with a purpose for under seven*. London: Penquin Books.

Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (2017). 10.01.2018 tarihinde oygm.meb.gov.tr adresinden erişilmiştir.

Sawyers, J. ve Rogers, C. (1994). *Helping young children develop throught play.* Washinghon: National Assocation for the Education of Young Children.

Subton, S.B. N. (1971). *Child's play*.Newyork: Jhon Wiley and Johons Inc.

Trawick-Smith, J. (2014).*Erken çocukluk döneminde gelişim: Çok kültürlü bir bakış açısı*. B. Akman (Çev. Ed.) Ankara: Nobel.

Wiltshire, M. (2012). *Understanding the highscope approach: Early years education in practice.* London: Routledge.

5

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ORTAMLARINDA OYUN

Doç. Dr. Sonnur IŞITAN
Balıkesir Üniversitesi
Necatibey Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı

"Bütün öğretim oyun ve eğlenceye dayanmalıdır"

Fenelon (Akt. Sel, 2000)

GİRİŞ

Oyun, çocukların en doğal ilgi alanıdır. Aynı zamanda çocukları öğrenmeye sevk etmek-te, öğrenme için güdülenme sağlamaktadır. Çocuklar oyun oynamayı severler bu nedenle oyun onlar için öğrenmede güdülenme kaynağıdır (Tüfekçioğlu, 2004). Oyun aynı zamanda bir öğretim yöntemidir. Okul öncesi eğitimi öğretmenleri çocuklara yeni bilgi ya da kavramı nasıl öğretecekleri konusunda çoğu zaman güçlük yaşamaktadırlar. Öğretim yöntemi ola-rak sözlü, doğrudan anlatımlar küçük çocuklar için kullanılacak en son yöntemlerden biri-dir. Sözlü anlatımlarda çocuklar sözcükleri tekrar edebilirler ancak olay ya da kavramı tam olarak kavrayamayabilirler. Oyun yolu ile bu durum kolaylaşır. Oyun, bu nedenle çocuklar için

KAYNAKLAR

Bergen, D. ve Mauer, D. (2000). Symbolic play, phonological awarness, and literacy skills at threeage levels. InK.A. Roskos ve J.F. Christie (Ed.), *Play and Literacy in Early Childhood: Research From Multiple Perspective* (pp.45-62). New York: Lawrence Erlbaum Associates.

Bosse, S., Jacobs, G. ve Anderson, T.L. (2009). Science in the air. Science in the early years. *Young Children, 2*(3), 10-15. Retrieved fron www.naeyc.org/yc.

Brenneman, K., Stevenson-Boyd, J. ve Frede, E.C. (2009). Math and Science in Preschool: Policies and Practice. *Preschool Policy Brief*, 19, 1-11. National Institute for Early Education Research. Retrieved from *www.nieer.org*.

Brewer, J.A. (2007). *Introduction to Early Childhood Education: Preschool Through Primary Grades* (6th ed.). Boston: Pearson Education, Inc. California Preschool Learning Foundations. Volume 3 History–Social Science (Ed.FayeOng) California Department of Education, Sacramento, 2012.

Çelebi Öncü, E. ve Özbay Ünlüer, E. (2012). *Oyun Etkinlikleri Sandığı* (Yeni programa uyarlanmış 2. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Gestwicki, C. (2014). *Developmentally Appropriate Practise: Curriculum and Development in Early Education* (5th ed.). Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.

Goldhawk, S. (1998). Making Creative Connections. Carol Bruce (Ed.). *Young Children and the Arts: The Task Force on Children's Learning and the Arts: Birth to Age* (s.s1-26). Washington, DC:Arts Education Partnership. Retrieved from http://aep-arts.org.

Hirsh-Pasek, K.,Golinkoff, R.M., Berk, L.A. ve Singer, D.A. (2009). A *Mandate for Playful Learning in Preschool. Presenting the Evidence*. New York: Oxford University Press.

Hoorn, V.J.,Scales, B., Nourot, P.M. ve Alward, K.R. (1999). *Play At The Center Of The Curriculum*(2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall Inc.

Isenberg, J.P. ve Jalongo, M.R. (2001). *Creative Expression And Play İn Early Childhood* (3th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall Inc.

Izumi-Taylor, S., Morris, V.G., Meredith, C.D. ve Hicks, C. (2012). Music and movement for young children's healthy development. *Dimensions of Early Childhood, 40*(2), 33-40. Retrieved from http://www.southernearlychildhood.org/publications.php.

Kieff, J.E. ve Casbergue, R.M. (2000). *Playful Learning and Teaching: Integration Play into Preschool And Primary Programs.* Toronto: Allynand Bacon.

Konold, T. ve Pianta, R. (2005). Emprically derived, person-oriented patterns of school readiness in typically-developing children: Description and prediction to first-grade achievement. *Applied Developmental Science*, 4, 174-197.

Macintyre, C. (2001). *Enhancing Learning Through Play: A Developmental Perspective for Early Years Settings.*London: David Fulton Publishers.

Mindes, G. (2005). Social studies in today's early childhood curricula. Beyond the Journal, Y*oung Children*, 1-8. Retrieved from *www.journal.naeyc.org/about/permissions.asp*.

Neuman, S. ve Roskos, K. (1992). Literacy objects as cultural tools: Effects on children's literacy behaviour during play. *Reading Research Quarterly*, *27*(3), 203-223.

Roskos, K.A., Christie, J.F. ve Richgels, D.J. (2003). The Essentials of Early Literacy Instruction. The *National Association for the Education of Young Children*, pp.1-8.. Retrieved from *www.naeyc.org/resources/journal*.

Sel, R. (2000). *Okul Öncesi Çocuklarına Oyunlar-Rondlar*". İstanbul: YA-PA Yayın Pazarlama San. Tic. A.Ş.

Stephens, K. (2014). Block Play: What the children are learning. Retrieved from http://journey into early childhood.weebly.com/uploads/1/2/4/6/12466023/block_play__what_we_are_learning__for_website.pdf

Tüfekçioğlu , Ü. (2004). Oyun türleri I: Araştırıcı, yapıcı ve yaratıcı oyunlar.ÜmranTüfekçioğlu (Ed.) Çocukta, Hareket, Oyun Gelişimi ve Öğretimi(Bölüm 4, s. 63-84). Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1295. Açıköğretim Fakültesi Yayını no: 715

Tüfekçioğlu , Ü. (2004). Çocukların oyunu ve öğretmenin rolü türleri I: Araştırıcı, yapıcı ve yaratıcı oyunlar. Ümran Tüfekçioğlu (Ed.) Çocukta, Hareket, Oyun Gelişimi ve Öğretimi (Bölüm 7, s. 135-260). Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1295. Açıköğretim Fakültesi Yayını no: 715.

Okul Öncesi Eğitim Programı (2013). Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.

How music and movement promote development. Chapter 13: Music and movement (2014). Retrieved from http://faculty.ksu.edu.sa/n.al-baiz/Documents/Music%20and%20Movement%20excerpt.pdf.

6 ERKEN ÇOCUKLUKTA GELİŞİMİ DESTEKLEMEK

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Merve AKSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

"Eğer oyun iyice tanınır ve kavranırsa çocuğun filizlenen yaşamı ile yetişkin olgun tecrübesi birleşir ve biri diğerini teşvik eder."

Friedrich Fröbel

GİRİŞ

Oyun tüm benliği içeren aktif öğrenme biçimidir, hem beyin hem de bedenle ilgilidir ve bütün duyuları düzenler. Günümüzde televizyon ve bilgisayar ile fazlasıyla ilgili olan çocuklar, görme ve işitme duyularını kullanarak çevre ile etkileşime girerler, ancak tat, dokunma, koku ve oynama hissi gibi öğrenmenin güçlü özelliklerinden yoksun kalırlar. Oyun çocukların çeşitli deneyimleri yaşamalarına yardımcı olur, neleri düşündükleri ve hissettiklerini fark etmeleri ve dikkat etmeleri için olanak sağlar. Kaliteli bir oyuna ilişkin ortak özellikler vardır; kaliteli bir oyun çocuğa aşağıdakileri yapmaları için olanak sağlar:

- Çevresindeki nesneleri fiziksel olarak manipüle eder.
- Duyularıyla öğrenir.
- Aktif öğrenme fırsatına sahiptir.
- Sosyal ve kültürel bağlam içinde öğrenir.
- Kendi hızında ilerler ve öğrenir.
- Seçim ve kararlar çocuğa aittir ve onun için önemlidir.
- Oyuna tamamen dahil olur ve kendiliğinden davranır.
- Fikirleri, duyguları ve hislerini güvenli bir şekilde ifade eder.
- Taklit eder, hayal eder ve yaratır (Duncan ve Lockwood, 2008).

KAYNAKLAR

Anisfeld, M. (2014). *Language Development from Birth to Three*. New York: Psychology Press.

Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs.

Berk, L. E. (2013). *Çocuk Gelişimi* (B. Onur & A. Dönmez, Çev.) Ankara: İmge.

Berk, L. E. (2015). *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (N. I. Erdoğan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Casey, T. (2007). *Inclusive Play: Practical Strategies for Working with Children Aged 3 to 8.* London: Paul Chapman Publishing.

Cooper, H. (2004). *Exploring Time and Place Through Play.* London: David Fulton Publishers.

Drake, J. (2014). *Planning for Children's Play and Learning* (4. Baskı). New York: Routledge.

Duncan, J. & Lockwood, M. (2008). *Learning Through Play: A Work-Based Approach for the Early Years Professional*. New York: Continuum International Publishing Group.

Gallahue D. L., Ozmun J. C. & Goodway, J. D. (2014). *Motor Gelişimi Anlamak* (D. S. Özer ve A. Aktop, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Else, P. (2009). *The Value of Play*. London: Continuum International Publishing Group.

Fleer, M. (2013). *Play in the Early Years*. United States: Cambridge University Press.

Forbes, R. (2004). *Beginning to Play*. Berkshire: Open University Press.

Frost, J. L, Wortham, S. C. & Reifel S. (2005). *Play and Child Development* (2. Baskı). Ohio-New Jersey: Merrill Prentice Hall.

Hobart, C. & Frankel, J. (1999). *A Practical Guide to Activities for Young Children* (2. Baskı). Nelson Thornes.

Hughes, F. P. (2009). *Children, Play, and Development* (4. Baskı). Los Angeles, CA: Sage.

Johnson, J. E., Christie, J. F., & Yawkey, T. D. (1999). *Play and Early Childhood Development* (2. Baskı). New York: Addison Wesley Longman.

Martin, C. L., & Fabes, R. (2006). *Discovering Child Development.* U.S.A.: Pearson.

Matterson, E. (1989). *Play with a Purpose for Under-sevens*. London: Penguin.

Mayesky, M. (2009). *Creative Activities for Young Children* (9. Baskı). New York: Delmar Cengage Learning.

Moyles, J.R. (1993). *The Excellence of Play*. Buckingham: Open University Press.

Özer, D. (2017). Motor Gelişim. Neriman Aral ve Tayip Duman (Ed.), *Eğitim Psikolojisi* içinde (s. 76-102). Ankara: Pegem Akademi.

Read, K. H. & Patterson, J. (1980). *The Nursery School and Kindergarten: Human Relationships and Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Robins, R. W., & Trzesniewski, K. H. (2005). Self-esteem development across the lifespan. *Current Directions in Psychological Science* (Wiley-Blackwell), 14(3), 158-162.

Santrock, J.W. (2014). *Yaşam Boyu Gelişim* (G. Yüksel, Çev. Ed.) Ankara: Nobel.

Scarlett, W. G., Naudeau, S., Salonius-Pasternak, D., & Ponte, I., (*2005*). *Children's Play*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Sheridan, M. S. (2005). *Play in Early Childhood: From Birth to Six Years.* London: Taylor & Francis Group.

Sluss, J. D. (2005). *Supporting Play: Birth Through Age Eight.* USA: Thomson.

Tassoni, P. & Hucker, K. (*2005*). *Planning Play and the Early Years* (2.Baskı). Oxford: Heinemann.

Trawick-Smith, J. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (B. Akman, Çev. Ed.) Ankara: Nobel.

Van Hoorn, J., Nourot, P., Scales, B. & Alward, K. (2007). *Play at the Center of the Curriculum* (4. Baskı). Upper Saddle River, NJ: Pearson Merrill/ Prentice Hall.

Wortham, C. S. (1998). *Early Childhood Curriculum Developmental Bases for Learning and Teaching* (2. Baskı). USA: Prentice Hall.

Zahn-Waxler, C., Shirtcliff, E. A., & Marceau, K. (2008). Disorders of childhood and adolescence: gender and psychopathology. *Annual Review of Clinical Psychology,* 4, 112–129.

7 ERKEN ÇOCUKLUKTA GELİŞİMİ DESTEKLEYEN OYUNLAR

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Merve AKSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Hurşide Kübra ÖZKAN
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Ayçin KÖYCEKAŞ
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

"Çocuk oyunla büyümelidir."

Eflatun

GİRİŞ

Gelişimsel bir eğitim programına, erken çocukluk döneminde oyunun önemi ve değerini kabullenme ile birlikte eğitimcinin bilgisi yansımalıdır. Oyun çalışma veya uğraş bitirildikten sonraki eğlence veya boşluk doldurma değil, öğrenme yeridir. Çocuğun yaşamını biçimlendiren ve düzenleyen bir güçtür. Oyun çocukların tek başına bilgilenmelerini ve gerçekleri öğrenmelerini sağlamasından çok, diğerleri ile işbirliği içinde öğrenmelerini güçlendirdiğinden yararlıdır. Olumlu oyun deneyimleri çocukların sosyal, duygusal, bilişsel, fiziksel dolayısı ile gelişiminin tüm yönlerini harmanlar ve birleştirir (Eliason ve Jenkins, 2003). Oyun, erken çocukluk eğitimine kaynaştırılmıştır. Ancak gerçekte ne anlama geldiği tartışılmaktadır.

KAYNAKLAR

Bennett, S. J. & Loetterle Bennett, R. I. (1996). *365 TV-free activities you can do with your child.* Avon, MA: Adams Media Corporation.

Birmingham, M., Bledsoe, K. E. & Halls, K. M. (2001). *365 Outdoor Activities*. Lincolnwood, IL: Publications International.

Cook, J.L., & Cook, G. (2009). *Child Development: Principles and Perspectives*. Boston, MA: Pearson.

Crowley, K. (2017). *Child Development: A Practical Introduction*. London: Sage

Eliason, C.& Jenkins, L. (2003). *A Practical Guide to Early Childhood Curriculum*. New Jersey: Pearson.

Henniger, M. L. (1999). *Teaching Young Children*. New Jersey: Merrill.

Herron Ross, R., & Roberts-Pacchione, B. (2007). *Wanna Play: Friendship Skills for Preschool and Elementary Grades*. Thousand Oaks: Corwin Press.

Hirsh, R. A. (2004). *Early Childhood Curriculum: Incorporating Multiple Intelligences, Developmentally Appropriate Practices, and Play*. Boston, MA: Pearson.

Isenberg, J. P. & Jalongo, M. R. (2006). *Creative Thinking and Arts-Based Learning* (4. Baskı). New Jersey: Merrill.

Isenberg, J.& Quisenberry, N. (1988). *Play: A Necessity for All Children. A Position Paper*. Olney, MD: Association for Childhood Education International.

Mayesky, M. (2006). *Creative Activities for Young Children* (8. Baskı). New York: Thomson Delmar Learning.

MEB. (2013). *0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEB. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Pitamic, M. (2009). *Child's Play: Montessori Games and Activities for Your Baby and Toddler*. London: Barron's.

Read, K. H. & Patterson, J. (1980). *The Nursery School and Kindergarten: Human Relationships and Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Rubin, K. H. (1980). Fantasy Play: Its Role in the Development of Social Skills and Social Cognition. *New Directions for Child Development*, 9, 69-84.

Scarlett, *W. G.*, *Naudeau*, *S.*, Salonius-Pasternak, D., & Ponte, I., (*2005*). *Children's Play*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Seefeldt, C., & Barbour, N. (1994). *Early Childhood Education* (3. Baskı). New York: Macmillan.

Segal, M. & Bardige, B. (2000). *Your Child* at *Play, Five to Eight Years: Building Friendships, Expanding Interests, and Resolving Conflicts*. New York: Newmarket Press.

Sher, B. (2013). *The Whole Spectrum of Social Motor and Sensory Games: Using Every Child's Natural Love of Play to Enhance Key Skills and Promote Inclusion*. San Francisco: Jossey-Bass.

Smidt, S. (2006). *The Developing Child in the 21st Century*. New York: Routledge.

Tassoni, *P.* (*2006*). *BTEC National Early Years*. Oxford: *Heinemann*.

Tassoni, *P.* & *Hucker*, *K.* (*2005*). *Planning Play and the Early Years*. Oxford: *Heinemann.*

Thwaites, A. (2008). *100 Ideas for Teaching Problem Solving Reasoning and Numeracy*. Continuum International Publishing Group.

Wolfgang, C. H. (2004). *Child Guidance Through Play: Teaching Positive Social Behaviors (Ages 2–7)*. Boston, MA: Pearson.

8

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA OYUN PLANLAMA VE UYGULAMA

Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN
Maltepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı

"Oynayan çocuk, canlılığın ve sevincin sembolüdür."

Hebbel

GİRİŞ

Doğduğu andan itibaren insanoğlunun en önemli uğraşılarından biri oyun olmuştur. İster çocuk, ister yetişkin olsun her yaştan birey için oyun farklı tür ve kurallarıyla yaşamın vaz geçilmez bir yanı olagelmiştir. Çocuklar için oyun zaman zaman fiziksel ihtiyaçların önüne geçerek, yemeğin, uykunun ve tuvalet gereksiniminin bile ertelenmesine neden olmaktadır. Erişkinler bazen oyunu boş uğraş olarak nitelemekle beraber kendileride çeşitli biçimlerde kurallı oyunlar oynamaktan hoşlanmakta ve oyunun rahatlatıcı yanını vurgulamakta, günün stres ve yorgunluğunun azalmasına destek olduğunu söylemektedirler.

Özel gereksinimli çocuklarda diğer yaşıtları gibi oyun oynayarak yetersizliklerinin üstesinden gelme, gelişme ve toplumla bütünleşme ihtiyacı duyarlar. Oyunun birey üstündeki sihirli gücü bu çocukların özel eğitimden, fizyoterapiden ve diğer desteklerden yararlanabilmeleri için çok önemlidir. Bu bölümde özel gereksinimli çocuklar için oyunun önemi, oyun türleri, özellikleri, materyaller ve örnek oyun etkinliklerine yer verilecektir.

KAYNAKLAR

Aydın, A. (2008). *Sembolik Oyun Testi'nin Türkçe'ye Uyarlanması ve Okul Öncesi Dönemdeki Normal, Otistik ve Zihin Engelli Çocukların Sembolik Oyun Davranışlarının Karşılaştırılması. (Doktora Tezi).* Marmara Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Delaney, T. (2010). *101 Games And Activities For Children With Autism, Asperger's And Sensory Processing Disorders.* Usa: Mc Graw Hill.

Diken, İ. H. (Ed.) (2008). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. Ankara: Pegem Akademi.

Doğan, H. (2014). *Serebral palsili çocuklar ve eğitimle- ri*. Eğiten Kitap: Ankara.

Doğan, H. (2017).Özel Gereksinimli Çocukların Gelişimlerini Destekleyici Etkinlikler. Aydan Aydın (Ed.). Özel Eğitimde Oyun ve Müzik içinde. (255- 274). Ankara: Pegem Akademi.

Dönmez, B. N. (1992). *Türk Milli Eğitim Sisteminde Özel Eğitimin Bugünkü Durumu ve Yeni Çalışmalar*. 1.Ulusal Özel Eğitim Kongresi, 11- 12 Kasım, Ankara.

Isbell, C.; Isbell, R. (2005).*The Inclusive Learning Center Book*. Gryphon House, Inc: Beltsville, Maryland.

Kılıçoğlu, M. (2006). *"Anasınıfı, Hazırlık ve İlköğretimBirinci Sınıflarda Okuyan Görme Engelli Öğrencilerin Oyunlarının Değerlendirilmesi: Karşılaştırılmalı bir Araştırma."* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversi- tesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kırcaali-İftar, G. (2007). Otizm Spektrum Bozukluğu. İstanbul: Daktylos.

Mannix, D. (2009). *Social skills activities for special children*. Jossey-Bass.

MEB. (2014). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Özel Eğitimde Oyun Etkinlikleri. Ankara.

Metin, N.; Şahin, S.; Şanlı, E. (1999). Okul Öncesi Düzeyde ve Dört -Dokuz Yaş Grubundaki Zihinsel Engelli Çocukların Tercih Ettikleri Oyun Köşeleri ve Oynadıkları Oyun Tiplerinin İncelenmesi. **Özel Eğitim Dergisi**. *Cilt 2* (3), 14-24.

Simpson, C.G.; Warner, L. (2010). *Succesful inclusion strategies for early childhood teachers.* Prufrock Press Inc. Waco TX

Şahin, R.; Özdemir, S. (2015). Okul Öncesi Dönem Görme Engelli Çocukların Oyun Çeşitlilik ve Karmaşıklık Düzeyini Artırmada Genişletme Tekniğinin Etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 16*(2), 101-120.

Şen, M. (2010). *Erken Çocukluk Eğitiminde Oyun ve Önemi.* İ. H. Diken (Ed.), Erken çocukluk eğitimi içinde (s. 404-431). Ankara: Pegem Akademi.

Ulutaşdemir, N. (2007). Engelli Çocukların Eğitimi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt:2,* Sayı:5, 119- 130.

Yavuzer, H. (1993). *Ana-Baba ve Çocuk*, İstanbul: Remzi.

9

ÇOCUKLARI OYUNLARI SIRASINDA GÖZLEMLEMEK

Dr. Öğr. Üyesi Özge METİN ASLAN

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı

"Yaşlandığımız için oyun oynamayı bırakmayız, oyun oynamayı bıraktığımız için yaşlanırız."

George Bernard Shaw

GİRİŞ

'Gözlem' kelime anlamıyla bir nesnenin, olayın veya bir gerçeğin, niteliklerinin bilinmesi amacıyla, dikkatli ve planlı olarak ele alınıp incelenmesi olarak tanımlanmıştır (TDK). Gözlem; gözlenmesi gereken bir olay, bu olayı yaratan koşullar ve belirtileri izlemek ve izlemeden elde edilen bilgileri inceleme içeriğine sahiptir. Gözlem 'bakmak' ve 'görmek' kelimelerinden farklıdır. Amaçlıdır, sistematiktir ve izlenmesi gereken bir yol vardır.

Gözlem yapmak çocuğun davranışlarını ortaya koymakla beraber, çocuğun davranışlarını gözlemlemek, buradan alınan bilgiyi eğitim programında kullanmak için de önemlidir. Aynı zamanda gözlem yapmak davranışın ortaya çıktığı durumları da incelediğinden dolayı davranışın meydana gelmesine sebep olan durumları ortadan kaldırmaya yönelik stratejiler geliştirmesine de yardımcı olur.

Okul öncesi eğitimde gözlemler okul öncesi dönemdeki çocuklar hakkında ilk elden bilgi verdiği için önemli bir yer tutar. Gözlem sırasında çocuk merkezde olduğu için, gözlemcinin çocuk hakkında ne bildiğinden daha çok çocuğun neyi bildiğine, gözlem sürecindeki hareketlerine ve bildiklerini nasıl yansıtacaklarına odaklanır. Gözlemcinin çocuk hakkındaki bilgileri de gözlemler sayesinde ortaya çıkar.

Oyunu nasıl gözlemlemek gerektiği ve gözlemin ne olduğu çok sayıdaki araştırmalarda odak konusu olmuştur. İlk olarak 1929 yılında Minnesota Üniversitesi Çocuk Gelişimi Enstitüsü Shirley Moore Laboratuvar Okulu'nda oyun gözlemi yaparak kendi oyun kuramını oluşturan MildredParten ile başlayan oyunun gözlem aracı olarak kullanılması, oyun temelli değerlendirme araştırmalarında vazgeçilmez bir yöntem olmuştur. Geçmişten (1926 yılından) günümüze gözleme dayalı oyun araştırmaları; Piaget, Sutton-Smith, Bruner, Liebermen, Smilansky gibi öncü araştırmacılarla temeli atılmış olup; Rubin, Smith, Coplan, Pellegrini, ve Göncü gibi araştırmacılarla günümüze kadar önemini kaybetmeden yer almıştır.

Çocukları, oyun oynarken gözlemlemek; çocukların sosyal yeterliliği ve sosyal anlaş-mazlıklarını ortaya koymak için doğal bir anahtardır. Oyun araştırmaları bu kapsam içinde değerlendirildiğinde oldukça yararlıdır, çünkü akran iletişimi, arkadaşlıklar arası rekabet, kabul edilme ve dışlanma ve akranlar arası yakın ilişkiler bu kapsam içinde meydana gelir (Leff, Costigan ve Power, 2004). Aynı zamanda çocuğu sınıf içinde veya sınıf dışında gözlem yapmak; çocuğun gelişim sürecini takip etmek kadar, program gereksinimleri ve programın etkinliğini de belirlemek amacıyla da kullanılmaktadır.

KAYNAKLAR

Akın, E. Z., ve Yalkın, S. (2012). Okul Öncesi Programda Ölçme-Değerlendirme.Acar A.E., Karadeniz, G. (Ed.) *Erken Çocukluk Dönemine Derinlemesine Bir Bakış. Fikirler ve Dünyadan Paylaşımlar ve Yansımalar* içinde (s.354-378). Ankara: Özgün Kök Yayıncılık.

Bakeman, R., ve J. R. Brownlee.(1980). The strategicuse of parallel play: a sequential analysis. *Child Development*, 51, 873-878.

Beaty, J.J. (1998).*Observing development of theyoung children*. 4th ed. New Jersey: Simon ve Schuster.

Clark,P. ve McDowel, G (2014). The Developing Child Observation Guidebook. 20.04.2014 tarihinde indirilmiştir.

Erişim Kaynağı: http://moodle.unitec.ac.nz/pluginfile.php/62250/mod_page/content/13/DC_ObsGuideBook.pdf

Heidemann, S. ve Hewitt, D. (2010). *Revision of Pathways to Play. The Pathway from Theory to Practice.* Minnesota: Redleaf Press.

Leff, S. S.,Costigan, T. ve Power, T. J. (2004). Using participatory-action research to develop a playground-based prevention program. *Journal of School Psychology*, 42, 3–21.

Louis C.,Manion L. ve Morrison, K. (2000) *Research methods in education*. 6th edition. New York: Routledge.

Mcafee, O. ve Deborah, J.L. (2012). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Merrell K. W. (2007) *Behavioral, Social, and Emotional Assessment of Children and Adolescents,* 3rd Edition. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Parten M.(1932). Social participation among preschool children. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 27, 243-269.

Papatheodorou, T.,Luff , P. ve Gill, J. (2012). *Child observation for learning and research*. New Jersey: Pearson.

Parten, M. (1929). An analysis of social participation, leadership, and other factors in preschool play groups (Yayımlanmamış DoktoraTezi.) University of Minnesota. Institute of Child Development, Minnesota.

Pellegrini A. ve Perlmutter, J. (1987) A re-examination of the Smilansky-Parten matrix of play behavior. *Journal of Research in Childhood Education*, 2, 89-96.

Pellegrini, A. D. (2001). Practitioner review: The role of direct observation in the assessment of young children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 42, 861–869.

Rubin, H.K. (2001). *Play observation scale(POS),* Center for Children, Relationships, and Culture, University of Maryland.20.04.2014 tarihinde indirilmiştir.

Erişim Kaynağı:
http://www.rubin-lab.umd.edu/CodingSchemes/POS%20Coding%20Scheme%202001.pdf

Smith, P. (1978). A longitudinal study of social participation in preschool children: Solitary and parallel play reexamined. *Developmental Psychology*,14, 5, 517-523.

Smith, P. (2009). *Understanding Children's Worlds: Children and Play*. West Sussex, Wiley-Blackwell.

(Footnotes)

1 *Hedef Çocuk Gözlemi Örneği (http://pastpresentpsychology.blogspot.com.tr/2010/06/child-observation-target-child.html'dan alınmıştır).

10 OYUN İLE İLGİLİ DİĞER KONULAR VE UYGULAMALAR

Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUS
İstanbul Üniversitesi
Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Gör. Elif YALÇINTAŞ SEZGİN
Uludağ Üniversitesi
İnegöl Meslek Yüksek Okulu
Çocuk Gelişimi Programı

"Oyun, çocukluk çağının ayrılmaz bir parçasıdır ve oynamak için fırsat bulamayan bir çocuk çocukluğunun büyük bir kısmından kopar. "

Musselwhite

GİRİŞ

Çocuk için oyunsuz öğrenme ve gelişme imkansızdır. Okulöncesi kurumlarında, ailede ve topluma açık yerlerde (örneğin, parklarda) çocukların oyun oynamalarında eksiklikler görülmektedir. Oyun oynama zamanı ile ilgili yapılan araştırmalarda çocukların oynamak için yeterli zamana sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Oyun, önceki nesiller kadar yaygın değildir (Jacobson 2007). Ginsberg (2007) özellikle küçük çocukların sağlıklı gelişebilmeleri için özgürce oynamaları gerektiğini ayrıca yaratıcı olmaları, düşüncelerini yansıtabilmeleri ve rahatlayabilmeleri için yeterli sürede oyun oynamaları gerektiğini savunmaktadır. Fakat günümüze baktığımızda çocuklar yeterli sürede oyun oynayamıyorlar. Aileler ve eğitim kurumları çocuklara sınırlı oyun imkanı sağlıyorlar. Ginsberg (2007) oyunun süresinin ve oyun oynama sıklığının azalmasında ve doğasının bozulmasında aileler ve eğitimcileri sorumlu tutar. Günümüzde, aileler ve eğitimciler çocukları daha çok akademik yönden destekler. Bununla birlikte, ailenin oyunun çocuğun gelişimi üzerinde önemli rolü olduğuna dair inancı azalmıştır. Oyun yerine televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik araçlar ve dijital oyunlar gelmiştir. Evde eğitici oyuncakların kullanımı azalmıştır. Eğitici oyuncaklar yerine geçici olarak çocukların ilgilerini çeken yapılandırılmış oyuncaklar yer almıştır. Teknolojinin ve digital oyunların gerçek oyunların yerine geçmesi ve yapılandırmış oyuncaklar, kültürel mirasın oyun yolu ile aktarılmasını da engellemiştir. Ayrıca, yetersizliği ve stres altında olan çocukların, hasta çocukların da oyun hakkı ihmal edildiği görülür. Bu nedenler, çocukların yeterli oyun oynama zamanı azaltabilir ve oyunun gerçek doğasını bozabilir. Çocukların yeterli sürede ve gerçek oyun oynamalarını için diğer önemli husus da oyun güvenliğidir. Bu bölümde, çocuk oyunlarında ailenin rolü, kültürel mirasın aktarıcısı olarak oyun, eğitici oyuncak kullanımında ailenin rehberliği, oyun güvenliği, savaş ve şiddet oyunları, digital oyunlar, oyun ve oyuncak tercihlerinde cinsiyet, gelişimsel yetersizliği, stres altında ve hasta olan çocuklarda oyun ile ilgili konular ve uygulamalar ele alınacaktır.

KAYNAKLAR

Adachi, P. J. C. (2015). *Demolishing the competition: The Association between Competitive Video Game Play and Aggression among Adolescents and Young Adults*(Doctoral thesis). Retrieved from Brock University Library.

Akçay, D., Özcebe, (2012). H. Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların ve Ailelerinin Bilgisayar Oyunu Oynama Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi. *Çocuk Dergisi* 12(2):66-71.

Alexander, G. M., Hines, M. (2002). Sex differences in response to children's toys in nonhuman primates (Cercopithecus aethiops sabaeus). *Evolution and Human Behavior,* 23(6), 467–479.

Alexander, G. M., Saenz, J. (2012). Early androgens, activity levels and toy choices of children in the second year of life. *Hormones and behavior*, *62*(4), 500-504.

Alexander, G. M., Wilcox, T., Woods, R. (2009). Sex differences in infants' visual interest in toys. *Archives of Sexual Behavior,* 38, 427–433.

And, M. (2007). *Oyun ve Bugün Türk kültüründe Oyun Kavramı.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aydilek Çiftçi, M. (2011*). Öğretmenlerin ve farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip anne-babaların cinsiyet rolleri algısının 60-72 ay arası çocukların oyuncak tercihleri ve akran etkileşimleri ile ilişkisinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Ball, D. (2002). Playgrounds – risks, benefits and choices. Middlesex University for the Health and Safety Executive. alınmıştır, Ağustos 2017.

Benenson, J. F., Tennyson, R., Wrangham, R. W. (2011). Male more than female infants imitate propulsive motion. *Cognition,* 121(2), 262–267.

Berson, I. R., & Baggerly, J. (2009). Building resilience to trauma: Creating a safe and supportive early childhood classroom. *Childhood Education*, *85*(6), 375-379.

Besio S, Carnesecchi M, Converti RM. (2013). Prompt-fading Strategies in Robot Mediated Play Sessions. InEncarnação P. et al. editors. Proceedings of Assistive Technology: From Research to Practice, AAAT2013. Amsterdam: IOS Press; p143-148.

Bornstein, M. (2006). '*On the significance of social relationships in the development of children's earliest symbolic play: an ecological perspective*', in A. Göncü and S. Gaskins (eds) Play and Development: Evolutionary, Sociocultural and Functional Perspectives. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. pp. 101–29.

Brodin, J (2005) Diversity of aspects on play in children with profound multiple disabilities, *Early Child Development and Care,* 175:7-8, 635-646.

Campbell, A., Shirley, L., Heywood, C. Crook, C. (2000). Infants' visual preference for sexcongruent babies, children, toys and activities: A longitudinal study. *British Journal of Developmental Psychology*, 18, 479–498.

Carlsson-Paige, N., & Levin, D. E. (2006). *War play dilemma: What every parent and teacher needs to know(2nd Edition).* New York: Teachers College Press.

Cherney, I. D., Kelly-Vance, L., Glover, K. G., Ruane, A., & Ryalls, B. O. (2003). The effects of stereotyped toys and gender on play assessment in children aged 18–47 months. *Educational Psychology,* 23, 95–106.

Chiong, C., Shuler, C. (2010). *Learning: Is there an app for that? Investigations of young children's usage and learning with mobile devices and apps.* New York: The Joan Ganz Cooney Center at Sesame Workshop.

Choo, M. S., Xu, Y., & Haron, P. F. (2012). Subtypes of nonsocial play and psychosocial adjustment in Malaysian preschool children. *Social Development*, 21(2), 294–312.

Christensen, P.& Mikkelsen, M. (2008). Jumping off and being careful: Children's strategies of risk management in everyday life. Sociology of Health and Illness, 30(1), 112–130.

Cleary, A. G., McKendrick, H., & Sills, J. A. (2002). Hand-arm vibration syndrome may be associated with prolonged use of vibrating computer games. BMJ: *British Medical Journal,* 324(7332), 301.

Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin, 127,* 87-127.

Costabile, A., Genta, M. L., Zucchini, E., Smith, P. K., & Harker, R. (1992). Attitudes of parents toward war play in young children. *Early Education and Development*, *3*(4), 356-369

CPSC (Consumer Product Safety Commission). (2008). *Handbook for public playground safety.* Washington, DC: US CPSC

Çakır, H. (2013). Bilgisayar Oyunlarına İlişkin Ailelerin Yaklaşımı ve Öğrenci Üzerindeki Etkilerin Belirlenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 9(2).

Çavuşoğlu, H. (2008). Çocuk Sağlığı Hemşireliği. 9. Baskı. Cilt 1. s.67-69, Sistem Ofset Basımevi. Ankara

Dao, E. (ed.) (1999) *Child's Play: Revisiting Play in Early Childhood Settings*. Sydney: Maclennan and Petty.

Davis, J., & Hines, M. (2015, March). *Gender differences in children's play: A systematic review and meta-analysis.* Paper presented at the biennial conference for the Society for Research in Child Development, Philadelphia, PA.

Delaney, K. K. (2017). Playing at violence: lock-down drills,'bad guys' and the construction of 'acceptable'play in early childhood. *Early Child Development and Care*, *187*(5-6), 878-895.

Dell Clark C. (2003). In sickness and in play: children coping with chronic illness. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press.

Dolgov, I., Graves, W. J., Nearents, M. R., Schwark, J. D., & Brooks Volkman, C. (2014). Effects of cooperative gaming and avatar customization on subsequent spontaneous helping behavior. *Computers in Human Behavior,* 33, 49–55.

Dorman S.M. (1997). Video and computer games: effect on children and implications for health education. *Journal of School Health*, 67(4), 133–138.

Dunn, J., & Hughes, C. (2001). "I got some swords and you're dead!": Violent fantasy, antisocial behavior, friendship, and moral sensibility in young children. *Child Development*, *72*(2), 491-505.

Erbay,F, Durmuşoğlu Saltalı, N(2012). Altı Yaş Çocuklarının Günlük Yaşantılarında Oyunun Yeri ve Annelerin Oyun Algısı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 13, Sayı 2, 249-264.*

Erden, Ş. (2001). *Anaokullarına devam eden çocukların ebeveyn ve öğretmenlerin çocuk oyun ve oyuncakları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Erkal, M. E. (2000). *Sosyoloji:(toplumbilimi)*. İstanbul: Der Yayınları.

Ewoldsen, D., Eno, C. A., Okdie, B. M., Velez, J. A., Guadagno, R. E., & DeCoster, J. (2012). Effect of playing violent video games cooperatively or competitively on subsequent cooperative behavior. Cyberpsychology, *Behavior, and Social Networking,* 15, 277–280.

Fagot, B.I.,Leinbach, M.D. (1995). Gender knowledge in egalitarian and traditional families. *Sex Roles,* 32, 513–526.

Farver, J. M. (1998). Activity setting analysis: A model for examining the role of culture in development. In A. Göncü (Ed.), *Children s engagement in the world: A sociocultural perspective.* Cambridge: Cambridge University Press.

Feeney, L. (May/June, 1994). Today's teacher tips: Fabulous field trips, *Early Childhood Today, 8,* 8.

Fisher, K. R., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M., & Gryfe, S. G. (2008). Conceptual split? Parents' and experts perceptions of play in the 21st century. *Journal of Applied Developmental Psycholgy,* 29, 305–316.

Fisher-Thompson, D., Sausa, A. D., Wright, T. F. (1995). Toy selection for children: Personality and toy request influences: *Sex Roles* 33(3-4), 239-255.

Francastel, P. (1995) *Brueghel.* Paris: Editions Hazan.

Freeman, N. K. (2007). Preschoolers' perceptions of gender appropriate toys and their parents' beliefs about genderized behaviors: miscommunication, mixed messages, or hidden truths? *Early Childhood Education Journal,* 34(5), 357- 366.

Gaskins, S. Haight, W. & Lancy, D.F. (2007). *The cultural construction of play*. In A. Göncü and S. Gaskins (Eds.), Play and Development: Evolutionary, *Sociocultural, and Functional Perspectives* 321-365.

Goldman, L. R. (1998) *Child's Play: Myth, Mimesis and Make-Believe.* New York and Oxford: Berg.

Golinkoff, R. M., Hirsh-Pasek, K., & Singer, D. G. (2006). Why play= learning: A challenge for parents and educators. *Play= learning: How play motivates and enhances children's cognitive and social-emotional growth*, 3-12.

Gosso, Y. (2009). *Play in different cultures.* Peter K. Smith (Eds.), Understanding Children's Worlds. 80-98.

Göncü, A., Jain, J., & Tuernmer, U. (2007). *Children's play as cultural interpretation*. In A. Göncü and S. Gaskins (Eds.), Play and Development: *Evolutionary, Sociocultural, and Functional Perspectives* 278-320.

Göncü, A., Mistry, J. and Mosier, C. (2000) 'Cultural variations in the play of toddlers', *International Journal of Behavioural Development* 24(3): 321–9.

Granic, I., Lobel, A., & Engels, R. C. M. E. (2014). The benefits of playing video games. American Psychologist, 69, 66–78.

Ginsburg, K. R. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *Pediatrics*, *119*(1), 182-191.

Gürcan, A., Özhan, S., Uslu, R. (2008). *Dijital oyunlar ve çocuklar üzerindeki etkileri.* Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1-50.

Hale-Benson, J. E. (1986). *Black children: their roots, culture, and learning styles. Revised edition*. Johns Hopkins University Press.

Hanline, M. F. & Fox, L. (1993) Learning within the context of play. Providing typical early childhood experiences for children with severe disabilities, JASH, 18(2), 121–129.

Hassett, J. M., Siebert, E. R., & Wallen, K. (2008). Sex differences in rhesus monkey toy preferences parallel those of children. *Hormones and Behavior, 54*, 359–364.

Hoffman, E. (2004). *Magic capes, amazing powers: Transforming superhero play in the classroom*. Minnesota: Redleaf Press.

Holland, P. (2003). *We don't play with guns here: War, weapon and superhero play in the early years*. Philadelphia: Open University Press.

Horzum, M. B. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(159).

Howard, A.W. (2010). Keeping children safe: rethinking how we design our surroundings. Canadian Medical Association Journal, 182(6), 573–578.

Huisman, S (2014) Focus on Family: The Importance of Play, Childhood Education, 90:6, 466-467.

Huizinga, J. (1995). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme,* Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. ***İstanbul: Ayrıntı Yayınevi***.

Ilıcak GG.(2002). Oyuncaklara AB Standardı Geliyor, Çoluk Çocuk. 16:30-31

Ito, M., Baumer, S., Bittanti, M., Boyd, D., Cody, R., Herr-Stephenson, B., et al. (2010). Hanging out, messing around, and geeking out: Kids living and learning with new media. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.

Jadva, V., Hines, M., & Golombok, S. (2010). Infants' preferences for toys, colors, and shapes: Sex differences and similarities. *Archives of Sexual Behavior,* 39, 1261–1273.

Jerabeck, J. M., & Ferguson, C. J. (2013). The influence of solitary and cooperative violent video game play on aggressive and prosocial behavior. *Computers in Human Behavior,* 29, 2573–2578.

Johnson, J. E., Christie, J. F., & Wardle, F. (2005). *Play, development, and early education*. Pearson/Allyn and Bacon.

Jacobson, L. (2007). Childrenís playtime seen as significant mental-health issue. Education Week, 27, 11-12.

Kalliala, M. (Ed), (2005). *Play culture in a changing world*. McGraw-Hill Education (UK).

Kandır, A. (2001). Çocuk gelişiminde okul öncesi eğitim kurumlarının yeri ve önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:151,Temmuz-Ağustos-Eylül.

Kaptelinin, V., & Cole, M. (1997). Individual and collective activities in educational computer game playing. In Proceedings of the 2nd international conference on Computer support for collaborative learning (pp. 142-147). International Society of the Learning Sciences.

Katz, C. (2004) *Growing Up Global: Economic Restructuring and Children's Everyday Lives*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Kim, M. (2002). Parent's perceptions and behaviors regarding toys for young children's play in Korea. *Education,* 122(4), 793–807.

Kottman, T., & Schaefer, C. (1995). Play Therapy in Action. *Psyccritiques*, *40*(5), 486-487.

Koukourikos, K, Tzeha, K, Pantelidou, P, Tsaloglidou, A. (2015). The Importance Of Play Durıng Hospıtalızatıon Of Chıldren Mater Sociomed. 2015 Dec; 27(6): 438-441.

Kourkouta L, Papathanasiou I.(2014).Communication in nursing practice. Mater Sociomed.; 26(1): 65-67.

Kuykendall, J. (1995). Is gun play ok here? *Young Children*, 50(6), 56-59.

Li WH, Chung JO, Ho EK. (2011)The effectiveness of therapeutic play, using virtual reality computer games, in promoting the psychological well-being of children hospitalized with cancer. Journal of Clinical Nursing. 2011; 20(15-16): 2135-2143.

Livingstone, S., & Helsper, E. (2008). Parental mediation and children's internet use. *Journal of Broadcasting and Electronic Media,* 52, 581–599.

Lobel, A., Engels, R. C., Stone, L. L., Burk, W. J., Granic, I. (2017). Video Gaming and Children's Psychosocial Wellbeing: A Longitudinal Study. *Journal of youth and adolescence,* 46(4), 884-897.

Loder, R. (2008). The demographics of playground equipment injuries in children. Journal of Paediatric Surgery, 43(4), 691–699.

MacNaughton, W. (2005). Doing Foucault in early childhood studies. London: Routledge/Falmer.

MEB,2007.http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/cocukgelisim/moduller/ozelegitimdeoyunetkinlikleri.pdf

Millei, Z. (2012). Thinking differently about guidance: Power, children's autonomy and democratic environments. Journal of Early Childhood Research, 10(1), 88–99.

Mitchell, A., Savill-Smith, C. (2004). The use of computer and video games for learning: A review of the literature. Internet'ten 08.09.2017 tarihinde alınmıştır. http://dera.ioe.ac.uk/5270/7/041529_Redacted.pdf

Murray, T.L. (2004*). Constructions of gender: comparing the perceptions of children from traditional vs. egalitarian families.* Unpublished Doctoral Dissertation. Institute of Advanced Psychological Studies Adelphi University.

Nakken, H., Vlaskamp, C., & van Wijck, R. (1994). Play within an intervention for multiply handicapped children. In J. Hellendoorn, R. van der Kooij, & B. Sutton-Smith (Eds.), Play and intervention (pp. 133– 143). Albany: State University of New York Press.

Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *37*(2), 137-169.

O'Brien, J., Boatwright, T., Chaplin, J., Geckler, C., Gosnell, D., Holcombe, J., & Parrish, K. (1998). The impact of positioning equipment on play skills of physically impaired children. In M. C. Duncan, G. Chick, & A. Aycock (Eds.), Play and Culture Studies (Vol. 1, pp. 149– 160). Greenwich: Ablex

Parsons, A., & Howe, N. (2006). Superhero toys and boys' physically active and imaginative play. *Journal of Research in Childhood Education*, *20*(4), 287-300.

Pellegrini, A. D., Long, J. D., & Mizerek, E. A. (2005). Sexual segregation in humans. In K. Ruckstuhl & P. Neuhaus (Eds.), *Sexual segregation in vertebrates* (pp. 200- 220). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Penn, H. (2005) *Unequal Childhoods: Young Children's Lives in Poor Countries.* London: Routledge.

Pişkin, Ü. (1993). Otlstik Çocuklarda Oyun. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *1*(03).

Playground And Water Safety Guıdelıne Shttp://earlychildhood.marylandpublicschools.org/system/files/filedepot/3/playgroundsafety_april08.pdf

Pomerleau, A., Bolduc, D., Malcuit, G., & Cossette, L. (1990). Pink or blue: Environmental gender stereotypes in the first two years of life. *Sex Roles,* 22(5-6), 359–367.

Porter, M.L., M. Hernandez-Reif, and P. Jessee. (2008). Play therapy: A review. Early Child Development and Care 179,8: 1025–40.

Priewasser, B., Roessler, J., Perner, J. (2012). Competition as rational action: Why young children cannot appreciate competitive games? *Journal of Experimental Child Psychology,* 116, 545–559.

Przybylski, A. K., Weinstein, N., & Murayama, K. (2016). Internet gaming disorder: investigating the clinical relevance of a new phenomenon. *American Journal of Psychiatry,* 174(3), 230-236.

Rheingold, H. L., & Cook, K. V. (1975). The contents of boys' and girls' rooms as an index of parents' behavior. *Child development*, 459-463.

Rogoff, B. (1990) *Apprenticeship in Thinking: Cognitive Development in Social Context. Oxford: Oxford University Press.*

Ruble, D. N., Martin, C. L., & Berenbaum, S. A. (2006). Gender development. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology* (Vol. 3, pp. 858–932). Hoboken, NJ: Wiley.

Ruble, D. N., Martin, C. L., & Berenbaum, S. A. (2006). Gender development. In W. Damon & R. M. Lerner (Series Eds.), and N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology. Vol. 3: Social, emotional, and personality development* (6th ed., pp. 858– 932). New York: Wiley.

Ryan, R. M., Rigby, C. S., Przybylski, A. (2006). The motivational pull of video games: A self-determination theory approach. *Motivation and Emotion,* 30, 344–360.

Safety Notes on Toys for the Under 3's www.toyretailersassociation.co.uk/safety-notes toys-under-3s17.08.2017 tarihinde alınmıştır.

Sanoff, H. (1995). Creating Environments for Young Children.

Saul, J. (1993). Ready, set, let's go! Using field trips in your curriculum. *Day Care & Early Education,* 27(1), 27-29.

Saunders I., Sayer M., Goodale A. The relationship between playfulness and coping in preschool children: A pilot study. The American Journal of Occupational Therapy 1999; 53: 221–226

Seefeldt, C. (1993). *Social studies for the preschool-primary child.* New York: Macmillan.

Servin, A., Bohlin, G., Berlin, L. (1999). Sex differences in 1-, 3-, and 5-year-olds' toy-choice in a structured play-session. *Scandinavian Journal of Psychology,* 40, 43–48.

Servin, A., Nordenström, A., Larsson, A., & Bohlin, G. (2003). Prenatal androgens and gender-typed behavior: A study of girls with mild and severe forms of congenital adrenal hyperplasia. *Developmental Psychology, 39*, 440–450.

Simmons, C. A. (2010). *Gender Socialization in Toys by Parents.* Syracuse University Honors Program Capstone Projects, paper: 377, 1-85.

Singh R, Bhalla A, Lehl SS, Sachdev, A (2001). Video game epilepsy. *Neurology India,* 49(4), 411–412.

Smith, Peter K.. (2009). Children and Play : Understanding Children's Worlds, John Wiley & Sons, Incorporated.

Smith-Walters, C., Hargrove, K., & Ervin, B. (2014). Extending the classroom. *Science and Children*, *51*(9), 74.

Sneed, C., and Runco, M. A. (1992). The beliefs adults and children hold about television and video games. The Journal of Psychology, 126 (3), 273-284

Stoiljkovi, B. (2006). Function and organization of children in the housing estates. *Architecture and Civil Engineering, 4*(2), 115–125.

Takeuchi, L. (2011). *Families matter: Designing media for a digital age.* New York: The Joan Ganz Cooney Center at Sesame Workshop.

Taylor, S.I, Vivian, GG.M & Cordeau-Young, C. *(*1997). Field Trips in Early Childhood Settings: Expanding the Walls. of the Classroom*Early Childhood Education Journal, Vol. 25, No. 2.*

Tazawa Y, Okada K (2001). Physical signs associated with excessive television-game playing and sleep deprivation. *Pediatrics International,* 43, 647–650.

Tazawa Y, Soukalo AV, Okada K, Takada G (1997). Excessive playing of home computer games by children presenting unexplained symptoms. The Journal of Pediatrics, 130(6), 1010–1011.

Tezel Şahin, F. (1993). ***Üç-altı yaş grubu çocuklarının anne babalarının çocuk oyun ve oyuncakları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi.*** Yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Toran, M., Ulusoy, Z., Aydın, B., Deveci, T., Akbulut, A. (2016). Çocukların Dijital Oyun Kullanımına İlişkin Annelerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 24(5), 2263.

Trawick-Smith, J. (2010). Drawing back the lens on play: A frame analysis of young children's play in Puerto Rico. *Early Education and Development*, *21*(4), 536-567.

Tuğran, F. E. (2016). Dijital Yerlilerin Siber-Uzamda Çoklu Kimlik Kullanımı ve Oyun Oynama Pratikleri. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies,* 1(1).

Tuğrul, B., Ertürk, H. G., Özen Altınkaynak, Ş., & Güneş, G. (2014). Oyunun üç kuşaktaki değişimi. *The Journal of Academic Social Science Studie*, *27*, 1-16.

Turgut, H., & Yılmaz, S. (2010). Ekolojik temelli çocuk oyun alanlarının oluşturulması. III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, Cilt:4, 1618-1630

Vaala, S., Hornik, R. (2014). Predicting US infants' and toddlers' TV/video viewing rates: Mothers' cognitions and structural life circumstances. *Journal of Children and Media,* 8, 163–182.

Velez, J. A., Greitemeyer, T., Whitaker, J. L., Ewoldsen, D. R., & Bushman, B. J. (2014). Violent video games and reciprocity: The attenuating effects of cooperative game play on subsequent aggression. *Communication Research,* 43, 1–21.

Watson, M. W. and Peng, Y. (1992). The relation between toy gun play and children's aggressive behavior. *Early Education and Development*, 3(4), 370-389.

White, J. (2008). *Playing and learning outdoors: Making provision for high-quality experiences in the outdoor environment.* New York: Routledge.

Whiting, B., & Edwards, C. P. (1973). A cross-cultural analysis of sex differences in the behavior of children aged three through 11. *The Journal of Social Psychology*, *91*(2), 171-188.

Wilansky-Traynor, P., Lobel, T. E. (2008). Differential effects of an adult observer's presence on sex-typed play behavior: A comparison between gender-schematic and gender-aschematic preschool children. *Archives of Sexual Behavior*, 37, 548–557.

Wolfberg, P. J. (2009). *Play and imagination in children with autism*. AAPC Publishing.

Wright, J. C., Huston, A. C. (1995*). Effects of educational TV viewing of lower income preschoolers on academic skills, school readiness, and school adjustment one to three years later: A report to Children's Television Workshop.* University of Kansas, Center for Research on the Influences of Television on Children.

Yağan Güder, S., & Güler Yıldız, T. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *31*(2), 424-446.

Young, M. R. & Fu, V. R. (1988). Influence of play and temperament on the young child's response to pain. *Children's Health Care, 16,* 209-215.

Zahr LK. (1998). Therapeutic play for hospitalized preschoolers in Lebanon. Pediatric Nursing.; 23(5): 449-454.

Zinger, G. (2002). Playground society. *School Library Media Activities,Monthly, 19*(2), 40–44.

Zosuls, K. M., Ruble, D. N., Tamis-LeMonda, C. S., Shrout, P. E., Bornstein, M. H. & Greulich, F. K. (2009). The acquisition of gender labels in infancy: Implications for gender-typed play. *Developmental Psychology,* 45, 688–701.

http://nasdonline.org/33/d001602/creating-safe-play-areas-on-farms.html

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161004.htm

http://www.who.int

DAVRANIŞ YÖNETİMİ

Editörler
Doç. Dr. Gözde AKOĞLU
Doç. Dr. Fatma ELİBOL

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2018 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-82-4

Davranış Yönetimi

Editörler
Doç. Dr. Gözde AKOĞLU
Doç. Dr. Fatma ELİBOL

Yazarlar
Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI, Doç. Dr. Seray OLÇAY GÜL,
Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN, Dr. Öğr. Üyesi Selda ARAS,
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAHAP KUDRET, Arş. Gör. Muharrem KOÇ,
Arş. Gör. Zülfiye Güzin TOPCU, Rabia UĞUR ULUSOY

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Kasım, 2018

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Etkili İletişim
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ / DAVRANIŞ YÖNETİMİ

İnsan davranışlarının çoğu çevreden etkilenmekte ve çevre üzerinde etki yaratmaktadır. Sahip olduğumuz olumlu ve olumsuz tüm davranışlar çevremizle ilişkilerimizde önemli belirleyicilerdir. Davranışların çoğu yaşamın ilk yıllarında oluşmakta, çeşitli nedenlerle kalıcı gelmektedir. Bununla birlikte, birçok davranış şekil değiştirebilmekte, zaman içinde sıklığı, süresi ve yoğunluğu artabilmekte ya da azalmaktadır. O halde bu değişimi sağlayan nedir? Yalnızca çevrede değişiklik yaparak davranışın yerleşik hale gelmiş şekli değiştirilebilir mi? Bir davranış tamamen ortadan kaldırılabilir mi? Davranışta değişiklik sağlayabilecek çevresel düzenlemeler yapmak mümkün müdür? Bu konuda araştırma sonuçları bize yol gösterebilir mi? Davranış değiştirme uygulamalarında dikkat edilmesi gereken noktalar nelerdir?

Görüldüğü üzere "davranış" söz konusu olduğunda insan zihninde çok sayıda soru işareti belirmektedir. Bu kitap da bu soruları temel düzeyde yanıtlamayı hedeflemektedir. Altı bölümden oluşan "Davranış Yönetimi" kitabının ilk bölümünü, "Davranış Yönetiminde Kuramsal Yaklaşımlar" oluşturmakta davranışı açıklamaya yönelik farklı kuramsal yaklaşımları ele alınmaktadır. Kitabın ikinci bölümünde ise, "Çocuklarda Davranış Problemleri, Olası Nedenleri ve Konuyla İlgili Araştırmalar" başlığı altında, sık karşılaşılan davranış problemlerine ve problemlerin olası nedenlerine araştırmalar temelinde yer verilmiştir. Kitabın üçüncü bölümünde birçok davranış değiştirme uygulamasının temelini oluşturan ve sınıf ortamında yürütülebilecek "Olumlu Davranış Geliştirme" uygulamalarına yer verilmiştir. Davranışın ölçülmesi, bir başka deyişle değerlendirilmesi ise dördüncü bölümde "Davranışın Tanımlanması ve Değerlendirilmesi" başlığı altında ele alınmıştır. Davranış problemlerinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesinin ardından en önemli basamağı kuşkusuz ki uygun müdahale yaklaşımlarının belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle kitabın beşinci bölümünde "Davranışsal Müdahale" konusuna yer verilmiş, çok sayıda örnek ile okuyucunun müdahaleye ilişkin kapsamlı bilgi edinmesi amaçlanmıştır. Kitabın son bölümünü ise "Davranış Yönetimi Uygulamalarında Etik İlkeler" oluşturmakta ve yapılacak davranış değiştirme uygulamalarında dikkat edilmesi gereken ilkeler çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Çocuk Gelişimi alanında önemli bir gereksinimi karşılayacağını düşündüğümüz bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm yazarlara özverili çalışmaları ve değerli katkıları için teşekkür ederiz. Ayrıca, bu kitabın okuyucu ile buluşmasını sağlayan Hedef Yayıncılık ailesine şükranlarımızı sunarız...

Doç. Dr. Gözde AKOĞLU
Doç. Dr. Fatma ELİBOL

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
DAVRANIŞ YÖNETİMİNDE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR
Arş. Gör. Zülfiye Güzin TOPCU

GİRİŞ 10
DAVRANIŞ NEDİR? 10
DAVRANIŞ DÜZENLEME NE DEMEKTİR VE ÖZELLİKLERİ NELERDİR? 12
DAVRANIŞ YÖNETİMİNİN TARİHİ VE İLERLEYİŞİ 13
DAVRANIŞLARIN ORTAYA ÇIKIŞINA YÖNELİK KURAMLAR 16
Tepkisel/Klasik Koşullanma 17
Klasik koşullanmanın ilkeleri 18
Edimsel Koşullanma 19
Pekiştirme 20
Cezalandırma 20
Edimsel koşullama ilkeleri ve öncüller 21
Sosyal Bilişsel Öğrenme 23
Psikodinamik Kuram 25
Psikodinamik kurama katkısı olan diğer kuramcılar 27
Biyoekolojik Kuram 28
SONUÇ 28
KAYNAKLAR 30

BÖLÜM 2
ÇOCUKLARDA DAVRANIŞ PROBLEMLERİ, OLASI NEDENLERİ VE KONUYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAHAP KUDRET

GİRİŞ 34
ÇOCUKLARDA DAVRANIŞ PROBLEMLERİ 34
DAVRANIŞ PROBLEMLERİNİN OLASI NEDENLERİ 38
DAVRANIŞ PROBLEMİNİN İŞLEVİ 39
Elde Etme İşlevi 40
Kaçma/Kaçınma İşlevi 40
DAVRANIŞ ÖNCESİ UYARANLAR (ÖNCÜLLER) 42
DAVRANIŞ SONRASI UYARANLAR (SONUÇLAR) 42
SIK VE SEYREK KARŞILAŞILAN DAVRANIŞ PROBLEMLERİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR 45
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARDA GÖZLENEN DAVRANIŞ PROBLEMLERİ VE KONUYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 47
SONUÇ 48
KAYNAKLAR 50

BÖLÜM 3
OLUMLU DAVRANIŞ GELİŞTİRME
Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI - Dr. Öğr. Üyesi Selda ARAS

GİRİŞ 54
OLUMLU DAVRANIŞ GELİŞTİRME NEDİR VE NEDEN ÖNEMLİDİR? 54
ÖĞRENME ORTAMLARI YOLUYLA OLUMLU DAVRANIŞI GELİŞTİRME 54
Fiziksel Öğrenme Ortamı 54

Psiko-Sosyal Öğrenme Ortamı.....55
Olumlu davranış geliştirmeye uygun bir sınıf ortamını nasıl yaratabiliriz?.....57
Topluluk Ruhunu Yaratarak Olumlu Davranışları Geliştirme.....57
Duygular ve Dili Kullanarak Olumlu Davranış Geliştirme.....58
Kuralları Kullanarak Olumlu Davranış Geliştirme 59
Sınıf İçi Toplantılar Yoluyla Olumlu Davranışı Geliştirme 60
Akran Yardımcıları Yoluyla Olumlu Davranışı Geliştirme 61
EĞİTİMCİLERİN UYGULAMA VE YAKLAŞIMLARI 62
Net Beklentiler.....62
Gelişimsel Olarak Uygun Öğretim Teknik ve Yöntemleri 62
Geçişler 63
Sınıf Kuralları.....63
OLUMLU DAVRANIŞ GELİŞTİRME YAKLAŞIMLARINA İLİŞKİN ÖRNEKLER.....64
Okul Tabanlı Olumlu Davranış Geliştirme Yaklaşımı.....64
Öğretim Piramidi Yaklaşımı 65
Çocuklar, aileler ve eğitimciler arasında olumlu ilişkiler.....66
Sosyal ve duygusal öğretim stratejileri 66
Sınıf içi önleyici uygulamalar 66
Bireyselleştirilmiş müdahaleler 66
SONUÇ.....67
KAYNAKLAR.....68

BÖLÜM 4
DAVRANIŞIN TANIMLANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Seray OLÇAY GÜL - Arş. Gör. Muharrem KOÇ

GİRİŞ 70
HEDEF DAVRANIŞIN BELİRLENMESİ.....70
Hedef Davranışın Tanımlanması.....74
Hedef Davranışı Tanımlamanın Önemi ve Rolü.....75
Hedef Davranışı Tanımlama Türleri 75
VERİ TOPLAMA 76
Davranış Kayıt Teknikleri 77
Anekdot kaydı.....79
Kalıcı ürün kaydı 80
Davranış örneğinin gözlenmesine ilişkin kayıt teknikleri 82
Kesin Kayıt Teknikleri 82
Yaklaşık Kayıt Teknikleri 86
VERİ TOPLAMA SÜRECİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE GÜVENİRLİK.....90
SONUÇ.....91
KAYNAKLAR.....92

BÖLÜM 5
DAVRANIŞSAL MÜDAHALE
Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN - Rabia UĞUR ULUSOY

GİRİŞ 94
PROBLEM DAVRANIŞLAR 94
Tanımı ve Ölçütleri 94
Davranışa İlişkinTemel İlkeler 95

PROBLEM DAVRANIŞI ETKİLEYEN ETMENLER 97
Davranışa Zemin Hazırlayan Olaylar 97
Öncüller 97
Sonuçlar 98
DAVRANIŞSAL MÜDAHALE PLANI HAZIRLAMA 98
Hedef Davranışın Belirlenmesi ve Tanımlanması 98
Problem Davranışın Betimsel Ölçümü (Davranışın İşlevsel Değerlendirilmesi) 99
Amacı Açıkça Yazma 101
Başlama Düzeyi Verileri Toplama 102
Sağaltımı Planlama 102
Sağaltımı Uygulama 106
İlerlemeleri Düzenleme 106
Belirli Aralıklarla İlerlemeleri Betimsel Ölçme 106
DAVRANIŞ DEĞİŞTİRME STRATEJİLERİ 106
Öncülleri Değiştirmede Kullanılan Teknikler 107
Davranış öncesi uyarlamalar 107
Sonuçları Değiştirmede Kullanılan Teknikler 112
İstenen davranışların artırılması 112
İstenmeyen davranışların azaltılması 116
SONUÇ 121
KAYNAKLAR 122

BÖLÜM 6

DAVRANIŞ YÖNETİMİ UYGULAMALARINDA ETİK İLKELER

Arş. Gör. Zülfiye Güzin TOPCU

GİRİŞ 126
ETİK NEDİR? 126
DAVRANIŞ DEĞİŞİMİNİ GEREKÇELENDİRMEK 127
DAVRANIŞ DÜZENLEMESİNE TABİ TUTULACAK BİREYLERİN HAKLARI 128
OLUMLU CEZA TİPLERİNDE KARŞILAŞILABİLECEK İKİLEMLER 129
Aşırı Düzeltme 129
Olumlu alıştırmalarla aşırı düzeltme 129
Onarıcı aşırı düzeltme 130
Rastlantısal Alıştırma 130
Rehber Eşliğinde Uyum 130
Fiziksel Kısıtlama 131
OLUMLU CEZANIN KULLANILMASINA KARAR VERİLDİĞİ DURUMDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKENLER 132
PEKİŞTİREÇ UYGULAMASI YÖNÜNDEKİ TARTIŞMALAR 133
DAVRANIŞ DEĞİŞTİRMEDE UYGULANMASI GEREKEN GENEL ETİK İLKELER 135
SONUÇ 135
KAYNAKLAR 136

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 137

1 DAVRANIŞ YÖNETİMİNDE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Arş. Gör. Zülfiye Güzin TOPCU
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Davranış, kelimelerden daha fazla şey konuşur, daha çok şey ifade eder.

Oscar Wilde

GİRİŞ

Bir toplum hangi davranışları kabul edilir olarak görür? Ya da kabul etmediği bir davranış gördüğünde, buna nasıl tepki gösterir? Bu davranışlar değiştirilmek mi istenir, yoksa kaynağı bulunmaksızın davranışı sergileyen kişi toplumdan dışlanır mı? Farrel (1995), duygusal ve davranışsal bozukluklara dair atılımlar ya da kayıtsızlıkları, bozukluğa sebep olarak neyin gösterildiği ile ilişkilendirmiştir. Örneğin, doğuştan gelen bir engel ya da bir trafik kazası sonrası ortaya çıkan bir engel türü, önüne geçilemeyen durumlar olarak görülebilir ve suçluları yoktur. Bireyler, bu tür durumların ortaya çıkmasından sorumlu tutulmazlar. Bunun sonucunda sorun yaşayan bireye karşı sempati duyma ile beraber ona yardım etmeye yönelik bir eğilim ortaya çıkar. Diğer taraftan, davranış yönetimi ya da değişimini gerekli kılan bir durumda, genellikle "suçlu" konumuna konulan birileri mevcuttur. Problem durumdan ebeveynler, öğretmen ya da çocuğun kendisi sorumlu tutulmaktadır. Birilerinin suçlu olduğuna inanmanınsa, sempati duymaya ve gerekeni yapmaya yönelik isteği ketlediği öne sürülmektedir. Ancak, bu tür problemlerin göz ardı edilmesinin ciddi sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Mayer ve Acker (2009)'ın belirttiğine göre, engel sahibi/yetersizliği olan bireyler arasından okulu yarıda bırakma, bu topluluğun %50'lik diliminde bulunan duygusal ve davranış problemlerine sahip bireyler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, bireylerin davranışlarını tetikleyen durumların ve davranışların kontrolü üzerinde durmak, bireyin hayatının birçok alanı açısından büyük önem taşımaktadır.

Davranış yönetimi ve değişimine yönelik temelin ve mantığın kurulabilmesi için; ilk adımda davranışın ne olduğunun, tarih boyunca davranışın ve değişiminin nasıl algılandığının, kuramsal anlamdaki dayanaklarının nasıl şekillendiğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu bölümün kapsamı, yukarıda anılan konulardan oluşmaktadır.

KAYNAKLAR

Adler, A. (1939). *Social interest: A challenge to mankind*. New York: Putnam.

Baer, D. M.,Wolf, M. M., &Risley, T. R. (1968). Some current dimensions of applied behavior analysis. Journal of Applied Behavior Analysis, 1, 91–97.

Baer, D. M.,Wolf, M. M., &Risley, T. R. (1987). Some still current dimensions of applied behavior analysis. Journal of Applied Behavior Analysis, 20, 313–327.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social-cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational behavior and human decision processes*, *50*(2), 248-287.

Bandura, A. (1995). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. In A. Bandura (Ed.), *Self-efficacy in changing societies*. New York: Cambridge University Press.

Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Applied Psychology, 51*(2), 269 290.

Bandura, A.,& Locke, E. A. (2003). Negative self-efficacy and goal effects revisited. *Journal of Applied Psychology, 88*(1), 87 99.

Bandura, A.,Ross, D., &Ross, S. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. Journal of Abnormal and Social Psychology, 63, 575–582.

Berk, L.E. (2000). *Child Development* (5th ed.). Boston: Allynand Bacon. 23-38

Craighead, W. E. (1982). A brief clinical history of cognitive-behavior therapy with children. *School Psychology Review*.

Crain, W. (2005). Theories Of Development: Concepts and Applications, New York: Pearson Education.

Farrell, P. (Ed.). (2003). *Children with emotional and behavioural difficulties: Strategies for assessment and intervention*. Routledge.

Field, A. P.,& Lawson, J. (2003). Fear information and the development of fears during childhood: Effects on implicit fear responses and behavioural avoidance. *Behaviour Research and Therapy, 41,* 1277–1293.

Freud, S. (1933). *New introductory lectures on psychoanalysis*(J. Strachey, Trans.). New York: Norton.

Freud, S. (1949). *An outline of psychoanalysis*(J. Strachey, trans.). New York: Norton.

Hall,C. S.,&Nordby,V. J. (1973). *A primer of Jungian psychology*. New York: New American Library.

Howe, T. R. (2011). Bioecological Approach to Development. In *Encyclopedia of Child Behavior and Development* (pp. 246-247). Springer US.

Johnston, J. M.,& Pennypacker, H. S. (1981). Strategies and tactics of human behavioural research. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Kappel, B.,Dufresne, D. & Mayer, M. (2012). From behaviour management to positive behavioural supports: Post-World war II to present. (Grant number G0801MNBS24) Retrieved from Minnesota Department of Human Service http://mn.gov/mnddc/positive_behavior_supports/pdf/From-Behavior-Management-to-Positive-Behavioral-Supports.pdf

Kazdin, A. E. (1978). *History of behaviour modification: Experimental foundations of contemporary research.* Baltimore, MD: University Park Press.

Kazdin, A. E. (1978). *History of behavior modification: Experimental foundations of contemporary research.* Baltimore, MD: University Park Press.

Kring, A. M., Johnson, S. L., Davison, G. C., &Neale, J. M. (2010). *Abnormal psychology*(11th ed.). New York: Wiley.

Mahoney, M. J. (1974). *Cognition and behavior modification*. Cambridge, MA: Ballinger.

Malott, R. W.,Tillema, M., &Glenn, S. (1978). Behavior analysis and behaviour modification: An introduction. Kalamazoo, MI: Behavioradelia.

Mayer, M. J.,& Van Acker, R. (2009). Historical roots, theoretical and applied developments, and critical issues in cognitive-behavior modification.

Mayer, M. J., Van Acker, R., Lochman, J. E., &Gresham, F. M. (Eds.). (2011). *Cognitive-behavioral interventions for emotional and behavioural disorders: School-based practice*. Guilford Press.

Messer, S. B.,&Warren, C. S. (1995). Models of brief psychodynamic therapy. New York: Guilford Press.

Miltenberger, R. G. (2011). *Behavior modification: Principles and procedures*. Cengage Learning.

Murrell, A. R.,LaBorde, C. T., Crutchfield, A. L., &Madrigal-Bauguss, J. (2008). Applied Behavior Analysis. *Handbook Of Clinical Psychology*, 227.

Paquette, D.,Ryan, J. (2001). Bronfenbrenner's ecological systems theory. *Retrieved January*, *9*, 2012.

Parmenter, T. R. (2004). Historical overview of applied research in intellectual disabilities: The foundation years. *The international handbook of applied research in intellectual disabilities*, 3-40.

Pavlov, I. P. (1928). *Conditioned reflexes: An investigation of the cerebral cortex* (G. V. Anrep, Ed.,& H. Milford, Trans.). London: Oxford University Press. (Original work published 1927).

Rachman, S. (1991). Neo-conditioning and the classical theory of fear acquisition. *Clinical Psychological Review, 11,* 155–173.

Reitman, D. (2005). Applied behaviour analysis. In M. Hersen & J. Rosqvist (Eds.; M. Hersen, Ed. in Chief). *Encyclopedia of behaviour modification and cognitive behaviour therapy: Adult clinical applications* (Vol. 1, pp. 14–23). Thousand Oaks, CA: Sage

Russ, S.W. (2006). Psychodynamic treatments. In R. Ammerman (Ed.), Comprehensive handbook of personality and psychopathology: Vol. 3. Child psychopathology (pp. 425–437). Hoboken, NJ:Wiley.

Russ, S.W. (2008). Psychodynamic. *Handbook of Clinical Psychology, Volume 2: Children and Adolescents* (Vol. 2). Hersen, M.,&Gross, A. M. (Eds.) John Wiley & Sons.

Sarafino, E. P. (2001). *Behavior modification: Principles of behaviour change*(2nd ed.). Mountain View, CA: Mayfield.

Sarafino, E. P. (2012). *Applied behaviour analysis*. Wiley, USA.

Skinner, B. F. (1953). Some contributions of an experimental analysis of behaviour to psychology as a whole. *American Psychologist*, 8, 69–78.

Skinner, B. F. (1974). About behaviorism. New York: Knopf.

Skinner, B. F. (1987). Whatever happened to psychology as the science of behavior?.*American psychologist*, *42*(8), 780.

Sweet, A. A.,& Loizeaux, A. L. (1991). Behavioral and cognitive treatment methods: A critical comparative review. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 22,* 159–185.

Thorndike, E. L. (1898). Animal intelligence: An experimental study of the associate processes in animals. *Psychological Review Monograph Supplement, 2*(4), 1–8.

Thorndike, E. L. (1933). A theory of the action of the after-effects of a connectionupon it. *Psychological Review, 40*(5), 434-439.

Todrank, J.,Byrnes, D.,Wrzesniewski, A., &Rozin, P. (1995). Odors can change preferences for people in photographs: A cross-modal evaluative conditioning study with olfactory USs and visual CSs. *Learning and Motivation, 26,* 116 140.

Ullmann, L. P.,& Krasner, L. (Eds.). (1965). Case studies in behavior modification. New York: Holt, Rinehart, & Winston.

Ulrich, R.,Stachnik, T., &Mabry, J. (Eds.). (1966). Control of human behavior: Expanding the behavioral laboratory. Glenview, IL: Scott Foresman.

Watson, J. B. (1913). Psychology as the behaviourist views it. *Psychological Review, 20*, 158–177.

Watson, J. B., & Rayner, R. (1920). Conditioned emotional reactions. *Journal of experimental psychology*, *3*(1), 1.

Wittig, A. F. (2001). *Schaum's Outline of Theory and Problems of Introduction o Psychology*. McGraw-Hill Companies.

Wunsch, A.,Philippot, P., &Plaghki, L. (2003). Affective associative learning modifies the sensory perception of nociceptive stimuli without participant s awareness. *Pain, 102,* 27 38.

2 ÇOCUKLARDA DAVRANIŞ PROBLEMLERİ, OLASI NEDENLERİ VE KONUYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAHAP KUDRET
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü

Davranışlarınızın, içinde bulunduğunuz durumun bir sonucu olduğunu unutmayın.

Anthony Robbins

GİRİŞ

Çocuklarda davranış problemleri erken çocukluktan itibaren anne babaların ya da bu dönemde çocuklarla etkileşim içinde bulunan diğer yetişkinlerin karşılaştıkları bir durumdur. Bu problemler çocuk gelişiminin doğal bir süreci olarak bazı gelişim dönemlerinde görülebilmekle birlikte, bazen daha uzun sürmekte, şiddeti artmakta, bireyi ve çevresini olumsuz etkilemektedir (Berk, 2013). Okul öncesi dönem, çocukların hayatını olumlu yönde etkilemek için eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Bu dönemin, potansiyel davranış problemlerinin önlenmesinde önemli bir rolü vardır (Feil ve Frey, 2013). Çocukların davranış problemlerinin önlenmesi ve etkili müdahalelerin planlanabilmesi için hangi davranışların problem/istenmeyen davranış olduğu konusunda fikir birliğine varılması ve gerekli planlamaların yapılması önemlidir. Bu bölümde öncelikle davranış problemlerinin genel tanımından başlanıp çocuklarda görülen davranış problemlerinin türlerine ilişkin örnekler sunulacaktır. Daha sonra davranış problemlerinin olası nedenlerinden bahsedilecektir. Çocuklar davranış problemlerini belirli bir amaca ulaşmak için sergileyebilmektedirler. Bu konuda bu davranışların "elde etme" ve "kaçma/kaçınma" işlevleri ile ilgili bilgi verilecektir. Ayrıca davranışın ortaya çıkmasına neden olan faktörler, davranış öncesi uyaranlar (öncüller) ve davranışın görülme sıklığını artıran ya da azaltan davranış sonrası uyaranlar ele alınacaktır. Daha sonra çocuklarda sık ve seyrek görülen davranış problemleri araştırma bulguları çerçevesinde örneklendirilecektir. Son olarak özel gereksinimli çocuklarda gözlenen davranış problemleri, ilgili araştırmalar kapsamında değerlendirilecektir.

KAYNAKLAR

Acar, Ç. (2000). Özel eğitim öğretmenlerinin sınıflarında karşılaştıkları problem davranışlarla ilgili görüş ve önerileri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Akar, H., Erden, F., Tor, D., & Şahin, İ. T. (2010). Öğretmenlerin sınıf yönetimi yaklaşımları ve deneyimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online, 9*(2), 792-806.

Akkök, F., Aşkar, P., & Sucuoğlu B. (1995). Safe schools require the contributions of everybody: The Picture in Turkey. *Thresholds in education, 21*(2), 24-34.

Atıcı, R. (2014). Sınıf içerisinde öğrenci davranışlarına etki eden etmenler. *International Journal of SocialScience, 28,* 413-427.

Baker, B. L., McIntyre, L. L., Blacher, J., Crnic, K., Edelbrock, C., & Low, C. Pre-school children with and without developmental delay: Behavior problems and parenting stres over time. *Journal of Intellectual Disability Research, 47,* 217-230.

Balay, R., & Sağlam, M. (2008). Sınıf içi olumsuz davranışlara ilişkin öğretmen görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(2), 1-24.

Berk, L. E. (2013). Bebekler ve çocuklar: Doğum öncesinden orta çocukluğa [Infants and children: Prenatal through middle childhood] (7.baskı). (N. Işıkoğlu Erdoğan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Birkan, B. (1997). *Sınıf ortamına uygun olmayan davranışların uyuşmayan davranışlarını ayrımlı pekiştirerek azaltma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Birkan, B. (2000). Engelli çocukların uygun olmayan davranışlarıyla başa çıkma yolları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10*(1), 123-132.

Boyacı, A. (2008). Sorun davranışları yönetmek. M. Çelikten. *Yapılandırmacı yaklaşıma göre sınıf yönetimi* içinde (ss-209-257). Ankara: Anı yayıncılık.

Campbell, S. B. (1995). Behavior problems in preschool children: A recent research. *Journal of Child Psychology& Psychiatry,36*(1),113-149.

Carter, D. R., Van Norman, R. K. (2010). Class-wide positive behaviorsupport in preschool: Improving teacher implementation through consultation. *Early Childhood Educational Journal, 38,* 279-288.

Çelikkaleli, Ö., Balcı, F. A., Çapri, B., & Büte, M. (2009). İlköğretim öğretmenlerinin istenmeyen öğrenci davranışlarının nedenleri üzerine görüşleri. *İlköğretim Online, 8*(3), 625-636.

Çiftçi, İ., & Tabak, Ö. (1997). *Zihin engelli öğrencilerde görülen problem davranışların belirlenmesi.* VII. Özel Eğitim Günleri'nde sunulan bildiri, Eskişehir.

Çorapçı, F., Aksan, N., Arslan-Yalçın, D., & Yağmurlu, B. (2010). Okul öncesi dönemde duygusal davranışsal ve sosyal uyum taraması: Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme-30 Ölçeği, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17*(2), 63-74.

Dağlı, A., & Baysal, N. (2012). İlköğretim öğretmenlerinin sınıfta karşılaştıkları disiplin sorunlarının nedenlerine ilişkin görüşleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 18,* 259-271.

Derman, M. T., & Başal, H. A. (2013). Okul öncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2*(1), 115-144.

Drossos, N. T. (2004). *Execute function and externalizing behavior problems in preschool children* (Doctoral dissertation), The Graduate College of The Illinois Institute of Technology.

Dunlap, G., Strain, P. S., Fox, L., Carta, J. J., Conroy, M., Smith, B. J. Kern, L., vd. (2006). Prevention and intervention with young children's challenging behavior: Perspectives regarding current knowledge. *Behavioral Disorders, 32*(1), 29-45.

Dursun, A. (2010). *Okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleriyle anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Erbaş, D. (2001). Problem davranışların işlevsel analizi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(1-2), 73-87.

Erbaş, D. (2002). Problem davranışların azaltılmasında olumlu davranışsal destek planı hazırlama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 3*(2), 41-50.

Erbaş, D., Kırcaali İftar, G., & Tekin-İftar, E. (2007). *İşlevsel değerlendirme* (3.baskı). Ankara: Kök yayıncılık.

Erbaş, D., & Yücesoy Özkan, Ş. (2010). *Problem davranışları azaltmada olumlu davranışsal destek uygulamaları: Aile ve öğretmen eğitimi el kitabı*. Ankara: Maya Akademi.

Feil, E.G., & Frey, A. J. (2013). Assesment of social-emotioanl and behavioral skills for preschoolers within a Response to Intervention Model. In V. Buysse & E. S. Peisner-Feinberg (Eds.), *Handbook of Response to Intervention in early childhood.* Baltimore, USA: Paul H. Brookes Publishing Co.

Gökyer, N., & Doğan, B. (2016). İstenmeyen öğrenci davranışları ve nedenlerine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26*(1), 93-105.

Harrison, J. R., Vannest, K., Davis, J. L., & Reynolds, C. R. (2012). Common problem behaviors of children and adolescents in general education classrooms in the United States. *Journal of Emotional and behavioral Disorders, 20*(1), 55-64.

İkiz, F. E., Mete Otlu, B., & Ekinci Vural, D. (2016). Erken çocukluk döneminde görülen problem davranışlar: Öğretmenlerin değerlendirmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(17), 216-229.

Kamps, D. M. (2002). Preventing problems by improving behavior. In B. Algozzine & P. Kay (Eds.), *Preventing problem behaviors: A handbook of successful prevention strategies.* USA: CEC & Corwin Press.

Korkmaz, N. H., Korkmaz, F., & Özkaya, G. (2009). İlköğretim okullarındaki beden eğitimi öğretmenlerinin istenmeyen davranışlarla baş etme stratejilerinin incelenmesi (Bursa ili örneği), *İlköğretim Online, 8*(1), 119-128.

Lewis, R. B., & Doorlag, D. H. (2003). *Teaching special students in general education classrooms* (6th ed.). NJ: Merrill Prentice Hall.

Lochman, J. E., & Dodge, K. A. (1994). Social- cognitive processes of severely violent, moderately agressive, and nonagressive boys. *Journal of Conslting and Clinical Psychology*, *62*, 366-374.

McDaniel, S. C., Bruhn, A. L., & Troughton, L. (2017). A brief social skills intervention to reduce challenging classroom behavior. *Journal of Behavioral Education, 26,* 53-74.

Melekoğlu, M., Paftalı., A. T., & Melekoğlu, M. (2015). Öğrenciyi tanıma ve problem davranışları belirlemede öğrencilerin çizdikleri resimleri inceleme eğitim programının öğretmen uygulamalarına etkisi. *Eğitim ve Bilim, 40*(181), 19-39.

Özbey, S. (2010). Okul öncesi çocuklarda uyum ve davranış sorunlarıyla başa çıkmada ailenin rolü. *Aile ve Toplum: Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, Nisan*, 9-18.

Özbey, S. (2012). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60-72 aylık çocuklarının sosyal beceri ve problem davranışlarının okul ve ev ortamına göre incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 23*(2), 21-32.

Özen, A., & Batu, S. (1997). Sınıf öğretmenlerinin sınıf kontrolüne yönelik sorunlarının ve gereksinim duydukları destek hizmet türlerinin belirlenmesi.

Özen, A., Çolak, A., & Acar, Ç. (2002). Zihin özürlü çocuğa sahip annelerin günlük yaşamda karşılaştıkları problem davranışlarla ilgili görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 3*(2), 1-13.

Özyürek, M. (1998). *Sınıfta davranış değiştirme.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Peckham-Hardin, K. D. (2014). Positive behavior support: Preventing and managing difficult support. In A. M. Richardson-Gibbs & M. D. Klein (Eds.), *Making preschool inclusion work.* Baltymore, USA: Paul H. Brookes Publishing Co.

Qi, C. H., & Kaiser, A. P. (2003). Behavior problems of preschool children from low-income families: Review of the literature.Tpics in Early Childhood Special Education, 23(4), 188-216.

Roopnarine, J. L., & Johnson, J. E. (2005). *Approaches to early childhood education* (4th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Sadık, F. (2002). İlköğretim I. aşama sınıf öğretmenlerinin sınıfta gözlemledikleri problem davranışlar. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10,* 1-23.

Seven, S. (2007). Ailesel faktörlerin altı yaş çocuklarının sosyal davranış problemlerine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 51,* 477-499.

Sucuoğlu, B.,Gümüşçü, Ş., & Pişkin, Ü. (1990, Eylül). *Fiziksel egzersizlerin saldırgan davranışlar üzerindeki etkisi.* A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Birinci Ulusal Kongresi.

Sucuoğlu, B., & Kuloğlu Aksaz, N. (1992). Davranış problemlerinin iletişim becerileri kazandırma yolu ile azaltılması: Vaka sunusu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 24*(1), 161-168.

Sucuoğlu, B., Küçüker, S., & Kanık. N. (1993). Özel eğitimde anne-baba eğitimi programları (Örnek Çalışma). *Ankara ÜniversitesiEğitim Bilimleri Dergisi, 25*(2), 521-537.

Sucuoğlu, B., & Özokçu, O. (2005). Kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerilerinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 6*(1), 41-57.

Tekin İftar, E. (2009). Sistematik öğretim. B. Sucuoğlu (Ed.), *Zihin engelliler ve eğitimleri* içinde (ss. 239-290). Ankara: Kök yayıncılık.

Töret, G.,Özdemir, S., Gürel Selimoğlu, Ö., & Özkubat, U. (2014). Otizmli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının günlük yaşam özellikleri, günlük oyun etkileşimleri, problem davranışlar ve iletişim stillerine ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi, 15*(1), 1-44.

Uyanık Balat, G., Şimşek, Z., & Akman, B. (2008). Okul öncesi eğitim alan çocukların davranış problemlerinin anne ve öğretmen değerlendirilmeleri açısından karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34,* 263-275.

Uysal, H., Akbaba Altun, S., & Akgün, E. (2010). Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların istenmeyen davranışları karşısında uyguladıkları stratejiler. *İlköğretim Online, 9*(3), 971-979.

Webster-Stratton, C. (2000). Early intervention for families of preschool children with conduct problems. In Guralnick, M. J. (Ed.), The effectiveness of early intervention. Baltymore, USA: Paul H. Brookes Publishing Co.

Yaşar Ekici, F. (2014). Aile özellikleri ile okul öncesi eğitime devam eden çocukların problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(2),* 70-108.

Yumuş, M. (2013). *Okul öncesi eğitimcilerin 36-72 ay aralığındaki çocukların davranış problemleri ile ilgili görüşlerinin incelenmesi ve başa çıkma stratejilerinin belirlenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yoleri, S. (2014). The predictive effects of the behavior problem variables on peer victimisation in preschool children. *Early Children Development and Care, 184,* 1447-1457.

Yücesoy Özkan, Ş. (2013). Okul öncesi sınıflarında sınıf yönetimi ve problem davranışların kontrolü. B. Sucuoğlu & H. Bakkaloğlu (Eds.), *Okul öncesinde kaynaştırma* içinde (ss. 193-260). Ankara: Kök Yayıncılık.

3 OLUMLU DAVRANIŞ GELİŞTİRME

Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI
TED Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Selda ARAS
Başkent Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Okul Öncesi Öğretmenliği Programı

Okumayı bilmeyen çocuğa, ***öğretiriz,***
Yüzmeyi bilmeyen çocuğa, ***öğretiriz,***
Çarpmayı bilmeyen çocuğa, ***öğretiriz,***
Araba kullanmayı bilmeyen çocuğa, ***öğretiriz,***
*Uygun şekilde davranacağını bilmeyen çocuğa…****öğretir miyiz…yoksa ceza mı veririz?***

Neden en sondaki cümleyi de diğerlerini yaptığımız gibi otomatik şekilde cevaplandıramıyoruz?

Tom Herner
(NASDE President, Counterpoint 1998, s.2)

GİRİŞ

Toplum içinde yaşamın en önemli kurallarından birisi uyum sağlama becerisini ve davranış düzenlemeyi öğrenebilmektir. Bu beceri bazen doğuştan gelir, bazen de fiziksel ve sosyal çevre destekleriyle öğrenilmesi gerekir. Özellikle küçük çocukların davranışlarını olumlu anlamda düzenleyebilmek ve uyumlarını kolaylaştırmak için yetişkinlere büyük sorumluluk düşmektedir. Kitabın bu bölümünde bu motivasyondan yola çıkarak olumlu davranış geliştirme sürecinde önemli olan bazı başlıklara değinilmiştir. Bu başlıklar arasında olumlu davranış geliştirmenin ne anlama geldiği ve önemi, fiziksel ve psikososyal öğrenme ortamları yoluyla olumlu davranış geliştirme, eğitimcilerin hangi uygulama ve yaklaşımlarla olumlu davranış geliştirebilecekleri, çeşitli olumlu davranış geliştirme yaklaşımları bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Bodrova, E. ve Leong, D. (2007). *Tools of the mind: the Vygotskian approach to early childhood education*. Columbus, OH: Pearson/Merrill PrenticeHall.

Brooks, R. (2007). *Understanding and managing childrens's classroom behaviour*. John Wiley.

Carter, K. ve Doyle, W. (2006). Classroom management in early childhood and elementary classrooms. Evertson, C. M. ve Weinstein, C. S. (Ed.), *Handbook of classroom management: Research, practice and contemporary issues*(ss. 373 - 406) . New York, NY: Routledge.

Dunlap, G.,veCarr, E. G. (2007). Positive behavior support and developmental disabilities: A summary and analysis of research. In S. L. Odom, R. H. Horner, M. Snell, ve J. Blacher (Eds.), *Handbook of developmental disabilities*(pp. 469–482). New York: Guilford.

Dunlap G.,Sailor W., Horner R.H., Sugai G. (2009) Overview and History of Positive Behavior Support. In: Sailor W.,Dunlap G., Sugai G., Horner R. (eds) *Handbook of Positive Behavior Support.*Issues in Clinical Child Psychology. Springer, Boston, MA

Eisenberg, N. ve Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology: Vol 3, Social emotional and personality development* (ss. 701-778). New York: Wiley.

Elias, M. J. ve Schwab, Y. (2006). From compliance to responsibility: Social and emotional learning and classroom management. Evertson, C. M. ve Weinstein, C. S. (Ed.), *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues*(ss. 309–341). New York, NY: Routledge.

Fox, L.,Dunlap, G., Hemmeter, M. L., Joseph, G. E., ve Strain, P. S. (2003). Theteachingpyramid: A model for supporting social competence and preventing challenging behavior in young children. *Young Children*, 58 (4), 48-52.

Gatti, U. ve Tremblay, R. E. (2005). Social capital and physical violence. Tremblay R.E.,Hartup W. W. ve Archer J. (Ed.). *Developmental origins of aggression*. New York, NY: Guilford Publications.

Guerra, N. G. (1997). Violence in schools: Interventions to reduce school-based violence. *Meeting of the Center forStudies of Children at Risk* içinde sunulan bildiri. Hamilton, Ontario.

Hymel S., Wagner E. ve Butler L.J. (1990). Reputational bias: View from the peer group. Asher S. R. ve Coie J.D. (Ed.). *Peer rejection in childhood* (ss. 156-188). Cambridge, England: Cambridge UniversityPress.

Jones, V. F. ve Jones, L. S. (2001). *Comprehensive classroom management: Creating communities of support and solving problems* (6th ed.). Boston: Allyn ve Bacon.

Kaiser, B. ve Rasminsky, J. S. (2016).*Challenging behaviour in young children*. Boston: Pearson.

Katz, L. G. ve McClellan, D. E. (1997). *Fostering children's social competence: The teachers' role*. Washington, DC: NAEYC.

Kohn, A. (1996). *Beyond discipline from compliance to community*. Alexandria, VA: ASCD.

Leachman, G. ve Victor, D. (2003). Student-ledclassmeetings. *Educational Leadership*, *60*(6), 64-68.

Lewis, T. J. ve Sugai, G. (1999). Effective behavior support: A systems approach to proactive school- wide management. *Focus on Exceptional Children*, 31, 24-47.

Maag, J. W. (2004). *Behavior management: From theoretical implications to practical applications* (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.

Martin, G. ve J. Pear. (1992). *Behaviour modification: What it is and how to do it*. Englewood Cliff, New Jersey: Prentice-Hall.

Mize, J. ve Ladd, G. W. (1990). A cognitive social learning approach to social skill training with low status preschool children. *Developmental Psychology*, 26, 388-397.

OSEP Technical Assistance Center on Positive Behavioral Interventions ve Supports. (2003). Schoolwide PBS. Eylül, 2, 2017 tarihinde http://www.pbis.org/english/Schoolwide_PBS alınmıştır.

Raikes, H. H. ve Edwards, C.P. (2009). *Extending the dance in infant and toddler caregiving*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing Company

Reiss, A. J. ve Roth, A. R. (1993). *Understanding and preventing violence*. Washington, DC: National Academy Press.

Slaby, R. G.,Roedell, W. C., Arezzo, D. ve Hendrix, K. (1995). *Early violence prevention: Tools for teachers of young children*. Washington, DC: NAEYC.

Smith, D. D., ve Rivera, D. P. (1993). *Effective discipline* (2nd ed.). Austin, TX: PRO-ED.

Stormont, M.,Lewis, T.J., ve Beckner, R. (2005). Positive behavior supports ystems: Applying key features in preschool settings. *Teaching Exceptional Children*, 37 (July/August), 42-49.

Quay, L. C.,Weaver, J. H. ve Neel, J. J. (1986). The effects of play materials on positive and negative social behaviours in preschool boys and girls. *Child StudyJournal, 16*(1), 67-75.

Watson, M. (2003). *Learning to trust. Transforming difficult elementary classrooms through developmental discipline.* Jossey-Bass.

Vance, E. ve Weaver, P. J. (2002). *Class meetings: Young children solving problems together*. Washington, DC: NAEYC.

4 DAVRANIŞIN TANIMLANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Seray OLÇAY GÜL
Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Muharrem KOÇ
Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

Kim olduğunu bilmeyi ister misin? Sorma!
Davranışın betimleyecek ve tanımlayacak seni.

Thomas Jefferson

GİRİŞ

Davranış yönetimi planlarının ve uygulamalarının başlangıç noktası hedef davranışa karar vermektir. Hedef davranış, uygulama sonrasında çocukta görmeyi amaçladığımız davranıştır. Bu davranış arttırılması, azaltılması ya da tamamen ortadan kaldırılması amaçlanan bir davranış olabileceği gibi, çocuğun davranış repertuvarında hiç olmayan ve kazandırılması amaçlanan bir davranış da olabilir. Hedef davranışa karar verirken görüşmeler ve kontrol listeleri gibi dolaylı değerlendirme teknikleri ya da testler ve doğrudan gözlemler gibi doğrudan değerlendirme teknikleri kullanılır. Değerlendirme sonucunda belirlenen hedef davranış ya da davranışların sosyal açıdan önemli ve işlevsel olması gerekir. Bu özellikleri taşıyan birden fazla hedef davranış olabilir. Bu durumda belirlenen hedef davranışların öncelik sırasının belirlenmesi gerekir. Hedef davranışın belirlenmesi sürecini hedef davranışın tanımlanması süreci izler. İyi bir hedef davranış tanımında davranışın sınırları net ve açık bir şekilde çizilir. Böylece hedef davranışın çocuk ve çevresindeki tüm kişiler tarafından aynı biçimde anlaşılması mümkün olabilir. Hedef davranışlar belirlendikten, öncelik sırasına konulduktan ve tanımlandıktan sonra davranışta değişiklik meydana getirmek üzere bir plan hazırlanarak uygulama sürecine geçilir. Bu noktadan itibaren çocuğun performansını uygulama öncesi, sırası ve sonrasında belirlemek, uygulamanın etkililiğini değerlendirmek ve uygulama sürecinde aksayan ya da uyarlamaya gereksinim duyulan noktalara ilişkin doğru kararlar alabilmek açısından sürekli olarak veri toplanır. Veri toplama sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için hazırlık yapılması gereken bir dizi konu bulunmaktadır. Bu konulardan biri hangi kayıt tekniğinin kullanılacağına karar vermektir. Hangi kayıt tekniğinin kullanılacağına hedef davranışın özelliklerine ve koşullara bağlı olarak karar verilir. Sıralanan bu noktalardan hareketle okuyacağınız bu bölümde hedef davranışın belirlenmesinden veri toplama sürecine kadar geçen aşamalar, veri toplama süreci ve bu süreçte kullanılabilecek kayıt teknikleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

KAYNAKLAR

Alberto, P. A. & Troutman, A. C. (2013). *Applied Behavior Analysis for Teachers* (9. Baskı). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bilmez, H. & Tekin-İftar, E. (2016). Veri Toplama. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s. 99-143). Ankara: Vize Yayıncılık.

Cooper, J., Heron, T. & Heward, W. (2007). *Applied Behaviour Analysis*. New Jersey: Pearson Education.

Erbaş, D. (2015). Davranış Değiştirme Planı Hazırlanması ve Uygulanması. Dilek Erbaş (Ed.). *Sınıfta Etkili Öğretim ve Yönetim* içinde (s. 346-374). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Maag, J. W. (1999). *Behavior Management: From Theoretical Implications to Practical Applications.* San Diego: Singular Press.

O. J, Heron, E. T. ve Heward, L. W. (2007). *Applied behavior analysis* (2. baskı). Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.

Şirin, N. (2016). Hedef Davranış Belirleme ve Tanımlama. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s. 43-97). Ankara: Vize Yayıncılık.

Tekin-İftar, E. (2009). Sistematik Öğretim. Bülbin Sucuoğlu (Ed.). *Zihin Engelliler ve Eğitimleri* içinde(s. 245-286). Ankara: Kök Yayıncılık.

Tekin-İftar, E. (2012). Davranış Kayıt Teknikleri. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Eğitim ve Davranış Bilimlerinde Tek-Denekli Araştırmalar* içinde (s. 69-109). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Tekin İftar, E. & Kırcaali-İftar, G. (2012). *Özel Eğitimde Yanlışsız Öğretim Yöntemleri.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Vuran, S. (2017). Hedef Davranışı Ölçme ve Kaydetme. Sezgin Vuran (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s. 53-64). Ankara: Eğiten Kitap.

Walker, J. E., Shea, T. M. & Bauer, A. M. (2007). *Behavior Management: A Practical Approachfor Educators* (9. baskı). Upper Saddle River,New Jersey: Pearson.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 4.1: Cooper, J., Heron, T., & Heward, W. (2007). *Applied Behaviour Analysis*. New Jersey: Pearson Education.

Şekil 4.2: Cooper, J., Heron, T. , & Heward, W. (2007). *Applied Behaviour Analysis*. New Jersey: Pearson Education.

Şekil 4.3: Şirin, N. (2016). Hedef Davranış Belirleme ve Tanımlama. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s. 43-97). Ankara: Vize Yayıncılık.

Şekil 4.4: Cooper, J., Heron, T., & Heward, W. (2007). *Applied Behaviour Analysis*. New Jersey: Pearson Education.

Şekil 4.6: Şirin, N. (2016). Hedef Davranış Belirleme ve Tanımlama. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s. 43-97). Ankara: Vize Yayıncılık

Şekil 4.7: Şirin, N. (2016). Hedef Davranış Belirleme ve Tanımlama. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s. 43-97). Ankara: Vize Yayıncılık.

***Şekil 4.9*:** Alberto, P. A. ve Troutman, A. C. (2013). *Applied Behavior Analysis for Teachers* (9. Baskı). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Şekil 4.10: Erbaş, D. (2015). Davranış Değiştirme Planı Hazırlanması ve Uygulanması. Dilek Erbaş (Ed.). *Sınıfta Etkili Öğretim ve Yönetim* içinde (s. 346-374). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Şekil 4.11. *Süre Kaydı Veri Toplama Formu Örneği* **Kaynak:** Tekin-İftar, E. (2012). Davranış Kayıt Teknikleri. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Eğitim ve Davranış Bilimlerinde Tek-Denekli Araştırmalar* içinde (s. 69-109). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Şekil 4.12: Bilmez, H. ve Tekin-İftar, E. (2016). Veri Toplama. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s. 99-143). Ankara: Vize Yayıncılık.

Şekil 4.13: Bilmez, H. ve Tekin-İftar, E. (2016). Veri Toplama. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s. 99-143). Ankara: Vize Yayıncılık.

Şekil 4.14: Bilmez, H. ve Tekin-İftar, E. (2016). Veri Toplama. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s. 99-143). Ankara: Vize Yayıncılık.

Şekil 4.15: Alberto, P. A., & Troutman, A. C. (2013). *Applied Behavior Analysis for Teachers* (9. Baskı). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Şekil 4.16: Bilmez, H. ve Tekin-İftar, E. (2016). Veri Toplama. Elif Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s. 99-143). Ankara: Vize Yayıncılık.

5 DAVRANIŞSAL MÜDAHALE

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Rabia UĞUR ULUSOY
Anaokulu Öğretmeni

Motivasyon düşünceden doğar. Gösterdiğiniz her davranışın öncesinde, o davranışı esinlendiren bir düşünce vardır.

Steve Chandler

GİRİŞ

Çocuklar, gelişim süreçlerinde yeni beceriler kazanırken ve çevrelerine uyum sağlamaya çalışırken pek çok problemle karşı karşıya kalabilirler. Eğer çocuk bulunduğu gelişim dönemindeki görevleri yerine getiremez, karşılaştığı problemlerle etkili bir şekilde baş edemez ise; uyum ve davranış problemleri görülebilir (Gültekin Akduman, 2014). Davranış sorunları, çocuğun çeşitli ruhsal ve bedensel nedenlere bağlı iç çatışmalarını davranışlara aktarması sonucu ortaya çıkabilir. Birey sahip olduğu özellikleri ile çevresi arasında dengeli bir ilişki kuramıyorsa, burada bir sorundan bahsedilebilir (Öz,1997). Duygusal ve davranışsal problemler, üç ve dört yaş çocuklarında oldukça benzerdir. Bu yaşta görülen problemlerin neredeyse yarısı ergenlik döneminde veya ileriki yaşamlarında da devam etmekte ve çocukların önemli bir çoğunluğunda, bu problemin kalıcı olma riski çok yüksek olmaktadır (Galboda-Liyanage vd, 2003). Pek çok araştırmacı okul öncesi dönemdeki davranış sorunlarının ilerleyen yaşlarda ciddi davranış problemlerine, sosyal davranış sorunlarına ve akademik güçlüklere yol açabileceğini belirtmektedir (Uyanık Balat vd., 2008). Bu nedenle özellikle okul öncesi dönem, davranış sorunlarının belirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması açısından son derece önemlidir.

KAYNAKLAR

Acar, D. (2009). Okulöncesi Öğretmenlerinin Kullandıkları Davranış Değiştirme Stratejileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Çanakkale.

Alberto, P. A, Troutman, A. C. (2009).*Applied Behavior Analysis forTeachers*. Upper Saddle River, New Jersey:Pearson.

American Academy of Pediatrics (1998). Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health Guidelines for Effective Discipline. Pediatrics. 101: 723-728.

Beazidou, E., Botsoglou, K., &Andreou, E. (2013). Classroom behavior management practices in kindergarten classrooms: An observation study. *Έρευνα στηνΕκπαίδευση*, *1*(1).

Besler, F., Süzer, T. (2016). Pekiştirme. Elif Tekin İftar (Ed.),*Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s.213-266). Ankara: Vize Yayıncılık.

Bilmez, H., Tekin-İftar, E. (2016). Veri Toplama. Elif Tekin İftar (Ed.),*Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s.99-144). Ankara: Vize Yayıncılık.

Bilmez, H. (2016). Sembol Pekiştirme. Elif Tekin İftar (Ed.),*Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s.415-440). Ankara: Vize Yayıncılık.

Burden, R. P. (1995). Classroom management and discipline. USA: Longman Center forLeadership in Disability (CLD). The ABC Model of Behavior (http://disability.publichealth.gsu.edu/files/2013/12/BBQuIP_Function-Intervention Matrix_Graybill_Cavin_Johnson.pdf, erişim tarihi: 30.07.2017)

Comprehensive Child Development Service (CCDS). (2008). Basic Behaviour Theory and Techniques (Pre-primary Children Development and Behaviour-Teacher Resource Manuel), http://www.edb.gov.hk/attachment/en/edu-system/preprimary-kindergarten/comprehensive-child-development-service/6_Chapter%20V.pdf- Erişim tarihi: 15.07.2017)

Conroy, M. (2004). Addressing challenging behavior in early childhood: Strategies for teachers and trainers. *Center for Evidence-based Practice: Young Children with Challenging Behaviors*, 2-15.

Cooper, J. O, Heron T. E, Heward, W. L. (2014*). Applied behavior analysis*. United States of America: Pearson

Değirmenci, H. D. (2016). Hoşa Giden Uyaran Çekme. Elif Tekin İftar (Ed.),*Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s.513-564). Ankara: Vize Yayıncılık.

Derman M. T., Başal H. A. (2013). Okulöncesi Çocuklarda Gözlenen Davranış Problemleri ile Ailelerin Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1),115-144.

Dinçer, Ç., Akgün, E. (2015). Okulöncesi Öğretmenleri İçin Sınıf Yönetim Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Öğretmenlerin Sınıf Yönetim Becerilerinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177),187-201.

Dunbar, C. (2004). Best practices in classroom management. *Michigan State University, Monograph Series,*1-32.

Dunlop, G., Fox, L.Hemmeter, M. L. Strain, P. (2004). The Role of Time-Out in a Comprehensive Approach for Addressing Challenging Behaviors of Preschool Children., *What Works Brief Series*.

Durand, V. M., & Crimmins, D. B. (1988). Identifying the variables maintaining self-injurious behavior. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 18, 99–117

Eratay,E. (2016). Davranış Yönetme Teknikleri. Arzu Özyürek (Ed.), *Anne Baba Eğitimciler İçin Çocuklarda Davranış Yönetimi* içinde (s.98-115). Ankara: Vize Yayıncılık.

Erbaş, D. (2002). Problem Davranışların Azaltılmasında Olumlu Davranışsal Destek Planı Hazırlama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 41-50.

Erbaş,D.,Kırcali-iftar,Gönül.,Tekinİftar,E.(2004), *İşlevsel Değerlendirme(Davranış Sorunlarıyla Başa Çıkma ve Uygun Davranışlar Kazandırma Süreci)* . Ankara: Kök

Fox, L., Dunlop, G., Cushing, L. (2002). Early intervention positive behavior support and transition to school. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 3 (10),149-157.

Galboda-Liyanage, K. C., Prince, M. J. & Scott, S. (2003). Mother-Child Join activity and behaviour problems of preschool children, *Journal of Child Psychology and Psychiatry,* 44(7), 1037–1048.

Genç Tosun, D. (2016). Davranış Öncesi Uyarlamalar. . Elif Tekin İftar (Ed.),*Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s.267-328). Ankara: Vize.

Gültekin Akduman, G. (2014). Çocuklarda Görülen Uyum ve Davranış Sorunları. Abide Güngör Aytar*(Editör). Ruh Sağlığı,* Hedef Yayıncılık: Ankara

İnan, H. Z. (2016). Çocuklarda Problem Davranışlar ve Ailenin Desteklenmesi.ArzuArıkan,Berrin Dinç (Ed.),*Aile Eğitimi* içinde (s. 180-210). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kanlıkılıçer, P. (2005). Okulöncesi Davranış Sorunları Tarama Ölçeği:Geçerlilik Güvenilirlik Çalışması. M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kearney, A. J. (2015). *Understanding applied behavior analysis: An introductionto ABA for parents, teachers, and other professionals*.London and Philadelphia: JessicaKingsley Pub.

Kern, L., Choutka, C. M., &Sokol, N. G. (2002). Assessment-based antecedent interventions used in natural settings to reduce challenging behavior: An analysis of the literature. Education and Treatment of Children, 25(1), 113-130.

KnosterT.,Wells T.,McDovel, K. C. (2003). Using Time-out in an Effective and Ethical Manner. National Center on IntensiveIntervention (2016). *Reinforcement strategies*, DC: U.S. Department of Education, Office of Special Education Programs, National Center on IntensiveIntervention.

Nelsen, J. ,& Erwin, C. (2002). Positive discipline for childcare providers: A practical and effective plan for every preschool and daycare program. Roseville, CA: Prima Publishing.

Olçay Gül, S. (2016). Ayrımlı Pekişme. Elif Tekin İftar (Ed.),*Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s.443-486). Ankara: Vize Yayıncılık.

Öz, İ. (1997). *Çocukta Uyum ve Davranış Bozuklukları*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Özbey, S., (2010). Okulöncesi Çocuklarda Uyum ve Davranış Problemleriyle Başa Çıkmada Ailenin Rolü. *Aile ve Toplum*, 6 (22), 9-16

Özkan, İ. (2016). Problem Davranışların Sağaltımı. Arzu Özyürek (Ed.), *Anne Baba Eğitimciler İçin Çocuklarda Davranış Yönetimi* içinde (s.118-137). Ankara: Vize Yayıncılık.

Özmert, E. N. (2006). Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-III: Aile. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *49*(3), 256-273.

Özyürek, M. (2005). *Olumlu Sınıf Yönetimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Özyürek,M (2011). Problem Davranışları Değiştirme. Ankara : Kök Yayıncılık.

Palmon, S., Cathcart, A., Lembeck, P., Peterson, R. (2015). Service Learning &Community Service. *Service Brief*, 1-8.

Papatheodorou, T. (2005). BehaviourProblems in EarlyYears. New York:RoutledgeFalmer

Powell, D. S., Fixsen, D. L., &Dunlap, G. (2003). *Pathways to service utilization: A synthesis of evidence relevant to young children with challenging behavior*. Center for Evidence-Based Practice.

Ramnerö,J.Törneke, N. (2008).*The ABCs of Human Behaviour.* New Harbinger: Canada

Rocha-Decker, M. S. (2004). The Development and Validation of the Proactive Assessment of Social Skills for Preschool Children. College of Education and the Graduate School of the University of Oregon in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy.

Seven, S. (2007). Ailesel Faktörlerin Altı Yaş Çocukların Sosyal Davranış Problemlerine Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* 51,477-499

Smith, B. J., &Fox, L. (2003). Systems of service delivery: A synthesis of evidence relevant to young children at risk of or who have challenging behavior. Center forEvidence-based Practice: Young children with challenging behavior. (http://www. challengingbehavior.org, erişim tarihi: 30.07.2017)

Şirin, N. (2016). Hedef Davranış Belirleme ve Tanımlama. Elif Tekin İftar (Ed.),*Uygulamalı Davranış Analizi* içinde (s.43-144). Ankara: Vize Yayıncılık.

Tekin-İftar, E. & Kırcaali-İftar, G. (2013). Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Uyanık Balat, G. Şimşek, Z., & Akman, B. (2008). Okul öncesi eğitim alan çocukların davranış problemlerinin anne ve öğretmen değerlendirilmeleri açısından karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *34*(34), 263-275.

Uysal, H., Altun, S. A., & Akgün, E. (2010). Okulöncesi öğretmenlerinin çocukların istenmeyen davranışları karşısında uyguladıkları stratejiler. *İlköğretim Online*, *9*(3), 971-979.

Yörükoğlu, A. *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Kök Yayıncılık.

Yumuş, M. (2013). Okul öncesi eğitimcilerin 36-72 ay aralığındaki çocukların davranış problemleri ile ilgili görüşlerinin incelenmesi ve başa çıkma stratejilerinin belirlenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yücesoy Özkan, Ş. (2014). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylerde Davranış Yönetimi. Atilla Cavkaytar (Ed.), *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Bilgilendirme Rehberi* içinde (s.67-81). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 5.4:Comprehensive Child Development Service (CCDS) (2008). Basic Behaviour Theory and Techniques" dan alınmıştır.

6

DAVRANIŞ YÖNETİMİ UYGULAMALARINDA ETİK İLKELER

Arş. Gör. Zülfiye Güzin TOPCU
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Her türlü kötülüğü yapmaya muktedir iken, kötü bir şey yapmamak: İşte, budur iyilik.

André Gide

GİRİŞ

Bir davranışın değiştirilmesi ya da düzenlenmesi gerektiğine nasıl karar verilir? Problem davranış(lar)ı değerlendirmek için kimin gözünden bakmak gerekir? Davranışlardan kimin etkileniyor olması, davranışın değişimi için neden olarak gösterilir? Davranış değiştirme işleminin belirli kişiler tarafından, davranışı sergileyen kişi üzerinde gerçekleştirileceği düşünüldüğünde, bireyin kişisel hak alanına ne kadar girmiş olunur? Bu hakların düşünme ve eyleme geçme özgürlükleri hakkında olduğu düşünüldüğünde, özgürlüklerin ne kadarı çiğnenir ya da kısıtlanır? Davranış düzenlemeye, davranış değiştirme için müdahale planı hazırlayacak olacak insanların gözünden bakıldığında; buna yönelik bir hakkın olup olmadığı nasıl bilinebilir?

Yukarıda değinilen olan bu sorular, davranış düzenleme ilkeleri için insanların başlangıçtan beri sorduğu sorulardır. Özellikle temel insan hakları üzerinde hassasiyet gösteren bireylerin, taraflar adına sorduğu bu sorularla, taraflar arasındaki eylem sınırları anlaşılmaya ve bu eylem sınırları "etik ilkeler" çerçevesinde çizilmeye çalışılmıştır. Davranış düzenlemedeki etik ilkelerin anlaşılması için bu bölümde, öncelikle etiğin temelde ne olduğu ve ardından, çeşitli davranış düzenleme tekniklerinde nasıl şekillendirildiği ve nasıl yansıtıldığı ele alınacaktır.

,

KAYNAKLAR

APA (American Psychological Association) (2002). Ethical principles of psychologists and code of conduct. *American Psychologist*, 57, 1061–1073.

Azrin, N. H.,Sneed, T. J., & Foxx, R. M. (1973). Drybed: A rapidmethod of eliminatingbedwetting (enuresis) of theretarded. *Behaviour Research and Therapy*, *11*(4), 427-434.

Foxx, R. M., &Azrin, N. H. (1972). Restitution: A method of eliminating aggressive–disruptive behavior of retarded and brain damaged patients. *Behaviour Research and Therapy*, 10, 15–27.

Iwata, B. A. (1988). The development and adoption of controversial default technologies. *Behavior Analyst,* 11, 149–157.

Kappel, B., Dufresne, D. & Mayer, M. (2012). From behaviour management to positive behavioural supports: Post-World war II to present. (Grant number G0801MNBS24) Retrieved from: Minnesota Department of Human Service http://mn.gov/mnddc/positive_behavior_supports/pdf/From-Behavior-Management-to-Positive-Behavioral-Supports.pdf

Kazdin, A. E., French, N. H., &Sherick, R. B. (1981). Acceptability of alternative treatments for children: Evaluations by inpatient children, parents, and staff. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49, 900–907.

Lerman, D. C, & Iwata, B. A. (1996). A methodology distinguishing between extinction and punishment effects associated with response blocking. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 29, 231–233.

Leslie, J. C. (1996). Principles of behavioural analysis. New York: HarwoodAcademic.

Lovett, H. (Ed.). (1996). *Learning to listen: Positive approaches and people with difficult behavior*. Brookes Pub.

Luce, S., Delquadri, J., & Hall, R. V. (1980). Contingent exercise: A mild but powerful procedure for suppressing inappropriate verbal and aggressive behavior. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 13, 583–594.

Malott, R. W., Tillema, M., & Glenn, S. (1978). Behavior analysis and behaviour modification: An introduction. Kalamazoo, MI: Behavioradelia.

McGee, R., Williams, S., Share, D. L., Anderson, J., & Silva, P. A. (1986). The relationship between specific reading retardation, general reading backwardness and behavioural problems in a large sample of Dunedin boys: A longitudinal study from five to eleven years. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *27*(5), 597-610.

Miltenberger, R. G. (2011). *Behavior modification: Principles and procedures*. Cengage Learning.

Sarafino, E. P. (2012). *Applied behaviour analysis*. Wiley Publication.

Schwartz, I. S., & Baer, D. M. (1991). Social validity assessments: Is current practice state of the art? *Journal of Applied Behavior Analysis*, 24, 189–204.

Sturmey, P. (2005). Ethical dilemmas and the most effective therapies. *Controversial therapies for developmental disabilities: Fad, fashion, and science in Professional practice*, 435-449.

Sturmey, P. (2015). *Reducing Restraint and Restrictive Behavior Management Practices*. Springer.

Wolf, M. M. (1978). Social validity: The case for subjective measurement or how applied behaviour analysis is finding its heart. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 11, 203–214.

GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRME

Editör
Prof. Dr. Pınar BAYHAN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2018 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-85-5

GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRME

Editör
Prof. Dr. Pınar BAYHAN

Yazarlar
Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN, Prof. Dr. Ayperi DİKİCİ SIĞIRTMAÇ, Prof. Dr. Figen TURAN
Prof. Dr. Gülden UYANIK BALAT, Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI
Prof. Dr. Neslihan AVCI, Prof. Dr. Pınar BAYHAN, Doç. Dr. Fatma ELİBOL
Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK, Dr. Öğr. Üyesi Işıl TAŞ, Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN
Öğr. Gör. Ezgi YILDIRIM, Dr. Pelin ERDEM, Bil. Uzm. Aslı İZOĞLU TOK
Bil. Uzm. Berrin SOMER ÖLMEZ, Bil. Uzm. Burcu BÜLBÜN AKTI
Bil. Uzm. Cemile KARA EREN, Bil. Uzm. Çiğdem KAYMAZ KÜÇÜK
Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ, Bil. Uzm. Esra ACAR ŞENGÜL,
Bil. Uzm. Gizem Yağmur DEĞİRMENCİ, Bil. Uzm. Hande ARSLAN ÇİFTÇİ
Bil. Uzm. Müge KUNT

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ
Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2019
HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRME

Değerlendirme; çocuklar, aile, gelişim ve eğitimle ilgili bilgilerin toplandığı, sentezlendiği ve yorumlandığı devam eden bir süreç olarak temel anlamda açıklanabilir. Değerlendirme yoluyla çocuğun tüm gelişim alanları incelenir, hem çocukların güçlü yönleri ortaya konulur hem de desteğe ve müdahaleye ihtiyacı olan çocukların gelişimsel olarak tanılanması sağlanır. Değerlendirme sürecinin düzgün bir şekilde ilerlemesi Çocuk Gelişimi için çok büyük önem taşımaktadır. Değerlendirmenin mutlaka uygulanabilir olması gerekir. Bunlara ek olarak uygulanan değerlendirme yönteminin etkili olması, geçerli olması ve gereksinimleri karşılaması gerekmektedir. Günümüzde değerlendirmede çocuklar ile ilgili iki soru üzerinde odaklanıldığı dikkat çekmektedir. Bu sorular "Bu çocuk neleri yanlış yapıyor?" ve "Bu çocuğa yardımcı olabilmek için nasıl bir müdahalede bulunmalıyım?" dır. Bu soruları farklı olarak sormak gereklidir. *"Bu çocuk neleri doğru yapıyor?" ve "Bu çocuğun gelişimini sürdürebilmesi için onun hangi güçlü yönlerini kullanmalıyım?"* Bu durumda hangi değerlendirme yaklaşımının çocuk gelişimi için uygun olduğuna karar vermemiz gerekmektedir. Böylece, çocuğun fiziksel, bilişsel, sosyal duygusal, dil ve motor gelişimlerini belirleyebiliriz.

Çocukların gelişimlerini değerlendirirken, güçlü yönlerini, süreçleri ve gereksinimlerini ortaya çıkaracak, gelişimsel olarak uygun, kültür açısından esnek, çocuğun günlük aktivitelerinin içinde, gelişimi destekleyen, aileleri içine alan, özel, yararlı amaçlar doğrultusunda değerlendirme yapılmalıdır. Tüm gelişimsel tanı ve değerlendirmelerin mutlaka süreç içinde olması, çocuğun yaşına uygun olması, tek bir değerlendirme aracı ile karar verilmemesi ve kullanılacak tüm değerlendirme araçlarının çocuğun kültürüne uygun olması en önemli ilkelerdendir. Değerlendirme ile çocuk, aile, Çocuk Gelişimci açılarından özel eğitime gereksinimi olan çocukların gelişimsel olarak tanılanması sağlandığı gibi çocuk için bireyselleştirilmiş ve grup gelişimsel destek planlarını oluşturmamızı sağlar. Aynı zamanda oluşturulan destek planlarının geliştirilmesini ve gelişimcinin de geliştirilmesi gereken yönlerini anlamamıza yardımcı olur. Bir de çocuğun gelişimi için belirlediğimiz amaçların ne oranda karşılandığına da ışık tutmaktadır. Çocuk Gelişimci, çocukların her birinin ayrı bir kişilikte olduğunu bilerek, nerede, nasıl ve ne zaman değerlendirme yapacağı konusunda bilinçli olmalıdır. Değerlendirme yöntemlerini bilmeli hangi değerlendirme yönteminin ne zaman uygulanacağı ve hangi amaca hizmet edeceği konularında bilgi sahibi olmalıdır.

Bu kitapta gelişimsel değerlendirmeye genel bakış ile gelişimsel alanlara göre değerlendirmenin anlamı konularında bilgiler bulabileceğiniz gibi, Çocuk Gelişiminde değerlendirme yöntemlerini ayrıntılı olarak bu yöntemlerim seçimi, kullanılması ve yorumlanmasını sistematik olarak bulabileceksiniz. Ayrıca aile değerlendirmelerinin önemi, modelleri ve aileyi değerlendirmeye dahil etme konularında bilgilere de ulaşabileceksiniz. Gelişimsel gecikmesi, otizm spektrum bozukluğu, işitme kaybı, davranış problemleri, öğrenme güçlüğü ve dikkat eksikliği hiperaktivitesi olan çocukların gelişimsel değerlendirilmelerinde yöntemler ve uygulanışı yönünden önemli noktalar konusunda bilgi edinip iletişim dil ve konuşma bozukluklarında da değerlendirme basamaklarını ve değerlendirilmesi gereken alanları bulabileceksiniz. Kitabın oluşmasında katkıda bulunan ve yaptığı özverili çalışmalar için bütün yazarlara en içten teşekkür ve minnetlerimi sunuyorum, var olsunlar, sağ olsunlar…Onların katkıları ile bu kitap gerçek değerine kavuştu.

Değerlendirmede nihai amaç çocukların ayrıştırılması ya da etiketlenmesi değil, aksine çocuklara nasıl yarar sağlanacağı ve gelişimlerine katkıda bulunmaktır. Tabi bu katkıda ailenin en büyük rolü çocukla birlikte aldığını unutmamak gerekir. Çocuk gelişiminde, çocuk ve ailelerin değerlendirilmesi kadar aynayı kendimize tutarak öz değerlendirmemizi de yapmamız gerekmektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında, çocuk gelişiminde değerlendirme konusunda bilgi sahibi olmak kadar, değerlendirme amaçlarını belirlemek, uygun yöntemleri seçip bunları süreç içinde uygulamak mesleki gelişimimiz için gereklidir. Böylece istikrarlı, önyargıdan uzak ayrıştırıcı değil bütünleştirici, çocuğun yüksek yararına değerlendirmeler yapabiliriz.

Yaşamınızda da tüm değerlendirmelerinizin mutluluk getirmesi dileğiyle…

Prof. Dr. Pınar BAYHAN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRMEYE GENEL BAKIŞ
Prof. Dr. Gülden UYANIK BALAT - Bil. Uzm. Hande ARSLAN ÇİFTÇİ
GİRİŞ 12
GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRME 12
GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRMEDE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN ÇOCUK GELİŞİMİ İLKELERİ 15
GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRME AMAÇLARI 17
GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRME İLKELERİ 19
ÇOCUK GELİŞİMİNDE DEĞERLENDİRMENİN ÖNEMİ 23
SONUÇ 24
KAYNAKLAR 25

BÖLÜM 2
GELİŞİMSEL ALANLARA GÖRE DEĞERLENDİRMENİN ANLAMI
Doç. Dr. Fatma ELİBOL - Dr. Öğr.Üyesi Aygen ÇAKMAK
GİRİŞ 28
MOTOR GELİŞİM VE DEĞERLENDİRME 28
Refleksif Hareketler Dönemi 30
İlkel Hareketler Döneminde Motor Gelişim 32
Temel Hareketler Döneminde Motor Gelişim 35
Okul Dönemi ve Ergenlik Döneminde Motor Gelişim 37
BİLİŞSEL GELİŞİM VE DEĞERLENDİRME 37
0-2 Yaş Döneminde Bilişsel Gelişim 38
2-5 Yaş Döneminde Bilişsel Gelişim 40
5-7 Yaş Döneminde Bilişsel Gelişim 41
DİL GELİŞİMİ VE DEĞERLENDİRME 43
Bebeklikten Çocukluğa Dil Gelişimi 44
Okul Öncesi Dönemde Dil Gelişimi 48
Okul Dönemi Dil Gelişimi 49
PSİKO-SOSYAL GELİŞİM VE DEĞERLENDİRME 50
Bebeklik Döneminde Sosyal-Duygusal Gelişim 51
Bebeklikten Çocukluğa Geçişte Sosyal-Duygusal Gelişim 53
Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişim 54
Okul Döneminde Sosyal-Duygusal Gelişim 56
SONUÇ 57
KAYNAKLAR 58
GÖRSEL KAYNAKLAR 58

BÖLÜM 3
ÇOCUK GELİŞİMİNİ DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ VE DEĞERLENDİRME SİSTEMLERİ
Prof. Dr. Neslihan AVCI - Bil. Uzm. Müge KUNT
Bil. Uzm. Berrin SOMER ÖLMEZ - Bil. Uzm. Cemile KARA EREN
GİRİŞ 60
DEĞERLENDİRMEDE BİÇİMSEL YÖNTEMLER 60
Standart Testler 60
Standart Testlerle İlgili Terminoloji 61
Standardize Test Çeşitleri 63
Zeka testleri 63
Başarı testleri 64

Gelişimsel tarama testleri 65
Tanı testleri..... 65
Hazırlık / Hazırbulunuşluk testleri 66
İlgi envanterleri 66
Kişilik testleri 67
Biçimsel Yöntemlerin Avantajları 67
Biçimsel Yöntemlerin Dezavantajları..... 68
Biçimsel Yöntemleri Kullanırken Dikkat Edilecek İlkeler..... 69
Uygun Ölçme Aracına Karar Verme..... 69
DEĞERLENDİRMEDE BİÇİMSEL OLMAYAN YÖNTEMLER 70
Gözlemler..... 70
Gözlemler Dışında Biçimsel Olmayan Diğer Yöntemler..... 71
Biçimsel Olmayan Yöntemlerin Önemi..... 72
Biçimsel Olmayan Yöntemlerin Avantajları 73
Biçimsel Olmayan Yöntemlerin Dezavantajları..... 73
Biçimsel Olmayan Yöntemleri Kullanırken Dikkat Edilecek İlkeler..... 74
ÇOCUK GELİŞİMİNDE DEĞERLENDİRME SİSTEMLERİ..... 75
Çocuk Değerlendirmede Geliştirilen Programa Dayalı Değerlendirme 75
Programa Dayalı Değerlendirme Modelleri 77
Farklı Eğitim Düzeylerinde Programa Dayalı Değerlendirme 79
SONUÇ..... 80
KAYNAKLAR..... 81
GÖRSEL KAYNAKLAR 82

BÖLÜM 4
ÇOCUK GELİŞİMİNİ DEĞERLENDİRMEDE BİÇİMSEL YÖNTEMLER
Prof. Dr. Ayperi DİKİCİ SIĞIRTMAÇ - Dr. Öğr. Üyesi Işıl TAŞ

GİRİŞ 84
STANDARDİZE YÖNTEMLER 84
Standardize Testlerin Seçimi 86
Standardize Testlerin Kullanımı..... 86
Standardize Testlerin Sonuçlarının Yorumlanması 87
BAŞARI TESTLERİ..... 88
GELİŞİMSEL TARAMA TESTLERİ..... 89
ZEKA VE ÖLÇÜLMESİ..... 92
Zeka Testleri 94
TANI TESTLERİ..... 97
İLGİ ENVANTERLERİ 98
KİŞİLİK TESTLERİ..... 99
HAZIRLIK TESTLERİ..... 100
SONUÇ..... 101
KAYNAKLAR..... 102

BÖLÜM 5
ÇOCUK GELİŞİMİNİ DEĞERLENDİRMEDE BİÇİMSEL OLMAYAN YÖNTEMLER
(STANDARDİZE OLMAYAN YÖNTEMLER)
Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ - Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI

GİRİŞ 104
GÖZLEM TEKNİKLERİ 106
Yapılandırılmamış (Katılımlı) Gözlemler 108
Yapılandırılmış (Katılımsız) Gözlemler 109
Anlatı tarzı gözlemler 110

Anektodal Kayıtlar 110
Örnek Kayıtlar 112
Oran skalaları 112
Grafik Skalaları 112
Sayısal Skalalar 113
Kontrol listeleri 114
Şematik kayıtlar 115
Sosyometri 115
Örnekleme 116
Zaman Örneklemi 116
Olay Örneklemi 118
Yapılandırılmış diğer gözlem çeşitleri 118
Süre Kayıtları 118
GÖRÜŞMELER 119
Görüşme Türleri 119
Görüşmede sorulacak soruların yapılandırılma biçimlerine göre gerçekleşen görüşme türleri 119
Yapılandırılmış Görüşme 119
Yarı Yapılandırılmış Görüşme 120
Yapılandırılmamış Görüşme 121
Katılımcıya göre görüşme türleri 121
Çocuk Görüşmeleri 121
Aile Görüşmeleri 122
ANKETLER 123
GELİŞİM DOSYALARI (PORTFOLYOLAR) 124
BİÇİMSEL (STANDARDİZE) OLMAYAN YÖNTEMLERİN KULLANIMI 126
BİÇİMSEL (STANDARDİZE) OLMAYAN YÖNTEMLERİN SEÇİMİ 127
Profesyonelin Yeterliliği 127
Problem Durumu 127
Çocuğun Yaşı 127
Aile 128
Diğer Çevre 128
BİÇİMSEL (STANDARDİZE) OLMAYAN YÖNTEMLERLE BULUNAN SONUÇLARIN YORUMLANMASI 129
SONUÇ 133
KAYNAKLAR 134
GÖRSEL KAYNAKLAR 135

BÖLÜM 6

AİLE DEĞERLENDİRMELERİ

Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN - Öğr. Gör. Ezgi YILDIRIM

GİRİŞ 138
AİLE DEĞERLENDİRMESİNİN ÖNEMİ 138
AİLE SİSTEMLERİ KURAMI 141
AİLE DEĞERLENDİRME MODELLERİ 142
Hibrit Modeli Aile Değerlendirmesi 142
Hizmet Odaklı Değerlendirme Modeli 142
Bilgi Modeli 143
AİLEYİ GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRMEYE DAHİL ETMEK 143
Aile Değerlendirilmesi Teknikleri 144

Aile değerlendirmesinde biçimsel olmayan yöntemler 145
Aile değerlendirmesinde biçimsel yöntemler..... 145
Aile Görüşmeleri 145
Ev Ziyaretleri 148
Ev ziyareti modelleri 148
SONUÇ..... 148
KAYNAKLAR..... 150

BÖLÜM 7
GELİŞİMSEL GECİKMESİ OLAN ÇOCUKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ
Bil. Uzm. Çiğdem KAYMAZ KÜÇÜK - Prof. Dr. Pınar BAYHAN

GİRİŞ 152
GELİŞİMSEL GECİKMENİN NEDENLERİ..... 152
Genetik Faktörler 152
Biyolojik Faktörler 154
Hamilelik Faktörleri..... 154
Çevresel Faktörler 154
GELİŞİMSEL GECİKMENİN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 155
Tarama 156
Gelişimsel taramanın yararları 157
Tarama araçları..... 159
Tanılama 169
Tıbbi tanılama..... 169
Gelişimsel/eğitsel tanılama 169
SONUÇ..... 178
KAYNAKLAR..... 179

BÖLÜM 8
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ
Bil. Uzm. Aslı İZOĞLU TOK - Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN

GİRİŞ 182
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN FARKINA VARMA 182
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TÜRLERİ..... 183
Otistik Bozukluk 184
Asperger Sendromu 184
Rett Sendromu..... 184
Çocukluk Dezentegratif Bozukluğu 184
Başka Türlü Tanımlanmayan Yaygın Gelişimsel Bozukluk 184
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 185
Tarama 187
Tıbbi Tanılama 191
Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama..... 193
SONUÇ..... 194
KAYNAKLAR..... 195
GÖRSEL KAYNAKLAR 196

BÖLÜM 9
İLETİŞİM, DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLUKLARINDA DEĞERLENDİRME
Prof. Dr. Figen TURAN - Bil. Uzm. Burcu BÜLBÜN AKTI

GİRİŞ 198
DİL DEĞERLENDİRME SÜRECİNİN BASAMAKLARI 199

Yazılı Öykü Alma 199
Klinik Değerlendirme 200
Norm Referanslı Değerlendirme 200
Kriter Referanslı Değerlendirme 201
Performans Temelli Değerlendirme 201
Dinamik Değerlendirme 202
DEĞERLENDİRİLMESİ GEREKEN ALANLAR 204
Dilin Değerlendirilmesi 204
Konuşmanın Değerlendirilmesi 205
Sesin Değerlendirilmesi 205
Akıcılığın Değerlendirilmesi 205
İşitmenin Değerlendirilmesi 205
Gelişim Alanlarının Değerlendirilmesi 205
DEĞERLENDİRME SONUÇLARININ ANALİZİ 206
DEĞERLENDİRMEDEKİ ZORLUKLAR 207
SONUÇ 208
KAYNAKLAR 209

BÖLÜM 10
İŞİTME KAYIPLI ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRİLMESİ
Bil. Uzm. Esra ACAR ŞENGÜL - Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN

GİRİŞ 212
İŞİTME KAYBININ NEDENLERİ VE KAYBIN DERECESİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI 212
İşitme Kaybının Derecesine Göre Sınıflandırılması 213
İşitme Kaybının Oluştuğu Yere Göre Sınıflandırılması 214
İletimsel işitme kaybı 214
Sensörinöral işitme kaybı 215
Karışık tip işitme kaybı 215
İŞİTME KAYIPLI ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 215
İşitme Kayıplı Çocuklarda Dil Gelişimi 215
İşitme Kayıplı Çocuklarda Bilişsel Gelişim 216
İşitme Kayıplı Çocuklarda Sosyal Gelişimi 216
İşitme Kayıplı Çocuklarda Motor Gelişim 216
İŞİTME KAYIPLI ÇOCUKLARDA GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRME SÜRECİ 217
Tarama 217
Yenidoğan işitme taraması 217
Yenidoğan grubu dışında kalan çocuklar için işitme taraması 218
Öykü Alma 218
KAPSAMLI GELİŞİM DEĞERLENDİRME 219
Gözlem 219
Dil Gelişiminin Değerlendirilmesi 219
İletişim Problemlerinin Değerlendirilmesi 219
Motor Gelişim Değerlendirilmesi 220
SONUÇ 220
KAYNAKLAR 221

BÖLÜM 11
DAVRANIŞ PROBLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Pelin ERDEM - Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN

GİRİŞ 224
“PROBLEM” DAVRANIŞ VE KARAR VERME SÜRECİ 224
Bir Davranışın “Davranış Problemi” Olduğuna Karar Verme 225

DEĞERLENDİRME TÜRLERİ 226
Doğrudan Değerlendirme 227
Dolaylı Değerlendirme 227
DAVRANIŞ DEĞERLENDİRMEDE KULLANILAN YÖNTEMLER 227
Sınıflama Sistemleri 228
Görüşme 229
Derecelendirme Ölçekleri ve Kontrol Listeleri 229
Doğrudan Gözlemler 231
DAVRANIŞ PROBLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE BİLGİ KAYNAKLARI 231
Anne ve Babalar 231
Öğretmenler 232
Değerlendirmeyi Yapan Profesyonel 233
DAVRANIŞ PROBLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE GELİŞİMİN ÖNEMİ 233
DAVRANIŞ PROBLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE ÖNEMLİ NOKTALAR 234
Etik Konular 234
"Tanı" Tehlikesi 235
SONUÇ 235
KAYNAKLAR 236

BÖLÜM 12
ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN VE DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTESİ OLAN ÇOCUKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ
Bil. Uzm. Gizem Yağmur DEĞİRMENCİ - Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN

GİRİŞ 238
ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ 238
ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜNDE TANISAL DEĞERLENDİRME 241
Bilişsel Süreçlerin Değerlendirilmesi 243
Zeka testleri 243
Görsel algının ve görsel motor fonksiyonların değerlendirilmesi 243
İşitsel ve dil becerilerinin değerlendirilmesi 244
Öğrenme Güçlüğünde Zihinsel Engel ve Davranış Problemlerinden Ayırıcı Ölçütler 245
Müdahaleye Yanıt 245
ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜNDE EĞİTSEL DEĞERLENDİRME 246
Norm Bağımlı Değerlendirme 247
Ölçüt Bağımlı Değerlendirme 247
Programa Dayalı Değerlendirme 247
Gözlem ve Diğer Yöntemler 248
Sosyal ve Duygusal Gelişimin Değerlendirilmesinin Önemi 248
DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE (DEHB) 249
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivitede Fiziksel ve Nörolojik Muayene 249
Gözlem, ayrıntılı öykü alınması ve birden fazla kaynaktan bilgi toplama 250
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivitede Davranış Değerlendirme Ölçekleri 251
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bilişsel Testler 252
SONUÇ 253
KAYNAKLAR 254

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 256

1 GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRMEYE GENEL BAKIŞ

Prof. Dr. Gülden UYANIK BALAT
Marmara Üniversitesi
Atatürk Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Bil. Uzm. Hande ARSLAN ÇİFTÇİ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Çocuğun bugün destekle yapabildiği şey, yarın kendi başına yapabileceği şey olacaktır.

Lev S. Vygotsky

GİRİŞ

Tüm çocuklar gelişimsel kilometre taşlarına aynı zamanda ulaşamayabilir. Beklenen bir zaman aralığında gerçekleşmeyen gelişme, gelişimsel bozukluklar, sağlık koşulları veya çocuğun gelişimini olumsuz olarak etkileyebilecek diğer faktörlerle ilgili endişeleri artırabilir. Küçük çocukların sağlıklı büyüme ve gelişim için erkenden sıklıkla taranması, potansiyel sorunları veya daha fazla değerlendirilmesi gereken alanları belirlemeye yardımcı olması açısından önemlidir. Gelişim sorunlarını erkenden fark ederek, çocuklara daha etkili bir şekilde tedavi veya müdahale sağlanabilir ve ek gelişimsel gecikmeler önlenebilir. Gelişimsel değerlendirmenin etkili olabilmesi için çocuğun hayatında erkenden başlamalıdır ve erken çocukluk dönemi boyunca tekrarlanmalıdır. Ayrıca gelişimin değerlendirilmesinde çocuğun yaşına, kültürüne ve diline uygun, geçerli ve güvenilir değerlendirme araçları kullanılmalıdır.

Yaşamın ilk yıllarında çocukların nörolojik ve fiziksel büyümesi ile ilgili olan erken çocukluk gelişiminin, öğrenme, sağlık ve iyi oluşa yönelik uzun süreli etkileri olduğu araştırmalarla desteklenmektedir (Walker vd., 2007). Gelişim, her çocuğun bebeklikten bağımsız yetişkinliğe dönüşmesi sürecidir. Beynin ve merkezi sinir sisteminin büyümesi ve gelişimi çoğunlukla psikomotor gelişim olarak adlandırılır ve genellikle dört ana alana ayrılır (Bellman, Byrne ve Sege, 2013):

- İnce ve kaba motor becerileri
- Konuşma ve dil
- Sosyal ve kişisel beceriler
- Performans ve biliş

Erken çocukluk yıllarında gelişim hızlı olduğundan dolayı, gelişimsel olarak neyin uygun olduğunu bilmek pek çok çocukluk problemini belirlemek için bir ön koşuldur. Örneğin, duygusunu öfke krizi geçirerek gösteren 2 yaşındakiler normal davranmaktadır; ancak 10 yaşındakiler duygularını daha uygun yollarla gösterebilmelidirler. Benzer şekilde, 3-4 yaşındaki çocuğun ebeveynlerinden ayrılırken biraz kaygılı hissetmesi normaldir; ama 15 yaşındaki biri için bu davranış normal olmayabilir (Vernon ve Clemente, 2005). Diğer bir ifadeyle, aynı davranış bir yaşta gelişimsel olarak uygun olabilirken, başka bir yaşta patolojiye işaret edebilir (Kamphaus ve Frick, 1996).

KAYNAKLAR

Bagnato, S. J. (2007). *Authentic Assessment for Early Childhood Intervention: Best Practices*. New York, NY: Guilford Press.

Bagnato, S. J., & Yeh-Ho, H. (2006). High-Stakes Testing With Preschool Children: Violation Of Professional Standards For Evidence-Based Practice In Early Childhood Intervention. *KEDI International Journal of Educational Policy, 3*(1), 23–43.

Bellman, M., Byrne, O., & Sege, R. (2013). Developmental Assessment of Children. *British Medical Journal, 346*, e8687.doi: 10.1136/bmj.e8687.

Blair, C., & Razza, R.P. (2007). Relating Effortful Control, Executive Function, and False Belief Understanding to Emerging Math and Literacy Ability in Kindergarten. *Child Development, 78*(2), 647-663.

Bornstein M., Britto P., Nonoyama-Tarumi Y., Ota Y., Petrovic O., & Putnick D. (2012). Child Development in Developing Countries: Introduction and Methods. *Child Development, 83*, 16–31.

Bredekamp, S., & Rosegrant, T. (1995). *Reaching Potentials: Transforming Early Childhood Curriculum and Assessment (Vol. 2).* Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Brink, M. (2002). Involving Parents in Early Childhood Assessment: Perspectives from an Early Intervention Instructor. *Early Childhood Education Journal, 29*(4), 251-257.

Build -Strong Foundations for Pennsylvania's Youngest Children.(2005). *Early Childhood Assessment for Children from Birth to Age 8.* https://www.pakeys.org/docs/earlychildhoodassessment.pdf .Erişim tarihi:17.08.2017.

Dichtelmiller, M. L., & Ensler, L. (2004). *Infant Toddler Assessment: One Program's Experience*. Young Children on the Web. https://www.naeyc.org/files/yc/file/200401/dichtel.pdf. .Erişim tarihi: 16.07.2017 .

Eisenberg, N., Valiente, C., & Eggum, N. D. (2010). Self-Regulation and School Readiness. *Early Education and Development*, *21*(5), 681-698.

Fernald, L., Kariger, P., Hidrobo, M., & Gertler, P. (2012). Socioeconomic Gradients in Child Development in Very Young Children: Evidence from India, Indonesia, Peru, and Senegal. *Proceedings of the National Academies of Science, 109* (2), 17273–17280.

Flottman, R., Stewart, L., & Tayler, C. (2011). *Evidence Paper Practice Principle 7: Assessment for Learning and Development.* http://www.education.vic.gov.au/documents/childhood/providers/edcare/pracassess.pdf . .Erişim tarihi:16.07.2017.

Garro, A. (2016). Early Childhood Assessment: An Integrative Framework. A. Garro (Ed.), *Early Childhood Assessment in School and Clinical Child Psychology* içinde (ss. 1-25). New York: Springer.

Gullo, D. F. (2005). *Understanding Assessment and Evaluation in Early Childhood Education (2.ed.).*New York: Teaches College Press.

Hart, B., & Risley, T. R. (1995). *Meaningful Differences in the Everyday Experience of Young American Children*. Baltimore, MD: Brookes.

Hatch, A. J. (2010). Rethinking the Relationship between Learning and Development: Teaching for Learning in Early Childhood Classrooms. *The Educational Forum, 74* (3), 258-268.

Helios Education Foundation (2015). *Early Childhood Assessments: Focus On The Child.* http://www.helios.org/ . .Erişim tarihi:19.07.2017.

Kamphaus, R. W., & Frick, P. J. (1996). *Clinical Assessment of Child and Adolescent Personality and Behavior*. Boston: Allyn and Bacon.

Kelly, Y., Sacker, A., Schoon, I., & Nazroo, J. (2006). Ethnic Differences in Achievement of Developmental Milestones by 9 Months of Age: The Millennium Cohort Study. *Developmental Medicine & Child Neurology, 48*(10), 825-830.

Kelly-Vance, L., & Ryalls, B. O. (2005). A Systematic, Reliable Approach to Play Assessment in Preschoolers. *School Psychology International, 26*(4), 398-412.

Kennedy, A., & Stonehouse, A. (2012). *Assessment for Learning and Development.* Victorian Early Years Learning and Development Framework: Practice Principle Guide. http://www.education.vic.gov.au/Documents/childhood/providers/edcare/practiceguide 7.PDF .Erişim tarihi:10.07.2017.

Kozulin, A., & Falik, L. (1995). Dynamic Cognitive Assessment of the Child. *Current Directions in Psychological Science*, *4*(1), 192-196.

National Association for the Education of Young Children (NAEYC) (2009). *Developmentally Appropriate Practicei in Early Childhood Programs Serving Children from Birth through Age 8*. A Position Statement of The National Association for The Education Of Young Children. https://www.naeyc.org/files/naeyc/file/positions/position%20statement%20Web.pdf .Erişim tarihi:10.07.2017.

National Research Council and Institute of Medicine (2000). *From Neurons to Neighborhoods: The Science Of Early Childhood Development.* Committee on Integrating the Science of Early Childhood Development. Jack P. Shonkoff ve Deborah A. Phillips (ed.), Board on Children, Youth, and Families, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, D.C.: National Academy Press.

Notari-Syverson, A., & Losardo, A. (2004). What Assessment Means to Early Childhood Educators? *Exchange*, 72-75.

McAfee, O., & Leong, D. J. (2002). *Assessing and Guiding Young Children's Development and Learning (3.Ed.).* Boston: Allyn & Bacon.

Meisels, S.J. (2001). Fusing Assessment and Intervention: Changing Parents' and Providers' Views of Young Children. *Zero to Three, 21* (4), 4-10.

Mindes, G. (2011). *Assessing Young Children.* Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

Raban, B., Nolan, A., Waniganayake, M., Ure, C., Brown, R., & Deans, J. (2007). *Building Capacity – Strategic Professional Development for Early Childhood Practitioners.* South Melbourne, Australia: Thomson Social Science Press.

Raikes, H. A. (2016). *Measuring of Child Development and Learning.* Paper Commissioned for the Global Education Monitoring Report 2016, Education for People and Planet: Creating Sustainable Futures for All.

Sabbagh, M. A., Xu, F., Carlson, S. M., Moses, L. J., & Lee, K. (2006). The Development of Executive Functioning and Theory-Of-Mind: A Comparison of Chinese and U.S. Preschoolers. *Psychological Science, 17*, 74–81.

Seitz, H., & Bartholomew, C. (2008). Powerful Portfolios for Young Children. *Early Childhood Education Journal, 36*, 63-68.

Shepard, L. A., Kagan, S. L., & Wurtz, E. (Ed.). (1998). *Principles and Recommendations for Early Childhood Assessments*. Washington, DC: National Goals Panel.

Shonkoff, J., & Garner, P. (2012). The Lifelong Effects of Early Childhood Adversity and Toxic Stress. *Pediatrics, 129* (1), e232 -e246.

Slentz, K. L., Early, M., & Mckenna, M. (2008) . *A Guide to Assessment in Early Childhood: Infancy to Age 8.* Washington State Office of Superintendant of Public Instruction. http://www.k12.wa.us/EarlyLearning/pubdocs/assessment_print.pdf. .Erişim tarihi: 17.07.2017.

Snow, C. E., & Van Hemel, S (2008). *Early Childhood Assessment: Why, What, How*. National Research Council: Washington, DC.

State of Connecticut (2007). *A Guide to Early Childhood Program Development*. Connecticut State Department of Education. http://www.sde.ct.gov/sde/lib/sde/PDF/DEPS/Early/early_childhood_guide.pdf. .Erişim tarihi: 17.07.2017..

The Early Childhood Curriculum Framework (Aistear) (2008). *Supporting Learning and Development through Assessment.* Commissioned by the National Council for Curriculum and Assessment, NCCA.http://www.ncca.ie/en/Practice-Guide/Aistear/Supporting-learning-and-development-through-assessment-pp-78-79-.pdf. .Erişim tarihi:13.07.2017.

Thompson, G. B. (2014). Discovering and Accounting for Limitations in Applications of Theories of Word Reading Acquisition. *Frontiers in Psychology, 5*, 1-3.

Uszynska-Jarmoc, (2007). Self-Esteem and Different Forms of Thinking in Seven and Nine-Year Olds. *Early Child Development and Care*, *177*(4), 337-348.

Van Ijzendoorn, M., Bakersman-Kranenburg, M., & Ebstein, R. (2011). Methylation Matters in Child Development: Toward Developmental Behavioral Epigenetics. *Child Development Perspectives, 5*(4), 305-310.

Van Schaaik, F. (2016). *Guiding Principles on Early Childhood Assessments for Educators and Professionals: Birth to Age 8 (grade 3).* Pennsylvania Departments of Education and Human Services Office of Child Development And Early Learning. http://www.education.pa.gov/Documents/Early%20Learning/Early%20Learning%20Standards /Resources.pdf. .Erişim tarihi:12.07.2017.

Vandell, D., Belsky, J., Burchinal, M., Steinberg, L., Vandergrift, N., & NICHD Early Child Care Research Network (2010). Do Effects of Early Child Care Extend To Age 15 Years? Results from the NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. *Child Development, 81*(3), 756-783.

Vernon, A., & Clemente, R. (2005). *Assessment and Intervention with Children and Adolescents: Developmental and Multicultural Approaches (2.ed.).* Alexandria, VA: American Counseling Association.

Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Walker, S. P., Wachs, T. D., Gardner, J. M., Lozoff, B., Wasserman, G. A., Pollitt, E., Carter, J. A., & the International Child Development Steering Group (2007). Child Development: Risk Factors for Adverse Outcomes in Developing Countries. *Lancet, 369*, 145–157.

2

GELİŞİMSEL ALANLARA GÖRE DEĞERLENDİRMENİN ANLAMI

Doç. Dr. Fatma ELİBOL
Kırıkkale Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK
Kırıkkale Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocukları izledim, onları yakından inceledim ve bana, onlara nasıl öğreteceğimi öğrettiler.

Montessori

GİRİŞ

Gelişim belli aşamalara bölünebilen ve her biri önceki aşamaların birikimlerine dayalı oluşan bir süreç içinde gerçekleşir ve bireysel farklılıklar gösterir. Hemen her gelişim alanı kendine özgü bir düzlemde sürer ve diğer gelişim alanları ile etkileşim içindedir. Gelişim sürecinde, çok sayıda hassasiyet, kırılganlık ve duyarlılık faktörleri yer alır. Erken çocukluk döneminde ya da ergenlikte yaşanan bir gelişme ya da gelişimsel bir gecikme hayatın tümünü etkileyecek sonuçlar doğurabilir. Gelişimin yolunda gidip gitmediğini değerlendirebilmek için de o yaş grubuna ve o kültürel çevreye ait gelişimsel normları bilmek gerekir.

Her çocuk potansiyel gelişim düzeyine ulaşabilir. Potansiyel gelişim düzeyi çocuğun kendi başına sergilediği beceri düzeyinin üzerindedir ve çocuğun içinde bulunduğu yakın çevresi onun bu düzeye ulaşmasında büyük rol oynar. Çocukların büyüme ve gelişimini destekleyen deneyim fırsatlarının, gelişimin hassas olduğu dönemlerde sağlanması oldukça önemlidir. Bu yüzden her gelişim döneminde çocukların gelişim özelliklerini, bireysel farklılıklarını bilerek bulundukları tüm ortamlarda onlar için fırsatlar sağlamak büyük önem taşımaktadır (Elibol, Çakmak ve Yükselen 2016).

Bu bölümde farklı yaş aralıklarında çocukların gelişim alanlarına ait kilometre taşları olarak adlandırılan kazanılması beklenilen beceriler onların gelişimlerini değerlendirmede yol gösterici olacaktır.

KAYNAKLAR

Acarlar, F.(2002). Çocuklarda Dilin Değerlendirilmesi: Betimleyici Yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 35, (1/2), 121-127.

Akoğlu, G. (2014). Dil ve Konuşma Bozuklukları. *Hasta ve Yaşlı Hizmetleri: Özel Gereksinimi Olan (Engelli) Bireyler ve Eğitimi.* (s.43-68), Ankara: Vize.

Akoğlu, G., Saranlı, G. & Şahin, S. (2016). Özel Gereksinimli Çocuklarda Tanı ve Değerlendirme. *Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme Yöntemleri.* Ed: Ç. Dinçer. (s.60-98), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Alpas, B. & Akçakın, M.(2003). Vineland Uyum Davranış Ölçeği Araştırma Formunun Doğumdan 47 Aylığa Kadar Olan Türk Bebekleri İçin Uyarlama, Geçerlik, Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi,* 18, 57-71.

Anlar, B. & Yalaz, K. (1995). *Denver Gelişimsel Tarama Testi Türk Çocuklarına Uyarlanması ve Standardizasyonu*. Ankara: Meteksan.

Anlar, B. Serdaroğlu, A. & Yakut, A. (2008). *Gelişimsel Çocuk Nörolojisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.

Aydoğan, Y. (2015). Dil Gelişimi. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.* (s.145-168), Ankara: Vize.

Aytekin, Ç. (2016). Fiziksel Büyüme ve Motor Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi*. Ed: N. Metin, (s. 55-81). Ankara: Pegem Akademi.

Bayhan, P. (2016). Ergenlik Dönemi: Fiziksel, Cinsel ve Motor Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed: N. Metin, (s.287-324). Ankara: Pegem A.

Bayhan, P. (2016a). Ergenlik Dönemi: Bilişsel ve Psikososyal Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed: N. Metin, (s.325-361). Ankara: Pegem A.

Berk, L.E.(2013). *Çocuk Gelişimi*. (Çev.Ed. A. Dönmez &Yay. Haz. B. Onur). Ankara: İmge.

Ceylan, Ş. (2009). *Vineland Sosyal- Duygusal Erken Çocukluk Ölçeğinin Geçerlik-Güvenirlik Çalışması ve Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Beş Yaş Çocuklarının Sosyal-Duygusal Davranışlarına Yaratıcı Drama Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi.* Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Demircioğlu, H. (2016). Sosyal Duygusal Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed: N. Metin, (s. 163-196). Ankara: Pegem.

Dilekmen, M. (2017). Psikomotor Gelişimi Değerlendirme. Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.http://www.ataaof.com/ow_userfiles/plugins/forum/attachment_pdf. Erişim Tarihi: 12.08.2017.

Elibol, F. Çakmak, A. & Yükselen, A (2016). 0-18 Yaş Çocuk Gelişimi ve Gelişim İlkeleri ile Çocuk Gelişiminde Tanı ve Değerlendirmenin Yeri, Önemi ve Amaçları. *Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme Yöntemleri.* Ed: Ç. Dinçer, (s.26-59), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Gallahue, D. L. (1982). *Understanding Motor Developmenti in Children*. New York: Wiley.

Gallahue, D. L. & Ozmun, J. C. (1998). *Understanding Motor Development: Infants, Children, Adolescents, Adults*. U.S.A: McGraw-Hill.

Harbin, G.L., McWilliam, R.A., & Gallagher, J.J. (2000). Services for Young Children With Disabilities And Their Families. Eds: J. P. Shonkoff& S. J. Meises, (pp 348-415). *Handbook of early childhood intervention* (2nd ed). New York: Cambridge University Press.

Küçüker,S., Kapçı, E.G. & Uslu,R.İ. (2015). *Erken Gelişim Evreleri Sosyal-Duygusal Gelişim Envanteri.* Ankara:Eğiten.

Özer, D. S., & Özer, M. K. (2004). *Çocuklarda Motor Gelişim*. Ankara: Nobel.

Santrock, J.W. (2016). Orta ve Geç Çocuklukta Fiziksel Gelişim. (Çev:A. Öztürk). Çev.Ed. G. Yüksel, *Yaşam Boyu Gelişim* (s.276-311). Ankara: Nobel.

Santrock, J.W. (2016a). Erken Çocuklukta Sosyo-duygusal Gelişim. (Çev:A.E.Aslan). Çev.Ed. G. Yüksel, *Yaşam Boyu Gelişim* (s.341-272). Ankara: Nobel.

Savaşır, I., Sezgin,N. & Erol, N. (1993). *Ankara Gelişim Tarama Envanteri.* Ankara: Türk Psikologları Derneği.

Sayıl, M. (t.y.). *Gelişim Psikolojisi Dersi Ek Notu.* http://book.ilkaddimlar.com/d_pdf_book_psixologiya_23597.do. Erişim Tarihi: 10.08.2017.

Semerci, B.(2013).Çocuklarda Dil Gelişimi. http://www.bengisemerci.com/cocuklarda-dil-gelisimi/. Erişim Tarihi: 10.08.2017.

Sucuka, N. & Şenocak, D. (1999). *Yedi Çok Geç: Erken Çocukluk Döneminin Önemi Üzerine Düşünceler ve Öneriler.* İstanbul: Yapım.

Şahin, S.(2016). Bilişsel Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed: N. Baysal Metin, (s. 83-122). Ankara: Pegem.

Şengül, A. E. (2015). Dil Çalışmaları ve Değerlendirme. *Okulöncesi dönemde Alternatif Değerlendirme.* Ed: P. Bayhan, (s.91-99). Ankara: Hedef.

Social Emotional Development Checklists for Kids and Teens (2017). Social Emotional Development Ages 3-18. http://www.kiddiematters.com/social-emotional-development-checklists-for-kids-and-teens/. Erişim tarihi: 9.07. 2017.

Temel, Z.F., Ersoy, Ö.,Avcı, N. & Turla, A. (2004). *Gazi Erken Çocukluk Gelişimi Değerlendirme Aracı.* Ankara: Remay.

Tercan, H. Dursun, Ş.S. & Bıçakçı,M.Y. (2015). Bebeklik ve İlk Çocukluk Dönemi Tipik (Normal) Gelişim Gösteren Çocukların Gelişimsel Özellikleri. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Gelişim: Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi.* Ed: M. Yıldız Bıçakçı, (s.23-90) Ankara: Eğiten.

The Children's Therapy & Family Resource Centre (2017). Infant, Toodler, Preschool, School Aged Milestones. http://www.kamloopschildrenstherapy.org/home. Erişim tarihi: 11.08. 2017.

Tümkaya, S.(2012).Dil Gelişimi. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.* Ed: M. Engin Deniz, (s.27-53), Ankara: Maya Akademi.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil.2.1: Gallahue, D. L. (1982). *Understanding Motor Development In Children*. New York: Wiley

3 ÇOCUK GELİŞİMİNİ DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ VE DEĞERLENDİRME SİSTEMLERİ

Prof. Dr. Neslihan AVCI
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Bil. Uzm. Müge KUNT
Gazi Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı

Bil. Uzm. Berrin SOMER ÖLMEZ
Gazi Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı

Bil. Uzm. Cemile KARA EREN
Gazi Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı

Çocukları gözlemlemenin ve bu gözlemleri kaydetmenin nihai amacı sadece onların nasıl olduğunu öğrenmek değil, aynı zamanda onların büyüme ve gelişmelerine yardımcı olmaktır.

-Janice Deaty

GİRİŞ

Çocuk gelişiminde değerlendirme kavramı, farklı ve çok çeşitli belgelerden faydalanıla-rak çocuklarla ilgili bilgi toplama ve toplanan bilgileri düzenleyip yorumlama süreci olarak tanımlanır. Ayrıca değerlendirmenin, çocukların neler yapabildiği ve neleri bildiğini ölçme-ye yönelik geliştirilen hemen hemen bütün araçlara işaret ettiği düşünülebilir (McAfee ve Leong, 2012a). Bu araçlar, çocukların davranışlarını, becerilerini, yetkinliklerini, tercihlerini ve etkileşimlerini değerlendirmeye hizmet eder. Değerlendirme sonuçları, çocuklar hak-kında bilgilendirici bazı ayrıntıları açıklayabilir ancak hiçbir zaman birey olarak kim olduk-larını tasvir etmek için yeterli olmaz. Anlamlı değerlendirme, çocuklar hakkında daha fazla bilgi edinmek için bize yardımcı olacak birçok amaç, tür, yöntem ve araç ile birlikte profes-yonellerin düşüncelerini içerir (Slentz, 2008).

Bu bölümde biçimsel yöntemler, biçimsel olmayan yöntemler ve programa dayalı de-ğerlendirme konuları ele alınacaktır. Her bir değerlendirme türünde kullanılan araç çeşit-leri ve özellikleri, kullanım alanları, hedef kitleleri, avantaj ve dezavantaj durumları gibi konulara değinilecektir.

KAYNAKLAR

Acarlar, F. (2002). Çocuklarda Dilin Değerlendirilmesi: Betimleyici Yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35*(1-2), 121-127.

Asher, S. R., Singleton, L. C., Tinsley, B. R., & Hymel, S. (1979). A Reliable Sociometric Measure for Preschool Children. *Developmental Psychology, 15*(4), 443-444.

Avcı, N. (2014). Programa Dayalı Değerlendirme. *Okul Öncesi Dönemde Alternatif Değerlendirme.* Ed: P. Bayhan, (s. 375-382). Ankara: Hedef CS.

Avcı, N, & Koran Güner, N., (basımda). Erken Çocuklukta Araştırma Yöntemleri. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim 2*. Ed: A. Köksal Akyol. Ankara: Anı.

Bayhan, P. (2017). Erken Çocuklukta Değerlendirme. Ankara: Hedef CS

Bencik-Kangal, S. (2014). Performans Değerlendirmeler ve Portfolyo. *Okul Öncesi Dönemde Alternatif Değerlendirme*. Ed: P. Bayhan , (s. 353-364). Ankara: Hedef CS.

Berk, L. E. (2013). Çocuk gelişiminde teori ve araştırma. (N. Işıkoğlu Erdoğan, çeviren). Çev Ed. N. Işıkoğlu Erdoğan, *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa*. (s. 2-49). Ankara: Nobel.

Blankenship, C., & Lilly, S. (1981). *Mainstreaming Students with Learning and Behavior Problems: Techniques for the Classroom Teacher*. New York: Holt Rinehart and Winston.

Bricker, D. (2002). *Assessment, Evaluation and Programming System for Infants and Children (AEPS) Administration Guide.* U.S.A.: Paul H. Brookes Publishing Co. Inc.

Bricker, D., Capt, B., Pretti-Frontczack, K., Johnson, J., Slentz, K., Straka, E. & Waddel, M. (2002). *Assessment, Evaluation and Programming System for Infants and Children (AEPS)* Volume 1-4, (2. Edition). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Bricker, D., Yovanoff, P., Capt, B. & Allen, D. (2003). Use of a Curriculum-based Measure to Corroborate Eligibility Decisions. *Journal of Early Intervention, 26*(1), 20-30.

Carr, M. (2001). *Assessment in Early Childhood Settings: Learning Stories.* London: Paul Chapman.

Cillessen, A. H. N. (2009). Sociometric Methods. *Social, Emotional, and Personality Development in Context. Handbook of Peer Interactions, Relationships, and Groups.* (s. 82-99). Eds: K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen. New York: Guilford.

Clarke, B. & Shinn, M. R. (2004). A Preliminary Investigation into the Identification and Development of Early Mathematics Curriculum-based Measurement. *School Psychology Review, 33*(2), 234-248.

Clarke, B., Baker, S., Smolkowski, K. & Chard, D. (2008). An Analysis of Early Numeracy Curriculum Based Measurement Examining the Role of Growth in Student Outcomes. *Remendial and Special Education, 29*(1), 46-57.

Cohen, R. J. & Swerdlik, M. E. (2015a). İstatistik bilgilerini tazeleme (E. Tavşancıl, çeviren). Çev. Ed. E. Tavşancıl, *Psikolojik Test ve Değerleme Testlere ve Ölçmeye Giriş.* (s. 71-100). Ankara: Nobel.

Cohen, R. J. & Swerdlik, M. E. (2015b). Geçerlik (G. Gözen, çeviren). Çev. Ed. E. Tavşancıl, *Psikolojik Test ve Değerleme Testlere ve Ölçmeye Giriş.* (s. 172-207). Ankara: Nobel.

Cohen, R. J. & Swerdlik, M. E. (2015c). Güvenirlik (G. Gözen, çeviren). Çev. Ed. E. Tavşancıl, *Psikolojik Test ve Değerleme Testlere ve Ölçmeye Giriş.* (s. 139-171). Ankara: Nobel.

Cohen, R. J. & Swerdlik, M. E. (2015d). Zeka testleri (N. Demirtaşlı, çeviren). Çev. Ed. E. Tavşancıl, *Psikolojik Test ve Değerleme Testlere ve Ölçmeye Giriş.* (s. 310-344). Ankara: Nobel.

Cohen, R. J. & Swerdlik, M. E. (2015e). Kişilik değerleme yöntemleri (S. Işıklı, çeviren). Çev. Ed. E. Tavşancıl, *Psikolojik Test ve Değerleme Testlere ve Ölçmeye Giriş.* (s. 424-468). Ankara: Nobel.

Cohen, R. J. & Swerdlik, M. E. (2015f). Okul öncesinde ve eğitimde değerleme (D. Gülleroğlu, çeviren). Çev. Ed. E. Tavşancıl, *Psikolojik Test ve Değerleme Testlere ve Ölçmeye Giriş.* (s. 345-377). Ankara: Nobel.

Conn-Powers, M., Frazeur Cross, A., Krider Traub, E. & Hutter-Pishgahi, L. (2006). The Universal Design of Early Education: Moving Forward for All Children. *Young Children*, 1-9. https://www.iidc.indiana.edu/styles/iidc/defiles/ECC/ECC_Universal_Design_Early_Education.pdf . Erişim Tarihi 11 Ekim 2017.

Cryan, J. R. (1986). Evaluation: Plague or Promise? *Childhood Education*, *62*(5), 344–350.

Deno, S.L. (2003a). Curriculum-based Measures: Development and Perspectives. *Assessment for effective intervention, 28*(3-4), 3-12.

Deno, S. L. (2003b). Developments in Curriculum-based Measurment. *The Journal of Special Education, 37*(3), 184-192.

Deno, S. L., & Mirkin, P. K. (1977). *Data-based program modification: A manual.* , https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED144270.pdf. Erişim tarihi 13 Ocak 2018.

DeVellis, R. F. (2014a). Ölçek geliştirme ilkeleri (A. S. Sağkal, çeviren). Çev. Ed. T. Totan, *Ölçek Geliştirme Kuram ve Uygulamalar* (s. 73-114). Ankara: Nobel.

DeVellis, R. F. (2014b). Güvenirlik (M. Uluman, çeviren). Çev. Ed. T. Totan, *Ölçek Geliştirme Kuram ve Uygulamalar* (s. 31-58). Ankara: Nobel.

Dichtelmiller, M. L., & Ensler, L. (2004). New Insights in Infant/Toddler Assessment: Experiences from the Field. *Young Children, 59*(1), 30–33.

Goodwin, W. L., & Goodwin, L. D. (1996). *Understanding Quantitative and Qualitative Research in Early Childhood Education.* New York: Teachers College.

Gullo, D. F. (2005). *Understanding Assessment and Evaluation in Early Childhood Education.* New York: Teachers College.

Hargis, C. H. (2005). *Curriculum Based Assessment: A Primer.* Springfield: Charles C Thomas Publisher.

Helm, D. (2010). *Making Sense of Child and Family Assessment: How to Interpret Children's Needs.* London: Jessica Kingsley Publisher.

Hintze, J. M., Christ, T. J., & Methe, S. A. (2006). Curriculum-based Assessment. *Psychology in the Schools, 43*(1), 45-56.

Hosp, M. K., Hosp, J. L. & Howell, K. W. (2016). *The ABC's of CBM. A Practical Guide to Curriculum-Based Measurement.* New York: The Guilford Press.

Howell, K. W. & Nolet, V. (2000). *Curriculum-based evaluation: Teaching and Decision Making,* (3. Edition). Belmont: Wadsworth Cengage Learning.

Kaplan, D. M. (2009). *Readings In The Philosophy of Technology.* New York: Rowman & Littlefield Publisher.

Koran, N. (2017) *Sınıflarda Katılım Hakkı: Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Katılımını Desteklemeye Yönelik Anlayışları ve Geliştirilmesi.* Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Koran, N., & Avcı, N. (2017). Perceptions of Prospective Pre-school Teachers Regarding Children's Right to Participate in Classroom Activities. *Educational Sciences: Theory & Practice*, *17*(3), 1035-1059.

Lidz, C. S. (2003). *Early Childhood Asessment*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc.

Maxwell, K. L., & Clifford, R. M., (2004). School Readiness Assessment. *Young Children*, 42-49.

McAfee, O. & Leong, D. J. (2012a). Erken çocukluk döneminde değerlendirme: Süregelen bir çalışma (G. Sakız, çeviren). Çev. Ed. B. Ekinci, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi* (s.1-10). Ankara: Nobel.

McAfee, O. & Leong, D. J. (2012b). Standart testler: Erken çocukluk dönemi öğretmenleri neleri bilmeli? (B. Ekinci, çeviren). Çev. Ed. B. Ekinci, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi.* (s. 176-192). Ankara: Nobel.

McAfee, O. & Leong, D. J. (2012c). Belgelendirmek: bilgileri toplamak (B. Ekinci, çeviren). Çev. Ed. B. Ekinci, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi.* (s. 47-71). Ankara: Nobel.

McAfee, O. & Leong, D. J. (2012d). Belgelendirme: bilgilerin kaydedilmesi (B. Ekinci, çeviren). Çev. Ed. B. Ekinci, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi.* (s. 72-95). Ankara: Nobel.

McAfee, O. & Leong, D. J. (2012e). Bilgileri derleme ve özetleme (G. Sakız, çeviren). Çev. Ed. B. Ekinci, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi.* (s. 96-120). Ankara: Nobel.

McGlinchey, M. T. & Hixson, M. D. (2004). Using Curriculum-based Measurement to Predict Performance on State Assessments in Reading. *School Psychology Review 33*(2), 193-203.

Mehrens, B. & Lehmann, I. (1987). *Using Standardized Tests in Education*. New York : Longman.

Meisels, S. J., & Atkins-Burnett, S. (1994). *Developmental Screening in Early Childhood: A Guide*. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Merrell, K. W. (2002). *Behavioral, Social, and Emotional Assessment of Children and Adolescents.* London: Lawrence Erlbaum Associates.

Milli Eğitim Bakanlığı (2017). *Özel eğitimin güçlendirilmesi projesi.* http://ozegep.meb.gov.tr/index.php/ogretmenler/degerlendirme/112-geleneksel-yontem-ve-mdd-arasindaki-farklar-nelerdir. Erişim Tarihi 11 Ekim 2017.

Mindes, G., Ireton, H., & Mardell-Czudnowskı, C. (1996). *Assessing Young Children*. U.S.A.: Thomson Publishing Inc.

Morrow, K., Coombe, C., Davidson, P., O'Sullivan, B., & Stoynoff, S. (2012). *Communicative Language Testing.* (Report No. 140). The Cambridge Guide to Second Language Assessment.

Özgüven, İ. E. (2012). *Psikolojik Testler.* (11.Baskı). Ankara: Nobel.

Özgüven, İ. E. (2014). *Psikolojik Testler* (12. Baskı). Ankara: Nobel.

Panter, J. E., & Bracken, B. A. (2009). Validity of the Bracken School Readiness Assessment for Predicting First Grade Readiness, *Psychology in the Schools, 46*(5), 397-409.

Payne, D. A. (2003). *Applied Educational Assessment*. Canada: Wadsworth Thomson Learning.

Quirk, M., Furlong, M., Lilles, E., Felix, E. & Chin, J. (2011) Preliminary Development of a Kindergarten School Readiness Assessment for Latino Students, *Journal of Applied School Psychology, 27*(1), 77-102.

Saye, K. B. (2003). Preschool Intellectual Assessment. *Handbook of Psychological and Educational Assessment of Children: Intelligence, Aptitude, and Achievement*. (s. 187-204). Eds: C. R. Reynolds & R. W. Kamphaus. London: The Guilford.

Slentz, K. L. (2008). *A Guide to Assessment in Early Childhood Washington State Infancy to Age Eight.* Washington State Office of Superintendent of Public Instruction. http://www.k12.wa.us/EarlyLearning/pubdocs/assessment_print.pdf. Erişim tarihi 12 Ekim 2017,

Slentz, K. L., Early, D. M., & McKenna, M. (2008). *A Guide to Assessment in Early Childhood: Infancy to Age Eight.* Washington State Office of Superintendent of Public Instruction. http://www.k12.wa.us/EarlyLearning/pubdocs/assessment_print. pdf. Erişim Tarihi 11 Ekim 201.

Snow, C. E. & Van Hemel, S. B. (2008). *Early Childhood Assessment Why, What and How.* Washington: The National Academies.

Sorin, R. (2005). Changing Images of Childhood: Reconceptualising Early Childhood Practice. *International Journal of Transitions in Childhood*, *1*, 12-21.

Uluç, S., Öktem, F., Erden, G., Gençöz, T. & Sezgin, N. (2011). Wechsler Çocuklar için Zeka Ölçeği-IV: Klinik Bağlamda Zekanın Değerlendirilmesinde Türkiye için Yeni Bir Dönem. *Türk Psikoloji Yazıları, 14*(28), 49-57.

UNESCO. (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education.* UNESCO. http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849e.pdf. Erişim Tarihi 11 Ekim 2017.

Vaughn, B. E., & Santos, A. J. (2009). Structural Descriptions of Social Transactions Among Young Children: Affiliation and Dominance in Preschool Groups. *Social, Emotional, and Personality Development in Context. Handbook of Peer Interactions, Relationships, and Groups.* Eds: K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen. New York: Guilford.

Woodhead, M. (1997). Psychology and the Cultural Construction of Children's Needs. *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (2. Edition). Eds: A. James & A. Prout, (pp. 63-84). London:Falmer Press.

Wortham, S. (2008). *Assessment in Early Childhood Education.* New Jersey.: Pearson Education Inc.

Wright, R. J. (2010). *Multifaceted assessment for early childhood education.* CA: Sage. https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=bVwpcgvSL4UC&oi=fnd&pg=PP1&-dq=Wright,+R.+J.+(2010). Erişim Tarihi 31 Ocak 2018.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 3.1: Fuch ve Deno, 1991' den akt. Hintze, J. M., Christ, T. J., ve Methe, S. A. (2006). Curriculum-based Assessment. *Psychology in the Schools, 43*(1), 45-56.

4

ÇOCUK GELİŞİMİNİ DEĞERLENDİRMEDE BİÇİMSEL YÖNTEMLER

Prof. Dr. Ayperi DİKİCİ SIĞIRTMAÇ
Çukurova Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Temel
Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Işıl TAŞ
Biruni Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Bir çivi yüzünden bir nal, bir nal yüzünden bir at, bir at yüzünden de bir atlı gidiverir.

Benjamin Franklin

GİRİŞ

Gelişimde ölçme ve değerlendirme, çocuğun gelişiminin beklenen düzeyden sapmalarını görmemiz ve bu doğrultuda gelişimine ve eğitimine yön vermemiz açısından oldukça önemlidir. Çocuklar değerlendirilirken anlık gözlemlerin ya da tek bir veri kaynağından elde edilen değerlendirmelerin sağlıklı sonuçlar ortaya koyabileceğini düşünmek yanlış olur. Çocukların verdikleri tepkiler ortam, zaman ve kişilerle olan iletişimlerine göre farklılaşabildiği için çocukları farklı koşullar içerisinde ve koşula göre değerlendirmek gerekmektedir. Çocukları sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için onların gelişimsel özelliklerini, gereksinimlerini, alışkanlık ve tutumlarını iyi bilmek ve iyi analiz edebilmek gereklidir. Çocuklar hakkında bilgi edinmek ve onları tanımak amacıyla çeşitli tekniklere başvurulmaktadırlar. Öğretmenler genellikle gözlem yaparak, sınıf etkinlikleri sırasında, gelişim/değişim kayıtları tutarak, ailelerle görüşmeler yaparak ve standart testler uygulayarak çocukların gelişim düzeylerini değerlendirmektedir (Tuğrul, 2005).

Şüphesiz farklı değerlendirme tekniklerinin bir arada kullanılması, tek bir tekniğin kullanılmasından daha etkili olacak, çocuğa dair daha objektif bir değerlendirmenin ortaya konulabilmesine ve çocuğun daha iyi tanınmasına imkan sağlayacaktır. Ölçme aracının geçerlik ve güvenirliği ne kadar yüksek olursa olsun tek bir ölçme aracının kullanılması yeterli olmayabilir. Ayrıca bireyleri tanımaya yönelik kullanılan tekniklerin bir bütün olarak uygulanıp yorumlanması, farklı zamanlarda uygulayıp yorumlamaktan daha yararlı olacaktır (Köksalan, 2008; Yıldırım, 2008).

Okul öncesi dönem çocuklarını değerlendirmede kullanılan araçlar biçimsel ve biçimsel olmayan yöntemleri içermektedir (Kamphaus, vd, 2000). Gelişimin değerlendirilmesinde farklı ölçme yöntemlerinden bahsetmek mümkündür. Çocuk gelişimini değerlendirmede biçimsel yöntemler ile yapılan ölçümler dendiğinde standardize edilmiş ölçme araçları akla gelmektedir. Bu bölümde standardize yöntemler, kullanımı, seçimi ve sonuçların yorum-lanmasının yanı sıra başarı testleri, gelişimsel tarama testleri, zeka testleri, tanı testleri, ilgi envanterleri, kişilik testleri ve hazırlık testleri hakkında bilgi verilecektir.

KAYNAKLAR

Alver, B. (2015). Bireyi Tanıma Teknikleri. Ed.: C. Şahin .*Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ankara: Pegem Akademi.

Akkoyun, F. (1994). *Projektif Teknikler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları. No: 175.

Anastasi, A. (1972). *Psychological Testing* (3. Baskı). USA: The Macmillan Company

Anadolu-Sak Zeka Ölçeği. https://www.projeiq.com/ Erişim tarihi 10.01.2018.

Bahar, M., Nartgün, Z., Durmuş, S ve Bıçak, B. (2008). *Geleneksel-Alternatif Ölçme ve Değerlendirme* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Cohen R. J., Swerdlik M. E. (2009). *Psychological Testing and Assessment* (7th Ed.). New York, NY: McGraw-Hill.

Cohen, R.J. & Swerdlik, M.E. (2013). Okul Öncesinde ve Eğitimde Değerleme. (D.Güleroğlu, çeviren) Çev. Ed E.Tavşancıl, *Psikolojik Test ve Değerleme Testlere ve Ölçmeye Giriş* (s.345-377,7. Basımdan Çeviri). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çoban, A.E. (2015). Zeka Testleri. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ed: C. Şahin. Ankara: Pegem Akademi.

Dockett,S., Perry, B. (2016). Okula Hazırbulunuşluk. (S, G. Bilir, çeviren). Çev. Ed. N. S. Erkan *Okula Geçiş, Algılar, Beklentiler, Deneyimler* (s.22-46). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Erkan, S., & Kırca, A. (2010). Okul Öncesi Eğitimin İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Okula Hazır Bulunuşluklarına Etkisinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *38*, 94-106.

Erkan, S. (2011). Farklı Sosyoekonomik Düzeydeki İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Okula Hazır Bulunuşluklarının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *40*, 186-197.

Eroğlu, Y. (2015). İlgi Envanterleri. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ed: C. Şahin. Ankara: Pegem Akademi.

Gömleksiz, M. (2002). *Çoktan Seçmeli Testler*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 14.

İnal, G. (2012). Okula Başlama Uyum Süreci. *İlköğretime Hazırlık ve İlköğretim Programları.* Ed: F. Alisinanoğlu ,(s. 75-98). Ankara: Maya Akademi.

Haloen, J.S. & Santrock, J. W. (1996). *Psyhology, Context of Behavior*. USA: Mc Graw Hill.

Kamphaus, R. W., Petoskey, M. D., & Rowe, E. W. (2000). Current Trends in Psychological Testing of Children. *Professional Psychology: Research and Practice*, *31*(2), 155.

Kan, A. (2006). Ölçme Araçlarında Bulunması Gereken Nitelikler. *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.* Ed: H. Atılgan, (s.87-129). Ankara: Anı Yayıncılık.

Kemertaş, İ. (2001). *Eğitimde Öğrenciyi ve Çevreyi Tanıma Teknikleri*. İstanbul: Birsen Yayınevi.

Koç, N. (1984). Standart Başarı Testlerinin Bir Eğitim Sisteminde Verilen Çeşitli Kararlardaki Yeri ve Önemi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 159-172.

Köksalan, B. (2008). Bireyi Tanıma Teknikleri. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ed:. M. Güven Ankara: Anı Yayıncılık.

Köseoğlu, A. (2015). Başarı Testleri. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ed: C. Şahin Ankara: Pegem Akademi.

Kuzgun, Y. (2011). *Meslek Rehberliği ve Danışmanlığına Giriş*. Ankara: Nobel Yayınları.

Oktay, A. (2010). *İlköğretime Hazırlık ve İlköğretim Programları*. Ankara: Pegem Akademi.

Oktay,A., Aydın,B. H. (2002). Marmara Gelişim Ölçeğinin Geliştirilmesi (3-6 yaş dönemi çocuklar için). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Sempozyumu*. Gazi Üniversitesi, Ankara

Öner, N. (1997). *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler* (3. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Özçelik, D.A. (2010). *Ölçme ve Değerlendirme*.(3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Özgüven, İ. E. (2011). *Psikolojik Testler*. Ankara: PDREM Yayınları.

Özgüven, İ.E. (1998). *Psikolojik Testler* (2. Baskı) Ankara: PDREM Yayınları.

Savaşır, I., Sezgin, N. ve Erol, N. (1994) *Ankara Gelişim Tarama Envanteri El Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi.

Savaşır, I., Sezgin, N., Erol, N., (2005). *Ankara Gelişim Tarama Envanteri El Kitabı* (3 Baskı). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Sönmez, F. (2005). Louisa Duss Psikanalitik Hikayeler Testi. *Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi,* 3-4, 124-145.

Temel, F., Ersoy, Ö., Avcı, N. & Turla, A. (2004). *Gazi Erken Çocukluk Gelişimi Değerlendirme Aracı "GEÇDA"*. Ankara: Rekmay.

Tuğrul, B. (2005).Çocuğu Tanıma ve Değerlendirme. *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. Ed: M. Sevinç, (380-392). Ankara: Morpa Kültür Yayınları.

Tunçeli, H. İ., & Zembat, R. (2017). Erken Çocukluk Döneminde Gelişimin Değerlendirilmesi ve Önemi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, *3*(3), 1-12.

Türk Dil Kurumu. Başarı Tanımı. http://www.tdk.gov.tr/ erişim tarihi 10.09.2017.

Unutkan, Ö.P. (2003). *Marmara İlköğretime Hazır Oluş Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Standardizasyonu*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yanbastı G. (1996). *Kişilik kuramları* (2. Baskı). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. No. 53.

Yıldırım, İ. (2008). Bireyi Tanıma Teknikleri. *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Ed: G. Can .Ankara: Pegem Akademi.

Yıldırım, C. (1999). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme* (4. Baskı). Ankara: ÖSYM Yayınları.

Yılmaz, H. (2010). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme* (8. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.

Yurdabakan, İ. (2008). Eğitimde Kullanılan Ölçme Araçlarının Nitelikleri. *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme* . Ed: S. Erkan ve M. Gömleksiz, (s. 38-66). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

5 ÇOCUK GELİŞİMİNİ DEĞERLENDİRMEDE BİÇİMSEL OLMAYAN YÖNTEMLER (STANDARDİZE OLMAYAN YÖNTEMLER)

Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ
Ankara Etimesgut
Şehit Sait Ertürk Devlet Hastanesi
Çocuk Gelişimi Polikliniği

Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dünyayı verelim çocuklara hiç değilse bir günlüğüne
Allı pullu bir balon gibi verelim oynasınlar
Oynasınlar türküler söyleyerek yıldızların arasında
Dünyayı çocuklara verelim.

Nazım Hikmet

GİRİŞ

Değerlendirme, karar verme, yargıda bulunma, bir hükme varma süreci olarak ifade edilebilir (Anılan, 2016). Gelişimsel değerlendirme ise, çocuğun gelişim ve öğrenme düzeyini anlamak için çocuk hakkında bilgi toplama evresi olarak tanımlanmaktadır (Bencik Kangal, 2014a). Gelişimsel değerlendirme, bebek ve çocukların içerisinde bulundukları yaşa göre güçlü ve zayıf oldukları gelişimsel özelliklerin belirlenmesi ve desteklenmesi amacı ile yapılmaktadır (Mcafee ve Leong, 2012,). Gelişimi değerlendirme çocuklarda karşılaşılabilecek problemlere karşı tedbirli olunması ve problemler fark edildiğinde ise yapılacak olan gelişimsel destek ve erken müdahale ile bunları önleme, azaltma, tedavi etme ya da doğru ve etkili yönlendirebilme yöntemlerinin bütün özelliklerini içermektedir (Ertem ve Gök, 2005; Emre Bolatbaş ve Yıldız Bıçakçı, 2015).

Çocukların gelişimsel değerlendirmesi, eğitimin ve gelişimin en önemli bileşenidir. Değerlendirme farklı ortamlarda farklı amaçlar için yapılmakta olup, hepsinin ortak amacı çocuğun gelişim ve öğrenme düzeyini belirlemek ve bu doğrultuda gelişimsel destek sağlamaktır (Brewer, 2007; Korkmaz ve Kaptan, 2002). Çocuğun gelişimi ve eğitimi ile ilgili profesyoneller çocukların gelişimsel olarak hangi düzeyde olduğunu ve nasıl ve hangi hızla öğrendiğini belirleyerek gelişimlerini takip edebilmek, uygun değerlendirme yöntemlerini araştırmak için birçok çalışma yapmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda performans temelli ve gözlenebilir özelliklere sahip yöntemler üzerinde durmuşlardır (Brewer, 2007; Korkmaz ve Kaptan, 2002). Bu yöntemlerin arasında biçimsel olmayan (standardize olmayan/informal) yöntemler gelir. Bu yöntem, biçimsel olan standardize testler, gelişim envanterleri ve başarı testleri dışında kalan hemen hemen her türlü değerlendirme çeşidini içeren değerlendirmeler olarak ifade edilirler. Biçimsel olmayan yöntemler daha çok sınıf, oyun alanı, ev gibi doğal ortamlarda ve rutin etkinlikler içinde bireysel ve grup olarak gerçekleştirilirler. Çocuk gelişimciler, aile merkezli değerlendirme kapsamında hem bireysel hem de grup içinde bu yöntemi sıklıkla tercih ederler. Çocuk gelişimciler, bu yöntemde doğal süreçte çocuklara ulaşarak onlara yönelik destek ve erken müdahale programlarını şekillendirmek isterler. Özellikle de çocukları temel alan ev ve kurum temelli gelişim destek programlarının gelişim üzerindeki etkililiği konusuna ilişkin veri toplamak ve değerlendirme yapmak amacıyla da çeşitli biçimsel olmayan yöntemlerden yararlanılabilir (Alper, Ryndak ve Schloss, 2001; Emre Bolatbaş ve Yıldız Bıçakçı, 2015). Bu yöntemlerden yararlanıldığını gösteren bir örnek aşağıda sunulmuştur.

KAYNAKLAR

Alper, S., Ryndak, D.L., Schloss, D.N., (2001). *Alternative Assessment of Students with Disabilities In Inclusive Settings*. Boston: Allyn & Bacon.

Anılan, H., (2016). Çocuk Gelişiminde Tanıma ve Değerlendirme. *Çocukları Tanıma ve Değerlendirme*. Ed: A.T. Kumtepe, (s. 2-31). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.

Bakırcıoğlu, R., (2000). *İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma* (Geliştirilmiş 5. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Başol, G., Erbay, Ş., (2017). Portfolyo Kullanımının Akademik Başarıya Etkisi: Bir Meta Analiz Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 396-412.

Başol, G., (2015). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme,* (Genişletilmiş 3. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Bayhan, P., (2017). *Erken Çocuklukta Değerlendirme*. Ankara: Hedef Yayınevi.

Bencik Kangal, S., (2014a). Okul Öncesi Dönemde Değerlendirme Tanım ve Yöntemleri. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim* 7. Ed: P. Bayhan, (s. 354-364). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Bencik Kangal, S., (2014b). Alternatif Değerlendirme ve Çeşitleri. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim 7*, (s. 392-399). Ed: P. Bayhan . Ankara: Hedef Yayıncılık.

Brewer, J.A., (2007). *Introduction To Early Childhood Education: Preschool Through Primary Grades*. Boston: Pearson Education.

Davis, M.H., Friedman, Ben-David M., Harden, R.M., Howie, P., Ker, J., Mcghee, C., Pippard, M.J., Snadden, D., (2001). Portfolio Assessment in Medical Students' Final Examinations. *Medical Teacher,* 23, 357-366.

Dinç, B., (2011). Aile ile İşbirliğinde Kullanılan Teknikler: Anket ve Görüşme. *Çocukları Tanıma Teknikleri*. Ed: A. A. Ceyhan ve M. Ören, (s. 127-157). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Emre Bolatbaş, D., (2017). *Prematüre ve Term Bebeklerin Dil Gelişimleri ile Annelerinin Dil Gelişimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara.

Emre Bolatbaş, D., Yıldız Bıçakçı, M., (2015). Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Gelişimsel Değerlendirme ve İzlem. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim - Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi*. Ed: M. Y. Bıçakçı, (s. 143-174). Ankara: Eğiten Kitap.

Ercan, A.R., (2000). *Eğitimde Başarı İçin Öğrenci Tanıma Teknikleri*, (4. Baskı). Ankara: Galeri Kültür Kitap Kırtasiye.

Ersoy, A., (2016). Çocuklarla Araştırma Yapmak. *Çocukları Tanıma ve Değerlendirme*. Ed: A. T. Kumtepe, (s. 34-60). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Ertem, İ., (2005). İlk Üç Yaşta Gelişimsel Sorunları Olan Çocuklar: Üç Sorun ve Üç Çözüm. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 6 (2), 13-25.

Ertem, İ., Gök, C.G., (2005). Gelişimin Değerlendirilmesi İzlenmesi Desteklenmesi. *Gelişimsel Pediatri*. Ed: İ. E. Öztürk , (s. 111-130) Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.

Friedman Ben David, M., Davis, M.H., Harden, R.M., Howie, P.W., Ker, J., Pippard, M.J., (2001). AMEE Medical Education Guide No 24: Portfolios as a Method of Student Assessment. *Medical Teacher*, 23(6), 535-551.

Gülsar, A., (2008). *Rehberlik Hizmetleri ve Bireyi Tanıma Teknikleri*. Adana: Nobel Kitabevi.

Hamamcı, Z., (2014). Okulöncesinde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri. *Her Yönüyle Okulöncesi Eğitim 7.* Ed: A. Köksal Akyol, (s. 275-288). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Kamphaus, R.W., Petoskey, M.D., Rowe, E.W., (2000). Current Trends in Psychological Testing of Children. *Professional Psychology: Research and Practice*, 31, 155-164.

Kan, A., (2007). Portfolyo Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32,* 133-144.

Karasar, N., (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kaya, Ö.M., (2011). Çocuklara İlişkin Bilgilerin Raporlaştırılması, Yorumlanması ve Kullanması. *Çocukları Tanıma Teknikleri.* Ed: A. A. Ceyhan ve M. Ören , (s. 166-179). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Korkmaz, H., Kaptan, F., (2002). Fen Eğitiminde Öğrencilerin Gelişimini Değerlendirmek İçin Portfolyo Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 23,167-176.

Kubıszyn, T., Borıch, G., (1993). *Educational Testing and Measurement*, (4. Edition). New York: Harpercollins College Publishers.

Kumtepe, A.T., (2011). Gözleme Dayalı Teknikler. *Çocukları Tanıma Teknikleri*. Ed: A. A. Ceyhan ve M. Ören, (s. 53-77). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Kumtepe, A.T., (2016). Çocukları Tanıma ve Değerlendirmede Gözlem Yöntemi. *Çocukları Tanıma ve Değerlendirme*. Ed: A. T. Kumtepe, (s. 62-88). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Kumtepe, A.T., Uçar, H., (2016). Çocukları Tanıma ve Değerlendirmede Görüşme Yöntemi. *Çocukları Tanıma ve Değerlendirme*. Ed: A. T. Kumtepe, (s. 90-114) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Losardo, A., Notari-Syverson, A., (2007). *Alternative Approaches to Assessing Young Children*, (3. Printing). London: Paul.H.Brookes Publishing.

Martin, S., (2007). *Take a Look: Observation and Portfolio Assessment in Early Childhood,* (4.Edition). Toronto: Pearson, Addison Wesley.

Mcafee, O., Leong, D.J., (2012). Neyi, Niçin ve Ne Zaman Değerlendiriyoruz? (Çev. S. Keleş), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi*, Çev. Ed. B. Ekinci 5. Basımdan Çeviri, (s. 29-46), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Mcafee, O., Leong, D.J., Bodrova, E., (2004). *Basics of Assessment: A Primer for Early Childhood Educators*. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2013). *Çocukları Tanıma Teknikleri*, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ankara: MEB Yayınevi. .

Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP), (2006). *Çocukları Tanıma Teknikleri.* Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ankara: MEB Yayınevi.

Mindes, G., (2007). *Assessing Young Children,* (3. Editon). New Jersey: Merrill Prentice Hall.

Moya, S.S., O' Malley, J.M., (1994). A Portfolio Assessment Model for ESL. *The Journal of Issues of Language Minority Students*, *13*(13), 13-36.

Orçan, M., (2014). Değerlendirme Aracı Olarak Portfolyo. *Okulöncesi Dönemde Çocukları Değerlendirme ve Tanıma Teknikleri*. Ed: A. Önder, (s. 191-203). Ankara: Pegem Akademi.

Özgüven, İ.E., (2014). *Bireyi Tanıma Teknikleri* (10. Baskı), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Palaıologou, I., (2016). *Child Observation*. London: Sage Publishing.

Patton, M.Q., (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Tousand Oaks, CA: Sage.

Santrock, J.W., (2015). Ergenlikte Sosyal-Duygusal Gelişim (Çev. G. Yüksel), *Yaşam Boyu Gelişim*. Çev. Ed. G. Yüksel, (s. 382-401). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sürücü, A., (2015). Gözleme Dayalı Teknikler. *Bireyi Tanıma Teknikleri*. Ed: C. Şahin, (s. 187-238). Ankara: Pegem Akademi.

Tekindal, S., (2014). *Okullarda Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri* (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Türnüklü, A., (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi,* 24, 543-559.

Uçar, H., (2016). Çocukları Tanıma ve Değerlendirmede Görüşme Yöntemi. *Çocukları Tanıma ve Değerlendirme*. Ed: A. T. Kumtepe, (s. 90-114). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.

Ünüvar, P., (2014). Görüşme. *Okulöncesi Dönemde Çocukları Değerlendirme ve Tanıma Teknikleri.* Ed: A. Önder, (s. 115-125). Ankara: Pegem Akademi.

Yalçıner, M., (2006). *Eğitimde Gözlem ve Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yeşilyaprak, B., (2014). *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri* (Gözden Geçirilmiş 23. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yıldırım, A., Şimşek, H., (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldız, M., (2006). *Öğrenciyi Tanıma Teknikleri ve Sınıf İçi Rehberlik Etkinlikleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yıldız Bıçakçı, M., (2016). Aile Görüşmeleri. *Aile Yaşam Dinamiği.* Ed: G. Baran, (s. 301-330). Ankara: Pelikan Yayınları.

Yıldız Bıçakçı, M., (2017). Gelişimin Değerlendirilmesi. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I*, Ed: A. Köksal Akyol, (s. 421-448). Ankara: Anı Yayıncılık.

Yıldız Bıçakçı, M., (2018). Gelişimin Değerlendirilmesi. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II*, Ed: A. Köksal Akyol, (s. 291-317). Ankara: Anı Yayıncılık.

Wise, A.M., (2014). Gelişim Bilimi: Tanımı, Kapsamı, Tarihsel Temelleri, Araştırma Konu ve Yöntemleri. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim 1.* Ed: F. Turan ve A.İ. Yükselen, (s. 35). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Wortham, S.C., (2008). *Assessment in Early Childhood Education* (5. Edition). Ohio: Pearson.

http://docplayer.biz.tr/349333-Davranis-kaydi-teknikleri-kesin-kayit-teknikleri-olay-kaydi.html adresinden 12.09.2017 tarihinde erişilmiştir.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 1. http://egitimbilimlerinotlari.com/tag/sos-yogram/ 09.01.2018 tarihinde erişilmiştir.

6 AİLE DEĞERLENDİRMELERİ

Prof. Dr. Arzu İPEK YÜKSELEN
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Öğr. Gör. Ezgi YILDIRIM
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Eğer bir gün yolunuzu kaybederseniz bir çocuğun gözlerinin içine bakın; çünkü bir çocuğun bir yetişkine öğretebileceği her zaman üç şey vardır: Nedensiz yere mutlu olmak, her zaman meşgul olabilecek bir şey bulmak ve elde etmek istediği şey için var gücüyle dayatmak.

Paulo Coelho

GİRİŞ

Aile, doğduğu andan itibaren çocuğun içinde bulunduğu ve her zaman bir parçası olarak anılacağı yerdir. Başta anne olmak üzere baba ve varsa diğer aile üyelerinin bir arada yaşadığı veya etkileşimde bulunduğu, çocuğa son derece önemli öğrenme ve gelişme fırsatları sağlayan özel bir ortam olarak çağlar boyu varlığını sürdürmektedir. Aile ortamı; bebeğin ilk çevresi olup, bebeklikten başlayarak kendisine yetecek bir birey haline gelene kadar birçok deneyimi elde edeceği yerdir. Başta bebeklik, yani 0-36 ay olmak üzere yaşamlarının sonuna kadar bireyler farklı yaş dönemlerinde farklı şekillerde aile ortamından etkilenirler. Bu etkilenmenin tercih edilen şekli elbette çocuğun gelişiminin olumlu yönde desteklenmesi, çocukla aile üyeleri arasında etkili ve sağlıklı iletişimin kurularak birlikteliğin devamının sağlanmasıdır. Çocuklar anne karnından itibaren oldukça hızlı bir büyüme ve gelişme süreci içine girerler. Gelişimin ne kadar sağlıklı ve olumlu yönde olduğunun belirlenmesi aşamasına gelindiğinde, değerlendirme sürecinin önem kazandığı görülür. Bu bağlamda çocuğun gelişiminin değerlendirilmesinde onun içinde bulunduğu ve gelişimi üzerinde doğrudan etkisi olduğu kabul edilen ailesinin değerlendirilmesinin ne derece gerekli ve önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Çocuğun aile içindeki konumunun ve aile ilişkilerinin incelenmesi konusunun oldukça eski olduğu bilinse de, aile değerlendirme araçlarının geliştirilmesi ancak son yıllarda gerçekleşmiştir (Johnson, Stone, Lou, Vu, Ling, Mizrahi ve Austin; 2008). Günümüzde ailenin değerlendirilmesi ve danışmanlık sürecine dahil edilmesi gelişimsel değerlendirmeninen önemli basamaklarından biri olarak kabul edilmektedir; çünkü erken çocukluk eğitiminin temelini oluşturan görüşler yalnızca "öğrenen birey" konumundaki çocuğa değil, aile içindeki çocuğa ve onu etkileyen sistemlere de odaklanmaktadır (Rutland ve Hall, 2013).

KAYNAKLAR

Andiç, S. (2012). Psikolojik Değerlendirmede Muhteşem Üçlü: Yetkinlik, Deneyim ve Farkındalık. *Pivolka*, 23(7).

Australian Standards Of Practise For Family Assessment And Reporting (2015). http://www.federalcircuitcourt.gov.au/wps/wcm Erişim tarihi: 09.01.2018

Can Yaşar, M. (2015). Erken Çocukluk Değerlendirmelerinde Aile Görüşmeleri. *Okul Öncesi Dönemde Alternatif Değerlendirme*. Ed: P. Bayhan, (s. 145-146.) Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Department of Health, DepartmantforEducationandEmployment& Home Office. (2000).http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130404002518/ https://www.education.gov.uk/publications/ Erişim tarihi: 07.01.2018

Emre Bolatbaş, D. & Yıldız Bıçakçı, M. (2015). Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Gelişimsel Değerlendirme ve İzlem. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Gelişim.* Ed: M. Yıldız Bıçakçı, (s.150-162). Ankara: Eğiten Kitap.

Gladding, S. T., (2012). *Aile Terapisi, Tarihi, Kuram ve Uygulamaları,* (s.147-148).Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.

Gold, G. (2014). *The Importance of Family-Systems Theory in Masters-Level School School Counseling Curriculum: A Study of Faculty Perceptions.* Graduate Theses and Dissertations. University of South Florida.

Işıloğlu, B. (2006). *Anksiyete ve Depresyon Tanısı ile İzlenen Evli Kadınlarda Aile İçi Şiddetin Sosyodemografik Faktörler, Çift uyumu ve Hastalıkla ilişkisi.* Uzmanlık tezi. Bakırköy Prof. Dr. Mahzar Osman Ruh Saglıgı ve Sinir Hastalıkları Egitim ve Araştırma Hastanesi,12.

Johnson, M. A., Stone, S., Lou, C., Vu, C. M., Ling, J., Mizrahi, P., & Austin, M. J. (2008). Family Assessment in Child Welfare Services: Instrument Comparisons. *Journal Of Evidence-Based Social Work,* (1-2), 57-90.

Karsten, S. M. (2015). *Best Practice in EarlyChildhood Home Visiting*. Master of Social Work Clinical Research Papers*. 475.*

Kendall, S., Rodger, J., &Palmer, H. (2010). *Theuse Of Whole Family Assessment To IdentifyThe Needs Of Families With Multiple Problems.*http://dera.ioe.ac.uk/867/1/DFE-RR045.pdf Erişim tarihi: 03.01.2018

Meyer, J. A., & Mann, M. B. (2006). Teachers' Perceptions Of The Benefits Of Home Visits For Early Elementary Children. *Early Childhood Education Journal*, *4*(1), 93-97.

Morgaine, C. (2001). Familysystemstheory. CFS 410U, Winter 2001. http://web.pdx.edu/~cbcm/CFS410U/FamilySystemsTheory.pdf Erişim tarihi: 04.01.2018

Nazlı, S. (2014). *Aile Danışmanlığı*,(s.19).Ankara: Anı Yayıncılık.

Rosenbusch, K., & Cseh, M. (2012). The Cross-Cultural Adjustment Process Of Expatriate Families In A Multinational Organization: A Family System Theory Perspective. *Human Resource Development International*, *15*(1), 61-77.

Rutland, J., &Hall, A. H. (2013). InvolvingFamilies in theAssessmentProcess. National Head Start AssociationDialog: The Research-to-Practice.*Journal for the Early Childhood Field*, *16*(4), 113-120.

Schene, P. (2005). *Comprehensive Family Assessment Guidelines For Child Welfare.*National Resource Center forFamily-CenteredPractice AndPermanency Planning.https://www.acf.hhs.gov/cb/resource/cfa-guidelines-for-cwErişim tarihi: 03.01.2018

Shonkoff J. P., Meisels S. J.(2000). *TheHandbook of EarlyIntervention,*(s.3-34).Cambridge UniversityPress.https://pdfs.semanticscholar.org/ Erişim tarihi: 07.01.2018

Temel, F., (2010). *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları,*(s.253). Ankara: Anı Yayıncılık.

Thomlison, B. (2010). *Family Assessment Handbook: An Introduction And Practical Guide To Family Assessment*. Belmont, CA: ThomsonHigherEducation.

U.S. Department of Healthand Human Services. (2010). *Infant/Toddler Development, Screening andAssessment.*National Training Institute For Child CareHealthConsultants, Department of Maternaland Child Health.https://childcareta.acf.hhs.gov/ Erişim tarihi: 07.01.2018

Varol, N., (2006). *Aile Eğitimi,*(s.16). Ankara: Kök Yayıncılık.

Woods, J. J., &Lindeman, D. P. (2008). Gathering And Giving Information With Families. *Infants & YoungChildren, 21*(4), 272-284.

World Health Organization. (2004). The importance of caregiver-child interactions for the survival and healthy development of young children: A review. http://apps.who.int/iris/bitstream/Erişim tarihi: 07.01.2018

7

GELİŞİMSEL GECİKMESİ OLAN ÇOCUKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bil. Uzm. Çiğdem KAYMAZ KÜÇÜK
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Prof. Dr. Pınar BAYHAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocukların nasihatten daha çok iyi örneğe ihtiyacı vardır.

Joseph Joubert

GİRİŞ

Gelişim, her çocuğun, bebeklikten, bağımsız yetişkinliğe doğru yol aldığı bir süreçtir (Bellman, Byrne ve Sege, 2013). Yaşam süreci değerlendirildiğinde insan doğar, büyür, gelişir, yaşlanır ve ölür. Bu döngüye yaşam süreci adı verilmektedir. Bu yaşam süreci, farklı kuramcılar tarafından farklı sınıflandırmalara ayrılmıştır. Genel anlamda değerlendirildiğinde bu süreç, bebeklik, okulöncesi, okul çağı, ön ergenlik, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere dönemlere ayrılmaktadır. İnsan gelişimi, motor gelişim, dil gelişimi, sosyal gelişim, duygusal gelişim, bilişsel gelişim gibi gelişim alanlarını kapsamakta ve gelişim değerlendirmesi her yaş grubunda bu alanlarda görülen gelişim özellikleri doğrultusunda yapılmaktadır. Farklı yaşam dönemlerinde bu gelişim alanlarında ortak özellikler görülmektedir. Bu ortak özellikleri gösteren gelişime "normal gelişim" denilmektedir. Yani, bir insanın, hangi dönemde, hangi gelişim alanında, ne gibi özellikler gösterdiği ortadadır (Baykoç, 2011). Normal gelişim dikkate alındığında gelişim örüntüsü oldukça geniş sınırlar dahilinde belirgin bir şekilde sabittir, ancak hedeflere ulaşma oranı çocuktan çocuğa göre değişebilmektedir (Bellman vd., 2013). Yani çocuklar, farklı hızda gelişmektedirler. Bu nedenle, normal aralığı, patalojik aralıktan ayırmak oldukça önemlidir (Bellman vd., 2013). Normal gelişimin dışında görülen özellikler, çocuğun gelişimini standart gelişimden ayırmaktadır (Baykoç, 2011).

Bebeklik ve erken çocukluk dönemimde gelişimsel pataloji için evrensel olarak kabul edilmiş bir tanım bulunmamaktadır (Msall, 2006). Gelişimsel gecikme, bir veya daha fazla gelişim alanındaki (kaba motor, ince motor, konuşma/dil, bilişsel, kişisel/sosyal veya günlük yaşam becerileri) gelişimin kilometre taşları ya da becerileri kazanmada belirli bir gecikme yaşanması durumudur (Poon, Larosa, ve Shashidhar Pai, 2010). Bir başka ifadeyle, "Gelişimsel Gecikme" genellikle, gelişimin bilişsel, dil, sosyal, duygusal ve motor işleyiş alanlarındaki normatif kilometre taşlarından sapması olarak tanımlanmaktadır (Ertem, 2012). Gelişme gecikmesi olan çocuklar, gelişimsel açıdan kronolojik yaşından beklenen becerileri sergilemekte sıkıntı yaşayan çocuklar olarak bilinmektedir (Moeschler ve Shevell, 2014).

"Küresel gelişimsel gecikme" tıpkı otizm spektrum bozukluğu veya epilepsi gibi heterojen bir terimdir (Wong, 2011). Küresel gelişimsel gecikme ise iki ya da daha fazla gelişimsel alanda gecikmenin yaşanması olarak ifade edilmektedir. Shevell ve arkadaşları (2003), küresel gelişimsel gecikmeyi küçük kas ve büyük kas motor gelişim, konuşma/dil gelişim, sosyal/kişisel gelişim, bilişsel gelişim alanlarında ve günlük yaşam aktivitelerinde kayda değer bir gecikmenin olması olarak tanımlamıştır. Geleneksel açıdan değerlendirildiğinde, herhangi bir alanda gelişimsel gecikmenin olduğunu söyleyebilmek için var olan gelişimin, normlardan 1,5 ya da 2 standart sapma ya da beklenen orandan %25 ölçüde farklı olması gerekmektedir (Poon vd., 2010). Erken müdahale çalışmaları yapılırken, Amerika Birleşik Devletlerinde erken müdahaleye uygun olanların belirlenmesinde bir gelişim alanında, %33 gecikme veya iki gelişim alanının herbirinde %25 gecikme gelişimsel geçikme olarak kabul edilmektedir (Bayhan, 2010). "Küresel Gelişimsel Gecikme" terimi daha çok 5 yaşından daha küçük çocuklarda görülen gelişimsel gecikmeleri adlandırmak için kullanılmaktadır (Srour, vd. 2006; Tirosh ve Jaffe, 2011).

KAYNAKLAR

Aileler ve Birincil Bakım Verenler için Amerikan Nöroloji Akademisi Rapor Özeti. (2011). *Genetic and Metabolic Testing in Children with Global Developmental Delay.* St. Paul: https://www.aan.com/Guidelines/home/GetGuidelineContent/490. Erişim Tarihi: 24.03.2018.

Alpas, B. ve Akçakın, M. (2003).Vineland Uyum Davranış Ölçeği- Araştırma Formu'nun Doğumdan 47 Aylığa Kadar Olan Türk Bebekleri İçin Uyarlama, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, *18* (52), 57-71.

Anderson, P. J., & Burnett, A. (2017). Assessing Developmental Delay in Early Childhood. Concerns With The Bayley-Iıı Scales. *Clinical Neuropsychologist*, 31(2), 371–381.

Anlar, B. ve Yalaz, K. (1996). *Denver II Gelişimsel Tarama Testi Türk Çocuklarına Uyarlanması ve Standardizasyonu El Kitabı.*Ankara: Meteksan Matbası.

Altshuler, K., Berg, M., Frazier, L. M., Laurenson, J., Longstreth, J., Mendez, W., & Molgaard, C.A. (2003). *Critical Periods in Development,* (2. Baskı). Kansas: OCHP Paper Series on Children's Health and the Environment.

Assessment: Provide The Accuracy Needed to Assess Each Student Effectively (2018). https://www.hmhco.com/classroom-solutions/assessment. Erişim Tarihi: 24 Mart 2018.

Bayhan, P. (2017a). *Erken Çocukluk Döneminde Değerlendirme* (1. Baskı). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Bayhan, P. (2017b). *Erken Müdahale*. Basılmamış ders notları, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara.

Bayhan, P. (2016). Erken Müdahalede Herşeyin Başlangıcı: Çocuk Gelişimi, Tarama, Değerlendirme ve Tanılama. *Erken Müdahalede İlk Aşama: Tanılama.* Ed.: Metin & B. G. Doğan, (s. 69–93). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Bayhan, P. (2010). Erken Müdahale Sistemine Genel Bakış. *Çocuk Gelişimini Destekleme Portage Derneği, Türkiye'de Erken Müdahale Yaklaşımları Sempozyumu*. Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi R Salonu, Ankara

Baykan, S., Temel, F., Ersoy, Ö., Avcı, N., Turla, A. (2002) Gazi Erken Çocukluk Değerlendirme Aracının (Geçda) Geliştirme Süreci. *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Sempozyumu* (1),70-74, Kök Yayıncılık: Ankara.

Baykoç, N. (2011). Uzun Süreli(Süreğen) Hastalığı Olan ve Hastanede Yatan Çocuklar ve Eğitimleri. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim.* Ed: N. Baykoç Dönmez , (s. 307–325). Ankara: Eğiten Kitap.

Bellman, M., Byrne, O., & Sege, R. (2013). *Developmental Assessment Of Children*. Bmj, 346, E8687–E8687. https://Doi.Org/10.1136/Bmj.E8687. Erişim Tarihi: 22 Şubat 2018

Clinical Assessment (2018). https://www.pearsonclinical.com/. Erişim Tarihi: 24 Mart 2018.

Cooper, G. M., Coe, B. P., Girirajan, S., Rosenfeld, J. A., Vu, T. H., Baker, C., & Abdel-Hamid, H. (2011). A Copy Number Variation Morbidity Map of Developmental Delay. *Nature Genetics*, *43*(9), 838.

Der, H., & Parker, A. D. (2000). *Handbook On Assessment in Early Childhood Special Education Programs.* Ed.: F. Ong & E. Brooms. California: California Department Of Education Press.

Demirci, A., Kartal, M (2010). Çocukluk Dönemine Ait Önemli Bir Sorun: Gelişme Geriliği ve Erken Tanının Önemi. [Elektronik Sürüm].*Turkish Family Physician*, 3(4). 1 -6.

Demirci, A., & Kartal, M. (2016). The Prevalence of Developmental Delay Among Children Aged 3–60 Months İn Izmir, Turkey. *Child: Care, Health And Development*, 42(2), 213-219.

Diken, İ. H. (2012). Türk Annelerinin ve Özel Gereksinimli Çocuklarının Etkileşimsel Davranışlarının Araştırılması: Erken Müdahaleye Yönelik Öneriler. *Eğitim ve Bilim*, 37(163).

Divan, G., Vajaratkar, V., Desai, M. U., Strik-Lievers, L., Patel, V., Salhia, H. O., Jaime, H. (2013). Principles And Recommendations For Early Childhood Assessments. *International Journal Of Innovative Research İn Science, Engineering And Technology*, 22(4), 129–135.

Glascoe, F. P. (2000). Early Detection of Developmental And Behavioral Problems. *Pediatrics in Review*, *21*(8), 272-280.

Grantham-Mcgregor, S., Cheung, Y. B., Cueto, S., Glewwe, P.,Richter, L. & Strupp, B. (2007) International Child Development Steering Group. Developmental Potential in the first 5 Years For Children in Developing Countries. *Lancet*, 369(9555): 60–70. Doı: 10.1016/S0140-6736(07)60032-4.

Gündüz, F., & Çalışkan, M. (2013). 60-66, 66-72, 72-84 Aylık Çocukların Okul Olgunluk ve Okuma Yazma Becerilerini Kazanma Düzeylerinin İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, *8*(8), 379-398.

Ertem, I. O. (2012). Developmental Difficulties in Early Childhood: Prevention, Early Identification, Assessment And Intervention In Low- And Middle-Income Countries. World Health Organization.http://Apps.Who.İnt/İris/Bitstream/10665/97942/1/9789241503549_Eng.Pdf?Ua=1. Erişim Tarihi: 2 Şubat 2018

Hamilton S. (2006). Screening For Developmental Delay: Reliable, Easy-To-Use Tools. *Jounal of Family Practice*, 55(5), 415-422.

Katz J., Demir N., Önen F., Uzlukaya A., Uludağ, A. (1972). Türkce Konuşan Çocuklar için Peabody Resim Kelime Testi Resim Dizisi (Peabody PictureVocabulary Test). *Ankara Rehberlik ve Araştirma Merkezi.* Ankara.

Macy, M. (2012). The Evidence Behind Developmental Screening Instruments. *Infants & Young Children*, *25*(1), 19-61.

Milli Eğitim Bakanlığı (2012). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. http://Orgm.Meb.Gov.Tr/Meb_İys_Dosyalar/2012_10/10111226_Ozel_Egitim_Hizmetleri_Yonetmeligi_Son.Pdf. Erişim Tarihi: 9 Ocak 2018.

Moeschler, J. B., & Shevell, M. (2014). Comprehensive Evaluation Of The Child with Intellectual Disability or Global Developmental Delays. *Pediatrics,* 134(3), E903–E918. Https://Doi.Org/10.1542/Peds.2014-1839.

Msall, M. E. (2006). Neurodevelopmental Surveillance in The First 2 Years After Extremely Preterm Birth: Evidence, Challenges, And Guidelines. *Early Human Development,* 82(3), 157–166. Https://Doi.Org/10.1016/J.Earlhumdev.

Oberklaid, F., & Efron, D. (2005). Developmental Delay Identification And Management. *Australian Family Physician,* 34(9), 739–742.

Oktay, A. (1980). Metropolitanreadiness Testinin İstanbul'da Farklı Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Çevrelerdeki (5-6) Yaş Çocuklarına Uygulanması. *Pedagoji Dergisi*, 1, 119-138.

Öktem, F., Gençöz, T., Erden, G., Sezgin, N. ve Uluç, S. (2011). Wechsler Çocuklar için Zeka Ölçeği-IV (WÇZÖ-IV) Türkiye Norm Çalışması. 109K533 No'lu Basılmamış TÜBİTAK Proje Raporu.

Özcan, S., Duyan, V., & İncecik, Y. (2011). Aile Hekimliği'nde Aile APGAR Ölçeği'nin Kullanımı: Türkçeye Uyarlama Çalışması. *The Journal of Turkish Family Physician*, *2*(3), 30-37.

Özelli, L. B. (1978). Bayley Bebekler İçin Zihinsel ve Devimsel Ölçek ile Bir Ön Çalışma. *Türk Psikoloji Dergisi, 20*(1-2), 35.

Polat-Unutkan, Ö. (2003). *Marmara İlköğretime Hazır Oluş Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve Standardizasyonu.* Doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Perry, Bd (2002) Childhood Experience And The Expression Of Genetic Potential: What Childhood Neglect Tells us about Nature And Nurture. *Brain Mind* 3, 79–100.

Poon, J. K., Larosa, A. C., & Shashidhar Pai, G. (2010). Developmental Delay: Timely Identification And Assessment. *Indian Pediatrics*, 47(5), 415–422. https://Doi.Org/10.1007/S13312-010-0077-3

Ringwalt, S. (2008). Developmental Screening and Assessment Instruments with an Emphasis on Social and Emotional Development for Young Children Ages Birth through Five. http://www.nectac.org/~pdfs/pubs/screening.pdf. Erişim Tarihi: 22 Şubat 2018.

Rosenberg Sa, Zhang D, Robinson C. C. (2008). Prevalence Of Developmental Delays And Participation In Early Intervention Services For Young Children. *Pediatrics*, 121(6), E1503-E1509.

Savaşır, I., Sezgin, N., & Erol, N. (1995). *Ankara Gelişim Tarama Envanteri El Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi.

Savasir, I., Sezgin, N., & Erol, N. (1993). *Ankara Gelisim Tarama Envanteri* [Ankara Developmental Screening Inventory]. Ankara: Turkish Psychological Association.

Slentz, K. (2008). Assessment in Early Childhood. *Guide To Assessment in Early Childhood: Infancy To Age Eight.* Ed.: Bergeson, T., Davidson, C., Mueller, M. T., & Williams-Appleton, D., (s. 15-21). Washington State: Washington State Office Of Superintendent Of Public Instruction.

Shevell, M. I., Ashwal, S., Donley, D., Flint, J., Gingold, M., Hirtz, D. & Sheth, R. D. (2003). Practice parameter: Evaluation of the Child with Global Developmental Delay Report of the Quality Standards Subcommittee of the American Academy of Neurology and The Practice Committee of the Child Neurology Society. *Neurology*, *60*(3), 367-380.

Srour, M., Mazer, B., & Shevell, M. I. (2006). Analysis of Clinical Features Predicting Etiologic Yield in the Assessment of Global Developmental Delay. *Pediatrics*, *118*(1), 139-145.

Stanford Binet Zeka Testi (2018). http://www.fenomenpsikoloji.com/uygulanan-testler-2/stanford-binet-zeka-testi/. Erişim Tarihi: 30 Mart 2018.

The Aseba Approach (2018). http://www.aseba.org/. Erişim Tarihi: 30 Mart 2018.

Tirosh, E., & Jaffe, M. (2011). Global Developmental Delay and Mental Retardation—A Pediatric Perspective. *Developmental Disabilities Research Reviews*, *17*(2), 85-92.

Walters, A. V. (2010). Developmental Delay – Causes And Investigation. *Acnr*, 10(2), 32–34.

Ward, S. (2015). *Factors that Contribute To Developmental Delay.* https://Www.Livestrong.Com/Article/140425-Factors-That-Contribute-Developmental-Delay/. Erişim Tarihi: 29 Ocak 2018.

Wong, V. C. (2011). Global Developmental Delay–A Delay in Development of Terminology. *Developmental Medicine & Child Neurology*, *53* (7), 585-585.

8 OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bil. Uzm. Aslı İZOĞLU TOK
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bildiklerimiz sadece bir damla, bilmediklerimiz ise bir okyanustur.

Isaac Newton

GİRİŞ

Otizm spektrum bozukluk (OSB); toplumsal etkileşimi başlatamama ya da toplumsal etkileşime girememe, sözel ve sözel olmayan iletişim yetersizlikleri, imgesel oyunu paylaşma ve akran ediniminde güçlükler, ilişki kurma, sürdürme ve ilişkileri anlama eksikleri gibi güçlüklerle karakterize edilen bozlukları kapsayan şemsiye bir terimdir (American Psychological Association -APA, 2000).

OSB, teşhis ve tedavide zorluk oluşturan heterojen bir hastalık grubunu temsil eder. Bunun en önemli sebebi ise, bu bozukluğun neden kaynaklandığı ile ilgili net ve kesin bir bilginin olmayışıdır (Jeste ve Geschwind, 2014). Bu durum hem bu bozuklukla ilgili önlemlerin alınmasını hem de bu bozukluğa sahip çocukların değerlendirme süreçlerini zora sokmaktadır. Bu nedenle bu bozukluğa sahip çocukların çok yönlü değerlendirilmesi gerekmektedir. OSB tanısı koyma aşamasında aileden ya da birincil bakıcıdan başlayarak psikiyatristlerin, nörologların, çocuk gelişimcilerin, psikologların, dil ve konuşma terapistlerinin ve ilgili diğer profesyonellerin aktif olarak rol alması gerekmektedir.

Her yetersizlik grubunda olduğu gibi OSB'de de bireyi değerlendirip tanı koymanın amacı, bireyin ihtiyaçlarını tespit edip buna uygun eğitim sürecini başlatmaktır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016). Bu nedenle tanılama aşamasında profesyonellerin bu tanı grubu ile ilgili karakteristik özellikleri ve bu özelliklere uygun değerlendirme araçlarını bilmeleri erken tanı konulabilmesi için önemlidir. Bu bölümde OSB tanısı olan çocukların karakteristik özellikleri ve OSB tanı türlerinden başlayarak tarama ve tanılama sürecinde geçilen aşamalardan, tarama ve tanılama surecinde kullanılan araçlardan bahsedilecektir.

KAYNAKLAR

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2016). *Otizm Spektrum Bozukluğu*. Ankara: Otizm Spektrum Bozukluğu Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Avcil, S., Baykara, B., Baydur, H., Münir, K. M., & Inal Emiroğlu, N. (2016). The validity and reliability of the social communication questionnaire-Turkish form in autistics aged 4-18 years. *Turk Psikiyatri Dergisi*, *26*(1), 1–8. https://doi.org/10.5080/u7298

Anlar, B., Serdaroğlu, A., & Yakut, A. (2008). *Gelişimsel Çocuk Nörolojisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.

APA. (2000). *DSM-IV-TR Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*. *American Psychiatric Organization* (Fourth Edi, Vol. 33). Washinghton, DC. https://doi.org/10.1073/pnas.0703993104. Erişim Tarihi:04.09.2017. Erişim Tarihi: 25.08.2017.

APA. (2013). *Diagnostic and Statistical M.anual of Mental Disorders (DSM–5)* (Fifth Edit). Washinghton, DC: American Psychiatric Organization.

A Parent's Handbook: Your Guide to Autism Programs. (2013). British Columbia.

Baird, G., Charman, T., Cox, A., Baron-cohen, S., Swettenham, J., Wheelwright, S., Unit, B. S. (2001). Screening and Surveillance for Autism and Pervasive. *Archives of Disease in Childhood*, 468–475. https://doi.org/10.1007/s10803-005-3300-7.

Bishop, S.L., Luyster, R., Richler, J. & Lord, C. (2008). Diagnostic assessment . K. Chawarska, A. Klin & F. R. Volkmar (Eds), *Autism spectrum disorders in infants and toddlers: Diagnosis, assessment and treatment.* (ss. 23-50). New York: The Guilford Press.

Dietz, C., Swinkels, S., Van Daalen, E., Van Engeland, H., & Buitelaar, J. K. (2006). Screening for autistic spectrum disorder in children aged 14-15 months. II: Population screening with the Early Screening of Autistic Traits Questionnaire (ESAT). Design and general findings. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *36*(6), 713–722.

Diken, I. H., Ardıç, A., Diken, Ö., & Gilliam, J. E. (2012). Exploring the Validity and Reliability of Turkish Version of Gilliam Autism Rating Scale-2: Turkish Standardization Study. *Education & Science/ Egitim ve Bilim*, *37*(166), 318-328.

Diken, I. H., Bayhan, P., Turan, F., Sipal, R. F., Sucuoglu, B., Ceber-Bakkaloglu, H.,Kara, O. K. (2012). Early Childhood Intervention and Early Childhood Special Education in Turkey Within the Scope of the Developmental System Approach. *Infants & Young Children*, *25*(4), 346–353. https://doi.org/10.1097/IYC.0b013e318268541d.

Ehlers, S. (1999). A Screening Questionnaire for Asperger Syndrome and Other High-Functioning Autism Spectrum Disorders in School Age Children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *29*(2).

Filipek, P. A., Accardo, P. J., Ashwal, S., Baranek, G. T., Otr, L., Cook, E. H., Volkmar, F. R. (2000). Practıce Parameter : Screenıng and Dıagnosıs of Autısm: Report of the Quality Standards Subcommittee of the American Academy of Neurology and the Child Neurology Society. *American Academy of Neurology*, *55*, 468–479.

Goldstein, S., & Naglieri, J. A. (2010). *Autism Spectrum Rating Scales (ASRS)*. North Tonawanda, NY: Multi-Health Systems Inc.

Hus, V., Bishop, S., Gotham, K., Huerta, M., & Lord, C. (2013). Factors influencing scores on the social responsiveness scale. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, *54*(2), 216–224.

İncekaş, S. (2009). *Çocukluk Otizmini Derecelendirme Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

İncekaş Gassaloğlu, S., Baykara, B., Avcil, S., & Demiral, Y. (2016). Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *27*(1), 1–10.

Jeste, S.S. & Geschwind, D.H. (2014). Disentangling the heterogeneity of autism spectrum disorder through genetic findings. *Nature Reviews Neurology, 10,* 74-81.

Johnson, C. P., Myers, S. M., & The Council on Children with Disabilities. (2007). Identification and Evaluation of Children With Autism Spectrum. *American Academy of Pediatrics*, *120*(5), 1183–1215. https://doi.org/10.1542/peds.2007-2361

Kara, B., Mukaddes, N. M., Altınkaya, I., Güntepe, D., Gökçay, G., & Özmen, M. (2014). Using the Modified Checklist for Autism in Toddlers in a Well-Child Clinic in Turkey: Adapting the Screening Method Based on Culture and Setting. *Autism*, *18*(3), 331–338.

Kargın, T. (2007). Baş Makale: Eğitsel Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlama Süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, *8*(1), 1–14.

Kid Sense Child Development. (2017). *Pervasive developmental disorder not otherwise specified*. *Textbook of Autism Spectrum Disorders*. Erişim Tarihi:02.09.2017

Köse, S., Bora, E., Erermiş, S., Özbaran, B., Bildik, T., & Aydin, C. (2013). Broader autistic phenotype in parents of children with autism: Autism Spectrum Quotient-Turkish version. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, *67*(1), 20–27. https://doi.org/10.1111/pcn.12005

Lantz, J. (2003). Assessment Processes for Autism Spectrum Disorders: Purpose and Procedures. *Autism Spectrum Disorders*, *8*(1), 11–15.

Lord, C., Risi, S., Lambrecht, L., Cook, E. H., Leventhal, B. L., DiLavore, P. C. Rutter, M. (2000). The Autism Diagnostic Observation Schedule–Generic: A Standard Measure of Social and Communication Deficits Associated with the Spectrum of Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *30*(3), 205–223. https://doi.org/10.1023/A:1005592401947

Luyster, R. (2013). Prelinguistic Autism Diagnostic Observation Schedule. *Encyclopedia of Autism Spectrum Disorders*, 2340–2342.

M.E.B. (2009). Eğitsel Değerlendirme, Tanılama ve Özel Eğitim Uygulamaları, Pub. L. No. B.08.0.ÖRG.0.20.02.01/380. Erişim Tarihi: 25.08.2018

M.E.B. (2011) Eğitsel Değerlendirme ve Tanılamada Dikkat Edilecek Hususlar, Pub. L. No. B.08.0 .ÖRG.0.07.01.00/160.02.09/2053, 8. Erişim Tarihi:28.08.2017

M.E.B. (2014). Ozel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Yonetmeliği, http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_01/23121514_zeleitimverehberlikhizynetmeliktasla.pdf. Erişim Tarihi: 28.08.2017

M.E.B. (2017). Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri. https://orgm.meb.gov.tr/ Erişim Tarihi:25.08.2017

Özdemir, O., Diken, İ. H., Diken, Ö., & Şekercioğlu, G. (2013). Otizm Davranış Kontrol Listesi (Autism Behavior Modifiye Edilmiş Türkçe Versiyonu'nun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması:Pilot Uygulama Sonuçları. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE), 5*(2), 168–182.

Robins, D. L., Fein, D., Barton, M. L. & Green, D. A. (2001). The modified checklist for autism in toddlers: An initial study investigating the early detection of autism and pervasive developmental disorders. Journal of Autism and Developmental Disorders, 31, 131-144.

Rutter, M., Bailey, A., & Lord, C. (2012). *The Social Communication Qustionnaire (SCQ)*. USA: Western Psychological Services. Retrieved from http://www.childhealthcare.org/ug/SCQ/SCQ_Manual-2.pdf. Erişim Tarihi: 02.09.2017

Rutter, M., Le Couteur, A., & Lord, C. (2003). *Autism Diagnostic Interview-Revised*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.

Sağlık Bakanlığı. (2015). *Çocuğun Psikososyal Gelişimini Destekleme Programı Görüşme Rehberi*. Ankara: Türkiye Halk Sağlığı Kurumu.

Sayan, A., & Durat, G. (2007). Risk tanılaması yoluyla otizmin erken teşhisi: Hemşirenin rolu. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 10, 105-113.

Schreibman, L., Stahmer, A. C., & Akshoomoff, N. (2006). *Clinician's Handbook of Child Behavior Assessment*. *La Revue du praticien*. San Diego:Elsevier, Inc.

Scott, F., Baron-Cohen, S., Bolton, P., & Brayne, C. (2002). The CAST (Childhood Asperger Syndrome Test): Preliminary Development of a UK Screen for Mainstream Primary School Age Children. *Autism*, *6*(1), 9–31.

Shah, A., & Holmes, N. (1985). Brief Report: The Use of the Leiter International Performance Scale with Autistic Children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *15*(2), 195–203.

Siegel, B. (2008). *Getting the best for your child with autism: An expert's guide to treatment.* New York: The Guilford Press.

Siegel, B. (2013). Pervasive developmental disorders screening test (PDDST). In *In Encyclopedia of Autism Spectrum Disorders* (pp. 2211–2215).New York: Springer.

Sipal, R. F., & Bayhan, P. (2010). Service Delivery for Children Who Are Deaf: Thoughts of Families in Turkey. *Journal of Disability Policy Studies*, *21*(2), 81–89. https://doi.org/10.1177/1044207310363434

Sucuoğlu, B. (2014). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Değerlendirilmesi. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri,* (s. 45–77). Ankara: Vize Yayıncılık.

Tetik Kabil, A. (2005). Turk orneklemi ile yapılan Erken Cocukluk Donemi Otizm Tarama Olceği gecerlik çalışması,Yayınlanmamış yuksek lisans tezi, Boğazici Universitesi, İstanbul.

Uluç, S., Öktem, F., Erden, G., Gençöz, T., & Sezgin, N. (2011). Wechsler Çocuklar için Zeka Ölçeği-IV: Klinik Bağlamda Zekanın Değerlendirilmesinde Türkiye için Yeni Bir Dönem. *Türk Psikoloji Yazıları*, *14*(28), 49–57.

Wetherby, A. M., & Prizant, B. M. (2002). *Communication and Symbolic Behavior Scales: Developmental Profile*. Baltimore: Paul H Brookes Publishing.

Wolkmar, F.R. & Wiesner, L.A.(2009). *A practical guide to autism: What every parent, family member, and teacher needs to know.* New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Yıkgec, A. (2005). *A validity study of the Modified Checklist for Autism in Toddlers (M-CHAT) on a Turkish sample,* Yayınlanmamış yuksel lisans tezi, Boğazici Universitesi, Sosyal Bilimler Enstitusu, İstanbul.

Zander, E. (2015). *Standardizing Diagnostic Assessment of Autism Spectrum Disorder -Assets and Challenges*. Stockholm: Karolinska Institutet.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 8.1: APA. (2000). *DSM-IV-TR Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*. *American Psychiatric Organization* (Fourth Edi, Vol. 33). Washinghton, DC.

Şekil 8.2: APA. (2013). *Diagnostic and Statistical M.anual of Mental Disorders (DSM–5)* (Fifth Edit). Washinghton, DC: American Psychiatric Organization.

9

İLETİŞİM, DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLUKLARINDA DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Figen TURAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bil. Uzm. Burcu BÜLBÜN AKTI
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocukların küçücük umutları, planları ve mutlulukları yetişkinlerce asla hoyratça gözardı edilmeden ya da alay edilmeden içtenlikle kabullenilmelidir.

Loisa May Alcot

GİRİŞ

Bebekler doğdukları andan itibaren ağlayarak çevreyle iletişim kurmaya başlar ve bu iletişim yaşam boyu gelişerek devam eder. Dil ve konuşma çocukların kendilerini ifade etmeleri, iletişim kurmaları ve sosyal hayata uyum sağlamaları açısından çok önemlidir. Dil ve konuşma ile ilgili bozukluklar çocuğun sadece iletişimini değil sosyal-duygusal, psikolojik ve akademik gelişimini de olumsuz etkiler. Bu nedenle erken tanı ve uygun müdahale çok önemlidir. Tanılama sürecinin ve uygun müdahale programı hazırlamanın en önemli basamağı değerlendirmedir.

Değerlendirme kelimesini duyduğumuz zaman testleri düşünürüz. Fakat bu iki sözcük aslında aynı şey değildir. Testler değerlendirmenin sadece bir parçasıdır. Değerlendirme, klinik olarak karar verebilmek için geçerli ve güvenilir bilgilerin toplanması ve yorumlanması sürecidir (Paul, 2002; Slentz, 2008).

Dil bozukluğu olan çocukların gereksinimlerinin karşılanabilmesinde ilk ve en önemli adım, bireysel farklılıkları dikkate alan, uygun ve yeterli bir değerlendirme yapılmasıdır. Dil değerlendirmesinin temel amacı "tanılamak" gibi görünse de, aslında bundan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Dil değerlendirmesi, tanılamanın yanı sıra, mevcut sorununun yapısını ve mevcut beceri düzeyini belirleme ve dil becerilerindeki ilerlemeyi ölçmeyi de içermektedir. Sağlıklı bir değerlendirme yaklaşımının kullanılması sağlıklı bir müdahaleyi de beraberinde getirecektir. Bu bakımdan, mevcut problemin doğasını en iyi şekilde ortaya koyacak değerlendirme yönteminin kullanılması büyük önem taşımaktadır. Değerlendirme, bir bireyin geçmişi, yetenekleri, bilgisi, algıları ve hisleri ile ilgili metodolojik bilgi toplama sürecidir.

Değerlendirme sürecinde, tarama ve yönlendirme, değerlendirme bulgularının yorumlanması, müdahale planının yapılması ve süreç ile ilgili sonuçların izlenmesini içeren farklı kapsam ve diziliş aşamaları vardır. Değerlendirmenin sağlıklı yapılması tasarlanması ve uygulanması için kullanılan araçlar, görüşmeleri, sistematik gözlemi, anketleri, araştırmaları ve testleri içermelidir. Uzmanların sorumluluğu ise, çeşitli araçları kullanarak değerlendirmenin duyarlı, kapsamlı ve tarafsız olmasını sağlamak olmalıdır (Justice, 2006; Paul, 2001).

Alanyazında iletişim ve dil problemlerinin değerlendirilmesinde birçok yaklaşım tanımlanmıştır. *Medikal model* olarak adlandırılan bir yaklaşım, değerlendirme ve tanılama arasında ayrım yapar. Değerlendirme, danışan hakkında niteliksel ve niceliksel verilerin toplanmasıdır. Tanı ise, bir problemin var olup olmadığına karar vermek ve bu problemi diğer benzer problemlerden ayırabilmek için bu verilerin yorumlanmasıdır (Paul, 2002).

Bir diğer model Miller (1978) ve Paul (1995) tarafından tanımlanan *tanımlayıcı - gelişimsel model*dir. Bu modelde değerlendirme ve tanılama daha az belirgindir. Bu modelde vurgu, problemin kategori edilmesi veya probleme neden olan faktörlerden ziyade çocuğun mevcut iletişim davranışlarının tanımlanması üzerine yapılmıştır. Tanımlayıcı - gelişimsel model çocuğun performansını normal gelişim basamakları ile karşılaştırır (Miller ve Paul'den aktaran Paul, 2002; Ruscello, 2010).

Tomblin (2000), değerlendirmeye ilişkin *sistem modelini* tanımlamıştır. Bu model, iletişim problemleri ve çevre üzerine odaklanmıştır. Çocuğun içinde bulunduğu aile ve kültür bağlamının önemine vurgu yapmaktadır. Bu modelde, iletişim probleminin dinamikleri hakkında bilgi toplamak için değerlendirmenin içinde "anlamlı diğer" şeylere vurgu yapmaktadır (Tomblin'den aktaran Paul, 2002; Ruscello, 2010).

KAYNAKLAR

Acarlar, F. (2002). Çocuklarda Dilin Değerlendirilmesi: Betimleyici Yaklaşım, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 35(1-2)*.

Aksu-Koç A, Acarlar F, Küntay A ., Maviş, İ.,Sofu, H.,-Topbaş, S. ve Turan, F. (2008). *TİGE-Measurement and Evaluation of Early Communicative Competence of Turkish Children: The Adaptation of MacArthur-Bates Communicative Development Inventory (CDI) into Turkish*. 12th Congress of the International Clinical Phonetics and Linguistics Association. 25-28 June, 2008. İstanbul, Türkiye.

Aksu-Koç, A.C., Acarlar, F., Küntay, A., Maviş, İ.,Sofu, H.,Topbaş, S. ve Turan, F. (2009). *Türkçe'de Erken Sözcük ve Dilbilgisi Gelişimi Ölçme ve Değerlendirme Çalışması Türkçe İletişim Gelişimi Envanterleri:* TİGE-*I ve* TİGE-*II.* TÜBİTAK (Proje No: 107K058).

Acarlar, F., Johnston, J. (2006). Computer-Based Analysis of Turkish Child Language: Clinical and Research Applications. *Journal of Multilingual Communication Disorders,*4(2), 78–94.

Bernstein D. K. & Tiegerman-Farber E. (2009). *Language and Communication Disorders in Children* (6. Ed.). USA: Pearson.

Berument, S. K., Güven, A. G. (2013). Türkçe İfade Edici ve Alıcı Dil (TİFALDİ) Testi: I. Alıcı Dil Kelime Alt Testi Standardizasyon ve Güvenilirlik Geçerlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(3):192-201.

Brown, R.(1973). A First Language, The Early Stages. Cambridge, MA:Harvard University Press.

Bishop DV, Snowling MJ, Thompson PA, Greenhalgh T. ve CATALİSE consortium (2016) Correction: CATALISE: A Multinational and Multidisciplinary Delphi Consensus Study. Identifying Language Impairments in Children. PLOS ONE 11(12):e0168066. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0168066 View correction

Bishop DV, Snowling MJ, Thompson PA, Greenhalgh T, CATALISE-2 consortium. (2017). CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development. Phase 2. Terminology. *PeerJ Preprints*5:e2484v2 https://doi.org/10.7287/peerj.preprints.2484v2

Ege,P., Acarlar, F., ve Güleryüz,F. (1998). Türkçe Kazanımında Yaş ve Ortalama Sözce Uzunluğu İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13(41), 19-31.

Ege,P., Acarlar, F., Turan, F. (2004). *Ankara Artikülasyon Testi (AAT).* Ankara: Ankara Üniv. Proje.Key Tasarım.

Hall, B.J., Oyer, H.J. ve Haas W.H. (2001). *Speech, Language And Hearing Disorders: Aguide For The Teacher* (3. ed.). Needham Heights, MA.: Allyn ve Bacon.

Hegde, M. N., Pomaville F. (2017). *Assessment of Communication Disorders in Children*, USA: Plural Publishing.

Işıtan, S., Turan, F.(2014). Çocuklarda Dil Gelişiminin Değerlendirilmesinde Bir Anlatı Analizi Yaklaşımı Olarak Öykü Anlatımı, *Educational Sciences and Practice*, 13 (25), 105-124.

Justice M. L. (2006). *Communication Sciences and Disorders an Introduction,* USA: Pearson.

Paul, R. (2001*). Language Disorders From İnfancy Through Adolescenes. Assessment and Intervention* (2nd ed). St Louis,MO: Mosby.

Paul, R. (2002). *Introduction to Clinical Methods in Communication Disorders,* USA: Brookes Publishing.

Ruscello, D. M., (2009). *Mosby's Review Questions for The Speech-Language Pathology*, USA: Mosby Elsevier.

Shipley, K. G. & McAfee, J. G. (2015). *Assessment in Speech-Language Pathology* (5. Ed). USA: Cengage Learning.

Shurman, J., Leone, D. (2015). Standardized Versus Naturalized: An Evaluation of Child Morphological and Syntactic Assessments. *International Journal of Undergraduate Research and Creative Activities*, 7(6). 1-13.

Slentz, K. L. (2008). *A Guide to Assessment in Early Childhood Washington State Infancy to Age Eight*, USA: Washington State Office of Superintendent of Public Instruction.

Topbaş, .S. (2004). *Türkçe Sesletim- Sebilgisi Testi*. Ankara: MEB 4.Akşam Sanat Okulu Matbaası.

Topbaş, S. (2010). Spesific Language Impairment in Turkish: Adapting The Test of Early Language Development (TELD-3) As A First Step in Measuring Language Impairments. *Communication Disorders in Turkish* Ed.: S.Topbaş ve M.Yavaş.. Bristol, UK: Multilingual Matters.

Topbaş, S., Güven, S. (2011). *Türkçe Erken Dil Gelişim Testi-TEDİL*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Turan, F. (2012). İletişim, Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Çocuklar. *Özel Gereksinimli Çocuklar.* Ed.: Nilgün Metin, (s.143-185). Ankara: Maya Akademi.

Turan, F. (2015). Dil ve Konuşma Bozuklukları. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Kaynaştırma* .Ed.: N.Metin , A. İpek Yükselen (s.148-162). Ankara: Hedef CS.

10 İŞİTME KAYIPLI ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Bil. Uzm. Esra ACAR ŞENGÜL
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Daima güneş ışığını takip et, böylelikle asla gölgeleri görmeyeceksin.

Helen Keller

GİRİŞ

İşitme engelli çocuklar, işitme kayıplarının ortaya çıktığı yere ve kaybın derecesine göre sesi algılamada farklılıklar göstermektedirler. Bu farklıların yalnızca sesi algılamada problem oluşturduğu düşünülse de, ortaya çıkan sonuç bu durumun daha geniş bir alana etki ettiğini göstermektedir. Bu nedenle işitme engeli yalnızca çocuğun sesi algılamasında değil, dil gelişim alanı başta olmak üzere sosyal-duygusal, bilişsel ve motor gelişim alanlarında da sorunları beraberinde getirir. Bu sorunların getireceği olumsuzlukları önlemek adına çocuğun gelişimsel özelliklerini belirlemek ve bu özellikleri kapsamlı olarak analiz etmek gerekmektedir. Çocuk ve aileye yönelik olarak uygulanan gelişimsel değerlendirme süreci, çocuğun gelişimsel özelliklerini belirlemede son derece büyük önem taşımaktadır.

İşitme engelini tanımlayabilmek için öncelikle sesin ne olduğunu açıklamak gerekmektedir. Ses; bir dizi basıncın etkisiyle havada yayılarak oluşan ve kulak tarafından algılanarak işlemlenmesi için beynin ilgili kısımlarına gönderilen enerji türdür. Sesin kulak ve beynin işitmeyi ilgilendiren kısımlarına iletilememesi nedeniyle ortaya çıkan sorunlar sonucu işitme engeli ortaya çıkmaktadır.

İşitme kaybı dünyada en yaygın olarak görülen engel türlerinden birisidir. Dünya Sağlık Örgütü, 2012 yılında dünyada 360 milyon (dünya nüfusunun %5.3'ü) işitme engelli birey olduğunu belirtmektedir. Bunun 32 milyonunu çocuklar oluşturmaktadır. Türkiye'de ise, 0-19 yaşları arasında 63.173 işitme kayıplı çocuk bulunmaktadır (WHO, 2012).

KAYNAKLAR

Aile Eğitim Rehberi (2006). Ankara; T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Akçamete, G. (2003). İşitme Yetersizliği Olan Çocuklar. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.* Ed.: Ayşegül Ataman, (s. 313-359). Ankara; Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Belgin, E., (2011). Çocuklarda İşitme Kayıpları. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim* Ed.: Necate Baykoç (s.187). Ankara: Eğiten Kitap.

Garton, A., F. (1995). *Social Interaction And Development Of Language And Cognition*, p. (116.117) UK: Erlbaum Associates,

Gallahue, D.,Ozmun, J. (1995). *Motor Development. Children, Infants, Adolescent, Adults*. (2. Ed.) Indiana: Brown and Benchmark

Genç, G. A., Ertürk, B. B., & Belgin, E. (2005). Yenidoğan İşitme Taraması: Başlangıçtan Günümüze. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 48*, 109-118.

Howard, V.F., Williams, B., Lepper, C.E. (2010) Very Young Children with Special Needs- *A Foundation for Educators, Families and Service Providers* New Jersey:Merrill.

Justice, L. M. (2006). *Communication Sciences and Disorders An Introduction*: UK: Pearson Publishing Ltd.

Kauffman, J. M., Hallahan, D. P., & Pullen, P. C. (2013). *Exceptional Learners: New International Edition: An Introduction to Special Education*. UK: Pearson Publishing Ltd.

Letts, C. (2001). Speech and Language Therapy. *Multicultural Issues in Assessment and Management*. Eds: M. Kersner & J. Write London: David Fulton Publishers.

Martin, N., F. & Clark, G., J. (2003). (8. Ed.) *Introduction to Audiology* (p. 15). USA; Pearson Publishing.

Pajor, A., Jozefowicz-korczynsks, M. (2008). Prognostic Factors For Vestibular Impairment In Sensorineural Hearing Loss. *Ear Arch Otorhinolaryngology*, 265, 403–407. doi: 10.1007/s00405-007-0473-z

Paul, R. (1995). *Language Disorders From Infancy Through Adolescence: Assessment and Intervention.* NewYork: Mosby

Plante, E., Beeson, P. (2000) *Communication and Communication Disorders: A Clinical Introduction.* UK: Pearson Publishing Ltd.

Rine RM, Cornwall G, Gan K, Locascio C, O'Hare T, Robinson E, Rice M. (2000). Evidence Of Progressive Delay Of Motor Development In Children With Sensorineural Hearing Loss And Concurrent Vestibular Dysfunction. *Percept motor skills*. 90, 1101–12. doi: 10.2466/PMS.90.3.1101-1112.

Santrock, J.W. (2009). *Life-Span Development* (14th Ed.). Boston: McGraw-Hill

Shipley, K. G., & McAfee, J. G. (2004). *Assessment in Speech-Language Pathology A Resource Manual* (3. Ed). USA: Thomsan Delmar Learning.

Smith, JH.,R., Bale, J., R., & K,. R,. White, (2005). Sensorineural Hearing Loss in Children. *The Lancet, 365,* 879 – 890, The Lancet doi:10.1016/S0140-6736(05)71047.

Svirsky, M., Robbins, A., Iler-Kirk, K., Pisoni, D., & Miyamoto, R. (2000). Language Development In Profoundly Deaf Children With Cochlear Implants. *Psychological Science*, 11, 153–158.

TÜİK. (2002). Özrün Türüne Göre Özürlü Nüfus Oranı, *Türkiye Özürlüler Araştırması* 2002 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 .Erişim Tarihi: 09.12.2017.

WHO (2012). World Health Organization *Global Estimates on Prevalence of Hearing Mortality and Burden of Diseases and Prevention of Blindness and Deafness.* http://www.who.int/pbd/deafness/WHO_GE_HL.pdf?ua=1 .Erişim tarihi: 10.02.2018.

Yücel, E., (2012). İşitme Engelli Çocuklar. *Özel Gereksinimli Çocuklar*. Ed.: Nilgün Metin (s.112). Ankara: Maya Akademi.

Yücel, E., (2011). İşitme Engelli Çocuklarda Değerlendirme ve Eğitim. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim.* Ed.: Necate Baykoç (s.191). Ankara: Eğiten Kitap.

11 DAVRANIŞ PROBLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Pelin ERDEM
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuklar, göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz, canlı mesajlardır.

Neil Postman

GİRİŞ

Çocuk veya ergenlerin davranışlarına yönelik olarak çeşitli meslek gruplarından profesyoneller tarafından yapılan değerlendirmeler, yöntem ve yaklaşım olarak farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar; geniş kapsamda değerlendirmenin hangi amaçla yapıldığından, daha dar kapsamda ise değerlendirmeyi yapan profesyonelin eğitiminden, alanından, klinik deneyiminden ve benimsediği yaklaşımdan kaynaklanabilmektedir.

Bu bölümde, çocuk veya ergenlerin herhangi bir veya birden fazla "davranış problemi" nedeniyle profesyonele, özellikle de çocuk gelişimciye başvurduğu andan itibaren başlayan değerlendirme süreci ele alınmaktadır. Bu süreç içerisinde kullanılacak yöntemler, bilgi alınacak kaynakların yanı sıra temkinle yaklaşılması gereken yönleri de ele alınmaktadır.

Davranışlar, bireyin en gözlenebilir özelliğidir. Ancak davranışların altında yatan duygusal, bilişsel süreçler gözlenebilir olandan daha karmaşıktır. Bu yüzden davranışsal değerlendirme, bir nevi problem çözme süreci olarak düşünülebilir. Sonuç olarak (çocuk veya ergene yönelik) kapsamlı bir değerlendirme, içerisinde planlama, bilgi (veri) toplama, sonuçları değerlendirme, hipotezler kurma, öneriler oluşturma ve sürecin devamını izleyip takip etmeyi içeren birçok aşamadan oluşan bir süreçtir (Aylward ve Stancin, 2008). Bu süreç, çocukla ilgili uygun ve etkin kararların verilebilmesi için yeterli bilgiye ve anlayışa ulaşılmasını içermektedir (Johnson, 2013).

KAYNAKLAR

Aylward, G. P., & Stancin, T. (2008). Screening and Assessment Tools. *Developmental-Behavioral Pediatrics:Evidence and Practice (First Edition)* Ed: W. L. Wolraich, D. D. Drotar, P. H. Dworkin, & E. C. Perrin, (s. 123–201). Elsevier Inc. http://doi.org/ DOI: 10.1016/B978-0-323-04025-9.50010-6

Bagner, D. M., Rodríguez, G. M., Blake, C. A., Linares, D., & Carter, A. S. (2012). Assessment of Behavioral and Emotional Problems in Infancy: A Systematic Review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *15*(2), 113–128. http://doi.org/10.1007/s10567-012-0110-2

Daniels, E., Mandleco, B., & Luthy, K. E. (2012). Assessment, Management, And Prevention Of Childhood Temper Tantrums. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*, *24*(10), 569–573. http://doi.org/10.1111/j.1745-7599.2012.00755.x

Dufrene, B. A., Doggett, R. A., Henington, C., & Watson, T. S. (2007). Functional Assessment And Intervention For Disruptive Classroom Behaviors In Preschool And Head Start Classrooms. *Journal of Behavioral Education*, *16*(4), 368–388. http://doi.org/10.1007/s10864-007-9048-8

Erol, N., & Şimşek, Z. (2010). *Okul Çağı Çocuk ve Gençler Için Davranış Değerlendirme Ölçekleri El Kitabı*. Ankara: Mentis Yayıncılık.

Greene, R. W., & Ollendick, T. H. (2000). Behavioral Assessment of Children. *Handbook of Psychological Assessment, 3rd Editon.* Ed.: G. Goldstein & M. Hersen, (s. 453–470). Oxford: Elsevier Inc. http://doi.org/10.1016/B978-008043645-6/50096-3

Güvenir, T., Özbek, A., Baykara, B., Arkar, H., Şentürk, B., & İncekaş, S. (2008). Güçler ve Güçlükler Anketinin (GGA) Türkçe Uyarlamasının Psikometrik Özellikleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, *15*(2), 65–74.

Johnson, S. L.,(2013). *Therapist's Guide to Pediatric Affect and Behavior Regulation* (1st ed.). London: Elsevier Inc. http://doi.org/10.1016/B978-0-12-386884-8.00002-1

Kerr, D. C. R., Lunkenheimer, E. S., & Olson, S. L. (2007). Assessment of Child Problem Behaviors by Multiple Informants: A Longitudinal Study from Preschool to School Entry. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, *48*(10), 967–975. http://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01776.x

Lipschultz, J. L., & Wilder, D. A. (2017). Behavioral Assessment and Treatmen of Noncompliance: A Review of the Literature. *Education and Treatment of Children*, *40*(2), 263–298.

McKinney, C., & Morse, M. (2012). Assessment of Disruptive Behavior Disorders: Tools and Recommendations. *Professional Psychology: Research and Practice*, *43*(6), 641–649. http://doi.org/10.1037/a0027324

Reitman, D. (2006). Overview of Behavioral Assessment with Children. *Clinician's Handbook of Child Behavioral Assessment.*Ed.: M. Hersen, (s. 3–24). San Diego: Elsevier Inc. http://doi.org/10.1016/B978-012343014-4/50002-2

Sübaşı, G., & Şehirli, N. (2010). Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *18*(3), 789–804. http://toad.edam.com.tr/sites/default/files/pdf/cocuk-davranislarini-degerlendirme-olcegi-toad.pdf

Wakschlag, L. S., & Danis, B. (2004). Assessment Of Disruptive Behavior In Young Children: A Clinical-Developmental Framework. *Handbook of infant, toddler, and preschool mental health assessment.* Ed.: R. DelCarmen-Wiggins & A. Carter, (s. 421–440). New York: Oxford University Press.

Whitcomb, S. A., & Merrell, K. W. (2013). *Behavioral, Social, and Emotional Assessment of Children and Adolescents* (4th ed.). New York: Routledge.

WHO-Family of International Classifications. (n.d.). http://www.who.int/classifications/en/. Erişim Tarihi: 5 Eylül 2017.

Wilmshurst, L. (2015). Issues in Clinical Decision Making: Diagnosis, Assessment and Treatment of Childhood and Adolescent Disorders. *Essentials of Child and Adolescent Psychopathology* (2nd ed., s. 42–68). Hoboken: Wiley.

12 ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN VE DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTESİ OLAN ÇOCUKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bil. Uzm. Gizem Yağmur DEĞİRMENCİ
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Sizler hepiniz geleceğin bir gülü, yıldızı ve ikbal ışığısınız.
Memleketi asıl ışığa boğacak olan sizsiniz.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Bu bölümde öğrenme güçlüğü olan ve dikkat eksikliği hiperaktivitesi olan çocukların değerlendirilmesi ele alınacaktır. Öncelikle her iki tanı grubuna ilişkin tanıtıcı bilgiler verilecektir. Bilig edinilmesini amaçlayarak ülkemiz dışındaki araçlarla değinilecek ardından ülkemizdeki değerlendirme süreçleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Değerlendirme sırasında kullanılacak araçlardan dikkat edilmesi gereken hususlara, uzman olarak aile ve çocukla iletişime kadar geniş bir yelpazede konu işlenecektir.

KAYNAKLAR

Anadolu Sak Zeka Ölçeği - ASIS. (n.d.). https://www.projeiq.com/ Erişim Tarihi: 2 Mart, 2018,

Arı, M. (2012).Özgül Öğrenme Güçlükleri. *Özel Gereksinimli Çocuklar*. Ed: N. Metin, (241-264). Ankara: Maya Akademi.

Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). (*DSM V)Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*, (Çev. Ed. E. Köroğlu), Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Anastasi, A. (1988). *Psychological Testing.* New York: Macmillan Publishing Company.

Arnold Pd, Ickowitz A, Cher S., Schachar R. (2005) Attention-Deficit Hyperactivity Disorder With And Without Obsessive- Compulsive Behaviors: Clinical Characteristics, Cognitive Assessment, And Risk Factor. *Can J Psychiatry*, 50, 59-66.

Aysev A.S. (2001) Dikkat Eksikliği, Hiperaktivite Bozukluğu. *Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları,* 3: 417-425.

Bayhan, P. (2017). *Erken Çocukluk Döneminde Değerlendirme*. Ankara: Hedef CS Basın Yayıncılık.

Bender, W. N. (2014). *Learning Disabilities Characteristics, Identification and Teaching Strategies.* New York:Pearson.

Carroll, J. M., Mundy, I. R., & Cunningham, A. J. (2014). The Roles Of Family History Of Dyslexia, Language, Speech Production And Phonological Processing İn Predicting Literacy Progress. *Developmental Science*, 17(5), 727–742. https://doi.org/10.1111/desc.12153

Çağlar, E. (2003). *D2 Dikkat Testinin Sporcularda Güvenirliği ve Geçerliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dereboy Ç, Şenol S, Şener Ş ve Dereboy F. (2007) Conners Kısa Form Öğretmen ve Anababa Derecelendirme Ölçeklerinin Geçerlikleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18, 1-12

Doğaroğlu, T. K. (2013). Vanderbilt Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Aile Değerlendirme Ölçeği Türkçe Uyarlama Çalışması. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences,* 12(3), 385–401.

Er, N., & Dinç, L. (2001). Görsel Kısa Süreli Bellek ve Dikkat Fonksiyonlarını Ölçmeye Yönelik Bir Bellek Bataryası Geliştirme Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 16(47), 35–52.

Farver, J. A. M., Xu, Y., Eppe, S., & Lonigan, C. J. (2006). Home environments and young Latino children's school readiness. *Early Childhood Research Quarterly*, 21(2), 196–212. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2006.04.008

Fuchs, D., & Fuchs, L. S. (2006). Introduction to response to intervention: What, why, and how valid is it? *Reading Research Quarterly*, 41(1), 93–99. https://doi.org/10.1598/RRQ.41.1.4

Jones, C.J. (2001). Cbas That Work: Assesment Of Student's Math Content- Reading Levels. *Teaching Exceptional Children*. 34(1),24-29

Kaner, S., Büyüköztürk, Ş., İşeri, E., Ak, A., & Özaydın, L. (2006). Conners Anababa Dereceleme Ölçeği Yenilenmiş Uzun Formu: Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Ankara Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(1), 45-58.

Karakaş, S., & Yalın, A. (1995). Görsel İşitsel Sayı Dizileri Testi B Formunun 13-54 Yaş Grubu Üzerindeki Standardizasyon Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(30), 20–31.

Kazak Berument, S., & Güven, G. A. (2013). Türkçe İfade Edici ve Alıcı Dil (TİFALDİ) Testi: I. Alıcı Dil Kelime Alt Testi Standardizasyon ve Güvenilirlik Geçerlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(3), 192–201.

Kiriş, N., & Karakaş, S. (2004). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun zeka testlerinden ve ilgili diğer nöropsikolojik araçlardan yordanabilirliği. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 139–152.

Lyman D (2002) Possible Link Between Attention-Defi Cit/ Hyperactivity Disorder And Reproductive Compyication. Prim Care Companion. *J Clin Psychiatry*, 4,104-108.

MEB (2006). *MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf . Erişim tarihi: 01.Mart.2018

MEB (2009). *Rehberlik ve Psikolojik Hizmetler Yönetmeliği*. https://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/mevzuat/ Erişim tarihi: 01.Mart.2018

Meriçli, E. A., & Turan, F. (2014). A Comparison between School and Home Rating Scales and Reliability-Validity of the Scales-the Scales for Diagnosing Attention-Deficit/ Hyperactivity Disorder. *Archives of NeuropsychiatryNöropsikiyatri* Arşivi, 51(51), 195–204. https://doi.org/10.4274/npa.y6548

National Research Center On Learning Disabilities. (2006). *RTI Manual. Ideas That Work U.S Office Of Special Education Programs,* (August). http://danlane.wiki.westga.edu/file/view/Johnson Erişim tarihi: 01.03.2018.

Nowicki, E. A., Brown, J., & Stepien, M. (2014). Children's thoughts on the social exclusion of peers with intellectual or learning disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 58(4), 346–357. https://doi.org/10.1111/jir.12019

Öner, N. (2008). *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Palmer JO (1983) *The Psychological Assesment of Children*, (s. 200). New York: John Wiley and Sons Inc.

Pearson Assessment: *Psychology, Health and Education Assessments.* http://www.pearsonclinical.co.uk/ (n.d.). Erişim tarihi: 2 Mart 2018

Pesova, B., Sivevska, D., & Runceva, J. (2014). Early Intervention and Prevention of Students with Specific Learning Disabilities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 149, 701–708. https://doi.org/10.1016/J.SBSPRO.2014.08.259

Savaşır I, Şahin N.(1995) *Wechsler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği (Wısc-R) El Kitabı*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Sağol, U. (1998). *Down Sendromlu Çocukların Görsel Algı Gelişimine Frostig Görsel Algı Eğitim Programının Etkisi.* Yayımlanmamış Yükseklisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Somer O (1988) *Çocuklar için Gelişimsel Bender Gestalt Görsel Motor Algılama Testi Üzerine Bir Çalışma (İzmir Şehir Örnekleminde Norm, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması).* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Sökmen, S. (1994). *Frostig Algı Testi Güvenilirlik Çalışması.* Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Şen, M., & Arı, M. (2011). Reliability and validity study of the preschool social behavior scale -teacher form. *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 44(2), 1–28.

Toker, M. Z. (1993). *Visual Algı Testi D2'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

TOAD. (n.d.). Türkiye Ölçme Araçları Dizini http://toad.edam.com.tr Erişim tarihi: 2 Mart 2018,

Turgut, F., & Baykul, Y. (2014). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Turgut Turan, S., Erdoğan Bakar, E., Erden, G., & Karakaş, S. (2016). Using neuropsychometric measurements in the differential diagnosis of specific learning disability. *Noropsikiyatri Arsivi*, 53(2), 144–151.

UNICEF Türkiye / Kaynaklar / *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* / Birinci Kısım, Madde 1-20. (n.d.). https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html. Erişim tarihi: 2 Mart 2018,

Westwood, P. (2017). *Learning Disorders: A Response-To-Intervention Perspective* New York: Routledge

Yalın A, Sonuvar B (1987) Beş Farklı Organik Grupta Bender Gestalt Testinin Uygulanması. *Psikoloji Dergisi,* 21: 83-85.

Yaycı, L. (2013). d2 Dikkat Testinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(1), 43–79.

Yukay-Yüksel, M. (1993). Okul Sosyal Davranış Ölçeklerinin (OSDÖ) Türkçeye Uyarlanması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1605–1652.

ERKEN MÜDAHALE

Editör
Prof. Dr. Pınar BAYHAN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2018 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-72-5

Erken Müdahale

Editör
Prof. Dr. Pınar BAYHAN

Yazarlar
Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, Prof. Dr. Figen TURAN
Prof. Dr. İbrahim H. DİKEN, Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI
Prof. Dr. Pınar BAYHAN, Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TORAN, Dr. Halime Miray SÜMER
Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ, Bil. Uzm. D. Merve TUNA
Bil. Uzm. Ezgi TAŞTEKİN, Bil. Uzm. Neslihan ARGÜT
Bil. Uzm. Şerife Sezen DURSUN, Feyza YALMAN

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2019

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/ERKEN MÜDAHALE

Erken Müdahale sözcüğü, çocuklar için kritik bir anlam içermektedir. Çünkü erken müdahale, çocuklarda olan gelişimsel bir gecikme ya da bozukluk durumunda en "erken" zamanda çocuk ve ailelerin gereksinmelerinin en üst düzeyde karşılanması ile "müdahale" edilip çocuğun gelişiminin en uygun şekilde desteklenmesi anlamına gelmektedir. Böylece yaşamın erken döneminde sağlanan gelişimsel ve eğitsel destek ile çocukların gelecek yaşantıları arasında olumlu bir ilişki kurulabilmektedir. Yaşamın erken dönemlerinde gelişimleri uygun şekilde desteklenen çocuklar, gelecekte toplumsal yaşama daha çok katılmakta, erken dönemde yapılan müdahaleler olumsuz çevre koşullarının olası etkilerini azaltabilmektedir. Aynı zamanda çocuklarda görülen problemlerin çocukta yerleşmeden önce önlenmesi, çocuk ve ailelerin ciddi problemlerle ilgili deneyimlerle yüz yüze gelmelerini engellemekte, çocukların olası çıkabilecek ikinci komplikasyonlardan korunmalarını sağlanmaktadır. Erken müdahale çalışmalarında aile, her aşamada çocukla beraber yer alarak, gereksinimleri, güçlü yanları, seçimleri ile erken müdahalenin odak noktasını oluşturmaktadır. Erken müdahale programlarının niteliği ile aşamalarının çocuk ve ailenin gereksinimlerine göre belirlenmesi, erken müdahaleyi uygulayan ekip ile ailenin işbirliği ayrıca önemli konulardır.

1970'lerde ele alınan erken müdahale programları yıllar içinde gelişmiş ülkelerde kanunlarla belirlenmiş ve bu doğrultuda sistematik olarak ekip elemanları, nasıl uygulanacağı, kimlerin bu hizmetten yararlanacağı ortaya konmuştur. Bizim ülkemizde de olarak var olan sistem ve kaynakları kullanarak erken müdahale konusuna açık ve net sistem oluşturup bunları kanunlaştırmak ve var olan uygulamaları bu sistemin içine yerleştirmek gerekir. Bu bağlamda, erken müdahale kapsamına giren çocuk ve aileleri belirlemek, aile merkezli uygulamalarını süreç içinde hayata geçirmek, çocukların belirlenmesindeki tarama ve tanılama kriterleri ve araçlarını ülke normlarına göre oluşturmak ve ekip çalışmasını sağlayarak, ekibin de çalışma prensipleri ortaya konarak nasıl bir temelde oluşturulacağını belirlemek erken müdahalenin temelidir. Ancak bu aşamalar oluşturulduğunda, erken müdahale konusunda tam bir uygulama gerçekleşmiş olur. Bu uygulamalar gerçekleşirken en önemli nokta "işbirliği ve ekip" olmaktır. Aile ile işbirliğinin yanısıra bu konuda çalışan profesyonellerin birbirinin uzmanlık alanına değer veren sistem içinde çalışmalarını sürdürmesi çocuk ve ailenin en yüksek düzeyde verilen hizmetten yararlanmasına sebep olacaktır.

Bütün bu yararları ve etkileri göz önüne alındığında bu kitapta; Erken Müdahaleye Genel Bakış, Erken Müdahale Tarihçesi, Erken Eğitsel Müdahale Modelleri, Erken Müdahale Hizmetleri, Aile Merkezli Uygulamalar, Erken Müdahalede Değerlendirme, Erken Müdahalede Ekip Çalışması, Türkiye'de Erken Müdahale Çalışmaları, Yurtdışında Erken Müdahale Çalışmaları: Bir Ekip Çalışması Örneği konuları yer almaktadır. Kitaptaki tüm yazarlarla "Erken Müdahale" ruhuna uygun olarak yaptığımız ekip çalışması sonucunda bu kitap, alanda büyük eksikliği olan bu konuda, donanımlı bir kaynak olarak alana katkı sağlayacaktır. Yaptığı özverili çalışmalar için bütün yazarlara en içten teşekkür ve minnetlerimi sunuyorum, var olsunlar, sağ olsunlar….Onların katkıları ile bu kitap gerçek değerine kavuştu.

Aslında kitabın da ötesinde, aile ve çocuğun yüksek yararına, onlar için en doğrusunu ve uygununu başarmak için ülkemizde erken müdahale sisteminin ülke çapında gerçekleştirilmesi, böylece başarı öykülerini çoğaltmak asıl amacımızdır. Bunu da ancak, çocuk ve ailesi ile beraber onlara gönül verenlerle birlikte başarabiliriz. Yolumuz uzun, ama ne kadar uzun olursa olsun gidilesi bir yol... Hepimize kolay gelsin...

Prof. Dr. Pınar BAYHAN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ERKEN MÜDAHALEYE GENEL BAKIŞ
Prof. Dr. Pınar BAYHAN

GİRİŞ 12
ERKEN MÜDAHALENİN KISA TARİHÇESİ 15
Erken Müdahalenin Yapılanmasındaki Projeler 15
Skeels ve Dye 15
Milwaukee projesi 15
Head start projesi 15
Abecedarian projesi 15
Bakım projesi 16
Bebek sağlığı ve gelişimi programı 16
Kanuni Düzenlemeler 16
ERKEN MÜDAHALEDE TEORİK MODELLER 18
Erken Müdahalenin İlkeleri 18
Erken Müdahalede Gelişimsel Çerçeve 19
Gelişimsel sistem modelinin bileşenleri 21
ERKEN MÜDAHALEDE KAVRAMLAR 22
Erken Müdahalede Önleme ve Yaklaşımsal Varsayımlar 23
Bireyselleştirilmiş Aile Hizmet Planı (BAHP) 23
Erken Müdahale Kapsamına Giren Çocuklar 24
Aile Merkezli Uygulamalar 25
ERKEN MÜDAHALE BASAMAKLARI 26
Müracaat ve Saptama Basamağı 27
Erken Müdahale Programlarının Oluşturulma Basamağı 27
Değerlendirme basamağı 27
Tanılama basamağı 28
Bireyselleştirilmiş aile hizmet planını oluşturma basamağı 28
Hizmet koordinatörlüğü basamağı 30
Erken Müdahale Programlarının Uygulanması Basamağı 30
Hastane Tabanlı programlar 30
Ev tabanlı programlar 30
Kurum tabanlı programlar 30
Birleştirilmiş ev kurum programları 31
Programın Değerlendirilmesi Basamağı 31
BAHP altı aylık gözden geçirme basamağı 31
Yıllık BAHP güncelleme basamağı 31
Geçiş Süreci Basamağı 31
SONUÇ 32
KAYNAKLAR 33

BÖLÜM 2

ERKEN MÜDAHALE TARİHÇESİ

Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN - Feyza YALMAN

GİRİŞ 38
ERKEN MÜDAHALE OLUŞUMUNU SAĞLAYAN ETMENLER 38
Erken Çocukluk Eğitimine İlk Katkı Sağlayanlar 40
Erken Çocukluk Eğitiminin Erken Müdahaleye Etkisi 42
Okul öncesi eğitimin sistematik olarak gelişimi ve erken müdahaleye etkisi 43
Özel Eğitimin Erken Müdahaleye Etkisi 48
Engelliler için birimlerin kurulması 49
Kamu okulu programları 50
ERKEN MÜDAHALEDE KANUNİ DÜZENLEMELER VE SONUÇLARI 51
Avrupa Ülkeleri'nde Erken Müdahalenin Oluşumu 51
Amerika Birleşik Devletleri'nde Erken Müdahalenin Sistem ve Uygulama Olarak Gelişimi 51
Anne ve çocuk sağlığı hizmetleri 56
Head Start programı ve kanuni düzenlemeler 59
SONUÇ 60
KAYNAKLAR 61

BÖLÜM 3

ERKEN EĞİTSEL MÜDAHALE MODELLERİ VE TEMEL KURAMLAR

Bil. Uzm. D. Merve TUNA - Dr. Halime Miray SÜMER - Prof. Dr. İbrahim H. DİKEN

GİRİŞ 64
ÇOCUK GELİŞİMİNDE TEMEL KURAMLAR 65
Psikoanalitik Kuramların Bakış Açısı 66
Psikodinamik kuramlar ve uygulama 67
Davranışçı Kuramların Bakış Açıları 68
Davranışçı kuramlar ve uygulama 69
Bilişsel Kuramların Bakış Açıları 69
Bilişsel kuramlar ve uygulama 70
İlişkisel Kuramların Bakış Açıları 70
İlişkisel kuramlar ve uygulama 71
Biyolojik Kuramların Bakış Açısı 72
Biyolojik kuramlar ve uygulama 72
ERKEN MÜDAHALE MODELLERİ 73
Gelişim Sistemleri Modeli 73
Çocuğun ailesi ile kurduğu etkileşim örüntüleri 73
Bütünleşme ve katılım 75
Transaksiyonel Müdahale Modeli 77
Bütünleştirilmiş Müdahale Modelleri 79
SONUÇ 81
KAYNAKLAR 81

BÖLÜM 4

ERKEN MÜDAHALE HİZMETLERİ

Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI- Bil. Uzm. Şerife Sezen DURSUN

Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ

GİRİŞ 84
ERKEN MÜDAHALE HİZMETLERİNİN ÖNEMİ 84
ERKEN MÜDAHALE HİZMETLERİNDE UYGULANAN PROGRAMLAR 87
Hastane Tabanlı Programlar 87
Gelişimsel değerlendirme birimine gelen çocuklara yönelik erken müdahale hizmetleri 88
Hastanede yatan çocuklara yönelik erken müdahale hizmetleri 90
Hastanede yatan çocuklara yönelik hastane okulları 91
Ev Tabanlı Programlar 92
Kurum Tabanlı Programlar 93
Birleştirilmiş Ev ve Kurum Tabanlı Programlar 93
ERKEN MÜDAHALE HİZMETLERİNDE TÜRKİYE VE AMERİKA'DA UYGULANAN ÖRNEK PROGRAMLAR 94
Türkiye'de Uygulanmış Bazı Erken Müdahale Programları 95
Amerika'da Uygulanmış Bazı Erken Müdahale Programları 97
SONUÇ 100
KAYNAKLAR 101

BÖLÜM 5

ERKEN MÜDAHALE VE AİLE MERKEZLİ UYGULAMALAR

Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ - Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI

GİRİŞ 104
AİLE MERKEZLİ UYGULAMALAR 105
Aile Merkezli Uygulamaların Amaçları 106
Aile Merkezli Uygulamalarda Ev Ziyaretlerinin Önemi 108
BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ AİLE HİZMET PLANI 110
ERKEN MÜDAHALE VE DOĞAL ÇEVRE 114
Doğal Çevre Ortamlarındaki Uygulamalar 116
Ev ortamı 116
Okul ortamı 116
Açık alan (doğa, park, bahçe vb.) 117
SONUÇ 118
KAYNAKLAR 119

BÖLÜM 6

ERKEN MÜDAHALEDE DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN - Bil. Uzm. Neslihan ARGÜT

GİRİŞ 122
DEĞERLENDİRMEDE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR 122
Değerlendirme Ekibi 123
Değerlendirmenin Şartları ve Gerçekleştirildiği Çevre 123
Değerlendirmede Kullanılan Kavramlar ve Terimler 124

Değerlendirme Araçlarının Özellikleri ve Seçimi 126
Değerlendirme araçlarına yapılan eleştiriler 126
DEĞERLENDİRMEDE İNCELENEN HUSUSLAR 129
Çocuk ve Çocuğun Gelişimi 129
Çocuğun Dahil Olduğu Sosyal Çevre 131
Aile 131
Okul ve diğer ortamlar 132
DEĞERLENDİRME SÜRECİNDE YAKLAŞIM GELİŞTİRMEK 132
DEĞERLENDİRME VE MÜDAHALENİN BİRLEŞTİRİLMESİ 133
SONUÇ 134
KAYNAKLAR 135

BÖLÜM 7
ERKEN MÜDAHALEDE EKİP ÇALIŞMASI
Bil. Uzm. Ezgi TAŞTEKİN - Prof. Dr. Figen TURAN

GİRİŞ 138
EKİP MODELLERİ 140
Multidisipliner Model 140
İnterdisipliner Model 142
Transdisipliner Model 143
ÇOCUK GELİŞİMCİNİN ERKEN MÜDAHALEDE ROLÜ 147
Müracaat ve Saptama Aşamasında Çocuk Gelişimcinin Rolü 147
Erken Müdahale Programlarının Oluşturulması Aşamasında Çocuk Gelişimcinin Rolü 148
SONUÇ 150
KAYNAKLAR 151

BÖLÜM 8
TÜRKİYE'DE ERKEN MÜDAHALE ÇALIŞMALARI: TARİHÇE, YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMALAR
Dr. Mehmet TORAN

GİRİŞ 154
TÜRKİYE'DE ERKEN MÜDAHALENİN TARİHÇESİ 154
TÜRKİYE'DE ERKEN MÜDAHALE ÇALIŞMALARI İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER 157
TÜRKİYE'DE UYGULANAN ERKEN MÜDAHALE ÇALIŞMALARI 159
SONUÇ 162
KAYNAKLAR 163

BÖLÜM 9
YURTDIŞINDA ERKEN MÜDAHALE ÇALIŞMALARI: BİR EKİP ÇALIŞMASI ÖRNEĞİ
Prof. Dr. Pınar BAYHAN

GİRİŞ 166
EKİP ÇALIŞMASI 167
Ekip Çalışması Modelleri 168
Bir Annenin Gözünden Profesyonel-Aile Ortaklığı: Ortaklığın Dansı "Ayaklarım Neden Acıyor?" 169

ERKEN MÜDAHALEDE ÇOCUK GELİŞİMİ MERKEZİNDE SİSTEM ÖRNEĞİ: STRAMSKI ÇOCUK GELİŞİMİ MERKEZİ 175
Genel Bilgi 175
Fiziki Şartlar 176
Programlar ve Ekip 177
YÜKSEK RİSKLİ BEBEK İZLEM PROGRAMI 179
Yüksek Riskli Bebek İzlemi Programının Erken Müdahale Açısından Çalışma Sistemi 180
DAVRANIŞ VE NÖROGELİŞİM PROGRAMI 182
Davranış ve Nörogelişim Programının Çalışma Sistemi 182
STRAMSKI ÇOCUK GELİŞİMİ MERKEZİNDEKİ ETKİLİ ERKEN MÜDAHALENİN EKİP ÇALIŞMASI AÇISINDAN İNCELENMESİ 183
Yönetimsel ve Lojistik Destek 184
İletişim 184
Ortak Vizyon, Hedefler ve Sahiplenme 184
Rollerin Netliği 185
Ekip Üyelerinin Bireyselliği ve Ortak Noktada Birleşme 185
Ekip Oluşturma 185
SONUÇ 186
KAYNAKLAR 187

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 189

1

ERKEN MÜDAHALEYE GENEL BAKIŞ

Prof. Dr. Pınar BAYHAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuklar yağmura benzer. Onları bir kaba koymaya çalışmayın, onlara toprak olun

Anonim

GİRİŞ

Son 30 yıldır çocukların gelişimsel problemlerinin oluşmasında aşırı etkilenebilirlik ve risk görülmektedir. Bu gelişimsel problemler gelişimsel gecikmelere de sebep olabilen çevresel ve biyolojik faktörlerden kaynaklandığı gibi yoksulluk, prematüre ve düşük doğum ağırlığı, aile problemleri, ihmal ve istismar, zehirli maddelere sürekli maruz kalma gibi durumlardan da kaynaklanabilmektedir. Bu tehlikeler ve olumsuz şartlardaki çevre, bilinen risk faktörlerini oluşturmakta ve çocuğun sağlık ve gelişiminde önemli etkiler yaratmaktadır. Aynı zamanda konjenital ve genetik bozukluklar da çocukların gelişimini etkilemektedir. Çocuklarda oluşan gelişimsel gecikmeler birçok probleme sebep olabilmektedir. Bir gelişimsel gecikme başka gelişimsel gecikmelere de sebep olabilmektedir. Bu çocuklar için nörobiyolojik temelli teori ve verilere dayanarak gelişimin desteklenmesi amacıyla yaşamın ilk yılında müdahale yapılmasının önemi güçlü bir ortak akım olarak ortaya çıkmıştır (Futterweit ve Ruff,1993) ve risk altında olan ve engelli çocukların desteklenmesi için gittikçe büyüyen kanuni düzenlemeler hareketi başlatılmıştır Bunların sonucu olarak doğal ortamda önlenebilir ve iyileştirilebilir erken müdahale programları düzenlenmiştir (Akt. Guralnick,1997b).

KAYNAKLAR

Ackah, F. R ve Appiah, J. (2011). Early Intervention As a Catalyst for Effective Early Childhood Education In Ghana- How Can This Work? *IFE PsychologIA*, *19* (1), 226-239.

Adelman, H. ve Taylor, L. (1994). *On Understanding Intervention in Psychology and Education*. Westport, CT: Praeger.

Akoğlu, G. ve Şipal, F. (2012). Düşük Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Çocuklara Yönelik Erken Müdahale Yaklaşımları: Dünyadan ve Türkiye'den Uygulamalar. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, *23*(1), 173-184.

Aytekin, Ç. ve Bayhan, P. (2016). Developing the Home-based Early Intervention Program: A Case Study. *International Journal of Early Childhood Special Education (INTJECSE)*, *8*(1), 62-82.

Brandes, J. A., Ormsbee, C.K., ve Haring, K.A. (2007). From Early Intervention to Early Childhood Programs: Timeline for Early Successful Transitions (TEST). *Intervention in School and Clinic, 42*, 204-211.

Basu, S., Salisbury, C. L. ve Thorkildsen, T. A. (2010). Measuring Collaborative Consultation Practices in Natural Environments. *Journal of Early Intervention*, *32*(2), 127-150.

Bayhan, P. (2010). Erken Müdahale Sistemine Genel Bakış. *Çocuk Gelişimini Destekleme Portage Derneği Türkiye'de Erken Müdahale Sempozyumu.* Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi R Salonu, Ankara.

Bayhan, P. (2012a). Erken Müdahalede Farklı Disiplinlerin Rolü. *Uluslararası Katılımlı I. Ulusal Disiplinlerarası Erken Müdahale Kongresi,* 01-05 Şubat, Özel Eğitimciler Derneği, Kemer, Antalya.

Bayhan, P. (2012b). Erken Müdahale Programında Aile Merkezli Uygulamalar ve Geçiş: Önemi Özellikleri, Uygulaması. *Özel Gereksinimli Çocuklar* Ed.: E. N Metin. (sf 29-52). Ankara: Maya Akademi.

Bayhan, P. (2014). Çocuk Gelişiminde Transdisipliner Çalışmalar. *Hacettepe Üniversitesi I. Ulusal Sağlık Bilimleri Kongresi "Sağlık Bilimlerinde Interdisipliner Bakış",* 20-21 Kasım 2014, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi, Sıhhiye, Ankara.

Bayhan, P. (2016). Erken Müdahalede Herşeyin başlangıcı: Çocuk Gelişimi, Tarama, Değerlendirme ve Tanılama. *Erken Müdahalede İlk Aşama: Tanılama* Eds.: E. N Metin, B, Güçiz Doğan. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Bayhan, P. (2017a). *Erken Müdahale Basılmamış Ders Notları.* Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara.

Bayhan, P. (2017b). *Eğitimsel Yaklaşımlar Basılmamış Ders Notları.* Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara.

Bayhan, P. ve Slyvia, J. (2009). Erken Müdahale Programlarında Aile Merkezli Uygulamalar ve Geçiş: Önemi, Özellikleri, Uygulaması. *II. Uluslararası Katılımlı Çocuk Gelişimi Kongresi.* 7-9 Ekim, Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi, Ankara.

Bayhan, P. ve Sipal, R. F. (2011). Early Intervention Services in Turkey: Perspectives of South-Eastern families. *International Social Work*, *54*(6), 781-799.

Bayhan, P. ve Aytekin, Ç. (2014). Erken Müdahale Basmaklarına Genel Bir Bakış. *Uluslararası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi "Erken Çocukta Müdahale Alanında Araştırma ve Uygulama Arasında Köprü Kurmak"*, Özet Kitabı (sf. 267), 3-6 Nisan 2014, Antalya, Türkiye.

Bayhan, P. ve Sylva, J. (2014). A View to Early Intervention Service Delivery: What is Happening Now and what are the Recommendations: Inclusion, Evaluation and Natural Environment - Part I. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 1(1), 30-51.

Bernheimer, L.P., ve Keogh, B.K. (1995). Weaving Interventions into the Fabric of Everyday Life: An Approach to Family Assessment. *Topics in Early Childhood Special Education*, *15*, 415-433.

Bernheimer, L.P., ve. Weisner, T.S. (2007). "Let Me Just Tell You What I Do All Day." The Family Story at the Center of Intervention Research and Practice. *Infants & Young Children*, *20,* (3), 192–201.

Blackman, J. A., (2002). Early Intervention: A Global Perspective. *Infants and Young Children*, *15*(1), 11–20.

Bruder, M.B. (2000). Family Centered Early Intervention: Clarifitin our Values for New Millenium. *Topic in Early Childhood Special Education, 20*(2), 105-115.

Dyson, L.L. (1993). Response to the Presence of a Child with Disabilities: Parental Stress and Family Functioning Over Time. *American Journal on Mental Retardation*, *98*, 207-218.

Dunst, C.J.(2000). Revisiting, Rethinking Early Intervention. *Topics in Early Childhood Special Education*, *20* (2), 95-104.

Epley, P. H., Summers, J. A. ve Turnbull, A. P. (2011). Family Outcomes of Early Intervention: Families' Perceptions of Need, Services, and Outcomes. *Journal of Early Intervention*, *33*(3), 201-219.

Gaber H., ve Heber, R. (1973). *The Milwaukee Project: Early Intervention as a Technique to Prevent Mental Retardation.* Storrs: Universty of Connecticut.

Gable, R. A., Mostert, M. P., ve Tonelson, S. W. (2004). Assessing Professional Collaboration in Schools: Knowing What Works. *Preventing School Failure*, *48*(3), 4-8.

Goverment-wide Section508 Accesssibility Program. (2017). GSA, http://www.section508.gov/. Erişim Tarihi: 25 Ocak 2017

Guralnick, M.J. (Ed.). (1997a). *The Effectiveness of Early Intervention*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Guralnick, MJ. (1997b). Second Generation Research in the Field of Early Intervention. *The Effectiveness of Early Intervention.* Ed.: M.J. Guralnick, (s. 3-22). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Guralnick, M.J. (1998). The Effectiveness of Early Intervention for Vulnerable Children: A Developmental Perspective. *American Journal on Mental Retardation*, *102*, 319-345.

Guralnick, M.J. (2001a). Connections Between Developmental Science and Intervention Science. *Zero to Three*, *21*(5), 24-29.

Guralnick, M.J. (2004). Family Investments in Response to the Developmental Challenges of Young Children with Disabilities. *Family Investments in Children's Potential: Resources and Behaviors That Promote Success.* Eds.: A. Kalil ve T. Deleire, (s. 119—137). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Guralnick, M. J. (2005). An Overview of the Developmental Systems Model for Early Intervention. *The Developmental Systems Approach to Early Intervention.* Ed.: M. J. Guralnick (s. 3-28). Baltimore: Brookes.

Guralnick, M. J. (2005). Early Intervention for Children with Intellectual Disabilities: Current Knowledge and Future Prospects. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, *18*, 313-324.

Guralnick, M.J. (2000). The Relationships Among Potential Stressors on Families due to Child Characteristics. Family Patterns of Interaction, and Child Developmental Outcomes for Children with a Biological Risk or Those with Established Disabilities. Early Childhood Intervention: Evolution of a System. *Mental retardation in the 21st century*. Eds.: M. Wehmeyer ve J.R. Patton, (s. 40). Austin. TX: PRO-ED.

Hanson, M. J., ve Bruder, M. B. (2001). Early Intervention: Promises to Keep. *Infant Young Children*, *13*(3), 47-58.

Hanson, M.J. ve Lynch, E.W. (1992). Family Diversity: Implication for Policy and Practice. *Topics in Early Childhood Special Education, 12*(3), 283-306.

Harbin, G.L., McWilliam, R.A. ve Gallagher, J.J. (2000). Services for young childrenwith disabilitiesand their families. *Handbook of early childhood intervention.*(2nd ed, Ed: J.P. Shonkoff ve S.J.Meises , (s. 348-415). New York: Cambridge University Press.

Harris, S. L., ve Handleman, J. S. (2000). Age and IQ at Intake as Predictors of Placement for Young Children with Autism: A Four- to Six-Year Follow-up. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *30*(2), 137– 142.

Heber, R. F., ve Garber, H. (1971). An Experiment in Prevention of Cultural-Familial Mental Retardation. *Proceeding of the Scend Congress of the International Association for the Scientific Study of Mental Deficiency*. Ed.: D.A Prinrose. Warsaw: Polish Medical Publishers.

Heward, W.L. (2009). *Exceptional Children: An Introduction to Special Education* (9th ed.). New Jersey: Pearson.

HM Treasury and Department for Education and Skills (2007) *Policy Review of Children and Young People: A Discussion Paper.* London: Department for Education and Skills.

Hooper, S. R., ve Umansky, W. (2004). *Young Children with Special Needs* (4th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.

Howard, J. S., Sparkman, C. R., Cohen, H. G., Green, G., ve Stanislaw, H. (2005). A Comparison of Intensive Behavior Analytic and Eclectic Treatments for Young Children with Autism. *Research in Developmental Disabilities, 26,* 359-383.

The Individuals with Disabilities Education Act, (2010). IDEA., from https://sites.ed.gov/idea/. Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2010

Karoly, L. Kilburn, M. ve Cannon. J. (2005). *Early Childhood Interventions Proven Results, Future Promise*. http://www.rand.org/pubs/monographs/MG341/. Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2009.

Kaur, P., Chavan, B. S., Lata, S., Kaur, A., Tinku, S., Arora Y. ve Ratnam, V. (2006). Early Intervention in Developmental Delay. *Indian Journal of Pediatrics, 73* (5), 405-408.

Keilty, B. (2010). *The Early Intervention Guidebook for Families and Professionals: Partnering for Success.* New York: Teachers College Press.

Kohler, F. W. (1999). Examining the Services Received by Young Children with Autism and Their Families: A Survey of Parent Responses. *Focus Autism Other Dev. Disabl.*, *14,* 150-158.

Lawlor, M. C. ve Cada, E. A. (1993). Partnerships Between Therapists, Parents, and Children. *OSERS News*, 27-30.

Mahoney, G. ve Wiggers, B. (2007). The Role of Parents in Early Intervention: Implications for Social Work. *Children &School*, *29* (1), 7-15.

McBride, B. (1989). Stress and Fathers' Parental Competence: Implications for Family Life and Parent Educators. *Journal of Early Intervention*, *14,* 249-259.

McBride, S. L. ve Peterson, C. (1997). Home-Based Early Intervention with Families of Children with Disabilities: Who is Doing What? *Topics in Early Childhood Special Educaiton*, *17*(2), 209-233.

McCormick, M. C., McCarton, C., Tonascia, J. ve Brooks-Gunn, J. (1993). Early Educational Intervention for Very Low Birth Weight Infants: Results from The Infant Health and Development Program. *Journal of Pediatrics*, *123,* 527-533.

National Research Council and Institute of Medicine. (2000). *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Child Development*. Committee on Integrating the Science of Early Childhood Development. Board on Children, Youth, and Families, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: National Academy Press.

NICHD Early Child Care Research Network. (2001). Nonmaternal Care and Family Factors in Early Development: An Overview of the NICHD Study of Early Child Care. *Applied Developmental Psychology*, *22*, 457–492.

Osofsky, J.D. (1995). The Effects of Violence Exposure on Young Children. *American Psychologist*, *50*, 782-788.

Öztürk-Ertem, I. (2005). İlk Üç Yasta Gelişimsel Sorunları Olan Çocuklar: Üç Sorun ve Üç Çözüm. *Özel Eğitim Dergisi, 6*(2), 13-25.

Poon, J. K., Larosa, A. C. ve Pai, G. S. (2010). Developmental Delay: Timely Identification and Assessment. *Indian Pediatrics*, *47,* May 17.

Ramey, C.T. ve Ramey, S.L. (1990). Intensive Educational Intervention for Children of Poverty. *Intelligence, 14*, 1-9.

Ramey, C. T. ve Ramey, S.L. (1992). Effective Early Intervention. *Mental Retardation*, *30*(6), 337-345.

Ramey, C.T ve Ramey, S.L. (1998). Early Intervention and Early Experiences. *American Psychologist*, *53* (2),109-120.

Raymond C. ve Tervo, M.D. (1999). Developmental Surveillance: Early Identification of Motor Delays Improves Outcomes. *A Pediatric Perspective*, *8*(1).

Roach, M.A., Orsmond, G.I., ve Barratt, M.S. (1999). Mothers and Fathers of Children with Down Syndrome: Parental Stress and Involvement In Childcare. *American Journal on Mental Retardation*, *104*, 422-436.

Sandall, S., Hemmeter, L.M., Smith, B.J. ve McLean, M.E. (2006). *A Comprehensive Guide for Pratical Application in Early Intervention/Early Childhood Special Education.* (s. 107-112). Missoula, MT: Division for Early Childhood.

Shannon, P. (2004). Barriers to Family-centered Services for Infants and Toddlers with Developmental Delays. *Social Work*, *49*(2), 301-308.

Skeels, H. M., ve Dye, H.B. (1939). A Study of the Effects of Differential Stimulation on Mentally Retarded Children: Convention Preceedings. *American Association on Mental Deficiency*, *44,* 114-136.

Smith, B, J. ve Guralnick, M. J. (2007). Definition of Early Intervention. *Early Childhood Education. An International Encyclopedia.* Eds.: R.S New & M. Cochran, (s. 329-332). Westport, CT: Greenwood Publishing Group.

Spittle, A. J., Orton, J., Doyle, L.W. ve Boyd, R. (2007). Early Developmental Intervention Programs Post Hospital Discharge to Prevent Motor and Cognitive Impairments In Preterm Infants. *Cochrane Database of Systematic Reviews,* Issue 2. Art. No.: CD005495

Statham, J. ve Biehal, N. (2005). *Supporting Families*, ECM Research Briefing. http://www.rip.org.uk/publications/ecm_detail.asp?pub_id=31. Erişim Tarihi: 3/8/09.

Strickland, S. P. (1971). Can Slum Children Learn? *American Education*, *7*(6), 3-7.

Şipal, R. F. ve Bayhan, P. (2010). Service Delivery for Children Who are Deaf: Thoughts of Families in Turkey. *Journal of Disability Policy Studies*, *21*(2), 81-89.

Talay-Ongun, A. (2001). Early Intervention: Critical Roles of Early Childhood Service Providers. *International Journal of Early Years Education*, *9*(3), 221-228.

Trivette, C. M. ve Dunst, C. J. (2000). Recommended Practices in Family-based Practice. *DEC Recommended Practices in Early Intervention/ Early Childhood Special Education.* Eds.: S. Sandall, M. Mclean, ve B.J. Smith, (s. 39-40). Longmont, CO: Sopris West.

Turnbull, A., Turnbull, H., Erwin, E. ve Soodak, L. (2006). *Families, Professionals, and Exceptionality: Positive Outcomes Through Partnership and Trust* (5 th ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill/ Prentice Hall.

Waldman, J (2008). *Narrowing the Gap – Summary of Research Messages*. NFER: Slough.

Widerstorm, A. H., Mowder, B. A. ve Sandall, S. R. (1997). *Infant Development and Risk: An Introduction* (2nd ed). Baltimore, MD: Paul Brookes Publishing.

Zhang, C., Schwartz, B. ve Lee, H. (2006). Collaborative Services for Infants and Toddlers with Disabilities: Perspectives from Professionals in An Urban Setting. *Early Child Development and Care*, *176*(3-4), 299-311.

2 ERKEN MÜDAHALE TARİHÇESİ

Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Feyza YALMAN
Tekin Çelikbilek Özel Eğitim Anaokulu

Eğitimin asıl rolü düşmüşü kurtarmak değil, düşmeye engel olmaktır.

Prof. Dr. K. Nevzat TARHAN

GİRİŞ

Erken müdahale oluşumu ilk çağlardan itibaren erken çocukluk eğitimi ile ilgilenen birçok düşünür tarafından şekillendirilmiştir. Dünyada erken müdahale alanı, beynin gelişiminin yaşamın ilk üç yılında en hızlı olduğunun farkına varılmasıyla birlikte önem kazanmıştır. Aynı zamanda erken müdahale doğrudan ve dolaylı faydaları ile çeşitli disiplinlerden profesyoneller arasında kabul gören bir gerçektir. Bir çocuğun uzun vadeli sosyal, gelişimsel, davranışsal ve sağlık sonuçlarını etkileyebilecek erken deneyimlerinin önemi her geçen gün arttarak vurgulanmaya devam etmektedir. Bu süreçte, erken müdahale uygulamaları da ön plana çıkmıştır. Erken müdahale uygulamalarının daha iyi anlaşılabilmesi için erken müdahalenin oluşumunu bilmekte fayda vardır. Bu nedenle bu bölümde, erken müdahalenin oluşum süreçlerine, erken müdahalede kanuni düzenlemelere ve sonuçlarına yer verilmiştir.

ERKEN MÜDAHALE OLUŞUMUNU SAĞLAYAN ETMENLER

Erken Çocukluk Dönemi; çocukların görerek, dokunarak, yaparak, yaşayarak öğrendiği ve geliştiği, gelişim alanlarının en kritik dönemlerinden biridir. Aynı zamanda anlamlı ve kalıcı öğrenmelerin var olduğu, bireyin sağlıklı gelişiminin temellerinin atıldığı, onları geleceğe hazırlayan görev ve sorumluluklarının bilincinde mutlu yetişkinler olmalarına fırsat tanıyan, sonraki yaşamında gerekli olan en önemli becerilerini oluşturduğu bir başlangıç evresidir (Ceylan vd., 2016). Sağlıklı bir yaşam için erken çocukluk dönemi kadar var olan potansiyelin en üst seviyeye taşınabildiği bir gelişim aşaması daha yoktur. Bu yüzden erken çocukluk adı verilen, çocukluğun ilk yılları, risk altında bulunan çocukların her alandaki ihtiyaçlarını karşılamak için oldukça önemli, kritik bir dönemdir. Bu kritik yıllarda aile ilk ve temel eğitimci rolü oynar ve bu nedenle ailenin çocuklarının gelişimini desteklemek için gereken ilgi ve özeni göstermesi gerekir. Erken müdahale çalışmalarıyla bu risk durumu saptanmakta ve bu çalışmalar risk durumunun en alt seviyeye indirilmesi için oldukça önemli bir sistem sağlamaktadır (Bayhan ve Taştekin, 2015; Kılınç ve Aral, 2015).

Erken çocukluk eğitimi doğumdan sekiz yaşına kadar olan çocuklara hizmet veren çok çeşitli alanlardır. Bu yıllarda çocuğun daha sonraki gelişim alanlarını etkileyen öğrenme ve davranış örüntülerinin temelleri atılmaktadır (Bredekamp, 2015; Çelebioğlu vd., 2014). Özellikle hayatın ilk yıllarında beyinde bulunan nöron ve bu nöronların buluşma noktaları olan sinapsların sayısı şaşırtıcı hızla artar. Beyin gelişimi yaşamın ilk iki yılında en hızlı ve gebeliğin son iki ayında ve doğumdan sonraki ilk bir yıl boyunca sinapsların ve dendritlerin üretimi ile beyin büyür. Yoğun dallanma ve özel nöronların milyonlarca dendritsel fiber bağlantıları beynin farklı bölgelerindeki geniş alanlarda giderek artar. Bu uyum beynin sinir sisteminin miyelinleşmesi boyunca algısal, duyusal, düzenleyici, duyu-motor ve işlemler açısından gelişmesini sağlar. Bu nedenle, erken deneyimler beyin gelişiminde önemli rol oynamaktadır. İlk yıllarda yaşanan bu deneyimler, bebeklerin yaşamları boyunca etkili olacak düşünme, hissetme, iletişim kurma, hareket etme yetilerinin oluşumu için, beyinde kritik bölgelerin yapılandırılmasında önemli rol oynar (Gallahue vd., 2014; Gülzari, 2009).

Erken çocukluk eğitimi aynı zamanda çocukların anaokuluna girdiklerinde ihtiyaç duyacakları kavram ve becerilerin de temelini oluşturur (Wilder, 2010). Erken çocukluk eğitim programı, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların zengin öğrenme deneyimleri aracılığıyla sağlıklı büyümelerini, tüm gelişim alanlarının desteklenerek en üst düzeye

KAYNAKLAR

Akyüz, E. (2001). Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, *151*, 3-24.

Arslanargun, E. ve Tapan, F. (2012). Okul Öncesi Eğitim ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(2), 219-238.

Aytekin, Ç. ve Bayhan, P.(2016).Developing the Home-based Early Intervention Program: A Case Study. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE), 8*(1), 62 – 82.

Baran, G. ve Aksoy, P. (2013). *Okul Öncesi Eğitime Giriş, Öğretmenlik Alan Bilgisi Okul Öncesi Öğretmenliği.* Ed.: N. Aral, Ü. Deniz, A. Kan. Ankara: Alan Bilgisi Yayınları.

Bartley, Alice P. (2008). *The Influence Of A School District's Early Childhood Education Policy On Urban Students' Academic Achievement Towards Advanced Class Placement*. University of Maryland, College Park: ProQuestDissertations Publishing.

Baş, G . (2016). American Education System: A Comparative Study. *Journal of Educational Science*, *1* (1), 63-93.

Bayhan, P. ve Taştekin, E. (2015). Avrupa'da Erken Müdahale Modelleri. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *1*(2), 20-29.

Baykoç Dönmez, N. ve Şahin, S. (2011). *Özel Eğitimin Tarihi Gelişimi, Özel Eğitim*. Ed.: N. Baykoç. Ankara: Eğiten Kitap.

Bredekamp S. ve Copple C. (1997). *Developmentally Appropriate Practice İn Early Childhood Programs* (Rev. Ed.). Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Bredekamp, S. (2015). Erken Çocukluk Eğitiminde Devamlılık ve Değişim (K. Alat, çeviren). Çev. Ed. H. Z. İnan, T. İnan, *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar,*(s.13) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Centers for Medicare ve Medicaid Services. (2014). EPSDT–A guide for states: Coverage in the Medicaid Benefit for Children and Adolescents. Baltimore: Centers for Medicare & Medicaid services.

Ceylan, Ş., Kahraman, Ö. G. ve Ülker, P. (2016). Annelerin Erken Çocukluk Dönemine Bakış Açısı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *5*(5), 1333-1356.

Checkley, K. (2000). *The First Seven and The Eighth. Human Development*. USA: McGraw-Hill.

Choi, S. C. (2002). Integrating Early Childhood Into Education: The case of Sweden. *UNESCO Policy Brief on Early Childhood, no:3*. Paris: UNESCO http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001373/137377e.pdf . Erişim Tarihi: 18.03.2018.

Crawford, M.J. ve Weber, B. (2017). *Her Gün Erken Müdahale Küçük Çocuklar ve Ailelerine Yönelik Günlük Rutinlere Yerleştirilmiş Etkinlikler* (Çev. Ed. M. Y. Bıçakçı, Ö. Gözün Kahraman, Ş. Ceylan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çelebioğlu Morkoç, Ö. ve Aktan Acar, E. (2014). 4-5 Yaş Grubu Çocuklarına Yönelik Çok Amaçlı Erken Müdahale Programı'nın Etkililiğinin Belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Educational Sciences: Theory & Practice, 14*(5), 1835-1860

Doğan, Ö. (2012). Okul Öncesi Eğitime Temel Olan Bazı Görüşler. *Okul Öncesi Eğitime Giriş*. Ed.: G. Haktanır, (s.27-40). Ankara: Anı Yayıncılık.

Foltz, A. M. (1982). *An Ounce Of Prevention: Child Health Politics Under Medicaid*. Cambridge: MIT Press.

Gallahue DL.,Ozmun JC., ve Goodway, JD. (2014). *Understanding Motor Development: Infants, Children, Adolescents, Adults*. New York, NY: McGraw-Hill

Gülzari, V. (2009). İlk Yılların Önemi. *Bebek Ruh Sağlığı Bülteni*, *1*(1), 13-16.

Güneysu, S. (2005). *Erken Çocukluk Eğitimi Hizmetlerinde Kalite. Okul Öncesi Eğitimde Kalite: Üniversitelerin Rolü Toplantısı Raporu*. 20-21 Nisan 2005. İstanbul: M.E.B., AÇEV, UNICEF ve Eğitim Reformu Girişimi.

Gürsoy, F. ve Yıldız Bıçakçı, M. (2009). *Okul Öncesi Eğitimde Farklı Yaklaşımlar*. Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi. Ed: Y. Fazlıoğlu, (s. 153-157). İstanbul: Kriter Yayınları.

Hamilton, M. E., Roach, M. A. ve Riley, D. A. (2003). Moving Toward Family-Centered Early Care And Education: The Past, The Present, and A Glimpse Of The Future. *Early Childhood Education Journal*, *30*(4), 225-232.

Hobbs, N. (1975). *The Futures of Children: Categories, Labels, and their Consequences: Report of the Project on Classification of Exceptional Children*. San Francisco: Jossey-Bass.

Individuals with Disability Education Act Amendments of 1997 [IDEA]. (1997). https://www.congress.gov/105/plaws/publ17/PLAW-105publ17.pdf . Erişim Tarihi: 18.02.2018.

Kamerman, S. B. ve Gatenio-Gabel, S. (2007). Early Childhood Education And Care In The United States: An Overview Of The Current Policy Picture. *International Journal of Child Care and Education Policy*, *1*(1), 23-34.

Kartal, H. (2008). Çocuk ve Aileyi Desteklemeye Yönelik Ev Ziyaretlerine Dayalı Erken Müdahale Programları ve Programların Etkileri. Ankara University, *Journal of Faculty of Educational Sciences*, *41*(1), 1-28.

Keller, W. J. (1983). Study of selected outcomes of the Early and Periodic Screening, Diagnosis, and Treatment program in Michigan. *Public Health Reports*, *98*(2), 110.

Kılınç, F. E. ve Aral, N. (2015). Erken Müdahale İçin Bir Model: Anne Çocuk Etkileşim Programı. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *1*(2), 63-76.

Kol, S. (2011). Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*, 1-21.

Kunesh, L. G. (1990). *A Historical Review of Early Intervention*. Washington: DC.

Lesser, A.J. (1985). The Origin And Development Of Maternal And Child Health Programs İn The United States . *American Journal of Public Health*, *75,* 590-598.

Marcon, R., A. (2000). *Education Transitions İn Early Childhood, Middle Childhood, And Early Adolescence: Head Start Vs. Public Scool Prekindergarden Graduates*. Educational Information Research Center (ERIC). ED: 441 601.

Meece, J.L. (1997). Child *and Adolescent Development for Educators*. University of NorthCarolina: The McGraw-HillCompanies.

MEB.(2012). Okul *Öncesi Eğitim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Michel, S. (1999). *Children's' Interests/Mothers' Rights: The Shaping Of America's Child Care Policy*. New Haven: Yale University Press.

Ömeroğlu, E. ve Yayla Ceylan, Ş. (2005). Eğitimde Çoklu Zeka Kuramı. *Mesleki Eğitim Dergisi*, *7*(14), 1-15.

Özaydın L. ve P. Gallagher. (2012). Georgia's Early Intervention Program: Recommendations for a System of Early Intervention in Turkey. *4th World Conference on Educational Sciences* (WCES-2-5/2/2012), Barcelona, Spain.

Ülker, P., Gözün Kahraman, Ö., ve Ceylan, Ş. (2015). Sağlık Personelinin Erken Müdahale Konusunda Annelerle Yaptıkları Çalışmalara İlişkin Değerlendirmeleri. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 48-62.

Peterson, C., Wall, S., Raikes, H. A., Kisker, E. E., Swanson, M. E., Jerald, J., Atwater, J. B. Ve Qiao, W. (2004). Early Head Start: Identifying and serving children with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, *24*(2), 76-88.

Peterson, N. L. (1987). *Early Intervention for Handicapped and At-Risk Children*. Denver: Love Publishing Company.

Pınar Sazak, E. (2006). Dünyada ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 7* (2), 71-83.

Shonkoff P.J. ve Meisels S.J. (2000). *Handbook of Early Childhood Intervention*. New York: Cambridge Universities Press.

Smith, B. ve Rous, B. (2011). Historical Perspectives. *Early Childhood Intervention: Programs and Policies for Special Needs Children* (Policies and P-procedures, Vol.1). Ed.: C. Groark, S. Eidelman & S. Maude. Santa Barbara, CA: Preager Publishing.

Spodek, B.ve Saracho, O. N. (1999). The Relationship Between Theories Of Child Development And The Early Childhood Curriculum. *Early Child Development and Care*, *152*(1), 1-15.

Senemoğlu, N. (1994). Okulöncesi Eğitim Programı Hangi Yeterlikleri Kazandırmalıdır? *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10* (10), 21-30.

Toran, M. (2012). Çocukluğun ve Erken Çocukluk Eğitiminin Tarihi ve Kuramsal Temelleri. *Okul Öncesi Eğitime Giriş.* Ed: N. Avcı, M. Toran, (s.1-18). Ankara: Eğiten Kitap.

Winkelstern J.A. ve Jongsma A.E, JR.(2006). Giriş. (E. Purutçuoğlu & M.Yıldız Bıçakçı, çeviren) Çev. Ed.: M.Yıldız Bıçakçı, E. Purutçuoğlu. *Erken Çocukluk Eğitimi Müdahalesi Tedavi Planlayıcısı* (s.1-8). Ankara: Eğiten Kitap.

Wilder, Erin M. (2010). *Characteristics Of Effective Collaboration Among Innovative Early Childhood Intervention Programs*. A Dissertation Submitted İn Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Education. Seattle University: Seattle.

Wortham, S. C. (2002). Early *Childhood Curriculum: Developmental Bases For Learning And Teaching*. New Jersey: Merrill Prentice Hall.

Yumuş M. ve Tanju E.H. (2015). Öğretmen Adaylarının Erken Çocuklukta Erken Müdahaleye İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Baskent University Journal Of Education*, *2*(1), 8-76.

3 ERKEN EĞİTSEL MÜDAHALE MODELLERİ VE TEMEL KURAMLAR

Bil. Uzm. D. Merve TUNA
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü

Dr. Halime Miray SÜMER
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü

Prof. Dr. İbrahim H. DİKEN
Anadolu Üniversitesi
Engelliler Araştırma Enstitüsü

Çocuğunuz bir kez çocukluk yaşayacak. Bu dönemi onunla doya doya yaşayın.

Doğan Cüceloğlu

GİRİŞ

Kuramlar; kuralları, varsayımları, önermeleri ve ilkeleri kullanarak belli bir çerçeveden bakarak gerçekleri açıklamaktır. Her kuramın kendine ait bakış açısını oluşturan farklı çerçeveleri bulunmaktadır. Her kuram aynı gerçeği farklı çerçevelerden bakarak açıklamaktadır. Bu nedenle farklı çerçevelere sahip olmak, farklı bakış açıları geliştirmeyi ve karşılaşılan problem durumlara farklı çözüm yolları üretebilmeyi sağlamaktadır. Bu nedenle kuramların hangi çerçeveleri kullandığını öğrenmek çocuğa ve bireye uygun müdahale hizmetlerinin geliştirilmesi sırasında profesyonellerin sahip olması gereken niteliklerden biridir. Çünkü her çocuğun ve ailenin gereksinimleri ve çözülmesi için geldikleri sorun farklı olacaktır.

Kuramların içerisinde cevap aranan sorulardan bazıları kuramların çerçevesinin oluşturulmasında etkili olmaktadır. Bu sorular çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle kuramları daha iyi anlamak için aşağıda yer alan temel tartışma konularının bilinmesi önemlidir:

KAYNAKLAR

Bandura, A. (2000). Social-cognitive Theory. *Encyclopedia of psychology* (Vol. 7). Ed: A. E. Kazdin (s. 329–332). Washington, DC: American Psychological Association.

Bandura, A. (2006). Toward a Psychology of Human Agency. *Perspectives on Psychological Science*, *1*(2), 164-180.

Berger, K. S. (2009). *The Developing Person Through Childhood and Adolescence*. (37-65). USA: Macmillan.

Conkbayir, M., ve Pascal, C. (2015). *A Early Childhood Theories and Contemporary Issues: An Introduction*. London: Bloomsbury Publishing.

Emde, R. N. ve Robinson, J. (2000).Guiding Principle for a Theory of Early Intervention: A Developmental-psychoanalytic Perspective. *Handbook of early childhood intervention*. Eds: J. P. Shonkoff ve S. M. J. Meisels, (s. 160-178). Edinburg: Cambridge University Press.

Gordon, A. M., ve Browne, K. W. (2013). *Beginnings & Beyond: Foundations in Early Childhood Education*, (s. 103-156). Boston: Cengage learning

Guralnick, M. J. (2000). Early Childhood Intervention: Evoulation of a System. *Mental Retardation in the 21st Century.* Eds: M. Wehmeyer ve J. R. Patton (s. 40). Austin: PRO-ED.

Guralnick, M. J. (2001). A Developmental Systems Model for Early Intervention. *Infant and Young Children, 14*(2), 1-18.

Irving, K. A. (1998). The Location and Arrangement of Peer Contacts: Links with Friendship Initiation Knowledge in Four to Seven Year Olds. *Children's Peer Relations* (s. 164-182). New York: Routledge.

Kail, R. V. (2015). *Children and Their Development*. Pearson Higher Ed.

Odom, S. L. ve Wolery, M. (2003). A Unified Theory of Practice in Early Intervention/Early Childhood Special Education: Evidence-based Practices. *The Journal of Special Education*, *37*(3), 164-173.

Slee, P. T. ve Shute, R. (2014). *Child Development: Thinking About Theories Texts in Developmental Psychology*. New York: Routledge.

Sameroff, A. J. ve Fiese, B. H. (2000). Transactional Regulation: The Developmental Ecology of Early Intervention. *Handbook of early childhood intervention.* Eds: J. P. Shonkoff ve S. M. J. Meisels, (s. 135-159). Edinburg: Cambridge University Press.

Sameroff, A. (2010). A Unified Theory of Development: A Dialectic Integration of Nature and Nurture. *Child development*, *81*(1), 6-22.

4 ERKEN MÜDAHALE HİZMETLERİ

Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bil. Uzm. Şerife Sezen DURSUN
İstanbul Bağcılar Devlet Hastanesi

Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ
Ankara Etimesgut
Şehit Sait Ertürk Devlet Hastanesi

Çocuğa verilebilecek en güzel şey zamandır.

FOCK

GİRİŞ

Erken müdahale, çocuklar ve aileler için, çocukları olumsuz etkileyecek çeşitli risk faktörlerinin etkisini önlemek ve azaltmak için farklı desteklerin sağlanmasıdır (Karoly vd., 2005). Erken müdahale sürecinde değişken ve farklı riskler önemli bir yer tutmaktadır. Doğum öncesi, doğum sonrası ve tüm yaşam sürecinde ortaya çıkabilecek risk faktörlerinin değişkenliği göz önünde bulundurulmalı ve dikkatle erken müdahale süreçlerine odaklanılması gereklidir (Erdil, 2010). Erken müdahalede bu faktörlere odaklanıldığında üç farklı çocuk grubuyla karşılaşılmaktadır. Bu gruplar; risk grubundaki çocuklar, biyolojik risk grubundaki çocuklar ve çevresel risk grubundaki çocuklar olarak üçe ayrılabilmektedir. Risk grubundaki çocuklar; gelişimsel açıdan tanı almış ya da alabilecek olan çocuklardır. Biyolojik risk grubundaki çocuklar, doğum öncesi, doğum sırası veya doğum sonrası biyolojik bozukluklara ilişkin göstergeleri olan çocuklardır. Çevresel risk grubundaki çocuklar ise; çocuğun bakımı ve çevresel uyaranlar nedeniyle yetersizlik yaşayan çocuklardır (Aytekin ve Bayhan, 2015). Tüm bu çocukların erken müdahale desteklerine ulaşabilmeleri için genel olarak erken müdahale hizmetlerinde;

- Çocukların, kendi ailelerinde ve yaşadıkları toplumda gördükleri günlük deneyimler içerisinde meraklarını, aktif keşfetme duygularını ve içten gelen coşkularını kullanarak öğrenmelerine ve geliştirmelerine fırsat verilmesine,
- Hem ailenin amaçları, değerleri ve gereksinimleri hem de çocuğun amaçları, değerleri ve gereksinimlerinin göz önünde bulundurulmasına,
- Çocukların diğer insanlarla etkileşiminin sağlanmasına,
- Çocukların aile ve toplum içinde öğrenmesine fırsat yaratılmasına,
- Ailelerin bir çok kaynağa ulaşmasını sağlayabilecek koordinasyonun oluşturulmasına,
- Sunulan hizmetlerin çocuğun geleceğine de yatırım yapmasına olanak sağlamasına önem verilmelidir (Aytekin ve Bayhan, 2015; Karoly vd.,1998).

Bu değinilen maddelerin hepsi tek ortamda uygulanabilecek erken müdahale hizmetleri ile mümkün olamamaktadır. Tüm bu çocuklara ulaşabilmek için farklı ortamlarda uygulanabilecek, farklı erken müdahale hizmetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle erken müdahale hizmetlerine bakıldığında; erken müdahale hizmetlerinin ve programlarının hastane, ev, kurum ve birleştirilmiş ortamlarda yürütüldüğü dikkati çekmektedir. Bu bölümde de öncelikle erken müdahale hizmetlerinin önemine değinilecek, ardından hastane tabanlı, ev tabanlı, kurum tabanlı ve birleştirilmiş kurum ve ev tabanlı erken müdahale hizmetleri/programları ele alınacaktır.

KAYNAKLAR

Aral, N. (2015). Beyin ve Beyin Gelişimi. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 ay) Gelişim Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi*, Ed.: M. Yıldız Bıçakçı, (s.5-21), Ankara: Eğiten Kitap.

Atay, G., Eras, Z. ve Ertem, İ. (2011). Çocuk Hastaların Hastane Yatışları Sırasında Gelişimlerinin Desteklenmesi. *Çocuk Dergisi, 11*(1), 1-4.

Aytekin, Ç. ve Bayhan, P. (2015). Erken Müdahalede Uygulama Basamakları. *H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 1-14.

Barnett, W. S. (1995). Long-Term Effects of Early Childhood Programs on Cognitive and School Outcomes. *The Future of Children*, *5*(3), 25–50.

Baykoç Dönmez, N. (2011). Uzun Süreli (Süreğen) Hastalığı Olan ve Hastanede Yatan Çocuklar. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*. Ed.: N. Baykoç Dönmez, (s. 305-333). Ankara: Eğiten Kitap.

Bayoğlu, B., Elibol, F., Ünal, Ö., Karabulut, E. ve Innocenti, M. (2013). Turkish Validation of the Piccolo (Parenting Interactions With Children: Checklist of Observations Linked to Outcomes). *Infant Mental Health Journal*, *34*(4), 330–338.

Birkan, B. (2002). Erken Özel Eğitim Hizmetleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *3*(2), 99-100.

Blok, H., Fukkink, R., Gebhardt, E. ve Leseman, P. (2005). The Relevance of Delivery Mode and Other Programme Characteristics for the Effectiveness of Early Childhood Intervention. *International Journal of Behavioral Development, 29,* 35–47.

Brookes, G.J., Berlin, J.L. ve Fuligni, S.A. (2000). Early Childhood Intervention Programs: What About the Family? *Handbook of Early Childhood Interventing (*2. Edition). Ed.: J.P. Shonkoff and S.J. Meisels, (pp. 549-588). United States of America: Cambridge University Press.

Bruder, M. B. (2010). Early Childhood Intervention: A Promise to Children and Families for Their Future. *Exceptional Children, 76*(3), 339–355.

Bryant, D. M., ve Maxwell, K. (1997). The Effectiveness of Early Intervention for Disadvantaged Children. *The Effectiveness of Early Intervention*. Ed.: M. Guralnick (pp. 23–46). Baltimore, MD: Brookes.

Council on Children with Disabilities (2006). https://www.aap.org/en-us/about-the-aap/Committees-Councils-Sections/Council-on-Children-with-Disabilities/Pages/default.aspx. Erişim Tarihi: 15.01.2018.

Çelebioğlu Morkoç, Ö. (2011). *4-5 Yaş Grubu Çocuklarına Yönelik Hazırlanan Erken Müdahale Programı'nın Etkililiğinin Belirlenmesi: Çanakkale İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale 18 Mart Ünversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ilköğretim Anabilim Dalı Okulöncesi Eğitimi Bilim Dalı, Çanakkale.

Ekinci, B. (2017). Nöroplay Yönteminin Temelleri. *Nöroplay Yöntemi*. Ed.: B. Ekici, ve M. Yıldız Bıçakçı, (s.13-34). İstanbul: Ekinoks Yayıncılık.

Erdil, Z. (2010). Sosyo-Ekonomik Olarak Risk Altında Bulunan Çocuklara Yönelik Erken Müdahale Programları ve Akademik Başarı İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, *17*(1), 72-78.

Eteçom, (2018). http://www.etecom.org/ Erişim Tarihi: 01.02.2018.

Greene, R. ve Ablon, S. (2006). Treating Explosive Kids: The Collaborative Problem-Solving Approach. New York: The Guilford Press.

Gomby, D.S., Culross, P.L. ve Behrman, R.E. (1999). Home Visiting: Recent Program Evaluations-Analysis and Recommendations. *The Future of Children*, *9*(1), 4-26.

Guralnick, M.J. (1998). The Effectiveness of Early Intervention for Vulnerable Children: A Developmental Perspective. *American Journal on Mental Retardation*, *102*(4), 319-345.

İnal-Emiroğlu F.N. ve Pekcanlar Akay, A. (2008). Kronik Hastalıklar, Hastaneye Yatış ve Çocuk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *22*(2), 99-105.

Korfmacher, J., Green, B., Spellman, M. ve Thornburg, K. (2007). Parent Report of the Helping Relationship in Early Childhood Home Visiting. *Infant Mental Health Journal*, *28*, 459–480.

Karoly, L,A., Greenwood, P.W., Everingham, S.S., Houbе, J., Kilburn, M. R., Rydell, C.P., Sanders, M. ve Chiesa, J. (1998*). Investing in Our Children: What We Know and Don't Know About the Cost and Benefits of Early Childhood Interventions.* Santa Monica: Rand Corporation.

Karoly, L.A., Kilburn, M.R. ve Cannon, J.S. (2005). *Early Childhood Interventions, Proven Results, Future Promise*. Santa Monica: Rand Corporation.

Lovaas, O. I. (2002). *Teaching Individuals with Developmental Delays: Basic Intervention Techniques*. Austin, TX: PRO-ED.

Lyons-Ruth, K., Alpern, L. ve Repacholi, B. (1993). Disorganized Attachment Classification and Maternal Psychosocial Problems as Predictors of Hostile-Aggressive Behavior in the Preschool Classroom. *Child Development*, *64*(2), 572–585.

Meisels, S.J. ve Shonkoff, J.P. (2000). Early Chilhood Intervention. *Handbook of Early Childhood Intervention.* Ed.: J.P. Shonkoff and S.J. Meisels, (p, 3-29). UK: CambridgeUniversity.

Meraki, Z. ve Yıldız Bıçakçı, M. (2015). Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Erken Müdahale. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim-Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi*. Ed: M. Yıldız Bıçakçı. (s.179-199). Ankara: Eğiten Kitap.

Odom, S.L., Collet-Klingenberg, L., Rogers S.J. ve Hatton, D.D. (2010). Evidence-Based Practices in Interventions for Children and Youth with Autism Spectrum Disorders. *Preventing School Failure*, *54*(4), 275-282.

Ömeroğlu, E., Kurtulmuş, Z. ve Yayla, Ş. (2006). Aile Çocuk Eğitim Programının Aile Yapısı, İşleyişi ve Kaygı Düzeyine Etkisinin İncelenmesi. *I. Uluslararası Okul Öncesi Eğitim Kongresi*, 30 Haziran-3 Temmuz 2004, Marmara Üniversitesi. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Pınar, S.E. (2006). Dünyada ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi. 7* (2), 71-83.

Purves, D. (1994). *Neural Activity and the Growth of the Brain (Lezioni Lincee)*. New York: Cambridge University Press.

Responsiveteaching, (2018). http://www.responsiveteaching.org/ Erişim Tarihi: 01.02.2018

Reynolds, A.J. (2000). *Success in Early Intervention: The Chicago Child-Parent Centers.* Lincoln, NE: University of Nebraska Press.

Roggman L.A., Cook G.A., Innocenti M.A., Jump Norman V. ve Christiansen K. (2013). Parenting Interactions with Children: Checklist of Observations Linked to Outcomes (PICCOLO) in Diverse Ethnic Groups. *Infant Mental Health Journal. 34*(4), 290–306.

Rudolph C.D., Rudolph A.M., Lister, G.E., Fırst, L.R. ve Gershon, A.A. (2013). Sosyal-Duygusal Gelişimin ve Sağlıklı Ebeveyn-Çocuk İlişkisinin Desteklenmesi. (C.C. Weitzman, bölüm yazarı; T. Karaaslan, çeviren)., Çev. Ed: M. Yurdakök, *Rudolph's Pediatrics* (s. 38-42). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Sağlık Bakanlığı Yönetmenliği (2014). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140522-14.htm Erişim Tarihi: 24.08.2017.

Shonkoff, J.P. ve Marshall, P. C. (2000). The Biology of Developmental Vulnerability. *Handbook of Early Childhood Intervention.* Ed.: J.P. Shonkoff and S.J. Meisels, (p. 35-52). UK: CambridgeUniversity.

Sucuoğlu, N.B, Sarica, A.D., Bakkaloğlu, H. ve Keçeli-Kaysili, B. (2014). The Small Steps Early Intervention Program Course for Paraprofessionals: What Paraprofessionals Have to Say. *Journal of Faculty of Educational Sciences*, *47*(1), 377-396.

Taygur Altıntaş, T. ve Yıldız Bıçakçı, M. (2015). Çocukların Hastane Yaşantısına Hazırlanması ve Hastaneye Hazırlayıcı Eğitimi. *Hasta Çocukların Gelişimi ve Eğitimi*. Ed.: A. Bütün Ayhan, (s.80-111). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.

Yoshikawa, H. (1995). Long- Term Effects of Early Childhood Programs on Social Outcomes and Delinquency. *The Future of Children*, *5*(3):51-75.

5 ERKEN MÜDAHALE VE AİLE MERKEZLİ UYGULAMALAR

Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ
Ankara Etimesgut
Şehit Sait Ertürk Devlet Hastanesi

Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Neden gelişimsel yetersizliği olan çocukların hayatını değiştiren erken çocukluk gelişimine yönelik yatırımlar yapmıyoruz? İki sebebi var: nedeni bilinmeyen bir şüphe ve bir şeyleri farklı yapma korkusu.

James HECKMAN

GİRİŞ

Erken müdahale, gelişimsel yetersizliği bulunan ya da gelişimsel risk altında olan sıfır-altı yaş arasındaki çocuklara ve onların ailelerine yönelik, aile ve çevrenin de içerisine dahil edildiği kapsamlı bir programla çocuğun gelişimini en iyi şekilde desteklemeyi amaçlayan çalışmalardır (Bayhan ve Taştekin, 2015). Bir başka deyişle erken müdahale, gelişimsel risk taşıyan, özel gereksinimli, okul çağındaki ya da daha küçük çocukların gelişimlerinin sağlıklı olmasını desteklemek için uygulanan hizmetlerdir (Knitzer ve Lefkowitz, 2006). Yani erken müdahale, çocuğun optimum ve azami gelişimine katkıda bulunan benzersiz ihtiyaçlarını karşılamak için sağlanan özel hizmetleri ve desteği ifade etmektedir (Jagan ve Sathiyaseelan, 2016). Ailenin katılımı ile gerçekleşen erken müdahale, çocuklar ve aileleri için olumsuz durumların etkilerini azaltmayı hedeflediği gibi, sağlıklı ve etkili anne babalık uygulamalarını öğretmeyi ya da bu uygulamalara yönelik becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır (Knitzer ve Lefkowitz, 2006).

Erken müdahale hizmetleri başlamadan önce ilk adımda çocuğun gelişimsel açıdan performansı değerlendirilir, ancak bu değerlendirme sonucunda çocuğun ailesi ve çevresi göz önünde bulundurularak değerlendirme sonuçları ele alınır. Çocuğun değerlendirilmesinde; bir değerlendirme aracının kullanılması, ebeveynlerle görüşme vb. yöntemlerle görme ve işitme ve diğer duyular dahil fiziksel, motor, bilişsel dil, iletişim ve sosyal-duygusal gelişim ile uyumsal davranış alanlarında çocuğun performansının belirlenmesi sonucunda çocuğun güçlü ve zayıf yönleri hakkında bilgi toplanmaktadır. Çocuğun değerlendirilmesi kapsamında çocuğun her bir gelişim alanındaki güçlü yönleri ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, ailenin tanınması ve ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve gereken desteğin sağlanması gerekli diğer basamaklardır. Bu kapsamda, ailenin endişeleri, öncelikleri, kaynakları ve çocuğun gelişimiyle ilgili destekleri göz önünde bulundurulur (Crawford ve Weber, 2017). Kısaca gelişimsel değerlendirme süre-cinde ve sonrasında gerçekleştirilen erken müdahale, aile merkezli değerlendirme ve aile iş birliği ile yürütülen çalışmalardır. Ailelerin çocuklarının gelişimine ilişkin her tür ihtiyaçlarının artması, erken müdahale hizmetlerine duyulan ihtiyacı da arttırmakta, dolayısıyla aile mer-kezli gelişimsel destekler zorunlu hale gelmektedir (Howard vd., 2011).

KAYNAKLAR

Alınmaz, İ. (2013). *Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenlerinin Ev Ziyaretlerinde Karşılaştıkları Sorunlar.* Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Sosyal Bilgiler Anabilim Dalı, Kütahya.

Ataman, A. (2004). *Gelişim ve Öğrenme* (2. baskı). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Aytekin, Ç. (2014). *Ev Temelli Erken Müdahale Programının Geliştirilmesi: Bir Vaka Çalışması*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Programı, Ankara.

Bakkaloğlu, H. (2017). *Erken Çocuklukta Özel Eğitim.* http://slideplayer.biz.tr/slide/11995612/ .Erişim Tarihi: 17.10.2017.

Bayhan, P. ve Taştekin, E. (2015). Avrupa'da Erken Müdahale Modelleri, *Hacettepe University Faculty Of Health Sciences Journal, Vol (1), No Suppl2,* 20-29.

Berlin, L.J. (2005). Interventions to Enhance Early Attachments. *Enhancing Early Attachments: Theory, Research, Intervention and Policy*. Ed.: L.J. Berlin, Y. Ziv, L. Amaya- Jackson and M.T. Greenberg, (pp. 3-33). New York: Guilford.

Beşpınar, F.U. ve Aybars, A.İ. (2013). *Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi*. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, UNICEF–Türkiye, T.C. Kalkınma Bakanlığı, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Bredekamp, S. (2015). Aileler ile etkili ortaklıklar oluşturmak. (K. Alat, çeviren). Çev. Ed.: Z. İnan, T. İnan. *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar* (2. basımdan çeviri), (s. 214-216). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Coyle, J. (2009). *A Comparison of the Beliefs and Priorities of Early Intervention Providers and the Families They Serve.* The degree of doctor of education. Widener University. USA.

Crawford, M.S. ve Weber, M.S. (2017). Erken Müdahalenin Temel Öğeleri ve Önerilen Uygulamalar. Çev. Ed.: Ş. Ceylan, M. Yıldız Bıçakçı, Ö. Gözün Kahraman. *Her Gün Erken Müdahale!-Küçük Çocuklar ve Ailelerine Yönelik Günlük Rutinlere Yerleştirilmiş Etkinlikler,* (s.1-23). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Çelebioğlu Morkoç, Ö. (2011). *4-5 Yaş Grubu Çocuklarına Yönelik Hazırlanan Erken Müdahale Programı' nın Etkililiğinin Belirlenmesi: Çanakkale İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı, Çanakkale.

Diken, İ.H. (2012). An Exploration of Interactional Behaviors of Turkish Mothers and Their Children with Special Needs: Implications for Early Intervention Practices. *Education and Science*, *37*(163), 297-309.

Diken, İ, Bayhan, P., Turan, F., Sipal, F., Sucuoglu, B., Ceber-Bakkaloglu, H. ve diğerleri (2012). Early Childhood Intervention and Early Childhood Special Education in Turkey within the Scope of the Developmental System Approach. *Infants and Young Children*, *25*(4), 346-353.

Doyle, O., Delaney, L., O'Farrelly, C., Fitzpatrick, N. ve Daly, M. (2017). Can Early Intervention Improve Maternal Well-Being? Evidence from a Randomized Controlled Trial. *PLOS ONE 12*(1): 0169829, 1-25, DOI:10.1371/journal.pone.

Emre Bolatbaş, D. ve Yıldız Bıçakçı, M. (2015). Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Gelişimsel Değerlendirme ve İzlem. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim - Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi.* Ed.: M. Yıldız Bıçakçı, (s.143-174). Ankara: Eğiten Kitap.

Evans, G.W. (2004). The Environment of Childhood Poverty. *American Psychologist*, *59*(2), 77-92.

Fabiano, G.A., Schatz, N.K. ve Jerome, S. (2016). Parental Preferences for Early Intervention Programming Examined Using Best–Worst Scaling Methodology. *Child&Youth Care Forum. 45*(5), 655–673.

Gürşimşek, I. (2002). Etkin Öğrenme ve Aile Katılımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Anasınıfı-Anaokulu Öğretmen El Kitabı.* Ed.: I. Gürşimşek, (s. 25-42). İstanbul: YA-PA Yayınları.

Gürşimşek, I. (2010). Okul Öncesi Eğitime Aile Katılımını Etkileyen Faktörler. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi, 9*(18), 1-19.

Howard, V.F., Williams, B. ve Lepper, C.E. (2011). Erken Eğitimin Felsefesi. (A.D. Kesiktaş, çeviren). Çev. Ed.: G. Akçamete. *Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar*, (s. 1-46). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Izumi, B.T., Eckhardt, C.L., Wilson, D.P. ve Jennifer Cahill (2016). A Cooking Intervention to Increase Vegetable Consumption by Parents With Children Enrolled in an Early Head Start Home Visiting Program: A Pilot Study in Portland, Oregon, 2013–2014. *Preventing Chronic Disease Public Health Research, Practice, And Policy.* 13(E174), 1-10.

Jagan, V. ve Sathiyaseelan, A. (2016). Early Intervention and Diagnosis of Autism. *Indian Journal of Health and Wellbeing, 7*(12) ,1144-1148.

Kalek, D. (2008). *The Effectiveness of A Family-Centered Early Intervention Program for Parents of Children with Developmental Delays Ages 0 Through 3.* The Degree of Doctor of Education Dissertation. Pepperdine University, California.

Kartal, H. (2008). Çocuk ve Aileyi Desteklemeye Yönelik Ev Ziyaretlerine Dayalı Erken Müdahale Programları ve Programların Etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 41*(1), 1-28.

Knitzer, J. ve Lefkowitz, J. (2006). *Helping The Most Vulnerable Infants, Toddlers, and Their Families.* Pathways to Early School Success - Issue brief No. 1. New York: National Center for Children in Poverty, Columbia University.

Korfmacher, J. (2002). Early Childhood Interventions: Now what?. *Infant Development: Ecological Perspectives*. Ed.: H.E. Fitzgerald, K. Karraker, T. Luster. (pp. 273-294). New York: RoutledgeFalmer.

Kök, M. (2010). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Fiziksel, Psikolojik, Sosyal ve Eğitsel Ortam Özellikleri. *Erken Çocukluk Eğitimi.* Ed: S. Tümkaya, F Gülaçtı, (s.315-330). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Magill-Evans, J., J. Harrıson, M., Benzıes, K., Gıerl, M. ve Kımak, C. (2007). Effects of Parenting Education on First-Time Fathers' Skills in Interactions with Their Infants. *Fathering. 5*(1), 42-57.

Meraki, Z. ve Yıldız Bıçakçı, M. (2015). Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Erken Müdahale. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay) Gelişim-Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi*. Ed: M. Yıldız Bıçakçı, (s.179-199). Ankara: Eğiten Kitap.

Milli Eğitim Bakanlığı Okulöncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü (2002). *36- 72 Aylık Çocuklar İçin Okulöncesi Eğitim Programı*. İstanbul: Ya-Pa Yayınevi

Özbay, T., Metin, N. ve Sak, U. (2016). Erken Çocuklukta Müdahalede: Üstün Zeka ve Yetenek. *3. Uluslararası Katılımlı Ulusal Disiplinler Arası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi Bildirimler ve Sunumlar,* (s.62). Eskişehir.

Perry, J.M. (2001). *Insights Regarding Early Intervention from the Perspective of Mothers and Home-Visitors*. The Degree Doctor of Philosophy. University of Missouri, Colombia.

Pletcher, L.C. ve Younggren, N.O. (2013). *The Early Intervention Workbook: Essential Practices for Quality Services.* USA: Published by Brookes Publishing.

Soriano, V. ve Kyriazopoulou, M. (2010). Early Childhood Intervention: Progress and Developments 2005-2010. Brussels: European Agency for Development in Special Needs Education.

Tezel Şahin, F. ve Cevher Kalburan, F.N. (2009). Aile Eğitim Programları ve Etkililiği: Dünyada Neler Uygulanıyor? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(25). 1-12.

Torun, Ş. (2016). Erken Çocuklukta Beyin Gelişimi ve Etkileşimlerin Önemi. *3. Uluslararası Katılımlı Ulusal Disiplinlerarası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi Bildirimler ve Sunumlar*, (s.80). Eskişehir.

Trawick-Smith, J.W. (2013). *Early Childhood Development: A Multicultural Perspective* (6th edition). New Jersey: Pearson.

Tümkaya, S. (2010). Okulöncesi Eğitim Döneminde Ailenin Rolü ve Önemi. *Erken Çocukluk Eğitimi.* Ed: S. Tümkaya, F. Gülaçtı, (s.336-367). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

6

ERKEN MÜDAHALEDE DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Arş. Gör. Neslihan ARGÜT
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

İnsan kesin şeylerle yola başlarsa varacağı yer kuşku olacaktır, ama kuşkuyla işe başlamakla yetinirse o zaman kesinliklere ulaşacaktır.

Francis BACON

GİRİŞ

Çocuklar hayata güzel bir başlangıç yapmayı hak etmektedirler. Ancak bazı çocuklar potansiyellerine ulaşabilmek ve sağlık hallerini sürdürebilmek için desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Desteğe duyulan bu ihtiyaç, ne yazık ki çoğu zaman çocuk, beceri ya da davranışın gözlenmesi gereken yaşı geçtiğinde saptanmakta ve bu durum normal gelişim çizgisine ulaşabilmek için müdahale uygulamalarına olan gereksinimi artırmaktadır. Müdahaleye ihtiyacı olan çocukları erken saptamak çocuklara verilebilecek en büyük fırsattır (Shonkoff ve Meisels, 2000).

Erken müdahale, gelişimsel gecikmesi olan ya da gelişimsel olarak risk altında olan çocukların gelişimlerinin desteklenmesini, içinde bulundukları risk faktörlerinin elemine edilmesini ya da minimum seviyeye indirilmesini, aileleri ve içindeki yaşadıkları toplumu da ele alarak optimum koşullara taşınmasını amaçlamaktadır (Zero to Three: National Cen ter for Infants, Toddlers, and Families, 2009).

Erken müdahale programları, çocuğun ihtiyaç duyduğu alanlarda çocuğu ve çevresini de kapsayacak şekilde oluşturulmaktadır. Erken müdahale programlarının oluşturulmasında, değerlendirme süresince elde edilen bulgular önemli veriler sağlarken, değerlendirme aşaması erken müdahale sürecinin en önemli basamaklarından bir tanesini oluşturmaktadır. Uygun değerlendirme araçlarıyla alanında uzman kişiler tarafından doğru zamanda ve doğru şekilde yapılan değerlendirmeler aracılığıyla, erken müdahale programlarının faydalı biçimde uygulanmasından ve bu programların olumlu etkisinden söz etmek mümkün olabilecektir.

Bu bölümde, erken müdahale kapsamında çocuğun yüksek yararı ve gelişimi için değerlendirme aşamasında dikkat edilmesi gereken konulara yer verilecektir.

KAYNAKLAR

American Academiy of Pediatrics Committee on Children With Disabilities. (2001). Developmental Surveillance and Screening Of Infants And Young Children. *Pediatrics, 108* (1), 192-195. Doi: 10.1542/peds.108.1.192

American Psychological Association (APA) Practice Organization. (2014). url: http://www.apapracticecentral.org/reimbursement/billing/assessment-screening.aspx. Erişim Tarihi: 20.07.2017

Berk, L. (2013 a) . Tarih, Teori ve Araştırma Stratejileri. (N. Erdoğan Işıkoğlu, çeviren). Çev. Ed. N. Işıkoğlu Erdoğan, *Bebekler ve Çocuklar Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa.* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Berk, L. (2013 b) . Çocuk Gelişiminde Kuram ve Araştırma. (A. Dönmez, çeviren). Çev. Ed. B. Ongun, *Çocuk Gelişimi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Brown, J., Rolfe, S.A. (2005). Use Of Child Development Assessment İn Early Childhood Education: Early Childhood Practitioner And Student Attitudes Toward Formal And İnformal Testing. *Early Child Development and Care*, *175*(3), 193-202, Doi: 10.1080/030044304200026624.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Council on Children With Disabilities, Section one Developmental Behavioral Pediatrics, Bright Futures Steering Committee, Medical Home Initiatives for Children With Special Needs Project Advisory Committee. (2006). Identifying Infants and Young Children With Developmental Disorders in the Medical Home: An Algorithm for Developmental Surveillence and Screening. *Pediatrics*, *118* (1), 405-420; Doi: 10.1542/peds.2006-1231

Ercan İ. ve Kan, İ. (2004). Ölçeklerde Güvenilirlik ve Geçerlilik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 30* (3) 211-216.

Ertem, İ. (2005). *Gelişimsel Pediatri*. Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı Yayınları.

Fitzgerald N., Ryan P. ve Fitzgerald A. (2015). Team-Based Approaches in Early Intervention Services for Children With Disabilities: Irish Parents' Experiences. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, 12* (3), 199–209.

Gillian K., Tucker M., Duwyn B., Desserud S. ve Shillington M. (2009). The Application of a Transdisciplinary Model for Early Intervention Services. *Infants & Young Children*, *22*(3), 211–223.

National Dissemination Center for Children with Disabilities. (2009). url: http://www.parentcenterhub.org/wp-content/uploads/repo_items/bp1.pdf Erişim Tarihi: 26.07.2017 .

Shonkoff J. P. ve Meisels S. J. (2000). *The Handbook of Early Intervention.* Cambridge: Cambridge University Press.

Southern Early Childhood Assossiation. (2000). url: https://www.southernearlychildhood.org/upload/pdf/Assessing_Development.pdf Erişim Tarihi: 20.07.2017.

Zero to Three: National Center for Infants, Toddlers, and Families. (1980). url: https://www.zerotothree.org/resources/70-developmental-screening-assessment-and-evaluation-key-elements-for-individualizing-curricula-in-early-head-start-programs. Erişim Tarihi: 25.07.2017.

Zero to Three: National Center for Infants, Toddlers, and Families. (2009). url: https://www.zerotothree.org/resources/83-making-hope-a-reality-early-intervention-for-infants-and-toddlers-with-disabilities#downloads Erişim Tarihi: 17.02.2018.

7

ERKEN MÜDAHALEDE EKİP ÇALIŞMASI

Bil. Uzm. Ezgi TAŞTEKİN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Prof. Dr. Figen TURAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dünyayı değiştirmek için kullanabileceğiniz en güçlü silah eğitimdir.

Nelson MANDELA

GİRİŞ

İşbirliği birden fazla profesyonelin birlikte çalışmasını ifade etmektedir. İşbirliği süreci farklı alanlardan birlikte çalışacak profesyonellerin, çocuğa ve aileye ilişkin gereksinimleri belirlemesi ve bunlara yönelik çözüm stratejileri geliştirmesini içermektedir (Akt. Horn ve Jones, 2005). Tıbbi sorunlar, gelişimsel yetersizlik veya riskini taşıma gibi durumlar, farklı alanlarla ilgili gelişimsel, eğitsel veya tıbbi gereksinimleri ve bu gereksinimlerin sağaltımını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu durumlarla karşı karşıya kalan çocuk ve ailesi, farklı disiplin alanlarından müdahale hizmetlerine gereksinim duyabilmektedir. Bu noktada özel gereksinimleri olan küçük yaştaki çocukların ve ailelerinin işbirliği içinde bir ekip tarafından desteklenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Howard vd., 2011; Wolraich vd., 2005).

Alanyazın incelendiğinde, erken müdahale uygulamalarında disiplinler arası (Aubin ve Mortenson, 2015; Dinnebeil vd., 1999; Filer ve Mahoney, 1998; Hinojosa vd., 2001; King vd., 2009; Rapport vd., 2004; Yang vd., 2013) ve aile ile (Fialka, 2001; Filer ve Mahoney, 1996) yapılacak olan işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, erken müdahale hizmeti verecek farklı birimlerin (örneğin; sağlık, eğitim, sosyal hizmet gibi) koordinasyonu da büyük önem arz etmektedir (Wolraich vd., 2005). İşbirliği söz konusu olduğunda, ailenin her zaman ekibin bir parçası olarak kabul edilmesi erken müdahale çalışmalarında büyük bir öneme sahiptir. Çocuğun içerisinde yaşadığı çevre düşünüldüğünde, özellikle bebeklik ve erken çocukluk döneminde, en çok zaman geçirdiği ve etkileşimde bulunduğu toplumsal birim ailedir (Bronfenbrenner, 2009). Bu yaklaşım, erken müdahale çalışmalarında aileyi ekibin bir parçası olarak görme prensibinin temelini oluşturmaktadır. Blackman (2002)'in de ifade ettiği gibi ailenin erken müdahale çalışmalarına dahil olmadığı durumlarda kalıcı ve başarılı sonuçlar elde etmek mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla; erken müdahalenin tarihsel gelişim sürecinde aile ile işbirliğini daha az içeren medikal modelden aileyi, çevreyi ve çocuğu bir bütün olarak gören sosyal modele doğru bir geçiş gerçekleşmiştir (Shonkoff ve Meisels, 2000; Soriano, 2005).

KAYNAKLAR

Aubin, T. ve Mortenson, P. (2015). Experiences of Early Transdisciplinary Teams in Pediatric Community Rehabilitation. *Infants & Young Children*, *28*(2), 165-181.

Aytekin, Ç. ve Bayhan, P. (2015). Erken Müdahalede Uygulama Basamakları. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *2*(2), 1-14.

Bayhan, P. (2014a). *Erken Müdahale I-II Ders Notları.* Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü Basılmamış Lisans-Yüksek Lisans Ders Notları, Ankara.

Bayhan, P. (2014b). Çocuk Gelişiminde Transdisipliner Çalışmalar. *1. Ulusal Sağlık Bilimleri Kongresi Bildirimler ve Sunumlar.* Hacettepe Üniversitesi, Kongre Merkezi, Ankara.

Bayhan, P. (2016). Erken Müdahalede Her Şeyin Başlangıcı: Çocuk Gelişimi, Tarama, Değerlendirme ve Tanılama. *Erken Müdahalede İlk Aşama: Tanılama* . Eds: N, Metin. ve B. Güçiz Doğan, (s. 67-93). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Bayhan, P. ve Taştekin, E. (2015). Avrupa'da Erken Müdahale Modelleri. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *2,* 20-29.

Blackman, J. A. (2002). Early Intervention: A Global Perspective. *Infants & Young Children*, *15*(2), 11-19.

Bronfenbrenner, U. (2009). *The Ecology of Human Development*. Massachusetts: Harvard University Press.

Bruder, M. B. (2000). Family-centered Early Intervention: Clarifying Our Values for the New Millennium. *Topics in Early Childhood Special Education*, *20* (2), 105-115.

Bruder, M. B. (2010). Early Childhood Intervention: A Promise to Children and Families for Their Future. *Exceptional Children*, *76* (3), 339-355.

Carpenter, B. (2007). The Impetus for Family-Centred Early Childhood Intervention. *Child: Care, Health and Development*, *33* (6), 664-669.

Davis, L., Thurman, S. K. ve Mauro, L. M. (1995). Meeting the Challenges of Establishing Interdisciplinary Preservice Preparation for Infant Personnel. *Infants & Young Children*, *8* (2), 65-70.

Diken, İ. H., Bayhan, P., Turan, F., Şipal, R. F., Sucuoğlu, B., Ceber-Bakkaloğlu, H. ve Kara, O. K. (2012). Early Childhood Intervention and Early Childhood Special Education in Turkey within the Scope of the Developmental System Approach. *Infants & Young Children*, *25*(4), 346-353.

Dinnebeil, L. A., Hale, L. ve Rule, S. (1999). Early Intervention Program Practices That Support Collaboration. *Topics in early childhood special education*, *19* (4), 225-235.

Er-Sabuncuoglu, M. ve Diken, İ. H. (2010). Early Childhood Intervention in Turkey: Current Situation, Challenges and Suggestions. *International Journal of Early Childhood Special Education*, *2*(2), 149-160.

Fialka, J. (2001). The Dance of Partnership: Why Do My Feet Hurt?. *Young Exceptional Children*, *4*(2), 21-27.

Filer, J. D. ve Mahoney, G. J. (1996). Collaboration Between Families and Early Intervention Service Providers. *Infants & Young Children*, *9*(2), 22-30.

Guralnick, M. J. (2001). A Developmental Systems Model for Early Intervention. *Infants & Young children*, *14*(2), 1-18.

Guralnick, M. J. (2008). International Perspectives on Early Intervention: A Search for Common Ground. *Journal of Early Intervention*, *30* (2), 90-101.

Hinojosa, J., Bedell, G., Buchholz, E. S., Charles, J., Shigaki, I. S. ve Bicchieri, S. M. (2001). Team Collaboration: A Case Study of an Early Intervention Team. *Qualitative Health Research*, *11*(2), 206-220.

Horn, E. ve Jones, H. (2005). Collaboration and Teaming in Early Intervention. *Young Exceptional Children Monograph Series: Interdisciplinary Teams*, *6*, 11-20.

Howard, V. F., Williams, B. F. ve Lepper, C. E. (2011). *Very Young Children with Special Needs: A Foundation for Educators, Families, and Service Providers (4th edition).* Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education.

King, G., Strachan, D., Tucker, M., Duwyn, B., Desserud, S. ve Shillington, M. (2009). The Application of a Transdisciplinary Model for Early Intervention Services. *Infants & Young Children*, *22* (3), 211-223.

Klein, N. K. ve Gilkerson, L. (2000). Personnel Preparation for Early Childhood Intervention Programs. *Handbook of Early Childhood Intervention.* Eds: Shonkoff, J. P. ve Meisels, S. J. (s. 454-483). New York: Cambridge University Press.

McLean, M. ve Crais, E. R. (2004). Procedural Considerations in Assessing Infants and Preschoolers with Disabilities. *Assessing Infants and Preschoolers with Special Needs.* Eds.:McLean, M., Wolery, M., ve Bailey, D. B. (s. 45-70) . Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.

McLean, M., Wolery, M., ve Bailey, D. B. (2004). *Assesing Infants and Preschoolers with Special Needs*. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.

Rapport, M. J. K., McWilliam, R. A. ve Smith, B. J. (2004). Practices Across Disciplines in Early Intervention: The Research Base. *Infants & Young Children*, *17*(1), 32-44.

Rosen, C., Miller, A. C., Pit-ten Cate, I. M., Bicchieri, S., Gordon, R. M. ve Daniele, R. (1998). Team Approaches to Treating Children with Disabilities: A Comparison. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, *79*(4), 430-434.

Ruddy, G. ve Rhee, K. S. (2005). Transdisciplinary Teams in Primary Care for the Underserved: A Literature Review. *Journal of Health Care for The Poor and Underserved*, *16*(2), 248-256.

Shaw, L., Walker, R. ve Hogue, A. (2008). The Art and Science of Teamwork: Enacting a Transdisciplinary Approach in Work Rehabilitation. *Work*, *30*(3), 297-306.

Shonkoff, J. P. ve Meisels, S. J. (2000). *Handbook of Early Childhood Intervention*. New York: Cambridge University Press.

Smith, B. J., Strain, P. S., Snyder, P., Sandall, S. R., McLean, M. E., Ramsey, A. B. ve Sumi, W. C. (2002). DEC Recommended Practices: A Review of 9 Years of EIIECSE Research Literature. *Journal of Early Intervention*, *25*(2), 108-119.

Soriano, V. (2005). Early Childhood Intervention: Analysis of Situations in Europe–Key Aspects and Recommendations. Brussels: European Agency for Development in Special Needs Education.

Soriano, V. ve Kyriazopoulou, M. (2010). Early Childhood Intervention: Progress and Developments 2005-2010. Brussels: European Agency for Development in Special Needs Education.

Wolraich, M. L., Gurwitch, R. H., Bruder, M. B. ve Knight, L. A. (2005). The Role of Comprehensive Interdisciplinary Assessments in The Early Intervention System. *The Developmental Systems Approach to Early Intervention.* Ed.: M. Guralnick, *(s. 133-150)* . Baltimore: Paul H Brookes Publishing Company.

Yang, C. H., Hossain, S. Z. ve Sitharthan, G. (2013). Collaborative Practice in Early Childhood Intervention from the Perspectives of Service Providers. *Infants & Young Children*, *26* (1), 57-73.

8 TÜRKİYE'DE ERKEN MÜDAHALE ÇALIŞMALARI: TARİHÇE, YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMALAR

Dr. Mehmet TORAN
İstanbul Kültür Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunmalı; onlar, her koşulda yetişkinlerden daha özel ele alınmalıdır...

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Erken müdahale çalışmaları, Türkiye'de yeni yeni yaygınlaşmaya başlayan ancak buna karşın erken müdahale çalışmalarının önemli özelliklerini içeren çok eski uygulamaları da içerisinde barındıran önleyici-destekleyici uygulamalar olarak kabul edilmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların sınırlılığı, risk altındaki çocukları ve ailelerinin nitelikli eğitime erişmelerine sınırlılık getirmektedir. Son zamanlarda yapılan çalışmalar erken müdahale programlarının giderek yaygınlaştığı üzerinde durmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) ve üniversiteler gibi birçok kamu kuruşlarının yanı sıra Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) gibi Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından mümkün olduğunca önemli uygulama örnekleri geliştirilerek yaygınlaştırma çalışmaları sürdürülmektedir.

Türkiye'de erken müdahale çalışmaları tarihsel bir perspektif ile değerlendirildiğinde erken müdahale çalışmaları ile ilgili tarihsel kaydının tutulup arşive dönüştürülmesine yönelik kaynağın oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu sebeple bu bölüm ile Türkiye'de gerçekleştirilmiş olan erken müdahale çalışmalarının tarihsel gelişimini tarihsel bir perspektif ile birlikte bu alanda çalışan veya çalışacak olan profesyonellere Türkiye'de erken müdahale çalışmalarının tarihi gelişimini sunmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de erken müdahale çalışmalarının tarihsel bir şekilde ele alınması, Türkiye'de gerçekleştirilen erken müdahale çalışmaları örneklerinin tarihsel bir şekilde sunulması büyük bir önem taşımaktadır. Bu önem üzerinden söz konusu bölüm derleyici olmakla birlikte bu alanda çalışacak veya çalışan profesyonellere ileride yapılacak çalışmalara temel oluşturması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca erken müdahale çalışmalarına yönelik gerçekleştirilmiş yasal düzenlemelere ilişkin detaylı bir dökümün yapılması bu bölümü önemli kılmaktadır.

Bu bölümde öncelikle erken müdahale çalışmalarının Türkiye'deki gelişimi incelenecek sonrasında yapılan yasal düzenlemeler ile mevcut durum tartışılacaktır. Bununla birlikte hali hazırda gerçekleştirilmiş olan ve hala uygulamada olan erken müdahale çalışmaları detaylı bir şekilde sunulacaktır.

KAYNAKLAR

AÇEV (2016). *Kırsal Alanda Yaşayan Çocuklar İçin Eşit Bir Başlangıç Projesi*. İstanbul: AÇEV Yayınları.

Akol, O. K. (1950). *Kimsesiz Çocuklar.* Ankara: Örnek Matbaası.

Aksu-Koç, A., Bekman, S. ve Taylan, E. E. (2004). *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bir Erken Müdahale Modeli: Yaz Anaokulu Pilot Uygulaması.* İstanbul: AÇEV yayınları.

Alpaydın, Y. ve Canel, N. A. (2011). *Aile Eğitimi Programları Üzerine Notlar.* Ankara: Edam.

Aytekin, Ç. (2014). *Ev Temelli Erken Müdahale Programının Geliştirilmesi: Bir Vaka Çalışması.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Bayhan, P. (2014). Transdisipliner Yaklaşım ve Çocuk Gelişimi. *1. Ulusal Sağlık Bilimleri Kongresi.* 20-21 Kasım 2014, Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi, Sıhhiye, Ankara.

Bayhan, P. ve Taştekin, E. (2015). Avrupa'da Erken Müdahale Modelleri. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 2*(2), 20-29.

Bekman, S. ve Gürlesel, C. F. (2005). *Doğru Başlangıç: Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Çağlar, D. (1973). Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *6*(1), 59-112.

Çakan, I. (2006). Tek-Parti Döneminde Devrim Eğitimi Tartışmaları Bağlamında Halk Kitaplarının Modernizasyonu ve Yeniden Üretimi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, *5* (9), 53-88.

Dere Çiftçi, H. ve Aksoy, A. (2015). Aile Eğitim Modelleri. *Aile Eğitimi ve Katılımı.* Ed.: A. Aksoy, (s.129-152). Ankara: Hadef CS

Diken, I. H., Bayhan, P., Turan, F., Sipal, R. F., Sucuoglu, B., Ceber-Bakkaloglu, H., Günel, M.K. ve Kara, O. K. (2012). Early Childhood Intervention and Early Childhood Special Education in Turkey Within the Scope of the Developmental System Approach. *Infants & Young Children*, *25*(4), 346-353.

Karatay, A. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kartal, H. (2013). Erken Eğitim ve Destek Programları. *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları* Ed.: Z.F. Temel, (s. 157-227). Ankara: Anı.

Kılıç, Ç. (2010). Aile Eğitim Programları ve Türkiye'deki Örnekleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 99-111.

MEB (2013). *Aile Eğitimi Uygulamaları Ülke Raporu.* Ankara: MEB Yayınları

Morkoç, Ö. Ç. ve Acar, E. A. (2014). 4-5 Yaş Grubu Çocuklarına Yönelik Çok Amaçlı Erken Müdahale Programı'nın Etkililiğinin Belirlenmesi. *Educational Sciences: Theory & Practice,14*(5). 1835-1860

Pınar, E. S. (2006). Dünyada ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *7*(2), 71-83.

Resmî Gazete (9.11.1982-17863). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.* https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm. Erişim tarihi: 24.09.2017.

Resmî Gazete, (24/6/1973,14574). *1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu.* http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf. Erişim tarihi: 25.09.2017.

Resmi Gazete, (5/7/2005, 25876). *5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu.* http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf. Erişim tarihi: 24.09.2017.

Resmî Gazete, (6/6/1997, 23011). *573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111011_ozel_egitim_kanun_hukmunda_kararname.pdf. Erişim tarihi:24.09.2017.

Resmî Gazete, (Ek:22/9/1983- 2890/2md). *1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu*. ttp://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf. Erişim tarihi: 24.09.2017

Salim, M. (2011). *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

Şahin, S. (2013). Portage Erken Çocukluk Dönemi Eğitim Programı. *Erken Çocukluk Eğitiminde Yaklaşımlar ve Programlar*. Ed.: Z.Fulya Temel, (s. 327-353). Ankara: Vize

Temiz, N. ve Akman, B. (2015). Erken Çocukluk Döneminde Erken Müdahale Konusunda Bilim İnsanlarının Bilgi, Tanımlama ve Rolleri İle İlgili Değerlendirmeleri. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *1*(2), 30-47.

Tezel Şahin, F. ve Özyürek, A. (2014). Anne Baba Eğitimi ve Türkiye'de Uygulanan Aile Eğitim Programları. *Anne Baba Eğitimi.* Ed.: T.Güler, (s.145-164) Ankara: Pegem

UNICEF. (2004). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.* UNICEF, Türkiye. thttps://www.unicef.org/turkey/pdf/_cr23.pdf. Erişim tarihi: 24.09.2017.

Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, *5*(18), 43-57.

9

YURTDIŞINDA ERKEN MÜDAHALE ÇALIŞMALARI: BİR EKİP ÇALIŞMASI ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Pınar BAYHAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Biraraya gelmek başlangıçtır, beraberliği sürdürmek bir süreçtir, beraber çalışmak bir başarıdır...

Henry FORD

GİRİŞ

"İşbirliği ve ekip» çalışma ortamlarında hergün değeri anlaşılan popüler kavramlar olmuşlardır. Profesyoneller çocukla çalışırken ortak olmalıdır ve aileleri de ortaklığa katmalıdır. Konunun özü " işbirliği"dir.

İşbirliği; Farklı uzmanlık alanlarından kişilerin ihtiyaçlarını tanımlama ve problemi çözmek için stratejiler bulma sürecidir (Horn vd., 2004). İşbirliği çoğunlukla, farklı alanlardan uzman kişilerin ortak bir amaç için birlikte çalışmasına imkan sağlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Correa vd., 2005). İşbirliği bileşenlerine bakıldığında ise birinci olarak, ortak hedef ve sonuç sorumluluğu içermekte, katılıma değer verme ve gönüllük esasına dayanan bir durum olarak görülmektedir (Friend ve Cook, 2003). İkinci olarak da güven duyma ve problem sürecine herkesin katılması önemlidir (Mostert, 1998). Üçüncü bileşen ise birlikte çalışarak görevi tamamlamadır (Villa vd., 1990). Sonuç olarak işbirliği; çocuklar ve aileler için en iyi sonuçların alınmasında kritik bir bileşendir. Yetersizliği olan çocukları etkili bir şekilde destekleyebilmek için profesyoneller ailelerle, ilgili servislerin uzmanlarıyla, diğer eğitimcilerle işbirliği içinde çalışmalıdır (Horn ve Jones, 2005). Şartların, düzenlemelerin ve disiplinlerin ötesinde insanların neden işbirliği yaptığı üç temel kategoride açıklanabilir: a) teknik desteğin sağlanması, b) eşit oranda sorumluluğun gelişmesi, c) problemlerin çözümü (Fishbaugh, 2000). Bu temel işbirlikçi amaçlar, profesyonellerin kapsamlı etkileşimleri yoluyla gerçekleşmektedir. İşbirliğinde görülebilecek farklı etkileşimler dikkate alındığında, Pugach ve Johnson (2002) işbirliği için çok boyutlu bir yapı ileri sürmüştür. Profesyoneller işbirliği içinde çalıştıkça şu dört rol arasında hareket etmektedir: a) destekleyici rol, b) kolaylaştırıcı rol, c) bilgi veren rol ve d) yönerge verme rolü.

Destekleyici rol: Eşit oranda sorumluluğun paylaşıldığı bir destek sunmak işbirliği içinde çalışmanın en temel boyutlarından biridir ve sağlıklı çalışma koşulları elde edilmesini sağlamaktadır (Pugach ve Johnson, 2002). Destek, kişilerarası ya da profesyonel düzeyde verilebilmektedir. Kişilerarası destek gereklidir çünkü birlikte çalışılan kişiler birbirini daha çok tanıdıkça, hayat deneyimleri de paylaşılmaktadır (evlilikler, doğumlar, boşanmalar, ölümler gibi). Kişilerarası destek samimi bir iletişimin olmasını sağlar. Profesyonel olarak, çalışma arkadaşları birbirlerini zor durumlarda yeni şeyler öğrenmeye çalışarak ya da yeni başlayan bir gelişimciye danışmanlık yaparak desteklemektedir.

Kolaylaştırıcı rol: Kolaylaştırıcı rolde amaç, iş arkadaşlarına becerilerini ve deneyimlerini geliştirmelerinde iş arkadaşlarına yardımcı olmaktır. İş arkadaşının yeni bir tekniği öğrenmesinde ya da eğitime adaptasyonunda yardımcı olma, model olma ya da doğrudan gösterme yoluyla yapılabilir. Profesyonellerin kolaylaştırıcı rolü, çocuğun problemlerinin çözülmesi için, iş arkadaşına yardımcı olup işbirlikçi bir yardım sunarak onları desteklemek ve yaratıcı bir çözüm önerisi sunmak şeklinde görülebilir (Selden vd., 2006).

Bilgi veren rolü: Özel bir problemle ilgili bilgi verme ve adımları gösterme profesyonellerin işbirliği içinde oynadığı en yol gösterici rollerdir.

Yönerge verme rolü: Yönerge verme rolleri, geleneksel hiyerarşik danışma modellerinden gelmektedir. Güncel işbirlikçi gelişmeler bu modelden uzaklaşmaktadır ancak bu modelin tamamen bırakılması gerektiği anlamına gelmemelidir. Buna ihtiyaç duyulan zamanlar olabilmektedir. Örneğin; yeni başlayan bir gelişimci, değerlendirme ile ilgili yaklaşımı uygulamakta zorlandığında yardım isteyebilir.

KAYNAKLAR

Alexander, S. ve Forster, J. (2012). *The Key Worker: Resources for Early Childhood Intervention Professionals.* Malvern, Victoria: Noah's Ark Inc.

Bailey, D. (1996). An Overview of Interdisciplinary Traning. *Preparing personnel to work infants and young children and their families*. Eds: D. Bricker ve A. Widerstorm. Baltimore: Paul H. Brookes.

Bayhan, P. (2017c). Çocuk Hastanesinden Merkeze bir Sistemin Öyküsü. *I. Uluslararası Sağlık Bilimleri Kongresi*, 27 Haziran-1 Temmuz 2017, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Bayhan, P. (2017b). Sağlık Alanında Çocuk Gelişimi ve İyi Örnekler. *4. Çocuk Gelişimi Öğrenci Kongresi*, 11-13 Mayıs 2017, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Bayhan, P. (2017a*). Sağlık Bilimlerinde Çocuk Gelişimi*. *10. Yılında Sağlık Bilimleri Fakültesi Kongresi,* 26 Nisan 2017, Hacettepe Üniversitesi Kültür Merkezi M Salonu, Ankara.

Bayhan, P. (2016b). Çocuk Hastanesinden Merkeze Bir Sistemin Öyküsü: Çocuklar için Takım Olmak. *Sağlık Bilimleri Kongresi, "Küreselleşen Dünyada Sağlık Bilimleri",* 24-25 Kasım 2016, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi, Sıhhiye-Ankara.

Bayhan, P. (2016a). Çocuk Hastanesinden Erken Müdahale Merkezine Bir Sistemin Öyküsü, *Çocuk Gelişiminde Yeni gelişmeler II*, 25 Nisan 2016, Çocuk Gelişimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Akademik Paylaşım ve Asistan Eğitim Toplantısı, Hacettepe Üniversitesi Kültür Merkezi, R Salonu, Ankara.

Bayhan, P. (2014). Çocuk Gelişiminde Transdisipliner Çalışmalar. *I. Ulusal Sağlık Bilimleri Kongresi "Sağlık Bilimlerinde Interdisipliner Bakış"*, 20-21 Kasım 2014, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi, Sıhhiye-Ankara.

Bruder, M.B. (2010). Coordinating Services with Families. *Working with Families of Young Children with Special Needs.* Ed: R. A. McWilliam . New York: Guilford Press.

Centre for Community Child Health (2011). DEECD *Early Childhood Intervention Reform Project: Revised Literature Review.* Melbourne, Victoria: Department of Education and Early Childhood Development.

Cheatham, G.A. ve Ostrosky, M. (2009). Listening for Details of Talk: Early Childhood Parent-teacher Conference Communication Facilitators. *Young Exceptional Children*, *13*(1), 36–49. doi:10.1177/1096250609357282

Cloninger, C.J. (2004). Designing Collaborative Educational Services.. *Educating children with multiple disabilities: A collaborative approach,* (4th ed.) Eds: F.P. Orelove, D. Sobsey, ve R.K. Silberman. Baltimore: Paul H.Brookes.

Correa, V., Jones, H., Thomas, C.C. ve Morsink, C.V. (2005). *Interactive Teaming: Consultation and Collaboration in Special Programs.* Upper Saddle River, N.J:Prentice Hall.

Fialka, J. (2005). The Dance of Partnership. *Young Exceptional Children, Monograph Series No: 6.* Eds: E. Horn and H. Jones . The Division for Early Childhood of the Concil for Exceptional Children (DEC) Publication.

Fishbaugh, M.S. (2000). *The Collaboration Guide for Early Career Educators*. Baltimore: Paul H. Brookes.

Friend, M. ve Cook, L. (2003). *Interactions: Collaboration Skills for School Professionals* (4th ed.).Boston: Allyn and Bacon

Horn, E., Thompson, B. ve Nelson,.C. (2004). Collaborative teams. *Including students with severe disabilities.* Eds: C. Kennedy and E. Horn . Boston: Allyn & Bacon.

Horn, E. ve Jones, H. (2005). Collaboration and Teaming in Early Intervention and Early Childhood Special Education. *Young Exceptional Children, Monograph Series No: 6.* Eds: E. Horn and H. Jones. The Division for Early Childhood of the Concil for Exceptional Children (DEC) Publication.

King, G., Tucker, M., Desserud, S. ve Shillington, M. (2009). The Application of a Transdisciplinary Model for Early Intervention Services. *Infants and Young Children*, *22*(3), 211-223.

Leonard, M.W. ve Frankel, A.S. (2011). Role of Effective Teamwork and Communication in Delivering Safe, High-Quality Care. *Mount Sinai Journal of Medicine: A Journal of Translational and Personalized Medicine, 78* (6), 820-826.Doi: 10.1002/msj.20295

Leonard, L.J. ve Leonard, P.E. (1999). Reculturing for Collaboration and Leadership. *Journal of Educational Research, 92*, 237-242.

Lieber J., Beckman P. J., Hanson M. J., Janko S., Marquart J. M., Horn E. M. ve Odom S. L. (1997). The Impact of Changing Roles on Relationships Between Professionals in Inclusive Programs for Young Children. *Early Education and Development*, *8*, 67-83.

Moore, T.G. (2012). Rethinking Early Childhood Intervention Services: Implications for Policy and Practice. Invited Pauline McGregor Memorial Address to the *10th Biennial National Early Childhood Intervention Australia (ECIA) Conference and 1st Asia-Pacific Early Childhood Intervention Conference* 2012, 9th August, Perth, Western Australia.

Mostert, M.P. (1998). *Interprofessional Collaboration in Schools.* Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.

Ohtake, Y.; Santos, R.M. ve Fowler, S.A. (2005). It is Three-way Conversation: Families, Service Providers and Interpreters Working Together. *Young Exceptional Children, Monograph Series No: 6.* Eds: E. M. Horn and H. Jones . The Division for Early Childhood of the Concil for Exceptional Children (DEC) Publication.

Pugach, M.C. ve Johnson, L.J. (2002). *Collaborative Practitioners, Collaborative Schools* (2nd Ed.). Denver, CO: Love Publishing Co.

Sandall, S., Hemmeter, M., Smith, B. ve McLean, M. (2005). *DEC Recommended Practices: A Comprehensive Guide to Practical Application in Early Intervention/early Childhood Special Education.* Longmont, CO: Sopris West.

Schmidt, L., Sjöström, J.ve Antonsson, A.B. (2017). Is Ownership the Decisive Factor in Collaborations Between Occupational Health Services and Client Companies? *Work*, *56*(2), 309-318. doi: 10.3233/WOR-172498.

Selden, S. C., Sowa, J. E. ve Sandfort, J. (2006). The Impact of Nonprofit Collaboration in Early Child Care and Education on Management and Program Outcomes. *Public Administration Review*, *66:* 412–425. doi:10.1111/j.1540-6210.2006.00598.x

Shelden, M.L. ve Rush, D.D. (2013). *The Early Intervention Teaming Handbook: The Primary Service Provider Approach*. Baltimore, Maryland: Paul H. Brookes.

Turnbull, A., Summers, J., Turnbull, R., Brotherson, M., Winton, P., Roberts, R. ve Stroup-Rentier, V. (2007). Family Supports and Services in Early Intervention: Abold Vision. *Journal of Early Intervention,* 29, 187–206. doi:10.1177/105381510702900301

TTB Türk Tabibler birliği (2017). http://www.ttb.org.tr/index.php/Etik-Kurul/etik-1358.html. Erişim Tarhi: 06 09 2017

Villa, R., Thousand, J., Paolucci-Whitcomb, P. ve Nevin, A.(1990). In search of New Paradigms for Collaborative Consultation. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, *1*, 279-292.

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

Editör
Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-84-8

Gelişim Psikolojisi

Editör
Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR

Yazarlar
Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR, Prof. Dr. Zeynep Deniz YÖNDEM
Doç. Dr. Şükran KILIÇ, Dr. Öğr. Üyesi Ayten EREN ARTAN
Dr. Öğr. Üyesi Kızbes Meral KILIÇ, Dr. Öğr. Üyesi Nazan KAYTEZ
Bil. Uzm. Kevser TOZDUMAN YARALI, Arş. Gör. Büşra KURTOĞLU KARATAŞ

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

Yaşam büyülü bir yolculuktur. Döllenme ile başlayan bu yolculuk, bebeklik, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik ile sürüp gider.

Cesare Pavese (2016)'nin belirttiği gibi " En dolu yıllar çocukluk yıllarıdır, çünkü bu dönemde zaman, dünyanın ne olduğunu anlamak ve ona alışmakla geçer. Yıllar, onları düşündüğümüz zaman, hayal gücümüzün geliştirebileceği olaylarla doluysa bize uzun görünür. Çocukluğun o kadar uzun gelmesinin nedeni de budur herhalde. En kısası ise onu yeniden düşünme fırsatını bulamayacağımız için yetişkinlik dönemidir."

İşte bu uzun ve heyecan dolu yolculuğa ilişkin konuların yer aldığı kitap 6 bölümden oluşmaktadır. Bunlar; Gelişim Psikolojisine Giriş, Gelişimin Genetik Temelleri, Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde Gelişim, Ergenlik ve Yetişkinlik'tir.

Bu konular ele alınırken, güncel kaynaklar ve bilimsel verilere yer verilmesi odak noktamız olmuştur.

Bu kitap güzel bir işbirliğinin ürünüdür. Özellikle paha biçilemez katkılarından dolayı değerli yazar arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Sayın yayıncımız ve yayınevi çalışanlarına girişim ve emekleri için ayrıca teşekkür ederim.

Amacımız, öğrencilerimizin zevkle okuyacakları bir kitap hazırlamaktı. Bu amaca ulaşabilmiş olmak dileğiyle…

Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
GELİŞİM PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ
Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR - Arş. Gör. Büşra KURTOĞLU KARATAŞ

GİRİŞ 12
GELİŞİM PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ 12
Kalıtıma Karşı Çevre Bakış Açısı 12
Gelişim Sürekli mi, Süreksiz mi? 14
Yaşam Boyu Gelişim 14
Gelişimle İlgili Temel Kavramlar 15
GELİŞİM KURAMLARI 17
Psikoanalitik Kuram 19
Psikoseksüel yaklaşım 19
Psikososyal yaklaşım 22
Bilişsel Kuram 25
Sosyal bilişsel kuram 29
Etolojik kuram 31
Sosyo-kültürel bilişsel kuram 33
GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ 35
Araştırma Yöntemleri 35
Nicel araştırma 35
Nitel araştırma 36
Karma araştırmalar 36
Veri Toplama Yöntemleri 36
Araştırma Desenleri 37
GELİŞİM PSİKOLOJİSİ ÇALIŞMALARINDA ETİK İLKELER 39
SONUÇ 42
KAYNAKÇA 43
GÖRSEL KAYNAKLAR 44

BÖLÜM 2
GELİŞİMİN GENETİK TEMELLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Kızbes Meral KILIÇ

GİRİŞ 46
GELİŞİMDE KALITIMSAL ETKİLER 46
Kalıtımsal İlkeler 47
Baskın-çekinik gen ilkesi 47
Cinsiyete bağlı genler ilkesi 48
Genetik baskılanma ilkesi 48
Çok genli kalıtım ilkesi 49
Genler ve Kromozomlar 49
KALITIMSAL BOZUKLUKLAR 51
Kromozom Bozuklukları (anomalileri) 51
Down sendromu (Trizomi 21) 51
Edward sendromu (Trizomi 18) 52
Patau sendromu (Trizomi 13) 53
Cinsiyete bağlı kromozomal anormallikler 53

Genetik Bozukluklar 54
Fenilketonüri 54
Kistik fibrozis 55
Hemofili 56
Huntington hastalığı 56
Orak hücre hastalığı 57
Akdeniz anemisi (Beta talasemi) 57
Spina bifida 58
Tay-Sachs hastalığı 58
KALITIMSAL BOZUKLUKLARIN ÖNGÖRÜLMESİ SAPTANMASI VE TEDAVİSİ 58
Doğum Öncesi Tanı Teknikleri 59
Ultrason 59
Anneden alınan kan örneği 60
Koryon villus biyopsisi 60
Amniyosentez 60
Fetoskopi 61
Fetal manyetik rezonans görüntüleme 61
Noninvaziv (Müdahale gerektirmeyen) doğum öncesi tanı 61
Genetik Hastalıkların Tedavisi 61
DAVRANIŞIN GENETIK TEMELLERİ 62
KALITIM ILE ÇEVRE İLİŞKİLERİ 62
SONUÇ 67
KAYNAKLAR 69
GÖRSEL KAYNAKLAR 71

BÖLÜM 3
BEBEKLİK VE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİM
Dr. Öğr. Üyesi Nazan KAYTEZ

GİRİŞ 74
BEBEKLİK DÖNEMİNDE GELİŞİM 74
Fiziksel Gelişim 74
Bedensel gelişim 74
Motor gelişim 75
Duyusal Gelişim 79
Duyusal gelişimin desteklenmesi 80
Dil Gelişimi 81
Dil gelişim kuramları 81
Dil gelişim dönemleri 82
Dil gelişiminin desteklenmesi 84
Bilişsel Gelişim 84
Bilişsel gelişim kuramları 85
Bilişsel gelişimin desteklenmesi 89
Duygusal Gelişim 89
Bağlanma 90
Bağlanma türleri 91
Ayrılık kaygısı ve yabancı kaygısı 92
Mizaç 92
Benlik 93

Duygusal gelişim kuramları 93
Duygusal gelişimin desteklenmesi..... 94
Sosyal Gelişim 94
Anne-baba çocuk ilişkisi 94
Oyun..... 95
Akran ilişkileri..... 95
Kültür..... 95
Sosyal gelişimin desteklenmesi 96
Ahlak Gelişimi 96
Gelişim kuramlarında ahlak gelişimi..... 96
Ahlak gelişiminin desteklenmesi 97
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİM 98
Fiziksel Gelişim..... 98
Bedensel gelişim 98
Motor gelişim..... 98
Duyusal Gelişim ve Desteklenmesi 100
Dil Gelişimi..... 100
2-3 Yaş dönemi..... 101
3-4 Yaş dönemi..... 101
4-5 Yaş dönemi..... 101
5-6 Yaş dönemi..... 101
Dil gelişiminin desteklenmesi..... 101
Bilişsel Gelişim 102
Piaget'in bilişsel gelişim kuramı 102
Vygotsky'in bilişsel gelişim kuramı 104
Bruner'in bilişsel gelişim kuramı 104
Bilişsel gelişimin desteklenmesi 105
Duygusal Gelişim..... 105
Bağlanma ve ayrılık kaygısı 105
Mizaç..... 106
Benlik 106
Duygusal gelişim kuramları 106
Duygusal gelişimin desteklenmesi..... 107
Sosyal Gelişim 107
Anne-baba çocuk ilişkisi 107
Kardeş ilişkileri 108
Oyun..... 108
Akran ilişkileri..... 109
Kültür..... 110
Sosyal gelişimin desteklenmesi 110
Ahlak Gelişimi 110
Gelişim kuramlarında ahlak gelişimi..... 111
Ahlak gelişiminin desteklenmesi 111
SONUÇ..... 112
KAYNAKLAR..... 113
GÖRSEL KAYNAKLAR 115

BÖLÜM 4
ORTA ÇOCUKLUK DÖNEMİ
Doç. Dr. Şükran KILIÇ

GİRİŞ 118
ORTA ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE BEDENSEL BÜYÜME 118
Beyin Gelişimi 118
Fiziksel Gelişim 120
Motor Gelişim 120
Sağlık Sorunları 120
PİAGET'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI 121
Somut İşlemler Dönemi 122
Somut İşlemsel Dönemde Okul Yaşantısı ve Kültürün Etkisi 124
Somut İşlemsel Dönem ve Bilgi İşleme Yaklaşımı 125
BİLGİ İŞLEME KURAMI 126
Dikkat 126
Bellek 127
Belirsiz İz Kuramı 127
Çalışan Bellek 128
Üst biliş 128
Yürütücü İşlevler 129
Bilişsel Öz Düzenleme 130
DİL BİLGİSİ, SÖZCÜK DAĞARCIĞI VE ÜST DİL FARKINDALIĞI 131
Okuma ve Yazma 132
Dil Gelişimi ve Okuma Yazmayı Etkileyen Faktörler 134
İki Dillilik 135
DUYGUSAL VE KİŞİLİK GELİŞİMİ 136
Benlik ve Benlik Saygısı 136
Bağlanma ve Benlik 137
Öz Bilinçli Duygular 138
Öz Düzenleme 138
Duyguları Anlama 139
Cinsiyet Kimliği ve Cinsiyet Rolü Gelişimi 139
SOSYAL GELİŞİM 140
Anne-Baba Çocuk İlişkileri 141
Kardeş İlişkileri 142
Akran İlişkileri ve Arkadaşlık 143
Akran ilişkileri 143
Arkadaşlık 144
Akran zorbalığı 145
AHLAKİ GELİŞİM 146
KÜLTÜR'ÜN ETKİLERİ 147
TELEVİZYON VE BİLGİSAYARIN ETKİLERİ 149
Televizyon 149
Bilgisayar ve Bilgisayar Oyunları 150
SONUÇ 151
KAYNAKLAR 152
GÖRSEL KAYNAKLAR 158

BÖLÜM 5
ERGENLİK
Prof. Dr. Zeynep Deniz YÖNDEM - Dr. Öğr. Üyesi Ayten EREN ARTAN

GİRİŞ 160
ERGENLİK KAVRAMI VE SINIRLARI 160
ERGENLİKTE FİZİKSEL GELİŞİM 162
Ergenlikte Erken ya da Geç Olgunlaşma 164
Hormonların Ergen Gelişimine Etkisi 166
Hormonların Ergen Davranışlarına Etkisi 167
ERGENLİKTE BİLİŞSEL GELİŞİM 167
Piaget'nin Bilişsel Gelişime ilişkin Görüşleri 167
Vygostky'nin Bilişsel Gelişime ilişkin Görüşleri 171
ERGENLİKTE BEYİN GELİŞİMİ 172
Ergenlerde Bilgi İşleme Süreçleri 174
Ergenlerde Karar Verme ve Eleştirel Düşünme 175
ERGENLİKTE PSİKOSOSYAL GELİŞİM 177
Duygusal Gelişim ve Kişilik Gelişimi 177
Duygusal değişkenlik 177
Bağımsızlığa geçiş 178
Kimlik oluşumu ile ilgili kuramsal görüşler 178
Kimlik karmaşası 182
Ergenlikte Sosyal Gelişim ve Sosyal ilişkiler 184
Ergenlikte sosyal uyum ve ahlaki gelişim 184
Ergenlikte bağlanma 186
Ergen-ebeveyn ilişkisi ve çatışma 187
Ergen akran ilişkileri 189
Ergenlikte romantik ilişkiler 189
Ergenlikte okul ve kariyer 190
Okul zorbalığı 191
Ergenlik ve kültürel etkiler 192
Ergenlik ve medya etkisi 194
ERGENLERDE RUH SAĞLIĞI SORUNLARI 195
SONUÇ 197
KAYNAKLAR 200
GÖRSEL KAYNAKLAR 203

BÖLÜM 6
YETİŞKİNLİK
Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR - Bil. Uzm. Kevser TOZDUMAN YARALI

GİRİŞ 206
YETİŞKİNLİK 206
Yetişkinlik Dönemleri 206
Yetişkinlik Döneminin Özellikleri 206
Yetişkinlik Kuramları 208
Carl Gustav Jung- Yaşam boyu gelişim evreleri 209
Eric Homburger Erikson- Yaşamın sekiz evresi 209
Daniel J. Levinson- Yaşam yapısı kuramı 211

Roger Gould- Dönüşüm kuramı 213
Beliren Yetişkinlik 214
GENÇ YETİŞKİNLİK DÖNEMİ 215
Genç Yetişkinlik Döneminin Özellikleri 215
Fiziksel Gelişim 216
Bilişsel Gelişim 216
Mesleki Gelişim 217
Sağlık 218
Sosyal Duygusal Gelişim 218
Benlik 219
Mizaç 220
Bağlanma 220
Aile İlişkileri 221
Yetişkinlikte Yaşam Biçimleri 222
Arkadaş İlişkileri 223
ORTA YETİŞKİNLİK DÖNEMİ 223
Orta Yaş Döneminin Özellikleri 223
Fiziksel Gelişim 223
Bilişsel Gelişim 224
Sağlık Sorunları 225
Sosyal Duygusal Gelişim 226
Aile İlişkileri 226
Arkadaş İlişkileri 226
Meslek ve İş Yaşamı 227
Emeklilik 227
İLERİ YETİŞKİNLİK VE YAŞLANMA 227
İleri Yetişkinlik Döneminin Özellikleri 228
Fiziksel Gelişim 228
Sağlık Sorunları 229
Bilişsel Gelişim 230
Sosyal Duygusal Gelişim 231
Aile İlişkileri 232
Benlikteki Değişimler 232
Arkadaş İlişkileri 233
Yakın İlişkiler 233
Din 233
Başarılı Yaşlanma 234
SONUÇ 237
KAYNAKLAR 238
GÖRSEL KAYNAKLAR 241

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 242

1 GELİŞİM PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ

Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Büşra KURTOĞLU KARATAŞ
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

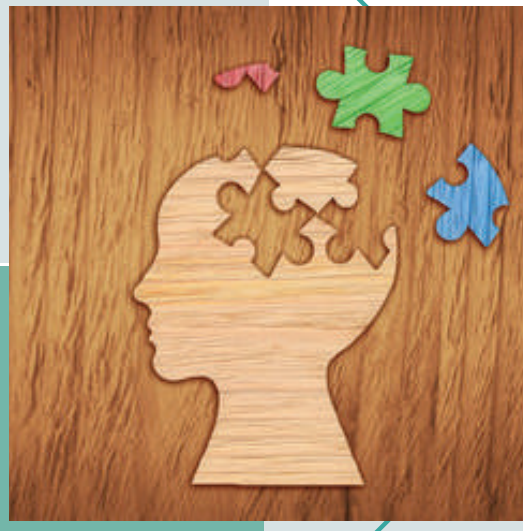

Yaşamak ne güzel şey...
Anlayarak bir usta kitap gibi
bir sevda şarkısı gibi duyup
bir çocuk gibi şaşarak
YAŞAMAK...

Yaşamak:birer birerve hep beraber
ipekli bir kumaş dokur gibi...
Hep bir ağızdan
sevinçli bir destanokur gibi
YAŞAMAK...

Nazım Hikmet Ran

GİRİŞ

Bu bölüm gelişim psikolojisi için bir giriş basamağı olarak hazırlanmıştır. Bölümde gelişim psikolojisinin tarihsel sürecine, gelişim psikolojisi çalışmaları ve gelişim kuramları ile ilgili temel kavramlara, gelişim kuramlarına ve gelişim psikolojisinde araştırma yöntemleri ve araştırma etiğine değinilmiştir.

Gelişim psikolojisi kendi içerisinde alt kolları olan geniş bir alandır. Bu bölümde gelişim psikolojisiyle ilgili olan kavram, kuram ve çalışma yöntemlerinin geniş bir özetine yer verilmiş olup, bölümün gelişim psikolojisi çalışmalarına giriş için temel bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

American Psychological Association. (2017). Ethical principles of psychologists and code ofconduct. American psychologist

Baltes, P. B., Reese, H. W., & Lipsitt, L. P. (1980). Life-Span Developmental Psychology. *Annualreview of psychology*, *31*(1), 65-110.

Bee, H.,& Boyd, D. (2010). *The developing child.*12th Ed.Pearson/Boston.

Belsky, J. (2005). *Infant- Parent Development*. The Encylopedia of Human Development andEducation Theory. Ed: Murray Thomas. Pergaman Press

Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental psychology,* 28(5), 759.

Berk, L. E. , (2007). *Development Through The Lifespan*, 4th Ed. Pearson/Boston.

Berk, L. E. (2009). *Child development.* , 8th Ed. Pearson/Boston.

Cambridge Dictionary(2017), https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizcet%C3%BCrk%C3%A7e/stage_1 Erişim Tarihi: 09/11/2017

Crain, W. (2011). *Theories of development: Concepts and applications*. 6th. Ed. Pearson/Boston.

Creswell, J. W. (2008), *Research Design, Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches* ,2th. Ed. Sage Publications/USA.

Dalton, T. C. (2005). Arnold Gesell and the maturation controversy. *Integrative physiological andbehavioral science*, 40(4), 182-204.

Draper, W.(1990). *Emotional Development.* The Encylopedia of Human Development andEducation Theory. Ed: Murray Thomas. Pergaman Press

Erden, S. (2016) Bağlanma ve Bağlanma Bozuklukları. Çocuk Ruh Sağlığı. Ed: F. A. Güngör Aytar.Hedef Yayıncılık

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society, 2nd.*WW Norton&Company,/New York-London

Erikson, E. H. (1968). *Youth and crisis.* WW Norton&Company,/New York-London

Fischer, K. W. (1980). A theory of cognitive development: The control and construction of hierarchiesof skills. *Psychological review,* 87(6), 477.

Freud, S. (1932). Female sexuality. *The International Journal of Psycho-analysis*, *13*, 281.

Freud, S. (1962). *The ego and the id*. WW Norton & Company/New York-London

Gesell, A. (1929). Maturation and infant behavior pattern. *Psychological Review,* 36(4), 307.

Gerrig, R.J. ve Zimbardo, P. G.(2014). Psikolojiye Giriş Psikoloji ve Yaşam (Çev. Ed. A.A. Özdoğru),Nobel/Ankara

Gredler, E.M.(2017). *Öğrenme ve Öğretme Kuramlarından Uygulamaya*(Çev. Ed. Ö. Polat). Nobel/Ankara

Hammond, M.,& Wellington, J. (2013). *Research Methods: The Key Concepts*. NewYork/Routledge.

Havighurst, R. J. (1980). Life-span developmental psychology and education. *Educational researcher,* 9(10), 3-8.

Kline, P. (1990). *Psychology and Freudian theory: An introduction*. Routledge/ New York

Miller, H.P. (2008) *Gelişim Psikolojisi Kuramları.*(Çev. Ed. Z. Gültekin). İmge KitapeviYayınları/Ankara

Miller, P. H. (2016). *Theories of developmental psychology.*6th Ed. Macmillan/New York.

Muckenhoupt, M. (1997). *Sigmund Freud: explorer of the unconscious*. Oxford University Press.

Muir, D. &Slater, A. (2003). The scope and methods of developmental psychology. *An introductionto developmental psychology,* 3-32.

Onur, B.(2011) Gelişim Psikolojisi. 9. Baskı İmge Kitapevi/ Ankara

Ormrod, J. E.(2013) Öğrenme Psikolojisi. 6.Basım(Çev Ed. M. Baloğlu) Nobel Yayıncılık/Ankara

Papalia, D. E., Olds, S. W., & Feldman, R. D. (2004). *Human development edition.* 9th Ed.,*McGRAW-HILL/Boston*

Piaget, J. (1929). *The Child's Conception of the World.* Routledge & Kegan Paul/ London

Piaget, J., (1952). *The origins of intelligence in children.* International Universities Press/ New York

Piaget, J. (1954). *The construction of reality in the child.* Basic Books/New York

Piaget, J. (1959). *The Language and Thought of the Child* (Translated by Marjorie Gabain). Routledge& Kegan Paul/London

Piaget, J.,& Inhelder, B. (1958). *The Growth Of Logical Thinking From Childhood To Adolescence*.(Trans. A. Parsons).Basic Books/New York

Piaget, J.,& Inhelder, B. (1969). *The psychology of the child.*(Trans. H. Weaver).Basic Books/NewYork

Reif, A., Rösler, M., Freitag, C. M., Schneider, M., Eujen, A., Kissling, C., Wenzler, D, Jacop, C. P.,Retz-Junginger, P., Thome, J., Lesch, K. P., &Retz, W. (2007). Nature And NurturePredispose To Violent Behavior: Serotonergic Genes And Adverse Childhood Environment. *Neuropsychopharmacology,* 32(11), 2375.

Rutter, M. (1970). Normal psychosexual development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*,11(4), 259-283.

Santrock, J. W. (2012). *Yaşam Boyu Gelişim (13. Basım).*(Çev. Ed. G. Yüksel). Nobel Yayıncılık/Ankara

Santrock, J. W. (2008).*Life-Span Development 12th* Ed. McGraw-Hill Higher Education/Boston.
Santrock, J. W. (2011).*Child Development 13th* Ed. McGraw-Hill Higher Education/Boston
Schaffer, R. (2004). *Child Psychology.* Blackwell Publishing.
Schneider, S. M.,& Morris, E. K. (1987). A history of the term radical behaviorism: From Watson toSkinner. *The Behavior Analyst,* 10(1), 27-39.
Shaffer, R.D., Kipp, K. (2007), *Developmentl Psychology* 7th Ed. Thomson/ Belmont
Shaffer, D. (1999). Development Psychology. *5th* Brooks/ Cole Publishing Company.
Standford Encyclopedia of Philosophy(2017) https://plato.stanford.edu/ Erişim Tarihi: 09/11/2017
Society for Research in Child Development (2007) *Ethical Standarts in Research*.https://www.srcd.org/about-us/ethical-standards-researchErişim Tarihi:20/12/ 2017
Türk Dil Kurumu Sözlüğü(2017) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a9d21af03d9d9.69035067 Erişim Tarihi: 09/11/2017
Vander Zanden, J., W., Crandell, T.,L. & Crandell, C., H.(2007) *Human Development*, 8th Ed.McGRAW-HILL/Boston
Wolff, S. (2004). The history of autism. *European child & adolescent psychiatry*, 13(4), 201-208.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak resmi: https://tr.fotolia.com/ adresinden 18.07.2018 Tarihinde alınmıştır.
Resim 1.1 https://tr.fotolia.com/ adresinden 20.07.2018 Tarihinde alınmıştır.
Resim 1.2 https://tr.fotolia.com/ adresinden 20.07.2018 Tarihinde alınmıştır.
Resim 1.3 https://tr.fotolia.com/ adresinden 20.07.2018 Tarihinde alınmıştır.
Resim 1.4 https://tr.fotolia.com/ adresinden 20.07.2018 Tarihinde alınmıştır.

2 GELİŞİMİN GENETİK TEMELLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Kızbes Meral KILIÇ
Akdeniz Üniversitesi
Kumluca Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Kendini bilmek, tüm bilgeliğin başlangıcıdır.

Aristoteles

GİRİŞ

7,6 milyar insanın yaşadığı gezegenimizde her insan, diğer insanlarla fiziksel, duygusal, davranışsal, sosyal vb. alanlarda benzerliklere ve farklılıklara sahiptir. Bu benzerlik ve farklıklara neden olan çok çeşitli değişken söz konusudur. Bu değişkenler arasında kalıtımsal özelliklerin ve bu özelliklerin değişimlerini inceleyen "genetik" alanı kuşkusuz temel bir rolle sahiptir. Saç, göz, ten rengi, psikolojik ve fiziksel hastalıkları etkileyen genetik faktörlerin yanı sıra, beslenme, bakım kalitesi, eğitim gibi "çevresel" faktörler de insan gelişiminde çok önemlidir. Bu kapsamda bu bölümde, insan gelişiminde kalıtımsal ilkeler, genler ve kromozomlar, kalıtımsal bozukluklar, genetik bozukluklar, kalıtımsal bozuklukların öngörülmesi, saptanması ve tedavisi, davranışın genetik temelleri ile kalıtım ve çevre ilişkileri ele alınacaktır.

KAYNAKLAR

Akiba, D. (2002). Heredity Versus Environment. *Child development.* Ed.: N. J. Salkind, (s. 181–186). NewYork: Macmillan.

Arnold, G.L. ve Vockley, J. (2016). Disorders of Metabolism of Amino Acids and Related Compounds. *Genetic Disorders and the Fetus Diagnosis, Prevention, and Treatment*. Eds.: A. Milunsky, J.M. Milınsky, (s. 877-903). Hoboken, New Jersey: Wiley Blackwell.

Berk, L. (2013). *Development Through the Lifespan* (6th Ed.). Boston, MA: Pearson.

Boyd, D., Johnson, P. ve Bee, H. (2015). *Lifespan Development* (5th Ed.). Toronto: Pearson.

Broderick, P.C. ve Blewitt, P. (2015). The Life Span: Human Development for Helping Professionals (4th Ed.). New Jersey: Pearson.

Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü.* Ankara: Bilim Sanat Yayınevi.

Bukatko, D. ve Daehler, M. W. (2004). *Child Development. A Thematic Approach* (5th Ed.). Boston: Houghton Mifflin Company.

Crowley, K. (2014), *Child Development, A Practical Introduction*. London:Sage.

Cummings, M. R. (2014). Human Heredity: Principles & Issues (10th Ed.). Brooks/Cole, Cengage Learning/Wadsworth.

Davies, D. (2011). *Child Development: A Practitioner's Guide*. New York: The Guilford Press.

Durmaz, B., Durmaz, A.A., Özkınay, F. ve ve Çoğulu, Ö. (2011). Genetik Danışmanlık ve Önemi. *Cumhuriyet Tıp Dergisi, 33*, 259-265.

Feldman, R.S. (2017). *Development Across the Life Span* (8th Ed.).UK: Pearson.

Filbrun, A.G., Lahiri, T. ve Ren, C.L. (2016). *Handbook of Cystic Fibrosis.* Switzerland: Springer.

Freberg, L.A. (2010). *Discovering Biological Psychology* (2nd Ed.). Belmont, CA: Cengage Learning.

Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. (2004). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (Çev. A. Dönmez, N. Çelen, B. Onur). Ankara: İmge Yayıncılık.

Gerrig, R. J. ve Zimbardo, P. G. (2014). *Psikoloji ve Yaşam* (çev. Gamze Sart). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Ghosh, R. ve Tabrizi, S.J. (2015). Clinical Aspects of Huntington's Disease. *Behavioral Neurobiologyof Huntington's Diseaseand Parkinson's Disease.* Eds.: H. H. P. Nguyen ve M. A. Cenci, (s. 3-33). Berlin: Springer.

Gillham, N. W. (2011). *Genes, Chromosomes, and Disease: From Simple Traits, to Complex Traits, to Personalized Medicine*. Upper Saddle River, N.J: Pearson.

Gillibrand, R.,Lam, V. ve O'Donnell, V. L. (2016). *Developmental Psychology*. Harlow: Pearson.

Gray, P. ve Bjorklund, D. F. (2013). *Psychology* (7th ed.). New York: Worth Publishers.

Guralnick, M.J. (1997). The Peer Social Networks of Young Boys with Developmental Delays. *American Journal on Mental Retardation, 101*, 595–612.

Gustafson, K.E., Bonner, M.J., Hardy, K.K. ve Thompson, R.J. (2006). Biopsychosocial and developmental issues in sickle cell disease. *Comprehensive Handbook of Childhood Cancer and Sickle Cell Disease: a Biopsychosocial Approach.* Ed.: Brown RT, (s. 431–448). New York, NY: Oxford University Press.

Hartl, D.L. ve Jones, E.W. (1998). *Genetics: Principles and Analysis* (4th ed.). Sudbury, MA: Jones and Bartlett.

Hauser-Cram, P., Nugent, K., Thies, K. ve Travers, J. (2014). *Development of Children and Adolescents*. Hoboken, NJ: Wiley.

Hazlett, H. C., Hammer, J., Hooper, S. R. ve Kamphaus, R. W. (2011). Down syndrome. *Handbook of neurodevelopmental andgenetic disorders in children.* Eds.: S. Goldstein ve C. R.Reynolds. (2nd ed., s. 362–381). NewYork, NY: Guilford.

Hodge, R. (2010). *Human Genetics: Race, Population, and Disease.* New York: Facts on Line.

Holmbeck, G. N. ve Devine, K. A. (2010). Psychosocial and Family Functioning in Spina Bifida. *Developmental Disabilities Research Reviews, 16*, 40-46.

Jones, P. (2008). Genes & Disease: *Sickle Cell Disease.* New York: Chelsea House Publications.

Kail, R. V. (2012). *Children and Their Development* (6thed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Kail, R.V. ve Cavanaugh, J.C.(2015). *Human Development: A Life-Span View* (7th Ed.). Boston, M.A:Cengage Learning.

Kalat, J. W. (2010). *Introduction to Psychology* (9th ed.). Wadsworth: CengageLearning.

Klein-Tasman, B. P.,& Janke, K. M. (2010). Intellectual disabilities. *Principles and Practice of Lifespan Developmental Neuropsychology.* Ed.: S. E. Hunter and J. Donders, (s. 221-238). Cambridge: Cambridge University Press.

Korf, B.R. ve Irons, M.B. (2013). *Human Genetics and Genomics* (4th Ed). UK: Wiley Blackwell.

Köksal, G. ve Özen, H.G. (2008). *Metabolik Hastaliklarda Beslenme.* Ankara: Sağlık Bakanlığı.

Lewis, R. (2015). Human Genetics: Concepts and Applications (11th Ed.). New York: McGraw-Hill.

Maguire, E. A., Woollett, K. ve Spiers, H. J. (2006). London Taxi Drivers and Bus Drivers: A Structural MRI and Neuropsychological Analysis. *Hippocampus, 16,* 1091-1101.

Mahler-Zneimer, S. (2014). *Cytogenetic Abnormalities: Chromosomal, FISH and Microarray-Based Clinical Reporting.* Oxford: Wiley Blackwell.

Michaels, S., Nazareth,S. ve Tambini, L. (2006). Prenatal Genetic Counseling. *Prenatal Diagnosis.* Eds.: M.I. Evans, M.P. Johnson, Y. Yaron ve A. Drugan, (s. 71-78). New York: McGraw-Hill.

Miller, P.H. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları*. (Çev. Z. Gültekin). Ankara: İmge Yayınları.

Milunsky, A. ve Milunsky, J.M.(2016). Genetic Counseling: Preconception, Prenatal,and Perinatal. *Genetic Disorders and the Fetus: Diagnosis, Prevention, and Treatment* (7th Ed). Eds.:. A. Milunsky ve J.M. Milunsky. Hoboken, New Jersey: Wiley Blackwell.

Misra S. (2013). Human Gene Therapy: A Brief Overview of the Genetic Revolution. *Journal of the Association of Physicians of India, 61*(127), 127-133.

Nissim–Rafinia M., Linde L. ve Kerem B. (2006). The CFTR Gene: Structure, Mutations and Specific Therapeutic Approaches. *Cystic Fibrosis in the 21st Century*. Eds.: A. Bush, A. Davies vd., (s. 2-11). Switzerland: Karger.

Odibo, A.O. (2016). Amniocentesis, Chorionic Villus Sampling, and Fetal Blood Sampling. *Genetic Disorders and the Fetus Diagnosis, Prevention, and Treatment*. Eds.: A. Milunsky ve J.M. Milınsky, (s. 68-97). Hoboken, New Jersey: Wiley Blackwell.

Orenstein, D.M., Spahr, J.E. ve Weiner, D.J. (2012). *Cystic Fibrosis: A guide for patient and family* (4th Ed.). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Perandones, F., Micheli, E. ve Radrizzani, M. (2010). *Molecular Mechanisms Involved in the Pathogenesis of Huntington's Disease.* New York: Nova Xcience Publishers.

Parker, J.N. ve Parker, P.M. (2007a). *Hemophilia: A Bibliography and Dictionary for Physicians, Patients, and Genome Researchers*. San Diego: ICON Health Publications.

Parker, J.N. ve Parker, P.M. (2007b). *Sickle Cell Anemia: A Bibliography and Dictionary for Physicians, Patients, and Genome Researchers*. San Diego: ICON Health Publications

Parker, J.N. ve Parker, P.M. (2007c). *Beta Thalassemia: A Bibliography and Dictionary for Physicians, Patients, and Genome Researchers*. San Diego: ICON Health Publications.

Parker, J.N. ve Parker, P.M. (2007d). *Tay-Sachs Disease: A Bibliography and Dictionary for Physicians, Patients, and Genome Researchers*. San Diego: ICON Health Publications.

Pasternak, J.J. (2005). *An Introduction to Human Molecular Genetics Mechanisms of Inherited Diseases* (2nd Ed.).Hoboken, New Jersey: Wiley-Liss.

Petersen, L.R., Jamieson, D.J., Powers, A.M. ve Honei, M.A. (2016). Zika Virus. *The New England Journal of Medicine, 374,*1552-1563.

Plomin, R., DeFries, J.C., Knopik, V.S. ve Neiderhiser, J.M. (2012). *Behavioral Genetics* (6th Ed.). New York: Worth Publishers.

Raabe, M. (2008). *Genes & Disease: Hemophilia.* New York: Chelsea House Publications.

Rashnonejad, A, Durmaz, B. ve Özkınay, F. (2014) Gen Tedavisinin Temel İlkeleri ve Son Gelişmeler. *Ege Tıp Dergisi, 53* (4), 231-240.

Roizen, N. J. (2013). Down syndrome (Trisomy 21). *Children with Disabilities.* Eds.: M. L. Batshaw, N. J. Roizen ve G. R. Lotrecchiano, (s. 307–318). Baltimore, MD: Paul H. Brookes.

Rothbart, M.K. (2007). Temperament, Development, and Personality. *Current Directions In Psychological Science, 16*, 207–212.

Rutter, M. (2006). *Genes and Behaviour: Nature–Nurture Interplay Explained*. Oxford, UK:Blackwell Scientific.

Rutter, M. (2011). Gene–Environment Interplay: Scientific Issues and Challenges. *Gene-Environment Interactions in Developmental Psychopathology.* Eds.: K. A. Dodge & M. Rutter, (s. 3-17). New York: The Guilford Press.

Santrock, J.W. (2011). *Life-Span Development* (13th Ed.). New York: McGraw-Hill.

Shaffer, D. R. ve Kipp, K. (2014). *Developmental Psychology: Childhood & Adolescence* (9th Ed.). Belmont, CA: Wadsworth/Cengage.

Schonberg, R.L. (2013). Birth Defects and Prenatal Diagnosis. *Children with Disabilities*. Eds.: Mark L. Batshaw, Nancy J. Roizen, Gaetano R. Lotrecchiano , (s. 47-60). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing.

Sigelman, C.K. ve Rider, E.A. (2017). *Human Development Across the Life Span* (9th Ed.) Canada: Cengage Learning.

Tamarin, R.H. (2001). *Principles of Genetics*. McGraw-Hill Companies.

Uyar, Y. (2016). Yeniden Önem Kazanan Arboviral Enfeksiyon Etkeni: Zika Virus. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi, 73*(1), 89-98.

Van Gorp, L. (2008). *Gregor Mendel Genetics Pioneer*. Huntington: Teacher Created Materials Publishing.

Waisbren, S. E. (2011). Phenylketonuria. *Handbook of Neurodevelopmentaland Genetic Disorders in Children. Eds.:* S. Goldstein ve C. R. Reynolds, (s. 398–424). New York: Guilford.

Yalçın S. ve Özaras N. (2010). *Spina Bifida Tedavi ve Rehabilitasyon*. http://www.globalhelp.org/publications/books/help_spinab.pdf. Erişim Tarihi: 07.08.2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi, www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.1. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.2. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.3. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.4. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.5. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.6. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.7. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.8. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.9. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.10. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.11. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.12. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.13. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.14. www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018
Resim 2.15 www.fotolia.com, Erişim tarihi: 23 Haziran 2018

3 BEBEKLİK VE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Nazan KAYTEZ
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dünyada bir tane dahi çocuk mutsuz olduğu sürece, büyük icatlar ve ilerlemeler hiçtir.

Einstein

GİRİŞ

İnsan gelişimi döllenmeden başlayarak yaşamın sonuna kadar devam eden bir süreçtir. Her gelişim döneminin belirli özellikleri vardır. Gelişim dönemlerinin ve bu dönemlere ait özelliklerin bilinmesi sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi açısından çok önemlidir. Çocukgelişimi hakkında bilgi sahibi olma etkili öğrenme ortamlarının oluşturulması ve çocukların eğitimlerinde izlenecek yolun belirlenmesi için de gereklidir (Kağıtçıbaşı, 2016). Bu düşünceden hareketle bölümde öncelikle bebeklik ve erken çocukluk döneminde gelişim alanları hakkında bilgi verilmiş daha sonra gelişim alanlarının desteklenmesi için yapılması gerekenlere değinilmiştir.

KAYNAKLAR

Ainsworth, M. (2000). Infant Mother Attachment. *Childhood Social Development.* Ed.: W. Craig, (s.9-12). Massachusetts ve Oxford: Black-Well Publishers.

Adler, A. (2007). *İnsan Tabiatını Tanıma*. (Çev. Ed. A. Yörükan). İstanbul: Kültür Yayınları.

Aral, N. ve Yıldız-Bıçakcı, M. (2013). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I. *Öğretmenlik Alan Bilgisi.* Ed.: N. Aral., Ü. Deniz ve A. Kan, (s.159-204). Ankara: Aby Yayıncılık.

Arslan, Ü. (2012). Okul Öncesi Eğitimde Temel Becerilerin ve Sosyal Davranışların Kazandırılması. *Okul Öncesi Eğitime Giriş.* Ed.: G. Haktanır, (s.201-226). Ankara: Anı Yayıncılık.

Ataman, A. (2004). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayınları.

Avcı, N. (2003). *Gelişimde 0-3 Yaş. Yaşama Merhaba*. İstanbul: Morpa Yayınları.

Aydın, B. (2015). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi.* Ankara: Nobel Yayınları.

Aydoğan, Y., Özyürek, A. ve Akduman, G. (2017). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Bacanlı, H. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınları.

Badrova, E. ve Leong, D.J. (2010). *Zihin Araçları Erken Çocukluk Eğitiminde Vygotsky Yaklaşımı.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Bağcıoğlu- Ünver, G. (2013). Motor Gelişim. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.* Ed.: A. Ulusoy, (s.19-41). Ankara: Anı Yayıncılık.

Baran, G. (2011). Duygusal Gelişim. *Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Aral ve G. Baran, (s.223-255.) İstanbul: Yapa Yayınları.

Başaran, İ., E. (2005). *Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Nobel Yayınları.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. (Çev. Ed. O. Gündüz), İstanbul: Kaknüs Yayınları. Berk, E.L. (2013). *Infants and Children.* Ankara: Nobel Yayınları .

Burger, J. M. (2006). *Kişilik Psikolojisi Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Bredekamp, S. (2015). *Effective Practices in Early Childhood Education.* Ankara: Nobel Yayınları.

Ceyhan, E. (2006). *Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Cowie, C. (2012). *From Birth To Sixteen Years. Childrens's Health, Social, Emotional And Cognivite Develpoment.* New York: Routledge.

Cömert-Özata, S. (2015). *Okul Öncesinde Oyun Temelli Duyu Eğitimi.* Ankara: Nobel Yayınları.

Çapri, B. (2013). Fiziksel Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: B. Gündüz ve B. Çapri, (s.13-46). İstanbul: Karahan Yayınları.

Çileli, M. (1986). *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*. Ankara: Verso Yayıncılık.

Darwish, D., Esquivel, G. B., Houtz, J. C. ve Alfonso, V. C. (2001). Play And Social Skills İn Maltreated and Non-Maltreated Preschoolers During Peer İnteractions. *Child Abuse and Neglect*, 25, 13-31

Davies, D. (2004). *Child Development: A Practioner's Guide.* New York: Guilford Press.

Deniz, Ü. ve Aral, N. (2013). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II. *Öğretmenlik Alan Bilgisi.* Ed.: N. Aral., Ü. Deniz ve A. Kan, (s. 159-204). Ankara: Aby Yayınları.

Durualp, E. ve Aral, N. (2011). *Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitimi.* Ankara: Vize Yayınları.

Erden, M. ve Akman, Y. (2006). *Eğitim Psikolojisi. Gelişim, Öğrenme- Öğretme*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin Düşünce ve Dil gelişimi Üzerine Görüşleri. Piaget'e Eleştirel Bir Bakış. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 85-103.

Estes C. (2004). Promoting Student-Centered Learning İn Experiential Education. Journal of Experiential Education.27;141–161

Evin-Akbay, S. (2013). Dil Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: B. Gündüz ve B. Çapri, (s.81-101). İstanbul: Karahan Yayınları.

Fabes, R. ve Martin, C.L. (2003). *Exploring Child Development* (2th Ed.) Boston: Pearson Education.

Gabbard, C. (2004). *Lifelong Motor Development*. San Francisko: Benjamin / Cummings.

Gallahue, D.L. (1982).*Understanding Motor Development In Children.*Canada: Jhon, W. Sons.

Gallahue, D.L., Ozmun, J.C. ve Goodway, J.D. (2014). *Understanding Motor Development*. Ankara: Nobel Yayınları.

Gander, M. ve Gardiner, H. (2015). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (Çev. Ed. B. Onur). Ankara: İmge Yayınları.

Gordon, T. (2015). *Etkili Anne Baba Eğitimi.* (Çev. Ed. D. Tekin ve N. Özkan). İstanbul: Profil Yayınları.

Güngör- Aytar, A. (2013). Toplumsal- Duygusal Gelişim. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.* Ed.: A. Ulusoy, (s.93-126). Ankara: Anı Yayıncılık.

Harel, J. ve Scher, A. (2003). Insufficient Responsiveness in Ambivalent Mother-Infant Relationships: Contextual and Affective Aspects. *Infant Behavior and Development*, 26, 371-383.

Hoff, E. (2006). How Social Context Support and Shape Language Development. *Developmental Review,* 26 (1), 55-88.

Işık, Ş. (2016). Kişilik Gelişimi. *Eğitim Psikolojisi,* Ed.: Ş. Işık, (s.150-180). Ankara: Anı Yayıncılık.

Kâğıtçısı, Ç. (2016). *Yeni İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş.* İstanbul: Evrim Yayıncılık.

Kandemir, M. (2016). Bilişsel Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*, Ed.: Ş. Işık (s. 93-143). Ankara: Anı Yayıncılık.

Kandır, A. (2007). Bilişsel Gelişim Kuramları. *Bilişsel Gelişim.* Ed.: E. Ömeroğlu ve A. Kandır, (s. 131-149). İstanbul: Morpa Yayınları.

Kim-Spoon, J., Cicchetti, D. ve Rogosch, F. A. (2013). A Longitudinal Study of Emotion Regulation, Emotion Lability-Negativity and Internalizing Symptomatology in Maltreated And Nonmaltreated Children. *Child Development, 84*(2), 512–527.

Kohlberg, L. (2008). The Development Of Children's Orientations Toward A Moral Order I. Sequence İn The Development of Moral Thought. *Human Development, 51* (1), 8-20.

Köksal-Akyol, A. (2013). Bilişsel Gelişim. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ed.: A. Ulusoy, (s.43-66). Ankara: Anı Yayıncılık.

Kuyel, N. ve Glover, R. J. (2010). Moral Reasoning and Moral Orientation Of U.S. And Turkish University Students. *Psychological Reports, 107* (2), 463-479.

Kürkçüoğlu, Ü. (2014). Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Erken Çocukluk Eğitimi*. Ed.: İ. Diken (s.136-167) Ankara: Pegem Akademi.

LaGasse, L. L., Neal, A. R. ve Lester, B. M. (2005). Assessment of Infant Cry: Acoustic Cry

Analysis And Parental Perception. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews,* 11, 83–93.

Lieber, J. ve Umansky, W. (2004). *Social And Emotional Development, Young children with special needs.* Columbus, OH: Merrill Prentice Hall.

Magill,R. A. (2004). *Motor Learning: Concepts and Aplications*. Boston: McGraw-Hill.

Mayer, J. D., Salovey, P. ve Caruso, D. (2004). Emotional İntelligence: Theory, Findings, And Implications. *Psychological Inquiry*, 15, 197–215.

Meggitt, C. (2006). *Child Development. An Illustrated Guide*. Oxford: Heinemann.

Miller, P. H. (2010). *Gelişim Psikolojisi Kuramları.* Ankara: İmge Yayınları.

McClelland, M. M. ve Morrison, E. (2003). The Emergence of Learning Related Social Skills İn Preschool Children. *Early Childhood Research Quartterly,* 18, 206-224.

Novak, G. ve Peláez, M. (2004). *Child and adolescent development: A behavioral systems approach.* Sage Publications.

O'Hagan, M. ve Smith, M. (2004). *Early Years Child Care Education: Key Issues.* Edinburg: Elsevier Limited.

Oktay, A. (2005). Okul Öncesi Dönemde Disiplin. *Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular.* Ed.: A. Oktay ve Ö. Polat Unutkan, (s.181-189), İstanbul: Morpa Yayınları.

Owens, R. J. (2008). *Language Development an Introdiction*. USA: Pearson Education Inc.

Özlü- Fazlıoğlu, Y. (2009). Sosyal Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: N. Aral ve T. Duman, (s. 135-156). İstanbul: Kriter Yayınları.

Pedük, Ş. (2011). Psikomotor Gelişim. *Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Aral ve G. Baran,(s.71-96.) İstanbul: Yapa Yayınları.

Piaget, J. (1999). *Çocukta Zihinsel Gelişim* (Çev. H.Portakal). İstanbul: Cem Yayıncılık.

Robinson, M. (2008*). Child Development 0-8. A Journey Througt The Early Years*. McGraw- Hill Pub.

Sailor, D. (2004). *Supporting Children in Their Home, School and Community*. Boston: Pearson Press.

San-Bayhan, P. ve Artan, I. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.

Sandrock, J. (2016). *Life Span Development.* (Çev. Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel Yayınları.

Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim.* Ankara: Yargı Yayınları.

Sevinç, M. (2004). *Erken çocukluk gelişimi ve eğitiminde oyun.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Shaffer, D. ve Katherine, K. (2013). *Developmental Psychology*. USA: Cengage Learning.

Swindells, D. ve Stagnitti, K. (2006). Pretend Play And Parents View of Social Competence: The Construct Validity of the Child-Initiated Pretend Play. *Australian Occupational Therapy Journal*, 53, 314-324

Şahin, S. (2014). Fiziksel ve Sosyal-Duygusal Gelişim. *Erken Çocukluk Eğitimi*. Ed.: İ. Diken (s.170-207) Ankara: Pegem Akademi.

Şen, M. (2014). Erken Çocukluk Eğitiminde Oyun ve Önemi. *Erken Çocukluk Eğitimi*. Ed.: İ. Diken (s.136-167) Ankara: Pegem Akademi.

Thomas, A., ve Chess, S. (1991). *Temperament And Development.* New York: Brunner/Mazel.

Tugrul, B. (2013). Çocukta Oyun Gelişimi. *Öğretmenlik Alan Bilgisi.* Ed.: N. Aral., Ü. Deniz ve A. Kan (s. 245-267). Ankara: Aby Yayınları.

Turiel, E. (2006). The Development Of Morality. *Handbook of Child Psychology*, Ed.: N. Eisenberg (pp. 789-857) New York: Wiley Press.

Trawick-Smith, J. (2014) *Early Childhood Development.* Ankara: Nobel Yayınları.

Topbaş, S. (2004). *Çocukta Dil ve Kavram Gelişimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ulrich, D.A. (2000*). Test Of Gross Motor Development*. Texas: Pro-ed.

Ulusoy, A. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Uyanık-Balat, G., Deretarla- Gül, E. ve Çelebi- Öncü, E. (2000). Okul Öncesi Dönemde Duyu Eğitimi ve Etkinlikler. İstanbul: Kare Yayınları.
Üzbe- Atalay, N .(2016). Fiziksel Gelişim. *Eğitim Psikolojisi* Ed.: Ş. Işık (s.50-86). Ankara: Anı Yayıncılık.
Yavuzer, H. (2013). *Ana-Baba ve Çocuk* (24. Baskı). İstanbul: Remzi Yayınları.
Yeşilyaprak, B. (2005). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.* Ankara: Pagem A.
Yılmaz- Bolat, E. (2013). Motor Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed.: B. Gündüz ve B. Çapri, (s.26-46). İstanbul: Karahan Yayınları.
Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk* (7. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.
Qakley, L. (2004). *Coognivite Development.* USA: Psychology Press.
Whirter, J. ve Voltan Acar, N. (2000). *Ergen ve Çocukla İletişim.* Ankara: US-A Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak resmi: https://tr.fotolia.com/Content/Comp/211894276 Erişim Tarihi: 25.01.2018.
Resim 3.1. Yazara ait.
Resim 3.2. Yazara ait.
Resim 3.3. Yazara ait.
Resim 3.4. https://tr.fotolia.com/id/196798874 Erişim Tarihi: 25.01.2018.
Resim 3.5. Yazara ait.
Resim 3.6. Yazara ait.
Resim 3.7. Yazara ait.
Resim 3.8. Yazara ait.
Resim 3.9. Yazara ai

4 ORTA ÇOCUKLUK DÖNEMİ

Doç. Dr. Şükran KILIÇ
Aksaray Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Malik Aksel
(1901 – 1987)
Yeni Mektep

Henry Wadsworth Longfellow'un Gökkuşağı şiirinden ...

Kalbim neşeyle çarpar
Gökkuşağı belirdiğinde
Ben çocukken de böyleydi bu
Büyüyüp adam olduğumda da böyle
Ve yine böyle olsun yaşlandığımda
Ya da bırakın öleyim!.
Çocuk insanın atasıdır
Ve isterim ki her günüm birbirine bağlansın
Saf bir inanışla

GİRİŞ

6-12 yaş arası orta çocukluk dönemi olarak kabul edilmektedir. Çocuklar bu yaşlarda duygusal ve sosyal olarak yeni yetenekler geliştirirler, ailede ve toplumda yeni sorumluluklar edinirler. Ergenlik döneminden farklı bir gelişimsel dönem olarak kabul edilen orta çocukluk döneminde çocuklar, fiziksel ve bedensel büyümedeki gelişmeler ile ergenlik döneminin başlangıcına (puberte/erinlik) da girmiş olurlar. 10-12 yaşları arasında bilişsel gelişimde ortaya çıkan farklılıklar da orta çocukluk ve ergenlik dönemi arasında ayrımlar yapılabilmesine katkı sunmaktadır. Orta çocukluk döneminin en önemli özelliği çocukların ilkokul yaşamına adım atması ve sosyal dünyalarının genişlemesidir. Genişleyen sosyal dünya ile orta çocuk döneminde çocuklar farklı gelişimsel zorluklarla ve beklentilerle karşı karşıya kalabilmektedir.

Orta çocukluk dönemi, çoğu zaman gelişimin "unutulan yılları" olarak bilinir çünkü alan yazını genellikle erken çocukluk veya ergenlik dönemindeki gelişim üzerine odaklanır (Mah ve Ford-Jones, 2012). Bununla birlikte, orta çocukluk, bilişsel, sosyal, duygusal ve fiziksel ilerlemeler için potansiyel bakımından gelişimsel olarak oldukça zengin bir dönemdir. Bu bölümde, orta çocukluk döneminde bedensel büyüme, bilişsel gelişim, dil gelişimi, sosyal ve duygusal gelişim, ahlak gelişimi ele alınmıştır. Bölümde ayrıca orta çocukluk döneminde kültürel etkiler, televizyon ve bilgisayar'ın çocukların gelişimi üzerindeki etkileri de tartışılmaktadır.

KAYNAKLAR

Acarlar, F., Ege, P., ve Turan, F. (2002). Türk Çocuklarında Üstdil Becerilerinin Gelişimi ve Okuma ile İlişkisi. *Turkish Journal of Psychology*, 17(49):63-76.

Adesope, O., Lavin, T., Thompson, T., ve Ungerleider, C. (2010). A Systematic Review and Meta-Analysis of the Cognitive Correlates of Bilingualism. *Review of Educational Research*, 80 (2),207–245.

Ainsworth, M. (1985). Patterns of attachment. *Clinical Psychologist*,38,27-29.

Akbayır, S. (2006). Türkçe Öğretim Programı. Kasım Kıroğlu (Ed.), *İlköğretim Programları* içinde Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Anderson, C.A., ve Dill, K.E. (2000).Video Games and Aggressive Thoughts, Feelings, and Behavior in the Laboratory and in Life. *Journal of Personality and Social Psychology*,78(4),772-790.

Anderson, C.A, Berkowitz, L., Donnerstein E., Huesmann,L.R., Johnson, J. D, Linz, D, Malamuth, N.M ve Wartella, E (2003). The Influence of Media Violence On Youth. Psychology Science In The Public Interest: *A Journal of the American Psychological Society*, 4(3),81-110.

Applied Survey Research. (2014*). Youth Development Literature Review - Summary. San Jose, CA, USA: Applied Survey Research (ASR).* http://www.appliedsurveyresearch.org. Erişim Tarihi 15 Mayıs 2018.

Atherton, J. S. (2009). *Learning and Teaching; Piaget's Developmental Theory*. http: //www.learning and teachinginfo/learning/piaget. htm.Erişim Tarihi 4 Nisan 2018.

Bakar, A., Tüzün, H.,ve Çağıltay, K. (2008).Öğrencilerin Eğitsel Bilgisayar Oyunu Kullanımına İlişkin Görüşleri: Sosyal Bilgiler Dersi Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35: 27-37.

Bandura, A., Ross, D., ve Ross, S.A. (1963). Imitation of Film-Mediated Aggressive Models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66 (1),3-11.

Bay, Y. (2010). Ses Temelli Cümle Yöntemiyle İlkokuma Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(1), 164-181.

Bayat, S. ve Çelenk S. (2015). İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Yazma Becerileri Başarı Düzeylerinin Belirlenmesi. *İlköğretim Online*,14 (1), 13-28.

Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology, 4 (1, Pt.2)*, 1 103.

Bowlby, J. (1982). Attachment And Loss: Retrospect And Prospect. American Journal of *Orthopsychiatry*, 52(4), 664-678.

Bergen, D. ve Williams, E. (2008). "Differing Childhood Play Experiences of Young Adults Compared to Earlier Young Adult Cohorts Have Implications for Physical, Social, and Academic Development." *Poster presentation at the annual meeting of the Association for Psychological Science*, Chicago.

Bellmore, A. ve Cillessen, A. (2006). Reciprocal Influences Of Victimization, Perceived Social Preference, and Self-Concept in Adolescence. *Self and Identity*, 5, 209–229.

Berk, L. (2013). *Child Development*. 9th ed. Boston: Pearson.

Betts, L. R. ve Rotenberg, K. J. (2007). Trustworthiness, Friendship And Self-Control: Factors That Contribute To Young Children's School Adjustment. *Infant and Child Development*, 16, 491-508.

Bialystok, E., Crai, F.I.M. ve Luk, G. (2008). Cognitive Control And Lexical Access in Younger and Older Bilinguals. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory & Cognition*, 34, 859–873.

Bialystok, E (2017). Second-Language Acquisition and Bilingualism at an Early Age and the Impact on Early Cognitive Development. *Encylopedia on Early Child Development*,1-4.

Blume, L. B., ve Rosario-Perez, S. (2014). Middle Childhood. In *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Family Studies* (s. 1442-6). Ontario, Canada: John Wiley ve Sons.

Booth-LaForce, C., Rubin, K.H., Rose-Krasnor, L., ve Burgess, K.B. (2005). Attachment and friendship predictors of psychosocial functioning in middle childhood and the mediating role of social support and self-worth. *Attachment in middle childhood.* Ed.: K.A.Kerns., R.A.Richardson, (s.161-188). Guilford; NY.

Bornstein,M. H.,Britto,P.R., Nonoyama-Trumi,Y., Petrovic, O., ve Putnick, D.L.(2012). Child Development in Developing Countries: Introduction and Methods. *Child Development*, 8(1),16-31.

Bradshaw, C.P., ve Garbarino, J.(2004). Social Cognition As A Mediator of The Influence Of Family and Community Violence On Adolescent Development: Implications For Intervention. *Annals of The New York Academy of Sciences*,1036,85–105.

Bronson, M. B. (2000). Recognizing and Supporting the Developmenl of Self-Regulation in Young Children. *Young Children*,32-37.

Buist, K. L., Dekovic, M., ve Gerris, J. R. M. (2011). Dyadic Family ´ Relationships And Adolescent Internalizing and Externalizing Problem Behavior: Effects of Positive And Negative Affect. *Family Science*, 2, 34 – 42.

Buist, K.L. (2010). Sibling Relationship Quality and Psychopathology of Children and Adolescents: A Meta Analysis. *Clinical Psychological Review*,33,97-136.

Bussey, K. (1999). Children's Categorization and Evaluation of Different Types of Lies and Truths. *Child Development*, 70,1338–1347.

Bussey, K., ve Bandura, A. (2004). Social Cognitive Theory of Gender Development and Functioning. ***The Psychology of Gender***. Ed.: A. H. Eagly, A. E. Beall, ve R. J. Sternberg, New York, NY, US: Guilford.

Bushman, B. J., ve Huesmann, L. R. (2006). Short-Term And Long-Term Effects of Violent Media On Aggression in Children and Adults. *Archives of Pediatrics ve Adolescent Medicine, 160*, 348-352.

Campbell, A., Shirley, L., ve Caygill, L. (2002).Sex-Typed Preferences in Three Domains: Do Two-Year-Olds Need Cognitive Variables?.*British Journal of Psychology*, 93(Pt 2):203-17

Case, R. (1991). *The mind's staircase: Exploring the conceptual underpinnings of children's thought and knowledge*. Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum.

Case, R., Okamoto, Y., in colloboration with Griffin, S.,McKeough, A., Bleiker, C., Henderson, B., ve Stephenson, K. M., (1996). The Role of Central Conceptual Structures in The Development of Children's Thought. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 61 (1-2 Serial No.246).

Castro, V., Halberstadt, A. G., ve Garrett-Peters,P.T. (2017).Changing Tides: Mothers' Supportive Emotion Socialization Relates Negatively To Third-Grade Children's Social Adjustment In School. *Social Development*,1-16.

Carpendale, J. I. M., ve Lewis, C. (2014).Constructing an Understanding of Mind: The Development of Children's Social Understanding Within Social Interaction. *Behavioral and Brain Sciences*, 27, 79–151.

Chao, R. K. (2001). Extending research on the consequences of parenting style for Chinese Americans and European Americans. ***Child Development, 72***(6), 1832-1843.

Chapman, M. (1988). *Constructive Evolution: Origins and Development of Piaget's Thought*. New York, NY: Cambridge University.

Chapman J.W, Tunmer W. E ve Prochnow J.E. (2009). Early Reading-Related Skills And Performance, Reading Self-Concept, and The Development of Academic Self-Concept: A Longitudinal Study. *Journal of Educational Psychology*, 92, 703–708.

Chapman, K., Nicholas, P., ve Supramaniam., R. (2006).How Much Food Advertising İs There On Australian. *Health Promotion International*, 21(3),172-80.

Chua, A.(2011).Why Chinese Mothers are Superior?. *The Wall Street Journal.*

Chung, J. M., Hutteman, R.,van Aken,M.A.G., ve Denissen,J.J.A. (2017).High, Low and In Between: Self Esteem development from Middle Childhood to Young Adulthood. *Journal of Research in Personality*,70,122-133.

Click, P. M., ve Parker, J. (2012). *Caring for School age Children.* 5 th ed. Wadsworth Cengage Learning.

Crick, N. R., Casas, J. F, ve Nelson, D. A.(2002). Toward A More Comprehensive Understanding of Peer Maltreatment Studies Of Relational Aggression. *Current Directions in Psychological Science*,11,98–101.

Crick, N. R., Rodge, K. A. (1999). Social Information Processing Mechanisms In Reactive and Proactive Regression. *Child Development*, 67,993-1002.

Comodeca, M., Goossens, F. A., Schengel, C., ve Terwogt, M.M. (2003).Links Between Social Information Processing in Middlechildhood And involvement in Bullying. *Agressive Behavior*, 29,116-127.

Copeland, R. W. (1979). *How Children Learn Mathematics; Teaching Implications of Piaget's Research*. 3rd ed. Macmillan Publishing Co., New York.

Cooper, H., Robinson, J. C., ve Patall, E. A. (2006). Does Homework Improve Academic Achievement? A Synthesis of Research, 1987–2003. *Review of Educational Research*, 76, 1–62.

Cooper, C. R., Garc, C. T., Bartko, W. T., Davis, H. M., ve Chatman, C. (2005). *Developmental Pathways through Middle Childhood: Rethinking Contexts and Diversity as Resources*. Mahwah, New Jersey: Erlbaum.

Côté, J.E. (2016). *The Developmental Pathways of Self/Identity and Moral Reasoning: Middle Childhood Through Late Adolescence*. Ontario, Canada: University of Western Ontario.

Curry, N. E. ve Johnson, C. N. (1990). *Beyond Self-Esteem: Developing a Genuine Sense of Human Value*. Washington, DC: NAEYC.

Çanakçıoğlu, N. G. (2015). Can Cognitive Maps Of Children Be Analysed By Space Syntax. *ITU/AZ,* 12(3), 243-255.

Çelenk, S. (2003). İlkokuma Yazma Öğretiminde Kuluçka Dönemi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36 (1-2), 75-80.

Eccles, J. S. (1999). The Development of Children Ages 6 to 14. *The Future of Children*, 9(2), 30-44.

Denham, S. A., Bassett, H. H., Way, E., Mincic, M., ve Graling, K. (2012). Preschoolers' Emotion Knowledge: Self-Regulatory Foundations, and Predictions of Early School Success. *Cognition ve Emotion*, 26(4):667-79.

DeLisi, R. (1979). *The Educational Implications of Piaget's Theory And Assessment Techniques*. NJ: (ERIC Document Reproduction Service No. ED 182 349)

Dodge, K. A., Bates, J. E., ve Pettit, G. S. (1990). Mechanisms In The Cycle Of Violence. *Science*, 250, 1678-1683.

Dunn, J. (2002). *Sibling Relationships*. Malden, MA: Blackwell.

Durdu, P.O., Hotomaroğlu, A. ve Çağıltay, K. (2004). *Türkiye'deki Öğrencilerin Bilgisayar Oyunu Oynama Alışkanlıkları ve Oyun Tercihleri: Odtü ve Gazi Ünivesitesi Öğrencileri Arası Bir Karşılaştırma*. Bilişim Teknolojileri Işığında Eğitim Konferansı'nda sunulan bildiri, Ankara.

Dwyer, K. M. (2005). The meaning and measurement of attachment in middle and late childhood. *Human Development*, 48, 155-182.

Eccles, J. (1999).The Development of Children Ages 6 to 14. *The Future of Children*, 9(2),30-44.

Eisbach A. (2004). Children's Developing Awareness of Diversity In People's Trains Of Thought. *Child Development*, 75(6),1694–1707.

Erickson, E. H. (1984, November). *Developmental Considerations* (item 633) Erickson Harvard Papers.

Eson, M. ve Shapiro, A. (1982). When "Don't" Means "Do". Pragmatic And Cognitive Development In Understanding an Indirect Imperative. *First Language*,3-83-91.

Fabes, R. A.,ve Eisenberg, N. (1992). Young Children's Coping With Interpersonal Anger. *Child Development*, 63, 116–128.

Fairlie, R.W.,ve Kalil, A. (2016). *The Effects of Computers on Children's Social Development And School Participation: Evidence From A Randomized Control Experıment. National Bureau of Economic Research*. http://www.nber.org/papers/w22907.pdf Erişim tarihi 18 Mayıs 2018

Feinberg, M.E., Solmeyer, A.R, McHale, S. M. (2012). The Third Rail Of Family Systems: Sibling Relations, Mental And Behavioral Health, And Preventive Intervention in Childhood And Adolescence. *Clinical Child and Family Psychology Review*,15,43–57.

Feng, J. Spence, I.,ve Pratt, J. (2007). Playing An Action Video Game Reduces Gender Differences İn Spatial Cognition. *Psychological Science*,18 (10), 850-855.

Feldstein D.I. (2011). A Changing Child in Changing World: Psychological and Educational Problems of the New School. *Psychology in Russia: State of the Art*, 4, 383-396.

Ferguson,T., Children's Understanding of Guilt and Shame.*Child Development*, 62(4):827-839.

Fine, S.E., Izard C, Mostow. A., Trentacosta, C.J., ve Ackerman, B.P. (2003). First Grade Emotion Knowledge As A Predictor of Fifth Grade Self-Reported Internalizing Behaviors in Children From Economically Disadvantaged Families. *Development and Psychopathology*, 15,331–342.

Fitzgerald, D.P., White, K.J. (2003). Linking Children's Social Worlds: Perspectivetaking in Parent-Child and Peer Contexts. (2003). *Social Behavior and Personality*, 31,509–522.

Flavell, J. H .(1986). The Development Of Children's Knowledge about The Appearance Reality Distinction. *American Psychologist*,41,418-425.

French, B. F., ve Mantzicopoulos, P. (2007). An Examination of The First-Second-Grade Form of The Pictorial Scale Of Perceived Competence and Social Acceptance: Factor Structure and Stability By Grade And Gender Across Groups of Economically Disadvantaged Children. *Journal of School Psychology*, 45, 311-331.

Fromberg, D. P.,ve Bergen, D. (2009). *Play and Social Interaction in Middle Childhood*. http://journals.sagepub.com/doi/pdf/. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2018.

ERG (2017). *Eğitim İzleme Raporu*. http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR2016-17_28.09.17.web-1.pdf. Erişim tarihi: 5 Mayıs 2018.

Furth, F. G.,ve Wachs, F. (1975). *Thinking goes to school*. New York.

Funk, J.B., Baldacci, B.H.,Pasold, T., ve Baumgrdneri J. (2004).Violence Exposure in Real-Life, Video Games, Television, Movies, and the Internet: Is There Desensitization?. *Journal of Adolescence*, 27(1), 23-39.

Gallahue, D. L., Ozmun, J. C. ve Goodway, J. D. (2014). *Motor Gelişimi Anlamak. Bebekler, Çocuklar, Ergenler, Yetişkinler*. (Çev. D. S. Özer ve A. Aktop). Ankara: Nobel Yayıncılık

Gentila, D.A., Lynchb. P. J., Linderc,J.R., ve Walsh, D.A. (2004). The Effects Of Violent Video Game Habits On Adolescent Hostility, Aggressive Behaviors, and School Performance. *Journal of Adolescence,* 27, 5–22.

Giedd, J. N. (2003). The anatomy of mentalization: A view from developmental neuroimaging. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 132-142.

Gladden, R. M., Vivolo-Kantor, A. M., Hamburger, M. E., ve Lumpkin, C. D. (2014). *Bullying surveillance among youth: Uniform definitions for public health and recommended data elements.* Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention and U.S. Department of Education.

Guay, F., Marsh, H., ve Boivin, M. (2003). Academic Self-Concept And Academic Achievement: Developmental Perspectives on Their Causal Ordering. *Journal of Educational Psychology*, 95, 124-136.

Guhn, M., Schonert-Reichl, K. A., Gadermann, A. M., Marriott, D., Pedrini, L., Hymel, S., ve Hertzman, C. (2012). Well-Being in Middle Childhood: An Assets-Based Population-Level Research-To-Action Project. *Child Indicators Research*, 5(2), 393-418.

Güneş, F. H., Uysal ve Taç, İ. (2016). İlkokuma ve Yazma Öğretimi Süreci: Öğretmenim Bana Okuma Yazmayı Öğretir misin?.*Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2 (2),23-33.

Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Dicided By Politics And Religion*. New York: Pantheon.

Halberstadt, A. M., Parker, A.E., ve Castro, V. (2013). Nonverbal Communication: Developmental Perspectives. *Handbook of Communication Science.* Ed.: Hall, J A ve Knapp, 2. Cilt, Mouton de Gruyter; Berlin.

Harter, S. (1986). Processes Underlying The Construction, Maintenance, And Enhancement Of The Self Concept of Children. *Psychological perspective on the self*. Ed.: J.Suls ve A. Greenwald, 3. Cilt, Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Harter, S. (2012). *The Construction of The Self: Developmental And Sociocultural Foundations*. New York, NY: Guilford.

Hartup, W., ve Abecassis, M. (2002). Friends and enemies. *Handbook of Childhood Social Development*. Ed.: P. K.Smith, ve C.H. Hart, (s.286-306). MA: Blackwell Publishing.

Helwig, C.C.,ve Prencipe, A. (1999). Children's Judgments of Flags and Flag-Burning. *Child Development*, 70(1):132 - 143.

Hernandez, A., E., Bates, E. A., ve Avila, L. (1996). Processing Across the Language Boundary: A Cross-Modal Priming Study of Spanish-English Bilinguals. *Journal of Experimental Psychology. Learning, Memory and Cognition*, 22(4), 846-864.

Hinnant, J.B., Nelson, J.A., O'Brien, M., Keasne, S.P., ve Calkins, S.D. (2013). The Interactive Roles of Parenting, Emotion Regulation and Executive Functioning In Moral Reasoning During Middle Childhood. *Cognition & Emotion*, 27(8), 460-1468.

Howe, N., Della Porta, S., Recchia, H., Allyson, F., ve Hildy, R. (2015)."This Bird Can't Do It 'Cause This Bird Doesn't Swim in Water": Sibling Teaching during Naturalistic Home Observations in Early Childhood. *Journal of Cognition and Development*, 16 (2),314-332 2015.

Howe, N., ve Recchia, H. (2005). Playmates and Teachers: Reciprocal And Complementary Interactions Between Siblings. *Journal of Family Psychology*, 19, 497-502.

Howe, N.,ve Recchia, H. (2014). Sibling Relationships as a Context for Learning and Development. *Early Education and Development*, 25(2),155-159.

Hunt, J. (2008). Make Room For Daddyand Mommy: Helicopter Parents Are Here. *The Journal of Academic Administration in Higher Education*,4, 9–12.

Hutteman, R., Nestler, S., Wagner, J., Egloff, B. ve Back, M.D. (2015). Wherever I may roam: Processes of self-esteem development from adolescence to emerging adulthood in the context of international student exchange. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8(5),767-83.

Irvine, S.H., ve Berry, J. W. (2010).*Human Abilities in Cultural Context*.Cambridge University.

Izard, C. E., Fine, S., Schultz, D., Mostow, A., Ackerman, B., ve Youngstrom, E. (2001). Emotion Knowledge As A Predictor of Social Behavior And Academic Competence In Children At Risk. *Psychological Science*, 12, 18-23.

Jetha, M. K, ve Segalowitz, S. J. (2016). *Brain Development from Middle Childhood to Young Adulthood and the Implications for Behaviour.* Canada: Cape Breton University.

Jetha,M. K., ve Selagowitz, S. (2016). *Adolescent Brain Development: Implications for Behavior.* 1st Ed. Oxford, UK, Elsevier.

Karabanova, O.A. (2010). Social Situation of Child's development. The Key Concept In Modern Developmental Psychology. *Psychology in Russia: State of the Art*, Cilt 3, (s.130-153).

Kitzmann, K. M., Cohen, R., ve Lockwood, R. L. (2002). Are Only Children Missing Out? Comparison of The Peerrelated Social Competence of Only Children And Siblings. *Journal of Social and Personal Relationships,* 19, 299–316.

Klahr, D., ve Wallace, J. G. (1976). *Cognitive Development: An Information Processing View*. Hillsdale, NJ:Erlbaum.

Klimes-Dougan, B., ve Zeman, J. (2007). Introduction To The Special Issue of Social Development: Emotion Socialization In Childhood and Adolescence. *Social Development*, 16, 203–209.

Knudsen, E., (2004). Sensitive Periods In The Development of The Brain And Behavior. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 16(8), 1412-25.

Kobak, R. R., Cole, H. E., Ferenz-Gillies, R., Fleming, W. S., ve Gamble, W. (1993). Attachment And Emotion Regulation During Mother-Teen Problem Solving: A Control Theory Analysis. ***Child Development, 64*** (1), 231-245.

Kochanska, G., Murray, K.T., ve Harlan, E.T. (2000). Effortful Control In Early Childhood: Continuity And Change, Antecedents, And Implications For Social Development. *Developmental Psychology, 36,* 220-232.

Kohlberg, L. (1966). A Cognitive-Developmental Analysis Of Children's Sex- Role Concepts And Attitudes. *The development of sex differences*. Ed.: Maccody, E. CA: Stanford University.

Küntay, A. ve Ahtam, B. (2004). Annelerin Çocuklarıyla Geçmiş Hakkındaki Konuşmalarının Anne Eğitim Düzeyi ile İlişkisi, *Türk Psikoloji Dergisi*,19, 19-31.

Laosa, L. (1984). Social Policies Toward Children of Diverse Ethnic, Racial And Language Groups İn The United States. *Child development reserach and social policy.*Ed.: H. W. Stevenson ve A. E.Siegel, Cilt 1, (s.1-109). Chicago: Chicago University.

Ladd, G. W.,ve Pettit, G. S. (2002). Parenting and The Development Of Children's Peer Relations. *Practical issues in parenting. Ed.:* U: Bornstein, M. H. Cilt 5, (s.269-309). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Lam, C.B., McHale, S., ve Crouter, A.C.(2012). Parent-Child Shared Time From Middle Childhood to Late Adolescence: Developmental Course and Adjustment Correlates.*Child Development,* 83(6): 2089–2103.

Lancy, D. F. (2010). Learning 'From Nobody': The Limited Role of Teaching in Folk Models of Children's Development. *Childhood in the Past,* 3, 79-106.

Lazarus, S. (2010). *Educational Psychology: Insocial context*. 4th ed. Capetown, Oxford University.

Liben, L.S. (2009). The Road to Understanding Maps. *Current directions in Psychological Science*, 18,310-315.

Linehan, M. M. (1993). ***Diagnosis and Treatment Of Mental Disorders. Cognitive-Behavioral Treatment of Borderline Personality Disorder.*** New York, NY, US: Guilford.

Lin, S. (2002). Piaget's Development Stages. (Ed.). B. Hoffman. *Encylopedia of Education and Techonology.* http:// coe.sdu.edu/eet/articles/piaget/start.htm.Erişim tarihi: 20 Mayıs 2018 .

Linda, Y., Chassiakos, R., Radesky, J. Chtristakis, D., ve Moreno, M. (2016). Children and Adolescents And Digital Media. *American Academy of Pediatrics*, 138(5): e20162593.

Liu, J. (2014). *Parental Influence on Children's Career Development in Middle Childhood in Mainland China: Perspectives of Parents and Children.* Unpubslished PhD Thesis, School of Education, The University of Queensland

Lockwood, R. L., Kitzmann, K. M., ve Cohen, R. (2001). The Impact of Sibling Warmth And Conflict On Children's Social Competence with Peers. *Child Study Journal*, 31, 47–69.

Lynch, K. (1960). *The Image of The City*, Cilt 11. Massachusetts, USA: MIT.

Maccoby, E. E.,ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. *Handbook of Child Psychology*. Ed.: P. Mussen,Cilt 4. New York: Wiley.

Mah, V. K., ve Ford-Jones, L. E. (2012). Spotlight on middle childhood: Rejuvenating the 'forgotten years'. *Paediatr Child Health,* 17(2), 81–83.

MacLeod, K.B., Herold, M. (2016) *Mental Health Issues in Child and Youth Development, Second edition: Updates and Focus on Middle Childhood*. Ontario, Canada: Lutherwood.

McHale, S.M., Kim, J., Dotterer, A.M., Crouter ve Booth, A. (2009). The Development of Gendered Interests and Personality Qualities from Middle Childhood through Adolescence: A Bio-Social Analysis. *Child Development*, 80(2), 482–495.

McKinnon, J. E. (2001). *An examination of bullying from a group-dynamic perspective: The thirdparty role of peers in bullying incidents*. Dissertation Abstracts International, 62 (6-B). University Microfilms No:2991).

Marcus, G. F. (2009). How Does the Mind work? Insight from biology. *Topics in Cognitive Science*, 1(1),145-172.

Markovits, H, Benenson, J.,ve Dolenszky E.(2001). Evidence that children and adolescents have internal models of peer interactions that are gender differentiated.*Child Development*, 72(3):879-86.

Martin, C. L., ve Ruble, D. N. (2010). Patterns Of Gender Development. *Annual Review of Psychology*, 61: 353–381.

Mayseless, O. (2005). Ontogeny of attachment in middle childhood: Conceptualization of normative changes. *Attachment in middle childhood*. Ed.: K. A. Kerns ve R. A. Richardson. (s.1-23). New York: Guilford.

Miller, P. (2016).*Theories of Developmental Psychology*. Worth Pusblishers.

Miller, A.L., Volling, B. L., ve McElwain, N. L. (2000). Sibling Jealousy in A Triadic Context With Mothers and Fathers. *Social Development*, 9,433-457.

Milligan, K. Astington, J.W, A. (2007).Language And Theory Of Mind: Meta-Analysis Of The Relation Between Language Ability and False-Belief Understanding. *Child Development*,78(2):622-46.

Milson, A. J. (2007). Learning and Teaching with Maps by Patrick Wiegand. The Professional Geographer*, 59(2),282-284.*

Murray, M. M., Camen,C., Gonzalez Andino, S. L., Bovet, P., ve Clarke, S. (2006).Rapid Brain Discrimination of Sounds of Objects.*The Journal of Neuroscience*, 26 (4),1293–1302.

Nelson, M. (2010), *Parenting out of Control: Anxious Parents in Uncertain Times*, University Press, New York, NY.

Nicolay, A.-C., Poncelet, M. (2013). Cognitive advantage in children enrolled in a second-language immersion elementary school program for three years. *Bilingualism: Language and Cognition*, 16/03: 597–607.

Ninio, A., ve Snow, C. E. (1996). *Pragmatic Development*. Boulder, Colo: Westview.

Nucci,L., Killen,M., Smetana, J.G. (1996). Autonomy and The Personal: Negotiation And Social Reciprocity in Adult-Child Social Exchanges. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 73,7 - 24

O'Brennan, L.M., Bradshaw., ve C.P, Sawyer, A.L. (2009). Examining Development Differences in The Social-Emotional Problems Among Frequent Bullies, Victims, And Bully/Victims. *Psychology in The Schools*, 46,100–115.

Ogbu, J. U. (1981). Origins of Human Competence: A Cultural-Ecological Perspective. *Child Development*, 52, 2,413-429.

Paradis, J., Genesee, F., ve Crago, M. (2011). *Dual language development and disorders: A handbook on bilingualism and second language learning.* 2nd ed. Baltimore, MD: Brookes.

Parameswaran, G. (2003). Experimenter instructions as a mediator in theeffects of culture on mapping one's neighborhood. ***Journal of Environmental Psychology***, 23, 409–417.

Pedersen, S., Vitaro, F., Barker, E.D.,ve Borger, A.I. (2007).The timing of middle-childhood peer rejection and friendship: linking early behavior to early-adolescent adjustment. *Child Development,* 78(4),1037-51.

Perlmutter, M., Hall, E. (1992). *Adult Development and Aging*. 2nd ed. NewYork: Wiley

Peterson, C. (2013). *Looking Forward Through the Lifespan: Developmental Psychology*. 6th ed. Candida Peterson Pearson Australia.

Piaget, J., ve Inhelder, B. (1967). *The Child's Conception of Space*. New York, USA: The Norton Library.

Pellegrini, A. (2009). The Role of Play in Human Development. New York, NY: Oxford University Press.

Perner, J. (1991). ***Learning, Development, and Conceptual Change. Understanding The Representational Mind.*** Cambridge, MA, US: The MIT.

Perry, D. G, ve Pauletti, R. E. (2011). Gender and Adolescent Development. *Journal of Research on Adolescence*,21,61–74.

Plumert, J. M.,ve Sperncer, J.P. (2007). *The Emerging Spatial Mind*. Oxford University.

Prensky, M. (2001). *Digital Game-Based Learning*. New York: R. R. Donnelley & Sons Company.

Pons, F., ve Harris, P.L. (2005). Longitudinal Change and Longitudinal Stability of Individual Differences in Children's Emotion Understanding. *Cognition and Emotion*,19 (8),1158–1174.

Postman, N. (1994). The Disapparance of Childhood. Vintage ebooks, A division of Random house Inc., New York.

Qin, D.B. (2008). Doing Well Vs. Feeling Well: Understanding Family Dynamics And The Psychological Adjustment Of Chinese Immigrant Adolescents. *Journal of Youth & Adolescence,* 37,22–35.

Raffaelli, M., Crockett, L. J., ve Shen, Y. L. (2005). Developmental Stability and Change in Self regulation From Childhood to Adolescence. *Journal of Genetic Psychology*, 166, 54–75

Rest, J. R. (1983). Morality. *Cognitive Development*. Ed.: J. Flavell ve E. Markham. Cilt.3. (s. 556-629). New York: Wiley.

Richtel, M. (2011). *A Silicon Valley School That Doesn't Compute*. NewYork Times.

Riva, D., Nichelli, F., ve Devoti, M. (2000). Developmental Aspects Of Verbal Fluency And Confrontation Naming in Children. *Brain and Language*, 71(2), 267–284.

Robins, R., ve Trzesniewski, K. H. (2005). Self-Esteem Development Across the Lifespan. *Current Directions in Psychological Science*,14 (3),159-162.

Rogoff, B. (2003). *The Cultural Nature Of Human Development*. New York: Oxford University.

Rose, A. J., Carlson, W. ve Waller, E. M. (2007). Prospective Associations Of Co-Rumination With Friendship and Emotional Adjustment: Considering The Socioemotional Trade-Offs Of Co-Rumination. *Developmental Psychology*, 43 (4), 1019-1031.

Roselli, M., Ardila, A., Matute, ve E., Velez-Uribe (2014). Language Development Across The Life Span: A Neuropsychological/Neuroimaging Perspective. Neurosicence Journal,1-19.

Ruble, D. N, ve Martin, C. (1998). Gender development. *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development*: Ed.: Damon W, ve Eisenberg N. Cilt 3. (s. 933–1016). Hoboken, NJ: Wiley.

Rubin, D.C. (2006). The Basic Systems Model of Episodic Memory. *Perspectives on Psychological Science*,1,277–311.

Sağlık Bakanlığı (2014). *Türkiye Sağlık Araştırması verilieri*. http://ohsad.org/turkiye-saglik-arastirmasi-2014-verileri.Erişim tarihi: 12 Mayıs 2018.

Sameroff, A.J. (2010). A Unified Theory of Development: A Dialectic Integration Of Nature And Nurture. *Child Development*, 81(1), 6–22.

Sameroff,A.J., Mackenzie, M.J. (2003). Research Strategies For Capturing Transactional Models of Development: The Limits of The Possible. *Development and Psychopathology*, 15,613–640.

Sancar, H.,İnal, Y. ve Cagiltay, K. (2005). *Why Educational Games are not Preferable among the Children: Children's Game Preferences*. Vth International Educational Technologies Conference Proceedings, Sakarya, Turkey, 947-951.

Santrock, J.W.(2015). *Life Span Development*. 15th ed. McGrawHill Education.

Schonert-Reichl, K. A.,ve Oberle, E. (2011). Teaching Empathy To Children: Theoretical And Empirical Considerations and Implications For Practice. *"The Politics of Empathy" New Interdisciplinary Perspectives on An Ancient Phenomenon*. Ed.: B. Weber ve E. Marsal. Berlin, Germany: Lit Verlag.

Schultheiss, D. E. P., Palma, T. V., & Manzi, A. J. (2005). Career development in middle childhood: A qualitative inquiry. Career Development Quarterly*, 53, 246–262.*

Sigelman, C. K.,ve Rider, E. A. (2012). *Life-Span Human Development.* 7th ed. Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.

Silverthorn, P. (1999). *Jean Piaget's Theory of Development*. https://pdfs.semanticscholar.org. Erişim Tarihi : 10 Mayıs 2018

Snow, C. E. (1991).The Theoretical Basis For Relationships Between Language and Literacy in Development. *Journal of Research in Childhood Education*,5-10.

Snow, C. E. (1994). Beginning From Baby Talk: Twenty Years of Research On Input And Interaction. Input and Interaction in Language Acquisition. Ed.: Galloway C, ve Richards, B. (s. 3–12).London: Cambridge University.

Suriyeli Mülteci Çocuklar Saha Araştırması (2017). https://bau.edu.tr/icerik/1769-suriyeli-multeci-cocuklar-ve-aileleri-arastirma-sonucları. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018.

Sutton, J. (2001). Bullies: Thugs Or Thinkers?. *The Psychologist*, 14(10),530-534.

Sutton, J., Smith,P.K.(1999). Bullying As A Group Process an Adaptation Of The Participant Role Approach. *Agressive Behavior*,25,97-111.

Stormshak, E. A., Bullock, B. M., ve Falkenstein, C. A. (2009). Harnessing The Power Of Sibling Relationships As A Tool For Optimizing Social–Emotional Development. *Siblings As Agents of Socialization: New Directions For Child And Adolescent Developmen*t. Ed.: Kramer, L., ve Conger, K. J. (s. 61–77). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Swearer, S.M.N. , Espelage, D.L., Vaillancourt,T., ve Hymel ,S. (2010)What Can Be Done About School Bullying? Linking Research to Educational Practice. *Educational Psychology Papers and Publications.* 141. http://digitalcommons.unl.edu/edpsychpapers/141. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018.

Stipek, D., Recchia, S., ve McClintic, S. (1992). *Self-evaluation in young children*.57 (1), 1-98.

Tilleczek K. (2016). *Mental Health in the Middle Years (Age 6 -12): Intersections and Directions*. Canada: University of Prince Edward Island.

Thompson. R., Goodvin, R., Meyer, S. (2006). Social development: Psychological understanding, self-understanding, and relationships. *Preschool mental health: Handbook of preschool mental health: Development, disorders and treatmen*t. *Ed.:* Luby, J. L. (s. 3–22). New York: Guilford.

Toga, A.W., Thompson, P.M., ve Sowell, E.R.(2006). Mapping Brain Maturation. *Trends in Nerouscience*, 29 (3),148-59.

Tomasello, M. (1999). The Human Adaptation for Culture. *Annual Review of Anthropology*, 28,3-42.

Tompkins, G. E. (2011). *Literacy in the Early Grades: A Successful Start for PreK-4 Readers and Writers*. Boston, MA: Pearson, Inc.

Tomasello, M. (2000). Culture and Cognitive Development. *Current Directions in Psychological Science*, 9 (2),37-40.

Trautner, H.M, Ruble, D.N, Cyphers L, Kirsten. B, Behrendt, R., ve Hartmann, P. (2005). Rigidity and Flexibility of Gender Stereotypes in Children: Developmental or Differential?. *Infant and Child Development*, 14,365–380.

Truiel, E. (2002). *The Culture of Morality. Social Development, Context and Conflict*. CambridgeUniversity.

Turmer,W. E., ve Herriman, M. L. (1984). The development of metalinguistic awareness: a conceptual overview, in Tunmer, W. E.,Pratt, C., and Herriman M., L (Eds.), *Metalinguistic Ability in Children: Theory Research and Implications*, Berlin: Springer Verlag.

TÜİK (2013). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmas*ı. www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=1356. Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2018

Türkiye Çocukluk Çağı (7-8 Yaş) Şişmanlık Araştırması-Cosi-TUR (2013). http://beslenme.gov.tr/content/files/yayinlar/kitaplar/diger_kitaplar/cosi_temel_bulgular.pdf Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2018.

UNICEF (2017). Türkiyedeki Suriyeli Çocuklar. Erişim Tarihi: 22 Mayıs https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar.

Umana-Taylor, A. (2004). Ethnic Identity And Self Esteem: Examining The Role of Social Context. *Journal of Adolescence*, 27,139-46.

Uttal, D.H., Fisher, J. A., ve Taylor, H. A. (2006). Words and Maps: Developmental Changes In Mental Models of Spatial Information Acquired From Descriptions and Depictions. *Developmental Science*, 9 (2),221-235.

Van den Bluck, J., Van Mierlo, J. (2004). Energy Intake Associated With Television Viewing In Adolescents, A Cross Sectional Study. *Appetite*, 43(2),181-184.

Vannatta, K., Gartstein, M.A., Zeller, M. H., ve Noll, R B. (2009). Peer Acceptance And Social Behavior During Childhood and Adolescence: How Important are Appearance, Athleticism, And Academic Competence?. *International Journal of Behavioral Development*, 33,303–311.

Verschueren, K., ve Marcoen, A. (2002). Perceptions of Self And Relationship With Parents In Aggressive And Nonaggressive Rejected Children. *Journal of School Psychology, 40* (6), 501-522.

Volling, B. L.,ve McElwain, N. L, ve Miller, A. L. (2002). Emotion Regulation In Context: The Jealousy Complex Between Young Siblings and Its Relationships With Child and Family Characteristics. *Child Development*,73,581-600.

Werner, N. E.,ve Crick, N. R.(2004). Maladaptive Peer Relationships And The Development Of Relational Aggression and Physical Aggression During Middle Childhood. *Social Development*,13, 495–514.

Yolanda, L., Reid, C., Jenny R., Dimitri, C., Moreno, M. A., Corinn, C.,ve The Council on Communications and Media. Media and Young Minds.*Pediatrics*., 138 (5),2016-2593.

Zucker, K., ve Brdaley, S. J. (1995). *A Review of "Gender Identity Disorder and Psychosexual Problems in Children and Adolescents*" New York, NY: Guilford.

Zembar, M. J. ve Blume, B. L. (2009). *Middle childhood Development a Contextual Approach*. Merrill/Pearson.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi (Malik Aksel-Yeni Mektep) https://tr.pinterest.com/pin/337277459578554639/ (Kaydeden: Zeynep Seçkin).

Resim 4.1: http:// https://developingchild.harvard.edu

Resim 4.2: https://sinirbilim.org/

Resim 4.3:https://www.google.com/search/piaget koruumilkesideneyi

Resim 4.4: İlkokul Öğretmeni Neslihan Bozoğlu'nun ders hazırlığı notları

Resim 4.5: ve Resim 4.2.5 İlkokul Öğretmeni Hatice Canpolat'ın sınıfından el yazısı ve düz yazı örnekleri

5

ERGENLİK

Prof. Dr. Zeynep Deniz YÖNDEM
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık A.B.D.

Dr. Öğr. Üyesi Ayten EREN ARTAN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık A.B.D.

Ergenlik, insandaki en kötü ve en iyi dürtülerin birbiriyle savaştığı ve kişiyi ele geçirmeye çalıştığı dönemdir.

G. Stanley Hall

GİRİŞ

15 yaşında bir erkek ergenin 'nehrin dalgalı sularından geçip kısmen daha sakin sularına ulaştığını, zorlansa da kürekleri bırakmaması gerektiğini' ifade ederek özetlediği ergenlik bütün yetişkinlerin kişisel anektodunda önemli bir yere sahiptir. Bir tarafta geçmişe bakarak 'eskiden ergenlik diye bir şey yoktu' ifadesiyle, erken yaşta yetişkin sorumlukları üstlenmiş bir eski kuşak; ' ergene nasıl davranmalıyım?' arayışı ile yayınlara ve uzmanlara başvuran ebeveyn ya da eğiticilerden oluşan orta kuşak, diğer tarafta kendini dünyanın merkezinde gören, değişen bedenine, duygularına ve davranışlarına alışmaya, yaşamına anlam vermeye çalışan ergen yer almaktadır. Çocukluktan yetişkinliğe 'geçiş' olarak adlandırılsa da aslında yaklaşık olarak onlu yaşları bütünüyle kapsayan kısmen uzun bir yolculuktur. Rotası önceden belirlenmemiş ergenlik yolculuğunu, heyecanlı ve dinamik bir şekilde keşiflerle yaşayanlar olduğu gibi yolculuğu aksatacak nitelikte risklerle karşılaşıp mücadele eden ya da mücadeleden vazgeçip yolculuğu bitirenlerde bulunmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ergenlik ve özellikle erken ergenliğin ihmal edildiğine dikkat çekmekte, yetişkinlikte gözlenen birçok rahatsızlığın ve sorunların temelinin bu dönemde atıldığını bildirmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2016 verilerine göre; 10-14 yaş grubunda 6.129.043 kişi (%7.68),15-19 yaş grubunda ise 6.623.319 (%8.3) olmak üzere toplam nüfusun yaklaşık %16'sı ergenlerden oluşmaktadır.

Bu bölümde kuramsal bilgiler ve araştırmalar ışığında, ergenlik yolculuğuna kısmen ışık tutma çabası yer almaktadır. Bölüm içeriğinde ergenlik dönemine ilişkin ilk açıklamalar ve sınıflandırma çabaları, ergenlikte fiziksel değişimler, bilişsel gelişim ve beyin gelişimi, duygusal ve sosyal gelişim özellikleri ile ruh sağlığı sorunlarına yer verilmiştir. Ergenliğe ilişkin kuramsal bilgilerin, güncel araştırmalarla, gazete haberi, roman kesiti ve örneklerle sentezlenerek sunulması amaçlanmıştır. Ancak üzerinde en fazla çalışılan ergenlik dönemine ilişkin kuramsal ve güncel görüşlere yer verilmiş olsa da yeni araştırma bulguları ile bilgilerin sürekli güncellendiği göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKLAR

Ainsworth, M.D.S. (1989).Attachment beyond infancy. *American Psychologist, 44*(4): 709-716.

Arnett, J. J. (2001). *Adolescence Emerging Adulthood Cultural Approach*. New Jersey:Prenticehall.

Aydın, B.(2005). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi(2.Baskı)*. Ankara: Atlas Yayıncılık.

Bakemore, S.J. (2012). Imaging brain development: The adolescent brain. *Neuroimage 61*:
397-406.

Balcıoğlu, İ.(2006). *Endokrinoloji ve Psikoloji İlişkisi*. İstanbul:Yüce Yayınları.

Bee, H. (1997).*Lifespan Development* (2. ed.) New York:Longman

Berger, K. S. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review, 27*, 90–126.

Bodrova, E. ve Leong, D.J.(2010). *Zihnin Araçlar*. (Çev. Ed. G. Haktanır).Ankara:Anı Yayıncılık.

Bovensiepen, Gustav (2009). *Identity formation in adolescence(s:149-161).* Jung Today: Vol.2. Childhood and Adolescence (Edt.by.F. Bisagni, N.Fina, C. Vezzoli). NY: Nova Science Publishers, Inc.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry, 52*, 664–676.

Bronfenbrenner, U. (1990). Alienation and the four worlds of childhood (s:123-129). *Adolescent Behavior and Society*, 4.Ed. Ed by. Rolf E. Muuss. NY: McGraw-Hill Publishing Company.

Buist, K. L., Dekovic, M., Meeus, W., & Van Aken, M. A. G. (2002). Developmental patterns in adolescent attachment to mother, father and sibling. *Journal of Youth and Adolescence, 31*: 167-176

Bülbül, S. ve Doğan, S. (2016). Suça sürüklenen çocukların durumu ve çözüm önerileri.*Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 59*: 31-36.

Canan, S. (2015). *Değişen Beynim*. İstanbul: Tuti Yayınları.

Çekici, F. (2014). Fiziksel Gelişim. Rezan Çeçen Eroğul ve Filiz Yurtal (Ed.) *Eğitim Psikolojisi El Kitabı* içinde (s.47-96). Ankara: Mentis Yayınevi.

Carlivati, J. (2001). Adolescent Aattachment, Peer Relationships, and School Success: Predictor, Mediator, and Moderator Relations. *Tese não publicada*, University of Virginia, Charlottesville.

Casey,B.J.,Getz,S.,ve Galvan, A. (2008). The adolescent brain. *Developmental Review, 28*: 62-77.doi:10.1016/j.dr.2007.08.003

Chávez, A., & Guido-DiBrito, F. (1999). Racial and ethnic identity and development (39-47). In M. C. Clark & R. S. Caffarella (Eds.), An update on adult development theory: New ways of thinking about the life course (New Directions for Adult and Continuing Education, 84:39-47). San Francisco: Jossey-Bass

Cloutier,R.(1982). Ergenlik Psikolojisinde Kuramlar (Çev.B. Onur). http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/491/5805.pdf

Crocetti, E.(2017).Identity formation in adolescence: the dynamic of forming and consolidating identity commitments.*Child Development Perspectives,11*(2):145-150

Crowl, T. K., Kaminsky, S., & Podell, D. M. (1997). *Educational Psychology Windows on Teaching*. New York: Brown & Benchmark.

Çakır, M.A. (2004). Mesleki rehberlik (137-168). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (Ed. A.Kaya), Ankara: Anı Yayıncılık.

Çekici, F. (2014). Fiziksel Gelişim. Rezan Çeçen Eroğul ve Filiz Yurtal (Ed.) *Eğitim Psikolojisi El Kitabı içinde* (s.47-96). Ankara: Mentis

Çok, F. (1993).Gençlikte arkadaşlık ilişkileri.*Eğitim ve Bilim. 17*(89):27-35.

Dacey, J. ve Kenny, M. (1994) *Adolescent Development*. Madison: WCB Brown &Benchmark Publishers.

Dolgin, K.D. (2014). *Ergenlik Psikolojisi* (Çev. D. Özen), İstanbul:Kaknüs Yayıncılık.

Downshire, J., ve Grew, N. (2016). *Ergenlerle İletişim Sanatı*. (Çev.Arda Tay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Doyle,M.M.; Murphy,J. ve Shevlin, M. (2016). Competing factor models of child and adolescent psychopathology.*Journal of Abnormal Child Psychology, 44*:1559–1571.

Dubas, J.S., Miller, K., ve Petersen,A.C. (2003). The study of adolescence during the 20th
Century.*TheHistory of the Family, 8:*375-397.

Dumont, M. ve Provost M.A. (1998). Resilience in adolescents: Protective role of social support, coping strategies, self-esteem, and socia activities on experience of stress and depression. *Journal of Youth and Adolescence,28*(3):343-356.

Eagleman, D.(2016). *Beyin Senin Hikayen*. (Çev.Zeynep Arık Tozar.). İstanbul:Domingo

Eggen, P. ve Kauchak, D. (1997). *Educational Psychology:Windows on Classroom*.Third Edition. New
jersey:Prenrice Hall.

Elkind, D.(1967/1990) .Egocentrism in Adolescence. Rolf E. Muuss(Ed.) *Adolescent Behavior and Society*. A book of Readings içinde.(s.80-86).(4. Baskı) New York:McGrawHill.

Erickson, M.T. (1998). *Behaviors Disorders of Children&Adolescents: Assesment, Etiology, andIntervention* (3. ed.).UK London: PrenticehallInc.

Flavell, J.H., Miller, P.H., ve Miller, S.A.(1993).*Cognitive Development*, NewJersey: Prentice Hall.

Furlong, M.J., Soliz, A.C., Simental, J.M. ve Greif J.L.(2004). Bullying and abuse on school campuses.*Encyclopedia of Applied Psychology, 1:* 295-301.

Gander, M.J., ve Gardiner, H.W.(2004). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Bekir Onur (Çev. Ed.). 5. Baskı. Ankara:İmge

Garnefski, N. & Kraaij, V.(2006). Relationships between cognitive emotion regulation strategies and depressive symptoms: A comparative study of five specific samples. *Personalityand Individual Differences,40:*1659-1669

Geldard, K., ve Geldard, D.(2013).*Ergenler ve Gençlerle Psikolojik Danışma*. (Çev. Ed. Metin Pişkin). 3. Basımdan çev. Ankara:Nobel

Gerrig, R.J., ve Zimbardo, P.G. (2013).*Psikolojiye Giriş Psikoloji ve Yaşam*. (Çev.Gamze Sart)., 19. Basımdan çeviri.Ankara:Nobel

Ginsburg, H. P. ve Opper, S. (1988).*Piaget's Theory of Intellectual Development*. Third Edition. New jersey:Prentice Hall.

Giordano, P.C.;Longmore, M.A. ve Manning, M.D. (2006). GenderandtheMeanings of AdolescentRomantic Relationships: A focus on boys. *American Sociological Review, 71*(2): 260-287.

Günaydın, B. ve Yöndem, Z.D. (2007).Ergenlerde Akran Bağlılığının Bazı değişkenler Açısından İncelenmesi.*Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,7*(1):43-47.

Haynie,D. L.;Giordano, P.C.; Manning, W.D. ve Longmore,M.A. (2005). Adolescent romantic relationships and delinquency involvement, *Criminology, 43*(1):177-209.

Hundeide, K. (2003).A new identity, a new lifestyle. Joining Society : Social Interaction and Learning in Adolescence and Youth (Anne-Nelly Perret-Clermont, , ClotildePontecorvo, , and Lauren B. Resnick) Cambridge University Press.

Hurrelman, K. ve Engel, U. (1989). *The Social World of Adolescents: International Perspectives*. Berlin: Walter de Gruyter&Co.

https://www.cnnturk.com/dunya/bilgisayar-oyunu-bagimliligi; 24.12.2017; http://www.hurriyet.com.tr/40688907 Alınma tarihi 28.12.2017)

http://www.sozcu.com.tr/2017/dunya/ ;17 Kasım 2017)

Jeammet, P.(2012). *Ergenlik*. (Çev. M.Işıl Tüzün). İstanbul:Bağlam

Kail, R. (1991). Developmental change in speed of processing during childhood and adolescence. *Psychological Bulletin, 109*(3): 490-501. http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.109.3.490

Kandel, D.B. 1990).On Process of Peer Influences in Adolescent Drug Use: A Developmental Perspective. (in *Adolescent Behavior and Society*, 4.ed. Ed by. Rolf E. Muuss. NY: McGraw-Hill Publishing Company

Kapıkıran, N . (2014). Lise öğrencilerindeki psikopatolojik belirtilerin cinsiyet ve sınıf değişkenleri açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10* (10), 34-39.

Kesebir S, Özdoğan-Kavzoğlu S, Üstündağ MF. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*:321-342.

Kramer, G.P.,Bernstein, D.A. ve Phares, V.(2014). *Klinik Psikolojiye Giriş*. (İ.Dağ.Çev.ed.) Ankara: Mentis Yayıncılık.

Kristensen, S. M. & Smith, P. K. (2003). The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology, 44*: 479–488.

Krueger, R. F. (1999). The structure of common mental disorders. *Archives of General Psychiatry*, *56*: 921–926.

Kumru, A., Carlo, G., & Edwards, C.P. (2004). Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 1:* 109–129.

Larson, R.W; Moneta,G.; Maryse H. Richards, M.H. ve Wilson, S. (2002). Continuity, Stability, and Change in Daily Emotional Experience across Adolescence. *Child Development, 73(4):* 1151-1165.

Lerner, R. M.(1997).*Conceptsand Theories of Human Development*.(2.ed.) New Jersey:Lawrence Erlbaum.

Lieberman, M., Doyle, A.B., & Markiewicz, D. (1999). Developmental patterns in security of Rubin Bukowski Parker page 165of 180 attachment to mother and father in late childhood and early adolescence: Associations with peer relations. *Child Development, 70*: 202-213.

Marcia,J.E. (1990). Development and validation of ego-ıdentity status (194-201)(in *Adolescent behavior and Society,* 4.ed. (edt.by R.E.Muus).NY: McGraw-Hill Publishing Company.

McDevit, T.M. ve Ormrod, J.E.(2002).*Child Development and Education*. New Jersey: Merill Prentice Hall

Milevsky, A. (2014). *Understanding Adolescents for Helping Professionals*. Retrieved from http://ebookcentral.proquest.com. Springer Publishing Company.

Moffitt, T.E., Caspi, A., Belsky, J. , ve Sivia, P.A. (1993).Childhood experience and the onset of menarche: A test of sociobiological model. *Child Development, 63*(1):47-58

Montemayor, R. (1990). Parents and Adolescents in Conflict.(130-144). (in *Adolescent Behavior and Society,* 4. ed. Ed by. Rolf E. Muuss. NY: McGraw-Hill Publishing Company.

Morris, C.G. (1996). *Psikolojiyi Anlamak* (Çev.Ed. H. B. Ayvaşık ve M. Sayıl, 2002).Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.No: 23.

Morsünbül, Ü. (2014). Ergenlik döneminde internet bağımlılığı: Kimlik stilleri ve seçeneklerin saplantılı araştırılması ile ilişkileri.*Anadolu Psikiyatri Dergisi, 15*:77-83.

Origlia,D ve Ouıllon, H. (1985). Ergenlikte kişilik(159-170). *Ergenlik Psikolojisi* (Çev ed. Bekir Onur).Ankara: Hacettepe Taş kitapçılık

Ormrod, J.E. (2013). *Öğrenme Psikolojisi.* (Çev. Ed. Mustafa Baloğlu). Ankara:Nobel.

Papalia, D.E., ve Olds, S.W. (1995). *Human Development*. Sixth Edition. New York: McGraw-Hill,

Parlaz, E.A., Tekgül, N., Karademirci, E. ve Öngel, K.(2012).Ergenlik Dönemi:Fiziksel büyüme, psikolojik ve sosyal gelişim süreci.*Turkish Family Phisician, 3*(2):10-16. www.turkishfamilyphysian.com

Paus, T.(2005). Mapping brain maturation and cognitive development during adolescence. *Trends in Cognitive Sciences, 9* (29):60-68.

Pfaller, J., Kiselica, M., & Gerstein, L. (1998). Attachment style and family dynamics in young adults. *Journal of Counseling Psychology, 45*: 353–357.

Phelon, P.;Davidson, A.L. ve Yu, H.C. (1998). *Adolescents'Worlds: Negotiating Family, Peers, and School*. NY: Teacher College Press.

Piaget, J.(1972/1990).İntellectual Evolution from Adolescence to Adulthood. Rolf E.

Muuss (Ed.). *Adolescent Behavior and Society. A book of Readings* içinde. (s.61-66) (4. Baskı) New York:Mc Graw Hill.

Plotnik, R.(2009). *Psikolojiye Giriş*. (Çev: Tamer Geniş)..İstanbul:Kaknüs

Pişkin, M. (2002).Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim, 2*(2): 531-562

Pritzker, S. ve Minter, A. (2014).Measuring adolescent resilience: An examination of the cross-ethnic validity of RS-14. *Children and Youth Services Review, 44:* 328-333.

Rice, F.P. ve Dolgin, K.G. (2008). *The Adolescent: Development, Relationships, and Culture* (12. ed.). Boston: Pearson.

Romeo, R. D. (2017). The İmpact of stress on the structure of the adolescent brain:implications for adolescent mental health. *Brain Research*, *1654*: 185-191.

Romer,D., Betancourt, L.M., Brodsky; M.L., Grannetta, J.M., Yang; W., ve Hurt, H.(2011). Does adolescent risk taking imply weak executive function? A prospective study of relations between working memory performance, impulsivity, and risk taking in early adolescence. *Developmental Sciences, 14*(5):1119-1133.

Sabahattin Ali (2016).İçimizdeki Şeytan. Yapı Kredi Yayınları.

Salmivalli, C., Karhunen, J. ve Lagerspetz, K. (1996). How do victims respond to bullying? *Aggressive Behavior, 22*: 99-109

Santrock, J.W.(2011). *Yaşam Boyu Gelişim*. (Çev. Ed. Galip Yüksel). Ankara:Nobel

Santrock, J.W.(2012).*Ergenlik Adolescence.* (Çev. Ed. Didem Müge Siyez). Ankara:Nobel

Savi, F. (2011).Çocuk ve Ergenler İçin Okula Bağlanma Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *İlköğretim Online, 10*(1): 80-90.

Senemoğlu, N. (2011).*Gelişim, Öğrenme ve Öğretim* Kuramdan Uygulamaya (23. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.

Shaver, P.R. ve Brennan, K.A. (1992). Attachment styles and the big five personality:their connections with each other and with romantic outcomes. *Personality and Social Bulletin, 8*(5): 536-545.

Siyez, D.M.(2006). Ergenlik döneminde intihar girişimleri.*Kastamonu Eğitim Dergisi.14*(2):413-420.

Siyez, D. M. (2009).Fiziksel Gelişim. Ed. Alim Kaya. *Eğitim Psikolojisi* içinde.(s.39-69). (3.baskı). Ankara: Pegem

Siyez, D.M. (2013). *Ergenlerde Problem Davranışlar*. (4.baskı). Ankara:Pegem Yayınevi.

Smith, P. K. (2000). Bullying and harrassment in schools and the rights of children.*Children &Society, 14*: 294-303.

Smith, A. R., Chein, J., ve Steinberg, L.(2013).İmpact of socio-emotional context, brain development, and pubertal maturation on adolescent risk-taking. *Hormones and Behavior.6*: 323-332.

Soller, B. (2014). Caught in a bad romance: Adolescent romantic relationships and mental health. *Journal of Health and Social Behavior, 55*(1): 56-72.

Steinberg, L. (2005).Cognitive and affective development in adolescence. *Trends in Cognitive Sciences, 9*(2):69-75.

Steinberg, L. (2013*) Ergenlik* (2.Baskı). (Çev. Ed. F.Çok). Ankara:İmge Kitabevi

Sümer N veGüngör, D.(1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi.*Türk Psikoloji Dergisi 14*(44): 35-58.

Tanner, J.M.(1971/ 1990) Sequence, Tempo, and İndividual Variation in Growth and Developmental Of Boys and Girls Aged Twelve to Sixteen. Rolf E. Muuss (Ed.).Adolescent *Behavior and Society. A Book of Readings* içinde.(s.39-50) (4. Baskı)New York:McGrawHill.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),2016

Türk Dil Kurumu-TDK,2017 www.tdk.gov.tr

Ulusoy,D; Demir, N.Ö. ve Baran, A.G (2005).Ergenlik döneminde intihar algısı: Lise son sınıf gençliği örneği. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 22(1):259-270.

Unicef 2011.TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN DURUMU RAPORU 2011. http://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/032.pdf

Whittle, S.Y., Marie, B.H.,Yücel, Murat, Fornito, Alex, Simmons, J.G., Barrett, A., Sheeber, L.,

ve Allen, N.B.(2008).Prefrontal and amygdala volumes are related to adolescents' affective

behaviors during parent- adolescent interactions. *Proceedings of theNational Academy of Sciences of the United States of America,105(9):*3652-3657.http://www.stor.org/stable/25461289 indirildi 26.7.2017

World Health Organizatiin (WHO), http://www.who.int

Wise, I. (2000).*Adolescence.*London:Karnac Books.

Waldman, I.D.;Poore, H.E.; vanHulle, C; Rathouz, P.J. ve Lahey, B. (2016). External validity of a hierarchical dimensional model of child and adolescent psychopathology: Tests using confirmatory factor analysesand multivariate behavior genetic analyses, *Journal of Abnormal Psychology, 125*(8): 1053–1066.

Yalçın, K. ve Karakaş, S.(2008). Çocuklardaki bilgi işlemedeki üst işlemlerin yaşa bağlı değişimi.

Türk Psikiyatri Dergisi, 19(3):257-265

Yöndem, Z.D. veTotan, T.(2008). Ergenlerde zorbalık ve stresle başetme. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(35): 28-37.

Yöndem, Z.D. veBahtiyar.M.(2016). Ergenlerde psikolojik dayanıklılık ve stresle başetme. *The Journal of Academic Social Science Studies, 45*: 53-62.

Yöndem, Z.D., Tunç, E. ve Bahtiyar, M. (2017). Lise ve üniversite öğrencilerinin bilişsel duygu düzenleme, baş etme ve psikolojik dayanıklılık yönünden karşılaştırılması. Yayımlanmamış araştırma.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi, https://tr.fotolia.com/Content/Comp/166731610 Erişim tarihi: 22.Temmuz 2018

Resim 5.1: https://tr.fotolia.com/id/80281501 Erişim tarihi: 22 Temmuz 2017

Resim 5.2: https://tr.fotolia.com/id/138525129 Erişim tarihi: 22 Temmuz 2017

Resim 5.3: https://tr.fotolia.com/id/171449676 Erişim tarihi: 22 Temmuz 2017

Resim 5.4: https://tr.fotolia.com/id/65957546 Erişim tarihi: 22 Temmuz 2017

Resim 5.5: https://tr.fotolia.com/id/105714970 Erişim tarihi: 22 Temmuz 2017

Resim 5.6: https://tr.fotolia.com/id/105452881 https://tr.fotolia.com/id/166731610 Erişim tarihi: 22 Temmuz 2017

6

YETİŞKİNLİK

Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Bil. Uzm. Kevser TOZDUMAN YARALI
Kırklareli Üniversitesi
Sağlık Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi Bölümü

Yaşlanmak bir dağa tırmanmak gibidir.
Çıktıkça yorgunluğumuz artar,
nefesimiz daralır ama görüş alanımız genişler.

Bergman

GİRİŞ

Bu bölümde yetişkinlik dönemine; yetişkinlik kavramı, yetişkinliğin özellikleri, yetişkinlik kuramları ile birlikte yetişkinlik sürecindeki yaşa bağlı değişimler, genç yetişkinlik, orta yetişkinlik ve ileri yetişkinlik boyutlarıyla yer verilecektir. Güncel kavramlar olarak; 'beliren yetişkinlik', 'yaşam boyu gelişim' ve 'başarılı yaşlanma' başlıklarına değinilecek, yetişkinlikte yaşanan değişimler her yetişkinlik dönemi için, o dönemin gelişimsel özellikleri kapsamında değerlendirilecektir.

Yetişkinlik dönemi kendi içinde birçok konuyu barındıran geniş bir içeriğe sahip olduğun-dan, bölüm içinde nispeten öncelikle yer verilmesi gereken noktalar üzerinde durulmuştur. Bölümün, okuyucuya bu dönem hakkında temel bir bilgi sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Açık, Ö. (2008). *Evlilik Uyumu ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişki.* Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Akbağ, M. ve İmamoğlu, S. E. (2010). Cinsiyet ve Bağlanma Stillerinin Utanç, Suçluluk ve Yalnızlık Duygularını Yordama Gücünün Araştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 1(3), 145-166.

Aktu, Y. (2016). Levinson'un Kuramında İlk Yetişkinlik Döneminin Yaşam Yapısı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* 8(2), 162-177.

Alçelik, Z. (2013). *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı.* Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Antonucci, T. C., Akiyama, H. ve Sherman, A. M. (2007). *Social Networks, Support and Integration.* Ed.: J. E. Birren, Encylopedia of Gerontology. San Diego: Academic Press.

Antonucci, T. C., Lansford, J. E. ve Akiyama, H. (2001). The Impact of Positve and Negative Aspect of Marital Relationsihip and Friendship on the Well-Being of Older Adults. Ed.: J. P. Reinhard, Negative and pozitive support, Mahwah, NJ: Erlbaum.

Arnett, J. J. (2000). Emerging Adulthood: A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American Pschologist*, 55(5), 469-480.

Arnett, J. J. (2006). Emerging adulthood: Understanding the new way of coming of age. Ed.: J.J. Arnett ve J. L. Tanner, Emerging adults in Amerika. Washington, DC: American Psychological Association.

Arnett, J. J. (2007). Emerging Adulthood: What is It, and What is It Good for?. *Child Development Perspectives*, *1*(2), 68-73.

Arnett, J. J. (2013). *Adolescent and Emerging Adulthood*. New Jersey: Pearson.

Atak, H. (2011). Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 163-213.

Atak, H. (2011). Yetişkinliğe Aşamalı Geçiş: Beliren Yetişkinlik Tek Bir Ana Yol Mu?. *İlköğretim Online,* 10(1), 51-67.

Bee, H. L., ve Bjorklund, B .R. (2000). *The Journey of Adulthood*. New Jersey: Prentice Hall.

Beğer, T. ve Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi. *Klinik gelişim*, 25(3), 1-3.

Bezircioğlu, İ., Gülseren, L., Öniz, A. ve Kındıroğlu, N. (2004). Menopoz Öncesi ve Sonrası Dönemde Depresyon-Anksiyete ve Yeti Yitimi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(3):199-207.

Bowlby J. (1973). *Attachment and Loss: Separation, Anxiety and Anger*. New York: Basic Books.

Boyd, D. ve Bee, H. (2006). *Lifespan Development*. Upper Saddle River, NJ: Pearson/Allyn Bacon.

Boyd, D. R., Johnson, P. A. ve Bee, H. L. (2015). *Lifespan Development*. Toronto: Pearson.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. İstanbul: Kaknüs.

Buss, A. H. ve Polimin, R. (1984). *Temperament: Early Developing Personality Traits*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Cable, N., Bartley, M., Chandola, T. ve Sacker, A. (2013). Friends are Equally Important to Men And Women, but Family Matters More for Men's Well-Being. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 67 (2), 166–171.

Caspi, A. (2000). The Child is Father of the Man: Personality Continuities from Childhood to Adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 158-172.

Chodzko-Zajko, W. J. (1999). Successful Aging in the New Millenium: The Role of Regular Physical Activity. *Ouest,* 52, 333-343.

Cicero, M. T. (2011). *Dostluk ve Yaşlılık*. İstanbul: Arya.

Cicirelli, V.G. (2004). God as the ultimate attachment figure for older adults. *Attachment & Human Development*, 6(4): 371-388.

Cote, J. (2000). *Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity*. New York: New York University Press.

Courtney, K. E. ve Polich, J. (2010). Binge Drinking Effects on EEG in Young Adult Humans. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 7 (5), 2325–2336.

Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi.

Çok, F. ve Atak, H. (2015). Emerging Adulthood in Turkey: Does it (yet) Exist?. *Online Journal of Counseling & Education*, 4(3), 46-75.

Danigelis, N. L. (2007). Leisure. J. E. Birren (Ed.). *Encylopedia of Gerontology*. San Diego: Academic Press.

Depp, C. A. ve Jeste, D. V. (2006). Definitions and Predictors of Successful Aging: A Comprehensive Review of Larger Quantitative Studies. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 14(1), 6-20.

DiTommaso, E., Brannen-McNulty, C., Ross, L. ve Burgess, M. (2003). Attachment Styles, Social Skills and Loneliness in Young Adults. *Personality and Individual Differences*, 35(2), 303-312.

Dostoyevski, F. M. (2016). *Karamazov Kardeşler.* İstanbul: İş Bankası.

Dostoyevski, F. M. (2016). *Suç ve Ceza*. İstanbul: İş Bankası.

Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N. ve Alpkan, R. L. (2005). Evlilik Uyumu. *Düşünen Adam*, *18*(1), 39-47.

Erdem, Ş. ve Kabasakal, Z. (2015). Psikolojik İyi Olma ve Yetişkin Bağlanma Boyutları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 4(1), 82-90.

Erikson E. H. (1984). *İnsanın Sekiz Çağı* (Çev. T. B. Üstün, V. Şar). Ankara, Birey ve Toplum.

Erikson, E. H. (1950). *Growth and Crises of The "Healthy Personality*. Oxford, England: Josiah Macy, Jr. Foundation.

Eryavuz, A. (2006). *Çocuklukta Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Yetişkinlik Dönemi Yakın İlişkileri Üzerindeki Etkileri* Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Eryılmaz, A. (2011). Yaşam Boyu Gelişim Yaklaşımı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *3*(1), 49-66.

Eryılmaz, A. ve Ercan, L. (2010). Beliren yetişkinlikte romantik yakınlığı başlatma ve başa çıkma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2).

Eyüboğlu, C., Şişli, Z. ve Kartal, M. (2012). Yaşam Döngüsünde Yaşlılığın Psikolojik Boyutu. *Turkish Family Physician*, 3(1), 18-22.

Gallahue, D. L., Ozmun, J. C., ve Goodway, J. D. (2013). *Motor Gelişimi Anlamak*. (Çev. Ed. Dilara Sevimay Özer ve Abdurrahman Aktop). Ankara: Nobel.

Gallo, W. T., Bradley, E. H., Dubin, J. A., Jones, R. N., Falba, T. A. ve diğerleri. (2006). The Persistence of Depressive Symptoms in Older Workers Who Experience İnvoluntary Job Loss: Result From the Health and Retirement Survey. *Journal of Gerontology B: Psychological Sciences and Social Sciences,* 61, 221-228.

Geçtan, E. (2016). *İnsan Olmak.* İstanbul: Metis.

Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç.

Gould, R. L. (1978). *Transformations: Growth and change in adult life*. New Tork: Simon ve Schuster.

Göcen, G. (2013). Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma. *Toplum Bilimleri Dergisi*, *7 (13) : 97-130.*

Gök, A. (2016). *Yetişkinlik: Orta yaş.* https://www.aligok.com.tr/kisilik-gelisimi/yetiskinlik-orta-yas/ . Erişim Tarihi: 07.07.2017

Gündüz O. H. (2000). Yaşlılarda Postür ve Yürüme. *Türk Geriatri Dergisi*, 3, 70-4.

Güneş, F. (1996). *Yetişkin Eğitimi: Halk Eğitimi*. Ankara: Ocak.

Güngör Aytar, A. (Ed.) (2015). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Ankara: Hedef.

Güngör, H. C., Yılmaz, M. ve Çelik, S. B. (2016). Romantizm ve Eş Seçimi Tutum Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 180-190.

Havighurst RJ (1972) *Developmental Tasks and Education*. New York: David McKay Company.

Havighurst, R. J. (1952). Social and psychological needs of the aging. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 279(1), 11-17.

Hazan C. ve Shaver, P. (1987) Romantic love conceptualized as attachment process. *J Pers. Soc. Psychology*, 52, 511- 524.

Hazan, C. ve Shaver, P.R. (1994). Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships. *Psychological Inquiry*, 5, 1-22.

Henry, N. J., Berg, C. A., Smith, T. W. ve Florsheim, P. (2007). Positive and Negativ Characteristics of Marital İnteraction and Their Association With Marital Satisfaction in Middle-Aged and Older Couples. *Psychology and aging*, *22*(3), 428.

Husaini, B.A., Moore S.T. ve Cain V.A. (1994). Psychiatric Symptoms and Help Seeking Behaviour Among the Elderly: An Analysis Of Racial And Gender Differences. *Journal of Gerontological Social Work*, 21(3), 177-195.

İçer, S., Latifoğlu, F., Coşkun, A. ve Uzunoğlu, S. M. (2010). Manyetik Rezonans Görüntülerinden Beyin Gri ve Beyaz Cevher Alanlarının Belirlenmesi.. http://ieeexplore.ieee.org. Erişim Tarihi: 08.07.2017.

İçli, G. (2008). Yaşlılar ve Yetişkin Çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, *1*(1), 29-38.

İlhan T. (2013) *Orta Yetişkinlik Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim*. Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi içinde, (Ed. H Bacanlı ve Ş Terzi): 241-274. İstanbul, Açılım.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2006) *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim.

Kalmijn, M. (2003). Shared Friendship Networks And The Life Course: An Analysis of Survey Data on Married and Cohabiting Couples. *Social Networks*, 25, 231–249.

Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö. ve Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve Psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2), 321,342.

Kılavuz, M. A. (2005). Batı Kültüründe Yaşlanma Dönemi Yalnızlık Duygusunu Azaltma ve Arkadaş İlişkilerini Geliştirme Açısından Dinî Etkinliklerin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 14(2), 25-39.

Kitchener, K. S., King, P. M. ve DeLuca, S. (2006). *Development of Reflective Judgment in Adulthood. Handbook of Adult Development and Learning*, Ed. C. Hoare. New York: Oxford.

Koropeckjy-Cox, T. (2009). Singlehood. In D. Carr (Ed.). *Encyclopedia of the Life Course and Human Development*. Boston: Gale Cengage.

Küçükgüçlü, Ö., Şentürk, S. G. ve Söylemez, B. A. (2017). Alzheimer Hastalığı Olan Bireye Bakım Veren Aile Üyelerinin Bakım Verme Sürecindeki Deneyimleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(2), 68-78.

Lachman, M. E. (2004). *Development in Midlife*. Annual Review of Psychology, 55, Palo Alto, CA: Annual Reviews.

Latifoglu, F., Coçkun, A. ve Uzunoglu, S. M. (2010). Determining of brain gray and white matter regions in magnetic resonance images. In *Biomedical Engineering Meeting (BIYOMUT), 2010 15th National* IEEE.

Levinson, D. J. (1978). *The Seasons of a Man's Life*. New York: Knopf.

Levinson, D. J. (1986). A Conception of Adult Development. *American Psychologist*, 41(1), 3-13.

Low, K. D., Yoon, M., Roberts, B. W. ve Rounds, J. (2005). The Stability of Vocational Interests from Early Adolescence to Middle Adulthood: A Quantitative Review of Longitudinal Studies. *Psychological Bulletin*, 131(5), 713.

Marcia, J. E. (2002). Identity and Psychosocial Development in Adulthood. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, *2*(1), 7-28.

Masten, A. S., Burt, K. B. ve Coatsworth, J. D. (2006). *Competence and Psychopathology in Development.* Hoboken, NJ: John

Neugarten, L. (1979). Time, Age, and the Life Cycle. *Am J Psychiatry*, 136(7), 887-994.

Onur, B. (2011). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge.

Orth, U., Trzesniewski, K. H. ve Robins, R. W. (2010). Self-Esteem Development From Young Adulthood to Old Age: A Cohort-Sequential Longitudinal Study. *Journal of personality and social psychology*, *98*(4), 645.

Özdemir, M. Ç. (2007). Toplumsal Değişme Karşısında Aile ve Okul. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 185-20.

Öztürk, M. (2016). Yaşlıda Ruh Sağlığını Koruma-Pozitif Psikoloji ve Müdahale Yöntemleri. *Ege Tıp Dergisi,* 55, 19-25.

Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2008). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları I*. Ankara: Nobel

Palmore, E. (1979). Predictors of Successful Aging. *The Gerontologist*, 19, 427-431.

Perry, W. G. (1999). Forms of Ethical and Intellectual Development in The College Years: A Scheme. San Francisco: Jossey Bass.

Pitti, I. (2007). What Does Being an Adult Mean? Comparing Young People's and Adults' Representations of Adulthood. *Journal of Youth Studies*, Roudledge, 1-17.

Rasulo, D., Chiristensen, K. ve Tomassini, C. (2005). The Influence of Social Relations on Mortality in Later Life: A Study On Elderly Danish Teins. *Gerontologist,* 45, 601-608.

Robins, R. W., Trzesniewski, K. H., Tracey, J. L. Potter, J. ve Gosling, S. D. (2002). Age Diffesrences in Self-Esteem From Age 9 to 90. *Psychology and Aging*. 17, 423-434.

Rowe, J. W. ve Kahn, R. L. (1997). Successful Aging. *The Gerontologist*, 37, 433-440.

Samter, W. (1992). Communicative Characteristics of the Lonely Persons Friendship Circle. *Communication Research*, 19(2), 212-39.

Santrock, J. W. (2012). *Yaşam Boyu gelişim:* Gelişim psikolojisi. (Çev. Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel.

Sarı Çam, S. (2016). *Yaşlılık Döneminde Yalnızlıkla Başa Çıkmada Dinin Rolü.* Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Saygılı, S. (2011). *Yaşlılık Psikolojisi*. İstanbul: Elit Kültür.

Sayıl, M. (t.y.). Gelişim psikolojisi [Ek ders notu]. https://book.ilkaddimlar.com/d_pdf_book_psixologiya_23597.docom. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2016). *Theories of Personality*. Cengage Learning.

Shephard R. J. (2002). *Gender, Physical Activity, and Aging*. CRC Press, New York.

Sinott, J. D. (2003). Postformal Thought and Adult Development: Living in Balance. Ed.: J Demick ve C. Androeletti, Handbook of adult development. New York: Kluwer.

Soyuer, F. ve Soyuer, A. (2008). Yaşlılık ve fiziksel aktivite. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi.* 15(3), 219-224.

Şafak, E. (2015). *Şemspare.* İstanbul: Doğan.

Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in Converstaion*. Nem York: Ballentine.

Taymur İ. ve Türkçapar M. H. (2012) Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4:154-177.

Tolstoy, L. N. (2010). *Gençliğim.* İstanbul: Antik Kitap.

Tulunay, F. C. (2006). Türkiye'de Alzheimer Hastalığının Tedavisinde Kullanılan İlaçların ve Yan Etkilerinin Maliyetleri ve Farmakoekonomik Analizi. http://scholar.google.com.tr/scholar?q=alzheimer+t%C3%BCrkiyede&btnG=&hl=tr&as_sdt=0%2C5. Erişim Tarihi: 10.07.2017.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (2017a). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2016, http://www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 07.07.2017.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (2017b). İstatistiklerle Yaşlılar, 2016, http://www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 07.08.2017.

Türkiye Alzheimer Derneği. (2015). Alzheimer hastalığı. http://www.alzheimerdernegi.org.tr. Erişim Tarihi: 07.07.2017

Tüzün, O. ve Sayar, K. (2006). Bağlanma Kuramı ve Psikopatoloji. *Düşünen Adam*, 19(1), 24-39.

Uluç, S. (2016). İnsan Zekâsının Cattell-Horn-Carroll Kuramı. *Turkiye Klinikleri Journal of Psychology-Special Topics,* 1(1), 1-9.

Urgan, M. (2000). *Bir Dinozorun Anıları*. İstanbul: YKY.

Waite, L. J. (2009). Marriage. D. Carr (Ed.). *Encyclopedia of The Life Course and Human Development*. Boston: Gale Cengage.

WHO (World Health Organizatinon), (1984). The uses of epidemiology in the study of the elderly. Technical Reports Series 706, Geneva:8-9.

WHO (World Health Organizatinon), (2011). "Definition of an Older or Elderly Person", http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/index.html. Erişim Tarihi: 05.08.2017.

Willis, S. L. ve Martin, M. (Eds.). (2005). *Middle Adulthood: A Lifespan Perspective*. Sage.

Willis, S. L. ve Schaie, K. W. (2005). *Cognitive Trajectories in Midlife and Cognitive Functioning in Old Age*. Ed.: S. L. Willis ve M. Martin, Middle Adulthood. Thousands Oaks, CA: Sage.

Wilson, D. (2016). The Lifespan Development Perspective of Erik Erikson and Daniel Levinson. https://hubpages.com/education/erik-erikson-psychology. Erişim Tarihi: 07.06.2017.

Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E. (2010). *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem.

Zannas, A.S., McQuoid, D.R., Payne, M.E., Steffens, D.C., Macfall, J.R., Ashley-Koch, A. ve Taylor, W.D. (2013). Negative Life Stress and Longitudinal Hippocampal Volume Changes in Older Adults With and Without Depression. *Journal of Psychiatric Research*, 47(6), 829–834.

Zysset, S., Schroeter, M., Neumann, J. ve Von Cramon, D. (2007). Stroop Interference, Hemodynamic Response and Aging: An Eventrelated Fmrı Study. *Neurobiology of Aging*, 28, 937–946.

GÖRSEL KAYNAKLARI

Kapak Resmi, www. pixabay.com.tr Erişim tarihi: 15.Temmuz 2018

Resim 6.1. https://tr.pinterest.com/pin/383228249527101637/ Erişim tarihi: 10 Temmuz 2017

Resim 6.2. http://time.com/3531/hawking-myth-or-legend/ Erişim tarihi: 10 Temmuz 2017

GELİŞİMSEL DESTEK PROGRAMLARI

TANIMLAR VE PROGRAMLAR

Editörler
Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-79-4

Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar

Editörler
Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL, Prof. Dr. Neriman ARAL

Yazarlar
Prof. Dr. Ayla OKTAY, Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. Rengin ZEMBAT, Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Doç. Dr. Gürcü ERDAMAR KOÇ, Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR
Dr. Öğr. Üyesi Gözde İNAL KIZILTEPE, Dr. Öğr. Üyesi H. Merve İMİR
Dr. Öğr. Üyesi Nezahat Hamiden KARACA, Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN
Dr. Arş. Gör. K. Büşra KAYNAK EKİCİ, Dr. Arş. Gör. Hilal İlknur TUNÇELİ
Dr. Öğr. Gör. Mine Canan DURMUŞOĞLU, Bil. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/GELİŞİMSEL DESTEK PROGRAMLARI: TANIMLAR VE PROGRAMLAR

Bu kitap insan gelişim ve döngüsününde, öğrenme ve değişimin en yüksek ivme kazandığı çocukluk dönemini kapsamaktadır. İnsan gelişimi, doğuştan getirilen genetik mirasın çevreden edinilen deneyimlerle bütünleşmesi sonucu gerçekleşmektedir. Bireyler, çevresel deneyimlerden edindiği bilgilere duyuşsal, bilişsel ve davranışsal tepkiler verir. Bu nedenle öğrenme, "bireyde oluşan bilişsel, duyşsal ve davranışsal kalıcı değişiklikler" olarak tanımlanmaktadır. Öğrenme yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Öğrenmenin gerçekleşebilmesi için; hazır bulunuşluk ve olgunlaşma ön koşuldur ve öğrenme yaşantılarının planlanması gerekmektedir. Bu nedenle, çocukla çalışan profesyonellerin; öğrenmenin doğasını bilmeleri, çocuğa uygun gelişimsel göstergeleri belirleyebilmeleri, müdahale ihtiyacı olan çocukların ihtiyaçlarını belirleyebilmeleri, bireysel ve sosyo-kültürel farklılıkları dikkate alarak uygun planlamalar yapabilmeleri, kapsayıcı bir anlayışla öğrenme sürecini yönetmeleri, çocukları motive edebilecek anlamlı, çeşitli öğrenme deneyimleri planlayabilmeleri, çocuklardaki öğrenme çıktılarını ve gelişimsel ilerlemeleri değerlendirmeleri ve kayıt altına almaları beklenmektedir. Bu nedenle on bölümden oluşan bu kitapta, çocuk geşimi alanında çalışanlara ve çocuk gelişimi öğrencilerine; çocuğa uygun öğrenme yaşantılarının düzenlenmesinde ve gelişimsel gereksinimlerin karşılanmasında; Eğitimin Temel Kavramları, Program Geliştirmede Tasarım ve Modeller, Program Tasarısı Hazırlama, Eğitim Durumlarının Belirlenmesinde Öğrenme Stilleri ve Modelleri, Eğitim Programlarında Çocuğun Gelişiminin Değerlendirilmesi, Çocukta Gelişim ve Öğrenme, Okul Dışı Programlar, Kurum Merkezli Programlar, Ev Merkezli Programlar, Bireysel Destek Planları konularını ele alarak destek olabilmeyi ümit ediyoruz. Yaklaşık otuzbeş yıl önce çocuk gelişimci olarak başladığımız kariyer yolculuğumuzda bizlere destek olan tüm hocalarımıza minnet ve saygılarımızla… Tüm meslekdaşlarımıza yararlı olması dileğiyle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
EĞİTİMİN TEMEL KAVRAMLARI
Prof. Dr. Ayla OKTAY

GİRİŞ 12
TEMEL KAVRAMLAR 12
ÖĞRETMEN YETERLİLİKLERİ 17
EĞİTİM PROGRAMI 19
EĞİTİMİN TÜRLERİ 19
Formal Eğitim 19
İnformal Eğitim 20
EĞİTİMİN İŞLEVLERİ 20
SİSTEM OLARAK EĞİTİM VE OKUL 21
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNİN YAPILANMASI 23
Temel Eğitim 23
Orta Öğretim 24
Yüksek Öğretim 24
TÜRK EĞİTİMİNİN TEMEL İLKELERİ 25
KÜLTÜR 28
Sembol 30
Dil 30
Değerler ve İnançlar 30
Normlar 30
Teknoloji 31
Kültürleme 31
EĞİTİM KÜLTÜR İLİŞKİSİ 31
SONUÇ 31
KAYNAKLAR 32

BÖLÜM 2
PROGRAM GELİŞTİRMEDE TASARIM VE MODELLER
Prof. Dr. Neriman ARAL - Bil. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN

GİRİŞ 34
PROGRAM GELİŞTİRMEDE TASARIMLAR 34
Birey/ Öğrenen Merkezli Program Tasarımları 35
Konu Merkezli Program Tasarımları 35
Sorun Merkezli (Çekirdek) Program Tasarımları 37
PROGRAM GELİŞTİRMEDE MODELLER 37
Taba Modeli 38
Tyler Modeli 39
Taba-Tyler Modeli 41
Sistem Yaklaşımı Modeli 42
Rasyonel Planlama Modeli 44
Yenilikçi/ Durumsal Model 44

Süreç Yaklaşım Modeli 44
MEB Modeli 45
SONUÇ 47
KAYNAKLAR 48
GÖRSEL KAYNAKLARI 48

BÖLÜM 3

PROGRAM TASARISI HAZIRLAMA

(AMAÇ, İÇERİK, EĞİTİM DURUMLARI VE DEĞERLENDİRME)

Doç. Dr. Gürcü ERDAMAR KOÇ

GİRİŞ 50
EĞİTİM PROGRAMI VE PROGRAM GELİŞTİRME 50
EĞİTİM PROGRAMI ÖĞELERİ 52
Hedefler/ Amaçlar/ Kazanımlar 52
İçerik 58
Eğitim Durumları 59
Öğretim Stratejileri 60
Öğretim Yöntem ve Teknikleri 62
Değerlendirme 70
SONUÇ 73
KAYNAKLAR 74
GÖRSEL KAYNAKLARI 74

BÖLÜM 4

EĞİTİM DURUMLARININ BELİRLENMESİNDE ÖĞRENME STİLLERİ VE MODELLERİ

Prof. Dr. Rengin ZEMBAT - Dr. Arş. Gör. Hilal İlknur TUNÇELİ

GİRİŞ 76
ÖĞRENME STİLİ MODELLERİ 77
Dunn ve Dunn Öğrenme Stili Modeli 77
Canfield Öğrenme Stili 79
Grasha ve Reichmann Öğrenme Stilleri Sınıflaması 79
Kolb'un Öğrenme Stilleri Modeli 80
Honey ve Mumford Öğrenme Tercihleri Modeli 82
Fleming'in Öğrenme Stili Modeli 82
Reinert'in Öğrenme Stilleri Sınıflaması 83
Gregorc'un Öğrenme Stili Modeli 83
Mccarthy Öğrenme Stili Modeli 84
Felder ve Silverman Öğrenme Stili Modeli 85
Jung'un Öğrenme Tipleri Kuramı 85
Myers ve Briggs'in Psikolojik Tip Göstergeleri Modeli 86
ÖĞRENME MODELLERİ 88
Bireyselleştirilmiş Öğretim Modeli (Keller Planı) 88
Carroll'un Okulda Öğrenme Modeli 88
Bloom'un Tam Öğrenme Modeli 89
Slavin'in Etkili Öğretim Modeli 89
Glaser'in Temel Öğretim Modeli 90

Skinner'ın Programlı Öğretim Modeli 90
Gagné'nin Öğretim Durumları Modeli 90
SONUÇ 91
KAYNAKLAR 92

BÖLÜM 5

EĞİTİM PROGRAMLARINDA ÇOCUĞUN GELİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL - Dr. Arş. Gör. K. Büşra KAYNAK EKİCİ - Dr. Öğr. Üyesi H. Merve İMİR

GİRİŞ 96
DEĞERLENDİRME 96
DEĞERLENDİRMENİN AMAÇLARI 100
DEĞERLENDİRME TÜRLERİ 101
ÇOCUĞUN DEĞERLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER 103
Gözlem 104
Kontrol Listeleri 116
Derecelendirme Ölçekleri ve Rubrikler 118
Standart Testler 121
Portfolyo 123
Dokümantasyon 127
Görüşme 129
Öz Değerlendirme 129
Oyun Yoluyla Değerlendirme 130
DEĞERLENDİRME SÜRECİNDE AİLE KATILIMI 131
SONUÇ 132
KAYNAKLAR 133
GÖRSEL KAYNAKLARI 134

BÖLÜM 6

ÇOCUKTA GELİŞİM VE ÖĞRENME

Dr. Öğr. Gör. Mine Canan DURMUŞOĞLU

GİRİŞ 136
GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 136
GELİŞİMİN DOĞASI 138
GELİŞİM ALANLARI 138
GELİŞİMİN TEMEL İLKELERİ 139
GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER 141
Doğum Öncesi Etmenler 141
Doğum Anı Etmenleri 141
Doğum Sonrası Etmenler 141
GELİŞİM DÖNEMLERİ 142
GELİŞİM GÖREVLERİ/ÖDEVLERİ 143
ÇOCUK GELİŞİMİ VE KURAMLAR 145
Psikanalitik Kuramlar 146
Bilişsel Kuramlar 147
Davranışsal Kuram 148
Etolojik Kuram 148

Ekolojik Kuram (Ekolojik Sistemler Kuramı)..... 149
ÖĞRENME SÜRECİ VE TEMEL KAVRAMLAR..... 150
Öğrenme İle İlgili Temel Kavramlar 151
Çocuk Gelişimi ve Öğrenme 153
ÖĞRENMENİN DOĞASI..... 154
Erken Öğrenmek İçin Duyarlı Öğrenme Ortamı 156
ÖĞRENMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER..... 156
Öğrenen ile İlgili Faktörler..... 158
Öğrenme Malzemesiyle İlgili Faktörler 158
Öğrenme Yöntemi ile İlgili Faktörler..... 159
ÖĞRENME KURAMLARI 159
Davranışçı Kuram 159
Bilişsel Kuram..... 160
Sosyo Kültürel Kuram..... 162
Sosyal Öğrenme Kuramı..... 162
Gestalt Kuramı 163
Bilgi İşlem Kuramı 168
Nörofizyolojik Kuram 171
SONUÇ..... 172
KAYNAKLAR..... 173
GÖRSEL KAYNAKLAR 176

BÖLÜM 7

OKUL DIŞI PROGRAMLAR

Dr. Öğr. Üyesi Nezahat Hamiden KARACA - Prof. Dr. Neriman ARAL

GİRİŞ 178
OKUL DIŞI PROGRAMLARIN TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI..... 178
Bilim İle İlgili Okul Dışı Programlar 183
Doğa Eğitimi İle İlgili Okul Dışı Programlar 197
Spor ve Sosyal Etkinlikler ile İlgili Okul Dışı Programlar..... 201
DÜNYADA OKUL DIŞI PROGRAMLAR..... 202
SONUÇ 204
KAYNAKLAR..... 205
GÖRSEL KAYNAKLAR 208

BÖLÜM 8

KURUM MERKEZLİ PROGRAMLAR

Dr. Öğr. Üyesi Gözde İNAL KIZILTEPE

GİRİŞ 210
KURUM TEMELLİ PROGRAMLAR 210
Kurum Temelli Program Örnekleri 212
Kurum Temelli Programların Avantaj ve Eksikleri..... 214
Türkiye'de Kurum Temelli Model .....
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI TEMEL EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMI..... 218
0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı 218

36-72 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı 224
SONUÇ 230
KAYNAKLAR 231
GÖRSEL KAYNAKLAR 234

BÖLÜM 9

EV MERKEZLİ PROGRAMLAR

Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR

GİRİŞ 236
EV MERKEZLİ PROGRAMLAR 238
Ev Ziyaretleri 240
Ev Merkezli Programların Amaçları 244
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN EV MERKEZLİ AİLE EĞİTİM PROGRAMLARI 245
Dünyada Uygulanan Ev Merkezli Aile Eğitim Programları 245
Türkiye'de Uygulanan Ev Merkezli Aile Eğitim Programları 251
Ev Merkezli Programların Etkileri 257
Ailelerle Çalışırken Dikkat Edilecek Noktalar 259
SONUÇ 266
KAYNAKLAR 267
GÖRSEL KAYNAKLAR 270

BÖLÜM 10

BİREYSEL DESTEK PLANLARI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN

GİRİŞ 272
BİREYSEL DESTEK PLANI 273
Tanımı 273
Bireysel Destek Planlarının Yararları 275
BİREYSEL DESTEK PLANI HAZIRLAMA SÜRECİNDEKİ AŞAMALAR 275
Çocukla İlgili Bilgi Toplaması ve Değerlendirmenin Yapılması 276
Performans Düzeyinin Belirlenmesi 278
Öncelikli Öğrenme İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Zaman Çizelgesi Hazırlanması 280
Hedeflerin Belirlenmesi (Uzun ve Kısa Dönemli Hedefler) 281
Öğretim Stratejilerinin ve Materyallerin Belirlenmesi 285
Bireysel Destek Planını İzleme ve Değerlendirme (Gözden Geçirme) 288
SONUÇ 289
EKLER 290
Bireysel Destek Planı Örneği 290
KAYNAKLAR 293

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 294

1 EĞİTİMİN TEMEL KAVRAMLARI

Prof. Dr. Ayla OKTAY
Maltepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Kime eğitimli diyeceğim; ben, öncelikle koşullar tarafından yönetilmek yerine onlara egemen olan, her fırsatı yiğitçe karşılayan ve zekice hareket eden, tüm iş ve ilişkilerinde onurlu olan, huysuz kişilere ve olumsuzluklara iyi yaklaşan, ayrıca zevklerini kontrol altında tutan ve talihsizliklere boyun eğmeyen, başarıyla şımarmayan insanlara eğitimli derim.

Socrates

GİRİŞ

Bir ülkedeki eğitim öğretim faaliyetleri, eğitim öğretimle ilgili içerikler, uygulama ve yöntemler, ülkenin tarihsel geçmişine, kültürüne, ekonomisine, toplumun çocuğa ve gence verdiği değere göre değişiklik gösterirler. Bu açıdan bakıldığında her ülkenin eğitim ve öğretimi kendine özgüdür. Başkalarından kopya edilemez. Bu nedenle bir ülkede çok başarılı olan bir modelin bir başka ülkede de aynı şekilde başarılı olabilmesi her zaman pek sık rastlanan bir durum değildir.

Hangi alanda olursa olsun, eğitim – öğretim programlarının hazırlanışı sırasında ülkenin koşullarının göz önünde bulundurulması son derece önemlidir Başka bir ifade ile bireyin ve içinde yaşadığı toplumun özellikleri her yönü ile dikkate alınmak zorundadır. Toplumun özellikleri denildiğinde ilk akla gelenler arasında aile, yerel çevre, ulusal özellikler yer alır.

Ancak ulusal bir program hazırlanmaya çalışılıyorsa, ülkenin tarihi ve kültürel yapısı, eğitimle ilgili geçmiş yaşantı ve alışkanlıklar, ülkedeki gelir düzeyi, bu gelirden eğitime ayrılan pay, eğitimle ilgili harcama kaynaklarının neler olduğu, kaynak kullanımındaki öncelikler vb. gibi pek çok konuya dikkat etmek gerekir.

KAYNAKLAR

Başaran, İ. E. (1996). *Eğitim Yönetimi.* Ankara: Yargıcı.

Demirel, Ö.,Kaya, Z. (2006). Eğitimle İlgili Temel Kavramlar. Ö. Demirel, Z. Kaya içinde, *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem.

Doğan, S. (2015). *Eğitimin İşlevleri*. C. T. Uğurlu (Dü.) içinde, Eğitim Bilimine Giriş (2.baskı). Ankara: Eğiten Kitap.

Erden, M. (2007). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Arkadaş.

Ertürk, S. (1979). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan.

Güvenç, B. (1985). *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*. İstanbul: Remzi.

Kongar, E. (2013). *Kültür Üzerine*. İstanbul: Remzi.

Macionis, J. J. (2012). *Sosyoloji* (13.Basımdan Çeviri). (V. Akan, Ed.) İstanbul: Nobel.

MEB. (2006). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri. Ankara.

MEB. (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.

Oktay, A. (2015). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem.

Özer, N., Atik, S. (2015). Eğitimin Temel Kavramları. C. T. Uğurlu (Dü.) içinde, *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Eğiten Kitap.

Resmi Gazete (1973). Milli Eğitim Temel Kanunu. Sayı 14574, Cilt:12, Sayfa 2342.

Senemoğlu, N. (2013). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim; Kuramdan Uygulamaya (23.baskı). Ankara: Yargı.

Şişman, M. (2014). Örgütler ve Kültürler. Ankara: Pegem.

Şişman, M. (2016). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem.

Şişman, M.,ve Taşdemir, İ. (2008). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara: Pegem.

Uğurlu, C. T. (2015). *Eğitim Biliminde Giriş* (2.baskı). Ankara: Eğiten Kitap.

Varış, F. (1998). *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Alkım.

İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair kanun (Kanun No. 6287, Kabul Tarihi :30.3.2012)

2

PROGRAM GELİŞTİRMEDE TASARIM VE MODELLER

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bil. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN
Sağlık Bakanlığı

Milli Eğitim'in gayesi yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, daha çok memlekete ahlaklı, karakterli, cumhuriyetçi, inkılapçı, olumlu, atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, dürüst, düşünceli, iradeli, hayatta rastlayacağı engelleri aşmaya kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir. Bunun için de öğretim programları ve sistemleri ona göre düzenlenmelidir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

İnsanoğlunun ihtiyaçlarından biri eğitimdir. Tıpkı barınma, yemek gibi eğitim de temel bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın karşılanması için hazırlık gerekmektedir. Bu hazırlıklardan biri ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanacak ve geliştirilecek olan programlardır. Program geliştirme, sistemli çalışmaya dayalı olduğu için belli bir bilgi birikimi, uzmanlık ve beceri gerektirir.

Program geliştirme, bir araştırma çabasıdır ve hiç durmadan devam eden bir süreçtir, sürekli değişme ve iyileşmeyi içerir. Program geliştirme süreci; hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci, değerlendirme adımlarından oluşur. Bunlardan birinin dahi olmayışı, program geliştirmeyi engeller. Program geliştirme sürecinde hedef için "Niçin öğrenelim veya niçin öğretelim?"; içerik için "Neyi öğretelim veya ne öğretelim?"; öğrenme-öğretme süreci "Nasıl bir öğretim?", değerlendirme ögesi içinse " Neyi öğrettik veya ne kadar öğrettik?" sorularına cevap aranır (Yeşilyurt, 2013).

Program geliştirme süreci;

- Program taslağını ve programın yardımcı materyallerini hazırlama.
- Program taslağını gerçek durumlarda deneme.
- Deneme verilerini değerlendirme.
- Program taslağını, değerlendirme sonuçlarına göre düzeltme ve yayılma aşamalarını içerir (Özdemir, 2009).

Bu aşamalardan da görüleceği üzere program geliştirme programı tasarlama, uygulama, değerlendirme ve düzeltme sürecini kapsamaktadır. Bu sürecin en önemli aşaması amacı belirlemektir (İşeri, 2014) çünkü program geliştirme sürecinin ilerlemesi amaçlara bağlıdır.

Program geliştirme farklı yapı, tercih, amaç ve dinamikleri olan bireylerin oluşturduğu ve çok sayıda zıtlığın ortaya koyulduğu bir toplumu etkili bir şekilde yönetmek için yapılma-lıdır (Tyler, 2013). Program geliştirildikçe eğitim kalitesi yükselir (Yeşilyurt, 2013). Program geliştirmeyi zorunlu kılan temel faktörler; mevcut uygulama ve/veya programın yetersiz olması, ortaya yeni ihtiyacın çıkması ve yeni bir seçeneğin ortaya çıkması ve/veya sunul-masıdır (Çeliköz, 2004). Program geliştirmeyi zorunlu kılan diğer faktörler ise bilimin iler-lemesi, teknolojik gelişmeler, zamanla insanların ihtiyaçlarının değişmesi, eğitime verilen önemin artması, bireye verilen değerin artması ve eğitim alacak birey ve öğrenci sayısının artmasıdır. Eğitim kalitesinin yükselmesinde çok önemli rol oynayan program geliştirmede tasarım ve modeller önemli bir yer tutmaktadır. Bu bölümde program geliştirmede tasarım ve modeller ele alınarak irdelenecektir.

KAYNAKLAR

Acun, R. (2011). Sistem Yaklaşımıyla Tarihte Program Geliştirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *11*(2), 823-838.

Adıgüzel, C. O. (2016). *Eğitimde Programlarının Geliştirilmesinde İhtiyaç Analizi El Kitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Al-Jardani, K. S. S. (2013). *Developing a Framework for English Language Curriculum Evaluation in Oman*. Doctoral Dissertation, Faculty of Education, University of Malaya, Kuala Lumpur. http://studentsrepo.um.edu.my/5734/1/PHA100024-DEVELOPING_A_FRAMEWORK_OF_QUALITY_STANDARDS_FOR_ENGLISH_LANGUAGE_CURRICULUM_EVALUATION_IN_OMAN.pdf Erişim Tarihi: 17.03.2018.

Alias, N., Siraj, S., DeWitt, D., Attaran, M., Nordin, A. B. (2013). Evaluation on the Usability of Physics Module in a Secondary School in Malaysia: Students' Retrospective. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, *1*(1), 44-53.

Anonim. (2014). *Pedagojik Formasyon İçin Eğitimde Program Geliştirme.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Çeliköz, N. (2004). Yeni Program Geliştirme Anlayışına Dayalı Olarak Geliştirilen Bir Program Tasarımının Öğrenci Başarısına Etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *24*(1), 99-113.

Demirel, Ö. (1992). Türkiye'de Program Geliştirme Uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*(7), 27-43.

Demirel, Ö. (2015). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme* (23. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Diken, Ü. (2006). Gereksinim Çözümlemesi Kullanılarak Uygulanan Özel Amaçlı Dil (İngilizce) Öğretimi (S.D.Ü. Eğirdir Meslek Yüksekokulu Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Dopson, R.L ve Tas, R.F. (2004). A Practical Approach to Curriculum Development: A Case Study. *Journal of Hospitality & Tourism Education,* 16 (1), 39-46,

Erişen, Y. (1998). Program Geliştirme Modelleri Üzerine Bir İnceleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 13(13), 79-97.

Gözütok, F. D. (2003). Curriculum Development in Turkey. *International Handbook of Curriculum Research*, 607-622.

İşeri, A. (2014). Türkiye'de Uygulanan Program Geliştirme Modellerinin Çatışmacı Kuram Açısından İdeoloji Sorunu. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *27*(1); 153-184.

Lamb, T. ve Simpson, M. (2003). Escaping From the Treadmill: Practitioner Research and Professional Autonomy. *The Language Learning Journal,* 28 (1), 55-63.

Odabaşı, O., Elçin, M., Durmaz, S., Demirel, Ö. (2010). Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Eğitim Programı Geliştirme Modeli. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 41; 203-218.

Özdemir, S. M. (2009). Eğitimde Program Değerlendirme ve Türkiye'de Eğitim Programlarını Değerlendirme Çalışmalarının İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(2); 126-149.

Özkök, A. (2005). Disiplinler Arası Yaklaşıma Dayalı Yaratıcı Problem Çözme Öğretim Programının Yaratıcı Problem Çözme Becerisine Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28,159-167.

Shuib, A. S., Siraj, S., ve Abdullah, M. R. T. L. (2010). M-Learning Curriculum Design For Secondary School: A Needs Analysis. *World Academy of Science, Engineering and Technology,* 66, 1417-1423.

Taşpınar, M. (2012). *Kuramdan Uygulamaya Öğretim İlke ve Yöntemleri.* Ankara: Elhan Kitap Yayın Dağ.

Toraman, F. (2010). İlköğretim I. Kademede Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Kılavuz Kitabı Kullanmaya Yönelik Tutumları (Kırıkkale İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2017). Sözlükler http://www.tdk.gov.tr. Erişim Tarihi: 17.03.2018.

Tyler, W. R. (2013). Program Geliştirmede Spesifik Yaklaşımlar (Çev. Abdulkadir Çekin). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi II*, 270-288.

URL-1 (2013). Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Okul Öncesi Eğitim Programı. https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf. Erişim Tarihi: 17.03.2018.

Varış, F. (1996). *Program Geliştirme: Teoriler-Teknikler.* Ankara: Alkım Yayınevi.

Yeşilyurt, E. (2013). The Effect of Curriculum Development Course on Pre-Service Teachers' Cognitive Awareness of Curriculum Development. *Journal of Theoretical Educational Science/Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, *6*(3), 316-342.

Yıldırım, A. (1996). Disiplinler Arası Öğretim Kavramı ve Programlar Açısından Doğurduğu Sonuçlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *12*(12), 89-94.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Görseli: https://pixabay.com/tr/oyuncaklar-%C3%A7er%C3%A7eve-yaz%C4%B1-defteri-3200971/. Erişim Tarihi: 17.03.2018.

Resim 1. http://www.vkmaheshwari.com/WP/?p=1861. Erişim Tarihi: 17.03.2018.

Resim 2. http://credo.library.umass.edu/view/full/murg120_2-i00018317. Erişim Tarihi: 17.03.2018.

3 PROGRAM TASARISI HAZIRLAMA (AMAÇ, İÇERİK, EĞİTİM DURUMLARI VE DEĞERLENDİRME)

Doç. Dr. Gürcü ERDAMAR KOÇ
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı

60 dakikam olsa 55 dakikasını düşünmek, 5 dakikasını da uygulama için kullanırdım
Albert Einstein

Başarı hazırlığa bağlıdır, hazırlık olmadan başarısızlıkların ortaya çıkması kesindir
Konfüçyüs

GİRİŞ

Etkili öğretmenlerin en önemli özelliklerinden birisi öğretim planlarını hazırlamaları ve derslerine hazırlıklı gelmeleridir. Planlı olmak anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağlamakta, öğretmenin ders zamanını daha etkili kullanmasına ve etkili bir sınıf yönetimi gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır. Bir eğitim programı hedef, içerik, eğitim durumu ve değerlendirme öğelerinden oluşur. Hedefler öğrencilere kazandırılması gerekli özellikleri ifade etmektedir. Hedefleri gerçekleştirici nitelikte konular belirlenmeli, daha sonra hedef ve içeriğe ulaştırıcı öğrenme etkinlikleri planlanmalıdır. Son olarak ise öğrenme düzeyini belirlemek ve öğretim programının etkililiği hakkında karar vermek için ölçme ve değerlendirme yapmak gerekmektedir. Okulöncesinden yükseköğretime kadar her kademede ve alanda eğitim programlarının geliştirilmesi ve düzenli aralıklarla güncellenmesi gerekmektedir. Bu bölümde eğitim programının öğeleri olan hedef, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme üzerinde genel hatları ile durulacaktır.

KAYNAKLAR

Anderson, L W., Krahwohl, D., (Eds). Airasian, P.W., Cruikshank, K.A., Mayer, R E., Pintrich, P.R , Ralhs, J., Wittrock, M.C. (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. U.S.: Addison Wesley Longman, Inc.

Armstrong, D.G. and Savage, T.V. (1990). *Secondary Education.* New York: Macmillan Publishing Company.

Arslan, A. (2015). *Öğretim Stratejileri ve Öğrenme Stratejileri.* Tuğba Yanpar Yelken ve Cenk Akay (Eds.), Öğretim İlke ve Yöntemleri içinde (s.85-222), Ankara: Anı Yayıncılık.

Atılgan, H. (2017). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. (10. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Barootchi, N., Keshavarz, M.H. (2002). Assessment of Achievement through Portfolios and Teacher-made Tests. *Educational Research, 44*, 279-288.

Çakmak, M.(2015). Öğretim Yöntem ve Teknikleri. Yusuf Budak (Ed.), *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde.(s.437-471). Ankara: Pegem Akademi.

De Bono, E. (1997). *Altı Şapkalı Düşünme Tekniği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Demirel, Ö. (2012). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Doğanay, A. ve Sarı, M. (2015). Öğretim Amaçlarının Belirlenmesi, İfade Edilmesi ve Uygun İçeriğin Seçimi. Ahmet Doğanay (Ed.), *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde (s.37-80). Ankara: Pegem Akademi.

Donnelly, R., Fitzmaurice, M. (2005) Designing Modules for Learning. G. O'Neill, S. Moore & B. McMullin (Eds.) In *Emerging Issues in the Practice of University Learning and Teaching*, Dublin, All Ireland Society for Higher Education (AISHE).

Erden, M. (1995). *Eğitimde Program Değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Ertürk, S. (1993). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan A.Ş.

Gelen, İ. (2005). Temel Kavramlar. Melek Öztürk (Ed.), *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme* içinde (s.13-46).İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Güven, M. (2015). Öğrenme-Öğretme Süreci. Bilal Duman (Ed.), *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde (s.154-264). Ankara: Anı Yayıncılık.

Köksalan, B. (2012). Eğitim ve Toplum. Mehmet Taşpınar (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş* içinde (s.50-70). Ankara: Elhan Kitap.

Krathwohl, D.R. (2002). A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overwiew. Theory into Practice. 41, 4, 212-218.

Krathwohl, D. R., B. S. Bloom, B. B. Masia. (1964). *Taxonomy of Educational Objectives. The Classification of Educational Goals. Handbook II: Affective Domain*. New York: David McKay.

MEB (2005). İlköğretim 1–5. Sınıf Programları, http://www.iogm.meb.gov.tr/files/io1-5sinifprogramlaritanitimkit.doc. Erişim Tarihi: 01.12.2018.

Moore, K.D. (2007). *Classroom Teaching Skills*. (6th ed.) Boston: McGraw Hill Higher Education.

Özden, Y. (1998). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem Yayınları.

Özerbaş, M.A. (2015). Temel Öğretim Yöntemleri. Semra Güven ve Mehmet Arif Özerbaş (Eds.), *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde (s.238-283). Ankara: Pegem Akademi.

Senemoğlu, N. (2015). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Yargı Yayınları.

Şimşek, A. (2011). *Öğretim Tasarımı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Taba, H. (1962). *Curriculum Development: Theory and Practice*. New York: Harcourt, Brace & World.

Taşpınar, M. (2012). *Kuramdan Uygulamaya Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Edge Akademi Yayıncılık.

Tok, Ş. (2015). Öğrenme-Öğretme Strateji ve Modelleri. Ahmet Doğanay (Ed.), *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde (s.129-157). Ankara: Pegem Akademi.

Tyler, R. W. (2014). *Eğitim Programlarının ve Öğretimin Temel İlkeleri*, M. E. Rüzgar ve B. Aslan (Çev.) Ankara: Pegem Akademi.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 2.http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Dil%20ve%20Konu%C5%9Fma%20Bozukluklar%C4%B1.pdf

4 EĞİTİM DURUMLARININ BELİRLENMESİNDE ÖĞRENME STİLLERİ VE MODELLERİ

Prof. Dr. Rengin ZEMBAT
Maltepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Arş. Gör. Hilal İlknur TUNÇELİ
Sakarya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Bizi Bilgili Yapan Okuduklarımız Değil, Kafamıza Yerleştirdiklerimizdir.

Francis Bacon

GİRİŞ

Program geliştirme çalışmaları yapılırken programın uygulanacağı kitlenin yani öğrenenlerin neyi nasıl hangi yollarla öğrendiklerinin bilinmesi geliştirilecek programın etkililiği için önemli ve gereklidir. Programın hedef kitlesinin iyi tanınması, ihtiyaç ve ilgilerinin bilinmesi öğrenenlerin neyi nasıl hangi yollarla öğrendiklerinin yani öğrenme stil ve modellerinin bilinmesi program geliştirme sürecinin eğitim durumlarının belirlenmesi aşamasında doğru seçimler yapılmasını sağlayacaktır. Bu bölümde öğrenme stil ve modellerinden bahsedilecektir.

Eğitim durumlarının belirlenmesi program geliştirme çalışmalarının süreç boyutunu oluşturmaktadır (Demirel, 2015). Eğitim durumlarının belirlenmesinde öğrenen kişinin merkeze alınması ve programların öğrenenin özellikleri, ihtiyaçları ve ilgilerine göre düzenlenmesi gerekmektedir. Buna neden olarak öğrenme sürecine ait farklı yaklaşımlar ortaya koymaları gösterilebilir (Senemoğlu, 2012). Öğrenmenin yapısındaki bu karmaşık durumun bireylerin farklı özelliklere sahip olmasından da kaynakladığı düşünülebilir. Jonassen ve Grabowski (1993)'ye göre bireysel farklılıklar, öğretim uygulaması sırasında neden bazı çocukların hiç zorlanmadan başarılı olduklarını bazılarının zorlandıklarını ve bazılarının başarısız olduklarını anlamada eğitimcilere yol gösterecek en önemli kaynaklardan biridir (Akt. Kuzgun ve Deryakulu, 2006). Yapılandırmacı anlayışın eğitim alanında öneminin artması ve geleneksel eğitim anlayışı yerine bu yaklaşımın kullanılmasıyla birlikte, öğrenmenin bireysel bir etkinlik olduğu kabul edilmiştir (Uz, 2016). Bireysel farklılıklar bireylerin hayatında birçok alanda etki göstermektedir ve bu durum bireyin öğrenme sürecinde izlediği yolu yani öğrenme stilini de şekillendirmektedir. Eğitim durumlarının belirlenmesi aşamasında program geliştirilirken öğrenenin öğrenme stillerinin de bu nedenle göz önüne alınması gerekmektedir.

Öğrenme stili kavramı ilk defa Rita Dunn tarafından 1960 yılında otaya atılmış ve her bir çocuğun yeni ve zor bir bilgiyi öğrenmeye hazırlanma, öğrenme ve hatırlama sürecinde farklı ve bireye özgü yollar kullanması olarak tanımlamıştır. Öğrenme stilleri tıpkı kan grupları gibi doğuştan var olan ve bireyin hayatını derinden etkileyen karakteristik özelliktir (Babadoğan, 1994; Boydak, 2008; Ersoy, 2003; Akt. Uz, 2016). Öğrenme kavramına yönelik tanımlamaların çeşitlilik göstermesi gibi öğrenme stili kavramına yönelik tanımlamalar da farklılık göstermektedir. Felder (1996) öğrenme sürecinde her bir çocuğun öğrenme stiline göre güçlü olarak tercih ettiği bir yolu olduğunu; Keefe (1979), bireylerin öğrenme çevrelerini nasıl algıladıklarının, nasıl etkileşime geçtiklerinin ve çevresine nasıl tepkide bulunduklarının çoğunlukla tercih ettikleri bilişsel, duyuşsal ve fiziksel özelliklerinin bir örüntüsü olduğunu ifade etmişlerdir. Kolb (1984)'a göre bilgiyi alma ve işleme sürecinde kişisel olarak tercih edilen yöntem olarak tanımlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Akçay, E. (2015). *Keller Planına Uygun Tasarlanmış Bir Öğrenme Ortamının 7. Sınıf Öğrencilerinin Denklemler Konusundaki Başarılarına Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bacanlı, H. (2012). *Eğitim Psikolojisi.* (18. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Baran, A. (2000). *Üniversite Öğrencilerinin Çoklu Yetenek-Öğrenme Stilleri İle Benlik Saygısı ve Sürekli Kaygı Düzeyi Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, OnDokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Bower, G.H. ve Hilgard, E.R. (1982). *Theories Of Learning* (5th Edition). New York: Prentice Hall.

Boydak, A. H. (2008). *Öğrenme Stilleri* (12. baskı). İstanbul:Beyaz Yayınları.

Bozkurt, O. ve Aydoğdu, M. (2009). İlköğretim 6. Sınıf Fen Bilgisi Dersinde Dunn ve Dunn Öğrenme Stili Modeline Dayalı Öğretim İle Geleneksel Öğretim Yönteminin Öğrencilerinin Akademik

Başarı Düzeyleri ve Tutumlarına Etkisinin Karşılaştırılması . *İlköğretim Online Dergisi , 8* (3), 741-754. http://dergipark.gov.tr/ilkonline/issue/8597/106993 Erişim Tarihi: 09.09.2017

Carroll, J. B. (1963). A Model Of School Learning. *Teachers College Record*, 64, 723-733. http://psycnet.apa.org/record/1963-08222-001 Erişim Tarihi: 25.07.2017

Çetin, B. (2015). *Öğrenme stillerine göre öğrencilerdeki girişimcilik becerilerinin incelenmesi.* Yüksek lisans tezi. Kırıkkale Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.

Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya.* (24. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Doğru, S. (2013). *Matematik Öğretiminde Öğrenme Stilleri ve Önkoşul Öğrenmelere Dayalı Etkinliklerin Etkisi.* Doktora tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Ekici, G. (2003). Uzaktan Eğitim Ortamlarının Seçiminde Öğrencilerin Öğrenme Stillerinin Önemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,*24*, 48-55. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hunefd/article/view/5000048753 Erişim Tarihi: 18.08.2017

Elaldı, Ş. (2013). Yansıtıcı Düşünme Etkinlikleri İle Destekli Tam Öğrenme Modelinin Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Üstbiliş Becerileri, Öz Düzenleme Stratejileri, Öz Yansıtma Becerileri, Öz Yeterlik İnançları, Eleştirel Düşünme Becerileri ve Akademik Başarılarına Etkisi. Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Erdoğan, T. ve Özdemir, C. (2016). Temel Öğrenme ve Öğretme Modelleri. Süleyman Çelenk (Ed) *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Erşahan, O. (2007). 6. Sınıf Öğrencilerine Madde ve Değişim Öğrenme Alanındaki Fen Teknoloji Toplum Çevre Kazanımlarının Kazandırılmasında Etkili Öğretim Yönteminin (Rol Oynama ve 5E Öğretim Yöntemi) Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ertürk, S. (1994). Eğitimde Program Geliştirme. (8. Baskı). Ankara: Meteksan Matbaacılık.

Felder, R.M. (1996). Matters Of Style. *American Society for Engineering Education Prism*. 6(4), 18-23. https://www.asee.org/papers-and-publications/publications/prism. Erişim Tarihi: 09.08.2017

Fidan, N. (1986). *Okulda Öğrenme ve Öğretmen.* Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

Given, B. K. (1996). Learning Styles: A Synthesized Model. *Journal of Accelerated Learning and Teaching,* 21(1&2), 11–43. https://archive.org/details/ERIC_ED436959. Erişim Tarihi: 21.08.2017.

Gökalp, M. (2012). Öğretme- Öğrenme Modelleri —Grupla Öğretme Modelleri. Behçet Oral (Ed). *Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları.* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Göl, S. (2010). *Tam Öğrenme Destekli Çoklu Zeka Kuramının İlköğretim 3. Sınıf Matematik Dersindeki Erişi ve Kalıcılığa Etkisi.* Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.

Graf, S., Viola, S.T, Leo T. ve Kinshuk (2007). In-Depth Analysis of the Felder-Silverman Learning Style Dimensions. *Journal of Research on Technology in Education*, 40(1). https://pdfs.semanticscholar.org/84c7/78aa4fa265e4744471a26fa7b9f-6417d6cb4.pdf Erişim Tarihi: 04.08.2017.

Grasha, A. F. (2002). *Teaching With Style: A Practical Guide To Enhancing Learning By Understanding Teaching And Learning Styles*. San Bernadio: Alliance Publishers, USA.

Grasha, A. F., ve Riechmann, S. W. (1974). A Rational Approach to Developing and Assessing the Construct Validity of a Student Learning Style Scales Instrument. *The Journal of Psychology , 87*, 213-223. http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00223980.1974.9915693 Erişim Tarihi: 12.08.2017.

Gülbahar, Y. (2005). Öğrenme Stilleri ve Teknoloji. *Eğitim ve Bilim.* 30 (138). 10-17. http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/4989 Erişim Tarihi: 04.08.2017.

Günaydın, F. (2011). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Öğrenme Stilleri İle Ders Çalışma Alışkanlıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Gürsoy, T. (2008). *Öğretmen Adaylarının Öğrenme Stillerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Güven, M. (2004). *Öğrenme Stilleri İle Öğrenme Stratejileri Arasındaki İlişki*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Hambleton, I.R., Foster, W.H., ve Richardson, J.T.E. (1998). Improving Student Learning Using The Personalised System Of Instruction. *Higher Education*, 35(2), 187-203. https://link.springer.com/article/10.1023/A:1003031601307 . Erişim Tarihi: 07.08.2017.

Jonassen, D. H. ve Grabowski, B. L. (2012). *Handbook Of Individual Differences: Learning, Instruction.* New Jersey*:* Routledge, Taylor and Francis Group.

Kara, K. (2016). *Fen Bilimleri Dersindeki Etkili Öğretim Stratejilerinin Etkililiğinin Değerlendirilmesi.* Doktora Tezi. Gaziantep Üniversitesi /Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep.

Karabagshiew, A. (2003). *Gagné'nin Öğretim Tasarımına Uygun Hazırlanan Öğretim Yazılımının İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin İngilizce Dersinde Akademik Başarısına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Keefe, J.W. (1979). *Learning Style An Overview. Student Learning Styles Diagnosing And Prescribing Programs.* Reston: NASSP.

Keefe, J.W. ve Ferrell, B.G. (1990). Developing a defensible learning style paradigm. *Educational Leadership,* 48(1), 57-61. http://www.ascd.org/ASCD/pdf/journals/ed_lead/el_199010_keefe.pdf Erişim Tarihi: 15.08.2017.

Keller, F. S., ve Sherman, J. G. (1974). *The Keller Plan Handbook.*, CA.: W. A. Benjamin.

Kolb, A. Y. ve Kolb, D. A. (2005). Learning Styles And Learning Spaces: Enhancing Experiential Learning in Higher Education. *Academy Of Management Learning & Education*, *4*(2), 193-212. https://www.jstor.org/stable/40214287 Erişim Tarihi: 12.08.2017.

Kolb, D.A. (1984) *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. New Jersey: Englewood Cliffs, Prentice-Hall.

Kuzgun, Y. ve Deryakulu, D. (2006). Bireysel Farklılıklar ve Eğitime Yansımaları. Deniz Deryakulu ve Yıldız Kuzgun (Ed). *Eğitimde Bireysel Farklılıklar içinde* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Menzi, N. (2012). *Gagné'nin Öğretim Durumları Modeline Göre Hazırlanan İnternet Temelli Öğretim Uygulamasının İlköğretim Bilişim Teknolojileri Dersinde Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Kalıcılığa Etkisi.* Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.

Mete, H. (2013). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Öğrenme Stillerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi.* Yüksek lisans tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Burdur.

Otrar, M. (2006). *Öğrenme Stilleri İle Yetenekler, Akademik Başarı ve Öss Başarısı Arasındaki İlişki.* Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Özdemir, M. (2011). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğrenme Stillerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.* Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Özdemir, O. (2013). *İlköğretim Öğrencilerinin Öğrenme Stillerine Göre Okuma Güçlüklerinin Giderilmesi.* Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Özer, Ö. (2013). *İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Tam Öğrenme Modeline Göre Matematik Dersindeki Erişi Düzeyleri İle Öğrenme Stratejileri ve Tutumlarının İncelenmesi.* Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

Özkök, E. (2010). *Gagné'nin Öğretim Modeliyle Hazırlanan Öğretim Yazılımının İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersi Kareköklü Sayılar Konusundaki Akademik Başarısına ve Öğrenci Tutumlarına Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Quenk, N. L. (2009). *Essentials Of Myers-Briggs Type Indicator Assessment* (2nd ed.). Hoboken, NJ: John Wiley ve Sons.

Reid, G. (2005). *Learning Styles And Inclusion.* London: Paul Chapman Publising.

Rosewell, J. (2005). The Learning Styles, http://www.open.edu/openlearn/ocw/ /.pdf Erişim Tarihi: 12.08.2017.

Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. (21. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Sönmez, V. (2009). *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı*. Ankara: Anı yayıncılık.

Şimşek, Ö. (2007). *Marmara Öğrenme Stilleri Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve 9-11 Yaş Çocuklarının Öğrenme Stillerinin İncelenmesi.* Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Toplu, B. (2008). *Fen Bilgisi Öğretiminde Programlı Öğretimin Öğrenci Başarısı ve Tutumu Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.

Tuzcu, Ö. (2016). *Piyano Eğitiminde Özdüzenlemeli Öğrenme ve Öğrenme Stilleri İle Akademik Başarı Arasındaki İlişki.* Doktora tezi. Marmara Üniversitesi /Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Uz, İ. (2016). *Mersin ve Riga'da Ortaokul Öğrencilerinin Tercih Ettikleri Öğrenme Biçim ve Stillerinin Farklı Değişkenler Açısından Analizi.* Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Mersin.

Uz, Ö. (2009). *Programlı Öğretim İle İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımının 7. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarısı ve Fen Tutumuna Etkisi.* Yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.

Veznedaroğlu, R. L. ve Özgür, A. O. (2005). Öğrenme Stilleri: Tanımlamalar, Modeller ve İşlevleri. *İlköğretim Online.* 4(2). 1-16. http://ilkogretim-online.org.tr/vol4say2/v04s02m1.pdf adresinden 15.08.2017 tarihinde erişilmiştir.

Yılmaz, M. (2014). *Öğretmen Adaylarının Öğrenme Stillerinin Öğrenme Öğretme Anlayışları ve Fen Öğretimine Yönelik Özyeterlilik İnançları İle İlişkisi.* Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Bolu.

Yiğit, Ö. (2008). *Programlı Öğretimin İlkelerine Göre Hazırlanan 4. Sınıf Kesirler Ünitesi Öğretim Yazılımının Bireysel ve Grupla Öğretim Süreçlerinde Kullanımın Öğrencilerin Başarı Düzeylerine Etkisi.* Yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

5 EĞİTİM PROGRAMLARINDA ÇOCUĞUN GELİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Arş. Gör. K. Büşra KAYNAK EKİCİ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi H. Merve İMİR
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü

Eğer bir gün yolunuzu kaybederseniz bir çocuğun gözlerinin içine bakın; çünkü bir çocuğun bir yetişkine öğretebileceği her zaman üç şey vardır: Nedensiz yere mutlu olmak, her zaman meşgul olabilecek bir şey bulmak ve elde etmek istediği şey için var gücü ile dayatmaktır.

Paulo Coelho

GİRİŞ

Çocuk ile çalışan tüm uzmanların sıklıkla kullandığı değerlendirme, çocuğun gelişimine ışık tutma sürecidir. Değerlendirme yapılmaksızın bir sürecin etkililiğini belirlemek mümkün olmadığı gibi, çocuğu da değerlendirmeksizin onun gelişiminin nasıl ilerlediğinden haberdar olmak mümkün değildir. Çocuğun gelişiminin değerlendirilmesi ile başarabildikleri ve başaramadıkları hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Değerlendirme aynı zamanda bir eğitim programı içerisinde yer alan çocuğun bu süreçten nasıl etkilendiğini ortaya koyma açısından da oldukça önemlidir. Çocuğun gelişiminde değerlendirme konusunun ele alındığı bu bölümde; değerlendirme, değerlendirmenin amaçları, türleri, çocuğun değerlendirilmesinde kullanılan yöntem ve teknikler ve değerlendirme sürecine aile katılımı konularına değinilmiştir. Bu bağlamda özellikle çocuğun değerlendirmesinde kullanılan; gözlem, kontrol listeleri, dereceleme ölçekleri ve rubrikler, standart testler, portfolyo, dökümantasyon, görüşme, öz değerlendirme ve oyun yolu ile değerlendirme yöntemleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmış; bu tekniklerin kullanıldığı değerlendirme örnekleri sunulmuştur.

KAYNAKLAR

Alberto, P. A. ve Troutman, A. C. (2009). *Applied Behavior Analysis for Teachers* (8th ed). New Jersey: Merrill.

Aral, N., Kandır, A. ve Can Yaşar, M. (2011). *Okul Öncesi Eğitim ve Okul Öncesi Eğitim Programı*. (4. baskı). İstanbul: Ya-Pa.

Bagnato, S. J. (2005). The Authentic Alternative for Assessment in Early Intervention: An Emerging Evidence-Based Practice. *Journal of Early Intervention, 28*(1), 17-22.

Barret, H. C. (2000). *The Electronic Portfolio Development Process*. http://electronicportfolios.com/portfolios/EPDevProcess.html. Erişim Tarihi: 04.10.2016

Başol Göçmen, G. (2004). Otantik Değerlendirme Nedir ve Nasıl yapılır. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 6-9 Temmuz, Malatya.

Bredekamp, S. (2011). *Effective Practices in Early Childhood Education: Building a Foundation*, New Jersey: Merrill.

Bryant, S. L. ve Timmins, A. A. (2002). Principles Underpinning Portfolio Use. *Portfolio Assessment Instructional Guide* (2nd ed.) içinde (s. 9-13). Hong Kong Institute of Education.http://libdr1.ied.edu.hk/pubdata/img00/arch00/link/archive/1/instarh/1921_image.pdf Erişim Tarihi: 20.08.2017

Buldu, M. (2010). Making Learning Visible in Kindergarten Classrooms: Pedagogical Documentation as a Formative Assessment Technique. *Teaching and Teacher Education, 26*, 1439-1449.

Clark, P. ve McDowel, C. (2010). *The Developing Child Observation Guidebook*. California: McGraw Hill. http://glencoe.mheducation.com/sites/dl/free/0078883601/680442/DC_ObsGuideBook.pdf Erişim Tarihi: 22.08.2017

Cohen, R. J. ve Swerdlik, M. E. (2015). *Psikolojik Test ve Değerlendirme Testlere ve Ölçmeye Giriş*. (Çev. Ed. E. Tavşancıl). Ankara: Nobel.

Connecticut State Department of Education, (2007). *Early Childhood: A Guide to Early Childhood Program Development.* http://www.sde.ct.gov/sde/lib/sde/PDF/DEPS/Early/early_childhood_guide.pdf Erişim Tarihi: 25.08.2016

Erol, N., Sezgin, N. ve Savaşır, I. (1993). Gelişim Tarama Envanteri ile İlgili Geçerlik Çalışmaları. *Türk Psikoloji Dergisi, 8*(29), 16-22.

Fawcett, M. (2009). *Learning Through Child Observation*. (2nd ed). Pennsylvania: Jessica Kingsley.

Fraser, S. ve Gestwicki, C. (2002). *Authentic Childhood: Exploring Reggio Emilia in the Classroom*. Canada: Delmar Thomson Learning.

Friedman Ben David, M., Davis, M. H., Harden R. M., Howie, P., Ker, J. ve Pippard, M. J. (2001). Portfolios as a Method of Student Assessment. *Medical Teacher, 23*(6). https://amee.org/getattachment/AMEE-Initiatives/ESME-Courses/AMEE-ESME-Face-to-Face-Courses/ESME/ESME-Online-Resources-China-Dec-2015-(1)/Session-5-Guide-24-Portfolios-for-assessment.pdf Erişim Tarihi: 19.07.2017

Fyfe, B. (2012). The Relationship Between Documentation and Assessment. *The Hundred Languages of Children: Reggio Emilia Experience in Transformation.* Ed.: C. Edwards, L. Gandini, ve G. Forman, (s. 273-292). Conneticut: Ablex.

Goverment of Newfoundland and Labrador Department of Health and Community Services, (2004). *Standards for Early Childhood Programs in Centre-Based Child Care*. Canada.

Grisham-Brown, J., Hallam, R. ve Brookshire, R. (2006). Using Authentic Assessment to Evidence Children's Progress Toward Early Learning Standards, *Early Childhood Education Journal, 34*(1), 45-51.

Gullo, D. F. (1994). *Understanding Assessment and Evaluation in Early Childhood Education*. New York: Teachers College.

Hansen, S. G. (2012). *Children's viewpoints: Documentation and Assessment in The Preschool Classroom*. Yüksek Lisans Tezi, Mills College, Oakland.

Hartman, J. (2007). *Diffusion of The Reggio Emilia Approach Among Early Childhood Teacher Educators in South Carolina.* Doktora Tezi, Clemson University, South Carolina.

Kan, A. (2007). Portfolyo Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 32*, 133-144.

Kandır, A., Özbey, S., ve İnal, G. (2010). *Okul Öncesi Eğitimde Program: (1) Kuramsal Temeller*. İstanbul: Morpa Yayıncılık

Kelley, M. F. ve Surbeck, E. (2011). The Psychoeducational Assessment of Preschool Children. *History of Preschool Assessment*. Ed: B. A. Bracken, (s. 1-19). New Jersey: Lawrence Erbaum

Keilty, B., LaRocco, D. J. ve Bankler Casell, F. (2009). Early Interventionists' Reports of Authentic Assessment Methods Through Focus Group Research, *Topics in Early Childhood Special Education, 28*(4), 244-256.

Kuhs, T. M., Johnson, R. L., Agruso, S. A. ve Monrad, D. M. (2001). Guides to Scoring Student Work: Checklist and Rubrics. *Put to The Test: Tools & Technique for Classroom Assessment* içinde (s. 54-75). New Hampshire: Heinemann.

MacDonald, M. (2007). Toward Formative Assessment: The Use of Pedagogical Documentation in Early Elementary Classrooms. *Early Childhood Research Quarterly, 22*, 232-242. doi: 10.1016/j.ecresq.2006.12.001

Manitoba Education. (2012). Chapter 8: Classroom Assessment. *Kindergarten to Grade 3 German Language: A Foundation for Implementation* içinde (s. 151-180). Government of Manitoba. https://www.edu.gov.mb.ca/k12/cur/languages/german/found_k-3/full_doc.pdf Erişim Tarihi: 30.08.2017.

MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*, Ankara.

Mertler, C. A. (2001). Designing Scoring Rubrics for Your Classroom. *Practical Assessment, Research & Evaluation, 7*(25), 1-8.

Moskal, B. M. (2000). Scoring Rubrics: What, When, and How?. *Practical Assessment, Research, & Evaluation, 7*(3).

Mukherji, P. ve Albon, D. (2010). Part 3: Methods. *Research Methods in Early Childhood: An Introductory Guide* içinde (s. 101-117). London: Sage. https://www.corwin.com/sites/default/files/upm-binaries/31986_mukherji.pdf Erişim Tarihi: 20.08.2017

National Council for Curriculum and Assessment. (2007). *Assessment in The Primary School Curriculum: Guidelines for Schools*. http://www.ncca.ie/uploadedfiles/publications/assess%20%20guide.pdf Erişim Tarihi: 17.08.2017

New Adventures Preschool (2017). http://www.preschool-plan-it.com/support-files/developchecklist3-4yearolds.pdf Erişim Tarihi: 31.08.2017

Nicolson, S. A. ve Shipstead, S. G. (2002). Observing the Development of Individual Children by Using Abc Narrative Event Sampling. *Through the Looking Glass: Observations in the Early Childhood Classroom* içinde (s. 200-220). https://uni.edu/~eastk/109/f08/ch9.pdf Erişim Tarihi: 22.08.2017

O'Grady, M. ve Dusing, S. (2015). Reliability and Validity of Play-Based Assessments of Motor and Cognitive Skills for Infants and Young Children: A Systematic Review. *Physical Therapy, 95*(1), 25-38.

Özelli Vanlı, L. (1978). Bayley Bebekler İçin Zihinsel ve Devinimsel Ölçek ile Bir Ön Çalışma. *Psikoloji Dergisi, 1*(2), 3-8.

Para e Link (2017). http://paraelink.org/bmk3k4/bmk3k4_3d.html. Erişim Tarihi: 09.08.2017

Patton, M. Q. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. (Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.

Sapsağlam, Ö. (2013). Değerlendirme Boyutuyla Okul Öncesi Eğitim Programları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi. 1*(1), 63-73.

Schroeder-Yu, G. (2008). Documentation: Ideas and Applications From The Reggio Emilia Approach. *Teaching Artist Journal, 6*(2), 126-134.

Schuetz, K. A. (2008). *Validity of Play-Based Indicators Record Sheet as a Screening Tool for Preschool Children at Risk of Social-emotional Problems.* Yüksek Lisans Tezi, Emporia State University, Kansas.

Siren Films (2017.) *Child Observation No. 7: Time & Event Sampling User Notes.* https://www.kanopystreaming.com/sites/default/files/event_time_sampling.pdf Erişim Tarihi: 15.08.2017

Special Education Division California Department of Education. (2000). *The Handbook on Assessment and Evaluation in Early Childhood Special.* California: California Department of Education. http://www.seedsofpartnership.org/pdf/assessmentEvaluation.pdf Erişim Tarihi:12.09.2017

Spiller, D. (2012). *Assessment Matters: Self-assessment and Peer Assessment.* Teaching Development Unit Wāhanga Whakapakari Ako, University of Waikato. http://www.waikato.ac.nz/tdu/pdf/booklets/9_SelfPeerAssessment.pdf Erişim Tarihi:12.09.2017

Suskie, L. (2009). Chapter 9: Using a Scoring Guide or Rubric to Plan and Evaluate an Assignment. *Assessing Student Learning: A Common Sense Guide* (2nd ed.) içinde (s. 137-154). California: Jossey-Bass.

Syracuse University First Look and The Early Childhood Diraction Center, (2006). *Developmental Checklists Birth To Five. Syracuse New York* http://www.preschoollearningcenter.org/images/upload/developmental_checklist.pdf Erişim Tarihi: 31.08.2017

Tassoni, P., Baker, B., Burnham, L., Hucker, K. ve Squire, M. G. (2013). Unit 9 Observation, Assessment and Planning for Play and Development. *BTEC Level 3 National in Children's Play, Learning & Development Student Book 2* içinde (s. 2-34). Pearson. http://www.pearsonschoolsandfecolleges.co.uk/FEAndVocational/Childcare/BTEC/BTEC-National-CPLD-2012/Samples/SamplePages/Studentbook/M01_CPLD_SB2_2691_U09_takeapeek.pdf Erişim Tarihi: 21.08.2017

Temel, Z. F., Ersoy, Ö., Avcı, N. ve Turla, A. (2016). *Gazi Erken Çocukluk Gelişim Değerlendirme Aracı (GEÇDA)*. Ankara: Matsa.

Wall, K. (2011) Observation and assessment. *Special Needs and Early Years: A Practitioner Guide* (3rd ed.) içinde (s. 114-142). London: Sage.

Venn, J. J. (2004). *Assessing Students With Special Needs*. New Jersey: Pearson.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yalaz, K. ve Epir, S. (1987). *Denver Gelişimsel Tarama Testi Elkitabı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilim Merkezi Derneği

GÖRSEL KAYNAKLAR

Bu bölümde kullanılan görseller yazarların kendi kullanım hakkına sahip olduğu görsellerden derlenmiştir. Kapak resmin, resim 1 ve resim 2 ise https://tr.fotolia.com/ adresinden alınmıştır.

6 ÇOCUKTA GELİŞİM VE ÖĞRENME

Dr. Öğr. Gör. Mine Canan DURMUŞOĞLU
Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

"Eğitim, birinin aktardığı sözleri dinlemekten ziyade, çocuğun içinde bulunduğu koşulları deneyimlemesiyle ilerleyen, doğal bir süreçtir."

Maria Montessori

GİRİŞ

Çağdaşlık düzeyi yüksek, gelişmiş toplumların şekillendirilmesinde en önemli etkiye sahip olan çocuk gelişimcilerin, ailelerin ve öğretmenlerin çocukları yetiştirirken, onların gelişimlerini iyi bilerek performanslarını en üst düzeye çıkarmaları gerekmektedir. Çocukluk döneminde gelişim çocukluk çağı boyunca sürerken, öğrenme yaşam boyu devam eder. Bu süreci en etkili ve faydalı bir şekilde yönetecek olan çocuk gelişimcilerin çocukların büyürken geçirdikleri kritik dönemlerdeki gelişim özellikleri ve gelişim görevlerini iyi bilmeleri gerekmektedir. Çocuk gelişimciler, zengin uyaranlarla donatılmış eğitim ortamında nitelikli eğitim programları geliştirip uygulayarak çocukların kalıcı ve anlamlı öğrenme deneyimleri edinmelerini sağlarlar. Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerimize katkı sağlaması amacıyla hazırlanan "Çocukta Gelişim ve Öğrenme" başlıklı bu bölümün gelişim boyutunda; "Gelişim ve Gelişimle İlgili Temel Kavramlar, Gelişimin Doğası, Gelişim Alanları ve dönemleri, Gelişimin Temel İlkeleri, Gelişimi Etkileyen Faktörler, Gelişim Görevleri/Ödevleri ve Gelişim Kuramları'ndan Psikanalitik Kuram, Bilişsel Kuramlar, Davranışçı Kuram, Sosyo Kültürel Kuram, Etolojik Kuram, Ekolojik Kuram" hakkında bilgilere yer verilmiştir. Kitap bölümünün öğrenme boyutunda ise " Öğrenme ve Öğrenme İle İlgili Temel Kavramlar, Öğrenmenin Özellikleri, Öğrenmenin Doğası, Çocuğun Gelişimi ve Öğrenmesi, Öğrenmenin Temel İlkeleri, Öğrenmeyi Etkileyen Öğrenen, Öğrenme Yöntemi ve Öğrenme Malzemesi ile İlgili Faktörler ve Öğrenme Kuramları'ndan Davranışçı ve Bilişsel Kuramlar, Sosyal Öğrenme Kuramı, Gestalt Kuramı, Bilgiyi İşleme Kuramı ve Nörofizyolojik Kuram olmak üzere bazı öğrenme kuramları ile ilgili hakkında bilgiler sunulmuştur.

KAYNAKLAR

Aral, N., Baran, G.,Şenay,B. ve Çimen,S. (2001) *Çocuk Gelişimi I.* Ankara: Ya-pa Yayınları.

Arı, R., Üre, Ö. ve Yılmaz, H.(2005). Eğitimin Psikolojik Temelleri ,*Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Konya: Mikro Basım-Yayın.

Arı, R. (2017) . Gelişim, *Eğitim Psikolojisi Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Ataman, A. (2004).Gelişim, kuramlar ve kavramlar*, Gelişim ve Öğrenme*". Ankara:Gündüz Yayıncılık.

Aylar, E.(2012). Bir Örnek Olay İncelemesi: Sosyo-Kültürel Teori Bağlamında Geleceğe Yönelik Hedefler ve Öz-Düzenleme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Eylül, 20 (3),771.

Bacanlı, H. (2012). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi.

Bağlı, M. T. (2004). Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 137-169.

Ball,C.(1994). *Start Right. The İmportance Of Early Learning*. England: R.S.A.

Baltes, P.B. (1987). Theoretical Propositions Of Life-Span Developmental Psychology: On The Dynamics Between Growth And Decline. *Developmental Psychology* ,23(5),611-626.

Baltes,P.B., Reese,H.W. & Lipsitt,L.P.(1980). Life-Span Developmental Psychology. *Annual Review of Psychology,* 31(1), 65-110.

Bodrova, E. and Leong,D.J.(2007).*Tools of the mind: The Vygotskian approach to early childhood education*. Englewood Cliffs, NJ:Merrill.

Bornstein,M.H. and Lamb, M.E. (Eds.). (2005). *Developmental Science: An Advanced Textbook* (5th ed). Mahwah, NU:Lawrence Erlbaum Associates.

Başaran, İ.E. (2000). *Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

Berk, L.E (2013). *Bebekler ve Çocuklar, Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa*. (Çev. Ed. N. Işıkoğlu Erdoğan). Ankara: Nobel.

Bilgin, M.(2005). Temel Kavramlar İlkeler ve Gelişim Dönemler, *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Nobel Kitapevi, Adana.

Bredekamp, S. (2014). *Effective Practices in Early Childhood Education: Building A Foundation*. USA: Pearson.

Bronfenbrenner, U.(1994). Ecological Models of Human Development, *International Encycylopedia of Education*, 3, (2). Oxford Elsevier.

Buldu, M. (2014). Çocuk Gelişimi Kuramları. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı).* Ed.: B. Akman. (s.34-63) Ankara: Nobel Yayınları.

Ceylan, R. (2009). Erken Çocuklukta Büyüme ve Gelişme. *Eğitim Psikolojisi* Ed: N. Aral ve T. Duman, (s.62-64). İstanbul: Kriter Yayınları.

Chaıklın, S. (2003). The Zone Of Proximal Development İn Vygotsky's Analysis Of Learning And Instruction.Ed.: In A. Kozulin, B. Gindis, V. S. Ageyev& S. M. Miller, *Vygotsky's Educational Theory in Cultural Context*. New York: Cambridge University Press.

Copple,C. & Bredekamp,S.(2009). *Developmentaly Appropriate Practice in Early Childhood Programs Serving Children From Birth Through* Age 8(3rd ed.)Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Çırak,Y. (2007). Öğrenmenin Doğası: Temel Kavramlar*, Eğitim Psikolojisi*. Ed.: A. Kaya, (s.281-283). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Clark, B.(2015). *Üstün Zekalı Çocukları Anlamak". Üstün Zekalı Olarak Büyümek Evde ve Okulda Çocukların Potansiyelini Geliştirmek*. (Çev.Ed. F.Kaya, Ü. Ogurlu). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Deniz,Ü. (2009) . Gelişim. *Eğitim Psikolojisi*. Ed: N. Aral ve T. Duman, (s.36-47). İstanbul: Kriter Yayınları.

Didin, E. ve Akyol, A.K.(2017). Bilişsel Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I(0-36 Ay*). Ed.: A.Köksal Akyol,(s.241-261). Ankara: Anı Yayıncılık.

Dilmaç,B. ve Karababa,A. (2016). Öğrenme ve Öğrenme İle İlgili Temel Kavramlar*. Öğrenme Öğretme Kuramları ve Uygulamadaki Yansımaları*. Ed.: G. Ekici,(s. 30-34). Ankara: PegemA yayıncılık .

Erden, M. ve Akman,Y. (2001). Gelişim ve Büyümenin Temelleri. *Gelişim ve Öğrenme*.(10.Baskı) Ankara: Arkadaş Yayınları.

Ekici,G.(2004). Öğrenmenin Niteliği ve Tanımı. *Gelişim ve Öğrenme*.. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık

Guberman,S.(2015). On Gestalt Theory Principles. *Gestalt Theory*, 37(1): 25-44.

Gül Ercan, Z. (2009). Erken Çocukluk Eğitimi. *Eğitim Psikolojisi*. Ed: N. Aral ve T. Duman, (s.141-142). İstanbul: Kriter Yayınları.

Gündoğdu,K.(2016). Öğrenme-Öğretme Kuramları ve Uygulamadaki Yansımaları*. Gagne'nin Öğretim Durumları Modeli*.Ed.: G.Ekici, (s.368). Ankara: PegemA Akademi.

Healy, J.M.(1999). Çocuk Beyni İş Başında. *Çocuğunuzun Gelişen Aklı*. İstanbul: Boyner Holding Yayınları.

Hohmann, M., & Weikart, D.P. (1995). *Educating young children: Active learning practices for preschool and child care programs*. Ypsilanti, MI: High/Scope Press.

İnanç, B.Y.,Bilgin, M., Atıcı,M.K.(2005). Temel Kavramlar, İlkeler ve Gelişim Dönemleri. *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişim*. Ankara: Nobel Kitapevi.

Kandır, A. ve Orçan,M.(2011). A Comparative Study into Early Learning Skills of Five-Six-Year Old Children and Their Social Adaptation and Skills. *Elementary Education Online*, 10(1), 40-50.

Koyuncu, B. (2016). Gestalt Kuramı. *Öğrenme Öğretme Kuramları ve Uygulamadaki Yansımaları*. Ed.: G. Ekici,(s. 168-191). Ankara: PegemA yayıncılık.

Kocayörük, E.(2009). Öğrenme. *Eğitim Psikolojisi*. Ed: N. Aral ve T. Duman (s. 231,239). İstanbul **:** Kriter Yayınları.

Mcafee,O.ve Leong, D.J.(2012). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi*. (Çev.Ed:.B. Ekinci Palut). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Martin, C. L.,&Fobes, R. (2009). Discovering Child Development. *Introduction to Psychology*. USA: Houghton Mifflin Company.

Morgan, C.T. (1999). (8.Baskı). *Psikolojiye Giriş.* (Çev. Ed. S.Karakaş.) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.

Myers, R. (1996). Hayatta Kalan On İki. (Çev. Ed. R.A.Bakay ve E.Ünlü). Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul: Varol Matbaası.

Newman, S. (2003). *Stepping Out.* London: Jessica Kingsley Publishers. Doi: http://0ebookcentral.proquest.com.seyhan.library.boun.edu.tr/lib/bogazici-ebooks/ detailaction? docID=290601.

Oktay, A.(1999). *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*. İstanbul: Epsilon Yayınları.

Onur, B. (1997). *Gelişim Psikolojisi* (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Özden, Y. (2003). Klasik Öğrenme Kuramları ve Öğretim İlkeleri. *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Özgün,Ö. (2014). Çocuk Gelişimi Kuramları. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim 1.* Ankara: Hedef CS.

Özmen, H. (2008). *Fen Öğretiminde Öğrenme Teorileri ve Teknoloji Destekli Yapılandırmacı (Constructivist) Öğrenme*. *http://www.tojet.net/articles/3114.htm,* Erişim Tarihi:24 Ocak 2011.

Rathus, S.A.(2006). Childhood Voyagen in Development(2. Baskı). New York: Thomson Wadsworth.

Santrock, J.W.(2011). *Yaşam Boyu Gelişim.* Ed: G.Yüksel,(s. 42-43). Ankara:Nobel Yayıncılık.

Selçuk Z. (2007). *Eğitim Psikolojisi* (14. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Senemoğlu, N.(2014). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim* (3. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Senemoğlu, N. (2018). Öğrenme. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya(*25. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Tok,E. (2012). *Okul Öncesi Eğitime Giriş*. Ed: R. Zembat. Ankara: Hedef Yayıncılık.

Trawick-Smith, J. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (Çok Kültürlü Bakış Açısı).* (Çev. Ed.). B. Akman. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Tuğrul, B.(2002). Bloom'un Taksonomik Süreçlerine Etkileşimci Taksonomi Açısından Bir Bakış. H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi. 23: 267-274.

Ulusoy, A.(2007). Eğitim Öğrenme İlişkisi ve Temel Kavramlar. *Eğitim Psikolojisi*. (Çev. Ed. A. Ulusoy). Ankara: Anı Yayıncılık.

Ülgen, G. ve Fidan, E.(1991). *Çocuk Gelişimi*.(7.Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Ünver,G. (2007). Gelişimle İlgili Temel Kavramlar, Gelişimin Temel İlkeleri ve Gelişimi Etkileyen Etmenler. *Eğitim Psikolojisi* . (Çev. Ed. A. Ulusoy) Ankara: Anı Yayıncılık.

Valentini C. (2002) .**The Use of Origami in Primary EFL Teaching** .http://www.lamaestra.it/origami.

Yazgan İnanç, B., Bilgin, M., Kılıç Atıcı, M. (2008). *Gelişim Psikolojisi* (4. Baskı). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Yeşilyaprak, B. ve Uçar, E. (2008). Öğrenmeden Öğretime. *Eğitim Psikolojisi.* (4.Baskı). Ed.:B. Yeşilyaprak.. Ankara: PegemA Akademi.

Zaretskıı, V. K. (2009). The Zone Of Proximal Development What Vygotsky Did Not Have Time To Write. *Journal of Russian and East European Psychology*, 47(6), 70-93.

Woolfolk, A., E., Margetts, K. (2013). *Educational Psychology*. Frenchs Forest: Pearson Australia.

http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1266/unite02.pdf. Erişim Tarihi: 01.06.2017 .

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 1: Santrock, J.W.(2011). Yaşam Boyu Gelişim. Editör: Galip Yüksel. Nobel Yayıncılık, Ankara:16-17.

Şekil 2: *Özgün,Ö. (2014). Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim 1"Çocuk Gelişimi Kuramları" .Hedef CS, Ankara:45-78.*

Şekil 3: *Senemoğlu, N. (2018). Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya. "Öğrenme". Anı Yayıncılık, 25. Baskı. Ankara: 247.*

Şekil 4: *Senemoğlu, N. (2018). Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya. "Öğrenme". Anı Yayıncılık, 25. Baskı. Ankara:248.*

Şekil 5: *Senemoğlu, N. (2018). Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya. "Öğrenme". Anı Yayıncılık, 25. Baskı. Ankara:248.*

Şekil 6: *Koyuncu, B. (2016) Öğrenme Öğretme Kuramları ve Uygulamadaki Yansımaları, "Gestalt Kuramı". (Edt: Gülay Ekici).PegemA yayıncılık, Ankara:168-191.*

Şekil 7: *Koyuncu, B. (2016) Öğrenme Öğretme Kuramları ve Uygulamadaki Yansımaları, "Gestalt Kuramı". (Edt: Gülay Ekici).PegemA yayıncılık, Ankara:168-191.*

Şekil 8: *Senemoğlu, N. (2018). Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya. "Öğrenme". Anı Yayıncılık,25. Baskı. Ankara:3-4, 92-100.*

Şekil 9: *Senemoğlu, 2018:271.*

Tablo 1: Dilmaç, B. ve Karababa, A. (2016). Öğrenme Öğretme Kuramları ve Uygulamadaki Yansımaları, "Öğrenme ve Öğrenme İle İlgili Temel Kavramlar". (Edt: Gülay Ekici).PegemA yayıncılık, Ankara: 18, 30-34.

Tablo 2: Dilmaç, B. ve Karababa, A. (2016). Öğrenme Öğretme Kuramları ve Uygulamadaki Yansımaları, "Öğrenme ve Öğrenme İle İlgili Temel Kavramlar". (Edt: Gülay Ekici). PegemA yayıncılık, Ankara:30-31.

Tablo 3: Atkinson vd, 2010: 81.

7 OKUL DIŞI PROGRAMLAR

Dr. Öğr. Üyesi Nezahat Hamiden KARACA
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dünya'da her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlmin ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir, doğru yoldan sapmaktır. Millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşiflerinden, gelişmelerinden yararlanalım.

Mustafa Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Eğitim ve öğretim, bireyin doğumuyla başlayan ve hayat boyu devam eden bir süreçtir. Bireyin ailede başlayan eğitimi, okulda, okul dışında ve mümkün olan her yerde devam eder. Eğitim ve öğretim bireyin; kendini geliştirmesinde, sosyalleşmesinde, ilerideki davranışlarının şekillenmesinde ve bireysel yaşamında başarı sağlamasında büyük rol oynar. Eğitimin amacı; kişinin, ilgi ve merakı başta olmak üzere, gizil güçlerini uyandırmak, geliştirmek; zihinsel beceriler başta olmak üzere, onlara belirli beceriler kazandırmak, kendini gerçekleştirmek, toplumu ve insanlığı geliştirmek, aynı zamanda yeni nesli, çağın bilgi anlayışı ve bilgisi ile kültür-bilgi alanında geçmiş yaşantılarındaki doğruları ile etkileşime girerek onların bu bilgileri öğrenip geliştirme ve bugüne göre üretim yapma yollarını öğrenmelerini sağlamaktır (Özyılmaz, 2013).

Eğitim denildiğinde ilk akla gelen en önemli kurumlar arasında okullar yer almaktadır. Planlı eğitimin verildiği okullar, kasıtlı ve istendik davranış değişikliğini gerçekleştirebilmek amacı ile merkezine çocukları alır ve çocuklar için hazırlanan belli bir program uygulanır (Ertürk, 1994). Okullarla birlikte çocukların ilgi ve yeteneklerini desteklemek, yapıcı, yaratıcı üretken bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamak için okul dışında yapılacak etkinliklere de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmalarda da çocuğun merkeze alınması, eğitim- öğretim ortamına etkin katılımının sağlanması, yaparak-yaşayarak öğrenmesi ve öğrenmenin kalıcı hale getirilmesi (Armağan, 2015) ve öğrendiklerini yaşamla ilişkilendirmesi (Çiçek, 2012; Maden, 2012) çocukların doğalarında bulunan merak duygularını kullanarak araştırmaya ve öğrenmeye yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. Okul dışı ortamlar çocukların; birinci elden deneyim sağlamasına, bilime karşı ilgi ve motivasyon uyandırmasına, öğrenilenleri anlamlı kılmasına, algı ve gözlem becerilerini güçlendirmesine, kişisel ve sosyal gelişim sağlamasına önemli katkılar sunar (Behrent ve Franklin, 2014). Çocukların okul ortamlarında algılamakta güçlük yaşadıkları etkinlikler okul dışı ortamlarla desteklendiğinde; çocukların günlük hayatta karşılaştıkları olaylar üzerine araştırma yapmaları, denenceler kurmaları ve bu denenceleri sınamaları, aynı zamanda bilimsel süreç becerilerini kazanmaları kolaylaşmaktadır (Balım vd,2008). Çocukların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanan okul dışı programların okulda kazanılanları destekleme ve uygulamaya geçirme açısından önemli olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle bu bölümünde, "Okul Dışı Programlar" ayrıntılı bir şekilde ele alınarak sunulacaktır.

KAYNAKLAR

Abacı, O. (2005). *Çocuk ve Müze.* İstanbul: Morpa Kültür.

Afterschool AE (2017). http://www.afterschool.ae. Erişim Tarihi: 24.08.17

Afterschool Alliance (2017). http://www.afterschoolalliance.org/aboutUs.cfm . . Erişim Tarihi: 24.08.17

Akın,F.(2012). *Okul İçi ve Okul Dışı Öğrenmelerin Öğrenci Başarısına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi.Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal-Akyol, A., Bütün-Ayhan, A., Yıldız-Bıçakçı, M., Erdoğan, S. (2008). *Okul Öncesi Dönemde Aile Eğitimi*. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi Raporu. http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5268

Aral, N. ve Özdoğan Özbal, E. (2015) .Ankara Üniversitesi Çocuk Üniversitesi. *Avrupa ve Türkiye'de Çocuk Üniversitesi Raporu.* Kaplan Sayı,A., Topçu,Z., Medet,T.G. ve Özdemir,Ç., 39-41, İstanbul:Aydın Üniversitesi.

Aral, N. ve Özdoğan Özbal, E. (2017). Alternative Learning Environments İn Teacher Education: Science Centers And Applications İn Turkey. *Educatıonal Research And Practıce*, Ed:Koleva, I ve Duman, G., **(s.**502-507). Sofıa: St. Klıment Ohrıdskı Unıversıty Press.

Armağan,B. (2015). *İlkokul Dördüncü Sınıf Fen Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamları: Bir Eylem Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi,İzmir.

Bakan, R.,Bakan, M. Kocamaz, S. ve Yaşarsoy, B. (2016). *Yeni Türkiye'de Bilim Merkezleri'nin Rolü ve Önemi.* Bursa:Bilim ve Teknoloji Merkezi. http://www.yeniturkiye.com/Conference2016/Present/1_3_3_4_Bulent_Yasarsoy.pdf

Balkan Kıyıcı,F., Atabek Yiğit,E. ve Darçın,E.S. (2014). Doğa Eğitimi İle Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeylerindeki Değişimin ve Görüşlerinin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 17-27.

Balım, A.G., İnel, D. ve Evrekli, E. (2008). Fen Öğretiminde Kavram Karikatürü Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Sorgulayıcı Öğrenme Becerileri Algılarına Etkisi. *İlköğretim Online*, *7*(1), 188-202.

Bayındır, N. (2011). *Eğitim Gerçeği*. Kütahya: Akis Medya Matbaacılık.

Beans and Rice (2017). *Growing Capacıtıes,BuildingAssets*! http://www.beansandrice.org/ Erişim.Tarihi: 24.08.17.

Behrendt, M. ve Franklin, T. (2014). A Review Of Research On School Field Trips And Their Value İn Education, *International Journal of Enviromental and Scieance Education,*9, 235 – 245.

Biber, A. Ç., Tuna, A., Polat, A. C., Altunok, F. ve Küçükoğlu, U. (2017). Ortaokullarda Uygulanan Destekleme ve Yetiştirme Kurslarına Dair Öğrenci Görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(23), 103-119.*

Bozdoğan, A.E. (2008). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bilim Merkezlerini Fen Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi: Feza Gürsey Bilim Merkezi Örneği. *Uludağ Eğitim Fakültesi Dergisi,* 21 (1), 19-41.

Bozdoğan, A.E. ve Yalçın, N. (2006). Bilim Merkezlerinin İlköğretim Öğrencilerinin Fene Karşı İlgi Düzeylerinin Değişmesine ve Akademik Başarılarına Etkisi: Enerji Parkı. *Ege Eğitim Bilim Dergisi*, 2(7), 95-114.

Brett, P. (2014). 'The Sacred Spark Of Wonder': Local Museums, Australian Curriculum History, And Pre-Service Primary Teacher Education: A Tasmanian Case Study. *Australian Journal of Teacher Education,* 39(6), 16-29.

Brooks,R., Aris, M. ve Perry,I. (1999). Effective Teaching Of History. London: Routledge.

Chen, S. Y.ve Lu, L. (2009). "After-School Time Use İn Taiwan: Effects On Educational Achievement And Well-Being". *Adolescence*, 44 (176), 891.

Cherng, H. S., Turney, K., ve Kao, G. (2014). Less Socially Engaged? Participation İn Friendship And Extracurricular Activities Among Racial/Ethnic Minority And Immigrant Adolescents. *Teachers College Recor*d, 116(3), 1-28.

Cicek, V. (2012). After School Student Club Practices İn U.S. Kindergarten Thru 12th Grade Educational İnstitutions. *Journal of Educational and Instructional Studies in the World, 2*(3), 235-244.

Delice Güller, E.ve Bilbay, P. (2016). Kütüphane Yapılarında Okul Öncesi Çocuklara Yönelik İnteraktif Mekanların İrdelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği 30(3), 398-414.*

DeMarie, D. (2001). A Trip To The Zoo: Children's Words And Photographs. *Early Childhood Research and Practice 3*(1). http://ecrp.uiuc.edu/v3n1/demarie.html (Erişim Tarihi: 21.08.2017).

Dillon, J., Rickinson, M., Teamey, K., Morris, M., Choi, M.Y., Sanders, D.ve Benefield, P. (2006). The Value Of Outdoor Learning: Evidence From Research İn The Uk And Elsewhere. *School Science Review,* 87(320), 107-111.

Durlak, J.A. Weissberg, R.P. ve Pachan, M. (2010). A Meta-Analysis Of After-School Programs That Seek To Promote Personal And Social Skills İn Children And Adolescents..*American Journal of Community Psychology,* 45 (3-4), 294–309.

Eccles, J., Barber, B., Stone, M. ve Hunt, J. (2003). Extracurricular Activities And Adolescent Development. *Journal Of Social Issues,* 59(4), 865-889.

Egüz, Ş. ve Kesten,A. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Müze İle Eğitimin Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi: Samsun İli Örneği. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,13 (1),81-103.

Erentay, N. ve Erdoğan, M. (2009), *22 Adımda Doğa Eğitimi.* Ankara: ODTÜ.

Ertaş, H., Şen, A.İ., ve Parmaksızoğlu, A. (2011). Okul Dışı Bilimsel Etkinliklerin 9. Sınıf Öğrencilerinin Enerji Konusunu Günlük Hayatla İlişkilendirme Düzeyine

Etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(2), 178-198.

Ertaş Kılıç, H. ve Şen, A. İ. (2014). UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeğinin Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 1-12.

Ertürk, S. (1994). *Eğitimde Program Geliştirme.* Ankara: Meteksan.

Eshach,H (2007). Bridging In-School And Out-Of-School Learning: Formal, Non-Formal, And Informal Education. *Journal of Science Education and Technology,*16, 171-190.

Eş, H. ve Öztürk Geren, N. (2014) Öğrenci ve Velilerin Çocuk Üniversitesi Algısı. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*,94-105.

EUCU (2013-2014). https://eucu.net/ .Erişim Tarihi: 24.08.17

Falk, J.H. ve Dierking, L.D. (1997). School Field Trips: Assessing Their Long-Term İmpact. *Curator The Museum Journa*l, 40(3), 211-218.

Fidan, N. (2012) *Okulda Öğrenme ve Öğretme Kitabı*. Ankara: PegemA.

Flexer, B.K. ve Borun, M. (1984). The İmpact Of A Class Visit To A Participatory Science Museum Exhibit And A Classroom Science Lesson. *Journal of Research in Science Teaching*, 21(9), 863-873.

Gagne, F. (1993). *Constructs and Models Pertaining To Exceptional Human Abilities*. Ed: In K. A. Heller, F. J. Mönks,ve A. H. Passow, Internetional handbook of research and development of giftedness and talent (pp. 63-85). Oxford: Permagon.

Gartenhaus, A.R. (2000). *Yaratıcı Düşünme ve Müzeler. (Çev.*R. Mergenci ve B. Onur) Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Göksu, İ. ve Gülcü, A.(2016). Ortaokul ve Liselerde Uygulanan Destekleme Kurslarıyla İlgili Öğretmen Görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(1), 153-171.

Guèvremont, A., Findlay, L. ve Kohen, D. (2014). Organized Extracurricular Activities: Are In-School And Out-Of-School Activities Associated With Different Outcomes For Canadian Youth?. *Journal of School Health*, 84(5), 317-325.

Güleç, S., ve Alkış, S. (2003). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Gezilerinin İletişimsel Boyutu. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 63-78.

Güneş, F. (2007). *Yapılandırıcı Yaklaşımla Sınıf Yönetimi*. Ankara: Nobel.

Güreş,A.(2015).*Okul ve Spor.* http://www.aydindenge.com.tr/yazi/yrd-doc-dr-ali-gures/. Erişim Tarihi:07.08.2017.

Güven,İ.(2003). Osmanlı'dan Günümüze İzciliğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 36(1-2),65-73.

Hirsch, B. J. (2011). Learning and Development in After-School Programs. *Phi Delta Kappan,* 92(5), 66-69

Holloway, J. H. (2000). Extracurricular Activities: The Path To Academic Success?. *Educational Leadership, 57*(4),87-88.

Honoré, Carl (2008). *Under Pressure: Rescuing Our Children From The Culture Of Typer-Parenting*. New York: Harperone.

IFLA. (2007). *Bebekler ve Küçük Çocuklar İçin Kütüphane Hizmetleri Rehberi*. (Çev.M. Gürbüz ve S. Ekici). Erişim adresi: http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/100-tr.pdf

Inkelas, K. K. (2004). Does Participation İn Ethnic Cocurricular Activities Facilitate A Sense Of Ethnic Awareness And Understanding? A Study of Asian Pacific American Undergraduates. *Journal Of College Student Development,* 45(3), 285-302.

Kandır, A., Can Yaşar,M. ve Tuncer,N. (2012*). Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi*. İstanbul: Morpa.

Karaca, N., Şenol, F. B., Akyol, T. ve Aral, N. (2016). Fıeld Trıps In Pre – School Education. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 590-597

Karadeniz, C.ve Okvuran, A. (2014). A Night At The Museum: Museum Education With Ankara University Students At Çorum Museum Of Archeology. *İlköğretim Online*, 13(3), 865-879. [Online]: http://ilkogretim online.org.tr

Karaşah,B. ve Var,M. (2016). Botanik Bahçelerinde Ziyaretçi Tercihlerinin Belirlenmesi 'Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi Örneği' Kastamonu Üniversitesi. *Orman Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 120-130.

Kavak, N., Tutan, Y.ve Demirelli, H. (2006). Fen-Teknoloji Okuryazarlığı ve İnformal Fen Eğitimi: Gazetelerin Potansiyel Rolü. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 17-28.

Kırıkkaya Buluş, E. (2008). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Fene Karşı Tutumları*. VII Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitim Sempozyumu (2-4 Mayıs), Ankara: Nobel.

Kimble, G. (2014). Children Learning About Biodiversity At An Environment Centre, A Museum And At Live Animal Shows. *Studies in Educational Evaluation*, 41, 48–57.

Kort-Butler, L. ve Hagewen, K. J. (2011). School-Based Extracurricular Activity İnvolvement And Adolescent Self-Esteem: A Growth-Curve Analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(5), 568-81.

Köşker, N. (2013). İlkokul Öğrencileri ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Doğaya İlişkin Algıları ve Sorunlarına Yönelik Algıları ve Sorumluluklarına Yönelik Düşünceleri. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(3), 341-355.

Krakowski, P. (2012). The Role Of Play İn Young Children's Plays. *Journal of Museum Education, 37*(1), 49-58.

Loy, David (1985). "Wei-Wu-Wei: Nondual Action"". *Philosophy East And West*. 35 (1), 73–86.

Luo, J., ve Jamieson-Drake, D. (2013). Examining The Educational Benefits Of Interacting With International Students. *Journal Of International Students,* 3(2), 85-101.

Maden, S. (2012). Temel Dil Becerilerinin Eğitimi Açısından Ders Dışı (İnformal) Etkinliklere Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Tercihleri. *Milli Eğitim, 196*, 36-55.

Mahoney, J. (2000). “School extracurricular Activity Participation As A Moderator İn The Development Of Antisocial Patterns” . *Wiley on behalf of the Society for Research in Child Development*, 71(2), 502-516.

Martin, L.M.W.(2004). An Emerging Research Framwork For Studying Informal Learning And Schools. *Wiley Periodicals,Inc*. http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/sce.20020/abstract

Massoni, E. (2011). The Positive Effects Of Extracurricular Activities On Students. *College of DuPage (ESSAI), 9*(1), 84-87. http://dc.cod.edu/essai/vol9/iss1/27/ (Erişim Tarihi: 07.03.2017.

MEB, (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara.

MEB,(2014).*Temel Eğitim Müdürlüğü Okul Öncesi ve İlköğretim Okulları Çocuk Kulüpleri Yönergesi. Ankara.*

MEB, (2015). *Milli Eğitim Bakanlığı Örgün ve Yaygın Eğitim Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi.* Ankara.

Melber, L.H. ve Abraham, L.M. (1999). Beyond The Classroom: Linking With İnformal Education. *Science Activities, 36*, 3-4.

Metin, M. (2013). Öğrencilerin Seviye Belirleme Sınavındaki Başarısına Etki Eden Unsurların Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 67-83.

Miranda, J. Y. (2001). *A Study Of The Effect Of School-Sponsored, Extra-Curricular Activities On High School Students ‘Cumulative Grade Point Average, Sat Score, Act Score, And Core Curriculum Subject Grade Point Average*. (Unpublished Doctoral Dissertation). University of North Texas. of Terms (2. b.). United States of America: IAP-Information Age Publishing, Inc.

Mücevher, M. H.,Demirgil, Z.ve Erdem, R.(2016). *Sportif Aktivitelerin Akademik Başarı Üzerindeki Etkisi: Sdü İibf Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı I,119-132.

MEB (2011). *Okul Öncesi Eğitimi İhtiyaç Analiz Raporu*, Ankara. MEB.

Oktay, A. (2002). *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık

Orion, N. ve Hofstein, A. (1994). Factors That İnfluence Learning During A Scientific Field Trip İn A Natural Environment. *Journal of Research in Science Teaching*, 31(10), 1097-1119.

Orion, N., Hofstein, A.,Tamir, P. ve Giddings, G. J. (1997) Devolopment and Validation Of An İnstrument For Assesing The Learning Environment Of Outdoor Science Activities. *Science Education*, 81, 161-171.

Özçelik, E.(2007). *Öğrencilerin Sosyalleşmesinde Beden Eğitimi Dersinin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi,Ankara.

Özdemir,O. ve Uzun,N. (2006). Yeşil Sınıf Modeline Göre Yürütülen Fen ve Doğa Etkinliklerinin Anasınıfı Öğrencilerinin Çevre Algılarına Etkisi. *Çocuk gelişimi ve Eğitimi Dergisi*,3(1),12-20.

Özdemir, O. (2010), Doğa Deneyimine Dayalı Çevre Eğitiminin İlköğretim Öğrencilerinin Çevrelerine Yönelik Algı ve Davranışlarına Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 125-138.

Özen, Y.,Gül,A. ve Gülaçtı,F. (2007). Demokratik Eğitim Politikası (Eleştirel Bir Yaklaşım). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi,* 9 (2), 113–114.

Özyılmaz, Ö. (2013). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Sorunları ve Çözüm Arayışları*. Ankara: Pegem Akademi.

Pence, A. R., ve Dymond, S. K. (2015). Extracurricular School Clubs: A Time For Fun And Learning. *Teaching Exceptional Children,* 47(5), 281-288.

Pica-Smith, C. ve Poynton, T. (2014). Supporting İnterethnic And İnterracial Friendships Among Youth To Reduce Prejudice And Racism İn Schools: The Role Of The School Counselor. *Professional School Counseling*, 18(1), 82-89.

Posner, J.K.ve Vandell, D.L. (1994). Low-Income Children’s After-School Care: Are There Beneficial Effects Of After-School Programs?. *Child Development,*65 (2),440–456.

Salmi, H. S. (1993). *Science Centre Education: Motivation And Learning İn İnformal Education*. Ed.D Unpublished Doctoral Dissertation. Helsingin Yliopisto, Finland.

Saul, J.D. (1993). Ready, Set, Let’s Go! Using Field Trips İn Your Curriculum. *Day Care and Early Education,* 21(1), 27-29.

Schlosser, L. A. ve Simonson, M. (2006*). Distance Education: Definition And Glossary*. Information Age Publishing.

Smith-Sebasto, N. J. ve Smith, T. L. (1997). Environmental Education İn Illinois And Wisconsin: A Tale O F Two S Tates. *Journal of Environmental Education*, 28 (4), 26-36.

Simmons, D. (1998) Using Natural Settings For Environmental Education: Perceived Benefits And Barriers. *Journal of Environmental Education*, 29 (3), 23–31.

Sönmez, Ö. F., Gökbulut, Y. ve Sapsağlam, Ö.(2015). Okul Dışı Akademik Bir Model:”Çocuk Üniversitesi”. *Uluslar arası eğitim Bilimleri Dergisi* (Ines Journal), 2(2), 96-109.

Stead, R. ve Neville, M. (2010). *The Impact Of Physical Education And Sport On Education Outcomes: A Review Of Literature*. Loughborough: Institute of Youth Sport

Sturm, H., ve Bogner, F.X. (2010). Learning At Workstations İn Two Different Environments: A Museum And A Classroom. *Studies in Educational Evaluation,* 36(1-2), 14-19.

Şahan, M.(2005). Müze ve Eğitim. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4, 487-501.

TED. (2005). *Türkiye’de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması ve Çözüm Önerileri*, Ankara: Türk Eğitim Derneği.

Temel,F. ve Yılmaz Ünal, S. (2017). Orman Okulları (Ed. Temel,F.), 276-292, *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim : Okul Öncesi Eğitimde Alternatif Yaklaşımlar*, Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Tezcan, M . (2003). Gizli Müfredat Eğitim Sosyolojisi Açısından Bir Kavram Çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergis*i, 1 (1), 0-0.

Texas Education Agency (2014). "*2016-2017 strategic Plan For Expanded Learning Opportunities*". Expanded Learning Opportunities Council to the Commissioner of Education.

Türkel, Ç. (2010). *İlköğretim Öğrencilerinin Sportif Faaliyetlere Katılım Düzeyi İle Sosyal Uyum ve İletişim Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Türkmen, H. (2010). İnformal (Sınıf Dışı) Fen Bilgisi Eğitimine Tarihsel Bakış ve Eğitimimize Entegrasyonu. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(39), 46-59.

Tortop, H.S. (2012). Üstün Yetenekli Öğrencilerle Yenilenebilir Enerji Kaynakları İle İlgili Anlamlı Alan Gezisi. *AİBÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, (12)1, 181-196

Uğurlu, F. ve Aylar, F. (2017). Destekleme ve Yetiştirme Kurslarına Yönelik Öğretmen Öz Algı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi (GEBD),3(1),* 28-43

Ünalan, Z. (2011). Bilim Merkezleri. *Bilim ve Teknik Dergisi, 525*, 30-41.

Yalçın,U. ve Balcı,V. (2013). 7-14 Yaş Arası Çocuklarda Spora Katılımdan Sonra Okul Başarılarında, Fiziksel ve Sosyal Davranışlarında Oluşan Değişimlerin İncelenmesi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11 (1),27-33.

Yeşilyurt, S. (2008). Üniversiteye Giriş Sınavına Hazırlanan Öğrencilerin Dershaneleri Tercih Etme Sebepleri ve Dershanelerdeki Biyoloji Öğretiminin Durumu Üzerine Bir Çalışma. *Türk Fen Eğitimi Dergisi, 5*(2), 95-109.

Yılmaz, K. (2009). Özel Dershane Öğretmenlerinin Örgütsel Güven Düzeyleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *15*(59), 471-490.

Yüksel, S. (2004). *Örtük Program: Eğitimde Saklı Uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Zoldosova, K. ve Prokop, P. (2006). Education In The Field Influences Children's Ideas And Interest Toward Science. *Journal of Science Education and Technology*, 15, (3).

Wu, H.-C., ve Van Egeren, L. (2010). Voluntary Participation And Parent' Reasons For Enrollment İn After-School Programs: Contributions Of Race/Ethnicity, Program Quality, And Program Policies. *Journal of Leisure Research,* 42 (4), 591-617.

http://www.rmk-museum.org.tr/cengelhan/turkce/index.htm. Erişim Tarihi: 24.08.17

http://www.tubitak.gov.tr. Erişim Tarihi: 24.08.17

http://www.istanbuloyuncakmuzesi.com. Erişim Tarihi: 07.07.17

http://www.rmk-museum.org.tr/rmk_saatler_ve_ucretler.htm. Erişim Tarihi: 24.08.17

http://metuevents.com/odtu-bilim-ve-teknoloji-muzesi/. Erişim Tarihi: 07.07.17

http://www.gezegenevi27.com.tr/index.php/letiim. Erişim Tarihi: 12.09.2017

http://www.bilimmerkezi.com.tr/kocaeli-bilim-ve-teknoloji-klubu. Erişim Tarihi: 12.09.2017

http://www.kbm.org.tr/ . Erişim Tarihi: 12.09.2017

http://www.fezagurseybilimmerkezi.com/. Erişim Tarihi: 10.09.2017

http://www.bilimmerkezi.itu.edu.tr/ . Erişim Tarihi: 10.09.2017

http://www.supporttolife.org/tr/proje/toplum-temelli-su-hijyen-sanitasyon/ . Erişim Tarihi: 12.09.2017

http://www.qualityresearchinternational.com/glossary/communutybasededucation.htm.). Erişim Tarihi: 12.09.2017

www.mta.gov.tr. Erişim Tarihi: 07.07.17

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 1. Kişisel Fotoğraflar
Resim 2. Kişisel Fotoğraflar
Resim 3. Kişisel Fotoğraflar
Resim 4. Kişisel Fotoğraflar
Resim 5. MEB Destekleme ve Yetiştirme Kursları. https://ekurs.eba.gov.tr/ . Erişim Tarihi: 12.09.2017
Resim 6. Kişisel Fotoğraflar
Resim 7. https://www.tubitak.gov.tr/tr/foto-galeri/tubitak-yaz-bilim-kamplari-basladi. Erişim Tarihi: 12.09.2017
Resim 8. https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/bilim-ve-toplum/ulusal-destek-programlari/4003/icerik-bilim-merkezlerinde-bulunan-diger-birimler
Resim 9. Kişisel Fotoğraflar
Resim 10. Yalova Karaca Arberotum, www.tema.web.tr. Erişim Tarihi: 12.11.2017
Resim 11. Kişisel Fotoğraflar
Resim 12. Kişisel Fotoğraflar
Resim 13. Kişisel Fotoğraflar

8

KURUM MERKEZLİ PROGRAMLAR

Dr. Öğr. Üyesi Gözde İNAL KIZILTEPE
Adnan Menderes Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

"Okul öncesi eğitimin asıl amacı,
çocuğun doğal öğrenme tutkusunu canlandırmak olmalıdır."

Maria Montessori

GİRİŞ

Hızlı bir gelişim ve değişim sürecini kapsayan okul öncesi dönemde alınacak olan eğitimin, hayatın diğer dönemlerini şekillendirmedeki etkisi oldukça büyüktür. İstenilen özelliklere sahip nitelikli bireylerin yetiştirilmesi için okul öncesi dönemin en iyi şekilde değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda okul öncesi dönemdeki çocukların; gelişim düzeylerine ve bireysel farklılıklarına uygun, bilişsel, dil, sosyal, duygusal, fiziksel gelişimlerini destekleyen ve onları ilkokula hazırlayan çocuk merkezli programlara gereksinimleri vardır. Ev merkezli programlar, okul dışı programlar gibi alternatif programlar olmakla birlikte okul öncesi dönemdeki çocukların büyük bir çoğunluğuna kurum temelli programlar doğrultusunda eğitim hizmeti verilmektedir.

Bu bağlamda bu bölümün ilk kısmında, kurum temelli programın ve modelin tanımı, kurum temelli program örnekleri ile kurum temelli programların avantajları ve eksikleri üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda ise, güncellenmesinin ardından 2013 yılı itibari ile uygulanmaya başlanılan "0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı" ile "36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı" genel hatları ile tanıtılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

Akalın, D. (2003). *Yaz Okulları Eğitim Modeli. Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu*. http://www.acev.org/kaynaklarimiz/arastirmalarimiz-ve-yayinlarimiz. Erişim Tarihi: 02.08.2017.

Akoğlu, G. ve Şipal, R. F. (2012). Düşük Sosyoekonomik Düzeydeki Çocuklara Yönelik Erken Müdahale Yaklaşımları: Dünyadan ve Türkiye'den Uygulamalar. *Toplum ve Sosyal Hizmet 23*(1), 173-184.

Aksu-Koç, A., Bekman, S. ve Erguvanlı-Taylan, E. (2004). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Bir Erken Müdahale Modeli: Yaz Anaokulu Pilot Uygulaması*. http://www.acev.org/kaynaklarimiz/arastirmalarimiz-ve-yayinlarimiz. Erişim Tarihi: 02.08.2017.

Aktan, O. ve Akkutay, Ü. (2014). OECD Ülkelerinde ve Türkiye'de Okulöncesi Eğitim. *Asya Öğretim Dergisi, 2*(1), 64-79.

Akyüz,Y. (1996). Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi. *Milli Eğitim Dergisi, 132*,7-13.

Alptekin, A. E. (2011). 0-*3 Yaş Özel Eğitim Alan Zihinsel Engelli Çocukların Gelişiminde Aile Katılımlı Eğitimin Etkisinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aral, N. (2001). Okul Öncesi Eğitimin Yaygınlaştırılmasında Farklı Modeller. *Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı* (s.107–124). İstanbul: Turan Ofset.

Aral, N., Kandır, A. ve Can Yaşar, M. (2011). *Okul Öncesi Eğitim ve Okul Öncesi Eğitim Programı*. (Geliştirilmiş IV. Baskı). İstanbul: YA-PA.

Aral, N. ve Can Yaşar, M. (2015). 36-72 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim – 15: Okul Öncesi Eğitim Programları.* Ed.: A. Köksal Akyol, (s.59-76). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Arıkan, A. (2012). Highscope Programı. *Erken Çocukluk Eğitiminde Yaklaşımlar ve Programlar*. Ed.: F Temel, (s.359-403). Ankara: Vize yayıncılık.

Atalar, A.D. (2017). Haydi, Birlikte Planlayalım, Çalışalım, Değerlendirelim: HighScope Programı. *Erken Çocukluk Eğitimi Mozaiği: Büyük Düşünceler/Fikirler, Modeller ve Yaklaşımlar* Ed.: E.Aktan Acar, (s.211-230). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Barnett, W. S. (2008). *Preschool Education and Its Lasting Effects: Research and Policy Implications. Boulder and Tempe: Education and the Public Interest Center & Education Policy Research Unit*. http://epicpolicy.org/publication/preschooleducation. Erişim Tarihi: 02.08.2017.

Başer, H. (2013). *Çocuk Refahı Alanında Yeni Hizmet Modeli "Çocuk Evleri".* Doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Beaty, J. J. (2014). *Preschool Appropriate Practices: Environment, Curriculum and Development. (Fourth Edition).* Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.

Bekman, S. ve Gürlesel, C. F. (2005). *Doğru Başlangıç: Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim*. (TÜSİAD Raporu). İstanbul: TÜSİAD T/2005-05/396. http://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/333-dogru-baslangic-turkiyede-okul-oncesi-egitim. Erişim Tarihi: 02.08.2017.

Berger, E. H. (2008). *Parents as Partners in Education: Families and Schools Working Together (7th Edition)*. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Merrill Prentice Hall.

Biddle, K. A. G., Garcia-Nevarez, A., Henderson, W. J. R., ve Valero-Kerrick, A. (2013). *Early Childhood Education: Becoming a Professional*. Los Angeles: Sage.

Bredekamp, S. (2015). *Erken Çocukluk Eğitiminde Ekili Uygulamalar* (Çev. Ed. H.Z. İnan ve T. İnan). Ankara:Nobel Yayıncılık. (Çalışmanın orijinal basım tarihi, 2014).

Butin, D. ve Woolums, J. (2009). *Early Childhood Centers*. Washington, DC: National Clearinghouse for Educational Facilities.

Campbell F.A., Wasik B.H., Pungello E.P., Burchinal M.R., Kainz K., Barbarin O., Sparling J.J., Ramey C.T. (2008). Young Adult Outcomes from the Abecedarian and care Early Childhood Educational Interventions. *Early Childhood Research Quarterly, 23*(4), 452–466. Doi: https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2008.03.003.

Campbell, F. A. ve Ramey, C.T. (2010). Carolina Abecedarian Project. *Childhood Programs and Practices in the First Decade of Life: A Human Capital Integration.* Ed.: A. J. Reynolds, A. Rolnick, M. M. Englund, ve J. Temple, (s. 76- 98). New York: Cambridge University Press.

Clarke-Stewart, K. A., & Miner, J. L. (2008). Effects of Child and Day Care. *Encyclopedia of Infant and Early Childhood Development.* Ed.: M. M. Haith ve J. B. Benson, (s. 268–278). Maryland Heights, M.O.: Elsevier.

Conn-Powers, M. C. (2010). *Early Childhood School Readiness Series 2: Preparing Children for Kindergarten: Learning Centers.* http://www.iidc.indiana.edu/styles/iidc/defiles/ecc/learningcenters.pdf. Erişim Tarihi: 02.08.2017.

Copple, C., ve Bredekamp. S. (2006). *Basics of Developmentally Appropriate Practice: An Introduction for Teachers of Children 3 to 6.* Washington, D.C: NAEYC.

Deniz Kan, Ü. (2007). Okul Öncesi Eğitimde Değerlendirme Aracı Olarak Portfolyo. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27*(1), 169-178.

Deniz, Ü. ve Yükselen, A.İ. (2015). 0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim- 15: Okul Öncesi Eğitim Programları.* Ed.: A. Köksal Akyol, (s.59-76). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Dodge, D. T. ve Bickart, T. S. (2000*). How Curriculum Frameworks Respond to Developmental Stages: Birth Through Age 8.* http://ericeece.org/pubs/books/katzsym/dodge.pdf. Erişim Tarihi: 11.08. 2017.

Eliason, C. ve Jenkins, L. (2012). A Practical Guide to Early Childhood Curriculum (Ninth Edition). USA: Merrill Prentice Hall.

Erden, Ş. (2010). Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve Çeşitleri. *Erken çocukluk eğitimi*. Ed.: Tümkaya, S. ve Gülaçtı, T., (s.233-259). Ankara: Nobel Yayınevi.

Erdil, Z. (2010). Sosyoekonomik Olarak Risk Altında Bulunan Çocuklara Yönelik Erken Müdahale Programları ve Akademik Başarı İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi 17*(1), 72-78.

Essa, E. L. (2011). *Introduction to Early Childhood Education* (6th edition). Belmont, C.A.: Wadsworth.

Eurydice Türkiye Birimi Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (2009). Avrupa'da Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı: Sosyal ve Kültürel Eşitsizliklerle İlgilenmek. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/166TR.pdf. Erişim Tarihi: 02.08.2017.

Farran, D.C. (2000). Another Decade of Intervention for Children Who Are Low Income or Disabled: What Do We Know Now? *Handbook of early childhood intervention*. Ed.: J.P. Shonkoff ve S.J. Meisels, (s. 510-548).Cambridge :Cambridge University Press.

Fontaine, N. S., Torre, D.L., & Grafwallner, R. (2006). Effects of Quality Early Care On School Readiness Skills of Children at Risk. *Early Child Development and Care,176*(1), 99–109. Doi: http://dx.doi.org/10.1080/0300443042000270759.

French, G. (2007). *Children's Early Learning and Development*. The Early Childhood Curriculum Framework. Commissioned by the National Council for Curriculum and Assessment: Dublin. http://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=aaschsslrep. Erişim Tarihi: 10.08.2017.

Gorey, K. M.(2001). Early Childhood Education:Ameta-Analytic Affirmation of the Short and Long-Term Benefits of Educational Opportunity. *School Psychology Quarterly, 16*(1), 9-30. Doi: http://dx.doi.org/10.1521/scpq.16.1.9.19163.

Göle, M. O. ve Temel, F. (2015). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Nitelikli Bir Okul Öncesi Eğitim Programında Bulunması Gereken Özelliklere İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(3), 663-684. Doi: 10.17860/efd.25056.

Gullo, D. F. (2006). *K Today: Teaching and Learning in the Kindergarten Year.* Washington, DC: NAEYC.

Guyton, G. (2011). Using Toys to Support Infant-Toddler Learning And Development, *Young Children, 66(*5), 50-56.

Gürkan. T. (2012). Okul Öncesi Eğitim Programı. *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri*. Ed.: R. Zembat, (s.35-76). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gürkan, T. (2015). Okul Öncesi Eğitim Programlarının Genel Özellikleri İle Kazanım ve Göstergeler. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim – 15: Okul Öncesi Eğitim Programları.* Ed.: A. Köksal Akyol, (s.34-60). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Head Start Bureau (1998). *Head Start Program Performance Standards and Other Regulations* http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED426807.pdf. Erişim Tarihi: 05.08.2017.

Head Start FACES 2000. (2010). *A Whole-Child Perspective on Program Performance, Fourth Progress Report, May 2003*. https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/opre/faces00_4thprogress.pdf. Erişim Tarihi: 05.08.2017.

Hofferth, S. L. (1996). Child Care in The United States Today. *The Future of Children, 6*(2), 41-61.

Hohmann, M. & Weikart. D. P. (2000). *Küçük Çocukların Eğitimi*. (Çev: Sibel Saltiel Kohen, Der: Ülfet Öğüt). İstanbul: Hisar EğitimVakfı Yayınları.

Huston, A. C., Chang, Y. E., & Gennetian, L. (2002). Family and Individual Predictors Of Child Care Use By Low-Income Families In Different Policy Contexts. *Early Childhood Research Quarterly, 17*(4), 441–469.

İnal, G. (2011). Okul Öncesi Eğitim Programında Aile Katılım Çalışmaları. *Okul Öncesi Eğitimde Özel Öğretim Yöntemleri*. Ed.: F. Alisinanoğlu, (s.191-216). Ankara: Pegem Akademi.

Jackman, H., Beaver, N., & Wyatt, S. (2014). *Early Education Curriculum: A Child's Connection to the World.* (Sixth Edition). Stamford, USA: Cengage Learning.

Kandır, A. (2001). Okul Öncesi Eğitim Programlarında Serbest Zaman Etkinliklerinin Planlanması. *Gazi Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı*. (s.150-157). İstanbul : Ya-Pa Yayınları.

Kandır, A. (2003). Erken Çocukluk Eğitiminde Kaliteyi Belirleyen Ölçütler. *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. Ed.: M. Sevinç, (s.36-40). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Kandır, A., Özbey, S., İnal, G. (2010). Okul Öncesi Eğitimde Program: Kuramsal Temeller. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Kartal, H. (2008). *Geçmişten Günümüze Erken Çocukluk Eğitimi Uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Kınık Kılıç, E. ve Aktan Acar, E. (2017). Tüm Çocuklar Eşit Şansı Hak Eder: Head Start Programı. *Erken Çocukluk Eğitimi Mozaiği: Büyük Düşünceler/ Fikirler, Modeller ve Yaklaşımlar*. Ed.: E.Aktan Acar (s.199-210). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Koçak, N. (2001). Erken Çocukluk Döneminde Eğitim ve Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitiminin Durumu. *Milli Eğitim Dergisi, 151*, 74-80.

Lally, J. R., & Stewart, J. (1990). Setting up Environments. Infant/Toddler Caregiving: A Guide. Far West Lab. for Educational Research and Development. San Francisco, CA. Center for Child &Family Studies. http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED321870.pdf. Erişim Tarihi: 10.08.2017.

Lohmander, M. K. (2004). The Fading of Teaching Profession? Reform of Early Childhood Teacher Education in Sweden. *Early Years: An International Journal of Research and Development, 24(*1), 23-34. doi: http://dx.doi.org/10.1080/0957514032000179034.

McAfee, O., Leong, D. J. & Bodrova, E. (2004). *Basics of Assessment: A Primer For Early Childhood Educators.* Washington D.C.: NAEYC.

Mcafee, O. & Leong, D. J. (2012). Erken Çocukluk Döneminde Değerlendirme: Süregelen Bir Çalışma. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi* (Çev. Ed.: B. Ekinci-Palut), (s. 1-10). Ankara: Nobel Akademik (Çalışmanın orijinal basım tarihi, 2011).

MEB Mevzuat Bankası (1996). *Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Çocuk Bakım Evleri Hakkında Yönetmelik.* Çevrim-içi:http://mevzuat.meb.gov.tr/html/28.htm. Erişim Tarihi:02.08.2017.

MEB, (2013a). *0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

MEB, (2013b). *0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı İle Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi (EBADER).* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

MEB, (2013c). *MEB Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

Moore, G. T. (1996). How Big is Too Big? How Small is Too Small? *Child Care Information Exchange, 7*(110), 21-24.

Morrison, G. S. (2004). *Early Childhood Education Today (6th Edition).*Upper Saddle River, N.J: Merrill/Prentice Hall.

Muhlhausen, D. B. & Lips, D. (2010). Head Start Earns an F: No Lasting Impact for Children by First Grade. *Backgrounder, 2363*, 1-13.

Myers, R. (1996). *Hayatta Kalan On İki. Erken Çocukluk Eğitimi Programlarının Güçlendirilmesi*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayın No 5. Ankara: Varol Matbaası.

NICHD Early Child Care Research Network. (2000). Characteristics and Quality of Child Care for Toddlers and Preschoolers. *Applied Developmental Science, 4*(3) 116–135. Doi: http://dx.doi.org/10.1207/S1532480XADS0403_2.

Oktay, A. (2002). *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem.* İstanbul: Epsilon Yayıncılık

Oktay, A. (2003). Türkiye'de Kurum Merkezli Erken Çocukluk Eğitimi. Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu. http://www.acev.org/kaynaklarimiz/arastirmalarimiz-ve-yayinlarimiz Erişim Tarihi: 02.08. 2017.

Oktay, A. (2007). Okul Öncesi Eğitimin Önemi ve Yaygınlaştırılması. *Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular.* Ed.: A. Oktay ve Ö. Polat Unutkan, (s. 11-24). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Ou, S. R., & Reynolds, A.J.(2006). Early Childhood Intervention and Educational Attainment: Age 22 Findings from the Chicago Longitudinal Study. Journal of Education for Students Placed at Risk, 11(2), 175–198. http://dx.doi.org/10.1207/s15327671espr1102_4.

Özbey, S. (2013). Okul Öncesi Eğitimde Program. *İlköğretime Hazırlık ve İlköğretim Programları.* Ed.: F.Alisinanoğlu, (s. 118-133). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüplerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik (2015). *Resmi Gazete*, 29342 (30 Nisan 2015). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150430-4.htm. Erişim Tarihi:02.08.2017.

Poyraz, H. ve Dere, H. (2006). *Okulöncesi Eğitiminin İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Ramey, C.T., & Ramey, S.L. (2004). Early Learning and School Readiness: Can Early Intervention Make A Difference? *Merill-Palmer Quarterly, 50*(4), 471-491.

Ramey, C. T., Sparling, J. J., & Ramey, S. L. (2012). *Abecedarian: The Ideas, The Approach, and The Findings*. Los Altos, CA: Sociometrics Corporation.

Resnick, G. (2010). Project Head Start: Quality and Links To Child Outcomes. *Childhood Programs and Practices in The First Decade of Life: A Human Capital Integration*. Ed.: A. J. Reynolds, A. Rolnick, M. M. Englund ve J. Temple, (s. 121-156). New York, NY: Cambridge University Press.

Reynolds A.J., Chang H., Temple J.A. (1998). Early Childhood Intervention and Juvenile Delinquency: An Exploratory Analysis of the Chicago Child-Parent Centers. *Evaluation Review. 22*, 341–372.

Reynolds, A. J., Temple, J. A., Robertson, D. L., & Mann, E. A. (2001). Long-term Effects of An Early Childhood Intervention On Educational Achievement and Juvenile Arrest: A 15-Year Follow-Up of Low-Income Children in Public Schools. *Journal of the American Medical Association, 285,* 2339 – 2346.

Reynolds, A.J., Rolnick, A.J., M.M. Englund, Temple, J.A. (2010). Early Childhood Development and Human Capital. *Childhood Programs and Practices in the First Decade of Life: A Human Capital Integration*. Ed.: A. J. Reynolds, A. Rolnick, M. M. Englund ve J. Temple, (s. 1- 26). New York, NY: Cambridge University Press.

Reynolds, A. J., Temple, J. A., Ou, S. R. (2010). Impacts and Implications of the Child-Parent Center Preschool Program. *Childhood Programs and Practices in the First Decade of Life: A Human Capital Integration*. Ed.: A. J. Reynolds, A. Rolnick, M. M. Englund ve J. Temple, (s. 168- 187). New York, NY: Cambridge University Press.

Reynolds, A. J., Temple, J. A., Ou, S. R., Arteaga, I. A., & White, B. A. B. (2011). School-Based Early Childhood Education and Age-28 Well-Being: Effects by Timing, Dosage, and Subgroups. *Science, 333*(6040), 360-364. DOI: 10.1126/science.1203618.

Schweinhart L.J. (2010). The Challenge of the HighScope Perry Preschool Study. *Childhood Programs and Practices in the First Decade of Life: A Human Capital Integration.* Ed.: A. J. Reynolds, A. Rolnick, M. M. Englund, ve J. Temple, (s. 157- 167). New York, NY: Cambridge University Press.

Sparling, J. (2018). *International Initiatives* http://abc.fpg.unc.edu/international-initiatives. Erişim Tarihi: 05.02.2018.

Şişman, M. (2007). *Eğitim Bilimine Giriş.* (3.Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tos, F. 2001. *Çocuğun Gelişiminde Okul Öncesi Eğitim*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Ural, O. ve Ramazan, O. (2007). Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Dünü ve Bugünü*. Ed.: S. Özdemir, H. Bacanlı ve M. Sözer, (s. 11-56). Ankara: TED Yayınları

Uyanık, Ö. (2016). Okul Öncesi Eğitimde Farklı Yaklaşımlar. *Okul Öncesi Eğitime Giriş*. Ed.: F Alisinanoğlu, ve V. Bayraktar, (s.147-181). Ankara: Vize Yayıncılık.

Yaşar, Ş. (1984). İngiltere'de Okul Öncesi Eğitim Veren Kurumlar ve Bu Kurumlara Öğretmen Yetiştirme. *Eğitim ve Bilim, 9*(51), 19-23.

Yaşar, Ö. ve Dağdelen, N. (2013). Korunmaya Muhtaç Çocukların Yetiştirilmesinde Çocuk Yurtlarından Çocuk Evlerine Geçişin, Çocukların Sosyo-Kültürel ve Psikolojik Gelişimlerine Etkisi Üzerine Bir Çalışma: Isparta Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(2), 199-221.

Yazıcı, E. (2012). Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(18), 499-525.

Yıldırım, Ş. (2013). *Çocuk Evinde Kalan Çocukların İlişki Dinamikleri: İzmir Örneği*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, A. (2012). Head Start Programı. *Erken Çocukluk Eğitiminde Yaklaşımlar ve Programlar.* Ed.: F.Temel, (s.287-326). Ankara: Vize yayıncılık.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim-1.https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/nursery-school-building-with-playgrounds-gm153075187-21433482

Resim-2.https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/colorful-playground-with-apartment-blocks-in-the-background-gm144808580-4881846

Resim-3.https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/kindergarten-game-room-gm515161062-88430199

Resim-4.https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/chairs-table-and-toys-interior-of-kindergarten-gm621505844-108570735

Resim-5.https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/two-girls-painting-in-kindergarten-gm505136800-83524449

9 EV MERKEZLİ PROGRAMLAR

Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Mütevazi bir yuvaya denk bir okul; erdemli bir anne babaya denk bir öğretmen yoktur.

Mahatma Gandhi

GİRİŞ

Erken çocukluk döneminde çocuğun uyarıcılarla elde ettiği bilgi ve beceriler, ileriki yaşamının temellerini oluştur. Bu dönemde çocuğun çevresindeki en önemli uyarıcı aile ve ev ortamıdır. Çocuğun gerek okulda gerekse yaşamın diğer alanlarında öğrenmesini sağlayan anne babaların ve çocuğa bakmakla yükümlü diğer bireylerin; çocuğun bilişsel, dil, motor, sosyal ve duygusal gelişimlerinin ve özbakım becerilerinin desteklenmesinde etkisi büyüktür. Bu etki de doğumundan önce başlamakta ve yaşamın sonuna kadar devam etmektedir.

Erken çocukluk döneminde çocuklar yoğun bir öğrenme potansiyeline sahiptir. Bu potansiyelin gelişmesi için çocukların doğduğu andan itibaren uyarıcı bir çevreye gereksinimleri vardır. Buna karşın risk grubunda olduğu belirlenen çocuklara gelişimlerinde gecikme olma ihtimali düşünülerek daha yoğun ve daha ciddi bir uyaran desteği sağlanmalıdır. Sosyal çevrenin yetersiz oluşu nedeniyle risk altında bulunan çocuklar için gerçekleştirilen eğitim çalışmaları yaşamsal önem taşımaktadır (Ömeroğlu ve Can Yaşar, 2006).

Erken çocukluk döneminin her aşamasında çocuğa zengin uyarıcı çevre olanakları sunulmalı, ev ortamı gelişim ve eğitimi destekleyici bir hale getirilmelidir. Ancak ekonomik zorluklar yaşayan ailelerin çocukları bu dönemde gelişimsel gerilik açısından yüksek risk altındadır. Ekonomik zorluklar ailenin ve çocuğun beslenmesini, tıbbi olanaklara ulaşabilmeyi, güvenliği ve çocuğun gelişimi için gerekli uyaranların bulunduğu fiziksel ortamların oluşturulabilmesini, anne baba tarafından yaşanılan stresin düzeyini, günlük bakımın niteliğini ve devamlılığını etkilemektedir. Araştırmalar bu koşullarda büyüyen çocukların fiziksel, bilişsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimleri ve özellikle okul başarısı açısından önemli düşüşler gösterdiklerini ortaya koymuştur (Zigler vd., 2002). Ailenin sosyoekonomik düzeyi, çocuk gelişimi ve eğitimi ile ilgili becerileri, çocukları ile olan etkileşimleri; çocuğun doğuştan getirdiği yeteneklerinin ne kadarının gelişeceğini ve nasıl şekilleneceğini etkilemektedir. Bu nedenle, öncelikle biyolojik ve sosyal risk altındaki çocuklar olmak üzere tüm çocukların ve ailelerin erken dönemde erken müdahale programları ile desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Akgün, E. ve Yeşilyaprak, B. (2010). Anne Çocuk İlişkisini Oyunla Geliştirme Eğitim Programının Etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 43(2), 123-147.

Aksoy, A. (2001). Anne Baba Eğitimi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 26(277), 27-30.

Albritton, S., Klotz, J., ve Roberson, T. (2004) The Effects of Participating in A Parents As Teachers Program On Parental Involvement in The Learning Process at School and in The Home. *E-Journal of Teaching and Learning in Diverse Settings*, 1(2), 108-208.

Alpaydın, Y. ve Canel, A.N. (2011). *Aile Eğitimi Programları Üzerine Notlar*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal Akyol, A., Bütün Ayhan, A., Yıldız Bıçakçı, M., Erdoğan, S. (2008). *Okul Öncesi Dönemde Aile Eğitimi.* Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi. www.acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5268/5915.doc/ Erişim Tarihi: 05.09.2017.

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal Akyol, A., Bütün Ayhan, A., Yıldız Bıçakçı, M., ve Erdoğan, S. (2011a). The Effects of Parent Education Programs on the Development of Children Aged Between 60 and 72 Months. *Social Behavior and Personality,* 39(2), 241-250.

Aral, N., Kandır, A. ve Can Yaşar, M. (2011b). *Okul Öncesi Eğitim ve Okul Öncesi Eğitim Programı* (Geliştirilmiş IV. Baskı). İstanbul: YA-PA Yayınları.

Arcus, M.E. ve Thomas, J. (1993). The Nature and Practice of Family Life Education. *Handbook of Family Life Education: The Practice of Family Life Education* (Margaret E. Arcus, Jay D. Scvaneveldt ve J. Joel Moss (Eds.). London: International Educational and Professional Publisher. 2, 10-11.

Baker, A.J.L., Piotrkowski, C.S., ve Brooks-Gunn, J. (1999). The Home Instruction Program for Preschool Youngsters (HIPPY). *The Future of Children,* 9(1), 116-133.

Bekman, S. (1990). *Erken Çocukluk Eğitiminde Farklı Modeller Bildirileri.* Ankara: UNICEF Yayınları.

Bekman, S. (1991). Erken Çocukluk Gelişiminde Ev Merkezli Eğitim. M.Ü. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3, 37-52.

Bekman, S. (1996-1999). Anne Çocuk Eğitim Programı'nın Okul Başarısına Etkisi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, XVII, 17-35.

Bekman, S. (1998). *Eşit Fırsat. Anne-Çocuk Eğitim Programının Değerlendirilmesi*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Bekman, S., Sucuka, N. ve Özdemir, A. (2003). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi için Anne Destek Programı.* İstanbul: AÇEV Yayınları.

Bruder, M.B. (2010). Early Childhood Intervention: A Promise to Children and Families for Their Future. *Exceptional Children,* 76(3), 339-355.

Buckley, C.K., and Schoppe-Sullivan, S.J. (2010). Father Involvement and Coparenting Behavior: Parents' Nontraditional Beliefs and Family Earner Status As Moderators. *Personal Relationships*, 17, 413-431.

Carneiro, P., Meghir, C., ve Parey, M. (2013). Maternal Education, Home Environments, and The Development of Children and Adolescents. *Journal of the European Economic Association*, 11(1), 123-160.

Castillo, J., Welch, G., ve Sarver, C. (2010). Fathering: The Relationship Between Fathers' Residence, Fathers' Sociodemographic Characteristics, And Father Involvement. *Matern Child Health Journal,* 15(8), 1342–1349.

Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2009). *Parent Training Programs: Insight For Practitioners.* Retrieved from http://www.cdc.gov/violenceprevention/ pdf/parent_training_brief-a.pdf Erişim Tarihi: 05.10.2017

Cheng, S.H. (2004). *Factors That Influence The Effectiveness Of A Parenting Program For Asians And Pacific Islanders*. Doctoral Thesis, Utah States University, Logan, Utah, USA.

Child Welfare Information Gateway, Children's Bureau, FRIENDS National Resource Center for Community-Based Child Abuse Prevention, & Center for the Study of Social Policy. (2013). *Preventing Child Maltreatment and Promoting Well-Being: A Network for Action 2013 Resource Guide.* Retrieved from https://www.childwelfare.gov/pubs/guide2013/guide.pdf Erişim Tarihi: 17.11.2017

Crosser, S. (2005). *What Do We Know About Early Childhood Education?* Research based practice. NY: Thomson Delmar Learning.

Çağdaş, A. ve Şahin Seçer, Z. (2011). *Anne Baba Eğitimi*. Ankara: Eğiten Kitap.

Daniel, B., Burgess, C., ve Antcliff, G. (2011). *Resilience Practice Framework.* Paddington, Sydney: The Benevolent Society.

Demir-Lira, Ö.E. (2016). Okul Öncesi Dönemde ve Okul Çağında Okuma Yazma ve Matematik Gelişimi. Derleyenler: Aydın, Ç., Göksun, T., Küntay, A.C., Tahiroğlu, D. *Aklın Çocuk Hali: Zihin Gelişim Araştırmaları* (s.319-342). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 90.

Development Services Group (2013). *Protective Factors for Populations Served by The Administration on Children, Youth and Families: A Literature Review and Theoretical Framework. Manuscript in Review.* Washington, DC:Author.

Dodge, K.A., Goodman, W.B., Murphy, R.A., O'Donnell, K., Sato, J., ve Guptill, S. (2014). Implementation and Randomized Controlled Trial Evaluation of Universal Postnatal Nurse Home Visiting. *American Journal of Public Health*, 104(S1), S136-S143.

Downer, J., Campos, R., McWayne, C., ve Gartner, T. (2008). Father Involvement and Children's Early Learning: A Critical Review of Published Empirical Work from The Past 15 Years. *Marriage & Family Review*, 43(1/2), 67-108.

Duncan, S.F. and Goddard, H.W. (2005). *Family Life Education: Principles and Practices for Effective Outreach.* CA: SAGE Publications.

Evans, J.L., Myers, R., ve Ilfeld, E.M. (2000). Focus: Home-Based Programmes for Early Childhood Care and Development (Part 1: Home-visiting). *The Consultative Group on Early Childhood Care and Development*. www.ecdgroup.com/cn/ Erişim Tarihi: 23.10.2017

Fine, M.J. and Henry, S.A. (1991). *Professional Issues in Parent Education. The Second Handbook on Parent Education: Contemporary Perspectives.* London: Academic Press.

Gowen, J.W. and Nebrig, J.B. (2001). *Enhancing Early Emotional Development: Guiding Parents of Young Children* (1st Edition). London: Brookes Publishing.

Hack, M., Klein, N.K., ve Taylor, H.G. (1995). Long-Term Developmental Outcomes of Low Birthweight Infants. *Future of Children,* 5, 176-196.

Harden, B.J., Chazan-Cohen, R., Raikes, H., ve Vogel, C. (2012). Early Head Start Home Visitation: The Role Of Implementation in Bolstering Program Benefits. *Journal of Community Psychology*, 40(4), 438-455.

Hoard, D. and Shepard, K.N. (2005). Parent Education as Parent-Centered Prevention: A Review of School-Related Outcomes. *School Psychology Quarterly,* 20(4), 434-454.

Holt, R.L. and Mikati, M.A. (2011). Care for Child Development: Basic Science Rationale and Effects of Interventions. *Pediatr Neurol,* 44, 239-253.

Howard, K.S. and J. Brooks-Gunn, J. (2009). The Role of Home-Visiting Programs in Preventing Child Abuse and Neglect. *The Future of Children*, 19(2), 119-146.

Johnson, U.Y., Martinez-Cantu, V., Jacobson, A.L., ve Weir, C.M. (2012). The Home Instruction for Parents of Preschool Youngsters Program's Relationship with Mother and School Outcomes. *Early Education and Development,* 23(5), 713-727.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S. ve Sunar, D. (1993). *Başarı Ailede Başlar. Çok Amaçlı Eğitim Modeli.* İstanbul: YA-PA Yayınları.

Kartal, H. (2007). Erken Çocukluk Eğitimi Programlarından Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bilişsel Gelişimlerine Etkisi. *İlköğretim Online* 6(2), 234-248.

Kartal, H. (2013). Erken Eğitim ve Destek Programları. Temel, Z.F. (Ed.), *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları* (s. 157-227). Ankara: Anı Yayıncılık.

Kılınç, F.E. (2011). *Anne Eğitim Programı ile Anne Çocuk Etkileşim Programının 24-36 Aylık Çocukların Bilişsel Becerilerine ve Annelerin Çocuk Yetiştirme Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kılınç, F.E. ve Aral, N. (2015). Erken Müdahale İçin Bir Model: Anne Çocuk Etkileşim Programı. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1, 63-76.

Kinney, J. M., Haapala, D. A., ve Booth, C. (2004). *Keeping Families Together: The Homebuilders Model.* New Brunswick, New Jersey: Aldine Transaction.

Kitzman, H.J., Olds, D.L., Cole, R.E., Hanks, C.A., Anson, E.A., Arcoleo, K.J., Luckey, DW., Henderson, C.R., ve Holmberg, J.R. (2010). Enduring Effects Of Prenatal And İnfancy Home Visiting By Nurses On Children: Follow-Up Of A Randomized Trial Among Children At Age 12 Years. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 164(5), 412-418.

Kurtulmuş, Z. (2003). *Anne Eğitim Programının 4-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Alt Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Anne Davranışları Üzerindeki ve Annelerin Okul Öncesi Eğitime Yönelik Görüşlerine İlişkin Etkisinin İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Kuzu, N. (2006). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Aile Katılım Çalışmalarının Anne Davranışları Üzerindeki ve Annelerin Okul Öncesi Eğitime Yönelik Görüşlerine İlişkin Etkisinin İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Lambord, A. and Nisel, H. (1995). *Early Intervention Child Care and Family Program.* Learning Together Copiright, American Israel Copperative Enterprise.

LeCroy, C.W. and Krysik, J. (2011). Randomized Trial of The Health Families Arizona Home Visiting Program. *Children and Youth Services Review*, 33(10), 1761-1766.

Lee, E., Mitchell-Herzfeld, S.D., Lowenfels, A.A., Greene, R., Dorabawilw, V., ve DuMont, K.A. (2009). Reducing Low Birth Weight Through Home Visitation: A Randomized Controlled Trial. *American Journal of Preventive Medicine*, 36(2), 154-160.

Leung, C., Sanders, M.R., Leung, S. Mak, R., ve Lau, J. (2003). An Outcome Evulation of The Impletentation of The Triple P-Positive Parenting Program Hong Kong. *Family Process,* 42(4), 531-544.

Levenstein, P., Levenstein, S., Shiminski, J.A., ve Stolzberg, J.E. (1998). Long Term Impact of A Verbal Interaction Program For At-Risk Toddlers: An Exploratory Study of High School Outcomes in A Replication of The Mother-Child Home Program. *Journal of Applied Developmental Psychology,* 19(2), 267-285.

Levenstein, P. ve Levenstein, S. (2008). *Messages From Home: The Parent-Child Home Program for Overcoming Educational Disadvantage* (Revised and Update Edition). USA: Temple University Press.

Love, J.M., Kisker, E.E., Ross, C., Raikes, H., Constantine, J., Boller, K., Brooks-Gunn, J., Chazan-Cohen, R., Tarullo, L.B., Schochet, P. Z., Paulsell, D., ve Vogel, C. (2005). The Effectiveness of Early Head Start for 3-Year-Old Children and Their Families: Lessons for Policy and Programs. *Developmental Psychology*, 41(6), 885-901.

Lowell, D.I., Carter, A.S., Godoy, L., Paulicin, B., ve Briggs-Gowan, M.J. (2011). A Randomized Controlled Trial Of Child First: A Comprehensive, Home-Based Intervention Translating Research into Early Childhood Practice. *Child Development*, 82(1), 193-208.

Lundahl, B.W. and N. Harris, N. (2006). Delivering Parent Training to Families at Risk to Abuse: Lessons From Three Meta-Analyses. *American Professional Society on the Abuse of Children*, 18, 7–11.

Mann, M.B., Pearl, P.T., ve Behle, P.D. (2004). Effects of Parent Education on Knowledge and Attitudes. *Adolescence*, 39(154), 355-360.

Marcon, R.A. (2000). Education Transitions in Early Childhood, Middle Childhood, and Early Adolescence: Head Start vs. Public Scool Prekindergarden Graduates. *Educational Information Research Center* (ERIC). ED: 441 601

McCartney, K., Dearing, E., Taylor, B.A., & Bub, K.L. (2007). Quality Child Care Supports the Achievement of Low-Income Children: Direct and Indirect Pathways Through Caregiving and the Home Environment. *Journal Applied Developmental Psychology,* 28(5-6),411-426.

McClelland., M.M., Acock, A.C., ve Morrison, F.J. (2006). The Impact of Kindergarten Learning-Related Skills on Academic Trajectories at the End of Elementary School. *Early Childhood Research Quarterly,* 21(4), 471-490.

McCollum, J.A. (1999). Parent Education: What We Mean and What That Means. *Topics in Early Childhood Special Education*, 19(3), 147-149.

McDonald, L., Moberg, P.D., Brown, R., Rodriguez-Espiricueta, I., Flores, N. I., Burke, M.P., & Coover, G. (2006). After School Multifamily Groups: A Randomized Controlled Trial Involving Low Income, Urban, Latino, Children. *Children and School*, 28(1), 25-34.

MacMillan, H.L., Barlow, J., Fergusson, D.M., Leventhal, J.M., ve Taussig, H.N. (2009). Interventions to Prevent Child Maltreatment and Associated Impairment. *The Lancet*, 373(9659), 250-266.

McWayne, C. M., Hahs-Vaughn, D. L., Cheung, K., ve Wright, L. (2012). National Profiles of School Readiness Skills for Head Start Children: An Investigation of Stability and Change. *Early Childhood Research Quarterly*, 27(4), 668-683.

McWilliam, R.A. (2010). *Routines-Based Early Intervention: Supporting Young Children and Their Families.* USA: Paul H. Publishing Co.

MEB (2013a). *Aile Eğitimi Programlarının (0-18 Yaş) Değerlendirilmesi Araştırması.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü İzleme ve Değerlendirme Grup Başkanlığı.

MEB (2013b). *Okul Öncesi Eğitim Programı İle Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi* (OBADER). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.

Ömeroğlu Turan, E., Aksoy, A. ve Turla, A. (1997). *Anne-Çocuk Eğitim Programı. Okul Öncesi Eğitim Sempozyumu "Okul Öncesi Eğitimde Yeni Yaklaşımlar"* (s.84-91). (Yayına Hazırlayan: G. Haktanır), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ömeroglu, E. ve Can Yasar, M. (2002). *Ev Merkezli Aile Çocuk Eğitim Programının Ev Ortamına Etkisi. Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Sempozyumu* (s. 34-52). Ankara: Kök Yayıncılık.

Ömeroğlu, E. ve Can Yaşar, M. (2006). Aile Çocuk Eğitim Programının Aile İçi Etkileşime Etkisinin İncelenmesi. *I. Uluslararası Okul Öncesi Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı*, II. Cilt, (s.241-254). İstanbul: YA-PA Yayınları.

Palm, G. and Fagan, J. (2008). Father Involvement In Early Childhood Programs: Review of The Literature. *Early Child Development and Care*, 178(7-8), 745-759.

Parent-Child Home Program (2011). *The Parent-Child Home Program: A Research - Proven Early Childhood Literacy And School Readiness Program*. http://www.education.com/reference/article/Ref_Parent_Child_Home/ Erişim Tarihi: 14.11.2017

Peterson, C., Wall, S., Raikes, H.A., Kisker, E.E., Swanson, M.E., Jerald, J., Atwater, J.B., ve Qiao, W. (2004). Early Head Start: Identifying And Serving Children With Disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 24(2), 76-88.

Pfannenstiel, J.C., Seitz, V., ve Zigler, E. (2009). Promoting School Readiness: The Role of The Parents As Teachers Program. NHSA Dialog: A Research-to-Practice. *Journal for the Early Intervention Field*, 6(1), 71-86.

Purutçuoğlu, E. ve Yıldız Bıçakçı, M. (2016). *Erken Çocukluk Eğitiminde Müdahale: Tedavi Planlayıcısı.* Ankara: Eğiten Kitap.

Reynolds, A.J., Mavrogenes, N.A., Bezruczko, N., ve Hagemann, M. (1996). Cognitive and Family-Support Mediators of Preschool Effectiveness: A Confirmatory Analysis. *Child Development,* 67(3), 1119-1140.

Roopnarine, J.L. and Johnson, J.E. (2009). *Approaches to Early Childhood Education.* Upper Saddle River, N.J: Merrill/Pearson.

Rush, D.D., Shelden, M.L., & Hanft, B.E. (2003). Coaching Families and Colleagues: A Process of Collaboration in Natural Settings. *Infants ve Young Children*, 16(1), 33-47.

Sweet, M.A. and Appelbaum, M.I. (2004). Is Home Visiting an Effective Strategy? A Meta-Analytic Review of Home Visiting Programs for Families with Young Children. *Child Development,* 75(5), 1435-1456.

Sucuka, N., Özkök, S.Ü. ve Vardar, B. (1997). Anne Çocuk Eğitim Programı: Uygulama ve Değerlendirme. *Okul Öncesi Eğitim Sempozyumu "Okul Öncesi Eğitimde Yeni Yaklaşımlar"* (s. 51-83). Ankara: Türkiye Okul Öncesi Eğitimi Derneği.

Temel, Z.F. ve Ömeroğlu, E. (1993). Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Yaygınlaştırılmasında Aile Eğitimine Dayalı Modeller. *I. Okul Öncesi Eğitimi Sempozyumu* (s. 58-62). Ankara: T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Okulöncesi Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.

Temel, Z.F. (1998). Anne Çocuk Eğitim Programı ve Yaygınlaştırılması. *Çağdaş Eğitim Dergisi,* 23(247), 8-10.

Temel, Z.F. (1999). The Study of The Effect of Mother-Child Education Program. *International School Psychology Association XXII Annual Coolquim Theme and Scientific Program.* Kreuzlingen/konstanz, Switzerland, Germany, July 30 Agust, 3-32.

Temel, Z.F. ve Aksoy, A.B. (2000). Home-Based Mother Training Program for 0-3 Years of Age and Its Effects on Home Environment. *Psychologie and Education*, 25/26 (1-2), 51-58.

Temel, Z.F. (2003). Aile Eğitim Modeli Dünyadaki ve Türkiye'deki Uygulamalar. *"Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı" Raporu.* 5-6 Aralık 2003, Ankara: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Tezel Şahin, F., Turla, A. ve Ömeroğlu Turan, E., (1998). Dezavantajlı Bölgelerde Yaşayan 0-4 Yaş Çocuklarının Anne Eğitim Programına Öğretmen Yetiştirme Çalışmaları. *Bilgi Çağında Öğretmenimiz Sempozyumu* (s. 181-189). Ankara: ANAÇEV Vakfı.

Tezel Şahin, F. ve Özyürek, A. (2012). Anne Baba Eğitimi ve Türkiye'de Uygulanan Aile Eğitim Programları. Güler, T. (Ed.). *Anne Baba Eğitimi* (2. Baskı) (s.145-166). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Tezel Şahin, F. ve Özyürek, A. (2016). *Anne Baba Eğitimi ve Aile Katılımı.* Ankara: İstatistik Dünyası.

Tuijl C.V. and Leseman, P.P.M. (2004). Improving Mother-Child Interaction in Low-Income Turkish-Dutch Families: A Study of Mechanisms Mediating Improvements Resulting From Participating in A Home-Based Preschool Intervention Program. *Infant and Child Development*, 13, 323-340.

Wagner, M.M. and Clayton, S.L. (1999). The Parents as Teachers Program: Results from Two Demonstrations. *The Future of Children*, 9(1), 91-115.

Wagner, M., Lida, E. ve Spiker, D. (2001). *The Multisite Evaluation of The Parents as Teachers Home Visiting Program: Three-Year Findings from One Community.* Menlo Park, CA: SRI International.

Westheimer, M. (2002). *Parents Making A Difference: International Research on The Home Instruction for Parents of Preschool Youngsters (HIIPY) Program*. Jerusalem: Distributed by the Hebrew University Magnes Press, 2003.

White, J.M. and Klein, D.M. (2008). *Family Theories.* London: Sage Publication.

Yazıcı, Z. (2002). Ev Merkezli Aile Eğitim Programları: "HATAF ve HIPPY" Örneği. *Mesleki Eğitim Dergisi,* 4(7), 17-24.

Young, M.E. (1996). *Early Child Development Investing in Future. The International Bank for Reconstruction and Development.* Washington D.C.:The World Bank.

Zepeda, M. and Morales, A. (2001). *Supporting Parents through Parent Education. Building Community Systems for Young Children.* ERIC. Erişim Tarihi: 14.08.2017

Zigler, E.F., Finn Stevenson, M., ve Hall, N.W. (2002). *The First Three Years & Beyond: Brain Development and Social Policy.* London: Yale University Press.

Zigler, E., Pfannenstiel, J.C., ve Seitz, V. (2008). The Parents as Teachers Program and School Success: A Replication and Extension. *Journal of Primary Prevention*, 29, 103-120. http://www.aileegitimi.meb.gov.tr ErişimTarihi: 09.12.2017

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15
Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR, Dr. Öğretim Üyesi Nezahat Hamiden KARACA ve Okutman Ümit Ünsal KAYA'nın aile albümünden alınmıştır.

10 BİREYSEL DESTEK PLANLARI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuk kafasının içi bilgiyle doldurulacak bir kap değildir, istediğince açmasına yardım edilecek bir çiçektir.

Noam Chomsky

GİRİŞ

Bazı çocuklar gelişim süreci içerisinde normal büyümesini ve gelişmesini engelleyebilecek ciddi sorunlarla karşılaşabilirler. Bu sorunlar, fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal, davranışsal, sosyal ve nörolojik alanlarda olabilir. Gelişimsel olarak gecikme veya gerilik gösteren çocukların gelişim sürecini ilerletmek, bağımsızlık ve kişisel yeterliliğini artırmak için öğretim süreçlerinin onların bireysel özelliklerine göre düzenlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle gelişimsel olarak gerilik ve gecikme gösteren her bir çocuğa bireysel destek planının (BDP) yada bireyselleştirilmiş eğitim programlarının (BEP) hazırlanması gerekir. Bu kitapta bireysel destek planı kavramı kullanılacaktır. Bireysel destek planları (BDP), bireye ait istenen özel sonuçları ve bu sonuçlara çeşitli kişi, hizmet ve desteklerin sağlanmasıyla nasıl ulaşılabileceğini tanımlayan yazılı bir araçtır. Amaçları ve takip edilmesi gereken adımları özetlemektedir. Süreç bireyin aktif katılımı ve onun güçlü yönleri ve doğal destekleri üzerine yapılanır. BDP birey için neyin önemli olduğunu yansıtmalıdır. Planın başarıyla uygulanması ve izlenmesini kolaylaştıran, anlaşılması kolay destek hedefleri içermelidir. Bireysel Destek Planı, bir bireyin hayatında yapılan bir yatırımdır ve birey tarafından yönlendirilir. Destek planında belirlenen sonuçlarla tasarlananlar birey için önemli olan şeylerdir. Etkili bireysel destek planlarının en önemli özellikleri kilit özellikleri bireyselleştirilmiş ve çocuk merkezli olması, kapsayıcı, bütünsel, işbirlikçi ve ulaşılabilir olmasıdır.

KAYNAKLAR

Best Start Expert Panel on Early Learning (2007). http://www.edu.gov.on.ca/childcare/oelf/continuum/continuum.pdf. Erişim tarihi: 10.07.2017

Birkan, B. (2002). Erken özel eğitim hizmetleri. Özel Eğitim Dergisi, 3 (2), 99-110.

Bricker, D., Pretti-Frontczack, K., Johnson, J.,ve Straka, E. (2002). *Administration guide. Assessment, evaluation, and programming system for infants and children (AEPS)*, Baltimore: Customer Service, Paul H. Brookes Publishing Co.

Cooper, J. 0., Heron, TE, Heward, WL (2007). *Applied behavior analysis*, https://1642598126.rsc.cdn77.org/sites/tbbooks/pdf/Solutions-Manual-Applied-Behavior-Analysis-2nd-Edition-Cooper.pdf. Erişim tarihi: 10.07.2017

Copple, C., ve Bredekamp, S. (2009). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8*. National Association for the Education of Young Children., WashingtonDC.

Crawford, M. J., Weber, B. (2014). *Early Intervention Every Day!: Embedding Activities in Daily Routines for Young Children and Their Families,* Paul H. Brookes Publishing Company Incorporated,

Gürsel, O. (2005). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Geliştirilmesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Howard, V. F., Williams, B. ve Lepper, C. E. (2011*). Özel gereksinimi olan küçük çocuklar: Eğitimciler, aileler ve hizmet verenler için bir başlangıç* (Çev. Ed.G. Akçamete). Ankara: Nobel.

Heward, W. L., Alber-Morgan, S. R. ve Konrad,M. (2017). *Exceptional Children An Introduction to Special Education* (Eleventh Edition). Pearson:The Ohio State University

Human Services Persons with Developmental Disabilities (2013). Individual Support Planning A Resource Guide to Assist with Developing, Implementing and Monitoring an Individual Supports Plan, Alberta Goverment. http://www.humanservices.alberta.ca/pdd-online/documents/individual-support-planning-guide.pdf Erişim Tarihi: 10.07.2017

Individual Support Plan Guide - Missouri Department of Mental Health (2016). http://dmh.mo.gov/dd/manuals/docs/ISPguide.pdf erişim tarihi: 10.07.2017

Jongsma Jr, A. E., & Winkelstern, J. A. (2006). *Erken Çocukluk Eğitiminde Müdahale Tedavi Planlayıcısı* (Çev.Ed.M. Yıldız Bıçakçı-E. Purutçuoğlu), Ankara: Eğiten Kitap

Kargın, T. (2007). Eğitsel değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *8*(01), 01-16.

Kargın, T. (2013). Okul Öncesinde Performans Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Hazırlanması. *Okul Öncesi Dönemde Kaynaştırma*. Ed: Bülbin Sucuoğlu-Hatice Bakkaloğlu, (s.77-137). Ankara: Kök.

Lucas, A., Gillaspy, K., Peters, M. L., ve Hurth, J. (2014). Enhancing Recognition of High Quality, Functional IEP Goals: A Training Activity for Early Childhood Special Education Staff. *Early Childhood Technical Assistance Center*.

Mcafee, O., ve Leong, D. J. (2012). *Erken çocukluk döneminde gelişim ve öğrenmenin desteklenmesi.* (*Çev: Ekinci, B.)* Ankara: Nobel Yayıncılık. (Özgün çalışma, 2011).

McLoughlin, J. A.,ve Lewis, R. B. (2004). Özel Gereksinimli Öğrencilerin Ölçümlenmesi (Çev. *F Gencer).* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2013). Özel Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi "BİRLİKTE BAŞARIRIZ" Bütünleştirme Kapsamında Eğitim Uygulamaları Öğretmen Kılavuz Kitabı, https://orgm.meb.gov.tr/kitaplar/Butunlestirme_Kapsaminda_Egitim_Uygulamalari_Ogretmen_Kilavuz_Kitabi.pdf. Erişim tarihi: 24.07.2017

Metin, E. N., Işıtan, S. (2011). Zihinsel engelli çocuklar ve eğitimleri. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim.* Ed: N. Baykoç, (s.157-185). Ankara: Eğiten kitap.

Mindes, G., Ireton, H. ve Mardell-Czudnowski, C. (1996) *Assessing young children* (Albany, NY, Delmar).

National Council of Special Education (NCSE) (2006). GUIDELINES ON THE INDIVIDUAL EDUCATION PLAN PROCESS. http://www.educatetogether.ie/wordpress/wp-content/uploads/2010/02/guidelines_on_the_individual_education_plan_process.pdf erişim tarihi: 24.07.2017

Özyürek, M. (2010). *Bireyselleştirilmiş eğitim programı temelleri ve geliştirilmesi.* Ankara:.Kök Yayıncılık.

Puckett, M. B. ve Black, J. K. (2000). *Authentic assessment of the young child: Celebrating development and learning*. Prentice-Hall Order Processing Center, PO Box 11071, Des Moines, IA 50336-1071.

Tagay, Ö. (2014). Okul Öncesi Eğitimde Çocuğu Tanımanın Önemi. Okul Öncesi Dönemde Çocukları Değerlendirme ve Tanıma Teknikleri. Ed.:A. Önder, (s.1-8). Ankara: Pegem Akademi.

Temel, F., Ersoy, Ö., Avcı, N., & Turla, A. (2004). Gazi erken çocukluk gelişimi değerlendirme aracı "GEÇDA". *Ankara: Rekmay Ltd. Şti*.

Sandall, S. R. 8: Schwartz, IS (2008). Özel Gereksinimli Okul Öncesi Çocukların Öğretiminde Temel Yapı Taşları (Çev.Ed.H. Bakkaloğlu). Ankara: Pegem Akademi

Venn, J. (2006). *Assessing students with special needs*. Prentice Hall.

GELİŞİMSEL DESTEK PROGRAMLARI

GELİŞİM ALANLARINA GÖRE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Editörler
Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-74-9

Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri

Editörler
Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL, Prof. Dr. Neriman ARAL

Yazarlar
Prof. Dr. Dilara ÖZER, Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. Neslihan AVCI, Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ, Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR
Dr. Öğr. Üyesi Gönül ARISOY, Dr. Öğr. Üyesi Nilay DEREOBALI
Dr. Öğr. Üyesi Sibel TAŞRALI NALBANT, Dr. Öğr. Üyesi Yakup YILDIRIM
Arş. Gör. Elif Süreyya KANYILMAZ CANLI, Bil. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle…

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ / GELİŞİMSEL DESTEK PROGRAMLARI: GELİŞİM ALANLARINA GÖRE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Bu kitap insan gelişim ve döngüsününde, öğrenme ve değişimin en yüksek ivme kazandığı çocukluk dönemini kapsamaktadır. İnsan gelişimi, doğuştan getirilen genetik mirasın çevreden edinilen deneyimlerle bütünleşmesi sonucu gerçekleşmektedir. Bireyler, çevresel deneyimlerden edindiği bilgilere duyuşsal, bilişsel ve davranışsal tepkiler verir. Bu nedenle öğrenme, "bireyde oluşan bilişsel, duyşsal ve davranışsal kalıcı değişiklikler" olarak tanımlanmaktadır. Öğrenme yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Öğrenmenin gerçekleşebilmesi için; hazır bulunuşluk ve olgunlaşma ön koşuldur ve öğrenme yaşantılarının planlanması gerekmektedir. Bu nedenle, çocukla çalışan profesyonellerin; öğrenmenin doğasını bilmeleri, çocuğa uygun gelişimsel göstergeleri belirleyebilmeleri, müdahale ihtiyacı olan çocukların ihtiyaçlarını belirleyebilmeleri, bireysel ve sosyo-kültürel farklılıkları dikkate alarak uygun planlamalar yapabilmeleri, kapsayıcı bir anlayışla öğrenme sürecini yönetmeleri, çocukları motive edebilecek anlamlı, çeşitli öğrenme deneyimleri planlayabilmeleri, çocuklardaki öğrenme çıktılarını ve gelişimsel ilerlemeleri değerlendirmeleri ve kayıt altına almaları beklenmektedir. Bu nedenle beş bölümden oluşan bu kitapta, çocuk gelişimi alanında çalışanlara ve çocuk gelişimi öğrencilerine; çocuğa uygun öğrenme yaşantılarının düzenlenmesinde ve gelişimsel gereksinimlerin karşılanmasında; Bilişsel Gelişim Alanı Destek Programları, Dil Gelişim Alanı Destek Programları, Motor Gelişim Alanı Destek Programları, Sosyal Duygusal Gelişim Alanı Destek Programları, Erken Çocukluk Döneminde Yaşam Becerileri Eğitimi konularını ele alarak yardımcı olabilmeyi ümit ediyoruz. Yaklaşık otuzbeş yıl önce çocuk gelişimci olarak başladığımız kariyer yolculuğumuzda bizlere destek olan tüm hocalarımıza minnet ve saygılarımızla… Tüm meslekdaşlarımıza yararlı olması dileğiyle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
BİLİŞSEL GELİŞİM ALANI DESTEK PROGRAMLARI
Prof. Dr. Neriman ARAL - Bil. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN
GİRİŞ 8
BİLİŞSEL GELİŞİM 8
BİLİŞSEL GELİŞİM VE GÖSTERGELERİ 8
Bilişsel Gelişimin Göstergeleri 10
BİLİSSEL GELİŞİMİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLER 11
SONUÇ 27
KAYNAKLAR 28
BÖLÜM 2
DİL GELİŞİM ALANI DESTEK PROGRAMLARI
Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL - Prof. Dr. Neslihan AVCI - Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR
Dr. Öğr. Üyesi Nilay DEREOBALI - Arş. Gör. Elif Süreyya KANYILMAZ CANLI
GİRİŞ 30
DİL GELİŞİMİNİ DESTEKLEYİCİ TEKNİKLER 31
Göz Teması Kurma 31
Yanıt Verme 32
Taklit Etme 33
Sohbet Etme 34
Müzik 35
Model Olma 35
Soru Sorma 36
Kendi Kendine ve Paralel Konuşma 37
Kelime Dağarcığını Geliştirme 37
Konuşmayı Genişletme 38
Etkileşimli Kitap Okuma 39
Olumsuz Konuşmama 40
Konuşma Sırasını Dengeleme 40
Materyal Kullanma 41
Ortak Dikkat Stratejilerini Kullanma 42
DİL GELİŞİMİNİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLER 43
SONUÇ 124
KAYNAKLAR 125
BÖLÜM 3
MOTOR GELİŞİM ALANI DESTEK PROGRAMLARI
Dr. Öğr. Üyesi Gönül ARISOY - Dr. Öğr. Üyesi Sibel TAŞRALI NALBANT - Prof. Dr. Dilara ÖZER
GİRİŞ 128
MOTOR GELİŞİM 128
Motor Gelişimle İlgili Temel Kavramlar 129
Motor Gelişim Alanları 130
MOTOR GELİŞİM AŞAMALARI 132
Refleks Hareketler Dönemi (0-1 yaş) 132
İlkel Hareketler Dönemi (0-2 yaş) 133
Temel Hareketler Dönemi (2-7 yaş) 133
Sporla İlişkili Hareketler Dönemi (7 yaş ve üstü) 134

Motor Gelişimin Kazanımları 135
Motor Destek Etkinlikleriyle İlgili Uygulama İlkeleri 136
MOTOR BECERİLERİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLER 137
SONUÇ 162
KAYNAKLAR 162

BÖLÜM 4

SOSYAL DUYGUSAL GELİŞİM ALANI DESTEK PROGRAMLARI

Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ

GİRİŞ 164
BEBEKLİK DÖNEMİNDE SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM 164
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM 166
Sosyal-Duygusal Yeterlilik 166
Akran İlişkileri 168
Sosyal-Duygusal Gelişim İçin Programı Düzenleme 168
Sosyal-Duygusal Gelişimde Yetişkinin Rolü 172
Sosyal-Duygusal Gelişimde Oyunun Rolü 173
ORTA ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM 175
ERGENLİK DÖNEMİNDE SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM 176
SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİMİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLER 178
SONUÇ 198
KAYNAKLAR 199

BÖLÜM 5

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE YAŞAM BECERİLERİ EĞİTİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Yakup YILDIRIM - Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL

GİRİŞ 202
Yaşam Becerilerinin Genel Felsefesi ve Tanımlanması 203
Yaşam Becerilerinin Temel Bileşenleri 204
YAŞAM BECERİLERİNİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLER 206
SONUÇ 221
KAYNAKLAR 222

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 223

1

BİLİŞSEL GELİŞİM ALANI DESTEK PROGRAMLARI

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bil. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN
Sağlık Bakanlığı

Eğitimdir ki, bir milleti ya özgür, bağımsız, şanlı, yüksek bir topluluk halinde yaşatır; ya da esaret ve sefalete terk eder.

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği "düşünebilmesidir". İnsanın düşünebilmesi, üretebilmesi, öğrenebilmesi için beynin biyolojik, kimyasal, nörolojik yapı ve işlevlerine odaklanılır. Nörolojik büyüme ve olgunlaşmaya dayanan bilişsel gelişimde, hayatın erken dönemleri büyük önem taşır (Aral ve Doğan Keskin, 2016). Çocuğun anne karnında başlayan gelişimi ve dünyaya gözünü açtıktan sonraki ilk yılları, yaşamının temelini oluşturur. Erken yıllarda gelişime ne kadar önem verilir ve ne kadar özen gösterilirse, temeller o kadar sağlam atılmış olur. Bir çocuğa hayatın ilk sekiz yılında zengin bir çevre sunulursa, çocuk zihinsel potansiyelinin %80'ini, daha sonraki yıllarda da buna bağlı olarak potansiyelinin kalanını kazanabilir (Arık ve Görüş, 1990). Bu nedenle erken dönemden itibaren çocuğun desteklenmesi çocuğun gelişimini olumlu yönde etkiler. Eğitim ile ilgili yapılan tanımlamalar genellikle "süreç, değişim ve gelişim" kavramları ile ifade edilir (Aşkar ve Yurdugül, 2009). Çocuğun gelişimini desteklemek için tek bir gelişim alanına odaklanıp sadece o alanı desteklemek mümkün değildir. Gelişim bir bütündür ve her bir gelişim alanına verilen destek diğer gelişim alanlarını da etkiler ve destekler. Bir çocuğun bilişsel gelişim alanını desteklerken, hazırlanan etkinlik ağırlıklı olarak bilişsel gelişim alanını desteklemeye yönelik olsa da dil gelişimi de, sosyal gelişimi de veya motor gelişimi de desteklenebilir. Bu bölümde bilişsel gelişim alanına yönelik destek programları sunulmadan önce, bilişsel gelişimin tanımı, bilişsel gelişimle ilgili temel kavramlar, bilişsel gelişimle ilgili kuramlar ve bilişsel gelişimin göstergeleri ele alınarak incelenecektir.

KAYNAKLAR

Aamodt, S., ve Wang, S. (2014). *Çocuğunuzun Beynine Hoş Geldiniz* (Çev. C. Duran). İstanbul: NTV Yayınları.

Akman, B., Uyanık Balat, G., ve Güler, T.(2013). *Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi.* Ankara: Pegem Akademi.

Aktaş Arnas, Y. (2013). *Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimi.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Aral, N. (2011). Bilişsel gelişim. *Çocuk Gelişimi* Ed.: N. Aral, G. Baran, (s.99-162). Ankara: Ya-Pa.

Aral, N., ve Doğan Keskin, A. (2016). Bilişsel ve Dil Gelişimi. *Çocuk Gelişimi* Ed.: N. Aral, (s. 96-126). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3267, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:2130.

Arık, İ. A., ve Görüş, G. (1990). Farklı Ortamlarda Bilişsel Gelişim. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, *18*, 11-22.

Aşkar, P., ve Yurdugül, H. (2009). The Using of Latent Growth Models for Educational Researches. *Elementary Education Online*, 8(2), 534-555.

Baydemir, G. (2017). Bilişsel Gelişim Kuramları. *Okul Öncesi Matematik Eğitimi.* Ed.: B. Akman, (s. 1-10). Ankara: Pegem Akademi.

Bee, H., ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (Çev. O. Gündüz). Istanbul: Kaknus Yayinlari.

Berk, L. E. (2013). *Çocuk Gelişimi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Buldu, M. (2017). Okul Öncesi Dönemde Matematiksel Kavram Gelişimi. *Okul Öncesi Matematik Eğitimi.* Ed.: B. Akman, (s. 27-47). Ankara: Pegem Akademi.

Çağdaş, A., ve Yıldız, F. Ü. (2003). "Deneysel Yaratıcılık Programı"nın 4-5 Yaş Çocuklarının Bilişsel Gelişimine Olan Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10), 315-328.

Diken, İ.H., Vuran, S., Yanardağ, M., Diken, Ö., Ülke Kürkçüoğlu, B., ve Bozkurt, F. (2014). *0-36 Aylık Gelişimi Risk Altındaki Çocuklar İçin Gelişimsel Destek Programı.* Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 3088.

Hamamcı, O. Z., ve Hamamcı, O. E. (2015). Çocuk Gelişimi Kuramları ve Dil Öğretmenleri İçin Yansımaları**.** *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 4 (13), 125-134.

McAfee, O., ve Leong, D. (2012). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

MEB (2013). *0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara: MEB. https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/0-36program.pdf Erişim tarihi: 06 Eylül 2017

MEB (2016). *Okul Öncesi Eğitim Programı*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara: MEB. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Okul%20%C3%96ncesi%20E%C4%9Fitim%20Program%C4%B1.pdf Erişim tarihi: 06 Eylül 2017

Okutan, B., Şahin, Ö., Demirci, G., Çekinmez, E., Bolat, Z., Çağlar, D., Yazıcı, S., Sönmez, S., ve Demir, H. (2009). *Gelişim Psikolojisi.* Ankara: İhtiyaç Yayıncılık.

San Bayhan, P., ve Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Senemoğlu, N. (2010). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim.* Ankara: Pegem Akademi.

TDK (2017). Sözlükler. Türk Dil Kurumu Erişim tarihi 16 Ağustos 2017, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59d4e9be665629.77451454

Uyanık Balat, G., ve Özkan, B. (2013). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Temel Gelişimsel Özellikleri. Berrin Akman, *Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi.* Ed.: G. Uyanık Balat, T. Güler, (s. 221-250). Ankara: Pegem Akademi.

Ülke Kürkçüoğlu, B. (2014). 0-6 Yaş Arası Çocukların Temel Gelişimsel Özellikleri: Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Erken Çocukluk Eğitimi* Ed.: İ. H. Diken, (s.135-168). Ankara: Pegem Akademi.

Yörükan, T. (2011). *Alfred Adler: Bireysel Psikolojisi, Sosyal Roller ve Kişilik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kapak Görseli. https://www.pexels.com/search/intelligent/ **Erişim Tarihi: 06.03.2018.**

2 DİL GELİŞİMİ ALANI DESTEK PROGRAMLARI

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Prof. Dr. Neslihan AVCI
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Nilay DEREOBALI
Ege Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Elif Süreyya KANYILMAZ CANLI
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Düşünce dilden, dil düşünceden doğar.

Eflatun

GİRİŞ

Dil gelişimi diğer tüm gelişim alanları ile etkileşim halindedir. Çocuğun dili etkili kullanma becerisi gelecek yaşantısındaki sosyal ve akademik başarısının yanı sıra diğer gelişim alanlarını da etkileyecektir (Senemoğlu, 1989). Güçlü dil ve iletişim becerileri geliştiren çocukların okula hazır hale gelme olasılıkları daha fazladır (Snow vd.,1998). Aynı zamanda okumayı daha kolay başarma ve okulda daha yüksek başarı seviyelerine sahip olma olasılıkları da yüksektir (Walker vd., 1994).

Çocuklar doğuştan dili edinme becerilerine sahip olsalar da, yetişkinlerle olan sosyal etkileşimleri dil ediniminde çok önemlidir. Yetişkin ile çocuk arasındaki etkileşimli ilişki, kullanılan dilin zenginliği ve kapsamı çocuğun dil gelişimini etkiler (Frost vd., 2008). Araştırmacılar, ebeveynlerin çocuklarıyla konuşma süreleri ile ilgili şaşırtıcı farklılıklar bulmuşlardır. Bazı çocuklar, saatte 600 kelime duyarken, bazıları saatte 2100 kelime duymaktadırlar. Yine bazı çocuklar saatte 100 farklı kelime duyarken diğerleri saatte 500 farklı kelime duymaktadırlar. Çocukların duydukları dil ile ilgili bu farklılıkların, dil gelişimlerinde farklılık yarattığı bulunmuştur. Ayrıca ebeveynleri konuşkan olan çocukların daha zengin bir kelime çeşitliliği ile konuştukları ve daha sessiz ebeveynlerin çocuklarına kıyasla saatte iki kat daha fazla sözcük kullandıkları belirtilmiştir. Sonuç olarak ebeveynlerin çocuğuyla gün içinde konuştuğu süre ile çocuğun kelime dağarcığı ve IQ puanı arasında pozitif bir ilişki olduğu ifade edilmiştir (Hart ve Risley, 1992).

Bunların yanında dil gelişimini etkileyen daha birçok faktör bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar biyolojik ve çevresel faktörlerin dil edinimini önemli ölçüde etkilediğini ifade etmektedir (Temel vd., 2014). Biyolojik faktörlere baktığımızda karşımıza, kalıtım, cinsiyet, ikiz olma durumu, mizaç, fizyolojik bozukluklar; çevresel faktörler olarak baktığımızda da doğum sırası, kardeş sayısı, ebeveynlerin öğrenim durumu, sosyoekonomik durum karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Adamson, L. B., Bakeman, R., ve Deckner, D. F. (2004). The Development of Symbol Infused Joint Engagement. *Child Development*, *75*(4), 1171-1187.

Baykoç Dönmez, N., Dinçer, Ç., Dereobalı, N., Gümüşçü, Ş. ve Pişkin, Ü. (2000).*Okul Öncesi Dönemde Dil Gelişim Etkinlikleri.* İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Bee, H. (2000). *The Developing Child*. Boston: Allyn Vand Bacon Inc.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. O. Gündüz (Çev.). İstanbul:Kaktüs Yayınları.

Bekir, Ş. (2004). *Almanya'da Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5-6 Yaş Grubu Türk Çocuklarına Uygulanan Dil Eğitim Programının Dil Gelişimine Etkisi.* Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bjorklund, D.F. (2000). *Children's Thinking.* United States of America:Wadsworth.

Bonfiglio, C. (2017). Easy Ways To Nurture Your Child's Language Development 0-6 Years Old. *Bilingual Kidspot (17.09.2017). https://bilingualkidspot.com/2017/01/29/child-language-development-easy-ways-nurture/*

Cortese, R. (2015). Helping Toodlers Expand Their Language Skills. *PBS Parents (09.07.2015).* http://www.pbs.org/parents/expert-tips-advice/2015/07/helping-toddlers-expand-language-skills/

Çubukçu, Z. (1991). *Okul Öncesi Eğitimde Öğretmen Davranışlarının Çocuk Gelişimine Etkisi.* Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Dickinson D. K. (2001). Putting The Pieces Together: Impact of Preschool on Children's Language and Literacy Development in Kindergarten. *Beginning Literacy With Language: Young Children Learning at Home and School.* Ed.: D. K, Dickinson and P.O. Tabors, (s.257-287). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Dickinson D. K. ve Porche M. V. (2011). Relation Between Language Experiences in Preschool Classrooms and Children's Kindergarten and Fourth-Grade Language and Reading Abilities. *Child Development*, *82*(3):870-886.

Elley WB. (1989).Vocabulary Acquisition from Listening to Stories. *Reading Research Quarterly*, *24*(2):174-187.

Ergin, B. (2012). *5-6 Yaş Çocuklarının Dil Gelişim Düzeyleri İle Sosyal Kabul Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Frost, J. L., Wortham, S. C., ve Reifel, R. S. (2008). *Play and Child Development*. Upper Saddle River, N.J: Merrill Prentice Hall.

Gardner-Neblett, N. ve Cranley-Gallagher, K. (2013). *More Than Baby Talk: 10 Ways to Promote The Language And Communication Skills of Infants And Toddlers.* Chapel Hill: The University of North Carolina, FPG Child Development Institute.

Girolametto L. ve Weitzman E. (2002). Responsiveness of Child Care Providers in İnteractions with Toddlers and Preschoolers. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 33*(4):268-281.

Hart, B. ve Risley, T. R. (1992). American Parenting of Language-Learning Children: Persisting Differences in Family-Child Interactions Observed in Natural Home Environments. *Developmental Psychology*, *28*(6), 1096.

Hart, B. ve Risley, T. R. (1999). *The Social World of Children: Learning to Talk*. Balitmore, MD: Paul H. Brookes Publishing Co.

Hindman A., Wasik B. ve Erhart A. (2012). Shared Book Reading and Head Start Preschoolers' Vocabulary Learning: The Role of Book-Related Discussion and Curricular Connections. *Early Education and Development. 23*(4):451-474.

Hoff E. (2006). How Social Contexts Support and Shape Language Development. *Developmental Review, 26*(1), 55-88.

Honig, A. S. ve Brophy, H. E. (1996). *Talking with Your Baby: Family as The First School*. Syracuse University Press.

Horst J.S. (2013). Context and Repetition in Word Learning*. Frontiers in Psychology, 4,*1-11.

Horst J.S., Parsons K.L. ve Bryan N.M. (2011). Get The Story Straight: Contextual Repetition Promotes Word Learning from Storybooks. *Frontiers in Psychology, 2*,17.

Huttenlocher J., Vasilyeva M., Cymerman E. ve Levine S. (2002). Language Input and Child Syntax. *Cognitive Psychology. 45*(3), 337-374.

Işıkoğlu Eroğan, N. (2016). Erken Çocukluk Döneminde Çocuk-Ebeveyn Birlikte Okuma Etkinliklerinin İncelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24 (3).*

Kaplan, T. (2016). Strategies for Encouraging Your Child's Speech and Language Development. *Talking Matters.* Erişim Tarihi 22 Eylül 2017 http://slhs.arizona.edu/sites/slhs/files/strategies-for-encouraging-your-childs-speech-language-development.pdf

Katz, J. R., ve Snow, C. E. (2000). Language Development in Early Childhood: The Role of Social Interaction. *Infants and Toddlers in Out-of-Home Care*, 49-86.

Lewis V., Boucher J., Lupton L.ve Watson S. (2000) Relationships Between Symbolic Play, Functional Play, Verbal and Non-Verbal Ability in Young Children. *International Journal of Language and Communication Disorders*. *35*(1), 117-127.

Mol S.E., Bus A.G. ve Jong M. T. (2009). Interactive Book Reading in Early Education: A Tool to Stimulate Print Knowledge As Well As Oral Language. *Review of Educational Research*, *79*(2), 979-1007.

Newmark, T. (2015). 5 Sneaky Ways to Encourage Your Child's Language Development. *Child Development Club.* Erişim Tarihi:13.03.2018. http://www.sfspeechtherapy.com/408/

Oğuzkan, Ş., ve Oral, G. (1996). *Okul Öncesi Eğitimi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Öztürk, H. (1995). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Giden ve Gitmeyen İlkokul Birinci Sınıf Öğrencilerinin Alıcı ve İfade Edici Dil Düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Piasta S., Justice L., Cabell S., Wiggins A., Turnbull K. ve Curenton S. (2012). Impact of Professional Development on Preschool Teachers' Conversational Responsivity and Children's Linguistic Productivity and Complexity. *Early Childhood Research Quarterly, 27*(3), 387-400.

San Bayhan, P. ve Artan, İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa.

Senemoğlu, N. (1989). Okulöncesi Eğitimde Dilin Önemi. *Milli Eğitim Vakfı Dergisi*, *4*(14), 21-22.

Shimpi P.M. ve Huttenlocher J. (2007). Redirective Labels and Early Vocabulary Development. *Journal of Child Language, 34*(4), 845-859.

Shaffer, D. R. (1985). *Development Psychology*. Monterey, California: Brooks/Cole Publising Company.

Shonkoff, J. P. ve Phillips, D. A. (2000). *From Neurons to Neighbourhoods: The Science of Early Childhood Development.* Washington DC: National Academy Press.

Snow C.E., Burns S. ve Griffin P. (1998). *Preventing Reading Difficulties in Young Children*. Washington, DC: National Academies Press.

Temel, Z. F. (1999). 0-6 Yaş Çocuklarında Dilin Kazanılması. *Türk Dili, 572*, 715-721.

Temel, Z. F., Bekir, H. veYazıcı, Z. G. (2014). *Erken Çocuklukta Dil Edinimi.* Ankara: Vize Yayınları.

Tomasello M. ve Farrar M.J. (1986). Joint Attention and Early Language. *Child Development. 57*(6),1454- 1463.

Yu C. ve Smith L. (2012). Embodied Attention and Word Learning by Toddlers. *Cognition. 125*(2), 244- 262.

Walker D., Greenwood C., Hart B. ve Carta J. (1994). Prediction of School Outcomes Based on Early Language Production and Socioeconomic Factors. *Child Development. 65*(2), 606-621.

Whitehurst G.J., Falco F.L. ve Lonigan C.J. (1988). Accelerating Language Development Through Picture Book Reading. *Developmental Psychology. 24*(4), 552-559.

Wittmer, D. S. ve Petersen, S. (2006). *Infant and Toddler Development and Responsive Program Planning: A Relationship-Based Approach*. United States of America: Pearson.

3

MOTOR GELİŞİM ALANI DESTEK PROGRAMLARI

Dr. Öğr. Üyesi Gönül ARISOY
İstanbul Gedik Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Sibel TAŞRALI NALBANT
İstanbul Gedik Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi
Antrenörlük Eğitimi

Prof. Dr. Dilara ÖZER
İstanbul Gedik Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü

Uçamıyorsan, koş; koşamıyorsan, yürü.
Eğer yürüyemiyorsan, sürün; ama hareket etmeye devam et.
Geleceğe ilerlemeyi sürdür.

Martin Luther King

GİRİŞ

Motor gelişim her bebeğin anne karnında kazanmaya başladığı bir süreçtir. Reflekslere bağlı olarak ortaya çıkan bu hareketler, doğum sırasında bebeğin doğuma yardımcı olmasını sağlamaktadır. Bebeğin doğduğunda sahip olduğu refleksler hayatta kalabilmesi açısından önemlidir. Çocuğun yanağına dokunulduğunda açığa çıkan arama refleksi, sonrasında emme refleksi bunlara birer örnektir. Yaşamın ilk aylarında bebeğin refleks olarak yaptığı hareketler – örneğin kavrama hareketi, zamanla refleks hakimiyetin ortadan kalkması ile yerini istemli hareketlere bırakmaktadır. Yeni doğduğunda hareket repertuarı çok sınırlı olan bebek, nörolojik açıdan geliştikçe, olgunlaştıkça oturmaya, emeklemeye, yürümeye, zıplamaya, sıçramaya ve pek çok hareketi kazanmaya başlamaktadır. Sinir sisteminin gelişiminin yanı sıra çocuğun fiziksel özellikleri, hareketle ilgili sahip olduğu fırsatlar, çocuğun motivasyonu, çevresinden aldığı amaca ve hedefe yönelik destekler bu süreci etkilemektedir (Santrock, 2017). Zamanla daha da gelişen bu süreç sporla ilişkili hareketler dönemiyle daha da farklılaşmaktadır ve etkileri yaşam boyu sürmektedir.

KAYNAKLAR

Breckenridge E.M and Vincet E. L. (1955). *Child Development*, London: WB Sounders Company.

Cratty J. B. (1973). *Teaching Motor Skills*. New Jersey: Prentice Hall Inc.

Diken, İ.H., Vuran, S., Yanardağ, M., Diken, Ö., Ülke Kürkçüoğlu, B. ve Bozkurt, F. (2014). *0-36 aylık gelişimi risk altındaki çocuklar için gelişimsel destek programı.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, No 3088.

Frankenburg W. K. and Dodds J. B. (1990). Denver II Screening Manual. Çeviren: Anlar B., Yalaz K., (1996). *Denver II gelişimsel tarama testi Türk çocuklarına uyarlanması ve standardizasyonu el kitabı.* Ankara: Meteksan.

Gallahue D. (1982). *Understanding motor development in children*. New York: Jhon Wiley & Sons.

Gallahue D. and Ozmun J. (1998). *Understanding motor development: Infants, children, adolescents, adults.* Dubuque: C. Brown & Benchmark, 541 p.

Gallahue, D. L., Ozmun, J. C. and Goodway, J. D. (2014). *Motor Gelişimi Anlamak* (7. Baskı). (Çev. Editörleri: D.S. Özer ve A. Aktop). Ankara: Nobel.

Gander, J. M. ve Gardiner, W.H. (2015). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (Çev.:B. Onur). Ankara: İmge.

Gökmen, H., Karagül, T. ve Aşçı, H.F. (1993). *Psikomotor Gelişim*. Ankara: TC Başbakanlık Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü.

Güven N. (1979). Süt çocuğunda motor gelişim. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Elkitabı* 2. Şule Bilir (Ed) (s. 24-32). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Kephart C. N. and Godfrey B. B. (1973). *Movement patterns and motor education*. New Jersey: Prentice Hall Inc.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2016). *Okul öncesi eğitim programı*, Ankara: MEB.

http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Okul%20%C3%96ncesi%20E%C4%9Fitim%20Program%C4%B1.pdf

Santrock, J. W. (2017). *Life-span development* (16th edition). New York: McGraw-Hill Education.

Özer D.S ve Özer K. (2016). *Çocuklarda motor gelişim*. Ankara: Nobel.

Wickstrom L. R. (1977). *Fundemental motor patterns*. Philedelphia: Lea. Febiger.

4 SOSYAL DUYGUSAL GELİŞİM ALANI DESTEK PROGRAMLARI

Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ
İstinye Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

"Çocuğun yanında olmalıyız, çocuğun yanında olmak çocuğa sevgi vermek demektir. Sahip çıkan sevgi değil, duygusal sevgi de değil, yalnızca çocuğa onu sevdiğinizi ve onayladığınızı hissettirecek biçimde davranmak"

A. S. Neil

KAYNAKLAR

Aksoy, A. ve Dere Çiftçi, H. (2008). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişimi Destekleyen Oyunlar*. Ankara: Pegem Akademi.

Aksoy, A. ve Dere Çiftçi, H. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Oyun.* Ankara: Pegem Akademi.

Aksoy, A. ve Dere Çiftçi, H. (2015). Oyun Alanı Materyal ve Oyuncaklar. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim – 7, Okul Öncesi Eğitimde Oyun.* Ed: A. B. Aksoy. (s. 56-79). Ankara: Hedef Yayıncılık

Allen, K. E. ve Cowdery, G. E. (2005). *The Exceptional Child Inclusion in Early Childhood Education* **(**5th Ed.). United States: Thomson Delmar Learning.

Ashiabi, G.S. (2007). Play in Preschool Classroom: Its Socioemotional Signifiance and the Teacher's Role in Play. *Early Childhood Education Journal*, 35(2), 199-207.

Ashdown D. M. ve Bernard, M. E. (2012). Can Explicit Instruction in Social and Emotional Learning Skills Benefit the Social-Emotional Development, Well-being, and Academic Achievement of Young Children?. *Early Childhood Education Journal*, 39, 397–405.

Bergen, D., Reid, R. ve Torelli, L. (2001). *Educating and Caring for Very Young Children.* New York and London: Teachers College Press.

Berk, L. E. (2004). *Development Through the Life Span.* USA: Pearson Education, Inc.

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve Çocuklar, Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa* (Çev. Ed. N. Işıkoğlu Erdoğan). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bowman, B. T., Donovan, M. S. ve Burns, M. S. (2001). *Eager to Learn, Educating Our Preschoolers,* Washington, DC: National Academy Press.

Bukatko, D. ve Daehler, M. W. (2001). *Child Development.* Boston: Houghton Mifflin Company.

Campbell, S. B., Denham, S. A., Howarth, G. Z., Jones, S. M., Whittaker, J. V., Williford, A. P., Willoughby, M. T., Yudron, M. ve Darling-Churchill, K. (2016). Commentary on the Review of Measures of Early Childhood Social and Emotional Development: Conceptualization, Critique, and Recommendations. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 45, 19–41.

Cohen, J. (2001). Social and Emotional Education: Core Concepts and Practices. *The Social Emotional Education of Young Children*. Ed: J. Cohen. (s. 1-36). New York: Teachers College Press.

Cook, R. E., Klein, M. D. ve Tessier, A. (2004). *Adapting Childhood Curricula for Children in Inclusive Settings***.** Ohio: Pearson Merrill Prentice Hall

Corsaro, W. A. (2012). Interpretive Reproduction in Children's Play. *American Journal of Play,* 4(4), 488-504.

Dalbudak, Z. ve Köksal Akyol, A. (2008). Anaokulu Öğretmenlerinin Eğitim Programlarında Drama Etkinliklerine Yer Verme Durumlarının İncelenmesi. *Ç.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17 (1), 169-188.

Darling-Churchill, K. E. ve Lippman, L. (2016). Early Childhood Social and Emotional Development: Advancing the Field of Measurement. *Journal of Applied Developmental Psychology,* 45, 1–7.

Denham, S. A., Bassett, H. H., Mincic, M., Kalb, S., Way, E., Wyatt, T. ve Segal, Y. (2012). Social-Emotional Learning Profiles Of Preschoolers' Early School Success: A Person-Centered Approach. *Learn Individ Differ*. 22 (2), 178–189.

Denham, S. A., Bassett, H. ve Zinsser, K. (2012). Early Childhood Teachers as Socializers of Young Children's Emotional Competence. *Early Childhood Education Journal*, 40, 137–143.

Denham, S. A. ve Brown, C. (2010) Plays Nice with Others: Social–Emotional Learning and Academic Success, *Early Education and Development*, 21(5), 652-680.

Denham, S. A., Wyatt, T. M., Bassett, H. H., Echeverria, D. ve Knox, S. S. (2009). Assessing Social-Emotional Development in Children from a Longitudinal Perspective. *Journal of Epidemiol Community Health*, 63 (Suppl I), i37–i52.

Dereli, E. ve Akaroğlu, E. G. (2011). Factors that Affect Psycho-Social Development of Preschool Children in Terms of Art Activities: Family and Teacher of Variables, *US-China Education Review A 1*, 103-110.

Domitrovich, C. E., Cortes, R. C. ve Greenberg, M. T. (2007). Improving Young Children's Social and Emotional Competence: A Randomized Trial of the Preschool "PATHS" Curriculum. *The Journal of Primary Prevention,* 28 (2), 67-91.

Draghi-Lorenz, R., Reddy, V. ve Costall, A. (2001). Rethinking the Development of ''Nonbasic'' Emotions: A Critical Review of Existing Theories. *Developmental Review*, 21, 263–304.

Driscoll, A. ve Nagel, N. G. (2008). *Early Childhood Education, Birth-8.* Sydney: Pearson.

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D. ve Schellinger, K. B. (2011). The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions. *Child Development*, 82 (1), 405–432.

Elias, M. J., Zins, J. E., Weissberg, R. P., Frey, K. S., Greenberg, M. T., Haynes, N. M., Kessler, R., Schwab-Stone, M. E. ve Shriver, T. P. (1997). *Promoting Social and Emotional Learning: Guidelines for Educators,* Virginia USA: Association For Supervision and Curriculum Development Alexandria.

Fedorenko, M. V. ve Bykova, S. S. (2016). Work of the Psychologist on Correction of Senior Preschool Children Self-Esteem. *International Journal of Environmental ve Science Education*, 11 (9), 2773-2783.

Feldman, R. ve Eidelman, A. I. (2009). Biological and Environmental Initial Conditions Shape the Trajectories of Cognitive and Social-Emotional Development Across the First Years of Life. *Developmental Science* 12 (1), 194–200.

Golombok, S., Rust, J., Zervoulis, K., Golding, J. ve Hines, M. (2012). Continuity in Sex-Typed Behavior from Preschool to Adolescence: A Longitudinal Population Study of Boys and Girls Aged 3–13years. *Arch Sex Behav*, 41, 591–597.

Grace, D. M., David, B. J. ve Ryan, M. K. (2008). Investigating Preschoolers' Categorical Thinking about Gender through Imitation, Attention, and the Use of Self-Categories. *Child Development,* 79 (6), 1928–1941.

Halle, T. G. ve Darling-Churchill, K. E. (2016). Review of Measures of Social and Emotional Development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 45, 8–18.

Havighurst, S. S., Harley, A. ve Prior, M. (2004). Building Preschool Children's Emotional Competence: A Parenting Program. *Early Education ve Development,* 15(4), 423-448.

Hendrick, J. ve Weissman, P. (2006). *The Whole Child.* New Jersey: Merrill Prentice Hall.

Howard, V. F., Williams, B. F. ve Lepper, C. (2005). *Very Young Children with Special Needs*. Ohio: Pearson, Merrill Prentice Hall.

Hughes, F.P. (1995). *Children, Play ve Development.* U.S.A.: Allyn and Bacon.

Jackman, H. L. (2005). *Early Education Curriculum.* United States: Thomson Delmar Learning.

Joseph, G. E. ve Strain, P. S. (2003). Comprehensive Evidence-Based Social–Emotional Curricula for Young Children: An Analysis of Efficacious Adoption Potential. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23(2), 65–76.

Keskin, T. (2015). *Çocuğumla Oyun Oynuyorum*. Ankara: Tutku Yayınevi.

Kılıç, S. (2015). Emotional Competence and Emotion Socialization in Preschoolers: The Viewpoint of Preschool Teachers. *Educational Sciences: Theory ve Practice,* 15 (4), 1007-1020.

Koç, M. (2004). Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17 (2), 231-256.

Leibham, M. B., Alexander, J. M. ve Johnson, K. E. (2013). Science Interests in Preschool Boys and Girls: Relations to Later Self-Concept and Science Achievement. *Science Education*, 97(4), 574–593.

Leggett, N. ve Ford, M. (2016).Group Time Experiences: Belonging, Being and Becoming Through Active Participation within Early Childhood Communities. *Early Childhood Education Journal*, 44, 191–200.

Mayesky, M. (2006). *Creative Activities for Young Children.* USA: Thomson Delmar Learning.

Özyürek, A ve Ceylan, Ş. (2014). Okul Öncesi Çocuklarda Sosyal Becerilerin Desteklenmesi Konusunda Öğretmen ve Veli Görüşlerinin Belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 35 (1), 99-114.

Pahl, K. M. ve Barrett, P. M. (2007). The Development of Social–Emotional Competence in Preschool-Aged Children: An Introduction to the Fun FRIENDS Program. *Australian Journal of Guidance ve Counselling*, 17 (1), 81–90.

Papalia, D. E., Olds, S.W. ve Feldman, R. D. (1999). *A Child's Wold.* Toronto: Mc Graw Hill Press.

Park, J. ve Lee, J. (2015). Dyadic Collaboration among Preschool-Age Children and the Benefits of Working with a More Socially Advanced Peer. *Early Education and Development*, 26, 574–593.

Santrock, J. W. (2012). *Yaşam Boyu Gelişim, Gelişim Psikolojisi*, (Çev. Ed: G.Yüksel) Ankara: Nobel Yayıncılık.

Santrock, J. W. (2014). *Ergenlik* (Çev. Ed: D. M. Siyez). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sher, B. (2016). *Benlik Saygısı Oyunları* (Çev: E. Tokuç Kayran) Ankara: Nobel Akademik

Sher, B. ve Beardsley, K. (2017). *Akıllı ve Özgüvenli Çocuk Oyunları, Bebeklikten 15 Yaşa Kadar Sosyal, Motor ve Duygusal Oyunlar*. (Çev: S. Atahan). İstanbul: Bilim Teknik

Sheridan, S. M., Knoche, L. L., Edwards, C. P., Bovaird, J. A. ve Kupzyk, K.A. (2010). Parent Engagement and School Readiness: Effects of the Getting Ready Intervention on Preschool Children's Social–Emotional Competencies. *Early Education Development,* 21(1), 125–156.

Skellenger, A. C. (1990). Play as a Means for Increasing Multiple Skills of Young Children with Visual Impairments. *Peabody Journal of Education, 67* (2), 34-40.

Tarım, K. (2009). The Effects of Cooperative Learning on Preschoolers' Mathematics Problem-Solving Ability*, Educational Studies in Mathematics*, 72, 325–340.

Tarım, K. (2015). Effects of Cooperative Group Work Activities on Pre-School Children's Pattern Recognition Skills. *Educational Sciences: Theory ve Practice,* 15(6), 1597-1604.

Thompson, R. A. (2011). Emotion and Emotion Regulation: Two Sides of the Developing Coin. *Emotion Review,* 3, (1), 53–61.

Trawick-Smith, J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*) (Çev: Ed: B. Akman. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Tuğrul, B. (2013). Çocukta Oyun Gelişimi. *Öğretmenlik Alan Bilgisi, Okul Öncesi Öğretmenliği.* Ed: N. Aral, U. Deniz, A. Kan. (s. 244-269). Ankara: Alan Bilgisi Yayınları.

Turaşlı, N. K. (2014). Validity and Reliability of the DeMoulin Self-Concept Developmental Scale for Turkish preschoolers. *Eurasian Journal of Educational Research*, 55, 55-72.

Wang, X., Ling, L., Su, H., Cheng, J., Jin, L. ve Sun, Y-H. (2014). Self-Concept of Left-Behind Children in China: A Systematic Review of the Literatüre. *Child: Care, Health and Development*, 41 (3), 346-355.

Wortham, S. C. (1998). *Early Childhood Curriculum*. Ohio: Merrill Publishing.

Zembat, R., Turaşlı, N. K., Güven, G., Sezer, T., Akşin, E, Yılmaz, E. ve Bayındır, D. (2016). Validity and Reliability of the DeMoulin Self-Concept Developmental Scale for the 36-72 Month Old Children. *Journal of Education and Training Studies*, 4 (2), 143-158.

5 ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE YAŞAM BECERİLERİ EĞİTİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Yakup YILDIRIM
Akdeniz Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

"Önemli Olan Yere Düşüp Düşmemen Değil, Tekrar Ayağa Kalkıp Kalkmamandır"

Vince Lombardini

GİRİŞ

İnsanoğlunun içerisinde yaşadığı her dönemde yaşamını sürdürebilmesi türlü zorlukların üstesinden gelebilmesine bağlı olmuştur. Tarih boyunca insanoğlu, karşılaştığı zorlukları aşabilme ya da refahını arttırabilme adına buluşlara imza atmıştır. Bilimsel çalışmaların büyük bir ivme kazandığı 20. Yüzyılın ilk yarısı ve onu izleyen yıllarda ortaya çıkan araştırmalara bakıldığında insan psikolojisini ve toplumun sosyolojisini derinlemesine analiz ederek yeni fikirler ortaya koyma gayretinin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönemden günümüze kadar olan süreçte dünya daha fazla modernize olma yolunda büyük bir aşama kaydetmiştir. 20. Yüzyılın ilk yarısında dünya üzerinde egemen olan birçok düşüncede günümüze doğru yaklaştıkça dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönem içerisinde insanlık, dünyanın yaşadığı iki büyük savaştan büyük dersler çıkararak düşünsel ve teknolojik anlamda kendini yenileme ve geliştirme yoluna girmiştir. Aslında sarf edilen tüm bu çabanın ana çıkış noktası ve nedeni insanoğlunun "yaşamla ve onun zorluklarıyla mücadele ederek nasıl hayatta kalabilirim" sorusuna aradığı yanıtlarda gizlidir. Yaşamın karmaşık yapısı ile bireyin merakı arasındaki bu mücadele, insanoğlu var olduğu sürece devam edecektir; çünkü içinde yaşanılan her an insan zihnini, bireyin içinde bulunduğu karmaşık denklemleri çözümleyebilmek adına farklı düşünmeye sevk etmektedir. Bu durum her bireyin kendisinden beklenen performansı optimum düzeyde yansıtması için güdüleyici bir rol oynamaktadır.

Erken çocukluk döneminde edinilecek yaşam becerileri, "zorlukları aşarak büyüyüp kök salan ve sağlam bir ağaca dönüşen fidan" metaforunda olduğu gibi çocuklarımızın hayatlarının her aşamasında "kendi kendine yetebilen" bireyler olarak yetişmesinde hayati bir önem taşımaktadır. Öyleyse, bu denli öneme sahip beceriler örgüsü olan "Yaşam Becerileri"ni erken çocukluk döneminden başlamak üzere bireyin yaşamına nasıl adapte edebiliriz? Bu soruya verilebilecek tek ve kesin bir yanıt olmamakla birlikte okullarda ve ailede daha bütüncül ve eklektik bir eğitim modeliyle hayatın ve eğitimin her aşamasına harmanlanarak olabileceği söylenebilir.

Bu açıdan bakıldığında erken çocukluk dönemi içerisine harmanlanmış bir yaşam becerileri eğitimi hiçbir gelişim alanından bağımsız düşünülemez. Eğitimci böylesine önemli bir eğitimi verirken öncelikli olarak her çocuğu çok iyi tanımalı ve gözlemlemelidir; çünkü verilecek eğitimde her çocuğun, var olan bireysel potansiyelinin fark edilerek en üst düzeye çıkarılması öğrenme kazanımlarının edinimini ve kalıcılığını etkileyecektir. Bu nedenle eğitimciler çocukların eğitimlerinde onların potansiyellerini arttırabilmek için etkili yöntemler kullanmalı ve iyi bir model olmalıdır. Verilen eğitimi içselleştirebilmiş çocuklar, içinde yaşadığı topluma yararlı bireyler olmalarının yanı sıra bu çocuklar kendi öz-yeterliklerini daha iyi kavrayabilir ilgi ve yeteneklerinin farkına daha iyi varabilir. Çocuklara yaşam becerileri ve sosyal uyum becerileri gibi beceriler kazandırılırken sosyal öğrenme kuramında değinilen öz-yeterlik gibi bireyin kendi kendine yapabilme yetisinin ve hissinin temelini oluşturan kavramları da göz önünde bulundurmak gereklidir. Potansiyeli üst düzeyde olan bir çocuk kendi öz-yeterlik algısı ile aşabileceği zorlukların farkına varabilir ve bunu yapabilme gücünü kendisinde hissedebilir. Bu şekilde içsel güdülenmiş bir birey potansiyeli dahilinde aşabileceği zorlukları aşama aşama kat ettiğini gördükçe yaşaması için gerekli olan becerilerin daha çok farkına varacak ve onları daha çok içselleştirebilecektir. Bu durum bazen kendini basit bir problemde bazen de temel hayati öneme sahip bir öğrenmede gösterebilir; çünkü yaşam becerileri özetle bireyin hayatta kalmasının, hayata tutunmasının ve varlığını etkin bir şekilde sürdürebilmesinin temel anahtarlarındandır.

KAYNAKLAR

Cinkılıç İnel H. ve Çağdaş, A. ve Temiz, G. (2012, Mart) *Pre-School education's effect on first class elementary school students' school maturity.* International Conference on Management, Applied and Social Sciences (ICMASS'2012).

Cinkılıç, H. (2009). *Okul öncesi eğitimin ilköğretim 1. Sınıf öğrencilerinin okul olgunluğuna etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Donald, D., Lazarus, S. ve Lolwana, (1999). The development of education support services in South Africa the process of transition: goals and strategies. *South African Journal of Education, 15*(1), 52-57.

De Jong, T., Ganie, L., Lazarus, S. ve Prinsloo, E. (1995). Proposed general guidelines for a Lifeskills curriculum framework. Gordon, A. (Ed.) *Curriculum frameworks for the general phase of education* içinde. Johannesburg: Centre for Education Policy Development.

Erbil, O., Demirezen, S., Erdoğan, A., Terzi, Ü., Eroğlu, H. ve İbiş, M. (2004). *Öğrenci Merkezli eğitim uygulama modeli*. İzmir. İktisat Kongresi Eğitimde Uygulamalar Bölümü Tebliği.

Erkan, S. (2011). Farklı sosyoekonomik düzeydeki ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin okula hazır bulunuşluklarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40*, 186-197.

Esaspehlivan, M. (2006). *Okul öncesi eğitim kurumuna gitmiş ve gitmemiş 78 ve 68 aylık çocukların okula hazırbulunuşluklarının değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Francis, M. (2007). *Life skills education*. www.changingminds.org. (Erişim Tarihi: 13.08.2017)

Hanbury, C. (2008). *The Life Skills Handbook*. Self-published as an e book.http://www.lifeskillshandbooks.com/ (Erişim Tarihi: 10.11.2016)

Myers, R. (1992). *The twelve who survive "Strengthening programmes of early Childhood development in the third world"*. London. Routledge.

Rooth, E. (2000). *Introduction to lifeskills: Hands-on approaches to lifeskills education*. Cape Town: Via Afrika.

Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. *(21. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Spence, S. H. (2003). Social skills training with children and young people: Theory, evidence and practice. *Child and Adolescent Mental Health. 8*(2), 84-96.

Teke, H. (2010). *Ana sınıfı öğretim programının ilköğretim 1. kademe 1. sınıf öğrencilerinin hazırbulunuşluk düzeylerine etkisinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

UNESCO, (2000). *The dakar framework for action, education for all: Meetings our collective commitments.* World Education Forum, 26-28 April. Dakar- Senegal.

Yazıcı, Z. (2002). Okul öncesi eğitimin okul olgunluğu üzerine etkisinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi,* 155-156.

Yıldırım, Y. (2017). A*nasınıfına devam eden çocuklara uygulanan yaşam becerisi eğitim programının çocukların yaşam becerilerine ve sosyal uyumlarına etkisi.* Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

World Health Organization [WHO]. (1997). *Life skills education for children and adolescents in schools: Introduction and guidelines to facilitate the development and implementation of life skills programmes*. Geneva, Switzerland: WHO Programme on Mental Health.

World Health Organization [WHO]. (1999). *Partners in life skills education: Conclusions from a United Nations inter-agency meeting.* Geneva, Switzerland: WHO Department of Mental Health.

GELİŞİM KURAMLARI

Editör
Doç. Dr. Özcan DOĞAN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-68-8

Gelişim Kuramları

Editör
Doç. Dr. Özcan DOĞAN

Yazarlar
Prof. Dr. Ramazan ARI, Dr. Öğr. Üyesi Aygen AYVALI ÇAKMAK
Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYILI
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TORAN, Dr. Öğr. Üyesi Miray ÖZÖZEN DANACI
Dr. Öğr. Üyesi Özden KUŞÇU, Dr. Öğr. Üyesi Özge PINARCIK
Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN, Dr. Pelin ERDEM ÇEVİKBAŞ
Arş. Gör. Burcu BÜLBÜN AKTI, Arş. Gör. Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

ÖNSÖZ/GELİŞİM KURAMLARI

Çocukların gelişimi ve bu sürecin doğası konusunda hemen hemen hepimizin çeşitli varsayımları vardır. Kimi zaman "Armut dibine düşer" veya "Yedisinde neyse yetmişinde de odur" gibi atasözleri ile kimi zaman da "Ağaç yaşken eğilir" ya da "Ne ekersen onu biçersin" gibi atasözleri ile bu varsayımlarımızı dile getiririz. Atasözleri ile dile getirilen bu varsayımlar aslında insanlığın binlerce yıllık macerasında elde ettiği deneyimler sonucunda ortaya konulmuş tespitlerdir. Bu tespitlerin bilimsel düşünce süzgecinden geçirilerek gelişimin sistematik olarak açıklanmasına temel olacak şekilde ortaya konulması çabası gelişimi açıklamaya yönelik gelişim kuramlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Önceleri çocuğun yetişkinin bir kopyası olduğuna yönelik inanışlar baskındı. Önoluşçuluk olarak adlandırılabilecek olan bu yaklaşım çocuğun yetişkinlikte sahip olacağı özelliklerle dünyaya geldiği düşüncesini temel alıyordu. Bu yaklaşımın baskın olduğu ortaçağ dünyasında çocuklar yetişkinler gibi giydirilir ve yetişkinlerin katıldığı etkinliklere dahil edilirdi. Daha sonraları sanayileşme ve aydınlanma çağı ile birlikte çocukların gelişimleri ve yetişkin hayatına hazırlanmaları için gereken entelektüel birikimin ve bu birikimin aktarılması için gerekli olan sürenin uzaması ile birlikte çocukluk ve ergenlik döneminin anlaşılması için daha fazla gözlem yapılması ve varsayımlar geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıktı.

Bu değişim süreci ile birlikte çocuğun gelişiminde doğuştan getirilen özellikler yanında çevrenin de etkili olduğuna yönelik ilk yaklaşımlar ortaya çıkmaya başladı. Örneğin, 17 yüzyıl düşünürlerinden John Locke (1632-1704) gelişimde çevrenin etkili olduğunu iddia eden kuramcıların öncüsü olarak kabul edilir. Locke öğrenme ve öğrenme sürecinde ödül ve cezanın etkisine yönelik varsayımlar geliştiren ilk düşünürlerdendir. Gelişimle ilgili diğer bir yaklaşım da gelişim örüntüsünün başlangıçta belirli olduğu yönünde bir iddiaya sahip olan dönemler yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre gelişim birbirini takip eden ve sırası değişmeyen dönemler halinde gerçekleşir. Bu yaklaşımı savunan kuramcıların öncüsü 18 yüzyılda yaşamış olan Jean-Jacques Rousseau'dur (1712-1778). Rousseau gelişim ve çocuk yetiştirme ile ilgili görüşlerini The Social Contract ve Emile isimli iki kitabında ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Gelişim kuramlarına genel olarak bakıldığında gelişimin doğasının doğuştan belli olduğunu kabul eden doğuştancı kuramlar ve gelişimde öğrenmenin etkili olduğunu iddia eden çevreci kuramlar bulunduğunu görüyoruz. Yine benzer şekilde bir yanda gelişimin dönemler olarak adlandırılan ve birbirinden niteliksel olarak farklı çeşitli aşamalarla gerçekleştiğini iddia eden ve çevresel etkilerden çok olgunlaşmaya ağırlık veren dönem kuramcıları bulunurken diğer yanda gelişimin nicel birikimlerin bir ürünü olduğunu iddia eden öğrenmeyi ve eğitimi gelişimin itici gücü kabul eden kuramcılar bulunmaktadır.

Gelişimin farklı alanları kapsadığı göz önüne alındığında farklı kuramların farklı gelişim alanları üzerinde odaklandığı görülmektedir. Örneğin Piaget'nin gelişim kuramı bilişsel gelişim üzerinde odaklanırken Kohlberg'in kuramı ahlak gelişimi üzerinde odaklanmaktadır. Benzer şekilde, Freud kişilik gelişiminin psikoseksüel boyutu üzerinde odaklanırken Ericson psikososyal boyutu üzerinde odaklanmaktadır. Öte yandan gelişimin öğrenme sonucunda gerçekleşen davranış değişikliklerinin bir sonucu olduğunu iddia eden davranışçı kuramlar ise gelişimle gerçekleşen genel değişim üzerinde odaklanmaktadır.

Bu kitapta, çocuk gelişimi alanında gelişimi sistematik bir şekilde açıklamak için yaygın olarak referans alınan kuramcıların geliştirdikleri kuramlar ele alınacaktır. Toplam olarak 11 bölümden oluşan kitabımızda on bir farklı gelişim kuramı açıklanmaya çalışılacaktır. Bölüm-

ler genel olarak kuramcının biyografisini içeren bir kısım ve sonrasında da kuramın genel olarak kapsamını ve gelişimle ilgili iddialarını içeren kısımlardan oluşmaktadır. Bu kitapta aşağıdaki sıra ile ele alınacaktır:

Birinci Bölümde, çocuk gelişimi alanının öncülerinden olan Arnold Lucius Gessell'in (1880-1961) Olgunlaşma Kuramı ele alınmıştır.

İkinci Bölümde, modern psikolojinin kurucularından birisi olarak kabul edilen Sigmund Freud'un (1856-1936) Psikoseksüel Gelişim Kuramı ele alınmıştır.

Üçüncü Bölümde, psikanalitik yaklaşımın önde gelen isimlerinden birisi olan Erik Homburger Erikson'ın (1902-1994) Psikososyal Gelişim Kuramı ele alınmıştır.

Dördüncü Bölümde, çocuklardaki düşünce süreçleri ile ilgili bir kuram ortaya koyan ilk araştırmacılardan olan Jean Piaget'in (1896 - 1980) Bilişel Gelişim Kuramı ele alınmıştır.

Beşinci Bölümde, erken yaşlarda yaşama veda etmesine rağmen arkasında çocuk gelişimine ve eğitimine ilişkin çok önemli görüşler bırakan Lev Semyonovich Vygotsky'in (1896-1934) Sosyo-Kültürel Gelişim Kuramı ele alınmıştır.

Altıncı Bölümde, ahlak gelişimi konusundaki kuramını geliştirirken iddialarını dünyanın farklı ülkelerinde yaptığı amprik çalışmalarla desteklemeye çalışan Lawrence Kohlberg'in (1927-1987) Ahlak Gelişimi Kuramı ele alınmıştır.

Yedinci Bölümde, öğrenme süreçlerini tanımlayan çalışmaları ile gelişim ve öğrenme alanlarına önemli katkılar sağlayan Ivan Petroviç Pavlov'un (1849-1936) Klasik Koşullanma Kuramı ele alınmıştır.

Sekizinci Bölümde, edimsel koşullanma yoluyla öğrenmenin yaşamımız ve gelişimimiz üzerindeki etkilerini sistematik bir şekilde ortaya koymaya çalışan Burrhus Frederic Skinner'in (1904- 1990) Edimsel Koşullanma Kuramı ele alınmıştır.

Dokuzuncu Bölümde, bilişsel psikolojinin yaşayan önemli kuramcılarından birisi olan Alber Bandura'nın (1925-) Sosyal Öğrenme Kuramı ele alınmıştır.

Onuncu Bölümde, İngiliz psikolog Edward John Mostyn Bowlby (1907-1990) tarafından geliştirilen ve kanadalı gelişim psikoloğu Mary D. Salter Ainsworth (1913-1999) tarafından genişletilen Bağlanma Kuramı ele alınmıştır.

Son olarak, Ön Birinci Bölümde, gelişim ve öğrenme alanına önemli katkılar sağlayan Urie Bronfenbrenner'in (1917-2005) Bağlanma Kuramı ele alınmıştır.

Doç. Dr. Özcan DOĞAN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ARNOLD LUCIUS GESELL VE OLGUNLAŞMA KURAMI
Dr. Öğr. Üyesi Özge PINARCIK

GİRİŞ 12
ARNOLD LUCIUS GESELL'İN HAYATI 12
KURAMIN GELİŞTİRİLME SÜRECİ 13
Ön Olgunluk, Erken Gelişme ve Yavaşlama (Gecikme) 13
Büyüme, Gelişim ve Olgunlaşma 14
GESELL'İN OLGUNLAŞMA FELSEFESİ 19
OLGUNLAŞMA KURAMI 20
KURAM İLE İLGİLİ DESTEKLEYİCİ VE ELEŞTİRİCİ GÖRÜŞLER 24
KURAMIN YENİ YORUMLARI 26
Gesell Enstitüsü 26
Gesell Okula Hazırlık Tarama Testi (GSRST) 27
Gesell Okul Hazırbulunuşluğu Testi (GSRT) 27
Gesell Gelişimsel Gözlem Testi 27
Gesell Gelişim Testi 30
Günümüzde Gesell Enstitüsü 31
GESELL'İN GELİŞİM BİLİMİNE KATKISI 32
SONUÇ 33
KAYNAKLAR 35
GÖRSEL KAYNAKLAR 37

BÖLÜM 2
FREUD'UN PSİKOSEKSÜEL GELİŞİM KURAMI
Prof. Dr. Ramazan ARI

GİRİŞ 40
SİGMUND FREUD KİMDİR? 40
PSİKOANALİTİK KURAMA GENEL BAKIŞ 41
Psikanalitik Kuram ve İnsanın Doğası 41
Rüyaların Yorumu 43
Psikanalitik Kuram ve Kişiliğin Yapısı 45
Topografik Kişilik Kuramı 45
Yapısal Kişilik Kuramı 46
PSİKOSEKSÜEL GELİŞİM KURAMI 50
Psikoseksüel Gelişim Dönemleri 51
Oral Dönem 51
Anal Dönem 52
Fallik Dönem 54
Örtülü (Latent) Dönem 56
Genital Dönem 57
SONUÇ VE PSİKOSEKSÜEL GELİŞİM KURAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ 58
KAYNAKLAR 60

BÖLÜM 3

ERİK ERİKSON'UN PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Miray ÖZÖZEN DANACI

ERİK ERİKSON'UN ÖZEL YAŞAMI 62
ERİKSON'UN PSİKO-SOSYAL GELİŞİM KURAMI 64
Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Kuramına Temel Olan Görüşler 64
Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramının geliştirilme süreci 65
Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramı 66
Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri 68
Erikson'un psiko-sosyal kuramına ilişkin yeni yorumlar 76
Kurama ilişkin destekleyici ve eleştirici görüşler 79
KAYNAKLAR 81

BÖLÜM 4

PİAGET'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK - Arş. Gör. Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ

GİRİŞ 86
JEAN PIAGET KİMDİR? 86
PIAGET'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI 87
PIAGET'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMINA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR 88
Şema 88
Uyum Sağlama 88
Özümleme 88
Uyma 89
Dengeleme 89
PIAGET'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ 89
Piaget'nin Bilişsel Gelişim Dönemlerinin Özellikleri 90
Duyu-Motor Dönem (0-2yaş) 90
İşlem Öncesi Dönem (2-7yaş) 95
Somut İşlemler Dönemi (7-11yaş) 98
Soyut İşlemler Dönemi (12 yaş ve sonrası) 102
YENİ PIAGETCİ KURAM - PİAGET'NİN TAKİPÇİLERİ 104
PIAGET'NİN KURAMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER 105
SONUÇ 106
KAYNAKÇA 107
GÖRSEL KAYNAKLAR 107

BÖLÜM 5

VYGOTSKY'NİN SOSYO-KÜLTÜREL KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN

LEV SEMYONOVİTCH VYGOTSKY KİMDİR? 110
GİRİŞ 111
ZİHİNSEL ARAÇLAR VE İLERİ ZİHİNSEL İŞLEVLER 111
VYGOTSKY'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KAVRAMLARI 114
Bilişsel Yapılandırmanın Bir Aracı Olarak Kültür 114
Zihinler Arasından Zihnin İçine Hareket 115
İçsel Konuşma 115

Yakınsal Gelişim Alanı 116
DİL VE DÜŞÜNCE..... 118
VYGOTKSY'E GÖRE ÇOCUKTA KAVRAM GELİŞİMİ 119
VYGOTSKY'NİN OYUNA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ 120
VYGOTKSY'NİN KURAMINA ELEŞTİREL BAKIŞ..... 121
SONUÇ..... 121
KAYNAKLAR..... 123
GÖRSEL KAYNAKLAR 124

BÖLÜM 6

KOHLBERG'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

Arş. Gör. Burcu BÜLBÜN AKTI

GİRİŞ 126
LAWRENCE KOHLBERG'İN HAYATI 126
AHLAK GELİŞİMİ KAVRAMI 126
Psikanalitik Kurama Göre Ahlak Gelişimi 126
Davranışçı Kurama Göre Ahlak Gelişimi 127
Sosyal Öğrenme Kuramına Göre Ahlak Gelişimi..... 127
Bilişsel Kurama Göre Ahlak Gelişimi 128
PİAGET'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI 128
KOHLBERG'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI..... 129
Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Düzey ve Evreleri..... 131
Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramına Yönelik Eleştiriler 133
SONUÇ..... 134
KAYNAKLAR..... 135
GÖRSEL KAYNAKLAR 135

BÖLÜM 7

PAVLOV VE KLASİK KOŞULLAMA

Dr. Pelin ERDEM ÇEVİKBAŞ

GİRİŞ 138
IVAN PETROVİÇ PAVLOV (1849-1936) BİYOGRAFİSİ..... 138
KURAMIN GELİŞTİRİLMESİ 140
KURAMIN TEMELLERİ 142
Koşulsuz Uyaran..... 144
Koşulsuz Tepki..... 145
Koşullu Uyaran 145
Koşullu Tepki 145
Sönme..... 145
Uyarıcı Genellemesi 145
Ayırt Etme 145
KURAMIN DEĞERLENDİRİLMESİ 145
SONUÇ..... 146
KAYNAKLAR..... 147
GÖRSEL KAYNAKLAR 147

BÖLÜM 8

EDİMSEL KOŞULLANMA: B.F. SKINNER'İN PERSPEKTİFİ

Dr. Mehmet TORAN

GİRİŞ 150
BURRHUS FREDERİC SKİNNER (1904-1990) 150
EDİMSEL KOŞULLANMA KURAMI 151
Edimsel Koşullanma Süreci 152
Pekiştireçler 154
Etkilerine göre pekiştireçler 154
İhtiyaç türlerine göre pekiştireçler 155
Pekiştirme 155
Pekiştirme tarifeleri 156
Edimsel Koşullanmada Temel Kavramlar 156
Ceza 156
Sönme 157
Kendiliğinden geri gelme 157
Davranış biçimlendirmesi 157
Uyarıcı genellemesi 158
Ayırt edici uyarıcı 158
Premack kuralı-(Büyükanne kuralı) 158
Batıl inanç-davranış 158
SONUÇ 158
KAYNAKLAR 159
GÖRSEL KAYNAKLAR 159

BÖLÜM 9

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYILI

GİRİŞ 162
SOSYAL ÖĞRENME KURAMI 162
Sosyal Öğrenme Kuramının Temel Varsayımları 165
Sosyal Öğrenme Kuramında Davranışı Etkileyebilecek Bilişsel Özellikler 165
Bandura'ya Göre Gözlemsel Öğrenme 166
Bandura'nın Bobo Doll deneyi 166
Gözlem yoluyla öğrenme için gerekli süreçler 168
Sosyal Öğrenme Kuramında Model Olmanın Önemi 171
Sosyal Etkileşimlerin Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı ile Açıklanması 172
Sosyal Öğrenme Kuramında Kavramlar 173
Karşılıklı belirlemecilik 173
Sembolleştirme kapasitesi 174
Öngörü kapasitesi 174
Dolaylı öğrenme kapasitesi 174
Öz-yargılama kapasitesi 174
Öz-yeterlik 174
Öz-düzenleme 175
Bandura'ya Göre İnsan Doğası 176

SONUÇ 176
KAYNAKLAR 177
GÖRSEL KAYNAKLAR 178

BÖLÜM 10
BAĞLANMA KURAMI
Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ

GİRİŞ 180
EDWARD JOHN MOSTYN BOWLBY 180
MARY DİNSMORE (SALTER) AİNSWORTH 181
BAĞLANMA KURAMININ GELİŞİM SÜRECİ 181
BAĞLANMA KURAMI 184
Yabancılardan Korkma ve Ayrılık Kaygısı 187
İçsel Çalışma Modeli 187
BAĞLANMA STİLLERİ 188
Güvenli Bağlanma 189
Güvensiz-Kaçınmacı Bağlanma 189
Güvensiz-Dirençli Bağlanma 189
Güvensiz-Düzensiz Bağlanma 190
BAĞLANMA GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 191
Yakın İlişki Kurma Fırsatı 191
Bakımın Niteliği 191
Bebeğin Özellikleri 191
Aile Bağlamı 192
BABAYA BAĞLANMA 192
BAĞLANMA KURAMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER 192
SONUÇ 193
KAYNAKLAR 194
GÖRSEL KAYNAKLAR 195

BÖLÜM 11
EKOLOJİK SİSTEMLER KURAMI
Dr. Öğr. Üyesi Özden KUŞCU

URIE BRONFENBERENNER 198
GİRİŞ 198
EKOLOJİK SİSTEMLER KURAMI 198
Mikrosistem 200
Mezosistem 201
Çoklu sistemlere katılım 202
Dolaylı bağlantı 202
Mikrosistemler arası iletişim kanalları 202
Bir ortamda var olan bilgi veya tecrübeye atıfta bulunmak 203
Egzosistem 203
Makrosistem 204
Kronosistem 205
SONUÇ 206
KAYNAKLAR 207

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 208

1 ARNOLD LUCIUS GESELL VE OLGUNLAŞMA KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Özge PINARCIK
Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Her nesil, bebeklik ve çocukluk anlamını yeniden keşfeder ve yeniden değerlendirir.

Arnold L. Gesell

GİRİŞ

Gesell, gelişim psikolojisi alanında öncü isimlerden birisidir. Özellikle doğumdan 5 yaşına kadar olan çocukları yoğun olarak incelemiştir. İlk Amerikan psikoloğu olan Gesell, 1930'lu yılların başından 1940'ların sonlarına kadar, dünyadaki en tanınmış çocuk uzmanı olarak kabul edilebilir (Ames, 1989). Onun araştırmaları, yazıları ve çocuk gelişim teorisi, "Bebeğin ve Çocuk Bakımının Sağ Duyusu Kitabı" nın (1946) yazarı olan Dr. Benjamin Spock'u önemli ölçüde etkilemiştir. Çocuk yetiştirme konusundaki bu kitap, nesiller boyu aileleri etkilemiş ve Dr. Spock'u evlerde kitaplıkların köşe başı isimlerinden birisi yapmıştır. Bununla birlikte, Gesell'in hayatı boyunca kazandığı şöhrete rağmen, çocuk gelişimi alanına yaptığı katkılar büyük ölçüde fark edilmemiştir (Thelen ve Adolph, 1992). 20. yüzyıla kadar az sayıda bilim insanı ve araştırmacı küçük yaştaki çocukların gelişimini incelemiş olmasına rağmen bu durum 20. yüzyılın ilk yirmi yılında değişmiştir. Tıp doktorluğu, eğitim ve gelişim psikolojisi uzmanlığı eğitimi alan Gesell, bu araştırma sahasının öncülerinden birisidir. Çocuk gelişimi üzerine yoğun bir ilgi duyan, özdeş ikizleri incelemekle özellikle ilgilenen Dr. Gesell, küçük çocukların resimlerini ve hareketlerini kaydetmek amacıyla bu alanda film ve fotoğrafın kullanılmasının öncüsüdür (Ames, 1989). Aynı zamanda, çocukluk gelişimi konusunda nitel çalışmalar yapan ilk araştırmacılardan biridir. Dr. Gesell'in özel eğitim alanındaki çalışmaları, bebeklerde ve küçük çocuklarda normatif davranışın planlanması ve belgelendirilmesine olan ilgiyi de artırmıştır (Eck, 2011).

Bu bölümde Arnold Lucius Gesell'in hayatı, olgunlaşma kuramının geliştirilme süreci, Gesell'in olgunlaşma kuramı ve felsefesi, kuramla ilgili destekleyici ve eleştirici görüşler, kuramın yeni yorumları, Gesell'in oluşturduğu testler ve kurduğu Gesell Enstitüsü ile Gesell'in gelişim bilimine katkıları hakkında bilgiler verilecektir.

KAYNAKLAR

Ames, L. B., Gillespie, C , Haines, J. ve Ilg, F. (1979). The Gesell Institute's Child From One to Six. New York: Harper & Row.

Ames, L. (1989). Arnold Gesell-Themes of His Work. New York: Human Sciences Press.

Ames, L. ve Haber, C. (2006). Your Four Year Old. New Haven, CT: Gesell Institute of Child Development.

Bayley N. (1963). Bayley Scales of Infant Development. New York: Psychological Corporation.

Bayley N. (1993). Bayley Scales of Infant Development. (Second Edition). San Antonio, TX: Hartcourt Brace and Co.

Bayley N. (2005). Bayley Scales of Infant Development. (Third Edition). San Antonio, TX: Hartcourt Brace and Co.

Beatty, B. (1995). Preschool Education in America: The Culture of Young Children From The Colonial Era to The Present. New Haven: Yale University Press.

Cairns, R. (1998). The Making of Developmental Psychology. In R. M. Lerner, (Ed.), The Handbook of Child Psychology. (5th ed.). New York: Wiley.

Cansever, G. (1963). Psikolojik Testler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Clarke, J. E., Truly, T. L. ve Phillips, S. J. (1993). On The Development of Walking as a Limit-Cycle System. In Thelen, E. and Smith L. B. (Ed.). A Dynamic Systems Approach to Development: Applications. Cambridge, MA: MIT Press.

Costender, V., Rohrer, A. ve Difonzo, N. (2000). Kindergarten Screening: A Survey of Current Practice. Psychology in The Schools, 37 (4), 323-332.

Crain, W. (2011). Gesell's Maturational Theory. In Theories of Development Concepts and Applications. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2005). Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlaki Gelişim. (Ed. R. Arı). Konya: Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesini Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

Dalton, T. C. (2005). Arnold Gesell and the Maturation Controversy. Integrative Physiological & Behavioral Science. October-December. 40 (4), 182-204.

Eck, G. P. (2011). The Gesell Developmental Observation: Eight Case Studies in Identfying Special Needs, Dissertation of Doctorate. School of Education, Department of Educational Administration, Leadership and Technology. Oakdale, New York.

Encyclopedia of School Psychology. (2005). (First ed.). In S. W. Lee (Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Erden, M. ve Akman, Y. (2011). Gelişim Psikolojisi. (12. Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınları.

Evirgen, N. Kayhan, E., Erden, G. (2015). Gesell Gelişim Figürleri'nin Anasınıfı Çocuklarında Güvenirliğine Yönelik Bir Ön Çalışma. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi. Retrieved September 07, 2017 from http://dergipark.gov.tr/husbfd/issue/7893/103902

Fagan, T. K. (1987a). Gesell: The First School Psychologist. Part I. The Road to Connecticut. School Psychology Review, 16, 103-107.

Fagan, T. K (1987b). Gesell: The First School Psychologist. Part II. Practice and Significance. School Psychology Review, 16, 399-409.

Fagan, T. ve Warden, P. G. (1996). Historical Encyclopedia of School Psychology. Westport, CT: Greenwood Publishing Group.

Frankenburg W. K., Fandal A. ve Dodds J. (1975). Denver Screening Manual. Denver: University of Colorado Press.

Frankenburg, W. K., Dodds. J. ve Archer, P. (1990). Denver Developmental Screening Test Manual. (Revised). Denver CO: University of Colorado.

Gesell, A. ve Gesell, B. C. (1912). The Normal Child and Primary Education. Boston, MA: Ginn and Co.

Gesell, A. (1914). Letter to Lewis Terman, 1-3. Arnold Gesell Papers. Manuscript Division. Library of Congress, Washington, DC.

Gesell, A. (1925). The Mental Growth of The Pre-School Child: A Psychological Outline of Normal Development From Birth to The Sixth Year, Including A System of Developmental Diagnosis. NY: Macmillan.

Gessel, A. (1927). Hemihypertrophy and Twinning. American Journal Medical Science, 173, 542-555.

Gesell, A. ve Thompson, H. (1934). Infant Behavior: Its Genesis and Growth. New York: McGraw-Hill.

Gesell, A. ve Thompson, H. (1938). The Psychology of Early Growth. New York: Macmillan.

Gesell, A., Amatruda, C. S., Castner, B. M. & Thompson, H. (1939). Biographies of child development: The mental growth careers of eighty-four infants and children: A ten-year study from the Clinic of Child Development at Yale University. New York: Paul B. Hoeber.

Gesell, A. ve Amatruda C. S. (1941). In H. Knoblock (Ed.), Developmental Diagnosis (Third ed.). Hagerstown, MD: Harper and Row.

Gesell, A. ve Ilg, F. (1943). Infant and Child in The Culture of Today. New York: Harper and Brothers Press.

Gesell, A. (1945). The Embryology of Behavior. New York: Harper Brothers.

Gesell, A. (1946a). The Ontogenesis of Infant Behavior. In: L. Carmichael (Ed), Manual of Child Psychology. New York: John Wiley & Sons Inc.

Gesell, A. (1946b). The Child From Five to Ten. Harper Collins.

Gesell, A. ve Amatruda, C. (1947). Developmental Diagnosis: Normal and Abnormal Child Development. (Second Ed.). New York: Paul Hoeber.

Gesell, A. (1952). Autobiography. In E. G. Boring, (H. S. Langfield, H. Werner and R. M. Yerkes Ed.). A History of Psychology in Autobiography. Vol. 4. Worcester, MA: Clark University Press.

Gesell Developmental Observation Study Fact Sheet (2010). New Haven, CT: The Gesell Institute of Child Development.

Goode, William J. (1993). World Changes in Divorce Patterns. New Haven: Yale University Press.

Graue, M. E., Kroeger, J., ve Brown, C. (2003). The Gift of Time: Enactments of Developmental Thought in Early Childhood Practice. Early Childhood Research and Practice: An Internet Journal on The Development Care and Education of Young Children. 5(1). Retrieved September 10, 2017, from http://ecrp.uiuc.edu/v5n1/graue.html.

Graue, M. E., Karabon, A. ve Delaney, K. K. (2012). Learning to Love Your Noisy Neighbor. A Principal's Guide to The Education of Young Children. In G. Theoharis & J. Brooks (Eds) What Every Principal Needs to Know to Create Equitable and Excellent Schools. New York: Teachers College Press.

Grotberg, E. (1994). Coping with Adversity. In Civitan Magazine, (February- March), 10-11.

Gizir, Z. (2002). Anaokuluna Devam Eden 4-5 Yaş Çocuklarında Sosyal Davranışların İncelenmesi ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ilg, F. L. ve Ames, L. B. (1972). School Readiness-Behavior Tests Used at The Gesell Institute. New York: Harper & Row.

Ilg, F., Keirns, J. ve Iba, S. (2007). The Gesell Developmental Observation Scoring Manual (Third Ed.). In E. Waterhouse (Ed.). New Haven, CT: The Gesell Institute of Child Development.

Kamm, K., Thelen, E. ve Jensen, J. (1990). A Dynamical System Approach To Motor Development. Physical Therapy. 70(12), 763-775.

Kandır, A. (2003). Çocuğum Büyüyor. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Kaplan, M. (2006). Seeing Through New Eyes: Changing the Lives of Children with Autism, Asperger Syndrome and Other Developmental Disabilities through Vision Therapy. London, UK: Jessica Kingsley Publishers.

Koçyiğit, S. (2009). İlköğretim Birinci Sınıf Öğretmenlerinin ve Ebeveynlerin Görüşleri Işığında Okula Hazırbulunuşluk Olgusu ve Okul Öncesi Eğitime İlişkin Sonuçları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Marchese, F. J. (1995). The Place of Eugenics in Arnold Gesell's Maturation Theory of Child Development. Canadian Psychology, 36(2), 89-114. doi:10.1037/0708-5591.36.2.89

McGraw M. B. (1943). The Neuromuscular Maturation of the Human Infant. New York: Columbia University Press.

McGraw M. B. (1946). Maturation of Behavior. In: L. Carmichael (Ed.). Manual of Child Psychology. New York: John Wiley & Sons Inc.

Meisels, S. J. (1987). Uses and Abuses of Developmental Screening and School Readiness Testing. Young Children, 42(2), 4-6, 68-73.

Meisels, S. J. (1988). Assessing Readiness. Center for the Improvement of Early Reading Achievement. Retrieved September 07, 2017, from http://www.ciera.org/library/reports/inquiry-3/3-002/3-002.pdf.

Newell K. M., Liu Y. T. ve Mayer-Kress G. (2003). A Dynamical Systems Interpretation of Epigenetic Landscapes for Infant Motor Development. Infant Behavior and Development, 20, 449-472.

Oktay, A. (1999). Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem. (1. Baskı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Orçan, M. (2008). Sosyal Gelişim-Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. (Ed. M. E. Deniz). Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım.

Pickren, W. E., Dewsbury, D. A. ve Wertheimer, M. (2012). Potraits of Pioneers in Developmental Psychology. Psychology Press: UK

Rabinowitz, F. M. (1987). An Analysis of The Maturation/Learning Controversy. Canadian Psychology, 28(4), 322-337. doi:10.1037/h0079901

Roberton, M. A. (1993). New Ways to Think About Old Questions. In Thelen, E. & Smith L. B. (Ed.). A Dynamic Systems Approach to Development: Applications. Cambridge, MA: MIT Press.

Sandström, C. I (1982). Çocuk ve Gençlik Psikolojisi. (2. Baskı). (Çev: R. Uğurel-Şemin). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Shepard, L. A. (1997). Children not Ready to Learn? The Invalidity of School Readiness Testing. Psychology in the Schools, 34(2), 85-97.

Sporns O. ve Edelman G. M. (1993). Solving Bernstein's Problem: A Proposal for The Development of Coordinated Movement by Selection. Child Development, 64(4), 960-981.

Şen, S. (2007). Okulöncesi Dönem Çocuklarının Temel Özellikleri ve Gereksinimler. Okulöncesi Eğitime Giriş. (Ed. G. Haktanır). Ankara: Anı Yayıncılık.

Terman, L. (1918). Letter to Gesell, 1-3. Arnold Gesell Papers. Manuscript Division, Library of Congress, Washington, D.C.

Thelen, E., Kelso, J. A. S. ve Fogel, A. (1987). Self-Organizing Systems and Infant Motor Development. Developmental Review, 7, 39-65.

Thelen, E. ve Ulrich, B. D. (1991). Hidden Skills: Dynamic Systems Analysis of Treadmill Stepping During the First Year. Chicago: University of Chicago Press.

Thelen, E. ve Adolph, K. E. (1992). Arnold L. Gesell: The Paradox of Nature and Nurture. Developmental Psychology, 28(3), 368-380.

Thelen, E. ve Adolfs, K. (1994). Arnold L. Gesell: The Paradox of Nature and Nurture. (Ed. R. D. Parke, P. A. Ornstein, J. J. Rieser & C. Zahn-Waxler). In A Century of Developmental Psychology. Washington, DC: American Psychological Association.

Türköz, Ö. ve Erden, G. (2005). İlköğretim 1., 2. ve 3. Sınıf Çocuklarında Gesell Gelişim Figürlerinin Okuma Hızı ve Okuduğunu Anlama ile İlişkisi. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Psikoloji Bölümü Klinik Psikolojisi ABD.

Yavuzer, H. (1993). Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2002). Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2005). Çocuğunuzun İlk Altı Yılı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldızbaş, F. ve Aslıyüksek, M. (2016). Montessori Eğitiminin 4-5 Yaş Çocuklarının Motor Beceri, Görsel Algı ve Bellek, El-Göz Koordinasyonu ile Küçük Kas Becerilerinin Gelişimine Etkisinin İncelenmesi. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 11(3), 2407-2426. Doi No: 10.7827/TurkishStudies.9053

Yılmaz, E. (2012). 60-72 Aylık Çocukların Duyguları Anlama Becerilerinin Sosyal Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Wolf, J. ve Kessler, A. (1987). Entrance to Kindergarten: What is The Best Age? (ERS Monograph). Arlington, VA: Educational Research Services.

Zembat, R. ve Polat Unutkan, Ö. (2001). Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Yeri. İstanbul: YA-PA Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi, http://childcare-2-developmental-theorists.wikia.com/wiki/Arnold_Gesell. Erişim tarihi: 14. Temmuz 2018

2

FREUD'UN PSİKOSEKSÜEL GELİŞİM KURAMI

Prof. Dr. Ramazan ARI
Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

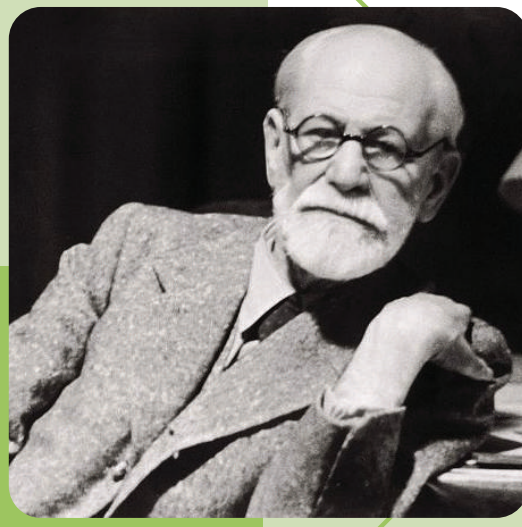

Freud her durumda haklıdır.

Ramazan Arı

GİRİŞ

Bu bölümde modern psikolojinin kurucularından Dr. Sigmund Freud'un psikoseksüel gelişim kuramı incelenmiştir. Gelişim psikolojisine katkıları olağan üstüdür ve bilim, sanatın çeşitli dalları, kişilik ve davranışın açıklamasına getirdiği bakış açısıyla Freud, öncü bir bilim insanıdır. Freud'un Psikoanalitik Kuramı, sonraki yıllarda karşıt görüş veya kuramın alternatif yorumu olarak pek çok görüşe kaynak oluşturmuştur.

Aşağıda, Simund Freud'un yaşamı ile ilgili çok kısa bilgi verildikten sonra konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülerek "psikoanalitik kurama genel bakış" genel başlığı altında kuramın insan doğasını nasıl tanımladığı, temel kavramlar ve kişiliğin gelişimine ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Yapısal kişilik kuramının kişilik gelişimiyle ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Psikoanalitik kuramın diğer temel boyutu olan "Psikoseksüel Gelişim Kuramı" diğer genel başlık olarak, ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu kısımda psikoseksüel gelişimin evreleri ayrıntılı olarak ele alınmış ve kişilik gelişimine etkisi açıklanmıştır.

Son kısım, psikoseksüel gelişim kuramının değerlendirilmesine ayrılmıştır. Kuramla ilgili karşı eleştiriler, kuramın günlük yaşamdaki doğrulayıcıları ve kuramın bilimsel metodolojisine kısaca değinilmiştir.

KAYNAKLAR

Burger, J. M. (2006). Kişilik – psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri, İstanbul: Kaknüs yayınları

Erikson, E. H. (1950). Childhood and Society. New York: Norton

Erikson, E.H. 1959. Identity andLifeCycle. New York International UniversitiyPress.

Freud, S. (1996). Düşlerin yorumu I –II (Çev.: Emre Kapkın). İstanbul: Payel.

Freud, S. (2001). Haz ilkesinin Ötesinde – Ben ve İd.Çev.: Ali Nihat Babaoğlu. İstanbul:Metis Yayın.

Geçtan, E. (2006). Psikanaliz ve Sonrası. İstanbul: Metis Yayınları.

Horney, K. (1995). Kadınlıktan Kaçış: Kadın ve Erkek gözüyle kadınlardaki erkeklik kompleksi. Çev.: Selçuk Budak.Ankara: Öteki Yayınları.

Mahler, M. S. (1968). On SybiosisandtheVicissitudes of Individuation. New York: International UniversityPress.

Mahler, M. S.; Pine, F. ve Bergman, A. (1975). The Psychological Birth of the Human Infant. New York: Basic Book.

Mead, M. (1935) SexandTemperament in Three PrimitivesSocieties, New York: Norton.

Mead, M. (1949) Male andFemale, New York: Norton.

Murdock, N. L. (2012). Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları. (Çev. ED.: Füsun Akkoyun) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

3 ERİK ERİKSON'UN PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Miray ÖZÖZEN DANACI
İzmir Demokrasi Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Gelişim yaşam boyu devam eden bir süreçtir.

ERİK ERİKSON'UN ÖZEL YAŞAMI

Erik Homburger Erikson (1902-1994) insan gelişiminde egonun rolüne özellikle dikkat çeken ve erken dönem psikoanalitik psikologların çalışmalarını devam ettiren Alman psikologdur (Henman, 2012).

Erik Homburger Erikson, 15 Haziran 1902'de Almanya'nın Frankfurt kentinde gözlerini dünyaya açmıştır. Babası Valdemar Isidor Salomonsen Yahudi bir bankerdir. Annesi Karla Abrahamsen ise Kopenhagen'ın ileri gelenlerinden Yahudi bir tüccar ailenin kızıdır. Erikson'un erkek kardeşleri ise Yahudi bir hayır kurumunda aktif rol almaktaydılar (Friedman, 1999).

Erikson doğmadan birkaç ay önce ayrılan Erikson'un anne ve babası, aslen Danimarkalıdır. Ayrılığın ardından Erikson'un annesi, doğum yapmak için Frankfurt'a arkadaşının yanına gider ve 3 yaşına gelene kadar Erikson'u tek başına büyütür. Erikson 3 yaşına geldiğinde hastalanır ve annesinin Erikson'u iyileştirmek için eve çağırdığı çocuk doktoru Theodor Homburger, Karla Abrahamsen'a aşık olur ve evlenirler (Coles, 1970). Üvey babası Erik Erikson'u resmi olarak 1911 yılında üzerine kayıt ettirir ve Erik Erikson, Almanya'nın güneyinde yer alan Karlsruhe kasabasında, çocuk doktoru Theodor Homburger'in gerçek babası olduğunu düşünerek büyür (Roazen, 1976).

Yahudiler arasında Yahudi kimliğine uymayan Danimarkalı fiziksel görünümüyle, Almanlar arasında ise fiziksel görünümüne uymayan Yahudi kimliğiyle yetişen Erikson'un "kimlik karmaşası terimini" kullanarak çığır açan bir psikoterapist olması son derece manidardır (Roazen, 1976). Bunun yanı sıra biyolojik babasıyla ilgili gerçeği bilmeden üvey babasıyla büyüyen Erikson, psikolojiye kazandırdığı 'kimlik bunalım ı' terimini, yaşadığı kimlik sorunları nedeniyle ilk önce kendisi yaşamıştır (Karaca, 2007).

Doktor olan üvey babası Erikson'un liseden mezun olduktan sonra kendi yolundan gidip doktor olması için Tıp Fakültesine gitmesini istese de araları açık olduğu için O, bu fikri reddetmiştir. Erikson üniversiteye gitmek yerine Avrupa'da bir yıllığına seyahate çıkmış, ardından sanat alanında bir bölüm okumak için eve dönse de sanata olan bu ilgisi kısa sürmüş ve yeniden seyahatlere çıkmıştır. Yaşadığı kararsızlıklarla dolu bu dönemi sonradan moratoryum olarak adlandırmıştır. O'na göre bu dönem, gençlerin neredeyse tümünün kendilerini tanımlayabilmeleri için vakit istedikleri bir dönemdir ve Alman gençlerinin çoğu tarafından da kabul edilen bir davranıştır.

KAYNAKLAR

Arı, R., Üre Ö., Yılmaz, H. (1998). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Konya: Mikro Basım.

Arı, R. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Arı, R. (2006). *Gelişim ve Öğrenme.* Ankara: Nobel Yayınları.

Arı, R. (2008). *Eğitim Psikolojisi (Gelişim ve Öğrenme).* İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Arslan E., Arı, R. (2008). Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlama, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19,* 53-60.

Arslan, E. (2008). *Bağlanma Stilleri Açısından Ergenlerde Erikson'un Psikososyal Geliim Dönemleri ve Ego Kimlik Süreçlerinin İncelenmesi.* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

Aslay Y. (2002). *Psiko-Sosyal Gelişim Aşamaları. Modern Psikolojisi Tarihi*. İstanbul:Kaknüs Yayınları.

Atak, H. (2011). Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, 3* (1), 163-213.

Avcı, N. (1995). Anasınıfı Öğretmenlerinin Kişiliği ile Çocukta Sosyal Gelişimi Detsekleyen Davranışları Sergilemesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Babacan, S.S. (2003). İnsan Seksüalitesinin Kültürel ve Psikososyal Yönleri**.** *Kastamonu Eğitim Dergisi. 11*(1), 131-136.

Bacanlı, H. (1999). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınları.

Bacanlı, H. (2002). *Gelişim ve Öğrenme***.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bezci, Ş. (2008). Youth in Crisis: An Eriksonian Interpretation Of Adolecent Identity. *Research on Youth and Language*, 2 (1), 1-12.

Burger, J. M. (2010). *Personality*. California,USA: Wadsworth Publishing, 8. Basım.

Burger, J. M.. (2006). *Kişilik.* İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2. Basım.

Can, G. (2002). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Cloutier, R. (1982). Ergenlik Psikolojisinde Kuramlar. (Çev. B. Onur).

Coles, R. (1970). Erik H. Erikson: The Growth of His Work. Boston: Little Brown Press.

Coles, R. (2000). *The Erik Erikson Reader*. New York: Norton Company Press.

Cüceloğlu, D. (2016). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Çağdaş, A., Seçer, Z. (2006). *Anne-Baba Eğitimi.* Ankara: Kök Yayıncılık, 2. Baskı.

Çelen, N. (2000). Kohlberg'in ahlak gelişimi Kuramı üzerine Görüşler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 12 (1), 95-99.

Çelik, G, G. (2007). Çocu*k ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniğine Başvuran Ergenlerin Özellikleri.* Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Adana.

Çimen, S. (2000). *Ankara'da Üniversite Okullarına Devam Eden Beş-Altı Yaş Çocuklarının Psiko-Sosyal Gelişimlerinin İncelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Dereboy, İ. F. (1993). *Kimlik bocalaması, Anlamak, Tanımak, Ele Almak.* Malatya: Özmert Ofset.

Doğan, A., Cebioğlu, S. (2001). Beliren Yetişkinlik: Ergenlikten Yetişkinliğe Uzanan Bir Dönem. *Türk Psikoloji Yazıları, 14* (28), 11-21.

Erikson, E. (1950). *Childhood and Society.* New York: Norton Company Ltd.

Erikson, E. (1958). *Young Man Luther, A Study in Psychoanalysis and History*. New York: Norton Company.

Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton Company, Faber and Faber.

Erikson, E. (1973). *Huey Newton, In Search of Common Ground*. New York: Norton Press.

Erikson, E. (1980). *Identity and The Life Cycle.* New York: Norton Company Press.

Erikson, E. (1984). *İnsanın Sekiz Çağı.* Ankara: Toplum Yayınları.

Erikson, E. (2014). *İnsanın Sekiz Evresi.* İstanbul: Çev. Gonca Akaya, Okuyan Us Yayınları.

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society.* New York: W. W. Norton & Company, Inc, 2.Basım.

Erikson, S. (2005). In the Shadow of Fame. New York: Viking Press.

Erikson, S., Erikson, J.M. (1998). The Life Cycle Completed (Extended Version), New York: Norton Company.

Eryılmaz, A., Aypay, A. (2011). Ergenlerin Öznel İyi Oluşu İle Kimlik Statüsü İlişkisinin İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 16,* 167- 179.

Freud, S. (1983). *Cinsiyet Üzerine*. Çeviren: Avni Öneş, İstanbul: Say Yayınları.

Friedman, Lawrence J., (1999). *Identity's Architect: A biography of Erik H. Erikson*. New York: Publisher Scribners US Paperback Edition.

Gander, Marry J., Gardiner, Harry W. (2010). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Çeviren: Bekir Onur), Ankara: İmge Kitabevi.

Geçtan E. (2003). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gonzales, A., Hancock, J., Changing Identity In New Media Changing Identity through Self-Presentation: The Effect of New Media on the Self-Perception Process, *Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, Marriott, Chicago, IL Online* <PDF>. 2017-09-11 from http://citation.allacademic.com/meta/p300743_index.html

Gökdağ, R. (2013). *Motivasyon ve Kişilik İlişkisi*. (Edit: Yavuz Tuna), İş ve Yaşamda Motivasyon, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Gürses, İ., Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *20* (2), 153-166.

Henman, L. D. (2012). *Theories of Personality: Questions and Controversies*, *Researchgate, 4.*

İnanç, B. Y., Yerlikaya, E. E. (2012). *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Irving, A. (2005). *Erikson and Psychobiography.* New York: In Handbook of Psychobiography, Oxford University Press.

Karabekiroğlu, K. (2009). *Anne-Babalar için Ergen Ruh Sağlığı*. İstanbul: Say Yayınları.

Karaca, F. (2007). *Dini Gelişim Teorileri*. İstanbul: Dem Yayınları.

Karacan, E., Berument-Kazak, S. (2012). Yetişkin Gelişiminin Anababalık Rolleri Açısından Niteliksel Olarak İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12*, (3), 137-152.

Kırtıl, S. (2009). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri ile Yasam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi.* Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Koç, A., Taylan, E., Bekman, S. (2001). *Türkiye'de Okulöncesi Çocuk Eğitimi: İhtiyaç Değerlendirme Araştırması ve Dil Yetisi Düzeyi Değerlendirmesi.* Yayınlanmamış Araştırma Raporu, Açev.

Köroğlu, E., Güleç, C., Sayıl, M. (1997). *Psikiyatri Temel Kitabı*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayınları.

Kroger, J. (2003). *Identity Development During Adolescence*. Blackwell Handbook of Adolescence. G.R. Adams, M.D. Berzonsky (Editörler). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Kulaksızoğlu, A. (1998). *Ergenlik Psikolojisi*, Istanbul: Remzi Yayınevi.

Liebert, R., Kail, V.R. (1974). *Developmental Psychology*. New Jersey: Printice Hall.

Marcia J. (1993).*The relational roots of identity, In Discussions on Ego Identity* (Ed J Kroger) NJ, England: Lawrence Erlbaum Associates.

Mete, C. (2006). *İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ile İş Tatminleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Miller, P. H. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları*. Çeviren: Z. Gültekin, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Morsünbül, Ü. (2005). *Ergenlikte Kimlik Statülerinin Bağlanma Stilleri, Cinsiyet ve Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi.* Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Morsünbül, Ü., Çok, F. (2013). Kimlik Gelişiminde Yeni Bir Boyut: Seçeneklerin Saplantılı Araştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5* (40), 232-244.

Oflazoğlu-Altay, F. (2000). *Yetiştirme Yurdunda Yaşayan Ergenlerde Kimlik Statülerinin İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Onur B. (2000). *İnsanın Sekiz Çağı. Gelişim Psikolojisi*. İstanbul: İmge Kitabevi, 5. Basım.

Orçan, M. (2008). *Sosyal Gelişim.* Ankara: (Edit: M. Engin Deniz), Erken Çocukluk Döneminde Gelişim, Maya Akademi Yayınları.

Oskay, G. (1998). Genişletilmiş Objektif EGO Kimlik Statüsü Ölçeğinin- (Extended Objective Measure of EGO Identity Status)-EOM-EIS'in Türkçeye Uyarlanması-Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2* (9), 17-24.

Özbay, Y. (2004). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Ankara Öğreti Pegem A Yayıncılık, 5. Basım.

Özdemir, Z., Yalman, N. İ., Bayrakdar, S. (2012). Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma: Geçiş Ekonomileri Örneği, International Conference On Eurasian Economies.

Özgüngör, S. (2009). Postmodern Değerler, Kimlik Oluşumu ve Yaşam Doyumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4* (31), 32- 42.

Öztürk, M. O. (1994). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 5. Basım.

Öztürk, M. O. (1998). *Psikoanaliz ve Psikoterapi.* Ankara: Bilimsel Tıp Yayınları, 3. Basım.

Öztürk, M. O. (2007). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 5. Basım.

Özyürek, A. (2004). *Kırsal Bölge ve Şehir Merkezinde Yaşayan 5-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Parman, T. (1998). Ergenlik ve Psikanaliz. *Klinik Psikiyatri, 2,* 73-82.

Roazen, P. (1976). *Erik H. Erikson: The Power and Limits of a Vision*. New York: Free Press.

Sarı, E. (2006). *Kişilik Gelişimi*. (Edit: Kurtman Ersanlı ve Ersin Uzman), Gelişim ve Öğrenme, İstanbul: Lisans Yayınevi.

Sayıl, M. (1997). *İnsanın Gelişimi: Yaşam Boyu Gelişim*. İstanbul: Hekimler Birliği Yayınları.

Selçuk, Z. (1996). *Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Şafak Matbaacılık, Pegem Yayıncılık.

Selçuk, Z. (2000). *Gelişim ve Öğrenme.* Ankara: Nobel 7. Baskı.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Ankara:*Gazi Kitabevi, 12. Basım.

Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gönül Yayıncılık.

Stevens, R. (1983). *Erik Erikson: An Introduction*. New York: Martin's Press,

Sürerbiçer, F. S. (2008). Boşanmış Bireylerin Deneyimlerine Göre Evlilik Eğitimi Gereksinimi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Uzman, E. (2002). *Sosyal Destek Düzeyleri Farklı Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Kimlik Statüleri.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

4

PIAGET'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK
Kırıkkale Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Arş. Gör. Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ
Kırıkkale Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

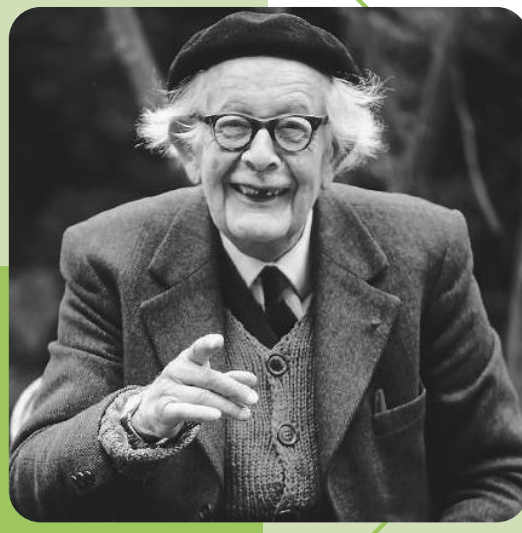

Çoğu insan için eğitim, çocuğun toplumdaki tipik yetişkine benzemesi için uygulanan bir yöntemdir.

Jean Piaget

GİRİŞ

Yaşamın ilk yılları, bireyin gelişiminin temelini oluşturması, temel bilgi ve becerilerin bu yıllarda kazanılması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde hızlı bir ilerleme gösteren gelişim alanlarından biri de bilişsel gelişim alanıdır. Bilişsel gelişim; doğumundan başlayarak, çevreyle etkileşimi ve çevrenin anlaşılmasını sağlayan bilginin edinilmesi, kullanılması, saklanması, yorumlanarak yeniden düzenlenmesi ve değerlendirilmesi aşamalarındaki tüm zihinsel süreçleri içine alan bir gelişim alanıdır (Senemoğlu, 2013). Başka bir deyişle; bebeklikten yetişkinliğe kadar, bireyin dünyayı anlama yollarının daha karmaşık ve etkili hale gelmesi sürecidir.

İnsanoğlunun öğrenme süreci araştırma ve keşfetme ile olmaktadır. Bilişsel olarak da ifade edilen bilginin edinimi, bebeklerin, çocukların ve yetişkinlerin çevrelerindekiler hakkında tutarlı olarak öğrenmelerin gerçekleştiği karmaşık bir olgudur (Kol, 2011).

Bu bölümde bebeklikten ergenliğe kadar olan süreçte gelişim kuramcısı Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına ilişkin temel kavramları ve bilişsel gelişim dönemlerine yer verilecektir.

KAYNAKLAR

Akyol, K.A.(2006). Bilişsel Gelişim. *Gelişim ve Öğrenme*. Ed: Aysel Ulusoy, (s.43-67), Ankara: Anı.

Arslan, E.(2012).Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* Ed: M. Engin Deniz, (s.1-25), Ankara: Maya Akademi.

Bacanlı, H.(2004). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel.

Bayhan, S.P. ve Artan, İ. (2009).*Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* Ankara: Morpa.

Bee,H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. (Çev.O. Gündüz).İstanbul: Kaknüs.

Berk, L.E. (2013). *Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa*. (Çev.Ed. N. Işıkoğlu Erdoğan). Ankara: Nobel Akademi.

Berk, L.E.(2013a). Çocuk Gelişimi. (Çev. A.Dönmez-Yay.Haz.B.Onur). Ankara: İmge.

Can, G.(2007). Çocuk Gelişimi Kuramları. *Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi*. Ed: Esra Ceyhan, (s.53-72), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Cherry, K. (2017). *Piaget's Theory: The 4 Stages of Cognitive Development.* https://www.verywellmind.com/piagets-stages-of-cognitive-development-2795457. Erişim Tarihi: 15.09.2017.

Elibol, F. (2014).Bebeklerde Bilişsel Gelişim. *Çocuk Gelişimi I Bebeklik Döneminde Gelişim*. Ed: Figen Turan ve Arzu İpek Yükselen, (s. 139-158), Ankara: Hedef.

Ergin, T. (2016). Bilişsel Gelişim. *Gelişim Psikolojisi*. Ed: Hatice Ergin-Armağan Köseoğlu, (s.103-142), Ankara: Nobel Akademi.

Eroğul, Ç.R. (2013).Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Eğitim Psikolojisi*. Ed: Engin Deniz, (s.73-120) Ankara: Maya Akademi.

Gander, M.J. ve Gardiner, H.W.(1998).*Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (Çev:A. Dönmez-B. Onur-H.Nermin Çelen), Ankara:İmge.

İnanç, Y.B.; Bilgin, M. ve Atıcı, K.M. (2017). *Gelişim Psikolojisi*.(12.baskı).Ankara:Pegem Akademi.

Kol, S.(2011). Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 1-21.

Küçükkaragöz, H. (2007). Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Eğitim Psikolojisi: Gelişim-Öğrenme-Öğretim.* Ed: Binnur Yeşilyaprak, (s.81-115), Ankara:Pegem A.

Ömeroğlu, E. ve Kandır, A. (2005) . *Bilişsel Gelişim*. İstanbul: Morpa Kültür.

Özyürek, A. (2015). Bilişsel Gelişim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*, (s.89-138) Ankara: Vize.

Peterson, K. L. ve Roscoe, B. (1991). Imaginary Audience Behavior in Older Adolescent Females. *Adolescence*, 26(101), 195-200.

Santrock, J.W. (2016). Bebeklikte Bilişsel Gelişim. (Çev.T.Şener Kılınç). Çev.Ed. G. Yüksel, *Yaşam Boyu Gelişim* (s.145-176). Ankara: Nobel.

Santrock, J.W. (2016a). Erken Çocuklukta Fiziksel ve Bilişsel Gelişim. (Çev. T.Şener Kılınç). Çev.Ed. G. Yüksel, *Yaşam Boyu Gelişim.* (s.208-240). Ankara: Nobel.

Santrock, J.W. (2016b). Orta ve Geç Çocuklukta Fiziksel ve Bilişsel Gelişim. (Çev.A.Öztürk). Çev. Ed. G. Yüksel,*Yaşam Boyu Gelişim.*(s.276-311). Ankara: Nobel.

Santrock, J.W. (2016c). Yaşam Boyu Bakış Açısı. (Çev. M. Sayıl). Çev.Ed. G. Yüksel, *Yaşam Boyu Gelişim,*. (s.1-48). Ankara: Nobel.

Santrock, J.W. (2016d). Ergenlikte Fiziksel ve Bilişsel Gelişim. (Çev. N. M. Özcan). Çev.Ed. G. Yüksel, *Yaşam Boyu Gelişim.*(s.348-379). Ankara: Nobel.

Sayıl, M. (2017). Gelişim Psikolojisi Dersi Ek Notu. http://book.ilkaddimlar.com/d_pdf_book_psixologiya_23597.do. Erişim Tarihi: 20.08.2017.

Senemoğlu, N.(2013). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya* (23.baskı).Ankara: Yargı.

Seven, S. (2015). Bilişsel Gelişim. *Çocuk Gelişimi*. Ed: Serdal Seven, (s.53-76) Ankara: Vize.

Şahin, S. (2016). Bilişsel Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed: Nilgün Baysal Metin, (s.83-122) Ankara: Pegem Akademi.

Tercan,H., Dursun, Ş.S. ve Bıçakçı, Y.M. (2015). Bebeklik ve İlk Çocukluk Dönemi Tipik (Normal) Gelişim Gösteren Çocukların Gelişimsel Özellikleri. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 Ay)Gelişim: Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi*. Ed: Müdriye Yıldız Bıçakçı, (s.23-88) Ankara: Eğiten.

Trawick, Smith. J.(2014). Bebeklikte Bilişsel Gelişim. (Çev. M. Saçkes). Çev.Ed. B. Akman, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*, (s.126-147). Ankara: Nobel.

Trawick, Smith. J.(2014a). Çocuk Gelişim Kuramları. (Çev. M. Buldu). Çev.Ed. B. Akman, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*, (s.34-63). Ankara: Nobel.

Wadsworth, B. J. (1996). *Piaget's Theory Of Cognitive and Affective Development* (5th ed.). White Plains, NY: Longman.

Yıldız Bıçakçı, M. ve Aral, N.(2009). Dil Gelişimi. *Eğitim Psikolojisi.* Ed: Neriman Aral ve T. Duman. (s.115-130) İstanbul: Kriter.

---------- (2016). Jean Piaget Kimdir? *http://www.beybut.com/jean-piaget-kimdir/.* Erişim Tarihi: 01.07. 2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

(http://www.beybut.com/wp-content/uploads/2016/05/jean-piaget-678x381.jpg)

5

VYGOTSKY'NİN SOSYO-KÜLTÜREL KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi Bölümü

Başkaları aracılığıyla kendimiz oluyoruz.

Lev S. Vygotsky

GİRİŞ

Vygotsky, en iyi "kültürel gelişimin genel biyolojik kanunu" (the general genetic law of cultural development) kavramı ile tanınmaktadır (Wersch ve Tulviste, 1992). Berger ve Thompson'a göre (1995) Lev Vygotsky, günümüzde yeni ufuklar açan bir düşünür olarak kabul edilmektedir. Fikirleri, eğitimin değiştirilmesinin yanı sıra, gelişim süreçlerinde de kültürün ve tarihin rolü üzerine odaklanmıştır.

Vygotsky'e göre gelişim sosyal etkileşim içinde meydana gelir. Çocuk bu sosyal etkileşim içinde anne babası, kardeşi, bakıcısı, arkadaşları, öğretmeni vb. pek çok insanla doğrudan sosyal etkileşim içine girer. Vygotsky teorisinde kültürel uyumun altını özellikle çizmiş ve sosyal üniteleri analiz ettiği "Yakınsal Gelişim Alanını" ve çocukların "benmerkezci konuşması" gibi sosyal gelişim olgularını "kültürel gelişimin genel biyolojik kanunu" olarak tanımlamıştır (Duncan, 1995). Vygotsky insan davranışını ve gelişimini kontrol eden ve tamamlayanın kültür olduğunu savunur (Glassman, 1995).

Vygotsky bilişşel gelişimin çoğunlukla çocuğun dünyasındaki insanlarla etkileşime ve kültürün düşünmeyi desteklemek için sağladığı araçlara (tools) bağlı olduğunu belirtmektedir (Wood, 2003). Vygotsky'e göre çocuksu düşünme yeteneği Piaget'de olduğu gibi bireyselden toplumsala doğru değil, toplumsaldan bireysele doğru gelişir (Akçal, 1996)

Vygotsky'nin sistemini oluşturan temel ilkeler özetle şunlardır:

1. Çocuk bilgiyi yapılandırır.
2. Gelişim sosyal bağlamdan ayrı düşünülemez.
3. Öğrenme gelişime öncülük eder.
4. Dil zihinsel gelişimde önemli bir yere sahiptir (Bodrova ve Leong, 2007).

KAYNAKLAR

Akçal, A. (1996). Lev Semyonoviç Vygostky: Yaşamı ve Yapıtlarının Kısa Bir Tanımı. Türk Psikoloji Bülteni, 2, 4, 67-70.

Berk, L.E. (2013). Bebekler ve çocuklar. doğum öncesinden orta çocukluğa erken çocuklukta bilişsel gelişim (N. Işıkoğlu Erdoğan, Çev Edt). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bodrova, E., ve Leong, D. J. (2007). Tools of the mind. *Columbus, OH: Pearson*.

Bodrova, E., Germeroth, C., ve Leong, D. J. (2013). Play and self-regulation: Lessons from Vygotsky. *American Journal of Play*, *6*(1), 111.

Bodrova, E., ve Leong, D. J. (2015). Vygotskian and post-Vygotskian views on children's play. *American Journal of Play*, *7*(3), 371.

Brėdikytė, M. (2011). *The zones of proximal development in children's play*. University of Oulu.

Chaiklin, S. (2003). The zone of proximal development in Vygotsky's theory of learning and school instruction. 39-64. Retrieved fromhttp://www.cles.mlc.edu.tw/~cerntcu/099-curriculum/Edu_Psy/Chaiklin_2003.pdf

Cole, M. (1997). *Cultural Psychology: A Once and Future Discipline*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University.

Demirel, Ö. (2005). Eğitimde Yeni Yönelimler. PegemA Yayıncılık, Ankara.

Duncan, R. M. (1995). Piaget and Vygotsky: Dialogue and or Assimilation. Developmental Review, 15,458-472.

Durmuş, S. (2005). Öğrenme: Perspektifler. Nobel yayın Dağıtım, Ankara.

Ehrich, J. F. (2006). Vygotskian inner speech and the reading process. *Australian Journal of Educational & Developmental Psychology*, *6*, 12-25.

Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin Düşünce ve Dil Gelişimi Üzerine Görüşleri: Piaget'e Eleştirel Bir Bakış. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *7*(1).

Glassman, M. (1995). The Difference Between Piaget and Vygotsky: A Response to Duncan. Developmental Review, 15, 473-482.

Ghassemzadeh, H. (2005). Vygotsky's mediational psychology: A new conceptualization of culture, signification, and metaphor. Language Sciences, 27, 281-300

Gupta, A. (2009). Vygotskian perspectives on using dramatic play to enhance children's development and balance creativity with structure in the early childhood classroom. *Early Child Development and Care*, *179*(8), 1041-1054.

Ireson, J. (2008). *Learners, learning and educational activity*. Routledge.

John-Steiner, V. and Mahn, H. (1996).. *Sociocultural approaches to learning and development: A Vygotskian framework. Educational Psychologist* vol. 31, no. (3/4). p. 191–206

Mishra, R. K. (2013). Vygotskian perspective of teaching-learning. Innovation: International Journal of Applied Research, 1(1), 21-28.

Newman, B. M., ve Newman, P. R. (2017). *Development through life: A psychosocial approach*. Cengage Learning.

Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *37*(2), 137-169.

Palinscar, S.A. (1998). Social constuctivist perspectives on teaching and learning. Annual Review of Psychology, 49, 345-375.

Santrock, J. (2012). Lifespan Developmental Psychology. *Psychology*.

Shabani, K., Khatib, M., ve Ebadi, S. (2010). Vygotsky's zone of proximal development: Instructional implications and teachers' professional development. *English language teaching*, *3*(4), 237.

Siegler, R. S., ve Alibali, M. W. (2005). Children's thinking. Fourth Edition. Pearson Printice Hall.

Trawick-Swith, J. (2013). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı. (B. Akman, Çev. Edt.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Verenikina, I. (2003). Understanding Scaffolding and the ZPD in Educational Research[Electronic Version]. *Retrieved May*, *2*, 2007.

Vianna, E., ve Stetsenko, A. (2006). Embracing history through transforming it: Contrasting Piagetian versus Vygotskian (activity) theories of learning and development to expand constructivism within a dialectical view of history. *Theory & psychology*, *16*(1), 81-108.

Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher mental process.

Vygotsky, L. S. (1980). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard university press.

Vygotsky, L. S. (1997). The Historical Meaning of the Crisis in Psychology: A Methodological Investigation. In The Collected Works of L. S. Vygotsky. Vol. 3. Problems of the Theory and History of Psychology (pp. 233-344).. R. W. Rieber & J. Wollock (Eds.).. New York: Plenum

Wertsch, V. J., ve Tulviste, P. (1992). L. S. Vygotsky and Contemporary Developmental Pscyhology, 28,4, 548-557.

Woolfolk, E.A. (1998). Educational Psychology, (7.edition). Boston:Allyn and Bacon.

Wood, D. (2003). How children's Think and Learn. The Social Contexts of Cognitive Development. Second Edition. Blackwell Publishing.

GÖRSEL KAYNAKLAR

(https://www.thefamouspeople.com/profiles/lev-vygotsky-5998.php)

6

KOHLBERG'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

Arş. Gör. Burcu BÜLBÜN AKTI
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocukların nasihattan çok, iyi örneğe ihtiyaçları vardır.

Joseph Jouberth

GİRİŞ

Bu bölümde öncelikli olarak Kohlberg'in hayatı anlatılacaktır. Daha sonra ahlak gelişimi kavramı psikanalitik, davranışçı, sosyal öğrenme ve bilişsel kuramcılara göre incelenecektir. Ardından kurama temel olan görüşlerden Piaget'in Ahlak Gelişimi Kuramı açıklanacaktır. Piaget'in iki aşamalı Ahlak Gelişimi Kuramından sonra Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı ele alınacaktır. Daha sonra Kohlberg'in kuramına ilişkin eleştiriler anlatılacaktır.

KAYNAKLAR

Akman, A., Ertürk, G., Deniz A. (2012). Ahlak Gelişimi. Eda Kargı (Ed.) *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. (s.34-45). Ankara: Pegem Akademi.

Bayhan, P., Artan, İ. (2004). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul: Morpa.

Bee, H., Boyd D. (2004). *The Developing Child*.(10. Baskı). USA: Nobel.

Bee, H., Boyd D. (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi. (Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: KAknüs Yayınları.

Crain, W.C. (1985). *Theories of Development.* Prentice-Hall. s. 118-136.

Çam, Z.,Çavdar, D., Seydoğulları, S., Çok, F. (2012). Ahlak Gelişimine Klasik ve Yeni Kuramsal Yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (2), 1211-1225.

Çinemre, S. (2014). Kohlberg'in Ahlak Gelişim Teorisine Yönelik Bazı Eleştiriler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12 (28), 69-99.

Dilci, T. (2014). *Gelişim Psikolojisi.* İstanbul: İdeal Kültür&Yayıncılık.

Ekşi, H. (2006). Bilişsel Ahlak Gelişimi Kuramı: Kohlberg ve Sonrası. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), 29-38.

Fleming, J. (2006). *Psychological Perspectives on Human Development*. erişim: http://swppr.org/textbook/contents.html

Gardner, H. (1982). Developmental Psychology. (2. Baskı). USA: Little, Brown and Company.

Hetherington, E. M., Parke, R. D., Gauvain, M., Locke V. O. (2006). *Child Psychology A Contemporary Viewpoint* (6. Baskı). New York: McGraw Hill.

İnanç B. Y., Bilgin, M., Atıcı, M. K. (2013).*Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi.* (9. Baskı) Ankara: Pegem Akademi.

Jambon, M., Smetana, J. G. (2015). Moral Development, Theories of. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences.* DOI: 10.1016/B978-0-08-097086-8.23201-7

Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Koç, M., Çolak, T. S., Kocaman, O., Bayraktar, B., (2009). Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre üniversite öğretim elemanları ve öğrenciler arasındaki etkileşimin ahlaki düzeyi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 757-771

Papalia, D. E., Olds, S. W., Feldman R. D. (2007). *Human Development* (10. Baskı) New York: McGraw Hill.

Piaget, J. (1932). *The Moral Judgment of the Child.* New York: Harcourt, Brace.

Santrock, J. W. (2011). *Yaşam Boyu Gelişim, Gelişim Psikolojisi*,(Çev. Ed. Galip Yüksel) Ankara: Nobel Yayıncılık.

Smith, P. K., Cowie, H., Blades, M. (2003). *Understanding Children's Development.* (4. Baskı). USA: Blackwell Publishing.

Thomas, R. M. (1997). *Moral Development Theories A Comparative Study.* USA: Greenwood Press.

Walsh, C. (2000). The life and legacy of Lawrence Kohlberg. Society; Ocak/Şubat 2000; 37, 2; 36-41.

GÖRSEL KAYNAKLAR

https://alchetron.com/Lawrence-Kohlberg Erişim Tarihi:16.07.2018

7

PAVLOV VE KLASİK KOŞULLAMA

Dr. Pelin ERDEM ÇEVİKBAŞ
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

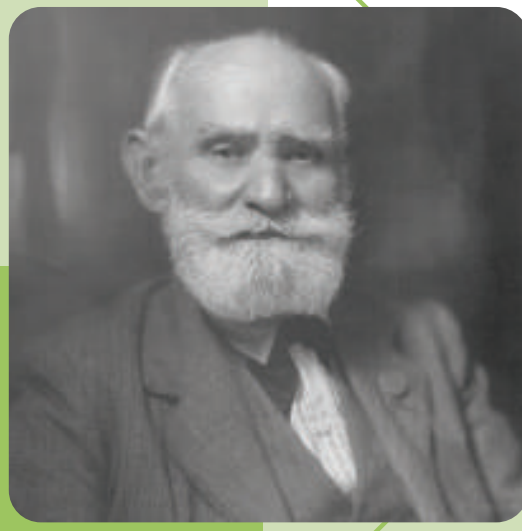

Bizi hayatta gerçekten bir tek şey ilgilendirir, ruhsal hayatımız.

I.P.Pavlov

GİRİŞ

Öğrenme süreçlerinin incelenmesi, bize bireyin yaşamı ve çevresine uyumu ile ilgili en temel bilgileri sağlamaktadır. Pavlov'un çalışmaları ve görüşleri de öğrenme süreçlerinin önemli bir yapıtaşı olarak görülmektedir. Çünkü öğrenmenin en basit hali koşullanma olarak görülmektedir. Günlük hayattaki birçok davranışı ve bu davranışların nasıl kazanıldığı konusunda önemli mekanizmaları ortaya çıkarmış ve tanımlamıştır, bu yönüyle "insanı anlamak" yönündeki katkısı aşikardır.

Bu bölümde öncelikle Pavlov'un yaşam öyküsüne ve onun bilimsel yönüne katkısına değinilecek, daha sonra kuramını geliştirirken yaptığı çalışmalar anlatılacak, sonrasında ise Pavlov'un kuramının temelleri ve değerlendirilmesi yer alacaktır.

KAYNAKLAR

Aydın, A. (2003). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* (4th ed.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Cambiaghi, M., ve Sacchetti, B. (2015). Ivan Petrovich Pavlov (1849–1936). *Journal of Neurology*, *262*(6), 1599–1600. http://doi.org/10.1007/s00415-015-7743-2

Catania, a, ve Laties, V. (1999). Pavlov And Skinner: Two Lives In Science (An Introduction To B. F. Skinner's "Some Responses To The Stimulus 'Pavlov' "). *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*, *72*(3), 455–461. http://doi.org/10.1901/jeab.1999.72-455

Fancher, R. E. (1997). *Ruhbilimin Öncüleri*. (A. Yardımlı, Trans.) (2nd ed.). İstanbul: Idea Yayınevi.

Furedy, J. J. (2003). Roots of the Pavlovian Society ' s Missions of the Past and Present : The Pavlov Dimension. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, *38*(1), 3–16. http://doi.org/10.1007/BF02734257

Gerrig, R. J., ve Zimbardo, P. G. (2015). *Psikoloji ve Yaşam*. (G. Sart, Trans.) (19th ed.). Ankara.

Goodwin, C. J. (1991). Misportraying Pavlov 's Apparatus. *American Journal of Psychology*, *104*(1), 135–141.

Jarius, S., ve Wildemann, B. (2015). And Pavlov still rings a bell: summarising the evidence for the use of a bell in Pavlov's iconic experiments on classical conditioning. *Journal of Neurology*, *262*(9), 2177–2178. http://doi.org/10.1007/s00415-015-7858-5

Makarov, P. O. (1996). Ivan Petrovich Pavlov. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, *31*(1), 77–80. Retrieved from http://www.riss.kr/link?id=A1997859

Palmes, D. (2000). Ivan Petrovich Pavlov. *Journal of Investigative Surgery*, *13*, 69–70. Retrieved from http://www.riss.kr/link?id=A1997859

Pivovarov, N. Y., ve Shok, N. P. (2016). I.P. Pavlov: a scholar and authority. *History of Medicine/ru*, *3*(3), 243–354. http://doi.org/10.17720/2409-5834.v3.3.2016.24d

Samoilov, V. O. (2007). Ivan Petrovich Pavlov (1849–1936). *Journal of the History of the Neurosciences*, *16*, 74–89. http://doi.org/10.1007/s00415-015-7743-2

Vygotsky, L. S. (2012). The Science of Psychology. *Journal of Russian and East European Psychology*, *50*(4), 85–106. http://doi.org/10.2753/RPO1061-0405500404

Windholz, G. (1995). Pavlov on the Conditioned Reflex Method and Its Limitations. *The American Journal of Psychology*, *108*(4), 575–588.

Windholz, G. (1997). Ivan P. Pavlov: An overview of his life and psychological work. *American Psychologist*, *52*(9), 941–946. http://doi.org/10.1037/0003-066X.52.9.941

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi: Pavlov'un 1929'da Uluslararası Fizyoloji Kongresi'nde çekilmiş fotoğrafı (Catania ve Laties, 1999)

8

EDİMSEL KOŞULLANMA: B.F. SKINNER'İN PERSPEKTİFİ

Dr. Mehmet TORAN
İstanbul Kültür Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

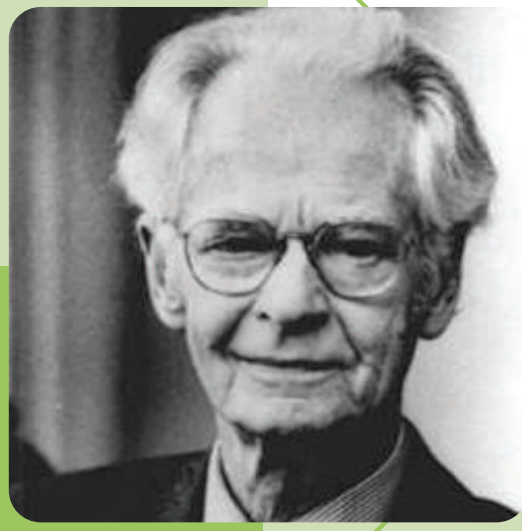

"En ideal davranışçılık, insana istediğimizi yaptırmak için zorlamayı tamamen ortadan kaldırıp, onun çevresini değiştirerek istediğimiz sonuçları elde etmektir.''

Burrhus Frederic Skinner

GİRİŞ

Davranışçı yaklaşımın önemli kuramlarından olan edimsel koşullanma kuramı, davranışçı perspektifi sosyal olay ve ilişkiler üzerinden açıklamaya çalışarak davranışçılığa önemli bir bakış açısı kazandırmış ve bu sayede davranışçılığın savunularını güçlendirmiştir. Edimsel koşullanma kuramında birey davranışları sonucunda davranışları edinir ya da davranışları terk eder. Tesadüfi olarak zıplayan bir çocuğun bu davranışının çevresindeki yetişkinler tarafından alkışlanması, bu davranışın tekrar edilerek çocuk tarafından içselleştirilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte anaokulunda sanat çalışmaları sırasında çocuğun suçluluk hissetmesine neden olan boya tüplerini tesadüfen bir kağıdın üzerine dökmesi sonucu öğretmen ve arkadaşları tarafından herhangi bir tepki verilmemesi çocuğun suçluluk duygusunun üstesinden gelmesini kolaylaştırmaktadır. Bunun gibi örnekler edimsel koşullanma kuramının davranışları açıklamada kullandığı önemli hipotezlerdir.

Edimsel koşullanma kuramının önemli temsilcisi Burrhus Frederic Skinner yaptığı birçok çalışma ile bireyin içinde bulunduğu durumda kasıt olmaksızın gerçekleştirdiği eylemlerin pekiştirilebileceğini, dolayısıyla tesadüfi olarak ortaya çıkan davranışın kalıcılaştığını belirtmiştir. Bu temel varsayımla Skinner tarafından geliştirilen edimsel koşullanma kuramı günümüzde davranışçı geleneğin önemli temcileri arasında yer almaktadır.

Bu bölümde edimsel koşullanma kuramının önemli temsilcisi olan Burrhus Frederic Skinner'in kısa bir yaşam öyküsü, edimsel koşullanma kuramının temel dayanakları ve öncülü olan kuramlar, edimsel koşullanma kuramı, edimsel koşullanma kuramının temel kavramları ve ilkeleri, edimsel koşullanma kuramının hipotezlerinin erken çocukluk eğitiminde uygulanabilirliği ile ilgili başlıklara yer verilerek edimsel koşullanma kuramı detaylıca açıklanmaya çalışılacaktır.

KAYNAKLAR

Arı, R. (2017). *Eğitim psikolojisi: Gelişim ve öğrenme*, 7. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık

Bacanlı, H. (2002). *Gelisim ve Ögrenme*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Boeree, C. G. (2006). *B. F. Skinner [1904-1990].* http://www.social-psychology.de/do/pt_skinner.pdf adresinden 10 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

Erden, M. ve Akman, Y. (2014). *Eğitim psikolojisi: Gelişim-öğrenme-öğretme*. 21.Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Ersanlı, K. (2017). Öğrenmede davranışsal yaklaşımlar. İçinde B. Yeşilyaprak (ed.) *Eğitim Psikolojisi* 17. Baskı (s. 197-243). Ankara: PegemA Yayıncılık

Estes, W. K. ve Skinner, B. F. (1941). Some quantitative properties of anxiety. *Journal of Experimental Psychology, 29*(5), 390-400.

Gredler, M. E. (2009). *Learning and instruction: Theory into practice*. 6th edition. New Jersey: Pearson

Olsen, M. ve Hergenhahn, B. (2015). *An introduction to theories of learning.* 9th edition, Boston, Mass: Pearson.

Rachlin, H. (1995). *Burrhus Frederic Skinner 1904-1990*. Washington DC: National Academia Press

Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. 21. Baskı, Ankara: PegemA Yayıncılık

Skinner B. F. (1971). *The technology of teaching,* New York: Appleton Crofts,

Skinner, B. F. (1953). *Science and human behavior*. New York: MacMillan Publishing

Skinner, B. F. (1963). Operant behavior. *American Psychologist, 18*(8), 503-515.

Skinner, B. F. (1984). Selection by consequences. *Behavioral and brain sciences*, *7*(4), 477-481.

Skinner, B. F. ve Campbell, S. L. (1947). An automatic shocking-grid apparatus for continuous use. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, *40*(5), 305.

Tekin-İftar, E. (2011). Klasik Koşullanma ve Edimsel Koşullanma. *Eğitim Psikolojisi içinde (Editör: Gürhan Can). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını*.

Weigel, J. A. (1977). *B.F. Skinner.* Boston: G.K. Hall and Company

Woolfolk, A. E. (2015). *Educational psychology*.13th Edition, Newyork: Pearson

Yılmaz, M.T. (2008). Edimsel koşullanma (Skinner). İçinde İ.Yıldırım (Ed.). *Eğitim psikolojisi,* Ankara: Anı yayıncılık.

Yumuş, M. (2013). *Okul öncesi eğitimcilerin 36-72 ay aralığındaki çocukların davranış problemleri ile ilgili görüşlerinin incelenmesi ve başa çıkma stratejilerinin belirlenmesi.* Yayımlanmamış Yükseklisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil1. https://www.simplypsychology.org/operant-conditioning.html

9 SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYILI
Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bir kez kurulduktan sonra, itibarlar kolayca değişmez.

Albert Bandura

GİRİŞ

Albert Bandura bilişsel teorinin önde gelen isimlerinden birisidir. 4 Aralık 1925 tarihinde Kanada'nın kuzeyinde bulunan ve küçük bir kasaba olan Alberta'da doğdu. Altı çocuklu bir ailenin tek erkek çocuğuydu. İlköğrenimini iki öğretmeni ve toplam yirmi öğrencisi bulunan küçük bir okulda tamamladı. British Columbia Üniversitesi biyolojik bilimler bölümüne kayıt olduktan kısa süre sonra psikoloji bilimine ilgi duymaya başladı ve 1949 yılında psikoloji alanında lisans diploması aldı. 1952 yılında Iowa Üniversitesi Klinik Psikoloji bölümünden doktor unvanıyla mezun oldu. Yüksek öğrenimi boyunca onu en çok etkileyen öğrenme kuramcısı Kenneth Spence oldu. Onda kliniksel olguların kavramsallaştırılması gerektiği düşüncesini oluşturdu. Ayrıca Miller ve Dollard (1941)'ın Sosyal Öğrenme ve Taklit isimli çalışmaları da Bandura'yı önemli ölçüde etkilemiştir. 1953 yılında Stanford Üniversitesi'nde klinik psikoloji alanında deneysel çalışmalarına başladı. Skinner gibi iyi ya da kötü davranışların öğrenildiğini savundu. Sosyal öğrenme üzerine çalışmalarda bulunan Bandura, başlangıçta sosyal öğrenme kuramı olarak adlandırdığı kuramını, sosyal bilişsel öğrenme kuramı olarak değiştirmiştir. Yapmış olduğu başarılı bilimsel çalışmalardan dolayı 1974 yılında Amerika Psikoloji Derneği (APA)'nin başkanlığına seçilmiştir (Stokes, 1986; Haggbloom, 2002; Pajares, 2004). 2017 yılı için Albert Bandura yaşayan en önemli klinik psikologdur.

Öğrenme öğrenenin çevreyle etkileşiminin bir sonucu olarak insan performansında veya performans potansiyelinde sürekli bir değişim olarak tanımlanabilir (Driscoll, 1994). Shuell (1986) ise öğrenmeyi, davranışta kalıcı bir değişim ya da bireyin uygulamaları ve diğer deneyim biçimlerinden kaynaklanarak kapasitesini arttırma olarak tanımlamıştır. Türkiye'de ise öğrenmenin en yaygın tanımı, yaşantı sonucu meydana gelen, nispeten kalıcı izli davranış değişikliğidir. Bazı öğrenme yaklaşımlarında, bireyin öğrenme sırasında aktif katılımı ve öğrenme sürecini kontrol etme gücü öne çıkarken, bazı yaklaşımlarda gelişimin temel gücü olarak çevre ele alınır (Hoffman vd.,1994). Sosyal öğrenme kuramı ise bilişsel, davranışsal ve çevresel faktörlerin birbirini etkileyen yapısına dikkat çeker.

Kitabın bu bölümünde okuyuculara sosyal öğrenme kuramı açıklanacaktır. Bununla birlikte; sosyal öğrenme kuramının temel varsayımları, sosyal öğrenme kuramında davranışı etkileyebilecek bilişsel özellikler, Bandura'ya göre gözlemsel öğrenme, sosyal öğrenme kuramında model olmanın önemi ve sosyal etkileşimlerin sosyal bilişsel öğrenme kuramı ile açıklanması konuları üzerinde durulacaktır. Ayrıca bölümde sosyal öğrenme kuramında kavramlar ve Bandura'ya göre insan doğası tartışılacaktır.

KAYNAKLAR

Adeoye, A. O., Ojewole, A. O. ve Babalola, J. A. O. (2014). Biblical perspectives on Albert Bandura theory of observational learning. *International Journal Of Philosophy and Theology, 2*(3), 193-205.

Arı, R. (2016). *Eğitim Psikolojisi, Gelişim ve Öğrenme.* Geliştirilmiş 6. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bandura, A. (1971). *Social Learning Theory.* New York City: General Learning Press.

Bandura, A. (1974). *Aggression: A Social Learning Analysis.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control.* New York: W. H. Freeman.

Bandura, A. (1999). *A social cognitive theory of personality.* Edited by L. A. Pervin & O. P. John. Handbook of personality. 2nd Edition. New York: Guildford Publications.

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology,* 52, 1-26.

Bandura, A. (2006a). Toward a psychology of human agency. *Perspectives on Psychological Science, 1*(2), 164-180.

Bandura, A. (2006b). *Autobiography.* M. G. Lindzey ve W. M. Runyan (Ed.), A history of psychology in autobiography (Vol. IX). Washington, DC: American Psychological Association.

Bandura, A. (2008). Toward an agentic theory of the self. *Advances in Self Research, 3,* 15-49.

Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, *63,* 575-82.

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve çocuklar, Doğum öncesinden orta çocukluğa.* (Çev. N. Işıkoğlu Erdoğan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Betz, N. E. (2007). Career self-efficacy: Exemplary recent research and emerging directions. *Journal of Career Assessment, 15*(4), 403-422.

Buckner, J. C., Mezzacappa, E. ve Beardslee, M. R. (2009). Self-regulation and its relations to adaptive functioning in low income youths. *American Journal of Orthopsychiatry, 79,* 19-30.

Cherrington, D. J. (1983). *Personnel management: The management of human resources.* Dubuque, Iowa: Brown.

Dodge, K. A. ve Rabiner, D. L. (2004). Returning to roots: On social information processing and moral development. *Child Development, 75,* 1003-1008.

Driscoll, M. P. (1994). *Psychology of Learning for Instruction*. Boston, MA: Allyn and Bacon.

Evans, R. I. (1989). *Albert Bandura: The Man and His Ideas: A Dialogue.* New York: Praeger.

Gerring, R. J. ve Zimbardo, P. G. (2012). *Psikolojiye giriş: Psikoloji ve yaşam*. G. Sart, (Çev). Ankara: Nobel Yayınevi.

Green, M. G. ve Piel, J. A. (2010). *Theories of human development: A comparative approach.* Boston, MA: Allyn & Bacon.

Haggbloom, S. J. (2002). The 100 most eminent psychologists of the 20th century. *Review of General Psychology, 6*(2), 139-152.

Hoffman, L., Paris, S. ve Hall, E. (1994). *Devlopmental Psychology Today.* 6th Edition. New York: McGraw-Hill College.

Kayılı, G. & Arı, R. (2016). The effect of Montessori method supported by social skills training program on Turkish kindergarten children's skills of understanding feelings and social problem solving. *Journal of Education and Training Studies, 4*(12), 81-91.

Kayılı, G. ve Erbay, F. (2017). A comparison of preschool children's communication and emotional skills on the basis of their cognitive tempos, *Early Child Development and Care.* DOI: 10.1080/03004430.2017.1336168

Lemerise, E. A., Gregory, D. S. ve Fredstrom, B. (2005). The influence of provocateurs' emotion displays on the social information processing of children varying in social adjustment and age. *Journal of Experimental Child Psychology, 90,* 344-366.

Maccoby, E. E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology, 28,* 1006–1017.

Mccormick, M. J. ve Martinko, M. J. (2004). Identifying leader social cognitions: Integrating the causal reasoning perspective into social cognitive theory. *Journal of Leadership & Organizational Studies, 10*(4), 2-11.

Miller, N. E. ve Dollard, J. (1941). *Social Learning and Imitation.* New Haven: Yale University Press.

Nabavi, R. T. (2012). Bandura's Social Learning Theory & Social Cognitive Learning Theory. Retrived June, 20, 2017, from http://www.researchgate.net/publication/267750204

Newman, B. M. ve Newman, P. R. (*2007*). *Theories of Human Development*. Mahwah, N.J: *Lawrence Erlbaum* Associates.

Pajares, F. (2004). Albert Bandura: Biographical sketch. Retrieved June, 18, 2017, from http://des.emory.edu/mfp/bandurabio.html

Rah, Y. ve Parke, R. (2008). Pathways between parent-child interactions and peer acceptance: The role of children's social information processing. *Social Development, 17,* 341-357.

Santrock, J. W. (2015). *Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi.* (G. Yüksel, Çev.). Ankara: Nobel.

Schunk, D. H. (2009). *Öğrenme teorileri.* M. Şahin (Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya.* Geliştirilmiş 14. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Shuell, T. J. (1986). Cognitive conceptions of learning. *Review of Educational Research, 56*(4), 411-436.

Stokes, D. (1986). Chance can play key role in life psychologist says. *Campus Report, 10*, 1-4.

Trawick-Smith, J. (2013). *Early childhood development: A multicultural perspective*. International Edition: Pearson Education.

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and Language.* Trans. E. Hanfmann and G. Vakar. Cambridge: MIT Press.

Woolfolk, A. (2005). *Educational Psychology*. 9th Edition. Boston, MA: Pearson / Allyn & Bacon.

GÖRSEL KAYNAKLARI

Kapak resmi, https://news.stanford.edu/thedish/2015/01/14/albert-bandura-receives-one-of-canadas-highest-civilian-honors,14.07.2018

Resim 1.1. http://ib-psych.blogspot.com/2013/05/sla-all-about-bobo-dolls-albert-bandura.html, 14.07.2018

10

BAĞLANMA KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü

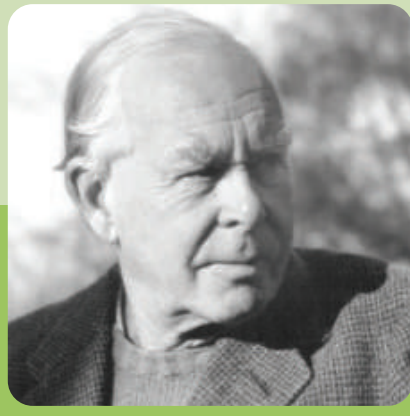

Geçmişi hatırlayamayanlar, onu tekrarlamaya mahkumdurlar.

George SANTAYANA

GİRİŞ

20. yüzyılda psikoloji alanında çığır açan ve psikanalitik görüşe farklı bir bakış açısı kazandıran kuram olan Bağlanma Kuramı, Edward John Mostyn Bowlby tarafından geliştirilmiş ve Mary Dinsmore (Salter) Ainsworth'un araştırmaları ile gelişmiş bir kuramdır. Bu bölümde ilk olarak Bağlanma Kuramını geliştiren John Bowlby ve Mary Ainsworth'un hayatına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

KAYNAKLAR

Acar-Şengül, E. ve Yükselen, A. İ. (2015). Bebeklikte sosyal ve duygusal gelişim. F. Turan ve A. İ. Yükselen (Eds.), Çocuk Gelişimi 1: Bebeklik Döneminde Gelişim (s. 177–194). Ankara: Hedef CS Yayıncılık.

Arı, R. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*(2), 226-244.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Berk, L. E. (2013). Çocuk Gelişimi. (Çev: B. Onur ve A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi.

Bigelow, A. E., MacLean, K., Proctor, J., Myatt, T., Gillis, R. ve Power, M. (2010). Maternal sensitivity throughout infancy: Continuity and relation to attachment security. Infant behavior and *Development, 33*(1), 50-60.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss*: Vol. 1. Attachment. New York, NY: Basic Books.

Bowlby, J. (2012). *Sevgi Bağlarının Kurulması ve Bozulması*, (Çev. M. Kamer). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Bowlby, J. (2014). *Güvenli Bir Dayanak Ebeveyn-Çocuk Bağlanması ve Sağlıklı İnsan Gelişimi,* (Çev. S. Güneri). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Bredekamp, S. (2015). *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar*. (Çev: H. Z. İnan ve T. İnan), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology, 28*(5), 759-775.

Bretherton, I. ve Munholland, K. A. (2008). Internal working models in attachment relationships. Elaborating a central construct. In J. Cassidy ve P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (2nd ed., pp. 102–127). New York: Guilford Press.

Curriculum Vitae: Mary Ainsworth. Retrieved 21.08.2017 from https://srcd.org/sites/default/files/documents/ainsworth_mary_cv.pdf

DeWolff, M. S. ve Ijzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development, 68*(4), 571-591.

Finger, B., Hans, S. L., Bernstein, V. J. ve Cox, S. M. (2009). Parent relationship quality and infant–mother attachment. *Attachment & Human Development, 11*(3), 285-306.

Fonagy, P. ve Target, M. (2003). *Psychoanalytic Theories and Perspectives from Developmental Psychopathology.* New York: Routledge Press.

Golding K. S. (2007). Attachment theory, debate, controversy and hope: A clinician's perspective. In K. S. Golding (ed), *Attachment Theory into Practice, Briefing Paper No. 26* (pp. 13-30), Faculty for Children and Young People, Leicester: The British Psychological Society.

Golding, K. S., Fain, J., Frost, A., Templeton, S. ve Durrant, E. (2012). *Observing Children with Attachment Difficulties in Preschool Settings: A Tool for Identifying and Supporting Emotional and Social Difficulties*. London, United Kingdom: Jessica Kingsley Publishers.

Golding, K. S., Fain, J., Mills, C., Worrall, H. ve Frost, A. (2012). *Observing Children with Attachment Difficulties in School: A Tool for İdentifying and Supporting Emotional and Social Difficulties in Children Aged 5-11.* London, United Kingdom: Jessica Kingsley Publishers.

Harlow, H. F. (1958). The nature of love. *American Psychologist, 13*(12), 673-685.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji.* 3. Baskı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Main, M. ve Weston, D. R. (1981). The quality of the toddler's relationship to mother and to father: Related to conflict behavior and the readiness to establish new relationships. *Child Development, 52*(3), 932-940.

Metcalf, G. S. (2010). John Bowlby: Rediscovering a systems scientist. In Governance for a Resilient Planet: Proceedings of the 54th Annual Meeting of the International Society for the Systems Sciences, Waterloo, Ontario, Canada. Retrieved 31.07.2017, from http://www.isss.org/John_Bowlby_-_Rediscovering_a_systems_scientist.pdf

O'Connell, A. N. ve Rusoo, N. F. (1983). *Models of Achievement: Reflections of Eminent Women in Psychology.* New York, USA: Columbia University Press.

Posada, G., Jacobs, A., Richmond, M. K., Carbonell, O. A., Alzate, G., Bustamante, M. R. ve Quiceno, J. (2002). Maternal caregiving and infant security in two cultures. *Developmental Psychology, 38*(1), 67-78.

Santrock, J. W. (2015). *Yaşam Boyu Gelişim*, (Çev. Edt. G. Yüksel). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Shafiq, M. (2010). *Anne çocuk bağlanması ve aile durumu*. (Uzmanlık tezi), Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Ankara.

Shemmings, D. ve Shemmings, Y. (2011). *Understanding Disorganized Attachment: Theory and Practice for Working with Children and Adults*. London, United Kingdom: Jessica Kingsley Publishers.

Stams, G.-J. J. M., Juffer, F. ve van IJzendoorn, M. H. (2002). Maternal sensitivity, infant attachment, and temperament in early childhood predict adjustment in middle childhood: The case of adopted children and their biologically unrelated parents. *Developmental Psychology, 38*(5), 806-821.

Taylor, C. (2012). *Empathic Care for Children with Disorganized Attachments: A Model for Mentalizing, Attachment and Trauma-Informed Care.* London, United Kingdom: Jessica Kingsley Publishers.

Van der Horst, F. C. P. (2011). *John Bowlby-From Psychoanalysis to Ethology: Unravelling The Roots of Attachment Theory.* Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.

Van Dijken, K.S. ve Van der Veer, R. (1997). The development of John Bowlby's ideas on attachment: His early works. In W. Koops, J.B. Hoeksman & D.C. van den Boom (eds), *Development of Interaction and Attachment: Traditional and Non-traditional Approaches.* (s. 23-38), Amsterdam, Oxford, New York, Tokyo: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Van Dijken, S. (1998). *John Bowlby, His Early Life: A Biographical Journey into The Roots of Attachment Theory*. London, U.K.: Free Association Books.

Van IJzendoorn, M. H., Schuengel, C. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Development and Psychopathology,11*, 225–249.

Vicedo, M. (2011). The social nature of the mother's tie to her child: John Bowlby's theory of attachment in post-war America. *The British Journal for the History of Science, 44*(3), 401-426.

Wilkins, D. (2012). Disorganised attachment indicates child maltreatment: How is this link useful for child protection social workers?. *Journal of Social Work Practice, 26*(1), 15-30.

www.bbc.co.uk/schools/gcsebitesize/science/triple_edexcel/behaviour/animal_plant_behaviour/revision/5/ E.T. 02.08.2017

www.chatafrik.com/special/world-ideas/mary-a-insworth-world-ideas#.WXskrdJJbDc E.T. 28.07.2017

www.goodtherapy.org/famous-psychologists/john-bowlby.html E.T. 29.07.2017

www.thebowlbycentre.org.uk/about-the-bowlby-centre/ E.T. 28.07.2017

Yorgason, L. A. T. (2015). *Effectiveness of Mary Ainsworth's Maternal Sensitivity Scale with Four-week-old Infants.* Unpublished Master Theses, University of Montana, USA.

Zimmermann, P. ve Becker–Stoll, F. (2002). Stability of attachment representations during adolescence: The influence of ego-identity status. *Journal of Adolescence, 25*(1), 107-124.

GÖRSEL KAYNAKLAR

https://thebowlbycentre.org.uk

http://chatafrik.com

www.bbc.co.uk

Harlow, H. F. (1958). The nature of love .American Psychologist, 13(12), 673-685.

11 EKOLOJİK SİSTEMLER KURAMI

Dr. Öğr. Üyesi Özden KUŞCU
Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

"Büyük başarılar, değerli anaların yetiştirdikleri seçkin çocukların yardımıyla meydana gelir"

M. Kemal Atatürk

GİRİŞ

Üzerinde yaşadığımız dünya canlı ve cansız birçok organizmaya ev sahipliği yapmaktadır. Bununla birlikte doğada hiçbir varlığın tek başına yaşayamayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Doğada yaşayan her canlı mutlaka içinde bulunduğu çevrenin öğeleri ile ilişki-de bulunacaktır. İnsani gelişmenin ekolojisi, aktif, büyüyen bir insan ile gelişmekte olan kişinin yaşadığı ortamların değişen özellikleri arasındaki ilerici, karşılıklı kalıcılığı içerir (Bronfenbrenner, 2009). Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler kuramı, çevreyi bireysel faktörlerle birlikte vurgulayarak insanın gelişimini açıklamayı amaçlamaktadır. Çünkü in-san ekolojisi teorisi insanları çevreyle etkileşime giren hem biyolojik bir organizma hem de toplumsal bir varlık olarak algılamaktadır (Taşğın, 2014). Bireyin diğer bireyler ile ilgili algıları ve onlar ile etkileşimi hem doğrudan hem de dolaylı, hem gelişimin üzerindeki etkileri hem de gelişimin belirtileri olarak göze çarpar. Bronfenbrenner'in ekolojik ku-ramına göre; çocuğun gelişimini anlayabilmek için sadece bireyi değil çevresini de anla-mak gerekmektedir (Özenç ve Doğan, 2014).

KAYNAKLAR

Addison, J. T. (1992). Urie Bronfenbrenner. *Human Ecology, 20*(2), 16-20.

Anderson CA, Bushman BJ (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behavior: A meta-analytic review of the scientific literature. *Psychol Sci 12,* 353-360.

Barboza GE, Schiamberg LB, Oehmke J ve ark. (2009). Individual characteristics and the multiple contexts of adolescent bullying: An ecological perspective. *J Youth and Adolesc 38,*101-121.

Bronfenbrenner, U., Moen, P. ve Garbarino, J. (1984). Child, family, and community. In: Parke R (ed) *Review of Child Development Research*. Chicago: University of Chicago Press, 283-328.

Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Dev Psychol 22: 723-742.*

Bronfenbrenner, U. (1989). Ecological systems theory. In: R. Vasta (ed.) *Annals of child development-Six theories of child development: Revised formulations and current issues.* Greenwich, Conn: JAI, 1-103.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U. (2009). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design,* Harvard University Press.

Çengel, M. (2017). Eğitim İsteği: Açık ve Örtük Program Bağlamında Bir İnceleme. *Elementary Education Online, 16*(2): 601-613.

Doğan, A. (2010). Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Akran Zorbalığının İncelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17*(3), 149-162.

Garbarino, J. (1992). *Children and families in the social environment.* New York: Aldine de Gruyter Publishing Company.

Howe, T.R. (2012). Marriages ve Families in the 21st Century: A Bioecological Approach. Textbook published by Wiley-Blackwell.

Kuntsche E, Pickett W, Overpeck M ve ark. (2006) Television viewing and foms of bullying among adolescents from eight countries. *J Adolesc Health 39,* 908-915.

Leventhal T, Brooks-Gunn J (2004). A randomized study of neighborhood effects on low-income children's educational outcomes. *Dev Psychol 40,* 488-507.

Muuss, RE. (2006). *Theories of Adolescence (6th ed.).* McGraw-Hill Publishers, New York.

Özenç, E. G., Doğan, M.C. (2014). Ekolojik Kurama Dayalı İşlevsel Okuryazarlık Yaşantısı Ölçeği'nin (EKDİOYÖ) Geliştirilmesi ve Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 14*(6), 2239-2258.

Schneewind, Klaus A. (1989). "Contextual approaches to family systems research: The macro-micro puzzle." *Family systems and life-span development:* 197-221.

Schneiders J, Drukker M, Van der EJ ve ark. (2003). Neighbourhood socioeconomic disadvantage and behavioural problems from late childhood into early adolescence. *J Epidemiol Community Health 57,* 699-703.

Taşğın, S. (2014). Suçu Anlamada Kriminolojik Ekolojik Teorinin Bronfenbrenner'in Ekolojik Teorisi ile Birlikte Olası Kullanımı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi,17*(1).

TEDMEM, (2014). Bir Çocuğu Yetiştirmek Tüm Toplumun Görevidir. https://tedmem.org/mem-notlari/gorus/bir-cocugu-yetistirmek-tum-toplumun-gorevidir

Tissington, L. D. (2008). A Bronfenbrenner ecological perspective on the transition to teaching for alternative Certification. *Journal of Instructional Psychology, 34*, 106- 110.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR

Editörler
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. Figen GÜRSOY

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-71-8

Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar

Editörler
Prof. Dr. Neriman ARAL, Prof. Dr. Figen GÜRSOY

Yazarlar
Prof. Dr. Figen GÜRSOY, Prof. Dr. Figen TURAN
Prof. Dr. Fulya TEMEL, Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. Ümit DENİZ, Prof. Dr. Yeşim FAZLIOĞLU
Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI, Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ
Doç. Dr. Zeynep KURTULMUŞ, Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Şükran ŞİMŞEK, Dr. Fzt. Pınar Başar ŞENYILMAZ
Öğr. Gör. Gül KADAN, Arş. Gör. Sevda YILMAZ ÜNAL

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ
Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ:

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR

Ailelerin, eğitimcilerin ve özel eğitime gönül verenlerin özel eğitim alanında kendilerini geliştirmeleri ve donanımlı bireyler olmalarında nitelikli eğitim önemli bir yer tutmaktadır. Nitelikli eğitimin bir boyutunu oluşturan, ailelere ve eğitimcilere güncel bilgileri sunan kitapların hazırlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda ailelere, eğitimcilere ve özel gereksinimli çocuklara katkı sağlayacağı düşünülen ***Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar*** kitabında; özel gereksinimli çocuklar tek tek ele alınarak incelenmiş, kitabın her bir bölümü kısaca aşağıda açıklanmıştır:

Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar Bölümünde; zihinsel yetersizliğin tanımı, nedenleri, sınıflandırılması, çocukların gelişimsel özellikleri, zihinsel yetersizlikte tanı ve değerlendirme, zihinsel yetersizliği olan çocukların eğitimleri ve gelişimini destekleyen etkinlikler ele alınmıştır.

Özgül Öğrenme Güçlüğü Gösteren Çocuklar Bölümünde; özgül öğrenme güçlüğünün tanımı, sınıflandırılması, nedenleri, çocukların gelişimsel özellikleri, özgül öğrenme güçlüğünün tanılanması ve değerlendirilmesi, özgül öğrenme güçlüğü gösteren çocukların eğitimleri ve özgül öğrenme güçlüğünde yardımcı teknoloji konuları ele alınarak açıklanmıştır.

İletişim ve Dil Bozuklukları Olan Çocuklar Bölümünde; temel kavramlar, dil bozuklukları, dil bozukluklarının sınıflandırılması, iletişim ve dil bozukluklarında değerlendirme ve müdahale konularına yer verilmiştir.

Davranış ve Uyum Problemleri Olan Çocuklar Bölümünde; çocuklardaki duygusal problemlerle alışkanlık problemleri ayrıntılı bir şekilde ele alınarak açıklanmıştır.

Bedensel Yetersizliği ve Süreğen Hastalığı Olan Çocuklar Bölümünde; bedensel yetersizliğin ve süreğen hastalığın tanımı, sınıflandırılması, çocukların gelişimsel özellikleri, bedensel yetersizlik ve süreğen hastalıkta tanı ve değerlendirme, bedensel yetersizliği ve süreğen hastalığı olan çocukların eğitimleri, anne babaya düşen görevler, destek hizmetleri ve teknolojik uyarlamalar ile çocukların gelişimini destekleyen etkinlikler ele alınmıştır.

İşitme Yetersizliği Olan Çocuklar Bölümünde; işitme yetersizliğinin tanımı, kulağın yapısı ve işitme, işitme ile ilgili kavramlar, işitme yetersizliğinin nedenleri, sınıflandırılması, çocukların gelişimsel özellikleri, işitme yetersizliğinin tanılanması ve değerlendirilmesi, işitme cihazları, işitme yetersizliği gösteren çocukların eğitimlerine ve çocukların gelişimini destekleyen etkinliklere yer verilmiştir.

Görme Yetersizliği Olan Çocuklar Bölümünde; görme yetersizliğinin tanımı, gözün yapısı ve görme, görme yetersizliğinin nedenleri, sınıflandırılması, çocukların gelişimsel özellikleri, görme yetersizliğinin tanılanması ve değerlendirilmesi, görme yetersizliği gösteren çocukların eğitimleri, aile eğitimi, görme yetersizliğinde teknoloji ve çocukların gelişimini destekleyen etkinliklere yer verilmiştir.

Üstün Yetenekli ve Üstün Zekalı Çocuklar Bölümünde; üstün yeteneğin tanımı, sınıflandırılması, çocukların gelişimsel özellikleri, üstün yetenekli çocukların tanılanması, değerlendirilmesi ve eğitimleri ele alınmıştır.

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar Bölümünde; otizm spektrum bozukluğunun tanımı, tarihsel gelişimi, epidemiyolojisi, nedenleri, çocukların gelişimsel özellikleri, otizm spektrum bozukluğunda tanı ve değerlendirme ile otizm spektrum bozukluğu olan çocukların eğitimleri ele alınarak incelenmiştir.

Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar kitabının oluşturulmasında bilgi, birikim ve deneyimleriyle katkı sağlayan değerli yazarlarımıza ve sevgili yayınevi çalışanlarımıza, titiz ve özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ediyor, ***kitabın*** eğitimcilere, ailelere, çocuklara ve özel eğitime gönül verenlere yararlı olmasını diliyoruz...

Prof. Dr. Neriman Aral

Prof. Dr. Figen GÜRSOY

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR
Prof. Dr. Neriman ARAL - Öğr. Gör. Gül KADAN

GİRİŞ 14
ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİN TANIMI 14
ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİN NEDENLERİ 15
Doğum Öncesi Nedenler 15
Genetik ile ilgili nedenler 15
Biyokimyasal problemler ve beyinle ilgili sorunlar 18
Çevresel Nedenler 21
Doğum Anı Nedenler 22
Doğum Sonrası Nedenler 22
ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİN SINIFLANDIRILMASI 23
Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar 24
Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar 25
Ağır ya da Çok Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar 25
ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 26
Bilişsel Gelişim 26
Fiziksel ve Motor Gelişim 28
Dil Gelişimi 29
Sosyal ve Duygusal Gelişim 29
Özbakım Becerileri 30
ZİHİNSEL YETERSİZLİKTE TANI VE DEĞERLENDİRME 31
Tıbbi Tanılama 31
Eğitsel Tanılama 32
ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMLERİ 32
Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimleri 35
Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimleri 37
Ağır ya da Çok Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimleri 38
ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMİNİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLER 38
SONUÇ 40
KAYNAKLAR 41
GÖRSEL KAYNAKLAR 43

BÖLÜM 2
ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ GÖSTEREN ÇOCUKLAR
Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN

GİRİŞ 46
ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜNÜN TANIMI VE YAYGINLIĞI 46
ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜNÜNÜN SINIFLANDIRILMASI 47
Okuma Güçlüğü (Disleksi) 48
Yazma Güçlüğü (Disgrafi) 49
Matematik Güçlüğü (Diskalkuli) 49

Motor Planlamada Zorluk (Dispraksia) 49
Sözel Olmayan Öğrenme Güçlüğü..... 49
ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜNÜN NEDENLERİ..... 50
ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜNÜN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ..... 50
ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜNÜN TANILANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ..... 52
ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ GÖSTEREN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ 54
Eğitim Programları ve Stratejiler 55
Çocukları Destekleyici Öneriler 58
Okuma becerisini destekleyici öneriler 58
Yazma becerisini destekleyici öneriler..... 60
Matematik becerisini destekleyici öneriler 61
ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜNDE YARDIMCI TEKNOLOJİ 62
SONUÇ..... 64
KAYNAKLAR..... 65

BÖLÜM 3

İLETİŞİM VE DİL BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR

Prof. Dr. Figen TURAN

GİRİŞ 68
TEMEL KAVRAMLAR 68
DİL BOZUKLUKLARI 70
DİL BOZUKLUKLARININ SINIFLANDIRILMASI..... 71
Görülme Sıklıklarına Göre Dil Bozukluklarını Tanımlayıcı Özellikler 74
Özgül dil bozukluğu 75
Zihinsel yetersizlik 76
Otizm spektrum bozukluğu 77
Edinilmiş Dil Bozuklukları 78
Travmatik beyin hasarı 78
İLETİŞİM VE DİL BOZUKLUKLARINDA DEĞERLENDİRME 78
İLETİŞİM VE DİL BOZUKLUKLARINDA MÜDAHALE 80
SONUÇ..... 82
KAYNAKLAR..... 83

BÖLÜM 4

DAVRANIŞ VE UYUM PROBLEMİ OLAN ÇOCUKLAR

Arş. Gör. Sevda YILMAZ ÜNAL - Prof. Dr. Ümit DENİZ

GİRİŞ 86
DUYGUSAL PROBLEMLER 87
Saldırganlık..... 87
Korku..... 89
Kaygı 91
İçe Kapanıklık 94
Uyku Bozuklukları 94
Kekemelik..... 96
ALIŞKANLIK PROBLEMLERİ..... 97
Parmak Emme..... 97

Tırnak Yeme 98
Mastürbasyon 99
Altını Islatma 100
Dışkı Kaçırma 101
Kıskançlık 102
İnatçılık 103
Tik 104
Yeme Bozuklukları 105
Çalma 106
Yalan Söyleme 107
SONUÇ 107
KAYNAKLAR 108
GÖRSEL KAYNAKLAR 111

BÖLÜM 5

BEDENSEL YETERSİZLİĞİ VE SÜREĞEN HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLAR

Prof. Dr. Fulya TEMEL - Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ

GİRİŞ 114
BEDENSEL YETERSİZLİK VE SÜREĞEN HASTALIKLAR 114
BEDENSEL YETERSİZLİĞİN VE SÜREĞEN HASTALIĞIN SINIFLANDIRILMASI 115
Merkezi Sinir Sisteminin Zedelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Yetersizlikler 115
Serepral palsi-SP 115
Spina bifida 116
Kovülziyon bozuklukları 117
Çocuk felci 118
Çoklu skleroz 119
Kas-İskelet Sisteminin Zedelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Yetersizlikler 119
BEDENSEL YETERSİZLİĞİ VE SÜREĞEN HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 122
Motor Gelişim Özellikleri 122
Bilişsel Gelişim Özellikleri 123
Dil ve İletişim Gelişim Özellikleri 125
Sosyal ve Duygusal Gelişim Özellikleri 126
Oyun Becerileri 127
BEDENSEL YETERSİZLİK VE SÜREĞEN HASTALIKTA TANI VE DEĞERLENDİRME 129
BEDENSEL YETERSİZLİĞİ VE SÜREĞEN HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ 129
Eğitim Ortamlarının Düzenlenmesi 130
Yardımcı Araçlar 131
Eğitim Programları 133
Hareket eğitimi becerilerinin desteklenmesi 133
Bağımsız yaşam becerilerinin desteklenmesi 135
İletişim becerilerinin desteklenmesi 135
Sosyal iletişim becerilerinin desteklemesi 137
ANNE BABAYA DÜŞEN GÖREVLER 138
DESTEK HİZMETLERİ VE TEKNOLOJİK UYARLAMALAR 138

BEDENSEL YETERSİZLİĞİ VE SÜREĞEN HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMİNİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLER 139
SONUÇ 142
KAYNAKLAR 143
GÖRSEL KAYNAKLAR 145

BÖLÜM 6

İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Şükran ŞİMŞEK - Prof. Dr. Figen GÜRSOY

GİRİŞ 148
İŞİTME YETERSİZLİĞİNİN TANIMI 148
KULAĞIN YAPISI VE İŞİTME OLAYI 149
İŞİTME İLE İLGİLİ KAVRAMLAR 150
İŞİTME YETERSİZLİĞİNİN NEDENLERİ 151
İŞİTME YETERSİZLİĞİNİN SINIFLANDIRILMASI 152
İşitme Yetersizliğini Derecesine Göre Sınıflandırma 152
İşitme Yetersizliğini Oluş Zamanına Göre Sınıflandırma 153
İşitme Yetersizliğini Oluş Yerine Göre Sınıflandırma 153
İşitme Yetersizliğini Oluş Biçimine Göre Sınıflandırma 154
İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 155
Bilişsel Gelişim 155
Dil ve İletişim Gelişimi 156
Sosyal Duygusal Gelişim 157
Motor Gelişim 158
İŞİTME YETERSİZLİĞİNİ TANILAMA VE DEĞERLENDİRME 158
Yenidoğan Taramaları 159
İşitme Testleri 160
Objektif (Elektrofizyolojik) Test Yöntemleri 160
Subjektif (Davranış) Test Yöntemleri 161
İŞİTME CİHAZLARI 162
İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN EĞİTİMİ 165
Sözel Dile Dayalı Yaklaşımlar 166
İşaret Dilini Kullanan İletişim Yaklaşımları 169
Tüm (Total) İletişim Yöntemi 170
İki-Dil Yöntemi (Bilingual) 170
İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMİNİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLER 171
SONUÇ 172
KAYNAKLAR 173
GÖRSEL KAYNAKLAR 176

BÖLÜM 7

GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Prof. Dr. Fulya TEMEL - Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ

GİRİŞ 178
GÖRME YETERSİZLİĞİNİN TANIMI 178
GÖZÜN YAPISI VE GÖRME OLAYI 179

GÖRME YETERSİZLİĞİNİN NEDENLERİ VE BELİRTİLERİ 180
GÖRME YETERSİZLİĞİNİN SINIFLANDIRILMASI VE TÜRLERİ 180
GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 181
Motor Gelişim Özellikleri 182
Bilişsel Gelişim Özellikleri 182
Dil Gelişim Özellikleri 183
Kişisel ve Sosyal Uyum Özellikleri 185
Oyun Becerileri 188
GÖRME YETERSİZLİĞİNDE TANI VE DEĞERLENDİRME 189
GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ 189
Eğitim Ortamları 190
Eğitim Programları 191
Duyu bütünleme 193
Akademik becerilerin eğitimi 194
Bağımsız hareket becerilerinin eğitimi 195
Dil ve iletişim becerilerinin eğitimi 198
Sosyal etkileşim ve bağımsız yaşam becerileri eğitimi 198
Boş zaman değerlendirme ve mesleki eğitim 199
GÖRME YETERSİZLİĞİNDE AİLE EĞİTİMİ 200
GÖRME YETERSİZLİĞİNDE YARDIMCI TEKNOLOJİ 201
GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMİNİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLER 205
SONUÇ 208
KAYNAKLAR 209
GÖRSEL KAYNAKLAR 211

BÖLÜM 8

ÜSTÜN YETENEKLİ VE ÜSTÜN ZEKÂLI ÇOCUKLAR

Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI - Doç. Dr. Zeynep KURTULMUŞ

GİRİŞ 214
ÜSTÜN YETENEĞİN TANIMI 214
ÜSTÜN YETENEĞİN SINIFLANDIRILMASI 216
ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 217
Fiziksel ve Motor Gelişim 217
Dil Gelişimi 218
Zihinsel Gelişim 219
Sosyal ve Kişilik Gelişimi 221
Eş Zamanlı Olmayan Gelişim 223
ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN TANILANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ 224
Standart Testler 226
Aileden Alınan Bilgiler 227
Öğretmenden Alınan Bilgiler 227
Akranlardan Alınan Bilgiler 228
Gözlemler 228
Çocuğun Gelişim Profili 228
Aday Gösterme 228

Performans Testleri 229
ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİMLERİ 229
Hızlandırma 230
Zenginleştirme 230
Gruplama 231
SONUÇ 231
KAYNAKLAR 232

BÖLÜM 9

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR

Dr. Fzt. Pınar Başar ŞENYILMAZ - Prof. Dr. Yeşim FAZLIOĞLU

GİRİŞ 236
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN TANIMI 236
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ 236
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN EPİDEMİYOLOJİSİ 236
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN NEDENLERİ 237
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERİ 237
Motor ve Duyusal Gelişim Özellikleri 238
Zihinsel Gelişim Özellikleri 242
Dil Gelişimi Özellikleri 242
Sosyal ve Duygusal Gelişim Özellikleri 243
Davranış Özellikleri 243
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA TANI VE DEĞERLENDİRME 245
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMLERİ 248
SONUÇ 250
KAYNAKLAR 251
GÖRSEL KAYNAKLAR 253

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 254

1 ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Öğr. Gör. Gül KADAN
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

"Ön yargıları yok etmek atom çekirdeğini parçalamaktan daha zordur."

Albert EINSTEIN

GİRİŞ

Zihinsel yetersizliği olan çocuklar, tipik gelişim gösteren akranlarıyla kıyaslandığında gelişim alanlarının tümünde önemli yetersizlikler gösteren, özel eğitim-öğretim yöntemlerine ihtiyaç duyan çocuklardır (Aral ve Gürsoy, 2011). Bu çocukların kendi içinde farklı özellikler gösterdikleri, ancak ne olursa olsun erken tanılamalarının yapılması ve bu tanılamalara paralel olarak eğitim-öğretim hizmetlerine başlanmasının, onların da potansiyellerini geliştirebilmeleri açısından oldukça önemli olduğu bilinmektedir (MEB, 2015).

Zihinsel yetersizlikte doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası nedenlerinin etkisinin olduğu ve her çocukta zihinsel yetersizliğin aynı yetersizlik grubunda bile olsalar, türü, derecesi, etkilendiği organların farklı olduğu bilinmektedir (Özokçu, 2015). Zihinsel yetersizlik farklı bilim dallarında farklı şekillerde sınıflandırılmakta ve yapılan bu sınıflamaya göre çocukların eğitim- öğretim faaliyetlerine devam edilmektedir (Aral ve Gürsoy, 2011; Baykoç-Dönmez, 2012; MEB, 2015).

Aşağıda zihinsel yetersizliğin tanımı, nedenleri, zihinsel yetersizlik gösteren çocukların gelişimsel özellikleri, zihinsel yetersizliğin tanılanması ve değerlendirilmesi, sınıflandırılan zihinsel yetersizliğin özellikleri ve eğitimleri konularına yer verilerek örnek eğitim programları sunulacaktır.

KAYNAKLAR

Akcan, A.B. (2013). Turner Sendromu. *Konuralp Tıp Dergisi, 5*(2), 53-61.

Aktuğlu- Zeybek, Ç. (2003). *Fenilketonüri Tarama Programı.* http://wwwctf.edu.tr./stek/pdfs/35/3510.pdf. Erişim Tarihi: 19.06.2017.

Alkaş- Ulusoy, Ç, Saygı, E. ve Umay, A. (2016). İlköğretim Matematik Öğretmenlerinin Zeka Oyunları Dersi ile İlgili Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*(2), 280-294.

Ann-Summers, J., Hoffman, L., Marquis, J., Turnbıll, A., Poston, D. ve Lord- Nelson, L. (2005). Measuring the Quality of Family Professional Partnerships in Special Education Services. *Exceptional Children, 72*(1), 65-81.

Aral, N. (2011). *Okul* Öncesi Eğitimde Kaynaştırma. İstanbul: Morpa Yayınları.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2011). Özel *Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.* İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Atasü, T. ve Gezer, A. (2000). Gebelikte İlaç Kullanımı *Gebelikte Fetüse ve Yenidoğana Zararlı Etkiler* Ed: T. Atasü . (s. 373-444). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Avcıoğlu, H. (2011). Zihin Engelliler Sınıf Öğretmenlerinin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) Hazırlamaya İlişkin Görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 12*(1), 39-53.

Ayhan, A., Yapar, E.G., Yüce, K., Kişnişci, H.A., Nazlı, N. ve Özmen, F. (1991). Pregnancy and its Complications After Cardiac Valve Replacement. *Int. J. Gynaecal Obstet, 35*(2), 117-139.

Başal, M. ve Batu, E.S. (2002). Zihin Özürlü Öğrencilere Okuma-Yazma Öğretme Konusunda Alt Özel Sınıf Öğretmenlerinin Görüş ve Önerileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 3*(2), 85-98.

Battaglia, A. ve Carey, J.C. (2003). Diagnostic Evaluation of Developmental Delay/Mental Retardation: An Overview. *American Journal of Medidocal Genetics, 117*(1), 3-14.

Baykoç- Dönmez, N. (2012). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. Ankara: Eğiten Kitap.

Blomberg, S., Rosander, M. ve Andersson, G. (2006). Fears, Hyperacusis and Musiciality in Williams Syndrome. *Research in Developmental Disabilities, 27*(6), 668-680.

Bodur, S., Durduran, Y., Küçükkendirci, H. ve Doğan, C. (2009). Bebek Ölümlerinin Prenatal-Natal Sağlık Hizmet Kullanımı ve Demografik Özelliklerle İlişkisi: Vaka Kontrol Çalışması. *Dicle Tıp Dergisi, 36*(4), 288-293.

Bügü, B.Ö. (2001). *Gebelik ve Laktasyon Döneminde İlaç Kullanımı.* Ankara: Nobel Yayınevi.

Carulla, L.S., Reed, G.M., Vaez- Azizi, L.M., Cooper, S.A., Leal, R.M., Bertelli, M., Adnams, C., Cooray, S., Deb, S., Dironi, L.A., Girimaji, S.C., Katz, G., Kwak, H., Luckasson, R., Simensson, R., Walsh, C., Munir, K. ve Saxeana, S. (2011). Intellectual Developmental Disorders Towards A New Name, Definition and Framework for "Mental Retardation/Intellectual Disability" in ICD-11. *World Psychiatry, 10*(3), 175-180.

Cassidy, S.B. (1997). *Prader Willi Syndome.* http://jmg.bmj.com/content/jmedgenet/34/11/917fullpdf. Erişim Tarihi: 20.06.2017.

Ceylan, G., Erol, D. ve Yüce, H. (2009). DeNovo 21/21 Translokasyonu Olan Down Sendromlu İki Olgu: Literatür Araştırması. *Fırat Tıp Dergisi, 14*(4), 280-282.

Culatto, R.A. ve Tompkins, J.R. (1999). *Fundamentals of Special Education: What Ever Teacher Needs to Know.* New Jersey: Prentice Hall. Inc.

Çalışkan, N. ve Karadağ, E. (2014). *Eğitimde Drama: Teorik Temelleri ve Uygulama Örnekleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Çıkılı, Y. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar. Özel *Eğitim.* Ed: S. Vural, (s. 173-207). Ankara: Maya Akademi.

Çifci- Tekinarslan, İ. (2012). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler. Özel *Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ed: İ.H.. Diken, (s. 137-163). Ankara: Pegem Akademi.

Çolak, A. ve Uzuner, Y. (2004). Zihin Özürlü Çocukların Okuma-Yazma Öğrenmeleri ve Özel Eğitim Öğretmenleri: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Araştırması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 4*(2), 241-270.

Dede, H., Kandemir, Ö., Yalvaç, S. ve Altay, M. (2017). İleri Anne Yaşı Nedeniyle Yapılan İkinci Trimester Amniyosentez Çalışmalarımız: Üç Yıllık Deneyim. *The Journal of Gynecology- Obstetrics and Neonatology, 10*(38), 1586-1588.

Dias, A. (2009). *Mental Retardation.* https://www.slideshare.net/AlishaDias/mental-retardaiton-8676757. Erişim Tarihi: 10.09.2017

Dökmen, Ü. (1994). İletişim Çatışmaları ve Empati. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Ege, P. (2006). Farklı Engel Gruplarının İletişim Özellikleri ve Öğretmenlere Öneriler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 7*(2), 1-23.

Ekici, F., Yıldırım, A., Ünal, S., Çevik, B.S., Ateş, C. ve Köse, G. (2010). Diyabetik Anne Bebeklerinin Kardiyaovasküler Sistem Hastalıkları ve İzlemi. *Gazi Tıp Dergisi,21*(2), 64-69.

Ergül, C. (2014). Sık Rastlanan Yetersizlikler. *Erken* Çocukluk Eğitimi Ed: İ.H. Diken, (s. 258-262). Ankara: Pegem Akademi.

Eripek, S. (2005). *Zeka Geriliği.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Ersoy, Ö. ve Avcı, N. (2001). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Gündüz, C., Çoğulu, Ö., Özkınay, C., Tütüncüoğlu, S., Sapmaz, G., Kösem, M. ve Özkınay, F. (2000). İdiyopatik Mental Retardasyonlarda Frajil- X Sendromu Araştırılması. *Ege Tıp Dergisi, 39*(2), 97-104.

Hoffmann, B., Dragano, N. ve Schweitzer- Krantz, S. (2012). Living Situation, Occupation and Health- Related Quality of Life in Adult Patients with Classic Galactosemia. *Journal of Inherited Metabolic Disease, 35*(6), 1051-1058.

Howard, V.F., Williams, B. ve Lepper, C.E. (2011). Özel *Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar.* Ed: G. Akçamete (s. 237-282). Ankara: Nobel Yayınları.

İrge, E., Timur, S., Zincir, H., Oltuoğlu, H. ve Dursun, S. (2005). Gebelikte Beslenmenin Değerlendirilmesi. *Sted, 14*(7), 157-160.

Kadayıfçı, O., Ürünsak, İ.F., Ürünsak, M. ve Atay, Y. (2001). Gebelikte Enfeksiyon Hastalıkları. *Obstetrik Maternal Fetal Tıp ve Perinatoloji.* Ed:M.S. Beksaç, N.Demir, A. Koç ve A. Yüksel, (s. 878-939). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kanan, N. (1995). Ameliyathane Hemşirelerinde Perinatal Dönem Risk Faktörleri. *Hemşirelik Bülteni, 9*(38), 41-48.

Kargın, T. (2007). Eğitsel Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları Hazırlama Süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 8*(1), 1-13.

Kaya, Y. ve Şahin, N. (2013). Kadınlarda Madde Kullanımı ve Hemşirenin Rolü. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 10*(1), 3-7.

Kırcaali- İftar, G. ve Tekin, E. (1997). *Tek Denekli Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Langford, K.S. (2002). Infectious Disease and Pregnanacy. *Current Obstetric Gynaecology, 12,* 125-130.

Madazlı, R.ve Atasü,T. (2000). Fetüs ve Yenidoğana Etkili Enfeksiyon Hastalıkları. *Gebelikte Fetüse ve Yenidoğana Zararlı Etkiler.* Ed: T. Atasü, (s. 319-372). Ankara: Nobel Yayıncılık.

MEB(2015). Çocuk Gelişimi. Zihinsel E*ngelliler.* http://wwwismek.ist/files/ismekorg/file/2016_hbo_program_modulleri/ZihinselEngelliler.pdf. Erişim Tarihi: 21.06.2017.

MEGEP (2007). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. Zihinsel E*ngelliler.* http://hbogm.meb.gov.tr/modülerprogramlar/kursprogramlari/cocukgelisim/moduller/zihinselengelliler.pdf. Erişim Tarihi: 20.06.2017.

Moeschler, J.B. ve Shevell, M. (2006). Clinical Genetic Evaluation of the Child with Mental Retardation of Developmental Delays. *Pediatrics, 117*(6), 2304-2316.

Ng, R., Jarvinen, A. ve Bellugi, U. (2014). Toward a Deeper Characterization of the Social Phenotype of Williams Syndrome: The Association Between Personality and Social Drive. *Research in Developmental Disabilities, 35*(8), 1838-1849.

Özbey, Ç. (2005). *Otizm ve Otistik Çocukların Eğitimi.* İstanbul: İnkılap Yayınları.

Özer, D.S. (2001). *Engelliler* İçin Beden Eğitimi *ve Spor.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Özokçu, O. (2015). Zihinsel Yetersizlik, Görme Yetersizliği, İşitme Yetersizliği. İlköğretimde *Kaynaştırma.* Ed: İ.H. Diken.(s. 56-84). Ankara: Pegem Akademi.

Özsoy, S. (2014). Adölesan Annelerin Emzirmeye Yönelik Düşünce ve Uygulamaları. *F.N. Hemşirelik Dergisi, 22*(2), 84-93.

Öztürk, N. ve Aral, N. (2016). Down Sendromlu Birey ve Ailesinin Demografik Özelliklerinin İncelenmesi, Ailelerin Bilgi, Duygu ve Düşüncelerinin Belirlenmesi (Ankara İli Örneği). *Journal of Current Researchers on Health Sector, 6*(2), 27-50.

Palancı, M. (2015). Özel Gereksinimli Çocuklar. *Eğitim Psikolojisi.* Ed: Ş. Işık, (s. 508-510). Ankara: Pegem Akademi.

Pehlivan, D., Çefle, K., Öztürk, Ş., Akbulut, F.M. ve Palandüz, Ş. (2013). 47, X,i(Xq) Y Karyotipi Saptanan Bir Kleinfelter Sendromu Olgusu. İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi, 71, 91-93.

Peynirci, H. ve Ertürk, E. (2013). Kleinfelter Syndrome. *Turk Jem, 17,* 63-70.

Riby, D.M., Kirk, H., Hanley, M. ve Riby, L.M. (2014). Stranger Danger Awareness in Williams Syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research, 58*(6), 573-582.

Saban, A. (2005). Öğretme- *Öğrenme Süreci.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sarimski, K. (1997). Behavioural Phenotypes and Family Stress in Three Mental Retardation Syndromes. *European Child & Adolescent Psychiatry, 6*(1), 26-31.

Savaşır, I. ve Şahin, N. (1988). *Wechler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği (WISC-R) Türk Standardizasyonu.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Seltzer, M.M. ve Krauss, M. W. (2001). Quality of Life of Adults with Mental Retardation/ Developmental Disabilities. *Research Reviews, 7,* 105-114.

Smith, S.W. ve Brownell, M.T. (1995). Individualized Education Programs: Considering the Broad Context for Reform. *Focus on Exceptional Children, 28*(1), 1-12.

Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2006). İlköğretimde *Kaynaştırma Uygulamaları, Yaklaşımlar, Yöntemler, Teknikler*. İstanbul: Morpa Yayınları.

Sucuoğlu, B. (2009). *Zihin Engelliler ve Eğitimleri.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Taeusch, H.W. (1975). Glucocorticoid Prophylaxis for Respiratory Distress Syndrome: A Review of Potential Toxicity. *Journal of Pediatry, 87*(4), 617- 640.

Tanyeri- Bayraktar, B., Bayraktar, S., Hepokur, M. ve Kardaş, M. (2015). Hidresefali ile Birliktelik Gösteren Fetal Alkol Sendromu. *Bezmialem Science, 3,* 48-50.

Tanzer, F. (2007). Maternal Fetilketonüri. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, 29*(4), 179-184.

Tekin- Ersan, D. ve Kizir, M. (2016). Williams Sendromu Olan Bireylerin Ailelerinin Deneyimlerinin ve Karşılaştıkları Güçlüklerin Belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 17*(3), 299-316.

URL, (2017a). http://orgm.mebgovt/alt_sayfalar/mavxuat/Ozel_Egitim_HizmetleriYonetmeligi.son.pdf. Erişim Tarihi: 19.06.2017.

URL, (2017b). http://wwweatsonfeets.org/docs/galactosemia.pdf. Erişim Tarihi: 19.06.2017.

URL, (2017c). http://wwwliverca/files/PDF/New_format_info_sheets_-_2011_-_english/Galactosemia.pdf. Erişim Tarihi: 19.06.2017.

URL, (2017d). http://nurikutlu.com/program/psikoloji.5.pdf. Erişim Tarihi: 20.06. 2017.

URL, (2017e). http://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat.Metin/1.5.5378.pdf. Erişim Tarihi: 20.06. 2017.

URL, (2017f). http://www.meb.gov.tr. Erişim Tarihi: 22.06.2017.

Vurucu, S., Kesik, V., Kul, M., Demirkaya, E., Ünay, B., Akın, R. ve Gökçay, E. (2005). Mikrosefalili Olgularımızın Etiyolojik, Klinik ve Laboratuvar Bulgularının Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi, 47*(4), 286-289.

Yeşilçiçek- Çalık, K. ve Aktaş, S. (2011). Gebelikte Depresyon, Sıklık, Risk Faktörleri ve Tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(1), 142-162.

Yılmaz, E., Aydın- Tosun, Ö., Tarhan, N., Ayaz, R., Turgut, A. ve Karateke, A. (2016). İleri Anne Yaşı Gebeliklerinde Perinatal Sonuçlar. *Journal of Clinical and Experimental Investigations, 7*(2), 157-162.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi https://tr.fotolia.com/Content/Comp/154047579.

Resim 1.1. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/102795194.

Resim 1.2. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/134867088.

Resim 1.3. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/175855043.

Resim 1.4. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/109516002.

Resim 1.5. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/137360926.

Resim 1.6. https://yandex.com.tr/gorsel/search?p=2&text=fenil%20ket%C3%B6n%C3%BCri&img_url=https%3A%2F%2Fwww.syl.ru%2Fmisc%2Fi%2Fai%2F181433%2F735765.jpg&pos=78&rpt=simage&lr=103892.

Resim 1.7.https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=mikrosefali&img_url=http%3A%2F%2Fxn----7sbbpetaslhhcmbq0c8czid.xn--p1ai%2Fwp-content%2Fuploads%2F2013%2F04%2Fmikrocefaly.jpg&pos=4&rpt=simage&lr=103892.

Resim 1.8. https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=hidrosefali&img_url=https%3A%2F%2Fwww.thedoctorstv.com%2Fsystem%2Fimages%2FW1siZiIsIjIwMTQvMDkvMTIvMjAxNDA5MTguanBnIl1d%2F20140918.jpg&pos=7&rpt=simage&lr=103892.

Resim 1.9. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/135147786.

Resim 1.10. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/121767718.

Resim 1.11. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/109302817.

Resim 1.12. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/130946381.

Resim 1.13. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/164707241.

Resim 1.14. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/162921092.

Resim 1.15. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/114776060.
Resim 1.16. https://tr.fotolia.com/Content/Comp/118304126.
Resim 1.17. https://yandex.com.tr/gorsel/search?-text=zihinsel%20engel%20korumal%C4%B1%20i%C5%9F%20yeri&img_url=http%3A%2F%2Fi1.wp.com%2Fwww.bik.gov.tr%2Fwp-content%-2Fuploads%2F2017%2F02%2F20170206_2_21693832_18642193-e1486379708435.jpg%3Ffit%-3D1024%252C834&pos=7&rpt=simage

2 ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ GÖSTEREN ÇOCUKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Handan DOĞAN
Maltepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Çocuk kafasının içi bilgiyle doldurulacak bir kap değildir, istediğince açmasına yardım edilecek bir çiçektir.

Noam Chomsky

GİRİŞ

İlkokula başlamak çocukların ve ailelerinin yaşamında en önemli dönemlerden birini oluşturmaktadır. Bu dönemde bazı çocuklar güçlüklerle karşılaşmakta, okumayı bir türlü başaramamakta, yazmada ya da matematik işlemi yapmada zorlanmaktadırlar. Bu çocuklar çoğu kez ders çalışmamakla, ilgisizlik ve dikkatsizlikle suçlanmakta, ceza almakta ve örselenmektedir. Bu çocuklardan bazıları "Özgül öğrenme güçlüğü" tanısı almakta olup, bu konuya dair bilinenler ve müdahale programları ise oldukça yenidir. Gelişmiş ülkelerde tanılama ve müdahale konusunda yapılan birçok çalışmanın örneklerini Türkiye'de son yıllarda görmekteyiz. Bu çalışmalar yeterli olmamakla beraber özellikle özgül öğrenme güçlüğünün ne olduğu ve görülen özellikler konusunda bilgi giderek artmaktadır.

Bu bölümde eğitsel müdahale ile çok ciddi gelişme kaydeden özgül öğrenme güçlüğünün tanımı, özellikleri, yaygınlığı, sınıflandırılması ve eğitimi konuları tartışılacaktır.

KAYNAKLAR

Ağca İlker, Ö. (2015). Öğrenme Güçlüğü ve Yazılı Anlatım. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar. Ed: M. A. Melekoğlu ve O. Çakıroğlu, (s.201-238). Ankara: Vize Yayıncılık.

Alberman, E. (1973). The Early Prediction of Learning Disorders. *Developmental Medicine Child Neurology*, *15,* 202-205.

Alexander, AW. ve Slinger, A.M. (2004). Current Status Of Treatment For Dyslexia: Critical Review. *Journal of Child Neurology, 19*(10), 744-758.

Aral, N. (1994). Frostig Görsel Algılama Testi ve Eğitim Programının Özel Eğitimde Kullanılması. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakülte*si I. Eğitim Bilimleri Kongresi,* Cilt 1, 349–358.

Aral, N.ve Erturan, N. (1999). Frostig Görsel Algılama Testi ve Eğitim Programına Dayalı Olarak Dört-Sekiz Yaş Arası Serebral Palsili Çocuklarda Görsel Algılama Davranışının İncelenmesi. Özel Eğitim Dergisi, *2*(3), 58-63.

Bütün, A. ve Aral, N. (2016). Frostig Görsel Algı Testinin Türkçeye Uyarlanması. *The Journal of Academic Social Science Studies, 50*, 1-22.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). Öğrenme Güçlüğü Gösteren Çocuklar. Özel Eğitim Gerektiren Çocuk*lar ve Özel Eğitime Giriş.* (s.169-191). İstanbul: Morpa Yayınları.

Baydık, B. (2011). Okuma Güçlüğü Olan Öğrencilerin Üst bilişsel Okuma Stratejilerini Kullanımı ve Öğretmenlerinin Okuduğunu Anlama Öğretim Uygulamalarının İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 36*(162), 301-308.

Bender, W. N. (2012). Öğrenme Güçlüğü Olan Bireyler ve Eğitimleri. (Çev. Ed.: H. Sarı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Dağ, N. (2010). Okuma Güçlüğünün Giderilmesinde 3P Metodu ile Boşluk Tamamlama (Cloze) Tekniğinin Kullanımı Üzerine Bir Çalışma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 11*(1), 63-74.

Demir, B. (2005). *Okulöncesi ve İlköğretim Birinci Sınıfa Devam Eden Öğrencilerde Özel Öğrenme Güçlüğünün Belirlenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Diken, İ. (2010). *Erken* Çocukluk Eğitimi (1.baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Doğan, H. (1989). *Spastik Tip Cerebral Palsili Çocuklarda Frostig Görsel Algı Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Doğan, H. (2012). Özel Öğrenme Güçlüğü Riski Taşıyan 5-6 Yaş Çocukları İçin Uygulanan Erken Müdahale Eğitim Programının Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

DSM- 5 Tanı Ölçütleri Başvuru Kitabı (2013). (Çev. Ed. E. Köroğlu). Ankara: HYB Yayıncılık.

Epçaçan, C. (2009). Okuduğunu Anlama Stratejilerine Genel Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2*(6), 207-223.

Harwell, J. M., ve Jackson, R.W. (2001). *The Complete Learning Disabilities Handbook* (3rd Ed.). San Francisco: Jossey-Bassed.

Harwell, J. M. (2008). *Complete Learning Disabilities Handbook* (3rd Ed.). San Francisco: Jossey-Bassed.

Kargın, T. (2007). Eğitsel Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Geliştirme Süreci. *Ankara Üniversitesi Özel Eğitim Dergisi, 8*(1), 1-13.

Korkmazlar, Ü. (2003). Okul Öncesi Dönemde Öğrenme Sorunlarını Tanımak. *Okul Öncesi Eğitim: Sorunlar ve Çözümler Sempozyumu, Bildiri Metinleri.* (s.27-36). İstanbul: Özel Okullar Derneği Yayınları.

Korkmazlar, Ü. (2007). Özel Öğrenme Güçlüğü 1. düzey semineri, İstanbul.

Korkmazlar, Ü., Sürücü Ö., (2007). Öğrenme Bozuklukları. Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları. Ed.: A. Soykan Aysev ve Y. Taner Işık, (s. 307-326). İstanbul: Golden Print.

Korkmazlar, Ü. (2008). Özel Öğrenme Güçlüğü Konferansı. İstanbul.

Korkmazlar, Ü. (2008). Özel Öğrenme Güçlüğü 2. Düzey Semineri, İstanbul.

Korkmazlar, Ü. (2009). Öğrenme ve Öğrenme Bozuklukları. *Eğitim Psikolojisi Sempozyumu Bildiriler.* İstanbul: Kültür Üniversitesi.

Madi, B. (2006). Öğrenme *Beyinde Nasıl Oluşur?* İstanbul: Morpa Kültür.

MEB. (2006). Özel Eğit*im Hizmetleri Tanıtım El Kitabı*. Özel Eğitim Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Mauro, T. (2006). *The Everythink Parent's Guide To Sensory İntegration Disorder*. Avon, MA: Adams Media.

Melekoğlu, M. A. (2015). Özel Öğrenme Güçlüğüne Giriş. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar. Ed.: M. A. Melekoğlu ve O. Çakıroğlu, (s.15-42). Ankara: Vize Yayıncılık.

National Joint Committee on Leaming disabilities (2007). *Learning disabilities and young chıldren: identification and intervention.* Vol:30.

Oktay, A. (2009). *Eğitim Bilimine Giriş* (3.baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Reid, G. (1998). *Dyslexia A Practitioner's Handbook* (2nd. Ed.). England: John Wiley ve Sons Ltd.

Reynolds, C. R. ve Janzen, E. F. (2007). *Encyclopedia Of Special Education* (3rd. Ed.) Vol.3. England: John Wiley & Sons Ltd.

Schneider, W.; Ennemoser M.; Roth, E. ve Küspert, P. (1999). Kindergarten Prevention Of Dyslexia: Does Training İn Phonological Awareness Work For Everybody? *Journal of Learning Disabilities*, *32*(5), 429-436.

Shaywitz, S. (2005). *Overcoming Dyslexia*. New York: Vintage Books.

Siegel, M.A.L. (2007). *Nolo's Iep Guide Learning Disabilities* (3rd Ed.). USA**:** Delta Printing.

Silver, L.B. (1997). The Assessment of Children and Adolescents Having Difficulty with Academic Performance. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics.*

Steele, M. M. (2004). Making The Case for Early Identification and Intervention for Young Children at Risk for Learning Disabilities. *Early Childhood Education Journal*, *32* (2), 75-79.

Stein, J. ve Walsh, V. (1997). To See But Not To Read: The Magnocellular Theory Of Dyslexia. *Trends in Neuroscience, 20,* 147-152.

Tuğrul Kalaç, E. (2015). Öğrenme Güçlüğü ve Matematik. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar. Ed. M. A. Melekoğlu ve O. Çakıroğlu, (s.245-281). Ankara: Vize Yayıncılık.

Tunç, Z. (2011). İlköğretim *Okullarında Kaynaştırma Öğrencileri ya da Risk Taşıyan Öğrenciler İçin Gönderme Öncesi Süreçte Yapılan Eğitsel Müdahalelerin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

URL (2017a). http://www.readingrockets.org/article/assistive-technology-kids-learning-disabilities-overview. Erişim Tarihi: 09.10. 2017

URL (2017b). http://www.sess.ie/categories/specific-learning-disabilities/dyslexia/tips-learning-and teaching. Erişim Tarihi: 09.10. 2017

3

İLETİŞİM VE DİL BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR

Prof. Dr. Figen TURAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bugünün çocuklarını dünün yöntemleri ile eğitirsek yarınlarını çalarız.

Dewey

GİRİŞ

İki ya da daha fazla kişi arasında gerçekleşen ve temelde bilgi aktarımı sağlayan iletişim becerileri insanoğlunun toplumsal yaşama uyum sağlamasında büyük önem taşımaktadır. İletişim sürecinde, sözel ve sözel olmayan birçok becerinin etkin olarak kullanıldığını görmek mümkündür. İnsanlar arasındaki iletişimi diğer canlı türlerinden ayıran özelliklerin başında dil ve konuşma becerileri gelmektedir. İletişim sürecinde, kullanılan sembol sistemi üzerinde anlaşmaya varılmış olması, bir diğer deyişle, iletişim halinde olan kişilerin aynı sembol sistemini anlıyor ve kullanıyor olmaları ve bu ortak sembol sistemlerinde yeterlilik kazanmış olmaları etkili bir iletişimin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Mc Laughlin, 1998; Owens, 2001; Turan, 2015).

Aşağıda öncelikle iletişim ve dil bozuklukları ile ilgili temel kavramlar açıklanmış, daha sonra dil bozuklukları, iletişim ve dil bozukluklarında değerlendirme ile müdahale konularına yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

Acarlar, F., Aksu Koç, A., Küntay, A., Maviş, İ., Sofu, H., Topbaş, S. ve Turan, F. (2009). Adapting MB-CDI to Turkish*: The first phase. Essays on Turkish Linguistics Proceedings of the 14th International Conference on Turkish Linguistics*. Ed: Ay, S., Aydın, Ö., Ergenç, İ, Gökmen, S., İşsever, S. Peçenek, D.(s.17-20) Harrassowitz Wesbaden Göttingen-Germany.

Aksu-Koç, A, Acarlar, F., Küntay, A., Maviş, İ., Sofu, H., Topbaş. S. ve Turan F.(2008). TİGE-Measurement and evaluation of early communicative competence of Turkish children: The adaptation of MacArthur-Bates Communicative Development Inventory (CDI) into Turkish. 12th Congress of the International Clinical Phonetics and Linguistics Association. 25 -28 June , 2008. Istanbul, Turkey.

ASHA (1993). Definitions of Communication Disorders and Variations. American Speech-Language-Hearing Association, *ASHA Supp. 35,* 40-41.

Bernstein,D.K. ve Tiegerman, F.E.(2009). *Language and Communication Disorders* (6th ed.).Allyn ve Bacon: Pearson:.NY.

Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., ve The CATALISE Consortium. (2016). CATALISE: A Multinational and Multidisciplinary Delphi Consensus Study. Identifying Language Impairments in Children. *PLOS One*, *11*(7). https://doi.org./10.137/journal.pone0158753.

Bishop DV, Snowling MJ, Thompson PA, Greenhalgh T, CATALISE-2 consortium. (2017) *CATALISE: A Multinational and Multidisciplinary Delphi Consensus Study of Problems with Language Development. Phase 2. Terminology. Peer J Preprints4*:e2484v1 https://doi.org/10.7287/peerj.preprints.2484v1.

Ebbels, S. (2014) *Introducing the SLI Debate. International Journal of Language and Communication Disorders. 49,* 377-380. http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1460-6984.12119/full.

Ege, P., Acarlar, F., Turan, F. (2004). *Ankara Artikülasyon Testi (AAT).* Ankara: Ankara Üniv. Key Tasarım.

Fey,M.E. (1986).*Language Intervention with Young Children*. Boston, MA: Allyn & Bacon.

Goodman, Y.M. (1986). Kidwatching: Obserbving Children in the Classroom. *Observing the Language Learner* Ed: A. Jaggar ve M.T. Smith Burke (s.. 9-18). Newark DE: International Reading Association.

Haynes,W.O.,Moran, M.J.ve Pindzola R.H.(2006). *Communication Disorders in the Classroom*.(4th ed.). Canada: Jones and Barlett Publishers.

Hubbell, R.D. (1981). *Children's Language Disorders: An Integrated Disapproach.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Justice, L. M. (2006). *Communication Sciences and Disorders. An Introduction.* New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Klein, H. ve Moses, N. (1999). *Intervention Planning for Children with Communication Disorders: A Guide for Clinical Practicum and Professional Practice.* Boston: Allyn & Bacon.

Korkmaz, B. (2005). *Dil ve beyin. Çocuklarda dil ve konuşma bozuklukları.* İstanbul: Yüce Yayım.

Mercer, C. (1997). *Students with Learning Disabilities.* New Jersey: Prentice Hall.

McLaughlin, S. (1998). *Introduction to Language Development.* San Diego: Singular Pub.

Otto, B. (2006). *Language Development in Early Childhood*. New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.

Owens, R. (1984). Preschool Language Development. Language Development, AnIntroduction. Ohio.USA: Charles E. Merrill. Columbus.

Owens, R.(1999). Language Disorders: A Functional Approach to Assessment and Intervention. Boston: Allyn & Bacon.

Owens, R. (2001). *Language Development. An Introduction*. (5th ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.

Paul, R. (2001). *Language Disorders from Infancy Through Adolescents. Assessment and Intervention* (2nd ed). St Louis, MO: Mosby.

Paul,R. (2002). *Introduction to Clinical Methods in Communication Disorders.* Maryland: Paul Brookes Publishing. Baltimore.

Topbaş, .S. (2004). *Türkçe Sesletim- Sebilgisi Testi: MEB,4.*Ankara: Akşam Sanat Okulu Matbaası.

Topbaş,.S. (2010).Spesific Language Impairment in Turkish: Adapting the Test of Early Language Development (TELD-3) as a First Step in Measuring Language Impairments. *Communication Disorders in Turkish* Ed: S. Topbaş ve M. Yavaş Bristol, UK: Multilingual Matters.

Turan, F. ve Akoğlu, G. (2011). İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim Ed: N. Baykoç (s.335-359). Ankara: Eğiten Kitap Yay.

Turan F. (2012). İletişim Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Çocuklar Özel Gereksinimli Çocuklar Ed.:N. Metin. (s. 143-184) Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Turan, F. (2015). Dil ve Konuşma Bozuklukları, Özel Gereksinimli Çocuklar ve Kaynaştırma, Ed: M. N. İpek ve A. Yükselen, (s. 148-162). Ankara: Hedef Yayınları.

4 DAVRANIŞ VE UYUM PROBLEMLERİ OLAN ÇOCUKLAR

Arş. Gör. Sevda YILMAZ ÜNAL
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Prof. Dr. Ümit DENİZ
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

"Çocuk sevgisi insan sevgisi için bir ihtiyaçtır."

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

GİRİŞ

Uyum, insanın yaşadığı çevrede kurduğu ilişkilerle ihtiyaçlarını kendisi ve başkalarına yararlı olacak şekilde gidermesi ve isteklerini gerçekleştirmesi, aynı zamanda insanın sahip olduğu özelliklerinin kendi benliği ile içinde bulunduğu çevre arasında dengeli bir ilişki kurabilmesi ve bu ilişkiyi sürdürebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Bakırcıoğlu, 2011; Yavuzer, 1995). Bu tanım doğrultusunda uyumlu çocuğun, yaşının ve karakteristik özelliklerinin gerektirdiği fiziksel, zihinsel, toplumsal, duygusal ve ruhsal bir takım davranışları göstermesi beklenmektedir (Bakırcıoğlu, 2011).

Çocuk, gelişim sürecinde yeni beceriler kazanırken ve çevresine uyum sağlamaya çalışırken birçok problemle karşılaşabilmekte ve karşılaştığı problemlerle baş edemediğinde çocukta davranış ve uyum problemleri ortaya çıkabilmektedir (Kaya, 2012; Kuzucu, 2014; Yörükoğlu, 2008). Davranış ve uyum problemleri, gelişim evrelerinin getirdiği doğal zorluklara, yakın çevrenin olumsuz etkileri katıldığında, tepki olarak çoğunlukla duygusal düzeyde gözlenen bozukluklar olarak tanımlanmaktadır (Yavuzer, 2005). Normalden sapma gösteren her bir davranışın, davranış ve uyum problemi olarak adlandırılması doğru değildir. Çocuğun gelişim dönemine uymayan davranışları, bu davranışların sık ve sürekli olması, diğer çocukların davranışlarına göre dikkate değer şekilde farklılık göstermesi, davranış ve uyum problemi olarak adlandırılabilir. Çocuklarda davranış ve uyum problemleri birçok nedene bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Aile içinde ilişkilerin ve etkileşimlerin bozuk olması, anne babanın aşırı ilgili ya da ilgisiz olması, anne babanın alkol ve uyuşturucu madde kullanması, çocuğa baskıcı ve tutarsız bir tutum uygulanması, başka bir yere taşınma, geçirilen bir hastalık, ailenin ekonomik sıkıntı yaşaması gibi nedenler sonucu yaşanan stres ile genetik faktörler davranış ve uyum problemlerine neden olabilmektedir (Deniz, 2003a; Deniz, 2003b). Aynı zamanda çocuktan potansiyelinin üzerinde beklentilerin olması ya da çocuğun yersiz ve yanlış cezalandırılması da uyum problemlerine zemin hazırlamaktadır (Bakırcıoğlu, 2011). Örneğin, çocukların ruhsal ve sosyal açıdan sorun yaşamaları onlarda altını ıslatma, kekemelik, parmak emme ve tırnak yeme gibi çeşitli davranış ve uyum problemlerine neden olmaktadır (Çakmaklı, 2009). Davranış ve uyum problemlerinin birçoğunun temelinde güvensizlik yatmakta, kendine güvenemeyen çocuk yetersizlik duygusuna kapılarak sürekli kendini eleştirmektedir. Güvensizlik duygusunun temelinde anne babanın aşırı baskısı, çocuğu sürekli aşağılaması, kardeşleri ve akranları ile kıyaslaması yer almaktadır. Aynı zamanda ailenin aşırı koruyucu tutum sergileyerek ihtiyaçlarını ona fırsat vermeden karşılaması da çocuğu güvensiz bir birey haline getirebilmektedir (Yavuzer, 2012).

KAYNAKLAR

Achenbach, T. M. ve McConaughy, S. H. (1997). *Empirically Based Assessment of Child & Adolescent Psychopathology.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Adahan, M. (1988). *Raising Children to Care: A Jewish Guide to Childrearing.* Jerusalem: Feldheim.

Adams, J. L. (2008). *Preschool Aggression within The Social Context: A Study Of Families, Teachers, and The Classroom Environment.* Doctoral Dissertation, Florida State University, Florida, USA.

Adler, A. (2004). İnsanın D*oğası* (Çev. A. Tekşen Kapkın). İstanbul: Payel Yayınları.

Alink, L. R. A., Mesman, J., van Zeijl, J., Stolk, M. N., Juffer, F., Koot, H. M., Bakermans Kranenburg, M. J. ve van Ijzendoorn, M. H. (2006). The Early Childhood Aggression Curve: Development of Physical Aggression in 10- to 50- Month-Old Children. *Child Development, 77*(4), 954-966.

Allende, K. L. (2004). *Relationships Violence: Women Perpetrators.* Doctoral Dissertation, La Verne University, California.

APA. (2000). *Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders.* American Psychiatric Association. Washington D.C.: American Psychiatric Pub.

APA. (2005). *DSM-IV-TR, Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması Elkitabı, Yeniden* Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı. (Çev. E. Köroğlu). Amerikan Psikiyatri Birliği, Ankara: Hekimler.

Austin, V. L. ve Sciarra, D. T. (2013). Çocuk *ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar* (Çev. Ed. M., Özekes). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Aytuna, H. A. (1962). *Normal* Çocuklarda Anormallikler. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

Babaroğlu, A. (2011). Çocuk *Psikolojisi ve Ruh Sağlığı.* Ankara: Vize Yayınları.

Bakırcıoğlu, R. (2007). Çocuk *Ruh Sağlığı ve Uyum Bozuklukları.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Bakırcıoğlu, R. (2011). Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Baron, R. A. ve Richardson, D. R. (1994). *Human Aggression.* New York: Plenum.

Bay-Hinitz, A. K. (2001). Prescribing Games to Reduce Aggression in Children. *Game Play Therapeutic Use of Childhood Games* (2nd ed.). Ed.: C. Schaefer ve S. E. Reid, (s. 366-383). New York, NY: John Wiley and Sons, Inc.

Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its Causes, Consequences, and Control.* Columbus: Mcgraw-Hill.

Brazelton, T. B. ve Sparrow, J. D. (2004). *Toilet Training: The Brazelton Way.* Boston: Da Capo.

Byrant Waugh, R. ve Lask, B. (2004). *Eating Disorders: A Parents' Guide.* New York: Gardner.

Coie, J. D., Cillessen, A. H. N., Dodge, K. A., Hubbard, J. A., Schwartz, D., Lemerise, E. A. ve Bateman, H. (1999). It Takes Two to Fight: A Test Of Relational Factors and A Method for Assessing Aggressive Dyads. *Developmental Psychology, 35*(5), 1179-1188.

Çağdaş A. ve Seçer Z. (2006). *Anne-Baba Eğitimi* (2. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.

Çakmaklı, K. (2009). *Aile* İçi İletişim ve Sosyal Sağlık *(Cilt-I).* İstanbul: Nobel Tıp Yayınları.

Demirtaş Madran, H. A. (2008). Duygusal ve Cinsel Kıskançlık Açısından Temel Cinsiyet Farklılıkları: Evrimsel Yaklaşım ve Süregelen Tartışmalar. *Türk Psikiyatri Dergisi, 19*(3), 300-309.

Deniz, Ü, Aral, N. (2003). Kronik Hastalığı Olan ve Olmayan Çocukların Davranış Problemlerinin Yaş ve Cinsiyete Göre İncelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, *28*(303), 37-44.

Deniz, Ü, Aral, N. (2018). *Erken* Çocukluk Döneminde Gelişim-*II.* Öğretmenlik *Alan Bilgisi Okul Öncesi Öğretmenliği (3. Baskı).* Ed.: N. Aral, Ü. Deniz, A. Kan, (s. 271-316). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Deniz, Ü. (2003a). *Kronik Hastalığı Olan ve Olmayan Çocukların Davranış Problemlerinin İncelenmesi.* Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Deniz, Ü. (2011). Çocuklarda Olumlu Davranış Kazandırma. *Standard, 585*, 86-95.

Deniz, Ü (2003b). Kronik Hastalığı Olan ve Olmayan Çocukların Davranış Problemlerinin Hastanenin Bazı Özelliklerine Göre İncelenmesi.*Çocuk Forumu Dergisi*, *6*(3), 27-33.

Doménech-Llaberia, E., Jané, M. C., Corbella, T., Ballespí, S., Mitjavila, M. ve Canals, J. (2008). Teacher Reports of Peer Aggression in Preschool: Its Relationship to DSM-IV Externalizing Symptoms. *The Spanish Journal of Psychology, 11*(2), 433-442.

Dogra, N., Frake, C., Warner Gale, F., ve Parkin, A. (2008). *A Multidisciplinary Handbook of Child and Adolescent Mental Health For Front-Line Professionals.* London: Jessica Kingsley.

Douglas, J. (1989). *Behaviour Problems in Young Children.* London: Routledge.

Ekşi, A. (1999). Çocukluk Döneminde Uyum ve Davranış Sorunları. *Ben Hasta Değilim. Ed.:* A. Ekşi, (s.98-105). İstanbul: Nobel Tıp Yayınları.

Ferris, C. F. ve Grisso, T. (1996). Understanding Aggressive Behavior in Children. *Annals of the New York Academy of Sciences, 794*, 426–794.

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2001). Çocuk *ve Ergen Gelişimi.* (Çev. A. Dönmez, N. Çelen ve B. Onur). Ankara: İmge Yayıncılık.

Geldard, K. ve Geldard, D. (2013). Çocuk P*sikoterapisi* (Çev. Ed. G. Erden ve Ç. Kudiaki). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Ghanizadeh, A. (2011). Nail Biting; Etiology, Consequences and Management. *Iranian Journal Of Medical Sciences, 36*(2), 73.

Göktürk, Ü. (2000). Dışa atım bozuklukları. Çocuk *ve Ergen Psikiyatrisi Ders Kitabı.* Ed.: Ö. Polvan, (s. 158-163). İstanbul: Nobel Tıp Yayınları.

Guitar, B. (2013). *Stuttering: An Integrated Approach to Its Nature and Treatment.* China: Lippincott Williams & Wilkins.

Gülay, H. (2011). Anne-Babaların Kabul Red Boyutlarının 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeyleri Üzerindeki Yordayıcı Rolü. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 163-176.

Gümüşdağ, H. (2004). *Profesyonel Futbolda Fauller ve Saldırganlık Teorileri Bakımından Değerlendirilmesi.* Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Güngör Aytar, A. (2015). Ruh Sağlığı. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-9. Ed.:* A. Güngör Aytar, (s. 16-42). Ankara: Hedef CS.

Gürün, O. A. (1991). *Psikoloji Sözlüğü.* İstanbul: İnkilap Yayınları.

Hall, D., Williams, J., ve Elliman, D. (2009). *The Child Surveillance Handbook*. United Kingdom: Radcliffe.

Hudson, J. L., ve Rapee, R. M. (2000). The Origins of Social Phobia. *Behavior Modification, 24*, 102-129.

Hurlock, E. B. (1964). *Child Development* (4th ed.) London: McGraw-Hill.

İşmen Gazioğlu, A.E. (2011). *Hayatın* İlk Çeyreği: 0-18 Yaş Gelişimi. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: Aile Eğitim Programı.

Karaca, N. H., Gündüz, A. ve Aral, N. (2011). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sosyal Davranışının İncelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 4*(2), 65-76.

Karahan, T. F. ve Sardoğan, M. E. (2004). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapide Kuramlar.* Samsun: Deniz Kültür.

Katar, S. (2007). Çocuklarda B12 Vitamin Eksikliği. *Dicle Tıp Dergisi, 34*(1), 25-28.

Kaya, S. (2012). *Examining The Process of Establishing and Implementing Classroom Rules in Kindergarten.* Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Kaynak, H. (1998). *Uyuyamamak mı, Uyanamamak mı.* İstanbul: AD Yayınları.

Kılıçarslan, F. (2006). Çocuk ve *Aile Sorunlarının Terapi ile Tedavisi.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Köksal, G. ve Özen, H. G. (2008). Çocukluk ve *Ergenlik Döneminde Obezite.* Ankara: Klasmat Yayınları.

Kuzucu, Y. (2014). *Küçükler* İçin Büyüklere Çocuk *ve Ergen Ruh Sağlığı.* Ankara: Pegem Akademi.

Lebow, J. L. (2014). Çift ve *Aile Terapisi* (Çev. H. Uğur). İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Leung, A. K., Robson, W. L. M., ve Lim, S. H. (1992). Lying in Children. *Journal of the Royal Society of Health, 112*(5), 221-224.

Madanoğlu, G. K. (2005). *Kekeme* Çocuk*lar İçin Bir Tarama Çalışması ve Kekemelikle Baş Etme Konusunda Hazırlanmış Bir Programın Değerlendirilmesi.* Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

McGinnis, E. ve Goldstein, A. P. (2003). *Skillstreaming in Early Childhood: New Strategies and Perspectives for Teaching Prosocial Skills*. Champaign, IL: Research Press.

Mindell, J. A., Kuhn, B., Lewin, D. S., Meltzer, L. J. ve Sadeh, A. (2006). Behavioral Treatment of Bedtime Problems and Night Wakings in Infants and Young Children. *Sleep, 29*(10), 1263-1276.

Motavallı Mukaddes, N. (2000). Çocukluk Çağı Anksiyete Bozuklukları. Çocuk *ve Ergen Psikiyatrisi Ders Kitabı.* Ed.: Ö. Polvan, (s. 120-135). İstanbul: Nobel Tıp Yayıncılık.

Nelson Jones, R. (1982). Danışma Psikolojisi Kuramları (Çev. Ed. F. Akkoyun). İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Nippold, M. A. (2012). Stuttering and Language Ability in Children: Questioning The Connection. *American Journal of Speech-Language Pathology, 21*(3), 183-196.

Öz, İ. (2003). Çocukta *Uyum ve Davranış Bozuklukları.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Özbey, Ç. (2004). Çocuk *Sorunlarına Yapıcı Çözümler.* İstanbul: İnkılap Yayıncılık.

Özbey, S. ve Alisinanoğlu, F. (2009). Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 60-72 Aylık Çocukların Problem Davranışlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2*(6), 493-517.

Özgür, İ. (2003). *Konuşma Bozuklukları ve Sağaltımı.* Adana: Nobel Yayıncılık.

Özkan, Y. ve Çifci, E. G. (2010). Düşük Sosyoekonomik Düzeydeki İlköğretim Okullarında Akran Zorbalığı. İlköğretim Online, 9(2), 576-586.

Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2014). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları I-II.* Ankara: Nobel Tıp Yayıncılık.

Paktuna Keskin, S. (2011). Çocuk *Davranışlarındaki Korkuyu Tanımak ve Başetmek.* İstanbul: Boyut Yayınları.

Pearlman, E. (2005). Terror of Desire: The Etiology of Eating Disorders From an Attachment Theory Perspective. *Psychoanal Rev, 92*, 223-235.

Pınar, Z. (2016). *Kaygı Bozukluğu.* http://zeyneppinar.com/kaygi-bozukluglu/. Erişim Tarihi: 7.7.2017.

Pişkin, M. (2010). Ankara'daki İlköğretim Öğrencileri Arasında Akran Zorbalığının İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 35*(156), 175-189.

Rosen, D. S. (2010). Identification and Managemet of Eating Disorders in Children and Adolescents. *Pediatrics, 126*(6), 1240-1253.

Rudolph, C. D., Rudolph, A. M. ve Hostetter, M. K. (2003). *Rudolph's Pediatrics.* New York: McGraw Hill.

Sadock, B. J. ve Sadock, V. A. (2011). *Kaplan and Sadock's Synopsis of Psychiatry: Behavioral Sciences/Clinical Psychiatry.* Lippincott Williams & Wilkins.

Salmivalli, C. ve Peets, K. (2009). Bullies, Victims, and Bully–Victim Relationships in Middle Childhood And Early Adolescence. *Handbook of Peer Interactions, Relationships, and Groups*. Ed.: K. H. Rubin, W. M. Bukowski ve B. Laursen, (pp. 322-340). New York: The Guilford.

Scott, A., Shaw, M. ve Joughin, C. (2001). *Finding The Evidence: A Gateway to The Literatüre in Child and Adolescent Mental Health.* London: RCPsych.

Semerci, B. (1999). Çocuk ve Adolesanda Tik Bozuklukları. *Ben Hasta Değilim* Ed.: A. Ekşi, (s.320-323). İstanbul: Nobel Tıp Yayınları.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim ve* Öğrenme. Ankara: Gazi Yayınevi.

Seven, S. (2013). Çocuk *Ruh Sağlığı.* Ankara: Pegem Akademi.

Sharf, R. S. (2014). *Psikoterapi ve Psikolojik Danışma Kuramları. Kavramlar ve Örnek Olaylar.* (Çev. Ed. N.V. Acar). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sheehan, E. (1999). *Kaygı Bozuklukları* (Çev. M. Sağlam). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Shelton, R. C. (2013). Anksiyete Bozuklukları (Çev. İ. Ekmekçi Ertek). *Psikiyatri Tanı ve Tedavi* İçinde (s.351-365). Ankara: Güneş Yayınları.

Smith, L. ve Ward, C. (2003). Enuresis. *Paediatrics: A Clinical Guide for Nurse Practitioners.* Ed.: K. Barnes, Oxford: Butterworth-Heinemann.

Steede, K. (2003). *Anne Babaların En Çok Yaptıkları 10 Hata.* (Çev. R. Demir). İstanbul: Hayat Yayınları.

Şenol, S. (2006). Çocuk ve *Gençlik Ruh Sağlığı.* Ankara: HNB Yayıncılık.

Tanju, E. H. (2011). Okul Öncesi Dönemde Davranış Problemleri ve Alınabilecek Önlemler. *Okul* Öncesi Eğitimde Sınıf Yönetimi. Ed.: G. Uyanık Balat, H. Bilgin, (s.45-84). Ankara: Eğiten Kitap.

Tremblay, R. E., Nagin, D. S., Séguin, J. R., Zoccolillo, M., Zelazo, P. D., Boivin, M., Pérusse, D. ve Japel, C. (2004). Physical Aggression During Early Childhood: Trajectories and Predictors. *Pediatrics, 114*(1), e43-e50.

Troisi, A., Massoroni, P. ve Cuzzolaro, M. (2005). Early Separation Anxiety and Adult Attachment Style in Women With Eating Disorders. *J Clin Psychol, 44*, 89-98.

Tuzcuoğlu, S. ve Tuzcuoğlu, N. (2005). *Davranış Bozukluğu Gösteren Çocukları Tanıma ve Anlama. 7-14 Yaş Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Tüzün, Ü. (2000). Komünikasyon Bozuklukları. Çocuk *ve Ergen Psikiyatrisi Ders Kitabı.* Ed.: Ö. Polvan, (s. 77-81). İstanbul: Nobel Tıp Yayınları.

URL. (2014). *Uyku Bozuklukları.* Madalyon Psikiyatri Merkezi, http://www.madalyonklinik.com/tr/bolumlerimiz/yetiskin-bolumu/uyku-bozukluklari. Erişim Tarihi: 19.7.2017.

Usta, S. Y. (2014). *Okul* Öncesi Dönem Çocuklarda Davranış Problemlerinin Anne-Çocuk ve Öğretmen-Çocuk İlişkileri Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Uysal, H. ve Dinçer, Ç. (2012). Okul Öncesi Dönemde Akran Zorbalığı. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 5*(4), 468-483.

Ünal, F. (1999). Çocukluk Mastürbasyonu. *Ben Hasta Değilim. Ed.:* A. Ekşi, (s.72-75). İstanbul: Nobel Tıp Yayınları.

Weiss, L. (1998). Çocuğumu Nasıl Anlarım? 0-6 Yaş (Çev. S. Köseoğlu). İstanbul: Beyaz Yayıncılık.

Wilgenbusch, T., ve Merrell, K. W. (1999). Gender Differences in Self-Concept Among Children and Adolescents: A Meta-Analysis of Multidimensional Studies. *School Psychology Quarterly, 14*(2), 101-120.

Yavuzer, H. (1995). Çocuk P*sikolojisi* (12. Baskı). İstanbul: Remzi Yayıncılık.

Yavuzer, H. (2003). *Doğum* Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Yayınları.

Yavuzer, H. (2005). Çocuğunuzun İlk Altı Yılı. İstanbul: Remzi Yayınları.

Yavuzer, H. (2008). Çocuk *Psikolojisi.* İstanbul: Remzi Yayınları.

Yavuzer, H. (2012). *Ana-Baba ve Çocuk* (23. Baskı). İstanbul: Remzi Yayınları.

Yıldız, A. (2011). Saldırganlık ve Aile. *Ana-Baba Okulu. Ed.:* H. Yavuzer, (403-423). İstanbul: Remzi Yayınları.

Yılmaz Ünal, S. ve Deniz, Ü. (2017). Öğretmen Görüşlerine Göre Uyum Sorunu Olan ve Olmayan Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Anne Tutumlarının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*(4), 999-1012.

Yörükoğlu, A. (2008). Çocuk *Ruh Sağlığı* (29. Baskı). İstanbul: Özgür Yayıncılık.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 4.1. http://merakedencocuk.com/2015/01/cocuklarda-saldirganlik/

Resim 4.2. http://www.milliyet.com.tr/sevgisiz-hisseden-cocuk-parmak-pembenar-detay-cocuk-1929261/

Resim 4.3. http://www.yenicaggazetesi.com.tr/tirnak-yeme-davranis-bozukluguna-isarettir-126331h.htm

Resim 4.4. https://cicicee.com/cocuklarda-tik-nedenleri/

Resim 4.5. http://hthayat.haberturk.com/anne-ve-cocuk/cocuk/haber/1030418-kaygili-cocuklarin-ebeveynleri-icin-8-ipucu

5 BEDENSEL YETERSİZLİĞİ VE SÜREĞEN HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLAR

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ
İstinye Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Yapacaklarım sınırlı, ama ufkum geniş.

GİRİŞ

Erken dönemde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan bedensel yetersizlikler ve süreğen hastalıklar çocukların özellikle fiziksel ve hareket gelişimlerini, bireyin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarını engellemekte, sürekli bakım ve tedavi gerektirmektedir**.** Doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası dönemde herhangi bir nedene bağlı olarak iskelet, kas ve sinir sistemindeki bozukluklar sonucunda, bedensel yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybeden, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük yaşamdaki gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan, bu nedenlerle de korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine gereksinim duyan bireyler bedensel yetersizliği olan bireyler olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2008). Bedensel yetersizliği ve süreğen hastalığı olan bireyler genellikle el, kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk gibi sebeplerle kas ve iskelet sisteminde yetersizlik ya da fonksiyon kaybı sonucunda yeterli düzeyde hareketliliğe sahip olmadıkları gibi hareket organlarında veya bireyin bedenini oluşturan yapılardaki hareket kısıtlığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü ve işlev kayıpları nedeniyle yardımcı cihaz ve araçlara ihtiyaç duymakta, bu araçlar yardımıyla hareket edebilmektedir (Özdingiş, 2007).

Bedensel yetersizliği olan çocukların yetersizlikleri akut ya da kronik olabilir, nöbetler halinde gelişebilir veya ilerleyici olabilir (Uysal, 2013; Yılmaz vd., 2014). Kas, iskelet ve eklemlerdeki yetersizlikler çocukların okuldaki öğrenmelerini doğrudan etkilemese de çocukların hareket etme ve tepkide bulunma şekillerini etkilemektedir. Süreğen hastalıklar ise sürekli bakım ve tedavi gerektirmektedir (Bekiroğlu, 2002; Özdingiş, 2007; Taşçı Eser vd., 2012). Süreğen hastalığın sürekli bakım ve tedavi gerektirmesi, hareket organlarında veya bireyin bedenini oluşturan yapılardaki hareket kısıtlığının olması, bunların çocukların değişik aktivitelere katılımını sınırlaması nedeniyle eğitim öğretim çalışmalarından çocukların yeterince yararlanamadıkları görülmektedir. Bu nedenle çocukların okula devamları ve öğrenmelerini sağlayabilmek için özel eğitim hizmetleri, öğretim, araç ya da ortamlarında düzenlemelerinin yapılması gerekmektedir. Bu konuların ele alınarak açıklanacağı bu bölümde, bedensel yetersizlik ve süreğen hastalık kavramları irdelenecek, merkezi sinir sisteminin ve kas-iskelet sisteminin zedelenmesi sonucu ortaya çıkan yetersizlikler, çocukların gelişimsel özellikleri, tanı ve değerlendirme, çocukların eğitimi, anne babaya düşen görevler, destek hizmetler ve teknolojik uyarlamalar ile bedensel yetersizliği ve süreğen hastalığı olan çocukların gelişimini destekleyici etkinlikler açıklanacaktır.

KAYNAKLAR

MEB. (2008). **Özel** *Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Bedensel Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı.* Ankara: MEB.

Allen, K. E. ve Cowdery, G. E. (2005). *The Exceptional Child, Inclusion in Early Childhood Education*. United Kingtom: Thomson, Delmar Learning.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). Özel *Eğitim Gerektiren Çocuklar ve* Özel Eğitime Giriş. Ankara: Morpa Yayıncılık.

Aydoğdu, S. A., Türkmen, M. ve Özkan, P. (2008). Adnan Menderes Üniversitesi Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesinde İzlenen Bebeklerde Doğumsal Kalp Hastalığı Sıklığı. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi,* 9(1), 5-8.

Bannink, F., Stroeken, K., Idro, R. ve Hove, G. (2015). Community Knowledge, Beliefs, Attitudes and Practices towards Children with Spina Bifida and Hydrocephalus in Uganda. *International Journal of Disability, Development and Education,* 62(2), 182–201.

Bar-Haim, Y. ve Bart, O. (2006). Motor Function and Social Participation in Kindergarten Children. *Social Development*, 15(2), 296-310.

Barlow, J. H. ve Ellard, D. R. (2006). The Psychosocial Well-Being of Children with Chronic Disease, Their Parents and Siblings: An Overview of the Research Evidence Base. *Child: Care, Health and Development*, 32(1), 19–31

Bekiroğlu, M. (2002). *Peyzaj Düzenlemelerinde Özürlülerin Kullanımları ile İlgili Sorunların Saptanması,* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Besio, S. (2004). Using Assistive Technologies to Facilitate Play by Children with Motor Impairments: A Methodological Proposal. *Technology and Disability,* 16, 119–130.

Bhaskar, A., Desai, H. ve Jain, G. (2016). Risk Factors for Early Redislocation After Primary Treatment of Developmental Dysplasia of the Hip. Is There a Protective Influence of the Ossific Nucleus? *Indian Journal of Orthopaedics,* 50, 479-85.

Bloemen, M. A. T., Verschuren, O., Mechelen, C., Borst, H. E., Leeuw, A. J., Hoef, M. ve Groot, J. F. (2015). Personal and Environmental Factors to Consider When Aiming to Improve Participation in Physical Activity in Children with Spina Bifida: A Qualitative Study. *BMC Neurology,* 15(11), 1-11.

Bos, A. F., Van Braeckel, K. N. J. A., Hitzert, M. M., Tanis, J. C. ve Roze, E. (2013). Development of Fine Motor Skills in Preterm Infants. *Developmental Medicine and Child Neurology,* 55(4), 1–4.

Bowe, F. (2005). *Making Inclusion Work.* New Jersey: Pearson Education.

Chan, L. C. ve Taib, F. (2016). Psychosocial Dimension of Children with Chronic Disease: A Case Study in Malaysia. *Education in Medicine Journal*. 8(1), 79-83.

Cook, R. E., Tessier, A. ve Klein, M. D. (1992). *Adapting Early Childhood Curricula for Children with Special Needs*. U.S.A: Merrill Publishing.

Çağlar, D. (1982). Cumhuriyet Devrinde 1981'e Kadar Özel Eğitim. *Ankara* Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 15(1), 322-334.

Çağlar, D. (2004). *Ortopedik Yetersizliği Olanların Eğitimi.* Ankara: Karatepe Yayınları.

Çilingir, O., Müslümanoğlu, M. H., Özdemir, M., Kavaklı, K., Solak ve Artan, M.S. (2005). Türk Hemofili B Hastalarında Faktör IX Geni Mutasyonları. *Tıp Dergisi*, 6, 1-6.

Diamond, K. E., Hong, S. ve Tu, H. (2008). Context Influences Preschool Children's Decisions to Include a Peer with a Physical Disability in Play. *Exceptionality: A Special Education Journal*, 1(3), 141-155.

Dikici Sığırtmaç, A. ve Deretarla Gül, E. (2008). *Okul* Öncesinde Özel Eğitim. Ankara: Kök Yayıncılık

Diment, L. ve Hobbs, D. (2014). A Gesture-Based Virtual Art Program for Children with Severe Motor Impairments–Development and Pilot Study. *Journal of Assistive, Rehabilitative and Therapeutic Technologies*, 2, 1-6.

Durmuş, A. S. ve Ünsaldı, E. (2005). Antibiyotik Taşıyıcılarla Osteomyelitis Sağaltımı. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları,* 97-103.

Enç, M., Özsoy, Y. ve Çağlar, D. (1981). Özel *Eğitime Giriş.* Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları

Frost, J. L., Wortham, S. C. ve Reifel, S. (2008). *Play and Child Development.* Ohio: Pearson Merrill Prentice Hall.

Greenley, R. N. (2010). Health Professional Expectations for Self-Care Skill Development in Youth with Spina Bifida. *Pediatric Nursing*, 36(2), 98-102.

Guerreiro, C. A. M. (2016). Epilepsy: Is There Hope? *Indian of Journal Medical Research,* 144, 657-660.

Hallahan, J. M. ve Kauffman, D. P. (2003). *Exceptional Learners (Introduction to Special Education).* U.S.A: Allyn and Bacon Publishing.

Hermanson, M., Hägglund, G., Riad, J. ve Wagner, P. (2015). Head-Shaft Angle is a Risk Factor for Hip Displacement in Children with Cerebral Palsy. *Acta Orthopaedica*, 86(2), 229–232.

Heward, W. L. (2000). *Exceptional Children: An Introduction to Special Education* (6th Ed.). U.S.A.: Merrill Publishing.

Howard, V. F., Williams, B. ve Lepper, C. E. (2011). Nörolojik İşlevleri Etkileyen Durumlar. Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar. (Çev. Ed. G. Akçamete). Ankara: Nobel Yayınları.

İnal, S. (2010). Bedensel Engelli Çocuklar ve Eğitimleri. Öğretmenlik *Programları İçin Özel Eğitim.* Ed: N. Baykoç Dönmez, (s. 156-167). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık

Johnson, J. E.; Christie, J. F. ve Yawkey, T. D. (1999). *Play and Early Childhood Development.* (2td Ed.) Amsterdam: Addison Wesley Longman Publishing.

Kerem Günel, M. (2013). Fiziksel Yetersizliği Olan Öğrenciler. Özel Eğitim. Ed: A. Cavkaytar, (s. 253-267). Ankara: Vize Yayıncılık.

Kolehmainen, N., Ramsay, C., McKee, L., Missiuna, C., Owen, C. ve Francis, J. (2015). Participation in Physical Play and Leisure in Children with Motor Impairments: Mixed-Methods Study to Generate Evidence for Developing an Intervention. *Physical Therapy*, 95 (10), 1374-1386.

Kraayenoord, C. (2005). The "Extra Benefits" of Polio Eradication. *International Journal of Disability, Development and Education.* 52 (3), 169–174.

Law, G.U., Tolgyesi, C. S. ve Howard, R. A. (2014). Illness Beliefs and Self-Management in Children and Young People with Chronic Illness: A Systematic Review. *Health Psychology Review,* 8(3), 362-380.

Lewis, V. (1987). *Development and Handicap* (2nd Ed.) USA: Blackwell Publishing.

Lindsay, S., Cruickshank, H., MSPherson, A. C. ve Maxwell, J. (2015). Implementation of an Inter-Agency Transition Model for Youth with Spina Bifida. *Child: Care, Health and Development*, 42(2), 203–212.

Mason, C. N. (2013). Mild Traumatic Brain Injury in Children. *Pediatric Nursing,* 39 (6), 267-282.

Olama, K. A. ve Thabit, N. S. (2012). Effect of Vibration Versus Suspension Therapy on Balance in Children with Hemiparetic Cerebral Palsy. *The Egyptian Journal of Medical Human Genetics*, 13, 219–226.

Ottolini, K., Harris, A. B., Amling, J. K., Kennelly, A. M., Phillips, L. A. ve Tosi, L. L. (2013). Wound Care Challenges in Children and Adults with Spina Bifida: An Open-Cohort Study. *Journal of Pediatric Rehabilitation Medicine: An Interdisciplinary Approach,* 6(1), 1–10.

Özdingiş, N. (2007). İstanbul Kent Parklarının Bedensel Özürlüler Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi. İstanbul.

Özgür, İ. (2013). *Engelli* Çocuklar ve Eğitimi, Özel Eğitim. Adana: Karahan Kitapevi.

Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Epirek, S. (1988). Özel *Eğitime Giriş.* Ankara: Kartepe Yayınları

Özyürek, M. (1984). Ortopedik Arızalıların Eğitim Ortamlarına Yerleştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 113-125.

Özyürek, M. (2009). Bedensel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi. *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve* Özel Eğitim. Ed: G. Akçamete, (s. 367-395). Ankara: Kök Yayınları.

Pavone, C., Giacalone, N., Vella, M., Urso, L., Zummo, L. ve Fierro, B. (2017). Relation Between Sexual Dysfunctions and Epilepsy, Type of Antiepileptic Drugs: A Prospective Study. *Urologia*, 84(2), 88-92.

Rachlis, B., Naanyu, V., Wachira, J., Genberg, B., Koech, B., Kamene, R., Akinyi, J. ve Braitstein, P. (2016). Identifying Common Barriers and Facilitators to Linkage and Retention in Chronic Disease Care in Western Kenya. *BMC Public Health*, 16, 741-756.

Ramani, N., Patil, M. S. ve. Mahna, M. (2014). Outcome of Surgical Management of Developmental Dysplasia of Hip in Children between 18 and 24 Months. *Indian Journal of Orthopaedics* , 48(5), 458-462.

Schachar, R. J., Park, L. S. ve Dennis, M. (2015). Mental Health Implications of Traumatic Brain Injury in Children and Youth. *Journal of Canadian Academy Child and Adolescent Psychiatry,* 24(2), 100-108.

Smith, D. D. (2001). *Introduction to Special Education, Teaching in an Age of Opporunity* (4th Ed.) Singapore: Allyn and Bacon Publishing.

Stavinoha, P. L. (2005). Integration of Neuropsychology in Educational Planning Following Traumatic Brain Injury. *Preventing School Failure*, 49(4), 11-16.

Suhayl Tafazal, S. ve Flowers, M. J. (2015). Do We Need to follow up an Early Normal Ultrasound with a Later Plain Radiograph in Children with a Family History of Developmental Dysplasia of the Hip? *European Journal of Orthopaedic Surgery & Traumatology*. 25, 1171–1175.

Tarlan, N., Demir, B. ve Gül, T. (2000). Multiple Skleroz ve Gebelik Olgu Sunumu. *Dicle Tıp Dergisi,* 27 (2), 137-140.

Taşçı Eser, D., Liman, T. ve Bilge, A. (2012). Kronik Hastalığı Olan Ergenlerin Öfke İfade Biçimleri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*. 3(3), 116-120.

Türkoğlu, G. Türkoğlu, S., Çelik, C. ve Uçan, H. (2017). Intelligence, Functioning and Related Factors in Children with Cerebral Palsy. *Arch Neuropsychiatry*, 54, 33-7.

Wahlen, R.ve Zambelli, P. (2015). Treatment of the Developmental Dysplasia of the Hip with an Abduction Brace in Children up to 6 Months Old. *Advances in Orthopedics*, Article ID 103580, 1-6.

Wajchendler; A., Anderson, P. ve Koyle, M. A. (2017). The Transition Process of Spina Bifida Patients to Adult-Centred Care: An Assessment of the Canadian Urology Landscape. *Canadian Urological Association*, 11 (1-2 Suppl-1), 88-91.

Warren, E. (2016). Epilepsy: What General Practice Nurses Need to Know. *Practice Nurse,* 09536612, 46 (6), 26-30.

Uysal, H. H. (2013). Fiziksel Yetersizliği ve Süreğen Hastalığı Olan Öğrenciler. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. Ed: İ. H. Diken. (s. 251-296) Ankara: Pegem Akademi.

Velde, S. V., Laridaen, J. Hoecke, E. V., Biervliet, S.V., Bruyne, R. D., Winckel, M. V. ve Goubert, L. (2016). Development and Validation of a Spina Bifida-Specific Pediatric Quality of Life Questionnaire: The Spina Bifida Pediatric Questionnaire, SBPQ. *Childs Nerv Syst*, 32, 105–110.

Vu, J. A., Babikian, T. ve Asarnow, R. T. F. (2011). Academic and Language Outcomes in Children after Traumatic Brain Injury: A Meta-Analysis. *Exceptional Children.* 77(3), 263- 281.

Yılmaz, A., Şentürk, U. ve Ramazanoğlu, F. (2014). Bedensel Engellilerde Spor Konulu Araştırmaların İçerik Analizi. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi,* 9(1-2), 28-43.

Zhao, L., Zhou, Z., Wang, S., Jıao, Q, Wu, J., Ma, F. Fan, L. Chen, M. ve Ying, H. (2017). A Recurrent Mutation in Bone Morphogenetic Proteins-2-Inducible Kinase Gene is Associated with Developmental Dysplasia of the Hip. *Experimental and Therapeutic Medicine*, 13, 1773-1778.

Zulkaplı, N. Z., Saat, N. Z. M. ve Kamaralzaman, S. (2016). Postural Control Influence on Upper Extremity Function among Children with Cerebral Palsy: A Literature Review. *Jurnal Sains Kesihatan Malaysia,* 14(2), 11-21.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Bölümde kullanılan resimler "Teksan İnovatif Medikal Ürünler Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi"nden izinli olarak elde edilmiştir.

Kapak Resmi, www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

Resim 5.1. www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

Resim 5.2. www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

Resim 5.3. www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

Resim 5.4. www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

Resim 5.5. www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

Resim 5.6. www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

Resim 5.7. www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

Resim 5.8. www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

Resim 5.9. www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

Resim 5.10. www. Engelliler.biz. Erişim tarihi: 28. 09. 2017

6 İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Şükran ŞİMŞEK
Akdeniz Üniversitesi
Kumluca Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Prof. Dr. Figen GÜRSOY
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuğuna gerçek servet bırakmak isteyen ana-baba, ona iyi dinlemeyi öğretir.

Publilius SYRUS

GİRİŞ

İşitme, atmosferde ortaya çıkan ses dalgalarının dış kulak ve orta kulak yolu ile iç kulağa aktarılması sonucu oluşan elektiriksel potansiyellerin akustik sinir aracılığı ile işitme korteksine taşınması ve beyindeki merkezlerde karakter ve anlam olarak algılanmasına kadar olan süreç olarak tanımlanmaktadır (Beken vd., 2014; Kemaloğlu, 2017; Şahin ve Belgin, 2011; Yiğit ve Batıoğlu Karaaltın, 2012).

İşitmenin doğum öncesi dönemde ne zaman başladığı yıllar boyunca araştırma konusu olmuştur. Günümüzde gebeliğin 20. haftasında kokleanın, yetişkin kokleasının işlevine eriştiği belirtilmekte ve fetüsün 72 dB şiddetindeki annenin kalp atım seslerine maruz kaldığı belirtilmektedir. Gebelik döneminde anne karnına yerleştirilen mikrofon aracılığıyla bebeğe yüksek frekanslı ses verildiğinde kalp atışlarında bir artış olduğu tespit edilmiştir. Yenidoğan bebeğe dinletilen 72 dB şiddetinde sesle birlikte bebeğin, anne karnındaki pozisyonunu aldığı gözlenmiştir. Ayrıca gebelik döneminde dinletilen öykü ya da şarkıya bebeğin doğumdan sonra tepki verdiği, o sesleri duyduğunda sakinleştiği de vurgulanmaktadır. Bebeklerin, anne karnındayken sık tekrar edilen kelimeleri ve annesinin sesini tanıyarak doğduğu belirtilmektedir (Hepper ve Shahidullah, 1994; Santrock, 2015).

İşitme yetersizliği, en sık karşılaşılan doğumsal yetersizlik olmanın yanı sıra (re)habilite edildiği durumda topluma neredeyse tam olarak entegre olan bir yetersizlik alanıdır. Ancak erken tanı, tedavi ve eğitimin olmadığı durumlarda zihinsel yetersizlikten sonra gelen en olumsuz engel grubunu oluşturmaktadır (Kemaloğlu, 2012). Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2011 yılında yapmış olduğu "Nüfus ve Konut Araştırması"na göre toplam nüfusun (3 ve daha yukarı yaş) %6,9'unun en az bir engeli vardır. İşitme cihazı ya da implant kullanıyor olsa bile duymada çok zorlanan veya hiç duyamayan nüfusun oranı %1,1; duymada biraz zorlandığını beyan eden nüfusun oranı ise %3,7'dir (TÜİK, 2011).

Bölümde işitme yetersizliğin tanımı, nedenleri, sınıflandırılması, tanılama ve değerlendirme yöntemlerinin yanı sıra işitme cihazları, işitme yetersizliği olan çocukların genel özellikleri, eğitimleri ve etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

Acar Şengül, E. (2014). İşitme Kaybı. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Kaynaştırma (Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim 1)* Ed.: N. Metin ve A. Yükselen, (s. 385-394). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Ajallouyan,M., Radfar, S., Nouhi, S., Tavallaie, S. A., Amirsalari, S., Yousefi, J. ve Fard, M. H. (2016). Consanguinity Among Parents of Iranian Deaf Children. *Iran Red Crescent Medical Journel,* 18(11), 1-5. doi: 10.5812/ircmj.22038.

Akbulut, S., Özgül, H. ve Tezcan, T. (2014). Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu. http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ozet_2014.pdf Erişim tarihi: 10.05.2017

Akçamete, G. (1999). *İşitme Güçlüğü Olan Çocuğuma Nasıl Yardımcı Olabilirim? Anne-Babalar İçin El Kitabı.* Ankara: Aydoğdu Ofset.

Akçamete, G. (2009). İşitme Yetersizliği Olan Çocuklar. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim* Ed.: A. Ataman, (s. 231-267). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Akçamete, G. ve Gürgür, H. (2010). İşitme Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi. *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim.* Ed.: G. Akçamete, (s. 441-476). Ankara: Kök Yayıncılık.

Alsancak, H., Tomruk, H., Çatana, N., Türkekul, A. ve Dolamaç, N. (2013). *Engelli Hakları Başucu Kitapçığı*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Alshuaib, W. B., Al-Kandari, J. M. ve Hasan, S. M. (2015). Classification of Hearing Loss. *Update On Hearing Loss.* Ed.: F. Bahmad, (s. 29-37). Intech Publishing.

Altınyay, Ş. ve Ertürk, B. B. (2012). Eğitim Odyolojisi ve İşitme Engellilerde Özel Eğitim Süreci. *Türkiye Klinikleri Journal of Ear Nose and Throat-Special Topics,*5(2), 100-110.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. İstanbul: Morpa Yayınları.

Aral, N., Gürsoy, F. ve Şimşek, Ş. (2017). İşitme Engelli Çocuk Annelerinin Haklarına İlişkin Düşüncelerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 6(3), 64-77.

Atay, M. (1999). İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler. İstanbul: Özgür Yayınları.

Avcıoğlu, H. (2010). İşitme Yetersizliği Olan Öğrenciler. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. Ed.: İ. Diken, (s. 167-215). Ankara: Pegem Akademi.

Barreira-Nielsen, C., Fitzpatrick, E., Hashem, S., Whittingham, J.A., Barrowman, N. ve Aglipay, M. (2016). Progressive Hearing Loss in Early Childhood. *Ear & Hearing*, 37(5), e311–e321.

Baysal, E. ve Kanlıkama, M. (2012). Otolojik ve Nörotolojik Cerrahide Odyolojinin Önemi. *Türkiye Türkiye Klinikleri Journal of Ear Nose and Throat-Special Topics,* 5(2), 93-96.

Beken, S., Önal, E. ve Kemaloğlu, Y. (2014). Yenidoğanda İşitmenin Gelişimi ve İşitme Tarama Testleri. *Bozok Tıp Dergisi,* 4(3), 57-62.

Belgin, E. (2012). Türkiye'de ve Dünyada Odyolojinin Tarihi ve Odyoloji Eğitimi. *Türkiye Klinikleri Journal of Ear Nose and Throat-Special Topics,* 5(2), 21-27.

Bentler, R., Walker, E., McCreery, R., Arenas, R. M. ve Roush, P. (2015). Nonlinear Frequency Compression in Hearing Aids: Impact On Speech and Language Development. *Ear Hear,* 35(4), e143–e152. doi:10.1097/AUD.0000000000000030

Bıyıklı, L., Akkök, F., Akçamete, G., Sucuoğlu, B., Kargın, T., Küçüker, S., Şenel, H. G., Kobal, B. ve Baydık, B. (1995). İşitme Engelli Bir Çocuğum Var. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Bolat, H. ve Genç, G. A. (2012). Türkiye Ulusal Yenidoğan İşitme Tarama Programı: Tarihçesi ve Prensipleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Ear Nose and Throat-Special Topics,*5(2), 11-14.

Brewer, C. ve King, K. (2015). Genetic Hearing Loss. *Handbook Of Clinical Audiology.* Ed.: J. Katz, M. Chasin, K. English, L. J. Hood ve K. L. Tillery, (s. 477-500). Philadelphia: Wolters Kluwer Health.

Bütün Ayhan, A. ve Babacan, A. (2016). Okul Öncesi Öğretmenliği: Alan Bilgisi. *Kaynaştırma. Ed.:* Ü. Deniz, N. Aral ve A. Kan, (s.665-681). Ankara: Alan Bilgisi Yayınları.

Cankuvvet Aykut, N. (2017). İşitme Yetersizliğinde Tarama, Tanı, Değerlendirme. İşitme ve Görme Yetersizliği. Ed.: H. Gürgür ve P. Şafak, (s. 99-125). Ankara: Pegem Akademi.

Cawthon, S. W. (2001). Teaching Strategies in Inclusive Classrooms. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education,* 6(3), 212-225.

Chunfeng, Y., Zhenjie, W., Jiamin, G., Ping H., Chao G., Gong C. ve Xiaoying Z. (2017). Prevalence and Social Risk Factors for Hearing İmpairment in Chinese Children-A National Survey. *Journal Environ Res Public Health,* 14(1), 88.

Colalto, A. C., Goffi-Gomez, M. V. S., Magalhães, A. T. M., Samuel, P. A., Hoshino, A. C. H., Porto, B. L. ve Tsuji, R. K. (2017). Expressive Vocabulary in Children With Cochlear Implants. *Revista CEFAC,* 19(3), 308-319.

Çağlar, N. ve Aral, N. (2001). İlkokul Dört ve Beşinci Sınıfa Devam Eden İşitme, Görme ve Ortopedik Engelli Çocukların Benlik Kavramlarının İncelenmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* 1(1), 61-77.

Çeliker, Z. P. ve Ege, P. (2005). İşitme Engelli Çocukların Konuşmalarının Anlaşılabilirliğini Etkileyen Faktörler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* 6(1), 19-32.

Darıca, N. ve Şipal, F. (2011). İşitme Engelli Çocuklarda Gelişim ve Eğitsel Müdahale. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Daza, M. T., Phillips-Silver, J., Ruiz-Cuadra, M. M., ve López-López, F. (2014). Language Skills and Nonverbal Cognitive Processes Associated with Reading Comprehension in Deaf Children. *Research in Developmental Disabilities,* 35, 3526-3533.

De Kegel, A., Maes, L., Van Waelvelde,H. ve Dhooge, I. (2015). Examining the Impact of Cochlear Implantation on the Early Gross Motor Development of Children with a Hearing Loss. *Ear Hear,* 36(3), 113-121. doi: 10.1097/AUD.0000000000000133.

Delage, H. ve Tuller, L. (2007). Language Development and Mild-To-Moderate Hearing Loss: Does Language Normalize with Age? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research,* 50, 1300–1313.

Dobie, R. A. (2015). The Ear and Hearing Tests. *Medical-Legal Evaluation of Hearing Loss.* Ed.: R. A. Dobie, (s. 19-44). San Diego: Plural Publishing.

Doğan, M. ve Akkaya, E. (2017). İşitme Yetersizliği Olan Çocukların Gelişim Özellikleri. İşitme ve Görme Yetersizliği. Ed.: H. Gürgür ve P. Şafak, (s. 33-65). Ankara: Pegem Akademi.

Ekim, A. ve Ocakçı, A. F. (2012). 8-12 Yaş Arası İşitme Engelli Çocuklarda Yaşam Kalitesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi,* 11(1), 17-23.

Ersoy, Ö. ve Avcı, N. (2001). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri. İstanbul: Ya-pa Yayınları.

Fellinger, M. J., Holzinger, D., Aigner, M., Beitel, C., ve Fellinger, J. (2015). Motor Performance and Correlates of Mental Health in Children Who Are Deaf or Hard of Hearing. *Developmental Medicine and Child Neurology,* 57(10), 942–947.

Genç, G. A., Ertürk, B. B. ve Belgin, E. (2005). Yenidoğan İşitme Taraması: Başlangıçtan Günümüze. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 48, 109-118.

Girgin, C. (2003). İşitme Engelli Çocukların Eğitimine Giriş. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Girgin, C. (2005). İşitme Engelli Çocuklar İçin sınıf Ortamlarının Düzenlenmesi ve İşitme Cihazları. İşitme, Konuşma ve Göre Sorunları Olan çocukların Eğitimi. Ed.: Ü. Tüfekçioğlu, (s. 75-96). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Girgin, C. ve Kemaloğlu, Y. (2017). İşitme Yetersizliği Olan Çocuklara Yönelik Eğitim Ortamları ve Eğitimlerinde Kullanılan İletişim Yaklaşımları. İşitme ve Görme Yetersizliği. Ed.: H. Gürgür ve P. Şafak, (s. 67-98). Ankara: Pegem Akademi.

Gökçay, G., Boran, P., Çiprut, A. ve Bağlam, T. (2014). Çocukluk Dönemi İşitme Taramalarında Ülkemizde ve Dünyada Güncel Durum. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 57; 265-273.

Gravel, S. G. ve O'Gara; J. (2003). Communication Options for Children with Hearing Loss. *Mental Retardation And Developmental Disabilities Research Reviews,* 9, 243-251.

Gürgür, H. (2013). İşitme Yetersizliği Olan Öğrenciler. Özel Eğitim. Ed.: A. Cavkaytar, (s. 189-204). Ankara: Vize Yayıncılık.

Hepper, P. G. ve Shahidullah, S. (1994). Development of Fetal Hearing. *Archives of Disease in Childhood,* 71, 81-87.

Hood, L. J. (2015). Auditory Brainstem Response: Estimation of Hearing Sensitivity. *Handbook Of Clinical Audiology*. Ed.: J. Katz, M. Chasin, K. English, L. J. Hood ve K. L.Tillery, (s. 249-266). Philadelphia: Wolters Kluwer Health.

Humphries, T., Kushalnagar, P., Mathur, G., Napoli, D. J., Padden, C., Pollard, R., Rathmann, C. ve Smith, S. (2014). What Medical Education Can Do to Ensure Robust Language Developmenti Deaf Children. *Medical Science Educator, 24*, 409–419. doi: 10.1007/s40670-014-0073-7.

Hung, Y-C., Lee, Y-J. ve Tsai, L-C. (2017). Vowel Production of Mandarin-Speaking Hearing Aid Users with Different Types of Hearing Loss. *Plos One,* 12(6), 1-16.

Hunter, L. L. ve Sanford, C. A. (2015). Tympanometry and Wideband Acoustic Immittance. *Handbook Of Clinical Audiology*. Ed.: J. Katz, M. Chasin, K. English, L. J. Hood ve K. L.Tillery, (s. 137-163). Philadelphia: Wolters Kluwer Health.

İncesulu, Ş. A. (2012). Koklear İmplantasyon: KBB ve Odyoloji Yönünden Olgu Seçim Kıstasları. *Türkiye Klinikleri Journal of Ear Nose and Throat-Special Topics,* 5(2), 62-68.

Jafari, N., Yadegari, F. ve Jalaie, S. (2016). Acoustic Analysis of Persian Vowels in Cochlear Implant Users: A Comparison With Hearing-Impaired Children Using Hearing Aid and Normal-Hearing Children. *Journal of Voice,* 30(6), 763.e1–763.e7.

Karasu, H. P., Girgin, Ü. ve Uzuner, Y. (2013). İşitme Engelli Öğrencileri İşiten Öğrencilerin Boşluk Doldurma Becerilerinin Değerlendirilmesi. İlköğretim Online, 12(3), 701-712.

Kemaloğlu, Y. (2012). Türkiye'de İşitme Kayıplarının ve İşitme Engelinin Genel Görünümü. *Türkiye Klinikleri Journal of Ear Nose and Throat-Special Topics, Special Topics*, 5(2), 1-10.

Kemaloğlu, Y. (2017). İşitme Yetersizliği: Sınıflama, Yaygınlık ve Nedenler. İşitme ve Görme Yetersizliği. *Ed.:* H. Gürgür ve P. Şafak, (s. 1-32). Ankara: Pegem Akademi.

Kırman, A. ve Yıldırım Sarı, H. (2011). İşitme Engelli Çocuk ve Adölesanların Sağlık Durumları. *Güncel Pediatri,* 9, 85-92.

Kizir, M. ve Çifçi Tekinarslan, İ. (2016). İşitme Yetersizliği Olan Bireylere Sosyal Beceri Öğretimi: Bir Gözden Geçirme. *Curr Res Educ,* 2(3), 149-164.

Krishnan, L. A. ve Van Hyfte, S. (2016). Management of Unilateral Hearing Loss. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology,* 88, 63-73.

Leigh, G., Ching, T. Y. C., Crowe, K., Cupples, L., Marnane, V. ve Seeto, M. (2015). Factors Affecting Psychosocial and Motor Development in 3-Year-Old Children Who Are Deaf or Hard of Hearing. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education,* 20(4), 331–342.

Lewis, M. S., Gallun, F. J., Gordon, J., Lilly, D. J. ve Crandell, C. (2010). A Pilot İnvestigation Regarding Speech-Recognition Performance in Noise for Adults with Hearing Loss in the FM+HA Listening Condition. *The Volta Review,* 110(1), 31-54.

Lybarger, S. F. ve Lybarger, E. H. (2014). A Historical Overvier. *Sandlin's Textbook of Hearing Aid Amplification Technical and Clinical Considerations*. Ed.: B. A. Stach, (s. 1-34). San Diego: Plural Publishing.

Marschark, M. (2007). *Raising and Educating a Deaf Child.* New York: Oxford University Press.

Marschark, M., Lang, H. G. ve Albertini, J. A. (2012). *Educating Deaf Students: From Research to Practice.* New York: Oxford University Press.

Mayberry, R. I. ve Squires, B. (2006). Sign Language: Acquisition. *Encyclopedia of Language and Linguistics.* Ed.: K. Brown, (s.291-296). Oxford: Elsevier.

Morere, D. A. (2011). Bimodal Processing of Language for Cochlear Implant Users. *Cochlear Implants: Evolving Perspectives*. Ed.: R. Paludneviciene ve I. W. Leigh, (s. 113-141). Washington: Gallaudet University Press.

Morita, S., Suzuki, M. ve Iizuka, K. (2010). Non-Organic Hearing Loss in Childhood. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology,* 74, 441–446.

Musiek, F. E., Gonzalez, J. E. ve Baran, J. A. (2015). Auditory Brainstem Response: Differential Diagnosis. *Clinical Audiology*. Ed.: J. Katz, M. Chasin, K. English, L. J. Hood ve K. L. Tillery, (s. 231-248). Philadelphia: Wolters Kluwer Health.

Neumann, S., Smith, J. ve Wolfe, J. (2016). Conditioned Play Audiometry: It Should Be All Fun and Games. *The Hearing Journal,* April, 34-37.

MEB. (2017). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/66.html Erişim Tarihi: 15.05.2017.

Özen, Y. (2017). İşitme Engelli Çocukların Topluma Uyumu ve Rehberliğin Önemi. *Researcher: Social Science Studies,* 5(8), 292-315.

Paul, A. K. (2011). Early İdentification of Hearing Loss and Centralized Newborn Hearing Screening Facility-The Cochin Experience. *Indian Pediatrics,* 48(17), 355-359.

Piştav Akmeşe, P. ve Kayhan, N. (2016). İşitme Engelliler Öğretmenleri ile Odyoloji ve Konuşma Bozuklukları Uzmanlarının İşitme Kayıplı Çocukların Eğitimi Hakkındaki Görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 40, 88-112.

Power, M. R., Power, D. ve Horstmanshof, L. (2007). Deaf People Communicating Via SMS, TTY, Relay Service, Fax, and Computers in Australia. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education,* 12(1), 80-92.

Prieve, B. ve Fitzgerald, T. (2015). Otoacoustic Emissions. *Clinical Audiology.* Ed.: J. Katz, M. Chasin, K. English, L. J. Hood ve K. L. Tillery, (s. 357-380). Philadelphia: Wolters Kluwer Health.

Reddy, M. V. V., Bindu, H., Reddy, P. ve Rani, U. (2006a). Role of Consanguinity in Congenital Neurosensory Deafness. *Indian Journal of Human Genetics,* 6(4), 357–358.

Reddy, M.V.V., Bindu, H., Reddy, P. ve Rani, U. (2006b). Role of Intrauterina Rubelle Infection in the Causation of Congenital Deafness. *Indian Journal of Human Genetics,* 12(3), 140–143.

Rhoades, E. A. (2011). Listening Strategies to Facilitate Spoken Language Learning Among Signing Children with Cochlear Implants. *Cochlear Implants: Evolving Perspectives.* Ed.: R. Paludneviciene ve I. W. Leigh, (s. 142-171). Washington: Gallaudet University Press.

Sabag, A. D., Dagan, O. ve Avraham, K. B. (2005). Connexins in Hearing Loss: A Comprehensive Overview. *Journal of Basic ve Clinical,* 16(2-3), 1-17.

Sandomirskaja, I. (2008). Skin to Skin: Language in the Soviet Education of Deaf–Blind Children, the 1920s and 1930s. *Stud East Eur Thought,* 60, 321–337.

Santrock, J W. (2015). *Yaşam Boyu Gelişim*. (Çev. Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sarı, H. (2009). Farklı Ortamlarda Öğrenim Gören İşitme Engelli Öğrencilerin Sosyal ve Etik Kurallarla İlgili Bilgilerinin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 21, 391-406.

Schlauch, R. S. ve Nelson, P. (2015). Puretone Evaluation. *Handbook Of Clinical Audiology.* Ed.: J. Katz, M. Chasin, K. English, L. J. Hood ve K. L. Tillery, (s. 29-47). Philadelphia: Wolters Kluwer Health.

Schraer-Joiner, L. (2014). *Music for Children with Hearing Loss*. New York: Oxford University Press.

Sevinç, Ş., Aslan, F. ve Özkan, B. (2015). İşitme Engelliler için Öğretmen Kılavuz Kitabı. Ankara: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Shall, M. S. (2009). The Importance of Saccular Function to Motor Development in Children with Hearing Impairments. *International Journal of Otolaryngology,* Article ID 972565*,* 1-5.

Skarzynski, P. H., Raj-Koziak, D., Rajchel, J. J. ve Skarzynski, H. (2017). Management of Non-Organic Hearing Loss in Children-A Case Study. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology,* 97, 223-227.

Smaldino, J. J., Kreisman, B. M. ve John, A. B. (2014). Assistive Technologies for the Hearing İmpaired. *Sandlin's Textbook of Hearing Aid Amplification Technical and Clinical Considerations.* Ed.: B.A. Stach, (s. 629-654). San Diego: Plural Publishing.

Smith, J. ve Wolfe, J. (2016). Should All Deaf Children Learn Sign Language? *The Hearing Journal,* February, 18-24.

Smith, R. J. H., Bale, J. F. ve White, K. R. (2005). Sensorineural Hearing Loss in Children. *The Lancet,* 365, 870-890.

Stach, B. A. (2010). *Clinical Audiology: An introduction*. USA: Delmar, Cengage Learning.

Stinson, M. (2010). Current and Future Tecnologies in the Education of Deaf Students. *The Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education.* Ed.: M. Marschark ve P. E. Spencer, (s.93-107). New York: Oxford University Press.

Sweetow, R. W. ve Bier, J. (2014). Psychology of Individuals with Hearing Impairment. *Sandlin's Textbook of Hearing Aid Amplification Technical and Clinical Considerations.* Ed.: B. A. Stach, (s. 371-386). San Diego: Plural Publishing.

Şahlı, A. S. ve Belgin, E. (2011). Ülkemizde İşitme Kayıplı Çocukların Profili ve Tedavi Yaklaşımları. *Hacettepe Tıp Dergisi,* 42; 82-87.

Şan, İ. ve Büyük Kalem, D. (2014). *Aile Eğitim Rehberi İşitme Engelli Çocuklar*. Ankara: Grafer Tasarım Baskı.

Turan, Z. (2005). Çocuklarda İşitme Sorunlarının Değerlendirilmesi. İşitme, Konuşma ve Göre Sorunları Olan çocukların Eğitimi. Ed.: Ü. Tüfekçioğlu, (s. 47-74). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Turan, Z., Taşkıran Küçüköncü, D., Cankuvvet, N. ve Yolal, Y. (2012). Koklear İmplant ve İşitme Cihazı Kullanan İşitme Kayıplı Çocukların Dil ve Dinleme Becerilerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi,* 54, 142-150.

TÜİK. (2011). Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Valente, M. (2009). *Pure-Tone Audiometry and Masking*. San Diego: Plural Publishing.

Wolfe, J. ve Neumann, S. (2014). Hearing Technology for Children. *Sandlin's Textbook of Hearing Aid Amplification Technical and Clinical Considerations.* Ed.: B. A. Stach, (s. 427-498). San Diego: Plural Publishing.

Yiğit, Ö. ve Batıoğlu Karaaltın, A. (2012). İşitme Kayıpları. *Klinik Gelişim,* 25, 66-72.

Zamiri Abdollahi, F., Ahmadi, T., Joulaie, M. ve Darouie, A. (2017). Cochlear Implant in Children. *Global Journal of Otolarynhology,* 8(5),1-5. doi: 10.19080/ GJO.2017.08.555749.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 6.1. https://www.otagtepetipmerkezi.com/wp-content/uploads/2017/02/kulak.jpg
Erişim tarihi: 16.07.2018

Resim 6.2. https://www.cochlear.com/tr/home/understand/hearing-and-hl/how-hearing-works Erişim tarihi: 04.07.2018

Resim 6.3. https://tr.fotolia.com/search?k=hearing+aid&filters%5Bcontent_type%3Aall%5D=1&search-submit=Ara Erişim tarihi: 03.07.2018

Resim 6.4. https://tr.fotolia.com/search?k=cochlear+implant&filters%5Bcontent_type%3Aall%5D=1&search-submit=Ara Erişim tarihi: 03.07.2018

7 GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Doç. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ
İstinye Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Karanlığa bürüneceğine bir ışık da sen yak!

GİRİŞ

Çocuklarda görülen görme kusurları ya da yetersizlikleri onların günlük yaşam etkinliklerinde birçok problem yaşamalarına neden olmaktadır. Doğumdan altı yaşa kadar olan görme yetersizlikleri çocukların gelişimsel olarak geri kalmalarına, yönelim ve kaba motor becerileri, bilişsel, dil ve sosyal gelişim gibi birçok alanda yetersizlikler göstermelerine neden olmaktadır. Ciddi düzeyde ortaya çıkan görme kaybı çocuklarda görsel becerilerin gelişimini engellemektedir (Tsai vd., 2013; Wiskochil vd., 2007). Görme yetersizliği, çocukların hareketleri izleyebilme yeteneğini sınırlandırmakta ya da tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu da görme yetersizliği olan çocukların bazı şeyleri yapabilmeleri için başkalarına bağlı olmalarına neden olmaktadır.

Görme yetersizliği, çocukların çevrelerini keşfetmeleri ve anlamalarında güçlüklere neden olmaktadır. Görmeyen bebekler gören akranları gibi uyarıcıları algılayamaz ve öğrenme olanakları sınırlıdır (Ferreira ve Albuquerque, 2017). Görme yetersizliği olan çocuklar, çevresindeki insanlarla sınırlı iletişim kurarlar, genellikle akranları tarafından dışlanırlar ve çevresindeki diğer bireylerin farkında oluş düzeyleri yetersizdir (Liberman ve MacVibar, 2003).

Görme yetersizliği olan çocukların görme kalıntısını en iyi şekilde kullanmalarını sağlamak amacıyla erken dönemde eğitim çalışmalarına başlanması önemlidir. Erken dönemde ve tüm gelişim alanlarını desteklemeye yönelik yapılan eğitim çalışmaları, görme yetersizliği olan çocukların bilişsel, iletişim, bağımsız hareket ve yönelim, görme kalıntısı ve duyularını etkili kullanma, oyun ve sosyal gelişim becerilerini destekleyerek bağımsız bir birey olmasını sağlamaktadır. Görme yetersizliği olan çocukların eğitim programları planlanırken çocukların öğrenme gereksinimleri bireysel özellikleri dikkate alınarak belirlenmeli, ailenin bu yetersizliğe verdiği tepkiler dikkate alınmalı ve ebeveyn çocuk etkileşimi desteklenmeli ve eğitim programının çocuğun tüm gelişim alanları destekleyecek şekilde hazırlanmalıdır. Görme yetersizliği olan çocukların eğitiminde duyu eğitimi, yönelim ve bağımsız hareket becerileri eğitimi, dil becerilerinin eğitimi, sosyal etkileşim becerileri eğitimi, bağımsız yaşam becerileri eğitimi, boş zaman değerlendirme becerileri ve mesleki eğitim önemlidir.

Bu bölümde de görme yetersizliği olan çocuklar ile ilgili tanımlar, gözün yapısı ve görme olayı, görme yetersizliğinin nedenleri ve belirtileri, görme yetersizliklerinin sınıflandırılması ve türleri, görme yetersizliği olan çocukların gelişimsel özellikleri ve oyun becerileri, görme yetersizliğinin tanılanması ve değerlendirilmesi, görme yetersizliği olan çocukların eğitim-leri, aile eğitimi, destekleyici araçlar ve görme yetersizliği olan çocukların gelişimini ve ba-ğımsız yaşam becerilerini destekleyici etkinlikler ele alınarak incelenmiştir.

KAYNAKLAR

Anonim (2001) Programming for Individual Needs, Teaching Children who are Blind or Visually Impaired. Goverment of Newfoundland and Labrador, Department & Education. www.ed.gov.nl.ca/edu/k12/studentsupportservices/TeachingStudentsBlind.pdf, Erişim Tarihi: 10.11.2017.

Aksoy A. B. ve Dere Çiftçi, H. (2008). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişimi Destekleyen Oyunlar* Ankara: Pegem Yayıncılık

Allen, K. E. ve Cowdery, G. E. (2005). *The Exceptional Child, Inclusion in Early Childhood Education.* United Kingtom: Thomson, Delmar Learning.

Alnafessah, A., Al Ammar, M., Al Hadhrami, S., Al Salman, A. ve Al Khalifa, H. (2016). Developing an Ultra Wideband Indoor Navigation System for Visually Impaired People. *International Journal of Distributed Sensor Networks*, 1-15.

Altunay Aslantekin, B. (2013). Görmeyen ve Görme Kaybı Olan Öğrenciler. Özel Eğitim. Ed: A. Cavkaytar, (s. 207-234). Ankara: Vize Yayıncılık

Altunay Aslantekin, B. (2012). Engel Türüne Göre Materyal Uyarlama, Hazırlama ve Kullanımı. *Temel Eğitim Öğretmenleri için Kaynaştırma Uygulamaları ve Özel Eğitim.* Ed: A. Ataman Ankara: Vize Yayıncılık

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). Özel *Eğitim Gerektiren Çocuklar ve* Özel Eğitime Giriş. Ankara: Morpa Yayınları

Arndt, K., Lieberman, L. ve James, A. (2014). Supporting the Social Lives of Adolescents Who are Blind: Research to Practice. *The Clearing House*, 87, 69–74

Atterbury, B. W. (1990). *Mainstreaming Exceptional Learners in Music.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Basu, A., Dasgupta, T. ve Sinha, M. (2015). Development of Information Processing and Communication Applications for Blind People in India. *Technology and Disability,* 27, 65–78

Brassai, S. T., Bakó, L. ve Losonczi, L. (2011). Assistive Technologies for Visually Impaired People. *Acta Universitatis Sapientiae, Electrical and Mechanical Engineering*, 3, 39-50

Başakçı Çalık, B., Kitiş, A., Cavlak, U. ve Oğuzhanoğlu, A. (2012). The Impact of Attention Training on Children with Low Vision: A Randomized Trial. *Turkish Journal of Medical Sciences,* 42(1), 1186-1193.

Baykoç Dönmez, N., Sümer, A. ve Uyaroğlu, B. (2010). Görme Engelli Çocuklar ve Eğitimleri. Öğretmenlik Programları için Özel Eğitim. Ed: N. Baykoç Dönmez (s. 109-131). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık

Celeste, M. ve Grum, D. K. (2010). Social Integration of Children with Visual Impairment: A Developmental Model. *Elementary Education Online*, 9(1), 11-22.

Coleman, J. M. (2017). The Use of Music to Promote Purposeful Movement in Children with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, January February, 73-77.

Cook, R. E., Tessier, A. ve Klein, M. D. (1992). *Adapting Early Childhood Curricula for Children with Special Needs* (3. Baskı). U.S.A: Merrill Publishing

Dere Çiftçi, H. (2017). Play Features of Visually Impaired Children, *Academic Research International,* 8(2), 183-190.

Farrenkopf, C., Howze, Y. ve Sowell, V. (1995). Social Skills Development for Preschool Children with Visual Impairments. *Annual International Convention of the Council for Exceptional Children* (73rd, Indianapolis, IN, April 5-9, 1995) ED 384 176.

Fazzi, E., Signorini, S. G., Bova, S.M., Ondei, P. ve Bianchi, P.E. (2005). Early Intervention in Visually Impaired Children. *International Congress Series*, 1282, 117–121.

Ferreira, V. ve Albuquerque, C. P. (2017). Adaptation of a Developmental Test to Accommodate Young Children with Low Vision. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, March April, 97-111.

Frost, J. L., Wortham, S. C. ve Reifel, S. (2008). *Play and Child Development* (3. Baskı). Ohio: Pearson Merrill Prentice Hall.

Gerrig Philip, R. J. ve Zimbardo, P. G. (2012). *Psikoloji ve Yaşam*. (Çev. G. Sart). Ankara: Nobel Yayınları

Gilbert, C. ve Awan, H. (2003). Blindness in Children, *BMJ,* 327(7418), 760–761.

Gioannis, P. (2010). Driven Walking for Visually Impaired/Blind People through WiMAX. *Applied Medical Informatics,* 26(1), 7-12.

Haibach, P. S., Wagner, M. O. ve Lieberman, L. J. (2014). Determinants of Gross Motor Skill Performance in Children with Visual Impairments. *Research in Developmental Disabilities*, 35, 2577–2584.

Hallahan, J. M. **v**e Kauffman, D. P. (2003). *Exceptional Learners (Introduction to Special Education).* U.S.A: Allyn and Bacon

Heward, W. L. (2000). *Exceptional Children: An Introduction to Special Education* (6. Baskı). U.S.A.: Merrill.

Howard, V. F., Williams, B. ve Lepper, C. E. (2011). Duygusal Yetersizliği Olan Çocuklar ve Enfeksiyonlar. Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar. (Çev. Ed. G. Akçamete). Ankara: Nobel Yayınları.

Isbell, C. ve Isbell, R. (2007). *Sensory Integration.* Beltsville: Gryphon House.

Jo, W., Hee, J., Harianto, R. A, So, J. H., Lee, H., Lee, H. J. ve Moon, M. W. (2016). Introduction of 3D Printing Technology in the Classroom for Visually Impaired Students. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, March April, 115-121.

Kamalova, L. A. ve Vasilyeva, N. N. (2016). Formation of Communication Skills in Preschool Children with Visual Impairments as an Important Factor of Their Socialization. *International Journal of Environmental & Science Education,* 11(8), 1933-1941.

Kaur, G., Koshy, J., Thomas, S., Kapoor, H., Zachariah, J. G. ve Bedi, S. (2016). Vision Screening of School Children by Teachers as a Community Based Strategy to Address the Challenges of Childhood Blindness. *Journal of Clinical and Diagnostic Research.* 10(4), NC09-NC14.

Kesiktaş, D. A. (2009). Görme Engellilerde Erken Çocukluk Özel Eğitimi: Sorunlar ve Çözümler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(2), 799-832.

Kirk, S. A., Gallagher, J. J. ve Anastasiow, N. J. (1993). *Educating Exceptional Children.* U.S.A.: Houghton Mifflin

Koutny, R. ve Miesenberger, K. (2014). Virtual Mobility Trainer for Visually Impaired People. *Technology and Disability,* 26, 211–219 211.

Lee, J., Kotsopoulos, D. ve Stordy, C. (2012). Mathematically Relevant Input During Play of a Caregiver with a Visual Impairment and her Toddler. *IJEC,* 44, 71–90.

Lee, J. Y., Bahn, S. ve Nam, C. S. (2014). Use of Reference Frame and Movement Pattern in Haptically Enhanced 3D Virtual Environment. *Intl. Journal of Human–Computer Interaction*, 30, 891–903.

Lewis, V. (1987). *Development and Handicap* (2. Baskı). USA: Blackwell.

Lieberman, L. J., Haibach, P. ve Wagner, M. (2014). Let's Play Together: Sports Equipment for Children with and without Visual Impairments. *Palaestra*, 28(2), 13-15.

Liberman, L. J. ve MacVibar, J. M. (2003). Play and Recreational Habits of Youths who are Deaf Blind. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, December, 755-768.

Lima, A. L. ve Nunes, R. T. D. (2015). Phonological Profile of Children with Low Vision from 6 to 9 Years Old at an Institution for the Blind in the City of Salvador. *Rev. CEFAC. Set Out,* 17(5), 1490-1498.

Lin, B. S., Lee, C. C. ve Chiang, P. Y. (2017). Simple Smartphone Based Guiding System for Visually Impaired People. *Sensors*, 17, 1371-1393.

Lo´Pez Justicia, M. D., Marti´Nez, M. C. P. ve Medina, A. C. (2005). Self Concept in Low Vision Children and Their Peers without Visual Problems. *Self and Identity,* 4, 305–309.

Mashele, N. PC. ve Smit, N. (2011). Comparing the Effect of Different Living Environments on the Development of Independent Living Skills in Children with Visual Impairment. *South African Journal of Occupational Therapy*, 41(3), 1-7.

MEB. (2008) Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Görme Engelli Bireyler Destek Programı. Ankara: MEB

MEB. (2013) Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Görme Engelliler. Ankara: MEB.

McCarthy, T., Rosenblum, L. P., Johnson, B. G., Dittel, J. ve Kearns, D. M. (2016). An Artificial Intelligence Tutor: A Supplementary Tool for Teaching and Practicing Braille. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, September October, 309-322.

McGilloway, S., NiMhaille, G., Bywater, T. Leckey, Y., Kelly, P., Furlong, M., Comiskey, C. O'Neill, D. ve Donnelly, M. (2014). Reducing Child Conduct Disordered Behaviour and Improving Parent Mental Health in Disadvantaged Families: A 12 Month follow up and Cost Analysis of a Parenting Intervention. *Eur Child Adolesc Psychiatry,* 23, 783–794.

Olson, M. (1992). Visual Disorders. *Exceptionalities in Children and Youth*. Ed: L. Bullock. Newton, MA: Allyn and Bacon.

Olson, M. (1982). Staying Alive in the Field of Vision, *Part I. DVH Newsletter*, 27 (1), 10-14.

Özgür, İ. (2013). *Engelli* Çocuklar ve Eğitimi, Özel Eğitim. Adana: Karahan Kitapevi.

Pal, N., Titiyal, J. S., Tandon, R., Vajpayee, R. B., Gupta, S. ve Murthy, G. V. S. (2006). Need for Optical and Low Vision Services for Children in Schools for the Blind in North India. *Indian Journal of Ophthalmology,* 54(3), 189-193.

Pasha, A. (2016). Provision of Braille Reading and Learning Material in South Africa: A Balance between Technology and Braille Adding Value and Creating a Love of Reading. *Journal of Blindness Innovation & Research*. 6(3), doi: http://dx.doi.org/10.5241/6-ICEB-05 https://nfb.org/images/nfb/publications/jbir/jbir16/jbir060305.html. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

Pinquart, M. ve Pfeiffer, J. P. (2013). Identity Development in German Adolescents with and without Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, September October, 33-349.

Puche Navarro, R. ve Milla´n, R. (2007). Inferential Functioning in Visually Impaired Children. *Research in Developmental Disabilities*. 28, 249–265.

Raver, S. A. (2009). *Early Childhood Special Education 0 to 8 Years.* Columbus, Ohio: Merrill, Pearson.

Recchia, S. L. (1997). Play and Concept Development in Infants and Young Children with Severe Visual Impairments: A Constructivist View. *Journal of Visual Impairment & Blindness,* 91(4), 0145482X.

Retting, M. (1994). The Play of Young Children with Visual Impairment: Chracteristics and Intervention. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 88, 410-420.

Tanaydı, Z., Tür, G. ve Temel, F.Z. (1988). Özel *Eğitime Muhtaç Çocuklar Psikolojisi*. Ankara: G.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Yayınları.

Troster, H. ve Brambring, M. (1994). The Play Behavior and Play Materials of Blind and Sighted Infants and Preschoolers. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 88, 421-432.

Tsai, L. T., Meng, L. F., Wu, W. C., Jang, Y. ve Su, Y. C. (2013). Effects of Visual Rehabilitation on a Child with Severe Visual Impairment. *American Journal of Occupational Therapy*, 67, 437–447.

Tuncer, T. (2003). Görme Yetersizliği Olan Çocuklar İçin Okumaya Hazırlık Becerileri. İşitme*, Konuşma ve Görme Sorunu Olan Çocukların Eğitimi.* Ed: Ü. Tüfekçioğlu, (s. 315-332). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tuncer, T. (2014). Görme Yetersizliği Olan Çocuklar. Özel Eğitim. Ed: S. Vuran. (s. 297-329). Ankara: Maya Akademi.

URL, 2018.1. http://www.brailleteknik.com. Erişim Tarihi: 17.11. 2017.

Smith, D. D. (2001). *Introduction to Special Education, Teaching in an Age of Opporunity.* Singapore: Allyn and Bacon Publishing

Şafak, P. (2009). Görme Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi. *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve* Özel Eğitim. Ed: G. Akçamete. (s. 397-435). Ankara: Kök Yayıncılık

Şendil, K. (2014). Albino Hastalığı ve Biyokimyası. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Varol, N. (1996). *Erken Çocukluk Dönemindeki Görme Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi*, Ankara: Karatepe Yayınları

Vig, S. (2007). Young Children's Object Play: A Window on Development. *Journal of Development Physical Disability,* 19, 201-215.

Wiskochil, B., Lieberman, L. J., Wilson, C. H. ve Petersen, S. (2007). The Effects of Trained Peer Tutors on the Physical Education of Children who are Visually Impaired, *Journal of Visual Impairment & Blindness (JVIB),* 101(6), 1-18.

Zanandrea M. (1992). Play, Social Interaction and Motor Development: Practical Activities for Preschoolers with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness,* 92(3), 176-88.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resimler Braille Teknik Sanayi Ticaret Limited Şirketi'nden elde edilmiştir.

Resim 7.1. http://www.brailleteknik.com. Erişim Tarihi: 17.11.2017

Resim 7.2. http://www.brailleteknik.com. Erişim Tarihi: 17.11.2017

Resim 7.3. http://www.brailleteknik.com. Erişim Tarihi: 17.11.2017

Resim 7.4.a-b. http://www.brailleteknik.com. Erişim Tarihi: 17.11.2017

Resim 7.5. http://www.brailleteknik.com. Erişim Tarihi: 17.11.2017

Resim 7.6.a-b., http://www.brailleteknik.com. Erişim Tarihi: 17.11.2017

Resim 7.7. http://www.brailleteknik.com. Erişim Tarihi: 17.11.2017

Resim 7.8.a-b. http://www.brailleteknik.com. Erişim Tarihi: 17.11.2017

8 ÜSTÜN YETENEKLİ VE ÜSTÜN ZEKÂLI ÇOCUKLAR

Doç. Dr. Adile Gülşah SARANLI
TED Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Doç. Dr. Zeynep KURTULMUŞ
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Zeka, dünyayı yerinden oynatmaya yarayan bir kaldıraçtır.

Balzac

GİRİŞ

Üstün yetenekli çocuklar 21. Yüzyılda içinde bulunduğumuz çağda halen ihtiyacı olan eğitime erişemeyen çocuk grupları arasında en çok ihmal edilenler arasında yer almaktadır. Üstün yetenekli imajı, bu gruba giren çocukların her zaman başarılı, mutlu ve doyumlu hayatlar yaşayacakları, hiçbir zaman başarısızlık veya mutsuzlukla karşılaşmayacakları şeklinde önyargıları akla getirebilmektedir. Halbuki normdan farklı olan her birey gibi üstün yetenekli çocuklarınların da kendilerine özgü gelişimsel durumlara uygun eğitimlere, rehberlik ve desteklere ihtiyaçları vardır ve bu temel bir insan hakkıdır. Bu bölümde bu motivasyondan yola çıkarak, üstün yetenekli çocukları ve onların dünyalarını eğitimcilere tanıtabilmek amaçlanmıştır. Bölümde öncelikle üstün yeteneğin farklı tanımlarına değinilmiş, farklı üstün yeteneklilik kategorileri aktarıldıktan sonra, gelişimsel özelliklerine değinilmiştir. Daha sonra üstün yetenekliliği tanılamada kullanılan çoklu yöntemler anlatılmış, en son olarak da eğitimleri için en sık kullanılan üç yönteme odaklanılmıştır. Üstün yetenekli çocuklara ilişkin bilgiler ve araştırmalar elbetteki bu bölümde aktarılanlardan çok daha fazladır. Fakat bu bölüme ilgi duyan ve okuyan bireylerin bu farklı çocuk grubuna olan ilgi ve merakının artması sayesinde daha pek çok değerli kaynağa ulaşarak farkındalıkları ve bilgileri artırabilecektir.

KAYNAKLAR

Adler, D. A. (2006). *The Effects of Participating in Support Groups Focusing on Parenting Gifted Children*. Doctoral Thesis. Kent State University College and Graduate School of Education, Health and Human Services.

Akarsu, F. (2004). Üstün Yetenekliler. *I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi yayın Dizisi 1,* Çocuk Vakfı Yayınları: 63, Ed: M. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili, (s. 127-155), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Akarsu, F., Toros, A., Yakmacı Güzel, B., ve Şirin, M. R. (2004). Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi. Üstün Yetenekli Çocuklar Politika Önerileri Komisyonu Ön Raporu. Çocuk Vakfı Yayınları: 68. I. Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yayın Dizisi: 6. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Aktan Kerem E. ve Kınık E. (2003). Erken Çocukluk Eğitiminde Üstün Yetenekli Çocuklara "Kimlikli Bebekler" Çalışmasıyla Farklı Bir Bakış: Bir Uygulama Örneği "Deha Bebek". I. Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Üstün Yetenekli Çocuklar Bildiriler Kitabı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Allen, K. E. ve Glynnis E. C. (2005). *The Exceptional Child Inclusion in Early Childhood Education* (5th Edition). USA. Thomson Delmar Learning Pres.

Applebaum, A. S. (1998). *Learning to Parent the Gifted Child: Development of a Model Parenting Program to Prevent Underachievement and Other Related Emotional Difficulties in Gifted Children.* Unpublished Doctoral Thesis. Widener University, Pennsylvania, PA.

Ataman, A. (1998). Üstün Zekalılar ve Üstün Yetenekliler. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ataman, A. (2003a). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş., (Ed. Ayşegül Ataman) Ankara. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Ataman, A. (2003b). Özel Eğitim/Sorunlar, Yaklaşımlar, Öneriler: Üstün yetenekli/zekalı Çocuk ile **Y**aşamak. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi,* 39 (Mayıs).

Ataman, A. (2004). Üstün Zekalı ve Üstün Özel Yetenekli Çocuklar *I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi yayın Dizisi 1,* Çocuk Vakfı Yayınları: 63, Ed.: M. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili, (s. 155-169), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Bickley, N. Z. (2001). The Social and Emotional Adjustment of Gifted Children who Experience Asynchronous Development and Unique Educational Needs. Unpublished Doctoral Dissertation. University of Connecticut, Canada.

Carroll, L ve Tober, J. (1999). İndigo Çocuklar (Çev. S. Ayanbaşı). İstanbul: Avcı Ofset.

Chun, M. (2001). *A Differentiated Gifted Preschool Program: A Case Study.* Unpublished Doctoral Dissertation. Columbia University. Colombia.

Coşar Ciğerci, Z. (2006). Üstün *Yetenekli Olan ve Olmayan Ergenlerde Benlik Saygısı, Başkalarının Algılanması ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki Ilişkiler.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Coyers, J. (2004). *Relationship among Sex-Roles, Academic Locus of Control, And Self-Concept in Gifted and Average Children.* Unpublished Doctoral Dissertation. Hofstra University, Canada.

Cutts, N. E. ve Moseley, N. (2004). Üstün Zekalı ve Yetenekli Çocukların Eğitimi (Çev. İ. Ersevim) İstanbul: Özgür Yayınları.

Çağlar, D. (2004). Üstün Zekalı Çocukların Özellikleri. *I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi yayın Dizisi 1,* Çocuk Vakfı Yayınları: 63, Ed.: M. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili, (s. 111-126), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Dağlıoğlu, E. (2004). Okul Öncesi Çağdaki Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimleri *I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiri Kitabı,* Ed.: M. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili, (s. 75-84), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Davaslıgil, Ü. (2004). Üstün Zekalı Çocukların Eğitimi *I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi yayın Dizisi 1,* Çocuk Vakfı Yayınları: 63, Ed.: M. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili, (s. 233-242), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Davis, G.A. ve Rimm, S.B. (2004). *Education of the Gifted and Talented*. Boston: Allyn and Bacon.

Delisle, J. ve Galbraith, J. (2002). When Gifted Kids Dont't Have All the Answers. How to Meet Their Social and Emotional Needs. Minneapolis: Free Spirit Publishing Inc.

Delisle, J.R. (2006). *Parenting Gifted Kids: Tips for Raising Happy and Successful Children*. Waco, Texas: Prufrock Pres Inc.

Enç, M. (2005). Üstün Beyin Gücü. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Ersoy, Ö. ve Avcı, N. (2004). Üstün Zekalı ve Üstün Yetenekliler. *I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi yayın Dizisi 1,* Çocuk Vakfı Yayınları: 63, Ed.: M. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili, (s. 195-210), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Freeman, J. (1986). *The Psychology of Gifted Children: Perspectives on Development and Education.* Great Britain: John Wiley and Sons.

Galbraith, J. (2000). *You Know Your Child is Gifted When… A Beginner's Guide to Life on the Bright Side.* Minneapolis: Free Spirit Publishing Inc.

Gardner, H. (1993). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.

Gökdere, M. ve Çepni, S. (2003). Üstün Yetenekli Çocuklara Verilen Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü. *Değerler Eğitim Dergisi*, *1* (2), 93-107.

Gökdere, M. ve Çepni, S. (2004) Üstün Yetenekli Öğrencilerin Fen Öğretmenlerinin Hizmet Içi Ihtiyaçlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Çalışma: Bilim Sanat Merkezi Örneklemi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *24*(2), 1-14.

Hannell, G. (2006). *Identıfying Children with Special Needs Checklists and Action Plans for Teachers*. London: Corwin Pres.

Hökelekli, H. ve Gündüz, T. (2004). Üstün Yetenekli Çocukların Karakter Özellikleri ve Değerler Eğitimi. *1. Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Üstün Yetenekli Çocuklar Bildiriler Kitabı.* İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Klein, B. (2007). *Raising Gifted Kids. Everthing You Need to Know to Help Your Exceptional Child Thrive.* New York: Amacom American Management Association.

Kokot, S. (1999). *Help! Our Child Is Gifted: Guidelines for Parents.* Lyttelton: Radford House Publications.

Lovecky, D.V. (1993). The Quest for Meaning: Counseling Issues with Gifted Children and Adolescents. L. K. Silverman (Ed.). *Counseling the Gifted and Talented* s. 29-50) Love Publication Company.

MEB. (1991). I. Özel Eğitim Konseyi Ön Raporu, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığı, Ankara.

MEB. (2007). *Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*. http://orgm.meb.gov.tr/mevzuat/yonergeler/bilim_sanat_yeni_yonerge.doc. Erişim tarihi: 17.04.2016

MEB. (2009). *Mesleki Eğitim ve Öğretimin Güçlendirilmesi Projesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Üstün Zeka ve Özel Yetenekli Çocuklar*. Mayıs, 2011.

Metin, N. (1999). Üstün Yetenekli Çocuklar. Ankara: Öz Aşama Matbaacılık.

Morelock, M. (1992). Giftedness: The View from Within. *Understanding Our Gifted*, *4(*3), 11-15.

Neihart, M., Reis, S.M., Robinson, A. ve Moon, S. (2002). *The Social and Emotional Development of Gifted Children: What Do We Know?* Waco, Texas: Prufrock Press.

Ömeroğlu, E. (1993). *Okulöncesinde Üstün Yetenekli Çocuklar ve Eğitimi*. 9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Palmer, D. (2006). *Parents' Guide to IQ Testing and Gifted Education*. Long Beach Ca: Quality Boks Inc.

Reis, S.M. ve Renzulli, J.S. (2004). Current Research on the Social and Emotional Development of Gifted and Talented Students: Good News and Future Possibilities. *Psychology in the Schools*, *41*(1), 119-130.

Sabatini, L. (1998). A Look at Evaluating Non-Intellective Areas of Giftedness. The Emotional Drama of Giftedness. *Conference Proceedings of the Annual Conference of the Society for the Advancement of Gifted Education* (SAGE) ED 429388. EC 307126.

Sak, U. (2011). Üstün Zekalılar: Özellikleri, Tanılanmaları, Eğitimleri. Maya Akademi Yayınları.

Selçuk Bozkurt, Ö. (2007). *Okulöncesi Dönemde Öğretmenleri Tarafından Yaşıtlarına Göre Üstün ve Özel Yetenekli Olarak Aday Gösterilen Çocukların Gelişim Özelliklerinin İncelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Silverman, L.K. (2002). Asynchronous Development. *The Social and Emotional Development of Gifted Children: What Do We Know?* Ed: M. Neihart, S. M. Reis, N. M. Robinson ve S. Moon, (s. 31-41),Texas: Prufrock Press.

Smith, R. ve Brydges, B. (1998). The Gifted in Cyber Space: Resources for Parents, Teachers and Students. The Emotional Drama of Giftedness. *Conference Proceedings of the Annual Conference of the Society for the Advancement of Gifted Education* (SAGE) ED 429388. EC 307126.

Strethill Wright, R. J. (2000). *Parents' Perceptions of Giftedness.* Unpublished Master's Thesis. University of Victoria, Canada.

Strip, C. A. ve Hirsch, G. (2000). *Helping Gifted Children Soar: A Practical Guide for Parents and Teachers.* USA: Great Potential Press.

Sumreungwong, U. (2003). *Preservice Elementary Teachers' Attitudes Toward the Characteristics and Needs of Gifted Children.* Unpublished Doctoral Dissertation. University of Northern Colorado, Greeley, Colorado.

Suveren, S. (2006). *Anasınıfına Devam Eden Çocuklar Arasından Üstün Yetenekli Olanların Belirlenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Smutny, J.F., Walker, S.Y. ve Meckstroth, E.A. (2007). *Acceleration for Gifted Learners, K-5.* California: Corwin Press.

Terrassier, J.C. (1986). Dyssynchrony: Uneven Development. *The Psychology of Gifted Children: Perspectives on Development and Education.* Ed: J. Freeman, (s. 265-275), Great Britain: John Wiley and Sons.

Uzun, M. (2004). Üstün Yetenekli Çocuklar El Kitabı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları: 66. İstanbul: Erkam Matbaası.

Von Karolyi, C. (2001). Issue Awareness, Emotional Intesity and Altruistic Intent ın Young Highly Gifted Children: The Claims Hold Up?. Unpublished Doctoral Dissertation.

Walker, S.Y. (2002). *The Survival Guide for Parents of Gifted Kids: How to Understand, Live with and Stick up for Your Gifted Child.* Minneapolis, MN: Free Spirit Publishing.

Webb, J.T., Amend., E.R., Webb, N.E., Goerss, J., Beljan, P. ve Olenchak, F.R. (2005). *Misdiagnoses and Dual Diagnoses of Gifted Children and Adults*. Scottsdale: Great Potential Pres.Inc.

Webb, J.T., Gore, J.L., Amend, E.R. ve DeVries, A. (2007). *A Parent's Guide to Gifted Children. Scottsdale,* AZ: Great Potential Press.

Winebrenner, S. (2001). *Teaching Gifted Kids in The Regular Classroom*. Minneapolis: Free Spirit Publishing Inc.

Wingert, H. (1997). *Parent Beliefs, Transmission of Beliefs and Impact on the Child*. Unpublished Doctoral Dissertation, Simon Fraser University. Canada.

Yılmaz, M. ve Yılan, G. (2004). Üstün *Yetenekli Çocukların Ailelerinin Duygusal Zeka Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi.* 1. Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Üstün Yetenekli Çocuklar Bildiriler Kitabı, (s. 379-392), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

9

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR

Dr. Fzt. Pınar BAŞAR ŞENYILMAZ
Trakya Üniversitesi
Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi

Prof. Dr. Yeşim FAZLIOĞLU
Trakya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Bir otizmli için başarıya giden yolun nereden geçeceğini asla bilemezsiniz.

Temple Grandin

GİRİŞ

Otizm Spektrum Bozukluğu olan bireylerin desteklenmesinde, otizmli çocukların bireysel özelliklerinin bilinmesi ve her çocuğa uygun olan yaklaşım içinde eğitim ve tedavi desteğinin verilmesi önemlidir. Bu doğrultuda bu bölümde otizm spektrum bozukluğunun, tanımı, tarihsel gelişimi, otizm spektrum bozukluğu olan çocukların gelişimsel özelikleri ve otizmli çocukların eğitimleri ele alınarak irdelenmiştir.

KAYNAKLAR

Adrien, J. L., Lenoir, P., Martineau, J., Perrot, A., Hameury, L.,Larmande, C. ve Sauvage, D. (1993). Blind Ratings of Early Symptoms of Autism Based Upon Family Home Movies. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 32*, 617-626.

Aksoy, V. ve Şahin, Ş. (2016). Otizm Spektrum Bozukluğu: Tarama, Tanılama ve Değerlendirme. *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu.* Ed: İ.H. Diken ve H. Bakkaloğlu.(s. 230-263). Ankara: Pegem Akademi.

APA (2013). American Psychological Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th Ed.).*Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. Ed: E. Köroğlu. DSM-5 Ankara: HYB.

Baranek, G.T. (1999). Autism During İnfancy: A Retrospective Video Analysis of Sensory-Motor and Social Behaviors at 9-12 Months of Age. *Journal of Autism Developmental Disorders, 29*(3), 213-224.

Baranek, G.T. (2002). Efficacy of Sensory and Motor Interventions for Children with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 32*(5), 397-422.

Barbaro, J. ve Dissanayake, C. (2009). Autism Spectrum Disorders in Infancy and Toddlerhood: A Review of The Evidence on Early Signs, Early Identification Tools, and Early Diagnosis. *J Dev Behav Pediatr, 30*(5), 447-459.

Belmonte, M. K, Allen, G., Beckel-Mitchener, A., Boulanger, L. M., Carper, RA. ve Webb, S. J. (2004). Autism and Abnormal Development of Brain Connectivity. *J Neurosci, 24*(42),. 9228-31.

Ben-Sasson, A., Hen, L., Fluss, R., Cermak, S.A., Engel-Yeger, B. ve Gal, E. (2009). A Meta-analysis of Sensory Modulation Symptoms in Individuals with Autism Spectrum Disorders. *J Autism Dev Disord, 39,* 1-11.

Beversdorf, D. Q., Anderson, J. M., Manning, S. E., Anderson, S. L., Nordgren, R. E., Felopulos, G. J. ve Bauman, M.L. (2001). Brief Report: Macrographia in High-functioning Adults with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 31*(1), 97-101.

Crasta J.E., Benjamin, T.A., Suresh, A.P.C., Alwinesh, M.T.J., Kanniappan, G., Padankatti, S.M., Russell, P.S.S., Nair, M.K.C. (2014). Feeding Problems among Children with Autism in a Clinical Population in India. *Indian J Pediatr.*doi: 10.1007/s12098-014-1630-1.

Couturier, J.L., Speechley, K.N., Steele, M., Norman, R., Stringer, B. ve Nicolson, R. (2005). Parental Perception of Sleep Problems in Children of Normal Intelligence with Pervasive Developmental Disorders: Prevalence, Severity, and Pattern. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 2005. 44*(8), 815-22.

Dawson, G. ve Watling, R. (2000). Interventions to Facilitate Auditory, Visual, and Motor Integration in Autism: A Review of the Evidence. *Journal of Autism and Developmental Disorder, 30*(5), 415-421.

Dekkers, L.M.S., Groot, N.A., Díaz Mosquera, E.N., Andrade Zúñiga, İ.P. ve Delfos, M.F. (2015). Prevalence of Autism Spectrum Disorders in Ecuador: A pilot Study in Quito. *J Autism Dev Disord, 45,* 4165-4173.

Diken, H.İ. (2012). Ünite13: Otistik Bozukluğu olan Öğrenciler. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Çocuklar *ve Özel Eğitim* .Ed: H.İ. Diken, (s.417). Ankara: Pegem.

Dominick, K.C., Davis, N.O., Lainhart, J., Tager-Flusberg, H. ve Folstein, S. (2007). Atypical Behaviors in Children with Autism and Children with a History of Language Impairment. *Research in Developmental Disabilities, 28*(2), 145-162.

Dunn, W. ve Daniels, D.B. (2002). Initial Development of the Infant/Toddler Sensory Profile. *Journal of Early Intervention*, *25*(1), 27-41.

Esposito, G. ve Venuti, P. (2009). Symmetry in Infancy: Analysis of Motor Development in Autism Spectrum Disorders. *Symmetry*, *1*, 215-225.

Fazlıoğlu, Y. ve Yurdakul, M. (2005). *Otizm. Otizmde Görsel İletişim Tekniklerinin Kullanımı.* Ankara: Morpa Kültür.

Fazlıoğlu, Y. (2004). *Duyusal Entegrasyon Programının Otizmli Çocukların Duyusal ve Davranış Problemleri Üzerine Etkisinin İncelenmesi.* Doktora tezi, A.Ü. Ev Ekonomisi Yüksekokulu Bilimsel Araştırma ve İncelemeler Yayın no:7, 41-64.

Filipek, P.A., Accardo, P.J., Ashwal, S., Baranek, G.T., Cook, E.H., Dawson, G., Gordon, B., Gravel, J.S., Johnson, C.P., Kallen, R.J., Levy, S.E., Minshew, N.J., Ozonoff, S., Prizant, B.M., Rapin, I., Rogers, S.J., Stone, W.L., Teplin, S.W., Tuchman, R.F. ve Volkmar, F.R. (2000). Practice Parameter: Screening and Diagnosis of Autism Report of the Quality Standards Subcommittee of the American Academy of Neurology and the Child Neurology Society, *Neurology, 55,* 468-479.

Fodstad, J.C. (2008). *A Comparison of Feeding and Mealtime Problems in Intellectually Disabled Adults with and without Autism.* A Thesis. Louisiana State University.

Fombonne, E. (2005). The Changing Epidemiology of Autism. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, *18* (4), 281-294.

Fournier, KA., Hass, CJ., Naik SK., Lodha, N. ve Cauraugh, JH. (2010). Motor Coordination in Autism Spectrum Disorders: A Synthesis and Meta-Analysis. *J Autism Dev Disord, 40*, 1227-1240.

Foxx, R.M. ve Azrın, N.H. (1973). The Elimination of Autistic Self-stimulatory Behavior by Overcorrection. *Journal of Applied Behavior Analysis, 6*(1), 1-14.

Gillberg, C. ve Wing, L. (1999). Autism: Not an Extremely Rare Disorder. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 99*(6), 399-406.

Gillberg, C. (2006). Autism Spectrum Disorder. (Ed: Cristopher Gillberg, Richard Harrington and Hans-Cristoph Steinhausen). *A Clinician's Handbook Of Child And Adolescent Psychiatry,* (s. 447-487). Cambridge University Press. http://books.google.com/books Erişim Tarihi:06.11.2015.

Güleç-Aslan, Y.(2013).Otizm Spektrum Bozukluğu(OSB):Eğitim ve Öğretim Süreci. *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu.* Ed: İ.H. Diken ve H. Bakkaloğlu, (s. 264-275). Ankara: Pegem Akademi.

Günal, A. (2007). *Otistik Çocuklarda Duyu Motor ve Kognitif Yeteneklerin Günlük Yaşam Aktiviteleri ve Yaşam Kalitesine Etkisi*. **Yüksek Lisans Tezi.** Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

Howard, V.F., Williams, B. ve Lepper, E.C. (2011). *Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar.*(Çev. Ed. Akçamete, A.G.). İstanbul: Nobel.

Jasmin, E., Couture, M., McKinley, P., Reid, G., Fombonne, E. ve Gisel, E. (2009) Sensori-motor and Daily Living Skills of Preschool Children with Autism Spectrum Disorders.*J Autism Dev Disord, 39*, 231-241.

Jacob, S, Brune, CW., Badner, JA., Ernstrom, K., Courchesne, E., Lord, C., Leventhal, BL.,Cook, EH. ve Kim,SJ. (2011). Family-based Association Testing of Glutamate TransporterGenes in Autism. *Psychiatr Genet,. 21*(4), 212-3.

Johnson, C.P. ve Myers, S.M. and the Council on Children With Disabilities. (2007). Identification and Evaluation of Children With Autism Spectrum Disorders. *Pediatrics, 120*(5). Downloaded from pediatrics.aappublications.org. Erişim Tarihi: 19.07. 2018.

Kang, V., Wagner, G. C. ve Ming, X. (2014). Gastrointestinal Dysfunction in Children with Autism Spectrum Disorders. *Autism Research, 7*(4), 501-506.

Kanner, L. (1943). Autistic Disturbances of Affective Contact. *Nervous Child, 2,* 217-250.

Kientz, M.A. ve Dunn, W. (1997). A Comparsion of the Performance of Children with and without Autism on The Sensory Profile. *The American Journal of Occupational Therapy, 51*(7); 530-537.

Kırcali-İftar, G. ve Tekin-İftar, E.(2012). Otizm Spekturum Bozukluklarına Yönelik Program Örnekleri. *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimleri.* Ed: E. Tekin-İftar), (s. 239-265). Ankara: Vize Yayıncılık.

Klintwall, L., Holm, A., Eriksson, M., Carlsson, L. H., Olsson, M. B., Hedvall, A., Gillberg, C. ve Fernell, E. (2011). Sensory Abnormalities in Autism: A Brief Report. *Research in Developmental Disabilities, 32,* 795-800.

Kogan, M.D., Blumberg, S.J., Schieve, L.A., Boyle, C.A., Perrin, J.M., Ghandour, R.M., Singh, G.K., Strickland, B.B., Trevathan, E. ve van Dyck, P.C. (2009). Prevalence of Parent-reported Diagnosis of Autism Spectrum Disorder among Children in the US. *Pediatrics, 124,* 1395-1403.

Kozlowski, A.M., Matson, J.L., Belva, B. ve Rieske, R. (2012) Feeding and Sleep Difficulties in Toddlers with Autism Spectrum Disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders, 6,* 385-390.

Kurt, O. ve Subaşı-Yurtçu, A. B. (2017). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Kapsamlı Uygulamalar. *Sakarya University Journal of Education,7*(1), 155-182.

Liu, T. (2012). Motor Milestone Development in Young Children with Autism Spectrum Disorders: An Exploratory Study. *Educational Psychology in Practice, 28*(3), 315-326. http://dx.doi.org/10.1080/02667363.2012.684340. Erişim Tarihi: 15.12.2015.

Lotter, V. (1966). Epidemiology of Autistic Conditions in Young Children. *Social Psychiatry*, *1* (3), 124-137.

Lord, C. ve Spence, S.J.(2006). Autism Spectrum Disorders: Phenotype and Diagnosis. *Undestanding Autism. From Basic Neuroscience to Treatment* in, 1-25.(Ed. Steven O. Moldin and john L.R. Rubenstein) Taylor& Francis Press.

Matson, J.L. ve Kozlowski, A.M. (2011a). The Increasing Prevalence of Autism Spectrum Disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders, 5*, 418-425.

Matson, ML., Matson, JL. ve Beighley, JS. (2011). Comorbidity of Physical and Motor Problems in Children with Autism.*Research in Developmental Disabilities, 32*, 2304-2308. http://dx.doi.org/10.1016/j.ridd.2011.07.036. Erişim Tarihi:15.07.2016

Ming, X., Brimacombe, M. ve Wagner. G.C. (2007). Prevalence of MotorImpairmentinAutismSpectrumDisorders. *Brain & Development [Brain Dev], 29* (9), 565-70.

Morin, B. ve Reid, G. (1985). A Quantitative and Qualitative Assessment of Autistic Individuals on Selected Motor Tasks. *Adapted Physical Activity Quarterly, 2,* 43-55.

Morrison, J. (2016). *DSM-5'i Kolaylaştıran "Klinisyenler için Tanı Rehberi".*Çev. Ed: M. Şahin). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Muthu, M.S. ve Prathibha, K.M. (2008). Management of a Child with Autism and Severe Bruxism: ACase Report. *J Indian Soc Pedod Prev Dent,* 26(2),82-4.

Mutluer, T. (2013). *Otizm Spektrum Bozukluğunda Uyku Alışkanlıklarının ve Farklı Parametrelerle olan İlişkisinin Değerlendirilmesi.* Uzmanlık tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul.

Nadon, G., Feldman, D.E., Dunn, W. ve Gisel, E. (2011). Association of Sensory Processing and Eating Problems in Children with Autism Spectrum Disorders, *Autism Research and Treatment,* Article ID 541926, 8 pages. doi:10.1155/2011/541926

NAC.(2005). *Educating Children with Autism.* National Academy Press.Washington D.C

Noterdaeme M., Mildenberger K., Minow F. ve Amorosa H. (2002). Evaluation of Neuromotor Deficits in Children with Autism and Children with a Specific Speech and Language Disorder. *European Child & Adolescent Psychiatry, 11,* 219-225.

O'Neill, M. ve Jones, R.P. (1997). Sensory-perceptual Abnormalities in Autism: A Case for More Research? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *27,* 283-293.

Overland, L. (2011) A Sensory-motor Approach to Feeding.Perspectives on Swallowing and Swallowing Disorders. *Dysphagia, 20*(3), 60-64. http://journals.asha.org/perspectives/terms.dtl

Ozonoff, S., Young, G. S., Goldring, S., Greiss-Hess, L., Herrera, A. M., Steele, J., Macari, S., Hepburn, S. ve Rogers, S. J. (2008). Gross Motor Development, Movement Abnormalities, and Early Identification of Autism. *J Autism Dev Disord, 38,* 644-656.

Piek, J.P. ve Dyck, M.J.(2004). Sensory Motor Deficits in Children with Developmental Coordination Disorder, Attention Defisit Hyperactivity Disorder. *Human Movement Science*, *23*, 475-488. http://doi.org/10.1016/j.humov.2004.08.019

Provost, B., Lopez, B.R ve Heimerl, S. (2006). A Comparison of Motor Delays in Young Children: Autism Spectrum Disorder, Developmental Delay, and Developmental Concerns. *J Autism Dev Disord.* doi: 10.1007/s10803-006-0170-6

Rakap, S., Birkan, B. ve Kalkan, S. (2017). Otizm Spektrum Bozukluğu. *Türkiye'de Otizm Spektrum Bozukluğu ve Özel Eğitim.* Ed.: S. Rakap https://issuu.com/sivilduun/docs/-5715_tohum_trkiyede_osb_bozukluu_s. Erişim Tarihi: 19.07. 2018.

Rogers, S.J., Bennetto, L., McEvoy, R. ve Pennington, B.F. (1996). Imitation and Pantomime in High-functioning Adolescents with Autism Spectrum Disorders. *Child Dev, 67,* 2060-2073.

Rogers, S.J., Hepburn, S.L., Stackhause, T. ve Wehner, E. (2003). Imitation Performance in Toddlers with Autism and Those with Other Developmental Disorders. *Journal of Child Psychology Psychiatry*, *44*(5); 763-781.

Rogers, J.S. ve Dawson. G. (2010). *Early Start Denver Model for Young Children with Autism, Prompting language, Learning, and Engagement.* New York: The Guilford Press

Stewart, M.E., Russo, N., Banks, J., Miller, L., Burac, J.A. (2009). Sensory Characteristics in ASD. *Journal of Medicine: MJM*, *12*(2), 108-111.

Teitelbaum, O., Benton, T., Shah, P.K., Prince, A., Kelly, J.L. ve Teitelbaum, P. (2004). Eshkol-Wachman Movement Notation in diagnosis: The Early Detection of Asperger's Syndrome. *Proc Natl Acad Sci, 101*, 11909-11914. www.pnas.org_cgi_doi_10.1073_pnas.0403919101

Teitelbaum, P., Teitelbaum, O., Nye, J., Fryman, J. ve Maurer, R. (1998). Movement Analysis in Infancy may be Useful for Early Diagnosis of Autism. *Proc Natl Acad Sci*, *95*, 13982-13987.

Tezel, D. (2015). *Erken Çocuklukta Günlük İletişim Becerilerinin Pragmatik Profillerin Değerlendirilmesi.* Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi. Edirne.

URL, (2018). ICD-10 Versiyon: 2016. http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en#/F80-F89. Erişim Tarihi: 19.07.2018.

Uyanik, M, Kayihan, H., Bumin, G. ve Sener, G. (2009). Neurodevelopmental Therapy: Sensory Integration and Vestibular Stimulation Intervention in Mentally Retarded Children. *In International Handbook of Occupational Therapy Interventions*. Ed: I. Söderback (pp. 333-342). New York : Springer. doi:10.1007/978-0-387-75424-6_34

Vaillant, G.E. (1962). John Haslam onearly Infantile Autism. *American Journal of Psychiatry,119* (4), p.376.

http://neurodiversity.com/library_vaillant_1962.html Vaillant G.E.

Watling, R.L., Deitz, J. ve White, O. (2001). Comparison of Sensory Profile Scores of Young Children with and without Autism Spectrum Disorders. *The American Journal of Occupational Therapy*, *55*(4), 416-423. doi:10.5014/ajot.55.4.416

Williams, K.E., Field, D.G. ve Seiverling, L. (2010). Food Refusal in Children: A Review of The Literature. *Research in Developmental Disabilities, 31*(3), 625-633.

Wolff, S. (2004). The history of Autism. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, *13*, 201-208.

Yılmaz, Ş. (2009). Erken Çocuklukta İletişim-Dil-Konuşma. Ed: Yeşim Fazlıoğlu. *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi içinde*, 63-82. İstanbul: Kriter.

Yi, S.H., Joung, Y.S., Choe, Y.H., Kim, E.H. ve Kwon, J.Y. (2015). Sensory Processing Difficulties in Toddlers with Nonorganic Failure-to-thrive and Feeding Problems. *JPGN, 60 (6),* 819-824.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 9.1. https://tr.fotolia.com/id/177024688. Erişim Tarihi: 19.07.2018

Resim 9.2. https://tr.fotolia.com/id/128753911, https://tr.fotolia.com/id/135327857, https://tr.fotolia.com/id/162403909. Erişim Tarihi: 19.07.2018

Resim 9.3.https://tr.fotolia.com/id/202231301. Erişim Tarihi: 19.07.2018

Resim 9.4. https://tr.fotolia.com/id/83740187. Erişim Tarihi: 19.07.2018

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

ÖZEL EĞİTİM

Editörler
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. Figen GÜRSOY

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-78-7

Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim

Editörler
Prof. Dr. Neriman ARAL, Prof. Dr. Figen GÜRSOY

Yazarlar
Prof. Dr. Emine AHMETOĞLU, Prof. Dr. Figen GÜRSOY
Prof. Dr. Neriman ARAL, Prof. Dr. Sunay YILDIRIM DOĞRU
Doç. Dr. Bedriye Tuğba KARAASLAN, Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR
Doç. Dr. Remziye CEYLAN, Doç. Dr. Zülfiye Gül ERCAN
Dr. Öğr. Üyesi D. Esra ANGIN, Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKŞİN YAVUZ
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞLAM
Dr. Öğr. Üyesi Nazan KAYTEZ, Dr. Fatma Betül ŞENOL
Dr. Sırma Seda BAPOĞLU DÜMENCİ, Bil. Uzm. Nuray ÖZTÜRK

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ
Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apartmanı No: 7/1-2
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ:

ÖZEL EĞİTİM

Toplumların gelişmişlik düzeyleri, gelecekleri ve başarıları özel gereksinimli bireylerin yaşam kaliteleri ve bu bireylere sunulan hizmetlerle değerlendirilmektedir. Özel gereksinimli bireylerin toplumda üretici ve sorumluluk sahibi bireyler olarak yer almaları onlara, ailelerine ve eğitimcilere sunulan hizmetlerle mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda ailelere, eğitimcilere ve özel gereksinimli çocuklara katkı sağlayacağı düşünülen ***Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim*** kitabında *özel eğitim ile özel eğitim programları ve hizmetleri* ele alınarak incelenmiş ve kitabın her bir bölümü aşağıda kısaca açıklanmıştır:

Özel Eğitimde Temel Kavramlar Bölümünde; zedelenme, sapma, yetersizlik, engel-özür, özel eğitim, özel gereksinimli çocuk, kaynaştırma/bütünleştirme, rehabilitasyon kavramları açıklanmıştır.

Özel Eğitimin Tarihçesi Bölümünde; Türkiye'de ve Dünyada özel eğitimin tarihçesi, öncü çalışmalar, kuramsal modeller ve yayılma dönemi konularına yer verilmiştir.

Özel Gereksinimli Olma Nedenleri Bölümünde; özel gereksinimli olma nedenleri, yapısal nedenler- kalıtsal bozukluklar ve edinilmiş ya da oluş zamanına göre nedenler şeklinde ele alınarak incelenmiştir.

Özel Eğitim Ortamları Bölümünde; özel gereksinimli bireylerin yerleştirilmesi, özel gereksinimli bireylerin eğitim ortamları, erken çocuklukta özel eğitim ortamları, özel eğitim ortamlarının düzenlenmesi açıklanmıştır.

Özel Eğitimde Değerlendirme Bölümünde; tıbbi değerlendirme ve tanılama, eğitsel değerlendirme ve tanılama, gelişimsel değerlendirme konularına yer verilmiştir.

Özel Eğitimde Öğretim Yöntemleri Bölümünde; özel eğitimde kullanılan kanıta dayalı yaklaşımlardan doğrudan öğretim yöntemi, uygulamalı davranış analizi, yanlışsız öğretim yöntemleri, etkileşim ünitesi (basamaklandırılmış öğretim yöntemi) ve doğal öğretim yöntemleri ele alınarak incelenmiştir.

Erken Müdahale Programları Bölümünde; erken müdahale, erken müdahale programlarında ilkeler Dünyada ve Türkiye'de erken müdahale programları açıklanmıştır.

Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları Bölümünde; BEP'in tanımı, tarihçesi ve yasal dayanağı, BEP hazırlama süreci, BEP hazırlama aşamaları açıklanmıştır.

Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Bölümünde; kaynaştırma/bütünleştirme eğitiminin tanımı, tarihsel gelişimi, amaç ve ilkeleri, kaynaştırma/bütünleştirme modelleri (türleri), özel eğitim destek hizmetleri, kaynaştırma/bütünleştirmeye hazırlık çalışmaları, etkili kaynaştırma/bütünleştirme yöntemleri ve uygulamalar, kaynaştırma/bütünleştirme eğitiminin yararları konularına yer verilmiştir.

Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Aileler Bölümünde; anne baba olma, ailelerin yaşadığı duygular ve kabullenme süreci, ailenin karşılaştığı sorunlar, aile gereksinimleri ve hakları, aile destek programları açıklanmıştır.

Çocuk Merkezli Aile Danışmanlığı Bölümünde; aile danışmanlığı ve danışmanlık ilkeleri, aile danışmanlığı yaklaşımları, aile gereksinimleri ve aile gereksinimlerine uygun aile danışmanlığı programları, özel gereksinimli çocukların ailelerine danışmanlık, kardeş danışmanlığı, diğer aile bireyleri ile yapılan danışmanlık ele alınarak incelenmiştir.

Özel Gereksinimli Çocukların Hakları Bölümünde; çocuk ve özel gereksinimli çocuk haklarına tarihsel bakış, uluslararası boyutta özel gereksinimli çocukların hakları, ulusal boyutta özel gereksinimli bireylerin hakları açıklanmıştır.

Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim kitabının oluşturulmasında bilgi, birikim ve deneyimleriyle katkı sağlayan değerli yazarlarımıza ve sevgili yayınevi çalışanlarımıza, titiz ve özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ediyor, ***kitabın*** eğitimcilere, ailelere, çocuklara ve özel eğitime gönül verenlere yararlı olmasını diliyoruz...

Prof. Dr. Neriman ARAL

Prof. Dr. Figen GÜRSOY

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ÖZEL EĞİTİMDE TEMEL KAVRAMLAR
Dr. Öğr. Üyesi D. Esra ANGIN

GİRİŞ 14
ÖZEL EĞİTİMLE İLGİLİ TANIMLAR 14
Zedelenme 14
Sapma 14
Yetersizlik 14
Engel-Özür 15
Özel Eğitim 16
Özel Gereksinimli Çocuk 16
Kaynaştırma/Bütünleştirme 17
Rehabilitasyon 17
SONUÇ 18
KAYNAKLAR 19
GÖRSEL KAYNAKLAR 19

BÖLÜM 2
ÖZEL EĞİTİMİN TARİHÇESİ
Doç. Dr. Remziye CEYLAN

GİRİŞ 22
ÖZEL EĞİTİMİN TARİHÇESİ 22
Türkiye'de Özel Eğitimin Tarihçesi 22
Dünya'da Özel Eğitimin Tarihçesi 27
Öncü çalışmalar 28
Kurumsal modeller 30
Yayılma dönemi 31
SONUÇ 36
KAYNAKLAR 37
GÖRSEL KAYNAKLAR 37

BÖLÜM 3
ÖZEL GEREKSİNİMLİ OLMA NEDENLERİ
Prof. Dr. Figen GÜRSOY - Dr. Sırma Seda BAPOĞLU DÜMENCİ

GİRİŞ 40
ÖZEL GEREKSİNİMLİ OLMA NEDENLERİ 40
YAPISAL NEDENLER-KALITSAL BOZUKLUKLAR 41
Down Sendromu 41
Frajil X 42
Turner Sendromu 42
EDİNİLMİŞ YA DA OLUŞ ZAMANINA GÖRE NEDENLER 43
Doğum Öncesinde Oluşan Nedenler 43
Doğum Anında Oluşan Nedenler 48
Doğum Sonrasında Oluşan Nedenler 50

SONUÇ 52
KAYNAKLAR 53
GÖRSEL KAYNAKLAR 54

BÖLÜM 4

ÖZEL EĞİTİM ORTAMLARI

Dr. Öğr. Üyesi Nazan KAYTEZ

GİRİŞ 56
ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERİN YERLEŞTİRİLMESİ 56
ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERİN EĞİTİM ORTAMLARI 60
Ayrı Yatılı/Gündüzlü Özel Eğitim Okulları 60
Özel Eğitim Sınıfları 62
Kaynaştırma Sınıfları 64
Kaynaştırma eğitiminin başarısını etkileyen etmenler 66
Kaynaştırma eğitiminin yararları 67
Kaynaştırma eğitimi destek hizmetleri 68
Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri 70
Evde Eğitim Hizmetleri 70
Hastane Sınıfları 71
Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezleri 73
Özel Eğitim Kursları 76
Üstün Yetenekli Bireyler İçin Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) 76
ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖZEL EĞİTİM ORTAMLARI 78
Kurum Merkezli Erken Çocukluk Eğitimi 78
Ev Merkezli Erken Çocukluk Eğitimi 78
ÖZEL EĞİTİM ORTAMLARININ DÜZENLENMESİ 79
SONUÇ 82
KAYNAKLAR 83
GÖRSEL KAYNAKLAR 84

BÖLÜM 5

ÖZEL EĞİTİMDE DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Zülfiye Gül ERCAN

GİRİŞ 86
DEĞERLENDİRME 86
Tıbbi Değerlendirme ve Tanılama 92
Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama 98
Gelişimsel Değerlendirme 106
SONUÇ 110
KAYNAKLAR 112
GÖRSEL KAYNAKLAR 114

BÖLÜM 6

ÖZEL EĞİTİMDE ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

Bil. Uzm. Nuray ÖZTÜRK - Prof. Dr. Neriman ARAL

GİRİŞ 120
ÖZEL EĞİTİMDE KULLANILAN KANITA DAYALI YAKLAŞIMLAR 120

Doğrudan Öğretim Yöntemi 121
Öğretim programı desenleme 122
Öğretimin düzenlenmesi 123
Öğretmen çocuk etkileşimi 123
Uygulamalı Davranış Analizi 125
Hedef davranışı belirleme 126
Hedef davranışı tanımlama 126
Davranış ile ilgili veri toplama 127
Davranışın nedenini belirleme (işlevsel analiz) 128
Davranış değiştirme yöntemini seçme ve uygulama 128
Davranış değiştirme uygulamasını izleme ve değerlendirme 132
Yanlışsız Öğretim Yöntemleri 132
Sabit bekleme süreli öğretim yöntemi 134
Eşzamanlı ipucuyla öğretim 136
Artan bekleme süreli öğretim 137
İpucunun giderek arttırılmasıyla öğretim 137
İpucunun giderek azaltılmasıyla öğretim 138
Aşamalı yardımla öğretim 138
Davranış öncesi ipucu ve sınamayla öğretim 139
Davranış öncesi ipucu ve silikleştirmeyle öğretim 140
Etkileşim Ünitesi (Basamaklandırılmış Öğretim Yöntemi) 140
Doğal Öğretim Yöntemleri 144
Fırsat öğretimi 144
Etkinlik temelli öğretim 145
Temel tepki öğretimi 146
SONUÇ 147
KAYNAKLAR 148
GÖRSEL KAYNAKLAR 151

BÖLÜM 7

ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARI

Doç. Dr. Bedriye Tuğba KARAASLAN

GİRİŞ 154
ERKEN MÜDAHALE 154
ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARINDA İLKELER 155
DÜNYADA ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARI 156
Yale Çocuğu İyileştirme Projesi 157
UCLA Genç Otizm Projesi 157
HIPPY Programı 158
Portage Programı 159
Head Start–Erken Head Start Programı 160
Bebek Sağlığı ve Gelişimi Programı- IHDP 161
TÜRKİYE'DE ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARI 162
Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı 162
Anne Çocuk Eğitim Programı 164

Baba Destek Programı 167
İlk 6 Yıl Mobil Uygulama Programı 168
Suriyeli Çocuklar için Yaz Anaokulları Projesi 169
Portage Programı 170
Etkileşim Temelli Erken Çocukluk Müdahale Programı 170
SONUÇ 171
KAYNAKLAR 172
GÖRSEL KAYNAKLAR 174

BÖLÜM 8

BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMLARI (BEP)

Prof. Dr. Sunay YILDIRIM DOĞRU

GİRİŞ 176
BEP'İN TANIMI, TARİHÇESİ VE YASAL DAYANAĞI 176
BEP HAZIRLAMA SÜRECİ 177
BEP'in Önemi ve Yararları 177
BEP Geliştirme Birimi 178
BEP Toplantıları 180
BEP Değerlendirme Süreci 181
BEP HAZIRLAMA AŞAMALARI 181
BEP Geliştirme Evreleri 182
BEP Hazırlama, Uygulama ve Değerlendirme 182
Ekibin oluşturulması 182
Çocuğun eğitsel performans düzeyinin belirlenmesi 183
Destek hizmetlerinin belirlenmesi 185
Uzun ve kısa dönemli amaçların belirlenmesi 186
Bireyselleştirilmiş öğretim programının hazırlanması 187
Kavram öğretim planı 187
Beceri öğretim planı 190
Bep'in İzlenmesi ve Değerlendirilmesi 199
SONUÇ 205
KAYNAKLAR 206
GÖRSEL KAYNAKLAR 206

BÖLÜM 9

KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME YOLUYLA EĞİTİM

Prof. Dr. Emine AHMETOĞLU - Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKŞİN YAVUZ

GİRİŞ 208
KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME EĞİTİMİNİN TANIMI 208
KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ 209
Dünyadaki Tarihsel Gelişimi ve Yasal Dayanakları 209
Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Yasal Dayanakları 211
KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME YOLUYLA EĞİTİMİN AMAÇ VE İLKELERİ 213
KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME YOLUYLA EĞİTİM MODELLERİ (TÜRLERİ) 214
ÖZEL EĞİTİM DESTEK HİZMETLERİ 215
KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME EĞİTİM UYGULAMALARINA HAZIRLIK ÇALIŞMALARI 217

Öğretmenlerin Hazırlanması 217
Özel Gereksinimli Çocuğun Hazırlanması 218
Normal Gelişim Gösteren Çocukların Hazırlanması 218
Eğitim Ortamının ve Eğitim Programının Hazırlanması 219
Ailelerin Hazırlanması 220
Okul Yönetimi ve Personelinin Hazırlanması 221
ETKİLİ KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME YOLUYLA EĞİTİM YÖNTEMLERİ VE UYGULAMALAR 222
Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlama 222
Öğretimsel Uyarlamalar 224
Sosyal Kabul ve Sınıf İçi Etkileşim 225
Sınıf Yönetimi ve Davranış Kontrolü 226
Aile Eğitimi ve İşbirliği 227
KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME EĞİTİMİNİN YARARLARI 228
SONUÇ 231
KAYNAKLAR 232
GÖRSEL KAYNAKLAR 235

BÖLÜM 10

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELER

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ

GİRİŞ 238
ANNE BABA OLMA 238
AİLELERİN YAŞADIĞI DUYGULAR VE KABULLENME SÜRECİ 239
AİLENİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR 242
Sosyal Sorunlar 243
Duygusal Sorunlar 244
Fiziksel Sorunlar 246
Ekonomik Sorunlar 247
AİLE GEREKSİNİMLERİ VE HAKLARI 248
AİLE DESTEK PROGRAMLARI 252
Programa Katılan Aile Sayısına Göre Düzenlenen Aile Eğitim Programları 255
Programları Uygulandığı Ortama Göre Düzenlenen Aile Eğitim Programları 256
Programın Amacına Göre Düzenlenen Aile Eğitim Programları 256
SONUÇ 258
KAYNAKLAR 259
GÖRSEL KAYNAKLAR 261

BÖLÜM 11

ÇOCUK MERKEZLİ AİLE DANIŞMANLIĞI

Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR - Dr. Fatma Betül ŞENOL

GİRİŞ 264
AİLE DANIŞMANLIĞI VE DANIŞMANLIK İLKELERİ 265
AİLE DANIŞMANLIĞI YAKLAŞIMLARI 267
Psikoanalitik (Psikodinamik) Aile Danışmanlığı 267
Bowen Aile Danışmanlığı 270

Yapısal Aile Danışmanlığı 272
Yaşantısal/İnsancıl Aile Danışmanlığı 274
Stratejik Aile Danışmanlığı 275
Bilişsel Davranışçı Aile Danışmanlığı 277
AİLE GEREKSİNİMLERİ VE AİLE GEREKSİNİMLERİNE UYGUN AİLE DANIŞMANLIĞI PROGRAMLARI 278
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN AİLELERİNE DANIŞMANLIK 279
KARDEŞ DANIŞMANLIĞI 283
DİĞER AİLE BİREYLERİ İLE YAPILAN DANIŞMANLIK 285
SONUÇ 287
KAYNAKLAR 288
GÖRSEL KAYNAKLAR 289

BÖLÜM 12

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN HAKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞLAM

GİRİŞ 292
ÇOCUK VE ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUK 292
ÇOCUK HAKLARINA TARİHSEL BAKIŞ 293
ULUSLARARASI BOYUTTA ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN HAKLARI 294
ULUSAL BOYUTTA ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERİN HAKLARI 300
SONUÇ 304
KAYNAKLAR 306
GÖRSEL KAYNAKLAR 307

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 308

1

ÖZEL EĞİTİMDE TEMEL KAVRAMLAR

Dr. Öğr. Üyesi D. Esra ANGIN
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Özel gereksinimlilik başarı için bir engel değildir.

Stephen HAWKİNG

GİRİŞ

Bütün çocuklar özeldir.

Her bir çocuğun kendine has benzersiz yaradılışları ve ihtiyaçları vardır ve her biri mucizevi bir keşfetme ve öğrenme isteği ile Dünya'ya gelirler. Tüm çocuklar keşfeder ve öğrenirken ilerlemelerine yardımcı olacak desteğe ihtiyaç duyarlar. Bu süreçte bazılarının, gelişim alanlarında gözlenen yeterlik/yetersizlikler dolayısıyla diğerlerine göre daha fazla yardıma ihtiyaçları vardır (Halliwell, 2003). Sahip oldukları farklılıklardan dolayı akranlarından geride ya da ileride gelişim gösteren özel gereksinimli çocukların genel eğitimden farklı olarak özel eğitim olarak adlandırılan bireyselleştirilmiş programlar ile bu alanda yetişmiş uzman kişilerden eğitimler almaları gerekir. Özel eğitim ve özel gereksinimli çocuk kavramlarının daha iyi anlaşılabilmesi için temel kavramlara ilişkin tanımların bilinmesi gerekmektedir. Bu bölümde özel eğitim ile ilgili kavramlar ele alınarak açıklanmıştır.

KAYNAKLAR

Acarlar, F. (2013). Kaynaştırma. *Okul* Öncesinde Kaynaştırma. Ed.: B. Sucuoğlu ve H. Bakkaloğlu, (s. 21-73). Ankara: Kök Yayıncılık.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Ataman, A. (2012). Özel Gereksinimli Çocuk. *Temel Eğitim Öğretmenleri İçin Kaynaştırma Uygulamaları ve Özel Eğitim.* Ed.: A. Ataman, (s.3-21). Ankara: Vize Yayıncılık.

Ataman, A. (2003). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. Özel *Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.* Ed.: A. Ataman, (s.3-21). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Atay, M. (2011). *Erken* Çocukluk Döneminde Gelişim 2. Ankara: Kök Yayıncılık.

Baykoç Dönmez, N. (2011). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. Özel *Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim.* Ed.: N. Baykoç Dönmez, (s.1-15). Ankara: Eğiten Kitap.

Cavkaytar, A. (2017). Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim. Özel *Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ed.: İ. H. Diken, (s. 3-27). Ankara: Pegem Akademi.

Farrell, M. (2009). *Foundations of Special Education an Introduction.* West Sussex: Wiley & Sons, Ltd.

Gargiulo, R.M. (2012*). Special Education in Contemporary Society. An Introduction to Exceptionality*. California: Sage Publications Inc.

Halliwell, M. (2003). *Supporting Children with Special Educational Needs. A Guide for Assistants in Schools and Pre-schools.* New York: David Fulton.

Hardman, M. L., Drew, C. J. ve Egan Winston, M. (2008). *Human Exceptionality: School, Community, and Family.* Boston: Houghton Mifflin.

Heward, M. L. (2006). *Exceptional Children: An Introduction to Special Education*. New Jersey: Pearson.

Metin, N. (2012). Özel Gereksinimli Çocuklar. Özel *Gereksinimli Çocuklar*. Ed.: N. Metin, (s.1-10). Ankara: Maya Akademi.

MEB (2012). Özel Eğitim Hizmetler Yönetmeliği Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf Erişim Tarihi: 30.08.2017

Özen, A. (2012). Özel Gereksinimli Bireyler. Özel *Gereksinimli Bireyler ve Bakım Hizmetleri*. Ed.: E. Tekin İftar, (s.2-21). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayını no: 2530.

Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (1998). Özel *Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş.* Ankara: Karatepe Yayınları.

Steiner, W., Ryser, L., Huber, E., Uebelhart, D., Aeschlimann, A. ve Stucki, G. (2002) Use of the ICF model as a clinical problem-solving tool in physical therapy and rehabilitation medicine. *Physical Therapy, 82*(11), 1098–107.

Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2006). İlköğretimde *Kaynaştırma Uygulamaları Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Şahin, S. (2013). Özel Gereksinim ve Türleri. *Aileler ve* Öğretmenler için *El Kitabı. Tüm Yönleriyle Özel Bebekler ve* Çocukların Gelişimi *ve Etkinlik Örnekleri.* Ed.: S. Yıldırım Doğru ve A. Ş. Öz, (s.1-45). Ankara: Eğiten Kitap.

WHO (2011). *World Report on Disability.* (Report ISBN: 9789240685215) http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/ Erişim tarihi: 30.08.2017

Winzer, M. (2008). *Children with Exceptionalities in Canadian Classrooms*. Canada: Pearson Education, Inc.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 1.1. https://www.wordclouds.com/ Erişim Tarihi: 07.03.2018

2 ÖZEL EĞİTİMİN TARİHÇESİ

Doç. Dr. Remziye CEYLAN
Yıldız Teknik Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

"Aslında herkes bir dahidir... Ama siz kalkıp bir balığı ağaca çıkma yeteneğine göre yargılarsanız, balık tüm ömrünü bir aptal olduğuna inanarak geçirecektir."

Albert EİNSTEİN

GİRİŞ

Geçmişten günümüze toplumda kendine yer edinememiş ve özel gereksinimi olan bireyler hakkında birçok kaynakta bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda geçmiş yıllarda bu bireyler toplum tarafından dışlansalar da zaman içerisinde bu bireyler toplumun bir parçası haline gelmişlerdir. Ayrıca eğitimin önemi göz önünde alındığında özel gereksinimleri olan bireylerin de kendi ihtiyaçlarına özgü eğitim alarak toplumda yer edinmeleri sağlanmıştır. Tüm bu değişen ve gelişen anlayışla özel eğitim, kapsamı ve uygulamalarıyla ülkemizde ve dünyada hızla gelişerek önem kazanmaktadır. Artık özel eğitimin eğitim politikalarının gündeminde olduğu açıkça gözlenmektedir. Bugünkü duruma nasıl gelindiğini anlamak için ise özel eğitimin geçirdiği aşamaların tarihsel süreç içerisinde ele alınması gerekmektedir. Böylece geçmişte yapılan çalışmaları göz önünde bulundurmak geleceğe yönelik planlamaların yapılmasında da yararlı olacaktır. Bu bölümde Türkiye'de özel eğitimin tarihçesi ve Dünyada özel eğitimin tarihçesi olarak iki bölüm halinde ele alınarak sunulmuştur. Bu bağlamda bu bölümlerde özel eğitimin gelişim süreçleri toplumsal hareketler ve yasalar açısından da vurgulanarak açıklanmaktadır.

KAYNAKLAR

Akçamete, G. (2010). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar. *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olanlar ve Özel Eğitim.* Ed.: G. Akçamete, (s. 31-76). Ankara: Kök Yayıncılık

Aksoy, F. (2016). Özel Gereksinimli Bireylere Sunulan Hizmetler ve Yasal Haklar. Özel Eğitim. Ed.: V. Aksoy, (s. 267-297). Ankara: Pegem Yayıncılık

Aral, N. (2011). *Okul Öncesi Eğitimde Kaynaştırma*. İstanbul: Morpa Yayıncılık

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. İstanbul: Morpa Yayıncılık

Baykoç Dönmez, N. ve Şahin, S. (2010). Özel Eğitimin Tarihi Gelişimi. Özel Eğitim. Ed.: N. Baykoç, (s. 26-41). Ankara: Gündüz Yayınları

Çakıroğlu, O. (2016). Özel Eğitimde Temel Kavramlar. Özel Eğitim. Ed.: V. Aksoy, (s. 1-20). Ankara: Pegem Yayıncılık

Çitil, M. (2013). *Yasalar ve Özel Eğitim*. (2. Baskı). Ankara: Vize Yayınları

Colarusso, R. P. ve O'Rourke, C.M. (2010). *Special Education for All Teachers* (5. Baskı). Iowa: Kendall Hunt.

Gargiula, R. M. (2010). *Special Education in Contemporary Society: An Introcution to Exceptionality.* London: Sage.

Gearheart, R. B., Weishahn, W. M. ve Geaheart, J. C. (1996). *The Exceptional Student in the Regular Classroom*. (6. Baskı). New Jersey: Prentice-Hall.

Gökçe, F., Kartal, T., Rıdvanoğlu, S., Erezkan, H.G. ve Alışcı, Ö. S. (2002). Özürlülerle İlgili Mevzuat. Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.

Güven, Y. (2015). Özel Eğitime Giriş. *.Farklı Gelişen Çocuklar.* Ed.: A. Kulaksızoğlu, (s. 45-81). Ankara: Nobel Yayınları.

Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. ve Pullen, P. C. (2012). *Exceptional Learners: An Introduction to Special Education.* New York: Pearson Higher Ed.

Kargın, T.(2006). Kaynaştırma: Temel Kavramlar, Tarihçe ve İlkeler. İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları. Ed.: B. Sucuoğlu, ve T. Kargın, (s. 27-72). İstanbul: Morpa Yayınları.

Kirk, S. A. (1972). *Educating Exceptional Children*. Boston: Hough Mifflin.

MEB (2000). Özel Eğitim Hakkında Kanun Hakkında Kararname ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Ankara: Milli Eğitim.

Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (1998). Özel Eğitime Giriş. Ankara: Karatepe Yayınları.

Özyürek, M. (2004). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Temelleri ve Geliştirilmesi*. Ankara: Kök Yayınları

Şahin, S. (2003). Özel Eğitimin Tarihçesi. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Ed.: A. Ataman, (s. 99-120). Ankara: Gündüz Yayınları.

URL, (1999). Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürlüler. I. Özürlüler Şurası. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. Ankara: Takav. (İnternet adresi verilmemiş)

URL, (2012). Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği. MEB Mevzuat Bankası, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Ankara. (İnternet adresi verilmemiş)

Wilson, A. R. (2003). Survey of the Field. *Special Educational Needs in the Early Years*. (2. Baskı). Ed.: R. A. Wilson, (s. 9-27). London and NY: Roudledge.

Winzer; M. A. (2007). Confronting Difference: An Excursion Through the History of Special Education. *The Sage Handbook of Special Education*. Ed.: L. Florian, (s. 21-33). Los Angeles: Sage.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. 100 yıl önce Merzifon Sağırlar Okulu http://kbbefemera.blogspot.com.tr/2015/11/kbb-efemerasi-45-100-yl-once-merzifon.html. Erişim Tarihi: 06 Mart 2018

Resim 2.1. http://www.mutlakbutlan.com/2015/11/osmanlida-korler-sagirlar-dilsiz-ve-deliler.html. Erişim Tarihi: 06 Mart 2018

Resim 2.2. https://tr.pinterest.com/pin/177329922670620 84/. Erişim Tarihi: 06 Mart 2018

Resim 2.3. http://www.ifosparis2017.org/en/pioneers-ent-tribute, http://www.monarchm.com/who-is-maria-montessori/, https://www.biography.com/people/thomas-gallaudet-9305354. Erişim Tarihi: 06 Mart 2018

3

ÖZEL GEREKSİNİMLİ OLMA NEDENLERİ

Prof. Dr. Figen GÜRSOY
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. S. Seda BAPOĞLU DÜMENCİ
MTA Genel Müdürlüğü

"Kusur bulmak için bakma birine, bulmak için bakarsan bulursun, kusuru örtmeyi marifet edin kendine. İşte o zaman kusursuz olursun."

MEVLANA

GİRİŞ

Toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen aile yapısındaki üyeler; anne, baba ve çocuktan oluşmaktadır. Anne ve babadan oluşan aile yapısına çocuğun da eklenmesiyle birlikte hayattan ve toplumdan beklentiler farklılaşmakta ve çeşitlilik göstermektedir. Hemen hemen her evli çift birçok açıdan çocuk sahibi olmak ister. Çocuk sahibi olma nedenlerinden bazıları; sorumluluk almak, evliliği pekiştirmek, neslini devam ettirmek ve gelecek kaygısı yaşamak istememeleri şeklinde sıralanabilir. Çocuk sahibi olunmasıyla birlikte aile içindeki ilişkilerde değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Her ailede yeni bireyin katılmasıyla birlikte değişen rollere uyum gösterme çabası da yer almaktadır. Yeni bireye karşı olan beklentilerinin var olan gerçekle örtüşmediği durumlarda ise çatışmalar yaşanabilmektedir. Bu beklentilerin gerçekleşmediği durumlardan birisi ise özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak denilebilir.

Türkiye'de, 2006 yılında yürürlüğe giren ve son olarak 2009 yılında revize edilen Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde (ÖEHY) özel gereksinimli birey, ''çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenilen düzeyde anlamlı farklılık gösteren birey'' olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2009). Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ile birlikte 2002 yılı Aralık ayında yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29 olduğu belirlenmiştir. Buna göre Türkiye'de 8.431.937 kişi engelli olarak hayatını sürdürmektedir.

Özel gereksinimin oluşmasında birçok neden bulunmaktadır. Bunlar incelendiğinde; insanın kontrolünün dışında olan etkenler olabildiği gibi, insanın kontrol edebileceği yani insan kusurlarından kaynaklanan etkenler de olabilmektedir. Özel gereksinimin ortaya çıkma nedenleri uzun yıllardan beri araştırma konusu olmuştur. Özel gereksinimli doğmanın nedenlerini bilme bu çocukların tanılanma süreçlerinin birinci aşaması olan tıbbi tanılama süreci için son derece önemlidir. Son yıllarda özel gereksinimli çocukların tanılanmalarında ve eğitim ortamlarına yerleştirilmelerinde eğitsel karar verme süreci ön planda olmasına rağmen, tıbbi tanılama sürecinin bir başlangıç noktası olarak alınması son derece önemlidir. Sağlıklı yeni nesiller için sağlıklı gebelik ve doğum süreci geçirmek önemlidir. Sağlıklı bir bebek dünyaya getirebilmek içinde doğum öncesinde, doğum sırasında ve doğum sonrasında gelişimsel takip ve tıbbi muayene ile engelli olma durumunu en aza indirebilmek mümkündür.

Gebelikte oluşabilecek ve müdahale edilebilecek çevresel ve edinilmiş nedenlere bağlı komplikasyonların nedeni, önemli bir halk sağlığı sorunu olarak hala güncelliğini korumaktadır. Bu nedenle gebelik döneminde annelerin sahip olduğu bilgi düzeyinin saptanarak gerekli bilgilendirici eğitim programlarının hazırlanması ve uygulanması, engelin oluşmasını önleme ve erken tanılanma açısından önemlidir. Bu bölümde özel gereksinimli olma nedenleri ele alınarak irdelenecektir.

KAYNAKLAR

Akcan, A. B. (2013). Turner Sendromu. *Konuralp Tıp Dergisi, 5*(2), 53-61.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. İstanbul: Morpa Yayınları.

Ataman, A. (2009). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Atasü, T. ve Benian A. (2000). *Gebelikte Bağımlılık Yapan Maddelerin Fetusa Etkileri. Gebelikte Fetusa ve Yenidoğana Zararlı Etkenler* (2. Baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.

Bağbozan, G. (1995). Gebelikte RH VE ABO Kan Grup Uyuşmazlıkları. İstanbul Tıp Dergisi, *3*, 38-42.

Baykan, Z. (2000). Özürlülük, Engellilik, Sakatlık Nedenleri ve Korunma. http://www.ttb.org.tr/STED/sted0900/4.html. Erişim tarihi: 24.7.2017

Baysal, A. (1997). Bilişsel Yeteneğin Gelişiminde Beslenmenin Rolü*, C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, 25* (4). (Sayfa numarası)

Başer, M. (2000). Adölesan Cinselliği ve Gebelik. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 4*(1). (Sayfa numarası)

Beşer, E., Atasoylu, G., Akgör, Ş., Ergin F.ve Çullu E. (2006). Aydın İl Merkezinde Özürlülük Prevalansı, Etiyolojisi ve Sosyal Boyutu. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 5*(4). (Sayfa numarası)

Bülbül, A., Okan, F. ve Nuhoğlu, A. (2006). *Yenidoğanın Fiziksel Doğum Travmaları.* http://cms.galenos.com.tr/FileIssue/3/335/article/2006-3-2.pdf. Erişim tarihi: 05.08.2017.

Canbakan, M. (2016). Gebelik ve Hipertansiyon. *Türkiye Klinikleri J Nephrol – Special Topics, 9*(1), 5-10.

Ceylaner Bıçakçı, B. *(2009). Radyasyonun Fetus Üzerine Etkileri.* http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuonkder/article/view/5000064656. Erişim tarihi: 16.06.2017

Cicero, S., Avgidou, K., Rembouskos, G., Kagan, K. O. ve Nicolaides, K. H. (2006). Nasalbone in first-trimester screening for trisomy 21. *Am J Obstet Gynecol. 195,* 109-14.

Çakır, N. (2004). *Gebelik ve Tiroid Hastalıkları.* http://www.turkiyeklinikleri.com/article/en-gebelik-ve-tiroid-hastaliklari-35678.html. Erişim tarihi: 13.06.2017

Çetin, E. ve Malas M. A. (2005). *Fetal Büyümeye Etki Eden Çevresel Faktörler.* http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sdutfd/article/viewFile/1136/1262. Erişim tarihi: 16.06.2017

Çolak, R., Çoban, K., Çelik, K., Yangın-Ergon, E., Alkan -Özdemir, S., Olukman, Ö.ve Çalkavur, Ş.(2017). Doğum Yaralanmaları: Klinik Bulgular ile Maternal, Fetal ve Obstetrik Risk Faktörleri. İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi, *7*(1), 53-59.

Dede, H., Kandemir, Ö., Yalvaç, S. ve Altay, M. (2012). İleri Anne Yaşı Nedeniyle Yapılan İkinci Trimester Amniyosentez Sonuçlarımız: Üç Yıllık Deneyim. *The Journal of Gynecology-Obstetrics and Neonatology, 10*(38), 1586-1588.

Durduran, Y.ve Bodur, S. (2009). Engellilerin Engellilikleri Dışındaki Sağlık Sorunları: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Selçuk Tıp Dergisi, 25*(2). (Sayfa numarası)

Ersoy, Ö.ve Avcı, N. (2001). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri. İstanbul: Yapa Yayıncılık.

Genç, S. ve Mihmanlı, V. (2014). Madde Bağımlılığı ve Gebelik. *Okmeydanı Tıp Dergisi*. *30* (Ek sayı 2), 120-123.

Geyman, J. P., Oliver, L. M. ve Sullivan, S. D. (1999). *Expectant, Medical, or Surgical Treatment of Spontaneous Abortion in First Trimester of Pregnancy? A Pool Edquantitative Literatüre Evaluation.* http://www.jabfm.org/content/12/1/55.full.pdf. Erişim tarihi: 01.07.2017

Gündüz, C., Çoğulu, Ö., Özkınay, C., Tütüncüoğlu, S., Sapmaz, G., Kösem, M. ve Özkınay, F. (2000). İdiyopatik Mental Retardasyonlarda Frajil-X Sendromu Araştırılması. *Ege Tıp Dergisi*, *39*(2), 97-104.

Kadıoğlu Duman, M.ve Kalyoncu, N. İ. (2006). Gebelikte İlaç Seçimi ve Teratojenite Bilgi Servisleri. *Türkiye Klinikleri J Surg Med Science, 2*(46), 63-8.

Khan, S.K., Wojdyla, D., Say,L., Gülmezoglu, M.ve Look. P.V. (2006). WHO analysis of causes of maternal death: a systematic review. *The Lancet*, *367*(9516), 1066-1074.

Kırımi, E. ve Pençe, S. (1999). Gebelikte Sigara Kullanımının Fetus ve Plasentanın Gelişimine Etkisi. *Van Tıp Dergisi, 6*(1). (Sayfa numarası)

MEB (2009). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf. Erişim tarihi: 27.07.201

McGuire, W., Dyson, L. ve Renfrew M. (2010). Maternalobesity: Consequences for Children,Challenges for Clinicians and Carers. *Semin Fetal Neonatal Med.*, *15*(2), 108-112.

Noğay, H. N. (2012). Beslenmenin Beyin Gelişimi Üzerindeki Etkisi. *Electronic Journal of Vocational Colleges.* (İnternet adresi verilmemiş)

Özalp Yüreğir, Ö., Büyükkurt, S., Koç, F. ve Pazarbaşı A. (2012). Prenatal Tanı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi (Archives Medical Review Journal)*, *21*(1), 80-94.

Özmert, N. E. (2008). Dünya›da ve Türkiye›de Aşılama Takvimindeki Gelişmeler. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, *51*, 168-175.

Pain, H. ve Wiles R. (2009). The Experience of Being Disabled and Obese. *Journal Disability and Rehabilitation*, *28*(19). Erişim tarihi: 13.08.2017. (İnternet adresi verilmemiş)

Peterson, N L. (1998). *Early Intervention for Handicapped and At-risk Children.* London: Love Publishing Company.

Sola, C. ve Diken, H. İ. (2008). Gelişimsel Gerilik Riski Altındaki Prematüre ve Düşük Doğum Ağırlıklı Çocuğa Sahip Annelerin Gereksinimlerinin Belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 9*(2), 21-36.

Sütçü, M., Aktürk, H., Somer, A., Hançerli Törün, S., İnce, Z., Çoban, A., Ağaçfidan, A. ve Salman, N. (2015). Anneden Bebeğe HIV Geçişi: Sekiz Yıllık Deneyim. *Mikrobiyoloji Bülteni*, *49*(4), 542-553.

Tüysüz, B. (2014). Consanguineous Marriages and Genetic Disorders. *Türk Pediatri Arşivi*, *35*(3). http://dergipark.gov.tr/tpedar/issue/13228/159750. Erişim tarihi: 16.07.2017 (Sayfa numarası verilmemiş)

Uğurlu-Çağlar, A. (2006). *Hastanemizde Doğan Prematüre Bebek Doğum Oranı ve Annelerindeki Risk Faktörleri.* (Yayınlanmamış uzmanlık tezi). Bakırköy Dr. Sadi Konuk Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.

UNESCO. (1991). Adolescence Education: Sex Roles – Module Three. *UNESCO Principal Regional Office for Asia and the Pacific*. Bangkok. (İnternet adresi verilmemiş)

Uskun, E. (2001). Akraba Evlilikleri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi.* https://www.ttb.org.tr/STED/sted0201/4.html. Erişim tarihi: 13.05.2017 (Derginin sayfa, cilt numarası ve sayfa aralığı verilmemiş)

Uzdil, Z. ve Özenoğlu, A. (2015). Gebelikte Çeşitli Besin Öğeleri Tüketiminin Bebek Sağlığı Üzerine Etkileri. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi.* (Cilt numarası, Sayfa aralığı verilmemiş) Issn: 2146-9601, E-Issn: 2147-2238.

Walters M. R. ve Taylor J. S. (2009). Maternalobesity: Consequences and Preventions Trategies. *Nurs Womens Health Dec, 13*(6), 486-494.

Wendell, S. (2001). Unhealthy Disabled: Treating Chronic Illnesses as Disabilities. *Hypatia Feminism and Disability, 16*(4), 17–33.

Yanıkkerem, E. ve Mutlu, S. (2012). Maternal Obezitenin Sonuçları ve Önleme Stratejileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 11*(3), 353-364.

Yeşilçiçek-Çalık, K. ve Aktaş, S. (2011). Gebelikte Depresyon: Sıklık, Risk Faktörleri ve Tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, *3*(1), 142-162.

Yiğiter A. B. ve Kavak Z. N. (2006). Anne Karnında Down Sendromu Tanısına Güncel Yaklaşımlar ve Bir Olgu Sunumu. *Türk Aile Hek. Derg.*, *10*(4), 178-182.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 3.1. https://tr.fotolia.com. Erişim Tarihi: 05.03.2018.

Resim 3.2. https://tr.fotolia.com. Erişim Tarihi: 05.03.2018.

Resim 3.3. https://tr.fotolia.com. Erişim Tarihi: 05.03.2018.

Resim 3.4. https://tr.fotolia.com. Erişim Tarihi: 05.03.2018.

4 ÖZEL EĞİTİM ORTAMLARI

Dr. Öğr. Üyesi Nazan KAYTEZ
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

"Öğretmenin, her şeyden önce, ilk sıradaki görevi, çocuklar için oluşturulan ortama özen göstermesidir. Etkisi dolaylıdır fakat en güzel şekilde oluşturulmadığı, özen gösterilmediği takdirde, fiziksel, zihinsel, ruhsal ya da herhangi başka konuda bir verimlilik ve sürekli bir sonuç elde edilemez."

Maria MONTESSORI

GİRİŞ

Özel gereksinimli bireyler akranlarından farklı eğitim gereksinimleri olan, özelliklerine uygun olarak hazırlanmış eğitim programlarına, eğitim yöntem ve teknikleri ile araç gereç-lere gereksinim duyan bireylerdir (Kargın, 2016). Özel gereksinimli bireylerin farklı eğitim gereksinimleri olmakla birlikte bu gereksinimlerinin en etkili olarak hangi eğitim ortamında karşılanacağı konusu geçmişten günümüze kadar en çok tartışılan konulardan biridir. Özel eğitim ortamları oluşturulurken eğitim hakkı göz önünde bulundurulmalıdır. Eğitim hakkı bütün bireyler için, ulusal ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınan haklardan biridir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesinde eğitim hakkı, *"Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel e ğitim aşamasında parasızdır. İlköğ-retim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yükseköğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır."* şeklinde ifade edilmektedir (Aksoy, 2016).

İnsan hakları beyannamesinin yayınlamasından sonra tüm dünya ülkelerinde eğitim ko-nusunda farkındalık oluşmaya başlamış, eğitimin ulaşılabilir olması, eğitimde ayrımcılığın önlenmesi, eğitime katılımın teşviki, eğitim ortamlarının ve eğitim materyallerinin bireyle-rin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi gibi konularda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye de 6 Nisan 1949'da İnsan Hakları Beyannamesi'ni imzalamış ve o tarihten günümüze genel ve özel eğitim konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir (Batu ve Uysal, 2016).

Bugün Türkiye'de özel gereksinimli bireylerin eğitim hakları başta Anayasamız olmak üzere çeşitli yasalar ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmış, özel eğitim hiz-metleri okul öncesi dönemden başlayarak ortaöğretimi de kapsayacak şekilde düzenle-miştir (Vuran ve Ünlü, 2016). Türkiye'deki özel eğitim uygulamaları *5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 652 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği* mevzuat hükümleri-ne göre sürdürülmekte ve bu doğrultuda özel gereksinimli bireylere özel eğitim hizmeti sağlanmaktadır (MEB, 2006). Geçmişte özel eğitim hizmetleri sadece ayrı yatılı/ gündüzlü okullarda verilirken, günümüzde bireyin sahip olduğu yetersizliğin türü ve derecesine göre farklı eğitim ortamlarında gerçekleştirilmektedir (Akçamete, 2016). Bu bölümde özel ge-reksinimli bireylerin eğitimlerinin gerçekleştirildiği ortamlar ele alınarak açıklanmıştır.

KAYNAKLAR

Akçamete, G. (2009). *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Akçamete, G. (2016). Özel Eğitime Başlangıç. Özel Eğitim. Ed.: G. Akçamete (s.29-74). Ankara: Kök Yayıncılık.

Aksoy, F. (2016). Özel Gereksinimli Bireylere Sunulan Hizmetler ve Yasal Haklar. Özel Eğitim. Ed.: V. Aksoy (s.267-299). Ankara: Pegem Akademi.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). Özel *Eğitime Giriş.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Aral, N. (2011). *Okul* Öncesi Eğitimde Kaynaştırma. İstanbul: Morpa Yayınları.

Avcıoğlu, H. (2013). Özel *Gereksinimi Olan Bireylerin Değerlendirilmesi.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Ayhan- Melekoğlu, M. (2016). Özel Eğitimde Ekip Çalışması ve Özel Eğitim Ortamları. *Özel Eğitim*. Ed.: V. Aksoy (s.151-179). Ankara: Pegem Akademi.

Batu, S. (2012). Kaynaştırma ve Destek Özel Eğitim Hizmetleri. *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ed.: İ. H. Diken (s.91-106). Ankara: Pegem Akademi.

Batu, S. ve Uysal, A. (2016). Günümüz Sınıflarına Özel Gereksinimi Olan Çocukların Katılımını Destekleme. Özel Eğitim. Ed.: G. Akçamete (s.113-139). Ankara: Kök Yayıncılık.

Baykoç, N. (2012). Özel *Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*. Ankara: Eğiten Kitap.

Birkan, B. (2016). Erken Çocukluk Eğitimi. Özel Eğitim. Ed.: G. Akçamete (s.141-168). Ankara: Kök Yayıncılık.

Bryant, D. F., Smith, D.D. ve Bryant, B. R. (2008). *Teaching Students with Special Needs Inclusive Classrom.* Boston: Pearson.

Cavkaytar, A. (2012). Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim. Özel Eğitime *Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ed.: İ. H. Diken (s.3-27). Ankara: Pegem Akademi.

Cevher- Kılıç, V. (2015). Türkiye'de Üstün ve Özel Yetenekli Çocuklara Yönelik Bir Eğitim Politikası Oluşturulamaması Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme. *Eğitim ve Toplum*, 4(12), 145-154.

Colorussa, R. P. ve O'Rourke, C. P. (2004). *Special Education For All Teachers*. USA: KendallHunt.

Çakıroğlu, O. (2016). Özel Eğitimde temel kavramlar. Özel eğitim. Ed.: V. Aksoy (s.1-19). Ankara: Pegem Akademi.

Çitil, M. (2013). *Yasalar ve* Özel Eğitim. Ankara: Vize Yayıncılık.

Çuhadar, S. (2016). Özel Eğitim Süreci. Özel Eğitim. Ed.: S. Vuran (s.2-29). Ankara: Maya Yayınları.

Davis, G. A. (2014). Üstün *Yetenekli Çocuklar ve Eğitimleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Diken, H. İ. ve Batu, S. (2015). Kaynaştırmaya Giriş. İlköğretimde *Kaynaştırma.* Ed.: H. İ. Diken (s.2-23). Ankara: Pegem Akademi.

Duhaney, L. M. ve Salend, S. J. (2000). Parental Perciptionsa of Inclusive Educational Placements. *Remedial and Special Education*, 21(32), 121-128.

Eripek, S. (2008). Özel Eğitim. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Eripek, S. (2009). Özel Eğitim ve Kaynaştırma Uygulamaları. İlköğretimde Kaynaştırma. Ed.: S Eripek (s.1-21). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Ersoy, Ö. ve Avcı, N. (2001*). Özel Gereksinimli Olan Çocuklar ve Eğitimleri*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Freeman, S. ve Aklin, M. (2000). *Including Students With Special Needs.* Boston: Allyn Bacon.

Gearheart. B. R.. Weishahn. M. W. ve Gearheart, C. J (1996). *The Exceptional Students in The Regular Classroom*. New Jersey: Prentice- Hall, Inc..

Gürsel, O. (2005). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Geliştirilmesi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Gürsel, O. (2008). Özel Eğitimde Değerlendirme. Özel Eğitine Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel *Eğitim*. Ed.: H.İ. Diken (s.41-64). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Howard, V. F., Willams, B. ve Lepper, C. E. (2011). *Very Young Children with Special Needs.* Ankara: Nobel Yayınılık.

Kargın, T. (2016). Özel Gereksinimi Olan Öğrencilerin Yerleştirilme ve BEP. Özel *Eğitim.* Ed: G. Akçamete (s.77-109). Ankara: Kök Yayıncılık.

Maciag, K. G., Schuster, J. W., Collins, B. C. ve Cooper, J. T. (2000). Training Adults with Moderate and Severe Mental Retardation in A Vocational Skill Using A Simultaneous Prompting. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, *35*(3), 306-316.

MEB (1997). Özel *Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. 06.06.1997 tarih ve 23011 sayılı Resmi Gazete, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

MEB (2006). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. 31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmi Gazete, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

MEB (2007a). Özel Öğretim Kurumları Kanunu. 14.02.2007 tarih ve 26184 sayılı Resmi Gazete, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

MEB (2007b). *Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

MEB (2008). 02.09.2008 tarih ve 3601 sayılı *Kaynaştırma Yoluyla Eğitim Uygulamaları Genelgesi,* Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

MEB (2010). Evde ve Hastanede Eğitim Hizmetleri Yönergesi. Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi,73*,101-113.

MEB (2011a). Özel *Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği*. 06.01.2011 tarih ve 27087 sayılı Resmi Gazete, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

MEB (2011b). Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü 26.05.2011 tarih ve 2053 sayılı Resmi Yazı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

MEB (2012). Özel *Eğitim Kurumları Yönetmeliği*. 18.05.2012 tarih ve 28292 sayılı Resmi Gazete, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

MEB (2015). 18.05.2015 tarih ve 5157845 sayılı *Destek Eğitim Odası Açılması Genelgesi,* Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

MEB (2016a). Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi. Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi,*79,449-472.

MEB (2016b). İş Eğitimi ve Meslek Ahlakı Dersi Öğretim Programı (Görme Engelliler İçin) *Kılavuzu,* Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB (2016c). *Mesleki Eğitimde Bütünleştirme Uygulamaları Kılavuzu,* Milli Eğitim Bakanlığı .

Oser, C. ve Cohen, J. (2003). *Impraving Early Intervention. Using What We Know about Infants and Toddlers with Disabilities to Reauthorize Part of IDEA.* Washington: Zero to Three Policy Centre.

Öz, A. (2015). Kaynaştırmada Aile Katılımı. İlköğretimde Kaynaştırm*a.* Ed.: H. İ. Diken (s.31-53). Ankara: Pegem Akademi.

Özbey, F. ve Diken, H.İ. (2010). Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin İş - Meslek Eğitimi ve İstihdamlarına Yönelik Türkiye'de Yapılan Araştırmaların Gözden Geçirilmesi. Özel Eğitim *Dergisi, 11*(2) 19-42.

Özgür, İ. (2015). *Engelli* Çocuklar ve Eğitimi. Özel *Eğitim*. Adana: Karahan Yayınları.

Özokçu, A. (2016). Kaynaştırma Uygulamaları. Özel Eğitim. Ed.: Vuran. (s.81-107). Ankara: Maya Yayınları.

Peterson, M. J. ve Hittie, M. M. (2003). *Inclusive Teaching. Creating Effective Schools For All Leaners.* Boston: Allyn Bacon.

Salend, S. J. (1998). *Effective Mainstreaming. Creating Inclusive Classrooms*. New Jersey: Prentice Hall.

Spiker, D. (1990). Early Intervention From A Developmental Perspective, *Children With Down Syndrome A Developmental Perspective. Ed.:* D, Beegly (pp:424-448). England: Cambridge University Press.

Şahzuvaroğlu, T. (2014). Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylere İş-Meslek Eğitimi Veren Kurumlara İlişkin Verilerin Gözden Geçirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *3* (2), 318- 324.

Vuran, S. ve Ünlü, E. (2016). Türkiye'de Özel Gereksinimli Çocukların Eğitimi ile İlgili Örgütlenme ve Mevzuat. Özel Eğitim Süreci. *Özel Eğitim.* Ed.: S. Vuran (s.57-79). Ankara: Maya Yayınları.

Yıldırım- Doğru, S. ve Durmuşoğlu- Saltalı, N. (2013). *Erken* Çocukluk Döneminde Özel Eğitim. Ankara: Maya Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 4. 1. https:/ /tr.fotolia.com/id/190442040 // https://tr.fotolia.com/id/113340509 Erişim Tarihi: 15.02.2018.

Resim 4. 2. https://tr.fotolia.com/id/135148048 Erişim Tarihi: 15.02.2018.

Resim 4. 3. https://tr.fotolia.com/id/12416725 // https://tr.fotolia.com/id/124167251 Erişim Tarihi: 15.02.2018.

Resim 4. 4. https://tr.fotolia.com/id/72119469 // https://tr.fotolia.com/id/128295552 Erişim Tarihi: 15.02.2018.

Resim 4. 5. https://tr.fotolia.com/id/113432888 // https://tr.fotolia.com/id/192689172 Erişim Tarihi: 15.02.2018.

Resim 4. 6. https://tr.fotolia.com/id/49316882 Erişim Tarihi: 24.11.2018.

5

ÖZEL EĞİTİMDE DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Zülfiye Gül ERCAN
Trakya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Eğitim, bir çocuğa özel yeteneklerinin fakına varması için yardım etmektir.

Erich FROMM

GİRİŞ

Yaşamın ilk yıllarında büyüme ve gelişim hızlıdır. Bu hıza bağlı olarak çocuk bilişsel, sosyal, dil motor gibi çeşitli gelişim alanlarında şaşırtıcı bir hızla yetkinleşmektedir. Bu gelişim ilk çocukluk yıllarında da devam etmektedir. Ancak biyolojik ya da çevresel risk faktörlerinin etkisi, gelişimi geçici ya da kalıcı şekilde etkileyebilmektedir. Erken dönemde uzmanlar ya da aile tarafından fark edilememiş ya da daha ileriki aşamada düzeleceği düşünülerek göz ardı edilen bazı çocuklar da gelişimlerini destekleyici hizmetlerden faydalanamamaktadır. Teşhis ve tedavinin uzun sürmesi, çocukların tanı almasını eğitim ve rehabilitasyona başlamasını geciktirmektedir. Bu çocuklar hayatın en önemli dönemini kaçırmış olduklarından, yaşamları boyunca sınırlamalarla ve engellilikle yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu durumu önlemede tanılama ve değerlendirme önemli bir yer tutmaktadır. Özel eğitim hizmetlerinin ihtiyacı olan kişilere uygun bir şekilde ulaştırılabilmesi için erken dönemde biyolojik ya da çevresel risk taşıyan çocukların değerlendirilebilmesi ve doğru olarak tanılanabilmesi, gerekmektedir. Tanılama değerlendirme hizmetlerin çocuklara erken dönemde ulaşmasına ve yetersizliğin engele dönüşmesini engellemede çok önemli rol oynamaktadır. Bu bölümde özel eğitimde tanılama ve değerlendirme ele alınarak irdelenmiştir.

KAYNAKLAR

Akoğlu, G. ve Şipal, F. (2012). Düşük Sosyoekonomik Düzeydeki Çocuklara Yönelik Erken Müdahale Yaklaşımları: Dünyadan ve Türkiye'den Uygulamalar. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 23* (1), 173-184.

Akukwe, C. (2000) Maternal and Child Health Services in the Twenty-First Century: Critical Issues, Challenges, and Opportunities. *Health Care Women Int*., *21*(7),641–53

Apak, S. (1989). *Gelişim Nörolojisi* (2.Baskı). İstanbul: Bayrak Yayınları

Aral, N., Kandır, A. ve Can Yaşar, M. (2000). Çocukları Tanıma Teknikleri. *Okul öncesi Eğitim II.* (s. 93-99), İstanbul: Ya-Pa Yayınları

Ataman, A. (2005). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. Ed.: A. Ataman. Ankara: Gündüz Yayınları . (Sayfa numarası yok)

Atay, M. (2007). *Çocukluk Döneminde Gelişim* (2. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık

Avcıoğlu, H. (2011). *Özel Eğitime Gereksinim Duyan Öğrencilerin Eğitsel ve Davranışsal Değerlendirmesi.* Ankara: Vize Yayıncılık

Aytekin, Ç. ve Bayhan, P. (2015). Erken Müdahalede Uygulama Basamakları. *H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi 2*(2), 1-23.

Bingöler, E. B.(2006). T.*C.Sağlık Bakanlığı – UNICEF İşbirliği "Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde Gelişimin İzlenmesi ve Desteklenmesi Programı"nın Değerlendirilmesi.* Uzmanlık Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara

Black, M. M., Eiser, C. ve Krishnakumar, A. (2000) International Research and Practice in Pediatric Psychology: Challenges and New Directions. *J. Pediatr Psychol*, *25*(6), 363–66.

Brazelton, T.B. (1983). Infants and Mothers. *Differences in Development*. New York: Delacorte.

Çelik, C. (2000). Özürlülüğün Engellenmesinde Doğum Sonrası Laboratuar Testleri ve Önemi. *Özel Eğitimde Aile Sempozyumu.* Ankara: Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları. 64–71.

Çolak, A.(2012). Kaynaştırma Ortamlarında Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı. *Özel Gereksinimli Çocukların Kaynaştırılması* Ed.: S.Batu, A. Çolak ve S. Odluyurt. (s.55-85), Ankara: Vize Yayıncılık

Demirci, A.ve Kartal, M. (2012). Çocukluk Dönemine Ait Önemli Bir Sorun: Gelişme geriliği ve erken tanının önemi. *Turkish Family Physician, 3* (4), 1-6. http://www.turkishfamilyphysician.com. Erişim tarihi: 07.03.2017

Deniz-Kan, Ü.(2007) Okul Öncesi Eğitimde Değerlendirme Aracı Olarak Portfolyo. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *27*(1), 169-178

Diken İ., Bayhan, P., Turan, F., Şipal,F. Sucuoğlu,B., Ceber-Bakkaloğlu, H. ve diğerleri (2012). Early Childhood Intervention and Early Childhood Special Education in Turkey within the Scope of the Developmental System Approach. *Infants and Young Children*, *25*(4), 346-353

Doğan, A. ve Baykoç, N. (2015). "Hastanede Çocuk Gelişimi Birimi'ne Yönlendirilen Çocukların Değerlendirilmesi". *Hacettepe University Faculty of Health Sceinces Journal, 1,* 101-113.

Elibol, F. (2015). Alternatif değerlendirme. *Okul Öncesi Dönemde Alternatif Değerlendirme.* Ed.: P. Bayhan (s.24-32). Ankara: Hedef Yayıncılık

Eras. Z, Atay. G, Bingöler Pekcici, E.B. (2011). Çocuklara Verilen Sağlık Hizmetinde Bütüncül İzlem Modeli. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *18*(3), 199-202.

Erdiller, B. Z. (2010). Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Kuram ve Yaklaşımlar. *Erken Çocukluk Eğitimi.* Ed.: H. İ. Diken, (s. 56-90). Ankara: Pegem Akademi

Ertem, İ. Ö. (2005). İlk Üç Yaşta Gelişimsel Sorunları Olan Çocuklar: Üç Sorun ve Üç Çözüm. *Özel Eğitim Dergisi*, *6*(2), 13-25.

Gençtarım, D. (2015). Bireysel Farklılıklar. *Eğitim Psikolojisi.* Ed.: Ş. Işık (s. 271-304) 4. Baskı. Ankara: Pegem Akademi

Glascoe, F.P. (2000) Detecting and Addressing Developmental and Behavioral Problems in Primary Care. *Pediatric Nursing. 26*(3), 251-257.

Gözün-Kahraman, Ö. ve Çetin, A.(2014) Annelerin Tanı Sonrası Yaşadıkları Sürece İlişkin Görüşleri ve Gereksinimleri. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE), 7*(1), 97-12.

Hadadian, A. ve Koch, K. R. (2013). Issues in Labeling Young Children with Developmental Delay: Whose Responsibility is it?. *International Journal of Early Childhood Special Education, 5*(2), 187-199.

Halfon, N., Regalado, M. Sareen, H. et. al.(2004). Assessing Development in the Pediatric of Office. *Pediatrics, 113,* 1926-1933

Halperen, R. (2009). Early Childhood Intervention for Low-income Children and Families. (Kaynak açık değil)

Heward, L.W. (2006). An Introduction to Special Education. *Exceptional children* (8th Edt). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Hertzman, C. ve Power, C. (2003) Health and Human Development: Understandings From Life-course Research. *Dev Neuropsychol*. *24*(2–3), 719–44.

Hill, Z., Kırkwood, B.,ve Edmond, K. (2004) Family and Community Practices That Promote Child Survival, Growth and Development. A Review of the Evidence. *World Health Organization,* Geneva.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S. ve Cemalcılar, Z. (2004). Erken Müdahalenin Erişkinlikte Süren Etkileri. Erken Destek Projesi'nin İkinci Takip Araştırması'nın Ön Bulguları, *Anne-Çocuk Eğitim Vakfı Araştırma Raporu*. http://www.acev.org/kaynaklarimiz/arastirmalarimiz-ve-yayinlarimiz. Erişim Tarihi: 29.3. 2017).

Karaağaçlı, M. (2002). Değerlendirme Süreci. *Mesleki Eğitim ve Teknoloji Eğitimde Özel Öğretim Yöntemleri* (s.31-47). Ankara: Nobel Yayınevi

Karaaslan, B.T. (2002). *Çok Düşük Doğum Ağırlıklı Prematüre Bebeklerin Gelişimine Ev Merkezli Erken Eğitim Programlarının Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Karaaslan, B.T. (2016). Gelişimin Değerlendirilmesi, İzlenmesi ve Desteklenmesinde Klinik ve İletişim Beceri Eğitimi Neden Gereklidir? *T.C.İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi Aralık, 5*(8), 1-15.

Kargın, T. (2007). Baş Makale: Eğitsel Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlama Süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *8* (1), 1-13.

Kargın, T. (2013). Okul Öncesinde Performans Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Planlarının Hazırlanması. *Okul Öncesinde Kaynaştırma Kitabı* Ed.:B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu (s.77-127), Ankara: Kök Yayıncılık

Kartal, H. (2007). Erken Çocukluk Eğitimi Programlarından Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bilişsel Gelişimlerine Etkisi. *İlköğretim Online, 6*(2), 234-248. http://ilkogretimonline.org.tr. Erişim tarihi: 25.05.2017.

Karoly, A. L., Kilburn, R. M., ve Cannon, J. (2005). *Early childhood interventions, proven results, future promise.* Santa Monica: Rand Corporation.

Kuleli Sertgil,. N., Şirvanlı-Özen, D. ve Gökçay, D. G.(2015) Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde Gelişimsel Risk Tespiti İçin Sosyal İletişim Alan Tarama Testi (SİATT).*Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 58,* 87-95.

Kurul, S. H. (2007). Nörolojik Gelişme Geriliği Riski Olan Süt Çocuklarının Erken Belirlenmesinin Önemi ve Klinisyenin Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *21*(3), 195-205.

Mc Louglin, J. ve Lewis, R. B. (2004). *Özel Gereksinimli Öğrencilerin Ölçümlenmesi.* (4. Baskı) (Çev. Ed.: F.Gencer, Ed.: A. Ataman). Ankara: Gündüz Yayıncılık

McAfee, O. ve Leong, D.J. (2012). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi.* (5. Basım). (Çev. Ed.: B. Ekinci). Ankara: Nobel Yayınevi

Mc Donald, L.A. B. ve Rennie, A. C. (2011). Investigating Developmental Delay/Impairment, *Pediatrics and Child Health, 21*(10), 443-447.

Morkoç, Ö.Ç. ve Acar, E.A (2014). 4-5 Yaş Grubu Çocuklarına Yönelik Çok Amaçlı Erken Müdahale Programı'nın Etkililiğinin Belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 14*(5), 1835-1860. http://www.edam.com.tr/kuyeb. Erişim Tarihi: 17.04.2017.

Neyzi O, Ertuğrul T. (2002). *Pediatri I – Cilt 1"*, Ankara: Nobel Tıp Yayınları

Odluyurt, S. (2012). Okul Öncesi Kaynaştırma. *Özel Gereksinimli Çocukların Kaynaştırılması.* Ed.: S.Batu, A. Çolak, S. Odluyurt (s. 139-173), Ankara:Vize Yayıncılık

Ou, S. R. ve Reynolds, A. J. (2006). Early childhood intervention and educational attainment: Age 22 findings from the Chicago longitudinal study. *Journal of Education For Students Placed At Risk, 11*(2), 175–198.

Öz-Göçer, C. (2006). *Çok Düşük Doğum Ağırlıklı Riskli Pretermlerin Nörogelişimsel Sorunları ve Nörolojik Morbiditeye Etki Eden Faktörlerin Araştırılması.* Uzmanlık Tezi, Bakırköy Kadın ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.

Özsoy, Y.(2002). Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar ve Özel Eğitim. *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar "Özel Eğitime Giriş"*. 4. Baskı. Ankara: Karatepe Yayıncılık

Rathus, S.A.(2006). Childhood Voyagen in Development (2. Ed.) New York: Thomson Wadsworth.

Sakız, G. (2012). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi.* Ed.:B. Ekinci (5. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık

Salvia, J.ve Ysseldyke, E.J. (2001). *Assessment*. (8th ed.). Boston: Houghton Mifflin.

Sazak, P. E. (2006). Dünyada ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları. *Özel Eğitim Dergisi*, *7*(2), 71-83.

Shonkoff, J.P. ve Meisels, S.J. (2000). *Handbook of Early Childhood Intervention* (2nd ed). New York: Cambridge

Sucuoğlu, B. (2002). Özel Eğitim ve Erken Eğitim Programları. *Çoluk Çocuk Dergisi*, 25-27.

Sola C. ve Diken İ. (2008). Gelişimsel Gerilik Riski Altındaki Prematüre ve Düşük Doğum Ağırlıklı Çocuğa Sahip Annelerin Gereksinimlerinin Belirlenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, *9* (2), 21-36.

Şahinaslan, A.T. (2009). *0–6 Yaş Grubu Çocuklarda Anne Sütü Uygulamalarının Büyüme-Gelişme Üzerindeki Etkisinin Araştırılması*. Uzmanlık Tezi. Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul

Taylor, L. R. (1997). Assessment of Exceptioanl Students: *Educatioanl and Psychological Procedures*. (4th ed.).Boston: Allyn and Bacon.

Temiz, N. ve Akman, B. (2015). Erken Çocukluk Döneminde Erken Müdahale Konusunda Bilim İnsanlarının Bilgi Tanımlama ve Rolleri ile İlgili Değerlendirmeleri. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal 1*(2), 30-47.

Tervo, R.C. (2006). Identifying Patterns of Developmental Delays Can Help Diagnose Neurodevelopmental Disorders. *Clin Pediatr; 45*, 509-517.

Tuğrul, B. (2003). Çocuğu Tanıma ve Değerlendirme. *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. (Ed.: M. Sevinç), İstanbul: Morpa Yayıncılık

Turnbull, A., Turnbull, R. ve Wehmeyer, M. L. (2007). Special Education in Today's Schools. *Exceptional Lives.* New Jersey: Prentice Hall.

Uğurlu-Çağlar, A. (2006). *Hastanemizde Doğan Prematüre Bebek Doğum Oranı ve Annelerindeki Risk Faktörleri.* Uzmanlık Tezi, Dr. Sadi Konuk Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.

Ulutaş- Avcu,A. ve Çalışkan, Z. (2015) Ev Merkezli Anne-Bebek Eğitim Programının 10-12 Aylık Bebeklerin Gelişimine Etkisinin İncelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2),152-163 http://www.cygm.meb.gov.tr. Erişim Tarihi: 09.01.2010

URl. (2005). Engelliler Hakkında Kanun. T.C. Resmi Gazete, 25868, 07 . 07. 2005.

URL. (2006). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği T.C. Resmi Gazete, 28360, 31.05.2006

URL. (2012). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği http://orgm.www.meb.gov.tr. T.C. Resmi Gazete, 27169, Değişiklik: 21. 07. 2012.

URL, (2013a). Engelliler Hakkında Kanun T.C. Resmi Gazete, 25868, Değişiklik: 25. 04. 2013.

URL, (2013b). Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik Resmi Gazete: 28603, 30.03.2013

URL. (2015). Okul Öncesi eğitim Programı ile Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi. Milli Eğitim Bakanlığı http://www.meb.gov.tr. Erişim Tarihi: 25.05.2015.

Weitzman CC. (2013). Sosyal-Duygusal Gelişimin ve Sağlıklı Ebevyn-Çocuk İlişkisinin Desteklenmesi. *Rudolph Pediatri* (22. Baskı) (Çev. Ed.: M. Yurdakök) Ankara: Güneş Yayınları

Widerstrom, A.H., Mowder, B.A. ve Sandal, S.R. (1997). Infant Development and Risk. *An Introduction.* USA: Paul Brookes Pub.

Wyly, M.V. (1997). Infant Assessment (Developmental Psychology Series). Boulder, Colorado: Westview Press

Young, M.E.(2002). From Early Child Development to Human Development. *Investing in our children's future.* Washington D.C: Office of the Publishers, World Bank

GÖRSEL KAYNAKLARı

Resim 5.1. https://tr.fotolia.com/destina' dan alınmıştır.

Resim 5.2. https://tr.fotolia.com designer491' den alınmıştır.

Resim 5.3. Zülfiye Gül Ercan'ın kişisel arşivinden alınmıştır.)

Resim 5.6. https://tr.fotolia.com/ NLshop' tan alınmıştır).

Resim 5.7. https://tr.fotolia.com/ pogonici'den alınmıştır).

Resim 5.8 https://tr.fotolia.com/ VRD'den alınmıştır).

Resim 5.10. (www. etwinningonline.eba.gov.tr den alınmıştır)

Resim 5.11. (https://tr.fotolia.com/kayi.k12.tr' den alınmıştır).

Resim 5.12. https://tr.fotolia.com/.Nikolai Titov ' dan alınmıştır).

Resim 5.14. https://tr.fotolia.com/ Jagrutiben'den alınmıştır

Resim 5.15.https://tr.fotolia.com/ artbessouro' dan alınmıştır).

Resim 5.16. https://tr.fotolia.com/ Gstudio Group'tan alınmıştır).

6

ÖZEL EĞİTİMDE ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

Bil. Uzm. Nuray ÖZTÜRK
Özel Başkent Dost Özel Eğitim ve
Rehabilitasyon Merkezi

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

"Eğitim, insanın güç sandığı ya da gerçekten kolay alt edilebilen engelleri nasıl aşacağını öğretme sanatından başka bir şey değildir."

GOETHE

GİRİŞ

Bireylerin bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazanmasında önemli rol oynayan öğrenme; büyüme ve vücutta değişik etkilerle oluşan, geçici olmayan, yaşantı ürünü olarak meydana gelen davranışta veya potansiyel davranışta nispeten kalıcı izli değişme olarak tanımlanabilir (Aydoğan vd., 2014; Görgen, 2014). Öğrenmeyi kılavuzlama ve sağlama faaliyetine öğretme, etkinliklerin okullarda planlı, kontrollü ve örgütlenmiş faaliyetler olarak yapılmasına ise öğretim denir (Görgen, 2014). Etkin bir öğretim için eğitimcinin seçebileceği birçok öğretim yöntemi bulunmaktadır. Yöntem bir sorunu çözmek, bir konuyu öğrenmek ya da öğretmek gibi amaçlara ulaşmak için bilinçli olarak seçilen ve izlenen düzenli yol olarak tanımlanır. Yöntem seçiminde programın niteliği, bireylerin özellikleri, bireylerde geliştirilmek istenen nitelikler, eğitimcinin ve bireyin kişiliği, sınıf atmosferi gibi birçok faktör etkili olabilmektedir (Aydoğan vd.,2014; Demirel, 2015). Bu bağlamda özel eğitimde kullanılan öğretim yöntemlerinin bilinmesi eğitimcinin yetersizlikten etkilenmiş birey için uygun olan yöntemi seçme konusunda daha sağlıklı kararlar almasına yardımcı olacaktır. Bu nedenle yetersizlikten etkilenmiş bireylerle çalışan ailelerin ve uzmanların yöntemleri etkili bir şekilde kullanabilmesine katkı sağlamak amacıyla bu bölümde, hangi yöntemin daha etkili olduğunu kanıtlamaya çalışan araştırma sonuçlarını aktarmaktan ziyade özel eğitimde kullanılan öğretim yöntemleri ve özellikleri ele alınarak açıklanacaktır. Ancak özel eğitim alanında kullanılan öğretim yöntemleri bir bölümde açıklanabilecek kadar sınırlı bir konu olmaması nedeniyle yaygın olarak kullanılan bazı yöntemler ve bu yöntemlere ilişkin temel bilgilere bölümde yer verilmeye çalışılacaktır.

KAYNAKLAR

Akmanoğlu, N. (2008). *Otistik* Çocuklara Kötü Niyetli Yabancı Kişilerin Kaçırma Girişimlerinden Kaçınmayı Öğretme. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Akmanoğlu, N. (2014). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Uygun ve Yeni Davranışların Kazandırılması ve Arttırılması. *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri*. Ed.: E. Tekin İftar , (s.119-180), (3. baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Alberto, P.A ve Troutman, A.C. (2015).*Uygulamalı Davranış Analizi (Eğitimciler için).* (Çev. Ed. H. Sarı), (Dokuzuncu basımdan çeviri). Ankara: Nobel Yayınları.

Alptekin, S. (2012). Sosyal Becerilerin Zihinsel Engelli Öğrencilere Doğrudan Öğretim Yaklaşımıyla Öğretimi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *31*(1), 1-19.

Aral, N. (2011). *Okul Öncesi Eğitimde Kaynaştırma.* İstanbul: Morpa Yayınları

Aydın, A. (2016). Zihinsel Engelli ve Otistik Çocuklarda Davranış Değiştirme. *Farklı Gelişen Çocuklar,* Ed.: A. Kulaksızoğlu, (s.149-162), (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Aydoğan, Y., Özyürek, A. ve Gültekin Akduman, G. (2014). Öğrenme ve Öğretme Teknikleri. Ankara: Vize Yayıncılık.

Aykut, Ç. (2009). Sabit Bekleme Süreli Öğretime Dayalı Bir Uygulama Örneği. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *29* (1), 237-255.

Aykut, Ç. ve Varol, N. (2010). Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Öğrencilere Günlük Yaşam Becerilerinin Kazandırılmasında Sabit Bekleme Süreli ve İpucunun Sistematik Olarak Geri Çekilmesi İşlem Süreci ile Yapılan Öğretimin Etkililik ve Verimliliklerinin Karşılaştırılması. *Journal of Turkish Educational Sciences, 8*(1), 27-261.

Baer, D. M., Wolf, M. M., ve Risley, T. R. (1987). Some Still-Current Dimensions of Applied Behavior Analysis. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 20(4), 313-327.

Bakkaloğlu, H. (2008). Etkinliğe Dayalı Müdahale Programı'nın 3-6 Yaş Gelişimsel Geriliği Olan Çocukların Geçiş Becerilerine Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory and Practice, 8* (2), 355-406.

Balçık, B. (2015). Zihinsel Yetersizliği Bulunan Öğrencilere Etkileşim Ünitesi Yöntemiyle Toplama Becerisinin Öğretimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(Özel Sayı), 87- 110.

Besler, F. ve Süzer, T. (2014). Pekiştirme. *Uygulamalı Davranış Analizi.* Ed.: E. Tekin İftar, (s.213-266). Ankara: Vize Yayıncılık.

Bilmez, H. (2014). Sembol Pekiştirme. *Uygulamalı Davranış Analizi*. Ed.: E. Tekin İftar, (s.415-439). Ankara: Vize Yayıncılık.

Bilmez, H. ve Tekin- İftar, E. (2014). Veri Toplama. *Uygulamalı Davranış Analizi*. Ed.: E. Tekin İftar, (s.99-143). Ankara: Vize Yayıncılık.

Blik, H., Harskamp, E. G. ve Naayer, H. M. (2016). Strategy Instruction versus Direct Instruction in the Education of Young Adults with Intellectual Disabilities. *Journal of Classroom Interaction*, 51(2), 20-35.

Bozkuş-Genç, G. ve Vuran, S. (2013). Sosyal Becerilerin Öğretiminde Temel Tepki Öğretimiyle Yürütülen Araştırmaların İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri/Educational Sciences: Theory and Practice*, 13(3), 1715-1742.

Brandt, J. A. A., Weinkauf, S., Zeug, N. ve Klatt, K. P. (2016). An Evaluation of Constant Time Delay and Simultaneous Prompting Procedures in Skill Acquisition for Young Children with Autism. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, *51*(1), 55-66.

Cawley, J. F., Foley, T. E., ve Miller, J. (2003). Science and students with mild disabilities: Principles of universal design. *Intervention in School and Clinic*, *38*(3), 160-171.

Chandler, L.K., Young, R.M. ve Ulezi, N.C. (2011). Early Childhood Special Education Methods and Practices for Preschool-Aged Children and Their Families. *Early Childhood Intervention Shaping the Future for Children with Special Needs and Their Families,* (s. 33-77). United States of America: ABC-CLIO.

Collins, B. C. (2012). *Systematic İnstruction for Students with Moderate and Severe Disabilities*. Baltimore: Paul H. Brookes

Cowan, R. J., ve Allen, K. D. (2007). Using Naturalistic Procedures to Enhance Learning in İndividuals with Autism: A Focus on Generalized Teaching within the School Setting. *Psychology in the Schools*, 44(7), 701-715.

Çifçi, İ. (2001). *Zihinsel Engelli Bireyler İçin Hazırlanan Bilişse Süreç Yaklaşımına Dayalı Sosyal Beceri Programının Etkililiğinin İncelenmesi.* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Dağseven Emecen, D. (2008). *Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş* Öğrencilere Sosyal Becerilerin Kazandırılmasında Doğrudan Öğretim ve Bilişsel Süreç Yaklaşımları ile Yapılan Öğretimin Etkililiklerinin ve Verimliliklerinin Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Değirmenci, H.D. (2014a). Hoşa Giden Uyaranı Çekme. *Uygulamalı Davranış Analizi*. Ed.: E. Tekin-İftar, (s.513-563). Ankara: Vize Yayıncılık.

Değirmenci, H.D. (2014b). Hoşa Gitmeyen Uyaran Verme. *Uygulamalı Davranış Analizi*. Ed.: E Tekin-İftar, (s.565-603). Ankara: Vize Yayıncılık.

Demir, R. (2008). *Zihinsel Engelli Öğrencilere Fen Bilgisi Dersinde Sindirim Konusunu Basamaklandırılmış Öğretim Yöntemiyle Sunulmasının Etkililiği.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya*. (24. baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Doyle, P. M., Wolery, M., Ault, M. J., ve Gast, D. L. (1988). System of least prompts: A literature review of procedural parameters. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 13(1), 28-40.

Ekergil, İ. (2000). *Zihinsel Engelli Çocuklara Zıtlık Kavramlarını Öğretmede Doğal Dille Uygulanan Doğrudan Öğretim Yönteminin Etkililiği.* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Foley, T., ve Cawley, J. (2005). Student access to division: an alternative perspective for students with learning disabilities. *The Access Center*.

Furniss, F. (2009). Assessment Methods. *Applied Behavior Analysis for Children with Autism Spectrum Disorders,* Ed.: J.L. Matson, (s.33-66). New York: Springer.

Gast, D. L., Ault, M. J., Wolery, M., Doyle, P. M., ve Belanger, S. (1988). Comparison of Constant Time Delay and The System of Least Prompts In Teaching Sight Word Reading to Students with Moderate Retardation. *Education and Training in Mental Retardation*, 117-128.

Genç- Tosun, D. (2014). Davranış Öncesi Uygulamalar. *Uygulamalı Davranış Analizi.* Ed.: E. Tekin-İftar, (s.267-328). Ankara: Vize Yayıncılık.

Görgen, İ. (2014). Program Geliştirmede Temel Kavramlar. *Eğitimde Program Geliştirme Kavramlar Yaklaşımlar*. Ed.: H. Şeker, (s.1-18), (3. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gurrad, A. M., Weber, K. P., ve McLaughlin, T. F. (2002). The Effects of Contingency Contracting for a Middle School Student with Attention Deficit Hyperactivity Disorder during Corrective Reading Lessons: A Case Report. *International Journal of Special Education*, *17*(1), 26-32.

Güleç-Aslan, Y. (2017). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylerle Çalışan Eğitimcilerin Uygulamalı Davranış Analizine Yönelik Algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 1-13.

Gürsel, O. (1993). *Zihinsel Engelli Çocukların Doğal Sayıları Gerçek Nesneleri Kullanarak Eşleme, Resimleri İşaret Ederek Gösterme, Rakamlar Gösterildiğinde Söyleme Becerilerinin Gerçekleştirilmesinde Bireyselleştirilmiş Öğretim Materyalinin Basamaklandırılmış Yöntemle Sunulmasının Etkililiği.* Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Gürsel, O. ve Yıkmış, A. (2001). Engelli Çocuklara Matematik Becerisinin Kazandırılması Öğretmen ve Öğrenci Etkileşiminin Basamaklandırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(2), 164-175.

Gürsel, O. ve Yıkmış, A. (2017). Matematik Öğretiminde Etkili Yaklaşımlar. Özel Gereksinimli Öğrencilere Matematik Beceri ve Kavramlarının Öğretimini Planlama ve Uygulama. Ed.: O. Gürsel, (s. 83-115). Ankara: Vize Yayıncılık.

Ivy, S. E., ve Hooper, J. D. (2015). Using Constant Time Delay to Teach Braille and the Nemeth Code for Mathematics and Science Notation to Students Making the Transition from Print to Braille. *Journal of Visual Impairment ve Blindness*, 109(5), 343-358.

Johnson, S. (2015). *Educators' Opinions and Perceptions of the Direct Instruction Program, and its Effectiveness for Educating Students with Autism Spectrum Disorders.* Master of Teaching dissertation, University of Toronto, Toronto.

Kırcaali-İftar, G. ve Tekin, E. (1997). *Tek Denekli Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Kırcaali-İftar , G.ve Odluyurt, S. (2014). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere İletişim Becerilerinin Kazandırılması. *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri*. Ed.: E. Tekin-İftar, (s. 327-365), (3. baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Kozioff, M.A., LaNunziata, L., Cowardin, J., ve Bessellieu, F.B. (2001). Direct Instraction: It's Contributions to High School Achievement. *The High School Journa*l, *84*(2), 54-72.

Kurt, O. ve Subaşı Yurtçu, A. B. (2017). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Kapsamlı Uygulamalar. *Sakarya University Journal of Education*, *7*(1), 155-182.

MacDuff, G.S., Krantz, P.J., ve McClannahan, L.E.(2001). Prompts and Prompt-Fading Strategies for People with Autism. *Making A Difference: Behavioral Intervention For Autism.* Ed.: C.Maurice, G.Green, ve R.M.Foxx, (s. 37-50). Austin, TX: Pro-Ed.

Mete, P. (2016). *Ortaokul Özel Alt Sınıfta Öğrenim Gören Zihinsel Yetersizliğe Sahip Öğrencilere Bazı Maddelerin "Sert-Yumuşak" Özelliklerinin Doğrudan Öğretim Yöntemiyle Öğretimi.* Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Mısır-Horasan, M., ve Birkan, B. (2015). Fırsat Öğretiminin Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Kaybolan Nesnelerini Sözcük Kullanarak İsteme Becerisinin Öğretiminde Etkililiği. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE), 7*(2), 361 – 383.

Morse, T. E., ve Schuster, J. W. (2004). Simultaneous Prompting: A Review of The Literature. *Education And Training In Developmental Disabilities*, 39(2), 153–168.

Mueller, M. M., Palkovic, C. M., ve Maynard, C. S. (2007). Errorless Learning: Review and Practical Application for Teaching Children with Pervasive Developmental Disorders. *Psychology in the Schools,* 44(7), 691-700.

Özdemir, A. Ş., ve Küpcü, A. R. (2010). Matematik Öğretiminin Bireyselleştirilmesinde Etkileşim Biriminin Kullanımının Başarıya ve Tutuma Etkisi. İlköğretim Online, *9*(1), 66-78.

Özen, A., ve Ergenekon, Y. (2011). Özel Eğitimde Etkinlik Temelli Öğretim Uygulamaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *11*(1), 351-362.

Özer, E., Başar, M. Ç., Özkubat, U., Töret, G., ve Karasu, N. (2013). Yetersizliği Olan Çocuklarda Beceri Öğretiminde Kullanılan Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği: Betimsel Değerlendirme ve Meta-Analizi. Özel Eğitim Dergisi, *14*(2), 67-84.

Özyürek, M. (2014). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programını Geliştirme ve Temelleri.* (9. baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.

Rakap, S. (2017). Okul Öncesi Dönemde Kaynaştırma Eğitimi Uygulamalarının Desteklenmesinde Doğal Öğretim Yaklaşımları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Elektronik Yayın, (18),* 1-22.

Ringdahl, J.E., Kopelman, T. and Falcomata, T.S. (2009). Applied Behavior Analysis and Its Application to Autism and Autism Related Disorders. *Applied Behavior Analysis for Children with Autism Spectrum Disorders.* Ed.: J. L. Matson, (s.15-32). New York: Springer.

Sarafino, E. P. (2012). *Applied Behavior Analysis: Principles and Procedures for Modifying Behavior*. Hoboken, NJ: Wiley.

Sazak Pınar, E., ve Zelyurt, S. (2013). Akran Aracılı Sunulan Etkileşim Ünitesi Öğretim Materyalinin Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilerin Tane Kavramını Öğrenmeleri Üzerindeki Etkililiği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(3), 13-30.

Schuster, J. W., Gast, D. L., Wolery, M., ve Guiltinan, S. (1988). The Effectiveness of a Constant Time-Delay Procedure to Teach Chained Responses to Adolescents with Mental Retardation. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 21(2), 169-178.

Seward, J., Schuster, J. W., Ault, M. J., Collins, B. C., ve Hall, M. (2014). Comparing Simultaneous Prompting and Constant Time Delay to Teach Leisure Skills to Students with Moderate Intellectual Disability. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 49(3), 381-395.

Storey, K., ve Miner, C. (2011). *Systematic İnstruction of Functional Skills for Students and Adults with Disabilities.* Illinois: Charles C Thomas.

Sucuoğlu, B. (2014). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Problem Davranışlarının Azaltılması. *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri*. Ed.: E.Tekin-İftar, (s.181-235). (3. baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Swain, R., Lane, J. D., ve Gast, D. L. (2015). Comparison of Constant Time Delay and Simultaneous Prompting Procedures: Teaching Functional Sight Words to Students with Intellectual Disabilities and Autism Spectrum Disorder. *Journal of Behavioral Education*, 24, 210-229.

Şafak, P. (2007). Az Gören Öğrencilere Eldeli Toplama Öğretiminde Uyarlanmış Basamaklı Öğretim Yönteminin Etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *5*(1), 27-46.

Şirin, N. (2014). Hedef Davranış Belirleme ve Tanımlama. *Uygulamalı Davranış Analizi*. Ed.: E. Tekin-İftar, (s.43-97). Ankara: Vize Yayıncılık.

Tekin, E. (1999a) *Zihin* Özürlü Çocuklara Kardeşleri Aracılığıyla Sunulan Dört Saniye Sabit Bekleme Süreli Öğretimin ve Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiklerinin ve Verimliliklerinin Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Tekin, E. (1999b). Yanlışsız Öğretim Yöntemleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *2*(03), 87-102.

Tekin- İftar, E. (2014). Uygulamalı Davranış Analizi: Tanım, Tarihçe ve Özellikleri. *Uygulamalı Davranış Analizi*. Ed.: E.Tekin-İftar, (s.1-40). Ankara: Vize Yayıncılık.

Tekin-Iftar, E., Collins, B. C., Spooner, F., ve Olçay-Gül, S. (2017). Coaching Teachers to Use a Simultaneous Prompting Procedure to Teach Core Content to Students With Autism. *Teacher Education and Special Education*, 1-21.

Tekin-İftar, E. veDeğirmenci, H.D. (2014). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Öğretimi. *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri*. Ed.: E. Tekin-İftar, (s.265-326), (3. baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Tekin-İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2013). Özel Eğitimde Yanlışsız Öğretim Yöntemleri. (2. baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Tekin-İftar, E., Kurt, O. ve Çetin, Ö. (2011). Yüksek ve Düşük Uygulama Güvenirliğiyle Sunulan Sabit Bekleme Süreli Öğretim Uygulamalarının Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 11*(1), 363-381.

Toper-Korkmaz, Ö., ve Diken, İ. H. (2013). Temel Tepki Öğretimi-TTÖ (Pivotal Response Treatment-PRT) ile gerçekleştirilen etkililik araştırmalarının betimsel analizi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *14*(01), 041-055.

Tuncer, T. ve Altunay, B. (2012). *Doğrudan Öğretim Modeli'nde Kavram Öğretimi.* (4. baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.

Türer, H. (2010). *Zihinsel Engelli Öğrencilere Teşekkür Etme ve Özür Dileme Becerilerinin Öğretiminde Doğrudan Öğretim Yönteminin Etkililiği.* Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Varol, N. (2009). Zihinsel Engelli Çocuklara Tane Kavramının Açık Anlatım ve Basamaklandırılmış Yöntemle Sunulmasının Farklılaşan Etkililiği. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *29*(1), 353-377.

Vuran, S. ve Çelik, S. (2013). Örneklerle Kavram Öğretimi. (2. baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Wolery, M. , Ault, M. J., Doyle, P. M. ve Gast, D. L. (1986). Comparison of Instructional Strategies: A literature Review. (U S Department of Education, Grant # G008530I97) Lexington, KY Department of Special Education.

Wolery, M., Holcombe, A., Cybriwsky, C., Doyle, P. M., Schuster, J. W., Ault, M. J., ve Gast, D. L. (1992). Constant Time Delay with Discrete Responses: A Review of Effectiveness and Demographic, Procedural, and Methodological Parameters. *Research in Developmental Disabilities*, *13*(3), 239-266.

Wood, A.L. (2014). *Effects of Systematic Instruction on Listening Comprehension of Science e-Texts for Students with Moderate Intellectual Disability.* Doctoral dissertation, The University of North Carolina at Charlotte.

Yıkmış, A. (2016). Zihin Engelli Çocuklara Temel Toplama İşlemlerinin Etkileşim Ünitesi ile Öğretimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 676-697.

Yıkmış, A. ve Çetin, M.E. (2010). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Sabit Bekleme Süreli Öğretimle Bölme Öğretimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, *10*(2), 69-78.

Yıkmış, A., Çifci-Tekinarslan, İ. ve Sazak-Pınar, E. (2006). Zihin Engelli Öğrencilere Etkileşim Ünitesi Yöntemiyle Yeni Türk Lirası ve Yeni Kuruş Öğretimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(2), 18-36.

Yıldırım Alptekin, S. (2000). *Zihinsel Engelli Öğrencilere Renk ve Şekil Kavramlarının Açık Anlatım ve Basamaklandırılmış Yöntemle Sunulmasının Etkililiği.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Yıldırım Doğru, S.S. (2013). Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları. *Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim*. Ed.: S. S. Yıldırım Doğru, (s. 149-226). (3. baskı). Ankara: Maya Akademi.

Yücesoy-Özkan, Ş. ve Gürsel, O. (2006). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Fotokopi Çekme Becerisinin Öğretiminde Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *7* (2), 29-45.

GÖRSEL KAYNAKLARı

Resim 6.7. https://pixabay.com/tr, Erişim Tarihi: 22.03.2018

7

ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARI

Doç. Dr. Bedriye Tuğba KARAASLAN
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

"Çocuklara yatırım yapmak için onların birer yetişkin olmasını bekleme lüksümüz olmadığı gibi, onlar okula başlayana kadar bekleme lüksümüz de yok, çünkü o zaman müdahale etmek için çok geç olabilir."

James Joseph HECKMAN

GİRİŞ

Bir çocuk gelişimci olarak, gözlerinin içine bakarak, dokunarak ya da konuşarak, bir çocukla tanışma ve gelişim yolculuğuna başlama fırsatını yakaladığımız ilk dönem bebeklik dönemidir. Zamanın bebek için henüz ilerlememiş bir anı olan "erken" dönemde bu fırsatı yakalamak, "gelişimin risklerle yoğrularak olumsuz etkilenmemesi" ya da tam tersi şekilde "gelişimin koruyucu etmenlerle yoğrularak olumlu bir ilerleme göstermesi" anlamında çok değerlidir.

Bebek doğmadan önce de karşı karşıya kalabileceği olası riskleri belirlemek, aileyi, toplumu bu konuda bilgilendirmek, etkili önlemlerin alınmasını sağlamak ve koruyucu faktörleri harekete geçirmek mümkündür. "Erken müdahale" kavramı, bu hedeflerin gerçekleştirildiği bir hizmetler bütünüdür. Çocuk gelişimcilerin de içinde bulunduğu ekipler tarafından sunulan bu hizmetler gerek nitelik gerekse çeşitlilik açısından güncel gelişmelere paralel olarak değişmekte ve her geçen gün bu hizmetlerin önemi ve uzun yıllara yayılan yararı daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bölümde, erken müdahale kavramının doğuşu, tanımı, kapsamı ile erken müdahale programlarının ilkeleri üzerinde durulmuş; Dünyada ve Türkiye'de uygulanan köklü erken müdahale programlarına ek olarak son dönemde değişen gereksinimleri karşılayabilmek amacıyla geliştirilen güncel programlara yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

AÇEV (2016). *AÇEV Faaliyet Raporu 2016.* https://www.acev.org/wp-content/uploads/2017/11/2016_acev-faaliyet-raporu.pdf Erişim Tarihi: 21.07.2018.

AÇEV (2017). *Suriyeli Çocuklar İçin Yaz Anaokulları:* İlkokula Uyum ve Hazırlık Düzeyinin Arttırılmasına Yönelik Uygulayıcılar İçin Bir Rehber (Hazırlayan: Burcu Gündüz Maşalacı). İstanbul: Baskı İmak. https://www.acev.org/wp-content/uploads/2017/11/Suriyeli. Cocuklar.CaseStudyTR.pdf. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

Atay, G. ve İleri Akçaboy, M. (2005). Ülkemizde Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde Gelişimin Desteklenmesini Amaçlayan Yaygınlaşmış Programlar. *Gelişimsel Pediatri*. Ed.: İ. Öztürk Ertem, (s. 529-552). Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.

Atay, M., Şahin, S., Karaaslan, T. ve Kurt, Ş. (2005). Erken Çocukluk Dönemi Eğitim Programları İçin Alternatif Bir Model: Portage. Çoluk Çocuk Dergisi, 28-38.

Bayhan, P. (2016). Erken Müdahalede Herşeyin Başlangıcı: Çocuk Gelişimi, Tarama, Değerlendirme ve Tanılama. *Erken Müdahalede İlk Aşama: Tanılama*. Ed.: E.N. Baysal Metin ve B. Güçiz Doğan, (s. 67-93). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Bekman, S. (1998). *Eşit Fırsat: Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Değerlendirilmesi.* Anne-Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları-12. İstanbul: Yapım Matbaası.

Bekman, S. ve Koçak, A.A. (2011a). Beş Ülkeden Anneler Anlatıyor I: Anne-Çocuk Eğitim Programı Kimler İçin ve Neden Etkili? *Eğitim ve Bilim*, *36*(160), 171-183.

Bekman, S. ve Koçak, A.A. (2011b). Beş Ülkeden Anneler Anlatıyor II: Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Etkileri. *Eğitim ve Bilim*, *36*(161), 131-144.

Brooks-Gunn, J., Mccarton, C.M., Casey, P.H., Mccormick, M.C., Bauer, C.R., Bernbaum, J.C. ve diğerleri (1994). Early Intervention in Low Birth Weight Premature Infants / Results Through Age 5 Years From The Infant Health And Development Program. *JAMA, 272*(16), 1257-1262.

Cameron, R.J. (1997). Early Intervention for Young Children with Developmental Delay: The Portage Approach. *Child: Care, Health and Development, 23*(1), 11-27.

Chen, D. (1999). *Essential Elements in Early Intervention*. New York: AFB Press.

Duncan, G.J. ve Sojourner, A.J. (2013). Can Intensive Early Childhood Intervention Programs Eliminate Income-Based Cognitive and Achievement Gaps? *J Hum Resour., 48*(4), 945–968.

Dunst. C.J. (2012). Parapatric Speciation in the Evolution of Early Intervention for Infants and Toddlers With Disabilities and Their Families. *Topics in Early Childhood Special Education*, 31(4), 208–215.

Ertem, İ.Ö. ve İncesoy Özdemir, S. (2005). Erken Destek Programları. *Gelişimsel Pediatri*. Ed.: İ. Öztürk Ertem, (s. 491-507). Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.

Ertem, İ.Ö. (2013). Erken Çocukluk Döneminde Gelişimi İzleme ve Destekleme. *Rudolph Pediatri* (Çev. Ed. M. Yurdakök), (s. 34-38). İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri.

Güven, N., Bal, S., Metin, N. ve Atay, M. (2000). Usage of the Portage in Turkey and Extending Its Usage Throughout Turkey. VIII. Uluslararası Portage Konferansı. 6-8 Ekim 2000. USA: Alabama-Birmingham.

Halpern, R. (2000). Early Intervention for Low-Income Children And Families. *Handbook of Early Childhood Intervention.* Ed.: J. P. Shonkoff ve S. J. Meisels, (s. 361-386). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S. ve Cemalcılar, Z. (2005). Erken Müdahalenin Erişkinlikte Süren Etkileri. Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) https://www.acev.org/wp-content/uploads/ 2017/11/erken_mudahalenin_-eriskinlikte_suren_etkileri.pdf. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

Karaaslan, B.T. ve Bal, S. (2002). Çok Düşük Doğum Ağırlıklı Prematüre Bebeklerin Gelişimine Ev Merkezli Erken Eğitim Programlarının Etkisinin İncelenmesi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Yayınları, ISBN: 975-491-152-5.

Kirk, S., Gallagher, J. ve Coleman, M. R. (2017). Erken Müdahale Destek Hizmetleri. Özel Gereksinimli Çocukların Eğitimi (Çev. Ed. S. Rakap ve S. Kalkan), (s. 65-101). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kobal, G. (2001). Küçük Adımlar Erken Eğitim Projesi. *Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı. Ed.:* B. Sucuoğlu, S. Küçüker, G. Kobal, P. Özenmiş, Y. Kaygusuz ve H. Bakkaloğlu, (s. 1-17). İstanbul: Zihinsel Engellilere Destek Derneği, Cümle Yayınları.

Koç, K. (2013). Erken Müdahale Programları. *Aileler ve Öğretmenler İçin El Kitabı: Tüm Yönleriyle Özel Bebekler & Çocukların Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri.* Ed.: S. Yıldırım Doğru ve A. Ş. Öz. Ankara: Eğiten Kitap. ISBN: 978-605-4757-33-6. 255-277.

McCarton, C. M. ve diğerleri (1997). Results at Age Eight Years of Early Intervention for Low Birth Weight Premature Infants. *JAMA, 277*(2), 126-132.

McCormick, M.C., Brooks-Gunn, J., Buka, S.L., Goldman, J., Yu, J., Salganik, M. ve diğerleri (2006). Early Intervention in Low Birth Weight Premature Infants: Results at 18 Years of Age for The Infant Health and Development Program. *Pediatrics*, *117*(3), 771-780.

Pieterse, M. ve Treloar, R. (1996). *Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı.* (Çev. Ed. G. Kırcaali-İftar). İstanbul: Zihinsel Engellilere Destek Derneği.

Ramey, C. T., Bryant, D. M., Wasik, B. H., Sparling, J., Fendt, K. H. ve La Vange, L. M. (1992). Infant Health and Development Program for Low Birth Weight, Premature Infants: Program Elements, Family Participation And Child Intelligence. *Pediatrics, 3,* 454-465.

Sazak Pınar, E. (2006). Dünyada ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 7(2), 71-83.

Seitz, V. ve Apfel, N. H. (1994). Parent-Focused Intervention: Diffusion Effects on Siblings. *Child Development,* 65(2), 677-683.

Shearer, D. E. ve Shearer, M. S. (1976). The Portage Project: A Model for Early Childhood Intervention Tjossem). *Intervention Strategies for High Risk Infants and Young Children*. (s. 335-350). Baltimore, Maryland: University Park Press.

Shonkoff, J. P., Garner, A. S. ve The Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health, Committee on Early Childhood, Adoption, and Dependent Care, and Section on Developmental and Behavioral Pediatrics (2012). The Lifelong Effects of Early Childhood Adversity and Toxic Stress. *Pediatrics*, 129(1), e232-246. doi: 10.1542/peds.2011-2663.

Shore, R. (1997). *Rethinking the Brain: New Insights into Early Development.* New York: Families and Work Institute.

Simeonsson, R. J. (1991). Early Prevention of Childhood Disability in Developing Countries. *International Journal of Rehabilitation Research,* 14 (1), 1-12.

Sparling, J. ve Lewis, I. (1991). Partners: A Curriculum to Help Premature, Low Birth Weight Infants Get off to a Good Start. *Topics in Early Childhood Special Education,* 11, 36-56.

Sucuka, N. ve Yalkın, S. (1993). Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Programlarında Tamamlayıcı Modeller. *IX. YA-PA Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri Bildiri Kitabı*. (s. 297-302). İstanbul: YA-PA Yayınları.

Sucuoğlu, B., Ceber, H., Özenmiş, P. ve Kaygusuz Y. (1998). Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı'nın, Hafif ve Ağır Derecede Gelişimsel Geriliği Olan Bebekler/Çocuklar Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *VIII. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı.* (s. 21-32). Edirne.

Sucuoğlu, B., Özenmiş, P., Bakkaloğlu, H. ve Kaygusuz Y. (2001). Küçük Adımlar Erken Eğitim Programının Gelişim Geriliği Olan Çocukların Gelişimleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı*. Ed.: B. Sucuoğlu, S. Küçüker, G. Kobal, P. Özenmiş, Y. Kaygusuz ve H. Bakkaloğlu, (s. 19-31). İstanbul: Cümle Yayınları.

Tuna, M., Tomris, G. ve Diken, İ. H. (2017). *Erken Çocuklukta Müdahale Programı (ETEÇOM) ile İlgili Bilimsel Çalışmaların Betimsel Analizi*. http://eae.anadolu.edu.tr/ assets/ kongre/20141112154713_ksun.pdf. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

Trawick-Smith J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim – Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı.* (Çev. Ed. B. Akman). Ankara: Nobel Yayıncılık.

UNICEF (2017). *Türkiye'de 'Kayıp Bir Kuşak' Oluşmasını Önlemek: Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar Bilgi Notu Ocak 2017*, http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Children%20of%20 Syria_01.2007_TR.pdf. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

URL (2015). *Baba Destek Programı El Broşürü.* http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/20/731564/dosyalar/2015_03/05052211_badep1.pdf. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

URL (2018a). http://hippy-international.org/. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

URL (2018b). *HIPPY Programı El Broşürü*. https://www.kieler-ostufer.de/fileadmin/pdf/AWO-11-0036_HIPPY_Flyer_Tuerkisch.pdf. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

URL (2018c). https://www.acf.hhs.gov/ohs/about/history-of-head-start. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

URL (2018d). https://www.downturkiye.org/kucuk-adimlar-programi. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

URL (2018e). Çocuklara Eşit Fırsat: Anne Çocuk Eğitim Programı Bilgi Slaytları. http://panel.unicef. org.tr/vera/app/var/files/c/o/cocuklara-esit-firsat-anne-cocuk-egitimi-programi.pdf. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

URL (2018f). *Baba Destek Programı El Broşürü*. http://ilkisbabalik.acev.org/wp-content/uploads/2017/06/badepbrosurkucuk.acevlogolu.16.05.17.bsk_ongoruntu_son.pdf Erişim Tarihi: 21.07.2018.

URL (2018g). http://www.etecom.org. Erişim Tarihi: 21.07.2018.

Wall, K. (2011). Programmes of Intervention. *Special Needs & Early Years: A Practitioner's Guide.* (s. 143-168). London: SAGE Publications.

Yıldırım Doğru, S. (2013). Erken Çocuklukta Özel Eğitim. *Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim*. Ed.: S. Yıldırım Doğru, (s. 37-102). Ankara: Maya Akademi Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://tr.fotolia.com/id/230395874 Erişim Tarihi: 24.11.2018.

Resim 7.1. http://hippy-international.org/wp-content/files/includes/images/images-countries-israel.jpg Erişim Tarihi: 21.07.2018

Resim 7.2. http://hippy-international.org/wp-content/files/includes/images/images-countries-germany.jpg Erişim Tarihi: 21.07.2018

Resim 7.3. https://www.acf.hhs.gov/ohs/success-story/conversational-english-class-empowers-head-start-families Erişim Tarihi: 21.07.2018

Resim 7.4**.** http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/c/o/cocuklara-esit-firsat-anne-cocuk-egitimi-programi.pdf Erişim Tarihi: 13.09.2017

Resim 7.5. http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/c/o/cocuklara-esit-firsat-anne-cocuk-egitimi-programi.pdf Erişim Tarihi: 13.09.2017

Resim 7.6. http://ilkisbabalik.acev.org/wp-content/uploads/2017/06/badepbrosurkucuk.acevlogolu.16.05.17.bsk_ongoruntu_son.pdf Erişim Tarihi: 21.07.2018

Resim 7.7**.** http://teknolojikanneler.com/ilk-6-yil/ Erişim Tarihi: 21.07.2018

Resim 7.8. http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Children%20of%20Syria_01.2007_TR.pdf Erişim Tarihi: 21.07.2018

8 BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMLARI (BEP)

Prof. Dr. S. Sunay YILDIRIM DOĞRU
Dokuz Eylül Üniversitesi
Buca Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü

Beni bir ben bilirim, bir de Yaradan. Bana bir ben lazımım, bir de Anlayan.

Hz. Mevlana

GİRİŞ

Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP), bir yetersizliğe sahip olduğu belirlenen bir çocuğun bireysel hedeflerini tanımlar. Bireysel eğitim programları öğrencinin nasıl öğrendiğini, öğrenmeyi en iyi nasıl gösterdiğini ve öğretmenlerin-hizmet sağlayıcıların öğrencinin daha etkili öğrenmesine yardımcı olmak için ne yapacağını açıklayan programlardır. Ayrıca BEP çocukların eğitim hedeflerine, daha kolay ulaşmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Bateman, 2006). Bir BEP geliştirmek, yeterince tanılanamamış yetersizlikler ile ilgili tüm alanlardaki öğrencileri değerlendirmeyi, aynı zamanda genel müfredata erişme becerisini de dikkate alarak, yetersizliğin öğrencinin öğrenmesini nasıl etkilediğini, öğrencinin ihtiyaçlarına karşılık gelen hedef ve hedefler oluşturduğunu ve bir yerleştirmeyi (Öğrenci için mümkün olan en az kısıtlayıcı ortamı) seçmeyi göz önünde bulundurmayı gerektirir (Martin, 2010). Bir çocuğun özel eğitime hak kazanması koşuluyla, BEP, lise mezuniyetine kadar veya 21'inci ya da 22. doğum gününden önce düzenli olarak tutulur ve güncellenir. Özel eğitimde bir çocuk üniversiteye devam ederse, üniversitenin kendi sistemi ve prosedürleri devreye girer. Yerleşimler genellikle "genel eğitim", ana akım sınıfları ve özel bir eğitim öğretmeni tarafından, bazen bir kaynak odası dahilinde öğretilen uzmanlık sınıfları veya alt uzmanlıklarda görülür. BEP, çocukların sadece özel eğitim sınıflarında veya özel okullarda değil, uygun bir yerleştirme almasını sağlamayı da amaçlamaktadır. Çocuğa, normal okul kültürüne ve akademisyenlere, bu bireysel öğrenci için mümkün olduğu kadar katılma şansı vermek amaçlanmaktadır (Bateman, 2006). Bu bölümde çocukların bağımsız yaşama dahil olabilmeleri için olmazsa olamazlardan birsi olan bireysel eğitim programlarının tanımı, kullanım alanları ve hazırlanma süreçleri ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.

KAYNAKLAR

Avcıoğlu, H. (2007). *Etkinliklerle Sosyal Beceri Öğretimi.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Avcıoğlu, H. (2015*). A.'dan Z'ye BEP Bireyselleştirilmiş Eğitim Programının Geliştirilmesi.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Bateman, B. (2006). *Writing measurable IEP goals and objectives*. Verona, WI: Attainment Company, Inc. Çelik, S. (2007). *Zihinsel Yetersizlik Gösteren Çocuklara Kavram Öğretiminde Doğrudan Öğretim ve Eş Zamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililik ve Verimliliklerinin Karşılaştırılması.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Erden, M. ve Akman, Y. (1997). *Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretme).* Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Fidan, N. (1996). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Alkım Yayınları.

Fiscus, E. D. ve Mandell, C.J. (1997). *Bireyselleştirilmiş eğitim programlarının geliştirilmesi*. Gönül Akçamete (Çev. Ed.)., H. Günayer-Şenel ve E. Tekin (Çev.). Ankara: Özkan Yayınları.

Gagne, R. M. (1979). *The Condition of Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
Gagne, R. M. ve Briggs, L.J. (1979). *Principles of Instructional Design* (2. Baskı). New York: Rinehart and Winston.

Gürsel, O. (Ed.). (2003). *Programdan Programa Geçiş. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Geliştirilmesi* içinde (s. 183-198). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 794. Eskişehir:). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Joyce, B. ve Marsha, W. (1980). *Models of Teaching* (2.Baskı). New Jersey: Prentice-Hall.

Kırcaali İftar, G., Birkan, B. ve Uysal, A. (2005). *Zihinsel Özürlü Çocuklara Kavram Öğretimi.* Ankara: Gündüz Yayıncılık.

Martin, N.R.M. (2010). *Supporting the IEP process: A facilitator's guide*. Baltimore: Brookes.

MEB, (2004). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Yol Haritası.* Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara: Akşam Sanat Okulu Matbaası.

MEB, (2012) Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf .Erişim Tarihi: 10.08.2018

MEB (2014). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İstanbul: İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü.

Özyürek, M. (1984). *Kavram Öğrenme ve Öğretme.* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

Özyürek, M. (1991). Zihinsel Yetersizlik Gösteren Çocuklarda Özbakım Becerilerinin Kazandırılması. *Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 1* (2), 149-155.

Özyürek, M. *(1997). Sınıfta Davranış Yönetimi.* Ankara: Karatepe Yayınları.

Özyürek, M. (2004). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı "Temelleri ve Geliştirilmesi".* Ankara: Kök Yayıncılık.

Özyürek, M. (2009). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Geliştirilmesi ve Temelleri* . 5. Baskı, Ankara: Kök Yayıncılık.

Sarı, H., İlik, Ş.Ş (2014). Öğretmenler, Uzmanlar ve Aileler İçin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı "Geliştirme, Uygulama, Değerlendirme". Ankara: Eğiten Kitap.

Senemoğlu, N. (1997). *Gelişim Öğrenme ve Öğretme (Kuramdan Uygulamaya)*. Ankara: Ertem Yayıncılık.

Sucuoğlu, B. ve Çiftçi, İ. (2003). *Bilişsel Süreç Yaklaşımıyla Sosyal Beceri Öğretimi.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Sucuoğlu B. ve Akkök, F. (1989). *Anne Baba Rehberliği El Kitabı: Temel Becerileri Kazandırma Yöntemleri.* Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı.

Tekin, E. (1996). İşlevsel ve Etkili Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6* (2), 111-122.

Thiagarajan, S., Dorothy S. & Semmel, M. J. (1974). *Instructional Development For Training Teachers Of Exceptional Children.* Minneapolis, Minnesota: Indiana University

Toper, Ö. (2006). *Hafif Derecede Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Renkleri Söyleme Becerisinin Öğretiminde Eş Zamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Varol, N. (2004). Özbakım *Becerilerinin Öğretimi.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Vuran, S. (1996). Bireyselleştirilmiş Öğretim Materyallerinin Hazırlanması. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6* (1), 75-82.

Yıldırım Doğru, S. S. ve Durmuşoğlu Saltalı, N.(2009). *Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim.* Ankara: Maya Akademi.

Yıldırım,S.S.(2004).*Zihin Engelli Çocuklara Beceri ve Kavram Öğretimi* (Çocuk ve Aile Yazıları I. Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Yayını. 1, 201-205) Konya: Atlas Kitapevi

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://tr.fotolia.com/id/194491412- Erişim Tarihi:

Resim 8.1. http://www.onceokuloncesi.com/etkinlik-istekleriniz/oz-bakim-79897.html Erişim tarihi: 08.08.2018

Resim 8.3. http://www.onceokuloncesi.com/etkinlik-istekleriniz/oz-bakim-79897.html Erişim tarihi: 08.08.2018

9 KAYNAŞTIRMA / BÜTÜNLEŞTİRME YOLUYLA EĞİTİM

Prof. Dr. Emine AHMETOĞLU
Trakya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKŞİN YAVUZ
Trakya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Eğitimin temel amacı çocukları kendi yeteneklerinin bilincine vardırmaktır.

Erich FROMM

GİRİŞ

Hiçbir bebek dünyaya gelirken sahip olacağı özellikleri önceden belirleyemez. Ailesi-nin ona olan sevgisi ile sevilmeye değer bir birey olduğunu öğrenerek yaşamı keşfetmeye başlar. Bu uzun soluklu yolculuk, bireye özgü olarak devam etmektedir. Her bir bireyin bir diğerinden farklı özelliği vardır. Bu farklılıklar bazen daha belirgin olabileceği gibi, bazen ne-redeyse hiç anlaşılmayabilir. Nitekim yaşamda önemli olan da bu farklılıklar değil, benzer-likler ortak paydasını yakalayarak onları zenginliklere dönüştürmektir. Eğitimde bu ortamı sağlayan kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi aracılığıyla özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren bireylerle bir arada olmaları her bireyin sahip olduğu farklılıkları zengin-liklere dönüştürecektir. Kaynaştırma/zenginleştirme eğitimi bu bölümde tüm paydaşları bakımından ele alınarak açıklanmaktadır.

KAYNAKLAR

Acarlar, F. (2016). Kaynaştırma modeli ve özel gereksinimli çocukların özellikleri. *Okul öncesinde kaynaştırma ne, ne zaman, nerede, neden, nasıl, kim?* (2. Baskı). Ed.: B. Sucuoğlu ve H. Bakkaloğlu, (s. 21-76), Ankara: Kök Yayıncılık.

Ahmetoğlu, E. (2015). Inclusion at preschool period. *Education in the 21st Century: Theory and Practice.* Ed.: I. Koleva, R. Efe, E. Atasoy ve Z. B. Kostova, (s. 278-296). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.

Ahmetoğlu, E., Ünal, A. M. ve Ergin, D. Y. (2016). Kaynaştırma uygulamalarının başarısını etkileyen etmenler ölçeği'nin geliştirilmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(2), 167-175.

Ahmetoğlu, E., Shpendi, T. ve Acar, İ. H. (2017). Çocukların özel gereksinimli akranlarına karşı tutumları: okul öncesi kabul ölçeği-yenilenmiş formu'nun (OÖKÖ) uyarlama çalışması. *Turkish Studies, 12*(18), 1-20.

Akşin-Yavuz, E. ve Zembat, R. (2017). Bilişsel işlevlerin uygulanması ölçeği Türkçe uyarlaması ve geçerlik-güvenirlik çalışması. *Trakya* Ünversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(2), 475-503.

Allen, K. E., Cowdery, G. E., Paasche, C. L., Langford, R., Nolan, K. ve Cipparrone, B. (2015). *Inclusion in early childhood programs: children with exceptionalities.* New Zealand: Nelson College.

Aral, N. (2011). *Okul öncesi eğitimde kaynaştırma.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş. İstanbul, Morpa Yayınları.

Arslan, E. (2010). *Kaynaştırma uygulamalarına katılan engelli öğrencilerin sosyal kabul düzeylerinin belirlenmesine yönelik ölçek geliştirme çalışması.* Yüksek Lisans Tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

Artan, İ. ve Uyanık-Balat, G. (2003). Okul öncesi eğitimcilerinin entegrasyona ilişkin bilgi ve düşüncelerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 11*(1), *65-80.*

Ataman, A. (2017). *Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim* (4. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Atkın, N. (2013) Kaynaştırma. İlköğretimde özel eğitim. (3. Basım). Ed.: H. Avcıoğlu, (s. 19-64), Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

Avcıoğlu, H. (2014). Özel gereksinimi olan bireylerin değerlendirilmesi (3. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Ayan-Ceyhan, M. (2016). *Kapsayıcı eğitim: okul pratikleri, öğretmen ihtiyaçları*. Eğitim Reformu Girişimi. ISBN: 978-605-9178-44-0. http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_KapsayiciEgitim_OgretmenIhtiyaclari.pdf Erişim Tarihi: 14.08.2018

Batu, S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. Özel Eğitim Dergisi, 2(4), 35-45.

Batu, E. S. (2010). Kaynaştırma ve destek özel eğitim hizmetleri. Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim. (3. Basım). Ed.: İ. H. Diken., (s. 91-110), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Batu, S. (2015). Kaynaştırma nedir? Kimler rol alır? Nasıl uygulanır? *Kaynaştırma eğitiminde uygulamalı davranış analizi.* Ed.: S. Odluyurt., (s. 21-48), Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.

Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2011). *Kaynaştırma.* (6. Basım). Ankara: Kök Yayınları.

Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2016). *Kaynaştırma.* (9. Basım). Ankara: Kök Yayınları.

Batu, S. ve Uysal, A. (2015). Günümüz sınıflarına engelli çocukların katılımını destekleme. *Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim.* (5. Basım). Ed.: G. Akçamete, (s. 113-140), Ankara: Kök Yayınları.

Baykoç, N. (2014). *Okul öncesi ve kaynaştırma eğitimi için etkinlikler* (1. Baskı). Ankara: Vize Yayınları.

Berkant, H., G. ve Atılgan, G. (2017). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Journal of Educational Reflections, 1*(1), 13-25.

Block, M. E. ve Obrusnikova, I. (2010). What is inclusion? *A Teacher's guide to including students with disabilities in general physical education*. Ed.: M. E. Block, (s. 15-29.) Maryland: Paul H. Brookes Publishing.

Block, M., Taliaferro, A., Harris, N. ve Krause, J. (2010). Using self-efficacy theory to facilitate inclusion in general physical education. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance, 81*(3), 43-46.

Bryant, D. P., Smith, D. D. ve Bryant, B. R. (2008). *Teaching students with special needs in inclusive classrooms.* New York: Pearson Education Inc.

Buysse, V. ve Hollingsworth, H. L. (2009). Program quality and early childhood inclusion. *Topics in Early Childhood Special Education*, *29*(2), 119-128.

Çitil, M. (2013) *Yasalar ve özel eğitim.* (2. Baskı). Ankara: Vize Yayınları.

Darıca, N. (1992). Özürlü çocukların eğitiminde entegrasyonun önemi. *I. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı*. Ed: Ş. Bilir, (s. 183-185). İstanbul: Ya-Pa Yayıncılık.

Destek Eğitim Hizmetleri Kılavuzu (2017). http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_08/03045051_destek_egitim_odasi_kilavuz.pdf Erişim Tarihi: 18.09.2017

Diamond, K. E. (2001). Relationships among young children's ideas, emotional understanding, and social contact with classmates with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, *21*(2), 104-113.

Diken, İ. H. ve Batu, S. (2013). Kaynaştırmaya giriş. İlköğretimde kaynaştırma. Ed.: İ. H. Diken., (s.1-25). Ankara: Pegem Akademi.

Dikici-Sığırtmaç, A. ve Deretarla-Gül, E. (2008). *Okul öncesinde özel eğitim.* Ankara: Kök Yayınları.

Düşkün, Y. (2016). *Türkiye'de ortaöğretimde kapsayıcı eğitim durum analizi*. Eğitimde Reform Girişimi. ISBN: 978-605-9178-22-8. http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_KapsayiciEgitim_DurumAnalizi.pdf Erişim Tarihi: 14.08.2018

Ercan, Z. ve Haktanır, G. (2001). Kaynaştırılmış ortamda normal gelişim gösteren 8-11 yaşlarındaki çocukların öğrenme güçlüğü olan akranlarına karşı tutumlarının incelenmesi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, *1*(4-5), 78-92.

Ergin, O. N. (1977) Türk maarif tarihi (Cild 3). İstanbul: Osmanbey Matbaası.

Ergin, E. ve Bakkaloğlu, H. (2015). Kaynaştırma uygulamaları yürütülen okul öncesi sınıflarda sınıf içi geçişlerin kolaylaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 16*(2), 173-191.

Eripek, S. (2004). Türkiye'de zihin engelli çocukların kaynaştırılmalarına ilişkin olarak yapılan araştırmaların gözden geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 5*(2), 25-32.

Feuerstein, R. S. (2000). Dynamic cognitive assessment and the instrumental enrichment program: origins and development. *Experience of Mediated Learning An Impact of Feuerstein's Theory In Education And Psychology.* Ed.: A. Kozulin ve Y. Rand, (s.147-166). Oxford: Elsevier Science Ltd. ISBN: 0080436471.

Friend, M. ve Bursuck, W. D. (2002). *Including students with special needs.* Boston: Allyn Bacon.

Friend, M., Cook, L., Hurley-Chamberlain, D., ve Shamberger, C. (2010). Co-Teaching: An illustration of the complexity of collaboration in special education. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, *20*(1), 9-27. doi:10.1080/10474410903535380

Government of Western Australia department of corrective services disability access and inclusion plan 2015-2019. (2015). Australia: Government of Western Australia Department of Corrective Services. https://www.correctiveservices.wa.gov.au/_files/about-us/our-responsibilities/disability-access-plan.pdf Erişim Tarihi: 16.09.2017

Gürsel, O. ve Vuran, S. (2010). Değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programlarını geliştirme. İlköğretimde kaynaştırma. Ed. H. İ. Diken., (s.194-231). Ankara: Pegem Akademi.

Hansen, S. G., Blakely, A. W., Dolata, J. K., Raulston, T. ve Machalicek, W. (2014). Children with autism in the inclusive preschool classroom: A systematic review of single-subject design interventions on social communication skills. *Review Journal Of Autism And Developmental Disorders, 1*(3), 192-206.

Haywood, H. C. ve Lidz, C. S. (2007) *Dynamic assessment in practice. Clinical and educational applications.* New York: Cambridge University Press.

Hornby, G. (2014). *Inclusive special education, evidence based practices for children with special needs and disabilities.* New York: Springer Science+Business Media.

Howard, V. F., Williams, B. ve Lepper, C. (2011). Küçük çocuklar için zorunlu hizmetler. Çev. E. C. Ergül, Çev. Ed. G. Akçamete. Özel gereksinimi olan küçük çocuklar eğitimciler, aileler ve hizmet verenler için bir başlangıç, içinde (s. 455-488). (Very young children with special needs). Ankara: Nobel.

Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: tanımı, gelişimi ve ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *5*(2), 1-13.

Kargın, T. (2014) Kaynaştırma: temel kavramlar, tarihçe ve ilkeleri. İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları, yaklaşımlar-yöntemler ve teknikler. (3. Basım). Ed.: B. Sucuoğlu ve T. Kargın., (s. 21-74). Ankara: Kök Yayınları.

Kargın, T. (2016). Okul öncesinde öğretimin bireyselleştirilmesi ve öğretimsel uyarlamalar. *Okul öncesinde kaynaştırma.* (2. Baskı). Ed.: B. Sucuoğlu ve H. Bakkaloğlu., (s. 140-192) Ankara: Kök Yayınları.

Kaya, Ö. (2013). Özel eğitimde roller ve sorumluluklar. Özel eğitim. Ed.: S. Vuran., (s. 31-56). Ankara: Maya Akademi Yayınları.

Kennedy, A. S. (2013). Supporting peer relationships and social competence in inclusive preschool programs. *Young Children, 68*(5), 18-25.

Koçer, E. (2005) Çocuklarımız ve bilmediklerimiz eğitsel tanılama, eğitim ortamı, eğitim yönetimi, kaynaştırma yoluyla eğitim (1. Baskı). Ankara: Paragraf Yayınları.

Lewis, R. ve Doorlag D. (2004). *Teaching special students in general education classroom.* USA: Netcang, N.J.

Mastropieri, M. A. ve Scruggs, T. E. (2016a). Kaynaştırma eğitimine giriş. Çev. Altun, T., Çev. Ed. M. Şahin ve T. Altun. *Kaynaştırma sınıfı etkili farklılaştırılmış öğretim için stratejiler* (s. 3-25), Ankara: Nobel. (The inclusıve classroom - Strategies for effective differentiated instruction)

Mastropieri, M. A. ve Scruggs, T. E. (2016b). İleri düzeyde engeli olan öğrencilere öğretim. Çev. Duman, B., Çev. Ed. M. Şahin ve T. Altun. *Kaynaştırma sınıfı etkili farklılaştırılmış öğretim için stratejiler* içinde (s.51-76). Ankara: Nobel. (The inclusıve classroom - Strategies for effective differentiated instruction)

McCann, S. K., Semmel, M. I., ve Nevin, A. (1985). Reverse mainstreaming: nonhandicapped students in special education classrooms. *Remedial and Special Education*, *6*(1), 13-19.

MEB (2000). İlköğretim müfettişleri başkanlıkları ve teftiş yönergesi. *Tebliğler Dergisi*, 2000-2508.

MEB (2006). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf Erişim Tarihi: 06.09.2017

MEB (2008). Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulamaları genelgesi. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_10/08101631_kaynatrmayoluylaeitimuygulamasgenelgesi.pdf Erişim Tarihi: 18.09.2017

MEB (2011). *Okullarımızda neden niçin nasıl kaynaştırma: yönetici, öğretmen ve aile kılavuzu (*2. Baskı). Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara: Saray Yayınları.

MEB (2013a). *"Birlikte başarırız" bütünleştirme kapsamında eğitim uygulamaları öğretmen kılavuz kitabı. Özel eğitimin güçlendirilmesi projesi.* Ankara: MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

MEB (2013b). *Okul öncesi eğitim programı (36-72 aylık çocuklar için).* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları. http://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_04/04124340_programkitabi.pdf Erişim Tarihi: 20.08.2017

MEB, (2014) *Engelliler eğitiminin tarihsel gelişimi araştırma raporu.* MEB İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehberlik Bölümü (1. Basım). İstanbul: Elyaf Yayınları.

MEB (2017a). Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Genelgesi Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. 19.09.2017 tarihli genelge. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/21112929_kaynastirma_genelge.pdf Erişim Tarihi: 24.09.2017

MEB, (2017b) *Milli eğitim istatistikleri örgün eğitim 1. dönem*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Resmi İstatistik Programı.

Meyer, L. E. ve Ostrosky, M. M. (2015). Impact of an affective intervention on the friendships of kindergarteners with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, *35*(4), 200-210.

Nal, A. ve Tüzün, I. (2011a). *Türkiye'de kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimin durumu.* Tohum Otizm Vakfı ve Eğitim Reformu Girişimi Raporu. İstanbul: Mega Yayınları.

Nal, A. ve Tüzün, I. (2011b). *Kaynaştırma/Bütünleştirme yoluyla eğitimde dünyadan ve Türkiye'den iyi örnekler.* Tohum Otizm Vakfı ve Eğitim Reformu Girişimi Raporu. İstanbul: İmak Yayınları.

Obiakor, F. E., Harris, M., Mutua, K., Rotatori, A. ve Algozzine, B. (2012). Making inclusion work in general education classrooms. *Education and Treatment of Children*, *35*(3), 477-490.

Odluyurt, S. ve Batu, E. S. (2009). Okul öncesi dönemdeki kaynaştırmaya hazırlık becerilerinin öğretmen görüşlerine ve alan yazın taramasına dayalı olarak belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 9*(4), 1819-1851.

OECD (1995). Integrating student with special needs into mainstream schools. *OECD Publications*. Paris. http://www.oecd.org/edu/school/previousworkoninclusiveeducation.html. Erişim Tarihi: 19.08.2017

Özdemir, H. (2010). *Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Edirne.

Özokçu, O. (2016). Kaynaştırma uygulamaları. Özel eğitim. Ed.: S. Vuran, (s. 81-110). Ankara: Maya Akademi Yayınları.

Polat, F. (2011). Inclusion in education: A step towards social justice. *International Journal of Educational Development*, *31*(1), 50-58.

Recchia, S. L. ve Lee, Y. J. (2013). *Inclusion in the early childhood classroom, what makes a difference?* New York and London: Teachers College.

Sands, P. J., Kozleski, E. B. ve French, N. K. (2000). *Inclusive education for the 21th century.* Australia: Wadsworth/Thomson Learning.

Saraç, T. ve Çolak, A. (2012). Kaynaştırma uygulamaları süresince ilköğretim sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüş ve önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(1), 13-28.

Schoger, K.D. (2006). Reverse inclusion: providing peer social interaction opportunities to students placed in self-contained special education classrooms. *TEACHING Exceptional Children Plus*, *2*(6): article 3.

Shpendi, T. ve Ahmetoğlu, E. (2016). Social acceptance in preschool period. *Current advances in education*. Ed.: E. Atasoy, R. Efe, I. Jażdżewska ve H. Yaldır, (s.536-551). Sofia: ST. Kliment Ohridski Unıversity Press.

Stainback, W. ve Stainback, S. (2000) *Controversial issues confronting special education* (2. Baskı) Boston: Allyn & Bacon.

Sucuoğlu, B. (2004). Türkiye'de kaynaştırma uygulamaları: yayınlar/araştırmalar (1980-2005). Özel Eğitim Dergisi, 5(2), 15-23.

Sucuoğlu, B. (2006). *Yeni ilköğretim programları ve öğretmen yeterlikleri ışığında etkili kaynaştırma uygulamaları.* Ankara: Ekinoks Yayınları.

Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2006). İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları: yaklaşımlar, yöntemler, teknikler. İstanbul: Morpa Yayınları.

Turhan, C. (2007) *Kaynaştırma uygulaması yapılan ilköğretim okuluna devam eden normal gelişim gösteren öğrencilerin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri.* Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Turnbull, A., Turnbull, R. ve Wehmeyer, M. L. (2007) *Exceptional lives: special education in today's school* (5. baskı) New Jersey: Pearson.

UNESCO (1994). The Salamanca statement and framework for action on special needs education. world conference on special needs education: access and quality. Salamanca, Spain, 7- 10 June 1994. http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098427eo.pdf Erişim Tarihi: 19.09.2017

UNESCO (2009). *Policy guidelines on inclusion in education 7 united nations educational, scientific and cultural organization.* France: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849e.pdf Erişim Tarihi: 27.08.2017

UNICEF (2004) The Right to education for persons with disabilities: towards inclusion. http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001322/132277e.pdf Erişim Tarihi: 14.08.2018

UNICEF (2012). The Right of children with disabilities to education: a rights-based approach to inclusive education. Geneva: UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and The Commonwealth of Independent States. https://www.unicef.org/disabilities/files/UNICEF_Right_to_Education_Children_Disabilities_En_Web.pdf Erişim Tarihi: 14.08.2018

URL. (1983). 2916 Sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu. 15.10.1983 tarih ve 18192 sayılı Resmi Gazete. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18192.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18192.pdf. Erişim Tarihi: 06.09.2017

URL. (2015a). Government of Western Australia Department of Corrective Services Disability Access and Inclusion Plan 2015-2019. Australia: Government of Western Australia Department of Corrective Services. https://www.correctiveservices.wa.gov.au/_files/about-us/our-responsibilities/disability-access-plan.pdf Erişim Tarihi: 16.09.2017

URL (2015b). *U.S. Department of Education Fiscal Year 2016-2019 Diversity and Inclusion Strategic Plan.* US, Washington: U.S. Department of Education. https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiSkcPm8anWAhWCPBQKHWEdBc0QFgglMAA&url=https%3A%2F%2Fwww2.ed.gov%2Fabout%2Fjobs%2Fwork%2Fdiversity-inclusion plan.doc&usg=AFQjCNGHlbBnut2oLet7tJUcQk2TEnOL1A Erişim Tarihi:16.09.2017

URL. (2016). Department of Social Protection Updated National Action Plan for Social Inclusion 2015-2017. Ireland, Dublin, Department of Social Protection. ISBN: 978-1-908109-36-1. https://www.welfare.ie/en/downloads/Updated%20National%20Action%20Plan%20For%20Social%20Inclusion%202015-2017.pdf Erişim Tarihi: 16.09.2017

URL. (2017). Destek Eğitim Hizmetleri Kılavuzu, http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_08/03045051_destek_egitim_odasi_kilavuz.pdf Erişim Tarihi: 18.09.2017

Uysal, A. (2003). *Kaynaştırma uygulaması yapan öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri.13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri Kitabı.* Ed.: A. Konrot, (s.121-135). Ankara: Kök Yayıncılık.

Yıkmış, A. (2013). Bireyselleştirilmiş eğitim programlarının (BEP) hazırlanması. Özel eğitim. Ed.: S. Vuran., (s.111-128). Ankara: Maya Akademi Yayınları.

Yıldırım-Doğru, S. (2013). Erken çocuklukta özel eğitim. *Erken çocukluk döneminde özel eğitim.* Ed.: S. Yıldırım Doğru, (s.37-99). Ankara: Maya Akademi Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak resmi, https://tr.fotolia.com/Content/Comp/195446242 Erişim Tarihi: 15.08.2018

Resim 9.1, https://tr.fotolia.com/Content/Comp/86926693 Erişim Tarihi: 16.08.2018

Resim 9.2, https://tr.fotolia.com/Content/Comp/175763077 Erişim Tarihi: 16.08.2018

Resim 9.3, https://tr.fotolia.com/id/216553195 Erişim Tarihi: 16.08.2018

Resim 9.4, https://tr.fotolia.com/id/212263548?by=serie Erişim Tarihi: 16.08.2018

10 ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELER

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Elif KILINÇ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Tek başıma yapabilmem için bana yardım et.
Ve nasıl yapıldığını bana göster.
Bunu benim için yapma.
Kendim yapabilirim ve yapmak isterim.
Bana nasıl yapacağımı öğretirken sabret.
Bu belki uzun sürebilir.
Ve belki daha uzun zamana ihtiyacım var.
Fakat bilmelisin ki birkaç deneme ile yapacağım şeyi başarmak isterim.
Hata yapabilme ihtimalim olduğunu da düşünmelisin.
Ama unutma ki ben sadece bu hatalarla gerçek manada bir şeyler öğrenebilirim.

Maria MONTESSORI

GİRİŞ

Çocuğun bakım ve gelişiminde yakın çevrenin rolü göz ardı edilemeyecek kadar büyük önem arz etmektedir (Bekman ve Gürlesel, 2005). Çocuğun ilk yakın çevresini oluşturan aile, onun tüm gelişimini desteklemede önemli bir etkendir (Maccoby ve Martin, 1983). Kişiliğin temellerinin atıldığı ailede anne ve babalara çocuklarının gelecekteki kişiliğini belirlemede büyük görevler düşmektedir (Aksoy, 2002; Öztop ve Telsiz, 1996; Poyraz ve Dere, 2001; Varol, 2006). Aileler için bir çocuğun dünyaya gelmesi aileye pek çok hususta yenilik ve alışılması zor koşullar meydana getirmektedir. Ailenin sahip olduğu çocuğun özel gereksinimli olması ise aile üyelerinin yaşamlarını, duygu, düşünce ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuğun özel gereksinimli olması nedeniyle suçluluk ve keder duymak, çocuğun sahip olduğu engelin çeşitli yönleriyle baş etmede yetersizlik duygusu yaşamak, uzmanların yönlendirmelerine aşırı derecede bağımlı olmak, çocuğu aşırı koruyup kollamak ya da çocuğun sahip olduğu engeli inkar etmek gibi olumsuz yaşantılar ailenin alışılmış gelişimini ve işleyişini bozabilmektedir (Küçüker, 1993).

Özel gereksinimli bir çocuğun aileye katılması ile aile yaşamında meydana gelen dengesizlikle mücadele etmek aile içerisinde çeşitli gereksinimleri doğurmaktadır (Dere-Çiftçi, 2015). Bu gereksinimler çocuklara ve ailelere göre farklılık gösterse de yoğun olarak bilgi gereksinimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda ailelerin çocuklarının durumuna yönelik bilgilendirilmesi ve ilk gereksinimlerinin karşılanması ailedeki stres ve kaygı durumunun azalmasını sağlamaktadır. Bu durum ailenin mevcut duruma daha kolay uyum sağlayarak çocuğun eğitimine daha çok katkı sağlamayı arttırmaktadır (Akçamete ve Kargın, 1996).

Bu bölümde anne baba olma, özel gereksinimli çocukların ailelerinin yaşadığı duygular, kabullenme süreçleri, karşılaştıkları sorunlar, aile eğitimleri ve ailelerin haklarına ilişkin bilgi verilecektir.

KAYNAKLAR

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal-Akyol, A., Bütün-Ayhan, A., Yıldız-Bıçakçı, M.ve Erdoğan, S. (2008). *Okul Öncesi Dönemde Aile Eğitimi.* Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi. http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5268/. Erişim Tarihi: 10.08.2017.

Akçamete, G. (2010). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* 3. Baskı Ed: Gönül Akçamete, (s. 31-76). Ankara: Kök Yayıncılık.

Akçamete, G. ve Kaner, S. (1999). Cumhuriyetin 75 Yılında Çocuğa Yönelik Özel Eğitim Çalışmaları. *II. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Cumhuriyet ve Çocuk*, 395-405. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Akçamete, G. ve Kargın, T. (1996). İşitme Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Gereksinimlerinin Belirlenmesi. Özel Eğitim Dergisi, *2*(2), 7-24.

Akkök, F. (1997a). Farklı Özelliği Olan Çocuk Anne Babalarının Yaşadıkları. *Farklılıkla Yaşamak Aile ve Toplumun Farklı Gereksinimleri Olan Bireylerle Birlikteliği*. Ed: A. Nuray Karancı. (s. 9-21). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Akkök, F. (1997b). *Bayan Perşembeler*, Ankara: METU Yayınları

Akkök F, (2003). Farklı Özelliğe Sahip Çocuk Aileleri ve Ailelerle Yapılan Çalışmalar. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Ed: Ayşegül Ataman (s. 121-142). Ankara: Gündüz Eğitim.

Aksoy, B.A. (2002). Anne Çocuk Eğitim Programına Katılan Annelerin Program Hakkındaki Görüşleri. *Journal of Qafqaz University, 9,* 133-142.

Altuğ Özsoy, S., Özkahraman, Ş. ve Çallı, F (2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi. *Aile ve Toplum*, *3*(9), 69-77.

Aslan, M. ve Şeker, S. (2011). Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt Örneği). *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III Bildiriler* (25-26 Ekim 2011), İstanbul: Petrol İş Yayını-116, 449-463.

Aysoy, M. (2004). *Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası*. İstanbul: Açı Yayınları.

Baykoç-Dönmez, N. (2015). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim, Özel Gereksinimli Çocuklar *ve Özel Eğitim* (3. Baskı) Ed: Necate Baykoç, (s.15-29). Ankara: Eğiten Kitap.

Bayraklı, H. ve Sucuoğlu, B. (2017). *Okul Öncesinde Kaynaştırma: Aile Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Bekman, S. ve Gürlesel, C. (2005). *Doğru Başlangıç: Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim*. İstanbul: TUSİAD-T/2005-05/396.

Bulut I. (1993). *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

Burcu, E. (2011). Türkiye'deki Engelli Bireylere Yönelik Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *28*(1), 37-54.

Burcu, E. (2015). Türkiye'de Yeni Bir Alan: "Engellilik Sosyolojisi ve Gelişimi, *Sosyoloji Konferansları*, 52 (2), 319-341.

Cavkaytar, A. (1999). Zihin Engellilere Öz Bakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Bir Aile Eğitimi Programının Etkililiği. Özel Eğitim *Dergisi, 2*(3), 40-50.

Cavkaytar, A. ve Özen, A. (2010). Aile Katılımı ve Eğitimi. Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. Ed: Gönül Akçamete. (169-202) Ankara: Kök Yayıncılık.

Cavkaytar, A., Ardıç, A. ve Aksoy, V. (2014). Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracının Geçerlik ve Güvenirliğinin Güncellenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim dergisi*, *15*(2), 1-12.

Dale, N. (1996). *Working with Families of Children with Special Children Partnership and Practice*, London and NY: Routledge.

Dere-Çiftçi, H. (2015). Determining the educational needs of parents of mentally deficient children. Journal of Human Sciences, *12*(1), 36-54.

Ergenekon, Y. (2013). Özel Gereksinimli Bireylerin Toplumsal Yaşama Katılımı ve İlgili Yasal Düzenlemeler. Özel Gereksinimli Bireyler ve Bakım Hizmetler. Ed: Elif Tekin-İftar. (s. 156-191). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.

Ergin, D., Şen, N., Eryılmaz, N., Pekuslu, S. ve Kayacı, M. (2007). Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeyi ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 10*(1), 41-48.

Ersoy, Ö. ve Tezel-Şahin, F. (1999) . 0-6 Yaş Döneminde Anne-Baba Eğitiminin Önemi. *Mesleki Eğitim Dergisi, 1*(1), 58-62

Fazlıoğlu, Y., Tezel, D. ve Canarslan, H. (2016). Engelli Çocuğu Olan Aileler. *Aile Yaşam Dinamiği. Ed:* Gülen Baran. (s.213-238). Ankara: Pelikan Yayınları.

Fine, M. J. (1980). The Parent Education Movement: An Introduction. *Handbook On Parent Education* Ed: M. J. Fine. (S. 3-27). New York: Academic.

Gordon, I. (1978). *Middle School Performance as A Function Of Early Stimulation* (Final Report To The Administration of Children Youth and Families, Project No: NIH-HEW-OCD-90-C-908). Gainesville: University Of Florida.

Gültekin, E. (2002). Uygun Olmayan Davranışların Azaltılmasında Uyuşmayan Davranışların Ayrımlı Pekiştirilmesi İşlem Sürecinin Öğretime Yönelik Kuruma Dayalı Grup Eğitimi ile Uygulanan Aile Eğitim Programı Örneği. *XII. Ulusal Özel Eğitim Kongresi: Yöntemler-Yaklaşımlar-Stratejiler* (11–12 Kasım 2002). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

Gültekin, M. ve Kılıç, Z. (2014). İlköğretimde Çocuğu Olan Ailelerin Çocuklarının Eğitim ve Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Eğitim Gereksinimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *18*(2), 85-111.

Güngör, F. ve Güneş, G. (2012). Dünyadaki Gelişmeler Paralelinde Türkiye'de Değişen Özürlülük Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi. 3,* 25-44.

Kandel, I. ve Merrick, J. (2007). The Child with a Disability: Parental Acceptance, Management and Coping. *The Scientific World JOURNAL*, 7, 1799–1809.

Kandır, A. ve Ersoy, Ö. (2004). *Aile Katılım Çalışmaları*. Yay. Haz.: E. Ömeroğlu. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Karataş, K. (2002). Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2(2), 43-55.

Karpowitz, D.H. (2001). American Families in the 1990's and Beyond. *Handbook of Diversity in Parent Education. The Changing Faces of Parenting and Parent Education. Ed:* M.J. Fine ve S.W. Lee. (s.3-12). CA: Academic.

Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Journal of Research in Education and Teaching*, 4(1), 197-214.

Kılıç, S. (2009). *Fiziksel Engelli Çocuğun Evde Bakım Gereksiniminin Aileye Etkisi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kirk, S., Galagher, F. ve Coleman, M.R. (2017). Özel Gereksinimli Çocukların Eğitimi. (Çev. Ed. S. Rakap). Ankara: Nobel Yayınları.

Kurtulmuş, Z. (2003). *Anne Eğitim Programının 4-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Alt Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Anne Davranışları Üzerindeki ve Annelerin Okul Öncesi Eğitime Yönelik Görüşlerine İlişkin Etkisinin İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Küçüker S. (1993). Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri. Özel Eğitim Dergisi, *1*(3), 23-29.

Lafçı, D., Öztunç, G. ve Alparslan, N. (2014). Zihinsel Engelli Çocukların (Mental Retardasyonlu Çocukların) Anne ve Babalarının Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi / Gümüşhane University Journal of Health Sciences:* 3(2) 723-735.

Lopez-Wagner, M.C., Hoffman, C.D., Sweeney, D.P., Hodge, D. ve Gilliam, J.E., (2008). Sleep Problems of Parents of Typically Developing Children and Parents of Children with Autism, *The Journal Of Genetic Psychology*, 169 (3). 245-260.

Maccoby, E. E., ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. *Handbook of Child Psychology*. *Vol. 4: Socialization, Personality, and Social Development.* Ed: P. H. Mussen (s1-101). New York: Wiley.

Mahoney, G., Kaiser, A., Girolametto, L., MacDonald, J., Robinson, C., Safford, P. ve Spiker, D. (1999). Parent education in early intervention: A Call for a Renewed Focus, *Topics in Early Childhood Special Education*, *19*(3), 131-140.

McCollum, J. A. (1999). Parent Education: What We Mean and What That Means. *Topics in Early Childhood Special Education. 19*(3), 147-149.

Metindoğan Wise, A. (2014). Gelişim Bilimi: Tanımı, Kapsamı, Tarihsel Temelleri, Araştırma Konu ve Yöntemleri. *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim 1.* Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Myers, R. (1996). *Hayatta Kalan On İki.* (Çev. Ed. R.A. Bakay; E. Ünlü). İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Özgökçeler, S. (2006). Sosyal *Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Özgür, İ. (2000). Özel Eğitimde Aile Rehberliği ve Danışmanlık Hizmetleri. Özel Eğitimde Aile Eğitimi Sempozyumu, (13-14 Nisan 2000). Ankara: Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü.

Özgür, İ. (2015). *Engelli Çocuklar ve Eğitimi Özel Eğitim*. 5. Baskı. Adana: Karahan Kitabevi.

Özgüven, İ.E. (2000). *Evlilik ve Aile Terapisi*. Ankara: PDREM Yayınları.

Özşenol, F., Işıkhan, V., Ünay, B., Aydın, H.İ., Akın, R. ve Gökçay, E. (2003). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, *45* (2), 156 – 164.

Öztop, H. ve Telsiz, M. (1996). Ana-Baba Eğitimi. *Yaşadıkça Eğitim*. *46,* 4-7.

Poyraz, H. ve Dere, H. (2006). *Okul Öncesi Eğitiminin İlke ve Yöntemleri* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Ray, J.A.; Pewitt-Kinder, J. ve George, S. (2009). Partnering with Families of Children. *Young Children,* September, 16-23.

Sivrikaya , T. ve Çifçi-Tekinarslan, İ. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerde Stres, Sosyal Destek ve Aile Yükü, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14 (2) 17-29.

Şahin, S. (2013). Özel Gereksinim ve Türleri. *Aileler ve Öğretmenler İçin El Kitabı, Tüm Yönleriyle Özel Bebekler & Çocukların Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri* Ed: S.Yıldırım-Doğru –A.Ş. Öz, (s.1-48). Ankara: Eğiten Kitap.

URL. (2007). *Zihinsel Özürlüler, Eğitim Serisi, Aile Eğitim Rehberi* İkinci Baskı, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (Yay. Haz. A. R. Kalaycı). Ankara: Afşaroğlu. http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293f28369dc32358ee2b2a/kutuphane_30_03_zihinsel_ozurluler.pdf Erişim Tarihi: 02.08.2017.

URL. (2008). Özürlülük Eğitimi: Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Temel Araştırması, Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. http://eyh.aile.gov.tr/data/545886b5369dc3281c69af4f/toplum_ozurlulugu_nasil_anliyor.pdf Erişim Tarihi: 02.08.2017.

URL. (2010). Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=244 Erişim Tarihi: 02.08.2017.

URL. (2011). Özel Eğitim Okullarında Aile Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı. http://www.meb.gov.tr/earged/earged/Ozel_eg_alan_aile_eg_hizm_etki_deg.pdf Erişim Tarihi: 30.07.2017.

URL, (2017) Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf Erişim Tarihi: 23.06.2017.

Varol, N. (2006). Aile Eğitimi Süreçleri Yöntemleri Programları (2. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.

Yıldırım-Doğru, S. ve Arslan, E. (2008). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi ile Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *19,* 543–553.

Yıldırım-Doğru, S. (2008). Erken Çocuklukta Özel Eğitim. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. Ed:* M.E. Deniz. (s.339-364). Ankara: Maya Yayıncılık.

Yıldırım-Sarı, H. (2007a). Zihinsel Engelli Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi, *C.Ü Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, *11* (2). http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/1612.pdf. Erişim Tarihi: 12.07.2017.

Yıldırım-Sarı, H. (2007b). *Zihinsel Yetersiz Çocuğu Olan Aileler İçin "Aile Yükü Değerlendirme Ölçeği" Geliştirilmesi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi https://stock.adobe.com/search?filters%5Bcontent_type%3Aphoto%5D=1&filters%5Bcontent_type%3Avideo%5D=1&filters%5Bcontent_type%3Atemplate%5D=1&filters%5Bcontent_type%3A3d%5D=1&filters%5Bcontent_type%3Aimage%5D=1&order=relevance&safe_search=1&search_page=1&acp=&aco=disabilities+family&limit=100&k=disabilities+family Erişim Tarihi: 22.04.2018.

Resim 1. https://www.msxlabs.org/forum/cevaplanmis/475772-ulkemizde-engellilerin-yasadigi-sorunlar-ve-bu-sorunlarin-cozumleri-nelerdir.html Erişim Tarihi: 22.04.2018.

Resim 2. https://www.google.com/search?safe=strict&biw=1276&bih=671&tbm=isch&sa=1&ei=bb_eWvOCFsXNwAKN15_YCw&q=engelli+ailelerin+duygusal+sorunlar%C4%B1&oq=engelli+ailelerin+duygusal+sorunlar%C4%B1&gs_l=psy-ab.3...80932.85294.0.85580.4.4.0.0.0.0.118.457.0j4.4.0....0...1c.1.64.psy-ab..0.0.0....0.uS7ayDrDkf0#imgrc=ldLLu0BH3LPDnM: Erişim Tarihi: 22.04.2018.

Resim 3. https://stock.adobe.com/search?filters%5Bcontent_type%3Aphoto%5D=1&filters%5Bcontent_type%3Avideo%5D=1&filters%5Bcontent_type%3Atemplate%5D=1&filters%5Bcontent_type%3A3d%5D=1&filters%5Bcontent_type%3Aimage%5D=1&k=disabilities+problems&order=relevance&safe_search=1&search_page=1&acp=&aco=disabilities+problems&limit=100 Erişim Tarihi: 22.04.2018.

11

ÇOCUK MERKEZLİ AİLE DANIŞMANLIĞI

Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Dr. Fatma Betül ŞENOL
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Çocuğun aile çevresindeki bir kişiye göstereceği aşırı sevginin hiçbir zaman gözden kaçırılmaması gerekir.

Alfred ADLER

GİRİŞ

Aile, ailedeki bireylerin birbirleriyle ve içinde yaşadıkları çevreyle etkileşimlerinden doğan bir yapıdır (Doğan, 2015). Aynı fiziksel ortamı ve duygusal yaşamı paylaşan bireylerin bir arada olduğu toplum içinde önemli bir yere sahip olan aile yapılarında, bazen uyum ve denge içinde olmayan durumlar nedeniyle değişimler yaşanabilir. Günümüz aile yapılarının da geniş ailelerden çok anne, baba ve çocuklardan veya tek ebeveynden oluşan çekirdek ailelere dönüştüğü görülmektedir (Özabacı ve Erkan, 2014). Aile yapılarının küçülmesi, aile içi sorunlarda başvurulan otoritelerin de değişmesine neden olmuştur (Özgüven, 2000). Aile, duygusal bir yapıya sahip olduğundan aile üyelerinin yalnızca birinin yaşadığı durum diğer aile üyelerini de etkilemektedir (Nazlı, 2014). Bu nedenle aile üyelerinden birinin yaşadığı olumsuz bir durumu çözümlemede bireye odaklanmak hatalı olmaktadır. Sorunları çözümlemede, geniş bir yelpazeye sahip müdahale olan aile danışmanlığının kullanılmasının daha olumlu yönde etki ettiği bilinmektedir (Thompson vd., 2006). Nichols ve Schwartz (2004) ve Pinsof ve Wynne (1995, 2000) aile danışmanlığı ile ilgili yaptıkları meta analizler sonucunda, aile danışmanlığının aile bireylerinin yaşadıkları olumsuzluklarda, birbirleri ile çatışmalarında ve çocuklardaki olumsuzluklarda pozitif yönlü etkide bulunduğunu; yaşanılan olumsuzlukları çözümlemede etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Tüm aile ile çalışmanın tek tek aile üyeleriyle çalışmaya göre bazı avantajları bulunmaktadır. Aile danışmanlığı bireysel danışmanlıktan daha az vakit almakta (Gladding, 2015), bireyin kendi dünyası yerine, aile üyeleri arasındaki ilişkiyi temel aldığından, kısa zamanda yaratıcı çözümler bulmaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca, ağaçları görmek yerine ormanı görmeyi sağladığı için danışmanlığın daha geniş bir bakış açısıyla yapılmasını kolaylaştırmakta bu da etkiyi artırmaktadır (Özabacı ve Erkan, 2014). Böylece de bireyin yaşamında önem taşıyan bireyleri sürece dahil etme olanağı sunmaktadır. Bu şekilde birey kendini daha çok güvende hissetmekte ve bireylerarası çatışmaları güvendiği veya sorun yaşadığı bireylerle beraber aşmaktadır. Aile danışmanlığı uygulamaları bütün aile üyelerine aynı mesajı aynı zaman diliminde vermekte, bu sayede aile üyeleri yaşadıkları durum üzerinde beraberce çalışarak çözüm üretebilmektedir (Gladding, 2015).

Aile danışmanlığında, özellikle çocuk odaklı yaşanan sorunların aile yapısı içerisindeki uyumsuzluklardan kaynaklandığı belirtilmektedir (Hoffman, I98I). Çocukların gelişimsel yetersizlikleri, akademik ve sosyal başarısızlıkları, duygusal bozuklukları, ergen suçluluğu, madde bağımlılığı gibi olumsuz davranışlar göstermeleri; aile içi iletişimin zayıf veya yetersiz olmasından, aile bağlarının sağlıksız, ailelerin sosyal yaşama açık, otoritenin ve belirgin sınırların olmamasından kaynaklanabilmektedir (Nazlı, 2014). Ayrıca normal gelişim gösteren çocukların yanı sıra özel gereksinimli çocuklar için de aile ile iç içe olan müdahale programlarının daha yararlı olduğu, ailelerin çocukların gereksinimlerine daha somut yaklaşabildikleri de belirtilmektedir (Dempsey ve Keen, 2008; Helton, 1994). Bunlardan dolayı çocuk merkezli aile danışmanlığı konusunda bireylerin bilinçlenmesi gerekli müdahalelerin gerçekleşmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Algan, T. (2016). Aile Danışmanlığı Uygulaması: Dünü, Bugünü ve Yarını. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2208-2217.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Barker, R. (1999). *The Social Work Dictionary*. USA: Routledge.

Barr, O. (1999). Genetic Counseling: A Consideration of the Potential and Key Obstacles to Assisting Parents Adapt to a Child with Learning Disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 27(1), 30-36.

Barut, Y. (2009). Özel Gereksinimli Çocuk ve Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. Ed.: A. Ataman, (s. 87-104). Ankara: Gündüz Eğitim.

Benderix, Y. ve Sivberg, B. (2007). Siblings' Experiences of Having a Brother or Sister With Autism and Mental Retardation: A Case Study of 14 Siblings From Five Families. *International Pediatric Nursing,* 22(5), 410-418.

Bruder, M.B. (2010). Early Childhood Intervention: A Promise to Children and Families for Their Future. *Exceptional Children,* 76(3), 339-355.

Burke, P. ve Montgomery, S. (2001). Brothers and Sisters: Supporting the Siblings of Children with Disabilities. *Practice,* 13(1), 27-38.

Calderon, R. ve Naidu, S. (2002). Further Support for the Benefits of Early Identification and Intervention for Children with Hearing Loss. *Volta Review,* 100, 53-84.

Carlson, J., Sperry, L. ve Lewis, J.A. (2005). Family Therapy Techniques: Intergrating and Tailoring Treatment. New York and Hove: Routledge.

Carnevale, J.P. (2001*). Danışmanlık İncileri.* (Çev. Deniz Albayrak). İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Cavkaytar, A. (2012). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Aileler. *Anne Baba Eğitimi.* Ed.: T. Güler, (s. 73-74). Ankara: Pegem Akademi.

Cavkaytar, A., Ardıç, A. ve Aksoy, V. (2014). Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracının Geçerlik ve Güvenirliğinin Güncellenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 15(2), 1-12.

Corey, G. (2015). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları* (8. Baskı). Çev. Ergene, T. Ankara: Mentis Yayınları.

Çelik, E. ve Öziş, G. (2016). Ebeveyn İlişki Tutumu Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, 5(2), 50 – 64.

Çifci, İ. (1997). *Normal Çocukları Bilgilendirmenin Normal Yaşıtlarına Yönelik Tutumlarına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Çoban İçağasıoğlu, A. (2004). *Küresel Köydeki Küresel Aileler: Küreselleşmenin Aile Kurumuna Etkisi*. 6. Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı Kitabı: Küreselleşme, Sosyal Adalet ve Sosyal Hizmetler. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını.

Dallos, R. ve Draper, R. (2005). *An Introduction to Family Therapy: Systemic Theory and Practice*. 1st Published. New York-Glasgow: Open University Press.

Dattilio, F.M. (2012). Cognitive-Behavioral Family Therapy. *Encyclopedia of The Science of Learning.* Ed.: M. Nobert Seel, (p. 623-625). New York: Springer.

Demirbilek, M. (2016). Aile Danışmanlığı: Bir Uygulama Örneği. *TJFM&PC*, 10(2), 109-120. doi: 10.5455/tjfmpc.205930

Dempsey, I. & Keen, D. (2008). A Review of Processes and Outcomes in Family-Centered Sevices for Children with a Disability. *Topics in Early Childhood Special Education*, 28(1), 42-52. doi: 10.1177/0271121408316699

Doğan, M. (2015). Yetersizliği Olan Çocuklar, Aile ve Aile Eğitimi: Kavramsal ve Uygulamaya Dönük Gelişmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(Özel Sayı), 111-127.

Fenell, D.L. ve Weinhold, B. (1989). *Counseling Families: An Introduction to Marriage and Family Thearpy*. Denver: Love Publishing Co.

Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği (2012). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/09/20120904-2.htm Erişim Tarihi: 10.08.2018

Gibson, J.M. ve Donigian, J. (1993). Use of Bowen Theory. *Journal of Addictions and Offender Counseling*, 14(1), 25-35.

Gladding, S.T. (2015). *Aile Terapisi Tarihi, Kuram ve Uygulamaları* (3. baskı). (Çev. Ed. İ. Keklik, İ. Yıldırım ve T. Acar). Ankara: PDR Yayıncılık.

Goldenberg, I. ve Goldenberg, H. (2013). *Family Therapy* (7.th Edition). CA: Brooks/Cole.

Gupta, A. ve Singhal, N (2005). Psychosocial Support for Families of Children with Autism. *Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal,* 16(2), 62-83.

Güler, T. (2012). Ailenin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Aile Çeşitleri. *Anne Baba Eğitimi.* Ed.: T. Güler, (s. 1-14). Ankara: Pegem Akademi.

Helton, L.R. (1994). Strengthening Efforts for a Family Systems Approach in Early Intervention with Disabled Infants and Toddlers. *Children & Schools*, 16(4), 241-250.

Hoffman, L. (I98I). *Foundations of Family Therapy*. VSA: Basic Books.

Howe, N. ve Recchia, H. (2006). Sibling Relations and Their Impact on Children's Development. *Encyclopedia on Early Child Development*. Ed.: R. E. Tremblay, R.G. Barr ve R. Peters, (p. 1-8). https://tr.scribd.com/document/91303740/Peer-Relations. Erişim Tarihi: 20.08.2017.

Kerr, M. (2003). Multigenerational Family Systems Theory of Bowen and its Application. Textbook of Family and Couples Therapy: Clinical Applications, 103-126.

Kır, İ. (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(36), 381-404.

Konuk Er, R. (2011). *Aile ve Kardeş Eğitimi Programının Engelli Çocuğa Yönelik Tutum ve Davranışlara Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Kuzgun, Y. (1991). Aile Danışmanlığı Hizmetleri. *Türk Aile Ansiklopedisi.* (Cilt 1, s. 87-92). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Kuzgun, Y. (2002). *Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*. Ankara: ÖSYM Yayınları.

Lindblad-Goldberg M. ve Northey, W.F. (2013). Ecosystemic Structural Family Therapy: Theoretical and Clinical Foundations. *Contemporary Family Therapy*, 35(1), 147-167.

Mahoney, G. ve Bela, J.M. (1998). An Examination of the Effects of Family-Centered Early Intervention on Child and Family Outcomes. *Topics in Early Childhood Special Education,* 18(2), 83-94.

Mahoney, G. ve Wheeden, C. (1997). Parent-Child Interaction - The Foundation for Family-Centered Early Intervention Practice: A Response to Baird and Peterson. *Topics in Early Childhood Special Education*, 17(2), 165-184.

Makas, E. (1988). Positive Attitudes Toward Disabled People: Disabled and Nondisabled Persons Perspectives. *Journal of Social Issues,* 44, 49-61.

Moore, L.M., Howard, V.F. ve McLaughlin, T.F. (2002). Siblings of Children With Disabilities: A Reviwe and Analysis. *International Journal of Special Education,* 17(1), 49-63.

Nazlı, S. (2014). *Aile Danışmanlığı* (11.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Nelson Jones, R. (2012). *Danışma Psikolojisi Kuramları*. (Çev. F. Akkoyun). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Nelson, T.S. (2013). Transgenerational Family Therapies. *An Introduction To Marriage And Family Therapy*. Ed.: L. L. Hecker ve J. L. Wetchler, (p. 255-287), New York: Routledge.

Nichols, M.P. ve Schwartz, R.C. (2004). *Family Theraphy: Concepts and Methods.* Boston: Pearson.

Nichols, M.P. (2013). *Aile Terapisi Kavramlar ve Yöntemler* (Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Nwokeji, S. (2008). Synthesis of Research Reports on Siblings of Children with Developmental Disabilities, *Journal of Pediatric Nursing,* 23(6), 469-470.

Nystul, M.S. (1993). *The Art and Science of Counseling and Psychotherapy*. New York: Merril.

Onat Zoylan, E. (2005). *Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2014). *Aile Danışmanlığı Kuram ve Uygulamalara Genel Bir Bakış* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Özgüven, İ.E. (2000). *Evlilik ve Aile Terapisi*. Ankara: PDREM Yayıncılık.

Pinsof, W.M. ve Wynne, L.C. (1995). The Efficacy of Marital and Family Therapy: An Empirical Overview, Conclusions and Recommendations. *Journal of Marital and Family Therapy*, 21(4), 585-613.

Pinsof, W.M. ve Wynne, L.C. (2000). Toward Progress Research: Closing The Gap Between Family Therapy Practice and Research. *Journal of Marital and Family Theraphy*, 26(1), 1-8.

Segrin, C. ve Flora, J. (2004). *Family Communication*. Manwah: *Lawrance Erlboum Associates.*

Sharf, R.S. (2008). *Theories of Psychotherapy and Counseling Consepts and Cases* (4th ed.). Belmont: Thomson Brooks/Cole.

Silverman, L.K. (1993). Counseling Families. *Counseling the Gifted and Talented*. Ed.: L.K. Silverman, (p. 151-178). Denver, CO: Love.

Sucuoğlu, B. (1995). Özürlü Çocuğu Olan Anne-Babaların Gereksinimlerinin Belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2(1), 10-18.

Şentürk, Ü. (2008). Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler. Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi, 4(14), 7-31.

Tuason, M.T. ve Friedlander, M.T. (2000). Do Parents' Differentiation Levels Predict Those of Their Adult Children? And Others Tests of Bowen Theory in Philippine Sample. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 27-35.

Thompson, C.L., Rudolph, L.B. ve Henderson, D. (2006). *Counseling Children* (7th ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole.

Turan, Z. (2004). Engelli Çocukların Aile Eğitimi. *Ana-Baba Eğitimi.* Ed.: S. Türküm, (s.147-166). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Varol, N. (2006). *Aile Eğitimi* (2. Baskı), Ankara: Kök Yayıncılık.

Watkins, B. (1999). Family-Centered Early Intervention. *Bilingual Review, 24*(1/2), 19-34.
Winnicott, D.N. (2016). *Bireyin Gelişimi ve Aile*. Çev. Diner, N. ve Nirven, N. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
Yılmaz, D. (2016). *Evli Bireylerin Yaşadıkları Sorunların ve Aile Danışmanlığından Beklentilerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. Ankara: Özgür Yayınları.
Zaidman-Zait, A. (2007). Parenting a Child with a Cochlear Implant: A Critical Incident Study. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education,* 12(2), 221-241.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi. https://tr.fotolia.com/id/107163116 Erişim Tarihi: 12.08.2018
Resim 11.1. http://www.psychspace.com/psych/viewnews-8903 Erişim Tarihi: 18.08.2018
Resim 11.2. http://www.familysystemstheory.org/history/murray-bowen/ Erişim Tarihi: 18.08.2018
Resim 11.3. http://www.minuchincenter.org/ Erişim Tarihi: 18.08.2018
Resim 11.4. https://mri.org/virginia-satir/ Erişim Tarihi: 18.08.2018
Resim 11.5. https://nationalpsychologist.com/2012/11/my-experience-with-carl-whitaker/101778.html Erişim Tarihi: 18.08.2018
Resim 11.6. https://mri.org/jay-haley/ Erişim Tarihi: 18.08.2018
Resim 11.7. https://cloemadanes.com/ Erişim Tarihi: 18.08.2018

12

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN HAKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞLAM
İnönü Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

"Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıkları da dahil olmak üzere, kişilerin doğuştan sahip oldukları onura ve bireysel özgürlüklerine saygı gösterilmelidir."

BM Engelli Hakları Sözleşmesi Madde 3a

GİRİŞ

İnsanlık tarihi içerisinde özel gereksinimli bireylerin hakları, tarih boyunca hep görmezden gelinmiş, ihmal edilmiş hatta özel gereksinimli bireylerin toplumdan soyutlanmasına kadar giden süreçler yaşanmıştır. Özel gereksinimli olarak dünyaya gelen çocukların "lanetli" olarak tanımlanmasından, bu bireylerin toplum için bir yük oluşturduğunu ve yaşamlarına devam etmelerinin bile bir anlam taşımadığına kadar olumsuz birçok bakış açısı tarih boyunca hep gündemde kalmıştır. Ancak bu tartışmalar içerisinde özel gereksinimli bireylerin daha fazla ilgi ve sevgiye muhtaç bireyler olduğunu düşünenlerde var olmuştur. Özel gereksinimli bireylerin hakları ile ilgili gelişmeler aslında genel olarak insan hakları alanında yaşanan gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Bu anlamda 19. ve 20. yüzyıl önemli gelişmelerin yaşandığı ve kazanımların elde edildiği dönem olarak ifade edilebilir. Genelde insan hakları özelde ise çocuk hakları alanında yaşanan gelişmeler özel gereksinimli çocuklar açısından önemlidir. Bu doğrultuda özel gereksinimli çocukların haklarını ele alarak inceleyebilmek için öncelikle çocuk ve özel gereksinimli çocuk tanımlanacak, tarihsel süreçte çocuk hakları ele alınarak incelenecek, daha sonra özel gereksinimli çocukların haklarına kaynaklık eden yasal dayanaklar uluslararası ve ulusal alanda ele alınarak tartışılacaktır.

KAYNAKLAR

Akyüz, E., (2001). Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı, *MEB Dergisi, 3:* 151-158.

Akyüz, E. (2012). Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması, 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.

Allison, J. (2001). Yeni Çocuk Sosyolojisinde Sorunlar, Bakış Açıları ve Uygulamalar, III. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. İstanbul: Morpa Yayınları.

Atılgan, A. ve Atılgan, Ü. E. (2009). Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hakim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi, Ankara: İnsan Hakları Ortak Platformu Yayınları.

Bağlı, M. (2003). Türk Modernleşmesi Bağlamında Hukuk ve Yargılama: Çocuk Yargılaması, *III. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu* Bildiriler, Ankara: Türkiye'de Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, 275-292.

Baykoç Dönmez, N. (2015). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim, Ed:N. Baykoç, Özel *Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, Ankara: Eğiten Kitap. (Sayfa aralığı verilmemiş)

Baykoç Dönmez, N. ve Şahin, S. (2015). Özel Eğitimin Tarihi Gelişimi, Ed:N. Baykoç, Özel *Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, Ankara: Eğiten Kitap. (Sayfa aralığı verilmemiş)

Ceylan, R. ve Aral, N. (2005). Entegre Eğitim. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6* (2), 69-79.

Çelik, C. (2005). Çocuk Kavramı ve Medeni Hukuk Açısından Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi, *e-akademi*, 36, http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=%C7OCUK%20KAVRAMI%20VE%20MEDEN%DD%20HUKUK%20A%C7ISINDAN%20%C7OCUK%20HAKLARININ%20TAR%DDH%DD%20GEL%DD%DE%DDM%DD&kimlik=-1854485512&url=makaleler/ccelik-1.htm, Erişim Tarihi: 23.04.2018

Dede, Ş. (1996). Özel Eğitim Hakkında Salamanca Bildirgesi, Özel Eğitim Dergisi, 2 (2), 91-94.

European Convention on Human Rights, (1952). http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, Erişim Tarihi: 11.08.2017

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Gören, Z. (2012). Çocukların Temel Haklarının Anayasal Garantisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi,22,* 45-105.

Hamon, H. (2006). Avrupa Hukuku'nda Çocuk ve Genç Adalet Sistemi, Çocuk ve Genç Adalet Sistemi Sempozyumu, s.: 51-78, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

Hodgkin, R. ve Newell, P. (2000). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, UNİCEF.

İHOP, (2017). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi

http://www.ihop.org.tr/2007/12/11/ekonomik-sosyal-ve-kueltuerel-haklar-komitesi/, Erişim Tarihi:11.08.2017

Kırımsoy, E., Acar, H., Yokuş Sevük, H., Kaynak, H., Aydın, M., Antakyalıoğlu, Ş., Özdemir, U., Mutlu, Y. ve Baykara Acar, Y. (2013). *Sosyal Çalışma Görevlileri İçin Eğitim Kitabı*, Ankara: Türkiye'de Çocuklar İçin Adalet Projesi Yayınları.

Koca, C. (2010). *Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu*, İstanbul: Engelliler Vakfı.

Kök, A.N. (2002). Çocuk Mahkemeleri Mevzuatı ve Adli Tıp, *II. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu Bildiriler*, (s.:91-99.) Ankara: Türkiye'de Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı,

Loughney, E.M. (2001). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 12. Yıldönümü, *Türkiye'de ve Dünyada Çocuk Hakları,* Ed: N. Moroğlu, İstanbul: Alman Liseliler Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları. (Sayfaaralığı verilmemiş)

MEB, (2017a). 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/24.html, Erişim Tarihi: 23.08.2017

MEB, (2017b). 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf. Erişim Tarihi: 23.08.2017

MEB, (2017c). Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111011_ozel_egitim_kanun_hukmunda_kararname.pdf. Erişim Tarihi: 23.08.2017

MEB, (2017d). 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve K.H.K. Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.doc, Erişim Tarihi: 23.08.2017

MEB, (2017e). Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği, http://ookgm.meb.gov.tr/www/yonetmelik/icerik/72, Erişim Tarihi: 24.04.2018

Moroğlu, N. (2003). *Türkiye'de ve Dünyada Çocuk Hakları*, İstanbul: Alman Liseliler Kültür ve Eğitim Vakfı.

O'Donnel, D. (2004). Çocuğun Korunması Parlamenterler İçin El Kitabı, Kundig: Unicef Yayınları.

Onur İnce, H., Babaoğlu, C. ve Yaralı Akkaya, A. (2016). Belediye Hizmetleri ve Engelli Vatandaşların Beklentileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma, *Nevşehir Hacı Bektaşi Veli* Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 6* (2) 86-109.

Öktem, D. (2012). Türkiye'deki Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi ve Yaş Ayrımcılığına İlişkin Paradigmanın İncelenmesi, *Türkiye'de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi*, İHOP, Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları.

Özdemir, H. ve Ruhi, C.A. (2012). Çocuk Hukuku, Ankara: Adalet Yayınevi.

Postman, N. (1995). Çocukluğun *Yokoluşu*, (Çvr.:K. İnal), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

REGA, (2005). 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve K.H.K. Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm, Erişim Tarihi: 24.04.2018

REGA, (2013). Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm, Erişim Tarihi: 24.04.2018

Reid, A.S. (2011). Age of responsibility, *JuvenileCrimeandJustice,* Ed: J.W. Chambliss, (s. 1-11), Los Angeles: SAGE.

Serozan, R. (2005). Çocuk Hukuku. İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Sözer, A.M. (2003). Çocukluk ve Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*: 179-185.

Taşkın, Ö.Ö. (2006). *Velayette* Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Topuzoğlu, Y.A. (2004). Çocuk Hakları, *Mağdur Çocukların Hukuksal Konumu*, Ed: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, (s. 15-22)İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

TBMM, (2017). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, Erişim Tarihi: 22.08.2017

UN, (2010). Engellilerin Haklarına ilişkin Sözleşme'nin İzlenmesi, İnsan Hakları Gözlemcileri için Kılavuz, Mesleki Eğitim Serisi No. 17, New York ve Cenevre: Birleşmiş Milletler, http://www.un.org.tr/humanrights/vm/engellilerin_haklarina_iliskin_sozlesmenin_izlenmesi.pdf, Erişim Tarihi: 22.08.2017

UN, (2017). https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html, Erişim Tarihi:11.08.2017

UNICEF, (2017). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html, Erişim Tarihi: 09.08.2017

UNESCO, (2002). Herkes İçin Eğitim (EFA) Küresel İzleme Raporu, http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/egitim/2002.pdf, Erişim Tarihi: 21.08.2017

UNESCO, (2017a). Sundberg Decleration, http://www.unesco.org/education/pdf/SUNDBE_E.PDF, Erişim Tarihi: 16.08.2017

UNESCO, (2017b). Herkes İçin Eğitim, http://www.unesco.org.tr/?page=3:68:2:turkce, Erişim Tarihi: 21.08.2017

UNESCO, (2017c). Salamanca Decleration, http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF , Erişim Tarihi: 16.08.2017

URL, (1960). Universal Declaration Of Human Rights, http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx, Erişim Tarihi: 11.08.2017.

URL, (2017a). *Engelliler İçin Dünya Eylem Programı,*http://eyh.aile.gov.tr/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/13-birlesmis-milletler-sisteminde-engellilik, Erişim Tarihi: 16.08.2017

URL, (2017b). *Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirgesi*, https://www.engelliler.biz/forum/ayrimcilikla-mucadele-insan-toplum-siyaset-bugun-yarin/5578-birlesmis-milletler-sakat-haklari-bildirisi.html, Erişim Tarihi:16.08.2017

URL, (2017c). *BM Sakatlar İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar* http://insanca.kadikoy.bel.tr/bm_sakatlar_icin_firsat_esitligi.html, Erişim Tarihi: 21.08.2017

URL, (1960). Convention Against Discrimination in Education, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html Erişim Tarihi: 11.08.2017

URL, (2017d). The Partial Agreement in the Social and Public Health Field. .http://eyh.aile.gov.tr/data/5425600f369dc314a097ec23/1995council-resolutiononachartervocationalassessmentcouncilofeurope.doc, Erişim Tarihi: 23.04.2018

URL, (2018). Engellilere Yönelik Ulusal Mevzuat, www.eyh.aile.gov.tr, Erişim Tarihi: 23.04.2018

Ümit, E. (2007). *Mekandan İmkana Çocuk Suçluluğunun Habitusu Ceza Ehliyet İlişkisi*, Ankara: Ankara Barosu Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak resmi, https://tr.fotolia.com/search?k=engelli+%C3%A7ocuk&filters%5Bcontent_type%3Aall%5D=1&search-submit=Ara, Erişim Tarihi: 23.04.2017

SAĞLIK KURULUŞLARINDA ÇOCUK

Editörler

Prof. Dr. Pınar BAYHAN

Prof. Dr. İsmihan ARTAN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-76-3

Sağlık Kuruluşlarında Çocuk

Editörler
Prof. Dr. Pınar BAYHAN, Prof. Dr. İsmihan ARTAN

Yazarlar
Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, Prof. Dr. Hilal ÖZCEBE, Prof. Dr. İsmihan ARTAN
Prof. Dr. Necate BAYKOÇ DÖNMEZ, Prof. Dr. Pınar BAYHAN
Doç. Dr. Bedriye Tuğba KARAASLAN, Dr. Öğr. Üyesi Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU
Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN, Öğr. Gör. Ezgi PERKTAŞ, Öğr. Gör. Feryal SAVCI
Öğr. Gör. Hülya TERCAN, Bil. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN
Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ, Bil. Uzm. Nimet GÜNEŞ
Bil. Uzm. Yasemin YILMAZER, Benal SARAÇOĞLU YARDIMCI
Birgül URAL BAYOĞLU, Sevilay YILDIZ AKKUŞ

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/SAĞLIK KURULUŞLARINDA ÇOCUK

Hastalık ve çocuk kelimeleri yan yana duymayı arzu etmediğimiz, aslında birbirine hiç yakışmayan kelimelerdir. Ama maalesef çocuklar, bazen akut bazen kronik hastalıklara yakalanarak, kalplerinde büyük savaşlar verirler ve kendi yaşlarından beklenmeyen kahramanlıklar gösterirler. Hastalık, çocuğun hastalığa yakalanma yaşı, belirtileri, hastalığın şiddeti, hastalığın seyri, hastaneye gitme ve/veya yatma sıklığına bağlı olarak çocuğun tüm gelişim alanlarını etkiler. Çocuk için hastalık ve buna bağlı olarak hastaneye yatma onu korkutan, rahatsız eden ve hoş olmayan bir deneyim olmakla kalmayıp çocuğun ailesinden, oyun arkadaşlarından, okul çevresinden ayrılmanın verdiği kaygı ile de baş etmesi anlamına gelmektedir. Çocuğun hastalık ve hastaneye yatma durumundan etkilenme düzeyi; yaşına, bilişsel gelişim düzeyine, hastalığın süresine, tipine, önceki deneyimlerine, hastaneye yatırılma durumuna hazırlanmasına, ailenin tutumuna, kültürel özelliklerine göre değişiklik gösterir. Aileler de çocuk hastalandığında bile korku ve endişe duyarken hastanede yatış durumu bu korku ve endişenin daha da artmasına sebep olur. Bu durum ailenin yaşam döngüsünü alt üst eder ve ailenin yaşamının odak noktası haline gelir.

Hastalık durumunda ilk andan itibaren devreye sağlık profesyonelleri girer. Bu sağlık profesyonellerinin en önemlilerinden biri çocuk gelişimcidir. Çocuk Gelişimci, çocuğu, gelişimini, gereksinimlerini, çocukla iletişim kurmayı iyi bilen bir meslek elemanı olarak hasta çocuğun ve ailesinin yanında yer alır. Çocuk Gelişimci, çocukların hastaneye uyum sağlamasına yardımcı olmakta, gelişimini desteklemek ve sürdürebilmesi için yatan hasta servislerinde ve oyun odalarında bireysel veya grup çalışmaları düzenlenmektedir. Çocuğun yaşamına giren yeni yetişkinler arasında iletişimi, bilgi akışını, işbirliğini sağlama konusunda da çok etkin olarak çalışmaktadır. Aynı zamanda hasta çocuğun ailesine destek olmakta, çocuğun gelişimsel durumu hakkında bilgilendirmektedir. Çocuk gelişimi birimlerinde ise çocuğun gelişimsel değerlendirilmesini yapmakta ve gelişimsel destek vermektedir.

Ülkemizde Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümleri ilk kez Hacettepe Üniversitesi çatısı altında 1968 yılında kurulmuş ve kurulduğu günden bugüne, Çocuk Gelişimciler ülkemizin tüm çocukları ile çalışmayı kendilerine misyon edinmişlerdir. Çocuk Gelişimciler 1970li yıllardan bu yana sağlık kuruluşlarındaki çocuklarla çalışmaktadırlar ve 1977 yılında 16125 sayılı resmi gazetede yayınlanan 14263 sayılı kararla Sağlık Hizmetleri ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri Sınıfından sayılmışlardır. Çocuk Gelişimciler sağlık kuruluşlarına başvuran ve/veya yatan çocuklarla çalışan ekibin çok önemli ve etkin bir parçasıdır. Sağlık Bakanlığı bünyesinde kadroları ağırlıklı olarak devlet hastaneleri, eğitim araştırma hastaneleri ve sağlık müdürlüklerinde bulunmaktadır.

Bu kitapta çocuk sağlık hizmetlerinin tarihçesinden başlamak üzere kronik hastalığı olan ve/veya hastanede yatan çocuklar, özellikleri, karşılaştıkları güçlükler, hastane yaşantısına hazırlanma ve aileleri ele alınmıştır. Günümüzde sağlık kuruluşlarında önemli bir rol üstlenen Çocuk Gelişimcilerin Türkiye Sağlık Sistemi içindeki çalışma alanları ve buralardaki fonksiyonları anlatılmıştır. Ardından Amerika Birleşik Devletlerinden bir örnek olarak Miller Çocuk ve Kadın Hastanesindeki çocuk gelişimcilerin yaptığı ekip çalışmaları anlatılmıştır.

Kitaptaki tüm bölümler, alanda çalışan profesyoneller veya uzun yıllardır konu ile ilgili çalışmalar yürüten akademisyenler tarafından yazılmıştır. Tüm yazarlarımıza bilgilerini, deneyimlerini, önerilerini çocukla çalışan profesyonellerle paylaştıkları için çok teşekkür ederiz.

Öncelikle tüm çocukların sağlıklı olduğu ve sağlıklı kaldığı ama hastalandıklarında, çocukların iyileşmek için ilaçtan çok daha fazlasına gereksinimleri olduğu farkındalığının gerçekleşmesi dileği ile...

Prof. Dr. Pınar BAYHAN Prof. Dr. İsmihan ARTAN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ÇOCUK SAĞLIK HİZMETLERİNİN TARİHÇESİ
Prof. Dr. Hilal ÖZCEBE
CUMHURİYETİN İLK 50 YILINDA ÇOCUK SAĞLIĞI HİZMETLERİ 12
CUMHURİYETİN SON 45 YILINDA ÇOCUK SAĞLIĞI HİZMETLERİ 15
SONUÇ 20
KAYNAKLAR 21

BÖLÜM 2
KRONİK HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLAR
Prof. Dr. İsmihan ARTAN
GİRİŞ 24
KRONİK HASTALIK 24
KRONİK HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLAR 26
Kronik Hastalığın Çocuk Üzerindeki Etkileri 28
Hastalığa uyum ve hastalık yönetimi 29
Kronik hastalık ve ağrı 30
Kronik Hastalığı Olan Çocukların Gelişimsel Özellikleri 35
Kişilik gelişimi ve benlik kavramı 36
Sosyal-duygusal gelişim 36
Bilişsel gelişim 38
Çocuk ve Ergenlerin Kronik Hastalığa Tepkisi 39
İlk teşhis aşaması 39
Devam eden stres ve başa çıkma 41
Psikolojik uyum problemleri 42
KRONİK HASTALIĞI OLAN ÇOCUK VE SOSYAL ÇEVRESİ 42
Anne Baba 42
Kardeşler 44
Okul ve Öğretmen 46
Sağlık Profesyonelleri ve Diğer Profesyoneller 47
Biyolojik Ailesi ile Yaşamayan Çocuklar 47
SONUÇ 48
KAYNAKLAR 50
GÖRSEL KAYNAKLAR 51

BÖLÜM 3
HASTANEDE YATAN ÇOCUKLAR VE HASTANEDE YATMANIN GELİŞİMSEL ETKİLERİ
Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN - Öğr. Gör. Feryal SAVCI
GİRİŞ 54
HASTANEDE YATMANIN GELİŞİMSEL ETKİLERİ 55
Hastanede Yatan Çocuklar 55
Hastanede Yatmanın Yaş Gruplarına Göre Gelişimsel Etkileri 55
Bebeklik döneminde hastanede yatan çocuklar (0-2 yaş dönemi) 56

Okul öncesi dönemde hastanede yatan çocuklar (3-6 yaş dönemi) 59
Okul döneminde hastanede yatan çocuklar (7-11 yaş) 61
Ergenlik döneminde hastanede yatan çocuklar (12 yaş ve üzeri) 62
HASTANEDE YATMANIN ÇOCUĞUN SOSYAL ÇEVRESİ AÇISINDAN ETKİLERİ 64
Hastanede Yatmanın Çocuğun Ailesi Açısından Etkileri 64
Aile ve aile ilişkileri açısından etkileri 64
Kardeşler ve kardeş ilişkileri açısından etkileri 66
Hastaneye Yatmanın Çocuğun Okul Yaşantısı Açısından Etkileri 67
SONUÇ 68
KAYNAKLAR 69

BÖLÜM 4

ÇOCUK VE AİLEYİ HASTANE YAŞANTISINA HAZIRLAMA

Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN

GİRİŞ 72
HASTANE YATIŞ KARARINDA AİLE VE ÇOCUĞUN DUYGULARI 73
Hastane Yatışına Tepki 74
HASTANEYE YATIŞ VE HAZIRLAYICI PROGRAMLAR 75
ÇOCUĞUN HASTANE ORTAMINA HAZIRLANMASI 81
ÇOCUK VE HASTANEYE YATIŞ KARARI 81
ÇOCUK VE HASTANEYE YATIŞ 83
Çocuğun Hastanede Yatış Süreci 84
Hastane Yatışında Özel Durum: Prematür Bebekler ve Bakım 85
TIBBİ İŞLEMLER VE AMELİYAT 85
Ameliyat Öncesi Hazırlık 87
Ameliyat 90
Ameliyat Sonrası Süreç 91
ÇOCUK VE HASTANEDEN AYRILIŞ 91
GENEL ÖNERİLER 92
SONUÇ 93
KAYNAKLAR 94

BÖLÜM 5

YANYANA BULUNMAMASI GEREKEN İKİ KAVRAM: ÇOCUK VE ÖLÜM

Dr. Öğr. Üyesi Elvan Şahin ZETEROĞLU

GİRİŞ 98
ÇOCUĞUN ÖLÜM KAVRAMINI ALGILAMASI 98
YAŞ DÖNEMLERİNE GÖRE ÖLÜM KAVRAMI 100
Bebeklik Dönemi (0-2 yaş) 100
Okulöncesi Dönem (3-5 yaş) 101
Okul Dönemi (6-11 yaş) 103
Adolesan Dönemi (11-18 yaş) 104
Yetişkinlik Dönemi 105
ÖLÜM KAVRAMI İLE KARŞILAŞAN ÇOCUK İÇİN AİLEYE ÖNERİLER 106
Bebeklik Dönemi ve Aileye Öneriler 107
Okul öncesi Dönem ve Aileye Öneriler 107

Okul Dönemi ve Aileye Öneriler 107
Adolesan Dönemi ve Ailelere Öneriler 108
HASTALIK HASTANE VE ÖLÜM 109
Hasta Çocuk ve Ölüm Kavramı 109
Hasta Çocuğa Yaklaşım 111
Ölümcül Hastalığı Olan Çocuklar ve Aileler için Öneriler 111
Sağlık Personeline Öneriler 115
SONUÇ 115
KAYNAKLAR 116

BÖLÜM 6

UZUN SÜRELİ (SÜREĞEN) HASTALIĞI OLAN VE HASTANEDE YATAN ÇOCUKLAR İÇİN HASTANE OKULLARI

Prof. Dr. Necate BAYKOÇ DÖNMEZ

GİRİŞ 120
HASTANEDE YATAN OKUL DÖNEMİ ÇOCUKLARIN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ VE ÖNERİLER 121
HASTANEDE YATAN ERGENLERİN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ VE ÖNERİLER 122
HASTANE OKULLARI 124
Dünyada Hastane Okulları 124
Türkiye'de Hastane Okulları 125
TÜRKİYE'DE HASTANE OKULLARININ ÇALIŞMA SİSTEMİ 128
HASTANE OKULLARI KAPSAMINDA UYGULANMASI GEREKEN ETKİNLİKLER VE HASTANEDE OYUN 129
KAYNAKLAR 136

BÖLÜM 7

TÜRKİYE'DE SAĞLIK KURULUŞLARINDA ÇOCUK GELİŞİMCİ

Bil. Uzm. Yasemin YILMAZER - Sevilay YILDIZ AKKUŞ

GİRİŞ 138
SAĞLIK KURULUŞLARINDAKİ ÇOCUK GELİŞİMİ MESLEĞİNİN TARİHÇESİ VE KADRO DURUMU 138
Standart Kadro 140
Personel Dağılım Cetveli 142
SAĞLIK KURULUŞLARINDAKİ ÇOCUK GELİŞİMİ MESLEĞİNİN MEVZUATI 144
ÇOCUK GELİŞİMCİLERİN SAĞLIK KURULUŞLARINDA ÇALIŞMA ALANLARI 145
İkinci ve Üçüncü Basamak Sağlık Kuruluşlarında Görev Yapan Çocuk Gelişimcilerin Çalışma Alanları 146
Çocuk gelişimi birimi/Çocuk gelişimi polikliniği 146
Yatan hasta servisleri 149
Oyun odaları 151
Gelişimsel pediatri ünitesi 153
Çocuk izlem merkezi 153
Birinci Basamak Sağlık Kuruluşlarında Görev Yapan Çocuk Gelişimcilerin Çalışma Alanları 154
SONUÇ 156
KAYNAKLAR 157

BÖLÜM 8

TÜRKİYE'DE SAĞLIK MÜDÜRLÜĞÜ HALK SAĞLIĞI HİZMETLERİ BAŞKANLIĞINDA ÇOCUK GELİŞİMCİSİ VE EKİP ÇALIŞMALARI

Bil. Uzm. Nimet GÜNEŞ

GİRİŞ 160
TÜRKİYE'DE HALK SAĞLIĞI UYGULAMALARI 160
İLLERDE HALK SAĞLIĞI UYGULAMALARI 160
İl Sağlık Müdürlüğünde Çocuk Gelişimciler 161
İlçelerde Halk Sağlığı Uygulamaları ve İlçe Sağlık Müdürlüğünde Çocuk Gelişimciler 163
Sağlıklı Hayat Merkezleri ve Sağlıklı Hayat Merkezlerinde Çocuk Gelişimciler 165
SONUÇ 166
KAYNAKLAR 166

BÖLÜM 9

KAMU HASTANELERİNDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI: 1

Bil. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN

GİRİŞ 168
KAMU HASTANELERİNDE ÇOCUK GELİŞİMCİ OLMAK 168
ÇOCUK GELİŞİMİ BİRİMİ ÇALIŞMALARI 168
Çocuk Gelişimi Biriminin Kurulma Aşaması 169
Çocuk gelişimi birimi kurulmadan önce yapılabilecek çalışmalar 169
Çocuk Gelişimi Biriminin İşleyişi ve Uygulamaları 171
Çocuk gelişimi birimi kurulduktan sonra yapılabilecek çalışmalar 171
Çocuk Gelişimi Biriminde Kullanılan Form ve Dokümanlar 172
SONUÇ 179
KAYNAKLAR 180
GÖRSEL KAYNAKLAR 180

BÖLÜM 10

KAMU HASTANELERİNDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI: 2

Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ

GİRİŞ 182
ÇOCUK GELİŞİMCİLERİN KAMU HASTANELERİNDE HİZMET TARİHÇESİ 182
ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMASI 183
ÇOCUK GELİŞİMCİ VE ÇOCUK GELİŞİMİ ÜNİTESİ/BİRİMİ ÇALIŞMA PROFİLİ 183
Normal Gelişim Gösteren/Gelişimi Risk Altında Olan Bebek ve Çocukların Gelişim Değerlendirmesini Yapmak 184
Gelişimsel Destek Programları Hazırlamak, Aileyi Desteklemek, Süreci Takip Etmek ve Yönlendirme Yapmak 185
Okula Hazır Bulunuşluk/Okul Olgunluğu Değerlendirmesi Yapmak 186
Engelli Çocuk Sağlık Kurulu İçin Rapor Hazırlamak 186
Ergenlerle Görüşme Yapmak 187
Ailelere Danışmanlık Yapmak 187
Yatan Hasta Servislerinde Çalışma Yapmak 188
Oyun Odalarında Çalışma Yapmak 188

ÇOCUK GELİŞİMİ ÜNİTESİNDE/BİRİMİNDE GÖREV ALIRKEN EŞ ZAMANLI YÜRÜTÜLEN GÖNÜLLÜ BAZI GÖREV/GÖREVLENDİRME ÖRNEKLERİ 188
Engelli Çocuklara Hayvanlarla Etkileşim Sağlayarak Tedavilerine Katkı Sağlama Projesi/ Nevşehir Devlet Hastanesi 188
E Tipi Kapalı Kadın Ceza İnfaz Kurumu Çalışması/Nevşehir Devlet Hastanesi 190
Çalışmadan yola çıkılarak yapılmış bir üniversite proje çalışması "Güneşim Ol Projesi" 191
23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Yatan Hasta Servisi Çocuk Etkinliği/İzmir Tire Devlet Hastanesi 192
SONUÇ 192
KAYNAKLAR 195
GÖRSEL KAYNAKLAR 195

BÖLÜM 11

ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI - 1

Doç. Dr. Bedriye Tuğba KARAASLAN

GİRİŞ 196
ÜNİVERSİTE HASTANELERİNDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI: ANKARA ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ ÇOCUK SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI ANABİLİM DALI GELİŞİMSEL PEDİATRİ BİLİM DALI ÖRNEĞİ 196
Klinik Hizmetler 198
Ayaktan izlenen hastalara sağlanan hizmet 198
Yatan hastalara sağlanan hizmet 199
Eğitim Programları ve Etkinlikleri 200
Eğitim programları 200
Eğitim etkinlikleri 200
Savunuculuk Hizmetleri 201
EKİP ÇALIŞMASINA DUYULAN GEREKSİNİM VE DÜNYADAN ÖRNEKLER 202
SONUÇ 203
KAYNAKLAR 204

BÖLÜM 12

ÜNİVERSİTE HASTANELERİNDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI - 2

Öğr. Gör. Hülya TERCAN

GİRİŞ 206
ÜNİTEYE YÖNLENDİRİLEN HASTA VE AİLELERİNE SAĞLANAN HİZMETLER 206
YATAN HASTA VE AİLELERİNE SAĞLANAN HİZMETLER 208
SONUÇ 209
KAYNAKLAR 210
GÖRSEL KAYNAKLAR 210

BÖLÜM 13

ÜNİVERSİTE HASTANELERİNDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI: - 3

Öğr. Gör. Ezgi PERKTAŞ

GİRİŞ 212
KLİNİKTE ÇALIŞAN ÇOCUK GELİŞİMCİLER 212
HASTANE VE OYUN 214

Hastane ve Sağlık Oyunları 215
Hastane ve Oyun Odaları 216
HASTANE VE SOSYAL AKTİVİTELER 217
SONUÇ 219
KAYNAKLAR 220

BÖLÜM 14

ÖZEL HASTANELERDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI

Benal Saraçoğlu YARDIMCI - Birgül Ural BAYOĞLU

GİRİŞ 222
ÖZEL SAĞLIK KURULUŞLARINDA ÇOCUK İZLEMİ 223
Çocuk Gelişimi Ünitesi 224
SIK KARŞILAŞILAN GELİŞİMSEL DANIŞMANLIK KONULARI 225
Rutin Gelişim Takibi 225
Zorlu Yaşantılara Uyum 226
Uyku-Beslenme-Tuvalet Alışkanlığı ve Problemleri 226
Davranış ve Uyum Güçlükleri 227
Gelişim Geriliği/Nörolojik Hastalıklar 227
Okul Dönemi Sorunları 228
SONUÇ 230
KAYNAKLAR 231

BÖLÜM 15

SAĞLIK KURULUŞLARINDA ÇOCUK GELİŞİMİ VE EKİP ÇALIŞMALARI: ABD'DEN BİR ÖRNEK

Prof. Dr. Pınar BAYHAN

GİRİŞ 234
KALİFORNİYA ÇOCUK HİZMETLERİ 234
Kaliforniya Çocuk Hizmetlerinin Uygulandığı Yerler 236
Çocuk Sağlığı ve Engele Müdahale Programı 237
MILLER ÇOCUK VE KADIN HASTANESİ 240
Genel Bilgiler 240
Anababalar İçin Miller Çocuk ve Kadın hastanesindeki merkezler 244
MILLER ÇOCUK VE KADIN HASTANESİNDEKİ ÇOCUK GELİŞİMCİLER (ÇOCUK YAŞAM UZMANLARI) 247
Çocuk Yaşam Programı 247
HASTANEDEKİ EKİP ÇALIŞMASI 255
SONUÇ 255
KAYNAKLAR 256

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 257

1 ÇOCUK SAĞLIK HİZMETLERİNİN TARİHÇESİ*

Prof. Dr. Hilal ÖZCEBE
Hacettepe Üniversitesi
Tıp Fakültesi
Halk Sağlığı Anabilim Dalı

Umay paviyonundan bir görünüm

Çocukların sağlıklı ve gürbüz olmaları için yaşadıkları bölgenin sağlıklı olmasını sağlamak Devlet halindeki siyasi kuruluşların en birinci görevidir.

Mustafa Kemal Atatürk

Bu yazının içindeki ifadelerin bir bölümü Halk Sağlığı Uzmanları Derneği tarafından halen yazım aşamasında olan "Tarihsel Bakışla Türkiye'de Halk Sağlığı Kitabı" ile aynıdır.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Çocuk Hizmetleri Daire Başkanlığı. Tarihçe (2017). https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/hakkimizda/tarihce, Erişim Tarihi: 09.10.2017.

Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri Yönetmeliği R.Gazete Tarihi:06.02.1997 R.G. Sayısı:22900.

Çocuk Koruma Kanunu. Kanun Numarası : 5395 Kabul Tarihi : 3/7/2005 Yayımlandığı R.Gazete : Tarih: 15/7/2005 Sayı : 25876.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). Resmi Gazete: 1 Temmuz 2006, No. 26215.

Ekmekçi PE, Arda B, Acıduman A.(2012). Tıp tarihi açısından Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluş dönemi etkinliklerine bir kitap bağlamında bakış: "Büyük Çocukların Beslenme Usülleri (1927*). Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* , 55: 57-69.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2014). *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü. Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları (1973). Sf: 51-249. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun. Kanun Numarası: 224, Kabul Tarihi: 05/01/1961, Yayımlandığı R. Gazete**:** Tarih: 12/1/1961, Sayı: 10705.

Sağlık Bakanlığı. Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirildiği Bölgelerde Hizmetin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete: 09.09.1964 Sayı:11802,

Sağlık Bakanlığı. Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Yönerge. 1965

Sağlık Bakanlığı. Tarihçe.(2018). 09.10.2017.https://www.saglik.gov.tr/TR,11489/bakanlik-tarihcesi.html. Erişim Tarihi: 12.11.2019

Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Kanun Hükmünde Kararnamenin Tarihi : 11/10/2011 No : 663, Yetki Kanununun Tarihi : 6/4/2011 No : 6223, Yayımlandığı Resmi Gazetenin Tarihi : 2/11/2011 No : 28103.

Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Çocuk ve Ergen Sağlığı Daire Başkanlığı. Bebek, Çocuk, Ergen İzlem Protokolleri. (2018). https://dosyaism.saglik.gov.tr/Eklenti/9010,bebek-cocuk-izlem-protokolleripdf.pdf?0. Erişim Tarihi: 12.11.2108.

T.C. . Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl). 1963-1967. Ocak 1963.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972. (2018).http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Ikinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf. Erişim Tarihi: 12.11.2018.

T.C. Hükümeti – UNICEF İşbirliği Programı. Türkiye'de Anne ve Çocukların Durum Analizi. Ülke Programı 1991-1995.(1991). Ankara: Yeniçağ Matbaası, ISBN: 92-806-1008-2

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977. (2018). http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Ucuncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1973-1977.pdf. Erişim Tarihi: 12.11.2018.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983. (2018).http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx. Erişim Tarihi: 09.10.2017.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989. (2018). http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Besinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1985-1989.pdf. Erişim Tarihi: 12.11.2018.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994. (2018). http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf. Erişim Tarihi: 12.11.2018.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000. (2018). http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf. Erişim Tarihi: 12.11.2018.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. (2018). http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf. Erişim Tarihi: 12.11.2018.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013. (2018). http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani_2007-2013.pdf. Erişim Tarihi: 12.11.2018.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018.(2018) http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Onuncu_Kalkinma_Plani.pdf. Erişim Tarihi: 12.11.2108.

T.C. Hükümeti – UNICEF İşbirliği Programı. Türkiye'de Anne ve Çocukların Durum Analizi. Ülke Programı. (1996). Ankara: Pelin Ofset, ISBN: 975-8088-26-2.

T.C. Sağlık Bakanlığı. Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği. Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 05.02.2015 Yayımlandığı Resmi Gazete Sayısı 29258. http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.20507&MevzuatIliski=0&-sourceXmlSearch=toplum%20sa%C4%9Fl%C4%-B1%C4%9F%C4%B1, Erişim Tarihi: 12.11.2018

T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Çocuk ve Ergen Sağlığı Daire Başkanlığı. Bebek, Çocuk, Ergen İzlem Protokolleri. (2017). http://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1033,bebekcocu-kergenizlemprotokolleripdf.pdf?0, Erişim Tarihi: 09.10.2017.

T.C. Sağlık Bakanlığı. Aile Hekimliği Uygulama Yönet-meliği. Resmi Gazete Tarihi: 25.01.2013 Resmi Gazete Sayısı 28539. http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.17051&Mevzu-atIliski=0&sourceXmlSearch=aile%20he, Erişim Tarihi: 12.11.2018

Türk Medeni Kanunu. Kanun Numarası : 4721 Kabul Tarihi : 22/11/2001 Yayımlandığı R.Gazete Tarihi : 8/12/2001 Sayı : 24607.

Türk Ceza Kanunu. Kanun Numarası : 5237 Kabul Tarihi : 62/9/2004 Yayımlandığı R.Gazete Tarihi : 12/10/2004 Sayı : 25611.

TÜİK. Ölüm Nedenleri İstatistikleri. (2017). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1083, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2017.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. Kanun Numarası: 1593, Kabul Tarihi: 24/04/1930, Yayımlandığı R.Gazete: 6/5/1930 Sayı: 1489.

2

KRONİK HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLAR

Prof. Dr. İsmihan ARTAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Hekimlerin yaptığı en büyük hata; ruhu düşünmeden yalnız bedeni tedaviye teşebbüs etmeleridir.

Eflatun

KAYNAKLAR

Ball, J.W., Bindler, R.C., Cowen, K.J. (2014). *Child Health Nursing.* Third Edition. U.S.A: Pearson.

Başara, B.B. (2011). Türkiye'de Bulaşıcı Olmayan Kronik Hastalıklarla Mücadele Politikaları. *Türkiye'de Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar ve Risk Faktörleri ile Mücadele Politikaları* Ed.: Y. Erkoç ve N. Yardım, (s.41-59). Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Bayhan, P., Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa.

Baykoç, N. (2006). *Hastanede Çocuk ve Genç.* Ankara: Gazi.

Demircioğlu, H. (2016). Sosyal Duygusal Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi.* Ed.: N. Metin, (s.163-196). Ankara: PEGEM Akademi.

Drotar, D., Witherspoon, D.O., Zebracki, K., Peterson, C.C. (2006). *Psychological Interventions in Childhood Chronic Illness*. U.S.A: American Psychological Association.

Faux, S. (1998). Historical Overwiew of Responses of Children and Their Families to Chronic Illness. *Children and Families in Health and Ilness.* Ed.: M. E. Broome, K. Knafl, K. Pridham, S. Feetham, (s.179-195). U.S.A: Sage.

Godman, L. (1996). Children with Chronic Illness. *Children's Nursing*. Ed.: L. McQuaid, S. Huband, E. Parker, (s.431-437). Singapore: Longman.

Heward, W. (2009). *Exceptional Children*. Ninth Edition. Ohio: Pearson.

Hewitt-Taylor, J. (2008). *Providing Support at Home for Children and Young People Who Have Complex Health Needs.* Singapore: John Wiley and Sons.

Hürriyet. (2017). AIDS Kronik Bir Hastalık Olma Noktasına Geldi, Prof.Dr. Önder Ergönül Röportajı. (2016, 11 Mart). Hürriyet: Sağlık Haberleri (http://www.hurriyet.com.tr/aids-kronik-bir-hastalik-olma-noktasina-geldi-40067019), Erişim tarihi: 6 Ağustos 2017.

Keser, N., Kapçı, E.G., Odabaş, E. (2012). Farklı Kronik Hastalığı Olan ve Olmayan Çocukların Benlik Algısı, Duygusal-Davranışsal Sorunlar ve Ana-Baba Tutumları Açısından Karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* 19 (2), 57-68.

Kısa, A. (2012). Kronik Hastalıklarda Ekonomik Sorunlar ve Yönetimi. *Kronik Hastalıklar ve Bakım.* Ed.: Z. Durna, (s.23-36). İstanbul: Nobel Tıp.

Köse, S. (2012). Çocuklarda Kronik Hastalıklar ve Bakım. *Kronik Hastalıklar ve Bakım*. Ed.: Z. Durna (Ed.), (s.503-515). İstanbul: Nobel Tıp.

Lowes, L. (2007). Impact upon the Child and Family. *Nursing Care of Children and Young People with Chronic Illness.* Ed.: F. Valentine ve L. Lowes, (s.55-83). Singapore: Blackwell.

McKeever, P. (1983). Siblings of Chronically Ill Children. *Amer. J. Orthopsychiat*, 53 (2), 209-218.

Mollaoğlu, M. (2012). Kronik Hastalıklarda Uyum Süreci. *Kronik Hastalıklar ve Bakım*. Ed.: Z. Durna, (s.51-63). İstanbul: Nobel Tıp.

Nelms, B.C. (1989). Emotional Behaviors in Chronically Ill Children. *Journal of Abnormal Child Psychology,* 17 (6), 657-668.

Özbay, Y., İlhan, T. (2013). Kronik Hastalığı Olan Çocuklarda Yaşam Kalitesi ve Başa Çıkma: Yarı-Deneysel Bir Çalışma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (8), 945-962. Doi: http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1900

Taylor, J., Forster, D. (1996). Promoting Health. *Children's Nursing.* Ed.: L. McQuaid, S. Huband, E. Parker, (s.23-45). Singapore: Longman.

TDK. (2017). Büyük Türkçe Sözlük. http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.598e9d475b2513.05631512. Erişim tarihi: 12.08.2017

Thompson, R. J., Gustafson, K.E. (1999). *Adaptation to Chronic Childhood Illness*. Second Edition. Washington DC: American Psychological Association.

Toros, F., Tot, Ş., Düzovalı, Ö. (2002). Kronik Hastalığı Olan Çocuklar, Anne ve Babalarındaki Depresyon ve Anksiyete Düzeyleri. *Klinik Psikiyatri*, 5, 240-247.

Türkmen, E. (2012). Kronik Hastalıklar ve Önemi. *Kronik Hastalıklar ve Bakım.* Ed.: Z. Durna, (s.37-49). İstanbul: Nobel Tıp.

Webb, N. B., Bartone, R.A. (2009). When a Young Person's Health Becomes Problematic. *Helping Children and Adolescents with Chronic and Serious Medical Conditions.*Ed.: N. Boyd Webb, (s.3-19). U.S.A: John Wiley and Sons.

WHO. (2005). *Preventing Chronic Diseases*. Switzerland: WHO Press.

WHO. (2011). Bulaşıcı Olmayan Hastalıklara İlişkin Küresel Durum Raporu 2010. İtalya: Graphi 4., *beslenme.gov.tr/content/files/home/kuresel_durum_raporu.pdf. E*rişim tarihi: 3 ağustos 2017

WHO. (2017a). Noncommunicable Diseases http://www.who.int/topics/noncommunicable_diseases/en/ Erişim tarihi: 16.07.2017

WHO. (2017b). Media Centre, Noncommunicable Diseases, http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs355/en/ Erişim tarihi: 16.07.2017

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 2.1. Kaynak: Köse, S. (2012). Çocuklarda Kronik Hastalıklar ve Bakım. *Kronik Hastalıklar ve Bakım*. Ed.: Z. Durna (Ed.), (s.503-515). İstanbul: Nobel Tıp.

Şekil 2.2. Kaynak: Drotar, D., Witherspoon, D.O., Zebracki, K., Peterson, C.C. (2006). *Psychological Interventions in Childhood Chronic Illness*. U.S.A: American Psychological Association.

Şekil 2.3: Kaynak: Godman, L. (1996). Children with Chronic Illness. *Children's Nursing*. Ed.: L. McQuaid, S. Huband, E. Parker, (s.431-437). Singapore: Longman.

Şekil 2.4. Kaynak: Ball, J.W., Bindler, R.C., Cowen, K.J. (2014). *Child Health Nursing.* Third Edition. U.S.A: Pearson.

Şekil 2.5. Kaynak: Ball, J.W., Bindler, R.C., Cowen, K.J. (2014). *Child Health Nursing.* Third Edition. U.S.A: Pearson.

Şekil 2.6. Kaynak: Webb, N. B., Bartone, R.A. (2009). When a Young Person's Health Becomes Problematic. *Helping Children and Adolescents with Chronic and Serious Medical Conditions.*Ed.: N. Boyd Webb, (s.3-19). U.S.A: John Wiley and Sons.

Şekil 2.7. Kaynak: Ball, J.W., Bindler, R.C., Cowen, K.J. (2014). *Child Health Nursing.* Third Edition. U.S.A: Pearson.

3 HASTANEDE YATAN ÇOCUKLAR VE HASTANEDE YATMANIN GELİŞİMSEL ETKİLERİ

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Öğr. Gör. Feryal SAVCI
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuklar donmamış beton gibidir, üzerlerine ne düşerse izi kalır.

H. Jinnot

GİRİŞ

Dünyaya geldiği andan hatta gelmeden, öncesinde başlayan süreçle birlikte insanın yaşam içindeki yeri her zaman çok farklı ve özel olmuştur. İlk sosyal ortamı ailede başlayan ve belki de yaşama ait serüven olarak tanımlayabileceğimiz, adına bebeklik dediğimiz ilk dönemden başlayıp ergenliğin sonunda biten "çocukluk" serüveni kendi içinde birbirinden farklı pek çok şeyi barındırmaktadır. Ailesiyle, yakın akrabalarıyla, yaşadığı çevreyle, akranlarıyla, okul arkadaşlarıyla ve daha birçok kişi ve ortamla etkileşim halinde olan çocuk, bu serüvenin sonunda edindiği deneyimlerle artık yetişkin bir birey olmaya başlayacaktır. Yetişkinlik ise kendi içinde başka bir serüvendir belki ama yaşamın en temel dönemi olarak çocuklukta edinilen bilgi, beceri ve deneyimlerin katkısı insan yaşamında paha biçilemez niteliktedir. Bu bağlamda, önemli olan bu serüvende çocuğun gelişimsel olarak ne kadar iyi destelendiği ne kadar iyi koşullarda deneyimler edindiği, ne kadar iyi rehberlik aldığı ve kendine ne kadar yetebilmeyi öğrendiğidir. Bu yeterlilik aşamasının önemi ise çocuklarımızın özel gereksinimli olması, herhangi bir şekilde bir sağlık sorunu ile karşılaşması, herhangi bir duygusal veya fiziksel travma yaşamaları, mülteci olmaları gibi pek çok farklı durum karşısında da onların göstereceği dayanıklılık ve performanstır. Çocuklar yaşadıkları serüvenden ne kadar güçlü deneyimler elde ederlerse yaşama ait zorluklarla başa çıkmakta o derece güçlü olabileceklerdir.

Tüm toplumlarda çocuklar, geleceğin yetişkini olarak özenle yetiştirilen, eğitilen ve eldeki olanakları en üst düzeyde kullanarak, tüm gereksinimleri karşılanan değerli bireylerdir. Çocuğun doğduğu andan itibaren karnının doyurulması, altının temizlenmesi ve uyku ihtiyacının giderilmesine ek olarak sevgi, ilgi ve oyun gibi yaş dönemlerine özgü gereksinimleri vardır. Büyümeyle birlikte değişmeyen tek konu ise sağlık hizmetlerinden yararlanma gereksinimidir (Er, 2006).

KAYNAKLAR

Alak V. (1993). *Hastaneye Ameliyat Olmak Üzere Gelen 7-14 Yaş Grubu Çocukların Korkuları ve Hemşirelik Uygulamaları*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Alberts, A., Elkind, D. & Ginsberg, S. (2007). The Personal Fable and Risk-Taking in Early Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 36:71–76.

Alderfer, M.A., Labay, L.E. & Kazak, A.E. (2003). Brief Report: Does Posttraumatic Stress Apply to Siblin gs of Childhood Cancer Survivors? *Journal of Pediatric Psychology*, 28: 281-286.

Ataman, Z. (2006). *Okul Çağı Çocuklarının Tıbbi İşlem Korkularına Yönelik Verilen Bilginin Etkisinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Başbakkal, Z., Sönmez, S., Celasin, N.Ş. ve Esenay, F. (2010). 3-6 Yaş Grubu Çocuğun Akut Bir Hastalık Nedeniyle Hastaneye Yatışa Karşı Davranışsal Tepkilerinin Belirlenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 456-468.

Baykara A., Güvenir T. ve Miral S. (1999). Hastalık ve Hastaneye Yatışın Çocuk Üzerine Etkisi. *Ben Hasta Değilim-Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü.* Ed: A. Ekşi, (s. 374-378). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.

Baykoç, N. (2006). Hastanede Çocuk ve Genç. Ankara: Gazi Kitabevi.

Cairns, N.U., Clark, G.M., Smith, S.D., M.D., & Lansky, S.B. (1979). Adaptation of Siblings to Childhood Malignancy. *The Journal of Pediatrics,* 95(3), 484-487.

Cihangir Altay, N. (2008). Çocuklarda Ameliyat Öncesi Hazırlık. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 68–76.

Crnkoviæ, M., Divèiæ, B., Rotim, Z. & Èoriæ, J. (2009). Emotions and Experiences of Hospitalized School Age Patients. *Acta Clinica Croatica*, 48, 125-135.

Çakan, P. & Sezer, Ö. (2010). Süreğen Hastalığı Olan Çocuklara Sahip Annelerin Tutumları, Kaygı Düzeyleri ve Diğer Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 61-180.

Çelebi, A., Aytekin, A., Küçükoğlu, S. & Çelebioğlu, A. (2015). Hastanede Yatan Çocuk ve Oyun. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 5(3), 156-160.

Durualp, E., Çiçenoğlu, S., Mümünoğlu, S., Kalkanlı, G. & Altuntaş, Z. (2012). Hastanede Yatmış Olan Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Yaptıkları Resimlerin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 1(3), 249-260, ISNN: 2146-9199.

Ekşi, A. (1999). Fiziksel Hastalığı Olan Çocuk ve Adolesanlara ve Hastanede Refakat Kalan Annelere Psikolojik Yaklaşım. *Ben Hasta Değilim-Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü.* Ed: A. Ekşi, (s.620-630). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.

Emiroğlu, F.N. & Akay, A.P. (2008). Kronik Hastalıklar, Hastaneye Yatış ve Çocuk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 22(2), 99- 105.

Emiroğlu, N., Aras, Ş., Yalın, Ş., Doğan, Ö. & Akay, A. (2009). Yatan Hastalar İçin İstenen Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Konsültasyonlarının Değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 217-225.

Er, D.M. (1995). Çocukların Hastaneye Yatmadan Önce Tedavileri Konusunda Bilgilendirilme Durumlarının İncelenmesi (Poster Bildiri). II. Ulusal Özel Eğitim Kongresi, Ankara.

Er, M. (2006). Çocuk, Sağlık, Anne-Babalar ve Kardeşler. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 49, 155-168. doi:10.5222/buchd.2015.156.

Eve, R., Colson, M.D. & Paul, H. (1997). Toddler Development. *Pediatrics in Review*, 18(8), 255-259.

Foss, K.R. & Tenholder, M.F. (1993). Expectations and Needs of Persons with Family Members in an Intensive Care Unit as Opposed to a General Ward. *Southern Medical Journal*, 86(4), 380-384.

Gander, M.J., Gardiner, H. W. (1998). Çocuk ve Ergen Gelişimi (6.Baskı): Ankara: İmge Kitabevi.

Gökler, B. (1999). Ölümcül Hastalık Karşısında Çocuk, Aile ve Hekim. *Ben Hasta Değilim-Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü.* Ed. A. Ekşi, (s. 471-475). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.

Gültekin, G., Baran, G. (2005a). 9-14 Yaş Grubu Akut ve Kronik Hastalığı Olan Çocukların Denetim Odağı Düzeylerinin İncelenmesi. *Türk Pediatri Arşivi,* 40, 211- 20.

Gültekin, G., Baran, G. (2005b). Hastalık ve Çocuk. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi,* 2 (8), 54- 61.

Gündüz, S., Yüksel, S., Aydeniz, G.E., Aydoğan, R.N., Türksoy, H., Dikme, İ.B., Efendiler, İ. (2016). Çocuklarda Hastane Korkusunu Etkileyen Faktörler. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 59, 161-168.

Horn E.V., Tesh A. (2000). The Effect Of Critical Care Hospitalization On Family Members: Stress and Responses. *Dimensions of Critical Care Nursing*, 19, 40-51.

Houtzager, B.A., Grootenhuis, M.A., Caron, H.N., Last, B.F. (2005). Sibling Self-Report, Parental Proxies, And Quality of Life: The İmportance of Multiple İnformants for Siblings of a Critically İll Child. *Pediatric Hematology Oncology*, 22, 25-40.

Huygen, A.C.J., Kuis, W. & Sinemma, G. (2000). Psychological, Behavioural, and Social Adjustment in Children and Adolescents with Juvenile Chronic Arthritis. *Anals of the Rheumatic Diseases,* 59, 276-282.

Justus, R., Wyles, D., Wilson, J., Rode, D., Walther, V., Lim-Sulit, N. (2006). Preparing Children and Families For Surgery: Mount Sinai's Multidisciplinary Perspective. *Pediatric Nursing*, 32(1), 35-43.

Nagera, H. (1978). Children's Reactions to Hospitalization and Illness. *Child Psychiatry and Human Development,* 9(1), 3-19.

Kim, J.S., Park, J.H., Foster, R.L., Cheng, S. (2011). Psychometric Assessment of the Emotional Reactions Instrument–Korean (ERI-K) to Measure Korean Children's Emotional Reaction to Hospitalization. *Journal of Transcultural Nursing*, 22(1), 31–39.

LeBlanc, L.A., Goldsmith, T., Patel, D.R. (2003). Behavioral Aspects of Chronic Illness in Children and Adolescents. *Pediatric Clinics of North America*, 50, 859-878.

Lock, J. (1998). Psychosexual Development in Chronic Medical Illness. *Psychosomatics*, 39, 340-349.

McHale, S.M. & Gamble, W.C. (1989). Sibling Relationships of Children With Disabled and Non-Disabled Brothers and Sisters. *Developmental Psychology*, 25, 421-429.

Meijer, S.A., Sinemma, G., Bijstra, J.A., Mellenbergh, G.J. & Wolters, W.H.G. (2000). Social Functioning in Children With a Chronic Illness. *Journal of Child Psychology and Psychiatry,* 41(3), 309-317.

Melnyk BM. Coping With Unplanned Childhood Hospitalization: Effects of Informational Interventions on Mothers and Children. *Nursing Research,* 43, 50-55.

Murray, J.S. (1998). The Lived Experience of Childhood Cancer: One Sibling's Perspective. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 21, 217-227.

Oğuzhan, M. & Erden, G. (2012). Kronik ve Ölümcül Hastalığı Olan Çocuklarda ve Ailelerinde Ortaya Çıkan Sorunlar ve Psikososyal Müdahalenin Önemi. New Symposium Journal, 50(3), 167-179.

Patterson, J. & Blum, R.W. (1996). Risk and Resilience Among Children and Youth with Disabilities. Archives of *Pediatrics* and *Adolescent Medicine* Journal, 150 (7), 692-698.

Rasnake L.K. & Linscheid T.R. (1989). Anxiety Reduction in Children Receiving Medical Care: Developmental Considerations. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 10, 169-175.

Rennick, J.E., Dougherty, G., Chambers, C., Stremler, R, Childerhose, J.E., Stack, D.M., Harrison, D., Campbell-Yeo, M., Dryden-Palmer, K., Zhang, X. & Hutchison , J., (2014). Children's Psychological and Behavioral Responses Following Pediatric Intensive Care Unit Hospitalization: The Caring Intensively Study.*BMC Pediatrics*, 14, 276.

Santacroce, S.J. (2003). Parental Uncertainty and Posttraumatic Stress in Serious Childhood Illness. *Journal of Nursing Scholarship,* 35, 45-51.

Senemoğlu, N. (2007). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim (Düzenlenmiş yeni basım). Ankara: Gönül Yayıncılık.

Sharpe, D. & Rossiter, L. (2002). Siblings of Children with a Chronic Illness: a Meta-Analysis. *Journal of Pediatric Psychology*, 27, 699-710.

Sloper, P. (2000). Experiences and Support Needs of Siblings of Children with Cancer. *Health Soc Care Community*, 8, 298-306.

Sturms LM, van der Sluis CK, Stewart RE, Groothoff JW, ten Duis HJ, Eisma WH. (2005). A Prospective Study on Paediatric Traffic Injuries: Health-Related Quality of Life and Post-Traumatic Stress. *Clinical Rehabilitation*, 19, 312-322.

Üstün, G. (2012). *Hastanenizde Yatan Çocuklar için Psikososyal Semptomları Tanılama Ölçeğinin Geliştirilmesi, Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Yavuzer, İ.H. (2016). Yeni Kuşak Anne-Babalar ve Çocukları (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yörükoğlu, A. (2000). Çocuk Ruh Sağlığı (30. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.

Yörükoğlu, A. (2007). Gençlik Çağı (13. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.

Zeltzer, L.K., Dolgin, M.J., Sahler, O.J., Roghmann, K., Barbarin, O.C., Carpenter, P.J., Copeland, D.R., Muhhern, R.K. &Sargent, J.R. (1996). Sibling Adaptation to Childhood Cancer Collaborative Study: Health Outcomes of Siblings of Children with Cancer. *Medical and Pediatric Oncology*, 27, 98-107.

4

ÇOCUK VE AİLEYİ HASTANE YAŞANTISINA HAZIRLAMA

Dr. Öğr. Gör. Semra ŞAHİN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuk Hakları Sözleşmesi der ki…Taraf Devletler;
Her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul eder.
Çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterir.

GİRİŞ

Sağlık, yaşamın sürdürülmesinde önemli bir kavramdır. Toplumsal açıdan bakıldığında; doğum öncesi dönemden yaşamın sonuna kadar olan süreçte sağlığın korunması ve sağlık hizmetlerinin en iyi şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Yaşamın farklı dönemlerinde sağlık hizmetine ihtiyaç duyan bireyler içinde özellikle bebekler ve çocuklar için yürütülecek hizmet titizlikle ele alınmalıdır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1989 yılında benimsenmiş olan ve 54 maddeden oluşan Çocuk Hakları Sözleşmesi 2 Eylül 1990 yılında Türkiye'nin de dahil olduğu toplam 142 ülke tarafından onaylanmıştır. Sözleşmeyi onaylayan taraf devletler, çocuk haklarının korunmasını ve sözleşme maddelerinin uyulmasını hükme bağlamıştır.

Sözleşmenin 6. maddesi, taraf devletlerin her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul etmesi ve çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı göstermesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğa en iyi sağlık hizmetini sunmayı hedeflemektedir. Bu hizmet için yapılması gerekenler, sözleşmenin 24. maddesinde ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

Tablo 4.1: *Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 24 (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme-UNICEF, 2004)*

Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 24:

1. Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma haklarını tanırlar. Ayrıca Taraf Devletler hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım ve hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.
2. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:
   a) Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi,
   b) Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması,
   c) Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı müdahale edilmesi,
   d) Anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması,
   e) Bütün toplum kesimlerinin özellikle anne-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması,
   f) Koruyucu sağlık bakımlarının, anne-babaya rehberliğini, aile planlaması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.
3. Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.
4. Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini tedricen sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Çocuğun sağlığı konusunda en temel hizmet birimi olan hastanedeki tedavi hizmetlerinin kaliteli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için gerek çocuk gerekse ailesine yönelik çeşitli programların yürütülmesi önemlidir. Yürütülecek programların uygunluğu açısından hastanede yatan çocuğu anlamak, tedavi sürecinin her çocuk için ne anlam taşıyabileceğini bilmek gerekir. Kitabın bu bölümünde çocuk ve ailesinin hastane yaşantısına hazırlanması, tıbbi işlemler ve ameliyat konusu ile hastane personeli- çocuk ve aile etkileşimi konularına yer verilecektir.

KAYNAKLAR

Ahmann E., Johnson, B.H. (2001). New Guidance Materials Promote Family-Centered Change in Health Care Institutions. *Pediatr Nurs*ing. 27 (2), 73-175.

Axelsson A.B., Zettergren M., Axelsson C. (2005). Good and Bad Experiences of Family Presence during Acute Care and Resuscitation. What makes the Difference?. *Eur J Cardiovasc Nurs*., 4 (2), 161-169.

Armstrong, F.D. (2006). Neurodevelopment and Chronic Illness: Mechanisms of Disease and Treatment. Mental Retarded Dev. *Disabil. Res. Rev.,* 12 (3), 168-173. http://dx.doi.org/10.1002/mrdd.20114 PMid:17061286

Atay, G., Eras, Z., Ertem, İ. (2011). Çocuk Hastaların Hastane Yatışları Sırasında Gelişimlerinin Desteklenmesi. *Çocuk Dergisi*, 11 (1), 1-4.

Barker, D.P., Rutter, N. (1995). Exposure to Invasive Procedures in Neonatal Intensive Care Unit Admissions. Arch. Dis. Child, 72, 47-48.

Başbakkal,Z., Sönmez, S., Celasin, N.Ş., Esenay, F. (2010). 3-6 Yaş Grubu Çocuğun Akut Bir Hastalık Nedeniyle Hastaneye Yatışa Karşı Davranışsal Tepkilerinin Belirlenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 7 (1), 456-468. Erişim: http://www.insanbilimleri.com.

Bauchner, H. (1991). Parental Presence During Procedures in an Emergency Room: Results from 50 Observations. *Pediatrics*, 87(4), 544-48.

Bilir, Ş., Dönmez, N.B. (1987). Çocuk ve Hastane: Hastaneye Yatan Çocukların Ruhsal Durumları, İlkokul Çağı Çocukları, Çocukların Hastane Yaşantısına Hazırlanması. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Blair P. (2004). Is Family Presence Practical During Emergency Resuscitation. *Nursing Management*, 35 (6), 20-23.

Boie E.T., Moore G.P., Brummett C, Nelson D.R. (1999). Do Parents want to be Present during Invaziv Procedures Performed on Their Children in The Emergency Department? A Survey of 400 Parents. *Ann Emerg Med*., 34 (1), 70-74.

Bruce, B., Ritchie, J. (1997). Nurses' Practices and Perceptions of Family Centered Care. *J.Pediatr Nurs*., 12 (4), 214-222.

Carpenter, K.H. (1998). Developing a Pediatric Patient/Parent Hospital Preparation Program. *AORN Journal*, 67 (5), 1042-1045.

Collier, J.A. (2007) Ağrı ile İlişkili Problemler. *Okul Çağı Çocuklarının Terapisi*. Ed.:H.Steiner & I.D.Yalom (Çev. Yeşim Özkardeşler Şallı). Prestij Yayınları-İstanbul.

Cooper L, Gooding J., Gallagher J., Sternesky L, Ledsky R., Berns S. (2007). Impact of a Family-Centered Care Initiative on Neonatal Intensive Care Unit, Staff and Families. *Journal of Perinatology,* 27, 32-37.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (UNICEF 2004). *UNICEF_Cocuk Haklarina Dair Sozlesme*.pdf. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2018.

Deniz, Ü., Aral, N. (2003). Kronik Hastalığı Olan ve Olmayan Çocukların Davranış Problemlerinin Yaş ve Cinsiyete Göre İncelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 28, 37-44.

Derebent, E., Yiğit, R. (2006). Yenidoğanda Ağrı: Değerlendirme ve Yönetim. *C.Ü.Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 10 (2), 41-48.

Emiroğlu, N., Sapmaz Yalın Ş., Önen, Ö., Akay Pekcanlar, A., (2009). Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Konsültasyonlarının Değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi,* 10, 217-225.

Emiroğlu, İ.N.F., Akay, P.A. (2008) Kronik Hastalıklar, Hastaneye Yatış ve Çocuk. *DEU Tıp Fakültesi Dergisi,* 22 (2), 99-105.

Erdeve, Ö., Atasay, B., Arsan, S. (2008). Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesinde Yatış Deneyiminin Aile ve Prematüre Bebek Üzerine Etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 51, 105-109.

Evcili, F., Yurtsal, B.Z., Cesur, B., Kaya, N. (2017). Yenidoğana Uygulanan Ağrılı İşlemlerin Ebeveyn-Bebek Bağlanmasına Etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 65-71.

Fitzgerald, M., Walker, S.M. (2009). Infant Pain Management: a Developmental Neurobiological Approach. *Nature Clinical Practice Neurology*, 5 (1), 35-50.

Galvin,E., Boyers ,L., Schwartz, P.K., Jones, M.W., Warwick, J., Davis J. (2000). Challenging the Precepts of Family-Centered Care: Testing a Philosophy. *Pediatric Nursing.* 26(6), 625-632.

Gerik, S.M. (2010). Pain Management in Children: Developmental Considerations and Mind-body Therapies. *Southern Midical Journal*, 98 (3), 295-302.

Gültekin, G., Baran, G. (2005). Hastalık ve Çocuk. *Aile ve Toplum Dergisi*, 7, 2 (8), 61-68. ISSN: 1303-0256.

Günay,O., Sevinç, N., Aslantaş, E. E., (2017) Hastanede Yatan Çocukların Annelerinde Durumluk ve Sürekli Anksiyete Düzeyi ve İlişkili Faktörler. *Turk J Public Health*, 15(3), 176-186

Hallström, K., I., (1999). Strategies for Feeling Secure Influence Parents' Participation in Care. *J. Of Clinical Nursing*, 8, 586-592.

Harrison, T. M., (2009). Family Centered Pediatric Nursing care: State of the Science. *J. Pediatr Nurs*., 25 (5), 335-343. doi: 10.1016/j. pedn.2009.01.006

Heuer, L. (1993). Parental Stressors in a Pediatric Intensive Care Unit. *Pediatric Nursing*, 19 (2), 128-131.

Holditch-Davis P, Miles M.S., (2000). Mothers' Stories About Their Experiences in the Neonatal Intensive Care Unit. *Neonatal Network*; 19(3), 13-21.

International Association for the Study of Pain-IASP. (nd). www.iasp-pain.org. Erişim Tarihi: 08.01.2018.

Justus, R., Wyles, D., Wilson, J., Rode, D., Walther, V., Lim-Sulit, N. (2006) Preparing Children and Families for Surgery:Mount Sinai's Multidisciplinary Perspective. *Pediatr Nurs.* 32 (1), 35-43.

Kang, L. (2000) *Childhood Cognitive Development. The Essential Reading*. UK: Blackwell Publishing.

Karabulut, N., Arıkan, D. (2009). The Effect of Different Training Programs Applied Prior to Surgical Operation on Anxiety Levels. *New Symposium Journal*, 47 (2), 64-69.

Kunzelmann, K.H., Dünninger, P. (1990). Dental Fear and Pain: Effect on Patient's Perception of the Dentist. *Community Dentistry and Oral Epidemiology*, 18 (5), 264-266.

LeRoy, S., Chair, Elixson, E.M., O'Brien, P., Tong, E., Turpin, S., Uzark, K. (2008). Recommendations for Preparing Children and Adolescents for Invasive Cardiac Procedures: A Statement From the American Heart Association Pediatric Nursing Subcommittee of the Council on Cardiovascular Nursing in Collaboration With the Council on Cardiovascular Diseases of the Young. *Circulation.* 2550-2564, circ.ahajournals.org

Lindeke, L.L., Leonard, B.J., Presler, B., Garwick, A. (2002). Family-Centered Care Coordination for Children with Special Needs Across Multiple Setting. *Journal Pediatric Health Care*, 16 (6), 290-297.

Maclean S.L, Guzzetta C.E, White C., Fontaine D., Eichhorn D.J., Meyers T.A., Désy, P. (2003). Family Presence During Cardiopulmonary Resuscitation and Invasive Procedures: Practices of Critical Care and Emergency Nurses. *J Emerg Nurs*., 29 (3), 208-221.

Mahmoudi-Gharaei, J., Moharari, F., Shahrivar, Z., Ashjaei, B., Alireaei, N., Parizad, J. (2008). Effect of Preoperative Play Interventions on Post Surgery Anxiety. *Iranian Journal of Psychiatry*, 3, 20-24.

Maligalig, R.M. (1994). Parents' Perceptions of the Stressors of Pediatric Ambulatory Surgery. *Journal of Post Anesthesia Nursing,* 9 (5), 278-282.

Malloy, K.M., Milling, L.S. (2010). The Effectiveness of Virtual Reality Distaction for Pain Reduction: A Systematic Review. *Clinical Psychology Review*. 30 (8), 1011-1018.

McGraw, T. (1994). Preparing Children for the Operaating Room: Psychological Issues. *Can J Anaesth*., 41 (11), 1094-1103.

Melnyk M.B., Feinstein F.N. (2001). Mediating Functions of Maternal Anxiety and Participation in Care on Young Children's Posthospital Adjustment. *Research in Nursing and Health*, 24 (1), 18-26.

Meyer E.C, Garcia Coll CT, Lester BM, Zachariah Boukydis CF, Mcdonough SM, Oh W. (1994). Family-Based Intervention Improves Maternal Psychological Well-Being and Feeding Interaction of Preterm Infants. *Pediatrics.* 93 (2), 241–246.

Meyers T.A, Eichhorn D.J, Guzzetta C.E. (1998). Do Families want to be Present During CPR? A Retrospective Survey. *J Emerg Nurs*., 24 (5), 400-405.

Miles, M.S., Carter, M.C., Riddle, I., Hennessey, J., Eberly, T.W. (1989). The Pediatric Intensive Care Unit Environment as a Source of Stress for Parents. *Maternal-Child Nursing Journal*, 18, 99-206.

Newton MS. (2000). Family-Centered Care: Current Realities in Parent Participation. *Pediatr Nurs*., 26,164-168.

Nyström, K., Axelsson, K. (2002). Mothers' Experience of Being Separated from Their Newborns. *Journal of Obstetric, Gynecologic and Neonatal Nursing*, 31(3), 275–282.

Purcell, C. (1996). Preparation of School-age Children and Their Parents for Intensive Care Following Cardiac Surgery. *Intensive and Critical Care Nursing*, 12 (4), 218-225.

Raeside, L. (1997). Perceptions of Environment Stressors in the Neonatal Unit. *British Journal of Nursing*, 6 (16), 914-923.

Sarajarvi A., Haapamaki M., Paavilainen E. (2006). Emotional and Informational Support for Families During Their Child's Illness. *International Nursing Review*,-53 (3), 205-210.

Senthilkumar Sadhasivam, S., Cohen, L.L., Szabova, A., Varughese, A., Kurth, C.D., Willging, P., Wang, Y., Nick, T.G., Gunter, J. (2009). Real-Time Assessment of Perioperative Behaviors and Prediction of Perioperative Outcomes. *International Anesthesia Research Society,* 108 (3), 822- 826.

Shaw, R.J., Benham, A.L. (2007). Bağlanma Bozuklukları. *Okulöncesi Çocukların Terapisi*. Ed.:H.Steiner & I.D.Yalom (Çev. Şafak Çakmak Yeşilmen). Prestij Yayınları-İstanbul.

Shields, L., Kristensson-Hallström, I., O'Callaghan, M. (2003). An Examination of The Needs of Parents of Hospitalized Children: Comparing Parents's and Staff Perceptions. *Scandinavian Journal Caring Science*, 17, 176-184.

Spear ML, Leef K, Epps S., Locke, R. (2002). Family Reactions During Infants' Hospitalization in the Neonatal Intensive Care Unit. *Am J Perinatol*., 19 (4), 205-213.

Teichman, Y., Rafael, B.M., Lerman, M. (1986). Anxiety Reaction of Hospitalized Children. Br. *J. Med. Psycho.,* 59, 375-382.

Thompson, V.L., Hupcey, J. E., Clark, M.B. (2003). The Development of Trust in Parents of Hospitalized Children, *J. Spec. Pediatr Nurs*., 8(4), 137-147.

Wright, K.D., Stewart, S.H., Finley, G.A., Buffett-Jerrott, S.E (2007). Prevention and Intervention Strategies to Alleviate Preoperative Anxiety in Children. *Behav Modif.,* 31 (1), 52-79.

Yavuz, E. D., Alpar, E.Ş. (2018).Yenidoğan ve Süt Çocuklarında Girişimsel Ağrı ve Non-farmakolojik Yönetimi. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni*, 49 (1-ek sayı),169-178.

Zahr, LK. (1998). Therapeutic Play for Hospitalized Preschooler in Lebanon. *Pediatric Nursing,* 23, 449-54.

5

YANYANA BULUNMAMASI GEREKEN İKİ KAVRAM: ÇOCUK VE ÖLÜM

Dr. Öğr. Üyesi Elvan Şahin ZETEROĞLU
Uludağ Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

Çan çiçeği çiçek açar
Sadece bir saat yaşar
Yine de pek farklı değildir
Kocaman çam ağacından
Çam ağacı ki binlerce yıl yaşar

Teitoku Matsunaga, Japon Şair

GİRİŞ

Çocukluk döneminin en duygusal ve karmaşık konularından bir tanesi ölüm ve ölmek kavramlarıdır (Nguyen and Gelman, 2002). Ölüm kavramı üzerine uzun yıllardır ilgilenilmiştir (Slaughter, 2005). Ölüm ya da yaşamın sona ermesi insanoğlunun kaçamadığı bir sondur. İnsanoğlu varlığını sürdürebilmek için yaşamı anlamaya ve aynı zamanda ölümü de anlamlandırmaya çalışır (Yörükoğlu, 2004:256; Slaughter, 2005).

Ölüm; organların iş göremez hale gelmesiyle beraber biyolojik varlığın son bulmasıdır. Ölüm ve ölüme ilişkin biyopsikolojik süreçleri inceleyen bilim dalı "tanatoloji"dir. "Tanatos"; Yunan mitolojisinde 'ölüm tanrısı'nın adıdır (Kıvılcım ve Gümüş Doğan, 2014).

Yetişkinler ölümü biyolojik bir olay olarak algılarlar. Ölümün yaşayan herşeyin başına geleceğini, yaşam döngüsünün son basamağı olduğunu, kaçınılmaz ve geri dönüşümsüz olduğunu, vücudun fonksiyonlarının iş göremez olmasının ölüme neden olduğunu bilirler (Kenyon, 2001). Yetişkinler doğal bir tepki olarak ölen kişinin ardından ağlarlar ve duygularını konuşarak ifade ederler. Bu şekilde yetişkinler, kederi açık bir biçimde yaşarlar. Yetişkinler bir sorunun getirdiği yoğun duygu boşalımı için tartışmayı kullanırlar (Yiğit, 1998).

Ancak, ölümü kabul etmek ve onu anlamaya çalışmak özellikle çocuklar için oldukça zor bir durumdur (Slaughter, 2005). Çocuklar gelişim düzeylerine, geçmişte ölümle ilgili bir deneyim yaşayıp yaşamama durumlarına ve yaşlarına bağlı olarak yetişkinlerden oldukça farklı düşünürler (Edwards ve Titman, 2010). Araştırmalar da, ölüm kavramını anlamanın sadece yaşa bağlı olmadığını gösterir (*Death-Development-Concept-Death, nd).* Bonoti ve arkadaşlarının (2013) yaptıkları çalışmada, ölüm kavramının ölüm yaşantısı olan çocuklarda, ölüm yaşantısı olmayan çocuklara göre daha erken ve daha gerçekçi algılandığı belirtilir. Çocuğun ölüm yaşantısı olması; anne babasından birini kaybetmesi, ölüme yakın olması, birinin ölümüne tanık olması gibi durumları kapsar (Kübler Ross, 1997). Küçük çocukların ölümü anlama ve kabullenme kapasiteleri, onların bilişsel ve duygusal olgunluk düzeyi ile sınırlıdır. Küçük çocuklar, ölümle ilgili olarak kaygı gösterebilir ve bu kaygıları genellikle, ölümün biyolojik boyutunu algılayamamalarından kaynaklanır (Slaughter, 2005). Çocuklar kendileriyle iletişime girilmedikçe, soru sormayabilir ve duygularını paylaşmayabilirler. Çocukların ölüme karşı tepkileri yetişkinlerden farklıdır. Yetişkinler bir sorunun getirdiği yoğun duygu boşalımı için tartışmayı kullanırken, çocuklar oyunu kullanırlar. Çocuğun, kederi yaşama biçimini anlamak için onun kendine özgü tepkilerine bakmak ve onu çok iyi dinlemek gerekir. (Yiğit, 1998).

KAYNAKLAR

Austin, W. and Boyd, M. A. (2010). *Psychiatric and Mental Health Nursing for Canadian Practice,* (2nd Edition), Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Berk, E.L. (2013). Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim (N. Işıkoğlu Erdoğan, çeviren) Çev. Ed. N. Işıkoğlu Erdoğan *Bebekler ve Çocuklar Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa*. (s.316-361) 7. Baskı. Ankara: Nobel Yayınevi.

Bildik, T. (2013). Ölüm Kayıp Yas ve Patolojik Yas. *Ege Tıp Dergisi.* 52(4), 223-229.

Bilir, Ş. ve Dönmez, N. B. (1987). *Çocuk ve Hastane.* Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Bonoti, F., Leondari, A. and Mastora, A. (2013). Exploring Children's Understanding Of Death: Through Drawings and The Death Concept Questionnaire. *Death Studies,* 37,47-60.

Bowlby, J. (1991). *Attachment.* Vol: 1, *USA: Penguin Books*

Cancer.Net Editorial Board (2018). *Caring for a Terminally Ill Child: A Guide for Parents, Cancer. https://www.cancer.net/navigating-cancer-care/advanced-cancer/caring-terminally-ill-child-guide-parents.* Erişim tarihi: 18.07.2018

Cebiroğlu, R. *(1995). Çocuk ve Gençte Davranış Bozuklukları.* İstanbul: Model Matbaa.

Child BeravementNew (2006). *How to explain death to children and young people... ...and help them cope!* https://www.barnardos.org.uk/child_bereavement_booklet_explaining_death.pdf Erişim tarihi: 10. 10. 2017

Child Development Stages. (nd). https://www.vitas.com/resources/grief-and-bereavement/child-development-stages. "Children's Developmental Stages: Concepts of Death and Responses to Grief" Erişim tarihi: 10.11.2017.

Çakıroğlu, S. (1991). Pediatrik Onkoloji Kliniklerinde Oyunun Önemi. *Hemşirelik Bülteni.* 5(1), 7-11.

Çelebioğlu, A. (2004). Yeni doğanın Hastaneye Kabulünde Ebeveynlerin Duyguları Ve Hemşirelik Yaklaşımı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 1303-5134.

Death Development Concept Death (nd). *http://social.jrank.org/pages/186/Death-Development-Concept-Death.html* Erişim tarihi: 12.09.2017.

Dunlop, S. (2008). The Dying Child: Should We Tell The Truth? *Paediatric Nursing,* 20(6), 28-31.

Edwards, M. and Titman, P. (2010). *Promoting Psychological Well-Being In Children With Acute And Chronic İllness.* London: Jessica Kingsley Publishing.

Elkind, D. (1967). Egocentrism In Adolescence. *Child Development,* 38(4), 1025-1034

Erden, G. (2002). Ölüm Sürecinde Olan Çocuk: Ölümü Kabul ve Tedavi Sürecinde Etkili Yardım. *Kriz Dergisi.* 10 (1),19-27.

Faulkner, K. W. (1997). Dealing with Death: Talking About Death With A Dying Child. *The American Journal of Nursing.* 97(6), 64-69.

Fitzgerald, H. (1992). *The Grieving Child: Aparent's Guide.* New York: Fireside.

Grollman, E. A. (1995). *Living When a Loved One Has Died,* 3th Edition. Boston: Beacon Press.

Gültekin, G. ve Baran, G. (2005). Hastalık ve Çocuk. *Aile ve Toplum,* 2(9), 61-68.

Hirsch, L. (2015) " Caring for a Seriously Ill Child" https://kidshealth.org/en/parents/seriously-ill.html. Erişim tarihi: 10.10.2017.

Hughes, V. (2013). *When do kids understand death http://phenomena.nationalgeographic.com/2013/07/26/when-do-kids-understand death/* Erişim tarihi:17.10.2017.

Hunter, S. B. and Smith, D. E. (2008). Predictors Of Children's Understandings Of Death: Age, Cognitive Ability, Death Experience And Maternal Communicative Competence. *Omega,* 57(2),143-162.

Kenyon, B. L. (2001). Current Research In Children's Conceptions Of Death: A Critical Review. *Omega.43,63-91.*

Kıvılcım, M. ve Gümüş Doğan, D. (2014). Çocuk ve Ölüm. *Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi, 21(1), 80-5.*

Koç, M. (2002). Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Ruhsal Gelişim. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*, 287-304.

Köylü, M. (2004). Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve "Ölüm Eğitimi". O*ndokuz Mayıs Üniverstesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 17, 95-120.

Kübler Ross E. (1997). *Ölüm ve Ölmek Üzerine. Anne Babalara Mektuplar.* Çev.Ed. M.B. Büyükkal. İstanbul: Boyner Yayınları.

Lieberman, F. A., Compton, N.C., Horn, P.V., and İppen, G.C. (2003). *Loosing a Parent to Death in the Early Years. Guidelines for the Treatment of Traumatic Bereavement in Infancy and Early Childhood.* Washington, DC: Zero to Three.

Maclean, G. (1990). *Suicide in Children and Adolescents.* London: Hogreue and Huber Publishers.

Marie Curie (2014). *https://www.mariecurie.org.uk/help/support/bereaved-family-friends/supporting-grieving-child/grief-affect-child* Erişim tarihi: 15.09.2017

McGovern, M. and Barry, M. M. (2000). Death Education: Knowledge, Attitudes And Perspectives Of Irish Parents And Teachers. *Death Studies,* 24(4), 325-333.

Nagy, M. (1948) The Child's Theories Concerning Death. *Journal of Genetic Psychology, 73, 3-27.*

Nguyen, S. and Gelman, S. (2002). Four And Six Year Olds' Biological Concept Of Death: The Case Of Plants. *British Journal Of Developmental Psychology, 20,495-513.*

Onur, B. (1995). *Gelişim Psikolojisi.* Ankara: İmge Kitabevi.

Özçelik, A.D.Ö. (2015). Özel Durumlarda Çocuk Ruh Sağlığı. *Ruh Sağlığı*. Ed: A. Güngör Aytar (s.157-179). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Santrock, J.W. (2015a). Ölüm Ölmek ve Yas (A. Güre çeviren). Çev.Ed. G. Yüksel. *Yaşam Boyu Gelişim* (s. 620-643). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Santrock, J.W. (2015b). Ergenlikte Fiziksel ve Zihinsel Gelişim (N. M. Özcan, çeviren) Çev. Ed. G.Yüksel *Yaşam Boyu Gelişim.* (s. 350-379). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Slaughter, V. (2005). Young Children's Understanding Of Death. *Australian Psychologist, 40,179-186.*

Slaughter, V., Jaakkola, R., and Carey, S. (1999). Constructing A Coherent Theory: Children's Biological Understanding Of Life And Death. *Children's Understanding Of Biology And Health*. Ed: M. Siegal and C. Peterson. (s.71-98). Cambridge: Cambridge Press.

Slaughter, V. & Grıffıths, M. (2007). Death Understanding and Fear of Death in Young Children. C*linical Child Psychology and Psychiatry, 12(4),525-535.*

Sezer, S. ve Saya, P. (2009). Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, 151-165.*

Siegel, D.J. & Bryson, T.P. (2011). *The Whole –Brain Child: 12 Proven Strategies to Nurture Your Child's Developing Mind, Survive Everyday Parenting Struggles and Help Your Family Thrive.* New York, NY: Bantam Books.

Speece, M. and Brent, B. (1984). Children's Understanding Of Death: A Review Of Three Components Of A Death Concept. *Child Development,* 55(5), 1671-1686.

Webb, N. B. (2010). Helping Bereaved Children. A handbook For Practitioners. *The Child and Death.* Ed: N.B.Webb (s.3-21). New York: The Guilford Press.

Wolfelt, A. (1983). *Helping Children Coping with Grief.* Muncie: Accelerated Development Inc.

Wolfelt, A. (2013). *Helping a Child Who Is Dying. http://griefwords.com/index.cgi?action=page&page=articles%2Fhelping30.html&site_id=2* Erişim tarihi:15.09.2017.

Worden, J.W. (1991). *Talking to Children About Death*.

http://www.virtualhospice.ca/en_US/Main+Site+Navigation/Home/Support/Resources/Books_+Links_+and+More/Children+_+About/Online+Resources/Talking+to+Children+About+Death.aspx. Erişim tarihi: 15.10.2017.

Wortham, S.C. (2002). *Early Childhood Curriculum.* USA: Pearson Education.

Yörükoğlu, A. (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı.* 27. baskı İstanbul: Özgür Yayınları.

Yörükoğlu, A. (1988). *Çocuk Ruh Sağlığı.* Ankara: Kültür Yayınları.

Yiğit, R. (1998). Hasta Ve Ailesine Ölümle Baş Etmelerine Yardım Etme. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2 (2),9-15.*

KAPAK RESMİ

The Doctor *by Sir Luke Fildes (1889)*

6

UZUN SÜRELİ (SÜREĞEN) HASTALIĞI OLAN VE HASTANEDE YATAN ÇOCUKLAR İÇİN HASTANE OKULLARI

Prof. Dr. Necate BAYKOÇ DÖNMEZ
Necate Baykoç Çocuk ve
Genç Gelişim Merkezi

Üstün Yetenekliler ve
Dahiler Enstitüsü ve
Merkezi Kurucusu

Hasta ve hastanede yatan çocuklarla ilgili Türkiye'de ilk kez teorik ve uygulamalı dersleri Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü'nde başlatan ve bu alanda çalışmamızı sağlayan, Bölümümüz kurucusu çok sevgili hocamız Prof. Dr. Şule Bilir'i tüm mezunlarımız adına rahmet, minnet ve en derin teşekkürlerimizle anıyorum.

GİRİŞ

Uzun süreli (süreğen) hastalıklar ve hastanede yatma hem çocuklar hem yetişkinler üzerinde korku, kaygı ve duygusal etkiler yaratan olaylardır. Hastalık ve/veya hastane yaşantısının süresi, niteliği ve derecesi insanların gelecek yaşantılarını etkileyebilir, hatta bazıları derin izler yaratabilir. Bu yaşantının olumsuz izler bırakmasını önlemek için birçok ülkede çeşitli önlemler alınmaktadır.

Çocuklar için ;

- Annenin hastanede çocukla birlikte kalması, ayakta tedavinin geliştirilmesi,
- Ziyaret saatlerinin arttırılması veya serbest bırakılması,
- Hastanede oyun eğlence,
- Hastaneye hazırlayıcı eğitim programlarının düzenlenmesi,
- Okul çağı çocuklarının hastalık ve hastanede kalmaya bağlı okula devamlarının engellenmemesi için hastane okullarının yaygınlaştırılması,
- Ailenin hastalık ve hastane konusunda eğitimi,aile-çocuk, personel etkileşimi,
- Ölümcül hastalığı olan çocuklar ve aileleri için özel eğitim hizmetleri

dikkate alınması gereken konulardır.

Birçok ülkede bu konular üzerinde önemle durulmakta, çocuklara okul öncesi dönemden itibaren sağlık, sağlığın korunması, sağlık kuruluşları, sağlık personeli, tedavi işlemleri hakkında, yaş grupları göz önüne alınarak, bilgiler verilmektedir. Bunun için çocuklara hastalık ve hastane yaşantısına hazırlayıcı programlar düzenlenmekte, materyaller hazırlanmakta ve her geçen gün de bu programlar daha iyiye doğru geliştirilmektedir.

KAYNAKLAR

Baykoç Dönmez, N. (1993), Nuovi Studi in Relezione Alla Scuola in Ospedale in Turchia. Scuola e Ospedale: insieme per il bambino malato. Esperieme Europee a Contronto, Roma.

Baykoç Dönmez, N., San, P., Artan, İ. (1992) Research on the Subjects and Colours of Pictures Drawn by Child Patients in Hospitols. *XV. Internatonal School Psychology Colloguium*, 29-28.07.

Baykoç Dönmez,N.(1989) Hastanede Yatan Çocuklarda Görülen Ayrılık Kaygısı ve Bu Kaygıyı Giderici Önlemler. *Okulöncesi Eğitimi*, 37, 20-23.

Baykoç Dönmez, N., Beyhan, Y. (1990), Okulöncesi Anemik Çocuklarda Fiziksel, Motor Gelişimi ve Davranış Bozukluklarının İncelenmesi. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Araştırma Dergisi*: 5, 482-486.

Baykoç Dönmez, N. (1992) *Oyun Kitabı*. Ankara: Esin Yayınevi (ISBN 975-500-31-3).

Baykoç Dönmez, N., Kararslan, Baç, T.(2003) Study on the Hospitalized Children's Drawings and Their Choice of Facial Expression (Hastanede Yatan Çocukların Çizdikleri Resimlerin ve Yüz İfadesi Seçimlerin İncelenmesi). *OMEP Dünya Konsey ve Konferansı*, Kuşadası, TÜRKİYE

Bilir, Ş., Baykoç Dönmez, N. (1988). Staff Cooperation in Preparing Children for Hospital. *1st European Seminar on Education and Teaching of Children in Hospital*. Ljubljana, Yugoslavya

Bilir, Ş., Baykoç Dönmez, N.(1992) A Study on the Perception of Illness and Hospital by Children. *Per PAtient Als Schüler – Der Schüler Als Patient. Z Kongreb der Europaischen Krankenhauselehrer*, Wien, Austria, pp. 127-133

Baykoç Dönmez, N., San, P., Artan, İ. (1994), Türkiye'de Hastanelerde Yatan Çocuklara Sağlanan Fiziksel Eğitimsel ve Duygusal Olanakların İncelenmesi. *Sağlık Dergisi*, 66, 81-89.

Baykoç Dönmez, N., San, P., Artan, İ.. (1995), Hastanede Yatan 10 – 18 Yaşları Arasındaki Çocuk ve Gençlerin Gelecekle İlgili Beklenti ve İsteklerinin İncelenmesi. *Sağlık Dergisi*, 67(3-4), 21-29.

Children Hospital Organization (2005). www.childrenshospital.org . Erişim Tarhi: 24.05.2005.

Children first (2005). www.childrenfirst.nhs.uk/teens/hospital/aboutHospital/general/daycase.html. Erişim Tarihi: 22.05.2005.

Çokamay,G., Çavdar,D., Çok, F. (2014). Students' Developmental Needs and Life Conditions in Regional Boarding Schools: An Investigation Based on Teachers' Views. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47,19-21,23-42.

Fosson,A.,Husband,E.,(1984).Bıblıotherapy for Hospıtalızed Chıldren.Southern Medıcal Journal,vol.77, No.3,pp 342-346.

Feundtner, C., Haney, J., Dimmers, M.A. (2003) Spiritual Care Needs of Hospitalized Children and Their Families: A National Survey of Pastoral Care Providers' Perceptions. *Pediatrics*, 111(1).

Global Leap (2005). www.global.leap.com Erişim Tarihi: 23.05.2005.

Gültekin,M., Boyraz, C., Uyanık, C. (2017). Beyaz Önlüğü Sadece Doktorlar mı Giyer?Hastane Sınıfı Öğretmenlerinin Hastane Sınıflarına İlişkin Görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (60), 104-118.

Hadley, S. (2002). *Music Therapy with Hospitalized Children: A Creative Arts Child Life Approach.* Avustralya: Jeffreys Books.

Hospital School Sevices (2005). www.hospitalschoolservices.wa.edu.au. Erişim Tarihi: 23.05.2005

Jalbert, T. (1999). When Baby is Hospitalized. *Leaven*,. 35. (2) , 32-33.

Kamışlı, H., Yanpar Yelken,T., Akay,C. (2013). Hastane Okullarının Mevcut Durumuna İlişkin Öğretmen Görüşleri. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 321-351.

Kuttner, L.(2003) *Imaginary with the Hospitalized Child* www.imagerynet.com. Erişim Tarihi:23.05.2005

Mayer, D.K. (2005) School re-entry After a Cancer Diagnosis: Physician Attitudes About Truth Telling and Information Sharing. *Child: Care, Health and Development*, 31, (3), 355.

Patrick, J.T. ve ark (2003). Are Hospital Characteristics Associated with Parental Views of Pediatric Impatient Care Quality? *Pediatrics*, 111, 707-709.

Shields, H.T.2003). An Examination of the Needs of Parents of Hospitalized Children: Comparing Parents' and Stalf's Perceptions. *Standinavian Journal of Caring Sciences*, 17(2) , 176.

7

TÜRKİYE'DE SAĞLIK KURULUŞLARINDA ÇOCUK GELİŞİMCİ

Bil. Uzm. Yasemin YILMAZER

Sevilay YILDIZ AKKUŞ

Ankara Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları
Hematoloji Onkoloji Eğitim ve
Araştırma Hastanesi
Çocuk Gelişimi Polikliniği

Büyüklerin hepsi birer çocuktu. Ama onların çok azı bunu hatırlar.

Küçük Prens

GİRİŞ

Ülkemizdeki geçmişi 50. yılına ulaşmış olan Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü, ilk defa 1968 yılında Hacettepe Üniversitesinde kurulmuştur. Zaman içerisinde adı Çocuk Sağlığı ve Eğitimi, ardından yine Çocuk Gelişimi ve Eğitimi ve son olarak da Çocuk Gelişimi olarak de-ğişmiştir (ÇGE, 2017). Bu isim değişiklikleri nedeniyle, kitabın bu bölümünde genel olarak Çocuk Gelişimi Bölümü ifadesi kullanılacaktır.

Çocuk gelişimciler, uzun yıllardan beri sağlık sektöründe de var olmalarına rağmen, ilk yıllarda ağırlıklı olarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurum ve kuruluşlar ile zaman içerisinde değişik bakanlıklar bünyesinde bulunan, sosyal hizmet alanında çalışmışlarıdır. Sağlık Bakanlığında kadrolarının hızla artmaya başlaması ve buna bağlı olarak mesleki kimliklerini daha gür bir sesle duyurmaları ise son on yılda gerçekleşmiştir.

Bu bölümde, çocuk gelişimcilerin sağlık sektöründe var olmalarının tarihsel sürecine, kadro ve istihdam durumlarına, son olarak da sağlık sektörü içeresindeki çalışma alanlarına yer verilecektir.

KAYNAKLAR

Aral, N. ve Keskin, A.D. (2015). Hastanede Oyun ve Oyun Odaları. *Hasta Çocukların Gelişimi ve Eğitimi.* Ed: A. Bütün Ayhan, (s. 139-158). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.

ASPB (2012). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı "2013-2017 Stratejik Planı", s. 31-32. http://sgb.aile.gov.tr/data/5434f94f369dc31d48e42de7/ASPB%202013-2017%20%20strateji%20plan%C4%B1.pdf Erişim tarihi: 01.09.2017

Atay, G., Eras, Z., Ertem, İ. (2011). Çocuk Hastaların Yatışları Sırasında Gelişimlerinin Desteklenmesi. *Çocuk Dergisi*, 11(1), 1-4.

Baykoç, N. (2011). Uzun Süreli (süreğen) Hastalığı Olan Çocuklar ve Eğitimleri. *Öğretmenlik Programları İçin Özel Eğitim.* Ed: N. Baykoç, (s. 276-300). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

ÇGE (2017). H.Ü. Çocuk Bölümü Gelişimi Tarihçe. http://www.cge.hacettepe.edu.tr/tarihce.shtml Erişim tarihi: 05.09.2017

Doğan, A., Baykoç, N. (2015a). Hastanede Çocuk Gelişimi Birimi'ne Yönlendirilen Çocukların Değerlendirilmesi. *Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi Kongresi Bildiri Kitabı, Erken Müdahale*, (s:136-15). Ankara. http://dergipark.gov.tr/husbfd/issue/7893. Erişim tarihi: 05.09.2017

Doğan, A., Baykoç, N. (2015b). Türkiye'de Bulunan Üniversitelerin Lisans Programlarının Çocuk Gelişimi Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi Kongresi Bildiri Kitabı, Erken Müdahale, (s:* 610-620). Ankara. http://dergipark.gov.tr/husbfd/issue/7893. Erişim tarihi: 05.09.2017

Doğan, A., Akbaş, A., Salık, H., Bayram, B., Aral N. (2017). Sağlık Alanında Görev Yapan Çocuk Gelişimcilerin Uygulamalarının İncelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4 (3), 198-206.

Doğan, DG. (2013). Ülkemizde Yeni Bir Bilim Dalı: Gelişimsel Pediatri. *Journal of Turgut Ozal Medical Center,* 20 (2), 100-101.

Ertem, İ.Ö. (2005). Dünyada ve Ülkemizde Gelişimsel Pediatri. Gelişimsel Pediatri Bebeklik ve Erken Çocukluk Dönemi. Ed: İ. Öztürk Ertem, (s. 5-15). Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.

HÜSBF (2017). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Tarihçe. http://www.sbf.hacettepe.edu.tr/fakulte_hakkinda_tarihce.php. Erişim tarihi: 05.09.2017

Mueller S.C, Maheu FS, Dozier M, Peloso E, Mandell D, Leibenluft E, et al. (2010). Early-life Stress Is Associated With Impairment In Cognitive Control In Adolescence: An fMRI Study. *Neuropsychologia*, 48(10):3037-44

ÖSYM (2007). 2007-4 KPSS Sayısal Veriler. http://www.osym.gov.tr/TR,3291/kpss-20074-tercih-kilavuzu.html. Erişim tarihi: 01.09.2017

ÖSYM (2012a). 2012-4 KPSS Sayısal veriler. http://www.osym.gov.tr/ Eklenti/1676,kpss20124yerlestirmemaxminpuanlarlisanspdf.pdf?0. Erişim tarihi: 01.09.2017

ÖSYM (2012b). 2012-5 KPSS Sayısal Veriler. http://www.osym.gov.tr/Eklenti/1686,kpss20125yerlestirmemaxminpuanlarlisanspdf.pdf?0. Erişim tarihi: 01.09.2017

Resmi Gazete (1965). 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, Sayı: 12056. http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12056.pdf Erişim tarihi: 05.09.2017

Resmi Gazete (1977). Çocuk Gelişimi Bölümünün Sağlık Lisansiyeri Sayılması, Sayı: 16125, Karar: 7/14263. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16125.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16125.pdf . Erişim tarihi: 01.09.2017

Resmi Gazete (2005). 5283 sayılı Kanun, Sayı: 25705 (Mükerrer). http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050119m1.htm Erişim tarihi: 05.09.2017

Resmi Gazete (2011). 663 sayılı KHK, Sayı: 28103 (Mükerrer). Erişim adresi: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102M1-3.htm

Resmi Gazete (2013). Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, Sayı: 28599. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130326.pdf. Erişim tarihi: 05.09.2017

Resmi Gazete (2014). Sağlık Meslek Mensupları İle Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik. Resmi Gazete, Sayı: 29007. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140522.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140522.htm Erişim tarihi: 05.09.2017

Resmi Gazete (2017). 694 sayılı KHK, Sayı: 30165. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170825.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170825.htm Erişim tarihi: 07.09.2017

Resmi Gazete (2018). Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. Resmi Gazete, Sayı: 30322 http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180204.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180204.htm. Erişim tarihi: 10.07.2018

Sağlık Bakanlığı (2009). Sağlık Bakanlığı Yataklı Sağlık Tesisleri Rollerinin Yeniden Belirlenmesi ve Gruplandırılmasına İlişkin Kriterler. https://dosyasb.saglik.gov.tr/.../1031,020-hastane-yatak-ve-rolleri-tescil-kriterleridoc.d. Erişim tarihi: 04.09.2017

Sağlık Bakanlığı (2017). Sağlık Bakanlığı Taşra Teşkilatı Kadro Standartları İle Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönerge. http://www.yhgm.saglik.gov.tr/TR,26280/saglik-bakanligi-tasra-teskilati-kadro-standartlari-ile-calisma-usul-ve-esaslarina-dair-yonerge.html. Erişim tarihi: 10.07.2018

Sağlık Sisteminin Desteklenmesi ve Güçlendirilmesi Projesi (2018). https://ilan.memurlar.net/ilan/42125/saglik-bakanligi-proje-kapsaminda-danisman-alim-ilani.html Erişim tarihi: 10.07.2018

Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun. (1928). http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1219.pdf. Erişim tarihi: 05.09.2017

Taştepe, T., Akyol, AK. (2014). Hastanelerde Görev Yapan Çocuk Gelişimcilerin Çalışma Ortamları İle Mesleklerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi,* 3(1-2-3), 29-54.

Trabzon Barosu (2015). Çocuk Hakları Komisyonu Çocuk İzlem Merkezleri Türkiye Raporu. http://web.e-baro.web.tr/uploads/61/2015/cim%20tr.pdf. Erişim tarihi: 06.09.2017

Yılmazer, Y., Yıldız S., Şahinöz A. (2015). Hasta Çocuğa Yönelik Eğitim Düzenlemeleri. *Hasta Çocukların Gelişimi ve Eğitimi.* Ed.: A. Bütün Ayhan, (s.162-183). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.

8

TÜRKİYE'DE SAĞLIK MÜDÜRLÜĞÜ HALK SAĞLIĞI HİZMETLERİ BAŞKANLIĞINDA ÇOCUK GELİŞİMCİSİ VE EKİP ÇALIŞMALARI

Bil. Uzm. Nimet GÜNEŞ
Trabzon Kanuni Eğitim ve Araştırma
Hastanesi Çocuk Gelişimcisi
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Enstitüsü
Çocuk Gelişimi Programı
Doktora Öğrencisi

Sağlıklı bir toplum için korumak, önlemek ve bilinçlendirmek.

GİRİŞ

Türkiye'de çocuk gelişimciler birçok kurum ve kuruluşlarda yer almakta; ailelere ve 0-18 yaş arası çocuk ve ergenlere danışmanlık hizmeti vermektedirler. Sağlık Bakanlığı da bu kurumlardan biridir. Çocuk gelişimcilerin Sağlık Bakanlığında en fazla hizmet verdikleri yerler "Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü" ve "Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü"dür. Bu genel müdürlüklerin illerdeki isimleri ise Sağlık Müdürlüğü içinde yer alan ve birinci basamak sağlık hizmeti veren "Halk Sağlığı Hizmetleri Başkanlığı" ve ikinci basamak sağlık hizmeti veren "Kamu Hastaneleri"dir. Bu bölümde çocuk gelişimcilerin Halk Sağlığı Hizmetleri Başkanlığında neler yaptığından ve görev ve sorumluluklarının neler olduğundan bahsedilecektir.

KAYNAKLAR

Bursa Sağlık Müdürlüğü (2018). https://bursaism.saglik.gov.tr/TR,45607/halk-sagligi-hizmetleri-baskanligi.html. Erişim tarihi: 19.07.2018.

Edirne Sağlık Müdürlüğü (2018). http://edirne.ism.saglik.gov.tr/TR,27038/bulasici-olmayan-hastaliklar-programlar-ve-kanser-sube-mudurlugu.html. Erişim tarihi: 19.07.2018.

Fişek, N. (1983). *Halk Sağlığında Terim Kargaşası Bir Sorun mudur?* http://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_3/33.html#_ftn1, Erişim tarihi: 19.07.2018.

Resmi Gazete (2015). *Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği.* http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150205-5.htm, Erişim tarihi: 19.07.2018.

Resmi Gazete (2018). *Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik.* http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180525-1.htm. Erişim tarihi: 19.07.2018.

T. C. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Sağlıklı Hayat Merkezleri (2018). https://shm.saglik.gov.tr/index.php. Erişim tarihi: 19.07.2018.

T. C. Sağlık Bakanlığı (2017). 18.07.2017 tarih, 49654233 sayılı ve Sağlıklı Hayat Merkezleri konulu resmi yazısı.

9

KAMU HASTANELERİNDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI: 1

Bil. Uzm. Ayten DOĞAN KESKİN
T.C. Sağlık Bakanlığı

Çocukların sağlıklı ve gürbüz olmaları için yaşadıkları bölgenin sağlıklı olmasını sağlamak devlet halindeki siyasi kuruluşların en birinci görevidir.

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Çocuk gelişimi çalışmaları, toplumun geleceğini oluşturan sağlıklı çocukların yetiştirilmesi açısından önemlidir. Çocuk gelişimi çalışmaları ile gelişim kavramı, gelişim alanları, normal ve normal olmayan gelişim öğrenilir; bir çocuğun gelişimi değerlendirilir; normal gelişimden sapma belirlenir; gerekli müdahale ve çocuğun gelişimsel takibi yapılır. Tüm bu aşamaları profesyonel olarak gerçekleştiren meslek elemanı "Çocuk Gelişimci"dir. Ülkemizde ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetin'de 37'si aktif olmak üzere toplam 71 üniversitede 75 tane lisans düzeyinde çocuk gelişimi bölümü bulunmaktadır (YÖK, 2018). Lisans düzeyindeki çocuk gelişimi bölümü mezunlarına "Çocuk Gelişimci" unvanı verilmektedir. Türkiye sağlık eğitimi ve insan gücü durum raporuna göre, 2013 yılına kadar toplam 3032 çocuk gelişimci mezun olmuş (Sıtak vd., 2014), 2013 yılından sonra ise mezun sayıları artarak devam etmiş ve etmektedir. Çocuk gelişimciler sağlık, eğitim, sosyal hizmet gibi içinde çocuğun bulunduğu her sektörde görev yapmaktadır. Sağlık alanında çalışan çocuk gelişimciler özel ve resmi/devlet kurumlarına ait hastanelerde çalışabilmektedir. 2015 yılı itibariyle sağlık alanında 381 (Doğan Keskin, 2016), ekim 2018 verilerine göre ise toplam 554 çocuk gelişimci görev yapmaktadır. Çocuk gelişimcilerin devlet kurumlarında atamaları Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü'ne ve Türkiye Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü'ne yapılmaktadır. Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü bünyesine bağlı sağlık tesislerinde/hastanelerde görev yapan çocuk gelişimciler polikliniklerde, servislerde ve diğer alanlarda görevlerini yerine getirmektedir.

KAYNAKLAR

Demirci, A. ve Kartal, M. (2012). Çocukluk Dönemine Ait Önemli Bir Sorun: Gelişme Geriliği ve Erken Tanının Önemi. *Turkish Family Physician,* 3 (4), 1-6.

Doğan Keskin, A. (2016). Çocuklar, Gereksinimleri ve Çocuk Gelişimciler. III. Ulusal Çocuk Gelişimi Öğrenci Kongresi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Doğan Keskin, A., Akbaş, A., Salık, H., Bayram, B. ve Aral, N. (2017). Sağlık Sektöründe Görev Yapan Çocuk Gelişimcilerin Uygulamalarının İncelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research,* 4(3), 198-206. doi:http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.40

Doğan, A. ve Baykoç, N. (2015). Hastanede Çocuk Gelişimi Birimi'ne Yönlendirilen Çocukların Değerlendirilmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *1*(2), 101- 113.

Karaaslan, T. (2016). Gelişimin Değerlendirilmesi, İzlenmesi ve Desteklenmesinde Klinik ve İletişim Beceri Eğitimi Neden Gereklidir? *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 5(8), 1-15.

Kurul, S. H. (2007). Nörolojik Gelişme Geriliği Riski Olan Süt Çocuklarının Erken Belirlenmesinin Önemi ve Klinisyenin Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* 21(3), 195-205.

Pınar, E. S. (2006). Dünyada ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* 7(2), 71-83.

Sağlık Bakanlığı (2015). *Bebek, Çocuk, Ergen İzlem Protokolleri.* Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Çocuk ve Ergen Daire Başkanlığı. https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane Erişim tarihi: 20 Temmuz 2018.

Solak, M., Şeker, M., Lale, H., Olgun, H., İyisoy, M.S., Bilgin, R., Dikmelik, A.B., Sıvacı, C., Köse, Ö., Zırh, H., Ağaoğlu, S., Kosdak, M., Zaku, A., Tan, R., Avcı, K., Kurt, M., Alim, F., Naldöken, B. ve Yılmaz, S. (2014). Türkiye'de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsan Gücü Durum Raporu-2014. (1.Baskı). http://www. sb.gov.tr/TR/belge/1-32644/turkiyede-saglik-egitimi-ve-saglik-insangucu-durum-rapo-.html Erişim tarihi: 21 Mayıs 2017.

Yalaz, K., Anlar, B. ve Bayoğlu, B. (2009). *Denver II Gelişimsel Tarama Testi "Türk Çocukları Standardizasyonu"*. Ankara: Gelişimsel Çocuk Nörolojisi Derneği.

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK). (2018). Birim İstatistikleri. https://istatistik.yok.gov.tr/ Erişim tarihi: 10 Kasım 2018.

GÖRSEL KAYNAKLARI

Görsel 9.1."Hastane personeline gebe okulu eğitimi" başlıklı gazete haberi http://www.hurriyet.com.tr/hastane-personeline-gebe-okulu-egitimi-37208119 Erişim tarihi: 21 Ağustos 2017

10

KAMU HASTANELERİNDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI: 2

Bil. Uzm. Didem EMRE BOLATBAŞ
Etimesgut Şehit Sait Ertürk
Devlet Hastanesi

Sana ait olanı bu kadar önemli yapan, onun için harcadığın zamandır.

Küçük Prens

GİRİŞ

Gelişim, çeşitli dinamiklerle oluşan ve her gelişim evresinin çoğunlukla daha önceki evreler tarafından belirlendiği bir süreçtir. İnsanların yaş aldıkça hem niteliksel hem de niceliksel olarak değişmesi de gelişimin bir parçasıdır (Karabekiroğlu, 2009, s: 127; Yavuzer, 1998, s: 9). Gelişim biliminin amacı, gelişimi etkileyen faktörleri belirlemek ve bu faktörlerin bir araya gelerek bireyin yaşamını nasıl şekillendirdiğini açıklamaktır. Gelişim konusunda çalışan meslek elemanlarının pek çoğu, ebeveynlere, eğitimcilere, terapistlere ve çocuklarla ilgili mesleklerde çalışan diğer kişilere çocuk gelişimi ve çocuğun sağlıklı yetiştirilmesi konusunda yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Bee ve Boyd, 2009). Gelişim konusunda çalışan bu meslek elemanlarının en güzel örneği çocuk gelişimcilerdir. Çocuk gelişimciler yukarıda ifade edilen görevleri yerine getirmekle beraber pek çok farklı görev de üstlenmektedir. Bir çocuğun sağlıklı bir şekilde büyüyüp gelişebilmesi için yetkin donanıma sahip çocuk gelişimi meslek elemanları, çocuğu merkez alarak aileleri bilinçlendirmektedir. Çünkü merkezinde çocuk olan bu mesleğin en büyük destekçisi bilinçlendirdiği aileler olmaktadır. Toplumun en küçük bireyi olan çocukla başlayan bu gelişim ve değişim, ailelere, onlardan da bütün insanlara ulaşabilir ve böylece sağlıklı bir topluma ulaşılabilir.

Bu bölümde çocuk gelişimcilerin kamu hastanelerinde hizmet tarihçesi, çocuk gelişimci ve ekip çalışması, çocuk gelişimcilerin kamu hastanelerindeki görev yerleri ve görevleri, çocuk gelişimci ve çocuk gelişimi ünitesi/birimi çalışma profili ve son olarak da çocuk gelişimi ünitesinde/biriminde görev alırken eş zamanlı olarak yürütülen gönüllü bazı görev/görevlendirme örnekleri başlıklarına değinilecektir.

KAYNAKLAR

Bee, H., Boyd, D. (2009). Gelişim Psikolojisinin Temel Konuları. (O. Gündüz, çeviren). *Çocuk Gelişim Psikolojisi,* (s.39). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

ÇGE (2017). http://www.cge.hacettepe.edu.tr/tr/menu/is_olanaklari-58 Erişim tarihi: 16.07.2018.

Emre Bolatbaş, D., Yıldız Bıçakçı, M. (2015). Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde Gelişimsel Değerlendirme ve İzlem. *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 ay) Gelişim - Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi*, Ed.: M. Yıldız Bıçakçı, Ankara: Eğiten Kitap.

Ertem, İ. (2012). Prematürelerin Gelişimsel Sorunları ve Gelişimsel İzlem, *Hayata Prematüre Başlayanlar.* Ed.: N. Okumuş, Ankara: Aysun Yayıncılık.

Ertem, İ., Gök, C.G. (2005). Gelişimin Değerlendirilmesi İzlenmesi Desteklenmesi. *Gelişimsel Pediatri*. Ed.: İ. Ertem Öztürk, Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.

Karabekiroğlu, K. (2009). *Anne Babalar İçin Bebek Ruh Sağlığı Kitabı 0-4 Yaş*, İstanbul: Say Yayınları.

Konrot, A. (2015). İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları, *Dil ve Kavram Gelişimi.* Ed.: S. Topbaş, 6. baskı, Ankara: Kök Yayıncılık.

KÜ (2018). http://byhi.klu.edu.tr/Sayfalar/3322----------gunesim-ol-projesi-hayata-gecirildi.klu Erişim tarihi: 16.07.2018.

Milli Eğitim Bakanlığı (2014), Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, http://tegm.meb.gov.tr/www/milli-egitim-bakanligi-okul-oncesi-egitim-ve-ilkogretim-kurumlari-yonetmeligi/icerik/207 Erişim tarihi: 29.08.2017.

Resmi Gazete (2014). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140522-14.htm Erişim tarihi: 24.08.2017.

Resmi Gazete, 2018. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm. Erişim tarihi: 10.11.2018

Uslu, R.İ. (2012). Tanı ve Değerlendirme, *Bebek Ruh Sağlığı (0-4 Yaş) Temel Kitabı*, Ed.: K. Karabekiroğlu, Ankara: Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Yayınları.

Yavuzer, H. (1998). Bedensel, Zihinsel ve Sosyal Gelişimiyle Çocuğunuzun İlk 6 Yılı. 2.Basım, İstanbul: Remzi kitabevi.

YÖK (2017). http://www.yok.gov.tr/documents/10279/30217/turkiyede_saglik_egitimi/3eef8efe-9fbe-4e66-bc05-15262a6ec747 Erişim tarihi: 20.08.2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak resmi, çocuk gelişimi biriminde aileden izin alınarak çekilmiştir. Erişim tarihi: 19.07.2018

Resim 10.1. çocuk gelişimi biriminde aileden izin alınarak çekilmiştir. Erişim tarihi: 18.07.2018

Resim 10.2. çocuk gelişimi biriminde aileden izin alınarak çekilmiştir. Erişim tarihi: 17.07.2018

Resim 10.3. çocuk gelişimi biriminde aileden izin alınarak çekilmiştir. Erişim tarihi: 18.07.2018

Resim 10.4. http://aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/jakemden-25-engelli-cocugun-tedavisine-katki/0/22902 Erişim tarihi: 14.07.2018.

Resim 10.5. http://www.radikal.com.tr/nevsehir-haber/jakemden-25-engelli-cocugun-tedavisine-katki-1319459/ Erişim tarihi: 23.09.2017.

Resim 10.6. http://www.nevsehirdh.gov.tr/Haber/engelli-cocuklara-hayvan-sevgisi-asilaniyor Erişim tarihi: 14.07.2018.

Resim 10.7. http://www.fibhaber.com/nevsehir/nevsehirde-ki-cezaevinde-cocuklarin-yuzu-oyuncaklarla-guldu-h25395.html Erişim tarihi: 23.09.2017.

Resim 10.8. http://www.fibhaber.com/ozel-haber/nevsehir-devlet-hastanesinden-cok-guzel-bir-kampanya-h27147.html Erişim tarihi: 14.07.2018.

Resim 10.9. http://byhi.klu.edu.tr/Sayfalar/3322----------gunesim-ol-projesi-hayata-gecirildi.klu Erişim tarihi: 17.09.2017.

Resim 10.10. http://tiredh.saglik.gov.tr/ContentViewer.php?id=248&src=23%20nisan Erişim tarihi: 23.09.2017.

Resim 10.11. http://tiredh.saglik.gov.tr/ContentViewer.php?id=248&src=23%20nisan Erişim tarihi: 23.09.2017.

11

ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI - 1

Doç. Dr. Bedriye Tuğba KARAASLAN
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Sizin gibi birisi tam olarak sonuna kadar ilgilenmedikçe, hiçbir şey iyiye gitmeyecektir.

Dr. Seuss, The Lorax

GİRİŞ

Bebekler ve çocuklar, rutin sağlık ve gelişim izlemlerinin yanı sıra, sağlık ya da gelişimsel sorunlara neden olabilecek risklerin belirlenmesi ve önlenmesi, belirlenen sağlık ya da gelişimsel sorunların tedavisi, sağaltımı (rehabilitasyonu) ve izlemi noktalarında aileleri ile birlikte sağlık alanında sunulan hizmetlere gereksinim duymaktadırlar. Çocuk gelişimcilerin de içinde bulunduğu ekipler tarafından sunulan bu hizmetler gerek nitelik gerekse çeşitlilik açısından güncel gelişmelere paralel olarak değişmekte ve her geçen gün bu hizmetlerin önemi ve erken dönemde sunulmasının birçok alanda uzun yıllara yayılan yararı daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu bölümde, çocuk gelişimcilerin görev yapmakta olduğu, üniversitelerin tıp fakültelerinde ya da Sağlık Bilimleri Üniversitesi'ne bağlı sağlık araştırma ve uygulama merkezlerinde hizmet veren, Gelişimsel Pediatri Bilim Dalı ya da Gelişimsel Pediatri Ünite'leri'nin tarihçesi, kuramsal dayanağı, işleyişi ve hedeflediği transdisipliner ekip yaklaşımı üzerinde durulmuş; Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Gelişimsel Pediatri Bilim Dalı örneği ayrıntılandırılmıştır. Gerçekleştirilen etkinlikler ve ekip çalışmaları, gerekçelerine değinilerek "Klinik Hizmetler", "Eğitim Programları ve Etkinlikleri", "Savunuculuk Hizmetleri" başlıkları altında ele alınmış; son olarak "Ekip Çalışmasına Duyulan Gereksinim ve Dünyadan Örnekler" başlığı ile konuyla ilgili projelere ve araştırma sonuçlarına değinilmiştir.

KAYNAKLAR

I. Ulusal Sağlık Bilimleri Kongresi Sonuç Raporu (2014). https://www.hacettepe.edu.tr/duyuru/rekduy/Iulusalsaglikbilimlerikongresisonucraporu_021214.pdf Erişim Tarihi: 20.07.2018

Bayhan, P. (2016). Erken Müdahalede Herşeyin Başlangıcı: Çocuk Gelişimi, Tarama, Değerlendirme ve Tanılama., *Erken Müdahalede İlk Aşama: Tanılama*. Ed.: N. Baysal Metin ve B. Güçiz Doğan, (s. 67-93). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Bingöler Pekcici, B., Ekici, G., Koçak, E., Koçak, M, Yılmaz, G. (2011a). Hastane Yatışı: Gelişimsel Değerlendirme ve Destek İçin Kaçırılmaması Gereken Fırsat. *Uluslararası Katılımlı I. Gelişimsel Pediatri Kongresi Özet Kitabı* (s.58). Ankara: Fersa Ofset.

Bingöler Pekcici, B., Öztürk Ertem, İ., Kazmacan, T., Yakut, H.İ. ve Tunç, B. (2011b). Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanlık Öğrencilerinin "Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde Gelişim Konusu"nda Kendini Değerlendirmesi. *Uluslararası Katılımlı I. Gelişimsel Pediatri Kongresi Özet Kitabı* (s.61). Ankara: Fersa Ofset.

Costarides, A.H., Shulman, B.B., Trimm, R.F. ve Brady, N.R. (1998). Monitoring At-Risk Infant and Toddler Development-Transdisciplinary Approach. *Topics in Language Disorders,* 18(3), 1-14.

Council on Children with Disabilities, Section on Developmental Behavioral Pediatrics, Bright Futures Steering Committee and Medical Home Initiatives for Children With Special Needs Project Advisory Committee. (2006). Identifying Infants and Young Children with Developmental Disorders in The Medical Home: An Algorithm for Developmental Surveillance and Screening. *Pediatrics*, 118(1), 405-420. doi: 10.1542/peds.2006-1231.

Ertem, İ.Ö. (2005a). Dünyada ve Ülkemizde Gelişimsel Pediatri. *Gelişimsel Pediatri*. Ed.: İ. Öztürk Ertem, (s. 5-15). Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.

Ertem, İ.Ö. (2005b). İlk Üç Yaşta Gelişimsel Sorunları Olan Çocuklar: Üç Sorun ve Üç Öneri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 6(2), 13-25.

Ertem, İ.Ö. (2006). Sağlık Hizmetinde Çocukların Gelişimlerinin İzlenmesi ve Desteklenmesi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (sted),* 15(4), 67-74.

Ertem, İ.Ö. (2008). Gelişimsel Pediatri. *Çocuk Dergisi*, 8(4), 212-216.

Ertem, İ.Ö. (2013). *Rudolph Pediatri.* (Çev. Ed. M. Yurdakök). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Ertem, İ.Ö., Doğan, D., Gül Gök, C., Kızılateş, S.U., Çalışkan, A., Atay, G., Vatandaş, N., Karaaslan, B.T., Başkan, S. ve Cicchetti, D.V. (2008). A Guide for Monitoring Child Development in Low- and Middle-Income Countries. *Pediatrics*, 121(3), 581-589. doi: 10.1542/peds.2007-1771.

Ertem, İ.Ö., Çakmak, N.M., Ünal, C. ve Gök, C.G. (2012). *Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporuna Geçiş: Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmeliğin Bilimsel İncelemesi*, Ankara: UNICEF Türkiye Ülke Ofisi.

Ertem, I.O., Krishnamurthy, V., Mulaudzi, M.C., Sguassero, Y., Balta, H., Gulumser, O., Bilik, B., (...), Forsyth, B.W.C. (2018) Similarities and Differences in Child Development from Birth to Age 3 Years by Sex and Across Four Countries: A Cross-Sectional, Observational Study. *The Lancet Global Health*, 6 (3), e279-91. DOI: https://doi.org/10.1016/S2214-109X(18)30003-2

Kum, Y.E. (2012). *Hastaneye Yatırılarak Tedavi Alan 0-5 Yaş Arası Çocukların Gelişimsel Durumlarının Genişletilmiş-Gelişimi İzleme ve Destekleme Rehberi (G-GİDR) ile Değerlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.

Sege, R., Kaplan-Sanoff, M., Morton, S.J., Velasco-Hodgson, M.C., Preer, G., Morakinyo, G., DeVos, E., Krathen, J. (2014). Project DULCE: Strengthening Families Through Enhanced Primary Care. *The Journal of Zero to Three*, 35(1), 10-18. https://www.cssp.org/young-children-their-families/ec-linc-network/body/Project-DULCE-Strengthening-Families-Through-Enhanced-Primary-Care.pdf Erişim Tarihi: 20.07.2018

T.C. Sağlık Bakanlığı (2015). Bebek, Çocuk, Ergen İzlem Protokolleri. Erişim Tarihi: 20.07.2018 https://dosyaism.saglik.gov.tr/Eklenti/9010,bebek-cocuk-izlem-protokolleripdf.pdf

Trawick-Smith J. (2013). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim – Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı. (*Çev. Ed. B. Akman). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Weitzman, C.C. (2013). *Rudolph Pediatri. (*Çev. Ed. M. Yurdakök). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

WHO - World Health Organization (2007). The International Classification of Functioning, Disability and Health For Children And Youth: ICF-CY. Geneva. Erişim tarihi: 20.07.2018 http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/43737/1/9789241547321_eng.pdf

https://www.sbu.edu.tr/tr/saum (2018). Erişim tarihi: 20.07.2018

26 Nisan 2011 tarih ve 27916 sayılı Resmi Gazete, 6225 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

30 Mart 2013 tarih ve 28603 sayılı Resmi Gazete, "Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları" Hakkında Yönetmelik

12

ÜNİVERSİTE HASTANELERİNDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI - 2

Öğr. Gör. Hülya TERCAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Çocuklarımıza vermeyi umabileceğimiz iki kalıcı miras vardır;
biri kökleri diğeri ise kanatlarıdır.

Heinrich Schlimann

GİRİŞ

Türkiye'de sağlık alanında çalışmak üzere görevlendirilen çocuk gelişimciler bilindiği üzere 0-18 yaşları arasındaki çocukların tüm gelişim alanlarını değerlendirme, destekleme, gelişimsel sapma ya da gecikmeleri önleme ile ilgili erken müdahale sağlama ve gelişimi destekleyici programlar hazırlama gibi hizmetler sunmaktadırlar.

Sağlık alanındaki diğer çocuk gelişimciler gibi, üniversite hastanelerinde görev yapan çocuk gelişimciler de gelişimsel destek çalışmalarını; çocuk gelişimi birimlerinde, gelişimsel pediatride, yatan hasta servislerinde, oyun odalarında veya hastane koşulları içerisinde çocuk izlem çalışmaları yapmaları gereken polikliniklerde gerçekleştirmektedir. Ülkemizde üniversite hastaneleri bünyesinde yer alan çocuk gelişimi ünitelerinin çalışma prensipleri incelendiğinde büyük bir çoğunluğunun poliklinik hizmeti verdiği görülmektedir. Birçok üniversite hastanesinde çocuk gelişimi birimlerinde, gelişimsel değerlendirme ve takip çalışmaları yanında aile görüşmeleri de yapılmaktadır.

Üniversite hastaneleri, sistematiği, konum ve olanakları gereği, özellikle çocuklar için her türlü bakım ve müdahalenin en erken ve etkili şekilde ulaştırılabileceği yerler olarak görülmektedir. Bu açıdan biyolojik ya da çevresel zorlayıcı etmenleri (riskleri) bulunan ya da gelişimi gecikmiş olan çocuklara verilecek destekleyici hizmetlerin üniversite hastanelerinde verilmesi hayati önem taşımaktadır (Şahin, Tercan, 2016). Gelişmiş ülkelerde üniversite hastanelerinin bu tip çalışmaların ilk başladığı yerler olduğu görülmektedir. Dünyada örnekleri görülen erken müdahale içerikli böyle bir çalışmayı ülkemizde 2011 yılında Hacettepe Üniversitesi İhsan Doğramacı Çocuk Hastanesi ve Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü iş birliği ile gerçekleşmiştir. Çocuk Gelişimi Değerlendirme ve Erken Müdahale Ünitesi adıyla kurulan ünitenin çalışmalarına ve diğer alan uzmanları ile gerçekleştirilen koordinasyonuna bu kısımda kısaca değinilecektir. Ünitenin hizmet alanlarına yönelik işleyiş mekanizmasının anlatılmasının ülkemizdeki diğer üniversite hastanelerine kurulacak birimlere ve ekip çalışmalarına da iyi uygulama örneği olarak yol göstereceği düşünülmektedir.

Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü Başkanlığı ve öğretim üyeleri, Hacettepe Hastanesi'nde gelişimin değerlendirilmesi ve erken müdahale kapsamlı ünitenin kurulması için 2011 yılında ilk adımları atmışlardır. Konu ile alakalı yoğun alt yapı çalışmaları, Çocuk Gelişimi Bölümü'nün hastane yönetimi ve başhekimlik ile koordinasyonlarının sonucunda çalışma programı tamamlamış ve resmi olarak 2012 yılında Çocuk Gelişimi ve Erken Müdahale Ünitesi adı ile hizmet vermeye başlamıştır. Ünitede bugün aktif çalışan kişiler Çocuk Gelişimi Bölümü uzman ve araştırma görevlileridir. Değerlendirme ve erken müdahale konularında çalışma yapmak adına açılan ünite, Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hastanesi içerisinde temel olarak şu amaçlara hizmet etmektedir; hastaneye herhangi bir nedenle başvuran ve diğer bölümlerce yönlendirilen hastalara hizmet sunmak ve hastanede yatan hasta çocuk ile ailesine yönelik hizmet sağlamak olarak sıralanabilir. Bu iki amaç doğrultusunda verilen hizmetlerden aşağıda kısaca bahsedilecektir.

KAYNAKLAR

Aytekin, Ç., ve Bayhan, P. (2015). Erken Müdahalede Uygulama Basamakları. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *2*(2).

Bayhan. P., Şahin. S., Tercan. H. (2016). Early Intervention in Child Development at a Hospital Setting: An Example from Turkey. *Humanities and Social Sciences Reviews, 4(2), 355-370.*

Şahin. S., Tercan. H., (2016). Gelişimsel Tanı ve Değerlendirmenin Sonuçlarının Kullanımı. Ed. Çağlayan Dinçer. Ankara. Açık öğretim Fakültesi Yayınları.1.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Kapak Resmi, https://tr.pinterest.com/pin/692850723897809155/ adresinden Erişim Tarihi: 18.07.2018

13 ÜNİVERSİTE HASTANELERİNDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI - 3

Öğr. Gör. Ezgi PERKTAŞ
Hacettepe Üniversitesi
İhsan Doğramacı Çocuk Hastanesi

Çocukları sağlıklı ve bilgili yetiştirilmeyen uluslar,
temeli çürük binalar gibi çabuk yıkılırlar.

Mustafa Kemal ATATÜRK

KAYNAKLAR

Baykoç Dönmez, N. (2006). *Hastanede Çocuk ve Genç*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Burger, Y., Kenke, M., Aucamp, N., Le Roux, M. (2013). Design Aspects of a Hospital Playroom to Aid the Well-Being of Hospitalized Oncology Children- A Case Study. *Interdisciplinary Journal,* 12(4) 1 – 18.

Brown, C., Fulp-Cooke, R. (2008). The Future of Hospital Playroom Design. *NACHRI Facilities Design Conference.* Denver, Colorado.

Cheung, H., Li, W., Lopez, V. (2014). Effectiveness and Appropriateness of Therapeutic Play Intervention in Preparing Children for Surgery: A Randomized Controlled Trial Study. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 13(2), 63-73.

Coad, J. ve Coad, N. (2008). Children and Young People's Preference of Thematic Design and Colour for Their Hospital Environment. *Journal of Health Care*, 12(1), 33-48.

Coull, A., Cahnman, S.F. (2004). Kid's Stuff: Features and Factors Driving Children's Hospital Design. *Health Facilities Management*, 38-44.

Çocuk Gelişimi Bölümü, Tarihçe (2017). http://www.cge.hacettepe.edu.tr/tarihce.shtml, Erişim tarihi: 10.08.2017

Dalke, H., Little, J., Niemann, E., Camgoz, N., Steadman, G., Hill, S., Stott, L. (2006). Colour and Lighting in Hospital Design. *Optics Laser Technology*, 38, 343-365.

Gariepy, N. (2000). Theurapatic power of play: Examining the play of young children with Leukemia. *Master Thesis*. Concordia University. Montreal, Quebec, Canada.

Görev Yetki ve Sorumluluklar (2017). Hacettepe Üniversitesi Kalite Dökümanları, 2017

Hacettepe Üniversitesi Kalite Dökümanları, (2017), Ankara: Hacettepe Basımevi.

Hubbuck, C. (2009). *Play for Sick Children*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Jessee, P.O. Wilson, H. Morgan, D. (2000). Medical Play for Young Children. *Childhood Education- Association for Childhood Education International,* 76, 4-6.

Klinzing, D. , Klinzing, D. (2009). *The Handbook of Child Life, A Guide for Pediatric Psychosocial Care*. Ed.: R. Thompson (s.78-95) USA: C. Thomas Book.

Lambert, V., Coad, J., Hicks, P. (2013). Young Children's Perspectives of Ideal Physical Design Features for Hospital-Built Environments. *Journal of Health Care*, 18(1), 57-71.

McCue, K. (2009). *The Handbook of Child Life, A Guide for Pediatric Psychosocial Care*. Ed.: R. Thompson (s.57-78) USA: C. Thomas Book.

Norton-Westwood, D. (2012). The Health-Care Environment Through the Eyes of a Child – Does It Soothe or Evoke Them. *International Journal of Nursing Practice*, 18, 7-11.

Pressdee, D., May, E., Eastman, E., Griert, D. (1997). The Use of Play Therapy in the Preparation of Children Undergoing MR Imaging. *Clinical Radiology*, 52(12), 945-947.

Sağlık Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımları (2014). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140522-14-1.pdf Erişim Tarihi: 15.09.2017

Tai, N. (2008). Play in Hospital. *Paediatrics and Child Health*, 18(5), 233-237.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. 2007. MEGEP. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Oyun Etkinliği.

Tuğrul, B. , Aslan, Ö. , Ertürk, G. Altınkaynak, Ş. (2014). Anaokuluna Devam Eden Altı Yaşındaki Çocuklar İle Okul Öncesi Öğretmenlerinin Oyun Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15-1.

Weinberger, N., Butler, A., McGee, B., Schumacher, P., Linn, R., Brown, B.A. (2017). Child Life Specialists' Evaluation of Hospital Playroom Design: A Mixed Method Inquiry. *Journal of Interior Design,* 42(2), 71–91.

Wilson, M. E., Megel, M. E., Enenbach, L., Carlson, K. L. (2010). The Voices of Children: Stories About Hospitalization. *Journal of Paediatric Health Care*, 24(2), 95-102.

Yurdakök M. (1992). *Hacettepe Çocuk Hastanesi Tarihi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.

14

ÖZEL HASTANELERDE ÇOCUK GELİŞİMCİ VE EKİP ÇALIŞMALARI

Benal SARAÇOĞLU YARDIMCI
Nils Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Danışmanlığı

Birgül URAL BAYOĞLU
Özel Bayındır Hastanesi Pediatri Bölümü
Çocuk Gelişimi Ünitesi

Aileyi nasıl iyileştireceğimi bilince, dünyayı da iyileştirebileceğime inanıyorum

Virginia Satir

GİRİŞ

Çocuk sağlığı izlemi doğumdan itibaren ilk üç yaşı temel alır, sıklığı azalmakla birlikte okul çağı boyunca sürer. Erken çocukluk boyunca izlem, gelişimin değerlendirilmesi ve desteklenmesini de içerir. Gelişimsel değerlendirmenin ana amacı, olası bir nörogelişimsel sorunu erken yakalamaktır. Çocuğun dil, ince ve kaba motor, kişisel-sosyal ve duygusal gelişim becerilerinin yaşına uygun olup olmadığının kontrol edilmesi bu açıdan önem taşır. Erken tanılama ve erken tedavi/müdahale açısından büyük önem taşıyan gelişimin değerlendirilmesi, aile hekimi ve çocuk hekimi ile birlikte çocuk gelişimcilerin de temel sorumluluğudur.

Türkiye'de toplam sağlık kurumu sayısı 30.449 olarak bildirilmektedir. Bunlardan 1546 tanesi yataklı sağlık kurumu, 48 tanesi özellikle çocuklara hizmet veren yataklı sağlık kuruluşudur. Kamu hastaneleri dışında 1199 özel tıp merkezi ve poliklinik bulunmaktadır, özel hastane statüsünde olan hastane sayısı ise 355'tir (TÜİK, 2015). Son yıllarda giderek artan sayıda çocuk gelişimi uzmanı devlet hastanelerinde görevlendirilmektedir. Gelişimsel değerlendirme hizmetini sunan birincil meslek grubu olarak çocuk gelişim uzmanlarının istihdamı, kamu ve üniversite hastanelerinde her geçen yıl artarken özel hastanelerin genellikle çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanları ile çalıştıkları görülmektedir. Özel sağlık kuruluşlarının pek de öncelik vermediği bu çocuk gelişimi hizmeti acaba neleri içerir?

Gelişimin izlenmesi çocuğun becerilerinin, anne-babalık yeterliğinin, ev ortamının, uyum yeteneğinin değerlendirilmesini ve sosyal çevrenin çocuğu destekleyecek şekilde düzenlenmesini gerektiren koruyucu çocuk sağlığı hizmetidir. Değerlendirme, erken tanı olanağı yaratırken müdahale, aile ve çocuğun yaşam kalitesini olumlu etkiler. Böylesi geniş açılı bir sağlık hizmeti tek bir meslek grubunun sorumluluğuna verilemeyecek kadar önemlidir ve ancak ekip çalışması ile sürdürülebilir. Çocuk gelişimi uzmanı çocuk sağlığı izlem ekibinin ayrılmaz bir parçasıdır, hekimin tedavi sürecinin de destekleyicisidir.

KAYNAKLAR

Bayoğlu, B. (2015). Çocuk Gelişimini Değerlendirilme ve İzlem. *Temel Gelişimsel Çocuk Nörolojisi*. Ed.: K. Yalaz, (s:229-239). Ankara: Pelikan Kitabevi.

Bayoğlu, B. (2016). Riskli Bebekte Gelişimin Değerlendirilmesi ve Desteklenmesi. *Nörolojik Olarak Riskli Bebek*. Ed.: Y. Yılmaz (s:149-158). İstanbul: Hayykitap.

Boyle, C.A., Boulet, S., Schieve, L.A.,Cohen, R.A., Blumberg, S.J., Yeargin-Allsopp, M., Visser, S., Kogan, M.D. (2011). Trends in The Prevalence Of Developmental Disabilities in US Children, 1997-2008. *Pediatrics;* 127(6), 1034-42.

Özmert, E. (2005). Erken Çocukluk Gelişiminin Desteklenmesi-II: Çevre. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*. 48: 337-354.

Rydz, D., Srour, M., Oskoui, M., Marget, N., Shiller, M., Birnbaum, R., Majnemer, A., Shevell, MI. (2006). Screening for Developmental Delay in The Setting of A Community Pediatric Clinic: A Prospective Assessment of Parent-Report Questionnaires. *Pediatrics.*118 (4): e1178–e1186.

Sertgil N. (2013). Gelişimsel Gecikmelerin Erken Tanısında Çocuk Doktorlarının Rolü. *Çocuk Dergisi* 13(4):160-166.

Türkiye İstatistik Kurumu. *http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist* Erişim tarihi: 07.08.2018

Yardımcı, B., Ergün, E., Demir, A., Bayoğlu, B. (2018). Çocuk Gelişimi Merkezine Başvuran Çocukların Gelişimsel Değerlendirme ve Müdahale Sonuçları. *7. Uluslararası Cerebral Palsy ve Gelişimsel Bozukluklar Kongresi. Poster Sunumu.* İstanbul.

Rosenberg,S.A., Zhang, D., Robinson, C.C. (2008). Prevalence of Developmental Delays and Participation in Early Intervention Services for Young Children. *Pediatrics*. Vol 121/ Issue 6.

15 SAĞLIK KURULUŞLARINDA ÇOCUK GELİŞİMİ VE EKİP ÇALIŞMALARI: ABD'DEN BİR ÖRNEK

Prof. Dr. Pınar BAYHAN
Hacettepe Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Asılında süper kahramanlık, büyük savaşlar veren küçük çocukların kalbinde yer almaktadır

Anonim

GİRİŞ

Çocukların sağlıklı gelişmeleri ve gelişiminde var olan gecikmeleri bir an önce belirleyip telafi etmek için bir sisteme gereksinim vardır. Burada anlatılacak sistem yazarın Amerika Birleşik Devletleri'nde 3 aylık çocuk hastanesinde çalışmaları sonucu elde ettiği deneyimlerinden derlenmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tüm eyaletlerde Sağlık Bakım Hizmetleri bölümü bulunmaktadır. Bu hizmetlerin amacı; Ekonomik, bütünleştirilmiş, yüksek kaliteli sağlık bakımı sunmaktır. Bu sağlık bakımının içinde tıp, diş, psikiyatri gibi hizmetler dahil olup doğru tedavi hizmetlerini ve uzun süreli bakımı da içine almaktadır. Sağlık Bakım Hizmetlerindeki programlar eyaletlere göre değişmektedir. Bazı programlar tüm eyaletlerde mutlaka yer almakta bazıları ise eyaletlerin gereksinimlerine göre oluşturulmaktadır. Amerika Birleşik Dvletlerinin Kaliforniya eyaletinde Sağlık Bakım Hizmetleri'ne bağlı 62 program bulunmaktadır. Bu programlardan bazıları;

- Korunmaya muhtaç çocukların sağlık bakımı
- Yüksek riskli bebek izlemi
- Gelişimsel engelliler için ev ve toplum temelli servisler
- Yasal ve devlet işlemleri
- Ev destek işlemleri (görme engelli, ortopedik ya da yaşlılara)
- Uzun süreli bakım
- Medikal tedavi
- Davranışsal sağlık tedavisi
- Hamile kadını korumak
- İstismar
- Yenidoğan tarama
- Çocukların tıbbi servisi
- Ombudsman
- Genetik hastalıklar programı
- Her kadını saymak
- Çocuk sağlığı ve engele müdahale
- Kaliforniya Çocuk hizmetleri

Buradaki programlardan Kaliforniya eyaletinde yapılan "Kaliforniya Çocuk Hizmetleri" ve bütün eyaletlerde yürütülen "Çocuk Sağlığı ve Engele Mdahale" programlarından ve işleyişinden bahsedilecektir (California Department of Health Care Services, TB, Bayhan, 2016a).

KAYNAKLAR

Bayhan, P. (2017c). Çocuk Hastanesinden Merkeze bir Sistemin Öyküsü. *I. Uluslararası Sağlık Bilimleri Kongresi*, 27 Haziran-1 Temmuz 2017, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Bayhan, P. (2017b). Sağlık Alanında Çocuk Gelişimi ve İyi Örnekler. *4. Çocuk Gelişimi Öğrenci Kongresi*, 11-13 Mayıs 2017, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Bayhan, P. (2017a*). Sağlık Bilimlerinde Çocuk Gelişimi*. *10. Yılında Sağlık Bilimleri Fakültesi Kongresi,* 26 Nisan 2017, Hacettepe Üniversitesi Kültür Merkezi M Salonu, Ankara.

Bayhan, P. (2016b). Çocuk Hastanesinden Merkeze Bir Sistemin Öyküsü: Çocuklar için Takım Olmak. *Sağlık Bilimleri Kongresi, "Küreselleşen Dünyada Sağlık Bilimleri",* 24-25 Kasım 2016, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi, Sıhhiye-Ankara.

Bayhan, P. (2016a). Çocuk Hastanesinden Erken Müdahale Merkezine Bir Sistemin Öyküsü, *Çocuk Gelişiminde Yeni Gelişmeler II*, 25 Nisan 2016, Çocuk Gelişimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Akademik Paylaşım ve Asistan Eğitim Toplantısı, Hacettepe Üniversitesi Kültür Merkezi, R Salonu, Ankara.

Child Health and Disability Prevention Program (TB). http://www.dhcs.ca.gov/services/chdp/Pages/default.aspx. Erişim Tarihi: 13. 06.2016.

California Department of Health Care Services (TB). http://www.dhcs.ca.gov/services/chdp/Pages/default.aspx. Erişim Tarihi: 06. 05.2016.

Centers for Medicare and Medicaid Services (2013). Birth to 5 : Watch Me Thrive. https://www.acf.hhs.gov/ecd/child-health. Erişim Tarihi: 02. 03.2016.

Medicaid (TB). https://www.medicaid.gov/about-us/index.htm. Erişim Tarihi: 02. 03.2016.

National Academy for State Health Policy (NASHP) (TB). https://nashp.org/. Erişim Tarihi: 02. 05.2016.

YARATICILIK REHBERİ: GELİŞİMSEL VE EĞİTİMSEL ALANLARDA YARATICILIK

Editör
Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-605-9877-81-7

Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Editör
Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ

Yazarlar
Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ, Prof. Dr. Neriman ARAL, Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ
Doç. Dr. Nilgün CEVHER KALBURAN, Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN,
Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK, Dr. Öğr. Üyesi Aylin SÖZER ÇAPAN,
Dr. Öğr. Üyesi Canan YILDIZ ÇİÇEKLER, Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN
Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN, Öğr. Gör. Dr. Fatma Ülkü YILDIZ
Öğr. Gör. Feryal SAVCI, Öğr. Gör. Hande USBAŞ, Arş. Gör. Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ,
Bil. Uzm. Zafer DURAN, Nihan DEMİRBAŞ

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak CANBAZ AKKAYA

Grafik Uygulama
Elif HALAÇOĞLU

Organizasyon
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
Baskı: Ankara - Ekim, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

SUNUŞ

Çocuk Gelişimi Kitap Seti, bugüne kadar yazılmış olan çocuk gelişimi kitaplarından farklı olarak, normal gelişim gösteren (tipik), özel gereksinimli (atipik) olan ve risk altında bulunan tüm çocukları (0-18 yaş) tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak ve alana katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu setteki kitaplardan, çocuk gelişimi ve ilgili alanlarda eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler, akademisyenler, anne-babalar ve çocuk eğitimine gönül vermiş olan tüm bireylerin yararlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı üniversiteler ve kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ile çocuk gelişimciler ve çocuk gelişim öğrencileri ile yayın sektöründeki kişiler bir araya gelerek geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemiş ve alandaki eksikliklerin neler olduğuna ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor dikkate alınarak alanın ihtiyaçları ile Çocuk Gelişimi Programları doğrultusunda Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alabilecek kitap isimleri ile bu kitapların içerikleri taslak halinde oluşturulmuştur. Kitap isimlerinin belirlenmesinin ardından her bir kitap için editörler belirlenmiştir. Editörler kitaplarda yer alacak bölümler hakkında bir çalışma gerçekleştirerek bölümleri yazma konusunda destek alabilecek bölüm yazarlarını belirlemiştir. Editörler ve bölüm yazarlarının tümünün katılımıyla gerçekleştirilen ikinci toplantıda ise kitapların içerikleri gözden geçirilmiş, her bir bölümde hangi konuların ele alınması gerektiğine ilişkin içerik hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş ve yazım kuralları ile ilgili ortak kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda kitapların yazımında güncel bilgilere, yurtdışında yapılan çalışmalara, Türkiye örneklerine ve bazı kitaplarda da etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk Gelişimi Kitap Setinde yer alan kitaplar aşağıda sunulmuştur.

- Aile Eğitimi ve Katılımı
- Aile Yaşam Döngüsü
- Cinsel Gelişim ve Eğitim
- Çocuk Edebiyatı
- Çocuk Gelişimi
- Çocuk Hakları
- Çocuk ve Müzik
- Çocuk ve Oyun
- Çocuklarda Davranış Yönetimi
- Erken Müdahale
- Gelişim Kuramları
- Gelişim Psikolojisi
- Gelişimsel Destek Programları: Tanımlar ve Programlar
- Gelişimsel Destek Programları: Gelişim Alanlarına Göre Uygulama Örnekleri
- Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri: Özel Eğitim
- Sağlık Kuruluşlarında Çocuk
- Yaratıcılık Rehberi: Gelişimsel ve Eğitimsel Alanlarda Yaratıcılık

Uzun bir süreçte, oldukça yoğun akademik çalışma, özveri gerektiren Çocuk Gelişimi Kitap Setinin alana yeni bir bakış açısı getireceği, bir başvuru kaynağı olacağı ve daha da önemlisi gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kitabın oluşturulmasında emeği geçen başta editörler olmak üzere Çocuk Gelişimi Kitap Seti'ndeki yol arkadaşları olan tüm öğretim elemanlarına, görüş ve önerileri ile bizleri yüreklendiren çocuk gelişimcilere ve Hedef Yayıncılıktaki tüm çalışanlara sonsuz teşekkür ederiz.

Çocuk Gelişimi Kitap Seti'nin herkese yararlı olması dileğimizle...

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL
Prof. Dr. Neriman ARAL
Prof. Dr. İsmihan ARTAN

SUNUŞ/YARATICILIK REHBERİ:
GELİŞİMSEL VE EĞİTİMSEL ALANLARDA YARATICILIK

Hızla gelişen ve değişen dünyada artık yepyeni stratejilerin ve düşünüş biçimlerinin işe koşulması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Artık hızlı düşünceler üreten, bilinenlerden yola çıkarak kombinasyonlar ve ilişkiler türetip yepyeni fikirler sunabilen, olaylara farklı açılardan bakabilen, zorluklardan yılmayan, risk almaktan çekinmeyen, teknolojiyi etkin biçimde kullanabilen bir nesil için gerekenleri sağlamanın önemi daha da güçlenmektedir. Bu neslin başarılı bir toplum oluşturmasında farklılık ya da aykırılığı barındıran "yaratıcılık" becerisine sahip olması bir zorunluluk halini almaya başladı.

Bu kitabın amacı, çocukların gelişimlerinde yaratıcılık becerisinin ele alınışına ilişkin bir bilgi kaynağı sunmaktır. Bu amaçtan yola çıkarak hazırladığımız kitabımız onbir bölümden oluşmaktadır. Tüm bölümler Çocuk Gelişimi ve Eğitimi alanında çalışmalar yapan öğrenciler, öğretmenler ve eğitimde yaratıcılıkla ilgili çalışmalar gerçekleştiren kişilere yol gösterici olarak düzenlenmiştir. İçeriğin oluşumunda ilk olarak Sağlık Bilimleri Fakültelerinin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi bölümlerinin müfredatı göz önüne alınmıştır.

Yaratıcılığı kavramsal ve kuramsal olarak ele alıp süreç, eğitim programları, yaratıcı kişilerin özellikleri, yaratıcılığın değerlendirmesi ve yaratıcılığı destekleyen sanat alanlarına ilişkin sanat ve dramanın yaratıcılıktaki rolü gibi bölümlerle yaratıcılığı inceleyeceğimiz kitabımızda farklı üniversitelerden yaratıcılık alanında çalışmalar gerçekleştiren akademisyenlerin emeği bulunmaktadır. Bu emeği harcayarak kısa sürede kitabımızın oluşmasında katkı sunan tüm yazarlarımız başta olmak üzere, dizgi ve basım aşamasında çalışanlar ve Hedef Yayıncılık ailesine teşekkürü borç bilirim.

Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
YARATICILIĞA KAVRAMSAL BAKIŞ
Öğr. Gör. Dr. Fatma Ülkü YILDIZ

YARATICILIĞIN TARİHÇESİ 12
YARATICILIĞA KAVRAMSAL BAKIŞ 13
YARATICILIK BİR BECERİ MİDİR? 15
YARATICILIK TANIMLARI 16
YARATICILIĞA GELİŞİMSEL BAKIŞ 18
YARATICILIKLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 19
YARATICILIK İLKELERİ 21
YARATICILIK DÜZEYLERİ 25
4 C'DEN 5C'YE YARATICILIĞIN KATEGORİZASYONU 26
YARATICILIĞIN YÖNÜ (ODAKLAŞILAN NOKTA) 28
YARATICILIK TEORİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖZETİ 30
KAYNAKLAR 32

BÖLÜM 2
YARATICILIĞA AİT ZİHİNSEL SÜREÇLER VE YARATICILIĞIN GELİŞİMİ
Prof. Dr. Neriman ARAL - Dr. Öğr. Üyesi Canan YILDIZ ÇİÇEKLER

GİRİŞ 36
BEYİN GELİŞİMİ 37
Beyin ve Gelişiminde Sinir Siteminin İşlevleri 37
Sinir Sistemini Oluşturan Unsurlar 38
Beyin 38
Beyincik 39
Omurilik Soğanı 39
Omurilik 39
BEYİN VE ÖĞRENME 40
BEYİN VE YARATICILIK 43
YARATICI DÜŞÜNME 45
YARATICILIK VE ZEKÂ İLİŞKİSİ 46
YARATICILIĞA AİT ZİHİNSEL SÜREÇLER 48
İmge 48
Algı 48
Duygu 49
İmgelem 49
Simgeler 49
Mecaz 50
ÇOCUKTA YARATICILIĞIN GELİŞİMİ 50
Bebeklikte Yaratıcılığın Gelişimi 51
İlk Çocuklukta Yaratıcılığın Gelişimi 52
Son Çocuklukta Yaratıcılığın Gelişimi 52
Ergenlikte Yaratıcılığın Gelişimi 52
SONUÇ 55
KAYNAKLAR 56

BÖLÜM 3
YARATICILIĞIN KURAMSAL TEMELLERİ
Öğr. Gör. Feryal SAVCI

GİRİŞ 60
YARATICILIĞIN KURAMSAL TEMELLERİ 61
KURAMLAR NEDEN ÖNEMLİDİR? 61
YARATICILIKLA İLGİLİ KURAMLAR 61
Psikoanalitik Kuram 61
İnsancıl Kuram 64
Çoklu Zeka Kuramı 67
Gestalt Kuramı 71
Çağrışımsal Kuram 72
SONUÇ 73
KAYNAKLAR 74

BÖLÜM 4
YARATICI BİREYLER VE ÖZELLİKLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK - Arş. Gör. Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ

YARATICI BİREYLER VE ÖZELLİKLERİ 76
YARATICI DEHALARIN YAŞAM ÖYKÜLERİ 82
YARATICILIK VE MOTİVASYON 85
YARATICILIĞIN ENGELLERİ 88
Yaratıcılığın Gelişimini Engelleyen Faktörler 88
YARATICILIKTA AİLENİN ROLÜ 91
Aile Tipleri ve Yaratıcılık 92
Anne-Baba Yaklaşımları ve Yaratıcılık 93
AİLELERE ÖNERİLER 94
YARATICI PERFORMANSI GELİŞTİRİCİ ETKİNLİKLER 96
KAYNAKLAR 100

BÖLÜM 5
EĞİTİMDE YARATICILIK
Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN - Nihan DEMİRBAŞ

GİRİŞ 104
EĞİTİMDE YARATICILIK 104
ÖĞRENMEDE YARATICILIK 106
YARATICILIK İÇİN EĞİTİM KÜLTÜRÜ 108
YARATICI ÖĞRENME VE YENİLİKÇİ ÖĞRETİM İÇİN KONULAR 109
YARATICILIĞI GELİŞTİRMEYE YÖNELİK ÖĞRETİM YAKLAŞIMLARI 110
EĞİTİMDE KULLANILAN YARATICILIĞI DESTEKLEMEYE YÖNELİK PROGRAMLAR 112
5e ve 7e Modeli 112
Probleme Dayalı Öğrenme Modelleri 114
Sorgulama Temelli Eğitim Modellerinde Yaratıcılık 115
Yaratıcı ve Eleştirel Düşünme (Pyp) 115
Okul Öncesi Çocuklarda Yaratıcı Düşüncenin Boyutları(P4c) 117
Zenginleştirilmiş Eğitim Programları 118
FARKLI OKUL ÖNCESİ EĞİTİM YAKLAŞIMLARINDA YARATICILIK 118

HİGH SCOPE YAKLAŞIMINDA YARATICILIK 118
High Scope Yaklaşımının Temel İlkeleri 119
High Scope Programlarında Yaratıcılığı Geliştirici Etkinlik Örnekleri 120
REGGİO EMİLİA YAKLAŞIMINDA YARATICILIK 121
Reggio Emilia Yaklaşımının Temel İlkeleri 122
Reggio Emilia Programında Yaratıcılığı Geliştirici Etkinlik Örnekleri 123
WALDORF YAKLAŞIMINDA YARATICILIK 124
Waldorf Yaklaşımının Temel İlkeleri 124
Waldorf Programında Yaratıcılığı Geliştirici Etkinlik Örnekleri 125
KAYNAKLAR 126

BÖLÜM 6
TEKNOLOJİ ÇAĞINDA YARATICILIK
Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN - Bil. Uzm. Zafer DURAN

DİJİTAL DÜNYA VE YAŞAMA ETKİLERİ 130
TEKNOLOJİK ARAÇLAR 130
İnternet 130
Bilgisayar 133
Akıllı Telefon 134
Televizyon 135
ÇOCUĞUN GELİŞİM ALANLARINA TEKNOLOJİNİN ETKİSİ 135
Bilişsel Gelişime Teknolojinin Etkisi 135
Fiziksel Gelişime Teknolojinin Etkisi 136
Dil Gelişimine Teknolojinin Etkisi 136
Psiko-Motor Gelişime Teknolojinin Etkisi 137
Sosyal-Duygusal Gelişime Teknolojinin Etkisi 137
Ahlak Gelişimine Teknolojinin Etkisi 137
Cinsel Gelişime Teknolojinin Etkisi 137
MEDYA VE ÇOCUK 138
Sosyal Medya ve Yaratıcılığa Etkisi 138
BAZI TEKNOLOJİLERİN ÇOCUĞUN YARATICILIĞINA ETKİSİ 140
Dijital Sanatın Çocukta Yaratıcılığı Geliştirmesi 140
Fotoğrafın Çocukta Yaratıcılığı Geliştirmesi 140
Dijital Hikayelerin Çocukta Yaratıcılığı Geliştirmesi 141
Dijital Oyunların Çocukta Yaratıcılığı Geliştirmesi 141
AİLELERİN TEKNOLOJİ KULLANIMI VE YARATICILIK GELİŞMESİNDE ROLÜ 143
İnternetin Olumsuzluklarından Çocukları Korumak İçin Öneriler 144
TEKNOLOJİ EĞİTİMİNİN ÇOCUKLARIN YARATICILIK YETENEĞİNE ETKİSİ 144
Teknolojik Tasarım 145
ÇOCUKLARIN TEKNOLOJİK YARATICILIĞINI GELİŞTİREN ETKİNLİKLER 145
TEKNOLOJİYE DAYALI ETKİNLİK ÖRNEKLERİ 146
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR İÇİN TEKNOLOJİ 152
KAYNAKLAR 154

BÖLÜM 7
YARATICILIĞI DESTEKLEYEN ORTAMLAR VE ORTAM DÜZENLEMESİ
Öğr. Gör. Hande USBAŞ

GİRİŞ 158
ORTAM DÜZENLEMESİ 158
EĞİTİM ORTAMI 165
EV ORTAMI 170
DIŞ MEKÂN 174
DİĞER MEKÂNLAR 178
OYUN ALANLARININ ÖNEMİ 181
YARATICI ORTAMLARIN DÜZENLENMESİNDE YETİŞKİNLERİN ROLÜ 183
Eğitimcilerin Rolü 184
Ebeveyn ve Birincil Bakım Verenlerin Rolü 184
KAYNAKLAR 186

BÖLÜM 8
YARATICILIĞIN ÖLÇÜLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Aylin SÖZER ÇAPAN

GİRİŞ 188
YARATICILIĞIN İŞLEM (PROCESS) AÇISINDAN ÖLÇÜLMESİ 188
YARATICILIĞIN KİŞİ (PERSON) AÇISINDAN ÖLÇÜLMESİ 192
YARATICILIĞIN ÜRÜN (PRODUCT) AÇISINDAN ÖLÇÜLMESİ 194
YARATICILIĞIN YER/ORTAM (PLACE) AÇISINDAN ÖLÇÜLMESİ 195
UYGULAYICILARA ÖNERİLER 196
KAYNAKLAR 197

BÖLÜM 9
SANAT VE YARATICILIK
Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ

GÖRSEL SANAT EĞİTİMİNDE YARATICILIK 200
GÖRSEL SANAT EĞİTİMİNİN GELİŞİMSEL KAZANIMLARI 202
SANATLA İLGİLİ YAKLAŞIMLAR 203
ÇOCUKLARDA SANATIN GELİŞİMİ 204
GÖRSEL SANAT EĞİTİMİNİN AMAÇLARI VE STANDARTLARI 209
SANAT ETKİNLİKLERİNİ PLANLAMA, UYGULAMA VE DEĞERLENDİRME 211
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARI SANATA KATMAK 219
EĞİTİM PROGRAMINDA SANATI BÜTÜNLEŞTİRME 220
SANAT ELEŞTİRİSİ 220
MÜZE EĞİTİMİ 222
SONUÇ 224
KAYNAKLAR 227

BÖLÜM 10
DRAMA VE YARATICILIK
Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN - Doç. Dr. Nilgün CEVHER KALBURAN

GİRİŞ 232
YARATICI DRAMA 232
YARATICI DRAMANIN ÇOCUĞUN GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 234
Bilişsel ve Dil Gelişimi 235
Sosyal-Duygusal Gelişim 235
Motor Gelişim 236
YARATICI DRAMA VE YARATICILIK 236
YARATICI DRAMA UYGULAMA AŞAMALARI 238
Isınma- Hazırlık 239
Canlandırma 240
Değerlendirme-Tartışma 240
YARATICI DRAMA ETKİNLİKLERİ 241
Pandomim 241
Rol Oynama 242
Doğaçlama 243
Dramatizasyon 244
Hikayelerden Oyunlar Oluşturma 244
YARATICI DRAMADA EĞİTİMCİNİN ROLÜ 245
YARATICI DRAMADA YARATICI MATERYALLERİN KULLANILMASI 246
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR VE YARATICI DRAMA 248
SONUÇ 250
KAYNAKLAR 257

BÖLÜM 11
YARATICILIĞI DESTEKLEYİCİ UYGULAMA VE ETKİNLİKLER
Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ

GİRİŞ 260
BİREYSEL YARATICILIĞIN ÖNEMİ 260
YARATICILIĞI DESTEKLEYEN YÖNTEM VE ETKİNLİKLER 261
BİREYLERDEKİ YARATICILIĞI GELİŞTİREN YÖNTEMLER 261
YARATICI DÜŞÜNME BECERİSİNİ DESTEKLEYEN YÖNTEMLER 262
Beyin Fırtınası 263
Zihinsel Resim Yapma 263
Scamper (Yönlendirilmiş Beyin Fırtınası): 264
Düşünce Matrisi 265
Yaratıcılığı Destekleyen Sorular 265
ÇOCUKLARIN YARATICILIKLARINI İFADE YOLLARI 266
UYGULAMA ÖRNEKLERİ 271
KAYNAKLAR 277

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 278

1 YARATICILIĞA KAVRAMSAL BAKIŞ

Öğr. Gör. Dr. Fatma Ülkü YILDIZ
Konya Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Hayalgücü yaratıcılığın başlangıcıdır. Neyi arzu ederseniz onun hayalini kurarsınız ve neyin hayalini kurarsanız sonunda onu elde edecek yaratıcılığı bulursunuz.
George Bernard Shaw

YARATICILIĞIN TARİHÇESİ

Yaratıcılığı teşvik etme arzusu Eski Yunanlılara kadar dayanmaktadır. Bu dönemde yaratıcılık eğitim düşüncesinde yer alan bir olgu olarak dikkat çekmektedir (Cropley, 1995). Alan yazını incelendiğinde, eski yıllardaki kaynaklarda yaratıcılık kavramı genellikle doğal olarak kabul görmesine rağmen geliştirilebilen bir beceri olarak görülmüyordu (Parnes, 1999). Bu nedenle de yaratıcılık fikri dahilere atfedildi. Uzun yıllar zeka ve yaratıcılık, psikolojik hastalıklar ve yaratıcılık, kişilik ve yaratıcılık konuları araştırıldı ancak üstün zeka üstün yaratıcılık ya da zeka ile yaratıcılık arasında kesin bir bağlantı kurulamadı (Andersen, 2009; Besançon, 2013).

Genel olarak, 17. yüzyıldan, 20. yüzyılın başlarına kadar güçlü yaratıcı yetenek için en yaygın terim dehaydı. İnsanların yaratıcılık terimini kullanarak bunu bilimsel açıdan tanımlama çabasına girişimleri ise, ancak yirminci yüzyılda psikolojinin modern bir disiplin olarak yaygınlaşmasıyla oldu. 1921 yılında Terman tarafından deha ve yüksek zekanın aynı şey olduğu fikrinden yola çıkılarak başlayan bu süreçte yaratıcılığın zeka ile bir ilişkisi ortaya konsa da aynı zamanda her ikisinin de farklı oldukları netleşmişti.

Wallas (1926)da yaratıcılığın çalışma şeklini hazırlık, kuluçka, aydınlanma ve doğrulama aşamalarından oluşan bir modelle açıkladı. Bu tanım da üstün yetenekli ya da dahiler için oluşturulmuş gibiydi. Ancak bu alanda bazı önemli çalışmalar yapılmasına rağmen, yaratıcılık çalışmaları 19. ve 20. yüzyıllar boyunca pek de gelişen, verimli bir alan olarak görülmemiştir. 1940'dan önceki çalışmalar çok fayda sağlamamıştır. 1950'de Amerikan Psikoloji Derneği başkanı olan Guilford; yeni fikirler üretme yetisi üstüne çalışmalar yapılması gerektiğini, son makalelerde yaratıcılığın dikkatleri çektiğini ve yaratıcılık konusunun psikolojinin içinde olması gerektiğini vurgulamasıyla birlikte (Andersen, 2009), bu yıllardan sonra Osborn ve Gordon'un çabaları ile dikkatler yaratıcılık konusuna daha fazla çekilmiştir. Osborn yaratıcılığı geliştirmek için ilk sistematik programı oluşturmuştur. Gordon'un Harward üniversitesinde kurduğu laboratuvar da yaratıcı düşünme çalışmalarının temelini oluşturmuştur. (Gordon, 1961; Orhon, 2014)

1954 yılında Yaratıcı eğitim vakfı (Creative Education Foundation-CEF) kurulur, 1955 de Yaratıcı Problem Çözme Enstitüsü(CPSI) kurulur. Osborn ve Parnes birlikte Yaratıcı Problem Çözme Eğitim programını geliştirirler, araştırmalarla yaratıcılık çalışmalarının olgunlaşma ve umut dönemine girdiği söylenmiştir. Nitekim 2017 yılına kadar CEF ve CPSI 60'ın üzerinde yaratıcılık kongresi düzenlemiştir (URL,5)

Yaratıcılığın tanım denemeleri ve tartışmaları 1950-1985 yılları arasında yoğun biçimde gerçekleşmiştir ve günümüzde de kesintisiz bu tartışmalar devam etmektedir. Araştırmalar gruplandığında dört alanda yoğunluk göze çarpmaktadır: Yaratıcı hareketle ilgili bilişsel süreçler, yaratıcı kişinin ayırt edici özellikleri, yaratıcılığın bireysel ömür boyunca gelişimi ve ortaya çıkışı ve yaratıcı etkinlikle en çok bağlantılı olan sosyal ortamlar (Simonton, 2000). Torrance (1981)'da ıraksak düşüncenin, akıcılık, hayal gücü ve özgünlük özelliklerinden hareket ederek yaratıcı düşüncenin boyutlarına açıklık getirmeye çalışmıştır.

1970 ve 1980 yıllarında, araştırmacıların dikkatleri bilişsel psikolojiye dayanan ve insanların yaratıcı davranışlarla meşgulken ortaya çıkan iç zihinsel süreçlere odaklanan ikinci dalga olan bilişsel yaklaşıma kaymıştır. 1980 ve 1990'larda da bilişsel yaklaşım sosyokültü-

KAYNAKLAR

Amabile, T. M. (1983). The social psychology of creativity. New York: Springer-Verlag.

Amabile, T. M. (1996). Creativity in context: Update to the social psychology of creativity. Boulder, CO: Westview Press.

Amabile, T. M.(2012). Componentıal Theory Of Creatıvıty, Harvard Business School To appear in Encyclopedia of Management Theory (Eric H. Kessler, Ed.), Sage Publications, http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/12-096.pdf

Andreasen C, N. (2009)Yaratıcı Beyin Dehanın Nörobilmi (2. Baskı)(Çeviren: Kıvanç Güney), Arkadaş Yayınevi, Ankara.

Arenofsky, J. (2000). How to put creativity into your work life. Career World, 29(1), 24-29.URL.3. https://elibrary.ru/item.asp?id=3830452(2017)

Bailin, S. (1984). Creativity and Skill.

Banger, G. (2014) TRIZ: Yaratıcı Problem Çözme Teorisi http://www.bizobiz.net/triz-yaratici-problem-cozme-teorisi/(2017)

Beghetto, R. A., ve Kaufman, J. C. (2007). Toward a broader conception of creativity: A case for mini-c creativity. Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 1, 73–79.

Beghetto, R. A. (2010). Creativity in the classroom. In J. C. Kaufman, & R. J. Sternberg (Eds.), The Cambridge handbook of creativity (pp. 447–466). Cambridge, UK: Cambridge University Press. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=Ux0uDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT8&dq=+Creativity(2017)&ots=CyyyJ_U6DB&sig=RLgC3ch3syZ2Yjv8t9CkNyG2Z3A&redir_esc=y#v= onepage&q=Creativity(2017)

Bentley,. T. (2004) Yaratıcılık. Çev: Onur Yıldırım. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Berk, L. E. (2013). Bebekler Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa. N.I.Erdoğan (Çev. Ed.),Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Besançon, M. (2013). Creativity, giftedness and education. Gifted and Talented International, 28(1-2), 149-161.

Buyurgan, S., Buyurgan, U. (2007). Sanat eğitimi ve öğretimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık. http://pegem.net/dosyalar/dokuman/14042012150429sanat%20E%C4%9Fitimi.pdf

Buzan, T. (2008) How To İmprove Your Creative Thinking, videojug.com https://www.youtube.com/watch?v=zO2LdDpx-Tc (2017).

Can Yaşar, M. (2009). *Anasınıfına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Yaratıcı Düşünme Becerilerine Drama Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi*.(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Chien, C. Y., ve Hui, A. N. (2010). Creativity in early childhood education: Teachers' perceptions in three Chinese societies. Thinking Skills and Creativity, 5(2), 49-60.

Craft, A. (2003). The limits to creativity in education: Dilemmas for the educator. British journal of educational studies, 51(2), 113-127.

Cropley, A.J. (1990). Creativity and mental health. Creativity Research Journal, 3,167-178.

Cropley, A.J. (1992). More ways than one. Fostering creativity in the room. Norwood, NJ:Ablex.

Cropley, A. J. (1995). Fostering creativity in the classroom: General principles. In M. Runco (Ed.), The creativity research handbook Vol. 1 (pp.83-114). Cresskill, NJ: Hampton Press.

Cropley, A. J. (1999). Definition of creativity. Encyclopedia of creativity, 1, 511-524.

Csikszentmihalyi, M., ve Wolfe, R. (2000). New conceptions and research approaches to creativity: Implications of a systems perspective for creativity in education. In K. A. Heller, F. J. Monks, R. J. Sternberg, & R. F. Subotnik (Eds.), International handbook of giftedness and talent (2nd ed., pp. 81–93). Oxford: Elsevier.

Gardner, H. (2006). Eğitimli Akıl Olayların ve Standart Testlerin Ötesinde, Her Çocuğun Hak Ettiği Eğitim Sistemi. İngilizceden Çeviren: Özden AKBAŞ. İstanbul: Morpa.

Gardner, H., ve Gardner, E. (2008). Art, mind, and brain: A cognitive approach to creativity. Basic Books.

Gaut, B. (2009). Creativity and skill. In The idea of creativity (pp. 83-104). Brill.

Gordon, W. J. (1961). Synectics: The development of creative capacity.

Gruber, H. E. (1993). Creativity in the moral domain: Ought implies can implies create. Creativity Research Journal, 6(1-2), 3-15.

Hennessey, B. A. (1997). Teaching for creative development: A social-psychological approach. In N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), Handbook of gifted education (2nd ed., pp. 282–291). Boston: Allyn & Bacon.

Healy, J. M. (1999). Çocuğunuzun Gelişen Aklı: Doğumdan Ergenliğe Öğrenme ve Beyin Gelişimi (1. Baskı)(Çev. Ayşe Bilge Dicleli). İstanbul: Boyner Holding Yayınları.

Isbell, R.T. and Raines S.C. 2003. Creativity and the arts with young children. Thomson Delmar Learning Printed, 352 p., Canada.

Jersild,. T. A. (1968). Çocuk Psikolojisi. Çev: Gülseren Günce. Ankara: S Yayınları.

Kozbelt, A., Beghetto,A.R., Runco, M. (2007) Theories of Creativity - University of Oregon https://static1.squarespace.com/static/52d6f16be4b0770a479dfb9c/t/53bfc77be4b04e5d54cfb085/1405077371508/ThryCrty%28KozbeltBeghettoRunco%2C2010%29.pdf. (2018).

Kaufman, J. C., ve Beghetto, R. A. (2009). Beyond big and little: The four c model of creativity. Review of general psychology, 13(1), 1. http://www.jamesckaufman.com/wp-content/uploads/2012/08/Kaufman-Beghetto-2009-Beyond-big-and-little-The-four-c-model-of-creativity.pdf(2017).

Kaufman, J. C., ve Beghetto, R. A. (2013). Do people recognize the four Cs? Examining layperson conceptions of creativity. Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 7(3), 229–236. https://s3.amazonaws.com/jck_articles/KaufmanBeghetto2013.pdf(2017).

Land , R. (2017) A Fold Apart: Origamist Robert Lang's Incredible Paper Creations. video .https://www.youtube.com/watch?v=DJ4hDppP_SQ

Land, R. (2017) The Math Macig of Origami. TED konuşması. https://www.ted.com/talks/robert_lang_folds_way_new_origami

Maker, C.J., ve Nielson, A.B. (1995). Curriculum development and teaching strategies for gifted learners. 2nde ed. Austin,TX: Pro-Ed.

Martindale, C. (1989). Personality, situation, and creativity. In Handbook of creativity (pp. 211-232). Springer US. https://storyality.wordpress.com/2012/12/06/what-is-creativity-and-how-does-it-work/

Montessori,.M. (1997). *Çocuğun Eğitimi Montessori Metodu*. Güler Yücel. Çev. İstanbul: Özgür Yayınları. (Kitabın Orijinal Adı:The Screet Of Childhood, Orijinal Basım Tarihi:1950)

Montessori, M. (2015*) Emici Zihin.* Okhan Gündüz. Çev. İstanbul: Kaknüs Yayınevi (Kitabın Orijinal Adı:The Absorbent Mind, Orijinal Basım Tarihi:1949)

NACCCE report 1998. http://www.tracscotland.org/sites/default/files/Creativity%20Culture%20and%20Education%20intro%20and%20summ..pdf(2017)

Nolan, V. (2010) Synectics as a Creative Problem Solving (CPS) System. http://synecticsworld.com/wp-content/uploads/2012/12/Imagine-That-Synectics-as-a-Creative-Problem-Solving-System.pdf

Orhon, G. (2014) Yaratıcılık, Ankara: Pegem Akademi

Ömeroğlu, E., 1990, "Anaokuluna Giden Beş-Altı Yaşındaki Çocukların Sözel Yaratıcılıklarının Gelişimine Yaratıcı Drama Eğitiminin Etkisi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özaşkın, A. G. A. G., ve Bacanak, A.(2016). Eğitimde Yaratıcılık Çalışmaları: Neler Biliyoruz?. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Journal of Research in Education and Teaching, Haziran 2016 Cilt:5 Özel Sayı Makale No: 25 ISSN: 2146-9199 http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/25.ayse_gul_ozaskin.pdf.(2017)

Öztuna, A. A. Gürdal., (2006), Çoluk Ç ocuk D ergisi "Çocukların Yaratıcı Fikir Geliştirmelerinde Beyin Fırtınasının Etkisi", Kök Yayıncılık, İstanbul.

Pala, M.(1999) *Çocuk Yuvalarında ve Aileleriyle Birlikte Yaşayan 7-11 Yaş Grubu Çocuklarda Yaratıcılığın İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Parnes, S. J. (1992). Source book for creative problem solving. Creative Foundation, Buffalo, NY, USA.

Parnes, S. J. (1999). Programs and courses in creativity. Encyclopedia of creativity, 2, 465-477. https://books.google.com.tr/books?id=cpc7CJH1-s8C&pg=RA1-PA466&lpg=RA1-PA466&dq=George+Eckstein%2BAdler&source=bl&ots=nM2jDMzh8B&sig=c1JwuJfAtv7xkzTO2Rg7MM2uYIA&hl=tr&sa=X&ve d=0ahUKEwjf6MKP_Y3WAhXCY1AKHbgeCjUQ6AEISjAJ#v=onepage&q=George%20Eckstein%2BAdler&f=false

Paulus, P. (2000). Groups, teams, and creativity: The creative potential of idea-generating groups. Applied psychology, 49(2), 237-262. URL.4. http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1464-0597.00013/full

Peterson, R. E. (2001). Establishing the creative environment in technology education: Creativity doesn't just happen by chance; the prepared environment nourished it. The Technology Teacher, 61(4), 7-11. http://go.galegroup.com/ps/anonymous?id=GALE%7CA80746800&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=fulltext&issn=07463537&p=AONE&sw=w&authCount=1&isAnonymousEntry=true

Piirto, J.(1997). On Frank Barron's No Rootless Flower: An Ecology of Creativity" Creativity Research Journal 10, 2& 3, 279-283.

Plucker, J. A., Beghetto, R. A., ve Dow, G. T. (2004). Why isn't creativity more important to educational psychologists? Potentials, pitfalls, and future directions in creativity research. Educational psychologist, 39(2), 83-96.

Radjou, N. (2015) TED konuşması: https://www.ted.com/talks/navi_radjou_creative_problem_solving_in_the_face_of_extreme_limits/transcript?language=tr#t-146315(2017).

Rhodes, M. (1961). An analysis of creativity. The Phi Delta Kappan, 42 (7), 305-310.

http://www.creativeeducationfoundation.org/about-cef/a-history-of-cef/ (2017).

Robinson, K. (2006). Do schools kill creativity?. TED. https://www.youtube.com/watch?v=iG9CE55wbtY

Richards, R. E. (2007). Everyday creativity and new views of human nature: Psychological, social, and spiritual perspectives. American Psychological Association.

Runco, M. A., ve Albert, R. S. (1986). The threshold theory regarding creativity and intelligence: An empirical test with gifted and nongifted children. Creative Child and Adult Quarterly, 11(4), 212-218.

Runco, M. A. (1993). Divergent thinking, creativity, and giftedness. Gifted Child Quarterly, 37(1), 16-22.

Runco, M. A. (2003). Education for creative potential. Scandinavian Journal of Educational Research, 47(3), 317–24.

Runco} M. A. (2oo4). Everyone has creative potential. In R. J. Sternberg, E. L. Grigorenko, & J. L. Singer (Eds.), Creativity: From potential to realization (pp. 2'-30). Washington, DC: American Psychological Association.

Runco} M. A. (2oo7). Creativity: Theories and themes: Research, development, and practice. New York: Academic Press.

Runco, M. A., ve Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. Creativity Research Journal, 24(1), 92-96.

San, İ. (1985). Sanat ve eğitim. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sawyer, R. K. (2012). The science of human innovation: Explaining creativity. New York, NY. https://storyality.wordpress.com/2012/12/11/storyality-14c-two-crucial-apa-speeches-guilford-1950-and-campbell-1975/

Sükan, Z. (1983). Okulöncesi etkinlikleri. Milli Eğitim Bakanlığı.

Sternberg, R. J. (1985). Implicit theories of intelligence, creativity, and wisdom. Journal of Personality and Social Psychology, 49(3), 607–627.

Sternberg, R. J., ve Lubart, T. I. (1995). Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity. New York: Free Press.

Sternberg, R. J. (2006). The nature of creativity. Creativity research journal, 18(1), 87-98.

Spendlove, D. (2008). Creativity in education: A review. Design and Technology Education: An International Journal, 10(2).

Schubert, D.S. (1973). Intelligence as necessary but not sufficient for cre¬ativity. Journal of Genetic Psychology, 112,45-47.

Simonton, D. K. (1988). Age and outstanding achievement: What do we know after a century of research? Psychological Bulletin, 104(2), 251–267.

Simonton, D. K. (1990). History, chemistry, psychology, and genius: An intellectual autobiography of historiometry. In M. A. Runco & R. S. Albert (Eds.), Theories of creativity (pp. 92- 11 5)· Newbury Park, CA: Sage.

Simonton, D. K. (2000). Creativity: Cognitive, personal, developmental, and social aspects. American psychologist, 55(1), 151.

Simonton, D. K. (2010). Creative thought as blind-variation and selective-retention: Combinatorial models of exceptional creativity. Physics of life reviews, 7(2), 156-179. https://pdfs.semanticscholar.org/da91/b7375f3e49f8017e50aef675822b2a30e921.pdf

Simonton, D. K. (2010b). Creativity in highly eminent individuals. The Cambridge handbook of creativity, 174-188.

Sungur, N. (1997). Yaratıcı Düşünce, Evrim Yayınevi.

Trawick-Swith, J. (2013). Erken çocukluk döneminde gelişim. Berrin Akman (Çev. Ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Taş, I. (2017) *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı'nın 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora tezi) Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Urban, K.K. (1995). Different Models İn Describing, Exploring, Explaining And Nurturing Creativity İn Society. European Journal for High Ability, 6, 143-159.

URL, 1, http://www.creativityatwork.com/2014/02/17/what-is-creativity/(2017).

URL, 2. http://www.hbs.edu/faculty/publycation%20Files/12-096.pdf(2017).

URL, 3. https://elibrary.ru/item.asp?id=3830452 (2017).

URL, 4, http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1464-0597.00013/full(2017).

URL, 5, http://www.creativeeducationfoundation.org/creative-problem-solving/the-cps-process/(2017).

Wallas, G. (1926). The art of thought. New York: Harcourt Brace.

Walberg, H.J., ve Staniha, W.E. (1992). Productive human capital: Learning, creativity, and eminence. Creativity Research Journal, 5, 323-341.

Weisberg, R. W. (1993). Creativity: Beyond the myth of genius. New York: W. H. Freeman.

Velikovsky, J. T. (2012). What is big-c `creativity' – and how does it work? StoryAlity, Wordpress.com, Sydney. https://storyality.wordpress.com/2012/12/06/what-is-creativity-and-how-does-it-work/(2017)

Velikovsky, J. T. (2017). https://storyality.wordpress.com/creative-practice-theory/(2017).

Vernon, P.E., (1988)., The Nature-nature Problem In Creativity. Handbook of Creativity, New York.Vernon, (1977)

Yıldız, F. Ü. (2000). *"Deneysel Yaratıcılık Programının" 4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Bilişsel Gelişime Etkileri*(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya.

Yıldız, F. Ü. (2004). Yaratıcılığın Temelleri. Çocuk ve Aile Yazıları. Ed. Nurcan Koçak, 1, 105-116.

Yıldız, F. Ü. ve Şener, T. (2016). Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık Eğitimi ve Yaratıcı Etkinliklerde Kullanmak İçin Materyal Hazırlama (3. Baskı).Ankara: Nobel Yayınevi

Yıldız, V. (2003). Scamper, *Çoluk Çocuk*. Dergisi, İstanbul.

2 YARATICILIĞA AİT ZİHİNSEL SÜREÇLER VE YARATICILIĞIN GELİŞİMİ

Prof. Dr. Neriman ARAL
Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Canan YILDIZ ÇİÇEKLER
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Okul Öncesi Eğitimi ABD

Bu dünyada ilerleyen kişiler, kolları sıvayıp istedikleri ortamı arayan, bulamayınca da yaratan kişilerdir.
Bernard Shaw

GİRİŞ

Yaratıcılık çok farklı yönlerden bakılabilecek karmaşık bir kavramdır. Yaratıcılığın tek bir anlamını benimsemek ya da kabul etmek oldukça güç olduğu için her disiplinde ne, niçin, nerede, nasıl, kim, ne zaman gibi soruların sorulmasıyla farklı anlamları çıkan ve bu yönüyle çok fazla anlama sahip olan geniş bir kavramdır (Can Yaşar, 2009).

Yaratıcılık, bilinen şeylerden yeni bir şeyler çıkarmak, özgün bir senteze varmak, bir takım sorunlara yeni çözüm yolları bulmak, daha önceden kullanılmamış ilişkiler arasındaki ilişkileri kurmak, böylece yeni bir düşünce şeması içinde yeni yaşantı, deneyim, fikir ve ürünler ortaya koymaktır (Aral vd., 2001; San, 2004).

Yaratıcılık kavramının batı dillerindeki karşılığı "Kreativitaet, creativity" olup Latince "creare" sözcüğünden gelmekte ve "doğurmak, yaratmak, meydana getirmek" anlamında kullanılmaktadır. Yaratıcılığın tanımları, yaratma hareketini "bilişsel süreçler, kişisel özellikler, sosyal yapı ve yaşam-gelişim" olmak üzere dört farklı bakış açısıyla incelemektedir. Bunların hepsi birbirleri ile etkileşim içerisinde olup yaratıcılığın performansına katkı sağlamaktadır (Aktan, 2015; Ryser, 2007; San, 2004).

Yaratıcılık; bir tutum, bir süreç, bir ürün, bir beceri, kişilik özelliklerinin birleşimi ve çevresel koşulların bir sonucudur (Yıldız Bıçakçı, 2014). Yaratıcılık; belli ortamlarda, problemler karşısında nesneleri, kavramları, imgeleri, zihinsel süreçlerden geçirerek etkin akıl yürütme, yeni çözüm yolları bulma, ifadeye yeni boyutlar kazandırma yetilerini içeren, kişiye özgü bir etkinliktir (Argun, 2012).

Yaratıcılık, farklı açılardan olaylara bakma yeteneği, geçmişte edinilen deneyimlerle mevcut durumu bağdaştırmak, kalıplaşmış bakış açılarını kırmak, problemi çözerken geleneksel çözüm yollarının dışında çözüm noktaları bulmak, elde edilen bilgilerle geleceğe dair tahminler oluşturmak, eşsiz ve orijinal ürün ya da fikirler yaratmaktır. Yaratıcılık; bireylerin yetenek ve kabiliyetlerinin fark edilmesi, farklı kişilerin bilgi birikimleri ve anlayışları ile yeni kombinasyonların keşfedilmesini, fikirlerin ürüne dönüşme sürecine kadar olanaklar sunulmasını ve zamanla bir konu üzerinde daha derin düşünülmesini sağlamaktadır (Aral, 1999; Duffy, 2006).

KAYNAKLAR

Aktan, Z. D. (2015). *Okul öncesi eğitimde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. Ankara: Eğiten Kitap.

Al-Dababneh, K., M. Ihmeideh, F., Al-Omari, A A. (2010). Promoting kindergarten children's creativity in the classroom environment in Jordan. Ea*rly Child Development and Care,* 180:9, 1165-1184, DOI:10.1080/03004430902872950.

Aral, N. (1999). Sanat eğitimi-yaratıcılık etkileşimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15,11-17.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş., Çimen, S. (2001). *Çocuk Gelişimi I*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Aral, N., Yıldız Bıçakçı. (2014). Yaratıcı Düşünme, *Çocuklarda sanat ve yaratıcılığın gelişimi (Art & Creative development for young children,* Jill Englebright Fox ve Robert Schirrmacher), N. Aral ve G. Duman, çev. ed. 32-63 s, Ankara: Nobel Yayınları.

Aral, N., (2014). Yaratıcı Deneyimler, *Çocuklarda Sanat ve yaratıcılığın gelişimi (Art & Creative development for young children,* Jill Englebright Fox ve Robert Schirrmacher), N. Aral ve G. Duman, çev. ed. 32-63 s, Ankara: Nobel Yayınları.

Aral, N. (2015). Beyin ve beyin gelişimi, *Bebeklik ve ilk çocukluk döneminde (0-36 ay) gelişim duyuların gelişimi ve desteklenmesi,* M. Yıldız Bıçakçı, ed. 5-21 s, Ankara: Eğiten Kitap.

Argun, Y. (2012). *Okul öncesi dönemde yaratıcılık ve eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Artut, K. (2006). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Atay, M. (2012). *Erken çocukluk döneminde gelişim 1*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Atkinson, R. C., Atkinson, R. L., E. C., Smith, Bem, D. J., S. N. Hoeksema (1999). *Psikolojiye Giriş* (Çeviri: Y. Alagon). Ankara: Arkadaş Yayınları.

Batey, M., Furnham, A. (2006). Creativity, intelligence and personality: A Critical Review of The Scattered Literature. *Genetic Social and General Psychol Monogr*. 132 (4), 355-429.

Benedek, M., Jauk, E., Sommer, M., Arendasy, M., Neubauer, A. C. (2014). Intelligence, creativity, and cognitive control: The common and differential involvement of executive functions in intelligence and creativity. *Intelligence.* 46, 73–83. DOI:10.1016/j.intell.2014.05.007.

Can Yaşar, M. (2009). *Anasınıfına devam eden altı yaş çocuklarının yaratıcı düşünme becerilerine drama eğitiminin etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Can Yaşar, M. ve Aral, N. (2010). Yaratıcı Düşünme becerilerinde okul öncesi eğitimin etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim,* 3(2), 201-209.

Can Yaşar, M. ve Aral, N. (2011). Altı yaş çocuklarının yaratıcı düşünme becerilerine sosyo-ekonomik düzey ve anne baba öğrenim düzeyinin etkisinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 137-145.

Çağatay Aral, N. (1990). *Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki dokuz yaş grubu kız ve erkek çocukların yaratıcılıklarını etkileyen bazı faktörler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Çağdaş, A., Albayrak, H,. Cantekinler, S. (2003). *Okul öncesi eğitimde dramatik etkinlikler*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Çakmak, A. (2005). *Anasınıfına devam eden altı yaşındaki köy ve kent çocuklarının yaratıcılıklarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi (Kırıkkale Örneği)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Çakmak, A., Geçmiş, H. H. (2014). *Çocukta sanat ve yaratıcılık*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Çelebi Öncü, E. (2015). Bireysel Yaratıcılığı Geliştirici Etkinlikler ve Okul Öncesinde Yaratıcı Uygulamalar, *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi* E. Çelebi Öncü, Ed. s:208-227, 4. Basım, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Çetin, Z. (2015). Yaratıcılığın Gelişimi, *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*, E. Çelebi Öncü, ed. 82-94 s., 4. Basım, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Çetin, Z., Koyuncuoğlu,B. (2013*). İz bırakmak : Çocuk sanat ve yaratıcılık*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Dağlıoğlu, E. (2015). Yaratıcılık, hayal gücü ve zeka ilişkisi, *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*, E. Çelebi Öncü, ed. 48-71 s. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Duffy, B. (2006). *Supporting creativity and imagination in the early years*. New York: Open University Pres.

Eishani, K. A., Saa'd, E. A., Nami, Y. (2014). The relationship between learning styles and creativity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 114, 52-55.

Elibol, F. (2015). Okul Öncesinde Yaratıcılık Eğitiminde Ailenin Rolü, *Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılık ve Geliştirilmesi*. E. Çelebi Öncü, ed. s:176-189, 4. Basım, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Fasko, D. (2001). Education and Creativity. *Creativity Research Journal,* 13, 317-327.

Fazelian, P., Azimi, S. (2013). Creativity in schools. *Procedia-Social and Behavioral Sciences.* 82, 719 – 723.

Fuqua, W. Robert., Bartsch, W. Thomas., Phye, D. Gary (1975). An investigation of the relationship between cognitive tempo and creativity in preschool-age children. *Child Development.* 46(3), 779-782.

Fuchs-Beauchamp, K. D., Karnes, M. B., Johnson, L. J. (1993). Creativity and intelligence in preschoolers. *Gifted Child Quarterly*, 37(3), 113-117.

Fox, M. N. (1981). Creativity and intelligence. *Childhood Education*. 57, 227-232.

Gönen, M., Şahin, S., Yükselen, A., Tanju, E. (2006). *Çocuklar İçin Yaratıcı Etkinlikler*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Gürsoy, F. (2001). Çocukta yaratıcılığın gelişimi, *Ankara Üniversitesi, Ev Ekonomisi Yüksek Okulu Anaokulu/Anasınıfı Öğretmen El Kitabı,* 89-107 s. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Jung, R. E., Mead, B. S., Carrasco, J., Flores, R. A. (2013). The structure of creative cognition in the human brain. *Front Hum Neurosci*. 7, 330. DOI:10.3389/fnhum.2013.00330.

Karaca, N. H., N. Aral. (2016). *Erken çocuklukta yaratıcılık ve benlik kavramı: Yaratıcı rahatlama eğitim programı (YAREP).* Ankara: Hedef Cs Yayınları.

Keleş, E., Çepni, S. (2006). Beyin ve öğrenme. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*. 3(2), 66-82**.**

Kırışoğlu, T. O. (2005). *Sanatta eğitim. Görmek, öğrenme, yaratmak*. 2. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Kim, K. H. (2005). Can only intelligent people be creative? A meta-analysis. *Journal of Secondary Gifted Education*. 16, 57–66.

Kuru Turaşlı, N. (2015). Yaratıcılıkta temel kavramlar ve yaratıcılığın doğasını anlamak, *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*, E. Çelebi Öncü, ed. s: 2-14, 4. Basım, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Korkmaz, Ö., Mahiroğlu, A. (2007). Beyin, bellek ve öğrenme. *Kastamonu Eğitim Dergisi.* 15(1), 93-104.

Mangır, M., N. Aral. (1992). "Çocukta yaratıcılık ve yaratıcılığın geliştirilmesi," *8. YA-PA Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri,* 41–50 s. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Nami, Y., Marsooli, H., Ashouri, M. (2014). The relationship between creativity and academic achievement. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 114, 36-39.

Nakano, T. D. C., Wechsler, S. M., Campos, C. R., Milian, Q. G. (2015). Intelligence and creativity: relationships and their ımplications for positive psychology. *Psico-USF, Bragança Paulista*. 20(2), 195-206.

Noorafshan, L., Jowkar, B. (2013). The effect of emotional intelligence and its components on creativity. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 84, 791–795. DOI:10.1016/j.sbspro.2013.06. 648.

Özdemir Beceren, B., Ünsal, F. Ö. (2015). Yaratıcılığın keşfi, *Yaratıcılıkta zihinsel süreçler,* E. Çelebi Öncü, Ed. s: 35-51, Ankara: Hedef Yayıncılık.

Öztürk Aynal, Ş. (2012). Eğitimde Yaratıcılık; *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. E. Çelebi Öncü, ed. s: 100-118, 4. Basım Ankara: Pegem Akademi.

Popescu, M. I., Moraru, A., Sava, N. I. (2015). Familial barriers in the development of creativity in preschoolers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences.* 187, 601–606. DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.03.112.

Ryser, G. R. (2007). *Profile of creative abilities examinar's manual*. Unites States: PRO-ED.

Salavera, C., Usán, P., Chaverri, I., Gracia, N., Aure, P., Delpueyo, M. (2017). Emotional intelligence and creativity in first- and second-year primary school children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 237, 1179-1183. DOI:10.1016/j.sbspro.2017.02.176.

San, İ. (1983). *Sanat eğitimi kuramları*. Ankara: Tan Yayınları.

San, İ. (2004). *Sanat ve eğitim.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Semiz, B. D. (1990). *İnsan anatomisi ve fizyolojisi*. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayın No:15. İstanbul. ISBN 975-400-019-0.

Sonmaz, S. (2002). *Problem çözme becerisi ile yaratıcılık ve zeka arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Sönmez, V. (2005). Eğitimin biyoteknolojik temelleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 165-173.

Şahin, F. (2014). Yaratıcılık–zeka ilişkisi: Yeni deliller. *İlköğretim Online*, 13(4), 1516-1530, DOI: 10.17051/io.2014.02374.

Şahin, F. (2015). Zeka ve yaratıcılık ve yaratıcılık stili üzerine bir araştırma. *Türk Üstün Zeka ve Eğitim Dergisi*, 5(1), 2-20.

Torrance, E., P. (1963). Adventuring in creativity. *Childhood Education*, 40, 79.

Torrance, E, P. (1968). A Longitudinal examination of the fourth grade slump in creativity. *Gifted Child Quarterly*, 12 (4), 195−199.

Tuna, S. (2011). *Sanat eğitimi ve görsel sanatlar öğretimi. Görsel algı ve imgelem gücü*. Ankara: Pegem Akademi.

Turhan, B., Özbay, Y. (2016). Erken çocukluk eğitimi ve nöroplastisite. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi.* 1(2), 58-68.

Turla, A. (2004). *Çocuk ve yaratıcılık "Çocuğum daha yaratıcı olabilir mi?".* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Ünlüer, E. (2015). Yaratıcılık süreci ve okul öncesi döneme yönelik yaratıcı sorun çözme teknikleri. *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. E. Çelebi Öncü Ed. s:193-205, 4. Basım, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Ülgen, G., Fidan, E. (2000). *Çocuk gelişimi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Üstündağ, T. (2002). *Yaratıcılığa yolculuk*. Ankara: PegemA Yayınları.

Üstün Vural, D. (2011). *Sanat eğitimi ve görsel sanatlar öğretimi. "Sanat yoluyla öğrenme ve yaratıcılık"*. Ankara: Pegem Akademi.

Vinichuk, N. V., Dolgova, M. V. (2016). The image of happiness among children with different levels of Creativity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 233, 481–485. DOI:10.1016/j.sbspro. 2016.10.198.

Yıldız Bıçakçı, M. (2014). Yaratıcılığı anlamak. *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi (Art & Creative Development For Young Children,* Jill Englebright Fox ve Robert Schirrmacher), N. Aral ve G. Duman, çev. ed. 4-19 s. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yıldız, F. Ü., Şener, T. (2003). *Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Wallas. G. (1926). *The art of thoguht*. New York: Harcourt, Brace and Company.

Wolska-Długosz, M., (2015). Stimulating the development of creativity and passion in children and teenagers in family and school environment-inhibitors and opportunities to overcome them. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 174, 2905–2911. DOI:101016/j.sbspro.2015.01.1027.

Whiting, C. (1958). *Creative thinking*. New York: ReInhold.

Zahra, P., Yusooff, F., Hasim. M. S. (2013). Effectiveness of training creativity on preschool students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 102, 643-647.

3

YARATICILIĞIN KURAMSAL TEMELLERİ

Öğr. Gör. Feryal SAVCI
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Yaratıcılık varoluştaki en büyük isyandır. Eğer yaratmak istiyorsan,
bütün şartlanmalardan kurtulmak zorundasın.
Aksi halde yaratıcılığın kopya çekmekten başka bir işe yaramaz.
Osho

GİRİŞ

Toplumların ilerlemesini sağlayan buluşlar ve keşifler, yaratıcı düşünmenin ve yaratıcı problem çözmenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Senemoğlu, 2007). Çalışmalanından günlük yaşantımıza kadar birçok alanda karşılaştığımız problemlere yaşam kalitemizi arttıracak etkili çözümler bulmak için yaratıcı fikirler üretmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

"Yaratıcılık nedir?" "Yaratıcı insan kimlere denir?" "Yaratıcılık geliştirilebilir mi?" gibi sorular bugüne kadar hep sorulmuştur (Atay, 2009). Kökeni Latince "creare" sözcüğü olan yaratıcılığın Türkçedeki karşılığı ise "meydana getirmek, yaratmak, doğurmak, üretmek" anlamındadır. Yaratıcılık; yeni, özgün ve beceriye dayalı bir ürün olarak ortaya çıkmış veya henüz ürüne dönüşmemiş, kendine özgü bir problem çözme sürecini içeren, kişinin zeka unsurlarını da özgün ve üretime dönük kullandığı bir bilişsel yetenektir (Arslan, 2001).

KAYNAKLAR

Ağluç, L. (2013). Sanat Yaratıcılık Bağlamında İnsan ve Yaratma Güdüsü. *Mediterranean Journal of Humanities.* 3(1): 1-14.

Argun, Y. (2004). Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık ve Eğitimi (3.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Arslan, E. (2001). Torrance Yaratıcı Düşünce Testi'nin Türkçe Versiyonu. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 14: 19-40.

Atay, Z. (2009). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5-6 Öğrencilerinin Yaş, Cinsiyet ve Ebeveyn Eğitim Durumlarına Göre İncelenmesi: Ereğli Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başaran, B.I. (2004). Etkili Öğrenme ve Çoklu Zeka Kuramı: Bir İnceleme. Ege Eğitim Dergisi, (5): 7-15.

Bozkurt, N. (1995). Sanat ve Estetik Kuramları (11. Baskı). İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Bümen, Nilay T. (2004). Okullarda Çoklu Zeka Kuramı (3.baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Burger, J.M. (2006). Kişilik. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Cebeci, O. (2004). Psikanalitik Edebiyat Kuramı (1.Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.

Davaslıgil, Ü. (1994). Anksiyete Düzeyi ve Aile Tutumlarının Yaratıcı Düşünmeye Olan Etkileri. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Dinçer, D. (1993). Anaokuluna Devam Eden Beş Yaş Grubu Çocukların Anne-Baba Tutumları ile Yaratıcı Düşünmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gardner, H. (2004). Zihin Çerçeveleri (3.Baskı). Ebru Kılıç (Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Gardner, H. (2013). Çoklu Zeka (1.Baskı). Asiye Hekimoğlu Gül (Çev.). İstanbul: Optimist Yayınları.

Genç, E. (2000), Öğretmenlerde Denetim Odağının Problem Çözmeye Yönelik Yaratıcılıklarıyla ilişkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gençtan, E. (1978). Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları: 69.

Güneş, G. ve Gökçek, T. (2010). Lisansüstü Öğrencilerin Çoklu Zeka Türleri Üzerine Özel Durum Çalışması. İlköğretim Online, 9(2): 459-473.

Hall, C.S. (1999). Freudyen Psikolojiye Giriş (3. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Hall, C.S. ve Nordby, V.J. (2006). Jung Psikolojisinin Ana Çizgileri (2. Basım). İstanbul: Cem Yayınevi.

Morgan, H. (1996). An Analysis of Gardener's Theory of Multiple Intelligence. Roeper Review, 18(4): 263-270.

Öncü, T. (2003). Torrance Yaratıcı Düşünme Testleri- Şekil Testi Aracılığıyla 12-14 Yaşları Arasındaki Çocukların Yaratıcılık Düzeylerinin Yaş ve Cinsiyete Göre Karşılaştırılması. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 43(1),221-237.

Öztunç, M. (1999). Yaratıcı Düşünme Üzerine Ailenin Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pala, M. (1999). Çocuk Yuvalarında ve Aileleriyle Birlikte Yasayan 7-11 Yaş Grubu Çocuklarda Yaratıcılığın İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Parkhurst, H.B. (1999). Confusion, Lack of Consensus, and the Definition of Creativity as a Construct. First Quarter, 33(1): 1-21.

Senemoğlu, N. (2007). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim (Düzenlenmiş yeni basım). Ankara: Gönül Yayıncılık.

Schultz, S.E. ve Schultz, D.P. (2016). Modern Psikoloji Tarihi (8.Basım). Yasemin Aslay (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Şenel Özüdoğru, S. (2016). Çoklu Zeka Kuramına Göre Düzenlenen Etkinliklerin 7. Sınıf Işık Ünitesinin Öğrenilmesi ve Öğrenmenin Kalıcılığı Üzerine Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Torrance, E.P. (1965). Scientific Views of Creativity and Factors Affecting Its Growth. Daedalus, 94: 663-681.

Vexliard, A. (1966). Yaratıcılık Teorileri ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi,* 4: 1-47.

Yavuz, H. (1996). Yaratıcılık. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.

4

YARATICI BİREYLER VE ÖZELLİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Aygen ÇAKMAK
Kırıkkale Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü
Çocuk Gelişimi A.B.D

Arş. Gör. Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ
Kırıkkale Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü
Çocuk Gelişimi A.B.D

Yaratıcı insanlar, başkasının yönlendirmesine izin vermez.
Onlar için insanların mutluluğuna yarayan kanunlar yeterlidir

Goethe

KAYNAKLAR

Açıkgöz, K. Ü. (2003). *Aktif Öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası.

Akbaba, S. (2006). Eğitimde Motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361.

Aral,N. (2014). Yaratıcı düşünce. Neriman Aral, Gökhan Duman (Çev.Ed.) *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi* içinde (s.20-31).Ankara: Nobel.

Artut, K. (2001). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. Ankara: Anı

Atay, Z. (2009). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5-6 Yaş Öğrencilerinin Yaratıcılık Düzeylerinin Yaş, Cinsiyet ve Ebeveyn Eğitim Durumlarına Göre İncelenmesi: Ereğli Örneği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Bıçakçı, Y.M. (2014). Yaratıcılığı anlamak. Neriman Aral, Gökhan Duman (Çev.Ed.) *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi* içinde (s.4-19).Ankara: Nobel.

Bolat, Ö. (2016). *Beni Ödülle Cezalandırma.* İstanbul: Doğan.

Ceylan, E. (2008). *Okulöncesi Eğitime Devam Eden 5–6 Yaş Çocuklarının Bilişsel Tempoya Göre Yaratıcılık Düzeylerinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Cüceloğlu, D. (2011). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi.

Çetin, F. (2012). Çocuklarda yaratıcılık nasıl gelişir? Erişim (10 Ağustos 2017), http://www.kadinvekadin.net/cocuklarda-yaraticilik-nasil-gelisir-2012-06-30.html.

Demirci, C. (2007). Fen bilgisi öğretiminde yaratıcılığın erişi ve tutuma etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 32 ,65-75.

Dereli, E. ve Acat, M. B. (2010). Okul Öncesi eğitim öğretmenliği bölümü öğrencilerinin motivasyon kaynakları ve sorunları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 173-187.

Doğan, E. E. (2010). Çılgınlığın kıyısında yaşayanlar: Yaratıcı dehalar. http://bizimanadolu.com. 25 Ağustos 2017.

Elibol, F. (2010). Okulöncesinde yaratıcılık eğitiminde ailenin rolü. Elif Çelebi Öncü (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılık ve Geliştirilmesi* içinde (s.191-206).Ankara: Pegem Akademi.

Gazetevatan(2013).Çocuğunuzun yaratıcılığını destek-leyin.Erişim: http://www.gazetevatan.com/co-cugunuzunyaraticiligini- destekleyin--511569-su-per-anne/. Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2017.

Gülel, G. (2006). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yaratıcılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Pamukkale Üniversitesi Örneği).* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Gülererli, N. (2014). *Öğretmenlerin Evlilik Uyumları İle Yaratıcılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Geri, S. (2013). Kırgızistan'daki üniversite öğrencilerinin beden eğitimi ve spor servis dersine tutumları ile akademik motivasyonlarının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2(8), 31-46.

Gömleksiz, M. N. ve Serhatlıoğlu, B. (2013). Öğretmen adaylarının akademik motivasyon düzeylerine ilişkin görüşleri. TSA, 17(3), 99-128.

Gürdoğan, A. (2012). Öğrencilerin Eğitimde Motivasyon Düzeyleri: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Ortaca Meslek Yüksekokulu Örneği, Muğla Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 149-165.

Kalburan, C.N. (2012). *Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılık ve Sanat.* Ankara:.Eğiten.

Sungur, N. (1997).*Yaratıcı Düşünce*.(2.baskı).İstanbul: Evrim.

Kara, A. (2008). İlköğretim birinci kademede eğitimde motivasyon ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Ege Eğitim Dergisi*, 9(2), 59-78.

Karagüven, M. H. (2012). Akademik motivasyon ölçeğinin Türkçeye Adaptasyonu, kuram ve uygulamada Eğitim, *Educational Sciences: Theory & Practice,* 12(4), 2599-2620.

Karataş H, ve Erden M. (2012). Akademik motivasyon ölçeğinin dilsel eşdeğerlik, geçerlik ve güvenirlik çalışması. e-*Journal of New World Sciences Academy,* 7(4), 983-1003.

Keskin, A. (2012). Motivasyon ve Dikkatin Öğrenme Üzerine Etkisi, Erişim: http://sinifyonetimi.org. 15.08.2017

Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği,* (11. Baskı), İstanbul: Arıkan.

Kutluay, H.(2015). Stephen Hawking kimdir ? Erişim: https://www.makaleler.com/stephen-hawking-kimdir. 25 Temmuz 2017.

Mahouti, P.(2015). Nikola Tesla kimdir? Tesla'nın hayatı ve icatları nelerdir? Bilimin sesi. Erişim Tarihi 2 Ağustos 2017. https://www.biliminsesi.com/nikola-tesla-kimdir-teslanin-hayati-ve-icatlari-nelerdir/.

Ömeroğlu, E. ve Turla, A. (2001). Okulöncesi dönemde yaratıcılık eğitimi ve desteklenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 151.

Öncü, Hüseyin. (2004). Motivasyon. Sınıf Yönetimi. (Edit: Leyla Küçükahmet). Ankara, Nobel.

Önder, A. (2003). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama*, (5. Baskı) İstanbul, Epsilon.

Rawlinson, J.G. (1995), *Yaratıcı Düşünce ve Beyin Fırtınası* (Çev.O. Değirmen), İstanbul: Rota.

Rıza, E. T. (1999). İlköğretim Türkçe derslerinde yaratıcılığı geliştirme teknikleri. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 1999, Sayı:6 ,Özel Sayı. 15- 16 Ekim 1998 Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of ıntrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68- 78.

Sak, U.(2016). *Yaratıcılık Gelişimi ve Eğitimi* (2.baskı). Ankara: Vize.

San, İ. (1985). *Sanat ve Eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.* Ankara: Ankara Üniversitesi.

San, İ. (2007). Çocukta Yaratıcılık ve Drama. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.

San, İ.(2011). Yaratıcılıkta temel kavramlar. *Okulöncesinde Yaratıcılık* içinde (s. 1-15) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Selçuk, Z. ve Güner, N. (2001). *Sınıf İçi Rehberlik Uygulamaları*. Ankara: Pegem.

Selçuk, Z. (2001). *Gelişim ve Öğrenme.* Ankara: Nobel.

Sternberg, R.J., ve Williams, W.M. (2002). Educational psychology, USA: Allyn and Bacon.

Sungur, N. (1997). *Yaratıcı Düşünme*. İstanbul: Evrim.

TDK (2017). *Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük*, Erişim (27.07.2017), http://www.tdk.gov.tr.

Terlemez, B., Şahin, D. ve Dilek, F. (2015).Namık Kemal Üniversitesi sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*; 2(2): 67-78.

Tezci, E. (2002). *Oluşturmacı Öğretim Tasarım Uygulamasının İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Yaratıcılıklarına ve Başarılarına Etkisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Tokinan, Ö. B. ve Bilen, S. (2011). Yaratıcı dans etkinliklerinin motivasyon, özgüven, özyeterlik ve dans performansı üzerindeki etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,40; 363-374.

Topçuoğlu Ünal, F. ve Bursalı, H. (2013). Türkçe öğretmenlerinin motivasyon faktörlerine ilişkin görüşleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 7-22.

Uyulgan, M. A. ve Akkuzu, N. (2014). Öğretmen adaylarının akademik içsel motivasyonlarına bir bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 1-26.

Uzunçarsılı Ü. ve Cengizhan, S., (1999), *Eğitimde Yaratıcılık ve Ölçümü Psikoteknik Ölçüm Uygulamaları*, İstanbul:Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi.

Ünal, F.T. ve Bursalı, H. (2013).Türkçe öğretmenlerinin motivasyon faktörlerine ilişkin görüşleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research,* 5; 7-22.

Ünlüer, E.(2015).Yaratıcı dehaların sırları. *Yaratıcılığın Keşfi* içinde (s. 95-112) Ankara: Hedef.

Üstündağ, T.(2005). *Yaratıcılığa Yolculuk*. Ankara: Pegema.

Yıldız, F. Ü. ve Sener, T. (2007). *Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık Eğitimi.* Ankara: Nobel.

(2016). Ludwig Van Beethoven kimdir? Eserleri ve hayatı. Erişim: http://www.bilgibaba.org/yazi/ludwig-van-beethoven-kimdir-eserleri-ve-hayati. Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Stephen William Hawking (2017).http://www.gelisenbeyin.net/stephen-hawking-hayati-kisaca.html. Erişim Tarihi:8 Ağustos 2017

Ludwig Van Beethoven (2017). http://www.classicfm.com/composers/beethoven/guides/reasons-love-beethoven/ Erişim Tarihi:10 Temmuz 2017.

Nikola Tesla (2017).https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/56/Tesla3.jpg.Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2017

5

EĞİTİMDE YARATICILIK

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Nihan DEMİRBAŞ
Anaokulu Öğretmeni

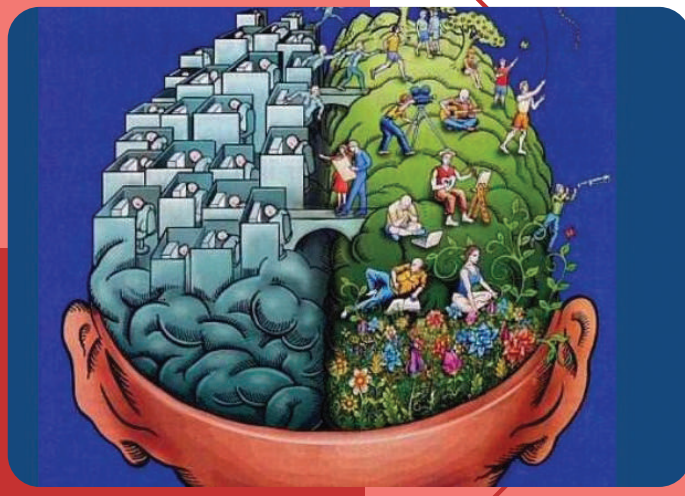

Sağı ve Solu düşünün, aşağıyı ve yukarıyı düşünün.
Gördüğünüz gibi denediğinizde istediğiniz her şeyi düşünebiliyorsunuz.
Dr. Seuss

GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyıldaki değişimler, bireylerden beklenen yeterlikleri doğal bir şekilde değiştirmektedir. Bu değişimler, tüm toplumsal sistemlere özellikle de eğitim sistemine önemli sorumluluklar getirmektedir. Bireylerin yaşadığımız çağa uygun bir şekilde gerekli becerileri kazanmaları için, eğitim sisteminin temel amaçlarından birisi, öğrencilerde yaratıcı ve yenilikçi bir anlayışı oluşturmak olmalıdır.

Yaratıcılıkla ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar yaratıcılığın tanımıyla ilgili tam bir fikir birliğine ulaşmamakla birlikte (Plucker, Beghetto ve Dow, 2004) günümüzdeki yaratıcılık tanımları evrensel olarak bazı ölçütleri içermektedir. Boden (2004) yaratıcılığa ilişkin ölçütleri yeni, faydalı ve şaşırtıcı olarak belirtirken, Weisberg (2015) "kasıtlı yenilik" olarak ifade etmiştir. Eğitimde "temel yaşam becerisi" olarak adlandırılan yaratıcılık gelecek nesilleri hazırlamak için geliştirilmesi gereken en önemli becerilerdendir (Craft,1999).

Eğitim sistemlerine yönelik en sert eleştiri "yaratıcılık eksikliğidir". Rogers'a (1961) göre "Eğitim, tutucu, kalıplaşmış; bağımsız düşünen, yaratıcı ve özgün olmaktan çok eğitimini tamamlamış bireyler yetiştirmektedir. Bu da eğitimin gerçek işlevinin öğrencilerin öz düşünme becerilerini geliştirmek olduğunu göstermektedir" (Akt.Argun, 2004).

Yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesi, okul öncesinden üniversiteye kadar bütün eğitim kademelerinde önemli bir amaç olarak görülmektedir. Bununla birlikte yaratıcılık her eğitim kademesinde farklı şekillerde kendini göstermekte olup, okul öncesi dönemde kendini çocukların oynadığı oyunlarda göstermektedir. Her dönem ve her yaş grubunda farklı şekillerde bireysel farklılıklar doğrultusunda karşımıza çıkmaktadır (Argun, 2004).

Ulusların zenginleşmesinde önemli rolü olan 'insan sermayesini' yapılandırma, eğitimin erken yıllarından itibaren çocuklarda yaratıcılığı geliştirmekle başlamaktadır (Walberg, 1988). Yaratıcılık konusu, toplumları zenginleştiren, yeni keşiflere sürükleyen kişilerin yetiştirilmesinde önemli bir paya sahiptir. Son zamanlarda çokça sorulan "Yaratıcı insan kimdir? Yaratıcılık nasıl geliştirilir?, Yaratıcılık hangi dönemlerde ve yaşlarda oluşur?" gibi birçok soruyla karşılaşılmaktadır. Bu yüzden yaratıcılık günlük yaşantımızda sıklıkla kullandığımız, üzerinde birden çok tanım ve tahmin yapılan, bilim insanlarının üzerinde birçok çalışmalar yaptığı bir kavram haline gelmiştir. Yaratıcılık; ne, niçin, nerede, nasıl, kim, ne zaman gibi soruları içerisinde barındıran ve bu soruları yaşamın her alanında sorulmasıyla birlikte ortaya çıkan bir kavram haline gelmiş olup yirmi birinci yüz

KAYNAKLAR

Akdur, T. E., ve Kurbanoğlu, H. M. Scientix Projesi: Sorgulamaya Dayalı Fen ve Matematik Eğitimi. http://ab.org.tr/ab15/bildiri/129.pdf

Alper, A., ve Deryakulu, D. (2010). Web ortamlı probleme dayalı öğrenmede bilişsel esneklik düzeyinin öğrenci başarısı ve tutumları üzerindeki etkisi. *Eğitim ve Bilim, 33*(148), 49-63.

Argun, Y. (2004). *Okul öncesi dönemde yaratıcılık ve eğitimi*. Ankara: Anı.

Aristidou, D. (2012). Creating contact zones: ISTA festivals and the practice of WE. *International Schools Journal, 31*(2). 18-27.

Arslan, A. (2007). *Fen eğitiminde araştırmaya dayalı öğretim yönteminin kavramsal öğrenmeye etkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aslan, A. E. (2016). Kavram boyutunda yaratıcılık. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2*(16).

Ataman, A. (1993). Eğitim sürecinde yaratıcılık. yaratıcılık ve eğitim. *Türk Eğitim Derneği XVII. Eğitim Toplantısı*. http://www.ted.org.tr/pdf/ted_yaraticilik_ve_egitim_ocr.pdf

Aykaç, V. K. (2014). Görsel Sanatlar Eğitimi Dersinde Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımına Örnek Bir Ders Sunumu. *Sanat Eğitimi Dergisi 2*(2).

Balke, E. (1997). Play and the Arts: The Importance of the "Unimportant". *Childhood Education*, *73*(6), 355-360.

Başal, H.A. (2010). *Okul öncesi eğitimde uygulanan farklı modeller*. Bursa: Dora.

Baykoç Dönmez, N. (2011). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim*. İstanbul: Eğiten Kitap.

Bayram, Z. (2015). Öğretmen adaylarının rehberli sorgulamaya dayalı fen etkinlikleri tasarlarken karşılaştıkları zorlukların incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 30*(2), 15-29.

Beghetto, R. A. (2005). Does assessment kill student creativity?. *The Educational Forum 69*(3), 254-263.

Beetlestone, F. (1998). *Creative children, imaginative teaching*. UK: McGraw-Hill Education.

Boden, M. A. (2004). *The creative mind: Myths and mechanisms*. London: Routledge.

Cachia, R., Ferrari, A., Ala-Mutka, K., ve Punie, Y. (2010). Creative learning and innovative teaching. Final report on the study on creativity and innovation in education in the EU member states. http://ipts.jrc.ec.europa.eu/publications/pub.cfm?id=3900

Craft, A. (1999). Creative development in the early years: Some implications of policy for practice. *The Curriculum Journal, 10*, 135-150.

Craft, A. (2000). *Teaching creativity: Philosophy and practice*. New York: Routledge.

Craft, A. (2001). Little c creativity. *Creativity in education*, *45*.

Craft, A. (2005). *Creativity in schools: Tensions and dilemmas*. London: Routledge.

Crick, N. R, ve Dodge, KA (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, *67*(3), 993-1002.

Cró, M., Andreucci, L., Pereira, A., ve Pinho, A. (2011). Resilience and Pshycomotricity in Preschool Education: A study with children that are socially, culturally and economically disadvantaged. Cap. *Handbook of Research on ICTs for Healthcare and Social Services*.

Csikszentmihalyi, M. (1996). *Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: Harper Collins.

Çayır, N. A. (2015). *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çelebi Öncü, E. (2012). *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi*. Ankara: Pegem Akademi.

Çetin, Z., Üstündağ, A., Kerimoğlu, G., ve Beyazıt, U. (2015). Ülkemizde ve Dünyada Çocuklarda Yaratıcılığın Ölçülmesinde Kullanılan Testlerin İncelenmesi. *Hacettepe University Faculty Of Health Sciences Journal, 2*(2).

De Bono, E. (1993). Serious creativity. *Executive Excellence, 10*, 14-14.

Demirel, Ö. (Ed.). (2010). *Eğitimde yeni yönelimler.* Ankara: Pegem Akademi.

Derman, M., Sadioğlu, Ö., Kahra, P., Sezer, G., ve Koç, N. (2010). Okul Öncesi Eğitimde High/Scope Yaklaşımı. Handan Asude Başal (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimde Uygulanan Farklı Modeller* (s. 27-46). Bursa: Dora.

Edwards, C. P. (2002). Three Approaches from Europe: Waldorf, Montessori, and Reggio Emilia. *Early Childhood Research & Practice*, *4*(1).

Ekici, F. Y. (2015). Okul oncesi egitimde uygulanan cocuk merkezli yaklasimlarin kuramsal temel, eğitim ortami ve ogretmenin rolü acisindan karsilastirilmasi. *Akademik Sosyal Arastirmalar Dergisi 3*(12), 192-212.

Emir, S., Erdoğan, T., ve Kuyumcu, A. (2007). Türkçe öğretmenliği öğrencilerinin yaratıcı düşünme düzeyleri ile sosyo-kültürel özelliklerinin ilişkisi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(1).

Epstein, A., ve Hohmann, M. (2012). HighScope's Curriculum Content Areas and the KDIs. *Curriculum Newsletter from HighScope, 26*(4), 3-11. http://countryvillagepreschool.com/wp-content/uploads/2016/09/Article-Ann-and-Mary.pdf

Esquivel, G. B. (1995). Teacher behaviors that foster creativity. *Educational Psychology Review*, *7*(2), 185-202.

Erakkus, Ö. (2014). Values education at different school types. *Karaelmas Journal of Educational Sciences, 2*. 147-157.

Ezmeci, F., ve Akman, B. (2016). Erken Çocukluk Döneminde Düşünme Becerileri Reggio Emilia Yaklaşımı ve High/Scope Programı. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, *1*(1).

Ferrari, A., Cachia, R., ve Punie, Y. (2009). Innovation and creativity in education and training in the EU member states: Fostering creative learning and supporting innovative teaching. *JRC Technical Note*, *52374*.

Fraser, S., ve Gestwicki, C. (2002). *Authentic childhood: Exploring Reggio Emilia in the classroom*. USA: Cengage Learning.

Fryer, M. (1996). *Creative teaching and learning*. London: Paul Chapman.

Futures, A. O. (1999). National Advisory Committee on Creative and Cultural Education. Department For Education & Employment. http://www.readyunlimited.com/wp-content/uploads/2013/02/all-our-futures1.pdf

Guilford , J. P. (1950). Creativity . *American Psychologist*, 5, 444 – 454 .

Güler, T., ve Yaltırık, İ. (2011). Erken Çocukluk Eğitiminde İlk Yıllar Programı'nın Öğretmen Görüşleri ile İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *36*(160).

Jones, R., ve Wyse, D. (Eds.). (2013). *Creativity in the primary curriculum*. Routledge: London.

Juuso, H. (2007). *Child, Philosophy and Education: Discussing the Intellectual Sources of Philosophy for Children.* (Yayimlanmamis Doktora Tezi). Oulu Universitesi/Egitim Bilimleri ve Ogretmen Egitimi Bolumu, Finlandiya.

Kara, A. (2007). *Okul Öncesi Dönemde 5-6 Yaş Grubu Çocukların Yaratıcılık Düzeylerini Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi.* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Keleş, Y. (2010). Fen eğitiminde öğrenme döngüsü modelleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(1).

Kiper, S. (2016). *Anaokuluna Devam Eden 48-71 Ay Aralığındaki Çocukların Yaratıcılık Düzeyleri ile Sosyal Becerileri Arasındaki İlişki.* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Kurtuluş, N. (2012). *Yaratıcı düşünmeye dayalı öğretim uygulamalarının bilimsel yaratıcılık, bilimsel süreç becerileri ve akademik başarıya etkisi.* (Yayimlanmamis Yuksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Universitesi/Egitim Bilimleri Bolumu, Trabzon.

Learning and Teaching Scotland (2007). *Early learning forward thinking: The policy framework for ICT in the early years*. Scotland: Scottish Executive.

Lipman. M. (1991). *Thinking in Education*. Cambridge: CUP.

Lunenburg, F. C. (2011). Curriculum models for preschool education: theories and approaches to learning in the early years. *Schooling, 2*(1). http://nationalforum.com/Electronic%20Journal%20Volumes/Lunenburg,%20Fred%20C.%20Curriculum%20Models%20for%20Preschool%20Education%20-%20Schooling%20V2%20N1%202011.pdf

Milgram, R. M. (1990). Creativity: An idea whose time has come and gone? M. A. Runco & R. S. Albert (Eds.), *Theories of creativity* (s. 215-233). Newbury Park, CA: SAGE.

New, R. S. (2007). Reggio Emilia as cultural activity theory in practice. *Theory into practice*, *46*(1), 5-13.

OECD (2013). Innovative learning envionments, Educational research and innovation. OECD. http://dx.doi.org/10.1787/9789264203488.

Özbek, G., Çelik, H., Ulukök, Ş., ve Sarı, U. (2012). 5E ve 7E öğretim modellerinin fen okur-yazarlığı üzerine etkisi. *Journal of Research in Educationand Teaching, 1*(3), 183-194.

Öztürk, E. (2001). Yaratıcılık ve Eğitim. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*, 158-164.

Petrash, J. (2002). *Understanding Waldorf Education*. USA: Nova.

Peyton, L., ve Conference Rapporteur. (2005). "High/Scope Supporting the Child, the Family, the Community": A Report of the Proceedings of the High/Scope Ireland Third Annual Conference, 12th October 2004, Newry, Northern Ireland. *Child Care in Practice*, *11*(4), 433-456.

Plucker, J. A., Beghetto, R. A., ve Dow, G. T. (2004). Why isn't creativity more important to educational psychologists? Potentials, pitfalls, and future directions in creativity research. *Educational psychologist*, *39*(2), 83-96.

Rogers, C. R. (1961). *Toward a theory of creativity. On Becoming a person*. Boston: Houghter Mifflin.

Runco, M. A. (2003). Education for creative potential. *Scandinavian Journal of Educational Research, 47*(3), 317-324.

Runco, M. A. (2007). Achievement sometimes requires creativity. *High Ability Studies, 18*(1), 75-77.

Sadioğlu, Ö., Derman, M., Kahraman, P., Sezer, G., Korkmaz, Ş., ve Ekin, T. (2010). Okul Öncesi Eğitimde Reggio Emilia Yaklaşımı. H. A. Başal (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimde Uygulanan Farklı Modeller* (s. 103-120). Bursa: Dora.

Sahlberg, P. (2012). The role of education in promoting creativity: potential barriers and enabling factors (erişim https://www.greenschool.org/wp-content/uploads/2012/03/Pasi-Sahlberg.pdf).

Sahlberg, P., ve Boce, E. (2010). Are teachers teaching for a knowledge society?. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, *16*(1), 31-48.

Simonton, D. K. (1990). Creativity in the later years: Optimistic prospects for achievement. *The Gerontologist, 30*(5), 626-631.

Simplicio, J. S. (2000). Teaching classroom educators how to be more effective and creative teachers. *Education, 120*(4), 675-675.

Shallcross, D. J. (1981). *Teaching creative behavior: How to teach creativity to children of all ages*. NJ: Prentice Hall.

Sharp C. (2004). Developing Young Children's Creativity; What Can We Learn from Research?. *Topic, Readership Primary,* 32.

Şahin, F. (2015). *Okul öncesi dönemde fen eğitimi: Her yönüyle okul öncesi eğitim-5*. (2. Baskı). Ankara: Hedef.

Şentürk, C. (2010). Yapılandırmacı Yaklaşım ve 5E Öğrenme Döngüsü Modeli. *Eğitime Bakış*, *6*(17), 58-62.

The Arts Council of England (2003). Creativity, culture and community; Putting the 3Cs at the heart of learning. http://www.creativepartnerships.com

The Quaifications and Advisory Community (2003). Creativity, find i, promote it. http://ncaction.org.uk/creativity.

Torrance, E. P. (1987). Teaching for creativity. *Frontiers of creativity research: Beyond the basics*, 189 - 214.

Ülger, K., ve İmer, Z. (2013). Probleme dayalı öğrenme (pdö) yaklaşımının öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri üzerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*(28-1).

Vecchi, V. (2010). *Art and creativity in Reggio Emilia: exploring the role and potential of ateliers in early childhood education.* NewYork: Routledge.

Vexliard, A. (1966). Yaratıcılık Teorileri ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü Dergisi*, 107-153.

Walberg, H. (1988). Creativity and talent as learning. R. Sternberg (Ed.), *The Nature of Creativity: Contemporary psychological perspectives* (s. 340-361). Cambridge: CUP.

Weisberg, R. W. (1999). I2 Creativity and Knowledge: A Challenge to Theories. R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of Creativity* (s. 226-248). New York: CUP.

Weisberg, R. W. (2015). On the usefulness of "value" in the definition of creativity. *Creativity Research Journal*, *27*(2), 111-124.

Zeytun, S. (2010). *Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin yaratıcılık ve problem çözme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* (Yayimlanmamis Yuksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Universitesi/Egitim Bilimleri Enstitusu, İzmir.

http://www.sapere.org.uk/

http://www.steveslearning.com/Teacher%20Training%20resources/C&CT%20for%20ITT2.pdf

http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789514285509.pdf

http://www.eurydice.org

GÖRSEL KAYNAKLAR

Şekil 5.1: (Ferrari, Cachia ve Punie, 2009)

Şekil 5.2: (High/Scope UK, 2003)

Şekil 5.3: (İnan, Trundle, Kantor, 2010)

Tablo 5.1: http://www.obi.bilkent.edu.tr/pyp/soru.p

6

TEKNOLOJİ ÇAĞINDA YARATICILIK

Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN
Konya Karatay Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi Bölümü

Bil. Uzm. Zafer DURAN
Elektrik Elektronik Mühendisi

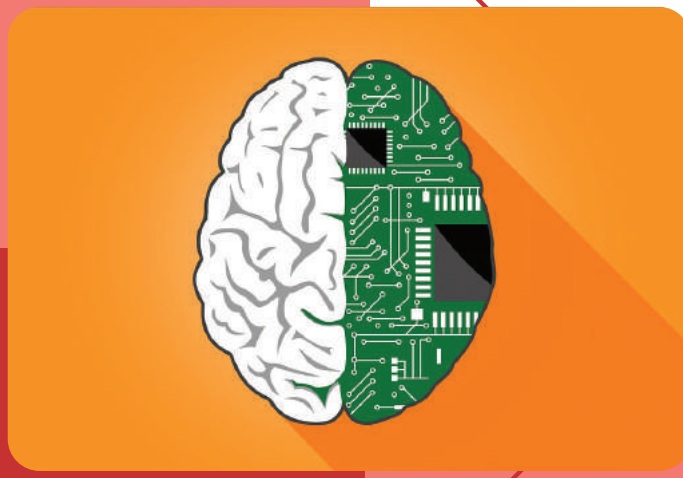

Teknolojiyi tümüyle eleştirmek, tuzdan arındırılmış deniz suyu ile yeşeren bahçeleri görmezlikten gelmek; onu gözü kapalı övmek ise Hiroşima'yı unutmak demektir.

Stuart Chase

DİJİTAL DÜNYA VE YAŞAMA ETKİLERİ

Bilim ve teknoloji alanında gerçekleşen hızlı ilerlemeler, kitlesel iletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, sosyal medya ve ağlar; insanların internet aracılığıyla bir konuyla ilgili bilgi kaynağına hızla ve kolayca ulaşabilmesi, bilgisayarlar ve elektronik cihazların bütün dünyada çok fazla kullanılması, bilgi ve sanatın dijital aygıtlar aracılığıyla bütün kültürlere kolaylıkla aktarılabilmesi gibi durumlar günümüzde dijital dünya olarak adlandırılan dünyanın ve teknoloji çağının gelişimine olanak sağlamıştır (Türkcan, 2009).

Son yıllarda teknolojik aletlerin artmasıyla birlikte bilgisayarlar çocuklar için yeri doldurulamaz hale gelmiştir. Çocukların sosyal medya ve dijital dünya ile olan bağları oldukça küçük yaşlarda başlamaktadır. Okul öncesi düzeyindeki çocuklar bile günde dört saatten fazla sosyal medyada zaman geçirmektedir. Bu oran daha büyük yaş gruplarında hızla artmaktadır (Suhail ve Bargees, 2016, s.298).

Teknolojinin gelişmesiyle belirginleşen dijital yaratıcılık sektörü çocukların hayal gücüyle zenginleşmektedir, çünkü çocukların hayallerinin sonsuzluğu ve bu sonsuzluktaki tasarım ve yaratım arzusu çocuklarda olduğu müddetçe teknolojik alanların çocuklara, çocukların da teknolojinin tüm alanlarına katkısının olacağı öngörülmektedir (Koçak ve İçmenoğlu, 2012).

KAYNAKLAR

Altan, E. B., Yamak, H., Kırıkkaya, E. (2016). FeTeMM Eğitim Yaklaşımının Öğretmen Eğitiminde Uygulanmasına Yönelik Bir Öneri: Tasarım Temelli Fen Eğitimi. *Design Based Science Education* 2146-071X, 212.

Aruk, İ. (2008). Bilişim Teknolojilerinin Zihinsel Engellilerin E-Eğitiminde Kullanılması ve Örnek Bir Uygulama Geliştirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Asheim, B.T. ve Coenen, L. (2005) Knowledge Bases and Regional Innovation Systems: Comparing Nordic Clusters, *Research Policy*, 34(8), 1173-1190.

Banko, Ç., İlhan, F., Şallı, T. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Ebeveynlerinin Televizyonda Akıllı Sembol Kullanımı ve Çocuklarını Televizyondan Koruma Yöntemleri. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*. 1(1): 45-59.

Başoğlu, E. D. (2009). Zihinsel Engelli Öğrenciler İçin Bir Eğitim Yazılımının Geliştirilmesi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Bayhan, P. (2015). Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim-18. Okul Öncesi Eğitimde Teknolojinin Rolü. Ankara: Hedef Yayıncılık.

Bayhan, P., Artan, İ. (2005). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. Ankara: Hedef Yayıncılık.

Berson I, Berson M. (2003). Dijital Literacy for Effective Citizenship, *Social Education*. 67(3):164-7.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu (2012). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinde Engelsiz Erişim Raporu. Ankara.

Bostan, B., Tıngöy, Ö. (2015). Dijital Oyunlar: Tasarım Gereksinimleri ve Oyuncu Psikolojisi. *Online Academic Journal of Information Technology*. 6(19): 6-22. DOI: 10.5824/1309-1581.2015.2.001.x

Brophy, S., Klein, S., Portsmore, M., Rogers, C. (2008). Advancing Engineering Education İn P-12 Classrooms. *Journal of Engineering Education, 97*(3), 369-387.

Candemir, T. (2006). Çağdaş Teknolojinin Sanat Dallarına Etkileri ve Yardımcı Yazılımlarla Bilgisayarda Resim Yapmak. 6 th International Educational Technology Conference, North Cyprus, 19-21 April. Eastern Mediterranean University Famagusta, Vol. 1, 357-365.

Corlu, M. S., Capraro, R. M., Capraro, M. M. (2014). FeTeMM Eğitimi ve Alan Öğretmeni Eğitimine Yansımaları. *Eğitim ve Bilim*, *39*(171).

Craft, A. (2003). Creative Thinking in the Early Years of Education. *Early Years*, 23(2), 143– 54.

Çelen, F.K., Çelik, A., Sadi S. (2011). Çocukların İnternet Kullanımları ve Onları Bekleyen Çevrim-İçi Riskler. Akademik Bilişim 11-XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri 2-4 Şubat 2011 İnönü Üniversitesi, Malatya. s.645-652.

Çık, A. (2017). Televizyon Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Yeniden Üretilmesi Üzerine Bir İnceleme. *Ulakbilge*. 5(9): 87-102. DOI: 10.7816/ulakbilge-05-09-05

Çokokumuş, B. (2012). Dijital Ortamda Kültür ve Sanat. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education. 1(3): 51-66.*

Dahlen, M. (2008) Creativity Unlimited, England: John Wiley & Sons.

Demirkol, O. (2017). Sosyal Medya Gündeminin Algılanışı Üzerine Niteliksel Bir Kullanıcı Araştırması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* AUAd. 3(1): 129-159.

Dijital Oyun Sektörü Raporu (2016). Ankara Kalkınma Ajansı Raporu. Dünya Video Oyunları Endüstrisi. www.ankaraka.org.tr/tr/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf

Dosi G. ve Nelson, R. (2010) Technical change and industrial dynamics as evolutionary processes. Handbook in Economics of Innovation, Cilt 1. Amsterdam, North Holland, 52-127.

Elmas, O., Kete, S., Hızlısoy, S., Kumral, N. (2015). Teknolojik Cihaz Kullanım Alışkanlıklarının Okul Başarısı Üzerine Etkisi, *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2.

EU Kids Online II Türkiye (2010). Avrupa çevrimiçi çocuklar araştırma projesi Türkiye sonuçları. [Çevrim-içi: http://eukidsonline.metu.edu.tr/], Erişim Tarihi 20 Temmuz 2017.

Eşği, N. (2013). Dijital Yerli Çocukların ve Dijital Göçmen Ebeveynlerinin İnternet Bağımlılığına İlişkin Algılarının Karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*28(3), 181-194

Eşği, N. (2014). Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2): 807-839

Felix, A. L. (2010). *Design-Based Science for STEM Student Recruitment and Teacher Professional Developmen*t. Mid-Atlantic ASEE Conference, Villanova University.

Figa, E. (2004). The Virtualization of Stories and Storytelling. Storytelling Magazine. 16(2), 34–36.

Frith, E. (2017). The Performance of the NHS in England in Transforming Children's Mental Health Services. Children and Young People's Mental Health Report. University of California.

Gencer, A. S. (2017). Fen Eğitiminde Bilim ve Mühendislik Uygulaması: Fırıldak Etkinliği. *Journal of Inquiry Based Activities*, *5*(1), 1-19.

Göker, H., Özaydin, L., Tekedere, H. (2016). The Effectiveness and Usability of the Educational Software on Concept Education for Young Children with Impaired Hearing. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 12(1), 109-124.

Gündoğdu, Z. Seytepe, Ö., Pelit, B.M., Doğru, H., Güner, B. vd. (2016). Okul Öncesi Çocuklarda Medya Kullanımı. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2(2): 6-10.

Günlü, A., Ceyhan, A.A. (2016). Ergenlerde İnternet ve Problemli İnternet Kullanım Davranışının İncelenmesi. *ADDICTA: The Turkısh Journal On Addıctıons.* 4(1):75–117.

Hall, B. ve Rosenberg, N. (2010). Handbook of the Dijital Economics of Innovation, North Holland.

Hynes, M., Portsmore, M., Dare, E., Milto, E., Rogers, C., Hammer, D. (2011). *Infusing Engineering Design into High School STEM Courses.*

İlhan, V. (2012). Yeni İletişim Teknolojilerindeki Yeniliklerin Gündelik Hayattaki Tahakkümü: İphone ve İpad Örneği, Yeni İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Dönüşüm, Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 157, Kongreler ve Sempozyumlar Dizisi: 25, 443-461.

İnceelli, A. (2005). Dijital Hikaye Anlatımının Bileşenleri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology–TOJET*. 4(3): 132-142.

Kalelioğlu, F. ve Gülbahar, Y. (2014). The Effects of Teaching Programming via Scratchon Problem Solving Skills: A Discussion from Learners' Perspective. *Informatics in Education,*13(1), 33–50

Karagülle, A.E., Çaycı, B. (2014). Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Yabancılaşma. *The Turkish Journal of Design, Art and Communication TOJDAC.* 4(1): 1-14.

Kearns, K. (2014). The Big Picture. 3rd Edition. Cengage Puplishier. Sydney.

Keçeci, G., Alan, B., Kırbağ Zengin, F. (2017). 5. Sınıf Öğrencilerle STEM Eğitimi Uygulamaları. *Journal Of Kirsehir Education Faculty*, 18(1), 1.

Kelleci, M. (2008). İnternet, Cep Telefonu, Bilgisayar Oyunlarının Çocuk ve Gençlerin Ruh Sağlığına Etkileri. *TAF Prev Med Bull*. 7(3):253-256.

Kittinger, R., Correia, C., Irons, J. (2012). Relationship Between Facebook Use, Problematic Internet Use Among College Students. *Cyberpsychology Behavior Social Networking*. 15(6):324–327.

Kol, S. (2017). Erken Çocuklukta Teknoloji Kullanımı. Ankara: Pegem Akademi.

Kuyucu, M. (2017). Gençlerde Akıllı Telefon Kullanımı ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Sorunsalı: Akıllı Telefon(Kolik) Üniversite Gençliği. *Global Media Journal TR Edition*, 7(14): 328-359.

Küngerü, A. (2016). Bir İfade Aracı Olarak Dijital Öykü Anlatımı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi-AKAR*. 1(2): 33-45.

Mc Donald, T. (2016). Social Media in Rural China: Social Networks and Moral Frameworks. Londra: UCL Press, p.215.

MEGEP (2007). Grafik ve Fotoğraf. MEB Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. Ankara.

Najjar, İ. (2016). Tasarımcının Yaratıcılığının Geliştirilmesinde Çizginin Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi. Görsel Sanatlar Bilim Dalı İstanbul.

National Academy of Engineering [NAE]. (2010). Standards For K-12 Engineering Education*?.* Washington, DC: National Academies Press.

National Academies of Educational Progress [NAEP] (2014). Technology and Engineering Literacy Framework for the 2014 National Assessment of Educational Progress-Pre-Publication Edition. WestEd: National Assessment Governing Board.

National Research Council [NRC]. (2012). A Framework for K-12 Science Education: Practices, Crosscutting Concepts and Core Ideas. Washington DC: The National Academic Press.

Next Generations Science Standards [NGGS]. (2013). The Next Generation Science Standards-Executive Summary.

Ocak, M.A. (2010). Aile ve İnternet. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yay. http://www.aep.gov.tr/wp-content/uploads/2012/10/AileVeInternet.pdf

Özkocak, Y. (2016). Türkiye'de Akıllı Telefon Kullanıcılarının Oyalanma Amaçlı Tercih Ettikleri Mobil Uygulamalar. *Global Media Journal TR Edition* 6(12): 106-130.

Özonur, D. (2016). Televizyon Programlarını Sınıflandırma Sistemleri "Akıllı İşaretler" Ne İşe Yarar? *Global Media Journal,* 6(12), 214-234.

Pekman, C. (2006) Avrupa Birliği'nde Medya Okuryazarlığı. Editör: Nurçay Türkoğlu, İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

RTÜK-Radyo Televizyon Üst Kurulu (2013). Türkiye'de Çocukların Medya kullanma Alışkanlıkları. 1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi. İstanbul: Bizim Matbaa.

RTÜK-Radyo Televizyon Üst Kurulu (2016). Medya Okuryazarlığı Araştırması. Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı Yayınları yayın No: 2016/1.

Scheuremann, B., Webber, J. (2012). Autism: Teaching Does Make a Difference. Toronto, Ontario, Canada: Wadsworth/ Thomson Learning Inc.

Suhail K, Bargees Z. (2016). Effects of Excessive Internet Use on Undergraudate Students in Pakistan. *Cyber Psychol Beha*v. 9(3): 297-307.

Tarı Cömert, I., Kayıran, S.M. (2010). Çocuk ve Ergenlerde İnternet Kullanımı. *Çocuk Dergisi* 10(4):166-170, 2010 doi:10.5222/j. child.2010.166

TÜİK-Türkiye İstatistik kurumu (2016). Sayı: 21779. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Haber Bülteni. 18 Ağustos 2016.

Türkcan, E. (2009) Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Politika, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türkmenoğlu, H. (2014). Teknoloji ile Sanat İlişkisi ve Bir Dijital Sanat Örneği Olarak Instagram. *Ulakbilge*, 2(4): 87-100. DOI: 10.7816/ ulakbilge-02-04-07.

Ulusoy, A., Bostancı, M. (2014). Çocuklarda Sosyal Medya Kullanımı ve Ebeveyn Rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies-JASSS*. 28:559-572,

UNICEF (2017). Her Çocuk İçin Eğitim. http://www. unicefturk.org/yazi/2017_G20

Uz, H.E. Balcı Demirci, B. (2015). Engelli Kullanıcılar İçin Multimedya Öğrenme Araçları. Yüksek Lisans Okan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar Müh. Bölümü.

Wegerif, R. (2007). Teaching Thinking: Metaphors and Taxonomies. *Dialogic Education and Technology*, 7, 125-157.

Yalçın, H. (2010). Çocuk Gelişimi. Ankara: Nobel Yayınevi.

Yazar, A. (2007). 1914-2006 Okul Öncesi Eğitim Programlarında Yaratıcılığın İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Yükseltürk,E., Altıok, S. (2015). Bilişim Teknolojileri Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Programlama Öğretimine Yönelik Görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 4(1), 50-65.

https://www.engadget.com/

http://www.tswg.com.au/dijital-play-banking/

http://www.legoengineering.com/

http://www.vgchartz.com/analysis/platform_totals/, Son erişim tarihi; 08.07.2017

http://teknolojikanneler.com/cocuklar-tasarliyor-imaginarium-uretiyor

7

YARATICILIĞI DESTEKLEYEN ORTAMLAR VE ORTAM DÜZENLEMESİ

Öğr. Gör. Hande USBAŞ
Arel Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Yaratıcı bir yaşam sürmemiz için yanılıyor olma korkumuzu kaybetmeliyiz.
Joseph Chilton Pearce

GİRİŞ

Çocuklar dünyayı keşfetmek için güçlü bir arzuyla doğarlar ve bu doğuştan gelen merak yaratıcılığı geliştirir. Ancak, bu yaratıcı eğilimlerin gelişip gelişmemesi ortama ve çocukların deneyimledikleri etkileşimlere bağlıdır. Çocukların merak ve yaratıcılıklarını teşvik eden ve bireysel olarak değer veren destekleyici bir ortamda yaratıcılık ile ilgili becerileri uygulamak ve geliştirmek için fırsatlara ihtiyaçları vardır (Duffy, 2006). Çocukların birbirleriyle etkileşim kurmalarına ve öğrenmelerine olanak sağlayan ortamlar, sorgulamayı, işbirliğini ve iletişimi teşvik eden; çocuklar için ilham verici, güçlendirici ve güvenli olmalıdır.

"Malaguzzi (1994) çevrenin 'üçüncü öğretmen' rolünde bir güce sahip olduğunu ve etkili bir öğrenme ortamının çocuklar, öğretmenleri ve aileleri arasında paylaşılan ilişkiler duygusunu ve tüm katılımcılar için aidiyet ve ilham duygusunu geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir" (Piscitelli ve Penfold, 2015, s. 266). Bu bağlamda yaratıcılığı destekleyen bir öğrenme ortamı, çocukların gelecekte karşılaşabilecekleri zorluklar ve bunların olumsuz etkilerine karşı yaratıcı ve anlamlı olarak yanıt verme potansiyellerini en iyi şekilde kullanabilecekleri öğrenme türlerini geliştiren üçüncü öğretmen olarak tanımlanabilir.

Çocuklar için yaratıcılığı teşvik eden ortam düzenlemesinde iki önemli husus vardır. Bunlardan biri çocuğun fiziksel çevresidir. Açık ve kapalı alanların boyutunu ve düzenlenmesini, araç gereç ve materyallerin niteliğini, yeni ve farklı alanlara ulaşımı içerir. Diğer önemli husus ise, çocukların yaratıcı projelerini geliştirmeleri için zamanın yeterli ve sürdürülebilir periyotlarla çocuklara verilmesidir. Bu iki hususun sağlanmasında ise yetişkinlere önemli rol düşmektedir.

Bu bağlamda, aşağıda yaratıcılığı destekleyen ortam düzenlemesi, fiziksel, zaman, araç gereç, materyallerin düzenlenmesi ve kullanımı, oyunun ve oyun alanlarının önemi ile ortamın düzenlenmesinde yetişkinlerin rolü incelenecektir.

KAYNAKLAR

Abacı, O. (1996). *Müze eğitimi*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Abacı, O. (2005). *Çocuk ve Müze*. İstanbul: Morpa.

Acar, H. (2009). *Doğal Peyzaj Elemanlarının Oyun Olanaklılıklarının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Acar, H. (2014). Learning Environments for Children in Outdoor spaces. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 141*, 846-853.

Atabay, S. ( ). Mekan ve Mimarinin Eğitimde Başarıya Etkisi.

http://www.ted.org.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?-F6E10F8892433CFFA79D6F5E6C1B43FF44EA-474750BABA90, Erişim tarihi: Temmuz, 2017

Atasoy, N. (1996). *Müze eğitimi ve yazılı gereçlerin İstanbul arkeoloji müzeleri taş eserler bölümü üzerinde örneklenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Baltacı, H. (2013). *Çocuğun Yaratıcılık Performansında Görsel Değerlerin Yeri.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Besançon, M. ve Lubart, T. (2008). Differences in the development of creative competencies in children schooled in diverse learning environments. *Learning and individual differences, 18(4),* 381-389.

Brophy-Herb, H. E., Lee, L. E., Nievar, M. A. ve Stollak, A. (2007). Preschoolers' social competence: Relations to family characteristics, teacher behaviors and classroom climate. *Journal of Applied Developmental Psychology, 28,* s. 134-148.

Craft, A. (2002). *Creativity and early years education: A lifewide foundation*. Bloomsbury Publishing.

Davies, D., Jindal-Snape, D., Collier, C., Digby, R., Hay, P., ve Howe, A. (2013). Creative learning environments in education—A systematic literature review. *Thinking Skills and Creativity, 8*, 80-91.

Demirarslan, D. ve Aytöre, O. S. S. (2004). Çocuğun Fiziksel ve Ruhsal Gelişimi Açısından Çocuk Odaları Tasarımında Malzeme Kullanımı ve Malzeme Seçiminin Önemi. 2.Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi. http://www.yapkat.com/images/Malzeme/Dosya/828350245952691501581668885.pdf

Duffy, B. (2006). *Supporting creativity and imagination in the early years*. McGraw-Hill Education (UK).

Edwards, C. P. ve Springate, K. W. (1995). Encouraging Creativity in Early Childhood Classrooms. *ERIC Digest*. https://www.ericdigests.org/1996-3/early.htm

Fox, J. E. ve Schirrmacher, R. (2014). Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi. Neriman Aral ve Gökhan Duman (Çev. Ed.). *Estetik* içinde (136-151) Münevver Can Yaşar (Çev.). Ankara: Nobel.

Howard, M. L. ve Camp, A. (2013). *Growing Young Minds. Institute of Museum and Library Services*, United States of America. https://www.imls.gov/assets/1/AssetManager/GrowingYoungMinds.pdf

King, B. (2015). *Childhood Learning in Museums*. http://www.lord.ca/Media/Childhood-Learning-in-Museums-Brad-King.pdf

Mayesky, M. (2009). *Creative Activities for Young Children*. (9. baskı). United States: Wadsworth, Cengage Learning.

MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı.* Ankara.

Metin, Ş. (2017). Investigation of the practices in learning centers of pre-school education institutes. *Turkish Journal of Education, 6(1),* 1-16.

Özkubat, S. (2014). Okul öncesi kurumlarında eğitim ortamlarının düzenlenmesi ve donanım. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 58-66.

Özsoy, V. (2003). *Görsel Sanatlar Eğitimi*. Ankara. Gündüz.

Piscitelli, B. ve Penfold, L. (2015). Child-centered Practice in Museums: Experiential Learning through Creative Play at the Ipswich Art Gallery. *Curator: The Museum Journal, 58(3),* 263-280.

Prentice, R. (2000). Creativity: a reaffirmation of its place in early childhood education. *Curriculum Journal, 11(2),* 145-158.

Promote creativity and creative learning in young children: Unit CYPOP 7 (2014), Children & Young People's Workforce Diploma, https://www.hoddereducation.co.uk/getmedia/17883c9c-3cf8-4c1a-9a58-8de37f5ed2a1/CHAPTER-22.aspx

Sharp, C. (2004). Developing young children's creativity, what can we learn from research. https://www.nfer.ac.uk/publications/55502/55502.pdf

Singer, D. G. ve Singer, J. L. (1998). *Çocuklarda Yaratıcılığın Gelişimi*. Nurdan Cihanşümul (Çev.). İstanbul: Gendaş.

Sofuoğlu, S. D. ve Kuşçuoğlu, M. Ö. (2009). Çocuk ve Mobilya. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi I.Ulusal Batı Karadeniz Ormancılık Kongresi Bildiriler Kitabı, 1*, 101-107.

Solhjoo, N. ve Beigi, M. (2014). Early Learning and Lifelong Learning in Museums and Libraries. Iran Science and Technology Museum Forth Seminar. Dissemination of Science in Museums and Cultural Centers., http://www.irstm.ir/

Vygotsky, L. S. (2004). Imagination and creativity in childhood. *Journal of Russian & East European Psychology, 42(1),* 7-97.

Yalvaç, M. (2004). *21. Yüzyılda halk kütüphaneleri: yaratıcı kütüphane hizmetleri.* http://neu.edu.tr/docs/byam/byam_(170).pdf

Yılmaz, B. (2007). Hedef Gruplara Yönelik Yaratıcı Kütüphane Hizmetleri ve Proje Geliştirme: Halk Kütüphaneleri Gaziantep, Bartın ve Antalya Bölge Seminerleri Değerlendirme Raporu. *Türk Kütüphaneciliği 21,1,* 75-87.

8 YARATICILIĞIN ÖLÇÜLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Aylin SÖZER ÇAPAN
İstanbul Aydın Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Öğretmenliği

Bir şeyler görürsünüz ve 'Neden?' diye sorarsınız.
Bense asla orada olmayan bir şeyleri sezerim ve 'Neden olmasın?' derim.

George Bernard Shaw

GİRİŞ

İnsanlar yaratıcıdır. Karşılaştıkları problem durumlarına pek çok farklı düzeylerde uygun çözümler üretirler. Sadece üretmekle kalmaz bu fikirlerini şekillendirir, başkalarına aktarır ve zaman zaman küçük gruplar halinde bir araya gelerek fikirlerini birleştirip yeniden şekillendirirler. Bu süreçte içinde bulundukları kültürlere has yeni sistem veya ürünler hakkında farklı düşünme stratejileri kullanır ve benimserler (Amabile ve Cheek, 1988).

Yaratıcı insanlar ve süreçler, ürünlerinin önceden belirlenmesiyle tanımlanabilir, bunlar genel olarak fikirleri gibi sıra dışı sonuçları da içerir ve değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Bu yaratıcı ürünlerin yaygın olarak kabul edilen özellikleri; yenilik ve uygunluk, yararlılık ve çözümdür (O'Quin ve Besemer, 2011).

Puccio ve Cabra (2012) yaratıcı sürecin iki bileşeni olan fikir üretme ve fikir değerlendirmesini ele almaktadır. Çağdaş teoriler ve yaratıcılık çalışmaları alanında yapılan araştırmalar, etkili fikir üretme ve değerlendirme yapabilmek için gerekenleri açıklamış ve bu da bazen yaratıcı süreçle ilişkili olan gizemin örtüsünü kaldırmıştır. Yaratıcılık alanında genel olarak fikir üretme ve fikir üretme yöntemlerinin yararlılığı fikir değerlendirmesinden çok daha fazla dikkat çekmiştir. Bu nedenle, fikir üretme ve değerlendirme becerilerinin çeşitli yaklaşımlarla geliştirilebileceğini savunmaktadırlar.

Yaratıcılığa yönelik teorik yaklaşımlarda yaratıcılığın farklı yönleri açısından değerlendirilmesi vurgulanmaktadır. Geleneksel olarak, bu yönlerden bahsederken dört P ile tanımlanan yaratıcılık bileşenlerine atıfta bulunulmuştur; işlem (process), ürün (product), kişi (person) ve yer (place) (Runco, 2004). Bu çerçevenin yeni sürümüne iki yeni yön daha eklenerek altı P'ye kadar uzanmış; ikna etme (persuasion) (Simonton, 1990) ve potansiyel (potential) (Runco, 2003) ile zenginleştirilmiştir.

Yapılan pek çok araştırmada yaratıcılığın ölçülüp ölçülemeyeceği hakkında tartışmalara rastlanmıştır. Geliştirilen pek çok ölçme aracına bakılacak olursa yaratıcılığın faklı boyutları ölçülmeye çalışılmıştır ancak yaratıcılık kavramının çok yönlü olması, yaratıcılığın bütünüyle ölçülmesini mümkün kılmamaktadır (Puccio ve Murdock, 1999). Bu açıdan bakıldığında yaratıcılığın ölçülmesinde yukarıda bahsedilen teorik yaklaşımların sınıflandırdığı, yaratıcılığın farklı yönlerini ele almak yerinde olacaktır.

KAYNAKLAR

Aksoy, B. (2004). *Coğrafya öğretiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımı.* Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara: Unpublished master thesis.

Aktamış, H., ve Ergin, Ö. (2007). Bilimsel süreç becerileri ile bilimsel yaratıcılık arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33).

Amabile, T. M. (1982). Social psychology of creativity: A consensual assessment technique. *Journal of personality and social psychology*, 43, 997-1003.

Amabile, T. M., ve Cheek, J. M. (1988). Microscopic and macroscopic creativity. *Journal of Social and Biological Structures*, 57-60.

Aslan, E. (2001). Torrance yaratıcı düşünce testinin Türkçe versiyonu. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19-40.

Barbot, B., Besancon, M., ve Lubart, T. (2011). Assesing creativity in the classroom. *The Open Education Journal*, 58-66.

Besemer, S. P., ve O'Quin, K. (1999). Confirming the three-factor creative pruduct analysis matriz model in an american sample. *Creativity research journal*, 12, 287-296.

Can-Yaşar, M., ve Aral, N. (2011). Altı Yaş Çocuklarının Yaratıcı Düşünme Becerilerine Sosyal-Ekonomik Düzey ve Anne- Baba Öğrenim Düzeyinin Etkisinin İncelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim, 4*(1), 137-145.

Cassidy, D., Hestenes, L., Hegde, A., Hestenes, S., ve Mims, S. (2005). Measurement of quality in preschools child care classrooms: An explaratory and confirmatory factor analysis of the early childhood environment rating scale-revised. *Early childhood research quarterly*, 20, 345-360.

Cheung, P. J., Sing, L., Chan, D., ve Wu, W. (2004). Creative Potential Of School Children In Hong Kong:Norms Of The Wallach-Kogan Creativity Tests And Their Implications. *Creativity Research Journal, 16*(1), 69-78.

Çam, S., ve Tümkaya, S. (2006). Üniversite Öğrencilerinde Kişilerarası Problem Çözme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*(2), 119-132.

Çam, S., ve Tümkaya, S. (2007). Kişilerarası problem çözme envanteri'nin (KPÇE) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. . *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* , 3(28), 95-111.

Çetin, Z., Üstündağ, A., Kerimoğlu, ve Gizem, B. (2015). Ülkemizde ve Dünyada Çocuklarda Yaratıcılığın Ölçülmesinde Kullanılan Testlerin İncelenmesi. *H.Ü Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2*(2), 31-49.

Çoraklı, E., ve Batıbay, D. (2011). Müzikte yaratıcı düşünme ölçeği'nin Türkiye koşullarına uyarlanması. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 34, 49-70.

Davis, G. A., ve Rimm, S. (1982). Group inventory for finding interests:(GIFFI) I and II: Instruments for identifying creative potential in the junior and senior high school. *The Journal of Creative Behavior*, 16(1), 50-57.

Dikici, A. (2011). Yaratıcılığın Örtük Kuramları:Yaratıcılık Hakkında Ne Düşünüyorsunuz Ölçeğinin Tük Kültürüne Uyarlanması. *New World Sciences Academy, 6*(1), 589-604.

Doolittle, J. H. (1990). *Creative Reasoning Test.* Pacific Grove, CA: Midwest Publications: Critical Thinking Press.

Ekvall, G. (1996). Organizational climate for creativity and innovation. *European journal of work and organizational psychology*, 5, 105-123.

Erdoğdu, M. (2006). Yaratıcılık değerlendirme ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (12), 61-79.

Franck, K., ve Rosen, E. (1949). A projective test of masculinity-femininity. *Journal of Consulting Psychology*, 13(4), 247.

Getzels, J. W., ve Csikszentmihalyi, M. (1976). *The creative vision: A longitudinal study of problem finding in art.* New York: NY: John Wiley & Sons.

Heppner, P. P., ve Petersen, C. (1982). The Development And İmplications Of A Personal Problem Solving İnventory. *Journal Of Counseling Psychology*, (29), 66-75.

Johnson, D. L. (1979). *The Creativity Checklist.* IL: Stoelting: Wood Dale.

Kardaş, N., Anagün, Ş., ve Yalçınoğlu, P. (2014). Problem Çözme Envanterini İlköğretim Öğrencilerine Uyarlama Çalışması:Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(51), 182-194.

Kirschenbaum, R. J. (1989). *Understanding the creative activity of students.* Mansfield: CT: Creative Learning Press.

Moran, J. D., Milgram, R. M., Sawyers, J., ve Fu, V. (1983). Original thinking in preschool children. *Child Development*, 54, 921-926.

Moran, J. D., Sawyers, J., Fu, V., ve Milgram, R. M. (1988). Measuring creativity in preschool children. *Journal of creative behavior*, 22, 254-263.

Mumford, M. D., Supinski, E., Baughman, W., Costanza, D., & Threlfall, K. (1997). Process-based measures of creative problem-solving skills: V. Overall prediction. *Creativity Research Journal*, 10, 73-85.

O'Quin, K., ve Besemer, S. (2011). Creative Products. *Encyclopedia of Creativity (Second Edition)*, 273-281.

Özkök, A. (2005). Disiplinlerarası yaklaşıma dayalı yaratıcı problem çözme öğretim programının yaratıcı problem çözme becerisine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 159-167.

Puccio, G. J., ve Cabra, J. (2012). Idea Generation and Idea Evaluation: Cognitive Skills and Deliberate Practices. *Handbook of Organizational Creativity* (s. 189-215). içinde Elsevier.

Puccio, G. J., ve Murdock, M. (1999). Creativty Assessment: An İntroduction and overview. G. Puccio, & M. Murdock içinde, *Creativiy Assessment:Readings and Resources* (s. 5-24). Hadley MA: Creative Education Foundation.

Renzuli, J., Smith, L., White, A., Callahan, C., Hartman, R., ve Westburg, K. (2002). *Scales for rating the behavioral characteristics of superior students.* Mansfield center: CT: Creative learning press.

Runco, M. A. (1987). Interrater agreement on a socially valid measure of students'creativity. *Psychological Reports*, 61, 1009-1010.

Runco, M. (2003). Education for creative potential. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 317-324.

Runco, M. (2004). Personal Creativity and Culture. *In Creativity: When east meets west.* içinde 9-21.

Seng, Q. K., Keung, H., ve Cheng, S. (2008). Implicit theories of creativity: A comparison of student-teachers in Hong Kong and Singapore. *Compare*, 38(1), 71-86.

Siegel, S. M., ve Kaemmer, W. (1978). Measuring the perceived support for innovation in organisations. *Journal of applied psychology*, 22, 361-368.

Simonton, D. K. (1990). Creativity in the later years: Optimistic prospects for achievement. *The Gerontologist*, 626-631.

Starkweather, E. (1971). Creativity research istruments designed for use with preschool children. *Journal of Creative Behavior*, 245-256.

Sternberg, R. J. (1997). Intelligence and lifelong learning. What's new and how can we use it? *American Psychologist*, 52, 1134-1139.

Torrance, E. (1966). *The Torrance Tests of Creative Thinking-Norms-Technical Manual Research Edition-Verbal Tests, Forms A and B-Figural Tests, Forms A and B.* Princeton: NJ: Personnel Press.

Torrance, E. P. (1974). *The Torrance Tests of CreativeThinking-Norms-Technical Manual Research Edition-VerbalTests, Forms A and B- Figural Tests, Forms A and B.* Princeton: NJ: Personnel Press.

Torrance, E. (1981). *Thinking creatively in action and movement.* Bensenville: IL: Scolastic Testing Service.

Urban, K., ve Jellen, H. (1996). *Manual Test for creative thinking-drawing production.*

Wallach, M., ve Kogan, N. (1965). *Models of thinking in young children.* New York: NY: Holt.

Webster, P. R. (1994). *Measure of Creative Thinking in Music:(MCTM): Administrative Guidelines.* Northwestern University,Evanston, IL.: Unpublished manuscript.

Yaşar, M. C., ve Aral, N. (2011). Altı yaş çocuklarının yaratıcı düşünme becerilerine sosyo-ekonomik düzey ve anne baba öğrenim düzeyinin etkisinin incelenmesi. *Kuramsal eğitim bilim*, 4 (1), 137-145.

Zeteroğlu, E. Ş. (2011). Yaratıclığın Ölçümü, (Erken ÇocukluktaYaratıcılık ve Geliştirilmesi, Ed. E. Ç. Öncü'de), PegemA Yayıncılık, 2. Basım.

9

SANAT VE YARATICILIK

Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ
Gazi Üniversitesi,
Gazi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi A.B.D.

Bilim ve sanat takdir edilmediği yerden göç eder.
İbn-i Sina

KAYNAKLAR

Abacı, O. (2006). *Okul öncesi dönem çocuklarında görsel sanat eğitimi.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Abacı, O. (2015). Okul öncesinde sanatsal gelişim. *Okul Öncesi eğitimde sanat eğitimi.* (Edit. İ. Ulutaş). Ankara: Hedef CS.

Adu-Agyem, J., Enti, M, and Peligah,, Y. S. (2009). Enhancing children's learning: The art perspective. *International Journal of Education through Art*, 5 (2-3), 143-155. doi:10.1386/eta.5.2 ,3.143/1

Ağluç., L. (2013). Sanat Yaratıcılık Bağlamında İnsan ve Yaratma Güdüsü. Mediterranean *Journal of Humanities*, 3(1), 1-14.

Aral, N. (1999). Sanat eğitimi. Yaratıcılık etkileşimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 15:*11 - /7.

Artut, K. (2002). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri* (2.baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

Ayaydın, A. ve Mercin, L. (2013). Görsel Sanatlar Eğitiminde Uygulamalar. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Ayaydın, A., Üstün Vural, T., Tuna, S. ve Gökay Yılmaz, M. (2011). *Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar öğretimi*. Edit. A.O. Alakuş ve L. Mercin. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Aytaç, Ç. (1981). *Sanat ve uygarlık*. Ankara: Bizim Büro.

Bae, C.H. (2004). Learning to teach visual arts in an early childhood classroom: the teacher's role as a guide. *Early Childhood Education Journal,* 31(4), 247-254.

Ballengee-Morris, C., ve Stuhr, P. (2001). Multicultural art and visual cultural education in a changing world. *Art Education, 54*(4), 6–13. Retrieved October 1, 2017, from http://proquest.umi.com.ezproxy.auckland.ac.nz/pqdweb?index=1&did=75271359&SrchMode=2&sid=1&Fmt=6&VInst=PROD&VType=PQD&RQT=309&VName=PQD&TS=1253424166&clientId=13395

Barret, T. (1992). Criticizing art with children. *Art Education: Elementary*, (Ed: A. Johnson), p.115-129, Washington DC: NAE.

Barrett, M.S., Everett, MçC. ve Smigiel, H. M. (2012). Meaning, value and engagement in the arts: findings from a participatory investigation of young Australian children's perceptions of the arts. *IJEC*, 44:185-201. DOI 10.1007/s13158-012-0059-9

Baum, A.C. (2017). Powerful allies: Arts educators and early childhood educators joining forces on behalf of young children, *Arts Education Policy Review*, 118:3, 183-188, DOI: 10.1080/10632913.2016.1245165

Bee H. L.& Boyd, D. (2009). Developing Child. (12th edition). London: Allyn& Bacon.

Bellamy, K., Burghes, L., ve Oppenheim, C. (2009). Learning to Live: Museums, young people and education. *Learning to Live Museums, young people and education*. (Edit: K. Bellamy and C. Oppenheim). https://www.nationalmuseums.org.uk/media/documents/publications/learning_to_live.pdf 01.09.2017 tarihinde erişildi.

Boriss-Krimsky, C. (1999). *The creativity handbook*. Illinois: Charles C Thomas Publisher LTD.

Brouillette, L. (2010). How the arts help children to create healthy social scripts: exploring the perceptions of elementary teachers. *Arts Education Policy Review*, 111: 16–24.

Burkitt, E., Jolley, R. ve Rose, S. E. (2010). Art educational issues in the attitudes and practices that shape children's drawing experience at home and at school. *International Journal of Design and Art Education,* 29, (3), 257-270.

Danko-McGhee, K. (2009). The Environment as third teacher: pre-service teacher's aesthetic transformation of an art learning environment for young children in a museum setting. *Art in Early Childhood*, 1(1): 1-16.

Edwards, L. C. (2006). *The creative arts: A process approach for teachers and children*. (3rd ed.). Columbus, OH: Merrill Prentice Hall.

Eglinton, K. A. (2003). *Art in the early years*. New York: Routledge Falmer (Taylor& Francis Group).

Epstein 2001. Thinking about art: encouraging art appreciation in early childhood settings. *Young Children*, 56(3),38-43.

Ercan, Z.G., Günşen, G. ve Fazlıoğlu, Y. (2015). Okul öncesinde sanatın eğitimin diğer alanlarıyla bütünleştirilmesi. *Okul Öncesi eğitimde sanat eğitimi.* (Edit. İ. Ulutaş). Ankara: Hedef CS.

Exley, B.E. (2008). Visual arts declarative knowledge: Tensions in theory, resolutions in practice. *International Journal of Art and Design Education, 27*(3), 309–319.

Feeney, S. ve Moravcik, E. (1987). A Thing of Beauty: aesthetic development in young children. *Young Children,* September, *7-15.*

Fox, J. E. and Berry, S.. (2008). Art in early childhood: curriculum connections. http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=113

Fox, J. ve Schirrmacher, R. (2012). *Art and creative development for young children*. Belmont; Wadsworth, Cengage Learning.

Gardner, H. (1983). *Frames of mind.* New York: Basic Books.

Gordon, A.M. ve Browne, K. W. (2004). *Beginning & beyond: foundation in early childhood.*USA: Thomson Delmar Learning.570-572.

Hallam, J., Gupta, M. D. ve Lee, H. (2008). An exploration of primary school teachers' understanding of art and the place of art in the primary school curriculum. *The Curriculum Journal*, 19 (4): 269-281.

Hayes, N., Maguire, J. Corcoran, L. ve O'Sullivan, C. (2017). Artful Dodgers: an arts education research project in early education settings, *Irish Educational Studie*s, 36:2, 203-219, DOI: 10.1080/03323315.2017.1324804

Hein, G. E. (1998) *Learning in the Museum.* London: Routledge.

Helm, J., H. ve Katz, L. (2001). Young *investigators: the project approach in the early years*. New York: Teachers College Press.

Herberholz, B. and Hanson, L. (1995). *Early childhood art.* p. 77-94, Boston: Mc Graw Hill Comp.

Hume, H. D. (2000). A *survival kit for the elemantry/ middle school art teacher*. USA: Jossey-Bass A Willley Imprint.

Hurwitz, M, Day, A. (2007). *Children and Their art: Art Education for elementary and middle schools.* 8. Basım, HartcourtBrace Jovanovich, Orlando,FL.

Hymes, J. L. (1989). *Teaching the Child under Six*. West Greenwich RI: Consortium Press.

Isbell, R. T. and Raines, S. C. (2003). *Creativity and the arts with young children*. New York: Thomson Delmar Learning.

Jalongo, M. R. and Stamp L. N. (1997). *The Arts in children lives; aesthetic education in early childhood*. MA: Allyn and Bacon.

Karabulut, N. (2013). Sanat Eserinin Kavranması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17(2),53-58.

Kehnemuyi, Z. (1995). *Çocuğun görsel sanat eğitimi*. İstanbul: Yapıkredi Yayınları.

Kırışoğlu, O. T. (2005). S*anatta eğitim görmek öğrenmek yaratmak*. Ankara: Pegem A Yayıncılık,

Kind, S. (2010). Art encounters: Movements in the visual arts and early childhood education. In V. Pacini-Ketchabaw (Ed.), *Flows, rhythms and intensities of early childhood education curriculum* (pp. 113-130). New York, NY: Peter Lang.

Kindler, A.M. (1995). *Significance of adult input in early childhood artistic development. The visual arts and early childhood learning* (Ed. C. M. Thompson), 10–14, Reston, VA: National Art Education Association.

Koster, J. B. (2001). *Growing artists; teaching art to young children*. Albany: Delmar Thomson Publishing.

Köksal Akyol, A. ve Akyol, A. A. (2015). Okul Öncesi Eğitimde Müzeler. *Okul Öncesinde Görsel Sanat Eğitimi*. Edit. İ.Ulutaş, Ankara: Hedef CS.

Lasky, L. ve Mukerji-Bergeson, R. (1995). *Art, Basic for young children.* Washington DC: NAEYC.

Mayesky, M. (2006). *Creative activities for young children.* New York: Thomson Delmar Learning.

McArdle, F. (2008) The arts and staying cool, *Contemporary Issues in Early Childhood,* 9(4), 365-374. http://dx.doi.org/10.2304/ciec.2008.9.4.365

Mercin, L. ve Alakuş, A. O. (2005). Sanat eleştirisi ve pedagojik eleştiri yönteminin incelenmesi. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* 5, 36-46.

Miler, R. (1996). *The developmentally appropriate ınclusive classroom in early education*, USA:Delmar publishers, p.117-140.

National Visual Arts Standarts (2014). https://arteducators-prod.s3.amazonaws.com/documents/304/7bde51f4-8b54-4d44-87c7-4100a6eca643.pdf?1451960689 15.10.2017 tarihinde erişildi.

Newton, C. (1995). *Language and learning about art. The visual arts and early childhood learning*. Thompson, C. (ED). Reston, VA:NAEA.

Özsoy, V. *(*2003*). Görsel sanatlar eğitimi resim-iş eğitiminin tarihsel ve düşünsel temelleri*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Partnership For 21st Century Skills, (P21). (2013). *Framework For 21st Century learning*. 06 Aralık 2013 tarihinde http://www.p21.org/about-us/p21-framework sayfasından erişilmiştir.

Rinaldi, C. (2005). The pedagogy of listening. Lecture given during the Pedagogy of Listening Conference, October 7–8, 2005, Miami, FL.

San, İ. (2008). Sanat ve eğitim. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Savva, A. ve Trimis, E. (2005). Responses of young children to contemporary art exhibits: The role of artistic experiences. *International Journal of Education and the Arts, 6* (13).

Schiller, W. (2005). Children's perceptions of lives arts performances: A longitudinal study. *Early Child Development and Care*, 176(6), 543–552.

Schirrmacher, R. (1986). Talking with Young Children about Their Art. *Young Children*: Jully, 3-7.

Schirrmacher, R. (2006). *Art and creative development for young children*. New York: Thomson Delmar Learning.

Shillito, S., Beswick, K. and Baguley, M. (2008). The Aims of art education: an analysis of visual art in Tasmania's essential learning curriculum. *Australian Online Journal of Art Education,* 4(1): 1-16.

Stott, J. (2011).*Teaching visual arts: putting theory into practice*. *He Kupu*, 2 (4): 34-40.

Thompson, C. 2000. Drawing together: Peer influences in preschool kindergarten art classes. *Visual Arts Research* 25 (2): 61–68.

Thompson, C. M. (1995). Transforming curriculum in the visual arts. In S. Bredekamp & T. Rosegrant (Vol. Eds.), *Reaching potentials: the National Association for the Education of Young Children. Vol. 2. Transforming early childhood curriculum and assessment* Washington DC: Author. (pp. 81–98). Washington DC: National Association for the EduRogoff,

Ulutaş, İ. (2013). Görsel sanat eğitimi. *Öğretmenlik Alan Bilgisi Okul Öncesi Öğretmenliği kitabı.* Ankara: Alan bilgisi Yayınları.

Ulutaş, İ. ve Demiriz, S. (2015). Erken çocuklukta görsel sanat eğitiminin önemi ve görsel sanat eğitimi programı özellikleri. O*kul öncesinde görsel sanat eğitimi*. (Edt. İ.Ulutaş). Ankara; Hedef CS.

Ulutaş, İ. ve Ersoy, Ö. (2004). Okul öncesi dönemde sanat eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12 (1): 1-12.

Vieth, K. (1999). *From ordinary to extraordinary: art, design and problem solving*. Massachusetts: Davis Publications, Inc.

Wolf, B. ve Wood, E. (2012). Integrating Scaffolding Experiences for the Youngest Visitors in Museums. *Journal of Museum Education*, 37(1), 29–38.

Yavuzer, H. (1992). *Resimleriyle çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldız Bıçakçı, M. ve Pekşen Akça, R. (2015). Görsel sanat eğitiminde iletişim. *Okul Öncesi eğitimde sanat eğitimi*. (Edit. İ. Ulutaş). Ankara: Hedef CS.

Yılmaz, K. ve Şeker, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin müze gezilerine ve müzelerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi,* 3(9): 20-39.

Zimmerman, E., ve Zimmerman, L. (2000). Art education and early childhood education: The young child as creator and meaning maker within a community context. *Young Children, 55*(6), 87–92.

10 DRAMA VE YARATICILIK

Doç. Dr. Şehnaz CEYLAN
Karabük Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

Doç. Dr. Nilgün CEVHER KALBURAN
Pamukkale Üniversitesi
Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitimi

Eğer dünyayı çocuklar için daha basit ve anlaşılabilir yapacak bir yol varsa, neden kullanılmasın.

Dorothy Heathcote

GİRİŞ

Drama yaratıcılığı içinde barındıran, en önemli etkinliklerden biridir. Drama etkinlik sürecinde çocuklar yaratıcılıklarını; düşünerek, yaparak, deneyimleyerek, çevrelerini kendilerine göre yorumlayarak, hayal gücünü kullanarak, muhakeme yaparak, duygularını farklı yollarla ifade ederek, etkileşimde bulunarak, fikirlerini paylaşarak, keşfederek ve en önemlisi bu süreçleri eğlenerek ortaya çıkarır. Drama, her yaş grubunda, farklı disiplinlerde ve mekanlarda uygulanabilme özelliğiyle de eğitimin tüm basamaklarında önemli bir yere sahiptir. Yaratıcı dramanın uzun vadede bireylerde kazandırmayı hedeflediği bazı kazanımlar; kendini tanıma, yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmek, işbirliği, dayanışma, sorumluluk, dikkat, hızlı düşünme, problem çözme, duygularını başkaları ile paylaşması ve başkalarının duygularını anlama,duygularını ifade etme, empati ve sabırlı olmadır.

Bu bölümde; yaratıcı dramanın tanımı, önemi, drama süreçleri, uygulama aşamaları, çocuğun gelişimine ve yaratıcığına etkisi, drama etkinlikleri, eğitimcinin rolü, dramada kullanılan materyaller, özel gereksinimli çocuklarda drama ve yaratıcı drama etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

Adıgüzel, Ö. (2006). Yaratıcı Drama Kavramı. *Yaratıcı Drama*, 1(1):17-29.

Adıgüzel, Ö. (2007). Dramada Amaç ve Özellikler. Ali Öztürk (Ed.), *İlköğretimde Drama* içinde (s.27-30). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Adıgüzel, Ö. (2007). Dramada Temel Kavramlar. Ali Öztürk (Ed.), *İlköğretimde Drama* içinde (s.3-7). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Adıgüzel, Ö. (2013). *Eğitimde Yaratıcı Drama* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Akın, S. (2014). Review of research on drama in turkish schools and pre-service teacher education. *İlköğretim Online,* 13(2): 468-480.

Albalawi, B. (2014). Effectiveness of Teaching English Subjectusing Drama on the Development of Students' Creative Thinking. *IOSR Journal of Research&Method in Education*, *4*(6), 54-63.

Aral, N., Köksal Akyol, A., Yaşar, C. M. (2007). *Okulöncesi Dönemde Drama Etkinlikleri*. Ankara: Animeto.

Arslan, Ü. (2015). Dramada Teknikler. Tolga Erdoğan(Ed.), *Drama* içinde (s. 75-96). Ankara: Eğiten Kiap.

Ciukaj M., Balgazar Y. S. ve Field B.S. (2009). Creative drama into the lives of children disabilities. AOTA. (http://specialgiftstheatre.org/wp-content/ uploads/2011/ Incorporating_Creative_Drama_ article.pdf 20 Ekim 2017 tarihinde indirilmiştir.)

Baran, E. (2014). Story drama: bringing stories to life through our bodies and voices with children of all abilities. *Building Blocks of Creative Dramatics!* UW-Whitewater Conference, 11-12 April. (http://www.uww.edu/Documents/ce/ camps/ earlychildhood/2014 Handouts/4568_Building_ Blocks_of_Creative_Dramatics.pdf adresinden 24 Ekim 2017 tarihinde indirilmiştir.)

Bayhan, P.; Yükselen, A. (2007). Özel Gereksinimli Çocuklarda Drama Modelleri ve Oyun. *Yaratıcı Drama*, 1(3-4):17-29.

Bowell, P.,Heap, S. B. (2001). Drama and Education. *Planning Process Drama* içinde (s. 1). London: David Fulton.

Brown, V. ,Pleydell, S. (1999). Lisa A. Barnett (Ed.), Introduction. *The Dramatic Difference* Drama in the Preschool and Kindergarden Classroom. USA: Heinemann.

Chalmers, D. (2007). Drama 3-5: A Practical Guide to Teaching Drama to Children in the Foundation Stage. USA and Canada :Routledge, Taylor &Francis Group.

Can Yaşar, M. ve Aral, N. (2011). Türkiye'de Okul Öncesinde Drama Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi,* 11(22):70-90.

Can Yaşar, M. (2011). Dramada Uygulama Aşamaları. Aysel Köksal Akyol (Ed.), İlköğretimde Drama. İstanbul: Kriter Yayınları.

Ceylan Yayla, Ş. (2010). Dramatik Etkinlikler ve Dramanın Çocuğun Gelişimindeki Yeri. Esra Ömeroğlu (Ed.), *Okulöncesi Eğitimde Dramatik Etkinliklerden Dramaya Teoriden Uygulamaya* içinde(s. 75-76). Ankara: Eğiten Kitap.

Ceylan Yayla, Ş. (2011). Okulöncesi Çocuk ve Drama. Mücella Ormanlıoğlu Uluğ ve Gülçin Karadeniz (Ed.), *Okulöncesi Çocuk ve...* içinde (s. 292). Ankara: Nobel.

Ceylan Yayla, Ş. (2014). Dramada Pandomim. Esra Ömeroğlu (Ed.), *Okulöncesi Eğitimde Dramatik Etkinliklerden Dramaya Teoriden Uygulamaya* (5. Baskı) içinde (s. 75-76). Ankara: Eğiten Kitap.

Chukwu-Okoronkwo, S. O. (2011). Creative dramatıcs as an effective educatıonal tool ın contemporary educatıon: a pedagogıcal dıscourse. *International Conference*.

Daniels,S. ve Peters, D.B. (2012). *Yaratıcı Çocuklar Yetiştirmek Raising Creative Kids*, (Çev. Ed. Üzeyir Uğurlu, Fatih Kaya), Ankara: Eğiten Kitap.

Davis, S. (2010). Creativity in drama: Explanatıons and explorations. *NJ: Drama Australia Journal*, *33*(2).

Dege, Ö. (2008). Resimli Hikaye Kitaplarıyla Verilen Dramatik Etkinlik Uygulamalarının Altı Yaş Çocuklarının Bakış Açısı Kazanımlarına Etkisinin İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.

Edwards, L. C. (2006). Encouranging Play and Creative Drama in the Classroom. Julie Peters (Ed.), *The Creative Arts*(6. Baskı)içinde (s. 196). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Edwards, L. C. (2006). Introducing Music and Movement. Julie Peters (Ed.), *The Creative Arts*(6. Baskı) içinde (s. 140-143). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Erbay, F. (2014). Dramada Pandomim. Esra Ömeroğlu (Ed.), *Okulöncesi Eğitimde Dramatik Etkinliklerden Dramaya Teoriden Uygulamaya* (5. Baskı) içinde (s.95-99). Ankara: Eğiten Kitap.

Fisher, R., Williams, M. (2004). *Unlocking Creativity.* Newyork: David Fulton Publishers.

Fleming, M. (2003). *Starting Drama Teaching*(2. Baskı). New York: David Fulton.

Gajda, K. A. (2014). The Pedagogical Transformative Drama in Working with SEBD Pupils. Case Studies in a Polish School. *Procedia-Social and Behavioral*, *140*:483-487.

Genç, N. H. (2003). Eğitimde yaratıcı dramanın alımlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi,* 24: 196-205

Güneysu, S. (2006). Okulöncesinde Hangi Tekniklerle ve Kimlerle Drama?. Ali Öztürk (Ed.), *Çocukta Yaratıcılık ve Drama* (4.baskı) içinde (s. 157). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Heath B.S., Wolf S. (2005). *A way of working: teacher is drama education.* London: Creative Partnership.

Hendy, L.,Toon, L. (2001). Understanding Dramatic Activity. Vicky Hurst ve Jenefer Joseph (Ed.), *Supporing Drama and Imaginative Play in the Early Years* içinde (s. 53). ABD: Open University.

House, V. F.,Éireann, C. M., Foster, Á. V., ve Cliath, B. Á. (2009). Creativity ind the Arts in the Primary School. *Discussion Documentand Proceedings of theConsultative Conference on Education (http:// www.into.ie/ROI/Publications/CreativityArtsinthePS. pdf* 20 Ekim 2017 tarihinde indirilmiştir.)

Hui, A., ve Lau, S. (2006). Drama education: A touch of the creative mind and communicative-expressive ability of elementary school children in Hong Kong. *Thinking skills and creativity*, *1*(1), 34-40.

Isbel, R. ve Raines, S. (2003). *Creativity and The Arts with Young Children*. Canada: Thomson.

Jindal-Snape, D. ve Vettraino, E. (2007). Drama techniques for the enhancement of social-emotional development in people with special needs: Review of research. *International Journal of Special Education,* 22(1): 107-117.

Kelin, D. A. (2005). Telling Stories: Drama Strategies for ESL Students, (http://eslstrategies.prel.org/eslstrategies/pdfs/dramastrategies.pdf)

Köksal Akyol, A. (2011). Dramada Lider ve Katılımcılar. Aysel Köksal Akyol (Ed.), İlköğretimde Drama. İstanbul: Kriter Yayınları.

Köksal Akyol, A. (2012). Okul Öncesi Eğitimde Drama ve Öğretmenin Rolü Drama In Preschool Education And The Role Of Teacher. *Ankara Sağlık Bilimleri.*

Kuru, O. (2012). 9 Yaş Çocuklarının Psiko-Motor Gelişimlerinde Oyunun Etkisi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, *1*(2).

Lindberg, E. K. (2015). *Preschool Creative Drama: A Curriculum and its Effects on Learning.* Yüksek Lisans Tezi. University of Northern Colorado.

Mace, J. (2009). Fosterin dramatic play. *Early Childhood Central*. (http://www.earlychildhoodcentral.org/articles/fostering-dramatic-play adresinden 24 Ekim 2017 tarihinde indirilmiştir.)

Mages, W. K. (2008). Does Creative Drama Promote Language Development in Early Childhood? A Review of The Methods and Measures Employed in The Empirical Literature. *Review of Educational Research*, *78*(1): 124-152.

McCaslin, N. (2006). *Creative Drama in the Clasroom and Beyond.* United States of America: Pearson Education.

McCleaf Nespeca, S. ve Reeve, J. B. (2003). *100 Extension Activities in Art, Drama, Music, Math, and Science.* USA:American Library Association.

Momeni, S., Khaki, M., ve Amini, R. (2017). The Role of Creative Drama in Improving the Creativity of 4-6 Years Old Children. *Journal of History Culture and Art Research*, *6*(1):617-626.

Oğuz, A. (2015). Drama. Tolga Erdoğan(Ed.), *Drama* içinde (s. 1-14). Ankara: Eğiten Kitap.

Ömeroğlu, E. (2003). Yaratıcı Drama Etkinliklerinde Öğretmen. *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya* içinde. Ankara: Kök.

Önemli, M., Totan, T., ve Abbasov, A. (2015). Yaratıcı Drama Eğitiminin Özel Gereksinimi Olan Çocukların Sosyal Beceri Alanlarından Konuşma ve İlişki Kurma Becerileri Gelişimine Katkısı. *E-Ajı (Asian Journal Of Instruction)*, *3*(1).

Öztürk, A. (2001). Eğitim-öğretimde Yeni Bir Yaklaşım: Yaratıcı Drama. *Kurgu,* (18):251-259.

Öztürk, A. (2007). Dramada Teknikler. Ali Öztürk (Ed.), *İlköğretimde Drama* içinde (s.125-141). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Pehlivan, H. (2005). *Oyun ve Öğrenme.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Pinciotti, P. (1993). Creative drama and young children: The dramatic learning connection. *Arts Education Policy Review*, *94*(6): 24-28.

San, İ. (1990). Eğitimde Yaratıcı Drama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 23*(2): 573-582.

San Bayhan, P., ve Artan, İ. (2004). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları.

San, İ. (2002). Eğitim –Öğretimde Yaşayarak Öğrenme Yöntemi ve Estetik Süreç Olarak Yaratıcı Drama. Ömer Adıgüzel (Ed.), *Yaratıcı Drama* içinde. Ankara: Naturel.

San, İ. (2006). Yaratıcılıkta Temel Kavramlar. Ali Öztürk (Ed.), *Çocukta Yaratıcılık ve Drama* (4.baskı) içinde (s. 3). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Freeman, G. D., Sullivan, K., ve Fulton, C. R. (2003). Effects of creative drama on self-concept, social skills, and problem behavior. *The Journal of Educational Research*, *96*(3), 131-138.

Tam, P. C. (2016). Children's creative understanding of drama education: A Bakhtinian perspective. *Thinking Skills and Creativity*, *20*, 29-39.

Toivanen, T., Komulainen, K., ve Ruismäki, H. (2011). Drama education and improvisation as a resource of teacher student's creativity. *Procedia-Social and Behavioral*, *12*:60-69.

Toivanen, T.,Halkilahti, L., ve Ruismäki, H. (2013). Creative pedagogy–Supporting children'screativity through drama. *The European Journal of Social&Behavioural Sciences*, *7*(4), 1168-1179.

Tomlin, C. (2007). Staff Newsletter: ''Making Learning Fun Through Dramatic Play''. (http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleId=635 adresinden 24 Ekim 2017 tarihinde indirilmiştir.)

Tuğrul, B. (2006). Drama ve Öğrenme- Öğretme. Ali Öztürk (Ed.), *Çocukta Yaratıcılık ve Drama* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Turla, A. (2003). Hikayelerden Oyunlar Oluşturma. *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya* içinde. Ankara: Kök.

Uşaklı, H. (2011). *Drama ve İletişim Becerileri* (2. Baskı). Ankara: Nobel.

Üstündağ, T. (1998). Yaratıcı Drama Eğitim Programının Öğeleri. *Eğitim ve Bilim*, *22*(107).

Üstündağ, T. (2007). Dramada Program Geliştirme. Ali Öztürk (Ed.), *İlköğretimde Drama* içinde (s.75-97). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Yeğen, G. (2003). Yaratıcı drama. *İlköğretim-Online Öğretim Uygulamaları Serisi,* Yıl:2, (2):1-4.

http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ilkonline/article/view/5000038407/5000037263

White, C. I. (2007). *A Self-Study Examining the Effectiveness of Creative Dramatics with Urban Youth* (Doctoral dissertation, University of Maryland, College Park).

Winston, J., Tandy, M. (2009). *Beginning Drama 4-11* (3. Baskı). Newyork: David Fulton Book. http://www.readingrockets.org/article/story-dramatization (En son 26 Ekim 2017 tarihinde erişilmiştir.).

11 YARATICILIĞI DESTEKLEYİCİ UYGULAMA VE ETKİNLİKLER

Prof. Dr. Elif ÇELEBİ ÖNCÜ
Kocaeli Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü

"Fikirler tavşan gibidir; birkaç tane edinir ve onlara bakmayı öğrenirseniz bir bakmışsınız bir sürü oluverirler."
John Steinbeck

GİRİŞ

Yaratıcılık, düşüncenin esnekliği ve farklı biçimlere dönüşmesidir. Bunları sağlayarak yaratıcı olmanın birçok yolu vardır. Özellikle okul öncesi dönem hayal gücünün zengin olduğu ve doğal yaratıcılığın görüldüğü dönemdir. Bu dönemde yaratıcılık için birçok farklı ifade biçimleri vardır. Bunlar; oyun, drama, öyküler oluşturma, görsel sanat, müzik, dans gibi çeşitli etkinliklerdir. Tüm bu etkinlikler, çocukların gün içerisinde farklı deneyimleri çok daha güvenli ortamlarda gerçekleştirerek yaratıcı becerilerinin çeşitli biçimlerde ifade edilmesini ve desteklenmesini sağlamaktadır. Bu şekillerde desteklenen çocukların bireysel olarak yaratıcılığı gelişmiş kişiler olarak; karşılaştıkları sorunlara farklı açılardan bakabilen, yeni ve fazla denenmemiş yolları kullanabilen, işlevsel, nitelikli ve özgün ürünler oluşturabilen toplumlar inşa etmeleri de mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Abdallah, A. (1996). Fostering Creativity in Student Teachers. Community Review, 14, 52-58.

Atik Tuğrul, B. (2004). Drama ve Öğrenme- Öğretme. Çocukta Yaratıcılık ve Drama A. Öztürk (Edt.) de, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, No: 798.

Boden, M.A. (2004). Creativity and Knowledge. A. Craft, B. Jeffrey ve M. Leibling (Edt.) de, Creativity in Education, 2nd. Edition, (s. 95-102). London: Continuum.

Cannatella, H. (2004). Embedding Creativity in Teaching and Learning. Journal of Aesthetic Education, 38(4), 59-70.

Cheung, R.H.P. (2008). Designing Movement Activities to Develop Children's Creativity on Early Childhood Education. Early Child Development and Care, 1 (9).

Craft, A. (2002). Creativity and Early Years Education; A Lifewide Foundation. Continuum Press, London.

Çelebi Öncü, E. (2011). Gelişim Odaklı Oyunlar. Eğiten Yayıncılık, Ankara.

DeBono, E. (2000). Çocuklar Sorun Çözüyor. İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Dufy, B. (1998). Supporting Creativity and Imagination in the Early Years. Open University Press.

Englebright Fox, J.; Schirrmacher, R. (2014). Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi, 7. Basımdan Çeviri Editörleri: N. Aral, G. Duman, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Furnham, A.; Bachtiar, V. (2008). Personal and Individual Differences. Personality and Intelligence as Predictors of Creativity.

Harris, R. (1998). Introduction to Creative Thinking. www. virtualsalt.com, erisim Tarihi: Eylül 2007

Honig, A.S. (2000). Promoting Creativity in Young Children. Paper Presented at the Annual Meeting of the Board of Advisors for Scholastic. NY., May 19. ED 442 548.

Isaksen, S. G., Dorval, K. B. &Treffinger, D. J. (1998). *Tools for generating options. Toolbox for creative problem solving-Basic tools and resources.* Buffalo NY: Creative Problem Solving Group.

Kemple, K.M.; Nissenberg, S.A. (2000). Nurturing Creativity in Early Childhood Education: Families are Part of It. Early Childhood Education Journal, 28(1), 67-71.

Mayesky, M. (2012). *Creative activities for young children.* (10th edition). United States: Wadsworth, Engage Learning. ,

Michalko, M 2010). Yaratıcı Dehanın Sırları, Koridor Yayıncılık.

Rogers, S. (2004). Supporting Creativity. J. Willan, R. Parker-Rees ve J. Savage (Edt.) de, Early Childhood Studies, (s. 107-116). England, East Exeter: Learning Matters.

Russell, B. (2005). Eğitim Üzerine "Özellikle Okul Öncesi Dönemde", (Çev.: S. Duran), İlya İzmir Yayınevi.

San, İ. (2004). Yaratıcılıkta Temel Kavramlar. A. Öztürk (Edt.) de, Çocukta Yaratıcılık ve Drama, (s.1-14). Eskisehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.,

Ünlüer, E. (2010). Yaratıcılık süreci ve okul öncesi döneme yönelik yaratıcı sorun çözme teknikleri. *Erken çocukluk döneminde yaratıcılık ve geliştirilmesi.* Ed: E. Ç. Öncü. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 175-190.

Ward, T. B. (2006).Creative Cognition as a Window on Creativity. *Methods*, 42, 28-37.

Yağcı, E. (2012). Yönlendirilmiş beyin fırtınası tekniği: SCAMPER konusunda veli görüşleri üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 485-494.

PARAMEDİKLER İÇİN ACİL DURUM VE AFET YÖNETİMİ

Ana Editörler

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI TOK ÖZEN

Kitap Editörü

ÖĞR. GÖR. OSMAN FURKAN ERGÜNİ

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik
Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-22-4

PARAMEDİKLER İÇİN ACİL DURUM VE AFET YÖNETİMİ

Ana Editörler
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN

Kitap Editörleri
Öğr. Gör. Osman Furkan ERGÜN

Yazarlar
Öğr. Gör. Ahmet GÜLSOY
Öğr. Gör. Hüseyin Ali YÜZER
Öğr. Gör. İsmet ÇELEBİ
Öğr. Gör. Murat KULOĞLU
Öğr. Gör. Mustafa DOĞAN
Öğr. Gör. Yusuf GÜNER
Arş. Gör. Dr. Hüseyin KOÇAK
Arş. Gör. Cüneyt ÇALIŞKAN
Arş. Gör. Gülhan ŞEN
Arş. Gör. Ramazan ASLAN

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Eylül, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad.
Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. Özen, S., Tok Özen, A., Ergün, O.F., (Eds.), *Paramedikler İçin Acil Durum ve Afet Yönetimi* içinde, (s. .....). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN ***Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN***

PARAMEDİKLER İÇİN ACİL DURUM VE AFET YÖNETİMİ

ÖNSÖZ

Değerli meslektaşım,

Dünyada ve ülkemizde özellikle son yıllarda acil durum ve afetler nüfus artışı, teknolojik faaliyetler, iklim değişikliği, yaşam alanlarının büyümesi gibi sebepler ile artış göstermektedir.

Hastane öncesi alan, genellikle çalışanlar ve diğer insanlar tarafından; "sadece acil tanı ve tedavilerin uygulandığı ve sadece bu uygulamaların önemli olduğu" şeklinde algılanmaktadır. Oysaki bu alan, müdahale sahasında; KBRN, yangın, sel, çığ gibi çeşitli riskleri her zaman bünyesinde barındırmaktadır. Bu risklerden korunmak için personelin bu konularda bilgi sahibi olması ve korunma yollarını bilmesi önce kendi can güvenliği, ardından hasta/yaralı ve olay yeri güvenliğinin sağlanabilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Bu kitap, hastane öncesi acil sağlık hizmetlerine değer veren, İlk ve Acil Yardım, Sivil Savunma ve İtfaiyecilik, acil durum ve afet yönetimi programları ile Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümlerinde akademik hayatına devam eden akademisyenler tarafından hazırlanmıştır. Kitapta öncelikle acil durum ve afetler kavramsal olarak ele alınmış, ardından hastane öncesi çalışanlar açısından konuya ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Unutulmamalıdır ki, doğa olayları ve teknoloji kaynaklı tehlikeler, savunmasız ve hazırlıksız yaşam alanları ve insanlarla karşılaştığında acil durum ve afet oluşturmaktadır. Bu konuda hazırlıklı ve bilgili olmak dirençliliğimizi arttırmakta, dirençliliğimizin yüksek olması ise olaylardan daha az etkilenmemizi sağlamaktadır.

Her yaşamın, doğal akışında, sağlık ve mutlulukla yaşanması ve biyolojik sürecinin etkisiyle son bulması dileğiyle...

Kitap Editörü

Öğr. Gör. Osman Furkan ERGÜN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
AFET YÖNETİMİ VE PARAMEDİK
Öğr. Gör. Yusuf GÜNER

1.1. TEMEL TANIM VE KAVRAMLAR 12
1.1.1. Olay (Vaka) 12
1.1.2. Acil Durum 13
1.1.3. Afetler 13
1.1.4. Afetlerin Özellikleri 14
1.1.5. Afetlerin Sınıflandırılması 15
1.1.6. Afetlerin Yol Açtığı Sonuçlar 16
1.1.7. Afet Yönetimi 18
1.2. BÜTÜNLEŞİK AFET YÖNETİMİ 19
1.2.1. Zarar Azaltma Evresi 19
1.2.2. Hazırlık Evresi 19
1.2.3. Müdahale Evresi 20
1.2.4. İyileştirme Evresi 20
1.3. PARAMEDİĞİN AFET YÖNETİM SİSTEMİNDEKİ YERİ 21
1.3.1. Müdahale Evresinde Paramediğe Düşen Görevler 21
1.3.2. Diğer Evrelerde Paramediğe Düşen Görevler 24
ÖZET 26
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTORL EDELİM 27
KAYNAKLAR 28

BÖLÜM 2
TÜRKİYE'DE AFET YÖNETİM SİSTEMİ VE İŞLEYİŞİ
Arş. Gör. Gülhan ŞEN

2.1. TÜRKİYE'NİN AFET PROFİLİ 30
2.2. TÜRKİYE'DE AFET YÖNETİMİNE İLİŞKİN MEVZUAT 34
2.3. TÜRKİYE'DE Kİ AFET YÖNETİM SİSTEMİNİN ÖRGÜTSEL DURUMU VE İŞLEYİŞİ 36
ÖZET 44
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 45
KAYNAKLAR 50

BÖLÜM 3
TÜRKİYE'DE BÖLGESEL ACİL DURUM VE AFET RİSKLERİ VE PARAMEDİK YAKLAŞIM
Öğr. Gör. Osman Furkan ERGÜN

3.1. ACİL DURUM VE AFET KAVRAMINA GENEL YAKLAŞIM 52
3.2. TÜRKİYE'DE AFET VE ACİL DURUM RİSKLERİ 53
3.3. TÜRKİYE'DE YAŞANMIŞ AFETLER 54
3.3.1. Türkiye'de Yaşanmış Doğa Kaynaklı Acil Durum ve Afetler 54

3.3.2. Türkiye'de Yaşanmış Teknoloji ve İnsan Kaynaklı Acil Durum ve Afetler 60
ÖZET 62
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 63
KAYNAKÇA 64

BÖLÜM 4
AFET BÖLGESİNDE GÖREV YAPAN PARAMEDİKLERİN KARŞILAŞACAĞI SORUNLAR
Öğr. Gör. İsmet ÇELEBİ

4.1. BARINMA SORUNU 67
4.2. BESLENME SORUNU 67
4.3. ÇEVRE SAĞLIĞI SORUNU 68
4.4. PSİKO-SOSYAL SORUN 68
4.5. BULAŞICI HASTALIK SORUNU 69
ÖZET 70
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 71
KAYNAKLAR 73

BÖLÜM 5
PARAMEDİK VE YÖNETİM
Öğr. Gör. Hüseyin Ali YÜZER

5.1. PARAMEDİĞİN GÖREV VE SORUMLULUKLARI 76
5.1.1. Paramediğin Görevleri 76
5.1.2. Paramediğin Çalışma Alanı 77
5.1.3. Çalışma Koşulları ve Zorlukları 77
5.1.4. Paramediğin Yönetici Olarak Görev ve Sorumlulukları 79
5.2. YÖNETİM, YÖNETİCİ VE ORGANİZASYON 81
5.2.1. Yönetimin Tanımı ve Özellikleri 81
5.2.2. Yöneticinin Tanımı, Özellikleri ve Görevleri 82
5.2.3. Yönetim Biçimleri 83
5.2.4. Organizasyonun Tanımı, Süreci ve İlkeleri 84
5.3. PARAMEDİĞE TAVSİYELER 86
ÖZET 88
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 89
KAYNAKLAR 91

BÖLÜM 6
İTFAİYE ORGANİZASYONU VE OLAY YERİ YÖNETİMİ
Öğr. Gör. Mustafa DOĞAN

6.1. İTFAİYE ORGANİZASYONU 94
6.1.1. İtfaiye Organizasyonu 95
6.2. İTFAİYE YAPILANMASI 96
6.2.1. İtfaiye Personeli 97
6.2.2. İtfaiye Birimlerinde Yapılanma İlkeleri 97
6.2.3. İlkeler ve Prosedürler 98

6.2.4. Standart Operasyon Prosedürleri (SOP) ... 99
6.3. İTFAİYE BİRİMLERİNİN ÇALIŞMA DÜZENİ ... 100
6.3.1. Olay Yeri Yönetimi ... 100
6.3.2. Olay Yeri Yönetim Sisteminin Uygulanması ... 101
6.4. DİĞER ORGANİZASYONLAR İLE ETKİLEŞİM ... 103
6.4.1. Acil Sağlık Hizmetleri ... 103
6.4.2. Hastaneler ... 103
6.4.3. Kolluk Kuvvetleri ... 103
6.4.4. Hizmet Şirketleri ... 104
6.4.5. Diğer Ajanslar/Kurumlar ... 104
ÖZET ... 105
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM ... 106
KAYNAKÇA ... 108

BÖLÜM 7
AFETLERDE HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN ROLÜ
Arş. Gör. Cüneyt ÇALIŞKAN

7.1. AFET HAZIRLIĞI ÇALIŞMALARINDA ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN ROLÜ ... 110
7.1.1. Eğitim ve Öğretim ... 111
7.2. AFET MÜDAHALE ÇALIŞMALARINDA ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN ROLÜ ... 113
7.2.1. Olay Yeri Yönetim Sistemi (OYS) ... 113
7.2.2. Triaj ... 120
7.2.3. Standart Protokollerden Sapma ... 120
7.2.4. Toplum Müdahale Rolleri ... 121
7.2.5. Ulusal Müdahale Rolleri ... 121
ÖZET ... 121
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM ... 122
KAYNAKÇA ... 124

BÖLÜM 8
KİMYASAL VE BİYOLOJİK OLAYLARDA ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ
Arş. Gör. Ramazan ASLAN

8.1. KBRN OLAYLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ ... 128
8.1.1. Tarihsel Gelişim ... 128
8.1.2. KBRN Olaylarını Tanıma ... 129
8.1.3. KBRN Olaylarında Kişisel Koruyucu Donanım (KKD) Kullanımı ... 134
8.1.4. Arındırma (Dekontaminasyon) ... 136
8.1.5. Sağlık Bakanlığının Görev ve Sorumlulukları ... 139
8.2. KİMYASAL OLAYLAR ... 139
8.2.1. Kimyasal Olayların Tarihi ... 140
8.2.2. Kimyasal Ajanların Sınıflandırılması ... 142
8.2.3. Kimyasal Olaylarda Olay Yeri Yönetimi ve Olay Akışı ... 148
8.3. BİYOLOJİK OLAYLAR ... 150
8.3.1. Biyolojik Olayların Tarihi ... 150

8.3.2. Biyolojik Olayların Tanınması 151
8.3.3. Biyolojik Ajanların Sınıflandırılması 151
8.3.4. Biyolojik Ajanlardan Korunma Yöntemleri 157
8.3.5. Biyolojik Olaylarda Olay Yeri Yönetimi ve Olay Akışı 158
ÖZET 158
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 159
KAYNAKÇA 163

BÖLÜM 9
NÜKLEER OLAYLARDA ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ
Öğr. Gör. Ahmet GÜLSOY

9.1. NÜKLEER ENERJİ 166
9.2. NÜKLEER OLAYLARIN YIKICI BOYUTLARI 167
9.3. NÜKLEER OLAYLARDA ACİL DURUM PLANI 168
9.4. NÜKLEER OLAYLARDA ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ 172
9.4.1. Tahliye 172
9.4.2. Disrobing 173
9.4.3. Dekontaminasyon 173
9.5. TANI VE TEDAVİ 173
ÖZET 175
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 176
KAYNAKÇA 177

BÖLÜM 10
ADLİ OLAYLAR VE PARAMEDİK
Öğr. Gör. Murat KULOĞLU

10.1. DELİL 181
10.1.1. Delillerin Özellikleri 183
10.1.2. Delillerin Sınıflandırılması 183
10.2. OLAY YERİ İNCELEME 185
10.2.1. İş Sağlığı ve Güvenliği 186
10.2.2. Planlama 187
10.2.3. Koruma 188
10.2.4. Belgeleme 190
10.2.5. Delillerin Tespiti ve Toplanması 191
10.2.6. Delillerin Adli Laboratuvara Nakli 193
10.3. ADLİ OLAYLARA YAKLAŞIM 194
10.3.1. Öykü Alma 198
10.3.2. Beden Muayenesi 199
10.3.3. Delillerin Tespiti ve Toplanması 200
10.3.4. Delillerin Saklanması 213
10.3.5. Delillerin Koruma Zinciri 214
10.3.6. Belgeleme 217
ÖZET 218

ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 219
KAYNAKLAR 222

BÖLÜM 11
TRİYAJ
Arş. Gör. Ramazan ASLAN

11.1. TANIMLAR 225
11.2. TARİHSEL GELİŞİM 225
11.3. TRİYAJIN GEREKLİLİĞİ VE FELSEFESİ 226
11.4. TRİYAJ GENEL PRENSİPLERİ 227
11.4.1. Etiketleme ve Sınıflama 227
11.4.2. Triyajda Saha Organizasyonu ve Muhtemel Zorluklar 231
11.4.3. Triyaj Sorumlusu ve Nitelikleri 233
11.4.4. Dinamiklik 233
11.4.5. Triyaj ve Etik 233
11.5. TRİYAJ TÜRLERİ 235
11.5.1. Hastane Öncesi Triyaj Algoritmaları 236
11.5.2. Acil Servis Triyaj Algortimaları 245
11.6. TRİYAJIN MEVZUATTAKİ YERİ 248
ÖZET 249
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 250
KAYNAKLAR 254

BÖLÜM 12
HASTAHANE ÖNCESİ ALANDA YANGIN GÜVENLİĞİ
Öğr. Gör. Mustafa DOĞAN

12.1. YANMA VE YANGININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 258
12.1.1. Yanma 259
12.1.2. Isı İletimi 264
12.1.3. Radyasyon (Işınım) 265
12.1.4. Yangın Gelişimi 265
12.1.5. Yangın Sınıfları 266
12.1.6. Yangın Söndürme Prensipleri 268
12.2. YANGIN GÜVENLİK ÖNLEMLERİ 269
12.2.1. Pasif Yangın Güvenlik Önlemleri 269
12.2.2. Aktif Yangın Güvenlik Önlemleri 269
12.3. HASTANE ÖNCESİ YANGIN GÜVENLİĞİ 270
12.4. TAŞINABİLİR (PORTATİF) YANGIN SÖNDÜRME CİHAZLARI (TYSC) 271
12.4.1. TYSC'nin Bulundurulmasında Dikkate Alınacak Hususlar 272
12.4.2. TYSC'nin Kullanılmasında Dikkate Alınacak Hususlar 273
ÖZET 274
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 275
KAYNAKÇA 277

BÖLÜM 13

KİTLESEL TOPLANMALAR VE PARAMEDİKLERİN ROLÜ

Arş. Gör. Dr. Hüseyin KOÇAK

13.1. KAVRAMSAL OLARAK KİTLESEL TOPLANMA 280
13.1.1. Kitlesel Toplanma Türleri 280
13.1.2. Kitlesel Toplanma Özellikleri 281
13.2. AFET TIBBI AÇISINDAN KİTLESEL TOPLANMALAR 282
13.2.1. İlk ve Acil Yardım (Acil Sağlık Hizmetleri) 285
13.2.2. Mobil Yaya Ekipler 286
13.3. MOBİL HASTANELER 286
ÖZET 286
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 287
KAYNAKLAR 288

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 290

1. Bölüm

AFET YÖNETİMİ VE PARAMEDİK

ÖĞR. GÖR. YUSUF GÜNER

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Afet yönetimi ile ilgili temel tanım ve kavramları öğrenir, değerlendirir, yorumlar.
- Afetlerin özellikleri hakkında bilgi sahibi olur, değerlendirir, yorumlar.
- Afetlerin sınıflandırmasını öğrenir, değerlendirir, yorumlar.
- Afetlerin yol açtığı sonuçları öğrenir, değerlendirir, yorumlar.
- Afet yönetimi tanımını öğrenir. Geleneksel afet yönetim anlayışı ile bütünleşik (modern) afet yönetim anlayışı arasındaki farkları öğrenir, ayırt eder, yorumlar.
- Bütünleşik Afet Yönetimi'nin evrelerini ve bu evrelerde yapılan faaliyetlerin türlerini öğrenir, değerlendirir, yorumlar.
- Paramediğin afet yönetim sistemindeki yerini v görevlerini öğrenir, değerlendirir, yorumlar.

''Felaket başa gelmeden evvel önleyici ve koruyucu tedbirleri düşünmek lazımdır, geldikten sonra dövünmenin yararı yoktur.''

M. Kemal ATATÜRK

Afetlerin geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Bu tarihi, insanların bir arada yaşamaya başladığı yıllarda gerçekleşen doğal afetlere ve yapılan ilk savaşlara kadar dayandırmak mümkündür. İnsanlar, tarih boyunca çeşitli afetler yaşamış ve bunlardan ders çıkarmıştır. Gerek bu afetlere daha etkin müdahaleyi gerekse yaşadıkları afetlerin etkilerinin nasıl azaltılabileceğini devamlı sorgulayarak yeni yol ve yöntemler geliştirmiştir. Tarih, bununla ilgili son derece şaşırtıcı örneklerle doludur. Bu örneklerden belki de en ilginç olanı, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Federal Afet Yönetim Kurumu (FEMA)'nın yaptırdığı bir tişörttür. Üzerinde Nuh'un Gemisi'ni sembolize eden bir çizim ve ***"İlk Afet Yöneticisi"*** ifadesi bulunan tişört, Nuh Peygamberin tufanı ve vereceği zararları analiz ederek bir zarar azaltma planı geliştirmesini, bu plan doğrultusunda da büyük bir gemi yaparak dikkatle seçtiği (bir erkek ve bir dişi) hayvanları gemiye alması ve onları kurtarmasını ve tufandan sonra da yeniden serbest bırakmak suretiyle türlerin ve topluluğun devamını sağlamasını simgelemektedir.

Afetler, insanların yaşamını olumsuz etkileyen, kargaşa ve karışıklık doğuran, fiziksel, sosyal ve ekonomik kayıplara neden olan olaylardır. Son yıllarda doğal afetlerin özellikle depremlerin meydana gelme sıklığının giderek artması, oluşan kayıp ve hasarın da artmasına yol açmış ve her yıl milyonlarca insanın hayatını olumsuz etkilemiştir. Sadece doğal afetler değil terör ve savaş gibi insan kaynaklı afetlerde son yıllarda yaygınlaşmış, binlerce insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan da yaşadıkları yerden göç etmek zorunda kalmıştır. Özellikle 2011 yılından bu yana süren Suriye'deki iç savaşın etkileri başta ülkemizde olmak üzere tüm dünyada hissedilmeye devam etmektedir. Bu gelişmeler afetlerin sınır ötesi ve sınır aşan bir kavram olduğunu göstermiş, belli bir bölge ya da coğrafyanın sorunu değil tüm insanlığın ortak sorunu olduğunu gözler önüne sermiştir.

Afetlerin oluşumunu engellemek afet yönetiminin en temel hedefidir. Her türlü önlemlere rağmen engellenemeyen afetlerin ise olumsuz sonuçları ile mücadele etmek, afet sonrası hayatı normale döndürmek için etkin, çağdaş ve sürdürülebilir bir afet yönetim sistemine, afet yönetim politikalarına ve afet yönetim stratejilerine ihtiyaç vardır. Çağımızın özelliklerine uygun modern anlayış, "Bütünleşik Afet Yönetim Sistemi" anlayışıdır. Bu sistemin önemli bir elemanı da paramedik meslek grubudur.

Paramedikler afet ve olağan dışı durumların önlenmesi ve önlenemeyen afetlerle mücadele edilebilmesi için üzerine düşen görev ve sorumlulukları bilmekle yükümlüdürler. Bu çalışmanın amacı da paramedik meslek grubu mensuplarına ve paramedik öğrencilerine bütünleşik afet yönetim sisteminin teorik çerçevesini öğretmek ve bu teori çerçevesinde paramediğin afet yönetim sistemi içindeki görev ve sorumlukları hakkında onları bilgi sahibi yapmaktır.

Kitabın bu bölümünde amaç, okuyucunun afet yönetiminin teorik çerçevesi hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamak ve bu teori çerçevesinde paramediğin afet yönetim sistemi içindeki yerini, görevlerini ve sorumluluklarını öğrenmesini sağlamaktır.

KAYNAKLAR

1. AFAD. (2014). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3495/xfiles/sozluk.pdf , Erişim: 26.04.2018.
2. Akyılmaz. FD. ve Karka, O. (2011). Afetlerde Psikolojik İlkyardım, İstanbul:AFAD.
3. Altıntaş, H. (2009). Deprem Kaynaklı Afetler ve Sağlık Riskleri, (der. Dilek Aslan*), Halk Sağlığı ile İlgili Güncel Sorunlar ve Yaklaşımlar,* Ankara: Ankara Tabip Odası.
4. Altun, F., (2014), *Afetlere Yönelik Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
5. Arslan, Ü. (2015). UMKE Nedir Ne İş Yapar?, Metintürk S. (Editör), *SAFE-D Sağlık Afet Eğitim Dergisi, 1(1).*
6. AYAYDER, WEB, *"Olay Yeri Yönetimi ve Triaj".* http://ayayder.org/tr-tr/kose-yazilari/268/olay-yeri-yonetimi-ve-triaj , Erişim: 24.09.2018
7. Coppola, D.P. (2006). *İntroduction to Inernational Disaster Management*, Burlington:Butterworth-Heinemann. http://www.ebrary.com , Erişim: 24.09.2018
8. Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (23.Baskı),* Aydın Kitabevi Yayınları.
9. Dönertaş, A.S. (2006), *Afet Yönetimi Kapsamında Güvenli Yerleşim Yerlerinin Tasarımı İçin Kentsel Tasarım Standartlarının Geliştirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
10. Ekşi, A. (2015). *Kitlesel Olaylarda Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi*, İzmir: KitapAna Yayınları.
11. Ekşi, A. (2017). *Kitlesel Olaylarda Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi (5.baskı),* İzmir:KitapAna Yayınları.
12. Erkan, E.A. (2010). *Afet Yönetiminde Risk Azaltma ve Türkiye'de Yaşanan Sorunlar (DPT-Uzmanlık Tezleri),* Ankara.
13. Eryılmaz, M. (2007). Terminoloji Sözlüğü, (der. Mehmet Eryılmaz ve Ufuk Dizer), *Afet Tıbbı (içinde),* Ankara:Ünsal Yayınları.
14. Güler, Ç., Çobanoğlu, Z. (1197). Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri, *Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi No:39*, Ankara:Barok Ofset.
15. Güler, H.H.(2006). Zarar azaltmanın temel ilkeleri (der. Mikdat Kadıoğlu ve Emin Özdamar), *Afet Yönetiminin Temel İlkeleri (içinde)*, Ankara: JICA Türkiye Ofisi, Yayın No: 1
16. Güner, Y. (2016). *Çanakkale İli 112 Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonlarında Görev Yapan Personelin Afet Tıbbı Konusundaki Bilgi Düzeyleri (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi),* Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
17. Güvel, E.A. (2008). *Depremin Türkiye Ekonomisine Etkileri Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama*, İzmir: 2. Ulusal İktisat Kongresi.
18. Işık, Ö., Aydınlıoğlu HM., Koç S., Gündoğdu O. (2012). Afet Yönetimi ve Afet Odaklı Sağlık Hizmetleri, *Okmeydanı Tıp Dergisi 28(Ek sayı 2)*.
19. Kadıoğlu, M. (2008). Modern, Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri. *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri (içinde)*, Ankara: JICA Türkiye Ofisi, Yayın No:2.
20. Kadıoğlu, M. (2011). *Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek*, İstanbul:T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını.
21. MEDAK, WEB. http://www.medak.org.tr/faydali-bilgiler/dunyada-afet-yonetimi-ve-gelisimi/ , Erişim:26.09.2018.
22. Noji, E.K. (1999).The Nature of Disaster: General Characteristics and Public Health Effects, *(ed. Eric K. Noji) The Public Health Consequences of Disasters, (in)*, New York: Oxford Universty Press.
23. Özmen B, Özden A.T., (2013). Türkiye'nin Afet Yönetim Sistemine ilişkin eleştirel bir değerlendirme, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (no 49.*
24. Sarı, B. (2016). *Türkiye'de Afet Eğitimi Uygulamalarının Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi),* Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
25. Sarp, N. (1999). Sağlık Hizmetlerinde Afet Yönetimi, *Deprem Araştırma Enstitüsü Bülteni (26).*
26. Şen, G. (2017). *Afet Triajında Etik Karar Verme İzmir İli Örneği*, İzmir:KitapAna Yayınları.
27. TAMP-T.C.Başbakanlık Afet Ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, *Türkiye Afet Müdahale Planı,* http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140103-12.htm , Erişim: 25.09.2018.
28. TDK. (2018). *Tük Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr , Erişim: 26.09.2018
29. Uyar, S. (2007). Afet ve Psikiyatrik Bozukluklar, (der. Mehmet Eryılmaz ve Ufuk Dizer), *Afet Tıbbı, (içinde),* Ankara: Ünsal Yayınları.
30. Yavaş, H. (2005). *Doğal Afetler Yönüyle Türkiye'de Belediyelerde Kriz Yönetimi,* Ankara: Orion Yayınevi.
31. Yılmaz, A. (2003). *Türk Kamu Yönetiminin Sorunlarından Biri Olarak Afet Yönetimi*, Ankara: Pegem Yayıncılık.

2. Bölüm

TÜRKİYE'DE AFET YÖNETİM SİSTEMİ VE İŞLEYİŞİ

ARŞ. GÖR. GÜLHAN ŞEN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Türkiye'nin afet profilini öğrenir ve risk azaltma konusunda değerlendirmeler yapabilir.
- Türkiye'nin afet yönetim sistemi mevzuatının tarihsel gelişimi hakkında bilgi sahibi olur ve yorumlayabilir.
- Türkiye'nin afet yönetimine yönelik yaklaşımlarının tarihsel olarak nasıl geliştiği hakkında yorum yapabilir.
- Türkiye'nin afet yönetim sistemini öğrenir ve yorumlayabilir.

Felaket başa gelmeden evvel önleyici ve koruyucu tedbirleri düşünmek lazımdır, geldikten sonra dövünmenin yararı yoktur."

Mustafa Kemal ATATÜRK

İnsanoğlunun geçmişten bu yana mücadele ettiği afetler, birçok can ve mal kaybına neden olmaktadır. Günümüzde ise teknolojinin gelişmesi, nüfusun artması ve küresel ısınma gibi sebeplerden dolayı afetlerde artış görülmekte ve mücadele çalışmaları devam etmektedir. Afetler, genel olarak birçok insanın ölümü ve yaralanması ile sonuçlanan, erişilebilir kaynakların kısıtlı olduğu veya yetersiz kaldığı, kaynak-talep dengesinin bozulduğu ve zamanla yarışılarak bir an önce müdahale edilmesi gereken zorlu süreçlerdir. Ülkemiz, tektonik oluşumu, jeolojik yapısı ve meteorolojik yapısı nedeniyle doğal afet riskine açık bir ülkedir. Başta depremler olmak üzere, sel, heyelan, kaya düşmeleri, çığ, erozyon, orman yangınları ve kuraklık Türkiye'de can ve mal kayıplarının yanı sıra doğa tahribatına da yol açan başlıca doğal afetlerdir. Bunların yanı sıra küreselleşmenin ve gelişen teknolojinin etkisi ile güvenliğe yönelik tehditlerde farklılaşmıştır ve bu durum bizleri "**risk toplumu"** haline dönüştürmüştür. Artan terör olayları ve terörün küreselleşmesi, uluslararası ve düzensiz göçün artması ve kontrolünün zorlaşması, endüstriyel ve ulaşım kaynaklı kazalar, insan etkisi ile oluşan yangınlar gibi insan kaynaklı afetler de gittikçe artmaktadır. Bu açıdan baktığımızda afet yönetimini risk azaltma odaklı olarak proaktif bir yaklaşım ile bütüncül olarak ele almak gerekmektedir.

Bu bölümde öncelikli olarak Türkiye'nin afetselliği ve Türkiye'nin afet yönetimine ilişkin mevzuatı irdelenmiştir. Daha sonra Türkiye'de ki afet yönetim sisteminin örgütsel durumu ve işleyişi ayrıntılı olarak anlatılmış ve 2011 Van Depremi olayı üzerinden sistem tartışılmıştır. Fakat 2011 yılından 2018 yılına kadar Türkiye'nin afet yönetim sisteminde olumlu yönde gelişmeler yaşandığı için sadece o dönemin eksikliklerinin ve artılarının tartışıldığı unutulmamalıdır.

Okuyucular bu bölümde; Türkiye'de ki afet yönetim sisteminin örgütsel durumu ve işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olacaklardır.

Van Depremi'nin Afet Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi

- Van ilimiz hakkında bilgi
- Van ilimizin afetselliği ve yaşadığı afetler
- Van Depremi'nin afet yönetimi aşamaları olarak değerlendirilmesi
  - Risk ve zarar azaltma aşamasında yapılan/yapılmayan faaliyetler
  - Hazırlık aşamasında yapılan/yapılmayan faaliyetler
  - Müdahale aşamasında yapılan/yapılmayan faaliyetler
  - İyileştirme aşamasında yapılan/yapılmayan faaliyetler

Türkiye'nin afet yönetim sistemini geniş bir çerçevede ele alabilmek adına, önce Türkiye'nin afetselliği, ardından afet yönetimi mevzuatı hakkında dünden bugüne kadar olan gelişmeler ve sonrasında güncel olarak Türkiye'de ki afet yönetim sisteminin örgütsel durumu ve işleyişi anlatılacaktır. Anlatımı güçlendirmek için, 2011 Van Depremi'nde yaşananlar ele alınarak sistem tartışılmıştır.

KAYNAKLAR

1. AFAD Van Depremi Raporu (2014). Müdahale, İyileştirme ve Sosyoekonomik Açıdan 2011 Van Depremi Raporu, Ankara.
2. Aktel, M. (2010). 5902 Sayılı Yasa İle Türkiye'de Afet Yönetiminde Oluşan Değişim. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 27(Ağustos): 169-180.
3. Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum Ve İle Diğer Kurum Ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Resmi Gazete Tarihi – Sayısı 15/0772018 - 30479.
4. Balamir, M. (2007). Risk Yönetimi ve Yerel Yönetimler. Afet Risk Yönetimi Risk Azaltma Ve Yerel Yönetimler (ss:27-54). Washington- İstanbul: Marmara Üniversitesi Kent Sorunları ve Yerel Yönetimler Araştırma Ve Uygulama Merkezi ve Dünya Bankası Ortak Yayını.
5. Bedirhanoğlu, İ., Önal, T. (2011). 23 Ekim 2011 Van Depremi Ön Değerlendirme Raporu. İMO, Diyarbakır.
6. Bilecen, T. (2015). Yeni Afet Yasasında Hukuksal ve Demokratik Esneklik. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 15(3): 145-158.
7. Doğanay, H., Doğanay, S. (2004). Türkiye'de Orman Yangınları ve Alınması Gereken Önlemler. Doğu Coğrafya Dergisi. 9(11): 31-48.
8. EM-DAT The International Disaster Database. http://www.emdat.be/. Erişim Tarihi: 19/11/2018.
9. Ergünay, O. (2007). Türkiye'nin Afet Profili. TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı (ss: 1-14). Düzenleyen TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası. Ankara. 5-7 Aralık 2007.
10. Ergünay, O. Ve Özmen, B. (2013). Afet Yönetimi Açısından Van Depreminden Elde Edilen Dersler. 2. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı 25-27 Eylül 2013, MKÜ – Hatay.
11. Global Terrorism Index, 2017, http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/11/Global-Terrorism-Index-2017.pdf , Erişim Tarihi: 19/11/2018.
12. http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-istatistikleri_363_378 , Erişim Tarihi: 19/11/2018.
13. http://www.inform-index.org/Countries/Country-profiles/iso3/TUR , Erişim Tarihi: 19/11/2018.
14. https://afadem.afad.gov.tr/tr/3880/Dogal-Afetler , Erişim Tarihi: 19/11/2018.
15. https://www.afad.gov.tr/tr/26539/Yeni-Deprem-Tehlike-Haritasi-Yayimlandi , Erişim Tarihi: 19/11/2018.
16. Kadıoğlu, M. "Acil Durum Ve Afet Yönetimine Giriş- Tarihsel Gelişimi. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
17. Orman Genel Müdürlüğü 2015 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2016). Ankara: Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.
18. Özceylan, D. (2011). Afetler İçin Sosyal ve Ekonomik Zarar Görebilirlik Endeksi Geliştirilmesi: Türkiye'deki İller Üzerine Bir Uygulama. (Yayınlanmamış doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü.
19. Özmen, B., Özden, A.T. (2013). Türkiye'nin Afet Yönetim Sistemine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 49: 1-28.
20. Özşahin, E. (2013). Türkiye'de Yaşanmış (1970-2012) Doğal Afetler Üzerine Bir Değerlendirme. 2. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı. Mustafa Kemal Üniversitesi: Hatay. 25-27 Eylül 2013.
21. Öztürk, N. (2003). Türkiye'de Afet Yönetimi: Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi. 12(4): 42-64.
22. Şen, G. (2017). Afet Triajında Etik Karar Verme: İzmir İli Örneği, Kitapana:İzmir.
23. Yavuz, C.I. (2011). Türkiye'de Afet Yönetiminde Değişim. Toplum ve Hekim Dergisi. 26(5): 366-377.
24. Yılmaz, A. (2003). Türk Kamu Yönetiminin Sorun Alanlarından Biri Olarak Afet Yönetimi. Ankara: Pegem Yayıncılık.
25. 703 sayılık KHK. Anayasada Yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması hakkında kanun hükmünde kararname. Tarih: 02/07/2018.
26. Turan, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Social Sciences Research Journal, Volume 7, Issue 3, 42-91 (September 2018), ISSN: 2147-5237.
27. 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G: 10 Temmuz 2018, 30474.
28. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Yayım Tarihi: 23.07.2004 tarih ve 25531 Sayılı R.G.
29. Gök, Y. (2011). Erzurum-Kars Depremi (30 Ekim 1983) İle Aşkale Depremleri (25–28 Mart 2004) Sonrası İnşa Edilmiş Olan Afet Konutlarının Coğrafi Açıdan Karşılaştırılmaları. Doğu Coğrafya Dergisi. 16(25): 67-88.
30. 5302 sayılı İl Özel İdare Kanunu, Yayım Tarihi: 4/3/2005 ve 25745 Sayılı R.G.
31. 5393 sayılı Belediye Kanunu, Yayım Tarihi: 13.07.2005 tarih ve 25874 Sayılı R.G.

3. Bölüm

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL ACİL DURUM VE AFET RİSKLERİ VE PARAMEDİK YAKLAŞIM

ÖĞR. GÖR. OSMAN FURKAN ERGÜN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Türkiye'de yaşanmış olan afet tiplerini öğrenir.
- Türkiye'de hangi afet tipinin hangi bölgede daha sık görüldüğünü öğrenir.
- Çalışılan bölgede afet tiplerine göre nelere dikkat etmesi ve ne tür eğitimler alması gerektiği ile ilgili fikir sahibi olur. Türkiye'de yaşanmış olan afet tiplerini öğrenir.
- Türkiye'de hangi afet tipinin hangi bölgede daha sık görüldüğünü öğrenir.
- Çalışılan bölgede afet tiplerine göre nelere dikkat etmesi ve ne tür eğitimler alması gerektiği ile ilgili fikir sahibi olur.

"Paramedik; hastane öncesi alanın sağlık dedektifidir."
Osman Furkan ERGÜN

Acil durum olayları ve afetlerde, birçok ekip birlikte görev yapmaktadır. Hayatı ve sağlığı ani tehdit eden bu durumlarda ki en önemli iş gruplarından biri, hastane öncesi acil sağlık hizmetleri çalışanlarıdır. Önceki yıllarda ve halen bazı yerlerde görev yapmakta olan doktorlar, hemşireler ve ebelerde sistemde yer almıştır ancak sistem özellikle son yıllarda acil tıp teknisyenleri ve paramediklerin ağırlığı ile işleyişine devam etmektedir. Son yıllarda kadro pozisyonu olarak yer almasa da Yüksek Öğrenim Kurumu tarafından kabul edilen birçok acil yardım ve afet yönetimi bölümü mezunu da ambulans ve acil bakım teknikerliği (paramedik) kadrosuyla sahada çalışmaktadır.

Paramedik mesleği farklı riskleri bünyesinde barındırmaktadır. İğne batması, bulaşıcı hastalık riski, psikolojik etkiler, çeşitli sebeplerle yaralanmalar vb. riskler mevcuttur. Bu risk grupları kişisel korunma önlemlerinin yanı sıra çevreyle de doğrudan ilgilidir. Her coğrafi bölgenin farklı potansiyel afet ve acil durum riskleri mevcuttur. Görev yapılan bölgenin çeşitli bilgilerine hakimiyet ve bölgeye uyum, görev kalitesine doğrudan etki edebilir.

Bu bölümde hastane öncesi görev yapan ekiplerin görev yaptıkları bölgeyi neden bilmeleri gerektiği, farklı bölgelerde neden farklı kabiliyet, eğitim ve donanımlara sahip olmaları gerektiği ve Türkiye'nin bölgesel afet ve acil durum risklerinin neler olduğundan bahsedilecektir.

KAYNAKLAR

1. Bahadır, H., Uçku, R. (2018). Uluslararası acil durum veri tabanına göre Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki afetler. Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 2018; 4(1): 28-33, DOI: 10.21324/dacd.348117
2. Çoban, H., (2018). 2017 yılı suda boğulma vakaları, *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Jeoloji Mühendisleri İstanbul Şubesi, Suda Boğulmalar Ve Çeken Akıntılar Çalıştayı*, , 20 Haziran 2018.
3. Endüstriyel üretim sektörel bakış, KPMG, (2018). https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/02/sektorel-bakis-2018-endustriyel-uretim.pdf E.T.: 08.11.2020.
4. Ersoy, Ş. (2018). Çeken akıntı nedir?, *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Jeoloji Mühendisleri İstanbul Şubesi, Suda Boğulmalar ve Çeken Akıntılar Çalıştayı*, , 20 Haziran 2018.
5. Genç, F. N. (2007). Doğal afet riskleri ve Türkiye'de kentleşme, *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, İnşaat Mühendisleri Odası, Afet Sempozyumu*, 5–7 Aralık 2007, Ankara: Mattek Matbaacılık, ss. 349-358.
6. Gökçe, O., Özden, Ş., Demir, A. (2008). Türkiye'de afetlerin mekansal ve istatistiksel dağılımı afet bilgileri envanteri, T.C Bayındırlık Ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Afet Etüt Ve Hasar Tespit Daire Başkanlığı.
7. Gürer, İ. (2002). Türkiye'de yerleşim yerlerine yönelik kar ve çığ problemleri, TMH-Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı: 420-421-422 / 2002/4-5-6, ISSN: 1300-3445.
8. Ocak, T., Duran, A., Yaylalı, Ç., Özlü, M. F. (2014). Yıldırım çarpması ile oluşan atriyal fibrilasyon: olgu sunumu, Kocatepe Tıp Dergisi, 2014;15(1):65-7, doi: 10.5505
9. Önal, Ö. (2015). Acil sağlık istasyonlarında çalışan personelin meslekî risk durumları. *Journal of Contemporary Medicine, 2015;5(4): 239-244.* Doi: 10.16899/ctd. 46579
10. Özcan, E. (2006). Sel olayı ve Türkiye, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 26, (1), 35-50.
11. Özkul, B., Karaman, A. E., (2007). Doğal afetler için risk yönetimi, *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, İnşaat Mühendisleri Odası, Afet Sempozyumu*,5–7 Aralık 2007, Ankara: Mattek Matbaacılık, ss. 251-260
12. Öztürk, K., (2002). Heyelanlar ve Türkiye'ye etkileri, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 2 (2002) 35-50, ISSN 1301-9058
13. Sensoy, S., Demircan, M., Ulupınar, Y., Balta, İ., Türkiye iklimi, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü. https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/makale/13_turkiye_iklimi.pdf E.T.: 04.02.2020.
14. Son 100 yılda Türkiye'de meydana gelen büyük depremler… Binlerce kişi öldü, şehirler yerle bir oldu, CNN TÜRK HABER, (27.09.2019)."., https://www.cnnturk.com/turkiye/son-yuz-yilda-turkiyede-meydana-gelen-buyuk-depremler-binlerce-kisi-oldu-sehirler-yerle-bir-oldu?page=1 E.T.: 23.01.2020
15. Tanrıöver, Ş. T. (2016). Türkiye şiddetli konvektif fırtına klimatolojileri, çevre koşulları ve etkileri (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
16. Taştekin, A. T., Meteoroloji ve çığ, Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü, https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/makale/meteorolojivecig.pdf E.T.: 07.02.2020.
17. Türkeş, M., Şahin, S. (2018). Türkiye'nin fırtına afeti etkilenebilirliği ve risk çözümlemesi, Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Sayı: 46/ 219-246, ISSN 1300-2864
18. Türkiye'de 39 yılda bin 242 kişi sele kurban gitti, Anadolu Ajansı, (21.08.2019). https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyede-39-yilda-bin-242-kisi-sele-kurban-gitti/1561215 E.T.: 28.01.2020.
19. Yağış Değerlendirmeleri, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, (2018). https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/yillik-toplam-yagis-verileri.aspx, E.T.: 06.02.2020

4. Bölüm

AFET BÖLGESİNDE GÖREV YAPAN PARAMEDİKLERİN KARŞILAŞACAĞI SORUNLAR

ÖĞR. GÖR. İSMET ÇELEBİ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Olağan dışı durumlarda görev yapan paramediğin karşılaşacağı başlıca sorunları öğrenir,
- Olağan dışı durumlarda görev yapan paramediğin karşılaşacağı sorunları değerlendirir ve çözüm üretir.

"Eğer zor bir problemle karşı karşıya kaldığınızda ertelersiniz problemi parçalara bölün ve her defasında bir parçayı kullanın"

Robert Collier

Türkiye jeolojik, morfolojik ve iklim özelliklerinden dolayı çeşitli afetlerin sıkça yaşandığı bir coğrafyada yer almaktadır. Olağan dışı durumların meydana gelmesinden hemen sonra, etkilenen toplumun tüm ihtiyaçlarını zamanında, etkili olarak karşılayan ve acil durumu gerektiren nedenler ortadan kalktığında sona eren bir yönetim akışı başlamaktadır. Bu sistemin içerisinde acil sağlık hizmetlerinin de önemli bir yeri vardır. Sağlık sistemlerinin doğrudan yaşadığı altyapı ve insan gücü kayıplarının yanı sıra toplumun sağlık hizmeti gereksiniminin artması, multidisiplinli ve gönüllü ekiplerle çalışma zorunluluğu, yerine getirilmesi gereken görevlerdeki artış ve görev çeşitliliği gibi sorunlar, durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Tüm bunların yanında afet bölgesinin coğrafik olarak tanınmaması, ne tür risklerin olduğunun bilinmemesi görev için giden Paramedik için sorun oluşturabilmektedir. Bu sorunlarla baş etmek için en temel araçlardan birisi, sağlık çalışanlarının olağandışı durumlara yönelik olarak, nasıl müdahale edeceği, olağan dışı durum bölgelerinde nelerle karşılaşabileceği konularında eğitilmesidir.

Bu bölümde paramediğin olağan dışı durumlarda karşılaşabileceği başlıca sorunlar anlatılmaktadır. Bölümün sonunda okuyucular olağan dışı durum sonrası görevli oldukları zaman zarfı içinde karşılaşacakları başlıca sorunlar hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

29.09.2018 tarihinde Kayseri'de 7.3 şiddetinde deprem meydana geldi. 01.10.2018 tarihinde deprem bölgesine paramedik görevlendirildiniz. Görevlendirmenizin henüz üçüncü gününde sabaha karşı 03:02 sularında 5.3 şiddetinde depremle sarsıldınız. Deprem sonrası yapılan incelemelerde herhangi bir can kaybı yoktu. Görevinizin 10. günüydü ve son üç gündür uykuya dalmadan önce sürekli deprem olduğunu hissediyorsunuz. Sabahları uyandığınızda aşırı yorgun ve uykusuz göreve başlıyorsunuz. Son günlerde durumunuzda anormallik olduğunu fark ettiniz. Biran önce evinize gitmek istiyorsunuz…

"Gereksinimlerin yerel kaynaklarla karşılanamadığı durumlar" biçiminde tanımlanan olağandışı durumların (ODD) sıklığı ve çeşidi, dünyada olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda artış göstermektedir. 112 Ambulans servisinde görev yapan paramedik, olağan dışı durumlarda durum değerlendirilmesi, koordinasyon, haberleşme, kumanda etme, yönetme işlemleri önceden verilen bir eğitimle öğretilmektedir. Ancak Sağlık Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği'nde belirtilen "Acil sağlık hizmetleri çalışanları afet kurbanlarına tıbbi bakım sağlamakla yükümlüdür" ibaresi gereği bir paramedik ihtiyaç olduğu zaman Türkiye'de oluşan herhangi bir olağan dışı duruma müdahale için görevlendirilebilir. Paramedik bulunduğu il sınırları dışında göreve gittiği taktirde fiziksel, sosyal ve sağlık alanlarında kısıtlı imkanlardan doğacak farklı sorunlarla karşılaşabilir.

"Acil Sağlık Hizmetleri" haftanın 7 günü 24 saat ve tüm yıl aralıksız hizmet vermek zorunda olan; dini ya da resmi tatil, izin, hastalık veya istirahat, bakım-onarım restorasyon nedeniyle işe ara verilmesi ya da eksik personel ve malzeme nedeniyle iş üretiminde düşüşü kabul edilmeyen; müracaat eden her hastaya sağlık hizmeti vermekle yükümlü, sağlık sisteminin önemli bir dinamiğini oluşturmaktadır. Bu sebeple Paramedik Olağan dışı durumlarda görevlendirildiği zaman karşılaşacağı riskleri önceden bilerek en az etkilenimle görevini tamamlamalıdır.

KAYNAKLAR

1. Adams, R. E., Figley, C. R., Boscarino, J. A. (2008). The compassion fatigue scale: Its use with social workers following urban disaster. *Research on social work practice*, *18*(3), 238-250.
2. Akdur, R. (2002). Afetlere karşı sağlık hizmeti senaryo yazma.
3. Civaner, M., Vatansever, K., Balcıoğlu, H., Yavuz, C. I., Sarıkaya, Ö. (2011). Olağandışı Durumlarda Sağlık Hizmetleri Eğitimi: Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi İçin Önemli Bir Gereklilik. *Balkan Medical Journal*, *28*(3).
4. Çelebi, İ. (2014). Kayseri 112 acil sağlık hizmetlerinde görev yapan sağlık personelinin deprem bilgi düzeyi, depreme hazırlık durumu ve etkileyen etmenler. YüksekLisans tezi
5. Karababa, A.O. (2002). Olağan dışı durumlarda sağlık hizmetleri sağlık çalışanının el kitabı. Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi.
6. Noji, E.K. The Public Health Consequences of Disasters, Oxford University Press,1997, S. 22, 65-72, 84, 329-30.
7. Özkazanç, S. (2015). Sosyal, mekânsal ve ekonomik boyutlarıyla Afetzede konutları. *3*. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı
8. PTSB. http://www.psikiyatri.org.tr (Erişim tarihi:12.09.2018)
9. Tüzün, E. (2002). Ev/Yaşama Mekânı: Afet Sonrası Gereksinimler. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
10. Saçaklıoğlu, F., Sarıkaya, Ö. (2002). Olağandışı Durumlarla İlgili Temel Kavramlar Olağandışı Durumlarda Sağlık Hizmetleri: Sağlık Çalışanının El Kitabı Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi.

5. Bölüm

PARAMEDİK VE YÖNETİM

ÖĞR. GÖR. HÜSEYİN ALİ YÜZER

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Paramediğin görev ve sorumluluklarını öğrenme,
- Paramediğin çalışma alanlarını ve çalışma esnasında karşılaşabilecekleri zorlukları öğrenme,
- Paramediğin istasyon sorumlusu veya ekip sorumlusu olduğunda üstleneceği görev ve sorumlulukları öğrenme,
- Yönetimin, yönetim biçimlerinin ve yöneticinin tanımını ve özelliklerini öğrenme,
- Organizasyon süreçleri ve ilkeleri hakkında bilgi sahibi olma.

"İnsanlara liderlik etmek istiyorsanız,
onlarla birlikte yürüyün"
Lao Tzu

Paramedik, hasta ve yaralılara acil tıbbi bakımı gerçekleştiren, gerektiğinde ambulans sürücülüğü de yapabilen acil sağlık hizmetleri (ASH) personelidir. Hekim bulunmayan 112 ambulans servisinde ekip sorumlusu olarak tayin edilen paramedik, yapılacak tıbbi müdahaleden sorumlu olan kişidir. Paramediğin, tıbbi müdahale dışında ekibin göreve hazır olması, kullanılacak araç-gereç ve malzemelerin çalışır ve noksansız olması, vakaya müdahale ederken veya sevk esnasında merkezle irtibata geçilmesi, olaya müdahale esnasında ekibin güvenliği vb. konularda da sorumluluğu vardır. Buna ilave olarak meydana gelen afetlerde veya olağandışı durumlarda olay yerine gelen ilk ekibin sorumlusu, olay yeri yöneticisi vasfıyla çalışma yürütmeye başlayacağından dolayı gerektiğinde kısa zamanlı da olsa afetlere ve olağandışı durumlara müdahale eden ekipleri sevk ve idare etme görevi de üstlenmek zorunda kalabilir. Ayrıca paramedik, amirleri tarafından uygun görüldüğü takdirde istasyon sorumlusu olarak da çalışabilmektedir. Dolayısıyla bir paramediğin görevi ambulans ekibiyle hasta/yaralıya tıbbi müdahale ile sınırlı kalmadığı, amirleri tarafından görevlendirildiğinde ambulans ekibine veya istasyonda çalışan personele yöneticilik görevini sürdürdüğü bilinmektedir.

Bu bölümde paramediğin çalışma alanları ve koşulları, paramediğin görev ve sorumlulukları, amiri olduğu personeli sevk ve idare esnasında dikkat etmesi gereken hususlar anlatılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Resmî Gazete (RG). (2007). *Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik* (Sayı: 26463). Erişim 10.09.2018, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070315-6.htm.
2. Adıgüzel, O., Keklik, B. (2015). Sağlık Kurumlarındaki İşgörenlerin İş Tatmini ve Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29): 1-11.
3. Dündar, C., Sunter, A. T., Canbaz, S., Çetinoğlu, E. (2006). Emergency Service Use By
Older People İn Samsun, Turkey. *Advances in Therapy*, 23(1): 47-53. doi: org/10.1007/BF028503.
4. Düzova S., (2015), *112 Acil Sağlık Hizmetleri'nde Çalışan Personelin İş Doyumu: Ankara İli Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
5. Ekşi A. (2015) *Kitlesel Olaylarda Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi*, Kitapana Basım Yayım.
6. İnce, M., Bedük, A., Aydoğan, E. (2004). Örgütlerde Takım Çalışmasına Yönelik Etkin Liderlik Nitelikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11): 423-446.
7. Kıdak, L., Keskinoğlu, P., Sofuoğlu, T., Ölmezoğlu, Z. (2009). 112 Acil Ambulans Hizmetlerinin Kullanımı. *Genel Tıp Dergisi*, 19(3): 113-119.
8. Kılıç, C., İnci, F. (2015). Acil Tıp Çalışanlarında Travmatik Stres: Yaş ve Eğitimin Koruyucu Etkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(4): 236-241.
9. Kızıl, M., Üstünkarlı, N., Enginer, D. K., Şemin, M. İ. (2016). İzmir 112 Ambulanslarında Çalışan Paramedik ve Acil Tıp Teknisyenlerinin Anksiyete Düzeyleri ve İş Stresörleri. *Hastane Öncesi Dergisi*, 1(1): 43-54.
10. Özcan, C. (2018). Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinin Organizasyonu ve Sunumu. G Özel, B. Özel, C Özcan (Edt.), *İlk ve Acil Yardım Teknikerliği Paramedik* içinde (s. 10-24). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
11. Resmî Gazete (RG). (2014). *Sağlık Meslek Mensupları İle Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik* (Sayı: 29007). Erişim 10.09.2018, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140522.pdf.
12. Soykenar, M., (2008), *Sağlık İşletmelerinde Personelin Motivasyonunu Etkileyen Faktörler: Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesinde Örnek Bir Uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
13. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2005). *İl Ambulans Çalışma Yönergesi*. Erişim 10.09.2018, http://www.acilafet.gov.tr/TR,4328/yonergeler.html.
14. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2017). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2016*. Ankara.
15. Tanrıverdi H., Köksal, G. (2012) *112 Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi*, Beta Basım Yayım.

•

6. Bölüm

İTFAİYE ORGANİZASYONU VE OLAY YERİ YÖNETİMİ

ÖĞR. GÖR. MUSTAFA DOĞAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- İtfaiye birimlerinin yapılanması hakkında bilgi sahibi olur.
- İtfaiye birimlerinin çeşitlerini öğrenir.
- İtfaiye yapılanmasını öğrenir.
- İtfaiye birimlerinde yapılanma ilkelerini öğrenir.
- İtfaiye birimlerin çalışma düzenlerini öğrenir.
- Olay yeri yönetim sistemini öğrenir.
- İtfaiye birimleri ile diğer acil durum birimlerin ilişkisini öğrenir.

Yangınların büyük çoğunluğu kendi başına çıkmaz. İnsan dikkatli olursa yangını mutlaka önler ve itfaiyeciler de fazla mesai yapmazlar.

Arthur Walles

İlk kurulduklarında sadece yangınlara müdahale gibi dar bir görev alanına sahip olan itfaiye birimleri, günümüzde daha geniş bir alanda faaliyetlerine devam etmektedir. Yangına müdahale ve mücadelenin yanında, her türlü arama ve kurtarma faaliyetleri, acil durum yönetimi, acil yardım hizmetleri, tehlikeleri önleyici faaliyetler, halkın acil durumlara ve itfaiye hizmetleri ile ilgili bilinçlendirilmesi gibi görevler itfaiye teşkilatı tarafından icra edilmektedir.

İtfaiye teşkilatı, afet ve acil durumlarda görev alan yerel bir acil durum birimidir. Acil durumlarda olay yeri yönetiminin başarılı bir şekilde yürütülmesi, birimler arasındaki iletişim ve işbirliğine bağlıdır. Bu anlamda, bir itfaiyecinin olay yerindeki sağlık personeli ile ilgili bilgisi; bir emniyet mensubunun, itfaiye birimi ve çalışma yöntemleri hakkındaki bilgisi olay yerindeki iletişimi kolaylaştıracaktır.

Günümüzde sanayi alanlarının giderek artması, bu alanlarda işlenen hammaddenin çeşitliliği ve yanlış kullanımımdan dolayı ortaya çıkabilecek tehlikelerin boyutu, yerelde daha güçlü itfaiye birimlerinin kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Mevcut tehlikelere hazırlık kapsamında araç, gereç ve ekipmanlarını tamamlamış, uygulama becerilerini sürekli geliştirmiş, tatbikatlar ile diğer acil durum birimleri ile koordinasyon ve iletişimi güçlü bir itfaiye teşkilatı, modern toplumun en önemli önceliği olmalıdır. Güvenli bir çevrede yaşamanın ön koşulu, tam donanımlı ve fonksiyonel bir itfaiye biriminin varlığıdır.

Değişen ve artan itfaiye olaylarına müdahale etmek, itfaiye birimlerinin gelişmesini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk; insan kaynaklarındaki gelişimi, araç-gereç ve ekipmanlarının uluslararası standartlara uygunluğu, mesleki hizmet içi eğitimlerinin standardizasyonu, standart operasyon planlarının oluşturulmasını kapsamaktadır.

Bu bölümde; yerel bir acil durum birimi olan itfaiye teşkilatının yönetimsel yapısı, itfaiye mesleğinin kuramsal çerçevesi, olaya müdahale organizasyonu, ilke ve standart operasyon planları, iletişim ve olay yeri yönetimi anlatılmaktadır. Bölümün sonunda okuyucu, itfaiye birimlerinin organizasyonu ve olay yeri yönetim hakkında bilgi sahibi olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Ankara Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Daire Başkanlığı, (2012). İtfaiye Organizasyonu ve Mevzuat Bilgisi. Temmuz. Ankara. Erişim: https://www.ankara.bel.tr/yayinlar/itfaiye-kutuphane/itfaiye-org-ve-mevz-bilgisi.pdf (Aralık 2018)
2. Belediye İtfaiye Yönetmeliği, (2006). Resmi Gazete, 26326, İnternet Erişimi: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061021-6.htm (Aralık 2018)
3. Büyükşehir Belediyesi Kanunu, (2004). Resmi Gazete, 25531, İnternet Erişim: http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.5216&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=5216 (Aralık 2018)
4. IFSTA, (2013). Essentials Of Fire Fighting and Fire Department Operations, Ed. H. Richard and A. Barbara. 6th Edition,
5. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, (2016). Havaalanlarında Kurtarma ve Yangınla Mücadele. 1. Baskı. Ankara. Erişim:http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/yayinlar/Havaalanlarinda_Kurtarma_ve_Yanginla_Mucadele.pdf
6. Türkiye Afet Müdahale Planı, (2014). Resmi Gazete, 28871, İnternet Erişimimi: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140103-12.htm (Aralık 2018)
7. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (1982). Resmi Gazete, 17863, Madde 127. İnternet Erişimi: http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf (Aralık 2018)

7. Bölüm

AFETLERDE HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN ROLÜ

ARŞ. GÖR. CÜNEYT ÇALIŞKAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Afetin hazırlık ve müdahale evrelerinde hastane öncesi ASH'ın rollerini öğrenir.
- Olay yönetimi sistemini öğrenir.
- Çoklu kazalarda olay yönetim sistemini öğrenir.

"Olay Yönetim Sistemi başlangıcından sahada uygulanıncaya kadar, sürecin her aşamasında planlanmalıdır "

Cüneyt Çalışkan

Son 30 yıl içerisinde Acil Sağlık Hizmetleri (ASH) alanında tehlikeli materyallere müdahale, kaynak yönetimi, hasta nakli, triaj uygulaması, iletişim ve hazırlık planları dahil afet yönetiminin hastane öncesi ayağı gelişim ve ilerleme kaydetmiştir. Türkiye'de afetlerde sağlık yönetiminin müdahale ayağı merkezi bir yapılanmanın içerisinde illerde komuta kontrol merkezleri ile emniyet ve itfaiye gibi kurumlar ile yürütülen işbirliği içerisinde organize edilir.

Afet yönetiminde ASH sistemlerinin rolü daha çok olay yerinde hastane öncesi tıbbı bakım sağlayabilmektir. Fakat, bu hizmetin sunumunda ASH birimlerinin olay yerine ulaşmadan önce belirli çalışmaları yapması gerekir. Bu çalışmalar afet yönetiminin dört evresi üzerinden incelenebilir: zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme.

- Zarar azaltma sürecinde tehlike incinebilirlik analizleri yapılarak risk olasılıkları belirlenir ve operasyon müdahale planları hazırlanır. Her afet yerel özelliklere sahip olduğundan yerel otoriteler ile hazırlanan planlar ile potansiyel hayat kayıplarının azaltılması sağlanır.
- Hazırlık aşamasında ASH personeli beklenen operasyonel kabiliyetler doğrultusunda eğitilir ve onlara gerekli donanımlar kazandırılır.
- Müdahale sürecinde ASH personeli diğer kurumların birimleri ile koordineli bir şekilde Olay Yönetim Sistemi'ni (OYS) etkili bir şekilde yürütür. ASH personelinin birincil yüksek önceliği triyaj, tedavi ve sevk işlemlerini gerçekleştirerek olayın hafifletilmesini sağlamaktır.
- Uzun dönemli iyileştirme çabaları içerisinde toplumun ve altyapının rehabilitasyonu ve yeniden yapılandırılması çalışmaları yer alır. ASH sistemleri genellikle bu evre kapsamında birincil bir rol üstlenmez. Fakat, diğer üç evrede kullandığı protokollerin değerlendirmesi ve geliştirmesi çalışmalarını bu evrede gerçekleştirebilir.

Bu bölümde, afetin hazırlık ve müdahale evreleri kapsamında ASH sistemlerinin eğitim ve donanımları ve OYS çalışmaları detaylı olarak anlatılmaktadır. Bölümün sonunda öğrenciler afetlerde ASH'ın rolü, olay yönetim sistemi ve çoklu kazalarda olay yönetimi hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKLAR

1. Asaeda, G. (2002). The day that the START triage system came to a STOP: observations from the World Trade Center disaster. Acad Emerg Med. 2002;9:255–6.
7. Bobrow, B.J., Clark, L.L., Ewy, G.A., et al.(2008). Minimally interrupted cardiac resuscitation by emergency medical services for out-ofhospital cardiac arrest. JAMA. 2008;299:1188–90.
8. Cone DC, Serra J, Burns K, MacMillan DS, Kurland L, Van Gelder C. Pilot test of the SALT mass casualty triage system. Prehosp Emerg Care. 2009;13:536–40.
9. Cone DC, MacMillan DS, Parwani V, Van Gelder C. Pilot test of a proposed chemical/ biological/ radiation/ nuclear capable mass casualty triage system. Prehosp Emerg Care. 2008;12:236–40.
10. Çalişkan C, Koçak H, Yavuz Ö. Evaluation of Basic Module Training which Gıiven to 112 Staff in a Province in 2012. Gümüşhane University Gümüşhane University Journal of Health Sciences. 2016; 5(1): 50-63.
11. Çalışkan C, Algan A, Koçak H, Biçer BK, Şengelen M, Çakır B. Preparations for Severe Winter Conditions by Emergency Health Personnel in Turkey. Disaster Med Public Health Prep. 2014; 23: 1-4.
12. Catlett CL, Lee Jenkins J, Millin MG. Role of emergency medical services in disaster response: resource document fort he national association of EMS physicians position statement. Prehospital emergency care. 2011;15:420-425.
13. Clawson A, Menachemi N, Kim U, Brooks RG. Are we ready for terrorism? Emergency medical technicians' and paramedics' training and self-perceived competence since September 11. Am J Disaster Med. 2007;2:26–32.
14. Chaput CJ, Deluhery MR, Stake CE, Martens KA, Cichon ME. Disaster training for prehospital providers. Prehosp Emerg Care. 2007;11:458–65.
15. Cushman JT, Hettinger AZ, Farney A, Shah MN. Effect of intensive physician oversight on a prehospital rapid-sequence intubation program. Prehosp Emerg Care. 2010;14:310– 6.
16. Eryılmaz M, Çavuş T, Kurtipek A, Doğrucan C, Durusu M, Güleç MA, Şahin S. SB Acil Hekimliği Sertifikasyon Programı Kapsamında Ankara Temel Yaşam Desteği Modülü: Bir Yıllık Sonuç ve Etkinlik Değerlendirmesi. Türkiye Klinikleri JMed Sci, 2007; 27: 744-752.
17. FEMA. (2008). Incident Command System (ICS). URL: https://training.fema.gov/emiweb/is/icsresource/assets/reviewmaterials.pdf (25 Temmuz 2018).
18. FIRESCOPEa. ICS Forms. URL: http://www.firescope.org/ics-forms.htm (Erişim: 09 Ağustos 2018).
19. Asaeda, G. (2002). The day that the START triage system came to a STOP: observations from the World Trade Center disaster. *Acad Emerg Med, **9(3)***: 255–6. doi: 10.1111/j.1553-2712.2002.tb00260.x
20. Bobrow, B.J., Clark, L.L., Ewy, G.A., et al. (2008). Minimally interrupted cardiac resuscitation by emergency medical services for out-of-hospital cardiac arrest. *JAMA, **299(10)***: 1188–90. doi: 10.1001/jama.299.10.1158
21. Cone, D.C., MacMillan, D.S., Parwani, V., Van Gelder, C. (2008). Pilot test of a proposed chemical/ biological/ radiation/ nuclear capable mass casualty triage system. *Prehosp Emerg Care. **12(2):*** 236–40. doi: 10.1080/10903120801907620
22. Cone, D.C., Serra, J., Burns, K., MacMillan, D.S., Kurland, L., Van Gelder, C. (2009). Pilot test of the SALT mass casualty triage system. *Prehosp Emerg Care, **13(4):*** 536–40. doi: 10.1080/10903120802706252
23. Catlett, C.L., Lee Jenkins, J., Millin, M.G. (2011). Role of emergency medical services in disaster response: resource document fort he national association

of EMS physicians position statement. *Prehospital emergency care, **15(3)***: 420-425. doi: 10.3109/10903127.2011.561401

24. Clawson, A., Menachemi, N., Kim, U., Brooks, RG. (2007). Are we ready for terrorism? Emergency medical technicians' and paramedics' training and self-perceived competence since September 11. *Am J Disaster Med, **2(1)***: 26–32. doi: 10.5055/ajdm.2007.0006
25. Chaput, C.J., Deluhery, M.R., Stake, C.E., Martens, K.A., Cichon, M.E. (2007). Disaster training for prehospital providers. *Prehosp Emerg Care. **11(4)***: 458–65. doi: 10.1080/00207450701537076
26. Cushman, J.T., Hettinger, A.Z., Farney, A., Shah, M.N. (2010). Effect of intensive physician oversight on a prehospital rapid-sequence intubation program. *Prehosp Emerg Care, **14(3)***: 310– 6. doi: 10.3109/10903121003760200
27. Çalışkan, C., Algan, A., Koçak, H., Biçer, B.K., Şengelen, M., Çakır, B. (2014). Preparations for severe winter conditions by emergency health personnel in Turkey. *Disaster Med Public Health Prep, **8(2)***: 1-4. doi: 10.1017/dmp.2014.28
28. Çalişkan, C., Koçak, H., Yavuz, Ö. (2016). Evaluation of basic module training which given to 112 staff in a province in 2012. *Gümüşhane University Journal of Health Sciences, **5(1)***: 50-63. URL: https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/23825/253825
29. Eryılmaz, M., Çavuş, T., Kurtipek, A., Doğrucan, C., Durusu, M., Güleç, M.A., Şahin, S. (2007). SB acil hekimliği sertifikasyon programı kapsamında Ankara temel yaşam desteği modülü: Bir yıllık sonuç ve etkinlik değerlendirmesi. *Türkiye Klinikleri JMed Sci, **27(5)***: 744-752. URL: https://www.turkiyeklinikleri.com/journal/tip-bilimleri-dergisi/1300-0292/issue/2007/27/5-0/tr-index.html/
30. FEMA. (2008). *Incident command system (ICS)*. Erişim: 25.07.2018, https://training.fema.gov/emiweb/is/icsresource/assets/reviewmaterials.pdf
31. FIRESCOPEa. *ICS forms*. Erişim: 09.09.2018, http://www.firescope.org/ics-forms.htm
32. FIRESCOPEb. *Multi-casualty branch worksheet*. Erişim: 09.09.2018, http://www.firescope.org/ics-multi-casual/forms/ICS-MC-305.pdf
33. Furberg, R.D., Marcozzi, D.E. (2006). The role of emergency medical services (EMS) in Disaster. Ciottone, G.R., Anderson, P., Der Heide, E.A., Darling, R., Jacoby, I., Noji, E., Suner, S (Ed.), *Disaster Medicine* içinde (s. 20-25). Mosby Elsevier, doi: 10.1016/B978-0-323-03253-7.50010-8
34. Hirshberg, A., Scott, B.G., Granchi, T., Wall, M.J., Mattox, K.L., Stein, M. (2005). How does casualty load affect trauma care in urban bombing incidents? A quantitative analysis. *J Trauma, **58(4)***: 686– 95. doi: 10.1097/00005373-200408000-00084
35. Hupert, N., Hollingsworth, E., Xiong, W. (2007). Is overtriage associated with increased mortality? Insights from a simulation model of mass casualty trauma care. *Disaster Med Public Health Prep, **1(suppl 1)***: S14–S24. doi: 10.1097/DMP.0b013e31814cfa54
36. Koçak, H., Çalişkan, C., Kaya, E., Yavuz, Ö., Hakan Altıntaş, K. (2015). Determination of individual preparation behaviors of emergency health services personnel towards disasters. *Journal of Acute Disease, **4(3)***: 180-185. doi: 10.1016/j.joad.2015.04.004
37. Lerner, E.B., Schwartz, R.B., Coule, P.L., Pirrallo, R.G. (2010). Use of SALT triage in a simulated mass-casualty incident. *Prehosp Emerg Care, **14(1)***: 21–5. doi: 10.3109/10903120903349812

38. Lee, C.H., Van Gelder, C.M., Cone, D.C. (2010). Early cardiac catheterization laboratory activation by paramedics for patients with ST-segment elevation myocardial infarction on prehospital 12-lead electrocardiograms. *Prehosp Emerg Care, **14(2)***: 153–8. doi: 10.3109/10903120903537213

39. McVey, J., Petrie, D.A., Tallon, J.M. (2010). Air versus ground transport of the major trauma patient: a natural experiment. *Prehosp Emerg Care, **14(1)***: 45–50. doi: 10.3109/10903120903349788

40. Miller, K. (2016). Emergency Medical Services Scene Management. K. Koenig, C. Schultz (Ed.), *Koenig and Schultz's Disaster Medicine: Comprehensive Principles and Practices* içinde (s. 321-329). Cambridge: Cambridge University Press.

41. Millin, M.G,. Gullet, T., Daya, M.R. (2007). EMS management of acute stroke—out of hospital treatment and stroke system development. *Prehosp Emerg Care, **11(3)***: 318– 25. doi: 10.1080/10903120701347885

42. NHTSA. National Highway Traffic Safety Administration. (2007). *EMS pandemic influenza guidelines for statewide adoption* (pp 58–60). Erişim: 24.07.2018, http://www.nhtsa.gov/people/injury/ems/PandemicInfluenzaGuidelines/

43. Ong, M.E., Chiam, T.F., Ng, F.S., et al. (2010). Reducing ambulance response times using geospatial–time analysis of ambulance deployment. *Acad Emerg Med, **17(9)***: 951–7. doi: 10.1111/j.1553-2712.2010.00860.x

44. Reilly, M.J., Markenson, D., DiMaggio, C. (2007). Comfort level of emergency medical service providers in responding to weapons of mass destruction events: impact of training and equipment. *Prehosp Disaster Med, **22(4)***: 297–303. doi: 10.1017/s1049023x00004908

45. Reilly, M.J., Markenson, D. (2010). Utilizing paramedics for in-patient critical care surge capacity. *Am J Disaster Med, **5(3)***: 163–8. doi: 10.5055/ajdm.2010.0018

46. Sacco, W.J., Navin, D.M., Fiedler, K.E., Waddell, R.K., Long, W.B., Buckman, R.F. (2005). Precise formulation and evidence-based application of resource-constrained triage. *Acad Emerg Med, **12(8)***: 759–70. doi: 10.1197/j.aem.2005.04.003

47. Schenker, J.D., Goldstein, S., Braun, J., et al. (2006). Triage accuracy at a multiple casualty incident disaster drill: the emergency medical service, fire department of New York City experience. *J Burn Care Res, **27(5)***: 570–5. doi: 10.1097/01.BCR.0000235450.12988.27

48. Smiley, D.R., Loboda, A., Starling, C., Rubin, J. (2004). Transformation from planning to operations: emergency medical services in disaster response. *Ann Disaster Med, **3(1)***:11–26. URL: https://emsa.ca.gov/wp-content/uploads/sites/71/2017/07/transformation.pdf

49. Walz, B., Bissell, R., Maguire, B., Judge, J. (2003). Vaccine administration by paramedics: A model for bioterrorism and disaster response preparation. *Prehospital and Disaster Medicine, **18(4)***: 321-326. doi: 10.1017/s1049023x00001278

50. Ambulanslar ve Acil Sağlık Araçları İle Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği. Resmi Gazete: 07 Aralık 2006, Madde 7. Erişim: 07.02.2019, https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10834&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Ambulanslar%20ve%20Acil%20Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Ara%C3%A7lar%C4%B1

8. Bölüm

KİMYASAL VE BİYOLOJİK OLAYLARDA ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ

ARŞ. GÖR. RAMAZAN ASLAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- KBRN kavramını açıklayabilir.
- Bir vakanın KBRN açısından riskli olup olmadığını değerlendirebilir.
- Arındırma tür ve yöntemlerini açıklayabilir.
- KBRN korunma düzeylerini açıklayabilir.
- ADR kodlarını okuyabilir.
- İkaz alarm işaretlerini tanıyabilir.
- KBRN olaylarında doğru hareket tarzını uygulayabilir.
- Kimyasal ajanları, ajan kategorilerini, temel etki mekanizmalarını ve belirtilerini açıklayabilir.
- Kimyasal olaylarda olay yeri yönetimini temel düzeyde açıklayabilir.
- Biyolojik ajanları, ajan kategorilerini, temel etki mekanizmalarını ve belirtilerini açıklayabilir.

Fakirin atom bombasından korunmak için öğrenmeliyiz...

KBRN terimi kimyasal, biyolojik, radyoaktif ve nükleer kelimelerinin baş harflerinin bir araya gelmesi ile oluşturulmuş bir kısaltmadır. KBRN olaylarını kimyasal, biyolojik, radyoaktif ve nükleer maddelerin kasten veya kazaen yayılmasıyla oluşan, insan ve çevre için zararlı ve tehlikeli durumlara yol açan olaylar olarak tanımlamaktadır. İnsanlık tarihi boyunca, sayısız KBRN olayı yaşanmıştır. Bu olayların bir kısmı kazalardan oluşurken bir kısım da kasti kullanımlar sonucu oluşmuştur. Küçük bir laboratuvarda kitleleri etkileyecek KBRN materyalleri üretilebilmektedir. KBRN materyallerinin maliyetlerinin düşük olması ve kolay üretilebilir olmaları, onları eşsiz birer silah haline getirmektedir. Tüm bu sebeplere teknolojinin gelişimi de eklenince KBRN tüm toplumun farkında olması gereken önemli bir tehlike halini almaktadır. Ülkemiz bulunmuş olduğu coğrafya sebebiyle daha önce pek çok defa KBRN olayları ile karşılaşmıştır.

Tarihte yaşanan pek çok KBRN olayında sağlık personelleri ilk mağdurlardan olmuştur. Bunun sebebi sağlık personellerinin acil durumlarda olay yerine giden ilk ekiplerden olmalarıdır. Sağlık personelleri diğer personellerden farklı olarak hayat kurtarma odaklıdır. Hayat kurtarmak için, çoğunlukla bilinçsizce, etkenlere maruz kalan insanlara ve etkenin kaynağına yaklaşarak hayatlarını riske atarlar. Ancak bu hatalı bir uygulamadır. Başta acil sağlık çalışanları olmak üzere sağlık personelleri KBRN olaylarının farkında olmalıdır ve doğru hareket tarzını uygulamalıdırlar. Bu bölümde KBRN olayları ve doğru hareket tarzı anlatılacaktır. Bölümün sonunda kimyasal, biyolojik, radyoaktif ve nükleer tehlikeler, bu tehlikelerin tarihsel gelişimi, bu tehlikelerden korunma, arınma ve tedavi yöntemleri öğrenilecektir.

KAYNAKLAR

1. AFAD. (2014). *Açıklamalı Afet Terimleri Sözlüğü.* Ankara.
2. AFAD. (tarih yok). *Biyolojik Ajan Kategorileri.* 02 23, 2019 tarihinde https://www.afad.gov.tr/tr/23687/Biyolojik-Ajan-Kategorileri adresinden alındı
3. AFAD. (tarih yok). *İkaz Alarm İşaretleri.* 02 14, 2019 tarihinde afad.gov.tr: https://www.afad.gov.tr/tr/3518/Ikaz-Alarm-Isaretleri adresinden alındı
4. Anisimov, A.P., Amoako, K.K. (2006). Treatment of plague: promising alternatives to antibiotics. *Journal of Medical Microbiology, 55*(11), 1461-1475. doi:10.1099/jmm.0.46697-0
5. Arnon, S.S., Schechter, R., Inglesby, T.V., Henderson, D.A., Bartlett, J.G., Ascher, M.S., Lillibridge, S. (2001). Botulinum toxin as a biological weapon: medical and public health management. *JAMA, 285*(8), 1059-1070.
6. Barker, K.A., Hantsch, C. (2008). Blister Agents. R. B. McFee, & J. B. Leikin içinde, *TOXICO-TERRORISM Emergency Response and Clinical Approach to Chemical, Biological, and Radiological Agents* (s. 261-266). The McGraw-Hill Companies, Inc.
7. Baxter, R., Buergenthal, T. (1970). Legal Aspects of the Geneva Protocol of 1925. *The American Journal of International Law, 64*(5), 853-879.
8. Birleşmiş Milletler. (2014). Tehlikeli Malların Karayolu ile Uluslararası Taşımacılığına İlişkin Avrupa Anlaşması (ADR). New York, Cenevre.
9. Blain, P.G. (2009). Human Incapacitants. M. R. Dobbs içinde, *Clinical Neurotoxicology* (s. 660-673). Saunders, an imprint of Elsevier Inc.
10. Blum, M.M., Richardt, A., Kehe, K. (2013). Preparedness. A. Richardt, B. Hülseweh, B. Niemeyer, & F. Sabath içinde, *CBRN Protection Managing the Threat of Chemical, Biological, Radioactive and Nuclear Weapons* (s. 433-477). Wiley-VCH Verlag & Co.
11. Byrnes, M.E., King, D.A., Tierno, P.M. (2003). *Nuclear, Chemical, Biological Terrorism Emergency Response and Public Protection.* London: A CRC Press Company.
12. Campbell, J., Smith, J., Simpson, S., Smith, D. (2008). *Homeland Security and Emergency Medical Response.* New York: The McGraw-Hill Companies Inc.
13. Cashman, J.R. (2008). *EMERGENCY RESPONSE HANDBOOK for CHEMICAL and BIOLOGICAL AGENTS and WEAPONS.* Taylor & Francis Group, LLC.
14. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2018, 04 04). *Bioterrorism Agents/Diseases*. 02 23, 2019 tarihinde https://emergency.cdc.gov/agent/agentlist-category.asp adresinden alındı
15. Cherington, M. (1998). Clinical Spectrum of Botulism. *Muscle & Nerve, 21*(6), 701-710.
16. Davis, D., Marcozzi, D. (2006). Nerve Agent Attack. G. R. Ciottone içinde, *Disaster Medicine* (s. 563-568). Philadelphia: Mosby, Inc.
17. Erkekoğlu, P., Koçer Gümüşel, B. (2018). Kimyasal Savaş Ajanları: Tarihçeleri, Toksisiteleri, Saptanmaları ve Hazırlıklı Olma. *Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy, 38*(1).
18. Fatah, A.A., Barrett, J.A., Arcilesi, R.D., Ewing, K.J., Lattin, C.H., Helinski, M.S., Baig, I.A. (2001). *Guide for the Selection of Chemical and Biological Decontamination Equipment for Emergency First Responders.*
19. Henderson, D.A. (1999A). Smallpox: Clinical and Epidemiologic Features. *Emerging Infectious Diseases, 5*(4), 537-539.
20. Henderson, D.A., Inglesby, T.V., Bartlett, J.G., Ascher, M.S., Eitzen, E., Jahrling, P.B., O'toole, T. (1999B). Smallpox as a biological weapon: medical and public health management. *JAMA, 281*(22), 2127-2137.
21. Inglesby, T.V., Henderson, D.A., Bartlett, J.G., Ascher, M.S., Eitzen, E., Friedlander, A.M., . . . Park, G. (1999). Anthrax as a Biological Weapon Medical and Public Health Management. *JAMA, 281*(18), 1735–1745. doi:10.1001/jama.281.18.1735
22. Johnson, E.A., Montecucco, C. (2008). Botulism. A. Engel içinde, *Neuromuscular Junction Disorders* (s. 333-368). Elsevier.
23. Kaszeta, D. (2013). *CBRN and Hazmat Incidents at Major Public Events.* New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
24. KBRN Tehlikelerine Dair Görev Yönetmeliği. (2012, Mayıs 3). *(28281)*. Resmi Gazete.
25. Keim, M.E. (2006A). Industrial Chemical Disasters. G. R. Ciottone içinde, *Disaster Medicine* (s. 556-562). Mosby, Inc.
26. Keim, M.E. (2006B). Cyanide Attack. G. R. Ciottone içinde, *Disaster Medicine* (s. 576-581). Philadelphia: Mosby, Inc.
27. Kulchycki, L.K. (2006). Vesicant Agent Attack. G. R. Ciottone içinde, *Disaster Medicine* (s. 569-572). Mosby, Inc.
28. Leikin, J.B., McFee, R.B. (2007). *Handbook of Nuclear, Biological and Chemical Agent Exposures.* Florida: Lexi-Comp, Inc.

29. Mackway-Jones, K. (Dü.). (2012). *Major Incident Medical Management and Support: The Practical Approach at the Scene.* Blackwell Publishing Ltd.

30. Mahon, S.E. (2016). Bacillus anthracis (Anthrax) Attack. G. R. Ciottone içinde, *Disaster Medicine* (s. 699-704). Elsevier, Inc.

31. McCahill, P., Vogt, B., Sorensen, J. (2016). Chemical Decontamination. G. Ciottone içinde, *CIOTTONE'S DISASTER MEDICINE* (Second b.). China: Elsevier, Inc.

32. Melnick, A.L. (2008). *Biological, Chemical, and Radiological Terrorism.* Springer Science+Business Media, LLC.

33. Meridian Medical Technologies, Inc. (2016, 06 17). *ATROPEN AUTO-INJECTOR- atropine sulfate injection.* 02 21, 2019 tarihinde dailymed.nlm.nih.gov: https://dailymed.nlm.nih.gov/dailymed/fda/fdaDrugXsl.cfm?setid=e2d4307d-da8f-49f5-aac0-02355dd9ffb7&type=display adresinden alındı

34. Mistovich, J.J., & Karren, K.J. (2014). EMS Response to Terrorism Involving Weapons of Mass Destruction. *Prehospital Emergency Care* (Tenth b.). içinde Pearson Education, Inc.

35. National Association of Emergency Medical Technicians (NAEMT). (2016). Explosions and Weapons of Mass Destruction. *Prehospital Trauma Life Support (PHTLS)* (Eighth b.). içinde Jones & Bartlett Learning.

36. Nutbeam, T., Boylan, M. (2013). Emergency Preparedness: Chemical, Biological, Radiation and Nuclear Incidents. A. Christopher, L. Kristi, & B. Matth içinde, *ABC of Prehospital Emergency Medicine.* John Wiley & Sons Ltd.

37. Özden, K., Özmat, M. (2014). Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa'da Sosyal, Politikve Ekonomik Sonuçları. *İDEALKENT, 5*(12), 60-87.

38. Pacsial-Ong, E.J., Aguilar, Z.P. (2013). Chemical warfare agent detection: a review of current trends and future perspective. *Front Biosci*, 516-543.

39. Race, J.D., Nichols, C., Blumenthal, S.R. (2016). Chemical, Biological, Radiological and Nuclear Quarantine. G. R. Ciottone içinde, *Disaster Medicine* (s. 504-512). Elsevier, Inc.

40. Rhee, J.W. (2008). Pulmonary Agents. R. B. McFee, & J. B. Leikin içinde, *TOXICO-TERRORISM Emergency Response and Clinical Approach to Chemical, Biological, and Radiological Agents* (s. 297-300). The McGraw-Hill Companies, Inc.

41. Richardt, A., Sabath, F. (2013). A Glance Back – Myths and Facts about CBRN Incidents. A. Richardt, B. Hülseweh, B. Niemeyer, & F. Sabath içinde, *CBRN Protection: Managing the Threat of Chemical, Biological, Radioactive and Nuclear Weapons.* Weinheim: Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA.

42. Sağlık Bakanlığı. (1991). *Kimyasal ve Biyolojik Savaş Ajanlarına Karşı Korunma ve Tedavi Yöntemleri - Sağlık Personeli Rehberi.*

43. Sezigen, S., Karayılanoğlu, T. (2006). Respiratory System Effects and Treatment Approaches of Chemical Warfare Agents. *Turkish Bulletin of Hygiene and Experimental Biology, 63*(1), 129-134.

44. Shannon, M. (2004). Management of infectious agents of bioterrorism. *Clinical Pediatric Emergency Medicine, 5*(1), 63-71. doi:10.1016/j.cpem.2003.11.002

45. Sobel, J. (2005). Botulism. *Food Safety*(41), 1167-1173.

46. Stanford, K. A., Valente, J. H. (2016). Yersinia pestis (Plague) Attack. G. R. Ciottone içinde, *Disaster Medicine* (s. 705-707). Elsevier, Inc.

47. Stopford, B.M., Jevitt, L., Ledgerwood, M., Singleton, C., Martin, S. (2005, August). Development of Models for Emergency Preparedness. Rockville: AHRQ Publication.

48. Szinicz, L. (2005). History of chemical and biological warfare agents. *Toxicology, 214*(3), 167-181.

49. United Nations Office at Geneva (UNOG). (tarih yok). *About the Biological Weapons Convention*. 02 23, 2019 tarihinde UNOG: https://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/77CF2516DDC5DCF5C1257E520032EF67?OpenDocument adresinden alındı

50. U.S. Department of Health & Human Services. (tarih yok). *Personal Protective Equipment (PPE)*. 02 15, 2019 tarihinde Chemical Hazards Emergency Medical Management: https://chemm.nlm.nih.gov/ppe.htm adresinden alındı

51. Villano, J.H., Vilke, G.M. (2016). Clostridium botulinum Toxin (Botulism). G. R. Ciottone içinde, *Disaster Medicine* (s. 790-793). Elsevier, Inc.

52. World Health Organization. (1970). Health Aspects of Chemical and Biological Weapons. 98-109.

53. Yaren, H., Kenar, L., Karayılanoğlu, T. (2007). Önemli Bir Kimyasal Silah Grubu: Sinir Ajanları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülten, 6*(6), 491-500.

54. Zajtchuk, R. (1997). *Medical Aspects Of Chemical And Biological Warfare.* Washington: the Office of The Surgeon General at TMM Publications.

55. Zietz, B.P., Dunkelberg, H. (2004). The history of the plague and the research on the causative agent Yersinia pestis. *International Journal of Hygiene and Environmental Health, 207*(2), 165-178.

9. Bölüm

NÜKLEER OLAYLARDA ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ

ÖĞR. GÖR. AHMET GÜLSOY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Nükleer enerjinin ne olduğunu öğrenir.
- Nükleer afetlerin yıkıcı boyutlarını anlar.
- Nükleer olaylarda acil durum planlarının önemini anlar
- Nükleer olayları tanır
- Nükleer bulaşmada tedaviyi uygulayabilir

'Ben atomu insanlığa hizmet etmek için buldum.
Onlar bomba yapıp birbirlerini yok ettiler.'
Albert Einstein

Nükleer enerji dönemi, 1945'li yıllarda atomların çekirdeğindeki enerjinin serbest bırakılabilmesinin öğrenilmesiyle başlar. Nükleer enerji keşfedildiği günden beri askeri ve sivil alanlarda sürekli kullanılmıştır. Sivil alanda kullanımının en iyi örneği ise nükleer santrallerde elektrik üretimidir. Nükleer santrallerde her ne kadar kaza riski çok düşük olsa da önceden tahmin edilemeyen insan hataları (örneğin; Çernobil Nükleer Santrali Kazası), veya teknik aksaklıklar (örneğin; Fukushima Nükleer Santral Kazası) nedeniyle nükleer kazalar oluşabilmektedir. Oluşabilecek kötü bir nükleer kaza binlerce insanı öldürebilir veya yaralayabilir. Dünyanın ilk büyük ölçekli nükleer santral kazası Üç Mil Adası (Three Mile Island)'nda 28 Mart 1979 yılında meydana gelmiştir. Bu kaza günümüze kadar Batı ülkelerindeki en menfi nükleer santral kazasıdır. Bu kazadan sonra meydana gelen en büyük nükleer santral kazası ise; Sovyet Yüksek Güçlü Kanal Tipi Reaktör (RBMK)'da tasarım ile santral çalışanları tarafından yapılan ciddi uygulama hataları nedeniyle Nisan 1986'da meydana gelen Çernobil nükleer enerji santrali kazasıdır. 11 Mart 2011 tarihinde meydana gelen Fukushima Daiichi Nükleer Güç Santrali'ndeki kaza ise büyük ölçekli son nükleer santral kazasıdır.

Nükleer güç kazaları ve nükleer patlamalar, yıkıcı akut ve uzun süreli yaralanmalarla birlikte nükleer afetlere neden olmuştur. Örneğin Çernobil nükleer santral kazası birçok ölümle birlikte en fazla sayıda radyoaktif madde ile kirlenmiş yaralıya neden olmuştur. Devletler arasında artan uluslararası gerilimler ve nükleer silahların sürekli olarak artmasıyla, nükleer silahların yıkıcı etkisi, radyolojik ve nükleer olayların tıbbi sonuçlarını daha da çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. **"Radyolojik olay"** terimi, radyoaktif materyallere maruz kalmayı içeren olayları veya etkileri ifade eder. **"Nükleer olay"** terimi, fisyondan kaynaklanan herhangi bir radyoaktif maddeyi ifade eder. Nükleer malzemeler, doğal formda insanlar için neredeyse hiç önemli bir tehlike arz etmemektedir. Bununla birlikte, nükleer malzemeler fisyona maruz kalırlarsa, ortaya çıkan yeni nükleer malzemeler ve fisyon süreci insanlar ve çevre için önemli bir tehlike oluşturabilir.

Fukushima nükleer enerji santralinde meydana gelen kaza gibi olaylardan doğan felaket durumunda Acil Sağlık Hizmetleri (ASH) personelinin nükleer ya da radyolojik bir olayın ardından radyoaktif madde tarafından yaralanan ya da kontamine olan hastaları tedavi etmek zorunda kalacağı muhtemeldir.

İster askeri amaçla ister sivil amaçla kullanılsın, nükleer bir tehdit her an karşımıza çıkabilir. Bu nedenle ASH' de görev yapan personel radyasyona maruz kalmış veya radyoaktif materyal ile kontamine olmuş hasta/yaralıyı tedavi için hazır olmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Aydın, A. (2015). Füzyon. Muray R.L. ve Holbert Keith E. (Ed), A.H. Yılmaz, A. Aydın, T. Bayram, S. Akkoyun ve A.A. Billur (Çev. Ed.), Nükleer Enerji Nükleer Süreçlerin Kavramları, Sistemleri ve Uygulamalarına Giriş 7. Basımdan çeviri içinde (s. 101), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
2. Bushberg, J.T., Kroger, L.A., Hartman, M.B., Leidholdt Jr, E. M., Miller, K.L., Derlet, R., Wraa, C. (2007). Nuclear/Radiological terrorism: Emergency department management of radiation casualties. The Journal of emergency medicine, 32(1):71-85.
3. Ceylan, M. (2012), Elektrik Enerjisi Santralleri ve Elektrik Enerjisi İletimi ve Dağıtımı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı.
4. Chilcott, R.P. (2014). Managing mass casualties and decontamination. Environment international, 72: 37-45.
5. Clarke, R., Valentin, J. (2009). ICRP Publication 109. application of the commission's recommendations for the protection of people in emergency exposure situations. Annals of the ICRP, 39(1): 1-110.
6. Dainiak, N., Goans, R.E., Iddins, C.J., Case, C. (2016). Radiological and nuclear terrorism: the oncologic emergency response. In Oncologic Emergency Medicine, Springer Cham: 127-136.
7. Dallas, C.E., Klein, K. R., Lehman T., Kodama T., Harris C.A., Swienton, R.E. (2017). Readiness for radiological and nuclear events among emergency medical personnel. Frontiers in public health, 5: 202.
8. Ekşi, A. (2015). Kitlesel Olaylarda Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi, İzmir: Kitapana Basım Yayın Dağıtım bilişim, 2. Basım.
9. Gülsoy, A. (2018). Nükleer santrallere yönelik halkın tutum ve davranışları: sinop ve akkuyu nükleer santralleri örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.
10. Külebi, A. (2007). Türkiye'nin Enerji Sorunları ve Nükleer Gereklilik, Ankara: Bilgi Yayınevi, Birinci Baskı.
11. Özcan, M., Topçuoğlu, P. (2008). Akut Radyasyon Sendromu. Nükleer Kaza veya Terörist Atakta Hematopoietik *Kök Hücre Transplantasyon*.
12. Pipe, J. (2013). Nuclear Power – Is It Too Risky?, Çev: C. Demirel, Ankara: Salmat Basım Yayıncılık, 1. Basım.
13. Saygın, H. (2012). Nükleer enerjiye geçişte Türkiye modeli büyük nükleer kazalar ve nükleer enerji teknolojisinin evriminde doğurdukları sonuçlar, Bölüm II, 1-81.
14. TAEK (2018). Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, www.taek.gov.tr, Erişim; 10.10.2018.
15. Tuncer, G., Eskibalcı, M.F. (2003). Türkiye enerji hammaddeleri potansiyelinin değerlendirilebilirliği, İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yerbilimleri Dergisi, Cilt:16, Sayı:1, ss:81 – 92.
16. Üççırpı, H., İleri, R., Çerezci, O. (1997). Nükleer atıklar, meydana getirdiği çevre sorunları ve bertaraf edilmesinde Amerika örneği, Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Sayı:2 ss:145-150.
17. Valentin, J. (2005). Protecting people against radiation exposure in the event of a radiological attack.
18. Van, B.L., Vandecasteele, C. (2005). Organization of the nuclear emergency plan. Verhandelingen-Koninklijke Academie voor Geneeskunde van België, 67(5-6):337-40.
19. WHO (1985). Effects of Nuclear War on Health and Health Services. Journal of the World Association for Emergency and Disaster Medicine, 1(1), 17-17.

20. Yaren, H. (2007). Nükleer Afet Yönetimi, Mehmet Eryılmaz (Ed.), Afet Tıbbı içinde (s.1193-1206), Ankara: Ünsal yayınları.

21. Yılmaz, H.A. (2015). Fisyon. MURAY R.L. ve HOLBERT Keith E. (Ed), A. H. Yılmaz, A. Aydın, T. Bayram, S. Akkoyun ve A. A. Billur (Çev. Ed.), Nükleer Enerji Nükleer Süreçlerin Kavramları, Sistemleri ve Uygulamalarına Giriş 7. Basımdan çeviri içinde(s. 89), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

10. Bölüm

ADLİ OLAYLAR VE PARAMEDİK

ÖĞR. GÖR. MURAT KULOĞLU

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Delil kavramını, delillerde bulunması gereken özellikleri bilir ve delil çeşitlerini tanır.
- Olay yeri inceleme süreci içerisinde yer alan faaliyetlerin önemini kavrar.
- Adli olayları ve adli olaylardaki görev ve sorumluluklarını bilir.
- Adli olaylarda gerçekleştirmesi gereken faaliyetleri bilir ve uygular.

"Her temas bir iz bırakır."
Edmond LOCARD

Her adli olay ardında izler bırakır. Adli olay sonrasında yapılan soruşturmanın amacı gerçekleri doğru bir şekilde yorumlamak, olayları yeniden canlandırmak, olayların ne olduğunu ve nasıl gerçekleştiklerini anlamaktır. Olaydan geriye kalan izlerin geçici ve kırılgan doğası nedeniyle güvenilirliklerinin ve fiziksel bütünlüklerinin korunması büyük ölçüde olay yerindeki ilk eylemlere bağlıdır. Delil bütünlüğü, çok sınırlı malzemeyle ve temel bir takım rehber ilkeler izlenerek sağlanabilir. Bu yüzden adli bir olaya ilk müdahaleyi gerçekleştiren ekiplerden, maddi delillere ait bilgilerin son kullanıcılarına kadar, olay ile ilgili süreçlerde görev alan herkesin, adli süreç ve adli laboratuvarlar tarafından sağlanan hizmetler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları gereklidir.

Maddî gerçeğe ulaşmadan adalete de ulaşmak mümkün değildir. Yargılama gerçekleştirilirken olayın nasıl meydana geldiğinin anlaşılmasını sağlayarak doğru karara ulaşılmasına yarayan en önemli öğe, delillerdir. Deliller, maddî gerçeğin açığa çıkarılması için suçun ispat edilmesine, hızlı, doğru ve adil bir şekilde yargılamanın gerçekleşmesine ayrıca adli makamlarda görevli kişilerin, suç ve suçlular arasında nasıl bir bağlantı bulunduğunu anlayarak yargılama gerçekleştirmelerine ve böylece doğru karara ulaşmalarına yardımcı olur.

Adli bir olayda soruşturmanın en önemli faaliyeti, maddi gerçeğe ulaştıracak delillerin araştırılarak açığa çıkarılması ve tespit edilen bu delillerin koruma altına alınmasıdır. Soruşturmada mevcut tüm bilgi kaynakları dikkate alındığında maddi deliller çok önemli ve merkezi bir rol oynar. Maddi deliller haricindeki diğer tüm bilgi kaynakları güvenilirlik bakımından zayıftır. Maddi deliller kabul edildiğinde ve doğru bir şekilde ele alındığında soruşturma altındaki olay hakkında nesnel ve güvenilir bilgi sağlamak için en iyi olasılığı sunmaktadır.

Hastane öncesi süreçte ilk ve acil bakım müdahalelerini profesyonel düzeyde uygulayan acil sağlık hizmetleri çalışanlarının; adli olguyu tanımlama, hasta/yaralıya gerekli tıbbi bakımı verme ve saptanan travmatik lezyonları rapor halinde düzenleme sorumlulukları vardır. Bununla birlikte müdahale sırasında olay yeri, kurtarıcı ve hasta/yaralı güvenliğini sağlama; delilleri koruma, toplama ve hasta/yaralı ile birlikte ilgili merkeze taşıma; olguyu ilgili adli ve kurumsal makamlara haber verme gibi temel görev ve sorumlulukları da bulunmaktadır.

Adli olaylara, olay meydana geldikten sonra en kısa sürede müdahale edilmelidir. Adli olguyu genellikle ilk olarak acil tedavi birimlerinde görevli sağlık çalışanları karşılaşır. Bu karşılaşma esnasında adli olgularla iletişime girerler, muayene, tedavi ve takip faaliyetlerinde mağdur/şüphelinin eşyalarına temas ederler. Adli olaylarda, ihmal ve/veya hata sonucu gözden kaçan veya unutulan küçük bir ayrıntı ciddi sonuçlar açığa çıkarabilir. Sağlık çalışanlarının duyarlılığı ve bilgisi önemli delillerin bozulmasını, kaybolmasını ve kontamine olmasını engeller, delillerin doğru şekilde toplanmasını sağlar. Bu nedenle delillerin tanımlanması, toplanması, saklanması ve kaydedilmesinde sağlık çalışanlarına önemli görevler düşmektedir.

KAYNAKLAR

1. Adli Tabiplik Hizmetlerinin Yürütülmesinde Uyulacak Esaslara Dair 2005/143 sayılı Genelge. (2005). Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
2. Altunkaş, A. (2006). *Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu*. (Yüksek lisans tezi) İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
3. Doğan, M. Şenol, V. (2017). Hastane Öncesi Acil Sağlık Çalışanlarının Karşılaştığı Adli Olgulara Yaklaşım. *Hastane Öncesi Dergisi, 2*(2), 79-89.
4. Fisher, B. A. J. ve Fisher, D. R. (Ed.). (2012). Tecniques of Crime Scene İnvestigation (8. Baskı). Newyork: CRC Press.
5. Karabulut, F. Karapazarlıoğlu, E., Tosun, H. (2015). Ceza muhakemesinde delil kavramı ve kovuşturma sürecinde hâkimlerin delil algısı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 120* (1517), 385-422.
6. Karadayı, B. Kolusayın, M. Ö. Kaya, A., Karadayı, Ş. (2013). Acil tedavi birimlerinde adli olgudan biyolojik materyal alınması ve gönderilmesi. *Marmara Medical Journal, 26,* 111-117. doi: 10.5472/MMJ.2013.02891.0
7. Özden, D., Yıldırım, N. (2009). Adli Vakaya Hemşirelerin Yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 16* (3), 73-81.
8. Polisin Adli Görevlerinin Yerine Getirilmesinde Delillerin Toplanması, Muhafazası ve İlgili Yerlere Gönderilmesi Hakkında Yönetmelik (1983, 17 Şubat). Resmi Gazete (Sayı: 17962). Erişim adresi: http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17962.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17962.pdf
9. Tuğcu, H. (2011). Acil Olgularda Hekim Sorumluluğu. S. Koç ve M. Can (Ed.), Birinci Basamakta Adli Tıp (2. Baskı) (s. 175-180) içinde. İstanbul: İstanbul Tabip Odası.
10. United Nations Office on Drugs and Crime. (2009). *Crimesceneandphysicalevidence-awarenessfornon-forensicpersonnel.*Austria: United Nations. Erişim adresi: https://www.unodc.org/documents/scientific/Crime_scene_awareness__Ebook.pdf
11. Yeşilyurt, A. (2015). *Adli Olgu Yönetiminde Erkek Hemşirenin Rolü*. (Yüksek lisans tezi) İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İstanbul.

11. Bölüm

TRİYAJ

ARŞ. GÖR. RAMAZAN ASLAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Triyaj algoritmalarını öğrenir.
- Triyaj algoritmalarını kullanım alanlarına, felsefelerine göre sınıflayabilir.
- Triyaj algoritmalarını takip ederek vakaları kodlayabilir.
- Verilen kodlara göre vakaların önceliklerini saptayabilir.
- Afet anında triyaj uygularken dikkat etmesi gereken etik kodları öğrenir.
- Hatalı triyaj sonucu ortaya çıkabilecek olumsuzlukları açıklayabilir.

'Daha çok insan için daha iyisi...

Tarih boyunca dünya üzerinde yaşayan insan nüfusu artmıştır ve artmaya devam etmektedir. Artan nüfus ile birlikte birim alana düşen insan sayısı yani insan yoğunluğu da artmıştır. Bu durum meydana gelen olağan dışı durumlardan etkilenen insanların sayısını doğrudan etkilemiş ve bu sayının artmasına sebep olmuştur. Artan bu sayı ile birlikte ansızın ortaya çıkan acil yardım ihtiyacı bazı durumlarda karşılanamaz hale gelmiştir. Elde bulunan kısıtlı kaynakların hangi hasta için kullanılacağı hususunda hastalar arasında seçim yapılmak zorunda kalınmış ve zamanla triyaj kavramı ortaya çıkmıştır.

Triyaj kelimesi sınıflamak anlamına gelen Fransızca "trier" kelimesinden türetilmiştir. Triyaj eldeki kısıtlı kaynakların en fazla insana en yüksek faydayı sağlayacak şekilde kullanılabilmesi için yaralıların önceliklerine göre sınıflandırılması için kullanılan bir sistemdir. Başka bir tanıma göre triyaj, hastalığın ciddiyetini veya ölüm riskini belirleyerek öncelik, risk veya varış noktası açısından hastaları ayırma sürecidir.

Bu bölümde triyajın ortaya çıkışı, gelişimi, felsefesi, uygulaması ve benzeri konular anlatılacaktır. Bölümün sonunda öğrenciler triyaj uygulaması, dikkat edilmesi gereken hususlar ve kullanılan çeşitli algoritmalar hakkında bilgi sahibi olunacaktır.

Vaka Örneği

Bir ambulansta çalışıyorsunuz. Bir tren kazası vakası ihbarı zerine bölgeye yönlendiriliyorsunuz. Olay yerine vardığınızda çığlıkları duyuyorsunuz ve yerde yatan birçok kazazede görüyorsunuz. Olay yerine vardığınızda KKM'ye bilgi veriyorsunuz. Olay yerinde çok fazla yaralı olduğu için ekibinizle triyaj uygulamaya karar veriyorsunuz ve KKM'yi bu konuda bilgilendiriyorsunuz. Olay yerini değerlendiriyorsunuz ve yürüyebilen tüm kazazedeleri belirlemiş olduğunuz güvenli bir toplanma alanına yönlendiriyorsunuz. Siz ve ekip arkadaşınız kalan vakaların triyajına başlıyorsunuz. Sizin bölgenizde 20 hasta bulunuyor. Lütfen vakalarınızı START triyajına göre kodlayınız.

KAYNAKLAR

1. Aitken, P., FitzGerald, G. (2012). Disaster triage: Evidence, consistency and standard practice. *Emergency Medicine Australasia*, *24*(3), 222–224. https://doi.org/10.1111/j.1742-6723.2012.01574.x
2. Arshad, F. H., Williams, A., Asaeda, G., Isaacs, D., Kaufman, B., Ben-Eli, D., … Prezant, D. J. (2015). A Modified Simple Triage and Rapid Treatment Algorithm from the New York City (USA) Fire Department. *Prehospital and Disaster Medicine*, *30*(02), 199–204. https://doi.org/10.1017/S1049023X14001447
3. Benson, M., Koenig, K. L., & Schultz, C. H. (1996). Disaster Triage: START, then SAVE—A New Method of Dynamic Triage for Victims of a Catastrophic Earthquake. *Prehospital and Disaster Medicine*, *11*(02), 117–124. https://doi.org/10.1017/S1049023X0004276X
4. Burgess, S. N., Nguyen, V. H., Xu, J., Hinde, Y., Dharmadmajan, A., Brennan, X., … Rajaratnam, R. (2017). Validation of the RETRIEVE (REverse TRIage EVEnts) Criteria for Same Day Return of Non-ST Elevation Acute Coronary Syndrome Patients to Referring Non-PCI Centres. *Heart Lung and Circulation*, *27*(7), 792–797. https://doi.org/10.1016/j.hlc.2017.08.005
5. Carl H., S., & Koenig, K. L. (2013). Disaster Preparedness. R. S. Hockberger, R. M. Walls, & J. A. Marx içinde, *Rosen's Emergency Medicine - Concepts and Clinical Practice.*
6. Cales, R. H. (1985). Trauma scoring and prehospital triage. *Annals of Emergency Medicine*, *14*(11), 1105. https://doi.org/10.1016/S0196-0644(85)80930-6
7. Chong, S. F. (2013). Mass Casualty Incident. D. MacGarty, & D. Nott içinde, *Disaster Medicine.*
8. Cuttance, G., Dansie, K., Rayner, T. (2017). Paramedic Application of a Triage Sieve: A Paper-Based Exercise. *Prehospital and Disaster Medicine*, *32*(01), 3–13. https://doi.org/10.1017/S1049023X16001163
9. Domres, B., Koch, M., Manger, A., & Becker, H. D. (2001). Ethics and triage. *Prehospital and Disaster Medicine*, *16*(1), 53–58. https://doi.org/10.1017/S1049023X00025590
10. Ed, R. D. (2011). *Major Incident Medical Management and Support*. (K. Mackway-Jones, Ed.). Oxford, UK: Wiley-Blackwell. https://doi.org/10.1002/9781444398236
11. Fagbuyi, D., Romig, L. (2012). Pediatric concerns. R. A. Partridge, L. Proano, & D. Marcozzi içinde, *Oxford American Handbook of Disaster Medicine.*
12. Falzone, E., Pasquier, P., Hoffmann, C., Barbier, O., Boutonnet, M., Salvadori, A., … Mérat, S. (2017). Triage in military settings. *Anaesthesia Critical Care & Pain Medicine*, *36*(1), 43–51. https://doi.org/10.1016/j.accpm.2016.05.004
13. Foley, E., Reisner, A. (2016). Triage. G. R. Ciottone içinde, *Disaster Medicine.*
14. Garner, A., Lee, A., Harrison, K., & Schultz, C. H. (2001). Comparative analysis of multiple-casualty incident triage algorithms. *Annals of Emergency Medicine*, *38*(5), 541–548. https://doi.org/10.1067/mem.2001.119053
15. Glarum, J., Birou, D., & Cetaruk, E. (2010). Triage Principles. In *Hospital Emergency Response Teams* (pp. 147–156). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-1-85617-701-6.00005-X
16. Gormican, S. P. (1982). CRAMS scale: Field triage of trauma victims. *Annals of Emergency Medicine*, *11*(3), 132–135. https://doi.org/10.1016/S0196-0644(82)80237-0
17. Greaves, I., Porter, K. (2006). *Oxford Handbook of Pre-hospital Care.*
18. Hashimoto, A., Ueda, T., Kuboyama, K., Yamada, T., Terashima, M., Miyawaki, A., … Kotani, J. (2013). Application of a first impression triage in the japan railway west disaster. *Acta Medica Okayama*, *67*(3), 171–176. https://doi.org/10.18926/AMO/50410

19. Hoey, B. a, & Schwab, C. W. (2004). Level I center triage and mass casualties. *Clinical Orthopaedics and Related Research*, (422), 23–29. https://doi.org/00003086-200405000-00005 [pii]
20. Hogan, D. E., Burstein, J. L. (2007). *Disaster Medicine*.
21. Hupert, N., Hollingsworth, E., & Xiong, W. (2007). Is overtriage associated with increased mortality? Insights from a simulation model of mass casualty trauma care. *Disaster Med Public Health Prep*, *1*(1 Suppl), S14-24. https://doi.org/10.1097/DMP.0b013e31814cfa54
22. Inoue, S., Sonoda, A., Oka, K., Fujisaki, S. (2006). Triage with RFID Tags. In *2006 Pervasive Health Conference and Workshops* (pp. 1–7). IEEE. https://doi.org/10.1109/PCTHEALTH.2006.361694
23. Iserson, K. V., Moskop, J. C. (2007). Triage in Medicine, Part I: Concept, History, and Types. *Annals of Emergency Medicine*, *49*(3), 275–281. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2006.05.019
24. Jenkins, J. L., McCarthy, M. L., Sauer, L. M., Green, G. B., Stuart, S., Thomas, T. L., & Hsu, E. B. (2008). Mass-casualty triage: time for an evidence-based approach. *Prehospital and Disaster Medicine*, *23*(1), 3–8. https://doi.org/10.1017/S1049023X00005471
25. Kaufman, B., Ben-Eli, D., Asaeda, G., Gonzalez, D., Isaacs, D., Freese, J., Prezant, D. (2013). Comparison of Disaster Triage Methods. *Annals of Emergency Medicine*, *62*(6), 644–645. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2013.07.505
26. Lax, P., Prior, K. (2015). Major incident pre-hospital care. *Surgery (Oxford)*, *33*(9), 419–423. https://doi.org/10.1016/j.mpsur.2015.07.009
27. Lee, C. H. (2010). Disaster and Mass Casualty Triage. *Virtual Mentor*, *12*(6), 466–470. https://doi.org/10.1001/virtualmentor.2010.12.6.cprl1-1006
28. Lerner, E. B., Schwartz, R. B., Coule, P. L., Weinstein, E. S., Cone, D. C., Hunt, R. C., … O'Connor, R. E. (2008). Mass Casualty Triage: An Evaluation of the Data and Development of a Proposed National Guideline. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, *2*(S1), S25–S34. https://doi.org/10.1097/DMP.0b013e318182194e
29. Navin, D. M., Sacco, W. J., Waddell, R. (2010). Operational Comparison of the Simple Triage and Rapid Treatment Method and the Sacco Triage Method in Mass Casualty Exercises. *The Journal of Trauma: Injury, Infection, and Critical Care*, *69*(1), 215–225. https://doi.org/10.1097/TA.0b013e3181d74ea4
30. Reisner, A. (2006). Triage. G. Ciottone içinde, *Disaster Medicine.*
31. Robertson-Steel, I. (2006). Evolution of triage systems. *Emergency Medicine Journal*, *23*(2), 154–155. https://doi.org/10.1136/emj.2005.030270
32. Schultz, C., Lieser, A. (2012). Dsaster Triage. A. Robert, P. Lawrence, & M. David içinde, *Oxford American Handbook of Disaster Medicine.*
33. Sedaghat, S., Aghababaeian, H., Taheri, N., Moghaddam, A. S. (2012). Study on the level of knowledge and performance of North Khuzestan medical emergency 115 personnel on pre-hospital triage. *Iran J Crit Care Nurs*, *5*(2), 103–108. Retrieved from www.inhc.ir
34. Şen, G. (2018). Sağlık Profesyonellerinin Afet Triajında Etik Karar Verebilme Durumları: İzmir İli Örneği. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*. https://doi.org/10.22312/sdusbed.299650
35. Ülker, V. (2016). Triaj. B. Cander içinde, *Acil Tıp Temel Başvuru Kitabı.*

12. Bölüm

HASTANE ÖNCESİ ALANDA YANGIN GÜVENLİĞİ

ÖĞR. GÖR.MUSTAFA DOĞAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yanma ve yangın kavramlarını öğrenir.
- Yangın sınıfları ve yangın söndürme prensiplerini bilir.
- Isı transfer şekilleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Yangın güvenlik yöntemleri olan pasif ve aktif yangın güvenlik önlemlerini almayı öğrenir.
- Hastane öncesi yangın güvenlik önlemleri hakkında bilgiler öğrenir.
- Taşınabilir yangın söndürme cihazlarının kullanımını öğrenir

İstanbul ahalisinden herkes evinin damına ulaşacak kadar bir merdiven bulunduracaktır ve yine herkes, evinde bir büyük fıçı dolusu su bulunduracaktır. Bir yerde yangın çıktığı gibi oradan kimse kaçmayacaktır.
Sultan III. Murat

Yangınlar, toplumlar üzerinde derin yaralar bırakan ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan afetler olarak karşımız çıkmaktadır. Yangınların dinamik bir yapıda olması haliyle büyüyüp gelişmelerine neden olmaktadır. Müdahale edilemediği taktirde çok büyük ve önemli boyutlarda can ve mal kayıplarına neden olabilmektedir.

İtfaiye teşkilatlarının yıllık yangın istatistiklerine bakıldığında en çok konut yangınlarının meydan geldiği görülmektedir. Bunu takiben fabrika yangınları, araç yangınları ve orman yangıları gelmektedir. Türkiye'de yangınların önlenmesi ve yangınlara yerinde müdahale edilmesi amacıyla Binaların Yangından Korunması Hakkındaki Yönetmelik, belirli standartlar ve kurallar getirmiştir.

Yangınların sonuçlarından doğan zarar ve hasarları en aza indirgemek için kamu kurumlarının denetimi ve cezai yaptırımları, itfaiye birimlerinin bilinçlendirme çalışmaları, mimar ve mühendislerin yangın güvenliği yönetmeliğine riayet etmeleri gerekmektedir. Yangın güvenliği konusunda tüm paydaşlar ortak hareket etmelidir. Yine yapılarda kullanılan algılama ve söndürme sistemleri de yangınların çıkması durumunda erken tahliye ve yerinde müdahaleyi sağlayacaktır.

Yapılarda yangın güvenliği, pasif ve aktif yangın güvenlik önlemleri olarak ele alınmaktadır. Bu güvenlik önlemlerinin amacı, yapılarda yangının çıkmasını engellemektir. Bu nedenle yangına dayanımı yüksek yapı malzemelerinin kullanımı, mimari projelerde tahliye ve kaçış güzergâhlarının belirlenmesi ve yangın merdivenlerinin nitelikleri gibi hususlar dikkate alınmaktadır. Binalarda yangın çıkması durumunda da acil durum ekiplerinin aktif olarak yangına müdahale etmeleri beklenmektedir.

Yangına yerinde ve zamanında müdahale ve söndürmek taşınabilir yangın söndürme cihazlarının ve yangın dolaplarının varlığına bağlıdır. Taşınabilir yangın söndürme cihazlarının uygun tipte ve sayıda bulundurulması, periyodik bakımlarının eksiksiz yapılması ve kolay ulaşılabilir yerlerde bulundurulması, bir yangına anında müdahale etmek açısından öncelikli sorumluluklardır.

Yangınlarda tüm acil durum ekipleri görev almaktadır. Olay yeri güvenliği emniyet ekipleri tarafından, kurtarma ve söndürme işlemleri yerel itfaiye ekipleri tarafından ve yaralıların acil sağlık hizmetleri hastane öncesi sağlık ekipleri tarafından yerine getirilmektedir. Dolayısıyla hastane öncesi sağlık ekiplerinin yangın ve yangın güvenliği konularına hakim olması son derece önem arz temektedir.

Bu bölümde; yanma ve yangının kavramsal çerçevesi, yangın güvenliği, hastane öncesi ekiplere yönelik yangın güvenliği hususları ile taşınabilir yangın söndürme cihazları hakkında bilgiler verilmektedir. Bölümün sonunda okuyucu, yanma ve yangının kavramsal çerçevesini, yangın güvenliğini, hastane öncesi yangın güvenliği ve taşınabilir (portatif) yangın söndürme cihazları hakkında bilgi sahibi olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (2014). Açıklamalı Afet Terimler Sözlüğü. İnternet Erişim: https://www.afad.gov.tr/upload/Node./3495/xfiles/sozluk.pdf. (Şubat 2020)
2. Ankara Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Daire Başkanlığı, (2012). Yangın Güvenliği. Temmuz. Ankara. Erişim: https://itfaiye.ankara.bel.tr/yayinlar/itfaiye-kutuphane/yangin-guvenlik-onlemleri.pdf (Şubat 2020)
3. Binaların Yangından Korunması Hakkındaki Yönetmelik Yönetmeliği, (2007). Resmi Gazete, 26735, İnternet Erişimi: https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.200712937&MevzuatIliski=0 (Şubat 2020)
4. International Fire Service Training Association, (2013). Essentials Of Fire Fighting and Fire Department Operations, Ed. H. Richard and A. Barbara. 6th Edition,
5. Faughn S.J, Chang, R. and Turk, J. (1995). Physical Science, Second Edition, Orlando: Harcourt Brace, p. 317.
6. National Fire Protection Association 325, (1994). Fire Hazard Properties of Flammable Liquids, Gases, and Volatile Solids, 1994 edition.
7. National Fire Protection Association 921, (1995). Chapter 3, “Basic Fire Science,” Guide for Fire and Explosion Investigations.
8. Tuve, R. L. (1976). Principles of Fire Protection Chemistry, Boston: National Fire Protection Association, p. 125.
9. World Meteorological Organization, (2012). International Glossary of Hydrology, World Meteorological Organization, İnternet Erişim: https://www.mgm.gov.tr/arastirma/buharlasma.aspx (Şubat 2020).

13. Bölüm

KİTLESEL TOPLANMALAR VE PARAMEDİKLERİN ROLÜ

ARŞ. GÖR. DR. HÜSEYİN KOÇAK

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Kitlesel toplanmalara yönelik riskleri öğrenir,
- Kitlesel toplanmalar acil sağlık hazırlıklarını değerlendirir,
- Paramedik olarak KT esnasındaki rol ve sorumluluklarını öğrenir,

"Gözlemler Kaygı Verici Olduğunda, Şans Hazırlıklı Beyinlerden Yanadır."

Kitlesel toplanmalar (KT) her geçen gün karşımıza daha fazla çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre KT'ler toplumun acil durum planı ve yanıt kaynaklarının sınırlarının zorlandığı veya aştığı miktarda insanın önceden planlı ya da planlanmamış bir şekilde bir araya gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Kitlesel toplanmalar acil sağlık hizmetleri açısından oldukça önemli riskler içermektedir. Kitlesel toplanmaların türü, özellikleri, kalabalıkların boyutu, özellikleri, meteorolojik özellikler (sıcaklık, nem, rüzgâr gibi), gibi önemli faktörler mortaliteyi etkilemektedir. Bu açıdan KT öncesi ve sırasında acil sağlık hizmetleri (ASH) açısından önemli hazırlık yapılması gerekmektedir. KT'de ASH çok çeşitli şekillerde ve kapsamda gerçekleştirilmektedir. ASH'lerinin en önemli meslek gruplarından birisi PARAMEDİK'lerdir.

Bu bölümde kavramsal olarak KT'ler, KT'lerin özellikleri, KT'lere yönelik ASH hazırlıkları anlatılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Aljohani, M., Kennedy, K. E. (2016). Mass Gatherings. In P. Ciottene, Gregory R., Biddinger, Darling Robert, S. Fares, M. E. Keim, M. S. Molloy, & S. Suner (Eds.), *Ciottone's Disaster Medicine* (Second, pp. 968–974). Phildephia.
2. Delir Haghighi, P., Burstein, F., Zaslavsky, A., Arbon, P. (2013). Development and evaluation of ontology for intelligent decision support in medical emergency management for mass gatherings. *Decision Support Systems*, *54*(2), 1192–1204. https://doi.org/10.1016/j.dss.2012.11.013
3. Murray, V., Soomaroo, L. (2012). Disasters at Mass Gatherings: Lessons from History. *PLoS Currents*, *4*, RRN1301. https://doi.org/10.1371/currents.RRN1301
4. WHO. (2015). Public Health for Mass Gatherings: Key Considerations. Retrieved from http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/162109/1/WHO_HSE_GCR_2015.5_eng.pdf?ua=1
5. Ranse, J., Clined, G., Clinepi, G., Hutton, A., Keene, T., Lenson, S., … Burke, B. (2017). Health Service Impact from Mass Gatherings : A Systematic Literature Review, (February). https://doi.org/10.1017/S1049023X16001199
6. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri. UMKE Görevlendirme Özlük ve İl Standartları.pdf, Pub. L. No. 39942531/900 (2015). Türkiye: Sağlık Bakanlığı.
7. Saunik, S., Vemulapalli, P., Oswal, K., Merchant, R., Balsari, S., Gofine, M., … Greenough, G. (2017). A retrospective analysis of hypertension screening at a mass gathering in India: implications for non-communicable disease control strategies. *Journal of Human Hypertension*, *31*(11), 750–753. https://doi.org/10.1038/jhh.2017.54
8. Vasquez, M. S., Fong, M. K., Patel, L. J., Kurose, B., Tierney, J., Gardner, I., … Su, J. K. (2015). Medical planning for very large events: Special Olympics World Games Los Angeles 2015. *Current Sports Medicine Reports*, *14*(3), 161–164. https://doi.org/10.1249/JSR.0000000000000160

PARAMEDİKLER İÇİN
EKG VE ARİTMİ YÖNETİMİ

Ana Editörler

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI TOK ÖZEN

Kitap Editörü

PRM. SERAP AVCI

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik
Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik,
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-25-5

PARAMEDİKLER İÇİN EKG VE ARİTMİ YÖNETİMİ

Ana Editörler
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN

Kitap Editörü
Prm. Serap AVCI

Yazarlar
Öğr. Gör. Ahmet GÜLSOY
Öğr. Gör. Galip USTA
Uzm. Dr. Çilem ÇALTILI
Uzm. Dr. Sinan BECEL
Uzm. Dr. Yılmaz SEZGİN
Dr. Hamit IŞIKALP
Prm. Dağhan AYLANÇ
Prm. Ferhat GÜL
Prm. Hasan YURTSEVEN
Prm. Kadir ÇEKİÇ
Prm. Mehmet Ali ÖNAL
Prm. Serap AVCI
Prm. Şener GÜLER

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA

Grafik Uygulama
Fadime YILDIRIM

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 -
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak
No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Eylül, 2020

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. Özen S., Tok Özen, A., Avcı, S., *Paramedikler için EKG ve Aritmi Yöntemi* içinde, (s. .....). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN *Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN*

PARAMEDİKLER İÇİN EKG VE ARİTMİ YÖNETİMİ KİTABI

ÖNSÖZ

Değerli meslektaşlarım sevgili meslektaş adaylarım

Hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinin vazgeçilmez unsuru olan paramedikler için,ritim analizi yapmak ve bunu yönetebilmek hayati önem arzetmektedir.Günlük hayatta sık karşılaşılan kardiak acillere erken müdahale ederek,doğru sağlık kuruluşuna yönlendirmeleri için paramediklerin EKG ve aritmi yönetimini etkin ve hızlı yapmaları gerekmektedir.

Bu kitabımızda kardiak acillerde mortaliteyi azaltmak hedefiyle klavuzlar eşiliğinde işlenen konularla güncel bilgileri detaylı ve anlaşılabilir bir dille siz meslektaşlarımıza sunmayı amaçladık.

Meslektaşlarımız için konusunda uzman bir ekiple bir çok uğraş ve düzenlemeler sonunda kitabımızı çıkarmış bulunmaktayız.Görevimizi yaparken ilk günkü heyacanımızı hiç kaybetmeden kitabımızın tüm meslektaşlarıma yol göstermesi temennisiyle...

Kitap Editörü

Prm. Serap AVCI

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
EKG'YE GİRİŞ
Prm. Mehmet Ali ÖNAL

1.1. KALBİN ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ 13
1.1.1. Kalbin Tabakaları 14
1.1.2. Kalbin Bölümleri 14
1.1.3. Kalbin Kapakları 14
1.1.4. Kalbe Giren ve Çıkan Büyük Damarlar 15
1.1.5. Otonom Sinir Sisteminin Kalp Üzerindeki Etkisi 15
1.1.6. Kalp Devinimi ve Kalp Debisi 15
1.2. KALBİN İLETİSİ SİSTEMİ 15
1.2.1. Sinatrial Düğüm 17
1.2.2. Atriyoventriküler (AV) Kavşak 17
1.2.3. His Demeti, Dalları ve Purkinje Sistemi 17
1.3. KALBİN AKSİYON POTANSİYELİ 17
1.3.1. Aksiyon Potansiyeli Fazları 18
1.3.2. Fazlar Arası Dönemler 18
ÖZET 20
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 21
KAYNAKLAR 22

BÖLÜM 2
EKG İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER
Prm. Dağhan AYLANÇ

2.1. ELEKTROKARDİYOGRAFİ (EKG) İLE İLGİLİ TANIMLAR 24
2.1.1. Temel Kavramlar 24
2.1.2. Kalbin Uyarı Sistemleri 24
2.1.3. Kalbin Elektriksel Aktivitesi 25
2.2. EKG DERİVASYONLARI 26
2.2.1. Ekstremite Derivasyonları 26
2.2.2. Göğüs Derivasyonları 28
2.3. EKG CİHAZI VE ÇEŞİTLERİ 31
2.3.1. EKG Cihazı Hakkında Genel Bilgiler 31
2.3.2. EKG Cihazı Örnekleri 34
2.4. EKG NASIL ÇEKİLİR VE EKG ÇEKİLİRKEN DİKKAT EDİLMESİ GEREKENLER 35
2.4.1. EKG Nasıl Çekilir? 35
2.4.2. EKG Çekiminde Dikkat Edilecek Hususlar 37
2.4.3. Ambulans İçerisinde Monitörizasyon Uygulamaları 38
2.4.4. EKG Çekiminde Parazit (Artefakt) Yaratan Durumlar 39
ÖZET 40
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 41
KAYNAKLAR 42

BÖLÜM 3
RİTİM DEĞERLENDİRİLMESİ
Prm. Hasan YURTSEVEN

3.1. EKG ANALİZİ 44
3.1.1. EKG Cihazının Kalibrasyon ve Standartı 45
3.1.2. Ritmin Düzenli Olup Olmadığının Değerlendirilmesi 45
3.1.3. Kalp Atım Hızının Hesaplanması 46
3.1.4. P Dalgasının Değerlendirilmesi 47
3.1.5. P-R İntervalinin Özellikleri 48
3.1.6. QRS Kompleksinin Özellikleri 49
3.1.7. Anormal Q Dalgalarının Varlığı 51
3.1.8. S-T Segmentinin İzoelektrik Hatta Olup Olmadığının Değerlendirilmesi 51
3.1.9. T Dalgasının Özellikleri 53
3.1.10. U Dalgasının Özellikleri 54
ÖZET 55
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 56
KAYNAKLAR 57

BÖLÜM 4
SİNÜZAL RİTİMLER
Öğr. Gör. Galip USTA - Öğr. Gör. Ahmet GÜLSOY

4.1. NORMAL SİNÜS RİTMİ 60
4.2. SİNÜS BRADİKARDİSİ 62
4.2.1. Sinüs Bradikardisinde Klinik Değerlendirme 63
4.2.2. Sinüs Bradikardisinde Tedavi 63
4.3. SİNÜS TAŞİKARDİSİ 64
4.3.1. Sinüs Taşikardisinde Klinik Değerlendirme 64
4.3.2. Sinüs Taşikardisinde Tedavi 65
4.4. SİNÜS ARRESTİ 66
4.4.1. Sinüs Arrestinde Klinik Değerlendirme 66
4.4.2. Sinüs Arrestinde Tedavi 66
4.5. SİNOATRİAL BLOKLAR 67
4.5.1. Sinoatrial Bloklarda Klinik Değerlendirme 67
4.5.2. Sinoatrial Bloklarda Tedavi 67
4.6. SİNÜS DURAKLAMASI 67
4.6.1. Sinüs Duraklamasında Klinik Değerlendirme 67
4.6.2. Sinüs Duraklamasında Tedavi 68
ÖZET 70
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 71
KAYNAKLAR 73

BÖLÜM 5
ATRİAL RİTMLER
Prm. Kadir ÇEKİÇ

5.1. DAR QRS'Lİ DÜZENLİ TAŞİKARDİLER 79
5.1.1. Sinüs Taşikardisi 79
5.1.2. Atriyal Taşikardi 79
5.1.3. Atriyal Flutter 80
5.1.4. Atrioventriküler Nodal Re-Entrant Taşikardi (AVNRT - PSVT) 81
5.1.5. Atriyoventriküler Re-Entrant Taşikardi (AVRT) 82
5.2. DAR QRS'Lİ DÜZENSİZ TAŞİKARDİLER 83
5.2.1. Atriyal Fibrilasyon 83
5.2.2. Prematüre Atrial Complex (PAC) 85
5.3. DAR QRS'Lİ RİTMLERDE HASTANE ÖNCESİ ACİL BAKIM 85
5.3.1. Olgu Değerlendirme İlkeleri 85
5.3.2. Vagal Manevralar 86
5.3.3. Dar QRS Ritm Acillerinde Kullanılan İlaçlar 87
5.3.4. Dar QRS'li Taşikardi Acil Bakım Protokolü 88
5.3.5. Kardiyoversiyon 89
5.4. ALGORİTMALAR 92
ÖZET 94
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 95
KAYNAKLAR 100

BÖLÜM 6
VENTRİKÜLER RİTİMLER
Prm. Ferhat GÜL

6.1. VENTRİKÜLER ARİTMİLER 102
6.1.1. Prematüre Ventriküler Kompleks (PVC) 102
6.1.2. Prematüre Ventriküler Kompleks Tedavisi 106
6.2. KAVŞAK (JUNCTİONAL) VE İDEOVENTRİKÜLER RİTİMLER 106
6.2.1. Kavşak (Junctional) Ritim 106
6.2.2. Kavşak (Junctional) Taşikardi 107
6.2.3. İdeoventriküler Ritim 107
6.2.4. Akselere İdioventriküler Ritm 107
6.3. VENTRİKÜLER TAŞİKARDİLER 108
6.3.1. Geniş QRS'li Düzenli Taşikardi (Monomorfik Ventriküler Taşikardi) 108
6.3.2. Geniş QRS'li Düzensiz Taşikardi (Polimorfik Ventriküler Taşikardi) 110
6.3.3. Geniş QRS'li Düzenli ve Düzensiz Ritimler 112
ÖZET 116
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 117
KAYNAKLAR 122

BÖLÜM 7
ÖLÜMCÜL RİTİMLER
Uzm. Dr. Çilem ÇALTILI

7.1. NABIZSIZ VENTRİKÜLER TAŞİKARDİ 124
7.2. VENTRİKÜLER FİBRİLASYON 125
7.3. NABIZSIZ VENTRİKÜLER TAŞİKARDİ VE VENTRİKÜLER FİBRİLASYON TEDAVİSİ 126
7.4. NABIZSIZ ELEKTRİKSEL AKTİVİTE 128
7.5. ASİSTOL 129
7.6. NABIZSIZ ELEKTRİKSEL AKTİVİTE VE ASİSTOL TEDAVİSİ 129
7.7. KLAVUZLAR EŞLİĞİNDE KARDİYAK ARREST ALGORİTMASI 130
ÖZET 131
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 132
KAYNAKLAR 136

BÖLÜM 8
KARDİYAK İMPULS İLETİM BLOKLARI
Uzm. Dr. Yılmaz SEZGİN

8.1. ATRİOVENTRİKÜLER BLOKLAR 138
8.1.1. Birinci Derece Atriyoventriküler Blok 138
8.1.2. İkinci Derece Atriyoventriküler Blok 139
8.1.3. Üçüncü Derece Atriyoventriküler Blok (Tam Kalp Bloğu) 141
8.2. SİNOATRİYAL BLOKLAR 142
8.2.1. Sinüs Bloğu 142
8.2.2. Sinüs Arresti 143
8.3. İNTRAVENTRİKÜLER BLOKLAR 144
8.3.1. Sağ Dal Bloğu 144
8.3.2. Sol Dal Bloğu 145
ÖZET 148
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 149
KAYNAKLAR 153

BÖLÜM 9
AKUT KORONER SENDROM
Prm. Hasan YURTSEVEN

9.1. KALBİN DAMAR YAPISI 156
9.2. AKUT KORONER SENDROMUN TANILANMASI 159
9.2.1. Akut Koroner Sendromun Tanımı 159
9.2.2. Akut Koroner Sendromda Risk Faktörleri 159
9.2.3. Akut Koroner Sendromda Belirtiler ve Bulgular 160
9.2.4. Akut Koroner Sendromda Anamnez ve Klinik Durum İzlemi 160
9.3. AKUT KORONER SENDROMUN KLİNİK FORMLARI 163
9.3.1. ST Elevasyonlu Miyokard İnfarktüsü (STEMİ) 163
9.3.2. Non-ST Elevasyonlu Miyokard İnfarktüsü (NSTEMİ) 174
9.3.3. Anstabil Anjina Pektoris 175

9.4. GÖĞÜS AĞRILI HASTAYA YAKLAŞIM VE ACİL BAKIM TEDAVİSİ 177
9.5. MİYOKARD İNFARKTÜSÜ TANISI KONULURKEN ZORLANABİLECEK VAKALAR 177
ÖZET 179
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 180
KAYNAKLAR 182

BÖLÜM 10
EKG'DE HİPERTROFİK BULGULAR
Dr. Hamit IŞIKALP - Prm. Şener GÜLER

10.1. HİPERTROFİ HESAPLAMALARINDA AKILDA TUTULMASI GEREKENLER 186
10.2. SAĞ ATRİYAL HİPERTROFİ 186
10.3. SOL ATRİYAL HİPERTROFİ 188
10.4. SAĞ VENTRİKÜLER HİPERTROFİ 189
10.5. SOL VENTRİKÜLER HİPERTROFİ 191
ÖZET 193
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 194
KAYNAKLAR 196

BÖLÜM 11
PREEKSİTASYON SENDROMLARI
Uzm. Dr. SİNAN BECEL

11.1. PREEKSİTASYON SENDROMLARININ TANIMI 198
11.2. ALTERNATİF YOLLARIN YERİNE GÖRE PREEKSİTASYON SENDROMLARI 198
11.2.1. Wolf-Parkinson-White (WPW) Sendromu 198
11.2.2. Lown Ganong Levine Sendromu (LGL) 201
11.2.3. Mahaim Demeti 202
ÖZET 202
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 203
KAYNAKLAR 206

BÖLÜM 12
PACEMAKER
Prm. Serap AVCI

12.1. PACEMAKERİN TANIMI VE TÜRLERİ 208
12.2. TRANSKUTAN PACEMAKER UYGULAMASI 209
12.2.1. Transkutan Pacemaker Uygulamasının Endikasyonları ve Kontrendikasyonları 209
12.2.2. Transkutan Pacemaker Uygulamasında Dikkat Edilecek Noktalar 210
12.2.3. Transkutan Pacemaker Uygulamasında İşlem Basamakları 210
ÖZET 214
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 215
KAYNAKLAR 217

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 218

1. Bölüm

EKG'YE GİRİŞ

PRM. MEHMET ALİ ÖNAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Kalbin yerini ve şeklini söyleyebilir.
- Kalbin tabaka ve bölümlerini söyleyebilir.
- Kalbin kapaklarını ve damar yapısını anlatabilir.
- Otonom sinir sisteminin kalp üzerindeki etkilerini açıklayabilir.
- Kalbin ileti sisteminin çalışma şeklini anlatabilir.

"EKG bir alfabe gibidir. Harfleri teker teker öğrenmek gerekir. Bütün alfabeyi düzgün öğrenirsek kelimelerin ve cümlelerin bize ne anlatmak istediğini iyi anlarız. EKG'de tıpkı buna benzer, eğer temeli iyi anlarsak EKG ritimlerinin bize anlatmak istediğini daha iyi anlar ve anladıkça da daha çok severiz."

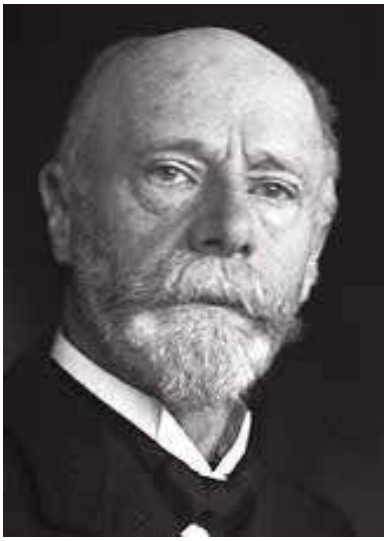

Resim 1.1. *William Eindoven*

Elektrokardiyografi (EKG) kalp kasının ve sinirsel ileti sisteminin çalışmasını incelemek amacı ile kalpte meydana gelen elektriksel aktivitelerin kâğıt üzerindeki iz düşümüdür. Bu kâğıt ile elde edilen grafiğe elektrokardiyogram ve kullanılan cihaza elektrokardiyograf denir. Vücuttaki canlı hücre dokusunda elektrik olduğunu 1600'lü yıllarda William Gilbert keşfetmiştir. 1780 yılına gelindiğinde Luigi Galvani deneyleri sırasında kas kasılmasının elektrik deşarjı alarak olduğunu öğrenmiştir. Luigi Galvani aynı zamanda Galvanometre'nin mucidi olarak bilinir. Galvanometre vücuttaki elektrik akımını ölçmekte kullanılan cihazdır. 1888 yılında Augustos Waller kalp kasında elektriksel aktiviteler olduğunu bulmuştur. 1903 yılında ise Hollandalı Bilim Adamı William Eindoven tel şeklinde Galvanometreyi bularak ilk EKG dalgalarını kayıt etmiştir. Yine aynı dönemde EKG'de kullanılan P, Q, R, S, T dalgalarının isimlerini vermiştir. Bu çalışmaları ile 1924 yılında Nobel Tıp Ödülünü almıştır. 1932 yılına gelindiğinde ise Charles Wolferth ve Francis Wood EKG'deki göğüs derivasyonlarını bulmuştur. Bu bölümün sonunda öğrenciler; kalbin çalışma şekli, anatomisi ve fizyolojisi hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Resim 1.2. *İlk EKG Cihazı*

KAYNAKLAR

1. Arthur, L. (2012). ECG Made Easy 4th Edition (54-127).
2. Badır, A., Türkmen, E. (2002). Elektrokardiyografi: EKG analizi, aritmilerin tanı ve tedavisi. Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
3. Cordan, J. (2004). Elektrokardiyografi. Türkiye Klinik Kardiyoloji, Sayı:14, 16-9.
4. Guyton, C., Hall, J.E. (2007). Tıbbi Fizyoloji. Edt. H Çavuşoğlu, BÇ Yeğen, Z Aydın, İ Alican Nobel Tıp Kitabevleri.
5. Uçak, D. (2000). Elektrokardiyografi. Nobel Tıp Kitabevleri.

2. Bölüm

EKG İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

PRM. DAĞHAN AYLANÇ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Elektrokardiyografi (EKG) ile ilgili tanımlamaları öğrenir,
- Kalbin uyarı sistemleri ve elektriksel aktivitesi ile EKG derivasyonları hakkında açıklamalar yapar,
- EKG elektrodlarını kullanarak ekstremite ve göğüs derivasyonlarının nasıl yerleştireceğini öğrenir,
- EKG cihaz ve monitörleri hakkında bilgi sahibi olur,
- EKG çekilirken dikkat etmesi gerekenleri açıklar ve değerlendirir.

"Kalbimiz Hayatımızdır. Hayatımız; Sevdiklerimiz ve Geleceğimizdir."

Kalp, belli bir süre gözetmeksizin bireylerin yaşamı boyunca kalp dokusu tarafından oluşturulan elektriksel potansiyellerin ortaya çıkması ve ortaya çıkan bu elektriksel aktivitelerin kalpte kasılmalar yaratması ile tüm vücudumuza kanın pompalanmasını ve hayatta kalmamızı sağlayan en önemli organlardan biridir. Kalbin elektriksel uyarı üretimi, özelleşmiş bazı hücre grupları tarafından gerçekleştirilir. Kalp dokusunu miyokard hücreleri oluşturmaktadır. Kalp dokusu otomatik olarak uyarı oluşturur, takiben ritmik kasılmalar gelişir ve sonrasında dinlenme–gevşeme periyodu gelişir. Bu elektriksel uyarıların tüm vücutta oluşturduğu elektriksel potansiyel değişikliklerinin bedenimizde iletkenlikle yayılması sonucunda belirli bir zaman diliminde yazdırılmasına **Elektrokardiyografi (EKG)** denir.

Kalp-damar hastalıklarının tanısında kullanılan laboratuvar yöntemlerinin başında EKG gelir. İnvazif olmaması, kolay uygulanması, kısa sürmesi ve ucuz olması en önemli avantajlarıdır. EKG ritm-iletim bozukluklarının tanısında en değerli yöntemdir. Akut koroner olayların tanısında da kritik önem taşır. EKG yorumları hastanın tıbbi özgeçmişi ile fizik muayene bulguları dikkate alınarak yapılmalıdır.

Bu bölümde çalıştığımız birimlere göre (ambulans, acil servis vb.) uygun EKG nasıl çekilir, ambulans ve sağlık servislerde kullanılan defibrilatörler, EKG cihazları ve hasta başı monitörleri çeşitleri ile bu cihazların kullanılacağı anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler elimizde var olan uygun araç ve gereçler ile doğru teknik ve yöntemleri kullanılarak EKG çekme ve hasta monitörizasyonu hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKLAR

1. Cebesoy, O. (2016). Giyilebilir EKG. Yakın Doğu Üniversitesi. Lefkoşa. (Bitirme Projesi).
2. Çavuşoğlu H., Yeğen Ç.B. (2007). Normal Elektrokardiyogram. Guyton A.C., Hall J.E. (Ed.), Çavuşoğlu H., Yeğen Ç.B. (Çev. Ed.), *Tıbbi Fizyoloji* 11. basımdan çeviri içinde (s. 123-125), İstanbul: Nobel Kitabevi Yayınları.
3. Ekşi A., Zoghi M., Çertuğ A. (2015). EKG (Elektrokardiyografi). *Hastane Öncesi Acil Bakımda Temel ve İleri Yaşam Desteği* içinde (s. 61-71). İzmir: Kitapana Basım, Yayım, Dağıtım, Bilişim.
4. Fak, S.A. (2016). Doğru EKG Kaydı ve Yorumlaması. Fak, S.A. (Ed.), *EKG Akıl Notları* içinde (s. 01-14). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
5. İlerigelen B., Mutlu H. (2014). *EKG (Elektrokardiyografi) Kurs Kitabı* içinde (s. 01-03). İstanbul: İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi.
6. Korkmaz T. (2016). Elektrokardiyografi ve Temel Aritmiler. Özel G., Özel A.B., Özcan C. (Ed.), *Paramedik* içinde (s. 151-156). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
7. Pais A. (2017). Easy ECG. International Journal of Innovation & Advancement in Computer Sceince. 6(9): 519-520.
8. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ekg%20(elektrokardiografi).pdf Erişim Tarihi:22/09/2018
9. https://labs.la.utexas.edu/josephs/files/2014/04/HeartCheck-Pen-Brochure.pdf.Erişim Tarihi:22/09/2018

3. Bölüm

RİTİM DEĞERLENDİRİLMESİ

PRM. HASAN YURTSEVEN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Her EKG ritminin analizini yapabilir.
- Düzenli ve düzensiz EKG ritminin hızını hesaplayabilir.

"Ya bir yol açın, ya bir yol bulun ya da yoldan çekilin."
Hannibal

EKG'de okumanın temelini ritimleri değerlendirmek ve tanımak oluşturmaktadır. EKG'yi en hızlı şekilde değerlendirmek ve olası patolojik ritimleri tanımak hastaların sağ kalımlarını olumlu yönde etkilemektedir. Ritim değerlendirmek mutlak anamnez ve fiziki muayene bulgularını değerlendirilerek yapılmalıdır. Bu bölümde Elektrokardiyografide analiz edilecek 10 özellik hakkında bilgi verilecektir.

KAYNAKLAR

1. Coviello, JS. (2016). ECG Interpretation Made Incredibly Easy. 6th edition. Lippincott Williams ve Wilkins.
2. Goldberger, AL., Goldberger, ZD., Shvilkin, A. (2014). Goldberger Klinik Elektrokardiyografi. (Çev. Ed.) Aytaç Öncül. 8. basım. Nobel Tıp Kitabevleri
3. Jones, SA. (2016). ECG Notes: Interpretation and Management Guide. 3th edition. F.A. Davis Company.
4. Sajjan, M. (2013). Learn ECG in a Day: A Systematic Approach. 1st Edition. Jaypee Brothers Medical Publishers (P) Ltd.

4. Bölüm

SİNÜZAL RİTİMLER

ÖĞR. GÖR. GALİP USTA
ÖĞR. GÖR. AHMET GÜLSOY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Normal sinüs ritmini tanımlar ve özelliklerini bilir.
- Sinüs bradikardisi, sinüs taşikardisi ve sinüs arrestini tanımlar.
- İlgili ritimlerin özelliklerini, klinik değerlendirmesini ve acil bakımını öğrenir.

"Gözlemler kaygı verici olduğunda şans hazırlıklı beyinlerden yanadır."

Louis PASTEUR

Günümüzde kardiyovasküler hastalıklar endüstrileşmiş toplumlarda erişkin ölümlerinin birincil nedeni haline gelmiştir. Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ölüm vakalarının %50'sini kardiyovasküler hastalıklar oluşturmaktadır. Koroner kalp hastalıklarının erken dönemde tanınarak müdahale edilmesinin başarı oranını artırdığı tespit edilmiştir. Başarı oranının artırılabilmesi için ilk müdahaleyi gerçekleştirecek olan hastane öncesi acil sağlık çalışanlarının ritim bozukluklarını tanımlaması ve erken müdahale etmesi önemlidir. Bu nedenle hastane öncesi acil sağlık çalışanları ile klinik çalışanların normal sinüs ritmini ve diğer ritim bozukluklarını iyi bilmesi gerekmektedir. Kitabımızın bu bölümünde normal sinüs ritmine, sinüs bradikardisine, sinüs taşikardisine ve sinüs arrestine yer verilecektir.

Vaka Örneği

"Altmış dört yaşındaki erkek hasta acil servise uzun bir yürüyüş sonrasında bulantı, kusma, baş dönmesi ve senkop şikâyetleri ile 112 tarafından getirildi. Hastanın öyküsünde bilinen hipertansiyonu olduğu, fakat bugün antihipertansif ilaçlarını almayı unuttuğu öğrenildi. Öyküsünde ek özelliği olmayan hastanın yapılan fizik muayenede arteriyel basınç 70/45 mmHg ve kalp tepe atımı 53 atım/dak, solunum sayısı 14/dk ve periferik ateş 36,6°C olarak saptandı. Hastanın sistem bakılarında ve nörolojik bakısında özellik saptanmadı. Hastanın kan biyokimyası ve tam kan sayımı normal bulundu. Çekilen elektrokardiyografisinde sinüs bradikardisi (Şekil 5.9.) dışında ritim, iletim bozukluğu ve iskemik değişikliklere rastlanmayan hastada semptomatik bradikardi nedenleri sorgulandı."

KAYNAKLAR

1. Adalet, K. (2009). Aritmilere Acil Yaklaşım, Kerim Güler, Semra Çalangu (Ed.), *Acil Dahiliye,* içinde (s.164-261). İstanbul. Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
2. Aksel, G., Kavalcı., C, Kılıçlı, E., Fındık, M. Ve Kavalcı, G. (2014). Deli Bal Zehirlenmesi; Olgu Sunumu. causepedia, 2014; 3:790.
3. Doğan, H. D., Melek, M. (2012). Hemşirelerin Acil Kalp Hastalıklarında Görülen, EKG Bulgularını Tanıyabilme Ve Uygun Tedavi Yaklaşımlarını Değerlendirebilme Düzeylerinin Tespiti. *Türk Kardiyol Dern Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi-Turk Soc Cardiol Turkish Journal of Cardiovascular Nursing*, 3(3): 60-69 doi: 10.5543/khd.2012.007.
4. Dowd, F. J. (2007). Sinus Bradycardia, xPharm: The Comprehensive Pharmacology, içinde (p.1-4). Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780080552323600455 Erişim Tarihi: 24.09.2018
5. Efeoğlu, M. (2014). Normal Sinüs Ritmi, Erişim: https://www.acilci.net/normal-sinus-ritmi/ Erişim Tarihi:21.09.2018
6. Eken, C. (Piktel J.S.). (2013). Kardiyak Ritim Bozuklukları, Yıldıray Çete, Arzu Denizbaşı, Arif Alper Çevik, Cem Oktay, Rıdvan Atilla (Ed), *Tintinalli Acil Tıp* içinde (s. 129-154). İstanbul. Nobel Tıp Kitapevleri Ltd. Şti.
7. Ertem, G. (2000). Teşhiste Elektrokardiyografi (EKG), Vahe Aliksanyan (Ed), *Semptomdan Teşhise,* içinde (s. 713-889). İstanbul. Filiz Kitabevi.
8. Fak, A.S. (2016). *EKG Akıl Notları*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri (s. 77-123).
9. Fish, F. A., Kannankeril, P. J., Johns, J. A. (2011). Chapter 28 - Disorders of Cardiac Rhythm, Pediatric Critical Care (Fourth Edition) içinde (p.338-363). Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B978032307307310028X Erişim Tarihi: 02.09.2018
10. Gessman, L.J., Trohman, R. (2008). Chapter 32 - Cardiac Arrhythmias, Critical Care Medicine (Third Edition), Principles of Diagnosis and Management in the Adult, içinde (p. 647-675), Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780323048415500340 Erişim Tarihi: 18.09.2018
11. Goldberger, A. L., Goldberger Z. D., Shvilkin, A. (2018). Chapter 13 - Sinus and Escape Rhythms, Goldberger's Clinical Electrocardiography (Ninth Edition), içinde (p. 122-129). Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780323401692000135 Erişim Tarihi: 16.09.2018
12. Goldberger, A. L., Goldberger, Z. D., Shvilkin, A. (2018). Chapter 19 - Bradycardias and Tachycardias: Review and Differential Diagnosis, Goldberger's Clinical Electrocardiography (Ninth Edition), içinde (p. 194-210). Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780323401692000196 Erişim Tarihi: 16.09.2018
13. Haghjoo, M. (2018). Tachyarrhythmias, Practical Cardiology içinde (p. 229-249), Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780323511490000134 Erişim Tarihi: 22.09.2018
14. Hance, W. C.M., Gertler, R. (2019). Essentials of Cardiology, A Practice of Anesthesia for Infants and Children (Sixth Edition), içinde (p. 355-392.e6) Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780323429740000161, Erişim Tarihi: 13.09.2018
15. Homoud, M. K. (2017). Sinus bradycardia, Erişim:https://www.uptodate.com/contents/sinus-bradycardia?csi=6d88cd14-f2ca-4dae-ae63-7d33f3e25baf&source=contentShare Erişim Tarihi: 10.09.2018

16. Homoud, M. K. (2018). Sinoatrial nodal pause, arrest, and exit block, Erişim:https://www.uptodate.com/contents/sinus-bradycardia?csi=6d88cd14-f2ca-4dae-a-e63-7d33f3e25baf&source=contentShare Erişim Tarihi: 24.09.2018
17. Homoud, M. K. (2018). Sinus tachycardia: Evaluation and management, Erişim:https://www.uptodate.com/contents/sinus-bradycardia?csi=6d88cd14-f2ca-4da-e-ae63-7d33f3e25baf&source=contentShare Erişim Tarihi: 27.09.2018
18. İnce, E., Yavuz, G. (2017). Elektrokardiyografi ve Aritmiler, Süleyman Yavuz, Gülşah Yavuz (Ed), *Paramedikler İçin Hastana Öncesi Acil Tıp*, içinde (s.169-215). Ankara. Nobel Tıp Kitapevleri Ltd. Şti.
19. Kandiş, H. (2016). Bradiaritmilere Acil Yaklaşım, Başar Cander (Ed), *Acil Tıp Temel Başvuru Kitabı*, içinde (s. 459-467). İstanbul. İstanbul Medikal Sağlık ve Yayıncılık Hiz. Tic. Ltd. Şti.
20. Köylü, H. (2014). *Tıbbi Fizyoloji*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri (s. 179-217).
21. Mackall, J.A., Carlson. (2010). Ventricular and Supraventricular Arrhythmias in Acute Myocardial Infarction, Cardiac Intensive Care (Second Edition) içinde (p. 241-250) Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9781416037736100205 Erişim Tarihi: 21.09.2018
22. Özkan, S. (2016). Taşiaritmiler, Başar Cander (Ed), *Acil Tıp Temel Başvuru Kitabı*, içinde (s. 445-459). İstanbul. İstanbul Medikal Sağlık ve Yayıncılık Hiz. Tic. Ltd. Şti.
23. Robınson, S.T. (2007). Bradycardia, Decision Making İn Anesthesiology (Fourth Edition) içinde (p. 82-83), Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780323039383500324 B9780323048415500340 Erişim Tarihi: 05.09.2018
24. Salyer, S.W. (2007). Cardiology, Essential Emergency Medicine For the Healthcare Practitioner içinde (p. 37-96), Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9781416029717100029 Erişim Tarihi: 22.09.2018
25. Sanrı, E. (2013). Genel Tıbbi Aciller. Antony F. T. Brown, Mike D. Cadogan (Ed.) Salim Satar, Özlem Güneysel (Çev. Ed.), *Acil Tıp* 6. Basımdan çeviri içinde (s. 44-64), Adana: Çukurova Nobel Tıp Kitabevi.
26. Sauer, W.H. (2018). Normal sinus rhythm and sinus arrhythmia, Erişim: https://www.uptodate.com/contents/normal-sinus-rhythm-and-sinus arrhythmia?csi=6d4e348f-3c22-45b2-913e-49895f1733bb&source=-contentShare Erişim Tarihi: 24.09.2018
27. Schwartz, J.E., Elizabeth E.S., Hunt E.A., Shaffner, D.H. (2011). Cardiopulmonary Resuscitation, Smith's Anesthesia for Infants and Children (Eighth Edition) içinde (p. 1200-1249). Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780323066129000389 Erişim Tarihi: 12.10.2018
28. Serinken, M. (2013). Acil Elektokardiyografi (EKG), Zeynep Kekeç, Hakan Topaçoğlu (Ed), *Tüm Yönleriyle Acil Tıp*, içinde (s. 149-161). Ankara. Akademisyen Tıp Kitabevi.
29. Slesnick, T.C., Gertler R., Miller-Hance, W.C. (2009). Essentials of Cardiology, A Practice of Anesthesia for Infants and Children (Fourth Edition) içinde (p. 293-330). Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9781416031345500184 Erişim Tarihi: 20.09.2018
30. Smith, W., Hood, M. (2007). Arrhythmias, Cardiothoracic Critical Care İçinde (p. 316-341) Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780750675727500242 Erişim Tarihi: 22.09.2018

31. Surawicz, B., Knilans, T. K. (2008). Chapter 13 - Sinus Rhythms, Chou's Electrocardiography in Clinical Practice (Sixth Edition) içinde (p. 327-344) Erişm: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9781416037743100139 Erişim Tarihi: 24.09.2018

32. Tek, E. (2016). Normal Sinüs Ritmi, Erişim: https://www.resusitasyon.com/normal-sinus-ritmi/ Erişim Tarihi:21.09.2018

33. Tek, E. (2016). Erc 2015 Taşikardi ve Bradikardi Algoritmi, Erişim: https://www.resusitasyon.com/erc-2015-tasikardi-ve-bradikardi-algoritmi/ Erişim Tarihi: 05.09.2018

34. Tekinalp, M., Çelik, Y. (2017). Kardiyovasküler Sistem Hastalıklarında Acil Yaklaşım, Recai Dağlı, Ayhan Karabulut, Melih Karabeyoğlu (Ed.), *Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri (Paramedik) İçin Temel Konular ve Tedavi Yaklaşımları* içinde (s. 125-135). İstanbul: EMA Tıp Kitabevi Yay. Tic. Ltd. Şti.

35. Weıtz, H.H. (2008). Noncardiac Surgery in the Patient with Cardiovascular Disease: Preoperative Evaluation and Perioperative Care, Medical Management of the Surgical Patient (Third Edition) içinde (p. 157-247). Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9781416023852500081 Erişim Tarihi: 22.09.2018

36. Zimetbaum, P. (2012). Cardiac Arrhythmias with Supraventricular Origin, Goldman's Cecil Medicine (Twenty-Fourth Edition) içinde (p. 348-359). Erişim: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9781437716047000646 Erişim Tarihi: 22.09.2018

5. Bölüm

ATRİAL RİTMLER

PRM. KADİR ÇEKİÇ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Atriyal ritmlerin sınıflandırılmasını öğrenir.
- Dar QRS'li düzenli ve düzensiz taşikardik ritmlerin özelliklerini öğrenir.
- Atriyal ritmlerde karşılaşılan taşiaritmik durumların klinik bulgularını değerlendirir.
- Atriyal taşiaritmik ritmlerde hastane öncesi yaklaşım müdahalelerini yapar.

"Sonuçları değil, başlangıçları değiştirmek gerekir."
ALAIN

Kalbin kendini beslediği koroner kan akımı diyastol (kalp kaslarının gevşemesi) sırasında gerçekleşir. Çok yüksek kalp hızlarında (>150/dk.) diyastol kısalacağından koroner kan akımı azalarak myokard iskemisine (kalp kasının hasarı) neden olur. Taşiaritminin (kalbin 1 dakikada 100'ün üzerinde düzensiz atımı) oluşum noktası, ventriküllerin (kalp alt odacıkları) üst kısmında yer alan herhangi bir odaktır. Başlangıç yeri sinüs düğümü, atriyum (kalp üst odacıkları) ya da atrio ventriküler (AVD) düğüm olabilir. Bu grup taşikardiler dar QRS'li taşikardiler olarak tanımlanır ve hastane öncesi acil bakımda tedavi yaklaşımları aynı tedavi akış şemasından yönlendirilir.

- Sino Atrial Düğüm (SAD) kaynaklı;
  - Sinüs Taşikardi
- Atriyum kaynaklı;
  - Atriyal Taşikardi
  - Atriyal Flutter
  - Atriyal Fibrilasyon
- Atriyo Ventriküler Düğüm (AVD) kaynaklı;
  - AV nodal re-entrant Taşikardi (AVNRT)
  - AV re-entrant Taşikardi (AVRT)

Sınıflandırma;

Taşikardiler QRS genişliğine ve ritmin düzenine göre sınıflandırılır ve buna göre tedavi edilirler. Geniş QRS'li taşikardiler (>0.12sn), dar QRS'li taşikardilere göre (<0.12sn) daha az tolere edilir.

Tablo 5.1. *Taşikardilerin Sınıflandırılması*

KAYNAKLAR

1. American Heart Association (AHA). (2015). *Adult Tachycardia With a Pulse Algorithm*
2. Atar A., Atar İ., Aydınalp A., Ertan Ç., Gülmez Ö., Müderrisoğlu H., Özgül A., Özin B. (2008). Adenosine-Induced Ventricular Arrhythmias in Patients with Supraventricular Tachycardias. *Annals of Noninvasive Electrocardiology*. doi: 10.1111/j.1542-474X.2008.00245.x
3. Çertuğ A. Zoghi M., Ekşi A. (2014). *Hastane Öncesi Acil Bakımda EKG ve Aritmi Yönetimi.* İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.
4. Dias VC, Goldenberg IF, Heywood JT, Lewis WR, Pedersen WR. (1994). Intra venous diltiazem fort he treatment of patients with atrial fibrillation or flutter and moderate to severe congestive heart failure. *Am J Cardiol* Journal (s. 884-889) doi: 10.1016/0002-9149(94)90580-0
5. Eken C. (2013). Kardiyak Ritim Bozuklukları. David M. Cline, Garth D. Meckler, Judith E. Tintinalli, J. Stephan Stapczynski, O. John Ma, Rita K. Cydulka (Ed.), Arif Alper Çevik, Arzu Denizbaşı, Cem Oktay, Rıdvan Atilla, Yıldıray Çete (Çev. Ed.), *Tintinalli Acil Tıp, Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
6. Esberger D., Jones S., Morris F. (2003). *ABC of clinical electrocardiography*. Massachusetts: Blackwell Publishing.
7. Hess Erik P., White Roger D., (2005). Resuscitation. *Ventricular fibrillation is not provoked by chest compression during postshock organized rhythms in out-of-hospital cardiac arrest.* (s. 66: 7-11) Philadelphia: Sounders Company
8. Remzi Önder, M. (2014). *AF ve Renin-Angotensin Aldosteron Sistem Blokajının Tedavideki Önemi*. İ.E.Ulagay – Menarimi Group
9. Satar S., (2016). *Acilde Kardioloji*. Çukurova: Nobel Tıp Kitabevleri.
10. The European Resuscitation Council (ERC). (2015). *Guidelines for Resuscitation*
11. Türk Kardiyoloji Derneği (TKD). (2003). *Atriyal Fibrilasyon Tanı ve Tedavi Kılavuzu*

6. Bölüm

VENTRİKÜLER RİTİMLER

PRM. FERHAT GÜL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Ventriküler aritmileri tanıyabilir.
- Ventriküler ekstra vuruları (VEV, PVC) isimlendirmesini öğrenir.
- Geniş QRS'li düzenli ritimleri ve tedavisini öğrenir.
- Geniş QRS'li düzensiz ritimleri ve tedavisini öğrenir.
- Geniş QRS'li düzenli taşikardileri ve tedavisini öğrenir.
- Geniş QRS'li düzensiz taşikardileri ve tedavisini öğrenir.

"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir."
Gazi Mustafa Kemal Atatürk.

Elektrokardiografi'de (EKG) QRST görüntüsü ventriküllerdeki elektriksel aktiviteyi temsil eder. Ventriküler aritmiler; EKG'de QRS'in geniş ve normal görünümünden farklı kompleksler olarak görünür. Bu geniş kompleks'li QRS görünümü kalp ritmini düzensizleştirir ve aritmiye sebep olur. Arka arkaya gelen geniş ORS'lerin sayısı altı kalp atımını geçtiğinde ventriküler taşikardi (VT) olarak adlandırılır. Ventriküler taşikardi devamlı hale geldiğinde hastanın dolaşım parametrelerini bozar ve hastayı anstabil yapar. Bu durum hasta için ölümcül sonuçlar doğurabilir. Bazen bozulmuş iletimli supravetrikuler kökenli ritimler de (dal bloklu supraventriküler taşikardi, dal bloklu atrial fibrilasyon veya Wolf Parkinson White Sendromu) geniş kompleksli taşikardilere neden olabilir. Bu nedenle geniş kompleksli anstabil hastaları; peri-arrest bağlamda, ventriküler kökenli varsayılabiliriz. Geniş kompleks taşikardili stabil hastada ise ritmin düzenli veya düzensiz olup olmadığını belirlemek önemlidir. Hastanın stabil veya anstabil olması hastanın tedavisini ilaçla veya elektriksel tedavi edilip edilmeyeceği hakkında paramediğe yol gösterir. Özellikle anstabil hastalarla karşılaşıldığında (olay yerinde, ambulansta veya acilde) yapılacak bu tedaviler hayat kurtarır. Kardiyak arrest gelişimini önler. Bu bölüm de paramedikler; ventriküler aritmilerin nasıl oluştuğunu öğrenecek, ventriküler aritmiler ve tedavileri hakkında bilgi sahibi olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Cengiz, D. (2015). *Sağlık Çalışanları Temel Eğitim Kitabı.* Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.
2. Dönmez, A. (., Yapıcı, D., & Azizoğlu, M. (2015). *Kalp ve Anestezi Bölüm 19Aritmiler ve Tedavisi.* İzmir: intertıp Kitapevi.
3. Dubin, D. (2016). *Hızlı EKG yorumu Çeviri Taha Okan 6.Baskı.* İzmir: Güven Kitapevi.
4. Ekşi, A., Zoghi, M., & Çertuğ, A. (2011). *Hastane Öncesi Acil Bakımda EKG ve Aritmi Yönetimi.* İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
5. Ekşi, A., Zoghi, M., & Çertuğ, A. (2015). *Hastane Öncesi Acil Bakımda Temel ve İleri Yaşam Desteği.* İzmir: KitapAna.
6. ERC. (2015). *European Resuscitation Counsil Guidelines for Recutitation, Taşikardi Algoritması.* ERC.
7. Hazinski, M. F., & M. Field, J. (2010). *Kardiyopulmoner Resüsitasyon ve Acil Kardiyak Bakım Bilimi İçin 2010 Amerikan Kalp Derneği (AHA) Kılavuzu.* İstanbul: Logos Yayıncılık.
8. Korkmaz, T. (2016). *İlk ve Acil Yardım Teknikerliği Paramedik (Ed.) Özel Gürkan, Betül Akbuğa Özel, Cihangir Özcan.* Ankara: Güneş Tıp Kitapevleri.
9. Rowlands, A., & Sargent, A. (2014). *The EKG Workbook 3.rd Edition.* Cumbria/ England: M&K Publishing.
10. Surawicz, B., & Knilans, T. K. (2008). *Chou's Electrocarsiography in Clinical Practice Sixth Edition.* Philadelphia: Saunders Elsevier.

7. Bölüm

ÖLÜMCÜL RİTİMLER

UZM. DR. ÇİLEM ÇALTILI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Nabızsız ventriküler taşikardi ritmini tanır tedaviyi belirler ve uygulayabilir.
- Ventriküler fibrilasyon ritmini tanır tedaviyi belirler ve uygulayabilir.
- Nabızsız elektriksel aktivite ritmini tanır tedaviyi belirler ve uygulayabilir.
- Asistolü ritmini tanır tedaviyi belirler ve uygulayabilir.
- Kardiyak arrest hasta yönetimini öğrenir ve uygulayabilir düzeye gelir.

"Uçmak için kuş olmak gerekmiyor, küçük sevinçler olsun yeter."

C. Süreyya

Tanım olarak İleri Kardiyak Yaşam Desteği (İKYD); hastane içinde veya hastane dışında solunumu ve/veya kardiyak atımı durmuş olan arrest hastaya Temel Yaşam Desteğinin devamı olarak uygulanan tıbbi araç-gereç ve ilaçlarla yapılan müdahelelerin tümüdür. İKYD'de temel amaç arrest olan hastanın spontan solunum ve kardiyak ritminin geri döndürülmesi için solunum desteği, ileri havayolu teknikleri ile hava yolunun korunması, göğüs kompresyonu (basısı), erken defibrilasyon ve medikal tedavinin uygulanmasıdır. Bu nedenle gerek hastane dışı gerekse hastane içi arrest hasta yönetimi sağlık personeli tarafından doğru şekilde bilinmeli, pratik ve seri uygulanabilir olmalıdır.

Aritmiler (ritm bozuklukları) geniş bir yelpazede görülmektedir. Bazı hastalar asemptomatik (belirti bulgu vermeyen) olabilirken diğer şikayetler sıklıkla çarpıntı, baş dönmesi, senkop (bayılma) ve ani ölüm olabilmektedir. Doğru tanı ve tedavi için sağlık personellerinin ritm değerlendirmelerini iyi düzeyde bilmeleri gerekmektedir.

Dört ritm kardiyak arreste neden olmaktadır. *Nabızsız Ventriküler Taşikardi*, *Ventriküler Fibrilasyon*, *Nabızsız Elektriksel Aktivite* ve *Asistolü*dür.

Bu bölümde öümcül ritmler olarak bilinen ve kardiyak arreste neden olan bu dört ritmin tanı ve tedavi yaklaşım algoritmaları anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler İleri Kardiyak Yaşam Desteği algoritmasında yer alan kardiyak arreste neden olan ölümcül aritmilerin tanı ve tedavi yaklaşımları hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKLAR

1. American Heart Association (AHA). (2015) Kardiyopulmoner Resüstasyon Kılavuzu.
2. Cander B. (2016) Kardiyak Aciller. Seda Özkan. Acil Tıp Temel Başvuru Kitabı içinde (s. 445- 459)
3. European Resuscitation Council (ERC). (2015) Kardiyopulmoner Resüstasyon Kılavuzu. http://www.cprguidelines.eu
4. Gökhan Ş, Özhasenekler A. (2015). Resüstasyon. Gülhan Kurtoğlu, İshak Şan, First Aid For The Acil Tıp Yeterlilik Sınavlarına Hazırlık 2. Baskı içinde (s. 1- 71). Ankara: Özyurt Matbaacılık Hizmetleri
5. Türk Kardiyoloji Derneği (TKD) (2015) https://www.tkd.org.tr

8. Bölüm

KARDİYAK İMPULS İLETİM BLOKLARI

UZM. DR. YILMAZ SEZGİN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Kardiyak impuls iletim bloklarının tanımını, mekanizmalarını ve sınıflandırılmasını öğrenir.
- Klinik önem taşıyan iletim bloklarının ayırıcı tanısına yaklaşımı bilir.
- Kalp iletim bloklarına eşlik eden ve acil müdahale gerektiren bozukluklara yaklaşımı yapar.
- Kardiyak impuls iletim bloklarına tedavi yaklaşımını öğrenir.

"Bu dünyada küçük şeyler yoktur. Bakmasını bilen göz için her şeyin bir anlamı vardı"

Üstün Dökmen

Kardiyak impuls (uyarı, dürtü) iletim blokları birbirleri ile kolayca karışabilen ve acil müdahale gerektirebilecek bozukluklarla birlikte gelişebilen kardiyak patolojilerdir. Bu yüzden öncelikli olarak acil müdahale gerektirebilecek hem iletim bloklarının hem de iletim blokları ile birlikte gelişebilen kalp bozukluklarının ayrımının yapılması gerekmektedir.

Sinüs (sinoatriyal düğüm) ritminin kalbi uyarabilmesi için; pacemaker (uyarı düzenleyici) hücrelerinin oluşturduğu impulsların atriyumlara ve ventriküllere iletilmesi gerekmektedir. Söz konusu elektrik impulsu sinoatriyal düğümden dışarı çıkarken gecikirse ya da tamamen bloke olursa sinoatriyal blok meydana gelir. Eğer blok atriyumlar seviyesinde meydana gelirse intraatriyal blok olarak değerlendirilir.

Sinoatriyal düğüm ya da atriyumlardan kaynaklanan ve kalbin kasılmasını sağlayan impulslar; atriyoventriküler düğümden geçerken yavaşlarsa ve/veya bloke olursa atriyoventriküler bloklar meydana gelir. Ventriküler ileti sistemi sağ dal ve sol dal diye iki fasikülden oluşur. Sol dal ise; sol ön dalcık ve sol arka dalcık diye isimlendirilen iki fasiküle ayrılır. Söz konusu bu fasiküllerde impuls iletim bloğu gelişirse eğer intraventriküler blok olarak değerlendirilir.

Acil müdahale gerektirebilecek hem iletim bloklarının hem de iletim blokları ile birlikte gelişebilen kalp bozukluklarının ayrımının yapılabilmesi; bu konunun temel amacını oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Aloğlu, B., Yıldırır, A., Müderrisoğlu, H. (2002). Serum Potasyum Düzeyi Normal Olan Bir Kronik Böbrek Yetmezliği Hastasında Hemofiltrasyon Sonrası Düzelen Sinüs Duraklaması. *Yoğun Bakım Dergisi,* 2(1):64-66.
2. Alyan, Ö., Özdemir, Ö., Soylu, M., Demir, A.D., Topaloğlu, S., Kaçmaz, F. Ve ark. (2003). Atriyoventriküler Tam Bloklu Hastaların Etiyolojik, Demografik, Klinik Özellikleriyle Pacemaker ihtiyaçlarına Göre Sınıflandırılmaları. *Anadolu Kardiyol Derg*, 3: 203-210.
3. Balta, Ş., Kabul, H.K., Demirkol, S., Küçük, U., Ünlü, M., Arslan, Z. (2014). Atriyoventriküler tam blok tespit edilen asemptomatik iki olgu. *Gülhane Tıp Derg*, 56: 255-257.
4. Eken, C. (2013). Kardiyak Ritim Bozuklukları. Judith E. Tintinalli, J. Stephan Stapczynski, O. John Ma, David M. Cline, Rita K. Cydulka, Garth D. Meckler (Ed.), Yıldıray Çete, Arzu Denizbaşı, Arif Alper Çevik, Cem Oktay, Rıdvan Atilla (Çev. Ed.), *Tintinalli Acil Tıp, Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu*. 7. basımdan çeviri içinde (s. 129-153), İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
5. Güler, K., Çalangu, S. (2009). *Acil Dahiliye*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
6. Hamur, H., Açıkel, M., Bakırcı, E.M., Değirmenci, H., Duman, H., Demirelli, S. ve ark. (2015). Sol Ventrikül Fonksiyonları Korunmuş Olan İzole Sol Dal Bloklu Hastalarda Plazma Beyin Natriüretik Peptid Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *MN Kardiyoloji,* 22:7-13.
7. Kreger, B.E., Anderson, K.M., Kannel, W.B. (1989). Prevalence of intraventricular block in the general population: The Framingham Study. *Am Heart J*, 117:903-910.
8. Satar, S. (2016). *Acilde Kardioloji*. Çukurova: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
9. Schneider, J.F., Thomas, H.E., Sorlie, P., Kreger, B.E., McNamara, P.M., Kannel, W.B. (1981). Comparative features of newly acquired left and right bundle branch block in the general population: the Framingham study. *Am J Cardiol,* 47:931.

9. Bölüm

AKUT KORONER SENDROM

PRM. HASAN YURTSEVEN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Akut koroner sendromda belirti, bulgu, anamnez alma, klinik durum, fizikz muayene ve risk faktörlerini öğrenir ve gerektiği gibi müdahale eder.
- Miyokard infarktüsünün nasıl oluştuğunu kronolojik sıra ile öğrenir, Miyokard infarktüsüne tanı koyabilir, değerlendirir ve gerektiği gibi müdahale eder.
- Kalbin damar yapısını öğrenir, anstab,l anjina pektorisi tanıyarak gerektiği gibi müdahele eder.
- Göğüs ağrılı hastaya yaklaşımı ve acil bakım tedavisini öğrenir, değerlendirir ve gerektiği gibi müdahale eder.

"Her zaman bir şeyleri nasıl daha iyi yapabileceğinizi düşünün ve kendinizi sorgulayın."

Elon Musk

Koroner arter hastalığı (KAH) dünyada ve ülkemizde en önde gelen ölüm sebeplerindendir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) koroner arter hastalığına bağlı ölümlerin önümüzdeki yirmi yılda kadınlarda %120 erkeklerde %137 artacağını öngörmektedir. Avrupa'da 75 yaş altındaki ölümlerin kadınlarda %45'ine, erkeklerde %38'ine kardiyovasküler hastalıklar sebep olmaktadır.

Türkiye'de de, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre dolaşım sistemi hastalıkları %39.9 ile (kadınlarda %44,4 erkeklerde %36.2) ölüm nedenleri arasında en üst sırada görülmektedir. Türk erişkinlerde kalp hastalığı ve risk faktörleri (TEKHARF) çalışmasında 2007-2008 tarama verileri KAH'ın hızlı bir artış gösterdiğini, Türk halkında 1990 yılından bu yana yıllık %6.4 artış olduğunu göstermektedir. Koroner arter hastalarının görülme sıklığı 50 yaş üstü grupta 1990 yılına kıyasla %80 oranında artmıştır.

Kronik bir hastalık olan KAH hem ciddi bir ekonomik yük, hem de yaşam kalitesine olan olumsuz etkileriyle sosyal bir sorun oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) verilerine göre tüm yatarak tedavi giderlerinin dörtte birini (yaklaşık 71.2 milyar dolar) KAH oluşturmaktadır.

Türkiye genelinde akut koroner sendroma ilişkin veriler oldukça sınırlıdır. 2000'li yılların başında 52 merkezde 3358 Miyokard İnfarktüsü (MI) hastasını kapsayan Türkiye Akut Miyokard İnfarktüsü Araştırması (TÜMAR) verilerine göre ülkemizde MI tanısıyla yılda toplam 220.000 yatış olmaktadır. Bunların 100.000'i ST yüksekliği bulunmayan MI (Non ST Elevasyonlu MI/STEMİ)'dır. Hastane içi mortalite tüm MI'lar için %14, STEMİ'de %11'dir.

TEKHARF çalışması 2012 verilerinden yapılan hesaplamaya göre ülkemizde yılda yaklaşık 420.000 koroner olay meydana gelmektedir. Bunların 120.000'ini daha önceden KAH olduğu bilinen hastalarda akut olayın tekrarı, 180.000'ini yeni akut koroner sendrom (AKS), 120.000'ini sessiz olay ve yeni kronik KAH oluşturmaktadır. AKS'ye bağlı olarak gelişen yaklaşık 95.000 ölüm, yıllık %32 mortaliteye karşılık gelmektedir ki bu oran Avrupa oranlarından yüksektir.

KAYNAKLAR

1. ACC/AHA Guidelines for the management of patients with unstable angina and non-ST segment elevation myocardial infarction. J Am Coll Cardiol 2000;36:970-1062.
2. European Heart Network. European Cardiovascular Disease Statistics. 2012 edition.
3. Sajjan, M. (2013). Learn ECG in a Day. A Systematic Approach. Jaypee Brothers Medical Publishers. Darjaganj.
4. Türk Kardiyol Dern Arş - Arch Turk Soc Cardiol 2013;41 Suppl 1:1-3 - Dr. Alev Arat Özkan
5. Türkiye İstatistik Kurumu 2010 verileri. TÜİK 2010. http:// www.tuik.gov.tr.
6. TÜMAR çalışmacıları. Türkiye akut miyokard infarktüsü araştırması. İstanbul: Bristol-Myers Squibb Inc. Şirketi Yayınları; 2002

10. Bölüm

EKG'DE HİPERTROFİK BULGULAR

DR. HAMİT IŞIKALP
PRM. ŞENER GÜLER

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Her bir kalp odacığı için genel kabul görmüş hipertrofi-anomali kriterlerinden en az bir tanesini sayar.
- Verilen 12 derivasyonlu EKG örneğinde;
  - P pulmonale dalgasını tanır,
  - P mitrale dalgasını tanır,
  - Prekordiyal derivasyonlarda R yükseklik ve S derinliklerini toplayabilir.

"Sağlık çalışanı, her bir sonraki hastasında daha iyisini yapabilmek için devamlı olarak samimi çaba harcayan, yaptıklarını her bir seferinde bu amaçla sorgulayan kişidir"

Dr Hamit Işıkalp

Kalp kasının zaman içerisinde hipertrofiye olması (kasın irileşmesi, hacim ve kütle olarak artışı) ve/veya dilate olması (esnemesi) veya her ikisinin de gelişmesi kişilerin kalp yetmezliği gibi komplikasyonlar yaşamalarında ve erken ölümlerinde önemli bir risk faktörü olduğu için bu hastaların saptanabilmesi önemlidir. Hastaların gelecekteki tedavi planlarının ve hastalığın gidişatının belirlenmesi için hipertrofi ve dilatasyonların, bu değişikliklerin kan dolaşımı (hemodinami) üzerine etkilerinin saptanması ve takip edilmesi gerekir.

Günümüzde bulaşıcı olmayan kronik hastalıklar olarak bilinen hipertansiyon, diyabet, dislipidemi toplumun önemli bir kesiminde görülmektedir. Bu hastalıklar çeşitli mekanizmalar ile önemli kalp damar sorunlarına yol açmaktadırlar. Bunlardan birisi de kardiyomiyopatidir. Uzun dönemde kalp kas anatomisini yeniden şekillendiren (hipertofi, dilatasyon yaratan) hipertansiyon, diyabet, dislipidemi, kalp damar hastalıkları, kalp kapak hastalıklarının tedavisi, takibi için önemlidir. Örnek olarak, P dalga değişiklikleri, tam olmayan sol dal bloğu hipertansif hastalarda sıklıkla olup, hipertansif kalp hastalığının ilk ortaya çıkan bulgusu olabilirler. Yakın geçmişte, ventrikül hipertrofisinin uygun tedaviler ile gerilediği gösterildiğinden, bu hastaların saptanıp tedavi planlarının makrovasküler komplikasyonlara göre çizilmesi hedeflenir.

Elektrokardiyografinin tıpta kullanılmasından itibaren, göğüs radyografisi, ventrikülografi, ultrasonografi, bilgisayarlı tomografi, manyetik rezonans görüntüleme, nükleer sintigrafinin yoğun kullanımına kadar geçen sürede; kalpteki büyüme-genişlemenin teşhis edilmesi için EKG'deki hipertrofi kriteleri önem kazanmıştır.

Kalp odacıklarının kas kütlesinde, iç hacmi daraltacak kadar artış, iç hacmi daraltmayacak kadar artış, iç hacmi artıracak kadar artış şeklinde özetleyebileceğimiz farklı hipertrofi, duvar anormallikleri olduğu yıllar içerisinde öğrenildi. Bu hastaların tedavilerinde de hemodinami üzerindeki etkilerine göre karar vermek gerektiği bilinmektedir. Yani "Bu odacık anormallikleri odacıkların senkron çalışmalarını bozuyor mu?, Ritim ileti bozukluğuna sebep oluyor mu?, Diyastolik doluş hacimlerini ve basınçlarını nasıl etkiliyor mu?, Sistolik güç gereken itiş basıncını sağlıyor mu? , koroner arter doluşlarına etkisi nedir?, Miyokard iskemisi açısından etkisi nedir?, Odacık boyutlarının değişikliği fibroz kalp kapaklarını, kapakların hareketlerini nasıl etkilemektedir?, kapaklarda kaçak, yetmezlik yaratmakta mıdır?" sorularına yanıt aranarak karar verilir. Bütün bu bilgiler de en net, kolay, noninvaziv, komplikasyonsuz şekilde USG, ekokardiyografi ile edinebilir. Her bir kalp odacığının duvar kalınlıkları, sistol sonu ve diyastol sonu hacimleri, hareket anormallikleri, kapak hareket ve işlevleri rakamsal olarak ölçerek saptanabilmektedir.

Radyoloji uzmanları ve kardiyoloji uzmanlarının uyguladıkları ekokardiyografi'nin dışında alternatifler de yaygınlaşmaktadır. Artık günümüzde, teknolojinin ilerlemesi ve ultrasonografi yapabilen cihazların yaygınlaşması, yazılımsal olarak gelişip kullanıcıya kolaylıklar sağlamaları, boyutlarının ufalmaları, fiyatlarının da düşmesi, USG kullanımı öğrenmenin de kolaylaşması nedeniyle artık çağdaş tıpta, USG'yi sağlık profesyonellerinin bir stetesskop gibi kendi muayenelerinin bir parçası olarak kullanabilmeleri mümkün olmuştur. Bu konudaki çabalar gün geçtikçe artmakta ve yaygınlaşmaktadır. Hatta POCUS (Point of Care Ultrasonography) şeklinde veya yatakbaşı USG şeklinde tanımlamalar kullanılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Eken, C. (2013). Kardiyak Ritim Bozuklukları. Judith E. Tintinalli, J. Stephan Stapczynski, O. John Ma, David M. Cline, Rita K. Cydulka, Garth D. Meckler (Ed.), Yıldıray Çete, Arzu Denizbaşı, Arif Alper Çevik, Cem Oktay, Rıdvan Atilla (Çev. Ed.), *Tintinalli Acil Tıp, Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu*. 7. basımdan çeviri içinde (s. 129-153), İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
2. Güler, K., Çalangu, S. (2009). *Acil Dahiliye*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
3. Satar, S. (2016). *Acilde Kardioloji*. Çukurova: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

12. Bölüm

PACEMAKER

PRM. SERAP AVCI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Geçici pacemaker uygulama yollarını bilir
- Transkutan pacemaker'ın hangi durumlarda kullanılması gerektiğini bilir
- Transkutan pacemaker uygulama şeklini öğrenir

Düşünmeden öğrenmek faydasız, öğrenmeden düşünmek tehlikelidir…

Pacemaker'lar kardiak ritim bozukluklarında miyokarda elektriksel uyarı vererek depolarizasyon sağlayan araçlardır. İlk kez 1952 yılında Paul Zoll tarafından transtorasik pulsatıl akım vererek uygulanmıştır. Hastane öncesinde çok yaygın bir uygulama olmamakla birlikte son yıllarda ambulanslarda kullanılan defibrilatörlerin pacemaker özelliğine sahip olması ve hizmet içi eğitimlerde transkutan pacemaker uygulamasına yer verilmesi kullanım sıklığının artacağını göstermektedir.

Bu bölümde öğrencilerin pacemaker uygulamaları hakkında bilgi sahibi olması amaçlanmıştır.

12.1. PACEMAKERİN TANIMI VE TÜRLERİ

Pacemaker kardiak ritim bozukluklarında miyokarda elektriksel uyarı vererek depolarizasyon sağlamaya yarayan araçlardır. Acil olgularda devam etmekte olan ritim bozukluklarının tedavisi için ya da gelişmesi beklenen (olası) ritm sorunlarının profilaksisisinde kullanılır. İnvaziv veya non-invaziv olmak üzere uygulama türleri vardır.

İnvaziv Pacemaker

İnvaziv pacemaker uygulamaları 2'ye ayrılarak incelenebilir.

- Geçici transvenöz pacemaker uygulaması
- İmplante (kalıcı) pacemaker uygulaması

Non-İnvaziv Pacemaker: Dışarıdan göğsün üzerine yerleştirilen pedler kullanılarak kalbin elektriksel olarak uyarılma tekniğidir.

Non-invaziv pacemaker uygulamaları 2'ye ayrılarak incelenebilir.

- Perküsyon (yumruk ile) pacemaker uygulaması
- Transkütan pacemaker uygulaması

Perküsyon Pacemaker;

Transkutanöz pace endikasyonu olan hastada, cihaz hazırlanana kadar perküsyon pace uygulanabilir. Sternumun alt ucunun sol kenarına yumruk ile ritmik ve ardışık darbeler uygulanarak kalp 50-70 atım/dk hızda uyarılmaya çalışılır. İşlem ağrılı olabileceği için bilinci açık hastalarda hastaya yapılacak uygulama hakkında bilgi verilmelidir.

Transkutan Pacemaker;

Ülkemizde son yıllarda 112 ambulanslarında pacemaker özellikli defibrilatörlerin yer almasıyla birlikte kullanım oranı artmıştır**.** Göğsün üzerine yapıştırılan pedler sayesinde işlem eksternal olarak gerçekleştirilir. İşlemin amacı miyokardı uyararak, kalp hızını ve kan basıncını artırmaktır. Hastanın kalbindeki elektriksel iletinin anormal olduğu durumlarda transkutan pace elektriksel aktiviteyi geçici olarak geri yükler. Kardiak ritmi ve hızı sürekli izleyerek gerektiğinde deri ve göğüs kaslarına ileti yollar.

Transkutan pacemakerın kullanımı kolay, etkinliği ise yüksektir. Hastanın hastaneye nakli esnasında semptomlar sonlanana kadar geçici olarak kullanılır.

KAYNAKLAR

1. *AHA (2010). Otomatik Eksternal Defibrilatör, Defibrilasyon, Kardiyoversiyon ve Pacing 2010; 203-204*.
2. Alyan, Ö. Özdemir, Ö., Soylu, M., Demir, AD., Topaloğlu, S., Kaçmaz, vd. (2003). Atriyoventriküler Tam Bloklu Hastaların Etiyolojik, Demografik, Klinik Özellikleri ile Pacemaker İhtiyaçlarına Göre Sınıflandırılmaları, Anadolu Kardiyoloji Dergisi. 2003;3: 203-210.
3. Badır A., Türkmen E. (2003). Elektrokardiyografi, EKG analizi, aritmilerin tanı ve tedavisi Vehbi Koç Vakfı Sanerc Yayınları
4. Cardiac/transcutaneous cardiac pacing nisan 2018 https://www.ambulance.qld.gov.au/docs/clinical/cpp/CPP_Transcutaneous%20cardiac%20pacing.pdf erişim tarihi: 01.09.2019
5. Eken, C. (Piktel J.S.). (2013). Kardiyak Ritim Bozuklukları, Yıldıray Çete, Arzu Denizbaşı, Arif Alper Çevik, Cem Oktay, Rıdvan Atilla (Ed), Tintinalli Acil Tıp içinde (s. 129-154). İstanbul. Nobel Tıp Kitapevleri Ltd. Şti
6. Ekşi, A., Çertuğ,A., Zogni, M. (2011). Hastane Öncesi Acil Bakımda EKG Ve Aritmi Yönetimi, Ege Üniversitesi Basımevi. İzmir.
7. Ekşi A, Zoghi M, Çertuğ A. Hastane Öncesi Acil Bakımda Temel ve İleri Yaşam Desteği. İzmir: Kitapana Yayınevi; 2015:1-240.
8. ERC. (2015). *European Resuscitation Counsil Guidelines for Recutitation, Bradiaritmi Algoritması.* ERC
9. Hedges, JR., Feero S., Shultz B., Easter R., Syverud SA., Dalsey WC. (1991). Prehospital Transkütaneous Cardiac Pacing for Symptomatic Bradiycardia, Pacing and Clinical Electrophysiology. 14(10):1473-1478
10. Kardiyak Pacing ve Kardiyak Resenkronizasyon Tedavisi Kılavuzu. (2008), Türk Kardiyoloji Derneği. 1:52-58.
11. Sherbino, J., Verbeek PR., MacDonald RD., Sawadsky BV., McDonald AC., Morrison LJ. (2006). Prehospital transcutaneous cardiac pacing for symptomatic bradycardia or bradyasystolic cardiac arrest: A systematic review. Resuscitation, 70:193-200.
12. Tandoğan, İ. (2010). Bradiaritmiler ve Pacemaker Tedavisi, Turkısh Journal Of Geriatrıcs Supplement. 2:71-78.
13. Zoll, P.M. Resuscitation of the Heart in Ventricular Standstill by External Electric Stimulation. *N*. 1952; 247(20): 768-771. doi:10.1056/nejm195211132472005

SAĞLIK PROFESYONELLERİ İÇİN İLK YARDIM UYGULAMALARI

Ana Editörler

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI TOK ÖZEN

Kitap Editörü

DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI TOK ÖZEN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik
Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-24-8

SAĞLIK PROFESYONELLERİ İÇİN İLK YARDIM UYGULAMALARI

Ana Editörler
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN

Kitap Editörü
Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN

Yazarlar
Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN
Öğr. Gör. Ayşe Elkoca
Öğr. Gör. Beliz YEKELER KAHRAMAN
Öğr. Gör. Songül DEMİR
Uzm. Dr. Sedat BİLGE
Dr. Mustafa YORGANCI
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Prm. Gülay ÖGEDAY
Prm. Nejmiye Toker
Prm. Reyyan GENÇ
Psikolog Ezgi AKAY

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Eylül, 2020

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. Özen, S., Tok Özen, A., (Eds.), *Sağlık Profesyonelleri İçin İlk Yardım Uygulamaları* içinde, (s.....). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin; editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN ***Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN***

SAĞLIK PROFESYONELLERİ İÇİN İLK YARDIM UYGULAMALARI

ÖNSÖZ

İlk yardım uygulamaları *"Bir kaza veya başka bir nedenle yaşamı tehlikeye girmiş bireye, olay yerinde, sağlık personelleri gelene kadar, hayatının kurtarılmasını sağlamak ve durumunun kötüleşmesini önlemek amacıyla, etrafta bulunan malzemeler ile yapılan ilaçsız müdahaleler"* olarak tanımlanır ve hayat kurtarmanın ilk adımıdır. Bu ilk adımı doğru atmak için güncel ve etkinliği kanıta dayalı ilk yardım bilgisine ve becerisine sahip olmak son derece önemlidir.

Sağlık profesyonellerinin mesleki eğitimleri temel ilk yardım eğitimini içermekle birlikte ilk yardımdan ziyade ileri düzey sağlık bilgisi içermektedir. Ancak sağlık profesyonelleri sıklıkla ilk yardım uygulaması yapmaları gereken durumlarla karşılaşır. Ani gelişen bu durumların nerede karşımıza çıkacağı ise bir muammadır. Kimi zaman evimizde, kimi zaman okulda, sokakta, alışveriş alanlarında ve benzeri yerlerde hasta ya da yaralıların hayatını kurtarma adına ilk yardım uygulamalarını hayata geçirmek gerekli olabilir. İşte o zaman ilk yardımı doğru ve etkin bir şekilde uygulamak önemlidir. Bu nedenle sağlık profesyonellerinin hem üniversite öğrenimi hem de mezuniyet sonrasında güncel ve kanıta dayalı ilk yardım bilgi ve becerileri ile donatılmasını sağlamak esastır. Sorumluluğumuz burada da bitmemektedir. Sağlık profesyonellerinin ilk yardımı sadece bilmesi ve uygulayabilmesi yeterli olmayıp aynı zamanda bunu ailelerine ve yakın çevrelerine öğretebilmeleri de önemli bir gerekliliktir.

İlk yardım denildiğinde akla gelen uygulamalar genel olarak *temel yaşam desteği, solunum yolu tıkanıklıkları, zehirlenmeler* vd. temel konulardır. Ancak ilk yardımcı sağlık profesyoneli olduğunda bu durum değişir. Özellikle afetlerde yaşanan psikolojik travma durumlarında *psikolojik ilk yardım* ve çatışma/terör saldırısı gibi durumlarda uygulanması gereken *taktik ilk yardım* gibi yaklaşımların da bilinmesi gereklidir. Bu konular çok önemsenmeyen ve temel ilk yardım uygulamaları içine dahil edilmeyen durumlardır.

Bu kitap, sağlık profesyonellerinin ilk yardım bilgi ve becerisini geliştirmelerini sağlamak üzere yazılmıştır. İlk yardım müfredatındaki tüm konuları içermektedir. Kitabın yazımında sağlık profesyonellerine teorik bilgi ile beraber doğru ve etkin bir uygulama becerisi kazandırmakta amaçlamış olup, bölümler beceri rehberleri ile zenginleştirilmiştir. Ayrıca psikolojik ilk yardım ve taktik ilk yardım gibi özellik gerektiren durumlarda da profesyonel ilk yardımın nasıl yapılacağı anlatılmıştır.

Kitabın yazılmasında emeği geçen tüm yazarlarımıza, kitap setinin ana editörlük görevini de birlikte yürüttüğüm ilk yardım alanında bilgi ve uygulamalarına her daim güvendiğim çok değerli eşim Master Trainer (Uzm. Prm) Salih Özen'e, kitabın tasarımında desteklerini esirgemeyen Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketi'ne teşekkürü bir borç bilirim.

"Sağlık Profesyonelleri İçin İlk Yardım Uygulamaları" kitabının sağlık bilimleri ve ilgili alanlarda öğrenimine devam eden tüm öğrenciler ve sahada görev yapan değerli mezunlarımız için hayırlı olmasını ve eğitim standartlarına ulaşılmasına katkıda bulunmasını diliyorum.

Kitap Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
İLK YARDIM HAKKINDA GENEL BİLGİLER
Prm. Nejmiye TOKER

1.1. İLK YARDIMLA İLGİLİ TEMEL KAVRAM VE TANIMLAR 14
1.2. İLK YARDIMIN TEMEL UYGULAMALARI 15
1.2.1. Koruma 15
1.2.2. Bildirme 16
1.2.3. Kurtarma 17
1.3. YAŞAM KURTARMA ZİNCİRİ 19
1.4. İLK YARDIMCININ YÜKÜMLÜLÜĞÜ 19
ÖZET 20
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 21
KAYNAKLAR 23

BÖLÜM 2
HASTA/YARALININ VE OLAY YERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Prm. Reyyan GENÇ

2.1. OLAY YERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 26
2.1.1. Olay Yerinin Değerlendirilmesinde Dikkat Edilmesi Gereken Durumlar 27
2.2. İNSAN VÜCUDUNUN GENEL YAPISI 28
2.2.1. Vücudu Oluşturan Sistemler ve İşlevleri 28
2.3. YAŞAM BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ 30
2.3.1. Bilincin Değerlendirilmesi 30
2.3.2. Solunumun Değerlendirilmesi 30
2.3.3. Kan Basıncının Değerlendirilmesi 31
2.3.4. Dolaşımın Değerlendirilmesi 31
2.3.5. Vücut Isısının Değerlendirilmesi 32
2.4. HASTA VE YARALIYI DEĞERLENDİRME 32
2.4.1. Hasta/Yaralının Birincil Değerlendirmesi 32
2.4.2. Hasta/Yaralının İkincil Değerlendirmesi 33
ÖZET 35
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 36
KAYNAKLAR 38

BÖLÜM 3
TEMEL YAŞAM DESTEĞİ
Dr. Mustafa YORGANCI

3.1. TEMEL YAŞAM DESTEĞİ 41
3.1.1. Temel Yaşam Desteğinin Tarihçesi 41
3.1.2. Ani Kalp Durması 41
3.1.3. Temel Yaşam Desteğinin Amacı 42

3.1.4. Yaşam Kurtarma Zinciri 43
3.1.5. Kalp ve Akciğer Durmasının Tanınması 44
3.2. ACİL ÇAĞRI VE TELEFONLA TEMEL YAŞAM DESTEĞİ 46
3.3. TEMEL YAŞAM DESTEĞİNDE GÜVENLİK ÖNLEMLERİ 48
3.4. YETİŞKİN, ÇOCUK VE BEBEKLERDE TEMEL YAŞAM DESTEĞİ 48
3.4.1. Yetişkinlerde Temel Yaşam Desteği 48
3.4.2. Çocuklarda Temel Yaşam Desteği 51
3.4.3. Bebeklerde Temel Yaşam Desteği 52
3.5. YÜKSEK KALİTELİ TEMEL YAŞAM DESTEĞİ 55
3.6. TEMEL YAŞAM DESTEĞİNİN SONLANDIRILMASI 55
3.7. OTOMATİK EKSTERNAL DEFİBRİLATÖR KULLANIMI 55
ÖZET 61
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 62
KAYNAKLAR 64

BÖLÜM 4
HAVA YOLUNA YABANCI CİSİM KAÇMASINDA İLK YARDIM UYGULAMALARI
Öğr. Gör. Ayşe ELKOCA

4.1. HAVA YOLU TIKANIKLIĞI 66
4.1.1. Hava Yolu Tıkanıklığının Sık Görülen Nedenleri 66
4.1.2. Hava Yolu Tıkanma Çeşitleri 66
4.2. HAVA YOLU TIKANIKLIĞINDA KULLANILAN İLK YARDIM YÖNTEMLERİ 67
4.2.1. Heimlich Manevrası 67
4.2.2. Yetişkinlerde ve 1- 8 Yaş Çocuklarda Bilinç Yerinde İse Sırta Vuruş 68
4.3. HAVA YOLU TIKANIKLIĞINDA İLK YARDIM UYGULAMASI 68
4.3.1. Bebeklerde Hava Yoluna Yabancı Cisim Kaçmasında İlk Yardım Uygulama Becerisi 68
4.3.2. Yetişkin ve Çocuklarda Hava Yoluna Yabancı Cisim Kaçmasında İlk Yardım Uygulama Becerisi 70
4.3.3 Hamile ve Kilolu Kişilerde Hava Yoluna Yabancı Cisim Kaçmasında İlk Yardım Uygulama Becerisi 72
4.3.4. Yalnız olduğumuz Durumlarda Kendi Kendimize Hava Yoluna Yabancı Cisim Kaçmasında İlk Yardım Uygulama Becerisi 72
ÖZET 73
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 74
KAYNAKLAR 75

BÖLÜM 5
KANAMALAR VE ŞOK
Prm. Reyyan GENÇ

5.1. KANAMALAR 78
5.1.1. Kanama Ciddiyetini Etkileyen Faktörler 78
5.1.2. Kanamaların Sınıflandırılması 79

5.2. DIŞ KANAMALAR 79
5.2.1. Dış Kanama Durdurma Metodları 80
5.2.2. Ekstremite Kopmalarında İlk Yardım 85
5.3. İÇ KANAMALAR 86
5.3.1. İç Kanama Belirtileri ve Bulguları 86
5.3.2. İç Kanamalarda İlk Yardım 86
5.4. DOĞAL DELİKLERDEN OLAN KANAMALAR 87
5.4.1. Kulak Kanamalarında İlk Yardım 87
5.4.2. Burun Kanamalarında İlk Yardım 87
5.4.3. Rektal Kanamalarda İlk Yardım 87
5.5. ŞOK 87
5.5.1. Şokun Belirtileri ve Bulguları 88
5.5.2. Şokun Sınıflandırılması 88
5.5.3. Şokta İlk Yardım 88
ÖZET 90
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 91
KAYNAKLAR 93

BÖLÜM 6
YARALANMALARDA İLK YARDIM UYGULAMALARI
Prm. Nejmiye TOKER

6.1. YARA VE YARA ÇEŞİTLERİ 96
6.1.1. Abrazyon (Sıyrık) Yaralar 96
6.1.2. Laserasyon (Kesik) Yaralar 97
6.1.3. Ezik Yaralar 97
6.1.4. Delici Yaralar 98
6.1.5. Parçalı Yaralar 98
6.1.6. Enfekte (Kirli) Yaralar 99
6.1.7. Ciddi Yaralar 100
6.2. YARALANMALARDA İLK YARDIM 100
6.2.1. Kapalı Yaralanmalarda İlk Yardım 100
6.2.2. Açık Yaralanmalarda İlk Yardım 101
6.3. KAFATASI, OMURGA YARALANMALARI VE İLK YARDIM 103
6.3.1. Kafatası ve Omurga Yaralanma Çeşitleri 103
6.3.2. Kafatası ve Omurga Yaralanmalarında İlk Yardım 106
6.4. GÖĞÜS YARALANMALARI 107
6.4.1. Kapalı Göğüs Yaralanmaları 107
6.4.2. Açık Göğüs Yaralanmaları 108
6.5. BATIN YARALANMALARI 110
6.5.1. Batın Yaralanmalarında İlk Yardım 110
ÖZET 112
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 113
KAYNAKLAR 115

BÖLÜM 7
KIRIK, ÇIKIK VE BURKULMALARDA İLK YARDIM UYGULAMALARI
Uzm. Prm./İGU-A Salih ÖZEN

7.1. KIRIK 118
7.1.1. Kırıkların Nedenleri 118
7.1.2. Kırıkların Çeşitleri 118
7.1.3. Kırıklarda Belirtiler ve Bulgular 119
7.1.4. Kırıklarda İlk Yardım Uygulamaları 120
7.2. ÇIKIK 121
7.2.1. Çıkıkların Nedenleri 122
7.2.2. Çıkıklarda Belirtiler ve Bulgular 122
7.2.3. Çıkıklarda İlk Yardım Uygulamaları 122
7.3. BURKULMA 123
7.3.1. Burulmaların Nedenleri 124
7.3.2. Burulmalarda Belirtiler ve Bulgular 124
7.3.3. Burulmalarda İlk Yardım Uygulamaları 124
7.4. KIRIK, ÇIKIK VE BURKULMALARDA TESPİT VE ATEL YÖNTEMLERİ 125
7.4.1. Üst Ekstremite Kırıklarında Tespit ve Atel Yöntemleri 125
7.4.2. Pelvis ve Alt Ekstremite Kırıklarında Tespit ve Atel Yöntemleri 128
7.4.3. Çıkık ve Burkulmada Tespit ve Atel Yöntemleri 129
ÖZET 130
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 131
KAYNAKLAR 132

BÖLÜM 8
ISI DEĞİŞİKLİKLERİNDE İLK YARDIM UYGULAMALARI
Öğr. Gör. Songül DEMİR

8.1. YANIKLAR 134
8.1.1. Yanık Derinliği ve Derecesi 134
8.1.2. Yanık Genişliği 136
8.1.3. Yanıkların Sınıflandırılması 138
8.1.4. Yanıklarda Olası Komplikasyonlar 144
8.1.5. Yanıklarda Özel Gruplarda Dikkat Edilmesi Gerekenler 144
8.2. SICAK YARALANMALARI 145
8.2.1. Sıcak Krampları 145
8.2.2. Sıcak Bitkinliği 145
8.2.3. Sıcak Çarpması 146
8.2.4. Sıcak Yaralanmalarında İlk Yardım Uygulamaları 147
8.3. SOĞUK YARALANMALARI 148
8.3.1. Doku Donma Yaralanması (Frostbite) 148
8.3.2. Donma Olmayan Doku Yaralanması 149
8.3.3. Hipotermi 150
8.3.4. Soğuk Yaralanmalarında İlk Yardım Uygulamaları 152
ÖZET 153

ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 154
KAYNAKLAR 155

BÖLÜM 9
BİLİNÇ DÜZEYİ DEĞİŞİKLİKLERİNDE İLK YARDIM UYGULAMALARI
Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN

9.1. BİLİNÇ DEĞİŞİKLİĞİ KAVRAMININ TANIMI 160
9.2. BİLİNÇ DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ 161
9.2.1. Oryantasyonun Değerlendirilmesi 161
9.2.2. Nörolojik Değerlendirme 161
9.2.3. Bilinç Düzeyinin Tanımlanması 161
9.3. BİLİNÇ DÜZEYİ DEĞİŞİKLİKLERİNE NEDEN OLAN DURUMLAR 162
9.4. BİLİNÇ DURUMUNDA DEĞİŞİMİN DERECELENDİRİLMESİ 163
9.5. BİLİNÇ DURUMU DEĞİŞİKLİKLERİNDE İLK YARDIM UYGULAMALARI 165
9.5.1. Uyku Hali Durumunda İlk Yardım Uygulamaları 165
9.5.2. Uyuklama ya da Uykuya Meyil Durumunda İlk Yardım Uygulamaları 165
9.5.3. Stupor Durumunda İlk Yardım Uygulamaları 165
9.5.4. Senkop Durumunda İlk Yardım Uygulamaları 166
9.5.5. Koma Durumunda İlk Yardım Uygulamaları 167
9.5.6. Şok ve Koma Pozisyonu Vermenin Olası Komplikasyonları 168
9.5.7. Şok ve Koma Pozisyonu Verme Uygulamalarında Özel Gruplarda Dikkat Edilmesi Gereken Durumlar 169
ÖZET 169
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 170
KAYNAKLAR 172

BÖLÜM 10
DİĞER TİBBİ DURUMLARDA İLK YARDIM UYGULAMALARI
Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN

10.1. KAN GLUKOZU DEĞİŞİKLİKLERİNDE İLK YARDIM UYGULAMALARI 174
10.1.1. Hipoglisemide İlk Yardım Uygulamaları 174
10.1.2. Hiperglisemide İlk Yardım Uygulamaları 178
10.2. HAVALEDE İLK YARDIM UYGULAMALARI 180
10.2.1. Febril Konvülsiyonda İlk Yardım Uygulamaları 180
10.2.2. Epilepside İlk Yardım Uygulamaları 181
10.3. AKUT BATIN AĞRISINDA İLK YARDIM UYGULAMALARI 183
10.4. AKUT SOLUNUM YETERSİZLİKLERİNDE İLK YARDIM UYGULAMALARI 184
10.4.1. Akut Solunum Yetersizliğinin Nedenleri 184
10.4.2. Akut Solunum Yetersizliğinin Belirti ve Bulguları 185
10.4.3. Akut Solunum Yetersizliğinin Tanımlanması ve İlk Yardım Uygulamaları 185
ÖZET 187
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 188
KAYNAKLAR 190

BÖLÜM 11
GÖĞÜS AĞRILI HASTADA İLK YARDIM UYGULAMALARI
Öğr. Gör. Beliz YEKELER KAHRAMAN

11.1. KALBİN ANATOMİ VE FİZYOLOJİSİ 193
11.1.1. Kalbin Yapısı ve Çalışması 193
11.1.2. Kan Damarları 193
11.1.3. Dolaşım Çeşitleri 194
11.2. GÖĞÜS AĞRISI OLAN HASTANIN DEĞERLENDİRİLMESİ 194
11.3. GÖĞÜS AĞRISI OLAN HASTADA İLK YARDIM UYGULAMALARI 196
ÖZET 198
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 199
KAYNAKLAR 201

BÖLÜM 12
ZEHİRLENMELERDE İLK YARDIM UYGULAMALARI
Öğr. Gör. Songül DEMİR

12.1. ZEHİRLENME VE İLK YARDIM 204
12.1.1. Sindirim Yoluyla Zehirlenmelerde İlk Yardım 205
12.1.2. Solunum Yoluyla Zehirlenmelerde İlk Yardım 209
12.1.3. Ciltten Emilim Yoluyla Zehirlenmelerde İlk Yardım 211
12.1.4. Zehirlenmelerde Komplikasyonlar 212
12.1.5. Zehirlenmelerde Özel Gruplarda Dikkat Edilmesi Gerekenler 213
12.1.6. Zehir Danışma Merkezi 213
ÖZET 214
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 215
KAYNAKLAR 216

BÖLÜM 13
CANLI ISIRMA VE SOKMALARINDA İLK YARDIM UYGULAMALARI
Dr. Ögr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN

13.1. YILAN ISIRMASINDA İLK YARDIM 220
13.2. AKREP SOKMASINDA İLK YARDIM 223
13.3. ARI SOKMASINDA İLK YARDIM 225
13.4. ÖRÜMCEK ISIRMASINDA İLK YARDIM 227
13.5. KENE ISIRMASINDA İLK YARDIM 228
13.6. KEDİ, KÖPEK, VB. HAYVAN ISIRMALARINDA ISIRMASINDA İLK YARDIM 230
13.7. DENİZ CANLILARININ ISIRMASI VE SOKMASINDA İLK YARDIM 231
13.8. İNSAN ISIRMASINDA İLK YARDIM 233
13.9. ISIRMA VE SOKMALARDA İLK YARDIMIN OLASI KOMPLİKASYONLARI 234
ÖZET 234
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 235
KAYNAKLAR 237

BÖLÜM 14

GÖZE, KULAĞA, BURUNA YABANCI CİSİM KAÇMASINDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

Öğr. Gör. Beliz YEKELER KAHRAMAN

14.1. GÖZE YABANCI CİSİM KAÇMASI 240
14.1.1. Anatomi ve Fizyolojisi 240
14.1.2. Göz Yaralanmalarının Değerlendirilmesi 241
14.1.3. Göz Yaralanma Türleri ve İlk Yardım Uygulamaları 242
14.2. KULAĞA YABANCI CİSİM KAÇMASI 245
14.2.1. Kulak Anatomi ve Fizyolojisi 245
14.2.2. Kulak Yaralanmalarının Değerlendirilmesi 246
14.2.3. Kulağa Yabancı Cisim Kaçmasında İlk Yardım 246
14.3. BURUNA YABANCI CİSİM KAÇMASI 247
14.3.1. Burun Anatomi ve Fizyolojisi 247
14.3.2. Burun Yaralanmalarının Değerlendirilmesi 248
14.3.3. Buruna Yabancı Cisim Kaçmasında İlk Yardım 248
ÖZET 249
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 250
KAYNAKLAR 252

BÖLÜM 15

BOĞULMALARDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

Prm. Gülay ÖGEDAĞ

15.1. BOĞULMANIN TANIMI NEDENLERİ VE BELİRTİLERİ 256
15.2. SUDA BOĞULMA 257
15.3. ASI İLE BOĞULMA 259
15.4. BOĞULMALARDA GENEL İLK YARDIM UYGULAMALARI 259
ÖZET 260
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 261
KAYNAKLAR 262

BÖLÜM 16

TERÖR VE PATLAMA OLAYLARINDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

Uzm. Dr. Sedat BİLGE - Prm. Reyyan GENÇ

16.1. TERÖR OLAYLARINDA PATLAMA VE PATLAMA TÜRLERİ 264
16.1.1. Konvansiyonel Patlayıcılar 265
16.1.2. Patlama Türleri ve Oluşabilecek Hasarlar 265
16.2. PATLAMA OLAYLARINDA OLUŞABİLECEK HASARLAR VE İLK YARDIM UYGULAMALARI 266
16.2.1. Patlama Olaylarında Oluşabilecek Hasarlar 266
16.2.2. Yaralıya Sunulacak İlk Yardım Uygulama Esasları 267
16.2.3. Olay Yerinde İlk Yardım Sunacak Sağlık Profesyonelleri İçin Hedefler 267
16.2.4. Triyaj 267
16.2.5. İlk Bakı 269

16.2.7. Yaralıların Uygun Merkeze Nakilleri 271
16.3. SAVAŞ ALANINDA İLK YARDIM 272
16.3.1. Taarruz veya Savunma Hattında Ateş Altındayken Yaralılara İlk Yardım Uygulamaları 273
16.3.2. Düşmanın Ateş Baskısı Olmayan Güvenli Bölgeye Alınan Yaralılara İlk Yardım Uygulamaları 273
16.3.3. Savaş Alanından Yaralıların Hastanelere Tahliyesi 275
ÖZET 275
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 276
KAYNAKLAR 279

BÖLÜM 17
PSİKOLOJİK İLK YARDIM
Psikolog Ezgi AKAY - Prm. Reyyan GENÇ

17.1. KRİZ VE RUHSAL TRAVMA 282
17.2. AFETLERİN RUH SAĞLIĞINA ETKİLERİ 283
17.3. AFET SONRASI MÜDAHALELER 284
17.4. PSİKOLOJİK İLK YARDIM (PİY) 284
17.4.1. Psikolojik İlk Yardım Yapılacak Kişiler 286
17.4.2. Psikolojik İlk Yardım Uygulayacak Kişiler 286
17.4.3. Psikolojik İlk Yardımın Temel İlkeleri 286
ÖZET 287
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 288
KAYNAKLAR 290

BÖLÜM 18
HASTA, YARALI TAŞIMA VE KURTARMA TEKNİKLERİ
Prm. Gülay ÖGEDAY

18.1. HASTAYI TAŞIMA, KALDIRMA MEKANİĞİ 292
18.2. ACİL TAŞIMA TEKNİKLERİ 293
18.2.1. Tek Kişi ile Taşıma 294
18.2.2. İki Kişi ile Taşıma 305
18.2.3. Altı Kişi ile Taşıma 309
18.3. ACİL KURTARMA TEKNİKLERİ 310
18.3.1. Rentek Manevrası 310
18.3.2. Yerde Rautek Manevrası 311
ÖZET 311
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 312
KAYNAKLAR 314

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 315

1. Bölüm

İLK YARDIM HAKKINDA GENEL BİLGİLER

PRM. NEJMİYE TOKER

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- İlk yardımın ve acil yardımın tanımını öğrenir.
- İlk yardım ve acil yardım arasındaki farkı ayırt edebilir.
- İlk yardımcının kim olduğunu öğrenir.
- İlk yardımın öncelikli amaçlarını ve temel uygulamalarını öğrenir.
- İlk yardımcının özelliklerini ve öncelikli yapması gerekenleri öğrenir.
- Hayat kurtarma zincirini öğrenir.
- Hasta/yaralı, ilk yardımcı ve çevre güvenliği hakkında bilgi sahibi olur.
- Acil çağrının nasıl yapılacağını öğrenir.

"İlk yardım Hayat Kurtarır."

Hayatımızın her anında kazalarla, yaralanmalarla ya da hastalıklarla karşılaşma ihtimalimiz varken böyle ani gelişen durumlar karşısında nasıl bir müdahale yapmamız gerektiğini de bilmemiz gereklidir. Bazen doğru bildiğimiz yanlış uygulamalarla hastanın genel durumunun daha da bozulmasına neden olabileceğimiz gibi bazen de ölüme bile sebep olunabilir. Oysa ki ilk yardım bilgisine küçük yaşlardan itibaren sahip olan bireylerin oluşturduğu toplumlarda hastane öncesi doğru yapılan ilk yardım ile ölüm oranları büyük oranda düşmekte ve sağ kalım oranı da artmaktadır. Günlük hayatımızda acil durumlarda olay yerinde her zaman sağlık ekibi bulamayacağımız için sağlık ekibi gelene kadar da panik halinde hiçbir şey yapamadan beklemek yerine alınacak ilk yardım eğitimiyle bir hayat kurtarabileceğinizi hiç unutmamamız gerekir. Bu hasta/yaralı sizin bu hayatta en sevdiğiniz kişi, arkadaşınız ya da yoldan geçen herhangi bir vatandaş olabilir. Yapacağınız doğru bir ilk yardımla bir kişiyi hayata bağlamanın da size yaşatacağı manevi duygunun tarifi yoktur. İlk yardım eğitimlerinin bütün bir ülkeyi kapsayacak bir duruma gelmesi gerekmektedir. Çünkü unutulmaması gereken şey bir gün sizin de ilk yardıma ihtiyacınız olabileceği gerçeğidir. Bu bölümde ilk yardım ile ilgili temel bilgiler anlatılmakta olup okuyucular; ilk yardımla ilgili temel bilgiler konusunda bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Okuldayken annenizden bir telefon geliyor. Annenizin sesi çok telaşlı ve panik halinde size bir şeyler anlatmaya çalışıyor. Size sadece kardeşin diye bağırıyor. Bu esnada telefonu komşunuz alıyor kardeşinizin meyve yerken hava yoluna kaçan bir parça nedeniyle morardığını ve nefes alamadığını anlatıyor.

Bir sağlık personeli olarak bu durumda karşınızdaki kişiyi nasıl yönlendirirsiniz? Siz neler yapabilirsiniz?

KAYNAKLAR

1. Demir, G., Bingöl, N., Karagöz, S. (2013). İlk Yardım Kaynak Kitabı (s. 1-8). Ankara: İlk İlk Yardım.
2. İnan, H.F., Kubilay, İ., Kurt, Z. (2011) Temel İlk Yardım Uygulamaları Kitabı (s. 8-10). T. C. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Eğitim ve Projeler Daire Başkanlığı.
3. Kocatürk, C. (2007). İlk Yardım El Kitabı (s. 6-9). 4. Baskı. İstanbul: Tumer Eğitim yayıncılık.
4. Özel, G., Akbuğa Özel, B., Özcan, C., Saruhan, M. (2017). Üniversiteler, Hemşirelik Fakülteleri ve SHMYO'lar İçin İlk Yardım (s. 1-16). İstanbul: Güneş Tıp Yayınevleri.
5. Sozen, C. (2012). İlk Yardım (s. 1-14). 2. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
6. Suzen, B.L. (2015). Temel İlk Yardım (s. 1-17). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
7. Yuksel, S., Cücen, Z. (2016). İlk Yardım ve Temel Uygulamalar (s. 1-10). 4. Baskı. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

2. Bölüm

HASTA/YARALININ VE OLAY YERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

PRM. REYYAN GENÇ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Olay yerini değerlendirmesinin önemini öğrenir.
- Olay yerinin değerlendirmesinde önce kendinin daha sonra hasta/yaralının güvenliğini sağlayabilir.
- Olay yerinin değerlendirilmesinde olabildiğince panik yapmadan, sakin kalarak, kendinden emin/kararlı ve hızlı davranabilir.
- Olay yerindeki kişileri organize edebilir.
- İnsan vücudunu oluşturan sistemleri açıklayabilir.
- Yaşam bulgularının neler olduğunu söyleyebilir.
- Hasta/yaralının değerlendirme basamaklarını sayabilir.
- Hasta/yaralının birincil değerlendirmesini yapabilir.
- Hasta/yaralının ikincil değerlendirmesini yapabilir.

"Görünmez Kaza Dediğin Senin Görmediğindir"

Hasta/yaralının sağ kalım ve sağlıklı kalım oranını artırmak için olay yeri güvenliğini sağlayarak ikincil yaralanmaların önüne geçmek önemlidir. Bunu sağlayabilmek amacıyla ilk yardımın önceliklerinin belirlenmesi, yapılacak müdahale metoduna karar verilmesi ve doğru bir müdahalenin yapılmasında, hasta/yaralının ve olay yerinin erken dönemde değerlendirilmesi çok önemlidir.

Medikal sağlık sorunları veya travma sonrası hasta/yaralılarda ortaya çıkabilecek sorunlarda durumun ciddiyetinin belirlenmesi, yapılacak müdahale önceliklerine karar verilmesi, müdahale metoduna karar verilmesi ve doğru bir müdahalenin sağlanması amacıyla değerlendirme yapılır. Karar verilen yöntemlerin başarılı bir şekilde yapılabilmesi için insan vücudunun yapısının, mekanizmasının, yaşam bulgularının ve değerlendirme basamaklarının bilinmesi önemlidir.

Vaka Örneği

Zeynep 112 acil sağlık hizmetleri istasyonunda çalışıyordu. Çok yoğun bir nöbetten çıkmıştı. Ankara'ya ailesinin yanına gitmek için iznini planladı ve tüm hazırlıklarını tamamlayarak terminale gidip Ankara otobüsüne bindi. Çok heyecanlıydı beklediği an gelmişti ailesini görebilecekti. Otobüs terminalden çıkış yaptıktan kısa bir süre sonra yorgunluğunda etkisiyle gözlerini kapadı. Birden bir gürültüyle uyandı, otobüsün yavaşlamaya başladığını herkesin panikle otobüsün camlarından dışarı baktığını ve kendi aralarında konuştuklarını fark etti. Zeynep merakla dışarı baktığında ilerideki kazayı gördü, birden irkilmişti, birileri olay yerine gider ve yardım eder, benim gitmeme gerek yok birde ben kalabalık etmeyim diye düşündü. İçinden bir ses de gitmesi gerektiğini söylüyordu.

KAYNAKLAR

1. Aksoy, G., Kanan N., Akyolcu N. (2012). Cerrahi Hemşireliği 1, 1. Baskı, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
2. Dilek, O.N. (2003). İlk Yardım Ders Kitabı, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını.
3. Ekşi, A. (2015). Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı, 1. Baskı, İzmir: Kitapana Basım Yayın.
4. Erdil, F. (2010). Kanamalar, Erdil, F., Bayraktar, N., Şenol Çelik, S. (Eds.). Temel İlk Yardım, 2. Baskı, Ankara: Elif Yayınevi.
5. Fischer, S. (2008). İlk Yardım Klavuzu. Ataman, S. (Çeviri.). 1. Baskı, İstanbul: Mikado Yayıncılık.
6. İnan, F., Kurt, Z., Kubilay, İ. (2011). Temel İlk Yardım Uygulamaları Eğitim Kitabı, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını.
7. Kuş, G. (2014). Temel İlk Yardım Bilgisi, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
8. Markenson, D., Ferguson, J.D., Chameides, L., Cassan, P., Chung K., ve ark. (2010). 'First Aid:2010 American Heart Association and American Red Cross Guidelines for First Aid'.
9. Özel, G., Özel B., Özcan, C. (2016). İlk ve Acil Yardım Teknikerliği-Paramedik, 1. Baskı, Ankara:Güneş Tıp Kitabevleri.
10. Sökmen, S., Topgül, K. (2010) Tün Yönleriyle Şok, 1. Baskı, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
11. T.C. Milli Eğitim Acil Sağlık Hizmetleri Kanamalar. Ankara, 2011.
12. Thygerson A., Gulli B., Krohmer R.J. (2008) İlk Yardım. Karahasanoğlu Özkan Ç. (Çeviren) 1. Baskı, İstanbul:Gelecek Atölyesi Yayımcılık Ltd.
13. Yavuz, M. (2003). Kanamalar. Dramalı, A., Kaymakçı, Ş., Özbay, T., Yavuz, M., Demir, F., (Eds.). Temel İlk Yardım Uygulamaları, İzmir. Ege Üniversitesi Basımevi.
14. Yavuz, S., Yavuz, G. (2017). Paramedikleri İçin Hastane Öncesi Acil Tıp, 1. Baskı,Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

3. Bölüm

TEMEL YAŞAM DESTEĞİ

DR. MUSTAFA YORGANCI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Ani kalp durmalarında erken müdahalenin önemini öğrenir.
- Yaşam kurtarma zincirinin halkalarını ve önemini öğrenir.
- Temel yaşam desteği uygulama basamaklarını sırasıyla öğrenir.
- Temel yaşam desteğine başlama ve sonlandırma kriterlerini öğrenir.
- Otomatik eksternal defibrilatör cihazının uygulama basamaklarını sırasıyla öğrenir.

Her kim bir can kurtarırsa, bütün insanları kurtarmış gibi olur.
Kur'an-ı Kerim (Maide Suresi 32. Ayet)

Ani kalp durması, ülkemizde ölüm sebeplerinin ilk sırasında yer almaktadır. Türkiye'de yılda yaklaşık 100.000 kişinin bu nedenle hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Ölümlerin %85'i de hastane dışında gerçekleşmektedir. Avrupa Resusitasyon Konseyi (ERC), 2015 yılında yayınladığı son kılavuzlarında ani kalp durmalarında hızlıca ve kesintisiz bir şekilde "*Yaşam Kurtarma Zinciri*"nin oluşturulması durumunda hastaların sağ kalım oranının artırılabileceğini belirtmektedir.

Ani kalp durmasında en kritik süre, kalp durmasını takiben ilk dakikalardır. Bu altın dakikalarda kalp durmasının erken tanınması ve hızlıca A*cil Çağrı Numarası*nın (112) aranması, yardım gelene kadar etkili *Temel Yaşam Desteği* (TYD) uygulamaları ve ilk dakikalarda olabildiğince hızlı olarak kalbe elektroşok işleminin uygulanması, beyinde hasar gelişimini azaltacak ve dolayısıyla hayatta kalma olasılığını artıracaktır. Genellikle bu kritik zamanda sağlık personeli olmayan halktan kişiler bulunduğuna göre, bu işlemleri de onların yapması gerekir. Aksi halde sağlık personeli ulaştığında hastanın hayata geri dönme ihtimali azalmış olabilir. Ülkemizde ambulans hizmetleri, acil servisler ve yoğun bakım üniteleri gün geçtikçe daha da gelişmesine karşın, ambulans veya hastane müdahalesi öncesi ilk dakikalarda olay yerindeki kişilerce yapılması gereken işlemler, etkin bir şekilde yapılamamaktadır.

Kalbin ve solunumun durması, yaşamsal organlara O_2 taşınmasını kesintiye uğratır. Böyle bir beyne 4-6 dakika içinde tekrar O_2 ulaştırılamazsa hücre ölümleri başlar. 10 dk. O_2'siz kalan beyin hücreleri geri dönüşü olmayacak şekilde canlılığını yitirir. Beyin hücreleri ölen insanlar, yeniden kalbi çalıştırılıp hayata döndürülseler bile bitkisel hayatta kalıp bir daha normal hayat süremezler.

Bir acil durumun ilk birkaç dakikasında alınan önlemler ve gerçekleştirilen ilk yardım uygulamaları hastanın yaşamda kalabilmesi için son derece önemlidir. Söz konusu durum solunum ve/veya kalp durmasını içeriyorsa, hastanın profesyonel ekibin gelmesini bekleyecek kadar vakti olmayabilir. Solunum ve kalp durmasını içeren herhangi bir acil durumla yaşamın her seviyesinde ve her yerde karşılaşılabilir. Bu durumda hastaya dakikalar içinde müdahale etmek gerekir. Bu müdahaleyi başlatacak olanlar, hastanın o an için yanında bulunanlar yani ilk yardımcılardır. Bu durumda yapılması gereken TYD basamaklarının zaman geçirilmeden uygulanmasıdır.

Bu bölümde ani kalp durmasını takiben ilk kritik dakikalarda olay yerindeki ilk yardımcılar tarafından yapılması gereken hayat kurtarıcı müdahaleler anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda okuyucular, ani kalp durmaları, yaşam kurtarma zinciri ve TYD ile otomatik kalp şok cihazları (otomatik eksternal defibrilatör/OED) hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKLAR

1. European Resuscitation Council (ERC). (2015) Temel Yaşam Desteği 2015 Kılavuzları Erişim Tarihi: 01.10.2018 https://www.erc.edu/
2. Ekşi, A., Zoghi, M., Çertuğ, A. (2017). Temel ve İleri Yaşam Desteği, İzmir: Kitap Ana
3. Özel, G., Akbuğa Özel, B., Özcan C., Sarugan M. (2017). İlk Yardım, Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri
4. Türk Kızılayı. (2017). İlk Yardım El Kitabı, Ankara: Matsa Basımevi.

4. Bölüm

HAVA YOLUNA YABANCI CİSİM KAÇMASINDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. AYŞE ELKOCA

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Hava yolu tıkanıklıklarının çeşitlerini söyleyebilir.
- Hava yolu tıkanıklıklarının nedenlerini söyleyebilir.
- Hava yolu tıkanıklığının kısmi ya da tam olduğunu yorumlar.
- Hava yolu tıkanıklıklarında gerekli ilk yardım uygulamasını yapar.
- Yaptığı uygulamanın etkinliğini değerlendirir.

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi
Kanuni Sultan Süleyman

Yabancı cisim aspirasyonu, soluk borusunun havanın geçişini engelleyecek derecede tıkanması olarak tanımlanır. Bu durum ülkemizde ve dünyada çok sık karşımıza çıkan ve ölüme sebep olan hastalıklar arasındadır. En sık 6 ay-3 yaş arası çocuklarda görülür ve kısa sürede bilinç kaybı ve müdahale edilmezse ölümle sonuçlanabilir.

Bu bölümde hava yoluna yabancı cisim kaçması durumunda yapılması gereken ilk yardım uygulamaları anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

Suzan ve Ceren salonda hem sohbet ediyor hem de akşam yemeği yiyordur. Ceren hararetle bir şeyler anlatıyor, hem de hızlıca yemek yiyordur. Suzan yemek almak için masadan ayrılır, kendine servis yaparken Ceren'in konuşmasının birden yarıda kesildiğini fark eder. Salona doğru Ceren'e seslenir ancak yanıt alamaz. Endişelenip içeri Ceren'in yanına gider. Arkadaşının elleri ile boğazını tutup acı çektiğini görür. Ceren'e ne olduğuyla ilgili soru sorar ancak yanıt alamaz ve arkadaşının morarmaya başladığını görür. Bunun üzerine Suzan arkadaşının soluk borusuna yiyecek kaçmış olduğunu anlar.

KAYNAKLAR

1. Cecchetto, G., Viel, G., Cecchetto, A., Kusstatscher, S., Montisci, M. (2011). Fatal splenic rupture following Heimlich maneuver: case report and literature review. Am J Forensic Med Pathol, 32(2):169-71.
2. Godet, M., Chevillotte, J. (2015). [Nursing care of airway obstruction caused by food]. Rev Infirm, (211):47-8
3. Heimlich, H.J., Patrick, E.A. (1990). The Heimlich maneuver. Best technique for saving any choking victim's life. Postgrad Med, 01;87(6):38-48, 53.
4. Hoffman, J.R. (1982). Treatment of foreign body obstruction of the upper airway. West. J. Med, 136(1):11-22. (Erişim Tarihi Mayıs 2018).
5. Ichikawa, M., Oishi, S., Mochizuki, K., Nitta, K., Okamoto, K., Imamura, H. (2017). Influence of body position during Heimlich maneuver to relieve supralaryngeal obstruction: a manikin study. Acute Med Surg, 4(4):418-425.
6. Kinoshita, K., Azuhata, T., Kawano, D., Kawahara, Y. (2015). Relationships between pre-hospital characteristics and outcome in victims of foreign body airway obstruction during meals. Resuscitation, 88:63-7.
7. Lippmann, J., Taylor, D.M., Slocombe, R., McDonald, C.F., Walker, T., Nolan, G. (2013). Lateral versus anterior thoracic thrusts in the generation of airway pressure in anaesthetised pigs. Resuscitation,, 84(4):515-9.
8. Matharoo, G., Kalia, A., Phatak, T., Bhattacharyya, N. (2013). Diaphragmatic rupture with gastric volvulus after Heimlich maneuver. Eur J Pediatr Surg, 23(6):502-4.
9. National Safety Council. Choking prevention and rescuetips. 2016. http://www.nsc.org/learn/ safety-knowledge/Pages/safety-at-home-choking.aspx. (Erişim Tarihi 6 Ekim 2018).
10. Nilsson, O., Norlander, T., Linder, A. (2012). (Foreign body in the airways). Lakartidningen, 109(51-52):2361-5.
11. Onan, A., Simsek, N., Elcin, M., Turan, S., Erbil, B., Deniz, K.Z. (2017). A review of simulation-enhanced, team-based cardiopulmonary resuscitation training for undergraduate students. Nurse Educ Pract, 27:134-143.
12. Pai-Dhungat, J.V., Parikh, F. (2015). Heimlich Manoeuvre. J Assoc Physicians India, 63(3):123-4.
13. Patsaki, A., Pantazopoulos, I., Dontas, I., Passali, C., Papadimitriou, L., Xanthos, T. (2012). Evaluation of Greek high school teachers' knowledge in basic life support, automated external defibrillation, and foreign body airway obstruction: implications for nursing interventions. J Emerg Nurs, 38(2):176-81.
14. Pavitt, M.J., Swanton, L.L., Hind, M., Apps, M., Polkey, M.I., Green, M., Hopkinson, N.S.(2017). Choking on a foreign body: a physiological study of the effectiveness of abdominal thrust manoeuvres to increase thoracic pressure. Thorax, 72(6):576-578.
15. Roehr, B., Henry H. (2017).BMJ, 09;356:j118.
16. Rottenberg, E.M. (2013). Could there ever be evidence to support using lateral chest thrusts in humans with the victim lying on their side to clear upper-airway obstruction? Resuscitation, 84(6):e69.
17. Shampo, M.A., Kyle, R.A. Henry, H. (2000). Heimlich maneuver. Mayo Clin. Proc, 75 (5) 474.
18. Wolf, D.A. (2001). Heimlich trauma: a violent maneuver. Am J Forensic Med Pathol, 22(1):65-7.
19. Yildirim, E. (2018). Principles of Urgent Management of Acute Airway Obstruction. Thorac Surg Clin, 28(3):415-428.

5. Bölüm

KANAMALAR VE ŞOK

PRM. REYYAN GENÇ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Kanamanın tanımını yapabilir.
- Kanamaları sınıflandırabilir.
- Dış kanamalarda ne yapılması gerektiğini bilir.
- İç kanamalarda ne yapılması gerektiğini bilir.
- Doğal deliklerden olan kanamalarda ne yapılması gerektiğini bilir.
- Şokun sınıflandırılmasını ve şokun evrelerini sayabilir.
- Şokta ne yapılması gerektiğini bilir.

Şok yaşam makinasının raydan çıkmasıdır...

Dolaşım sistemi içerisinde dolaşan kan; oksijenin, besin maddelerinin, hormonların, pıhtılaşma faktörlerinin vb. maddelerin dokulara taşınmasını sağlar. Dokuların beslenmesini sağlayan kanın kaybı durumunda yaşamsal parametreler bozulur ve ölüm tehlikesi oluşturabilir.

Kanama ve şok belli başlı acil sorunlardan biridir ve önlenebilir ölüm nedenleri arasındadır. Bu sebeple kanamalarda hızlı ve etkin müdahale ile hasta/yaralının hayati tehlikesi önlenebilir.

Bu bölümde; hasta/yaralıda meydana gelen kanamalarda kanama durdurma metodlarını uygulayabilecek bilgi ve beceriler anlatılacaktır.

Vaka Örneği

Yetmiş üç yaşındaki kadın evde birden yere yığılır. 10 yıldır tansiyon hastası ve tansiyonun yüksek olduğu, tansiyon ilaçlarını düzenli almadığı, olaydan kısa bir süre önce aniden burun kanaması görüldüğü, fenalaşarak yere yığıldığı, 5 dakika önce bilincinin olduğunu, şimdi ise hiçbir şeye tepki vermediğini ve kustuğu öğrenildi. 112 ekipleri adrese geldiğinde hastanın burnuna kanamanın durması için tampon yapıldığı gözlemlendi ve bilincinin yarı açık sırt üstü yatar pozisyonda olduğu tespit edildi.

KAYNAKLAR

1. Aksoy, G., Kanan, N., Akyolcu, N.(2012). Cerrahi Hemşireliği 1, 1. Baskı, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
2. Dilek, O.N. (2003). İlk yardım Ders Kitabı, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını.
3. Ekşi, A.(2015).Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı, 1. Baskı, İzmir: Kitapana Basım Yayın.
4. Erdil, F. (2010). Kanamalar, Erdil, F., Bayraktar, N., Şenol Çelik, S. (Eds.). Temel İlk yardım, 2. Baskı, Ankara: Elif Yayınevi.
5. Fischer, S. (2008). İlk yardım Klavuzu. Ataman, S. (Çeviri.). 1. Baskı, İstanbul: Mikado Yayıncılık.
6. İnan, F., Kurt, Z., Kubilay, İ. (2011). Temel İlk yardım Uygulamaları Eğitim Kitabı, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını.
7. Kuş, G. (2014). Temel İlk yardım Bilgisi, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
8. Markenson, D., Ferguson, J.D., Chameides, L., Cassan, P., Chung K., ve ark. (2010). 'First Aid:2010 American Heart Association and American Red Cross Guidelines for First Aid'.
9. Özel, G., Akbuğa Özel, B., Özcan, C.(2016). İlk ve Acil Yardım Teknikerliği-Paramedik, 1. Baskı, Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
10. Sökmen, S., Topgül, K. (2010) Tün Yönleriyle Şok, 1. Baskı, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
11. T.C. Milli Eğitim Acil Sağlık Hizmetleri Kanamalar. Ankara, 2011.
12. Thygerson, A., Gulli, B., Krohmer, R.J. (2008) İlk yardım. Karahasanoğlu Özkan Ç. (Çeviren) 1. Baskı, İstanbul: Gelecek Atölyesi Yayımcılık Ltd.
13. Yavuz, M. (2003). Kanamalar. Dramalı, A., Kaymakçı, Ş., Özbay, T., Yavuz, M., Demir, F., (Eds.). Temel İlk yardım Uygulamaları, İzmir. Ege Üniversitesi Basımevi.
14. Yavuz, S., Yavuz, G. (2017). Paramedikleri İçin Hastane Öncesi Acil Tıp, 1. Baskı, Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

6. Bölüm

YARALANMALARDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

PRM. NEJMİYE TOKER

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Yaralanmaların önemini öğrenir.
- Yara çeşitlerini ayırt edebilir.
- Kafatası ve omurga yaralanmalarına ilk yardım uygulayabilir.
- Göğüs yaralanmalarında ilk yardım uygulayabilir.
- Batın yaralanmalarında ilk yardım uygulayabilir.

Yara ile alay eder yaralanmamış olan.
William Shakespeare

Hayatımızda zaman zaman istenmedik durumlarla karşılaşıp kazalara maruz kalmaktayız. Yaşadığımız kazalar genellikle hafif yaralanmalara neden olsa da bazen ciddi yaralanmalar ile de sonuçlanmaktadır. Önemli olan yaralanma durumlarında etkin ve doğru bir ilk yardım ile yaralanmanın olumsuz etkilerini en aza indirebilmektir. Bu bölümde yaralanmalar konusunda doğru ve etkin bir şekilde ilk yardım konusunda neler yapılabileceği anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

Okul çıkışı eve dönerken evinizin iki bina yanındaki apartmanın önünde bir kalabalık gördünüz. Çevredeki kişilerden dış cephe yalıtımı yapılan binanın işçilerinden birinin 5. katta kurulu olan iskeleden aşağı düşmüş olduğunu öğrendiniz. 30 yaşlarında erkek hastanın yerde yattığını sağ üst bacağına bir demir parçasının saplandığını, göğüs bölgesinde bir tarafın nefes alıp vermekle farklı hareket ettiğini, kulağından kanla karışık bir sıvının geldiğini, hastanın bilincinin kapanmak üzere olduğunu ve inlediğini gördünüz. Hastaya yaklaşımınız ve uygulayacağınız ilk yardım nasıl olur?

KAYNAKLAR

1. Akbuğa Özel, B., Özcan,C., Özel,G. (Eds) (2016) *İlk ve Acil Yardım Teknikerliği Paramedik* içinde (s. 419-490) Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
2. Akbuğa Özel, B., Özcan,C., Özel,G., Sarugan,M. (2017) *Üniversiteler, Hemşirelik Fakülteleri ve SHMYO'lar İçin İlk Yardım* içinde (s. 39-54) Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
3. Amerikan Ortopedik Cerrahlar Akademisi (Türkiye 3. Baskısı 1999) *Hasta ve Yaralıların Acil Bakımı ve Nakledilmesi* içinde (s. 139-275) Nasetti Tıbbi Cihazlar San. ve Tic. Ltd. Şti. İstanbul: Mısırlı Matbaacılık.
4. Gürkan,A., Özşahin,A., Şelimen,D., Taviloğlu,K. (Eds) (2008) *Hemşire, Tekniker ve Teknisyenlere Yönelik Travma Resüsitasyon Kursu Kitabı* Ankara: Kuban Matbaacılık Yayıncılık.
5. İnan, H.F., Kubilay, İ., Kurt, Z. (2011) *Temel İlk Yardım Uygulamaları Kitabı* T.C. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Eğitim ve Projeler Daire Başkanlığı.
6. Kahraman Özlü, Z. (2015) *İlk Yardım ve Acil Sağlık Hizmetleri* içinde 7. Ünite Yaralanmalarda İlk Yardım Erzurum: Atatürk Üniversitesi AÖF.
7. Kuş, G. (2014) *Temel İlk Yardım Bilgisi* içinde (s. 60-66) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri.

7. Bölüm

KIRIK, ÇIKIK VE BURKULMALARDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

UZM. PRM./İGU-A SALİH ÖZEN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Kırık, çıkık ve burkulmayı tanımlayabilir.
- Kırık, çıkık ve burkulmaya neden olan etkenleri söyleyebilir.
- Kırık, çıkık ve burkulma belirtilerini sayabilir.
- Kırık, çıkık ve burkulmalarda ilk yardım yöntemlerini uygulayabilir.
- Atel ve tespit yöntemlerini uygulayabilir.

"Kırıklara doğru ve zamanında müdahale edilmezse ciddi hasarlar oluşur; kırılan kalbiniz olsa bile"

Vücudumuzun genel olarak çatısını oluşturan bizim hareket etmemizi sağlayan ve vücudumuza şekil veren bir yapıya sahip olan iskelet sistemimiz 206 kemikten ve bu kemiklerin birbiri ile birleşmesini sağlayan eklemlerden oluşmaktadır. Kemiklerin görevini tam olarak yapabilmesi için sağlam bir yapıda olması önemlidir. Kemiklerin gelişimi 20'li yaşlara kadar devam eder. Farklı nedenlerle kemik yapıda kırılmalar, eklem bölgelerinde çıkık ve burkulmalar oluşabilir. İskelet sisteminde meydana gelen böyle olumsuz durumlarda yapılacak yanlış bir müdahale kişinin bir ömür boyu sağlık sorunları yaşamasına, engelli bir yaşam sürmesine neden olabilir. İskelet sistemi yaralanmalarında doğru müdahale çok önemli olup bu tarz yaralanmaların daha az hasarla ve daha hızlı bir şekilde iyileşmesi sağlanabilir. Bu bölümde kırık, çıkık ve burkulmalarda ilk yardım uygulamaları anlatılmakta olup bölümün sonunda siz değerli okuyucular olay yerinde kırık, çıkık ve burkulmalarda doğru yöntemlerle ilk yardım uygulamaları hakkında bilgi ve beceri sahibi olacaktır.

Vaka Örneği

Yolda iki kardeş yürürken küçük olan Umut Ege kaldırımda ki taşa takılarak düştü. Düşmenin etkisi ile kendini korumak için elini yere dayadı ancak bu esnada sol el bileğinden bir çıtırtı sesi duyarak bağırmaya başladı. Umut Ege'nin yanında olan ablası Yeşim Ece ilk yardım eğitimi almıştı ve hemen kardeşine nasıl olduğunu sordu, o da iyi olduğunu ancak bileğinin çok ağrıdığını söyledi.

KAYNAKLAR

1. Demir, G., Bingöl, N., Karagöz, S. (2013). *İlk Yardım Kaynak Kitabı* (s. 67-78). Ankara: İlk İlk Yardım.
2. Kocatürk, C. (2007). *İlk Yardım el kitabı* (s. 87-95). 4. Baskı. İstanbul: Tumer Eğitim yayıncılık.
3. Özel, G., Akbuğa Özel, B., Özcan, C., Saruhan, M. (2017). *Üniversiteler, Hemşirelik Fakülteleri ve SHMYO'lar için İlk Yardım* (s. 58-64). İstanbul: Güneş Tıp Yayınevleri.
4. Sozen, C. (2012). *İlk Yardım* (s. 117-137). 2. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
5. Suzen, BL. (2015). *Temel İlk Yardım* (s. 125-140). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
6. Yuksel, S., Cücen, Z. (2016). *İlk Yardım ve Temel Uygulamalar* (s. 105-130). 4. Baskı. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

8. Bölüm

ISI DEĞİŞİKLİKLERİNDE İLK YARDIM UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. SONGÜL DEMİR

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Yanık çeşitleri, sıcak ve soğuk acil çeşitlerini bilmeli.
- Yanık, sıcak ve soğuk acillerin şiddetini belirleyebilmeli.
- Yanık, sıcak ve soğuk acil durumunda ilk yardım basamaklarını uygulayabilmeli.

Yanık yaralanmaları her an, her yerde, herkesi etkileyebilir.
(Dünya Yanık Derneği)

İnsanoğlu içinde bulunduğu ortamda meydana gelen anormal sıcaklık değişimlerinden etkilenebilmektedir. Çok sıcak veya soğuk hava insan vücudunda ölüme kadar gidebilen farklı etkilere neden olmaktadır. Bu etkiler sıcaklık dereceleri, kıyafetler, kişinin yaşı, kişisel özellikleri, mevcut hastalıkları gibi birçok kişisel ve çevresel etkene bağlı olarak değişmektedir. Bu bölümde; çevresel acillerden yanıklar, sıcak aciller ve soğuk aciller anlatılacaktır.

Vaka Örneği

28 yaşında bayan hasta evde çıkan yangına maruz kalmıştır. Yapılan ilk muayenesinde ağız ve burun boşluklarında siyah partiküller olduğu görülmekte ve vücudunun ön gövdesinde, bacaklarda büller görülmektedir. Bilinen bir hastalığı, sürekli kullandığı ilaç yoktur. İlk yardımı nasıl yaparsınız.

KAYNAKLAR

1. Ahmadi, H., Durrant, C.A.T., Sarraf, K.M., Jawad, M. (2008). Chemical burns: A review. Current Anaesthesia ve Critical Care, 19(5-6): 282–286. doi: https://doi.org/10.1016/j.cacc.2008.09.015
2. Aksu, N.M., (2013). Termal yanıklar. Schwartz, L.R., Balakrishnan, C. (ed.), Çete, Y., Denizbaşı, A., Çevik, A.A., Oktay, C., Atilla, R. (Çev. Ed.), Tintinalli Acil Tıp Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu içinde (s. 1374-1381), Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
3. Andersen, A.M.N., Vastrup, P., Wohlfahrt, J., Andersen, P.K., Olsen, J., Melbye, M. (2002). Fever in pregnancy and risk of fetal death: a cohort study. The Lancet, 360(9345): 1552-1556. doi: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)11518-2
4. Arnoldo, B.D., Purdue, G.F. (2009). The diagnosis and management of electrical ınjuries. Hand Clinics, 25 (4): 469-479. doi: https://doi.org/10.1016/j.hcl.2009.06.001
5. Ayli, E.E., Ingraffea, A., Weinman, M., Gloster, H.M. (2012). Chilblains in a Mohs Histotechnician. Dermatologic Surger, 38(9): 1555–1556. doi: https://doi.org/10.1111/j.1524-4725.2012.02461.x
6. Becker, J.A., Stewart, L.K., (2011). Heat-related illness. American Family Physician. 83(11): 1325-1330. Erişim: https://www.aafp.org/afp/2011/0601/p1325.html Erişim tarihi: 18.02.2020
7. Bobb, J.F., Obermeyer, Z., Wang, W., Dominici, F. (2014). Cause-specific risk of hospital admission related to extreme heat in older adults. JAMA, 312(24): 2659-2667. doi: 10.1001/jama.2014.15715
8. Boduç, N.K., (2013). Yanıklı çocukların bakımı. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 17(2): 89-95. Erişim: http://dergipark.gov.tr/download/article-file/260217 Erişim tarihi: 06.10.2018
9. Brown, D.J.A., Brugger, H., Boyd, J., Paal, P. (2012). Accidental hypothermia. The New England Journal of Medicine, 367(20): 1930-1938. doi: https://doi.org/10.1056/NEJMra1114208
10. Bruckner, T.A., Modin, B., Vagerö, D. (2013). Cold ambient temperature in utero and birth outcomes in Uppsala, Sweden, 1915–1929. Annals of Epidemiology, 24(2): 116-121. doi: https://doi.org/10.1016/j.annepidem.2013.11.005
11. Considine, J., Smith, R., Hill, K., Weiland, T. (2010). Older peoples' experience of accessing emergency care. Australasian Emergency Nursing Journal, 13(3): 61-69. doi: https://doi.org/10.1016/j.aenj.2010.05.001
12. Çiftçi, İ., Arslan, K., Altunbaş, Z., Kara, F., Yılmaz, H. (2012). Epidemiologic evaluation of patients with major burns and recommendations for burn prevention. Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi, 18(2): 105-110. doi: 10.5505/tjtes.2012.45538
13. Çizmeci, O., Kuvat, S.V. (2011). Yanık hastalarında yara bakımı. Türk Yoğun Bakım Derneği Dergisi / Journal of the Turkish Society of Intensive Care, 9 (1): 51-54. Erişim: http://www.turkishjic.org/archives/archive-detail/article-preview/yanik-hastalarinda-yara-bakimi/4390 Erişim tarihi: 04.09.2018
14. Danzl, D.F., Pozos, R.S. (1994). Accidental hypothermia. New England Journal of Medicine, 331: 1756–1760. doi: 10.1056/NEJM199412293312607
15. Dreier, J.W., Andersen, A.M., Berg-Beckhoff, G. (2014). Systematic review and meta-analyses: fever in pregnancy and health impacts in the offspring. Pediatrics, 133(3): e674-e688. doi: https://doi.org/10.1542/peds.2013-3205
16. Duzinski, S.V., Barczyk, A.N., Wheeler, T.C., Iyer, S.S., Lawson, K.A. (2014). Threat of paediatric hyperthermia in an enclosed vehicle: a year-round study. Injury Prevention, 20: 220-225. doi: http://dx.doi.org/10.1136/injuryprev-2013-040910
17. Ege, R. (1999). Kaza, Hastalık ve Yaralanmalarda İlk ve Acil Yardım. Türk Hava Kurumu Basımevi.

18. Glazer, J.L. (2005). Management of Heatstroke and Heat Exhaustion. American Family Physician. 71(11): 2133-2140. Erişim: https://www.aafp.org/afp/2005/0601/p2133.html Erişim tarihi: 18.02.2020
19. Grunwald, T.B., Garner, W.L. (2008). Acute burns. Plastic and Reconstructive Surgery, 121(5): 311e-319. doi: 10.1097/PRS.0b013e318172ae1f
20. Gündüz, M. (2017). Konya bölgesinde çocuk yanıkları ve özellikleri. Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 48(3): 80-83. Erişim: http://dergipark.gov.tr/download/article-file/337988 Erişim tarihi: 25.08.2018
21. Handford, C., Buxton, P., Russell, K., Imray, C.E.A., McIntosh, S.E., Freer, L., Cochran, A. ve ark. (2014). Frostbite: a practical approach to hospital management. Extreme Physiology ve Medicine, 3(1): 7. doi: http://doi.org/10.1186/2046-7648-3-7
22. Hofmeyr, R. (2017). Wilderness cold-exposure injuries: An African perspective. SAMJ, 107(7): 566- 570. doi: http://dx.doi.org/10.7196/SAMJ.2017.v107i7.12610
23. Imray, C., Grieve, A., Dhillon, S., Caudwell Xtreme Everest Research Group. (2009). Cold damage to the extremities: frostbite and non-freezing cold injuries. Postgrad Med J., 85 (1007): 481-488. doi: http://dx.doi.org/10.1136/pgmj.2008.068635
24. İnanç, B.B., Şahin, D.S., Demir, C. (2013). Mardin il merkezinde 1-6 yaş grubu çocuğu olan annelerin yanıklarda ilk uygulamalarının incelenmesi. Journal of Clinical and Analytical Medicine, 4(3): 175-178. doi: 10.4328/JCAM.974
25. Joseph, M., Adam, Y. (2011). Heat Stroke: Helping patients keep their cool. The Nurse Practitioner, 36 (5): 48–52. doi: 10.1097/01.NPR.0000396476.99238.39
26. Karaveli, T.Ç., Karakaya, A.E., Karaveli, A. (2016). Doğu Akdeniz bölgesindeki yanıklı çocukların epidemiyolojik özellikleri. Çocuk Cerrahisi Dergisi, 30(2): 95-101. doi: 10.5222/JTAPS.2016.095
27. Kavurmacı, M., Kucukoglu, S. (2015). Determination of the pre-hospital practices performed for children with burn ınjuries. Journal of Clinical and Analytical Medicine, 6(suppl 6): 806-810. doi: 10.4328/JCAM.3645
28. Kaya, F.B. (2016). Yanıklar. Gürkan Özel, Betül Akbuğa Özel, Cihangir Özcan (Ed), İlk ve Acil Yardım Teknikerliği-Paramedik içinde (s. 504-515). Ankara: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.
29. Kaneko, T., Tanaka, H., Yamada, S., Kitada, M., Sakurai, T., Harada, M., Kimura, F. ve ark. (2017). Predictors of inhalation burn injury using fire site information. Annals of Burns and Fire Disasters, 30(4): 275–277. Erişim: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6033479/ Erişim tarihi: 28.08.2018
30. Kim, P., Tahon, T., Fetzer, M., Tobias, J. (2013). Perioperative hypothermia in the pediatric population: A quality improvement Project. American Journal of Medical Quality, 28(5): 400–406. doi: 10.1177/1062860612473350.
31. Luz, D.P., Millan, L.S., Alessi, M.S., Uguetto, W.F., Paggiaro, A., Gomez, D.S., ve ark. (2009). Electrical burns: a retrospective analysis across a 5-year period. Burns, 35(7): 1015–1019. doi: https://doi.org/10.1016/j.burns.2009.01.014
32. Macario, A., Dexter, F. (2002). What are the most important risk factors for a patient's developing intraoperative hypothermia?. Anesth Analg, 94(1): 215-220. doi: 10.1213/00000539-200201000-00042
33. McIntosh, S.E., Opacic, M., Freer, L., Grissom, C.K., Auerbach, P.S., Rodway, G.W. ve ark. (2014). Wilderness Medical Society practice guidelines for the prevention and treatment of frostbite: 2014 update. Wilderness Environmental Medicine, 25(4): 43-54. doi: https://doi.org/10.1016/j.wem.2014.09.001

34. Murphy, J.V., Banwell, P.E., Roberts, A.H., McGrouther, D.A. (2000). Frostbite: pathogenesis and treatment. The Journal of Trauma, 48(1):171–178. Erişim: https://journals.lww.com/jtrauma/toc/2000/01000 Erişim tarihi: 11.10.2018

35. Sarı, O., Onar, T., Aydoğan, Ü. (2011). Birinci basamakta yara ve yanık bakımı. Smyrna Tıp Dergisi, 1: 53-58. Erişim: http://www.smyrnatipdergisi.com/dosyalar_upload/belgeler/Yara%20ve%20yan%C4%B1k1341135315.pdf Erişim tarihi: 28.08.2018

36. Sokhal, A.K., Lodha, K.G., Kumari, M., Paliwal, R., Gothwal, S. (2017). Clinical spectrum of electrical burns – A prospective study from the developing World. Burns, 43(1): 182-189. doi: https://doi.org/10.1016/j.burns.2016.07.019

37. Tander, B., Baris, S., Karakaya, D., Ariturk, E., Rızalar, R., Bernay, F. (2005). Risk factors influencing inadvertent hypothermia in infants and neonates during anesthesia. Pediatric Anesthesia, 15: 574-579. doi: https://doi.org/10.1111/j.1460-9592.2005.01504.x

38. T.C. Sağlık Bakanlığı, 2012. Yanık Yaralanmaları Tedavi Algoritması.

39. Thom, D. (2017). Appraising current methods for preclinical calculation of burn size – A pre-hospital perspective. Burns, 43(1): 127-136.doi: https://doi.org/10.1016/j.burns.2016.07.003

40. Vano-Galvan, S., Martorell, A. (2012). Chilblains. CMAJ, 184(1): 67. doi: 10.1503/cmaj.11010

41. Waibel, B.H., Durham, C.A., Newell, M.A., Schlitzkus, L.L., Sagraves, S.G., Scott, G. ve ark. (2010). Impact of hypothermia in the rural, pediatric trauma patient. Pediatric Critical Care Medicine, 11(2): 199-204. doi: 10.1097/PCC.0b013e3181b80500

42. Wang, C. (2014). Assessment and Physiology of Burns. Scher C.S. (Ed.), Anesthesia for Trauma New Evidence and New Challenges içinde (s. 271-291). Springer.

43. World Health Organization. (2008). The Global Burden of Disease: 2004 Update. Geneva Erişim: http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/GBD_report_2004update_full.pdf Erişim tarihi: 10.10.2018

44. World Health Organization, Burns fact sheet. Erişim: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs365/en/ Erişim tarihi: 8.09.2018

9. Bölüm

BİLİNÇ DÜZEYİ DEĞİŞİKLİKLERİNDE İLK YARDIM UYGULAMALARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI TOK ÖZEN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Bilinç değişikliklerini tanımlar.
- Bilinç değişikliklerinin derecelerini sayabilir.
- Bilinç değişikliklerinin derecelerine göre belirtilerini bilir.
- Bilinç değişikliklerine neden olan durumları öğrenir.
- Bilinç değişikliklerinde yapılması gereken ilk yardım uygulamalarını bilir.
- Bilinç değişikliklerinde yapılması gereken ilk yardım uygulamalarını yapabilir.

"Delirmenin insanı yaşattığı söylenir; en azından bilinç kaybolduğu için daha az acı çekilir; ölü gibi uyunur"
Victor Hugo

Bilinçli olma durumu ya da uyanıklık ve farkındalık, bilateral serebral hemisferler, talamus, hipotalamus, beyin sapı gibi birçok serebellar yapı ve kontrol merkezinin duyu organları ile etkileşimli çalışması yoluyla devam eden bir süreçtir. Bilinç bulanıklığı ya da kaybı bilinç düzeyindeki farklı derecede değişiklikleri ifade eder. Bilinç düzeyinin değişmesi kontrol merkezleri ile duyu organları arasındaki çalışma düzeninin bozulması ve bireyin oryantasyonunun bozulması durumu olup önemli bir durumdur. Acil servise başvuruların %3-10'luk bölümünü çeşitli derecelerde bilinç değişiklikleri ile birlikte gelişen durumlar oluşturur. Bilinç değişiklikleri, hayati önem arz etmesi nedeniyle hızlı ve acil müdahale gerektiren durumlardır.

Bilinç değişikliklerinde acil tıbbi müdahalenin başlamasına kadar geçen zamanda yapılacak doğru ve etkili ilk yardım uygulamaları komplikasyonları önlemek için önemlidir. Bu bölümde farklı seviyelerdeki bilinç değişikliklerinin tanımı ve bilinç değişikliklerinde yapılacak ilk yardım uygulamaları anlatılmaktadır.

Bu bölümde okuyucuların, farklı derecelerde bilinç değişikliği yaşayan bir bireye (yaralı/hasta/kazazede) nasıl yaklaşılacağı ve bilinç değişikliklerinde yapılması gereken ilk yardım uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmaları ile teorik bilgilerini uygulayabilecek düzeyde beceri geliştirebilmeleri amaçlanmaktadır.

Vaka Örneği

Onur üniversitede ilk ve acil yardım programında öğrenciydi. Uzun zamandır ailesini görmediği için o hafta sonu ailesini görmek üzere yola çıktı. Gece giderken bindiği otobüs yolda aniden durdu. Diğer yolcularla birlikte camdan bakmaya çalıştı ve iki arabanın birbirine çarptığını gördü. Arabadan inen başka yolcularla beraber o da indi. Kendine güvenmesi ve insanlara yardım etmesi gerektiğini hissediyordu. Eli kolu bağlı duramazdı. "İnşallah yanlış bir şey yapmam" diye içinden dua etti.

Arabanın yanında bağıran kadını gördü. Ne olduğunu sorunca kadın yerdeki baygın halde yatan kocasını gösterdi. Karanlıkta tam seçememişti. Otobüsün ışıklarını o yöne çevirip çeviremeyeceğini sordu. Evet adam oracıkta baygın yatıyordu. Seslendi. Ama tepki gelmedi. Şimdi ne yapacaktı.

KAYNAKLAR

1. Bayraktar, N. (2012). Diğer Acil Durumlar. Temel İlk Yardım içinde. Erdil, F. Bayraktar, N., Şenol Çelik, S. (ed). 3. baskı. Efil Yayınevi. Ankara.
2. Ertan, S. (2010). İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri No: 70 İç Hastalıklarında Aciller. (ed.) Mehmet Rıza Altıparmak. 1. basım. Doyuran Matbaası: İstanbul
3. İnan, H.F., Kurt, Z., Kubilay, İ. (2011). T.C. Sağlık bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İlk Yardım ve Acil Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı Temel İlk Yardım Uygulamaları Eğitim Kitabı
4. Özel, G., Akbuğa Özel, B., Özcan, C., Sarugan, M. (2017). Üniversiteler, Hemşirelik Fakülteleri ve SHMYO'lar İçin İlk Yardım. Güneş Tıp Kitabevleri Ankara.
5. Sözen, C. (2012) İlk Yardım. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.
6. Süzen, L.B. (2014). Temel İlk yardım. Nobel Tıp Kitabevleri. İstanbul
7. Türk Dil Kurumu (2018). Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bd99411474134.66982148. Erişim Tarihi. 15.09.2018.
8. Türk Kızılayı. (2013). İlk Yardım El Kitabı. 11. Basım. Ofis Ostim. Ankara.
9. Yüksel, S., Cücen, Z. (2016). İlk Yardım ve Temel Uygulamalar. 4. Basım. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.v

10. Bölüm

DİĞER TİBBİ DURUMLARDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI TOK ÖZEN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Hipoglisemiyi ve hiperglisemiyi tanımlar, bunlara neden olan faktörleri bilir.
- Hipoglisemi ve hiperglisemi yaşayan bireylere ilk yardım uygulamalarını yapabilir.
- Febril konvülsiyonu tanımlar, neden olan faktörleri bilir.
- Febril konvülsiyon yaşayan bireylere ilk yardım uygulamalarını yapabilir.
- Epilepsiyi tanımlar, epilepsi gelişmesine neden olan faktörleri bilir.
- Epilepsi yaşayan bireylere ilk yardım uygulamalarını yapabilir.
- Akut batını tanımlar, akut batın gelişmesine neden olan faktörleri bilir.
- Akut batın yaşayan bireylere yapılacak ilk yardım uygulamalarını yapabilir.
- Akut solunum yetmezliğini tanımlar, neden olan faktörleri bilir.
- Akut solunum yetmezliği yaşayan bireylere ilk yardım uygulamalarını yapabilir.

İki nimet vardır ki insanların çoğu onu bilmezler;
vücut sağlığı, vicdan rahatlığı...
Hz. Muhammed (S.A.V)

Akut tıbbi durumlar bazen bir hastalık belirtisi olarak, bazen de var olan hastalıkların semptomları olarak gelişebilir. Temel sebep ne olursa olsun, akut gelişen bu durumlar erken ve etkin müdahale edilmezse tehlikeli sonuçlara sebebiyet verir. Bu durumlarda yapılacak hızlı ve etkin ilk yardım uygulamaları komplikasyon gelişimini engeller, sakatlıkları önler, mortaliteyi azaltır.

Bu bölümde kan glukozu değişikliklerine bağlı acil durumlar, febril konvülsiyon ve epilepsi gibi havaleyle seyreden durumlar, akut solunum yetmezliği ve akut batın gelişimi, nedenleri, belirtileri ve yapılması gereken ilk yardım uygulamaları anlatılmaktadır. Göğüs ağrısı olan hastaya yaklaşım, 11. bölümde anlatıldığı için burada tekrar anlatılmayacaktır. Öğrenciler kan glukozu değişikliklerinde, havale durumlarında, akut karın ağrısı ve akut solunum yetersizliklerinde ilk yardım uygulamaları hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Yılmaz işinden çıkmış, evine dönmek üzere tren istasyonunda bekliyordu. Trenin gelmesine 5 dakika kadar vardı ki, arkadan bir çığlık sesi duyuldu. Kafasını çevirdiğinde 30'lu yaşlarda bir kadının kucağında kasılmış haldeki çocuğu gördü. Kadın yardım edin diye bağırıyor, ağlıyor, bir yandan da çocuğunu korumaya çalışıyordu.

Çevreden birkaç kişi yardıma geldi. Birisi çocuğun üzerine su döktü. Diğeri ağzını açmaya çalışarak su içsin kendine gelir diyordu. Tren geldiğinde ortalığın sakinleştiğini fark etti. Çocuğun üstü ıslanmıştı, ağzından kan geliyordu ve ağlıyordu. Anne buz gibi havada ne yapacağını bilemeyerek bakıyordu. Herkes trene bindi ve uzaklaştı.

KAYNAKLAR

1. Bayraktar, N. (2012). Diğer Acil Durumlar. Temel İlk Yardım içinde. Erdil, F. Bayraktar, N., Şenol Çelik, S. (ed). 3. baskı. Efil Yayınevi. Ankara.
2. Ertan, S. (2010). İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri No: 70 İç Hastalıklarında Aciller. (ed.) Mehmet Rıza Altıparmak. 1. basım. Doyuran Matbaası: İstanbul
3. İnan, H.F., Kurt, Z., Kubilay, İ. (2011). T.C. Sağlık bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İlk Yardım ve Acil Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı Temel İlk Yardım Uygulamaları Eğitim Kitabı
4. Özel, G., Akbuğa Özel, B., Özcan, C., Sarugan, M. (2017). Üniversiteler, Hemşirelik Fakülteleri ve SHMYO'lar İçin İlk Yardım. Güneş Tıp Kitabevleri Ankara.
5. Sözen, C. (2012) İlk Yardım. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.
6. Süzen, L.B. (2014). Temel İlk yardım. Nobel Tıp Kitabevleri. İstanbul
7. Tok Özen, A. (2016). Diyabet Sohbetleri ile Yapılandırılmış Eğitim Programının İnsülin Kullanan Tip 2 Diabetes Mellituslu Hastalarda Hipoglisemi Üzerine Etkisi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
8. Türk Kızılayı. (2013). İlk Yardım El Kitabı. 11. Basım. Ofis Ostim. Ankara.
9. Yüksel, S., Cücen, Z. (2016). İlk Yardım ve Temel Uygulamalar. 4. basım. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.

11. Bölüm

GÖĞÜS AĞRILI HASTADA İLK YARDIM UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. BELİZ YEKELER KAHRAMAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Kardiovasküler sistemin anatomisi ve çalışma prensibini öğrenir.
- Göğsü ağrıyan hastayı değerlendirir.
- Göğüs ağrısında belirtileri söyleyebilir.
- Göğüs ağrısında ilk yardım uygulamalarını yapabilir.

"Dökmeye niyetim yok içimi. Zor sığdırdım zaten."

Cemal Süreya

Acil servise başvuran hastalarda en sık şikayetlerden bir tanesi göğüs ağrısıdır. Göğüs ağrısının nedeni kalp, akciğer, mediasten, özefagus veya mideden kaynaklanan herhangi bir hastalık olabilir. Kalp kaynaklı olmayan göğüs ağrısı her iki cinste görülmekte, görülme sıklığı yaş ilerledikçe artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre kardiyovasküler hastalıklar dünya genelinde birinci sırada ölüm nedenidir. 2016 yılında tüm küresel ölümlerin içinde tahminen 17,9 milyon insan, yani %31,1'i kardiyovasküler hastalıklar nedeniyle ölmüştür. Ölümlerin dörtte üçünden fazlası düşük ve orta gelirli ülkelerde gerçekleşmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde erişkilerin %25'ten fazlasında, Avustralya'da %33, İspanya'da %8-28, Arjantin'de %24 ve Güney Çin'de %21 oranında görülür. Bir çalışmada kalp kaynaklı olmayan göğüs ağrısı yapan en sık neden %41 ile gastroözofageal reflü hastalığıdır. Kalp kaynaklı olmayan göğüs ağrısının nedenleri %36'sında göğüs duvarı kaynaklı, %8-50'sinde psikiyatrik kaynaklı, %5'inde pulmoner kaynaklı, %16'sında kardiyak kaynaklı, %19'unda gastrointestinal kaynaklıdır. Kalp kaynaklı göğüs ağrısı ise mortalite riski yüksek, hemen müdahale edilmesi gereken acil bir durumdur. Acil servise başvuran göğüs ağrılı olguların %40-60'ı kalp kaynaklı göğüs ağrısı olmadığı için taburcu edilmektedir. Fakat bu sayıya rağmen kardiyovasküler hastalıklara bağlı ölümler dünyada halen ölüm nedenlerinin başında gelmektedir. Bu nedenle göğüs ağrısı şikâyeti ile başvuran her hastada ayırıcı tanı göz önünde bulundurulmalıdır.

Türk Erişkinlerinde Kalp Hastalığı ve Risk Faktörleri (TEKHARF) çalışmasında nedeni bilinen ölümlerin %42,5'inin koroner kalp hastalığı kökenli olduğu bildirilmiştir (Kozan, 2013). Sağlık Bakanlığı sağlık istatistiklerine göre Türkiye'de 2016 yılında miyokart infaktüsü nedeniyle ölüm oranı %41,92'dir. 2016 yılında son 12 ay içinde göğüs ağrısı şikâyeti olanlar ise %6,5'dir. Türkiye istatistik kurumu (TUİK) 2008 verilerine göre kalp krizi görülme sıklığı yaşı 40-44'lü yaşlarda iki katı risk taşımaktadır. TUİK 2017 yılında toplam 416.881 ölen kişi arasında 46.731 kişi miyokart infaktüsü nedeniyle ölmüştür. Birçok kardiyovasküler hastalık, tütün kullanımı, sağlıksız beslenme ve obezite, fiziksel hareketsizlik ve alkolün zararlı kullanımı gibi davranışsal risk faktörlerini ele alarak önlenebilir.

Bu bölümde göğsün anatomisi, göğüs ağrısının epidemiyolojisi, göğsü ağrıyan hastanın değerlendirilmesi, belirtileri ve ilk yardım uygulamaları anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

55 yaşındaki Ahmet Bey evde televizyon seyrederken ani başlayan göğüs ağrısı şikâyeti olduğunu eşine söylüyor. Ahmet Bey 2 yıl önce bir kalp krizi geçirmiş ve geçen ay yine göğüs ağrısı şikâyeti ile acile başvurmuştur. Hastanın ağrısı başlayalı yaklaşık 8 dakika olmuş ve 3 dakika önce bir dil altı ilaç almıştır. Hastanın P: Göğüste ağrı, Q: Bıçak saplanır tarzda batıcı, sıkıştırıcı, R: Sırta, omuza ve çeneye yayılım gösteriyor, S: Şiddetli, T: 8 dakikadır devam ediyor.

Siz orada olsaydınız ne yapardınız?

KAYNAKLAR

1. Bingöl, N.D., Kahraman B.Y. (2018). "Gümüşhane Üniversitesi Personelinin İlk Yardım Temel Uygulamaları ile İlgili Bilgi ve Deneyimlerinin Değerlendirilmesi" *1. Uluslararası Afet Yönetimi Kongresi*. IDMC 2018, 22-24 Ekim 2018, ISBN NO: 978-605-4838-17-2, Gümüşhane
2. Bösner, S., Becker, A., Haasenritter, J., Hani, M.A., Keller, H., Sönnichsen, A.C. (2009). Chest pain in primary care:epidemiology and pre-work-up probabilities. *European Journal of General Practice*. 15: 141-146.
3. Çertuğ, A., Fırat, V., Erhan, E., Akar, G.Ç., Keskin, G., Çelikli, S. ve ark. (2014). İlkYardım. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Kitapları Sağlık Serisi 42, İzmir, Sf:96-98
4. Donovan, K.O. (2011). *Assessment of Chest Pain. Continuing Education.* https://emj.bmj.com/content/18/1/6, Erişim Tarihi: 09.02.2019
5. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), *Cardiovascular Diseases, https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/cardiovascular-diseases-(cvds)* Erişim Tarihi: 09.02.2019
6. Fass, R., Achem, S.R. (2011). Noncardiac chest pain: epidemiology, natural course and pathogenesis. *J Neurogastroenterol Motil*. 2011; 17:110-123
7. Kızıl, M., Üstünkarlı, N., Yıldız, Ş., Kurtel, K., Şemin, İ., Abacıoğlu, Y.H. (2018). İlk Yardım bilgilerinin doğruluğu ve ilkyardım uygulamalarına etkisinin değerlendirilmesi. *Hastane Öncesi Dergisi,* 3(1): 15-30.
8. Kim, J.H., Rhee, P.L. (2012) Recent Advances in Noncardiac Chest Pain in Korea. Gut Liver. 2012; 6 (1):1-9-Kozan Ö. *Kardiyovasküler Hastalıkların Epidemiyolojisi. Temel Kardiyoloji El Kitabı.* Güneş Tıp Kitabevleri, Ayrıntı Basım ve Yayın Matbaacılık Hiz.San. Tic.Ltd.Şti. Ankara, 2013: Sf. 1-3.
9. Milli Eğitim Bakanlığı, Ortak Alanlar, *Dolaşım Sistemi* Ankara, 2012. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Dola%C5%9F%C4%B1m%20sistemi.pdf Erişim Tarihi: 09.02.2019
10. Piazza, G.M., (2014). *First Aid Manual. The Step- By-Step Guide For Everyone. American College of Emergency Physicians. Advancıng Emergency Care.* 5th edition. Newyork. Page: 210-212
11. Schey, R., Villarreal, A., Fass, R. (2007*).* Noncardiac chest pain: current treatment, *Gastroenterol Hepatol*. 3(4):255-262.
12. Singletary, E.M., Zideman, D.A., Buck, E., Chang, W., Jensen, J., and et al. (2015). İnternational consensus on first aid science with treatment recommendations. *Circulation*. 132(16): Part 9.
13. Somyürek, H.İ. (1998). İlk Yardımcılar İçin Anatomi El Kitabı. Palme Yayınları. Ankara Sy:29-38.
14. Süzen, B. (2015). *Temel İlk Yardım.* Nobel Tıp Kitabevleri. 2015, İstanbul. Sf: 86.
15. Şahbaz, B., (2015). *Göğüs Ağrısı ile Acile Başvuran Hastalara Hemşireler Tarafından Uygulanan Triyajın Retrospektif Olarak İncelenmesi*. Acıbadem Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Acil Hemşireliği ABD. Yüksek lisans Tezi. İstanbul
16. Tabak, R.S., (2007) İlk Yardım Teknikleri. Palme Yayıncılık. 2016, Ankara Sf:147-148.
17. Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). http://tuik.gov.tr/Start.do Erişim Tarihi: 09.02.2019.
18. Yeter, E., Akçay, M., Yüksel, İ.Ö. (2008). Göğüs ağrılı hastaya tanısal yaklaşım. *Turkish Medical Journal.* 2: 54-59.

12. Bölüm

ZEHİRLENMELERDE İLK YARDIM UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. SONGÜL DEMİR

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Zehirlenme yollarını bilmeli.
- Zehirlenmelerin belirtilerini bilmeli.
- Zehirlenmelerde ilk yardım basamaklarını uygulayabilmeli.

"Her madde zehirdir. Zehir olmayan madde yoktur; ilacı zehirden ayıran dozudur.''
Paracelsus

Zehirler vücuda girdiğinde hem lokal hem de genel olumsuz birçok etkilere neden olabilmektedir. Bazen bu olumsuz durumlar ölüme kadar ilerleyebilmektedir. Ülkemizde zehirlenmeler 2017 yılında ölüm nedenleri arasında dışsal yaralanma nedenleri ve zehirlenmeler başlığı altında %4,5 ile 6. sırada yer almaktadır. Bu oran da zehirlenmelerin ölüm nedenleri arasında önemli yere sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bölümde zehirlenmenin tanımı, zehirlenme yolları ve zehirlenmelerde ilk yardım uygulamaları anlatılacak olup öğrenciler zehirlenme yolları, belirtileri ve hastane öncesi ortamdaki ilk yardım uygulamaları hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

3 yaşında çocuk evde mutfaktan ağlayarak annesinin yanına giderek ağzını gösterip acıyor demektedir. Annesi bunun üzerine mutfağa gider ve yerde çamaşır suyu şişesinin açık olduğunu görür. Bu durumda nasıl bir ilk yardım yapılır?

KAYNAKLAR

1. Acheson, D.W.K. (2017). Patient education: Food poisoning (foodborne illness) (Beyond the Basics). Erişim: https://www.uptodate.com/contents/food-poisoning-foodborne-illness-beyond-the-basics Erişim: 12.10.2018
2. Bütün, C., Beyaztaş, F.Y., Engin, A., Büyükkayhan, D., Can, M. (2009). Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı'na başvuran besin zehirlenmesi olgularının değerlendirilmesi. Van Tıp Dergisi, 16(1): 19-23. Erişim: https://www.journalagent.com/vtd/pdfs/VTD_16_1_19_23.pdf Erişim tarihi: 18.02.2020
3. Dargan, P.I. (2016). Corrosives. Medicine, 44(3): 153-156. doi: https://doi.org/10.1016/j.mpmed.2015.12.007
4. Eliçevik, M., Alım, A., Tekant, G.T., Sarımurat, N., Adaletli, İ., Kurugoğlu, S. ve ark. (2008). Management of esophageal perforation secondary to caustic esophageal ınjury in children. Surg Today, 38(4): 311–315. doi: 10.1007/s00595-007-3638-x
5. Ernsk, A., Zibrak, J.D. (1998). Carbon Monoxide Poisoning. New England Journal of Medicine, 339(22): 1603-1608. doi: 10.1056/NEJM199811263392206
6. Gambaro, V., Arnoldi, S., Casagni, E., Dell'acqua, L., Pecoraro, C., Froldi, R. (2007). Blood cyanide determination in two cases of fatal ıntoxication: comparison between headspace gas chromatography and a spectrophotometric method. journal of forensic sciences, 52(6): 1401-1404. doi: https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2007.00570.x
7. Gedik, H.Ü. (2000). Zehirlenmeler, Sokmalar ve Isırmalar. Uçan, E.S., Çelikli, S., Baru, N.Ü., Ersoy, G (Ed.), Paramedik içinde (s.673-687). İzmir; D.E.Ü. Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yayını.
8. Gracia, R., Shepherd, G. (2004). Cyanide poisoning and its treatment. Pharmacotherapy, 24(10): 1358–1365. doi: 10.1592/phco.24.14.1358.43149
9. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Hizmet Birimleri ve Görevleri Hakkında Yönerge. (2017). Madde 27: İdari Mali İşler Başkanlığı. Erişim: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/haberler/hsgm-yonerge/hsgm-yonerge.pdf Erişim tarihi: 18.09.2018
10. Jammalamadaka, D., Raissi, S. (2010). Ethylene glycol, methanol and ısopropyl alcohol ıntoxication. The American Journal of the Medical Sciences, 339(3): 276-281. doi: https://doi.org/10.1097/MAJ.0b013e3181c94601
11. Kay, M., Wyllie, R. (2009). Caustic ingestions in children. Current Opinion in Pediatrics, 21(5): 651-654. doi: 10.1097/MOP.0b013e32832e2764
12. Kılıçlı, E. (2015). Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi erişkin acil servisine 2011-2014 yıllarında zehirlenme ile başvuran hastaların özellikleri ve maliyet analizi (Uzmanlık Tezi), Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi Acil Tıp Anabilim Dalı, Ankara.
13. Klein-Schwartz, W., Oderda, G.M. (1991). Poisoning in the elderly epidemiological, clinical and management considerations. Drugs ve Aging, 1(1): 67-89. doi: https://doi.org/10.2165/00002512-199101010-00008
14. Lingala, R., Kota, R. (2017). Study of corrosive poisoning and its effects on upper gastrointestinal tract and surgical management- A single institution experience. J. Evid. Based Med. Healthc, 4(44): 2691-2695. doi: 10.18410/jebmh/2017/535.
15. Lisa, P., Tony, M. (2009). Poisoning in children. Continuing Education in Anaesthesia Critical Care ve Pain, 9(4): 109-113. doi: https://doi.org/10.1093/bjaceaccp/mkp019
16. Nehrlich, J., Klöcking, H.P., Hentschel, H. (2017). Oral chemical burns reported to the poisons ınformation Centre in Erfurt, Germany, from 1997 to 2014. Journal of Burn Care ve Research, 38(6): e913–e922. doi: https://doi.org/10.1097/BCR.0000000000000518

17. Pomara, C., Fiore, C., D'Errico, S., Riezzo İ., Fineschi, V. (2008). Calcium oxalate crystals in acute ethylene glycol poisoning: a confocal laser scanning microscope study in a fatal case. Clinical Toxicology, 46(4): 322–324. doi: https://doi.org/10.1080/15563650701419011

18. Reade, M.C., Davies, S.R., Morley, P.T., Dennett, J., Jacobs, I.C. (2012). Review article: Management of cyanide poisoning. Emerg. Med. Australasia, 24(3): 225-238. doi: https://doi.org/10.1111/j.1742-6723.2012.01538.x

19. SB, RSHMB, Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü. (2007). Birinci Basamağa Yönelik Zehirlenmeler Tanı ve Tedavi Rehberleri. Bakanlık Yayın Numarası: 712 HM Yayın No: SB-HM-2007/14. Yücel Ofset Matbaacılık Turizm Sanayi Tic. Ltd. Şti.

20. Selner, M., Yu, W., Watson, K. (2017). Food poisoning. Erişim: https://www.healthline.com/health/food-poisoning Erişim tarihi: 16.09.2018

21. Shochat, G.N., (2017). Carbon monoxide toxicity. Erişim: https://emedicine.medscape.com/article/819987-overview Erişim tarihi: 18.09.2018

22. Sittipunt, C. (2005). Paraquat Poisoning. Respiratory Care, 50(3): 383-385. Erişim: https://pdfs.semanticscholar.org/fe01/8f8394917ccfdbdf67711f034f2cae6c459b.pdf Erişim tarihi: 13.10.2018

23. Skolnik, A.B., Wilcox, S.R. (2013). Toxic Alcohol Poisoning. Parsons, P.E., Wiener-Kronish, J.P. (Ed.), Critical Care Secrets (Fifth Edition) içinde (s. 558-561). doi: https://doi.org/10.1016/B978-0-323-08500-7.00095-3

24. Türkiye İstatistik Kurumu, Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2017. Sayı: 27620. Erişim: http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27620 Erişim tarihi: 16.09.2018

25. Ünal, A.Y., Karakılıç, E. (2016). Toksikoloji. Gürkan Özel, Betül Akbuğa Özel, Cihangir Özcan (Ed.), Paramedik içinde (s. 368-389). Ankara. Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.

26. Wesseling, C., McConnell, R., Partanen,T., Hogstedt, C. (1997). Agricultural pesticide use in developing countries: health effects and research needs. International Journal of Health Services, 27(2): 273-308. doi: https://doi.org/10.2190%-2FE259-N3AH-TA1Y-H591

27. World Health Organization. 2018. Botulism. Erişim: http://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/botulism Erişim tarihi: 22.09.2018

28. Zelner, I., Matlow, J., Hutson, J.R., Wax, P., Koren, G., Brent, J., Finkelstein, Y. on behalf of the Toxicology Investigators Consortium (ToxIC). (2015). Acute poisoning during pregnancy: observations from the toxicology investigators consortium. J Med Toxicol, 11(3): 301-308. doi:10.1007/s13181-015-0467-y

29. Zeren, C., (2004). 2001-2002 yılları arasında Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi acil servisine başvuran zehirlenme olgularının incelenmesi (Uzmanlık Tezi) Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adli Tıp AD, Edirne.

13. Bölüm

CANLI ISIRMA VE SOKMALARINDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI TOK ÖZEN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Hayvan/böcek/insan/deniz canlısı ısırması ve sokmalarında görülen belirtileri öğrenir.
- Hayvan/böcek/insan/deniz canlısı ısırması ve sokmalarına maruz kalan hasta/yaralı bireyi değerlendirebilir.
- Hayvan/böcek/insan/deniz canlısı ısırması ve sokmalarında yapılacak ilk yardım uygulamalarını bilir.
- Hayvan/böcek/insan/deniz canlısı ısırması ve sokmalarında ilk yardım uygulamalarını yapabilir.

"Hayvanlara karşı acımasız olan, iyi bir insan olamaz."
Arthur Schopenhauer

Isırma ve sokmalarla yaralanmalar doğada bulunan birçok canlı tarafından gerçekleştirilebilir. Yaralanmalara daha çok kedi ve köpek gibi günlük yaşamımızda sıkça rastladığımız hayvanlar neden olmakla birlikte, kemirgenler, böcekler, vahşi hayvanlar, deniz canlıları ve insanlar da ısırma ve sokmalarla yaralanma nedeni olabilir. Isırma ve sokmalarda temel sorun ısırılan ve sokulan bölgede oluşan yumuşak doku hasarı ve ağrıdır. Bu yaralanmalarda ısırma ve sokmanın çeşidine ve derecesine göre kızarıklık, kanama, ödem, eritem, bül oluşumu, hassasiyet gibi lokal reaksiyonlarda yaygın olarak gelişir. Bazı ısırma ve sokmalar özellikle atopik bünyeli bireylerde alerjik reaksiyonlara bağlı sorun yaratırken, bazı bireylerde ısıran ya da sokan canlının enjekte ettiği zehire ve bulaştırdığı mikroorganizmaya bağlı sistemik sonuçlar doğurabilir. Kısacası ısırma ve sokmalara bağlı gelişen yaralanmalar bazen sadece yumuşak doku hasarı, ağrı ve lokal reaksiyon boyutunda kalırken bazen sistemik sonuçları nedeniyle ölümlere yol açabilir. Temel patoloji ne olursa olsun bu durumlarda tehlike söz konusu olup, acil yardım ve müdahale sağlanana kadar yapılacak ilk yardım uygulamaları önemlidir.

Bu bölümde yılan ısırması, kene ısırması, hayvan ısırması, insan ısırması ve akrep sokması, arı sokması, örümcek sokması, böcek sokması ile deniz canlıları ısırması ve sokmasında yapılacak olan ilk yardım uygulamaları anlatılmakta olup okuyucular çeşitli canlılar aracılığıyla olan ısırma ve sokmalarda ilk yardım uygulamaları hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Ali ve Nesrin bir yılın yorgunluğunu atmak için ayarladıkları tatil oteline nihayet ulaştılar. Nesrin denizle olan özlemini bir an önce gidermek için hazırlandı ve soluğu kumların üzerinde aldı. Ali'de arkadan geliyordu. Terliklerini çıkardı ve kendini güzelim mavi sulara bıraktı.

Sahilde denize girmek için hazırlanan Ali sevgili Nesrin'inin bağırdığını duydu ve ne olduğunu anlamak için hemen suya daldı. Nesrin'in canı yanıyor hareket edemiyordu. Ali hem yüzmeye çalışıyor hem de Nesrin'e kendi ile birlikte gelmesi için yardım ediyordu. Sahile çıktıklarında Nesrin'in üst bacağından dizine doğru uzanan kırmızı bir alan gördüler. Bu neydi. İkisinin de bir fikri yoktu. Yanlarından geçen yaşlıca bir erkek "Burada deniz anası görülür ara ara" dedi.

Ali Nesrin'in hemen kucaklayarak otelin revirine götürdü. Revirde alerji ilacı sürüp, gidebileceklerini söylediler. Akşama doğru kızarıklık arttı ve Nesrin'in ateşi çıkmaya başladı.

KAYNAKLAR

1. Bayraktar, N. (2012). Hayvan ve İnsan Isırmaları. Temel İlk Yardım içinde. Erdil, F. Bayraktar, N., Şenol Çelik, S. (ed). 3. baskı. Efil Yayınevi. Ankara.
2. Ertan, S. (2010). İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri No: 70 İç Hastalıklarında Aciller. (ed.) Mehmet Rıza Altıparmak. 1. basım. Doyuran Matbaası: İstanbul
3. İnan, H.F., Kurt, Z., Kubilay, İ. (2011). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İlk Yardım ve Acil Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı Temel İlk Yardım Uygulamaları Eğitim Kitabı. Ankara.
4. Özel, G., Akbuğa Özel, B., Özcan, C., Sarugan, M. (2017). Üniversiteler, Hemşirelik Fakülteleri ve SHMYO'lar İçin İlk Yardım. Güneş Tıp Kitabevleri Ankara.
5. Sözen, C. (2012) İlk Yardım. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.
6. Süzen, L.B. (2014). Temel İlk yardım. Nobel Tıp Kitabevleri. İstanbul
7. Türk Kızılayı. (2013). İlk Yardım El Kitabı. 11. Basım. Ofis Ostim. Ankara.
8. Yüksel, S., Cücen, Z. (2016). İlk Yardım ve Temel Uygulamalar. 4. Basım. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.

14. Bölüm

GÖZE, KULAĞA, BURUNA YABANCI CİSİM KAÇMASINDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. BELİZ YEKELER KAHRAMAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Gözün, kulağın ve burunun anatomisini öğrenir.
- Göze, kulağa, buruna kaçan yabancı cisimleri değerlendirir.
- Göze, kulağa, buruna yabancı cisim kaçmasında belirtileri öğrenir.
- Göze, kulağa, buruna yabancı cisim kaçmasında ilk yardım uygulamalarını yapabilir.

"Bütün renkler aynı hızla kirleniyordu, birinciliği beyaza verdiler."

Özdemir Asaf

İnsan yaşamı boyunca ilk yardım gerektirecek durumlarla her an karşılaşabilir. Olası tehlikeleri en aza indirgeyecek ya da hayat kurtarmaya yönelik, basit ama etkili uygulamaların geniş kitleler tarafından bilinmesi gerekmektedir.

Kulak, burun ya da göz ile vücuda giren herhangi bir madde yabancı cisim olarak adlandırılır. Bu durumda ilk yardımcı öncelikli olarak kulak, burun ve göze kaçan yabancı cismin çıkartılıp, çıkartılmayacağına karar vermelidir. Eğer cisim çıkarılabilecek pozisyonda ise yaralıya hareketsiz durmasını söylemelidir ve çıkartamaz ya da yaralanma söz konusu ise tıbbi yardım istenmelidir.

Bu bölümde gözün, kulağın ve burunun anatomisi, yaralanma tipleri, göze buruna kulağa yabancı cisim kaçması durumunun değerlendirilmesi, belirtileri ve ilk yardım uygulamaları anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

38 yaşındaki Ahmet Bey marangozluk mesleği ile uğraşmaktadır. Atölye de çalışırken hızar makinesinde ağaç kestiği sırasında koruyucu gözlük kullanmadığı için tahta parçası yüksek hızla gözüne sıçrayarak saplanıp kalmıştır. Ali Bey yanma ve batma hissi ile çok şiddetli ağrı hissetmektedir. Bu durumda ilk yardım uygulamaları neleri içermelidir?

KAYNAKLAR

1. Bast, F., Lee, C., Jaschke, N.V., Olze, H. (2017). *Management of Foreign Bodies in the Mouth, Nose and Ears in Children in the Emergency Room*.Iran J Pediatr 6257: October 22, doi:10.5812/ijp.6257
2. Bingöl, N.D., Kahraman B.Y. (2018). "*Gümüşhane Üniversitesi Personelinin İlk Yardım Temel Uygulamaları ile İlgili Bilgi ve Deneyimlerinin Değerlendirilmesi"* 1. Uluslararası Afet Yönetimi Kongresi. IDMC 2018, 22-24 Ekim 2018, ISBN NO: 978-605-4838-17-2, Gümüşhane
3. Cook, S., Burton, M., Glasziou, P. (2012). *Efficacy and safety of the "mother's kiss" technique: a systematic review of case reports and case series.* CMAJ November 20, 2012 184 (17) E904-E912; DOI: https://doi.org/10.1503/cmaj.111864
4. Coşkun, C., Özkan, S., Maral, I. (2008). *Çankırı-Eldivan İlçe Merkezinde 0-14 Yaşlar Arasında Çocuğu Olan Annelerin İlk Yardım Bilgi Düzeyleri ve İlk Yardım Gerektiren Durumların Sıklığı.* Türkiye Çocuk Hast Derg; 2(3): 11-18.
5. Dizdar, M.G., Aşırdizer, M., Yavuz, M.S. (2008). *Celal Bayar Üniversitesi Hastanesi Acil Servisine Başvuran Göz Travması Olgularının Değerlendirilmesi*. Adli Tıp Dergisi; 22(2): 14-20.
6. Erdil, F., Bayraktar, N., Çelik, S.Ş. (2009). *Temel İlk Yardım*. Eflatun Yayınevi. Ankara, Sf: 92-93.
7. https://kidshealth.org/en/parents/eye-injury.html Erişim Tarihi: 27.04.2019
8. https://my.clevelandclinic.org/health/diseases/16988-eye-injuries Erişim Tarihi: 27.04.2019
9. https://www.ifpeds.com/media/1258/foreign-body-in-ear.pdf Erişim Tarihi:26.05.2019
10. https://www.medicinenet.com/objects_or_insects_in_ear/article.htm#how_to_remove_foreign_body_deep_in_the_ear Erişim Tarihi:26.05.2019
11. Mcgavic, J.S. (1956*) First Aid in Eye Injuries.* Medical Clinics of North America Volume 40, (6) 1956: 1595-1608 https://doi.org/10.1016/S0025-7125(16)34484-4
12. Memiş, M., İlhan, E., Ulucanlı, S., Yaman, H., Güçlü, E. (2015). *Burunda Yabancı Cisim: 130 Hastanın Değerlendirilmesi.* Kulak Burun Bogaz Ihtis Derg; 25(2): 109-112.
13. Milli Eğitim Bakanlığı, Alanlar Ortak, *Duyu Sistemleri*. (2012). Ankara Erişim Tarihi: 10.12.2018 http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Duyu%20Organlar%C4%B1.pdf
14. Moral, E. (2016). *İlkYardım.* İstanbul Tıp Kitabevi.2016, İstanbul Sf:125-126
15. Owens, J.K., Scibilia, J., Hezoucky, N. (2001). *Corneal Foreign Bodies- First Aid, Treatment and Outcomes.* AAOHN Journal; 49 (5): 226-230.
16. Oyama, L.C. (2019). *Foreign Bodies of the Ear, Nose and Throat*. Emerg Med Clin N Am, 37: 121–130.
17. Örsal, Ö., Tözün, M., Ünsal A. (2011). *Kadınların Ev Kazalarında İlk Yardım Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi.* Sted, 20 (5): 202-208.
18. Özdemir, M., Yaşar, T., Şimşek, Ş., Durmuş A.Ç. (2002). Göz Travması Olgularının Epidemiyolojik Değerlendirilmesi. Van Tıp Dergisi, 9 (1): 6-11.
19. Sağlık Bakanlığı. (2007). "*21 Hedefte Türkiye Sağlıkta Gelecek" Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı* https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/200801212206080_hedef.pdf Erişim Tarihi 02.12.2018
20. Sağlık Bakanlığı. (2002). *"İlk Yardım Yönetmeliği",* (erişim adresi: http://www.bsm.gov.tr/ docs/ ilkyardim_yonetmelik.pdf), Erişim tarihi: 02.12.2018.
21. Serinken, M., Türkçüer, İ., Karcıoğlu, Ö., Akkaya, S., Uyanık, E. (2011). *Kadınların Başına Gelen Ev Kazaları ve İlk Yardım Bilgi Düzeyleri* Ulus Travma Acil Cerrahi Derg, 17 (5):445-449.

22. Somyürek, H.İ. (1998). *İlk Yardımcılar İçin Anatomi El Kitabı*. Palme Yayınları. Ankara Sy:107- 115.

23. Steven, W.H., Maughan, K.L. (2007). *Foreign Bodies in the Ear, Nose and Throat.* American Academy of Family Physicians, 76: 1185-9.

24. Süzen, B. (2004). *İlk Yardım.* Geliştirilmiş 3. Baskı. Birol Basın Yayın Dağıtım ve Ticaret Ltd.Şti. İstanbul. Sf:194.

25. Süzen, B. (2015). *Temel İlk Yardım*. Nobel Tıp Kitabevleri. 2015, İstanbul. Sf:177-181.

26. Svider, P.F., Vong, A., Sheyn, A., Bojrab, I.D. et al. (2015). *What are we putting in our ears? a consumer product analysis of aural foreign bodies*. Laryngoscope, 125:709–714.

27. Tabak, R.S. (2007). *İlk Yardım Teknikleri*. Palme Yayıncılık. Ankara Sf:167-168.

28. Tabak, R.S., Somyürek, İ. (2008). *Hemşireler İçin Temel İlk Yardım ve Acil Bakım*. Palme Yayıncılık. Ankara, Sf:369-373.

29. Taylor, C., Acheson, J., Coats, T.J. (2010). *Nasal foreign bodies in children: kissing it better.* Emerg Med; 27(9):712–3.

15. Bölüm

BOĞULMALARDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

PRM. GÜLAY ÖGEDAĞ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Boğulmanın tanımını yapabili
- Boğulma nedenlerini sayabilir.
- Boğulmada genel belirtileri söyleyebilir.
- Boğulmada ilk yardımda genel yaklaşım kurallarını söyleyebilir.

Bazı insanlar hayat kurtarır, bazıları ise minnettar kalır.

Boğulmalar ilk yardımcılar için oldukça riskli durumlardan birisidir, bu nedenle ilk yardımcı önce olay yeri güvenliğini ve kendi güvenliğini düşünmelidir. Boğulma durumlarına müdahale için ilk yardım konusunda bilgi ile birlikte beceri kazanmakta oldukça önemlidir. Bu bölümde boğulmaların tanımı, nedenleri ve temel ilk yardım uygulamaları anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

5 yaşındaki çocuk arkadaşları ile birlikte dedesinin evinin bulunduğu site havuzunda yüzmekte iken birden çırpınmaya başlar, çırpınmayı şaka zanneden çocuklar önce bir şey yapmaz ancak çırpınmanın uzun sürmesi nedeniyle bağırarak çevreden yardım isterler.

KAYNAKLAR

1. Demir, G., Bingöl, N., Karagöz, S. (2013). İlk Yardım Kaynak Kitabı (s. 99). Ankara: İlk İlk Yardım.
2. İnan, H.F., Kubilay, İ., Kurt, Z. (2011) Temel İlk Yardım Uygulamaları Kitabı (s. 51). T.C. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Eğitim ve Projeler Daire Başkanlığı.
3. Kocatürk, C. (2007). İlk Yardım el kitabı (s. 111-116). 4. Baskı. İstanbul: Tumer Eğitim yayıncılık.
4. Özel, G., Akbuğa Özel, B., Özcan, C., Saruhan, M. (2017). Üniversiteler, Hemşirelik Fakülteleri ve SHMYO'lar için İlk Yardım (s. 117). İstanbul: Güneş Tıp Yayınevleri.
5. Türk Kızılayı (2013). İlk Yardım El Kitabı (s. 93-96). 11. Baskı. Ankara: Ofis Ostim.
6. Suzen, BL. (2015). Temel İlk Yardım (s. 204-206). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
7. Yuksel, S., Cücen, Z. (2016). İlk Yardım ve Temel Uygulamalar (s. 167-169). 4. Baskı. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

16. Bölüm

TERÖR VE PATLAMA OLAYLARINDA İLK YARDIM UYGULAMALARI

UZM. DR. SEDAT BİLGE
PRM. REYYAN GENÇ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Terör saldırılarında kullanılan patlayıcı ve ateşli silahların insan bedenine nasıl bir mekanizma ile hasar verdiğini öğrenebilecek.
- Kitlesel yaralanmaların ne anlama geldiğini öğrenebilecek.
- Triyaj kavramının ne olduğunu ve kategorilerini öğrenebilecek.
- Yaralıların hangi triyaj kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini yorumlayabilecek.
- Terör saldırılarında olay yerinde bulunan yaralılara yapılacak ilk yardım esaslarını öğrenecek.

"Bir zincir en zayıf halkası kadar güçlüdür."

Bu bölüm temel ilk yardım uygulamalarının dışında daha çok özel durumlar için (çatışma alanları, savaş bölgeleri, terör olayları ve operasyonları gibi) yazılmış olup, buradaki uygulamalarda ilk yardımcı daha çok özel eğitim almış bir meslek grubu üyesidir. Bölümün bu doğrultuda okunması ve yorumlanması önemlidir.

Terörist örgütler ve bu terörist örgütleri taşeron olarak kullanan yapılar, hedef aldıkları ülkenin toplum huzurunu bozmak, psikolojik etki oluşturmak ve ülke ekonomisine zarar vermek için kitlesel kayıp oluşturmayı seçmektedirler. Bu kirli amaçları için daha çok sivil ve savunmasız kitleleri hedef almaktadırlar. Kitlesel yaralanmaları ve kayıpları arttırmak için de sıklıkla patlayıcı maddeleri tercih ederler. Patlamaya bağlı ölümlerin çoğu olay yerinde gerçekleşir. Olay yerinde vakalar için hızlıca triyaj yapılması, ilk değerlendirilmelerinin ve tıbbi müdahalelerinin bir an önce yapılmasının sağlanması sağ kalım açısından elzemdir.

Terör saldırısı sonucu kitlesel yaralanmalarda kolluk kuvvetleri yaralılara sağlanacak tıbbi müdahalelerin güvenle sunulması ve olası ikinci saldırılara karşı emniyet tedbirlerini almaktadır. Olay yeri emniyeti sağlanmış alanda ilk yardım sunucuları triyaj, ilk müdahale ve yaralıların tahliyelerini sağlamakla görevlidir. Olay yerinde sağlanan triyaj ve sonrasında ilk yardım sunucularının yaralıları ilk değerlendirmeleri eldeki kaynakların (ambulans, ambulans ekibi, doktor, travma merkezi olan hastaneler) etkin ve yerinde kullanılmasına olanak sağlar. Eldeki kaynakların yerinde kullanılması sağ kalımı da belirleyecektir. Yaralılar için hangi hastanenin uygun merkez olacağını saptayabilen hastane öncesi sistemler kitlesel olaylara verilecek cevabı belirler.

Bu bölümde; terörist saldırılar sebebiyle tıbbi kaynakların aşılabileceği kitlesel yaralanmalarda, olay yerinde bulunan profesyonel ilk yardım sunucularının yaralılara ilk müdahalelerinde hangi hususlara dikkat etmeleri gerektiği anlatılacaktır. Yaralılar için ilk tıbbi müdahaledeki önceliklerin neler olduğu, çoklu yaralanmalarda önceliklerin nasıl belirleneceği hakkında bilgi sahibi olunacaktır.

Vaka Örneği

Konser alanında teröristler tarafından el yapımı patlayıcılarla vatandaşlara saldırı düzenlemiştir. Patlamanın hemen ardından olay yerinden kaçmaya çalışan vatandaşların üzerine terörist unsurlar tarafından uzun namlulu silahlar ile ateş edilmeye başlanmıştır. Olay yeri güvenliği sağlanmadan vatandaşlar tarafından olay yerine girilip yardım edilmeye çalışılması nedeniyle ikinci yaralanmaların oluştuğu, olay yerinde karmaşanın hâkim olduğu, çok sayıda yaralı olduğu, yaralılara önceliklerine göre müdahale edilemediği herkesin bir şeyler yapma çabasında olduğu gözlemlenmiştir. Güvenlik kuvvetlerinin olay yeri emniyetini sağlamasıyla olay yerinde bulunan 112 ambulansları ilk müdahalelerine başlamışlardır.

KAYNAKLAR

1. Adler OB., Rosenberger A. (1988). Blast injuries. *Acta Radiologica*, ***29(1)***:1-5. doi: 10.1080/02841858809171201
2. American College of Surgeons. (2012). *ATLS Student Course Manual: Advanced Trauma Life Support*. (9th edition). Chicago, IL: American College of Surgeons.
3. Aydin, A., Bilge, S., Eryilmaz, M. (2018). Safest light in a combat area while performing intravenous access in the dark. *Journal of the Royal Army Medical Corps,* ***164(5)***: 343-346. doi:10.1136/jramc-2017-000898
4. Balazs, G. C., Blais, M. B., Bluman, E. M., Andersen, R. C., Potter, B. K. (2015). Blurred front lines: triage and initial management of blast injuries. *Current Reviews in Musculoskeletal Medicine*, ***8(3)***: 304-311. doi:10.1007/s12178-015-9288-5
5. Bhalla, M. C., Frey, J., Rider, C., Nord, M., Hegerhorst, M. (2015). Simple Triage Algorithm and Rapid Treatment and Sort, Assess, Lifesaving, Interventions, Treatment, and Transportation mass casualty triage methods for sensitivity, specificity, and predictive values. *American Journal of Emergency Medicine*, ***33(11)***: 1687-1691. doi:10.1016/j.ajem.2015.08.021
6. Bilge, S., Aydin, A., Bilge, M., Aydin, C., Cevik, E., Eryilmaz, M. (2017). A Study on the Tactical Safety of Endotracheal Intubation Under Darkness. *Military Medicine*, ***182(7)***: e1722-e1725. doi:10.7205/MILMED-D-16-00407
7. Deakin, C. D., ve Low, J. L. (2000). Accuracy of the advanced trauma life support guidelines for predicting systolic blood pressure using carotid, femoral, and radial pulses: observational study. *BMJ (Clinical research ed.)*, ***321(7262)***: 673-674. doi:10.1136/bmj.321.7262.673
8. DeNolf, R.L., Kahwaji, C.I. (2019). *EMS, Mass Casualty Management*. In: StatPearls. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing. Erişim: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK482373/ Erişim Tarihi: 20.01.2019
9. Elbeih, A., Hussein, A. K., Elshenawy, T., Zeman, S., Hammad, S. M., Baraka, A., et al. Tantawy, H. (2019). Enhancing the explosive characteristics of a Semtex explosive by involving admixtures of BCHMX and HMX. *Defence Technology*, ***[Article in Press]*** doi:10.1016/j.dt.2019.05.012
10. Garner, J., Brett, S. J. (2007). Mechanisms of injury by explosive devices. *Anesthesiology Clinics*, ***25(1)***: 147-160. doi:10.1016/j.anclin.2006.11.002
11. Gebhart, M. E., Pence, R. (2007). START triage: does it work? *Disaster Management Response*, ***5(3)***: 68-73. doi:10.1016/j.dmr.2007.05.002
12. Hodgetts, T. J., Mahoney, P. F., Russell, M. Q., Byers, M. (2006). ABC to <C>ABC: redefining the military trauma paradigm. *Emergency Medicine Journal: EMJ*, ***23(10)***: 745-746. doi:10.1136/emj.2006.039610
13. Ivy, M. A., Gallagher, L. T., Ellington, A. D., ve Anslyn, E. V. (2012). Exploration of plasticizer and plastic explosive detection and differentiation with serum albumin cross-reactive arrays. *Chemical Science*, ***3(6)***: 1773-1779. doi:10.1039/C2SC20083J
14. Mabry, R. L., Kharod, C. U., Bennett, B. L. (2017). Awake Cricothyrotomy: A Novel Approach to the Surgical Airway in the Tactical Setting. Wilderness *Environmental Medicine*, ***28(2s)***:61-68. doi:10.1016/j.wem.2017.02.003
15. Westrol, M. S., Donovan, C. M., Kapitanyan, R. (2017). Blast Physics and Pathophysiology of Explosive Injuries. *Annals of Emergency Medicine*, ***69(1S)***: 4-9. doi:10.1016/j.annemergmed.2016.09.005

17. Bölüm

PSİKOLOJİK İLK YARDIM

PSİKOLOG EZGİ AKAY
PRM. REYYAN GENÇ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Kriz ve ruhsal travmayı tanımlayabilir.
- Afetlerin ruh sağlığına etkilerini söyleyebilir.
- Afet sonrası müdahaleleri söyleyebilir.
- Psikolojik ilk yardım uygulanacak kişileri söyleyebilir.
- Psikolojik ilk yardımı kimlerin yapabileceğini sayabilir.
- Psikolojik ilk yardımın temel ilkelerini sayabilir.

"İnsanları yargılamayı bırakın ve onlara yardım etmeye başlayın"

Psikolojik ilk yardım, afet, kaza, terör saldırısı veya bireysel/toplumsal düzeyde olumsuz etkilere neden olan herhangi bir olay sırasında ya da sonrasında gerçekleştirilen bir çeşit erken dönem psikososyal müdahale yaklaşımıdır. Özellikle çok sayıda kişinin etkilendiği olaylarda, bireylerin temel fiziksel ya da psikolojik ihtiyaçlarının tespit edilmesini ve karşılanmasını odağa alır.

Vaka Örneği

Bir otobüs kazasında yaralanmış olan insanlara ilk yardım uygulamak için çağrıldınız. Olay yerine vardığınızda çok fazla yaralı olduğu dikkatinizi çekti. Bir kişiye temel yaşam desteği verdiniz fakat kişi öldü. Ölen kişinin ailesi de yara almış durumda.

17.1. KRİZ VE RUHSAL TRAVMA

İnsanın başına gelen zorlayıcı yaşam olaylarının ruh sağlığına olumsuz etkisi olduğu uzun zamandan beri bilinmektedir. Kriz olarak ifade edilen bu durum bireyin çeşitli durumlar ve yaşam olayları ile karşılaştığında bunlarla baş edemeyecek şekilde ruhsal dengesinin sarsılması hatta kaybı olarak tanımlanmaktadır. Her insan yaşamı boyunca defalarca çeşitli krizler yaşar; dolayısıyla kriz yaşamın normal ve kaçınılmaz bir parçasıdır. Çoğunlukla krizlerden baş etme mekanizmaları yoluyla çıkmakla birlikte, bunların yetersiz kaldığı noktada krizin neden olduğu sorunların üstesinden gelmek için yardıma ihtiyaç duyulmaktadır.

Krizler en temelde durumsal krizler ve gelişimsel krizler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gelişimsel krizler kişinin gelişim dönemlerine bağlı olarak ortaya çıkan ve evlenme, çocuk sahibi olma, emeklilik gibi bir yaşam döneminden diğerine geçişle ilişkili beklenen yaşam olaylarıdır. Durumsal krizler ise önceden bilinemeyen, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal bütünlüğünü tehdit eden, bir yakının kaybı, hastalık, kaza ve doğal afetler gibi aniden ortaya çıkan ve kişi için stres yaratan durumlardır.

Bireylerin yaşadığı her acil durum her zaman krize dönüşmeyebilir. Bir acil durumun krize dönüşüp dönüşmeyeceğini belirleyen etmenler arasında olayın özellikleri kadar, bireysel özelliklerin de etkisi vardır. Aynı olayı yaşayan iki farklı kişini birbirinden farklı tepkiler verdiği bilinmektedir. Dolayısıyla krize yönelik tepkileri belirleyen kişilerin olayla ilgili öznel algıları olmaktadır.

Bazı bireylerde durumsal krizler sonrası duygusal bir tepki olan travma gelişebilmektedir. Ruhsal travma, kişinin kendisi veya bir başkasının hayatını, vücut bütünlüğünü ya da ruhsal dengesini tehdit eden, kişiyi korku, çaresizlik, dehşet içinde bırakan ve duygusal anlamda üstesinden gelmekte zorlandığı olaylar, deneyimler veya durumlar olarak tanımlanmaktadır.

Durumsal krizlerden olan acil olaylar ve afetler çok sık yaşanmaktadır. İnsanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen doğal, teknolojik veya yapısı insan kaynaklı olaylara afet denilmektedir. Amerikan Federal Acil Durum Yönetim Kurumu 2000-2011 yılları arasında yılda 45-99 arası büyük afet bildirimi yapıldığını belirtmiştir. Bu olaylarda çoğunlukla maddi kayıpların neden olduğu sonuçların üzerinde durulmakla birlikte, bir diğer önemli sonuç ise insani maliyetidir. Bir afetin insani maliyeti ölümler, yaralanmalar ve

KAYNAKLAR

1. Amerikan Psikiyatri Birliği. (2001). *Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, Dördüncü Baskı* (DSM-IV-TR) (Çev. ed.: E Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği
2. Australian Red Cross and Australian Psychological Society (APS). (2013). Psychological first aid: an Australian guide to supporting people affected by disaster (2. Bs.). Erişim adresi: https://www.redcross.org.au/getmedia/23276bd8-a627-48fe-87c2-5bc6b6b61eec/Psychological-First-Aid-An-Australian-Guide.pdf.aspx
3. Aydoğdu, A., Yıldırım, N.K., Özkan, M., Özkan, S. (2012). Gelişimsel ve durumsal krize müdahale: olgu sunumu. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 3 (2), 92-97. doi: 10.5505/phd.2012.19483
4. Baker, Ö.E. (Ed.). (2014). Psikolojik ilk yardım: saha çalışanları için rehber. Ankara: Türk Psikoloijk Danışma ve Rehberlik Derneği
5. Baker, Ö.E., Gülen, Ö.S., Yıldız, A.D. (2016). Kriz, kriz tepkileri ve kriz danışmanlığı. Ö.E. Baker ve T. Doğan (Ed.), *Kriz Danışmanlığı* içinde (s. 3-28). Ankara: Vadi Grup Basım A.Ş.
6. Birkhead, G.S., Vermeulen, K. (2018). Sustainability of psychological first aid training for the disaster response workforce. *American Journal of Public Health*, 27, e1-e2.
7. Işıklı, S., Tüzün, Z. (2017). Afetlerin Akut Dönem Psikolojik Etkilerine Yönelik Psikososyal Müdahale Yaklaşımları. *Turkiye Klinikleri Journal of Psychology-Special Topics*, 2(3), 180-188.
8. Kılıç, N., Şimşek, N. (2018). Psikolojik ilk yardım ve hemşirelik. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9 (3), 212-218.
9. National Child Traumatic Stress Network (NCTSN) and National Center for PTSD (NCPTSD). (2006). Psychological first aid: field operations guide (2. Bs.). Erişim adresi: http:/www.nctsn.org
10. Pekevski, J. (2013). First responders and psychological first aid. *Journal of Emergency Management,* 11 (1), 39-48. doi: 10.5055/jem.2013.0126
11. Shultz, J.M., Neria, Y., Allen, A., Espinel, Z. (2013) Psychological Impacts of Natural Disasters. In: Bobrowsky P.T. (eds) *Encyclopedia of Natural Hazards. Encyclopedia of Earth Sciences Series*. Springer, Dordrecht
12. Shultz, J.M., Forbes, D. (2014). Psychological first aid: rapid proliferation and the search for evidence. *Disaster Health*, 2 (1), 3-12. doi: 10.4161/dish.26006
13. Sözer, Y. (1992). Psikiyatride kriz kavramı ve krize müdahale. *Kriz Dergisi*, 1(1), 8-12.
14. Yıldırım, Ş. (2016). Sosyal hizmette krize müdahale yaklaşımının kullanımı. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3 (4). Erişim tarihi: 12 Ekim 2018, https:// http://dergipark.gov.tr/download/article-file/261526.

18. Bölüm

HASTA, YARALI TAŞIMA VE KURTARMA TEKNİKLERİ

PRM. GÜLAY ÖGEDAY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda okuyucu;

- Hasta/yaralı taşınmasında dikkat edilecek hususları sayabilmeli.
- Çevresel risk ve yetersizlikler durumunda uygulanabilecek taşıma tekniklerini (acil taşıma teknikleri) sayabilmeli.
- Acil taşıma teknikleri ile hasta/yaralı taşıma uygulamasını yapabilmeli.

İnsan; yükü bedenen de taşır kalben de taşır
önemli olan zarar görmeden taşıyabilmektir.

İlk yardımcının vücut mekaniğine uygun olarak hasta/yaralının alanda ilk görüldüğü andan itibaren yaşam kurtarma tedavilerine kadar olan süreçte güvenli taşınmasını sağlamak gereklidir. Bu bölümde vücut mekanikleri ve hasta taşıma teknikleri anlatılmakta olup amaç okuyucuya hasta/yaralı taşıma teknikleri konusunda bilgi ve beceri kazanmaktır.

Vaka Örneği

Denizli Tavas ana yolunda arkadaşımla birlikte otomobille seyahat ederken önümüzdeki araç direksiyon hakimiyetini kaybederek kaza yaptı. O sırada biz ve olay yerinden geçmekte olan vatandaşlarda durarak kaza yapan kişilere yardım etmek istedik. Ben hemen kazazedelerin yanına gittim yaralıları kontrol ettim sonra arkadaşıma ambulansı aramasını söyledim. Araç ters dönmüştü yaralılardan birisi ise boynunun çok ağrıdığını ellerini ve ayaklarını hareket ettirdiğini ancak uyuşmaya başladığını söyledi. Bunu duyunca hemen ellerimi yelpaze gibi açarak boyun güvenliğini sağlamaya çalıştım ancak olay yerinde bulunan vatandaşlar aracın düz çevrilmesi için harekete geçti. Bütün uyarılarıma rağmen beni dinlemediler ve aracı düz haline çevirdiler. Boynu ağrıyan kişi araç çevrildikten sonra kolları ve bacaklarının da hissizleştiğini söyledi ve yaklaşık 3 dakika sonra olay yerine gelen ambulans ekibi uygun ekipmanlarla hastayı çıkartarak ambulansa alıp müdahale etti.

KAYNAKLAR

1. Demir, G., Bingöl, N., Karagöz, S. (2013). İlk yardım Kaynak Kitabı (s.101-113). Ankara: İlk İlk yardım.
2. İnan, H.F., Kubilay, İ., Kurt, Z. (2011) Temel İlk yardım Uygulamaları Kitabı (s.8-10). T.C. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Eğitim ve Projeler Daire Başkanlığı.
3. Kocatürk, C. (2007). İlk yardım el kitabı (s.131-139). 4. Baskı. İstanbul: Tumer Eğitim yayıncılık.
4. Özel, G., Akbuğa Özel, B., Özcan, C., Saruhan, M. (2017). Üniversiteler, Hemşirelik Fakülteleri ve SHMYO'lar için İlk Yardım (s.119-123). İstanbul: Güneş Tıp Yayınevleri.
5. Sozen, C. (2012). İlk Yardım (s.179-196). 2. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
6. Suzen, BL. (2015). Temel İlk Yardım (s.209-220). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
7. Yuksel, S., Cücen, Z. (2016). İlk Yardım ve Temel Uygulamalar (s.173-189). 4. Baskı. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
8. Erdil,f., Bayraktar, N., Şenol Çelik, S. Temel İlk Yardım (s.107-125). 3. Baskı. Ankara: Elif Yayınevi
9. Türk Kızılayı. (2013). İlk Yardım El Kitabı (s.97-103). 11. Basım. Ofis Ostim. Ankara.
10. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Hasta-Yaral%-C4%B1%20Ta%C5%9F%C4%B1ma.pdf Son erişim tarihi: 02.01.2020

PARAMEDİKLER İÇİN
İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

Ana Editörler

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ASLI TOK ÖZEN

Kitap Editörü

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik
A'dan Z'ye Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-15-6

PARAMEDİKLER İÇİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

Ana Editörler
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Aslı TOK ÖZEN

Kitap Editörü
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN

Yazarlar

Prof. Dr. F. Nur BARAN AKSAKAL
Prof. Dr. Gürkan ERSOY
Prof. Dr. Mustafa Necmi İLHAN
Öğr. Gör. Sema BİÇER
Dr. Melih Gaffar GÖZÜKARA
Dr. Osman ALAŞIK
Arş. Gör. Dr. F. Semanur KORKMAZ ÖNER
Arş. Gör. Dr. Sümeyye GÜROL TEPE
Arş. Gör. N. İrem ÖLMEZOĞLU
İSG Uzm. Alpay BULUT
Uzm. Paramedik Serap AVCI
Yasemin KARAÇAY

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. - Özen, S., Tok Özen, A. (Eds.), *Paramedikler İçin İş Sağlığı ve Güvenliği* içinde, (s. .....)-. Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Mart, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN *Dr. Aslı TOK ÖZEN*

PARAMEDİKLER İÇİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

ÖNSÖZ

Sağlıklı olmadan ve güvenli bir ortam oluşmadan iş yaşamında yer almak mümkün değildir. Paramediklerin çalışma alanlarının stabil olmaması, her olayın ve olay yerinin bir birinden ayrı olması, karşılaşabilecekleri tehlike ve risklerin öngörülememesi, konuşlandığı çalışma ortamlarının uygun olmaması, sağlık kontrollerinin düzenli olarak yapılmaması, beslenme ve uyku düzenlerinin çalışma sistemlerinin uygunsuzluğundan kaynaklı olarak bozuk olması ve daha sayabileceğimiz bir çok sağlığı ve güvenliği tehdit eden unsurların olduğu bir çalışma alanını değerlendirdiğimizde iş sağlığı ve güvenliğinin oldukça önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Bu kitap paramediklerin, acil tıp teknisyenlerinin ve hastane öncesi alanda çalışan tüm sağlık çalışanlarının, sağlığının ve güvenliğinin olması gereken düzeye getirilmesine katkı sunmak amacıyla yazılmıştır. Ülkemizde hastane öncesi alana gönül vermiş tüm meslektaşlarımın sağlıklı ve güvenli çalışma ortamlarına sahip olarak hayat kurtarmanın vermiş olduğu huzura ulaşmaları en büyük arzularımdandır.

Hastane öncesi alana gönül vermiş tüm meslektaşlarıma sağlıklı ve güvenli çalışmalar dilerim.

Kitap Editörü

Uzm. Prm./İGU-A Salih ÖZEN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE TARİHSEL GELİŞİM
Prof. Dr. Mustafa Necmi İLHAN - Arş. Gör. N. İrem ÖLMEZOĞLU

1.1. İŞ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ KAVRAMLARI 12
1.1.1. İş Sağlığı Kavramı 12
1.1.2. İş Güvenliği Kavramı 13
1.2. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER 14
1.2.1. İş Sağlığı ve Güvenliği "Dar ve Geniş Anlamda" 14
1.2.2. İş Sağlığı ve Güvenliğinin Amacı 14
1.2.3. İş Sağlığı ve Güvenliğinin Tarafları 15
1.3. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ 16
1.3.1. Dünya'da İş Sağlığı ve Güvenliği 16
1.3.2. Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliği 18
ÖZET 20
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 21
KAYNAKÇA 23

BÖLÜM 2
İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KÜLTÜRÜ
Prof. Dr. Mustafa Necmi İLHAN - Arş. Gör. N. İrem ÖLMEZOĞLU

2.1. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KÜLTÜRÜNÜN KAVRAMSAL BOYUTU 27
2.1.1. İlgili Kavramlar 27
2.2. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KÜLTÜRÜNÜN MUHTEVASI (İÇERİĞİ) 29
2.2.1. İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürünün Temel Özellikleri 29
2.2.2. İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürünün Önemi 29
2.2.3. İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürünün Amaçları 31
2.2.4. İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürünün Oluşturulmasında Taraflara Düşen Görevler 31
2.3. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KÜLTÜRÜNÜN OLUŞUMU 32
2.3.1. İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürü Nasıl Oluşturulur? 32
ÖZET 34
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 35
KAYNAKÇA 38

BÖLÜM 3
RİSK DEĞERLENDİRMESİ VE RİSK YÖNETİMİ
İSG Uzm. Alpay BULUT

3.1. TEHLİKE VE RİSK KAVRAMLARI 40
3.1.1. Tehlike Nedir? 40
3.1.2. Risk Nedir? 41
3.2. RİSK DEĞERLENDİRMESİ 41

3.2.1. Tehlikelerin Belirlemesi 43
3.2.2. Risklerin Değerlendirilmesi 44
3.2.3. Kontrol Tedbirlerinin Belirlenmesi 47
3.2.4. Kontrol Önlemlerin Uygulanması 49
3.2.5. Denetim, İzleme ve Gözden Geçirme 49
3.3. RİSK DEĞERLENDİRME METODLARI 50
3.4. RAMAK KALA OLAY 55
ÖZET 56
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 57
KAYNAKÇA 59

BÖLÜM 4
İŞYERLERİNDE VE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNİ TEHDİT EDEN TEHLİKELER VE RİSKLER
İSG Uzm. Alpay BULUT

4.1. BİYOLOJİK TEHLİKE VE RİSKLER 63
4.2. KİMYASAL TEHLİKE VE RİSKLER 65
4.3. FİZİKSEL TEHLİKE VE RİSKLER 67
4.3.1. Gürültü 67
4.3.2. Aydınlatma 68
4.3.3. Termal Konfor ve Havalandırma 69
4.3.4. Elektrik 69
4.3.5. Radyasyon 70
4.3.6. Titreşim ve Basınç 70
4.4. ERGONOMİK TEHLİKE VE RİSKLER 71
4.5. PSİKOSOSYAL TEHLİKE VE RİSKLER 72
4.5.1. Stres 73
4.5.2. Şiddet 74
4.6. ÇEVRESEL VE MEKANİK RİSKLER 75
4.6.1. Trafik 75
4.6.2. Oksijen Tüpü 76
4.6.3. Olay Yeri 76
ÖZET 77
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 78
KAYNAKÇA 80

BÖLÜM 5
İŞ KAZASI
Prof. Dr. Mustafa Necmi İLHAN - Dr. Osman ALAŞIK

5.1. İŞ KAZASI 84
5.1.1. İş Kazalarının ve Yaralanmaların Nedenleri 86
5.1.2. İş Kazalarının Önlenmesi 86
5.2. SAĞLIK ÇALIŞSANLARINDA İŞ KAZASI 86

5.2.1. Sağlık Personelinin Tanımı 86
5.2.2. Kesici-Delici Alet Yaralanması 87
5.2.3. Kan ve Vücut Sıvılarıyla Bulaş 87
5.2.4. Kimyasal Madde ve İlaç Maruziyeti 87
5.2.5. Allerjik Reaksiyon 88
5.2.6. Kas İskelet Sistemi Yaralanmaları 88
5.2.7. Zehirlenme 88
5.2.8. Şiddet Maruziyeti 89
ÖZET 90
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 91
KAYNAKÇA 92

BÖLÜM 6

İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIĞINDAN KORUNMA YÖNTEMLERİ

Prof. Dr. Mustafa Necmi İLHAN - Dr. Melih Gaffar GÖZÜKARA

6.1. TOPLU KORUNMA VE YÖNTEMLERİ 96
6.1.1. Mühendislik Kontrolü ve Kat Hizmetleri 97
6.1.2. İkame 97
6.1.3. İş Uygulamaları ve Örgütsel Yöntemler 97
6.1.4. Teknolojik Değişim 97
6.1.5. Genel Çevrenin Korunması 98
6.1.6. Kapalı Çalışma Yöntemi 98
6.1.7. Ayırma 98
6.1.8. Sürekli Temizlik ve Bakım 98
6.1.9. Havalandırma 98
6.1.10. İşyeri Üretim ve Planlaması 100
6.1.11. İşyeri Ortam Analizleri 100
6.1.12. Genel Ve Lokal Aydınlatma 101
6.1.13. Uyarı İşaretleri 101
6.1.14. İklimlendirme 102
6.2. KİŞİSEL KORUNMA YÖNTEMLERİ 102
6.2.1. İşe Uygun Personel Seçimi 102
6.2.2. İşe Giriş Sağlık Muayeneleri 103
6.2.3. Kişisel Koruyucu Ekipmanlar ve Amacı 103
ÖZET 108
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 109
KAYNAKÇA 111

BÖLÜM 7

BULAŞICI HASTALIKLAR VE KORUNMA YÖNTEMLERİ

Arş. Gör. Dr. F. Semanur KORKMAZ ÖNER - Prof. Dr. F. Nur BARAN AKSAKAL

7.1. BULAŞICI HASTALIKLARLA İLGİLİ TANIMLAR 114
7.2. BULAŞICI HASTALIKLAR EPİDEMİYOLOJİSİ 115

7.2.1. Enfeksiyon Kaynağı (Rezervuar) 116
7.2.2. Bulaş Yolu 116
7.2.3. Konakçı 117
7.3. SIK GÖRÜLEN BULAŞICI HASTALIKLAR 118
7.4. BULAŞICI HASTALIKLARIN ZARARLARI 119
7.5. BULAŞICI HASTALIKLARDAN GENEL KORUNMA YÖNTEMLERİ 119
7.6. BULAŞ YOLUNA GÖRE HASTALIKLARDAN KORUNMA 122
7.6.1. Hava Yolu ile Bulaşan Hastalıklardan Korunma 122
7.6.2. Su ve Besinlerle Bulaşan Hastalıklardan Korunma 123
7.6.3. Doğrudan Temasla Bulaşan Hastalıklardan Korunma 124
7.6.4. Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklardan Korunma 125
7.6.5. Zoonotik Hastalıklardan Korunma 125
7.6.6. Vektörlerle Bulaşan Hastalıklardan Korunma 126
7.6.7. Kan Yolu ile Bulaşan Hastalıklardan Korunma 127
7.7. SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA KESİCİ DELİCİ ALET YARALANMALARINDAN KORUNMA YOLLARI 127
ÖZET 130
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 131
KAYNAKÇA 133

BÖLÜM 8
BAĞIŞIKLAMA
Arş. Gör. Dr. Sümeyye GÜROL TEPE - Prof. Dr. F. Nur BARAN AKSAKAL

8.1. BAĞIŞIKLIK VE BAĞIŞIKLAMA 137
8.1.1. Bağışıklama ile İlgili Terimler 137
8.1.2. Bağışıklamanın Önemi 138
8.1.3. Bağışıklama Çeşitleri 139
8.2. SAĞLIK ÇALIŞANLARININ BAĞIŞIKLANMASI 142
8.2.1. Sağlık Çalışanlarının Bağışıklanmasının Önemi 142
8.2.2. Sağlık Çalışanlarında Rutin Aşılama 143
8.3. AŞI SONRASI İSTENMEYEN ETKİ (ASİE) BİLDİRİM SİSTEMİ 146
ÖZET 148
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 149
KAYNAKÇA 151

BÖLÜM 9
ETKİLİ İLETİŞİM
Öğr. Gör. Sema BİÇER

9.1. İLETİŞİM 155
9.1.1. İletişimi Oluşturan Öğeler 155
9.1.2. İletişim Türleri 156
9.1.3. İletişim Araçları 156
9.2. ETKİLİ İLETİŞİM 157

9.3. İLETİŞİM BECERİLERİ 157
9.3.1. Dinleme ve Anlama 157
9.3.2. Empati 158
9.3.3. Beden Dili 160
9.3.4. Kendini Tanıma 160
9.4. MESLEKİ İLETİŞİM 161
9.4.1. Paramedik Mesleğinde İletişim 161
9.5. LİDERLİK 162
9.6. PARAMEDİK İLE HİZMET VERİLEN BİREYLER ARASINDAKİ İLETİŞİM 163
9.6.1. Paramedik ile Hizmet Verilen Birey ve Bireyin Yakınlarıyla İletişim 163
9.6.2. Paramedik ile İş Ortamındaki Diğer Kişiler Arasındaki İletişim 163
9.6.3. Paramediklerin Özellikli Kişiler ile İletişimi 164
9.7. ÖFKE YAŞAYAN HASTA/YARALI VE YAKINLARI İLE İLETİŞİM 164
9.8. YAŞAMINI KAYBETMİŞ BİREYİN YAKINLARI İLE İLETİŞİM 166
ÖZET 167
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 168
KAYNAKÇA 171

BÖLÜM 10
STRES YÖNETİMİ
Yasemin KARAÇAY

10.1. STRES KAVRAMI VE TARİHÇESİ 174
10.1.1. ‘Savaş veya Kaç’ Tepkisi 175
10.1.2. Genel Adaptasyon Sendromu 176
10.2. STRESİN SEBEP VE SONUÇLARI 177
10.3. STRES BELİRTİLERİ 178
10.4. STRES TOLERANS DÜZEYİ 179
10.5. İHTİYAÇLAR PİRAMİDİ VE STRES ALGISI 180
10.6. BİLİŞSEL ÇARPITMALAR VE STRESE ETKİSİ 181
10.7. STRESLE BAŞA ÇIKMA YOLLARI 182
ÖZET 185
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 186
KAYNAKÇA 187

BÖLÜM 11
HASTANE ÖNCESİ ALAN VE ACİL SERVİSLERDE ŞİDDET
Prof. Dr. Gürkan ERSOY

11.1. ŞİDDET NEDEN ÖNEMLİ? BİZ SAĞLIK ÇALIŞANLARI NEDEN ŞİDDETE UĞRUYORUZ? 190
11.2. MESLEK HAYATIMDAN ÖRNEKLER 190
11.3. ŞİDDETİN NEDENLERİ 192
11.3.1. Şiddet Uygulayan Kişilerin Organik Hastalıkları 193
11.3.2. Şiddet Uygulayan Kişilerin Psikiyatrik Hastalıkları 193

11.3.3. Biz Çalışanlardan Kaynaklanan Şiddet Nedenleri 193
11.3.4. Şiddet Olayının Oluşmasına Neden Olan Dış Faktörler 194
11.4. SALDIRI/ŞİDDET TİPLERİ..... 197
11.5. SALDIRGAN KİŞİNİN ÖZELLİKLERİ..... 197
11.6. ŞİDDET OLDUĞU ZAMAN YAPACAKLARIMIZ..... 198
11.6.1. Şiddet Oluştuktan Sonra Yapmamız Gerekenler 200
11.6.2. Saldırgan Kişinin Sakinleştirilmesi 201
11.7. GELECEK, TEKNOLOJİ VE ŞİDDET..... 202
ÖZET 203
KAYNAKÇA 204

BÖLÜM 12
MOBBİNG
Uzm. Paramedik Serap AVCI

12.1. MOBBİNGİN TANIMI 206
12.2. İŞYERLERİNDE MOBBİNG..... 206
12.2.1. İş Yerlerinde Mobbing Türleri..... 207
12.2.2. Mobbingin Tarafları..... 208
12.2.3. İş Yerlerinde Mobbingin Etkileri 208
12.3. MOBBİNGİN MALİYETİ..... 210
12.4. SAGLIK SEKTÖRÜNDE MOBBİNG 210
12.5. MOBBİNG İLE MÜCADELE ÖNERİLERİ..... 210
12.6. MOBBİNG İLE İLGİLİ MEVZUAT..... 211
12.6.1. 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu..... 211
12.6.2. 4857 Sayılı İş Kanunu 211
12.6.3. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu..... 212
ÖZET 213
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 214
KAYNAKÇA 215

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ..... 216

1. Bölüm

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE TARİHSEL GELİŞİM

PROF. DR. MUSTAFA NECMİ İLHAN
ARŞ. GÖR. N. İREM ÖLMEZOĞLU

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- İş sağlığı ve iş güvenliği kavramları arasındaki ayrımı yapabilir,
- Dar ve geniş anlamda iş sağlığı ve iş güvenliğini tanımlayabilir,
- İş sağlığı ve güvenliğinin amaçlarını ifade edebilir,
- Dünya'da ve Türkiye'de iş sağlığı ve güvenliği tarihsel gelişimini açıklayabilir,
- Sanayi devrimi öncesi, dönemi ve sonrasındaki iş sağlığı ve güvenliği alanındaki gelişmeleri sıralayabilir,
- Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet döneminde iş sağlığı ve güvenliğinin tarihsel gelişimini açıklayabilir,
- Günümüzde iş sağlığı ve güvenliğinin hangi aşamada olduğu konularında bilgi sahibi olabilir.

"Felaket başa gelmeden evvel önleyici ve koruyucu tedbirleri düşünmek lazımdır, geldikten sonra dövünmenin yararı yoktur."
M. Kemal ATATÜRK

Anayasanın 49. maddesine göre “Çalışma Hakkı” insanın temel haklarından biridir. Çalışma ortamının sağlıklı aynı zamanda güvenli olması ise bu temel hak için önkoşuldur. Bu açıdan düşünüldüğünde iş sağlığı ve güvenliği çalışmaları, çalışma koşullarından kaynaklanan çalışanların sağlıklarını olumsuz etkileyen tehlike ve risklerin ortadan kaldırılarak işyerlerinde sağlıklı ve güvenli bir ortam oluşturulması için yapılan çalışmalar bütününü ifade eder.

Sağlık konularına genellikle güvenlik sorunlarından daha az dikkat edilir. Hâlbuki sağlık ele alındığında güvenlik de ele alınmış olur. Sağlıklı bir iş ortamı tanım gereği güvenli bir iş yeridir. Bununla birlikte güvenli bir iş ortamı, mutlaka sağlıklı bir işyeri değildir. Önemli olan, her çalışma ortamı için sağlık ve güvenlik konularının birlikte ele alınmasıdır. Her ne kadar sağlık ve güvenlik kavramları günlük hayatta genellikle aynı anlamda ve tek bir kavram gibi kullanılsa da konunun daha net anlaşılabilmesi adına “İş sağlığı” ve “iş güvenliği” kavramları ayrı ayrı ele alınıp tanımlanacaktır. Bu iki kavram detaylı olarak irdelendikten sonra iş sağlığı ve güvenliğinin Dünyada ve Türkiye’deki tarihsel gelişimine değinilecektir. Son olarak paramedik alanında iş sağlığı ve güvenliğinin tarihsel gelişimi aşama aşama ifade edilmeye çalışılarak bölüm tamamlanacaktır. Bu bölümün amacı; ilk ve acil yardım teknikerliği alanında eğitim gören öğrencilere, iş sağlığı ve güvenliği alanındaki temel kavramlar ve tarihsel gelişim konularında bilgi kazandırılmasıdır.

KAYNAKLAR

1. Akpınar, T. (2014). İş Sağlığı ve İş Güvenliği. Bursa: Ekin Yayınevi.
2. Altınel, H. (2011). *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
3. Arıcı, K. (1999). *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Dersleri.* Ankara:Tes-İş Eğitim Yayınları.
4. Çiçek, Ö., Öçal, M. (2016). Dünyada ve Türkiye'de İş Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,* 106-129.Cilt: 5, Yıl: 5, Sayı: 11 ISSN: 2147-3668.
5. Demircioğlu, C. (2012). *İş Hukuku.* İstanbul: Beta Yayınevi.
6. Gerek, H. N. (2008). İş *Sağlığı ve İş Güvenliği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
7. Güzel, A., Okur, A.R. (1999). *Sosyal Güvenlik Hukuku.* 7. Baskı. İstanbul:Beta Yayınevi.
8. International Labour Organization (ILO). 1959. Occupational Health Services Recommendation, 1959 (No. 112). Geneva: ILO.
9. İleri, Ü. (2014*). İş Sağlığı ve Güvenliği Önlemleri ile Sosyo-ekonomik Sonuçları*. Ankara:Efil Yayınevi.
10. İleri, T. (2013). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Maden işçilerinin Çalışma Hayatına ilişkin Yapısal Düzenlemeler. *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal* of social science, Voume 6 Issue2, February,1449-1467.
11. Kılkış, İ. (2014). *İş Sağlığı ve Güvenliği.* Bursa: Dora Yayıncılık.
12. Kurt, R. (2013). *Herkes İçin İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
13. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (Tarihsiz). *Çalışma Yaşamında Sağlık Gözetimi Rehberi.* İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü. Ankara.
14. Şimşek, C. (2014). Meslek Hastalıkları ve İşle İlgili Hastalıklar. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. *İş Sağlığı Ve Güvenliği Ders Notları* içinde (s:49-77). Ankara:Gurup Matbaacılık.
15. Tuncay, C. (2008). ILO ve AB Normları Işığında İSG Kanunu Tasarısı Taslağı'nın Değerlendirilmesi. *Sicil Dergisi*. Mess Yayını. 47-67.
16. Yıldız, A.N. (2013). *T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İçin İş Sağlığı ve Güvenliği İşçi Eğitim Programı Eğitici Rehberi*. (1. baskı). Ankara. Özyurt Maatbacılık.
17. Yılmaz, F., İlhan, M.N. (2018). Türk Denizcilik Sektöründe (Gemilerde) İş Sağlığı ve Güvenliği Durumu Üzerine Bir Araştırma*. Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 25-41.
18. World Health Organization (WHO Regional Office for Europe. (1982).Evaluation of Occupational Health and Industrial Hygiene Services. Report of the Working Group. EURO *Reports and Studies No. 56. Copenhagen.*
19. 1985a., 1985b.Occupational Health Services Convention, 1985 (No. 161). Geneva: ILO.

2. Bölüm

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KÜLTÜRÜ

PROF. DR. MUSTAFA NECMİ İLHAN
ARŞ. GÖR. N. İREM ÖLMEZOĞLU

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Kültür kavramını açıklayabilir,
- İnsanın temel ihtiyaçlarından biri olan güvenlik ihtiyacı konusunda bilgi sahibi olur,
- Güvenlik kültürü kavramını tanımlayabilir,
- Pozitif ve Negatif güvenlik kavramlarını karşılaştırabilir,
- İş Sağlığı ve güvenliği kültürünün temel özelliklerini ve amaçlarını sıralayabilir,
- İş sağlığı ve güvenliği kültürü oluşturmanın bireysel, işyeri, ulusal ve küresel düzeyde önemini kavrayabilir,
- İş sağlığı ve güvenliği kültürünün oluşturulmasında taraflara düşen görevleri ifade edebilir,
- Çalışma ortamında bir güvenlik kültürünün nasıl oluşturulacağı konusunda fikir sahibi olur.

İş yerleri dışında, evlere, okullara, sokağa yani hayatın her alanına nüfuz etmiş bir "güvenlik kültürü" sürdürülebilir geleceğin en büyük teminatıdır.

İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği

Günümüz şartlarında işyerlerinde kaza oranlarının artış göstermesi, çalışanların güvenli olmayan davranışlar göstermesinden kaynaklanmakla birlikte, iş koşullarının güvenlikli hale getirilmemesi ve güvenlik kültürünün iş yerlerinde geliştirilmemesi nedeniyle olmaktadır. Çalışanların gerek çalışma yaşamında gerekse gündelik hayatlarında güvenli davranışları alışkanlık haline getirmesi ile insan kaynaklı iş kazalarının önlenmesi mümkündür. Ancak insanların bu davranışları nasıl kazanacakları noktasında bilgi eksikliği mevcuttur. Bu açıdan bu bölümde öncelikle iş sağlığı ve güvenliği kültürü ile ilgili temel kavramlar açıklanacak ardından iş sağlığı ve kültürünün önemi, özellikleri ve taraflara düşen sorumluluklardan bahsedilecektir. Son olarak çalışanların güvenlik kültürünü nasıl kazanacakları konusunda gerekli ipuçları anlatılarak bir vaka çalışmasıyla bölüm tamamlanacaktır. Bu bölümün amacı; ilk ve acil yardım teknikerliği alanında eğitim gören öğrencilere, iş sağlığı ve güvenliği kültürü konusunda bilgi kazandırılmasıdır.

Vaka Örneği

Komuta kontrol merkezinin ihbarıyla çıkış yapan 112 ekibine vaka bulantı-kusma şikâyetiyle verilmiştir. 45 saniyede çıkış yapan 112 ekibinin olay yerine varması 8 dk. sürmüştür. Alınan ilk hasta öyküsünde hastanın kronik böbrek yetmezliği olduğu, özel bir diyaliz merkezinde hemodiyaliz tedavisi gördüğü ve 2 gündür bulantı-kusma şikayetlerinin olduğu arada bu tabloya eklem ağrılarının eşlik ettiği ifade edilmiştir. Hasta ekip tarafından ambulansa alınmıştır. Alınan vital bulgularının sonucunda tansiyonun düşük olması ve hastanın dehidrate kalmış olabileceği düşüncesiyle ekip hastaya mayi tedavisi uygulamaya karar vermiştir. İntravenöz girişim yapacak ekip arkadaşının eldiven giymediğini fark eden sağlık personeli eldiven giymesi konusunda arkadaşını uyarmış, fakat çalışan latex eldiven alerjisi olduğunu bu sebepten ellerinde açık yaralar oluştuğunu ve ön kabinde bulunan nitril pudrasız eldivenleri almasının zaman kaybı oluşturacağını belirtmiştir. Yapılan invaziv girişim sırasında ambulansın ani fren yapmasıyla çalışanın eline hastanın kanı bulaşmış, çalışan tedaviyi bitirdikten sonra ellerini antiseptik solüsyonla temizlemiştir. 12 dk da hastaneye ulaşan ekip hastayı acil servise teslim etmiştir. Acil serviste yapılan kan tetkiklerinde hastanın HBV olduğu tespit edilmiş ve bu durum ivedilikle komuta kontrol merkezi vasıtasıyla ekibe bildirilmiştir. Hastaneye ulaşan ambulans ekibi çalışanına iş kazası formu doldurulmuş ve rutin kan tetkikleri yaptırılmıştır. Çalışanın hepatit bağışıklığının düşük olması sebebiyle 0. gün 1. ay ve 5. ay olmak üzere 3 doz aşı profilaksisi uygulanacağı belirtilmiş, yine 6 ay boyunca her ay enfeksiyon uzmanının gözetiminde kan tetkiklerini tekrarlaması söylenmiş ve bu süreçte çalışan kaynaklı enfeksiyon kaynağı olmaması için mevcut işinden el çektirilerek daha pasif bir göreve getirilmiştir. Bu süreç sonucunda %85-90 ihtimalle hepatit virüsünden kurtulacağı ama tedavinin işe yaramaması halinde hepatit taşıyıcısı olacağı ve çok daha zorlu ve ömrünün sonuna kadar uygulaması gereken bir tedavi programına dahil edileceği söylenmiştir.

KAYNAKLAR

1. Akalp, G., Aytaç S. (2005). İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Güvenlik Kültürü Oluşumu ve Bir Uygulama. *IV. Uluslararası İş Sağlığı ve Güvenliği Konferansı (Bildiri).* Ankara.
2. Aytaç, S. (2011). İş Kazalarını Önlemede Güvenlik Kültürünün Önemi. *Türk Metal Dergisi*, Sayı 148.Kasım, 36-39.
3. Can, M. Hüseyinli N. (2017). Çalışma Hayatında İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürü ve Otel Çalışanlarının Güvenli Davranışlarının İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Eylül 2017 21(4), 1397-1420.
4. Cooper, M.D. (2000). Towards A Model Safety Culture. *Safety Science*.36, 111-136.
5. Cox, S., Flin, R. (1998). Safety Cullture: Philopsoher's Stone or Man of Straw?, *Work and Stress,* 12(3), 189-201.
6. Çelenk Kaya, E. Kaya, A.A. Ölmezoğlu N.İ. (2017). The Visible and Invisible Parts of an Iceberg: Indirect/Direct Costs of the Occupational Accidents Encountered on a Global Scale. Rasim Yilmaz and Günther Löschnigg (Ed.), *Studies on Balkan and Near Eastern Social Sciences* içinde. (s. 289-297). Franfurt: Peterlang Publising.
7. Demirbilek, T. (2005). *İş Güvenliği Kültürü*. İzmir: Legal Yayıncılık.
8. Dursun, S. (2013). İş Güvenliğine Kültürel Bir Bakış: İş Güvenliği Kültürü. *Türk-Metal Dergisi*. Eylül Sayı:170, 44-47.
9. Giddens, A. (2005). (Haz. Cemal GÜZEL). *Sosyoloji.* Ankara: Ayraç Yayınevi.
10. https://dosyahastane.saglik.gov.tr/Eklenti/25096,12-ders-12-isg-genel-kurallari-ve guvenlik-kulturupdf.pdf?0=(Erişim Tarihi:05.10.2018)
11. International Atomic Energy Agency (IAEA). (2006). *Application of the management system for facilities and activities.* Safety Guide Series No. GS-G-3.1. Available from: https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub1253_web.pdf
12. İlhan, M.N., Özaydın, M.M., Ölmezoğlu, N.İ. (2018). İş Sağlığı ve Güvenliği Politikaları. Dilaver Tengilimoğlu (Ed.), *Sağlık Politikaları* içinde. (s. 395-406). Ankara: Nobel Yayınları.
13. Lund, J., Aaro, L.E. (2004). Accident Prevention: Presentationof aModel Placing Emphasis on Human, Structural and Cultural Factors. *Safety Science.* Vol.42. Issue:4.April, 271-324.
14. Mcdonald, N., Corrıgan,S., Daly, C. Cromıe, S. (2000). Safety Management Systems and Safety Culture in Aircraft Maintenance Organizations. *Safety Science.* Vol.34. Issue:1-3.February, 151-176.
15. Yule, S. (2003). *Senior Management Influence on Safety Performancein the UK and US Energy Sectors.* Doctoral Thesisi, University of Aberdeeen, Scotland.
16. Zencirkıran, M. (2015). *Sosyoloji*. Bursa: Dora Yayınları.

3. Bölüm

RİSK DEĞERLENDİRMESİ VE RİSK YÖNETİMİ

İSG UZM. ALPAY BULUT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Tehlike ve risk kavramlarının neler olduğunu ve birbiri ile ilgili olan ilişkisini ve farklarını yorumlayabilir.
- Risk değerlendirmesinin ne olduğunu, nasıl yapıldığını ve hangi metodların kullanılacağını öğrenir ve uygulayabilir.
- Ramak kala olaylarının niçin önemli olduğunu kavrar.

"Önce İş Güvenliği"

Tehlikenin ve riskin doğru tanımlanması, tahmin edilmesi ve saptanması risk değerlendirmesindeki hatalardan arındırarak ya da hataları en aza indirgeyerek risk değerlendirmesinin daha doğru yapılabilmesi ve sonucunda risklere karşı daha doğru önlemler alarak çalışma ortamının daha sağlıklı bir şekilde düzenlenmesinde en temel şarttır. Çalışma ortamlarındaki tehlikenin hangi durumda riske dönüştüğünün bilinmesi ve tanınması gerekmektedir, aksi takdirde çalışanın sağlıklı ve güvenli bir ortamda çalışamamasına, işe bağlı sağlık ve güvenlik sorunlarının çıkmasına, meslek hastalıklarına ve iş kazalarına neden olmaktır. Bu sebeple tehlike ve risk kavramlarının iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu bölümde tehlike, risk, risk değerlendirmesi ve risk değerlendirmesi ile ilgili kavramlar anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

Bir hastanenin acil hizmetleri bölümünde risk değerlendirilmesi yapılmakta fakat risk değerlendirilmesi yapılırken tam olarak istenilen risk düzeyleri bulunamamakta ve zorluk yaşanmaktadır. Hala bölümde çalışanların riskli ortamda çalıştıklarını belirtmekte ve çok fazla ramak kala olayları yaşanmaktadır. Bu aşamada yapılması gerekenler nelerdir?

KAYNAKÇA

1. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, Resmî Gazete Sayısı: 28339, Resmî Gazete Tarihi: 30.6.2012
2. AS/NZS (2004). Australian and New Zealand Standard Risk Management: 4360:2004, 3. Baskı, Australian and New Zealand Standard, Australia, ss. 11-23.
3. Baysal, S. (2005), İş Yerlerinde Risk Yönetimi Yaklaşımları ve Bir Uygulama Örneği, ÇSGB İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi, 23(1), 8–11.
4. Bilir, N. ve Yıldız, A. N. (2013), İş Sağlığı ve Güvenliği, 2.Baskı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
5. Ceylan, H. ve Başhelvacı, V. S. (2011). Risk Değerlendirme Tablosu Yönetimi İle Risk Analizi: Bir Uygulama, International Journal Of Engineering Research and Development, 3 (2): 25-33.
6. Dizdar, E. (2008). İş Güvenliği Kitabı. 3. Baskı. Murathan Yayınevi, Trabzon.
7. Heinrich, H. W. (1959). Industrial Accident Prevention: A Scientific Approach. 4.Baskı. New York
8. ILO. (1993). Convention C174 on the Prevention of Major Industrial Accidents, International Labour Office, No. 174.
9. İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü (İSGGM) (2007). 5 Adımda Risk Değerlendirmesi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayın, No:140.
10. İş Sağlığı Ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 29.12.2012, Resmî Gazete Sayısı:28512
11. Kurt, M. ve H. Ceylan (2001). İş Güvenliğinde Tehlike Değerlendirme Teknikleri, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 14(4), 1117-1130.
12. Özkılıç, Ö., (2005). İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemleri ve Risk Değerlendirme Metodolojileri, 3. Baskı, TİSK Yayını, No: 246, Ankara
13. Ringdahl, L.H. (2001). Risk Assesment, “Safety Analiysis Principles And Practice in Occupational Safety”, 2. Baskı, 55-149.
14. TSE (2004). OHSAS 18001:2008 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi Standardı.

4. Bölüm

İŞYERLERİNDE VE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNİ TEHDİT EDEN TEHLİKELER VE RİSKLER

İSG UZM. ALPAY BULUT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Sağlık sektöründe var olan ve karşılaşılan tehlike ve risklerin neler olduğunu bilir
- Risklerin hangilerinin ne gibi sonuçlara yol açtığını ve ne gibi önlemler alınması gerektiğini bilir.

"Risk alma, önlem al!"

Günümüzde sağlık hizmetleri verilmesinde en noktalardan biri güvenli olarak sağlık hizmeti sunumudur. Sağlık çalışanlarının görevi hem toplumun ve hem de bireyin sağlığını korumak ve gelişmesini sağlamaktır. Sağlık çalışanları yoğun ve fedakâr şekilde çalışarak başkalarının sağlığını korurken kendi sağlıklarını aynı oranda koruyamamaktadır. Sağlık çalışanlarının sağlık hizmetini en iyi şekilde verebilmeleri için kendilerinin de sağlıklı olması gerekmektedir. Yerleşik alanlarda iş sağlığı ve iş güvenliği koşullarını sağlamak mümkün olabilirken, acil sağlık hizmeti alanlarında ve acil durumlarda, sağlık hizmetinin verilmesinde sağlık çalışanları için çalışma koşulları çok daha fazla tehlike ve risk içermektedir.

Vaka Örneği

Bir acil hizmet noktasında çalışan paramedikler son aylarda sürekli olarak bel ağrılarından rahatsız olmakta ve bu sebeple sürekli izin ve rapor almaktadırlar. Yaşanılan rahatsızlıklar kronikleştiği için hizmet verilmesinde zorlanılmakta ve bu durum artık kişileri hayatını çok etkilemektedir.

Sağlık sektöründe riskler genel olarak biyolojik, fiziksel, ergonomik, kimyasal ve psikososyal olmak üzere gruplandırılmaktadır. NIOSH (National Institute for Occupational Safety and Health, Amerika Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Enstitüsü), hastanelerdeki tehlike ve risklerin herhangi bir çalışma alanı belirtmeksizin yalnızca fiziksel, kimyasal, biyolojik, ergonomik ve psikososyal olarak sınıflandırılması gerektiğini tavsiye etmiştir. NIOSH verilerine göre hastanelerde 29 çeşit fiziksel, 25 çeşit kimyasal, 24 çeşit biyolojik, 6 çeşit ergonomik ve 10 çeşit ve psikososyal tehlike ve risk olduğunu bildirmiştir. Tablo.1'de sağlık çalışanlarının maruz kaldığı başlıca tehlike ve riskler belirtilmiştir. Sağlık çalışanları için sağlığı olumsuz yönde etkileyebilecek mesleksel etkenleri pek çok kaynak benzer biçimde sınıflandırmaktadır. Çalışma ortamından kaynaklanan ve sağlık çalışanlarının sağlığını etkileyen tehlikeler temel olarak biyolojik, fiziksel, ergonomik, kimyasal ve psikososyal olarak gruplandırılmaktadır.

Taşınması gereken ağır malzemeler ve hastalar, kimyasal maddeler, radyoaktif maddeler, enfeksiyon riski taşıyan biyolojik materyaller, elektrikli cihazlar kesici delici aletler hastanelerde olduğu gibi acil sağlık hizmetinde çalışanlar için de çalışma ortamlarında bulunmaktadır. Bunlarla birlikte yoğun çalışma temposu, gece çalışması, uzun süreli ve kesintisiz çalışma, ergonomik olmayan çalışma ortamları, şiddete maruz kalma ve iş gerilimi sağlık çalışanlarının mesleki risklerle karşılaşmasına, iş kazaları ve meslek hastalıklarıyla karşılaşmalarının diğer iş kollarında çalışanlara göre çok fazla olmasına neden olmaktadır.

Ülkelerdeki örneklere bakılacak olursa ABD Ulusal İşçi İstatistikleri 2001 yılı sonuçlarında, sağlık sektörü, öldürücü olmayan iş kazası ve meslek hastalıkları açısından tüm sektörler arasında ikinci sırada yer almaktadır. Özellikle salgın hastalıklarda, acil yardım hizmetlerinde sağlık çalışanları olumsuzluklardan daha fazla etkilenmekte, zarar görmekte, yaşamını kaybetmektedir. Sağlık çalışanlarının maruz kaldığı risklerin, iğne ve/veya kesici alet yaralanmaları, bel ve sırt sorunları gibi ergonomik problemleri, şiddete maruziyet ve stres gibi geniş bir yelpazede olması bu zararın artmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Altay, B., Gönener, D. ve Demirkıran, C. (2010). Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyleri ve Aile Desteğinin Etkisi, Fırat Tıp Dergisi, 15(1), 10-16.
2. Arsal, S. ve Gerdan, S. (2017). Hastane Öncesi Acil Sağlık Çalışanlarının İş Sağlığı Ve Güvenliği Kapsamındaki Mesleki Riskleri, Hastane Öncesi Dergisi, 2(1), 37-49.
3. Bayhan, S. (2005). Ankara Üniversitesi Cebeci Sağlık Yüksek Okulu Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin ve Tıp Fakültesi Hemşirelerinin Mesleki Riskleri Konusunda Bilgi Düzeyleri Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
4. Bilir, N. ve Yıldız A. N. (2013), İş Sağlığı ve Güvenliği. (2.Baskı). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
5. Biyolojik Etkenlere Maruziyet Risklerinin Önlenmesi Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 15.06.2013, Resmî Gazete Sayısı: 28678
6. Bulut, A., (2016). 112 Acil Durum Ambulanslarında İSG Risklerinin Tespiti ve İSG Rehberi Uzmanlık Tezi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara
7. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2010). Occupational Hazards in Home Healthcare. Erişim: 12.9.2018. https://www.cdc.gov/niosh/docs/2010-125/pdfs/2010-125.pdf
8. Ceylan, C. (2009). Hastanede Çalışan Hemşirelerin Bildirimlerine Dayalı İş Kazalarının İncelenmesi Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
9. Costa, G. (1995). Occupational Stress and Stress Prevention in Air Traffic Control, Conditions of Work and Welfare Facilities Branch, International Labour Office, Geneva.
10. Çalışanların Gürültü İle İlgili Risklerden Korunmalarına Dair Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 28.07.2013, Resmî Gazete Sayısı: 28721
11. Çalışanların Titreşimle İlgili Risklerden Korunmalarına Dair Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 22.08.2013, Resmî Gazete Sayısı: 28743
12. Çamcı, O. ve Kutlu, Y. (2011). Kocaeli'nde Sağlık Çalışanlarına Yönelik İşyeri Şiddetinin Belirlenmesi, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 2 (1):9-16.
13. Çelik, İ. (2007). Büro Çalışanlarının Maruz Kaldığı Risklerin Ve Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Uzmanlık Tezi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara
14. Devebakan N. (2007). Özel Sağlık İşletmelerinde İş Sağlığı Ve Güvenliği Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
15. Ekşi, A., Çelikli, S., Çatak, İ. (2015). Effects of the institutional structure and legislative framework on ambulance accidents in developing emergency medical services systems. Turkish Journal of Emergency Medicine. 15(3):126-130.
16. Elle Taşıma İşleri Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 24.07.2013, Resmî Gazete Sayısı: 28717
17. EMS (2018). Araç Ve Ürün Katalogları, http://www.ems.tc/urunler/sedyeler/ems-ana-sedye ve 2011 EMS ürün katoloğu, Erişim: 17.9.2018
18. EU-OSHA (2011). Emergency Services:A Literature Review on Occupational Safety and Health Risks, Erişim:25.08.2018. https://osha.europa.eu/en/tools-and -publications/publications/literature_reviews
19. Hiperbarik Oksijen Tedavisi Uygulanan Özel Sağlık Kuruluşları Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 01.08.2001 Resmî Gazete Sayısı: 24480
20. İşyeri Bina ve Eklentilerinde Alınacak Sağlık ve Güvenlik Önlemlerine İlişkin Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 17.07.2013, Resmî Gazete Sayısı: 28710
21. Mehmet Güli AĞAT (2018). İş Sağlığı Ve Güvenliği Kapsamında Sağlık Hizmetlerinin Sunulmasında Doktorların Karşılaştığı Risk Ve Tehlikelerin İş Stresi Düzeyleri Üzerine Etkisi: Şanlıurfa İli İçin Bir Uygulama Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

22. Özkan, Ö. (2005). Hastanede Çalışan Hemşirelerin İş ve Çalışma Ortamı Tehlike ve Riskleri İle Risk Algılarını Saptanması Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
23. Parlar, S. (2008). Sağlık çalışanlarında Göz Ardı Edilen bir Durum: Sağlıklı Çalışma Ortamı, TAF Preventive Medicine Bulletin, 7 (6), 547-554.
24. Taşçıoğlu, İ. (2007). Lüleburgaz Devlet Hastanesi ve Lüleburgaz 82. Yıl Devlet Hastanesinde İş ve Çalışma Ortamından Kaynaklanan Riskler ve Bu Riskleri Hemşirelerin Algılama Düzeylerinin Saptanması Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
25. Yeşildal, N. (2005). Sağlık Hizmetlerinde İş Kazaları Ve Şiddetinin Değerlendirilmesi. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 4:280-302.
26. Yıldız, A.N., Kaya, M. Ve Bilir, N. (2011). İşyerinde Şiddet. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayını, Ankara.

5. Bölüm

İŞ KAZASI

PROF. DR. MUSTAFA NECMİ İLHAN
DR. OSMAN ALAŞIK

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- İş kazasının tanımını öğrenir ve yapar
- İş kazalarını önlenmesi için neler yapılabilir öğrenir
- İş kazalarının mevzuattaki yerini öğrenir
- Sağlık çalışanlarında sık görülen iş kazalarının neler olduğunu öğrenir

"Kula bela gelmez, hak yazmadıkça; hak bel yazmaz, kul azmadıkça."
Hz. Mevlana

İş kazası kişiler açısından hem sağlık kaybına hem de iş kaybına neden olabildiği için önemli bir konudur. Hastane gibi çok tehlikeli sınıfta yer alan çalışma yerinde de sağlık çalışanlarının başına birçok şekilde iş kazası meydana gelmektedir. Sağlık çalışanları da birçok iş kazasıyla karşı karşıya kalabilmektedir. İş kazalarını önlemek için başta bilgilendirme olmak üzere birçok koruyucu önlemler alınabilmektedir.

Bu bölümde; iş kazasının tanımı, mevzuattaki yeri ile sağlık çalışanlarında ve acil sağlık hizmeti çalışanlarında sık görülen iş kazaları anlatılmaktadır. Amaç iş kazasını ve sağlık çalışanlarında sık görülen iş kazalarını açıklayarak, sağlık çalışanlarının iş kazalarına karşı tedbirli olmasını sağlamaktır.

Vaka Örneği

35 yaşında, evli 2 çocuk sahibi Rıfat Bey 6 yıldır acil servis de paramedik olarak çalışmaktadır. Daha önceden de ambulansta 4 yıl paramedik olarak çalışmıştır. Rıfat Bey eline iğne batması şikayeti ile çalıştığı iş yerindeki acil servis doktoruna başvurmuştur. Olayın gerçekleşmesini şu şekilde anlatmaktadır. İki saat önce trafik kazasında araç içi yaralanmayla getirilen travmalı hastaya damar yolu açarken kaza ile hastaya uyguladığı intraketin hasta hareket edince hastadan çıkıp kendisinin sağ elinin avuç içine battığını söylemiştir. Travma ile hastanın 2 saat sonraki kan incelemelerinde hastanın kronik hepatit B hastası olduğunu öğrenince Rıfat Bey hemen doktora başvurmuştur.

KAYNAKLAR

1. Allerjik Reaksiyonlar Mayo Clinic Kendi Kendine Bakım Rehberi. http://wwwsağlik365.com/S365Uploadedfiles/1_2008 Erişim Tarihi 05.11.2008.
2. Altıntaş N. (2006) Sağlık Kurumlarında Çalışan Hemşirelere Yönelik Şiddetin Belirlenmesi. İstanbul Üniversitesi Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
3. Altıntop L. (2002) Zehirlenme Vakalarına Multidisipliner Yaklaşım. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi 32, 153159
4. Apaydın K. Hemşirelik hizmetlerinde yönetsel ve organizasyonel sorunlar ve çözüm önerileri (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi; 2007
5. Ayrancı Ü. Yenilmez Ç. Günay Y. Kaptanoğlu C. (2002) Çeşitli Sağlık Kurumlarında ve Sağlık Meslek Gruplarında Şiddete Uğrama Sıklığı. Anadolu Psikiyatri Dergisi 3, 147-154.
6. Bayhan S. (2005) Ankara Üniversitesi Cebeci Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Ve Tıp Fakültesi Hemşirelerinin Mesleki Riskler Konusunda Bilgi Düzeyi. Ankara Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
7. Bilir N. İş Sağlığı ve Güvenliği. 2016. baskı. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri; 465 s.
8. Boden, vd. 2001
9. Devebakan N. (2007) Özel Sağlık İşletmelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği. Dokuz Eylül Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir.
10. Doğanay M. Hemodiyaliz personelinin taşıdığı riskler ve iğne batması. Türk Nefroloji Derneği, Hemodiyaliz Hemşiresi El Kitabı, (49): 318-321.
11. Eren O.Ö. Bozkurt B., Karakaya G., Kalyoncu A.F., (2005) Sağlık Personelinin Farklı Bir MeslekHastalığı: Lateks Alerjisi. Astım Allerji İmmünoloji; 3(2), 68-72.
12. Gürbıyık A.(2005) Gata Sağlık Çalışanlarında Kesici Delici Aletlerle Yaralanma Sıklığı ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Gülhane Askeri Tıp Akademisi Hemşirelik Programı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
13. Güreli T. (2006) Sağlık Sektörünün Avrupa Birliğine Giriş Sürecine Uyumuna Yönelik Bir Araştırma. Niğde Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, Niğde
14. İş Sağlığı ve İş Güvenliği Kanunu. Madde 3, Bend g.23.10.2018. Available at: http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf
15. Kartal DE. Sağlık personelinde profilaksi. Cerrahpaşa Üniversitesi Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi, 2008; 61: 215-222.
16. Kişioğlu N, Öztürk M, Uskun E, Kırbıyık S. Bir üniversite hastanesi sağlık personelinde kesici delici yaralanma epidemiyolojisi ve korunmaya yönelik tutum ve davranışlar. Türkiye Klinikleri J Med Sci, 2002; 22:390-396.
17. Oktay İ, Kayışoğlu N. Tekirdağ ili 112 acil sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi. Sted Dergisi, 2005; 14(2): 35-37.
18. P.Mitchel, “The Impact of Globalization on Health and Safety at Work”, www.wsws.org/articles/1999/jul1999/who-j23.shtml, 1999.
19. Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. Madde 13. Ekim 23, 2018. Available at: http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf
20. Şenses Z. Viral infeksiyonlar. Hastane İnfeksiyonları Kitabı. GATA Basımevi, Ankara, 2005; 697-720.

21. Tunç P. (2008) Sağlık Çalışanlarında Kas İskelet Sistemi Bozuklukları İle İlgili Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler. Başkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
22. Tümer A, Ünal S. HIV/AIDS epidemiyolojisi ve korunma. STED, 1999; 8(12):452-4.
23. Uğraş Dikmen A, Medeni V, Uslu İ, Aycan S. Ankara'da Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Sağlık Personelinin Geçirdiğini İfade Ettiği İş Kazalarının Değerlendirilmesi. Mesleki Sağlık Ve Güven Derg. 2014;(3):22–9
24. Uygun G. (2007) Diş Hekimliğinde El Hijyeni ve Lateks Alerjisi. 5. Ulusal Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon Kongresi Kitabı. Bilimsel Tıp Yayınevi, 648-660.
25. Yeşildal N, (2005) Sağlık Hizmetlerinde İş Kazaları ve Şiddetinin Değerlendirilmesi. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 4 (5),280-302.
26. Yörükoğlu K, Sayıner A, Akalın E. Patoloji laboratuarında mesleki riskler ve güvenlik önlemleri. Aegean Pathology Journal, 2005; 2: 98–115.

6. Bölüm

İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIĞINDAN KORUNMA YÖNTEMLERİ

PROF. DR. MUSTAFA NECMİ İLHAN
DR. MELİH GAFFAR GÖZÜKARA

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Toplu korunmanın amacını öğrenir,
- Toplu korunma yöntemlerinin önemini kavrar,
- Kişisel korunma yöntemlerini öğrenir,
- Kişisel koruyucuların amaçlarını kavrar,
- Kişisel koruyucu ekipmanlar hakkında bilgi sahibi olur.

"Ömrünün geri kalanı boyunca pişman olacağına, bir dakikalığına güvende ol."

İş sağlığı, tehlikeli olan mesleki faktörleri kontrol ederek ve koşulları düzelterek çalışanların sağlığını koruyup daha iyisini teşvik ederek meslek hastalıklarını ve iş kazalarını önleyen multidisipliner bir alandır. Sağlıklı ve güvenli çalışma ortamları ve çalışma organizasyonlarının geliştirilmesini teşvik eder. Çalışanların fiziksel, zihinsel ve sosyal refahının arttırılması ve çalışma kapasitelerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesinin yanı sıra işyerinde mesleki ve sosyal gelişimini destekler. Çalışanların sosyal ve ekonomik olarak verimli yaşamlarını sürdürmelerini ve sürdürülebilir kalkınmaya olumlu katkıda bulunmalarını sağlar. Mesleki sağlık uygulamaları ile bir bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal refahı, genel sağlık ve kişisel gelişimini dikkate alarak, risk odaklı bir etkinlikten, çok disiplinli ve kapsamlı bir yaklaşıma kadar yavaş yavaş gelişmiştir.

Meslek hastalığı, çalışma veya çalışma koşullarından kaynaklanan bir hastalık veya bozukluktur. Bu, hastalığın işyerindeki maruziyetler nedeniyle gelişmiş olması ve maruziyetler ile hastalık arasındaki korelasyonun tıbbi araştırmalarda iyi bilindiği anlamına gelir. Meslek hayatıyla birebir ilişkilidir ve ortamdan kaynaklan maruziyet dışında bu hastalıklar görülemez. Belirli mesleklere özgüdür. Örneğin, kömür işçisi pnömokonyozu hastalığı mutlaka belirli bir süre ve miktar kömür tozlarına maruziyet gerektirir. Sadece mesleksel olarak bu maruziyet olduğu takdirde meslek hastalığına yakalanılabilir. Bu hastalıklar çok sık görülmemektedirler fakat hastalıkların mesleğe özgü olması ve etkenden korunulduğu zaman önlenebilir olması nedeniyle meslek hastalıkları iş sağlığı konusunda çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu bölümde meslek hastalıklarından ve iş kazalarından korunma yöntemleri anlatılacaktır.

Vaka Örneği

Paramedik olarak ambulansta çalışan personel uzun bir tatilden sonra işe döndüğünde, astım benzeri nefes darlığı şikayetleri ve kollarında döküntü yaşamaya başlamıştır. Özellikle işyerinde hırıltılı solunumu olup eve geldiğinde nefes alması iyileşmiştir.

KAYNAKLAR

1. Alli, B. O. (2008). Fundamental principles of occupational health and safety Second edition. *Geneva, International Labour Organization*, *15*.
2. Bilir, N., Yıldız, A. N. (2013). İş Sağlığı ve Güvenliği (2. basım). *Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları*.
3. Burke, R. J., Clarke, S., Cooper, C. L. (Eds.). (2011). Occupational health and safety. Gower Publishing, Ltd..
4. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) Sağlık Ve Güvenlik İşaretleri Yönetmeliği R.G. Tarih ve Sayı: 11.09.2013/28762
5. Olander, L., Conroy, L., Kulmala, I., Garrison, R. (2001). Industrial ventilation—Design guidebook, vol. 1, Chapter 7.
6. Sirel, Ş. (1997). *Aydınlatma sözlüğü*. YEM Yayınları
7. Taşyürek, M. (2007). Kişisel Koruyucu Donanımlar. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, *29*, 18-26.
8. World Health Organization. (2001). Occupational health: a manual for primary health care workers. In Occupational health: a manual for primary health care workers.

7. Bölüm

BULAŞICI HASTALIKLAR VE KORUNMA YÖNTEMLERİ

ARŞ. GÖR. DR. F. SEMANUR KORKMAZ ÖNER
PROF. DR. F. NUR BARAN AKSAKAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Bulaşıcı hastalıklar ile ilgili temel tanımlamaları yapar
- Sık görülen bulaşıcı hastalıkları sınıflandırır
- Enfeksiyon zinciri bileşenlerini açıklar
- Bulaşıcı hastalıkların zararlarını açıklar
- Bulaşıcı hastalıklardan korunma yöntemlerini açıklar

"Tıp, sağlığın korunması ve insan vücudunda bulunan hastalık nedenlerinden kaynaklanan hastalıkların tedavi edilmesidir."
İbn-sina

Dünyada 2016 yılında üç milyon kişinin bulaşıcı hastalıklar nedeniyle hayatını kaybettiği bildirilmektedir. Her ne kadar tüm hastalıklar arasında en çok görülen ve öldüren hastalıklar 56,9 milyon ölümün büyük kısmını oluşturan iskemik kalp hastalığı, inme, kronik obstrüktif akciğer hastalığı olarak bildirilse de ölüm nedenlerinin "Temel Neden", "Ara Neden" ve "Son Neden" olarak incelenmesi durumunda, ara ve son neden olarak çoğunlukla enfeksiyon hastalıklarının görüldüğü akıldan çıkarılmamalıdır. Genellikle kanser, kalp ve diyabet hastaları araya giren enfeksiyonlar nedeniyle hastaneye yatmakta, yoğun bakım gereksinimi duymakta ve hayatını kaybetmektedir. Bu bakış açısıyla her ne kadar düşük gelirli ülkelerde ölüm nedeni olarak daha çok bulaşıcı hastalıklar ve en sık ölüme yol açan bulaşıcı hastalık alt solunum yolu enfeksiyonları olarak bildirilse ve bulaşıcı hastalıkların daha çok bu ülkelerin sorunu olarak görülme eğilimi olsa bile, yüksek gelirli ülkelerde en sık temel ölüm nedeni olarak bildirilen kronik hastalıklar yanında bu hastalıklardan oluşan ölümlerde bulaşıcı hastalıkların önemli payı da göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra gelişen yaşam koşulları, ileri teknoloji, tedavi yöntemlerindeki gelişmelere rağmen bulaşıcı hastalık ölümlerinin her on ölümden birine yol açması bu hastalıklarla mücadelenin günümüzde de önemini koruduğunu göstermektedir. Mevcut antimikrobiyal ajanlara karşı gelişen direnç de bulaşıcı hastalık yükünün kontrol altına alınmasındaki güçlüğün önemli bir bileşenidir. Sağlık personeli de yürütmekte olduğu işler nedeniyle bulaşıcı hastalıklar açısından risk grubundadır. Sağlık personeli açısından değerlendirildiğinde, bulaşıcı hastalık riskinin birçok boyutu vardır. Bu boyutlar; sağlık personelinin hastadan kaynaklanabilecek bulaşıcı hastalıklardan korunması, hastası için bulaşıcı hastalık kaynağı olmaması ve sağlık hizmeti sunduğu kişileri sağlık hizmeti ilişkili enfeksiyonlardan korumasıdır. Ayrıca sağlık personeli günlük yaşamda ve olağanüstü durumlarda çevreye yönelik bulaşıcı hastalık önlemleri için de bilgi kaynağıdır. Tüm bu nedenlerle bu bölümde halen önemini koruyan bulaşıcı hastalıkların genel özellikleri ve bulaşıcı hastalıklardan korunma yolları anlatılmaktadır. Bölümün sonunda öğrencilerin bulaşıcı hastalıklar ve korunma yolları hakkında bilgi edinmeleri amaçlanmıştır.

Vaka Örneği

Ağustos 2018'de Ankara Gazi Mahallesi'nden 112 Acil Çağrı Merkezi'ne bir çağrı geliyor ve ailesi adresteki hastanın 20 yaşında, erkek ve öğrenci olduğunu bildiriyor. Çağrıda hastanın bilinç bulanıklığı ve kusmasının olduğu söyleniyor. Acil Çağrı Merkezi'nden bir ambulans verilen adrese yönlendiriliyor. Acil sağlık ekibinin eve ulaştığında almış olduğu öyküde hastanın ateşinin yüksek olduğu, bir süredir baş ağrısı çektiği, birkaç saat önce hastada bilinç bulanıklığı geliştiği ve kusmanın başladığı öğreniliyor. Hasta zaman kaybetmeden Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Acil Servisi'ne ulaştırılıyor. Burada yapılan fizik muayene, tetkikler ve Lumbar Ponksiyon (LP) sonrası hastaya "Meningokoksik Menenjit" tanısı konuyor.

KAYNAKLAR

1. Akın L., Tülek N., Akbaş E., Buyurgan V., Bayazıt Y., Akdur R., ve ark. (2004) *T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Bulaşıcı Hastalıkların İhbarı ve Bildirim Sistemi Standart Tanı, Sürveyans ve Laboratuar Rehberi*, Ankara.
2. Buzgan, T., Tumay, Ş., Buyurgan, V., Bayazıt, Y., Arman, D., Ceyhan, M., ve ark. (2005) *T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kamu Sağlığı Çalışanları İçin Meningokoksik Menenjit Saha Rehberi*, Ankara.
3. https://www.cdc.gov/ophss/csels/dsepd/ss1978/lesson1/section11.html Erişim Tarihi: 30.10.2018
4. https://www.cdc.gov/niosh/topics/bbp/universal.html Erişim Tarihi: 11.11.2018
5. https://www.health.harvard.edu/staying-healthy/how-to-prevent-infections Erişim tarihi:24.10.2018
6. Mandell, J.E., Bennettand R., Dolin (ed.), 2000. Principles and practice of infectious diseases. Philadelphia, United States : Churchill Livingstone
7. Pekcan, H., Bodur, H., Önder, Ö.R., Çevik, M.A., Ülger, Ö., Kalbur, N., ve ark. (2008) *T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Eğitimi Genel Müdürlüğü Eğitimciler İçin Eğitim Rehberi Bulaşıcı Hastalıklar ve Korunma Modülleri*. Ankara: İlkay Ofset Matbaacılık.
8. World Health Organisation (WHO). 1982. Economic Aspects of Communicable Diseases Euro Report and Studies 68.
9. World Health Organization The Top 10 Causes of Death 2016. http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs310/en/ (Erişim Tarihi:28.08.2018).

8. Bölüm

BAĞIŞIKLAMA

ARŞ. GÖR. DR. SÜMEYYE GÜROL TEPE
PROF. DR. F. NUR BARAN AKSAKAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Bağışıklama ve bağışıklama ile ilgili terimleri tanımlar.
- Bağışıklamanın öneminin farkında olur.
- Bağışıklama çeşitlerini açıklayabilir.
- Sağlık çalışanlarında bağışıklama ve öneminin farkında olur.
- Sağlık çalışanlarında rutin uygulanması gereken aşıları söyler.
- Aşı sonrası istenmeyen etki (ASİE) kavramını açıklar.

"Aşı Güvendir, Özgürlüktür, Hayat Kurtarır."

Aşılama, bulaşıcı hastalıkları önleme ve bulaşıcı hastalıklardan korunmada en etkili ve güvenli koruyucu sağlık hizmetlerinden biridir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre aşılarla önlenebilecek hastalıklardan, her yıl yaklaşık 1,5 milyon çocuk ölmektedir. DSÖ, 1974'te, en çok görülen ve aşı ile önlenebilen hastalıklara karşı aşılama programlarını içeren, *Genişletilmiş Bağışıklama Programı*'nı tüm ülkelere önermiştir. Genişletilmiş bağışıklama programının o dönemdeki amacı, hepatit-B, kızamık, difteri, tetanos, çocuk felci, boğmaca, verem ve ilişkili hastalıkların mortalite ve morbiditesini azaltarak, bu hastalıkların kontrol altına alınmasıdır. Aynı zamanda riskli gruplara, herhangi bir enfeksiyona yakalanmadan önce ulaşıp, bağışıklanmalarını sağlamaktır. Tüm programın ana stratejisi ise dünyaya gelen her bebeği bir yaşına varmadan, aşı takvimine uygun olarak bağışık hale getirmektir. Yürütülen bu strateji, insanlık tarihinde insan ömrünü uzatma bakımından en etkili müdahalelerden biri olmuştur.

Aşılama hizmetleri günümüzde her ülkenin sağlık sistemi içinde mevcuttur. Günümüzde hem Dünya hem de Türkiye'de çocuklara yönelik aşılama programlarında giderek artan bir başarı söz konusudur. Türkiye çocukluk bağışıklaması uygulama ve hedefe ulaşma açısından iyi bir konumda olmasına karşın, kayıt sorunları kaynaklı erişkin aşı uygulama ve değerlendirilmesinde sorunlar yaşanmaktadır. Yapılan çalışmalar, erişkinlerde hedeflenen grupların ancak %10-20'sinin aşılanabildiğini ortaya koymaktadır. Oysa erişkin dönemde de tıpkı çocukluk döneminde olduğu gibi aşılar bireyleri hastalıklardan korur ve ekonomik kazanımlar sağlar.

Erişkin bağışıklama kapsamında öncelikle riskli grupların bağışıklanmasına önem verilmektedir. Bu noktada da sağlık çalışanlarının, toplumun geneline göre pek çok enfeksiyon açısından daha çok risk altında olduğu bilinmektedir. Bununla beraber de toplumdan ve hastane ortamından kazandıkları enfeksiyonları diğer sağlık çalışanlarına, hastalara ve hatta aile bireylerine taşıyabilmektedirler.

Bu bölümde bağışıklama, sağlık çalışanlarında bağışıklamanın önemi ve sağlık çalışanlarına rutinde yapılması gereken aşılar anlatılmaktadır. Bölümün sonunda öğrencilere bağışıklama ve önemi ile sağlık çalışanlarında uygulanması gereken aşılar hakkında bilgi kazandırmak amaçlanmıştır.

KAYNAKLAR

1. Baran Aksakal, N. (Mayıs-Haziran 2010). Aşı Sonrası İstenmeyen Etki Bildirim Sistemi, Somer A. (Ed.). *Klinik Tıp Pediatri Dergisi* ***2(3)****:*39-44 URL: https://www.kliniktipdergisi.com/klinik-tip-pediatri-dergisi-mayis--haziran-2010-tukendi.html
2. Başağa, S., Kılıç, A., Meşe, E. (2018). *Sağlık Personelinde Aşılama Ve Temas Sonrası Profilaksi Rehberi.* (s.9-10). Kayseri Erişim: https://hastaneler.erciyes.edu.tr/Content/files/pdf/pdf/enfeksiyon/saglik-personelinde-asilama-ve-temas-sonrasi-profilaksi.pdf Erişim Tarihi:29.01.2020
3. Beyazova, U., Aktaş, F. (2007). Çocukluk Çağı Aşılamaları Ve Erişkin Bağışıklaması. *Gazi Tıp Dergisi* ***18(2):***47-65. URL: http://medicaljournal.gazi.edu.tr/index.php/GMJ/article/view/188
4. Centers for Disease Control and Prevention (CDC*). Recommended Vaccines for Healthcare Workers.* Erişim:29.01.2020 https://www.cdc.gov/vaccines/adults/rec-vac/hcw.html
5. Centers for Disease Control and Prevention (CDC).(2011). *Immunization of health-care personnel: Recommendations of the Advisory Committee on Immunization Practices (ACIP).*Erişim*:* 29.01.2020,https://www.cdc.gov/mmwr/pdf/rr/rr6007.pdf
6. Davas, A., Özyurt, B., İrgil, E., Etiler, N., Yasin, Y., Soysal, A., Türkay, M., Yavuz, M., Erkan, M., Velipaşaoğlu, S. (2018) *Birinci Basamak Sağlık Çalışanları İçin Aşı Rehberi*.(s.13-14) Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları
7. Doyuk Kartal, E. (2008) Sağlık Personelinde Profilaksi. *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi* ***No. 61***: 215-222. URL: http://www.ctf.edu.tr/stek/pdfs/61/6121.pdf
8. Ergün, A., Şehu, A.(1999). Dengesiz Beslenmenin İmmün Sistem Üzerine Etkileri. *Tavukçuluk Araştırma Dergisi*.***1 (1)****:*45-50. URL: https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tavukculuk/Belgeler/web%20English%20Doc/journal%20(Dergimiz)/Dergimiz%20Cilt%201%20Sayi%201/Cilt%201%20Sayi%201%20Makale%207%20Dengesiz%20Beslenmenin%20%C4%B0mmum%20Sistem%20%C3%9Czerine%20Etkileri.pdf
9. Eurosurveillance (2013). *Ethics of mandatory vaccination for healthcare workers*. 18(45)Erişim:29.01.2020 https://www.eurosurveillance.org/docserver/fulltext/eurosurveillance/18/45/art20627-en.pdf?expires=1580331360&id=id&accname=guest&checksum=2C5D2507F33B911EB7EE03A5E5FF32E8
10. Falk, P.S. (1999) Infection Control And The Employee Health Service. Mayhall, CG. (Ed.) *Hospital Epidemiology and Infection Control.* 1381-7 Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins.
11. https://www.microbiologybook.org/. İmmünoloji:Bölüm Ondört, İmmünizasyon-Aşılama Dr. Abdul Ghaffar, Dr. Tariq Haqqi, Çeviri: Doç. Dr. Erkan Yula Erişim Tarihi:29.01.2020
12. Köksal, İ., Akıncı, E., Gençer, S., Ağalar, C., Hızel, K., Taşbakan, M. ve ark. (2016) *Erişkin Bağışıklama Rehberi* (2.Güncelleme). İstanbul: Arvin Yayınevi
13. Maltezou, HC., Wicker, S., Borg, M. ve ark. (2011) *Vaccination Policies For Health-Care Workers İn Acute Health-Care Facilities İn Europe Vaccine*, 29(51): 9557-62. [CrossRef]
14. Public Health Agency of Canada(PHAC). (2014). *Canadian Immunization Guide* Erişim:26.07.2018 http://www.phac-aspc.gc.ca/publicat/cig-gci/index-eng.php,

15. Seale, H., Leask, J., Macintyre, CR., (2009). *Do They Accept Compulsory Vaccination? Awareness, Attitudes And Behaviour Of Hospital Health Care Workers Following A New Vaccination Directive.27(23)*: doi: 10.1016/j.vaccine.2009.03.038

16. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü(2003). *03.11.2003 Tarih Ve 127-16513 Sayılı Aşı Sonrası İstenmeyen Etkiler(ASİE) Daimi Genelgesi.* Erişim: 29.01.2020 https://docplayer.biz.tr/278332-Asi-sonrasi-istenmeyen-etki-izlem-sistemi-daimi-genelgesi.html

17. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü(2008*). 11.04.2008 Tarih Ve 11750 Sayılı Aşı Sonrası İstenmeyen Etkiler(ASİE) Daimi Genelgesi.* Erişim: 29.01.2020 https://dosyaism.saglik.gov.tr/Eklenti/9421,asisonrasipdf.pdf?0

18. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü(2009).*13.03.2009 Tarih ve 7943 Sayılı Aşı Sonrası İstenmeyen Etkiler (ASİE) Genelgesi*. Erişim: 29.01.2020 https://www.saglik.gov.tr/TR,11136/asi-sonrasi-istenmeyen-etkiler-genelgesi-2009.html

19. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü(2008). *25.02.2008 Tarih ve 6111 Sayılı Genişletilmiş Bağışıklama Programı Genelgesi,* Erişim: 29.01.2020 https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1117,gbpgenelge2008pdf.pdf?0

20. T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu(2016) Risk Grubu Aşılamaları Genelgesi Erişim:29.01.2020 https://asirehberi.saglik.gov.tr/genelgeler/risk-grubu-genelgesi

21. World Health Organization(WHO) *Vaccine hesitancy*: *A growing challenge for immunization programmes.* Erişim: 29.01.2020. https://www.who.int/mediacentre/news/releases/2015/vaccine-hesitancy/en

22. World Health Organization(WHO).(2007*). Counting Health Workers: Definitions, Data, Methods And Global Results*. Erişim: 29.01.2020. https://www.who.int/hrh/documents/counting_health_workers.pdf

23. World Health Organization(WHO).*Health Topics İmmunization*. Erişim: 29.01.2020. https://www.who.int/topics/immunization/en/

9. Bölüm

ETKİLİ İLETİŞİM

ÖĞR. GÖR. SEMA BİÇER

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- İletişimin tanımını yapar,
- İletişimin ögelerini söyler,
- İletişim türlerini söyler,
- İletişim becerilerini söyler,
- Mesleki ve sosyal iletişimi açıklar,
- Paramedik mesleğinde iletişim zincirini söyler,
- Paramediklerin özelliği olan kişilerle iletişimini açıklar,
- Öfkeli hasta ve yakınlarına yaklaşımı ifade eder,
- Yaşamını kaybetmiş bireyin yakınları ile iletişimi açıklar.

"Bilgelik ne yapacağını bilmektir, erdem onu yapmaktır."
David Starr Jordan

İletişim yaşamın her alanında çok önemlidir. Özellikle insana hizmet veren mesleklerde daha da önemli olmaktadır. Anlayabilmek, anlatabilmek ve anlaşabilmek, etkili iletişimle sağlıklı olabilmektedir.

Paramedikler insana, özellikle zor durumdaki insana hizmet vermektedirler. Zor durumlarla çalışmak doğru ve hızlı anlamayı, anlatmayı ve anlaşmayı gerektirmektedir. Etkili iletişim becerilerine sahip olan paramedikler mesleklerini daha profesyonelce yapabileceklerdir.

Paramediklerin hizmet sundukları tüm alanlarda, meslektaşları, diğer sağlık çalışanları, hizmet verdikleri bireyler, hasta yakınları ve diğer insanlarla sağlıklı iletişim kurabilmek için etkili iletişim becerilerini öğrenmeleri ve geliştirmeleri gerekmektedir.

Vaka Örneği

Yolda karşıdan karşıya geçerken bir kadına araba çarpmıştır. Çarpmanın etkisi ile dengesini kaybedip düşen ve ayağa kalkamayan yaralı kadın için ambulans çağırılmıştır. Olay yerine gidildiğinde ayağında şiddetli ağrı tarifleyen ve muayenesinde şişlik, şekil bozukluğu ve morarma tespit edilip hastaneye götürülmek üzere ambulansa alınan kadınla paramedik arasında şöyle bir konuşma geçmiştir.

Paramedik: Karşıdan karşıya geçerken sağınıza solunuza bakmamış mıydınız?

Yaralı kadın: Ayağım çok ağrıyor

Paramedik: Dikkat etmezseniz olacağı bu

Yaralı kadın: Ağrıya dayanamıyorum

Paramedik: Adınız ne

Yaralı kadın: Ayağım kopacak gibi

Paramedik: Adınızı sormuştum

Yaralı kadın: Bayılacak gibiyim, midem bulanıyor

Paramedik: Hanımefendi adınızı soruyorum duymuyor musunuz?

Yaralı kadın: Yalvarırım beni kurtarın bu ağrıdan

Paramedik: Hanımefendi ayağınız yaralı kulağınız ve diliniz değil, adınızı söyleyin

Yaralı kadın: Ayağım diyorum, kopacak gibi diyorum, beni kurtarın bir şeyler yapın

Paramedik: Ayağınızı kaldırdık, hastaneye gidiyoruz daha ne istiyorsunuz, ayrıca bağırıp durmayın da benim soruma cevap verin

Yaralı Kadın: Adım Sedef

Bu arada hastaneye varılır

KAYNAKÇA

1. Akalın, Ş.H., Toparlı, R., Argunşah, M., Demir, N., Gözaydın, N., Özyetgin, M., Zülfikar, H., Tezcan Aksu, B., Durkun, A., Gültekin, B., Okkalı, B., Terzi, A., Mete, Ş., Kaya, Ö., Tekeli, S. (2011). *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
2. Arsal Yıldırım, S., Gerdan, S. (2017). Hastane öncesi acil sağlık çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliği kapsamındaki mesleki riskleri. *Hastane Öncesi Dergisi, 2(1):* 37-49.
3. Atalay, G. (2017). Hastaneler arası acil hasta naklinde aktörler arası iletişim sorunu. *Hastane Öncesi Dergisi, 2(2):* 119-145.
4. Cüceloğlu, D. (2016). *Yeniden İnsan İnsana.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
5. Çelik, F. (2008). *Sağlık Kurumlarında İletişim; Hasta İle Sağlık Personeli İletişimi Üzerine Bir Araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı, Konya.
6. Doğan, O. (2002). *Sağlık Hizmetlerinde İletişim.* Ankara: Songür Yayıncılık.
7. Duygulu, S., Kublay G. (2008). Yönetici hemşirelerin ve birlikte çalıştıkları hemşirelerin liderliğe ilişkin değerlendirmeleri ve yönetici hemşirelerin sahip oldukları liderlik özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 1-15.
8. Eroğlu, E., (2015). TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2775. Erhan Eroğlu, A. Haluk Yüksel (Ed.), Etkili İletişim ve Doğru Anlamak (s. 2-20). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi web-ofset tesisleri.
9. İzgören, Ş. (2016). *Dikkat Vücudunuz Konuşuyor.* Ankara: Elma Yayınevi.
10. Kabaroğlu, K., Eroğlu, S.E., Ecmel Onur, Ö., Denizbaşı, A., Akoğlu, H. (2013). Acil serviste hasta memnuniyetini etkileyen faktörlerin araştırılması. *Marmara Medical Journal, 26:*82-9. DOI: 10.5472/MMJ.2013.02780.2
11. Kaya, A. (2013). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim.*Ankara: Pegem Akademi, 5. Baskı. ISBN 978-605-364-064-6
12. Kıray, C., (2015), *Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi acil servisine başvuran hastaların memnuniyetini etkileyen faktörlerin incelenmesi (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi),* Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Acil Tıp Anabilim Dalı, Denizli.
13. Kızıl, M., Üstünkarlı, N., Erginer D. K., Şemin, İ. (2016). İzmir 112 ambulanslarında çalışan paramedik ve acil tıp teknisyenlerinin anksiyete düzeyleri ve iş stresörleri. *Hastane Öncesi Dergisi, 1(1):* 43-54.
14. Lenner, H. (2012). *Öfke Dansı.* İstanbul: Varlık Yayınları.
15. Önal, Ö. (2015). Acil sağlık istasyonlarında çalışan personelin meslekî risk durumları, *Çağdaş Tıp Dergisi, 5(4):* 239-244. Doi: 10.16899/ctd. 46579
16. Özcan, A. (2006). *Hemşire – Hasta İlişkisi ve İletişim.* Ankara:Sistam Ofset Basım.
17. Özdemir, A., Karasu, F., Avan, H. (2018). Gaziantep 112 acil sağlık hizmetleri çalışanlarının maruz kaldıkları şiddetin değerlendirilmesi. *Hastane Öncesi Dergisi, 3(1):* 31-42.
18. Özmen, E. (2009). Zor Hasta ve Hasta Yakınları ile Baş Edebilmek. *Medimagazin*.
19. Öztürk, H., Bahçecik, N., Paslı Gürdoğan, E. (2012). Hastanelere göre yönetici hemşirelerin liderlik yaklaşımlarının değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi Florance Nightingale Hemşirelik Dergisi, 20(1): 17-25 ISSN 1304-4869
20. Saraçoğlu Eroğlu, B., Arıkan, S. (2016). Acil Yardım Çalışanlarında Travma, Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu İlişkilerinde Stresle Başa Çıkmanın Moderatörlük Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31 *(78):* 45-57.

21. Solmaz, B., Duğan, Ö. (2018). Sağlık çalışanı ile hasta ve yakınları arasında yaşanan şiddetin nedenlerinden “iletişim” üzerine bir inceleme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 18(2):185-206.
22. Tokuç, B., Turunç Y., Ekuklu G. (2011) Edirne’de ambulans çalışanlarının anksiyete, depresyon ve işe bağlı gerginlik düzeyleri. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 11(42):* 39-44.
23. Uysal, H. (2010). Kritik durumdaki hastanın transferi. *Türk Kardiyoloji Derneği Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi*, *1:* 8-12. doi:10.5543/khd.2010.002

10. Bölüm

STRES YÖNETİMİ

YASEMİN KARAÇAY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Stres kavramını öğrenir
- Strese neden olan faktörleri söyleyebilir
- Stresin fiziksel, duygusal, zihinsel etkilerini sayabilir
- Stres belirtilerini söyleyebilir
- Stres tolerans seviyesini etkileyen faktörleri söyleyebilir
- Stres ile nasıl baş edebileceğini öğrenir
- Stresi etkili bir şekilde nasıl yönetebileceğini öğrenir.

"Kişinin seçtiği ya da tercih ettiği şey hastalık değil, strestir; hastalığı seçen ise işte bu strestir!"
Irvin D. Yalom

Hayat kaotik, hızlı, kimi zaman acımasız, kimi zaman da yorucu olabilir. Çılgın dünyanın bitmek tükenmek bilmeyen taleplerini karşılamaya çalışırken bazen bitkin düşebiliyoruz. Dolayısı ile böyle çılgın bir dünyada huzur bulmak her zaman çok kolay olmayabilir. Stres olarak adlandırdığımız bu durum, çılgın dünyamızda bireyler üzerinde etki yapan ve onların davranışlarını, başka insanlarla ilişkilerini etkileyen bir kavramdır. Aslında günlük yaşamımızın da bir parçası... Günlük yaşamımızın bir parçası ve kaçınılması mümkün olmayan bir durum iken stres ile başedebilme, geliştirmemiz gereken bir yetkinlik ihtiyacı olarak ortaya çıkmaktadır. Stres ile başetme ya da başka bir ifade ile stres yönetimi, yaşamımızın sorumluluğunu almakla ilgilidir: yaşam tarzımız, düşüncelerimiz, duygularımız ve sorunlarla uğraşma şeklimizdir. Bu bölümde stres kavramı detaylarıyla anlatılacak ve hayatın kontrolünü ele alacak şekilde stresin nasıl yönetilebileceği paylaşılacaktır.

KAYNAKLAR

1. Baltaş, A., Baltaş, Z. *Stres ve Başaçıkma Yolları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004
2. Burns, D. *İyi Hissetmek, Yeni Duygudurum Tedavisi*, Psikonet, 24. Basım, 2016
3. https://psikolojiakademi.org/stres-nedir/ Son Erişim Tarihi:20.09.2019
4. https://www.helpguide.org/articles/stress/stress-symptoms-signs-and-causes.htm Son Erişim Tarihi:20.09.2019
5. https://www.mayoclinic.org/tests-procedures/meditation/in-depth/meditation/art Son Erişim Tarihi:20.09.2019

11. Bölüm

HASTANE ÖNCESİ ALAN VE ACİL SERVİSLERDE ŞİDDET

PROF. DR. GÜRKAN ERSOY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Şiddetin tanımını söyleyebilecek
- Şiddetin nedenlerini sayabilecek
- Kimlerin şiddet uygulamaya eğilimli olduğunu öğrenecek
- Şiddetten korunmak için neler yapmamız gerektiği konusunda bilgi sahibi olacak
- Şiddetin önlenmesi konusunda üstüne hangi görevlerin düştüğünü öğrenecektir.

"Dünyada doğru yok: Doğru yoksa yanlış ta yok..."

Değerli okuyucular, kitabımızın bu bölümünde, sizlerle acil sağlık hizmetleri (hastane öncesi veya acil servisler) çalışanlarına yönelik uygulanan şiddet konusunu işleyeceğiz. Yazımızda önce konu ile ilgili birkaç anımı anlatıp, şiddet tipleri, şiddet uygulayan kişilerin ortak özellikleri, şiddet olayının belirtileri, şiddeti engellemek ve şiddet olayı olduğunda yapmamız gerekenlerden bahsedip yazımı özetleyerek bitireceğim.

KAYNAKLAR

1. Bigham, B.L., Jensen, J.L., Tavares, W., Drennan, I.R., Saleem, H., Dainty, K.N., Munro, G. (2014). Paramedic Self-reported Exposure to Violence in the Emergency Medical Services (EMS) Workplace: A Mixed-methods Cross-sectional Survey. *Prehospital Emergency Care, **18 (4)***: 489-494. DOI:10.3109/10903127.2014.912703.
2. Boyle, M., Wallis, J. (2016). Violence against paramedics – when will it stop? *Australasian Journal of Paramedicine, **13(1)***: 2 (editorial). DOI: http://dx.doi.org/10.33151/ajp.13.1.514.
3. Boyle, M.J., Koritsas, S., Coles, J.Y., Stanley, J.R. (2007). A pilot study of workplace violence towards paramedics. *Emerg Med J; **24 (11)***: 760–3. DOI: 10.1136/emj.2007.046789
4. Lucas, R. (1999). Violence in the prehospital setting. *Emerg Med Clin North Am**. 17(3)***: 679-83.
5. Pozzi, C. (1998). Exposure of prehospital providers to violence and abuse. *Journal of emergency nursing, **24 (4):*** 320–323. doi.org/10.1016/S0099-1767(98)90104-0.
6. Sawyer, S., Coles, J., Williams, A., Lucas, P., Williams, B. (2017). Paramedic Students' Knowledge, Attitudes, and Preparedness to Manage Intimate Partner Violence Patients. *Prehospital Emergency Care, **21(6)***: 750-760. DOI: 10.1080/10903127.2017.1332125.

12. Bölüm

MOBBİNG

UZM. PRM. SERAP AVCI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Mobbingin tanımını yapabilmeli,
- Mobbingin türlerini söyleyebilmeli,
- Mobbingin taraflarını tanımlayabilmeli,
- Mobbingin zararlarını söyleyebilmeli,
- Mobbing ile ilgili mevzuatları söyleyebilmeli.

"Asla pes etme!!!"

Tüm ülkelerde ve kültürlerde işyerlerinde *mobbingin* tanımları benzerdir. Kişilerin işi, yaşı, cinsiyeti, kıdemi, hiyerarşik konumlarının ayrımına bakılmaksızın iş yerlerinde karşılaşabileceği bir işyeri sorunu olan mobbing, iş ahlakına uygun olmayan, düzenli ve sistemli bir şekilde yürütülen, çalışanların karşılaşabileceği en önemli işyeri sorunudur. Tüm iş hayatında, devlet kurumu veya özel işyerlerinde, çalışma ilişkilerini ve mağdurun (mobbing uygulanan çalışanın) sağlığını kötü yönde etkileyen, iş ortamında çalışanların ve genel olarak iş yerinin verimliliklerini düşüren mobing yalnızca bir nedene indirgenemeycek kadar geniş ve karmaşık bir süreçtir.

Resim 12.1. Mobbing

Bu bölümde öğrenciler mobbing, mobbing türleri, mobbingden korunma yöntemleri ve mobbing ile ilgili yasal mevzuat hakkında bilgi sahibi olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Avcı, S. (2014). Hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde çalışanların tükenmişlik düzeyleri ve maruz kaldıkları şiddet arasında ki ilişkinin tespitine yönelik araştırma. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
2. Göktürk, G.Y., Bulut, S. (2012). Mobbing-işyerinde psikolojik taciz. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsi Dergisi. 2012-1(24); 54-69.
3. Kehribar, A., Karabela, Ş.N., Kart Yaşar, K., Okur, A., Derya, M., Özgür, C., Çankaya, F. (2017). Çalışma hayatında mobbing nedenleri, bileşenleri ve ülkemizde ki hukuki durumu. Medical Journal of Bakırköy, 13(1); 1-9.
4. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2014). İşyerlerinde psikolojik taciz (Mobbing) bilgilendirme rehberi, 2. baskı. mtr Medya, Ankara.
5. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları. (2011). İşyerinde psikolojik taciz (mobbing) ve çözüm önerileri komisyon raporu. Yayın No. 6. TBMM Basımevi, Ankara.
6. Yiğitbaş, Ç., Deveci, S.E. (2011). Sağlık çalışanlarına yönelik mobing. Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 11(42); 23-28.
7. 4857 Sayılı İş Kanunu
8. 6098 Sayılı Borçlar Kanunu

PARAMEDİKLER İÇİN MESLEKİ UYGULAMALAR

Ana Editörler

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI TOK ÖZEN

Kitap Editörü

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEMRA ÇELİKLİ

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik
Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-21-7

PARAMEDİKLER İÇİN MESLEKİ UYGULAMALAR

Ana Editörler
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN

Kitap Editörü
Dr. Öğr. Üyesi Semra ÇELİKLİ

Yazarlar
Dr. Öğr. Üyesi Canan BİRİMOĞLU OKUYAN
Dr. Öğr. Üyesi Leyla DELİBAŞ
Dr. Öğr. Üyesi M. Murat OKTAY
Öğr. Gör. Aynur EKREN
Öğr. Gör. Ebru DEVECİ
Öğr. Gör. Göksel DÜRMÜŞ
Öğr. Gör. İbrahim BİLİR

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA

Grafik Uygulama
Ceyda ŞEREFLİOĞLU
Fadime YILDIRIM
Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay
Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 -
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Ağustos, 2020

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. -Özen, S., Tok Özen, A., Çelikli, S., *Paramedikler İçin Mesleki Uygulamalar* içinde, (s. .....)-. Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN *Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN*

PARAMEDİKLER İÇİN MESLEKİ UYGULAMALAR KİTABI

ÖNSÖZ

Paramedikler, 2004 yılı Sağlıkta Dönüşüm Programı ile birlikte 112 Acil Sağlık Hizmetleri Ambulanslarında görev aldılar. Bu görev alış ile birlikte rol ve sorumlulukları ve eğitimleri açısından en fazla tartışılan meslek gruplarından biri haline gelmişlerdir. Türkiye'de 1993 yılında ilk paramedik (Ambulans ve Acil Bakım, bugünkü adıyla İlk ve Acil Yardım) programının açılmasından bugüne kadar meslek eğitimi alanında çok önemli adımlar atılmıştır. Buna rağmen, ülkemiz genelinde eğitim standardının sağlanamaması, meslek eğitiminin tartışılmasına neden olmaktadır. Paramedik mesleğinin temel sorumluluklarının doğrudan yaşam kurtarmayla bağlantılı olması ve yapılan tıbbi hataların çoğu zaman telafisinin olmamasından dolayı özellikle temel mesleki uygulamaların eğitimi son derece önemlidir.

Paramediklerin, 112 Ambulanslarında çalışmaya başlamaları ile yeni bir dönem açılmıştır. 2007 yılında Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği, 2009 yılında da Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri ile Acil Tıp Teknisyenlerinin Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Tebliğ Resmi Gazetede yayınlanmış ve bu tebliğde, paramediklerin rol ve sorumlulukları tanımlanmıştır. Bu kitap yasadaki görevlerin kendilerine yüklediği mesleki uygulamaları standartlara uygun olarak yapabilmelerine destek olmak üzere meslek üyesi olmaya çalışan öğrencilere ve meslek profesyonellerine yönelik hazırlanmıştır.

Hazırladığımız kitabın, özellikle son yıllarda hızla artmış olan paramedik bölümlerinde hedeflenen standart eğitime ulaşabilmek adına katkı sunacağı inancıyla hayırlı olmasını diliyorum.

Kitap Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Semra ÇELİKLİ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
TIBBİ DEONTOOJİ VE MESLEK ETİĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Leyla DELİBAŞ

1.1. TIBBİ DEONTOLOJİ VE MESLEK ETİĞİ 12
1.1.1. Tıbbi Deontoloji 12
1.1.2. Meslek Etiği 12
1.1.3. Acil Tıbba Ait Profesyonelliğin Özellikleri 13
1.2. ETİK İLKELER 16
1.2.1. Sağlık Meslek Etiği İlkeleri 16
1.3. ETİK İKİLEM 17
1.4. ETİK KODLAR 18
1.4.1. Paramedikler İçin Etik Kodlar 18
1.5. AYDINLATILMIŞ ONAM 20
1.5.1. Tedavi Reddi 20
ÖZET 22
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 23
KAYNAKLAR 26

BÖLÜM 2
VİTAL BULGULARIN ÖLÇÜLMESİ
Öğr. Gör. Aynur EKREN - Öğr. Gör. İbrahim BİLİR

2.1. VÜCUT SICAKLIĞI 30
2.1.1. Vücut Sıcaklığını Etkileyen Faktörler 30
2.1.2. Vücut Sıcaklığının Ölçüldüğü Bölgeler 31
2.1.3.Vücut Sıcaklığını Ölçmede Kullanılan Malzemeler 32
2.1.4. Vücut Sıcaklığının Değerlendirilmesi 34
2.2. NABIZ 34
2.2.1. Nabzın Özellikleri 34
2.2.2. Nabız Hızını Etkileyen Faktörler 35
2.2.3. Nabız Alınan Bölgeler 35
2.3. SOLUNUM 36
2.3.1. Solunum Değerlendirilmesi 37
2.3.2. Solunumu Etkileyen Faktörler 37
2.4. KAN BASINCI 38
2.4.1. Kan Basıncını Etkileyen Faktörler 38
2.4.2. Kan Basıncı Ölçme Yöntemleri 38
2.4.3. Kan Basıncının Değerlendirilmesi 41
2.4.4. Kan basıncı Ölçümü Uygulaması 42
2.4.5. Kan Basıncı Ölçümünde Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar 45
2.4.6. Kan Basıncı Ölçümü (Oskültasyon) Uygulama Klinik Beceri Rehberi 46
2.5. DİĞER BULGULAR 47

2.5.1. Bilinç Düzeyi (AVPU) ... 47
2.5.2. Kapiller Geri Dolum (KGD) ... 48
2.5.3. Oksijen Satürasyonu (SpO2) ... 49
2.5.4. Pupillaların Değerlendirilmesi (PERRLA) ... 51
2.5.5. Deri Renginin Değerlendirilmesi ... 52
ÖZET ... 54
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM ... 55
KAYNAKLAR ... 56

BÖLÜM 3
İLAÇ UYGULAMALARI
Öğr. Gör. Aynur EKREN

3.1. İLAÇ KAVRAMI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER ... 58
3.1.1. İlacın Tanımı ... 58
3.1.2. İlaç Uygulamanın Amacı ve Önemi ... 58
3.1.3. İlaçların Etkileri ... 58
3.1.4. İlaç Güvenliği ... 59
3.2. İLAÇ ŞEKİLLERİ ... 60
3.2.1. Katı İlaç Şekilleri ... 60
3.2.2. Yarı Katı İlaç Şekilleri ... 61
3.2.3. Sıvı İlaç Şekilleri ... 61
3.3. İLAÇ UYGULAMASI ... 61
3.3.1. İlaç Uygulamasında Doz Hesaplama ... 61
3.3.2. İlaç Uygulamada Kullanılan Malzeme ve Ekipmanlar ... 62
3.3.3. İlaç Uygulama Yolları ... 65
3.3.4. İlaç Uygulamasına Hazırlık ... 65
3.3.5. İlaç Uygulamalarında Dikkat Edilecek Noktalar ... 68
3.4. İNTRAVENÖZ (IV) İLAÇ UYGULAMALARI ... 68
3.4.1. IV İlaç Uygulamalarında Kullanılan Venler ... 68
3.4.2. IV İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler ... 69
3.4.3. IV İlaç Uygulama Yöntemleri ... 69
3.4.4. IV İlaç Uygulamalarında Yan Etkiler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler ... 71
3.5. İNTRAMÜSKÜLER (IM) İLAÇ UYGULAMALARI ... 71
3.5.1. IM İlaç Uygulamaları İçin Kullanılan Kaslar ... 71
3.5.2. IM İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler ... 73
3.5.3. IM İlaç Uygulama Yöntemleri ... 73
3.5.4. IM İlaç Uygulamalarında Yan Etki ve Dikkat Edilmesi Gerekenler ... 74
3.6. DERİ ALTI (SUBKUTAN/SUBCUTANEUS/SC) İLAÇ UYGULAMALARI ... 74
3.6.1. SC İlaç Uygulanan Bölgeler ... 74
3.6.2. SC İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler ... 75
3.6.3. SC İlaç Uygulama Yöntemi ... 75
3.6.4. SC İlaç Uygulamalarında Yan Etkiler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler ... 76
3.7. İNTRADERMAL (İNTRAKÜTAN/ID) İLAÇ UYGULAMALARI ... 76
3.7.1. ID İlaç Uygulanan Bölgeler ... 76

3.7.2. ID İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler 76
3.7.3. ID İlaç Uygulama Yöntemi 76
3.7.4. ID İlaç Uygulamalarında Yan Etkiler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler 77
3.8. İNTRAOSSEÖZ (KEMİK İÇİ/İO) İLAÇ UYGULAMALARI 78
3.9. ORAL (AĞIZ) YOL İLE İLAÇ UYGULAMALARI 78
3.9.1. Oral Yol İle İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler 78
3.9.2. Oral Yol İle Uygulama Yöntemleri 78
3.9.3. Oral Yol İle İlaç Uygularken Dikkat Edilmesi Gerekenler 79
3.10. GÖZE İLAÇ UYGULAMALARI 80
3.10.1. Göze İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler 80
3.10.2. Göze İlaç Uygulama Yöntemi 80
3.10.3. Göze İlaç Uygulamalarında Yan Etkiler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler 81
3.11. BURUNA İLAÇ UYGULAMA YÖNTEMİ 81
3.11.1. Buruna İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler 81
3.11.2. Buruna İlaç Uygulama Yöntemi 81
3.11.3. Buruna İlaç Uygulamalarında Yan Etkiler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler 82
3.12. KULAĞA İLAÇ UYGULAMA YÖNTEMİ 82
3.12.1. Kulağa İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler 82
3.12.2. Kulağa İlaç Uygulama Yöntemi 82
3.12.3. Kulağa İlaç Uygulamalarında Yan Etkiler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler 83
3.13. DERİYE İLAÇ UYGULAMA YÖNTEMİ 83
3.13.1. Deriye İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler 83
3.13.2. Deriye İlaç Uygulama Yöntemi 83
3.13.3. Deriye İlaç Uygulamalarında Yan Etkiler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler 84
3.14. VAJİNAYA İLAÇ UYGULAMA YÖNTEMİ 84
3.14.1. Vajinaya İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler 84
3.14.2. Vajinaya İlaç Uygulama Yöntemi 84
3.14.3. Vajinaya İlaç Uygulamalarında Yan Etkiler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler 85
3.15. REKTUMA İLAÇ UYGULAMA YÖNTEMİ 85
3.15.1. Rektuma İlaç Uygulamada Gerekli Malzemeler 86
3.15.2. Rektuma İlaç Uygulama Yöntemi 86
3.15.3. Rektuma İlaç Uygulamalarında Yan Etkiler ve Dikkat Edilmesi Gerekenler 87
ÖZET 87
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 88
KAYNAKLAR 89

BÖLÜM 4
ASEPSİ - ANTİSEPSİ
Öğr. Gör. Ebru DEVECİ

4.1. ASEPSİ-ANTİSEPSİ VE SAĞLIK BAKIM İLİŞKİLİ ENFEKSİYON VE ÖNEMİ 92
4.2. ASEPSİ 92
4.2.1. Tıbbi Asepsi 93
4.2.2. Cerrahi Asepsi 93
4.3. ANTİSEPSİ 96

4.4. ASEPSİ/ANTİSEPSİ İLKELERİNİN BİLİNMESİ, UYGULANMASI VE UYULMASININ SAĞLANMASI 96
ÖZET 97
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 98
KAYNAKLAR 99

BÖLÜM 5
EL YIKAMA VE ELDİVEN KULLANIMI
Dr. Öğr. Üyesi Canan BİRİMOĞLU OKUYAN

5.1. EL HİJYENİNİN ÖNEMİ 102
5.2. EL YIKAMA 102
5.2.1. El Hijyeni Prosedürünün Çeşitleri 103
5.2.2. El Yıkamada İşlem Sırası 104
5.2.3. El Hijyeninde 5 Endikasyon Kuralı 105
5.3. ELDİVEN KULLANIMI 108
5.3.1. Eldiven Kullanımına İlişkin İlkeler 109
5.3.2. Sağlık Hizmetlerinde Kullanılan Eldiven Özellikleri 110
5.3.3. Sağlık Hizmetlerinde Eldiven Kullanımında Karşılaşılan Sorunlar 113
5.4. EL YIKAMA VE ELDİVEN GİYME İLE İLGİLİ KLİNİK BECERİ REHBERLERİ 113
ÖZET 118
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 119
KAYNAKLAR 120

BÖLÜM 6
KAN GLUKOZU ÖLÇÜMÜ
Dr. Öğr. Üyesi Leyla DELİBAŞ

6.1. NORMAL KAN GLUKOZU DEĞERLERİ 124
6.2. KAN GLUKOZU ÖLÇÜMÜ 125
6.2.1. Kan Glukozu Ölçümü İşlemi 125
6.2.2. Kan Glukoz Test Sonuçlarını Etkileyen Faktörler 130
6.3. KAN GLUKOZU ÖLÇÜMÜ UYGULAMA REHBERİ 130
ÖZET 131
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 132
KAYNAKLAR 134

BÖLÜM 7
İNTRAOSSEÖZ GİRİŞİM
Dr. Öğr. Üyesi M. Murat OKTAY

7.1. İNTRAOSSEÖZ UYGULAMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER 163
7.1.1. İntraosseöz Uygulamanın Endikasyonları 137
7.1.2. İntraosseöz Uygulamanın Kontraendikasyonları 137
7.2. İNTRAOSSEÖZ UYGULAMA İÇİN ANATOMİK GİRİŞİM LOKALİZASYONLARI 138
7.3. İNTRAOSSEÖZ UYGULAMANIN YAPILMASI 140

7.3.1. İntraosseöz Uygulama İçin Gerekli Malzemeler 140
7.3.2. Uygulama Cihazları ve İğneler 140
7.3.3. Analjezi Uygulaması 143
7.3.4. İntraosseöz Sıvı ve İlaç Uygulamaları 143
7.3.5. İntraosseöz Girişimin Komplikasyonları 143
7.4.6. İntraosseöz Uygulama İşlem Basamakları 144
7.4.7. Kanülün Yerinin Doğrulanması 150
ÖZET 151
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 152
KAYNAKÇA 154

BÖLÜM 8
İNTRAVENÖZ KATATER UYGULAMALARI
Öğr. Gör. Göksel DÜRMÜŞ

8.1. İNTRAVENÖZ KATATER UYGULAMALARINDA GENEL BİLGİLER 156
8.1.1. İntravenöz Katater Uygulamasının Endikasyonları ve Kontrendikasyonları 157
8.1.2. İntravenöz Katater Komplikasyonları 157
8.1.3. IV Kateter Uygulamalarında Dikkat Edilecek Durumlar 158
8.2. İNTRAVENÖZ KATATER UYGULAMA YÖNTEMLERİ 159
8.2.1. İntraket İle İntravenöz Katater Uygulaması 159
8.2.2. Santral Venöz Katater Uygulaması 170
8.2.3. Cut-Down Katater Uygulaması 171
8.2.4. Kelebek Set İle Katater Uygulaması 172
ÖZET 173
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 174
KAYNAKLAR 176

BÖLÜM 9
ÜRİNER KATATER UYGULAMALARI
Öğr. Gör. Göksel DÜRMÜŞ

9.1. ÜRİNER KATATER UYGULAMASI İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER 178
9.1.1. Üriner Katater Uygulamasının Endikasyonları ve Komplikasyonları 178
9.1.2. Üriner Katater Uygulamalarında Dikkat Edilecek Noktalar 179
9.1.3. Kateter Çeşitleri 180
9.2. KATATER UYGULAMASINDA KULLANILAN YÖNTEMLER 180
9.2.1. Noninvaziv İdrar Örneği Alma 180
9.2.2. Kondom Katater Uygulaması 181
9.2.3. Mesane Kataterizasyonu 184
ÖZET 196
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 197
KAYNAKÇA 199

BÖLÜM 10
NAZOGASTRİK TÜP UYGULAMASI
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Murat OKTAY

10.1. NAZOGASTRİK TÜP UYGULAMASINDA GENEL BİLGİLER 202
10.1.1. Nazogastrik Tüp Uygulamasının Tanımı ve Tarihçesi 202
10.1.2. Nazogastrik Tüpün Özellikleri 203
10.1.3. Nazogastrik Tüp Uygulamanın Endikasyonları ve Kontrendikasyonları 206
10.1.4. Nazogastrik Tüp Uygulamasının Komplikasyonları 207
10.1.5. Nazogastrik Tüp Uygulamasının İlkeleri 208
10.2. NAZOGASTRİK TÜPÜN UYGULANMASI 209
10.2.1. Nazogastrik Tüp Uygulaması İçin Gerekli Malzemeler ve İşlem Hazırlığı..... 209
10.2.2. NG Tüp Uygulamasının Basamakları 210
10.2.3. Nazogastrik Tüpün Yerinin Doğrulanması 214
10.2.4. Nazogastrik Tüpün Çıkarılması 215
ÖZET 218
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 219
KAYNAKÇA 220

BÖLÜM 11
ASPİRASYON İŞLEMİ UYGULAMASI
Öğr. Gör. İbrahim BİLİR

11.1. ASPİRASYON UYGULAMASI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER 222
11.1.1. Aspirasyon Uygulamasının Endikasyonları 222
11.1.2. Aspirasyon Uygulamasının Komplikasyonları 223
11.1.3. Aspirasyon Uygulama Yöntemleri 223
11.1.4. Aspirasyon Uygulamalarında Dikkat Edilecek Noktalar 224
11.2. ASPİRASYON UYGULAMASINDA KULLANILAN EKİPMANLAR 225
11.2.1. Aspiratör Çeşitleri 225
11.2.2. Aspirasyon Kateterleri 227
1.2.3. Konnektörler 229
11.3. ASPİRASYON UYGULAMA YOLLARI VE TEKNİKLERİ 230
11.3.1. Oral Aspirasyon Uygulaması 231
11.3.2. Nazal Aspirasyon Uygulaması 235
11.3.3. Endotrakeal Tüp İçi Aspirasyon Uygulaması 239
11.3.4. Trakeostomiden Aspirasyon Uygulaması 242
11.4. ASPİRASYON UYGULAMASI KLİNİK BECERİ REHBERLERİ 244
ÖZET 249
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 250
KAYNAKLAR 251

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 252

1. Bölüm

TIBBİ DEONTOLOJİ VE MESLEK ETİĞİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ LEYLA DELİBAŞ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Sağlık meslek etiği ilkeleri doğrultusunda etik ilkelere uygun çalışır.
- Paramedik etik kodlarını öğrenir.
- Ekip çalışmasının önemini gözeterek meslekler arası işbirliği yapar.
- Hasta Hakları Yönetmeliği ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi doğrultusunda insan hakları ve hasta haklarını korur.

"Etik, iyi yönetimin temelidir."

Hastane öncesi acil tıp, özel bir tıp alanıdır. İnsan kaynakları ve fiziki mekân olarak özelleşmiş, süreklilik gösteren, kendine has dinamikleri ve kesintisiz hizmet akışı mevcuttur. Acil tıbbın en temel özellikleri, hizmetlere hastanın acil ihtiyaç duyması ve hastaya olay yerinde tıbbi müdahalede bulunmaktır. Hastane dışında bir ortamda olmak sağlık çalışanlarını birçok sorunla karşı karşıya getirmektedir. Müdahalede kısıtlı zaman baskısı altında çalışmak, çok hızlı karar verilmesini gerektirmektedir. Karar vermede ve müdahale etmede yaşanacak gecikmeler hastaların yaşamsal öneme sahip birçok riske açık hâle gelmesine sebep olmaktadır. Karar verme sürecinde bazen müdahaleye engel olabilecek, neyi yapıp neyi yapmama konusunda arada kalınacak durumlar, bu alandaki en önemli etik sorunlarındandır. Paramedikler, meslek hayatında karşılaşabilecekleri etik sorunlar karşısında mantıklı, nesnel ve doğru karar verebilmelidirler. Etik karar verme, mesleklerinde profesyonel davranmalarını sağlamaktadır.

Bu bölümde tıbbi deontoloji ve meslek etiğinin paramedikler açısından önemi anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

Otoyolda meydana gelen kazada paramedik yaralanan sürücüyü ambulansa alır. Sürücü, sırtına doğru yayılan şiddetli bir karın ağrısından bahseder. Hastayı değerlendiren paramedik iç kanama yaşadığından şüphelenir. Bu nedenle, paramediğin görüşüne göre, damar yolu açılmalı ve hastaya hızlı bir şekilde serum başlatılmalıdır. Paramedik, durum ile ilgili hastaya bilgi verir, buna karşılık hasta, serumun uygulanmasına itiraz eder. Hasta oruç tuttuğunu ve müdahale ile orucunun bozulacağını belirtir. Paramedik, durumunun hayatını tehdit edici olduğunu ve müdahale etmesi gerektiğini bildirir. Hasta; “Ölecek olursam oruç tutarken ölmek istiyorum. Bugün cuma ve her zaman böyle mübarek bir günde ölmek istedim” der. Paramediğin karar vermek için çok az zamanı vardır. Hastaya nasıl davranılmalı? Müdahale etmeli mi yoksa etmemeli mi?

KAYNAKÇA

1. Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği. Resmi Gazete Tarihi: 11.05.2000 Resmi Gazete Sayısı 24046.ErişimAdresi:http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4798&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=acil%20sa%C4%9Fl%C4%B1k, Erişim Tarihi: 28.09.2018.
2. Aktaş, K. (2014). Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci. U*luslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 2(1)* ISSN:2148-1415. Erişim: http://dergipark.gov.tr/download/article-file/145032 Erişim Tarihi: 29.09.2018.
3. Alan, S. Erbay, H. (2011). Tıp etiği açısından ambulans hizmetlerinde hasta mahremiyeti. *JAEM*, 10:33-38.
4. AHA, (2015). Hıghlıghts Of The 2015 American Heart Association Guidelines Update For CPR and ECC http://www.atuder.org.tr/atuderData/Uploads/files/2015-AHA-Guidelines-Highlights-English.pdfErişim Tarihi: 01.10.2018.
5. Ambulanslar ve Acil Sağlık Araçları ile Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği. Resmi Gazete Tarihi: 07.12.2006 Resmi Gazete Sayısı: 26369. Erişim Adresi: https://dosyaism.saglik.gov.tr/Eklenti/31310,1-ambulanslar-ve-acil-saglik-araclari-ile-ambulans-hizmetleri-yonetmeligipdf.pdf?0, Erişim Tarihi: 01.10.2018.
6. Aydın, E. (2006). *Tıp Etiği*. Ankara: Güneş Kitabevi.
7. Aydın, R. Şehiraltı, M. (2009). Karar verme yeterliği ve değerlendirilmesi. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 40:96-101.
8. Beauchamp, TL. Childress, JF. (1994). Principles of Biomedical Ethics. (4th Edition). New York: Oxford University Press.
9. Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun resmi gazete tarihi:09.12.2003 Resmi Gazete sayısı: 25311 Kanun No:5013. ErişimAdresi: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170403-49.htm, Erişim Tarihi: 01.10.2018.
10. Civaner, M. (Çev. Ed.), (2005). *Dünya Hekimler Birliği Tıp Etiği Elkitabı*. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
11. Çobanoğlu, N. (2007). *Tıp Etiği*. Ankara: İlke Yayınevi.
12. Derse, AR. (2005). What part of “No” don’t you understand? *The Mount Sinai Journal of Medicine*, 72(4):221-227.
13. Elçioğlu, Ö. Erdemir, AD. (2003). Hasta hakları.Erdemir, AD (Ed.), *Çağdaş Tıp Etiği içinde (s.* 86-117).İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
14. Erbay, H. Alan, S. Kadıoğlu, S.(2010). A case study from the perspective of medical ethics: refusal of treatment in an ambulance. *J Med Ethics*, 36:652e655. doi:10.1136/jme.2010.035600
15. Erbay, H. (2012), *Hastane öncesi acil tıpta hastanın müdahaleyi reddetmesi: kuramsal değerlendirme ve bir alan çalışması*(-*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Adana.
16. Ersoy, N. Akpınar, A. (2010). Triage decisions of emergency physicians in Kocaeli and the principle of justice. *Turkish journal of Trauma & Emergency Surgery*, 16(3):203-209.
17. Ersoy, N. Aydın, E. (1994). The principle of beneficence on medical ethics,*Turkiye Klinikleri J Med Ethics*, 2(2):57-60
18. Eryılmaz, M. Yılmaz, S. (2005). Acil sağlık çalışanlarının hakları. *Türkiye Acil Tıp Dergisi*, 5(3):145-155.
19. Franklin, JS. Iserson, KV. (2012). Ethical dilemmas in emergency medicine. Erişim: (http://www.touchbriefings.com/pdf/3195/iserson.pdf) Erişim tarihi: 13.09.2018.

20. Grudzen, CR1. Koenig, WJ. Hoffman, JR. Boscardin, WJ. Lorenz, KA. Asch, SM. (2009). Potential impact of a verbal prehospital DNR policy, *Prehosp Emerg Care.* Apr-Jun;13(2):169-72. doi:10.1080/10903120802471923.
21. Güven, T. (2009). Tıp etiği açısından meslek ve profesyonellik kavramlarının incelenmesi. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 2009; 40:84-88.
22. Hasta Hakları Yönetmeliği. Resmi Gazete Tarihi: 01.08.1998; Resmi Gazete sayısı: 23420. Erişim Adresi: http://getatportal.saglik.gov.tr/TR,8468/hasta-haklari-yonetmeligi.html Erişim Tarihi: 24.09.2018.
23. Hasta Haklarına İlişkin Avrupa Statüsü, 2002. Erişim Adresi: (http://sbu.saglik.gov.tr/hastahaklari/avrupastatusu.htm) Erişim Tarihi: 13.08.2018.
24. Hjälte, L. Suserud, BO. Herlitz, J. Karlberg. I. (2007). Why are people without medical needs transported by ambulance? A study of indications for pre-hospital care. *European Journal of Emergency Medicine*, 14:151-156.
25. İnceoğlu, S. (1999*). Ölme Hakkı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
26. Kapu, H. (2009). İşletmelerde İş Etiği.*Akademik Bir Disiplin Olarak İş Ahlakı içinde*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
27. Karayolları Trafik Kanunu, Madde: 71, Resmi Gazete Tarihi: 18.10.1983, Resmi Gazete sayısı:18195. Erişim Adresi: www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2918.doc, Erişim Tarihi:01.10.2018.
28. Kolçak, M. (2013). *Meslek Etiği*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
29. Kuçuradi, İ. (2000). Felsefi etik ve meslek etikleri. Tepe H. (Ed.), *Etik ve Meslek Etikleri içinde(17-32).* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
30. Larkin, Gl. Fowler, RL. (2002). Essential ethics for EMS: cardinal virtues and core principles. *Emergency Medicine Clinics of North America*, 20:887-911.
31. Magauran, BG. (2009). Risk management for the emergency physician: Competency and decisionmaking capacity, informed consent, and refusal of care against medical advice. *Emerg Med Clin N Am,* 27:605-614.
32. Maggiore, WA. (2008). Ethical ıssues. Pollak, AN. (Ed.),*Nancy Caroline's Emergency Care İn The Streets içinde (s. 5.3-5.13). (6. Edition). Canada: Jones And Bartlett Publishers.*
33. Marco, CA. Lu, DW. Stettner, E. Sokolove, PE., Ufberg, JW. Noeller, TP. (2011). Ethics curriculum for emergency medicine graduate medical education. *J Emerg Med,* 40(5):550-556.
34. Marks, PJ. Daniel, TD. Afolabi, O. Spiers, G. Nguyen-Van-Tam, JS. (2002). Emergency (999) calls to the ambulance service that do not result in the patient being transported to hospital: an epidemiological study. *Emerg Med J*, 19:449-452.
35. Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık meslekleri etiği 224TF0007, Ankara, 2011 Erişim Adresi: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Meslekleri%20Eti%C4%9Fi.pdf, Erişim Tarihi: 01.10.2018.
36. Mogg, A. Bartlett, A. (2005). Refusal of treatment in a patient with fluctuating capacity – theory and practice. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 16(1):60-69.
37. Mohr, M. Busch, M. Bahr, J. Kettler, D. (2003). To resuscitate or not? The emergency physicians's decision in the prehospital setting. *Anasthesiol Intensivmed Notfallmed Schmerzther*, 38(5):318-348.
38. Moskop, JC. (2006). Informed consent and refusal of treatment: Challenges for emergency physicians. *Emerg Med Clin N Am*, 24:605-618..
39. Oğuz, NY. Tepe, H. Büken, NÖ. Kucur, DK. (2005).*Biyoetik terimleri sözlüğü*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

40. Orhan, F. (2007). *Sağlık Hizmetlerinde Etik Boyut: Hastanede Çalışan Personelin Etiksel Sorunlara Yaklaşımlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
41. Özcan, CT. Oflaz, F. Cicek, HS. (2010). Empathy: the effects of undergraduate nursing education in Turkey. *International Nursing Review*, 57:493-499.
42. Özdoğan, M. Ağalar, F. Eryılmaz, M. Özel, G. Taviloğlu, K. (2006). Travma olgularına hastane öncesi yaşam desteği seçimi: Temel ya da ileri travma yaşam desteği. *Ulus Travma Derg*isi, 12(2):87-94.
43. Paramedik Derneği, Erişim Adresi: http://www.parder.org.tr/sayfaDetay/74/etik-kodlar Erişim Tarihi: 01.10.2018.
44. Ryan, CJ. Callaghan, S. (2010). Legal and ethical aspects of refusing medical treatment after a suicide attempt: the Wooltorton case in the Australian context. *Med J Aust,* 193(4):239-242.
45. Santiago Bildirgesi, Erişim Adresi: (http://www.wma.net/en/40news/20archives/1999/1999_14/index. html.pdf?print-mediatype&footer-right=[page]/[toPage]) Erişim Tarihi: 22.08.2018.
46. Sarı, N. (2007).*Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi 40. Yılda 40 Kitap Serisi (s.*251-280). İstanbul Üniversitesi.
47. Savulescu, J. (2006). Conscientious objection in medicine. *BMJ*, 332:294-297.
48. Sayım, F. (2015). Etik ve iş etiği kavramları,*Akademik Arge Dergisi-Sosyal Bilimler*, 15-1, İstanbul.
49. Sofuoğlu, MT., Erol, RO., Topaçoğlu, H. (2009). *Ambulans Ekipleri Standardizasyonu*. İzmir: Neşa Ofset.
50. Taylan, S. (2008). Acil servis hemşireliği ve etik. Kekeç Z. (Ed.), *Tüm Yönleriyle Acil Tıp içinde (s. 175-178).* Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.
51. Tippett, VC. Watt, K. Raven, SG. Kelly, HA. Coory, M. Archer, F. Jamrozik, K. (2010). Anticipated behaviors of emergency prehospital medical care providers during an influenza pandemic. *Prehospital and Disaster Medicine*, 25(1):20-25.
52. TC Sağlık Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 12.01.2016 Tarih ve 39942531 Sayılı "Eksitus Kararı" Konulu Yazı.
53. Türk Tabibler Derneği, DTB Bildirgeleri ve Ulusal Mevzuat Derlemesi (2009). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
54. Türk Tabibler Derneği, Hekimlik Meslek Etiği Kuralları. (1999). Erişim Adresi: (http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&task=view&id=65&Itemid=31) Erişim Tarihi: 21.08.2018.
55. Ülman, YI., Gül, TB., Kadıoğlu, FG., Yıldırım, G., Edisan, Z. (2009). *Tıp Etiğinden Biyoetiğe*. Ankara: Türkiye Biyoetik Derneği.
56. WHO A Declaration on the Promotion of Patients' Rights in Europe, Amsterdam, (1994). Erişim Adresi: (http://www.who.int/genomics/public/eu_declaration1994.pdf) Erişim Tarihi: 21.08.2018.
57. WHO Declaration of Alma-Ata, (1978). Erişim Adresi: (http://www.who.int/publications/almaata_declaration_en.pdf) Erişim Tarihi: 01.10.2018.
58. Withers, E. Sklar, DP. Crandall, CS. (2008). İmpairment and severity: how ED physicians decide to override an impaired patient's refusal. *Am J Emerg Med*, 26:803-807.
59. WMA Declaration of Lisbon on the Rights of the Patient, Lisbon, (1981). Erişim Adresi: (http://www.wma.net/en/30publications/10policies/l4/) 2012. Erişim Tarihi: 21.09.2018.
60. Yaylacı, S. Yılmaz, S. Karcıoğlu, Ö. (2005). Acil tıp ve etik. *Türkiye Acil Tıp Dergisi*, 7(4):183190.
61. Yıldırım, G. Kadıoğlu, S. (2007). Etik ve tıp etiği temel kavramları. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* 29(2):75-83.

2. Bölüm

VİTAL BULGULARIN ÖLÇÜLMESİ

ÖĞR. GÖR. AYNUR EKREN

ÖĞR. GÖR. İBRAHİM BİLİR

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Vücut sıcaklığını ölçmeyi öğrenir, değerlendirir ve gerektiği gibi müdahale eder.
- Nabız almayı öğrenir, değerlendirir ve gerektiği gibi müdahale eder.
- Solunum almayı öğrenir, değerlendirir ve gerektiği gibi müdahale eder.
- Kan basıncı ölçmeyi öğrenir, değerlendirir ve gerektiği gibi müdahale eder.

"Yaşam ince bir cam gibidir, beklenmedik bir anda kırılabilir."

Tolstoy

Vital bulgular (vücut sıcaklığı, solunum, nabız ve kan basıncının ölçülmesi) insanların sağlık durumu hakkında bilgi veren en temel ve hızlı yollardan biridir. Vital bulguların normal değerlerinin dışına çıkmasına birçok faktör neden olabilir. Bunlar; çevresel faktörler, hasta ya da yaralının yaşı, cinsiyeti, fiziksel aktivite ve çeşitli hastalıkların varlığıdır.

Paramedikler, vital bulguları değerlendirmeyi öğrendiklerinde hasta ya da yaralıda ne gibi değişikliklere neden olduğunu bilecekler ve ona göre müdahale edebileceklerdir. Bu bölümde vital bulgular (yaşam bulguları) anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aksu, N. T., & Erdoğan, A. (2018). Akut solunum sıkıntısı sendromu ve mekanik ventilasyon stratejileri. *International Journal of Human Sciences, 15*(1), 527-540.
2. Çelikli, S., & Baruş, N. Ü. (2000). Vital Bulgular. E. S. Uçan, S. Çelikli, N. Ü. Baruş, & G. Ersoy (Ed.) içinde, *Paramedik* (s. 251-258). İzmir.
3. Çeliktepe, M., Sarı, O., Aydoğan, Ü., Ciğerli, Ö., Sönmez, A., & Koç, B. (2017). Dijital ve manşonlu manuel tansiyon cihazları ile ölçülen brakiyal ve radiyal ölçüm değerlerinin karşılaştırılması. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 21*(4), 133-140.
4. Ekşi, A. (2015). Hastane Öncesi Acil Bakımda Hastanın Değerlendirilmesi. A. Ekşi (Ed.) içinde, *Hastane Öncesi Acil Bakımı Cilt-1* (Cilt 1, s. 1-22). İzmir: Kitapana.
5. Elder, J. F., & Halpert, J. S. (2008). Physical Examination. N. L. Caroline (Ed.) içinde, *Nancy Caroline's Emergency Care in the Streets* (Cilt 6, s. 13.2-13.49). Mississauga: Jones and Barlett Publishers.
6. Emiralioğlu, N., & Özçelik, U. (2014). Hipoksemi ve oksijen tedavisi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 57*, 50-60.
7. Ergül, D. F., Ekemen, S., Özdemir, Ö., Uzan, Ç., & Yelken, B. (2015). Travma Sonrası Geç Dönemde Gelişen Anizokori. *Turkish Journal of Anesthesiology and Reanimation, 43*, 209-211.
8. Fetzer, S. J. (1998). Vital Signs. A. G. Perry, & P. A. Potter (Ed.) içinde, *Clinical Nursing Skills Techniques* (Cilt 4, s. 237-279). Missouri: Printed in the United States of America Mosby.
9. Grant, H. D., Murray, R. H., & Bergeron, J. D. (1990). Emergency Care (5. Edition). (s. 61-109). New Jersey: BRADY.
10. Güneş, D., & Kavukçu, S. (2004). Çocuklarda Kan Basıncı Ölçümü ve Hipertansiyon Tanımı. *Türkiye Klinikleri Pediatri Dergisi, 13*(1), 50-56.
11. Heckman, J. D., Rosenthal, R. E., Worsing, R. A., & McFee, A. S. (1991). *Hasta ve Yaralıların Acil Bakımı ve Nakledilmesi* (3. Baskı). (s. 31-61). İstanbul: American Academy of Orthopaedic Surgeons.
12. Işık, R. D. (2016). Yaşam Bulguları. F. A. Ay (Ed.) içinde, *Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler* (Cilt 5, s. 357-394). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
13. John, R. T., Henricson, J., Junker, J., Jonson, C. O., Nilsson, G. E., Wilhelms, D., & Anderson, C. D. (2018). A cool response – the influence of ambient temperature on capillary refill time. *Journal of Biophotonics, 11*(6), 1-7.
14. Milli Eğitim Bakanlığı. (2016). *Hastanın Genel Durum Değişiklikleri.* Ankara: MEB.
15. Orak, E. (2010). Sistemlerin ve sağlığın değerlendirilmesi. N. Sabuncu, & F. A. Ay (Ed.) içinde, *Klinik Beceriler: Sağlığın Değerlendirilmesi, Hasta Bakım ve Takibi* (s. 1-49). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
16. Özel, G., & Aslan, D. (2016). Hasta Değerlendirilmesi. G. Özel, B. A. Özel, & C. Özcan (Ed.) içinde, *İlk ve Acil Yardım Teknikerliği Paramedik* (s. 113-148). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
17. Shinozaki, K., Capilupi, M. J., Saeki, K., Hirahara, H., Horie, K., Kobayashi, N., Becker, L. B. (2018). Blood refill time: Clinical bedside monitoring of peripheral blood. *American Journal of Emergency Medicine, 36*(12), 2310-2312.
18. Sönmez, F. (2017). Çocuklarda Kan Basıncı Ölçüm Yöntemleri, Nomogramlar ve Değerlendirilmesi. *Turkiye Klinikleri Pediatric Sciences, 13*(4), 310-319.
19. Şen, S., & Ay, F. A. (2015). Kapiller Geri Dolum Süresini Etkileyen Faktörler. *Çağdaş Tıp Dergisi, 5*(Ek), 95-98.
20. Yıldız, C., Yıldız, A., Karakurt, A., Durat, G., & Çulhacık, G. D. (2018). Effect of Situational Anxiety and Depression on 24-Hour Ambulatory Blood Pressure Monitorization in Patients with Hypertension. *Türkiye Klinikleri Cardiovascular Sciences, 30*(1), 13-20.
21. Yılmaz, F. T., & Olgun, N. (2014). Solunum Acilleri. F. E. Aslan, & N. Olgun (Ed.) içinde, *Erişkinlerde Acil Bakım* (s. 417-430). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

3. Bölüm

İLAÇ UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. AYNUR EKREN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- İlaç kavramını ve ilaçlarla ilgili temel bilgileri öğrenir.
- İlaç hazırlamayı ve doz hesaplamasını öğrenir.
- Farklı yollarla ilaç uygulamalarını öğrenir ve uygulayabilir.
- İlaç uygulaması sonrasında etkileri takip etmeyi öğrenir.

"Tedavi, hastalıktan daha acı verici olmamalıdır."
AlvinTierstein

İlaç uygulamaları bilgi ve beceri gerektiren uygulamalar olup, paramediklerin en önemli görevlerinden biridir. Paramediklerin hangi ilacı nereye nasıl uygulayacağını ve olası etki/yan etkilerini bilmeleri gerekmektedir Bu nedenle paramediklerin hasta güvenliğini göz önünde tutarak güvenli bir şekilde ilaç uygulamalarını yapabilmeleri için ilaçların hazırlanması ve uygulanması hakkında gerekli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir. Bu bölümde ilaç uygulamaları anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda paramedikler, hasta ya da yaralıya doğru bir şekilde nasıl ilaç uygulayacakları hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik. Resmi Gazete. Sayı: 26463. 15.03.2007. https://dosyamerkez.saglik.gov.tr.
2. Akça Ay, F. (2012). İlaç Uygulamaları. F. A. Ay (Ed.), Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler içinde (sf. 421-505). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
3. Aktaş A., Giray B. (2009). Oral Kaviteye Uygulanan İlaç Taşıyıcı Sistemler. Türkiye Klinikleri J DentalSci, 15(2)109:17.
4. Baruş N.Ü. (2010). İlaç Hesaplamaları. Uçan S., Çelikli S., Baruş N.Ü., Ersoy G.(Ed.), Paramedik: Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri İçin içinde (sf. 375-379). İzmir (3. Basım): Mısırlı Matbacılık.
5. Başak T., (2014). İlaçların Uygulanması ve İlaç Tedavisinde Hemşirelik Süreci. Frandsen G.,Pennington S.S. (Ed.), İyigün E., Taştan S., (Çev. Ed.) Abrams'ın Klinik İlaç Tedavisi: Hemşireler İçin Akılcı İlaç Uygulamaları 10. basımdan çeviri içinde (sf.36- 60). Ankara; Akademisyen Tıp Kitabevi.
6. Çoban G. İ., Çoban M.K., Yurdagül G. (2017). Paralizi ve Enjeksiyon Uygulamaları. Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi. doi: 10.5505/bsbd.2017.24085.
7. Dinç L.,(2011) İlaç Uygulaması İçin Hazırlık, Oral ve Lokal İlaçlar. Perry A.G., Potter P.A. (Ed.), Aştı T.A., Karadağ A. (Çev. Ed.), Klinik Uygulama Becerileri ve Yöntemleri çeviri içinde (sf. 610-641), Adana; Nobel Kitabevi.
8. Güneş Ü. Y., Zaybak A., Tamsel S. (2008). Ventrogluteal Bölgenin Tespitinde Kullanılan Yöntemin Güvenirliğinin İncelenmesi, C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. 12(2).
9. Hut A.E., Bayır Y. (2017). Cam İlaç Ampullerinde Tehlike: Kıymık Şeklinde Cam Parçacıklar. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, GÜSBD. 6(3): 105-110.
10. Kaya N., Turan N., Palloş A.Ö. (2012). Dorsogluteal Bölge İntramusküler Enjeksiyon Uygulamak Amacıyla Kullanılmamalı Mı?,İ.Ü.F.N. Hem. Derg. Cilt 20 - Sayı 2: 146-153 ISSN 1304-4869Derleme Yazısı.
11. Megep.meb.gov.tr. (25.09.2018).
12. Sabuncu N. (Ed.), Ay F.A.(Ed.) Klinik Beceriler: Sağlığın Değerlendirilmesi, Hasta Bakım ve Takibi. İstanbul: Nobel (2010).
13. Tosun H. (2014). İlaç Yönetimi. Aştı T. A. (Ed.), Karadağ A. (Ed.). Hemşirelik Esasları Hemşirelik Bilimi ve Sanatı içinde (sf. 727-766) İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.
14. Uzun Ş., Arslan F. (2008) İlaç Uygulama Hataları. Türkiye Klinikleri J Med.Sci. 28(2): 217-222.
15. Wyatt, C. R. (2013). Erişkinlerde Venöz ve Kemik İçi Yol. J. E. Tintinalli, Y. Prof.Dr. Çete, A. Prof.Dr.Denizbaşı, A. A. Prof.Dr.Çevik, C. Doç.Dr.Oktay, & R. Yrd.Doç.Dr.Atilla (Dü) içinde, Tintinalli Acil Tıp Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu (A. Özhasenekler, Çev., Cilt 1, s. 231-232). İstanbul: Nobel Tıp Kiyapevleri.

4. Bölüm

ASEPSİ-ANTİSEPSİ

ÖĞR. GÖR. EBRU DEVECİ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Asepsi ve antisepsi kavramlarını öğrenir.
- Aseptik ve antiseptik koşulları değerlendirir.

"Suya Sabuna Dokun, Hastalıklardan Korun"

Antisepsi dezenfeksiyon için kimyasal çözeltilerin kullanılmasıdır. Asepsi ise bulaşıcı mikroorganizmaların yokluğu anlamına gelmektedir. Aseptik teknikler, prosedürler sırasında tüm enfeksiyöz mikroorganizmaların en aza indirilmesini amaçlayan tekniklerdir. Bu bölüm asepsi ve antisepsi kavramlarına odaklanmaktadır. Bu bölümde asepsi ve antisepsi hakkında bilgi sahibi olunacaktır.

KAYNAKLAR

1. Aziz, A.M. (2009). Variations in aseptic technique and implications for infection control, British Journal of Nursing, 18(1):26-31.
2. Çakmak, B.C. (2014),*Hastanede çalışan temizlik personelinin hastane enfeksiyonu ve korunma yolları konusunda eğitim, bilgi ve uygulama becerileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
3. Dezenfeksiyon Antisepsi Sterilizasyon (DAS) Derneği: Sterilizayon Rehber Taslağı (2008), Erişim: 07.07.2018, http://das.org.tr/tr/dosya/rehber/steril-rehber.zip
4. Ertek, M. (2008). Hastane enfeksiyonları; Türkiye verileri. Hastane enfeksiyonları: Koruma ve Kontrol Sempozyomu Dizisi, 60:9-14.
5. Güner, S. (2002), *Cerrahi El Yıkamanın Ameliyathane Hemşirelerinin Ellerindeki GR(-) ve GR (+) Bakterilerine Etkisi.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü FNHYO Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
6. Hacımustafaoğlu, MK. (2005). Pediatride hastane kaynaklı enfeksiyonlardan korunma. *Güncel Pediatri Dergisi,* 3(4): 95-99.
7. Karabey, S., Çetinkaya, Fiardan, Y., Alp, E., Ergönül, Ö., Esenfi, Kaymakçı, H. (2008). El Hijyeni Kılavuzu. *Hastane Enfeksiyonları Dergisi*, 12 (1).
8. Kumcağız, H. (2002). *Hemşirelik Hizmetleri Yönünden Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon*. Ulusal Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon Kongre Kitabı. 1-13.
9. Megep, 2012, erişim: 13.08.2018, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Asepsi%20Ve%20Antisepsi%20Teknikleri.pdf
10. Özinel, MA. (2002). *Sterilizasyonun Kontrolü ve Uluslararası Standartlar*. Ulusal Sterilizasyon ve Dezenfeksiyon Kongre Kitabı. 1-4.
11. Öztürk, R. Hastane Enfeksiyonları: Korunma ve Kontrol Sempozyum Dizisi. Ocak 2008; 23-29.
12. Öztürk, R., Çetinkaya, Ş.Y., Kurtoğlu, D. *Hastane Enfeksiyonlarının Önlenmesi: Türkiye Deneyimi Eylül 2004-Aralık 2010.* Ankara 2011: 14-18.
13. Pelczar MJ JR, Chanec S, Krieg NR. (1993). *Microbiology consept and aplications*. (1st edition). New york: MC Grawhillınc.
14. Rothrock CC (2008). Alexander' s Care of thePatient in Surgery, 44-99.
15. T.C. Sayıştay Başkanlığı, Hastane Enfeksiyonları ile Mücadele (Performans Denetimi Raporu), Ankara, 2007, Erişim: 07.07.2018, http://www.sayistay.gov.tr/rapor/perdenrap/2007/2007
16. Türkiye Hastane Enfeksiyonları Sürveyans Rehberi, Erişim: 15.06.2018, http://hizmetstandartlari.saglik.gov.tr/belge/1-38967/turkiyehastane-enfeksiyonlari-surveyans-rehberi.html
17. Uzunköy, A. (2004). Cerrahi Alan İnfeksiyonlarında Ameliyathanenin Rolü. *Harran Ünviversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. 38- 47.
18. Uzunköy, A. (2005). Cerrahi Alan Enfeksiyonları: Risk Faktörleri ve Önleme Yöntemleri. Ulus Travma Dergisi. 269-282.
19. Yıldırım, N., Tapan, B., Gayef, A., Sezen, A., Alıcı, S., Tapan, TK. (2015). Hastane enfeksiyonlarının önlenmesine yönelik yapılan uygulamalar ve bir hastane örneği. *Tepecik Eğit. Ve Araşt. Hast. Dergisi,* 25(2):93-100.
20. Yüce, A. (2009). *Hastane İnfeksiyonlarının Genel Özellikleri*. İçinde: Yüce A, Çakır A. *Hastane İnfeksiyonları,* 2. Baskı. Güven Kitapevi, İzmir.

5. Bölüm

EL YIKAMA VE ELDİVEN KULLANIMI

DR. ÖĞR. ÜYESİ CANAN BİRİMOĞLU OKUYAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Sağlık hizmetlerinde el hijyeninin önemini anlar ve uygular.
- El hijyeni ile ilgili yaygın kullanılan tanım ve terimleri öğrenir.
- Sağlık bakımı sırasında sık karşılaşılan senaryolardaki el hijyeninin önemini öğrenir ve anlar.

"Eğitimdir ki, bir milleti ya özgür, bağımsız, şanlı, yüksek bir topluluk halinde yaşatır; ya da esaret ve sefalete terk eder."

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Sağlık hizmetleri ile ilişkili enfeksiyonlar tüm dünyada endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Sağlık kurumlarında enfeksiyonun bulaşmasında eller önemli derecede rol oynamaktadır. El hijyeni hastane enfeksiyonlarının bulaşmasını kontrol etmek için en etkili müdahalelerden biridir. Bu konuda verilen eğitimler el hijyeninin uygulanmasını sağlamak için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu bölümde el hijyeni ve eldiven kullanımı anlatılmaktadır. Bölümün sonunda öğrenciler el hijyeninin önemi, el yıkama ve eldiven kullanımı hakkında bilgi sahibi olunacaktır.

KAYNAKLAR

1. Humphreys, H., Newcombe, R. G., Enstone, J., Smyth, E. T., McIlvenny, G., Davies, E. Hospital Infection Society Steering, G. (2010). Four country healthcare-associated infection prevalence survey: pneumonia and lower respiratory tract infections. *Journal of Hospital Infection*, **74(3)**; 266-270. doi: 10.1016/j.jhin.2009.10.010
2. Pittet, D., Hugonnet, S., Harbarth, S., Mourouga, P., Sauvan, V., Touveneau, S., Perneger, T. V. (2000). Effectiveness of a hospital-wide programme to improve compliance with hand hygiene. Infection Control Programme. *Lancet,* 356(9238), 1307-1312. doi: 10.1016/s0140-6736(00)02814-2
3. Huis, A., van Achterberg, T., de Bruin, M., Grol, R., Schoonhoven, L., Hulscher, M. (2012). A systematic review of hand hygiene improvement strategies: a behavioural approach. *Implementation Science*, 7, 92. doi: 10.1186/1748-5908-7-92
4. Annual epidemiological report on communicable diseases in Europe, European Centre for Disease Prevention and Control. (2009). Erişim tarihi: 05.02.2018, https://ecdc.europa.eu/sites/portal/files/media/en/publications/Publications/0910_SUR_Annual_Epidemiological_Report_on_Communicable_Diseases_in_Europe.pdf
5. Stone, P. W., Braccia, D., Larson, E. (2005). Systematic review of economic analyses of health care-associated infections. *American Journal of Infection Control*, **33(9)**; 501-509. doi: 10.1016/j.ajic.2005.04.246
6. Klevens, R. M., Edwards, J. R., Richards, C. L., Horan, T. C., Gaynes, R. P., Pollock, D. A., Cardo, D. M. (2007). Estimating health care-associated infections and deaths in U.S. hospitals, 2002. *Public Health Reports,* **122(2)**; 160-166. doi: 10.1177/003335490712200205
7. Shojania, K. G., Duncan, B. W., McDonald, K. M., Wachter, R. M., Markowitz, A. J. (2001). Making health care safer: a critical analysis of patient safety practices. *Evid Rep Technol Assess* (Summ)(43), i-x, 1-668. Erişim tarihi: 05.06.2018, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11510252
8. Grol, R., Grimshaw, J. (2003). From best evidence to best practice: effective implementation of change in patients' care. *Lancet*, **362(9391)**, 1225-1230. doi: 10.1016/S0140-6736(03)14546-1
9. Daniels, I. R., Rees, B. I. (1999). Handwashing: simple, but effective. *Archive of "Annals of The Royal College of Surgeons of England*, **81(2)**; 117-118.
10. Boyce, J. M., Pittet, D., Healthcare Infection Control Practices Advisory, C., & Force, H. S. A. I. H. H. T. (2002). Guideline for Hand Hygiene in Health-Care Settings. Recommendations of the Healthcare Infection Control Practices Advisory Committee and the HICPAC/SHEA/APIC/IDSA Hand Hygiene Task Force. Society for Healthcare Epidemiology of America/Association for Professionals in Infection Control/Infectious Diseases Society of America. MMWR Recomm Rep, 51(RR-16), 1-45, CE41-44.
11. Kampf, G., Kramer, A. (2004). Epidemiologic background of hand hygiene and evaluation of the most important agents for scrubs and rubs. *Clinical Microbiology Reviews,* **17(4)**; 863-893. doi: 10.1128/CMR.17.4.863-893.2004
12. Guide toImplementation, A Guide to the Implementation of the WHO Multimodal Hand Hygiene Improvement Strategy (2009). Erişim tarihi: 08.06.2018, http://www.who.int/gpsc/5may/Guide_to_Implementation.pdf.
13. Mathur, P. (2011). Hand hygiene: back to the basics of infection control. *Indian Journal of Medical Research*, **134(5)**; 611-620. doi: 10.4103/0971-5916.90985
14. Noble, W. C. (1975). Dispersal of skin microorganisms. *British Journal of Dermatology*, **93(4)**; 477-485. doi: doi.org/10.1111/j.1365-2133.1975.tb06527.x

15. Jumaa, P. A. (2005). Handhygiene: simple and complex. *International Journal of Infectious Diseases*, **9(1)**; 3-14. doi: 10.1016/j.ijid.2004.05.005

16. Guide to Conduct Hand Hygiene Reviews, P. b. A. H. S.,Infection Prevention & Control, Hand Hygiene Program, Erişim tarihi: 08.06.2018, https://www.albertahealthservices.ca/assets/info/hp/hh/if-hp-hh-guide-to-conduct-hh-reviews.pdf.

17. Larson, E. L. (1995). APIC guideline for hand washing and hand antisepsis in health care settings. *American Journal of Infection Control*, **23(4);** 251-269. doi: doi.org/10.1016/0196-6553(95)90070-5

18. Loveday, H. P., Wilson, J. A., Pratt, R. J., Golsorkhi, M., Tingle, A., Bak, A.,Health, U. K. D. o. (2014). epic3: national evidence-based guidelines for preventing healthcare-associated infections in NHS hospitals in England. *Journal of Hospital Infection*, 86 (1); S1-70. doi: 10.1016/S0195-6701(13)60012-2

19. Usluer G. (2000), İzolasyon Yöntemleri. Hastane İnfeksiyonları Kitabı, Bilimsel Tıp Yayınevi. 77-86.

20. Çağlar, S., (2007), *Yenidoğan yoğun bakım ünitesinde görev yapan sağlık çalışanlarının el yıkama durumları, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Programı Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

21. Bilici, S., Irmak, H., Buzgan, T. (2008). Sağlık personeline yönelik el yıkama ve el dezenfeksiyonu rehberi, Beslenme Bilgi Serisi. Türkiye Sağlık Bakanlığı Yayın No:726.

22. Yıldız, S., Çağlar, S. (2009). Hastane enfeksiyonlarını önlemek elimizde, *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, **6 (2);** 22-28. Erişim tarihi: 08.06.2018, http://www.onlinemakale.com/home/jvi.asp?pdir=kuhead&plng=tur&un=KUHEAD-24633

23. Kuzu, N. (2000) Enfeksiyon kontrolünde el yıkamanın önemi. *Hemsirelik Forumu*, **3(5)**;33-35.

24. Çaylan, R. (2007). El hijyeni. Hastane İnfeksiyonları Dergisi, **11(1)**;54-57.

25. Karabey, S., Çetinkaya Şardan, Y., Alp, E., Ergönül, Ö., Esen, Ş., Kaymakçı, H. (2008). El Hijyeni Kılavuzu. *Hastane Enfeksiyonları Dergisi,* **12(1)**; 4-25. Erişim tarihi: 11.06.2018, http://www.hider.org.tr/global/Dernek_Kilavuzlari/2008-12-Ek1-003-029.pdf

26. Erdoğan, S.,Urgun, M., Kaya, H., Yiğit, B., Boşnak. (2016). Çocuk yoğun bakım ünitesinde el temizliği kurallarına uyumun değerlendirilmesi. *ACU Sağlık Bil Derg,* **7(4)**; 226-229.

27. Demir, N.,Kölgelier, S., Küçük, A., Özçimen, S., Sönmez, B., Demir, SL., Çakankaya, A. (2013). Sağlık çalışanlarının el hijyeni hakkındaki bilgi düzeyi ve el hijyenine uyumu. *Nobel Med*, **9(3)**; 104-109.

28. Sönmezer, M., Gülhan, B., Otuzoğlu, M., Yakut, Hİ., Tezer, H. (2014). Pediatri yoğun bakım ünitesindeki sağlık personelininin el hijyenine uyumunun değerlendirilmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, **8(2)**; 75-78.

29. Guidlines for latex and Other Gloves, Erişim tarihi: 08.06.2018, https://lifesaving.com/wp-content/uploads/2016/09/latex guide.pdf.

30. Punyatanasakchai, P.,Chittacharoen, A., Ayudhya, N. I. (2004). Randomized controlled trial of glove perforation in single-anddouble-gloving in episiotomy repair after vaginal delivery. *J Obstet Gynaecol Res*, 30(5); 354-357. doi: 10.1111/j.1447-0756.2004.00208.x

31. İmperial College OH Service. (2005). Glove Selection Guidance. Erişim tarihi: 11.06.2018, www.imperial.ac.uk\spectrum\occhealth.

32. Otis LL, Cottone JA. Prevalence of perfurations in disposable latex gloves during routine dental treatment. *The Journal of the American Dental Association,* 1989;118(3);321-4

33. Solak M. (2006). Lateks Alerjisi, *Türkiye Klinikleri Journal of PediatricsSciences,* **2(6)**: 112-117.

34. Sener, O.,Taskapan, O., Ozanguc, N. (2000). Latex allergy among operating room personnel in Turkey. *J Investig Allergol Clin Immunol*, **10(1)**; 30-35. Erişim tarihi: 22.07.2018, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10780797

35. Öztürk, S.,Çalışkaner, AZ., Karaayvaz, M., Güleç, M., Kartal, Ö., Erel F. (2008). Kronik Hastalar Ve Sağlık Çalışanlarını Bekleyen Tehlike: Lateks Alerjisi, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni,* **7(0)**;1-4. Erişim tarihi: 10.08.2018, https://www.ejmanager.com/mnstemps/1/khb_007_03-265.pdf?t=1563799777

36. 36. Çetinus, E., Hüner, H., Cever, İ., Ekerbiçer, H., (2001). Ortopedik Cerrahide Önemli Bir Sorun: Eldiven Delinmeleri*, Ç.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 26, 96-101.

37. 37. Aygün, P. (2007). Kesici-Delici Alet Yaralanmaları ve Korunma Önlemleri, 5. Ulusal Sterilizasyon Dezenfeksiyon Kongresi Kitabı, 385-3916.

38. 38. Odacıoğlu, Y., Şahin, A., Göktürk, E. (2005). Hastanelerde Tedavi Sürecinde Tıbbi Sarf Malzemenin Önemi ve Ameliyathane Sarf Malzeme İçin Bir Model Önerisi ve Uygulaması, Erişim tarihi: 22.07.2018,www.sabem.saglik.gov.tr/Akademik_Metinler.

6. Bölüm

KAN GLUKOZU ÖLÇÜMÜ

DR. ÖĞR. ÜYESİ LEYLA DELİBAŞ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Doğru kan glikozu ölçümü yapar.
- Kan glikozu normal değerlerini öğrenir.
- Kan glikozu seviyesini yorumlar.

"Halk sağlığı ve halkın sağlamlığı üzerinde durulması gerekli ulusal bir sorundur."

M.Kemal ATATÜRK

Glukoz (şeker) vücuttaki tüm hücrelerin fonksiyonlarını devam ettirmeleri için gerekli ana enerji kaynağıdır. Kan glukozunun yükselmesi ya da düşmesi hastanın yaşamını tehlikeye sokabilir ve acil müdahale gerektirir. Özellikle kan glukozunun düşmesi ve bir süre müdahale edilmemesi bazı hayati organlarda kalıcı problemlere hatta ölüme sebep olabilmektedir. Kan glukoz bozukluklarında paramediğin, çok hızlı karar vermesi ve hemen müdahale etmesi hastalarda oluşabilecek morbidite ve mortalitenin önlenmesinde çok önemlidir. Bu bölümde kan glukozu ölçümü ve kan glukozu ölçüm sonucunun değerlendirilmesi anlatılmaktadır. Öğrenciler bu bölümün sonunda kan glukozu ölçümü ve sonuçların değerlendirmesi hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Komuta merkezine bir ortaöğretim kurumundan gelen çağrı ile ekip hemen yola çıkar. Ambulans okula vardığında öğretmen, paramediklere öğrencisinin Tip 1 diyabet hastası olduğunu ve insülin kullandığını, gün içinde çok sıkıntısının olmadığını, fakat insülin yaptıktan kısa bir süre sonra bilincinin kapandığını anlatır. Paramedikler kan glukozunun düştüğünü düşünerek hemen kan glukozuna bakarlar. Kan glukozu değerini 260mg/dl görünce bir anda kafaları karışır. Çünkü çocuğun, insülin enjeksiyonu uygulamasından sonra bu duruma gelmesi, kan glukozunun çok düşük olduğunu düşündürmüştür.

KAYNAKLAR

1. Altuntaş, Y. (2001). Diabetes Mellitusta Laboratuar, Tanı İzleme Testleri ve Metodları. Yenigün, M. (Ed), Her yönüyle Diabetes Mellitus (içinde). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
2. Goldstein, DE. Little, RR. Lorenz, RA. Malone, JI. Nathan, DM. Peterson, CM. American Diabetes Association. (2003). Tests of glycemia in diabetes. Diabetes Care. Jan;26 Suppl 1:S106-8. Erişim Tarihi: 10.10.2018. erişim Adresi: http://care.diabetesjournals.org/content/26/suppl_1/s106.long
3. Lueckenotte, A. (2000). Gerontologic nursing. (2. baskı). St. Louis: Mosby.
4. Malarkey, LM. McMarrow, ME. (2000). Nurse's manual of laboratory tests and diagnostic procedures. (2. baskı). Philadelphia: WB Saunders.
5. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2011). Acil Sağlık Hizmetleri Diğer Acil Durumlarda İlk Yardım 720S00043. Ankara erişim Tarihi: 10.10.2018. Erişim Adresi: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Di%C4%9Fer%20Acil%20Durumlarda%20Ilk%20Yard%C4%B1m.pdf
6. Olgun N. (2005). Kendi Kendini İzleme. Diyabet Hemşireliği Derneği Kitabı (içinde s.67-79) Diyabet Hemşireliği Derneği. Erişim Tarihi: 01.10.2018 Erişim Adresi: http://www.tdhd.org/dhd_kitap/07blm.pdf
7. Potter, Pery. (1998). Clinical Nursing Skills Tecnıques. (fourth editon). St. Lous: Mosby.
8. Türkiye Endokrinoloji Ve Metabolizma Derneği (TEMD), Diabetes mellitus çalışma ve eğitim grupları. (2017). Diabetes Mellitus Ve Komplikasyonlarının Tanı, Tedavi Ve Ve İzlem Klavuzu-2017. (9. Baskı). Ankara, Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği Erişim Tarihi: 01.10.2018. Erişim Adresi: http://temd.org.tr/admin/uploads/tbl_kilavuz/DIYABET2017_web.pdf
9. World Health Organization (WHO). (2006). Definition and diagnosis of diabetes mellitus and intermediate hyperglycemia. Geneva: WHO Document Production Services. Erişim Tarihi: 04.10.2018. Erişim Adresi: http://www.who.int/diabetes/publications/Definition%20and%20diagnosis%20of%20diabetes_new.pdf

7. Bölüm

İNTRAOSSEÖZ GİRİŞİM

DR. ÖĞR. ÜYESİ M. MURAT OKTAY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- İntraosseöz girişimin ne olduğunu öğrenir.
- Hangi klinik durumlarda uygulaması gerektiğini değerlendirir,
- Uygulamanın hangi durumda, hangi anatomik bölgeye yapılması ya da yapılmaması gerektiğini yorumlayabilir.
- Uygulamanın teknik olarak nasıl yapması gerektiğini ve takibini öğrenir.
- Hangi ilaçların bu yolla uygulanabileceğini öğrenir.
- Uygulamanın ne zaman ve nasıl sonlandırılması gerektiğini öğrenir.

"Ya bir yol bul, ya bir yol aç ya da yoldan çekil."
(Konfüçyus)

Yaşamın zamanla yarıştığı anlarda yapılacak her hayat kurtarıcı girişim için, mutlak bir uygulama yolu gereklidir. Acil vakalarda ilaç uygulamaları için çalışan bir damar yolu oldukça önemlidir ancak bazı durumlarda İntravenöz damar yolu aktif çalışamamakta bazen de bu yolun açılması zor olabilmektedir. Bu tür durumlarda hayat kurtarıcı girişim intraosseöz (İO) olarak bilinen kemik içi uygulama yoludur. İntarosseöz girişimi her acilcinin bilmesi ve gerektiği durumda uygulaması acil tıbbın olmazsa olmazıdır.

Bu bölümde intraosseöz yolun ne olduğu, uygulama biçimleri, uyulama için gerekli malzemeler, kullanım endikasyonları ve kontrendikasyonları, intraosseöz yoldan uygulanabilecek ilaçlarla, erişkin ve çocuklarda uygulama farklılıkları anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler acil bir durumda intraosseöz yoldan başarılı bir girişimin nasıl yapılacağına ilişkin bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

60 yaşında kadın hasta, baş ağrısı nedeniyle aspirin tablet içmiştir. Yaklaşık 15 dk sonra vücudunda yaygın döküntü başlayan hastanın, kaşıntı sonrası nefes darlığı başlamış ve hasta yere yığılmıştır. Aile yakınlarının 112 acil sağlık hizmetlerini araması sonucu, hemen olay yerine gelen ekip tarafından kardiyopulmoner arrest olduğu anlaşılan hastaya başarılı bir KPR uygulaması yapılmıştır. Hastanın uygulanan KPR sonucu spontan solunum ve dolaşımı sağlanmıştır. Ambulansla acil servise götürülmek üzere transfer işlemi başlatılan hastaya Adrenalin ampul IM yoldan uygulanmış, hastanın solunum yolu endotrakeal entübasyon uygulaması ile kontrol altına alınmış; ancak tüm çabalara rağmen damar yolu girişimi sağlanamamıştır. En yakın acil servise getirilen hasta tekrar KPA olmuş sedyede göğüs basısı başlatılan hasta resüsitasyon odasına alınmıştır.

KAYNAKÇA

1. Barnard, E., Moy, J. R., Kehoe, A. D., Bebarta, V. S., & Smit, J. E. (2015). Rapid sequence induction of anaesthesia via the intraosseous route: a prospective observational study. *Emerg Med J., 6*(32), 449-452.
2. Berg, R. A. (1984). Emergency infusion of catecholamines into bone marrow. Am J Dis Child, 138(9), 810-811. *Am J Dis Child, 9*(138), 810.
3. Blumberg, S., Gorn, M., & Crain, E. (2008). Intraosseous infusion: a review of methods and novel devices. *Pediatric Emergance Care*(24), 50.
4. Cooper, B. R., Mahoney, P., Hodgestts, T., & Mellor, A. (2007). Intra-osseous access (EZ-IO®) for resuscitation: UK military combat experience. *Journal of the Royal Army Medical Corps, 4*(153), 314-316.
5. Day, M. W. (2011). Intraosseous Devices for Intravascular Access in Adult Trauma Patients. *Criticil Case Nurse* (31), 76.
6. Drinker, C. K., Drinker, K. R., & Lund, C. C. (1922). THE CIRCULATION IN THE MAMMALIAN BONE-MARROW: With Especial Reference to the Factors Concerned in the Movement of Red Blood-Cells from the Bone-Marrow into the Circulating Blood as Disclosed by Perfusion of the Tibia of the Dog and by Injections of the Bo. *American Journal of Physiology-Legacy Content, 62*(1), 1-92.
7. Josefson, A. (1934). 4. A new method of treatment—intraossal injections. *Acta Medica Scandinavica, 81*(5-6), 550-564.
8. Kleiman, M. E., Chameides, L., Schexnayder, S. M., Samson, R. A., Hazinski, M. F., & Atkins, D. L. (2010). Part 14: pediatric advanced life support: 2010 American Heart Association guidelines for cardiopulmonary resuscitation and emergency cardiovascular care. *Circulation*(122), 876-908.
9. Luck, R., Haines, C., & Mull, C. C. (2010). Intraosseous access. *J Emergency Medicine*(39), 468.
10. Nelson, B. N. (2016). İntraosseoz Damar Yolu. H. Kaushal, M. Chilembwe, M. A. Karamercan, & İ. Kılıçaslan (Dü) içinde, *Temel Acil Tıp Girişimleri* (M. Serinken, Çev.). Ankara: Dünya Tıp Kitapevi.
11. Orloowski, J. P. (1994). Emergency alternatives to intravenous access. Intraosseous, intratracheal, sublingual, and other-site drug administration. *Pediatric Clinic North America*(41), 1183.
12. Wyatt, C. R. (2013). Erişkinlerde Venöz ve Kemik İçi Yol. J. E. Tintinalli, Y. Prof.Dr. Çete, A. Prof.Dr.Denizbaşı, A. A. Prof.Dr.Çevik, C. Doç.Dr.Oktay, & R. Yrd.Doç.Dr.Atilla (Dü) içinde, *Tintinalli Acil Tıp Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu* (A. Özhasenekler, Çev., Cilt 1, s. 231-232). İstanbul: Nobel Tıp Kiyapevleri.

8. Bölüm

İNTRAVENÖZ KATATER UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. GÖKSEL DÜRMÜŞ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- İntravenöz katater takılması hakkında bilgi sahibi olur.
- İntravenöz katater ilişkili komplikasyonlar hakkında bilgi sahibi olur.
- İntravenöz katater gerekliliklerini saptar gereksiz ve yanlış girişimlerden kaçınır.

"Akacak kan damarda durmaz."
Atasözü

Dolaşım sistemi oksijen, karbondioksit, hormonlar, sindirilmiş besin maddelerini vücudumuzdaki en küçük hücrelere iletilmesi ve vücut ısı dengesini sağlayan taşıyıcı sistemdir. Dolaşım sistemi; lenfatik sistem ve kardiyovasküler sistem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İntravenöz tedavi ilacın hızla dolaşıma katılması ve emilimin hızlı olması nedeni ile aslında riskli bir yöntem olup bu nedenle uygulanan ilaçların etkileşimi mutlaka bilinmelidir. İntravenöz tedaviye başlamadan önce hastanın bilinç durumu vital bulguları, idrar çıkışı, abdominal distansiyon durumu izlenmeli ve anormal bulgular kayıt edilmelidir. İntravenöz katater uygulamaları ilacın etkisinin hemen görülmek istediği durumlarda tercih edildiği gibi, ilacın cilt ve cilt altı dokuları tahriş ettiği durumlarda tercih edilebilir.

Bu bölümde intravenöz katater takılması işlemi anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler intravenöz katater takılması hakkında bilgi sahibi olacaktır.

Vaka Örneği

Baş ağrısı, kas krampları, yorgunluk ve hipotansiyon şikayeti ile acil servise başvuran hastaya yatak istirihati önerilmiş, baş ağrısı için semptomatik tedavi uygulanmıştır. Aynı gün akşam var olan semptomlarına ek olarak bilinç bulanıklığı, taşikardi ve çarpıntı şikayeti ile 112 aranmıştır.

Hastanın fizik muayenesinde; deri turgorunda azalma, dudaklarda çatlama, taşikardi ve hipotansiyon varlığı saptanmıştır. Tıbbi öyküsünde bu durumu destekleyecek tek bulgu bir hafta içinde 5 kilo kaybı olmasının haricinde bir belirti ve bulgu yoktur.

KAYNAKLAR

1. Akça AY vd.(2011). Sağlık uygulamalarında temel kavramlar ve beceriler kitabı. Nobel tıp kitap evleri ISBN: 978-975-420 788-0.
2. Comerford K., Eggenberger T., Robinson K. (2017). IV therapy made incredibly easy. 5th Ed. Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins; Sayfa:1-203.
3. Clutton-Brock TH. (1984). Vascular access. How to set up a drip and keep it going. Br J Hosp Med;32:162164166–7.
4. Cobb DK, Hıgh KP, Swyer RG, Sable CA, Adams RB Lındley DA, Pruett TL, Schwenzer KJ and Farr BM. (1992). A controlled trial of scheduled replacement of central venous and pulmonary-artery catheters. The New England Journal Of Medicine;327(15):1062-1068.
5. Datta S. (1990). How to insert a peripheral venous cannula. Br J Hosp Med;43:67–9.
6. Finlay T.(2004). İntravenous therapy. OXford: Blackwell; Sayfa:98-154.
7. Göktepe N. (2004). Intravenous thrapy. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi. Kasım.1(1);20-27.
8. Hadaway, Lynn C. Et al (2005). On the road to successful I.V. starts Nursing. 35; 1–14.
9. Karagözoglu Ş. (2001). İntravenöz Sıvı Tedavisi Komplikasyonu Olarak Gelişen Tromboflebitte Hemşirelik Bakımı Ve Sıcak - Soğuk Uygulamanın Yeri. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi; 5 (1);18-25.
10. Lai KK.(1998). Safety of prolonging peripheral cannula and i.v. tubing use from 72 hours to 96 hours. Am J Infect Control;26(1):66–70.
11. Lynn P, Lebon M. (2011). Skills Checklists For Taylor' s Clinical Nursing Skills. 3. Edi-tion, Lippincott Williams & Wilkins, USA, Sayfa: 78-90.
12. Maki DG, Goldman DA, Rhame FS. (1973). Infection control in intravenous therapy. Ann Intern Med; 79:867–87.
13. Maki DG, Ringer M, Alvarado CJ. (1991) Prospective randomised trial of povidone-iodine, alcohol, and chlorhexidine for prevention of infection associated with central venous and arterial catheters. Lancet; 338:339–43.
14. Maki DG, Ringer M. (1991). Risk factors for infusion-related phlebitis with small peripheral venous catheters. A randomized controlled trial. Ann Intern Med; 114:845–54.
15. Mbamalu D, Banerjee A., (1999). Methods of obtaining peripheral venous access in difficult situationsThe Fellowship of Postgraduate Medicine;75:459–462.
16. MEB, (2011a). Acil Sağlık Hizmetleri; Damar İçi İlaç ve Sıvı Uygulama; Ankara. Sayfa:1-45.
17. MEB, (2011b). Temel yaşam destegi protokolleri. Acil sağlık hizmetleri Ankara. Sayfa:1-20
18. Mimoz O, Pieroni L, Lawrence C, et al. (1996). Prospective, randomized trial of two antiseptic solutions for prevention of central venous or arterial catheter colonization and infection in intensive care unit patients. Crit Care Med; 24:1818–23.
19. O'grady NP, Alexander M, Dellinger EP, et al., (2002). Guidelines for the prevention of intravasculer catheter-related infections. American journal of infection control;30(8);746-89.
20. Onaç S. (2012) Periferik venöz basınç ölçümü sıvı resüsitasyonunda yeterlimi. (Yayınlanmamış Tıbta Uzmanlık Tezi) Ankara Ünsiversitesi, Ankara.
21. Pronovost P, Needham D, Berenholtz S, et al.(2006). An intervention to decrease catheter-related bloodstream infections in the ICU. N Engl J Med 355:2725–32.
22. Taylor C, Lills C (1989). Fundamentals of Nursing,Philadelphia, J.B. Lippincott Company, s.1160-1170
23. Tully JL, Friedland GH, Baldini LM, et al. (1981). Complications of intravenous therapy with steel needles and Teflon catheters. A comparative study. Am J Med;70:702–6
24. Uçan vd., (2007). Paramedik (Acil Ambulans Bakım ve Teknikerleri için), Dokuz Eylül Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu Yayını. 1. Baskı.
25. Waitt C., Waitt P. Pirmohammad M. (2004). İntravenous Therapy. Postgrad Med J. Ocak; 80 (939): 1-6
26. Workman B. (1999). Peripheral intravenous therapy management. Nursing Standart;14(4):53-60

9. Bölüm

ÜRİNER KATATER UYGULAMALARI

ÖĞR. GÖR. GÖKSEL DÜRMÜŞ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Harici prezervatif kateteri uygulanma becerisi sahibi olur.
- Kadın hastaya geçici mesane kateteri uygulama becerisi kazanır.
- Erkek hastaya geçici mesane kateteri uygulama becerisi kazanır.
- Kadın hastaya kalıcı mesane kateteri uygulama becerisi kazanır.
- Erkek hastaya kalıcı mesane kateteri uygulama becerisi kazanır.
- Üriner kataterlerin kullanım şekli ve amacı hakkında fikir sahibi olur.

"Su akar yolunu bulur."
Atasözü

Üriner sistem, hemostazisin (iç denge) sürdürülmesi, sıvı elektrolit dengesi ve tansiyon mekanizmasında görevli bir organdır. Bunun yanı sıra en önemli görevi hücrelerin işleyişi sırasında açığa çıkan bazı temel ürünlerin vücuttan uzaklaştırılmasıdır. Bu sistem ana bileşenleri olan iki adet böbrek, her böbreğin pelvisinden mesaneye uzanan üreterler, mesane ve üretradan oluşmaktadır. Dolaşım sisteminden gelen kan böbrekler de glomerül denen yapılar içinde süzülerek idrar haline gelir, üreterler vasıtası ile mesaneye inen idrar ortalama 300 ml olduğunda mesane uyarılarak idrar yapma hissi oluşur ve üretradan idrar dışarı atılır. Sağlıklı erişkin bir bireyde günlük 1-2 litre idrar çıkarımı olması gerekir. Bu miktar günlük sıvı alımı, enfeksiyon ve üriner sistemde oluşan bir komplikasyon nedeni ile değişiklik gösterebilmektedir. Değişen idrar miktarının takibi, düzenlenmesi, mesanenin boşaltımı vb durumlar için birçok amaçla dışarıdan veya mesane içine katater yerleştirilebilmektedir.

Üretral kataterler normal yollarla idrarın atılamadığı durumlarda mesaneyi boşaltmak ya da tedavi ve kontrol amaçlı proflaktik amaçlı uygulanan kauçuk, silikon veya lateksten üretilen tıbbi gereçlerdir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda dünya genelinde üriner katater kullanımı arttığı gözlemlenmektedir. Kullanılan katater çeşitleri erkekler için kondom katater, her iki cinsiyet için geçici ve kalıcı mesane kataterleri ve subrapubik kataterdir. Üriner katater takarken, kadın ve erkek üriner sitemi arasındaki anatomik farkları iyi bilmek ona göre yaklaşmak önemlidir. Kadın üretrasının uzunluğu 3.7 ila 6.2 cm arasında değişmekte olup ortalama 4 cm'dir. İki labianın arasında orta hatta klitoris ile vajina arasına yerleşmiştir. Erkek üretrası ise 18-20 cm pelvik bölgede bir çıkıntı halindedir, görülmesi kolaydır fakat anatomik kıvrımlardan dolayı katater yerleştirilmesi zor olabilmektedir. Bununla birlikte erkeklerde üretranın uzun olması nedeni ile enfeksiyon riski daha azdır.

Vaka Örneği

Hipertansiyon, abdominal bölgede ağrı ve pubis bölgesinde gerginlikşikayetleri ile acil servise başvuran hasta daha önce prostat ameliyatı geçirmiştir.

Hastanın fizik muayenesinde alt batında gerginlik ve hipertansiyon saptanmıştır.

KAYNAKLAR

1. Akça Ay F. ve ark (2011). Sağlık uygulamalarında temel kavramlar ve beceriler kitabı. Nobel tıp kap evleri ISBN: 978-975-420 788-0
2. Arda B, Atefl K, Bakır M, Güven M, Karakoç E, Özinel MA, Pirat A, fienkul T. (2012). Üriner kateter infeksiyonlarının önlenmesi kılavuzu. Hastane İnfeksiyonları Dergisi;16(Ek 1):1-18.
3. Baillie L, Arrowsmitsh V. (2005). Meeting elimination ne eds'ın: Developing practical nursing skils Baillie L. (ed) Second edition, Hodder arnold, London, p:277-349.
4. Berman A, Snyder S, Koziner B, Erb G. (2002): Üriner elimination. İn: Kozier B, Erb G, eds Kozier & Erb's Fundamentals of nursing: concepts, process, and practice 8th ed, Pearson ed. ınc New jersey. p;1834-1332 984-5;1322-1356.
5. Craven RF, Hirnle CJ (2003). Uriner elimination. Funda mentals of nursing: human health and function 4th ed Lipincott Williams& Wilkins, Philadelphia, p:1068-1100
6. Elkin MK. Perry AG, Potter PA (2000) Nursing interventions and clinical skils. 2 nd ed. mosby camp,, st Louis p 167-190;791-801
7. ESEN, Ş. (2005). Kateter ilişkili üriner sistem infeksiyonlarının önlenmesi, Hastane-İnfeksiyonları Dergisi; 9: 129-135.
8. Gould CV, Umscheid CA, Agarwal RK, Kuntz G, Pegues DA (2010) The Healthcare Infection Control Practices Advisory Committee. Guideline for prevention of catheter- associated urinary tract infections 2009. Infect Control Hosp Epidemiol 2010;31:319-26.
9. Gray M (2004) What nursing interventions reduce the risk of symptomatic urinary tract infection with an indwelling catheter? J Wound Ostomy Continence Nurs;31:3-13. (tarih yok).
10. GÜNDEM, Deniz (Ed)(2000) Eyüp Sabri UÇAN, Paramedikler İçin Mesleksel Beceriler, 9 Eylül Üniversitesi, 1. Baskı, İzmir.
11. Harkreader H(2004) managing urinary elimination. in fundamentals of Nursing-caring and clinical judgment.Harkreader H., hogan MA (eds) second edition elsevier science st. louis p:661-668.
12. Henderson, H.K, Fischeman, N. (2008). Prevention and Control of Hospital acquiredInfections. In: Goldman L, Ausiello D,editors. Cecil Medicine.23 rd ed. Philadelphia:Saunders Elsevier.p.2124-32.
13. Jamieson EM, Mccall JM., Whyte LA (2007) Clinical nursing practices. Fourth Edition, Churchill Livingstone London p91-101.
14. Korten V. (1993). Hastane infeksiyonlarının epidemiyolojisi ve genel risk faktörleri. Akalın HE (editör). Hastane infeksiyonları Ankara: Feryal Matbaası, Sayfa:34-44.
15. Kunin CM. (1997) Care of the urinary catheter. In: Urinary tract infections: detection, prevention and management. Fifth ed. Baltimore: Williams and Wilkins; Sayfa: 227-99.
16. Lynn P, Lebon M. (2011). Skills Checklists For Taylor' s Clinical Nursing Skills. 3. Edi-tion, Lippincott Williams & Wilkins, USA.
17. Maki DG, Tambyah PA (2001) Engineering out the risk of infection with urinary catheters. Emerg Infect Di; p:7:1-6.
18. MEB (2011) Acil sağlık hizmetleri, Temel sağlık uygulamaları, Modülü Boşaltım Sistemi uygulamaları Ankara; Sayfa:189-204
19. Ören B (2007). Temel hemşirelik, kavramlar ilkeler uygulamalar. 1baskı. istanbul medikal yayıncılık. Sayfa:505-530
20. Öz F (2004). Sağlık Alanında temel kavramlar. İmaj iç dış ticaret. Ankara.
21. Potter PA Perryy GA (2003) Urinary elimination. Fundamentals nursing: concepts, process and practice 4th ed. mosby camp missouri Sayfa:1301-1337.
22. Sabuncu N (Ed).(2008) Hemşirelik bakımında ilke ve uygulamalar. 1. baskı, Alter yayıncılık

23. Stamm WE.(1991). Catheter-associated urinary tract infections: Epidemiology, pathogenesis, and prevention. Am J Med.; 91(Suppl 3B):65S–71S.
24. Uçan E. S., Çelikli S., Üstünkarlı Barı N., Ersoy E.(2007) Paramedik (Acil Ambulans Bakım ve Teknikerleri için) Dokuz Eylül Ünv. Yayınları
25. Warren JW. (1997). Catheter-associated urinary tract infections.Infect Dis Clin North Am;11:609-22.

10. Bölüm

NAZOGASTRİK TÜP UYGULAMASI

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET MURAT OKTAY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Nazogastrik tüpün ne olduğunu öğrenir.
- Nazogastrik tüp uygulamasının hangi klinik durumlarda uygulaması gerektiğini değerlendirir.
- Nazogastrik tüp uygulamasının hangi durumda yapılmaması gerektiğini yorumlayabilir.
- Nazogastrik tüp uygulamasını nasıl yapması gerektiğini, takibini, ne zaman ve nasıl çıkarılması gerektiğini öğrenir.

"Önce hastalığı değil, hastayı tedavi et."

İbn-i Sina

Gerek sahada çalışan paramedikler, gerekse paramedik öğrenciler için yaşam kurtarıcı girişimleri ve cihazları öğrenmek kadar, tanı, destek ve tedavi amaçlı girişimleri de bilmek ve uygulamak da yaşamsal bir öneme sahiptir. Kimi zaman basit, içi boş, yumuşak plastikten yapılmış bir nazogastik (NG) tüp bir defibrilatör ya da bir larigoskop kadar ilgi çekici olmayabilir. Ancak mide içeriğini aspire etme olasılığı olan bir hastanın mide dekompresyonun sağlanması ya da yüksek doz ilaç intoksikasyonu olan bir hastanın hayatta kalabilmesi belki de bu basit tüpü uygulama becerisize bağlı olacaktır.

Tüm teknolojik ve bilimsel gelişmelere rağmen acil hasta bakımı ve müdahalesinde yerini koruyan ender araçlardan biri olan NG tüp, gerek hastane dışı olay yeri uygulamalarında ve gerekse acil servislerin gündelik pratiklerinde sık kullanılan bir uygulamadır. Bu nedenle NG tüp çeşitleri tanınmalı, uygulama endikasyonları ve kontrendikasyonları bilinmelidir. Sahada çalışan her paramedik gibi paramedik öğrencisi; NG tüpün nasıl yerleştirilmesi gerektiğini nasıl çıkarılması gerektiğini ve bu girişimin komplikasyonlarının neler olduğunu bilmelidir.

Bu bölümde NG tüp çeşitleri, kullanım endikasyonları, kontrendikasyonları, uyulama için gerekli malzemelerle uygulama yolları anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler NG tüp uygulaması hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Bir ilçe 112 ekibi KKM yönlendirmesi üzerine şehir merkezine yaklaşık 45 dk. uzakta bir köydeki ihbar adresine gider. Hasta yakınlarından alınan anamneze göre 18 yaşında bir genç kız yaklaşık 60 dk. önce, annesi ile tartıştıktan sonra suist amaçlı olarak ananesinin tansiyon ilaçlarından içmiştir. Ekipteki paramediklerden biri hastadan ve hasta yakınlarından yeterli biliyi alamaz, içilen ilacın kutusunu ve eksik tabletlerin sayısını tespit etmeye çalışır. Ancak ilaç kutusunun hepsi boşalmıştır. Bu sırada diğer paramedik hastanın ilk fizik bakısını yapar ve hastadan anamnez almaya çalışır. Hastanın ifadesine göre kutudaki tüm ilaçları bir avuç olacak şekilde içmiştir.

İlk bakıda hastanın bilinci açık, koopere, oryante, genel durumu orta,

Kan basıncı: 90/50 mmHg, Nabız:96/dk, $Sp0_2$: %96 olarak kaydedilir.

Karın muayenesinde palpasyonda epigastrik hassasiyet dışında sistem bakılarında patolojik bulgu saptanmamıştır.

11. Bölüm

ASPİRASYON İŞLEMİ UYGULAMASI

ÖĞR. GÖR. İBRAHİM BİLİR

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Aspirasyon işleminde gerekli olan malzemeleri öğrenir.
- Alanda kullanılan aspiratör cihazlarını öğrenir.
- Aspirasyon endikasyonları ve komplikasyonlarını öğrenir.
- Vakasına uygun olan aspirasyon uygulama basamaklarını öğrenir ve uygulayabilir.

"İnsan, özgürlüğü uğrunda neyini vermez ki? Boğazına ip geçirilmiş hangi milyoner bir soluk hava için milyonlarını feda etmez?"

Dostoyevski

İlk değerlendirme (ABC) basamaklarından hava yolu açıklığının sağlanması, aynı zamanda önemli bir hayati bulgu olan solunum açısından önemlidir. Hastanın rahat soluk alabilmesi için hava yolu açıklığının sağlanması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Hava yolu açıklığını sağlamak adına yapılan uygulamalardan birisi de aspirasyon işlemidir. Efektif olarak öksüremeyen ve bilinçsiz hastalarda solunum yollarında biriken sekresyonları uzaklaştırmak için ambulanslarda bulunan sabit veya portatif aspiratör cihazlarının vakum etkisiyle aspirasyon işlemi uygulanmaktadır.

Bu bölümde alanda kullanımda olan aspiratör cihazları, aspirasyon uygulamasında kullanılan malzemeler, aspirasyon uygulamasının endikasyon ve komplikasyonları, aspirasyon uygulamasında işlem basamakları ve aspirasyon uygulamasında farklı yöntemler ayrıntılarıyla birlikte anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler aspirasyon uygulaması hakkında bilgi ve uygulama becerisine sahip olacaklardır.

KAYNAKLAR

1. Alpar, Ş. E. (2010). Solunum sistemi uygulamaları. N. Sabuncu, & F. A. Ay (Ed.), *Klinik Beceriler: Sağlığın Değerlendirilmesi*, Hasta Bakım ve Takibi (s. 447-473). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
2. Balaban, O., Acar, A., İtal, İ., & Aydın, T. (2018). Ultrasonografi kılavuzluğunda ve fiberoptik bronkoskopi eşliğinde perkütan trakeostomi açılması. *Türkiye Klinikleri Anesteziyoloji ve Reanimasyon Dergisi*, 16(2), 41-46.
3. Dettenmeier, P. A. (1998). Airway maintenance. A. G. Perry, & P. A. Potter (Ed.), *Clinical Nursing Skills Techniques* (4. Edition). (s. 464-505). Missouri: Mosby.
4. Finder, J. D.,Yellon, R., & Charron, M. (2001). Successful management of trache otomized patients with chronic saliva aspiration by use of constant positive airway pressure. *Pediatrics*, 107(6), 1343-1345.
5. Grant, H. D., Murray, R. H., & Bergeron, J. D. (1990). *Emergency Care* (5. Edition). (s. 161-189). New Jersey: BRADY.
6. Heckman, J. D., Rosenthal, R. E., Worsing, R. A., & McFee, A. S. (1991). *Hasta ve Yaralıların Acil Bakımı ve Nakledilmesi* (3. Baskı). (s. 104-118). İstanbul: American Academy of Orthopaedic Surgeons.
7. Jackson, S.,& Eastaugh-Waring, T. (2018). Regurgitation and aspiration. *Anaesthesia and Intensive Care Medicine*, 19(9), 471-474.
8. John, R. E.,Seckel, M., & Burns, S. M. (2010). Airway and ventilatory management. M. Chulay, & S. M. Burns (Ed.), *AACN Essentials of Critical Care Nursing* (2. Edition). (s. 111-125). New York: McGraw Hill Professional.
9. Margolis, G. S. (2004). *Airway Management Paramedic* (s. 101-125). Massachusetts: Jonesand Barlett Publishers.
10. Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Acil Havayolu Kontrolü 1*. Ankara: MEB.
11. Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Aspirasyon*. Ankara: MEB.
12. Özden, D. (2007). Kapalı sistem aspirasyon yöntemi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(3), 29-37.
13. Rahm, S. J. (2008). Airway management and ventilation. N. L. Caroline (Ed.), *Nancy Caroline's Emergency Care in the Streets* (6. Edition). (s. 11.4-11.118). Mississauga: Jonesand Barlett Publishers.
14. Saraçoğlu, G. (2016). Çevresel aciller: suda boğulma. G. Özel, B. Akbuğa Özel, & C. Özcan (Ed.), *İlk ve Acil Yardım Teknikerliği Paramedik* (s. 541-543). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
15. Sepit, D. (2005). Aspirasyon. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 2(2), 30-34.
16. Süzen, L. B., & Kuyurtar, F. (2016). Solunum sistemi ve uygulamaları. F. A. Ay (Ed.), *Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler* (Cilt 5, s. 533-565). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

PARAMEDİKLER İÇİN ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN HASTALARA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM

ANA EDİTÖRLER

UZM. PRM/İGU-A. SALİH ÖZEN

DR. ASLI TOK ÖZEN

KİTAP EDİTÖRÜ

ÖĞR. GÖR. DR. EMİNE SELDA GÜNDÜZ

Hedef CS

Yoğunbakım ve Mühendislik

A'dan Z'ye Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-20-0

PARAMEDİKLER İÇİN ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN HASTALARA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM

Ana Editörler
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Aslı TOK ÖZEN
Kitap Editörü
Öğr. Gör. Dr. Emine Selda GÜNDÜZ
Yazarlar
Prof. Dr. Özlem YİĞİT
Doç. Dr. Öznur KÖRÜKCÜ
Doç. Dr. Selma SABANCIOĞULLARI
Doç. Dr. Sevim ERCAN KELEK
Dr. Öğr. Üyesi Derya Kaya ŞENOL
Dr. Öğr. Üyesi Figen ALP YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Gülay MANAV
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gül
Dr. Öğr. Üyesi İlkay KESER
Dr. Öğr. Üyesi Nurcan AKGÜL GÜNDOĞDU
Dr. Öğr. Üyesi Şengül AKDENİZ
Öğr. Gör. Dr. Emine Selda GÜNDÜZ
Öğr. Gör. Dr. Esma GÜLTÜRK
Öğr. Gör. Aslı BİRKİYE SALDAMLI
Öğr. Gör. Beliz YEKELER KAHRAMAN
Öğr. Gör. Seval USLU
Arş. Gör. Zeynep TEMEL MERT

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ
Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA
Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ
Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın
Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak
No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Mart, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay
Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 -
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. -Özen, S., Tok Özen, A., Gündüz, E. S. (Eds.), *Paramedikler İçin Özel Gereksinimi Olan Hastalara Hastane Öncesi Yaklaşım* içinde, (s. .....)-. Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN ***Dr. Aslı TOK ÖZEN***

PARAMEDİKLER İÇİN ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN HASTALARA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM

ÖNSÖZ

Acil sağlık hizmetleri, herhangi bir acil hastalık veya yaralanma halinde kesintisiz olarak verilen bir hizmettir. Günümüzde paramedikler acil sağlık hizmetlerinin hastane öncesi aşamasında anahtar rol oynamaktadır. Paramediklerin eğitiminde yaşam boyu öğrenme yaklaşımı benimsenmeli ve tüm sağlık profesyonelleri gibi bütüncü bir yaklaşım sağlanmalıdır. Acil durumun doğası gereği acil yardım gereksinimi olan hasta hızlı, etkili ve eksiksiz şekilde değerlendirilmeli, öncelikli sorunu belirlenmeli, vakit kaybetmeden tedavisine başlanarak en uygun ekipmanla, en uygun koşullarda, en uygun merkeze, en hızlı ve güvenli şekilde nakledilmelidir. Hastane öncesi değerlendirme birinci ve ikinci değerlendirmenin eksiksiz yapılması ve ilgili tedavi ve nakil protokollerinin uygulanmasını kapsamaktadır. Bu yolla acil yardım ekibi hayat kurtarmakta ya da oluşabilecek zararları en aza indirebilmektedir.

Literatür incelendiğinde çeşitli kaynaklarda çeşitli şekillerde hastane öncesinde karşılaşılan özel ve özellikli durumlar tanımlanmış olmakla birlikte bu kitapta daha kapsamlı şekilde ve tek kitapta toplanmıştır. Bu kitabın temel amacı özellikli durumların hastane öncesi acil yaklaşımına bir çerçeve çizilmesi olup özellikli durumlar gebelik süreci ve doğum eyleminin yönetilmesi, obstetrik aciller, jinekolojik aciller, yenidoğan acilleri, pediatrik aciller, geriatrik aciller; onkolojik aciller, hematolojik aciller,madde bağımlılığına, engelli bireylere yaklaşım, ihmal, istismara uğramış bireylere yaklaşım, adli olguların hastane öncesi yönetimi; davranışsal ve psikiyatrik aciller, olarak ele alınmıştır.

Kitap Editörü

Öğr. Gör. Dr. Emine Selda GÜNDÜZ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
HASTANE ÖNCESİ ACİL YAKLAŞIMDA ÖZEL TEDAVİ VE BAKIM GEREKTİREN HASTA GRUPLARININ TANIMI VE ÖZELLİKLERİ
Öğr. Gör. Dr. Emine Selda GÜNDÜZ

1.1. GEBELİK SÜRECİ, DOĞUM VE JİNEKOLOJİK ACİLLER 10
1.2. PEDİATRİK ACİLLER 13
1.3. GERİATRİK ACİLLER 14
1.4. HEMATOLOJİK VE ONKOLOJİK ACİLLER 15
1.5. PSİKİYATRİK HASTALIK VEYA DAVRANIŞ BOZUKLUĞU ACİLLERİ 17
1.6. MADDE BAĞIMLILIĞI İLE İLİŞKİLİ ACİLLER 18
1.7. İHMAL VE İSTİSMAR 19
1.8. ENGELLİ BİREY VE ACİL YARDIM GEREKSİNİMLERİ 19
1.9. ADLİ OLAYLAR 20
ÖZET 21
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 23
KAYNAKÇA 25

BÖLÜM 2
KADIN ÜREME SİSTEMİ VE GEBELİK
Öğr. Gör. Dr. Esma GÜLTÜRK - Doç. Dr. Sevim ERCAN KELEK

2.1. KADIN ÜREME SİSTEMİ 28
2.2. KADIN ÜREME SİSTEMİ FİZYOLOJİSİ 30
2.3. KADINDA HORMONAL SİSTEM 32
2.4. GEBELİĞİN OLUŞUMU 34
2.5. GEBELİKTE MEYDANA GELEN ANATOMİK VE FİZYOLOJİK DEĞİŞİKLİKLER 36
2.6. ACİL DURUMDA GEBE HASTANIN DEĞERLENDİRİLMESİ 40
ÖZET 42
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 43
KAYNAKÇA 44

BÖLÜM 3V
DOĞUM ACİLLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Figen ALP YILMAZ

3.1.ÜREME SİSTEMİNİN ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ 46
3.2.GEBELİĞİN OLUŞUMU 49
3.3.GEBELİKTE FİZYOLOJİK DEĞİŞİKLİKLER 50
3.4. DOĞUM EYLEMİ 51
3.5. DOĞUM YAPACAK KADININ DEĞERLENDİRİLMESİ 53
3.6. DOĞUM EYLEMİNDE YENİDOĞANIN DEĞERLENDİRİLMESİ 58
3.7 DOĞUM SONU BAKIM 60
3.8. DOĞUM KOMPLİKASYONLARI 61
ÖZET 63
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 64
KAYNAKÇA 66

BÖLÜM 4
OBSTETRİK ACİLLER
Doç. Dr. Öznur KÖRÜKÇÜ

4.1.OBSTETRİK ACİLLER 68
4.2.GEBELİK DÖNEMİ ACİLLERİ 70
4.3.DOĞUM ACİLLERİ 82
4.4.DOĞUM SONU ACİLLER 86
ÖZET 87

ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 88
KAYNAKÇA 91

BÖLÜM 5
JİNEKOLOJİK ACİLLER
Dr. Öğr. Üyesi Derya KAYA ŞENOL

5.1.EKTOPİK GEBELİK 94
5.2.ADNEKSİYAL TORSİYON 96
5.3.PELVİK İNFLAMATUAR HASTALIK (PİH-PID) 98
5.4.OVER KİST RÜPTÜRÜ 99
5.5.UTERİN PERFORASYON 100
5.6.SEPTİK ŞOK VE TOKSİK ŞOK SENDROMU 101
5.7.JİNEKOLOJİK ACİLLERDE HASTANIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE GENEL YAKLAŞIM 102
ÖZET 106
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 107
KAYNAKÇA 111

BÖLÜM 6
YENİDOĞANIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE TRANSPORTU
Arş. Gör. Zeynep TEMEL MERT

6.1.YENİDOĞAN BEBEĞİN TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI 114
6.2.YENİDOĞAN BEBEKLERİN UTERUS DIŞI YAŞAMA FİZYOLOJİK ADAPTASYONU 115
6.3.YENİDOĞANIN DEĞERLENDİRİLMESİ 118
6.4. YENİDOĞAN TRANSPORTU 127
ÖZET 132
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 133
KAYNAKÇA 135

BÖLÜM 7
YENİDOĞAN ACILLERİNE HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM
Öğr. Gör. Seval USLU

7.1.YENİDOĞANIN DEĞERLENDİRİLMESİ 138
7.2.YÜKSEK RİSKLİ YENİDOĞANLAR 143
7.3.YENİDOĞANDA SIK KARŞILAŞILAN ACİL DURUMLAR 145
7.4.YENİDOĞAN NAKLİ 148
ÖZET 149
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 150
KAYNAKÇA 152

BÖLÜM 8
PEDİATRİK ACİLLER
Dr. Öğr. Üyesi Gülay MANAV

8.1. PEDİATRİK TRİAJ VE TANILAMA 154
8.2. TIBBİ PEDİATRİK ACİLLER 158
8.3.ZEHİRLENMELER 168
ÖZET 169
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 170
KAYNAKÇA 173

BÖLÜM 9
GERİATRIK ACİLLER
Öğr. Gör. Beliz YEKELER KAHRAMAN

9.1.YAŞLANMA 176
9.2.DEMOGRAFİK DEĞİŞİMLER VE EPİDEMİYOLOJİ 177
9.3.YAŞLILARDA GÖRÜLEN FİZYOLOJİK DEĞİŞİKLİKLER 178
9.4.YAŞLI HASTANIN DEĞERLENDİRİLMESİ 180
9.5.YAŞLI HASTALARDA SIK GÖRÜLEN SAĞLIK SORUNLARI 182

9.6. YAŞLI HASTANIN ALANDA ACİL BAKIMI 185
ÖZET 185
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 186
KAYNAKÇA 189

BÖLÜM 10
ONKOLOJİK ACİLLER
Dr. Öğr. Üyesi Şengül AKDENİZ

10.1. ONKOLOJİK ACİLLER 192
10.2. METABOLİK ONKOLOJİK ACİLLER 196
10.3. KARDİYOVASKÜLER ONKOLOJİK ACİLLER 199
10.4. NÖROLOJİK ONKOLOJİK ACİLLER 201
10.5. ENFEKSİYOZ ONKOLOJİK ACİLLER 204
ÖZET 207
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 208
KAYNAKÇA 211

BÖLÜM 11
HEMATOLOJİK ACİLLER
Öğr. Gör. Aslı BİRKİYE SALDAMLI

11.1.KANIN FİZYOLOJİSİ 214
11.2.HEMATOLOJİK ACİL HASTASINA İLK YAKLAŞIM 216
11.3.ERİTROSİT İŞLEV BOZUKLUĞUNA YÖNELİK ACİLLER 217
11.4. LÖKOSİT İŞLEV BOZUKLUĞUNA YÖNELİK ACİLLER 221
11.5. TROMBOSİT İŞLEV BOZUKLUĞUNA YÖNELİK ACİLLER 222
11.6. KAN TRANSFÜZYONU ACİLLERİ 225
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 227
ÖZET 228
KAYNAKÇA 230

BÖLÜM 12
PSİKİYATRİK BOZUKLUKLAR
Doç. Dr. Selma SABANCIOĞULLARI

12.1. ŞİZOFRENİ VE DİĞER PSİKOTİK BOZUKLUKLAR 232
12.2. DEPRESİF BOZUKLUKLAR 239
12.3. BİPOLAR BOZUKLUKLAR 242
12.4. ANKSİYETE BOZUKLUKLARI 245
12.5. SOMOTOFORM BOZUKLUKLAR/ BEDENSEL BELİRTİ BOZUKLUKLARI VE İLİŞKİLİ BOZUKLUKLARI 249
12.6. DİSSOSYATİF BOZUKLUKLAR 252
ÖZET 255
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 258
KAYNAKÇA 260

BÖLÜM 13
PSİKİYATRİK ACİL DURUMLAR
Doç. Dr. Selma SABANCIOĞULLARI

13.1. DAVRANIŞ VE DAVRANIŞSAL ACİL DURUM 265
13.2. AGRESİF VEYA DÜŞMANCA DAVRANAN HASTALAR VE YAKLAŞIM İLKELERİ 270
13.3. İNTİHAR DAVRANIŞI VE YAKLAŞIM İLKELERİ 280
13.4. ANKSİYETE BOZUKLUKLARINA GENEL YAKLAŞIM İLKELERİ 288
13.5. KONVERSİYON BOZUKLUĞU VE DİSSOSYATİF BAYILMADA GENEL YAKLAŞIM İLKELERİ 290
ÖZET 294
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 297
KAYNAKÇA 301

BÖLÜM 14
MADDE BAĞIMLILIĞI VE HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM
Prof. Dr. Özlem YİĞİT

14.1.MADDE BAĞIMLILIĞI EPİDEMİYOLOJİSİ 304
14.2. BAŞLICA MADDELER VE GENEL ÖZELLİKLERİ 307
14.3. RUH HALİ VE DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİ YAPAN MADDELER 308
14. 4. STİMÜLAN (UYARICI) ETKİ YAPANLAR 310
14. 5. YATIŞTIRICI (DEPRESAN) ETKİ YAPANLAR 311
14. 6. GENEL DEĞERLENDİRME PRENSİPLERİ 312
14. 7. AJİTE HASTANIN SABİTLENMESİ 314
ÖZET 315
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 316
KAYNAKÇA 318

BÖLÜM 15
İHMAL VE İSTISMARA UĞRAMIŞ BIREYE HASTANE ÖNCESI YAKLAŞIM
Dr. Öğr. Üyesi Nurcan AKGÜL GÜNDOĞDU

15.1.İHMAL VE İSTİSMAR KAVRAMLARI VE TOPLUMSAL İSTİSMAR 320
15.2. ÇOCUK İHMALİ VE İSTİSMARI 320
15.3. KADIN İSTİSMARI 330
15.4. YAŞLI İSTİSMARI 333
15.5. ENGELLİ İSTİSMARI 335
15.6. HASTA İSTİSMARI 336
ÖZET 337
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 338
KAYNAKÇA 340

BÖLÜM 16
ENGELLİ BİREYLERE HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM
Öğr. Gör. Dr. Hatice GÜL - Dr. Öğr. Üyesi İlkay KESER

16.1. ENGELLİLİK 345
16.2. ENGELLİ BİREYLERDE HASTANE ÖNCESİ BAKIM 346
ÖZET 361
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 362
KAYNAKÇA 366

BÖLÜM 17
ADLİ OLAYLARA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM
Öğr. Gör. Dr. Emine Selda GÜNDÜZ

17.1. ADLİ BİLİMLER 371
17.2. ADLİ OLAY 371
17.3.ADLİ OLAY YERİNİN YÖNETİMİ 379
17.4. PARAMEDİĞİN ADLİ VAKA SÜRECİNDEKİ ROLÜ 383
17.5. ADLİ OLAYLARDA SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN CEZAİ SORUMLULUĞU 385
ÖZET 386
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 387
KAYNAKÇA 390

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 391

1. Bölüm

HASTANE ÖNCESİ ACİL YAKLAŞIMDA ÖZEL TEDAVİ VE BAKIM GEREKTİREN HASTA GRUPLARININ TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

ÖĞR. GÖR. DR. EMİNE SELDA GÜNDÜZ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Hastane öncesinde karşılaşılan özellikli durumları sıralar,
- Belirlenen özellikli durumları tanımlar,
- Özellikli durumlarda olay yeri yönetimini bilir,
- Özellikli durumları gerektirdiği farklı yaklaşımları ifade eder.

"Cesaretini topla, korkularını yen, başarabilirsin.
Çünkü sen özelsin!..."

Sağlık planlamalarında dünyadaki çağdaş tıp uygulamaları ve gelişen tıp teknolojisi yanında ülkenin mevcut kaynakları da göz önünde bulundurularak birey ve toplumun sağlık gereksinimleri ve beklentilerinin en akılcı şekilde karşılanması hedeflenir. Ülkemizin sağlık politikasının temelinde sürekliliği olan, herkesin eşit şekilde yararlanabildiği, her şartta ve konumda erişilebilir, hastaların da karar verici olduğu, hasta odaklı en kaliteli ve en hızlı şekilde karşılanan sağlık hizmeti sunuculuğu benimsenmiştir.

Hastane öncesinde acil sağlık bakım hizmeti veren ambulans ve acil bakım teknikerleri (AABT/paramedik) görevleri sırasında çok çeşitli acil durumlarla karşılaşmakta ve her bir acil yardım çağrısı, bireylerin eşsizliği çerçevesinde, özel bir değerlendirme ve özel girişimler gerektirmektedir. Özellikli bir durumunun yanı sıra acil bakım gereksinimi olan her hastanın acil yardımı sırasında paramediğin acil durumun gerektirdiği bilgi ve beceri donanımına sahip olmasına ek olarak hastanın özellikli durumunu da yönetebilmesi, bu duruma özgü yeterli bilgi ve farkındalığının olması gerekmektedir. Bazı özel durumlar özel bilgi ve beceri gerektirebilmektedir. Burada öncelikle özellikli durumun ne olduğunu tanımlamak uygun olacaktır.

Bu kitapta hastane öncesi acil yaklaşımda özellik gerektiren hasta grubu içerisinde gebelik süreci ve doğum eyleminin yönetilmesine, obstetrik acillere, jinekolojik acillere, yenidoğan acillerine, pediatrik acillere, geriatrik acillere, onkolojik acillere, hematolojik acillere, davranışsal ve psikiyatrik acillere madde bağımlısı olan bireylere, engelli bireylere, ihmal ve istismara uğramış bireylere ve adli olgulara yaklaşım ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde ise bakımda özellik gerektiren durumlar kısa özetlerle açıklanmış ve sorgulama kutucukları ile paramediklere farkındalık kazandırılması ve cevapları kitapta yer alan ilgili bölümlerin içerisinde araştırma merakı oluşturulması amaçlanmıştır.

Vaka Örneği

Karın ağrısı olarak çağrı aldığınız bir eve ulaştığınızda küçük yaşta olduğunu düşündüğünüz bir kız çocuğunun doğum yaptığını ve kanaması olduğunu belirlediniz. Yanında eşi olduğunu beyan eden bir bey bulunuyor. Size gösterdikleri kimlikteki fotoğraf ile hasta belirgin şekilde uyumsuz görünüyor. Hasta sorularınıza kısa ve çekingen cevaplar veriyor. Bebek düşük doğum ağırlıklı görünüyor, APGAR skorunu 3 olarak belirlediniz. Battaniyeye sarılmış.
Annenin yaşam bulguları; Kan basıncı: 90/60mmHg, Solunum:28/dk, Nabız: 113/dk, SpO_2:%96.
Anne terli ve solgun görünüyor. Travma bulgusuna rastlanmadı. SAMPLE sorgulandığında kanama görülüyor, hastalık öyküsü yok, ilaç kullanmıyor, gebe olduğunu, son adet tarihini hatırlamadığını, aniden sancılandığını ve doğumun gerçekleştiğini ifade ediyor.
Hastane öncesi acil yaklaşımınızı açıklayınız.

KAYNAKÇA

1. Akdemir, N., Görgülü, A. G. Ü., & Çınar, Y. H. F. İ. (2008). Yaşlı istismarı ve ihmali. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 15(1), 68-75.
2. Akpınar, O., Türkdoğan , K.A., Kapçı, M., Duman, A.(2014). Geriatrik Hastaların Acil Servisi Kullanımı, http://www.jcam.com.tr/files/KATD-2944.pdf
3. Aksel, G., & Kavalcı, C. Onkolojik Aciller. *Derman Tıbbi Yayıncılık* http://www.jcam.com.tr/files/KATD-3902.pdf DOI: 10.4328/DERMAN.3902)
4. Alpaslan, A. H. (2014). Çocukluk döneminde cinsel istismar. Kocatepe tıp dergisi, 15(2), 194-201.
5. Avşar, G., Koç, F., & Aslan, G. (2016). Madde bağımlısı hastalarda sosyal destek ve benlik saygısı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1):44-49.
6. Bakır, E., Kapucu, S. (2017). Çocuk İhmali ve İstismarının Türkiye'de Yapılan Araştırmalara Yansıması: Bir Literatür İncelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 4(2), 13–24.
7. Büyükbayram, A., Engin, E. (2018). Acil psikiyatrik bakım ve ruh sağlığı triyajı. *J Psychiatric Nurs,* 9(1):61-67. DOI: 10.14744/phd.2017.24855.
8. Demircan A. (2019). Geriatrik hastaya yaklaşım ve değerlendirme. Demircan A, editör. Geriatrik Aciller. *Türkiye Klinikleri*, 1. Baskı. Ankara: p.1-4.
9. Demirkazık, A., Altun, R.(2004). Onkolojik Aciller. *Yoğun Bakım Dergisi*,4(4):232-243
10. Gezginç, K., & Dalkiliç, E. U. (2011). Jinekolojik acillere yaklasim/management of gynecologic emergencies. *Journal of Academic Emergency Medicine*, 10(4), 171.
11. https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/21993,turkiyede-ozellikli-planlama-gerektiren-saglik-hizmetleripdf.pdf?0
12. http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/tez/pdf/kadin_hast/dr_fatma_hut.pdf.
13. https://kuh.ku.edu.tr/tr/page/departments/e-j/hematology
14. https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/madde-bagimliligi
15. Kaldırım, Ü., Tuncer, S. K., Ardıç, Ş., Tezel, O., Eyi, Y. E., Arzıman, İ., ... & Eroğlu, M. (2013). Acil Servise Ambulans İle Müracaat Eden Geriatrik Olguların Analizi. *Turkish Journal of Emergency Medicine*, 13(4).
16. Karadayı, B., Kolusayın, M.Ö., Kaya, A., Karadayı, Ş. (2013).Acil Tedavi Birimlerinde Adli Olgudan Biyolojik Materyal Alınması ve Gönderilmesi. *Marmara Medical Journal*;26:111-7. DOI: 10.5472/MMJ.2013.02891.0
17. Kekeç, Z., Koç, F., & Büyük, S. (2009). Acil serviste yaşlı hasta yatışlarının gözden geçirilmesi. *JAEM*, *8*, 21-4.).
18. Kerrison, SA., Chapman, R. (2007). What general emergency nurses want to know about mental health patients presenting to their emergency department. *Accid Emerg Nurs,*15:48–55.
19. Kunt, M.M. (2016) Yaşlılık Döneminde Aciller. http://www.turkgeriatri.org/halksagligi?id=10.
20. Lewis, M. A., Hendrickson, A. W., & Moynihan, T. J. (2011). Oncologic emergencies: pathophysiology, presentation, diagnosis, and treatment. *CA: a cancer journal for clinicians*, 61(5), 287-314.
21. Logoğlu, A., Ayrik, C., Kose, A., Bozkurt, S., Demir, F., Narci, H., & Karaaslan, U. (2013). Analysis of non-traumatic elderly patient presentations to the emergency department/Acil servise basvuran travma disi geriatrik olgularin demografik özelliklerinin incelenmesi. *Turkish Journal of Emergency Medicine*, *13*(4), 171-180.
22. Merey, Z., Lokmanoğlu, A. Ş. (2019). Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesinde Bebeği Yatan Annelerin Dini Başa Çıkma Süreçleri. *Bilimname*, 37(1).

23. Mermer, G., Bilge, A., Yücel, U., & Çeber, E. (2010). Gebelik ve doğum sonrası dönemde sosyal destek algısı düzeylerinin incelenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1(2), 71-76.).
24. Öztürk, Y. E., Şentürk, Ş., & Macit, Y. (2017). Evde Bakım Hizmeti Alan Engelli Bireye Sahip Ailelerin Bakım Verme Yüklerinin Belirlenmesi: Amasya Örneği. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 48-67.
25. Pilge, E., Baysan Arabacı, L. (2016). Acil Serviste Çalışan Hemşirelerin Bağımlılığın Nedenleri ve Tedavisine İlişkin Algı ve Tutumları. *Journal of Psychiatric Nursing/ Psikiyatri Hemsireleri Dernegi,* 7(3).
26. Sanders, M.J. (2010). Obstetrics. Pete Gregory, Aidan Ward, *Paramedic Textbook*, Third Edition, Mosby
27. Savaş, S., Akçiçek, F. (2010). Kapsamlı geriatrik değerlendirme. *Ege Tıp Dergisi*, *49*(3), 19-30.
28. Türkiye İstatistik Kurumu 2017 Verileri, http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24640
29. Ünsal, A., Çevik, A.A., Metintaşı, S., Arslantaş, C., Inan, O.C. (2003). Yaşlı Hastaların Acil Servis Başvuruları., *Turkish Journal of Geriatrics*;6:83-88.
30. Yalçın, H. (2012). Gebelik, doğum, lohusalık ve bebek bakımına ilişkin geleneksel uygulamalar (Karaman örneği). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 55(1), 19-31.
31. Yargıç, İ. (2007). Psikoaktif Madde Kullanımı ile İlgili Acil Durumlar. *Turkiye Klinikleri J Surg Med Sci.* 3(42):32-40.
32. Yavuzer, H., & Cengiz, M. (2016). Çok Yönlü Geriatrik Değerlendirme. *Turkiye Klinikleri Journal of Internal Medicine*, *1*(1), 17-23.

2. Bölüm

KADIN ÜREME SİSTEMİ VE GEBELİK

ÖĞR. GÖR. DR. ESMA GÜLTÜRK

DOÇ. DR. SEVİM ERCAN KELEK

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Kadın anatomi ve fizyolojisini öğrenir,
- Gebeliğin oluşumunu öğrenir,
- Gebelikte meydana gelen anatomik ve fizyolojik değişiklikleri öğrenir, acil durumda gebe hastayı değerlendirir.

"Gebelik doğurganlık dönemindeki her kadının yaşayabileceği fizyolojik bir süreçtir."

Kadın hastalıkları ve doğumla ilgili konular özel bilgi gerektiren durumlardır. Özellikle gebelik ve doğum özel acil müdahale ve yaklaşım gerektiren önemli olgulardır. Çok sık rastlanılmamakla birlikte hastane dışı doğumlar toplumumuzda görülmektedir. Bu vakaların bir bölümünde 112 acil servise başvuru sonrası hastaneye yetişemeden evde ya da ambulansta sağlık personeli eşliğinde doğum eylemini gerçekleşmektedir.

Bu vakalarda anneye doğum eylemi için yardım eden ve bebeği karşılayan sıklıkla ambulans ve acil bakım teknikerleri (AABT/paramedik) ya da acil tıp teknikerleridir (ATT). Bu nedenle bu mesleklerdeki sağlık profesyonellerinin; kadın genital sistemini, gebeliğin oluşumu ve vücut üzerine etkilerini, doğum eylemini ve acil bir doğum vakasında hasta değerlendirmesinin nasıl yapılacağını bilmesi önemlidir. Bu bölümde kadın anatomisi ve fizyolojisi, gebeliğin oluşumu, annenin gebeliğe uyumu ve annenin değerlendirilmesi anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Arifoğlu, Y. (2017). Her Yönüyle Anatomi içinde (s. 414-15, s. 416-19). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri.
2. Berne, RM., Levy, MN., Koeppen, BM., Stanton, BA. (2008) (Çev. Türk Fizyolojik Bilimler Derneği). Fizyoloji çeviri içinde (s.960). Ankara: Güneş Kitabevleri.
3. Boron, WF., Boulpaep EL. (2003). Medical Physiology içinde (s. 1143, 1156, 1167). USA: Elsevier Science.
4. Chames, M., ve Pearman, M. (2008). Trauma During Pregnancy: Outcomes and Clinical Management. *Clinical Obstetrics&Gynaecology*, 51 (2): 398-408.
5. Gilbert, S.E., ve Harmon, J.S. (2002). Travma. Yüksek Riskli Gebelik ve Doğum El Kitabı. (2.Baskı). Çeviri Editörü Lale Taşkın. Ankara: Palme Yayıncılık, 598-616.
6. Gökbel, H. (2015). Barrett, KE., Barman, SM., Boitano, S., Brooks, HL. (Çev.Ed. Hakkı Gökbel). Ganong'un Tıbbi Fizyolojisi çeviri içinde (s.400-401, 404, 406, 410, 414-15). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri. Tic.Ltd.Şti.
7. Güleryüz, A. (2017). Doğum. Süleyman Yavuz ve Gülşah Yavuz (Ed.), *Paramedikler için Hastane Öncesi Acil Tıp* içerisinde (s.559-589) Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.
8. Heidemann, B. H., ve McClure, J. H. (2003). Changes in maternal physiology during pregnancy. *Continuing Education in Anaesthesia, Critical Care & Pain*, *3*(3), 65-68.
9. James, D., ve Ster, P. (2008). Travma. *Yüksek Riskli Gebelikler*. (2. Baskı). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, 1187-1213.
10. Lowdermilk, L.D., ve Perry, E.S. (2004). Trauma During Pregnancy. *Maternity Women's Health Care.* (8 th Edi). USA: Mosby, 949-957.
11. Mungan, Ç. (2007). Gebede Travma. *Klinikte Obstetrik ve Jinekoloji*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, 209- 215.
12. Özgünen, T. (2006). Gebelikte Travma. *Doğum ve Jinekoloji Acilleri El Kitabı.* (2. Baskı). İstanbul: Nobel Matbaacılık, 62-83.
13. Özkan, S., ve Türkcü, S.G. (2015). Doğum ve Obstetrik Acillerde Hastane Öncesi Yaklaşım. Ali Ekşi (Ed.), *Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı Cilt II* içinde (s70-82). İzmir: Kitapana.
14. Öztaş, E., ve Dalçık, H. (2009). İnsan Gelişiminin Başlangıcı: Birinci Hafta. Keith L.M. ve T.V.N. Persaund (Ed.) H. Dalçık ve M.Yıldırım (Çev.Ed.), *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi* 8. Basımdan çeviri içinde (s.15) İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri
15. Pillitteri, A. (2007). Trauma and Pregnancy. *Maternal Child Healt Nursing*. (5 th Edi). Dornlley: Lippincott Williams&Wilkins, 384- 395.
16. Süzen, LB. (2014). İnsan Anatomisi ve Fizyolojisine Giriş içinde (s. 343-44, s. 340-42). İstanbul: Bedray Basın Yayıncılık Ltd. Şti.
17. Soma-Pillay, P., Catherine, N. P., Tolppanen, H., Mebazaa, A., Tolppanen, H., ve Mebazaa, A. (2016). Physiological changes in pregnancy. *Cardiovascular journal of Africa*, *27*(2), 89.
18. Tan, E.K., ve Tan, E.L. (2013). Alterations in physiology and anatomy during pregnancy. *Best practice & research Clinical obstetrics & gynaecology*, *27*(6), 791-802.
19. Taşkın, L. (2016) Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği 13. Baskı içinde (s.86-87, 92-95). Ankara: Özyurt Matbaacılık.
20. Tatar, İ. (2017) Marieb, EN, Hoehn K. (Çev. Ed. İlkan Tatar). Anatomi ve Fizyoloji 5. Basımdan çeviri içinde (s. 908-909, s. 904-906). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
21. Taviloğlu, K. (2006). Gebelikte Travma. *Travma ve Resüsitasyon Kursu*. İstanbul: Logos Yayıncılık, 197-204.
22. Tintinali, J. (2000). Trauma in Pregnancy. *Emergency Medicine.* (5. th Edi). USA: McGraw Hıll, 1628-1631.

23. Ünlüer, E. (2004). Gebelikte Travma. *Acil Tıbbın Sırları*. İstanbul: Nobel Kitabevi, 507- 510.

24. Williams, J., ve Mozurkewich, E. (2008). Critical Care in Obstetrics: Pregnancy-specific Conditions. *Clinical Obstetrics& Gynaecology*, 22 (5): 825-846.

25. Wilson, W.H., ve Lowdermilk, P. (2006). *Maternal & Child Nursing Care*. (4 th Edi). Chine: Evolve, 411-415.

26. Yanamandra, N., ve Chandraharan, E. (2012). Anatomical and physiological changes in pregnancy and their implications. *Obstetric and intrapartum emergencies: a practical guide to management*, 1.

27. Yeğen, BÇ. (2013). Hall JE, (Çev. Ed. Berrak Çağlayan Yeğen). Guyton ve Hall Tıbbi Fizyoloji 12. basımdan çeviri içinde (s.988-90, 995-96, 987, 991-94, 1003, 1005). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri. Tic.Ltd.Şti.

28. Yeğen, B. Ç. (Ed.) (2014). Yüksekokullar İçin Fizyoloji 2. Baskı içinde (s. 304-308). İstanbul: Yüce reklam/yayın/dağıtım a.ş.

3. Bölüm

DOĞUM ACİLLERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ FİGEN ALP YILMAZ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Doğum eylemini öğrenir,
- Doğum eylemini değerlendirir,
- Doğum eyleminde paramediklerin yapması gereken prosedürleri öğrenir,
- Doğumun sonu bakımı öğrenir,
- Doğum sonu komplikasyonları öğrenir.

"Doğum kadının bilgeliğidir."

Ambulans ve acil bakım teknikeri (AABT/Paramedik) gebe bir kadın için çağrı aldığında, acil doğum eylemi için hazırlıklı olması ve transport sürecini de içeren kapsamlı birçok değerlendirme yapması gerekmektedir. Hastane öncesi alanda hasta ve ailesinin sakinleştirilmesine yardım etmelidir. Hastane dışı ortamlarda doğum çok sık görülen bir durum olmamakla birlikte ne yazık ki gün geçtikçe sıklığı artmaktadır. Doğum eylemine yardım etme, bu konuda yetkin olma, gebe ve bebeğin sağlıklı bir süreç geçirebilmesini sağlayabilme ciddi bilgi ve beceri gerektirir. Bu nedenle paramediklerin doğum eylemini ve ilgili prosedürleri bilmesi çok önemlidir. Eğer doğum eylemine yardım etmek için çağrıldıysanız sizin yetenekleriniz anne ve bebeğin daha iyi bakım almasına ve stresin azalmasına yardım edecektir. Bu bölümde "doğum acilleri" anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

28 yaşında ki kadının ilk gebeliğiydi ve kontrollü bir doğum yapmayı planlamıştı. Bir anda sancıları başlamış ve hemen 112 acil yardım ambulansını çağırmışlardı. Eşi ve yakınları ile endişeli bir şekilde ambulansın gelmesini beklediler. Ambulans 8 dakika içinde hastaya ulaştı, paramedikler tarafından hemen hastanın muayenesi yapıldı ve doğum eyleminin başladığı ve kordon sarkması olduğu belirtti.

KAYNAKÇA

1. Bal Demirgöz, M., ve Yılmaz Dereli, S. (Ed). (2017). *Ebelere yönelik kapsamlı doğum.* Ankara:Akademisyen Kitapevi
2. Coşkun, A.M .(Ed).(2012). *Kadın Sağlığı ve Hastalıkları ve Hemşireliği,* İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
3. Çete, Y. ve ark. (Ed). (2013). Tintinalli acil tıp kapsamlı bir çalışma kılavuzu. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
4. Demir, S.C. ve Küçükgöz Güleç, Ü.K. (Ed). ((2014*). Eylem ve doğum* Akademisyen Ankara:Kitapevi
5. Kızılkaya, Beji. N. (Ed).(2016). Kadın sağlığı ve hastalıkları. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
6. Kömürcü, N.(2013). Doğum ağrısı ve yönetimi. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
7. Limmer D. ve O Coffe ME. (2012).*Obstetric and gynecologic emergencies,emergency care*, New Jersey : Pearson Education,
8. Marks ,J.A. (Ed). (2010). Rosen's emergency medicine: concepts and clinical practice. China:Mosby Elsevier
9. Mete, S. (Ed). (2016). *Doğum süreci.* İstanbul: İstanbul Tıp Kitapevi
10. Özden, M.(2017). *Sağlık meslekleri temel eğitimi için anatomi ve fizyoloji ders kitabı,* Ankara:Ayrıntı basın evi
11. Özkan, S. ve Göral Türkçü, S.Doğum ve Obstetrik Acillerde Hastane Öncesi Yaklaşım (2015). Ed. Ali Ekşi Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı. İzmir: Kitapana Yayınevi
12. Öztürk Can, H. Yücel, Ü. ve Hadımlı, A. (Ed).((2018). *Ebelerin travay ve doğum el kitabı.* Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.
13. Sevil, Ü. ve Ertem, G. (Ed). (2016). *Perinatoloji.* İzmir: Nobel Tıp Kitabevleri.
14. Soğukpınar, N. ve Karaca Saydam N.(Ed). (2018). *Doğum öncesi bakım,* Ankara:Vize Basın Yayın
15. Şirin, A. ve Kavlak O. (Ed).(2015). *Kadın sağlığı*, İstanbul: Nobel tıp Kitapevi
16. Taşkın ,L. .(Ed).(2016). *Kadın sağlığı ve hastalıkları hemşireliği,* Ankara*:* Akademisyen Kitapevi
17. www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090326-4-1.pdf
18. Yavuz, S. ve Yavuz, G. (Ed).(2018). *Paramedikler için hastane öncesi acil tıp*. Ankara: Ankara:Nobel Tıp Kitabevleri.

4. Bölüm

OBSTETRİK ACİLLER

DOÇ. DR. ÖZNUR KÖRÜKÇÜ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Gebenin hastaneye yatış öncesi acil bakımında nelere dikkat edilmesi Gerektiğini yorumlar.
- Gebelikte karşılaşılabilecek acil durumları tanımlar.
- Travmalı bir gebenin acil bakımını bilir.
- Paramediğin normal ve anormal doğum acillerindeki sorumluluklarını tanımlar.
- Doğum sonu dönemde karşılaşılabilecek acil durumları bilir.

"Her gün yeni doğumların olduğu bu dünyada, eğer zaman her şeyin ilacıysa, zamansızlığın ilacı siz paramedikler olacaksınız. Ve unutmayınız! En zamansız zamanda, kendinizi aynı anda iki kişiye hayat veriyorken bulacaksınız."

Gebelik, doğum ve doğum sonu süreç her zaman normal ilerleyemeyebilir ve acil müdahale edilmesi gereken durumlarla karşılaşılabilir. Bu durumda birinci basamakta hizmet veren ve acil bakım gereksinimi olan bir kadınla karşılaşan paramediğin obstetrik aciller konusunda bilgi ve farkındalığının olması gerekmektedir.

Bu bölümde gebelik, doğum ve doğum sonu süreçte en sık karşılabilecek acil durumlar ve acil bakım önerileri anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

Gebeliğinin 27. haftasında olan Bayan A.G. düzenli olarak antenatal kontrollerini yaptırmaktadır. Son kontrolünden bir hafta sonra şiddetli baş ağrıları olmuş ve gebelik takibini yapan kadın doğum uzmanının muayenehanesine gitmiş, ancak bekleyen çok hasta olduğunu görünce hekimi ile görüşmeden hastaneden ayrılmıştır. Akşam eşi eve geldiğinde A.G.'nin baş ağrılarının arttığını görmüş ve genel durumunun iyi olmadığını farketmiştir. A.G. aniden yere düşüp nöbet geçirmeye başlayınca eşi 112'yi aramıştır. Paramedik tarafından yapılan ilk değerlendirmede hastanın solunum sıkıntısı yaşadığı, tansiyonunun 190/120 mmHg olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

1. ACOG The American College of Obstetricians and Gynecologists. (2015). Early Pregnancy Loss. Clinical Management Guidelines for Obstetrician-Gynecologists.
2. Artunç Ülkümen, B., Pala, H.G., Aktenk, F., Bülbül Baytur, Y. (2014). Plasenta previa olgularında gebelik sonuçları. *Ege Tıp Dergisi,* ***53(2)***: 88-91.
3. Augustin, S. M., Almenoff, M., Sparks, A. (2018). Trauma During Pregnancy. In *The Diagnosis and Management of the Acute Abdomen in Pregnancy.* Philadelphia: Springer, 209-216.
4. Beebe, R., Funk, D. (2001). *Fundamentals of Emergency Care*. New York: Delmar Thomson Learning, 695-724.
5. Bledsoe, B.E., Porter, R.S., Cherry, R.A. (2012). *Paramedic care: Principles & Practice Medical Emergencies*. New Jersey: Pearson Publishing, 646-684.
6. Bostancı, E., Arısoy, R., Polat, M., Erdoğdu, E., Karakufl, R., Boza, A. ve ark. (2013). Dekolman plasenta ve risk faktörleri. *Perinatoloji Dergisi,* ***21(2)***: 60-65. doi:10.2399/prn.13.0212003
7. Cengiz, L.. (2006). İkinci trimester kanamaları. *Turkiye Klinikleri. J Surg Med Sci,* ***2(24)***:13-18.
8. Chaudhari, B., Mehta, V. (2018). Obstetric emergencies. *International Journal of Scientific Research*, ***7*****(2),** 60-64.
9. Çelik, N., Saruhan, A. (2016). Gebelikte Riskli Durumlar. Sevil Ü, Ertem G. (eds). *Perinatoloji ve Bakım*. Ankara: Nobel tıp kitapevleri, 169-254.
10. Çetin, O., Çim, N., Alkış, İ., Kolusarı, A., Gül, A., Orak, S. (2015). Plasenta previa perkrata olgusunda fertilite koruyucu cerrahi. *Van Tıp Dergisi,* ***22(4):*** 297-300.
11. Dussaux, C., Senat, M. V., Bouchghoul, H., Benachi, A., Mandelbrot, L., Kayem, G. (2018). Preterm premature rupture of membranes: is home care acceptable?. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*, ***31*** **(17)**: 2284-2292. doi: 10.1080/14767058.2017.1341482
12. Flicker, A., Brown, C., Smulian, J. C. (2018). Obstetric Hemorrhage II: Postpartum Hemorrhage. *Expecting Trouble: Early Warnings and Rapid Responses in Maternal Medical Care*, ***28***.
13. Gezginç, K., Dalkılıç, E.U. (2011). Obstetrik acillere yaklaşım. *Akademik Acil Tıp Dergisi*, ***10:*** 128-132
14. Ghag, K., Winter, C., Bahl, R., Lynch, M., Bautista, N., Ilagan, R., Draycott, T. J. (2018). A rapid cycle method for local adaptation of an obstetric emergencies training program. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, ***141*****(3),** 393-398. doi: 10.1002/ijgo.12472
15. Gilbert ES, Harmon JS. (2011). *Yüksek Riskli Gebelik ve Doğum*, Taşkın L (ed). Ankara: Palme yayıncılık, 348- 371.
16. Huls, C.K., Detlefs, C. (2018). Trauma in pregnancy. *Seminars in perinatology*, ***42(1):*** 13-20.
17. Körükcü, Ö., Kabukcuoğlu, K. (2016). Obstetrik acile yönelik beceri geliştirmede etkin bir yöntem: simülasyon temelli eğitim. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* ***5(4)***: 38- 43.
18. Kuşgöz, A.G., Aka, N., Coşkun, A.D.E., Köse, G., Tüfekçi, E.C., Vural, F. (2017). Ektopik gebelik olgularında risk faktörleri ve tedavi yöntemleri. *Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi,* ***57(1)****:* 1-5.
19. Limmer, D., Okeefe, M. F. (2012). *Brady Emergency Care*, New Jersey: Pearson Publishing, 836-946.

20. López, C. L., Lopes, V. G. S., Resende, F. R., Steim, J. L., Padrón, L., Sun, S. Y. ve ark. (2018). Gestational trophoblastic neoplasia after ectopic molar pregnancy: clinical, diagnostic, and therapeutic aspects. *Revista Brasileira de Ginecologia e Obstetrícia*, ***40*(5)**: 294-299. doi: 10.1055/s-0038-1653976
21. Lozeau, A.M., Potter, B. (2005). Diagnosis and management of ectopic pregnancy. *Am Fam Physician, **72(9):*** 1707-1714.
22. Machado, H. S., Nunes, C., Marques, A., Almeida, I., Barros, A. J. (2018). Ten years of activity at a portuguese university hospital emergency department: a retrospective observational study. *Gen Med (Los Angel)*, ***6*(309)**: 2-7. doi: 10.4172/2327-5146.1000309
23. Mehasseb, M.K., Konje, J.C., Baloğlu, A., Çetinkaya, B. (2010). Plasenta anomalileri. Cansun Demir S. (Çeviri ed). *Doğum sonu kanama*. Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği, Ankara: Matus basımevi, 76-90.
24. Onwochei, D. N., Halpern, S., Balki, M. (2018). Teamwork assessment tools in obstetric emergencies: a systematic review. *Obstetric Anesthesia Digest*, ***38*(1):** 9-10. doi: 10.1097/SIH.0000000000000210
25. Pariente, G., Wiznitzer, A., Sergienko, R., Mazor, M., Holcberg, G., Sheiner, E. (2011). Placental abruption: critical analysis of risk factors and perinatal outcomes. *The Journal of Maternal- Fetal & Neonatal Medicine, **24*:** 698- 702. doi: 10.3109/14767058.2010.511346
26. Rosen, P., Barkin, R.M. (2010). *Rosense's Emergency Medicine*. Philadephia: Mosby Elsevier, 203-220.
27. Rosenberg, T., Pariente, G., Sergienko, R., Wiznitzer, A., Sheiner, E. (2011). Critical analysis of risk factors and outcome of placenta previa. *Archives of Gynecology and Obstetrics, **284:*** 47-51. doi: 10.1007/s00404-010-1598-7
28. Sander, M.J. (2013). Mosby's Paramedic Textbook, Philadelphia: Jones & Bartlett Learning, LLC, an Ascend Learning Company.
29. Snell, B.J. (2009). Assessment and management of bleeding in the first trimester of pregnancy. *Journal of Midwifery & Women's Health, **54(6):*** 483-491. doi: 10.1016/j.jmwh.2009.08.007
30. T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2015). Kadın ve Üreme Sağlığı Daire Başkanlığı, Sağlık çalışanlarına yönelik düşük yönetimi rehberi, Ankara.
31. Tikkanen, M. (2011). Placental abruption: epidemiology, risk factors and consequences. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, **90(2):*** 140- 149. doi: 10.1111/j.1600-0412.2010.01030.x
32. Urfalıoğlu, A., Bakacak, M., Boran, Ö. F., Mehmet, F., Arslan, M., Öksüz, H. (2017). Ultrasound-guided versus surgical transversus abdominis plane block in obese patients following cesarean section: a prospective randomised study. *Revista Brasileira de Anestesiologia*, ***67*(5):** 480-486. doi: 10.1016/j.bjane.2016.07.009
33. Urfalioğlu, A., Bilal, B., Öksüz, G., Bakacak, M., Boran, Ö. F., Öksüz, H. (2017). Comparison of the landmark and ultrasound methods in cesarean sections performed under spinal anesthesia on obese pregnants. The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 30(9): 1051-1056. doi: 10.1080/14767058.2016.1199677

5. Bölüm

JİNEKOLOJİK ACİLLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ DERYA KAYA ŞENOL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Jinekolojik acilleri (ektopik gebelik, adneksiyal torsiyon, pelvik inflamatuar hastalık, over kist rüptürü, uterin perforasyon, septik şok ve toksik şok sendromu) tanır,
- Jinekolojik acillerin nedenlerini, belirtilerini ve ayırıcı tanılarını öğrenir,
- Jinekolojik acil sorun yaşayan hastanın ilk değerlendirmesini yapar,
- Jinekolojik acil sorun yaşayan hastanın acil bakımını yapar.

Kadınlarda en sık akut pelvik ağrı ve vaginal kanamaya neden olan jinekolojik acil durumlar jinekolojik nedenler dışında üriner ya da gastrointestinal sisteme ait organların hastalıklardan da kaynaklanabilir. Oluşan vaginal kanama yaşam bulgularını etkilemeyeceği gibi, şokla sonuçlanan ciddi durumlarla da sonuçlanabilir. Jinekolojik acillerin hastane dışında tanısı mümkün olmamakla birlikte; hastaya genel acil bakım uygulamaları doğrultusunda yaklaşılması hayat kurtarıcı olacaktır. Jinekolojik acil durumun klinik ve fizik muayene belirti ve bulgularının bilinmesi önemlidir. Hastanın yaşı, vaginal kanaması olup olmadığı, menstruasyon gecikmesi ve gebelik testi pozitifliği, menstrual periyodun özelliği, kullanılan aile planlaması yöntemi, yakın zaman geçirilmiş ameliyat veya jinekolojik uygulamalar, cinsel yolla bulaşan hastalık öyküsü, birden fazla cinsel partnere sahip olma gibi jinekolojik ve obstetrik özellikleri ile yaşam bulgularının değerlendirilmesi hastane dışı yaklaşımda önemli rol oynar. Gebe olmayan kadınlarda en sık pelvik ağrı ve vaginal kanama nedenleri ektopik gebelik, adneksiyal torsiyon, pelvik inflamatuar hastalık (PİH-PID), over kist rüptürü, uterin perforasyon, septik şok ve toksik şok sendromudur.

Bu bölümde jinekolojik aciller ve jinekolojik acillerde genel yaklaşım kuralları anlatılmaktadır. Bölümün sonunda öğrenciler "Jinekolojik Aciller ve Jinekolojik Acillerde Genel Yaklaşım Kuralları" hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Bay A.Y. sabah saat 09:35'te 112 Acil Çağrı Merkezi'ni arayarak eşinin bayıldığını ve dün gebe olduğunu öğrendiklerini belirtmiştir. Eve gelen Acil Sağlık Hizmetleri personeli bayan B'yi koltukta uzanırken bulmuştur. 37 yaşındaki, bilinci açık olan Bayan B.Y eczaneden aldığı ve evde idrarda yaptığı testte gebe olduğunu öğrenmiştir. Bununla birlikte Bayan B.Y, 2 günlük vajinal lekelenme öyküsü ve bir günlük keskin, suprapubik ağrı öyküsü olduğunu bildirmektedir. Son adetinin 5 hafta önce olduğunu belirtmektedir. Planlı bir gebelik değildir. İlk değerlendirmede hastanın nabzı 114/dk ve kan basıncı 105/70 mmHg olarak alınmıştır. Hasta soluk, soğuk ve terlidir. Karnı yumuşak olmasına rağmen, dokunulduğunda ağrısı olduğunu belirtmekte ve dokunma ile sert bir şekilde kendini geri çekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Azami, M.A., Elalami, I., Siati, A., Lamalmi, N. (2018). An unusual presentation of ovarian dermoid cyst: a case report and review of literature. *Obstetrics&Gynecology Science* Jul;***61(4)***:529-532. doi: 10.5468/ogs.2018.61.4.529. Epub 2018 Jul 4.
2. Béranger-Gibert, S., Sakly, H., Ballester, M., Rockall, A., Bornes, M., Bazot, M., et al. (2016). Diagnostic value of MR imaging in the diagnosis of adnexal torsion. Radiology, ***279(2)***:461-70. doi: 10.1148/radiol.2015150261.
3. Blennin, C.E., Muench, J., Judkins, D.Z., Roberts, K.T. (2007). Clinical inquiries. Which tests are most useful for diagnosing PID? *The Journal of Family Practice*, ***56(3)***:216-220.
4. Braen, GR. (2004). Culdocentesis. Roberts JR, Hedges JR, (Eds). *Clinical procedures in emergency medicine içinde* (s.1144-1150). Philadelphia: WB Saunders.
5. Braen G. R., Krause R.S. (2005). Obstetric Emergencies - Ectopic Pregnancy. Wolfson, Allan B. Hendey, Gregory W. Hendry, Phyllis L. Linden, Christopher H. Rosen, Carlo L. Schaider, Jeffrey Sharieff, Ghazala Q. Suchard, Jeffrey R. (Ed*). Harwood-Nuss' Clinical Practice of Emergency Medicine içnde*, (s. 501-503). Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins.
6. Brunham, R.C., Gottlieb, S.L., Paavonen, J. (2015). Pelvic inflammatory disease. *The New England Journal of Medicine*, ***372(21)***:2039-2048. doi: 10.1056/NEJMra1411426.
7. Cottrell , B.H. (2010). An updated review of evidence to discourage douching. MCN: The *American Journal of Maternal/Child Nursing,* ***35(2)***:102-107. doi: 10.1097/NMC.0b013e3181cae9da
8. Damanti, S., Clerici, M., Bonini, G., Duiella, S.F., Cesari, M. (2018). A challenging case of pelvic inflammatory disease due to miliary tuberculosis. *International Journal of Gynecology &Obstetrics* , Aug 17. doi: 10.1002/ijgo.12646. [Epub ahead of print]
9. Faro, S. (2008). Obstetric and Gynecologic Emergencies- Septic Shock and Toxic Shock Syndrome. Hillard, Paula J. Adams (Eds).*5-Minute Obstetrics & Gynecology Consult içinde içinde* (s. 600-601). Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins.
10. Farrukh, S., Sivitz,A.B., Onogul, B., Patel, K., Tejani, C. (2018). The Additive Value of Pelvic Examinations to History in Predicting Sexually Transmitted Infections for Young Female Patients With Suspected Cervicitis or Pelvic Inflammatory Disease. *Annals of Emergency Medicine*, Jul 2. pii: S0196-0644(18)30413-X. doi: 10.1016/j.
11. Gezginç, K., Dalkılıç, E.U. (2011). Jinekolojik Acillere Yaklaşım. Acil Tıp Dergisi, 10: 171-173Barnhart, K. (2008). Ectopic Pregnancy. Pfeifer, Samantha M. (Ed). *NMS Obstetrics and Gynecology içinde* (s.287-293). Lippincott Williams & Wilkins
12. Gupton, C. (2013). Gynecologic Emergencies. Andrew N. Pollak (Ed). *Nancy Caroline's Emergency Care in the Streets içinde*, (s.1184-1261). United Stated of America: Courier Companies.
13. Hasdemir, P.S., Eskicioglu, F., Pekindil, G., Kandiloglu, A.R., Guvenal, T. (2013). Adnexal torsion with dystrophic calcifications in an adolescent: a chronic entity? *Case Reports in Obstetrics and Gynecology*, Published online 2013 Dec 19. doi: 10.1155/2013/235459.
14. Hashima, J.N., Guise J.-M. (2008). Obstetric and Gynecologic Emergencies - Uterine Rupture. Paula J. Adams. Hillard (Ed), *5-Minute Obstetrics & Gynecology Consult içinde* (s.610-611). Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins.
15. Honebrink, A. (2008). Pelvic Inflammatory Disease. Pfeifer, Samantha M. (Ed). *NMS Obstetrics and Gynecology içinde* (s.375-384). Lippincott Williams & Wilkins.
16. Huancahuari, N. (2012).Emergencies in early pregnancies. Kathleen Wittels, Sarah K Sommerkamp (Eds). *OB/GYN Emergencies, An Issue of Emergency Medicine Clinics içinde*. (s. 837-848). Philedelphia, Pennsylvania Elsevier inc.

17. Huchon, C., Fauconnier, A. (2010). Adnexal torsion: a literature review. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, **150(1)***:8-12. doi: 10.1016/j.ejogrb.2010.02.006.
18. Keder, L., Isley, M.M. (2008). Obstetric and Gynecologic Emergencies -Uterine Perforation. Paula J. Adams. Hillard (Ed), *5-Minute Obstetrics & Gynecology Consult içinde* (s.608-609). Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins.
19. Kim, S.W., Ha, Y.R., Chung, S.P. (2003). Ruptured interstitial pregnancy presenting with negative Î²-hCG and hypovolemic shock. *American Journal of Emergency Medicine, **21(6)***:511.
20. Kino, T., Obata, S., Osanai, N., Hashimoto, A., Okada, Y., Aoki, S., Miyagi, E.(2018). Labor may mask a symptom of the rupture of ovarian endometrial cyst: a case report. *Clinical Case Reports*, Apr ***26(6)***:1128-1131. doi: 10.1002/ccr3.1554. eCollection 2018 Jun.
21. Krotz, S., and Buster, J.E. (2008). Non-invasive management of ectopic pregnancy Aydin Arici, Emre Seli (Eds). *Non-Invasıve Management of Gynecologıc Dısorders içinde* (s.3-19). New Haven, Informa UK Ltd.
22. LeRiche, T., Black, A.Y., Fleming, N.A. (2012). Toxic Shock Syndrome of a Probable Gynecologic Source in an Adolescent: A Case Report and Review of the Literature. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, ***25(6)***: e133-e137. doi: 10.1016/j.jpag.2012.08.011.
23. Lusby, H., Brooks, A., Hamayoun, E., Finley, A. (2018). Uncommon cause of pelvic inflammatory disease leading to toxic shock syndrome. *BMJ Case Report*, Sep 23;2018. pii: bcr-2018-224955. doi: 10.1136/bcr-2018-224955.
24. McCracken, C. H. (2008). Obstetric and Gynecologic Emergencies Ectopic Pregnancy. Hillard, Paula J. Adams (Eds).*5-Minute Obstetrics & Gynecology Consult içinde içinde* (s. 580-581). Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins.
25. Melcer, Y., Sarig-Meth, T., Maymon, R., Pansky, M., Vaknin, Z., Smorgick, N.(2016). Similar but different: a comparison of adnexal torsion in pediatric, adolescent, and pregnant and reproductive-age women. *Journal of Women's Health (Larchmt)*, ***25(4)***:391-6. doi: 10.1089/jwh.2015.5490.
26. Mistovich, J.J., Karren J.K. (2010). Gynecologic Emergencies. Howard A. Werman (Ed). *Prehospital Emergency Care içinde*, (s. 778-783).
27. Moniz,M., Rungruxsirivorn, T., Merritt, D. F. (2008) Obstetric and Gynecologic Emergencies - Adnexal Torsion. Paula J. Adams Hillard, (Ed). *5-Minute Obstetrics & Gynecology Consult içinde* (s.564-565). Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins.
28. Onur, M.R., Akata, D.(2015). Jinekolojik Aciller. *Türk Radyoloji Seminerleri*,***3***:47-58 doi:10.5152/trs.2015.204©.
29. Oskay Ü. (2015). Gebelik Komplikasyonu Sonucu Gelişen Riskli Durumlar Ve Hemşirelik Yaklaşımı. Nezihe K.Beji (Ed). *Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hastalıkları içinde* (s. 450-451). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
30. Rahangdale, L. (2008). Obstetric and Gynecologic Emergencies-Ovarian Cyst Rupture. Paula J. Adams Hillard, (Ed). *5-Minute Obstetrics & Gynecology Consult içinde* (s.597-598). Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins.
31. Sasaki, K.J., Miller, C.E. (2014). Adnexal torsion: review of the literature. *Journal of Minimally Invasive Gynecology, **21(2)***:196-202. doi: 10.1016/j.jmig.2013.09.010.
32. Schmidt, J. (2005). Gynecologic Emergencies - Pelvic Pain. Wolfson, Allan B. Hendey, Gregory W. Hendry, Phyllis L. Linden, Christopher H. Rosen, Carlo L. Schaider, Jeffrey Sharieff, Ghazala Q. Suchard, Jeffrey R. (Ed*). Harwood-Nuss' Clinical Practice of Emergency Medicine içnde*, (s. 470-475). Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins.

33. Shadinger, L.L., Andreotti, R.F., Kurian, R.L. (2008). Preoperative sonographic and clinical characteristics as predictors of ovarian torsion. *Journal of Ultrasound in Medicine*, ***27(1)***:7-13.
34. Sheth, S. (2011). Acute Pelvic Pain in Women: Ultrasonography Still Reigns. *Ultrasound Clinical,* ***6***: 16376. DOI: 10.1016/j.cult.2011.03.006
35. Shiota, M., Kotani, Y., Umemoto, M., Tobiume, T., Hoshiai, H. (2013). Preoperative differentiation between tumor-related ovarian torsion and rupture of ovarian cystpreoperatively diagnosed as benign: a retrospective study. *Journal of Obstetrics and Gynaecology Research*. Jan;***39(1)***:326-9. doi: 10.1111/j.1447-0756.2012.01926.x. Epub 2012 Jun 13.
36. Soper, D.E. (2010). Pelvic inflammatory disease. *Obstetrics & Gynecology,* ***116(2)***:419-428. doi: 10.1097/AOG.0b013e3181e92c54.
37. Sun, X., Xue, M., Deng, X., Lin, Y., Tan, Y., Wei, X. (2018). Clinical characteristic and intraoperative findings of uterine perforation patients in using of intrauterine devices (IUDs). *Gynecological Surgery*, ***15***:3. DOI 10.1186/s10397-017-1032-2
38. Takeda,A., Hayashi,S., Teranishi,Y., Imoto,S., Nakamura,H. (2017). Chronic adnexal torsion: An under-recognized disease entity. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, ***210***:45-53. doi: 10.1016/j.ejogrb.2016.12.006.
39. Wilkins, A.L., Steer, A.C. Smeesters, P.R., Curtis, N. (2017). Toxic shock syndrome – the seven Rs of management and treatment. *Journal of Infection*, ***74***:147-152. doi: 10.1016/S0163-4453(17)30206-2.

6. Bölüm

YENİDOĞANIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE TRANSPORTU

ARŞ. GÖR. ZEYNEP TEMEL MERT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yenidoğan bir bebeğin normal boy kilosunu bilir.
- Yenidoğan bir bebeğin normal yaşam bulgularını yorumlayabilir.
- Yenidoğan bir bebeğin fizik muayenesini yapabilir ve normalden sapmaları fark edebilir.
- Yenidoğan bir bebeğin transportunu gerçekleştirirken nelere dikkat edilmesi gerektiğini bilir.

"Hayata sizinle merhaba diyen bir bebeğin sağlıkla yaşamasına sunduğunuz katkı, sağlıklı gelecekler için altın dokunuştur!"

Yenidoğan dönemi insan yaşamı boyunca gebelikten sonra en hızlı büyümenin olduğu, dikkatli gözlem gerektiren bir dönemdir. Bu dönemde herhangi bir sağlık kuruluşunda hizmet veren paramediklerin bir yenidoğanla karşılaştığında patolojileri saptayabilmesi, acil müdahele gerektiren durumları bilmesi, yenidoğan döneminin normal sürecini kavraması hayati önem taşımaktadır.

Bu bölümde yenidoğan normal bir bebeğin fizik muayenesinin nasıl yapılması gerektiği ve yenidoğan transportunun nasıl gerçekleştirileceği anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler yenidoğan bir bebeğin nasıl muayene edilmesi gerektiği, normalden sapma yaşanan durumların neler olduğu, acil durumlarda yenidoğanın transortunun nasıl yapılması gerektiği ve transport sırasında dikkat edilmesi gereken özel durumlar hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

30 yaşında herhangi bir kronik hastalığı bulunmayan S.Ç. düzenli kontrollerini yaptırdıktan sonra bir gece başlayan ani kanama ile hastaneye başvurdu. 28 haftalık gebe olan S.Ç. ayak gelişle normal spontan vajinal yolla bebeğini doğurdu. Bebek doğar doğmaz ağlamadı ancak taktil uyaran verildikten sonra ağlamaya başladı. Bebeğin birinci dakika APGAR skoru 3, 5. dakika APGAR skoru 6 olarak alındı. Bebek paramedik eşliğinde 3 saatlik bir mesafeye ambulans yoluyla transfer edildi. Hastaneye geldiğinde fizik muayenesi yapıldı ve ağırlığı 1000 gr, boyu 36 cm, baş çevresi 25 cm olarak ölçüldü.

KAYNAKÇA

1. Apgar, V., (1953). A Proposal for a New Method of Evaluation of the Newborn Infant *Society for Obstetric Anestheia and Perinatology.* (32)250-259.
2. Ballard, J.L., Khoury, J.C., Wedig, K., et al: New Ballard Score, expanded to include extremely premature infants. J Pediatr 1991; 119: 417-423
3. Bolat, F., (2010). Yenidoğan ünitemizde indirekt hiperbilirubinemi tanısı ile yatırılan term yenidoğan bebeklerin değerlendirilmesi. *Çocuk Dergisi 10(2):69-74,* doi:10.5222/j.child.2010.069
4. Bozkurt, G., Sönmez Düzkaya D. (2012). Yenidoğan transport hemşireliği. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 16(2):* 76-80.
5. Can, G., Çoban, A., İnce, Z., Özmen, M., (2010). Yenidoğan ve Hastalıkları. Olcay Neyzi, Türkan Ertuğrul (Ed.) *Pediyatri.* içinde (s.335-505). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
6. Çavuşoğlu, H., (2013). *Çocuk Sağlığı Hemşireliği ,* Sistem Ofset Basımevi, Cilt:2 Ankara 2013, Sayfa: 23-55.
7. Çelebi Yılmaz, M., (2013). *Elektif Sezaryen İle Doğan Yenidoğanlarda "Yenidoğanın Geçici Takipnesi" Gelişimi Doğum Salonunda Cpap Uygulaması İle Engellenebilir Mi?* Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Ankara.
8. Çoban ,A., İnce, Z., (2017). Neonatoloji, T. L. Gomella (Ed.), İstanbul: Medikal Yayıncılık.
9. Davidson, R. M., (2014). *Fast Facts for the Neonatal Nurse: A Nursing Orientation and Care Guide in a Nutshell.* Newyork:Springer Publishind Company.
10. Ekti Genç, R., Yurtsal B. Z. (2016). Yenidoğanın Fizyolojisi, Rabia Ekti Genç, Hava Özkan (Ed.) *Ebeler İçin Yenidoğan Sağlığı ve Hastalıkları* içinde (s.85-102). Elazığ: Nobel tıp Kitabevleri.
11. Fletcher, M. A., (1998). *Physıcal Dıagnosısın Neanatology.* Newyork:Lippincott-Raven.
12. Gowen, W. C., (2019). Fetal and Neonatal Medıcıne Karen J. Marcdante Robert M. Klıegman (Ed.) *Nelson Essentıal of Pedıatrıcs*. İçinde (s.217-259). Philadelphia:Elsevıer.
13. Görak, G., (2002). Yenidoğanın Değerlendirilmesi, Türkan Dağoğlu, Gülay Görak (Ed.), *Temel Neanatoloji ve Hemşirelik Hizmetleri* içinde (s.119-144). İstanbul:Nobel Tıp Kitabevleri.
14. http://pediatrics.aappublications.org/content/136/4/819 (Erişim Tarihi: 20.09.2018)
15. http://www.who.int/infant-newborn/en/(Erişim tarihi: 20.09.2018).
16. Karabudak Sarıkaya, S., Ergün, S., (2013). Yenidoğan Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. Zeynep Conk ve arkadaşları (Ed.), *Pediatri Hemşireliği,* Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
17. Kyle, T., (2008). Essentials of Pediatric Nursing. Philadelphia: Wolters Kluver/ Lippincott Williams&Wilkins.
18. Littelon L. Y., Engebreston C. Y., (2002). *Maternal, neonatal, and Vomen's Helath nursing* . Texas: Delmar Thomson Learnıng.
19. Lomax, A., (2014). Okumuş, N., Zenciroğlu, A., (Çev. Ed.). *Yenidoğan Muayenesi.* Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
20. Narlı, N., Kırımi,E., Uslu, H. S., (2017). Yenidoğan Bebeğin Güvenli Nakli Rehberi, http://www.neonatology.org.tr/wp
21. Özer, S., Kazancı, N.Ö., Karaaslan, E., Yılmaz, R., (2013). Fontanel değerlendirilmesi. *Pediatric Practice and Research. 1(1):4-9.*
22. Özkan, H., Gündoğdu, G., (2016). Yenidoğan Transportu, Rabia Ekti Genç, Hava Özkan (Ed.) *Ebeler İçin Yenidoğan Sağlığı ve Hastalıkları* içinde (s.85-102). Elazığ: Nobel tıp Kitabevleri.

23. Paul, R. C., Harris A. M., (2005). Physıcal Examınatıon of the Newborn. David ve E. Hertz (Ed.), *Care of the Newborn: A Handbook for Primary Care* içinde Philadelphia: Lıppıncott Wıllıams&Wılkıns.

24. Pillitteri, A., (2013). *Maternal and Child Health Nursing, 7th Ed. + Prepu: Care of the Childbearing & Childrearing Family*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

25. Roy, P.M., Gupta, R., Sehgal, R. (2016). Neonatal transport in India: From public health perspective. *Medical Journal, 9(5:* 566-569.

26. Sander, M.J., (2013). Mosby's Paramedıc Text Book, Philadelphia: Jones& Bartlett Learnıng, LLC, an Ascend Learning Company.

27. Sansocuice, A. D.,Cavalerie A. T., (2007). Assesment of The Newborn and Infant. Carole Kenner, Judy Wright Lott. (Ed.). *Comprehensıve Neonatal Care an Interdıscıplınary Approach.* içinde (s. 677-712) St:Louis:Saunders Elsevıer.

28. Sinha K. S., Donn M. S., Fetal-To-Neonatal Maladaptation, Seminars in Fetal&Neonatal Medıcıne . 11(3), 166-173.

29. Tappero P. E., Honeyfield E.M., (2016). *Physical Assesment of The Newborn* .Newyork: Springer Publishing Company.

30. Tarı Karakoç, A., Çiğdem, Z. (2006). Dünya'da ve Türkiye'de Yenidoğan Transportu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi,3(2):*24-31.

31. Tema, T., Asres, T.,(2003*). Pediatric Nursing and Health Care Ders Notları,* Jimma University,

32. Törüner, E. K., Büyükgönenç L.,(2011). *Çocuk Sağlığı Temel Hemşirelik Yaklaşımları.* Ankara: Göktuğ.

33. Üçsel, R., (2001). Transport. *Pediatrik Aciller Sempozyumu,İstanbul:s.49-56.*

34. Üçsel, R., (2002). Yenidoğanın Uterus Dışındaki Yaşama Adaptasyonu, Türkan Dağoğlu, Gülay Görak (Ed.), *Temel Neanatoloji ve Hemşirelik Hizmetleri* içinde (s.97-118). İstanbul:Nobel Tıp Kitabevleri.

35. Warren, J., Fromm, E.R., Orr, R.A., Rotello, L. C., Horst, M.H., (2004). Guidelines fort he inter-and intrahospital transport of critically ill patients.*Crit Care Med.(32)1:* 256-262.

36. Yıldız, S., (2002). Yenidoğan Hemşireliğine Giriş, Türkan Dağoğlu, Gülay Görak (Ed.), *Temel Neanatoloji ve Hemşirelik Hizmetleri* içinde (s.3-41). İstanbul:Nobel Tıp Kitabevleri.

37. Zenciroğlu, A., Özbaş, S.,(2014). T.*C. Sağlık Bakanlığı Türküye Halk Sağlığı Kurumu Temel Yenidoğan Bakımı Rehberi.* Ankara: Özyurt Matbabacılık.

7. Bölüm

YENİDOĞAN ACİLLERINE HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM

ÖĞR. GÖR. SEVAL USLU

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yenidoğanı değerlendirir, acil bakımını yapar.
- APGAR skorunu öğrenir ve yorumlar.
- Yenidoğanda sık karşılaşılan durumları öğrenir ve bu durumlarda acil bakımı yapar.
- Yenidoğan nakli sırasında sorumluluklarını, dikkat edilecek durumları ve yapılması gereken uygulamaları öğrenir.

"Her yeni doğan bebek yeni bir dünya demek."
Barış Manço

Yenidoğan dönemi, doğumun gerçekleşmesini takip eden ilk yirmi sekiz günlük süreyi kapsar. Doğumla birlikte yenidoğanda önemli fizyolojik değişiklikler oluşur ve ekstrauterin yaşama uyum sağlamaya çalışır. Doğum eylemi ile birlikte yabancı dış bir ortama çıkan yenidoğan çıktığı anda ilk solunumu yapmak zorundadır. Bu sebeple yenidoğanın doğum sonrası değerlendirmesi, yaşam bulguları oldukça önemlidir.

Bebek ölüm oranları ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli ölçütlerdir. Bebek ölüm oranlarını, başarılı ilk müdahale, nakil ve yoğun bakım uygulamaları ile düşürmek mümkün olmaktadır. Yeni doğmuş bir bebeğin özel problemlerinin büyük bir kısmı, hipoksiye bağlı uyum bozukluğu, konjenital anomaliler, prematüre doğum veya doğum eyleminin olumsuz etkilerinden kaynaklanabilir.

Bu bölümde yenidoğanın değerlendirilmesi, riskli yenidoğanlar, yenidoğanlarda sık karşılaşılan sorunlar ve yenidoğan nakli anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda, öğrenciler normal yenidoğanın değerlendirilmesi, yüksek riskli yenidoğanlar, sık karşılaşılan yenidoğan sorunları ve yenidoğan nakli, hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Fatma hanım komşusu A.P. hanımın yardım istemesi sonucu 112'yi aradı. A.P. hanım 23 yaşındaydı ve doğum sancıları vardı. Acil sağlık ekipleri eve gittiğinde yerde bacakları açık halde oturan halsiz ve yorgun bir kadın ile yanında örtüye sarılmış izlenimi veren bir bebek vardı. Paramediklerden biri kadına diğeri anneye yöneldi. Bebeğin kordonu hala anneye bağlıydı.

Anne ile ilgili bilgiler;

Sorulara güçlükle yanıt veriyordu, yere, zamana, kişiye oryante idi.

Havayolu açık; solunum; düzenli, yüzeysel, 24/dk; dolaşım düzenli, yüzeysel, 98/dk; kan basıncı 90/60 mmHg; cilt soğuk, nemli; KGD 2 sn olarak kaydedildi.

Bebek ile ilgili bilgiler;

Bebekte APGAR: 4 PUAN

A: Vücut ve ekstremiteler hafif morumsu (0 puan)

P: Brakiyal nabız 66/dk ritmik (1 puan)

G: Refleksleri zayıf (1 puan)

A: Kas tonüsü zayıf (1 puan)

R: Ağlaması vızıltı şeklinde (1 puan) olarak kaydedildi.

KAYNAKÇA

1. Atun Yılmaz, E. (2016). Yüksek Riskli Yenidoğan. Rabia Ekti Genç, Hava Özkan (Ed) *Ebeler İçin Yenidoğan Sağlığı ve Hastalıkları* içinde (s. 183-190). Elazığ: Güler Matbaacılık.
2. Bozkut, G. (2016). Yenidoğanda Nörolojik Sistem Hastalıkları. Rabia Ekti Genç, Hava Özkan (Ed) *Ebeler İçin Yenidoğan Sağlığı ve Hastalıkları* içinde (s. 256-258). Elazığ: Güler Matbaacılık.
3. Can, G., Çoban, A., İnce, Z. (2003). Yenidoğan. Talat Cantez (Ed), *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları* içinde (s. 266-268). Nobel Tıp Kitapevleri.
4. Can, G., (2002). Yenidoğanın Değerlendirilmesi. Olcay Neyzi, Türkan Ertuğrul (Ed) *Pediatri Cilt I* içinde (s. 306-307). Nobel Tıp Kitapevleri Ltd Şti.
5. Çavuşoğlu, H. (2004). *Çocuk Sağlığı Hemşireliği* (s. 23-24). Ankara: Sistem Ofset Basımevi
6. Dağoğlu, T., ve Ovalı, F. (2002). Yenidoğanın Akciğer Hastalıkları. Türkan Dağoğlu, Gülay Görak (Ed) *Temel Neonatoloji ve Hemşirelik İlkeleri* içinde (s. 279-280), Nobel Tıp Kitapevleri.
7. İnal, S. (2016). Solunum Sistemi Hastalıkları. Rabia Ekti Genç, Hava Özkan (Ed) *Ebeler İçin Yenidoğan Sağlığı ve Hastalıkları* içinde (s. 205-218). Elazığ: Güler Matbaacılık.
8. Karakaş, N.M. (2016). Yenidoğan Acilleri. Gürkan Özel, Betül Akbuğa Özel, Cihangir Özcan (Ed) İlk Ve Ac*il Yardım Teknikerliği Paramedik* içinde, (s. 608-613), Ankara, Güneş Tıp Kitapevleri.
9. Korkmaz, A. (2003) Perinatal Dönem , Abraham M. Rudolp, Robert K. Kamei, Kim J.Overby., (Ed) Murat Yurdakök (Çev. Ed), *Rudofph's Fundomentals Of Pediatrıcs 3. Basımdan çeviri* içinde (s . 129) Ankara: Güneş Tıp Kitapevi Ltd Şti.
10. Özkan, H., Üst, Z.D. (2016). Yenidoğanın Doğum Odasında Değerlendirilmesi, Rabia Ekti Genç, Hava Özkan (Ed) *Ebeler İçin Yenidoğan Sağlığı Ve Hastalıkları* içinde (s. 105-106). Elazığ: Güler Matbaacılık.
11. Özkan, H., ve Gündoğdu, G. (2016). Yenidoğan (Neonatal) Transportu. Rabia Ekti Genç, Hava Özkan (Ed) *Ebeler İçin Yenidoğan Sağlığı Ve Hastalıkları* içinde (s. 615-617). Elazığ: Güler Matbaacılık.
12. Savaşer, S. (2002). Yenidoğanda Isı Kontrolü, Türkan Dağoğlu, Gülay Görak (Ed) *Temel Neonatoloji ve Hemşirelik İlkeleri* içinde (s. 184), Nobel Tıp Kitapevleri.
13. Sevinç, E.,(2015) , Pediatrik Acillerde Hastane Öncesi Acil Bakım , Ali Ekşi (Ed), *Hastane Öncesi Acil Bakım Cilt II* içinde (s. 106-107) , İzmir: Kitapana Basım Yayın Dağıtım Bilişim.
14. Törüner, E. K. , Büyükgönenç, L., (2012) *Çocuk Sağlığı Temel Hemşirelik Yaklaşımları* (s. 389-401). Amasya: Göktuğ Yayıncılık.
15. Zenciroğlu, A., Özbaş, S. (2015). *Temel Yenidoğan Bakımı, T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu.*, (s 128-143). Ankara: Özyurt Matbaacılık İnş. Taah. San. ve Tic. Ltd. Şti

8. Bölüm

PEDİATRİK ACİLLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLAY MANAV

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yaşa özel bebeklerde/çocuklarda görülebilecek hastalıkları ve yaralanmaları tanımlar.
- Pediatrik hasta yönetimi ve bebek/çocukların genel değerlendirmesini özetler.
- Pediatrik değerlendirme kavramlarını açıklar.
- Bebek ve çocuklarda anatomik, fizyolojik ve gelişimsel farklılıkları sıralar.
- Bebek ve çocuk için acil durumlarda solunum, kardiyovaskiler ve nörolojik tanılamayı yapar.
- Seçilen pediatrik solunum acil durumlarının yönetimini yapar.
- Seçilen pediatrik kardiyovasküler acil durumlarının yönetimini yapar.
- Seçilen pediatrik nörolojik acil durumlarının yönetimini yapar.
- Bebek ve çocuklarda zehirlenme ve toksik maruziyetin yaygın nedenlerini tanımlar.

"Çocuk Dünyanın en büyük mutluluğudur."
Dostoyevski

Acil yardım gereksinimi olan çocukların özellikleri ve gereksinimleri yetişkinlerden farklıdır.

Paramedikler çocukların büyüme ve gelişme özellikleri, pediatrik triyaj, pediatrik tanılama, pediatrik hastalıkların yönetimi konularında bilgi ve becerilere sahip olmalıdır.

Pediatrik acilde paramediklerin, bebek ve çocukların mortalite ve morbiditesini azaltmak için hastane öncesi acil bakım ve transfer sağlamak, hastane öncesi travma kayıtlarını oluşturmak, epidemiyolojik araştırmalar ve gözetim için kayıt tutmak, bilginin ve klinik becerilerin gelişimi için sürekli eğitimlere katılmak gibi önemli görevleri ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklar doğrultusunda paramediklerin özellikle pediatrik hastalara acil yaklaşımı yönetebilmesi için triaj ve tanılama esaslarını ve tıbbi durumlarda yapılacakları bilmeleri önemlidir.

Bu bölümde pediatrik değerlendirme ve tanılama, çocuklarda acil yardım gereksinimine neden olan sık karşılaşılan solunum sistemi acilleri, kardiyovasküler sistem acilleri, nörolojik sistem acilleri, gastrointestinal sistem acilleri ve zehirlenmeler anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

Gece, 3 yaşındaki Semih'in annesi onun çok hızlı ve gürültülü bir şekilde nefes alıp verdiğini, sıkıntılı olduğunu, terlediğini fark ediyor. Semih'in morardığını gören anne solunumuna ve nabzına bakıyor. Göğsünün kenarlara çekildiğini, inler gibi nefes aldığını görüyor. Semih'in çok hızlı nefes aldığını ama nefesini verirken zorlandığını fark ediyor. Bunun üzerine çok endişelenen anne 112'yi arayarak tıbbi yardım istiyor. Semih ve ailesinin evine gelen paramedik, Semih'i muayene ettikten sonra durumu "status asmatikus" olarak değerlendiriyor ve acil girişimlerde bulunuyor.

KAYNAKÇA

1. Altındağ, E., Erdoğan, F.F., Tezer, İ., Özkara, Ç. (2017). Çocuk ve Erişkin Status Epileptikuslu Hastaya Yaklaşım ve Erken Dönem Tedavisi. *Türk Nöroloji Dergisi, **23(4),*** 155-161. doi: 10.4274/tnd.34635
2. Altıdağ, E. (2015). *Bölüm 4: Epilepside İlk Nöbet, Çocuk ve Ergenlerde Nörolojik Hastalıklara Yaklaşım Rehber Kitabı*, (s.21-26). Erişim: https://www.noroloji.org.tr/TNDData/Uploads/files/%C3%87ED-2015(1).pdf Erişim Tarihi: 25.06.2019
3. Aşılıoğlu Yener, N. (2016). Pediatrik Solunum Aciller. Derman. Tıbbi Yayıncılık. (s.662). DOI: 10.4328/DERMAN.4435 Erişim: http://www.jcam.com.tr/files/JCAM-4435.pdf Erişim Tarihi: 25.06.2019
4. Aygin, D., Açıl, H. (2014). Çocuk Acil Ünitesine Başvuran 0-18 Yaş Arası Zehirlenme Olgularının İncelenmesi, *Ş.E.E.A.H. Tıp Bülteni, **48(1):*** 27-33. doi: 10.5350/SEMB2014480105
5. Azak, E., Ünsal, H., Kibar. A.E., Çetin, İ.İ. (2016). Çocuklarda Konjestif Kalp Yetersizliği, *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, **3**:*223-232. doi: 10.12956/tjpd.2016.206
6. Biçer, S. (2009). Pediatrik Acil Ünitesinde Akut Karın Ağrısı ve Diğer Akut Batın Semptomları Olan Çocukların Analizi, *Bakırköy Tıp Dergisi, **5(3):*** 96-102. Erişim: https://www.researchgate.net/publication/237492562_Pediatrik_Acil_Unitesinde_Akut_Karn_Ars_Ve_Dier_Akut_Batn_Semptomlar_Olan_Cocukларn_Analizi Erişim Tarihi: 25.06.2019.
7. Binay, Ç., Tunca Şahin, G., Biçer, S., Gemici, H., Şahin, S., Bahar, S., Şiraneci, R., Engerek, N. (2010). Çocuk Acil Ünitesi 2006 Yılı Zehirlenme Vakalarının Değerlendirilmesi, *Akademik Acil tıp Dergisi, **9(1):***31-40. doi: 10.4170/JAEM.2009.16362
8. Çayır, Y., Baydar Artantaş, A., Çayır, A. (2012). Çocukluk Çağı karın Ağrıları: Prospektif Bir Çalışma, *Çocuk Dergisi, **12(2):***78-82. doi:10.5222/j.child.2012.078
9. Çınar, N., Altınkaynak, S. (2014). Çocukluk Çağında Konjestif Kalp Yetmezliği ve Hemşirelik Bakımı, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, **4(3):***28-33. Erişim: https://dergipark.org.tr/download/article-file/56573 Erişim Tarihi: 25.06.2019
10. Çıtak, A. (2012). Çocukluk Yaş Grubunda Şok ve Tedavisi, *Çocuk Dergisi, **12(3):***99-112. doi:10.5222/j.child.2012.099
11. Dalgıç İşler, A. (2016). Nörolojik Sistem, *Turkiye Klinikleri Pediatri Hemşireliği Özel Sayısı, **2(3):***91-7. Erişiş: file:///C:/Users/aidata/Downloads/cocuksagligihemsireligiozel2-3-18.pdf Erişim Tarihi: 25.06.2019
12. Dreyer, W.J., Fisher, D.J. (1998). Clinical recognition and management of chronic congestive heart failure. Garson, A., Bricker, T., Fisher, D.J., Neish, S.R., (Ed.). The science and practice of pediatric cardiology içinde. Baltimore: Williams & Wilkins.
13. Ertürk, Ö. (2015). Bölüm 5: Ateşli Nöbetler, Çocuk ve Ergenlerde Nörolojik Hastalıklara Yaklaşım Rehber Kitabı, (s.27-31). Erişim: https://www.noroloji.org.tr/TNDData/Uploads/files/%C3%87ED-2015(1).pdf Erişim Tarihi: 25.06.2019
14. Fisher, D.J., Feltes, T.F., Moore, J.W., Marcus, B., Johnson, G. (1998). Management of acute congestive cardiac failure, Garson, A., Bricker, T., Fisher, D.J., Neish, S.R. (Ed.) The science and practice of pediatric cardiology içinde. Baltimore: Williams & Wilkins.
15. Gençpınar, P., Köroğlu, T.F. (2010.) Septik Şok Protokolü, Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi Pediatrik Yoğun Bakım Ünitesi Protokolü, Son güncelleme.09/2010, s.1-8. Erişim: https://docplayer.biz.tr/20365855-Septik-sok-protokolu.html Erişim Tarihi: 25.06.2019
16. Gökçay, A. (2015) Bölüm 1: Çocuk Nörolojisinde Anamnez ve Muayene, Çocuk ve Ergenlerde Nörolojik Hastalıklara yaklaşım Rehber Kitabı, (s.1-7) Erişim: https://www.noroloji.org.tr/TNDData/Uploads/files/%C3%87ED-2015(1).pdf Erişim Tarihi: 25.06.2019

17. Gümüş, H., Kumandaş, S. (2004). Pediatrik Nörolojik Aciller, *Türkiye Klinikleri Pediatri Özel Dergisi*, ***2(6):***641-51. Erişim: https://www.turkiyeklinikleri.com/article/tr-pediatrik-norolojik-aciller-35447.html Erişim Tarihi: 25.06.2019
18. Günay, E., Akalın, F. (2011). Çocuk ve Ergenlerde Kalp Yetersizliği ve Tedavisi, Klinik Gelişim, 24:41-47 Erişmi: http://www.klinikgelisim.org.tr/kg_24_2/8.pdf Erişim Tarihi: 25.06.2019
19. Hockenberry, M.J., Wilson, D. (2009). Assesment of the Child and Family. Wong' s Essentials of Pediatric Nursing, Hockenberry MJ, Wilson D (Ed.) içinde (s. 97-153)., 8th Edition, Mosby Elsevier.
20. Kuğuoğlu, S. (2004). *Acil Bakım "Pediatrik Aciller"*. Deniz Şelimen (Ed.) Genişletilmiş 3. Baskı. İstanbul: Yüce Yayım.
21. Özcan, R , Emre, Ş (2010). Çocuklarda Akut Karın, *Türk Pediatri Arşivi özel sayısı,* ***45:***62-7 doi: 10.4274
22. Öztürk, C., Bektaş, A. (2013). Çocukluk Çağı Acil Sorunları ve Hemşirelik Yaklaşımı, Conk Z, Başbakkal Z, Bal Yılmaz H, Bolışık B (Ed.), *Pediatri Hemşireliği.* içinde (s.851.). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi
23. Parashar, U.D., Hummelman, E.G., Bresee, J.S., Miller, M.A., Glass, R.I. (2003). Global Illness and Deaths Caused by Rotavirus Disease in Children. *Emerg Infect Dis.,* ***9(5):***565-72 doi: 10.3201/eid0905.020562
24. Parashar, U.D., Gibson, C.J., Bresee, J.S., Glass, R.I. (2006). Rotavirus and Severe Childhood Diarrhea. *Emerg Infect Dis.,* ***12(2):***304-306. doi: 10.3201/eid1202.050006
25. Saz, E.U., Karapinar, B., Ozcetin, M., Polat, M., Tosun, A., Serdaroğlu, G. et al. (2011). Convulsive Status Epilepticus in Children: Etiology, Treatment Protocol and Outcome. *Seizure,* ***20(2):***115-8. 18.
26. Singh, R.K., Gaillard, W.D. (2009). Status Epilepticus in Children. *Curr Neurol Neurosci Rep,* ***9(2):*** 137-44. Erişim: https://link.springer.com/article/10.1007/s11910-009-0022-9 Erişim Tarihi: 25.06.2019
27. Şenel Güzel, I., Kibar, A.E., Vidinlisan, S. (2011). Çocuk Acil Servisine Başvuran Zehirlenme Vakalarının Demografik Özelliklerinin İncelenmesi, *Genel Tıp Dergisi,* ***21(3):***101-107. Erişim: http://www.geneltip.org/upload/sayi/69/GTD-00558.pdf Erişim Tarihi: 25.06.2019
28. Şimşek, D.Ö. (2018). Triaj Sistemlerine Genel Bakış ve Türkiye'de Acil Servis Başvurularını Etkileyen Faktörlerin Lojistik Regresyon İle Belirlenmesi, *Sosyal Güvence Dergisi,* ***7(13):***84-115. Erişim: https://dergipark.org.tr/download/article-file/456656 Erişim Tarihi: 25.06.2019
29. Taşar, M.A. (2005). Çocuklarda karın ağrısı Nedenlerinin Değerlendirilmesi, *Gülhane Tıp Dergisi,* ***47***:199-203 Erişim: http://gulhanemedj.org/uploads/pdf/pdf_GMJ_231.pdf Erişim Tarihi:25.06.2019
30. Topçu, Y., Aydın, K. (2018). Akut Afebril ve Febril Nöbete Yaklaşım, *Türkiye Klinikleri Pediatrik Bilimler Özel Konular,* ***14(1)***:52-7
31. Törüner Kılıçarslan, E., Büyükgönenç, L. (2012). *Çocuk Sağlığı Temel Hemşirelik Yaklaşımları*, 1. Baskı, Ankara: Göktuğ Yayıncılık
32. Usta, M., Polat, S., Çeliktepe, V., Kımıl, H., Telhan, L., Gönülal, O., Akıncı, N., Urgancı, N. (2014). Çocuk Acilde Karın Ağrısı: Bir Yıllık Klinik Deneyim. *Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Bülteni,* ***48(3):***239-43. doi: 10.5350/SEMB.20140415023728
33. Üçsel, R. (2007). Üst Solunum Yolu Obstrüksiyonları. *Pediatrik Aciller Sempozyum Dizisi*, No.57, s.118-129.
34. Yorulmaz, A., Akbulut, H,. Yahya, İ., Aktaş, R., Emiroğlu, H.H., Peru, H. (207). Çocuk Acil Servisine Zehirlenme Nedeni ile Başvuran Olguların Geriye Dönük Olarak Değerlendirilmesi, *J Pediatr Intensive Care Med,* ***4***:96-103 doi: 10.4274/cayd.41636
35. Yüksel Yurtsever, Ö. (2010). Zehirlenmeler: Bölüm 12, Faik Sarıalioğlu, Ali Varan, Nalan Yazıcı, Özlem Temel Köksoy (Çev.Ed.), *Pediatrik Tanı ve Tedavi*, 20. Basımdan çeviri içinde (s.321-2.), İstanbul: Güneş Tıp Kitabevi.

9. Bölüm

GERİATRİK ACİLLER

ÖĞR. GÖR. BELİZ YEKELER KAHRAMAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yaşlı hastaların yaşlanma süreçlerini öğrenir.
- Yaşlılarda gelişebilecek sağlık sorunlarını yorumlar.
- Yaşlı hastanın değerlendirilmesinin genel prensiplerini öğrenir.
- Geriatrik acillerde hastane öncesi uygun acil bakım tedavi yöntemini uygular.

"Gençlik ilkbahar gibidir, yaşlılık ise kışa benzer,
öyle bir kış ki arkasından bahar gelmez."
(Firdevsi)

Yaşlı nüfusu ülkemizde ve Dünya'da hızla artmaktadır. Sağlık hizmetlerinde yaşlılara yönelik sağlık sorunları toplumların yaşlanması ile daha sık görülmektedir. Hastanelere daha sık başvuran yaşlılar, diğer bireylere oranla sağlık hizmetlerinin en büyük kullanıcılarıdır. Yaşlılar acil bakım hizmetlerinden ambulans hizmetlerine gençlere göre daha çok başvuruda bulunmaktadır. Bu sebep ile yaşlılığa özgü değişiklikleri ve ihtiyaçları konusunda sağlık personeli eğitilmeli, sık görülen sağlık problemlerinin erken tanınması ve tedavi edilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Geriatrik merkezli eğitimin ve klinik yaklaşım becerisinin kazandırılması, sağlık eğitim programlarının çoğunda eksik olması nedeniyle hastane öncesi alanda yaşlılara yönelik müdahale sorunları yaşanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlıklı yaşlanma konusunda 10 yıllık bir eylem planı için 10 öncelik belirlemiştir. Bu rapora göre belirlenen öncelikler; yenilik ve değişim için bir platform oluşturma, ülke planlamasını ve eylemini desteklemek, sağlıklı yaşlanma ile ilgili daha iyi küresel veriler toplanması, yaşlıların ihtiyaçlarını karşılayan araştırmaları teşvik etmek, sağlık sistemlerini yaşlı insanların ihtiyaçlarına göre ayarlamak, her ülkede uzun vadeli bir bakım sisteminin temellerini atma, entegre bakım için gerekli insan kaynağının sağlanması, yaşlanmayla mücadele için küresel bir kampanya yürütülmesi, sağlıklı yaşlanmaya yatırım için ekonomik durumun belirlenmesi ve yaşlı dostu kentler ve topluluklar için küresel ağ geliştirilmesi şeklindedir. 10 öncelik DSÖ'nün küresel stratejisinin yaşlanma ve sağlık konusundaki eylem planının hedeflerine ulaşmak için gerekli olan somut eylemleri sağlar.

Bu bölümde yaşlıların demografik değişimleri ve epidemiyolojisi, yaşlılarda görülen fizyolojik değişiklikler, yaşlılarda sık görülen sağlık sorunları, yaşlı hastanın değerlendirilmesi ve yaşlı hastanın hastane öncesi alanda acil bakımı anlatılmaktadır.

Vaka Örmeği

70 yaşındaki erkek hasta sabah kahvaltı yaparken sağ tarafındaki güç kaybıyla elindeki çatalı düşürmüş ve sağ tarafına doğru düşmüştür. Ailesi hemen yanına gelmiş ve 112'yi arayarak yardım istemiştir.5 dakika içinde 112 olay yerine varır.

S: Sağ hemipileji, fasial mimik kaybı, yutma güçlüğü, konuşma güçlüğü, diplopi
A: Alerjisi yok,40 yıldır sigara kullanıyor.
M: Glifor 500mg,Norvacs(düzensiz kullanıyor.)
P: HT, DM
L: Sabah kahvaltısı
E: Kahvaltı ederken sağ tarafına doğru düşmesi

112 olay yerine vardığında hasta ailesi tarafından koltuğa yatırılmış durumdadır. Bilinç konfüzedir. Sağ fasial mimik kaybı ve sağ hemipleji mevcuttur. Akciğer sesleri normaldir.

KAYNAKÇA

1. Akbayrak, N., Erkal, S., Ançel, G., Albayrak, A. (2007). Hemşirelik Bakım Planları, Dahiliye-Cerrahi Hemşireliği ve Psikososyal Boyut. Alter Yayıncılık. Ankara Sf:599-610
2. Akgün, M., (2012). Hastanede Yatan Yaşlı Hastalarda İletişim Güçlükleri ve Sağlık Çalışanlarının Yaklaşımı. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi 9(2), 51-56.
3. Ayten, S., Serinken, M. (Danışman) (2015). Denizli İlinde 112 Komuta Merkezine Yapılan Aramalar ve Acil Ambulans Hizmetlerinin Kullanımının Değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Acil Tıp ABD. Uzmanlık tezi. Denizli
4. Cankurtaran, M., Ülger, Z. (2008). Yaşlı Hastalarda Hipertansiyona Yaklaşım. Dirim-Tıp Gazetesi, Sayı 83, 139-151
5. Cline, M.D., Cydulka, R.K., Handel, D.A., Ma, O.J., Meckler, G.D.,Thomas, S.H.(2013). Tintinalli'nin: Acil Tıp Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu. (7. Baskı).(1683-1687).(Çete, Y., Denizbaşı, A., Çevik, AA., Oktay, C., Atilla, R.,Çev. Ed.) Nobel Tıp Kitabevleri
6. Dağlı, N., Arıoğul, S. (2004). Geriatrik Popülasyonda Hipertansiyon Tedavisi. Hacettepe Tıp Dergisi 2004; 35:7-11
7. Durna, Z. (2012). Kronik Hastalıklar ve Bakım. Nobel Kitabevleri. İstanbul Sf: 517-537
8. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) https://www.who.int/ageing/en/ Erişim Tarihi: 10.03.2019
9. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)Ageing and Life Course. 10 Priorities for a Decade of Action on Healthy Ageing https://www.who.int/ageing/10-priorities/en/ Erişim Tarihi: 10.03.2019
10. Ekşi, A., (2015) Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı Cilt II, 1. Baskı, Kitap Ana Yayınevi, İzmir Sf:136-166
11. Fındık, Ü.Y., Erol, Ö. (2010). Geriatrik Hasta ve Hemşirelik Bakımı. 1. Baskı, Alter Yayıncılık, Ankara
12. Güler, Ç., Akın, L. (2006). Halk Sağlığı Temel Bilgiler. Hacettepe Üniversitesi Yayınları. Ankara Sf:1020- 1043
13. Gürmen, E.S., Tulay, C.M. (2019) Acil Serviste Geriatrik Hastalar: Solunum Sıkıntısı ve Göğüs Ağrısı. Van Tıp Dergisi. 26 (2):232-235
14. Kalınkara, V. "Temel Gerontoloji ve Yaşlılık Bilimi" . Nobel Akademik Yayıncılık. 1. Basım, 2011. Ankara
15. Kaptan, G., Dedeli, Ö. (2012). Teoriden Uygulamaya Temel İç Hastalıkları Hemşireliği Kavram ve Kuramlar. İstanbul Tıp Kitabevi. İstanbul. Sf:121-133
16. Karadakovan, A., Eti Aslan F., (2014) Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım . Akademisyen Tıp Kitabevi,Ankara, Sf: 91-104
17. Kawakami, C., Ohshige, K., Kubota, K.,Tochikubo, O.(2007) Influence of socioeconomic factors on medically unnecessary ambulance calls. BMC Health Services Research 2007, 7: 120.
18. Kıdak, L., Keskinoğlu, P., Sofuoğlu, T., Ölmezoğlu, Z.(2009) İzmir İlinde 112 Acil Ambulans hizmetlerinin kullanımının değerlendirilmesi (İzmir Bozyaka Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İzmir-İzmir İl Sağlık Müdürlüğü, İzmir) Genel Tıp Derg 2009; 19: 113-119.
19. Kutsal, Y.G., Aslan, D. (2007) Temel Geriatri. 1. Baskı Güneş Tıp Kitabevi, , Ankara
20. Küçükardalı, Y., (2013) Semiyoloji. Nobel Tıp Kitabevleri. İstanbul. Sf:477-501
21. Mert, D.K., Durak, V.A., Özdemir, F., Armağan, E. (2017). Acil Servise Karın Ağrısı Şikayeti ile Başvuran 45-64 Yaş ile 65 yaş ve Üzerine Hastaların Karşılaştırılması ve Tanılarının Fizyolojik Değişikliklerle İlişkisinin Değerlendirilmesi. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 43 (1) 7-12, 2017
22. Nur, N., Demir, Ö.F., Çetinkaya, S., Tirek, N.(2008) Yaşlılar Tarafından Kullanılan 112 Acil Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi. Turkish Journal of Geriatrics. 2008; 11: 7-11

23. Ovayolu, N., Ovayolu, Ö. (2017). Temel İç Hastalıkları Hemşireliği ve Farklı Boyutlarıyla Kronik Hastalıklar. Çukurova Nobel Tıp Kitabevi. Genişletilmiş 2. Baskı. Adana. Sf:356- 364
24. Özcan, M., Kapucu, S.(2014) Üriner İnkontinansı Olan Geriatrik Hastalara Hemşirelik Yaklaşımı. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi 101-109
25. Özdemir, Ö., Akyüz, A., Doruk, H. (2016). Geriatrik Hipertansif Hastaların İlaç Tedavisine Uyumları. Bakırköy Tıp Dergisi, Cilt 12, Sayı 4, 2016
26. Özel, G., Özel, B.A., Özcan, C. (2016) İlk ve Acil Yardım Teknikerliği Paramedik. Klinik konular-Mesleki Beceriler- Operasyonel Uygulamalar. Güneş Tıp Kitabevleri. Ankara Sf: 522-526.
27. Özmen, Y., (2015) Geriatrik Travma Hastalarının Analizi. Erciyes Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Acil Tıp Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi. Kayseri
28. Savaş, S., Akçiçek, F. (2010) Kapsamlı Geriatrik Değerlendirme. Ege Tıp Dergisi 49(3) Ek:19-30
29. Sencan, N.M., Wertheimer, A., Levine, C.B. (2011) What Determines The Duration of Patient Medication Compliance in Patients with Chronic Disease: Are we Looking in the Wrong Place?. Southern Med Review. 2011; 4 (2):50-54
30. Şahinoğlu, H., Dilek, A., Kaya, A.(2011) Yoğun Bakım Sorunları ve Tedavileri. Nobel Tıp Kitabevleri. 3. Baskı. İstanbul Sf: 1857-1875
31. Türk Hipertansiyon ve Böbrek Hastalıkları Derneği, 2012. Türk Hipertansiyon Prevalans Çalışması PatenT2. http://www. turkhipertansiyon.org/prevelans_calismasi_2.php Erişim Tarihi: 10.03.2019
32. Türker, K.Ş., Beceren, N.G., Yolcu, S., Armağan, H.H., Tomruk, Ö. (2015). Acil Servisimize 1 yıl Süreyle Başvuran Travma Dışı Erişkin Karın Ağrılı Hastaların İncelenmesi. Genel Tıp Dergisi 2015;25:1-7
33. Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) https://www.turkiye.gov.tr/turkiye-istatistik-kurumu-baskanligi-tuik Erişim Tarihi: 10.03.2019
34. Uluğ, M., Çelen, M.K., Geyik, M.F., Hoşoğlu, S., Ayaz, C. (2010). Geriatrik İnfeksiyonların Değerlendirilmesi: Dicle Deneyimi. Nobel Med. 6(3):28-33
35. Yavuz, S., Yavuz, G. (2017) Paramedikler İçin Hastane Öncesi Acil Tıp. Ankara Nobel Tıp Kitabevleri. Ankara. Sf: 807-821
36. Yılmaz, D.V., Terzioğlu, F. "Yaşlı Ayrımcılığı ve Hemşirelik" Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri. 2.2.2010-137-144.

10. Bölüm

ONKOLOJİK ACİLLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞENGÜL AKDENİZ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Onkolojik acilleri tanımlar.
- Paramediğin onkolojik acillerindeki rol ve sorumluluklarını tanımlar.
- Onkolojik hastanın hastaneye yatış öncesi acil bakımında nelere dikkat edilmesi gerektiğini yorumlar.
- Onkolojik hastalıklarla ilgili karşılaşılabilecek acil durumları tanımlar.
- Onkolojik hastanın acil bakımını bilir

"Kanserden değil, geç kalmaktan kork."

Kanser, bir organizmadaki hücrelerin kontrolsüz bir şekilde bölünmesi, çoğalması ve birikmesidir. Kanser tek bir organı etkileyebildiği gibi uzaktaki organlara da yayılarak etkisini gösterebilir. Her ne kadar bazı standartlar belirlenmiş olsa da her kanser türüne özgü olarak farklı yaklaşımlar ve tedaviler uygulanmaktadır. Her insanın farklı bir DNA'ya sahip olması oyunun kuralını değiştiren en büyük etmendir. Bu nedenle "onkolojik hastalıklar" terimini kullanmak daha uygun olabilir. Onkoloji kanserin tüm türlerini kapsamaktadır. Kanserin tedavisinin yanı sıra, kansere neden olan etmenlerin bulunması, kanserin oluşmadan engellenmesi, sosyal ve psikolojik destekler ile hastanın ve hasta yakınlarının rahatlatılması kanseri son derece karmaşık ve büyük bir problem haline getirmektedir. Tüm bu sorunları çözmek adına onkoloji tıbbın farklı dallarını birlikte kullanır. Hastane öncesi hizmet sağlayıcıları olarak paramedikler kanserle ilgili yardım çağrılarının giderek artan sıklığı ile karşılaşmaktadırlar.

Dünyada 5 erkekten ve 6 kadından biri yaşamları boyunca kansere yakalanmakta ve 8 erkekten biri ve 11 kadından biri kanser nedeni ile ölmektedir. Küresel kanser yükünün 2018'de 18.1 milyon yeni vakaya ve 9.6 milyon ölüme yükseldiği tahmin edilmektedir. Günümüzde uygulanmakta olan anti-kanser tedavi yöntemleri ile onkolojik hastalıklarda yaşam kalitesi önemli ölçüde yükselmiştir. Yaşam kalitesinin artmasından dolayı kanserli hastalar daha uzun yaşamaktadır.

Onkolojik aciller, kanserli hastalarda görülen, doğrudan kansere veya uygulanan tedavilere bağlı gelişebilen oldukça geniş bir çatı altında toplanan komplikasyonlardır. Bu komplikasyonlar uygun şekilde tedavi edilirse yaşam süresi ve yaşam kalitesi artmaktadır. Lokal veya metastatik malign hastalıklar onkolojik acil durumlara yol açabilirler. Bu bölümde kanser ile ilişkili hiperkalsemi, hiponatremi, uygunsuz ADH sendromu, tümör lizis sendromu, malign perikardiyal efüzyon, süperior vena kava sendromu, spinal kort kompresyonu, artmış intrakranial basınç, enfeksiyoz onkolojik aciller tartışılacaktır.

Vaka Örneği

55 yaşında sigara kullanan ve kemoterapi uygulanan bir hasta için nefes almada güçlük, artan yüzde dolgunluk, ortopne, boyun ve ellerde şişme şikayeti ile 112 acil sağlık hizmetlerini aranarak yardım istenmiştir.

Olay yerine giden paramedik hastaya yönelik yaptığı muayenede bariz yüz şişliği ile birlikte konjonktival ödem, juguler venöz distansiyon ve her iki üst ekstremite de simetrik şişlik tespit etmiştir.

KAYNAKÇA

1. Aksel, G., Kavalcı, C. (2015). Onkolojik Aciller. *Derman Tıbbi Yayıncılık*, 1-15 DOI: 10.4328/DERMAN.3902).
2. Arı Yılmaz, D., Yıldırım, C.(2017). Hematolojik ve Onkolojik Hastalıklarda Acil Görüntüleme. *Türkiye Klinikleri Acil Tıp - Özel Konular*, Cilt 3, Sayı 2, Sayfa 131-137.
3. Bayır A, 2017, Nöbet Geçiren Hastaya Acil Yaklaşım, Nörolojik Aciller Özel Sayısı, Türkiye Klinikleri Acil Tıp - Özel Konular, 2017;3(3):207-14
4. Behl, D., Hendrickson, A.W., Moynihan, T.J. (2010). Oncologic emergencies. *Crit Care Clin,* 26(1):181-205.
5. Bledsoe, B.E., Porter, R.S., Cherry, R.A. (2012). *Paramedic care: Principles & Practice Medical Emergencies*. New Jersey: Pearson Publishing, 646-684.
6. Black, C.B. (2016). Historical review of the causes of cancer. *World J Clin Oncol.*, 7(1):54-86.
7. Bledsoe, B.E., Porter, R.S., Cherry, R.A. (2005). Roles and Responsibilities of the Paramedic, Paramedic care: Principles & Practice Intraduction to Advanced Prehospital Care, New Jersey: Pearson Publishing, 76-95.
8. Broderick J, Connolly S, Feldmann E et.al. (2007). Guidelines for the Management of Spontaneous Intracerebral Hemorrhage in Adults: Update. *Stroke.*38:2001-2023.
9. Bryan E. Bledsoe, Robert S. Porter, Richard A. Cherry. (2013). *Paramedic care : principles & practice*, Fourth edition. Upper Saddle River, New Jersey : Pearson, 2013.
10. Byrne, T., Borges, F., Loeffler, J. (2006). Metastatic epidural spinal cord compression: update on managment. Semin Oncol, 33: 307-11.
11. Camcı, C. (2006). Malign Perikardiyal Efüzyonlar. Onkolojik Aciller Özel Sayısı, *Türkiye Klinikleri Cerrahi Tıp Bilimleri Dergisi*, 2(33):42-4
12. Cancer Care Nova Scotia, 2014, Guidelines for the Management of Oncologic Emergencies in Adult Patients – Full Version, Crown copyright, Province of Nova Scotia.
13. Dağdaş, S., Özet, G. (2006). Tümör Lizis Sendromu. Onkolojik Aciller Özel Sayısı, *Türkiye Klinikleri Cerrahi Tıp Bilimleri Dergisi*, 2(33): 1-15.
14. Darnell, R.B. & Posner, J.B.(2011). Paraneoplastic syndromes. 1. baskı. New York. Oxford University Press, sy:3-29.
15. Demirkazık, A., Altun, R. (2004). Onkolojik Aciller. *Yoğun Bakım Dergis,*;4(4):232-243.
16. Erdoğan, B., Uzunoğlu, S. (2014). Onkolojik Aciller. *Klinik İç Hastalıkları*, İçinde Ahmet Muzaffer Demir (Çev.Ed.) Beşinci Baskı, İstanbul Tıp Kitapevi.
17. Eti Aslan, F., Olgun, N. (2010). Onkoloji. İçinde A. Karadakovan, Fatma Eti Aslan (Ed.), *Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım*, sy.193-199, 204, 209, 235, Adana, Nobel Kitabevi
18. Eyi, Y.E, Kendirli, M.T., Sadır, S. (2010). Nörolojik Aciller, Acil Tıp El Kitabı.
19. Fitzmaurice, C., Dicker, D., Pain, A., Hamavid, H., Moradi-Lakeh, M., MacIntyre, M.F., Allen, C. ve ark. (2015). The Global Burden of Cancer. *JAMA Oncol.* 1(4):505-27.
20. Flowers, C.R. et al. (2013). Antimicrobial prophylaxis and outpatient management of fever and neutropenia in adults treated for malignancy: American Society of Clinical Oncology clinical practice guideline. *J Clin Oncol,* 31(6):794-810.
21. Fortenbaugh, C., Constipation, A. (2010). Guide to oncology symptom management / edited by Carlton G. Brown, Oncology Nursing Society Pittsburgh, Pennsylvania, ISBN: 978-1-890504-89-2 p:139-152
22. Grigorescu, A.C. & Marian, M. (2006). Respiratory problems. In R. Catane, N.I. Cherny, M. Kloke, S. Tanneberger, D. Schrijvers (Eds), Handbook of Advanced Cancer Care, pp. 87-94, Taylor & Francis.

23. Hohloch K, Bertram N, Trümper L, et al. (2014). Superior vena cava syndrome caused by a malignant tumor: a retrospective single-center analysis of 124 cases. *J CancerResClinOncol,*140(12):2129-21349.
24. İkizceli, İ., İpekçi, A. (2017). Malign Hastalıklara Bağlı Komplikasyonlar. *Türkiye Klinikleri Acil Tıp - Özel Konular*, 3(2):148-54
25. Judy Pi, Young Kang, Michael Smith, Marc Earl, Zaven Norigian and Ali McBride (2015). A review in the treatment of oncologic Emergencies *J Oncol Pharm Practice* 1–14
26. Keskin, S., Eralp, Y. (2011). Onkolojik Aciller, *Klinik Gelişim*, 24: 10-13
27. Lewis, M.A., Hendrickson, A.W., Moynihan, T.J. (2011). Oncologic Emergencies: Pat¬hophysiology, Presentation, Diagnosis, and Treatment. *CA Cancer J Clın*, 61(5):287–314.
28. Mary Pat Lynch (2009). Hypercalcemia, Cynthia Chernecky Kathleen and Murphy-Ende(Ed.) *Acute Care Oncology Nursing,* 2nd Edition, p: 298-Saunders, ISBN:978-1-4160-3734-7
29. McCurdy, M. T., Shanholtz, C. B. (2012). Oncologic emergencies. *Critical care medicine*, 40(7), 2212-2222. DOI: 10.1097/CCM.0b013e31824e1865.
30. Özgüroğlu, M. (2002). İç Hastalıklarında Aciller, Onkolojik Aciller Sempozyum Dizisi No: 29, s. 141-159.
31. Pavlopoulou, A., Spandidos, D.A., Michalopoulos, I. (2015). Human cancer databases (review). *Oncol Rep.* Jan. 33(1):3-18.
32. Sander, M.J. (2013). Mosby's Paramedic Textbook, Philadelphia: Jones & Bartlett Learning, LLC, an Ascend Learning Company.
33. Sarıkaya, S. (2009). *Alanda Acil Bakım: Paramedikler İçin*, İstanbul : T.C. Yeditepe Üniversitesi yayınları.
34. Şenuzun, F., Uslu, R. (2006). Evde Bakımda Semptom Yönetimi. İçinde Ç. Fadıloğlu, F. Şenuzun (Ed), Kanserde Evde Bakım, sy. 53-61, İzmir, Ege Üniversitesi Kanserle Savaş Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını.
35. Siegel, R.L., Miller, K.D., Jemal, A. (2015). Cancer statistics, *CA Cancer J Clin.*, 65(1):5-29.
36. Stewart, B.W., Wild, C.W. (2014). World cancer report, ISBN (PDF) 978-92-832-0443-5; ISBN (EPUB) 978-92-832-0432-9
37. Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Kanserle Savaş Daire Başkanlığı. Kanser İstatistikleri 2017 Date: 18.06.2018. Available: http://kanser.gov.tr/Dosya/ca_istatistik/2014-RAPOR._uzun.pdf
38. Yeni, N., Gürses, C. (2015). Epilepsi Çalışma Grubu Tanı ve Tedavi Rehberi 2015, TÜRK NÖROLOJİ DERNEĞİ.
39. Yıldırım, G.Ö. (2015). Onkolojik Acillerde Hastane Öncesi Acil Bakım. Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı Cilt –II (Editör Ali Ekşi), 1. Basım Kanyılmaz Matbaa
40. WHO 2018, Latest global cancer data, The International Agency for Research on Cancer (IARC), World Health Organization https://www.iarc.fr/en/media-centre/pr/2018/pdfs/pr263_E.pdf

11. Bölüm

HEMATOLOJİK ACİLLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞENGÜL AKDENİZ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Kanın fizyolojik özellikleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Hematolojik acil hastası hakkında öykü almayı öğrenir.
- Hematolojik acil hastasının fiziksel muayenesinde nelere dikkat etmesi gerektiğini öğrenir.
- Anemi çeşitlerini yorumlar, klinik belirtilerini tanır, acillerini ayırır, tanımlar ve paramedik girişimlerini öğrenir.
- Eritrositozu tanımlar, önemini kavrar.
- Lökopeni ve nötropeniyi yorumlar, klinik belirtilerini ayırır, paramedik yaklaşımlarını öğrenir.
- Lökositozu tanımlar, önemini kavrar.
- Trombositopeniyi kavrar, klinik belirtilerini, ayırır, paramedik girişimlerini öğrenir.
- Trombositozu tanımlar, önemini kavrar.
- Kan transfüzyonunun gerekçelerini tanır, kan transfüzyonunda kullanılan ürünleri öğrenir, gelişebilecek komplikasyonlara karşı paramedik girişimlerini kavrar.

"Ölüm bir kafiye arayabilir
Ak gömleğinde
Yol bir kafiye arar ve bulur
Dönemeçlerin benzerliğinde
Kan var bütün kelimelerin altında"
Cemal Süreya

Acil sağlık hizmetlerinde hematolojik aciller, kan kaybı, kanamaya eğilim, hematolojik krizler, pıhtılaşma sorunları ya da enfeksiyona yatkınlık gibi çeşitli sebeplerle karşımıza çıkmaktadır. Dikkat edilmesi gereken en önemli nokta hematolojik acil problemleri olan hastalar diğer organ sorun/hasarlarıyla da karşı karşıyadırlar. Hematolojik sorun kimi zaman hastanın başlıca sağlık problemi iken kimi zaman bir hastalığın klinik bulgusu olabilmektedir. Her iki durumda da etkin bir anamnez alınmalı, hasta iyi muayene edilmeli ve hematolojik acil hastasına yönelik girişimler uygulanmalıdır.

Bu bölümde hematolojik aciller ve onlara yönelik paramedik girişimleri anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde ve acil servislerde karşılaşabilecekleri hematolojik aciller hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

16 yaşındaki Y.B. okul bahçesinde arkadaşlarıyla basketbol oynarken yüzüne top çarpması sonucunda burun kanaması yaşamıştır. Öğretmenleri tarafından burnuna basınçlı pansuman ve soğuk uygulama yapılmış ancak kanaması 1 saati aşkın süredir aktif devam ettiği için ailesi ve 112 acil sağlık hizmetleri aranarak yardım istenmiştir.

Olay yerine giden 112 ekibi, Y.B.'ye yönelik yaptıkları muayenede devam eden epistaksisin (burun kanaması) yanı sıra vücudunda çeşitli yerlerde kontüzyonlar (berelenme) ve purpuralar (küçük kırmızı döküntü) saptamıştır.

KAYNAKÇA

1. Atamer T, (2009), Kan Transfüzyonunun Tarihçesi, *35. Ulusal Hematoloji Kongresi*, 7-10 Ekim 2009, Antalya.
2. Büyükokuroğlu M.E, Süleyman H, (2001), Glukoz 6-Fosfat Dehidrogenaz Eksikliği, *Turkiye Klinikleri J Med Sci.* 21(5):415-9
3. Cappelini M.D, Fiorelli G, (2008), Glucose-6-Phosphate Dehydrogenase Deficiency, *The Lanset, Volume 371, Issue 9606,* Pages:64-74 https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)60073-2
4. Çorbacıoğlu Ş.K, (2017), Solunum Acilleri. Yavuz S, Yavuz G (Ed.) Paramedikler İçin Hastane Öncesi Acil Tıp, Sy: 305-327, Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
5. Demir Korkmaz F, Çullu M, (2015), Venöz Tromboembolizm ve Hemşirelik Bakımı, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi 31 (1)* Sy: 62-82
6. Dentlinger, N., Ramdin V., *Medical-Surgical Nursing*, 2014; Dahili ve Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği. 3th Çev: Çelik, S., Yeşilbakan Usta, Y., Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.
7. Dirimeşe E, Yavuz M, (2010), Cerrahi Kliniklerde Venöz Tromboembolinin Önlenmesi, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi,* 2(3): 98-105
8. Eşkazan E, (2010), Hematolojik Aciller, Altıparmak M,R, (Ed.) *İç Hastalıklarında Aciller*, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, No: 70, Sy: 447-460
9. Garcia N.C, Pathirina L, Sekhar M, (2017), Haematological Emergencies, *Medicine, Volume 45, Issue 5*, Pages 327-335 https://doi.org/10.1016/j.mpmed.2017.02.011
10. Gelir E, Koz M, Ersöz G, (2014), *Fizyoloji*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 6.Basım
11. Guyton AC, Hall JE. Textbook Of Medical Physiology. 2016; Tıbbi Fizyoloji. 13th Ed, Çev: Çağlayan Yeğen B, Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti., 2017.
12. Gündüz E. S, (2015), Şokta Hastane Öncesi Acil Bakım, (Ed.), Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı Cilt II, Kitapana Basım Yayın Dağıtım Bilişim, 3.Baskı, Sy: 39-69, İzmir
13. Hemphill R.R, (2010), Anemi. Çev: Söğüt Ö, Tintinalli J.E, (Ed.) Tintinalli Acil Tıp Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu, Sy: 1457-1460, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
14. Janz T.G & Hamilton G.C, (2010) Anemia, Polycythemia and White Blood Cell Disorders, Marks J.A, *Rosen's Emergency Medicine: Concepts And Clinical Practice*, 7th Edition, Mosby Elsevier, Pages: 1557-1589
15. Kılbaş Z, Kaymak Ş, (2017), Savaş ve Terörde Kan Transfüzyonu ve Masif Transfüzyon Protokolleri, Okmeydanı Tıp Dergisi 33 (Ek sayı) Sy: 48-51, https://doi.org/10.5222/otd.2017.048
16. Korkmaz İ, (2017), Hemofili ve vonWillebrand Hastalığı, *Türkiye Klinikleri J Emerg Med-Special Topics,* 3(2):173-183
17. Memiş S, (2014), Hematolojik Hastalıklar. Karadakovan A, Eti Aslan F (Ed.) *Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım*, Akademisyen Tıp Kitabevi, Ankara, 3.Baskı, Sf: 579-611
18. Oktay M.M, Yıldırım C, (2017), Anemi, *Turkiye Klinikleri J Emerg Med-Special Topics* 3(2):138-41
19. Ovayolu, N., Ovayolu, Ö., 2016, Patofizyoloji, Adana: Çukurova Nobel Tıp Kitabevi, İkinci Baskı.
20. Provan, D. Singer, C.R.J., Baglin, T., Dokal, I. (2014). *Oxford Handbook of Clinical Haematology*; Oxford Klinik Hematoloji El Kitabı, 3th Ed, Çev: Kurtoğlu E, İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi
21. Ramirez, S.G, Sevilla, A.F.R, Gomez, M.M. (2017). Anaemia in the Elderly, *Medicina Clínica (English Edition)* Volume 149, Issue 11, Pages 496-503
22. Sütçü Çiçek, H., Yava, A.(2016). *Hemşirelik ve Sağlık Okulları İçin Fizyoloji*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1.Baskı.

23. T.C. Sağlık Bakanlığı Ulusal Kan ve Kan Ürünleri Rehberi (2011) Türkiye Kan Merkezleri ve Transfüzyon Derneği http://www.kmtd.org.tr/pdf/ulusal_kan_ve_kan_urunleri_rehberi.pdf
24. Tiftik, E.N, Koyuncu, M.B. (2016). Acil Transfüzyon ve Masif Transfüzyon*, Turkiye Klinikleri J Hematol-Special Topics;*9(3): 125-8
25. Yekeler, B. (2015). *Hematolojik Hastalıklarda Hastane Öncesi Bakım*, Ali Ekşi (Ed.), Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı Cilt II, Kitapana Basım Yayın Dağıtım Bilişim, İzmir, 3.Baskı, Sy: 231-245
26. http://www.who.int/medical_devices/initiatives/anaemia_control/en/ Erişim tarihi:15.09.2018)

12. Bölüm

PSİKİYATRİK BOZUKLUKLAR

DOÇ. DR. SELMA SABANCIOĞULLARI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Psikiyatrik bozuklukların isimlerini sayar.
- Şizofreni tanısına sahip bireyin genel özelliklerini sayar.
- Psikiyatrik bozukluklarının oluş nedenlerini açıklar.
- Depresyonu tanımlar.
- Bipolar bozukluğa sahip olan hasta özelliklerini bilir.
- Anksiyete belirtilerini sayar.
- Anksiyete bozuklukları grubunda yer alan hastalıkları sayar.
- Konversiyon bozukluğu olan hastanın özelliklerini tanır.
- Dissosyatif bozukluk özelliklerini bilir.
- Psikiyatrik bozukluklarda kullanılan tedavi yöntemlerini açıklar.

"Bir miktar delilik karışımının bulunmadığı mükemmel bir ruh yoktur."
ARİSTO

Bu bölümde paramedikler için hastane öncesi ortamda karşılaşabilecekleri psikiyatrik acil durumlara temel bir bilgi oluşturması anlamında kısaca genel psikiyatrik bozukluklara değinilecektir. Birinci basamakta hizmet veren paramediklerin acil psikiyatrik yardıma gereksinimi olan bireye yardım edebilmesi için psikiyatrik bozuklukların genel özellikleri hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Toplum içinde en sık karşılaşılan psikiyatrik bozukluklar beş başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar; şizofreni ve diğer psikotik bozukluklar, depresif bozukluklar, bipolar bozukluklar, anksiyete ve somotoform bozukluklar ile dissosiyatif bozukluklar şeklinde isimlendirilmiştir. Bu bölümün sonunda öğrenciler, toplumda en yaygın görülen psikiyatrik bozukluklar hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

12.1. ŞİZOFRENİ VE DİĞER PSİKOTİK BOZUKLUKLAR

Bu grupta yer alan bozukluklar DSM-V'de (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı) tablo 12.1'deki gibi sınıflandırılmıştır. Bu grupta yer alan ve en sık karşılaşılan birkaç bozukluktan burada söz edilecektir.

12.1.1. Şizofreni

Şizofreni hem yaygınlığı hem de genç yaşta ortaya çıkarak kişinin hayatında yol açtığı kayıplar açısından önemli bir halk sağlığı sorunudur. Şizofreni terimi ilk kez 1908 yılında Eugen Bleuler tarafından kullanılmış, Yunanca skhizo (bölünme) ve phren (akıl) kelimelerinden türetilmiştir. Şizofreni kişinin alışılagelmiş algılama ve yorumlama biçimlerine yabancılaşarak kendine özgü bir içe kapanım dünyasına çekildiği duygu düşünce ve davranışlarda önemli bozukluklarla giden bir ruhsal bozukluktur. Beynin en önemli fonksiyonları olan duygu, düşünce ve davranış alanın da görülen bu bozukluklar, kişinin bütün insan ilişkilerini ve gerçek hayatını derinden etkilemektedir.

Şizofreni, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından yapılan Global Hastalık Yükü çalışmasında 15-44 yaş grubunda en fazla yeti yitimine neden olan ruhsal bozukluklar arasında ilk sıradadır. Şizofreninin sıklığı (insidansı) 0.11-0.70/1000/yıl arasında değişmekte, yaygınlığı (prevalansı) ise %0.2-0.7 arasında bildirilmektedir. Eskiden cinsiyete göre hastalığın sıklığı ve yaygınlığı bakımından önemli fark görülmediği düşünülürken, son yıllarda erkeklerde daha sık görüldüğü ve erkek/kadın oranının 0.9 ile 2.4 arasında değiştiği bildirilmektedir.. Şizofreni her toplumda ve her türlü sosyo-ekonomik ortamda görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde gelişmemiş ülkelere göre daha kötü gidiş özellikleri göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde kent merkezlerinde kırsal kesimlere oranla şizofreni riski 2-4 kat fazladır.

12.1.2. Şizofreninin Etyolojisi

Şizofreni tek bir nedene bağlı ortaya çıkan bir hastalık değildir. Genetik yatkınlık, biyokimyasal bozukluklar, fizyolojik ve psikososyal stres faktörleri gibi birçok faktörün bir araya gelerek ortaya çıkardığı bir bozukluktur.

1. Biyolojik faktörler

a. Genetik: Çalışmalar şizofreni hastalarının akrabalarının genel popülasyona göre hastalık geliştirme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Toplum çalışmalarının çoğunda şizofreni gelişimi için yaşam boyu risk, yaklaşık %1 iken, şizofreni tanısı almış bi-

KAYNAKÇA

1. Alkın, T. (1997). Yaygın Anksiyete Bozukluğu. Cengiz Güleç, Ertuğrul Köroğlu (Ed.). *Psikiyatri Temel Kitabı.* İçinde (s.461-468), Cilt 1. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
2. American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.) Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
3. Ançel, G. (2016). Depresif Bozukluklar. C.Özcan, N. Gürhan. (Eds). *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları.* İçinde (s.378-427) 6.baskı. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
4. American Psychiatric Association (APA). (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.) Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
5. Bayraktar, E., Atalay, ND. (1997). Panik Bozukluğu ve Agorafobi. Cengiz Güleç, Ertuğrul Köroğlu. (Ed.). *Psikiyatri Temel Kitabı.*içinde (s.461- 468), Cilt 1. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
6. Bayraktar, S. (2012). *Psikolojik Travma.* Ankara: Nobel Tıp yayınları
7. Black, D.W. & Andreasen, N.C. (2011). *Introductory textbook of psychiatry* (5th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
8. Çorapcıoğlu, A. (1997). Şizofreniform Bozukluk. Cengiz Güleç, Ertuğrul Köroğlu. (Ed.). *Psikiyatri Temel Kitabı.* İçinde (s. 355-359), Cilt 1. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
9. Doğan, O. (1999). *Tıp Fakülteleri İçin Davranış Bilimleri.* Genişletilmiş İkinci Baskı. Sivas: TC. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 6.
10. DSM V. (2011). American Psychiatric Association. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.) Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
11. Eisendrath, S.J., & Lichtmacher, J.E. (2012). Psychiatric disorders. In S.J. McPhee, M.A. Papadakis, & M.W. Rabow (Eds.), *Current medical diagnosis and treatment.* İçinde (s. 1010-1064) New York: McGraw-Hill.
12. Engin, E. (2014). Somotoform ve Dissosyatif Bozukluklar. O. Çam, E. Engin. (Eds). *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bakım Sanatı. İçinde (s.*315-331) 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi,
13. Engin, E. (2016). Aksiyete, Obsesif Kompulsif ve İlişkili Bozukluklar. C. Özcan, N. Gürhan. (Eds). *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları* (6.baskı). içinde (s. 460-490), Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi,
14. Engin, E., Çuhadar. (2014). Bipolar Bozukluk. O. Çam, E. Engin. (Ed.). *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bakım Sanatı* (1. Baskı) içinde (s. 367-390), İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
15. Engin, E., Ergün, G. (2014). Depresyon. O. Çam, E. Engin. (Ed.). *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bakım Sanatı* (1. Baskı). İçinde (s.333-366), İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
16. Fohrman, D.A., & Stein, M.T. (2006). Psychosis: Six steps rule out medical causes in kids, fournal of Family Practice Online, 5(2). Retrieved March 10, 2019 from http://www. jfponline.com/Pages. asp?AID=3887.
17. Ho, B. C., Black, D. W. & Andreasen, N. C. (2003). Schizophrenia and Other Psychotic Disorders. In R. E. Hales 86 S. C. (Eds.), *Textbook of clinical psychiatry* (4 th ed), içinde (s. 379-438), Washington, DC: American Psychiatric Press.
18. Hollander, E.,& Simeon, D. (2008). Anxiety disorders. In R.E. Hales, S.C. Yudofsky,& G.O. Gabbard (Eds.), *Textbook of psychiatry* (5th ed.). Washington,DC: American Psychiatric Publishing.

19. Keskin, G (2016). Duygudurum-Bipolar ve İlgili Bozukluklar. C. Özcan, N. Gürhan. (Eds). *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları* (6.baskı). içinde (s.428-459), Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
20. Kırpınar, İ. (1997). Sanrısal (Paranoid) Bozukluk. C.Güleç, E. Köroğlu. (Eds). *Psikiyatri Temel Kitabı*. Cilt 1. İçinde (s. 367-379), Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
21. Kowatch, R.A, Fristad, M., Birmaher, B., Wagner, K.D.,Findling, R.L., & Hellander, M. (2005). Treatment guidelines for children and adolescents with bipolar disorder. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 44(3):* 213-235.
22. Köroğlu, E. (1997). Majör Depresif Bozukluk. C.Güleç, E. Köroğlu. (Eds). *Psikiyatri Temel Kitabı*. Cilt 1. Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 389-421.
23. Kültür, S., Mete, L. (1997). Şizofreni. C.Güleç, E. Köroğlu. (Eds). *Psikiyatri Temel Kitabı*. Cilt 1. İçinde (s. 323-353),Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
24. Özcan, N., Çetinkaya Duman, Z. (2016). Şizofreni ve Diğer Psikotik Bozukluklar. C. Özcan, N. Gürhan. (Eds). *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları*. (6. Baskı). İçinde (s.335-377), Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
25. Özen, Y. (2018). Travma Sonrası Ortaya Çıkan Psikolojik Bozukluklar Üzerine Bir Değerlendirme. *The Journal of Social Sciences, 2(4):*136-158.
26. Özmen, E., Sağduyu, A. (1997). Farklılaşmamış Somotoform Bozukluk. C.Güleç, E. Köroğlu. (Eds). *Psikiyatri Temel Kitabı*. Cilt 1. İçinde (s.535-536), Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
27. Öztürk, O., Uluşahin, A. (2015). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları.* Gözden geçirilmiş ve yenilenmiş 13.Baskı. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, Tıp Dizini.
28. Sadock, B.J., & Sadock, V.A. (2007). *Synopsis of psychiatry: Behavioral sciences/clinical psychiatry* (10th ed.). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
29. Sürmeli, A. (1997). Anksiyete Kavramı ve Anksiyete Bozukluklarına Genel Bir Bakış. C.Güleç, E. Köroğlu. (Eds). *Psikiyatri Temel Kitabı.* Cilt 1. İçinde (s.449-460), Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
30. Townsend, MC. (2016). *Psychiatric Mental Health Nursing Concepts of Care in Evidence Based Practice.* F.A: Davis Company: Philadelphia.
31. Townsend, MC. (2011). *Nursing Diagnoses in Psychiatric Nursing: Care Plans and Psychotropic Medications.* Copyright © 2011 by F. A. Davis Company : Philadelphia.
32. Ünal, S. (1997). Kısa Psikotik Bozukluk. Şizoaffektif Bozukluk. C.Güleç, E. Köroğlu. (Ed.). *Psikiyatri Temel Kitabı.* Cilt 1. İçinde (s. 381-384), Ankara: Hekimler Yayın Birliği,.
33. Verimli, A., Karadağ, F. (1997). Şizoaffektif Bozukluk. C.Güleç, E. Köroğlu. (Ed.). *Psikiyatri Temel Kitabı.* Cilt 1. İçinde (s.361-365), Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
34. Yazıcı, O. (1997). İkiuçlu Duygudurum Bozuklukları ve Diğer Duygudurum Bozuklukları. . C.Güleç, E. Köroğlu. (Ed.). *Psikiyatri Temel Kitabı.* Cilt 1. İçinde (s.429-448), Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
35. Yüksel, A., Çobadak, A. (2016). Somotoform ve Dissosyatif Bozukluklar. C. Özcan, N. Gürhan. (Eds). *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları* (6.baskı). içinde (s. 516-543), Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.

13. Bölüm

PSİKİYATRİK ACİL DURUMLAR

DOÇ. DR. SELMA SABANCIOĞULLARI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Psikiyatrik bozuklukların isimlerini sayar.
- Davranış ve davranışsal acil durumları tanır.
- Davranışsal acil durumlara genel yaklaşım ilkelerini söyler.
- Ajite ve saldırgan hastayı sakinleştirebilmek için yapması gerekenleri sırası ile sayar.
- intihar girişiminde bulunan bireyi doğru değerlendirir, psikiyatrik hizmetlere yönlendirir.
- Panik düzeyde anksiyete yaşayan hastanın anksiyetesini kontrol altına alır.
- Dissosyatif bayılması /konversiyonu olan hastaya doğru bir yaklaşım uygular ve psikiyatrik hizmetlere yönlendirir.
- Danışman hekimin bilgisi ve onayı ile davranışsal acil durumlarda uygun ilaç tedavisini uygular.

"Kendine bir anlam arayan tek varlık insandır."
Albert Camus

Toplumda ruhsal bozukluklar oldukça yaygındır ve acilde, hastane öncesi ortamlarda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Acil bakım hizmetlerinde görülebilen ruhsal bozukluklar arasında ilk kez yaşanan bir psikotik atak, var olan bir psikiyatrik bozukluğun tekrar etmesi, sosyal sorunlara karşı gösterilen akut psikososyal tepkiler veya madde kötüye kullanımı ile ilgili problemler yer alır. Ayrıca, psikiyatrik semptomlara neden olan tıbbi hastalıklar, zehirlenmeler, ilaç yan etkileri ve ilaç-ilaç etkileşimleri sonrasında da gelişebilmektedir. Genel olarak acil servislere yapılan başvurular giderek artarken, psikiyatrik acil başvurularındaki artış bundan daha da fazladır. Psikiyatrik acil başvurularının Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde son on yılda %15 oranında artış gösterdiği çeşitli çalışmalarda gösterilmiştir Acil başvuruların yaklaşık %3-12'sini psikiyatrik bozukluklar oluşturmaktadır. Ülkemizde ise yapılan çalışmalarda psikiyatrik acil başvurularının %3-17 oranında olduğu belirlenmiştir. Psikiyatrik acil durumlar her zaman değil ama genellikle ruhsal hastalıktan kaynaklanıR. Bir çalışmada, acil servislere yapılan psikiyatrik başvuruların %29'unda psikoz, %25'inde alkol/madde kullanım sorunları, %23'ünde majör depresyon, %13'ünde bipolar bozukluk, %22'sinde kişilik bozukluğu tespit edilmiştir. Başvuru sayılarının giderek artması acil psikiyatrik durumlara müdahale konusunda deneyimli personelin bulundurulması ihtiyacını doğurmuştur.

Psikiyatrik acil tanımı, bireyin duygu, düşünce ve davranış alanlarından herhangi biri veya birkaç tanesinde ortaya çıkan, bedensel, zihinsel, sosyal bütünlüğü bozan, kişinin kendisi veya çevresindekiler için tehlikeli olabilen ve bu nedenle acil yardım gerektiren durumları tarif etmek için kullanılmaktadır. Hastayı ve diğer kişileri ölümcül sonuçlar veya diğer ciddi tehlikelerden kurtarmak için gecikmeden harekete geçilmesi gerekir. Her ne kadar bu gibi durumların yönetimi önemli miktarda ileri düzeyde terapötik ilişki becerisi gerektirse de, hastane öncesinde paramedikler bu tür hastaların başlangıçtaki yönetimine büyük ölçüde katkıda bulunabilir. Ruhsal sıkıntıları nedeniyle zor durumda olan hastaların içinde bulundukları durumun doğru bir şekilde değerlendirilmesi, aciliyet durumunun belirlenmesi, müdahalenin doğru, hızlı ve etkin bir şekilde planlanması ve uygulanması, risk faktörlerinin değerlendirilmesi hasta yakınlarının da psikososyal açıdan desteklenmesi gerekmektedir. Özellikle, paramediklerin bu acil durumları anlama, değerlendirme ve yönetme yeteneğini geliştirmesine ihtiyaç vardır. Birinci basamakta hizmet veren paramediklerin acil psikiyatrik yardıma gereksinimi olan bireyleri fizyolojik ve psikososyal açıdan değerlendirebilme, uygun tedavi ve bakımı almalarını sağlama, olası riskleri öngörme, güvenli ortamı oluşturma ve kriz yönetimi gibi birçok konuda bilgi ve beceri sahibi olmaları önemlidir.

Bu bölümde paramediklerin hastane öncesi ortamda karşılaşabilecekleri psikiyatrik acil durumlar ve uygulamada kullanılması gereken temel yaklaşımlara değinilecektir. Bu bölümün sonunda öğrenciler, toplumda yaygın olarak görülen psikiyatrik acil durumları değerlendirme ve yönetme becerisine sahip olacaklardır. Konu olarak, psikiyatrik acil durumlar dört başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar; psikotik özellikler gösteren ajite ve saldırgan hastalar, yoğun intihar düşüncelerine sahip olan depresyon hastaları ve intihar girişiminde bulunan bireyler, kaygı ve gerginliğini kontrol edemeyen panik düzeyde endişe yaşayan bireyler ile duygularını sözelleştiremeyip, bedeni ile sıkıntılarını ifade eden konversiyon ve dissosyatif bayılması olan bireylere genel yaklaşımlar şeklinde isimlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Allen, MH., Currier, GW., Carpenter, D., Ross, RW., Docherty, JP. (2005). Expert Consensus Panel for behavioral emergencies 2005. The expert consensus guideline series. Treatment of behavioral emergencies 2005. *J Psychiatr Pract,* 11 (Suppl. 1), 105-108.
2. Antai-Otong, D. (2001). *Psychiatric emergencies - How to accurately assess and manage the patient in crisis.* Wisconsin: Pesi Healthcare.
3. Bayır, A., Demir, S. (2019). Paramediklerin danışman hekimden telefonla ilaç onayı almaları. *Turkiye Klinikleri J Health Sci.* DOI: 10.5336/healthsci.2018-62327.
4. Bekaroğlu, M., Bilici, M. (1998). Psikiyatrik aciller. C.Güleç, E. Köroğlu. (Eds). *Psikiyatri Temel Kitabı.* Cilt 1. Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 835-55.
5. Bilici, R., Sercan, M., Tufan, AE. (2013). Psikiyatrik hastalarda saldırganlık ve saldırgan hastaya yaklaşım. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 26: 190-198. DOI: 10.5350/DAJPN2013260209.
6. Bolton, J. (2009). Psychiatry in the Emergency Department. *Psychiatry and Medicine,* 8;185-188.
7. Brown, HE., Stoklosa,J., Freudenreich, O. (2012). How to stabilize an acutely psychotic patient. *Current Psychiatry,* December, 11(12);10-16.
8. Büyükbayram, A., Engin, E. (2018). Acil psikiyatrik bakım ve ruh sağlığı triyajı. *J Psychiatric Nurs,* 9(1):61-67. DOI: 10.14744/phd.2017.24855.
9. Clarke, DE., Dusome, D., Hughes, L. (2007). Emergency department from the mental health client's perspective. *Int J Ment Health Nurs,* 16:126–31.
10. Cüceloğlu, D. (2013). *İnsan ve Davranışı. Psikolojinin Temel Kavramları*. Remzi Kitabevi. 26. Basım. İstanbul.
11. Dhossche, DM. (2000) .Suicidal behavior in psychiatric emergency room patients. *South Med J*, 93(3):310–4.
12. Doğan, O. (1999). *Davranış Bilimleri*. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları. Sivas.
13. Duman, B., Devrimci Özgüven, H. (2015). Acil psikiyatri biriminin özellikleri ve krize müdahale. *Psikiyatride Güncel*, 5(2):73-76.
14. Fulde, G., Preisz, P. (2011). Managing aggressive and violent patients. *Aust Prescr,* 34:115–8.
15. Grant, HD., Murray, RH., Bergeron, JD. (2012). Behavioral and Psychiatric Emergencies and Suicide. Chapter 25. (Eds.) Daniel Limmer., Michael F. O'keefe. *Emergency Care.* 12. Edition. Pearson Education, Inc., Publishing as Pearson. New Jersey. ss: 587-600.
16. Ham, P., Waters, DB., Oliver, MN. (2005). Treatment of Panic Disorder. *Am Fam Physician*, 71(4): 733–9.
17. Hawley, C., Singhal, A., Roberts, AG., Atkinson, H., Whelan, C. (2011a). Mental health in the care of paramedics: part 1. *Journal of Paramedic Practice,* 3(5): 230-236.
18. Hawley, C., Singhal, A., Roberts, AG., Atkinson, H., Whelan, C. (2011b). Mental health in the care of paramedics: part 2. *Journal of Paramedic Practice,* 3(6): 304-312.
19. Illinois Department of Public Health. Suicide and first responders' role. Printed by Authority of the State of Illinois P.O. http://dph.illinois.gov/sites/default/files/publications/first-responders-050216.pdf. Erişim tarihi: 15.01.2019
20. Kayıpmaz, S.(2016a). Acil Serviste Psikiyatrik Hastaya Yaklaşım. In:*Pratik Acil Tıp Cep Kitabı.* Derman Tıbbi Yayıncılık. Ankara. 408-411. DOI: 10.4328/DERMAN.4543.
21. Kayıpmaz, S. (2016b). Acil Serviste Sık Görülen Psikiyatrik Durumlar. In:Pratik *Acil Tıp Cep Kitabı.* Derman Tıbbi Yayıncılık. Ankara. 412-426. DOI: 10.4328/DERMAN.4543.

22. Kerrison, SA., Chapman, R. (2007). What general emergency nurses want to know about mental health patients presenting to their emergency department. *Accid Emerg Nurs,*15:48–55.

23. Keskin, G.(2014). Acil Psikiyatri. O. Çam, E. Engin. (Eds). *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bakım Sanatı* (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi, 825-870.

24. Kessler, RC et. al. (2006). *Arch Gen Psychiatry,* 63:415-424.

25. Khokhar, MA., Rathbone, J. (2016). Droperidol for psychosis-induced aggression or agitation. *Cochrane Database Syst Rev*, 12: CD002830.

26. Kocaman, N. (2007). Emergency Psychiatric Nurse. *Türkiye Klinikleri J Surg Med Sci*, 3:61–74.

27. Lane, SD., Kjome, KL., Moeller, FG. (2011). Neuropsychiatry of aggression. *Neurol Clin,* 29(1), 49–64.

28. Lee, S. (2005). Managing, Treating, Assesing and Diagnosing Acute Psychosis in the Emergency Department. *Australasian Emergency Nursing Journal*, 8;13-20.

29. Lipton, L. (2005). Emergency Responders Management of Patients Who May Have Attempted Suicide. *The Internet Journal of Rescue and Disaster Medicine*, 5(2); 34-39.

30. Mash, DC. (2016). Excited Delirium and Sudden Death: A Syndromal Disorder at the Extreme End of the Neuropsychiatric Continuum. *Front Physiol,* 7: 435.

31. Mavrogiorgou, P., Brüne, M., Juckel, G (2011). The management of psychiatric emergencies. *Dtsch Arztebl Int*, 108(13): 222–30. DOI: 10.3238/arztebl.2011.0222.

32. Morphet, J., Innes, K., Munro, I., O'Brien, A., Gaskin, CJ., Reed, F., et al. (2012). Managing people with mental health presentations in emergency departments--a service exploration of the issues surrounding responsiveness from a mental health care consumer and carer perspective. *Australas Emerg Nurs J*, 15:148–55.

33. National Institute for Health and Clinical Excellence (NICE) (2011). Generalised anxiety disorder and panic disorder (with or without agoraphobia) in adults. Guideline 113. *National Institute for Health and Clinical Excellence,* London. (Erişim tarihi 1 Mart 2019).

34. Nordstrom, K., Allen, MH. (2007). Managing the acutely agitated and psychotic patient. *CNS Spectr,* 12:5-11.

35. Öztürk, MO., Uluşahin, NA. (2015). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. (13. Baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

36. Partlak Günüşen, N. (2016). Öfke, saldırganlık ve psikiyatri hemşireliği. *Turkiye Klinikleri J Psychiatr Nurs-Special Topics*, 2(2):36-43.

37. Petit, JR. (2005). Management of the acutely violent patient. *Psychiatr Clin North Am*, 28:701-711.

38. Powney, MJ., Adams, CE., Jones, H., Belgamwar, RB., Fenton, M., Bigham, BL., et al.(2012). Olanzapine IM or velotab for acutely disturbed/agitated people with suspected serious mental illnesses. *Cochrane Database Syst Rev*, 11(2): CD003729.

39. Queensland Health Guideline. (2015). Management of patients with Acute Severe Behavioural Disturbance in Emergency Departments. https://www1.health.nsw.gov.au/pds/ActivePDSDocuments/GL2015_007.pdf Erişim tarihi: 24.02.2019.

40. Raab, M., Lizarondo, L., Brook, C. (2018). Effectiveness and safety of pharmacological sedation for aggressive or agitated adult patients in a prehospital emergency situation: a systematic review protocol. *JBI Database System Rev Implement Rep*,16(4):805–810.

41. Richmond, JS., Berlin, JS., Fishkind, AB., Holloman, GHJ., Zeller, SL., Wilson, MP., et al.(2012). Verbal De-escalation of the Agitated Patient: Consensus Statement of the American Association for Emergency Psychiatry Project BETA De-escalation Workgroup. *West J Emerg Med,* 13(1):17–25.

42. Ritchie,D., Wilson, AG. (2014). Evaluation and management of psychiatric emergencies in the prehospital setting. *Thu,* Jul 10, https://www.jems.com/articles/print/volume-39/issue-7/features/evaluation-and-management-psychiatric-em.html (Erişim tarihi 05.03.2019)

43. Scheppke, KA., Braghiroli, J., Shalaby, M., Chait, R. (2014). Prehospital use of I.M. ketamine for sedation of violent and agitated patients. *West J Emerg Med*, 15(7):736–41.

44. Shaban, R. (2006). Paramedics' clinical judgment and mental health assessments in emergency contexts: Research, practice, and tools of the trade. *Journal of Emergency Primary Health Care (JEPHC),*4(12):3-13.

45. Suicide Prevention Resource Center. (2013). The role of emergency medical services providers in preventing suicide http://www.sprc.org/sites/default/files/resource-program/EMS.pdf erişim tarihi 15.02.2019. Erişim tarihi: 01.01.2019.

46. Şahingöz, M., Kendirli, K., Yılmaz, E., Sönmez, EÖ., et al. (2014). Bir üniversite hastanesindeki psikiyatrik aciller. *Selçuk Tıp Derg,* 30: 153–4.

47. Townsend, MC. (2011).*Nursing Diagnoses in Psychiatric Nursing: Care Plans and Psychotropic Medications.* Copyright © 2011 by F. A. Davis Company: Philadelphia.

48. Zun, LS. (2012). Pitfalls in the care of the psychiatric patient in the emergency department. *The Journal of Emergency Medicine,* 43;829-835.

14. Bölüm

MADDE BAĞIMLILIĞI VE HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM

PROF. DR. ÖZLEM YİĞİT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Madde bağımlılığının ne olduğunu, yaygın olduğu grupları ve bağımlılık döngüsünü tanımlar.
- Madde bağımlılığının yol açtığı klinik tabloları ve madde kullanım bozukluklarını öğrenir.
- Sıklıkla kullanılan maddelerin özelliklerini, ortaya çıkardığı klinik tabloları öğrenir.
- Madde alımı olan hastayı değerlendirir, sık karşılaşılan maddelerden hangisi olduğuna karar verir ve hasta için uygun girişimleri yapar.

"Maddeye değil hayata bağlanın."

Madde bağımlılığı, kişinin vücudun işlevlerini olumsuz yönde etkilediğini bundan dolayı zarar gördüğünü fark etmesine rağmen, zarar veren maddelerin kullanımının bırakılamamasıdır. Bağımlı kişi, madde kullanmadığında yoksunluk belirtileri yaşar. Zamanla kullandığı maddeye karşı tolerans geliştiği için de madde kullanım sıklığını ve dozunu artırır. Giderek ailesinden ve çevresinden kopar, yalnızlaşır. Sonuç çoğunlukla madde entoksikasyonları ve bu yolla gelen ölümler olur.

Bu bölümde madde bağımlılığının epidemiyoloji, bağımlılık tanımı, bağımlılık yapan madde gruplarını ve madde bağımlısı hastaya uygun yaklaşım ilkeleri anlatılacaktır.

Vaka Örneği

21 yaşında erkek hasta, arkadaşları evde baygın şekilde bulmuşlar ve 112'ye haber vermişler. Eve ulaştığınızda hasta sorulara cevap vermiyor, çok yavaş nefes alıyor. AVPU değerlendirmesinde U:Unresponsive (yanıtsız) olduğunu görüyorsunuz. Vital bulgularında; Kalp atımı: 141 atım/dak, Kan basıncı: 117/65 mmHg, Ateş: 36°C, Solunum sayısı: 5 soluk/dak, Pulse oksimetre: %65 olduğunu görüyorsunuz. Fizik muayenede pupiller bilateral 1mm çapında, ışık refleksi net değerlendirilemiyor. Solunum sesleri iki taraflı çok azalmış ve yavaş, kalp ritmik ve taşikardik atıyor.

Hasta için uygun yaklaşım ne olmalıdır?

KAYNAKÇA

1. American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (2013) American Psychiatric Association, Arlington, VA.
2. APA (1980) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 3rd edition (DSM-III). Washington, DC, American Psychiatric Association.
3. APA (1994) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th edition (DSM-IV). Washington, DC, American Psychiatric Association.
4. APA (2013b) Substance-related and addictive disorders. Washington, DC, American Psychiatric Association. Available from http://www.dsm5.org/ Documents / Substance%20Use%20Disorder%20 Fact%20Sheet.pdf.
5. Balster, R.L. (2014) The pharmacology of inhalants. The ASAM Principles of Addiction Medicine Fifth Edition. Ries RK, Fiellin DA, Miller SC, Saitz R eds. Wolters Kluwer Health-ASAM, China.
6. Bisaga, A., Mariani, J.J. (2015) Benzodiazepines and other sedatives and hypnotics. Substance Abuse Treatment Fifth Edition. Galanter M, Kleber HD, Brady KT eds. American Psychiatric Association, Arlington, VA.
7. Boztaş, H.M. (2010). Uçucu madde bağımlılığı ve tıbbi sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2: 516-531.
8. Demirci, A.C., Erdogan, A., Yalcin, O. ve ark. (2014) Sociodemographic characteristics and drug abuse patterns of adolescents admitted for substance use disorder treatment in Istanbul. *Am J Drug Alcohol Abuse* DOI: 10.3109/00952990.2014.973961
9. Ersöğütçü, F. (2015), Madde bağımlılığı tanısı almış bireylerde sosyal işlevsellik ve benlik saygısı. Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
10. Evcin, U. (2014). Dünyanın En Büyük Okul Anketi: ESPAD Üzerine Bir Değerlendirme. *The Turkish Journal on Addictions*, 1: 135-142
11. Gezek, F. (2007). Sokakta Yasayan Gençlerin Aile Yapısı Ve Madde Bağımlılığı Arasındaki ilişki.Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Halk Eğitimi Bilim Dalı.Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
12. Güleç, G., Köşger, F., Eşsizoğlu, A. (2015). DSM-5'te alkol ve madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(4), 448-460.
13. https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/madde-bagimliligi. Erişim Tarihi: 10.01.2019
14. Johnson, M.D., Heriza, T.J., Dennis, C. (1999). How to spot illicit drug abuse in your patients. *Postgraduate Medicine* .106 / 4
15. Mackie, K. (2006) Cannabinoid receptors as therepeutic targets. *Annu Rev Pharmacol Toxicol* 46:101-122.
16. MacLean KA, Johnson MW, Griffiths RR (2015) Hallucinogens and club drugs. Substance Abuse Treatment Fifth Edition. Galanter M, Kleber HD, Brady KT (Eds). American Psychiatric Association, Arlington, VA.
17. Nichols DE (2004) Hallucinogens. *Pharmacol Ther* 101:131-181.
18. Schneider, B., Ehrhart, M. G., & Macey, W. H. (2011). Perspectives on organizational climate and culture. In S. Zedeck (Ed.), APA handbook of industrial and organizational psychology. (Vol 1: Building and developing the organization., pp. 373-414). Washington, DC, US: American Psychological Association.
19. Tamar, G.D. (2012). Alkol Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi el Kitabı. *Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları*, Ankara.
20. Vandrey, R., Dunn, K.E., Fry, J.A., Girling, E.R. (2012). A survey study to characterize use of spice products (synthetic cannabinoids). *Drug Alcohol Depend*, 120:238-241.

15. Bölüm

İHMAL VE İSTİSMARA UĞRAMIŞ BİREYE HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM

DR. ÖĞR. ÜYESİ NURCAN AKGÜL GÜNDOĞDU

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- İhmal ve istismarı kavramları arasındaki farkı ifade edebilir.
- Toplumdaki farklı gruplara göre ihmal ve istismarı tanımlayabilir.
- Farklı gruplara göre istismar ve ihmal türleri ile ilgili endikasyonları tanıyabilir.
- Farklı gruplara göre istismarı veya ihmalinden şüphelenirken etik ve yasal sorumlulukları açıklayabilir.
- Farklı gruplara göre istismar şüphesinin mağdur için sunulması gereken bakımı nasıl etkilemesi gerektiğini veya etkilememesi gerektiğini açıklayabilir.
- Bölgedeki farklı gruplara göre istismar ve ihmali ile ilgili raporlama ve bildirimin gerekliliklerini açıklayabilir.

"İstismara uğramış bireylere temas eden ilk sağlık profesyonelleri olarak siz paramedikler şunu bilmelisiniz ki! Sizlerin, mevcut istismar-ihmal belirtilerini tanımlaması ve eksiksiz bildirimi, bu duruma maruz kalmış ve birçok sebeple korktuğu için ifade edemeyen çoğu çocuğun, kadının, yaşlının, engellinin ve hastanın sesi olacaktır ve hayat kurtaracaktır..."

Farklı gruplarda istismar ve ihmalin belirlenmesi ve raporlanması söz konusu olduğunda birinci basamakta sağlık hizmeti veren ve istismar-ihmal bulgularına sahip bireyler ile karşılaşan paramediklerin bilgi ve farkındalığının olması gerekmektedir. Çünkü istismar ve ihmal bulgularının eksiksiz bildirimi noktasında paramediklerin hem yeterliliklerinin hem de güvenliklerinin sağlanması önemlidir.

Bu bölümde ihmal, istismar kavramları ve farklı gruplara göre istismar türleri, nedenleri, risk faktörleri ve olası acil durumlarda gerekli müdahale basamakları ile paramedik yaklaşımını tanıma yolları anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

77 yaşındaki A.Ö. torunu ile yaşamaktadır. A.Ö. için torunu tarafından gece 112 aranarak düşme nedeniyle acil yardım talebinde bulunuldu. Ekip hastaya ulaştığında yatağında yatmakta ve bilinci açıktır. Hava yolu açık, rahat konuşabiliyor ancak tedirgin görünmektedir. SAMPLE sorgulamasında hasta ev içerisinde banyoda ayağının kayarak düştüğünü, kafasını duvara çarptığını ifade etmektedir. Ağrısının başının oksipital ve temporal bölgesinde 7 şiddetinde olduğunu, zonkladığını, başının döndüğünü, midesinin bulandığını ancak kusmadığını belirtmiştir. Anlatırken birden hıçkırarak ağlamaya başlayan 20 yıldır hasta hipertansiyon ve kalp yetmezliği için ilaçlar kullanmaktadır. Yapılan kısa travma değerlendirmesinde vücudunun farklı bölgelerinde farklı renklerde geometrik desenli yaralanmalar, ekimozlar ve alnının sol tarafından 3-4 cm'lik kesi, zigomatik bölgede ekimoz olduğu belirlenmiştir. Yaşam bulguları; kan basıncı:160/100 mmHg, solunum:26/dk düzenli, nabız:96/dk, ateş:35,7^{o}C, SPO_2: %88 olarak alınmıştır.

KAYNAKÇA

1. Aksel, Ş. (2004). Emotional abuse and neglect. Developmental aspect [in Turkish]. *Klinik Çocuk Forumu*, ***1***:1-11.
2. Anglin, D., Mitchell, C. (2010). Intimate Partner Violence. Rosen, P., Barkin, R.M. (Ed). *Rosense's Emergency Medicine* (p.815-829), Philadephia: Mosby Elsevier.
3. Anglin, D., Schneider, D.C. (2010). Elder Abuse and Neglect. Peter Rosen, Roger M. Barkin, R.M. (Ed). *Rosense's Emergency Medicine* (p.853-860), Philadephia: Mosby Elsevier.
4. Asuma&İmdat (2018) Türkiye Çocuk İstismarı Raporu-2 http://imdat.org/wp-content/uploads/2018/05/RAPOR-%C3%87OCUK-%C4%B0ST%C4%B0SMARI-tam.pdf (Erişim Tarihi:17 Eylül 2018).
5. Balcı, E., Gün, İ., Şarlı, Ş.M., Akpınar, F., Yağmur, F., Öztürk, A., Günay, O.(2011). Still an unknown topic: Child abuse and "Shaken Baby Syndrome". *Ulus Travma Acil Cerrahi Derg,* ***17(5)***: 430-4.
6. Balederian, N.R. (2013). A Report on the 2012 National Survey on Abuse of People with Disabilities. Spectrum Institute Disability and Abuse Project www.disabilityandabuse.org
6. http://disability-abuse.com/survey/survey-report.pdf. (Erişim tarihi: 17.09.2018).
7. Beebe, R., Do, J.M. (2011). *Professional Paramedic, Volume II: Medical Emergencies*, Maternal Health & Pediatrics, Delmar, 5Maxwell Drive Clifton Park, NY 12065-2919 USA. https://books.google.com.tr (Erişim tarihi: 07.09.2018).
8. Beyazıt, U., Ayhan, A.B. (2015). Türkiye'de yapılmış çocuğun mağdur olduğu cinsel istismar olgularını konu alan bilimsel çalışmaların incelenmesi. *International Journal of Social Science*, ***31***: 443-453. doi:dx.doi.org/10.9761/JASSS2631
9. Black, M.C. (2011). Intimate partner violence and adverse health consequences implications for clinicians. *Am J Lifestyle Med*, ***5(5)***: 428–39. https://doi.org/10.1177/1559827611410265.
10. Çiçek, E., Öncel, Ö. (2018). Engelli Kadına Yönelik Şiddetin Diğer Boyutu: Cinsel Şiddet. *Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi*, Mayıs / Haziran / Temmuz / Ağustos İlkbahar Yaz Dönemi, ***13***: 3-22. doi: 10.17367/JACSD.2018.2.2.
11. Çocuk istismarında risk faktörleri (2014). http://www.unicef.org.tr/files/bilgi merkezi/doc/cocuk-istismari-raporu 2014). (Erişim Tarihi: 7.08.2018).
12. Dereobalı, N., Karadağ, S.Ç., Sönmez, S. (2013). Preschool educators' roles views and experiences about child abuse neglect and violence towards children. *Ege Eğitim Dergisi*, ***14(1)***:50–66. http://dergipark.gov.tr/egeefd/issue/4902/67203.
13. Donnelly, E. A., Oehme, K., Melvin, R. (2016). What do EMS personnel think about domestic violence? An exploration of attitudes and experiences after participation in training. *Journal of Forensic and Legal Medicine,* ***38***: 64–69. doi:10.1016/j.jflm.2015.11.020.
14. Eratay, E., Bayhan, P. (2017). Engellilerde İstismar ve İhmal. Emine Eratay (Ed.) *Disiplinler Arası İstismar ve İhmal* içinde(s.91-141), Ankara: Vize Yayıncılık.
15. Frye, V., Manganello, J., Campbell, J. C., Walton-Moss, B., & Wilt, S. (2006). The Distribution of and Factors Associated With Intimate Terrorism and Situational Couple Violence Among a Population-Based Sample of Urban Women in the United States. *Journal of Interpersonal Violence*, ***21(10):***1286–1313. doi:10.1177/0886260506291658.

16. Gilbert, R., Widom, C.S., Browne, K., Ferfusson, D., Webb, E., Janson, S. (2009). Burden and Consequences of Child Maltreatment in High-Income Countries. *Lancet*, ***372(9657)***: 68-81. doi: 10.1016 / S0140-6736 (08) 61706-7.

17. Gökçe, N. (2017). Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Sağlık Akademisi Kastamonu*, ***2(2):***100-111. http://ulakbim.dergipark.gov.tr/sak.

18. Güdücü, B. (2017). Toplumsal İstismar. Emine Eratay (Ed.) *Disiplinler Arası İstismar ve İhmal* içinde(s.35-50), Ankara: Vize Yayıncılık.

19. Güler, N., Güler, Z. (2017). Toplumsal İstismar. Emine Eratay (Ed.) *Disiplinler Arası İstismar ve İhmal* içinde(s.155-171), Ankara: Vize Yayıncılık.

20. Hart, S.N., Glaser, D. (2011). Psychological maltreatment – Maltreatment of the mind: A catalyst for advancing child protection toward proactive primary prevention and promotion of personal well-being. *Child Abuse & Neglect*, ***35(10):***758-766. doi.org/10.1016/ j.chiabu.2011.06.002

21. http://apps.who.int/violence-info/elder-abuse/ (erişim tarihi: 17.09.2018)

22. Johnson, K.B., Docecke, E., Damarell, R., Grantham, H. (2018). Do training programs improve a paramedic's ability to identify and report child abuse and neglect? A systematic review. *Australasian Journal of Paramedicine*, ***15(3)***:1-9. https://ajp.paramedics.org/index. php/ajp/article/view/576/725 .

23. Kara, B., Biçer, Ü., Gökalp, A.S. (2004). Çocuk İstismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 47:140-151. http://www.cshd.org.tr/uploads/pdf_CSH_87.pdf.

24. Karadakovan A, Eti Aslan F (2011) *Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım Genişletilmiş 2. Baskı*, (s.122-141), Adana:Nobel Kitabevi.

25. Kaya, A., Karadayı, B., Uygun, S., Karadayı, Ş., Afşin, H. (2015). Acil Servislerde Isırık İzlerinin Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi. *Haseki Tıp Bülteni*, 181-186. doi: 10.4274/haseki.2291.

26. Limmer, D., Okeefe, M. F. (2012). *Brady Emergency Care*, New Jersey: Pearson Publishing, 836-946.

27. Mackey, B. (2017). Paramedic identification and management of victims of intimate partner violence: A literature review. *Australasian Journal of Paramedicine*, ***14(4):***2-8. https://ajp.paramedics.org/index.php/ajp/article/view/510/659

28. Moloney, B., Batt, A. (2017). The Paramedıc as a Patıent Advocate. Canadian Paramedicine, https://www.researchgate.net/publication/283318026_The_paramedic_ as_a_patient_advocate (Erişim Tarihi: 7.10.2018).

29. Paramedic Association of Canada. National Occupational Competency Profile for Paramedics. 2011. http://www.paramedic.ca/uploaded/web/documents/2011-10-31-Approved-NOCP-English-Master.pdf (Erişim Tarihi: 30. 08 2018).

30. Polat, O. (2007). *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı* (Cilt 1). Ankara: Seçkin Yayınları. ISSN: 9750203917.

31. Research on Domestıc Vıolence Agaınst Chıldren Aged 0-18 Years in Turkey, (2014). http://www.ailecocuksiddet.info/REPORT.pdf (Erişim tarihi:17.7.2018).

32. Rosen, P., Barkin, R.M. (2010). *Rosense's Emergency Medicine*. (s.203-220), Philadephia: Mosby Elsevier,.

33. Sander, M.J. (2013). *Mosby's Paramedic Textbook*, Philadelphia: Jones & Bartlett Learning, LLC, an Ascend Learning Company.

34. Sawyer, S., Coles, J., Williams, A., Lucas, P., Williams, B. (2017). Paramedic Students' Knowledge, Attitudes, and Preparedness to Manage Intimate Partner Violence Patients, *Prehospital Emergency Care*, Nov-Dec, ***21(6):*** 750-760. doi: 10.1080/10903127.2017.

35. Sawyer, S., Williams, A., Rotheram, A., Williams, B. (2018). The knowledge, attitudes and preparedness of Australian paramedics to manage intimate partner violence patients – a pilot study. *Australasian Journal of Paramedicine,* ***15(2):*** 3-12. https://ajp.paramedics.org/index. php/ajp/article/view/564/694 .

36. Scrandis, D.A., Watt, M. (2014). Child sexual abuse in boys: ımplications for primary care. *The Journal for Nurse Practitioners*, ***10(9):***706-713. doi: https://doi.org/10.1016 /j.nurpra.2014.07.021.

37. Sırmatel, F. (2017) Hastalarda İstismar ve İhmal. Emine Eratay (Ed.) *Disiplinler Arası İstismar ve İhmal* içinde(s.144-152), Ankara: Vize Yayıncılık.

38. Slep, A.M.S., Heyman, R.E., Snarr, J.D. (2011). Child emotional aggression and abuse: Definitions and prevalence. *Child Abuse & Neglect*, October ***35 (10)***:783-96. doi: 10.1016 / j.chiabu.2011.07.002.

39. Stirling, J., Amaya-Jackson, L. (2008). Understanding the Behavioral and Emotional Consequences of Child Abuse. *Pediatrics*, Sep, ***122(3):*** 667-73. doi: 10.1542/peds.2008-1885.

40. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, (2016). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020), Ankara. https://kadininstatusu.aile.gov.tr/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani-2016-2020-icin-tiklayiniz.pdf (Erişim Tarihi: 27.9.2018).

41. WHO, (2006). Preventing Child Maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence.http://apps.who.int/iris/itstream/10665/43499/1/9241594365_eng.pdf (Erişim tarihi: 04.08 2018).

42. Willis, S., Dalrymple, R. (2015). *Fundamentals of Paramedic Practice: A Systems Approach*. Wiley-Blackwell. 488 pages, ISBN: 978-1-118-48627-6.

43. World Health Organization, (2013). Responding to intimate partner violence and sexual violence against women: WHO clinical and policy guidelines. Geneva. http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85240/9789241548595_eng.pdf;jsessionid=45E240F17EED005FCE87F229FCDCA8CE?sequence=1 (Erişim tarihi: 15.09.2018).

44. Violence Against Children in South Africa. Department of Social Development, (2012). Department of Women Children and People with Disabilities and Unicef. 2012. Available from www.cjcp.org.za/uploads/2/7/8/4/27845461/vac_final_summary_low_res.pdf (Erişim tarihi: 30.08.2018).

45. Yon, Y., Mikton, C.R., Gassoumis, Z.D., Wilber, K.H. (2017). Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis. *Lancet Glob Health*, ***5***:e147–56. doi: 10.1016 / S2214-109X (17) 30006-2.

16. Bölüm

ENGELLİ BİREYLERE HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM

ÖĞR. GÖR. DR. HATİCE GÜL
DR. ÖĞR. ÜYESİ İLKAY KESER

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Engelliliğin tanımlanması ve sınıflandırılması ile ilgili bilgi sahibi olur.
- Bireyin engel durumunun özelliğine göre etkili ve doğru iletişim için gerekli bilgiye sahip olur.
- Farklı engelli gruplarına müdahalede gerekli olabilecek klinik bilgiye sahip olur.
- Farklı engel gruplarında hastane öncesi acil bakımda dikkat edilecek önemli noktalar hakkında bilgi sahibi olur.

"Tohum toprağa, engelli topluma emanettir."

Engellilik ırk, sınıf ve cinsiyet gibi tüm sınıflamaları aşan her insanın karşılaşabileceği bir yaşam deneyimi ve her yerde, her toplumda iz bırakan toplumsal bir olgudur. Engelli bireyler tıbbi nedenlerle veya travma nedeniyle acil yardım gereksinimi duyabilmektedirler. Bu nedenle paramedikler, hastane öncesi alanda özel gereksinimi olan engelli bireylerle sık karşılaşılmaktadır. Engelli bireyler, ayaktan ya da yatarak tedavi amacıyla sağlık kurumlarına başvurduklarında triyaj, kabul, muayene ve diğer işlemlerinde öncelikli hasta grubunda yer almaktadır.

Hastane öncesi acil bakım, sağlık personeli açısından heyecan verici ve çaba gerektiren, tıbbi bir yaklaşımdır. Yaralı ve hasta ile karşılaşıldığı ilk dakikalarda atılacak her adım önemlidir. İlk ve acil yardım uygulamalarında genel klinik müdahale kapsamında monitorizasyon, hava yolu açıklığın sağlanması, kardiyovasküler ve solunum desteğinin sağlanması, immobilizasyon, kanama kontrolü ve ağrı yönetimi gibi uygulamalar bulunmaktadır. Eğer bireyin herhangi bir engel durumu var ise, ilk ve acil yardım sırasında bireylerin ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalı, hasta ile iletişimde, değerlendirme yöntemlerinde, tedavi ve taşıma yöntemlerinde engel durumuna göre bir takım düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemelerin yapılabilmesi için paramediklerin, hem engelli bireyin klinik durumu hem de özel gereksinimleri doğrultusunda iletişim özellikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, paramedikler hastane öncesi acil yardım uygulamalarını gerçekleştiren sağlık çalışanı olarak engelli bireylerin hastane öncesi akut bakımında önemli bir role sahiptirler.

Bu bölümde öğrencilerin engelli bireylerde hastane öncesi acil bakım uygulamalarında dikkat edilecek hususlar hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu engelli bireylere sunulan ilk ve acil bakım hizmetlerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Vaka Örneği

12 yaşında Spinia bifida tanısı konulan Emel'in her iki alt ekstremitesinde parapleji tablosu hakimdir. Emel, sabah annesi tarafından yatağında titrer vaziyette bulunmuştur. Olay yerine gelindiğinde; hastanın nöbet geçirdiği anlaşılmış ve nöbetin sonlandığı tespit edilmiştir. Anne kızının daha önce hiç nöbet geçirdiği anlaşılmış ve nöbetin sonlandığı tespit edilmiştir. Anne, kızının daha önce hiç nöbet geçirmediğini belirtmiş, önceki akşam ateşlendiğinden bahsetmiştir.

Yapılan birincil değerlendirmede aşağıdaki bulgular elde edilmiştir;

Airway: Hava yolunu kapayan yabancı cisim ya da kanama yok.

Breathing: Solunum frekansı artmış ve solunum yüzeysel. SpO_2:92

Circulation: Nabız: 102/dk İnspeksiyonda dudak çevresi siyanotik.

Disability: Gözler kapalı, çevresel uyaranlara cevap vermiyor, herhangi bir ses çıkarmıyor

Exposure: Kısa travma değerlendirmesinde travma bulgusuna rastlanmamıştır.

Yukarda klinik durumu belirtilmiş olan hastaya hastane öncesi yaklaşımda dikkat edilmesi gerekenler nelerdir?

KAYNAKÇA

1. Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, (DSM-V) E Köroğlu (Çev ed). Hekimler Yayın Birliği, Ankara.
2. Anaforoğlu, B. ve Erbahçeci, F. (2012). "Amputelerde Fantom Ağrısı". *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(1): 25-30 (ISSN 1303-3735).
3. Anderson, J.L., Waller, D.K., Canfield, M.A., Shaw, G.M., Watkins, M.L., Werler, M.M. (2005). Maternal obesity, gestational diabetes, and central nervous system birth defects. *Epidemiology,* 16(1):87-92. http://dx.doi.org/10.1097/01.ede.0000147122.97061.bb PMid:15613950.
4. Anderson, M. and Deighan, F. (2006). *Coping Strategies In Conjunction With Amputation* (Published Master Thesis). Division for Health and Caring Sciences, Karlstads University. Sweden.
5. Baker, M.J. (2011). Education requirements for nurses working with people with complex neurological conditions: relatives' perceptions. *Nurse Educ Pract* 11 (4), 268–272.
6. Bradley, D., Parsons, E. (1998). Newborn screening for Duchenne muscular dystrophy. *Semin Neonatol,* 3(1): 27-34. https://doi.org/10.1016/S1084-2756(98)80146-2.
7. Bushby, K., Finkel, R., Birnkrant, D.J., Case, L.E., Clemens, P.R., Cripe, L. et al. (2010). Diagnosis and management of Duchenne muscular dystrophy, part 1: diagnosis, and pharmacological and psychosocial management. *Lancet Neurol*, 9(1): 77-93. doi: 10.1016/S1474-4422(09)70271-6.
8. Caroline, N.L., Pollak, A.N. and Pilbery, R. (2013). Pathological Challenges. *Emergency Care in the Streets*. *College of Paramedics*. (pp 1366-1379).
9. Caroline, N.L., Elling, B.,& Smith, M. (2011). Psychiatric Emergency. Emergency Care İn The Streets (Vol 1). (pp 1375). Jones&Bartlett Publishers.
10. Chung, M.C., Preveza E., Papandreou K. (2007). Locus of control among spinal cord injury patients with different levels of posttraumatic stress disorder. *Psychiatry Res*, 152: 253-260.
11. Copp, A.J., Greene, N.D. (2013). Neural tube defects--disorders of neurulation and related embrionic processes. *Wiley Interdiscip Rev Dev Biol,* 2(2):213-27. doi: 10.1002/wdev.71.
12. Coşkun, M., Öztürk, M. (2012). Asperger Bozukluğu Olan Bir ErgendeBipolar Bozukluk Komorbiditesi. *Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi: 19 (1).*
13. Czeizel, A.E., Dudas, I. (1992). Prevention of the first occurrence of neural-tube defects by periconceptional vitamin supplementation. *N.Engl. J. Med.,* 327: 1832-835.
14. Danielsson, A.J., Bartonek, A., Levey, E., McHale, K., Sponseller, P., Saraste, H. (2008). Associations between orthopaedic findings, ambulation and health-related quality of life in children with myelomeningocele. *J Child Orthop,* 2:45-54. doi: 10.1007/s11832-007-0069-6.
15. de Boer, H.D., van Esmond, J., Booij, L.H., Driessen, J.J. (2009). Reversal of rocuronium-induced profound neuromuscular block by sugammadex in Duchenne muscular dystrophy. *Pediatric Anaesth*,19(12): 1226–1228.
16. DİE, 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması. Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2004;5-15-18-29
17. Duran, S. (2018). Zihinsel Engelli Çocukların Aileleri ve Psikiyatri Hemşireliği. *Turkiye Klinikleri Journal of Psychiatric Nursing-Special Topics*, 4(1), 74-80.
18. Eadie, K., Carlyon, M.J., Stephens, J., Wilson, M.D. (2013). Communicating in the pre-hospital emergency environment. *Aust Health Rev.* 37(2):140-6. doi: 10.1071/AH12155.

19. 19. El Kafy, E.M. and Helal, O.F. (2014). Effect of Rowing on Pulmonary Functions in Children With Down Syndrome, Pediatric Physical Therapy, 26(4),437-45.
20. Emery, A.E., Muntoni, F. (2003). *Duchenne muscular dystrophy*. Oxford: Oxford University Press.
21. Emery, A.E.H. (2002). The muscular dystrophies. *Lancet,* 23: 687–695.
22. Erdem, H. (1996). Genel bilgiler. Erdem H. (Ed.), *Ekstremite protezleri: amputasyon seviyeleri / biyomekani / uygulama / rehabilitasyon* içinde (s.1-13). Ankara: Erdem Medikal.
23. Fieggen, G., Fieggen, K., Stewart, C., Padayachy, L., Lazarus, J., Donald, K., Dix-Peek, S., Toefy, Z., Figaji, A. (2014). Spina bifida: a multidisciplinary perspective on a many-faceted condition. *S Afr Med J.*, 104(3):213-7.
24. Hamada, H., Kurimoto, M., Hayashi, N., Hirashima, Y., Matsumura, N., Endo, S. (2001). Intramedullary spinal teratoma with spina bifida. *Childs Nerv Syst*, 17(1-2):109-11. http://dx.doi.org/10.1007/s003810000399 PMid:11219616.
25. Hammond, A. and Jeffereson, P. (2005). Occupational Therapy and Physical Dysfunction; principles, skills and practise. A. Turner, M. Foster, S.E Jhonson (Ed.). *Rheumatoid Arthritis.* (p. 543-65). Edinburgh: Churchill Livingstone.
26. Hoffman, E.P., Brown, R.H.,Kunkel, L.M. (1992). Dystrophin: the protein product of the Duchene muscular dystrophy locus. *Biotechnology*, 24, 457-466. http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa0907328 PMid:20558369.
27. Jentink, J., Loane, M.A., Dolk, H., Barisic, I., Garne, E., Morris, J.K., de Jong-van den Berg, L.T. (2010). Valproic acid monotherapy in pregnancy and major congenital malformations. EUROCAT Antiepileptic Study Working Group. *N Engl J Med*, 362(23):2185-93.
28. Jones, P. (1989). Feeding disorders in children with multiple handicaps. *Devel Med and Child Neurol*, 31:398-406.
29. Kapp, S. and Cummings, D. (1992). Transtibial Amputation: Prosthetic Management. H. K. Bowker & J. W. Michael (Ed.). *Atlas of Limb Prosthetics: Surgical, Prosthetic, and Rehabilitation Principles*. Rosemont: American Academy of Orthopedic Surgeons.
30. Kızıltaş, M. (2012). Engellilerle 360' İletişim , Elma Yayınevi, Bursa ss; 23-26
31. Kozak, F.K. & Ospina, J.C. (2010). "Characteristics of Normal and Abnormal Postnatal Craniofacial Growth and Development." In Flint P, Harker L, Haughey B, et al (eds.), *Cummings Otolaryngology: Head & Neck Surgery,* 5th ed. Elsevier Mosby.
32. Krigger, K.W.(2006). Cerebral palsy: an overview. *Amer Fam Physician,*73(1):91–100.
33. Lee, P., DiPatri, A.J. (2008). Evaluation of suspected cerebrospinal fluid shunt complications in children. *Clin Ped Emer Med,* 9(2): 76–82. doi: 10.1016/j.cpem.2008.03.001.
34. Leger, RR, Meeropol, E. (1992). Children at risk: latex allergy and spina bifida. *J Pediatr Nurs*, 7(6): 371–376.
35. Livanelioğlu, A., Günel, M. K. (2009). *Serebral Palside Fizyoterapi* (1. Baskı) (s. 19-109). Ankara: Yeni Özbek Matbaası.
36. Malak, R., Kotwicka, M., Wasielewska, K.A., Mojs, E. and Samborski, W. (2013). Motor Skills, Cognitive Development and Balance Function of Children With Down Syndrome, *Annals of Agricultural and Environmental Medicine*, 20(4), 803-806.
37. Mauk, K. (2014). *Rehabilitasyon Hemşireliği Uygulamaya Güncel Yaklaşım*. (L Özdemir, H Sütçü Çiçek. Çeviri editörleri) 1. Basımdan çeviri, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık LTD.ŞTİ, Ankara ISBN 978-605-133-923-8

38. Miller, F (2005). *Cerebral Palsy*. New York: Springer-Verlag.
39. Morris, C. (2002). A review of the efficacy of lower-limb orthoses used for cerebral palsy. *Dev Med Child Neurol,* 44(3):205–211.
40. Morrison, E.H., George, V., Mosqueda, L. Primary Care for Adults With Physical Disabilities: Perceptions From Consumer and Provider Focus Groups. *Clinical Research and Methods*. 2008; Vol. 40, No. 9 (645-651).
41. Morton, R.E., Khan, M.A., Murray-Leslie, C.,Elliott S. (1995). Atlantoaxial instability in Down's syndrome: a five year follow up study. *Arch Dis Child*, 72(2): 115–119.
42. Özdemir, L., Çiçek, H.S.(2014) *Rehabilitasyon Hemşireliği*. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık LTD. ŞTİ. Ankara ISBN:978-605-133-923-8 ss:14-50
43. Özer, D.S. (2005). *Engelliler İçin Beden Eğitimi ve Spor*. Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, ss; 11-21, 69-75
44. Özyürek, M. (2011). *Türkiye'de Engelli Gerçeği.* MÜSİAD Cep Kitapları: 30 Ajansvısta Matbaacılık, İstanbul ISBN 978-605-4383-07-8
45. Perelman, D. (2007). Program aims to make technology more accessible.12 Nisan 2008 tarihinde http://www.nysforum.org/committees/itaccessibility/newsletters/april07-access-newsletter.aspx adresinden erişildi.
46. Rosenbaum, P., Paneth, N., Leviton, A., Goldstein, M., Bax, M., Damiano, D. and Jacobsson, B. (2007). A report: the definition and classification of cerebral palsy April 2006. *Developmental medicine and child neurology*, 109: 8-14.
47. Rosenbaum, P., Stewart, D. (2007). Perspectives on transitions: rethinking services for children and youth with developmental disabilities. *Arch Phys Med Rehabil*, 88(8):1080-1082.
48. Scott, SR. (2000). Down syndrome: analysis of airway size and a guide for appropriate intubation. *Laryngoscope*, 110(4): 585–592.
49. Shakespeare, T., Iezzoni, L.I. and Groce, N.E. (2009) Disability and the training of health professionals. *The Lancet* 374, 1815–1816.
50. Smith S.M.S., Isenring L., Rice V.S., Baker M.K., Thompson-Butel A.G., Mitchell G., Bisset M., Lenson Shane et al (2018). Partnerships in collaborative care: Paramedic Role. *Living with chronic illness and disabilitiy Principles for nursing practice.* (p31-33) 3. Edition Chang E., Johnsaon A.(Ed).
51. Şener, G. ve Erbahçeci, F. (2015). *Protezler*. Ankara: Pelikan Kitabevi
52. Şenol, S.(2006) *Çocuk ve gençlik ruh sağlığı*. Ankara: HYB Yayıncılık; 2006
53. Tecklin, J.S. (2008). *Pediatric Physical Therapy*. 4:231-279.
54. Tufan, İ., Arun, Ö.(2006). Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı- Devlet İstatistikEnstitüsü (DİE) (2002) Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri-İkincil Analizi TÜBİTAK, Proje No: SOBAG-104K077; 2006
55. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010*, Yayın No: 3636, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara: 2010. p. 2-17
56. Wenar C, Kerig P. *Developmental psychopathology*. 5th Ed. McGraw Hill; 2005
57. Woodhouse, C.R. (2005). Myelomeningocele in young adults. *British Journal Urology International,* 95(2), 223-230.
58. World Report on Disability (2011). WHO Library Cataloguing-in-Publication Data, ISBN 978 92 4 068521 5 (PDF);Chapter 2;25-28.
59. Yavuz, S., Yavuz, G. (2017). *Paramedikler İçin Hastane Öncesi Acil Tıp*. Nobel Tıp Kitapevi, Ankara ISBN 978-605-9215-29-6.
60. Yeargin-Allsopp**,** M., Van Naarden Braun, K., Doernsberg, N.S., Benedict, R.E., Kirby, R.S., Durkin, M.S. (2008). Prevalance of cerebral palsy in 8-year-old children in three areas of the United States in 2002: a multisite collaboration. *Pediatrics*, 121(3):547-554

17. Bölüm

ADLİ OLAYLARA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM

ÖĞR. GÖR. EMİNE SELDA GÜNDÜZ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Adli olayı tanımlar,
- Adli vakalarda olay yeri yönetimini bilir,
- Adli vakalarda paramediğin sorumluluklarını açıklar,
- Adli vakalarda sağlık profesyonellerinin hukuki sorumluluğunu açıklar.

"Her temas iz bırakır!"
Edmond Locard

Olay yeri, adli vakaların çözümünde en değerli bulguların elde edildiği, fail ile maktul arasındaki bağlantının fiziksel kanıtlarının bulunduğu dinamik bir alandı bu nedenle inceleme aşamasında atılacak adımlar önem taşımaktadır. Olay yerinde kimyasal, fiziksel ve biyolojik birçok bulgu elde edilebilmektedir. Laboratuar aşamasında çalışan personel ne kadar deneyimli ve kullanılacak cihazlar ne kadar ileri teknolojiye sahip olursa olsun alınacak sonucun doğruluğu olay yerinden gelecek bulgunun kalitesiyle sınırlıdır. Bir bulgunun hukuki süreçte geçerli bir delile dönüşebilmesi için hem olay yerinde hem de laboratuvar aşamasında izlenmesi gereken kurallar vardır. Bu kurallara uyulmadığında delil kaybı kaçınılmazdır.

Olay yerinde tespit edilen fiziksel, kimyasal ve biyolojik bulguların kayıt altına alınmasına kadar ki süreçte zamana karşı bir mücadele söz konusudur. Olay yerinin şartlarına göre sıcaklık, nem ve diğer dış etmenler biyolojik delillere hızla zarar verir ve bir süre sonra delillerin geri dönüşümsüz şekilde kaybına neden olabilir. Olay yerinde çalışan emniyet güçleri ve sağlık profesyonelleri olay yerinin özellikleri ve olay yerinde karşılaşılabilecek durumlar, deliller ve delillerin korunması gibi bilgilerin yanı sıra bu delillerin olay yerinden laboratuvara ulaştırılmasında izlenecek yollar hakkında eğitimler almalıdır.

Hastane öncesi acil sağlık profesyonelleri, çoğunlukla adli olguyla ilk karşılaşan, ilk iletişim kuran, muayene, tedavi ve nakil sırasında mağdur veya şüphelinin eşyalarına ilk temas eden kişi olabilmektedirler. Hastane öncesi süreçte ilk ve acil bakım girişimlerini profesyonel düzeyde uygulayan paramediklerin, adli olguyu tanımlayarak acil sağlık bakımını gerçekleştirme, tedavi ve bakım sırasında karşılaşılan travma bulgularını nakil formunda belirtme sorumluluğu bulunmaktadır. Bununla birlikte, müdahale sırasında olay yerini, acil yardım ekibi ve hasta güvenliğini sağlama, delilleri koruma, toplama ve hasta ile birlikte ilgili merkeze taşıma, adli vaka sürecini Komuta Kontrol Merkezi (KKM) ve güvenlik güçlerine bildirmesi gerekmektedir.

Adli olaylara ilişkin sağlık profesyonellerinin bilgi düzeyinin incelendiği, acil servisler ve sağlık merkezlerinde çalışan 233 sağlık personelinin katıldığı bir araştırmada, adli kanıtlarla ilgili bilgi ve uygulama yetersizliği olduğu bulunmuştur. Bu durum, personelin tedavi ve bakım sırasında kanıtları gözden kaçırmasına, kaybetmesine veya farkında olmadan zarar vermesine neden olabilir.

Günümüzde şiddet olaylarının sıklığının artmasına paralel olarak hastane öncesinde ambulans ve acil yardım profesyonellerinin adli olay farkındalığı, adli olay yerini yönetme, adli vakaya tıbbi müdahale sırasında dikkat edilmesi gereken durumlar, delillerin saklanması-taşınması gibi birçok konuda bilgi sahibi olmasının önemi artmıştır. Bu bölümde ilgili konulara yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Açıkgöz, N., Hancı, İ. H., & Çakır, A. H. (2002). Olay yerinden DNA analizi için biyolojik örnek toplama ve örneklerin laboratuara gönderilme usulleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(2).
2. Akıncıoğlu, N.U., Hancı, H., Doğan, Y., Sevim Erol, A. (2018). Olay Yerindeki İnsan İskeletlerinin Sistematik Analizi, *MASROP E-Dergi*, 12.2, 92-100.
3. Arslan, G., Tural, K., Özyurt, Y., Süslü, H., & Kuzucuoğlu, T. (2007). İntoksikasyonlara güncel yaklaşım. *Kartal Eğitim Araştırma Hastanesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 18(2), 101-7
4. Bayrak F. & Altunbaş S.; Adli Olgudan Örnek ve Delil Nasıl Alınır? Nereye Gönderilir? Http://file.atuder.org.tr/_atuder.org/fileupload/kdyv5gmnqcjı.pdf, Erişim 10.08.2018
5. Cantürk, N., Cantürk, G., Karbeyaz, K., Özdeş, T., Dağalp, R., & Çelik, S. (2009). Ankara'da 2 3-2 6 Yılları Arasında Otopsisi Yapılan Suda Boğulma Olgularının Değerlendirilmesi. *Turkiye Klinikleri-Journal of Medical Sciences*, 29(5), 1198-1205.
6. Çalışkan, N., & Özden, D. (2012). The knowledge levels of health personnel in Turkey regarding forensic evidence. *Journal of Forensic Sciences*, 57(5), 1217-1221.
7. Çallak Kallem, F. (2015) Adli Otopsilerde Kesici Delici Alet Yaralanmaları. Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Aydın
8. Çolak, B. (2010). Toraks Travmasının Adli Yönü. Cilt:1(1) https://toraks.org.tr/uploadFiles/book/file/242201118235-111.pdf
9. Demirci, Ş., Erden, M., & Dinç, A. H. (2019). Trafik Kazaları Maluliyet Raporlarındaki Talepler ve Yanıtların Kılavuzlarla Standardize Edilmesi. *Turkiye Klinikleri Forensic Medicine-Special Topics*, *5*(1), 34-40.
10. Doğan, M., & Şenol, V. (2017) Hastane Öncesi Acil Sağlık Çalışanlarının Karşılaştığı Adli Olgulara Yaklaşım. *Hastane Öncesi Dergisi*, 2(2), 79-89.
11. Gülen, B. (2018) Suda Boğulma ve Çeken Akıntılarda Acil Yaklaşım. Bildiriler Kitabı, 43. https://www.jmo.org.tr/resimler/
12. ekler/be3080a8d5e8cd0_ek.pdf#page=53
13. http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/adlitip.pdf
14. http://www.adlitip.org/zehirlenmeler/
15. http://www.mevzuat.gov.tr/
16. https://www.resusitasyon.com/suda-bogulmalar/
17. İlçe, A., Yıldız, D., Baysal, G., Özdoğan, F., & Taş, F. (2010). Acil servislerde çalışan sağlık bakım personelinin adli olgularda delillerin korunması ve saklanmasına yönelik bilgi ve uygulamalarının incelenmesi. *journalagent.com*
18. Karadayı, B., Kolusayın, M.Ö., Kaya, A., Karadayı, Ş. (2013).Acil Tedavi Birimlerinde Adli Olgudan Biyolojik Materyal Alınması ve Gönderilmesi. *Marmara Medical Journal*; 26:111-7. DOI: 10.5472/MMJ.2013.02891.0
19. Karataş Arslan, Z., Erkan, I. (2016). Adli Vaka Yönetiminde Acil Servis Çalışanlarının Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Adli Bilimler Dergisi*, 15(2), 7-12
20. Koç, S. ve Biçer, Ü. (2011). Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye'deki Yapılanması ve Sorunları. *Birinci Basamakta Adli Tıp*, 2. baskı, p.1.
21. Pakdemirli, A. (2018) Hastane Öncesi Resüsitasyonda Ölüm Karari ve Etik. *Hastane Öncesi Dergisi*, *3*(2), 75-80.
22. Sharma, B. R. (2006). Clinical forensic medicine in the present day trauma-care system—An overview. *Injury*, 37(7), 595-601.
23. Şener, M. T., & Set, T. (2013). Mekanik Travmatik Yaraların Adli Raporlarda Tanımlanması: Tıbbi ve Hukuki Önemi. *Smyrna Tıp Dergisi, sy 56-59*
24. Yağan, Ö., Akan, B., Erdem, D., Albayrak, D., Bilal, B., & Göğüş, N.(2009). Bir yıllık dönemde acil servise başvuran akut zehirlenme olgularının retrospektif analizi. *SETB*; 43(2): 60-64
25. Zafer, H. (2013). Sağlık Mesleği Mensuplarının Suçu Bildirmemesi Suçu (TCK M. 280). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 71(1), 1327-1352.

PARAMEDİKLER İÇİN FİZİKSEL UYGUNLUK, BESLENME, SPOR VE EGZERSİZ

Ana Editörler

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ASLI TOK ÖZEN

Kitap Editörleri

DR. ÖĞR. ÜYESİ BARIŞ BAYDEMİR

DR. ÖĞR. ÜYESİ HÜSEYİN ÖZDEN YURDAKUL

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik
A'dan Z'ye Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-17-0

PARAMEDİKLER İÇİN FİZİKSEL UYGUNLUK, BESLENME, SPOR VE EGZERSİZ

Ana Editörler
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Aslı TOK ÖZEN

Kitap Editörleri
Dr. Öğr. Üyesi Barış BAYDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Özden YURDAKUL

Yazarlar
Prof. Dr. Uğur GÖNLÜGÜR
Doç. Dr. Özhan BAVLI
Dr. Öğr. Üyesi Bülent TURNA
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim TAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Kenan IŞILDAK
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut ALP
Dyt. Selin SARIBUDAK
Yasemin KARAÇAY

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Mart, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad.
Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr
www.hedefcs.com.tr

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. - Özen, S. Tok Özen, A., Baydemir, B.,Yurdakul, H., Ö., (Eds.), *Paramedikler İçin Fiziksel Uygunluk, Beslenme, Spor ve Egzersiz* içinde, (s. .....)-. Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN ***Dr. Aslı TOK ÖZEN***

PARAMEDİKLER İÇİN FİZİKSEL UYGUNLUK, BESLENME, SPOR VE EGZERSİZ KİTABI

ÖNSÖZ

"Paramedikler için Fiziksel Uygunluk, Beslenme, Spor ve Egzersiz" adlı bu kitapta önemli ve güncel konular yer almaktadır. Farklı konu başlıkları ile rehberlik eden bu kitap alanında uzman kişiler tarafından yazılmıştır.

Bu eserin birinci bölümünde Psikolog Yasemin Karaçay "Ruh ve Beden Sağlığı" adlı bölümünde sağlıklı bir yaşam için, kendimizden, kendi bedenimizden memnun olmak, kendimizi harika hissetmek, hayat boyu kalıcı fit ve sağlıklı bir beden ve zihne sahip olmanın önemine vurgu yapmıştır.

İkinci bölümde Diyetisyen Selin Sarıbudak "Beslenme ve Kilo Kontrolü" adlı bölümünde beslenmenin önemi, sağlıksız beslenmeye bağlı oluşan obezite, sağlıklı beslenme ilkeleri ve sağlıklı kilo kontrolünün sağlanmasına yönelik konuları ele almıştır.

Üçüncü bölümde Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Taş "Zararlı Alışkanlıklar ve Korunma Yolları" adlı bölümde zararlı alışkanlıklara ve bağımlılıklarla ilgili risk faktörleri, önleme ve korunma yöntemleri ile gençlerde sık görülebilen başlıca bağımlılıkları irdelemiştir.

Dördüncü bölümde Prof. Dr. Uğur Gönlüğür "Uyku Düzeni" adlı bölümde uyku evreleri, uykunun fizyolojik etkileri, uyku düzenini etkileyen faktörler gibi konuları ele almıştır.

Beşinci bölümde Doç. Dr. Özhan Bavlı "Spor Sakatlıklarından Korunma Prensipleri" adlı bölümde sakatlık türleri, sakatlık sebepleri ve korunma yollarını ele almıştır.

Altıncı bölümde yine Doç. Dr. Özhan Bavlı "Sporda Ergojenik Yardımcılar ve Doping" adlı bölümde sporcuların performans arttırmak için kullandıkları yapay yöntemler hakkında bilgi vermiştir.

Yedinci bölümde Dr. Öğr. Üyesi Barış Baydemir "Temel Biomotor Özellikler" adlı bölümde temel motorik özelliklerin yapısı ve çeşitlerini irdelemiştir.

Sekizinci bölümde Dr. Öğr. Üyesi Bülent Turna "Antrenman Yöntemleri" adlı bölümde antrenmanın tüm boyutlarını ele almıştır.

Dokuzuncu bölümde Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Alp "Vücut Geliştirme ve Performans" adlı bölümde vücut geliştirme ve fitness sporunun fiziksel aktivite açısından önemi ve performans ile ilişkisini irdelemiştir.

Onuncu bölümde Dr. Öğr. Üyesi Barış Baydemir "Performans Ölçüm Yöntemleri" adlı bölümde performans ölçüm yöntemleri ve çeşitlerini ele almıştır.

Onbirinci bölümde Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Alp "Yüzme Teknikleri" adlı bölümde dünya ve Türkiye'de yüzme ve stiller hakkında konuları irdelemiştir.

Onikinci bölümde Dr. Öğr. Üyesi Kenan IŞILDAK "Suda Can Kurtarma Teknikleri" adlı bölümde boğulma vakaları, boğulma esnasında kurtarma teknikleri gibi konuları ele almıştır.

Bu esere katkısı olan yazarlarımıza, Salih Özen ve Aslı Tok Özen'e, Hedef CS yayınevine ve aileme bu esere verdikleri samimi desteklerinden dolayı içtenlikle teşekkür ediyorum.

Kitap Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Barış BAYDEMİR ***Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Özden YURDAKUL***

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
PARAMEDİKLER İÇİN RUH VE BEDEN SAĞLIĞI
Yasemin KARAÇAY

1.1. SAĞLIK VE SAĞLIKLI YAŞAM 12
1.1.1. Birincil ve İkincil Gıdalar 12
1.1.2. Birincil ve İkincil Gıdalarımızın Dengede Olması 12
1.1.3. Sağlıklı Yaşam Tablosu 13
1.2. SAĞLIKLI YAŞAMA ULAŞMADA BÜTÜNSEL YAKLAŞIM VE ESENLİK 13
1.2.1. Enerjik ve Neşe İçinde Fiziksel Beden 14
1.2.2. Dingin ve Berrak Bir Zihin 14
1.2.3. Sevgi, Şefkat Dolu Bir Kalp 14
1.2.4. Duygusal Esneklik 15
1.2.5. Varolmanın Farkındalığı ve Mutluluk 15
1.2.6. Entellektüel Mutluluk 15
1.3. PARAMEDİKLER İÇİN ESENLİK HALİ 15
1.3.1. Fiziksel İyilik Hali 16
1.3.2. Zihinsel ve Duygusal İyilik Hali 18
ÖZET 18
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 19
KAYNAKÇA 20

BÖLÜM 2
BESLENME VE KİLO KONTROLÜ
Dyt. Selin SARIBUDAK

2.1. BESLENME VE SAĞLIK 22
2.1.1. Beslenmenin Tanımı ve Önemi 22
2.1.2. Obezite 22
2.2. SAĞLIKLI BESLENME İLKELERİ 25
2.2.1. Besin Ögeleri 25
2.2.2. Besin Grupları 32
2.3. SAĞLIKLI BESLENMEDE TÜKETİMİNE DİKKAT EDİLMESİ GEREKENLER 37
2.3.1. Şeker ve Şekerli Ürünler Tüketimi 37
2.3.2. Doymuş Yağ ve Trans Yağ Tüketimi 38
2.3.3. Tuz Tüketimi 38
2.4. SAĞLIKLI KİLO KONTROLÜNÜN SAĞLANMASI VE KORUNMASI 39
2.4.1. Sağlıklı Besin Seçimi 39
2.4.2. Enerji Dengesi 40
2.4.3. Öğün Düzeni ve Sıklığı 41
2.4.4. Sıvı Gereksinimi 41
2.4.5. Fiziksel Aktivite 42

ÖZET 43
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 44
KAYNAKÇA 46

BÖLÜM 3
ZARARLI ALIŞKANLIKLAR VE KORUNMA YOLLARI
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim TAŞ

3.1. ZARARLI ALIŞKANLIKLARDA RİSKLİ GRUPLAR 48
3.2. ZARARLI ALIŞKANLIKLARI ÖNLEME VE KORUNMA YOLLARI 48
3.3. TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI 50
3.3.1. İnternet Bağımlılığı 50
3.3.2. Dijital Oyun Bağımlılığı 51
3.3.3. Akıllı Telefon Bağımlılığı 51
3.4. SİGARA BAĞIMLILIĞI 52
3.5. MADDE BAĞIMLILIĞI 52
3.6. BAĞIMLILIKLARDA YAKLAŞIM 53
ÖZET 54
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 55
KAYNAKÇA 56

BÖLÜM 4
UYKU DÜZENİ
Prof. Dr. Uğur GÖNLÜGÜR

4.1.UYKU DÜZENİ 58
4.1.1.Sirkadyen Ritim Uyku Bozuklukları 58
4.1.2.Uykunun Zamanlamasını Ayarlayan İç Saat 59
4.1.3.Uykunun Evrimsel Öyküsü 59
4.2.UYKU EVRELERİ 60
4.2.1. NREM Uykusunun Fizyolojik Etkileri 60
4.2.2 REM Uykusunun Fizyolojik Etkileri 60
4.2.3 Uykunun Ruhsal Etkileri 61
4.2.4 Uyku Süresi 61
4.2.5 Diyetin Uykuya Etkisi 61
ÖZET 61
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 62
KAYNAKÇA 63

BÖLÜM 5
SPOR SAKATLIKLARINDAN KORUNMA PRENSİPLERİ
Doç. Dr. Özhan BAVLI

5.1. SPOR SAKATLIKLARI 66
5.1.1. Sakatlık Sınıflamaları 66
5.1.2. Sporda Sık Rastlanan Sakatlıklar 67

5.2. SPOR SAKATLIKLARINDAN KORUNMA ÖNERİLERİ 69
ÖZET 70
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 71
KAYNAKÇA 72

BÖLÜM 6
SPORDA ERGOJENİK YARDIMCILAR VE DOPİNG
Doç. Dr. Özhan BAVLI

6.1. ERGOJENİK YARDIMCI VE DOPİNG TANIMI 74
6.2. ERGOJENİK YARDIM TÜRLERİ 74
6.3. BESLENME ERGOJENİK YARDIM TÜRLERİ 75
6.4. DOPİNG TÜRLERİ 76
ÖZET 78
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 79
KAYNAKÇA 80

BÖLÜM 7
TEMEL BİOMOTOR ÖZELLİKLER
Dr. Öğr. Üyesi Barış BAYDEMİR

7.1. TEMEL BİOMOTOR ÖZELLİKLERİN TANIMI 82
7.2. KUVVET 82
7.2.1. Kuvveti Etkileyen Faktörler 83
7.2.2. Kuvvetin Sınıflandırılması 83
7.3. DAYANIKLILIK 84
7.3.1. Aerobik Dayanıklılık 84
7.3.2. Anaerobik Dayanıklılık 85
7.4. SÜRAT 86
7.4.1. Süratin Evreleri 87
7.5. KOORDİNASYON 87
7.5.1. El-Göz-Ayak Koordinasyonu 88
7.6. ESNEKLİK 88
7.6.1. Esnekliğin Sınıflandırılması 89
7.6.2. Cinsiyet ve Yaşın Esnekliğe Etkileri 89
ÖZET 90
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 91
KAYNAKÇA 92

BÖLÜM 8
ANTRENMAN YÖNTEMLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Bülent TURNA

8.1. KUVVET ANTRENMANI YÖNTEMLERİ 96
8.1.1. Vücut Ağırlığı Yöntemi 96
8.1.2. Esnek Bant Yöntemi 96

8.1.3. Küçük Ağırlıklar Yöntemi 96
8.1.4. Serbest Ağırlıklar Yöntemi 97
8.1.5. Ağırlık Makinaları Yöntemi 97
8.1.6. Hidrolik Direnç Makinaları YönteMİ 98
8.2. KUVVET ANTRENMAN METOTLARI 97
8.2.1. Piramit Metodu 97
8.2.2. Dairesel Çalışma Metodu (Circuit-Çevrimsel) 98
8.2.3. İstasyon Çalışma Metodu 98
8.3. DAYANIKLILIK ANTRENMANI YÖNTEMLERİ 98
8.3.1. Uzun Süreli Düşük-Orta Şiddetli Koşu Yöntemi (Sürekli Koşular Metodu) 98
8.3.2. Aerobik İnterval 98
8.3.3. Anaerobik İnterval 99
8.3.4. Fartlek Yöntemi 99
8.3.5. Tekrar Yöntemi 99
8.3.6. Müsabaka Yöntemi 99
8.4. SÜRAT ANTRENMANI YÖNTEMLERİ 99
8.4.1. Sürate Etki Eden Etmenler 100
8.5. KOORDİNASYON ANTRENMANI YÖNTEMLERİ 101
8.5.1. Koordinasyona Etki Eden Etmenler 102
8.6. ESNEKLİK ANTRENMAN YÖNTEMLERİ 102
8.6.1. Statik Germe Egzersizleri 102
8.6.2. Dinamik Germe Egzersizleri 102
8.6.3. Esnekliği Etkileyen Etmenler 102
ÖZET 104
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 105
KAYNAKÇA 106

BÖLÜM 9
VÜCUT GELİŞTİRME VE PERFORMANS
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut ALP

9.1. FİZİKSEL KAPASİTE 110
9.1.1. Vücut Kompozisyonu 110
9.1.2. Kas Geliştirme Anatomisi 111
9.1.3. Kuvvet Antrenmanı Anatomisi 112
9.2. PERFORMANS 112
9.2.1. Performans Nedir? 112
9.2.2. Sporda Performans Gelişimi 114
ÖZET 115
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 116
KAYNAKÇA 118

BÖLÜM 10
PERFORMANS ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Barış BAYDEMİR

10.1. ANTROPOMETRİK ÖLÇÜMLER 120
10.1.1. Boy Uzunluğu ve Vücut Ağırlığı Ölçümü 120
10.1.2. Beden Kütle İndeksi 120
10.2. ÇEVRESEL ÖLÇÜMLER 120
10.3. DENGE TESTLERİ 121
10.3.1. Star Excursion Balance Test 121
10.4. SÜRAT TESTLERİ 122
10.4.1. 30 m Sürat Testi 122
10.4.2. Power Maintenance Test 122
10.5. ÇEVİKLİK TESTLERİ 123
10.5.1. Pro Agility Test 123
10.5.2. T–Agility Test 124
10.5.3. Illinois Çeviklik Testi 125
10.5.4. 505 Çeviklik Testi 125
10.6. KUVVET VE GÜÇ TESTLERİ 126
10.6.1. 1 Maksimum Tekrar Testi 126
10.6.2. Durarak Uzun Atlama Testi 127
10.6.3. Dikey Sıçrama Testi 128
10.7. DAYANIKLILIK TESTLERİ 128
10.7.1. Cooper Testi 128
10.7.2. Yo-Yo Intermittent Recovery 129
ÖZET 130
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 131
KAYNAKÇA 132

BÖLÜM 11
YÜZME TEKNİKLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut ALP

11.1. YÜZME SPORUNUN TANIMI 134
11.2. YÜZME SPORUNUN DÜNYA VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ 134
11.3. YÜZME SPORUNUN YARARLARI 135
11.3.1. Kas, İskelet ve Büyüme Sistemi Üzerine Yararları 135
11.3.2. Sinir Sistemi Üzerine Yararları 135
11.4. YÜZME TEKNİKLERİ 136
11.4.1. Serbest Stil Yüzme Tekniği 136
11.4.2. Sırtüstü Stil Yüzme Tekniği 137
11.4.3. Kurbağalama Stil Yüzme Tekniği 138
11.4.4. Kelebek Stil Yüzme Tekniği 139
ÖZET 140

KAYNAKÇA 141
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 142

BÖLÜM 12
SUDA CAN KURTARMA TEKNİKLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Kenan IŞILDAK

12.1.BOĞULMAKTA OLAN KİŞİYİ SUDAN KURTARMA TEKNİKLERİ 144
12.1.1. Standart Taşıma 144
12.1.2. Denizci Bağı Vurarak Taşıma 145
12.1.3. Kafadan Tutarak Taşıma 145
12.1.4. Koltuk Atından Tutarak Taşıma 146
12.1.5. Can Yeleğinden ya da Giysiden Tutarak Taşıma 146
12.2. BOĞULMAKTA OLAN KİŞİYİ KURTARMA 146
12.2.1. Kurtarma Sırasında Sarılmadan Nasıl Kurtulabilirim? 147
12.3. BOĞULMAKTA OLAN KİŞİNİN SARILMASI DURUMUNDAKİ KURTULMA TEKNİKLERİ 147
12.3.1. Boğulmakta Olan Kişinin Kurtaran Kişinin Boğazını Arkadan Tutması Durumu 148
12.3.2. Boğulmakta Olan Kişinin Kurtaran Kişinin Boğazını Önden Tutması Durumu 150
ÖZET 152
KAYNAKÇA **152**
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 153

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 154

1. Bölüm

PARAMEDİKLER İÇİN RUH VE BEDEN SAĞLIĞI

YASEMİN KARAÇAY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Sağlığa bütünsel bakış açısı ile bakmayı öğrenir.
- Bu bakış açısı ile sağlığını iyileştirebileceğini kavrar.
- Kazanacağı farkındalık ile sağlıklı yaşam yolculuğuna nasıl adım atacağını öğrenir.

"Kendini yönet, dünyayı yönetecek gücü bulabilirsin."

Sağlıklı bir yaşam için, kendimizden ve kendi bedenimizden memnun olmak, kendimizi harika hissetmek, hayat boyu kalıcı fit ve sağlıklı bir beden ve zihne sahip olmak çok önemlidir. Beslenme ve yaşam tarzlarımıza dair adım adım gerçekleştirebileceğimiz değişikliklerle hedeflerimize kalıcı bir şekilde ulaşabilir, bu süreci eğlenceli ve yaşamımıza kolaylıkla adapte edebileceğimiz şekilde yaşayabiliriz. Bu sağlıklı yaşam yolculuğu, yaşamımızda bazı değişiklikler ya da iyileştirmeler yapmayı, konfor alanımızın ötesini deneyimlemeye hazır olmayı gerektirir. Bu bölümde tüm bu süreçleri içeren, paramedikler için beden ve ruh sağlığı anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Bledsoe, B.E., Porter, R.S., Richard A. C. (2000). Paramedic Care, Principles & Practice, Introduction to Advanced Prehospital Care. New Jersey: Prentice, Upper Saddle River.
2. Bledsoe, B.E., Porter, R.S., Richard A. C. (2007). Essentials of Paramedic Care, Second Edition. New Jersey: Prentice, Upper Saddle River.
3. Chopra, D. (2013). What Are You Hungry For?. New York: Harmony Books.
4. Damcı, T. (2016). Bir Yol Var, Mindfulness ile Yaşam Biçimini Değiştirmek. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık Tic. A. Ş.
5. Germer, C.K. (2019). Öz Şefkatli Farkındalık, Tahrip Edici Duygularla Başa Çıkabilmek, 4. Baskı. İstanbul: Diyojen Yayıncılık.
6. Rosenthal, J. (2014). Integrative Nutrition. New York: Integrative Nutrition Publishing.
7. Williams, M., Teasdale, J., Segal, Z., ve Kabat-Zinn, J. (2015). İyi Hissetme Sanatı, Kronik Mutsuzlukla Baş Etme Rehberi. İstanbul: Diyojen Yayıncılık.

2. Bölüm

BESLENME VE KİLO KONTROLÜ

DYT. SELİN SARIBUDAK

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Beslenmenin tanımını yapar.
- Besinlerin ve besin ögelerinin vücutta kullanım alanlarını ve sağlığa etkilerini öğrenir.
- Sağlıklı kilonun sağlanması ve korunması için gerekli ömür boyu sürdürülecek sağlıklı yaşam ve beslenme davranışlarını öğrenir.

"Sağlıklı beslenme, sağlıklı bedenin anahtarıdır."

Dünyada ve ülkemizde kronik hastalıkların (obezite, diyabet, hipertansiyon, kalp-damar hastalıkları, kanser vb.) görülme sıklığı her geçen yıl artmaktadır. Kronik hastalıklar bireylerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemekte ve yaşam süresini kısaltmaktadır. Bireylerde kronik hastalıkların önlenmesi ve kontrolünün sağlanması için sağlıklı yaşam tarzının benimsetilmesi ve ömür boyu sürdürülecek sağlıklı yaşam davranışlarının kazandırılması büyük önem taşımaktadır.

Sağlıklı yaşamın en temel koşullarından biri sağlıklı beslenmedir. Beslenme, anne karnında başlamakta ve yaşamın sonuna kadar devam etmektedir. Yetersiz ve/veya aşırı besin tüketimi, sağlıksız besin seçimi ve düzensiz beslenme tarzı tüm yaş grubu bireylerde beslenmeye bağlı tip 2 diyabet, hipertansiyon, obezite, kalp-damar hastalıkları vb. kronik hastalıkların oluşumuna neden olmaktadır. Çocukluk döneminden itibaren sağlıklı beslenme davranışlarının kazandırılması ve sağlıklı vücut ağırlığının kontrolü bireylerde sağlıklı bir yaşam sürdürülmesine ve yaşam kalitesinin arttırılmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Bu bölümde sağlıklı yaşamın temelini oluşturan sağlıklı beslenme ilkeleri ve vücut ağırlığı kontrolünün sağlanmasında dikkat edilecek hususlar anlatılmaktadır. Bu bölümde beslenmenin önemi, sağlıksız beslenmeye bağlı oluşan obezite, sağlıklı beslenme ilkeleri ve sağlıklı kilo kontrolünün sağlanmasına yönelik dikkat edilmesi gerekenler hakkında bilgi sahibi olunması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. http://www.who.int/topics/obesity/en/ Erişim:08.08.2018
2. http://www.who.int/gho/ncd/risk_factors/overweight_obesity/obesity_adults/en/ Erişim:08.08.2018
3. http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet Erişim:30.08.2018
4. Alphan, E. (Ed.) (2013) *Hastalıklarda Beslenme Tedavisi*. Ankara: Hatiboğlu Basım Yayım San. Tic. Ltd. Şti.
5. Baysal, A. (2009) Beslennme. Ankara: Hatiboğlu Basım Yayım San. Tic. Ltd. Şti.
6. Baysal, A., Aksoy, M., Besler, H.T., Bozkurt, N., Keçecioğlu, S., Mercanlıgil, S. M., Merdol, T., Pekcan, G., Yıldız, E. (2011) *Diyet El Kitabı.* Ankara: Hatiboğlu Basım Yayım San. Tic. Ltd. Şti.
7. Çiftçi, H. (2009), *Obezitede* Tıbbi Beslenme Tedavisinde Öğün Sayısının Ağırlık Kaybı, Vücut Kompozisyonu ve Bazı Biyokimyasal Bulgulara Etkisi Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
8. Diet, nutrition and the prevention of chronic diseases: report of a Joint WHO/FAO Expert Consultation. WHO Technical Report Series, No. 916. Geneva: World Health Organization; 2003.
9. Fats and fatty acids in human nutrition: report of an expert consultation. FAO Food and Nutrition Paper 91. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations; 2010.
10. Memiş, E., Şanlıer, N. (2009), *Glisemik İndeks ve Sağlık İlişkisi*, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi (24), 17-27, Erişim: 12.09.2018 https://www.researchgate.net/publication/235968197_Glisemik_indeks_ve_saglik_iliskisi
11. Miller, G.D., Dirienzo, D.D., Reusser, M.E., McCarron, D. (2000) *Benefits of Dairy Product Consumption on Blood Pressure in Humans: A Summary of the Biomedical Literature. Journal of the American Collage of Nutrition*, 19 (2): 147-164. doi:10.1080/07315724.2000.10718085
12. Mozaffarian D, Fahimi S, Singh GM, Micha R, Khatibzadeh S, Engell RE (2014), *Global sodium consumption and death from cardiovascular causes*. N Engl J Med., 371(7):624-634 doi:10.1056/NEJMoa1304127
13. Yücel B. (2015), *Sağlık Çalışanlarının Beslenme Alışkanlıkları ve Beslenme Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi Yüksek Lisans Tezi*, Başkent Üniversitesi, Ankara
14. T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Obezite Diyabet ve Metabolik Hastalıklar Birimi, *Kan Şekerini Etkileyen Besinler Kitapçığı*, Yayın No:727, Ankara 2012
15. T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Obezite Diyabet ve Metabolik Hastalıklar Birimi, *Beslenmede Sütün* Önemi,Yayın No:727, Ankara 2012
16. T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Obezite Diyabet ve Metabolik Hastalıklar Birimi, *Diyet Posası ve Beslenme*, Yayın No:727, Ankara 2012
17. Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2010, Beslenme Durumu ve Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi Sonuç Raporu, Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Erişim: 12.09.2018, http://beslenme.gov.tr/content/files/yayinlar/kitaplar/diger_kitaplar/TBSA_Beslenme_Yayini.pdf,
18. Türkiye Beslenme Rehberi TÜBER 2015, T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No:1031, Ankara 2016
19. World Health Organization (WHO). (2012). Sodium intake for adults and children, Erişim: 25.08.2018, http://www.who.int/
20. T.C. Sağlık Bakanlığı, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi,2004

3. Bölüm

ZARARLI ALIŞKANLIKLAR VE KORUNMA YOLLARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ HALİL İBRAHİM TAŞ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Zararlı alışkanlıklar ve bağımlılıkların tanımını yapar,
- Başlıca bağımlılıkların neler olduğunu ve başlıca belirtilerini bilir,
- Zararlı alışkanlıkları önlemede ve tedavi etme konusundaki temel basamaklar konusunda fikir sahibi olur.

"Kötü alışkanlıklar çözüm değil derdin kendisidir."

Zararlı alışkanlıklar bireyin beden ve ruh sağlığını kısa veya uzun vadede etkileyebilen yineleyici olumsuz davranışlardır. Zararlı alışkanlıkların içinde akıllı telefon bağımlılığı gibi basit görünen ve zaman kaybına neden olan alışkanlıkların yanında madde, alkol ve sigara bağımlılığı gibi hem zaman hem de sağlık ile ilgili kayıpların yaşandığı durumlar sayılabilir. Tüm bu alışkanlıkların ortak noktası ise kişinin kendisini anlık olarak iyi hissettiğini düşünmesidir. Zararlı alışkanlıklar toplumumun geleceğine koyulmuş bir dinamit gibidir. Zararlı alışkanlıkların önlenmesine yönelik hamlelerde özellikle çocuk ve gençlerin hedef alınması bunun en önemli kanıtıdır. Kuşkusuz zararlı alışkanlıklar neticesinde kişi kendisini uzun vadede ruhsal, bedensel ve işlevsel olarak çok kötü hissedecektir. Kişi zararlı alışkanlıkların girdabına girdiğinde zaman içinde ruhsal ve bedensel bozuklukların çıkma ihtimali artacaktır.

Bu bölümün sonunda öğrenciler zararlı alışkanlıkların tanımı, zararlı alışkanlıklara ve bağımlılıklarla ilgili risk faktörleri, önleme ve korunma yöntemleri ile gençlerde sık görülebilen başlıca bağımlılıklar hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Coles, A.S., Kozak, K., George, T.P. (2018). A review of brain stimulation methods to treat substance use disorders. Am J Addict. 27(2):71-91. doi: 10.1111/ajad.12674. Epub 2018 Feb 19.
2. Grant, J.E., Schreiber, L.R., Odlaug, B.L. (2013). Phenomenology and treatment of behavioural addictions. Can J Psychiatry. 58(5):252-9.
3. Kuss, D.J., Harkin, L., Kanjo, E., Billieux, J. (2018). Problematic smartphone use: Investigating contemporary experiences using a convergent design. International Journal Of Environmental Research and Public Health. 15(1):142. doi: 10.3390/ijerph15010142.
4. Mc Kim, M.W. (2000). Drugs and Behavior. An Introduction to Behavioral Pharmacology. Forth Edition,Prentice-Hall, Inc., New Jersey.
5. Palpacuer, C., Duprez, R., Huneau, A., Locher, C., Boussageon, R., Laviolle, B., Naudet, F. (2018). Pharmacologically controlled drinking in the treatment of alcohol dependence or alcohol use disorders: a systematic review with direct and network meta-analyses on nalmefene, naltrexone, acamprosate, baclofen and topiramate. Addiction. 113(2):220-237. doi: 10.1111/add.13974. Epub 2017 Sep 20.
6. The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (*DSM*-5) is the 2013 update to the American Psychiatric Association's (APA).
7. Uzbay, İ.T., Yüksel, N. (2003). Madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı. Psikofarmakoloji. N. Yüksel (Ed.), Yenilenmiş 2. Baskı, s. 485-520, Çizgi Tıp Kitabevi, Ankara.
8. We are social, Digital in 2017: Global Overview. https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018 Erişim tarihi 12.12.2018

4. Bölüm

UYKU DÜZENİ

PROF. DR. UĞUR GÖNLÜGÜR

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Uykudaki fizyolojik değişiklikleri ve uykunun evrelerinin neler olduğunu öğrenir,
- Uyku düzenini ayarlayan mekanizmalar konusunda fikir sahibi olur.

"Düzenli ve yeterli uyku, gün sonunda bir yeniden yapılanma süreci olarak, kişiye huzur, kendine güven ve enerji kazandırır."

Uyku; geçici bilinç kaybı, organik faaliyetlerin özellikle sinir duyusunun ve istemli kas hareketlerinin azalmasıyla ortaya çıkan normal, geçici, periyodik ve psikofizyolojik bir durumdur. Uyku düzeninin tanımı kimilerine göre toplumsal yönden doğru kabul edilen yatma ve uykudan kalkma zamanlarına uyum olarak kabul edilmektedir. Bir kısım araştırmacı ise uyku düzeni deyince farklı uyku evrelerinin birbirlerini düzensiz zaman aralıklarıyla tekrar etmesini anlamaktadır.

Bu bölümde uyku düzeninin tanımı, uyku evreleri, uykunun fizyolojik etkileri, uyku düzenini etkileyen faktörler, uyku düzeni bozuklukları anlatılacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akıncı, E., Orhan, F.Ö. (2016). Sirkadiyen ritim uyku bozuklukları. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 8 (2): 178-89.
2. Demirsoy, A. (1995). Kalıtım ve Evrim. Meteksan Anonim Şirketi, Yedinci Baskı, Ankara, 1-902.
3. Falkmarken, N.D. (2015). Uyku Fizyolojisi. In: İtil O, Köktürk O, Ardıç S, Çuhadaroğlu Ç, Fırat H. Uykuda Solunum Bozuklukları. Türk Toraks Derneği Kitapları Ekim 2015.
4. Karacan, İ., Özmen, E. (1990). Uyku: Etkileyen ilaçlar, nörokimyasal temel uyku bozukluklarının sınıflandırılması. Klinik Psikofarmakoloji Bülteni 1990; 1: 18-25.
5. Karadağ, M.G., Aksoy, M. (2009). Uyku regülasyonu ve beslenme. Göztepe Tıp Dergisi. 24 (1): 9-15.
6. Kaynak, H. (1998). Uyku: Uyuyamamak mı uyanamamak mı? AD Kitapçılık, 1.Baskı, şubat 1998, sayfa: 1-198.
7. Hızlı, F.G, Ağargün, M.Y. (2009). Gecikmiş uyku fazı tipi uyku bozukluğu ve kronoterapi. Türk Psikiyatri Dergisi. 20(2): 183-7.
8. Martin, C. (2007). Sleep is the best medicine. BMJ. 335(7631): 1216.
9. Öztürk, L. (2007). Yanıtını arayan eski bir soru: Niçin uyuruz? İstanbul Medical Journal 70: 114-21.
10. Schmid, S.M., Hallschmid, M., Jauch-Chara, K., Wilms, B., Benedict, C., Lehnert, H., Born, J., Schultes, B. (2009). Short-term sleep loss decreases physical activity under free-living conditions but does not increase food intake under time-deprived laboratory conditions in healthy men. Am J Clin Nutr. 90:1476-82.
11. Yavuz, N. (2016). Vardiyalı çalışma ve uyku. J Turk Sleep Med. 3: 5-5.

5. Bölüm

SPOR SAKATLIKLARINDAN KORUNMA PRENSİPLERİ

Doç. Dr. Özhan BAVLI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Spor yaralanma türlerini öğrenir.
- Spor yaralanma sebeplerini yorumlar.
- Spor yaralanmalarına karşı korunma önerilerini tartışabilir.

"Sakatlıktan korunma başarılı bir yıpranma-onarma sürecidir."

Spor olayları dünya çapında ilgi uyandıran etkinlikler içermektedir. Hem boş zaman etkinliği hem de bir meslek olarak yapılabilen bu etkinlik yine dünya çapında hemen hemen her yaştan katılımcı ve takipçi bulabilmektedir. Çok farklı formlarda uygulanan bu etkinlikler kendine özgü hareket modellerini içermektedir. Bu nedenle bir spor etkinliğini içerdiği bu hareket modelleri zor veya kolay olarak tanımlanmasına olanak sağlar. Eğlenme (oyun olarak yapıldığında) veya kazanma (meslek olarak yapıldığında) amaçlı yapılsa bile katılımcıların yaralandığı görülebilmektedir. Peki spor yaralanmalarına ne sebep olur? Bu yaralanmalardan korunmak için ne yapmak gerekir?

Bu bölümde sportif aktivite sırasında oluşan yaralanmaların sebepleri ve bunlara karşı korunma önerileri anlatılmaktadır. Bu bölümünün sonunda öğrenciler, sakatlık türleri, sakatlık sebepleri ve sakatlıklardan korunma önerileri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Bavlı Ö., Kozanoğlu E., (2007). Sporda Ani Ölüm F.Ü. Sağ. Bil. Derg.: 21 (3): 149 - 152
2. Burç H, Başa Ö., Spor Yaralanmaları / Sık Görülen Diğer Spor Yaralanmaları / Diz Yaralanmaları. Derman Tıbbi Yayıncılık.2015
3. Dupuis, J.M., Tabib, A., Reix, P., Dupuis, L., Daudet, G.,Jocteur-Monrozier, D., Malicier, D., Bellon, G.,(2005) "Suddenunexpected death of cardiac origin in the 6 to 18 yearspopulation.pathological data. Role of the sport? How canwe prevent It?", Archives de Pédiatrie;12: 1204–1208
4. Ergen E. ve ark. Sporcu Sağlığı ve Spor Yaralanmaları. Nobel Yayınevi. İstanbul 2003
5. Grıffıth W. Spor Sakatlıkları rehberi. Erdoğan Ş, Sarı Z. Birol Yayınevi, 2003
6. Jouven,X., Zureik, M., Desnos, M., Guerot, C.,Ducimetiere, P., (2001)."Resting heart rate as a predictive riskfactor for sudden death in middle-aged men", ElsevierScience B.V., Cardiovascular Research,;50: 373–378
7. Kanbir O, Sporda Sağlık Bilinci ve İlkyardım, Etkin Kitapevi, Bursa 2001
8. Klimecki Z, Bellenir E. Sports Injuries Information For Teens. Omnigraphics, Inc.2012Özdemir M, Spor Yaralanmalarında Korunma ve Rehabilitasyon İlkeleri, Çizgi Kitapevi, Konya 2004
9. Peterson L, Renström.P., Sports InjurıesTheir Prevention And Treatment. Martin Dunitz Ltd 2001Şentürk D. Spor ve Tıp. Nobel Yayınevi. İstanbul 2014
10. Rolf C., The Sports Injurıes Handbook Diagnosis And Management. A & C Black Publishers Ltd. London 2007
11. Reisdorff, E.J., Prodinger, R.J., (1998). "Sudden cardiac death",Emergency Medicine Clinics of North America;16; 2: 281

6. Bölüm

SPORDA ERGOJENİK YARDIMCILAR VE DOPİNG

Doç. Dr. Özhan BAVLI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Ergojenik yardımcı türlerini öğrenir.
- Bu yardımcıların ne işe yaradığını kavrar.
- Bunları kullanan sporculara oluşabilecek yan etkileri tartışabilir.

"Doping kullanmak dublör kullanarak spor yapmaktır."

Spor dünya çapında katılımcı ve takipçi bulabilen önemli bir finans sektörü haline gelmiş durumdadır. Bir uluslararası spor organizasyonunun düzenlenmesi neticesinde, organizasyonu düzenleyen ülke, bunları yayınlayan medya kuruluşları, organizasyona katılan takımlar ve spor ürünleri pazarlayan kuruluşlar önemli faydalar kazanmaktadır. Durum böyle iken bu sektörün canlı ve çekici olması için sporcuların sürekli rekor kıran, güzel hareketler yapan, kazanan, stadyumlara seyirci çekebilen vb. özellikte kalması gerekmektedir. Bu ve benzeri etkiler yüzünden sporcular performansların korumak ve sürekli arttırmak için bazen hileye başvurmaktadırlar. Sporcunun performansını doğal olmayan yollardan artırmasına doping denir. Doping çok eski bir olgudur ve günümüzde hala kendini geliştirip spordaki yerini bulabilmektedir. Peki sporcular performans artırmak için hangi yöntemlere başvururlar?

Bu bölümde sporcuların yapay yollardan performans arttırma yöntemleri hakkında bilgiler aktarılmaktadır. Bu bölümünün sonunda öğrenciler, sporcuların performans artırmak için kullandıkları yapay yöntemler hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Atasü, T., Yücesir, İ., Bayraktar, B. (2011). *Dopingle Mücadele ve Sporda Performans Arttırma Yöntemleri*. Ajansmat Matbaacılık Haziran. Ankara
2. Bhankardar, A.P., ve ark. (2015). *Ergogenic aids: Bone or bane to mankind?* International Research Journal of Pharmacy. 6 (5): 281-287
3. Bird, S.R., ve ark. (2016). *Doping in sport and exercise: anabolic, ergogenic, health and clinical issues.* Annals of Clinical Biochemistry 53(2): 196-221
4. Cooper, C.E. (2008) *Drugs and ergogenic aids to improve sport performance*. Essays in Biochemistry. (44): 1-10
5. Karakuş, M. (2014). *Sporcularda Ergojenik Destek*. Spor Hekimliği Dergisi.(49):155-167
6. Khan, G. (2018). *Doping and Ergogenic Aids in Sports – A Boon or Bane*? International Journal of Yoga, Physiotherapy and Physical Education. 3(1): 90-92
7. Mifsud, J. (2003). *Drugs and the Athlete: What is the price for winning at any cost*? Technocronic*ill. (7):17-20
8. Maughan, R.J. (1999). *Nutritional ergogenic aids and exercise performance*. Nutrition Research Reviews. 12: 255-280

7. Bölüm

TEMEL BİOMOTOR ÖZELLİKLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ BARIŞ BAYDEMİR

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Temel motorik özellikleri öğrenir.
- Temel motorik özelliklerin etkilerini yorumlar.

"Spor hayattır."

Günümüzde temel biomotor özellikler bilim adamları veya araştırmacılar tarafından her zaman merak konusu olmuştur. Bu yönde yapılan araştırmalar gelişen teknoloji ile birlikte daha yenilikçi ve doğru birtakım kavramları ortaya çıkartırken antrenörler, teknik adamlar ve çalıştırıcılar için önemli bir kaynak olmuştur. Bireyler, antrenörler veya çalıştırıcılar için temel biomotor özellikleri seviyesini bilmek antrenörler ve çalıştırıcılar için önemlidir.

Bu bölümde temel biomotor özellikler ve temel biomotor özelliklerin sınıflandırılması anlatılmaktadır. Bölümün sonunda öğrenciler, temel motorik özelliklerin yapısı ve çeşitleri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Aaberg, E. (2007). Resistance training adaptations. In: Aaberg E. Resistance Training Instruction, *Texas: Human Kinetics*, 2, 29-50.
2. Alter, M.J. (2004). *Science of Flexibility*. United States of America, 3rd Ed. Human Kinetics.
3. Basset, D.R., Howley, E.T. (2000). Limiting factors for maximum oxygen uptake and determinants of endurance performance, *Med Sci Sports Exerci,* 32, 70-84.
4. Bompa, T.O., Haff, G.G. (2015). *Periodization: Theory and Methodology of Training* , 5th ed.
5. Bompa, T.O., Pasquale, M.D., Cornacchia, L. (2015). *Serious Strength Training*, Human Kinetics 3rd Ed, ISBN: 1450434681, 978145043468, p20-30, 2015.
6. Bompa, T. O. (1999). *Periodization Theory And Methodology*, Sharon: Human Kinetics, 4, 368, 370, 371, 372, 373, 374.
7. Bossett, D.R., Howley, E.T. (2000). Limiting Factors for Maximum Oxygen Uptake and Determinant of Endurance Performance. *Med Sci Sports Exerc*, 32, 70-84.
8. Chraif, M., Aniţei, M. (2013). Gender differences in motor coordination at young students at psychology. *International Journal of Social Sciences and Humanity*, 3(2), 147-151.
9. Dawson, B. vd (1998), Changes in performance, muscle metabolites, enzymes and fibre types after short sprint training. *Eur J Appl Physiol*, 78,163-169.
10. Delecluse, C.H. vs (1995), Analysis of 100m sprint performance as a multi-dimensional skill, *Journal of Human Movement Studies*. 28, 87-101,
11. Delextrat, A, Cohen, D. (2008). Physıologıcal Testing of Basketball Players: Toward a Standart Evaluating of Anaerobic Fitness, *J. of Stenght and Conditioning Ass*, 22. (4)/1066-1072.
12. DiCagno, A. vd (2013). "Time of Day-Effects on Motor Coordination and Reactive Strength in Elite Athletes and Untrained Adolescents" *Journal of Sports Science and Medicine*; 182-189.
13. Eniseler, N. (2010). *Bilimin Işığında Futbol Antrenmanı*, Birleşik Matbacılık, İzmir.
14. Estes, T.M. (2008). *The effects of static and dynamic stretching protocols on a 30-second anaerobic bicycle test*, California University of Pennsylvania, Master of Science Thesis.
15. Gao, K.L., Ng, S.S., Kwok, J.W., Chow, R.T., Tsang, W.W. (2010). Eye–hand coordination and its relationship with sensori-motor impairments in stroke survivors, *Journal of Rehabilitation Medicine*, 42(4), 368-373.
16. Green, H.J., Hungson, R.L., Orr, G.W., Ranney, D.A. (1983). Anaerobic threshold, blood lactate, and muscle metaholites in progressive excercise. *Journal of Applied Physiology,* 54, 1032-1038.
17. Halmann, W. (1972). Sports-Medicine, Springer Verlag.
18. Horak, F.B., Shupert, C.L., Mirka, A. (1989). Components of Postural Dyscontrol in The Elderly. *A Review. Neurobiology of Aging*, 10, 727–738.
19. Jelicic, M., Sekulic, D., Marinovic, M. (2002). Anthropometric Characteristics of High Level European Junior Basketball Players. *Collegium Antropologicum*, 26, 69-76.
20. Komi, P.V. (1991). *Strength and Power in Sport*. Oxford, UK: Blackwell Scientific.
21. Komi, P.V. (2003). *Strength and Power in Sport. 2nd ed. Malden*, MA: Blackwell Scientific.
22. Kraemer, W.J. vd (1992). Acute Hormonal Responses in Elite Junior Weightlifers, *Int J Sports Med*, 13, 103-109.
23. Latash, M.,L. (2004). Progress in Motor Control, USA Human Kinetics, Vol. 3, 10, 11, 14. ISBN:0-88011-674-9

24. Laursen, P.B., Jenkins, D.G. (2002). The scientific basis for high-intensity interval training: optimising trainng programmes and maximising performance in highly trained endurance athletes. *Sports Med*, 32,53-73.

25. Little, T., Williams, A.G. (2005). Specificity of acceleration, maximum speed and agility in proffesional soccer players. *J Strength Cond Res*, 19, 76-78.

26. McBride, J.M., Triplett-McBride, T., Davie, A., Newton, R.U. (2002). The effect of heavy- vs. light-load jump squats on the development of strength, power, and speed, *J Strength Cond Res*, 16, 75-82.

27. Moir, G., Sanders, R., Button, C., Glaister, M. (2007). The effects of periodized resistance training on accelerative sprint performance. *Sports Biomech*, 6, 285-300.

28. Montero, B. (2006). Proprioception as an Aesthetic Sense. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, USA 64, 231-242, 259-275.

29. Murphy, A.J., Lockie, R.G., Coutts, A.J. (2003). Kinematic determinants of early acceleration in field sport athletes. *J Sports Sci Med*, 2, 144-150.

30. Murpphy, M.F. (1989). "*Observations on the motor development of Visually Impaired Children*", Physiotherapy, Volume 75, Issue 9, 10 Sep, Pages 505-508.

31. Noakes, T.D., Myburgh, K.H., Schall, R. (1990). Peak Treadmill Running Velocity During the VO2 Max Test Predicts Running Performance, *J Sports Sci*, 8, 35-45.

32. Paavolainen, L., Häkkinen, K., Hämäläinen, I., Nummela, A., Rusko, H. (1999). Explosive Strength Training İmproves 5-km Running Time by İmproving Running Economy and Muscle Power, *J Appl Physiol*, 86, 1527-1533.

33. Petrakos, G., Morin, J.B., Egan, B. (2016). Resisted sled sprint training to improve sprint performance: A systematic review. *Sports Med*, 46, 381-400.

34. Pye, J.A. (2009). "Practikal Speed Training" A Special Report From Peak Performance, *London: P2P Ltd*., 2, 11.

35. Riemann, B.L., Lephart, S.M. (2002). The Sensorimotor System, Part Ii: The Role of Proprioception In Motor Control And Functional Joint Stability. *Journal of Athletic Training,* 37, 80-84-105.

36. Smith, P.K.,Cowie, H., Blades, M. (2003). *UnderstandingChildren's Development*. (4th edition). Usa: Blackwell Publishing.

37. Stone, M.H., Byrant, H.O. (1987). *Weight Training: A Scientific Approach*. Edina, MN, Burgess.

38. Stone, M.H., Stone, M.E., Sands, W.A.(2007). *Principles and Practice of Resistance Training*. Champaign, IL, Human Kinetics.

39. Voight, M., Blackburn, T. (2000). Proprioception And Balance Training And Testing Fallowing Injury. *Knee Ligament Rehabilitation*. New York, Chuchill Livingstone, 3: 361-385.

40. Weineck, J. (2011). *Total Soccer Physical Training of the Player*. Agepea Libros 4, 117-205.

8. Bölüm

ANTRENMAN YÖNTEMLERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜLENT TURNA

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Kuvvet antrenman yöntemlerini öğrenir.
- Dayanıklılık antrenman yöntemlerini öğrenir.
- Sürat performansı üzerinde etkili olan faktörleri öğrenir.
- Çeviklik performansı üzerinde etkili olan faktörleri öğrenir.
- Koordinasyon geliştirme antrenman yöntemlerini öğrenir.
- Esneklik egzersiz türlerini öğrenir.

"Antrenman doğru yöntemle başlar."

Evrensel bir faaliyet olan spor, teknoloji ve spor bilimleri gibi birçok alanda meydana gelen değişim ve gelişmelerden etkilenmektedir. Sporun evrensel olması beraberinde dünya çapında rekabeti dolasıyla en üst düzeyde performans arzusunu meydana getirir. Antrenörler sporculardan en üst düzeyde performans elde edebilmek ve elde edilen performansı koruyabilmek amacıyla antrenman kuramlarından ve yöntemlerinden yararlanmaktadırlar.

Özellikle dünyanın en iyi sporcularının yarıştığı olimpiyat oyunları ve dünya şampiyonaları gibi kritik müsabakalarda şampiyonluklar saliseler gibi çok küçük farklarla kaybedilebilmekte veya kazanılabilmektedir. Bu durumda her antrenör sporcusunda var olan potansiyeli en verimli şekilde geliştirebilmek, kullanabilmek ya da antrene edebilmek amacıyla antrenman yöntemlerine hakim olmalı ve yapılan bilimsel çalışmaları dikkate almalıdır.

Bu bölümde antrenman yöntemleri anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler antrenman yöntemleri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Bir antrenmanın amaçlarına ulaşmak için yapılan planlı ve programlı sportif çalışmalar antrenman yöntemleri veya metotları olarak adlandırılmaktadır. Her sporcunun üst düzey performans sergilemesinde önemli bir değişken olan kuvvet ve dayanıklılık gibi biyomotorik yeteneklerin ihtiyaç duyulan seviyeye ulaştırılabilmesi amacıyla çeşitli antrenman metotlarının kullanılması antrenman yöntemlerinin önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çeşitli antrenman yöntemleri kullanılarak geliştirilen performansın korunabilmesi ve devam ettirilebilmesi için yine antrenman yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Bu bağlamda sportif performans değişkenlerinden biri olan antrenman yöntemlerinin performans üzerinde etkisi azımsanamayacak kadar büyüktür.

KAYNAKÇA

1. Aagaard, P., Simonsen, E. B., Andersen, J. L., Magnusson, P., & Dyhre-Poulsen, P. (2002). Increased rate of force development and neural drive of human skeletal muscle following resistance training. *Journal of applied physiology*, *93*(4). doi 10.1152/japplphysiol.00283.2002
2. Akyüz, M. (2018). Comparison of Certain Physical Fitness Parameters in Young Football and Basketball Players. *Journal of Education and Training Studies*, *6*(5), 201-206.
3. Erişim: https://eric.ed.gov/?id=EJ1178089 Erişim Tarihi: 09.12.2019
4. Alter, M. J. (2004). *Science of Flexibility*. 3. Edition, USA; Human Kinetics.
5. Ardıçlı, T. (2005). *15–16 yaş grubu futbolculara uygulanan pliometrik ve ağırlık antrenmanlarının bazı fiziksel ve fizyolojik parametrelere etkisi. Yüksek Lisans Tezi.* Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.
6. Aşçı, A. (2011). Takım ve bireysel sporcularda core antrenman uygulaması. 4. Antrenman Bilimi Kongresi, 28-30 Haziran, Ankara.
7. Baltacı, G., Tunay V. B., Tuncer A., Ergun N., (2003). *Spor Yaralanmalarında Egzersiz Tedavisi*, 1. baskı, Alp Yayınevi, Ankara; s:14-6
8. Bompa, T.O. (1998). *Antrenman Kuramı ve Yöntemi*, Ankara, Bağıran Yayınevi.
9. Bompa, T. O. (2001). *Sporda çabuk kuvvet antrenmanı.* Ankara: Bağırgan Yayınevi.
10. Bompa, T. O., Haff G G. (2015). *Antrenman Kuramı Ve Yöntemi: Dönemleme*. Ankara, Spor Yayınevi ve Kitabevi.
11. Deschenes, M. (1989). Short review: Rate coding motor unit recruitment patterns. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 3(2), 34-39. Erişim: https://journals.lww.com/nsca-jscr/abstract/1989/05000/short_review__rate_coding_motor_unit_recruitment.3.aspx Erişim Tarihi: 09.12.2019
12. Fleck, S.J., Kraemer, W. (2004). *Designing Resistance Training Programs.* 2 edition. Champaign, IL: Human Kinetics.
13. Haff, G. G., Whitley, A. D. R. I. A. N., McCoy, L. B., O'Bryant, H. S., Kilgore, J. L., Haff, E. E.,. & Stone, M. H. (2003). Effects of different set configurations on barbell velocity and displacement during a clean pull. *Journal of Strength and Conditioning Research*, *17*(1), 95-103. doı: 10.1519 / 1533-4287 (2003) 017 <0095: eodsco> 2.0.co; 2
14. Harman, E. (1994). Resistance training modes: a biomechanical perspective. *Strength & Conditioning Journal*, *16*(2), 59-65. Erişim: https://journals.lww.com/nsca-scj/Citation/1994/04000/Resistance_Training_Modes__A_Biomechanical.15.aspx Erişim Tarihi: 09.12.2019
15. Harris, R. C., Edwards, R. H. T., Hultman, E., Nordesjö, L. O., Nylind, B., & Sahlin, K. (1976). The time course of phosphorylcreatine resynthesis during recovery of the quadriceps muscle in man. *Pflügers Archiv*, *367*(2), 137-142. Erişim: https://link.springer.com/article/10.1007/BF00585149 Erişim Tarihi: 09.12.2019
16. Hoeger, W. W., Hopkins, D. R., Barette, S. L., & Hale, D. F. (1990). Relationship between repetitions and selected percentages of one repetition maximum: a comparison between untrained and trained males and females. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, *4*(2), 47-54. Erişim:https://journals.lww.com/nscajscr/abstract/1990/05000/relationship_between_repetitions_and_selected.4.aspx Erişim Tarihi: 09.12.2019
17. Holtermann, A., Roeleveld, K., Vereijken, B., & Ettema, G. (2007). The effect of rate of force development on maximal force production: acute and training-related aspects. *European journal of applied physiology*, *99*(6), 605-613. Erişim: https://link.springer.com/article/10.1007/s00421-006-0380-9 Erişim Tarihi: 09.12.2019

18. Houston, M. E., Froese, E. A., St P, V., Green, H. J., & Ranney, D. A. (1983). Muscle performance, morphology and metabolic capacity during strength training and detraining: a one leg model. *European journal of applied physiology and occupational physiology*, *51*(1), 25-35. Erişim: https://link.springer.com/article/10.1007/BF00952534 Erişim Tarihi: 09.12.2019

19. Humphrıes, B., Dugan E. and Doyle T. L., (2006). Muscular fitness. In: ACSM's Resource Manuel for Guidelines for exercise Testing and Prescription. L. A. Kaminsky, ed. Baltimore: Lippincott Williams and Wilkins, pp. 206-224. Erişim: http://antoinedl.com/fichiers/public/ACSM-guidelines-2014.pdf Erişim Tarihi: 09.12.2019

20. Huygens, W., Thomis, M. A., Peeters, M. W., Vlietinck, R. F., & Beunen, G. P. (2004). Determinants and upper-limit heritabilities of skeletal muscle mass and strength. *Canadian Journal of Applied Physiology*, *29*(2), 186-200. https://doi.org/10.1139/h04-014

21. Hultman, E., Bergström, J., & Anderson, N. M. (1967). Breakdown and resynthesis of phosphorylcreatine and adenosine triphosphate in connection with muscular work in man. *Scandinavian journal of clinical and laboratory investigation*, *19*(1), 56-66. https://doi.org/10.3109/00365516709093481

22. Kalyoncu, O., Muratlı, S. ve Şahin, G. (2005). *Antrenman ve Müsabaka*. Yaylım Yayıncılık, İstanbul, s. 472.

23. Komi, P. V. (2000). Stretch-shortening cycle: a powerful model to study normal and fatigued muscle. *Journal of biomechanics*, *33*(10), 1197-1206. https://doi.org/10.1016/S0021-9290(00)00064-6

24. Malisoux, L., Francaux, M., Nielens, H., & Theisen, D. (2006). Stretch-shortening cycle exercises: an effective training paradigm to enhance power output of human single muscle fibers. *Journal of Applied Physiology*, *100*(3), 771-779. doi: 10,1152 / japplphysiol.01027.2005.

25. McBride, J. M., Triplett-McBride, T. R. A. V. I. S., Davie, A., & Newton, R. U. (1999). A comparison of strength and power characteristics between power lifters, Olympic lifters, and sprinters. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, *13*(1), 58-66. Erişim: https://libres.uncg.edu/ir/asu/f/triplett_travis_1999_a_comparison_of_strength.pdf Erişim Tarihi: 09.12.2019

26. Muratlı, S. (2007). *Antrenman Bilimi Yaklaşımıyla Çocuk ve Spor.* 1. Baskı. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s.247.

27. Muratlı, S., Kalyoncu, O., Şahin, G. (2007). *Antrenman ve müsabaka*. İstanbul, Ladin Matbaası.

28. Noakes, T. D., Myburgh, K. H., & Schall, R. (1990). Peak treadmill running velocity during the V O2 max test predicts running performance. *Journal of sports sciences*, *8*(1), 35-45. https://doi.org/10.1080/02640419008732129

29. Özengin N., (2007). *Cimnastikçilerde farklı germe egzersizlerinin performansa etkisi. Yüksek Lisans Tezi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Bolu.

30. Schwanbeck S.R., (2008). *The effects of training with free weights or machines on muscle mass, strength and testosterone and cortisol levels. Master Thesis*, Universiry of Saskatchewan, Kanada.

31. Sekir, U., Arabaci, R., Akova, B., & Kadagan, S. M. (2010). Acute effects of static and dynamic stretching on leg flexor and extensor isokinetic strength in elite women athletes. *Scandinavian journal of medicine & science in sports*, *20*(2), 268-281. https://doi.org/10.1111/j.1600-0838.2009.00923.x

32. Sevim, Y. (2006*). Hentbol Teknik Taktik*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s.1, 281, 282.

33. Sevim, Y. (2007). *Antrenman Bilgisi*. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 37-47s.

34. Tenke Z. A., (1992). *Complete Book Of Medicine Ball Exercises For Coaches Of All Sports*, Canada.

35. Tiryaki, G. (2002). *Egzersiz ve Spor Fizyolojisi*. Ata Ofset Matbaacılık, Ankara, 151-265.

36. Turna, B., Yavuz, S. C., & Alp, M. (2017). Effects of interval sprint trainings on lactate level and heart rate. *Journal of Human Sciences*, *14*(2), 1435-1440. Erişim: https://j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/4530 Erişim Tarihi: 09.12.2019

37. Yapıcı, A., Maden, B. and Fındıkoğlu, G. (2016). The effect of a 6-week land and resistance training of 13-16 years old swimmers groups to lower limb isokinetic strength values and to swimming performance. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5269-5281. Erişim: https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/4158 Erişim Tarihi: 09.12.2019

38. Zeytinoğlu, F. (2009). *10-12 yaş çocuklarda omega 3 yağ asidi kullanımının beceri edinimi üzerine etkisinin incelenmesi, Doktora Tezi,* Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

39. Walker, B. (2007). *The anatomy of stretching* 1. Edition, UK; Lotus Publishing, 2007.

9. Bölüm

VÜCUT GELİŞTİRME VE PERFORMANS

DR. ÖĞR. ÜYESİ MAHMUT ALP

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Vücut geliştirme ve fitness sporunun fiziksel aktivite açısından önemi ve performansı hkkında bilgi sahibi olur.
- Vücut geliştirme ve performans hakkında ön bilgiye sahip olup onları öğrenir, uygulayabilir ve yorumlayabilir.

"Muhteşem performans, hiçbir zaman basit antrenmanın sonucu değildir."

Beden eğitimi, eğitim süreci boyunca fiziksel, sosyal ve bilişsel gelişmeyi destekleyici unsurların yer aldığı bir takım seçilmiş aktiviteleri içeren uygulamalar olarak tanımlanmaktadır. Spor, fiziksel ve ruhsal yönden genç nesillerin eğitiminde önemli bir yer tutmaktadır ve artık çağımızda gelişmiş toplumların eğitim programlarında beden eğitimi ve spor, genel eğitimin bir parçası sayılmaktadır. Çünkü beden eğitimi ve spor eğitiminin amacı, genel eğitimin amaçlarına, hareket yoluyla katkıda bulunmaktır. Belli bir yaştan önce kazanılmayan, hareket becerisi ve spor yapma alışkanlığının sonradan kazanılmasının oldukça zor olduğu dikkate alındığında, üniversite döneminde beden eğitimi ve spor uygulamaları diğer dersler kadar önemli olmakta ve öğrencilerin gelecek yaşamlarında çok önemli bir rol oynamaktadır. Modern yaşam tarzının sonucu olarak doğal hareket yeteneklerinin kaybedilme tehdidi, çeşitli vücut ve organ deformasyonları, psikosomatik çöküntüler ve özellikle yaşamı doğrudan doğruya tehdit eden kalp, dolaşım, solunum sistemi hastalıkları gitgide artmaktadır.

Düzenli ve kontrollü yapılan egzersizler, kişinin eforlara karşı dayanıklılık uyumu sağlaması yanı sıra, modern yaşamın yukarıda belirtilen olumsuz etkilerine karşı önemli bir koruyucu faktördür. Günümüzdeki teknolojik ilerlemelere karşın, ambulans çalışanları, kurtarma ve taşıma işlerini kendi kas kuvvetleri ve kassal dayanıklılıkları ile başarmak zorundadır. Bu durum, ambulans çalışanlarının düzenli olarak egzersiz yapmaları gerekliliklerini ortaya çıkartmaktadır. Yaşam kurtarmada, fiziksel özelliklerin bu denli ön planda olduğu bir meslek grubunda, fiziksel parametrelere ait yeterli sayıda çalışma literatürde bulunmamaktadır. Peki, vücut geliştirme nedir? Neden ihtiyaç duyulur? Performans ile ilişkilendirildiğinde etkisi nedir?

Bu bölümde vücut geliştirme ve fitness sporunun önemi ve performans ilişkisi anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda okuyucular vücut geliştirme ve fitness sporunun fiziksel aktivite açısından önemi ve performans ile ilişkisi hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Akgün, N. (1994). Egzersiz ve Spor Fizyolojisi, İzmir. 5. Baskı.
2. Aksu, F., Tatar, A., Türkmen, S., Çelikli, S., Çelik, A., Tetik, S. (2010). Paramediklerde psikolojik değerlendirme ve eldeki 2/4 parmak oranının kişilik yapısı ile ilişkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 24(1), 11-18.
3. Alp, M., Kılınç, F. (2015). Yüzmede İnterval ve Kombine Antrenmanlar. Saarbrücken, Almanya: Türkiye Âlim Kitapları.
4. Dündar, U. (1995). Antrenman Teorisi, Ankara, 2. Baskı, S. 49.
5. Ersoy, G., Eroğlu, G. (1994). Sporcular İçin Pratik Beslenme İlkeleri, Ankara, S.5.
6. Hasçelik, Z. (1990). Spor sakatlıkları nasıl engellenebilir. Başbakanlık GSGM Eğitim Dairesi Yayınları, Ankara.
7. Kalyon, T. A. (1994). Sporcu sağlığı ve spor sakatlıkları. Baskı. Gata Basımevi, Ankara, 97.
8. Karakaş, E. S. (1987). Sporcu Sağlığı. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri., S.23-41.
9. Kuter, F., Kuter, M. (1998). Sporda Risk Faktörleri, Özsan Matbaası, Bursa.
10. Manocchia, P. (2016). Kuvvet Antrenman Anatomisi. 2. Baskı, Çeviri: Serpil Aras, Akılçelen Kitapları, Ankara.
11. Özer, K. (1993). Antropometri Sporda Morfolojik Planlama, İstanbul.
12. Peker, S. (1989). Sporda Beslenme, Ankara 1989, S. 58.
13. Ramsay, C. (2018). Kas Geliştirme Anatomisi. 4. Baskı, Çeviri: Serpil Aras, Akılçelen Kitapları, Ankara.
14. Tiryaki, G.R. (1993). Enerji Sistemleri Antrenman Metodları ve Sporcu Beslenmesi. Ankara. S. 18.
15. Üstündal, M., Köker, A.H. (1991). Spor Dallarında Beslenme ve Yüksek Performans Bilgisi. Kayseri. S. 50
16. Yalçıner, M. (1993). Süratin Mekanik ve Fizyolojik Özellikleri,. Ankara. S. 45-61.
17. Zorba, E., Ziyagil, M.A. (1995). Vücut Kompozisyonu ve Ölçüm Metodları, Trabzon. S.1.

10. Bölüm

PERFORMANS ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ BARIŞ BAYDEMİR

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Performans ölçüm yöntemlerini öğrenir.
- Performans ölçüm yöntemleri ve çeşitlerini öğrenir ve yorumlar.

"Spor insanı yeniler."

Günümüzde performans ölçümü bilim adamları veya araştırmacılar tarafından her zaman merak konusu olmuştur. Performans ölçüm yöntemleri sayesinde spor bilimci, antrenör ve sporcunun sportif performansı objektif olarak değerlendirebilir ve iyileştirilmesini sağlayabilir. Gelişen teknoloji ile birlikte araştırmacılar insan organizmasının sınırlarını geliştirmek için farklı ölçüm yöntemleri geliştirmişlerdir.

Bu bölümde performans ölçüm yöntemleri anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler, performans ölçüm yöntemleri ve çeşitleri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Bangsbo, J., Iaia, F. M., Krustrup, P. (2008). The Yo-Yo intermittent recovery test. *Sports medicine*, *38*(1), 37-51.
2. Behnke, A. R., & Wılmore, J. H. (1974). *Evaluation and regulation of body build and composition*. Prentice Hall.
3. Brzyckı, M. (1993). Strength testing—predicting a one-rep max from reps-to-fatigue. Journal of Physical Education, Recreation & Dance, 64(1), 88-90.
4. Chu, D. A. (1996). Explosive power and strength. *Champaign, IL: Human Kinetics*, 11-16.
5. Cooper, K. H. (1968). A means of assessing maximal oxygen intake: correlation between field and treadmill testing. *Jama*, *203*(3), 201-204.
6. Cureton JR, T. K. (1950). Physıcal Fıtness Tests Of Top Amerıcan Athletes: (Preliminary Report). *Journal of School Health*, 20(2), 46-49.
7. Draper, J. A. (1985). The 505 test: A test for agility in horizontal plane. *Aust J Sci Med Sport*, 17(1), 15-18.
8. Epley, B. (1985). Poundage chart. Boyd Epley Workout. Lincoln, NE: Body Enterprises, 86.
9. Haff, G.G, Trıplett, N.T. (1994) Essentials of Strength Training and Conditioning. Human Kinetics. 250-258.
10. Hertel, J., Mıller, S. J., & Denegar, C. R. (2000). Intratester and intertester reliability during the Star Excursion Balance Tests. *Journal of sport rehabilitation*, *9*(2), 104-116.
11. Kontogıannı, M. D., Panagıotakos, D. B., & Skopoulı, F. N. (2005). Does body mass index reflect adequately the body fat content in perimenopausal women? *Maturitas*, *51*(3), 307-313.
12. Kraemer, W. J., Fry, A. C., Ratamess, N., & French, D. (1995). Strength testing: development and evaluation of methodology. Physiological assessment of human fitness, 2, 119-150.
13. Lander, J. (1985). Maximums based on reps. National Strength and Conditioning Association Journal, 6, 60–61.
14. Lombardı, V. P. (1989). Beginning weight training: the safe and effective way. William C Brown Pub.
15. Mayhew, J. L., Ball, T. E., & Bowen, J. C. (1992). Prediction of bench press lifting ability from submaximal repetitions before and after training. Research in Sports Medicine: An International Journal, 3(3), 195-201.
16. Mendez-Vıllanueva, A., Hamer, P., & Bıshop, D. (2008). Fatigue in repeated-sprint exercise is related to muscle power factors and reduced neuromuscular activity. *European journal of applied physiology*, *103*(4), 411-419.
17. Quetelet, A. *A Treatise on a Man and the Development of His Faculties*. Originally published in 1842 Reprinted by Burt Franklin: New York, 1968.
18. Robertson, D. G., & Fleming, D. (1987). Kinetics of standing broad and vertical jumping. *Can J Sport Sci*, *12*(1), 19-23.
19. Semınıck, DM. (1994). Testing protocols and procedures. In: Baechle TR (ed), Essentials of Strength Training and Conditioning. *Champaign. IL: Human Kinetics,*18-26.
20. Wathen, D. (1994). Load assignment. In T. R. Baechle (Ed.), Essentials of strength training and conditioning (pp. 435–446). Champaign, IL: Human Kinetics.
21. Wellens, R. I., Roche, A. F., Khamıs, H. J., Jackson, A. S., Pollock, M. L., & SIERVOGEL, R. M. (1996). Relationships between the body mass index and body composition. *Obesity research*, *4*(1), 35-44.
22. Wood, T. M., Maddalozzo, G. F., & Harter, R. A. (2002). Accuracy of seven equations for predicting 1-RM performance of apparently healthy, sedentary older adults. Measurement in physical education and exercise science, 6(2), 67-94.

11. Bölüm

YÜZME TEKNİKLERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ MAHMUT ALP

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yüzme sporu hakkında genel ve tarihsel bilgiye sahip olur.
- Ulusal ve uluslararası tüm yarışmalarda uygulanan temel yüzme teknikleri hakkında ön bilgiye sahip olup onları öğrenir ve yorumlayabilir.

"Yüzmeyi bilmek, suda ve hayatta çırpınmaktan kurtulabilmektir."

İnsanlar ve ülkeler arasında barışın sağlanabilmesi için araç olarak kullanılan olimpiyat oyunlarında her sporcu yarışmak, ülkesini temsil etmek ve şampiyon olmak ister. Yüzme sporunun modern olimpiyat oyunlarının ilklerinden olması, bu sporun gün geçtikçe değer kazanmasına sebep olmuştur. Günümüz olimpiyatlarında yüzme sporuna gösterilen ilgi ve elde edilen dereceler bu spora yapılan bilimsel çalışmaların haklılığını ortaya çıkarmıştır. Yüzme sporu dünyaca bu denli ilgi görmesine rağmen, üç tarafı denizlerle çevrili ülkemizde günümüzle kıyaslandığında geçmişte aynı ilgiyi görmemekteydi.

Yüzme fiziksel gelişimi her türlü yönden pozitif etkileyen, su içerisinde yapıldığından dolayı sakatlık riskinin en az olduğu nadir bir spor dalıdır. Bu sporda yerçekimi özelliği en düşük seviyede olduğu için tüm kasların senkronize bir uyum içerisinde işlevini görmesini sağlar. Vücut direncini artırmada ki en büyük faktör suyunda var olan direncidir. Tüm iskelet kaslarının simetrik çalışmasını sağladığı için, fizik, tedavi ve rehabilitasyonda da sıklıkla kullanılmaktadır. Peki yüzme sporu nedir? Nasıl gelişme göstermiş ve günümüze gelmiştir? Yüzme sporunda ulusal ve uluslararası müsabakalarda uygulanan yüzme teknikleri nelerdir?

Bu bölümde yüzme sporunun önemi, tanımı ve tarihçesi anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda okuyucular yüzme sporu, Dünya ve Türkiye'de ki gelişimi ve uluslararası yarışmalarda uygulanan yüzme teknikleri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Alp, M. (2017). Yüzme Ders Notları, Süleyman Demirel Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi.
2. Alp, M. ve Kılınç, F. (2015). *Yüzmede İnterval ve Kombine Antrenmanlar.* Saarbrücken, Almanya: Türkiye Âlim Kitapları.
3. Bozdoğan, A. (2003). *Yüzme: Fizyoloji, Mekanik, Metod.* İstanbul: İlpress Basım ve Yayın.
4. Bozdoğan, A. (2006). *Yüzme.* İstanbul: Morpa Yayınları.
5. Çetinkaya, S. (2006). Yüzme Ders Notları, Trakya Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu.
6. Koca, İ. (2003). *Yüzme bilmeyip yüzme teknik eğitimi alan ve ünviersite yüzme takımında yüzme sporu ile uğraşan 18-25 yaş arasındaki bayan ve erkeklerde 3 aylık yüzme antrenman programının ergospirometreyle ölçülen fizyolojik fonksiyonlara etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
7. Maglischo, E. W. (2003). *Swimming Fastest.* Illinios: Human Kinetics.
8. Olaru, A. M. (1994). *Sportif Yüzme.* Teknik, Taktik, Antrenörlük Bilgisi, s, 10-11.
9. Pollock, M. L., Wilmore, J. H. and Fox, S. M. (1978). *Health and Fitness Through Physical Activity.* New York: John Wiley and Sons.

PARAMEDİKLER İÇİN
DAHİLİ VE CERRAHİ ACİLLER

Ana Editörler

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ASLI TOK ÖZEN

Kitap Editörleri

DOÇ. DR. MEHMET ERGİN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇAĞDAŞ YILDIRIM

Hedef CS

A'dan Z'ye Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir. Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-16-3

PARAMEDİKLER İÇİN DAHİLİ VE CERRAHİ ACİLLER

Ana Editörler
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Aslı TOK ÖZEN

Kitap Editörleri
Doç.Dr. Mehmet ERGİN
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş YILDIRIM

Yazarlar
Prof. Dr. Ayhan ÖZHASENEKLER
Prof. Dr. Şervan GÖKHAN
Doç. Dr. Fikret BİLDİK
Doç. Dr. Gülhan KURTOĞLU ÇELİK
Dr. Öğr. Üyesi Alp ŞENER
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş YILDIRIM
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ahmet KAHRAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Gül PAMUKÇU GÜNAYDIN
Dr. Öğr. Üyesi İmran HASANOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ali ALTUNCI
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZKULA
Uzm. Dr. Bulut DEMİREL
Uzm. Dr. Burak BEKGÖZ
Uzm. Dr. Çağrı Serdar ELGÖRMÜŞ
Uzm. Dr. İsmail Erkan AYDIN
Uzm. Dr. Melih ÇAMCI
Uzm. Dr. Onur KARAKAYALI
Uzm. Dr. Osman ÇELİK
Uzm. Dr. Selahattin GÜRÜ
Uzm. Dr. Serkan DEMİRCAN
Uzm. Dr. Yunus Emre ARIK

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42
ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Mart, 2020

www.hedefcs.com.tr

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. -Tok Özen, A., Özen, S., Ergin, M., Yıldırım, Ç., (Eds.), *Paramedikler için Dahili ve Cerrahi Aciller* içinde, (s. .....)-. Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21
- Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN **Dr. Aslı TOK ÖZEN**

PARAMEDİKLER İÇİN DAHİLİ VE CERRAHİ ACİLLER

ÖNSÖZ

Hastane öncesi sağlık hizmetleri, bilinmeyen bir olay yerinin içinde başlayarak hastaneye doğru ilerlerken, sınırlı ve hareketli bir ortamda, sınırlı miktarda malzeme ve teçhizat ile 'hastayı hayatta tutmayı önceleyen ve hedefe yönelik' bir yaklaşımı esas alır. Bu bağlamda; acil tıp alanında çalışmakta olan sağlık profesyonelleri ''hastane öncesi sağlık alanının bir acil servis olmadığını'' kabul etmeli ve anlamalıdır.

İnme, kalp krizi ve travma başta olmak üzere, zaman duyarlı hastalığı olan bir hasta veya kazazede ile 'ilk' karşılaşan sağlık çalışanı paramediklerdir. 'İlk tıbbi personel ile karşılaşma' sonrası hasta için zaman akmaya başlar. Paramedikler kısıtlı zaman diliminde doğru karar almak ve doğru müdahaleyi yapmak zorundadır. Bu süreç komuta kontrol merkezinden gelen bilgiler ile başlar, mahale ulaşıldığında olay yerinin incelenmesi ve yönetilmesi ile devam eder. Paramedik, bir yandan hasta, hasta yakını veya görgü tanığından kısa ve net bir hikâye alırken, diğer yandan yakınma odaklı fizik bakı yapar. Bu şekilde paramedik doğru ön tanı/tanılar koyabilir ve doğru müdahale algoritmasını seçebilir. Elbette, ön tanı koyabilmek için dahili ve cerrahi hastalıklar iyi bilinmelidir.

Sayın Salih Özen ve Aslı Tok Özen ***'A' dan Z' ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti'*** projesi ile kapımızı çaldığında heyecanlandık. Paramedik meslektaşlarımızın eğitimlerine katkı sunabilme düşüncesi bizleri motive etti. Bu motivasyon, davetimizi kabul ederek kitaplarımıza emek veren yazarlarımız ile bölümlere, konulara ve sayfalara dönüştü.

Projelerini bizim ile paylaşan sayın ana editörlerimize; kitaplarımıza katkı sunan saygıdeğer yazarlarımıza, projenin diğer yarısı olan Hedef CS Yayıncılık ile görsellerin hazırlanmasına destek olan EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine; yazım sürecinde destek olan Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Acil Tıp Anabilim Dalı öğretim üyelerine, sabırları ve duaları ile yanımızda olan ailelerimize teşekkür ediyoruz.

Ve bir kabin içinde sağlık kuruluşuna kadar sürecek kritik dakikalar başlıyor.

Hazır mısınız?

Kitap Editörleri

Doç. Dr. Mehmet ERGİN **Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş YILDIRIM**

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ŞOK
Uzm. Dr. Melih ÇAMCI - Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş YILDIRIM

1.1. ŞOK İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER 16
1.1.1. Şokun Tanımı 16
1.1.2. Patofizyoloji ve Etiyoloji 17
1.1.3. Epidemiyoloji 19
1.2. ŞOK TİPLERİ 19
1.2.1. Hipovolemik Şok 20
1.2.2. Kardiyojenik Şok 23
1.2.3. Distribütif (Dağılımsal) Şok 24
1.2.4. Obstrüktif Şok 28
1.2.5. Metabolik veya Solunum Şoku 28
1.3. DOLAŞIMIN DEĞERLENDİRİLMESİ 29
1.4. VÜCUDUN ŞOKA YANITI 29
1.4.1. Doğrudan Sinirsel Uyarım 29
1.4.2. Hormonların Salınması 30
1.5. ŞOK EVRELERİ 30
1.5.1. Kompanse Şok 30
1.5.2. Dekompanse Şok 31
1.5.3. İrreversible (Geri Dönüşümsüz) Şok 32
1.6. ŞOK YÖNETİMİ 33
1.6.1. ABCs ve V.İ.P. 33
1.6.2. Şok Değerlendirme 33
1.6.3. Anamnez 33
1.6.4. Fizik Muayene 33
1.6.5. Kanama Kontrolü 34
1.6.6. Dolaşım Yolu Erişimi 39
1.6.7. Sıvı Resüsitasyonu 40
1.6.8. Diğer Tedaviler 41
1.6.9. Permisif Hipotansiyon 42
1.6.10. Hipotermi Kontrolü 43
1.6.11. Resüsitasyonun Sonlandırılması 43
1.6.12. Şokta Triyaj 43
1.6.13. Hastane Öncesi Şok Yönetiminin Genel Hedefler 43
ÖZET 44
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 46
KAYNAKÇA 48

BÖLÜM 2

KARDİYOVASKÜLER ACİLLER

Prof. Dr. Ayhan ÖZHASENEKLER - Uzm. Dr. Serkan DEMİRCAN

2.1.AKUT KORONER SENDROMLAR 50
2.1.1.Klinik Yakınma ve Bulgular 51
2.1.2.Ayırıcı Tanı 51
2.1.3.Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 52
2.1.4.Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 52
2.2. KALP YETMEZLİĞİ VE AKCİĞER ÖDEMİ 53
2.2.1.Klinik Yakınma ve Bulgular 53
2.2.2.Ayırıcı Tanı 54
2.2.3.Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 54
2.2.4.Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 55
2.3. PULMONER EMBOLİ 55
2.3.1.Klinik Yakınma ve Bulgular 56
2.3.2.Ayırıcı Tanı 56
2.3.3.Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 56
2.3.4.Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 57
2.4. AORT DİSEKSİYONU 57
2.4.1.Klinik Yakınma ve Bulgular 58
2.4.2.Ayırıcı Tanı 59
2.4.3.Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 59
2.4.4.Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 59
2.5. PERİKARDİT 60
2.5.1.Klinik Yakınma ve Bulgular 61
2.5.2.Ayırıcı Tanı 62
2.5.3.Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 62
2.5.4.Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 63
2.6. ABDOMİNAL AORT ANEVRİZMASI 63
2.6.1.Klinik Yakınma ve Bulgular 63
2.6.2.Ayırıcı Tanı 64
2.6.3.Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 65
2.6.4.Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 65
2.7. HİPERTANSİF ACİLLER 66
2.7.1.Klinik Yakınma ve Bulgular 66
2.7.2.Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 67
2.7.3.Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 67
ÖZET 69
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 71
KAYNAKÇA 73

BÖLÜM 3
SOLUNUMSAL ACİLLER
Prof. Dr. Şervan GÖKHAN - Uzm. Dr. İsmail Erkan AYDIN

3.1. SOLUNUM SIKINTISI OLAN HASTAYA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM 80
3.1.1. Patofizyoloji 80
3.1.2. Etiyoloji 81
3.1.3. Klinik Yakınma ve Bulgular 81
3.1.4. Ayırıcı Tanı 82
3.1.5. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 83
3.1.6. Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 85
3.2. KRONİK OBSTRUKTİF AKCİĞER HASTALIĞI 85
3.2.1. Patofizyoloji 85
3.2.2. Etiyoloji 86
3.2.3. Klinik Yakınma ve Bulgular 86
3.2.4. Ayırıcı Tanı 86
3.2.5. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 86
3.2.6. Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 87
3.3.ASTIM 87
3.3.1. Patofizyoloji 87
3.3.2. Etiyoloji 87
3.3.3. Klinik Yakınma ve Bulgular 87
3.3.4. Ayırıcı Tanı 88
3.3.5. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 88
3.3.6. Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 88
3.4.PNÖMONİ 89
3.4.1. Patofizyoloji 89
3.4.2. Etiyoloji 89
3.4.3. Klinik Yakınma Ve Bulgular 89
3.4.4. Ayırıcı Tanı 89
3.4.5. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 90
3.4.6. Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 90
3.5.PNÖMOTORAKS 90
3.5.1. Patofizyoloji ve Etiyoloji 90
3.5.2. Klinik Yakınma ve Bulgular 91
3.5.3. Ayırıcı Tanı 91
3.5.4. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 91
3.5.5. Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 91
ÖZET 92
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 92
KAYNAKÇA 95

BÖLÜM 4
GASTROİNTESTİNAL ACİLLER
Dr. Öğr. Üyesi Gül Pamukçu GÜNAYDIN - Dr. Öğr. Üyesi Çağrı Serdar ELGÖRMÜŞ

4.1. KARIN AĞRISI OLAN HASTAYA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM 98
4.1.1. Patofizyoloji ve Etiyoloji 98
4.1.2. Klinik Yakınma, Bulgular ve Ayrıcı Tanı 99
4.1.3. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 102
4.2. BULANTI VE KUSMASI OLAN HASTAYA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM 103
4.2.1. Patofizyoloji ve Etiyoloji 103
4.2.2. Klinik Yakınma, Bulgular ve Ayrıcı Tanı 103
4.2.3. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 104
ÖZET 105
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 106
KAYNAKÇA 107

BÖLÜM 5
ENDOKRİN VE METABOLİZMA ACİLLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ali ALTUNCI

5.1. DİYABET HASTALIĞI İLİŞKİLİ ACİLLERE HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM 110
5.1.1. Hipoglisemi Tespit Edilen Hastaya Hastane Öncesi Yaklaşım 110
5.1.2. Hiperglisemi Tespit Edilen Hastaya Hastane Öncesi Yaklaşım 112
5.2. TİROİD HASTALIKLARI ACİLLERİNE HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM 113
5.2.1. Miksödem Koma 113
5.2.2. Tiroid Fırtınası 113
5.3. ADRENAL BEZ HASTALIKLARI ACİLLERİNE HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM 114
5.3.1. Adrenal Yetmezlik 114
5.3.2. Feokromasitoma 114
ÖZET 115
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 116
KAYNAKÇA 117

BÖLÜM 6
NÖROLOJİK ACİLLER
Doç. Dr. Gülhan Kurtoğlu ÇELİK - Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZKULA

6.1. BİLİNÇ DEĞİŞİKLİĞİ 120
6.1.1. Olay Yeri Değerlendirmesi 121
6.1.2. Birincil Değerlendirme 121
6.1.3. İkincil Değerlendirme 121
6.1.4. Fizik Bakı 122
6.1.5. Hastane Öncesi Tıbbi Müdahale 122
6.2. İNME 123
6.2.1. Akut İnme 123
6.2.2. İnmenin Patofizyolojisi 123

6.2.3. İnme Hastasına Yaklaşım 125
6.2.4. Geçici İskemik Atak 128
6.2.5. Hastane Öncesi Tıbbi Müdahale 129
6.3. BAŞ AĞRISI 129
6.3.1. Birincil Baş Ağrıları 130
6.3.2. İkincil Baş Ağrıları 130
6.3.3. Hastane Öncesi Tıbbi Müdahale 130
6.4. NÖBET 131
6.4.1. Olay Yeri Değerlendirmesi 132
6.4.2. Birincil Değerlendirme 132
6.4.3. İkincil Değerlendirme 132
6.4.4. Hastane Öncesi Tıbbi Müdahale 133
6.5. SENKOP 134
6.5.1. Hastane Öncesi Tıbbi Müdahale 134
ÖZET 135
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 136
KAYNAKÇA 137

BÖLÜM 7
RENAL VE GENİTOÜRİNER ACİLLER
Dr. Öğr. Üyesi Alp ŞENER

7.1. YAN AĞRISI OLAN HASTAYA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM 140
7.1.1. Patofizyoloji 140
7.1.2. Klinik Özellikler 141
7.1.3. Ayırıcı Tanı 141
7.1.4. Hastane Öncesi Yaklaşım 143
7.1.5. Acil Serviste Tanı - Tedavi 144
7.2. DİYALİZ İLİŞKİLİ ACİLLER 145
7.2.1. Patofizyoloji 145
7.2.2. Diyaliz Endikasyonları 146
7.2.3. Diyaliz Komplikasyonları 146
7.2.4. Hastane Öncesi Yaklaşım 149
7.2.5. Acil Serviste Tanı - Tedavi 150
ÖZET 150
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 151
KAYNAKÇA 152

BÖLÜM 8
ANAFİLAKSİ
Doç. Dr. Fikret BİLDİK

8.1. TANIMI VE SINIFLAMASI 154
8.2. EPİDEMİYOLOJİ 155
8.3. PATOFİZYOLOJİ 155

8.3.1. İmmünolojik Tip 155
8.3.2. İmmünolojik Olmayan Tip 155
8.4. ETKENLER VE RİSKLİ DURUMLAR 157
8.5. BULGU VE BELİRTİLER 158
8.6. TANI 159
8.6.1. Klinik Göstergeler 159
8.6.2. Laboratuvar Çalışmaları 161
8.7. AYIRICI TANI 161
8.8. ANAFİLAKSİ YÖNETİMİ 162
8.8.1. İlkyardım 862
8.8.2. Hastane Öncesi Acil Müdahale 863
8.8.3. Acil Servis Yönetimi 166
ÖZET 166
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 167
KAYNAKÇA 168

BÖLÜM 9
TOKSİKOLOJİ
Uzm. Dr. Bulut DEMİREL

9.1. ZEHİRLENME ŞÜPHESİ OLAN HASTAYA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM 172
9.1.1. Zehirlenmeler ile İlgili Genel Bilgiler 172
9.1.2. Zehirlendiği Düşünülen Hastaya Genel Yaklaşım Kuralları 173
9.1.3. Zehirlenme Yolları 174
9.1.4. Dekontaminasyon 177
9.1.5. Antidotlar 179
9.2. TOKSİDROMLAR 180
9.2.1. Kolinerjik sendrom 180
9.2.2. Antikolinerjik Sendrom 181
9.2.3. Halüsinojenik Sendrom 182
9.2.4. Opioid/narkotik Sendrom 183
9.2.5. Sempatomimetik Sendrom 183
9.2.6. Seratonin Sendromu 184
9.3. SIK KARŞILAŞILAN ZEHİRLENMELER 185
9.3.1. Asetaminofen (Parasetamol) Zehirlenmesi 185
9.3.2. Vitamin K Antagonistleri ile Zehirlenmeler 186
9.3.3. Karbonmonoksit Zehirlenmesi 187
9.3.4. Alkol Zehirlenmesi ve Alkol Yoksunluk Sendromu 188
9.3.5. Organofosfat Zehirlenmesi 189
9.3.6. Amonyak Zehirlenmesi 190
9.3.7. Basit Boğucu Gazlarla Zehirlenmeler 190
9.3.8. Kardiyak İlaçlarla zehirlenmeler 191
9.3.9. Salisilat Zehirlenmesi 192
9.3.10. Trisiklik Antidepresan Zehirlenmesi 193
9.4. BAĞIMLILIK YAPAN VE SUİSTİMAL EDİLEN MADDELER İLE ZEHİRLENMELER 193

9.4.1. Opiatlar 194
9.4.2. Sedatif ve Hipnotikler 194
9.4.3. Uyarıcı maddeler 195
9.4.4. Halüsinojenler 196
ÖZET 197
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 198
KAYNAKÇA 199

BÖLÜM 10
KULAK BURUN BOĞAZ ACİLLERİ
Uzm. Dr. Burak BEKGÖZ

10.1. BAŞ DÖNMESİ OLAN HASTAYA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM 202
10.1.1. Patofizyoloji 202
10.1.2. Etiyoloji 203
10.1.3. Klinik Yakınma ve Bulgular 203
10.1.4. Ayırıcı Tanı 204
10.1.5. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 204
10.1.6. Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 205
10.2. BURUN KANAMASI OLAN HASTAYA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIMLAR 206
10.2.1. Patofizyoloji 206
10.2.2. Etiyoloji 206
10.2.3. Klinik Yakınma ve Bulgular - Ayırıcı Tanı 208
10.2.4. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 208
10.2.5. Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 209
ÖZET 210
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 211
KAYNAKÇA 212

BÖLÜM 11
GÖZ ACİLLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ahmet KAHRAMAN

11.1. GÖRME KAYBI OLAN HASTAYA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM 214
11.1.1. Patofizyoloji ve Etiyoloji 214
11.1.2. Klinik Yakınma ve Bulgular 216
11.1.3. Ayırıcı tanı 216
11.1.4. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 217
11.1.5. Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 217
11.2. KIRMIZI GÖZ OLAN HASTAYA HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIMLAR 217
11.2.1. Patofizyoloji ve Etiyoloji 218
11.2.2. Klinik Yakınma ve Bulgular 218
11.2.3. Ayırıcı Tanı 218
11.2.4. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 218
11.2.5. Acil Serviste Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 219

ÖZET 220
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 221
KAYNAKÇA 222

BÖLÜM 12

DERMATOLOJİK ACİLLER

Uzm. Dr. Yunus Emre ARIK

12.1. ÜRTİKER 224
12.1.1. Tanım 224
12.1.2. Epidemiyoloji 224
12.1.3. Etiyoloji 225
12.1.4. Patofizyoloji 225
12.1.5. Klinik 225
12.1.6. Ayırıcı Tanı 226
12.1.7. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 226
12.1.8. Acil Servis Tıbbi Yönetim ve Önceliker 227
12.2. ANJİOÖDEM 228
12.2.1. Tanım 228
12.2.2. Epidemiyoloji 228
12.2.3. Etiyoloji 228
12.2.4. Patofizyoloji 229
12.2.5. Klinik 229
12.2.6. Ayrıcı Tanı 230
12.2.7. Hastane Öncesi Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 230
12.2.8. Acil Servis Tıbbi Yönetim ve Öncelikler 231
ÖZET 232
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 233
KAYNAKÇA 234

BÖLÜM 13

ÇEVRESEL ACİLLER

Uzm. Dr. Onur KARAKAYALI - Uzm. Dr. Osman ÇELİK

13.1. SICAK ACİLLERİ 236
13.1.1. Patofizyoloji 236
13.1.2. Klinik Özellikler 237
13.1.3. Hastane Öncesi Yönetimi 238
13.1.4. Acil Servis Yönetimi 239
13.2. SOĞUK ACİLLERİ 240
13.2.1. Patofizyoloji 240
13.2.2. Klinik Özellikler 241
13.2.3. Hastane Öncesi Yönetimi 244
13.2.4. Acil Servis Yönetimi 245
13.3. ELEKTRİK VE YILDIRIM ÇARPMALARI 245
13.3.1. Elektrik Çarpmaları 245

13.3.1.1. Patofizyoloji 246
13.3.1.2. Klinik Özellikler 248
13.3.1.3. Hastane Öncesi Yönetimi 249
13.3.1.4. Acil Servis Yönetimi 250
13.3.2. Yıldırım Çarpmaları 251
13.3.2.1. Klinik Özellikler 251
13.3.2.2. Hastane Öncesi Yönetimi 252
13.4. SU İLE İLİŞKİLİ ACİLLER 252
13.4.1. Boğulma 252
13.4.1.1. Patofizyoloji 252
13.4.1.2. Klinik Özellikler 252
13.4.1.3. Hastane Öncesi Yönetimi 253
13.4.1.4. Acil Servis Yönetimi 254
13.4.2. Dalış Acilleri 254
13.4.2.1. Patofizyoloji 254
13.4.2.2. Klinik Özellikler 255
13.4.2.3. Hastane Öncesi Yönetimi 257
13.4.2.4. Acil Servis Yönetimi 258
13.5. YÜKSEK İRTİFA ACİLLERİ 258
13.5.1. Patofizyoloji 259
13.5.2. Klinik Özellikler 260
13.5.3. Hastane Öncesi Yönetimi 263
13.5.4. Acil Servis Yönetimi 264
13.5.5. Yüksek İrtifa Hastalıklarından Korunma 264
13.6. HAYVAN ISIRIKLARI VE BÖCEK SOKMALARI 265
13.6.1. Patofizyoloji 265
13.6.2. Klinik Özellikler 266
13.6.3. Hastane Öncesi Yönetim 267
13.6.4. Acil Servis Yönetimi 268
ÖZET 270
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 271
KAYNAKÇA 274

BÖLÜM 14
BULAŞICI HASTALIKLAR
Dr. Öğr. Üyesi İmran HASANOĞLU

14.1. BULAŞICI HASTALIK ŞÜPHESİ OLAN HASTALARIN TRANSFERİNDE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN NOKTALAR 278
14.1.1. İzolasyon Önlemleri 278
14.2. BULAŞICI HASTALIKLAR İLE TEMAS DURUMUNDA BULAŞ RİSKİNİ AZALTMAYA YÖNELİK İZLENMESİ GEREKEN PROSEDÜRLER 285
14.2.1. Bağışıklama 285
14.2.2. Temas Sonrası Profilaksi 286
ÖZET 288

ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 289
KAYNAKÇA 291

BÖLÜM 15
HASTANE ÖNCESİ ALANDA SEDASYON VE ANALJEZİ UYGULAMALARI
Uzm. Dr. Selahattin GÜRÜ

15.1. SEDASYON VE ANALJEZİ 294
15.2. HASTANE ÖNCESİNDE KULLANILAN BAZI SEDATİF VE ANALJEZİK İLAÇLAR 295
15.1.1. Benzodiazepinler 295
15.1.2. Ketamin 296
15.1.3. Antipsikotikler 296
15.1.4. Opioid Analjezikler 296
15.1.5. Opioid Dışı Analjezikler 297
ÖZET 297
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 298
KAYNAKLAR 300

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 301

1. Bölüm

ŞOK

UZM. DR. MELİH ÇAMCI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇAĞDAŞ YILDIRIM

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Şok ve alt tiplerini tanımlar.
- Yeterli perfüzyonun sürdürülmesinin fizyolojisini tanımlar.
- Hücresel hipoksi ve ölümün sonuçları da dahil olmak üzere şok (hipoperfüzyon) patofizyolojisini açıklayabilir.
- Travma hastasında olası kanama kaynaklarının farkına varır.
- Hemorajik şok yönetiminde "ölümcül üçlüyü" tanımlar.
- Hastane öncesi evrede şoku tespit edebilir.
- Şok tablosundaki hastaların hastane öncesi yönetiminin hedeflerini tartışabilir.
- Şok tablosundaki bir hastanın ilk tedavisine yapısal bir yaklaşım gösterebilir, hastane öncesi ve acil servisteki tıbbi yönetim ve önceliklerini açıklayabilir.

''İki karıncık insan yaşamının kaynağıdır. Vücudun içini tamamıyla sulayan iki ırmak (akciğer atardamarı ve aort) buradan çıkar: Canın evi bu ırmaklarla sulanır. Bu kaynaklar kuruyacak olursa insan ölür."

Şok yetersiz doku perfüzyonu (kanlanması) olarak tanımlanır ve hipoperfüzyon olarak adlandırılır. Şok, oksijen arzı ve talebi arasındaki dengesizlik ile karakterize patolojik bir durumdur. Yetersiz perfüzyon, pompanın (kalbin), dolaşımdaki kan hacminin (mutlak veya bağıl) yetersizliğinden veya dolaşım sistemi boyunca kan akışının engellenmesinden kaynaklanabilir. Birçok farklı etiyoloji ve şok türleri vardır ve altta yatan nedenin belirlenmesi etkili acil bakım sağlamak için önemlidir. Şokun erken dönemde tanısı ve agresif yönetimi, yaralanmış, durumu ciddi olan hastanın resüsitasyonunda önemli bir bileşendir. Şok genellikle, her biri ortak olarak dokulara yeterli kan hacminin ulaştırılamaması sonucuna sahip olan dört ana ve geniş kategoride sınıflandırılır. Pratikte, aynı hastada farklı tipte şokların birlikte bulunduğu durum sıkça bulunmaktadır. Mekanizma ne olursa olsun, yetersiz perfüzyon, anaerobik metabolizma, laktik asidoz, ilerleyici hücresel ve organ fonksiyon bozukluğuna yol açar. Şok durumunda vücut, sinir sisteminin bir yanıtı ve şok hastasında görülen belirti ve semptomların çoğuna neden olan hormonların salınması yoluyla ***homeostazı*** sağlamaya çalışır. Şok etkili bir şekilde yönetilmezse, sonuçta hücre yaralanması, organ işlev bozukluğu, çoklu sistem organ yetmezliği ve hasta ölümüne yol açacaktır. Her hücre, doku, organ ve organ sistemi şoktan etkilenebilir. Resüsitasyon, kaybedilen hayati işlevleri yerine getirmeye çalışan acil bakım işlemidir. Hava yolunu, oksijenizasyonu, ventilasyonu ve dolaşımı yönetmeye odaklanır. Resüsitasyon en sık kalp durması ile ilişkilidir; ancak, solunum yetmezliği, solunum durması, şok ve diğer birçok koşulda da yapılır.

Bu bölümde şok patofizyolojisi, etiyoloji ve tiplerine değinilecek, ardından şok tipleri özel olarak incelenecektir. Bunun yanı sıra şok yönetiminde uygulanan güncel metodlara değinilecek, hastane öncesi ve acil servisteki tıbbi yönetim ve müdahaleler hakkında bilgi verilecektir. Bölümün sonunda paramedikler şok tanımı, tipleri, tanı, tedavi yaklaşımı, hastane öncesi tıbbi yönetim ve acil servis tıbbi yönetimi ve öncelikleri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Ben, S. (2010). Causes and Investigation of Shock, *Anaesthesia & Intensive Care Medicine,* **11**: 509–512. doi: 10.1016/j.mpaic.2010.09.013
2. Brohi, K., Cohen, MJ., Davenport, RA. (2007). Acute coagulopathy of trauma: mechanism, identification and effect. *Curr Opin Crit Care,* **13**:680–5. doi:10.1097/MCC.0b013e3282f1e78f
3. Dawes, R., Thomas, GO. (2009). Battlefield resuscitation. *Curr Opin Crit Care,* **15**:527–535. doi: 10.1097/MCC.0b013e32833190c3
4. Franklin, GA., Boaz, PW., Spain, DA., et al. (2000). Prehospital hypotension as a valid indicator of trauma team activation. *J Trauma*, **48(6)**:1034–7. doi: 10.1097/00005373-20000600-00006
5. Galvagno, SM. (2013). *Emergency Pathophysiology: Clinical Applications for Prehospital Care.* Jackson:Teton NewMedia.
6. Gruen, RL., Brohi, K., Schreiber, M., et al. (2012). Haemorrhage control in severely injured patients. *Lancet,* **380(9847)**:1099–108. doi: 10.1016/S0140-6736(12)61224-0
7. Hahn, RG. (2013). Fluid therapy in uncontrolled hemorrhage--what experimental models have taught us. *Acta Anaesthesiol Scand*, **57(1)**:16-28. doi: 10.1111/j.1399-6576.2012.02763.x
8. Mistovich, JJ., Keith, JK. *Prehospital emergency care.* New Jersey:Pearson Education.
9. Mutschler, M., Nienaber, U., Brockamp, T., et al. (2013). A critical reappraisal of the ATLS classification of hypovolaemic shock: does it really reflect clinical reality? *Resuscitation,* **84(3)**:309–13. doi: 10.1016/j.resuscitation.2012.07.012
10. Mutschler, M., Nienaber, U., Munzberg, M., et al. (2013). The shock index revisited - a fast guide to transfusion requirement? A retrospective analysis on 21,853 patients derived from the Trauma Register DGU. *Crit Care,* 17(4):172. doi: 10.1186/cc12851
11. Nicks, BA., Gaillard, J. (2016). Approach to Shock. Judith E. Tintinalli (Ed.), J. Stephan Stapczynski, O. John Ma, Donald M. Yealy, Garth D. Meckler, David M. Cline. *Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide* içinde (s.165-172) New York: McGraw-Hill.
12. Nutbeam, T., Boylan, M. (2013). *ABC of Prehospital Emergency Medicine*. West Sussex:John Wiley&Sons Ltd.
13. Olaussen, A., Blackburn, T., Mitra, B., et al. (2014). Review article: shock index for prediction of critical bleeding post-trauma: a systematic review. *Emerg Med Australas,* **26(3)**:223–8. doi: 10.1111/1742-6723.12232
14. Park, JK., Elliot, AC., Gentilello, LM., et al. (2006). Systemic hypotensionis a late marker of shock after trauma: a validation study of advanced trauma life support principles in a large national sample. *Am J Surg,* **192**:727-31. doi: 10.1016/j.amjsurg.2006.08.034
15. Rossaint, R., Bouillon, B., Cerny, V., et al. (2010). Management of bleeding following major trauma: an updated European guideline. *Crit Care,* **14**:52. doi: 10.1186/cc8943
16. Spahn, DR., Bouillon, B., Cerny, V., et al. (2013). Management of bleeding and coagulopathy following major trauma: an updated European guideline. *Crit Care,* **17(2)**:76. doi: 10.1186/cc12685
17. Tseng, J., Nugent, K. (2015). Utility of the shock index in patients with sepsis. *Am J Med Sci,* **349(6)**:531–5. doi: 10.1097/MAJ.0000000000000444
18. Vincent, JL., De Backer, D. (2013). Circulatory shock. *N Engl J Med,* **369(18)**: 1726–34. doi: 10.1056/NEJMra1208943

2. Bölüm

KARDİYOVASKÜLER ACİLLER

PROF. DR. AYHAN ÖZHASENEKLER
UZM. DR. SERKAN DEMİRCAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Göğüs ağrısına yaklaşımı kavrar.
- Göğüs ağrısının ayırıcı tanısını yapabilir.
- Göğüs ağrısının hayatı tehdit eden durumları fark edebilir.
- Hayatı tehdit eden göğüs ağrısı durumlarını fark edebilir

"Kalp kilitlidir, her kalbin anahtarı farklıdır...
Ne kadar zorlarsan zorla, yanlış anahtar doğru kalbi açamaz"
Mevlana

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve gelişmiş ülkelerdeki acil servis başvurularında göğüs ağrısı şikayeti en sık görülen ikinci şikayettir. Hastalar, göğüs ağrısının birçok potansiyel etiyolojisini yansıtan bir belirti ve semptom spektrumu ile başvurmaktadır. Kalp, aort, akciğer, özofagus, mide, mediyasten, plevra ve batın hastalıkları göğüs ağrısına neden olabilir.

Hastane öncesi çalışan paramedikler ve acil servis doktorları, göğüs ağrısının yaşamı tehdit eden nedenlerinin derhal tanınmasına ve dışlanmasına odaklanır. Göğüs ağrısına yönelik yaşamı tehdit eden etiyolojileri olan hastalar aldatıcı bir şekilde iyi görünebilir ki; ne hayati belirtiler ne de fiziksel bakı anormallikleri göstermez. Bu yüzden aksi ispat edilene kadar göğüs ağrısı olan her hasta acil ve önemli olarak algılanmalıdır.

Bu bölümde göğüs ağrısının hayati tehdit eden nedenleri tartışılacak ve göğüs ağrısı olan hastaya hastane öncesi yaklaşım anlatılacaktır. Bölümün sonunda paramedikler, göğüs ağrısı olan hastaya hastane öncesi yaklaşım hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Amsterdam EA, Wenger NK, Brindis RG, Casey DE Jr, Ganiats TG, Holmes DR Jr, Jaffe AS, Jneid H, Kelly RF, Kontos MC, Levine GN, Liebson PR, Mukherjee D, Peterson ED, Sabatine MS, Smalling RW, Zieman SJ. 2014 ACC/AHA guideline for the management of patients with non–ST-elevation acute coronary syndromes: a report of the American College of Cardiology/American Heart Association Task Force on Practice Guidelines [published online ahead of print September 23, 2014]. *Circulation*. doi: 10.1161/CIR.0000000000000134.
2. Bengisun U, Alaçayir I, Karayalçin K, et al. Simultaneous manifestation of an aortocaval and aortoduodenal fistula. Vasa 1996; 25:81. Erişim adresi: https://europepmc.org/abstract/med/8851271. Erişim tarihi: 01.11.2018.
3. Body R, Carley S, Wibberley C, et al. The value of symptom sand signs in the emergent diagnosis of acute coronary syndromes. *Resuscitation* 2010; 81:281. doi:10.1016/j.resuscitation.2009.11.014.
4. Bossone E, Rampoldi V, Nienaber CA, et al. Usefulness of pulse deficit to predict in-hospital complications and mortality in patients with acute type A aortic dissection. *Am J Cardiol* 2002; 89:851. doi: https://doi.org/10.1016/S0002-9149(02)02198-7.
5. Boulain T, Lanotte R, Legras A, Perrotin D. Efficacy of epinephrine therapy in shock complicating pulmonary embolism. *Chest* 1993; 104:300. doi: https://doi.org/10.1378/chest.104.1.300.
6. Canto JG, Shlipak MG, Rogers WJ, et al. Prevalence, clinical characteristics, and mortality among patients with myocardial infarction presenting without chest pain. *JAMA* 2000; 283:3223. doi:10.1001/jama.283.24.3223.
7. Castelli R, Tarsia P, Tantardini C, et al. Syncope in patients with pulmonary embolism: comparison between patients with syncope as the presenting symptom of pulmonary embolism and patients with pulmonary embolism without syncope. *Vasc Med* 2003; 8:257. doi: 10.1191/1358863x03vm510oa.
8. Chaikof EL, Brewster DC, Dalman RL, et al. The care of patients with an abdominal aortic aneurysm: the Society for Vascular Surgery practice guidelines. *J Vasc Surg* 2009; 50:S2. doi: 10.1016/j.jvs.2009.07.002.
9. Cohen AT, Agnelli G, Anderson FA, et al. Venous thromboembolism (VTE) in Europe. The number of VTE events and associated morbidity and mortality. *Thromb Haemost* 2007; 98:756. doi: 10.1160/TH07-03-0212.
10. Crawford ES. The diagnosis and management of aortic dissection. *JAMA* 1990; 264:2537. doi:10.1001/jama.1990.03450190069031.
11. Criado FJ: Aortic dissection: a 250-year perspective. Tex Heart Inst J 38:694–700,2011. Erişim adresi: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3233335/. Erişim tarihi: 01.11.2018.
12. De Martino RR, et al: Outcomes of symptomatic abdominal aortic aneurysm repair. *J Vasc Surg* 52:5–12, 2010. doi: 10.1016/j.jvs.2010.01.095.
13. Deshmukh A, Kumar G, Kumar N, et al: Effect of Joint National Committee VII report on hospitalizations for hypertensive emergencies in the United States. *Am J Cardiol* 108:1277–1282, 2011. doi: https://doi.org/10.1016/j.amjcard.2011.06.046.
14. Dudzinski DM, Mak GS, Hung JW: Pericardial diseases. *Curr Probl Cardiol* 37:75,2012. doi: 10.1016/j.cpcardiol.2011.10.002.

15. Egan BM, Li J, Hutchison FN, et al: Hypertension in the United States, 1999 to 2012: progress toward Healthy People 2020 goals. *Circulation* 130:1692–1699, 2014. doi: 10.1161/CIRCULATIONAHA.114.010676.

16. Elzenaar I, Pinto YM, van Oort RJ: MicroRNAs in heart failure: new targets indisease management. Clin Pharmacol Ther 94:480, 2014. doi: 10.1038/clpt.2013.138.

17. F. İçme ve O. Çelik (2016). Kardiyovasküler Aciller. Barbara K. Blok (Ed.), A. Özhasenekler ve Ş. Gökhan (Çev. Ed.), *Acil Tıp Yeterlilik Sınavı* 2. basımdan çeviri içinde (s. 81-136), Ankara: Akademisyen Tıp Kitapevi.

18. Germain M, Chasman DI, de Haan H, et al. Meta-analysis of 65,734 individuals identifies TSPAN15 and SLC44A2 as two susceptibility loci for venous thromboembolism. *Am J Hum Genet* 2015; 96:532. doi: 10.1016/j.ajhg.2015.01.019.

19. Ghignone M, Girling L, Prewitt RM. Volume expansion versus norepinephrine in treatment of a low cardiac output complicating an acute increase in right ventricular afterload in dogs. *Anesthesiology* 1984; 60:132. Erişim adresi: https://europepmc.org/abstract/med/6198941. Erişim tarihi: 01.11.2018.

20. Go AS, Mozaffarian D, Roger VL, et al: Heart disease and stroke statistics—2013 update: a report from the American Heart Association. *Circulation* 127:e6,2013. doi:10.1161/CIR.0b013e31828124ad.

21. Go AS, et al: Heart disease and stroke statistics—2014 update. A report from the American Heart Association. *Circulation* 129:e28–e292, 2013. doi:10.1161/01.cir.0000441139.02102.80.

22. Gohil R, Peck G, Sharma P. The genetics of venous thromboembolism. A meta-analysis involving approximately 120,000 cases and 180,000 controls. *Thromb Haemost* 2009; 102:360. doi: 10.1160/TH09-01-0013.

23. Goldberg RJ, McCormick D, Gurwitz JH, et al. Age-related trends in short- and long-term survival after acute myocardial infarction: a 20-year population-based perspective (1975-1995). *Am J Cardiol* 1998; 82:1311. doi: https://doi.org/10.1016/S0002-9149(98)00633-X.

24. Goldhaber SZ, Grodstein F, Stampfer MJ, et al. A prospective study of risk factors for pulmonary embolism in women. *JAMA* 1997; 277:642. doi:10.1001/jama.1997.03540320044033.

25. Guirguis-Blake JM, Beil TL, Senger CA, Whitlock EP. Ultrasonography screening for abdominal aortic aneurysms: a systematic evidence review for the U.S. Preventive Services Task Force. *Ann Intern Med* 2014; 160:321. doi: 10.7326/M13-1844.

26. Heidenreich PA, Albert NM, Allen LA, et al: Forecasting the impact of heart failure in the United States: a policy statement from the American Heart Association. *Circ Heart Fail* 6:606, 2013. doi: 10.1161/HHF.0b013e318291329a.

27. Hiratzka LF, Bakris GL, Beckman JA, et al: ACCF/AHA/AATS/ACR/ASA/SCA/SCAI/SIR/STS/SVM guidelines for the diagnosis and management of patients with thoracic aortic disease: a report of the American College of Cardiology Foundation/American Heart Association Task Force on Practice Guidelines, American Association for Thoracic Surgery, American College of Radiology, American Stroke Association, Society of Cardiovascular Anesthesiologists, Society for Cardiovascular Angiography and Interventions, Society of Interventional Radiology, Society of Thoracic Surgeons, and Society for Vascular Medicine. *Circulation* 121:e266–e369, 2010. doi: 10.1016/j.jacc.2010.02.015.

28. Hirsch AT, Haskal ZJ, Hertzer NR, et al. ACC/AHA 2005 Practice Guidelines for the management of patients with peripheral arterial disease (lower extremity, renal, mesenteric, and abdominal aortic): a collaborative report from the American Association for Vascular Surgery/Society for Vascular Surgery, Society for Cardiovascular Angiography and Interventions, Society for Vascular Medicine and Biology, Society of Interventional Radiology, and the ACC/AHA Task Force on Practice Guidelines (Writing Committee to Develop Guidelines for the Management of Patients With Peripheral Arterial Disease): endorsed by the American Association of Cardiovascular and Pulmonary Rehabilitation; National Heart, Lung, and Blood Institute; Society for Vascular Nursing; TransAtlantic Inter-Society Consensus; and Vascular Disease Foundation. *Circulation* 2006; 113:e463. doi: 10.1016/j.jacc.2006.02.024.

29. Horlander KT, Mannino DM, Leeper KV. Pulmonary embolism mortality in the United States, 1979-1998: an analysis using multiple-cause mortality data. *Arch Intern Med* 2003; 163:1711. doi: 10.1001/archinte.163.14.1711.

30. Imazio M, Demichelis B, Parrini I, et al. Day-hospital treatment of acute pericarditis: a management program for outpatient therapy. *J Am Coll Cardiol* 2004; 43:1042. doi: 10.1016/j.jacc.2003.09.055.

31. Imazio M: Treatment of recurrent pericarditis. *Expert Rev Cardiovasc Ther* 10:1165,2012. doi: 10.1586/erc.12.101.

32. J. F. O'Brien and C. L. Hunter (2005). Heart Failure. Ron M. Walls (Ed.), *Rosen's Emergency Medicine: Concepts and Clinical Practice, Ninth Edition* içinde (s. 971-988). Philadelphia:Elsevier.

33. J. Jeremy Thomas, William J. Brady (2018). Chapter 68: Acute Coronary Syndrome. Ron M. Walls (Ed.), *Rosen's Emergency Medicine: Concepts and Clinical Practice, Ninth Edition* içinde (s. 890-928). Philadelphia: Elsevier.

34. Kang SJ, Kim DI, Huh SH, et al. Coexisting aortocolic and aortovesical fistulae in an abdominal aortic aneurysm: report of a case. *Surg Today* 2003; 33:441. doi: 10.1007/s10595-002-2510-3.

35. Kent KC, et al: Analysis of risk factors for abdominal aortic aneurysm in a cohort of more than 3 million individuals. *J Vasc Surg* 52:539–548, 2010. doi: 10.1016/j.jvs.2010.05.090.

36. Kistner RL, Ball JJ, Nordyke RA, Freeman GC. Incidence of pulmonary embolism in the course of thrombophlebitis of the lower extremities. *Am J Surg* 1972; 124:169. doi: https://doi.org/10.1016/0002-9610(72)90009-8.

37. Kline JA, Hogg MM, Courtney DM, et al: D-dimer threshold increase with pretest probability unlikely for pulmonary embolism to decrease unnecessary computerized tomographic pulmonary angiography. *J Thromb Haemost* 10:572–581, 2012. doi: 10.1111/j.1538-7836.2012.04647.x.

38. Kline JA, Russell FM, Lahm T, et al: Derivation of a screening tool to identify patients with right ventricular dysfunction or tricuspid regurgitation after negative computerized tomographic pulmonary angiography of the chest. *Pulm Circ* 5:171–183, 2015. doi: 10.1086/679723.

39. Konstantinides SV, Torbicki A, Agnelli G, et al. 2014 ESC guidelines on the diagnosis and management of acute pulmonary embolism. *Eur Heart J* 2014; 35:3033. doi: 10.1093/eurheartj/ehu283.

40. Kristensen, SteenDalby, and Victor Aboyans. 2017 ESC Guidelines for the management of acute myocardial infarction in patients presentin gwith ST-segment elevation. *European Heart Journal* 39 (2018): 119-177. doi: 10.1093/eurheartj/ehx393.

41. Lackland DT, Weber MA: Global burden of cardiovascular disease and stroke: hypertension at the core. *Can J Cardiol* 31:569–571, 2015. doi: 10.1016/j.cjca.2015.01.009.

42. Lederle FA, Johnson GR, Wilson SE, et al. Yield of repeated screening for abdominal aortic aneurysm after a 4-year interval. Aneurysm Detection and Management Veterans Affairs Cooperative Study Investigators. *Arch Intern Med* 2000; 160:1117. doi:10.1001/archinte.160.8.1117.

43. Lederle FA, Powell JT, Nienaber CA: Does intensive medical treatment improve outcomes in aortic dissection? *BMJ* 349:g5288, 2014. doi: 10.1136/bmj.g5288.

44. LEE, Yong-Hoon, et al. Clinical relevance of syncope in patients with pulmonary embolism. *Thrombosis research*, 2018, 164: 85-89. doi: https://doi.org/10.1016/j.thromres.2018.02.147.

45. Lindholt JS, Sorensen J, Sogaard R, et al: Long-term benefit and cost-effective analysis of screening for abdominal aortic aneurysms from a randomized controlled trial. *Br J Surg* 97:826–834, 2010. doi: https://doi.org/10.1002/bjs.7001.

46. Lotrionte M, Biondi-Zoccai G, Imazio M, et al: International collaborative systematic review of controlled clinical trials on pharmacologic treatment for acute pericarditis and its recurrences. *Am Heart J* 160:662, 2010. doi: 10.1016/j.ahj.2010.06.015.

47. Maestroni S, Di Corato PR, Cumetti D, et al: Recurrent pericarditis: autoimmune or autoinflammatory? *Autoimmun Rev* 12:60, 2012. doi: https://doi.org/10.1016/j.autrev.2012.07.023.

48. McCaig, L, Burt, C. National Hospital Ambulatory Medical Care Survey: 2005 Emergency Department Summary. In: Advance Data from Vital and Health Statistics. Centers for disease control and prevention, Atlanta, GA 2007. Erişim adresi: https://www.cdc.gov/nchs/data/ad/ad386.pdf. Erişim tarihi: 01.11.2018.

49. Moser KM, LeMoine JR. Is embolic risk conditioned by location of deep venous thrombosis? *Ann Intern Med* 1981; 94:439. doi: 10.7326/0003-4819-94-4-439.

50. Mosterd A, Deckers JW, Hoes AW, et al. Classification of heart failure in population based research: an assessment of six heart failure scores. *Eur J Epidemiol* 1997; 13:491. Erişim adresi: https://link.springer.com/article/10.1023/A:1007383914444. Erişim tarihi: 01.11.2018.

51. Mozaffarian D, Benjamin EJ, Go AS, et al: Heart disease and stroke statistics—2015 update: a report from the American Heart Association. *Circulation* 131:e29–e322,2015. doi: 10.1161/CIR.0000000000000219.

52. Naess IA, Christiansen SC, Romundstad P, et al. Incidence and mortality of venous thrombosis: a population-based study. *J Thromb Haemost* 2007; 5:692. doi:10.1111/j.1538-7836.2007.02450.x.

53. Nallamothu BK, Mehta RH, Saint S, et al. Syncope in acute aortic dissection: diagnostic, prognostic, and clinical implications. *Am J Med* 2002; 113:468. doi: https://doi.org/10.1016/S0002-9343(02)01254-8.

54. Norrid SE, Oliphant CS: Colchicine for the treatment of acute and recurrent pericarditis.*Ann Pharmacother* 48:1050, 2014. doi: 10.1177/1060028014535907.

55. Phillip D. Levy, Aaron Brody (2018). Chapter 74: Hypertension. Ron M. Walls (Ed.), *Rosen's Emergency Medicine: Concepts and Clinical Practice, Ninth Edition* içinde (s. 1007-1020). Philadelphia: Elsevier.

56. Pope JH, Aufderheide TP, Ruthazer R, et al. Missed diagnoses of acute cardiac ischemia in the emergency department. *N Engl J Med* 2000; 342:1163. doi: 10.1056/NEJM200004203421603.

57. Reichlin T, Twerenbold R, Reiter M, et al. Introduction of high-sensitivity troponin assays: impact on myocardial infarction incidence and prognosis. *Am J Med* 2012; 125:1205. doi: 10.1016/j.amjmed.2012.07.015.

58. Roger VL, Go AS, Lloyd-Jones DM, et al: Heart disease and stroke statistics—2012 update: a report from the American Heart Association. *Circulation* 125:e2, 2012. doi:10.1161/CIR.0b013e31823ac046.

59. Russell FM, Moore CL, Courtney DM, et al: Independent evaluation of a simple clinical prediction rule to identify right ventricular dysfunction in patients with shortness of breath. *Am J Emerg Med* 33:542–547, 2015. doi:10.1016/j.ajem.2015.01.026.

60. Rylski B, Bavaria JE, Beyersdorf F: Type A aortic dissection in Marfan syndrome: extent of initial surgery determines long-term outcome. *Circulation* 129:1381–1386,2014. doi: 10.1161/CIRCULATIONAHA.113.005865.

61. Shimamoto T, Komiya T: Clinical dilemma in the surgical treatment of organ malperfusion caused by acute type A aortic dissection. *Gen Thorac Cardiovasc Surg* 145:398–406, 2014. doi: https://doi.org/10.1007/s11748-014-0406-x.

62. Silverstein MD, Heit JA, Mohr DN, et al. Trends in the incidence of deep vein thrombosis and pulmonary embolism: a 25-year population-based study. *Arch Intern Med* 1998; 158:585. doi:10.1001/archinte.158.6.585.

63. Smith SB, Geske JB, Maguire JM, et al. Early anticoagulation is associated with reduced mortality for acute pulmonary embolism. *Chest* 2010; 137:1382. doi: 10.1378/chest.09-0959.

64. Steuer J, Björck M, Mayer D: Distinction between acute and chronic type B aortic dissection: is there a sub-acute phase? *Eur J Vasc Endovasc Surg* 45:627–631, 2013. doi: 10.1016/j.ejvs.2013.03.013.

65. Stanger O, Schachner T, Gahl B: Type A aortic dissection after nonaortic cardiac surgery. *Circulation* 128:1602–1611, 2013. doi: 10.1161/CIRCULATIONAHA.113.002603.

66. Swap CJ, Nagurney JT. Value and limitations of chest pain history in the evaluation of patients with suspected acute coronary syndromes. *JAMA* 2005; 294:2623. doi:10.1001/jama.294.20.2623.

67. Tagalakis V, Patenaude V, Kahn SR, Suissa S. Incidence of and mortality from venous thromboembolism in a real-world population: the Q-VTE Study Cohort. *Am J Med* 2013; 126:832.e13. doi: 10.1016/j.amjmed.2013.02.024.

68. Weinmann EE, Salzman EW. Deep-vein thrombosis. *N Engl J Med* 1994; 331:1630. doi:10.1056/NEJM199412153312407.

69. Yoon SS, Gu Q, Nwankwo T, et al: Trends in blood pressure among adults with hypertension: United States, 2003 to 2012. *Hypertension* 65:54–61, 2015. doi: 10.1161/HYPERTENSIONAHA.114.04012.

70. Egan BM, Li J, Hutchison FN, et al: Hypertension in the United States, 1999 to 2012: progress toward Healthy People 2020 goals. Circulation 130:1692–1699, 2014. doi: 10.1161/CIRCULATIONAHA.114.010676.

71. Deshmukh A, Kumar G, Kumar N, et al: Effect of Joint National Committee VII report on hospitalizations for hypertensive emergencies in the United States. Am J Cardiol 108:1277–1282, 2011. doi: https://doi.org/10.1016/j.amjcard.2011.06.046.

72. F. İçme ve O. Çelik (2016). Kardiyovasküler Aciller. Barbara K. Blok (Ed.), A. Özhasenekler ve Ş. Gökhan (Çev. Ed.), Acil Tıp Yeterlilik Sınavı 2. basımdan çeviri içinde (s. 132-136), Ankara: Akademisyen Tıp Kitapevi.

73. Phillip D. Levy, Aaron Brody (2018). Chapter 74: Hypertension. Ron M. Walls (Ed.), Rosen's Emergency Medicine: Concepts and Clinical Practice Ninth Edition içinde (s. 1007-1020). Philadelphia: Elsevier.

3. Bölüm

SOLUNUMSAL ACİLLER

PROF. DR. ŞERVAN GÖKHAN
UZM. DR. İSMAİL ERKAN AYDIN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Solunumsal acillere yaklaşımda öncelikleri öğrenir.
- Solunum sıkıntısı olan hastanın yönetimini yapar.
- Solunum sıkıntısı olan hastada ayrıcı tanı yapar.

"Dün akıllıydım, dünyayı değiştirmek istedim; bugün ise bilgeyim kendimi değiştirdim"

Solunumsal aciller, hayati işlev kayıpları ve ölümle sonuçlanabilen ciddi durumlardır. Solunum sıkıntısı, her yaştaki hasta grupları içinde sık görülen bir acil başvuru nedenidir. Solunum sıkıntısına sebep olan birçok hastalık bulunmaktadır ve iyi gidişatlı, kendini sınırlayan durumlardan, kısa sürede ölüme yol açan ve uzun vadede işlev kayıplarına yol açabilen kritik hastalıklara kadar uzanır. Solunum sıkıntısını tanımak ve erken dönemde nedene yönelik tedavisini başlayabilmek hastalar adına hayat kurtarıcı olabilir. Solunumsal aciller içerisinde kronik obstrüktif akciğer hastalığı, astım, pnömoni, pnömotoraks gibi önemli hastalıklar bulunmaktadır. Bu bölümde solunumsal acillerden bahsedilecektir. Bölümün sonunda paramedikler solunumsal aciller, solunum sıkıntısına yaklaşım ve bazı önemli solunum sistemi hastalıkları hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Braithwaite SA. ve Perina D. (2018). Dysnea. Walls RM. (Ed.), Rosen's Emergency Medicine Concepts and Clinical Practice içinde (9th ed.) (s. 195-203).
2. Burki NK ve Lee LY. (2010). Mechanisms of dyspnea. Chest 138(5):1196–1201. doi: 10.1378/chest.10-0534.
3. Centers for Disease Control and Prevention (2011). National center for health statistics: health data interactive. Erişim: 27.5.2011, www.cdc.gov/nchs/hdi.html.
4. Gan WQ, FitzGerald JM, Carlsten C ve ark. (2013). Associations of ambient air pollution with chronic obstructive pulmonary disease hospitalization and mortality. Am J Respir Crit Care Med 187(7):721–727. doi: 10.1164/rccm.201211-2004OC.
5. Hastane Öncesi Acil Tıbbi Yardım ve Bakım Akış Şemaları (2009). Yetişkin Uygulama Kılavuzu. Erişim: Mart 2009, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090326-4-1.pdf
6. Köse, A. (2013). Respiratuvar Distres. J. Tintinalli (Ed.), Çete, Y., Denizbaşı A., Çevik AA., Oktay C., Atilla R. (Çev. Ed.), Tintinalli Acil Tıp Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu 7. basımdan çeviri içinde (s. 465-473), İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
7. Stefil M, Manzano L, Montero-PéRez-Barquero M ve ark. (2019) New horizons in management of heart failure in older patients. Age Ageing. 2019 Nov 7. doi: 10.1093/ageing/afz122. [Epub ahead of print].
8. Miravitlles M, Ferrer J, Baro E, ve ark. (2013). Differences between physician and patient in the perception of symptoms and their severity in COPD. Respir Med 107(12):1977–1985. doi: 10.1016/j.rmed.2013.06.019.
9. Mullerova H, Chigbo C, Hagan GW ve ark. (2012). The natural history of community-acquired pneumonia in COPD patients: a population database analysis. Respir Med 106(8): 1124–1133. doi: 10.1016/j.rmed.2012.04.008.
10. National Association of State EMS Officials (2017). National Model EMS Clinical Guidelines (2nd ed.). Erişim: 8.9.2017, www.nasemso.org
11. Otal Y. ve Kıdak S. (2016). Solunumsal ve Göğüsle İlgili Hastalıklar. Blok BK., Cheung DS., Plarrt-Mills T. (Ed.), Özhasenekler A., Gökhan Ş. (Çev. Ed.) First Aid for the Acil Tıp Yeterlilik Sınavı 2. Basımdan çeviri içinde (s. 567-608), Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
12. Parshall MB, Schwartzstein RM, Adams L, ve ark. (2012). An official American Thoracic Society statement: update on the mechanisms, assessment, and management of dyspnea. Am J Respir Crit Care Med 185(4):435–452. doi: 10.1164/rccm.201111-2042ST.
13. Tabatabai RR. ve Gruber PF. (2018). Chronic Obstructive Pulmonary Disease. Walls RM. (Ed.), Rosen's Emergency Medicine Concepts and Clinical Practice içinde (9th ed.) (s. 848-856).
14. Wijesinghe M, Perrin K, Healy B ve ark. (2011). Pre-hospital oxygen therapy in acute exacerbations of chronic obstructive pulmonary disease. Intern Med J 41(8):618–622. doi: 10.1111/j.1445-5994.2010.02207.

4. Bölüm

GASTROİNTESTİNAL ACİLLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜL PAMUKÇU GÜNAYDIN
UZM. DR. ÇAĞRI SERDAR ELGÖRMÜŞ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Karın ağrısı, bulantı ve kusma yapan nedenlere yönelik yaklaşımda öncelikleri öğrenir.
- Karın ağrısı, bulantı ve kusma olan hastanın yönetimini yapar.
- Karın ağrısı, bulantı ve kusma olan hastada ayrıcı tanı yapar.

'Gönülsüz yenen aş ya karın ağrıtır ya da baş'

Gastrointestinal sistem (GİS) acilleri, çoğunlukla tetkik gerektiren durumlardır. Epigastrik (sternum altı) bölgede hafif başlayan ağrı kalp krizinin ilk uyarısı olabildiği gibi, midenin asit salınımı artışı ile de olabilmektedir. Yine sadece bulantı şikayeti akut apandisitin erken dönem habercisi olabildiği gibi, bulantının altta yatan sebebi ciddi sonuçlar doğurmayacak gıda zehirlenmesi de olabilmektedir. Batın bölgesini kapalı kutu olarak düşünecek olursak, bu bölgedeki ağrı, karın içindeki organlardan birinin rahatsızlığının bir alarmı olabileceği gibi, yansıyan ağrı sonucu göğüs içi organların patolojilerinden de kaynaklanabilir, basit ya da daha ciddi durumların habercisi olabilmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TİK) verilerine göre karın ağrısı ile hastaneye başvuran hastalar, tüm hastane yatışlarının %5.73'ünü oluşturmaktadır. Karın ağrısı ile acil servise başvuran hastaların %30'una ise kesin bir tanı acil serviste konulamamaktadır. Bu bölümde paramedikler karın ağrısı, bulantı ve kusması olan hastaya hastane öncesi yaklaşım açısından bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Ercan Haydar G. ve Çamcı M. (2016). Abdominal ve Gastrointestinal Aciller. Blok BK., Cheung DS., Plarrt-Mills T. (Ed.), Özhasenekler A., Gökhan Ş. (Çev. Ed.) First Aid for the Acil Tıp Yeterlilik Sınavı 2. Basımdan çeviri içinde (s. 609-677), Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
2. Emet M., Eroğlu M., Aslan Ş., Öztürk G. (2007). Karın Ağrısı Olan Hastaya Yaklaşım. The Eurasian Journal of Medicine, (EAJM:39). (s.136-141)
3. Hang B, Ditkoff J, Koyfman A, Long B. Nausea and Vomiting. In: Tintinalli JE, Stapczynski J, Ma O, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. eds. *Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide, 9e* New York, NY: McGraw-Hill; http://accessemergencymedicine.mhmedical.com/content.x?bookid=2353&sectionid=219809029. Accessed June 07, 2019.
4. Hastane Öncesi Acil Tıbbi Yardım ve Bakım Akış Şemaları (2009). Yetişkin Uygulama Kılavuzu. Erişim: Mart 2009, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090326-4-1.pdf
5. Masneri DA, O'Brien M. Acute Abdominal Pain. In: Tintinalli JE, Stapczynski J, Ma O, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. eds. *Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide, 9e* New York, NY: McGraw-Hill; http://accessemergencymedicine.mhmedical.com/content.aspx?bookid=2353&sectionid=189592906. Accessed June 07, 2019.
6. Özhasenekler A. (2016). Abdominal ve Gastrointestinal Aciller. Özel G., Akbuğa Özel B., Özcan C. (Ed.) İlk ve Acil Yardım Teknikerliği Paramedik, (s. 287-294), Güneş Tıp Kitabevleri
7. Şimşek İ. (2007a) Sindirim Sistemi. Kaysı A. (Ed.) İç Hastalıkları(Semiyoloji) 4. Baskı içinde (s. 356-359), İstanbul:Alfa Yayınları
8. Şimşek İ. (2007b) Sindirim Sistemi. Kaysı A. (Ed.) İç Hastalıkları(Semiyoloji) 4. Baskı içinde (s. 380-390), İstanbul:Alfa Yayınları

5. Bölüm

ENDOKRİN VE METABOLİZMA ACİLLERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ YUSUF ALİ ALTUNCI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Hipoglisemi tanısını koyar.
- Hipoglisemi tedavisini öğrenir.
- Hangi hipoglisemi hastalarının mutlaka hastaneye transfer edilmesi gerektiğini bilir.
- Hiperglisemi hastasının ilk yaklaşımını öğrenir.
- Nadir görülen endokrin acillerin klinik bulgularına hâkim olur.

"Hastanı dinle; sana tanıyı söylüyor!"
William Osler

Şuur bulanıklığı şikayeti, tüm acil servis başvurularının %10'unu oluşturur ve bunların %5'inin son tanısı endokrin nedenler olarak tespit edilir. Endokrin hastalığı bilinmiyorsa, endokrin bozukluğuna bağlı olarak değişmiş şuur durumda teşhis koymak zor olabilir. Şuuru bulanık bir hastanın ayırıcı tanısını düşünürken, hastanın yaşı ve cinsiyeti, önceki tıbbi öyküsü, ilaçları ve endokrin ilişkili hastalık gelişimi için risk faktörleri göz önünde bulundurulmalıdır. Her hastada etiyoloji ne olursa olsun her şeyden önce ABC'nin (hava yolu, solunum ve dolaşım) kapsamlı bir değerlendirmesi gereklidir

Bu bölümde 'Endokrin ve Metabolizma Acillerinden', hipoglisemi, hiperglisemi, tiroid ve adrenal bez acilleri anlatılmaktadır. Bölümün sonunda paramedikler, Endokrin ve Metabolizma Acillerinin tanısı, hastane öncesi yaklaşımı ve yapılacak tedaviler hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Cain E, A. S. (2003). Prehospital hypoglycemia: the safety of not transporting treated patients. *Prehosp Emerg Care*, 7(4):458-65. doi: 10.1080/312703002193.
2. Charfen MA, F.-F. M. (2005). Diabetic ketoacidosis. *Emerg Med Clin North Am*, 23(3):609–28, vii. doi: 10.1016/j.emc.2005.03.009 .
3. Corwell B, K. B. (2014). Current diagnosis and treatment of hyperglycemic emergencies. *Emerg Med Clin North Am*, 32(2):437-52. doi: 10.1016/j.emc.2014.01.004.
4. Cryer PE, A. L. (2009). Evaluation and management of adult hypoglycemic disorders: an Endocrine Society Clinical Practice Guideline. *J Clin Endocrinol Metab*, 94(3):709-2 doi: 10.1210/jc.2008-1410.
5. Devereaux D, T. S. (2014). Hyperthyroidism and thyrotoxicosis. *Emerg Med Clin North Am*, 32(2):277-92. doi: 10.1016/j.emc.2013.12.001.
6. Fitzpatrick D, D. E. (2009). Improving post-hypoglycaemic patient safety in the prehospital environment: a systematic review. *Emerg Med J*, 26(7):472-8. doi: 10.1136/emj.2008.062240.
7. Graber, M. (2014). Diabetes and Hyperglycemia. A. J içinde, *Emergency Medicine Clinical Essentials 2nd Edition eds* (s. 1379-90). Chicago: Saunders.
8. Horatas, M. (2014). Pheochromocytoma. In:, editor. 2009. 17th edition.: Lippincott Williams & Wilkins;. D. F içinde, *The 5-minute clinical consult 2009.* New York.
9. Kanich W, B. W. (2002). Altered mental status: evaluation and etiology in the ED. *Am J Emerg Med*, 20(7):613–7. doi:10.1053/ajem.2002.3546410.
10. Maloney, J. G. (2018). Diabetes Mellitus and Disorders of Glucose Homeostasis. R. Walls içinde, *Rosen's Emergency Medıcıne: Concepts And Clınıcal Practice, Nınth Edıtıon* (s. 1533-47). Philadelphia: Elsevier.
11. Park E, A. M. (2014). Altered mental status and endocrine diseases. *Emerg Med Clin North Am,* 32(2):367-78. doi: 10.1016/j.emc.2013.12.007.
12. Roberts K, S. A. (2003). Outcome of diabetic patients treated in the prehospital arena after a hypoglycaemic episode, and an exploration of treat and release protocols: a review of the literature. *Emerg Med J*, 20(3):274-6.
13. Sapmaz, B. (2018, 10 31). *Feokromasitoma Krizi*. acilci.net: https://www.acilci.net/feokromasitoma-krizi/ adresinden alınmıştır
14. Self HW, M. C. (2014). Hypoglycemia. A. J içinde, *Emergency Medicine Clinical Essentials 2nd Edition* (s. 1379-90). Chicago: Saunders.
15. Tenner AG, H. K. (2013). Endocrine causes of dangerous fever. *Emerg Med Clin North Am*, 31(4):969–86.doi: 10.1016/j.emc.2013.07.010.

6. Bölüm

NÖROLOJİK ACİLLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ UĞUR ÖZKULA
DOÇ. DR. GÜLHAN KURTOĞLU ÇELİK

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Normal olmayan nörolojik bulguları tanıyabilir.
- Hastanın yakınmaları ve fizik bakı bulguları ışığında nörolojik acillerin ayırıcı tanısını yapabilir.
- Ön tanılar oluşturabilir ve gerekli acil tıbbi desteği uygulayabilir.

"Düşündüğümüz ve yaptığımız her şey insan beyninin bir ürünüdür. Tam olarak nasıl işlediği ise en büyük gizemlerden biri ve görünen o ki; açığa çıkardığımız her sırla, bizi daha çok şaşırtan bir sürpriz buluyoruz."
Neil de Grasse Tyson

Nörolojik sistem, vücudun en karmaşık organı kabul edilebilecek beynin de içinde yer aldığı, vücudun bütününü doğrudan ilgilendiren bir sistemdir ve sinir hücrelerinin fizyolojik özellikleri dolayısıyla hasarlanmaya en açık, aynı zamanda da hasarın telafisinin en zor olduğu sistemdir. Zaman, beynin aleyhine işlemektedir.

Bir paramediğin meslek hayatı boyunca en çok müdahale edeceği hasta gruplarının başında yer alan nörolojik hastalık acillerine hakim olmak, zamana karşı olan savaşımız sırasında; hastalarınızın yaşamını veya yaşam kalitesini doğrudan etkileyecektir. Bu bölümde sinir sistemi hastalıklarının aciliyet arz eden durumları anlatılacaktır. Bölümün sonunda paramedikler; nörolojik acil durumların fark edilmesi, ayırıcı tanıya gidilmesi ve uygun acil tedavinin belirlenebilmesi konusunda yeterli bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Albers GW, Caplan LR, Easton JD, Fayad PB, Mohr JP, Saver JL, et al. Transient Ischemic Attack — Proposal for a New Definition. N Engl J Med. Massachusetts Medical Society; 2002;347: 1713–1716.
2. Bledsoe BE, Porter RS, Cherry RA. Essentials of Paramedic Care Update: Pearson New International Edition. Pearson Higher Ed; 2013.
3. Brignole M, Moya A, de Lange FJ, Deharo J-C, Elliott PM, Fanciulli A, et al. 2018 ESC Guidelines for the diagnosis and management of syncope. Eur Heart J. academic.oup.com; 2018;39: 1883–1948.
4. Easton JD, Saver JL, Albers GW, Alberts MJ, Chaturvedi S, Feldmann E, et al. Definition and evaluation of transient ischemic attack: a scientific statement for healthcare professionals from the American Heart Association/American Stroke Association Stroke Council; Council on Cardiovascular Surgery and Anesthesia; Council on Cardiovascular Radiology and Intervention; Council on Cardiovascular Nursing; and the Interdisciplinary Council on Peripheral Vascular Disease: the American Academy of Neurology affirms the value of this statement as an educational tool for neurologists. Stroke. Am Heart Assoc; 2009;40: 2276–2293.
5. Gavvala JR, Schuele SU. New-Onset Seizure in Adults and Adolescents: A Review. JAMA. 2016;316: 2657–2668.
6. Kälviäinen R. Intranasal therapies for acute seizures. Epilepsy Behav. Elsevier; 2015;49: 303–306.
7. Kılıçaslan İ, Bozan H, Oktay C, Göksu E. Türkiye'de acil servise başvuran hastaların demografik özellikleri. Türkiye Acil Tıp Dergisi. trjemergmed.com; 2005;5: 5–13.
8. Leppik IE, Patel SI. Intramuscular and rectal therapies of acute seizures. Epilepsy Behav. Elsevier; 2015;49: 307–312.
9. Lin MP, Sanossian N, Liebeskind DS. Imaging of prehospital stroke therapeutics. Expert Rev Cardiovasc Ther. 2015;13: 1001–1015.
10. Magauran BG Jr, Nitka M. Stroke mimics. Emerg Med Clin North Am. europepmc.org; 2012;30: 795–804.
11. Mula M. New Non-Intravenous Routes for Benzodiazepines in Epilepsy: A Clinician Perspective. CNS Drugs. Springer; 2017;31: 11–17.
12. Powers WJ, Rabinstein AA, Ackerson T, Adeoye OM, Bambakidis NC, Becker K, et al. 2018 Guidelines for the Early Management of Patients With Acute Ischemic Stroke: A Guideline for Healthcare Professionals From the American Heart Association/American Stroke Association. Stroke. 2018;49: e46–e110.
13. Vélez L, Selwa LM. Seizure disorders in the elderly. Am Fam Physician. 2003;67: 325–332.

7. Bölüm

RENAL VE GENİTOÜRİNER ACİLLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ ALP ŞENER

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yan ağrısı ile başvuran hastalara hastane öncesi alanda yaklaşımı öğrenir.
- Yan ağrısı ile başvuran hastalarda ayırıcı tanıları yorumlar.
- Yan ağrısı ile başvuran hastalarda hayatı tehdit eden ön tanıları öğrenir.
- Diyaliz komplikasyonlarını öğrenir.
- Diyaliz ile ilişkili acillere hastane öncesi alanda nasıl müdahale edileceğini öğrenir.
- Diyaliz ile ilişkili acillerde ayırıcı tanı yapmayı öğrenir.

"Ağrıyı dindirmek ilahi bir sanattır."
Hipokrat

Akut yan (flank, böğür) ağrısı, yaygın görülen ve üriner sistem ile ilişkili olan veya olmayan birçok hastalık nedeniyle başvurabilen kompleks bir klinik problemdir. Yan ağrısı ile başvuran hastalarda üreter taşı en sık neden gibi görünmektedir. Avrupa'da ağrı nedeni ile yapılan acil sağlık hizmeti aramalarının %7-9'unun renal kolik vakaları olduğu bildirilmiştir. Literatürde, yan ağrısı ile ilgili hastane öncesi alanda yapılmış çalışma yok denecek kadar azdır.

Diyaliz hastaları, sağlık sistemlerinin ve acil servislerin sık kullanılmasına neden olan ciddi bir hastalık yükü taşırlar. Diyaliz hastalarının takip eden başvurularının %49 ila 62'si acil servislere olmaktadır. Bu başvurularda ciddiyet arttıkça hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinin kullanım sıklığı da artmaktadır.

Bu bölümde "Yan Ağrısı Olan Hastaya Hastane Öncesi Yaklaşım" ve "Diyaliz İlişkili Aciller" anlatılmaktadır. Bölümün sonunda paramedikler hastane öncesi alanda yan ağrısı şikayeti ve diyaliz ile ilişkili acil durumlar ile başvuran hastalara yaklaşım hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Bartolacci, J. Goldstein, J. Kiberd, B. Swain, J. Vinson, A. Clark, D. et al. (2018). Burden of Emergency Medical Services Usage by Dialysis Patients. Prehosp Emerg Care. 22(6):698-704. doi: 10.1080/10903127.2018.1454558. Epub 2018 Apr 19.
2. Coursey, C.A. Casalino, D.D. Remer, E.M. Arellano, R.S. Bishoff, J.T. Dighe, M. et al. (2012). ACR Appropriateness Criteria® acute onset flank pain--suspicion of stone disease. Ultrasound Q. 28(3):227-33. doi: 10.1097/RUQ.0b013e3182625974.
3. Gill, B.C. (2016). Causes of Flank Pain. Erişim: https://emedicine.medscape.com/article/1958746-overview#showall. Erişim tarihi: 15.11.2018.
4. Heidenreich, A. Desgrandschamps, F. Terrier, F. (2002). Modern approach of diagnosis and management of acute flank pain: review of all imaging modalities. Eur Urol. 41(4):351-62. doi: 10.1016/s0302-2838(02)00064-7.
5. Lammers, R. Roth, B.A. Utech, T. (1995). Comparison of ambulance dispatch protocols for nontraumatic abdominal pain. Ann Emerg Med. 26: 579-585. doi: 10.1016/s0196-0644(95)70008-0.
6. Manthey, D.E., Nicks, BA. (2016). Urologic Stone Disease. Tintinalli, Judith E. (Ed), Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide 8th Edition içinde (s. 609-613). USA: McGraw Hill.
7. McManus, J.G. Jr. Sallee, D.R. Jr. (2005).Pain management in the prehospital environment. Emerg Med Clin North Am. 23(2):415-31. doi: 10.1016/j.emc.2004.12.009.
8. Mistovich, J.J. Krost, W.S. Limmer, D.D. (2008). Beyond the basics: acute abdominal pain. EMS Mag. 37(7):63-6, 68-71; quiz 72-3. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18811020.
9. Neumar, R.W. Otto, C.W. Link, M.S. Kronick, S.L. Shuster, M. Callaway, C.W. et al. (2010). Part 8: adult advanced cardiovascular life support: 2010 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation. 122(suppl 3):S729-S767. doi: 10.1161/CIRCULATIONAHA.110.970988.
10. Pan, A. Stiell, I.G. Dionne, R. Maloney, J. (2015). Prehospital use of furosemide for the treatment of heart failure. Emerg Med J. 32(1):36-43. doi: 10.1136/emermed-2013-202874. Epub 2014 Apr 4.
11. Rahimi, S.A. (2018). Abdominal Aortic Aneurysm. Erişim: https://emedicine.medscape.com/article/1979501-overview#a1. Erişim tarihi: 15.11.2018.
12. Sacchetti, A. Harris, R. Patel, K. Attewell, R. (1991). Emergency department presentation of renal dialysis patients: indications for EMS transport directly to dialysis centers. J Emerg Med. 9(3):141-4. doi: 10.1016/0736-4679(91)90320-f.
13. Sanders, M.J. (2012). Urinary System Conditions. Sanders, M.J. McKenna, K. Mosby's Paramedic Textbook 4th Edition içinde (s. 917-19). Mosby/JEMS:USA.
14. Vanden Hoek, T.L. Morrison, L.J. Shuster, M. Donnino, M. Sinz, E. Lavonas, EJ. et al. (2010). Part 12: cardiac arrest in special situations: 2010 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation. 122(18 Suppl 3):S829-61. doi: 10.1161/CIRCULATIONAHA.110.971069.
15. Westerlund, A. Vicente, V. Hjelte Judell, O. Lindström, V. (2016). Preventing and alleviating patients' symptoms of nausea and vomiting while in the care of the ambulance service- a qualitative study. Int Emerg Nurs. 28:34-8. doi: 10.1016/j.ienj.2016.03.002. Epub 2016 Apr 7.
16. Williams, B. Boyle, M. Robertson, N. Giddings, C. (2013). When pressure is positive: a literature review of the prehospital use of continuous positive airway pressure. Prehosp Disaster Med. 28(1):52-60. doi: 10.1017/S1049023X12001562. Epub 2012 Nov 9.
17. Wolfson, A.B. (2010). Renal Failure. Marx, J.A. Hockberger, R.S. Walls, R.M. (Ed), *Rosen's Emergency Medicine 7th Edition* içinde (s. 1257-81). Philadelphia: Mosby.
18. Worster, A.S. Bhanich Supapol, W. (2012). Fluids and diuretics for acute ureteric colic. Cochrane Database Syst Rev. 15;(2):CD004926. doi: 10.1002/14651858.CD004926.pub3. doi: 10.1002/14651858.CD004926.pub3.

8. Bölüm

ANAFİLAKSİ

DOÇ. DR. FİKRET BİLDİK

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Anafilaksiyi tanımlar ve sınıflamasını yapar.
- Anafilaksinin patofizyolojisini ve tetikleyen nedenleri tanımlar.
- Bulgu ve belirtilerini değerlendirir, tanı kriterlerini öğrenir.
- Birinci basamak ve ikinci basamak tedaviyi uygular.

"Ölümcül hassasiyet!"

Anafilaksi akut başlayan, ciddi, hatta ölümcül olabilen, generalize, sistemik bir aşırı duyarlılık reaksiyonudur. Anafilaksi tanısının mutlaka hızlı bir şekilde konması ve etkin bir şekilde tedavisi gerekir. Ancak, klinik bulguların çeşitlilik göstermesi ve diğer birçok durumla benzerliği nedeniyle hem hastalar hem de sağlık profesyonelleri tarafından erken bulgu ve belirtilerini tanımak veya tanı koymak sıklıkla mümkün olmamaktadır. Yapılan birçok çalışmada gerek hastane öncesi dönemde, gerekse acil servislerde anafilaksinin tanı ve tedavisinde tıbbı hatalar yapıldığı, malpraktis sorunu ile karşılaşıldığı ve sağlık çalışanlarının bilgisinin yetersiz olduğu bildirilmiştir.

Anafilaksinin ilk tanımına Mısır'da Firavunun arı sokmasından ölmesiyle hiyerografik kayıtlarda rastlanılmıştır. Daha modern tanımı ise 1902 yılında denizanası toksinin hayvanlara enjekte edilmesi ile yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Anafilaksi kelimesi eski Yunanca ana (karşı, ters) ve phylaxis (koruma) sözcüklerinden gelmektedir.

Bu bölümde anafilaksinin patofizyolojisi, tetikleyen nedenler, bulgu ve belirtileri, tanı kriterleri ve acil tedavisi anlatılmaktadır. Bölümün sonunda paramedikler, anafilaksinin patofizyolojisi, hızlı tanısı ve tedavisi hakkında bilgi sahibi olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Brady WJ Jr, Luber S, Joyce TP. (1997). Multiphasic anaphylaxis: report of a case with prehospital and emergency department considerations. Emerg Med. 15(4):477-81. Review.
2. Brockow K, Schallmayer S, Beyer K, Biedermann T, Fischer J, Gebert N, ve ark. (2014). Effects of a structured educational intervention on knowledge and emergency management in patients at risk for anaphylaxis. Allergy. 70(2):227-35. doi: 10.1111/all.12548.
3. Brown AFT, McKinnon D. (2001). Emergency department anaphylaxis: a review of 142 patients in a single year. J Allergy Clin Immunol.08(5):861-866.
4. Campell RL. (2018). Anaphylaxis: Emergency treatment. UpToDate. Erişim: https://www.uptodate.com/contents/anaphylaxis-emergency-treatment? Erişim tarihi: 24.09.2018.
5. Cambell RL, Kelso JM, (2018) Anaphylaxis: Acute diagnosis. UpToDate. Erişim: https://www.uptodate.com/contents/anaphylaxis-acute diagnosis? Erişim tarihi: 11.10.2018.
6. Capps JA, Sharma V, Arkwright PD.(2010). Prevalence, outcome and pre-hospital management of anaphylaxis by first aiders and paramedical ambulance staff in Manchester, UK. Resuscitation. 81(6):653-7. doi: 10.1016/j.resuscitation.2010.01.021.
7. Cardona V, Ferre-Ybarz L, Guilarte M, Moreno-Perez N, Gomez-Galan C, Alcoceba-Borras E, ve ark. (2011). Safety of Adrenaline Use in Anaphylaxis: A Multicentre Register. Int Arch Allergy Immunol.173(3):171-177. doi: 10.1159/000477566.
8. Chapman j, Lalkhen AG. (2016). Anaphylaxis. Anaesthesia & Intensive Care Medicine, 18(1):16–21. DOI: https://doi.org/10.1016/j.mpaic.2016.10.008.
9. Choo KJ, Simons FE, Sheikh A. (2012). Glucocorticoids for the treatment of anaphylaxis. Cochrane Database Syst Rev. 18;(4):CD007596. doi: 10.1002/14651858.CD007596.pub3.
10. Chung T, Gaudet L, Vandenberghe C, Couperthwaite S, Sookram S, Liss K, ve ark. (2014). Pre-hospital management of anaphylaxis in one Canadian Urban Centre. Resuscitation. 85(8):1077-82. doi: 10.1016/j.resuscitation.2014.04.004.
11. Fischer D, Vander Leek TK, Ellis AK, Kim H. Anaphylaxis. (2018). Allergy Asthma Clin Immunol, 14(Suppl 2):54. doi: 10.1186/s13223-018-0283-4.
12. Frew AJ. (2011). What are the 'ideal' features of an adrenaline (epinephrine) auto-injector in the treatment of anaphylaxis? Allergy. 66(1):15-24. doi: 10.1111/j.1398-9995.2010.02450.x.
13. Fuzak JK, Trainor J. (2013). Comparison of the incidence, etiology, and management of anaphylaxis over time. Pediatr Emerg Care. 29(2):131-5. doi: 10.1097/PEC.0b013e31828058cd
14. Gelincik A, Demirtürk M, Yılmaz E, Ertek B, Erdogdu D, Çolakoğlu B, Büyüköztürk S. 82013). Anaphylaxis in a tertiary adult allergy clinic: a retrospective review of 516 patients. Ann Allergy Asthma Immunol. 110(2):96-100. doi: 10.1016/j.anai.2012.11.018.
15. Hernandez-Trujillo V, Simons FE. (2013). Prospective evaluation of an anaphylaxis education mini-handout: the AAAAI Anaphylaxis Wallet Card. J Allergy Clin Immunol Pract. 1(2):181-5. doi: 10.1016/j.jaip.2012.11.004.
16. Jacobsen RC, Gratton MC. (2010). A case of unrecognized prehospital anaphylactic shock. Prehosp Emerg Care. 15(1):61-6. doi: 10.3109/10903127.2010.519823.

17. Jacobsen RC, Millin MG. (2011). The use of epinephrine for out-of-hospital treatment of anaphylaxis: resource document for the National Association of EMS Physicians position statement. Prehosp Emerg Care. 15(4):570-6. doi: 10.3109/10903127.2011.598619.

18. Jacobsen RC, Toy S, Bonham AJ, Salomone JA, Ruthstrom J, Gratton M. (2012). Anaphylaxis knowledge among paramedics: results of a national survey. Prehosp Emerg Care. 16(4):527-34. doi: 10.3109/10903127.2012.689931.

19. Jerschow E, Lin RY, Scaperotti MM, McGinn AP. (2014). Fatal anaphylaxis in the United States, 1999-2010: temporal patterns and demographic associations. J Allergy Clin Immunol. 134(6):1318-1328.e7. doi: 10.1016/j.jaci.2014.08.018.

20. Kane KE, Cone DC. (2004). Anaphylaxis in the prehospital setting. J Emerg Med. 2004 Nov;27(4):371-7. DOI: 10.1016/j.jemermed.2004.04.018.

21. Kelso JM. Anaphylaxis: Confirming the diagnosis and determining the cause(s). UpToDate Erişim: https://www.uptodate.com/contents/anaphylaxis-confirming-the-diagnosis-and-determining-the-causes? Erişim tarihi: 11.10.2018.

22. Kemp SF, Lockey RF. (2002). Anaphylaxis: a review of causes and mechanisms. J Allergy Clin Immunol. 110(3):341-8. Review.

23. Kemp SF, Kelso JM. Pathophysiology of anaphylaxis. UpToDate. Erişim: https://www.uptodate.com/contents/pathophysiology-of-anaphylaxis? Erişim Tarihi: 11.10.1018.

24. Klein JS, Yocum MW. (1995). Underreporting of anaphylaxis in a community emergency room. J Allergy Clin Immunol. 1995 Feb;95(2):637-8.

25. Lammers R, Willoughby-Byrwa M, Fales W. (2014). Medication errors in prehospital management of simulated pediatric anaphylaxis. Prehosp Emerg Care. 18(2):295-304. doi: 10.3109/10903127.2013.856501.

26. Lee S, Hess EP, Lohse C, Gilani W, Chamberlain AM, Campbell RL. (2017). Trends, characteristics, and incidence of anaphylaxis in 2001-2010: A population-based study. J Allergy Clin Immunol. 139(1):182-188.e2. doi: 10.1016/j.jaci.2016.04.029.

27. Lieberman P, Camargo CA Jr, Bohlke K, Jick H, Miller RL, Sheikh A, Simons FE. (2006). Epidemiology of anaphylaxis: findings of the American College of Allergy, Asthma and Immunology Epidemiology of Anaphylaxis Working Group. Ann Allergy Asthma Immunol. 97(5):596-602.

28. Lindor RA, McMahon EM, Wood JP, Sadosty AT, Boie ET, Campbell RL. (2018) Anaphylaxis-related Malpractice Lawsuits. West J Emerg Med. 19(4):693-700. doi:10.5811/westjem.2018.4.37453.

29. Mahler V, Spindler T, Lange L, Bilo MB, Papadopoulos NG, Hourihane JOB ve ark. (2018). Epinephrine in Severe Allergic Reactions: The European Anaphylaxis Register. J Allergy Clin Immunol Pract. 6(6):1898-1906.e1. doi: 10.1016/j.jaip.2018.02.026.

30. Pastorello EA1, Rivolta F, Bianchi M, Mauro M, Pravettoni V (2001). Incidence of anaphylaxis in the emergency department of a general hospital in Milan. J Chromatogr B Biomed Sci Appl. 25;756(1-2):11-7

31. Rawas-Qalaji MM, Simons FE, Simons KJ. (2006). Sublingual epinephrine tablets versus intramuscular injection of epinephrine: dose equivalence for potential treatment of anaphylaxis. J Allergy Clin Immunol. 117(2):398-403.

32. Rueter K, Ta B, Bear N, Lucas M, Prescott S. (2017). Physician training programs significantly improve diagnosis in cases coded as anaphylaxis over time: A major factor compounding time-trend data? J Allergy Clin Immunol Pract. 5(3):858-860. doi: 10.1016/j.jaip.2016.10.017.

33. Sampson HA, Munoz-Furlong A, Campbell RL, Adkinson NF Jr, Bock SA, Branum A ve ark. (2006). Second symposium on the definition and management of anaphylaxis: summary report--Second National Institute of Allergy and Infectious Disease/Food Allergy and Anaphylaxis Network symposium. J Allergy Clin Immunol. 117(2):391-7. DOI: 10.1016/j.jaci.2005.12.1303

34. Sato S, Utsunomiya T, Imai T, Yanagida N, Asaumi T, Ogura K, Koike Y, Hayashi N, Okada Y, Shukuya A, Ebisawa M. (2015). J Allergy Clin Immunol. 136(4):1131-3. doi: 10.1016/j.jaci.2015.07.019.

35. Sclar DA, Lieberman PL. (2014). Anaphylaxis: underdiagnosed, underreported, and undertreated. Am J Med. 127(1 Suppl):1-5. doi: 10.1016/j.amjmed.2013.09.007.

36. Sicherer SH, Simons FER. (2007). Epinephrine for First-aid Management of Anaphylaxis. Pediatrics. 139(3). doi: 10.1542/peds.2016-4006.

37. Simons FER, Gu X, Johnston LM, Simons KJ. (2000). Can Epinephrine Inhalations Be Substituted for Epinephrine Injection in Children at Risk for Systemic Anaphylaxis? Pediatrics. 106 (5) 1040-1044; DOI: 10.1542/peds.106.5.1040.

38. Simons FER. (2004). First-aid treatment of anaphylaxis to food: focus on epinephrine. J Allergy Clin Immunol. 113(5):837- 844. (Review).

39. Simons FER, Ardusso LR, Bilò MB, El-Gamal YM, Ledford DK, Ring J, Sanchez-Borges M, Senna GE, Sheikh A, Thong BY; World Allergy Organization. (2011). World allergy organization guidelines for the assessment and management of anaphylaxis. World Allergy Organ J. 4(2):13-37. doi: 10.1097/WOX.0b013e318211496c.

40. Singer E, Zodda D. (2015). Allergy And Anaphylaxis: Principles Of Acute Emergency Management. Emerg Med Pract. 17(8):1-19.

41. Truhlar A, Deakin CD, Soar J, Khalifa GE, Alfonzo A, Bierens JJ, ve ark. (2015). European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015: Section 4. Cardiac arrest in special circumstances. Resuscitation. 95:148-201. doi: 10.1016/j.resuscitation.2015.07.017.

42. Turner PJ, Jerschow E, Umasunthar T, Lin R, Campbell DE, Boyle RJ. (2017). Fatal Anaphylaxis: Mortality Rate and Risk Factors. J Allergy Clin Immunol Pract. 5(5):1169-1178. doi: 10.1016/j.jaip.2017.06.031.

43. Wylon K, Dölle S, Worm M. (2016). Polyethylene glycol as a cause of anaphylaxis. Allergy Asthma Clin Immunol. 12(67). doi: 10.1186/s13223-016-0172-7.

44. Yang MS, Kim JY, Kim BK, Park HW, Cho SH, Min KU, Kang HR. (2017). True rise in anaphylaxis incidence: Epidemiologic study based on a national health insurance database. Medicine (Baltimore). 96(5):e5750. doi: 10.1097/MD.0000000000005750.

9. Bölüm

TOKSİKOLOJİ

UZM. DR. BULUT DEMİREL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Zehirlenmelerin yollarını öğrenir.
- Zehirlenmelerdeki ilk tedaviler hakkında bilgi edinir.
- Antidotlar ve kullanımlarını öğrenir.
- Uyuşturucular hakkında bilgi sahibi olur.
- Zehirlenen hastanın belirti ve bulgularını öğrenir.
- Sık görülen zehirlenmelere aşina olur.

'Tüm mantarlar yenilebilir.
Fakat bazıları sadece bir kez yenilebilir.'
(Terry Pratchett)

Zehirlenmeler tüm ülkelerde önlenebilir ölüm nedenlerinin başında gelmektedir. Her ne kadar son yıllarda artan toplumsal bilinç artışı ile kaza sonucu zehirlenmelerin oranı azalsa da giderek artan kimyasal kullanımı nedeniyle mesleki zehirlenmeler artmıştır.

Diğer bir vurgulanması gereken konu ise illegal maddelerdir. Klasik olarak eroin, kokain ve esrar olarak halk tarafından yaygın şekilde bilinse de bu maddeleri üreten kimyagerler tespitinin zorlaştırma amacıyla maddelerde sürekli değişiklik yapmakta ve yeni maddeler bulmaktadır.

Bu bölümde zehirlenmeler hakkında genel bilgiler ve yapılması gerekenler anlatılmaktadır. Bu bölümü okuyanlar zehirlenme ile acil sağlık hizmetlerine başvuran hastaların genel belirti ve bulgularının yanı sıra ilk tedavi hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Batı, S. (2012). *Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde görev yapan personelin hastalara müdahalelerinin hastane öncesi acil tıbbi bakım yetişkin ve çocuk uygulama kılavuzu akış şemalarına uygunluğunun değerlendirilmesi* (Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
2. Bilir, Ö. (2016). Zehirlenmelerde Güncel Antidotlar. *Turkiye Klinikleri Emergency Medicine-Special Topics*, *2*(1), 11-18.
3. Carlson, D. (2015). *A risk perception analysis: Toxicology education, its effect on quantitative judgments of risk, and the influence of demographic variables*.
4. Darracq, M., Armenian, P., Comes, J., & Thornton, S. (2016, January). Emergency Medicine Residency toxicology education: a survey study. In *Clınıcal Toxıcology* (Vol. 54, No. 8, Pp. 782-783). 2-4 Park Square, Mılton Park, Abıngdon Or14 4rn, Oxon, England: Taylor & Francıs Ltd.
5. Davis, C. O., Cobaugh, D. J., Leahey, N. F., & Wax, P. M. (1999). Toxicology training of paramedic students in the United States. *The American journal of emergency medicine*, *17*(2), 138-140.
6. Duran, A., Erkuran, M. K., & Kaptan, H. M. (2016). Günümüzde Sık Kullanılan Uyuşturucu Maddeler ve Etkileri. *Turkiye Klinikleri Emergency Medicine-Special Topics*, *2*(1), 30-37.
7. Gulen, B., Serinken, M., Hatipoğlu, C., Özaşır, D., Sönmez, E., Kaya, G., & Akpinar, G. (2016). Türkiye'de acil tıp teknisyenleri ve paramediklerin karşılaştıkları iş kazaları.
8. Güneysel Ö. Trisiklik Antidepresan zehirlenmeleri. Acilde Klinik Toksikoloji. SATAR, S *Adana: Adana Nobel Tıp Kitabevi*, 2009, 33.
9. Halm, B. M., Lee, M. T., & Franke, A. A. (2011). Improving toxicology knowledge in preclinical medical students using high-fidelity patient simulators. *Hawaii medical journal*, *70*(6), 112.
10. Ince, S. (2017). Eksternal kontaminasyon ve Dekontaminasyon teknikleri. *Nucl Med Semin*, *3*, 211-215.
11. Kelebek, F., Satar, S., Kozaci, N., Acikalin, A., Gülen, M., & Acehan, S. (2014). Emergency medicine admissions of pediatric intoxicated cases. *Journal of Academic Emergency Medicine*, *13*(2), 67.
12. Klaassen, C. D., & Amdur, M. O. (Eds.). (2013). *Casarett and Doull's toxicology: the basic science of poisons* (Vol. 1236). New York: McGraw-Hill.
13. Murray, L., Daly, F., Little, M., & Cadogan, M. (2011). *Toxicology handbook*. Elsevier Australia.
14. Prosser, J. M.; Goldfrank, L. R. Zehirlenen hastaya yaklaşım. *Satar S. Acilde Klinik Toksikoloji. Adana: Nobel Tıp Kitabevi,*, 2009, 67-74.
15. Sanders, M. J., Lewis, L. M., Quick, G., McKenna, K., & Robinson, M. M. (1994). Mosby's paramedic textbook. *Advanced Emergency Nursing Journal*, *16*(3), 78-79.
16. TC İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. Türkiye Uyuşturucu Raporu. *Ankara: TUBİM*, 2017, 22.
17. Zazoğlu, S., Savaş, H., Ketenci, H. Ç., & Beyhun, N. E. (2017). Adli mercilerce 2010-2014 yılları arasında Adli Tıp Kurumu Trabzon Grup Başkanlığına gönderilen uyuşturucu madde ve yeni nesil psikoaktif maddelerin profilinin tanımlanması. *Journal Of Forensıc Medıcıne*, *31*, 1.

10. Bölüm

KULAK BURUN BOĞAZ ACİLLERİ

UZM. DR. BURAK BEKGÖZ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Baş dönmesi olan hastayı değerlendirir ve hastane öncesi acil bakımını uygular.
- Baş dönmesinin periferik mi yoksa santral kaynaklı mı olduğunu ayırt eder.
- Burun kanamasının lokal ve sistemik nedenlerini düşünür.
- Burun kanaması olan hastanın yönetiminde öncelikli noktaları bilir ve uygular.

''Hastayı dinledikten sonra nesi olduğunu anlamadıysanız muayene ettikten sonra da anlamayacaksınız.''
Dr. H. Merritt.

Baş dönmesi; iç kulak, vestibüler sistem veya beyin sapındaki santral vestibüler yapıların hasarı veya işlev bozukluğu sonucu ortaya çıkan vestibüler sistem asimetrisidir. Baş dönmesinin genel toplumda insidansı %20 ila 30 arasında olup, yaşın her beş yıl artışında yakınmada %10 artış olmaktadır. Baş dönmesinin tanı değil, bir yakınma olduğu unutulmamalıdır. Periferik kaynaklı baş dönmesi nedenleri nispeten masum tanılardan oluşurken, santral (merkezi) baş dönmesi nedenleri içerisinde hayatı tehdit eden tanıları barındırmaktadır.

Öte yandan burun kanamaları da paramediklerin sık karşılaştığı baş boyun bölgesi acillerindendir. Burun kanamasını sıklığının 10 yaş altı ve 35 yaş üstünde arttığı bildirilmiştir. İki yaş altında burun kanaması nadiren görülür. Yapılan bir çalışmada; çocukların %40'ında 5 yaşına kadar en az bir kez burun kanaması görüldüğü, 6 ila 10 yaş arasında ise bu oranın arttığı (%56) tespit edilmiştir. Gebelik burun kanamasının sıklığını arttıran bir diğer önemli değişkendir.

Bu bölümde paramedikler baş dönmesi ve burun kanaması olan hasta için hastane öncesi ve acil serviste tıbbi yönetim ve öncelikler hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKLAR

1. Alter H. *Approach to the adult with epistaxis*. https://www.uptodate.com/contents/approach-to-the-adult-with-epistaxis. Update: Aug 29, 2019. Erişim Tarihi: Eylül 2019.
2. Chang MB,Bath AP,Rutka JA:Are all atypical positional nystagmus patterns reflective of central pathology? J Otolaryngol 30:280,2001.
3. Chiu T, Dunn JS. An anatomical study of the arteries of theanterior nasal septum. Otolaryngol Head Neck Surg 2006;134:33-6.
4. Colledge NR,Wilson JA,Macintyre CA,et al. The prevalance and characteristics of dizziness in an elderly community.Age Aging 1994;23:117-120.
5. Douglas R. Wormald P.J. (2007) Update on epistaxis. Curr Opin Otolaryngol Head Neck Surg, 15 (3), 180-3
6. Evans JG. Transient neurological dysfunction and risk of stroke in an elderly English population: the different significance of vertigo and non-rotatory dizziness.Age Ageing 1990;19:43-9.
7. Jönsson R,Sixt E,Landhl S,Rosenhall U:Prevalence of dizziness and vertigo in an urban elderly population.J Vestib Res 14: 47,2004
8. Ozmen S, Ozmen OA. Is local ointment or cauterization more effective in childhood recurrent epistaxis. Int J Pediatr Otorhinolaryngol 2012;76(6):783-6.
9. Post RE,Dickerson LM.Dizziness: A Diagnostic Approach.American Family Physician.2010.82;4:361-8.
10. Shay S., Nina L., Bhattacharyya N.Epidemiological characteristics of pediatric epistaxis presenting to the emergency department. Int J Pediatr Otorhinolaryngol. 103, 121-124
11. Şelimen D. Acil Bakım, Yüce Yayım, İstanbul 2001.
12. T.C.Sağlık Bakanlığı. Hastane Öncesi Acil Tıbbi Yardım Ve Bakım Akış Şemaları Yetişkin Uygulama Kılavuzu, 2009.
13. Ceylan MA. (2013). Epistaksis, Nazal Kırıklar ve Rinosinüzit. Shane MS., Bey T. Tintinalli Acil Tıp,Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu çeviri içinde (S 1564-1572), İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri; 2013
14. Yavuz S,Yavuz G. *Paramedikler İçin Hastane Öncesi Acil Tıp. Kapsamlı Başvuru Kitabı*. Eren HŞ, Yavuz G, Yavuz S. Baş, Boyun ve Yüz travmaları içinde (s. 675-693). Ankara: Nobel Tıp Kitabevi. 2017
15. Yengil E, Çevik C. Burun Kanamasına Birinci Basamakta Yaklaşım Approach to Nazal Bleeding in Primary Care, *Smyrna Tıp Dergisi 4.*

11. Bölüm

GÖZ ACİLLERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH AHMET KAHRAMAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Görme kaybı yaşayan hastayı tanır ve hastane öncesi acil bakım sürecini yönetir.
- Kırmızı göz olan hastayı tanır ve hastane öncesi acil bakım sürecini yönetir.

"Aklın süsü dil; dilin süsü sözdür. İnsanın süsü yüz; yüzün süsü gözdür."
Yusuf Has Hacip

Dünya genelinde acil servislere başvuruların %1-6'sını göz ile ilgili şikayetler oluşturmaktadır. Acil Servislere göz acilleriyle alakalı en çok başvuruya travmalar sebep olmaktadır ve bunu göz ve gözün yardımcı yapılarının enfeksiyonu ve kronik göz hastalıkları (glokom, katarakt vb.) takip etmektedir. Yıllar içerisinde tanı ve tedavi yöntemlerinin gelişmesine rağmen göz acilleri, görme duyusunda kısmi ya da kalıcı görme kaybına sebep olabilmektedir.

Hastane öncesi acil sağlık sisteminde de hastane acil servisleri gibi, çoğu zaman acil olmayan başvurular olmasına rağmen en önemli duyularımızdan bir tanesi olan görme duyusuyla alakalı bir şikayeti olan hastaya ulaşıldığında eksiksiz öykü alınmalı, tam fiziki muayene yapılmalı ve uygun tedavi ile hastaneye nakli gerçekleştirilmelidir.

Bu bölümde paramedikler, görme kaybı yaşayan ve kırmızı göz olan hastanın hastane öncesi tıbbi yönetimi ve öncelikleri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Akbulut, H., Aydoğan, Ü., & Doğaner, Y. Ç. (2010). Birinci basamakta kırmızı göze genel yaklaşım. Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 14(2), 77-85
2. Bhaduri G, Ghosh RP, Chaudhuri CN, Sengupta S, Saurabh K, Agarwal S et al. Ocular emergencies: a fact file. http://www.aios.org/proceed09/paper2009/TRAU/Trau4.pdf (Erişim Tarihi 27/08/2019)
3. Cronau, H., Kankanala, R. R., & Mauger, T. (2010). Diagnosis and management of red eye in primary care. Am Fam Physician, 81(2), 137-144.
4. Di Fiore MSH. Atlas of Human Histology. Fourth Edn. Lea&Febiger. Philadelphia 2001;340-5.
5. Ekem N ve ark. Editörler. Gözün anatomisi ve fizyolojisi. İstanbul: Türkiye Optik ve Optometrik Meslekler Derneği. e14-70.
6. Gündoğdu H. Oftalmolojik muayene yöntemleri. http://www.belgeler.com / blg/1l45/ oftalmolojik-muayene-yntemleri (Erişim tarihi 27/08/2019)
7. Horton JC. Göz Hastalıkları. In Harrison İç Hastalıkları Prensipleri, 15th ed (Eds E Braunwald, AS Fauci, DL Kasper, SL Hauser, DL Longo, JL Jameson):164-78. New-York, McGraw-Hill, 2001.
8. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Duyu%20Organlar%C4%B1.pdf (Erişim tarihi: 27/08/2019)
9. Jafari, A. K., Bozorgui, S., Shahverdi, N., Ameri, A., Akbari, M. R., & Salmasian, H. (2012). Different causes of referral to ophthalmology emergency room. *Journal of emergencies, trauma, and shock*, *5*(1), 16.
10. Mahmood, A. R., & Narang, A. T. (2008). Diagnosis and management of the acute red eye. Emergency medicine clinics of North America, 26(1), 35-55.
11. Sharma S, Brown M, Brown GC. Retinal artery occlusions. Ophthalmol Clin North Amer 1998; 11:591-600.
12. Sternberg, P.,Aaberg, T. M. (1989). The persistent challenge of ocular trauma. American journal of ophthalmology, 107(4), 421-424.
13. Tatlıpınar S, Özden S. Ani görme kaybı. Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi. 2003; 23:166-9.
14. Tintinalli, J. E., & Stapczynski, J. S. (Eds.). (2013). Tintinalli acil tıp: Kapsamlı bir çalışma kılavuzu. Nobel Tıp Kitabevleri.
15. Toprak M, Akın SM. Anatomi Ders Kitabı. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi.İstanbul 1998; 608-40.

12. Bölüm

DERMATOLOJİK ACİLLER

UZM. DR. YUNUS EMRE ARIK

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Ürtiker ve anijoödemli hastayı tanıyabilir.
- Hastalığın olası etkenlerini bilir ve komplikasyonlarını tanır.
- Allerjik reaksiyonu olan hasta grubunu doğru bir şekilde değerlendirir.
- Nakil öncesi ve sırasında hastaya uygun ve doğru tedavi yaklaşımlarını yapar.

"Önce doğruyu bilmek gerekir. Doğru bilinirse yanlış da bilinir ama önce yanlış bilinirse doğruya ulaşılamaz."
Farabi

İnsan bağışıklık sistemi, insan vücudunu çeşitli zararlı etkenlerden korumaya çalışan karmaşık bir sistemdir. İnsan vücudu herhangi bir zararlı etkenle karşılaştığında çeşitli bağışıklık mekanizmaları etkeni ortadan kaldırmak için devreye girerler. Bazı kişilerde bağışıklık sisteminin bu olağan yanıtı abartılı, kişinin kendi vücuduna zarar verecek düzeyde ve zararsız etkenlere karşı da oluşabilmektedir. Kişinin bağışıklık sisteminin uygunsuz yanıt verdiği bu gibi durumlar allerjik hastalıkların nedeni olarak tanımlanabilir. Allerjik reaksiyonların ortaya çıkabilmesi için kişinin daha önceden belli bir etkene maruz kalmış olması ve bu etkene karşı duyarlılık kazanmış olması gerekmektedir. Kişinin duyarlılık kazandığı allerjene karşı bağışıklık sistemi 'antikor' yanıtı oluşturmaktadır. Allerjik hastalıklar kişinin sosyal ve gündelik hayatını olumsuz etkileyebilen basit klinik durumlardan ölümcül durumlara kadar değişen bir klinik tablo ile karşımıza çıkabilmektedir. Bu klinik durumlardan başlıcaları anaflaksi, ürtiker, anjioödem, allerjik rinit, allerjik konjonktivittir.

Bu bölümde bu allerjik reaksiyonlardan ürtiker ve anjiödem anlatılmaktadır. Bölümün sonunda paramedikler ürtiker ve anjioödem tanımı, patofizyolojisi, etiyolojisi, kliniği, hastane öncesi ve hastane içi yaklaşımı hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Aaron NB, Tran TP (2014). Allergic Disorders. James G. Adams (Editör), *Adam's Emergency Medicine 2nd Edition* içinde (s. 921-924). Philadelphia: Elsevier Saunders
2. Bischoff SC, Kramer S. (2007). Human mast cells, bacteria, and intestinal immunity. *Immunol Rev* 217:329-37. doi: 10.1111/j.1600-065X.2007.00523.x
3. Bowen T, Cicardi M, Farkas H, Bork K, Longhurst HJ, Zuraw B ve ark. (2010). 2010 International consensus algorithm for the diagnosis, therapy and management of hereditary angioedema. *Allergy Asthma Clin Immunol*. Jul 28;6(1):24. doi: 10.1186/1710-1492-6-24.
4. Cugno M, Marzano AV, Asero R, Tedeschi A. (2010). Activation of blood coagulation in chronic urticaria: pathophysiological and clinical implications. *Intern Emerg Med. Apr.* 5(2):97-101. doi: 10.1007/s11739-009-0333-5.
5. Dibbern Jr DA. (2006). Urticaria: selected highlights and recent advances. *Med Clin North Am* 90:187-209. doi: 10.1016/j.mcna.2005.08.003
6. "Emergency Care of Urticaria" Medscape. Erişim tarihi 19 ağustos 2018. https://emedicine.medscape.com/article/1956597-overview
7. Frigas E, Park MA. (2009). Acute urticaria and angioedema: diagnostic and treatment considerations. *Am J Clin Dermatol*. 10(4):239-50. doi: 10.2165/00128071-200910040-00004.
8. Göncü EK, Aktan Ş, Atakan N, Başkan EB, Erdem T, Koca R ve ark. (2016). Türkiye Ürtiker Tanı ve Tedavi Kılavuzu. *Turkderm - Arch Turk Dermatol Venerology* 50:82-98. doi: 10.4274/turkderm.22438
9. Kaplan AP, Greaves MW, (2005). Angioedema. *J Am Acad Dermatol* 53:373-88. doi: https://doi.org/10.1016/j.jaad.2004.09.032
10. Kaplan AP. (2009). Urticaria and angioedema. Adkinson Jr NF (Ed). *Middleton's Allergy Principle and Practice 7. baskı* içinde (s.1061-1081) Philadelphia: Mosby
11. Maurer M, Grabbe J. (2008). Urticaria: its history-based diagnosis and etiologically oriented treatment. *Dtsch Arztebl Int* 105:458-65. doi: 10.3238/arztebl.2008.0458.
12. Milton JL. (1876). On giant urticaria. *Edinburgh Med J.* 22:513-26.
13. Najib U, Sheikh J. (2009). An update on acute and chronic urticaria for the primary care provider. *Postgrad Med*. Jan. 121(1):141-51. doi: 10.3810/pgm.2009.01.1966.
14. Osler W. (1888) Hereditary angio-neurotic edema. *Am J Med Sci*. 95:362-7.
15. Quincke H. (1882). Uber Akutes Umschreibenes H Autodem. *Monatusschr Pract Dermatol*. 129-31.
16. Simons FE. (2010). Anaphylaxis. *J Allergy Clin Immunol*. Feb. 125(2 Suppl 2):S161-81. doi: 10.1016/j.jaci.2009.12.981.
17. Tran TP, Muelleman RM, (2013). Allergy, Hypersensitivity, Angioedema, and Anaphylaxis. Marx JA, Hockberger RS, Walls RM (Editör). *Rosen's Emergency Medicine Consepts and Clinical Practice* içinde (s. 1543-1557) Philadelphia: Elsevier Saunders
18. Zuberbier T, Asero R, Bindslev-Jensen C, ve ark. (2009). EAACI/GA(2)LEN/EDF/WAO guideline: definition, classification and diagnosis of urticaria. *Allergy.* Oct;64(10):1417-26. doi: 10.1111/j.1398-9995.2009.02179.x.
19. Zuberbier T, Asero R, Bindslev-Jensen C, Walter Canonica G, Church MK, Giménez-Arnau AM ve ark.(2009) EAACI/GA(2) LEN/EDF/WAO guideline: management of urticaria. Allergy. Oct. 64(10):1427-43. doi: 10.1111/j.1398-9995.2009.02178.x.

13. Bölüm

ÇEVRESEL ACİLLER

UZM. DR. ONUR KARAKAYALI
UZM. DR. OSMAN ÇELİK

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Hastaların hastane öncesinde yönetiminin temel basamaklarını yorumlar.
- Hastaların klinik şiddet sınıflamasını yapar.
- Sahada hastaya müdahale aşamasında genel güvenlik önlemlerini tanımlar.
- Sıcağa bağlı acil durumlarda hastanın/hastalığın işaret ve semptomlarını tanır.
- Lokal ısıtma tekniklerini tanımlar.
- Düşük ve yüksek enerjili voltaj yaralanmalarını temel olarak ayırır, klinik şiddetini tanımlar
- Boğulma ile birlikte görülebilecek ya da boğulma ile karışabilecek ayırıcı tanıları yorumlar.
- Dalış ile ilgili klinik yakınmaları değerlendirir.
- Yüksek irtifa hastalıklarının bulgularını tanır.
- Yüksek irtifa hastalıklarından korunmanın fizyolojik ve medikal yöntemlerini tanımlar
- Hayvan ısırması ve böcek sokması sonrası karşılaşılan tıbbi sorunları öğrenir. Bu sorunların özel müdahaleleri hakkında bilgi sahibi olur.

Son ırmak kuruduğunda, son ağaç yok olduğunda,
son balık tutulduğunda beyaz adam paranın yenmeyen bir şey olduğunu anlayacak.
Kızılderili atasözü

Hastane öncesi sağlık personelleri çevresel acillerden kaynaklı yaralanmalarla sıklıkla karşılaşmaktadırlar. Bu yaralanmalarla sadece kırsal kesimde değil, sıcak ve soğuk acilleri ile şehirleşmenin olduğu alanlarda da karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yaralanmaların sıklığının artmasında globalleşmenin, uluslararası ve doğa gezilerin artmasının da katkısı vardır. Hastane öncesi personelinin bu yaralanmalara kendilerini korurken doğru ve hızlı müdahale etmelerini öğrenmeleri önemlidir.

Bu bölümde paramedikler, sıcaklık acilleri, soğuk acilleri, elektrik yaralanmaları, dalış ve suda boğulma, yüksek irtifa acilleri, hayvan ısırıkları ve böcek sokmalarının tanı, tedavi yaklaşımı ve ilk yardım öncelikleri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Açikalin A, Gökel Y, Kuvandik G, Duru M, Köseoglu Z, Satar S. The efficacy of low-dose antivenom therapy on morbidity and mortality in snakebite cases. *Am J Emerg Med*. 2008;26(4):402-407. doi:10.1016/j.ajem.2007.06.017
2. Ahlm K, Saveman BI, Björnstig U. Drowning deaths in Sweden with emphasis on the presence of alcohol and drugs - A retrospective study, 1992-2009. BMC Public Health. 2013;13(1):1-10. doi:10.1186/1471-2458-13-216
3. American College of Sports Medicine: Position stand on the prevention of thermal injuries during distance running. *Med Sci Sports Exerc* 19: 529, 1987.
4. Armağan E. Çevresel Aciller Özel Sayısı. Türkiye Klinikleri. 2018; 4 (2); 166-174
5. Auerbach P, Cushing T, Harris N. Auerbach's Wilderness Medicine.; 2017. doi:10.1515/ijfe-2015-0275
6. Bhutani S, Verma R, Ghosh DK. Performing CPR on a commercial diver inside the diving bell. Indian J Occup Environ Med. 2015;19(3):171-174. doi:10.4103/0019-5278.174000
7. Blackwell N, Hayllar J: A three year prospective audit of 212 presentations to the emergency department after electrical injury with a management protocol. *Postgrad Med J* 78: 283, 2002.
8. Bosnak M, Levent Yilmaz H, Ece A, et al. Severe scorpion envenomation in children: Management in pediatric intensive care unit. *Hum Exp Toxicol*. 2009;28(11):721-728. doi:10.1177/0960327109350667
9. Bouchama A, Knochel JP. Heat stroke. N Engl J Med 2002;346(259.1978-88
10. Buono MJ, Sjahal NT: Effect of physical training on peripheral sweat production. J Appl Physiol. 1988; 65 (2): 811-4
11. Centers for disease control and preventetion: ınjuries and deaths among children left unattended in or around motor vehichles. United States. July 2000-June 2001. MMWR Morb Mortal Wkly Rep 2002:51(26):570-2
12. Cone DC, Brice JH, Delbridge TR, Brent Myers J. *Emergency Medical Services: Clinical Practice and Systems Oversight: Second Edition*. Vol 1-2.; 2015. doi:10.1002/9781118990810
13. Danzl DF, Pozos RF: Accidental hypothermia. *N Engl J Med* 331: 1756, 1994
14. DeGorordo A, Vallejo-Manzur F, Chanin K, Varon J. Diving emergencies. Resuscitation. 2003;59(2):171-180. doi:10.1016/S0300-9572(03)00236-3
15. Dendle C, Looke D. Management of mammalian bites. *Aust Fam Physician*. 2009;38(11):868-873.
16. Fernandez-Moralez E, Galvez-Alcarez L, Fernandez- Crehuet-Navajas J, Gomez-Gracia E, Salinas-Martinez J. Epidemiology of burns in Malaga, Spain. Burns 1997; 23(4): 323-332.
17. Gilyoma JM, Mabula JB, Chalya PL. Animal-related injuries in a resource-limited setting: Experiences from a Tertiary health institution in northwestern Tanzania. *World J Emerg Surg*. 2013;8(1):1. doi:10.1186/1749-7922-8-7
18. Girişkin S., Koçak S., Gül M., Cander B., Hipotermi ve lokal donmalar. Sted 2006: 15 (3): 45
19. Golden DBK. Large Local Reactions to Insect Stings. *J Allergy Clin Immunol Pract*. 2015;3(3):331-334. doi:10.1016/j.jaip.2015.01.020
20. Golden DBK, Marsh DG, Kagey-Sobotka A, et al. Epidemiology of Insect Venom Sensitivity. *JAMA J Am Med Assoc*. 1989. doi:10.1001/jama.1989.03430020082033
21. Handhold C, Buxton P., Russel K. Et all. Frosbite: a practical approach to hospital management. Extrem Physiol Med 2014: 3: 7. (PMID:24764516)
22. Heled Y, Rav-Acha M, Shani Y, Epstein Y, Moran DS. The golden hour for heatstroke treatment. Mil Med 2004; 169(3): 184-6
23. Hiser S. 1998 electrocutions associated with consumer products: report. Washington, DC: US Consumer Product Safety Commission, Division of Hazard Analysis, Directorate for Epidemiology, July 2001

24. Information D. Acute Mountain Sickness in a General Tourist Population at Moderate Altitudes. 2018:3-6. doi:10.7326/0003-4819-118-8-199304150-00003

25. Jain S., Bandi V. Electrical and lightining injuries. Crit Care Clin 1999: 15(2): 319-31

26. Jenkins JL., Braen GR. Electrical and lightining injuries. Manual of Emergency Medicine. 5th edition. Philadelphia: Lipincott Williams& Wilkins: 2005. P. 455-59

27. Jensen JD, Vincent AL. *Altitude Illness, Cerebral Syndromes, High Altitude Cerebral Edema (HACE)*.; 2017.

28. Jex-Blake A: The Gulstonian lectures on death from electricity in the late nineteenth century. Med Instrum 1975; 9:267.

29. Klaassen CD. *Casarett and Doull ' s Toxicology - The Basic Science of Poisons*.; 2013. doi:10.1036/0071470514

30. Kowalski-Trakofler K, Barrett K: Reducing non-contact electric arc injuries: an investigation of behavioral and organizational issuers. *J Saf Res* 38: 597, 2007

31. Krestovnikoff M, Halls M. Scuba Diving: Techniques, Equipment, Marine Life, Dive Sites. Dorling Kindersley Limited; 2008. https://books.google.com.tr/books?id=eDdi_c9mY9wC.

32. IEEE IRDS. 2017 Edition Reports.; 2017. https://irds.ieee.org/roadmap-2017.

33. Leon L, Helwig B. Heat stroke: Role of systemic inflammatory response. J Appl Physiol 2010; 109: 1980-

34. Lovecchio F. Heat Emergencies. Tintinalli JE. Tintinalli's Emergency Medicine: Acomprehensive Study Guide. 8th. Ed. New York: 2016. P. 1365-71

35. Luks AM, McIntosh SE, Grissom CK, et al. Wilderness Medical Society practice guidelines for the prevention and treatment of acute altitude illness: 2014 update. *Wilderness Environ Med*. 2014;25(4 Suppl):S4-14. doi:10.1016/j.wem.2014.06.017

36. Martinez M., Devenport L., Saussy I. Drug associated heat stroke. South Med. 2002; 799-802

37. McBride JW, Labrosse KR, McCoy HG, et al: Is serum creatine kinase-MB in electrically injured patients predictive of myocardial injury? *JAMA* 255: 764, 1986

38. McIntosh SE, Hamenko M, Fisser L.et all. Wilderness Medical Society practice guidelines for the prevention and treatment of frostbite. Wild Environ Med 2011:22; 166

39. Mehmet Birkan Korgan. Elektrik yaralanmaları yönetimi. Online web. https://www.acilci.net/elektrik-yaralanmalari-yonetimi/)

40. Marx A. J., Hockberger S. R., Walls M. R. Rosen'Emergency Medicine Concepts and Clinical Practice 8 th. Edition. 2014. 2145-2168

41. Mitchell KB, Kotecha VR, Chandika A. Bush animal attacks: Management of complex injuries in a resource-limited setting. *World J Emerg Surg*. 2011;6(1):43. doi:10.1186/1749-7922-6-43

42. Nutbeam T, Boylan M. ABC of Prehospital Emergency Medicine.; 2013.

43. Oumeish OY, Parish LC: Marching in the army: common cutaneous disorders of the feet. *Clin Dermatol* 20: 445, 2002

44. Peacock AJ. Oxygen at high altitude.: 1063-1066.

45. Reber LL, Hernandez JD, Galli SJ. The pathophysiology of anaphylaxis. *J Allergy Clin Immunol*. 2017;140(2):335-348. doi:10.1016/j.jaci.2017.06.003

46. R E, C E. Dog and Cat Bites. *Am Fam Physician*. 2014;90(4). https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25250997%0Ahttp://www.aafp.org/afp/2014/0815/p239.html.

47. Ren Y, Fu Z, Shen W, et al. Incidence of high altitude illnesses among unacclimatized persons who acutely ascended to Tibet. *High Alt Med Biol*. 2010;11(1):39-42. doi:10.1089/ham.2009.1049

48. Roach RC, Hackett PH, Oelz O, et al. The 2018 Lake Louise Acute Mountain Sickness Score. *High Alt Med Biol*. 2018. doi:10.1089/ham.2017.016

49. Robert S. Hoffman, Mary Ann Howland, Neal A. Lewin, Lewis S. Nelson LRG. *Goldfranks Toxicologic Emergencies Tenth Editión*.; 2015. doi:10.1007/s13398-014-0173-7.2

50. Rose J, Herndon D. Advances in the treatment of burn patients. Burns 1997; 23 (Suppl. 1): 19-26.

51. Saito S, Shimada H: Effect of prostaglandin E1 analoque administiration on peripheral skin temperature at high altitude. Angiology 45: 455, 1994

52. Sampson HA, Muñoz-Furlong A, Campbell RL, et al. Second symposium on the definition and management of anaphylaxis: Summary report - Second National Institute of Allergy and Infectious Disease/Food Allergy and Anaphylaxis Network Symposium. *Ann Emerg Med*. 2006;47(4):373-380. doi:10.1016/j.annemergmed.2006.01.018

53. Schmidt AC, Sempsrott JR, Hawkins SC, Arastu AS, Cushing TA, Auerbach PS. Wilderness Medical Society Practice Guidelines for the Prevention and Treatment of Drowning. Wilderness Environ Med. 2016;27(2):236-251. doi:10.1016/j.wem.2015.12.019

54. Semenze JC, Rubin CH, Falter KH. Et all. Heat related deaths during the July 1995 heat wave in Chicago. N Eng J Med 335: 84, 1996

55. Settipane GA, Newstead GJ, Boyd GK. Frequency of Hymenoptera allergy in an atopic and normal population. *J Allergy Clin Immunol*. 1972;50(3):146-150. doi:10.1016/0091-6749(72)90045-0

56. Shaw JM, Robson MC. Electrical injuries. Total Burn Care. Ed. DN Herndon. London, W.B. Saunders, 1996; 401-407.

57. Silber E, Sonnenberg P, Collier DJ, Pollard AJ, Murdoch DR, Goadsby PJ. Clinical features of headache at altitude: A prospective study. *Neurology*. 2003. doi:10.1212/01.WNL.0000055876.26737.B9

58. Simon TD, Soep JB, Hollisten JR: Pernio in pediatrics. Pediatrics 116(3): e 472,2005

59. Smith JE. Cooling methods used in treatment of exertional heat illness. Br J Sports Med 2005:9(1): 86-91Yeo TP. Heat stroke: A comprehensive review. AACN Clin Issues 2004, 15 (2): 280-292

60. Szpilman D, Sempsrott J, Webber J, et al. “Dry drowning” and other myths. Cleve Clin J Med. 2018;85(7):529-535. doi:10.3949/ccjm.85a.17070

61. Turgut A, Turgut T. A study on “rescuer” drowning and multiple drowning incidents. J Safety Res. 2012;43(2):129-132. doi:10.1016/j.jsr.2012.05.001

62. Taylor DMD, O’Toole KS, Ryan CM. Experienced scuba divers in Australia and the United States suffer considerable injury and morbidity. Wilderness Environ Med. 2003. doi:10.1580/1080-6032(2003)014[0083:ESDIAA]2.0.CO;2

63. Valentine V: The importance of salt in the athlete’s diet. *Curr Sports Med Rep* 6: 237, 2007.

64. Vincent M, Wang S. Headache Classification Committee of the International Headache Society (IHS) The International Classification of Headache Disorders, 3rd edition. *Cephalalgia*. 2018;38(1):1-211. doi:10.1177/0333102417738202

65. Walther F. Atha. Heat-Related Illness. Emerg Med. Clin N Am. 2013;31: 1097-108

66. Wendt D, van Loon LJ, Lichtenbelt WD: Thermoregulation during exercise in the heat: strategies for maintaining health and performance. *Sports Med* 37(8): 669, 2007.

67. Wittmers LE: Pathophysiology of cold exposure. *Minn Med* 84: 30, 2001.

68. World Health Organization. Global report on drowning: preventing a leading killer. World Heal Organ. 2014:58. http://apps.who.int/iris/ bitstream/10665/143893/1/9789241564786_eng.pdf?ua=1&ua=1%0Ahttp://www.who.int/violence_injury_prevention/global_report_drowning/en/.

69. Zarhnen K, Mecherm OC. Frosbite. Uptodate. (Online) Wolters Kluwer. March 6, 2007. https://www.uptodate.com/contents/frosbite7source=search_results&search

14. Bölüm

BULAŞICI HASTALIKLAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ İMRAN HASANOĞLU

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Bulaşıcı hastalık şüphesi olan hastalara yaklaşımda dikkat edilmesi gereken noktaları bilir ve uygular.
- Bulaşıcı hastalıklardan korunmak için gerekli temas öncesi ve sonrası profilaksi yaklaşımlarını bilir ve uygular.

"Önce zarar görme"

Hastane öncesi sağlık çalışanları diğer birçok sağlık personeline göre bulaşıcı hastalıklar açısından çok daha yüksek risk altındadır. Bu durumun altında çeşitli nedenler yatmaktadır: paramediklerin hastanın tanısını bilmeden hastaya bakım vermesi; genellikle yakın temas gerektiren müdahalelerde bulunması, tüm girişimleri çok farklı ortamlarda- en iyi ihtimal ile- birçok cihaz ile dolu ve hareketli bir ambulansın arka kabininde yapması, tıbbi vakaların dışında araç içi ve araç dışı trafik kazası, yangın, çevresel aciller gibi çok geniş yelpazede vaka çeşitliliği ile karşılaşması söylenebilir. Maruz kalabileceği herhangi bir fiziksel yaralanma çalışma hayatına son verebilirken, bulaşan bir enfeksiyon belki de yaşamı sonlandırabilir. Bu nedenle hastane öncesi sağlık çalışanları; bulaşıcı tehditlere karşı gerek temas öncesi gerekse temas sonrası önlemlerin neler olduğu ve ne zaman başvurması gerektiği, bulaşıcı hastalık şüphesi olan bir hastaya yaklaşımda nelere dikkat etmeli konularını iyi bilmelidir.

Bu bölümde paramediklerin bulaşıcı hastalık şüphesi olan hastalara yaklaşımda dikkat etmesi gereken noktalar ve bulaşıcı hastalıklardan korunmak için gerekli temas öncesi ve temas sonrası proflaksi yaklaşımları anlatılmaktadır. Bölümün sonunda paramedikler bulaşıcı hastalıklardan korunma hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Advisory Committee on Immunization Practices (ACIP) Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2007). Update: Prevention of hepatitis A after exposure to hepatitis A virus and in international travelers. Updated recommendations of the Advisory Committee on Immunization Practices (ACIP). *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report*, *56*(41), 1080–1084.
2. Advisory Committee on Immunization Practices, & Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2011). Immunization of health-care personnel: recommendations of the Advisory Committee on Immunization Practices (ACIP). *MMWR. Recommendations and Reports: Morbidity and Mortality Weekly Report. Recommendations and Reports*, *60*(RR-7), 1–45.
3. Cohn, A. C., MacNeil, J. R., Clark, T. A., Ortega-Sanchez, I. R., Briere, E. Z., Meissner, H. C., Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2013). Prevention and control of meningococcal disease: recommendations of the Advisory Committee on Immunization Practices (ACIP). *MMWR. Recommendations and Reports: Morbidity and Mortality Weekly Report. Recommendations and Reports*, *62*(RR-2), 1–28.
4. Dinelli, M. I. S., Moreira, T. das N. F., Paulino, E. R. C., da Rocha, M. C. P., Graciani, F. B., & de Moraes-Pinto, M. I. (2009). Immune status and risk perception of acquisition of vaccine preventable diseases among health care workers. *American Journal of Infection Control*, *37*(10), 858–860.
5. Dowell, S. F., Simmerman, J. M., Erdman, D. D., Wu, J.-S. J., Chaovavanich, A., Javadi, M., Ho, M. S. (2004). Severe acute respiratory syndrome coronavirus on hospital surfaces. *Clinical Infectious Diseases: An Official Publication of the Infectious Diseases Society of America*, *39*(5), 652–657.
6. Guide to Infection Prevention in Emergency Medical Services. (2013) Erişim: 29.10.2018 https://apic.org/Resource_/EliminationGuideForm/e1ac231d-9d35-4c42-9ca0-822c23437e18/File/EMS_Guide_web.pdf
7. Gülen, B., Serinken, M., Hatipoğlu, C., Özaşır, D., Sönmez, E., Kaya, G., & Akpınar, G. (2016). Work-related injuries sustained by emergency medical technicians and paramedics in Turkey. *Ulusal Travma ve Acil Cerrahi Dergisi = Turkish Journal of Trauma & Emergency Surgery: TJTES*, *22*(2), 145–149.
8. Lanphear, B. P., Linnemann, C. C., Cannon, C. G., DeRonde, M. M., Pendy, L., & Kerley, L. M. (1994). Hepatitis C virus infection in healthcare workers: risk of exposure and infection. *Infection Control and Hospital Epidemiology*, *15*(12), 745–750.
9. Larson EL, Morton HE. Larson EL, Morton HE. (1991). Alcohols. In *Disinfection, sterilization and preservation* (4th ed., pp. 642–654). Philadelphia, PA: Lea and Febiger.
10. Leblebicioglu, H., Sunbul, M., Guner, R., Bodur, H., Bulut, C., Duygu, F., … Beeching, N. J. (2016). Healthcare-associated Crimean-Congo haemorrhagic fever in Turkey, 2002-2014: a multicentre retrospective cross-sectional study. *Clinical Microbiology and Infection: The Official Publication of the European Society of Clinical Microbiology and Infectious Diseases*, *22*(4), 387.e1-387.e4.
11. Marin, M., Güris, D., Chaves, S. S., Schmid, S., Seward, J. F., & Advisory Committee on Immunization Practices, Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2007). Prevention of varicella: recommendations of the Advisory Committee on Immunization Practices (ACIP). *MMWR. Recommendations and Reports: Morbidity and Mortality Weekly Report. Recommendations and Reports*, *56*(RR-4), 1–40.

12. McLean, H. Q., Fiebelkorn, A. P., Temte, J. L., Wallace, G. S., & Centers for Disease Control and Prevention. (2013). Prevention of measles, rubella, congenital rubella syndrome, and mumps, 2013: summary recommendations of the Advisory Committee on Immunization Practices (ACIP). *MMWR. Recommendations and Reports: Morbidity and Mortality Weekly Report. Recommendations and Reports*, *62*(RR-04), 1–34.
13. Siegel, J. D., Rhinehart, E., Jackson, M., Chiarello, L., & Health Care Infection Control Practices Advisory Committee. (2007). 2007 Guideline for Isolation Precautions: Preventing Transmission of Infectious Agents in Health Care Settings. *American Journal of Infection Control*, *35*(10 Suppl 2), S65-164.
14. Sökel, S. K., & Önal, Ö. (2015). Acil Sağlık İstasyonlarında Çalışan Personelin Mesleki Risk Durumları. *Journal of Contemporary Medicine*, *5*(4), 239–244.
15. Tiwari, T., Murphy, T. V., Moran, J., & National Immunization Program, CDC. (2005). Recommended antimicrobial agents for the treatment and postexposure prophylaxis of pertussis: 2005 CDC Guidelines. *MMWR. Recommendations and Reports: Morbidity and Mortality Weekly Report. Recommendations and Reports*, *54*(RR-14), 1–16.
16. Türk Hastane İnfeksiyonları ve Kontrolü Derneği (2008) El Hijyeni Kılavuzu. Erişim: 02.11.2018. http://www.hider.org.tr/global/Dernek_Kilavuzlari/2008-12-Ek1-003-029.pdf
17. T.C. Sağlık Bakanlığı (2011) Tüberküloz Tanı ve Tedavi Rehberi. Erişim: 01.11.2018. http://www.toraks.org.tr/uploadFiles/30102014133530-tuberkuloz_tani_ve_tedavi_rehberi.pdf
18. Updated Guidelines for Antiretroviral Postexposure Prophylaxis after Sexual, Injection-Drug Use, or Other Nonoccupational Exposure to HIV- United States, 2016. (2016). *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report*, *65*(17), 458. https://doi.org/10.15585/mmwr.mm6517a5
19. U.S. Public Health Service. (2001). Updated U.S. Public Health Service Guidelines for the Management of Occupational Exposures to HBV, HCV, and HIV and Recommendations for Postexposure Prophylaxis. *MMWR. Recommendations and Reports: Morbidity and Mortality Weekly Report. Recommendations and Reports*, *50*(RR-11), 1–52.
20. Yavuz, S., (2010), Ankara 112 acil sağlık hizmetleri çalışanlarında hepatit b, tetanos, mevsimsel grip, domuz gribi (H1N1) aşılanma durumları ve etkili olabilecek bazı faktörlerin değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara

15. Bölüm

HASTANE ÖNCESİ ALANDA SEDASYON VE ANALJEZİ UYGULAMALARI

UZM. DR. SELAHATTİN GÜRÜ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Sedasyon ve analjezi uygulaması gereken tıbbi durumları öğrenir.
- Sedasyon ve analjezi uygularken doğru farmakolojik ajanı seçebilir.
- Seçtiği farmakolojik ajanın hastaya göre dozunu ve uygulama yolunu bilir.
- Seçtiği farmakolojik ajanın doz aşımı ve yan etkileri ile karşılaştığında bu tabloyu tanır ve önlem alabilir.
- Bu önlemler içerisinde antidot uygulaması varsa doğru antidotu seçer, doğru dozda ve doğru yol ile uygular.

Sedasyon ve analjezi, hastaları ve klinisyenleri koruyucu uygulamalardır.
Ustalık düzeyinde beceri ve bilgi gerektirir.

Sedasyon, hastalarda kardiyopulmoner fonksiyonun korunarak bilinç düzeyinin çeşitli derecelerde baskılanmasıdır. Analjezi ise ağrının hasta tarafından kısmen ya da tamamen hissedilmemesini konu edinir. Çeşitli vaka örneklerinde her iki uygulamanın birlikte yapıldığı düşüncesi ile sedoanaljezi kavramı da sıklıkla kullanılır olmuştur. Çok çeşitli akut vakanın görülebildiği hastane öncesi tıbbi uygulama ve gözlemlerde; hem sedasyon hem de analjezi başlı başına, bir yandan hastaların iyilik haline katkı sağlarken, diğer yandan paramediklerin işini kolaylaştırıcı kritik birer kavram olarak dikkati çekmektedir. Paramedikler hastane öncesinde havayolunun açılması ve korunmasından, travmalı bir hastanın hastaneye taşınmasına kadar çeşitli durumlarda sedasyon ve analjeziden yararlanmalıdır. Sedasyon ve analjezi sırasında, bir yandan genel bazı tıbbi ilkelere sadık olunmalı, diğer yandan her ajana özgü bazı farmakolojik özellikler de iyi bilinmelidir. Sedasyon ajanlarında daha fazla olmak üzere, birtakım doz aşımı ve yan etki durumlarının da önceden kestirilmesi şarttır. Böyle bir tablo geliştiğinde nasıl tedbirler alınması gerektiği de bu konunun önemli bir uzantısıdır. Sedasyon ve analjezi ajanlarının antidotları bu noktada önem kazanır.

Bu bölümde hastane öncesi alanda sedasyon ve analjezi uygulamaları anlatılmaktadır. Bölümün sonunda paramedikler, hastane öncesi sedasyon ve analjezi hakkında bilgi sahibi olacaklardır. Bu çerçevede bu uygulamaların genel endikasyon ve kontrendikasyonları hakkında bilgi edineceklerdir. Çeşitli ajanlara özgü durumları da kavrayacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Deitch K, Chudnofsky CR, Dominici P. (2007). The utility of supplemental oxygen during emergency department procedural sedation and analgesia with midazolam and fentanyl: a randomized, controlled trial. Annals of emergency medicine.49(1):1-8.
2. Diclofenac (systemic): Drug information [Available from: https://www.uptodate.com/contents/diclofenac-systemic-drug-information?topicRef=11657&source=related_link.
3. Godwin SA, Caro DA, Wolf SJ, Jagoda AS, Charles R, Marett BE, et al. (2005). Clinical policy: Procedural sedation and analgesia in the emergency department. Annals of emergency medicine. 45(2):177-96.
4. Hsu AJ, Carson KA, Yung R, Pham PA. (2012). Severe prolonged sedation associated with coadministration of protease inhibitors and intravenous midazolam during bronchoscopy. Pharmacotherapy. 32(6):538-45.
5. Karen J Tietze PF, MD. (2018). Sedative-analgesic medications in critically ill adults: Properties, dosage regimens, and adverse effects. [Available from: https://www.uptodate.com/contents/sedative-analgesic-medications-in-critically-ill-adults-properties-dosage-regimens-and-adverse-effects#H2.
6. Menza MA, Murray GB, Holmes VF, Rafuls WA. (1987). Decreased extrapyramidal symptoms with intravenous haloperidol. The Journal of clinical psychiatry. 48(7):278-80.
7. Meperidine (pethidine): Drug information [Available from: https://www.uptodate.com/contents/meperidine-pethidine-drug-information?source=see_link.
8. Mohler H, Richards JG. (1988) The benzodiazepine receptor: a pharmacological control element of brain function. European journal of anaesthesiology Supplement. 2:15-24.
9. Practice Guidelines for Moderate Procedural Sedation and Analgesia (2018). Report by the American Society of Anesthesiologists Task Force on Moderate Procedural Sedation and Analgesia, the American Association of Oral and Maxillofacial Surgeons, American College of Radiology, American Dental Association, American Society of Dentist Anesthesiologists, and Society of Interventional Radiology. Anesthesiology. 2018;128(3):437-79.
10. Sawynok J. (2014) Topical and peripheral ketamine as an analgesic. Anesthesia and analgesia. 119(1):170-8.
11. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline D. Tintinalli's emergency medicine: a comprehensive study guide. (2018). McGraw Hill Medical Books.
12. Weinbroum AA, Flaishon R, Sorkine P, Szold O, Rudick V. (1997) A risk-benefit assessment of flumazenil in the management of benzodiazepine overdose. Drug safety. 17(3):181-96.

PARAMEDİKLER İÇİN HİKAYE ALMA VE TIBBİ MUAYENE

Ana Editörler

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ASLI TOK ÖZEN

Kitap Editörleri

DOÇ. DR. MEHMET ERGİN

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH TANRIVERDİ

Hedef CS

A'dan Z'ye Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir. Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-18-7

PARAMEDİKLER İÇİN HİKAYE ALMA VE TIBBİ MUAYENE

Ana Editörler

Uzm. Prm/İgu-A Salih ÖZEN

Dr. Aslı TOK ÖZEN

Kitap Editörleri

Doç. Dr. Mehmet ERGİN

Dr. Öğr. Üyesi Fatih TANRIVERDİ

Yazarlar

Prof. Dr. Ayhan ÖZHASENEKLER
Doç. Dr. Ayfer KELEŞ
Doç. Dr. Mehmet Ali KARACA
Dr. Öğr. Üyesi Beliz ÖZTOK TEKTEN
Dr. Öğr. Üyesi Erkut EROL
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TANRIVERDİ
Dr. Öğr. Üyesi S. Göknil ÇALIK
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ATMACA TEMREL
Öğr. Gör. Dr. M. Mahir KUNT
Dr. Öğr. Gör. İshak ŞAN
Uzm. Dr. Nazlı GÖRMELİ KURT
Uzm. Dr. Serkan ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZKULA
Dr. Caner HOYLADI
Prm. Özlem TAZE

Yayın Koordinatörleri

Uğur Hakkı CANBAZ

Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu

Başak AKKAYA

Grafik Uygulama

Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı

Matsa Basımevi

İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42

ANKARA, Tel.: (0312) 395 20 54

1. Baskı: Ankara - Mart, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 -
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. -Özen, S., Tok Özen, A., Ergin, M., Tanrıverdi, F. (Eds.), *Paramedikler İçin Hikaye Alma Ve Tibbi Muayene* içinde, (s. .....)-. Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN ***Dr. Aslı TOK ÖZEN***

PARAMEDİKLER İÇİN HİKAYE ALMA VE TIBBİ MUAYENE KİTABI

ÖNSÖZ

Hastane öncesi sağlık hizmetleri, bilinmeyen bir olay yerinin içinde başlayarak hastaneye doğru ilerlerken, sınırlı ve hareketli bir ortamda, sınırlı miktarda malzeme ve teçhizat ile 'hastayı hayatta tutmayı önceleyen ve hedefe yönelik' bir yaklaşımı esas alır. Bu bağlamda; acil tıp alanında çalışmakta olan sağlık profesyonelleri ''hastane öncesi sağlık alanının bir acil servis olmadığını'' kabul etmeli ve anlamalıdır.

İnme, kalp krizi ve travma başta olmak üzere, zaman duyarlı hastalığı olan bir hasta veya kazazede ile 'ilk' karşılaşan sağlık çalışanı paramediklerdir. 'İlk tıbbi personel ile karşılaşma' sonrası hasta için zaman akmaya başlar. Paramedikler kısıtlı zaman diliminde doğru karar almak ve doğru müdahaleyi yapmak zorundadır. Bu süreç komuta kontrol merkezinden gelen bilgiler ile başlar, mahale ulaşıldığında olay yerinin incelenmesi ve yönetilmesi ile devam eder. Paramedik, bir yandan hasta, hasta yakını veya görgü tanığından kısa ve net bir hikâye alırken, diğer yandan yakınma odaklı fizik bakı yapar. Bu şekilde paramedik doğru ön tanı/tanılar koyabilir ve doğru müdahale algoritmasını seçebilir. Elbette, ön tanı koyabilmek için dahili ve cerrahi hastalıklar iyi bilinmelidir.

Sayın Salih Özen ve Aslı Tok Özen 'A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti' projesi ile kapımızı çaldığında heyecanlandık. Paramedik meslektaşlarımızın eğitimlerine katkı sunabilme düşüncesi bizleri motive etti. Bu motivasyon, davetimizi kabul ederek kitaplarımıza emek veren yazarlarımız ile bölümlere, konulara ve sayfalara dönüştü.

Projelerini bizim ile paylaşan sayın ana editörlerimize; kitaplarımıza katkı sunan saygıdeğer yazarlarımıza, projenin diğer yarısı olan Hedef CS Yayıncılık ile görsellerin hazırlanmasına destek olan EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine; yazım sürecinde destek olan Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Acil Tıp Anabilim Dalı öğretim üyelerine, sabırları ve duaları ile yanımızda olan ailelerimize teşekkür ediyoruz.

Ve bir kabin içinde sağlık kuruluşuna kadar sürecek kritik dakikalar başlıyor.

Hazır mısınız?

Kitap Editörleri

Doç. Dr. Mehmet ERGİN ***Dr. Öğr. Üyesi Fatih TANRIVERDİ***

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
OLAY YERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Prm. Özlem TAZE

1.1. OLAY YERİ GÜVENLİĞİ 13
1.1.1. Çevresel Tehlikeler 14
1.1.2. Tehlikeli Maddeler 14
1.1.3. Şiddet 14
1.1.4. Kurtarma İle İlgili Tehlikeler 15
1.2. YARALANMA MEKANİZMASI/HASTALIĞIN NEDENİNİN ANLAŞILMASI 15
1.3. HASTA/YARALI SAYISI 17
1.4. DESTEK TALEBİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 18
1.5. STANDART GÜVENLİK ÖNLEMLERİ 18
ÖZET 19
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 20
KAYNAKÇA 21

BÖLÜM 2
BİRİNCİL BAKI
Dr. Öğr. Üyesi S. Göknil ÇALIK

2.1. HAVA YOLU AÇIKLIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ 24
2.2. SOLUNUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ 25
2.3. DOLAŞIMIN DEĞERLENDİRİLMESİ 26
2.4. BİLİNÇ DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ 27
2.5. ELBİSELERİN ÇIKARILMASI VE İNCELEME 29
2.6. TRAVMA HASTASINDA DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR 29
ÖZET 30
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 31
KAYNAKÇA 33

BÖLÜM 3
NAKİL KARARININ ALINMASI
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ATMACA TEMREL

3.1. NAKİL KARARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER 36
3.2. HEDEF SAĞLIK KURUMU: ‘EN YAKIN VE EN UYGUN HASTANE’ 37
ÖZET 38
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 39
KAYNAKÇA 40

BÖLÜM 4
HIZLI ÖYKÜ ALMA
Doç. Dr. Mehmet Ali KARACA

4.1. ÖYKÜ ALMA 42
4.2. ÖYKÜ ALMA TEKNİKLERİ 42
4.2.1. Hasta ile Görüşme 43
4.2.2. Öykünün Yapısı ve İçeriği 44
4.3. ODAKLANMIŞ ÖYKÜ ALMAK 46
4.3.1. Ana Yakınma 46
4.3.2. Alerjiler 49
4.3.3. İlaçlar 50
4.3.4. Tütün, Alkol ve Madde (Uyuşturucu) Kullanımı 50
4.4. ÖYKÜ ALIMINDA KARŞILAŞILAN BAZI ÖZEL DURUMLAR 50
ÖZET 53
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 54
KAYNAKÇA 56

BÖLÜM 5
HAYATİ BULGULAR VE İLK KARŞILAŞMA SIRASINDA DİKKAT ÇEKEN İŞARETLER
Uzm. Dr. Nazlı GÖRMELİ KURT - Prof. Dr. Ayhan ÖZHASENEKLER

5.1. KAN BASINCININ ÖLÇÜLMESİ 58
5.2. NABIZ DEĞERLENDİRİLMESİ 60
5.3. SOLUNUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ 60
5.3.1. Solunum İle İlgili Bazı Tanımlar 61
5.3.2. Solunum Sayısı Sayma Tekniği 61
5.4. VÜCUT ISISININ ÖLÇÜMÜ 61
5.4.1. Vücut Isısını Ölçmede Kullanılan Vücut Bölgeleri 62
5.5. PULSE OKSİMETRİNİN ÖLÇÜMÜ 64
5.6. BİLİNÇ DÜZEYİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 65
5.7. KAPİLLER GERİ DOLUM SÜRESİNİN ÖLÇÜMÜ 67
5.8. CİLT RENGİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 68
5.9. PUPİLLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ 68
5.10. AĞRI DÜZEYİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 70
5.11. END TİDAL KARBONDİOKSİT DÜZEYİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 71
ÖZET 73
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 74
KAYNAKÇA 75

BÖLÜM 6
SİSTEMİK HASTA BAKISININ ANA BİLEŞENLERİ
Uzm. Dr. Serkan ŞAHİN - Dr. Öğr. Üyesi Fatih TANRIVERDİ

6.1. İNSPEKSİYON (GÖZ İLE MUAYENE) ... 78
6.1.1. Mental durum inspeksiyonu ... 78
6.1.2. Baş ve boyun inspeksiyonu ... 78
6.1.3. Cilt inspeksiyonu ... 79
6.1.4. Göğüs kafesi inspeksiyonu ... 79
6.1.5. Karın inspeksiyonu ... 80
6.1.6. Kas ve iskelet sistemi inspeksiyonu ... 80
6.2. PALPASYON (EL İLE MUAYENE) ... 80
6.2.1. Organlara Göre Ağrının Değerlendirilmesi ... 82
6.2.2. Batın Kadranlarına Göre Değerlendirme ... 83
6.3. PERKÜSYON (ELLE VURARAK MUAYENE) ... 84
6.4. OSKÜLTASYON (DİNLEYEREK MUAYENE) ... 85
ÖZET ... 88
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM ... 89
KAYNAKÇA ... 91

BÖLÜM 7
BAŞ VE BOYUN MUAYENESİ
Dr. Öğr. Gör. İshak ŞAN

7.1. BAŞ VE BOYUN BÖLGESİ ANATOMİSİ ... 94
7.2. BAŞ VE BOYUN BÖLGESİ MUAYENESİ ... 96
7.2.1. Bilincin Değerlendirilmesi ... 96
7.2.2. Baş Bölgesi ... 98
7.2.3. Boyun Bölgesi ... 101
ÖZET ... 102
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM ... 103
KAYNAKÇA ... 105

BÖLÜM 8
SOLUNUM SİSTEMİ BAKISI
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TANRIVERDİ - Dr. Caner HOYLADI

8.1. SOLUNUM SİSTEMİ ANATOMİSİ ... 108
8.2. SOLUNUM SİSTEMİ BAKISI ... 110
8.2.1. İnspeksiyon ... 110
8.2.2. Palpasyon ... 112
8.2.3. Perküsyon ... 112
8.2.4. Oskültasyon ... 113
8.3. SIK YAKINMALAR, ANORMAL BULGULAR VE GÖRÜLDÜĞÜ HASTALIKLAR ... 114
8.3.1. Öksürük ... 114
8.3.2. Nefes darlığı ... 114

8.3.3. Hipoksemi 115
8.3.4. Hemoptizi 115
8.3.5. Göğüs ağrısı 115
8.3.6. Balgam 115
8.3.7. Hırıltılı solunum 116
8.3.8. Stridor 116
8.3.9. Ateş 116
ÖZET 116
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 117
KAYNAKÇA 119

BÖLÜM 9
DOLAŞIM SİSTEMİ BAKISI
Dr. Öğr. Üyesi Erkut EROL

9.1. DOLAŞIM SİSTEMİ ANATOMİSİ 122
9.1.1. Kalp 123
9.1.2. Kan Damarları 124
9.2. DOLAŞIM SİSTEMİNİN MUAYENESİ 125
9.2.1. Anamnez Alma 125
9.2.2. Fizik Muayene 125
9.3. ANORMAL BAKI BULGULARI 132
9.3.1. Nefes Darlığı 132
9.3.2. Öksürük 133
9.3.3. Hemoptizi 133
9.3.4. Çarpıntı 133
9.3.5. Ödem 133
9.3.6. Siyanoz 134
9.3.7. Göğüs Ağrısı 134
9.3.8. Diğer Semptomlar 136
ÖZET 136
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 138
KAYNAKÇA 140

BÖLÜM 10
KARIN BAKISI
Dr. Öğr. Üyesi Beliz ÖZTOK TEKTEN

10.1. KARIN BÖLGESİ ANATOMİSİ 142
10.2. ÖNEMLİ ANATOMİK BELİRTEÇLER 143
10.3. KARIN BAKISI 143
10.3.1. İnspeksiyon 143
10.3.2. Oskültasyon 144
10.3.3. Palpasyon 144
10.3.4. Perküsyon 145

10.4. ANORMAL KARIN BAKISI BULGULARI 146
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 150
KAYNAKÇA 152

BÖLÜM 11
NÖROLOJİK BAKI
Öğr. Gör. Dr. M. Mahir KUNT

11.1. SİSTEMİN GENEL ANATOMİSİ 154
11.2. NÖROLOJİK BAKI 155
11.3. AVPU (USAY) 155
11.3.1. Glasgow Koma Skalası 156
11.3.2. Pupillalar 157
11.3.3. Motor Muayene 158
11.3.4. Duyu Muayenesi 159
11.4. İNME HASTALARI İÇİN HIZLI NÖROLOJİK BAKI 159
11.4.1. FAST 159
11.4.2.The Los Angeles Motor Scale (LAMS): 160
11.5. DETAYLI NÖROLOJİK BAKI 161
11.5.1. Mental Durum Testleri 161
11.5.2. Yüksek Beyin İşlevleri 161
11.5.3. Kranial Sinir İşlevleri 161
11.5.4. Duyu Muayenesi 161
11.5.5. Motor Sistem Muayenesi 161
11.5.6. Refleksler 161
11.5.7. Serebellar Testler 162
11.5.8. Yürüme ve Denge 162
11.6. NÖROLOJİK HASTALIKLARDA BULGULAR 162
11.6.1. Solunum 162
11.6.2. Nabız 162
11.6.3. Kan Basıncı 162
11.6.4. Vücut Isısı 162
11.6.5. Cilt Bulguları ve Nefeste Koku 162
ÖZET 163
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 164
KAYNAKÇA 165

BÖLÜM 12
KOL VE BACAK BAKISI
Doç. Dr. Ayfer KELEŞ

12.1. KOL VE BACAK BÖLGESİ ANATOMİSİ 169
12.1.1. El ve Kol Anatomisi 169
12.1.2. Ayak ve Bacak Anatomisi 171
12.2. KOL VE BACAK BÖLGESİ BAKISI 173

12.2.1. Hikâye 173
12.2.2. Fizik Bakı 173
12.3. ANORMAL KOL VE BACAK BAKISI BULGULARI 180
ÖZET 183
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 184
KAYNAKÇA 186

BÖLÜM 13
GENİTOÜRİNER SİSTEM BAKISI
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZKULA

13.1. ÜRİNER SİSTEM ANATOMİSİ 188
13.2. GENİTAL SİSTEM ANATOMİSİ 189
13.3. ERKEK ÜROGENİTAL SİSTEM BAKISI 189
13.3.1. Karın Bakısı 190
13.3.2. Dış Genital Organların Bakısı 191
13.3.3. İnguinal Bölgenin Bakısı 192
13.3.4. Rektal Bakı 193
13.4. KADIN ÜROGENİTAL SİSTEM BAKISI 194
ÖZET 196
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 197
KAYNAKÇA 199

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 200

1. Bölüm

OLAY YERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

PRM. ÖZLEM TAZE

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Bölge değerlendirmesinin amacını tanımlar.
- Bölgenin değerlendirilmesindeki 5 anahtar noktayı tanımlar.
- Olay yerinin güvenliğini etkileyen tehlikeleri açıklar.
- Olay yerinin güvenli olup olmadığına karar verir.
- Yaralanma mekanizması/hastalığın nedeninin anlaşılmasının gerekliliğini açıklar.
- Genel yaralanma mekanizmalarını açıklar.
- Olay yerindeki hasta sayısını belirlemenin nedenini açıklar.
- Destek ihtiyacının neden gerekli olduğunu açıklar.
- Kişisel koruyucu güvenlik önlemlerini almanın önemini açıklar.
- Kişisel koruyucu güvenlik önlemlerinin nasıl alınacağını açıklar.

"Hayatta kalırsan hayat kurtarabilirsin!"

Paramediklerin ve ambulans ekiplerinin çalışma ortamı daima değişiklik gösteren, çalışmayı güçleştiren, hatta ekibin yaşamını ve sağlığını tehdit edebilen etkenlerle doludur. Olay yerinin değerlendirilmeye başlanması, güvenlik önlemlerinin alınması ve tıbbi yardımın planlanması daha olay yerine ulaşmadan planlanmaya başlanmalıdır. Olay yerine ulaşıldığında ise önce güvenlik sağlanmalı, yaralanmanın mekanizması ya da hastalığın nedeni belirlenmeli, hasta/yaralı sayısına göre öncelikler belirlenip tedavi planı yapılmalı, gerekiyorsa destek talebinde bulunulmalı ve bunları yaparken daima kişisel koruyucu güvenlik önlemleri alınmış olmalıdır. Bu bölümde, tüm bu uygulamaların nasıl yapılacağı ve nelere dikkat edileceği anlatılacaktır. Bu bölümün sonunda öğrenciler hasta değerlendirmenin ilk basamağı olan 'bölgenin değerlendirilmesi'ni öğreneceklerdir.

Vaka Örneği

Bir kış günü sorumlu paramedik olarak nöbettesiniz. Gece 23:30'da "motorlu taşıt kazası" olarak verilen vaka için ekibinizle çıkış yaptınız. Hava rüzgârlı ve 2^0C civarı. 112 komuta kontrol merkezi yalnızca, bir kamyonetin elektrik direğine çarptığı bilgisini verebiliyor.

Olay yerine doğru ilerlerken aklınızda nasıl bir bölge değerlendirmesi yaparsınız?

Olay yerine varan ilk ekipsiniz. Vardığınızda kamyonetin tam karşıdan elektrik direğine çarptığını gördünüz. Yaralı, aracın içinde inliyor. Elektrik direği devrilmek üzere, telleri sarkıyor. Burnunuza yakıt kokusu geliyor.

Şimdi bu olay yerini nasıl yönetirsiniz?

Bölgenin değerlendirilmesi; acil durum bölgesinde hızlıca yapılan durum tespitidir. Amacı ise; acil durumu güvenli bir şekilde yönetebilmek, öncelikleri ve gereklilikleri doğru şekilde belirleyebilmek ve ikincil kazaların oluşma riskini azaltmaktır.

Bölgenin değerlendirilmesi, acil durum çağrısının alınmasından itibaren başlayan ve olay yerini terk edene kadar devam eden sürekli ve dinamik bir süreçtir. Acil durumla ilgili bilgileri toplama, problemi analiz etme, potansiyel problemleri öngörme ve en uygun yanıta karar verebilme becerisi gerektirir. Bu erken değerlendirme yapılmaz ise olay yerindeki kaos bitmeyecek ve hasta bakımı aksayacaktır.

Paramedik bölgeyi nasıl değerlendirir? Paramedik, ulaşılabilen tüm kaynaklardan bilgi almalı ve değerlendirmelidir. İlk iş; 112 komuta kontrol merkezinden (KKM) vaka bildirimi yapıldığında, çağrı yönlendirme görevlisinden olabildiğince detaylı bilgi almaktır. Bu bilgiler, ambulans ekibinin daha olay yerine varmadan bazı erken önlemleri almasını sağlayacaktır. Sorgulanması geren bu bilgiler şu şekilde özetlenebilir:

- Olayın geçtiği tam adres ve/veya bölge (örn; fabrika, şehirlerarası yol, işyeri vb.),
- Bildirilen hasta/yaralı sayısı,
- Acil durumun niteliği (örn; travma, trafik kazası, medikal acil vb.),
- Hayati tehlike olup olmadığı,
- Olay yerindeki potansiyel tehlikeler (örn; yangın yeri, inşaat alanı, kimyasal sızıntısı vb.).

KAYNAKÇA

1. Calland, V. ve Williams P. (2013). Scene Safety and Assessment. Tim Nutbeam, Matthew Boylan (Eds.) *ABC of Prehospital Emergency Medicine* içinde (s. 13-17). UK: John Wiley & Sons Ltd.
2. Caroline, N. (2013a). Patient Assessment. Andrew N. Pollak (Ed.) *Emergency Care In The Streets. / American Academy of Orthopaedic Surgeons (7th ed.)* içinde (Vol 1 s. 586-596). USA: Jones & Bralett Learning.
3. Caroline, N. (2013b). Trauma System and Mechanism of Injury. Andrew N. Pollak (Ed.) *Emergency Care In The Streets. / American Academy of Orthopaedic Surgeons (7th ed.)* içinde (Vol 2 s. 1556). USA: Jones & Bralett Learning.
4. Emergency Medical Paramedic. *Scene Assessment.* Erişim: 01.09.2018 http://www.emergencymedicalparamedic.com/scene-assessment/
5. Hopper Institute. *Scene Assessment*. Erişim: 01.09.2018 http://www.hopperinstitute.com/scene-assessment-emt/
6. Işıkalp, H. (2016). Olay Yeri Güvenliği. G. Özel ve diğerleri (Yay. haz.) *Paramedik* içinde (s. 102-109). Ankara: Güneş Tıp Kitapevleri.
7. National Highway Traffic Safety Administration. (1994). *EMT-Basic: National Standard Curriculum.* Erişim: 01.09.2018 https://www.nhtsa.gov/people/injury/ems/pub/emtbnsc.pdf
8. Sanders, M. J. (2012). Scene Size-Up. Lawrance M. Ve diğerleri (Yay. haz.), *Mosby's Paramedic Textbook (4th ed.)* içinde (s. 472-478). Missouri: Elsevier Mosby Jems

2. Bölüm

BİRİNCİL BAKI

DR. ÖĞR. ÜYESİ S. GÖKNİL ÇALIK

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Hastane öncesi acil sağlık bakımında birincil bakı bileşenlerini öğrenir.
- Acil sağlık bakımında birincil bakıyı yapar.
- Hastayı nakil durumuna uygun hale getirmeyi değerlendirir.

"Touch to patient! (Hastaya dokunun!)"

Hastane öncesi acil sağlık hizmetleri gelişimi ile hasta/yaralıların hastane acil servislerine ulaşana kadar geçen süre içerisinde yaşam kurtarıcı ve sakat kalmayı önleyici tıbbi müdahaleyi yapabilen sağlık çalışanlarının önemi daha iyi anlaşılmaya başlandı. Acil durumlarda tedavi amaçlı yapılan ilaç ve acil girişim uygulama yetkisi, bu alanda çalışan sağlık çalışanlarının daha donanımlı olma gerekliliğini ortaya çıkarıyor. Yaşam ile ölümün arasında "*altın saatler*" olarak bilinen kıymetli zamanda geçen ilk birkaç saat ilk müdahale açısından çok değerlidir. Olay anında hasta/yaralıya doğru zamanda doğru müdahale olay yerinde yapılmalı, hasta/yaralının stabilizasyonu (yaşamsal işlevlerin dengede olması) sağlanmaya çalışılırken uygun ekip ve ekipmanları kullanarak doğru taşıma yöntemleri ile taşınmalıdır.

Vaka Örneği

Komuta kontrol merkezi 35 yaşındaki erkek hasta için ani başlayan, şiddetli baş ağrısı ve kusma şikâyeti ile gelen acil yardım çağrısını size yönlendirdi. Telefon eden kişi tarafından hastada bilinç bulanıklığının olduğu tarif ediliyor. Olay yerine ulaştığınızda hastayı değerlendirirken nelere dikkat edersiniz?

Acil durumlarda hasta veya yaralının ivedilikle değerlendirilmesi, acil bakım ve tedavinin uygulanması; karşılaşılan sağlık sorununun daha da kötüleşmeden veya ölümün engellenebilmesi için son derece önemlidir. Olay yerine ulaşır ulaşmaz olay yerinin, hasta veya yaralının gözlenmesi için 90 saniyelik kısa zaman dilimi yeterlidir. Bu sürede amaç; hasta veya yaralının belirti ve bulgularını ayırt etmek, sağlık sorunuyla ilgili önceliği belirlemek, ortamda bulunan farklı durumlarla ilgili (değişik kokular, suç aletleri, vs.) ön değerlendirme yapmaktır.

KAYNAKÇA

1. Erol, Ç., Özdemir, G. (2008). Nörolojik Hastalıklar Nörolojik Hastaya Yaklaşım Nobel Tıp Kitapevi
2. Erol, Ç., Umut, S. (2008). Solunum Sistemi Hastalıkları Solunum Sistemi Semptomlarına Yaklaşım Nobel Tıp Kitapevi
3. Jessup, M., Abraham, W. T., Casey, D. E., Feldman, A. M., Francis, G. S., Ganiats, T. G., ... & Stevenson, L. W. (2009). Focused Update: ACCF/AHA Guidelines for The Diagnosis and Management of Heart Failure in Adults: A Report of The American College of Cardiology Foundation/American Heart Association Task Force on Practice Guidelines Developed in Collaboration With The International Society for Heart and Lung Transplantation. Journal of The American College of Cardiology, 53(15), 1343-1382.
4. McCrum, M. L., McKee, J., Lai, M., Staples, J., Switzer, N., & Widder, S. L. (2013). ATLS Adherence in The Transfer of Rural Trauma Patients to a Level I Facility. Injury, 44(9), 1241-1245.
5. Seidel, H. M., Ball, J. W., Dains, J. E., & Benedict, G. W. (2006). Mosby's Guide to Physical Examination (p. 350). St Louis: Mosby.
6. Sanders, M. J., Lewis, L. M., McKenna, K. D., & Quick, G. (2012). Mosby's Paramedic Textbook. Jones & Bartlett Publishers.
7. Satar S, Karcıoğlu Ö. Kardiyak Aciller Kardiyopulmoner Resüsitasyon (2008)

3. Bölüm

NAKİL KARARININ ALINMASI

DR. ÖĞR. ÜYESİ TUĞBA ATMACA TEMREL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Olay yerinden bir hastanın sağlık kurumuna nakli kararına etki eden faktörleri açıklar.
- En uygun ve en yakın sağlık kurumu anlayışını kavrar.

"Vakit nakittir!"

Paramedik olay yerine ulaştıktan sonra hastanın değerlendirmesini yaparken şu sorulara cevap arar: hastaya hangi müdahaleleri hangi sıra ile uygulayacağı; hastanın sağlık merkezine nakil ihtiyacı olup olmadığı; hastaneye nakil işlemine ihtiyacı olursa hastanın ne zaman, nasıl nakil edileceği ve hangi hastaneyi hedef olarak belirlemesi gerektiği. Vaka yönetiminde prensipler bellidir ancak uygulamada tercihler değişkenlik gösterebilir. Bu bölümde anlatılacak olan 'nakil kararı' hastanın olay yerinden hastaneye taşınması için verilen karar sürecini kapsamaktadır. Hastaneden hastaneye nakiller bu bölümün konusu içerisinde değildir. Bu bölümde paramedik, hasta için 'en uygun sağlık kurumuna nakil kararı' almasında nelere dikkat edeceğini öğrenecektir.

Vaka Örneği

Komuta kontrol merkezi, trafik kazası sonrası yardım çağrısı üzerine sizin bulunduğunuz ekibe görev veriyor. Ekibiniz ile birlikte olay yerine ulaştığınızda yaralının vatandaş tarafından araçtan çıkarılmış ve yerde yatmakta olduğunu görüyorsunuz. Yaralının yanında bulunan eşi ise kazadan yara almadan kurtulmuş ve eşinin yanında oturuyor. Siz yaralıyı değerlendirmeye hazırlanırken hızlıca eşinden olayı anlatmasını istiyorsunuz. Hastanın direksiyon başında iken bilinç kaybı yaşadığını ve kontrolünü kaybedip kaza yaptığını, öyküsünde şeker hastası olduğunu ve insülin kullandığını, o gün yola çıkmadan ilaçlarını her zamanki gibi kullandığını, ancak yola çıkacakları için acele ederken yemek yemediğini öğreniyorsunuz. Yaralının bilinci kapalı ve uyaranlara yanıtsız olduğunun tespit ediyorsunuz.

Bu aşamadan sonra hastaya yaklaşımınızda;

Nakil kararı alır mıydınız?

Nakil kararı sürecini nasıl yönetirdiniz?

KAYNAKÇA

1. McKenna K (2012). *Mosby's Paramedic Textbook 4.ed.* Burlington: Jones & Bartlett Learning
2. Pons P (2016). Patient Assessment and Management. *National Association of Emergency Medical Technicians: PHTLS: Prehospital Trauma Life Support* 8th ed. s.136-162, Burlington: Jones & Bartlett Learning.
3. Resuscitation (2015). European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015Section 8. Initial management of acute coronary syndromes. Resuscitation. 2015 Oct;95:264-77. doi: 10.1016/j.resuscitation.2015.07.030. Epub 2015 Oct 15.
4. Stroke (2013). Guidelines for the early management of patients with acute ischemic stroke: a guideline for healthcare professionals from the American Heart Association/American Stroke Association. Stroke. 2013;44:870–947. doi: 10.1161/STR.0b013e318284056

4. Bölüm

HIZLI ÖYKÜ ALMA

DOÇ. DR. MEHMET ALİ KARACA

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Hızlı ve kapsamlı öykü almanın etmenlerini öğrenecekler.
- Hızlı ve odaklanmış öykü alma becerisi hakkında bilgi sahip olacaklar.
- Hızlı öykü almak için kullanılan anımsatıcıları öğrenecekler.
- Hızlı öykü alma tekniklerini hakkında bilgi sahibi olacaklar.
- Öykü alımında karşılaşılan bazı özel durumlar hakkında bilgi sahibi olacaklar.

"Paramedik hastayı dinlerse, hasta paramediğe neyin yanlış olduğunu söyleyecektir ve eğer paramedik hastayı gerçekten dinlerse, hasta paramediğe bunu nasıl düzeltebileceğini de söyleyecektir"

Bilinci açık hasta veya yaralının kendisinden olay ya da hastalık hakkında bilgi alınması *tıbbi öykü alma* olarak tanımlanır. Hastanın ya da yaralının bilinci kapalı ise tıbbi öykü hasta veya yaralının yakınlarından ya da olayın tanıklardan alınır.

Doğru tıbbi öykünün elde edilmesi, kaliteli hasta bakımının vazgeçilmez bir şartıdır. Doğru tıbbi öykü alma, en doğru soruların sorulması ve karşılıklı uyum içinde bilgi alışverişi ile gerçekleştirilir. Açık uçlu sorular sormak, hastaların kendi sözleriyle cevap vermelerine ve daha az önyargılı bir öykü alınmasına olanak tanır. Hasta ile diyalog başladıktan sonra paramedikler bilgi toplamak için kolaylaştırma, yansıtma, açıklama, yorumlama ve doğrudan sorgulama tekniklerini kullanarak hastaya rehberlik etmelidir. Odaklanmış öyküden elde edilen bilgiler kullanılarak, hastanın acil tıbbi durumunu yönetmek için gerekli bilgi ve bulgular ortaya çıkarılabilir.

Bu bölümde öğrenciler, yetkin hasta bakımını sağlamak için doğru bir tıbbi öyküye ihtiyaç duyacaklar. Hastanın şikayetleri, kişilerarası ilişkiler ve mümkün olduğunca tıbbi öykü hakkında çok fazla bilgi edinmek için kapsamlı tıbbi öykü alınmalıdır. Acil tıbbi durumu yönetmek için ise odaklanmış bir tıbbi öyküye ihtiyaç vardır. Açık uçlu sorular, hastaların kendi sözleriyle cevap vermelerine ve daha az önyargılı öykü elde edilmesine olanak sağlar.

KAYNAKÇA

1. Bledsoe, Bryan E. (2000) . Chapter 4:History Taking. Bryan E. Bledsoe (Ed). (electronic resource). *Paramedic Care: Principles & Practice*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education Inc. Erişim: https://openlibrary.org/books/OL18388061M/Paramedic_care
2. Steven Jenkins. (2013). History taking, assessment and documentation for paramedics. *Journal of Paramedic Practice*, Vol. 5(6):310 – 316 doi:10.12968/jpar.2013.5.6.310
3. Michael L. Parchman. (1991). Chapter 1: A Historical Overview of Patient Care. Mark B. Mengel (Ed). *Principles of Clinical Practice* içinde (s. 3-19). New York: Springer Science and Business Media.
4. Alvah R. Cass ve L.Peter Schwiebert. (1991). Chapter 3: Interviewing and History Taking. Mark B. Mengel (Ed). *Principles of Clinical Practice* içinde (s. 47-77). New York: Springer Science and Business Media.
5. Lichstein PR.(1990). Chapter 3 The Medical Interview . Walker HK, Hall WD, Hurst JW (Ed). *Clinical Methods: The History, Physical, and Laboratory Examinations* içinde (S.29-36). Boston: Butterworths.
6. Lloyd H, Craig S (2007). A guide to taking a patient's history. *Nursing Standard*. 22(13): 42-48. doi: 10.7748/ns2007.12.22.13.42.c6300
7. Clinical Practice Guidelines: Ambulance and MICA Paramedics (Ambulance Victoria) (2018). *AV Medical Advisory Committee.* Erişim: 1.11.2018, http:///www.ambulance.vic.gov.au
8. Patient History- Medical(2005). *Clinical Practice Guidelines For Ambulance Care In Western Australia Version 20*. The College of Pre-Hospital Care of St John Ambulance Australia (Western Australia) Inc. Erişim:1.11.2018, https://www.scribd.com/document/168441549/Clinical-Practice-Guidelines-V20-Intranet-20120928.
9. Yılmaz M.(2009). Acil Hasta ve Yaralılarla İletişim. Sarıkaya S (Ed). *Alanda Acil Bakım* içinde. İstanbul: TC. Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

5. Bölüm

HAYATİ BULGULAR VE İLK KARŞILAŞMA SIRASINDA DİKKAT ÇEKEN İŞARETLER

UZM. DR. NAZLI GÖRMELİ KURT

PROF. DR. AYHAN ÖZHASENEKLER

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Kan basıncını nasıl ölçülebileceğini açıklar.
- Nabızın nasıl değerlendirileceğini açıklar.
- Solunumun değerlendirilmesini ve pulse oksimetri ölçümünü yapabilir.
- Vücut ısısının nasıl ölçülebileceğini açıklar.
- Bilinç düzeyinin nasıl değerlendirileceğini açıklar.
- Cilt renginin ve Kapiller geri dolum süresinin önemini açıklar.
- Pupillerin nasıl değerlendirileceğini açıklar.
- Ağrı düzeyini değerlendirmenin önemini kavrar.
- End tidal karbondioksit düzeyinin neyi ifad ettiğini bilir.

"Aklın düşünmediğini el hissetmez, göz görmez''

Konfüçyüs

İlk ve acil yardım alanında kaynak kitap sıkıntısı yaşandığı aşikardır. Kitabımızın amacı doğrultusunda, bu bölümde 'Hayati Bulgular ve İlk Karşılaşma Sırasında Dikkat Çeken İşaretler' alt başlıkları ile kolay ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta, okurlara teorik ve pratik yaklaşım kazandırılması istenmektedir.

Hastane öncesi acil bakımın kısıtlı olanak ve zaman baskısı düşünüldüğünde, paramedik hasta/yaralıda var olan tüm bulgu ve belirtileri dikkatli bir şekilde değerlendirmeli ve hastanın mevcut durumunu tanımlamak ve aktarabilmek adına, tüm bulgu ve belirtileri yorumlayabilmelidir. Belirti (semptom) hastanın tanımladığı, ifade ettiği şikayetlerden oluşur. Örneğin, "Başım ağrıyor" veya "Midem bulanıyor" gibi. Bulgu ise sağlık personelinin hastada gözle gördüğü, fizik bakısında saptadığı ve ekipmanları ile tespit ettiği verilerden oluşur. Bu bölümün sonunda paramedikler tanıya götürücü bulguları öğrenir, yapar ve değerlendirirler.

Vaka Örneği

112 komuta kontrol merkezi tarafından, gece 23.00 sularında bilinç kaybı nedeniyle yapılan bir acil yardım çağrısına yönlendirildiniz. Olay yerine ulaştığınızda bilinci kapalı, yerde uzanan yaşlı bir hasta ve size bir şeyler anlatmaya çalışan hasta yakınları ile karşılaştınız.

1. Hastaya ne olduğunu öğrenirken nelere dikkat edersiniz?
2. Hastanızın ilk değerlendirmesi sırasında hangi ölçümleri yaparsınız?
3. Hastanızın hızlı fizik bakısında nelere dikkat edersiniz?

KAYNAKÇA

1. Akbuğa B., Özcan C., Özel G., (2015). Özel İlk ve Acil Yardım Teknikerliği- Paramedik, Güneş Tıp Kitabevleri
2. Aldemir T., (2007). Ağrılı hastalarda ağrı ölçümü. Ağrı (Erdine S) 3. Baskı. İstanbul, Nobel Kitapevi. 2007;133-149.
3. Berne RM, Levy MN, Koeppa BM., (2000). Principles of Physiology. 3nd ed, The Mosby, USA. p.368-373.
4. Default M, Davis B, Garman D, Hehl R, Henry J, Lavin M, Mullaney JB, Stout P. (2008). Translating best practices in assesing capillary refill. Worldviews on Evidence-Based Nursing ,5(1):36-44.
5. Ekşi A., (2015). Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı Cilt 1, Akademik Yayınlar Serisi, İzmir
6. Erdoğdu D. (2011). SAÜ Temel İlk Yardım Ve Acil Eğitimi Ders Notları, Genel İlk Yardım Bilgileri Ve Hasta Ve Yaralı Değerlendirilmesi
7. Eti Aslan F, (2005). Akut ağrı kontrolünde hemşirenin rolü. Akut Ağrı (Özyalçın NS) Ankara, Güneş Kitap Evi. 2005;303-329.
8. İnan H., Kurt Z., Kubilay İ. (2011). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Temel İlkyardım Uygulamaları Eğitim Kitabı, Ankara
9. Jubran A., (1998). Pulse oximetry. In: Tobin MJ (ed). Principle and practice of intensive care monitoring. New York: Mc Graw Hill, 1998:261-7.
10. Kayhan Z., (1997). Klinik Anestezi, Logos Yayıncılık, Ankara, 1997.
11. McQuillan KA, Von Rueden KT, Hartsock RL, Flynn MB, Whalen E. (2002). Trauma Nursing. 3nd ed, W.B. Saunders Company, Philadelphia, 2002. p.11-145
12. Murias G, Blanch L, Lucangelo U. (2014). The physiology of ventilation. Respiratory Care; 59:1795-807
13. Nagler J, Krauss B. (2008). Capnography: A Valuable Tool For Airway Management. Emerg Med Clin North Am 2008; 26:881-97.
14. NHBPEP, (1992). National High Blood Pressure Education Program (NHBPEP) Working Group Report on Ambulatory Blood Pressure Monitoring. National Institutes of Health National Heart, Lung, And Blood Institute NIH Publication No. 92-3028 reprinted February
15. Nicholson C. (2015). How to check the arterial pulse. Nov 4;30(10):34-6. doi: 10.7748/ns.30.10.34.s45.
16. Oman KS, McLain JK, Scheetz L J. (2000). Emergency Nursing Secrets. Hanley and Belfus Inc, Philadelphia, 2000. p.220-222
17. Özcengiz D, Özbek H, (1998). Anestezi El Kitabı, Nobel Tıp Kitabevi, Adana
18. Özkan A., (1999). Kanser hastalıklarında ağrı değerlendirmesi. XIII. Ulusal Pediatrik Kanser Kongresi Hemşire Programı. 1999;189- 192.
19. Öztamer O, Alkış N, Yörükoğlu D, (2002). Anestezide Güncel Konular, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul
20. Salihoğlu Z. (2007). Bilinci kapalı hastaya yaklaşım. Bakırköy Tıp Dergisi 2007; 3:1-5.
21. Sandlin D., (2003). Debbie Sandlin,New product review: temporal artery thermometry - Journal of PeriAnesthesia Nursing https://doi.org/10.1016/j.jopan.09.001
22. Severinghaus JW, (1986). The history of blood gas analysis: VI. The history of oximetry. J Clin Monit 2: 270-288
23. Soar J, Nolan J, Böttiger BW, Perkins GD, Lott C, Carli P, Pellis T, Sandroni C, Skrifvars MB, Smith GB, Sunde K, Deakin CD, (2015). for Resuscitation 2015 Section 3. Adult advanced life support . Resuscitation 95 (2015) 100–147.
24. Sofuoğlu T, Erol O, Topaçoğlu H, (2009). Ambulans Ekipleri Standardizasyonu, AAHD yayın no 1, İzmir.
25. Şahin U. (2005). Postoperatif ağrı tedavisi. Türk Anesteziyoloji Derneği (TARD) Anestezi Uygulama Kılavuzları. 2005;3-5.

26. Teasdale GM, Jennett B. (1976). Assessment and prognosis of coma after head injury. Acta Neurochir. 1976; 34:45–55
27. Uyar M., (2005). Akut ağrılı hastanın değerlendirilmesi ve ölçümü. Akut Ağrı (Özyalçın NS) Ankara, Güneş Kitap Evi.
28. Winn B, Whitaker D, Elliott D (1994). Affecting Light-Adapted Pupil Size in Normal Human Subjects, Invest Ophthalmol Vis Sci
29. Woodrow, P (1999). Pulse oximetry. Nursing Standard, 13 (42); 42-47.
30. Zanchetti, A. (1997). The role of ambulatory blood pressure monitoring in clinical practice. Am J Hypertens 1997; 10: 1069-80

6. Bölüm

SİSTEMİK HASTA BAKISININ ANA BİLEŞENLERİ

UZM. DR. SERKAN ŞAHİN

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH TANRIVERDİ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Fizik bakının temel prensiplerini öğrenir.
- Fizik muayene yapar.
- Fizik muayenede anormal bulguları tanır.

Hiç kimse görmek istemeyen kadar kör değildir.

(İbn-i Sina)

Bu bölümde hasta muayenesinin ilk ve en önemli adımı olan fizik muayene anlatılmaktadır. Bölümün sonunda paramedikler tam bir fizik muayenenin dört temel basamağı olan inspeksiyon, palpasyon, perküsyon ve oskültasyon hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Akşam saatlerinde komuta kontrol merkezi tarafından 'tüm vücutta kızarıklık' nedeniyle yapılan bir acil yardım çağrısı ile görevlendirildiniz. Olay yerine ulaştığınızda 21 yaşında erkek hasta ile karşılaştınız. Kaldığı öğrenci yurdunda akşam saatlerinde ani şekilde el, yüz ve tüm vücutta kızarıklık ve kabarıklıklar, dil ve dudakta şişme şikâyeti başladığını öğrendiniz. Hikaye alırken, hastanın konuşmakta zorluk çektiğini ve kendini güçlükle ifade etmeye çalıştığını fark ettiniz. 112 acil çağrı merkezini ise hastanın arkadaşları aramış. Hastayı ilk bakısında bilinci açık ve orta derecede bir solunum çabası içerisinde olduğu ancak inspeksiyonda hafif siyanotik olduğunu tespit ettiniz. Akciğer oskültasyonunda her iki akciğerde solunum seslerinin azalmış olarak ve ronküs duydunuz. Ekip arkadaşınız hastanın sistolik kan basıncını 65 mm/Hg, nabız hızını 140 atım/dakika, parmak ucu pulse saturasyon değerini %88 olarak ölçtü. Hastanın uvulasını parlak ve büyümüş gördünüz.

1. Hastada ilk bakı sonucu ön tanınız ne olurdu?
2. Hastanızda karar verdiğiniz ön tanıya göre ilk yapmanız gereken müdahale ne olurdu?

KAYNAKÇA

1. Alshehri, M., Ibrahim, A., Abuaisha, N., Malatani, T., Abu-Eshy, S., Khairulla, S., & Bahamdan, K. (1995). Value of rebound tenderness in acute appendicitis. *East African Medical Journal*, ***72*(8)**: 504–506. 21.06.2019 https://europepmc.org/abstract/med/7588144
2. Eskelinen, M., & Lipponen, P. (2012). Usefulness index in nonspecific abdominal pain–an aid in the diagnosis?. *Scandinavian Journal of Gastroenterology*, ***47*(12)**: 1475–1479. doi:10.3109/00365521.2012.733951
3. Graffeo, C., & Counselman, F. (1996). Appendicitis. *Emergency Medicine Clinics*, ***14*(4)**: 653–671. doi:10.1016/S0733-8627(05)70273-X
4. Liddington, M., & Thomson, W. (1991). Rebound tenderness test. *British Journal of Surgery*, ***78*(7)**: 795–796. doi:10.1002/bjs.1800780710
5. Ozsoylu, S., Hicsonmez, A., Olcay, I., & Kocak, N. (1972). Cruveilhier-Baumgarten Disease. *American Journal of Diseases of Children*, ***123*(5)**: 492–493. doi:10.1001/archpedi.1972.02110110120015
6. Ralls, P., Halls, J., Lapin, S., Quinn, M., Morris, U., & Boswell, W. (1982). Prospective evaluation of the sonographic Murphy sign in suspected acute cholecystitis. *Journal of Clinical Ultrasound*, ***10*(3)**: 113–115. doi:10.1002/jcu.1870100305
7. Simeone, J., Brink, J., Mueller, P., Compton, C., Hahn, P., Saini, S., & Ferrucci, J. (1989). The sonographic diagnosis of acute gangrenous cholecystitis: importance of the Murphy sign. *American Journal of Roentgenology*, ***152*(2)**: 289–290. doi:10.2214/ajr.152.2.289
8. Thomson, H., & Francis, D. (1977). Abdominal-wall tenderness: a useful sign in the acute abdomen. *The Lancet*, ***310*(8047)**: 1053–1054. doi:10.1016/S0140-6736(77)91885-2

7. Bölüm

BAŞ VE BOYUN MUAYENESİ

DR. ÖĞR. GÖR. İSHAK ŞAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Baş boyun bölgesinin anatomisini öğrenir.
- AVPU (USAY) skorlamasını bilir ve uygular.
- Baş bölgesinin bakısını yapar.
- Boyun bölgesinin bakısını yapar.

"Söz olur keser savaşı, söz olur bitirir başı,
Söz olur zehirli aşı bal ile yağ eder bir söz'
YUNUS EMRE

Sağlığın her alanında olduğu gibi hastane öncesinde de hastanın değerlendirilmesinin bir düzen ve sıralama içinde yapılması esastır. Bu kapsamda baş-boyun bölgesinin bakısı, hızlı değerlendirmeden sonra özellikle ikincil değerlendirmede düzenli bir sıralama içinde yapılır. Bu bölge hayati organ ve damarların bulunduğu bölge olması nedeniyle özellik arz etmektedir (Şekil 7.1). Bu bölümde baş-boyun bölgesi bakısı anlatılmaktadır. Bölümün sonunda paramedikler baş boyun bölgesinin normal anatomi ve fizyolojisi ile patolojik durumlarının neler olduğunu öğrenilecektir.

Vaka Örneği

Komuta kontrol merkezi tarafından, kesici alet ile yaralanması nedeniyle yapılan bir acil yardım çağrısı için görevlendirildiniz. Olay yerine ulaştığınızda, güvenlik görevlilerinin de olay yerinde olduğunu gördünüz. Yerde sol yanına doğru yatmış genç bir hasta ile karşılaştınız. Yaralının boynunun sol yanında yaklaşık 2 cm'lik bir kesi izi olduğunu ve yaralının yanında duran bir kişi tarafından yaranın üzerine bir havlu ile bastırılmasına rağmen kanamanın devam ettiğini fark ettiniz.

1. Yaralı için ilk bakıda dikkat edilmesi gereken noktalar nelerdir?
2. Yaralı için olay yerinde yerine getirilmesi gereken kritik müdahaleler nelerdir?

KAYNAKÇA

1. Amy Gutman, Robert M. Domeier CHAPTER 12 Neck/Back Pain, https://www.emergencymedicine.pitt.edu/sites/default/files/Neck.pdf
2. Boggust A, Chapter 2: Prehospital Equipment, Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide, 8e, https://accessmedicine.mhmedical.com/ Content.aspx?bookId= 1658&sectionId= 109425827
3. Department of Health, Western Australia. Post-Fall Management Guidelines in WA Healthcare Settings. Perth: Health Strategy and Networks, Department of Health, Western Australia. 2015. http://www.health.wa.gov.au/circularsnew/attachments/754.pdf
4. Emergency Care and Treatment (ECAT) in Disasters, Pan American Health Organization (PAHO), 2004, https://www.paho.org/disasters/index.php?option= com_docman&view= download&category_slug= courses-1&alias= 1030-participant-manual-ecat&Itemid= 1179&lang=en
5. Gilboy N, Tanabe T, Travers D, Rosenau AM. Emergency Severity Index (ESI): A Triage Tool for Emergency Department Care, Version 4. Implementation Handbook 2012 Edition. AHRQ Publication No.12-0014. Rockville, MD. Agency for Healthcare Research and Quality. November 2011 https://www.ahrq.gov/sites/default/files/wysiwyg/professionals/systems/hospital/esi/esihandbk.pdf
6. Head and Neck Trauma: Assessment and Management, SKILL STATION X, American College Of Surgeon, Advanced Trauma Life Support (ATLS), Student Course Manual, https://www.44c.in.ua/files/book11.pdf
7. Head injury: assessment and early Management (CG176), Clinical guideline Published: 22 January 2014 nice.org.uk/guidance/cg176 https://www.nice.org.uk/guidance/cg176/resources/head-injury-assessment-and-early-management-pdf-35109755595493
8. Health and Social Care Information Centre, NHS England. Professional guidance on the structure and content of ambulance records. London: HSCIC, 2014. https://www.england.nhs.uk/wp-content/uploads/2014/12/amblnce-rec-guid.pdf
9. Kornhall et al. The Norwegian guidelines for the prehospital management of adult trauma patients with potential spinal injury Scandinavian Journal of Trauma, Resuscitation and Emergency Medicine (2017) 25:2 DOI 10.1186/s13049-016-0345-x
10. Mock C, Lormand JD, Goosen J, Joshipura M, Peden M. Guidelines for essential trauma care. Geneva,World Health Organization, 2004,http://www.who.int/violence_injury_prevention/publications/services/en/guidelines_traumacare.pdf
11. Myer JR, MD, Perina, DG MD, The Changing Standard of Care for Spinal Immobilization , Emergency Medicine. 2016 April;48(4):152-157 https://www.mdedge.com/emed-journal/article/107718/trauma/changing-standard-care-spinal-immobilization
12. National Model EMS Clinical Guidelines, V.11-14, https://www.nasemso.org/Projects/ModelEMSClinicalGuidelines/documents/National-Model-EMS-Clinical-Guidelines-23Oct2014.pdf
13. Queesland Government, Assesment / Primary and secondary Survey, October 2018, https://www.ambulance.qld.gov.au/docs/clinical/cpp/CPP_Primary%20and%20secondary%20survey.pdf

14. Samuel A. Tisherman, MD, Faran Bokhari, MD, Bryan Collier, DO, James Ebert, MD, Michele Holevar, MD, John Cumming, MD, Stanley Kurek, DO, Stuart Leon, MD, Peter Rhee, MD, Penetrating Neck Injuries, Management of Citation: J Trauma. 64(5):1392-1405, May 2008, https://www.east.org/education/practice-management-guidelines/penetrating-neck-injuries-management-of
15. Sundstrøm T, Asbjørnsen H, Habiba S, Sunde GA, Wester K, Prehospital Use of Cervical Collars in Trauma Patients: A Critical Review, JOURNAL OF NEUROTRAUMA 31: 531–540 (March 15, 2014) Mary Ann Liebert, Inc. DOI: 10.1089/ neu.2013.3094 https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3949434/pdf/neu.2013.3094.pdf
16. Trauma Guidelines Stanford Hospital and Clinics, Lucile Packard Children's Hospital Stanford , June 2016, http://med.stanford.edu/content/dam/sm/scalpel/documents/MiscDocs/ Stanford_Trauma_ Guidelines June2016 draft adultandpedsFINAL.pdf

8. Bölüm

SOLUNUM SİSTEMİ BAKISI

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH TANRIVERDİ

DR. CANER HOYLADI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Hastane öncesi acil sağlık bakımında solunum sistemi bakısı bileşenlerini öğrenir.
- Solunum sistemi ilgili şikâyeti olan hastayı değerlendirir.
- Acil sağlık bakımında solunum sistemi bakısını yapar.
- Solunum sistemi muayenesinde bulduğu patolojik bulguları yorumlar.

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi,
Olmaya devlet cihanda, bir nefes sıhhat gibi..."
Kanuni Sultan Süleyman

Solunum yolu hastalıkları ile ilgili olarak acil yardım talebinde bulunan hastaların yaygın semptomları nefes darlığı (bazen hipoksi ve hiperkapni ile ilişkili bulgular), hırıltı ve öksürüğü içerir. Bu bölümde acil hastaların değerlendirilmesi ile ilgili olarak bu semptomlar, bulgular ve bozukluklar tartışılmaktadır. Yardımcı testlerde artan kullanılabilirlik ve güvenilirliğe rağmen, hastaların değerlendirilmesi için en iyi tanı koyma metodu halen doğru bir tıbbi öykü ve dikkatli bir fizik bakı ile başlar. Bu bölümde paramedik solunum sistemi fizik bakı kuralları, normal ve anormal bakı bulguları hakkında bilgi sahibi olacaktır.

Vaka Örneği

Sabah saat 8:45 sularında solunum sıkıntısı şikâyeti olan bir hasta için komuta kontrol merkezinden bir vaka aldınız. Olay yerine ulaştığınızda, hastanızın 65 yaşında bir teyze olduğunu gördünüz. Yakınından tansiyon ve akciğer hastalığı olduğunu öğrendiniz. Hastanız hayatı boyunca sigara kullanmış. Yakınının getirdiği belgelerde Kronik Obstriktif Akciğer Hastalığı (KOAH) nedeni ile birçok kez hastanede yatış öyküsü olduğu yazıyordu. Hastanızın son birkaç gündür daha şiddetli bir nefes darlığı çektiğini ve yeşil renkli balgam çıkardığı ve öksürüğünün arttığını öğrendiniz. Evde nefes açısı ilaçlarını nebülizatör ile kullanmış ancak nefes darlığı rahatlamamış. Hastanıza seslendiğinizde gözlerini açtı ve verilen komutu yapmaya çalıştı ancak kısa bir süre sonra gözlerini kapattı ve hırlmaya benzer ses ile nefes almaya devam etti. Ekip arkadaşınız hastanın kan basıncını 110 / 85 mmHg, oksijen saturasyonu % 78, nabzını 117 atım / dakika, solunum sayısını 24 soluk / dakika olarak ölçtü.

1. Vaka için ön tanınız nedir?
2. Hastaya yaklaşımınız nasıl olmalıdır?

KAYNAKÇA

1. Arseven O. (2015), Türk Toraks Derneği Temel Akciğer Sağlığı ve Hastalıkları Ders Kitabı 2. Baskı.
2. Bülbül Y,2010: Göğüs hastalıklarında fizik muayene. İç: Özlü T, Metintaş M, Karadağ M, Kaya A, ed. Solu- num sistemi ve hastalıkları. İstanbul: Euromat Entegre Matbaacılık; 203-191.
3. Celik G 2009: Fizik muayene. İç: Bilgiç H, Karadağ M, ed. Zamani A, Ardıç S, Konuk ed. Göğüs hastalıklarında ayırıcı tanı. Ankara: Tuna Matbaacılık; : 57-22.
4. İliçin G, Biberoğlu K, Süleymanlar G, Ünal S, ed. İç 2003:: Solunum sistemi hastalıklarına yaklaşım. İç Hastalıkları, Cilt 1, 2. baskı Ankara: Güneş Kitabevi Ltd. Şti; 606-613.
5. Solunum hastalıkları temel bilgiler ve tanı ilkeleri. Ankara: Güneş Kitapevi, 4. Baskı; 1988: 186-Bilgiç H. Solunum sistemi fizik muayene ders notları.
6. Tintinalli J.E. (2013) Acil Tıp Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu. Yıldıray Çete, Arzu Denizbaşı, A. Alper Çevik, Cem Oktay, Rıdvan Atilla (Çev. Ed.), *Pulmoner Aciller* 7. basımdan çeviri içinde (s. 519-528). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

9. Bölüm

DOLAŞIM SİSTEMİ BAKISI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ERKUT EROL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Dolaşım sistemini öğrenir.
- Dolaşım sistemi mauyenesini uygular.
- Dolaşım sistemi hastalıklarının bulgularını tanır.

Kalbi kırmaya bir söz yeter; ama kırılan bir kalbi onarmaya Bir ömür yetmez!

Dolaşım sistemi, hücrelerin yaşamsal süreçleri için gerekli bileşikleri hücrelere ulaşmasını sağlayan kanı pompalayan kalp ve kapalı devre sistemi ile kan damarlarından oluşmaktadır. Bir kişinin hayatını idame ettirebilmesi için hava yolunun açık ve solunum işlevinin olmasının yanı sıra, kalbin pompa görevini görmesi ve vücuda pompalanan kanın bütüncül durumda olan kan damarları ile hücrelere ulaştırılması gerekmektedir. Bu bölümde dolaşım sistemi muayenesi hakkında gerekli teorik ve pratik bilgiler kazanılacaktır.

Vaka Örneği

Komuta kontrol merkezi tarafından nefes darlığı ile acil yardım çağrısı yapan bir hasta için görevlendirildiniz. Olay yerine ulaştığınızda, yatağında oturur vaziyette bir yaşlı hasta ile karşılaştınız. Yataktan aşağıya sarkıttığı ayaklarının siş olduğunu, sık nefes alıp verdiğini ve dudaklarının morardığını fark ettiniz. Hasta yakınları bir aydır geceleri uyumadığını ve yatamadığını belirtti. Hastanın boyun damarlarının dolgunluğu ve sorularınıza tek kelimelik cevaplar verdiğini tespit ettiniz. Ekip arkadaşınız hastanın kan basıncını 180/110 mm/Hg, nabız hızını 114 atım/dakika ve oksijen saturasyonunu %80 olarak ölçtü. Nazal kanül ile oksijen tedavisine başladınız. Kanülü takarken solunum seslerinin hışırtılı olduğunu duydunuz.

1. Hastanızın ön tanısı için ne düşünüyorsunuz**?**
2. Hastanız için ilk bakı sonrası yaklaşımınız nasıl olur?

KAYNAKÇA

1. Aliksanyan,V.,Sencer,E. Tangün,Y.,Aktin,E.,Bahar,S.(1988). Teşhiste Temel Bilgi (S. 205-317). İstanbul: Filiz Kitapevi
2. Ekşi A., (2015). Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı Cilt 1, Akademik Yayınlar Serisi, İzmir
3. Erdoğdu D. (2011). SAÜ Temel İlk Yardım Ve Acil Eğitimi Ders Notları, Genel İlk Yardım Bilgileri Ve Hasta Ve Yaralı Değerlendirilmesi
4. Nicholson C. (2015). How to check the arterial pulse. Nov 4;30(10):34-6. doi: 10.7748/ns.30.10.34.s45.
5. Seidel, H. M., Ball, J. W., Dains, J. E., & Benedict, G. W. (2006). Mosby's Guide to Physical Examination (p. 350). St Louis: Mosby.
6. Sevinç,S. (2006). Hemşirelikte eğitim Ve Araştırma Dergisi, 3(1):12-21.
7. Sofuoğlu T, Erol O, Topaçoğlu H, (2009). Ambulans Ekipleri Standardizasyonu, AAHD yayın no 1, İzmir.

10. Bölüm

KARIN BAKISI

DR. ÖĞR. ÜYESİ BELİZ ÖZTOK TEKTEN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Hastane öncesi acil sağlık bakımında karın bakısı bileşenlerini öğrenir.
- Karın ağrısı şikayeti olan hastayı değerlendirir.
- Acil sağlık bakımında karın bakısını yapar.
- Karın muayenesinde bulduğu patolojik bulguları yorumlar.

Primum non nocere... (Önce zarar verme...)
Hippocrates M.Ö. 460-377

Karın ağrısı, acil sağlık hizmetlerine sık başvuru nedenleri arasındadır. Bu sebeple bir paramedik karın ağrısı şikayeti ile başvuran bir hastayı iyi değerlendirebilmeli ve ön tanılara yönelik olarak ilk müdahalelerde bulunabilmelidir. Karın muayenesi sistemik muayene içinde önemli bir yere sahiptir. Akut başlangıç gösteren karın ağrısı olan hastaya yaklaşımın ilk adımı doğru bir tıbbi öykü ve eksiksiz fizik bakıdır. Bu bölümde karın fizik bakısı anlatılacak ve anormal fizik muayene bulguları ile ilk akla gelmesi gereken hastalıklardan bahsedilecektir. Bölümün sonunda paramedik karın fizik bakı kuralları, normal ve anormal bakı bulguları hakkında bilgi sahibi olacaktır.

Vaka Örneği

Sabah saat 08:45'te karın ağrısı ve kusma şikayeti olan hasta için komuta kontrol merkezinden bir çağrı aldınız. Hastanın 67 yaşında, bayan olup, hipertansiyon, romatoid artrit ve peptik ülser tanıları olduğunu öğrendiniz. Antihipertansif ilaç kullanıyormuş. Bir hafta önce akut artrit atağı nedeniyle steroid tedavisi başlanmış. Son 2-3 gündür karın üst kısmında yanma ve ağrı şikayeti olan hastanın sabah ağrısı artmış ve kusma başlamış. Olay yerinde hastanın hayati bulgularını kan basıncı 110/85 mmHg, oksijen saturasyonu %93, nabız 117 atım/dakika ve solunum sayısı 26 soluk/dakika olarak tespit ettiniz. Fizik bakısında ise genel durumu düşkün, karın bakısında tüm kadranlarda yaygın hassasiyet ve istemsiz defans mevcuttu.

1. Vaka için ön tanınız nedir?
2. Hastaya yaklaşımınız nasıl olmalıdır?

KAYNAKÇA

1. Arıncı, K., Elhan, A. (1995). Anatomi. İç Organlar içinde (s. 346-348). Ankara: Güneş Kitabevi.
2. Braunwald E., Fauci A.S., Kasper D.L., Hauser S.L., Longo D.L., Jameson J.L. (2004) Harrison İç Hastalıkları Prensipleri. Yahya Sağlıker (Çev. Ed.), Karın *Ağrısı* 15. basımdan çeviri içinde (s. 67-70), İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
3. Kekeç, Z. (2013). Tüm Yönleriyle Acil Tıp. *Karın Ağrılı Hastaya Yaklaşım* içinde (s. 193-198), Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
4. Tintinalli J.E. (2013) Acil Tıp Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu. Yıldıray Çete, Arzu Denizbaşı, A. Alper Çevik, Cem Oktay, Rıdvan Atilla (Çev. Ed.), *Akut Karın Ağrısı* 7. basımdan çeviri içinde (s. 519-528). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
5. Uçan, E.S., Çelikli S., Baruş N.Ü., Ersoy G. (2000) Paramedik Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri İçin. *Karın Travmaları* içinde (s. 488-494). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük Matbaası.
6. Yavuz D.G., Özener Ç. (2011) Yetişkinde Fizik Muayene Temel Yöntemler. *Batın Muayenesi* içinde (s. 34-38). İstanbul: Rengin Basımevi.

11. Bölüm

NÖROLOJİK BAKI

ÖĞR. GÖR. DR. M. MAHİR KUNT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Nörolojik şikayetleri olan hastayı değerlendirir.
- Nörolojik muayene yapar.
- Nörolojik muayenede bulduğu patolojik bulguları yorumlar.

"Bir tek saatin kaybettirdiği şeyi, bin yıl geri getiremez."
Stefan Zweig

Sahada kısa süre içinde tam ve ayrıntılı bir nörolojik bakının gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Ayrıca ayrıntılı muayene için zaman harcamak hasta tedavisi için geç kalınmasına yol açabilir. Bu yüzden nörolojik muayene belirli fonksiyonel çerçeveler içinde yapılmalı ve gerektikçe ayrıntılı muayene gerçekleştirilmelidir. Paramedikler bu bölümde nörolojik muayenenin esasları hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Komuta kontrol merkezi tarafından kol ve bacakta güçsüzlük **şikayeti** nedeniyle yapılan acil yardım çağrısı nedeniyle görevlendirildiniz. Olay yerine ulaştığınızda hastanın, yaşlı bir erkek hastanın yakınları sizi karşıladı. Hastanın oğlu, kahvaltı sırasında babasının vücudunun sağ yarısında güçsüzlük ve peltek konuşma **şikayeti** geliştiğini söyledi. Ekip arkadaşınız hastanın kan basıncını 180/100 mmHg ve nabzını 126 atım/dakika olarak ölçtü.

1. Bu hastanın ilk bakısında hangi bulgulara dikkat edersiniz?
2. Hastadaki ön tanınız ve yaklaşımını nasıl olur?

KAYNAKÇA

1. Act FAST. (2018) Erişim: 25.10.2018, 2018, from http://www.stroke.org/understand-stroke/recognizing-stroke/act-fast
2. Afşar, N. (2011). Nörolojik Muayene. In D. G. Yavuz & Ç. Özener (Eds.), *Fizik Muayene Kitabı* (pp. 45-52): Rengin Basımevi.
3. Campbell, W. W. (2013). DeJong's: The Neurologic Examination W. W. Campbell (Ed.) Retrieved from http://ovidsp.tx.ovid.com/sp-3.31.1b/ovidweb.cgi?&S=BLLBFPGPHODDFCGGNCEKHCLBJNIEAA00&Book+Reader=1&FTS+Book+Reader+Content=S.sh.20358_1541016037_30.20358_1541016037_42.20358_1541016037_50%7c125%7c%2fbookdb%2f01745865%2f7th_Edition%2f2%2fPG%280%29 (2013 25.10.2018).
4. Ekşi, A. (2015). Hastane Öncesi Acil Bakımda Hastanın Değerlendirilmesi. In A. Ekşi (Ed.), *Hastane Öncesi Acil Bakımı 1* (Vol. 1, pp. 2-22). İzmir, Türkiye: Kitapana Basın Yayın Dağıtım Bilişim.
5. Huff, J. S. & Perron, A. D. (2016). Neurologic Examination. In J. E. Tintinalli (Ed.), *Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide* (pp. 1125-1130): McGraw-Hill.
6. Ikeda, M., Matsunaga, T., Irabu, N. & Yoshida, S. (2002). Using vital signs to diagnose impaired consciousness: cross sectional observational study. *BMJ (Clinical research ed.), 325*(7368), 800-800.
7. Kim, J. T., Chung, P. W., Starkman, S., Sanossian, N., Stratton, S. J., Eckstein, M., . . . Saver, J. L. (2017). Field Validation of the Los Angeles Motor Scale as a Tool for Paramedic Assessment of Stroke Severity. *Stroke, 48*(2), 298-306. doi: 10.1161/strokeaha.116.015247
8. Küçükardalı, Y. (2008). Komaya Yaklaşım. *Yoğun Bakım Dergisi 8*(3), 121-130.
9. *Neurological Emergencies*. (2017). Retrieved from http://www.emsonline.net/Courses/2017/BLS-2017-Altered-Mental-Status/NeuroEmergenciesOverview.pdf.
10. *Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Çalışanları Temel Eğitim Kitabı Eğitimci Rehberi*. (2015). Ankara: Sağlık Bakanlığı.
11. Schwartzman, R. J. (2006). *Neurologic Examination* (1 ed.). Massachusetts, USA: Blackwell Publishing, Inc.
12. The Glasgow Structured Approach to Assesment of the Glasgow Coma Scale. (2018) Erişim: 25.10.2018, https://www.glasgowcomascale.org/
13. Tuğlular, S. (2011). Genel Değerlendirme ve Vital Bulgular. In D. G. Yavuz & Ç. Özener (Eds.), *Fizik Muayene Kitabı* (pp. 6-9): Rengin Basımevi.

12. Bölüm

KOL VE BACAK BAKISI

DOÇ. DR. AYFER KELEŞ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Hasta muayenesi sırasında kol ve bacak travmasını değerlendirme zamanını öğrenir.
- Kol ve bacak bölgesinde kas-iskelet sistemi bakısını öğrenir.
- Kol ve bacak bölgesinde dolaşımı sağlayan damarları ve muayenesini öğrenir.
- Kol ve bacak bölgesini ilgilendiren sinirleri ve muayenesini öğrenir.

''Önce hastayı, sonra ekstremiteyi kurtar''

Kas iskelet sistemi ve romatolojik şikayetler tıbbi yardım isteklerinin %15-20'sini oluşturur. Sistematik bir değerlendirme için öncelikle hızlı bir şekilde yapısal ve işlevsel değerlendirme yapılmalıdır. İkinci olarak eklem inflamasyonu ve artrit değerlendirilir. Son olarak omuz, kalça, diz, omurga gibi özel bölgesel muayeneler yapılır. Muayene sırasında normal görünüm, normal hareket sınırları iyi bilinmeli, eklemler, bağlar, tendonlar, kaslar ve kemikler muayene edilmelidir.

Travma hastalarında damar yaralanmasını içeren izole kol ve bacak travmasının %10 dolayında ölüm oranı vardır. Ayak ve bacak yaralanmaları üst uzuvlara oranla daha fazla görülmektedir. Öncelikle açık yara ve kanaması olan hastada ***Birincil ABCDE Bakısı*** içinde dıştan kanayan yere bası uygulanır. Damar yaralanmalarında klemp veya bağlama uygulanmaz. Künt travma sonrası hastaların bir çoğunda kas iskelet sistemi yaralanmaları görülür. Bazen bunlar çok dramatik göründüğü için tıbbi personelin dikkatini çekmek sureti ile sağlık profesyonellerini daha acil olan resüsitatif (yeniden canlandırma) işlemlerden uzaklaştırmaktadır. Sağlık çalışanları birincil bakı sırasında hayatı tehdit eden kanama gibi kol ve bacak yaralanmalarını tespit etmeli ve ileride oluşabilecek komplikasyonlardan korumalıdır. Birçok yaralanması olan bir hastada dikkatli muayene edilse bile kırıklar ve yumuşak doku yaralanmaları başlangıçta tanınmayabilir, hastanın tekrar değerlendirilmesi gerekebilir. Bu bölümde paramediklere, kol ve bacak bakısında dikkat edilecek noktalar, kas-iskelet ve damar sinir bakısı bulguları anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

112 komuta kontrol merkezi tarafından, 70 yaşında kadın hastanın yaklaşık 3 metre yükseklikteki balkondan düşmesi nedeniyle yapılmış acil çağrı nedeniyle görevlendirildiniz. Olay yerine geldiğinizde; olayı gören kişilerin yaralının yanında olduğunu gördünüz. İlk bakıda hastanın alın bölgesinin solunda şişlik ve kesi fark ettiniz. Hastanızın bilinci uykuya meyilli (GKS: 10 - E3M6V4), nabzı radial arterden zayıf ve taşikardik olarak aldınız. Ekip arkadaşınız hastanın hayati bulgularını kontrol ederek nabız hızı 135 atım/dak, kan basıncını 80/50 mmHg, solunum sayısını 20 soluk/dakika, vücut ısısını 36.7 ^{0}C, O_2 saturasyonunu %90 olarak iletti. Cilt renginin soluk, yer yer mermer görünümünde olduğu ve kapiller dolum zamanının 2 saniyenin üzerinde olduğu tespit ettiniz. Hastanın sol kalçası ve karnın sol üst bölgesi palpe edildiğinde inleme tarzında yanıt aldınız. İnspeksiyonda sol bacağın kısa, dışa rotasyonda olduğunu gördünüz (Resim 12.1).

Resim 12.1. *Değerlendirme Sırasında Hastanın Görüntüsü*
**(Doç. Dr. Ayfer Keleş'in izni ile kullanılmıştır.)*

1. Vaka için ön tanınız nedir?
2. Vakada yer alan hastanın bakımında öncelikleriniz nasıl olmalıdır?
3. Vakada yer alan hastanın hangi sağlık kurumuna nakli uygundur?

KAYNAKÇA

1. Atallah HY.(2019) Pelvis, ch 17. In: Sherman S(ed). Simon's Emergency Orthopedics. 8th edition. China: McGraw-Hill. https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookid=2455
2. ATLS. The Committee on Trauma, American College of Surgeons .(2018). Advanced Trauma Life support (ATLS) Student Course Manual (10th edition). Erişim: https://www.facs.org/ATLS10th
3. Bjoernsen LP, Ebinger A. (2016) Shoulder and Humerus Injuries, ch 271. In Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM(eds) Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide, 8th edition. USA: McGraw –Hill, https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookID=1658
4. Bond MC.(2019) Knee, ch 20. In: Sherman S(ed). Simon's Emergency Orthopedics. 8th edition. China: McGraw-Hill. https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookid=2455
5. Daya MR, Bengtzen RR.(2014) Shoulder, ch 53. In Marx JA, Hockberger RS, Walls RM(eds) Rosen's Emergency Medicine Concept and Clinical Practice, 8th edition, USA: Elsevier.
6. Germann CA, Goddard BM. (2019) Elbow, ch 14. In: Sherman S(ed). Simon's Emergency Orthopedics. 8th edition. China: McGraw-Hill. https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookid=2455
7. Haller PR(2016). Leg injuries, ch 275. In Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM(eds) Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide, 8th edition. USA: McGraw –Hill, https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookID=1658
8. Haneke E. (2019) Nail Disorders. In: Kang S, Amagai M, Bruckner AL(eds) Fitzpatrick's Dermatology 9.edition.USA: McGraw Hill.
9. Heilman J.(2016) Trauma to the Extremities ch 266. In. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM(eds) Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide, 8th edition. USA: McGraw –Hill. Erişim: https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookID=1658
10. Hendey GW.(2019). Hip, ch 18) In: Sherman S(ed). Simon's Emergency Orthopedics. 8th edition. China: McGraw-Hill. https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookid=2455
11. Hussain A, Malik S. (2019) Shoulder, ch 16. In: Sherman S(ed). Simon's Emergency Orthopedics. 8th edition. China: McGraw-Hill. https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookid=2455
12. Kline JA.(2016) Venous thromboembolism, ch 56. In Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM(eds) Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide, 8th edition. USA: McGraw –Hill, https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookID=1658
13. Lawry GV. (2012). The General Musculoskeletal Examination, Chapter 3. In: Systematic Musculoskeletal Examinations. USA: McGraw-Hill. https://accessmedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookID=384
14. Lin PH, Bechara CF, Chen C, Veith FJ.(2019) Arterial Disease, Ch 23 In : Brunicardi FC, Andersen DK, Billiar TR(eds) Schwartz's Principles of Surgery. 11. Edition. USA: McGraw Hill
15. Manthey DE, Askew KL.(2019) Hand, ch 11. In: Sherman S(ed). Simon's Emergency Orthopedics. 8th edition. China: McGraw-Hill. https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookid=2455
16. Menkes JS. (2016) Initial Evaluation and Management of Orthopedic Injuries, chapter 267. In. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM(eds) Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide, 8th edition. USA: McGraw –Hill, https://accessemergencymedicine.mhmedical.com/book.aspx?bookID=1658
17. Murray BL(2014). Femur and Hip, ch 56. In Marx JA, Hockberger RS, Walls RM(eds) Rosen's Emergency Medicine Concept and Clinical Practice, 8th edition, USA: Elsevier.
18. Simon BC, Hern HG.(2014) Wound Management Principles, ch 59. In Marx JA, Hockberger RS, Walls RM(eds) Rosen's Emergency Medicine Concept and Clinical Practice, 8th edition, USA: Elsevier.
19. Sonin A, Manaster BJ, Andrews CL, Crim J, Tuite MJ, Zoga AC(eds)(2014)Diagnostic Imaging Musculuskeletal: Trauma. Çeviri Editörü Prof dr Remide Arkun. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Hiz. San. Tic. Ltd.Şti.
20. Williams DT, Kim HT(2014). Wrist and forearm, ch 51. In Marx JA, Hockberger RS, Walls RM(eds) Rosen's Emergency Medicine Concept and Clinical Practice, 8th edition, USA: Elsevier.
21. Wolff K, Johnson RA, Saavedra AP, Roh EK.(eds) (2017) Bacterıal Colonızations And Infections Of Skın And Soft Tıssues, sec 25. In: Fitzpatrick's Color Atlas and Synopsis of Clinical Dermatology, 8. Edition.USA: McGraw Hill.

13. Bölüm

GENİTOÜRİNER SİSTEM BAKISI

DR. ÖĞR. ÜYESİ UĞUR ÖZKULA

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Genel genitoüriner sistem anatomisini öğrenir.
- Genitoüriner sistemin genel fizik bakı esaslarını kavrar.
- Acil müdahale sırasında tıbbi hikaye ile oluşturulan ön tanıyı destekleyebilecek fizik bakı yöntemlerini uygular.

"Hastalığa tutulmamak hasta olup da iyileşmekten daha iyidir."
Erasmus

Genitoüriner sistem organları hem vücut içi hem de vücut dışında öğeleri olan bir organ sistemidir. Vücut içinde yer alan organlar doğrudan vücudun diğer tüm sistemlerini etkileyen işlevlere sahip olması, vücut dışında kalan genital organlar ise özellikle travmalara karşı daha savunmasız olmaları dolayısıyla ayrı önem taşımaktadırlar.

Genitoüriner organların embriyolojik dönemde köken aldıkları dokuların özellikleri nedeniyle hastalar bu sisteme ait ağrılarını farklı lokalizasyonlarda tanımlayabilmektedir. Bu durum, sağlık çalışanlarının da doğrudan bu sisteme ait patolojilere yönelmelerini geciktirebilir. İyi bir fizik bakının yapılması bu patolojilerin zamanında ve doğru bir biçimde tanımlanması yolundaki en önemli unsurdur.

Bu bölümde paramedikler, hastaların genitoüriner sisteme ait yakınmaları ile fizik bakı bulgularını eşleştirmeyi, acil müdahale açısından fark yaratabilecek ön tanıları oluşturabilmeyi öğreneceklerdir.

Vaka Örneği

Komuta kontrol merkezi tarafından 26 yaşında erkek bir hastadan karın ağrısı nedeniyle gelen acil yardım çağrısı için görevlendirildiniz. Hastanın evine ulaştığınızda, kapının girişinde bir sandalyenin üzerinde vaka çağrısını yapan, dizlerine doğru kapanmış ve karnını tutan genç bir erkek hasta ve yanında ayakta duran telaşlı bir kadın tarafından karşılandınız. Hastanın huzursuz görünümü ve epey terlemiş olduğu dikkatinizi çekti. Hastanın ağrısının 40 ila 45 dakika kadar önce başladığını öğrendiniz. Hasta karnının alt tarafında ve kasıklarına doğru uzanan tarzda, çok şiddetli bir ağrısı olduğunu ifade ediyor. Son yarım saat içinde 2 kez de kustuğunu öğrendiniz. Gün içerisinde o saate kadar herhangi bir yakınması olmadığı belirtildi.

1. Verilen bilgilere ek olarak, hastanın kliniğini açıklayabilecek tıbbi öyküye dair hangi durumlar sorgulanmalıdır?
2. Hastanın mahremiyetini sağlamak için ne tür önlemler alınmalıdır?

13.1. ÜRİNER SİSTEM ANATOMİSİ

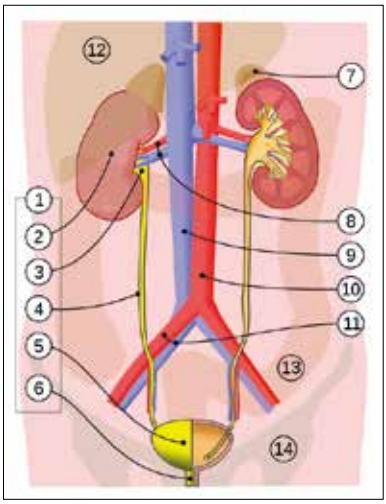

1. Üriner Sistem
2. Böbrek
3. Renal pelvis
4. Üreter
5. Mesane
6. Üretra
7. Adrenal bez
8. Renal arter
9. İnferior vena cava
10. Abdominal aorta
11. İliak arter ve ven
12. Karaciğer
13. Kolon
14. Pelvis

Şekil 13.1. *Üriner Sistem Anatomisi*

KAYNAKÇA

1. Barker, K., & Raper, F. P. (1964). TORSION OF THE TESTIS. *British Journal of Urology*, *36*, 35–41.
2. Cusick, S. S., & Tibbles, C. D. (2007). Trauma in pregnancy. *Emergency Medicine Clinics of North America*, *25*(3), 861–872, xi.
3. Ferrer, R. (1998). Lymphadenopathy: differential diagnosis and evaluation. *American Family Physician*, *58*(6), 1313–1320.
4. Gas, J., Liaigre-Ramos, A., Beauval, J. B., Roumiguié, M., Tostivint, V., Patard, P.-M, Gamé, X. (2018). [Epidemiology of emergency consultations for acute urine retention]. *Progres en urologie: journal de l'Association francaise d'urologie et de la Societe francaise d'urologie*, *28*(2), 107–113.
5. Gossman, W. G., & Bhimji, S. S. (2018). Anatomy, Abdomen and Pelvis, Inguinal Region (Inguinal Canal). In *StatPearls*. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing.
6. Henry, S., & FACS. (2018, June 1). ATLS 10th edition offers new insights into managing trauma patients | The Bulletin. Retrieved 11 November 2018, from http://bulletin.facs.org/2018/06/atls-10th-edition-offers-new-insights-into-managing-trauma-patients/
7. Keenan, D. B., O'Rourke, D. M., & Courtney, A. E. (2017). Pyelonephritis can lead to life-threatening complications. *The Practitioner*, *261*(1801), 17–20.
8. Khan, F. U., Ihsan, A. U., Khan, H. U., Jana, R., Wazir, J., Khongorzul, P., … Zhou, X. (2017). Comprehensive overview of prostatitis. *Biomedicine & Pharmacotherapy = Biomedecine & Pharmacotherapie*, *94*, 1064–1076.
9. Kiss, A., Csontai, A., Pirót, L., Nyirády, P., Merksz, M., & Király, L. (2001). The response of balanitis xerotica obliterans to local steroid application compared with placebo in children. *The Journal of Urology*, *165*(1), 219–220.
10. Manjunath, A. S., & Hofer, M. D. (2018). Urologic Emergencies. *The Medical Clinics of North America*, *102*(2), 373–385.
11. Setchell, B. P. (1970). Testicular blood supply, lymphatic drainage, and secretion of fluid. *The Testis*, *1*, 101–239.
12. Sommers, M. S. (2007). Defining patterns of genital injury from sexual assault: a review. *Trauma, Violence & Abuse*, *8*(3), 270–280.
13. Spaziani, E., Di Filippo, A., Francioni, P., Fiorini, F., Di Costanzo, R., Ciaschi, V., … Picchio, M. (2017). Bilateral hydrocele. Uncommon clinical presentation of primary testicular lymphoma in the elderly. *La Clinica Terapeutica*, *168*(2), e136–e139.

PARAMEDİKLER İÇİN RESÜSİTASYON YÖNETİMİ

Ana Editörler

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ASLI TOK ÖZEN

Kitap Editörü

ÖĞR. GÖR. DR. SİNAN YENAL

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik
A'dan Z'ye Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-14-9

PARAMEDİKLER İÇİN RESÜSİTASYON YÖNETİMİ

Ana Editörler
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Aslı TOK ÖZEN

Kitap Editörü
Öğr. Gör. Dr. Sinan YENAL

Yazarlar

Prof. Dr. Ali KARAKUŞ
Pof. Dr. Murat ANIL
Prof. Dr. Özgür KARCIOĞLU
Doç. Dr. Serpil YAYLACI
Dr. Öğr. Üyesi Ahu PAKDEMİRLİ
Öğr. Gör. Ezgi ATALAY
Öğr. Gör. Fulya SAĞ KARA
Öğr. Gör. İbrahim ÇİNAR
Öğr. Gör. Dr. Tuğba GÜLTEKİN
Uzm. Dr. Kamil KAYAYURT
ATT Şebnem ARSLAN

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. - Özen, S., Tok Özen, A., Yenal S. (Eds.), *Paramedikler için Resüsitasyon Yönetimi* içinde, (s. .....)-. Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Mart, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.

Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN *Dr. Aslı TOK ÖZEN*

PARAMEDİKLER İÇİN RESÜSİTASYON YÖNETİMİ

ÖNSÖZ

Farklı kurumlardan konusunda uzman yazarları bir araya getirerek oluşturduğumuz bu kitapta resüsitasyon konularını ele almaya çalıştık. Resüsitasyon kitabının öğrenci ve çalışan paramediklerin yanı sıra paramedik eğitiminde görev yapan eğiticilerin de vazgeçilmez kaynaklardan biri olmasını umuyorum. Hastane öncesi acil bakım için resüsitasyon konularının tamamını ele almaya çalıştığımız bu kitabın oluşumuna katkı veren tüm yazarlarımıza ve editörlerimize çok teşekkür ederim.

Kitap Editörü

Öğr. Gör. Dr. Sinan YENAL

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
TEMEL HAVAYOLU AÇMA TEKNİKLERİ
Öğr. Gör. İbrahim ÇİNAR

1.1. SOLUNUM GEREKLİLİĞİ VE ÖNEMİ 12
1.2. TRAVMALI HASTADA TEMEL HAVAYOLU UYGULAMALARI 12
1.3. TRAVMASI OLMAYAN HASTADA TEMEL HAVAYOLU UYGULAMALARI 14
1.4. NAZOFARENGEAL AİRWAY UYGULAMASI 16
1.5. OROFARENGEAL AİRWAY UYGULAMASI 17
1.6. AĞIZDAN AĞIZA SOLUNUM 19
1.7. AĞIZDAN BURUNA SOLUNUM 20
1.8. AĞIZDAN STOMA VE TRAKEOSTOMİYE SOLUNUM 20
1.9. AĞIZDAN MASKEYE SOLUNUM 20
1.10. BALON MASKE İLE SOLUNUM 21
1.11. OKSİJEN UYGULAMASI 23
ÖZET 24
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 25
KAYNAKÇA 27

BÖLÜM 2
OKSİJEN MASKELERİ
Dr. Öğr. Üyesi Ahu PAKDEMİRLİ

2.1. SPONTAN SOLUNUMU OLAN HASTALARDA KULLANILAN MASKE ÇEŞİTLERİ 30
2.1.1. Nazal Kanül 31
2.1.2. Basit Yüz Maskesi 32
2.1.3. Kısmi Geri Dönüşlü Maske 34
2.1.4. Geri Dönüşsüz – Geri Solumasız (Rezervuarlı) Maske 35
2.1.5. Ventüri Maske 36
2.2. SPONTAN SOLUNUMU OLMAYAN HASTALARDA KULLANILAN MASKE ÇEŞİTLERİ 37
2.2.1. Cep Maskesi (Pocket Mask) 37
2.2.2 Ambu Maske (Bag-Valve-Mask) 37
ÖZET 39
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 40
KAYNAKÇA 42

BÖLÜM 3
YABANCI CİSİMLE BOĞULMALAR
Öğr. Gör. Fulya SAĞ KARA

3.1. YABANCI CİSİMLE BOĞULMALAR 44
3.2. YETİŞKİN HASTADA YABANCI CİSİMLE BOĞULMALARDA İLK YARDIM VE ACİL BAKIM 45
3.2.1. Kısmi Hava Yolu Tıkanmaları 45
3.2.2. Tam Hava Yolu Tıkanmaları 45
3.3. ÇOCUKLARDA VE BEBEKLERDE YABANCI CİSİMLE BOĞULMALARDA İLK YARDIM VE ACİL BAKIM 49

ÖZET 53
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 54
KAYNAKÇA 56

BÖLÜM 4
TEMEL YAŞAM DESTEĞİ
Pof. Dr. Murat ANIL - ATT Şebnem ARSLAN

4.1. TEMEL YAŞAM DESTEĞİ (TYD) 58
4.1.1. TYD'nin Tarihsel Gelişimi 58
4.1.2. TYD'nin Önemi 59
4.1.3. TYD Epidemiyolojisi 60
4.1.4. Yaşam Zinciri 60
4.1.5. TYD'de Yaş Grupları 62
4.1.6. Otomatik Eksternal Defibrilatör (OED) 62
4.1.7. OED Kullanımı 63
4.1.8. OED Kullanımında Dikkat Edilecek Noktalar 63
4.1.9. TYD'nin Başarısız Olma Nedenleri 64
4.1.10. Dış Kalp Masajında Dikkat Edilecek Noktalar 64
4.1.11. TYD'nin Komplikasyonları 66
4.2. ERİŞKİN CPR 66
4.2.1. Yetişkinlerde TYD Uygulama Tekniği 66
4.2.2. Yetişkinlerde Dış Kalp Masajı 68
4.2.3. Otomatik Eksternal Defibrilatör (OED) 68
4.2.4. TYD'nin Komplikasyonları 69
4.2.5. Erişkin TYD Algoritması 69
4.3. ÇOCUK CPR 71
4.3.1. Çocuklarda TYD Uygulama Tekniği 71
4.3.2. 12 Yaşından Büyük Çocuklarda Dış Kalp Masajı 73
4.3.3. Çocuklarda TYD Uygularken Dikkat Edilecek Noktalar 73
4.3.4. Çocuklarda TYD'nin Komplikasyonları 73
4.3.4. Çocuk TYD Algoritması 74
4.4. BEBEK CPR 76
4.4.1. Bebeklerde TYD Uygulama Tekniği 76
4.4.2. Hava Yolunun Açıklığının Sağlanması 76
4.4.3. Solunumun Sağlanması 76
4.4.4. Dolaşımın Sağlanması 76
4.4.5. İki Parmak Tekniği İle Dış Kalp Masajı 76
4.4.6. Başparmak Tekniği İle Dış Kalp Masajı 76
4.4.7. Bebeklerde TYD Uygularken Dikkat Edilecek Noktalar 77
4.4.8. Bebeklerde TYD'nin Komplikasyonları 77
4.4.9. Bebek TYD Algoritması 77
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 78
KAYNAKÇA 81

BÖLÜM 5
RESÜSİTASYON SONRASI BAKIM
Öğr. Gör. Ezgi ATALAY

5.1. POST-KARDİYAK ARREST SENDROMU 84
5.2. HAVA YOLU VE SOLUNUM 84
5.3. DOLAŞIM 86
5.4. SEDASYON 86
5.5. NÖBETLERİN KONTROLÜ 86
5.6. KAN GLUKOZU KONTROLÜ 86
5.7. SICAKLIK KONTROLÜ 86
5.7.1. Terapötik Hipotermi 87
ÖZET 87
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 88
KAYNAKÇA 89

BÖLÜM 6
YENİDOĞAN RESÜSİTASYONU
Öğr. Gör. Dr. Tuğba GÜLTEKİN

6.1. YENİDOĞAN RESÜSİTASYONUNUN ÖNEMİ 92
6.2. YENİDOĞANDA ASFİKSİ NEDENLERİ 93
6.3. YENİDOĞANIN RESÜSİTASYON SETİNDE BULUNMASI GEREKEN ARAÇ, GEREÇ VE İLAÇLAR 93
6.4. YENİDOĞAN APGAR SKORU VE RESÜSİTASYON 94
6.5. YENİDOĞAN RESÜSİTASYON BAŞLANGIÇ BASAMAKLARI 95
6.5.1. Vücut Sıcaklığı Kontrolü 97
6.5.2. Yenidoğan Temel Yaşam Desteği Uygulama Basamakları 97
ÖZET 102
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 103
KAYNAKÇA 105

BÖLÜM 7
ÖZEL DURUMLARDA CPR
Prof. Dr. Özgür KARCIOĞLU

7.1. GİRİŞ VE TANIMLAR 108
7.2. ANAFİLAKSİ VE AKUT ALLERJİK REAKSİYONLARDA CPR 109
7.2.1. Nasıl Ortaya Çıkar? 109
7.2.2. Klinik Bulgular 109
7.2.3. Tanı 109
7.2.4. Tedavi 110
7.2.5. Anafilakside Arrest 112
7.3. ZEHİRLENMELERDE CPR 112
7.3.1. ZehirlenmeninTanımı 112
7.3.2. Ülkemizdeki Durum 112
7.3.3. Kimde Zehirlenmeden Şüphe Etmeliyiz? 112
7.3.4. Toksidromlar 113
7.3.5. Acil Yönetim 113

7.3.6. Zehirlenme Olgusunda Kardiyak Arrest 114
7.4. MORBİD OBEZ HASTADA CPR 115
7.5. GEBELİKTE KARDİYAK ARREST VE CPR 116
7.5.1. Gebelikte Kardiyak Arrest Nedenleri 117
7.5.2. Arresti Önlemek İçin Ne Yapabiliriz? 118
7.5.3. Sezaryen Kararı 118
7.5.4. Havayolu Yönetimi 119
7.5.5. Kardiyopulmoner Resüsitasyonda Değişiklikler 119
7.5.6. İKYD, Defibrilasyon ve İlaçlar 119
7.5.7. Gebe Arreste Temel Yaşam Desteğindeki (TYD) ve İKYD'de Değişiklikler 120
ÖZET 120
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 121
KAYNAKÇA 122

BÖLÜM 8
TERAPÖTİK HİPOTERMİ
Prof. Dr. Özgür KARCIOĞLU

8.1. GİRİŞ VE TANIMLAR 126
8.2. HİPOTERMİ UYGULAMASI 126
8.2.1. Travmada Terapötik Hipotermi Uygulaması 127
8.2.2. Kardiyak Arrest Sonrası Terapötik Hipotermi 128
8.3. TERAPÖTİK HİPOTERMİDE DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR VE YAN ETKİLER 128
ÖZET 130
KAYNAKÇA 131

BÖLÜM 9
İLERİ HAVA YOLU UYGULAMA TEKNİKLERİ
Öğr. Gör. Ezgi ATALAY

9.1. ENDOTRAKEAL ENTÜBASYON 134
9.1.1. Orotrakeal Entübasyon Protokolü 135
9.1.2. Endotrakeal Tüp Yerinin Doğrulanması 141
9.2. ALTERNATİF HAVA YOLU YÖNTEMLERİ 141
9.2.1. Laringeal Maske Airway 141
9.2.2. Larengeal Tüp 143
9.3. CERRAHİ HAVA YOLU YÖNTEMLERİ 144
9.3.1. İğne Krikotiroitomi 144
ÖZET 146
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 147
KAYNAKÇA 148

BÖLÜM 10
OKSİJEN TEDAVİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Ahu PAKDEMİRLİ

10.1. YETERLİ-YETERSİZ SOLUNUM 151
10.1.1. Nabız (Pulse) Oksimetre 152
10.1.2. Kapnograf 152

10.2. OKSİJEN TEDAVİSİ 153
10.2.1. Oksijen Tedavisinin Amacı 153
10.2.2. Oksijen Tedavisinin Prensipleri 153
10.2.3. Oksijen Tedavisinin Endikasyonları 154
10.2.4. Oksijen Tedavisinin Tehlikeleri ve Komplikasyonları 154
10.2.4. Oksijen Kaynakları ve Ekipmanları 155
10.3. MEKANİK VENTİLASYON 157
10.3.1. Mekanik Ventilasyon Endikasyonları 157
10.3.2. Mekanik Ventilatör Çeşitleri 157
10.3.3. Mekanik Ventilasyon Yöntemleri 158
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 159
KAYNAKÇA 161

BÖLÜM 11
İLERİ YAŞAM DESTEĞİ
Doç. Dr. Serpil YAYLACI

11.1. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNİN TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ 164
11.2. İLERİ YAŞAM DESTEĞİNDE KULLANILAN İLAÇLAR 167
11.3. İLERİ YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI 171
ÖZET 171
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 172
KAYNAKÇA 174

BÖLÜM 12
DEFİBRİLASYON VE KARDİYOVERSİYON
Prof. Dr. Ali KARAKUŞ - Öğr. Gör. Ezgi ATALAY

12.1. DEFİBRİLASYON 179
12.1.1. Defibrilatör ve Çeşitleri 179
12.1.2. Defibrilatörün Bölümleri 180
12.1.3. Defibrilasyon Endikasyonları 182
12.1.4. Defibrilatörün Kullanımı 182
12.1.5. Çocuklarda Defibrilasyon 183
12.1.6. Defibrilasyonun Komplikasyonları 183
12.2. KARDİYOVERSİYON 184
12.2.1.Kardiyoversiyon Endikasyonları 184
12.2.2.Kardiyoversiyon Uygulaması 187
12.2.3.Kardiyoversiyon Uygulamasında Dikkat Edilmesi Gerekenler 187
12.2.4. Kardiyoversiyon Uygulamasında Oluşabilecek Komplikasyonlar 187
ÖZET 188
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 189
KAYNAKÇA 191

BÖLÜM 13
İLERİ YAŞAM DESTEĞİ ARREST RİTİMLER
Doç. Dr. Serpil YAYLACI

13.1. KARDİYAK ARREST 195
13.2. ŞOKLANABİLİR RİTİMLER 196
13.2.1. Ventriküler Fibrilasyon (VF) 196
13.2.2. Ventriküler Taşikardi (VT) 196
13.3. ŞOKLANAMAZ RİTİMLER 197
13.3.1. Asistoli 197
13.3.2. Nabızsız Elektriksel Aktivite (NEA) 197
13.4. KARDİYAK ARREST ALGORİTMİ 198
ÖZET 201
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 202
KAYNAKÇA 206

BÖLÜM 14
BRADİKARDİK RİTİMLERDE İYD UYGULAMA
Uzm. Dr. Kamil KAYAYURT

14.1. KALBİN NORMAL ELEKTRİKSEL İLETİ SİSTEMİ 209
14.2. BRADİKARDİK RİTİMLER 211
14.2.1. Sinüs Bradikardisi 211
14.2.2. Sinüzal Aritmi 212
14.2.3. Hasta Sinüs Sendromu 212
14.2.4. Atrioventriküler Bloklar 213
14.3. TRANSKUTAN PACEMAKER UYGULAMA 216
14.3.1. Endikasyonlar ve Kontrendikasyonlar 216
14.3.2. Ekipman ve Uygulama 217
14.3.3. Komplikasyonlar 220
ÖZET 221
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 222
KAYNAKÇA 224

BÖLÜM 15
TAŞİKARDİK RİTİMLERDE İLERİ YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI
Uzm. Dr. Kamil KAYAYURT

15.1. TAŞİKARDİK RİTİMLER 227
15.1.1. Supraventriküler Taşikardiler 227
15.1.2. Ventriküler Taşikardiler 231
15.2. TAŞİKARDİLERDE NON-FARMAKOLOJİK UYGULAMALAR 232
15.2.1. Vagal Manevralar 232
15.2.2. Senkronize Kardiyoversiyon 234
ÖZET 236
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 237
KAYNAKÇA 239

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 241

1. Bölüm

TEMEL HAVAYOLU AÇMA TEKNİKLERİ

ÖĞR. GÖR. İBRAHİM ÇİNAR

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Temel havayolu açma yöntemlerini tanımlar.
- Travmalı hasta ile travmasız hasta arasındaki havayolu açma yöntemleri farkını bilir ve uygular.
- Erişkinde ve çocukta airway uygulamalarını bilir ve uygular.
- Ağızdan ağıza, ağızdan buruna, ağızdan stomaya ve ağızdan maskeye solunum uygulamalarını bilir ve uygular.
- Balon maske uygulamasını bilir ve uygular.
- Oksijen verme yollarını bilir ve uygular.

"Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için, en hakiki mürşit bilimdir, fendir."
Mustafa Kemal ATATÜRK

Temel havayolu uygulamaları bir hastaya müdahale edilirken gerekli olan en önemli uygulamalardan birisidir. Bu uygulamaların doğru ve etkin bir şekilde yapılması hastaların hayatını kurtarabilmekte, engelli kalmalarını önlemekte, yapılacak olan diğer acil bakım uygulamaların gerçekleştirilebilmesi için ön koşul oluşturmaktadır. Bu nedenle Paramediklerin temel havayolu uygulamalarında bilgi ve beceride yetkin olmaları oldukça önemlidir. Paramediklerin travmalı ya da travmasız hastaya yapılacak olan uygulama farklarını bilmeleri, temel havayolu uygulamalarında kullanılan yöntem ve gereçlere hâkim olmaları gerekmektedir. Bu nedenle bu kısımda temel havayolu açma teknikleri ayrıntılarıyla açıklanmıştır

Vaka Örneği

20 yaşındaki erkek bir hasta için ambulans ekibi tarafından çağrı alınmıştır. Hasta yazlıklarının yüzme havuzunda arkadaşlarıyla yüzerken suya yüksekten dalış yapmıştır. Ancak dalış sonrasında sudan kendisi çıkamamış, arkadaşları tarafından havuzun kenarına çıkarılmıştır. Olay yerine ulaşıldığında hastanın siyanotik olduğu görülmüş ve 112 ekibi tarafından olay yerinin güvenliği sağlandıktan sonra ilk müdahaleye başlanmıştır. Sizce bu vakada 112 ekibi tarafından hangi havayolu açma teknikleri ve gereçleri kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Adelborg, K., Dalgas, C., Grove, E. L., Jørgensen, C., Al-Mashhadi, R. H., & Løfgren, B. (2011). Mouth-to-mouth ventilation is superior to mouth-to-pocket mask and bag-valve-mask ventilation during lifeguard CPR: a randomized study. Resuscitation, 82(5), 618-622.
2. Advanged Trauma Life Support (ATLS), (2017). Airway and Ventilatory Management. American College of Surgeon, Tenth Edition, Student Course Manuel, USA.
3. Akyolcu, N., Yılmaz, G., & Oğlakkaya, A. (2017). Kas-İskelet Sistemi Travmalarında Bakım İlkeleri. Turkiye Klinikleri Journal of Surgical Nursing-Special Topics, 3(1), 1-9.
4. Albrecht, E. (2010). The Jaw-Thrust Maneuver. The New England Journal of Medicine, s: 363:e32.
5. Amerikan Ortopedik Cerrahlar Akademisi. (1996). Hasta ve yaralıların acil bakımı ve nakledilmesi, Kısım 3. (2. Baskı). İstanbul: Mısırlı Matbaası, 63-102.
6. ANZCOR Guideline 4 (2016). Australian Resuscitation Council&Newzealand Resuscitation Council, s:1-7.
7. Castle, N. (1999). The airway and the A&E nurse. Emerg Nurse, 6(10), 29-37.
8. Cengiz, D. (Ed) (2015). Erişkinlerde havayolu açıklığı ve ventilasyonun sağlanması. Sağlık Çalışanları Temel Eğitimci Kitabı Eğitimci Rehberi. Ankara.
9. Clark, D. Y., & CFRN, C. (2008). Nasal airway insertion. Emergency Nursing Procedures E-Book, 19.
10. Clinical Quality & Patient Safety Unit, QAS. (2018). Clinical Practice Procedures: Airway management/ Nasopharyngeal airway insertion, s: 407-408. https://ambulance.qld.gov.au/clinical.html.
11. Gulli, B., Ciatolla, J. A., & Barnes, L. (2011). Emergency care and transportation of the sick and injured. Jones & Bartlett Learning.
12. Jindal, S. K. (2008). Oxygen therapy: important considerations. Indian Journal of Chest Diseases and Allied Sciences, 50(1), 97-108.
13. Major, R. (2013). Airway management, respiration, and artificial ventilation. Prehospital Emergency Care, Ninth Edition.
14. Meckler, G., Quereshi, N., Al-Mogbil, M., & Kentab, O. Y. (2016). Tintinalli's emergency medicine: a comprehensive study guide (pp. 977-82). New York: McGraw-Hill.
15. Maull, K. I. (1984). Pocket mask ventilation: a critical reappraisal. Archives of emergency medicine, 1(3), 161.
16. National Association of Emergency Medical Technicians (US). Pre-Hospital Trauma Life Support Committee, & American College of Surgeons. Committee on Trauma. (2010). Chapter 6: Patient Assesment and Management. PHTLS: prehospital trauma life support. Jones & Bartlett Publishers.
17. Rushing, J. (2006). Using bag-valve–mask ventilation. Nursing2018, 36(1), 72.
18. Sandberg, M., Nakstad, AR., Berlac, PA. (2013). Airway Assessment and Management. ABC of Prehospital Emergency Medicine. Edited by Nutbeam, T., Boylan, M. John Wiley & Sons Ltd. Per Kristian Hyldmo, and Matthew Boylan.
19. Singh, V., Gupta, P., Khatana, S., & Bhagol, A. (2011). Supplemental oxygen therapy: Important considerations in oral and maxillofacial surgery. National journal of maxillofacial surgery, 2(1), 10.
20. Szarpak, L., Truszewski, Z., Madziala, M., Evrin, T., & Smereka, J. (2016). Comparison of pocket mask vs. bag valve mask ventilation in cardiopulmonary resuscitation. Resuscitation, 106, e27-e28.
21. Uysal, H. (2010). Oksijen tedavisi ve hemşirelik bakımı. Türk Kardiyol Dern Kardiyovasküler Hemşirelik Derg, 25(1), 40-44.

2. Bölüm

OKSİJEN MASKELERİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ AHU PAKDEMİRLİ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Oksijen maske çeşitlerini öğrenir.
- Oksijen maskelerinin kullanım alanlarını öğrenir
- Oksijen maskesi takılacak hastanın durumunu değerlendirerek maske seçimini yapar.

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi,
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi."
Kanuni Sultan Süleyman

Tıbbi acil durumda hastaların bakımında kullanılan en yaygın ilaç oksijendir. Ambulansta ve acil serviste, nefes darlığı veya iskemik kalp hastalığı olan hastalara, sepsis ve travma gibi pek çok olguda oksijen tedavisi uygulanır.

Oksijen, hipokseminin olası zararlı ve ölümcül etkisini tedavi etmek için uygulanır. Oksijenin yüksek dozda ve uzun süreli kullanımlarında toksik etkiler oluşturduğu için olabildiğince kısa süreli ve düşük konsantrasyonda oksijen tedavisi uygulanmalıdır. Oksijen tedavisi, hipoksinin belirti ve bulgularını önlemek ve tedavi etmek için çevre atmosferinde bulunan oksijen yoğunluğundan daha fazla yoğunlukta oksijen uygulanmasıdır. Hipoksemiyi tedavi etmek, solunum işini azaltmak, miyokardın iş yükünü azaltmak oksijen tedavisinin endikasyonları arasındadır. Oksijen tedavisinin amacı, kanda yeterli oksijenin taşınmasını sağlayarak solunum işini kolaylaştırmak, miyokart üzerindeki stresi azaltmak ve alveolar basıncın artmasıyla hipokseminin iyileştirilmesidir. Oksijen ihtiyacının arttığı durumlarda oksijen tedavisiyle miyokardın iş yükünün artması önlenir veya azaltılır. Oksijen tedavisinin uygulama yöntemleri hastanın oksijen ihtiyacına, komorbid hastalıklarına, hava yolunun fiziksel durumuna (yüz travması vb.) göre değişiklik gösterir. Normal basınçlı oksijenin hastaya verilmesi için çeşitli oksijen maskeleri kullanılır. Hastaların mevcut hastalıkları, durumun ciddiyeti ve oksijenizasyon durumu hastaya vereceğimiz oksijen tedavisinin belirleyicisidir ve bu durumda esas alınması gereken oksijen satürasyonu ve arteriyel kan gazı olmalıdır.

Bu bölümde oksijen maskelerinin çeşitleri ve kullanım alanları anlatılmaktadır. Bölümün sonunda öğrenciler oksijen maskeleri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Evinin yakınındaki kimyasal fabrikada patlama olduğu sırada bahçede çalışan 47 yaşındaki Ali K. hızlı, yüzeyel soluma şikayeti olması üzerine endişelenir ve 112 Acil servisi arar. Olay yerine gelen paramedikler hastanın vitallerini alır, birincil bakısını değerlendirir. Buna göre kalp hızı 140 atım/dk, solunum sayısı dakikada 33'tür. Oksijen satürasyonu % 88'dir. Hasta soruları anlamakta ve cevap vermektedir ancak endişelidir. Akciğer sesleri dinlendiğinde tüm loblarda yaygın çıtırtı sesi duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Costello RW, Liston R, McNicholas WT. Compliance at night with low flow oxygen therapy: a comparison of nasal cannulae and Venturi face masks. Thorax 1995;50:405–6.
2. CPR Certification HQ Center, https://www.cprcertificationonlinehq.com/using-pocket-masks-for-cpr/
3. Nippers I, Sutton A. Oxygen therapy: professional compliance with national guidelines. Br J Nurs. 2014 Apr 10-23;23(7):382-6.
4. Nishimura M. High-Flow Nasal Cannula Oxygen Therapy in Adults: Physiological Benefits, Indication, Clinical Benefits, and Adverse Effects Respir Care. 2016 Apr;61(4):529-41.
5. Nolan KM, Winyard JA, Goldhill DR. Comparison of nasal cannulae with face mask for oxygen administration to postoperative patients. Br J Anaesth 1993;70:440–2.
6. O'Driscoll BR, Howard LS, Daviscon. BTS Guideline For Emergency Oxygen Use In Adult Patients. Thorax. 2008 Oct;63 Suppl 6:vi1-68.
7. Singh CP, Singh N, Singh J, Brar GK, Singh G. Oxygen Therapy. Journal, Indian Academy of Clinical Medicine. 2001;2(3):178-183.
8. Stapczynski JS, Ma OJ, Cline DM, Cydulka RK, Meckler GD. Tintinalli Acil Tıp, 2013.
9. Thomson AJ, Webb DJ, Maxwell SR ve ark. Oxygen therapy in acute medical care. BMJ, 2002;324:1406–7
10. Uysal H. Oksijen Tedavisi ve Hemşirelik Bakımı. Türk Kardiyoloji Derneği Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi, 2010.

3. Bölüm

YABANCI CİSİMLE BOĞULMALAR

ÖĞR. GÖR. FULYA SAĞ KARA

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yabancı cisimle boğulmaları öğrenir;
- Tıkanmaya dair belirtileri fark eder;
- Kısmı ve tam tıkanmaları birbirinden ayırır;
- Yetişkin-çocuk ve bebeklerde uygulanacak ilk yardım ve acil bakım müdahalelerini öğrenir;
- Hava yolu tıkanmalarında doğru müdahalede bulunur.

"Yaşamak, bir NEFES kadar..."

Yabancı cisimle boğulma, hava yolunun solunum için gerekli olan havanın geçişine engel olacak şekilde kısmi ya da tam tıkanmasıdır. Hava yolunun yabancı bir cisimle tıkanması, yaşamı tehdit eden acil bir durumdur. Zamanında müdahale edilmediği sürece ölümle sonuçlanabilir. Hava yolu tıkanmasında gerekli müdahalenin yapılması ise hayat kurtarır. Bu bölümde yabancı cisimle boğulmalar, kısmi ve tam tıkanma belirtileri, yabancı cisimle boğulmalarda yapılacak ilk yardım ve acil bakım anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrenciler, hava yolunun kısmi ve tam (ağır, ciddi) tıkanıklığı durumlarında hastalarda ortaya çıkan belirtiler ile yetişkin, çocuk ve bebeklerde hava yolu tıkanıklarında ilk yardım ve acil bakım uygulamaları hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Ailesiyle birlikte bir restoranda yemek yiyen Ali Bey birden nefes alamaz, öksüremez ve soluk alamaz bir şekilde iki iliyle boynunu tutmaktadır. Bu arada yan masada yemeğini yiyen paramedik Metin hemen Ali beyin yanına gider ve “Boğuluyor musunuz?” diye sorar. Ali beyden hiçbir ses yoktur. Metin hemen Ali beyi hafif öne eğer ve 5 kez sırt darbesi ardından 5 kez karın basısı uygular. Ali Beyin boğazına tıkanan yemek parçası yere düşer ve Ali Bey hızlı hızlı nefes almaya başlar. Bu uygulama sayesinde Ali Bey sorun büyümeden yaşama geri döner.

KAYNAKLAR

1. Byard, R. W. (1996). Mechanisms of unexpected death in infants and young children following foreign body ingestion. *Journal of Forensic Science*, *41*(3). Erişim: 30.08.2018, https://www.astm.org/DIGITAL_LIBRARY/JOURNALS/FORENSIC/PAGES/JFS13931J.htm
2. Çertuğ, A. ve Ekşi, A. (2017). Hava Yolunun Yabancı Cisimler İle Tıkanması. *Hastane Öncesi Acil Bakımda Temel ve İleri Yaşam Desteği* içinde (s: 21-32). İzmir: Kitapana.
3. European Resuscitation Council (ERC). (2015). *Resüsitasyon Rehberi Geniş Türkçe Özet.* Erişim: 30.08.2018, http://resusitasyon.org/images/belgeler/erc_2015_kilavuz.pdf
4. Örgev, C. (2018). *İlk Ve Acil Yardım Hizmetleri Ve Organizasyonu* (s: 169). Ankara: Detay Yayıncılık.
5. Özel, G., Akbuğa Özel, B., Özcan, C. ve Sarugan, M. (2017). Yabancı Cisim Tıkanması. *Üniversiteler, Hemşirelik Fakülteleri ve SHMYO'lar için İlkyardım* içinde (s: 30-34). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
6. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2015). Bebek ve Çocuklarda Yabancı Cisme Bağlı Havayolu Tıkanıklıkları ve Temel Yaşam Desteği. *Sağlık Çalışanları Temel Eğitim Kitabı Katılımcı Rehberi* içinde (s: 30-48). Ankara: Sistem Ofset.
7. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). Yabancı Cisme Bağlı Solunum Yolu Tıkanmaları. *Acil Sağlık Hizmetleri* içinde. Ankara: Sistem Ofset.
8. Topaçoğlu, H. ve Aktaş, C. (2009). Temel Yaşam Desteği. Sarıkaya, S. (Ed.), *Alanda Acil Bakım (Paramedikler İçin)* içinde (s: 105-109). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.
9. Umur, F. Y. (2012). Solunum Yolu Tıkanıklıklarında İlk Yardım. Işılak Durmuş, H. (Ed.), *İlk Yardım* içinde (s:55-62). İstanbul: Nakış Ofset.

4. Bölüm

TEMEL YAŞAM DESTEĞİ

POF. DR. MURAT ANIL
ATT ŞEBNEM ARSLAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Temel yaşam desteği (TYD) uygulamalarının tarihsel gelişimi hakkında bilgi sahibi olur.
- TYD'nin önemini anlar.
- Kardiyak arresti tanır, nedenlerini belirleyebilir ve gerekli TYD uygulamalarını yapabilir.
- Erişkin, çocuk ve bebek yaş grubuna uygulanan TYD uygulamaları hakkında bilgi sahibi olur.

"Başarılı ileri yaşam desteği, başarılı temel yaşam desteği ile mümkündür."

Kardiyak arrest olan hastalarda zaman çok önemlidir. Hastanın yaşamının kurtarılması için en kısa zamanda doğru müdahale yapılmalıdır. Kardiyopulmoner canlandırma, sağlık personelinin en kritik tıbbi girişimidir. Her paramedik temel yaşam desteği (TYD) uygulamalarını en iyi şekilde bilmeli ve uygulayabilmelidir. Bu bölüm sonunda öğrenciler TYD uygulamaları hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Evinde bilinci kaybolan bir hasta için paramediklere çağrı verildi. Olay yerine ulaşıldığında yerde supine pozisyonunda yatan 58 yaşında bir bayanla karşılaştılar. Hasta bilinçsizdi. Alt- çene metoduyla hava yolu açıldı, solunum kontrol edildi ve solunumun olmadığı tespit edildi. Hemen oral airway takıldı ve hasta %100 oksijen takılarak balon maske ile suni solunuma başlandı. Hastanın nabzı kontrol edildi ve nabız yoktu. Hemen resüsitasyon çalışmalarına başlandı. Hızlıca çekilen EKG'de asistoli ritmi görüldü. Yaklaşık 20 dakika CPR uygulandı. Kontrol sonrasında hastanın nabız alındı monitörde sinüzal ritim görüldü. Hastanın üst hava yollarında bol miktarda secresyon birikmişti, hemen sekresyonlar aspire edildi ve hasta entübasyon için hazırlandı. Hasat entübe edildi ve her iki hemitoroks eşit havalanıyordu. Ventülasyon %100 oksijenle ambulanarak devam ediyordu. Hastanın solunum sesleri vardı ve temizdi, epigastrik bölge dinlendi ve herhangi bir ses duyulmadı. Entübasyon tüpü sabitlendi ve sonrasında pulse oksimetreyle oksijen saturasyonu kontrol edildi. Hasta ambulansa alındı ve hastaneye götürüldü.

KAYNAKLAR

1. Atkins DL, Berger S, Duff JP, Gonzales JC, Hunt EA, Joyner BL, Meaney PA, Niles DE, Samson RA, Schexnayder SM. Part 11: Pediatric Basic Life Support and Cardiopulmonary Resuscitation Quality. Circulation 2015;132 (suppl 2):519-525.
2. Berg RA, Hemphill R, Abella BS, Aufderheide TP, Cave DM, Hazinski MF, Lerner EB, Rea TD, Sayre MR, Swor RA. Part 5: adult basic life support: 2010 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation. 2010 Nov 2;122(18 Suppl 3):S685-705.
3. Cummins RO, Ornato JP, Thies WH, et al. Improving survival from suddencardiacarrest: the “chain of survival” concept: A statement for health professionals from the Advanced Cardiac Life Support Subcommittee and Emergency Cardiac Care Committee, American Heart Association. Circulation1991;83:1832-1847.
4. Field JM, Hazinski MF, Sayre MR, Chameides L, Schexnayder SM, Hemphill R, Samson RA, Kattwinkel J, Berg RA, Bhanji F, Cave DM, Jauch EC, Kudenchuk PJ, Neumar RW, Peberdy MA, Perlman JM, Sinz E, Travers AH, Berg MD, Billi JE, Eigel B, Hickey RW, Kleinman ME, Link MS, Morrison LJ, O’Connor RE, Shuster M, Callaway CW, Cucchiara B, Ferguson JD, Rea TD, VandenHoek TL. Part 1: executive summary: 2010 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation. 2010 Nov 2;122(18 Suppl 3):S640-56.
5. Graham R, McCoy MA, Schultz AM, editors, Committee on the Treatment of CardiacArrest: Current Status and Future Directions, Board on HealthSciencesPolicy, Institute of Medicine; Strategies to Improve Cardiac Arrest Survival: A Time toAct. Washington (DC): NationalAcademiesPress (US); 2015 Sep 29.
6. Hostler D, Everson-Stewart S, Rea TD, Stiell IG, Callaway CW, Kudenchuk PJ, Sears GK, Emerson SS, Nichol G; Resuscitation Outcomes Consortium Investigators. Effect of real-time feed back during cardiopulmonary resuscitation outside hospital: prospective, cluster-randomised trial. BMJ. 2011 Feb 4;342:d512. doi: 10.1136/bmj.d512.
7. https://cpr.heart.org/en/resources/history-of-cpr
8. https://www.erc.edu/about
9. Kleinman ME, Brennan EE; Goldberger ZD, Swor RA, Terry M, Bobrow BJ, gazmuri RJ, Travers AH, Rea T. Part 5: Adult Basic Life Supportand Cardiopulmonary Resuscitation Quality. Circulation 2015;132:414-435.
10. Kramer-Johansen J, Edelson DP, Abella BS, Becker LB, Wik L, Steen PA. Pauses in chest compression and inappropriate shocks: a comparison of manualand semi-automatic defibrillation attempts. Resuscitation. 2007 May;73(2):212-20.
11. Kronick SL, Kurz MC, Lin S, Edelson DP, Berg RA, Billi JE, Cabanas JG, Cone DC, Diercks DB, Foster J, Meeks RA, Travers AH, Welsford M. Part 4: Systems of Care and Continuous Quality Improvement. Circulation 2015;132:397-413.
12. Maconochie IK, Bingham R, Eich C, López-Herce J, Rodríguez-Núñez A, Rajka T, Van de Voorde P, Zideman DA, Biarent D; Paediatric life support section Collaborators. European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015: Section 6. Paediatric life support. Resuscitation. 2015 Oct;95:223-48.
13. Newman, MM, The chain of survival takes hold. Journal of EmergencyMedical Services 1989;14:11-13.

14. Olasveengen TM, de Caen AR, Mancini ME, Maconochie IK, Aickin R, Atkins DL, Berg RA, Bingham RM, Brooks SC, Castrén M, Chung SP, Considine J, Couto TB, Escalante R, Gazmuri RJ, Guerguerian AM, Hatanaka T, Koster RW, Kudenchuk PJ, Lang E, Lim SH, Løfgren B, Meaney PA, Montgomery WH, Morley PT, Morrison LJ, Nation KJ, Ng KC, Nadkarni VM, Nishiyama C, Nuthall G, Ong GY, Perkins GD, Reis AG, Ristagno G, Sakamoto T, Sayre MR, Schexnayder SM, Sierra AF, Singletary EM, Shimizu N, Smyth MA, Stanton D, Tijssen JA, Travers A, Vaillancourt C, Van de Voorde P, Hazinski MF, Nolan JP; ILCOR Collaborators. 2017 International Consensus on Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care Science With Treatment Recommendations Summary. Resuscitation. 2017;121:201-214.

15. Peberdy MA, Ornato JP, Larkin GL, Braithwaite RS, Kashner TM, Carey SM, Meaney PA, Cen L, Nadkarni VM, Praestgaard AH, Berg RA; National Registry of Cardiopulmonary Resuscitation Investigators. in-hospital . JAMA. 2008 Feb 20;299(7):785-92. doi: 10.1001/jama.299.7.785.

16. Perkins GD, Handley AJ, Koster RW, Castrén M, Smyth MA, Olasveengen T, Monsieurs KG, Raffay V, Gräsner JT, Wenzel V, Ristagno G, Soar J; Adult basic life support and automated external defibrillation section Collaborators. European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015: Section 2. Adult basic life support and automated external defibrillation. Resuscitation. 2015;95:81-99.

17. Ram P, Menezes RG, Sirinvaravong N, Luis SA, Hussain SA, Madadin M, Lasrado S, Eiger G. Breaking your heart-A review on CPR-related injuries. Am J Emerg Med. 2018 May;36(5):838-842.

18. Rea TD, Pearce RM, Raghunathan TE, Lemaitre RN, Sotoodehnia N, Jouven X, Siscovick DS. Incidence of out-of-hospital cardiac arrest. Am J Cardiol. 2004 Jun 15;93(12):1455-60.

19. Valenzuela TD, Roe DJ, Cretin S, Spaite DW, Larsen MP. Estimating effectiveness of cardiac arrest interventions: a logistic regression survival model. Circulation. 1997 Nov 18;96(10):3308-13.

20. Valenzuela TD, Roe DJ, Nichol G, Clark LL, Spaite DW, Hardman RG. Outcomes of rapid defibrillation by security officers after cardiac arrest in casinos. N Engl J Med. 2000 Oct 26;343(17):1206-9.

21. Weil MH, Fries M. In-hospital cardiac arrest. CritCareMed. 2005 Dec;33(12):2825-30.

5. Bölüm

RESÜSİTASYON SONRASI BAKIM

ÖĞR. GÖR. EZGİ ATALAY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- İleri resüsitasyon sonrası bakım konusunda bilgi, tutum ve beceri geliştirir.
- Resüsitasyon sonrası bakım algoritmasını bilir.
- Post-kardiyak arrest sendromunu bilir.
- Post kardiyak arrest sendromunun azaltılması ve resüsitasyon sonrası başarılı sağ kalımı arttırmak için geliştirilen terapötik stratejileri bilir ve sıralar.
- Terapötik hipotermiyi öğrenir.

"Kalp deniz, dil kıyıdır. Denizde ne varsa kıyıya o vurur.'"
Hz. Mevlana

Günümüzde resüsitasyon konusunda yeni gelişmeler olmasına rağmen kardiyopulmoner arrest, prognozu kötü olan önemli bir sağlık sorunudur. Kardiyak arrest sonrası morbidite ve mortalitenin nedeni post kardiyak arrest sendromu adı verilen uzamış tüm vücut iskemisine bağlı serebral ve kardiyak fonksiyonların yetersizliğidir. Başarılı bir kardiyopulmoner resüsitasyon uygulamak ve spontan dolaşımın geri gelmesi kardiyak arrest geçiren hastaların normal hayatlarına dönmeleri için sadece ilk adımdır.

Başarılı bir kardiyopulmoner resüsitasyon uygulamak ve spontan dolaşımın geri gelmesi kardiyak arrest geçiren hastaların normal hayatlarına dönmeleri için sadece ilk adımdır. Kardiyak arrest sonrası beyin hasarı oluşması, miyokard disfonksiyonu, sistemik iskemi/reperfüzyon yanıtı ve kalıcı patolojiyi içeren "post-kardiyak arrest sendromu" sıklıkla resüsitasyondan sonraki dönemi karmaşık ve önemli hale getirmektedir. Çoğu hastada resüsitasyon sonrası bakımda çoklu organ desteği ve tedavisi gerekmektedir. Bu tedavi özellikle nörolojik iyileşmenin kalitesini ve sağ kalımı artırdığından deneyimli multidisipliner ortamda sürekli olarak verilmelidir.

Bu bölümde resüsitasyon sonrası bakım anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda öğrencilerin resüsitasyon sonrası bakım hakkında bilgi sahibi olması amaçlanmıştır.

Vaka Örneği

39 yaşında kadın hasta, olay yerine 3-5 dakikadır devam eden baş dönmesi şikâyetiyle 112 ambulans ekipleri çağırılıyor. Ekipler olay yerine ulaşmadan hastane dışı kardiyak arrest gelişiyor ve 5 dakika içerisinde hastane acil servisine kardiyopulmoner resüsitasyon yapılarak hasta teslim ediliyor.

KAYNAKLAR

1. Abend NS, Mani R, Tschuda TN, Chang T, Topjian AA, Donnelly M, et al. EEG Monitoring during Therapeutic Hypothermia in Neonates, Children, and Adults. Am J Electroneurodiagnostic Technol 2011;51(3):141-164.
2. Aygencel, G. (2016). Targeted temperature management, or therapeutic hypothermia, in post-resuscitation care. Turk Kardiyoloji Dernegi arsivi: Turk Kardiyoloji Derneginin yayin organidir, 44(2), 93.
3. Çolakoğlu, N. (2007). Kardiyopulmoner Resüsitasyon Sonrasında Terapötik Hipotermi Uygulamasının Sağkalım Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, İstanbul
4. Haenggi, M. Anesthesia and analgesia protocol during therapeutic hypothermia after cardiac arrest: it is time to build evidence. Anesth Analg 2010;110(5):1259-1260
5. Hypothermia after Cardiac Arrest Study Group. (2002). Mild therapeutic hypothermia to improve the neurologic outcome after cardiac arrest. New England Journal of Medicine, 346(8), 549-556.
6. Ling Y, Li X, Gao X. Intensive versus conventional glucose control in critically ill patients: a meta-analysis of randomized controlled trials. Eur J Intern Med 2012;23(6):564-574.
7. Nolan, J. P., Soar, J., Cariou, A., Cronberg, T., Moulaert, V. R., Deakin, C. D.,. .. & Sandroni, C. (2015). European resuscitation council and European society of intensive care medicine 2015 guidelines for post-resuscitation care. *Intensive care medicine*, *41*(12), 2039-2056.
8. Uslu, Y., & Demir Korkmaz, F. (2015). Kardiyopulmoner Resüsitasyon Sonrası Hasta Yönetimi. *Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi*, *6*(10), 99-111.
9. Uysal H. Kardiyak Arrest ve Hemşirelik Bakımı. *Türk Kardiyol Dern Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi* 2010;1(1):19-25

6. Bölüm

YENİDOĞAN RESÜSİTASYONU

ÖĞR. GÖR. DR. TUĞBA GÜLTEKİN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yenidoğan resüsitasyonunun endikasyonları bilir.
- Yenidoğanın değerlendirilmesi ve yenidoğan resüsitasyon uygulama basamakları bilir.
- Yenidoğan temel yaşam desteği algoritmi, yenidoğanın resüsitasyonunda hava yolunun sağlanması ve ilaç uygulamaları becerileri geliştirir.

"Her yenidoğan bebek yeni bir dünya demek"
Barış Manço

İntrauterin hayattan ekstrauterin hayata geçişin başarısı doğum sırasında gelişen önemli fizyolojik değişikliklere bağlıdır. Doğum sırasındaki bu geçişte çoğunlukla yenidoğanların %90'ı doğum sonrasında uterus dışındaki yaşama kolaylıkla uyum sağlarlar.

Yenidoğan dönemi, doğumu izleyen 4 haftalık süreyi içermektedir. İntrauterin dönem büyüme ve gelişmenin büyük aşamalar gösterdiği bir dönem olmakla beraber yenidoğanın birçok vücut işlevleri henüz tam olgunluğa erişmemiştir. Yenidoğan doğumlarının %10'unda müdahale, %1'inde ise kapsamlı resüsitasyon gerekmektedir. Bu nedenle, her doğumda yenidoğan resüsitasyonunun başlangıç basamaklarını ve pozitif basınçlı ventilasyonu bilen 1 kişinin olması gerekmektedir. Perinatal risk faktörlerinin yüksek olduğu durumlarda endotrakeal entübasyon, göğüs kompresyonu ve umblikal venöz kataterizasyon gibi resüsitasyon becerilerinin mevcut olduğu ek sağlık personeli olmalıdır.

Yapılan bir çalışmada normal doğum ile doğan 32 haftanın üzerindeki bebeklerde resüsitasyon ihtiyacı %0.2 olarak verilmiştir. Resüsitasyon ihtiyacı olan bu bebeklerin %10'u entübe edilmiştir, %90 maske ile solutmaya cevap vermiştir.

Doğum yaptırmak, paramediklerin asli rol ve sorumlulukları arasında yer almamaktadır. Ancak paramedikler zaman zaman evde doğum vakalarına, başlamış olan bir doğum eylemine yardım etmek için görevlendirilmektedir. Paramedikler bir acil doğum eylemine yardımcı olabilecek, doğum eylemini başarı ile tamamlatabilecek ve yenidoğan bakımını sağlayabilecek bilgi ve deneyim birikimine sahip olmalıdır.

Bu bölümde yenidoğan resüsitasyonunun endikasyonları, yenidoğanın değerlendirilmesi, yenidoğan resüsitasyon uygulama basamakları, yenidoğan temel yaşam desteği algoritmi, yenidoğanın resüsitasyonunda hava yolunun sağlanması ve ilaç uygulaması anlatılmaktadır. Bölümün sonunda yenidoğan resüsitasyon hakkında bilgi sahibi olmak amaçlanmıştır.

Vaka Örneği

Saat 21:30 civarında amniyon sıvısı gelen doğum başlangıcı olan 24 yaşında bir kadın hasta için çağrı bildirildi. Olay yerine ulaşıldığında evde bebeğin tam doğmak üzere olduğunu gördüler. Anne bebeğinin hareket etmediğini söyledi. Paramedikler hemen bebeğin yanına giderek bebeği değerlendirdi. Yenidoğanın genel durumunu ve resüsitasyona cevabını belirlemek için APGAR skoru değerlendirildi 3 puan şiddetli asfiksi vardı. Havayolu kapalı, solunum ve nabız yoktu.

KAYNAKLAR

1. Akoğlu, H. (2015). Endotrakeal Entübasyon. Erişim: 10.09.2018, https://www.acilci.net/endotrakeal-tup/
2. Avrupa Resüsitasyon Konseyi (European Resuscitation Council- ERC) (2015). Resüsitasyon Kılavuzu, Yenidoğan Resüsitasyonu. Erişim: 15.04.2019, http://resusitasyon.org/images/belgeler/erc_2015_kilavuz.pdf
3. Berkgöz, B. (2015). Yenidoğan Resüsitasyonu – ERC Resuscitation 2015 Kılavuzu, Erişim: 01.02.2019, https://www.acilci.net/yenidogan-resusitasyonu-erc-2015/
4. Committee Opinion No 644. The Apgar Score (2015). American College of Obstetricians and Gynecologists. Obstet and Gynecol, 126 (4): e52-5, doi: 10.1097/AOG.0000000000001108.
5. Dağlı, R. (2016). Resüsitasyon. Dağlı R, Karabulut A, Karabeyoğlu M (Ed.), Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri (Paramedik) İçin Temel Konular ve Tedavi Yaklaşımları. 1. Baskı (s. 113-120). İstanbul: EMA Tıp Kitabevi.
6. Dilay Gültekin, N., Altunhan, H. (2018). Yenidoğan Bebeğin Canlandırılması. Turkiye Klinikleri J Fam Med-Special Topics, 9(1): 41-5.
7. Ekşi, A. (2015). Temel Yaşam Desteği. Yenidoğan Resüsitasyonu. Ekşi A, Zoghi M, Çertuğ A. (Ed.) 1. Baskı. (s.218-228). İzmir: Kitapana.
8. İbiş, M. Günay, İ. Aksoy, M. Özbaş, S. Tezel, B. Keskinkılıç, B (2013). Neonatal Resüsitasyon -Yenidoğan Canlandırması. (s.5-30). Ankara: Anı Reklam Matbaacılık Ltd.Şti.
9. Monsieurs, KG., Nolan, JP., Bossaert, LL., Greif, R., Maconochie, IK., Nikolaou, NI., et al. (2015). European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015: Section 1. Executive summary. Resuscitation, 95: 1-80. doi: https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2015.07.038
10. Özkaya, AK., Yılmaz, HL. (2016). Kardiyopulmoner Resüsitasyon: Yenidoğan Resüsitasyonu. Özel G, Akbuğa Özel B, Özcan C (Ed.). İlk ve Acil Yardım Teknikerliği Paramedik Kitabı. 1. Basksı. (s.211-216). Ankara: Güneş Tıp Kitapevleri.
11. Üzümcügil, F. Tezcan, AH. (2017). Kardiyopulmoner resüsitasyon. Yavuz S, Yavuz G. (Ed.). Paramedikler İçin Hastane Öncesi Acil Tıp Kapsamlı Başvuru Kitabı. 1. Baskı. (s. 227-251). Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.
12. Wyckoff, MH., Aziz, K., Escobedo, MB., Kapadia, VS., Kattwinkel, J., Perlman, JM., et al. (2015). Part 13: Neonatal Resüscitation: 2015 American Heart Association Guidelines Update For Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care (Reprint). Pediatrics, 136 (2): 196–218. doi: 10.1542/peds.2015-3373G
13. Yazarlı, E., Yazarlı, E. (2017). Yenidoğan. Yavuz, S., Yavuz, G. (Ed.), Paramedikler İçin Hastane Öncesi Acil Tıp Kapsamlı Başvuru Kitabı. 1. Baskı. (s. 291-611). Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.

7. Bölüm

ÖZEL DURUMLARDA CPR

PROF. DR. ÖZGÜR KARCIOĞLU

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Anaflaksili hastada, zehirlenmelerde, morbid obez hastada, hamile olgularda
- CPR uygulamasındaki farklılıkları, nasıl gerçekleştirildiğini öğrenir, değerlendirir.
- CPR uygulamasında hangi noktalara dikkat etmesi gerektiğini yorumlar, öğrenir ve değerlendirir.

"Gördüğünüz, gerçeğin yalnızca bir yüzüdür."

Kardiyopulmoner resüsitasyon (CPR) ve ilişkili süreçlerin amacı ve mekanizması temel mantık olarak değişmemekle birlikte yaş gruplarında, obezite veya kaşeksi gibi hastaya ait etkenlerin zorunlu kıldığı önemli değişiklikler olabilir. Benzer şekilde, hamilelerde, anaflaksi ve/veya anafilaktik şok saptanan hastada, morbid obez hastada, zehirlenme şüpheli olgularda yapılan müdahaleler hastanın bu durumuna özel farklılıklar içerir. Kardiyak kompresyonların uygulama noktalarından prearrest veya şoktaki hastaya verilecek pozisyona, ileri yaşam desteğinde kullanılacak ilaçlardan alınacak çevresel önlemlere kadar önemli noktalardaki farklılıklar sağlıkçılarca tam olarak bilinmelidir.

Bu bölümde, detayda gizli olan bu özelliklerin vurgulanması amaçlanmaktadır. Bölümün sonunda öğrenciler, söz edilen özel gruplarda temel yaşam desteği uygulamaları ve ilişkili süreçler hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Evinde bilinci kaybolan bir hasta için paramediklere çağrı verildi. Olay yerine ulaşıldığında yerde supine pozisyonunda yatan 30 yaşında hamile bir bayanla karşılaştılar. Hasta bilinçsizdi. Alt- çene metoduyla havayolu açıldı, solunum kontrol edildi ve solunumun olmadığı tespit edildi. Hemen oral airway takıldı ve hasta %100 oksijen takılarak ambu maske ile suni solunuma başlandı. Hastanın nabzı kontrol edildi ve nabız yoktu. Hemen resüsitasyon çalışmalarına başlandı. Hızlıca çekilen EKG'de ventriküler fibrilasyon görüldü. Defibrilatör kullanılarak hasta 360J ile defibrile edildi. Sonrasında hasta sinüzal ritme döndü ve karotis nabzı hissediliyordu. Bebek kalp sesleri değerlendirildi kalp sesleri duyuluyordu. Hastanın üst hava yollarında bol miktarda sekresyon birikmişti, hemen sekresyonlar aspire edildi ve hasta entübasyon için hazırlandı. Hasta entübe edildi ve her iki hemitoroks eşit havalanıyordu. Ventülasyon %100 oksijenle ambulanarak devam ediyordu. Hastanın solunum sesleri vardı ve temizdi, epigastrik bölge dinlendi ve herhangi bir ses duyulmadı. Entübasyon tüpü sabitlendi ve sonrasında pulse oksimetreyle oksijen saturasyonu kontrol edildi. Hasta ambulansa alınarak hastaneye transport edildi.

KAYNAKLAR

1. Anatolij Truhlár, Charles D. Deakin, et al., on behalf of the Cardiac arrest in special circumstances section Collaborators. European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015 Section 4. Cardiac arrest in special circumstances. Resuscitation 2015; 95:148–201.
2. Atkinson TP, KalinerMA. Anaphylaxis. *Med Clin North Am* 1992;76:841-55
3. Barach EM, Nowak RM, Lee TG et al. Epinephrine for treatment of anaphylactic shock. *JAMA* 1984;27:2118-22.
4. Bochner BS, Lichtenstein LM. Anaphylaxis. *N Engl J Med* 1991;20:1785-90.
5. Brown AF. Therapeutic controversies in the management of acute anaphylaxis. *J Accid Emerg Med* 1998;15:89-95.
6. Brunette DD. Resuscitation of the morbidly obese patient. Am J Emerg Med. 2004;22(1):40-7.
7. Bunch TJ, White RD, Lopez-Jimenez F, Thomas RJ. Association of body weight with total mortality and with ICD shocks among survivors of ventricular fibrillation in out-of-hospital cardiac arrest. Resuscitation. 2008;77:351–355.
8. Davies JM, Weeks S, Crone LA, Pavlin E. Difficult intubation in the parturient. Can J Anaesth. 1989;36(6):668-74.
9. Friday GA Jr, Fireman P. Anaphylaxis. *Ear Nose Throat J* 1996;75:21-4.
10. Gavalas M, Sadana A, Metcalf S.Guidelines for the management of anaphylaxis in the emergency department. *J Accid Emerg Med* 1998;15:96-8.
11. Harper M, Parsons L. Maternal deaths due to homicide and other injuries in North Carolina: 1992-1994. Obstet Gynecol. 1997;90(6):920-3.
12. Gillies A. Herald on Sunday, 26 March, 2011. “Man too obese for CPR”. URL: https://www.nzherald.co.nz/nz/news/article.cfm?c_id=1&objectid=10715152 Accessed: 10.12.2019
13. Karcıoğlu Ö, Demirel Y, Esener Z, Özer I, Salama M. Acil serviste ilaç ile zehirlenmeler: Bir yıllık olgu serisi. Acil Tıp Dergisi, 2002; 2(1);26-33.
14. Kinser DJ. Anaphylaxis. In: Plantz SH, Adler JN, editors. National Medical Series For Independent Study. Emergency Medicine. Baltimore: William&Wilkins; 1998.p.295-300
15. Lavonas EJ, Drennan IR, Gabrielli A, et al. Part 10: Special Circumstances of Resuscitation: 2015 American Heart Association Guidelines Update for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation 2015; 132(18):S501-S518
16. Mustafa SS. Anaphylaxis. Medscape. URL: https://emedicine.medscape.com/article/135065-overview Accessed: 10.12.2019
17. Oates S, Williams GL, Rees GA. Cardiopulmonary resuscitation in late pregnancy. BMJ. 1988;297(6645):404-5.
18. Rhyee S, Traub S, Grayzel J. General approach to drug poisoning in adults. (UpToDate) URL: https://www.uptodate.com/contents/general-approach-to-drug-poisoning-in-adults?search=poisoning&source=search_result&selectedTitle=1~150&usage_type=default&display_rank=1 Accessed: 10.12.2019
19. Srinivasan V, Nadkarni VM, Helfaer MA, Carey SM, Berg RA. Childhood obesity and survival after in-hospital pediatric cardiopulmonary resuscitation. Pediatrics. 2010:125:e481–e488.
20. Strong TH Jr, Lowe RA. Perimortem cesarean section. Am J Emerg Med. 1989; 7(5):489-94.

21. White RD, Blackwell TH, Russell JK, Jorgenson DB. Body weight does not affect defibrillation, resuscitation, or survival in patients with out-of-hospital cardiac arrest treated with a nonescalating biphasic waveform defibrillator. Crit Care Med. 2004;32:S387–S392.

22. White RD, Blackwell TH, Russell JK, Snyder DE, Jorgenson DB. Transthoracic impedance does not affect defibrillation, resuscitation or survival in patients with out-of-hospital cardiac arrest treated with a non-escalating biphasic waveform defibrillator. Resuscitation. 2005;64:63–69.

23. Yunginger JW. Anaphylaxis. *Ann Allergy* 1992;69:87-96.

8. Bölüm

TERAPÖTİK HİPOTERMİ

PROF. DR. ÖZGÜR KARCIOĞLU

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- TH uygulamasının hangi olgularda gerçekleştirildiğini öğrenir, değerlendirir.
- TH uygulamasının hangi olgularda yapılmayacağını öğrenir.
- TH uygulamasının nasıl yapıldığını, hangi noktalara dikkat etmesi gerektiğini, uygulamada beklenecek istenmeyen etkilerin neler olduğunu yorumlar, öğrenir ve değerlendirir.

"Yaşam, soğukta saklıdır."

Kardiyak arrest (KA) olgularında "hedeflenmiş vücut sıcaklığı yönetimi" (Targeted Temperature Management) 20 ila 30 yıldır bilim çevrelerinde yoğun şekilde tartışılan bir konudur. Terapötik Hipotermi (TH) de denen bu tekniğin seçilmiş belli durumlarda daha yararlı olduğu bilinmektedir. Hastane dışında kardiyak arresten (HDKA) resüsite edilerek spontan dolaşımın geri dönüşü (SDGD) sağlanan olgularda ölüm uzun dönemde nörolojk hasara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Her bir santigrad derece düşme ile beyin metabolizma hızının %10 kadar azaldığı düşünülmektedir. Bu nedenle TH nörolojik hasarı azalttığı beklentisiyle yaygınlaşmıştır.

Bu bölümde TH uygulamasının amaçları, hangi olgularda, nasıl yapıldığı, hangi noktalara dikkat edilmesi gerektiği özetlenerek anlatılacaktır. Bölümün sonunda öğrenciler, hastane öncesi dönemde ve hastanede paramedikler ve hekimler tarafından uygulanabilen TH uygulaması hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKLAR

1. Aibiki M, Maekawa S, Yokono S. Moderate hypothermia improves imbalances of thromboxane A2 and prostaglandin I2 production after traumatic brain injury in humans. Crit. Care Med2000, 28(12), 3902–3906.
2. Andrews PJ, Sleeman DH, Statham PF, et al. Predicting recovery in patients suffering from traumatic brain injury by using admission variables and physiological data: a comparison between decision tree analysis and logistic regression. J Neurosurg 2002;97(2):326-36.
3. Arrich J, Holzer M, Havel C, Müllner M, Herkner H. Hypothermia for neuroprotection in adults after cardiopulmonary resuscitation. Cochrane Database Syst Rev. 2016 Feb 15;2:CD004128.
4. Bernard SA, Gray TW, Buist MD, et al. Treatment of comatose survivors of out-of-hospital cardiac arrest with induced hypothermia. N Engl J Med 2002; 346(8):557-63.
5. Carney N, Totten AM, O'Reilly C, et al. Guidelines for the Management of Severe Traumatic Brain Injury, Fourth Edition. Neurosurgery. 2017;80(1):6-15.
6. Coppler PJ, Marill KA, Okonkwo DO, et al. Concordance of Brain and Core Temperature in Comatose Patients After Cardiac Arrest. Ther Hypothermia Temp Manag. 2016;6(4):194.
7. Fay T. Observations on prolonged human refrigeration. N Y State J Med 1940;40:1351-54.
8. Gebhardt K, Guyette FX, Doshi AA, et al. Prevalence and effect of fever on outcome following resuscitation from cardiac arrest. Resuscitation 2013; 84(8):1062-7.
9. Howes D, Gray SH, Brooks SC, et al. Canadian Guidelines for the use of targeted temperature management (therapeutic hypothermia) after cardiac arrest: A joint statement from The Canadian Critical Care Society (CCCS), Canadian Neurocritical Care Society (CNCCS), and the Canadian Critical Care Trials Group (CCCTG). Resuscitation. 2016;98:48-63.
10. Hypothermia after Cardiac Arrest Study Group. Mild therapeutic hypothermia to improve the neurologic outcome after cardiac arrest. N Engl J Med 2002; 346(22):549-56.
11. Jiang J, Yu M, Zhu C. Effect of long-term mild hypothermia therapy in patients with severe traumatic brain injury: 1-year follow-up review of 87 cases. J Neurosurg 2000;93(4), 546–549.
12. Kliegel A, Losert H, Sterz F, et al. Cold simple intravenous infusions preceding special endovascular cooling for faster induction of mild hypothermia after cardiac arrest–a feasibility study. Resuscitation. 2005;64(3):347–51.
13. MacLaren R, Gallagher J, Shin J, Varnado S, Nguyen L. Assessment of adverse events and predictors of neurological recovery after therapeutic hypothermia. Ann Pharmacother 2014;48(1): 17-25.
14. Marion DW, Penrod LE, Kelsey SF, et al. Treatment of traumatic brain injury with moderate hypothermia. N Engl J Med 1997, 336(8), 540–546.
15. McIntyre LA, Fergusson DA, Hébert PC, et al. Prolonged therapeutic hypothermia after traumatic brain injury in adults: a systematic review. JAMA 2003; 289(22):2992-9.

16. Nielsen N, Wetterslev J, Cronberg T, et al. Targeted temperature management at 33 degrees C versus 36 degrees C after cardiac arrest. N Engl J Med 2013;369:2197–206.
17. Peterson K, Carson S, Carney N. Hypothermia treatment for traumatic brain injury: a systematic review and meta-analysis. J. Neurotrauma 2008,25(1), 62–71.
18. Sadaka F, Veremakis C. Therapeutic hypothermia for the management of intracranial hypertension in severe traumatic brain injury: a systematic review. Brain Inj. 2012;26(7-8):899-908.
19. Shiozaki T, Hayakata T, Taneda M, et al. A multicenter prospective randomized controlled trial of the efficacy of mild hypothermia for severely head injured patients with low intracranial pressure. Mild Hypothermia Study Group in Japan. J Neurosurg 2001, 94(1), 50–54.
20. Tokutomi T, Miyagi T, Takeuchi Y et al. Effect of 35 degrees C hypothermia on intracranial pressure and clinical outcome in patients with severe traumatic brain injury. J Trauma 2009;66:166-73.
21. Zeiner A, Holzer M, Sterz F, et al. Hyperthermia after cardiac arrest is associated with an unfavorable neurologic outcome. Arch Intern Med 2001; 161(16):2007-12.

9. Bölüm

İLERİ HAVA YOLU UYGULAMA TEKNİKLERİ

ÖĞR. GÖR. EZGİ ATALAY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- İleri hava yolu uygulama teknikleri hakkında bilgi, tutum ve beceri geliştirir.
- Endotrakeal entübasyon uygulamasını öğrenir ve yapar.
- Endotrakeal entübasyon endikasyonları ve yaşanabilecek komplikasyonları sıralayabilir.
- Orotrakeal entübasyon protokolünü bilir entübasyon için gerekli malzemeleri sıralar.
- Alternatif havayolu yöntemlerini bilir ve uygular.
- Cerrahi havayolu açma tekniklerini öğrenir.

"Onu sevmek nefes almak gibiydi. Gel de nefes almaktan vazgeç şimdi."
Hz. Mevlana

Havayolunun açılması ve korunması hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde yaşam kurtarıcı bir işlemdir. Havayolu açma tekniklerinin başarılı olabilmesi için oral kavite, çevre dokular, farenks ve larenks anatomisi iyi bilinmelidir. Birçok hava yolu açma tekniği olmakla birlikte bir tekniğin diğerine olan üstünlüğü uygulayıcının tecrübesi tarafından belirlenir. Hava yolu açma işlemi sırasında en çok yapılan hata hasta yeterince oksijenize edilmeden entübasyonun denenmesidir. Kontraendikasyon olmadığı sürece manüel ventilasyon sırasında ilk yapılması gereken işlem oksijenizasyon olmalıdır.

Orotrakeal entübasyon en sık kullanılan hava yolu açma tekniğidir. Hızlı ve komplikasyonsuz orotrakeal entübasyon için baş boyna uygun pozisyon verilmesi şarttır. Hastane öncesi sağlık personelleri, larengeal maske, larengeal tüp uygulamaları gibi alternatif havayolu ve iğne krikotiroitomi gibi cerrahi havayolu açma tekniklerine aşina olmalıdır. Hava yolu açılması sırasında tüm ekipmanlar hazır ve çalışır durumda olmalıdır.

Bu bölümde **ileri hava yolu uygulama teknikleri** anlatılmaktadır. Bölümün sonunda öğrencilerin **ileri hava yolu uygulama teknikleri** hakkında bilgi sahibi olması amaçlanmıştır.

Vaka Örneği

80 yaşında bayan hasta için solunum sıkıntısı şikâyetiyle 112 aranıyor. Ekipler olay yerine vardıklarında hastanın KKY ve KOAH hastası olduğunu öğreniyorlar. Hastanın vitalleri TA:170/90mmHg, SS:42, NB:128/dk, ve oksijendiz SpO_2:58 olarak alınıyor. Ayrıca hastanın bilinci konfüze olarak değerlendiriliyor. Daha sonra hasta solunum arrestine giriyor ve iki defa endotrakeal entübasyon işlemi denenmesine karşın hasta entübe edilemiyor.

KAYNAKLAR

1. Ali, A., Türkmen, A., Kaya, M., Cantürk, S., Turgut, N., & Altan, A. (2013). Kısa Süreli Cerrahi Girişimlerde Supreme LMA, Proseal LMA ve Cobra PLA'nın Erişkin Hastalarda Karşılaştırılması. *Turk J Anaesth Reanim*. 41: 70-4
2. Brain, A. I. J., Verghese, C., & Strube, P. J. (2000). The LMA 'ProSeal'-a laryngeal mask with an oesophageal vent. British Journal of Anaesthesia, 84(5), 650-654.
3. Ekşi, A. Zoghi, M. Çertuğ, A. (2017). Hastane Öncesi Acil Bakımda Temel ve İleri Yaşam Desteği. 5.Baskı. İzmir: KitapAna. s:33
4. Gatward JJ, Thomas MJ, Nolan JP, Cook TM. (2008). Effect of chest compressions onthe time taken to insert airway devices in a manikin. *Br J Anaesth*. pp.100:351–6.
5. Göksu, E. (2016).Havayolu Yönetimi. Gürkan Özel, Betül Akbuğa Özel, Cihangir Özcan (Ed.). Paramedik içinde (s:662-680). 1. Baskı. Ankara: Güneş Tıp Kitap Evleri.
6. Karakuş, A. Sönmez, E (2017). Acil Uygulamalar. Ali Karakuş(Ed.). Acil Hastalıkların Tanı ve Tedavisi içinde (s.89). Ankara: Derman Tıbbi Yayıncılık.
7. Li J. (2001).Capnography alone is imperfect for endotracheal tube placement confirmation during emergency intubation. *J Emerg Med*. pp.20:223–9
8. Ocker, H., & Semmel, T. (2007). The laryngeal tube in emergency medicine: a practical approach to its use. Medakademie Publishers, 1, 1-19.
9. Roman M (çeviri: Göksu E). (2013). İnvaziv Olmayan Havayolu Yönetimi. Tintinalli, J. E., Stapczynski, J. S., Ma, O. J., Cline, D. M., Cydulka, R. K., & Mercler, G. D. *Tintinalli Acil Tıp, Kapsamlı Bir çalışma Kılavuzu*. (s.183-190). Nobel Tıp Kitabevleri.
10. Soar J, Nolan JP. (2013). Airway management in cardiopulmonary resuscitation. Curr Opin Crit Care. pp.19:181–7.
11. Vissers RJ (çeviri: Erbil B). (2013). İleri Hava Yolu Desteği. Cline DM, Ma OJ, Cydulka RK, Meckler GD, Handel DA, Thomas AH, Özmen MM(çeviri), editör. Tintinalli'nin acil tıp el kitabı.7. Baskı. (s.1-8) Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
12. Vissers RJ. Danzl DF. (çeviri: Söyüncü S). (2013). Trakeal Entübasyon ve Mekanik Ventilasyon. Tintinalli, J. E., Stapczynski, J. S., Ma, O. J., Cline, D. M., Cydulka, R. K., & Mercler, G. D. *Tintinalli Acil Tıp, Kapsamlı Bir çalışma Kılavuzu*. (s.198-209). Nobel Tıp Kitabevleri.
13. Bölüm resimler Ezgi ATALAY'ın arşivinden alınmıştır.

10. Bölüm

OKSİJEN TEDAVİSİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ AHU PAKDEMİRLİ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Oksijen tedavisinin amacını ve uygulama esaslarını öğrenir.
- Pulse oksimetre, kapnograf ve mekanik ventilasyon kullanım ilkelerini öğrenir.

"Hayat bir nefestir aldığın kadar,
Hayat bir kafestir kaldığın kadar,
Hayat bir hevestir daldığın kadar."
Hz. Mevlana

Oksijen, atmosfer havasında %21 oranında bulunan tatsız, kokusuz ve renksiz bir gazdır. Soluk alınca oksijen, akciğer alveollerine kadar ulaşır ve buradan kapiller kana geçer. Oksijenin %97'si hemoglobine bağlanarak, %3'lük bölüm plazmada çözünmüş olarak halde taşınır. Yaşam için sürekli ve yeterli miktarda bedene oksijen alınması gerekir. Bu olmazsa hipoksi gelişebilir. Bu duruma en duyarlı organ beyindir.

Oksijen, hipokseminin olası zararlı ve ölümcül etkisini tedavi etmek için uygulanır. Oksijenin yüksek dozda ve uzun süreli kullanımlarında toksik etkiler oluşturduğu için olabildiğince kısa süreli ve düşük konsantrasyonda oksijen tedavisi uygulanmalıdır. Oksijen tedavisi, hipoksinin belirti ve bulgularını önlemek ve tedavi etmek için çevre atmosferinde bulunan oksijen konsantrasyonundan daha fazla yoğunlukta oksijen uygulanmasıdır. Hipoksemiyi tedavi etmek, solunum işini azaltmak, miyokardın iş yükünü azaltmak oksijen tedavisinin endikasyonları arasındadır. Oksijen tedavisinin amacı, kanda yeterli oksijenin taşınmasını sağlayarak solunum işini kolaylaştırmak, miyokart üzerindeki stresi azaltmak ve alveolar basıncın artmasıyla hipokseminin iyileştirilmesidir. Oksijen ihtiyacının arttığı durumlarda oksijen tedavisiyle miyokardın iş yükünün artması önlenir veya azaltılır. Oksijen tedavisinin uygulama yöntemleri hastanın oksijen ihtiyacına, komorbid hastalıklarına, hava yolunun fiziksel durumuna göre değişiklik gösterir. Normal basınçlı oksijenin hastaya verilmesi için çeşitli oksijen maskeleri kullanılır. Hastaların mevcut hastalıkları, durumun ciddiyeti ve oksijenizasyon durumu hastaya vereceğimiz oksijen tedavisinin belirleyicisidir ve bu durumda esas alınması gereken oksijen satürasyonu ve arteriyel kan gazı olmalıdır.

Oksijen tedavisi boyunca olası tehlikeler dikkate alınmalıdır. Hipoksi belirtileri, bilinç düzeyinde bozulma, taşikardi, aritmi, huzursuzluk, dispne, siyanoz ve soğuk cilt açısından olduğu kadar oksijen tedavisinin komplikasyonları nedeniyle de hasta izlenmelidir.

Bu bölümde oksijen tedavileri, oksijen tedavisinin endikasyonları ve olası komplikasyonları, oksijen kaynakları ve son olarak da mekanik ventilasyon anlatılmaktadır.

Bölümün sonunda öğrenciler yeterli-yetersiz solunum kavramı, pulse oksimetre, kapnograf, oksijen tedavileri, oksijen kaynakları ve mekanik ventilatör ile oksijen uygulaması hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

KAYNAKLAR

1. Carroll P. Evolutions of Capnography. RN Vol 62, No. 5, May 1999
2. Costello RW, Liston R, McNicholas WT. Compliance at night with low flow oxygen therapy: a comparison of nasal cannulae and Venturi face masks. Thorax 1995;50:405–6.
3. CPR Certification HQ Center, https://www.cprcertificationonlinehq.com/using-pocket-masks-for-cpr/
4. Falk J. Confirmation of Airway Placement. Prehospital Emergency Care. October/December 1999, Vol. 3, No. 4.
5. Grmec S, Klemen P. Does the end-tidal carbon dioxide (EtCO2) concentration have prognostic value during out-of-hospital cardiac arrest? European Journal of Emergency Medicine: December 2001 - Volume 8 - Issue 4 - p 263-269.
6. MacDuff A, Arnold A, Harvey J, BTS Pleural Disease Guideline Group. Management of spontaneous pneumothorax: British Thoracic Society Pleural Disease Guideline 2010. Thorax. 2010 Aug;65 Suppl 2:ii18-31.
7. Nippers I, Sutton A. Oxygen therapy: professional compliance with national guidelines. Br J Nurs. 2014 Apr 10-23;23(7):382-6.
8. Nishimura M. High-Flow Nasal Cannula Oxygen Therapy in Adults: Physiological Benefits, Indication, Clinical Benefits, and Adverse Effects Respir Care. 2016 Apr;61(4):529-41.
9. Nolan KM, Winyard JA, Goldhill DR. Comparison of nasal cannulae with face mask for oxygen administration to postoperative patients. Br J Anaesth 1993;70:440–2.
10. O'Driscoll BR, Howard LS, Daviscon. BTS Guideline For Emergency Oxygen Use In Adult Patients. Thorax. 2008 Oct;63 Suppl 6:vi1-68.
11. Park CB, Moon MH, Jeon HW, et al. Does oxygen therapy increase the resolution rate of primary spontaneous pneumothorax?. J Thorac Dis. 2017;9(12):5239–5243.
12. Singh CP, Singh N, Singh J, Brar GK, Singh G. Oxygen Therapy. Journal, Indian Academy of Clinical Medicine. 2001;2(3):178-183.
13. Stapczynski JS, Ma OJ, Cline DM, Cydulka RK, Meckler GD. Tintinalli Acil Tıp, 2013.
14. Thomson AJ, Webb DJ, Maxwell SR ve ark. Oxygen therapy in acute medical care. BMJ, 2002;324:1406–7
15. Uysal H. Oksijen Tedavisi ve Hemşirelik Bakımı. Türk Kardiyoloji Derneği Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi, 2010.

11. Bölüm

İLERİ YAŞAM DESTEĞİ

DOÇ. DR. SERPİL YAYLACI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Paramedik olarak temel yaşam desteği uygulamaları ve devamında ileri yaşam desteği uygulamaları ile hastaların sağkalımını iyileştirmede mesleğinin rolünü değerlendirir.
- Sağlık savunucusu ve yaşam boyu öğrenici olarak kardiyopulmoner resüsitasyon uygulamalarının bilimsel dayanaklara göre nasıl güncellendiğini ve kılavuzları takip etmenin kaliteli tıbbi bakım vermedeki önemini kavrar.

"Az her zaman çoktur."

Ani kardiyak arrestin yapılandırılmış acil tıbbi bakımı ve tedavi bileşenleri kavramsal olarak yaşam zinciri olarak adlandırılır.

Arrestin erken tanınması, erken ambulans çağrılması, çevredekilerin hemen kalp masajına başlaması, erken defibrilasyon, erken ileri bakıma ulaşım, yüksek kalitede resüsitasyon sonrası bakım bileşenlerinden oluşur. Hastanın sağkalımı, zinciri oluşturan her bileşenin ayrı ayrı ardışık etkin olarak üzerine düşen rolü zamanında gerçekleştirilebilmesine bağlıdır. Yani zincir en zayıf halkası kadar güçlüdür. Zayıf halkasından kopacaktır. Yaşam zincirini etkin düzeyde hastalarımızın bakımında kullanabilmek standart, uygulanabilir, bilimsel bilgilere dayalı sistemler kurmak ve uygulayıcı profesyoneller yetiştirebilmekle mümkündür.

Bu bölümde ileri yaşam desteği kavramı anlatılmaktadır. Bölümün sonunda öğrenciler ileri kardiyak yaşam desteği kavramı, arka planı, tarihsel gelişimi hakkında bilgi sahibi olacaklardır. İleri yaşam desteği uygulamalarının yaşam zincirindeki yerini ve önemini, paramedik olarak kendi rollerini kavrayacaklardır.

Vaka Örneği

18 yaşında genç erkek hasta için ambulans çağrısı aldınız. Eve ulaştığınızda hastaya yatağında kalp masajı yapılıyor olduğunu gördünüz; yanıtsızdı, solunumu ve nabzı yoktu. Siz gelene kadar kalp masajını sürdüren; komşu evde oturan paramedikten sorumluluğu devraldınız. Masaja devam, bag valv maskeyle airway koyduktan sonra solunumu da destekliyorsunuz. Evdekilerden alınan hikayeye göre; genç adam babasıyla tartışmış, odasına kapanmıştı. Dedesine ait ilaç torbası odasındaydı. Propafenon tabletin yeni alınmış kutusu torbadaydı ve 20 tanesi eksikti. Ne kadar önce aldığı bilinmiyor. İlaç torbasının içinde ticari adı, alınan ilacın ticari adına çok benzeyen ağrı kesici parasetamol tablet var. İlacın kutusu dolu olarak duruyor. Sağ humerus üst kısımdan intraosseöz yol kondu. Ritim kontrolünde monitör asistoli gösteriyor. Nabız yok. 3-5 dakikada bir, 1mg adrenalin yapılıyor ardından 20 ml serum fizyolojik gönderiliyor.

1. Resüsitasyona ne zamana kadar devam edilmelidir?
2. Bu hastada arreste yol açan geri dönüşlü neden nedir?
3. Bu hasta için olay yerinde toplanacak hangi veriler tıbbi yaklaşımı belirlemede nasıl rol oynayabilir?

KAYNAKLAR

1. 29 Mart 2009 Tarih ve 27181 Sayılı resmi Gazete "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri ile Acil Tıp Teknisyenlerinin Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Tebliğ".
2. Alzaga Fernandez AG, Varon J. (2005). Open chest cardiopulmonary resuscitation: past, present and future. Resuscitation. 64(2):149-56. Doi: 10.1016/j.resuscitation.2004.06.022
3. Brady JW, Laughrey TS, Ghaemmaghami CA. (2015). Cardiac Rhythm Disturbances. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. (8th ed.). Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide içinde (s. 112 – 134). New York: McGraw-Hill
4. Cardiopulmonary Resuscitation Statement by the Ad Hoc Committee on Cardiopulmonary Resuscitation of the Division of Medical Sciences, National Academy of Sciences—National Research Council. (1966). *JAMA*.198(4):372-379. doi:10.1001/jama.1966.03110170084023.
5. Field JM, Hazinski MF, Sayre MR, Chameides L, Schexnayder SM, Hemphill R, et al. (2010) Part 1: Executive summary: 2010 American Heart Association Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation. 122(18 suppl 3):640- 56.
6. Highlights of the 2015 American Heart Association Guidelines Update for CPR and ECC Erişim: 14.03.2019, https://eccguidelines.heart.org/wp-content/uploads/2015/10/2015-AHA-Guidelines-Highlights-English.pdf.
7. Kouwenhoven WB, Jude JR, Knickerbocker GG. (1960). Closed-chest cardiac massage. JAMA. 173(10):1064-7.
8. Mechen CC. (2015). Emergency Medical Services. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. (8th ed.). Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide içinde (s. 1 – 3). New York: McGraw-Hill.
9. Minczak BM. (2018). Defibrillation and Cardioversion. James R. Roberts, Catherine B. Custalow, Todd W. Thomsen (7th ed.), Roberts and Hedges' Clinical Procedures in Emergency Medicine içinde (s. 228 – 247). Philadelphia: Elsevier.
10. Myerburg RJ, Castellanos A. (2018). Cardiac Arrest and Sudden Cardiac Death. Zipes DP, Libby P, Bonow RO, Mann DL, Tomaselli GF, Braunwald E. (11th ed.) Braunwald's Heart Disease, A Textbook of Cardiovascular Medicine İçinde (s. 845 – 884). Philadelphia: Elsevier
11. Oktay C. (2019) Kardiyopulmoner resusitasyon: Artık nasıl?. Ersoy FF, editör. Nefroloji'de Yeni Tedaviler. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; p.117-28.
12. Onat A, Keleş İ, Çetinkaya A, Başar Ö, Yıldırım B, Erer B, et al. (2001). On Yıllık TEKHARF Çalışması Verilerine Göre Türk Erişkinlerinde Koroner Kökenli Ölüm ve Olayların Prevalans Yüksek. Türk Kardiyol Dern Arş. 29(1):8- 19.
13. Ong MEH, Lim SH, Venkataraman A. (2015). Defibrillation and Cardioversion. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. (8th ed.). Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide içinde (s. 157 – 159). New York: McGraw-Hill
14. Soar J, Nolan J, Böttiger BW, Perkins GD, Lott C, Carli P, Pellis T, Sandroni C, Skrifvars MB, Smith GB, Sunde K, Deakin CD, on behalf of the Adult advanced life support section Collaborators. (2015). European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015 Section 3. Adult advanced life support. Resuscitation. 95;100–147.

15. Soar J, Perkins GD, Maconochie I, Böttiger BW, Deakin CD, Sandroni C, Olasveengen TM, Wyllie J, Greif R, Lockey A, Semeraro F, Van de Voorde P, Lott C, Bossaert L, Monsieurs KG, Nolan JP; European Resuscitation Council. (2019). European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation: 2018 Update - Antiarrhythmic drugs for cardiac arrest. Resuscitation. 134;99-103. doi: 10.1016/j.resuscitation.2018.11.018.
16. Truhlář A, Deakin CD, Soar J, Khalifa GE, Alfonzo A, Bierens JJ, Brattebø G, Brugger H, Dunning J, Hunyadi-Antičević S, Koster RW, Lockey DJ, Lott C, Paal P, Perkins GD, Sandroni C, Thies KC, Zideman DA, Nolan JP; Cardiac arrest in special circumstances section Collaborators. (2015). European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015: Section 4. Cardiac arrest in special circumstances. Resuscitation. 95:148-201. doi: 10.1016/j.resuscitation.2015.07.017.
17. Venkataraman A, Lim SH, Ong MEH, Tan KBK. (2015). Advanced Cardiac Life Support. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. (8th ed.). Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide içinde (s. 160 – 167). New York: McGraw-Hill.

12. Bölüm

DEFİBRİLASYON VE KARDİYOVERSİYON

PROF. DR. ALİ KARAKUŞ
ÖĞR. GÖR. EZGİ ATALAY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Defibrilasyon ve çeşitlerini bilir.
- Defibrilasyon ve kardiyoversiyon endikasyonlarını bilir.
- Defibrilasyon ve kardiyoversiyon uygulaması yapar.

"Zaman miyokarddır' ve 'zaman nörondur."

Kardiyak arrestlerin büyük çoğunluğu erişkinlerde meydana gelir ve kardiyak arrestten en yüksek sağ kalım oranları, tüm yaş gruplarında, tanıklı arresti olan ve ventriküler fibrilasyon (VF) veya nabızsız ventriküler taşikardi (nVT) ritmi bulunan hastalar arasında rapor edilmiştir. Kardiyak arrestin çok çeşitli nedenleri olmasına rağmen yetişkin hastalarda en sık neden iskemik kardiyovasküler hastalıklardır. Bu vakaların yaklaşık %75'inde göğüs ağrısı, nefes darlığı gibi prodromal semptomların son bir saat içinde var olduğu görülmüştür. Hastane dışı kardiyak arrestlerin önemli bir kısmında ilk kaydedilen ritm VF dir. VF ve nVT de olan hastalarda defibrilasyondaki her bir dakika geç kalmanın sağ kalımı %5–10 oranında azalttığı bildirilmiştir.

Karotis nabzının kontrol edilmesi altın kuraldır fakat zaman kaybı ve yanlış yorumlanabileceğinden sağlık çalışanları dışında önerilmemektedir. Bu durum, hastanın hava yolunun açık olmaması veya ara sıra olan gasping (agonal solunum-düzensiz solunum-iç çekme tarzında olan-çene atma şeklinde olan) nedeniyledir. Agonal solunumlar kardiyak arrestten sonraki bir dakika içinde %40 oranında görülmektedir. Bu nedenle sağlık personeli olmayanlara bilinci kapalı (yanıt vermeyen) ve normal olarak solumayan hastalarda kardiyopulmoner resüsitasyona (CPR-kalp solunumun geri döndürülmesi işlemi) başlamaları öğretilmelidir. Hastane dışı arrestlerden sonra ilk müdahale eden kişinin uyguladığı CPR, başarılı resüsitasyon periyodunu uzatır ve en azından VF'deki kardiyak arrest hastasının yaşamda kalma şansını iki kat arttırır. Sadece göğüs kompresyonları ile CPR uygulanması hiç CPR uygulanmamasından daha iyidir. Hastane içi kardiyak arrestlerde göğüs kompresyonları ve ventilasyon derhal başlatılmalıdır, ancak VF/nVT'deki hastalarda defibrilasyon girişimi geciktirilmemelidir.

Vaka Örnekleri

Vaka 1. Otuz beş yaşında kalp atımları alınamayan ve 4 yaşında dakika nabzı 40 olan trafik kazası geçiren olgularda hangi durumda resüsitasyon başlanmalıdır? Nabız kontrolu hangi noktalardan yapılmalıdır?

Vaka 2. Bu vakalara resüsitasyon en az ne kadar sürmelidir? İdeal resüsitasyon süresinin uzatıldığı durumlar nelerdir?

Vaka 3. Aynı olguların resüsitasyonuna ne zaman son verilmelidir?

Vaka 4. Toplu trafik kazası sonrası alanda yapılan triaj neticesinde kimlere resüsitasyon yapılmaz?

Vaka 5. Elli yaşında çarpıntı şikayeti ile çağrıldığınız hastanın EKG'sinde SVT tespit ettiniz. Komuta kontrol merkezinin de onayı alınarak hastanın acil yönetimi nasıl olmalıdır?

Vaka 6. Kırkaltı yaşında bayan hastanın aniden başlayan kendini kötü hissetme, soğuk terleme, bulantı ve çarpıntı şikayeti mevcut. Çekilen EKG'si net olarak SVT veya VT'mi ayırt edilemedi ise yönetimi nasıl olmalıdır?

KAYNAKLAR

1. Hakimoğlu S, Karakuş A. Temel Yaşam Desteği. Editör: Ali KARAKUŞ. Acil Hastalıkların Tanı ve Tedavisi. Derman Tıbbi Yayıncılık, 2017, Ankara, 97-110
2. Karakuş A, Sönmez E. Acil Tıp Uygulamaları. Editör: Ali KARAKUŞ. ACİL HASTALIKLARIN TANI VE TEDAVİSİ. Derman Tıbbi Yayıncılık, 2017, Ankara, 80-97.
3. Karakuş A, Yüksel GÖKEL. Diğer acil elektrokardiografik değişiklikler Editör: Ali KARAKUŞ. Acil Hastalıkların Tanı Ve Tedavisi. Derman Tıbbi Yayıncılık, 2017, Ankara, 267-275.
4. Uçar E, Kuvandık G. Acilde en sık görülen aritmiler. Editör: Ali KARAKUŞ. Acil Hastalıkların Tanı ve Tedavisi. Derman Tıbbi Yayıncılık, 2017, Ankara, 258-267.

13. Bölüm

İLERİ YAŞAM DESTEĞİ ARREST RİTİMLER

DOÇ. DR. SERPİL YAYLACI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yanıtsız, solunumu ve nabzı olmayan hastada, monitörde görülebilecek 4 ayrı ritim (VF, VT, NEA ve asistoli) olasılığını değerlendirir,
- Şoklanabilir ve şoklanamaz ritimlerin yönetimini öğrenir.

"Yaşam zinciri, en zayıf halkası kadar güçlüdür."

Ani kardiyak arrest yönetimi, etkin hastane öncesi tıbbi bakım ile paramediklerin fark yaratabilecekleri, sağkalımı iyileştirebilecekleri alanlardan birisi olmaya devam etmektedir. Arrestin şahitli olması, erken tanınması, erken ambulans çağrılması, çevredekilerin hemen kalp masajına başlaması, erken defibrilasyon, erken ileri bakıma ulaşım, yüksek kalitede resüsitasyon sonrası bakım; sağkalım üzerinde etkili olan yaşam zinciri bileşenleridir.

Bu bölümde arrest ritimleri ve bunların yönetimi anlatılmaktadır. Bölümün sonunda okuyucular kollaps olmuş; yani dolaşımın ani durması nedeniyle solunumu ve bilinci olmayan hastada olası ritimler ve tedavisi hakkında bilgi sahibi olacaklardır. İleri yaşam desteğinin yaşam zincirindeki yerini ve önemini, paramedik olarak kendi rollerini kavrayacaklardır.

Vaka Örneği

İlk ve acil yardım bölümü sınıf arkadaşlarınızla alışveriş merkezindeki sinema salonundasınız. Önünüzdeki koltukta 60'lı yaşlarında bir dede 5-6 yaşlarında iki torunuyla filmi izlemekteydi. Film arasında ışıklar yandığında, torunların dedelerini uyandırmaya çalıştıklarını, dedenin koltuğunda hareketsizce kaykılmış olarak oturuyor olduğunu ve yanıt vermediğini gördünüz. Dedenin yanına gittiniz alan güvenliğinden emin oldunuz, omzundan sarstınız, yanıt alamadınız. Göğsünde hareket görmüyorsunuz, karotis nabzını alamadınız. Siz onu yere uzandırıp kalp masajına başlarken arkadaşlarınızdan biri 112'yi aramak, diğeri alışveriş merkezinde otomatik eksternal defibrilatör (OED) bulmak üzere harekete geçti.

İki dakikada bir değişerek, yüksek kalitede kalp masajı yapmaya devam ederken dördüncü arkadaşınız iş başındaydı. O sırada OED geldi. Açtınız, yönlendirmelere uydunuz, analizden sonra ses kaydı şoklanamaz bir ritim olduğunu ve masaja devam etmenizi söyledi. Etkin masaja devam ederken 112 ekibi geldi. Airway yerleştirdi, balon maskeyle solutmaya başladı (30 bası; 2 solutma). Hastayı monitorize ettiler ritim değerlendirme zamanı geldiğinde monitör, ventriküler fibrilasyondu. Defibrilasyon sonrası 2 dakikalık masaj periodunda hasta hareket etmeye başladı. Spontan dolaşım sağlanmıştı. Monitörde hızı 55 olan düzenli bir ritim izlendi. Radyal nabız dolgundu. Hasta uyandı, intraosseöz damaryolu açık, basit maskeyle oksijen destekli %97 oksijen saturasyonuyla ambulansa alındı. Transport sırasında çekilen 12 derivasyon EKG aşağıdaki gibiydi.

KAYNAKLAR

1. Brady JW, Laughrey TS, Ghaemmaghami CA. (2015). Cardiac Rhythm Disturbances. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. (8th ed.). Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide içinde (s. 112 – 134). New York: McGraw-Hill.
2. Important Algorithms. (2015)'Adult Cardiac Arrest Algorithm'. First10em. Erişim 24 Şubat 2019. https://first10em.com/algorithms/
3. Minczak BM. (2018). Defibrillation and Cardioversion. James R. Roberts, Catherine B. Custalow, Todd W. Thomsen (7th ed.), Roberts and Hedges' Clinical Procedures in Emergency Medicine içinde (s. 228 – 247). Philadelphia: Elsevier
4. Myerburg RJ, Castellanos A. (2018). Cardiac Arrest and Sudden Cardiac Death. Zipes DP, Libby P, Bonow RO, Mann DL, Tomaselli GF, Braunwald E. (11th ed.) Braunwald's Heart Disease, A Textbook of Cardiovascular Medicine İçinde (s. 845 – 884). Philadelphia: Elsevier
5. Ong MEH, Lim SH, Venkataraman A. (2015). Defibrillation and Cardioversion. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. (8th ed.). Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide içinde (s. 157 – 159). New York: McGraw-Hill
6. Soar J, Nolan J, Böttiger BW, Perkins GD, Lott C, Carli P, Pellis T, Sandroni C, Skrifvars MB, Smith GB, Sunde K, Deakin CD, on behalf of the Adult advanced life support section Collaborators. European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015 Section 3. Adult advanced life support. Resuscitation 95 (2015) 100–147.
7. Soar J, Perkins GD, Maconochie I, Böttiger BW, Deakin CD, Sandroni C, Olasveengen TM, Wyllie J, Greif R, Lockey A, Semeraro F, Van de Voorde P, Lott C, Bossaert L, Monsieurs KG, Nolan JP; European Resuscitation Council. European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation: 2018 Update - Antiarrhythmic drugs for cardiac arrest. Resuscitation. 134(2019) 99-103. doi: 10.1016/j.resuscitation.2018.11.018.
8. Venkataraman A, Lim SH, Ong MEH, Tan KBK. (2015). Advanced Cardiac Life Support. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. (8th ed.). Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide içinde (s. 160 – 167). New York: McGraw-Hill

14. Bölüm

BRADİKARDİK RİTİMLERDE İYD UYGULAMA

UZM. DR. KAMİL KAYAYURT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Sık görülen bradikardik ritimleri tanır ve ayırımını yapabilir,
- Klinik olarak müdahale gerekecek bradikardik hastaları tanır ve gerekli tıbbi girişimleri planlayabilir.

"Hayattan korkmayın çocuklar; iyi ve doğru bir şeyler yaptığınızda hayat öyle güzel ki..."
Dostoyevski

Bradikardi, hastane öncesi hastalarda sık karşılaşılan bir klinik durumdur. Bu durum kullanılan bir ilacın (beta blokerler, kalsiyum kanal blokerleri) doğal etkisi veya sporcu bir bireyde normal (fizyolojik) olarak görülebileceği gibi miyokard infarktüsü, elektrolit bozuklukları veya ciddi bir intoksikasyon sonucu hayatı tehdit edici boyutta da olabilmektedir.

Bu bölümde sık görülen bradikardik ritimler ve bunların yönetimi anlatılmaktadır. Bölümün sonunda okuyucular bradikardi yapan klinik durumlar, bradikardik ritimler ve bu ritimlerin birbirlerinden ayırımı hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

65 yaşında erkek hasta bayılma ve baş dönmesi nedeniyle ambulans çağırıyor. Olay yerine varan ekiptesiniz ve hastayı yerde yatar halde buluyorsunuz. Baktığınız vital bulgular sırasıyla kan basıncı: 70/45 mmHg, nabız: 42 atım/dk, solunum sayısı: 24 soluk/dk, O_2 satürasyonu: %96 oda havasında olarak saptıyorsunuz. Hastanın öyküsünde son zamanlarda benzer ancak daha kısa süreli yakınmaları olduğunu ancak bu kez daha uzun sürdüğünü ve halen devam ettiğini öğreniyorsunuz. Özgeçmişinde koroner arter hastalığı öyküsü olan hastaya 3 yıl önce koroner anjiografi yapılmış ve kalbine bir adet stent takıldığını ve bu nedenle sadece aspirin kullandığını belirtiyor. Göğüs ağrısı veya nefes darlığı olmamış. Olay yerinde çekilen EKG'si aşağıda gösterilen hasta için;

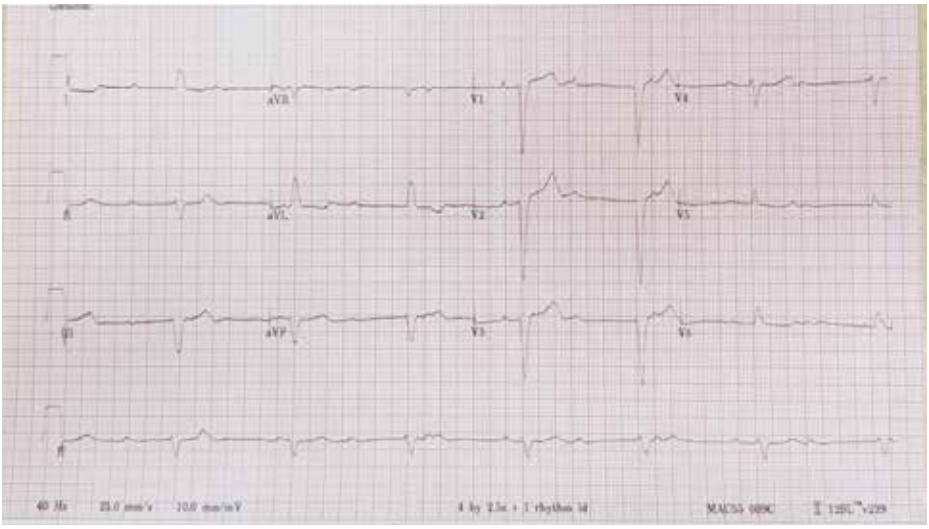

1. EKG'de gördüğünüz patoloji nedir?
2. Bu hastanın ilaç tedavisine ihtiyacı var mıdır? Olduğunu düşünüyorsanız hangi ilacı/ilaçları tercih edersiniz?
3. Bu hastanın yönetiminde ilaç dışında başka alternatifler var mıdır?

KAYNAKLAR

1. Bayram B. (2019). 'Transkutan Pacemaker Uygulaması'. Acilci.net. Erişim 27 Ocak 2019. https://www.acilci.net/transkutan-pacemaker-uygulamasi/
2. Bessman ES. (2018). Emergency Cardiac Pacing. James R. Roberts, Catherine B. Custalow, Todd W. Thomsen (7th ed.), *Roberts and Hedges' Clinical Procedures in Emergency Medicine* içinde (s. 277 – 297). Philadelphia: Elsevier
3. Brady JW, Laughrey TS, Ghaemmaghami CA. (2015). Cardiac Rhythm Disturbances. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. (8th ed.). *Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide* içinde (s. 112 – 134). New York: McGraw-Hill
4. De Ponti R, Marazzato J, Bagliani G, Leonelli FM, Padeletti L. Sick Sinus Syndrome. Cardiac *Electrophysiology Clinics of North America.* 10(2018) 183-195. doi.org/10.1016/j.ccep.2018.02.002
5. Goldberger AL, Goldberger ZD, Shvilkin A. (2018). Atrioventricular (AV) Conduction Abnormalities, Part I: Delays, Blocks, and Dissociation Syndromes. Goldberger AL, Goldberger ZD, Shvilkin A. (9th ed.) *Goldberger's Clinical Electrocardiography* içinde (s. 172 – 182). Philadelphia: Elsevier
6. Guyton AC, Hall JE. (2007). Kalbin Ritmik Uyarılması. Guyton AC, Hall JE.(11. Baskı) *Tıbbi Fizyoloji* içinde (s. 116 – 122). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi
7. Lim SH, Teo WS, Venkataraman A. (2015). Cardiac Pacing and Implanted Defibrillation. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. (8th ed.). *Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide* içinde (s. 216 – 222). New York: McGraw-Hill
8. Olgin JE, Zipes DP. (2018). Bradyarrhythmias and Atrioventricular Block. Zipes DP, Libby P, Bonow RO, Mann DL, Tomaselli GF, Braunwald E. (11th ed.) *Braunwald's Heart Disease, A Textbook of Cardiovascular Medicine* İçinde (s. 772 – 779). Philadelphia: Elsevier
9. Sun LS, Schwarzenberger J, Dinavahi R. (2015). Cardiac Physiology. Ronald D. Miller, Neal H. Cohen, Lars I. Eriksson, Lee A. Fleisher, Jeanine P. Wiener-Kronish, William L. Young. (8th Ed.). *Miller's Anesthesia* içinde (s. 473 – 491) Philadelphia: Elsevier – Saunders
10. Yealy DM, Kosowsky JM. (2017). Dysrhytmias. Walls RM, Hocberger RS, Gauche-Hill M. (9th ed.) *Rosen's Emergency Medicine: Concepts and Clinical Practice* içinde (s. 929 – 958)

15. Bölüm

TAŞİKARDİK RİTİMLERDE İLERİ YAŞAM DESTEĞİ UYGULAMALARI

UZM. DR. KAMİL KAYAYURT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Atrial ve ventriküler taşikardilerin nedenleri, birbirlerinden elektrokardiyografi bulguları ile ayırımı, klinik önemleri ve tedavileri konusunda bilgi sahibi olacaktır.

"Testide ne varsa dışına o sızar."
Mevlana

Taşikardi, tanım olarak kalp hızının dakikada 100 atım üzerinde olmasıdır. Taşikardiler atriumlar veya ventriküllerden kaynaklı olabilir. Ventrikül kaynaklı olan ve en hayati taşikardi nedenlerinden olan nabızsız ventriküler taşikardi ve ventriküler fibrilasyon kitabın diğer bölümlerinde tartışıldığı için bu bölümde yer verilmeyecektir. Bu bölümde atrium ve ventriküllerden kaynaklanan ancak hastada nabız oluşturan taşikardiler üzerinde durulacaktır. Bölümün sonunda okuyucu taşikardik ritimler hakkında bilgi sahibi olacaktır.

Vaka Örneği

54 yaşında kadın hasta bir alışveriş merkezinde gezerken başlayan ve 1 saattir devam eden çarpıntı yakınması nedeniyle ambulans çağırıyor. Olay yerine vardığınızda bir bank üzerinde oturan hastanın vital bulguları sırasıyla kan basıncı: 110/75 mmHg, nabız:174 atım/dk, ateş: 36,5 °C, solunum sayısı: 16 soluk/dk ve O_2 saturasyonu:%98 oda havasında olarak tespit ediyorsunuz. Hasta öyküsünde daha önce de benzer ataklar geçirdiği ve birçoğunun kendi kendine durmasına rağmen bu sefer uzun sürdüğünü belirtiyor. Göğüs ağrısı, nefes darlığı, senkop veya soğuk- soluk terleme gibi yakınması olmamış. Hastanın alınan 12 derivasyonlu EKG'si aşağıdaki gibidir:

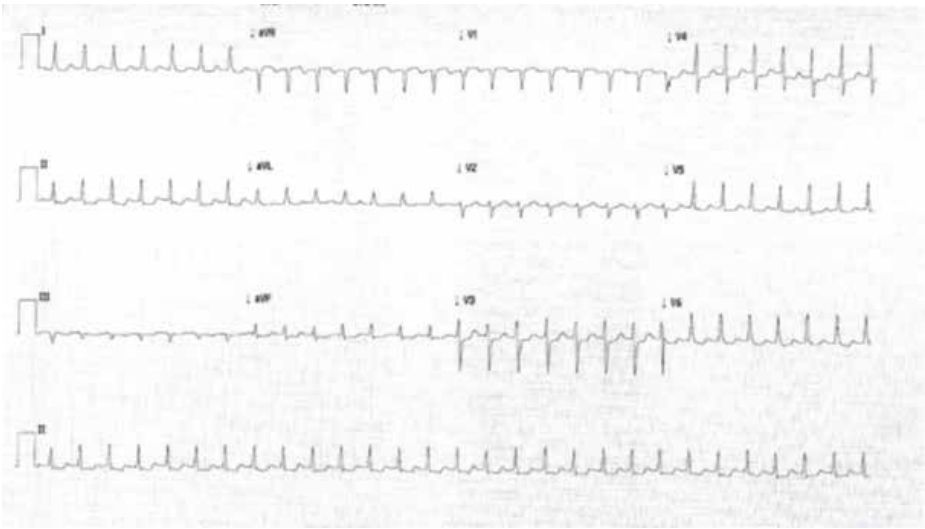

1. EKG'de görülen patolojiyi tanımlayınız.
2. Bu hastada hangi tedavi seçenekleri uygulanabilir?
3. Eğer bu hastada hipoperfüzyon bulguları görmüş olsaydınız hangi tedavi seçeneğini tercih ederdiniz?

KAYNAKLAR

1. Al-Khatib SM, Stevenson WG, Ackerman MJ, Bryant WJ, Callans DJ, Curtis AB, Deal BJ, Dickfeld T, Field ME, Fonarow GC, Gillis AM, Granger CB, Hammill SC, Hlatky MA, Joglar JA, Kay GN, Matlock DD, Myerburg RJ, Page RL. (2017). 2017 AHA/ACC/HRS guideline for management of patients with ventricular arrhythmias and the prevention of sudden cardiac death: Executive summary: A Report of the American College of Cardiology/ American Heart Association Task Force on Clinical Practice Guidelines and the Heart Rhythm Society. *Heart Rhythm*. 15(10):e190-e252. doi: 10.1016/j. hrthm.2017.10.035.
2. Appelboam A, Reuben A, Mann C, Gagg J, Ewings P, Barton A, Lobban T, Dayer M, Vickery J, Benger J; REVERT trial collaborators. (2015). Postural modification to the standard Valsalva manoeuvre for emergency treatment of supraventricular tachycardias (REVERT): a randomised controlled trial. *Lancet* 386(10005):1747-1753. doi: 10.1016/ S0140-6736(15)61485-4.
3. Brady JW, Laughrey TS, Ghaemmaghami CA. (2015). Cardiac Rhythm Disturbances. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Ma OJ, Yealy DM, Meckler GD, Cline DM. (8th ed.). *Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide* içinde (s. 112 – 134). New York: McGraw-Hill
4. Brieger D, Amerena J, Attia J, Bajorek B, Chan KH, Connel C, Freedman B, Ferguson B, Hall T, Haggani H, Hendricks J, Hespe C, Hung J, Kalman JM, Sanders P. (2018). National Heart Foundation of Australia and the Cardiac Society of Australia and New Zealand: Australian Clinical Guidelines for the Diagnosis and Management of Atrial Fibrillation (2018). *Heart, Lung and Circulation*, 27(10): 1209-1266. doi: 10.1016/j.hlc.2018.06.1043
5. deSouza IS, Peterson AC, Marill KA. (2015). Differentiating Types of Wide-Complex Tachycardia to Determine Appropriate Treatment in the Emergency Department. *Emergency Medicine Practice*. 17(7):1-22. Erişim:30.01.2019
6. Issa ZF, Miller JM, Zipes DP. (2019). Paroxysmal Supraventricular Tachycardias. Issa ZF, Miller JM, Zipes DP. (3th ed.). *Clinical Arrhytmology annd Electrophysiology* içinde (s. 697-729). Philadelphia: Elsevier
7. Lacerda Gde C, Pedrosa RC, Lacerda RC, Santos MC, Brasil AT, Siqueira-Filho AG. (2009). Complications related to carotid sinüs massage in 502 ambulatory patients. *Arquivos Brasileiros de Cardiologia*. 92(2):78-87 erişim: 29.01.2019
8. Minczak MB. (2013). Defibrillation and Cardioversion. James R. Roberts, Catherine B. Custalow, Todd W. Thomsen (6th ed.), *Roberts and Hedges' Clinical Procedures in Emergency Medicine* içinde (s. 228 – 247). Philadelphia: Elsevier
9. Minzczak MB, Laub GW. (2019). Techniques for Supraventricular Tachycardias. James R. Roberts, Catherine B. Custalow, Todd W. Thomsen (7th ed.), *Roberts and Hedges' Clinical Procedures in Emergency Medicine* içinde (s. 221 – 237). Philadelphia: Elsevier
10. Olgin JE, Zipes DP. (2018). Supraventricular Arrhytmias. Zipes DP, Libby P, Bonow RO, Mann DL, Tomaselli GF, Braunwald E. (11th ed.) *Braunwald's Heart Disease, A Textbook of Cardiovascular Medicine* İçinde (s. 706 – 729) Philadelphia: Elsevier
11. Olgin JE, Tomaselli GF, Zipes DP. (2018). Ventricular Arrhythmias. Zipes DP, Libby P, Bonow RO, Mann DL, Tomaselli GF, Braunwald E. (11th ed.) *Braunwald's Heart Disease, A Textbook of Cardiovascular Medicine* İçinde (s. 753 – 771) Philadelphia: Elsevier

12. Page RL, Joglar JA, Caldwell MA, Calkins H, Conti JB, Deal BJ, Estes NAM 3rd, Field ME, Goldberger ZD, Hammill SC, Indik JH, Lindsay BD, Olshansky B, Russo AM, Shen WK, Tracy CM, Al-Khatib SM. (2016). 2015 ACC/AHA/HRS Guideline fort he Management of Adult Patients With Supraventricular Tachycardia: A Report of the American College of Cardiology/ American Heart Association Task Force on Clinical Practice Guidelines And Heart Rhythm Society. *Journal of American College of Cardiology*. 67(13):e27-e115. doi: 10.1016/j.jacc.2015.08.856.
13. Yealy DM, Kosowsky JM. (2017). Dysrhytmias. Walls RM, Hocberger RS, Gauche-Hill M. (9th ed.) *Rosen's Emergency Medicine: Concepts and Clinical Practice* içinde (s. 929 – 958)
14. Zimetbaum P. (2016). Cardiac Arrhythmias with Supraventricular Origin. Goldman L, Schafer AI. (15th ed.) *Goldman-Cecil Medicne* içinde (s.356-367) Philadelphia: Elsevier-Saunders

PARAMEDİKLER İÇİN TRAVMA YÖNETİMİ

Ana Editörler

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI TOK ÖZEN

Kitap Editörü

PROF. DR. GÜRKAN ERSOY

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik
Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik,
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-23-1

PARAMEDİKLER İÇİN TRAVMA YÖNETİMİ

Ana Editörler
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN

Kitap Editörü
Prof. Dr. Gürkan ERSOY

Yazarlar

Prof. Dr. Ayşegül BAYIR
Prof. Dr. Cuma YILDIRIM
Prof. Dr. Gürkan ERSOY
Prof. Dr. Hayri Levent YILMAZ
Prof. Dr. Onur POLAT
Prof. Dr. Şahin ASLAN
Prof. Dr. Zeynep ÇAKIR
Doç. Dr. Afşin Emre KAYIPMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Kağan ÖZKAYA
Öğr. Gör. Dr. Ahmet Burak OĞUZ
Öğr. Gör. Dr. Emine Selda GÜNDÜZ
Öğr. Gör. Uzm. Dr. Meliha FINDIK
Öğr. Gör. Aslı BİRKİYE SALDAMLI
Öğr. Gör. Ayşe ELKOCA
Öğr. Gör. Esma GÜLTÜRK
Uzm. Dr. Arif KARAGÖZ
Uzm. Dr. Can Erkan ARSLAN
Uzm. Prm. Serap AVCI

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak
No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Eylül, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 -
Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. - Özen, S., Tok Özen, A., Ersoy, G.,S. (Eds.), *Paramedikler için Travma Yönetimi* içinde, (s.....)-. Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN *Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOK ÖZEN*

PARAMEDİKLER İÇİN TRAVMA YÖNETİMİ
ÖNSÖZ

Çok Değerli Okuyucularımız,

Acil tıp ve hastane öncesi acil tıp camiasının neferleri olarak dev bir eser ile karşınızdayız.

Evet, alanda, acil servislerde, gece gündüz, sıcak soğuk demeden, birçok zorluk ve sıkıntıyı göz ardı ederek, büyük bir azim ve özveri ile çalışan sistemin çok değerli üyeleri, kardeşlerim, meslektaşlarım. Mesleğimiz her ne olursa olsun; doktor, hemşire, paramedik, acil tıp teknisyeni, sağlık memuru vs, okuyup konu hakkındaki bilgi ve becerimizi arttırmak amacı ile hazırlanmış dev bir eser.

Bizzat alanda ve/veya acil servislerde, akademik ortamlarda çalışan, titizlikle seçilen ve konusunun uzmanı kişilerin her an ihtiyaç duyabileceği onlarca başlıkta hazırlanmış harika kitap seti. Ülkemiz de en azından benim bildiğim kadarı ile paramediklere yönelik hazırlanmış böyle bir kitap seti yok, yani bu çalışma bir "İLK".

Ülkemizde paramedik ve acil tıp uzmanlığı eğitimini 1993-1994 yıllarında, İzmir'de Dokuz Eylül Üniversitesi'nde başlatan rahmetli hocam, büyük insan, hocaların hocası Prof. Dr. Namık ÇEVİK bey ve çok değerli eşi Prof. Dr. Necla ÇEVİK hocalarımızın olağanüstü gayretleri ile başlatılan paramedik ve akademik acil tıp programları sonrası ilk Türkçe kaynak Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaasında 2000 yılında basılan "PARAMEDİK, Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri İçin" isimli kitaptır. Prof. Dr. Eyüp Sabri UÇAN, Öğr. Gör. Semra ÇELİKLİ, Öğr. Gör. Nursun Üstünkarlı BARUŞ hocalarımız ile birlikte editörleri arasında olmaktan gurur duyduğum bu kitap ülkemizde bir ilkti ve çok kısa süre içinde de tükenmişti. Günümüze kadar yine çok değerli editör ve yazar hocalarımızın da büyük gayret ve emekleriyle çok kıymetli kitaplar hazırlandı, basıldı ve piyasaya sürüldü.

Şu anda elimizde bulunan bu kitap setinin ilk çalışmaları ise 2018 yılında başladı. En büyük özelliği ise tek kitap değil de ayrı ayrı ana konu başlıklarını içeren kitaplar seti olmasıdır ve dediğim gibi ülkemizde ilk ve tektir. Bu arada bu çok değerli kitap setinin bu bölümün editörü olmaktan gurur duyduğumu ifade etmek istiyorum. Ülkemizin ve hatta tüm dünyanın bu kadar tedbir ve eğitime rağmen maalesef en önemli acil sağlık sorunları kazalar, yaralanmalar yani kısacası travmalardır. Bu nedenle bu çok değerli bilgi hazinesi olan kitap setimizin bu bölümüne de "Paramedikler İçin Travma Yönetimi" başlığını koyduk. Dev eser olan bu kitap setinin bu bölümünün teması travma ve travmalı hastaya alanda yaklaşım olup çok değerli ve konularında uzman olan 18 farklı hocamızın büyük emek ve gayreti ile kaleme aldığı 15 değişik konudan ibarettir. Hepimizin ortak amacı değerli meslektaşlarımızın bu eserleri başucu başvuru kaynağı yapmaları, daha ihtiyaç duymadan ve/veya ihtiyacı olduğunda konu hakkındaki doğru ve akademik bilgiye ulaşmasını sağlamaktır.

İşte böyle yüce bir amacın fikir babası, bu yolda inanılmaz emek sarf eden ve yola çıkmamızda bizlere önderlik yapan, çok değerli arkadaş ve meslektaşım, sevgili Salih ÖZEN - Aslı ÖZEN çifti başta olmak üzere, yine bu dev eserin ortaya çıkmasında inanılmaz emekleri geçen çok değerli hocalarım ve meslektaşlarımla basılıp eser haline gelmesini sağlayan, mutfakta görev yapan isimsiz kahramanlarımıza şükran ve minnetlerimi sunuyor, hepimizin emeği önünde saygıyla eğiliyorum.

Sözlerimi de çok sevdiğim bir cümleyle bitirmek istiyorum; Bilgi bize ait değildir, paylaşalım. Öyleyse, biz de bilgiyi kendimizde saklamayıp, ona ulaşmaya çalışan herkes ile paylaşmalıyız.

Hastalıksız, travmasız ve kazasız günlerde görüşebilmek ümidiyle en derin sevgi ve saygılarımı sunarım.

Kitap Editörü

Prof. Dr. Gürkan ERSOY

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
ALANDA MULTİ TRAVMALI HASTAYA GENEL YAKLAŞIM
Prof. Dr. Ayşegül BAYIR

1.1. HASTANE ÖNCESİ MULTİTRAVMALI HASTANIN DEĞERLENDİRİLMESİ 14
1.2. TRİYAJ 15
1.3. İLK DEĞERLENDİRME 15
1.4. İKİNCİL DEĞERLENDİRME 16
1.4.1. Havayolunun Değerlendirilmesi ve Solunum Desteği 16
1.4.2. Solunumun Değerlendirilmesi ve Desteği 17
1.4.3. Kanama Kontrolü, Dolaşımın Değerlendirilmesi ve Dolaşım Desteği 17
1.4.4. Omurga Stabilizasyonu ve nörolojik değerlendirme 18
1.4.5. Hastanın Çevresel Faktörlerden Korunması ve Monitörizasyonu 18
1.5. TRANSPORT 19
ÖZET 20
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 21
KAYNAKLAR 23

BÖLÜM 2
ALANDA KAFA TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM
Öğr. Gör. Uzm. Dr. Meliha FINDIK - Doç. Dr. Afşin Emre KAYIPMAZ

2.1. ANATOMİ 26
2.2. PATOFİZYOLOJİ 27
2.3. SINIFLANDIRMA 28
2.3.1. Hafif Şiddette Kafa Travması 29
2.3.2. Orta Şiddette Kafa Travmas 29
2.3.3. Ciddi Şiddette Kafa Travması 29
2.4. HASTANE ÖNCESİ YAKLAŞIM VE TEDAVİ 29
ÖZET 31
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 32
KAYNAKLAR 34

BÖLÜM 3
ALANDA OMURGA TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM
Prof. Dr. Zeynep ÇAKIR

3.1. OMURGA TRAVMALARI 36
3.1.1. Omurga Yaralanmaları 36
3.1.2. Omurga Kırıkları 38
3.2. OMURGA TRAVMALARININ KLİNİK BULGULARI 41
3.3. OMURGA TRAVMALARININ SONUÇLARI 42
3.3.1. Nörojenik Şok 42
3.3.2. Otonomik Disrefleksi 42

3.4. OMURGA TRAVMALARINDA HASTANE ÖNCESİ ACİL BAKIM 43
3.4.1. İlk Değerlendirme 45
3.4.2. İkincil Değerlendirme 46
3.4.3. Hastaya Yapılacak Nörolojik Muayene 46
3.5. OMURGA TRAVMALARINDA ACİL YARDIM AŞAMALARI 47
ÖZET 48
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 51
KAYNAKLAR 53

BÖLÜM 4
ALANDA MAXİLLOFASİAL TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM
Öğr. Gör. Aslı BİRKİYE SALDAMLI

4.1. MAKSİLLOFASİAL TRAVMALAR 56
4.2. ANATOMİ 57
4.2.1. Yüz Kemikleri 57
4.2.2. Dişler 58
4.2.3. Yüz Kasları 59
4.3. MAKSİLLOFASİAL TRAVMALARDA BELİRTİ VE BULGULAR 60
4.4. ÖZELLİKLİ MAKSİLLOFASİAL KIRIKLAR 62
4.4.1. Frontal Kemik Kırıkları 62
4.4.2. Orbital Kırıklar 62
4.4.3. Zigoma Kırıkları 62
4.4.4. Maksilla Kırıkları 62
4.4.5. Nazal Kırıklar 63
4.4.6. Mandibula Kırıkları 63
4.5. MAKSİLLOFASİAL TRAVMALI HASTAYA YÖNELİK PARAMEDİK GİRİŞİMLERİ 63
4.5.1. Maksillofasial Travmalı Hastada Öykü (Anamnez) Alma 63
4.5.2. Maksillofasial Travmalı Hastaya Yönelik Girişimler 64
ÖZET 66
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 67
KAYNAKLAR 69

BÖLÜM 5
ALANDA GÖĞÜS TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM
Uzm. Dr. Arif KARAGÖZ

5.1. TORAKS TRAVMASINA GİRİŞ 72
5.2. EPİDEMİYOLOJİ 72
5.3. TORAKS BOŞLUĞUNUN ANATOMİ VE FİZYOLOJİSİ 72
5.4. KÜNT VE DELİCİ TRAVMALARIN YOL AÇTIĞI PATOLOJİLER 73
5.4.1. Kompresyon 73
5.4.2. Doğrudan Hasar 74
5.5. TORAKS TRAVMASINDA YARALANMA PATERNLERİ 74
5.6. GÖĞÜS TRAVMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE TEDAVİSİ 75

5.6.1. İlk Değerlendirme ve Tedavi 75
5.6.2. Göğüsteki Yaraların Kapatılması 75
5.6.3. Basınçlı Pnömotoraksın Rahatlatılması 75
5.6.4. Kanama Kontrolü 76
5.6.5. Nakil İçin Hazırlık 76
ÖZET 76
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 77
KAYNAKLAR 79

BÖLÜM 6
ALANDA KARIN TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM
Öğr. Gör. Dr. Emine Selda GÜNDÜZ

6.1. ABDOMİNAL TRAVMA 82
6.2. ABDOMİNAL BÖLGE ANATOMİSİ 83
6.3. KARIN TRAVMALARININ SINIFLANDIRILMASI 85
6.3.1. Künt Karın Travmaları 85
6.3.2. Penetran Karın Travmaları 86
6.4. KARIN TRAVMASININ GENEL BELİRTİ VE BULGULARI 88
6.5. KARIN TRAVMASININ HASTANE ÖNCESİ ACİL BAKIMI 88
6.5.1. Karın Travmalı Hastada Birinci Değerlendirme ve Resüsitasyon 89
6.5.2. Karın Travmalı Hastada İkincil Değerlendirme 91
ÖZET 92
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 94
KAYNAKLAR 97

BÖLÜM 7
ALANDA PELVİK TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM
Prof. Dr. Cuma YILDIRIM

7.1. EPİDEMİYOLOJİ 100
7.2. ANATOMİ VE BİYOMEKANİK 101
7.3. PELVİK KIRIKLARIN SINIFLAMASI 101
7.3.1. Tile Klasifikasyonu 101
7.3.2. Young-Burgess Sınıflaması 102
7.3.3. Koksiks Kırıkları 102
7.3.4. Açık Pelvik Kırıklar 102
7.3.5. Penetran Pelvik Travma 103
7.4. PELVİK KIRIKLARIN KOMPLİKASYONLARI 103
7.4.1. Ürolojik Yaralanma 103
7.4.2. Jinekolojik Yaralanma 103
7.4.3. Rektal Yaralanma 104
7.4.4. Nörolojik Yaralanma 104
7.5. TANI 104
7.5.1. Hikâye 104

7.5.2. Fizik Muayene 104
7.5.3. Laboratuar 106
7.5.4. Görüntüleme 106
7.6. TEDAVİ 107
7.6.1. Kapalı Pelvik Kırığa Bağlı Kanamanın Hastane Öncesi ve/veya Acil Servis Yönetiminde Hedefler 108
ÖZET 109
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 110
KAYNAKLAR 113

BÖLÜM 8

ALANDA EKSTREMİTE TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Burak OĞUZ - Prof. Dr. Onur POLAT

8.1. TRAVMALI HASTAYA GENEL YAKLAŞIM 116
8.2. EKSTREMİTE TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM 116
8.3. GENEL PRENSİPLER 117
8.4. ÜST EKSTREMİTE YARALANMALARI 117
8.4.1. El ve El Bilek Yaralanmaları 117
8.4.2. Önkol ve Dirsek Yaralanmaları 118
8.4.3. Omuz ve Üst Kol Yaralanmaları 118
8.5. ALT EKSTREMİTE YARALANMALARI 121
8.5.1. Pelvis, Kalça ve Femur Yaralanmaları 121
8.5.2. Diz ve Bacak Yaralanmaları 122
8.5.3. Ayak ve Ayak Bileği Yaralanmaları 122
8.6. AMPUTASYON YARALANMALARI 122
8.7. KANAMA KONTROLÜ 123
8.7.1. Yara Üzerine Bastırılması (Kompresyon) 123
8.7.2. Basınçlı (Baskılı) Pansuman veya Bandaj 123
8.7.3. Damar Köküne Baskı Uygulanması 123
8.7.4. Turnike Uygulamaları 124
8.7.5. Elevasyon 124
8.8. ATEL UYGULAMALARI 124
ÖZET 126
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 127
KAYNAKLAR 130

BÖLÜM 9

ALANDA GEBE TRAVMA HASTASINA YAKLAŞIM

Öğr. Gör. Esma GÜLTÜRK

9.1. GEBELİKTE MEYDANA GELEN ANATOMİK VE FİZYOLOJİK DEĞİŞİKLİKLER 133
9.2. FETAL FİZYOLOJİ 134
9.3. ETİYOLOJİ 134
9.4. MATERNAL ETKİLENME 135

9.4.1. Ablasyo Plasenta 136
9.4.2. Preterm Doğum 136
9.4.3. Erken Membran Rüptürü 136
9.4.4. Uterus Rüptürü 136
9.4.5. Kafa ve Omurga Yaralanması 137
9.5. FETAL ETKİLENME 137
9.5.1. Fetomaternal Kanama 137
9.6. GEBE TRAVMA HASTASININ HASTANE ÖNCESİ BAKIMI 138
9.6.1. Birincil Değerlendirme 138
9.6.2. İkincil Değerlendirme 140
9.6.3. Fetal Değerlendirme 141
9.6.4. Perimortem Sezaryen 141
9.7. GEBELİKTE TRAVMANIN ÖNLENMESİ 141
ÖZET 142
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 143
KAYNAKLAR 145

BÖLÜM 10

ALANDA PEDİATRİK TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Kağan ÖZKAYA - Prof. Dr. Hayri Levent YILMAZ

10.1. YARALANMALARIN TİPLERİ VE PATERNLERİ 148
10.2. ÇOCUK VE ERİŞKİN HASTALARIN ARASINDAKİ ANATOMİK VE FİZYOLOJİK FARKLAR 149
10.3. EKİPMANLAR 150
10.4. YARALANMALARIN UZUN DÖNEM ETKİLERİ 152
10.5. TRAVMALI ÇOCUĞA YAKLAŞIM 152
10.5.1. Hava yolu 154
10.5.2. Solunum ve Ventilasyon 160
10.5.3. Dolaşım ve Şok 160
10.5.4. Disability: Bilinç Düzeyi ve Nörolojik Durum 162
10.5.5. Exposure: Hastanın Tamamen Soyulması ve Çevre Kontrolünün Sağlanması 162
ÖZET 163
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 164
KAYNAKLAR 167

BÖLÜM 11

ALANDA GERİATRİK TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

Öğr. Gör. Ayşe ELKOCA

11.1. YAŞLANMA 171
11.2. YAŞLILARDA ORTAK YARALANMA MEKANİZMALARI 172
11.2.1. Düşme 172
11.2.2. Motorlu Taşıt Kazaları 172

11.2.3. Yanıklar 173
11.2.4. İhmal ve İstismar 173
11.3 .GERİATRİK HASTA GRUBUNDA SIK KARŞILAŞILAN TRAVMALAR 174
11.3.1. Kafa ve Spinal Kort Travması 174
11.3.2. Göğüs Travması 174
11.3.3. Batın Travması 175
11.3.4. Ortopedik Travmalar 175
11.4. HASTANE ÖNCESİ YÖNETİM 176
11.4.1. Hava Yolu 176
11.4.2. Solunum ve Ventilasyon 177
11.4.3. Dolaşım 177
11.4.4. Nörolojik Değerlendirme 178
11.4.5. Nakil 178
11.5. TRAVMA HASTALARINDA ACİL BAKIM VE RESÜSİTASYON 178
ÖZET 179
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 180
KAYNAKLAR 184

BÖLÜM 12
ALANDA CRUSH SENDROMU ŞÜPHESİ OLAN HASTAYA YAKLAŞIM
Prof. Dr. Şahin ASLAN

12.1. CRUSH SENDROMUNDA KLİNİK SEYİR 189
12.2. CRUSH SENDROMUNDA TANI VE TEDAVİ YÖNETİMİ 189
ÖZET 193
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 194
KAYNAKLAR 195

BÖLÜM 13
ALANDA YANIKLI HASTAYA YAKLAŞIM
Prof. Dr. Gürkan ERSOY

13.1. YANIKLAR 199
13.1.1. Yanıklarda Hastanın Değerlendirilme ve Muayenesi 200
13.1.2. Yanıkları Nedenine Göre Sınıflandırmak 201
13.1.3. Yanıkları Derinliğine Göre Sınıflandırmak 201
13.1.4. Yanığın Ciddiyetini Etkileyen Faktörler 202
13.1.5. Yanıkları Ciddiyetine Göre Sınıflama 205
13.2. YANIKLI HASTALARDA HASTANE ÖNCESİ BAKIM 206
13.2.1. Bazı Özel Tür Yanıkların Tedavisi 206
13.2.2. Yanık Pansumanı 212
ÖZET 213
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 217
KAYNAKLAR 219

BÖLÜM 14

HASTANE ÖNCESİ ALANDA PARAMEDİKLERİN ULTRASON KULLANIMI

Uzm. Dr. Can Erkan ARSLAN

14.1. ULTRASON NEDİR?..... 222
14.1.1. Acil Serviste Ultrason 222
14.2. TARİHÇE 222
14.3. ULTRASON FİZİĞİ 223
14.3.1. Ultrason Nasıl Çalışır? 223
14.3.2. Ultrason Tipleri 223
14.3.3. Görüntü Oluşumu 225
14.3.4. Transdüser (Prob)..... 225
14.3.5. Probun Konumu 226
14.3.6. Artefaktlar..... 227
14.4. HASTANE ÖNCESİ ULTRASON KULLANIM ALANLARI..... 230
14.5. TRAVMADA GENİŞLETİLMİŞ ODAKLI SONOGRAFİK DEĞERLENDİRME (E-FAST)..... 230
14.5.1. Anatomi ve Uygulama..... 230
ÖZET 238
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM..... 238
KAYNAKLAR..... 240

BÖLÜM 15

TRAVMALI HASTADA SABİTLEME ARAÇLARI VE KULLANIMI

Uzm. Prm. Serap AVCI

15.1. BOYUNLUK (SERVİCAL COLLER-BOYUN ATELİ) 242
15.2. OMURGA TAHTASI (SPİNE BORD) 242
15.2.1. Kafa Sabitleyici 243
15.2.2. Örümcek Kemer 243
15.3. KED YELEĞİ (KENDRICK EXTRICATION DEVICE) 244
15.4. VAKUM SEDYE 244
15.5. PELVİS KEMERİ..... 245
15.6. KAŞIK SEDYE (FARAŞ-SCOOP)..... 246
15.7. EKSTREMİTE ATELLERİ 246
15.7.1. Sert (Rijit) Atel..... 247
15.7.2. Vakum Atel..... 247
15.7.3. Şişme Atel 248
15.8. TRAKSİYON (GERME) ATELİ..... 249
ÖZET 250
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM..... 251
KAYNAKLAR..... 252

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ..... 253

1. Bölüm

ALANDA MULTİ TRAVMALI HASTAYA GENEL YAKLAŞIM

PROF. DR. AYŞEGÜL BAYIR

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Multi-travmalı hastada genel değerlendirme prensiplerinin ve öncelik sırasının belirleyebilir.
- Havayolunun açıklığını değerlendirilebilir ve hava yolu açma prosedürlerini uygulayabilir.
- Solunumun etkinliğini değerlendirilebilir ve etkin ve yeterli solunumu sağlayabilir.
- Dolaşımı değerlendirir ve eksternal kanama odağı veya odaklarını kontrol altına alabilir.
- Efektif omurga stabilizasyonu sağlayabilir.

Önce zarar verme

Travma gelişmekte olan ülkelerde önde gelen ölüm ve sakatlık nedenlerindendir. Multi-travma birden fazla sistemin yaralanması veya zarar görmesi ile karakterize travmalardır. Multi-travmalı hastaların hastane öncesi süreçte ve hastanede doğru yönetimi hastaların hayatta kalma ve sakatlık oranları üzerinde etkiye sahip en önemli faktördür. Yapılan araştırmalara ve Dünya Sağlık Teşkilatı'nın (WHO) verilerine göre her yıl tüm dünyada travma nedeniyle 5.8 milyon ölüm meydana gelmekte ve bu ölümlerin %90'ı da gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmektedir. Ayrıca bu ölümlerde kazazedelerin büyük bir bölümünün (yaklaşık olarak yarısı) hastaneye ulaştırılamadan hayatını kaybettiği tespit edilmiştir. Travma 15-44 yaş grubunda ilk sırada yer alan ölüm nedenidir. Bu yaş grubundaki insanlar büyük ölçüde toplumda üretime direk katılmakta ve genellikle de ailenin geçimini sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde multi-travma insan kaybına, üretim kaybına, maddi kayba ve kalıcı sakatlıklara yol açmaktadır. Ölümler başlıca yetersiz hava yolu uygulamaları, ciddi solunum yetersizliği ve kontrol altına alınmayan kanama ve hemorajik şoka bağlı perfüzyon bozukluğundan kaynaklanmaktadır.

Bu nedenle multi-travmalı hastalara hastane öncesi dönemde gereksinim duydukları tıbbi uygulamaları zamanında ve doğru şekilde yapmak büyük önem taşımaktadır. Bu bölümün öğrenim amacı hastane öncesi acil sağlık hizmetinde görev yapan paramediklerin multi-travmalı hasta ile karşılaştıklarında hızlı ve tam bir genel değerlendirme yapabilmelerini, hayatı tehdit edici hava yolu, solunum ve dolaşım problemlerini çözümleyebilmelerini, omurga stabilizasyonunu ve monitörizasyon eşliğinde, uygun koşullarda transportunu gerçekleştirebilmelerini sağlamaktır.

Vaka Örneği

Yirmi beş yaşında erkek hasta için, şehir içinde geçirdiği motorsiklet kazası sonrasında 112 acil yardım merkezi aranıyor. Acil yardım ekibi 7 dakika içinde kaza yerine ulaşıyor. Görevli paramedik yerde yatmakta olan kazazedenin kaza sırasında kaskının takılı olmadığını öğreniyor. Kazazedenin genel durumu kötü, Glasgow Koma Skoru (GKS) 10 olarak değerlendiriliyor. Hastanın kustuğu ve ağız içinde halen mide içeriği olduğu görülüyor. Hastanın arteriyel kan basıncı 80/50 mmHg, nabzı 120/ dk., solunum sayısı 30/ dk. Sağ alt ekstremitesinde yoğun kanamalı ve kırık kemik uçları dışarıdan görülebilen femur kırığı olduğu tespit ediliyor.

KAYNAKLAR

1. Anand, L.K., Singh, M., Kapoor, D. (2013). Prehospital trauma care services in developing countries. *Anaesthesia, Pain and Intensive Care*. http://www.apicareonline.com. Erişim tarihi, 28.Nisan.2019.
2. Ausset, S., Glassberg, E., Nadler, R., Sunde, G., Cap, A.P., Hoffmann, C., Plang, S., Sailliol, A. (2015). Tranexamic acid as part of remote damage-control resuscitation in the prehospital setting: A critical appraisal of the medical literature and available alternatives. *J Trauma Acute Care Surg*; 78 (6 Suppl 1): S70-5. doi: 10.1097/TA.0000000000000640.
3. Black, J., Skinner, D. (2000). Confirmation of correct endotracheal tube placement. *J Accid Emerg Med.*;17:74–75. doi: 10.1136/emj.17.1.74-a
4. Blackwell, T. Prehospital care of adult trauma patient. *https://www.uptodate.com.* (2019) Erişim tarihi, 28.Nisan.2019.
5. Bulger, E.M., May, S., Brasel, K.J., Schreiber, M., Kerby, J.D., Tisherman, S.A., Newgard, C., Slutsky, A., et al (2010). Out-of-hospital hypertonic resuscitation following severe traumatic brain injury: a randomized controlled trial. *JAMA*;304(13):1455-64. doi: 10.1001/jama.2010.1405.
6. Cotton, B.A., Jerome, R., Collier, B.R., Khetarpal, S., Holevar, M. (2009). Guidelines for prehospital fluid resuscitation in the injured patient. *J Trauma;* 67(2):389-402. doi: 10.1097/TA.0b013e3181a8b26f.
7. Davies, G., Chesters, A. (2015). Transport of the trauma patient. *Br J Anaesth*;115(1):33-37. doi: 10.1093/bja/aev159.
8. Davis, D.P., Dunford, J.V., Ochs, M., Park, K., Hoyt, D.B. (2004). The use of quantitative end-tidal capnometry to avoid inadvertent severe hyperventilation in patients with head injury after paramedic rapid sequence intubation. *J Trauma*; 56(4):808-814. DOI: 10.1097/01.TA.0000100217.05066.87
9. de Crescenzo, C.1., Gorouhi, F., Salcedo, E.S., Galante, J.M. (2017). Prehospital hypertonic fluid resuscitation for trauma patients: A systematic review and meta-analysis. *J Trauma Acute Care Surg*;82(5):956-962. doi: 10.1097/TA.0000000000001409.
10. Eckstein, M., Chan, L., Schnei,r A., Palmer, R.. (2000). Effect of prehospital advanced life support on outcomes of major trauma patients. *J Trauma*; 48:643. doi: 0022-5282/00/4804-0643
11. Hussmann, B., Lendemans, S.(2014) Pre-hospital and early in-hospital management of severe injuries: Changes and trends. *Injury*;S39-S42. doi: 10.1016/j.injury.2014.08.016
12. Lecky, F., Bryden, D., Little, R., Toung, N., Moulton, C. (2008). Emergency intubation for acutely ill and injured patients. *Cochrane Database Syst Rev*.: CD001429. doi: 10.1002/14651858.CD001429.pub.
13. Morley, A.P. (1996). Prehospital monitoring of trauma patients: experience of a helicopter emergency medical service. *Br J Anaesth*. 76(5):726-730.
14. Muakkassa, F.F., Marley, R.A., Workman, M.C., Salvator, A.E. (2010). Hospital outcomes and disposition of trauma patients who are intubated because of combativeness. *J Trauma*. 68:1305–9. doi: 10.1097/TA.0b013e3181dcd137.
15. Purtill, M.A., Benedict, K. Hernandez-Boussard, T., Brundage, S.I., Kritayakirana, K.,et al (2008). Validation of a prehospital trauma triage tool: a 10-year perspective. *J Trauma*. 65:1253. doi: 10.1097/TA.0b013e31818bbfc2.
16. Rossaint, R., Bouillon, B., Cerny, V., Coats, T.J., Duranteau, J. et al (2016). The European guideline on management of major bleeding and coagulopathy following trauma: fourth edition. *Crit Care*; 20:100. doi: 10.1186/s13054-016-1265-x

17. Sasser, S.M., Hunt, R.C., Sullivent, E.E., Wald, M.M., Mitchko, J. (2009). Guidelines for field triage of injured patients. Recommendations of the National *Expert Panel on Field Triage. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). MMWR* Recomm Rep. 23;58 (RR-1):1-35. Erişim: tarihi: 27.08.2018.

18. Williamson, K.I., Ramesh, R., Grabinsky, A. (2011). Advances in prehospital trauma care. *Int J Crit Illn Inj Sci*;1(1):44-50. doi: 10.4103/2229-5151.79281.

2. Bölüm

ALANDA KAFA TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

ÖĞR. GÖR. UZM. DR. MELİHA FINDIK
DOÇ. DR. AFŞİN EMRE KAYIPMAZ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Alanda kafa travmalı hastaya yaklaşım ve hastanın sevki sırasında dikkat etmesi gereken durumları öğrenecek.

"Aciller hastanelerin süvari birlikleridir,
cephe savaşına sürerseniz savaşı kaybedersiniz."
Prof. Dr. Cemil Kavalcı

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de travmalar ölümlerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Travmalı hastaların yarısından fazlasında ise kafa travması bulunmaktadır ve ölüm ile sakatlığın en önemli nedeni travmatik beyin hasarıdır (TBH). Travma, Amerika Birleşik Devletleri'nde 44 yaşın altındakilerde ve 45 yaşından büyüklerde, ölümün en önemli beş nedeninden biridir. Travma ile ilişkili ölümlerin yarısından fazlasında kafa travmaları mortaliteye anlamlı katkıda bulunur. Kafa travmalarının sebepleri arasında birinci sırada motorlu araç kazaları bulunmaktadır. Düşme, darp ve ateşli silah yaralanmaları ise diğer önemli sebepler arasındadır.

Bu bölümde kafanın anatomisi, travmanın patofizyolojisi, kafa travmalı hastaya yaklaşım ve risk gruplarının değerlendirilmesi, hastanın hastane öncesi bakımda dikkat edilmesi gereken bilgiler anlatılmaktadır. Alanda görev yapan sağlık personelinin kafa travması olan hastaların yönetimi içinöğrenmesi gereken bilgiler bu bölümün amacını oluşturmaktadır.

Vaka Örneği

25 yaşında erkek hasta, araç içi trafik kazası nedeniyle 112 çağırılıyor. Olay yerine gidildiğinde hastanın kafa travması olduğu görüliüyor. Yapılan primer bakısında bilincinin açık, oryantasyon ve kooperasyonun orta ve saçlı deriden halen devam eden aktif kanamasının olduğu tespit ediliyor.

KAYNAKLAR

1. Akarca, F.K. (2016). Kafa travması. Özel G, Özel BA, Özcan C. (Ed.). İlk Yardım ve Acil Yardım Teknikerliği Paramedik (s: 466-477). Ankara: Güneş Tıp Kitapevleri.
2. Atilla, Ö.D. (2013). Kafa travmaları ve travmatik beyin yaralanması. Kekeç Z.(Ed.) Tüm Yönleriyle Acil Tıp, (s: 804-817). Ankara: Akademisyen Tıp Kitapevi.
3. Eryılmaz, M., Sarıbeyoğlu, K., Güloğlu, R., Ertekin, C. Travma ve resüsitasyon kursu; Kursiyer Kitabı. (2018). Kafa Travması (s: 73-78) İstanbul: Kare Yayıncılık.
4. Papa, L., Goldberg, S. A. (2018). Head trauma. Ron M. Walls, (Ed.). Rosen's Emergency Medicine: Concept and Clinical Practice 9. basımdan (s: 301-329). Philadelphia: Elsevier.
5. Rajajee, V. (2018). Management of acute severe traumatic brain injury. https://www.uptodate.com, Aug 2019.
6. Rajajee, V. (2018). Traumatic brain injury: Epidemiology, classification, and pathophysiology. https://www.uptodate.com,Aug 2019.
7. Sarani, B. (2004). Overview of in patient management of the adult trauma patient. https://www.uptodate.com,Aug 2019.

3. Bölüm

ALANDA OMURGA TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

PROF. DR. ZEYNEP ÇAKIR

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Omurga travmasının önemini yorumlar ve öğrenir.
- Omurga travması olan hastaya doğru müdahaleyi öğrenir ve uygulayacak hale gelir.
- Günlük yaşamda ve çalışma hayatında bu yaralılara yapılan müdahalelerde ki yanlışlıkları görür, doğrusunu bilir ve doğruyu uygulatacak hale gelir.

Acili olmayan tek klinik acil servistir.

Travmalar, oluşturdukları sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle önemli toplumsal problemler olup genç yaş grubunda ölümlerin sakatlıkların en yaygın sebeplerinden biridir. Omurga ve omurilik travmaları, trafik kazaları veya yüksekten düşmeler gibi yüksek enerjiye sahip travmalarla meydana gelen ve nörolojik komplikasyonlar sonucu önemli sakatlıklara yol açabilen yaralanmalardır. Omurilik yaralanmalarının sebep olduğu hareket kayıplarının önemli bir kısmı, günümüz tıbbındaki tüm gelişmelere rağmen hala, tedavi edilememektedir ve sonuçları açısından hastanın kendisi kadar ailesini, yakın çevresini ve tüm toplumu etkileyen sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda, omurga yaralanmaları ile ilgili özellikle son yıllarda en çok üzerinde durulan konuların başında, travmayı takip eden ilk dakikalardan itibaren hastanın doğru stabilizasyonu ve taşınması gelmektedir. Birçok ciddi hastalık ve yaralanma durumunda olduğu gibi bu yaralanmaların da ilk karşılayıcıları paramediklerdir. Dolayısıyla omurga ve omurilik yaralanmaları paramedik eğitiminde özel önem arz etmektedir.

Sahada ilk yardımcının travmalı hastaya müdahalesi, hayat kurtarma yanında kazazedenin travma sonrası yaşam kalitesinin devamı açısından da önemlidir. Bu bölümde öncelikle, ilk yardımcının bir yandan yaralının hayati fonksiyonlarının devamını sağlarken aynı esnada omurga travması olan bir hastaya doğru ve yerinde müdahale etmeyi öğrenmesi ve uygulama konusunda teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

Muhtemel omurga yaralanması olan hastada yapılacak olan müdahalenin sıralaması:

Temel yaşam desteği uygulamak

Yaralıyı stabillemek, immobil hale getirmek,

Yaşam döngüsünü sağlayıp yaralıyı kurtarmak,

Yaralının en yakın sağlık kuruluşuna nâkilini sağlamak.

Vaka Örneği

38 yaşında erkek hasta, inşaattan düşüyor. Olay yerine ulaşan ilk sağlıkçı sizsiniz. Sizin olay yerine intikalinizden itibaren112 ekipleri gelene kadar bu vakayı nasıl yönetirsiniz?

KAYNAKLAR

1. Bledsoe, B.E., Porter, R.S., Shade, B.R. (2001). *Paramedic Emergency Care*. USA: Pratice Hall.
2. Bono, C.M. (2006) Fractures and Dislocations of the Lower Cervical Spine. RW Bucholz, JD Heckman, C Court-Brown, (ed), *Rockwood & Green's Fractures in Adults* içinde (s 112-121) Vol. 2. 6th ed. Philadelphia: Lipincott Williams and Wilkins.
3. Doğan, R., Taştepe, İ., Liman, Ş.T. (2006). Travma. Ankara: MN Medikal& Nobel Tıp Kitabevi.
4. Ekşi, A. (2015). Travma Hastalarında Bakım Esasları. Akademik Yayın Serisi, Hastane Öncesi Acil Hasta Bakım Kitabı, Cilt I. İstanbul: Kitapana Basım Yayın Dağıtım Bilişim, İstanbul Tıp Kitap Evi.
5. Erin, E. Sabolick, Jay A. (2018). *Omurilik Hasarı.* B. Cander (Çev.Ed.). *Menaker Critical Care Emergency Medicine.* 1. Basım'dan çeviri içinde (s.369-375) İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
6. Levanthal, M.R. (2003). Fractures, Dislocations, and Fracture-Dislocations of Spine. Canale ST, ed. Campbell's Operative Orthopaedics. (In) Vol. 2. 10th ed. Philadelphia: PA: Mosby Elsevier.
7. Miraza, S.K., Bellabarba, C., Chapman, J.R. (2006). Principles of Spine Trauma Care. (In) RW Bucholz, JD Heckman, C Court-Brown, (ed.) *Rockwood & Green's Fractures in Adults.* Vol. 2. 6th ed. Philadelphia: Lipincott Williams and Wilkins.
8. Ünlüoğlu, İ., Ekşi, A., Turgut, A. (2001). Hastane Öncesi Acil Bakımda Tespit Amacı ile Kullanılan Ekipmanlar ve Teknikler. *Sendrom Aylık Aktüel Tıp Dergisi,* ***4(5),*** 20-30.

4. Bölüm

ALANDA MAXİLLOFASİAL TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

ÖĞR. GÖR. ASLI BİRKİYE SALDAMLI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Maksillofasial travmaları öğrenir,
- Maksillofasial travmalı hastada belirti ve bulguları tanımlar,
- Özellikli maksillofasial travmaları kavrar ve ayırt eder,
- Maksillofasial travmalı hastaya alanda paramedik girişimlerini öğrenir.

"Ne hoş bir güzelliği vardır; hafif adımlarla, dünyadan geçenlerin. Kimseye bir kötülüğü dokunmadan yaşayanların, onurlu bir yaşamı seçenlerin"

Virginia Woolf

Maksillofasial travmalı hastalarının tedavisi ciddiyetine bağlı olarak multidisipliner bakım gerektirmektedir. Yüz travmasına diğer ciddi yaralanma türleri eşlik edebilmekte, bu durum yaşam boyu takip gerektiren fiziksel, duygusal ve psikolojik sorunlara neden olabilmektedir. Anatomik açıdan maksillofasial bölgenin; oksijen, besin ve su için giriş noktası olması nedeniyle maksillofasial travma hastasının alanda ilk müdahalesi hayati öneme sahiptir.

Bu bölümde "Alanda Maksillofasial Travmalı Hastaya Yaklaşım" anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

21 yaşındaki B.D. bisikletiyle bisiklet yolunda gezerken önüne köpek çıkması sonucu dengesini kaybedip yolun dışındaki taşlık araziye yüz üstü düşmüştür. Çevredekilerin çağrısı sonucu olay yerine gelen 112 ekibi B.D.yi bilinci açık, yarı oturur vaziyette yaslanmış, çenesi hafif sağa eğimli, açık ağzından kanla karışık salyalar akmakta, bir elinde kopuk dişini tutar halde bulmuştur.

Ekibimizin vakaya yönelik öncelikle değerlendirmesi/sorgulaması gereken kriterler ve yaralıya yönelik paramedik girişimleri nelerdir?

KAYNAKLAR

1. Alhan, D. (2013). Maksillofasial Yaralanmalar. Eryılmaz, M. (**Çev. Ed.),** *Savaş Cerrahisi,* Sf: 283-307, International Committee of the Red Cross: Geneva, Switzerland.
2. Anderrson, L. (2013). Epidemiology of Traumatic Dental Injuries, *Journal of Endodontics,* **39(3):** 2-5. doi: 10.1016/j.joen.2012.11.021
3. Bailitz, J. (2010). **Yüz Yaralanmaları. Çev**: Narcı, H. Tintinalli, J.E. (Ed.) *Tintinalli Acil Tıp Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu*, Sf: 1730-1738, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
4. Bernstein, M.P. (2018). The Imaging of Maxillofacial Trauma 2017, *Neuroimaging Clinics of North America,* **28(3):** 509-524. doi: 10.1016/j.nic.2018.03.013
5. Boffano, P., Roccia. F., et al. (2015). European Maxillofacial Trauma (EURMAT) Project: A Multicentre and Prospective Study, *Journal of Cranio-Maxillo-Facial Surgery* 43: 62-70. doi: 10.1016/j.jcms.2014.10.011
6. Boffano, P., Roccia, F., et al. (2015). European Maxillofacial Trauma (EURMAT) in children: A Multicenter and Prospective Study, *Oral and Maxillofacial Surgery,* **119(5):** 499-504. doi: 10.1016/j.oooo.2014.12.012
7. **Çakır**, M. (2013). *Human Anatomi*, Amasya: Göktuğ Basın Yayın ve Dağıtım Ltd. Şti.
8. Durham, J., Moore, U.J., Hill, C.M., (2017). Oral Surgery II: Part 6. Oral and Maxillofacial Trauma, *British Dental Journal,* **223(12):** 877-883. doi: 10.1038/sj.bdj.2017.995
9. Emodi, O., Wollf, A., Srouji, H., Bahouth, H., Noy, D., Abu El Naaj, I., Rachmiel, A. (2017). Trend and Demographic Characteristics of Maxillofacial Fractures in Level I Trauma Center. *The Journal of Craniofacial Surgery,* **29(2):** 471-475. doi: 10.1097/SCS.0000000000004128
10. Eren, Ş.H., Yavuz, G., Yavuz, S. (2017). Baş, Boyun ve Yüz Travmaları. Yavuz, S., Yavuz, G. (Ed.) *Paramedikler* **İçin Hastane Öncesi Acil Tıp,** Sf: 675-695, Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
11. Farias, I., Bernardino, I., Nobrega, L.M., Grempel, R.G., D'avila, S. (2017). Maxillofacial Trauma, Etiology and Profile of Patients: An Exploratory Study *Acta Ortopédica Brasileira,* **25(6):** 258-261. doi: 10.1590/1413-785220172506152670
12. Gülen, M., Ay, M.O., Avci, A., Acehan, S., Icme, F. (2014). Oftalmolojik Aciller, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* **23(2):** 303-327
13. Işık, D., **Gönüllü**, H., Karadas, S., Kocak, O.F., Keskin, S., Garca, M.F., Eseoğlu, M. (2012). Maksillofasiyal Travması Bulunan Hastalarda Eşlik Eden Kafa Travması Varlığı. *Ulusal Travma ve Acil Cerrahi Dergisi,* **18(3):** 200-206
14. Joachim, M., Tuizer, M., Araidy, S., Abu El-Naaj, I. (2018). Pediatric Maxillofacial Trauma: Epidemiologic Study Between the Years 2012 and 2015 in an Israeli Medical Center, *Dental Traumatology,* **34:** 221-228. doi: 10.1111/edt.12406
15. Kaya, Ş., Keskin, Ö. (2013). Avülse Dişlerin Taşıma Solüsyonları. *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi, Ek:7*: 96-101
16. Morton, D.A., Albertine, K.H. (2013). *Morton İnsan Anatomi Atlası*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
17. Possebon, A., Granke, G., Faot, F., Pinto, L.R., Manzolli Leite, F.R., Torriani, M.A. (2017). Etiology, Diagnosis, and Demographic Analysis of Maxillofacial Trauma in Elderly Persons: A 10-Year Investigation, *Journal of Cranio-Maxillo-Facial Surgery* **45:** 1921-1926. doi: 10.1016/j.jcms.2017.09.002
18. Solomon, E. P., (2000). **İnsan Anatomi ve Fizyolojisine Giriş**, İstanbul: Birol Basın Yayın Dağıtım ve Ticaret Ltd. Şti.
19. Toprak, U., Özer Gökaslan, Ç. (2016). Maksillofasiyal, Paranazal ve Orbital Travma (Fasiyal Travmalar). *Türk Radyoloji Seminerleri,* **4:** 229-248
20. Ykeda, R.B.A., Ballin, C.R., Moraes, R.S., Ykeda, R.B.A., Miksza, A.F. (2012). Epidemiological Profile of 277 Patients with Facial Fractures Treated at The Emergency Room at The ENT Department of Hospital do Trabalhador in Curitiba/PR, in 2010. *Int Arch Otorhinolaryngol,* **16(04):** 437-444. doi: 10.7162/S1809-97772012000400003

5. Bölüm

ALANDA GÖĞÜS TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

UZM. DR. ARİF KARAGÖZ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Sahada karşılaştığı toraks travmalı hastaya doğru yaklaşımı sergiler
- Sahada karşılaştığı toraks travmalı hastaya gerekli müdahaleyi yapabilir.

"Göğüs travmasında erken tanı ve müdahale, diğer tüm travmalardan daha fazla hayatı kurtarır"

Toraks (göğüs) travmaları, travma nedeni ile gerçekleşen ölümlerin en önemli sebeplerinden biridir. Sahada bu travmaların doğru değerlendirilmesi ve yapılacak uygun müdahaleler ile hastanın hayatı dramatik şekilde kurtarılabilir.

Bu bölümde sahada toraks travmalı hastaya uygun yaklaşım ve yapılması gereken müdahaleler anlatılmaktadır. Bölümün sonunda öğrenciler göğüs boşluğunun anatomi ve fizyolojisini, travma mekanizmalarını, komplike göğüs travmasının erken bulgularını ve sahada uygulanması gereken hayat kurtarıcı işlemleri öğrenecektir.

Vaka Örneği

Saat 01:30'da 'yolda bilinçsiz yatan bir şahıs' ihbarı nedeni ile sahaya çıkan acil müdahale ekibi, kaldırımda yatan genç bir adamla karşılaştı. Şahıs yan olarak yatmakta ve uyuyor gibi görünmekteydi. Söz konusu alanda çok sayıda evsiz şahıs bulunduğunu bilen ekip, şahsı önce yüksek sesle seslenerek, daha sonra ise ağrılı uyaran vererek uyandırmaya çalıştı. Şahıs homurdanarak ve ekibi itmeye çalışarak yanıt verdi. Ekip şahsı zorlukla sedyeye aldı ve ambulansa taşıdı. Ambulansın ışıkları altında şahsın temiz giyimli biri olduğu ekibin dikkatini çekti fakat ceketi ve ayakkabıları yoktu. Hastayı sedyede tutmaya çalışırlarken, hastanın solunum zorluğu çektiği ve solunum hızının fazla olduğu fark edildi. Pulse oksimetre ile arteryal oksijen saturasyonu %77 olarak saptandı. Daha sonra hastanın sağ yanında ufak bir kan lekesi gören ekip hastanın gömleğini çıkardığında, sağ yan göğüs duvarında, orta aksiller hatta kot kavsinin hemen altında, kanamakta olan yaklaşık 2 cm.'lik bir delici alet yarası fark etti.

KAYNAKLAR

1. Barton, E.D., Epperson, M., Hoyt, D.B., Fortlage, D., Rosen, P. (1995). Prehospital needle aspiration and tube thoracostomy in trauma victims: a six-year experience with aeromedical crews. *J Emerg Med*, **(13)**: 155-63. DOI: 10.1016/0736-4679(94)00135-9
2. Brunett, P.H., Yarris, L.M., Cevik, A.A. (2013). Pulmoner travma. Tintinalli JE, Stapczynski JS, Cline DM (Ed.). Çete, Y., Denizbaşı, A., Çevik, A.A. (Çev.Ed). *Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide* içinde (s:1744-1758). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
3. Centers for Disease Control and Prevention. FastStats: Accidents or unintentional injuries. https://www.cdc.gov/nchs/fastats/accidental-injury.htm. Erişim tarihi: 07.06.2019
4. Graeber, G.M., Prabhakar, G., Shields, T.W. (2005). Blunt and penetrating injuries of the chest wall, pleura and lungs. In: Shields, T.W., LoCicero, J, III, Ponn, R.B., Rusch, V.W. (Ed.). *General Thoracic Surgery.* 6th ed. içinde (s.951-971). Philadelphia: Lippincott Williams Wilkins.
5. Hasdıraz, L. (2015). Toraks travmaları. *Türkiye Klinikleri Journal of Thoracic Surgery Special Topics*; **(6):** 1-3
6. LoCicero, J., Mattox, K.L. (1989). Epidemiology of chest trauma. *Surg Clin North Am*, **69(1)**:15-9. DOI: 10.1016/s0039-6109(16)44730-4
7. Mancini, M.C. (2018). Blunt Chest Trauma. https://emedicine.medscape.com/article/428723-overview. Erişim tarihi: 07.06.2019
8. Morley, E.J., English, B., Cohen, D.B., Paolo, W.F. (2019). Blunt cardiac injury: emergency department diagnosis and management. *Emerg Med Pract*, **21(3)**: 1-20
9. Walthall, K. (2012). Best Evidence Topic Report. BET 3: In a penetrating chest wound is a three-sided dressing or a one-way chest seal better at preventing respiratory complications? *Emerg Med J*, **(29)**: 342-343. DOI: 10.1136/emermed-2012-201159.4
10. Waydhas, C., Sauerland, S. (2007). Pre-hospital pleural decompression and chest tube placement after blunt trauma: A systematic review. *Resuscitation*, **(72):** 11-25. DOI:10.1016/j.resuscitation.2006.06.025.
11. Yüksel, M., Laçin, T. (2003). Travmalı hastaya yaklaşım. Yüksel M, Çetin G (Ed). *Torak* Travmaları içinde (s.1-14). İstanbul: Turgut Yayıncılık A.Ş.

6. Bölüm

ALANDA KARIN TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

ÖĞR. GÖR. DR. EMİNE SELDA GÜNDÜZ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Abdominal bölge anatomisini bilir.
- Abdominal travma çeşitlerini tanımlar.
- Abdominal travmanın özelliklerini bilir.
- Abdominal bölge travmalarında hastane öncesi acil yardım uygulamaları bilir.

Abdominal travmalı hastanın tanı ve tedavi sürecinde hızlı olmak "her şey" olmamakla birlikte çok önemlidir. Zaman kazanmak adına eksik değerlendirme yapmak ölümcül olabilir.

Karın (abdominal) bölgesi, kafa ve ekstremitelerden sonra en sık yaralanan beden bölgesidir. Yaralanma künt travma, delici kesici alet yaralanması veya ateşli silah yaralanması şeklinde olabilmektedir. Travma sonrası sıklıkla gelişen iç veya dış kanama, önlenebilir ölümlerin önde gelen nedeni olarak kabul edilmektedir. Bu bölümde, abdominal travmalı hastalarda mortalite ve morbiditenin azaltılmasına katkı sağlamak amacıyla abdominal bölge organlarının anatomisi, travma kinematiği, abdominal bölge travmalarında bazı spesifik durumlar ve hastane öncesi acil yardım uygulamaları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Vaka Örneği

Sokak ortasında meydana gelen kavga sonucu Ahmet Bey darp edilerek karnından ve bacağından bıçaklanmıştır. Olay yerine gittiğinizde saldırgan elinde bıçakla sağa sola saldırmaya devam etmekte ve Ahmet Bey'in başından ayrılmamaktadır. Hasta değerlendirildiğinde aşağıdaki bulgular elde edilmiştir;

Airway: Havayolunu kapayan kanama yok, yabancı cisim yok.

Breathing: Solunumu hızlı ve yüzeysel, SpO_2 %96

Circulation: N: 105/dk, KB: 90/60 mmHg

Disability: Bilinci açık, oryante, GKS:14

Exposure: Etken darp olarak bilinmekte ve kısa travma değerlendirmesinde başka travma bulgusuna rastlanmadı. Karında ve bacakta kanama var. Eviserasyon yok.

KAYNAKLAR

1. Antalya Emniyet Müdürlüğü Ateşli Silah Yaralanmalarında İlk Yardım, http://www.antalya.pol.tr/Sayfalar/ruhsat-atesli-silahlarla-yaralanmada-ilk-yardim.aspx. Erişim 10.10.2018.
2. Ayvacı, B.M. (2016). Sorularla Abdominal Ateşli Silah Yaralanması, Ed. Doç. Dr. Serkan Emre Eroğlu, https://www.acilci.net/sorularla-abdominal-atesli-silah-yaralanmasi. Erişim 12.10.2018.
3. Baydin, A., Erenler, A. K., Çokluk, C., Yardan, T., Tander, B., Aydın, K., Tomak, Y. (2010). Pediyatrik Travma Hastasına Yaklaşım: Güncellenmiş Gözden Geçirme. *Journal of Experimental and Clinical Medicine*, 27(4).
4. Betz, A., Betz, S., Nadeau, K. (2007). Trauma. *Critical Care Nursing*. Jones & Bartlett Publishers; 668- 678.
5. Bhimji, S.S., Daley, B.J. (2017). Trauma, Abdomen, Penetrating., https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK459123, Erişim 30.07.2018
6. Brunett, P., Cameron, P.A. (2013). Yetişkin Travma. İçinde Tintinalli Acil Tıp, Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu, Çev. Ed. Y.Çete vd. Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, sy. 1671-1676.
7. Caroline, N. L. (2014). Abdominal Injuries, Nancy Caroline's Emergency Care in The Streets. Jones & Bartlett Publishers, p. 1130-1148.
8. Drake, R.L., Vogl, W., Mitchell, A.W.M. (2007). Gray's Anatomi, Çev. Ed. Mehmet Yıldırım,International Federation of Associations of Anatomists, Elsevier Churchill Livingstone, Ankara: Güneş Kitabevi Ltd. Şti.
9. Durusu, M., Eryılmaz, M., Toygar, M., Baysal, E. (2010). Travmatik ölümlerde postmortem raporlara göre önlenebilir ölüm nedenlerinin araştırılması. Erişim: 31.07.2018 https://www.journalagent.com/travma/pdfs/UTD-80008-CLINICAL_ARTICLE-DURUSU.pdf
10. Ertekin, C. (2002). Multiple travmalı hastaya yaklaşım. *Yoğun Bakım Dergisi*, 2, 77-87
11. Gündüz, E.S. (2017). Şokta Hastane Öncesi Acil Bakım. Hastane Öncesi Acil Hasta Bakımı II Kitabı, Ed. Ali Ekşi, Kitapana Basım Yayım Dağıtım Bilişim, sy. 39-63
12. Hady, H. R., Łuba, M., Myśliwiec, P., Trochimowicz, L., Łukaszewicz, J., Zurawska, J., ... & Dadan, J. (2012). Surgical management in parenchymatous organ injuries due to blunt and penetrating abdominal traumas--the authors' experience. *Adv Clin Exp Med*, 21(2): 193-200.
13. Hauda II, W.E. (2013). Çocuklarda Travma. İçinde Tintinalli Acil Tıp, Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu, Çev. Ed. Y.Çete vd. Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, sy. 1676-1678
14. Ho, A. F., Chew, D., Wong, T. H., Ng, Y. Y., Pek, P. P., Lim, S. H., Hock, M. O. (2015). Prehospital Trauma Care in Singapore. *Prehospital emergency care,* 19(3): 409-415.
15. Kartal, N.D. (2015). Delici Kesici Alet Yaralanması ile Acil Servise Başvuran Hastaların Retrospektif Analizi. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Acil Tıp Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara.
16. Kerby, J. D., Cusick, M. V. (2012). Prehospital Emergency Trauma Care and Management. *Surgical Clinics of North America*, 92(4): 823-841. DOI: 10.1016/j.suc.2012.04.009
17. Lee, C., Revell, M., Porter, K., Steyn, R (2007). The Prehospital Management of Chest Injuries: A Consensus Statement. *Emergency Medicine Journal,* 24(3): 220-224.
18. Ma, J.O., Edwards, J.H., Meldon, S.W. (2013). Geriyatrik Travma, İçinde Tintinalli Acil Tıp, Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu, Çev. Ed. Y.Çete vd. Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, sy. 1683-1687

19. Melek, M., Çobanoğlu, U., Bilici, S., Ceylan, A., Beğer, B., Epçaçan, S. (2013). Çocukluk Çağı Travmalarına Genel Yaklaşım. *Van Tıp Dergisi*, 20(4): 266-273.
20. Mistovich, J.J., Karren, K.J. (2010). Abdominal and Genitourinary Trauma, Prehospital Emergency Care Ninth Ed., Brady is an imprint of Pearson, p. 1138-1150.
21. Moore, K.L. Dalley, A.F. (2007). Abdomen, Çev. Ed. Kayıhan Şahinoğlu, Kliniğe Yönelik Anatomi Kitabı, Dördüncü Baskı, Nobel Tıp Kitapevleri, sy. 175.
22. Okuş, A., Sevinç, B., Ay, S., Arslan, K., Karahan, Ö., Eryılmaz, M. A. (2013). Abdominal yaralanmalarda konservatif tedavi yaklaşımı. *Turkish Journal of Surgery/Ulusal Cerrahi Dergisi,* 29(4). 153-157. DOI: 10.5152/UCD.2013.2300
23. O'reilly, D., Mahendran, K., West, A., Shirley, P., Walsh, M., Tai, N. (2013). Opportunities for improvement in the management of patients who die from haemorrhage after trauma. *British Journal of Surgery,* 100(6); 749-755.
24. Öncel, M., Sunam, G. S., Bayır, A. (2013). Toraks Travmalarına Acil Yaklaşım. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi,* 22 (1): 110-129.
25. Özkan, S. (2009). Travma hastasının ilk değerlendirmesi ve yaşamı tehdit eden durumlarda acil müdahaleler. Ed. Sezgin Sarıkaya, Alanda Acil Bakım (Paramedikler İçin) Kitabı, Yeditepe Üniversitesi, sy 206
26. Planas, J., Waseem, M. (2019). Trauma, Primary Survey. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK430800
27. Polat, O. (2014) Karın Travmalı Hastada İlk Yardım. Ankara Üniversitesi Acil Tıp Ana Bilim Dalı, http://aciltip.medicine.ankara.edu.tr/files/2014/10/uzem_010.pdf, Erişim 10.07.2018.
28. Revere, C.J. (2003). Mechanisms of injury. İçinde L. Newberry (Ed). Emergency Nursing, Fifth Edition, Mosby, USA, 215-230.
29. Sarıkaya, S., (2009). Batın Yaralanmaları, Alanda Acil Bakım Kitabı, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, sy 279-284.
30. Sarsılmaz, A., Kocakoç, E. (2016). Abdominal Travma. Türk Radyoloji Seminerleri; 4: 299-312
31. Soreide, K. (2009). Epidemiology of major trauma. *British Journal of Surgery: Incorporating European Journal of Surgery and Swiss Surgery,* 96(7): 697-698.
32. Sökmen, S. (2007). Karın Travmalarında Tanı ve İlk Müdahale. *Turkiye Klinikleri, Journal of Surgical Medical Sciences*, 3(30): 32.
33. TUİK 2017 ölüm verileri, file:///C:/Users/user/Downloads/%C3%96l%C3%BCm_Nedeni_%C4%B0statistikleri_26.04.2018.pdf
34. Weigelt, J.A., Klein, J.D. (2002). Mechanism of injury. İçinde K.A. McQuillan, V.K.T. Reuden, R.L. Hartsock, M.B. Flynn, E. Whalen (Eds). Trauma Nursing From Resusication Through Rehabilitation. (Third edition), USA; W.B. Saunders Company, p.149-167.
35. Williamson, K., Ramesh, R., Grabinsky, A. (2011). Advances in prehospital trauma care. *International journal of critical illness and injury science,* 1(1): 44.
36. Yılmaz, A. (2004). Ateşli Silahlarla Oluşan Yaralanmalar. *TBB Dergisi,* 50*:* 167-178, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2004-50-739. Erişim 14.08.2018.

7. Bölüm

ALANDA PELVİK TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

PROF. DR. CUMA YILDIRIM

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Multipl travmalı hastada pelvik travmayı tanır.
- Olabilecek muhtemel komplikasyonları öğrenir.
- Bu komplikasyonları nasıl yöneteciği bilir.
- Hastanın pelvik kırıklardan kaynaklanan yaşamı tehdit edici durumlarını değerlendirir.
- Bu durumların temel ve ileri yaşam destek tedavisi protokollerini uygular.

'Gözleriniz sizi yanıltabilir ama hisleriniz asla'

Travma, Wulf Dorn

Pelvis kırıkları tüm kemik kırıklarının %3'ünü oluşturur. Pelvik kırıklar yüksek morbidite ve mortalite oranına sahiptir. Acil tanı ve tedavi gerektirir. Travmatik pelvik halka yaralanması olan hastaların yönetimi ve stabilizasyonu oldukça zordur. Stabil olmayan pelvik kırıklar büyük oranda ek yaralanmalarla birlikte görülür. Bunlar: kontrol edilemeyen pelvik kanama ve hemorajik şok, intraabdominal ve gastrointersinal sistem yaralanmaları, genital ve üriner sistem yaralanmaları, uterin ve vajinal yaralanmalar, nörolojik hasarlar, arterial ve venöz yaralanmalarıdır.

Bu hastalarda hemorajik şokla da mücadele önemlidir. Erken dönemde pelvik stabilizasyon yapılmalı, kanama yerinin tespiti için anjiografi vb. yöntemlerin kullanılması ve cerrahi tedavilerin koordinasyonu iyi yapılmalıdır.

Bu bölümde pelvik travmalı hastaların tanınması, yönetimi, temel ve ileri travma yaşam desteklerini sağlayıcı tedavi yaklaşımları anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

112 merkeze yüksekten düşme anonsu geldi. Olay yerine ekip intikal ettiğinde 45 yaşında kadın hasta ikinci kattan çamaşır sererken başı dönüp düşen ev hanımı kadın hasta apartmanın girişinde yerde yatıyordu.

Hastanın ilk değerlendirmesinde genel durumu orta. Sözlü uyaranlara cevap veriyor. Ancak komutları tam olarak yerine getiremiyor. Kooperasyon ve oryantasyonu bozuk. Vital bulguları Kan basıncı: 90/50 mmHg, Nabız: 120 atım/dakika, solunum sayısı 22 solunum/dakika idi.

1. Bu hastayı nasıl yönetirsiniz?
2. Hastanızda kapalı pelvis kırığı var. Hangi iç organlar yaralanmış olabilir? Bu kırıkların bulguları nelerdir?
3. Pelvik kırıklarda neden hipovolemik şok görülebilir? Hastanın şokta olduğunu belirledikten sonra tedavi için ne yaparsınız?

KAYNAKLAR

1. Andrew, T. (2015). Lafree _Theodore C. Chan, PELVIC FRACTURE, 816-817,
2. Figler, B.D. (2012). Hoffler CE, Reisman W, et al: Multi-disciplinary update on pelvic fracture associated bladder and urethral injuries. *Injury* **43**:1242–1249. doi: 10.1016/j.injury.2012.03.031.
3. Hu, S.B., Xu, H., Guo, H.B., Sun, T., Wang, C.J. (2012). External fixation in early treatment of unstable pelvic fractures. *Chin Med J* **125(8)**:1420–1424. doi: 10.3760/cma.j.issn.0366-6999.2012.08.011
4. Jeffrey J. et al (2015). Rosen & Barkin's 5-Minute Emergency Medicine Consult, C. Chan içinde Pelvic Fracture (s. 816-817). Wolters Kluwer Health Two Commerce Square 2001 Market Street Philadelphia, PA, Andrew T. Lafree-Theodore.
5. Manson, T., O'Toole, R.V., Whitney, A., Duggan, B., Sciadini, M., Nascone, J. (2010). Young-Burgess classification of pelvic ring fractures: does it predict mortality, transfusion requirements, and non-orthopaedic injuries? *J Orthop Trauma*,**24**: 603–609. doi: 10.1097/BOT.0b013e3181d3cb6b.
6. Tintinally el al. (2016). Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide içinde Genitourinary Trauma (s.1767-1772). Matthew C, Gratton, L. Keith French, 8 th. Ed. by McGraw-Hill Education, ISBN: 978-0-07-180913-9.
7. Ron M. Walls (2018). ROSEN'S EMERGENCY MEDICINE: CONCEPTS AND CLINICAL PRACTICE içinde Pelvic Trauma (s. 577-592), MD, Editor-in-Chief, 9th Edition, Philadelphia
8. Paydar, S., Ghaffarpasand, F., Foroughi, M., Saberi, A., Dehghankhalili, M., Abbasi, H., Malekpoor, B., Bananzadeh, A.M., Hosseini, M.V., Bolandparvaz, S. (2013). Role of routine pelvic radiography in initial evaluation of stable, high-energy, blunt trauma patients. *Emerg Med J,***30(9)**:724–727. doi: 10.1136/emermed-2012-201445
9. Schmal, H., Hauschild, O., Culemann, U., Pohlemann, T., Stuby, F., Krischak, G., Südkamp, N.P. (2010). Identification of risk factors for neurological deficits in patients with pelvic fractures. Orthopedics 33(8). doi: 10.3928/01477447-20100625-13
10. Shewakramani, S., Reed, K.C. (2011). Genitourinary trauma. *Emerg Med Clin North Am* **29**: 501-518.DOI: https://doi.org/10.1016/j.emc.2011.04.009
11. Siram, S.M., Gerald, S.Z., Greene, W.R., Hughes, K., Oyetunji, T.A., Chrouser, K., Corrnwell, E.E., Chang, D.C. (2010). Ureteral trauma: patterns and mechanisms of injury of an uncommon condition. *Am J Surg* **199(4)**: 566-570. https://doi.org/10.1016/j.amjsurg.2009.11.001
12. Wang, H., Phillips, J.L., Robinson, R.D., Duane, T.M., Buca, S., Campbell-Furtick, M.B., Jennings, A., Miller, T., Zenarosa, N.R., Delaney, K.A. (2015). Predictors of mortality among initially stable adult pelvic trauma patients in the US: data analysis from the National Trauma Data Bank. *Injury* **46(11)**:2113–2117. doi: 10.1016/j.injury.2015.08.039

8. Bölüm

ALANDA EKSTREMİTE TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

ÖĞR. GÖR. DR. AHMET BURAK OĞUZ
PROF. DR. ONUR POLAT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Ekstremite travmasına sahip multisistem yaralanmalı hastada öncelikli değerlendirme kriterlerini öğrenir.
- Ekstremite travmalı hastada öyküde dikkat edilmesi gereken noktaları öğrenir.
- Ekstremite travmasında muayeneyi öğrenir.
- Ekstremite yaralanmalarının bölgelere göre önemini öğrenir.
- Ekstremite yaralanmalarında sahada uygulanacak müdahaleleri öğrenir.
- Travmatik amputasyon vakalarına yaklaşımı öğrenir.
- Ekstremite travmasında kanama kontrolünü öğrenir.
- Atel uygulamasını öğrenir.

Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, başarı için en hakikî yol gösterici ilimdir, fendir.

Mustafa Kemal Atatürk

Travma hastalarında en sık karşılaşılan yaralanma türlerinden biri kas iskelet sistemi ile ilişkili yumuşak doku travmaları ve buna eşlik eden kırıklardır. Ekstremite travmalı hastanın yönetiminde temel amaçlar; hayatı veya ekstremiteyi tehdit eden yaralanmaları tanıyabilmek, diğer ek yaralanmalarla birlikte ekstremite yaralanmalarının öncelikli yönetimini yapabilmek, basit kırıklar, çıkıklar ve yumuşak doku yaralanmalarını yönetebilmektir.

Vaka Örneği

Araç dışı trafik kazası bilgisiyle olay yerine yönlendirildiniz. Olay yerine gittiğinizde olay yeri güvenliğini kontrol ettikten sonra hastaya yönlendiniz. 53 yaşında erkek bir yayaya araç çarptığını öğrendiniz. Hastanın yüzünden ağrısı olduğu belli oluyor, sol ayak bileğini tutuyor ve acıdan dolayı inliyor. Hastaya sorduğunuzda sol ayak ve ayak bileğinin çok ağrıdığını söylüyor. Bu hastaya yaklaşımımız nasıl olmalı?

KAYNAKLAR

1. Ay, M. O, Erenler, A.K (2017). Acil Serviste Ekstremite Travmalı Hastaya Yaklaşım. *Türkiye Klinikleri J Emerg Med-Special Topics;* ***3(1):*** 73-78
2. Demirkan, A. (2011). Kanamalı Hastada İlkyardım. Onur Polat (Ed), *İlk Yardım* içinde (s. 230-244). Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları
3. İnce, E. (2011). Atel Uygulamaları. Onur Polat (Ed), *İlk Yardım* içinde (s. 140-168). Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları
4. Karcıoğlu, Ö., Oray, D., Çolak, N (2004). Acil Tıpta Amputasyon ve Ezilmiş Ekstremite Olgusuna Yaklaşım. *Akademik Acil Tıp Dergisi*, ***(3):*** 37-42
5. Kartal, N.D. (2013). Ortopedik Yaralanmaların İlk Değerlendirilmesi ve Yönetimi. DM. Cline (Ed), MM. Özmen (Çev Ed), *Tintinalli'nin Acil Tıp El Kitabı*. 7. basımdan çeviri içinde (s. 843-846), Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri
6. Kartal, N.D. (2013). El ve El Bilek Yaralanmaları. DM. Cline (Ed), MM. Özmen (Çev Ed), *Tintinalli'nin Acil Tıp El Kitabı*. 7. basımdan çeviri içinde (s. 847-51), Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri
7. Kartal, N.D. (2013). Ön Kol ve Dirsek Yaralanmaları. DM. Cline (Ed), MM. Özmen (Çev Ed), *Tintinalli'nin Acil Tıp El Kitabı*. 7. basımdan çeviri içinde (s. 852-855), Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri
8. Kartal, N.D. (2013). Omuz ve Üst Kol (Humerus) Yaralanmaları. DM. Cline (Ed), MM. Özmen (Çev Ed), *Tintinalli'nin Acil Tıp El Kitabı*. 7. basımdan çeviri içinde (s. 856-860), Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri
9. Lefevre, Y, Journeau, P, Angelliaume, A, Bouty, A, Dobremez, E (2014). Proximal Humerus Fractures in Children and Adolescents. *Orthop Traumatol Surg Res*, **100 (1 Suppl)**: 149-156. https://doi.org/10.1016/j.otsr.2013.06.010
10. Polat, O, Oğuz, A. B. (2011). Çoklu Sistem Yaralanmalı Hastada İlkyardım. Onur Polat (Ed), *İlk Yardım* içinde (s. 170-194). Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları
11. Sarıkaya, S (2008). Acil Serviste Ekstremite Travmalı Hastaya Yaklaşım. *Klinik Gelişim Dergisi*, ***21(4):*** 90-100
12. Vergara, I, Vrotsou, K, Orive, M, Garcia-Gutierrez, S, Gonzalez, N, Las Hayas, C, Quintana, JM (2016). Wrist fractures and their impact in daily living functionality on elderly people: a prospective cohort study. *BMC Geriatr,* ***16****: 11.* doi: 10.1186/s12877-015-0176-z

9. Bölüm

ALANDA GEBE TRAVMA HASTASINA YAKLAŞIM

ÖĞR. GÖR. ESMA GÜLTÜRK

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Gebeliğe ilişkilin anatomik ve fizyolojik değişiklikleri tanımlar.
- Gebe travma hastasının hipovolemiye tepkisini değerlendirir.
- Gebe travma hastasıyla ilişkili yaralanma türlerini tanımlar.
- Gebe travma hastasının ilk değerlendirmesini ve yönetimini yapar..

"Senin tek bir hareketin, benim varlığım..."

Travma, obstetrik olmayan anne ölümlerinin önde gelen nedenidir ve 12 gebelikten 1'i etkilenmektedir. Gebelik, yaralanma riskini artırmazken, farklı yaralanma şekillerini ortaya çıkarabilir. Gebelikte majör ve minör travmalar; spontan abortus, preterm eylem, ablasyo plasenta, fetomaternal transfüzyon ve ölü doğum riskinde artışa neden olup fetal mortaliteyi artırır. Gebe travma hastasının tedavisi klinik olarak zorlayıcı olabilir ve çoğu zaman göz önünde bulundurulması gereken iki hasta olduğu için farklı bir yaklaşım gerektirir. Gebelikte meydana gelen fizyolojik değişiklikler travmaya maruz kalmış gebenin değerlendirilmesini zorlaştırabilir. Şiddetli travma vakalarında, acil tıp hekimleri, travma cerrahları, doğum uzmanları, neonatologlar, hemşireler ve teknikerleri içeren multidisipliner bir ekip yaklaşımını zorunlu kılmaktadır. Fetusun yönetimi, gebelik yaşına ve "yaşaya bilirlik" yaşına bağlıdır. Bu bölümde, travmatik olarak yaralanmış gebe hastanın ve fetusun epidemiyolojisi, yaralanma şekilleri ve yönetimi anlatılmaktadır.

Vaka Örneği

Çağrı Nedeni: Araç içi trafik kazası

Olay yerine gittiğinizde sürücünün yan koltuğunda oturan Sedef Hanım 32 haftalık gebedir. Bilinci açık olan hastanın emniyet kemeri takılıdır.

Adı Soyadı: Sedef Yaman **Yaş:** 36 **Cinsiyet:** Kadın

İlk Değerlendirme

Çevresel Güvenlik: Çevresel güvenliği tehdit edecek unsur yok. Hasta huzursuz ve endişeli.

AVPU: Bilinç açık, yer ve zamana oryante.

A:Havayolu açık

B:28/dk, yüzeyel solunum, SPO_2:97

C:124/dk, ritmik, filiformik

- **KB:** 90/60mm/Hg
- **KGD:**2 sn
- **Cilt:** Soğuk, soluk, terli. ilk görüşte dışarı kanaması yok.

İkinci Değerlendirme

S: Hasta huzursuz, karın ağrısı var.

A: Alerjisi yok

M:Vitamin

P: Herhangi bir hastalığı yok

L: Kahvaltı yapmış (yumurta)

E: Trafik kazası

P: Hareketle ağrı artıyor. Ağrıyı azaltan etken yok.

Q:Yırtılma tarzında bir ağrı

R: İlk önce pelvik bölgede başlamış

S:Çok şiddetli (10 üzerinden 10 veriyor)

T:Kaza sonrası başlamış

Gebelik Öyküsü: İkinci gebeliği, ilk gebelik sağlık bir çocuğu var. Son adet tarihi:12.02.2018 Şuana kadar herhangi bir sorun olmamış.

Fizik Muayene: Baş ve saçlı deri normal, göğüs doğal, asimetri yok, akciğer sesleri doğal, abdomende ağrı, hassasiyet, kramp ve uterin hassasiyet var. Fundus yüksekliği ksifoidin 4 parmak altında, bebeğin sırtı annenin sağ tarafında, baş pelviste. Bulantı-kusması var. Pelvis hassasiyeti var. Amnion sıvı akışı yok, vajinal kanaması koyu renkte. Ekstremitelerde nabız var, his kaybı yok, motor fonksiyonel doğal.

FKS:102/dk

KAYNAKLAR

1. Aksu, N.M., Özmen, M.M. (2013). Pregnancy and Trauma. *Eur J Surg Sci*; 4(2): 46-54
2. Chames, M, Pearman, M. (2008). Trauma During Pregnancy: Outcomes and Clinical Management. *Clinical Obstetrics&Gynaecology*, 51 (2): 398-408.
3. Cıngıllıoğlu, B., Mihmanlı, V. (2017). Yüksek Enerjili Travmalar ve Gebelik. *Okmeydanı Tıp Dergisi* 33 (Ek sayı): 70-77. doi:10.5222/otd.2017.070
4. Cole, E. (Ed.) (2009). Trauma care. Initial assessment and management in the emergency department. John Wiley & Sons.294
5. Eiriksson, L.R., Engels, P.T. Gillman, L.M. et al. (eds.) (2016). Trauma in Pregnancy. Trauma Team Dynamics, Springer International Publishing Switzerland. DOI 10.1007/978-3-319-16586-8_19
6. Gilbert, S.E., Harmon, J.S. (2002). Travma. Yüksek Riskli Gebelik ve Doğum El Kitabı. (2.Baskı). Çeviri Editörü Lale Taşkın. Ankara: Palme Yayıncılık, 598-616.
7. Gültürk, E., Gündüz, E.S., Kabukcuoğlu, K. (2018). Gebe Resüsitasyonu. *1st International Health Sciences and Life Congress Full Text Book*. 384-390.
8. Jain, V., Chari, R., Maslovitz, S., Farine, D., Bujold, E., Gagnon, R., Gouin, K. (2015). Guidelines for the management of a pregnant trauma patient. *Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada*, 37(6), 553-571.
9. James, D. Ster, P. (2008). Travma. *Yüksek Riskli Gebelikler*. (2. Baskı). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, 1187-1213.
10. Kaya, D., Oskay, Ü. (2014). Trauma In Pregnancy. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(2); 102-105.
11. McQuillan, K.A, Flynn Makic M.B., Whalen, E. (2009).The pregnant trauma patient. Trauma Nursing. Saunders. 780-809.
12. Mendez-Figueroa, H., Dahlke, J.D., Vrees, R.A., Rouse, D.J. (2013). Trauma in pregnancy: an updated systematic review. *Am J Obstet Gynecol*, 209(1): 1–10.
13. Mihmanlı, V., Karahisar, G. (2012). Gebelikte travma. *Şişli Etfal Tıp Bülteni*, 46(4), 225-231.
14. Mungan, Ç. (2007). Gebede Travma. Klinikte Obstetrik ve Jinekoloji. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, 209- 215.
15. Obstetric Trauma Guideline, 2014. Erişim Tarihi: 25.09.2018. http://trauma.reach.vic.gov.au/sites/default/files/Obstetric%20Trauma%20Guideline_Ver%201.0_25092014_complete.pdf.
16. Özgünen, T (2006). Gebelikte Travma. Doğum ve Jinekoloji Acilleri El Kitabı. (2. Baskı). İstanbul: Nobel Matbaacılık, 62-83.
17. Pillitteri, A. (2007). Trauma and Pregnancy. Maternal and Child Healt Nursing. (5th Edi). Dornlley: Lippincott Williams&Wilkins, 384- 395.
18. Sanders, M..J. (2001). Trauma in Pregnancy. Paramedic Textbook. (2 nd Edi). Toronto: Mosby's, 1164-1183.
19. Schuster, M, Becker, N., Young, A., Paglia, M.J., Mackeen, A.D. (2018). Trauma in pregnancy: A review of the Pennsylvania Trauma Systems Foundation database. *Trauma*, 20 (1), 30-37.
20. Soar, J., Nolan, J.P., Böttiger, B.W., Perkins, G.D., Lott, C., Carli, P., Sunde, K. (2015). European resuscitation council guidelines for resuscitation 2015, section 3. Adult advanced life support. *Resuscitation*, 95: 100-147.
21. Talley, C.L., Edwards, A., Wallace, P., Hansen, W. (2018). Epidemiology of Trauma in Pregnancy. *Current Trauma Reports*, 1-6.
22. Taşpınar, A. (2008). Physical Violence and Affecting Factors During Pregnancy in Çanakkale. *Aile ve Toplum*, 13 (4):63-77.

23. Taviloğlu, K. (2006). Gebelikte Travma. Travma ve Resüsitasyon Kursu. İstanbul: Logos Yayıncılık, 197-204.
24. Tintinali, J. (2000). Trauma in Pregnancy. Emergency Medicine. (5. th Edi.). USA: McGraw Hill, 1628-1631.
25. Ünlüer, E. (2004). Gebelikte Travma. Acil Tıbbın Sırları. İstanbul: Nobel Kitabevi, 507- 510.
26. Wilson, W.H., Lowdermilk, P. (2006). Maternal & Child Nursing Care. (4 th Edi.). Chine: Evolve, 411-415.
27. Williams, J., Mozurkewich, E. (2008). Critical Care in Obstetrics: Pregnancy-specific Conditions. *Clinical Obstetrics & Gynaecology*, 22 (5): 825-846.
28. Wong, D., Perry, S. (2001). Maternal & Child Nursing Care. (2 th Edi.). China: Evolve, 309-311.

10. Bölüm

ALANDA PEDİATRİK TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET KAĞAN ÖZKAYA
PROF. DR. HAYRİ LEVENT YILMAZ

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Çocukluk çağındaki travma hastalarında yaralanmaların sık görülen tiplerini ve çeşitlerini, yetişkinden anatomik ve fizyolojik farklılıklarını, yaralanma çeşitlerini bilir ve tanımlar
- Çocuklarda, travma yönetiminde başlangıç ve birincil değerlendirme kavramlarını tanımlar ve bu kavramları kullanarak hastayı değerlendirir
- Çocukluk çağı travma yönetiminde ABCDE değerlen dirme aracını kullanır, tedavi ve yaklaşım önceliklerini oluşturur ve tartışır.

"Çocuklar, erişkinlerin küçültülmüş hali değildir ve her dönemi kendine özgüdür"

Çocukluk çağı sakatlıkları ve ölümleri en sık yaralanmalar nedeniyle olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) her yıl, 10 milyondan fazla çocuk yaralanmalar nedeniyle acil servise başvurmaktadır ve 10.000 çocuk ciddi travmalar nedeniyle ölmektedir. Tüm dünyada ergenlik dönemi ölümlerinin en önde gelen nedeni trafik kazalarıdır. Havayolunu sağlama, solunumu destekleme, batın içi ve kafa içi kanamaları tanıma ve bu durumları yönetmedeki yetersizlikler ciddi travmalı çocuk hastaların resüsitasyon başarısızlığının en sık nedenlerindendir. Bu nedenle yaralı bir çocuğun yönetiminde çocukluk çağına özgü travma yaklaşım kurallarının, travma takım üyeleri tarafından uygulanması, sağ kalım ve uzun dönem sonlanımları kayda değer şekilde etkileyecektir.

Bu bölümün sonunda okuyucunun alanda travmalı çocuk hastaların yönetimini gerçekleştirmek için teorik ve pratik bilgilere sahip olması amaçlanmıştır.

Vaka Örneği

Yedi yaşındaki bir kız çocuğu araba içinde seyahat halinde iken bulunduğu otomobile karşıdan gelen otomobil çarpar. Sağlık çalışanları çocuğu araç içinde arka koltukların olduğu alanda sıkışmış olarak baygın bir şekilde bulur.

Görünüm: kötü, bilinç kapalı ve yanıtsız;

Solunum: takipne mevcut, solunumu düzensiz, belirgin subkostal ve interkostal çekilmeleri mevcut;

Dolaşım: cilt soluk soğuk ve nemli, alacalı/benekli cilt görünümü mevcuttu.

Hastaya boyunluk takılıp servikal stabilizasyon yapıldıktan sonra araç dışına alındı. Hastaya geri solumasız rezervuarlı maske ile 100% oksijen verilmeye ve damar yolu açılıp 20 ml/kg'dan serum fizyolojik ile sıvı infüzyonuna başlandı. Bu sırada kalp hızı 170 atım/dakika, periferik nabızlar zayıf, kan basıncı sistolik 70 mmHg, diyastolik 40 mmHg, solunum sayısı 36/dakika, kapiller geri dolum zamanı 3 saniye idi. Pupiller orta hatta, normal boyutlarda, izokorik idi. Işık refleksi azalmıştı. Ağrılı ve sözel uyarılara yanıtı yoktu. Hasta entübe edilerek solutulmaya devam edildi. Hastanın skalpte 5x6 cm boyutunda hematomu ve alın sağ üst kesimde 4 cm'lik kesisi, göğüs sağ 1-4. kosta arasında, sağ kol proksimal ve sağ önkol distal uçta abrazyon ile şişlik, sol uyluk orta hattında şekil bozukluğu olduğu izlendi.

KAYNAKLAR

1. American Heart Association, Subcomitte of Pediatric Resusitation. (2012). Pediatric Advanced Life Support Provider Manual. Dallas.
2. ATLS (2018). American College of Surgeons the Commitie on Trauma. Advanced Trauma Life Support Student Course Manual Chicago, United States of America.
3. Çocuk Acil ve Yoğun Bakım Derneği (2015). Çocuklarda İleri Travma Yaşam Desteği Kurs Kitapçığı.
4. Çocuk Acil ve Yoğun Bakım Derneği. (2015). Çocuklarda İleri Yaşam Kurs Kitapçığı.
5. Lavoie, M., Nance, M.L. (2016). Approach to the Injured Child. Textbook of Pediatric Emergency Medicine. Bachur R.G., Shaw K.N. Philadelphia, Lippincott Williams and Wilkins: 9-19.
6. Maconochie, I.K., vd. Pediatric Basic Life and C. Pediatric Advanced Life Support Chapter (2015). "Part 6: Pediatric basic life support and pediatric advanced life support: 2015 International Consensus on Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care Science with Treatment Recommendations." Resuscitation 95: e147-168.
7. Anıl, M., Bal A. (2016). Travma. APLS Çocuk Acil Tıp Kaynak Kitabı. H. L. Yılmaz. İstanbul, Türkiye, İstanbul Tıp Kitapevi.
8. Güleryüz, O.D., Fidancı, İ., Kazancıoğlu, A. (2017). Çocuklarda Hastane Dışı Travma Yönetimi. Paramedikler İçin Hastane öncesi Travmalı Hasta Yönetimi. İ. Çelebi. Antalya, Türkiye, Kongre Kitapevi: 155-173.
9. Sperka, J., Hanson, S.J., Hoffmann, R.G., Dasgupta, M., Meyer, M.T. (2016). "The Effects of Pediatric Advanced Life Support Guidelines on Pediatric Trauma Airway Management." *Pediatr Emerg Care* 32(8): 499-503.

11. Bölüm

ALANDA GERİATRİK TRAVMALI HASTAYA YAKLAŞIM

ÖĞR. GÖR. AYŞE ELKOCA

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Travma sonrası yaşlı hastanın ilk ve ayrıntılı değerlendirmesini yapabilir,
- Travma sonrası yaşlı hastaya, travma şekline uygun acil bakım ilkelerini uygulayabilir,
- Travma sonrası yaşlı hastayı, doğru taşıma tekniğini kullanarak, en yakın ve en uygun sağlık kuruluşuna nakil edebilir.

Yaşlılık bir dağa tırmanmak gibidir; nefessiz bırakır ama muhteşem bir manzaraya tanık olursunuz.

Bir hastayı yaşlı olarak nitelendirebileceğimiz belirli bir yaş yoktur. Yapılan çalışmalarda hem 85 yaşında hem de 55 yaşında hasta geriatrik hasta grubuna alınmıştır. Yaşlı hasta grubunda kronolojik ve biyolojik yaş arasında farklılıklar mevcuttur. Kronik hastalıklar hastaların fizyolojik rezervlerini azaltabilir bu yüzden yaralanmalar gençlere oranla yaşlılarda iyileşmeyi geciktirebilir.

Bu bölümde geriatrik hastaları tanımlayabilme ve geriatrik travma vakalarıyla karşılaşılması durumunda yapılması gereken acil bakım uygulamaları anlatılmaktadır. Bölümün sonunda okuyucular geriatrik travmalı hastayla karşılaşılan durumlarda yapılması gereken değerlendirmeler ve acil bakım ilkeleri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

Vaka Örneği

Saat 09:20'de Karşıyaka Sokak Gümüşbağ Apartmanından çağrı alındı. 70 yaşında kadın hastayı zaman zaman gidip kontrol eden komşusu kadın telefona cevap vermeyince şüpheleniyor ve polise ve 112'ye haber veriyor. Olay yerine 09:30'da vardınız, içeriye girdiğinizde hasta oturma odasında yerde sol yanına yatmış pozisyonda buluyorsun. Bir önceki gün düşmüş ama kaçta olduğunu hatırlamıyor. Siz birincil değerlendirmeyi yaparken ekip arkadaşınız servikal boyunluk takıyor.

Yaralanma: Düşme

Bilinç: Bilinç açık ancak kafası karışık

Şikâyet: Sol kalçam ağrıyor

Hava yolu: Açık

Dolaşım: Radial nabız normal ve düzenli, ciddi bir kanama yok.

İnspeksiyon: Sol ayak yatay rotasyonda, sol bacak sağ bacaktan kısa görünüyor.

Palpasyon: Sol kalçada sol bacağı hareket ettirince ve dokununca ağrı.

Nörovaskuler: Her iki ayakta da motor ve duyusal nabız var.

Yaralanma Zamanı: Dün düşmüş, olay zamanını hatırlamıyor.

Hastanın detaylı muayenesi sonucunda ileri derece kifoz olduğu anlaşıldı. Komşusuna göre hasta genellikle oryante.

Ateş: 35° C

Nabız: 66 atım/dakika

Tansiyon: 150/90 mmHg

Solunum: 22/dk

Oksijen Saturasyonu: %95

Alerji: Penisilin

İlaçlar: Micardis plus, Vasoserc, Minoset

Hastanın Hikayesi: Atriyal Flatter, Hipertansiyon

En Son Ağızdan Aldığı Şey: Dün sabah düşmeden önce yemiş

Düşme Nedeni: Oturma odasında yürürken kilime takılmış.

KAYNAKLAR

1. Advanced Trauma Life Support Student Course Manual. Library of Congress 2018 Control Number: 2017907997ISBN 78-0-9968262-3-5
2. Alabaz, Ö., Parsak, C.K. (2006). Travma ve Resusitasyon Kursu. İstanbul: Logos yayıncılık. Erişim: http://www.travma.org.tr/menu/36/travma-ve-resusitasyon-kursu-trk Erişim tarihi: 20.08.2018
3. Aschkenasy, M.T., Rothenhaus, T.C. (2006). Trauma and falls in the elderly. *Emerg Med Clin North Am,* **24(2)**: 413–32.
4. American College of Surgeons, Committee on Trauma, National Trauma Data Bank (NTDB). http://www.facs.org/trauma/ntdb. 12 Mayıs, 2016 tarihinde ulaşıldı.
5. Bonne, S., Schuerer, D. J. (2013). Trauma in older adult. Epidemiology and evolving geriatric principles. *Clinics in Geriatric Medicine*, **29(1)**: 137–150. doi:10.1016/jcger.2012. 10. 008.
6. Bulger, E.M., Arenson, M.A., Mock, C.N., et al. (2000). Rib fractures in the elderly. *J Trauma,* **48:** 1040–1046.
7. Cheitlin, M., Zipes, D. (2001). Cardiovascular disease in the elderly. In Braunwald E, Zipes D, Libby P (eds), Heart Disease: A Textbook of Cardiovascular Medicine, 6th ed. Philadelphia, PA: WB Saunders, pp. 2019–37.
8. Çete, Y., Denizbaşı, A., Çevik, A.A. (2013). Tintinalli Acil Tıp. Nobel tıp Kitapevleri. İstanbul (1683-1687).
9. Demarest, G.B., Osler, T.M., Clevenger, F.W.(1990). Injuries in the elderly: evaluation and initial response. *Geriatrics;* **45(8):** 36–8.
10. Dinh, M.M., Roncal, S., Byrne, C.M., Petchell, J. (2013). Growing trend in older patient swith severe injuries: Mortality and mechanisms of injury between 1991 and 2010 at an iner city major trauma centre. *ANZ Journal of Surgery***, 83(112)**: 65–69. doi:10.1111/j.4445-2197.2012.06180.x
11. Elderly abuse and neglect: in search of solutions. http://www.apa.org/pi/aging/eldabuse. htm. 09 Ocak 2007
12. Eşiyok, B., Korkusuz, İ. (2006). Yaşlılarda Travmaya Bağlı Maluliyet. Turkish Geriatric of *Geriatrics*; **9(4):** 213-217
13. Grossman, M.D., Miller, D., Scaff, D.W., Arcona, S. (2002). When is an elder old? Effect of preexisting conditions on mortality in geriatric trauma. *J Trauma;* **52(2):** 242–6.
14. Hashmi, A., Ibrahim-Zada, I., Rhee, P., Aziz, H., Fain, M. J., Friese, R. S., Joseph, B. (2014). Predictors of mortality in geriatric trauma patients: A systematic review and meta-analysis. *Journal Trauma Acute Care Surgery*, **76(3)**, 894–901. doi:10.1097/TA.613e3182ab0763
15. Hollis, S., Lecky. F, Yates, D.W., Woodford, M. (2006). The effect of pre-existing medical conditions and age on mortality after injury. *J Trauma;* **61(5)**: 1255–60.
16. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/798160/Dunya_Saglik_Orgutu_yeni__Yas_Dilimi_Listesini__acikladi..._66_-_79_arasi_artik_orta_yas.html
17. Kandiş, H., Karakuş, A., Katırcı, Y., Karapolat, S., Kara, İ.H. (2011). Geriatrik yaş grubu ve adli travmalar. *Turkish Journal of Geriatrics;* **14(3):** 193-198
18. MacKenzie, E.J., Rivara F.P., Jurkovich G.J., et al. (2006). A national evaluation of the effect of trauma-center care on mortality. *N Engl J Med*; ***354(4)*:** 366–78.
19. McKinley, B.A., Marvin, R.G., Cocanour, C.S., et al. (2000). Blunt trauma resuscitation: the old can respond. *Arch Surg;* **135(6)**: 688–93.
20. Mert, E. (2006). Geriatrik hastaların acil servis kullanımı. *Turkish Journal of Geriatrics;* **9(2):** 70-4.

21. Min, L., Burruss, S., Morley, E., et al.(2013). A simple clinical risk nomogram to predict mortality-associated geriatric complications in severely injured geriatric patients**.** *J Trauma* **74(4):** 1125–1132.

22. Nur, N., Demir, Ö.F., Çetinkaya, S., Tirek, N. (2008). Yaşlılar tarafından kullanılan 112 acil sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Geriatrics;* **11(1):** 7-11.

23. John, O.M., Jennifer H.E., Stephen, W.M.(2013). Tintinalli'nin: Acil Tıp Kapsamlı Bir Çalışma Kılavuzu. (7. Baskı). (1683-1687). (Çete, Y., Denizbaşı, A., Çevik, AA., Oktay, C., Atilla, R., Çev. Ed.) Nobel Tıp Kitabevleri

24. Ortman, J.,Velkoff, V.A., Hogan, H. (2014). An agingnation: The older population in the United States. Populations, estimations, and projections. Retrieved from https://www.census.gov/prod/ pubs/ p25-1140.pdf

25. Tepas, J.J., Veldenz, H.C., Lottenberg, L., et al (2000). Elderly injury: a profile of trauma experience in the Sunshine (Retirement) State. *J Trauma;* **48(4):** 581–4,

26. Uçkul, R., Şemin, S. Yaşlı suistimali. URL: http://www.ato.org.tr/toplum saglik/ genel/ genel_ saglik_ yasli_ suistimali. shtm. 09 Ocak 2007

27. Uysal, A. Dünyada yaygın bir sorun: yaşlı istismarı ve ihmali. http://www.sabem. saglik.gov. tr/Akademik_Metinler/goto. aspx?id=2071. 09 Ocak 2007

28. Ünsal, A., Çevik, A.A., Metintaş, S., Arslantaş, D., İnan, O.Ç. (2003). Yaşlı hastaların acil servis başvuruları. Turkish Journal of Geriatrics; **6(3):** 83-8.

29. Yaşlı istismarı. http://-tr.wikipedia.org/ wiki/Yaşlı_istismarı - 20k. 09 Ocak 2007.

30. Yelon, J.A. (2012). Geriatric trauma. In Moore EE, Feliciano DV, and Mattox K, eds. Trauma 7th ed. McGraw Hill.

31. Yorgancı, K. (2007). Temel Geriatri. Yeşim Gökçe Kutsal (Ed.), *Travma* içinde (s. 1335-1338). Ankara: Güneş Tıp Kitap Evi.

32. Zehtabchi, S., Baron, B.J. (2007). Utility of base deficit for identifying major injury in elder trauma patients. *Acad Emerg Med;* **14(9):** 829–31.

12. Bölüm

ALANDA CRUSH SENDROMU ŞÜPHESİ OLAN HASTAYA YAKLAŞIM

PROF. DR. ŞAHİN ASLAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Konu ile ilgili tanımlamaları öğrenir
- Afetzedeyi enkazdan çıkarmadan önceki uygulamaların bilir
- Enkaz altındaki vakaya olay yerinde optimum düzeyde faydalı olabilmek için yapılması gerekenleri bilir
- Tanı ve tedavi boyutunda algoritmik yaklaşım bilgisine sahip olur

"Kurtuluş ölümü; ölüm öncesi sessizlik"

Crush sendromu denilince hemen aklımıza depremler, toprak kaymaları, bina çökmeleri gibi büyük afet durumları gelmekle birlikte "crush" veya Türkçe karşılığı "ezilme" sendromu travmaya bağlı kas dokularındaki yıkım sonucu meydana gelen medikal ya da sosyal yıkımların oluşturduğu paramedikal komplikasyonların sonucu olarak ortaya çıkan klinik bir tablodur. Büyük afetlerde, vital organlara isabet eden penetran ve künt travmalar sonucu olaşan ölümlerden sonra ikinci ölüm sebebidir. Özellikle ekstremiteleri içine alan ezilme şeklideki yaralanmalar, ekstremitenin uzun süre hareketsiz ve bası altında kalması crush sendromu oluşumu açısından dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Ayrıca toplu afetler dışında bireysel olarak herhangi bir travmaya maruziyet, karbon monoksit zehirlenmeleri, ilaç toksisiteleri, aşırı egzersiz, bilinçsiz bir şekilde ekstremitenin uzun süre baskı altında kalması sonucu da (baromiyopati) crush semdromu görülebilir. Nadir olmakla birlikte bazı enfeksiyonlar ve elektrolit bozuklukları da (özellikle hipofosfatemi ve hipopotosemi) benzer tabloya sebep olabilir.

Crush sendromu büyük afetlerle birlikte özellikle de depremlerle birlikte anılmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi crush sendromu ilk olarak 1909 da Messina depremi ile hayatımıza girmesidir. Daha sonrasında da 2. Dünya Savaşı ile birlikte tıp literatüründe yer almıştır. Crush sendromu travmatik kas yaralanma (rabdomiyoliz) vakalarının %30-50'sinde gelişebilmekte olup sıklıkla da deprem gibi büyük felaketlerden sonra görülmektedir. Yapılan bazı çalışmalar sonucunda crush sendromu insidansı tüm deprem mağdurlarının % 2-5'ini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Deprem gibi büyük felaketlerde etkilenen insanların hafif ya da ciddi şekilde yaralanıp yaralanmadıklarına bakılmaksızın crush sendromu açısından artmış bir risk altında değerlendirilmelidir. 1940'lı yıllarda Bywaters ve Beall tarafından da ezilmeye bağlı yaralanmalar ile akut böbrek yetmezliği arasında bir ilişki varlığı ilk kez tanımlandığı belirtilmektedir.

Dünyada ve ülkemizde yaşanan deprem gibi büyük afetlerden sonra olay yeri can kayıpları dışında kazazedelerin enkaz altından kurtarılırken ve/veya kurtarıldıktan kısa bir süre sonra kaybedilmesi konunun detaylı bir şekilde incelenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Büyük afetlerde toplumsal düzeneklerin de bozulması nedeniyle yapılacak ilk müdahaleler ciddi anlamda önem arz etmektedir. Enkaz altındaki kazazedenin çıkarılması ile birlikte dekompresyona uğrayan ektremitelerde kısa sürede kompartman sendromu, sistemik olarak da hipovolemik şok, hemokonsatrasyon ve salınan mediyatörlere bağlı miyokardiyal depresyon sonrası hastalar kaybedilmektedir. "Kurtuluş ölümü" olarak da tanımlanan bu durum kazazedelerin hemen kurtarılmasını takiben gelişmektedir. Kurtuluş öncesi iyilik hali, ezilmeyi oluşturan mekanizmanın tampon etkisiyle periferde biriken toksik maddelerin merkezi dolaşıma katılımının önlenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Tamponlayıcı bası ve/veya basınç ortadan kalkmasıyla birlikte ezilen bölgeye hızlı sıvı geçişine bağlı hipovolemik şok, biriken toksik maddelerin de dolaşıma salınımıyla "reperfüzyon hasarı" olarak da isimlendirilen hayatı tehdit edici tablolar gelişebilir. Büyük afetlerde genel olarak iyi görünen hastaların kurtarılmayı takiben fenalaşmaları veya hayatlarını kaybetmeleri bu tablonun önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle olay yerinde, kurtarma işlemleri esnasında ve kurtarmanın hemen akabinde yapılacak uygulamalar hayat kurtarıcıdır.

KAYNAKLAR

1. Bartal, C., Zeller, L., Miskin, I., Sebbag, G., Karp, E., Grossman, A., Engel, A., Carter, D., Kreiss, Y. (2011). Crush syndrome: saving more lives in disasters: lessons learned from the early-response phase in Haiti. Arch Intern Med; 171: 694-6. doı: 10.1001/archinternmed.2011.122
2. Better, O.S. (1997). History of the Crush Syndrome: From the earthquakes of Messina, Sicily 1909 to Spitak, Armenia 1988. Am J Nephrol; 17: 392-4. doı: 10.1159/000169127
3. Better, O.S., Stein, J.H. (1990). Early management of shock and prophylaxis of acute renal failure in traumatic rhabdomyolysis. NEnglJMed; 322 (12): 825-9. doı: 10.1056/nejm199003223221207
4. Gibney, R.T., Sever, M.S., Vanholder, R.C. (2014). Disaster nephrology: crush injury and beyond. Kidney Int; 85: 1049. doı: 10.1038/ki.2013.392
5. Gunal, A.I., Celiker, H., Dogukan, A., Ozalp, G., Kirciman, E., Simsekli, H., Gunay, I., Demircin, M., Belhan, O., Yildirim, M.A., Sever, M.S. (2004). Early and vigorous fluid resuscitation prevents acute renal failure in the crush victims of catastrophic earthquakes. J Am Soc Nephrol; 15(7):1862-7 doı: 10.1097/01.asn.0000129336.09976.73
6. Melli, G., Chaudhry, V., Cornblath, D.R. (2005). Rhabdomyolysis: an evaluation of 475 hospitalized patients. Medicine (Baltimore); 84:377. doı: 10.1097/01.md.0000188565.48918.41
7. Odeh, M. (1991). The role of reperfusion-induced injury in the pathogenesis of the crush syndrome. N Engl J Med; 325(19): 1383-4. doı: 10.1056/nejm199105163242007
8. Sever, M.S. (2002) Crush (Ezilme) Sendromu ve Marmara Depreminden Çıkarılan Dersler. Türk Nefroloji Derneği Yayınları. İstanbul: Lebib Yalkın Yayımları ve Basım İşleri A.Ş.
9. Sever, M.S., Erek, E., Vanholder, R., Akoğlu, E., Yavuz M., Ergin, H., Turkmen, F., Korular, D., Yenicesu, M., Erbilgin, D., Hoeben, H., Lameire, N. (2002). Clinical findings in the renal victims of a catastrophic disaster: the Marmara earthquake. Nephrol Dial Transplant; 17(11): 1942-9. doı: 10.1093/ndt/17.11.1942
10. Sever, M.S., Lameire, N., Van Biesen, W., Vanholder, R. (2015). Disaster nephrology: a new concept for an old problem. Clin Kidney J; 8: 300–309. doi: 10.1093/ckj/sfv024
11. Sever, M.S., Vanholder, R. (2012). RDRTF of ISN work group on recommendations for the management of crush victims in mass disasters. recommendation for the management of crush victims in mass disasters. Nephrol Dial Transplant; 27 Suppl 1: i1-67. doi: 10.1093/ndt/gfs156. doı: 10.1093/ndt/gfs156
12. Turgut, N., Adaş, G., Akçakaya, A., Mıngır, T., Topuz, C., Ay, A. (2012). Deprem; travma, ezilme (crush) sendromu ve kardiyopulmoner resüsitasyon. Okmeydanı Tıp Dergisi, 28 (Ek sayı 2): 135-147.
13. Vanholder, R., Sever, M.S., De Smet, M., Erek, E., Lameire, N. (2001). Intervention of the renal disaster relief task force in the 1999 Marmara, Turkey earthquake. Kidney Int; 59(2): 783-91. doı: 10.1046/j.1523-1755.2001.059002783.x
14. Yavuz, M. (1999). Crush Syndrome and Acute Renal Failure. Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi/Office Journal of the Turkish Nephrology Association; 4: 163-166
15. Zager, R.A. (1996). Rhabdomyolysis and myohemoglobinuric acute renal failure. Kidney Int; 49 (2): 314-26. doı: 10.1038/ki.1996.48

13. Bölüm

ALANDA YANIKLI HASTAYA YAKLAŞIM

PROF. DR. GÜRKAN ERSOY

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yanık olan yaralıyı değerlendirebilir.
- Yanık olan yaralıya acil yardım sağlayabilir.
- Yanık olan yaralının tedavisi konusunda bilgi sahibi olur.

"Hayat felsefem: Do it simple... Sade, yalın, basit, yaşa..."

Değerli okuyucular, kitap serisinin bu bölümünde sizlerle alanda ve acil serviste yanık hastasına yaklaşım konusunu gözden geçireceğiz. Aslında yanık konusu dendiği zaman aklıma hep kötü hatıra ve örnekler geliyor. Şöyle ki; tıp fakültesi 4. sınıftaydım. Adını söylemek istemediğim, meşhur plastik cerrahi profesörü bir hocamız bize yanıklı hastaya yaklaşım başlıklı sunum yapmak üzere amfiye geldi. Slaytlarını yerleştirdi, birkaç dakika sonra hiçbir şey söylemeden ve anlatmadan sınıfı terk etti, gitti ve bir daha gelmedi. Neden gitti? Neden gelmedi? Bilmiyorum. Öğrenemedim de. Zaten o zamanlarda genel cerrahi veya plastik cerrahi anabilim dalındaki bir hocaya gidip böyle bir soruyu sormak imkânsızdı. Ben böylece tıp fakültesini yanıklı bir hastaya yaklaşımı öğrenmeden mezun oldum.

Vaka Örneği

Tıp Fakültesi'nden 1984 yılında mezun olduktan sonra, 1985 yılında, Eskişehir ili, Kırka sağlık ocağında mecburi hizmet görevime başladım. Eskişehir ili Kırka ilçesinde bilindiği üzere dünyanın en zengin bor kaynağı mevcut ve de burada Etibank'a ait bu madeni işlemek için devasa fabrika (bor türevleri) vardı. Bir gün sağlık ocağında mesaideyim. Sabah saat 09:30 civarı, günlük güneşlik bir gün. Hasta yok, arkadaşlarımla çay, kahve içiyor, sohbet ediyoruz. O anda kulakları sağır edercesine bir ambulans ve siren sesi duyduk. Hepimiz sağlık ocağı birinci katta olduğu için süratle acil çantamızı alarak aşağı indik. Gelen ambulansın kapısını açtığımızda genç ve Gazi isminde 30 yaşlarında bir erkek işçi arkadaşımızın iş kazası görüntüsüyle karşı karşıya kaldık. Tablo şuydu; sedyede yatan Gazi, tahminen %70 yanığı olan, acılar içinde kıvranan bir işçi kardeşimizdi. Üç aylık doktordum, yani tecrübesizdim. Ama öğrenciliğimde çok ciddi acil servis tecrübem vardı ve okuduğum, eğitim aldığım Cerrahpaşa Tıp Fakültesindeki olağanüstü, muhteşem hocalarımın verdiği tıp bilgisi sayesinde, kişiye yaklaştım. Olayı öğrendim, olay şuydu; bor türevlerinde bir iş kazası oluyor içinde 450 derece santigrad sıcaklığında bor çamuru olan bir kazan patlıyor. O an tankın önünde çalışmakta olan Gazi, o lav çamurun içinde düşüyor. Can havliyle havaya kalkıyor ve bu sefer çamura sırt üstü tekrar düşüyor, bu sefer sırtüstü. Sonuç: %60-%70 civarı yanık. O anda kim, ne zaman, nasıl yaptı bilmiyorum. Yapılan en güzel şeylerden bir tanesi Gaziyi olduğu yerde bildiğimiz çeşme hortumu ve suyuyla yıkamışlardı. Geldiğinde üstünde en ufak kızgın çamur parçası yoktu. Genel tıp bilgilerim dâhilinde hemen kendisiyle konuşmaya başladım. Geçmiş olsun, adın ne dedim? Gazi, çok yanıyor abi dedi. Nerelisin Gazi? Dedim? Eskişehir dedi. Günlerden ne gün bugün? Dedim. Çarşamba dedi. Burada amacım Gazi'nin şuurunun yerinde olup, olmadığını anlamaktı. Çok acıyor abi deyince, hemen daha önce kendi imkânlarımızla aldığımız branüller ile Gazi'ye yanık kolunun üzerinden 2 tane damar yolu açıp izotonik sodyum klorür başladım. Yine daha önce, sağlık ocağımıza kendi imkânlarımızla aldığımız, zamanın tek narkotik-analjezik ilacı olan morfinden kilosuna uygun miktarda uyguladım, oksijen bağladım. Bir çarşafı ıslattık, üstünü örttük. Başka hiçbir şey yapmadan 70 km ötede Eskişehir Sosyal Sigorta Hastanesine (SSK) götürdüm. Tabi o zamanlar bugünkü gibi 112 ambulans sistemi yoktu. Fabrikanın içinde sadece şoförü olan ambulansı vardı. Gaziyle birlikte Eskişehir'e gittim. Eskişehir'deki doktor arkadaşlara hastayı teslim ettim. Hastaya uyguladıklarımı anlattım ve büyük bir hüzün için de geri döndüm. Çünkü emindim ki Gazi dönmeyecekti, yani exitus olacaktı. Peki, Gazi'ye ne oldu? Bunu da yazımızın sonunda okuyacağız.

KAYNAKLAR

1. Andrews, C., Panescu, D. (2019). Protocols for documentation of electrical injuries for electrical safety inspectors and emergency medical practitioners. *J Trauma Acute Care Surg;* ***87(2):*** 483-490. doi: 10.1097/TA.0000000000002346.
2. Anthony, F., Pizon, M. L.(2020). Chemical Burns. Chapter 218. Judith E. Tintinalli (Ed), *Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide Ninth Edition* içinde (sayfa: 1391-1396).. McGraw-Hill Education eBooks. ISBN: 978-1-26-001994-0.
3. Fein, M., Quinn, J., Watt, K., Nichols, T., Kimble, R. (2014). Prehospital pediatric burn care: New priorities in paramedic reporting. *Emerg Med Australas. 26 (6):* 609-15. doi: 10.1111/1742-6723.12313.
4. Grant, H.D., Murray, R.H., Bergeron, J.D. (2012). Soft-Tissue Trauma, Chapter 28. Daniel Limmer, Michael F. O'Keefe, Edward T. Dickinson (Eds), *Brady Emergency Care 12th ed* içinde (sayfa 641-678) Pearson: ISBN-13:978-0-13-254380-4.
5. Greenhalgh, D.G. (2019). Management of Burns. *N Engl J Med;* ***380;(24):*** 2349-2359. doi: 10.1056/NEJMra1807442.
6. Muehlberger, T., Ottomann, C., Toman, N., Daigeler, A., Lehnhardt, M. (2010). Emergency pre-hospital care of burn patients. Surgeon 8; (2):101-4. doi: 10.1016/j.surge.2009.10.001.
7. National model EMS clinical guidelines. Version 2.0. Burns. Sayfa 189-192. September 2017. NASEMSO Medical Directors Council. http://www.nasemso.org. 30. Aralık 2019 tarihinde ulaşıldı.
8. Paul DeKoning, E. (2020). Thermal Burns. Chapter 217. Judith E. Tintinalli (Ed), *Tintinalli's Emergency Medicine A Comprehensive Study Guide Ninth Edition* içinde sayfa: 1384-1391). McGraw-Hill Education eBooks. ISBN: 978-1-26-001994-0.
9. Vercruysse, G.A., Alam, H.B., Martin, M.J., Brasel, K., Moore, E.E., et all. (2019). Western Trauma Association critical decisions in trauma: Preferred triage and initial management of the burned patient. *J Trauma Acute Care Surg.* ***87 (5):*** 1239-1243. doi: 10.1097/TA.0000000000002348.

14. Bölüm

HASTANE ÖNCESİ ALANDA PARAMEDİKLERİN ULTRASON KULLANIMI

UZM. DR. CAN ERKAN ARSLAN

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Ultrason cihazı hakkında bilgi sahibi olur.
- Ultrason çalışma prensibi, ultrason çeşitleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Ultrasonda görüntü oluşumunun nasıl olduğunu öğrenir.
- Hastane öncesi alanda ultrason kullanım alanlarını öğrenir.

Ultrason acil müdahalenin vazgeçilmezi olmaya adım adım ilerliyor.

Ultrason kullanımı hayatı tehdit eden birçok hastalıkta erken tanı koymayı kolaylaştırarak, aynı zamanda birçok cerrahi uygulamada da yol göstericilik yaparak hem tanıda hem tedavide etkin bir yol oynamaktadır.

Hayati tehlike yaratan çoğu hastalıkta ilk müdahaleyi yapanların ambulansta görev yapan hekimlerin ve paramediklerin olduğunu düşünürsek özellikle travması olan ve acil müdahale yapılması gereken hastaların tanısının erken safhada konulması faydalı olacaktır. Aynı zamanda uygun hastaneye yönlendirilme açısından da faydaları olacaktır.

Bu konunun paramedikler tarafından bilinmesi ve ultrason kullanımın yaygınlaşması hastaların erken tanı almasında, uygun merkezlere yönlendirilmesinde ve erken tedavi yapılmasında önemli yol katedilmesini sağlayacaktır.

14.1. ULTRASON NEDİR?

Ultrason (US) yüksek frekanslı ses dalgaları kullanılarak doku ve organlarda görüntü alınmasını sağlayan bir tanı aracıdır. US beyin dokusunun incelenmesinden, bazı göz hastalıklarının tanısının konmasına, travmalı hastanın erken tanısından, kemik kırıklarına, karın içi hastalıklardan biyopsi yapılmasında kılavuzluk yapmaya kadar uzanan çok geniş yelpazede kullanılan pratik, taşınabilir, ucuz ve radyasyon riski taşımayan bir tanı aracı olmasına karşın; kullanıcıya bağlı olması gibi dezavantajı da vardır.

14.1.1. Acil Serviste Ultrason

Acil ultrason standart bir acil doktor becerisidir. Günümüzde 200 yıllık geçmişi olan stetoskopun yerini almaya başlamış acil uzmanının yardımcısı bir tanı aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Yatak başında yapılan acil US hızlı bakıda, hasta güvenliğini arttırmada ve hayat kurtarmada etkin olduğu anlaşılan bir yöntemdir.

14.2. TARİHÇE

Ultrasonun temelini oluşturan piezzo-elektrik (PZT) kristallerinin 1880 yılında Pierre Curie tarafından bulunması milat olarak kabul edilebilir. Theodore Dussik ise 1930 yılının sonlarında ultra sesi tıbbi tanı ve tedavi için kullanan ilk hekim olarak kabul edilir. Kendisi nöropsikiatrist olan Dussik, fizik alanında çalışan kardeşiyle ultra sesin yardımıyla beyindeki tümörlerin ve ventriküllerin (boşlukların) yerlerini tespit etmeyi amaçlamıştır.

Günümüz ultrason teknolojisi Dr. George Ludwig'in çalışmalarıyla gelişti. 2. Dünya Savaşı sırasında gizlice yürüttüğü çalışmaları 1949 yılında kamuoyuyla paylaşıldı. Ludwig safra kesesindeki taşları belirleyebiliyordu.

Medikal US kardiyolog olan İnge Edler ve nükleer fizikçi Carl Hertz tarafından 1953 yılında kalp faaliyetinin ilk başarılı ölçümü yapılarak kullanılmış oldu. Bu zamana kadar olan tüm çalışmalarda ki görüntüler tek boyutlu bir yansımadan ibaretti. 1957 yılında Dr. Douglass Howry ve Dr. Joseph Homles tarafından icat edilen ultrasonla iki boyutlu görüntüler elde edilmeye başlandı.

Martin H. Wilcox 1973 yılında gerçek zamanlı tarayıcı cihazını geliştirdi. 1975 yılında ise ilk başarılı hareketli ultrasonu yaptı. 1984 yılında Kazunori Baba tarafından üç boyutlu görüntüler elde edilmeye başlandı. 1990'lı yıllarda lineer transdüser (prob)'lerin yerini konveks problar almaya başlandı.

KAYNAKLAR

1. Güney, Ş. (2010) Kolaylaştırılmış Acil Ultrason. İstanbul Tıp Kitapevi
2. Jørgensen, H., Jensen, C.H., Dirks, J. (2010).Does prehospital ultrasound improve treatment of the trauma patient? a systematic review. Eur J Emerg Med, 17:249–53. doi:10.1097/MEJ.0b013e328336adce.
3. Kirkpatrick, A.W., Sirois, M., Laupland, K.B., Liu, D., Rowan, K., Ball, C.G., Hameed, S.M., Brown, R., Simons, R., Dulchavsky, S.A., Hamiilton, D.R., Nicolaou, S. (2004). Hand-held thoracic sonography for detecting post- traumatic pneumothoraces: the extended focused assessment with sonography for trauma (EFAST). J Trauma, 57(2), 288–295. doi: 10.1097/01.TA.0000133565.88871.E4
4. Reardon, R.F., Mateer, J., Ma, O.J. (2010). Pocket Atlas of Emergency Ultrasound. USA: McGraw-Hill Companies.
5. Russell, M.F., Ehrman, R.R. (2017). A Modified Lung and Cardiac Ultrasound Protocol Saves Time and Rules in the Diagnosis of Acute Heart Failure. The Journal of Emergency Medicine, Available online 9 March 2017, In Press, Corrected Proof. doi: 10.1016/j.jemermed.2017.02.003
6. Sippel, S., Muruganandan, K., Levine, A., Shah, S. (2011). Review article: Use of ultrasound in the developing World. International Journal of Emergency Medicine, 4: 72. doi: 10.1186/1865-1380-4-72
7. Taylor, J., McLaughlin, K., McRae, A., Lang, E., Anton, A. (2014). Use of prehospital ultrasound in North America: a survey of emergency medical services medical directors. BMC Emergency Medicine, 14:6. doi: 10.1186/1471-227X-14-6
8. Van den Broek, N., Ntonya, C., Kayira, E., White, S., Neilson, J.P. (2005). Preterm birth in rural Malawi: high incidence in ultrasound-dated population. Hum Reprod. 20(11), 3235–3237. Doi: 10.1093/humrep/dei208
9. Von Kuenssberg Jehle, D., Stiller, S., Wagner, D. (2003). Sensitivity in detecting free intraperitoneal fluid with the pelvic views of the FAST exam. Am J Emerg Med, 21(6), 476-478. Doi: 10.1016/s0735-6757(03)00162-1
10. Wilkerson, R.G., Stone, M.B. (2010). Sensitivity of bedside ultrasound and supine anteroposterior chest radiographs for the identification of pneumothorax after blunt trauma. Acad Emerg Med, 17(1), 11-17. doi: 10.1111/j.1553-2712.2009.00628.x

15. Bölüm

TRAVMALI HASTADA SABİTLEME ARAÇLARI VE KULLANIMI

UZM. PRM. SERAP AVCI

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Travmanın bulunduğu bölgeye göre uygun travma ekipmanını seçmeyi öğrenir
- Travma ekipmanlarının özelliklerini öğrenir

Düşünmeden öğrenmek faydasız, öğrenmeden düşünmek tehlikelidir…

Travmalı hastalarda medikal bakımın yanı sıra travma stabilizasyonu olay yerinde ve hasta nakli sırasında paramedikler tarafından uygulanması gereken önemli bir adımdır. Hasta için uygun travma ekipmanının seçilip kullanılması oluşabilecek ikincil yaralanmaları önleyeceği gibi hastanın naklini de oldukça kolaylaştıracaktır.

KAYNAKLAR

1. Sarıkaya, S. (2009). Alanda acil bakım: paramedikler *için.* Yeditepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1. İstanbul.
2. Sofuoğlu, T., Erol, O., Topaçoğlu, H. (2009) Ambulans ekipleri standardizasyonu. Acil Ambulans Hekimleri Derneği Yayınları, Yayın No 1. İzmir.
3. Jones & Bartlett Learning: 8th Ed. (2014) Prehospital Trauma Life Support.
4. Jones & Bartlett Learning: 4th Ed. (2011) Saunders MJ Mosby's Paramedic Textbook.

PARAMEDİKLER İÇİN ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE YÖNETİM VE ORGANİZASYON

ANA EDİTÖRLER

UZM. PRM/İGU-A SALİH ÖZEN

DR. ASLI TOK ÖZEN

KİTAP EDİTÖRLERİ

PROF.DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

Hedef CS
Yayıncılık ve Mühendislik
A'dan Z'ye Paramedik Kitap Seti

Copyright 2020 Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'e aittir.
Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik'in izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın Okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

ISBN 978-625-7965-19-4

PARAMEDİKLER İÇİN ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE YÖNETİM VE ORGANİZASYON

Ana Editör
Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN
Dr. Aslı TOK ÖZEN

Editör
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ
Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

Yazarlar
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ
Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL
Uzm. Prm. Oktay MERT

Yayın Koordinatörleri
Uğur Hakkı CANBAZ
Buğra SARPBELLİ

Grafik Tasarım Sorumlusu
Başak AKKAYA

Grafik Uygulama
Burcu SARPBELLİ

Atıf İçin;
Bölüm Yazarı Soyadı, Adının Başharfi. (2020). Bölüm adı. -Özen, S., Tok Özen, A., Tanrıverdi, H., Köksal, G. (Eds.), *Paramedikler İçin Acil Sağlık Hizmetlerinde Yönetim ve Organizasyon* içinde, (s. .....)-. Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Yayım Hakkı @ Hedef CS Basın Yayın

Baskı
Matsa Basımevi
İvedik Organize Sanayi 558. Sokak No: 42 ANKARA
Tel.: (0312) 395 20 54
1. Baskı: Ankara - Mart, 2020

HEDEF CS BASIN YAYIN
Müh. ve Dan. Hiz. Tic. A.Ş.
Aşağı Öveçler Mah. 1329. Cad. Karabay Apt. No:7/1
Çankaya / ANKARA
Tel.: 0312 433 23 63 - 0312 433 23 21 - Fax: 0312 482 23 21
Gsm Bilgi Hattı: 0541 433 23 21
info@hedefcs.com.tr

www.hedefcs.com.tr

A'DAN Z'YE PARAMEDİK EĞİTİMİ KİTAP SETİ

ÖNSÖZ

Paramedikler, günümüzde hastane dışı sağlık hizmeti sunumunda görev alan değerli sağlık profesyonellerindendir. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede ***hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler*** yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bu setin editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilenerek güncel tutulması hedeflenmektedir.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Basın Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Mobil Sistemler Anonim Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. ***A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti***'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartalarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Kitap Seti Ana Editörleri

Uzm. Prm/İGU-A Salih ÖZEN ***Dr. Aslı TOK ÖZEN***

PARAMEDİKLER İÇİN ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE

YÖNETİM VE ORGANİZASYON KİTABI

ÖNSÖZ

Paramedikler günümüzde hastane dışında sağlık hizmeti sunan en değerli sağlık hizmeti sunucularındandır. Zor koşullar altında hasta ve yaralıların en çok ihtiyacı olan anlarda hayat kurtarmak adına canla başla çalışarak hizmet verirler, yoğun bir emek harcarlar. Bu kadar değerli bir meslek grubunun eğitimi de çok önemli, özellikli ve bir o kadar zordur. Paramedik eğitimi ülkemizde "Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği" adı ile 1993 yılında başlamış olup bölümün adı daha sonra "İlk ve Acil Yardım" programı olarak değiştirilmiştir. Bugün 100'den fazla üniversitede hedefi hayat kurtarmak olan paramedikler yetiştirmek üzere ilk ve acil yardım programı mevcuttur.

Ülkemizde paramedik eğitiminin başlamasını takiben bu alanda öğrencilerimize yol gösteren ve rol modeli olan, çok değerli hocalar görev almıştır. Eğitim sürecindeki önemli ihtiyaçlardan birisi olan eğitim materyali eksikliği bu alanda eserler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Çok değerli yayınlar üretilmiştir ve bunların birçoğu aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak tıbbi gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı olması sürekli ve güncel yayın gereksinimine neden olmaktadır. Hem bu noktadan hareketle hem de paramedik bölümü öğrencilerinin talebi ile eğitimde A'dan Z'ye kapsamlı bir set ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti bu ihtiyacı karşılamak üzere alanında uzman ve çok değerli hocaların katkıları ile hazırlanmıştır. İlk baskıda 14 kitaptan oluşması planlanan setin, daha sonra editörlerin, yazarların, alanda görev yapmakta olan saygıdeğer hocalarımızın ve öğrencilerimizin önerileri göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi ve sürekli yenilerek güncel tutulması planlanmaktadır.

Setin hazırlanmasında ve yayınlanmasında bizlere destek veren alanında uzman saygıdeğer kitap editörlerimize ve tüm yazarlarımıza, planlama aşamasından basım aşamasına kadar kendilerini her daim yanımızda hissettiğimiz çok değerli Hedef CS Yayıncılık ailesine ve setin görsellerinin hazırlanmasına destek veren EMS Ambulans Şirketine teşekkürü bir borç biliriz. A'dan Z'ye Paramedik Eğitimi Kitap Seti'nin paramedik bölümü öğrencilerinin eğitim standartlarına ulaşmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Editör

Prof.Dr. Haluk Tanrıverdi ***Uzm.Prm. Gökay Köksal***

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
YÖNETİM BİLİMİ TEMEL KAVRAMLARI
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

1.1. YÖNETİM TANIMI 12
1.2. TEMEL YÖNETİM KAVRAMLARI 12
1.2.1. Dar Anlamda Yönetim Fonksiyonları 12
1.2.2. Geniş Anlamda Yönetim Fonksiyonları 13
1.2.3. Yönetim Süreci ve Özellikleri 13
1.3. YÖNETİCİ TANIMI 14
1.3.1. Yöneticilerin Görevleri 14
1.3.2. Yönetim Biçimleri ve Yöneticilik Tipleri 16
1.3.3. Yöneticilerin Sınıflandırılması 17
1.3.4. Bir Yöneticide Bulunması Gereken Özellikler 18
1.4. SAĞLIK YÖNETİMİ VE SAĞLIK YÖNETİCİSİ KAVRAMI 19
1.4.1. Paramedik'ler için Yönetim Kavramının Önemi 19
1.5. ORGANİZASYONUN TANIMI 20
1.6. ORGANİZASYON SÜRECİ 20
1.7. ORGANİZASYON İLKELERİ 21
1.7.1. Örgüt Yapısıyla İlgili İlkeler 21
1.7.2. Süreçlerle İlgili İlkeler 22
1.7.3. Sonuçlarla İlgili İlkeler 23
ÖZET 24
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 25
KAYNAKÇA 26

BÖLÜM 2
ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN TARİHÇESİ
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

2.1. DÜNYA'DA ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN TARİHÇESİ 28
2.2. TÜRKİYE'DE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN TARİHÇESİ 29
ÖZET 32
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 33
KAYNAKÇA 34

BÖLÜM 3
DÜNYADA ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ YAPILANMASINDAN ÖRNEKLER
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

3.1. AMERİKA VE KANADA ÖRNEĞİ 36
3.2. İNGİLTERE ÖRNEĞİ 37
3.3. KITA AVRUPA'SINDAN ÖRNEKLER 38
3.4. DİĞER DÜNYA ÜLKELERİNDEN ÖRNEKLER 39

ÖZET 40
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 41
KAYNAKÇA 42

BÖLÜM 4
TÜRKİYE'DE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ YÖNETİM SÜRECİ
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

4.1. ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN YÖNETİM VE ORGANİZASYON YAPILANMASI 44
4.2. ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN OLUŞUMU, SEVK VE İDARESİ 45
4.2.1. Acil Sağlık Hizmetleri Danışma Kurulu 46
4.2.2. Acil Sağlık Hizmetleri Bölge Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi 46
4.2.3. İl Acil Sağlık Hizmetleri Koordinasyon Komisyonu (ASKOM) 46
4.3. ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN ANA HİZMET BİRİMLERİ 46
4.3.1. Acil Sağlık Hizmetleri Şube Müdürlüğü 47
4.3.2. İl Ambulans Servisi Başhekimliği 49
4.3.3. Hastane Acil Servisleri 50
ÖZET 50
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 51
KAYNAKÇA 52

BÖLÜM 5
ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE GENEL TANIMLAMALAR
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

5.1. SAĞLIK TANIMI 54
5.2. SAĞLIK SİSTEMİ TANIMI 54
5.3. ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ TANIMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR 55
5.4. İL AMBULANS SERVİSİ TANIMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR 55
5.5. OLAĞANDIŞI DURUM TANIMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR 56
5.6. HASTA VE YARALI TANIMI 56
5.7. HASTANE TANIMI 56
5.8. ACİL SERVİS TANIMI 56
ÖZET 57
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 58
KAYNAKÇA 59

BÖLÜM 6
ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE 112 AMBULANS SERVİSLERİ
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

6.1. 112 KOMUTA KONTROL MERKEZLERİ 62
6.1.1. Komuta Kontrol Merkezlerinin İşleyişi 63
6.1.2. Komuta Kontrol Merkezlerinin Fiziksel ve Teknolojik Donanımları 64
6.1.3. Yeni Nesil 112 Acil Çağrı Merkezleri 66
6.1.4. Komuta Kontrol Merkezlerinin Kurulumu ve Stratejik Açıdan Konumları 68

6.2. 112 ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ İSTASYONLARI 69
6.2.1. İstasyon Çeşitleri 69
6.2.2. 112 İstasyonlarının İşleyişi 70
6.2.3. İstasyonların Fiziki Standartları ve Donanımı 71
6.2.4. İstasyonların Kurulumu ve Stratejik Açıdan Konumları 71
ÖZET 74
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 75
KAYNAKÇA 76

BÖLÜM 7
ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE HASTANE ACİL SERVİSLERİ
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

7.1. ACİL SERVİSLERİN İŞLEYİŞİ 78
7.2. ACİL SERVİSLERİN FİZİKİ STANDARTLARI VE DONANIMLARI 78
7.3. ACİL SERVİSLERİN SINIFLANDIRILMASI 81
7.3.1. Birinci Seviye Acil Servisler 81
7.3.2. İkinci Seviye Acil Servisler 82
7.3.3. Üçüncü Seviye Acil Servisler 83
7.4. KAMU HASTANELERİ ÇEŞİTLERİ 83
7.5. ÖZEL HASTANELER 84
7.6. SAĞLIK HİZMETİ SUNUCULARI 85
ÖZET 86
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 87
KAYNAKÇA 88

BÖLÜM 8
ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE AMBULANSLAR VE ACİL SAĞLIK ARAÇLARI
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

8.1. AMBULANS ÇEŞİTLERİ 90
8.1.1. Kara Ambulansları 90
8.1.2. Hava Ambulansları 95
8.1.3. Deniz Ambulansları 97
8.2. ACİL SAĞLIK ARAÇLARI 97
8.3. AMBULANS VE ACİL SAĞLIK ARAÇLARI ÜZERİNDE YER ALACAK YAZI VE İŞARETLER 98
8.4. AMBULANS VE ACİL SAĞLIK ARAÇLARININ TESCİLİ 99
8.5. AMBULANSLARIN ARAÇ OLARAK TEKNİK STANDARTLARI 100
8.6. AMBULANSLARIN TIBBİ STANDARTLARI VE DONANIMI 101
8.7. AMBULANSLARDA EK OLARAK KULLANILAN TEKNOLOJİK DONANIMLAR 107
ÖZET 108
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 109
KAYNAKÇA 110

BÖLÜM 9
ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLAR
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

9.1. ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE HEKİMLER 112
9.1.1. Hekimlerin Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışma Prensipleri 112
9.1.2. Hekimlerin Görev ve Sorumlulukları 113
9.1.3. Acil Sağlık Hizmetlerinde Hekimlere Yönelik Hizmet içi Eğitimler 118
9.2. ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE PARAMEDİKLER 119
9.2.1. Paramedik Tanımı 119
9.2.2. Paramedik Mesleğinin Tarihçesi 119
9.2.3. Acil Tıp Teknisyenliği Tanımı ve Tarihçesi 121
9.2.4. Paramedik Eğitimleri 121
9.2.5. Acil Tıp Teknisyenliği Eğitimleri 122
9.2.6. Paramedik ve ATT'lerin Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışma Prensipleri 123
9.2.7. Paramedik'lerin Görev, Yetki ve Sorumlulukları 123
9.2.8. Acil Tıp Teknisyenlerinin Görev, Yetki ve Sorumlulukları 125
9.2.9. Paramedik ve ATT'lere Yönelik Hizmet içi Eğitimler 126
9.3. ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE HEMŞİRELER VE SAĞLIK MEMURLARI 126
9.3.1. Sağlık Memuru Tanımı 126
9.3.2. Hemşire Tanımı 127
9.3.3. Sağlık Memuru ve Hemşirelerin Acil Sağlık Hizmetlerindeki Çalışma Prensipleri 127
9.3.4. Sağlık Memuru ve Hemşirelerin Yetki ve Sorumlulukları 127
9.3.5. Hemşire ve Sağlık Memurlarına Yönelik Hizmet içi Eğitimler 129
9.4. ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE ŞOFÖRLER 129
9.4.1. Acil Sağlık Hizmetlerinde Şoförlerin Çalışma Prensipleri 129
9.4.2. Şoförlerin Görev, Yetki ve Sorumlulukları 130
9.4.3. Şoförlere Yönelik Hizmet içi Eğitimler 131
ÖZET 132
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 133
KAYNAKÇA 134

BÖLÜM 10
ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE GÖREV AKIŞI VE İŞLEYİŞİ
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

10.1. ACİL SAĞLIK YARDIMI ÇAĞRISININ ALINMASI 136
10.2. ACİL SAĞLIK YARDIMI ÇAĞRISININ DEĞERLENDİRİLMESİ 137
10.2.1. Çağrı Değerlendirmede Yetki ve Yönlendirme 137
10.2.2. Çağrı Değerlendirmede Acil Olgunun Varlığı 138
10.2.3. Çağrı Değerlendirmede Soğuk Kanlılık ve Sakinlik 138
10.2.4. Çağrı Değerlendirme Süresi 138
10.2.5. Çağrı Değerlendirmede Doğru Adres ve Kimlik Bilgisi Alma 139
10.2.6. Uluslararası Kabul Görmüş Acil Sağlık Durumları 139

10.3. HABERLEŞME VE YÖNLENDİRME 141
10.4. TALEBİN YÖNLENDİRİLEN BİRİM TARAFINDAN KARŞILANMASI 142
10.5. NAKİL 143
10.6. ACİL SERVİSE NAKİL 143
10.7. HASTANE ACİL SERVİSLERİ TARAFINDAN YÜRÜTÜLECEK İŞLEMLER 143
10.8. SUNULAN HİZMET İLE İLGİLİ BİLDİRİMLERİN YAPILMASI 144
ÖZET 144
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 145
KAYNAKÇA 146

BÖLÜM 11

HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE OLAY YERİ YÖNETİMİ

Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL - Uzm. Prm. Oktay MERT

11.1. OLAY YERİ YÖNETİMİ 149
11.1.1. Olay Yeri Yönetimi ile İlgili Temel Kavramlar 150
11.2. OLAY YERİ SAĞLIK HİZMET ALANLARI 151
11.3. OLAY YERİNDE GÖREVLİ ACİL YARDIM EKİPLERİ 153
11.4. OLAY YERİ SINIFLAMASI 155
11.4.1. Hasta veya Yaralı Sayısına Göre Olay Yeri 156
11.4.2. Oluş Süresine Göre Olay Yeri 156
11.4.3. İhtiyaç Duyulan Ekip Çeşidine Göre Olay Yeri 156
11.5. OLAY YERİ YÖNETİMİNDE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER 157
11.6. OLAY YERİ YÖNETİMİ İLKELERİ 158
11.6.1. Olay Yeri Yönetim Aşamaları 158
11.6.2. Olay Yeri Yöneticisi 159
11.6.3. Olay Yeri Güvenliği 159
11.6.4. Olay Yeri Güvenliğinin amaçları: 160
11.6.5. Olay yerinde yol güvenliği 161
ÖZET 163
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 164
KAYNAKÇA 165

BÖLÜM 12

TRİAJ UYGULAMALARI

Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL - Uzm. Prm. Oktay MERT

12.1. HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE TRİAJ UYGULAMALARI 169
12.1.1. Triaj Uygulamasının Amaçları 169
12.1.2. Triaj Personeli ve Sorumlulukları 169
12.2. UYGULAMA ALANLARINA GÖRE TRİAJ ÇEŞİTLERİ 171
12.3. TRİAJ KODLAMA SİSTEMİ 172
12.3.1. Start Triaj Modeli Uygulanması (Erişkin) 174
12.3.2. Jumpstart Triaj Modeli (Pediatrik) 177
12.4. TRİAJDA ETİK 178

ÖZET 180
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 181
KAYNAKÇA 182

BÖLÜM 13
ACİL OLGU YÖNETİMİ
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL - Uzm. Prm. Oktay MERT

13.1. ACİL OLGU YÖNETİMİ 185
13.2. ACİL OLGU YÖNETİMİNİN AŞAMALARI 186
13.2.1.Ön Hazırlık 186
13.2.2.Olay Yeri Güvenliği 187
13.2.3.İletişim ve Onam Alınması 187
13.2.4. Ekip ve Ekipman Yerleşimi 188
13.2.5. Birincil Değerlendirme 189
13.2.6. İkincil Değerlendirme 191
13.2.7. Ön Tanı 192
13.2.8. Tedavi 193
13.2.9. Yeniden Değerlendirme 193
13.2.10. Nakil ve Teslim 193
ÖZET 195
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 196
KAYNAKÇA 197

BÖLÜM 14
ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ MEVZUATI
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ - Uzm. Prm. Gökay KÖKSAL

14.1. ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ YÖNETMELİĞİ 200
14.2. AMBULANS VE ACİL SAĞLIK ARAÇLARI İLE AMBULANS HİZMETLERİ YÖNETMELİĞİ 200
14.3. YATAKLI TEDAVİ KURUMLARI İŞLETME YÖNETMELİĞİ 201
14.4. 112 ACİL ÇAĞRI MERKEZLERİ KURULUŞ, GÖREV VE ÇALIŞMA YÖNETMELİĞİ 202
14.5. İL AMBULANS SERVİSİ ÇALIŞMA YÖNERGESİ 202
14.6. AMBULANS VE ACİL BAKIM TEKNİKERLERİ İLE ACİL TIP TEKNİSYENLERİNİN ÇALIŞMA USUL VE ESASLARINA DAİR TEBLİĞ 202
14.7. YATAKLI SAĞLIK TESİSLERİNDE ACİL SERVİS HİZMETLERİNİN UYGULAMA USUL VE ESASLARI HAKKINDA TEBLİĞ 203
ÖZET 203
ÖĞRENDİKLERİMİZİ KONTROL EDELİM 204
KAYNAKÇA 205

YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ 206

1. Bölüm

YÖNETİM BİLİMİ TEMEL KAVRAMLARI

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Yönetim ve temel yönetim kavramlarını tanımlar.
- Yöneticinin görevleri, biçim, tipleri sınıflamasını öğrenir.
- Yöneticide bulunması gereken özellikleri kavrar.
- Sağlık yönetimi ve sağlık yöneticisi hakkında bilgiler alır.
- Paramedikler açısından yönetim kavramının önemini değerlendirir.
- Organizasyonun tanımı, kavramı ve örgüt yapısı, süreç ve sonuçlarla ilgili ilkelerini öğrenir.

''İdare etmek dürüstlük demektir. Sen doğru yönetirsen yanlış olmaya kimse cesaret edemez''

(Konfüçyus)

Günümüz dünyasında emek yoğun çalışılan tüm iş gruplarına bakıldığında, her birinin farkında olunsun veya olunmasın bir yönetim anlayışı içinden, bir organizasyon süreciyle geçtiği ya da işlediği görülmektedir. Özellikle de diğer birçok sektöre göre daha karmaşık bir yapıyla karşımıza çıkan sağlık sektörü için yönetim ve organizasyon süreci ve işleyişi ayrı bir önem taşımaktadır. Her bir iş kolunda olduğu gibi sağlık sektörünün de kendine has ve kendi içinde bir anlayış ve tarzda yönetildiği ve belli bir organizasyon şebekesi içerisinde döngülendiği görülmektedir. Bu yapıyı daha iyi anlamanın ve analiz etmenin en temel yolu ana akım yönetim kavramı, fonksiyonları ve süreci, yönetici tanımı ve yöneticilik tipleri ile organizasyon süreçlerinin bilinmesinden geçmektedir. Bu münasebetle gelecekte sağlık camiasının birer parçası olacak öğrencilerimizin, bu ana akım yönetim ve organizasyon süreçlerinin belirli ve önemli kısımlarına değinilerek, staj yaptıkları ve gelecekte görev alacakları birimlerin yönetim ve organizasyon yapılarını daha iyi anlamalarını ve çözmelerini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Ar, A. F. (1999). Büro Yönetimi Teknikleri (6.Baskı). Ankara:Yargı Yayınevi.
2. Ayden, C. ve Örgev, M. (Eds.) (2008). Yönetim ve Organizasyon (1.Baskı). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
3. Aytürk, N. (1990). Başarılı Yönetim ve Yöneticilik Teknikleri-Yönetim Sanatı (2.Baskı). Ankara: Emel Yayınevi.
4. Boone,L.E., Kurtz, D.L. (1980). Contemporaray Business, The Dreyden Pres, Florida.
5. Çakıroğlu, E. (2006). Sağlık Kurumlarında Yönetim ve Liderlik. Basılmamış Dönem Projesi, Marmara Üniversitesi.
6. Çamcı, M. (2007). Sağlık Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi.
7. Efil, İ. (1999). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon (6.Baskı). İstanbul:Alfa Yayınları.
8. Eren, E. (2003). Yönetim ve Organizasyon Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar (6.Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
9. Ertürk, M. (2000). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon (3.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
10. Genç, N. (2005). Yönetim ve Organizasyon Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar (2.Baskı). Seçkin Yayınları:Ankara.
11. Karakaya, A.(2004). “Yönetim Geliştirmeyi Etkileyen Bazı Faktörler İle İlgili Bir Araştırma”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Teknoloji Dergisi, 7 (1), s.81-87.
12. Mucuk, İ. (2000). Modern İşletmecilik (11. Baskı). İstanbul:Türkmen Kitapevi.
13. Onal, G. (2000). Temel İşletmecilik Bilgisi (3.Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi
14. Özalp. İ., Şahin, M., Berberoğlu, G. ve Geylan, R. (2006). Yönetim ve organizasyon. (Ed.) C. Koparal. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1457, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:774. Anadolu üniversitesi: Eskişehir.
15. Şimşek, M.Ş. (2005). Yönetim ve Organizasyon (8.Baskı). Konya:Günay Ofset.
16. Yozgat, O. (1984). İşletme Yönetimi (6.Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi Nihat Soyer Vakfı Yayınları.

2. Bölüm

ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN TARİHÇESİ

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Dünya'da ve Türkiye'de acil sağlık hizmetlerinin nasıl ortaya çıktığını ve ilk örneklerinin nasıl uygulanmaya başladığına ilişkin bilgileri anlar.
- Acil sağlık hizmetlerinin geçmişten günümüze kadar geçirdiği gelişim sürecini izler ve değerlendirir.

''Evvela doğruyu bilmek gerektir; doğru bilinirse yanlış da bilinir ama evvelâ yanlış bilinirse doğru bilinmez.''

(Farabi)

İnsan yaşamında önemli bir yeri olan acil olgularda ilk değerlendirme ve yaklaşım anlayışı zamanla büyük değişimler ve dönüşümler geçirerek günümüze ulaşmıştır. Bu süreçte birçok deneme yanılmalardan geçilerek ve hatta insanlık tarihinde pek çok acı tecrübeler yaşanarak günümüzde sistematik olarak kurgulanmış bir tıp bölümü olarak karşımıza acil sağlık hizmetleri çıkmıştır. Dünya genelinde acil sağlık hizmetleri alanında yaşanan bu değişim ve gelişim dalgasından ülkemizde etkilenmiş ve Dünya'da baskın bulunan acil sağlık ekollerinden birini kendisine örnek alarak sistematiğini 1985'li yıllardan itibaren kurmaya başlamıştır. Bu bölümde acil sağlık hizmetlerinin dünya tarihi ve ülkemizdeki kısa tarihi gelişimlerine yer verilecek olup öğrencilerin bu konuda bilgi düzeyinin artırılarak fikir sahibi olmaları amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Aksu, F. (2009). Keyif için 112'yi Aramak Cinayete Teşebbüs Sayılır, (13.04.2009). Hürriyet Gazetesi.
2. Batı, S. (2012). Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinde Görev Yapan Personelin Hastalara Müdahalelerinin Hastane Öncesi Acil Tıbbi Bakım Yetişkin ve Çocuk Uygulama Kılavuzu Akış Şemalarına Uygunluğunun Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı A.D. Danışman; Yrd.Doç.Dr.Fatih Kara. Yüksek Lisans Tezi.Konya.
3. Dick, WF. (2003). Anglo-Amerikan v.s. Franco-German Emergency Medical Services System, Prehospital Disaster Medicine, Vol.18, N.1.
4. Erdemir, A.,D. (2006). Acil Tedavi ve Bakımda Tıp Etiği Sorunları (Olgu Ornekleriyle). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
5. James, O. (1997). Making a Difference - The History of Modern EMS, 1997.
6. Kaba ve Elçioğlu, (2013). Acil Sağlık Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi Sürecinde İlk ve Acil Yardım Teknikerliği ve Acil Tıp Teknisyenliği Mesleklerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2013;21(3):127-135.
7. Kıdak, L., Keskinoğlu, P., Sofuoğlu, T. ve Ölmezoğlu, Z. (2009). 112 Acil Ambulans Hizmetlerinin Kullanımı. Genel Tıp Dergisi, 19(3), 114.
8. Ünlüoğlu, İ., Ekşi, A., Anık, N.(2002). Yeni Bir Sağlık Meslek Grubu; Paramedikler. *STED.* 11(4):308.

3. Bölüm

DÜNYADA ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ YAPILANMASINDAN ÖRNEKLER

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Dünyanın farklı bölgelerinde ve ülkelerinde acil sağlık sistemi uygulamalarından örnekler hakkında bilgileri öğrenir.
- Farklı ekollerde devam eden acil sağlık hizmetleri organizasyonları ile Türkiye'deki sistemin mukayesesini yapma yeteneği kazanır.

''İçinde yaşanılan an, geleceği kemiren geçmiştir.''

(Henri Bergson)

Bu bölümde dünya çapında önde gelen ülkelerin acil sağlık sistemlerinin nasıl kurgulandığı ve hangi sistemde çalışmakta olduğuna değinilecektir. Buradan hareketle ülkemizde işlemekte olan acil sağlık sisteminin hangi ekolde kurgulanmış olduğu ve hangi sistemlerden ilham aldığına değinilecektir. Bölüm sonunda paramedik öğrencilerine, dünya ülkeleri tarafından uygulanmakta olan acil sağlık sistemleri hakkında belirli düzeyde bilgi ve fikir kazandırılması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Al-Shaqsi S. (2010). Models of International Emergency Medical Services Systems, Oman Medical Journal, Sayı: 25, s:320.
2. Altuntaş, S. (2014). Dünyada Ve Ülkemizde İlk Yardım, Acil Sağlık Hizmetleri Ve Afetlerde Sağlık Organizasyonu, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, s: 3.
3. Demetriades, D. ve Velmahos, G. (2002). Penetrating İnjuries of the Chest: İndications For Operation. Scand. Journal Surgery, sayı: 1. s: 41-45.
4. Eryılmaz, M. (2005). Ulusal Acil Tıp Sistemi Üzerine Düşünceler, Akademik Acil Tıp Dergisi, s:5.
5. Franschman, G., Verburg, N., Brens-Heldens, V., Valk, J. (2012). Effects of Physician-based Emergency Medical Service Dispatch in Severe Traumatic Brain İnjury on Prehospital Run Time, İnjury., Nov.43(11): 1838-42.
6. İzmir Alternatif İş Sağlığı ve Güvenliği web sitesi. (2018). Dünyada Ambulans Servislerinin Tarihçesi ve Gelişimi. http://www.izmiralternatif.com.tr/haberdetay/dunyada-ambulans-servislerinin-tarihcesi-ve-gelisimi/ (10.12.2018).
7. Paksoy,V.,M. (2016) Acil Sağlık Hizmetlerinde Uluslararası Uygulama Modellerinin Karşılaştırılması: Anglo-Amerikan ve Franko-German Modeli, T.C. İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi. Vol. 5 Sayı 7.
8. The National EMS Scope of Practice Model. (2007). National Highway Traffic Safety Administration, s: 29.
9. Totten V. ve Bellou A. (2013). Development of Emergency Medicine in Europe, Official Journal of the Society for Akademic Emergency Medicine, Vol:20, No:5, s: 512-516.

4. Bölüm

TÜRKİYE'DE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ YÖNETİM SÜRECİ

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Acil sağlık hizmetlerinin örgütsel yapısı, işleyişi, sevk ve idaresini öğrenir.
- Acil sağlık hizmetleri bünyesinde bakanlık, bölge, il ve ilçe bazındaki acil sağlık hizmetleri birimlerinin görev, yetki ve sorumluluk alanlarını öğrenir, yorumlar ve değerlendirir.

''İlim saygı görmediği yerden göç eder.''

(İbn-i Sina)

Bu bölümde acil sağlık sisteminin yönetim ve organizasyon yapısı, bu yapının teşkili, sevk ve idaresi, hizmetin yürütülmesinde oluşturulan Acil Sağlık Hizmetleri Danışma Kurulu, Acil Sağlık Hizmetleri Bölge Eğitim ve Araştırma ve Uygulama Merkezleri, İl Acil Sağlık Hizmetleri bünyesinde oluşturulan Koordinasyon Komisyonu (ASKOM) hakkında temel bilgiler verilmektedir.

Ayrıca, 112 acil sağlık hizmetleri temel birimleri olarak; Acil Sağlık Hizmetleri Şube Müdürlüklerinin Acil Sağlık Hizmetleri ve Afetlerde Sağlık Hizmetlerinin görev tanımları verilmektedir. 112 Acil Sağlık Hizmetlerinin temel görev alanı olan İl Ambulans Servisi Başhekimliği ile Hastane Acil Servislerinin organizasyon yapısı hakkında temel bilgiler bu bölümde verilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği. (2016). Sağlık Bakanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (24.10.2018). https://www.saglik.gov.tr/TR,10438/acil-saglik-hizmetleri-yonetmeligi.html
2. ATA/AÖF Sağlık Bakanlığı Yeni Teşkilat Yasası Birleştirme Detayları. **(2018).** Yeni Teşkilat Yasası ile Taşra Teşkilat Yapılanması. (18.01.2018). http://www.ataaof.club/saglik-bakanligi-yeni-teskilat-yasasi-birlesme-detaylari-belli-olmaya-basladi/
3. Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Yönerge, (b.t.). 17.01.2010, http://www.saglik.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?-F6E10F8892433CFF7A2395174CFB32E-12355FA44949AC48E
4. 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. (1930). Türk Tabipler Birliği Mevzuat Bölümü. (18.02.2019).http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&-view=article&id=13:umumhifzissihha-kanunu&catid=1:yasa&Itemid=28
5. 663 Sayılı KHK. (2011). Resmi Gazete Web Sitesi. (11.11.2018). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102M1-3.htm
6. 694 Sayılı KHK. (2017). Resmi Gazete Web Sitesi. (11.11.2018). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170825-13.pdf

5. Bölüm

ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE GENEL TANIMLAMALAR

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Sağlık ve sağlık sistemini bir bütün halinde öğrenir.
- Acil sağlık hizmetlerinin faaliyet konusu olan acil yardım, ilk yardım ve acil tedavi yardımını tanımlar, kavrar ve değerlendirir.
- Acil sağlık hizmetleri alanında hizmet verilen il ambulans servisler ve oluşturulan ekiplerini, komuta kontrol merkezini, istasyon, ambulans ve acil sağlık araçlarını öğrenir, kavrar, faaliyetlerini yorumlar.
- Olağandışı durumlar olan acil durum ve afetleri öğrenir, hasta ve yaralıyı, hastane ve acil servisleri tanımlar, kavrar ve değerlendirir.

''Lüzumsuz şeylerin peşinden koşan, lüzumlu şeyleri kaçırır.''

(Hz.Ali)

Bu bölümde acil sağlık hizmetleri (ASH) ve acil hizmet sunumu ile ilgili kavramların tanımları anlatılmaktadır. Bu kapsamda önce sağlık ve sağlık sistemleri, acil sağlık hizmetleri başlığı altında acil yardım, ilk yardım, acil tedavi yardımı bilgileri verilmektedir. Daha sonra il bazında acil sağlık hizmetleri alanında faaliyet gösteren il ambulans servisi ve oluşturulan ekipler, oluşturulan komuta kontrol merkezi, istasyon ve ambulanslar, acil sağlık aracı tanımları verilmektedir. Ayrıca olağandışı durumlarda acil durum, afet durumları ile hasta ve yaralı ile bunların kaldırıldığı kurumlar olan hastane ve acil servis birimlerinin tanımları verilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği. (2016). Sağlık Bakanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (24.10.2018). https://www.saglik.gov.tr/TR,10438/acil-saglik-hizmetleri-yonetmeligi.html
2. Ambulans ve Acil Sağlık Araçları ile Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği. (2006). Mevzuat Bilgi Sistemi.(20.10.2018). http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10834&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ambulans
3. Devebakan, N. (2007). Özel Sağlık İşletmelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
4. Murray C.J.L. and Frenk J. (2001) World Health Report 2000: A Step Towards Evidence-Based Health Policy. The Lancet 357(26): 1698-1700.
5. Orhan, Ö. (2006). Küreselleşme Süreci ve Türkiye'de Sağlık Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi
6. Öztek, Z. (2001). ''Sağlık Kavramı ve Sağlık Hizmetleri'', Yeni Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran, Sayı:39, s.294.
7. Seçim, H. (1991). Hastane Yönetim ve Organizasyonu, ''Türkiye'de Hastanelerin Organizasyonu İçin Bir Model Önerisi'', İşletme Fakültesi Yayın No:252, s.5, İstanbul.
8. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (1998). 2.cilt s.549, Ankara.
9. Uğurluoğlu ve Çelik., (2005). Sağlık Sistemleri Performans Ölçümü, Önemi ve Dünya Sağlık Örgütü Yaklaşımı. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt:8, Sayı:1.
10. Ülker, A. (2009). Acil Sağlık Hizmetlerinde Yönetim ve Organizasyondan Kaynaklanan Uygulama Sorunları ve Çözüm Önerileri. Yüksek Lisans Projesi. (Dnş: Yrd.Doç.Dr. Haluk TANRIVERDİ) İstanbul
11. Yolcu, V. (2006). Sağlık Hizmetlerinin Yerinden Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

6. Bölüm

ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE 112 AMBULANS SERVİSLERİ

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- 112 komuta kontrol merkezleri ve 112 istasyonlarının kuruluşu, görevleri ve işleyişi hakkında temel bilgileri öğrenir, çalışmalarını değerlendirir.
- Komuta kontrol merkezi ve 112 istasyonlarının kuruluşu, fiziksel standartları ve donanımları hakkında bilgi sahibi olur.

''Eşine, işine, aşına özen göster.''

(Ahi Evran)

Bu bölümde il ambulans servisi başhekimliği ve görevleri ile bu görevler bünyesinde faaliyet göstermekte olan; komuta kontrol merkezleri ve işleyişleri, fiziksel ve teknolojik donanımları, yeni nesil 112 acil çağrı merkezleri konuları, komuta kontrol merkezlerinin kurulumu ve stratejik açıdan konumları anlatılmaktadır.

Yine acil sağlık hizmetleri istasyonları ve (a), (b), (c) tipi istasyon çeşitleri, işleyişi, istasyonların fiziki standartları ve donanımı, kurulumu ve stratejik açıdan konumları bu bölümde anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Acil Durum Operasyon Yönetim Sistemi. (b.t). Arvento Firması Web Sitesi. (10.02.2019). https://www.arvento.com/i/assets/docs/sektorel-cozumler-acil.pdf
2. Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği. (2016). Sağlık Bakanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (24.10.2018). https://www.saglik.gov.tr/TR,10438/acil-saglik-hizmetleri-yonetmeligi.html
3. Ambulans ve Acil Sağlık Araçları ile Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği. (2006). Mevzuat Bilgi Sistemi.(20.10.2018).http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10834&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ambulans
4. Antalya 112 Acil Çağrı Merkezi, (27.01.2010). Yatırımlar Bölümü içinden. 11.02.2010, http//:www.antalya.gov.troku.aspblm=4&procid=185
5. Bursa İl Sağlık Müdürlüğü, (2008). Acil Sağlık Hizmetleri Şube Müdürlüğü. 2008 Yılı Çalışma Raporu.
6. Demirhan, N. (2003). Türkiye'de 112- İlk ve Acil Yardım Hizmetleri ve Afetlerdeki Rolü. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.
7. Durduran, S. S., Kara, F., Erdi, A., Durduran, Y. (2006). ''112 Acil Sağlık Hizmetlerinde Global Konum Belirleme Sistemleri (GPS) ve Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS) Uygulamalarının Kullanılması''. Kent ve Sağlık Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitabı, Poster Bildiriler, s.378. Bursa.
8. Eryılmaz, M. (2007). Ülkemizde Acil Sağlık Hizmetleri: İhtiyaca Yönelik Güncel Çözüm Önerileri. Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi, 13(1), s.1-5.
9. Komuta Kontrol Merkezi, (b.t.). Çağrı Karşılama Bölümü. (10.02.2010). http://www.fgs.com.tr/1.html
10. Konya'da Acil Çağrı Merkezleri Tek Çatı Altında,(b.t). https://www.haberler.com/konya-da-acil-cagri-merkezleri-tek-cati-altinda-7281081-haberi/ (07.05.2015)
11. Kurt, N. (04.08.2009). ''Antalya'ya Beş Yıldızlı Acil Çağrı Merkezi''. Hürriyet. 04.08.2009, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12206759.asp
12. Sağlık Bakanlığı İstatistikleri 2010-2015-2016-2017-2018. (29.05.2015). Sağlık İstatistikleri Yıllığı Haber Bülteni. (05.12.2018) https://www.saglik.gov.tr/TR,11588/istatistik-yilliklari.html
13. Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Yönerge, (b.t.). 17.01.2010, http://www.saglik.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7A2395174CFB32E12355FA44949AC48E
14. Yorgancı, M. (04.02.2010). 112 Acil Çağrı Merkezleri Projesi. [1] http://groups.google.com.tr/group/turkacil
15. 112 Acil Çağrı Merkezleri Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği. (16.05.2014). Resmi Gazete. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140516-5.htm (02.11.2018).
16. 5326 Kabahatler Kanunu. (30/3/2005). http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5326.pdf (15.10.2018).

7. Bölüm

ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE HASTANE ACİL SERVİSLERİ

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Hastanelerin acil servislerinin işleyişi, fiziki standartları ve donanımları, sınıflandırılması hakkında bilgileri öğrenir.
- Birinci, ikinci ve üçüncü seviye acil servisler hakkında bilgi alır.
- Kamu hastaneleri olarak faaliyet gösteren belde, ilçe gün, genel, özel dal ve eğitim ve araştırma hastaneleri ve özel hastaneler ile sağlık hizmeti sunucuları hakkında temel bilgileri edinir.

Faaliyetleri değerlendirir ve yorumlar.

''Sevgi sağlığa yararlı, nefret ise zararlıdır.''

(Descartes)

Bu bölümde; hastanelerin acil servisleri ile birlikte hastaneler hakkında genel bilgiler verilmektedir. Acil servislerin işleyişi, fiziki standartları ve donanımları, birinci, ikinci ve üçüncü seviye acil servislerin sınıflandırılması hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca bu bölümde; ilçe ve belde, gün, genel, özel dal ve eğitim ve araştırma hastanelerinden oluşan kamu hastaneleri, özel hastaneler ve sağlık hizmeti sunucuları anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Adaş G., Sarvan F., Küpelioğlu R. (1998). "Hastanelerde Acil ve Kaza Servislerinin Planlanması ve Fiziksel Organizasyonu", Ulusal Travma Dergisi, Cilt: 4, Sayı
2. Özel Hastaneler Yönetmeliği. (22.03.2002). Mevzuat Bilgi Sistemi.(01.12.2018) http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4854&MevzuatIliski=0
3. Riggs M.,L. (1993). "Emergency Department Desing Indianapolis", Maury Boyd and Associates.
4. Sur, H. (1998). "Hastane Acil Birimlerin Örgütlenmesinde Dikkat Edilmesi Gerekenler" Modern Hastane Yönetimi, C:II Sayı: 7.
5. Yataklı Sağlık Tesislerinde Acil Servis Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ. (16.10.2009). Mevzuat Bilgi Sistemi. (12.12.2018). http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.13494&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=yatakl%C4%B1%20sa
6. Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği. (13.01.1983). Mevzuat Bilgi Sistemi. (15.12.2018).http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.85319&MevzuatIliski=0&

8. Bölüm

ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE AMBULANSLAR VE ACİL SAĞLIK ARAÇLARI

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ
Bu bölümün sonunda paramedik;

- Ambulans çeşitleri, kara, deniz ve hava ambulansları ile acil sağlık araçlarını öğrenir.
- Acil sağlık araçları ile ambulansların üzerlerinde yer alan ve alması gereken yazı, sembol ve işaretleri öğrenir.
- Ambulansların tescili, teknik standartları, tıbbi standartları ile ek olarak kullanılan teknolojik donanımlarını öğrenir, bilir, anlar ve değerlendirir.

''Vatanını en çok seven, görevini en iyi yapandır.''

(Mustafa Kemal Atatürk)

Bu bölümde acil sağlık hizmetleri bünyesinde kullanılmakta olan ambulanslar ve acil sağlık araçları hakkında bilgiler verilmektedir. Acil yardım, hasta nakil ve özel donanımlı kara ambulansları, helikopter ve uçak hava ambulansları, deniz ambulansları ile diğer sağlık araçları anlatılmaktadır. Acil sağlık araçları ile ambulansların üzerinde yer alması gereken yazılar, işaretler ve sembollerin neler ve nasıl oldukları hususu mevzuatlar göz önüne alınarak bu bölümde yer verilecektir. Bu araçların tescili, teknik standartları, tıbbi standartları ve donanımı ile ek olarak kullanılan teknolojik donanımlar bu bölümde anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Ambulanslar Üzerinde Bulunan Yazı ve İşaretler. (10.02.2018). http://www.erzincan112.saglik.gov.trdokumanlardosya.phprad=3
2. Ambulans ve Acil Sağlık Araçları ile Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği. (2006). Mevzuat Bilgi Sistemi. (20.10.2018). http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10834&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ambulans
3. Amerika ve Kanada'da Kullanılmakta olan Otobüs Ambulanslar. (22.08.2009). (1) https://www.flickr.com/photos/jwmfranks/3867393501/in/photostream/ (2) https://www.oaoa.com/news/fire_and_rescue/image_aa6d360c-130f-11e6-ac01-33f815ef4a1f.html (05.05.2016). Mass Casualty Bus.
4. Bursa İl Sağlık Müdürlüğü, (2008). Acil Sağlık Hizmetleri Şube Müdürlüğü. 2008 Yılı Çalışma Raporu.
5. Dört Hasta Kapasiteli Ambulanslar (07.08.2013). Dört Yataklı Acil Yardım Ambulansı.(21.10.2018). https://www.aciksozgazetesi.com/tosyaya-4-yatakli-acil-nakil-ambulansi.html
6. Eryılmaz, M. (2007). Ülkemizde Acil Sağlık Hizmetleri: İhtiyaca Yönelik Güncel Çözüm Önerileri. Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi, 13(1), s.1-5.
7. GPS Sisteminin 112 Teşkilatında İşleyişi. (2007). Konya Sağlık Müdürlüğü İnternet Sitesi. (10.02.2018). Acil ve Afetlerde Sağlık Hizmetleri Şubesi, KKM Bölümü. http://www.konyasm.gov.tr/112/kkm.htm 'den alındı.
8. Helikopter Ambulans (06.01.2017). Ambulans helikopter 2 bin hasta kurtardı. (21.10.2018) http://www.haber7.com/saglik/haber/2241718-ambulans-helikopter-2-bin-hasta-kurtardi
9. Kar Bıçaklı Kombi Paletli Ambulans. (b.t.). Kombi Paletli Ambulans. (21.10.2018). http://www.rds.com.tr/tr/urunlerimiz/ambulans/ambulanslar/kombi-paletli-ambulans.html
10. Kar Paletli Kara Ambulansı. (b.t). Lastikli ve Paletli Ambulans. (21.10.2018) http://www.rds.com.tr/tr/urunlerimiz/ambulans/ambulanslar/kombi-paletli-ambulans.html
11. Kara Ambulansları ve Acil Sağlık Araçları. (b.t.). Sağlık Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kara Ambulansları. (21.08.2018). http://www.acilafet.gov.tr/TR,4492/kara-ambulansi.html
12. Karcıoğlu, Ö., Yıldırım, G. Ö. (2006). Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 20(3), s.135-142.
13. Kayser, B. (2008). "Ülkemizde Acil Sağlık Hizmetleri ve Acil Sağlık Hizmetleri İstasyon Tipleri'' Sunumu. 4. Paramedik Sempozyumu, Ankara.
14. Mavi Şeritli Hasta Nakl Ambulansları. (12.02.2018). Özgür Kocaeli Haber Sitesi. (21.08.2018). http://www.ozgurkocaeli.com.tr/ambulans-haberleri.htm
15. Mobil Komuta Kontrol Aracı. (b.t.). http://www.rds.com.tr/tr/urunlerimiz/ambulans/mobil-saglik-araclari/ems-mobil-komuta-kontrol-araci.html (21.10.2018). EMS Mobil Komuta Kontrol Aracı.
16. Motorize 112 Ekibi. (02.05.2018). Trafikte her an karşınıza çıkabilir! Görevi sizi çok şaşırtacak. (21.10.2018). http://www.milliyet.com.tr/motorize-saglik-gorevlisinden-gundem-2660590/
17. Özel Donanımlı Obez ve Yoğun Bakım Ambulansları.(b.t.). Sağlık Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kara Ambulansları, (21.08.2018). http://www.acilafet.gov.tr/TR,4492/kara-ambulansi.html
18. Sağlık Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Deniz Ambulansları, (21.01.2018), http://www.acilafet.gov.tr/TR,4492/kara-ambulansi.html
19. Sağlık İstatistikleri Yıllıkları. (29.05.2015). Sağlık Bakanlığı İstatistik Yıllıkları Bölümü. (05.01.2019). https://www.saglik.gov.tr/TR,11588/istatistik-yilliklari.html
20. Uçak Ambulanslar. (b.t.). Sağlık Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hava Ambulansları, (21.01.2018). http://www.acilafet.gov.tr/TR,4492/kara-ambulansi.html

9. Bölüm

ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE ÇALIŞANLAR

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Acil sağlık hizmetlerinde farklı düzeylerde ve unvanlarda çalışan sağlık personellerini öğrenir ve tanır.
- Hekimler, paramedikler, acil tıp teknisyenleri, sağlık memurları, hemşireler ve şoförlerin çalışma prensipleri, görev yetki ve sorumlulukları hakkında bilgi sahibi olur.
- Acil sağlık hizmetlerinde görev yapan çalışanların hangi hizmet içi eğitimlerden geçirildikleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Acil sağlık hizmetlerinde çalışma prensipleri, görev, yetki ve sorumluluklarını anlar, öğrenir ve değerlendirir.

''Kalbinizle yaptığınız her şey, size geri dönecektir.''

(Hz.Mevlana)

Acil sağlık hizmetlerinin (ASH) en önemli unsuru hizmeti üreten sağlık personelleridir. Günümüzde 112 acil sağlık hizmetlerinde ve hastane acil servislerinde farklı ünvanlarda alanında yetişmiş sağlık personelleri görev yapmaktadır. Bu bölümde acil sağlık hizmetlerinde çalışan komuta kontrol merkezi sorumlu hekimi, hekimler, istasyon sorumlu hekimi, istasyon nöbetçi hekimi, acil servis nöbetçi acil tıp uzmanı, paramedikler, acil tıp teknikerleri, sağlık memuru, hemşirler, şoförlerin çalışma prensipleri, yetki ve sorumlulukları anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği. (2016). Sağlık Bakanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (24.10.2018). https://www.saglik.gov.tr/TR,10438/acil-saglik-hizmetleri-yonetmeligi.html
2. Acil Tıp Teknisyenliği Mesleki Eğitim Kanunu. (2008). Acil Tıp Teknisyenleri Derneği İnternet Sitesi, Kütüphane bölümü içinden (04.02.2010). http://www.attder.org.tr/default.asp?L=TR&mid=429&metid=82
3. Acil Tıp Teknisyenliği Tanımı (b.t.). Acil Tıp Teknisyenleri Derneği, 20.11.2009, http://www.attder.org.tr /default.asp?mid=267&L=TR
4. Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği-Paramedik.(b.t). Meslek Tanıtım Dosyası, Paramedik Derneği [Parder] (12.10.2009). İzmir.
5. Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri ile Acil Tıp Teknisyenlerinin Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Tebliğ, (26.03.2009). Mevzuat Bilgi Sistemi. 10.12.2018, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.12941&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ambulans
6. Ambulans ve Acil Sağlık Araçları ile Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği. (2006). Mevzuat BilgiSistemi.(20.10.2018).http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10834&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ambulans
7. Demirhan, N. (2003). Türkiye'de 112- İlk ve Acil Yardım Hizmetleri ve Afetlerdeki Rolü. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.
8. Dünyada Ambulans Servislerinin Tarihçesi ve Gelişimi. (b.t.). (15.01.2010), http://www.osmsaglik.gov.tr/index.php?mode=-detay&index_id=474/
9. Eryılmaz, M. (2007). Ülkemizde Acil Sağlık Hizmetleri: İhtiyaca Yönelik Güncel Çözüm Önerileri. Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi, 13(1), s.1-5.
10. Hemşirelik Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (25.04.2007). Resmi Gazete web sitesi, (20.12.2018). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070502-3.htm
11. Hemşirelik Yönetmeliği. (08.03.2010). Mevzuat Bilgi Sistemi. (20.12.2018). http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.13830&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=hem%C5%9Firelik%20y
12. İl Ambulans Servisi Çalışma Yönergesi, (24.01.2005). Türk Tabipleri Birliği, Hekimler ve Tabip Odası Yöneticileri için Mevzuat. (26.11.2018). http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=-com_content&view=article&id=216:-ambulans-servlia-yerges&catid=8:ygeler&Itemid=34
13. Kayser, B. (2008). Ülkemizde Acil Sağlık Hizmetleri ve Acil Sağlık Hizmetleri İstasyon Tipleri Sunumu. 4.Paramedik Sempozyumu, Ankara.
14. Paramedik.Kimdir? (b.t.). 01.12.2009, http://www.parder.org.tr/default.asp?mid=232&L=TR,Prm.Kimdir?
15. Sağlık Memuru Tanımı (b.t.). İnönü Üniversitesi Sağlık Meslek Yüksek Okulu, (24.10.2009). http://www.saglikmemurlari.org/tarihce.asp
16. Tosun, U., Kızılkan, Ç., Kılıç, S., Özer, M. ve Yıldıran, N. (2009). Yeni Mezun Paramediklerin İlk ve Acil Yardım Teorik/Uygulamalı Eğitim Düzeyi ve Yeterlilik Algıları. TAF Preventive Medicine Bulletin (TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni), 8(4), 291-292.
17. Üçışık, H.F. (2008). Sağlık Hukuku. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
18. Yataklı Sağlık Tesislerinde Acil Servis Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ. (16.10.2009). Mevzuat Bilgi Sistemi. (12.12.2018). http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.13494&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=yatakl%C4%B1%20sa
19. Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği. (13.01.1983). Mevzuat Bilgi Sistemi. (15.12.2018).http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.85319&-MevzuatIliski=0&

10. Bölüm

ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE GÖREV AKIŞI VE İŞLEYİŞİ

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Acil sağlık yardım çağrısı alındıktan sonraki süreçteki olay ve faaliyetleri öğrenir, anlar.
- Çağrının nasıl değerlendirileceği hakkında bilgi sahibi olur.
- Haberleşme ağı, aktivasyon, müdahale aşaması, acil servise nakil ile acil servis tarafından yürütülen işlemleri ve sunulan hizmet ile ilgili bildirimleri öğrenir, değerlendirir ve yorumlar.

"Cevizi kırıp özüne inemeyen, hepsini kabuk zannedermiş." (İmam Gazali)

Bu bölümde acil sağlık yardımı çağrısının alınmasıyla birlikte başlayan süreç anlatılmaktadır. Acil sağlık yardımı çağrısının alınması, acil sağlık çağrısının değerlendirilmesi, çağrı değerlendirmede yetki ve yönlendirme, çağrı değerlendirmede acil olgunun varlığı, çağrı değerlendirmede soğukkanlılık ve sakinlik, çağrı değerlendirme süresi, çağrı değerlendirmede doğru adres ve kimlik bilgisi alma, uluslararası kabul görmüş acil sağlık durumları, haberleşme ve yönlendirme, talebin yönlendirilen birim tarafından karşılanması, nakil, acil servise nakil, acil servis tarafından yürütülecek işlemler ve. sunulan hizmet ile ilgili bildirimlerin yapılması anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği. (2016). Sağlık Bakanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (24.10.2018). https://www.saglik.gov.tr/TR,10438/acil-saglik-hizmetleri-yonetmeligi.html
2. Ambulans ve Acil Sağlık Araçları ile Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği. (2006). Mevzuat BilgiSistemi.(20.10.2018).http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10834&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ambulans
3. Dünyada Ambulans Servisleri, (b.t). İzmir İl Sağlık Müdürlüğü, (20.06.2009). http://www.izmir112.org/haber/haber_detay.asp?haberID=3,
4. Eryılmaz, M. (2007). Ülkemizde Acil Sağlık Hizmetleri: İhtiyaca Yönelik Güncel Çözüm Önerileri. Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi, 13(1), s.1-5.
5. Hayat Yıldızı.(b.t.). http://www.banderacounty.org/images/StarOfLife.htm, (15.11.2018)

11. Bölüm

HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDE OLAY YERİ YÖNETİMİ

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

UZM. PRM. OKTAY MERT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Olay yeri yönetimi ile ilgili temel kavramları söyleyebilir.
- Olay yerindeki muhtemel zorlukları ve riskleri göz önünde bulundurarak, olay yeri güvenliğini sağlayabilir.
- Olay yeri yönetimindeki rol ve sorumluluklarını ifade edebilir.
- Olağan dışı durumlarda görev yapan diğer acil yardım ekiplerini söyleyebilir.
- Olay yeri sağlık alanlarını söyleyebilir.

Son yıllardaki küresel iklim değişiklikleri doğal afetleri artırdığı gibi teknolojik ilerlemelerde beraberinde geniş çaplı kazalara sebep olmaktadır. Afet veya geniş çaplı olağan dışı durumlarda kazazedelerin en önemli beklentilerinden biriside en kısa zamanda sağlık hizmetlerine ulaşmaktır. Gerek olay yerinin ilk yönetimi ve gerekse hasta veya yaralıların olay yerinden hızlı bir şekilde tahliye edilmesinde 112 acil sağlık ekipleri görev alırlar. Hastane öncesi acil sağlık hizmetlerine olan gereksinim her geçen gün daha da artmaktadır.

Hastane öncesi acil sağlık hizmetleri 112 acil çağrı merkezine gelen acil çağrıların sağlık personelleri tarafından değerlendirilmesi ile başlar. 112 acil çağrı merkezine gelen çağrılar niteliğine göre sınıflandırıldıktan sonra olay için en yakın ve/veya uygun ekip(ler) görevlendirilir. Ülkemizde hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde her ekip 3 kişiden oluşmaktadır. Ekip sorumlusu olarak A1 tipi istasyonlarda hekimler, A2 tipi acil yardım istasyonlarında ise acil tıp teknikerleri (paramedikler) görev almaktadırlar.

Resim 11.1. Yeni Nesil 112 Çağrı Merkezi (6,14)

Afetlerde olduğu gibi her türlü olağan dışı durumlarda hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinin hızlı ve etkin bir şekilde yürütülebilmesi, eldeki kıt kaynakların verimli bir şekilde yönetilmesi ile mümkün olabilir. Mevcut kaynakların etkili ve verimli kullanılabilmesi için görevli tüm çalışanların eşgüdüm içinde hareket edebilmeleri gerekir. Bunun için de önceden tatbik edilmiş standart bir yönteminiz olmalıdır.

Beklenmedik bir anda gelişen ve insan hayatını tehdit eden, ister travmatik yaralanmalar olsun isterse medikal hastalıklar olsun, her türlü sağlık sorununda bir ekip sorumlusu liderliğinde her olgu için olay yeri ve acil vaka yönetimi uygulanmalıdır.

Hastane öncesi acil sağlık hizmetlerini, hastane acil servis hizmetlerinden ayıran en önemli özellik çok sayıda değişkenin olmasıdır. Hastane acil servis çalışanları hasta veya yaralıya güvenli odalarda, yeterli sayıda insan kaynağı ve ekipman ile en üst düzeyde tıbbı bakım sağlarken, hastane öncesi acil sağlık çalışanları ise eldeki sınırlı kaynaklar ile vazifelerini kamuoyuna açık alanlarda yaparlarken hasta veya yaralının tıbbı bakımlarının yanı sıra pek çok çevresel sorunlarla da ilgilenmek zorunda kalabilirler. Bütün bu nedenlerden dolayı her bir ekip üyesinin görev paylaşımı, yetki ve sorumlulukları göz önünde bulundurularak önceden belirlenmiş olmasını zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. http://cyberspaceandtime.com/Vele_Ambulances_&_MUG_met_spoed_in_Sint-Niklaas/MUi4z0a1dAY.video+related, Erişim Tarihi: 02.02.2019
2. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Kurtarma.pdf, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri," Kurtarma", 725TTT033 Ankara, 2011 Erişim tarihi: 15.03.2019
3. http://timnetwork.org/, konu: Emergency Responder Safety Institute, Erişim tarihi:07.02.2019
4. http://tolgaydeniz.com/?p=107, Erişim Tarihi; 20.02.2019
5. http://www.Mcftoa.Org/Training/Resources/Traffic-Safety/, Konu: Highway Incident Safety. Erişim Tarihi:07.02.2019
6. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/G%C3%BCvenli%C4%9Fi%20Sa%C4%9Flama.pdf, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri, "Güvenliği Sağlama"720S00016 Ankara, 2011 Erişim Tarihi:07.02.2019
7. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Triaj.pdf, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri," Triaj", 725TTT035, 2011, Erişim Tarihi: 15.03.2019
8. http://www.milliyet.com.tr/tem-otoyolunda-trafigi-kilitleyen-gundem-2788142/, Erişim Tarihi:15.03.2019
9. http://www.uksn.org.uk/first-aid/triage-mass-casualty-management/,Konu: Trıage, Mass Casualty Management. Erişim Tarihi:07.02.2019
10. https://Es.Dreamstime.Com/Foto-De-Archivo-Rojo-Handprints-De-La-Escena-Del-Crimen-İmage4463200, Erişim: 10.03.2019
11. https://İntelligencebriefs.Com/10-Killed-İn-Terrorist-Attack-On-Hotel-İn-Mogadishu-Somalia/, Konu: 10 Killed İn Terrorist Attack On Hotel İn Mogadishu, Somalia. Erişim Tarihi:07.02.2019
12. Https://knowledge.aidr.org.au/media/1253/ajem-31-03-09.pdf, Konu: AIIMS Health check. Erişim tarihi:07.02.2019
13. https://www.jpost.com/HEALTH-SCIENCE/Only-10-percent-of-Israelis-know-how-to-properly-administer-CPR-504708, Konu: United Hatzalah paramedics practice CPR on a volunteer., Erişim tarihi:02.07.2019
14. https://www.ntv.com.tr/turkiye/hayatinin-en-aci-ihbarini aldi,30xwW6aq60qs-1faFTqoaDw, Erişim Tarihi: 07.02.2019
15. https://www.Picswe.Com/Pics/Casualty-İncident-A3.Html, Konu: Casualty İncident. Erişim Tarihi:07.02.2019
16. https://Www.Red1ltd.Com/Red-One-Posts/Page/2/, Konu: Red One İntroduces First Aid And First Person On Scene (FPOS) Training. Erişim Tarihi:07.02.2019
17. Https://Www.Trthaber.Com/Haber/Gundem/İstanbul-Kartalda-7-Katli-Bina-Coktu-403995.Html,Erişim Tarihi:06.02.2019
18. https://www.umke.org/images/dosyalarim/Egitim_sunumlar/OLAY_YER_YOeNET_M.pdf, "Olay Yeri Yönetimi",Erişim tarihi:07.02.2019
19. Polis bilimleri dergisi cilt:10 (4) Turkish Journal Of Police Studies Vol: 10 (4). Erişim Tarihi:07.02.2019
20. Sağlık Çalışanları Temel Eğitim kitabı, (2015), Sağlık Bakanlığı Yayın No:951, Ankara
21. Türkdemir, A.H. (2016)," Olay yeri yönetimi" İlk ve Acil Yardım Teknikerliği-Paramedik,Güneş Tıp Kitapevleri, s.813

12. Bölüm

TRİAJ UYGULAMALARI

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

UZM. PRM. OKTAY MERT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Triajın tanımını yaparak renk skalasını söyleyebilir.
- Triaj uygulamasının gerekliliğini kavrar.
- Triaj sorumlularının görev ve sorumluluklarını öğrenir.
- Start triaj modelini erişkin ve pediatrik yaş gruplarına göre uygulayabilir.
- Tıbbi etiği açıklayabilir.

"Metodu olan topal, metotsuz olandan daha çabuk ilerler."

Francis BACON

Olay yeri güvenliği sağlandıktan sonra acil sağlık çalışanları olaydan etkilenen kazazedelerin etkin tıbbi bakımlarının sağlanması ile alandan güvenli şekilde tahliye edilmesi çalışmalarını başlatırlar. Meydana gelen olağan dışı olayın boyutu mevcut kaynakları aşmış ise çok sayıdaki kazazedenin her birinin en üst düzeyde tıbbi bakımı ile hastanelere transportu için önceliklerine göre sıralanması yani triaj yapılması gerekmektedir. Triaj uygulamanın ana hedefi ölüm oranını düşürmek ve sağ kalımı artırmaktır.

Fransızca bir sözcük olan "triaj" ayıklama, sınıflama anlamlarına gelmektedir. 1800'lü yılların başında Fransa'da uygulandığı belirtilen triajın çıkış noktası savaş meydanlarında yaralanan askerlerin, acil bakım önceliklerine göre sınıflandırılmasıdır.

Triaj, "Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği"ne göre; mevcut imkanları aşan fazla sayıda hasta veya yaralının bulunduğu hallerde, hasta veya yaralılardan öncelikli tedavi ve nakil edilmesi gerekenlerin tespiti amacıyla, olay yerinde ve ulaştırıldıkları her sağlık merkezinde yapılan hızlı seçme ve kodlama işlemi olarak tanımlanmıştır.

Zor ve karmaşık bir işlem olup üst düzeyde bilgi ve deneyim ile amacına ulaşabilen tıbbi triaj, süreklilik gerektiren dinamik bir işlemdir. Çünkü her yaptığınız sınıflama sonucunda verilen tıbbi bakım nedeniyle yaralının durumunun iyileşmesi veya yaralının klinik tablosunun daha kötüye gitmesi sebebiyle öncelikler değişebilir. O nedenle triaj uygulamalarını periyodik olarak tekrarlamak bir zorunluluktur.

Olay yerinde hasta veya yaralılara önceliklerine göre sıralanıp acil müdahaleleri yapıldıktan sonra hızlı, uygun bir sağlık merkezlerine tahliye edilebilmesi için; uygulanacak triaj modeli ile kurallarının önceden belirlenerek tüm acil sağlık çalışanları tarafından biliniyor olması sürecin sorunsuz tamamlanması için en önemli koşuldur.

Meydana gelen olayın büyüklüğü, hasta veya yaralı sayısı, mevcut tıbbi yapı, kurtarma, sevk ve cerrahi olanaklar triaj kurallarında birtakım değişikliklere gidilmesine neden olabilir. Örneğin meydana gelen olağan dışı durum geniş bir alana yayılmış ve çok sayıda kişiyi etkilemiş ise iş yükünün azaltılması, dolayısıyla daha etkin müdahale için birden fazla triaj alanı ve sorumlusu olabilir.

Olay yeri triajının çoğu kez ilk ve doğal triaj sorumluları, olaya tanık olan profesyonel kurtarıcı veya sağlık personeli olmayan vatandaşlardır. Olay yerine ilk gelen sağlık ekibinin sorumlusu, vatandaşlardan olay yerinin sorumluluğunu alarak triaj sorumlusu olur. Triaj sorumlusu olağan dışı durumdan etkilenen herkese triaj uygulamalıdır. Hasta veya yaralıların hava yolunun açıklığının sağlanması dışında tedavileri ile ilgilenmez. Hasta veya yaralıların acil tıbbi bakımlarını triaj sorumlusunun hemen ardında görev alan acil bakım sorumlusu yapar. Her bir hasta veya yaralı için triaj süresi 1 dakikanın altında tutulmalıdır.

Bu bölümde, hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde görev yapacak olan ilk ve acil yardım öğrencilerine, eldeki kaynaklardan (sağlık personeli, tıbbi araç-gereç, ambulans vb.) daha fazla sayıda hasta veya yaralının olduğu durumlarda, her bir vakaya en üst düzeyde acil tıbbi bakım verilebilmesi için triaj uygulayabilmeleri hususunda bilgi ve beceri kazandırılacaktır.

KAYNAKÇA

1. Güney, D., https://slideplayer.biz.tr/slide/2877683/ , "KBRN Afet Triajı" Erişim Tarihi:06.02.2019
2. http://ayayder.org/tr-tr/kose-yazilari/268/ Konu: olay-yeri-yonetimi-ve-triaj, Erişim tarihi: 06.02.2019
3. Http://www.istanbulsaglik.gov.tr/- ''TRİAJ
4. http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/sb/kriz/-''TRİAJ''
5. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/, Erişim Tarihi: 25.02.2019
6. https://resusreview.com/2013/mass-casualty-triage/, Konu: Mass Casualty Triage. Erişim Tarihi:06.02.2019
7. https://www.resusitasyon.com/jump-start-triaj-sistemi/ konu: jumpstart triaj sistemi, erişim tarihi:02.06.2019
8. https://www.resusitasyon.com/start-triaj-sistemi/,erişim tarihi: 25.02.2019
9. Karagöz, S., (2000). Cerrahi Hemşireliği ve Etik, C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 4 (1), s:14
10. Öztekin, S., D., Uğraş, G., A., "Afetlerde triyaj", İstanbul Üniversitesi AUZEF yayınları
11. Sağlık Çalışanları Temel Eğitim Kitabı, Sağlık bakanlığı yayınları No: 951, 2015, Ankara
12. Şen, G. (2018). "Sağlık Profesyonellerinin Afet Triajı Yapabilme ve Etik Karar Verebilme Düzeyleri: İzmir İli Örneği" Sdü Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9 (1), Mehmet Akif Üniversitesi,
13. Şimşek, P., Günaydın M., Gündüz, A. (2019). "Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri: Türkiye Örneği" Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 8(1), s. 120-127
14. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, (2011). "Triaj", Ankara.
15. Tekin,N.O, Çelebi, F.V., Çalık, E., Şen, B., Orak,İ.M. (2014)."Coğrafi Bilgi Sistemi Tabanlı e-Triaj Sistemi" Mersin Üniversitesi,
16. Türkdemir, A.H., (2016). İlk ve Acil yardım teknikerliği-Paramedik. Ankara: Güneş Tıp Kitapevleri
17. Usta, G., Torpuş, K, Küçük, U. (2017). "Afetlerde START Triaj Skalası", Artvin Çoruh Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 3(2), s.70-76.

13. Bölüm

ACİL OLGU YÖNETİMİ

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

UZM. PRM. OKTAY MERT

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Acil olgu yönetiminde sistematik yaklaşımın önemini öğrenir.
- Acil olguya müdahalede gerekli olan temel ekipmanları söyleyebilir.
- Ekip ve ekipmanların konumlandırılmasını mekân kısıtlığı ve acil olgunun durumuna göre yapabilir.
- Acil olgunun birincil değerlendirmesini yaparak ihtiyaç halinde gerekli müdahaleleri anında yapabilir.
- Acil olgunun ikincil değerlendirmesini yapabilir.
- Değerlendirmeler sonucunda elde ettiği verileri danışman hekim ile paylaşarak ön tanıya gidebilir.
- Yetki ve sorumlulukları dahilinde tedavi algoritmasını uygulayabilir.
- Acil olgunun durumuna en uygun sağlık merkezine naklini gerçekleştirebilir.

"Arkadan Yürüyenler Asla Yönetici Olamazlar."

(Hun İmparatoru Atilla)

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda olağandışı durumlar artmaktadır. Bunun sonucunda insan hayatı ve sağlığı daha fazla tehdit altına girmektedir. Böyle durumlarda en fazla ihtiyaç duyulan hizmetlerin başında acil sağlık hizmetleri gelmektedir. Acil sağlık hizmetlerinin daha önceden belirlenmiş bir yönteme göre zamanında, hızlı ve etkili olarak yapılması olağan dışı durumlardaki pek çok sorunu önleyebilir.

Evrensel uygulamalara paralel olarak ülkemizde de acil tıbbi müdahale gerektiren durumlar için hastane öncesi acil sağlık hizmetleri ve hastane acil servisleri olarak iki bölümde hizmet sunulmaktadır. 7/24 kesintisiz olarak verilen bu hizmet, acil sağlık hizmeti gereksinimi duyan herkese hem hastane öncesi hem de hastane acil servislerinde sosyal güvencesi olsun veya olmasın ücretsiz olarak verilmektedir.

Özellikle son dönemlerde hem dünyada hem de ülkemizde en çok cevap aranılan soru "acil hasta kimdir?" sorusudur. Bu soruya pek çok nedenden dolayı net yanıtlar verilememesi, acil sağlık hizmeti talebinde bulunan her hastaya bakılması veya ambulans yönlendirilmesi acil sağlık hizmetlerinin uygunsuz kullanımını açık hale getirmektedir.

Yaygın olarak beklenmedik bir anda ortaya çıkan ve acil tıbbi müdahale edilmediği takdirde önemli derecede sakatlıklar veya ölüme sonuçlanabilecek her türlü kazalar veya hastalıklar olarak ifade edilen acil hasta kavramını; Amerikan Hekimleri Birliği (ACEP) 1982 yılında "Orta düzeyde sağlık ve tıp bilgisine sahip bir hastanın, daha önceden beklenmeyen bir rahatsızlığının gelişmesi sonucunda, kendisine hızlı bir şekilde tıbbi bakım gerektiğine karar vererek, bir acil servise başvuru yapması/ambulans çağırması durumudur." diye tanımlamışdır. Diğer yandan Uluslararası Acil Tıp Federasyonu acil tıp kavramını, her yaş grubundaki insanları etkileyen ayrıştırılmamış tüm fiziksel ve ruhsal bozuklukların oluşturduğu hastalık ya da yaralanmaların akut ve ivedi şekillerinin önlenmesi, tanı ve tedavisi ile yönetimi için gereken bilgi ve beceriler bütünü olarak tanımlamıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafında belirlenmiş olan "Uluslararası 32 Acil Durum Parametresi" tablo 13.1'de listelenmişidir.

Tablo 13.1. *Dünya Sağlık Örgütü Uluslararası 32 Acil Durum Parametresi (1)*

Suda boğulma	Donma, soğuk çarpması
Myokard infarktüsü, aritmi, hipertansiyon	Genel durum bozukluğunun da eşlik ettiği diyaliz hastalığı
Trafik kazası	Isı çarpması
Dekompresyon hastalığı	Akut batın
Terör olayları, sabotaj, kurşunlanma, bıçaklanma, kavga, vb.	Ciddi yanıklar
Astım krizi, akut solunum problemleri	Akut masif kanamalar
İntihar girişimi	Ciddi göz yaralanmaları
Bilinç kaybına sebebiyet veren her türlü durum	Menenjit, ensefalit, beyin absesi

KAYNAKÇA

1. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi Cilt: 4 • Sayı: 2 • Nisan 2013**,** Konu: Acil Servise Ambulansla Başvuran Hastaların Aciliyetinin Retrospektif Değerlendirilmesi
2. ARSLAN, V. (2015) "Acil Servise Başvuran Daha Önceden Romatolojik Hastalık Tanısı Almış veya Acil Serviste Romatolojik Hastalık Tanısı Alan Hastaların İncelenmesi" T.C. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Acil Tıp Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi, Ankara
3. http://www.netcare911.co.za/ Konu: Rapid response and road ambulance service, Erişim tarihi:06.02.2019
4. https://acilafet.saglik.gov.tr/TR,4479/hava-ambulansi.html
5. https://Dosyaism.Saglik.Gov.Tr/Eklenti/47853,1-Acil-Olgu-Yonetimipptx.Pptx?0), Konu: Acil Olgu Yönetimi, Erişim Tarihi:03.04.2019
6. https://es.123rf.com/imagenes-de archivo/emt.html?sti=lmk3czqscju5gserja|&mediapopup=29603474,Konu: Paramédicos examinan paciente en el hospital, Erişim tarihi:07,02,2019
7. https://Paramedicinecommunication.Wordpress.Com/5-The-Role-Of-Empathy-İn-Communication/, Konu:The role of empathy in communication, Erişim tarihi:07.02.2019
8. https://www.jems.com/articles/print/volume-39/issue-3/features/improving-airway-management-in-the-prehospital-setting.html konu: Improving Airway Management in the Prehospital Setting, erişim tarihi:07.02.2019
9. https://www.resusitasyon.com/ Konu: yetiskinlerde-temel-yasam-destegi-cpr-kalp-masaji-uygulamalari/, Erişim tarihi: 07,02,2019
10. https://www.resusitasyon.com/ Konu: yetiskinlerde-temel-yasam-destegi-cpr-kalp-masaji-uygulamalari/, Erişim tarihi: 07,02,2019. (Esinlenerek bu tablo oluşturulmuştur.)
11. https://www.trthaber.com/haber/turkiye/ambulanslar-5-milyona-yakin-hastanin-imdadina-kostu-345958.html, Erişim Tarihi, 03.04.2019
12. Işıkalp, H. (2016), İlk ve Acil Yardım teknikerliği-Paramedik, S:103, Güneş Tıp kitapevleri, Ankara
13. Keysan, O. "Erişkin İleri Yaşam Desteği Ders Notları", (2017),
14. Sağlık çalışanları Temel Eğitim Kitabi, (2015), Sağlık Bakanlığı Yayın No: 951, Sistem O fset, Ankara
15. Şen. G.(2018), "Sağlık Profesyonellerinin Afet Triajı Yapabilme ve Etik Karar Verebilme Düzeyleri: İzmir İli Örneği", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sdü Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,9(1).
16. www.acilci.net/acil-tip-nedir/-Acil Tıp Nedir?).

14. Bölüm

ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ MEVZUATI

PROF. DR. HALUK TANRIVERDİ

UZM. PRM. GÖKAY KÖKSAL

ÖĞRENİM HEDEFLERİ

Bu bölümün sonunda paramedik;

- Acil sağlık hizmetleri mevzuatında yer alan ilgili yönetmelikler, yönergeler ve tebliğler hakkında bilgi edinir.
- Mesleki hukuk metinlerini öğrenir, anlar ve yorumlayarak gündelik iş yaşamında vuku bulan olay ve faaliyetleri hukuki metinler açısından yorumlar ve değerlendirir.

"Adalet önce devletten gelir. Çünkü hukuk devletin toplumsal düzenidir."

(Aristo)

Acil sağlık hizmetlerinin farklı kademelerinde görev yapacak olan başta paramedikler ve diğer sağlık personellerinin çalışmış oldukları kurum ve kuruluşların hangi mevzuata tabi olarak işlevlerini yerine getirdiklerini iyi bilmeleri gerekir. Çalıştıkları kurumun yetki ve kapasitesini, kendi mesleki yetki, sorumluluk ve sınırlılıklarını bilmeleri ve buna göre dikkat etmeleri hizmetin akışı ve etkinliği adına önem taşımaktadır.

112 acil sağlık hizmetlerinin yönetim kademeleri ve organizasyonel yapısını, işleyişini, çalışanların niteliklerini ve çalışma kuralları ile görev sorumluluklarını belirleyen, bir nevi görev sınırlarını çizen bir hukuki mevzuat bulunmaktadır. Bu hukuki mevzuat, 112 teşkilatı içerisinde bulunan tüm birim ve çalışanlar için bağlayıcı niteliktedir.

Bu bölümde acil sağlık hizmetlerine ilişkin genel düzenlemelerin yapıldığı, işyeri kuruluş noktalarının seçilmesi, kuruluş aşamalarının nasıl ve hangi prensiplere göre yapılacağı, personeller arasında iletişimin nasıl olacağı, kurum içinde ilgili çalışma prensiplerinin neler olduğu ve hangi basamaklara göre ilerleyeceği, ambulansların çeşidine göre hangi standartlarda ve nasıl çalıştırılacağına yer veren tüm ilgili mevzuata kabataslak yer verilmiştir. Bu bölümü öğrenen öğrenciler, ileride görev yapacakları 112 ambulans servisleri ve hastane acil servislerinde uyulması gereken mevzuat hakkında fikir sahibi olacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği. (2016). Sağlık Bakanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (24.10.2018). https://www.saglik.gov.tr/TR,10438/acil-saglik-hizmetleri-yonetmeligi.html
2. Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri ile Acil Tıp Teknisyenlerinin Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Tebliğ, (26.03.2009). 27181 Sayılı Resmi Gazete. 10.12.2009, http://www.sagliksen.org.tr/article.php?article_id=2330
3. Ambulans ve Acil Sağlık Araçları ile Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği. (2006). Mevzuat Bilgi Sistemi.(20.10.2018).http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10834&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ambulans
4. İl Ambulans Servisi Çalışma Yönergesi, (24.01.2005). Türk Tabipleri Birliği web sitesi. (26.11.2018).http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=216:-ambulans-servlia-yerges&catid=8:ygeler&Itemid=34
5. Yataklı Sağlık Tesislerinde Acil Servis Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ. (16.10.2009). Mevzuat Bilgi Sistemi. (12.12.2018). http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.13494&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=yatakl%C4%B1%20sa
6. Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği. (13.01.1983). Mevzuat Bilgi Sistemi. (15.12.2018).http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.85319&MevzuatIliski=0&
7. 112 Acil Çağrı Merkezleri Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği. (16.05.2014). Merkezi Mevzuat Sorgulama Sistemi. (20.11.2018). http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19670&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=112